Bible. Hebrew

[The Old Testament, with Aramaic versions (Targum), the commentaries of Rashī, Abraham Ibn Ezra, David Kimḥī, and others.]

Varshava, 1874-85.

12 vol. in 6.

Vol. I-II

חלק ראשון
ספר בראשית

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה הנה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות , תרגום שני לאסתר עם ביאור , פירש"י שלם עם המראה מקומות , אבן עזרא , רמב"ן , בעל הטורים כולו , ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה , מסורה קטנה , מערכת המסורה , רד"ק , רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון , פירוש רבינו ישעיה , כלי יקר , חידושי מהרש"א , אדרת אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת שמואל , לחם דמעה , ספורנו לשה"ש וקהלת , מנחת שי , תולדות אהרן , תולדות יעקב , ביאור לנבולין ובנין הבית , ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק .

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים זי"ע , פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר נקראים בשם שפתי חכמים השלם :

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"ס ס' שפתי ישנים :

(לד) תפלות לליל שבת , ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך .

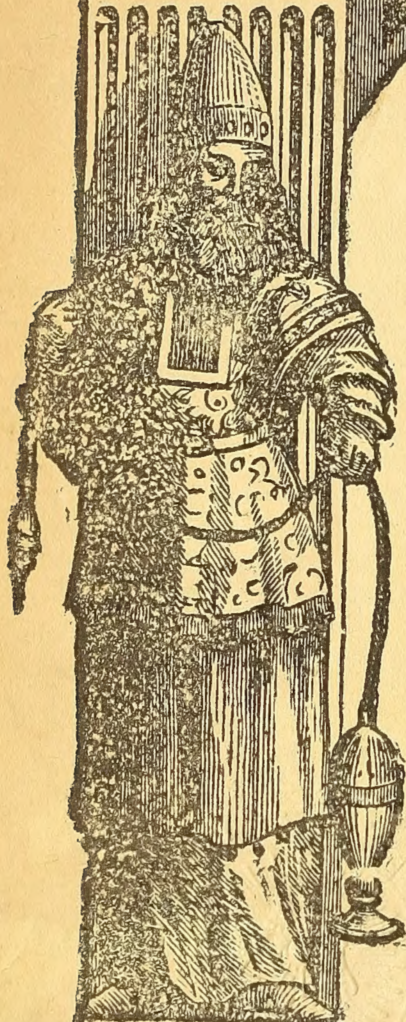

אהרן

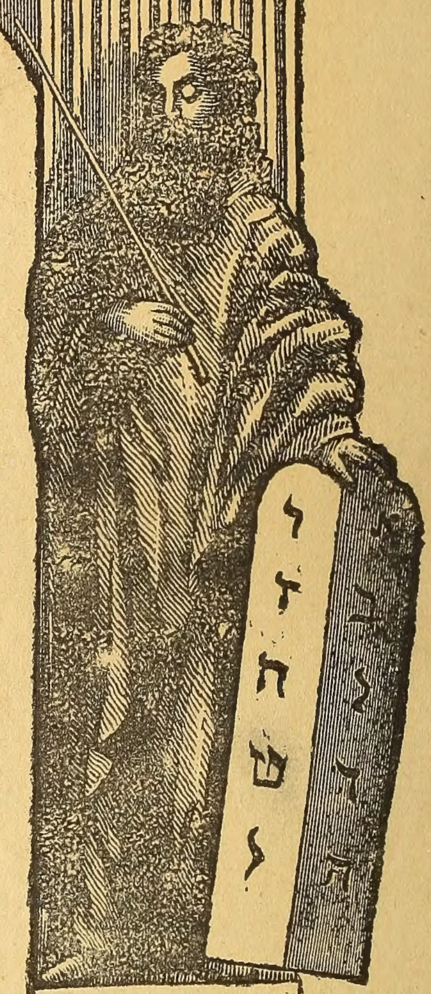

משה

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהמנוח מ' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו ,

ווארשא

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть I

ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 29 Ноября 1884 г.

אמר המעתיק

ישתבח הבורא הנמצא ועין לא תשורנו, הנעלם וכל דורשו ימצאנו, אשר חנן למין האנושי לשון למודים, למלאת ענינים חמודים, ביד השכל צמודים, והיו לאחדים, ללקוט רביביו ושביביו, וללמוד ניביו ונתיביו, וזרח לעמו בנו בכורו לשון הקדש אשר היא לשון התורה והנבואות, היורדת פלאות, לפקוח עינים עורות, והיו למאורות, למען דעת כל עמי הארץ כי לשון הקדש אין ערוך אליה, בצחות מליה ונועם משליה, והיא כעץ חיים תרופה לבעליה, והחכמה תחיה בעליה, והאלהים אשר נתנה לעם אשר בחר לו להם לבדם הביאה, ובצל ידו החביאה, והם ידעו סודיה, דקדוקיה ופרטיה, ומסלות ארחותיה. ואנשי הכנסיה הגדולה אשר היה בתוכם אור הבזק, הנמרץ החזק, הזהב המזוקק, אשר בלבו כל חק מחוקק, הציבו ציונים ובנו לה חיל וחומה ומקוה בין החומותים, וישימו בריח ודלתים, לבצר מעוזה ולהשאירה ברה וטהורה, ויתנגשו כלם לערפל שביב לקחה, ותימרות רקחה, והתקדשו לחתות אש שיחה, אשר על מזבחה, למען לא ישולח בה יד ולא ירמסנה כף ישימנה מטרה לכל סכל, וקשרו קשרי רצי זהב מלותיה מטור אמרות יי' אמרות טהורות, ותנח עליהם הרוח והמה בכתובים ויתנבאו ולא יספו, ולשמוע נוראות ניבם נדיבי עמים נאספו, ואחריהם נסתם החזון ומוצאו, ונסתלק הכבוד ההוא ומוראו, ולא יסף עוד מלאך יי' להראה, כי לא קם אחריהם, מי יעשה כמעשיהם, והנה אנחנו אלה פה היום מלקטים שכחת שבליהם, ומזנבים נחשליהם, ויום ולילה נרוץ במעגליהם, וניגע ולא ניגע אליהם:

אמר המגיה שלו היתי בביתי ורענן בהיכלי שוקד על למודי בטוני"ס המדינה אשר קרוב לקצה גבול קרטגי"נא הקדומה וטלטלני הזמן בארצות המערב לא השיב ידו מבלע ושב ורפא לו ודחני פה ויניציי"א הבירה היא העיר הגדולה וגם פה לא עשיתי מאומה כי יד הזמן נשגבה ורמה וטרדותיו וסבותיו בעיר מצאוני הכוני פצעוני הממוני, ויהי כמשלש חדשים למכותי יצאתי מעט מכור התלאות ואני בארץ תלאובות אמרתי ברעיוני הלבבות אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות, כצאתי את העיר משתאה מחריש והנה לקראתי כי הקרה ה' לפני איש אחד מחסידי הנוצרים איש היחס והמעלה שמו דניאל בומביר"גי יצ"ו בהשתדלות איש עברי אשר הרבה טובותיו עמי שמו רבי חיים אלטו"ן בן הנעלה ר' משה אלטו"ן יצ"ו, ויביאני אל בית דפוסו ויראני כל בית נכותו ויאמר סורה שבה כי פה תמצא מרגוע לנפשך וצרי למכתך כי תפצתי שתגיה ספרי הנדפסים להסיר מהם מוקשי הטעות ותזככם ותצרפם בכור העיוניות ותשקלם במאזני הישריות עד יצאו מלובנים ומצורפים כצרוף כסף ומבוחנים כבחון הזהב, ואע"פ שראיתי כספו גדולה מהשגתי אמרתי בלבי אין מסרבין לגדול ואפילו הכי אמינא ליה דאנא לא ידענא כולי האי ולא קרוב מהאי כדגרסי' בירושלמי ס"פ אלו הגולין בר נש דתני חדא מכילא והוא אזל לאתר דאינון מוקרין ליה בגין תרתי צריך למימר להו חדא מכילא אנא חכים כלומר בחדא מסכתא אני מכיר, ולפי דדעתי קלישא דמה אנא הפעוט השפל להכנס בגדולות כאלה דח"ו נפיק מניהו חורבא כהא דר' ישמעאל בפרק היה נוטל ובדוכתי אחריתי בני הזהר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים שמא תחסיר או תותיר אות נמצאת מחריב העולם כולו, וכ"ש בזמן הזה דאין לחלק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה שמאז הושמה בספר אין בין זה לזה שמזה יבא לאסור המותר ולהתיר האסור לפום כן לא סמיכנא על דעתי עד דחזינא בספרי דוקני בתרין ותלתא אי הוו מכווני מוטב ואי לא ברירנא מנהון מה דחזי לן דלא קשה מידי ומתקנינן ליה עד דאיתברר לן דנהיר וצהיר וכבר הזהירו והרביצו אלה הרמב"ן והרשב"א בחידושיהם לבלתי הגיה מסברא:

ויהי כי ארכו לי שם הימים לעשות מלאכתי מלאכת שמים העיר הש"י רוח השר אשר עשיתי עמו ואמץ לבבו להדפיס כ"ד ויאמר לי אזור נא כגבר חלציך כי חפצי להדפיס כ"ד באופן שיהיה עם פי' ותרגום ומסרה גדולה וקטנה וקריין וכתבן ולא קריין ומלאים וחסרים וכולהו דקדוקי ספרי ובתר הכי המסרה הגדולה כדרך הערוך למען ירוץ קורא בה למצוא מבוקשו, ותכף כדוב שכול לא אחר לעשות כי חפץ בב"ת יעקב קרא לאומנים הבקיאים בטיב הדפוס ואיש כלי מפצו בידו לעשות מלאכתו, ובראותי כי הדבר נחוץ ותועלת ותפארת ישראל להראות העמים והשרים יופי ומעלת תורתינו הקדושה כי למן היום אשר נתנה בספר לא נעשת כמתכונתה וגדלה מעלתה בעיני הבוני"ם היתה לראש פנה שמתי מגמת פני למלאת כספ"ו:

ובהיות כי ראיתי הרבה מהמון ועמם הרבה מכתות חכמינו אשר עמנו היום בדורינו זה אינם מעריכין בלבם לא מסורת ולא חד מדרכי המסרה באמרם כי מה תועלת ימשך להם ממנה וכמעט נשכחה ונאבדה: לכן נערתי חצני משום עת לעשות ליי' להראות העמים והשרים מעלת המסרה וכי זולתה אי איפשר לכתוב הספרים ביושר ובתיקון וכל שכן ספר תורה:

וגם נשיב ונשיג על קצת מגדולי חכמינו האחרונים ז"ל קרובים לזמנינו אשר הניחו כי הקרי וכתיב נמצאו כן כי בגלות הראשונה אבדו הספרים והשיגם הטלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה מצאו מחלוקת בספרים ובמקום, שהשיגם הספק והבלבול כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים להיותם מסופקים במה שמצאו עכ"ל: ועצתם רחקה מני כאשר אבאר ואשיג עליהם מהגמ': וגם נעיר על ההפרש שיש בין גמרא דילן ובין בעלי המסורת בכמה הכתי ובכולהו נקהי בהון קהוותן ונייתי מנהון מה דגמירנא, וגם נשיב על הדוברים עלינו עתק כי שנינו וחלפנו בתורתנו הקדושה כמו בי"ח מלין תיקון סופרים ובעטור סופרים והקרי וכתיב ומנהג הלשון, גם אבאר הסדר אשר נהגתי במסרה קטנה ובמסרה גדולה למען ירוץ הקורא בה:

וקודם אערוך מלחמה עם החכמים האחרונים ז"ל הקרובים לזמנינו זה כי דברו שלא כהוגן על תורתנו הקדושה באומרם כי הקרי וכתיב היו ספקות נסתפקו אנשי כנסת הגדולה ואלה שמותם ולשונם:

האפודי בפ"ז מספרו בדקדוק כתב וז"ל השלם ראש הסופרים עזרא הכהן הסופר נער חצנו ושם כל מאמצי כחו לתקן המעוות וכן עשו כל הסופרים הבאים אחריו ותקנו הספרים ההם בתכלית מה שאיפשר עד שהיה זה סבה להשאירם שלמי' במנות הפרשיו' והפסוקים והתיבות והאותיו' והמלא והחסר והזר והנוהג מנהג הלשון וזולת זה ולזה נקראו סופרים ועשו בזה חבורים והם ספרי המסרה ובמקומות אשר השיגם ההפסד והבלבול עשו הקרי וכתיב להיותו מסופק במה שמצא עכ"ל: והקמחי ז"ל תמהני על פה קדוש שדבר מסכים לזה בהקדמתו לנביאים ראשונים, וז"ל, ונראה כי המלות האלה נמצאו כן לפי שבגלות הראשונה אבדו הספרים ונטלטלו טלטול והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה לישנה מצאו מחלוקת בספרים והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם על הבירור כתבו הא' ולא נקדוהו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים וכן כתבו בדרך א' מבחוץ ובדרך אחר מבפנים ע"כ:

והשר דון יצחק אברבנאל זצ"ל השיג עליהם בהקדמתו לספר ירמיה וז"ל והדעת הזה אשר הסכימו בו החכמים האלה ועצתם רחקה מני כי איך אוכל בנפשי להאמין ואיך אעלה על שפתי שמצא עזרא הסופר ספר תורת האלהים וספרי נביאיו מסופקי' בהפסד ובלבול והלא ס"ת שחסר ממנו אות אחת הוא פסול כ"ש בקרי וכתיב שבאו בתורה שכפי הקרי יחסרו בתורה כמה וכמה מהאותיות וכו': עוד אמר וז"ל הנה עוד אשאל מאתם כפי הסברה הגוברת אם היה הקרי וכתיב כפי מה שמצאו בספרים המוחלפים ולא אפשיטא לעזרא הסופר איזה הדרך מהם ישכון אור ושם שתי הנסחאות א' מבחוץ וא' מבפנים א"כ איפה למה בפי' הכתובים נסמוך תמיד על הקרי ולא על הכתי' ולמה עזרא בהיות הדבר אצלו מסופק עשה הניקוד תמיד מסכים עם הקרי ולא עם הכתיב ואם היה כן דעתו היה לו לשום נסחת הקרי מבפנים כי היא האמת והמסכמת עם הנקודה והכתיב ישים מבחוץ כיון שלא הסכים בה דעתו: שנית אם היתה סבת זה הפסד ובלבול שנפל בספרים מצד הגלות היה ראוי שיבא ע"ד מקרה כפי המקום שנשטשטש או נמצא ואתה תמצא בספר תורת האלהים בפ' לך לך שכתוב מלך צביים והקרי הוא מלך צבוים וכן כתוב פעם אחרת האם נפל במקרה הטשטוש והבלבול במלת צביים תמיד וכן כולם כמו נערה שכתוב נער כ"ב פעמים במ"א מלא שהוא ונתנו לאבי הנערה וכן בעפולים בטחורים ישגלנה ישכבנה אלא שאין הדבר כאשר חשבו החכמים האלה ושרי להו מריהו:

ותירץ כי אמתת הענין אצלו כי עזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם וקודם שהתעורר לעשות הנקוד והטעמים וס"פ עיין במקרא והדברי' אשר נראו אליו זרים כפי טבע הלשון וכוונת הספור חשב בעצמו שהיה זה לא' מב' סבות אם שכיון הכותב בדברים הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התורה כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמה יתירה נכתבו כן ושלסבה מן הסבות נכתבו האותיות החסרות והיתרות והלשונות הזרים ולכן הניחם בכתב מבפנים כמו שנכתבו האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פירו' הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ופשיטות הענ' ומזה המין תמצא כל הקרי וכתיב שבתורה, וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולים שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחרי', וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה, גם אפשר שחשב עזרא שהיו בספרי הקדש תיבות ומלו' שלא נכתבו כן בזרותם אלא לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה והיה זה מהנביא כשגגה היוצאת מלפני השליט ולכן הוצרך לפרש אמתת המלה ההיא כפי הספור והוא ענין הקרי אשר שם מבחוץ כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוח הקודש וכתיבתם ועשה זה בעצמו ר"ל לפרש התיבה והמלה ההיא ושמו מבחוץ להיותו הפי' שפי' הוא מעצמו ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו והנה רוב הקרי והכתיב שבא בספר ירמיה כשתעיין בם ובעניינם תמצא כולם שהם מזה המין שכתבם ירמיה כן בטעות ובשגגה וכו'. והאריך בהקדמתו שם לספר ירמיה עד הנה התבאר שהקרי וכתיב והקרי ולא כתיב כולו ענין הפי' וכן הוא הכתיב ולא קרי שראה עזרא מלות כתובות שאין להם ענין כפי פשט הדברים ולכן לא עשה בהם נקודה כלל ולא יקרא ומזה תדע שהספרים אשר נפל בהם הרבה מזה הוא לחסרון המדבר בידיעת דרכי הלשון או בידיעת דקדוק הכתיבה ולכן היו בספר ירמיה פ"א מקרי וכתיב ובספר שמואל שכתבו ירמיה רבו בו בכמו' הקרי וכתיב בכמו קל"ג וכו' עד אבל בתורת האלהים להיותה כולה מפי הגבורה יכמות כתיבתה

הקדמה

קרוב לד' פעמים ספר ירמיה לא נמצאו בה מקרי וכתיב אלא מעט מזער ס"ה יכו' עכ"ל וכן הולך ומונה כמה מהקרי וכתיב באו בכל ספר להורות מי מהנביאים הי' יותר בקי בדקדוק הלשון. ותשובותיו רחקו מני כאשר אבאר ׳אשיג עליו: אמנם קשיותיו אשר הקשה על הקמחי והאפודי טובים ונכוחים הם ובהשיגי והשיבי על תשובותיו יושגו ג"כ הם כי כל אלו התרוצים ודעת הקמחי והאפודי כולם הם מסברה ואנן לית לן כי אם תלמודא דילן אשר קבלנו עלינו כי לבן של ראשונים כפתחו של אולם והם אמת ודבריהם אמת:

ואומר כי מה שאמר השר האברבנאל ז"ל שעזרא הסופר וסיעתו מצאו ספרי התורה בשלמותם ותמותם כמו שנכתבו אמת ויציב דבר:

ואמנם במה שאמר בתירוץ הא' אם שכיון הכותב כמו שנכתבו בדברים הזרים ההם וכו' עד האמנם שם מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתוב הזר ההוא כפי טבע הלשון ליתא לדבריו דהא בהדיא גרסי' במס' נדרים פר' אין בין המודר א"ר איקא בר אביי א"ר חננאל א"ר מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא, ויקראו בספר תורת אלהים זה מקרא מפורש זה תרגום ושום שכל אלו הפסוקים ויבינו במקרא זה פסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורת א"ר יצחק מקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הל"מ, מקרא סופרים ארץ שמים מצרים, עטור סופרים אחר תעבורו, אחר תלך, אחר תאסף, קדמו שרים אחר נוגנים, משפטיך תהום רבה, קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו, איש דכאשר ישאל איש בדבר האלהים, באים דנבנתה, לה דפליטה, את דהגד הוגד לי, אלי דהגורן, אלי דהשעורים, הלין קריין ולא כתבן, וכתבן ולא קריין נא דיסלח, את דהמצוה, ידרוך דהדורך, חמש דפאת נגב, אם דכי גואל, הלין כתבן ולא קריין עכ"ל הגמרא: את דהמצוה אית דאמרי דבפרשת ואתחנן ולא היא דלא נמצא בספרים שלנו וגם בספרי המסרה לא מני ליה ובמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו אחריני מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמי' גבי צדקיהו חי ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת, ורש"י ז"ל פי' את דהמצוה כתיב בירמי' ע"כ, ועטור סופרים עיין לקמן בתשובת אחרים: הא נקיטינן דכולהו הל"מ ולא שם עזרא הסופר מבחוץ הקרי שהוא פי' הכתוב הזר וגם לא היה זר בעיניו ח"ו ולא השיגו לא ספק ולא בלבול כי כלהו הל"מ כדגרסינן לעיל:

ותו קשה בעיני מה שאמר וז"ל וככה כשמצא עזרא שכתוב בתורה ובעפולים שהוא לשון גובה ולא ידענו מה הם הגבוהים ההם הוצרך לפרש בקרי שהם טחורים וכן ישגלנה לפי ששם שגל נאמר על המלכה הוצרך לפרש בקרי ישכבנה עכ"ל: וליתא לדבריו דהא בהדיא גרסי' ס"פ הקורא את המגיל' עומד ת"ר כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורי' אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולי' בטחורים חריוני' דביונים לאכל את חוריהם ולשתות את מימי שיניהם לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם למחראות למוצאות ע"כ, ופרש"י ז"ל ישגלנה לשון כלבא כדכתיב והשגל יושבת אצלו כלבתא וכן פי' בערוך בערך דביון ישגלנה משמע בזנות ככלבא כמו והשגל יושבת אצלו ישכבנה משמע דרך אישות בקדושין ובחופה עכ"ל, א"כ אינו לפי שלא ידענו מה הם הגבוהים ההם וגם שם שגל לא נאמ' על המלכה ועיין בפ"ק דר"ה: ולא אשיב על דברי השר האברנא"ל בסבה הב' באומרו כי המלות נכתבו כן בזרותם לסבה מן הסבות אם להיות האומר אותם בלתי מדקדק כראוי אם בקצור ידיע' הלשון העברי' ואם בקצור ידיעת דקדוק הכתיבה כי תמהני עליו אם דבר זה יצא מפי אדם דוגמתו ז"ל היעלה על דעת כי הנביאים קצרה ידם בכל אלה, א"כ הוא ז"ל היה גדול מהם בדקדוק הלשון העברי' וחיי ראשי כי לא אאמין דבר זה, ואם היה בשגגה כמו שכתב הוא ז"ל למה הנביא או המדבר ברוה"ק לא תקנו האם השגגה נפלה בספר ירמיה פ"א פעמים ובספר שמואל שכתבו ירמיה כמו שהוכיח הוא ז"ל רבו בו הקרי והכתיב בכמו קל"ג כמו שמנה הוא ז"ל היעלה על לב נביא שנא' עליו בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך יפול בשגגות כאלה, סוף דבר נראה ח"ו כאלו השר ז"ל לא ראה הגמ' ואליבא דגמ' לא נהיר ולא צהיר מה דתירץ, ואולי כי השר ז"ל היתה רוח אחרת עמו ולא נעלם ממנו ח"ו הגמ' כי דרך בדרך הרב הגדול הרמב"ם ז"ל במורה הנבוכים להראות כחו כי זולת הגמרא יש דרך לתרץ: ואם יקשה המקשה הא לא אשכחנ' בגמרא מקריי' וכתבן וכתבן ולא קריין ועטור סופרים וכו' אלא מה דחשיב בגמ' ובמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו כמה וכמה ולעולם אימא לך דבשארא בעי לתרוצי כדתירץ השר האברבנאל ז"ל דס"ד למימר הני דקחשי' בגמ' כולהו הל"מ ובשארא לא:

ואברא דבמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו טפי ממה דמייתי במסכת סופרים אבל לא קשה מידי דגרסי' במסכת סופרים פרקו' אר"ש בן לקיש ג' ספרים נמצאו בעזרא ספ' מעון ספ' זעטוטי ספ' היא באחד מצאו כתוב מעון אלהי קדם ובשנים מצאו כתוב מעונה אלהי קדם וקיימו שנים ובטלו א' בא' מצאו כתוב ואל זעטוטי בני ישראל לא שלח ידו ובשנים מצאו כתוב ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו וקיימו שנים ובטלו א' ע"כ, ואם איתא להא דאמר השר האברבנאל שלכן לא מלאה ידו דעזרא לגשת למחוק דבר מספרי האלהים כי הבין בדעתו שבחכמה נכתבו לא ימנע מחלוקה אם שהיה יודע שהם הל"מ ואם שהיו ספקו' כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי וא"ת שלא הי' יודע שהם הל"מ למה לא מחק והלך אחר הרו' דהא חזינן דבג'ס' שנמצאו בעזרא הלכו אחר הרוב וא"ת כולם היו שוים ולכן נמנע מלגשת למחוק ועשה הקרי מבחוץ אם כן יורנו כיצד נקרא בס"ת שאסור לקרות אפי' אות א' שלא מן הכתב היעלה על לב שנקרא הקרי שתקן עזרא הסופר שהוא פי' הכתוב הזר לדעתו ז"ל ונניח הכת' שהוא כתוב באצבע אלהים אלא על כרחין אית לן למימ' שכלם הל"מ ונשאלה שאלה זו להרשב"א ז"ל היאך נקרא שלא כן הכתב בעפולי' בטחורים ישגלנה ישכבנה ותירץ הרשב"א ז"ל וז"ל וששאלת כיון שאסור לקרות בתורה אפי' אות אחת שלא מן הכתב היאך ש"צ קורא ישכבנה והוא כתוב ישגלנה וכן בכל תיבה שיש בה קרי וכתיב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי הקרי: תשובה זו הל"מ וכמ"ש בנדרים פרק אין בין המודר מקרא סופרים ועטור סופרים כתבן ולא קריין כולן הל"ם עכ"ל, מהתשובה איכא למידק דהשואל לא הוה ידע דאינון הל"מ מדקחזינן דהרשב"א ז"ל השיב זו הל"מ וכו' ומאחר דאינון הל"מ תו ליכא לאקשויי מידי, וראה שגם הרשב"א ז"ל נסתייע מההיא דפרק אין בין המודר ואע"פ שבאו בתורה כמה וכמה קרי וכתיב זולת מה דמייתי בגמ' כדפרכי' לעיל ואם היו ספקות כדפי' הקמחי ז"ל והאפודי היאך לא מני לון בהדי הנך דמסכת סופרים ומדקחזינן דלא מני ולא קחשיב אלא ג' א"כ שארא כולהו לא הוו ספיקי ואם איתא דהוו ספיקי הוה אזל בהו בתר רובא כדאזלי בהנך דמסכתא סופרים ולא הוה תולה מבחוץ כדתרצינן לעיל: ולא יקשה מידי מה שכתב השר ז"ל וז"ל ואין ספק שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור שקדמוהו עכ"ל, אשיב עליו ממה נפשך מה נפשך שכך קבלו מהנביאים וחכמי הדור לא ימנע מחלוקה אם שהיה הל"מ וגילו לו שכך צריך להיות ואם שלא גילו לו שכך הל"ם, אם לא גילו לו שכך הל"מ א"כ היה יודע בבירור שכך צריך להיות שכך קבלו מהנביאים א"כ מאי קאמר במה שאמר כי ירא הסופר הקדוש לשלוח ידו בדברי המדברים ברוה"ק, ותו קא קשה א"כ הוא שכך קבלו מהנביאים חכמי הדור למה לא תיקנו הם דהיינו הנביאים וחכמי הדור אלא על כרחין דבין הקרי ובין הכתיב כולהו הל"מ כדאוכחנא לעיל מההיא דפ' אין בין המודר: ומה שאמר בסבה הראשונה אם שכיון הכותב בדברים הזרים ההם סוד מן הסודות מסתרי התור' כפי מעלת נבואתו ולכן לא מלאה ידו לגשת למחוק וכו' עכ"ל כך יש לנו להאמי' בודאי כמו שהניח הרב הגדול הרמב"ן ז"ל ראש המקובלי' האחרונים בהקדמתו לביאורו לפירו' החומש ע"ש ותמהני על השר ז"ל כיצד הניח הדבר בכפק שאח"כ בסבה הב' כתב על ירמי' בזרות הלשון כמו באות נפשו שאפה רוח שקרי מבחוץ נפשה שכך נראה מטבע הלשון והדב' סוד מסודות התורה בסוד היבו' והמשכיל יבין: נקיטינן מכולהו הני פרכי וקהוותן דכל מילי דקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין וכולהו דרכי דמס' כולהו הל"מ ודלא כאש' כתבו החכמ' האלה דלעיל כדגרסי' מהגמ' דנדרי' דבפרק אין בין המודר דאייתינן לעיל:

ומיהו אשכחנא בכמה דוכתי דתלמודא חולק על המסורת כדאשכחן במסכ' נדה פרק בנות כותיים גבי משכב תחתון ועליון גבי והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים והנשא כתיב חסר וי"ו והקשו התו' שם תימה דבמסורת הוא מלא ותירצו ומיהו מצינו שהתלמוד חולק על המסורת כדאשכחן במסכת שבת פרק במה בהמה גבי בני עלי מעבירם כתיב וז"ל הגמ' שם והכתיב מעבירים א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתי' ע"כ:

ונתקשה לרש"י ז"ל וז"ל קשה בעיני שם החכם הנז' כאן כי אומר אני שטעו' גדול הוא ולא גלה להא מלתא שהרי בספרים מוגהים כתוב מעבירים מלא וגם במסורת הגדולה במקום שמנויין שם כל התיבות שכתוב בהן יו"ד דלא קרינן לא נמנה זה והם מנויין על פי החשבון וזו אינה קשיא דהאי מעבירים לאו לשון עבירה הוא אלא לשון ויעבירו קול במחנה והכי קאמר להו עלי לא טובה השמוע' אשר אנכי שומע את עם יי' מעבירין ומכריזין וקובלין עליכם והאי מעבירים לשון רבים הוא ואעם יי' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים עכ"ל:

וכתבו התוס' על זה וז"ל התלמוד שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישראל מ' שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל הספרים שלנו כתוב כ' שנה עכ"ל התוס': ולי נראה דלא קשה מידי הא דשמשון משמע כבדרש למה נאמר ב' פעמי' כי שפט את ישראל כ' שנה א"ר אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו ועשרים אחר חייו והיינו מ' בתרי זימני דתלמודא לא אמר מאי דכתיב והוא שפט את ישראל ארבעים שנה אלא והוא שפט את ישראל ארבעים שנה דמשמע כבדרש והשתא אתי שפיר ודוק ע"כ:

ותמיהא לי על רש"י ז"ל דהא היה בקי במס' וסבירא ליה כדעת בעלי המסרה דהא לעיל גבי בני עלי דפרק במה בהמה הקשה מהמסרה על ר"ה בריה דרב יהושע וכתב ואומר אני שטעות גדול הוא וכו' והא אשכחן בכמה דוכתי דס"ל דלא כדעת בעלי המסרה גבי ולבני הפילגשים כתב בפי' החומש פלגשם כתיב חסר יו"ד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר והיא קטורה מלשון ב"ר וכן ויהי ביום כלות משה כלת כתיב ע"כ, ובהדיא במסרה כתיב הפלגשים ב' מלא דמלאי' דין ועל יר הגי שומר הפלגשים וכן ביום כלות משה כתוב במסורת הקטנה לית מלא, ותו אשכחן דפי' בפי' החומש בפרשת ואתחנן מזוזות ביתך מזוזת כתיב שאין צריך אלא אחת, ותימה דבמסורת הוא כתוב מלא בוי"ו בין וי"ו לתי"ו, ורש"י ז"ל סבר לה כר"מ במנחות פ' הקומץ את המנחה גבי הא דגרסי' רב פפא איקלע לבי בר שמואל חזא ההוא פיתחא דלא הוה ליה

ליה פצימא אלא משמאלא ועבידה ליה מזוזה א"ל כמאן כר"מ ושיילינן עלה מאי ר"מ דתניא בית שאין לו אלא פצים אחד ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרים מ"ט דרבנן מזוזות כתיב מ"ט דר"מ דתניא מזוזות שומע אני מיעוט מזוזות שתים כשהוא אומר מזוזת בפרשה שניה שאין ת"ל רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט מעטו הכתוב למזוזה אחת דברי ר' ישמעאל וכו' עכ"ל הגמ' שם, ואע"ג דהוה משמע קצת דכתיב מזוזות מלא בשני ווין ולא מזוזת חסר דהא ר' ישמע' אית ליה יש אם למסורת פי' לדרוש ע"פ הכתב כדגרסי' בריש סנהדרין גבי לטטפת מיהו אין ראיה מזה דהכי נמי אשכחן ר' עקיבא דאית ליה יש אם למקרא פי' לדרוש כפי הדבור הקרוי כההיא דלטטפת ובפ' כל שעה אית ליה יש אם למסורת תוס' ע"כ, ותו בפרק הבונה הקשו התוס' על רש"י ז"ל גבי הא דתניא ר"י בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בז' כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם מכאן רמז לניסוך המים מן התורה וכו' ורש"י ז"ל גריס במקום בשביעי כמשפטם בח' כמשפטם וז"ל התוס' בז' כמשפטם גרסי' כדמוכח בפ"ק דתענית וכן הוא במסורת הגדולה ודלא כרש"י ז"ל דגריס בח' בס"פ לולב וערבה עכ"ל התו': וגם בההיא דמנחות רש"י ז"ל לא הקשה לתלמודא דפליג על הספרים המדוייקים כמו דהקשה גבי בני עלי וז"ל הגמרא שם בפרק הקומץ את המנחה ת"ר לטטפת לטטפת לטוטפות הרי כאן ד' דברי ר' ישמעאל כו' עכ"ל הגמ', ובספרים מדוייקים ובספר תגי כך דינם שמע והיה אם שמוע כתיב לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו ואני ראיתי בספר קדמון שגם והיה אם שמוע כתוב לטוטפת ומיהו סמכינן אמאי דגרסי' התוס' כדלקמן דאינהו חזו ספר תגי והוו בקיאי במלא וחס' יתיר מינן, והקשו התוספו' שם במנחות גבי ת"ר לטטפת וכו' דלעיל על לטוטפות דוהיה כי יביאך דבגמ' מצריך שיהא מלא דמלא ובספרים מדוייקי' כך דינם שמע והיה אם שמוע לטטפת והיה כי יביאך ולטוטפת אבל בין פ"א לתי"ו לא כתיב וי"ו, תימא היכי משמע תרי ואי הוה אמרינן גורעין ומוסיפין ודורשין ניחא אבל לא אשכחן אלא בתחלת תיבה ובסוף תיבה בפ"ב דזבחים גבי ולקח מדם הפר דדרשי דם מהפר יקבלנו וכן ונתתם את נחלתו לשארו דדרשי' בפ' יש נוחלין ונתתם נחלה שארו לו ומפר"ת דוי"ו קמא דולטוטפת מוקמי' בסוף כאלו כתוב לטוטפות כדאשכחן בפ' הזהב אי שקלת ליה לוי"ו דויסף ושדית ליה על חמישיתו הוה ליה חמישיתיו והשתא מוקמינן ליה באמצע תיבה והוה ליה חמישיתיו ומוקמי' ליה במקום יו"ד באמצע תיבה, וקשה לפי' דפריך בתר הכי אי הכי גבי הקדש נמי דכתיב ויסף חמישית כו' ומשני דכי שקלת לוי"ו דויסף הוה ליה חמישיתו והשתא לוקמינן באמצע תיבה דלהוו חמישיות הרבה הילכך נראה דבשום פעם לא מוקמי' אלא בסוף תיבה ככל הני שהבאתי עכ"ל התוס', וכך העלה רש"י ז"ל שם פ' הזהב דלא מוסיפין אלא בראש תיבה או בסופה אבל באמצע כדקאי קאי ע"ש, וליכא למיפרך בכה"ג סכינא חריפא מפסקינהו לקראי כדפריך בכל דוכתא משום דלא מיקריא הפסקה אלא דוקא בתיבו' להקדים תיבה זו לזו כדאמרי' התם מעיקרא גבי הך קרא דונתתם את נחלתו דסבר אביי למימר תירוץ וא"ל רבא סכינא חריפא מפסקינהו לקראי ע"כ:

יקשה בעיני דבגמ' בהדיא גרסי' בפ' הקורא את המגלה עומד ת"ר כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותן לשבח כגון ישגלנה ישכבנה בעפולים בטחורים ובמסורת לא מני כי אם ו' דכתיב בעפולים קרי בטחורי' ומשמיט ההוא דשמואל דפסוק וישימו את ארון יי' אל העגלה כתיב וקרי טחורים וכן הוא בכל הספרים המדוייקים שלנו, ולא ידענא מה לתרוצי אלא כדתריצנא לעיל דאורחיה דתלמודא לפלוגי על המסורת: ובב"ר מצאתי על פסוק לאסור שריו בנפשו א"ר אידי שרו כתיב חסר י' זה חיה פוטיפר, וקשה כי לא נמצא בשום ספר שיהיה חס' וגם במסרה רבתא לא נמנה בחשבון הנ"ו חסר יו"ד במצעות תיבות וקריין ואין דרך לתרוצי כי אם כמה דתריצנא דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת:

איכא לתמהויי טוב' במה דאשכחית לרש"י ז"ל ולרבי' סעדיה גאון שהביאו קרי וכתיב מה שלא נמצא בשום ספר מספרי המסרה וז"ל רש"י בפי' תלים בפסוק הרודד עמי' תחתי כתב שבספרו היה קרי תחתיו וכתיב תחתי ובקשתי ולא מצאתיו במסורה גדולה שיהיה נמנה בחשבון הי"ח מלין דחסרים בהון וי"ו בסוף תיבותא, וז"ל רבי' סעדיה גאון בסוף דניאל בפסוק ויבא מלך הצפון וישפוך סוללה ולכד קרי וכתיב זאת המלה מבחריו כתיב וקרי מבצריו ובקשתי בספרי המסרה בכל חלופי האותיות ולא מצאתיו וקשה לי איך נעלם מהגאונים האלה המסרה דאליבא דמסרה דאית לן הוא טעות ומיהו בקיאי הוו יתיר מנן בכל מלי ואנן כסומים בארובה לגבייהו:

נתקשה בעיני זה כמה ימים מאחר דאורחיה דתלמודא להכחיש המסורת כדברירנא לעיל במלא וחסר אליבא דמאן ניכתוב ס"ת דהא מה שכשר לזה פסול לזה: לפום ריהטא נראה למימר דכתלמודא דילן ניכתוב ס"ת במלא וחסר מאחר דקבלנוהו עלינו ואינון הוו בקיאי במסרה ובמלא וחסר יתיר מינן, ומיהו חזינן לרש"י ז"ל דהא הוא מקשה מהמסרה לתלמודא דילן גבי בני עלי ואמר דטעות הוא מה דאמר בגמ' מעבירם כתיב כדכתיבנא לעיל, וגם בעלי התוספות מקשי' מהמסרה לתלמודא דילן ועבדי עקר מהמסרה וכדלקמן ביבמות ס"פ מצות חליצה אמר אביי כו' ואם המסרה לא הוה עיקר לא הוו מקשי' מיניה לתלמודא ומדקא חזינן דאינון בתראי והוו עבדי עיקר מהמסר' לאקשויי מינה לתלמודא משמע דאליבא דמסר' קא עבדינן ותו דכולהו ספרי ותיקון ס"ת כולהו אליבא דמסרה ואנשי כנסת הגדולה גדולים הוו ואיכא למיסמך עליהון, ואע"ג דקא חזינן דרש"י ז"ל גבי מזוזות דפרשת ואתחנן סבירא ליה כרבי מאיר מזוזות כתיב כדפריכנא לעיל וכך בכמה דוכתי הא חזינן דבדוכתא אחריתי מקשה מהמסרה לתלמודא כנ"ל:

ולא קשה מידי מהדמקשי' אחריני דאנן שנינן וחלפינן בתורה מדקא חזו עטור סופרים ותיקון סופרים וקרי וכתיב וזולתם דהא בעטור סופרים ח"ו לא סליקו להנהו ווי אלא כדפי' בערוך בערך עטר דאמר וז"ל עטור סופרים פי' לשון עטירה הוא תרגום רק הבמות לא סרו לא עטרו וכן הא דגרסינן בפ' המגרש בגמרא גופו של גט פטיר ועטיר כלומר פטור ומסולק ונראים הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוו דייקי במקרא והוו קרו וסעדו לבכם ואחר תעבורו קדמו שרים ואחר נוגנים צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והוו משתבשי באילין מילי בההוא זמן וסברי דהכי דקדוק משום דהכי מסתבר ואתו סופרים וסלקו להני וי"ו והוו קרי אחר תעבורו אחר נוגנים משפטיך תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרי להו להלין וי"ו והוו קרו להו להלין מלי עטור סופרים ואתא ר' יצחק ואורי דקבלה אינון הל"מ ועד דורות קרובים להשתא הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מקרי בוי"ו עכ"ל: הנך רואה כי לא שנו כלל ח"ו ואם יקשו דליתא לדברי הגאון ז"ל נשיב עליהם מכח הסברה היעלה על לב אדם שרוצה לשנות ולהחליף דבר יאמר ראו מה החלפתי וכל שכן בדברי הנבואה והנה לשון המסרה ה' מלין עטור סופרים כו' וכן י"ח מלין תקון סופרים אם היה דעתם לשנות לא היו מגלים מה ששינו ולומר י"ח מלין תיקון סופרים כדגרסינן במכילתא, ועוד דלא שינו ח"ו הסופרים ולא תקנו אלא שכך היה לו לומר אלא מפני שכנה הכתוב מפנו כבוד השכינה ודוק ותשכח, וכן בקרי וכתיב הא מראים מה דשינו את"ל דח"ו שינו אבל אנו כת המאמינים נאמין דכולהון הל"מ וכן בתיקון סופרים אפילו את"ל שתקנו הסופרים לא מעלה ולא מוריד במה שהם פוקרים וראה גם ראה בעובדא דתלמי המלך בי"ג דבר ששינו שבפי' נאמר למה שינו, ומה שינו במה שכתבו לו סוף דבר בזה אין להם פה להשיב:

ואלולי אנשי כנסת הגדולה שהחזירו העטרה ליושנה כדכתיב ויקראו בספר תורת אלהים וכו' ודרשי' בנדרים פ' אין בין המודר וכו', עיין לעיל היינו הולכים כסומים וכמוכי' בסנוירי' ולא היה נמצא לנו ספר שיהיה מוגה ולא ס"ת שנוכל להסמך עליו, דמיון זה אם מלה אחת היא בוי"ו או בלא וי"ו כגון ולא בוי"ו או לא בלא וי"ו לא הוינן ידעין לאוכוחי כמאן אלולי המסרה כהא דכתבי התוספות ביבמות ס"פ מצות חליצה גבי אמר אביי האי מאן דמקרי גט חליצה לא ליקרי לדידה לא לחודיה ואבה יבמי לחודיה דמשמע אבה יבמי כו' עד רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקמצטער ומקרי לה ולא אבה יבמי א"ל לא סבר ליה מר להא דרבא א"ל מודה רבא בלא אבה יבמי ע"כ: וכתבו התוס' וז"ל לא אבה כתוב בספרים מדוייקים וכן מוכח במסורת לא אבה ג' דסמיכי לא אבה יי' השחיתך, לא אבה יבמי, וישראל לא אבה לי, ויש שנים ר"פ במשנה תורה ולא אבה יי' לשמוע אל בלעם ויש פסוק דלא שייכי' לאותו מסורת ולא אבה נושא כליו דשאול, וגם אל מואב שלח ולא אבה דיפתח עכ"ל התו', הנך רואה בעיניך שאלולי המסורת היינו מסופקים אי הוה קרינן לא אבה או ולא אבה ומדקא חזינן דבמסורת אמר דאינון ג' לא אבה ומני דין חד מנהון ידעינן בבירור דלא קרי' ולא אבה ודכוות' טובא לאין מספר ותו במס' מני לא ומלה אחרא ולית חד מנהון ולא ואמר אינון כך וכך בבירור ידענן דשארא כתבין וקרי' ולא וכן המשל י"ד פסוקים אית בהון לא לא ולא ולא או ההפך וכן כולם, וכן את את ואת ואת כהא דאמרי' אך את הזהב ואת הכסף את הנחושת את הברזל את הבדיל ואת העופרת כת' עליו בעל המסורת וסימניך דהבא למלכיא ופי' כי כך דינו ואינון ב' פסוק דנסבין הלין ווי"ן תניינא ואת ובתרא ואת ושארא את דין ופסוק ויהי כשמוע כל המלכים דיהושע החתי והאמורי הכנעני הפריזי החוי והיבוסי ופי' דהבא אך את הזהב למלכיא ויהי כשמוע כל המלכים, הנך רואה צחות לשון בעל המסורת וקוצר לשונו ובזה הודיענו כיצד קריאת וכתיבת הפסוק ואלולי בעל המסורת היכ' הוינן ידעין אם הוה מצינן כתוב החתי והאמורי והכנעני והפריזי לא הוינן ידעין להוכחא אם אמת אי שקר וכן במלאים וחסרים דיש לנו אם למקרא ואם למסורות ומיהו פלוגתא היא ממה עבדינן עיקר כגון בפ' כיצד צולין גבי בבית אחד יאכל ודכוות' בפ"ק דסוכה סוכות סוכת ואיכא לקהויי ולאקושי טובא בהא ועיין בתוס' פ"ק דסוכה, והוא הדין בקריין ולא כתובין וקמצין ופתחין והמקומות שהם משתנין בטעמא ודכוו' טובא לאין מספר, ותו ג"כ במניינ' דמני המסורת באמרו ג' או ד' או זולתו מכולהו ילפינן כמה וכמה דינין ודרשות כהא דאמרו במסורת בראשי' ג' ר"פ וסי' בראשי' ברא בראשי' ממלכת יהויקים, בראשית ממלכת צדקיהו היינו דאמרי' במס' ערכין ס"פ יש בערכין בקש הקב"ה להחזי' את העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בדורו נתישבה דעתו בקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובוהו מפני דורו של צדקיהו כיון שנסתכל בצדקיהו נתישבה דעתו ע"כ: ותו גרסי' במסורת ויבדל ג' ויבדל אלהים בין האור, ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע, ויבדל דוד ושרי הצבא בד"ה כ"ה, כדאמר בערבי פסחים כל הפותח לא יפתח

מג' הבדלות ולא יוסיף על ז' בשלמא אין מוסיפין על ז' דהת' קא חשיב ז' הבדלות ולא אשכחן טפי אלא ג' אמאי משום דג' פעמים כתיב ויבדל והבדלה ראשונה היתה במוצאי שבת לפיכך עושים ג' הבדלות במוצאי שבת בין קדש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים, ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בכלל בין קדש לחול ואומרי' אותו כדי לסמוך להתימה מעין התימה: ותו גרסי' במסורת פתוח ד' וסי' וכל כלי פתוח, שרשי פתוח אלי מים, קבר פתוח גרונם, אשפתו כקבר פתוח, ואינון כנגד ד' מדות שהם בכלי חרס נקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת היינו וכל כלי פתוח וגו' ועדיין כלי הוא לזרעי' נקב בשורש קטן טהור הוא לזרעי' אם היה בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה היינו שרשי פתוח ראיוב ועדיין כלי הוא לקבל בו זתים נקב במוציא זית טהור העשוי לאוכלי' היינו קבר פתוח גרונם דתלים דסתם אבילה כזית ועדיין כלי הוא לרמונים נקב במוציא רמון טהור הוא לגמרי והיינו אשפתו פתוח כלומר כשהכלי במוציא רמון נדמה לאשפה דשוב אין תורת כלי עליו: והרבה מסימנים אלו נדרשים בכה"ג לאין מספר ומהם מפוזרים במרדכי ובתשובות מהר"ם כדפסק בהכוני שהם ב', הכוני פצעוני, הכוני בל חליתי ע"ש, ואין ספק כי מנין הסימני' להיותם ז' או ד' או י' או ג' כולם לצורך גדול ולא לחנם וזה מוכיח על קדושת תורתינו הקדוש' ולא לחנם נסמנו, וכן כשהמסר' מביאה הסימן בלשון תרגום יש בו לדרוש ולהבין ולכן כל מה שיכולתי למצא וללקט מהם מכל ספרי המסרה שהיו לי כולם לקטתי' ושמתים בכ"ד זה במקומות שהיו שייכים וחזרתי ותקנתים במסרה הגדולה כדי שבנקל ימצאו, ואלו הייתי רוצה להאריך ולהביא תועלות המסרה כולן וראיותיהם היה האורך גדול ולהג הרבה יגיעת בשר:

ובהיות כי ראיתי התועלת הגדול הנמשך מהמסרה גדולה וקטנה ומסרה רבתא גליתי אוזן השר דניאל בומברגי יצ"ו והודעתיו התועלת שימשך ממנה אז שם כל מאמצי כחו לשלוח בכל אלו הגלילות לחפש כל מה שימצא מהמסרה ות"ל נתגלגלו לידינו מספרי המס' מה שאיפשר להתגלגל והשר הנזכר לא נתעצל וידיו לא קפץ וימינו לא השיב אחור מלהזיל זהב מכיסו בהוצאת קניית הספרים והשלוחים אשר נשתדלו לחפשם בחורים ובסדקים ובכל מקום שהיו:

ואחר שראיתי בספרי המסרה והתבוננתי בהם ראיתי מבולבלים בתכלית ומשובשים עד שאין בהם בית אשר אין שם מת היינו הפסוקים שהיה מביא בעל המסורת והבלבול הגדול שהיה בהם כי אותם הספרים שהיה בהם המסרה סביב לא היתה המסרה כתובה כסדר הפסוקים שהיה בעמוד דמיון זה אם היו ה' או ו' פסוקי' בעמוד הא' מתחיל ויאמר והב' ויגר והג' וזה והד' וישלח והה' ותשב המסורת היה מתחיל וישלח כ"ב ואחר כך ויגר כ"ד ואח"כ ותשב ט"ו בלי סדר ותיקון ורובם היו כתובים בקשרים וציורים עד שלא היה באפשרות להבין מהן שום דבר כי כוונת הסופר היתה ליפות כתיבתו ולא להבין ולעיין בה, וגם ברובם במשל היו בראש הדף כמו ד' שורות ולמטה כמו ה' לעולם הסופר לא היה מוסיף ולא גורע ואם אירע א"ב או לשון מסורת גדול היה מפסיק באמצע או בראש וכן מקצר מהם הרבה כדי להשוות שורותיו, וכשראיתי כל זה הבלבול נערתי חצני בתחלה לשים כל המסורת על סדר הפסוקים ואח"כ חפשתי בספרי המסרה שהיו לי חבורים לבד זולת מה שהיה כתוב סביב המקרא ובמקומות שהיה הדלוג מהסופר והקצור כדי להשוות השורות שיהיו במספר ד' למעלה וה' למטה אז הייתי מבקש בחבורי המס' והייתי מתקנם על נכון ובמקומות שמצאתי הפרש בין ספרי המסרה זה אומר בכה וזה אומר בכה הבאתי דעות שניהם וכן ימצא כתוב סביבו' המקרא הזאת שהדפסנו במסורת נקוד על הפלוגתא בהיות כי אינו מלשון בעל המסורת, וכן במקומות שהיה קשה לי על לשון ספר אחד מהמסרה שלא הייתי מוצא כדבריו ברוב הספרים ובמסרה אחר' באופן אח' ולא הי' קשה ובמקומו' שהיה קשה מדידיה אדידיה או שהיה טעות הייתי חוקר עד שהייתי מוצא האמת לעניות דעתי ובמקומו' הנחתי הדבר בספק וכן כמה מיני קהוון כאשר ימצא כתוב סביבו' כ"ד זה שהדפסנו, והשם יודע כמה טורח עברתי על זה וכבר זה מפורסם לכל מי שראה אותי מתעסק בו: ובהגהת הפסוקים לא היה איפשר שהייתי יכול להגיה אא"כ שהייתי יודע כל הכ"ד על פה וזה נעלם ממני ואלולי ספר א' הנקרא שמו קונקורדנסייא חברו חכם א' קרוב לזמנינו זה בכמו מ' שנה שמו רבי יצחק נתן זצ"ל שכבר נדפס פה ויניציא בבית דפוסינו לא היה באפשר שהייתי יכול להגיה והוא כלי יקר מקיף כל קטרי המכתב הקדוש ומבאר כל המכתב הקדוש בחברו כל שם ופועל עם הדומה לו ובראש כל שם ופועל מפרש התיבה הזאת פי' כך וכך או תפרד לכך וכך ראשים ופי' כך וכך ובציינו אותם הציונים בחלוקת כל פרשה ופרשה וכל נביא ונביא לכך וכך פרשיות ובכל תיבה רושם זאת תמצא בסימן פלוני בפסוק ד' או כ' או ל' שבסבת זה תכף בנקלה ימצא המבוקש, ואם פסוק אחד יש לו ד' או ה' פעלים ושמות כגון ובצל ידי כסיתיך תמצא פסוק זה בשרש צל ובשרש יד ובשרש כסה עד שאם אינך מסיג או זוכר לידע כי אם תיבה א' שהיא פועל או שם מהפסוק תכף תמצא מבוקשך בשרש הפועל או השם ההוא, וגדולה מעלת ותועלת זה הספר לאין תכלית וזולתו ובלעדו אין דרך לעיין במסורת למצוא הפסוק שצריך תכף כי אם צריך שהמעיין יבקש הפסוק שמביא המסורת או זולתו שצריך יעבור זמן רב כי יבאו פסוקים שלא ידע באיזה נביא הם ואפילו ידעו צריך שיבקש כל הנביא ולאו כל עלמא מקרא גמירי ומי שהגיע ספר זה לידו אין צריך לו לשרשי הקמחי כי יש בו השרשים מוסף עליו המורה מקום מכל פסוקי המקרא לא יחסר עד אחד, סוף דבר בלעדיו לא הייתי יכול לעשות מה שעשיתי:

ובהיות כי המסורת היה רב להדפיסו כולו סביב המקרא במקום שכבר הבאתי סימן א' פעם א' לא חששתי להביאו פעם אחרת דמיון זה וישלח הם כ"ב כתבתי אותם כולם פעם אחת בסדר נח בפסוק וישלח את היונה כשהגעתי אח"כ בוישלח אחר לא רציתי להאריך לכתבו פעם אחר' כי כבר נכתב ונחתם אבל כתבתי הוא נמסר בסדר נח, ובנביאים בהיות שהם גדולים וכל נביא יש בו בכמותו בכמו כ"ה פעם שיש בכל פרשה ופרשה אם הייתי כות' נמסר בנביא פלו' לבד היה יוצא שכרי בהפסדי שלא היה באפשרות למצוא כי אם בקושי גדול והיה המעיין קץ בו והיה מניחו מלבקשו לכן הוצרכתי להשתמש בחלוקת הפרשיות שהביא בספרו רבי יצחק נתן ספר הקונקארדנצייא וכתבתי נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני למען ירוץ קורא בו ואלו הייתי מוצא חלוקת הפרשיות שחלקו בעלי המסרה בכל המקרא הייתי יותר חפץ להשתמש ממנה מזולתה, ואח"כ הגיעה לידי לאחר שכבר כמעט השלמתי אמרתי להדפיסה גם היא לבל תשתכח ותאבד מישראל:

וכדי שיהיה המסורת שלם הוצרכתי לתקן ולחבר אח"כ המסורת הגדולה שאין באפשרות להדפיסה סביב שום ספר כי היא בכמותה הרבה וסדרתיה כדרך הערוך ממש למען ירוץ קורא בה: וכן כל מה שהדפסנו מהמסרה סביב הכ"ד דהיינו מהמסרה האמצעית לא הגדולה חזרתי וחברתי אותה עם המסרה הגדולה שסדרתי כמו הערוך ולא חששתי להביא כי אם ראשי פרקים כגון וישב ט"ו נמסר בנביא פלוני בסימן פלוני וכן כל מה שנשמט וזה לסבה, המשל אם המעיין יעיין בנביא או זולתו באותו העמוד יש י' או י"א פסוקים בכל פסוק לא ימנע שלא תהיה בו תיבה ששייך בה מסורת והמסרה קטנה היא בכל תיבה ששייך בה מסורת ואומרת ד' או ל' או ט"ז וזה לא היה באפשר לכתוב המסורת כולו שהיה שייך לאותו דף שאם היו שייכי' י' תיבות למסורת הבאתי מהם ד' או ה' על הרוב לדוחק רוחב העמוד והמעיין לא ידע אם הם במקום אחר כבר נדפסי' ובאיזה מקום הם כדי לבקשם במקומם ויחשוב בלבו שאין בכ"ד זה כל המסורת ששייך בו לכן הוצרכתי לציין בשרש התיבה ההיא במסרה רבתא באיזה מקום נדפס בנביא פלו' בסימן פלוני וכן בהרבה מקומות השמיטו המדפיסים הרבה מהסימנים לסיבת שאירע להם להיות העמוד ארוך כדרך שאירע למלאכת הדפוס הוצרכתי לחזור ולחברם במסרה גדולה ולכן ימצא הרבה פעמים כתוב סביבו' העמוד נמסר במס' רבתא, וכן בסימנים הגדולים מל"ט וכ"ה שהיו שייכים לאותו עמוד שלא היה באפשר להדפיסם במקומם יען היותם ארוכים והעמוד היה קטן מהכיל כל הסימן וכן באלפא ביתות המסרה רבתא שהיו שייכים בעמוד כתבתי סביב העמוד במסרה זה הוא חד מן א"ב בפלוני ונמסר במסרה רבתא כמערכת אות פלוני לבל ישיג שום טורח למעיין לבקש, ואין לתמוה כשימצא כתוב במסרה נמסר בשמואל ב' או חלק ב' או א' וכן במלכים ב' וכן בד"ה ב' ובעזרא ג"כ בנחמיה וזה כי מניח חלוקת פרשיות התורה והנביאים והכתובים הכתוב בקונקורדנסיא חלק שמואל לב' חלקים וכן מלכים וד"ה ועזרא עד דברי נחמיה בן חכליה משם ואילך קרא שמו נחמיה, ולזה מאחר שנשתמשנו בחלוקות וסימני מחבר הקונקורדנסיא אמרתי לכתוב אחר הקדמתי זאת כל החלוקות והסימנים הללו שאם בהדפסה נשמט איזה סימן בשגגה כבר יוכל לתקן מאחר שהם נדפסים אחר הקדמתי זאת ובכ"ד זה בכל חלוקה וחלוקה הדפסנו הסימן ששייך למען ירוץ קורא בו למצוא מבוקשו כשאומר במסורת נמסר בסימן פלוני:

הנה לא נמנע ממני בכל מאדי וכח לעשות ולתקן המסרה בכל התיקונים שאיפשר כדי להשאירה ברה וטהורה ולהראות העמים והשרים את יופיה כי טובת מראה היא וזה לאוהבי תועלת אחינו בני ישראל ותפארת תורתנו הקדושה והתמימה ולמלאת תאות ושאלת השר דניאל בומבירגי יצ"ו במה שאיפשר אע"פ שכספו הותה גדולה מהשגתי, וכן במפרשים שמתי כל מאמצי כחי לתקן המעוות במה שאפשר ובמה שהשיגה בו עניות דעתי לש"ש ולהועיל לבני עמינו ולא נסוגותי אחור בשביל הטורח הרב כי שינה לעיני לא נתתי לשובע הן בחורף הן בקיץ ולא חששתי לקום בלילה לקור וזולתו כי חפצי וכוונתי היתה לראות תכלית המלאכה מלאכת הקדש, ישתבח הבור' אשר זיכני להתחיל ולהשלים, זכרה לי אלהי לטובה אמן:

מכתבי תהלה

מכבוד הרב הגאון המפורסם שלשלת היוחסין דפה ווארשא

לכל זמן ועת לכל חפץ (קהלת ג א) :

זה רבות בשנים עברו אשר נכסה אור יקר ספרי תנ"ך הנקראים בשם מקראות גדולות, שנדפסו בוויניציא ובבזיליא, עתה תהלה לה' יאירו ויתפשטו ע"פ תבל בכל תפוצות ישראל עם פירושי קדמונינו גדולי ישראל וצדיקי יסודי עולם להיות עיני כל יביטו יראו טעם דברי קדשם המתוקים מדבש ונופת צופים ושפתותיהם יטבבו בקודש קיימים לעד לעולם כאחד מצבא מרום במרום. כאשר נתעוררו השותפים הנגידים המופלגים ה"ה המדפיס המפורסם מהור"ר יואל לעבענזאהן וה"ה מהור"ר מענדל מענדלזאהן מ"ס דפה נ"י לחדש אורם בתוקף ועוז וביתר שאת ותפארת אשר יעלו ביופים מכל המקראות גדולות שנדפסו מאז ובהוספת הרבה פירושי קדמונינו ז"ל, כמבואר בהמודעה שהדפיסו, ובאו אלי להסכים עמהם ולחזק ידיהם יען כשל חבלם בנעימים לעשות טוב בישראל, הנה מצאתי ראוי ונכון למלא את ידם בהסכמתי ולאמץ זרועם ומובטחני באחב"י שלא ישיגו גבולם משך ארבעה שנים מיום כלות ההדפסה, והשי"ת יהא בסעדם להתחיל ולגמור בהצלחה. וראוי לכל אוהבי התורה לתמוך בימינם, וכל המסייע יתברך מיוצר המאורות, ויזכה לעלות לציון ברנה ושירות. הכ"ד המדבר לכבוד התורה ודורשיה. הבא עה"ח ביום ב' י' סיון תר"ך לפ"ק.

דובעריש מייזלש חופ"ק ווארשא יע"א

מכבוד הרב הגאון המפורסם החסיד דק"ק פראגא

הן באו אלי כבוד הרבני הנגיד המדפיס מוה' יואל לעבענזאהן וכבוד הנגיד המופלג מוה' מענדל מענדלזאהן נ"י והציעו לפני כי רצונם לזכות את הרבים בהדפסת ספרי מקראות גדולות עם כל הפירושים מהקדמונים ומס"נ ומס"ק דבר לא נעדר מהמ"ג שנדפסו בוויניציא ויקרים מאד לכל החפצים לקנותם, ועוד יוסיפו ידם להוסיף עתה כמה וכמה פירושים יקרים ומועילים, לכן אמרתי לפעלא טבא יישר חילם וכחם וחפץ ה' בידם יצליח להחל ולכלות באין מעצור. ונכון לבי בטוח באחב"י שלא יסיגו גבול השותפים הנ"ל הן במתכונתם וכן שלא במתכונתם החומשים לבד או הנ"ך לבדם משך שש שנים מיום גמרם מהדפוס ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב הכ"ד הבא עה"ח לכבוד דורשי התורה ולומדיה יום ב' אדר בת"ר לפ"ק.

ישעיה מושקאט חופ"ק פראגא

מכבוד הרב הגאון המפורסם דק"ק ביאליסטאק

נדרשתי מהנגידים המופלגים מהו' יואל לעבענזאהן מדפיס ומוהר"ר מענדל מענדלזאהן מ"ס נ"י מק"ק ווארשא בדבר אשר החלו להדפיס ספרי קודש תורה נביאים וכתובים הנקראים בשם מקראות גדולות כפי שנדפסו בוויניציא ונוסף עליהם הסדרת אליהו מרבינו הגאון מווילנא זצ"ל ועוד הוספות רבות ויקרות מאוד, וכבר הוציאו ספר בראשית כלול בהדרו כפי שהופיע למראה עיני. ובהסכמה עלה משלשת הרועים ה"ה הגאון הגדול מווארשא והגאון הגדול מפראגא והגאון הגדול מקאליש ה' יברכ' לבקש מאחב"י שלא להדפיס המקראות זולתם משך ששה שנים מזמן כלות ההדפסה ועתה מורא עלה על ראשם פן יבוא אחר בתוך גבולם להשחית נחלתם ולהריק כחם, לכן גם אני סניף להגאונים הנ"ל כו' שלא להסיג גבול עסקי מלאכ' שמים אחרי כי על דעת כן נכנסו למלאכה זו ומובטחני שאחרית ישראל יזהרו לבלתי עשות עול במלאכת הקודש והשומע לדבריהם הנאמרים בצדק ומישרים, יזכה לראות בהבנות בית בהר מרום הרים. כנפש המדבר למען האמת והצדק, יום ד' א"ח דחה"ס שנת את ד' תיראו לפ"ק :

הק' רפאל יו"ט ליפמאן היילפרין חופ"ק ביאליסטאק

מכבוד הרב הגאון המפורסם דק"ק קאליש

כבוד מחותני הרבני המופלג הנגיד מוה' מענדל מענדלזאהן והמדפיס המפורסם הנגיד מוה' יואל לעבענזאהן נ"י המתנדבים במלאכת הקודש להדפיס מחדש ס' מקראות גדולות להוגים בתורת ה' תמימה וקוראי מקרא קודש עם פירושים הרבים ומעלות אין ערוך אליהם הנמצאים בהמק"ג דפוס וויניציא, ועוד מעלים בקודש והוסיפו פירושים יקרים המלאים זיו ומפיקים נגה, תשואות חן חן להם כי הגדילו לעשות בזה טוב בעמנו, בעל הגמול ישלם להם גמולם, ויראו טוב בעמלם, על אשר הוזילו השער שלהם, אשר ע"ע היו בכפלי כפלים, ואף בכסף מלא לא היה להשיגם, ויען כי שחרו פני להיות נמנה למטה הזאת ולתמוך את ידיהם, הנני לענות אמן אחר דבריהם, ואם לזרעא דישראל להסיג חלילה גבול השותפים הנ"ל. משך ששה שנים מיום כלות ההדפסה, הן חומשים לבד והן הנ"ך שיגרום להם היזק ח"ו, ונוגר אשר יאכל פריה. יתברכו מעשי ידיהם. ויהי נועם ה' עליהם כנפשם וכנפש הבעה"ח לכבוד התורה ותומכיה. פה קאליש עש"ק כ"ה שבט תר"ך לפ"ק.

הק' מאיר בהגאון מוהר"י אייזק אויערבאך חופ"ק הנ"ל

מכבוד הרב הגאון המפורסם ר"מ דק"ק וואלאזין

ב"ה ד' לס' והיית לנו לעינים, בת"ר לפ"ק.

חפץ ה' יריע אף יצליח על פעלת ידי כבוד הנגידים כו' כו' כ"ש מוהר"ר יואל לעבענזאהן ומהור"מ מענדעל מענדעלזאהן נ"י בק"ק ווארשא.

הגיעני תעודת דבריהם על דבר הדפס' ספרי תנ"ך מקראות גדולות ובמחיר טוב לכל נפש ישרה, ואברכה את ה' אשר שם בלבם מעשה מהודרה, והעיר את רוחו להתאזרה, הוא ית' יאמץ ידם בגבורה, ויעשו חיל ושם בתפארה, ויחזו בפעולתם זאת ובכל מע"י ברכה יתירה, גם לחיי המעשה גם לחיי עד אשר לכל טוב נכונה, ואף כי למחכי רבים כצאת השמש בגבורה, ואם ייטב בעיני מע"כ ירצו להדפיס ג"כ פי' הספורנו על התורה אשר לשונו קצר ומלא פשט ויראת ה' טהורה

מכבוד הרב הגאון המפורסם ר"מ דק"ק מיר

כשם ה' כבוד למכ"י כתר לפ"ק.

שפעת ברכה לכבוד ידידי ה' השותפים המופלגים כו' כו' המדפים כ"ש מוהר"ר יואל במו' אביגדור נ"י ושותפו מוהר"מ מענדעל מ"ס נ"י בק"ק ווארשא ה' עליה' יחיו לאורך ימים טובים.

הגיעני מכתבם היקר מטוב לבבם אשר נדבה רוחם להפיק רצון לבית אולפנא דידן ולהעניקם מברכת ביתם אשר ברכם ה' בהדפסת מקראות גדולו' ולתת איזה מקראות חנם ועבור איזה יצאו בגרעון כסף מאשר הושת לכל קונה ופלגא עלי ופלגא על כבודם הרמה. הרימותי ידי בצלותא ובברכה משולשת שיברכם ה' בבני סמיכי וחיי אריכי ומזוני רויחי ולהרביצ' על במתי ההצלח' מילי דמיטב בזה ובבא, וכאשר יזכם ה' להוציא לאור מחשבתם הטוב להפיצם בישראל

מכבוד הרב המאה"ג החסיד רבדק"ק אמשנאוו בן לאותו צדיק הרב מווארקע זצ"ל

הן בא לפני הנגיד המופלג מוה' מנחם מענדל מענדלזאהן ת"ס מווארשא נ"י עם המודעה אשר הופיעה לנגד עיני מהדפסת ספרי מקראות גדולות שזה משנים קדמוניות שלא נדפסו ויקר נמצא, וכעת נשאו לבו בשותפות עם המדפים המפורסם מוהר"י לעבענזאהן נ"י מווארשא להדפיסם ביתר שאת ותפארת, וכבוד מחו' הרב הגאון הצדיק דק"ק פראגא נ"י כבר נתן מודעה והסכמה על זה להחזיקם לדבר הגדול הלזה, ע"כ גם ידי תכון עמם להיות מהמסייעים בכל האפשרי לכבוד התורה שיהיה לתפארת לבני ישראל, ובטחוני באחב"י שלא יעלה על לבם לגרום היזק

מכבוד הרבנים המאה"ג חריפים ובקיאים מורי הוראות דפה ווארשא יע"א

לחזק ידי עושי טוב הנגידים המפורסמים ה"ה המדפים מו' יואל לעבענזאהן ושותפו מו' מענדל מענדלזאהן מ"ס מפ"ק המתנדבים במלאכת הקודש להקים עדות ביעקב ותורה בישראל בהדפסת ספרי מקראות גדולות ביתר שאת ותפארת אשר זה איזה מאות שנה שנדפסו בוויניציא ובבזיליא, והשותפין האלה עוד מעלין בקודש והוסיפו הרבה פירושים יקרים כפירוש הנשר הגדול הרמב"ן ז"ל, ופירוש אדרת אליהו על התורה מהגאון האמיתי החסיד רבן שכבה"ג מוהר"ר אליהו מווילנא זצוק"ל, אשר לא נדפס כ"א פעם אחת ויקר נמצא, ופירוש היקר הנחמד הספורנו

מכתבי תהלה

הספורנו ז"ל. ועד הוספות רבות לחמדת לבב כל דורשי יקרה, באתנו גם אנחנו הח"מ להודי' לאחב"י נאמנה כי השותפין הנ"ל זכו במלאכת שמים וכי נאמנה רוחם להוציא כלי יקר זה למעשהו ת"ל בכל הוד והדר, ולכן מהראוי ונכון לכל אוהבי תורה לתמוך בידי השותפין הנ"ל ולשלם טוב לעושי טוב, ומכש"כ שלא לגרום להם היזק ח"ו וככל הדברים הנאמרים בצדק מאת כבוד הרב הגאון הגדול דפה ווארשא והגאונים מפראגא ומקאליש נ"י שבאו בכתובים בהסכמותיהם, כאשר מהראוי ונכון לכל אוהבי תורה לתמוך בידיהם ולעמוד לימין צדקם, וה' ישלח ברכה במעשה ידיהם וכל המסייעים יתברכו בכל טוב סלה. ולהשומעים יונעם ותבוא עליהם ברכת טוב. ככ"ד הבאים עה"ח ווארשא יום ב' ל"ז למטמונים תר"ך לפ"ק:

הק' יהודה ארי' לייבוש כ"ץ דומ"ץ פ"ק הנ"ל
הק' נתן במהור"ר דובער זצ"ל מו"ץ פ"ק
הק' ישראל מאיר במ"ד הכהן ז"ל מ"ץ פ"ק
הק' חיים במהור"ר יוסף זלה"ה אופענהיים דומ"ץ פ"ק הנ"ל
הק' חיים יחיאל בהמנוח מוה' יוסף זצ"ל מ"ץ פ"ק
הק' שרגא פייבל בהרב מור"ז ז"ל דומ"ץ פ"ק הנ"ל
הק' יעקב מאיר ישורון
הק' שמואל זנוויל בלא"א מוה' יעקב זאב נ"י דומ"ץ פ"ק
הק' אברהם בהרב הגאון מוהר"א כהן נ"י הרב דק"ק פלאצק
הק' יהושע העשיל בהר' המנוח מהו' גבריאל ז"ל דומ"ץ פ"ק
הק' מאיר במהור"א זלה"ה מו"ץ דק"ק פראגא

היזק להשותפין הנ"ל במשך הזמן שגבלו הגאונים שקדמוני, והקונים יתברכו ממעון הברכות:
באתי עה"ח יום ו' עש"ק שמיני כ"ח ניסן כת"ר לפ"ק.

נאום הק' יעקב דוד חונה בק"ק אמשנאוו בן לאותו צדיק אאמו"ר הרב הק' זצלה"ה מווארקע זי"ע

בישראל ולהיות מאושר אהי' אי"ה מן הנמנים למצוה רבה זו למען יגדיל תורה ויאדיר ויקבלו מחירם רצוף באהבה, כהבטחת לבבם הנדיבה, וזכות הרבים תהיה מסייעתם להשפיע עליהם ברכה עד בלי די, וכל אחינו ב"י יקדמו בלי ספק להביא ברכה אל בתיהם ולהיות מהנמנים לסייע במלאכת הקודש, ומכש"כ שלא לבוא חלילה בגבולם משך הזמן שגבלו יתר הגאונים בהסכמותיהם, ויקבלו החו"ש מאדה"ש, ויתענגו על רוב שלום. כחפצם וחפץ ידידם דו"ש ממרחק באהבה יתירה המברכם בלב ונפש והמדבר לכבוד אכסני' של תורה וד"ת שלהלכה.

הק' משה אברהם חופ"ק מיר

הטהורה, ויותר שכן מאיזה מפרשים אשר יעדו לחבר'. ומעתה אודה למע"כ אשר נדבה לבם אותם באמונה, להרים לישיבה הק' דפ"ק וואלאזין איזה חליפות ספרי תנ"ך ואיזה בחצי מחירם אשר הושת לכל קונה, במה אכף לאלהי מרום אשר שם לבם אמונה, להרים כבוד ד"א של הלכה זו ולאומה, וכל אחב"י הישרים בכל פינה, בלי ספק יתמכו ידי העוסקים במלאכת הקודש באמונה. ולא יסיגו גבולם במשך שגבלו הגאונים נ"י כתקנה. ומשכורתם תהי אלהי מעונה, כנפשם ונפש מברכם ברוח נכונה, העמוס בעבודה רבה.

נפתלי יהודה בלא"א מ' יעקב ברלין

אל קוראי מקראי קודש

ראינו להקרים פה אשר הדפסנו התולדות אהרן על כל הכ"ד עם תוספות המראה מקומות מהפסוקים הנמצאים ונדרשים בספר הזוהר והעקידה והעקרים, ובתוכו יבואו בכל מקום מוסגר בשני חצאי לבנה המראה מקומות מכל הפסוקים שבתנ"ך הנמצאים בתלמוד ירושלמי, הנקרא בשם תולדות יעקב, מהרב המובהק מוהר"ר יעקב ששפורטש זצ"ל, והגהנו כל אלה ע"פ התולדות אהרן ותולדות יעקב שנדפסו ביחד באמשטרדם בשנת בית אהרן, ע"י הרב הגאון החכם הכולל מוהר"ר מנשה בן ישראל זצ"ל, וזאת לדעת שכל הדפין הנרשמים בתולדות יעקב, הכוונה על הדפין שבתלמוד ירושלמי דפוס קראקא.

המביאים לבית הדפוס

חידה יפה זכה וצרופה להחכם אבן עזרא ובן מאיר נקרא

חברה במשקל השיר : והנני את דרכה אשיר

הבית הראשון תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות . וזהו הדלת . תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות וזהו הסוגר :

ואחריו שלשה בתים קצרים כל בית מתחיל גם כן תנועה ויתד וחמש תנועות ויתד וארבע תנועות . וכן דרך כל השיר עד תומו ושמו בקרבו חרוז בראש בתים הקצרים דוק ותמצא :

אֶת דְּבַר חִידָתִי שִׁמְעוּ נְבוֹנִים נִפְלָאוּ	אַךְ דְּעוּ כִּי כָל חַכְמֵי לֵב לְהַגִּידָהּ לָאוּ :
אָב בְּהָאֲ־דָמָה הוֹלִיד אַ־	רְבָּעָה הָאַחִים :
לֹא כְבֵ־דִים לֹא קַלִּים לֹא	יְבֵ שִׁים לֹא לַחִים :
בָּם יְרוּ־ צוֹן אוֹפַנֵּיהֶם	וְהֵם שׁוֹקְטִים נָחִים :
בָּם דְּמוּת אַרְבַּע הַחַיּוֹת בְּשַׁחַק נִבְרָאוּ	כִּי פְּעָ־מִים יִסָּתְרוּ גַּם פְּעָמִים יֵרָאוּ :
רָ אַתָה עֵינְכֶם עֵת נִרְאָה	דִּבְרֵי מַה נּוֹרָא :
כִּי בְּכוֹ־רָם לָקַח חֵלֶק	וְשֵׁם רַב בַּבְּכוֹרָה
גַּם שְׁמוֹ נוֹסַף עַל שֵׁנִי	וּבַסֵּתֶר נִקְרָא :
הַשְּׁלִ־ישִׁי בִּשְׁמוֹ כָּפוּל חֲכָמִים קָרָאוּ	הָרְבִי־עִי גַּם כֵּן כָּפוּל בְּמִשְׁקַל מָצָאוּ :
הַ בְּכוֹר זָכָר וּנְקֵבָה	וְאַח שֵׁנִי אַחֲרָיו :
בִּנְקֵ־בָה הוּא וּשְׁלִישִׁי	יְדַעְתּוֹ בִּזְכוּרָיו :
אֶת פְּנֵי הָרְבִיעִי זָכָר	נְקֵ־בָה בַּאֲחוֹרָיו :
מִדְיָ־נִים עוּשׁוּ בוֹאוּ וְאוּלַי תִּמְצָאוּ	שַׁאֲלוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי תֶּחֶטְאוּ :
מִ בְּכוֹר יִמָּצֵא שׁוֹכֵן	בְּגַלְ־גַּלִּים שִׁשָּׁה :
אַחֲרָיו יָבֹא הַשֵּׁנִי	וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה :
מִשְׁכְּנוֹת הַשְּׁנַיִם בִּשְׁנַיִם	וְדִ־בָּתָם קָשָׁה :
בַּקְּשׁוּ מֵעַל סֵפֶר הָ־ אֱלֹהִים וּקְרָאוּ	יוֹם בְּרוֹא אָדָם אֵלֶּה אַ־רְבָּעָה נִבְרָאוּ :
מִסְפַּר הָרוֹבֵעַ עַל אָחִיו	בְּנוֹסָף יֵשׁ יִתְרוֹן :
כַּאֲשֶׁר שֵׁנִי עַל־רִאשׁוֹן	יְהִי לַזִּכָּרוֹן :
סוֹד שְׁנֵי אַחִים תִּיכוֹנִים	כְּרִא־שׁוֹן עִם אַחֲרוֹן :
מִשְׁקְלֵי הָאַרְבָּעָה אִם בְּמֹאזְנַיִם בָּאוּ	יִהְיוּ כָּהֶם וּכְמוֹ כָּל נְשׂוּאִים יִשָּׂאוּ :
רֹאשׁ וְרֶ־גֶל וּזְרוֹעַ עִם	גְּוִ־יָּה לַקַּדְמוֹן :
גַּם שְׁתֵּי צוּרוֹת לַשֵּׁנִי	וְאָחִיו כְּאַגְמוֹן :
הָרְבִי־עִי כַּחֲצִי גַלְגַּל	וְהוּא בַּעַל הָמוֹן :
רַחֲצוּ עִם מֵי חָכְמַת לֵב בְּתוֹךְ מַיִם גָּאוּ	אַל תְּפָרְשׁוּ אֶת חִידָתִי עֲדֵי תִתְחַטָּאוּ

בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם :	עשה חסד עם עבדך אברהם :
ויהי פתח דברך מאיר :	לעבדך בן עבדך מאיר :
ומישועת פניך תבא עזרה:	לבן אמתך הנקרא בן עזרא :

זה ספר הישר : לאברהם השר : ובעבותות הדקדוק נקשר : ובעיני הדעת יכשר : וכל תומכו מאשר :

נאום אברהם הספרדי הנזכר

מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים :

הדרך האחת ארוכה ורחבה . ומנפשות אנשי דורנו נשגבה . ואם האמת כנקודה בתוך העגולה . זאת הדרך כקו הרחב הוא החוט הסובב בתחלה . ובה דרכו גדולים והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים. כרב יצחק שחבר שני ספרים . מבראשית עד ויכלו ועוד לא כלה מרוב דברים . ובפסוק יהי אור . אמונה בעלי האור. והחשך הזכיר . והוא הולך בחשך ולא הכיר . ובפירוש תוצא הארץ מלבו הוציא מלים . וידבר על העצים והצמחים קטנים וגדולים . ובפירוש נפשות החיות . הביא חכמות נכריות . ובמסלה הזאת עלה רב סעדיה גאון הגולה . ובפירוש יהי מאורות . הכניס דעות אחרות . לדעת המדות הנזכרות . על פי חכמי הספירות . גם רב שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו . בפירוש ויצא יעקב ברוב עניניו . כי הזכיר כל נביא בשמו . וכמה פעמים גלה ממקומו . וכמה תועלות יש בהליכת הדרך . ואין תועלות לפי' הזה כי אם אורך . ועם ויחלום כתב פתרון החלומות . ולמה ירצה בתמונות . והרוצה לעמוד על חכמות חיצונות . ילמדם מספרי אנשי תבונות . אז יתבונן בראיותם אם הן נכונות . כי הגאונים בלי ראיות בספריהם הביאום ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום :

הדרך

הדרך הב׳ בחרות שלאולים . ואם הם ישראלים . אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמה . והם לא ידעו את מקומה . וזאת דרך הצדוקים כענן ובנימין . וכן כל מי אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין . והוא נוטה להשמאיל או להימין . וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים . גם במצות ובחקים , והם מדעת תוצאות לשון הקודש ריקים , על כן יתעו גם בדקדוקים . ואיך יסמכו במצות על דעתם . וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבתם . בעבור שלא תמצא בתורה . מצוה אחת בכל צרכיה מבוארה . ואחת מהנה אזכיר . והיא גדולה למכיר . כי תחתיה כרת על אכילת יום הכפורים . וחמץ בפסח שלא עשאו טהורים . ושביתת ימים שבעה . והקרבנות וסכה ותרועה . כי אין בתורה חקי השנה מפורשים . ואיך נחשוב החדשים . ועניי הדעת מרודים . שמו אותותם מפסוק לאותות ולמועדים . ולא ידעו כי והיו לשון רבים . ועל המאורות והכוכבים . והאומר כי וי״ו ולמועדים נוסף , כי לאות עם מועד נאסף , יבקש אדם שיהיה אוהבו , אולי יאמין בו , ואם מצאנו שנים ושלשה וי״ן נוספין , מי יודיענו כי זה הוא״ו מהנוספים , אחר היות וי״ו הטעם לאלפים , ואין פירוש עשה ירח למועדים , כדברי אלה שמתניהם מועדים , ואלו היה כתוב והיתה הלבנה לאות למועדים בחדשים , מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המקודשים , כי יש מועדים רבים , בתורה ובמקרא ובכתובים , ואלו היה למועדי השם מבואר , עוד הדבר הגדול נשאר , אם החדש עד שוב הלבנה גלגל המזלות , שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות , ואם עד שוב גובה גלגל היוצא , אשר מוצקו רחוק ממוצק הארץ ימצא , או עד שוב גלגל האלי כדעת חכמים , כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים , ואם נסמוך על דעת התחברות המאורות , גם הנה ג׳ מחברות , מחברת בגלגליהם תיכונה , ומחברת כנגד העליון באמונה , ומחברת שנוי מחזה , ולא נדע אי זה יכשר הזה או זה , ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים נשאו , כי עינים להם ולא יראו , אולי יראונו בתורה ובתעודה , המקום שמצאו שם זאת ההגדה , ולא דברו בפירוש חדש בחדשו נטוה , כי אין בכתוב זכר ללבנה , רק פירושו לעשות כל דבר בעתו יום ביומו שבת בשבתו , וידוע כי פעם יהי בין המולד לעת השקיעה שש שעות , ותראה הלבנה אך על חקות ידועות , ופעם ביניהם שלשים שעות , ולא תראה אפילו בגבעות , כי תהלוכות הלבנה משאת גלגלה גם גלגל השמש משתנות , וגם מפני ארך ורחב המדינות , ואם שכנה על הארץ ענה , ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה , הנתענה ג׳ ימים בכפורים , ועד מי סיפר לנו כי ימי החדש על שלשים יום ספורים , כי הנה יהודה הפרסי חבר ספר , ובחשבון השמש השנה והחדשים סופר , גם לא נדע מהתורה עדות החדש , ומי העד ואם ילך דרך רב ביום קדש , ואם נקבל עדות אב ובנו וגרים ונשים , וגם אם היו כל אלה מפורשים , עוד דבר קשה , איננו מפורש בתורת משה , לדעת כמה חדשי השנה , ואם הוא באביב נסמנה , ההוא מחטים או שעורים , ומתי יבוקש ואנה השעורים , ואם היתה שנת בצורת בארץ ישראל ומסביב , והנה אין זרע אף כי אביב , הנקבע השנה פשוטה או מעוברת , גם אין ספירה נספרת , ואין חג שקראנוהו עצרת , וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסורת , והאומרים והנה אנשי המשנה , מעידים על ראיית הלבנה , והנה התשובה נכונה , אם היא עדותם בעיניהם נאמנה , יקבלו עדות צרכי השנה , כי ע״פ קריאת ב״ד היא נתונה , כי יסוד העיבור , על אביב ותקופה וצרכי צבור , ולמה במצות נגע צרעת מבוארים המשפטים , שהיא מצוה לאדם אחד ולפרקים מעטים , ומצות המועדים חיוב לכל ישראל בכל זמן , ולמה אין בתורה עליהם עד נאמן , רק נחפש כה וכה רמיזות , ולמה בדברי תורה תמימה כזאת , וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה , שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא , כי אין הפרש בין שתי התורות , ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות , ופסח חזקיהו יחזיק ידי האמונה , כי נעשה על ידי בעלי עצה וזקנה , ולא הקריב הפסח במועדו , ולאכול המן בחדש הראשון שלא ידו , ופסח שני בראשון שבעת ימים עשה , ויש ראיות רבות שקבל מעשיו רם ונשא , כי בית דין היה , ואין ברוחו רמיה :

הדרך הג׳ דרך חשך ואפלה , והיא מחוץ לקו העגולה , והם הבודאים מלבם לכל הדברים סודות , ואומרים כי התורות והמשפטים חידות , ולא אאריך להשיב עליהם , כי עם תועי לבב הם , כי הדברים על צדק לא חלקו , בלתי בדבר אחד צדקו , אשר כל דבר מצוה קטנה או גדולה , בכף מאזני הלב תהיה שקולה , כי יש בלב דעה , מחכמת יושב קדם נטועה , ואם הדעת לא תסבול הדבר , או ישחית אשר בהרגשות יחבר , אז יבקש לו סוד , כי שקול הדעת הוא היסוד , כי לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו , והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו , וכל דבר שהדעת לא תכחישנו , כפשוטו ומשפטו נפרשנו , ונעמידנו על מתכונתו , ונאמין כי ככה אמתו , ולא נגשש קיר כעורים , ולפי צרכנו נמשוך הדברים , ולמה נהפוך הנראין לנסתרים , ואם יש מקומות שהם באמת נחברים , ושניהם נאמנים ברורים , מהם בגופות ומהם במחשבות , כמלת בשר וערלת לבבות , ובעץ הדעת סוד יגעם . גם הדברים אמת כמשמעם , ואם יש איש לא יכילו זה רעיוניו , אם הוא חכם יפקח את עיניו , כי ימצא בתולדות רבים נוצרים , כנחירייס והל׳ והרגליים לב׳ דברים :

הדרך הד׳ קרובה אל הנקודה , ורדפו אחריה אגדה , וזאת דרך החכמים , בארצות יונים ואדומים , שלא יביטו אל משקל מאזנים , רק יסמכו על דרך דרש בלקח טוב ואור עינים , ואחר שימצאו המדרשים בספרי הקדמונים , למה ייגעונו לכתבם בנית אלה האחרונים . ויש דרש הפך דרש , ויש לו סוד ואיננו מפורש , כדרש התורה קדמה אלפים שנה קודם העולם , וזה אמת רק על סוד דרך נעלם , ורבים לא יבינוהו כן , ולהיות כמשמעו לא יתכן , ובעבור כי השנה מימים במספר היא מחוברת , ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת , ואם אין גלגל אין יום אף כי יומים , או שנה או מספר אלפים , והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתביים , למען אשר יבקש לאין יש , ומשיבין שברא השם את העולם בעת שידע כי טוב הוא , גם זו תשובה בנויה על אבן בהו , וכן האומרים שבראו להראות גבורתו , לאדם שהוא פורש יצירתו , והנה שמו תשובתם האמלה , חלק קטן מהשאלה הגדולה , כי יש ראיות גמורות , לאשר עינים להם ולא לעורות , כי הייסוד אני שית הארץ באמונה , וכלה כנקודה אל המסבה אשר עליה נתונה . ואף כי המסבה העליונה . ואם מדרך הישרה . אין דרש יום נדרש כדרך המקרא . כי אלו היה הטעם לאלפים . היה כתיב יומים . כי פירוש יום יום בכל יום ויום . וכן איש איש וברוך ה׳ יום יום . גם סוף הפסוק יוכיח משחקת לפניו בכל עת והנה אחריו כתוב לשקוד על דלתותי יום יום . אם כן נשמור התורה הנאמנה . עד אלפים שנה . ועוד כי אלף שנים בעיניך איננו לנכח השם . וימצאהו בפירושי בספר התלות אשר יבקשם . וגם יש דרש להרויח נפש חלושה . בהלכה קשה . ויש דרש מסברא ידועה . ויש שהוא כהלכה שאינה קבועה . גם יש דרש שהוא טוב לאחרים . ויצריך בדרך תבונה את הנערים . כי יש עוף שאינו רואה ביום הנגוהות . ובלילה רואה מפני שעיניו כהות. כדרש שהעולם נברא בבית בעבור ברכה . ואם הדבר ככה. הנה בוקק הארץ ובולקה והשיתהו בהה ובטלו הטוהנות כל ידעום משחת בלי בלו שמלותיכם בלע ה׳ בלא ה׳ ובתקוף וברא אתהן בין בתריו בזיון וקצף ילדו לבהלה בלהות אתנך . ואם הרי״ש ריפיה די דהבא . הנה איש רע בליעל בעל פעור כרע בל כהני במות . ואשר מעט השכל בלבו . ואף כי אשר חכמת אלהים בקרבו . יוכל להוציא מדרשים . וכלם כנגד הגוף הפשט הם כמלבושים וקדמונינו זכרם לברכה . אמרו על ככה . אין מקרא יוצא מידי פשוטו · דרש בראשית בתורה שנאמר ה׳ קנני ראשית דרכו . אחר העולם נברא על לויתן שנאמר הוא ראשית דרכי אל . אחר העולם נברא שייראו מלפניו כי כן כתיב ראשית חכמה יראת ה׳. אחר העולם נברא בעבור הבכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך ולמה בי״ת בתחלה להורות כי ה׳ אחד והנבראים שנים שהם עלם ונורה או שני עולמות . ולמה בית ואחריו רי״ש אל״ף שי״ן ואח״כ יו״ד ותי״ו רמז שהבית הראשון יעמוד ד׳ מאות וי׳ שנים כי הוא קודש השמים והארץ ואחר כך ישוב הבית וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו וחשך שבא השך לעולם כאשר נסתלקה השכינה ורוח אלהים שנהם רוח החכמה והבינה על מפרשי התורה הנמשלת למים ובסוף יהי אור על ימות המשיח . אז יבדיל ה׳ בין המקוה לישועתו ובין אשר במהפך מעשיהם . דרש בראשית שתי מלות שבכל היה מהאש והוא היסוד . אחר שית כמו אמין שית שהם שש הקצות הנמצאות לכל גוף והשבון ראשי מלות פסוק בראשית כנגד כל האותיות והמלות שבע כשבעה מלכים או כשבעה ככבי לכת . והאותיות שמנה ועשרים כנגד מחנות הלבנה וכן מספר העתים בקהלת . ותחלת הספר בית וסופו מ״ם כנגד השם המפורש היוצא מפי כהן גדול ביום הכפורים ובסיני נתן למשה וכן כתוב ה׳ בם סיני בקדש . ובתחלה בראשית ולבסוף ישראל כי הם עלו במחשבה בראשית העולם . וסוף דבר אין לדרש סוף :

הדרך החמישית . מוסד פירושי עליה אשית . והיא הישרה בעיני. נכח פני ה׳. אשר ממנו לבדו אירא ולא אשא פנים בתורה . ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי . ואחר כן אפרשנה כפי אשר תשיג ידי . וכל מלה שתבקשנה. בפירוש המלה הראשונה תמצאנה . כפירוש שמים תמצאנו בפסוק הראשון . ועל זה המשפט כל הלשון ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת . למה זאת מלאה ולמה נחסרת . כי כל טעמיהם כדרך הדרש הם . כי הכותב פעם יכתוב המלה מלאה מבוארה . ופעם יחסר אות נעלם לאחז דרך קצרה . ואחר שידרשו טעם למלאים ולחסרים . יורונו איך יוכלו לכתוב הספרים . ומשה כתב בלא וי״ו ה׳ ימלך . ומעתיק משלי כתב בוי״ו תחת עבד כי ימלוך . ושנים רבות בין שניהם . רק לתינוקות טעמיהם טובים הם . גם בפירושים הישרים . אין צורך לתיקון סופרים . ומתרגם התורה ארמית תרגם אמת. ובאר לנו כל נעלמת . ואם דלק במקומות אחרי מדרשים . ידענו כי יותר ממנו ידע השרשים . רק חפץ להוסיף טעמים אחרים . כי פשוטו יבינוהו אפילו הבוערים . כמו עירה שלא תרגמו כבן אתון . ותרגם בני יבנון ואתונו בער האיתון . ובעבור הדרש דרך השפט איננה סרה . כי שבעים פנים לתורה . רק בתורות ובמשפטים ובחקים . אם מצאנו שני טעמים לפסוקים . והטעם האחד כדברי המעתיקים . שהיו כלם צדיקים . נשען על אמתם בלי ספק בידים חזקים . וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים . האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים . רק קדמונינו היו אמת וכל דבריהם אמת וה׳ אלהים אמת . ינחה עבדו בדרך אמת :

הקדמת
רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל

בשם האל הגדול והנורא

אתחיל לכתוב חדושים בפירוש התורה באימה ביראה ברתת בזיע במורא מתפלל ומתודה בלב נדכה ונפש שבורה שואל סליחה מבקש מחילה ובפרה בקידה בבריכה בהשתחויה עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה שאין בינת הנמלה כנגד הגלגל העליון צעירה וכאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה כנגד סתרי תורה הצפונים בביתה הטמונים בחדרה כי כל יקר וכל פלא כל סוד עמוק וכל חכמה מפוארה כמוס עמה חתום באוצרה ברמז בדבור בכתיבה ובאמירה כאשר אמר הנביא המפואר בלבוש מלכות והעטרה משיח אלהי יעקב ונעים הזמירה לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד ונאמר פלאות עדותך על כן נצרתם נפשי. אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה והוא בלבי כאש אוכלת בוערה בכליותי עצורה לצאת בעקבי הראשונים אריות שבחבורה גאוני הדורות בעלי גבורה להכנס עמם בעובי הקורה לכתוב בהם פשטים בכתובים ומדרשים במצות ואגדה ערוכה בכל ושמורה ואשים למאור פני נרות המנורה הטהורה פירושי רבינו שלמה עטרת צבי וצפירת תפארה מוכתר במקרא במשנה ובגמרא לו משפט הבכורה בדבריו אהגה באהבתם אשגה ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצורה אשר בפירושיו זכורה ועם רבי אברהם בן עזרא תהיה תוכחת מגולה ואהבה מסותרה והאל אשר ממנו לבדו אירא יצילני מיום עברה ישמרני משגיאות ומכל חטא ועברה וידריכני בדרך ישרה ויפתח לנו שערי אורה ויזכנו ליום הבשורה כדכתיב מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך:

בראשית משה רבינו כתב הספר הזה עם התורה כולה מפיו של הקב"ה והקרוב שכתב זה בהר סיני כי שם נאמר לו עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כי לוחות האבן יכלול הלוחות והמכתב כלומר עשרת הדברות והמצוה מספר המצות כולן עשה ולא תעשה א"כ והתורה יכלול הספורים מתחילת בראשית כי הוא מורה אנשים בדרך באמונה. וברדתו מן ההר כתב מתחלת התורה עד סוף ספור המשכן וגמר התורה כתב בסוף שנת הארבעים כאשר אמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם וזה כדברי האומר תורה מגלה מגלה נתנה אבל לדברי האומר תורה חתומה נתנה נכתב הכל בשנת הארבעים שנצטוה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. וצוה לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם. ועל כל פנים היה נכון שיכתוב בתחלת ספר בראשית וידבר אלהים אל משה את כל הדברים האלה לאמר. אבל היה הענין להכתב סתם מפני שלא כתב משה רבינו התורה כמדבר בעד עצמו כנביאים שמזכירים עצמם כמו שנאמר ביחזקאל תמיד ויהי דבר ה' אלי בן אדם. וכמו שנאמר בירמיה ויהי דבר ה' אלי לאמר. אבל משה רבינו כתב תולדות כל הדורות הראשונים ויחוס עצמו ותולדותיו ומקריו כשלישי המדבר ולכן יאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו כמדבר בעד שנים אחרים ומפני שהענין כן לא נזכר משה בתורה עד שנולד ונזכר כאילו אחר מספר עליו ואל יקשה עליך ענין משנה התורה שמדבר בעד עצמו ואתחנן ואתפלל אל ה' ואומר כי תחלת הספר הוא אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל והנה הוא כמספר דברים בלשון אמרם. והטעם לכתיבת התורה בלשון זה מפני שקדמה לבריאת העולם אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. והנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב ולכן כתב סתם אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל מפיו של הקב"ה לאזניו של משה כענין שאמר להלן מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. הודיענו תחילה ענין בריאת השמים והארץ וכל צבאם כלומר בריאת כל נברא העליונים והתחתונים א"כ כל הנאמר בנבואה ממעשה מרכבה ומעשה בראשית והמקובל בהם לחכמים תולדות עם ארבע הכחות שבתחתונים כח המחצבים וכח צמח האדמה ונפש התנועה והנפש המדברת בכלם נאמר למשה רבינו בריאתם וכחותם ומהותם ומעשיהם ואפיסת הנפסדים מהם והכל נכתב בתורה בפירוש או ברמז. וכבר אמרו רבותינו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים ואמרו כי בבריאת העולם חמשים שערים של בינה כאלו נאמר שיהיה בבריאת המחצב שער בינה אחד בכחו ותולדותיו ובבריאת צמח האדמה שער בינה אחד ובבריאת האילנות שער אחד ובבריאת החיות שער אחד ובבריאת העופות שער אחד וכן בבריאת השרצים ובריאת הדגים ויעלה זה לבריאת בעלי נפש המדברת שיתבונן סוד הנפש וידע מהותה וכחה בהיכלה יגיע למה שאמרו גנב אדם יודע ומכיר בו ניאוף אדם יודע ומכיר בו נחשד על הנדה יודע ומכיר בו גדולה מכלן שמכיר בכל בעלי כשפים ומשם יעלה לגלגלים ולשמים ולצבאיהם כי בכל אחד מהם שער חכמה אחד שלא כחכמתו של חבירו ומספרם מקובל להם ע"ה שהם נ' חוץ מאחד ואפשר שיהיה השער הזה בידיעת הבורא ית' שלא נמסר לנברא ואל תסתכל באמרם בעולם כי על הרוב ידבר והשער האחד לא נברא והמספר הזה רמוז בתורה בספירת העומר ובספירת היובל כאשר אגיד בו סוד בהגיעי שם ברצון הקב"ה וכל הנמס' למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפי' או שרמוזה בתיבות או בגימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקימות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהם תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך אמר להם הלכה למשה מסיני כי הרמזים האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני ומזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיהו ספר תאגין הראה

הקדמת
רבינו עובדיה ספורנו ז"ל

לכו בנים שמעו — וחכמי לב ודעו
והשקו צאן ורעו . — אמתה של תורה
וטעמו וראו בה . — דנמטייכו שיבא .
ליראה ולאהבה. — מחולל כל ברא.
ויצר לכבודו . — והודיע הודו .
בדת מתת ידו . — ערוכה ושמורה .

אני הצעיר עובדיה יצ"ו בכמה"ר יעקב ספורנו זלה"ה. לקול דברי כמה"ר חננאל אחי יצ"ו אשר בקנאו את קנאת עלבונה של תורה מרב פקורי מונים ובנים לא אמון בם נותנים טעם לפגם בשכל מליה ספורה וסדרה בפגם היא סגלה שכלה מחמדים נכוחים למבין ואין אומר השב: העיר לי אזן למצא דברי חפץ מגיד מישרים ומרים מכשול עד יצא כנגה צדקה אז אמרתי אספרה מה שמן דבר מצאה ידי במכוון בה הלא מצער המשוער אולי יעיר רבים ונכבדים לתת אמרי שפר וזכרון בספר יגדיל תורה ויאדיר:

כי אמנם מקוצר רוח ומעבודה וטרדת בני עמנו בארץ מפני נוגשים אשר יום יום המה כאדם שמו פניהם עיניהם ולבם על בצעם למחסה ולמסתור מזרם זרים ילדי יום סובבים כדבורים עד אפס מקום וזמן נאות להביט נפלאות מתורתנו. וכבר היו כחולמים בקרב עמים קרבו ויאתיון כמתוכחים באמרם מה יתן ומה יוסיף כל יעוד תורת קדשנו בהיותו גשמי באפס תקות חיי עולם ומה יועיל רוב ספוריה עם קדימת המאוחר בקצתה. ואתא מרבבות קודש שרידי תופשי התורה לפעמים מאמר ראשונים בלתי מבואר ופעמים תשובה בלתי מספקת להסיר הספק ותהי לחרפות לנו. והנו מה נצטדק כי יקום אל וכי יפקוד על דבר כבוד שמו הלא בהגד נפלאות מתורתו מאירות עיני כל משכיל בספורה וסדרה המורה לנדקה גודל השם ית' וטובו ובחלוקת ספריה וסיומן בהגיד חסד עליון אשר נתן תשועה אחר יאוש מוחלט כי אמנם נוה לעולם בריתו להבין ולהורות באמרות טהורות מיוסדות על אדני עיון ומעשה לאור באור החיים כמו שהעיד הוא ית' באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. ובה הודיע שמו במציאות בכללו ובבחירת עמו ובזמן מתן תורתו אשר שמו עליהם רבים המה ראו כן תמהו. ובהיות תכלית העיון השכל וידוע פרשת גדולת האל הקדוש אשר בה תהיה יראתו על פני כל מבין ובידיעת דרכי טובו וחסדו בפרט על המין האנושי אשר בה תהיה האהבה וזה כי כאשר התבאר שהאל ית' אמנם השתדל בדורות עולם לרומם האדם ולתקן את אשר עותו. הנה יאהב כל משכיל לעשות רצונו כרצנו. ובשתי אלה שהם יראה ואהבה ישלם החלק המעשי המכוון מאתו: לכן הואיל באר הוא ית' במופתים שכליים בספרו הראשון והוא:

ספר בראשית

ענין הבריאה וההשגחה כללית ופרטית ומציאות עצמים נבדלים מחמר. מהם מניעי הגלגלים והנפש האנושית השכלית ושהכל מאתו בכונה וברצון לתכלית מכוון. ובאר מה יקר חסדו על המין האנושי כי אמנם תקן ענייניו בכל דור ודור כפי האפשר והוא הרבה אשמה למשחית לו:

וספר ראשונה כי הוא ית' ברא האדם בצלמו כדמותו למען יבחר להדמות ליוצרו כפי האפשר כי בזה ישלם ויהיה פעלו שלם ונכבד מכל פעל זולתו כראוי לו ית' המרומם על כל זולתו. והוא רחום בחמלתו נתן לאדם די מחסורו שלא בצער ויניחהו בגן עדן עד שהרע מעשיו וקלקל את פרנסתו שגרשו האל ית' משם לעבוד את האדמה ולטרוח כמה טרחות עד שלא אכל פת: וספר שנית כי בכל זאת לא אבה ה' השחיתו והיו פירות הארץ נאותים ומספיקים למזונו ולהחיותו קרוב לאלף שנים עד כי רבה רעת דורותיו ונגמר דינם להשחיתם את הארץ ובכן נשחת מזג היסודות והמורכבים מהם מהצמחים ומבעלי חיים. ולא הספיק עוד מזון הפירות לחיי האדם כבראשונה: וספר שלישית כי עם כל זאת חמל על שאריתם והתיר להם בשר כל בעל חי זולתם והארץ נתן לבני אדם בתת אימתם על כל חית הארץ ועם זה היו ימי חייהם מגיעים לארבע מאות שנה ויותר מהמה עד אשר נוסדו יחד לקרא כלם בשם איזה אל נכר נבחר אז אצלם ולתת ללמו במגדל אליו גוים ידרשו ולא יזכר שם האל ית' עוד ביניהם. ובכן הפילם ולא הנו ימיהם כי תכף התמעטו חיי האדם והיו כמו מאתים שנה ומאז היו הלוך וחסור: ובכן ספר כי בסור תקות תשובת המין האנושי בכללו כאשר כונן להשחית של תקון אלהי פעמים שלש הפלה ה' חסיד לו מכל המין ובחר באברהם וזרעו להשיג בם התכלית המכוון אללו מני שים אדם עלי ארץ כאשר התבאר. והחוט המשולש באברהם בנו ונכדו אשר מלא כבודו את כל הארץ בקראו בשמו מצא חן בעיניו לכרות להם ברית להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם לחיי עולם ולתת מקום לזרעם כאשר יהיו לגוי מספיק לקבוץ מדיני ובו יהיו לאחדים בידו לעבדו שכם אחד:

ומרב שלמות שלשה אלה היו פעולותיהם המסופרות. בתורה מספיקות להורות לדורות עקרי הקורות עם איזה עזר למציאותם כענין תנועת המטה במופתי מצרים וכענין ירה ויור בענין אלישע. וכן היו ענייני ישראל מאז יצאו ממצרים עד בנין בית ראשון אשר בזמן זה בנו ד' מזבחות והם משכן במדבר. ושילה. ונוב. וגבעון. כמו ענייני אברהם מאז שיצא מאור כשדים אל ארץ כנען שמה בנה ד' מזבחות. וענייני בית ראשון היו כענייני יצחק אשר בנה מזבח אחד בלבד. וענייני בית שני וגלותנו והגאולה העתידה אשר בזה הזמן נבנה בית שני ויבנה העתיד במהרה בימינו הם כענייני יעקב אבינו אשר בנה שני מזבחות וראה טוב באחרית אחרי היאוש ובזה סיים את ספרו הראשון:

ספר שמות

וספר בספרו השני כי מאז החל זרע ישראל לחלל ברית אבותם במצרים כאשר העיד יחזקאל באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. היו לעבדים בפרך עד אשר שבו קצתם והתפללו ומלאך פניו הושיעם. וספר ראשונה כי כאשר השם ביקרם דבר אליהם פנים בפנים ובזה זכו אל עדי רוחני וזולתו בהר חורב. והמה מרו והתנצלו את עדים וסלקו שכינה מאתם. וספר שנית כי בכל זאת לא חדל האל ית' לתקן ענינם באופן מה לשכנו בתוכם. וזה על מלאכת המשכן וכלים ותקון כהנים לעבודתם ובזה השיב שכינתו לתוכם אחר תכלית הקלקול והיאוש ובכן סיים ספרו השני:

ספר ויקרא

וספר בספרו השלישי איך לקיום שכינתו בתוכם סדר מיני קרבנות מהם חטאת ואשם ונסכי צבור להעביר את רעת חטאת הצבור והיחיד והזהיר על מיני טומאה בזרע ובדעות ובמאכלות ובמגע ובמשא ובאהל. וסדר המועדים למקרא קדש למען יכונו יחדיו בימים מיוחדים לעבודת האל ית'. וסדר שמטה ויובל אשר בם יזכו לירש את ארץ ה' המוכנת לעבודתו ובה יעד יעודים גשמיים הכרחיים לחיי שעה למען יתפרנסו שלא בצער ויהיה לבם פנוי לעבודתו כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו. ועל כל אלה השביעם בשבועות האלה אחר שהפרו בריתו הראשון בחטאם. ובסוף האלות הגיד תשועת ישראל אחרי היאוש ובזה סיים ספרו השלישי:

ספר במדבר

וספר בספרו הרביעי כי השם חסד תקן דגליהם כתקון מרכבה הנראית בחזון לנביאיו והיתה הכונה שכאשר יחנו כן יסעו להכנס בארץ תכף בלתי כלי זין. ולמען יזכו לזה סדר משמרות כהונה ולויה והבדיל כל טמאים ממחניהם וסדר ענין סוטה והזהיר להעביר כל ממזרות ולקדש מביניהם לנזירים ובאלה נעשו ראוים לברכות כהנים ובכן הזכיר זכיותיהם של ישראל אשר בם נעשו ראוים להכנס בארץ באופן מה והם חנכת המזבח והשתדלותם בטהרת הלוים ובפסח ולכתם אחריו במדבר. וזה על החצוצרות למסע המחנות ולמלחמה וזולתם ואז הוליכם דרך המדבר הגדול והנורא בג' מסעות עד קדש ברנע והנה כאדם עברו ברית ובגדו בדבר המרגלים ובכן השחיתו ענינם. ונגזרה עליהם מיתה במדבר ועל בניהם גלות לדורות בבא פקדתם ולא נכנסו הבנים לארץ בלתי מלחמה ועם זה סבבו ארצות העמים מ' שנה:

וספר שלישית כי בכל אלה לא כלו רחמי האל לתקן ענין הבנים כפי האפשר. וזה על עסקי יחיד והחלה ושעירי ע"ג בהיותם מוכנים לזה מן המרגלים והילך וקדשם לו במצות ציצית. ובכל אלה לא חדל קרח ועדתו למרות עיני כבודו אמנם עברו ונענשו. והוא רחם על יתר ההמון וגדר פרץ באות המחתות והמטה ומתנות כהונה לבל ישובו לכסלה. והזכיר טהרת מי חטאת מטומאת מת בהכנסם אז אל קצה ארץ האמורי אשר היא ארץ סיחון ועוג. ושם נתן סדר לחלוק' הארץ מעבר לירדן והלאה וכל אלה אחר יאוש אבותיהם בקלקולם במרגלים ובזה סיים ספרו הרביעי:

ספר דברים

וכאשר דבר מלך שלטון גזר על משה רועה נאמן בפשע עמו שלא יכנס לארץ. הנה בטרם סור צלו מעליהם הואיל באר את התורה אחר שהקדים להודיעם ולהזכירם איך הוצרכו לזה מפני הכנסם לארץ בלעדיו וכל זה בכלותם וחטאם. וכאשר השלים זה הבדיל הערים והתחיל לבאר ולהזהיר על מצות אשר בזכותם יאריכו ימים בארץ אשר יירשון. ועל מצות מחוייבות בכניסתם לארץ כמו כתיבת האבנים וברית הר גריזים וזולתם שיהיו לאות לדורות ולא יבגדו ונתן סדר להשביעם בשבועות האלות אחר שהפרו ברית חורב במרגלים והעיד בהם והגיד עתידות למו בגלות ובגאולה העתידה ממנו אחר היאוש המוחלט. והתפלל עליהם וברכם בתתו עינו לטובה על ארצם והגיד ביאת הגואל ואשרם העתיד בסוף ברכתו לפני מותו. ובזה נשלמה תורתו עם עדות בסופה כי אמנם לא הגיע אדם זולת משה למדרגת נבואתו אשר בה נתנה תורת אמת עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. ובזה הודיע חסד עליון שהמציא במשה הכנה נבואיית יותר מן האפשר בטבע אנושי למען תת תורת אמת על ידו אשר אין חליפות לה ולא תוספת וגרעון ע"י נבואת שום נביא כאמרם ז"ל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. וזה הורה הנביא באמרו ה' אשר עשה את משה ואת אהרן כי אמנם במשה נתן הכנה לנבואה עוברת חק האפשר בטבע וכן באהרן לכהונה למען יקדש בה גם זרעו לעולם:

הנה אלהינו זה גמל עלינו כל אלה וזולתם כרוב חסדיו הלא הוא אבינו קוינו לו ויושיענו ישמיענו ששון שבע רצון ומלא ברכת ה' יגביר עלינו חסדו וימלא כבודו את כל הארץ. אמן ואמן:

הקדמת הרמב"ן ז"ל

להם והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפין יש בתורה בתאגין וכמה ביתין ושאר האותיות ומספר התאגין של כל אחת ואחת ואין השבח שספרו על הספר הזה וגלוי הסוד שהיה בו לחזקיהו מפני התאגין עשויין אלא בידיעתן בפירושיהן סודות רבים עמוקים מאד וגם בפירוש שיר השירים אמרו כתוב ויגד לכם את בריתו ויגד לכם ספר בראשית שהיא תחלת ברייתו של עולם אשר צוה אתכם לעשות עשרה הדברים אלו עשרת הדברות עשרה למקרא ועשרה לתלמוד וכי מנין יבא אליהוא בן ברכאל הבוזי ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן ומנין יבא יחזקאל ויגלה להם סתרי המרכבה ההיא הה"ד הביאני המלך חדריו כלומר שהכל נלמד מהתורה ושלמה המלך שנתן לו אלהים החכמה והמדע הכל מן התורה היה לו וממנה למד עד סוף כל התולדות ואפילו כחות העשבים וסגולתם עד שכתב בהם אפי' ספר רפואות וכענין שכתוב וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יוצא בקיר. וראיתי הספר המתורגם הנקרא חוכמתא רבתא דשלמה וכתוב בו ולא ממתים הות תולדתא חדודתא כו' דחדיו מעלנא דכל חד נש לעלמא ומפקנא שויאת הדיו מיטול דין צלית ואתיהבת לי רוחא דחכמתא וקרית ואתית לי רוחא דאידעתא צבית בה יתיר מן שבטא וכרסוותא יאמר כי לא מדבר תהיה תולדת מיוחדת כו' הוא ביאת כל איש בעולם ויציאה שוה לכולם יחד ובעבור כן התפללתי ונתן לי רוח חכמה וקראתי ובא לי רוח דעת בחרתי בה יותר מן השבט והכסא. ונאמר שם והוא דיהב אידעתא דלא דגלותא למידע היכן קם עלמא ועובדיהו דמוזלאתא שוריא ושולמיא ומצעתהון דזמני שולחפי דזנבותיהו והיכן עבדי זמני ריהטיהון דשמיא וקביעיהון דכוכביא מתנא דבעירא וחימתא דחיוואתא עזיזהון דרוחי ומחשבתהון דבני נשא וחיליהון דעיקרי מדם דכסי וכל מדם דגלי ידעית. יאמר שהאלהים הוא הנותן דעת שאין בו שקר לידע איך קם העולם ומעשה המזלות הראש והסוף ואמצעות הזמנים ואלכסונות הזנבות ואיך יעשו הזמנים מרוצת השמים וקביעות הכוכבים לחות הבהמות וחמת החיות תוקף הרוחות ומחשבות אדם יחסי האילנות וכחות השרשים כל דבר מכוסה וכל דבר מגולה ידעתי וכל זה ידע בתורה והכל מצא בה בפירושיה בדקדוקיה ואותיותיה וקוציה כאשר הזכרתי וכן אמר בו הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם כלומר שהיה בקי מהם בקסמים ובנחשים שזו היא חכמתם שנאמר כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים. וכך אמרו מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים וערומים בטייר. ומכל חכמת מצרים שהיה בקי בכשפים שהיא חכמת מצרים. ובטבע הצומח בידעו מספר העבודה המצרית שהיו בקיאין מאד בענין הזריעות וההרכבה במינין. וכך אמרו אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ ישראל וכיצד היה נוטען אלא שלמה חכם היה והיה יודע עיקר תשמישו של עולם למה מציין מכלל יופי אלהים הופיע מציון נשתכלל כל העולם כולו כיצד למה נקראת אבן שתיה שממנה נשתת העולם והיה שלמה יודע איזהו גיד שהוא הולך לכוש ונטע עליו פלפלין ומיד היו עושין פירות שכן הוא אומר ונטעתי בהם עץ כל פרי. עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחר כאלו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא אלהים וכל התורה כן מלבד צירופיהן וגימטריותיהן של שמות וכבר כתב רבינו שלמה בפירושיו בתלמוד ענין השם הגדול של ע"ב באיזה ענין הוא בשלשה פסוקים ויסע ויבא ויט ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול. כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ס"ת שיחסר בו ו' אחד ממלת אותם שבאו מהם ל"ט מלאים בתורה או שיכתוב הו' באחד מאשר החסרים וכן כיוצא בזה אע"פ שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולה במחשבה וזה הענין שהביאו גדולי המקרא למנות כל מלא וכל חסר וכל התורה והמקרא ולחבר ספרים במסורת עד עזרא הסופר הנביא שנשתדל בזה כמו שדרשו מפסוק ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היה שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות והיה אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצות ונמסר לו על פה קריאתה בשמות. וכן יכתבו השם הגדול שהזכרתי כולו רצוף ויתחלק לתיבות של שלש אותיות ולחלוקי אחרים רבים כפי השמוש לבעלי הקבלה. ועתה דע וראה מה אשיב שואלי דבר בכתיבת פירוש התורה אבל אתנהג כמנהג הראשונים להניח דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות הקוראים בסדרים בשבתות ובמועדים ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים חן. ואל חנון יחננו ויברכנו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ואני הנני מביא בברית נאמנת והיא הנותנת עצה הוגנת לכל מסתכל בספר הזה לבל יסבור סברה ואל יחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים אשר אני כותב בסתרי התורה כי אני מודיעו נאמנה שלא ישיגו דברי ולא יודעו כלל בשום שכל ובינה זולתי מפי מקובל חכם לאוזן מקבל מבין והסברא בהן אולת מחשבה מועלת רבת הנזקין מונעת התועלת אל יאמן בשוא נתעה כי לא תבואהו בסברותיו רק רעה כי ידברו אל ה' סרה אשר לא יוכלו כפרה שנאמר אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח אל יהרסו אל ה' לראות כי ה' אש אוכלה הוא אל קנאות הוא ירא את רעויו מתורתו נפלאות אבל יחזו בפירושינו חדושים בפשטים ובמדרשים יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך אל תדרוש בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך בל תשאל במה שהורשית התבונן שאין לך עסק בנסתרות:

בית רבתי מאותיות גדולות דמשתמשי בהו דאינון א' אדם שת. ב' בראשית ברא. ג' והתגלח. ד' ה' אחד. ה' הלה' תגמלו. ו' של ויאה. ז' זכרו תורת משה עבדי. ח' חור כרפס. ט' יסר מעני שכמו. י' ועתה יגדל נא כח. כ' וכנה אשר נטעה. ל' וישלכם אל. מ' משלי שלמה. נ' נצר חסד. ס' סוף דבר. ע' שמע ישראל. פ' ופסעתיה הגאן. צ' צופיו עורים. ק' קן לה. ר' לאל אחר. ש' שיר השירים. ת' קדמה דותכתוב אסתר.

בראשית

פרק א

א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃ ג' ס"פ

ג' א בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא׃

בראשית ה' ג' מנהון ר"פ וב' במצעו' וסי' בראשי' ברא בראשי' ממלכו' יהויקים. בראש' ממלכ' יהויקים. בראשית ממלכ' צדקיהו. בראשית מלכו' צדקיה: ברא אלהים ג' וסי' בראשי' ברא אלהים. אשר ברא אלהים לעשו'. למן היום אשר ברא. ואינון באו': הארץ ג' ס"פ ובתריהון והארץ וסי' בראשי' ברא והארץ תולדות אהרן ותולדות יעקב בראשית. סוכה מע ראש הסנה לב מגילה לא וכל בבא קמא נה ספר הזוהר פ' פקודי עקרים מה: (מגלה עד סוטה יז): בראשית ברא. מגילה ט חגיגה יב תמיד לב: (ברכות יב מגילה עח חגיגה עו): את השמים. חגיגה יב:

רש"י

אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תהלים קיא) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רז"ל בשביל התורה שנקראת (משלי ח) ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו (ירמיה ב) ראשית תבואתו ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו (שם כו) בראשית ממלכת יהויקים ראשית ממלכתו (דברים יח) ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' כמו בראשית ברוא ודומה לו (הושע א) תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו (איוב ג) כי לא סגר דלתי בטני ולא פי' מי הסוגר וכמו (ישעיה ח) ישא את חיל דמשק ולא פי' מי ישאנו וכמו (עמוס ו) אם יחרוש בבקרים ולא פי' אם יחרוש אדם בבקרים וכמו (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית ולא פי' מגיד מראשית דבר אחרית דבר א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה. הא למדת שקדמו לארץ ועוד שהשמים מאש וממים נבראו על כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא נאמר

אבן עזרא

חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה כי כמלא ראשונה יסעו ואלו היה טעמו כן היה הבי"ת קמוץ בקמץ גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך והנה שכחו וירא ראשית לו וי"א שהב' נוסף בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ ע"כ אמר בראשית ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר ה' קרית חנה דוד והטעם יתברר לך בפסוק השני: ברא. רובי המפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה יברא ה' והנה שכחו ויברא אלהים את התנינים ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם וברא חשך שהוא הפך האור שהוא יש וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה הא' והשני לא ברה אתם לחם וזה השני ה"א תחת אלף כי כמוהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד הנוסף ואם היו באל"ף הי' כמו להבריאכם ומצאנו מהבנין הכבד וברא לך ומצאנו כמו ברו לכם איש רק כמו וברא אתהן וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר והמשכיל יבין: אלהים. אחר שמצאנו אלוה ידענו

בעל הטורים יש במדרש שלכך פתח בבי"ת ולא באל"ף לפי שבי"ת היא לשון ברכה ואל"ף לשון ארירה. אמר הקב"ה אפתח בבי"ת בלשון ברכה ולואי שיוכל להתקיים. ד"א על שם שני עולמות שברא העולם הזה והעוה"ב. ד"א על שם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ללמדך שבזכות התורה וישראל נברא העולם. בראשית אותיות בית ראש. כלומר בהמ"ק ראשון שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. ד"א אותיות א' בתשרי נברא העולם. ד"א אותיות ברא שתי שברא שתי תורות. ד"א אותיות ירא שבת. לומר לך שבזכות שבת נברא העולם. ד"א אותיות ברית אש שבזכות הברית שהיא המילה. ובזכות האש שהיא התורה ניצולים מדינה של גיהנם. ד"א אותיות בראת יש שברא יש עולמות לכל צדיק

רמבן

בראשית ברא אלהים. אר"י לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם שכבשתם לכם ארצות שבעה גוים

ספורנו

בראשית בתחלת הזמן והוא רגע ראשון בלתי מתחלק שלא היה זמן קודם לו: ברא. עשה אינו ישנו ובזה לא יפול זמן כלל: אלהים. הנה מלת אלוה תורה על נצחי ולזה על השדים שהם מתים כבני אדם כמו שהעידו רז"ל אמר

ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הל' כי כל לשון יש לו דרך כבוד וכבוד ל' לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול ל' רבים ובל' ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בל' רבים ובל' הקדש דרך כבוד לומר על הגדול ל' רבים כמו אדנים ובעלים שאמרו אדנים קשה ולקח בעליו וכן אלת עליו אליו ועדיו ע"כ אמר הכתוב ברא ולא ברלו ומדרך התושיה ידענו כי הדבורי' יקראו שפה בעבור שיראו שממנה יצאו וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאומר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר ביארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכות וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה' והשתחוה ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן זכריה ודניאל ולמה אאריך וטעם אלהי הצבאות כמו אלהי האלהים וטעם אלהים כמו מלך וב"ד המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן וזה השם

נאמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למה"ד והיינו דכתי' ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: (ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטורדישו"ן בלע"ז: בהו. לשון רקות וצדו: על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה וכמאמרו כיונה המרחפת על הקן אקוביט"ר בלע"ז: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר ל' הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים

ב וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵקָנְיָא
וַחֲשׁוֹכָא פְּרִיס עַל אַפֵּי תְהוֹמָא
וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא עַל
אַפֵּי מַיָּא׃ ג וַאֲמַר יְיָ יְהֵי נְהוֹרָא
וַהֲוָה נְהוֹרָא׃ ד וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא
אֲרֵי טָב וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא
וּבֵין חֲשׁוֹכָא׃ ה וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא
יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא
וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חַד׃

ח' ר"פ ב' דסמי'. כ' · כ'. ח' · כ"ה · ט' כתורה · ג' · ז' וכו' נוה כמוה וכבר נמיפק בל"לי' וקס כנסרה

ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־
פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־
פְּנֵי הַמָּיִם׃ ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי־אוֹר
וַיְהִי־אוֹר׃ ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר
כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין
הַחֹשֶׁךְ׃ ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לָאוֹר יוֹם
וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־

היתה תהו. אבלה נבלה הארץ והארץ תענה. והם יענו את הארץ והארץ חנפה: והארץ ח' ר"פ וסי' והארץ היתה תהו ובהו. והארץ לא תמכר. והארץ תעזב מהם. והארץ אשר אתם עוברים. והארץ חנפה. והארץ הגבלי וכל הלבנון. והארץ הנשמה תעבד. והארץ תענה: תהו ובהו ב' דסמיכי וסי' והארץ היתה תהו ובהו. ראיתי את הארץ: וחשך ב' וסי' וחשך על פני תהום. וחשך איזה מקומו: פני תהום ב' וסי' בחוקו חוג על פני תהום. ודין. וא' ופני תהום יתלכדו: ורוח אלהים ח' בלי' וסי' כו' במסרה רבתא: ויבדל ג' וסי' כו' במס"ר: לאור ז' קמצים וסי' ויקרא אלהים לאור יום. והולכתי עורים בדרך. ה' צדיק בקרבה. על

תולדות אהרן והארץ היתה. חגיגה יב תמיד לב: (חגיגה עז): וחשך על פני. חגיגה יב: ורוח אלהים. חגיגה יב ע"ז כט: ויאמר אלהים. חגיגה יב תמיד לב: ורוח אלהים. יומא לח חגיגה יב סוטה יב בבא קמא נה זוהר פ' אמור עקרים מה (ברכות יב): ויקרא אלהים. פסחים ב מגילה כ ספר הזוהר פ' אמור עקרים מב. (ברכות יב): ויהי ערב. ברכות ב וכה שבת י פסחים פח מגילה יב חגיגה יב נזיר ז חולין פג. (מגלה עם):

תאר ואיננו עצם ולא ימצא ממנו עבר או עתיד ואל תחשוב בעבור שהמלאכים הם אש ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית והחל מהאור ואמר עוטה אור ואח"כ נוטה שמים והוא הרקיע והמים עליו והאש והשלג והרוח ואומר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ממשרתיו ואמר יסד ארץ על מכוניה וזאת היא היבשה וכן כתוב רוח סערה עושה דברו וטעם את כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול כמו את השמים ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהים אדם ונמצא עם הפועל כמו וגם את הארי ואת הדוב והם מתי מספר ויהיה תחת עם ותחת מן: השמים. בה"א הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם ל' רבים ויתכן להיות משרתו משטר כל א' וא' וטעם שמים גובה ומעלה וכן בל' ישמעאל שרובה על מתכונת לה"ק ויש שמי השמי' ולא יתפרדו כרחים ובהרים ואנשי המדות יבינו אלה הסודות ויאמר הגאון כי הארץ כנקודה והשמים כחוט הסובב ואחר שאלה שניהם נבראים יהיה כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים ולפי דעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר א' בראשון האור ובשני הרקיע ובג' הצמחים וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו ע"כ אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני אליהם יעמדו יחדיו וזאת העדות איננה ברורה בעבור שפי' הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר אינם ואיך יקרא לתוהו רק פי' אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני כטעם דדרך נצב בשמים ואח"כ הזכיר הארץ ואמר אח"כ כי גם המה יעמדו לעשות משפט סיום: (ב) והארץ. המלה הזאת זרה בעבור קמצות האל"ף עם הה"א בכ"ת ואיננו כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: תהו. אמר הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ"ם תהום שרש כמ"ם הדום ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית יכן ובתהו יליל ישימון וכן אחרי התהו שאין בו ממש: ובהו. אחי תהו והווי"ן תחת ה"א כוי"ו וישתחו באחו והטעם כי בראשית בריא' הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוסה במים וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים ואל תתמה על וי"ו והארץ כי פירושו כפ"א רפה בל' ישמעאל וכמוהו ואד יעלה מן הארץ כי לא דבר משה על העוה"ב שהוא עולם המלאכים כי אם על עולם ההויה וההשחתה והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים מה יעשו בארץ והנה ראיות גמורות לאנשי שיקול הדעת שאין שם רק ארץ אחת ודרש שבע ארצות הוא שהיישוב נחלק על שבעה ובהמ"ק היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ: ורוח אלהים. סמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח בחפץ השם לייבש המים והמים לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין שנים כי הם זכרים ונקיבות ונמצא על ל' יחיד לא זורק עליו וטעם מרחפת נושבת למעלה במים וכן על גוזליו ירחף: (ג) ויאמר. אמר הגאון כי פי' ויאמר כמו וירצה ואלו היה כן היה ראוי להיות אור רק הוא כמשמעו וכן בדבר ה' שמים נעשו כי הוא צוה ונבראו והטעם כנוי על המעשה שלא היה ביגיעה ועל דרך משל מלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה מן הרוח: (ד) וירא. כמו וראיתי אני והוא במחשבה וטעם ויבדל בקריאת השמות: (ה) ויקרא. הא לילה

בעל הטורים בראשית ברא בגימטריא בראש השנה נברא העולם. ד"א בראשית בגימטריא בתורה יצר. שבשביל התורה שנקראת ראשית נברא העולם. ד"א בגימטריא בה סדרים. ד"א בגימטריא ישראל בחר בעמים בגימטריא תרי"ג יצר שברא העולם בשביל עמו שיקיימו תרי"ג מצות. בראשית רקיע ארץ שמים יש תהומות. דבר אחר בראשית. בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה. בראשית ג' ראשי פסוקים הכא. בראשית ממלכת יהויקים. והתם בראשית ממלכת צדקיהו וזהו שאי' בסוף פרק יש בערכין בקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו ובהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בצדקיהו ובדורו נתיישבה דעתו. בראשית ברא אלהים סופי תיבות אמת מלמד שברא העולם באמת. כמו שנאמר ראש דברך אמת: ברא אלהים את כופי תיבות אמת. וירא אלהים את כופי תיבות אמת. ויברא אלהים אלהים את ס"ת אמת. וירא אלהים את ס"ת אמת. ברא אלהים לעשות ס"ת אמת. לכך תקנו ו' פעמים אמת באמת ויציב. אמת מארץ תצמח ר"ת אמת. אתי מלבנון תבואי ר"ת אמת. אבל כשהיה האמת נעדרת וישלך אמת ארצה. תשורי מראש אמנה ר"ת אמת ובסיפוק ולכך מת ונות אריות: ברא אלהים. ב' דסמיכי הכא ואידך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ כי מתחלה צפה הקב"ה באברהם שנקרא אדם שנאמר האדם הגדול בענקים הוא וברא העולם: אלהים בג מטריא הכסא. שהכסא ברא תחלה. בפסוק של בראשית יש ז' תיבות כנגד ז' ימי השבוע ז' שנים בשמטה וז' שמיטין יובל וז' רקיעים וז' ארצות וז' ימים וז' משרתים שצ"ם חנכ"ל. וכנגדם אמר דוד שבע ביום הללתיך. ולכך תקנו יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא שהם ז' תיבות. ואומר אותו ז' פעמים ביום ויש בפסוק כ"ח אותיות. וכן ביהא שמיה רבא מברך כ"ח. וכנגדו אמר שלמה ז' פסוקים מעת ללדת עד עת שלום שיש בהם כ"ח עתים. כי עתים ד' משתנים בכל יום ולילה מהבקר עד חצי היום עת א'. מחצי היום עד הלילה עת שני. ומתחלת הלילה עד חצי הלילה עת ג. ומחצי הלילה עד הבקר עת רביעי. וכן בפסוק וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר יש בו ז'

ספורנו

אמר לשדים לא אלוה ואמר על האל יתב' אלוה כי הוא הנצחי בהחלט כאמרו ויטוש אלוה עשהו. ויאמר עליו אלהים לשון רבים להורות שהוא צורת כל הצורות הנצחיות ומולתם כאמרו מלא כל הארץ כבודו כי אין לזולתו מציאות זולת הנאצל ממציאותו. ולא ימצא שום נמצא זולת מציאותו כאמרו ואתה מחיה את כולם. ועל צד ההדמות יקרא כל נבדל מחמר אלהים ויקראו השופטים המומחים אלהים כאשר ישפטו בצלם אלהים. ולהורות על מעלת נצחיותו אשר ממנו נאצל נצחיות שאר הנבדלים נאמר שהוא אלהי האלהים: את השמים. הנה מלת שם תורה על מקום רחוק וכל סימן הרבים עם קריאת פתח מלעיל יורה על שנים שוים. ובכן מלת שמים תורה על עצם רחוק

רמבן

גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא ונתנה לאשר ישר בעיניו וברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו וזו אגדה בל' שכתבה רבינו שלמה בפירושיו. ויש לשאול בה כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים כי הוא שורש האמונה ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל והתשובה מפני שמעשה בראשית סוד עמוק אינו מובן מן המקראות ולא יוודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה ויודעיו חייבין להסתיר אותו לכך אמר רבי יצחק שאין להתחלת התורה צורך בבראשית ברא. והספור במה שנברא ביום ראשון

רמבן

ימה נעשה ביום שני ושאר הימים והאריכות ביצירת אדם וחוה וחטאם ועונשם וספור גן עדן וגרוש אדם ממנו כי כל זה לא יובן בינה שלמה מן הכתוב וכל שכן ספור דור המבול והפלגה שאין הצורך בהם גדול ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה, ויאמינו בכלל כנזכר בהם בעשרת הדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי. ותשאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני עם התורה שבעל פה ונתן רבי יצחק טעם לזה כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו עד שגירש אותו חטאו משם ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו וזרעם חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזורתם בארצות ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם אם כן ראוי הוא כאשר יוסיף הגוי לחטוא שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם. ואיננו ראוי שיירש מבחר מקומות הייסוב אבל יירשוה עבדיו זרע אוהבו כענין שכתוב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו כלומר שגירש משם מורדיו והשכין בו עובדיו שידעו כי בעבודתו ינחלוה ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם ואשר יבחר הפי' שכתבתי לשונם בב"ר שאמרו שם בלשון הזה רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח כח מעשיו הגיד לעמו מה טעם גלה להם הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני מפני ז' אומות שלא יהיו מונין את ישראל ואומרי' להם הלא אומה של בזוזות אתם וישראל משיבין להם ואתם שלא היא בידכם בזוזה הלא הכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם העולם ומלואו של הקב"ה הוא כשרצה נתנו לכם כשרצה נטלו מכם ונתנו לנו הה"ד לתת להם. נחלת גוים כח מעשיו הגיד לעמו בשביל לתת להם נחלת גוים הגיד להם את הבראשית. וכבר בא להם במקום אחר עוד הענין שהזכרתי בתעלומות מעשה בראשית אמרו ז"ל כח מעשיו הגיד לעמו להגיד כח מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים א"כ נתבאר מה שאמרנו בזה: בראשית ברא אלהים. כתב רש"י אין המקרא אומר אלא דרשני כמו שדרשוהו רבותינו בשביל התורה שנקראת ראשית שנאמר ה' קנני ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתו והמדרש הזה סתום וחתום מאד כי דברים רבים מאלו שנקראו ראשית ובכלם להם מדרשים וקטני אמנה ספרו בהם לרוב אמרו בזכות ג' דברים נברא העולם בזכות חלה בזכות מעשרות בזכות בכורים. בראשית ברא אלהים אין ראשית אלא חלה שנאמר ראשית עריסותיכם. ואין ראשית אלא מעשרות שנאמר ראשית דגנך. ואין ראשית אלא בכורים שנאמר ראשית בכורי אדמתך. ועוד אמרו בזכות משה שנאמר וירא ראשית לו. וכוונתם זו שמלת בראשית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם ורמז לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד כל הענין שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ היא התרומה והיא קדש אין לה שיעור למיעוט התבוננות הנבראים בה וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפריש אחת מעשר רמז לעשר ספירות ויתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה ותחלת מנוה יחידה בעיסה תרמוז בזה. ובדיקים שנקראו ראשית היא כנסת ישראל המשולה בשיר השירים לכלה שקראה הכתוב בת ואחות ואם וכבר בא להם זה במדרש בעטרה שעטרה לו אמו במקומות רבים. וכן וירא ראשית לו במשה יספרו כי משה רבינו נסתכל באיספקלריא המאירה וראה ראשית לו ולכן זכה לתורה הכל כוונה אחת להם. ואי אפשר להאריך בפירוש זה הענין במכתב והרמז רב הנזק כי יסברו בו סברות אין בהם אמת אבל הזכרתי זה לבלום פי קטני אמנה מעוטי חכמה המלעיגים על דברי רבותינו. כתב רש"י. ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריית שמים וארץ. והארץ היתה תהו ובהו. ויאמר הקב"ה יהי אור אם כן הכל נמשך לבריאת האור. ורבי אברהם פירש כענין זה בעצמו אבל תקן כי הוי"ו במלת והארץ איננה משמשת ורבות כן במקראות והטעם כי בראשית בריית הרקיע והיבשה לא היה בארץ ישוב אבל היתה תהו ובהו מכוסה במים ויאמר אלהים יהי אור. ולפי דעתו לא נברא ביום ראשון רק האור. והקושיא לרבינו שלמה בפירוש הזה כי אמר שאם בא להורות סדר הבריאה באלו לומר שהם קדמו היה לו לכתוב בראשונה שאין ראשית במקרא שאינו סמוך והנה מגיד מראשית אחרית אם יסמוך אותו לדבר גם כן תסמוך אותו ועוד וירא ראשית לו וטען בזה עוד טענות. ועתה שמע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון ברא ואין כל הנעשה תחת השמש או למעלה הווה מן האין התחלה ראשונה אבל הוציאם מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח ממציא מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל והוא החומר הראשון נקרא ליוונים היולי ואחר ההיולי לא ברא דבר אבל יצר ועשה ממנו כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותקן אותם. ודע כי השמים וכל אשר בם חומר אחד והארץ וכל אשר בה חומר אחד והקב"ה ברא אלו שניהם מאין ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם והחומר הזה שנקרא היולי נקרא בלה"ק תהו והמלה נגזרה מלשונם בתוהה על הראשונות מפני שאם בא אדם לגזור בו שם תוהא ונמלך לקוראו בשם אחר כי לא לבש צורה שיתפס בה השם כלל והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש בהו והמלה מורכבת כלומר בו הוא כמלת לא תוכל עשהו שמחוסר הוי"ו והאל"ף עשו הוא וזהו שאמר הכתוב ונטה עליה קו תהו ואבני בהו כי הוא אשר בו יתיחס האומן מחשבת בנינו ומה שיקוה לעשות נגזר מן קוה אל ה' והאבנים הם צורות בבנין וכן כתוב מאפס ותהו נחשבו לו כי התוהו אחר האפס ואיננו דבר. וכך אמרו בספר יצירה יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו ועוד אמרו במדרש רבי נחוניא בן הקנה אמר רבי ברכיה מאי דכתיב והארץ היתה תהו ובהו מאי משמע היתה שכבר היתה תהו ומאי בהו אלא תהו היתה ומאי תהו דבר המתהה בני אדם וחזר לבהו ומאי בהו דבר שיש בו ממש דכתיב בו הוא ויאמר אלהים בעל הכחות כלם כי המלה עיקרה אל שהיא כח והיא מלה מורכבת אל הם כי אל לו ירמוז והם ירמוז על שאר הכחות כולם ועוד יתברר סוד בזה אם כן יהיה פשט הכתובים על נכון משמעותו בתחלה ברא אלהים את השמים כי הוציא חומר שלהם מאין ואת הארץ שהוציא החומר שלה מאין והארץ תכלול ארבע היסודות כלם כמו ויכלו השמים והארץ וכל צבאם שתכלול כל הכדור התחתון וכן הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וזולתם רבים. והנה בבריאה הזאת שהיא כנקודה קטנה דקה ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ ומלת את כמו עצם הדבר ודרשו בה שהיא לעולם לרבות כי היא נגזרה מן אתא בקר וגם לילה. וכן אמרו רבותינו את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות. ואת הארץ לרבות האילנות ודשאים וג"ע ואלו כלל כל הנבראים בעלי הגוף ואחר שאמר כי תחלה במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם חזר ופירש כי הארץ אחר הבריאה הזו היתה תהו כלומר חומר אין בו ממש והיתה בהו כי הלבישה אותה צורה ופירש שבצורה הזו צורת ד' יסודות שהם האש והמים והעפר והאויר ומלת הארץ תכלול ארבעת אלה והאש נקרא חשך מפני שהאש היסודית חשכה ואלו היתה אדומה היתה מאדימה לנו הלילה והמים שנגבל בהם העפר יקרא תהום ולכן יקראו מי הים תהומות בלב ים אפפוני מים עד נפש תהום יסובבני ויקרא קרקע הים תהום. ויוליכם בתהומות כמדבר מוליכם כסוס במדבר. והאויר יקרא רוח וכבר נודע כי היסודות הארבע מקשה אחת והעמוד שלה הוא עגול על הארץ והמים מקיפין על הארץ והאויר מקיף על המים והאש מקיף על האויר. ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה והיה האש מקיף

ספורנו

ביהם אלינו בשני מרחקים שוים מכל צד. וזה לא יקרה זולתי בגלגל סובב בתכלית העגול. אמר אם כן שברא אותו העצם אשר הוא עתה רחוק ממנו מכל צד בשני מרחקים שוים והוא הגלגל. ולכן לא אמר ברא שמים כי לא יאמר כן מצד עצמו אלא ביחסו אל מקומנו ואמר. ואת הארץ. המרכז הראוי לגלגל: (ב) והארץ היתה תהו ובהו. ואותה הארץ הנבראת אז. היתה דבר מורכב מהחמר ראשון הנקרא תהו ומצורה ראשונה הנקראת בהו. כי אמנם לא היה נאות להחמר הראשון זולתי צורה אחת היא היתה ראשונה לכל צורות המורכבים בהכרח. ובזה התבאר שהחמר הראשון דבר מחודש. ונקרא החמר של אותו המורכב הראשון תהו להיותו מצד עצמו דבר כחיי בלבד בלתי נמצא בפעל כאמרו כי תהו המה כלומר בלתי נמצאים בפעל אבל בדמיון בלבד ובצורה הנמצאה באותו המורכב הראשון נקראת בהו. כי בו בתהו שהמר נמצאת בפעל. וקרא אבני בהו הנושא הבלתי עומד עם צורתו זמן נחשב כמו שקרה לנושא הצורה הראשונה שתכף לבש צורות יסודות מתחלפות: וחשך. הוא האויר החשוך שנאצל אז מהמורכב הראשון היה: על פני תהום. על פני שני היסודות השפלים שנאצלו אז ג"כ מהמורכב הראשון והיו מקיפים זה את זה: ורוח אלהים. מניעי הגלגל שנקראו רוח כאמרו עושה מלאכיו רוחות: מרחפת על פני המים. הניעו אז את האויר החשוך על פני המים הסובבים אז את יסוד הארץ. ובכן היה שהחלק ממנו הסמוך לגלגל התלהב בתנועתו והוא האש היסודיי והחלק ממנו הקרוב אל המים קנה אז איזה קור מן המים זולתי הלק מועט ממנו המתחמ' במקרה בהתהפכות נגוהות מאורי אור: (ג) יהי אור. הוא אור שבעת הימים שהיה לצורך המתהוים בלתי זרע והוא יהיה לעתיד כדרז"ל (פ' בתרא דכתובות) שיהיה אז לצורך מה שעתידה להוציא גלוסקאות וכלי מילת שלא מכח הזרע: (ד) וירא אלהים את האור כי טוב. והיה כן כי ראה אלהים ובחר במציאותו מפני התכלית אשר הוא הטוב שבגללו המציאו בידיעתו הפועלת: ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. אותם הימים שמש בהם האור הראשון היה זמני אור וזמני החשך שלא בכח סבוב גלגל אלא ברצון אלהי שהבדיל בין זמן האור לזמן החשך: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. אף על פי שלא היה אז זמן האור והחשך מתנהג על אותו האופן שמתנהג אצלנו הזמן שאנו קוראי' עתה בשם יום ובשם לילה: ויהי ערב ויהי בוקר. אף על פי שהבדיל האור והחשך שהיו משמשים בזמנים מתחלפים נבדלים בלתי סבוב גלגל הבדילם בהדרגה באופן שהיה ביניהם זמן ערב בבא הלילה וזמן

בעל הטורים

בעל הטורים תיבות וכ"ח אותיות מכאן אמרו כל העונה אמן יהש"ר בכל כחו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ו' אלפין יש בפ' בראשית כנגד ששת אלפים שנה שהעולם הווה וכן בפסוק אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא ששה אלפין ובפסוק והארץ היתה תוהו ובהו ב' אלפין כנגד ב' אלפים תהו. ובפ' ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז יש שני אלפין כנגד ב' אלפי תורה. ובפסוק ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור ד' אלפין כנגד ד' אלפים ימי תורה וימי משיח שהם ימי אורה: תהו. ב' הכא ואידך ראיתי את הארץ והנה תהו. מלמד שצפה הקב"ה בבריאת העולם בחורבן הבית שנחרב בשנת תהו. שעמד ת"י שנה ונחרב בשנת תי"א ובית שני עמד כמנין היתה. ואח"כ חשך רמז לגליות וכן דורש בב"ר. ורוח אלהים מרחפת בגי' זו היא רוחו של מלך המשיח. ד"א והארץ היתה תהו ובהו בגימט' אלפים שנה בלי תורה. והחשך על פני תהום ב' במסורה הכא ואידך והחשך אי זה מקומו זה הוא שאמרו שאין לשאול מה לפנים מה לאחור. והחשך אי זה מקומו פי' שאין לשאול אי זה מקום מחשך תהלה: ורוח אלהים. שנים דסמיכי הכא. ואידך ורוח לבשה את עמשי קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה. פי' שעל ידי לבושו אמר ויהי אור. דכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור וזהו שדרשו רז"ל ממעט' לבושו נבראת האורה. את האור בגימטריא בתורה ועולה מנין תרי"ג. את האור כי טוב ס"ת ברית כדכתיב כי על פי הדברים האלה וגו' ועל פי היינו תורה שבעל פה. וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל רמז למה שאמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. וכמנין ויבדל מבדילי' בשנה כמ"ש: ויבדל ג' במסורה. רמז למה שאמרו הפותח נא יפתות מסלק הבדלות: לאור יום. בגימטריא זה יעקב אבינו.

אבן עזרא

לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם לשון זכר הוא: ערב. קרוב מטעם חשך ונקרא כן שנתערבו בו הצורות ובקר הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורות וטעם יום אחד הוא על תנועת הגלגל ויש סוד לדרש שיתא אלפי ואחר שאמר שהאור יקרא יום לא יתכן שיקרא הערב יום רק פי' היה ערב גם הי' בקר של יום אחד ואילו היה הערב והבקר יום אחד מה טעם יום שני: (ו) ויאמר. אמר הגאון על הרקיע דברים שלא היו רק פירושו דבר נטוי כמו וירקעו ארקעם וכן וימתחם כאהל לשבת ומה נכבד דבר האור שקלות השמש עם קלות מימי אוקינוס וזה הרקיע הוא האויר כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ נהפך ללהט ונעשה הרקיע וכן אמר במזמור עם נוטה שמים כיריעה המקרה במים והזכיר העבים והרוח ויסד ארץ והיא גבוהה על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה לרוקע הארץ על המים וכן כל הולך אל הים יורד יקרא וטעם הקורא למי הים שיעלו והם עננים ואחר כן וישפכם: (ז) ויעש. יש הבדלה בבין עם למ"ד כמו בין מים למים בין קדש לחול ויש עם בין ובין כמו פה ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים. וגו' ויש

רש"י

המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר: (ו) יהי רקיע. יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקרשו מגערת הקב"ה בשני באומרו יהי רקיע וזו"ש (איוב כ"ו) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ועשתה את צפרני': מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוין באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום שלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במילואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה

מקרא

בֹ֖קֶר י֥וֹם אֶחָֽד׃ פ

ו וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֔ים יְהִ֥י רָקִ֖יעַ בְּת֣וֹךְ הַמָּ֑יִם וִיהִ֣י מַבְדִּ֔יל בֵּ֥ין מַ֖יִם לָמָֽיִם׃ ז וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִים֮ אֶת־הָרָקִ֒יעַ֒ וַיַּבְדֵּ֗ל בֵּ֤ין הַמַּ֙יִם֙ אֲשֶׁר֙ מִתַּ֣חַת לָרָקִ֔יעַ וּבֵ֣ין הַמַּ֔יִם אֲשֶׁ֖ר

ג' בטע' · ל"ב. ל' רפי ד'

תרגום

ו וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: ז וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה

מסורה

כן רחק משפט. זעף ה' אשא. לאור יקום רוצח. מגלה עמוקות מני חשך: ויאמר אלהים ג' בטעם זקף וסי' ויאמר אלהים יהי רקיע. ויאמר אלהים ישרצו המים. ויאמר אלהים נעשה אדם: ויהי ל"ב וסי' כו' במסרה רבתא: ויעש אלהים ד' וסימן כו' במסורה רבתא: ויהי כן ח' בספר בראשית

תולדות אהרן יהי רקיע. מגילה כב (ברכות ג. תענית סח. מגלה עט): ויהי מבדיל. חגיגה טו:

בעל הטורים

בעל הטורים קרא לילה. בגימטריא עשו. ה' פעמים אור כתיב בפרשה כנגד חמשה חומשי תורה שנקראו אור. וכנגדן חמשה סימנים באור לענין קרית שמע כדאיתא בפרק קמא דברכות משיכיר בין תכלת ללבן. בין זאב לכלב. בין תכלת לכרתי. בין חמור לערוד. ושיכיר חבירו ברחוק ד' אמות. וג' חשך בפרשה. וכנגדן שלשה סימנין במסכת שבת הכסיפו פניה. העריב שמש. ב' ככבים. וכן שלשה ככבים. לילה. ולחשך קרא לילה ולא אמר קרא אלהים לילה כמו שאמר גבי אור שאין מייחד שמו על הרעה: מעל לרקיע שנים במסורה. המים אשר מעל

ספורנו

וזמן בקר בבא היום: (ו) יהי רקיע בתוך המים. יהי טבע בתוך המים היסודיים כמו גלגל בהוכם סביב מבדיל בצורה קצתם מקצתם באופן שאיזה חלק עליון מן המים נגד האויר ישוב לטבע אידיי והנה בזה עלו בהכרח אל איזה גבול באויר היסודיי וקבל האויר איזה עשוי בהכרח להיות מקום לחלק שנהפך לאד והתפשט אל מקום רב הכמות ממקומו הראשון: (ז) ויעש אלהים את הרקיע. ובהיות שכאשר סרו קצת המים היסודיים מתחת אותו החלק מהם שנהפך לטבע אדיי כמו שהיה באומרו יקוו המים מתחת השמים היה ראוי שירד אז החלק האדיי אל אותו המקום שסרו אותם המים משם ונעשה שאותו הרקיע המבדיל יהיה בו כח עוצר ומונע את החלק האידיי שלא ירד והוא המים אשר מעל לרקיע באופן שירד החלק האוירי המעוטה ונשאר האדיי במקומו הראשון. ולזה בהגיע שם האיד הלא יתעבה ויוליד הגשם והשלג והברד ובהתעבותם' יכבדו וירדו כאמרו לקול תתו המון מים בשמים רנונו באמרו השמים הרקיע

רמב"ן

מקיף למעלה על המים והעפר המעורבים והרוח מנשבת ותכנס בחשך ותרחף על המים. ויראה לי שהנקודה הזאת בלבשה הצורה והיתה בהו היא שהחכמים קורין אותה אבן שתיה שממנה נשתת העולם. והנה שיעור הכתובים בתחלה ברא אלהים מאין את השמים וברא מאין את הארץ והארץ בהבראה היתה תהו והיתה בהו ובהם חשך ומים ועפר ורוח נושבת על המים והנה הכל נברא ונעשה וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם ולמעלה מהם רק שהיא מרחפת על פני המים במאמרו של הקב"ה ואם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף לא נתפרש זה בתורה ודרשו בהם שנבראו ביום שני שלא תאמר שסייעו בבריאת העולם אבל אם תזכה ותבין סוד מלת בראשית ולמה לא הקדים אלהים ברא בראשית תדע כי על דרך האמת הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים ומלת בראשית תרמוז בחכמה שהיא ראשית הראשים כאשר הזכרתיו. ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי בחכמתא והמלה מוכתרת בכתר בית:

(ג) **ויאמר** אלהים יהי אור. מלת אמירה בכאן להורות על החפץ כדרך מה תאמר נפשך ואעשה לך מה תרצה ותחפוץ וכן ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' כאשר רצה כי כן הוא הרצון לפניו או הוא כגון מחשבה כמו האומרה בלבבה ואמרו אלופי יהודה בלבם והענין לומר שלא היה בעמל. וכך קראו רבותינו לזה מחשבה אמרו מחשבה ביום המעשה עם דמדומי חמה והוא להורות על דבר מחושב שיש בו טעם לא חפץ פשוט בלבד ומלת הויה מורה על מעשה הזמן העומד כמו ואתה הווה להם למלך. ולכן אמר הכתוב כי כסברא חומר השמים אמר שיהיה מן החומר ההוא דבר מזהיר קראו אור ויהי אור לא אמר ויהי כן האמור בשאר הימים לפי שלא עמד האור בתכונה הזאת כל הימים כשאר מעשה בראשית ויש לרבותינו בזה מדרש בסוד נעלם. ודע כי הימים הנזכרים במעשה בראשית היו בבריאת השמים והארץ ימים ממש מחוברים משעות ורגעים והיו ששה כששת ימי המעשה כפשוטו של מקרא ובפנימיות הענין יקראו ימים הספירות האצילות מעליון כי כל מאמר פועל הויה תקרא יום והיו ששה כי לה' הגדולה והגבורה והמאמרים עשרה כי הראשונות אין שם היום נתפרש בהם והפירוש בסדור הכתובים כזה נשגב ונעלם ודעתינו בו פחות מטפה מן הים הגדול:

(ד) **וירא** אלהים את האור כי טוב. כ' רבינו שלמה אף בזה אנו צריכין לדברי אגדה ראה שאינו ראוי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך להשתמש בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה. ורבי אברהם אמר וירא כמו וראיתי אני והוא במחשבת הלב וטעם ויבדל בקריאת השמות ואין דברי שניהם נכונים שאם כן יראה כענין המלכה ועצה חדשה שיאמר כי אחרי שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב הוא ולכן הבדיל בינו ובין החשך כענין באדם שלא ידע טיבו של דבר עד היותו אבל הסדר במעשה בראשית כי הוצאת הדברים אל הפועל יקרא אמירה ויאמר אלהים יהי אור ויאמר יהי רקיע ויאמר תדשא הארץ וקיומם יקרא ראיה כענין וראיתי אני דקהלת. וכן ותרא האשה כי טוב העץ למאכל והוא כענין שאמרו רואה אני את דברי אדמון. וכמהו ויאמר המלך אל צדוק הכהן הרואה אתה שובה העיר בשלום. והענין להורות כי עמידתם בחפצו ואם החפץ יתפרד רגע מהם יהיו לאין וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום וירא אלהים כי טוב ובששי כאשר נשלם הכל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כן אמר ביום הראשון בהיות האור וירא אלהים כי טוב שרצה בקיומו לעד והוסיף בכאן את האור שאלו אמר סתם וירא אלהים כי טוב היה חוזר על בריאת השמים והארץ ולא גזר בהן עדיין הקיום כי לא עמדו ככה אבל מן החומר הנברא בראשון נעשה בשני רקיע ובשלישי נפרדו המים והעפר ונעשית היבשה שקראה ארץ ואז גזר בהם הקיום ואמר בהם וירא אלהים כי טוב:

ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. איננו החשך הנזכר בפסוק הראשון שהוא האש אבל הוא אפיסת האור כי נתן אלהים מדה לאור ושיהיה נעדר אחר כן עד שובו ואמרו קצת המפרשים כי האור הזה נברא לפניו של הקב"ה כלומר במערב ושקעו מיד כדי מדת לילה ואחרי כן האיר כמדת יום וזה טעם ויהי ערב ויהי בקר שקדם והיה לילה ואחר כך יום ושניהם אחרי הוית האור ואיננו נכון כלל פן יוסיפו על ששת ימי בראשית יום קצר אבל יתכן שנאמר כי האור נברא לפניו יתברך ולא נתפשט ביסודות הנזכרים והבדיל בינו ובין החשך שנתן לשניהם מדה ועמד לפניו כמדת לילה ואחר כך הזריח אותו על היסודות והנה קדם הערב לבקר. ועוד יתכן שנאמר כי משיצאו השמים והארץ מן האפס אל היש הנזכר בפסוק הראשון נהיה זמן כי אע"פ שזמנינו ברגעים ושעות שהם באור ובחשך משיהיה יש יתפש בו זמן וא"כ נבראו שמים וארץ ועמדו כן כמדת לילה מבלי אור ואמר יהי אור ויהי אור וגזר עליו שיעמוד כמדת הראשון ואח"כ מן היסודות ויהי ערב ויהי בקר: (ה) ויקרא אלהים לאור יום. יאמר כי נברא הזמן ועשה מדת יום ומדת לילה וענין ויקרא מפני שהאדם קרא השמות אמר באלו שנעשו קודם היותו כי האלהים קרא להם שמות. וזה דעת ר"א. והנכון שענין קריאה באלו בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם וכך אמרו יום יהא תחומך ולילה יהא תחומך ויהי ערב ויהי בקר היה ערב והיה בקר של יום אחד. ויקרא תחלת הלילה ערב בעבור שיתערבו בו הצורות לתחלת היום בקר שיבקר אדם ביניהם כפירוש ר"א. וע"ד הפשט לא יתכן לומר יום ראשון בעבור שעדיין לא נעשה השני כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה אבל שניהם מצטרפים והאחד לא יורה על שני ויש מפרשים כי זה רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות שכל רגע מהם בקר במקומות משתנים וערב במקומות שכנגדם וא"כ ירמוז לאשר יהיה ברקיע אחרי שנתן המאורות ברקיע השמים:

מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן׃ ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי׃ פ
ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן׃ י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃

ג׳ דס׳ · ג׳ רפי · ב׳ ומד ג׳ · ט״ו

כֵן׃ ח וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן׃ ט וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתַּחְזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן׃ י וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמֵּי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃

מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים: (ס"א שמים. שא מים. ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. היו שטוחין על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא:

ויש עם שניהם כמו ביניכם לבין אלהיכם וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קראו שמים: (ח) ויקרא. המה דברים קראן השם כי אין אדם והם אור והשך ושמים והארץ וימים ואדם כן: (ט) ויאמר. כפי דעתי שזו הפרש' דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים והנה ביום א' נעשו והראות דבר נסתר והקוות מפוזר אינה בריאה וכן טעמו וכבר אמר אלהים יקוו המים ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרשת בראשית אמן לך עדים שניה האחד ויפש שם את האדם אשר יצר ואחרי כן ויצמח ה' אלהים וקודם האדם הצמיחם והעד השני שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתיב וייצר ה' אלהים מן האדמה רק פירושו וכבר יצר ועל זה הפי' יהי וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני ותדשא הארץ תחלת יום שלישי ופי' יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה ואמר ימים בעבור שאין שום ים שיקיף כל הארץ: ויאמר

וסי' כו' במסרה רבתא: ויאמר אלהים כ"ה וסי' כו' במסרה רבתא: וירא אלהים ט' במסרה וסי' כו' במסר' רבת': אל מקום ט' וסי' כו' במסורה רבתא:

תולדות אהרן ויאמר אלהים יקוו המים. (תענית סח): ולמקוה המים. שבת ק"ט פרה כ מקואות סג (תרומות י"א

בעה"ט לרקיע. ויהי קול מעל לרקיע. במרכבה דיחזקאל. וכמו שאין דורשין במעשה בראשית ברבים כך אין דורשין במעשה מרכבה. יקוו המים אל מקום אחד ותראה. סופי תיבות מדה. זה הוא שנאמר ומים תכן במדה: היבשה שנים במסורה. ותראה היבשה. ושפכת היבשה מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שישתנו ותראה היבשה מלפני משה.

רמבן

(ו) יהי רקיע. האומר הזה בתחלה שברא מאין אמר שיהיה רקיע מתוח כאהל בתוך המים והיה מבדיל בין מים למים ושמא לזה כוונו באמרם רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון וביום השני קרשו רב אמר יהי רקיע יחזק הרקיע רבי יהודה ברבי סימון אמר יעשה מטלית הרקיע כמה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב וכו': בתוך המים באמצע המים בין מים העליונים למים התחתונים כמו שיש הפרש בין הרקיע למים שעל הארץ כך יש הפרש בין מים העליונים לרקיע הא למדת שהן תלויים במאמר בראשית רבה ובדברי רש"י. וזה מענין מעשה בראשית הוא ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכין לבאור בזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו: (ז) ויעש אלהים את הרקיע לשון עשייה בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו: ויהי כן הכתיב בראשון ויהי אור אחר ויאמר אלהים יהי אור אחר האמירה ופירוש שיגא אל הפועל והיה כאשר נגזר אבל בכאן אחר אמירת יהי רקיע כתוב ויעש אלהים את הרקיע ויבדל ולמה הוסיף ויהי כן אבל הוא לומר שהיה כן תמיד כל ימי עולם ורבי אברהם פירש כי הוא דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קרא לרקיע שמים ואינו נכון ובבראשית רבה אמרו ויעש אלהים את הרקיע זו אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם ויעש אלהים וכו' והלא במאמר בדבר ה' שמים נעשו ואין ההרעשה הזו מלבון ויעש לבדו שהרי ברביעי ובחמישי ובששי כתוב ויעש אבל היה מזה שאמרתי בעבור כי בשאר הימים כתוב אחר האמירה ויהי כן לומר שנהיה כן מיד תכף אחר האמירה אבל כאן אחר ויאמר אלהים כתוב ויעש זו היא קושיתו ואולי היה לו פירוש נסתר לא רצה לגלות סודו וזה ענין הרעש:

(ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. ביום השני קראם בשם הזה כאשר הלבים אותם נורת רקיע כי בראשון היו שמים בבריאה אבל אין השם נתפש בהם עד שלבשו הצורה הזו ופי' השם הזה כאלו הוא נקוד בסגול תחת השין במלת שלמה אהיה כעטיה כאלו אמר שמים שנרקעו ונמתחו כאהל בתוך מים העליונים והתחתונים הודיע בשם הזה סוד ישירתם ובגמ' במסכת חגיגה אמרו מאי שמים שם מים וא"כ הוא יחסר מם אחד להתחברות שתי אותיות שוות כמלת ירובעל ויאמר שם שמים כלומר שם שקרא למים בלבשם צורה אחרת וזה פשט הכתובים על הדרך הזה שכתב רש"י והוא דעת רב שהזכרנו ויהי שם השמים והארץ בפסוק הראשון על העתיד לקרא להם כי לא יתכן להודיעם רק בלשון הזה אבל יותר נכון לפי פשט הכתובים שנאמר כי השמים המזכרים בפסוק הראשון הם השמים העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה ומהם נקרא הקב"ה רוכב במים ולא ספר הכתוב בבריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף רק הזכיר בשמים שהם נבראים כלומר שקדמותם אפס. ואמר בשני שהיה רקיע בתוך המים כלומר שיהיה מן המים הנזכר שהזכיר בריאתם דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הכדורים שמים בשם השמים העליונים הראשונים ולכן יקראם בפרשה רקיע השמים ויתן אותם אלהים ברקיע השמים לבאר שאינם הנזכרים בשם השמים רק הרקיעים שקראם שמים וגם זה דעת רבותינו הזכירוהו בבראשית רבה אמרו כל רבנן אמרין לה בשם רבי חנניה ברבי פנחס ורבי יעקב ברבי אבין בשם רבי שמואל ברבי נחמן בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גולדה טיפה האמצעית ונעשו המים התחתונים ושמי השמים העליונים ומאמר זה יתפשט לכדורי הגלגלים שבהם תחתונים ועליונים נקראים שמי השמים כדכתיב הללוהו שמש וירח הללוהו כל כוכבי אור הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים אבל השמים הנזכרים בראשון שהם כסאו של הקב"ה דכתיב השמים כסאי הם הנזכרים בתחלת זה המזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים הללוהו כל מלאכיו וזה הלשון נכון בפשט הכתוב עם מה שיש עוד בשם השמים ובשם הכסא סוד נשגב ונעלם כי יש שמים לשמים וכסא לכסא ומזה אומרים החכמים כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ואמר יראת שמים והכתוב אמר די שליטין שמיא ויש להם מדרש נפלא במה שכתוב ואתה תשמע השמים יכל זה יראנו נרמז בפסוק הראשון הזוכה לו. והנה באחרו הכתובים כי הנבראים הראשונים הם מאין והשאר מולאים מן החומר הראשון הנברא ואל יקשה עליך מאמר רבי אליעזר הגדול שאמר שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה וכן הוא בבראשית רבה עוד כי בעבור שירצו החכמים עוד להעלות החומר הראשון עד תכלית ולעמאתו דק מן הדקים לא יראו שהשמים שהם גוף מתנועע בעל חומר וצורה הם הנבראים מן האין אבל אור הלבוש הוא הנברא הראשון וממנו יצא חומר השמים בשמים ונתן לארץ חומר אחר ואיננו בדקות הראשון והוא שלג שתחת כסא הכבוד כי כסא הכבוד נברא וממנו היה השלג שתחתיו וממנו נעשה חומר הארץ והנה הוא שלישי בבריאה:

(ט) יקוו המים מתחת השמים. היה התהום שרוא מים ועפר כעין המים העכורים וגזר על המים שיקוו במקום אחד מסובב כל הפאות וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על המים ותיבש ותהיה יבשה שטוחה ראויה ליסוב וכן כתוב לרוקע הארץ על המים או שמא שתהיה כדורית מקצתה מגולה ורובה משוקעת אשר ידמו היונים במופתיהם הנראים (או המוסתים) והנה כן שתי גזרות כלומר שני ענינים נעשים בחפץ אלהים הפך מן הנאות בטבעם כי הראוי לכבדות העפר ולקלות המים כנגדה להיות עמוד הארץ אמצעי והמים מכסים עליה מקיפים אותה מכל צד ועל כן אמר יקוו המים אל תחת השמים כלומר אל מקום השלת ואמר ותראה היבשה וקרא להם שמות בהיותם לובשים הצורות האלו כי מתחלה היה שמם האוס:

ספורנו

הרקיע המעבה את החלק האוירי כאמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים ובהגיע שם האיד הקיטורי הנלהב יוליד רעם וברק כאמרו מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה ובהיות קצת היסוד המימיי הכבד למעלה מהאויר הקל אשר אצלנו נגד טבעם יורה על פעולת פועל רצוני מכוון תכלית בלי ספק כאמרו ומעשה ידיו מגיד הרקיע: (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים. מפני שמעלות השמימיים יגיעו לנו באמצעותו כאמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל וכו': ויהי כן. נשאר קיים כן נגד טבעו: (ט) יקוו המים. לא שיכסו כאשר חשבו רבים ואמרו שיובש חלק הארץ המגולה קרא בכח מערכות השמים. אבל צוה שיקוו אל מקום אחד ולא יעבורנהו ובכן גבהו מן הארץ ואינם נופלים עליה כאשר יעיד החוש באמרו גבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ: (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ. קרא החלק בשם הכל כי אמנם זה החלק היה עקר המכוון מכלם כאמרו לשבת יצרה: וירא אלהים כי טוב. רצה כן בשביל התכלית שהוא טוב המכוון

(יא) ויאמר. אמר הכתוב תדשא הארץ ישרצו תולא והגה שם כח בארץ ובמים לעשות במצות השם וזו היא התולדת. וטעם תדשא כמו תצמיח: אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל א' שומר מינו: (יד) ויאמר. מלת יהי יהיה בעבור שידברו בה הרבה הוא ליחיד ולרבים גם לנקבה כי יהיה נערה בתולה: לאותות. רגעים: ולמועדים. שעות. ויתכן להיות לאותות על קדרות הלבנה והשמש ודלוג דמות הככבים כי הככבים סבת דמות המראות. כטעם מאותות השמים והאומר כי למ"ד לאותות נוסף לא אמר כלום: והיו. אמר חכם גדול ספרדי כי הרקיע נחלק על שמנה חלקים לז' הככבים וגלגל המזלות וזה לא יתכן כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות והנה הכתוב אומר ברקיע השמים שיורה שיש שמים למעלה ממנו וכן שמי השמים לרוכב בשמי שמי קדם וקדם במקום הזה איננו מזרח והגאון רב סעדיה ז"ל ברח מזה המקום והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הככבים הם מאורות ברקיע כי

בהשפמיא: (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאין מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז נקרא דשא ערבא"י כלן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עוונו נפקדה גם היא (על עוונה) (ס"א אינו ודו"ק) ונתקללה: (יב) אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו: ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאין בצוויין שמעו שנצטוו האילנות על כן ונשאו ק"ו בעצמן כדמפרש באגדה בשחיטת חולין: (יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכת' את השמי' לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו, כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא שבינו בד' מהטנים על

יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: פ

יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים

ל' במתג · ב'. ב' · ד' · ג' ב' מ"ל וא' חסר · י"ד · ט' בתורה · ב' חסר דחסר · ב' בטעם · ל' חס' בתורה ב'

יא וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע אִילַן פֵּירִין עָבֵיד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דִּי בַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן: יב וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי וְאִילַן עָבֵיד פֵּירִין דְּבַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב: יג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תְּלִיתָאי: יד וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִּשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין

וירא אלהים ט' בתו' וסי' כו' במסרה רבתא: עשה פרי ב' וסי' ויאמר אלהים תדשא הארץ. ותוצא הארץ: למינו ד' באורי' וסימן תדשא הארץ. ואת כל עורב למינו. וחברו דמשנה תורה. את הארבה למינו: ותוצא ג' ב' מלא וא' חסר וסי' ותוצא הארץ דשא. ותוצא את עמך ישראל. ותצא ותתן לה אשר הותירה משבעה אנ"ך: למינהו י"ד וסי' כו' במסרה רבתא: להבדיל ב' בטעם. וסי' להבדיל בין היום ובין הלילה. להבדיל בין הטמא ובין הטהור: ולמועדים ב' חד חסר וחד מלא וסי' והיו לאתת ולמועדים. כה אמר ה' צבאות צום הרביעי. וא' עשה ירח למועדים:

תולדות אהרן ויאמר אלהים. ר"ה יא: עץ עושה פרי. ר"ה יא: למינו. חולין ס: ותוצא הארץ. ראש השנה יא חולין ס: ויאמר אלהים יהי מאורות. (תענית כח): והיו לאותות. חולין ס (ברכות יג):

שסברה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות. כשהמאורות לוקין סי' רע היא לעולם שנאמר (ירמיה י) מאותות השמים אל תחתו בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: ולמועדים. על שם

בעה"ט ותוצא ג' במסורה ותוצא הארץ. ותוצא את עמך ישראל מארץ מצרים. ותוצא ותתן לה. וזהו שאמרו קשים הם מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. וכל הכופר ביציאת מצרים כאלו כופר במעשה בראשית: עץ פרי ב' דסמיכי הכא עץ פרי ואידך עץ פרי וכל ארזים איתא מ"ד בב"ר שהקב"ה גזר שאפילו ארזים שהם אילני סרק יעשו פרי והיא עברה על הציווי והיינו עץ פרי וכל ארזים ואיכא למ"ד נמי התם שהוסיפה על הציווי שהקב"ה אמר לה עץ שיהא רגיל לעשות פרי ולא ארזים ואמר אילן סרק והיא הוציאה באותה שעה בכל האילנות פרי כדכתיב עץ עשה פרי כלומר כל העץ עשה פרי והיינו עץ פרי וכל ארזים: ותוצא הארץ בצווי נאמר תדשא ובעשייה נאמר תוציא לפי שבתחלה יצאו ירקרקות דקין ולבסוף הוציאה כאחד במהירות. בצווי לא נאמר למינהו ובעשייה נאמר למינהו. לפי שמתחלה היו דקין ולא היו ניכרים מחמת קוטנן. בצווי נאמר עץ עושה פרי ובעשייה נאמר ועץ עושה פרי הוסיף וי"ו ועץ. לומר ו' מיני מאכל הוציאה. בצווי כתיב למינה משמע דוקא הדומה לו ממש. ובעשייה כתיב למינהו לומר אפילו הדומה לדומה לא הוציאה בערבוביא שורות לבנים לבד שורות שחורות לבד. מזריע זרע למינהו. ר"ת מזל שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה. יהי מאורות סמך מאורות לדשאים לפי שצריכין לו. כדכתיב וממגד תבואת שמש: מארת חסר. שלא נברא להאיר אלא השמש. וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לחמה אם תהיה יחידה. מארת בגימ' שמש. אלהים יהי מאורות ברקיע ס"ת עתים למפרע שע"י מאורות מונים העתים. לאותות ולמועדים. וסילדים אשר חנני ה' לאותות ולמופתים היינו התלמידים הלומדים תורה דומים למאורות כמו שאמרו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה: ולמועדים ב' במסרה והיו לאותות ולמועדים ואידך והיו לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ובב"ר לא נברא לבנה אלא לקדש ר"ח. ור"ת גמי איקרי מועד ואקרו בהספד ובתענית:

ספורנו

המזון: (יא) דשא. מיני עשבים למאכל בהמה כאמרו כי דשאו נאות מדבר: עשב מזריע זרע. למאכל אדם: עץ פרי עשה פרי למינו. כי המורכב משני מינין לא יוליד: ויהי כן. נתקיים כן בלתי שיקבל הפסות והיתר באופן שאם יקרה צמח מורכב משני מינים לא יוליד: (ד) יהי מאורות ברקיע השמים. באותו הרקיע הנזכר ביום שני יהי נגוץ המאורות ושם יתרבה ויתמזג לפעול בהתהוים כל האמור בפרשה כמו

רמבן

(י) **ויקרא** אלהים ליבשה ארץ. כי שמה הראוי לה יבשה כי בהפרד המים מן העפר היא יבשה אבל יקרא אותה ארץ בשם כלל היסודות הנברא בראשון. והטעם כי בעבורה נבראו שתהיה ישוב לאדם שאין בתהומים מכיר בוראו זולתו וקרא למקוה המים ימים כאלו הוא ים מים לפי שבקרקע המקום נקרא ים כדכתיב כמים לים מכסים וכן ואת הים הוריד מעל הבקר כי מפני שהוא מקוה מים גדול יקרא כן: וירא אלהים כי טוב. הוא קיומם בהפצ והענין כי כאשר הלבישם הצורה הזו חפץ בהם והיה הקיום כמו שפירשתי וזה מה שאמרו רבותי' מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתוב בשלישי שני פעמים אחד למלאכת המים ואחד ליום:

(יא) **ויאמר** אלהים תדשא הארץ דשא. גזר שיהיה בתולדת הארץ כח הצומח ומוליד זרע כדי שיהיה המין קיים לעד. ויתכן שירמוז בארץ הנזכרת בפסוק הראשון שימשך ממנה כח מצמיח והנה נאצלו מכחה היסודות למיניהם ומהם נמחו בגן עדן דשאים ואילנות ומהם בעולם וזהו שאמרו בשלישי ברא שלש בריות אילנות ודשאים וגן עדן. ועוד אמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר ואמר שיהיה כל זה למינהו והוא הסוד הכלאים כי הזורע אותם מכחיש בכח מעשה בראשית ועוד אבאר בו בעזרת השם. וכתב רבינו שלמה דשא עשב לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא שכל דשא לבישת הארץ בעשבים ואין לומר דשא פלוני וכל שרש לעצמו נקרא עשב ואין דברו זה נכון שא"כ לשון דשא לא יתרבה וחכמים אומרים הרכיב שני מיני דשאים מהן והרב עצמו מזכיר דשאים אבל דשא הוא הקטן הצומח ועשב הוא הגדול המזריע ולכן יאמר תדשא הארץ. ולא יתכן לומר תעשיב וכל קטן הצומח מן הארץ יקרא דשא אף באילנות ולכן ימשך תדשא הארץ עץ פרי כי לא אמר תדשא הארץ דשא עשב ותוציא עץ פרי והנה הוא כטעם למיהם וכן כי דשאו נאות מדבר כי עץ נשא פריו ואני תמה איך לא הזכיר הכתוב אילני הסרק ואיך לוה בעץ פרי לבדו ואולי בזה נתעוררו רבותינו שאמרו אף אילני סרק עשו פירות ואם כן נאמר כי מקללת ארורה האדמה היו סרק ויתכן שיהיה פירוש הכתוב תצמיח הארץ צמח ועשב מזריע זרע ועץ עושה פרי והנה בתחלה גזר בעשבי הסרק ובאילני הסרק וממה שאמר עושה פרי אשר זרעו בו נלמוד כי כל האילנות יצמחו מזרעם אף על פי שהמנהג במקצתם ליטע מהם הענף:

(יב) **וירא** אלהים כי טוב. קיום המינין לעד והנה לא נתיחד יום למאמר הזה לבדו מפני שאיננו מעשה מיוחד כי הארץ כאשר תצמיח או שתהיה ארץ מליחה אחת היא:

(יד) **יהי** מאורות. הנה האור נברא ביום ראשון ומאיר ביסודות וכאשר נעשה הרקיע בשני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר ביסודות התחתונים והנה כאשר נבראת הארץ בשלישי היה בה חשך ולא אור ועתה ברביעי רצה הקב"ה שיהיו ברקיע מאורות מגיעים אור לארץ וזה טעם ברקיע השמים להאיר על הארץ

שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה : ולימים . שמוש החמה חצי יום ושמוש הלבנה חציו הרי יום שלם : ושנים . לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכתם בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה . (ס"א) והוא שס"ה יום ורביע יום וחוזרים ומתחילים פעם שנייה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון : (טו) והיו למאורות . עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם : (יז) המאורות הגדולים . שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד : ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה (ב"ר פ"ו) : (כ) נפש חיה

וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃ טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃
טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת ב' חס'
הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת ג' חס' נחו'
הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת את המאור נ' ואת ל' ג'
הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃ יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־
הָאָרֶץ׃ יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה ל' חסר ס'
וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ
כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ

וּלְזִמְנִין וּלְמִמְנֵי בְהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין׃ טו וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃ טז וַעֲבַד יְיָ יָת תְּרֵין נְהוֹרַיָּא רַבְרְבַיָּא יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא וְיָת נְהוֹרָא זְעֵירָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא׃ יז וִיהַב יָתְהוֹן יְיָ בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא׃ יח וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ יט וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאי׃ כ וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מַיָּא

כי שם ירחו : (טז) ויעש . נקראו השנים הגדולים כנגד הככבים וכן נקראו שלשה בני ישי הגדולים כנגד האחרים ואליאב היה הבכור גדול מכולם ולא זה גדול מזה יש לו סוד ממשלת השמש ביום ולא בלילה כי אין לה אור גם ללבנה וככבים לא יראה אורם ביום ואם ישאל שואל הלא אמרו חכמי הספירות שככב צדק וכל הככבים חוץ מככב ונוגה גדולים מהלבנה ואיך כתוב הגדולים . התשובה אין פי' הגדולים על מדתם בגופם רק על אורם ואור הלבנה כפלי כפלי' בעבור היותר קרובה מהארץ וכן כתוב מאורות : (יז) ויתן. אל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי : (יח) ולמשול . יום התור' משעת צאת השמש עד בואה והלילה מעת ראות הככבים וצדקו האומרים על פי שלשה עדים ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך : (כ) ויאמר . ישרצו פועל

מארת ב' חסר דחסר וסי' ויאמר אלהים יהי מארת : ויעש שני המארת לממשלת ג'. וסימן המארת. הגדולים : לממשלת ב' בפסוק . ואת השמש לממשלת : ובלילה ה' וסי' כו' במסרה רבת' :

תולדות אהרן ויעש אלהים. חולין שם : ויתן אותם . חגיגה יב : ויהי ערב . חגיגה יב : ויאמר אלהים . חולין כז (תענית כח) :

בעל הטורים ולהבדיל בין האור . ולהבדיל בין הקדש לומר כשמבדילין בין קדש לחול צריך לברך גם כן על האור : יעופף שנים במסורה הכא ועוף יעופף

רמבן

הארץ כי היה למעלה מן הרקיע ולא יאיר על הארץ וענין יהי כי מאורות מאמר השמים גזר בראשון שיהיה אור במדת היום ועתה גזר שיתגשם ויתהוה ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויתלו שניהם ברקיע השמים שיאירו גם למטה ויתכן כי כמו שעשה בארץ כח הצמיחה במקומו ממנה כן שם ברקיע מקומות מוכנות ומזומנים לקבל האורה והגופים האלו מקבלי אור מזהירים כגון האספקלריאות ואבני השהם ולכן יקראם מאורות לא אורים אע"פ שקראם המזמור כן : להבדיל בין היום ובין הלילה . כתב רש"י משנגנז האור הראשון אבל בששת ימי בראשית שמשו האור והחשך זה ביום וזה בלילה ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים גניזה על האור הראשון אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו אז ממנו שני המאורות האלה כמו שאמרו נוטלת אורה של מעלה גלגל חמה כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי המצוות גנזו לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנוטלת הזו מיום רביעי ואילך כך אמרו בבראשית רבה תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכהה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא נגנזה והיכן היא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים שבעה אתמהה ולא שלשה הן כאינש דאמר כן אנא מפקיד לשבעה יומי דמשתותי כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר אני מפקיד ואומר זה הבשר לשבעת ימי המשתה בלי לא שיספיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותם בתוכם וכך אמרו שבעת הימים כאור שיהיה בימים ההם במקצתם ושם אמרו עוד ויבדל רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדילו לו ורבנן אמרין הבדילו לצדיקים לעתיד לבא ואם תוכל לדעת כוונתם באמרם בברכת הלבנה עטרת תפארת לעמוסי בטן תדע סוד האור הראשון והגניזה וההבדלה שאמר הבדילו לו וסוד שני המלאכים המשתמשים בכתר אחד כאשר בסוף שיהיה אור הלבנה כאור החמה אחר שיהיה אור החמה שבעתים :

והיו לאותות. השנוי שיולידו ויעשו ממנו אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן כלשון ומאותות השמים אל תחתו. ולמועדים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחרף . ולימים מדת יום ומדת לילה . ושנים שישלימו מהלכם ויוסיפו שנית לשוב בדרך אשר הלכו בה . ושנת החמה בשס"ה יום ושנת הלבנה בשנ"ד יום:

(טו) **והיו** למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ . הוסיף שיהיה אורם מגיע לארץ כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשה כל המעשים הנזכרים מבלי שיאיר בארץ ולכך אמר שיהיו למאורות ברקיע השמים המביט בארץ ויאירו עליה :

(טז) **ויעש** אלהים ויתן אותם אלהים . מלמד שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע אבל גופם נטבעים בו : ולמשול ביום ובלילה . ענין הממשלה דבר אחר מבלי האורה שהזכיר כי יכלול מה שאמר תחלה והיו לאותות ולמועדים כי יש להם ממשלה בארץ בשנויים אשר יולידו בה וממשלה בהוייה ובהפסד ובכל השפלים כי השמש בממשלתו ביום יצמיח ויוליד ויגדל בכל החמים והיבשים והירח בממשלתו יפרה במעינות ובימים וכל הלחים והקרים ועל כן אמר סתם ולמשול ביום ובלילה כי ממשלת השפלים להם . ויתכן שהממשלה עוד כח האלות שהם מנהיגי התחתונים ובכחם ימשול כל מושל והמזל הצומח ביום ימשול בו והמזל הצומח בלילה ימשול בה כענין שכתוב אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים והוא מה שאמר הכתוב מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא וכן לכולם בשם יקרא כי קריאת השמות היא ההבדלה בכחותם לזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכן בכל הכחות כידוע באצטגנינות והכל בכח עליון ולרצונו ולכך אמר גדול אדונינו ורב כח כי הוא גדול על כולם ורב כח עליהם וכן אמר מרוב אונים ואמיץ כח . ועל דרך הסוד שרמזתי לך תהיה ממשלה גמורה באמת . ולהבדיל בין האור ובין החשך אמר ר"א כי בצאת השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך . ולפי דעתי כי האור הנזכר בכאן הוא היום והחשך הוא הלילה כי כן שמם כמו שאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה והנה בכל מעשה בראשית יזכיר הכתוב הצואה ויספר המעשה ובכאן צוה והיו למאורות וספר ויתן אותם אלהים אומר ולמשול ביום ובלילה שיהיה זה מושל ביום וזה מושל בלילה והממשלה הוא מה שצוה והיו לאותות ולמועדים וספר שאין ממשלת שניהם שוה אבל להבדיל בין החשך ובין האור כי הגדול ימשול ביום והיה כולו אור גם במקום שאין השמש מגיע והקטן ימשול בלילה ויהיה חשך זולתי הירח שיגיה חשכו והיא הצואה שאמר להבדיל בין היום ובין הלילה כמו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך :

(כ) **ישרצו** המים שרץ . כתב רש"י כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים ותולעים בבריות כגון חולד ועכבר וכיוצא בהם וכל הדגים ומה יאמר הרב בפסוק ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה שנאמר בנח ובניו וכן אשר שרצו המים ראוי לפי הדעת הזה שיאמר

ספורנו

כמו שנראה בחוש שיתרבה אור הנגוה בעברו במים זכים : (טו) **להאיר על הארץ**. שיבא עליה מאת המאורות אור ממוזג נאות ליושביה : ויהי כן . נתקיים **כן נוטע** ההתמזגות המוכרח במלואו : (יח) ולמשול ביום ובלילה . להדם הויות בתחתונים והולרכו אז עם האור הראשון להויות בעלי חיים אשר הם יותר נכבדים מהצמחים : **ולהבדיל** בין האור ובין החשך. להבדיל בתחתונים בזריחתם ובשקיעתם בין זמן האור שקראו יום ובין זמן החשך אשר קראו לילה כאמרו למעלה להבדיל בין היום ובין הלילה :
ישופף

שיאמר

אבן עזרא

פועל יוצא וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים וטעם ישרצו תולדת עם הנגהה : וככתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לעד על פי' רקיע ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני אם כן פני השמים למטה הם ופ"א יעופף כפול כנו"ן עד יכוץ : (כא) ויברא . הרומשת כטעם הולכ' ויש אומרים שהשי"ן תחת סמ"ך : (כב) ויברך . טעם פרו ורבו תפרו ותרבו וכן ומות בהר כי אין זה בכחו ובידו : (כד) ויאמר נפש חיה . כלל לאשר הוליד האש והמים והארץ גם האדם . בהמה . שהם עם בני אדם לצרכם לרכוב ולאכול : ורמש . הם הקטנים ההולכים על הארץ : וחיתו ארץ . שהם בשדה שאין שם ישוב והוי"ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו למעינו מים : בנו

רשי

חיה . שיהא בה חיות : שרץ . כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ : בעוף . כגון זבובים . בשקצים . כגון נמלים והיפושים והולעים : בבריות . כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים : (כא) התנינם . דגים גדולים שבים . ובדברי אגדה (פ' השפינה) הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם . התנינם כתי' : נפש החיה . נפש שיש בה חיו': (כב) ויברך אותם . לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל : פרו . לשון פרי כלומר עשו פירות : ורבו . אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה : (כד) תוצא הארץ . הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם : נפש חיה . שיש בה חיות : ורמש . הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכם ניכר וכל לשון רמש ושרץ בלשונו קונמברו"ש : (כה) ויעש . תקנם בצביונם ובקומתם

בראשית א

כ׳ הַמַּ֔יִם שֶׁ֖רֶץ נֶ֣פֶשׁ חַיָּ֑ה וְעוֹף֙ יְעוֹפֵ֣ף עַל־הָאָ֔רֶץ עַל־פְּנֵ֖י רְקִ֥יעַ הַשָּׁמָֽיִם׃

כא וַיִּבְרָ֣א אֱלֹהִ֔ים אֶת־הַתַּנִּינִ֖ם הַגְּדֹלִ֑ים וְאֵ֣ת כׇּל־נֶ֣פֶשׁ הַֽחַיָּ֣ה ׀ הָֽרֹמֶ֡שֶׂת אֲשֶׁר֩ שָׁרְצ֨וּ הַמַּ֜יִם לְמִֽינֵהֶ֗ם וְאֵ֨ת כׇּל־ע֤וֹף כָּנָף֙ לְמִינֵ֔הוּ וַיַּ֥רְא אֱלֹהִ֖ים כִּי־טֽוֹב׃

כב וַיְבָ֧רֶךְ אֹתָ֛ם אֱלֹהִ֖ים לֵאמֹ֑ר פְּר֣וּ וּרְב֗וּ וּמִלְא֤וּ אֶת־הַמַּ֙יִם֙ בַּיַּמִּ֔ים וְהָע֖וֹף יִ֥רֶב בָּאָֽרֶץ׃

כג וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם חֲמִישִֽׁי׃ פ

כד וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים תּוֹצֵ֨א הָאָ֜רֶץ נֶ֤פֶשׁ חַיָּה֙ לְמִינָ֔הּ בְּהֵמָ֥ה וָרֶ֛מֶשׂ וְחַֽיְתוֹ־אֶ֖רֶץ לְמִינָ֑הּ וַֽיְהִי־כֵֽן׃

כה וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִים֩ אֶת־חַיַּ֨ת הָאָ֜רֶץ לְמִינָ֗הּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה֙ לְמִינָ֔הּ וְאֵ֛ת כׇּל־רֶ֥מֶשׂ הָֽאֲדָמָ֖ה לְמִינֵ֑הוּ

אונקלוס

רְחֵישׁ נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא דְּפָרַח עַל אַרְעָא עַל אַפֵּי רְקִיעַ דִּשְׁמַיָּא׃ כא וּבְרָא יְיָ יַת תַּנִּינַיָּא רַבְרְבַיָּא וְיַת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא דִּי אַרְחִישׁוּ מַיָּא לִזְנֵיהוֹן וְיַת כָּל עוֹפָא דְּפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ כב וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן יְיָ לְמֵימַר פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יַת מַיָּא בְּיַמְמַיָּא וְעוֹפָא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא׃ כג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאי׃ כד וַאֲמַר יְיָ תַּפֵּיק אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָא לִזְנַהּ בְּעִיר וְרִחֵישׁ וְחֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וַהֲוָה כֵן׃ כה וַעֲבַד יְיָ יַת חֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וְיַת בְּעִירָא לִזְנַהּ וְיַת כָּל רִיחֲשָׁא דְּאַרְעָא לִזְנוֹהִי

מסורה

ב׳ — ג׳ חסר י׳ תנינא — ג׳ חסר — ל׳. ל׳ — ב׳ — ד׳ — ג׳. ה׳ דגש ג׳ — ב׳ — חד מן ס"ג חד ניסן וכל חד ומד ל׳ דכו׳ — י׳ דס׳

יעופף ב׳ . וסי׳ ועוף יעופף על הארץ . ובשתים יעופף : התנינם ג׳ חסר י׳ תניין וסי׳ ויברא אלהים . וישליכו איש מטהו . חמת תנינם : בימים ה׳ דגושים וסי׳ ומלאו את המים בימים והעוף . את זה תאכלו מכל אשר במים . כל אשר לו . וכל אשר אין לו . כל אשר חפץ ה׳ עשה בשמים . והעוף ג׳ באורי׳ וסי׳ ויברך אתם אלהים לאמר פרו . והעוף אוכל אתם מן הסל . זאת תורת הבהמה והעוף . אילין אינון כן : ירב ב׳ וסי׳ והעוף ירב בארץ . ירב המשא . וחד וירב העם ויעצמו :

תולדות אהרן

ויברא אלהים . בתרא עד נדה כב : ויעש אלהים . נדה כב עקרים מג : ואת כל רמש . נדה שם :

בעל הטורים

ואידך ובשתים יעופף והוא שאמר גבריאל בשתים : את התנינם חסר יוד לומר לך שהרג הנקבה ומלחה לצדיקים : והעוף ירב בארץ ולא אמר יפרה וירבה שלא אמר כן אלא באדם ובדגים שמזונותיהם מצויין ופנויי' לפרות ולרבות אבל העופות וכן בהמה וחיה אין מזונותיהם מצויים לפס ורמז לדבר וברך את לחמך ואת מימיך לא תהיה משכלה . והסרתי אתכם והרבתי אתכם . וסמיך ליה ואכלתם ישן נושן : והעוף ג׳ והעוף ירב והעוף אוכל אותם מעל הסל . זאת תורת הבהמה והעוף רמז למה שאמרו שעופות טהורות מרובין על טמאין וכו

ספורנו

(כ) יעופף על הארץ על פני רקיע השמים . לנקות אויר הארץ ליושביה מאיזה לחות מותריי מסולח מן הרקיע הנולד ביום השני באמצעות הגלגל הפועל בו : (כא) ויברא אלהים את התנינים . שלא הספיק הכח המוליד המסודר במים להמציא התנינים הראשונים בלי זרע עד שברא אז כח מספיק לזה : (כב) ויברך אותם אלהים . כי לא יושג התכלית בהם זולתי בהיותם רבים : (כג) תוצא הארץ נפש חיה . החיונית נוספת על הצומחת : ויהי כן . בלי תוספת וגרעון שאם יתחדש מורכב משני מינין לא יוליד : (כה) ויעש אלהים את חית הארץ למינה . נתן לכל מין הסגולות וההרגשים כפי הצריך למין : ויאמר

רמבן

שיאמר אשר שרצו במים ועופות רבים שאינם גבוהים מן הארץ כגובה החולד העכבר והעטלף קטן הרגלים מאד ולמה יקרא שרץ העוף . ודעת אונקלוס שענין שריצה כטעם תנועה אמר בשרן וברמש ריהשא דרחים ויפה פירש ויקראו השרצים כן בעבור שתנועתם תמידית . ויתכן שהוא לשון מורכב יקרא שרץ שהוא רץ ורמש שהוא רומש הארץ לא ישקוט ולא ינוח ודע כי כל העוף אשר לו ארבע רגלים יקרא שרץ העוף מפני שברגליו יכמוך וינוע כשרצים ואשר אינגו כן יקרא עוף כנף שעיקר תנועתו לעופף ויהיה טעם ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ שיהיו מתהלכים בכולה ויפרו וירבו עליה שרצו בארץ ורבו בה התנועעו בכולה ותרבו בה והוא טעם הכפל ורבו שני פעמים בפסוק וא"כ נפרש אשר שרצו המים אשר הניעו והולידו המים וכן ושרץ היאור צפרדעים וכן פרו וישרצו שפרו ורבו וינועו לרובם עד שתמלא הארץ מהם אבל אונקלוס פתר בשרצו בארץ ענין תולדה איתילידו בארעא כי הוא עשה הלשון מושאל מן השרצים ואתם פרו ורבו כשרצים בארץ ורבו בה וכן פרו וישרצו שהיו בתולדותם כשרצים לרוב : **ועוף** יעופף על הארץ ביום הזה היה מאמר הבריאה במים והיה ביום השני בארץ אם כן פירוש ועוף יעופף על הארץ נמשך ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף והכתוב שאמר ויצר ה׳ אלהים מן האדמה את כל חית השדה ואת כל עוף השמים כאלו אמר ויצר ה׳ אלהים את כל חית השדה מן האדמה ויצר את כל עוף השמים ורבים כמוהו וכן דעת רבי אליעזר הגדול בפרקיו שאמר בחמישי השריץ מן המים כל עוף כנף אבל בגמרא נחלקו בו יש אומרין כן שמן המים נבראו ויש אומרין שהעוף משניהם נברא אמרו מהרקק נבראו ואם כן בעבור שתולדותם היתה במים והרקק בקרקע הים הוא מפני זה היה המאמר בהם ביום החמישי וכן אמר ישרצו המים שרץ נפש חיה כי הדגים גופם ונפשם מן המים בדבר האלהים שהביא להם רוח מן היסודות לא כאדם שהפריד גופו מנפשו שאמר וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ולא הזכיר בשליטי בצומח נפש כלל כי אין כח הגדול נפש רק בבעלי התנועה בלבד היא ועל דעת היונים שאומרים כשם שאין הגדול במתנועע רק בנפש כך בצומח בנפש יגדל יהיה הפרש כי זאת נפש חיה כלומר נפש שיש בו חיות כי יש נפש אין בה חיות והיא נפש הצומחת והזכירו רבותינו באילני התמרים האוה ואולי הוא כח בצמיחה לא יקרא נכש :

(כא) **ויברא** אלהים את התנינים הגדולים . בעבור גודל הנבראים האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות הגידו היונים בספרים שידעו מהם לרוכים המש מאות פרסה ורבותינו גם כן הפליגו בהם בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים כי הוא שהמציאם מאין מבראשית כאשר פירשתי לשון בריאה וכן יעשה באדם למעלתו להודיע כי הוא מעלה מאין עם דעתו ושכלו ואני תמה למה לא אמר ביום הזה ויהי כן ואולי לא יתכן להזכיר ויברא אחרי ויהי כן כי מבראשונה ידבר . ורבותינו אמרו כי התנינים הגדולים הוא לויתן ובת זוגו שבראם זכר ונקבה והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא אפשר כי מפני זה לא היה ראוי שיאמר בהם ויהי כי כי לא עמדו עוד :

(כב) **ויברך** אותם אלהים לאמר . גזר בהם הברכה ואמר בהם שיפרו וירבו כלומר שיעשו פירות רבים שיוציא האחד רבים כמותו וענין הברכה בילדה כענין שאמר וברכתיה והיתה לגוים וגם בצמחים תבא לשון ברכה וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית אבל לא נאמר כן בשליטי שהנבראים בכל בעלי הנפש היו שנים בלבד זכר ונקבה למיניהם כענין באדם והוצרכו לברכה שירבו מאד אבל בצמחים נמחו על פני כל האדמה רבים מאד כאשר הם היום ולא אמר בבהמות והיא ברכה שמוזלת הגזירה שנגזר בבעלי הנפש התנועה שבמים הראוי נתרבו בעלי נפש התנועה שבארץ כי בעלי נפש חיה שאינה מדברת כולם ענין אחד בבריאתם . ורבותינו (אמרו) כי בעבור היות בני אדם צדין ואוכלין הוצרכו לברכה . ומלאו את המים בימים בירך אותם שימלאו לרובם הימים אף הנחלים והאגמים או שמלואם בימים הוא כי בנחלים מעטים הם : **והעוף** ירב בארץ . אף על פי שבריאתו מן המים ברכתו תהיה בארץ

שיפרו

וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם

ל' · ג' · ס"פ ובכל וכל · ל'. ג' · כ"נ · ד' ל' חסר · כ'. ל'

וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב׃ כו וַאֲמַר יְיָ נַעְבֵּיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמָנָא כִּדְמוּתָנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא וּבְכָל רִיחֲשָׁא דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ כז וּבְרָא יְיָ יַת אָדָם בְּצַלְמֵיהּ בְּצַלְמָא דַייָ בְּרָא יָתֵיהּ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן׃ כח וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יַת אַרְעָא וּתְקוֹפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוּטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא

כלו בי"ג יתידאין וסי' כו' במסרה רבתא: בצלם ג' וסי' ויברא אלהים את האדם. כי בצלם אלהים. אך בצלם יתהלך איש: ורדו ב' בתרי לישני וסי' ורדו בדגת הים. ורדו גת פלשתים:

תולדות אהרן נעשה אדם. מגלה ט סנהדרין לח ועקרים מא (ברכות יג): ויברא אלהים. כתובות ח סנהדרין לח ולט נדה כב זכר פ' במדבר: בצלם אלהים. עירובין יח: ויברך אותם. שבת קיא יבמות סה גטין מג קדושין לה (מגלה ט). ומלאו את. יבמות סה. קדושין לה (יבמות ז): ורדו בדגת הים ובעוף השמים וגו'. סנהדרין נט:

רשי

ובקומתם: (כו) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכים א' כב) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן (דניאל ד') בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתב ויבראו: בצלמנו. בדפוס שלנו: כדמותנו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר (תהלים קל"ט) ותשת עלי כפכה נעשה בחותם כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ו וכן הוא אומר (איוב ל"ח) תתהפך כחומר חותם. בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר (בראשית ב') ויקח אחת מצלעותיו וגו' מדרש אגדה שבראו שני פרצופים בבריה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו בששי ולא פי' לך כיצד ברייתן ופירש לך במקום אחר: (כח) וכבשה. חסר וי"ו ללמדך שהזכר

אבן עזרא

כמו בעור: (כו) נעשה אדם יש אומרים כי מלת נעשה שם התאר מבנין נפעל כמו ואשר היה נעשה ליום אחד. ואמרו כי בצלמנו כדמותנו דברי משה ופירושו ויברא אלהים את האדם בצלמו. שהוי"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהים דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם וזה הפירוש חסר לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהים יהי נעשה אדם וכן עשהו בצלמו גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה ומה טעם יש כי שופך דם האדם באדם דמו ישפך בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל נפש חיה צלם ויאמר הגאון כי פי' בצלמנו כדמותנו בממשלה וטעמו בצלם שראה בחכמה כי טוב' היא ובעבור כבוד האדם סמכו אל אלהים וכן ומארצו יצאו כי לה' הארץ ומלואה ואמר במלת נעשה ואם היא לשון רבים שכן מנהג המלכים לדבר וכמוהו ונתנה לך גם את זאת נאמר קדש מלכא אוני אוכל נכה בו ואלה העדים עדי שקר הם כי ונתנה לך בנין נפעל וכמוהו והעיר נתנה והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כל פעל עבר והטעם ותנתן לך ונכה בו הו' ומחנהו או יהיה שם הפעל כמו ונקה לא

 וכעוף ירב פירו' שכן מרובין אוזים והעוף אוכל אותם. פירוש אותם טהורין שהם אוכל. וכן זאת תורת הבהמה והעוף איירי בטהורים. האדם. אותיות אדמה. שבראו מן האדמה. אדם נוטריקון אפר דם מרה. ורדו בדגת הים שנים במסורה הכא ואידך ורדו גת פלשתים. אלו זכיתם תרדו אף בדגת הים ואם לאו ירדו גת. כלומר תשתעבדו לפלשתים

רמבן

שיפרו וירבו עליה כי אין בעוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים וניזונים מהם עושין ביציהם בארץ ומולידים בה:

(כד) **בהמה** הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי: וחיתו ארץ אוכלי הבשר יקראו חיות וכלם יטרופו: ורמש כתב רש"י הם שרצים נמוכים ורומשים על הארץ נראין כאלו נגררין. והנה בפרשה הזאת ובכל החיה הרומשת על הארץ וכתיב ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השורץ על הארץ וכתיב בו תרמוש כל חיתו יער אבל פי' רמישה בענין בסמך מן תרמסנה רגל וחביריו ואמר בחיה ובבהמה רומש על הארץ ובשרצים הנגררים רמש האדמה בעבור שדריכתם באדמה בכל גופם:

(כו) **ויאמר** אלהים נעשה אדם. נתיחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודם לו והפשט הנכון במלת נעשה הוא מפני שכבר הראית לדעת כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואח"כ מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרוץ לשרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם ישרצו המים והיה המאמר בבהמה תוצא הארץ ..מר באדם נעשה כלומר אני והארץ הנזכרת נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודה כאשר עשתה בבהמה ובחיה כדכתיב וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויתן הוא ית' הרוח מפי עליון כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ואמר בצלמנו כדמותנו כי ידמה לשניהם בתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה וידמה ברוח לעליונים שאינה גוף ולא תמות ואמר בכתוב השני כי בצלם אלהים ברא אותו לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים וזה פשט המקרא הזה מצאתיו לרבי יוסף הקמחי והוא הנראה מכל מה שחשבו בו ופי' צלם כמו תאר וצלם אנפוהי אשתני וכן אך בצלם יתהלך איש צלמם בעיר תבזה תאר מראיתו ודמות הוא דמיון בצורה ובמעשה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב וכבוד והדר תעטרהו והוא מגמת פניו בחכמה ובדעת וכשרות המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים: וירדו בדגת הים. בעבור היותו זכר ונקבה אמר וירדו בדגת הים ל' רבים. ובב"ר אמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה אמר ר"א נפש חיה זו רוחו של אדה"ר ולא יתכן שיאמר ר"א כי תוצא הארץ יתפרש בנפשו של אדה"ר כלל אלא שיתכוין למה שהזכרתי לו..ר כי יצירת האדם ברוחו הוא הנפש אשר בדם נעשה מן הארץ במאמר החיה והבהמה כי כל נפשות התנועה נעשו יחד ואחר כן ברא להם גופות עשה תחילה גופי הבהמה והחיה ואחר כן גוף האדם ונתן בו הנפש הזו ואחר כן נפח בו נשמה עליונית כי הנפש הנפרדת אשר בו היא שנתיחד בה מאמר אחד אל האלהים אשר נתנה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ודרך האמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני ואפשר שנתכוין לו רבי אליעזר ודרש בתוצא הארץ ארץ החיים שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת וכן מה שאמר זכר ונקבה ברא אותם כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ונשמתו כלולה בהם אבל היצירה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יספר בסוף ולכן

ספורנו

ויאמר אלהים נעשה. נתן אז כח בפמליא שלו להשפיע את הצלם בנושא המוכן לו: אדם. מין ממיני נפש חיה שיצרתי שמו אדם כאמרו ויהי האדם לנפש חיה ונעשהו בצלמנו. שהוא עצם שכלי. נצחי ובזה פתח האל יתברך פתח בתורתו לקנות ידיע' בעצמים הנבדלים בידיעת נפשנו: כדמותנו. בענין המעשיות שידמה בם קצת לפמלי' של מעלה בגד מה שהם פועלים בידיעה ובהכרה. אמנם פעולתם היא בלתי בחיריית ובזה לא ידמה להם האדם. ובקצת ידמה לאל ית' הפועל בבחירה. אמנם בחירת האל יתברך היא לעולם לטוב ולא כן הבחירה האנושית. ועם זה הנה האלהית על אופן נכבד מאד יותר מן הבחירה האנושית. ולכן אמר כדמותנו כמו דמותנו לא כדמותנו האמתי: בצלם אלהים. הנה מלת אלהים ע"ל ההדמות תאמר על כל עצם בלתי בפעל שלם נבדל מחמר ובזה הוא נצחי בהכרח. ולכן תאמר על האל ית' ועל מלאכיו וכמו כן תאמר על השופטים ע"ש החלק השכלי הראוי בהם. אמנם בהיות כי השכל האנושי אע"ג שפעלת השכלתו היא בלתי שום כלי חמרי ותתפשט על בלתי מוחש ועל קצת עתידות ולא יחלש בהרבותו פעולת השכלתו ולא בעת זקנת הגוף אבל יוסיף אומץ ומכל אלה התבאר שהוא נבדל מהחמר בלי ספק כי אמנם הפך כל אלה יקרה לכחות הגוף ההמריות מ"מ קודם שיתבונן בהיותו אז משולל מכל שלמות אשר הוכן לו לא יקרא אלהים אבל יקרא צלם אלהים בלבד עד שיקנה שלמות בפרט בחכמה אשר בה יקנה אהבת האל ויראתו כי אז יהיה עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחמר ומזה יתחייב שיהיה נצחי וקיים גם אחרי מיתת הגוף. ובהיות בבחירת האדם לקנות זה השלמות בהשתדלו להתבונן בחכמה הנז' הנה התבאר שכאשר ימנע עצמו מזה ישאר כחו השכלי על היותו משולל מכל שלמות בפעל כמו שהיה בתחלה יעלה בתהו ויאבד כאמרו אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמו' נדמו ואת כל אלה הורה האל ית' בשתי מדות באמרו בצלם אלהים: (כח) וכבשה. בתגינו בשכלכם ותמנעו את החיות שלא יכנסו בגבולכם ואתם

אבן עזרא

לא אנקך ואף כי במלאכו לא נכו כי לא יבא בנין שלא חכר שם פועלו כי אם מהככד ורבי משה הכהן הספרדי טעה בספרו ומלת נאמר קדם מלכא ארמית היא ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכדנצר שהיה מלך מלכים ועתה אפרש דע כי כל מעשה בראשית לכבוד האדם נברא במזלות השם והצמחים הוליאה אותם הארץ והמים וכל נפשות החיות ואחר כן אמר השם למלאכים נעשה אדם אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדבר אים דברים בגבוה עליו או בשפל ממנו רק על דרך דמות האדם וכן אמר פי הארץ יד הירדן וראש עפרות תבל וחלילה חלילה להיות דמות לשם וכן אמר ואל מי תדמיוני ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננה מתה נמשלת בחיותה לשם ושאיננה גוף והיא מלאה כלו וגוף האדם כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם והשם הוא האחד והוא יולד הכל והוא הכל ולא אוכל לפרש ואדם נברא בתחלה בשני פרצופין והנו אחד וגם הוא שנים והנה בצלם אלהים מלאך והוא נברא זכר ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאת המים רק היא מצוה העתיקוה קדמונינו ז״ל ושמו זה הפסוק זכר לדבר : (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי לכם . התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב וכל פרי עץ מותר לאדם והעשב הירק לחיות ולכל רומש ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול : (לא) יום הששי . יש אומרים שיום כמוך והשעם לגלגל הששי וכן יום השביעי ואין זה אמת ובעל יום הששי על דעת אנשי המזלות יוכיח רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי ונמצא כן אים היברלי ורביע כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים : (א) ויכולו . מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו ויכסו כל

רשי

שהזכר טובש את הנקבה שלא תהא יוצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה : (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ . השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו׳ כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל : (לא) יום הששי . הוסיף ה׳ בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה . דבר אחר יום הששי כולם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ו׳ בסיון (ס״א שיום ו׳ בסיון שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי שאותו יום ו׳ בסיון) המוכן למתן תורה :

ויכל

תרגום אונקלוס

וּבְכָל חַיְתָא דְרָחֲשָׁא עַל
אַרְעָא : כט וַאֲמַר יְיָ הָא
יְהָבִית לְכוֹן יָת כָּל עִשְׂבָּא
דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע דִּי עַל
אַפֵּי כָּל אַרְעָא וְיָת כָּל
אִילָנָא דִּי בֵיהּ פֵּירֵי אִילָנָא
דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לְכוֹן
יְהוֹן לְמֵיכָל : ל וּלְכָל חֵיוַת
אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא
וּלְכָל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא
דִּי בֵיהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יָת כָּל
יְרוֹק עִשְׂבָּא לְמֵיכַל וַהֲוָה
כֵן : לא וַחֲזָא יְיָ יָת כָּל דִּי עֲבַד
וְהָא תַקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ
וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאֵי :
א וְאִשְׁתַּכְלַלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא

תורה

וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃
כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־
י״א כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־
הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־
עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃
ד׳ ר״פ. י׳ ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם
כ׳ מ״ל וּלְכֹל ׀ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ
נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה
וַיְהִי־כֵן׃ לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר
ג׳ עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב
ג׳ וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃
ג׳ ב א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם

ולכל ד׳ ר״פ וסי׳ כו׳ במסרה רבתא: חית הארץ י׳ בלישנ׳

תולדות אהרן וכבל חיה. סנהדרין נח : לכם יהיה. סנהדרין שם : ולכל חית. סנהדרין שם : וירא אלהים. פסחים נד : ויהי ערב. שבת פח כ״ז ג ס : (על ו׳ ימי בראשית בכלל. חגיגה טז) : ויכלו. שבת קיח :

בעה״ט פרי עץ. שנים במסורה אשר בו פרי עץ. פרי עץ הדר רמז למ״ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה. זכר בגימטריא ברכה. ונקבה בגימטריא קללה: יום הששי ויכלו השמים. ר״ת שם. בן ד׳ אותיות שבהם בו מעשה בראשית. וכן ישמחו השמים ותגל הארץ ר״ת שם בן ד׳ אותיות שבהם העולם בשם של ד׳ אותיות. ויכל אלהים תרגו׳

ספורנו

ואתם תמשלו בם : ורדו. במגודי׳ והרמים להכניסם לעבודתכם : (כט) הנה נתתי לכם. למאכל אדם : (ל) ולכל חית הארץ ולבהמה ולעוף נתתי. את כל ירק עשב לאכלה. מיני העשב שאינם זורעים זרע : (לא) את כל אשר עשה והנה טוב מאד. תכלית המציאות בכללו טוב מאוד יותר מן תכליתיות הפרטיות המכוונות אליו : יום הששי. הראשון אשר בו היה ראשית לכל ששי אשר בו יכלו כל המעשים כדי לשבות בשבת כאמרו ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת : **ב** (א) ויכלו. בהשגת התכלית למציאות בכללו ויכל

רמבן

הזכיר כאן בריאה ובפרשה של מטה הזכיר יצירה והמשכיל יבין ומעם וירדו שימשלו בחזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש והבהמה תכלול החיה ואמר ובכל הארץ שימשלו בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל ולשון רדייה ממשלת האדון בעבדו :

(כח) **ויברך** אותם אלהים. זו ברכה ממש לפיכך כתוב בה ויאמר להם אלהים אבל למעלה כתוב ויברך אותם אלהים לאמר יפרש שהברכה היא המאמר שנתן בהם כח התולדה לא דבור אחד שיהיו בו מבורכים: ומלאו את הארץ. ברכה שימלא העולם לרובם. ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה : וכבשוה. נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחשת וכיוצא בזה וזה יכלול מה שאמר ובכל הארץ : ורדו בדגת הים. אמר שיהיו רודים גם בדגי הים הנכנסים מהם ובעוף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חיה רעה וסדר אותם בבריאותם הדגים והעוף תחלה והחיה אח״כ וכך אמר הכתוב תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים וגו׳ ורבותינו שמו הפרש בין כבישה ורדייה :

(כט) **הנה** נתתי לכם את כל עשב זורע זרע. לא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחדיו כלם וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון התרתי לכם את כל לשון רש״י. וכן פי׳ הרב במסכת סנהדרין ולכל חית הארץ לכם ולחיות נתתי העשבים ואת האילנות ואת כל ירק עשב לאכלה ואם כן יהיה פי׳ את כל ירק עשב לאכלה ואת כל ירק עשב ואינו כן אבל לאדם ולאשתו כל עשב זורע זרע וכל פרי עץ ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב לא פרי העץ ולא הזרעים ואין מאכלם יחד כולם בשוה אך הבשר לא הותרו בו עד בני נח כדעת רבותינו והוא פשוטו של מקרא והיה זה מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת ויש להם בחירה בטובתם ומזוניהם ויברחו מן הצער והמיתה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ וכאשר חטאו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ ונגזר שימותו במבול ובעבור נח הציל מהם לקיום המין נתן להם רשות לשחוט ולאכול כי קיומם בעבורו ועם כל זה לא נתן הרשות בנפש ואסר להם אבר מן החי והוסיף לנו במצות לאסור כל דם מפני שהוא מעמד לנפש כדכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו היא כי התיר הגוף בחי שאינו מדבר אבל המיתה לא הנפש עצמה וזה טעם השחיטה ומה שאמר צער בעלי חיים דאורייתא וזו ברכתנו שמברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה ועוד אדבר בענין המצוה בדרך בהגיעי בם אם גומר השם עלי. וטעם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וזולתם ויאכלו כל פרי העץ אבל העץ עצמו אינו להם לאכלה וגם לא העשב עד שנתקלל האדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה :

(לא) **והנה** טוב מאד. הוא הקיום כאשר פירשתי וטעם מאד כטעם רבוי והוסיף ביום הזה לאמר כן בעבור שידבר בכלל וימלא רע בקצת ואמר כי טוב מאד מאדו טוב וזהו מאמר בבראשית רבה והנה טוב מאד והנה טוב זה המות וכן הזכירו זה יצר הרע וזו מדת פורענות ולזה גם כן נתכוין אונקלוס שאמר בכאן והא תקין לחדא יאמר שהוא מתוקן הסדר מאד כי הרע צריך בקיום הטוב כענין שנאמר לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים ויש מפרשים כי מפני מעלת האדם הוסיף בשבח סילירה בו כי הוא טוב מאד :

וְהָאָ֖רֶץ וְכָל־צְבָאָֽם׃ ב וַיְכַ֤ל אֱלֹהִים֙
בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י מְלַאכְתּ֖וֹ אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֑ה
וַיִּשְׁבֹּת֙ בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י מִכָּל־ ב' חסר המן
מְלַאכְתּ֖וֹ אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃ ג וַיְבָ֤רֶךְ ג'
אֱלֹהִים֙ אֶת־י֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֔י וַיְקַדֵּ֖שׁ
אֹת֑וֹ כִּ֣י ב֤וֹ שָׁבַת֙ מִכָּל־מְלַאכְתּ֔וֹ
אֲשֶׁר־בָּרָ֥א אֱלֹהִ֖ים לַעֲשֽׂוֹת׃ פ
שני ד אֵ֣לֶּה תוֹלְד֧וֹת ב' מ"ל דמ"ל
הַשָּׁמַ֛יִם וְהָאָ֖רֶץ בְּהִבָּֽרְאָ֑ם בְּי֗וֹם ג'. ה' זעיר'

ד' . ז' וְכָל חֵילֵיהוֹן׃ ב וְשֵׁיצִי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד׃ ג וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי בֵיהּ נָח מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃ ד אִלֵּין תּוֹלְדָת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ

וסימ' כו' במסרה רבתא: וכל צבאם ד' וסי' ויכלו השמים והארץ. ונמקו כל צבא השמים. אנכי עשיתי ארץ. אתה ה' לבדך: צבאם ז' וסי' כו' במסרה רבתא: וישב' ב' חס' וסי' ביום השביעי. וישבת המן: ויברך אלהים ג' וסי' ויברך אלהים. ויברך אלהים את נח. ויברך אלהים את יצחק: אלה תולדות ד' וסי' השמים. נח נח. שם. יעקב יוסף: תולדות ב' כ' אים דמלאים וסי' אלה תולדות השמים והארץ. אלה תולדות פרץ. וחד ח' דחס' אלה תלדת ישמעאל וג' כת' תלדות. עשו אבי אדום ושל אחריו. אלה תלדות יעקב. ושאר אוריתא תולדת כתיב וכל קריין. ובעלי המסר"ה חלוקים בז"ה וז"ה מקובל לנו: ארץ ושמים ב' וסי' ארץ ושמים. הודו על ארץ ושמים: ושמים ד' וסי' ביום תולדות אהרן וכל צבאם. ראש השנה יא חולין ס': ויכל אלהים. מגילה ט': אלה תולדות. יומא כד מנחות כט: ביום עשות ה'. חגיגה יב:

רשי

(ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך. ויקדש ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עמר לגלגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והמקרא כתוב על העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר: (ד) אלה. האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. למדך שכלם נבראו בראשון. דבר אחר בהבראם בה' בראם שנאמר (ישעיה כו) כי ביה ה' צור עולמים בב' אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (ס"א רמז כמו שה"א פתוחה למטה כך העולם פתוח לשבים בתשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שצדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדי' ופתוחה למטה לרדת דרך

אבן עזרא

כל ההרים וטייזמו נשלמו והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. יש אומרים כי הימים נבראו ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכה וזה הפי' תפל ויש אומרים כי יש בי"ת שטעמו קודם כמו לא תחסם שור בדישו אך ביום הראשון תשביתו שאור ולמה זאת הגרה וכלוי מעשה איננו מעש' כאלו אמר לא עשה מעשה וכן פי' ויכל גם וישבת וטעם מלאכתו אשר עשה ביום הששי טרם יום השבת וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו מכל הבריאות שברא: (ג) ויברך אלהים. פי' ברכה תוספת טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדות ובנשמות כח השכל' והשכל: ויקדש אותו. שלא נעשה בו מלאכה כמו הבריו: ופי' אשר ברא אלהים לעשות. השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן לפי דעתי ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים שיהיו מבורכים קדושים: (ו) אלה תולדות. פי' אלה שהולידו: בהבראם. בהיות הרקיע ונראתה הארץ ומלאת ביום עשות הוא תקון והעד וימהר לעשות אותו וכן בראתיו ואמר

בעה"ט ירושלמי ותגד זהו שאמר המדת ימים אותו קראת. בפרשת ויכלו שלשה פעמים מלאכתו. כנגד מלאכות שבשבת מהם שהם שמים וארץ וים. ואין כת"ב ויהי ערב ויהי בקר יום השביעי לפי שמוסיפין מחול על הקודש. וישבות ב' במסורה הכא ואידך וישבות המן והיינו דכתיב בפרשת המן הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קודש. ולא מצינו שאמר להם משה זה מקודם אלא ירמז בששת ימי בראשית. וישבות ביום השביעי וישבות העם. ד"א מלמד שהמן פסק מלירד בשבת כדמוכח בקדושין. ד"א רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו במן. ויברך אלהים ג' דסמיכי הכא. ואידך ויברך אלהים את נח ואידך ויברך אלהים את יצחק. בשעה שברא העולם בירך השבת והעונ"ש. ובימי נח שאבדו כל הראשונים והיה העולם חדש הוצרך לבר' פעם שנית ובירך את אברהם כמו שיש במדרש. עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך. בהבראם. אותיות באברהם. בזכות אברהם נבראו שמים וארץ. ארץ ושמים ב'

רמבן

ב (א) וכל צבאם. צבא הארץ הם הנזכרים חיה ורמש ודגים וכל הצומח גם האדם וצבא השמים שני המאורות והכוכבים הנזכרים כענין ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים גם יכלול השכלים הנבדלים כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו וכו' וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן נפשות האדם צבא השמים הנה: ויברך ויקדש ברכו במן וקדשו במן והמקרא כתוב על העתיד לשון רבינו שלמה מבראשית רבה. ובשם הגאון רב סעדיה אמרו שהברכה והקידוש על השומרים שיהיו מבורכים ומקודשים ואין משמע הכתוב שידבר על העתיד ורבי אברהם אמר כי הברכה תוספת טובה שיתחדש בהגופות יתרון כח בתולדות ובנשמה יתרון השכל ויקדש אותו שלא עשה בו מלאכה כשאר הימים ודברו בזה נכון למאמינים בו כי אין זה מושג בהרגש לאנשים והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות והוא יסוד עולם ויקדש אותו כי ימשוך מן הקדש ואם תבין דברו זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה לפי שאין לו בן זוג ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהא בן זוגך ותשכיל כי בשבת נפש יתירה באמת:

(ג) אשר ברא אלהים לעשות. מלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה לשון רש"י אבל רבי אברהם אמר כפשוטו כי מלאכתו השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות כמותן ולי נראה פירוש ששבת מכל מלאכתו אשר ברא יש מאין לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים והנה אמר כי שבת מבריאה וממעשה מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים ויתכן שיהיה לעשות נמשך למעלה כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא מלעשות וכמהו כי חדל לספור ויחדלו לבנות העיר השמרו לכם עלות בהר ולא סרו מצות המלך וכן רבים ודע כי נכלל עוד במלת לעשות כי ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם כי קיומו יהיה שבת אלפים שנה שלכך אמרו יומו של הקב"ה אלף שנים והנה בשני הימים הראשונים היה העולם כולו מים ולא נשלם בהם דבר והם רמז לשני אלפים הראשונים שלא היה בהם קורא בשם ה' וכך אמרו שני אלפים תהו אבל היתה הבריאה ביום הראשון האור כנגד האלף של ימות אדם שהיה אורו של עולם מכיר את בוראו ואולי לא עבד אנוש ע"ג עד שמת אדם הראשון: ביום השני יהי רקיע ויהי מבדיל שבו היו מובדלין נח ובניו הצדיקים מן הרשעים שנדונו במים: ביום השלישי נראית היבשה והצמיחה ועשת פירות הוא האלף השלישי המתחיל בהיות אברהם בן מ"ח שנה ואז החל לקרוא בשם ה' ולמה למה נדיק כי משך רבים לדעת את ה' כמו שדרשו ואת הנפש אשר עשו בחרן וצוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ועלה הענין עד שקבלו זרעו את התורה בסיני ונבנה הבית ביום ההוא ואז נתקיימו כל המצות שהם פירות העולם ודע כי מעת היות בין השמשות יחשב כיום מחר ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט כאשר נולד אברהם באלף השני וכן תראה בכל יום ויום והיום הרביעי נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים ירמוז באלף הד' הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע"ב שנה אחרי בניינו עד אחרי הבית השני קע"ב והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור כי מלא כבוד ה' את בית ה' והיה אור ישראל להם על גבי המזבח רבוץ שם כארי אוכל הקרבנות ואחרי כן הקטין אורם וגלו כאשר יעדר במולד הלבנה וזרחה להם כל ימי בית שני והאש ע"ג המזבח רבוץ ככלב ופסקו שני המאורים בערב היום וחרב הבית: ביום החמישי שרצו המים נפש חיה ועוף יעופף על הארץ רמז לאלף החמישי המתחיל קע"ב שנה אחר חרבן הבית כי בו ימשלו האומות ויעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו כלו בחכה העלה יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו ואין דורש את ה': ביום הששי בבקר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינו והיתה בריאתה קודם זרוח השמש כענין שכתוב תזרח השמש יאספון ואל מעונתם ירבצון ואז נברא האדם בצלם אלהים והוא זמן ממשלתו שנאמר יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב והוא האלף הששי שנאמר בו כסאו כשמש נגדי זהו בן דוד הנעשה בצלם אלהים כדכתיב וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי הוה ועד עתיק יומיא מטא וקדמוהי הקרבוהי וליה יהיב שלטן ויקר ומלכו ויהי' זה ק"ח אחר חמשת אלפים לכלות דבר ה' מפי דניאל ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים ונראה מפנוי הימים משרץ המים והעוף וחית הארץ כי בתחלת האלף הששי תתהדם מלכות אומה בלשת תקיפא ואימתני יתירא ומתקרבת אל האמת יותר מן הראשונות: היום השביעי שבת רמז לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והאל ימשרנו בכל הימים וישים חלקינו עם עבדיו התמימים:

(ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. יספר תולדות השמים והארץ במטר ובצמיחה כאשר נבראו ונעשו כתקונם כי השמים יתנו טלם ומטרם והארץ תתן יבולה

ספורנו

ויכל אלהים ביום השביעי. בתחלת היום השביעי שהוא הרגע בלתי מתחלק אשר הוא ראשית לזמן העתיד ואינו חלק ממנו כאמרם ז"ל נכנס בו כחוט השערה: וישבות ביום השביעי. כל אותו היום נבדל משאר הימים הראשונים בענין השביתה: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי. כל יום שביעי העתיד ברכו שיהיה יותר מוכן משאר הימים בנפש יתירה לאור באור החיים כאמרם כיון ששבת וי אבדה נפש: (ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אלה הצמחים ובעלי חיים שאמרנו היו תולדות השמים והארץ בכח שנמצא בהם מעת שנבראו כי מאז נמצאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להויות ההוות ונפסדו' כאמר' את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה אמנם יצאו לפעל: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ביום שסדר הנהגת הארץ ותולדותיה מן השמים על סדר מתמיד וזה אחר ששת ימי בראשית ואז נקרא ה' אלהים שבסדרו התמיד

אבן עזרא

ואחר כן יצרתיו ואחר כן עשיתיו : (ה) כל שיח. עץ וכן בין שיחים ינהקו ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שנמשל האד' אל עץ והנה שיח וניב וסעיף וכד ואמיר וסרעף: (ו) ואד. כמו עשן וכמוהו יום אידם שהיום הרע יקרא יום ענן וערפל והטעם כי עלה אד מן הארץ בכח המאורות והשקה האדמה והצמיחה והגאון אמר כי פירושו ולא אד יעלה מן הארץ : (ז) וייצר. בכח המאור' וייצר מהפעלים בספ"א שלהם יו"ד מהבנין הקל כמו וייקץ נח וטעם באפיו שבהם יחיה האדם כי הם יוציאו האויר ההם מחום הלב ויביאו אויר אחר וטעם לנפש חיה שהלך מ"ד כמו החיות ולא כתינוקים : (ט) ויטע. וכבר נטע גן במקום שנקרא עדן מפאת מזרח ועתה שם בו האדם ופי' גן בעדן גן אלהי' הבי"ת משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים וכמוהו מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים וס"א האדם יש לו סוד גם נמצא שבע המנשה האחרונה וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם נהגב מהאדמה והוא יהי' שם עגם

רשי

דרך שם : (ה) כרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר (שמות ט) כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ואף זה הפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריית עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח ובג' שכתוב ותוצא הארץ (לא יצאו) על פתח קרקע עמדו עד יום ו' ולמה כי לא המטיר ומ"ט לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתם של גשמים וכשבא אדם וידע שהם צרך לעולם התפלל עליהן וירדו וצמחו האילנות והדשאים : ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים : (ו) ואד יעלה. לענין ברייתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר : (ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן : עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה. ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו (שמות כ) מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד : ויפח באפיו. עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים. הוזקק בששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריית יום אחד : לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו

אונקלוס

אֱלָהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ ה וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד לָא הֲווֹ בְאַרְעָא וְכָל עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחֵית מִטְרָא יְיָ אֱלָהִים עַל אַרְעָא וֶאֱנָשׁ לֵית לְמִפְלַח יָת אַדְמְתָא׃ ו וַעֲנָנָא הֲוָה סָלֵיק מִן אַרְעָא וּמַשְׁקֵי יָת כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא׃ ז וּבְרָא יְיָ אֱלָהִים יָת אָדָם עַפְרָא מִן אַדְמְתָא וּנְפַח בְּאַפּוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוַת בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְּלָא׃ ח וּנְצִיב יְיָ אֱלָהִים גִּנְתָא בְּעֵדֶן

בראשית ב

ד׳ עֲשׂ֛וֹת יְהוָ֥ה אֱלֹהִ֖ים אֶ֥רֶץ וְשָׁמָֽיִם׃
ה וְכֹ֣ל ׀ שִׂ֣יחַ הַשָּׂדֶ֗ה טֶ֚רֶם יִֽהְיֶ֣ה בָאָ֔רֶץ וְכָל־עֵ֥שֶׂב הַשָּׂדֶ֖ה טֶ֣רֶם יִצְמָ֑ח כִּי֩ לֹ֨א הִמְטִ֜יר יְהוָ֤ה אֱלֹהִים֙ עַל־הָאָ֔רֶץ וְאָדָ֣ם אַ֔יִן לַֽעֲבֹ֖ד אֶת־הָֽאֲדָמָֽה׃
ו וְאֵ֖ד יַֽעֲלֶ֣ה מִן־הָאָ֑רֶץ וְהִשְׁקָ֖ה אֶֽת־כָּל־פְּנֵ֥י הָֽאֲדָמָֽה׃
ז וַיִּ֩יצֶר֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהִ֜ים אֶת־הָֽאָדָ֗ם עָפָר֙ מִן־הָ֣אֲדָמָ֔ה וַיִּפַּ֥ח בְּאַפָּ֖יו נִשְׁמַ֣ת חַיִּ֑ים וַֽיְהִ֥י הָֽאָדָ֖ם לְנֶ֥פֶשׁ חַיָּֽה׃
ח וַיִּטַּ֞ע יְהוָ֧ה אֱלֹהִ֛ים גַּן־בְּעֵ֖דֶן מִקֶּ֑דֶם וַיָּ֣שֶׂם שָׁ֔ם אֶת־הָֽאָדָ֖ם אֲשֶׁ֥ר יָצָֽר׃

מסורה קטנה: ד׳ · ס׳ ר"פ בס׳ · י"א פסו׳ ריש׳ ומנעו׳ וכל כל · ואדם ט׳ אין ב׳ א׳ פתח ב׳ א׳ מל׳ וא׳ חס׳ · ג׳ וא׳ מפק׳ · כתרי יודין · ב׳ · ג׳

מסורה גדולה

עשות ה׳ אלהים. ושמים בזרת תכן. הודו על ארץ ושמים. ושמים לא זכו: וכל ה׳ ר"פ בבראשית וכל ספר ואלה שמות דכו׳ ר"פ וכל במ"ה כל וסי׳ וכל שיח השדה. וכל אנשי בית ויליד. וכל הבארות אשר. וכל הארץ באו. וכל בית יוסף ואחיו: ואדם ט׳ וסי׳ כו׳ במסרה רבתא: ואד ב׳ א׳ חסר וא׳ מלא וסי׳ ואד יעלה מן הארץ. ואיד נכון לצלעי כתיב מלא: והשקה ג׳ רפין וא׳ מפקא וסימ׳ והשקה את כל פני האדמה: והשקה את האשה. והשקה את נחל השיטים. והשקה את המים כתיב מפקא:

תולדות אהרן וכל שיח. חולין סג: ואד יעלה. סכה דף יא ר"ה יא תענית ט (תענית סס): וייצר ה׳ אלהים. ברכות סא עירובין יח סנהדרין לט חולין כז נדה כב ספר הזוכר פרשת שמות (נזיר נו יבמות ה נדה ג): ויסי האדם. תענית כב: ויטע ה׳ אלהים. פסחים נד נדרים לט:

בעל הטורים

בעה"ט במס׳ הכא ואידך הודו על ארץ ושמים. למה הודו על ארץ ושמים בשביל שעשה ארץ ושמים. ואד ב׳ במסורה הכא ואידך ואיד נכון לצלעי. רמז לנ"ה שאמרו חכמים למה נקרא שמו איד שהבריות משברים לבם כדי שיתן להם הקב"ה מטר: וייצר שנים חד מלא וחד חסר וייצר ה׳ אלהים את האדם מלא שיש לו שני יצרים יצר טוב ויצר רע. וייצר ה׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה חסר. שאין להם אלא יצר אחד. ויפח באפיו נשמת חיים. ס"ת הותם. נשמת. ד׳. ויפח באפיו נשמת. כל אשר נשמת רוח חיים. נר ה׳ נשמת

ספורנו

התמיד ההוים: (ה) טרם יהיה בארץ. אמנם הטעם שבהבראם נמצאו בכח ולא בפעל באופן שכל שיח השדה עדיין לא היה בארץ וכן כל עשב השדה עדיין לא צמח: כי לא המטיר. באופן שלא היה החומר מוכן לזה בשלימות מחסרון מטר ועבודת הארץ: (ו) ואד יעלה מן הארץ והשקה. וביום עשות כסדרן על סדר מתמיד עלה אד מן הארץ שהיה על לברכה שהרוה את הארץ והולידה והצמיחה בלתי מטר ועבודת אדמה: (ז) וייצר ה׳ אלהים. אמנם להוית בעלי חיים לא הספיק זה אבל היתה יצירת היוצר ית׳ על אופנים מתחלפים וזה כי ליצירת האדם בירר עפר מן האדמה חלק נכבד ממנה: ויפח באפיו נשמת חיים. נפש חיונית מוכנת לקבל צלם אלהים כאמרו ונשמת שדי תבינם. מ"מ ויהי האדם לנפש חיה. היה עכ"ז חיה בלבד בלתי מדברת עד שנברא בצלם ודמות: (ח) אשר יצר. אחר שיצרו באותו האופן הנכבד שהזכיר

רמבן

יבולה והם קיום כל חי ורמז בהבראם מה שאמרו בה"א בראם ומפני זה לא הזכיר עד הנה רק מלת אלהים ומפורש בכתוב ואת כל אלה ידי עשתה וכן אמר איוב מי לא ידע בכל אלה כי יד ה׳ עשתה זאת א"כ תרמוז ביום עשות ה׳ אלהים למלת בראשית כמו שאמרנו:

(ה) וכל שיח השדה. על דעת רבותינו בבראשית רבה בשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי נמחו לאחר שהמטיר עליהם. ועל דעתי כפי הפשט כי בשלישי הוציאה הארץ העשב ועץ הפרי במקומם ולגיונם כאשר עתה בהם ועכשיו יספר הכתוב כי אין נוטע וזורע מהם והיא לא תצמח עד אשר עלה אד ממנה והשקה אותה ונוצר האדם העובד אותה לזרוע ולנטוע ולשמור וזהו טעם שיח השדה טרם יצמח שלא אמר שיח האדמה כי המקום הנעבד יקרא שדה אשר תזרע את השדה לא נעבור בשדה ובכרם וזהו השימוש בל עולם שנוי׳ מאחרי ו׳ ימי בראשית והלאה כל ימי עולם כי בשנת האד ימטירו השמים ובשנת׳ הארץ זרועיה תצמיח:

(ז) ויפח באפיו נשמת חיים. ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפו אחר מנשמתו יתן בו וזהו שנ׳ ונשמת שדי תבינם כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה והוא מאמרם בספרי נדרים כנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה׳ וחי נפשך וגו׳ וכמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנשמות שנאמר וינפש ומכאן תבין דברת שבועת אלהים והמשכיל יבין. ודע כי המתחכמים במחקר חלקו באדם מהם יאמרו כי באדם שלש נפשות נפש הגדול כלומח או תאמר בזו נפש הגדול וכו עוד נפש התנועה שהזכירה הכתוב בדגים ובחיה ובכל רומש על הארץ והשלישית הנפש המשכלת ומהם יאמרו כי זאת הנפש אשר באדם מפי עליון בה ימצאו שלש הכחות האלה ורק היא יחידה והכתוב הזה כפי משמעו ירמוז כאן כי יאמר שיצר השם את האדם עפר מן האדמה והיה מוטל גולם כאבן דומם והקב"ה נפח באפיו נשמת חיים ואז חזר האדם להיות נפש חיה שיתנועע בה כמו החיות והדגים שאמר בהם ישרצו המים שרץ נפש חיה ותוצא הארץ נפש חיה וזה טעם לנפש חיה כלומר שבב האדם להיות נפש בה חיים אחרי שהיה מדם את תרבי אדמה כי הלמד תבא בהפוכים כמו והיה לדם ביבשת ויהי לנחש וישם את הים לחרבה אבל אונקלוס אמר והות באדם לרוח ממללא נראה בדעתו כדברי האומרים שהם בו נפשות שונות וזאת הנפש המשכלת אשר נפחה השם באפיו והיתה בו לנפש מדברת וכן נראה לי מדעת רבותינו ממה שאמרו רבא ברא גברא שדריה לקמיה דרבי זירא הוה מישתעי ליה ולא אהדר ליה אמר דמן דהבריא את חוב לעפרך ובויקרא רבה אמר רבי אבין בשעה שאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה אומרת לנפש והנפש אומרת למלאך וכן רוחו ונשמתו אליו יאסוף יורה כפי משמעו שהן שתים ואחר כן יאמר הכתוב וייצר ה׳ אלהים את האדם יצירה תנועה שהיה האדם נוצר כלומר בעל תנועה כי היצירה היא החיות והנרגש שבהם הוא אדם לא גבול העפר וכמו שאמר ויצר ה׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ויבא אל האדם ואחרי שיצרו בהרגשה נפח באפיו נשמת חיים מפי עליון להוסיף הנפש הזאת על היצירה הנזכרת ויהי האדם כולו לנפש חיה כי בנשמה הזאת ישכיל וידבר ובה יעשה כל מעשה וכל הנפשות וכהוזן לה תהיינה והלמד הזו למד הקנין כמו לך אני אדוני המלך וכל אשר לי לקונה אותו לדורותיו לך אני הוביעני או יאמר שחזר כלו נפש חיה ונהפך לאיש אחר כי כל יצירותיו היו עתה לנפש הזאת:

(ח) ויטע ה׳ אלהים גן בעדן מקדם פירש רש"י במזרחו של עדן נטע הגן ואונקלוס תרגם מלקדמין. וכך אמרו בבראשית רבה. והוא הנכון ואין פשט

ויטע

ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃ י וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים׃ יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ יב וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת

ל׳ - ויצמח וחד. ויצמח. ב׳. ד׳ וסי׳ מעדן. ט׳. ל׳. ד׳. ג׳ הס׳. ל׳. ל׳. ב׳ הס׳ כעין הבדלח. ג׳ מ״ל ו׳

מִלְּקַדְמִין וְאַשְׁרֵי תַּמָּן יָת אָדָם דִּי בְרָא׃ ט וְאַצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטָב לְמֵיכַל וְאִילַן חַיַּיָּא בִּמְצִיעוּת גִּנְּתָא וְאִילַן דְּאָכְלֵי פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ׃ י וְנַהֲרָא הֲוָה נָפֵק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יָת גִּנְּתָא וּמִתַּמָּן מִתְפָּרַשׁ וַהֲוָה לְאַרְבְּעָא רֵישֵׁי נַהֲרִין׃ יא שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל אֲרַע חֲוִילָה דִּי תַמָּן דַּהֲבָא׃ יב וְדַהֲבָא דְּאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדוֹלְחָא וְאַבְנֵי בוּרְלָא׃ יג וְשׁוּם נַהֲרָא תִּנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל אֲרַע

רש״י

נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן. ואם תאמר הרי כבר כתב ויברא את האדם וגו׳. ראיתי בברייתא של ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי מל״ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם זהו כלל סתם בריותו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה׳ אלהים וגו׳ ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה׳ מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ט) ויצמח. לענין הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. באמצע: (יא) פישון. הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו. ד״א פישון שהוא מגדל פשתן שנאמר אצל מצרים (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים: (יג) גיחון. שהוא הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו (שמות כא) כי יגח שמנגח והולך והומה:

חדקל

אבן עזרא

עצם ושם תאר: (ט) ויצמח. ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד בתוכו שני׳ עצים: ועץ הדעת. לפי דעתי צריך להוסיף דעת להיות כן ועץ הדעת דעת טוב ורע כי איך יהיה סמוך והוא נודע בתחלה וכן האחרון הברית והנבואה עודד הנביא ורבים כאלה: (י) ונהר. ופרש שיברא האדם היה הנהר משקה הגן לכל צד ואח״כ חלק ראשים שרש ונראה כמלת מראשותיכם וטעמו מטובד הראש: (יא) שם האחד. אמר הגאון כי פישון יאור מצרים וידוע כי גיחון קרוב מארץ ישראל כי כן כתוב והורדתם אותו אל גיחון והוא בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן והוא אחרי גבול הארץ מפאת מזרח. ומפרשים אמרו כי חדקל הוא הנהר השני שעובר על בגדא״ד עם נהר פרת אם כן הנם שלשתם מזרחיים ויאור מצרי׳ יוצא מהר הלבנה רחוק מקו השוה כנגד נגב ונראה׳ גדולה בקיץ וידענו כי גן עדן תחת קו השוה שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה וריקי מוח תמהו איך יתכן זה והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם א״כ ירד פישון לפאת דרומית מערבית ואחר כן ישוב

דרך

ונהר. ד׳ וסי׳ ונהר יצא מעדן. ונהר יחרב ויבש. אזלו מים מני ים. ונהר יסבבני: ומשם. ט׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: יפרד. ב׳ ומשם יפרד. ודל מרעהו יפרד: ושם. י״ג ר״פ וסי׳ ושם הנהר השני. ושם הנהר השלישי. ושם איש ישראל המכה. ושם האחד אליעזר. ושם אחיו יובל. ושם האשה המכה. ושם בת אשר סרח. ושם אשת עמרם יוכבד. ושם אשת שאול. ושם חברון לפנים קרית ארבע. ושם האיש נבל. ושם אשת אבישור. ושם האיש אלימלך: גיחון. ג׳ חסרים וג׳ מלאים וסימניהון ושם הנהר השני גיחון. ויוליכו אותו. והורדתם אותו. וימשחו אותו. סתם את מוצא. מערבה לגיחון:

תולדות אהרן ונהר יוצא. ברכות לד תענית י׳ סנהדרין נט (ברכות ג.): וזהב הארץ. יומא עד:

בעה״ט אדם ואם לאו נשמת ה׳ כנחל גפרית: האדם לנפש חיה ר״ת חלה שהיה חלתו של עולם: יפרד ב׳ במס׳ הכא ואידך ודל מרעהו יפרד שנעשה אדם הראשון דל מן המצות נפרד מן הגן: הבדלח ב׳ במס׳ הכא ואידך ועינו כעין הבדלח. מלמד שאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן: ולאדם לא מצא עזר. ג׳ הכא ואידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך

רמב״ן

ויטע שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם כי מן המקום ההוא הצמיחם כמו שנאמר ויצמח ה׳ אלהים וגו׳ אבל ענין ויטע ה׳ אלהים להגיד שהוא מטע ה׳ כי טרם שגזר על הארץ תוצא הארץ דשא גזר במקום ההוא שיהיה שם גן ואמר בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני בערוגת המטעים ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר תדשא הארץ דשא ועץ פרי והצמיחה בלא סדר והנה אילני גן עדן גזר בהם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם לא יזקין בארץ שרשם ובעפר לא ימות גזעם אין צריכין לעובד וזומר שאלו הי׳ צריכין עבודה אחרי שגורש האדם משם מי עבד אותם גם זה טעם ויטע ה׳ אלהים שהיו מטעיו מעשה ידיו וקיימים לעולמים כענין שנאמר לא יבול עלהו ולא יתום פריו וכו׳ כי מימיו מן המקדש המה יוצאים אם כן מה טעם ויניחהו בגן עדן לעבד׳ ולשמרה שהניחו שם להיות זורע לו חטים ומיני תבואות וכל עשב זורע זרע וערוגות הבשמים וקוצר ותולש ואוכל כרצונו וזה טעם לשון לעבדה ולשמרה לעבוד אדמת הגן הערוגות שיעשה שם כי הגן שהם האילנות לא יעבדו. ויתכן שכנה הגן בלשון נקבה כמו וכגנה זרועיה תצמיח וכטעו גנות ורבותינו נתעוררו בזה אמרו בבראשי׳ רבה לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים הה״ד תשמרו להקריב לי במועדו והכונה להם בזה לומר כי הצמחים וכל בעלי חיים צריכי׳ לכוחות הראשונות ומהם יבא להם הגידול ובקרבנות יהיה משך הברכ׳ לעליונים ומהם למטעי גן עדן ומהם יהיו ויחיו לעולם בגשמי רצון וברכה שיגדלו בה כמו שאמרו ישבעו עצי ה׳ ארזי לבנון אשר נטע. אמר רבי חנינא ישבעו חייהן ישבעו מימיהן ישבעו מטעתן כי חייהן יסודותם העליונים ומימיהם אוצרו הטוב המוריד הגשם ומטעתן כחם בשמים כמו שאמרו אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע והוא מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר:

(ט) ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע. בעבור שאמר הכתוב ועץ החיים בתוך הגן. ולא אמר בגן ועוד שאמר ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו שלא הזכירו ולא הודיעו בשם אחר נאמר לפי פשוטו שהוא מקום ידוע בגן שהוא בתוך. ולכך ת״א במציעות גנתא והנה לדבריו עץ החיים ועץ הדעת שניהם היו באמצע וא״כ נאמר שהוא כאלו תעשה באמצע הגן ערוגה אחת סוגה ובה שני האילנות האלה ויהיה האמצע הזה אמצע רחב כי אמצע הדק כבר אמרו שאין יודע בו אמתת הנקודה בלתי השם לבדו. ועץ החיים אילן פריו נותן באוכליו חיים ארוכים ועץ הדעת טוב ורע אמרו המפרשים כי היה פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו והביאו לו דומה בלשון זה מאמר ברזלי הגלעדי האדע בין טוב לרע כי בטלה ממנו התאוה ההיא. ואיננו נכון אלא בעבור שאמר והייתם כאלהים יודעי טוב ורע וא״ת כחש לה הנה ויאמר ה׳ אלהים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. וכבר אמרו שלשה אמרו אמת ואבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי. והיפה בעיני כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדה כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא עץ הדעת טוב ורע כי הדעת יאמר בלשונו על הרצון כלשונם לא שנו אלא שדעתו לחזור ושדעתו לבנותו ובלשון הכתוב מה אדם ותדעהו תחפוץ ותרצה בו כי ידעתיך בשם בחרתיך מכל האדם וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרעיון לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו והיה אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר. והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו המשגל לתאוה אבל בעת התולדה יתחברו ויולידו ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידים ולא יתבוששו בהם והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחירה וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים וזו מדת אלהים מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה. ואפשר שנתכוין הכתוב לענין הזה כשאמר כי האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים היושר שיאחוז דרך אחת ישרה והבקשה בחשבונות רבים שיבקש לו מעשים משתנים בבחירה ממנו וכאשר צוהו הקב״ה על העץ שלא יאכל ממנו ולא הודיעו כי בו המדה הזאת רק אמר לו סתם ומפרי העץ אשר בתוך הגן כלומר הידוע באמתותיו לא תאכל ממנו הזכירו הכתוב אלינו בשמו:

(יא) ארץ החוילה אשר שם הזהב. לבאר שאינה חוילה של מצרים שאמר בה וישכנו מחוילה עד שור כי זו מזרח המזרח והזכיר עוד שם הבדלח לשבח הנהר

כי

ספורנו

שהזכיר הניחו שם להיותו מקום מוכן לקבלת צלם אלהים ולפעולותיו השכליות באויר ובמזונות: (ט) ויצמח. מזונותיו בלא צער: נחמד למראה. משמח ומרחיב הלב להכינו לקבלת השפע השכלי כאמרו והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה׳. עץ הדעת. מסית לתת לב אל הטוב והרע ומזה והאדם ידע נתן לב עליה ומזה נקרא הקרוב מודע כאמרו מודע לאישה שדרכו לתת לב לצרכי קרובו כאמרו ואח לצרה יולד: טוב ורע. לבחור הערב אע״פ שיזיק ולמאוס הבלתי ערב אע״פ שיועיל: (י) ונהר יוצא מעדן. בלתי צער גשמים ועבודת אדם: (יא) שם הא׳ פישון. הודיע שבח הנהר המשקה

את

י"ג ר"פ כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃ יד וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי
ג' וא' חדקל ח"כ מנוחד חד חד פתח וחד קמץ דלוג : ו' חס' בליש' : כל חס' כמ"א למרחבי ארן
חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר
וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ טו וַיִּקַּח
יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־
עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃ טז וַיְצַו יְהוָה
ג' אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־
י"ז. ג' הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב
ג' וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ
ד' מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה
ד' אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ

כּוּשׁ׃ יד וְשׁוּם נַהֲרָא תְּלִיתָאָה דִּגְלַת הוּא מְהַלֵּךְ לְמַדִּינְחָא דְּאַתּוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְּרָת׃ טו וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם וְאַשְׁרְיֵהּ בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃ טז וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכֹּל אִילַן גִּנְּתָא מֵיכַל תֵּיכוּל׃ יז וּמֵאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכְּמִין בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכוּל מִנֵּיהּ מֵימַת תְּמוּת׃ יח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין דִּיהֵי אָדָם

אבן עזרא

דרך צפונית ואין ראיה על פישון שהוא היאור רק שתרגם החויל' כפי צרכו כי אין לו קבלה וכן עשה במשפחות ובמדינות ובחיו' ובעופות ובאבנים אולי בחלום ראם וכבר טעה במקצת' כאשר אפרש במקומו א"כ לא נשען על חלומותיו אולי עשה כן לכבוד השם בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתם שלא יאמרו כי יש בתורה מלות לא ידענו' והזכיר הזהב בעבור כבוד הנהר היוצא מהגן : (יב) וזהב. אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטני' עגולי' היוצאי' מהמים שהם דקים ודמה המן אליהם והכתוב אמר על עין המן לבדו ואמר כי השהם אבן יקרה לבנה והיא נחה ואנחנו לא נדע ופי' קדמ' אשור התי"ו תחת ה"א קדמה וההפרש בינו ובין קדם כי ה"א קדמה תחת אל הפתוח בפתח קטן וכן וירד אברם מצרימה כמו אל מצרים והנה קדמת אשור אל מזרח אשור. ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשות הזכיר הכתו' אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו. ומה יקרו דברי קדמונינו ז"ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא כי לא היה שם כח מקבל זה השם ובפרשת ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם. ודע כי מקום האדמה שנברא ממנה אדם קרוב אל גן עדן כי יש אומרים כי האדמה היא ארץ ישראל והנה שכחו ויהי בכשעם מקדס : (טו) ויניח. לשון זכר ונקבה וכן חבורו גנים גנות והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמה איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן ונזהר שחטא והוכיחו לעבוד גם האדמה ואחר היה עובד האדמה רק פירוש לעבדה על הגן שמפריו יאכל ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה והוא הלחם וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיות שלא יכנסו שם ויטנפוהו וי"א כי כן פירושו לעבוד מצותו והמצוה לא תעבד : (טז) ויצו. מלת ציווי שם על מצות לא תעשה וכן על העצים אמנה אע"פ שכתבתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדעת ואחר שאמר מעץ הדעת לא תאכל מה צורך למלת ממנו . רק הוסיף לבאר וכן ותפתח ותראהו את הילד או טעמו אפי' מעט ממנו ודקדוק ממנו בספר היסוד תמצאנו ודע כי אדם מלא דעת הי' כי השם לא יצוה לאשר אין לו רק דעת דעת טוב ורע בדבר א' לבדו לא ידע הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמה והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול היה ולולא שהיה כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם והוא יודע ממנו שהוא בער גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה שהוא בתוך הגן : (יח) ויאמר. טעם לא טוב לאדם ועזר. כטעם טובים השנים מן האחד. ולמ"ד אשר יקרא לו האדם מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת באור כמו ותפתח ותראהו ורבים כמוהו ומלת לכל הבהמה גם היא מושכת עצמה ואחרת עמה כי טעמו ולכל עוף השמים וכן ויהי מתיו מספר וכן ולא למתי חכמה ורבים כמוה וטעם ולאדם לא מצא ולנפשו לא מצא כי כן מנהג לשון הקדש כמו ויכלה ה'

רשי

(יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין : פרת. שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו וכתוב המקרא על שם העתיד : קדמת אשור. למזרחה של אשור : הוא פרת. החשוב על כלם הנזכר על שם א"י : (טו) ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס (ב"ר) : (יח) לא טוב היות וגו'. (ב"ר) שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד אין לו זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג : עזר כנגדו. זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם : (יט) ויצר מן האדמה. (חולין כז) היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהי' את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו. ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה (ב"ר) יצירה זו לשון רדוי וכבוש כמו (דברים כד) כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם : וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם

תולדות אהרן ושם הנהר. כתובות י' : חדקל. כתובות יא : והנהר הרביעי. בכורות נה : ויצו ה' אלהים. סנהדרין נו : על האדם. סנהדרין כז : ביום אכלך. עקידה שער פ ועקרים מ"ד ס' הזהר פ' תזריע : לא טוב היות. יבמות סג כג כתובות סז :

ספורנו

את הגן הבלתי נודע לנו בהודיעו הנהרות המסתעפים ממנו הנודעים אלינו לשבח בגולם וטוב מימיהם וטוב פריהם : (טו) לעבדה. לעבוד את נשמת חייו כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים : ולשמרה. שלא תפסד בהשכת הלחות הברטי הנחך בחום הטבעי וזה כי אותם הפירות הנכבדים היו מולידים תמיד המורת מה שנחך בלתי עפום : (טז) מכל עץ הגן. כפי חלוף הזמנים במבטי הככבים כאמרו לחדשיו יבכר : (יז) ומעץ הדעת. קרוב לעץ החיים שהזכיר למעלה באמת ועץ החיים בתוך הגן על דרך החיים והמות נתתי לפניך : (יח) לא טוב היות האדם לבדו. לא יושג טוב התכלית המכוון בדמותו ובצלמו אם יצטרך להתעסק הוא עצמו בצרכי

רמבן

כי בהול אשר בו ועל שפתו ימצא הזהב ההוא הטוב והבדולח והשוהם כי כן ימצא בנהרות מהם שימצא בהם הכסף וכן הבדולח והאבנים הטובות בנהרות ימצאו רובם. ועל דעת הרמשוגים פישון הוא נילוס מצרים יסובב כל ארץ החוילה הזאת ויבא משם על פני כל ארץ מצרים עד נפלו בים הגדול באלכסנדריה של מצרים : (יז) לא תאכל ממנו. מן הפרי יזהירנו כי העץ אינו נאכל. וכן אמר למטה מפרי העץ אשר בתוך הגן וכמהו ואכלו איש את גפנו ואיש את תאנתו. וכן בעצבון תאכלנה. תאכל פריה : ביום אכלך ממנו מות תמות. בעת שתאכל ממנה תהיה בן מות וכמהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות שאין הכוונה שימות מיד בו ביום. ואין הכונה לידיעה בלבד שידע שימות כי החיים יודעים שימותו כלם אבל הכונה כי בעת שיצא יהיה חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי אין ענינם אלא שיהו חייבים מיתה וימותו בחטאתם זה. ועל דעת אנשי הטבע היה האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירה כאוכל תרומה ושתוי יין ומחוסר בגדים וזולתם שהטנה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם. ולכן אמר בעונש עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בטבעך וגם מתחלה היה אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ אם כן היתה בו התכה וסבת הויה והפסד ועל דעת רבותינו אלמלא שחטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת חיים לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי וירא אלהים כי טוב. ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה כי הבריה היא בחיוב אבל לדעת אנשי האמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ אלוה פשוט גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת ברור א"כ ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהיה בן מות לא תתקיים לעד בחפצו והאכילה היתה לו מתחלה לענג ויתכן שפירות ג"ע נבלעים באיברים כמן ומקיימין את אוכליהן וכאשר גזר עליו ואכלת את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם האדמה היה זה סבה להפסד כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב :

(יח) לא טוב היות האדם לבדו. איננו נראה שנברא האדם להיות יחיד בעולם ולא יוליד שכל הנבראים זכר ונקבה מכל בשר נבראו להקים זרע וגם העשב והעץ זרעם בהם אבל יתכן לומר כי הי' כדברי האומר דו פרצופים נבראו ונעשו שיהיו בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעיבור והיה הפרצוף השני עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהיה העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו וטעם לא טוב שלא יאמר בו כי טוב בהיותו לבדו שלא יתקיים כן. במ"ב הטוב הוא הקיום כאשר פירשתי בנאמר וירא אלהים כי טוב :

(יט) אשר יקרא לו האדם נפש חיה. לשון רש"י סרסהו ופרשהו וכל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם. ור"א אמר כי למ"ד אשר יקרא לו נמשך וכל אשר יקרא לו האדם לנפש חיה הוא שמו. ויתכן שיהיה פירושו כענין העזר והכוונה לומר כי נפש האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה וכמו שפירשתי והביא לפניו המינין כולן וכל מין מהם שיקראנו האדם לנפש חיה הוא שמו ויאמר בו שהוא נפש חיה כמותו הוא יהיה שמו ויהיה לעזר כנגדו והוא קרא לכולן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו נפש חיה בשמו : ולאדם

אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ יט וַיִּצֶר יְהוָה
אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה
וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם
לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר
יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃
כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה
וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה
וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ כא וַיַּפֵּל
יְהוָה אֱלֹהִים ׀ תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם
וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר
בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ כב וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים ׀
אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם
לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם׃ כג וַיֹּאמֶר
הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר
מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ
לֻקְחָה־זֹּאת׃ כד עַל־כֵּן יַעֲזָב־
אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ וְדָבַק

*) כן דינו קמץ קטן ופתח גדול צלע אדם בקמץ ושאר בפתח והטעם פי׳ סס״ר שמשון כי די לו שעלה ממדרג׳ פתח קטן לקמץ קטן :

בלחודוהי אעביד ליה סמך
כקבליה׃ יט וברא יי
אלהים מן ארעא כל חות
ברא וית כל עופא
דשמיא ואיתי לות אדם
למחזי מה יקרי ליה וכל
די הוה קרי ליה אדם נפשא
חיתא הוא שמיה׃ כ וקרא
אדם שמהן לכל בעירא
ולעופא דשמיא ולכל חות
ברא ולאדם לא אשכח
סמך כקבליה׃ כא ורמא יי
אלהים שנתא על אדם
ודמוך ונסיב חדא
מעילעוהי ומלי בסרא
תחותה׃ כב ובנא יי אלהים
ית עלעא די נסיב מן אדם
לאתתא ואיתה לות אדם׃
כג ואמר אדם הדא זמנא
גרמא מגרמי ובסרא
מבסרי לדא יתקרי אתתא
ארי מבעלה נסיבת דא׃
כד על כן ישבוק גבר בית

קרי׳ בתלשא גדולה וחד פסק ס׳ ויחפש בגדול החל ובקטן כלה : נ״א
ז׳ שלישי
כ׳. ט׳ מלאי׳ בתורה
ג׳ וסי׳ אדם מיתכמתריתי׳
ג׳ ל׳ ב׳
ל׳
ב׳ חס׳
ח׳
ל׳ ב׳ רפי
ל׳
ג׳

רשי

כך הוא שמו לעולם : (כ) ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה׳ אלהים תרדמה. (ב״ר) כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל : (כא) מצלעותיו. מסטריו כמו (שמות כו) ולצלע המשכן זהו שאמרנו שני פרצופים נבראו (ערובין יח) : ויסגור. מקום החתך : ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה עליו [ערובין יח] : (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו : ויבן את הצלע לאשה. להיות אשה כמו [שופטים ח׳] ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד : (כג) זאת הפעם. מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו אלא בזו [יבמות ס״ג] : לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו׳. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש [ב״ר] : (כד) על כן יעזב איש. רוח הקדש אומרת כן לאסור על בני נח העריות סנהדר׳

ויגחהו ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ כו׳ : שמות ט׳ מלאים בתורה וסי׳ ויקרא האדם שמות. ויקרא להן שמות כשמות. שאו את ראש. ואת כל העדה הקהילו. ויהיו בני ראובן בכור ישראל. לבני שמעון. לבני גד. לבני מנשה. לאלה תחלק הארץ. וכל אנ״ך דפ׳ מל׳ במ״ג וסי׳ והאבנים תהיין. ותבירו והאבנים מעשה חרש : על האדם ג׳ וסי׳ כו׳ : ויפל ג׳ וסי׳ ויפל ה׳ אלהים תרדמה. ויפל עליו וימת. ויפל בקרב מחנהו : ויישן ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ תרדמה. ויישן ויחלום. תחת רתם דאליהו : ויסגור ב׳ חס׳ באורי׳ וסי׳ בשר תחתנה. ויסגור ה׳ בעדו : ויבאה ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסי׳ ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה חס׳. מל׳ ויתחתן שלמה. וישקד ה׳ על הרעה : ובשר. ח׳ וסי׳ כו׳ : לזאת ב׳ רפין וסי׳ לזאת יקרא אשה. אף לזאת יחרד לבי : יקרא כ״א וסי׳ כו׳ :

אבן עזרא

ה׳ את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם ופה אמר כי העוף נוצר מהאדמה ולמעל׳ מהמים כי משניהם נוצר : (כא) ויפל. מהבנין הכבד הנוסף וכן וישב אותם אברם : תרדמה. יותר משינה ושינה יותר מתנומה והתי״ו נוסף : אחת מצלעותיו. שתי צלעות היו כענין ולצלע המשכן השנית ומלת צלע לשון נקבה והטעם צד : תחתנה. מקומה והיא לשון יחיד והנו״ן נוסף ותחתיה לשון רבים וכן תחתני גם תחתי : (כב) ויבן. מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו ויפן ויקן : ויבאה. חשב בהקיצו בראותו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו וכן והאנשים רדפו אחריהם או נבנתה חוץ לגן ואחרי כן הובאה אליו וכאשר הסתכל ידע שנגזרה ממנו כי צלעו האחת עם בשרה איננה והרגיש שבשר אחר הובא בו : (כג) ויאמר. אז אמר זאת הפעם מצאתי עזר כנגדי כמוני כי ממני היה ודבר לילית דרש : לזאת. בעבור זאת וכן אמרי לי אחי הוא ודגשות שי״ן אשה תמורת היו״ד הנח הנעלם שהו׳ באיש ויתכן שסבת דגוש אשה דגוש ולא רפה שלא יתערב עם אישה שהוא בעלה כי פעם יחסרו הראות הה״א ונשים מן אנוש ואנשים וטעם יקרא על שם ולא נדגש קו״ף לקחה זאת להקל על הלשון והו׳ מהבנין הכבד ואם לא נמצא וטעם והיו לבשר אחד כאילו הם

תולדות אהרן ויצר ה׳ אלהים. נדה כב : ויפל ה׳ אלהים. סנהדרין לט ס׳ הזוהר פ׳ נשא : ויסגור בשר. ברכות פא ערובין יח : ויבן ה׳ אלהים. ברכות פא שבת נט ערובין יח נדה מה : ויביאה אל. ערובין יח : זאת הפעם. יבמות סג : על כן יעזב. סנהדרין נז : ודבק באשתו. סנהדרין נח : והיו לבשר. סנהדרין נז נח. (קדושין נח) :

בעה״ט ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו : ולאדם לא מצא עזר. וה׳ עשה עמו טובה וברא האשה לעזר וחטא על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת וחטאת ע״י העזר על כן ולאדם בלא עמל בו יתננו חלקו בגימטריא עליו מיתה : ויפל ה׳ אלהים ג׳. הכא. ואידך ויפל עליו וימת. ויפל בקרב מחנהו. וזה שדרז״ל באחד שהרג שוגג ואחד מזיד שהקב״ה מזמנ׳ בפונדק אחד ועולה בסולם וכו׳ וזהו ויפל בקרב מחנהו שהקב״ה מזמנן במחנהו : ויסגור ב׳ במסורה הכא ויסגור בשר תחתנה ואידך ויסגור ה׳ בעדו רמז לסגירת בשר שהיו אסורים בתשמיש שמטה כתיבה. כשסגר ה׳ בעדו אז ויסגור בשר : ויבאה כתיב חסר והוא עולה כ״ד שקשטה בכ״ד קשוטין והביאה לו. ויבאה ד׳ במס׳ ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה. ויבאה אל שלמה. וישקוד ה׳ על הרעה ויביאה. קודם שנשא שלמה בת פרעה משל בעליונים וזהו דוגמ׳ אדם הראשון שנטרד מן העליונים על ידי חוה וביצחק היה בהפך. כי היא היתה במקום שרה. כדאיתא במדרש׳

רמבן

(כ) ולאדם לא מצא עזר כנגדו. לשון רש״י כשהביאן לפניו הביאן זכר ונקבה אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל ה׳ אלהים עליו תרדמה ויפה פירש כי כאשר הכניס פסוקי קריאת השמות בתוך דבר העזר כן יכריח וקריאת השמות על דעת המפרשים כפשוטו שיהא לכל אחד שם לעצמו כדי שיהיו ידועים וניכרים לתולדותיו בשמות אשר יקרא להם כי יהיה שמו לעולם והנה הקב״ה כשרצה לעשות העזר אז הביאן לפניו כי היה צריך להביאן לו זוגות לקרוא שם גם לנקבותיהם כי מהם שקראם בשם אחר ומהם חלוקים כשור ופרה ותיש ועז וכבש ורחל וזולתם וכשראה אותם מזווגים זה עם זה נתאוה להם וכאשר לא מצא בתוכם עזר כנגדו נעצב ויישן והאלהים הפיל עליו תרדמה שלא ירגיש בהסרת צלע מגופו. ולפי דעתי שקריאת השם הוא העזר והענין כי הקב״ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעיהם ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר על חבירו כלומר הראויים. להוליד זה מזה וקריאת השמות היא הבדלת המינים כי עברו לפניו זכר ונקבה והתבונן בטבעם איזה מהם עזר זה לזה בתולדה שיולידו והגסה בשם אחד והקיה בשם אחד שלא יולידו מין זה מזה וכן כולן ולא מצא בכולן שתהיה בטבעה עזר לו ותקרא בשמו כי קריאת השמות היה הבדלת המינים והפרד כחותם זה מזה וכאשר פי׳ למעלה ואין הענין שיהיה ביד האדם למצא בהם עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאם יראה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו היה הקב״ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש וזה טעם כל אשר יקרא

ספורנו

בנצרכי חייו : עזר כנגדו. עזר שיהיה כמו שוה לו בצלם ודמות כי זה הכרחי לו בידיעת צרכיו והמצאת׳ במועדם ואמר כנגדו כי הנכנס לכף נגד דבר אחר כשיהיה שוה לו בשקל יהיה נגדו בקו ישר אבל כשלא יהיו שוים שני המשקלים יהיה זה עולה וזה יורד ולא יהיו זה נגד זה בקו ישר ובזה האופן אמרו רז״ל שקול משה כנגד כל ישראל אמנם לא היה ראוי שיהיה העזר שוה לו לגמרי כי אז לא היה ראוי שיעבוד ויסרת אחד מהם לחבירו. (יט) ויצר ה׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה. נתן להם צלמות צורה מרגשת אשר לזה לא היה מספיק אז כח השמימיי בלתי כח זרעי שיעזרהו : ויבא אל האדם. למען יכיר שהיה צריך למצא חדש מבלי אין בין בעלי חיים דבר נאות לעבדו : לראות מה יקרא לו. כדי שיראה ויתבונן איזה שם ראוי לכל א׳ מהם כפי הפעלה המיוחדת לצורתו : נפש חיה הוא שמו. הנה שמו הורה על צורת הב״ח הנקרא בשם ההוא שהיא נפשו אשר בה הוא נמצא בפעל : (כא) ויפל ה׳ אלהים תרדמה על האדם. שלא יפחד ולא יצטער : ויקח אחת מצלעותיו. מפני שכבר נבר עפרו ובחר מבחר כל הראוי להיות חמר לצורתו ההוגית לפיכך כאשר רצה לצור צורת הנקבה שהיא כמעט דומה אליו היה ראוי לקחת קצת חמרו והוא אחת מצלעותיו : (כב) ויבן ה׳ אלהים את הצלע. לאשה להיות לה צורת האיש וסגולותיו ושתהיה נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד אשר בם יהיה הבדל ביניהם באפשרות השלמות ברב ובמעט : (כג) זאת. הנקבה הזאת : הפעם. בפעם הזאת היא עצם מעצמי ובשר מבשרי. שלא תהיה כן כל נקבת האדם לעתיד : לזאת. לכל נקבת האדם לעתיד. יקרא אשה. אע״פ שלא תהיה חלק איש. כי מאיש לוקחה זאת. הראשונה לכלו : (כד) על כן. מאחר שבזאת הראשונה כיון האל ית׳ שתהיה דומה להאיש כפי

אבן עזרא

כם או סידתו כאשר היו ויש אומרים שיולידו אחד והוא רחוק : (כה) ערומים. פס התאר וכן בגדי ערומים תפשיט ויש אומרים כי גם ערום ראה רעה ונסתר כמו וטעמו שערום ערום בלי מכסה כדמות העין : יתבששו . מבושת והוא מבנינים שיש בם נעלם בוניהם והאות האחרון כפול כמו יתבונן ונקמץ השי"ן בעבור שהוא סוף פסוק :

(א) והנחש . יש אומרים כי אשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות ויפרשו ויאמר הנחש ברמיזה ואחרים אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרשה כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר ומה טעם לקללה הוא ישופך ראש ורבים השתבשו לחקור למה קולל הנחש ואם היתה לו דעת שלמה או צוה שלא ישיא האשה ויאמר רב סעדיה גאון אחר שהתברר לנו שאין דבור ודעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו רק מלאך דבר בשבילם והשיב עליו רב שמואל בן חפני והנה קם ר' שלמה הספרדי בעל השירי' השקולים וחכם גדול היה השיב על רב שמואל . והישר בעיני שהדברים כמשמעם והנחש היה מדבר והיה הולך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו והנה הפסוק העיד כי היה ערום מכל חית השדה רק לא כאדם ופי' ערום חכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמים כי באלה האותיות בלשון כמו בלחי החמור חמור חמורותים וכן על שלשים עירים ושלשים עירים להם ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם ואין המלאך אמרה פי השם והשואלים איך תגא הנחש את האשה איננה שאלה וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרים ואמר בסוף קל וחומר שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל לא הזכיר הגן השם הנכבד והנורא כי לא ידעו גם האשה הוסיפה על מצות השם ולא תגעו בו וכן הוסיפה אמת מגוח עד יום מותה : (ה) והייתם כאלהים. כמלאכים : (ו) ותרא האשה. בלבה : ונחמד העץ . בעבור שתשכיל ותסתכל וכו' וטעם

פסוקים ותרגום

משכבי אבוהי ואמיה וידבק באתתיה ויהון לבסרא חד : כה והוו תרויהון ערטילאין אדם ואתתיה ולא מתכלמין : א וחויא הוה ערים מכל חות ברא די עבד יי אלהים ואמר לאתתא בקושטא ארי אמר יי לא תיכלון מכל אילן גינתא : ב ואמרת אתתא לחויא מפירי אילן גינתא ניכול : ג ומפירי אילנא די במציעות גינתא אמר יי לא תיכלון מניה ולא תקרבון ביה דילמא תמותון : ד ואמר חויא לאתתא לא ממת תמותון : ה ארי גלי קדם יי ארי ביומא דתיכלון מניה ויתפתחן עיניכון ותהון כרברבין חכמין בין טב

בְּאִשְׁתּ֔וֹ וְהָי֖וּ לְבָשָׂ֥ר אֶחָֽד׃ כה וַיִּהְי֤וּ שְׁנֵיהֶם֙ עֲרוּמִּ֔ים הָֽאָדָ֖ם וְאִשְׁתּ֑וֹ וְלֹ֖א יִתְבֹּשָֽׁשׁוּ׃ ג א וְהַנָּחָשׁ֙ הָיָ֣ה עָר֔וּם מִכֹּל֙ חַיַּ֣ת הַשָּׂדֶ֔ה אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֖ה יְהוָ֣ה אֱלֹהִ֑ים וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־הָ֣אִשָּׁ֔ה אַ֚ף כִּֽי־אָמַ֣ר אֱלֹהִ֔ים לֹ֣א תֹֽאכְל֔וּ מִכֹּ֖ל עֵ֥ץ הַגָּֽן׃ ב וַתֹּ֥אמֶר הָֽאִשָּׁ֖ה אֶל־הַנָּחָ֑שׁ מִפְּרִ֥י עֵֽץ־הַגָּ֖ן נֹאכֵֽל׃ ג וּמִפְּרִ֣י הָעֵץ֮ אֲשֶׁ֣ר בְּתוֹךְ־הַגָּן֒ אָמַ֣ר אֱלֹהִ֗ים לֹ֤א תֹֽאכְלוּ֙ מִמֶּ֔נּוּ וְלֹ֥א תִגְּע֖וּ בּ֑וֹ פֶּן־תְּמֻתֽוּן׃ ד וַיֹּ֥אמֶר הַנָּחָ֖שׁ אֶל־הָֽאִשָּׁ֑ה לֹֽא־מ֖וֹת תְּמֻתֽוּן׃ ה כִּ֚י יֹדֵ֣עַ אֱלֹהִ֔ים כִּ֗י בְּיוֹם֙ אֲכָלְכֶ֣ם מִמֶּ֔נּוּ וְנִפְקְח֖וּ עֵֽינֵיכֶ֑ם וִהְיִיתֶם֙ כֵּֽאלֹהִ֔ים יֹדְעֵ֖י ט֥וֹב וָרָֽע׃

מ"ע ודגש · ר"פ · ו' · ג' הד נו' · ו' · כו' הס' ו' קדמא כמ"א · ג' · י"ג · ג'

*) כ"כ קמץ דסמוך לסגולה

אמר אלהי' ו' וסי' והנחש היה ערום . ומפרי העץ אשר בתוך הגן . כי כל העשר . ויהי כשלח פרעה . וישם את פסל הסמל . ולרשע אמר אלהים : נאכל ג' וסי' מפרי עץ הגן נאכל . להמנו נאכל . וארור נוכל ויש בעדרו . יודע אלהים ג' בלישניהון בתורה וסי' כי יודע אלהים כי ביום . אחרי הודיע אלהים . וידע אלהים :

תולדות אהרן והיו לבשר. סנהדרין נז ע"ב : אף כי אמר . עקרים מד : אמר אלהים . סנהדרין כט :

רשי

(סנהדרין נ"ז) : לבשר אחד . הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעש' בשרם אחד (שם כ"ח) : (כה) ולא יתבוששו . שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואף על פי שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע (ב"ר) : (א) והנחש היה ערום . מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם אלא למדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומי' ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאו' להם : ערום מכל . לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערו' מכל ארור מכל (ב"ר): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו' . ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ : (ג) ולא תגעו בו . הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר (משלי ל') אל תוסף על דבריו : (ד) לא מות תמותון . דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה (ב"ר) : (ה) כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנתו מן העץ אכל וברא את העולם (ב"ר) : והייתם כאלהים . יוצרי עולמות : ותרא

בעה"ט ... כ' כמ' ככה נוהת יקרא אשה ואידך אף לנשים יתכד לבי ... בהוס היתה להרדת אדם : ויהיו לבשר אחד. וסמיך ליה והיו שניהם ערומים רמז נמס שאמרו הוא בנגדו ושיח

ספורנו

האפשר עד שילר אותה מגויתו : יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו . ראוי שיבדל האדם ליפא אשה הוגנת לו וראויה לידבק בו גם שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו כי לא יהיה דבוק אמתי בבלתי דומים אבל יהיה בדומים בלבד כי אז יכונו לדעת אחד : והיו לבשר אחד. מכוין בכל הפעלות להשיג השלימות המכוון ביצירת אדם כאילו שניהם נמצא אחד בלבד : [כה] ערומים ולא יתבוששו . כי אז היו כל פעלותיהם וכל אבריהם לעשו' רצון קונם בלבד לא להשיג תענוגות נפסדו' כלל באופן שהיתה פעלת המשגל אצלם כפעלת האכילה והשתיה המספקת ובכן היה ענין איברי המשגל אצלם כמו ענין הפה והפנים והידים אצלנו : ג [א] והנחש . הוא שטן הוא יצר הרע רב ההיזק עם מעוט היותו נראה כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו כמו שנקרא המלך אריה כאמרו עלה אריה מסבכו ויקראו האויבים המזיקים נחשים לפעונים אשר אין להם לחש כאמרו הנני משלח בכם נחשים לפעונים וכו' ועל זה הדרך קרא בזה המקום את היצה"ר המהפיא נחש בהיותו דומה לנחש אשר תועלתו במציאות מעט מאד ונזקו רב עם מועט הראותו . כבר אמרו ז"ל שהיה סמאל רוכב עליו והוא שהכח המתאוה המתעיא יעשה זה בהמצעות הכח המדמה המוביל אליו דמיוני התענוגים החמריים המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל ית' כי אמנם הכח המתאוה עם דמיוני התענוגים המובילי' אליו הם מגוים לכחות הגשמיות הפועלות ומחטיאי' כוונת ורצון האל ית' כשלא יתקוממו עליהם הכח השכלי וימחה בהם כאמרם ז"ל עינא ולבא סרסורי דחטאה אשר על זה הזהיר באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם : היה ערום מכל חית השדה . כי הכח הדמיוני המוביל תמונות התענוגים אל הכח המתאוה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר ב"ח כאמרם כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו . ויאמר אל האשה . כי שכלה החלום התעגל מהתבונן ולא התקומם על הדמיון הכוזב ונייר אז כחם המדמה . כי אמנם . אף כי אמר אלהים . שאע"פ שאמר אלהים לא תאכלו מעץ הדעת פן תמותון מ"מ לא יתאמת זה ובכן אמר בהנהגתם והוא הדמיון התחיל לשום כספק בזה הנה האשה בשכלה החלום אמרה מכל עץ הגן נאכל ואין לנו צורך להכנס בסכנת אכילת עץ שהאל יתברך אמר לנו שבאכלנו ממנו נמות . אמנם הדמיון התחזק ליהם קנאה ופקר ח"ו לאל יתברך ונייר שאסר אותו הפרי כדי שלא ישיגו בו התועלת להיות כאלהים ושלא יסבב מות כלל ובכן אמר אל האשה : [ד] לא מות תמותון . כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם

רמבן

לו האדם נפש חיה הוא שמו כלומר הוא יהיה שהקב"ה יקיים בו השם ההוא על ענין שפירשתי . והנכון בעיני כי לא היה החפץ לפניו יתברך לקחת צלעו ממנו עד שידע אדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאוה שיהיה לו עזר כמותה ומפני זה היה צריך לקחת ממנו אחת מצלעותיו וזה טעם ולאדם לא מצא עזר כנגדו כלומר ולשם האדם לא מצא עזר שיהיה ראוי כנגדו ותקרא שמו שיוליד ממנו ואין צריך בפנן לדברי המפרשים שאמרו כי יבא בכאן שם במקום הכנוי ולא מצא עזר כנגדו כדרך נשי למך ואת יפתח ואת שמואל . והו שאמר זאת הפעם כלו' הפעם הזאת מצאתי עזר לי שלא מצאתי עד הנה בשאר המינים כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי וראוי שתקרא בשמי ממש כי נולד זה מזה ובתלת זאת סוד יודע מדרינו בפרשת וזאת הברכה אם יברכני צורי להגיע שם . ולכך החזיר כי מאיש לקחה זאת והבן :

(כד) על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וגו' . רוה"ק אומרת כן לאסור העריות לבני נח . והיו לבשר אחד הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד לשון רש"י ואין בזה טעם כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם . והנכון בעיני כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילדו להם ומפני זה אמר הכתוב בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו וכאשר היה זה באדם הושם טבעו בתולדותיו להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהן עוזבין את אביהם ואת אמם ורואין את נשותיהן כאילו הן עמם לבשר א' וכן כי אחינו בשרנו הוא אל כל שאר בשרו והקרובים במשפחה יקראו שאר בשר והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקרובתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם :

כי

לה

ו וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל
וְכִי תַאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ
לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן
גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל׃ ז וַתִּפָּקַחְנָה
עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם
וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
חֲגֹרֹת׃ ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה
אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם
וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃ ט וַיִּקְרָא יְהוָה
אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃
י וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא
כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃ יא וַיֹּאמֶר מִי
הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ
אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ

(מסורה בצד: ד' ב' קמץ וב' פתח · כ"כ פתח באתנחתא · ג' כ"כ · ב' כתיב ס' · ג' חס' · ג' · ב' כתורס · ב' חס' · ה' מלעיל וכל ה"ו דכו' במ"א י"ג זקפין בתורס · ב' מ"ל)

לְבִישׁ׃ ו וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טָב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרֵי אַסּוּ הוּא לְעַיְנִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵיהּ וּנְסִיבַת מֵאִבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכַל׃ ז וְאִתְפַּתַּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידָעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִינוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תְאֵנִין וַעֲבָדוּ לְהוֹן זְרָזִין׃ ח וּשְׁמָעוּ יָת קָל מֵימְרָא דַייָ אֱלֹהִים מְהַלֵּךְ בְּגִנְּתָא לִמְנַח יוֹמָא וְאִטְּמַר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אִילַן גִּנְּתָא׃ ט וּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵיהּ אָן אַתְּ׃ י וַאֲמַר יָת קָל מֵימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִנְּתָא וּדְחֵלִית אֲרֵי עַרְטִילַאי אֲנָא וְאִטַּמְּרִית׃ יא וַאֲמַר מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִילַאי אַתְּ הֲמִן אִילָנָא דִי פַקֵּידְתָּךְ בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל מִנֵּיהּ

*) ויאמר וילך ויאכל ותאכל ותאמר וירד כולם פתחין ואפי' באתנחתא וס"ס דתקנתא לתקונתא לא עבדינן

לעינים ד' ב' פתח וב' קמץ וסי' וכי תאוה הוא לעינים. כחמץ לשינים קמץ. כי האדם יראה לעינים. ומתוק האור לעינים פתחין: וידעו ו' וסי' וידעו כי עירמם. וידעו אתה ויתעללו בה. וידעו כי נרון ה' בא אל המחנה. וידעו כל העם וכל ישראל. וידעו כי מאת אלהינו נעשתה. וידעו כן עניי הצאן: כי עירמם הם ל' וכתוב כן: עירם אנכי ב' כתיב כן בתו': אנכי. ח' בטעם מלעיל וסי' ואירא כי עירם אנכי. לא איש דברים אנכי. הלא בן ימיני אנכי. ויאמר אליו לוי אנכי. עבד מצרי אנכי. הראש כלב אנכי. כי בוקר אנכי. וגאלתיך אנכי. וכל איוב דכוו' וס"פ וזקף דכוות' במ"א מלרע. דף אנכי: לך י"ד זקפין בתו' וסי' מי הגיד לך. ולך לך אל ארץ. וקרא לך ואכלת. וחג שבעות תעשה לך. הנה נתתי לך. מה עשיתי לך. בצר לך. ושמרת את חקיו ושמעת ישראל ושמרת. כי ירחק ממך המקום. ובאת אל הכהנים. ועשית על פי הדבר. ויד תהיה לך. והשיבך ה': הגיד לך ב' דס' וסי' הגיד לך כי עירם את'. הגיד לך אדם מה טוב. וא' והגיד לך: המן ג' וסי' המן העץ. המן הסלע. המן הגרן: אכל ב'. א' בחטף קמץ וא' בחולם וסי' המן העץ. לבלתי אכל בתר' חולם: צויתיך. ב' מלאי' בתורה ובענין וכל נביאי' וכתובי' דכוותי' במ"א

תולדות אהרן ותפקחנה עיני. עקידה שער פב: ויתפרו עלה. ברכות מ' סנהדרין ע: ויקרא ה': סנהדרין לח: המן העץ. חולין קלט:

רש"י

(ו) ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו (ב"ר): כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת: גם. לרבות בהמה וחיה: (ז) ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי עירומי' הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירמי' הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה (ב"ר): עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע') אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו (מדרש רבי תנחומא): (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אפניו: וישמעו. מה שמעו שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (ס"א לשם ודוק כי כן עיקר) וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב והם סרחו בעשירית (שם לא): (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום (ב"ר) וכן בקין אמר לו (בראשית ד) אי הבל אחיך וכן בבלעם (במדבר כב) מי האנשי' האלה עמך ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקיה בשלוחי מרודך בלאדן (ישעיה לט): (יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בושת יש בעומד ערום: המן העץ. בתמיה:

אבן עזרא

וטעם עמה שיחד אכלוהו וגלתה לו סוד הנחש והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאנה ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת גם רבים אמרו שחטה היא והנכון בעיני שעלים שני עצים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחר על כל פני האדמה והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם ופירוש ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי והמבקשים מחט מהבילים כי בעץ דק יעשו נרכם וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו וזאת הידיעה' כנוי למשגל ובעבור עץ הדעת נקרא כן גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל: ועץ החיים. שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות ואין מלת לעולם עד עולם ועד והנה כן ועבדו לעולם וישב שם עד עול' ורבי' אחרי' ומפרשי' אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות ורבים ישאלו מה חטא זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם קצב: (ח) וישמעו מתהלך בגן. קול השם וזה היה כמוך לערב בעת התעופף רוח היום ומצאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך קול השופר הולך וחזק מאד ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש ואחרי' אמרו כי ביום ששי נברא וביום ששי מת ואחרי' אמרו אז תהיה חייב מיתה ואחרים אמרו כי יש מות עונש כמו כי בן מות האיש העושה זאת והאחרי' אמרו כי מאז תחל שתמו' והביאו ראיה מהתינוק. והישר בעיני מה שאמרו הקדמוני' בעשה תשובה כטעם רגע אדבר: (ט) ויקרא. טעם איכה פתחון הדברים וכן אי הבל אחיך והנה כחש קין והשיב לו השם קול דמי אחיך צועקים: (יא) לבלתי. עם למ"ד כטעם שלא ובלא למ"ד כטעם רק אך: אכל ממנו. שם הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו

בעה"ט בבגדים יוליא ויתן כתובה: לעיני'. ד' במס' הכא וכי תאוה היא לעינים. כי האדם יראה לעינים. ומתוק האור וטוב לעינים. כעשן לעינים. האדם יראה לעינים על כן לפי ראותו מתוק וטוב לעינים אבל אחריתו כעשן לעינים שגרמו מיתה לכל: המן ג' במסרה הכא המן העץ ואידך המן הסלע הזה המן הגורן או מן היקב כמאן דאמר אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה. וזהו המן הגורן וכמו שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם התם נקנסה מיתה על ידי המן הסלע: אשר צויתיך לבלתי אכל. סופי תיבות רכיל שהלכה בעלה

רמב"ן

ג (ו) **כי** טוב העץ למאכל. היתה סבורה כי הוא מר וסם מות ולכן יזהירנו ממנו ועתה ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוק וכי תאוה הוא לעינים שבו יתאוה ויתור אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ונתנה התאוה לעינים והחמדה בשכל והכלל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו: ותפקחנה עיני שניהם. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש וסופו מוכיח וידעו כי ערומים הם כלשון רש"י וכן גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך:

(ח) **וישמעו** את קול ה' אלהים מתהלך בגן. אמרו בבראשית רבה אמר רבי חילפי שמענו שיש הלוך לקול שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים. וכן כתב הרב במורה הנבוכים וכן דעת ר"א כי מתהלך כנוי לקול כענין קולה כנחש ילך והוא אמר כי טעם לרוח היום ששמעו הקול לפנות ערב והזכיר בשם רבי יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום. ולפי דעתי כי טעם מתהלך בגן עדן כטעם והתהלכתי בתוככם וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם אלך אשובה אל מקומי והוא ענין גלוי שכינה במקום ההוא או הסתלקותו מן המקום שנגלה בו. וטעם לרוח היום כי בהגלות השכינה תבא רוח

ספורנו

לא חסר אותו הכרי מפני השם מיתה כלל אלא מפני שהוא יודע שהשינו באכילתו תוספת ידיעה ובה תהיו כאלהי' שלמים במדע: (ו) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל. הכירה שהיה ערב למאכל בשביל טבע המקום ואוירו וריח הפרי: ונחמד העץ להשכיל. שכבר אמר האל יתברך שהוא עץ דעת: גם לאישה עמה. נפתה לבו לדבריה מפני שהיה אשה ובשביל היותו עמה: (ז) ותפקחנה עיני שניהם. נתנו לב אל כל ערב ותענוג אע"פ שיזיק כי שימת לב והשגחה בדבר תקרא פקיחת עין כאמרו אף על זה פקחת עיניך: וידעו כי ערומים הם. ידעו שראוי לכסות מקום הערוה בהיות מעתה רוב פעולתו מכוונת להענוג מאוס ומזיק: (ח) מתהלך בגן. אנה ואנה כפי התכלית המכוון כמו התהלך בארץ ויתהלכו מגוי אל גוי: לרוח היום. לרצון היום לעשות הדברים הנרצים באותו יום כמו שעשה בשאר ימי בראשית וכמו שעשה באותו יום קודם החטא: ויתחבא. כאמרו ולא יראה בך ערות דבר: (ט) איכה. שאינך נראה בגן כמאז שנתחבאת עתה ולא עשית כן מקודם: (י) ואירא. כמו שקרה ליפראל אחר החטא כאמרו וייראו מגשת אליו: (יא) ויאמר מי הגיד לך. ידיעת הטוב והרע. כי

אבן עזרא

מלותיו : (יב) אשר נתתה עמדי . אתה נתת הנותנת לי וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי אכן לא מלאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר : ואוכל . האלף סימן המדבר והנה הנעלם שיש אחריו תמורת אלף הסרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי"ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו"א : (יג) השיאני. פתני : (יד) ארור לנחש שיהיו חייו קצרים והנכון שיהיה חסר בהליכתו : על גחונך . כחזה ולא נדע אם הגו"ן שרש כאדון או נוסף כזדון והאומ' שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח מנו זה דרך דרש וכן אמרו על גיחון גם פישון. מגזרת כי תפושו גם פרת מגזרת פרו ורבו והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים: (טו) ואיבה. הוא ישופך ראש . זרעה יככה בראש וכן אשר בשערה ישופני הלא תראה מהכתוב אחריו ויחסר הבי"ת כמו בי"ת הנמצ' בית ה': עקב . הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן את עקבי מים : (טז) הרבה ארבה . שם הפועל : עצבונך . בעת העבור בבאת דם בתולים : והרנך . הנו"ן נוסף כי ההריון כבד על האשה וכן הלידה : תשוקתך . משמעתך והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות

אָכָֽלְתָּ׃ יב וַיֹּ֖אמֶר הָֽאָדָ֑ם הָֽאִשָּׁה֙ אֲשֶׁ֣ר נָתַ֣תָּה עִמָּדִ֔י הִ֛וא נָֽתְנָה־לִּ֥י מִן־הָעֵ֖ץ וָאֹכֵֽל׃ ס' יג וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֧ה אֱלֹהִ֛ים לָאִשָּׁ֖ה מַה־זֹּ֣את עָשִׂ֑ית וַתֹּ֙אמֶר֙ הָֽאִשָּׁ֔ה הַנָּחָ֥שׁ הִשִּׁיאַ֖נִי וָאֹכֵֽל׃ יד וַיֹּ֩אמֶר֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהִ֥ים ׀ אֶֽל־הַנָּחָשׁ֮ כִּ֣י עָשִׂ֣יתָ זֹּאת֒ אָר֤וּר אַתָּה֙ מִכָּל־הַבְּהֵמָ֔ה וּמִכֹּ֖ל חַיַּ֣ת הַשָּׂדֶ֑ה עַל־גְּחֹנְךָ֣ תֵלֵ֔ךְ וְעָפָ֥ר תֹּאכַ֖ל כָּל־יְמֵ֥י חַיֶּֽיךָ׃ טו וְאֵיבָ֣ה ׀ אָשִׁ֗ית בֵּֽינְךָ֙ וּבֵ֣ין הָֽאִשָּׁ֔ה וּבֵ֥ין זַרְעֲךָ֖ וּבֵ֣ין זַרְעָ֑הּ ה֚וּא יְשׁוּפְךָ֣ רֹ֔אשׁ וְאַתָּ֖ה תְּשׁוּפֶ֥נּוּ עָקֵֽב׃ ס טז אֶֽל־הָאִשָּׁ֣ה אָמַ֗ר הַרְבָּ֤ה אַרְבֶּה֙ עִצְּבוֹנֵ֣ךְ וְהֵֽרֹנֵ֔ךְ בְּעֶ֖צֶב תֵּֽלְדִ֣י בָנִ֑ים וְאֶל־אִישֵׁךְ֙ תְּשׁ֣וּקָתֵ֔ךְ וְה֖וּא יִמְשָׁל־

(מסורה בגליון: עשית ד' ; ל' ומ"ל. כו' הס' ; ל' וחס' ; ל' ומ"ל וכל עזר' דכו' ; ל' ; ל' ר"פ ; ל' ומ"ל ל' וחס')

אָכַלְתְּ׃ יב וַאֲמַר אָדָם אִתְּתָא דִּי יְהַבְתְּ עִמִּי הִיא יְהַבַת לִי מִן אִילָנָא וַאֲכָלִית׃ יג וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְאִתְּתָא מָה דָא עֲבַדְתְּ וַאֲמַרַת אִתְּתָא חִוְיָא אַטְעְיַנִי וַאֲכָלִית׃ יד וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְחִוְיָא אֲרֵי עֲבַדְתְּ דָא לִיט אַתְּ מִכָּל בְּעִירָא וּמִכֹּל חֵיוַת בָּרָא עַל מְעָךְ תֵּיזִיל וְעַפְרָא תֵּיכוּל כָּל יוֹמֵי חַיָּךְ׃ טו וּדְבָבוּ אֲשַׁוֵּי בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ וּבֵין בְּנַהָא הוּא יְהֵי דְּכִיר לָךְ מָה דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ מִלְּקַדְמִין וְאַתְּ תְּהֵי נָטַר לֵיהּ לְסוֹפָא׃ טז לְאִתְּתָא אֲמַר אַסְגָּאָה אַסְגֵּי צַעֲרֵיכִי וְעִדּוּיַיְכִי בְּצַעַר תְּלִדִין בְּנִין וּלְוָת בַּעְלִיךְ תְּהֵי תְּאוּבְתִּיךְ׃

רש"י

(יב) אשר נתתה עמדי . כאן כפר בטובה (ע"ג ה') : (יג) השיאני . הטעני כמו (ישעיה לז) אל ישיא אתכם חזקיהו : (יד) כי עשית זאת . מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין (סנהדרין כט) : מכל הבהמה ומכל חית השדה . אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (דף ח) ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים : על גחונך תלך . רגלים היו לו ונקצצו : (טו) ואיבה אשית . אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשי' קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית : ישופך . (סוטה ט') יכתתך כמו (דברים ט') ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה : ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ול' תשופנו כמו (ישעי'מ)נשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם : (טז) עצבונך . זה צער גדול בנים (עירובין ק'): והרנך . זה צער הלידה : ואל אישך תשוקתך . לתשמיש ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשל בך הכל ממנו ולא ממך : תשוקתך . תאותך כמו (ישעיה כט) ונפש שוקקה

חסר י' בתראה ואשר צויתך . ואת הנערי' יודעתי : לאשה ה' קמצים וסי' הנחש השיאני . והשביע הכהן את האשה . וירד וידב' לאשה . וישלח דוד וידרש . וישאל המלך לאשה וחד ולאשה עגל מרבק : עשית ד' וסי' לאשה מה זאת. ראי דרכך בגיא . איפה לקטת היום . אשר עשית את ונכלמת . ומן הודע את ירושלים

תולדות אהרן האשה אשר . ע"ג ס' ס' הזוכר פ' קדושים :
ארור אתה . סוטה ט' בכורות ח :
ואיבה אשית . סוטה ט ס' הזכר פ' חיי שרה : (הוא ישופך ראש . ברכות ג) : אל האשה . ערובין ק' ס' הזכר סוף פ' ויקהל (סוטה כא) : בעצב . פסחים קיא : ואל אישך . יבמות סב :

בעה"ט רכיל . ויאמר האדם האשה אשר נתת וגו' זהו שאמר הכתוב משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו . סופי תיבות אשה שהיה כסוי טובה באשה שנתן לו לעזר : היא נתנה לי מן העץ ואוכל לפי הפשט שהכיתני בעץ עד ששמעתי לדבריה : עקב ג' ואתה תשופנו עקב . הגדיל עלי עקב ושוא יגוד עקב . זה שדרשו רבותינו על נחש חכל על שמש גדול שאכל מן הבית וזהו גם איש שלומי וכו' הגדיל עלי עקב . ועוד אמרו גבי ברכת השבטים אע"פ שדימה יהודה לארים ונפתלי לאילה חור וברכם כולם בברכה אחת דכתיב איש אשר כברכתו ברך אותם . לומר שהשוה לגבורת ארים ולקלות אילה וזהו והוא יגוד עקב אף על פי שדימה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה : הרבה ארבה ב' במס' הכא הרבה ארבה עצבונך ואידך הרבה

ספורנו

ערום אתה . שבשביל זה תהי' ערום ראוי להתכסות : (יב) היא . שנתת אותה לעזר ולהועיל : נתנה לי מן העץ . והיתה למכשול ובזה יחס האשם לקונו תמורת התשובה שהיתה ראויה לו כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי : (יג) מה זאת עשית . אמר זה לעורר גם אותה אל התשובה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו : (יד) ארור אתה מכל . שישיג תאותיו וצרכיו בצער ובחסרון תענוג יותר מכל שאר בעלי חיים כאמרם ראית חיה ועוף שהם בני אומנות והם מתפרנסים שלא בצער ופירש זה באמרו : על גחונך תלך . שתשיג מזונותיך בצער כאמרם (קדושין פ' בתרא) שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי ואמרו כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת : ועפר תאכל . שלא תשיג את התענוג שהי' לך קודם החטא במאכל ובמשתה ובמשגל כמו שקרה לישראל בחטאם כאמרם (פ' בתרא דסוטה) הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח והמעשרות נטלו את שומן הדגן : (טו) ואיבה אשית . בהיות האשה נמאסת בעיני הכח הדמיוני אפי' שלה כאמרם אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם וזה ידומה אל הזכר והנקבה : בין זרעך ובין זרעה . לא יהיה זה בין אדם וחוה בלבד : הוא ישופך ראש . הכח הדמיוני ימעיט את התענוג בתחלת השגתו במה שידמה ויצייר יראת היזק באיכות התענוג וכמותו וסדרו : ואתה תשופנו עקב . כי המתאוה בהתגברו יולד היזק בסוף התענוג : (טז) הרבה ארבה עצבונך . דם הנדות הנקרא נדה דותה כי אמנ' היא אז כל היום דוה : והרנך . הפך מה שהיה קודם החטא כאמרם בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדו' וכזאת אמרו שתהיה לעתיד כאמרם עתידה אשה שתלד בכל יום וזה כי אמנם ישראל יהיו לרצון לפני האל ית' כמו שהיה אדם הראשון קודם חטאו : בעצב תלדי בנים . תגדלי אותם בצער יותר משאר ב"ח כי אמנם

רמבן

גדולה וחזק כענין שנאמר והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' וכן וידא על כנפי רוח . וכתוב באיוב ויען ה' את איוב מן הסערה . ולפיכך אמר בכאן כי שמעו קול ה' שנתגלה השכינה בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח ה' נשבה בו בגן כרוח הימים לא רוח גדולה וחזק במחזה כשאר הנבואות שלא יפחדו ויבהלו ואמר כי אעפ"כ נתחבאו מפני מערומיהם. ובב"ר נמי אמרו אמר רבי אבא בר כהנא מהלך אין כתוב כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה הנה רבי אבא עשאו כלשון וילך ה' כמו שפירשנו בלשון ההליכה אלא שהוא פתר הכתוב להסתלקות השכינה שהיתה שורה בג"ע ונסתלקה ממנו בחטאו של אדם כענין אלך אשובה אל מקומי ואנו מפרשים אותו לגלוי השכינה במקום ההוא והוא הנכון והנאות בכתוב : (יב) וטעם האשה אשר נתת עמדי . לאמר האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל וזהו מה שאמר בענשו כי שמעת לקול אשתך שלא היית ראוי לעבור על מצותיו בעבור עצתה ורבותינו קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע . וטעם מה זאת עשית לעבור על מצותי כי האשה בכלל הזהרת אדם כי היתה עצם מעצמיו בעת ההיא וכן הוא בכלל העונש שלו ולא אמר באשה ותאכלי מן העץ כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה כאשר נענש הנחש וע"כ אמרה הנחש השיאני ואוכל כי העונש גדול על האכילה . והנה מכאן נוכל ללמוד עונש למחטיאי אדם בדבר כאשר למדו רבותינו בפסוק ולפני עור לא תתן מכשול : (יד) מכל הבהמה ומכל חית השדה. התבונן מן המקרא הזה רבי יהושע כי הנחש מוליד לשבע שנים ובדקו ומצאו כי כן הדבר כי מדרשי הכתוב ורמזיהן מקובלים ובהם להם סודות עמוקים בתולדות ובכל דבר כאשר הזכרתי בפתיחתי :

ומעם תשופנו עקב . שיהיה לאדם יתרון עליך באיבה כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו וירצץ מוחך :

(טז) ואל אישך תשוקתך . למשגל ואף על פי כן אין לך מצח לתבעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך לשון רש"י ואיננו נכון כי זה שבח באשה כמו שאמרו וזו מדה יפה בנשים ור"א אמר ואל אישך תשוקתך משמעתך והטעם שתשמעי אל כל אשר יצוה עליך כי את ברשותו לעשות חפצו ולא מצאתי

רשי

סוקקה : (יז) ארורה האדמה בעבורך . מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים פרעושים ונמלים . ד"א משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם : (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך . הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלים על ידי תקון (בויה לד) : ואכלת את עשב השדה . ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם : (יט) בזעת אפך . לאחר שתטרח בו הרבה : (כ) ויקרא האדם . חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה ועל ידי שכתב ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה : חוה. נופל על ל' חיה שמחי' את ולדותי' כאשר תאמ' (קהלת ב) מה הוה לאדם בכל' היה : (כא) כתנות עור . יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מדובקים על עורן . וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו : (כב) היה כאחד ממנו . הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה : ועתה פן ישלח ידו . ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה . ויש מדרשי

תורה

בך : ס יז ולאדם אמר כי שמעת
לקול אשתך ותאכל מן־העץ אשר
צויתיך לאמר לא תאכל ממנו ב' מ"ל
ארורה האדמה בעבורך בעצבון ג' ומ"ל
תאכלנה כל ימי חייך : יח וקוץ ודרדר ג'
תצמיח לך ואכלת את־עשב השדה :
יט בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך ב' מ"ל בליש
אל־האדמה כי ממנה לקחת כי־עפר
אתה ואל־עפר תשוב : כ ויקרא י"ב מלעיל
האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה
אם כל־חי : כא ויעש יהוה אלהים לאדם
ולאשתו כתנות עור וילבשם : פ ב'. ב' חס' רביעי
כב ויאמר ׀ יהוה אלהים הן האדם
היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע י"ב פתחין
ועתה ׀ פן־ישלח ידו ולקח גם מעץ
החיים ואכל וחי לעלם : כג וישלחהו י"ח חס'. ד'
יהוה אלהים מגן־עדן לעבד את־

אונקלוס

הוא ישלט בך : יז ולאדם
אמר ארי קבלת למימר
אתתך ואכלת מן אילנא
די פקדתך למימר לא
תיכול מניה ליטא ארעא
בדילך בעמל תיכלנה כל
יומי חייך : יח וכובין ואטדין
תצמח לך ותיכול ית
עסבא דחקלא : יט בזעתא
דאפך תיכול לחמא עד
דתיתוב לארעא דמנה
אתבריתא ארי עפרא את
ולעפרא תתוב : כ וקרא
אדם שום אתתיה חוה ארי
היא הות אמא דכל בני
אנשא : כא ועבד יי אלהים
לאדם ולאתתיה לבושין
דיקר על משך בשרהון
ואלבשינון : כב ואמר יי
אלהים הא אדם הוה יחידי
בעלמא מניה למדע טב
וביש ובען דלמא יושיט
ידיה ויסב אף מאילן חייא
וייכול ויחי לעלם : כג ושלחיה יי אלהים מגינתא דעדן למפלח ית אדמתא

עד ונחלת בך דכוותא : אישך ו' בקריא וסי' כו' במסר' רבת' : וקוץ ג' וס' וקוץ ודרדר . וקוץ מכאיב . וקוץ הוליד את ענב . בתראה שום אינש אנ"ך : אפיך ב' מלאים וסי' בזיעת אפיך תאכל לחם . וברוח אפיך נערמו מים : אל האדמה ו' וסי' כו' במסר' רבה : ואל עפר ב' דס' וסי' ואל עפר תשוב , ואל עפר תשיבני : לאדם י"ב וסי' כו' במסר' רבת' : כאחד י"ב פתחין וסי' כו' במסר' רבתא : לעלם י"ח חסרים וסי' כו' במסר' רבת' : וישלחהו ד' וסי' מגן עדן . בא אבנר בן נר אל המלך . ויכרת לו

תולדות אהרן כי שמעת . עקרים מד : (ארורה האדמה בעבורך . כלאים כז) : בעצבון . פסחים קיח : וקוץ ודרדר . שם שם : בזעת אפך . ברכות כז פסחים שם : כי עפר אתה . שבת קנב עקידה שער קא : כי סיא היתה . כתובות סא : ויעש ה' אלהים . סוטה יד נדה כה ס' הזוהר פ' והתחנן :

אבן עזרא

לעשות חפצו : (יז) ולאדם ארורה האדמה . שלא תוציא תבואה רבה : בעצבון תאכלנה. תאכל תבואתה והיא דרך קצרה וכן והיו באוכלי שולחנך : (יח) וקוץ. גדול וקטן ממנו דרדר והוא לבדו דר כי אחיו נעדר וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע ועוד רעה חולה שיצמח קוץ בתוך התבואה :טעם את עשב השדה הוא הלחם כי בג"ע חיותו מפרי העץ וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמו' ופי' בזעת ידוע מדברי ז"ל והוא על משקל שינה ושרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ביזע עד שיבואו לידי זיעה ואחר שידענו שהאדם נברא מהד' שרשים מה טעם כי ממנו לקחת והתשובה כי העצמות תולדותם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להן הרגשה והם מוסדי הגוף הלא תראה ותקרבו עצמות עצם אל עצמו כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליה' עור וכן והעלית' את עצמותי : (כ) ויקרא חוה. הוי"ו והיו"ד מתחלפי' וכן הנה יד ה' הויה ואתה הוה להם למלך ולא קראה ביו"ד כי מה הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: אם כל חי. מבני אדם:(כא) כתנות עור . יש אומר כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור ויש אומרים כתנות לעורם ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם והשם צוה ונפשט עורה ואין לנו לבקש בזאת רק נאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו : (כב) ויאמר . כאשר יהיה אחד בפתח קטן יהיה בטעם וענינו מוכרת ואם יהיה בפתח גדול יהיה סמוך וכן כאחד שבטי ישראל על כן לא יתכן מדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו והיה בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת ופירוש ממנו לשון רבים

כמו איש ממנו וכבר ביארתי בספר היסוד למה נדגש נו"ן הרבים ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשו' יטעו וטעם הפסוק כמו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע או פירוש על מחשבתו ואל תתמה על מלת ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הבה נרדה וזה דבור השם עם המלאכי' : (כג) וישלחהו . כל שלוח ואחריו ולא

מ"ס כמו גרוש והוא לגנאי כמו שלח מעל פני

בעה"ט ארבה את זרעך . פי' עצבונך הו' דם נדות רמז למה שאמרו כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין . וקוץ ודרדר תצמיח לך על אדמת ישראל מדבר בו' עממין שהן כהון ודרדר לישראל . ורמז בכאן קוץ ודרדר שהן ז' עממין תצמיח לך . ויקרא את שמה חוה על שם שמחוה . וזהו שאמרו י' קבין שיחה ירדו לעולם ט' נטלו נשים : וילבישם שני' במס' הכא ואידך גבי אהרן וילבישם כתנות . מלמד שעשה הקב"ה לאדם הראשון בגדי כהונה . ואיתא בב"ר שבהם היו עובדין הבכורו' וח' תיבות בזה הפסוק כנגד שמונה בגדי כהונה . לשמר את דרך עץ החיים .

רמבן

מצאתי לי תשוקה רק בחשק ותאוה. והנכון בעיני שהעניש אותה שתהיה נכספת מאד אל בעלה ולא תחוש לצער ההריון והלידה והוא יחזיק בה כשפחה ואין המנהג להיות העבד משתוקק לקנות אדון לעצמו אבל יברח ממנו ברצונו והנה זו מדה כנגד מדה כי היא נתנה גם לאישה ויאכל במצותה ונענשה שלא תהיה היא מצוה עליו עוד והוא יצוה עליה כל רצונו :

(כב) **ועתה** פן ישלח ידו . רצה הקב"ה שתתקיים גזירתו במיתת האדם ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזירה או שלא ימות כלל או שלא יבא יומו בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר העץ הזה ממנו כי מתחילה לא היה עושה אלא מה שיצוה ולא אכל ממנו כי לא היה צריך . ודע והאמן כי ג"ע בארץ וכן עץ

ספורנו

אמנם תאמר מלת ליד' על הגידול כאמרו המשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לאדריאל בן ברזלי המחולתי : (יז) כי שמעת לקול אשתך . ביהסה לאל ית' שקר וקנאה : ותאכל מן העץ . שמרית והתחייבת מיתה כמו שהיתה ההתראה . הנה בשביל ששמעת וקבלת את הכרתה להשוב אל ה' תועה : ארורה האדמה . שלא תוסיף תת כחה לך בלתי עבודה . ובשביל שמרית ועברת על מצותי : (יט) ואל עפר תשוב . כמו שהעדותי בך כשצויתי ואמרתי ביום אכלך ממנו מות תמות שתהיה מוכן אל המות בסוף : (כ) חוה . שצריכה לחיות ולגדל הבנים בהטלה : כי היא היתה אם כל חי . אף על פי שזה יקרה גם לשאר הנשים מכל מקום היא לבדה נקראת בזה השם כי היא היתה ראשונה לכלן : (כא) ויעש כתנות עור . בלתי השתדלות אדם כענין לעתיד כאמרם (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת : וילבישם . שלא יגרשם ערומים פן בלבשם אחר כך בהשתדלותם יחשבו שהוסיפו מעלה : (כב) כאחד ממנו

לדעת טוב ורע . הוא יודע טוב ורע עם היותו בצלמנו ואם יהיה נלהי בזה הענין הנה ירדוף כל הימים אחר הערב והנעים אחרי נגו כל התענוג תכלית וכל מעשה טוב . ולא ישיג המושכל הרוחני המכוון מאת האל ית' בצלמו ודמותו : (כג) וישלחהו .

האדמה אשר לקח משם: כד ויגרש את־האדם וישכן מקדם לגן־עדן את־הכרבים ואת להט החרב המתהפכת לשמר את־דרך עץ החיים: ס

ד א והאדם ידע את־חוה אשתו ותהר ותלד את־קין ותאמר קניתי איש את־יהוה: ב ותסף ללדת את־אחיו את־הבל ויהי־הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה: ג ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליהוה: ד והבל הביא גם־הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יהוה אל־הבל ואל־מנחתו: ה ואל־קין ואל־מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו: ו ויאמר יהוה אל־קין למה חרה לך

דאתברי מתמן: כד ותריך ית אדם ואשרי מלקדמין לגינתא דעדן ית כרוביא וית שנן חרבא דמתהפכא למטר ית אורח אילן חייא: א ואדם ידע ית חוה אתתיה ועדיאת וילידת ית קין ואמרת קניתי גברא מן קדם יי: ב ואוסיפת למילד ית אחוהי ית הבל והוה הבל רעי ענא וקין הוה גבר פלח בארעא: ג והוה מסוף יומין ואיתי קין מאבא דארעא קורבנא קדם יי: ד והבל איתי אף הוא מבכירי עניה ומשמניהון והות רעוא קדם יי בהבל ובקרבניה: ה ובקין ובקרבניה לא הות רעוא ותקיף לקין לחדא ואתכבישו אפוהי: ו ואמר יי לקין למא תקיף

רשי

מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו : (כד) מקדם לגן עדן . במזרחו של גן עדן חוץ לגן : את הכרובים . מלאכי חבלה . החרב המתהפכת . ולה להט לאיים עליו מלבוא עוד לגן . תרגום להט שנן כמו שלף שננא בסנהדרין ובלשון לעז לאמ"ה ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו : (א) והאדם ידע . כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים : קין . על שם קניתי : את ה'. כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו (נדה לא) : את קין את אחיו את הבל . ג' אתין רבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף (ב"ר) : (ב) רועה צאן . לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה : (ג) מפרי האדמה . מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה (דבר אחר מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע . ויפן . (וכן לא שעה אל מנחתו לא פנה. וכן (שמות ה) אל ישעו אל יפנו וכן (איוב יד) שעה מעליו פנה מעליו) וירד אש

אבן עזרא

ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך עמם לשלחם וכמו וישלחהו וילך בשלום שאם כן יהיה כבוד האדמה גדול מכבוד גן עדן ואם תאמר למה נכתב ויגרש את האדם אם פירושו וישלחהו ויגרשהו כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובים ומלת כרובים יש אומרים כנערים תרגום ארמית כרביא ולפי דעתי שהוא מלת כלל צורות טלם ויחזקאל שאמר בתחלה ופני שור לא התחלפה הצורה שהעגל לא נעשה בימיו ואחר כן באמרו פני הכרוב בה"א הידיעה הצורה צורת שור כאילו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראייה הגמורה שאמר באחרונה כי כרובים המה ופה אמר הכרובי' והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות וזה פירוש המתהפכת והמפרשים שאומרים כי על השמש דבר אינגו אמת : (כד) מקדם . פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ומהשני העולה למעלה כי תנועת החפץ לפנים היא גם עלה תאנה לאות ונקרא השלישי בשם הבחינה כי בתחל' יש כח בלי מפעל והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר ומה סוד גן עדן וכתנות העור גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם והמשכיל יבין כי זה כל האדם : (א) והאדם . כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה' ואין שם זכר מלת אלהים

כי

ברית וישלחהו . ויתן לו רב טבחים : לקח ה' ב' קמצים וג' פתחים וסי' לעבד את האדמה . ויאמר לאמו אלף ומאת . ועתה מה לי פה נאם ה' . ויאמר לו הקשית לשאול . מעצר וממשפט לקח . ב' בתראה קמצין והד ולקח מהם קללה : קניתי ה' וסי' והאדם ידע . הן קניתי אתכם . קניתי עבדים . את כל אשר לאלימלך וגם את רות : ללדת ד' וסי' ותסף . וימלאו ימיה . כמו הרה . עת ללדת : אדמה י"א וסי' כו' במס' רבתא : ויהי מקץ ימים ב' דס' וסי' ויבא קין . ויהי מקץ ימים ויבש הנחל . והד מקץ ימים רבים : והבל ג' בלישני' וסי' והבל הביא . אני אמרתי לריק יגעתי . שקר החן והבל

תולדות אהרן ואת להט . סנהדרין סו : ותלד את קין . ס' הזוהר פ' אדרת נשא : ותוסף ללדת . יבמות סב : ויהי מקץ . ס' הזוהר פ' תצוה : הבל הביא . זבחים קיו (מגילה עב) : ואל קין . עקרים פו :

בעה"ט לשמ"ר . נוטריקון ניזין שדין מזיקין רוחין : תשוקתו שני' במס' סכה ואידך אני לדודי ועלי תשוקתו וזהו שאמרו חכמים ז"ל שני תשוקות הן . תשוקתן של רשעים לעבירה שנאמר ואליך תשוקתו . תשוקתו של הקב"ה על ישראל שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו :

ספורנו

עד שילך משם כמו למהר לשלחם מן הארץ : האדמה אשר לקח משם . שהיה המקום ההוא ואוירו נאות למזגו ומזונו וצרכיו יותר משאר חלקי האדמה : (כד) ויגרש את האדם . שלא ישוב הוא וזרעו שם עוד : וישכן . אז קודם שיצא : לשמור את דרך עץ החיים . שלא יפנו בנאתם אל דרך העץ ההוא ויאכלו ממנו : ד (ב) ויהי הבל רועה צאן . שהיתה מלאכת חכמה יותר ממלאכת עבודת אדמה : וקין היה עובד אדמה . ובכן כל אחד מהם הביא מן הבא בידו : אל הבל ואל מנחתו . שהיה הבל המקריב רצוי ומנחתו גם כן רצויה שהיתה מן המין הראוי לרצון : (ה) ואל קין ואל מנחתו לא שעה . לא שעה אל קין המקריב שהיה בלתי רצוי וגם כן אל מנחתו שהיתה בלתי ראויה לרצון : ויחר . בקנאתו לאחיו שהיה לרצון : ויפלו פניו. בבשת פנים כי האל הובישו מסברו ולא קבל : (ו) למה חרה לך . ולמה קנאת באחיך כדואג על שקבלתי קרבנו ברצון הנה לא היה זה רצון פשוט או שלא כדין : ולמה נפלו פניך . כי בשים לקלקול

רמבן

עץ החיים ועץ הדעת ומשם יצא הנהר ויפרד לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בארצנו ובגבולנו ופישון הוא נילוס מצרים כדברי הראשונים אבל כאשר הם בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן והם לאלה יסוד כמו שאמר הביאני המלך חדריו תלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישראל גנזי מרום החדרים שבשמים ד"א הביאני המלך חדריו אלו חדרי ג"ע מכאן אמרו כמעשה הרקיע מעשה ג"ע והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום ומשם יתפרד כח המלכיות שבארץ כמו שכתוב ועל צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה כך אמרו בב"ר ארבעה ראשים אלו ד' מלכיות שם האחד פישון זה בבל וכו' והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה סודם נעלה ונשגב והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון במעשה ובמחשבה ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב להולכים בתמים והנחש אין בו היום נפש מדברת ואם היתה בו מתחילה היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו כי היתה לו קללה נמרצת מכולן אבל כל אלה דברים כפולים הנגלוי והנסתר בהם אמת . ובב"ר ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים על ההר הזה הה"ד תשמרו להקריב לי במועדו רמזו כי הקרבנות יצמיחו ויגדלו בעץ החיים ועץ הדעת וכל עלי ג"ע והם העבודה והשמירה בהם . ור"א מכחיש מה שאמרו כי פישון הוא נילוס בעבור שימצאהו יוצא מהר הלבונה ולכן יגדל בימי הקיץ וכבר נודעו נהרות רבים יצאו מן המקור וימשכו הרבה ואח"כ יכנסו בתחתיות ארץ מהלך ימים ויבקעו ויהיו נובעים תחת אחד ההרים במקום רחוק :

ד (א) ותהר ותלד את קין. ענינו ותלד בן ותקרא את שמו קין כי אמרה קניתי איש את ה' וכן ותלד את חנוך ורבים בפרשה ובמקומות אחרים את ה' עם ה' כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו אבל בזה אנו שותפין עמו לשון רש"י . והנכון לי שאמרה הבן הזה יהיה לי קנין לה' כי כאשר נמות יהיה במקומנו לעבוד את בוראו וכן דעת אונקלוס שאמר קדם ה' וכמוהו ונראה את הכהן לכהן ויגש דוד את העם אל העם או יהיה את ה' כמו ויתהלך חנוך את האלהים את האלהים התהלך נח וקראה האחד בשם קנין והשני הבל כי קנין האדם להבל דמה ולא רצתה לפרש זה על כן לא נכתב טעם בשם השני והסוד המקובל בענין הבל גדול מאד :

(ג) ויבא קין מפרי האדמה מנחה והבל הביא גם הוא . הבינו האנשים האלה סוד גדול מהקרבנות והמנחות . וכן נח ורבותינו אמרו שגם אדם הראשון הקריב שור פר וזה יתמם פי המבהילים בטעם הקרבנות ועוד ארמוז בו עיקר גדול ברצון הקב"ה :

רש"י

אם ולאכה מנחתו: (ז) הלא אם תיטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך חטאך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך. ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו: (ח) ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת אולי ישוב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב דעת העליונה: השומר אחי. לשון תימה וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח: (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה (סנהדרין לז): מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא: (יא) אשר פצתה את פיה. לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה (ס"א הכל דבור אחד ממן האדמה ע"כ): (יב) נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד:

בראשית ד

ו וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃ ז הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ׃ ח וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי׃ י וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה׃ יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ׃ יב כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע

(מסורה: י"ג מלא"ם בתורה · י"ו מל' בסו' · ג'. ב'. ב' · ס' וכל א' מזה דכו' · ל' רפי · ב' וחסר · ג' חס' מלרע וסי' חילה דמיל' כוח' ג')

תרגום אונקלוס

לָךְ וּלְמָא אִתְכְּבִישׁוּ אַפָּךְ׃ ז הֲלָא אִם תּוֹטֵיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵק לָךְ וְאִם לָא תוֹטֵיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר דַּעֲתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב יִשְׁתְּבֵק לָךְ׃ ח וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן בְּהֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵיהּ׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יָדַעְנָא הֲנָטַר אָחִי אֲנָא׃ י וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם זַרְעָיָן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא׃ יא וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן אַרְעָא דִּי פְתַחַת יָת פּוּמַהּ וְקַבִּילַת יָת דְּמֵי אֲחוּךְ מִן יְדָךְ׃ יב אֲרֵי תִפְלַח יָת אַרְעָא לָא תוֹסִיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ

מסורה

גדול היופי. אנ"ך: חרה לך ב' דס' וסי' למה חרה לך. ההיטב חרה לך על הקקיון: הלוא י"ג מלאים בתו' וסימן כו' במסרה רבת': תשוקתו ב' ואתה תמשל בו. ועלי תשוקתו: אי ה' וסי' אי הבל אחיך. ואמר אי אלהימו. ועתה ראה אי חנית המלך. אי לזאת אסלח לך. ולרזנים אי שכר: צעקים ב' וחסר וסי' קול דמי. כי גרפים: תסף ג' חסר מלרע וסי' לא תסף תת. לא תסף עליו ולא תגרע. תסף רוחם יגועון: כחה ב' וסי' לא תסף תת כחה. אם כחה אכלתי:

תולדות אהרן ולמה נפלו. עקרים מג: הלוא אם תיטיב. ברכות סא יומא כב קדושין סא: לפתח חטאת. יומא כ קדושין ל וסא סנהדרין נא נדה ל: קול דמי. סנהדרין לו:

אבן עזרא

כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא במעלה בעצמות ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק: (ג) ויהי מקץ ימים. שעבד קין את האדמה הביא המנחה אל המקום שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב מבכורות צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים: (ד) וישע. על משקל ויחר לקין וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני כדרך סוד הקרבן ויתכן שירדה אש ודשנה מנחת הבל ולא מנחת קין ועל דעתי כי נקראת השנה תמימה ימים וכן כתוב ימים תהיה גאולתו בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה וכן מימים ימימה ופי' שנתים ימים ימים שלמים שנתים ואם נכתב שנתים יתכן שאינן שלימות מיום אל יום וכן עד חדש ימים שישוב החדש כאשר היה על כן אמרתי בפי' דניאל כי ימים אלף ומאתים ותשעים שהם ימים ולא שנים בעבור שהם במספר: (ז) הלוא. ופי' שאת על דעת מפרשים רבי' שאת עונך והנכון בעיני שאת פנים כי כתוב בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם אשא פניו וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום: חטאת רובץ. יש אומר שחטא תחת עון גם יש מפרשים לפתח הקבר ירבץ עונך ביו' הדין ויפרשו וי"ו תשוקתו על הבל וטעם למ' חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו ואחרים אמרו על היצר ואיננו כתוב ואל' אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת והיא הולכת עמך ויש אומרים לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו: ואליך תשוקתו. כי היצר ישוב אל משמעתך ברצונך גם יש בך כח למשול בו: (ח) ויאמר קין. הקרוב אלי שאמר לו כל ההוכחות שהוכיחו השם ושואלים נולדו ביום סגריר ישאלו איך הכהו ואין חרב וזאת שאלת תהו כי יהרגהו בידו בחנק ואלף עץ ואבן כמלאים: וטעם אי כמו איה ומלת איפה מורכב' ממלות שתים: (י) צועקים אלי. איננו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא אל דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירים והטעם כי שמע צעקת דמיו שנשפכו על האדמה והמתרגם אמר על בניו שהיו בכחו להולידם: (יא) ועתה ארור אתה מן האדמה שיבא לו חסרון מפאת האדמה שיזרע ויטע כי הוא היה עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע: (יב) וי"א כי ונד מקונן כמו לנוד לו ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה ארחיק נדוד ופי'

בעל הטורים

בעל הטורים צעקים ב' במסורה הכא צעקים אלי ואידך על כן הם צעקים וגו' ופרש"י התם מלמד שנגערע וסיה שותע תינוקות של ישראל ורומן בדמם וזה הוא קול דמי אחיך צעקים

רמבן

(ז) הלא אם תיטיב שאת. על דעת המפרשים שאת עונך ועל דעת ר"א שאת פניך כנגד למה נפלו פניך כי המתבייש כובש פניו למטה וכן ואור פני לא יפילון והמכבדו כאילו נושא פניו למעלה וזה טעם אולי ישא פני לא תשא פני דל. ועל דעתי אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך כי אתה הבכור וזה טעם למה חרה לך כי בבשתו מאחיו נפלו פניו ובקנאתו ממנו הרגו והנה אמר לו למה חרה לך על אחיך ולמה נפלו פניך ממנו הלא אם תטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך ואם לא תטיב לא עמו בלבד תבואך רעה כי לפתח ביתך חטאתך רובץ להכשילך בכל דרכיך ואליך תשוקתו שהוא ישתוקק להיות דבק בך כל הימים אבל אתה תמשול בו אם תחפוץ כי תטיב דרכיך ותסירנו מעליך הורהו על התשובה שהיא נתונה בידו לשוב בכל עת שירצה ויסלח לו: וטעם ויאמר קין אל הבל אחיו שנכנס עמו בדברי ריב ומצה להתגולל עליו ולהרגו לשון רש"י. ור"א אמר כי הקרוב אליו שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם ועל דעתי שהוא דבק עם ויהי בהיותם בשדה כי אמר לו נלא השדה והרג אותו שם בסתר ויתכן שנתכוון בו ההריגה שיבנה העולם ממנו כי חשב שלא יהיה לאביו זרע אחר עוד גם פחד שלא יהיה עיקר בנינו של עולם מאחיו שנתקבלה מנחתו:

(יא) ארור אתה מן האדמה יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא אשר פצתה את פיה והנני מוסיף לה קללה לא תוסף תת כחה לשון רש"י ואיננו נכון כי בכאן לא ארר האדמה בעבורו כאשר באביו אבל אמר שיהיה הוא ארור ממנה ופירש הקללה שלא תוסיף תת כחה אליו ושיהיה נע ונד בה ואמר כי תעבוד את האדמה כי בכל אשר תטרח בה לעבוד אותה כראוי בחרישה ועידור ובכל עבודה בשדה ותזרע אותה כהוגן לא תוסיף תת כחה לך אבל תזרע הרבה ותביא מעט וזו היא המארה כטעם והארותי את ברכותיכם ואמר כן כנגד אומנותו כי הוא היה עובד אדמה והנה ארר מעשיו. וזה טעם לא תוסף תת כחה לך שלא תתן עוד כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה בהיותך עובד אותה וכך פי' ר"א ויתכן שארור מן

ספורנו

לקלקול איזו תקנ' אין ראוי להצטע' על מה שעבר אבל ראוי להשתדל להשיג תקון לעתיד: (ז) הלא אם תטיב. עצמך ותשתדל להיות גם אתה לרצון: שאת. רום המעלה וההתנשאות רובץ לפניך ומוכן שיהיה לך: ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ. גם כן החטאת מוכן לפניך כי תוסיף על חטאתך פשע שכך דרכו של יצר הרע: ואליך תשוקתו. כי תפנה אליו למלאות תאותיו כאמרם ז"ל (סוכה פ' החליל) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום: ואתה תמשל בו. בידך להתקומם עליו בצלם אלהים כאמר' (שם) ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אינו יכול לו שנ' ה' לא יעזבנו בידו: (ח) ויאמר קין אל הבל אחיו. כמה חרה לו ונפלו פניו בגלל אחיו: ויהי בהיותם בשדה. שלא בפני אביהם ואמם: ויקם קין. בלי מריבה קודמת אז כמו וארב לו וקם עליו: (ט) אי הבל אחיך. באיזה מקום קברת אותו וזה אמר למען ישוב כי לא יחפוץ במות המת: לא ידעתי. חשב שהיתה השאלה מה היה לו מפני שלא דרש ה' להשיג נבואה או רצון כמו קודם לכן שחשב קין שלא ידע האל ית' בפרטים זולתי בדבקם בו: (יא) ארור אתה מן האדמה. מקולל ומהורחק מטובת האדמה: אשר פצתה את פיה. שנתחממה בה לכסות הריגת אחיך וכנגד זה לא תתחמם בה עוד כמו שנתחממה קודם לכן לצרכי חייך ולא הוצרך לפרש עונש הרוצח כי הדין מבואר בטבע על כל מזיק שכאשר עשה כן יעשה

אבן עזרא

(יג) ופי' גדול עוני מנשוא על דעת כל המפרשים שהוד' חטאו . ופי' נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב שכר והעונש יקראו הרע הבא בעבור העון והחטאת וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון ויגדל עון בת עמי והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה הפירוש הפסוק הבא אחריו . ופירוש פצת' פתחה וכן הבל יפצה פיהו : (יד) וטעם ומפניך אסתר שיש מקום יקבל כח ותראה בו גבורת השם ואם הכל מלא כבודו : (טו) שבעתים. עד שבעה דורות כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ומ"ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דברו ואמר כאור שבעת הימים : וטעם יקם שתלקח נקמתו וכן לא יקם והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות ואל תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים והנה שת אחיו חיה עם נח שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביהם כמו ישראל . ויש אומר כי האות קרן ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות עד שהאמין והכתוב לא גלה האות : (טז) בארץ נוד. קראו כן בעבור שהיה נע ונד : קדמת עדן . מזרח עדן והוא נפון מהגן . ונקרא שם העיר חנוך כשומרון על שם שמר וכן מצרים . ולמך ששי לקין ושביעי לאדם

רש"י

(יג) גדול עוני מנשוא בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון (ב"ר) : (טו) לכן כל הורג קין . זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו : שבעתים יוקם . איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתו ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו התחלת מקרא לשון גערה הוא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו (שמואל ב ה) ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצינור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא דוד אל תוך הבית . המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר : וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו (ס"א ד"א כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא היה ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו היה פחדתי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וכו' ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני מיד וישם ה' לקין אות החזיר מוראו על הכל) : (טז) ויצא קין . יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה : בארץ נוד . בארץ שכל הגולים נדים שם : קדמת עדן . שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהיה אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנא' (דברים ד) אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש . ד"א בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו : (יז) ויהי . קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך : (יח) ועירד ילד . יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה ניסטר"א בלעז וזריעת תולדות האיש אינזינירא"ר בלעז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל

מקרא

וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־ ל' ומ"ל. ל'
יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ
אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ ל'
אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה ב'
כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה ב'
לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם ז'
יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ
כָּל־מֹצְאוֹ׃ טז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה ז' הס'
וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע ל' ומ"ל
קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ
וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם ד'
בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃ יח וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד ג' ר"פ
וְעִירָד יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל ל'. ל'
יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד

תרגום אונקלוס

מְטַלְטֵל וְגָלֵי תְּהֵי בְּאַרְעָא׃
יג וַאֲמַר קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי
חוֹבִי מִלְמִשְׁבַּק׃ יד הָא
תָרֵכְתָּא יָתִי יוֹמָא דֵין מֵעַל
אַפֵּי אַרְעָא וּמִן קֳדָמָךְ לֵית
אֶפְשַׁר לְאִטַּמָּרָא וָאֱהֵי
מְטַלְטַל וְגָלֵי בְּאַרְעָא וִיהֵי
כָּל דְיִשְׁכְּחִנַּנִי יִקְטְלִנַּנִי׃
טו וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּכֵן כָּל
דְיִקְטוֹל קַיִן לְשַׁבְעָא דָרִין
יִתְפְּרַע מִנֵּיהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן
אָתָא בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל
יָתֵיהּ כָּל דְיִשְׁכְּחִינֵּיהּ׃
טז וּנְפַק קַיִן מִן קֳדָם יְיָ
וִיתֵיב בְּאַרְעָא גָלֵי וּמְטַלְטֵל
דַּהֲוַת עֲבִידָא עֲלוֹהִי
מִלְּקַדְמִין בְּגִינְתָּא דְעֵדֶן׃
יז וִידַע קַיִן יַת אִתְּתֵיהּ
וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יַת חֲנוֹךְ׃
וַהֲוָה בָּנֵי קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא כְּשׁוּם בְּרֵיהּ חֲנוֹךְ׃ יח וְאִתְיְלִיד לַחֲנוֹךְ
יַת עִירָד וְעִירָד אוֹלִיד יַת מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּאֵל אוֹלִיד יַת מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל אוֹלִיד

אסתר ב' וסי' הן גרשת אתי היום . אז מפניך לא אסתר . ואחד ואסתר ממנו : מצאי ב' חסר וסי' הן גרשת אותי . כי מצאי מצא חיים : שבעתים ו' וסי' לכן כל הורג קין. כי שבעתים יקם קין . ואור החמה. אמרות ה' אמרות. והשב לשכנינו שבעתים. ונמצא ישלם : יקם ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' קין קין . לא יקם כי כספו הוא . קדמא' קמץ :

תולדות אהרן גדול עוני. סנהדרין קא ערובין טו עקידה שער נז עקרים מד (פאס טו) : הן גרשת . עקידה שער נז : והייתי נע ונד . סנהדרין לז : והיה כל . נדרים מא : וישב בארץ . סנהדרין לז :

בעל הטורים מצאי ב' במסורה הכא ואידך כי מצאי מצא חיים וזה הוא שאמרו הכמינו ז"ל למיימינים בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא וזהו והיה כל מוצאי יהרגני

ספורנו

יעשה לו : (יג) גדול עוני מנשוא . אחר שראה שהאל ית' משגיח בפרטים בהחלט חשב שידע בלי ספק שאינו שב מחטאו בהיותו מההרע אלא מפני העונש וזה אחר ההפצר שהעיד בו האל יתברך לשוב בתשובה והוא מרה ובזה אמר שלא היתה לחטאו תקות תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנענש עתה כענין שאול בדבר עמלק באמרו לשמואל חטאתי אחר ההפצר וההערה שהעירהו שמואל לשוב מחטאתו ושנענש כאמרו וימאסך ממלך : (יד) והיה כל מוצאי יהרגני . ויהיה העונש גדול מאד ממה שגזרת : (טו) כל הורג קין שבעתים יוקם . אני אומר לכל מי שהוא מוכן להרוג קין שאני גוזר שתהיה הנקמה על חטאו שבעה פעמים פעמים כי המוכן להרוג יקרא הורג כאמרו ואכרים להוציא אל הורג בניו . חולת שבעתים תורה שבע פעמים שתי כפעמים כמו ונמצא ישלם שבעתים . גזר אם כן שעל זאת הרציחה שהיתה דם אחיו ומהלית המין האנושי או שליפיתו תהיה הנקמה כרוצח שבע פעמים כפולים בזה האופן שיחיה משך זמן ו' דורות : נע ונד . שהם חיים רעים כמו המות או יותר ממנו כאמרו אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו

רמבן

מן האדמה שלא תתן היא מעצמה כחה אליו תאנה וגפן לא יתנו חילם באחוזתו ועץ השדה לא יתן אליו פריו וחזר ואמר גם כן כי תעבוד אותה לחרוש ולזרוע לא תוסף תת כחה לך כאשר בתחלה והנה הן שתי קללות באומנתו והשלישית שיהיה נע ונד בה והטעם שלא ינוח לבו ולא ישקוט לעמוד במקום אחד ממנה אבל יהיה גולה לעולם כי עונש הרוצחים גלות וטעם אשר פצתה את פיה לאמר אתה הרגת את אחיך וכסית את דמו באדמה ואני אגזור עליה שתגלה את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בה ובכל אשר תכסה בה כגון הזריעה והנטיעה וזה עונש כל שפיכות דם בארץ כענין שכתוב כי הדם הוא יחניף את הארץ ותנופת הארץ מארה בפירותיה כענין מהיותם באו אל ערימת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשוב חמשים פורה והיתה עשרים : (יג) גדול עוני מנשוא . בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון לרש"י מבראשית רבה והנכון בפשט שהוא וידוי אמר אמת כי עוני גדול מלכלכות וצדיק אתה ה' וישר משפטיך אע"פ שענשת אותי הרבה מאד והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד הנה אנכי מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי ומפניך אסתר כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני ואתה בחסדיך הרבים לא חייבת אותי מיתה והענין שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום יהרגוני החיות כי סר צלך מעלי הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו רק בשמירת עליון עליו ומפני שאמר וישם ה' לקין אות ולא אמר ויתן לו השם אות או ויעש יורה שהשם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא ובב"ר אמרו כענין זה רבי אבא אמר כלב מסר לו כי מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו ולמקום שיפנה הכלב ללכת ידע כי שם צוה לו השם ולא יהרג מב"ח הזכירו בו החכמים אות נבוה כראוי לו אבל הכוונה שהיה עמו האות תמיד להורות לפניו הדרך שילך בה כי כן לשון וישם : וטעם

אֶת־לָמֶךְ׃ יט וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים חמישי
שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה׃
כ וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי ל'
יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה׃ כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל
הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃ ב' א' חס'
כב וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן
לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת ל' חס'
תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה׃ כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ ו' ששי
לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי חד מן כ"ו דכל חד וחד ני' דכוות'
לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי ב' נסים. ב'
לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי׃ כד כִּי שִׁבְעָתַיִם ב'. ל'
יֻקַּם־קַיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה׃

יַת לָמֶךְ׃ יט וּנְסֵיב לֵיהּ לֶמֶךְ
תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חֲדָא עָדָה
וְשׁוּם תִּנְיֵתָא צִלָּה׃ כ וִילֵידַת
עָדָה יַת יָבָל הוּא הֲוָה
רַבְּהוֹן כָּל דְּיָתְבֵי מַשְׁכְּנִין
וּמָרֵי בְעִיר׃ כא וְשׁוּם אֲחוּהִי
יוּבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן כָּל
דִּמְמַנַּן עַל פּוּם נִבְלָא דִּידְעֵי
זְמַר כִּנּוֹרָא וְאַבּוּבָא׃
כב וְצִלָּה אַף הִיא יְלֵידַת יַת
תּוּבַל קַיִן רַבְּהוֹן דְּכָל יָדְעֵי
עֲבִידַת נְחָשָׁא וּפַרְזְלָא
וַאֲחָתֵיהּ דְּתוּבַל קַיִן נַעֲמָה׃
כג וַאֲמַר לֶמֶךְ לִנְשׁוֹהִי עָדָה
וְצִלָּה שְׁמַעַן קָלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ
אֲצִיתָא לְמֵימְרִי לָא גַבְרָא
קְטָלִית דִּבְדִילֵיהּ אֲנָא סָבֵיל חוֹבִין וְאַף לָא עוּלֵימָא חַבְּלִית דִּבְדִילֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי
זַרְעִי׃ כד אֲרֵי שִׁבְעָא דָרִין אִתְלִיאוּ לְקַיִן הֲלָא לְלֶמֶךְ בְּרֵיהּ שִׁבְעִין וְשִׁבְעָא׃

כשם ד' וסי' כשם בנו חנוך. כשם דן אביהם דיהושע. כשם הגדולים. והברו: ויולד ג' וסי' ויולד לחנוך את עירד. ויולד ליוסף. ויולד לאהרן: ומקנה ו' ג' פתחין וג' קמצין וסי' ותלד עדה ומקנה רב. רכוש ומקנה. ויהי לו מקנה צאן. ותתם השנה. וערים עשה לו ומקנה צאן ובקר. ב' קדמאי פתחין: תובל ו' פתחין וסי' וצלה גם היא ב' בפסוק. ושמתי בהם אות. יון תובל. ראש משך ותובל. לרקמות תובל: האזנה ב' וסי' נשי למך: בנות בוטחות: וילד ב' וסי' וילד לחברתי. וילד זקוני':

רש"י

הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אנייירדי"ר: (יט) ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא למדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. (ב"ר) כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין (ס"א אינו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפי' איוב (איוב כד) רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה על שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (ס"א ממאכלו) עדה תרגום של סורה: צלה. היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם בב"ר: (כ) אבי יושב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות ויושבי אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה צאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר. ומדרש אגדה בונה בתים לע"א כמה דאת אמר (יחזקאל ח) סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לע"א: (כב) תובל קין. תובל אומנתו של קין תובל לשון תבלין תובל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים: לוטש כל חורש נחשת וברזל. מחדד אומנות נחשת וברזל כמו (איוב טז) ילטוש עיניו לי. חורש אינו לשון פועל אלא לשון פועל בגרי שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח בב"ר: (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי. פצע. מכת חרב או חץ מקאדור"ה בלשון לעז: (כד) כי שבעתים יוקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון ריבוי שביעיות אחז לו כך דרש רבי תנחומא. ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזירה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו עד שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כ"ש שיתלו לי שביעיות הרבה. וזהו ק"ו של שטות אם כן אין הקב"ה גובה את חובו ומקיים את דברו:
וידע

אבן עזרא

לאדם. וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות כי אילו היינו יודעים כל לשון הקדש מאין נוכל לדעת כל נקודות כטעם משה ויששכר ופי' אבי ראשון וכמוהו אב גם אביב ולעולם לא יסמך כי אם ביו"ד ואחיו את: (כא) כנור ועוגב. מיני כלי נגינות והיא חכמה גדולה: (כב) לוטש. כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את מחרשתו. ודע כי ויאמר למך מאוחר בפרשה וכבר הזכרתי כמוהם שנים וכמוהו ויקח האיש נזם זהב וכן אמור אל בני ישראל אתם עם קשה עורף וכן ואתחנן והטעם כאשר אמרו חכמינו כי עדה וצלה נמנעו כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין ויהרגו או ימותו ועל כן אמר למך לנשיו אני הוא באמת השביעי ואם יפצעני אדם שהוא גדול או ילד יעשה לי חבורה אז הרגתיו. ומלת הרגתי תמורות אהרוג וכמוהו נתתי כסף השדה אשר לקחתי מיד האמורי ורבי' כמוה'. ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעי' ושבעה בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא נשאר לקין שם
מחמס

רמבן

וטעם ויצא קין מלפני ה' כי עוד לא עמד לפניו לעולם כטעם שאמר ומפניך אסתר וטעם וישב בארץ נוד שלא הלך בכל העולם אבל באותה הארץ ישב נודד תמיד לא ינוח במקום ממנה כלל ונקראת ארץ נוד על שמו לעולם: וטעם ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך כי מתחלה היה חושב להיות ערירי בעונו ואחרי שנולד לו זרע החל לבנות עיר להיות בנו יושב בה ובעבור כי הוא ארור ומעשיו לא יצליחו קראו חנוך להגיד כי לא בנאה לעצמו כי הוא אין לו עיר ומושב בארץ כי נע ונד הוא אבל יהיה הבנין לחנוך וכאילו חנוך בנאה לנפשו ומפני שלא אמר ויבן עיר כאשר אמר ויבן את נינוה ויבנו בני גד ובני ראובן את דיבון יורה כי היה כל ימיו בונה העיר כי מעשיו ארורים ובנה מעט בטורח ועמל וינוע וינוד מן המקום ההוא ויחזור שם ויבנה מעט ולא יצליח את דרכיו ונכתבו תולדות קין ומעשיו להודיע כי השם ארך אפים והאריך לו כי הוליד בנים ובני בנים והזכיר כי פקד עון אבות על בנים ונכרת זרעו ורבותינו אמרו שחיה שנים רבות ומת במבול ולא הוריד שיבתו בשלום שאול רק ראה בהכרת הוא וכל זרעו אתו והקרוב כי לא היו תולדותיו רק ששה דורות עד המבול והיו בתולדות שת שני דורות יותר או שלא היה צריך לספר בהם וספר באלה מי היו המתחילים בבנין הערים ובמרעה האהלים וחכמת הנגון ומלאכת המתכות וכתב תוכחת למך עם נשיו להגיד כי הוליד הוא אך בניו נכרתו טרם הולידם:

(כב) **לוטש** כל חורש נחשת וברזל. והוא היה לוטש וחורש כל נחשת וברזל יאמר כי הוא היה מחדד וחורש כל מלאכת נחשת וברזל וכמוהו כל תשא עון וקח טוב ועל דעת אונקלוס דבק בכתובים הראשונים הוא היה אבי לוטש כל חורש נחשת וברזל: ואחות תובל קין נעמה. כאומר ונולדה לו אחות ושמה נעמה וכן ואחות לוטן תמנע ואת מרים אחותם ושם אחותו מעכה ובב"ר י"א אשתו של נח היתה ולמה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נעים ונעימים נתכוונו לומר שהיה לה שם בדורות ההם כי היתה צדקת והולידה צדיקים ולכן יזכירנה הכתוב ואם כן נשאר לקין זכר מעט בעולם ואם נאמר שאינה האשה שהוליד נח ממנה שלשת בניו א"כ אין בזה טעם להזכירה ומדרש אחר לרבותינו שהיא האשה היפה היא מאד שממנה טעו בני האלהים והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם כמו שמוזכר בפרקי רבי אליעזר ואחרים אמרו כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי וממנה נולדו השדים כי כן ימצאו שמה בכתבי שמושי השדים והכתוב ירמוז ויקצר בתעלומות כאלה:

(כג) **ויאמר** למך לנשיו. סמכו המפרשים בענין הכתוב בזה על דעת אונקלוס שפירש לכן כל הורג קין שבעתים יקם כי לשבעה דורות יוקם ממנו ולא עתה כי השם האריך אפו ממנו והנה נשי למך פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים לקין והוא נחם את נשיו שהשם יאריך לו
עוד

ספורנו

הניעמו בחילך ובסוף יהרג בדור השביעי כמו שקרה לו ע"י למך כפי מה שבא בקבלה: (כג) שמען קולי נשי למך. נועק עלי יגון: אמרתי. שאספר לערי: הרגתי לפצעי. סבלתי בעצמי ממש שהיה ההרוג אבי: וילד לחבורתי. שהיתה החבור' בעצמי ממש במה שהיה ההרוג בני: (כד) ולמך שבעים ושבעה. שיהיה הצער שאצטער על זה כל ימי הרבה יותר מן הצער שהצטער קין על היותו נע ונד וזה כי הצטער למך כל ימיו
שהרג

אבן עזרא

מחמס אחיו . וטעם תחת הבל במקומו : ודקדוק הוחל מפעלי הכפל ולולי היות החי"ת מהגרון היה נדגש והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל ואילו היה מחילול היה השם סמוך אל המלה : (א) זה ספר תולדות אדם . הבנים ובני בנים שהוליד רק הוא לא הולידוהו אב ואם רק בדמות אלהים נעשה . ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו כצלמו שנתן בו השם כח תולדות להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם הבל גם קין במבול והזכיר הריגת קין להראות צדקת השם ואם האריך אפו הענישו בסוף כטעם ונקה

רש"י

(כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידה מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו בב"ר : (כו) אז הוחל . לשון חולין לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות : (א) זה ספר תולדות אדם . זו היא ספירת תולדות אדם ומדרש אגדה יש רבים : ביום ברוא וגו' . מגיד שביום שנברא הוליד: (ג) שלשים ומאת שנה . עד כאן פירש מן האשה (ב"ר) :

ויתהלך

כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל כִּי הֲרָגוֹ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ס

ה א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ׃ ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃ ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ ד וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃

י'. ד' י"א · כלס מ"ג. ל' · כ' · ומד בכנרלס · ל'. ג' · ג' חס'

כה וִידַע אָדָם עוֹד יַת אִתְּתֵיהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יַת שְׁמֵיהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמַרַת יְהַב לִי יְיָ בַּר אוֹחֲרָן חֲלַף הֶבֶל דְּקַטְלֵיהּ קָיִן׃ כו וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְּנֵי אֲנָשָׁא מִלְּצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַּייָ׃ א דֵּין סְפַר תּוֹלְדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עֲבַד יָתֵיהּ׃ ב דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאִנּוּן וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן וּקְרָא יַת שְׁמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִיאוּ׃ ג וַחֲיָא אָדָם מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בִּדְמוּתֵיהּ דְּדָמֵי לֵיהּ וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ שֵׁת׃ ד וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת שֵׁת תַּמְנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין

ותקרא את שמו י' וסי' כו' במס' רבתא : שת ד' קמצין וסימן כו' במסר' רבתא : לי אלהים י"א וסי' כו' במסר' רבת' : מאת ג' חסרים וסי' אחרי הולידו את שת . אחרי הולידו את נח . ארץ ארבע מאת שקל : ויולד מלא כולהו . כולהו בטעם במ"א וישא לו יהוידע נשים שתים : בנים ובנות כל קרי' בנים ובנות במ"א ויולד בנות ובנים :

תולדות אחרן כי שת לי . יבמות סב : זה ספר . סנהדרין לח ע"ג ה עקרים מג (נדרים מא) : זכר ונקבה . ברכות סא ערובין יח מגלה ט' יבמות סא כתובות יח (יבמות ו) : ויחי אדם . ערובין יח : ויול' בדמותו . עקרים מג :

ספורנו

שהרג את קין זקנו והובל קין בנו כפי מה שבא בקבלה : (כו) אז הוחל לקרא בשם ה'. ואז התחילו צדיקי הדור לדרוש לרבים את שם ה' כענין ויקרא שם בשם ה' אל עולם כי הוצרכו להשיב דעות עובדי ע"ג שהתחילו אז כדברי רז"ל : ה (א) זה ספר תולדות אדם . זה ספור תולדות וקורות המין האנושי : בדמות אלהים עשה אותו . בעל בחירה לפיכך כשהכעיסו דורותיו לפני האל ית' נענשו : ויולד בדמותו כצלמו . שהיה צדיק מן הראשונים

רמבן

עוד שבעים ושבעה כי יתפלל לפניו כי הוא ארך אפים וירחם עליו או שהיה ק"ו של שטות כפי המדרש שהזכיר רש"י ואם כן יאמר לכן כל הורג קין לשבעתים יוקם ממנו ולא בימיו וזהו תרגומו של אונקלוס כל דיקטל קין לשבעה דרין יתפרע מיניה ואם כן היה ראוי שיהיה ויאמר למך לנשיו מוקדם ולפי דעתי אין טעם שבעתים לשבעה דורות כי לא תאמר המלה הזאת על השבעה הנפרדים רק על הכפל דבר אחד שבעה פעמים כמו מזוקק שבעתים ישלם שבעתים ואור החמה יהיה שבעתים כפול ומכופל שבעה חלקים אבל פירוש כל הורג קין כפשוטו שאמר השם לכן כל אשר יהרוג קין שבעתים יוקם ממנו כי מענוש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והתודתו לפני אבל ענין למך עם נשיו לא הזכירו הכתוב בביאור ונוכל לומר גם כן שהיו יראות מעונש שלא יהרג למך בעון אביו כי השם לא אמר לקין סלחתי לך רק שלא יהרג אבל יגבה הובו מזרעו ולא ידעו מתי וכן היה הדבר ולמך נחם אותם לאמר כי השם ירחם עליו כאשר רחם על קין כי הוא נקי כפים ממנו ונתפלל לפניו גם ישמע תפלתו אבל הנראה בעיני כי היה למך איש חכם מאד בכל מלאכת מחשבת ולמד לבנו הבכור ענין המרעה כפי טבעי הבהמות ולמד את השני חכמת הנגון ולמד את השלישי ללטוש ולעשות חרבות ורמחים וחניתות וכל כלי המלחמה והיו נשיו מתפחדות שלא יענש כי הביא החרב והרציחה בעולם והנה הוא תופס מעשה אבותיו בידו כי הוא בן המרצח הראשון וברא משחית לחבל והוא אמר להן אני לא הרגתי איש לפצעים ולא ילד לחבורות כאשר עשה קין ולא יעניסני השם אבל ישמרני מן ההריגה יותר ממנו והזכיר כן לומר כי לא בחרב וחנית יכול אדם להרוג כי בפצעים וחבורות שימות במיתה רעה יותר מן החרב ואין החרב גורם הרציחה ואין על העושה חטא :

ה (א) זה ספר תולדות אדם . אשר יזכיר בפרשה ולפי דעתי ירמוז לכל התורה כי כל התורה כולה ספר תולדות אדם עכ"א בכאן ספר ולא אמר ואלה תולדות אדם כאשר יאמר בשאר מקומות ואלה תולדות ישמעאל ואלה תולדות יצחק וכן כלן וטעם ביום ברוא אלהים אדם נמשך לפניו כי יתחיל באדם עצמו יזכיר בו שנברא מאין ולכך אמר ביום ברוא אלהים מאין האדם הזה הנזכר בדמות אלהים עשאו יפרש שהוא מעשה אלהים ובדמות אלהים והזכיר כי כאשר ברא אותו מאין כן ברא את אשתו ואמר ויברך אותם שנתן בהם כח תולדה להתברך לעד בבנים ובנות רבים מאד והכוונה לומר כי שהתולדות מברכת אלהים כי מהם לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן וטעם ויקרא את שמם אדם מפני ששם אדם כלל לכל המין האנושי הזכיר כי האלהים קרא הזוג הראשון בשם הזה מפני שכולם בהם בכח ועליהם הוא אמר זה ספר תולדות אדם וכתב רבינו שרירא הגאון שמסרו חכמים אחד לחברו הכרת פנים וסדרי שרטוטין מקלתן אמורין בסדר פסוק זה ספר תולדות אדם ומקלתן בסדר פסוק של אחריו זכר ונקבה בראם ואין מוסרים סתרי תורה ורזין אלא למי שרואין בו סימנין שראוי לכך אלו דברי הגאון ולא זכינו בהם :

(ג) ויולד בדמותו כצלמו . ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו וצלמו שאמר בו בדמות אלהים עשה אותו פירש כאן שאף תולדותיו היו כן באותו הדמות המעולה ולא אמר זה בקין והבל כי לא רצה להאריך בהם אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלית שלימות היצירה הגיד בשת כי היה כמוהו בכח וביופי :

(ד) ויהיו ימי אדם . אחרי הולידו את שת בעבור ארך חיי אלה הראשונים יפרוט ימיהם קודם הולידם וגם אח"כ ויכלול כלם בסוף עד הדורות שאחר המבול והסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות היה בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלוך וחסור כי עד המבול היו ימיהם בארך ההוא ויש מהם שחיו יותר מאדם ושם שנולד קודם המבול חיה שש מאות הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקלו בניו הנולדים אחר המבול ונתקצרו ימותם ושבו למאות ארבע ותראה שהיה זה בהם עד הפלגה וכאשר משל עליהם שנוי האוירות בהפלגה נתקצרו ימיהם כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו הימים בעם שבעים ושמנים שנה כאשר הזכיר משה רבינו בתפלתו אבל הצדיקים בדורות יראת ה' תוסיף בהם ימים כי פרעה תמה על יעקב והוא הפליגו בימי אבותיו כמו שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם ולא יכשר בעיני מאמר הרב שכתב במורה הנבוכים כי לא היה אורך השנים רק ביחידים האלה הנזכרים ושאר בני אדם בדורות ההם היו שנות חייהם השנים הטבעיים המורגלים ואמר כי היה החסרון הזה באיש ההוא בהנהגתו ומזונו או על דרך נס והנה אלה דברי רוח ולמה יהיה הנס הזה בשם

ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע
מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃
ס ו וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃ ז וַיְחִי־שֵׁת
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ח וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת׃ ס ט וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן׃ י וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ
שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃
ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃ יג וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר
שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃
ס טו וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ טז וַיְחִי
מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי
מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יח וַיְחִי־
יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃ יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־
יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃
כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כג וַיְהִי כָּל־
יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ
מֵאוֹת שָׁנָה׃ כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־

ז' ככר
ס"ל נ"ע ה' בטעם
כל אורייתא חסר
ז' כענין
כל אורייתא חסר
ה' בטעם
ו' מקפים כענין
ג' ר"פ
ג'

וּבְנָן׃ ה וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי אָדָם
דַּחֲי תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין
שְׁנִין וּמִית׃ ו וַחֲיָא שֵׁת
מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד
יַת אֱנוֹשׁ׃ ז וַחֲיָא שֵׁת בָּתַר
דְּאוֹלִיד יַת אֱנוֹשׁ תַּמְנֵי
מְאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ ח וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי
שֵׁת תְּשַׁע מְאָה וְתַרְתֵּי
עַסְרֵי שְׁנִין וּמִית׃ ט וַחֲיָא
אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד
יַת קֵינָן׃ י וַחֲיָא אֱנוֹשׁ בָּתַר
דְּאוֹלִיד יַת קֵינָן תַּמְנֵי מְאָה
וַחֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ יא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי
אֱנוֹשׁ תְּשַׁע מְאָה וַחֲמֵשׁ
שְׁנִין וּמִית׃ יב וַחֲיָא קֵינָן
שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת
מַהֲלַלְאֵל׃ יג וַחֲיָא קֵינָן
בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת מַהֲלַלְאֵל
תַּמְנֵי מְאָה וְאַרְבְּעִין שְׁנִין
וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ יד וַהֲווֹ
כָּל יוֹמֵי קֵינָן תְּשַׁע מְאָה
וַעֲשַׂר שְׁנִין וּמִית׃ טו וַחֲיָא
מַהֲלַלְאֵל שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין
וְאוֹלִיד יַת יֶרֶד׃ טז וַחֲיָא
מַהֲלַלְאֵל בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת
יֶרֶד תַּמְנֵי מְאָה וּתְלָתִין
שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
יז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל
תַּמְנֵי מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ
שְׁנִין וּמִית׃ יח וַחֲיָא יֶרֶד
מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין שְׁנִין
וְאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ׃ יט וַחֲיָא
יֶרֶד בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת חֲנוֹךְ
תַּמְנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי
יֶרֶד תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין
וְתַרְתֵּין שְׁנִין וּמִית׃ כא וַחֲיָא
חֲנוֹךְ שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין
וְאוֹלִיד יַת מְתוּשֶׁלַח׃
כב וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא
דַּייָ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת
מְתוּשֶׁלַח תְּלַת מְאָה שְׁנִין
וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ כג וַהֲוָה
כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ תְּלַת מְאָה
וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין׃
כד וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא

רשי

(כב) ויתהלך חנוך. לדיק היה וקל (ס"א וקנל) בדעתו לשוב להרשיע. לפיכך מיהר הקדוש ברוך הוא וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: (כד) כי לקח

ויהיו כל ימי ז' בענין וסי' ויחיו כל ימי אדם. ויהיו כל ימי שת. ויהיו כל ימי אנוש. ויהיו כל ימי קינן. ויהיו כל ימי מהללאל. ויהיו כל ימי ירד. ויהיו כל ימי מתושלח: ויחי שת ה' בטעם. וסי' שילנ"ע שת. ירד. למך. נח. עבר: ויתהלך ג' וסי' ויתהלך חנוך את האלהים. וחברו. ויתהלך בתוך אריות: ויהי כל ימי ג' בענין וסי' ויהי כל ימי חנוך: ויהי כל ימי למך. ויהי כל ימי חנוך:

תולדות אהרן ויתהלך חנוך. עקידה ש"ג שער ק':

רמבן

בהם והם אינם נביאים ולא לדיקים וטובים לעשות להם פס אף כי דור אחר דור ותיקון ההנהגה והמזון איך תאריך ימיהם כפלי כפלים מכל הדור ההוא ויתכן שיהיו גם כן האחרים מתנהגים בטוב ההנהגה ההיא ותאריך לכלם או לרובם ואיך לא תגיע החכמה בהנהגה הטובה ההיא לאחד מכל בני נח אחר המבול אבל היה בהם קלת מחכמת אבותם. והיא מתמעטת והולכת דור אחר דור:

אבן עזרא

ונקה לא ינקה: חנוך בן ירד. נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח וי"ת התהלך נח כמו הרגיל: כי

ספורנו

הראשונים כי גם הבל לא הקריב עד שקדמו קין: (כב) ויתהלך חנוך את האלהים. התחלך כדרכו

הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃
כה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃
כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
כז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃
כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃
כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְהוָה׃
ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃
לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃
ו א וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃
ב וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃
ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא

דַּייָ וְלֵיתוֹהִי אֲרֵי לָא אֲמֵית יָתֵיהּ יְיָ׃
כה וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח מְאָה וּתְמָנַן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת לָמֶךְ׃
כו וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃
כז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע שְׁנִין וּמִית׃
כח וַחֲיָא לֶמֶךְ מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלֵיד בַּר׃
כט וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין יְנַחֲמִנַּנָא מֵעוֹבָדַנָא וּמִלֵּאוּת יְדַנָא מִן אַרְעָא דִּי לַטְיַהּ יְיָ׃
ל וַחֲיָא לֶמֶךְ בָּתַר דְּאוֹלֵיד יָת נֹחַ חֲמֵשׁ מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃
לא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ שְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית׃
לב וַהֲוָה נֹחַ בַּר חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד נֹחַ יָת שֵׁם יָת חָם וְיָת יָפֶת׃
א וַהֲוָה כַּד שָׁרִיאוּ בְּנֵי אֲנָשָׁא לְמִסְגֵּי עַל אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא אִתְיְלִידוּ לְהוֹן׃
ב וַחֲזוֹ בְּנֵי רַבְרְבַיָּא יָת בְּנָת אֲנָשָׁא אֲרֵי שַׁפִּירָן אִנּוּן וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין מִכֹּל דִּי אִתְרְעִיאוּ׃
ג וַאֲמַר יְיָ לָא יִתְקַיַּם דָּרָא בִּישָׁא הָדֵין קֳדָמַי לְעָלַם בְּדִיל דְּאִנּוּן

רש"י

לקח אותו. לפני זמנו כמו (יחזקאל כד) הנני לוקח ממך את מחמד עיניך: (כח) ויולד בן. שממנו נבנה העולם (ב"ר): (כט) זה ינחמנו. ינוח ממנו את עצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם: (לב) בן חמש מאות שנה. א"ר יודן (בב"ר) מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לחמש מאות שנה אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעיינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות (ישעיה ס"ה) ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה: את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא בתחילה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו' ב"ר: (ב) בני אלהים. בני השרים והשופטים דבר אחר בני אלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבים בהם כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים (שמות ד) ראה נתתיך אלהים (שם ז): כי טבת. אמר רבי יודן (בב"ר) טבת כתיב כשהיו מטיבין אותם מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה: מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה (ב"ר): (ג) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעלם. לאורך ימים הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בשנו"ל כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואף על פי כן אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה. כיוצא בו (שופטים ה) עד שקמתי דבורה כמו שקמתי. וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו

אבן עזרא

(כד) כי לקח אותו אלהים. מת וכן קח נא את נפשי הנני לוקח ממך את מחמד עיניך ואחר כך פירש מה היה ותמת אשתי וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה ולא מיתת והטעם אשר כתוב בדברי אסף ואחר כבוד תקחני וכן במזמור בני קרח אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה והמשכיל יבין: (כט) וטעם זה ינחמנו ממעשינו. שידע על יד אדם כי נביא היה כי על יד זה הנולד תחיה האדמה או ראו זה בדרך חכמה וכן היה כי על ידו נתקיים העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב גם יתכן שנקרא שמו נח כמו ירובעל אחר שעבד האדמה והצליחה ונח הפך העצבון והטעם זה ינחמנו וננוח מעצבון ידינו גם נחמה מנוחה מעצבון הלב כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות והעד ירבשת וירבעל והשואלים מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באדם ויולד בנים ובנות וכן כלם: (א) ומלת החל מתחלה והוא מבנין הפעיל: לרב. שם הפועל: (ב) בני האלהים. בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהים ויש אומרים כי האלהים במקום הזה קודש והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם בנים אתם ויש אומרים כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת נמשלת לכל אחד והתולדת כתולדת על כן יצאו מהם גבורים ויתכן שלקחו הנשים גם בחזקה: (ג) לא ידון רוחי. יש אומר שהוא כמו וישב חרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן והעד אחרית רוחי רק יהיה ידון פירש אחר כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא מנחי העין וכמוהו גלא ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו וישב העפר והוא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: בשגם. השי"ן כמו שככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתו היתה וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור זה החמס ועוד בעבור שהאדם בשר והוא יגיע עד עת ויחסר כאשר יגלה העשוי

ואיננו י"ב וסי' כו' במסרה רבתא: ושמונים ו' מלאים וסי' ויחי מתושלח. ותשקוט הארץ דאהוד. ויהי בשמנים שנה וארבע מאות. ויך במחנה אשור דמלכים. ואם בגבורות. בהראותו את עושר. וכל ד"ה דכוו' במ"א ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמנים: זה ה' מילין בתרי טעמי בתלשא גדולה וגריש וסי' זה. קרבו. שובו. ולאלה. זאת. והקורא יטעים הגריש קודם התלשא אף על פי שהתלשא גדולה עומדת בראש התיבה קדמא דגרישין בתרא דתלשא וסי' כי תכלה לעשר: ידינו ו' מלאים וסי' זה ינחמנו. ידינו לא שפכה. רפו ידינו. אשור לא יושיענו. ויהי נעם ב' בפסוק. וילדו ה' וסי' כו'

תולדות אהרן זה ינחמנו. סנהדרין קיג: ויהי נח בן. סנהדרין סט: ויהי כי החל. מגילה דף י בתרא יז: ויאמר ה' לא. סנהדרין קו וקח ספר הזוהר סוף אדרת נשא כל הפרשה (סנהדרין כז): בשגם הוא. חולין קלט (נזיר נו):

בעל הטורים שנה בשמים עד"י בגימטריא חנו"ך. ושדי בגימטריא מיטטרון שלקח הקב"ה א' מאותן של קודם דור המבול ואחד של אחר דור המבול. דהיינו חנוך ופנחס ושעלם לשמים מיעידו עליו ובתר בחנוך שהיה דור שביעי שהקב"ה חפץ בשביעיות. וכן משה שהיה שביעי לאבות כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים:

ספורנו

בדרכיו להטיב לזולתו בצדקה ותוכחת: (כט) זה ינחמנו. התפלל שזה ינחמנו בהמציאו מנוחה ממעשינו' כי מלת נח תורה מנוחה כמו ונוח מאויביה': ד (ג) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר. אינו ראוי שלעולם יהיה מדון לפני ופתחון פה לחלוק

רמב"ן

ד (א) ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה. כאשר הזכיר הכתוב נח ובניו ורצה להתחיל בענין המבול אמר כי מיד כאשר החלו בני האדם לרוב החלו לחטוא ועמדו בחטאם ימים רבים עד שהיה נח בן ד' מאות ושמנים שנה ואז גזר עליהם הקב"ה שלא ידון רוחו בהם לעולם אבל יאריך עוד להם שנים עד שתתמלא סאתם כי כן משפטי האלהים: בני האלהים. בני השרים והשופטים לשון רש"י וכך הוא בב"ר אם כן יספר הכתוב כי הדיינין אשר להם לעשות המשפט ביניהם עושים החמס בגלוי ואין מונע אותם. כי טובות הנה כמו כי תראה חמור שונאך כי יקרא קן צפור לפניך כאשר הנה טובות יקחו אותן להם לנשים באונס וספר הכתוב החמס ואמר עוד מכל אשר בחרו להכנים הנשואות לאחרים אבל לא הזכיר הכתוב האיסור בהם בפי' ולא נגזר עליהם העונש רק על החמס לפי שהוא ענין מושכל אינו צריך לתורה:
(ג) בשגם הוא בשר כמו בשגם בסגול ופי' רש"י בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע מלפני מה אם יהיה אש או דבר קשה ואין בפי'

רש"י

והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם
מבול. ואת"ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם
ומאוחר בתורה (פסחים ו) כבר היתה הגזירה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד
נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם. יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון
אבל זה הוא נחלות פשוטו :
(ד) הנפילים. על שם שנפלו והפילו את העולם ובלשון עברים לשון ענקים הוא : בימים ההם. (ב"ר) בימי דור אנוש ובני קין: וגם אחרי כן. אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם : אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם : הגבורים. למרוד במקום : אנשי השם. אותם שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו ע"ש אבדן שנמוחו והותשו. דבר אחר אנשי שממון ששממו את העולם : (ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאילו היה מן העליונים היה ממרידן בב"ר : ויתעצב. האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה נתחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות (במדבר כג) ובן אדם ויתנחם (דברים לב) ועל עבדיו יתנחם (שמות לב) וינחם ה' על הרעה (שמואל א טו) נחמתי כי המלכתי כלם לשון מחשבה אחרת הם : ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו (שם ב יט) נעצב המלך על בנו. וזו כתבתי לתשובת אחרים אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו
והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל. אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין ברא"ם) בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם : (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי : מאדם עד בהמה. אף הם השחיתו דרכם (ב"ר) ד"א הכל נברא בשביל אדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו : כי נחמתי כי עשיתם. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים :

בראשית ו

בָּשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃
ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם
וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים
אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה
הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ
ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם
בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע
כָּל־הַיּוֹם׃ ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־
הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם
אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף
הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ ח וְנֹחַ
מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃ פ

קמ"ו אמצי"ה יחזקיה"ו

תרגום אונקלוס

בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא אַרְכָּא יְהִיב לְהוֹן מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם יְתוּבוּן׃ ד גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְאַף בָּתַר כֵּן דִּי יְעָלוּן בְּנֵי רַבְרְבַיָּא לִבְנָת אֱנָשָׁא וְיָלְדָן מִנְּהוֹן אִנּוּן גִּבָּרַיָּא דְּמֵעָלְמָא אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃ ה וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סַגִּיאַת בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל יִצְרָא מַחְשְׁבָת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא׃ ו וְתָב יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי עֲבַד יָת אָדָם בְּאַרְעָא וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתְבַּר תּוּקְפֵּיהוֹן כִּרְעוּתֵיהּ׃ ז וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת אֱנָשָׁא דִּי בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָּא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּנּוּן׃ ח וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ׃

ג' כמ"פ · ל' · ג' וא' הנשי מפטיר · סס · ד' דס' בלות · כ' דס' · ל' · ל' · כ' דס' · ל' · כ' · כ' · כ' · ג' ר"פ · ק"ע

מסורה

במסרה רבתא : בני האלהים ד' וסי' ויבאו בני האלהים. הנפלים היו בארץ. ויהי היום ויבאו וחברו : בחרו ג' קמץ ויקחו להם נשים. ובאשר לא חפצתי בחרו. ויראת ה' לא בחרו אנ"ך : הנפלים ג' ב' חסר וא' מלא וסי' הנפלים היו בארץ. ושם ראינו את. ב' בפסוק קדמאה דפסוק מלא : אחרי כן ג' במצעות פסוק וסי' וגם אחרי כן אשר יבואו בני האלהים. אחרי כן ישלח אתכם. אחרי כן יאכלו הקראים : וירא ה' ד' דס' באו' וסי' וירא ה' כי רבה. וירא ה' כי שנואה. וירא ה' כי סר לראות. וירא ה' וינאץ : וכל יצר ב' דס' וסי' וכל יצר מחשבות לבו. דע את אלהי אביך : אל לבו ב' בתו' וסימן ויתעצב אל לבו. וירח ה' את ריח הניחוח. וכל שאר אוריתא על לבו. וכל נביאים וכתובים אל להו במ"ב על לבו וסי' אות' זכר ה'. וישם דניאל את הדברים : מאדם עד בהמה כל בראשית וידבר ותהלים מאדם עד בהמה וכל אלה שמות וירמיהו מאדם ועד בהמה : ונח ג' ר"פ וסי' ונח מצא חן. ונח בן שש מאות שנה. ונח דניאל ואיוב :

תולדות אהרן וירא ה' כי. מגלה דף י סנהדרין קח : רק רע כל. סכה נב קדושין ל' בתרא יז : וינחם ה' כי. סנהדרין קח : ויתעצב אל. עקידה שער ט עיקרי' מב קיט : כי נחמתי. סנהדרין קח : ונח מצא חן. סנהדרין שם :

אבן עזרא

העשוי לעושה : והיו ימיו. יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר כן מצאנו מעט רק על הרוב ידבר ואין זה אמת כי הנה שם היה שש מאות וכל הדורות אחריו חיו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה והאמת מה שאמר המתרגם ארמית שנתן קץ לאדם כטעם ועוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו ואל תשים לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה והנה כתוב וימת תרח בחרן ואחריו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהיה יצחק בן חמש ושלשים שנה ורבים כמוהו : (ד) ופירוש נפילים שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם. וטעם אחרי כן אחר המבול והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים : (ו) וינחם ה'. ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלשון בני אדם כי המשחית מה שעשה יראה שניחם. וטעם ויתעצב אל לבו הפך ישמח ה' במעשיו כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו ויש אומרים כי וינחם כמו מתנחם לך להרגך ויפרשוהו ווער ואמרו כי לבו הוא הנביא ואילו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל והנה מצאנו שנקרא הנביא לב : (ז) ויאמר. אל לבו או אמירה למלאכים וי"א לנח והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו הכתוב למעלה (ח) חן. מגזרת רחמים וממנו תחנה ומשקלו קן ושניהם מפעלי הכפל וטעם מציאת חן כמו לא חסה עליך עין :

בעל הטורים הנפלים ג' אחד מלא ושנים חסרים הנפלים היו בארץ חסר ושם ראינו את הנפילים בני ענק מלא מן הנפלים חסר וזה סיחון ועוג כו' כדאיתא בנדה. סיחון ועוג בני שמחזאי ועזאל ונפלו מן השמים בימי דור המבול לכן כתיב כאן הנפלים היו בארץ חסר :

רמב"ן

בפי' הזה טעם או ריח ור"א פי' כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור החמס הזה ועוד בעבור שהאדם בשר ויגיע עד עת ויחסר והנה הוא כמו גם בשהוא בשר ומה צורך לטענה הזאת וידוע כי בשר המה ונגזר עליהם המיתה כי עפר אתה ואל עפר תשוב. והנכון בעיני כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ואיננו ראוי להיות רוח אלהים בקרבו והענין לומר כי האלהים עשה את האדם ישר להיותו כמלאכי השרת בנפש שנתן בו והנה נמשך אחרי הבשר ובתאוות הגופניות נמשל כבהמות נדמו ולכן לא ידון עוד רוח אלהים בקרבו כי הוא גופני לא אלהי אבל יאריך להם אם ישובו והנה זה כטעם ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב :
(ד) הנפלים לשון רש"י שנפלו והפילו את העולם וזה בבראשית רבה ובעלי הלשון אמרו שנקרא כן בעבור שיפול לב אדם עליו מפחדם וכן האימים : בימים ההם לשון רש"י בימי דור אנוש וגם אחרי כן שראו באבדן דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שלישו של עולם ולא נכנעו ללמוד מהם ורבי אברהם פירש גם אחרי המבול כי בני ענק היו ממשפחת בני האלהים ואם כן או תהיינה נשי בני נח מזרעם וידמו להם או שיודה במאמר הדורש בעוג שפלט מן המבול ויוסיף הוא שנמלט גם אחרים עמו והנכון בעיני כי אדם ואשתו יקראו בני האלהים בעבור שהיו מעשה ידיו והוא אביהם אין להם אב זולתו והוא הוליד בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות והיו האנשים האלה הנולדים ראשונים מאב ואם בשלמות

ספורנו

להלוך ולומר שאע"פ שהאדם ראוי לעונש רב במריו בשביל היותו בצלם ובדמות מ"מ ראוי גם כן לרחם עליו בשביל שגם כן הוא בשר מביא להטות לא צלם ודמות בלבד : והיו ימיו. יהיה לו לזמן לתשובה : מאה ועשרים שנה. שבין כך היה נח עוסק התיבה ומוכיח אותם ומתרה בם כדברי רבותינו ז"ל : (ד) הנפלים. היו בארץ בימים ההם שקבע להם האל ית' הזמן לתשובה : וגם אחרי כן. שלא שבו כלל : (ה) כי רבה רעת האדם. לשעבר : וכל יצר מחשבות לבו. לעתיד שלא היו שומעים למוכיח ואין לקוות שישובו : (ו) ויתעצב אל לבו. כי לא יחפוץ במות המת. והפך ישמח ה' במעשיו: (ח) ונח מצא חן. להציל גם בניו ובנותיו לא מפני שהיה ראוי לכך אבל על צד חנינה זכהו האל ית' לזה כאמרו ושלשת האנשים האלה בתוכם נח דניאל. ואיוב חי ה' אם בנים ואם בנות

בנות יצילו המה לבדם יגלו וזה כי לא למדו את דורם לדעת את ה׳ כאברהם מפה שמואל וזולתם כאמרם ז״ל עילם והם דניאל והביריו זכתה ללמוד ולא זכתה ללמד וכן נח אע״פ שהוכיח על המעשים המקלקלים ענין המדינות לא הורה אותם לדעת האל יתי וללכת בדרכיו אע״פ שהוא היה צדיק תמים בעיון ובמעשה כי אמנם הצדיק המצילים עצמו בלבד הוא ראוי שימלט עצמו בלבד אבל המצילים גם את זולתו הוא ראוי שימליט גם את זולתו כי בזה יש תקוה שיחזירם בתשובה כאמרם ז״ל (ברכות פרק מי שמתו) אם ראית ת״ח שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה שודאי עשה תשובה :

גדולה מן הגובה והחוזק כי נולדו בדמות אביהם ככתוב בשת ויולד בדמותו כצלמו . ויתכן שהיו כל בני הקדמונים אדם שת אנוש נקראים בני האלהים כי היו ג׳ האנשים האלה בדמות אלהים ואז הוחל לעבוד ע״ג והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון וכך אמרו בב״ר זה ספר תולדות אדם ואין הראשונים תולדות ומה הן אלוהות בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק אמר לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנטרנין וכאשר החל האדם לרוב ונולדו להם הבנות היו אלה בני הראשונים בחוזקם ולרוב תאותם היו בוחרים הנשים הטובות בעלות הקומה והבריאות וספר בתחלה כי יקחו אותם להם לנשים דרך חמס ואח״כ ספר כי יבאו דרך זנות אל בנות האדם שאינם באותה המעלה ולא יודע הדבר עד שיולידו בנים להם ויכירו כי אינם מבני שאר האנשים רק לבני האלהים האלה נולדו שהם גדולים מאד אבל הם נופלים מאבותם בגובה וכח כלשון לא נופל אנכי מכם והמה גבורים כנגד שאר בני האדם ואמר שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלימות שיולידו בבנות האדם נפילים וגם אחרי כן כי הנפילים עצמם יולידו נפילים מהם ופירוש אשר מעולם כי האנשים אחרי המבול כאשר ראו גבורים יזכירו אלה ויאמרו כבר היו גבורים מאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן וזה פשט הגון בפרשה הזאת אבל המדרש אשר לרבי אליעזר הגדול בפרקיו על המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים והוזכר בגמ׳ במס׳ יומא הוא הנאות בל׳ הכתוב יותר מן הכל אלא שיש צורך להאריך בסוד הענין ההוא :

(ו) וינחם ה׳ ויתעצב אל לבו . דברה תורה כלשון בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו בפשעיהם וענין אל לבו כי לא הגיד זה לנביא שלוח אלהים וכן הלשון במחשב כדרך לדבר אל לבו וזולתו ובב״ר בזה ענין נכבד במשל שהביאו מן הסרסור והארדיכל והוא סוד גדול לא ניתן ליכתב והיודעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים : ונח מצא חן בעיני ה׳ שהיו כל מעשיו לפניו נאים ונעימים וכן כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם כדרך ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר ותהי אסתר נושאת חן בעיני וגו׳ והזכיר זה כנגד מה שאמר בדורו שהיו כל מעשיהם לעצבון לפניו ית׳ ואמר בו שהיה לחן בעיניו ואח״כ ספר מדוע היה טוב לפני האלהים כי היה צדיק תמים :

האדרת אליהו על פרשת בראשית לסיומו רב הכמות מאד הוכרחנו להדפיסו בסוף הספר למען לא יתרחקו הפרשיות זו מזו הרבה :

ספר כלי יקר על פרשת בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ

מה שהתחיל התורה בבי״ת לפי שבכל ספר קהלת דמה שלמה המלך התורה לשמש שאין מהלכה כי אם בשלש רוחות כצורת הבי״ת הפתוחה לצפון ונתינתה ע״י משה שפניו כחמה . ואולי הטעם לפי שהיצה״ר המתנגד אל התורה בא מצפון והוא פורץ גדר התורה כמ״ש ואת הצפוני ארחיק מעליכם וכן הזהב אשר מצפון יאתה מתנגד אל התורה . על הרוב הם בורחים זה מזה כמ״ש טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך ואין כאן מקומו לדבר מזה יותר . ויתכן לפרש עוד על דרך בנאמר חכמה בנתה על כן התחיל חכמת התורה בבי״ת כי היא גברת הבית הכללי :

בראשית ברא אלהים . מן הראוי היה להתחיל התורה בשם אלהים עד שהוצרכו רז״ל לשנות לתלמי המלך ולכתוב אלהים ברא בראשית וע״ז נתנו המפרשים טעם לשבח לפי שמציאת השי״ת אי אפשר להשיג כי אם מצד דרכיו ופעולותיו ומעשה ידיו אשר ברא המה יעידון יגידון יתנו עדות נאמנה על מציאותו ית׳ לכך נקט תחלה בראשית ברא ואח״כ נודע אלהים . וקשה על זה דהו״ל למכתב ברא אלהים בראשית כי כל מה שיכול להקדים השם הדין נותן להקדימו שהרי אין מציאות השם תלוי בידיעת הדברים המוקדמים ביצירה אשר על זה מורה מלת בראשית לדעת רוב המפרשים . ועוד שבעל העקידה סמך פירוש זה על המדרש האומר ועטוך תרבני מלך ב״ו מזכיר שמו תחלה ואח״כ מעשיו אבל הקב״ה משהזכיר מעשיו הוא מזכיר שמו ויש להתבונן מהו ענותנותו בזה ומהו זה שאמר תרבני במה הרבה והגדיל אותנו . והקרוב אלי לומר כי רש״י רצה לתקן כל זה במה שאמר אין המקרא הזה אומר אלא דורשני בשביל התורה ועמו שנקרא ראשית כו׳ ר״ל לפי שאי אפשר להכיר מציאת הש״י כי אם ע״י התורה וישראל . ע״כ נקראו ראשית כי שניהם הקדמה לבא על ידם לידי הכרת מציאת הש״י כי התורה מפרסמת אמונת החידוש ואלהותו ית׳ . וישראל גם הוא ידע לפרסם מציאות הש״י מצד הקבלה שקבלו איש מפי איש עד אדם הראשון שראה את העולם הרב ובנוי והוא עד נאמן בחידוש העולם אשר הוא מופת על מחדשו ונתפשטה קבלה זו בזרע אברהם יצחק וישראל . ויש עוד דרך שלישי אבל אין כל אדם יכול לעמוד עליו והוא להכיר מציאת השם ית׳ מתוך החקירה וידיעת כל הנמצאים שבכל שלשה עולמות וזה סדרם . מתחילה צריך החוקר להתבונן במהות הנמצאי׳ שבעולם התחתון כי היא החקיר׳ הקלה שבעולם . ואחר ידיעת מהותם יתבונן גם במהות הנבראים שבעולם האמצעי . ומשם יעלה דרך סולם השתלשלות המדרגות לידיעת מהות העולם העליון . ומשם יעלה לידע ולהשיג כי יש אלוה נמצא רוכב על כולם אשר סדרם על זה האופן כמראה אשר ראה יעקב בארבע שליבות הסולם שהיה מוצב ארצה היינו השגת העולם התחתון . וראשו מגיע השמימה זהו העולם התיכון . והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו זהו העולם העליון . והנה ה׳ נצב עליו כי אז השיג על השלימות מציאת הש״י. אמנם דרך חקירה זו לא רבים יחכמו לבא בסוד אלוה מתוך היות האדם עובר בעמק עכור העולם החומרי הלזה על כן די לאדם כשישיג מציאותו ית׳ מצד הקבלה כאמור ומצד התורה כאמור . ועל זה אמרו רז״ל שהתחתונים מזכירין שמו ית׳ אחר שתי תיבות שנאמר שמע ישראל ה׳ . אבל העליונים אין מזכירין השם כי אם לאחר שלשה תיבות שנאמר קדוש קדוש ה׳ . לפי שהעליונים כח שכלם זך ונקי ונקל להם לעמוד על מהות חקירת שלשה עולמות אלו על כן אינן רשאין להזכיר השם כי אם אחר ג׳ קדושות דהיינו שיסכילו תחלה במהות כל נמצאי מטה ויציגו מקום מולאם וע״י זה יקדישוהו ית׳ למטה . ומשם יעלו להבין במהות הנמצאים שבעולם התיכון ויקדישוהו ית׳ להמליכו גם עליהם . ומשם יעלו להבין גם במהות עצמותם ומשם יעלו להשגת שמו יתברך על כן אין מזכירין השם עד אשר יקדישוהו תחלה בכל שלשה עולמות . אבל התחתונים שאין שכלם זך כל כך ואין כל אדם יכול לעמוד על החקירה זו כי רבה הוא על כן די להם לבוא לידי הכרת מציאת הש״י אחר שתי תיבות שמע ישראל כי שמע היינו לשמוע דברי התורה הזאת המפרסמת אלהותו ית׳ ישראל היינו הקבלה שנתפשטה בישראל מן אדה״ר עד אברהם שהיה מכריז ומפרסם אלהותו ית׳ כמו שפי׳ רש״י על פסוק ה׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי וממנו נתפרסם אלהותו ית׳ בכל זרע ישראל ויהודה כמ״ש נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו . לכך נאמר בראשית ברא ואח״כ אלהים רמז שלשתן כי בראשית היינו ישראל והתורה שנקראו ראשית וע״י הבריאה נודע אלהים והוא דרך ענוה שהקדים ברמז שם של ישראל לשמו ית׳ והוא באמת תפארת יקר וגדולה לישראל ע״כ נאמר וענותך תרבני . וי״א שענוה זו היא מה שנתעסק בתחילה בצרכי עולמו ואח״כ פרסם שמו יתברך :

אמר ר״י לא היה צריך להתחיל את התורה וכו׳ . אלא כדי שלא יאמרו האומות לסטים אתם כו׳ . וקשה ומה בכך אם יאמרו לסטים אתם וכי בעבור זה ישנה סדר התורה . תשובה לזה לפי שדבר זה גורם כפירה בעיקר כי יאמרו לית דין ולית דיין וכל דאלים גבר כי אילו היה לעולם מנהיג המסדר עניני מזלו ומזלא למה לא מיחה בכם כשלקחת׳ בזרוע דרך לסטיות ארצות ז׳ אומות . כי מטעם זה לא נחתם גזר דינן של דור המבול כי אם בעבור הגזל כמו שאמר גזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית כי מה שחטא זה גדול מזולתו אינו בעבור עצם החטא כי אם בעבור הרעה הנמשכת ממנו שהחוטא בגזל לא ישים אשם בנפשו ויאמר אין פשע כי אין אלהים שופטים בארץ ועל כן הוא חבר לאיש משחית ר״ל לדור המבול שנאמר בהם כי השחית כל בשר את דרכו כי גם המה כפרו בעיקר ואמרו מה שדי כי נעבדנו וגו׳ וזה הגלם לעשות חמס וגזל בארץ . ולפי שמניעת הגזל יסוד לכל האמונה על כן הקדימו הקב״ה והזהיר עליו במצוה ראשונה החדש הזה לכם כי שם נאמר משכו וקחו לכם צאן משלכם להוציא הגזול כן פירש בעל הטורים . וכן יצחק כשצוה להביא לו שני גדיי עזים אחד לעשות ממנו קרבן פסח אמר ועדה לי ציד פירש רש״י מן ההפקר ולא מן הגזל . ולפי שעשו לבבו לא כן ידמה כי אם לצוד ציד להביא אפילו מן הגזל ע״כ סבב הקב״ה שלא הביא כי אם יעקב שהיה נזהר בגזל . וכן שור שהקריב אדם הראשון אז״ל שהיה לו קרן אחד במצחו להורות שלפי שהיה אדם הראשון קרן אחד רצה לומר שהיה יחידי בעולם ולא היה גוזל משום בריה ע״כ נתקבל קרבנו . וכל זה כדי להרחיק הגזל והלסטיות המביא לידי כפירה ואפיקורסות . ומה שאר״י לא היה צריך להתחיל כו׳ אין הפי׳ שלא יכתוב בתורה כלל כל הסיפור שמבראשית עד החדש הזה לכם שהרי יש בו צורך גדול בסיפור חידוש העולם כי הוא מפרסם מציאות השם ית׳ וסיפור דור המבול מפרסם השגחתו ית׳ לשכר ועונש . מלבד מה שנכתבו בו כמה מצות אשר מן החי לנח ומילה לאברהם וגיד הנשה על ידי יעקב . אלא שרצה לומר מאחר שעיקר התורה למצותיה נתנה אם כן היה לו להתחיל התורה במצוה ראשונה וסיפור זה מבראשית עד החדש הזה לכם די בזה כשיקבענו בסוף התורה . על זה בא כמתרץ ואמר אילו היה כותב כן היה מעיקרא דדינא פרכא והיה בזה נתינת יד לפושעים לפקור על התורה ובקראו החדש הזה לכם כ״ש דפקר טפי ויאמרו ודאי משה בדא מלבו מצוה זו כי איך יצוה ה׳ בו על הגזל באמרו משכו וקחו לכם משלכם דווקא והרי אתם לסטים כי לקחתם ארצות ז׳ אומות ולא מיחה בכם ה׳ כי אולי לא יקרא התורה מראש ועד סוף . על כן הוצרך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא על ידי לסטיות לקחו כי אם בצדק ובמשפט זש״ה כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים מעשה ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו כי פיקר הגדה זו שהגיד כח מעשיו לעמו הכל היה כדי להורות שמעשה ידיו אמת ומשפט שהתורה והלוחות מעשה אלהים והצדיקים שנבראו בשתי ידים הכל באמת ומשפט שהוא מונע הלסטיות ונאמנים כל פקודיו הפקודים אשר פקד ה׳ על ארצות ז׳ אומות כי ברצונו ית׳ נתנה להם וברצונו ית׳ נטלה מהם ויפקד המלך ה׳ פקידים אחרים עליה . ולפי פשוטו הוצרך להתחיל התורה מבראשית לפרסם אמונת החידוש כי זה יסוד לכל התורה כי לו הונח שהעולם קדמון אין מקום לקבלת התורה הבאיה על יסוד שבחידה כל כן הוצרך להניח היסוד תחילה :

והארץ היתה תהו ובהו. מאי דהוה הוה ומה צורך בידיעה זו ונראה לומר לפי שמששת ימי בראשית והלאה אין הקב"ה משנה שום דבר מכמות שהיה ושפט הקב"ה שעל ידי מעשי הרשעים יחזור העולם לתוהו ובוהו כמו בדור המבול וכן בחורבן הבית כתיב ראיתי את הארץ והנה תהו והודיע לנו הכתוב שאם יקרה בזמן מן הזמנים שע"י מעשה הרשעים יחזור העולם לתהו לא יהיה נחשב שינוי בבריאה אלא יחזור העולם לכמות שהיה כי מטבעו להיות תהו ובהו וחשך וע"י מעשה הצדיקים עשה הקב"ה הפך טבעו וברא האור לצדיקים וע"י קלקול המעשים יחזור העולם לכמות שהיה ולא יהיה נקרא שינוי בבריאה כי תנאי התנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית ומטעם זה מיעט האור וגנזו לצדיקים כי לא אדם הוא ית' ויתנחם אלא לפי שאם רשעי' בחשך ידמו בעבור קלקול מעשיהם לא יהיה נחשב לשינוי בבריאה וזהו דעת המדרש בב"ר והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים כו' מה ראה בעל המדרש הזה להוציא הפסוקים מפשוטם. ולפי מה שפירשנו דברי מדרש זה מבוארים כי פשוטו נשאר במקומו והדרשה תדרש גם מפשוטו. ומה שמסיק שם ועדיין איני יודע באיזו מהם חפץ אם במעשיהם של רשעים כו' תמצא מבואר בחיבורי הקטן הנקרא אורח לחיים בדרש של ר"ה ויו"כ ע"ש:

ויאמר אלהים יהי אור. כתיב בפרשה זו ה' פעמים לשון אור וביום הרביעי כתיב ה' פעמים לשון מאור בתוספת מ"ם ויש בזה כוונה נפלאה וזה כי מצינו לרז"ל שאמרו אור שנברא ביום ראשון נגנז ואיתא למ"ד הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום רביעי ונראין שני מדרשי' אלו כסותרים זה את זה והאמ' אינו כן כי הכל מודים שאור של יום ראשון היה אור גדול ונגנז ואלו המאורו' שנתלו ביום ד' אינן עצם האור אלא קבלו אורם מן ניצוץ אור העליון שנברא ביום ראשון לכך הזכיר בו לשון אור כי הוא היה עצם האור אבל במאורות של יום רביעי הזכיר בכל ה' מאור בתוספת מ"ם להורות שקבלו אורם מן אור אחר גדול מהם כהוראת המ"ם ולפי זה אין המדרשים סותרים זה את זה כי אור הראשון נגנז לע"ה לצדיקים והמאורו' של יום ד' קבלו ניצוץ האור הראשון וא"כ ודאי הן הן המאורות כי החלק כלול בהכל ובזה מיושב גם כן מה שנברא ונגנז וזה פירוש יקר:

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. מה שלא נאמר יום ראשון לפי שארז"ל מזכירין מדת יום בליל' ומדת לילה ביום להוציא מלב אפיקורסים האומרים שמתחלה אחת לא יצאו שני הפכים ועל כן גזרו אומר מי שברא אור לא ברא הפך על כן אמר ויהי ערב ויהי בקר דהיינו לילה ויום אע"פ שנראין הפכיין מ"מ בשניהם יום א' יומו של א' כי אל אחד ברא לשניהם ופי' זה מחוור יותר מן פירש"י שפי' שבא להורות שהיה הקב"ה אחד שלא נבראו המלאכים עד יום שני כי מלאכים לא נזכרו כאן ומה ענין זה למאמר ויהי ערב ויהי בקר:

יהי רקיע. במ' חגיגה פ' אין דורשין אר"י אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשני פקעיות של שתי עד שגער בו הקב"ה והעמידו שנ' עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו והיינו דארשב"ל מאי דכתיב אני אל שדי אני שאמרתי לעולמי די. וא"ד בשעה שברא הקב"ה את הים היה מרחי' והולך עד שגער בו הקב"ה כו'. ויש להתבונן מה הודיע לנו בעל המאמר בזה כי מה דהוה הוה. וכפי הנראה שבא להמליץ בעד האדם מה שאנו רואין כי בטבעו תמיד הוא נכסף שיתפשטו מעשיו לבלי תכלית בלי גדר ושיהיה הכל היתר בעיניו כל אשר חפץ יעשה' ואם יונח האדם על טבעו אז אין גבול וקצה למרכבות חמדת תאותו ובהפקרא ניחא ליה שלא יהיה גדור וקשור בשום פעולה עד אשר גער ה' בנו ע"י זאת התורה הנותנת גבול ומדה לכל המעשים עד היכן יתפשטו ע"פ הרצון האלהי ועד היכן מותר לו לשלח רסן תאותו. ויש להפליא על האדם איך לא מצא בשכלו להגביל לעצמו גבול ומדה בכל מעשיו כמו מצות המושכלות ודומיהן בלי הערה האלהית אשר שהשכל מחייבן. על זה אמר אל תתמה על החפץ כי האדם קבל טבע מולידיו. יען כי כל האדם נוצר משמים ארץ וים כי הנשמה מן השמים והגוף מן הארץ שנעשה כטיט ע"י המים כמו שפי' רש"י על פסוק ואד יעלה מן הארץ ומשלשתן נעשה איש שלם כי איש ר"ת ארץ ים שמים ועל הרוב נמצא טבע המוליד בנולד וגם האדם קבל טבע מולידיו שמים ארץ וים כי כולם היו מרחיבים והולכים לאין תכלית עד אשר גער בהם ה' כי מה שאמר היה הולך ומרחיב יאמר גם על הארץ כי מטעם זה הזכיר שני פקעיות ומאז והלאה נעשה טבע קיים לכל נוצר מהם שכמותם יהיו עושיהם שיש להם רצון להתפשט בכל מעשיו לאין תכלית. ולעומת זה בא בעל המאמר להוכיח את האדם לומר שאם קבל טבעם להיות לו חשק להתפשט כאמור הנה לפחות יקבל מהם גם את הטוב לעמוד בגערת הש"י כמו שהמה עומדים בגערת ה' במדה לא יצאו ממנו כמלא נימא כך יעמוד האדם בגערת ה' ובמדה ושיעור אשר הגביל ה' לנו בכל המעשים ע"י זאת התורה וזהו כוונת המאמר בילקוט פ' האזינו הסתכלו בשמים ובארץ וים כו' שמא שנו מדתם כו'. וזה טעם ארז"ל במצות ציצית תכלת דומה לים וים דומה לרקיע כו'. כי ע"י התכלת יזכור הים והרקיע וילמוד מהם לעמוד בגערת ה' שלא לשנות המדה כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת שלח לך. ומה שלא נאמר יהי רקיע ויהי רקיע כדרך שנאמר ויהי אור לפי שאין פתגם הרעה נעשה מהרה לפי' הרקיע המורה על המחלוקת לא נעשה תכף אבל האור שהוא טוב לכל נעשה מהרה לכך נאמר תכף ויהי אור:

ויקרא אלהים לרקיע שמים. לא רצה ה' שיקרא בשם רקיע כי שם זה מורה על הפירוד והמחלוקת מלשון וירקעו פחי הזהב לרוקע הארץ כי כל רקיע הוא מסך מבדיל בין שני דברים ומטעם זה לא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא המחלוקת כי אין טובה כי אם במקום מציאת האחדות ולכך נאמר בשלישי שני פעמים כי טוב אחת למלאכת יום שלישי ואחת לגמר מלאכת המים שיש בו צד אחדות שנא' יקוו המים אל מקום אחד ובעבור אחדות זה הזכיר כי טוב אבל ביום ב' אשר ממנו יוצא כל שינוי והוא התחלה וכל שינוי ומחלוקת לא נאמר בו כי טוב ולא רצה ה' שיקרא בשם רקיע המורה על מסך מבדיל ובין אחים יפריד ונקרא בשם שמים המורה על השלום כי שמים נגזר מלשון אש מים שעשה שלום ביניהם ונתחברו ונעשים מהם שמים והיינו שאמרו רז"ל כל מחלוקת שהיא לשם שמים כו' ר"ל מחלוקת שתכליתו השלום כהוראת שם שמים וק"ל. ולפי פשוטו לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא היה בו בריאה חדשה כי הרקיע כבר נברא ביום ראשון וטעם לדבר לפי שיום שני התחלה לכל שינוי ופירוד על כן לא רצה הקב"ה להטביע טבע השינוי בשום נברא:

עץ פרי עושה פרי למינו. כי כל עץ נקרא עץ של פרי וכולם עושים פרי מקצתם למאכל ומקצתם לרפואה ומ"ש עושה פרי למינו נראה לפרש כי האדם עץ השדה הוא ודומה לו הן מצד תמונת קומתו הן מצד שיש לו השערות נגלי כמו האדם כמ"ש כי יש לעץ תקוה. וכל הדשאים מתיחסים לשאר הבעלי חיים הן מצד היותם נמוכים בקומה הן מצד שאין להם שורש וענף כי אם כציץ יצא וימל. והקב"ה ברא כל מין מאכל שיהי' נאות למזגו של האוכל וצירף כל מין למינו כמ"ש ומשביע לכל חי רצון ר"ל דבר שהוא רצונו מצד היותו קרוב לטבעו ומזגו לכך נאמר ולכל חית הארץ וגו' את כל ירק עשב לאכלה כי אין העשב יאות אלא דווקא למין החי הבלתי מדבר החומרי. אבל אל האדם אמר הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' ואת כל העץ וגו' כי מצד חלק החומרי שבאדם יאות לו גם העשב ומצד עירוב הרוחניו' שבו יאות לו פרי העץ ואז ילך כל מין למינו לכך נאמר עושה פרי למינו למי שהוא מינו דהיינו האדם. ועשב מזריע זרע לא הזכיר בו למינו לפי שהוא גם כן לאדם אעפ"י שאינו מינו מכל וכל. אבל בעשייה הזכיר למינהו מצד שהוא מצד א' למינהו דהיינו לחלק החומרי שבאדם. ורז"ל אמרו שחטאה הארץ בזה כי הקב"ה אמר עץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן על כן כשחטא האדם נפקדה גם היא על עונה ונתקללה. וכאן מקשים למה לא נתקללה מיד ונראה שלא קשה מידי יען כי עיקר הקלל' הית' שתוציא הארץ יתושין ופרעושין כמו שפי' רש"י על פסוק ארור' האדמה בעבורך וכל אלו דברים המזיקין לאדם וכ"ז שלא חטא האדם לא נתקללה האדמה להעלות דברים ארורים כי אף אם האדמה חטא' מ"מ האדם מה פשע כי ידלקו אחריו פרעושי' ויתושין אבל כאשר חטא גם האדם נעשו שניהם ראוים לקללה זו. ולקמן פ' אחרי מות בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה יתבאר בע"ה שרצון האל ית' הי' שתתן לנבראים חומר זך ודק והיא נתנה חומר גס ועב ואילו היתה נותנת חומר זך ודק היה כל עץ עצמו כטעם הפרי גם האדם לא היה נוטה אל המותרות ביותר ולא היה בא לכלל חטא. אמנם מצד שעברה ונתנה חומר גס גרמה לעשות עץ עושה פרי ולא עץ פרי ודבר זה גרם ג"כ לחטא האדם אשר בסיבה זו נטה האדם אל החומריות ונפל על החטא על כן בכל חטאת האדם תלקה הארץ ונפקד עליה עונה כמו שיתבאר לקמן בע"ה. ונראה ליתן טעם אחר נכון בדבר כי לפי שראה הנחש שהארץ שינתה רצון בוראה ואף על פי כן לא נענשה על כן מצא הנחש מקום לומר על האשה לא מות תמותון אף אם תעבור על רצון בוראך כדרך שלא נענשה הארץ על מה שלא הוציאה עץ שטעמו כטע' הפרי ועל כן אמר הנחש אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן כלומר וכי ראוי העץ לאכילה עד שצוה לכם שלא תאכלו אפילו מן העץ ותאמר האשה מפרי עץ הגן נאכל מודה אני לדבריך שרק פרי עץ הגן ראוי לאכילה ולא העץ. ויאמר הנחש לא מות תמותון שהרי אי אתה מודה שבזה שינתה הארץ ואף על פי כן לא נענשה כך לא תמותון גם אתם:

יהי מארת ברקיע השמים. מארת חסר כתיב פירש"י שהוא לשון מארה כו' אומר אני שלכך הזכיר ל' המורה על הארירה אל המאורות דווקא לפי שהמאורות הם סבת הזמן וכל הדברים הנופלים תחת הזמן יש בהם צער כארז"ל כ"מ שנא' ויהי בימי אינו אלא ל' צער ומסיק במ' מגילה דווקא במקום שנאמר בימי הוא ל' צער וטעמו של דבר לפי שכל דבר התלוי בימי' דהיינו הזמן יש לו צער אבל כל הנמצאים העליונים שהם למעלה מן הזמן ואין הזמן שולט בהם אין בהם שום צער לכך נאמר יהי מארת חסר שכל הדברים שתחת השמש יש להם מארת וצער כי הזמן מבלה הכל. ומ"ש בפרשה ה' פעמים ל' מאור וכן בפרשה ראשונה ה"פ ל' אור מסכים לדברי המדרש האומר ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים וכו' ורצה לפרש טעם לה' פעמים אור שהם כנגד חמשה חומשי תורה דהיינו מעשיהם של צדיקים:

ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף. ולהלן נאמר שנבראו העופות מן האדמה ארז"ל דרך פשר שנבראו מן הרקק נמצא שהעופות ממוצעים מן הבהמות שנבראו מן האדמה ובין הדגים שנבראו מן המים הורו בזה שג' מינים אלו לא נבראו כ"א בעבור האדם להיות לו לעבדים רמז לדבר עבד ר"ת עוף בהמה דגים כי את הכל נתן לו ה' לעבדים ויש לאדם יד בים וביבשה ובשניהם יחד כדי שלא ימצא האדם אחריו מאומה שלא ניתן ברשותו. ובדרך רמז מצינו כיתות בני אדם מתיחסים לג' מינים אלו כי מצינו שהרשעים הנוטים אחר חלק העפרורי ביותר נמשל כבהמות נדמו כי גם המה מן עפר מוצאם. והצדיקים נמשלו למים שחומרם דק מן חומר הארץ ונמשלו לדגים שעיקר חיותם במים. והבינונים נמשלו לעוף אשר יעוף בין שמים לארץ דהיינו הממוצע בין רוחניות לגשמיות וחומרו מן המים והעפר כאמור. ונראה שמטעם זה נאמרו בדגים ברכה כפולה פרו ורבו כדרך שהזכיר במין האדם. ובעופות לא נאמרה כי אם ברכה אחת והעוף ירב בארץ אבל בבהמות לא נאמרה ברכה כלל וכל זה מבואר מעצמו להמתבונן ומסכים לזה דברי רז"ל שלא נאמרה ברכה בבהמות וחיות מפני הנחש כו' כי באמת היצר הרע אשר כחו מן הנחש הקדמוני שם ירבץ אצל כת הרשעים אשר נמשלו לבהמות וחיתו ארץ והלוואי יתמעטו ולא ירבו. ויתבאר זה עוד בפר' בהעלותך שהאספסוף אשר בקרבו דהיינו הבינונים שאלו בשר ודגים מה שאינם מנינם וניתן להם בשר עופות מצא מין את מינו:

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. הרמב"ן כת' בשם רבי דוד קמחי שהקדוש ברוך הוא אמר לארץ נעשה אני ואתה כי הארץ נתנה יסוד חומרה כמו שנתנה לשאר

בעלי חיים והקדוש ברוך הוא נתן בו החלק הרוחני. ובצלמנו כדמותנו היינו שידמה לשניהם בגופו לארץ ובנשמתו לעליונים ומ"ש כי בצלם אלהים עשה את האדם לספר השבח שבו נבדל האדם משאר בעלי חיים ועל פירוש זה הסכימו רבים ובאו עוד פירושים רבים בענין אמירת נעשה ובענין הצלם והדמות. ונכון לומר שלכך אמר לשון נעשה להראות שרצונו ית' דווקא שיברא את האדם להורות שעיקר מלכותו ית' נראה בבריאות מן האדם אשר יצר לכבודו וענין הצלם והדמות אעפ"י שנאמר ומה דמות תערכו לו וכתיב ואל מי תדמיוני ואשוה מ"מ מצינו שהקב"ה מתראה לנביאיו בדמיון דמות אדם כי בהר סיני נראה כגבור ועל הים נראה כזקן יושב בישיבה וכתיב ועל הכסא דמות כמראה אדם כי בכל אלה הדמיונות רגיל הוא ית' להתראות ועליו יכול להיו' שאמר בצלמנו כדמותנו אע"פ שבאמת אין לו ית' דמות וכבוד אלהים הסתר דבר:

וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה. לקמן פרשת נח הפך הסדר שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים ובכל דגי הים וכן דוד הפך הסדר ואמר תמשילהו במעשה ידך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים עובר ארחות ימים ועוד שכאן נאמר וירדו ובפ' נח לא הזכיר רדיה וכן דוד אמר תמשילהו ושנוי זה הלא דבר הוא והקרוב אלי לומר בזה כי בג' מינים אלו יש כח ביד האדם למשול באחד יותר מחבירו והנה בבהמות וחיות ובכל הרומש על הארץ יכול למשול ביותר כי המה מצויים אתו ויכול האדם לילך אחריהם בכל המקומות אשר המה הולכים ושבים ורצים מה שאין כן בעופות ודגים כי אין האדם יכול לפרוח באויר ולירד אל תוך הים בקרקעיתו ומ"מ יש בו כח יתר בעופות מבדגים כי לפחות האדם יכול לראותם לאיזו מקום המה פורחים ולרדוף אחריהם או ישלח חציו ויהמם מה שאין כן בדגים שהם מכוסים בים ויש בהם תרתי לריעותא. לפיכך כאן שאמר וירדו שיש במשמעותו לשון ירידה שאם אינו זוכה נעשה ירוד לפניהם ואינו יכול להם כלל הזכירם בדרך לא זו אף זו והקדים דגת הים כי לא זו שלא יהיה מושל בהם כי זה אינו חידוש כל כך מאחר שאינו יכול לילך למקום שהדגים הולכים גם עינו לא שלטה בהם אלא אפילו בעופות שיכול לראותם כשבורחים מלפניו מ"מ לא ישלוט בהם ולא זו בעופות לא ישלוט אלא אפילו בבהמות אבל בפרשת נח וכן דוד המלך לא הזכירו לשון רדייה כ"א לשון מורא והתת וממשלה שאין במשמעותם לשון ירידה א"כ ודאי מדברים בזמן שהאדם זוכה ואז הוא מושל בהם ע"כ מזכירם בדרך לא זו אף זו והפך הסדר שלא זו שימשול בהולכים על הארץ אלא אפי' בעופות ולא זו בעופות שיכול לראותם לפחות אלא אפי' בדגים וק"ל:

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אע"פ שכבר הזכיר כי טוב ביצירת כל יום ויום מ"מ חזר כאן ואמר והנה טוב אחר יצירת האדם להורות שכל הנבראים הקודמים לא נבראו כי אם בעבור האדם ואע"פ שנא' בהם כי טוב נאמר על שם העתיד אבל לא היו עדיין במלואם וטובם עד שנברא האדם אשר בעבורו נהוו כולם אז ראה ויספר והנה טוב מאד ותדע כי יש הפרש בין כי טוב ובין והנה טוב מאד לפי שלשון כי הוא מסופק כאילו אינו ודאי שהרי בכל מקום לשון כי על הספק לפי שמש' כי תורה על הזמן כמו כי תצא כי תבאו ר"ל וירא אלהים כי טוב היינו שהיה מצפה אימתי יבוא הזמן שיהיה נגלה מה טובם אבל והנה טוב מורה על הודאי ורז"ל אמרו במדרש שהיה הקב"ה מתווכח עם המלאכים אם לברוא את האדם או לא ואילו היה הדין נותן שלא לברוא את האדם היה מציאת כל הקודמים לבטלה לכך נאמר בהם כי טוב המורה על הספק אבל כשנברא האדם אז נעשו ודאי טוב לכך נאמר את כל אשר עשה והנה טוב לשון והנה מורה על הזמן של עתה שבו נברא האדם ואז נראה למפרע מה טובם ומה יפיים של כל הנמצאים הקודמים והוסיף כאן מאד מה שלא הזכיר קודם זה להורות שע"י האדם נעשו טוב מאד רמז לדבר מא"ד אותיות אד"ם. ויש לפרש עוד כמשל המאכל בשר ודגים שכל אחד בפני עצמו טוב אבל אם יתערבו יתקלקלו אבל אלו הנבראים לא זו שהיו טובים כל אחד בפני עצמו אלא אפי' בצרופם יחד כולם היו ג"כ טובים וזהו שאמר כל אשר עשה והנה טוב מאד:

יום הששי. הוסיף ה"א בששי לומר שתנאי התנה הקב"ה עמהם על מנת שיקבלו ישראל ה' חומשי תורה או כולכם תלוין עד יום ו' בסיון כי ה"א במלואו עולה ו' וטעמו של דבר כי העליונים והתחתונים הם שני הפכים ולא יתקיימו כי אם ע"י איזה אמצעי המצרף ומחבר שני חלקים הפכיים אלו וזהו האדם שיש בו חלק גשמי וחלק רוחני חלק אלוה ממעל והשארות החלק הרוחני תלוי בקבלת התורה א"כ אילו לא קבלו ישראל התורה לא היה כאן שום אמצעי לחבר שני הקצוות ההפכים והיה ההכרח נותן להחזיר העולם לתהו ובהו. ואל תשיבני מן הזמן שקודם מתן תורה כי לעולם היו בעולם צדיקים עוסקים בתורה כנח שם ועבר והאבות ודוגמתם והיה עמהם השם הגדול העולה למספר כ"ו ע"כ עמד העולם כ"ו דורות בלא תורה בכלל ההמון אבל לאחר כ"ו דורות שנשלם מספר השם לא היה כח ביחידי הדור להעמיד העולמות כי אם ע"י קבלת התורה לפיכך העוסק בתורה משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה ויתבאר דבר זה עוד לקמן פ' האזינו השמים בע"ה ומה שנברא העולם בששה ימים דוקא אמרו המפרשים שהוא רמז על זמן עמידת העוה"ז שתא אלפי. שני אלפים תהו בלא תורה כנגד זה יש שני אלפין בפסוק והארץ היתה תהו. שני אלפים תורה כנגד זה יש שני אלפין בפסוק למען תהיה תורת ה' בפיך. שני אלפים ימות המשיח כנגד זה יש שני אלפין בפסוק עד כי יבא שילה ונכון הוא ומפרשים אחרים דקדקו בבריאת כל יום ויום אלף אחד בזה אחר זה ואין להאריך בהם. וי"א לכך הוסיף ה"א בששי לפי שהעולם נברא בה"א ואחר גמר המלאכה הניח הקב"ה כלי מלאכתו אצל יום הו' ולא רצה שתהי' אצלו בשבת כדי שילמדו מכאן שכל אומן יניח אומנתו בששי:

יום הששי ויכלו השמים. הזכיר השם של ארבע ראשי תיבות אלו מסכים למה שפירשתי למעלה בטעם כ"ו דורות וכפי הפשט התם כל מעשה בשם של יה המשותף בין איש לאשה מסכים לדברי רז"ל פרק הספינה שכל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם שנאמר כי ביה ה' צור עולמים רצוני לומר בזה שכל מה שברא בעה"ז יש בכולם דמיון הזכר והנקבה כאחד כי כל זכר דמיון אל המשפיע וכל נקבה דמיון אל המושפע כנקבה המושפעת מן האיש וכל הנבראים יש בכולם צד א' משפיע וצד א' מושפע הכל כאחד. כיצד הרי הקב"ה המשפיע הראשון הנותן אמרי שפע אל העולם העליון אבל הוא ית' אינו מושפע מזולתו. והעולם העליון חוזר ומשפיע אל העולם האמצעי נמצא שהעולם העליון יש בו דמיון הזכר והנקבה כאחד שהרי הוא מושפע כנקבה מן הסבה ראשונה ית' ומשפיע כזכר אל העולם האמצעי וכן העולם התיכון מקבל השפע מן העולם העליון וחוזר ומשפיע אל העולם התחתון א"כ גם העולם האמצעי נקרא זכר ונקבה כאח' משפיע ומושפע. והתחתונים אע"פ שהם מושפעי' ואינן משפיעין מ"מ יש בהם גם דמיון הזכר יען כי כל נמצאי מטה צריכין זה לזה קצתם נותנים וקצתם מקבלים ויש בהם ג"כ זכר ונקבה ממש ככל הבעלי חיים עד אשר בכולם שייך לומר שהוא מושפע ומשפיע כא' בלתי לה' לבדו יש לייחס תואר האיש לבד משפיע ואינו מושפע ז"ש רז"ל בכמה מדרשים אין איש אלא הקב"ה שנא' ה' איש מלחמה ר"ל שאין לייחס תואר האיש המורה על המשפיע ובלתי מקבל בלתי לה' לבדו כי כולם צריכין אליו ית' והוא ית' אינו צריך לשום אחד מהם ומה שמצינו לשון איש אצל הבריות אינו בעצם כי אם בהשאלה בצרוף האשה אבל שם העצם של איש אין לייחס כי אם אליו יתברך לפיכך חתם ביום הו' כל מעשה בראשית בשם של יה המשותף בין איש לאשה להורות שכלם זכר ונקבה בראם ה' ע"כ בעה"ז אין הבריות משתמשים בשם שלם כי אם בשם של יה. אבל לעה"ב יום שכולו שבת אז ישתמשו בשם שלם כי לא המתים יהללו יה ע"כ נרמז ו"ה בראשי תיבות אלו ויכלו השמים המדבר ביום השבת בנגלה ומרמז בנסתרות ליום שכלו שבת לעה"ב להורות כי אז יהיה השם שלם וכן דוד חתם מזמור ברכי נפשי המדבר כלו מיצירת מעשה בראשית בשם של יה ועיין עוד לקמן פרשה ראה בפסוק כי בגלל הדבר הזה:

אשר ברא אלהים לעשות. לפי שהשבת מורה על בריאת יש מאין ודוקא מהוה בריאה שבת אבל מבריאת יש מיש לא שבת כי כמה נטיעות קולטות וצומחות בשבת וכל הנבראים שבששת ימי המעשה נבראו כדי לעשות מהם יש מיש כי כולם הם כחומר אשר ממנו נעש' איזו דבר כך כל הנבראים עושים יש מיש משבת ימי המעשה והלאה ע"כ נאמר אשר ברא אלהי' לעשות שברא' כדי לעשות מהם יש מיש דבר יום ביומו ומכלל זה אנו למידין שהשבת מופת על בריאת יש מאין דווקא דאל"כ מה יום מיומי'. ומה שלא נאמר בשבת ויהי ערב ויהי בקר לפי שבכל הימים הלילה זמן המנוחה והבקר זמן המלאכה כמ"ש תזרח השמש יאספון וגו' יצא אדם לפעלו אבל יום השבת או כולו מנוחה או כולו מלאכה א"כ אין בו הבדל בין ערב לבקר כי מצד כתם מלאכה כולו מנוחה. ומצד עמל התורה כולו למלאכה כי יום השבת ניתן לעסוק בו בתורה שנאמר בה והגית בה יומם ולילה וכדאיתא במדרש. ואולי שעל זה נאמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא היינו כתם מלאכה לעשות בחרשת עץ חיים התורני ובחרושת אבן הלוחות וקל להבין:

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אחז"ל במדרש בה"א בראם שעה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד ונראה שדעת בעל מדרש זה הוא לפי שכל שירות העה"ז נאמרו בלשון נקבה שירה חדשה בתוספת ה"א כי כל ה"א מורה על נקבה כהוראת הה"א שבשם אשה ולפי שכל שמחת העוה"ז מעורבים בצער ויגון כנקבה שיש לה צער לידה כך כל עניני העה"ז הם בדרך הולדה אבל העוה"ב נברא ביו"ד המשותפת לזכר שאין לו צער לידה כך יהיו לעוה"ב כזכרים לא יולדים ושם השמחה שלמה ע"כ נשתתף שם יה בין איש לאשה ובכל מקום שמוש היו"ד לזכר ושמוש הה"א לנקבה:

ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ולמעלה הקדים שמים לארץ לפי שאחז"ל רצה הקב"ה לברא את העולם במדת הדין וראה שאינו מתקיים חזר ושתפה למדת הרחמים והנה לא איש אל ויתנחם ומעיקרא מאי סבר אלא שבאמת השמים וכל צבאם הרוחניים יכולין להתקיים במדת הדין יותר מן התחתונים אשר בעפר יסודם ע"כ האי לדסמוך ליה והאי לדסמוך ליה כי למעלה הזכיר שם אלהים וסמכו לאת השמים שמרובה כל צבאם כי המה נבראו במדת הדין לבד. וכאן הזכיר שיתוף שם של רחמים וסמכו אל הארץ כי בעבור יושבי הארץ היה צריך לשיתוף זה. ועל שיתוף זה אמר המשורר האת דבר אלהים שתים זו שמעתי וגו' כי מהלל את דבר אלהים ר"ל מדה את נזכרה בשם אלהים באמרו בראשית ברא אלהים. ואח"כ שתים זו שמעתי שתי מדות באמרו ביום עשות ה' אלהים. רמז לדבר שתים זו עולה למספר כ"ו כמספר שם של רחמים וחלקו לשני פעמים י"ג כמספר אחד ואהבה הכלולים בשם של רחמים הכתובים זה לזה בפסוק שמע ישראל וגו' ה' אחד ואהבת וגו' ונתן טעם לדבר למה לא ברא בשם אלהים לבד כי עוז לאלהי' לפי שכל העוז והתוקף מתיחס לשם אלהים ואין כח ביד נבראי מטה לקבל את כל מעשה תקפו וגבורתו ית' כלל וכלל. אבל לך ה' חסד כי לשם של רחמים הנקרא בשם של אדנות אליו החסד והרחמים כי יבא הזמן שתרצה לשלם לאיש כמעשהו כפי כח המקבל והעושה לא כפי כחך ית' ונקט ל' נוכח באמרו ולך ה' החסד ול' נסתר בשם אלהי' כי עוז לאלהי' כי בשעת הכעס שמדת הדין שולטת בעולם נראה כאילו הסתיר ה' פניו מן הבריות ובשעת החסד והרחמי' יאר ה' פניו אלינו וק"ל:

ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. פירש"י אף לבהמה יש נפש חיה אך זו חיה שבכולם שנתוסף בו דעה ודבור ופירושו דחוק כי לא פורש במקרא חיה מכולם. ובעקדה פירש שנשמת חיים זו הרוח החיוני הנמצא באדם בעצם ובתמונה ומלדו יהיה האדם לנפש חיה כשיתוסף בו השלימות השני והשלישי על דרך נפש רוח ונשמה והשב הרב בהסכים רש"י על ידו אמנם גם פירוש זה אין נאות לקבלו שיאמר נפש חיה על השלימות האחרון אחר שלשון זה נאמר גם בבהמות וחיתו ארץ לפיכך לבבי לא כן ידמה כי אם לפרש הכך דבריה' ממש כי נשמת חיים היא הנפש המשכלת השכלי לא ולמד מי הנופח והמלא שזה מדבר בחלק אלוה ממעל ויאמר אע"פ שנפח ה' באדם נשמת חיים המשכלת מ"מ ויהי האדם בתחלת הויתו לכתם נפש חיה כשאר בעלי חיים כי אדם עיר פרא יולד ועיקר שלימותו תלוי בחריצות השתדלותו ומוב בחירתו כשיפקח עיני שכלו בבואו בימים אבל בתחלת הויתו אע"פ שכבר נופח בו נשמת רוח חיים מכל מקום אין הנשמה בו בפועל כי אם בכח לבד ואם לא ישנה מתני זריזותו לצאת ברחש ההלוך ללחום מלחמת ה' הרי הוא נשאר בבהמיותו ונמשל כבהמה אבל

שור או כשב או עז כי יולד באותו יום נברא עם כל שלימותו ואין בו תוספת שלימות וגלה לנו הכתוב דבר זה שלא יטעה האדם בעצמו לאמר שבלא יגיעה ועמל יבא לידי שלימותו אשר כבר נוצר עמו ויסמוך על יתרון זה שנמצא ביצירתו כי אין הדבר כן אלא הכל תלוי בפועל כפיו כי יש בידו תמיד להחליף ולהמיר הטבע בשכל והשכל בטבע. ומטעם זה לא נאמר ביצירת האדם וירא אלהים כי טוב לפי שביצירתו עדיין לא ניכר מה טובו ומה יופיו:

ועץ החיים בתוך הגן. תרגומו ואילן חייא במציעות גינתא ואילן דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש רצה לתרץ בזה למה לא הזהירו הקב"ה לאדם על שיכנס יחד שלא יאכל מעץ הדעת ומעץ החיים אלא לפי שעץ החיים מטבעו שהאוכל מן העץ עצמו חי לעולם כי לא היה לו פרי כלל וטעם העץ היה כטעם פרי אבל עץ הדעת היה לו פרי נחמד למראה כל אוכליו יאשמו לידע בין טוב לרע יותר מהצורך. לפיכך קודם שאכל מן עץ הדעת לא היה צריך להזהירו על עץ החיים כי לא היה נחמד למראה ולא היה בו עדיין דעת להבחין תועלת אכילת העץ ההוא כי עץ בעלמא הוא וסתם בהמה אינה אוכלת עץ כי אם איזו דבר נחמד למראה שיש פרי אבל אחר שאכל מעץ הדעת היה חושש פן יבחין בשכלו בתועלת עץ חיים ויאכל ממנו כדי שיחיה לעולם על כן גורש משם:

אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. יש בענין זה ספק גדול שאם האשה הוסיפה מדעתה ציווי לא תגעו הרי ידעה האמת שלא צוה ה' על הנגיעה ואם כן איך נתפתתה האשה לדברי הנחש כי אמר לה הכל אינו אלא לומר כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה לפום ריהטא נראה לפרש שהאשה לא שמעה הציווי מפי הגבורה כי אם מפי בעלה וז"ש ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מהו לאמר אלא שיאמר גם לאשתו שאכילה זו מסוכנת כי מטעם זה נאמר על האדם ולא נאמר אל האדם אלא על היינו על אודות שלא להביא את עצמו בסכנה. והאדם ראה בשכלו לעשות סייג ולהוסיף על הציווי לאסור לאשתו אף הנגיעה כדי שלא תבא לידי אכילה והוה סברה שאמר לה הכל מפי הגבורה ועל כן בא לה טעות זה כי מצא לו הנחש להטעותה. ובזה אין אנו צריכין לפרש"י שפירש שלכך לא בא הנחש אל אדם הראשון לפי שהנשים דעתן קלות להתפתות כי בלאו הכי אין זה קושיא שהרי הנחש רצה להוכיח מן הנגיעה שאין מיתה באכילה. ועם אדם הראשון לא היה יכול להוכיח כלום כי אדם ידע האמת שלא צוה ה' על הנגיעה והוא הוסיף מדעתו. ונראה לפרש עוד שחוה היתה מסופקת אם כוונת הנחש לטובתם כדי שיהיו כאלהים יודעי טוב ורע או שמא כוונתו כדי שימות אדם וישא הוא חוה ואמר לחוה לפי שנשים דעתן קלות להתפתות וידע שוודאי תתן לבעלה תחילה. על כן אמרה חוה בזאת יבחן דעת הנחש והוסיפה ציווי לא תגעו כדי שיהיה כל המשא ומתן ביניהם בנגיעה כי בנגיעה אין סברא שתקדים את בעלה כמו באכילה וכאשר דחף הנחש את חוה באילן אז אמרה חוה עתה ידעתי כי הדין עם הנחש כי אם היתה כוונתו כדי שימות האדם אם כן למה דחף אותי ומה ירויח במיתתי אלא ודאי שכדבריו כן הוא להיות כאלהים ועל כן נתנה מקום לדבריו. ועיין למעלה פירוש יקר על סיפור הנחש עם חוה בפסוק עץ עושה פרי למינו:

לא טוב היות האדם לבדו. לפי שבכל מקום שיש שינוי ומחלוקת אין הטובה מצוי שם שהרי מטעם זה לא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא המחלוקת כי כל מספר שנים יש בו חלוקה ופירוד. וא"כ אם היה האדם נוצר כל אחד מהם מחומר בפני עצמו א"כ יהיו שנים גופים מוחלקים ולא יהי' הטוב דבק בהם יען כי יהיו נעדרים מן האהבה והאחדות ויהיו קרובים לבא לידי פירוד ומריבה וליתן ריוח בין הדבקי' והאדם מדיני בטבע צריך יותר אל האהבה והאחדות מכל שאר בעלי חיים לפיכך אמר שלא טוב היה אם יהיה האדם נוצר מן חומר אחד והאשה מן חומר אחר לפיכך אעשה לו עזר כשיהיו מן חומר אחד אז יהיה כל אחד לעזר ולהועיל אל השני ויהיו זה כנגד זה פונים פניהם זה לזה כי זה מורה על האהבה כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד שאין פירושו התנגדות של מריבה אלא התנגדות של אהבה כמים הפנים לאפוקי בזמן שהמריבה מצוייה כל אחד פונה לחבירו עורף ולא פנים לכך נאמר אעשה לו עזר כנגדו. וי"א לא טוב שאין האדם נקרא עושה טוב במצות הש"י כשהוא לבדו ואין לו מתנגד המטהו לדרך רע לפיכך אעשה לו עזר כנגדו כי במה שתהיה אשתו כנגדו להסיתו לדרך רע והוא לא ישמע לה ויגלהה אז הוא נקרא עושה טוב כי אדם אין צדיק בארץ כשיעשה טוב מצד ההכרח ולא יוכל לחטוא כי אם מצד היות לו אפשרות על החטא ויגלל:

ויסגור בשר תחתנה. אמרו במדרש שלא נמצא סמ"ך בתורה עד שנבראת האשה לפי שנברא השטן עמה ויש ליתן טעם למה דוקא סמ"ך יותר מן ט' או נ' לפי שסמ"ך לשון סמיכה להורות כי מצד האשה צריך האדם לסמיכה כי ה' סומך ידו שלא יפול במצודתה כמ"ש ומה' אשה משכלת וסומך ידו גם שלא יפול בידי יצרו הרע כארז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו. וסמיכה זו רמוזה בפסוק ויסגור בשר תחתנה שהקב"ה סוגר בעדו שלא יכשל בה מלשון ויסגור ה' בעדו דהיינו סגירה של הצלה. ומ"ש ויבן ה' את הצלע הזכיר לשון בנין להורות שאין צריך בזיווג זה כי אם לכדי שיהיה העולם בנוי ולא חרב כמ"ש ואבנה גם אנכי ממנה שע"י הבנים נקרא האדם בנוי וכן בן נגזר מלשון בנין כמו שפירש"י לקמן ע"פ ויולד בן:

וכי תאוה הוא לעינים. כי בכל חטא יש ליצר טוב ויכוח עם היצה"ר כי היצ"ט מבטיחו שכר רוחני לעה"ב והיצה"ר משיב עליו וטוען כי טוב לילך אחר התאות המוחשות לעין הרואה כי תאות העוה"ז נראין לעין כל מלילך אחר חמדות העה"ב אשר עין לא ראתה לכך נאמר ותרא האשה ראתה דברי הנחש וישרו בעיני' טענותיו כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים שתאות העה"ז נראין עין בעין לאפוקי חמדות העה"ב עין לא ראתה והרוצה לשקר ירחיק עידיו:

ותתן לאישה עמה. מלת עמה פירשו המפרשים כדי שיהיה עמה תמיד ולא ישא אחרת כשתמות היא. ויכול להיות שנתנה לו בהיותו עמה ממש כי אז להלה אותו כדרך שנאמר בשמשון ותאלצהו כי בזמן אחר אולי לא היה שומע לה לעבור את פי ה' וע"ז אמר בהתנצלותו האשה אשר נתת עמדי בשעה שהיתה עמדי ממש נלאה אותי כי לפי פשוטו אין טעם להתנצלות זה. ומה שטען היא נתנה לי מן העץ אלי כיון לומר דרך התנצלות מאחר שלא נאמר בציווי מפרי עץ הדעת לא תאכל ונאמר מעץ הדעת לא תאכל הייתי סבור שהכוונה שאין אני רשאי לתלוש הפרי מן העץ אבל אם הוא כבר תלוש ועומד חשבתי שמותר לי לאכלו ועתה היא נתנה לי מן העץ ולא אני לקחתיו מן העץ. וי"א שאמר מאחר שנתת האשה עמדי לבשל ולהכין כל צרכי הבית חשבתי שחזקתה שאינה מאכלת אותי דבר איסור על כן חשבתי שפרי זה מעץ אחר:

ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה. ע"ד שארז"ל במדרש לעתיד מתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות ארי טורף ואוכל כו' אתה מה הנאה יש לך כו' לכך נאמר שיהיה ארור יותר מכל בהמה וחיה שכולם יש להם צד הנאה ממה שהם טורפים ודורסים והנחש אין לו שום הנאה כי אין יתרון לבעל הלשון על כן לא יהיה הנאה בדריסתו כאמור. ואם נפשך לומר מ"ש של מכל אינה מ"ם היתרון כך תפרשהו שתהיה ארור מפי כולם כי כל החיות יתקבצו אליך ויבזוך ויקללוך ועל פניך יענו רשעתך לאמר מה הנאה יש לך:

בזעת אפך תאכל לחם. יש סמך מכאן לדברי הרופאים האומרים שקודם כל אכילה צריך האדם לעסוק באיזו מלאכה המחממת את בעליה כי זה עוזר אל העיכול וכמ"ש יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך וז"ש בעצבון תאכלנה כל ימי חייך כי עצבון הוא לשון מלאכה כמו שאמר באיוב ידיך עצבוני ויעשוני. ובאמרו כל ימי חייך הור' שיאכל כדי חייו לבד ולא ידרוש אחר המותרות כי מה יתרון לו שיעמול לרוח:

הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב. רוב המפרשי' אמרו שהיצה"ר מושך כחו מן הנחש הקדמוני והיצה"ר דומה בתחילה לחוט של עכבים ואח"כ לעבותות העגלה לכך נאמר הוא ישופך ראש כי אם יהיה זריז וילאו וילחם ביצרו הרע בראש ר"ל בהתחלה תכף בבואו אליו אז הוא ישופך כי בנקל ינצחו האדם וינתקו מעליו כאשר ינתק פתיל חוט של עכבים. אמנם אם בראש דבריו יתן מקום לי' ו וילך אחרי עצתו יום אחר יום עד שנעשה חזק כעבותות העגלה אז קשה לנצחו ואדרבה הוא ינצחך לכך נאמר אל הנחש ואתה תשופנו עקב כי העקב היינו הסוף ורצה בזה שאם בסוף רצה להלחם בך אז אתה תשופנו ותנצחו כי יהיה קשה על האדם לנתק עבותות העגלה מעליו כי כבר קשור בו היצה"ר בעבותות אהבה בתענוגים וקשה לפרוש הנבעל מטמא זה. וזה ג"כ משל על התשובה שאדם עושה בבחרותו דהיינו בראש ימי חלדו בנקל לו לעזוב דרכו. אמנם בעקב בסוף שכבר הורגל במעשיו גם כי יזקין לא יסיר ממנו ואז אתה תשופנו. ויאמר זה גם על העבירות החמורות ע"ג גילוי עריות ושפיכות דמים ודוגמתם לא יוכל יצרך להעבירך עליהם כל כך בנקל מי פתי יסור הנה ומי ישמע לו לדבר הזה לעבור עבירות ראשיות אלו. אבל בעקב דהיינו המצות קלות שאדם דש בעקביו אתה תשופנו כי יהיה נקל לך להעבירו עליהם כי היצה"ר זה דרכו שמתחיל בעקב ועולה ומגבבן עד הראש כמו הארס של הנחש המתחיל בעקב והולך ומגבבן עד הראש כך היצה"ר מתחיל להעביר את האדם על המצות קלות שבני אדם דשים בעקביהם ואחר זה עבירה גוררת עבירה ויעלום מן הקלות אל החמורות עד כי עוונותיו יעברו למעלה ראש כמו שאמר כי עונותי עברו ראשי. והוא משל על העבירות שהם ראש לכל העבירות לכך נאמר טומאתה בשולי' לא זכרה אחריתה כי המשכיל יתן אל לבו כשיבוא היצה"ר לטמא אותו בשוליו דהיינו במקום תחתית כמו העקב כן יעלה משם ויגבבן ויהיה אחריתו מרה כי יעלהו מן הקלות אל החמורות ולא יבינו בו רשעים והמשכילים יבינו:

לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. לא לחנם הזכיר אשר לוקח משם גם מצאתי ברבינו שכתב שאדם הראשון נתיישב בהר המוריה ומהיכן למד הרב לומר כן גם נמצא לרז"ל שאדם הראשון הקריב פר מקרין מפריס מאין יצא להם סמך מן התורה על זה. ונראה שמקום לכל אלו הדברי' מן פסוק אשר לוקח משם דהיינו ממקום שנא' בו מזבח אדמה תעשה לי כאמרו רז"ל הקב"ה בראו ממקום כפרתו והלואי תהא לו לכפרה והוא הר המורי' אשר שלחו שם ה' לעבוד את האדמה ולבנות ממנה מזבח אדמה ויקריב עליו קרבן לכפר עליו ויען כי לוקח מאותה אדמה והוא שער שעבר בו כי האדמה נתנה בו חומר עב וגם אשר בשבתו נפל אל החטא כמבואר למעלה בפסוק עץ עושה פרי ע"ש. ע"כ במקום שגרם החטא שם תהיה כפרתו כי המקום ההוא דהיינו אותה אדמה גרמה לו לחטוא ע"כ האדמה היא חייבת לעזור לו אל הכפרה ע"י שיעבוד אותה לעשות ממנה מזבח להקריב עליו פר מקרין מפריס וזה טעם נכון על מצות מזבח אדמה תעשה לי כי בדבר שגרם החטא בו יתקן אשר קלקל בו. וגם לדברי האומר נצבר עפרו מכל האדמה כך פירושו. לפי שמקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי שם אבן שתיה וממנה הושתת כל העולם והעפר אשר לוקח ממרכז העולם דומה כאילו נצבר עפרו מכל העולם. ובזה מיושב גם מה שנא' הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה פירש"י קפל כל הארץ תחתיו לאו דוקא קפל אלא לפי ששכב על מקום טבור הארץ ומרכזו על כן דומה כאילו שכב על כל הארץ:

כי היא היתה אם כל חי. למה קרא לה שם עכשיו אחר החטא ועוד חיה היה לו לקרותה ונראה כי קודם החטא נקראת חיה על שם אם כל חי ואחר החטא שגרמה מיתה לדורות הוחלף שמה מן חיה לחוה כי חוה נגזר מן לשון חויא דהיינו נחש ובא הכתוב לתרץ למה לא קראה נחש בפירוש אלא לפי שקודם זה היתה אם כל חי ונקראה חיה על כן בהחליפו שמה לא הוצרך להחליף כי אם יו"ד בוי"ו כדי שישאר רושם שם ראשון במקומו:

ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'. לא פורש במקרא מהו מקץ ימי' ואימתי התחילו אותן הימים אשר עליהם בא הקץ. ונראה לומר על צד הרמז כי קין והבל היו חלוקים בשלימות האדם מה הוא אם העולם הזה והצלחותיו סוף שלימות האדם ואין שלימות אחריו או אם יש עוד עולם אחר נצחי וכפי הנראה שקין היה חושב אדמה סבר שאין חשבון בשאול והעולם הזה אינו משאיר אחריו מאומה על כן בחר לו לחלקו כל חמדות העולם הזה והצלחותיו בחשבו כי יתרון ארץ בכל היא. והבל סבר כי יש עוד עולם אחר נצחי אשר בו ישיג האדם התכלית האחרון על כן בחר לו להיות רועה צאן הגורם ההתבודדות כדרך שעשו הרבה נביאים כמשה ודוד וזולתם וכדי להקריב משם קרבן לה'. ואולי עשו חלוקה ביניהם כדאיתא במדרש שעשו ויעקב

עמו חלוקה ביניהם כי עשו לקח לחלקו כל חמדות העה"ז כמ"ש יעבר נא אדוני לפני עבדו ר"ל יקח חלקו קודם ויעקב בחר לחלקו העולם הנצחי וידו אוחזת בעקב עשו היינו בסוף ממשלתו של עשו כך קין והבל עשו חלוקה זו ביניהם. וזה כוונת המדרש האומר שקין לקח לחלקו קרקעות והבל לקח מטלטלין כו' הורו בזה מה שהיה בלבם בחלוקה שכר העה"ז והעה"ב כי כל המדות העה"ז אין האדם יכול לטלטלן וליקח מהם מאומה להוליכה לעבר עולם הירידה אלא הם כקרקע העומדת במקומה דומה למי שהולך ליריד וקונה שם במעותיו קרקעות ובתים שאינו יכול להוליכם עמו לביתו. ואין לו מהם כי אם מה שהוא אוכל מפריה בעודו בארץ נכריה ובלכתו לביתו ישוב ריקם ומאומה לא ישא בעמלו אשר בנה ואשר נטע ויעזוב לאחרים הילו וחומר אשר יסד. כך העושה העה"ז עיקר אין לו ממנו כי אם מלא כף נחת המושג ממלא חפנים עמל ורעות רוח ואינו משתמש בהם כי אם משך זמן גרותו בעה"ז זה שבתו בבית מעט כגר וכאורח נטה ללון ומאומה לא יוליך עמו אל העולם הנצחי כי שם ביתו וזהו דעת קין וחביריו אוהבי קניני הזמן. והבל הוא המבהיל כל קניני הזמן כי מוסר הבלים המה בחר לו במטלטלין וזהו קיום מצות הש"י שהאדם יכול לטלטל עמו מן המקום אשר הוא עומד בו כאורח וכגר אל המקום אשר הוא שם תושב ואזרח כי בית יעשה לו שם. וכבר נודע שכל אוהבי קנין הממון לעולם אין עושים שום מצוה וצדקה מן ממונם כל ימי חייהם במזימות זו אשר חשבו הן עוד היום גדול כאן לאכול לשבעה להשתמש בממונם וכל זמן שהם רואים את עצמם חזקים אף בריאים וכחם אז כן עתה אין נותנים כלום מהונם וכופשם לצורך עבודת ד' בהשבם מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני. אך בקץ ימי חלדם ברואותם את עצמם קרובים לשערי מות וכי לא במותו יקח הכל אז יעבר עליו רוח קנאה לקנא בחביריו עושי דבר ד' ויעשה גם הוא מעט מזער ישכים להביא מנחה לד' הן דרך קרבן הן ליתן לעניים או בדרך אחר וזהו המלוה לעני בשעת דוחקו ר"ל דוחקו של המלוה שהשעה דוחקתו לעשות כמו שיתבאר לקמן פ' וילך בע"ה ואף גם זאת בהיותו קרוב לשערי מות אינו נותן לשם מצוה כי אם החלק הפחות שבממונו זעיר שם ובורר לו הפסולת ושולחו מנחה לד' וכל מלאכה נמבזה ונמס זה חלק גבוה וכל כתף נחת טוב הוא חלקו כי מאנו ידיו לעשות לנגוע בחלק המובחר ורעה עינו בשלו ליתן מנה הגונה מנחה לד'. לכך נאמר בקין שהיה מן כתות אלו ויהי מקץ ימים דהיינו קץ ימי חלדו או בסופם ממש או זכירת סופם הוא שגרם לו התעוררות זה המעט שהרגיש בעצמו שיהיה קץ לכל עמלו בעה"ז אילו לא הרגיש בעצמו שיבא קץ כל בשר ולא הרבה יזכור ימי חייו אז לעולם לא היה מביא שום מנחה לד' ואף גם זאת שזכירת קץ הימים לא הועילה כי אם להפריש מן הפחות והגרוע דהיינו זרע פשתן. וזהו כוונת מדרש הנעלם האומר שקין היה מסתכל בישא לכך נאמר מקץ ימים ולא מקץ ימין. ואני שמעתי ולא אבין כוונת מדרש זה מה בין ימים לימין ודאי כוונתו לומר שקין לא הקריב בעבור התכלית האמתי הגנוז לצדיקים לקץ הימין לעה"ב כמו שנאמר ותעמוד לגורלך לקץ הימין שהרי קין היה כופר בתחיית המתים. אלא מקץ ימים שבא בהשבו כי על כל פנים יהיה קץ לכל עמלו ומאומה לא יוליך ממנו זה החלו לעשות כאמור. וזהו כוונת המדרש האומר משל של קין לעבד שאכל את הבכורות ושגר למלך הסייפות ר"ל שבבחרותו דהיינו הימים הראשונים אשר להם משפט הבכורה והראשית אז הוא אוכל ממונו ככל אשר ימצא בכחו לאכול ושגר למלך מלכו של עולם ב"ה הסייפות היינו סוף ימי חלדו כי אותן הימים אשר יאמר אין לי בהם חפץ וחשק ותאוה גופניות אותם שגר למלך לעשות בהם עבוד' ה' נכריה בעיניו וסייפות היינו מקץ ימים שהזכיר. וראיתי בספר צרור המור וכן פי' הרא"ס כי **קרבן** סוף תיבות פשתן כשתכתוב קו"ף רי"ש בי"ת נו"ן. וע"פ דבריהם אלו יפורש מדרש זה האומר לעבד שאכל את הבכורות ושגר למלך הסייפות כי הבכורות היינו הראשי תיבות ממלת קרבן דהיינו הדבר הראוי לקרב והוא החלק המובחר והסייפות היינו הסוף תיבות דהיינו פשתן והבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן לא מצד זכירת הקץ וסוף ימי חלדו אלא לשם התכלית האמתי להביא טרף לביתו הנצחי לקץ הימין כדרך ההולך למרחקים שאינו מקפיד על אכילתו כל זמן היותו אורח ושולח החלק המובחר לביתו הנצחי לכך וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ר"ל אל הבל כי כוונתו היתה רצויה אליו ית' ואל מנחתו כי גם המעשה טיה רצוי. ואל קין ואל מנחתו לא שעה כי גם מעשיו גם כוונתו שניהם היו בלתי רצוים. ודבר זה מפורש בתחלת הקרבנות שנאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' כשירצה להקריב קרבן שיהיה מקובל לה' אז יעשה כמו שעשה הבל שהביא מבכורות צאנו ומחלביהן כך יביא גם הוא מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וגו' דהיינו בכורות צאנו. ומה שאמר תקריבו את קרבנכם היינו ומחלביהן ר"ל החלק המובחר שאתה בוחר לך לצורך מאכלך כי בלי ספק שתבחר לעצמך כל ירך טוב כתף ונתח זהו נקרא קרבנכם שאתה מקריב אליך וחפץ בו ואותו חלק המובחר תקריב לגבוה. ומ"ש והבל הביא גם הוא מהו גם וראיתי בספר צרור המור שמאשים קצת את הבל שלא נתעורר מעצמו על הקרבן כי לא הביאו עד אחר שראה את קין הולך ומקריב וע"כ נאמר והבל הביא גם הוא במלת גם רמז שאיחר קרבנו והביא מצד הקנאה באחיו. ויכול להיות שעל העושה מצד הקנאה אמר שלמה וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי הוא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ר"ל זהו הגם שהבל נכשל בו כמו שנאמר והבל הביא גם הוא. וצ"ל להביא כדמות ראיה לדבריו שנאמר ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו הזכיר שדה לפי שהיה ויכוח ביניהם בענין הקרבנות וכל אחד מטיל דופי בקרבנו של חבירו כמנהג שני אנשים אשר להם הריב כי הבל מאשים את קין על אשר הביא מן הגרוע זרע פשתן. וקין נואשים את הבל על אשר לא נתעורר אל המעשה מעצמו כ"א עד אחר שראה קרבנו של קין עבר עליו רוח קנאה ורצה להשוות אליו גם הוא ואמר לו יען כי אין אתה מתעורר אל מעשה הטוב מעצמך כ"א עד שאתה רואה אחרים עושים א"כ תינח בזמן שאתה יושב בתוך עמך אבל בהיותך בשדה במקום שאין איש מצוי שמה א"כ שם וודאי לעולם לא תעשה שום דבר טוב וא"כ אין אתה ראוי להיות בעולם כי אין חפץ לה' בכסילים והבלים רבים העושים

מצד הקנאה ולא לשם שמים ובזה נצחו קין להבל לכך נאמר ויהי בהיותם בשדה כשהשיב לו תשובה נצחת מצד השדה אז ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו כי השדה מקום ההשקט ושם תהא קבורתו. וז"ש שקרבנו של אדה"ר היה לו קרן אחת במצחו רצו בזה לפי שהיה אדה"ר יחיד בעולם דהיינו קרן ה' א"כ וודאי לא ראה המעשה משום אדם אלא מעצמו נתעורר אל המעשה ע"כ נתקבל קרבנו. לכך נאמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' כשיהיה כאדה"ר שנתעורר אל הקרבן מעצמו וזהו שאמר כי יקריב מכם ר"ל מכם ובכם יבוא לו ההתעוררות זהו קרבן לה' ולא קנאת איש מרעהו. ויתבאר זה עוד לקמן פרשת ויקרא בע"ה:

לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו. מכאן יש סמך לדברי רז"ל שאמרו שהרשעים אפי' אפתחי של גהינם אינן הוזרי' בתשובה. כי פתחו של גיהנם נקרא פתח חטאת כי הוא פתח ומקור נפתח לחטאת ולנדה ואפילו בזמן שירבץ האדם לפתח חטאת דהיינו פתחא של גיהנם מ"מ אליך תשוקתו של היצה"ר ולא תפסק תשוקתו. ד"א לפי שאמרו רז"ל לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר כו' אי אזיל מוטב אי לא יזכור לו יום המיתה ואז ודאי אזיל. ז"ש אם תטיב לגרש את היצה"ר שאת ישא ה' את פניך ויקבלך בתשובה. ואם לא תטיב שלא אזיל היצה"ר עוד טומאתו בו אז לפתח חטאת רובץ ר"ל תזכור לו יום המיתה כאלו פתח קברך פתוח לפניו ואז ירבץ תחת משאו החטאת דהיינו היצה"ר המתעיקך ואע"פ שאליך תשוקתו מ"מ אתה תמשול בו. ד"א לפי שמצינו לרז"ל שהמשילו את היצה"ר לזבוב ואסמכוה אקרא זבובי מות יבאיש וגו' וטעמו של דבר כי כל זבוב אין פיו שלו חלום ואין בו כח לעשות נקב בבשר שלם אך במקום שהזבוב מוצא פתח פתוח בבשר אזי שם ירבץ ויש כחו בפיו להרחיב הפרצה. כך היצה"ר כחו חלוש לעשות פרצה בבשר אי רב פעלים כי הצדיק בכל דרכיו אשר לא פתח ליצרו פתח כלל א"א לו לפרוץ גדרו ולכנוס בו להחטיאו. אמנם בזמן שהוא מוצא אנשים בני בלי הפורצים אפילו פרצה קטנה ופותחין לו פתח לחטאת ולנדה אז יש בידו להרחיב הפרצה ולהוסיף פשע על חטאתו כאמרו רז"ל הבא לטמא פותחין לו ויש גורסין פתחים לו ר"ל פותח פתח אל היצה"ר שימצא מקום ליכנס דרך אותה פרצה ולהרחיבה עד עלות מכתו לאין מרפא. המשל בזה המוצא פתח סגור מכל וכל קשה לו לפותחה והמוצא הפתח קצת פתוחה נקל לו להרחיב הפתיחה עד אשר יעשה כמו שער בנכפו שהכל נכנסין בו בנקל וזה משל צדק על היצה"ר. ובדרך זה מצינו בילקוט סוף פרשה בשלח שמדמה את עמלק לזבוב מה זבוב להוט אחר המכה כך עמלק היה להוט אחר דמן של ישראל כו' ולמה המשילוהו לזבוב דוקא. אלא לפי שגם הוא לא היה יכול להזדווג לישראל כל זמן שהיו שלמים עם ה' זולת ברפידים שרפו ידיהם מן התורה אז פתחו לו פתח ויבא עמלק וטמאם במשכב לדעת רבותינו ז"ל. זהו במסיק שם במדרש משל לאדם שהקיף את הכרם ואמר כל מי שיפרץ הגדר ישכנו הכלב כו' נקט דווקא פורץ גדר לפי שזהו ענין פתיחת הפתח שהזכרנו כי ע"י הפתיחה רבים בוקעין בו כך על ידי שיפתח פתח ליצרו יכנסו בו מקטריגי' רבים המונעי' ממנו דרך הישר כמו שיתבאר עוד לקמן פרשת בשלח. ובמסכת יומא אמרו רז"ל אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה כו'. וזה מבואר עפ"י דרכינו. וזה שאמר לפתח חטאת רובץ כי היצר הרע נקרא חטאת במקום שהוא מוצא פתח פתוח להטאת שם ירבץ ויכנס דרך אותו פתח. ואל תאמר שאין חשקו כי אם אל פתח לבדו אלא אליך תשוקתו שכל תשוקתו לילך מכאן ולהלן אליך ממש להדיחך מעל ה' אמנם כל זמן היותו בפתח עינים דהיינו בתחילת בואו אליך אתה תמשול בו על דרך שפירשתי למעלה בפסוק הוא ישופך ראש אבל אם כבר עבר מן הפתח רצה לומר הפרצה הקטנה ועבר כבר אליך ממש להדיח כל עצמותיך מעל ה' ואז יהיה קשה עליך למשול בו לפיכך האכם עיניו בראשו שלא ליתן לו מקום ליכנס כלל וכלל וזה פירוש יקר:

ויאמר קין אל הבל אחיו. לא נתפרש במקרא מה אמר לו וי"ל האמירה זה מלשון יתאמרו כל פועלי און שהוא לשון התפארות וכן את ה' האמרת. ור"ל כי קין התפאר עליו לאמר לי תבל ומנוחה ולרעא די את קאים עלה דידי הוא מיד ויקם עליו על עסקי שדה ויהרגהו. ולמעלה פירשתי על עסקי שדה היינו שאמר לו בהיותך בשדה מקום שאין אנשים מצויין שמה אז לעולם לא תתעורר מעצמך אל איזו מעשה כי קרבן זה שהקרבת ממני ראית וכן עשית ולפי זה יהיה ביאור פסוק זה ויאמר קין שהתפאר קין לאמר אני טוב ממך כי אני הקרבתי ראשונה וממני נמשכה ההקרבה אליך וז"ש אל הבל אחיו כי אמר אני הייתי סבה אליך כי אם לא ראית שהקרבתי לא היית מקריב כלום:

ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך. פליאה גדולה על קין איך אמר לא ידעתי אם טעה בזה לומר לא ירא"ה יה ולא יבין במעשה התחתונים אם כן למה הקריב מנחה לה'. ונראה לומר כי ודאי הבין קין ששאלו הקב"ה על הריגת אחיו והשיב לא ידעתי השומר אחי אנכי ר"ל לא ידעתי שיש עון בדבר ההריגה והשומר אחי אינו לשון תמיהה אלא מוסב על לא ידעתי כי אמר לא ידעתי אם אני מחויב לשמור את ראש אחי שלא יהרג על ידי ושמירה זו מלשון אך את נפשו שמור כך טען קין כי לא ידע אם הוא מחויב לשמור את ראש אחיו או לא. ואמר לו הקב"ה איך לא ידעת והרי מצוה זו מן המושכלות וזה שאמר קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה שהשכל מחייב לקיים מצוה זו אף אם לא נצטוית עליה כי בבטלה איש את רעהו חיים בלעו והאדמה תשאר שממה מאין יושב וא"כ האדמה תובעת עלבון הנהרג כי קיום האדמה תלוי בזה כ"א יהיה היתר רצועה להרוג איש את אחיו א"כ א"א לאדמה שתתקיים כי יהיה מניאותה לבטלה ותהיה חריבה מאין יושב על כן לא תוסיף האדמה תת כחה לך. ושעם לדבר כי כשם שהאדמה נוגעת בדבר ומבקשת דין על ההריגה כך מחוייבת האדמה עצמה לעשות דין ברוצחים ע"ד שנאמר כי הדם יחניף את הארץ ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו. ויש להתבונן באיזו ענין הדם מחניף לארץ והקרוב אלי לומר בזה כי הארץ דומה תמיד כאילו פערה פיה לבלוע את הכל כמ"ש שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם וגו'. וכמ"ש לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק וגו' ומכל זה ראיה שפי הארץ פתוח תמיד לבלוע והנותן דבר לתוך פיה דומה כאילו מחניף

לה ואז יאמר על הרוצחים שופכי דם נקי כי בדם זה יחליפו לארץ ליתן לה דבר בפיה לבלוע . ולעומת זה גם הארץ מהפכת להם ליתן להבלתי ראויים כל צרכם אשר מן האדמה מוצאם דהיינו שני דברים א' כל מאכל אשר יאכל ושאר צרכי האדם אשר מן הארץ מוצאם . ב' הדירה והמנוחה שיש לדרים עליה לפיכך לדורות לא יכופר לארץ כי אם בדם שופכו שלא יאמרו שניהם מחניפים זה לזה כי הרשעים נותנים דבר בפיה לבלוע . והארץ מהפכת להם ליתן להם די צרכם וצריכה האדמה כפרה על זה המעט תועלת אשר קבל הרוצח מן הארץ קודם שיהרג כי לא בדין נתנה לו כחה . אבל כאן מפני ישוב העולם לא נהרג קין וא"כ במה תצא האדמה מן החשד שלא יאמרו ששניהם מחניפין זה לזה ולמה אינה צריכה לכפרה . אלא לפי שקיימה רצון בוראה שאמר לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ כי מאז שעשית המעשה הזה האדמה באה בהרשאה ותובעת ממך דמי אחיך וקול דמיו צועקים אלי מן האדמה ושיא גם היא תעשה דין בך שלא תקבל עוד מהנה שני התועלות אשר יש לכל הדרים עליה הן כל הצרכים . ע"ז אמר לא תוסיף תת כחה לך הן הדירה והמנוחה על זה אמר נע ונד תהיה בארץ ושום מקום לא ירצה לקבלך ובזה תצא האדמה מן חשד החנופה כי לא תחניף לך ועל כן אינה צריכה ג"כ לכפרה אבל להזור ולהורגך עכשיו א"א מפני ישוב העולם כי לא היה לאדם בן אחר בפעם ההוא :

וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו . נחלקו רז"ל במהות אות זה מה היה . במדרש רבתי אמרו הזריח עליו גלגל חמה כו' . וקשה איך יתחייב מזריחת החמה לבלתי הכות אותו כל מוצאו וכפי שורת הדין רשעים בהופך ידמו ואיך יזריח החמה עליו . ונראה פירוש הדברים לפי שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים אם זרחה השמש עליו דמים לו . כך קין היה גנב כי היה גונב דעת עליונה כמו שפירש רש"י בפרשה זו . והיה הולך כבמחתרת כי הסתיר ה' פניו ממנו וגורש מן הארץ הקדושה ארץ אשר עיני ה' דורש תמיד אות' וגרשו לחוצה לארץ שהדר בו כו' מצד הסתרת פניו ית' כמ"ש ומפניך אסתר ואז היה דומה לנמצא במחתרת כי היה בורח ממקום למקום וכל בורח מחביא את עצמו בסתר וא"כ פשיטא שכל מוצאו יהרגהו כי אין לו דמים מאחר שבמחתרת מצאו . על כן הזריח ה' עליו החמה בכל המקומות אשר הלך להורות שאין לו דין הנמצא במחתרת כי אם דין מי שזרחה השמש עליו שדמים לו וכל ההורגו נהרג עליו וזה מופת חוזק לבלתי הכות אותו כל מוצאו . ותדע ותשכיל בלשון כל מוצאי למה תלה הדבר במוצאו פשיטא שלא יהרגו מי שלא ימצאהו והל"ל כל בריה יהרגוני אלא שהורה לומר שהיה ירא פן יהיה בדין הנמצא במחתרת כי בו שייך לשון מציאה כמו שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב . ועל ידי זריחת השמש לא יכהו כל מוצאו במחתרת זו אשר נסתר בו מצד הבריחה ממקום למקום וזה פירוש יקר :

וישב בארץ נוד קדמת עדן . מצינו שכל ההורג נפש גולה למזרח שכן אדה"ר שגרם מיתה לכל תולדותיו כתיב בו וישכן מקדם לגן עדן וכן בכל ערי מקלט כתיב בעבר הירדן מזרחה שמש לפי שכל הורג נפש מקרב הערב שמשו של הנהרג כמו שנאמר עד אשר לא תחשך השמש וגו' לפיכך יגלה לקצה אחרון שכנגדו כדרך שאמרו בהורדוס הוא כיבה נרו של עולם ילך ויעסוק באורו של עולם והוא דרך כל בעלי תשובה להטות לקצה אחרון בדבר שחטא בו ולעשות איזה מצוה הפכית אל העבירה שעשה וזה דרך נכון לכל בעל תשובה והמשכילים יבינו מגלות זה לתקן כל עבירה באיזו מצוה הפכית לעבירה כי בזה יתוקן עוותו :

ויהי בונה עיר . ויבן לא נאמר אלא ויהי בונה ל' הווה להורות שהיה בונה והולך כל ימיו ולא נגמר בנינו לעולם כי זה דרכם כסל למו שכל האוהב קניני האדמה כקין וחבריו לעולם הוא בונה והולך ולא יוכל לגמור בנינו כל ימיו לעולם כי לעולם אין בידו די מחסורו אשר יחסר לו. יש בידו מנה מתאוה עד מאתים כידוע מטבע כל אוהבי הממון וא"כ לעולם הוא בונה והולך וכל ימיו אין לו מנוחה רק נע ונד בארץ כמו קין שהיה נע ונד בארץ כך כל אוהב ממון נע ונד זה שבתו הבית מעט רוב ימיו הוא רודף אחר העושר כאשר ירדוף הקורא בהרים וכך ירוץ ורגליו כאילות במדבר בשר ובשפלה עובר ארחות ימים כל ימי חייו אלו הלילות גם בלילה לא שכב לבו כי ילך בכל מקומות הסכנה להשיג את האהב' נפשו יבקשו ולא ימצאו ולעולם לא יבא עד תכליתו רק כל ימיו הוא בונה והולך ערי מסכנות המסכנים נפשו וגופו ועוזב לאחרים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע וסימן לדבר שבאלפ"א בית"א אותיות עני סמוכות ושניות לאותיות כסף להורות שכל אוהב כסף הוא עני בדעתו לעולם . ומה שנאמר בונה ירושלי' ה' לשון הוה נראה לפרש ע"ד שמסיק בגמ' בפ' הספינה חזא מלאכי השרת דקא מנסרי אבנים טובות ומרגליות כו' אמר להו הני למאי אמרי ליה עתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים כו' אם כן בכל זמן בונה ירושלים ה' וק"ל . כך לשון בונה הנאמר בקין רמז שהיה בונה והולך לעולם כמ"ש איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וגו' ולא ישליטנו אלהים לאכול ממנו והנה יתן להבא משמע והיה ל"ל איש אשר נתן לו האלהים עושר אלא כך פירושו שכל מי שאינו מסתפק במה שחנן אותו אלהים ותמיד הוא מבקש אשר יתן לו ה' עוד עושר ונכסי' נוסף על מה שבידו כבר זהו וודאי נבל כילי וקמצן ואינו שליט בשלו לאכול ממנו ק"ו לזולתו :

ויקח לו למך שתי נשים וגו' . כל הסיפור הלזה מענין שתי נשיו עדה וצלה יש בו צורך גדול בתורה לידע ולהודיע שכאשר יהיה הזיווג כהוגן לקיום המין לבד אז יולדו להם בנים הגונים שומרי משמרת ה' . וכאשר לא יהיה לקיום המין כי אם לשם יופי למלאות רצון תאותו אז בנים זרים יולדו להם זרע מרעים בנים משחיתים . כמו שמצינו בשתי נשים אלו עדה וצלה כי אותה של פריה ורביה נקראת עדה כפירוש רש"י גם יתכן לפרשו לשון הריון שתרגומו ועדיאת . ואותה שלקח לשם תשמיש לבד נקראת צלה כפירוש רש"י ואולי לפי שהיו שוקעים בתשמיש ועוסים צל התמיד אם כן הדין נותן שמן עדה יולדו בנים הגונים וזו שאמר ותלד עדה את יבל הוא היה אבי כל יושב אהל ומקנה כי זה היה אומנתו של הבל הצדיק ואחריו כל ישרי לב כמשה ודוד וכמה נביאים וצדיקים עד אשר מתוך אומנות זה זכו לדיבוק השכינה . ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור ועוגב שנבראו להלל בהם לבורא עולם ית' כמ"ש הללוהו בנבל וכנור וגו'. וגם על ידיהם שורה רה"ק כמ"ש ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה' . וצלה שלקח לשם תשמיש והשקה לה כוס של עקרים ולא הועילה כלום מ"מ לסוף בנים זרים יולדו לו שנאמר וצלה ילדה גם היא את תובל קין שהחזיר מעשה קין למקומו וברא כלי משחית להבל ולרצוח כמ"ש לוטש כל חרש נחשת וברזל המקצר ימיו של אדם ואולי הוא מדה כנגד מדה כי רוב בעילות מקצרין ימי האדם ע"כ נעשו תולדותיהן כיוצא בהם לעסוק בדברים המקצרים הימים ויצא אומנותו אל הפועל שנאמ' כי איש הרגתי לפצעי וגו' . וזה רמז נכון בתורה ללמוד ממנו ענין הזיווג ע"פ התורה :

זה ספר תולדות אדם . הרמב"ן פי' בחוזר לכל התורה כי כולה ספר תולדות אדם . ורבינו בחיי פי' שהספר דהיינו החכמה עיקר תולדות האדם . ולי נראה שספר זה קאי על מה שנאמר ביום ברוא אלהים אדם בדמות אלהים ברא אותו . כי ביום שנברא אדה"ר היה שלם ביצירה בכל המעלות האנושיות והיה מסולל מכל מום וחסרון . כאומן הכותב על ספר כל הדברים שהוא צריך למלאכתו כך כתב הקב"ה על ספר כל המעלות שהיו באדם עד אשר מצדם היה בדמות אלהים כדי ללמוד לדורות איך בחטאם גמלו רעה לנפשם שהיו כל הדורות הלוך וחסור מן אותן השלמיות כמ"ש גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם ופסו' זה דרשו רז"ל על יצירתו של אדה"ר ולפי דרכם אומר אני שכך פירושו גלמי ראו עיניך שהיה נראה טוב בעיני הקב"ה ועל ספרך כולם יכתבו זה ספר תולדות אדם אשר עליו כתובי' כל המעלות האנושיות אשר כללם הכתוב באמרו בדמות אלהים ברא אותו . אמנם ימים יוצרו ולא אחד בהם ביבואו הימים אשר לא יהיה בנולדים אפילו אחד מכל המעלות ההם כי ילכו הלוך וחסור מן אותו שלימות לפיכך מה יקרו רעיך אל אותן שהם ריעים למקו' ב"ה והמה בדמות אלהים יקרים המה בעיני כי אינן בנמצא . ד"א שיאמר כל זה על הבחירה האנושית כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכל מעשה האדם שנקראו תולדות וקורות דומה כאילו הקב"ה מולידן כי הכל מאתו ית' החכמה והעושר והגבורה ואורך ימים אמנם זה ספר דהיינו המעשים טובים אשר מקורם מתוך הספר הם תולדות אדם מתייחסים אחר האדם ואין להקדוש ברוך הוא חלק בהם כי מסר הקב"ה כל מעשה האדם בידו ולא ה' פעל כל זאת ונעשה אדם בעל בחירה ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו מה הקב"ה שליט על כל מעשיו כך האדם שליט בכל מעשיו ומזה הצד הוא בדמות אלהים . וזה שאמר גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו כאמרז"ל במסכת נדה שמוביאין הטפה לפני הקב"ה ואומרים אם זה הנולד חכם יהי' או טפש חלש או גבור עשיר או עני ואילו צדיק ורשע לא קאמר לפי שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים זה שאמר גלמי ראו עיניך שקודם יצירתי ראה הקב"ה מה תהא בגלמי כשמעמידים הטפה לפניו ועל ספרך כלם יכתבו שכותבין על ספר כל עניניו אם יהי' גבור או חלש כו' ואפילו ימים יוצרו קוצבים לו כמה יהיה אמנם לא אחד בהם כי חסר בספר זה אחד מן השלמות דאילו צדיק ורשע לא קאמר על כן לא נכתב על ספר שכותבין עליו מה יהי' משפט הילד ומעשהו לפיכך מה יקרו רעיך אל שעשו בדמות אלהים שליטים על כל מעשיהם וכאמור :

ויחי אדם וגו' . עשה בימי חייהם שלשה חלוקות כי הזכיר בכולם מספר ימי חייהם קודם שהולידו ואח"כ כללם יחד והזכיר בכולם וימת ובפרשת נח לא הזכיר כי אם שתי חלוקות ולא הזכיר שם וימת . לפי שמי שהוא בלא בנים קרוי מת בחייו וכן הרשעים שאינן מולידין תולדות מעשים טובים נקראו בחייהם מתים על כן הזכיר לשון ויחי על מספר הימים שחיו קודם שהולידו כי אעפ"י שהיו עדין בלא בנים מ"מ היו חייהם חיים מצד שכל השלשה שהזכיר בפרשה זו ובפ' נח כולם היו צדיקים אדם שת כו' וכן כולם ואחר שהולידו נתוסף להם חיות מצד הבנים ע"כ הזכיר ויהי על הימי' שחיו אחר שהולידו . וחזר וכללם יחד לומר כלם שוים לטובה כי קודם המבול לא נמצא בהם חסרון רק המות הזה כמ"ש ישלחו כצאן עויליה' וגו' וכתיב יבלו בטוב ימיהם וגו' . ועוד הזכיר בכולם וימת להורות שכולם מתו על מטתם ולא נמחו במבול . אבל אחר המבול נשתנה העולם ולא היו כל ימיהם שוים לטובה ע"כ לא חזר וכללם יחד גם לא הזכיר וימת כי היו חסרונות בכולם זולת המות ועוד שאחר המבול א"צ להזכיר וימת כי פשיטא מתו ומי גבר יחיה ולא יראה מות וקרוב בעיני לומר שכל השלשה שהזכיר היו נביאים כי מי הגיד ללמך שבן זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו וכן שם בן נח וכן חנוך ומתושלח ועבר והם בנין אב על כולם :

וירא ה' כי רבה רעת האדם . לפי שחטאו בזנות ואותה תאוה רבה והולכת תמיד ולא ישבע לעולם כאמרז"ל אבר קטן באדם משביעו רעב כו' וכן חטאו בגזל ואוהב המס וכסף לא ישבע כסף אלא תאותו רבה והולכת תמיד וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ר"ל כל היום לא ישבע תאותו ואין שעה ביום שיהיה שבע בה אלא כל שעה הוא מוסיף על תאותו . וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ בצירוף הארץ כמו שפירשתי בשם הרמב"ן בפסוק נעשה אדם אני והארץ כי הארץ נתנה בו חומר גס ועב . וענין נחמה זו וענין ויתעצב אל לבו הוא דרוש עמוק מי ימצאנו האריכו בו למעני' כל החוקרי' זה אומר בכה וזה בכה וכולם כמתנבאי' וכן הרבה עניני' בתורה סתומים והתומים אשר בכולם נבי אומר וגומר שלא להאריך בדרושי' אלו כי ילאה השכל האנושי מלהשיגם כי כל הספיקות ההם באים לנו מצד שאנו משערים ידיעתו יתברך לידיעתנו והכתוב אומר בהפך זה כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו' ואיך נוכל לעמוד על מחשבתו ית' הבלתי נודעת אלינו ואין בידינו כח לשער אותם :

כה־אמר האל ׀ יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ
וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה ורוח להלכים בה :
אני יהוה קראתיך בצדק ואחזק בידך ואצרך ואתנך לברית
עם לאור גוים : לפקח עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית
כלא ישבי חשך : אני יהוה הוא שמי וכבודי לאחר לא־אתן
ותהלתי לפסילים : הראשנות הנה־באו וחדשות אני מגיד בטרם
תצמחנה אשמיע אתכם : שירו ליהוה שיר חדש תהלתו
מקצה הארץ יורדי הים ומלאו איים וישביהם : ישאו מדבר
ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים
יצוחו : ישימו ליהוה כבוד ותהלתו באיים יגידו : יהוה כגבור
יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף־יצריח על־איביו
יתגבר : החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשם
ואשאף יחד : אחריב הרים וגבעות וכל־עשבם אוביש ושמתי
נהרות לאיים ואגמים אוביש : והולכתי עורים בדרך לא ידעו
בנתיבות לא־ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור
ומעקשים למישור אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים :
נסגו אחור יבשו בשת הבטחים בפסל האמרים למסכה
אתם אלהינו : החרשים שמעו והעורים הביטו לראות : מי
עור כי אם־עבדי וחרש כמלאכי אשלח מי עור כמשלם
ועור כעבד יהוה : ראות קרי ראית רבות ולא תשמר פקוח
אזנים ולא ישמע : יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

כאן מסיימין הספרדים והוא עם־בזוז ושסוי הפח בחורים כלם
ובבתי כלאים החבאו היו לבז ואין מציל משסה ואין־אמר
השב : מי בכם יאזין זאת יקשב וישמע לאחור : מי־נתן
למשיסה קרי למשוסה יעקב וישראל לבזזים הלא יהוה זו
חטאנו לו ולא־אבו בדרכיו הלוך ולא שמעו בתורתו : וישפך
עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע
ותבער־בו ולא־ישים על־לב : ועתה כה־אמר יהוה בראך
יעקב ויצרך ישראל אל־תירא כי גאלתיך קראתי בשמך
לי־אתה : כי־תעבר במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך
כי־תלך במו־אש לא תכוה ולהבה לא תבער־בך : כי אני
יהוה אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים
כוש וסבא תחתיך : מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני
אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך : אל־
תירא כי־אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך :
אמר לצפון תני ולתימן אל־תכלאי הביאי בני מרחוק
ובנותי מקצה הארץ : כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו
יצרתיו אף־עשיתיו : הוציא עם־עור ועינים יש וחרשים ואזנים
למו : כל־הגוים נקבצו יחדו ויאספו לאמים מי בהם יגיד זאת
וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת :
אתם עדי נאם־יהוה ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו
לי ותבינו כי־אני הוא לפני לא־נוצר אל ואחרי לא יהיה :

פירוש המלות

האל ה'. בעל הדין ובעל הרחמים : רוקע. כמו וירקעו : וצאצאיה. היוצאים מן הארץ : לעם עליה. לכולם בשוה : ורוח. קדושה : קראתיך. לישעיה הוא אומר : ואצרך. אשמרך : לאור גוים. כל שבט קרוי גוי לעצמו : לפקח. לפקוח : אסיר. שאתה אסיר בגלות : הראשונות. שהבטחתי לאברהם : ישאו. קול לשיר : ישבי סלע. המתים שיחיו : יצריח. ירים בקול : החשיתי. שתקתי : אפעה. אצעק : אשם. אתבלבל : ואשאף. ואתאוה להשמיד : עורים. ישראל שהיו עורים בגלות : כמשלם. כבר קבל יסוריו : ושסוי. מעשה ריב : הפח. פתי נפש : בחורים. לשון חור : יאזין. לתת לב לזאת : ותלהטהו. ל' להב : כפרך. תחתך : תכלאי. לשון ויכלא הגשם :

פרשת נח

אבן עזרא

אלה תולדות. כמו הקורות כטעם מה ילד יום וכמוהו אלה תולדות יעקב : איש צדיק. במעשיו : תמים בלבו ותמים אחר השם מפעלי הכפל והוא תמים. וטעם בדורותיו בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה והסימן הוא ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח :

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־

ט אִלֵּין תּוֹלְדַת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה בְּדָרוֹהִי בִּדְחַלְתָּא דַיְיָ

ל' וחס' ל'

ותשחת
תולדות אהרן איש צדיק. ע"ג נח זבחים קיו עקידה שער טו : תמים היה. ערוכין י"ח סנהדרין קט ע"ג נח זבחים קיו :

רשי

(ט) אלה תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר (משלי י) זכר צדיק לברכה. דבר אחר ללמדך שעקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים : בדרותיו. (סנהדרין קח) יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כ"ש שאלו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש דורשים אותו לגנאי לפי דורו הי' צדיק ואלו הי' בדורו של אברהם לא הי' נחשב לכלום: את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא אומר (בראשית כד) אשר התהלכתי לפניו נח היה

בעל הטורים אלה תולדות נח ד' דסמיכי. אלה תולדות השמים. אלה תולדות נח. אלה תולדות שם. אלה תולדות יעקב. כנגדן פסל שלפניו. אלה תולדות השמים פסל תוהו ובהו. אלה תולדות נח פסל דורות שלפניו. אלה תולדות שם פסל בני חם ובני יפת. אלה תולדות יעקב פסל עשו ואלופיו : נח נח וגו' ג' פעמים כתיב נח בפסוק שראה שלשה עולמות. ד"א שהיה משלשה שכל אחד הציל ג' בזכותו. נח הציל ג' בניו שהם שם וחם ויפת. דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה בחלום. איוב הציל שלשת רעיו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ד"א נח לשמים נח לבריות נח לעליונים נח לתחתונים נח בעולם הזה ונח בעולם הבא. תמים היה. היה עולה למנין עשרים לומר שהיה תמים בכל העשרים דורות שמאדם עד

ספורנו

(ט) אלה תולדות נח. ענייניו וילדי ימיו : צדיק. במעשה : תמים. במושכלות : בדורותיו. כפי דורותיו והם היו קצת דורו של מתושלח ושל למך ושלו והדורות

רמבן

טעם אלה תולדות נח. פירשו בו קורותיו כטעם מה ילד יום וירמוז כל הפרשה ואינו נכון בעיני כי אין קורות האדם תולדותיו והנכון שהוא כמשמעו כמו אלה תולדות בני נח ואלה תולדות ישמעאל יאמר אלה תולדות נח שם חם ויפת אבל החזיר ויולד נח בעבור שהפסיק ואמר נח איש צדיק תמים היה. להודיע למה צוהו בתיבה ואע"פ שכבר אמר למעלה ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת חזר להזכירם פעם אחרת להגיד כי לא היה ככל אבותיו שיוליד בנות ובנים וזה טעם שלשה בנים כי יזכיר מספרם לאמר כי אלה שלשה לבדם היו תולדותיו ונצלו בזכותו ומאלה נפצה כל הארץ: (ט) איש צדיק תמים היה. יזכיר הכתוב שהיה זכאי ושלם בצדקו להודיע שראוי להנצל מן המבול שאין לו עונש כלל כי הוא תמים בצדק כי הצדיק הוא הזכאי בדין הפך הרשע כמו שאמר והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע וכן ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית וכן בצדק תשפוט עמיתך אבל באברהם שאמר לעשות צדקה ומשפט שבח אותו בצדק שהוא המשפט וברחמים שהיא הצדקה. ור"א אמר צדיק במעשיו תמים בלבו וכתיב תמים אתה בדרכיך ואחר שאמר שהוא איש צדיק כי איננו איש חמס ומשחית דרכו כבני דורו החייבים אמר שהיה מתהלך את השם הנכבד

היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו : התהלך . לשון עבר וזה שמושו של ל' בלשון כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון א' (שם יג) קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך להבא (מלכים א ח) ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי"ו שבראשו הפכו להבא : (יא) ותשחת . לשון ערוה וע"א (סנהדרין נז קח) (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"א) כמו (דברים ד) פן תשחיתון : ותמלא הארץ חמס . גזל (ס"א (יונה ג) שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם) : (יב) כי השחית כל בשר . אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן : (יג) קץ כל בשר . כל מקום שאתה מוצא זנות וע"א אנדרולומוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים : כי מלאה הארץ חמס . לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח) : את הארץ . כמו מן הארץ ודומה לו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר (מלכים א טו) חלה את רגליו מן רגליו . דבר אחר את הארץ עם הארץ אף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו : (יד) עשה לך תיבת . הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו : עצי גופר . כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליהם למחות בו : קנים . מדורים מדורים לכל בהמה וחיה : בכפר . זפת בלשון ארמי . ומצינו בגמרא כופרא . בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ . ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ : (טז) צהר . י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם (ב"ר שם) : ואל אמה תכלנה מלמעלה . כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה (סא"א) מכאן ומכאן :

בכלה

הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ י וַיּוֹלֶד נֹחַ
שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־
יָפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים ג׳ . ו׳
וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וַיַּרְא אֱלֹהִים ז׳
אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית ג׳
כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ׃
ס יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר כ״ה
בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס
מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ׃ ג׳
יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים ב׳
תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ
מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃ טו וְזֶה אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ
הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים ב׳ מ״ל
אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ טז צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה
וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח ג׳ דס׳ ג׳ ודגש. ה׳

הֲלִיךְ נֹחַ׃ י וְאוֹלִיד נֹחַ
תְּלָתָא בְנִין יָת שֵׁם יָת חָם
וְיָת יָפֶת׃ יא וְאִתְחַבַּלַת
אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת
אַרְעָא חֲטוֹפִין׃ יב וַחֲזָא יְיָ
יָת אַרְעָא וְהָא אִתְחַבַּלַת
אֲרֵי חַבִּילוּ כָּל בִּשְׂרָא אֱנַשׁ
יָת אָרְחֵיהּ עַל אַרְעָא׃
יג וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ קִצָּא כָל
בִּשְׂרָא עָל לְקֳדָמַי אֲרֵי
אִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין
מִן קֳדָם עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא
וְהָא אֲנָא מְחַבֵּילְהוֹן עִם
אַרְעָא׃ יד עֲבֵיד לָךְ
תֵּבוּתָא דְאָעִין דְקַדְרוֹס
מְדוֹרִין תַּעֲבֵיד יָת תֵּבוּתָא
וְתַחְפֵי יָתַהּ מִגָּיו וּמִבָּרָא
בְּכוּפְרָא׃ טו וְדֵין דְתַעְבֵּיד
יָתַהּ תְּלָת מְאָה אַמִּין
אוּרְכָּא דְתֵיבוּתָא חַמְשִׁין
אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלָתִין אַמִּין
רוּמַהּ׃ טז נְהוֹר תַּעְבֵּיד לְתֵיבוּתָא וּלְאַמְּתָא תְּשַׁכְלְלִנַּהּ מִלְעֵילָא וְתַרְעָא

(יא) ותשחת הארץ . הטעם אנשי הארץ וכן ארץ כי תחטא לי וכל הארץ באו . ויש אומרים כי טעם לפני האלהים בפרהסיא ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם והקרוב אלי שהתורה דברה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראנו והאומרים כי האלהים במקום הזה אינו קדש לא אמרו מאומה : חמס . בגזל ועשק וקחת גם הנשים בחזקה . ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו שכל חי לא שמר דרך תולדותו ואות הכתיב הנטוע הידוע נכון הוא ומה נכבד דרש שדרשו שהשחיתו במים ודנם השם במים וכאשר חימימם ממעל ומתחת כן היו המים שהשחיתם בם : (יג) ויאמר . קץ כל בשר . הוא הגוף וטעם בא הגיע קץ אידם : את הארץ . מן הארץ וכן כצאתי את העיר או עם כמו את יעקב איש וביתו . והנכון בעיני שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה וכן אלהים נצבות כשאך אלהים והוא כן והנני משחיתם ומשחית את הארץ : (יד) גופר . שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקרא : קנים . להיות כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו . ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטים : וכפרת אותה . יש אומרים שהיא מגזרת כפרת והטעם מכסה משיחה ויש אומרים שהכופר כדמות זפת ויש אומרים שיש טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל בתמורת הכ"ף בקו"ף והנכון שמלת וכפרת מגזרת הכופר : מבית . כמו לפנים : (טו) וזה אשר תעשה . טעמו וזה השיעור אשר תעשה והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה צפה על פני המים ולא יהפכנה הרוח : (טז) צהר . מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים והוא נעשה למעלה כמשפט ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב ששית אמה והנה התבה כדמות משלש וראש חד וכן מקצועותיו

מקצועותיו

לפני האלהים ו' וסימן ותשחת הארץ . ויקח יתרו חותן משה . ויאסף יהושע . ויבא העם בית אל . ודוד וכל ישראל . ויקרבו עולות ושלמים דדברי הימים . וכל קהלת דכותיה : ויאמר אלהים לנח ד' דס' ללמ"ד בליש' . קדמאה ויאמר אלהים לנח . תניין ויאמר ה' לנח . ויאמר ה' לדג . ויאמר ה' לשלמה דד"ה : והנני ג' וסי' והנני משחיתם . והנני אמר לבנות בית . והנני מקששת עצים : תכלנה ח' מלין דכל חד וחד ל' דכו' דגש וסי' ויסגר בשר תחתנה ואל אמה תכלנה . מרכבת תביאנה . חכמות שרותיה תענגה . עיני תראנה בה . תשכנה דבהר מרום ישראל . שמענה ואתה דע לך . קחנה בידך ולך : ופתח ה' וסי' ופתח התבה . ופתח אהל מועד תשבו . וקדמא' ותליתא' דהצלע . ופתח הבית דלתותיו הפנימיות :

תולדות אהרן התהלך נח . עקידה שער ק' ס' הזוהר פ' שלח לך : ותשחת הארץ . סנהדרין נו : כי השחית . שם נו : קח . ע"ג כג חולין כג בכורות נז תמורה כח : ויאמר אלהים . סנהדרין קח : עשה לך תיבת . סנהדרין שם : צהר תעשה . סנהדרין קח :

בעה"ט אברהם . אבל משבא אברהם לא נחשב תמיד . את האלהים התהלך נח סופי תיבות חכם . וזה הוא שנ' ולוקח נפשו' חכם : ותמלא . ב' . הכא . ותמלא הארץ אותם . שהארץ עצמה היתה מלאה מהם שהיו יולדות בשדה ששה בכרס אחד והיו נבלעים תחת קרקע ואח"כ מבלבלים ועולי' והכא נמי הארץ עצמה היתה מלאה חמס שהיה מפקיד כיסו אצל חבירו והפרסמון עמו . והיה הנפקד מניח הכיס עם הפרסמון תחת קרקע עם אוצרותיו . והמפקיד בא בלילה ומריח הפרסמון ולוקח הכל : חמס . בגימטריא מי נח . מלמד שפרע להם מדה במדה . חמס בגימטריא גיהנם . מלמד שברותחין נדונו : ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר רמז לו לימי המבול שהם כמנין קץ ארבעים יום של מטר וק"ן של תגבורת : כי מלאה הארץ חמס מפניהם . בגימטריא גלוי עריות : והנני ג' במסו' והנני משחיתם . והנני אומר לבנות בית . והנני מקוששת עצים שני' . אמר הקב"ה אני אמרתי לבנות בית שהיה עולם בנוי וקלקלו מעשיהם והנני משחיתם . והנני מקוששת לומר לך שלא נשאר שום אינן צומד אלא כלם נהלשו . משחיתם בגימטריא היא שלשה טפחים . משחיתם את הארץ ראשי תיבות מאה לומר לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה : וזה אשר תעשה ב' דסמיכי הכא ואידך וזה אשר תעשה על המזבח . לומר כשם שהמזבח מכפ' כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כשתצא : צהר

רמבן

הנכבד ליראה אותו לבדו איננו נפתה אחרי הוברי שמים ומנחש ועונן וכל שכן אחרי ע"ג ואיננו שומע להם כלל רק בשם לבדו הוא דבוק תמיד והולך בדרך אשר בחר השם או אשר יורה אותו כי נביא היה וזה כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו הנאמר בהרחקת המתנבא לעבוד ע"ג ונותן אות ומופת כאשר אפרש ועוד אזכיר זה בפסוק התהלך לפני והיה תמים אם יהי' תמים דעות עמי והנה אחר שהיה נח צדיק ואיננו ראוי ליענש גם בניו וביתו ראויים להנצל בזכותו כי היה עונש עליו אם יכרת זרעו או יאמר כי הוא צדיק שלם וגם בניו וביתו צדיקים כי הוא למדם כענין שכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו : בדורותיו יש מרבותינו שדרשוהו לטובה כל שכן אם הי' בדור של צדיקים ויש שדורשין לגנאי לשון רש"י . והנכון בעיני לפי הפשט שהוא לבדו הצדיק בדורות ההם אין בדורותיו צדיק ולא תמים זולתו וכן כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שאין

ספורנו

והדורות שהולידו בני דורו בת"ר שנה : את האלהים התהלך נח . הלך בדרכיו להטיב לזולתו והוכיח בני דורו כדברי רבותינו ז"ל . וכן כתב עליו ברוס הכלדיי : (י) ויולד נח . מאז שהחיל להוכיח בני דורו זכה לבנים : (יב) והנה נשחתה . מעלמה כי בזולת עונם היתה בדרך השחתה בהשחתת דרכם המקלקלת התולדה ובגזל המקלקל המדינות כענין וטחני קמח : (יג) קץ כל בשר . שקלבתי להם זמן ק"כ שנה : בא לפני . שקבעתי להם לתשובה : כי מלאה הארץ חמס מפניהם . שכולם גוזלים זה את זה שבעלים גוזלים את האחרים בכח והאחרים גוזל את הבעלים במרמה באופן שהארץ נותנת כל פירותיה לגזלנים : והנני משחיתם את הארץ . אשחית' יחדיו עם הארץ שאשחית מזג הארץ והאויר בנטית גלגל חמה שהטה ממשוה היום מן המבול ואילך כמו שפירש הוא יתברך במענהו לאיוב ולכן נתמעטו שני חיי המין האנושי תכף אחר המבול כי לא היו עוד המזגים והפירות על שלמותם הראשון . ולזה הותר למין האנושי אכילת בעלי חיים אחר המבול : (יד) עשה לך תבת . בזמן הקצוב להם למען יראו וישובו : (טז) בלדה תפים .

אחר

בגד

אבן עזרא

פקצועותיו על כן לא תתהפך והפתח בצד האחד והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התבה גדולה מאד גם יתכן להיות קומת נח גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר אמות ויש אומרים כי רבים היו והכתוב אחז דרך קצרה : תחתים. תואר השם וכן שנים וכן שלשים והשואלים למה לא אמר ושלישיים עיניהם להם ולא יראו הלא יראו שלא קשת גגב תאר השם ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונכון תאר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה ומשקל שלשים כמשקל נגידים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד או יתכן שיו״ד שניים משמשת עצמה ומלת שלישים עמה אולי תנוח דעת השואלים : (יז) ואני. מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת נו״ן מובלע כמו מבוע והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן והיה ראוי להיות על משקל מסלול וכמוהו המשור והחולם והשורק מתחלפים. וטעם המבול מים דרך קצרה וכי הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה שטעמו ולמן היום הוסדה : (יח) והקימותי את בריתי. לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול ואם לא נמצא בתחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה נשלחה אנשים לפנינו ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת. וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים והוא מגזרת ברו לכם איש

תרגום אונקלוס

דְּתֵיבוּתָא בִּסְטְרַהּ תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין אַרְעָאִין תִּנְיָנִין וּתְלִיתָאִין תַּעְבְּדִנַּהּ׃ יז וַאֲנָא הָא אֲנָא מַיְתֵי יָת טוֹפָנָא מַיָּא עַל אַרְעָא לְחַבָּלָא כָּל בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כָּל דִּי בְאַרְעָא יְמוּת׃ יח וַאֲקֵים יָת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵיעוֹל לְתֵיבוּתָא אַתְּ וּבְנָךְ וְאִתְּתָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃ יט וּמִכָּל דְּחַי מִכָּל בִּשְׂרָא תְּרֵין מִכּוֹלָא תַּעֵיל לְתֵיבוּתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ דְּכַר וְנוּקְבָא׃

בראשית ו

ל׳. ל׳. ג׳ הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם
כ׳. ל׳ וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא
אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת
כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת
הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃
ז בטע׳בהרא יח וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ
אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ
כ׳ ר״פ. ג׳ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יט וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־
י״ג בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה
ב׳ חסרים עם רב לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃

רשי

בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה : תחתים שנים ושלישים. ג׳ עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתיים לזבל (שם) : (יז) ואני הנני מביא. הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו : מבול שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה. לכן נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול (ס״א מימי וכן הגיה מהרש״ל בח״ש במסכת שבת) : (יח) והקמותי את בריתי. (ב״ר) ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור : אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה (שם) : (יט) ומכל החי. אפילו שדים : (חגיגה יו) : שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו משנים אחד זכר ואחד נקבה :

מהעוף

ושלשים ב׳ באו׳ וסי׳ ושלשים תעשה. ושלשים יסעו : ובאת ז׳ בטעם מלרע וסימן אל התבה. ושמעו לקולך. ובאת אל הכהנים. ובאת אל הכהן. ושלשת תרד ובאת. וקראת במגלה. לקוח מאת הגולה. קדמאה דפסו׳ : להחית ב׳ בספר׳ חס׳ וסי׳ אל התבה להחית. להחית עם רב :

תולדות אהרן ואני הנני. שם עא: ובאת אל. בס: ומכל החי. ע״ג ה נא זבחים קי״ו (פסחים נו): להחיות אתך. ע״ג ו ודף נא זבחים קיו :

בעה״ט בגימטריא לאור הלבן. ובלשים תעשה ב׳ במסו׳ הכא. ואידך ושלשים יסעו. רמז למאן דאמר שהדגלים נסעו כתיבה מרובע׳. ד״א שבזכות הדגלים נגאלו. תעשה ואני סמך ואני לתעשה. לומר שאני אסי לך בעשייתה. שאלמלא כן לא היה יכול לעשות אותה. להחיות אחד זכר ונקבה. מהעוף למינהו רמז לו בסעוף ישכון אלו. וזהו שנאמר ויגלה את

ספורנו

בצד רחבה כי הוא יקרא צד ופאת האורך יקרא צלע : תחתים. המורגלים באניות : שנים ושלשים. דומים לתחתיים המורגלים : (יז) ואני הנני מביא את המבול. אתה תבלים התיבה ואני הנני אביא את המבול והוא לשון מפלה והפסד כענין כל נבלה. אמר אני אביא את המפלה וההפסד שאמרתי באמרי והנני משחיתם את הארץ : (יח) והקמותי את

רמבן

אחר בדור ראוי להנצל. ואמר בדורותיו כי דורות רבים עברו מעת שהשחיתו ואין צדיק בארץ בלתו ואל יקשה עליך דברי רבותינו במתושלח כי הכתוב לא יספר רק שאין צדיק ראוי להנצל מן המבול מכל הדורות ההם :

(י) **את** שם את חם ואת יפת. הנראה אלי כי יפת הוא הגדול שנאמר אחי יפת הגדול וכן ימנה בתולדותם בני יפת תחלה וחם הוא הקטן בכולם כאשר אמר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן אבל הקדים שם בעבור מעלתו והזכיר חם אחריו כי כן נולדו והנה נתאחר יפת ולא רצה הכתוב לומר שם ויפת וחם כי היו כלם נזכרים שלא כסדר תולדותם ואין ליפת מעלה שיבטל הסדר בעבורו אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אף על פי שהוא בספור התולדות וכן בני אברהם יצחק וישמעאל ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו :

(יב) **כי** השחית כל בשר את דרכו אם נפרש כל בשר כמשמעו ונאמר שאפי׳ בהמה וחיה ועוף השחיתו דרכם להזקק לשאינן מינן כמו שפירש רש״י נאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם לא מפני כלם אלא מפני מקצתם וספר עונש האדם לבדו או שנאמר שלא שמרו גם בזה תולדותם והיתה כל הבהמה טורפת וכל העוף דורס והנה גם הם עושים חמס ועל דרך הפשט כל בשר זה כל האדם ולמטה יפרש כל בשר אשר בו רוח חיים ומכל החי ומכל בשר כל חי בגוף אבל בכאן כל בשר כל האדם וכן יבא כל בשר להשתחוות לפני וכן בשר כי יהיה בעור בשרו. חמס הוא הגזל והעושק ונתן לנח הטעם בחמס ולא הזכיר השחתת הדרך כי החמס הוא החטא הידוע והמפורסם. ורבותינו אמרו שעליו נתחתם גזר דינם והטעם מפני שהיא מצוה מושכלת אין להם בה צורך לנביא מזהיר ועוד שהוא רע לשמים ולבריות והנה הודיע לנח החטא שעליו בא הקץ הגיע הצפירה:

(יג) **והנני** משחיתם את הארץ כמו מן הארץ. וכן כצאתי את העיר. חלה את רגליו. ד״א את הארץ עם הארץ שאף שלשה טפחים של מחרישה נימוחו לשון רש״י מב״ר ור״א אמר שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה והנני משחיתם ומשחית את הארץ. ועל דרך האמת הוא כמו את השמים ואת הארץ כי הארץ תהיה בהשחתה שבהשחתת הארץ ישחתו והנם נשחתים בעולם הבא כדרך ויתעכב אל לבו ולזה רמזו בבראשית רבה לבן אדון שהיתה לו מניקה כל זמן שהיה סורח היתה מניקתו נרדית וכו׳ :

(יז) **ואני** הנני מביא את המבול. הנני מסכים עם אותן שאמרו לפני מה אנוש כי תזכרנו לרש״י מב״ר וא״כ תמה והיאך מסכים עמהם והוא משאיר להם שארית לפליטה גדולה בנח ובניו וכל חי להרבות זרעם כחול אולי היא הסכמה לדעתם כשלא יחמול עליהם. ועל האמת ואני כמו ויכרתי אתכם אף אני. וכן אני הנה בריתי אתך. ואני זאת בריתי. יאמר אף אני תהיה ידי בהם על שהשחיתו את הארץ ולכן אמר זאת אות הברית ׳

מכל בשר וגו׳. ידוע כי החיות רבות מאד ומהן גדולות מאד כפילים וכראמים וזולתם והרמש הרומש על הארץ רב מאד גם מעוף השמים מינים רבים אין להם מספר וכמו שאמרו רבותינו מאה ועשרים מיני עופות טמאים יש במזרח וכלם מין איה הם ולעופות טהורים אין מספר והנה יצטרך להביא מכלם שיולידו כמותם וכאשר תאסוף לכלם מאכל אשר יאכל לשנה תמימה לא תכיל אותם התיבה הזאת ולא עשר כיוצא בה אבל הוא נס החזיק מועט את המרובה ואם תאמר יעשנה קטנה ויסמוך על הנס הזה ראה השם יתברך לעשותה גדולה כדי שיראו אותם בני דורו ויתמהו בה ויספרו עליה וידברו בענין המבול וכנוס הבהמה וחיה ועוף לתוכה אולי יעשו תשובה. ועוד עשו אותה גדולה למעט בנס כי כן הדרך בכל הניסים שבתורה או בנביאים לעשותם מה שביד אדם לעשות והשאר יהיה בידי שמים ואל תתפתה לאמר כי היו שלש מאות אמות באמות איש נח והיה גדול שאם כן היו גם האנשים גדולים גם החיה והעופות בדורות ההם גדולים עד שלקה העולם במבול ועוד כי האמות אמות התורה הנה :

(יח) **והקמותי** את בריתי. אמר ר״א לאות כי השם נשבע לו שלא ימות במבול הוא ובניו ואם לא נכתב תחלה מפורש כאשר מצאנו במשנה תורה נשלחה אנשים לפנינו ומלת והקמותי שאקיים שבועתי והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים מגזרת ברו לכם והמלה כסמוך והמוכרת וכן שבית יעקב ובכותיו בשבית ויש אומרים כי ברית גבול כרות כל אלו דבריו. ויותר נכון בדרך הפשט כי ענין והקמותי את בריתי לאמר בעת שיבא המבול תהיה בריתי קיימת אתך שתבא אל התיבה אתה ובניך ושנים מכל הבשר להחיות כלומר שתחיו שם ותתקיימו לצאת משם לחיים והברית היא דבר השם כשיגזור אומר בלא תנאי ושיור ויקם הברית והזכיר שיהיה קיים והוא כלשון קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם שקבלו עליהם דבר להיותו קיים. ועל דרך האמת הזכרת הברית מעולם היא והמלה נגזרת מן בראשית ברא אלהים והנה בריתי כמו ברייתי והמלה כמו סמוכה כי היא סמוכה לשלמים שהיו לפנינו יצוה שתקום ותהיה עם הצדיק וכן ואני הנני מקים את בריתי אתכם בריתי היתה אתו והמשכיל יבין :

(יט) **תביא** אל התיבה להחיות אתך. צוהו שיתעסק ויעזור אותם בכניסתם בתיבה ויטפל בהם שיחיו כאשר יטפל בנפשו :

(כ) מהעוף למינהו. (ב"ר) אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: (כב) ויעש נח. זה בנין התיבה (סנהד' קח): (א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו (ב"ר): (ב) הטהורה. העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה (ערובין יח): שבעה שבעה. כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו'. בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה. (סנהדרין קח) אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות. צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח: כי לימים עוד. מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"כ שנה: ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח. זה ביאתו לתיבה: נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: (ז) מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים

כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ כא וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃ ב מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ ג גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ד כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃

ל'. י"ד · כ"ג · ח' · י"ח י"ד · ד' דסמיכי ננמ"ד בלישנא · ג' מ"ג · ס' ג' חסר · ג' ומ"ג · ג' ר"פ · ג'

יְהוֹן׃ ב מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי וּמִן בְּעִירָא לִזְנַהּ וּמִכֹּל רִחְשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין מִכּוֹלָא יֵעֲלוּן לְוָתָךְ לְקַיָּמָא׃ כא וְאַתְּ סַב לָךְ מִכָּל מֵיכַל דְּמִתְאֲכִיל וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ וִיהֵי לָךְ וּלְהוֹן לְמֵיכָל׃ כב וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ כֵּן עֲבַד׃ א וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ עוֹל אַתְּ וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי יָתָךְ חֲזֵיתִי זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא הָדֵין׃ ב מִכֹּל בְּעִירָא דַכְיָא תִּסַּב לָךְ שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא וּמִן בְּעִירָא דִּי לַיְתוֹהִי דְכֵי תְּרֵין דְּכַר וְנוּקְבָא׃ ג אַף מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר וְנוּקְבָא לְקַיָּמָא זַרְעָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא׃ ד אֲרֵי לִזְמַן יוֹמִין עוֹד שַׁבְעָא אֲנָא מָחֵית מִטְרָא עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְאֶמְחֵי יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עֲבָדִית מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ה וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקְּדֵיהּ יְיָ׃ ו וְנֹחַ בַּר שִׁית מְאָה שְׁנִין וְטוֹפָנָא הֲוָה מַיָּא עַל

איש ואשתו בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית יעקב ובנותיו בשבית ויש אומרים שברית גבול כרות. ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אחר כן מהעוף למינהו מן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה זה כלל לחית השדה וכן קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו כל הנולדים בלי התחברו' שנים וכן חיות המים שגם הדג יקרא בשר והעד שאמר משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגו' אם את כל דגי הים וגו'. ומלת תביא אל התיבה מצוה על נח שלא יעזבם רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין. ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם בחיים ולצוד כל מיני העוף. וצוה שיתקן מיני מאכל לכל. ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יאוה כי אם מבשר וזאת איננה שאלה כי מי שלא ימצא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב וכן דרש יש בבהמות גדול והוא רועה אלף הרים טוב הוא להשמעת אזנים וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו שלו סוד ואיננו כמשמעו. והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה ובעבור צריכ' הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה נקבות: (ד) כי לימים עוד שבעה. כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשור לחדש השני ובסוף המ' יום מהתחל' ישוב האמצעי אל הנכח והוא סוד. ומלת היקום לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת ושרשו מהפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם על משקל כרוב וי"ו שהוא מהפעלי' נחי העי"ן והוא הפוך כמו ריבה
מפני

י"י את יריבי. ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה: (ה) ויעש נח. כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב אל התיבה:

מהעוף חד מן כ"ב נסבין מה' דכל חד וחד לית דכו' וסי' כו' במסר' רבתא: יאכל כ"ג וסי' כו' במסר' רבתא: ולהם ח' וסי' ואתה קח לך מכל מאכל. וישימו לו לבדו ולהם. וטפכם אשר אמרתם. כי הם ומקניה' יעלו. ויהי אחרי בא אמציהו. כי יטהרו הכהנים. מלבד עבדיהם ואמהתיהם. וחברו: טהרה ה' וסי' אשר לא טהרה. אשר איננה טהרה. לשמי מנחה טהרה. כל צפור טהורה. יראת ה' טהורה. תרי' בתר' מלאים וחד וטהורה היא ונקתה ונזרעה:

תולדות אהרן מהעוף למינהו. סנהדרין נז: בא אתה וכל. ספר הזוהר פ' ויקהל: כי אותך ראיתי צדיק. ערובין יח: מכל הבהמה. סנהדרין קח: לחיות זרע. ע"ג ה נח זבחים קיח: ונח בן שש מאות שנה. סנהדרין סט:

בעה"ט היונה מאתו. מלמד שהיתה שכונה אצלו: ולהם. שלשה במסו' הכא והיה לך ולהם לאכלה. וגבי יוסף ולהם לבדם. ולהם ולגמליהם אין מספר. כמו גבי יוסף שאכל הוא לבדו והמצרים לבדם. כך נח ובניו והחיות והבהמות כל אחד לבדו לכל אחד כפי מאכלו. וזה הוא ולהם ולגמליהם שהכנים זמורות לפילים ומאכל לגמלים וכן לכל מין ומין: להחיות אתך. בגימטרי' לא טריפה ולא מחוסר אבר: היקום אשר עשיתי. בגימטריא לא חיים לתחיית המתים: היקום שלשה במסורת ומחיתי את כל היקום. וימח את כל היקום. ואת כל היקום אשר ברגליהם.

רמבן

(כ) **שנים** מכל יבוא אליך להחיות. הודיעו כי מעצמם יבאו לפניו שנים שנים ולא יצטרך הוא לצוד אותם בהרים ובאיים והוא יביאם בתיבה אחרי כן ובמעשה פירש שבאו זכר ונקבה וזה היה בכלל אחרי כן צוהו שיקח מכל הבהמה הטהורה שבעה שבעה ובאלה לא אמר שיבאו אליו אלא שהוא יקח אותם כל הבאים להכלל ולחיות להם זרע באים מאליהם אבל הבאים להקריב עולות לא גזר שיבאו מעצמם להשחט אבל לקחם נח כי הצואה של שבעה שבעה היתה כדי שיוכל נח להקריב מהן קרבן וטעם הטהורה הקב"ה פירש לו סימני הטהרה אבל הכתוב יקצר לומר הטהור על פי התורה ורש"י כתב את שעתידה להיות טהורה לישראל מלמד שלמד נח תורה והנה מכאן שלא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור וכן אמר הבל מבכורות צאנו ומחלביהן אבל כל המינין הטהורים כשרין גם כדכתיב ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח והוסיף לישראל במצוה שיהיו כל קרבנותם מן הבקר ומן הצאן מן התורים ומן בני היונה. וטעם גם מעוף השמים הטהור כי הכתוב נמשך למעלה:

(כב) **ויעש** נח ככל אשר צוה אותו אלהים. שעשה את התיבה ואסף המאכל ודרך הכתוב לאמר ויעש וכן עשה לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר צוה:

(א) **ויאמר** ה' לנח. הודיעו השם כי במדת רחמים ימלט אותו ואת ביתו ויחיה מהם זרע לדורות וזה טעם לחיות זרע על פני כל הארץ כי מתחלה אמר להיות אתך ורמז לו עתה במדת רחמים על הקרבן להודיע אותו שישעה אל קרבנו ובזכות קרבנו יקיים העולה ולא יכרת עוד מפני מי המבול. וע"כ מזכיר בו שם המיוחד כי בכל ענין הקרבנות לא יזכיר אלהים כאשר אזכיר בהגיעי לשם בע"ה:

בא אתה וכל ביתך אל התיבה. עשה נח את התיבה ימים רבים קודם המבול וכאשר קרב עת המבול בחדש השני בעשור לחודש חזר וצוהו שיבא הוא וכל ביתו בתיבה הוא וכל אשר לו בראשונה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך והודיעו כי בזכותו לבדו ינצלו שלא אמר אתכם ראיתי צדיקים לפני וצוה שיקח הוא ויביא מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה שבעה והודיעו יום המבול שבו יבא אל התיבה וכן עשה שבעצם היום הזה בא נח וזהו טעם מפני מי המבול
ורש"י

ספורנו

את בריאתי אחר המבול: (כא) ואתה. אתה קח מכל מאכל מאכלים שונים למינים שונים: ז (א) כי אותך ראיתי צדיק. לא ביתך לפיכך אתה וכל ביתך כי בשבילך בלבד אמלט: (ב) הטהורה. שהיו אז כלם כשרים להקרבה כמו שהזכירו רז"ל וכמו

ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו
אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃
ב' מ"ל ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה
אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל
אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ ט שְׁנַיִם
שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר
וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃
בג' י וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ
ג' עַל־הָאָרֶץ׃ יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת
שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־
ו' עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ
ג' חס' דחסר כָּל־מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת
הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ׃ יב וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־
הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃
יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם
ו' וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת
י"ג ר"פ נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ יד הֵמָּה
וְכָל־הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה
י"ד מ"ל וכתו' לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ
לְמִינֵהוּ וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר
כָּל־כָּנָף׃ טו וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה
שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ
ב' ר"פ רוּחַ חַיִּים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה
מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ
ב' חסר שלישי אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ יז וַיְהִי

אַרְעָא׃ ז וְעַל נֹחַ וּבְנוֹהִי
וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ
לְתֵיבוּתָא מִן קֳדָם מֵי
טוֹפָנָא׃ ח מִן בְּעִירָא דַכְיָא
וּמִן בְּעִירָא דְלֵיתוֹהִי דְכֵי וּמִן
עוֹפָא וְכֹל דִּי רָחֵישׁ עַל
אַרְעָא׃ ט תְּרֵין תְּרֵין עָלוּ
עִם נֹחַ לְתֵיבוּתָא דְּכַר
וְנוּקְבָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת
נֹחַ׃ י וַהֲוָה לִזְמַן שִׁבְעָא
יוֹמִין וּמֵי טוֹפָנָא הֲווֹ עַל
אַרְעָא׃ יא בִּשְׁנַת שִׁית
מְאָה שְׁנִין לְחַיֵּי נֹחַ בְּיַרְחָא
תִּנְיָנָא בְּשַׁבְעַת עַשְׂרָא
יוֹמָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין
אִתְבְּזָעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְהוֹמָא
רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא אִתְפַּתָּחוּ׃
יב וַהֲוָה מִטְרָא נָחִית עַל
אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין
וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃ יג בִּכְרַן
יוֹמָא הָדֵין עַל נֹחַ וְשֵׁם וְחָם
וָיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ וּתְלָת
נְשֵׁי בְנוֹהִי עִמְּהוֹן לְתֵיבוּתָא׃
יד אִנּוּן וְכָל חַיְתָא לִזְנַהּ וְכָל
בְּעִירָא לִזְנַהּ וְכָל רִיחֲשָׁא
דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לִזְנוֹהִי
וְכָל עוֹפָא לִזְנוֹהִי כֹּל צִפַּר
כָּל דְּפָרַח׃ טו וְעָלוּ עִם נֹחַ
לְתֵיבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל
בִּשְׂרָא דִּי בֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי׃
טז וְעָלַיָּא דְּכַר וְנוּקְבָא מִכָּל
בִּשְׂרָא עָלוּ כְּמָא דְפַקֵּיד
יָתֵיהּ יְיָ וְאַגֵּין יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עֲלוֹהִי׃ יז וַהֲוָה טוֹפָנָא

רש"י

המים: (ט) באו אל נח. מאליהן: שנים שנים. כלם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: (יא) בחדש השני. רבי אליעזר אומר זה מרחשון רבי יהושע אומר זה אייר (סנהדרין קח): נבקעו. להוציא מימיהן: תהום רבה. מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסליו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא וא' חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אילו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: (יד) צפור כל כנף. דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים (כנף לשון נוצה (ויקרא א) ושסע אותו בכנפיו שאפילו נוצה עולה אף כאן צפור כל מין מראות נוצה): (טז) ויסגור ה' בעדו. הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא ל' כנגד הוא (ברא' כ) בעד כל רחם (מ"ב ד) בעדך ובעד בניך (איוב ב) עור בעד עור (תהלים ג) מגן בעדי (שמואל א יב) התפלל בעד עבדיך. כנגד

אבן עזרא

(ז) מפני מי המבול. מפני פחד מי המבול והנה באותם השבעה ימים באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרים וכל רמש זכר ונקבה באו: (יא) נבקעו כל מעינות תהום רבה. מעינות סמוך באין מעינות מוכרת: תהום. לשון זכר ונקבה וכן תהום רוממתהו ולא הזכיר הגאון כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עלו המים ונפתחו חלונות האוצרות בשמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והעד שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסק מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו זה הסוד: וארבות. כמו הנה ה' עושה ארבות והאוצר והחלון כלשון בני אדם ומשפטם ויש אומר שהאל"ף שורש כמו כבודות וי"א שהאל"ף נוסף כמו אלף אגורת והם מפעלי הכפל וביום י"ז שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכניס בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף. והלא צפור שם כלל לאשר יש לו כנף. והפלא שבאו כלם מעצמ' שנים שנים: (טו) והבאים זכר ונקבה. טעמו הבאים בתיבה. וטעם ויסגור ה' בעדו הוא לשבח שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור על איש ויסך אלוה בעדו והעד ראש הפסוק והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה אם כן מה טעם ויהי המבול
על

מן הבהמה ג' ר"פ בתו' ו' בדניאל ועזרא וד"ה וסי' כו' במס' רבתא: צוהו ה' י' וסי' ויעש נח. ויגד משה לאהרן. ויבא משה ויקרא: ויקח משה את המטה. וישכם דוד בבקר. ויעש דוד כן. וחברו דד"ה. אשר עשה דוד את הישר. ויעש ברוך בן נריה. אלה פקדתם לעבדתם: ומן העוף י"ד זוגים יחידים וסי' כו' במסר' רבתא: שבעת הימים ה' כלישנא וסי' כו' במסר' רבת': לחיי ג' וסי' לחיי נח. אלה לחיי עולם ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: ביום הזה ו' וסי' ביום הזה נבקעו. באו מדבר סיני. כאשר עשה ביום הזה. כי ביום הזה יכפר. מה עכרתנו. ויאמר שאול לא יומת איש. וחד וביום הזה לא אמיתך. ואשת ו' וסי' כו' במסרה רבתא: והבאים ב' וסי' והבאים זכר ונקבה. והיהודים והסגנים:

תולדות אהרן מן הבהמה. פסחים ג בתרא קכג: ויהי לשבעת. סנהדרין קח: בשנת שש. ראש השנה יא: נבקעו כל. יומא עו סנהדרין קח: וארבת השמים. יומא שם: והבאים זכר ונקבה. זבחים קיו:

בעה"ט לומר כשם שחטאו דור המבול מפני רוב טובה ועושר שהיה להם כך קרה מרוב עושר שהיה לו השתכר וחטא: לשבעת הימים. בגימטריא לימי אבל מתושלח. בשבעה עשר יום לחדש. חס הוא יבלו בטוב ימיהם. במנין טוב לחדש ירד המבול: וארבת השמים בגימטריא שלקח שני כבים ממזל כימה: והבאים. שנים במסורת הבא והבאים זכר ונקבה ואידך והבאים עם זרובבל.

רמבן

ורש"י כתב אף נח מקטני אמנה היה ולא נכנס לתיבה עד שדחפוהו המים ולשון בראשית רבה מחוסר אמנה היה אלולי שהגיעו עד קרסוליו לא היה נכנס לתיבה אם כן יאמר שלא נכנס שם עד שגברו המים וכסו פני כל הארץ וראה כי יטבע:

(ח) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. שנים שנים באו אל נח. פירש"י כולן הושוו במנין זה מן הפחות היו שנים ואחרים אמרו כי פי' שנים זוגות לומר שהיו באים זכר ונקבה יחד ועל דעתי שכן היה שבאו מכלם ב' זכר ונקבה מעצמם ונח הוסיף להביא מן הטהורים ששה זוגות כי הבאים להנצל באו מעצמם ואשר לצורך קרבן טרח במצוה כי כן נאמר לו וטעם ויעש נח ככל אשר צוהו ה' אמרו בב"ר שיכין לכנס בהמה וחיה ועוף כלומר הטהורים שטרח הוא אחריהם ולקחם אל ביתו והכתוב שאמר פעם שלישית כאשר צוה אלהים את נח לומר שעשה כאשר צוהו בכניסת התיבה כי הוא נמשך למעלה עם ויבא נח לומר שבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אל התיבה ומן הבהמה והעוף והרמש שנים שנים שבאו אליו אל התיבה וכלם באו אתו שנכנסו בתיבה מפני מי המבול כאשר צוה אותו אלהים וחזר ופירש החדש והיום שבא המבול וכיצד בא ואמר כי בעצם אותו היום הוא שבא נח אל התיבה עמו כל הבשר החי לא קודם לכן וטעם ויבאו אל נח אל התיבה להודיע שלא נאספו אליו כלל ולא באו עד עצם היום ההוא שהיה הגשם ובא הוא בתיבה כי האל הוא צוה ורוחו הוא קבצן ברגע אחד:

וטעם והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו כי הבאים אל תוך התיבה היו זכר ונקבה שהכניסם נח בתוכה כן ולכך אמר כאשר צוה אותו אלהים

רשי

כנגד עבדיך: ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י"א אמה כספינה טעונה שמשוקעת מקצתה במים ומקראות שלפנינו יוכיחו: (יח) ויגברו. מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים: (כב) נשמת רוח חיים. נשמה של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים (סנהדרין קח):
(כג) וימח. לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת ויפן ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשו נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח זהו פשוטו ומדרש אגדה (ב"ר) גונח וקוהה דם מטורח הבהמות והחיות. וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר (משלי יא) הן צדיק בארץ ישולם: (א) ויזכור אלהים. זה השם מדת הדין היא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנא' (בראשית ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת רחמים: ויזכור אלהים את נח וגו'. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתבה

אבן עזרא

על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה וגבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה: (יט) מאד מאד. פעמים שאין לרוב ממנו וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים למה אמר ויכסו ההרים וכן פירושו כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון. ופי' ויגוע וכבר גוע ורבים בתורה כמוהו כמו ואתחנן וכן וימטר עליהם מן על פי' האמת ואלת ויגוע מיתה וכפי' ויגוע וימת אבאר לך זה. והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם. ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שני שרשים ימצא כמוהו: (כג) וימחו מן הארץ. נמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת מאחינו שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ: (כד) ויגברו המים חמשים ומאת יום. בעבור שנבקעו המעינות גם היה גשם יורד יום אחד ופוסק יום אחד כי פי' אנכי ממטיר תמיד בלי הפסקה והעד שאמר ויכלא הגשם: (א) ויזכור אלהים את נח. גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העיקר: ואת כל החיה. כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ וטעם יזכור השבועה שנשבע לנח: ויעבר

תורה

המבול ארבעים יום על־הארץ וירבו המים וישאו את־התבה ותרם מעל הארץ: יח ויגברו המים וירבו מאד על־הארץ ותלך התבה על־פני המים: יט והמים גברו מאד מאד על־הארץ ויכסו כל־ההרים הגבהים אשר־תחת כל־השמים: כ חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים: כא ויגוע כל־בשר הרמש על־הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל־השרץ השרץ על־הארץ וכל האדם: כב כל אשר נשמת־רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו: כג וימח את־כל־היקום אשר על־פני האדמה מאדם עד־בהמה עד־רמש ועד־עוף השמים וימחו מן־הארץ וישאר אך־נח ואשר אתו בתבה: כד ויגברו המים על־הארץ חמשים ומאת יום: ח א ויזכר אלהים את־נח ואת כל־החיה ואת־

(מסורה: ו' ; ב' ; ג' ומ"ל ; ב' פסו' דאית בהון עד עד ועד ; ל' ; ד' דס' בתו')

תרגום אונקלוס

ארבעין יממין על ארעא וסגיאו מיא ונטלו ית תיבותא ואתרמת מעל ארעא: יח ותקיפו מיא וסגיאו לחדא על ארעא ומהלכא תיבותא על אפי מיא: יט ומיא תקיפו לחדא לחדא על ארעא ואתחפיאו כל טוריא רמיא די תחות כל שמיא: כ חמש עשרי אמין מלעילא תקיפו מיא ואתחפיאו טוריא: כא ומית כל בישרא דרחיש על ארעא בעופא ובבעירא ובחיתא ובכל ריחשא דרחיש על ארעא וכל אנשא: כב כל די נשמת רוח חיין באפוהי מכל די ביבשתא מיתו: כג ומחא ית כל יקומא די על אפי ארעא מאנשא עד בעירא עד ריחשא ועד עופא דשמיא ואתמחיאו מן ארעא ואשתאר ברם נח ודי עמיה בתיבותא: כד ותקיפו מיא על ארעא מאה וחמשין יומין: א ודכיר יי ית נח וית כל חיתא וית כל בעירא

מסורה

מאד מאד ו' וסי' והמים גברו. ויפרץ האיש. טובה הארץ. חיל גדול. וייראו מאד מאד. מרב מאד מאד: נשמת ד' וסי' ויפח באפיו. כל אשר נשמת. נר ה' נשמת. נשמת ה' כנחל גפרית: היקום ג' וסי' כי לימי' עוד שבעה. וימח את כל היקום. ואת כל היקום אשר: ויזכור אלהים ד' דס' בתו' וסי' ויזכור אלהים את נח. ויהי בשחת אלהים. ויזכור אלהים את רחל. וישמע אלהים את נאקתם:

תולדות אהרן חמש עשרה אמה מלמעלה. יומא נא: כל אשר נשמת. יומא פה סוטה מה ס' הזוהר פ' ויגש: מכל אשר בחרבה. קדושין יג סנהדרין קח זבחים קיג בכורות מו: וימח את כל. ברכות פא שבת קיג ערובין יח סנהדרין קח:

בעה"ט נומר כמו בכאן באו מאליהם כך בהם נמי עלו ובאו מאליהם. וזהו כמאן דאמר עלו מאליהם ודלא כמאן דאמר שעזרה סעלם: וישאר אך נח. אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות לומר

רמבן

כי היה מצוה עליו שיכניסם לתוכה. ודעת ר"א כי ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה לא נכנסו בתוכה אלא שבאו אליו כלם בעשור לחדש השני כי ביתו קרוב אל התיבה היה. וטעם מפני מי המבול מפחד מי המבול ולשבעת הימים היה מי המבול ונאספו כלם בתיבה וסגר הפתח והנהר ואין דבריו נכונים. ויתכן כי ויעש נח ככל אשר צוהו ה' ונח בן שש מאות שנה והפסוקים עד בשנת שש מאות שנה אינם מספרים מעשה אבל ויעש נח ככל אשר צוהו יכלול הענין כולו יאמר שעשה ככל אשר נצטווה לא הפיל מכל הענין דבר עשה התיבה ואסף המאכל ולקח מן הבהמה והעוף הטהורים שבעה שבעה ביום אשר צוה אותו וכאשר היה בן שש מאות שנה והמבול ירד על הארץ בא עם ביתו עם הבהמות הטהורות וכל החי אל התיבה כאשר צוהו אלהים
ואחר כן ספר במעשה ויהי לשבעת הימים בשנת שש מאות נגמר הענין וטעם ויגברו המים והמים גברו שנתרבו מאד כי לרבוי הגדול יקרא הלשון גבורה וכן ופשעיהם כי יתגברו רבו מאד גבר חסדו על יראיו גדל וכן אם בגבורות שמונים שנה ברבוי גדול. ויתכן כי טעם ויגברו שהיו באים בשטף ועוקרים האילנות ומפילים הבניינים כי לכח יקראו גבורה בעבור כי הגבורה בכח וכן גם גברו חיל והגביר ברית לרבים שבוע אחד יעמידנו בחוזק ולשון חכמים גבורות גשמים מפני שיורדין בגבורה ואפשר שיהיה מזה ואם בגבורות שמונים שנה שאם היו עצמותיו וגופו חזקים והוא בעל כח יחיה שמונים ואם כן יהיה פי' גברו על הארץ שהיו בגבורתם כלם אף על ההרים הגבוהים ושוטפים אותם:
(כג) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה. אחר שאמר ויגוע כל בשר ואמר כל אשר בחרבה מתו הוסיף לאמר וימח שנמחו הגופות ויהיו למים כענין ומחה אל מי המרים כי היו המים רותחין כדברי רבותינו אבל כן יהיו הדגים מתים ואולי היה כמו שאמרו בבראשית רבה מכל אשר בחרבה ולא דגים שבים ויש אומרים אף כן בכלל נאספין אלא שברחו לאוקינוס ומכל מקום ניצולו הדגים ושני הדעות האלו אפשריים כי יתכן שמימי המבול הרותחים יתערבו בימים ויחממו עליוני הים בלבד והדגים יבאו בעמקי המצולות ויחיו שם או כדברי יש אומרים שהיו דגי הימים שבתוך הארץ הקרובים מהם לאוקינוס ובורחים שם בהרגישם רתיחת המים שם וניצולין מהם אפילו אם ימותו כלם הנה מרבית הדגה באוקינוס היא ושם לא ירד מבול כמו שנאמר

ספורנו

וכמו כן בסגלה מזונה על הפך ונטמטם בם: ותלך התיבה. בדחיית התגבורת הבאה מלמטה: (כג) וימח את כל היקום. של בעלי חיים לא עצבים ואמחים כמו שבאר באמרו מאדם ועד בהמה ועד רמש ועד עוף השמים: וימחו מן הארץ. שם ושאר ונין ונכד: (כד) ויגברו חמשים ומאת יום. מיום התחלת הגשם גברו עד תום החמשים ומאת יום מתחלת הגשם שהיה בי"ז לחדש השני ושלמו בי"ז לחדש השביעי שהיו הק"נ יום ה' חדשים שלמים ואז נחה התיבה שלא היה שום תגבורת דוחה כי אמנם מיום התחלת הגשם התחיל התגבורת מלמטה כאמרו נבקעו כל מעינות תהום רבה אמנם לא התחילה התיבה ללכת על פני המים עד שהיו המים כ"כ גבוהים שהתיבה רמה מעל הארץ וכאשר ישלמו ימי הגשם היה תגבורת מלמטה בלבד נמשך עד מלאת ק"נ יום ואז בנוח התגבורת

ויכו

אבן עזרא

מעבר אלהים רוח. העבירו תמיד: וישכו המים. וינוחו ולא גברו וכן וחמת המלך שככה ודגשות הכ"ף לחסרון העי"ן ושניהם מהבנין הקל: (ב) ויסכרו. כמו ויסגרו ואין הכ"ף מתחלפת בגימ"ל רק הם שתי מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יהו"א וסמ"ך בשי"ן: ויכלא הגשם. נכלא בתוך האוצר: (ג) וישבו המים. למטה מהארץ כמשפטם בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נבואה ידעו והאומרים כי הנה מצאנו מאה וחמשים יום חמשה חדשים וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונה על דבריהם כי שנים ימים יחסרו גם האומר כי בחשבון העבור היה עושה וששים בחדש השני מרחשון ותהיה השנה שלימה ולמה כל זה ואפי' היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה. או תחלת השנה מתשרי לא נתנו המועדים על יד נח גם יתכן על מנוח התיבה לדבר דברים ארוכים לכן לא יועילו ולא

אונקלוס

דִּי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעֲבַר
יְיָ רוּחָא עַל אַרְעָא וְנָחוּ מַיָּא׃
ב וְאִסְתְּכַרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא
וְכַוֵּי דִשְׁמַיָּא וְאִתְכְּלִי מִטְרָא
מִן שְׁמַיָּא׃ ג וְתָבוּ מַיָּא מֵעַל
אַרְעָא אָזְלִין וְתָיְבִין וַחֲסָרוּ
מַיָּא מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין
יוֹמִין׃ ד וְנָחַת תֵּיבוּתָא
בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּשַׁבְעַת
עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא עַל
טוּרֵי קַרְדּוּ׃ ה וּמַיָּא הֲווֹ
אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא

תורה

ט' כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר
ג' אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃
ב' . ו' חס' ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם
ב' טעם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃ ג וַיָּשֻׁבוּ
ד' מ"ל . ג' הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ
הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃
ב' תתו' עליה חרות ד וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי
פ אֲרָרָט׃ ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד

רשי

בתבה: ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו (אסתר ב) כשוך חמת המלך לשון הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן: ויכלא. וימנע כמו (תהלים מ) לא תכלא רחמיך (בראשית כג) לא יכלא ממך: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור והוא אחד בסיון. כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו וכ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר קי"ח הרי ק"נ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה. שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהיה עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה לד' ימים נמצא שבי"ו בסיון לא חסרו אלא

ויעבר ט' וסי' ויזכר אלהים את נח. ויקחם ויעבירם. ויעבר ישי שבעת בניו. ויעבר ישי שמה. ויעבר הקדשים. וכשמוע אסא את הדברים. ויגע הדבר אל מלך נינוה. ובשנת אחת לכורש. וחברו דעזרא: ויסכרו כל לשני' סמ"ך כתיב במ"א כתיב בשי"ן כי יסכר פי דוברי שקר. וכל אגרא כתיב שי"ן במ"א וסכרו עליהם יעצים: הלוך ד' מל' בתורה וסי' ושוב. וחסור. ונסוע. וגדל:

תולדות אהרן וישכו המים. ראש השנה יב סנהדרין קח זבחים קיג: ותנח התבה. ספר זוכר בהעלותך. והמים היו. זוכר פנחס עקידה שער כב

בעה"ט שאף עוג נשאר. אך נח בגימטריא עוג: ותנח שנים במסורה ותנח התבה ותנח עליהם הרוח. לומר ברוח הקדש נחה על אותם אשר נשארו בתיבה. וזה הוא ותנח עליהם הרוח: אררט. שלשה במסורה הכא ושנים גבי סנחריב ויהי וגו' בית נסרוך אלהיו וגו' והמה נמלטו ארץ אררט ואמרו חכמינו ז"ל לקח נסר אחד מן התיבה. ואמר דין אלהא דזוביה לנה:

רמבן

ויהי הגשם על הארץ ומשם ניצולו הדגים שהרי לא נכנסו מהם בתיבה לחיות זרע ונאמר בברית הנני מקים את בריתי אתכם ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף ובבהמה ובכל חית הארץ אתכם מכל יוצאי התיבה ולא הזכיר דגי הים:

וימחו מן הארץ. פי' הכפל לומר כי נשכח זכרם שאין להם זרע ומה צורך לאמר כן אחר שמתו הכל אולי מפני העופות ומקצת השרץ לאמר שלא נשאר בהם ביצים בכל עץ או תחת הארץ כי הכל נמוחו ויתכן שיהא שיעור הכתוב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כי מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים נמוחו מן הארץ לא נשאר רק נח. ורבותינו דרשו וימח בעוה"ז וימחו מן הארץ מן העולם הבא עשו הארץ הנזכרת כאן ארץ החיים וכבר רמזתי סודה:

(א) **ויזכור** אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה. הזכירה בנח מפני שהיה צדיק תמים וכרת לו ברית להצילו ונח יכלול זרעו אשר אתו שם ולא הזכירם כי בזכותו ניצולו אבל הזכירה שאמר בחיה ובבהמה אינה בזכות שאין בבעלי נפש זכות או חובה זולתי באדם לבדו אבל הזכירה בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר והיה העולם והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה בקיום העולם במינין אשר ברא בו והנה רצה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החיה שוה עמהם ויגיד עליו רעו:

(ג) **וישובו** המים מעל הארץ הלוך ושוב. יאמר שהיו חסרים מעט מעט עד שחרבו פני האדמה ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום דבק עם ותנח התיבה לומר שחסרו ביום ההוא חסרון גדול שנחה בו התיבה כאשר פירשתי:

(ד) **ותנח** התיבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש. כתב רש"י מכאן אתה למד שהיתה משוקעת במים י"א אמה כפי החשבון הכתוב בפירושיו והוא כן בב"ר. אבל כיון שרש"י מדקדק במקומות אחרים מדרשי ההגדות וטורח לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעים פנים לתורה ומדרשים רבים חלוקים בדברי החכמים. ואומר אני שאין החשבון הזה שאמרו נאות בלשון הכתוב כי אם נסבול לפרש ותנח התיבה בחדש השביעי ליום הזה הנזכר שכלה בו הגשם ושבו המים מעל הארץ הלוך וחסור שלא כמנין החדש השני בהתחלת הפרשה וכמנין האמור בסוף הפרשה איך יתכן שיחזור מיד בפסוק השני ויאמר עד החדש העשירי למנין אחר שיהיה העשירי לירידת הגשמים והראיה מן התיבה שתהיה משוקעת במים מפני שנותן חסרון שוה לכל הימים אמה לד' ימים והידוע בחסרון המים כי הנחל הגדול כאשר יחסר בתחלתו אמה לד' ימים יחסר בסופו ד' אמות ליום אחד והרי לפי החשבון הזה באחד לחדש אב נראו ראשי ההרים ובאחד בתשרי חרבו המים והנה בששים יום חסרו כל גובה ההרים הגבוהים שהם כמה אלפים אמה ועוד כי שלא היונה בשבעה עשר יום לחדש אלול והמים על פני כל הארץ והאילנות מכוסים והנה חרבו כולם בשנים עשר ימים. ועל דרך הסברא אם היתה משוקעת במים י"א אמה והוא יותר משליש קומתה תטבע בעבור היותה רחבה מלמטה וכלה אל אמה כי היא הפך הספינות ויש בה כבדות גדולה והנראה מדרך הפשט כי חמשים ומאת יום האמורים בתגבורת המים יכלול ארבעים יום של ירידת הגשם כי בהם עקר הרבוי והתגבורת הנה החלו לחסור בשבעה עשר בניסן ותנח התיבה אחר שלשים יום על הרי אררט בשבעה עשר יום לחדש אייר הוא החדש השביעי לירידת הגשם ואחרי ע"ג ימים באחד לחדש אב הוא החדש העשירי לירידה נראו ראשי ההרים והנה תקננו תקון מועט בלשון הכתוב. והנכון בעיני כי חמשים ומאת יום היו משבעה עשר יום לחדש השני הוא חדש מרחשון עד שבעה עשר יום לחדש השביעי הוא חדש ניסן והוא יום מנוח התיבה כי אז העביר השם רוח קדים עזה כל הלילה וישם את המים לחרבה שחסרו מאד ותנח התיבה והראיה כי לא אמר הכתוב בכאן ויחסרו המים בחדש פלוני ביום פלוני והיו המים הלוך וחסור עד החדש השביעי ותנח התיבה וגו' כאשר אמר בחסרון האחר שנראו בו ראשי ההרים כי ביום החסרון נחה התיבה. והסדר בענין הזה כי ביום רדת הגשם נבקעו מעינות תהום ונפתחו ארובות השמים וירד הגשם ארבעים יום ובהם גברו המים חמש עשרה אמה מלמעלה ונפסק הגשם בסוף הארבעים ונשארו מעינות תהום וארובות השמים פתוחות והיה האויר לח מאד וכל הארץ מלאה מים ואינם נגרים במורד ולא יבשו לעולם ועמדו כן בגבורתם עד מלאת ק"נ יום לירידת הגשם ואז העביר השם רוח חזק מאד בשמים ובארץ ויסכרו מעינות תהום כי חזרו המים הנובעים מהם אל מקומם עד אשר נתמלא התהום כמו שהיה בתחלה ונסגרו פתחי מעינותיו וארובות השמים נסגרו וייבש האויר מאד ברוח המייבש והמים אשר בארץ לחכה והנה חסרו המים הרבה ביום ההוא ותנח התיבה שהיתה משוקעת במים בשתים ושלש אמות. ואחר שבעים ושלשה יום באחד לחדש העשירי הוא חדש תמוז נראו ראשי ההרים ומקץ ארבעים יום בעשתי עשר חדש בעשרה לחדש פתח נח חלון התיבה ואחרי שלש שבועות הלכה היונה מאתו ואחר שלשים יום הסיר מכסה התיבה:

וטעם ויעבר אלהים רוח על הארץ. שהיה רוח גדולה וחזק יוצאה מבטן הארץ על פני התהום ומרחפת במים ויסכרו בו מעינות תהום כי לא אמר הכתוב (הדבר) ויעבר אלהים רוח על המים. וישכו המים שהיו נובעין מן התהום וינוחו מלשון וחמת המלך שככה שנחה או לשון הסתר הדבר והבלעו ללמוד שנבלעו מי התהום במקומם וכך אמרו זה בסדר עולם המים העולים למעלה נגבה אותם הרוח והיורדים למטה נבלעו במקומם:

וטעם ויכלא הגשם מן השמים. שלא ירד עוד גשם עד לאתם מן התיבה כי היו השמים ברוח הזה כברזל ולא הורידו טל ומטר כלל וייבש האויר וחרבו המים כי גשם המבול כבר כלה מיום הארבעים:

(ה) **והמים** היו הלוך וחסור עד החדש העשירי. טעמו כמו תמורם שהיו הלוך וחסור עד שנראו ראשי ההרים בחדש העשירי הוא חדש תמוז והודיענו הכתוב שחסרו בע"ג יום חמש עשרה אמה אבל החסרון אשר מתחלה למנוח התיבה לא ידענו כמה היה כי לא הוצרך הכתוב להודיע השקוע

ד' הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד
לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים׃
כ' ר"פ בספ' ו וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ
ל'. כ"ג אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ז וַיְשַׁלַּח
ג' מ"ל וד' חסר כ"א אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־
יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ ח וַיְשַׁלַּח
ל' אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם
ל' מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ט וְלֹא־מָצְאָה
ל' הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו
אֶל הַתֵּבָה כִּי מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־
ג"א הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ
ט' אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה׃ י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת
יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה

עֲשִׂירָאָה בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא אִתְחֲזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא׃ ו וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין וּפְתַח נֹחַ יָת כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבַד׃ ז וְשַׁלַּח יָת עוֹרְבָא וּנְפַק מִפַּק וְתָאֵיב עַד דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ ח וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ לְמֶחֱזֵי אִם קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ט וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנַח לְפַרְסַת רִגְלַהּ וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי מַיָּא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא׃ י וְאוֹרִיךְ עוֹד שַׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְאוֹסֵיף שַׁלַּח יָת יוֹנָה מִן

רשי

אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (ה) בעשירי נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. ואם תאמר הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה. ואם תאמר באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו ראשי ההרים: את חלון התיבה אשר עשה. לצהר (ב"ר) ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק (סנהדרין קח): עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר (מלכים א' יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר: (ח) וישלח את היונה. לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: ויחל. לשון המתנה וכן (איוב כט) לי שמעו ויחלו והרבה יש

אבן עזרא

ולא יגילו כי תהו המה: (ה) בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים. והנה נח קבע אחד לחדש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעשור לחדש שבט שלח את העורב ותמיד היה הולך ושב עד שיצא נח כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים ששלח את העורב שלח את היונה וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על המבט המרובע והעד שאמר ויחל עוד שבעת ימים אחרים. ומלת ויחל עוד על דעתי מתהלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה וייחל כמו וייקץ או ויחל כמו וישב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק: (י) ויוסף שלח את היונה מן התבה. בארבעה ועשרים

ושוב ג' וסי' וישובו. ויצא יצוא. והחיות: אררט ד' ג' קמץ וחד פתח וסי' התבה. והמה נמלטו. וחברו. ממלכות. וישלח כ"ב וישלח את הערב. וישלח את היונה. וישלח את לוט. וישלח את אחיו וילכו. וישלח משה את חתנו. וישלח את לוט מתוך. וישלח לבלעם ולשרים. וישלח יהושע את העם. וחבריו. ויהי כאשר כלה להקריב. ויבער אש בלפידים. וידבר שמואל אל העם. ויקח צמד בקר וינתחהו. ויבא דוד אל צקלג. ויאמר אבנר אל דוד. וישלח דוד את העם. ויבא אל העופל ויקח. ויהי בתחלת שבתם. ויאמרו למלך אשור. וישלח ה' בו את גדודי. ויתן להם שאלתם: אל התיבה. ז' פסו' דאית בהון אל על אל וסי' ולא מצאה היונה מנוח. וירד הגבול. ויאמר האיש אל יואב. ויאמר אוריה אל דוד. פתח הצלע התיכונה. וינוסו הנותרים אפקה. ויאמר אלי המים האלה: יצוא ז' ג' מלאין וד' חסרים וסי' העורב. יעקב. הרצח. שמעי. נעמן. יואב. ירמיהו. סי' דמלאים עש"ן: ויחל ט' וסי' ויחל עוד שבעה קדמאה. ויחל נח. ויחל העם לזנו'. ויחל שער ראשו. ויחל מאד מהמורים. מן היורים. ויחל יונה לבא. ויחל שלמה לבנות את בית ה'. ויחל לבנות בחדש השני בשני. ואחד וייחל עוד שבעת ימים:

תולדות אהרן וישלח את. סנהדרין שם: וישלח את היונה. סנהדרין שם עקידה שם:

בעה"ט מטופנת. נסרוך לשון נסר: ויכלא שנים במסורה הכא ויכלא הגשם מן השמים. ואידך ויכלא העם מהביא. לומר לך שבזכות ישראל כלא הגשם: ושוב ג' וישובו המים מעל הארץ הולך ושוב. ויצא יצא ושוב עד יבושת המים. והחיות רצוא ושוב. זה הוא שאמרו שמזיעת החיות יוצא נהר דינור. כמו ושוב דהכא איירי בנהר אף התם נמי: יבשת המים בגימטריא נתל

רמבן

ולא החסרון ונראה לדעתי בשוט התיבה כי היתה מפני היות המים נובעים מן התהומות והיותם עוד רותחים כדברי רבותינו כי בעבור כן תלך על פני המים ואם לא מפני זה היתה נטבעת בכבדותה כי רבים אשר בתוכה והמאכל והמשקה היה הרבה מאד וכאשר שככו המים מנביעתם או מרתיחתם גם כן וחסרו ברוח מיד נכנסה התיבה אל תוך המים בכובד משאה ותנח על ההר ועל דעת המפרשים המספר בתגבורת המים חמשים ומאת יום ומנוח התיבה וראיית ראשי ההרים וארבעים יום אחרי כן הכל ידענו בדרך הנבואה כי הכתוב מודיע אותנו כן אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיבה והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים והנה גם לדברינו גם לדברי רבותינו וכל המפרשים יהיו הרי אררט מן ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים שהיו המים עליהם ט"ו אמה ולכן יקשה זה כי היודע בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפל הכידור הקרוב לבבל ואולי נאמר כי היה החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט ויקר מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם והנה נח מעת שכלה הגשם היה פותח החלון וסוגר אותו כרצונו ואחר ע"ג יום ממנוח התיבה השגיח מן החלון ונראו לו ראשי הרי אררט וחזר וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח ויאמר ויהי מקץ ארבעים יום להגיד כי מעת שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו שבזמן הזה נראו המגדלים ונגלו האילנות וימצאו העופות להם מנוח כאשר תקנ' ופתח החלון לשלוח העורב ובחדש הראשון הוא חדש תשרי חרבו המים ובחדש השני הוא חדש מרחשון בשבעה ועשרים בו יבשה הארץ ובו ביום יצאו מן התיבה והנה כל מנין הפרשה כפשוטו ומשמעו. ודע כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם כאשר תקנו זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון וכן הוא סדר הזמנים זרע וקציר וקור וחום יהיה ראש השנים מתשרי וכן החדשים ממנו הם נמנים ועד שהגענו ליציאת מצרים ואז צוה הקב"ה למנות בחדשים מנין אחר שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה ומשם ואילך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי ועדיין נשאר בשנים החשבון ממנו דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכך תרגם יונתן בן עוזיאל בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי אמר בירחא דעתיקיא קרן ליה ירחא קדמאה וכאן הוא ירחא שביעאה ובמכילתא החדש הזה לכם ולא מנה בו אדם הראשון:

(ט) ולא מצאה היונה מנוח. אין מנהג העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ ולכן לא מצאה היונה מנוח אשר ייטב לה ובעת הראות האילנות הלכה לנפשה כי בגלויותיהם תקנה: והנה

ספורנו

התגבורת הדוחה את התיבה נחה התיבה: ח (ז) וישלח את העורב. לראות אם יבש האויר אחר שנראו ראשי ההרים באופן שיוכל העורב לסבלו: ויצא יצא ושוב. שלא יכול לסבלו: (ח) לראות הקלו. שאם הקלו תקנן בהרים ובמגדלי' כמנהגה: כי מים על פני כל הארץ. גם בראשי ההרים הנראים היה לחות רב באופן שגם שם לא מצאה מנוח

אבן עזרא

ועשרים בשבע: (יא) טרף בפיה . י״א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית וכל כן טרפי צמחה והראיה שים תחת הרי״ש קמץ גדול כמו זהב ועשן והנכון בעיני שהיה הבי״ת נוסף כבי״ת ברוחו שמים שפרה והוא באחד ובא בקמץ כמו כי הוא טרף אריה שאג וחבריהם או יהיה טרף קמוץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפעול: (יב) וייחל . מבנין נפעל ובא מלעיל כמו וילחם וילמד ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו ויפקד מקום דוד ובא יו״ד וייחל בשרשו השלם כיו״ד או ירה יורה . ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה כמשפטה לשוב אליו: עוד . לעולם וכן עוד טומאתו בו עוד כל ימי הארץ: (יג) חרבו המים . לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה נורבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרים על שנת הלבנה נשען בעבור עשרה ימים שהם נוספים בעבור שנת החמה צריכים להיות שנתם שלמה ועוד מי מלל להם ששנה עמד נח בתיבה רק עמד שנת החמה ועוד י׳ ימים: (יז) היצא. כמו השלם וכן הישר לפני דרכך: ושרצו . יולידו: (יט) למשפחותיהם. כמו למינם ויש אומרים שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק: (כ) הבהמה הטהורה. עשר ולא נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמא: והנה המזבח בנהו באחד הרי אררט

רשי

יש במקרא: (יא) טרף בפיה . אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו (שיר ה׳) כיונים על אפיקי מים רוחצות (יחזקאל ז) כיוני הגאיות כולם הומות וכמו (הושע ז׳) כיונה פותה: טרף . חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו (ערובין יח) בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב״ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל . הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל ויתמתן וייחל ויתמתן: (יג) בראשון . לר״א הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן (ר״ה י״ב): חרבו . נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) יבשה. נעשה גריד כהלכתה: בשבעה ועשרים . וירידתן בחדש השני בי״ז. אלו י״א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: (טז) אתה ואשתך וגו׳ . איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: (יז) היצא. הוצא כ׳ היצא ק׳ היצא אמור להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ . ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחותיהם . קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהרה . אמר לא צוה הקב״ה לי להכניס מאלו ז׳ ז׳ אלא כדי להקריב קרבן מהם (ב״ר פל״ו ופ׳)

בראשית ח

מִן־הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה
לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ
וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃
יב וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים
וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־
אֵלָיו עוֹד׃ יג וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־
מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־
מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי
הָאֲדָמָה׃ יד וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה
וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃
ס רביעי טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ
לֵאמֹר׃ טז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ
וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יז כָּל־
הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־
הָאָרֶץ הוֹצֵא אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ
וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יח וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו
וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ יט כָּל־הַחַיָּה
כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־
הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־
הַתֵּבָה׃ כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה
וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה
וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהוֹר וַיַּעַל עֹלֹת

(מסורה: ב׳ חסר כתו׳ · ו׳ בהטרופי׳ ב׳קמ׳כי הוא · ג׳ · ג׳ · ג׳ · ח׳ · ב׳ כספ׳ · ס׳ ר״פ · ג׳ · ג׳ דס׳ כתו׳ · י״ו כתו׳ · היצא ק׳ · כ״ח י״א כט׳ · ד׳ פסו׳ כל וכל וכל כל · ב׳ מ״ל · חד חסר וחד מלא · ב׳ מ״ל כתו׳)

תרגום אונקלוס

תֵּיבוּתָא׃ יא וַאֲתַת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִדָּן רַמְשָׁא וְהָא טְרַף זֵיתָא תְּבִיר מָחֵית בְּפוּמַהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃ יב וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אוֹחֲרָנִין וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה וְלָא אוֹסִיפַת לְמֵתַב לְוָתֵיהּ עוֹד׃ יג וַהֲוָה בְּשִׁית מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא נְגוּבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדִּי נֹחַ יָת חוּפָאָה דְּתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא נְגוּבוּ אַפֵּי אַרְעָא׃ יד וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּעַסְרִין וְשַׁבְעָא יוֹמָא לְיַרְחָא יְבֵישַׁת אַרְעָא׃ טו וּמַלִּיל יְיָ עִם נֹחַ לְמֵימָר׃ טז פּוּק מִן תֵּיבוּתָא אַתְּ וְאִתְּתָךְ וּבְנָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ עִמָּךְ׃ יז כָּל חַיְתָא דְעִמָּךְ מִכָּל בִּסְרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל רִחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא אַפֵּיק עִמָּךְ וְיִתְיַלְדוּן בְּאַרְעָא וְיִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן עַל אַרְעָא׃ יח וּנְפַק נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ וּנְשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ יט כָּל חַיְתָא כָּל רִחֲשָׁא וְכָל עוֹפָא כָּל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא לְזַרְעִיָּתְהוֹן נְפַקוּ מִן תֵּיבוּתָא׃ כ וּבְנָא נֹחַ מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וּנְסֵיב מִכֹּל בְּעִירָא דַּכְיָא וּמִכֹּל עוֹפָא דְּכֵי וְאַסֵּיק עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא׃

טרף ב׳ קמצין וסי׳ עלה זית טרף כי הוא טרף . וחד פתח אפו טרף : קלו ד׳ וסי׳ המים . מנשרים קלו . ימי קלו מני ארג . וימי קלו מני רץ : וידבר אלהים ג׳ דסמי׳ בתורה . וסי׳ אל נח . אל משה דוארא . את כל הדברים : כל החיה . ד׳ פסוקים כל כל וכל כל וסי׳ כל החיה כל הרמש וכל . ועתה כל נביאי הבעל . וראשית כל בכורי כל . כל קבל דנא ביה זמנא :

תולדות אהרן והנה עלה . ערובין יח: ויהי באחת . ראש השנה י׳ (ראש השנה נ׳): צא מן התיבה . סנהדרין קח (תענית סד): למשפחתים׳. סנהדרין סח (תענית סד): ויבן נח מזבח . זבחים קח: ויקח מכל . זבחים קטו׳

בעל הטורים כרית. אמר לו הקב״ה אתה מזומן לשליחות אחרת בימי אליהו . יבשה אותיות השבי : טרף שנים במסורת הכא והנה עלה זית טרף בפיה . ואידך כי הוא טרף וירפאנו מה התם

ספורנו

מטה לכף רגלה : (יג) ויסר נח את מכסה התבה. חשב שכבר יבש לחות האויר המותריי: והנה

רמבן

(יא) והנה עלה זית טרף בפיה. מפשוטו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם נחל שוטף בעבור כי נתחלה כל העולם מים אבל בבראשית רבה אמרו מהיכן הביאה אותו רבי לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא הוא שהקדוש ברוך הוא אמר ליחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא ולא גושמה ביום זעם רבי בירי אמר נפתחו לה שערי ג״ע והביאה אותו והנה כוונתם שנעקרו האילנות ונמחו במקומות המבול ואף כי יהיה העלה נבל . וכך אמרו אפילו איצטרובולין של ריחים נמוחו במבול ודרשו בו אבנים שחקו מים ומאמרם דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא שלא היה עליה גשם המבול כדכתיב לא גשמה ולא נפתחו בה מעינות תהום רבה אבל המים נתפשטו בכל העולם וכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כמו שכתוב מפורש ואין סביב ארץ ישראל גדר לעכב המים שלא יבאו בה וכך אמרו בפרקי רבי אליעזר ארץ ישראל לא ירד עליה מי המבול מן השמים אלא שנתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה שנאמר בן אדם אמור לה והנה לדעת רבי לוי מפני שלא ירד בארץ ההיא הגשם השוטף ולא נפתחו עליה ארובות השמים נשארו בה האילנות ובכל העולם נשברו ונעקרו במבול ומטרות עזו ואני תמה על מאמרם מגן עדן אם כן לא ידע נח שקלו המים מעל הארץ כי שם לא נכנסו מי המבול ואולי היו שעריו סגורים שלא יכנסו שם המים וכאשר קלו המים נפתחו . ומדעתם זו אמרו שם ויטע כרם ומהיכן היה לו אמר רבי אבא בר כהנא בכניסתו לתיבה הכניס עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאנים גרופיות לזיתים :

טרף בפיה . כתב רש״י אומר אני שזכר היה ולכך קורא אותו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה הוא . טרף חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב״ה ואל יהיו מתוקים כדבש ביד אדם . ואין כל זה נכון בעיני כי חזרת זכר היונים מנקבה לזכר במקום אחד מן הפרשה אין בו טעם ואם הלשון לקרוא כלם בשם הנקבות למה שינה בכאן וכן מדרשם בהגדה לא שיעשו בפיה ל׳ מאמר כלל אבל מדרשם מפני שהביאה העלה הזה כי אם נאמר שאירע כן לא על חנם פירש אותו הכתוב כי למה היה לו לומר והנה עלה זית

במזבח: כא וירח יהוה את־ריח
הניחח ויאמר יהוה אל־לבו
לא אסף לקלל עוד את־האדמה
בעבור האדם כי יצר לב האדם רע
מנעריו ולא־אסף עוד להכות את־
כל־חי כאשר עשיתי: כב עד כל־
ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ
וחרף ויום ולילה לא ישבתו: ט א ויברך
אלהים את־נח ואת־בניו ויאמר להם
פרו ורבו ומלאו את־הארץ:
ב ומוראכם וחתכם יהיה על כל־חית
הארץ ועל כל־עוף השמים בכל
אשר תרמש האדמה ובכל־דגי הים
בידכם נתנו: ג כל־רמש אשר הוא־
חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב
נתתי לכם את־כל: ד אך־בשר בנפשו
דמו

כא וקביל יי ברעוא ית
קרבניה ואמר יי במימריה
לא אוסיף למילט עוד ית
ארעא בדיל חובי אנשא
ארי יצרא לבא דאנשא
ביש מזעיריה ולא אוסיף
עוד לממחי ית כל דחי
כמא דעבדית: כב עוד כל
יומי ארעא זרועא וחצדא
וקורא וחומא וקיטא וסתוא
ויממ ולילא לא יבטלון:
א ובריך יי ית נח וית בנוהי
ואמר להון פושו וסגו ומלו
ית ארעא: ב ודחלתכון
ואימתכון תהי על כל חות
ארעא ועל כל עופא
דשמיא בכל די תרחיש
ארעא ובכל נוני ימא
בידכון יהון מסירין: ג כל
ריחשא דהוא חי לכון יהי
למיכל כירוק עסבא יהבית
לכון ית כולא: ד ברם בשרא בנפשיה דמיה לא

אסף ג' כתיב כן בתורה וסי' וירח ה' את ריח. ב' בו. ויאמר משה כן דברת: מנעריו. ג' בק' ב' חסר וא' מלא וסי' כי יצר לב האדם. והוא איש מלחמה. שאנן מואב מנעוריו. בתרא מלא: עד י"ד חסרין וסי' עד כל ימי הארץ. עד מי לך פה חתן. טוב לי עד אני שם. לכו עד שלשה ימים דמלכים. לבן עד אריב אתכם. אחרי מתי עד. עד תעברנה הצאן על ידי מונה. ויהודה עד רד עם אל. עוד אושיבך באהלים. עד היורש אביא לך. עד אשר יבאו עמים. עד ישבו זקנים. אמללה יולדת השבעה. אשמרה לפי מחסום. וב' בעד: וקציר ב' וסי' זרע וקציר. אשר אין חריש וקציר: וחרף ב' וסי' וקיץ וחרף אתה יצרתם: ומוראכם ב' וסי' ומוראכם וחתכם יהיה. פחדכם ומוראכם:

תולדות אהרן וירח ה' את. ערובין סה זבחים מו עקרים פ' טו: כי יצר לב. סכה נב חגיגה יו קדושין ל' (ברכות ו): ויום ולילה לא. סנהדרין נח: ומוראכם וחתכם יהיה. שבת קנא עקדה שער טו: כירק עשב. סנהדרין נד: אך בשר. שם:

רשי ופ' לד): (כא) מנעריו. מנעריו כתוב משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא אוסף ולא אוסף. כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב כאשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן (שבועות דף לו) דרשו חכמים במסכת שבועות: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו. ו' עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור וכו' בב"מ (דף קו) (ס"א עוד טומאתו בו): קור. קשה מחורף: חורף. עת זרע שעורים וקטניות החריפין להתבשל מהר והוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש"ל): קציר. חצי ניסן ואייר וחצי סיון: קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו (שמואל ב' יז) הלחם והקיץ לאכול הנערים: חום. הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא שלהי קייטא קשי מקייטא: ויום ולילה לא ישבותו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה (ב"ר פכ"ה ופ' ל"ד): לא ישבותו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת. ואגדה לשון חיות (סנהדרין נח ושבת קנא) שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשומרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה. אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים: (ג) לכם יהיה לאכלה. (סנהדרין קט) שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (ד) בשר בנפשו. אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו.

אבן עזרא ארצה: (כא) וירח. על משקל וינח בכל גבול מצרים ונפתח הרי"ש בעבור האחי"ת שהוא מהגרון כמשפט לשון הקדש וחלילה חלילה להיות השם מריח ולא אוכל כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו רק הטעם שקבל העולה ושרה לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב: הניחח. מלשון מנוחה והחי"ת כפול כהכפל פ"א ואפופיה והטעם שהניח הריח מהזעף או שיניח כה עליון: אל לבו. כמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא היה. וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה ע"י אדם כי כן כתוב ארורה האדמה: יצר. היא התולדת אשר נוצרה לו: ולא אוסיף עוד. על המבול. ומלת עוד לעולם או פעם שנית וכן ויבך על צואריו עוד: (כב) עד כל ימי הארץ וגו'. לאות כי יש לה קץ קצוב ומה נכבד דרש סביב שמנה עשר אלף רק לא ידענו אחד מני אלף: זרע וקציר. חלק השנה לשנים ואח"כ לארבעה: קור. כנגד החום וקיץ כנגד החורף והם כנגד ד' תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואחר כן ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה: (ב) וחתכם. מפעלי הכפל מגזרת תראו חתת כמו חתתכם: בכל אשר תרמש האדמה. הטעם על האדמה או תהיה האדמה פועלת: בידכם נתנו. כי בידכם ויש אומרים כי בי"ת בכל ובכל מקום ווי"ן והקרוב שהוא דבק עם מוראכם: (ג) כל רמש. שם כלל לחית השדה ולבהמות הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה הכל מותר לאכילה: כירק. על שני משקלים וכן תגור עשן כעשן הכבשן: (ד) אך בשר בנפשו דמו. כן טעמו אך בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר כי נפש כל בשר

בעל הטורים לשון שבירה אף הכא נמי שהיא שברתו מן האילן ולא מלאה אותו נף על המים ובזה סבור כי קלו המים: וירח שנים במסורה וירח ה' את ריח הניחוח. ואידך וירח את ריח בגדיו וזה הוא שדרשו רז"ל אפילו פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח בגדיו. אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו. וירח ה' את ריח הניחוח שעתידין ליתן ריח ניחוח: דבר אחר שנכנס עמו ריח גן עדן כשבירך ריח בגדיו אז וירח ה': מנעריו ג' במסורת כי יצר לב האדם רע מנעריו. איש מלחמה מנעריו. שאנן מואב מנעוריו. שמנעוריו צריך אדם להלחם

רמבן

טרף בפיה והזית איננו מן האילנות הגבוהים מאד שישכנו בו העופות לארך דליותיו ולכך אמרו כי היה בזה רמז שהעופות נוח להם להיות מזונותם מרים כלענה ביד הקב"ה ולא שיהיו טובים בידי אדם וכ"ש בני האדם שאין רצונם להתפרנס זה מזה ולשון בראשית רבה אמר רבי אבהו אילו מגן עדן הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה או קנמון או פפולסמון אלא רמז רמזה לו נוח מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידך. אבל בגמרא הוסיפו מאי משמע דהאי טרף ליסנא דמזוני הוא דכתיב הטריפני לחם חקי כי מפני הטעם שאמרנו עשו לזה סמך מלשון הטריפני ירמוז כאלו אמר והנה עלה זית טרף בפיה ופשוטו של מקרא פרשו בו שהוא תאר לעלה והנה עלה זית טרף בפיה וסמך לדבר שהוא קמוץ כי כן משפטו אבל נמצא מהם בזרות כי הוא טרף וירפאנו והשיב את הגזלה אשר גזל על שגגתו אשר שגג וזולתם רבים: (כא) ויאמר ה' אל לבו. לא גלה הדבר לנביא בזמן ההוא רק ביום צוותו את משה בכתיבת התורה גלה. אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לרצון וגזר שלא יוסיף להכות את כל חי וכבר כתבתי בזה סוד נרמז לרבותינו וטעם בעבור האדם כי בעבורו נעשו ואם אדם לא חטא היו הם ניצולין אע"פ שהשחיתו גם הם דרכם. כי יצר לב האדם רע מנעוריו מלמד עליהם זכות שיצירתם בתולדות רעה בימי הנעורים ולא בימי הזקנה ואם כן אין להכות את כל חי מפני שני הטעמים האלה. וטעם הה"ס כי מתחלת הנעורים הוא בהם כמו שאמר משנגער לצאת ממעי אמו נתן בו יצה"ר או יאמר כי מן הנעורים

ספורנו

והנה חרבו פני האדמה. אבל לא יבשו באופן שיוכל לנאת: (כא) את ריח הניחוח. שהיה אז ראוי להקרבה: ויאמר ה' אל לבו. שלא גלה לנח ולבניו עד שקבלו מצותיו והקים ברית: כי יצר לב האדם רע. כי בהיות המזגים מכאן ואילך פחותים מאשר היו קודם המבול לא יתיר בהם הכח השכלי מנעוריה' כבראשונה באופן שיתקומ' למתנה' המתגבר עליו מנעוריו: (כב) עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ והורף ויום ולילי' לא ישבותו. לא ישבותו מלהתמיד על אותו האופן בלתי טבעי שהגבלתי להם אחר המבול. וזה שילך השמש על גלגל נוטה מקו משוה היום ובנטייתו תהיה כבת השתנות כל אלה הזמנים כי קודם המבול היה מהלך השמש תמיד בקו משוה היום ובזה היה אז תמיד עת האביב ובו היה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם. ואמר שיהיה זה כל ימי הארץ עד אשר יתקן האל יתברך את הקלקול שנעשה בה במבול כאמרו הארץ החדשה אשר אני עושה כי אז ישוב מהלך השמש אל קו משוה היום כמאז ויהיה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך חייהם כמו שהיה קודם המבול כאמרו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל וזה רגה באמרו מוצאי בקר וערב תרנין: ט (ד) אך בשר בנפשו. אך בשר בנ

אבן עזרא

בשר דמו בנפשו הוא וזאת הנפש המתנועעת והמרגשת היא הגוף : (ה) ואך את דמכם. פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם אדם לא התרתי רק אדרשנו כטעם דורש דמים וזה כלל ואחר כן ביאר ומיד האדם אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם גם אדרשנו מיד כל חיה שאצוה לאחרת שיהרגנה והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני והיסיף לבאר או היא מצוה לבני נח והוא הישר להרוג ההורג. וטעם באדם בעדים או לעיני הכל או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו רבים : (ח) ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על ידי אביהם. ויש אומרים שארבעתם נביאים :

ואת

תרגום אונקלוס

תֵיכְלוּן : ה וּבְרַם יָת דִמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַד כָּל חַיְתָא אֶתְבְּעִינֵיהּ וּמִיַד אֱנָשָׁא מִיַד גְּבַר דְיֵשׁוֹד יָת דְמָא דַאֲחוּהִי אֶתְבַּע יָת נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא : ו דְיֵשׁוֹד דְמָא דֶאֱנָשָׁא בְּסָהֲדִין עַל מֵימַר דַיָנַיָא דְמֵיהּ יִתְּשַׁד אֲרֵי בְּצַלְמָא דַיְיָ עֲבַד יָת אֱנָשָׁא : ז וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעָא וּסְגוּ בַהּ : ח וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ וְלִבְנוֹהִי

מקרא

דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ : ה וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם ב׳ ר״פ
לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה
אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו
אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם : ו שֹׁפֵךְ ל׳ דס׳
דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי ל׳
בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם : ב׳ דס׳
ז וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־ ל׳
בָהּ : ס חמישי ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים כ״ס
אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר :

רשי

דמו. בעוד נפשו בו : בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר מן החי ואף בנפשו דמו לא תאכלו הרי דם מן החי : (ה) ואך את דמכם. אף על פי שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו : לנפשותיכם. אף החונק עצמו אע״פ שלא יצא ממנו דם (ב״ר) : מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהם שנאמר (תהלים מט) נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות : מיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש : ומיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו למחול שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב״ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב״ה מזמן לפונדק אחד וכו׳ : (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו׳ : עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא : (ז) ואתם פרו ורבו. (כתובות ה) לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצוי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים (יבמות סה)

ואני

מסורה

ואך ב׳ ר״פ וסי׳ ואך את דמכם לנפשתיכם. ואך אם טמאה ארץ : איש אחיו ב׳ וסי׳ מיד איש אחיו. ורעת איש אחיו. וחד ואיש אחיו לא : אילין פסו׳ דאית בהון ג׳ מילין דמלה קדמאה ובתרא לא נסב וי״ו בריש תיבותא ומציעתא נסיב וי״ו וסי׳ ואך את דמכם : ולקחו מן הדם. אז ישוב הרצח. כל אשר יגע בשדה :

מקורות

תולדות אהרן ואך את. בבא קמא נא סנהדרין מ : שופך דם. יבמות סג סנהדרין נו נז עב עקרים פ׳ יא ופ׳ טו (סנהדרין כב) : כי בצלם. ברכות סא יבמות סג אבות ג מ : ואתם פרו. יבמות סג סנהדרין נט ע״ג ה : שרצו בארץ. סנהדרין נו :

בעל הטורים

בעה״ט עם יהה״ר ואם יגבר עליו יא ינהגו שאין מוחב מנעוריו ושוקט הוא על שמריו : וקליר שנים במסורה הכא והידך בפרשת ויגש : ואך ג׳ במסר׳ הכא ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד כל חיה. ואידך ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם. ואך את הדבר. לומר כמו שאסור לברע עצמו כך אסור לקלל עצמו. וכוא אך את דמכם לנפשותיכם. ואך את הדבר שאשי׳

ספורנו

של חי בעודו עם נפשו שהוא חי : דמו. וגם כן דמו שפירש בעודו חי : לא תאכלו. אבל פירש מן המת מותר לבני נח : ואך את דמכם לנפשתיכ׳ אדרוש. אע״פ שלא אדרוש דם שאר ב״ח מידכם מ״מ אדרוש את דמכם בשביל נפשותיכ׳ שהן חשובות אצלי יותר מנפשות כל שאר בעלי חיים. וזאת הדרישה תהיה על אופנים מתחלפים. שאם יזכה האדם הנה אז מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם להצילו על דרך ודרשתי את צאני מידם והצלתי את צאני מפיהם : מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם. אם לא יזכה לזה שאצילהו ויהרג איש את אחיו אדרש את נפש ההרוג מיד אחיו ההורגו להפרע ממנו אבל לא מיד החיה : באדם דמו ישפך. בבית דין של מטה : כי בצלם אלהים. וטעם שיות דם האדם נדרש ולא אדרוש דם שאר בעלי חיים : כי בצלם אלהים עשה. בצלם העצמים הנבדלים הנקראים אלהים עשה איזה מהם את האדם כי אמנם מאז שאמר האל יתברך נעשה אדם נתן כח בעצמים הנבדלים או באחד מהם להשפיע כח שכלי על כל נושא מוכן ואת כל אחד מהמין האנושי ובהיות האדם בצלם אלהי אשר היא נפשו האנושית אשר בה הוא חי משכיל ראוי שיהיה דמו ונפשו החיונית המפרתים לזה הצלם נחשבים ונדרשי׳ מיד מאבדיהם יותר מחיי כל שאר בעלי חיים : (ז) ואתם פרו ורבו.

ואל

רמבן

הנעורים כלומר מחמתם תהיה רעת היצר באדם שהם יחטיאו אותו ויש אומרים שהוא כמו בנעוריו וכמוהו מטרם שום אבן על אבן בהיכל ה׳ וכן זאת הארץ אשר תפילו בנחלה לשבטי בני ישראל :

(ג) כל רמש אשר הוא חי. ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים :

(ד) אך בשר בנפשו דמו. כתב רש״י בעוד נפשו בו בשר בנפשו לא תאכלו הרי אבר מן החי ואף דם לא תאכלו הרי דם מן החי אם כן יאמר בשר בנפשו ודמו לא תאכלו וזה כפי הפשט איננו נכון. ולפי המדרש איננו אמת שלא נצטוו בני נח אלא על אבר מן החי כדברי חכמים לא על דם מן החי כדברי רבי חנינא בן גמליאל אבל פירושו אך בשר בנפשו שהיא דמו לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא :

(ה) דמכם לנפשתיכם אדרוש. כלומר דמכם שהוא נפשותיכם כדרך לכל כלי המשכן וכן השלישי לאבשלום ויש לפרש את דמכם לנפשותיכם כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא וכוונתו וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה פתרונו בעוף או בבהמה. והנכון שיאמר הדם שהוא לנפש בכם אדרוש הגיד כי הדם הוא הנפש ורמז כי על שופך הנפש הוא מחייב מיתה לא על דם האיברים שאין הנשמה תלויה בהם. ורבותינו דרשו בו הורג את עצמו את דמכם מנפשותיכם אדרוש :

מיד כל חיה אדרשנו. תמה אני אם הדרישה כמשמעה מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתטרוף אותו תטרף כי גזרת מלך היא וזה טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ואיננו להעניש את בעליו בממון כי אפילו שור המדבר חייב מיתה וזה כן בבני נח כישראל ויהיה טעם שופך דם האדם כל שופך בין חיה בין אדם והנה דמו נדרש בבית דין ובידי שמים ויתכן שיהיה טעם מיד כל חיה שתהיה הנקמה בשופך הדם מיד כל חיה כמו כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה ואמר אך דמכם אדרוש ואנקום אותו ביד כל חיה כי אשלח ברוצח כל חית הארץ ואשלח בו גם האדם לא ינצל מידם וכמוהו מכל צוררי הייתי חרפה מידם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל. ואולי הדרישה מיד החיה היא שלא תטרוף האדם כי כן שם בטבעם וסוד הענין כי בעת היצירה נתן לאדם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לאכלה ונתן לחיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא טבעם ומנהגם ועתה כאשר אמר באדם שישחוט הבעלי החיים והושם בטבע או במנהג שיהיו בעלי החיים זה לזה לאכלה הוצרך לצוות שיהיו שאר בעלי החיים לבני אדם טרף לשניהם והם ייראו מהם ולא יטרופו בהם ואמר אך את דמכם לנפשותיכם לרמוז כי לא ידרוש דם חיה מיד חברתה אם כן נשאר בהם לטרוף זו את זו וזה טעם הזכירו איסור שפיכת דמים בכאן מפני היתר השחיטה שהיה המנהג לשפוך דם כי על דעת רבותינו כבר הזהיר אדם הראשון בזה אבל מפני השחיטה הוצרך לומר התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם שיהיה אסור לכם ולכל החיים שלא יהיה להם טבע לשפוך אותו :

(ז) ואתם פרו ורבו. פשוטו כמדרשו שהיא מצוה כי האמור באדם גם בבני נח עם ויברך אותם אלהים ברכה כענין שנאמר מתים ובעבור שדבר בשאר הנפש החיה ואמר ושרצו בארץ פרו ורבו על הארץ אמר כאן ואתם האדם פרו ורבו ואמר שרצו בארץ ורבו בה כי יכפול המצוה לחזוק לומר שיתעסקו בה בכל יכולת או שיהיו בישוב כל הארץ כאשר פירשתי בסדר בראשית ורש״י כתב לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים והמדרש הזה לא הוציאו אותו אלא מן הסמוכים אבל המקרא למצוה נכתב והראשונה לברכה וכך אמרו והרי פריה ורביה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו וכו׳ בסנהדרין :

(ח) וטעם ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על יד אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע חם למעלת הנבואה וכן ויאמר ה׳ אל אהרן וכן ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן כדברי רבותינו אל משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש בסוף ויאמר אלהים לנח :

רש"י

(ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה. ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התיבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה: אשר אתכם. שאין הלוכן עם הבריות: (יא) והקמותי. אעשה קיום לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך: (יב) לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב"ר): (יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין נפש חיה. אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות וזוכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי

אבן עזרא

(ט) ואת זרעכם. עם ואתכם השלישי שיהיה אתכם או נכפל לתוספת ביאור והברית שאקים הוא שלא יכרת כל בשר. ומלת בשר גוף כי הוא מרגיש כי העצם לא ירגיש. והנה הברית שלא יכרת גוף במימי מבול ויתכן שימלטם אם יבא מבול הכנים כברית שלא יהיה עוד מבול ועל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח: (יב) אות. זכר ונקבה: (יג) את קשתי. הנה נתתי עתה קשת בענן ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה: (יד) בענני ענן. קל הנו"ן הראשון והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי אתך: ונראתה הקשת. אולי היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולד הקשת יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול והיא דרך נכונה למבין. מלת והיה עם המים איננה ראויה כי המים לשון יחיד וכן ויהי אנשים וטעם והיתה הקשת בענן שהיא לעולם שם בסתר והשם

ט ואני הנני מקים את־בריתי אתכם
ואת־זרעכם אחריכם: י ואת
כל־נפש החיה אשר אתכם בעוף
בבהמה ובכל־חית הארץ אתכם
מכל יצאי התבה לכל חית הארץ:
יא והקמתי את־בריתי אתכם ולא־
יכרת כל־בשר עוד ממי המבול ולא־
יהיה עוד מבול לשחת הארץ:
יב ויאמר אלהים זאת אות־הברית
אשר־אני נתן ביני וביניכם ובין כל־
נפש חיה אשר אתכם לדרת עולם:
יג את־קשתי נתתי בענן והיתה לאות
ברית ביני ובין הארץ: יד והיה בענני
ענן על־הארץ ונראתה הקשת בענן:
טו וזכרתי את־בריתי אשר ביני
וביניכם ובין כל־נפש חיה בכל־
בשר ולא־יהיה עוד המים למבול
לשחת כל־בשר: טז והיתה הקשת
בענן וראיתיה לזכר ברית עולם
בין אלהים ובין כל־נפש חיה בכל־

כ"כ / ג' ומד את / ג' / ו' דגשי' / קכ"ג פסו' ונה ולה. / ג' / ג' חס' / ג' וא' וקשתי / ל' / (ג') / ג' רפי / ג' ומ"ל כ"ו חס'

עמיה למימר: ט ואנא הא
אנא מקים ית קימי עמכון
ועם בניכון בתריכון:
י ועם כל נפשא חיתא
דעמכון בעופא בבעירא
ובכל חיות ארעא עמכון
מכל נפקי תיבותא לכל
חית ארעא: יא ואקים ית
קימי עמכון ולא ישתיצי
כל בשרא עוד ממי טופנא
ולא יהי עוד טופנא לחבלא
ארעא: יב ואמר יי דא
את קים די אנא יהב בין
מימרי וביניכון ובין כל
נפשא חיתא די עמכון לדרי
עלמא: יג ית קשתי יהבית
בעננא ותהי לאת קים בין
מימרי ובין ארעא: יד ויהי
בעננותי עננא על ארעא
ותתחזי קשתא בעננא:
טו ודכירנא ית קימי די בין
מימרי וביניכון ובין כל
נפשא חיתא בכל בשרא
ולא יהון עוד מיא לטופנא
לחבלא כל בשרא: טז ותהי
קשתא בעננא ואחזינה
לדכרן קים עלם בין מימרא דיי ובין כל נפשא חיתא

הנני ענו בי. עד ה' בכם ועד. עלי עשור ועלי נבל עלי. לו חפץ ה' להמיתנו. ואמרת בלבבך מי ילד. אלהי אברהם ואלהי נחור. כי יצומו אינני. כה אמר ה' אל יתהלל חכם: נפש החיה ד' דסמיכי וסי' כו' במסר' רבתא: בבהמה ו' דגשים וסי' ואת כל נפש החיה אשר אתכם. מעלת גרה בבהמה. וחבירו דמשנה תורה. ולא תשקצו את נפשתיכם. ואם בבהמה הטמאה. ליש גבור בבהמה. וד' רפי וסי' ונפש כי תגע. אשר יתן שכבתו. לא יחליפנו. אך בכור אשר יבכר: והקמותי ג' בטע' מ"ם וסי' זאת אות הברית. וגם הקמתי את בריתי. הקמתי את דבר ה': ולא יכרת ד' דסמיכי וסי' כו' במס' רבת': ממי ב' וסי' ממי המבול ממי המים המאררי'. וחד וממי. וממי יהודה יצאו:

תולדות אהרן ולא יכרת כל. שבועות לו: ולא יהיה עוד. שבועות שם:

בעל הטורים סדבור אדרוש ואך אם טמאה. לומר שמכל חיה אדרשנו בין טמאה בין טהורה. מקים את בריתי אתכם סופי תיבות מתים. רמז לתחיית המתים שהשם מקים לשם בריתו להחיותם:

רמב"ן

(יב) **זאת** אות הברית אשר אני נותן. משמע מן האות הזה שלא היה קשת בענן במעשה בראשית ועתה ברא ה' חדשה לעשות קשת בשמים ביום ענן ואמרו בטעם האות הזה כי הקשת לא עשאו שיהיו רגליו למעלה שיראה כאילו מן השמים מורים בו וישלח חציו ויפיצם בארץ אבל עשאו בהפך הזה להראות שלא יורו בו מן השמים וכן דרך הנלחמים להפוך אותו בידם כנגד כאשר יקראו לשלום למי שכנגדם ועוד שאין לקשת יתר לכונן חצים עליו ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר אני נותן בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר אני נותן ומלת קשתי מורה שהיתה לו הקשת תחלה ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכל זמן שאראנה אזכור כי ברית שלום ביני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם על הגל הזה ועדה המצבה וכן כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות וכל הסכמת ברית וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם לעבדו שכם אחד ועוד כי כאשר תראה בהפוך הנזכר יהיה זכר לשלום כאשר כתבנו ובין שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע הטעם באות שבה אחד הוא אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם אמרו בבראשית רבה את קשתי נתתי בענן קשותי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קשין דיפרא והיה בענני ענן רבי יודן בשם רבי יהודה ברבי סימון אומר משל לאחד שבידו סולת רותח ובקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו ושם עוד והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ זו מדת הדין של מטה מדת הדין של מעלה קשה ומה"ד של מטה רפה וכבר ידעת מאמרם במסתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ואם זכית להבין דבריהם תדע כי פי' הכתוב כן את קשתי שהיא מדת הדין הנתונה בענן בעת הדין תהיה לאות ברית: (יד) **והיה** בענני ענן על הארץ. שלא יחר ה' פניו אליה מחטאות יושביה ונראתה מדת הדין שלי בענן ואזכור את הברית בזכר הרחמים ואחמול על הטף אשר בארץ והנה האות הזה והברית הוא אות המילה והברית שבה ולשון המקראות נאות מאד לענין והנה פירשו בין אלהים מדת הדין של מעלה שהוא

ספורנו

ואל תשפכו דם האדם: (ט) ואני הנני מקים את בריתי. על זה התנאי שלא תשפכו דם נקי אני מקים את בריתי שלא לשחת עוד הארץ. אבל בשפיכת דם נקי תשחת הארץ כאמרו כי הדם הוא יחניף את הארץ ולארץ לא יכופר וגו' אבל כל שאר העבירות ילקה החוטא ולא תשחת הארץ: ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ. לא יהיה שום אופן מפלה והפסד שישחית את עולם הארץ: (יג) את קשתי נתתי בענן. סדרתי שיהיה בטבע: והיתה לאות ברית. בהיות הקשת כפולה כי אמנם נלאו חכמי המחקר לתת טעם לסדר צבעי הקשת השנית אשר הוא על הפך סדר צבעי הקשת הראשונה המורגלת והיא תהיה אות לצדיקי הדור שדורם חייב כאמרם כלום נראתה הקשת מימיך ויתפללו ויוכיחו וילמדו דעת את העם: (יד) בענני ענן. כי לא תראה הקשת בזולת ענן עכור עב אחרי הזך והלח: (טז) וראיתיה לזכור ברית עולם. אשגיח במסובב ממנה והוא תפלת הצדיקים ועמדם בפרץ למען השיב חימה מהשחית כמו זוכר ברית עולם

בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ יז וַיֹּאמֶר כ"ס
אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית
אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר ג' בט' מ"ס
אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ ששי
יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה
שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ כל סס כר גס קמ"ג
יט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה ג'
כָל־הָאָרֶץ׃ כ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה ט'
וַיִּטַּע כָּרֶם׃ כא וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר ג'. ל'
וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ כב וַיַּרְא חָם אֲבִי ל'.ד' כתיב כן
כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־
אֶחָיו בַּחוּץ׃ כג וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־
הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם
וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת ז'
אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת ט'. ג'
אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ׃ כד וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע ל'. ל' מ"ל

בְּכָל בִּשְׂרָא דִי עַל אַרְעָא׃
יז וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָא אָת
קְיָם דִי אֲקֵימִית בֵּין מֵימְרִי
וּבֵין כָּל בִּשְׂרָא דִי עַל
אַרְעָא׃ יח וַהֲווֹ בְנֵי נֹחַ דִי
נְפַקוּ מִן תֵּיבוּתָא שֵׁם וְחָם
וָיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי
דִכְנָעַן׃ יט תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי
נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדָּרוּ כָּל
אַרְעָא׃ כ וְשָׁרֵי נֹחַ גְּבַר
פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃
כא וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוִי
וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ׃
כב וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנָעַן
יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי וְחַוִּי
לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃
כג וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יָת
כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל כְּתַף
תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזַלוּ מְחַזְרִין
וְכַסִּיאוּ יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן
וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְרִין וְעֶרְיְתָא
דַאֲבוּהוֹן לָא חֲזוֹ׃ כד וְאִתְעַר נֹחַ

אבן עזרא

והטעם רואה אותה: (יז) ויאמר אלהים אל נח. זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי: (יח) וחם הוא אבי כנען. ללמד ששניהם רעים וכמעשה אבות יעשו בנים והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיהם מימות נח וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וכן רבקה מבנות חת כאלה ושמא ישאל שואל מה חטאו בני חת למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען: (כ) ויחל. מתחלה מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסך בדלתים יס: איש האדמה. יודע עבודת האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטעו שתה מיינו יש לו סוד ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום אחד: (כא) ויתגל. מלשון גלוי מבנין התפעל וכן ואל יתעל. וה"א אהלה מקום וי"ו וכן את קול העם ברעה כי פרעה אהרן: (כג) על שכם שניהם. כל אחד שם קצת השמלה על שכמו ומלת שכם לא תתחבר: אחורנית. הפך הלוך האדם כי כל תנועתו לפנים: (כד) וייקץ נח. הכתוב לא גלה מה נעשה והעושה היה כנען וכן היה כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה. וטעם בנו הקטן לעד כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי"ו בנו שב אל

רשי

שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: (כ) ויחל. (ב"ר) עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו (רות א') איש נעמי: ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים (ב"ר): (כא) אהלו. אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר (עמוס ו) השותים במזרקי יין: ויתגל. לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען. (ב"ר) יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. יש אומרים סרסו וי"א רבעו: (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלא ויקח (סנהדרין ע) למד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנא' (יחזקאל לט) אתן לגוג מקום שם קבר. וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו (ישעיה כ) כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו': ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שנייה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: בנו

ומאלה ג' וסי' ומאלה נפצה כל הארץ. אלה משפחות בני נח. וארא ואין איש ומאלה אין: ויטע ג' וסי' גן בעדן מקדם. ויחל נח. ויטע אשל: אהלה ד' כתיב ה' וסי' ויתגל בתוך אהלה. ויעתק משם ההרה. וילך למסעיו. ויט אהלה מהלאה: אחרנית ז' וסי' כו' במסר' רבת': ופניהם ט' וסי' כו' במסר' רבת': וערות ג' וסי' וערות. ערות אביך וערות. ערות אביהם. וערות אחות אמך. וחד וערות מלכא:

תולדות אהרן ויחל נח איש. סנהדרין ע: וישת מן היין: ברכות מ סנהדרין ע: וירא חם אבי. סנהדרין שם: ויקח שם ויפת סנהדרין ע: וערות אביהם. ברכות כה שבת קנ: ויקץ נח מיינו. סנהדרין יג:

בעל הטורים ויטע ג' במסורה. ויטע כרם. ויטע ה' אלהים גן בעדן. ויטע אשל. דרשו רבותינו מסיכן לקח הנטיעה מגן עדן וכן אברהם לקח האשל מגן עדן. ויתג"ל אותיות גלות בגלע כאלו

ספורנו

שלם: (יז) ויאמר אלהים לנח זאת אות הברית. זאת הקשת השני' היא אות הברי' ועליך ועל כיוצא בך מוטל להתעורר בהראותה ולהעיר בני הדור לשוב להשכיל להיטיב: (יח) וחם הוא אבי כנען. דומה בדרכיו לכנען המפורסם' לרוע באופן שהיה אב לכנען באמת גם בהדמותו כענין אביך האמורי: (יט) שלשה אלה בני נח. ועם היות בהוכם שרשע הנה בעבור היותם בני נח ברך האל יתברך את כלם באמרו פרו ורבו ומלאו את הארץ ולכן מאלה נפצה כל הארץ: (כ) ויחל נח. התחיל בפעל בלתי נאות ולכן נמשכו מזה מעבים אשר לא יעשו כי אמנם מעט מן הקלקול בהתחלה יסבב הרבה ממנו בסוף כמו שיקרה בחכמות מהטעות בהתחלה. וזה בעצמו הורה באמרו ויחל העם לזנות: (כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו. ראה בזיון שעשה לו כנען בנו והוא הסרוס כדברי קצתם ז"ל. וכתב ברוסי הכלדי שסרסו ע"י כשוף והוא ברשעו ראה ולא מיחה. כי אמנם הקלון יקרא ערוה באמרו וערות מלכא לא אריך לנא למחזי וכן ערות דבר יאמר על דבר מגונה: ויגד לשני אחיו בחוץ. ששמח על פעולת בנו: (כג) ופניהם אחורנית. גם בפעלת הכסוי קצת הכרח לפנות אליו לא פנו

רמבן

שהיא הגבורה ואשר על הארץ מדת הדין של מטה שהיא מדה נוחה מנהגת הארץ עם הרחמים כי לא אמר אשר בארץ רק אשר על הארץ וכבר רמזתי סודם בשם הארץ ורש"י כתב בין מדת הדין של מעלה וביניכם אבל רבותינו לא לכך נתכוונו:

(יח) **וחם** הוא אבי כנען. פי' רש"י לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם הוצרך לומר שחם הוא אבי כנען ור"א אמר כי חם ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה לא גלה אותה הכתוב וזה טעם את אשר עשה לו בנו הקטן כי כנען הוא הקטן לחם כאשר ימנה אותם ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען והנה עזב ר"א דרכו בפשוטי המקרא והחל להנבא שקרים. והנכון בעיני כי חם הוא הקטן לנח כאשר פירשתי בראש הסדר וכנען הוא הבן הגדול לחם ואשר אמר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אחרי נמכר לעבד עבדים נתן לכל אחיו מעלה עליו וכאשר אירע המעשה הזה לנח לא היה לחם זרע זולתי כנען והו טעם וירא חם אבי כנען כי אין לו בן אחר וכאשר חטא לאביו קלל זרעו ואם אמר ארור חם עבד עבדים יהיה לא יזיק רק לגופו כי הזרע שכבר נולד איננו בכללו ואולי לא יוליד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד אחה די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אתו והנה החטא שראה חם ערות אביו ולא נהג בו כבוד שהיה ראוי לו לכסות ערותו ולכסות קלונו שלא יגידנו גם לאחיו והוא הגיד הדבר לשני אחיו בפני רבים להלעיג עליו וזה טעם בחוץ וכן תרגם אונקלוס בשוקא וטעם וידע את כל אשר עשה לו שגלה חרפתו לרבים והיה בוש בדבר ורבותינו הוסיפו עליו חטא:

(יט) **איש** האדמה. פי' רש"י אדוני האדמה כמו איש נעמי ואינו כן איש אישות כמו איש ואשתו ואחרים אמרו גדול האדמה וראשה והביאו דומים לו גדעון בן יואש איש ישראל גם בני אדם גם בני איש הלא איש אתה ומי כמוך בישראל ורבים לפי דעתם ועל דעתי גדעון בן יואש איש ישראל ייחוס איש ישראלי הלא איש אתה שאין כמוך בישראל וכן והתחוקתם והייתם לאנשים שלא יהיו כנשים גם בני אדם גם בני איש פלוני היודע במעלתו אבל איש האדמה כמו אנשי העיר בעבור היותו דר בכל האדמה לא בנה עיר ומדינה יתיחס אליה וכן איש שדה העומד שם כל היום תמיד ובמשנה יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים או שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מצאו הארץ שממה שכל נגדל לדבר יקרא כן אנשי העיר הם יושביה ואנשי דוד עבדיו ואיש האלהים המיוחד בעבודתו וכך אמרו בבראשית רבה איש האדמה בורגר לשום בורגרות ואמרו שהיה להוט

אחר

(כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי כמו (ירמיה מט) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי: (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך הרביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו שלשה בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפתי ירחיב: וישכון באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנהו שלמה שהיה מבני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען: (ב) ותירס. זו פרס (ב"ר): להיות

אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן: כה וַיֹּאמֶר
אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו:
כו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי
כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ: כז יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת
וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד
לָמוֹ: כח וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה: כט וַיְהִי
כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת: פ
י א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם
וָיָפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל:
ב בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל
וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: ג וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז
וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה: ד וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה
וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים: ה מֵאֵלֶּה
נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ
לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם: ו וּבְנֵי

ג' מלעיל. ג"ב — ל' — ל' וחס' וכל שאר וישכון — ויהי ע"ד המסרה — ל' וכל קרי' דכות' כמ"א — ו' — ג' וחס' — ל'. ג' — ג' ר"פ

מְחַמְרֵיהּ וִידַע יָת דִּי עֲבַד לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא: כה וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֲבֵד פְּלַח יְהֵי לַאֲחוֹהִי: כו וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: כז יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: כח וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא תְּלַת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין: כט וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית: א וְאִלֵּין תּוֹלְדַת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת וְאִתְיְלִידוּ לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוֹפָנָא: ב בְּנֵי יֶפֶת גּוֹמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתוּבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס: ג וּבְנֵי גוֹמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתוֹגַרְמָה: ד וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדוֹדָנִים: ה מֵאִלֵּין אִתְפָּרַשׁוּ נַגְוָת עַמְמַיָּא בְּאַרְעֲתְהוֹן גְּבַר לְלִישָׁנֵיהּ לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן:

אל חם הנזכר על כן קלל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו זה דרך דרש: (כה) עבד עבדים. טעמו עבד כאחד העבדים ואלו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והעד קדש קדשים בקדש הקדשים וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו ויש אומר כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל: (כו) ברוך ה' אלהי שם. חייבין אנו להוסיף תודות לשם שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם והטעם שיכריחנו לעבוד את שם. כי מלת למו כמו להם והוי"ו נוסף כוי"ו תביאמו לכן בחסרון ה"א ובלא וי"ו לא ימצא והזכיר עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת כמוהו ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען אמר כי כמוהו לעיני חנמאל דודי שהוא בן דודו ויתכן שהיה גדול מירמיה בשנים והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב וכן אשת אחי האב קראה הכתוב דודתך וזה אבי כנען איננו כן. ופי' יפת מן יפה ולא פירש יפה רק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו ומלכים ירד ובפסוק הזה ברך יפת גם שם כי פירוש וישכון באהלי שם שישכון אלהים באהלי שם כי בפסוק הראשון ברך השם: ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד עולם כי מאלה נפצה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: (ד) כתים. שם והוא בן יון על כן אמרתי בפי' ספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא:

אלהי ג' מלעיל וסי' ברוך ה' אלהי שם. לא תעשון אתי אלהי כסף. מעונה אלהי קדם: אלישה ג' וסי' ובני יון אלישה. מאיי אלישה. אלישה ותרשישה:

תולדות אהרן ויאמר ארור. סנהדרין נא: יפת אלהים. יומא ט. מגלה ט (מגלה עא): בני יפת. יומא י (מגלה עא): ובני חם כוש. כתובות קיב סוטה לד:

נמרוד

בעל הטורים גולי' על ידי היין. היין בגימטריא יללה. עבד עבדים יהיה. יהיה עולה שלשים. רמז לדמי שקלי' של עבד. יאמר ג' במס' על כן יאמר כנמרוד על כן יאמר בספר מלחמות ה' ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. מלמד שהיה נמרוד איש מלחמה ולוכד ערים כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזה הוא על כן יאמר בספר מלחמות. ולציון יאמר שיבא כל שילוד בה גבור

רמבן

אחר האדמה והנה הוא ייחוס טעם ויחל. כי הוא החל לנטוע כרמים כי הראשונים נטעו גפן והוא החל לנטוע גפנים רבים שורות שורות הנקרא כרם כי ברצותו ביין לא נטע הגפן כשאר האילנות ועשה כרם:

(כו) **ויהי** כנען עבד למו. פי' ר"א כי למו שיהיה כנען עבד לאלהים ולשם כי הוא יכריחנו לעבוד האל ובשני פירש שיהיה עבד ליפת ולשם ואם כן נח לקוב אויביו בא והנה ברך שיהיה כנען עבד לאלהים ורש"י כתב ברוך ה' אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו של שם לתת להם ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד והחזיר כן פעם אחרת לומר אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען והנכון בעיני כי מתחלה קלל אותו שיהיה עבד עבדים לכל העולם והיה כל מוצאו יעבוד בו כי טעם לאחיו לכל בני אדם כנענים והשלחתי את כל האדם איש באחיו כטעם איש באיש או לאחיו שם ויפת כי אחי אביו יקראו אחיו כדרך כי נשבה אחיו ויש אומרים לאחיו בני אביו כי אחרי היותו עבד לבני אביו ולשם ויפת הנה הוא עבד לכל העולם. וברך תחלה אלהי שם הודיע כי יהיה שם עובד האלהים וכנען יהיה עובד לו ולמו ירמוז לזרעו של שם שהם רבים. ויתכן שיהיה למו חוזר גם לאחיו הנזכרים וחזר וברך יפת בהרחבת הגבול ושם בשכון האלהים באהליו ושיהיה כנען עבד למו לשניהם והנה העביד כנען לשם שני פעמים רמז כי הוא ינחל ארצו וכל אשר לו כי מה שקנה עבד קנה רבו ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי בחטאו היה כנען עבד עולם וזכה אברהם בארצו ונכתב ענין היין בנח כי יש בו אזהרה ממנו יותר מפרשת נזירות כי הצדיק תמים אשר נדקו הציל כל העולם גם אותו החטיא היין והביא אותו לידי בזיון וקללת זרעו:

ומעם ויולדו להם בנים אחר המבול. לרמוז כי אע"פ שהיו ראוים לבנים קודם המבול כי דרך הדורות ההם להוליד כבני ששים אלו לא נולדו להם גם למאה רק אחר המבול כי כבש השם את מעייני' שלא יולידו ויאבדו במבול או שיצרך להציל רבים בתיבה וכן עשה לכל המשפחה הזאת כי למך נתאחר בתולדו' נח יותר מכפלים באבותיו ונח הרבה מאד וכבר הוזכר זה בפי' רש"י מב"ר:

(ב) **בני** יפת גומר. החל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חם כי רצה לאחר תולדת שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם:

ומעם מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם. כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו באי אחד יושב לבדו וארצותם רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שיהיו רבים במרחבי ארץ אבל בני חם כלם קרובים יושבי הארצות ולכן אמר ויהי גבול הכנעני מצידון וגו':

יאמר בארצותם בגויהם וכן בבני שם וספר הכתוב כל אלה כי רצה להודיע יחוס אברהם משם ותולדות חם להודיע העמים שזכה אברהם בארצם בעון אבותם ולכן ספר גם ביפת והפלגה להודיע סבת שנוי הלשונות ופזורם בקצוי הארץ לזמן מועט אחרי אדם הראשון ועוד להודיע חסדי השם ושמרו הברית נח כי לא כלה אותם. והרב אמר במורה הנבוכים כי זה יאמת לשומעי' חדוש העולם וגם זה אמת כי אברהם אביהו יעקב את בניו ואת ביתו אחריו

ספורנו

פנו שלא לראות ויהיה נוסף עליהן עלבון: (כד) בנו הקטן. בני בנים הרי הם כבנים וכנען היה הקטן שבבני חם ואולי הקטן שבבני בנים של נח אז ועם זה היה בדרכיו קטן בגוים בזוי מאד: (כה) עבד עבדים יהיה לאחיו. כי היותו עבד לאחיו היה ראוי לו בטבע כיון שהיה קטן במעלה ובזוי מכלם כאמרו ועבד אויל לחכם לב. לכן בחטאו הוסיף שיהיה עבד עבדים: (כו) ויהי כנען. זרעו: עבד למו. לאלהי שם ולזרע שם כאמרו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה': (כז) באהלי שם. בתי מדרשות בלעדי בית הבחירה: עבד למו. שנית לשם וליפת גם שלא בימי המקדש: (כט) וימת. קודם ענין הספור המכוון והוא התעוררות אברהם לקרות בשם ה': י (ו) ופוט וכנען. לא הזכיר בני פוט כי היו כל בניו לגוי אחד נקרא על שמו כאמרו פרס כוש ופוט אתם

אבן עזרא

(ח) נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות אם לא נכתב והוא החל להראות גבורות בני אדם על החיות כי היה גבור ציד. וטעם לפני ה׳ שהיה בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולה לשם וזו דרך הפשט והדרש דרך אחרת: (ט) על כן יאמר. משל היה גם בימי משה. וטעם מן הארץ ההיא יצא אשור הוא בן יפת וזה היה אחר הפלגה והמלך אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד ובעל סדר עולם פיר׳ כי בימיו נפלגה הארץ שהוא היה מלך על השבעים: (יב) היא העיר הגדולה. הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה ולהיותו דבק עם רסן או עם כלח איננו רחוק: (יג) ומצרים ילד את לודים. על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לעד והראיה הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדם מצרים ובעבור שהבן מאון האב ומכחו בצלמו בדמותו יאמר לו ילד

תורה

ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃ ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ׃ ט הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃ י וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃ יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃

*) מ׳ דגושה וג׳ כתיב הא בסוף

אונקלוס

ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃ ח וְכוּשׁ אוֹלִיד יַת נִמְרוֹד הוּא שָׁרֵי לְמֶהֱוֵי גִּבַּר תַּקִּיף בְּאַרְעָא׃ ט הוּא הֲוָה גִּבַּר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרוֹד גִּבַּר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ׃ י וַהֲוָה רֵישׁ מַלְכוּתֵיהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְבָבֶל׃ יא מִן אַרְעָא הַהִיא נְפַק אֲתוּרָאָה וּבְנָא יַת נִינְוֵה וְיַת רְחוֹבֵי קַרְתָּא וְיַת כָּלַח׃ יב וְיַת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא׃ יג וּמִצְרַיִם אוֹלִיד יַת לוּדָאֵי וְיַת עֲנָמָאֵי וְיַת לְהָבָאֵי וְיַת נַפְתּוּחָאֵי׃ יד וְיַת פַּתְרוּסָאֵי וְיַת כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפַקוּ מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיַת קַפּוּטְקָאֵי׃

מסורה

ב׳ חד כתיב ס׳ וחד א׳: ב׳ חד א׳ וחד הא. ג׳ חס׳ ג׳. ל׳ נו״ל בתורה כ״ח ג׳ ר״פ כתו׳ ח׳. ל׳ חסר ב׳ ב׳ ר״פ. ב׳ ג׳ אנ״ך ודד״ס ב׳ ב׳

רשי

(ח) להיות גבור. להמריד כל העולם על הקב״ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום: לפני ה׳. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד: (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: (יב) העיר הגדולה. היא נינוה שנא׳ (יונה ג׳) ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: (יג) להבים. שפניהם דומים ללהב: (יד) פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים. משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: ואחר

ורעמ׳. ג׳ כתי׳ ה׳ וסי׳ ובני כוש סבא ב׳ בפסו׳. התלביש צוארו. וב׳ כתיב א׳ ובני כוש דד״ה ב׳ בפסוק: גבר ג׳ חסרי׳ בליש׳ הוא החל להיות. הוא היה גבר. האל הגדול הגבר: יאמר ג׳ וסי׳ הוא היה גבר ציד. על כן יאמר בספר. ולציון יאמר איש ואיש. וחד ויאמר למלך יריחו: להבים ג׳ וסי׳ ומצרים ילד את לודים. וחברו דד״ה. ופני להבים פניהם. אנ״ך:

תולדות אהרן נמרוד. מרובין נג: ופסי ראשית. יומא י:

ספורנו

אתם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה. שהיה כל אחד מהם לגוי מלבד הבנים שנקראו על שמו כאמרו כוש וסבא תחתיך: (ח) וכוש ילד את נמרוד. בתוך אותם שנקראו על שמו ילד איש פרטי מפורסם לגבור: (ט) לפני ה׳ גבור מאד כענין עיר גדולה לאלהים: על כן יאמר כנמרוד גבור ציד. ולשמע גבורתו מלך בגוים כאמרו ותהי ראשי׳ ממל׳כתו בבל. וזה להודיע שמפני מלכותו קרה כשבאו האומות בארץ שנער שנעשתה המלאכת העיר והמגדל כדי שתתפשט מלכותו על כל המין האנושי בהמצעות אל נכר כללי לכל המין אליו גוים ידרושו כענין עצת ירבעם כאשר ירא דריסת המקדש: (יא) מן הארץ ההיא יצא אשור. בלתי מסכים למלכות נמרוד. או לעצתו הנבערה כדברי רז״ל ויבן

רמבן

ויעיד להם על נח ובניו שראו המבול וראו התיבה והנה הוא עד מפי עד בענין כל המבול ועד רביעי על יצירה כי נח ראה אביו שראה אדם הראשון ויצחק ויעקב ראו שם העד במבול ויעקב מגיד כל זה ליורדי מצרים גם לפרעה ואנשי דורו והאנשים בכל דור יודעים האבותם ארבעה וחמשה דורות מגידים מעשיהם ותולדותיהם: (ז) ובני כוש סבא וחוילה היו אלה ראשי אומות ובני רעמה היו שני לאומים אבל נמרוד לא היה לאום על כן כתב אח״כ וכוש ילד את נמרוד ולא אמר ובני כוש נמרוד וסבא וחוילה אבל פוט היה לגוי אחד ולא היו ממנו אומות שונות כמצרים וכנען על כן לא החזירו הכתוב ובב״ר אמר ריש לקיש היינו סבורים שנבעלה משפחתו של פוט ובא יחזקאל ופירש פוט ולוד וכל הערב כי מפני שלא החזירו הכתוב היינו סבורים שנתערב זרעו בבני כנען ולא היו אומה ולא ירשו להם ארץ שתקרא על שמם אבל גם במגוג ומדי ותובל ומשך ותירס בני יפת לא הזכיר משפחות בתולדותם וכן בבני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד ראשי אומות ולא הזכיר להם תולדות כי כל אחד היה לגוי אחד בארץ ולא הוליד אומות שונות:

(ח) **הוא** החל להיות גבור בארץ כתב רש״י להמריד כל העולם על הקב״ה בעצת דור הפלגה ואם כן הוא החל אחר המבול כי בימי דור אנוש הוחל ואפשר שנאמר כי הוחל בדור הפלגה מרד ובימי אנוש לא היו במורדי אור אבל עבדו גם לאלהים אחרים:

(ט) **הוא** היה גבור ציד לפני ה׳ צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום על כן יאמר על כל אדם מרשיע בעזות פנים ויודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד לשון רש״י וכן דעת רבותינו. ור״א פי׳ הפך הענין על דרך פשוטו כי הוא החל להיות גבור על החיות לצוד אותן ופירש לפני ה׳ שהיה בונה מזבחות מעלה את החיות לעולה לפני השם ואין דבריו נראין והנה הוא מצדיק רשע כי רבותינו ידעו רשעו בקבלה. והנכון בעיני כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך וגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כן יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה:

(יא) **מן** הארץ ההיא במלכו עליה יצא אשור כי אשור מבני שם היה וזהו כלשון ויצא אחר אחר ועבר עלמונה ויצא עוג מלך הבשן לקראתינו אדרעי ורבים כן ושב לארצו ברכוש גדול ולכך תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד כמו שנאמר ורעו את אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה ירמוז אל נינוה ואל רחובות עיר ואל כלח. וספר עוד בגבורתו כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר לפני ה׳ להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה וכן ותשחת הארץ לפני האלהים כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו כענין ונכרתה הנפש ההוא מלפני כי בכל מקום הוא לפניו:

(יג) **ומצרים** ילד יזכיר למצרים תולדותיו ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באחרים כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם וכן בבני שם והיה זה כי מצרים ארץ מושבו ידוע כי היא נקראת על שמו והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים ושם ארצם ג״כ בשמם כי כן מצינו לפתרוסים ארץ פתרום והיא מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב ונתתי יראה בארץ מצרים והשמותי את פתרום על ארץ מכורותם וכן לוד וכל הערב סביבות מצרים ושמם ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כתוב יושבי פלשת. ואמר ר״א כי אלה שמות מדינות ובכל מדינה ומדינה משפחה אחת ועל כן הם כלם לשון רבים והראיה הגמורה אשר יצאו משם כי זה רמז למקום. וטעם אשר יצאו על דעת המפרשים שהולידם כלשון מחלציך יצאו וכתב רש״י משניהם יצאו שהיו הפתרוסים וכסלוחים מחליפים נשותיהם זה לזה ויצאו פלשתים מביניהם ב״ר. ועל דעתי בדרך הפשט היו כסלוחים יושבי עיר ששמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם כפתורים אחיהם ויצאו משם הכפתורים אשר הם מזרע כסלוחים והלכו לתור להם מנוחה והניחו הארץ לאחיהם וכבשו להם ארץ ששמה פלשת וקראו אם״כ פלשתים על שם הארץ והוא מה שכתוב כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם והם מבני כסלוחים יושבי ארץ כפתור:

רשי

(יח) ואחר נפוצו מאלה נפוצו משפחות הרבה: (יט) גבול. סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה: בואכה. שם דבר. ול"נ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשונותם בארצותם. אע"פ שנחלקו ללשונות וארצות כלם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר הנהר. היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. [?] אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: (כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שא"ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ וגו'. ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה ענו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: חצרמות. על שם מקומו דברי

אבן עזרא

ילד: (יט) באכה גררה. אל גרר: (כ) אלה בני חם ללשונתם. וכן אמ' על בני יפת ועל בני שם. וטעם אבי כל בני עבר להודיע אבי העברים כי אין למעלה ממנו והשם אלהיו וכן כתוב כה אמר ה' אלהי העברים וכנען אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול: וטעם אחי יפת הגדול שהיה יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו והעד שאמר הכתוב כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון כי אין פחות מת"ק שנה ובשנת ת"ר שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול היה שם בן מאה שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם על כן הזכירו הכתוב בתחלה ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטים כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון וכשבא המבול היו לנח תקצ"ט שנים וימים והנה אין לשם צ"ט שנה שלימות לשנת המבול ויהיה שם כשנולד ארפכשד בן מאה שנה וחדשי'. ופי' שנתים שנכנסה השנה השנית מחשבון ראשית המבול גם יש אומרים כי אחר חמשה חדשים מיום המבול שחסרו המים הראה אשת שם והנה היה שם בן מאה שנה וכחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומות

תורה

ס טו וכנען ילד את־צידן בכרו
ואת־חת: טז ואת־היבוסי ואת־
האמרי ואת הגרגשי: יז ואת־החוי
ואת־הערקי ואת־הסיני: יח ואת־
הארודי ואת־הצמרי ואת־החמתי
ואחר נפצו משפחות הכנעני:
יט ויהי גבול הכנעני מצידן באכה
גררה עד־עזה באכה סדמה ועמרה
ואדמה וצבים עד־לשע: כ אלה
בני־חם למשפחתם ללשנתם
בארצתם בגויהם: ס כא ולשם
ילד גם־הוא אבי כל־בני־עבר אחי
יפת הגדול: כב בני שם עילם ואשור
וארפכשד ולוד וארם: כג ובני ארם
עוץ וחול וגתר ומש: כד וארפכשד
ילד את־שלח ושלח ילד את־עבר:
כה ולעבר ילד שני בנים שם האחד
פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו
יקטן: כו ויקטן ילד את־אלמודד ואת־
שלף ואת־חצרמות ואת־ירח:
כז ואת־הדורם ואת־אוזל ואת־דקלה:
כח ואת־עובל ואת־אבימאל ואת־

תרגום

טו וכנען אוליד ית צידון
בוכריה וית חת: טז וית
יבוסאי וית אמוראי וית
גרגשאי: יז וית חואי וית
ערקאי וית אנתוסאי:
יח וית ארודאי וית צמראי
וית חמתאי ובתר כן
איתבדרו זרעית כנענאי:
יט והוה תחום כנענאה
מצידון ממטי לגרר עד עזה
ממטי לסדום ועמורה ואדמה
וצבוים עד לשע: כ אלין
בני חם לזרעיתהון ללישנהון
בארעתהון בעממיהון:
כא ולשם אתיליד אף הוא
אבוהון דכל בני עבר
אחוהי דיפת רבא: כב בני
שם עילם ואשור וארפכשד
ולוד וארם: כג ובני ארם עוץ
וחול וגתר ומש: כד וארפכשד
אוליד ית שלח ושלח אוליד
ית עבר: כה ולעבר אתילידו
תרין בנין שום חד פלג ארי
ביומוהי אתפליגת ארעא
ושום אחוהי יקטן: כו ויקטן
אוליד ית אלמודד וית שלף
וית חצרמות וית ירח:
כז וית הדורם וית אוזל וית
דקלה: כח וית עובל וית אבימאל

ס' · ז' · ב' מלאים · ל' מלא בחול' · ו' כתי' כה · ג' וחס' · וצבוים ק' · ד'. ד' · ח' מ"ל בחור' · ל' פתח וחד קמץ ומם הגי' ססר. · י"ז. ד' · ב' · ב' מ"ל · ג' מ"ל · ל' ומ"ל

תולדות אהרן ולשם ילד סנהדרין שם:

מסורה

משפחות ל' מלא בתו' וכל נביאים וכתובים מ"ל במ"ד חס' וסי' ויצא הגורל. ולבני קהת הנותרים. ולבני גרשון דיהושע. וממשפחת אחרחל: ויהי ה' בטעם גריש בס' וסי' ויהי גבול הכנעני. ויהי כאשר התעו. בצאת נפשה. ויהי כי באנו אל המלון. ויהי ברכת ה' בכל אשר יש לו: באכה ו' כתיב ה' וסי' ויהי גבול הכנעני מצידן: ב' בו. ויהי מושבם ממשא. כגן ה' כארץ מצרי' וישכנו מחוילה. ויד ה' היתה אל אליהו וה' בואך. וסי' ויחנו עליהם וישחיתו. ויקומו אנשי ישראל. ויך שאול את עמלק. ויפשטו על הגזרי והגשורי. ושבתך וצאתך ובואך. דישעיה. בואך כתיב: ולשם ד' וסי' ולשם ילד גם הוא. ולתתך עליון. כי כאשר ידבק. הנני עושה את כל. הגדול ח' מלאים בתורה וסי' אחי יפת הגדול. והכהן הגדול. הים הגדול וגבול. המדבר הגדול והנורא. הנהיה כדבר הגדול. הגוי הגדול הזה. מה חרי האף הגדול. ולכל מורא הגדול:

רמבן

(טו) וכנען ילד את צידון בכורו אלה עשרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם אבינו כי כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנם לו אבל נתחלף השם ברובם בימי אברהם כי בכאן נכתבו בשם שקראם אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגוייהם נקראו בשמות אחרים אולי העלו להם שם על שם הארץ כמו שפירשנו וכן שעיר החורי שם העיר שעירה וכן רבים או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכרתו מהם ובניהם היו קיני וקניזי על דרך משל והיו לראשי בתי אבות חקרא האומה בשמם כנהוג בשבטי ישראל והנה קראם בשם שהיה להם בימי אברהם במתנתו ורא"ה לדבר כי החוי הנזכר בכאן איננו נזכר במתנתו של אברהם והוא היה מהם שנאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפריזי והחוי והיבוסי ז' גוים וכן בכל מקום וימנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בהן רק עשרה כי אחד מבניו לא גבר כאחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו. ויתכן שהיה צידון בכורו הנקרא כנעני עם אחד מאחיו שלא היה לגוי. ואל יקשה עליך ארץ פלשתים שהיתה לאברהם כדכתיב גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והם מבני מצרים כי הכתוב אמר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצידון בואכה גררה עד עזה ואלה ערי פלשתים כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אחד ולצידון לפלשתים דכתיב כל צידונים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה בנחלה וכתוב וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת ואולי שאר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם. ודע כי ארץ כנען לגבולותיה מאז היתה לגוי היא ראויה לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד ועוד אבאר בעזרת האל ית':

(כא) ולשם ילד גם הוא. בעבור שאיחר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאילו לא היה לו בנים אמר בכאן גם הוא וטעם אבי כל בני עבר

ספורנו

ויבן את ניגוה. ולכן זכה לבנות את כל אלה כאמרו אל פניו ישלם לו: (כא) ולשם יולד. נולד אדם לו במעלה והוא עבר: גם הוא אבי כל בני עבר. אף על פי שהמחזיקים בדעות מציאות האל ויכלתו והשגחתו נקראים עברים על שם עבר שהשתדל להבין ולהורות זה כאמרו ויגד לאברם העברי. מכל מקום גם הוא שם גם כן היה אבי ומלמד כל בני עבר כי אמנם המלמד ומורה יקרא אב כמו אבי כל תופש כנור ועגב ומי אביהם והתלמידים נקראו בנים כאמרו בני הנביאים: (כה) פלג כי בימיו נפלגה הארץ. הודיע מעלת עבר שכיון ברוח הקודש מה שהיה עתיד אז להיות בימי בנו וקרא שם בנו פלג להודיע סבת קוצר שני חיי האדם מפלג והלאה כי אמנם סבת זה היה חטא בני הפלגה ועונם

אבן עזרא

מקומות: (א) שפה אחת. בפתח קטן תחת האלף כשהוא מוכרת אם היא נסמך יבא בפתח גדול ובספר הדקדוק בארתי למה חסר דל"ת אחת והפלגה היתה נראת משקול הדעת כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה נקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ כתרגום ארמית חצי וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים שהנהר יחולק וכן אי כבוד גם עמנואל שהוא בן הנביא גם דברי סדר עולם נכונים ועליו נסמוך ואם כן הוא היה אברהם מבוני המגדל ואל תתמה כי נח ושם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשי' ויותר. וטעם שפה אחת לשון אחת והקרוב אלי שהיה לשון הקדש ושם אדם וחוה וקין גם שת ופלג לעדים. וטעם דברים אחדים בעבור שימצא היום בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם רבים מגזרת אחד וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח. וטעם וימצא בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה ופי' בקעה ערבה ישרה הפך הרכסים וכן כבהמה בבקעה תרד ויתכן שהוא בין הרים וכאילו נבקעו בתוך: (ג) נלבנה. מגזרת לבנים ואף על פי שהחבור עם מ"ם לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשים והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבניין התקיף שלא ימס במים ולא באש: ותהי להם הלבנה לאבן. תחת אבן: והחמר. תחת טיט ופירוש כמשמעו בלשון ישמעאל ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם סרים אל משמעתם כי בניהם היו והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר ההולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמוד שמם אחריהם כל ימי המגדיל וזהו שאח"כ נעשה לנו שם. ומלת הבה כמו תנה ושרשו יהב והעד השלך על ה' יהבך ובעבור שידברו בה הרבה תמלא כן לשון רבים הבה נתחכמה גם לנקבה הבה נא אבה אליך ואל תתמה על מלת וראשו בשמים כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יעץ כן והם לא ידעו: (ה) ומלת וירד ה'. בעבור שכל מעשה התחתיים תלוים בכח הגבוהים והשמים יתכנו

אונקלוס

ויתּ שבא: כט ויתּ אופיר ויתּ חוילה ויתּ יובב כל אלין בני יקטן: ל והוה מותבהון ממישא ממטי לספר טור מדינחא: לא אלין בני שם לזרעיתהון לרישנהון בארעתהון בעממיהון: לב אלין זרעית בני נח לתולדתהון בעממיהון ומאלין אתפרשו עממיא בארעא בתר טופנא:

א והוה כל ארעא לישן חד וממלל חד: ב והוה במיטלהון בקדמיתא ואשכחו בקעתא בארעא דבבל ויתיבו תמן: ג ואמרו גבר לחבריה הבו נרמי לבנין ונוקדנון בנורא והות להון לבינתא לאבנא וחימרא הוה להון לשיע: ד ואמרו הבו נבני לנא קרתא ומגדלא ורישיה מטי עד צית שמיא ונעביד לנא שום דלמא נתבדר על אפי כל ארעא: ה ואתגלי יי לאתפרעא על עובדי קרתא ומגדלא די בנו בני אנשא:

תורה

שבא: כט ואת אופר ואת חוילה ואת יובב כל אלה בני יקטן: ל ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם: לא אלה בני שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם: לב אלה משפחת בני נח לתולדתם בגויהם ומאלה נפרדו הגוים בארץ אחר המבול: פ שביעי

יא

א ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים: ב ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם: ג ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר: ד ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ: ה וירד יהוה לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם:

רשי

דברי אגדה (ב"ר): (א) שפה אחת. לשון הקודש: ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים (ס"א דברים חדים) אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות ב"ר: (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפרקליי"ר בלע"ז: לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשריפה. כך עושין הלבנים שקורים טוול"ש שורפים אותן בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: (ה) וירד ה' לראות. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. במדרש רבי תנחומא: בני האדם. אלא בני מי שמא בני חמרים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם

ודברים ב' וסי' ויהי כל הארץ שפה אחת. כי ברב חלמות והבלים. אחדים ד' וסי' ויהי כל הארץ שפה אחת. ויהיו בעיניו כימים אחדים. וישבת עמו ימים אחדים. ובימים אחדים ישבר. וחד והיו לאחדים בידך: בנסעם ב' וסי' ויהי בנסעם מקדם. בנסעם מן המחנה: ויאמרו ו' ר"פ בטעם גריש וסי' כו' במסר' רבת': לבנים ג' וסי' הבה נלבנה. ותכן לבנים. לבנים נפלו וגזית נבנה. וחד ולבנים אמרים לנו עשו: לאבן ב' וסי' להם לאבן. היה לאבן. לחמר ב' וסי' להם לחמר. הורני לחמר. ומגדל ז' וסי' כו' במס' רבת': וראשו ד' וסי' ומגדל וראשו בשמים וראשו מגיע השמימה. וראשו יהיה פרוע. וראשו לעב יגיע: נפוץ ב' וסי' פן נפוץ. העצב נפוץ: בני האדם ו' בקמץ וסי' כו' במס' רבת':

תולדות אהרן (ויהי כל הארץ שפה אחת מגלה עא) ויהי בנסעם. מגלה י: שנער. שבת קיג (ברכות ז): הבה נבנה לנו. מגלה י ע"ב יש חולין עט: ונעשה לנו שם. סנהדרין קט: הבה נרדה. מגלה ט סנהדרין לח (מגלה עא): וירד ה' לראות. סנהדרין שם:

בעה"ט וגבה קומה כנמרוד ויהא ניכר ויאמרו הכל זה יולד כה: ודברים ב' במס' הכא ואידך והבלים ודברי' הרבה שהרבה לדבר הבלים הרבה. שפה אחת בגימטריא לשון הקדש. בנסע' ב' במס' הכא בנסעם מקדם ואידך בנסעם מן המחנה. זה הוא שדרשו רבותינו ז"ל אותו היום סרו מאחרי ה'. משל לתינוק שבורח מן הספר. פי' בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם. איש אל רעהו הבה סופי תיבות שלוה. מפני שלוה יתירה שהיה להם תעאו. לאבן שנים במסר'. ותהי להם הלבנה לאבן. וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן גבי נבל. מה לבן מיתה אף

ספורנו

ועתם שקלקל מזגם ההשתנות הפתאומי מאויר לאויר: יא (ב) בנסעם מקדם. כמנהג הרועים הנוסעים ממקום למקום למצא מרעה נאות: (ג) הבה נלבנה לבנים. לבנות בתים וגדרות לצאן וזאת היתה עצת פרטי ההמון בזה כאמרו ויאמרו איש אל רעהו: (ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר. זאת היתה עצת שרי הדור להמליך את נמרוד על כל המין האנושי: ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם. נעשה שם ע"ג שתהיה במגדל ויצא בכל המין האנושי שם גובה מקומ' וגודל עיר' באופן שתחשב אלהי האלהים אצל כל בני האדם ואליה ידרשו כלם והכונה בזה היתה שהמולך על אות' העיר ימלוך על כל המין האנושי בהיות שם דריסת כלם: (ה) וירד ה' לראות. הנה לשון הירידה לראות יאמר על האל ית' כשאין הענין אז ראוי לענוש אלא הקלקול הנמשך אליו בסוף הענין ככן סורר

רמבן

שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחוס אברהם ולא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם האיש אבי פלג כי למה ייחס אותן אליו:

אחי יפת הגדול. דרך הכתוב ליחס הקטן אל הגדול באחיו ולא אל הנולד אחריו וכן מרים הנביאה אחות אהרן וטעם להזכיר זה כלל לומר כי הוא אחי הנכבד שוה אליו בכבודו להגיד שלא איחר אותו מפני מעלת חם עליו והנראה אלי שיהיה הגדול תאר לשם לומר שהוא האח הגדול של יפת כי חם קטן מכלם ואם הקדים אותו וכן בכל מקום תאר למדובר בו כגון ישעיהו בן אמוץ הנביא חנניה בן עזור הנביא לחובב בן רעואל המדיני חותן משה. ורש"י כתב אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו אביהם וזה בזהו. גם לומר שהוא אחי הצדיק ולא אחי הרשע אע"פ שנמנה אחריו:

(ב) בנסעם מקדם. פי' רש"י שהיו יושבים שם ככתוב למעלה ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום במחזיק

ו ויאמר יהוה הן עם אחד ושפה אחת
לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא-
יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות:
ז הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר
לא ישמעו איש שפת רעהו:
ח ויפץ יהוה אתם משם על-פני כל-
הארץ ויחדלו לבנת העיר: ט על-כן
קרא שמה בבל כי-שם בלל יהוה
שפת כל-הארץ ומשם הפיצם יהוה
על-פני כל-הארץ: פ
י אלה תולדת שם שם בן-מאת
שנה ויולד את-ארפכשד שנתים
אחר המבול: יא ויחי-שם אחרי
הולידו את-ארפכשד חמש מאות
שנה ויולד בנים ובנות: ס
יב וארפכשד חי חמש
ושלשים שנה ויולד את-שלח:
יג ויחי ארפכשד אחרי הולידו את-
שלח שלש שנים וארבע מאות שנה
ויולד בנים ובנות: ס יד ושלח
חי שלשים שנה ויולד את-עבר:

ל · ג' וחד ולא · ל · ג' · ל · ג' חס' · ל · ח' · ל · ד' · ב' דס' · ג' קמץ זקף וכל אתנחתא דכו' · ג' בטעם

ו ואמר יי הא עמא חד ולישן
חד לכולהון ודין דשריאו
למעבד וכען לא יתמנע
מנהון כל דחשיבו למעבד:
ז הבו נתגלי ונבלבל תמן
לישנהון דלא ישמעון אנש
לישן חבריה: ח ובדר יי
יתהון מתמן על אפי כל
ארעא ואתמנעו מלמבני
קרתא: ט על כן קרא שמה
בבל ארי תמן בלבל יי
לישן כל ארעא ומתמן
בדרינון יי על אפי כל ארעא:
י אלין תולדת שם שם בר
מאה שנין ואוליד ית
ארפכשד תרתין שנין בתר
טופנא: יא וחיא שם בתר
דאוליד ית ארפכשד חמש
מאה שנין ואוליד בנין ובנן:
יב וארפכשד חיא תלתין
וחמש שנין ואוליד ית
שלח: יג וחיא ארפכשד
בתר דאוליד ית שלח
ארבע מאה ותלת שנין
ואוליד בנין ובנן: יד ושלח
חיא תלתין שנין ואוליד

רשי

ומלטס מן המבול: (ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם וגו' לעשות. בתמיה. יבצר לשון מניעה כתרגומו ודומה לו יבצור רוח נגידים: (ז) הבה נרדה. בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה: הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה (משלי י) מגורת רשע היא תבואנו: ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו. ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנא' שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד שנתים

אבן עזרא

יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים וכדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד: (ו) ויאמר ה' הן עם אחד. זה הדבר אמר למלאכים וזה טרם וירד וטעמו ירד בעבור שאמר כן: עם אחד. שיש להם דת אחת כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה גם כן בהשתנות הלשון על כן נוה מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו. ונפתח ה"א החלם בפתח גדול בעבור החי"ת שהוא אחריו וכן החלותי. ומלת יבצר כמו ימנע וכמוהו ערים בצורות וזה הטעם אם אעזבם יחשבו שיוכלו לעשות כל חפצם. ומלת יזמו כמו זממו והם שני שרשים: (ז) הבה נרדה. דבור השם עם המלאכים. ומלת ונבלה שם שפתם כל המדקדקים אומרים שהוא מבנין נפעל וכמוהו ונבקה רוח מצרים וכן אבלה נבלה וזה רחוק כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה רק ונבלה כמו ונעשה והראיה שאמר בסוף כי שם בלל ה' וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל והיה ראוי להיותו שלם ונבלילה ובבילוע הכפל ונבלה על משקל ונסבה את ארון ה' ובחסרון הכפל ונבלה שם ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה ואילו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנו"ן ויש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חידש לשון ויש אומרים כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים ובימים רבים במות הדור הראשון נשכחה הל' הראשונה והשם הפיצם והוא טוב להם וכן אמר ומלאו את הארץ. וטעם ויחדלו לבנות העיר להשלימה כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם או יהיה פירוש אשר בנו בני האדם במחשבתם וכן וילחם בישראל על בלק והראשון נכון בעיני: (ט) בבל. שתי מלות ואלף חסר. וכן בגד ובמה: (י) ופי' שנתים בפסוק אחי יפת הגדול ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף כי שם חי ת"ק שנה אחר המבול וארפכשד תל"ח שנה ושלח בנו תל"ג ועבר בנו תס"ד והנה כל ימי פלג רל"ט שנה והנה הם

החלם. ל'. ארלאם. ל'. טלם. ל'. בודאם. ל'. גבורם ל': נרדה ג' וסי' הבה נרדה. נרדה ונשברה. נרדה אחרי פלשתים. ויפץ ג' וסי' ויפץ ה' אתם. ויפץ העם בכל ארץ מצרים. ויפץ העם מעליו. וחד יפץ קדים עלי ארץ: ויחדלו ב' וסי' ויחדלו לבנות העיר. ויחדלו הקולות והברד: שם שם. ב' דסמיכי וסי' אלה תולדות שם שם: אשר נקרא שם: אחרי הולידו את ארפכשד ל' קמץ ומשמש אלף בי"ת. וסי' אחרי הולידו את ארפכשד. אדרע. ל' קמץ. והיה אני אלך מאתך. אקח. ל' קמץ. תגל ערותך גם תראה חרפתך. אזעק. ל' קמץ. כי מדי אדבר אזעק. אשמע. ל' קמץ. והיה כאשר קרא ולא שמעו. אקרע. ל' קמץ. רק את הממלכה לא אקרע. אין. ל' קמץ. כי מקרה בני האדם מן הבהמה אין. אלף. ל' קמץ. ואלה מספרם אגרטלי זהב אלף. אמרתי. ל' קמץ. צדקתך לא כסתי:

תולדות אהרן ויפן ה' אותם. שם קו: בבל. שם כד: כי שם בלל. שם קט: ומשם הפיצם. שם קו וקט: אלה תולדות. שם סט:

בעל הטורים כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל: ויפץ שלשה במסורה ויפץ ה' אותם משם. ויפץ העם בכל ארץ מצרים ויפץ העם מעליו גבי שאול. וזהו שאמרו חכמינו ז"ל ראויין אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענות אחת ואלו נפלו מן המגדל ואלו ממצרים. וזהו ויפץ העם מעליו. ויחדלו שנים במסור' הכא ויחדלו לבנות העיר. ויחדלו הקולות והברד מלמד שאף אלו נדונו בקולות וברד. שנתי' אחר. שנים דסמיכי שנתים אחר המבול. שנתים אחר הרעש שגם במבול היה רעש גדול:

רמבן

המחזיק אותם ולא מצאו אלא שנער ואין זה נכון כי תולדות שם לבדו הם שנא' עליהם כן ולמה ייחס הפלגה עליהם כי בני יפת ובני חם רבים מהם ועוד כי מושבם בארצותם היה ממשא עד הר הקדם והפלגה היתה טרם שהיה מושבם כי לא באו בני יפת מאיי הים אל הבקעה אשר בארץ שנער אבל בהפלגה הפיצם השם על פני כל הארץ ואז הושבו בארצותם לגוייהם ור"א פירש כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובים לאשור שנאמר וכמה נמלטו ארץ אררט ונח ברדתו מן ההר נתישב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו ואנשי הפלגה על דברי רבותינו מורדים בבוראם. ורודפי הפשט אומרים שלא היה דעתם אלא שיהיו יחד מחוברים כי הגיד הכתוב דעתם פן נפוץ ולא ספר עליהם ענין אחר ואם כדבריהם יהיו פשי' כי איך תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם או שמא תושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע רשעים יכרת אבל היודע פירוש שם יבין נתם ממה שאמרו ונעשה לנו שם וידע כמה השיעור שיזמו במגדל לעשותו

ויבן

ספורנו

סורר ומורה שאמרו ירדה תורה לסוף דעתו. וכן ענין סדום שכתב בו ארדה נא ואראה כי אמנם לא היה רשעם אז יותר משאר אומות כדי לענשם בעולם הזה זולתי בענין האכזריות נגד עניי עם שהיה נמשך ממנו קלקול גמור בסוף כאמרו הנה זה היה עון סדום אחותך ויד עני ואביון לא החזיקה וכן היה עונש ישראל בהגלותם כאמר: ארא מה אחריתם: (ו) הן עם אחד. כי אמנם הבטול המפר עצת גוים הניא מחשבות הוא המחלוקת הקורה ביניהם אם לסבת הדתות ואם לסבת הלשונות והנה אלה היו עם א' בענין הדת כי היו כלם מסכימים בדעת אנשי הנצב' ועם זו היו כלם מסכימים בלשון: וזה החלם לעשות. וגם כן נמצאה לכלם עתה זאת ההתחל' שעשו בהסכמת כלם: ועתה לא יבצר מהם. אם כן אין מונע להם מהפלי' כוונת' ותהיה אותה ע"ג אשר יבחרו כללית לכל מין אדם ולא יפנה א' מהם לדעת את הבורא יתברך ולהבין כי יוצר הכל הוא. והפך זה יקרה כשתהי' מחלוקת בין האומות בענין אלהי הנכר כי כל א' מהנה תתשוב שיש אלהי האלהי' שכל האלוהות מסכימי' לדעתו ובו יעלם סדרם והדר המציאו' כאמרו כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים: (יא) ויולד בנים

ותפס

טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר
שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־
עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־פָּלֶג׃ יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
יח וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
רְעוּ׃ יט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים
וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
ס כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־תָּרַח׃ כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
כו וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃
כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד
אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן
הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ כח וַיָּמָת הָרָן עַל־

ג' בס' בענין

ג' כת' חסור בענין

ג' בטעם

ו' מ"ל

י"ב פסו' את את ואת את

יַת עֵבֶר׃ טו וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר
דְּאוֹלִיד יַת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה
וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ טז וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין
וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת פָּלֶג׃
יז וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר דְּאוֹלִיד
יַת פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין
שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
יח וַחֲיָא פֶלֶג תְּלָתִין שְׁנִין
וְאוֹלִיד יַת רְעוּ׃ יט וַחֲיָא
פֶלֶג בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת רְעוּ
מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ כ וַחֲיָא רְעוּ
תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד
יַת שְׂרוּג׃ כא וַחֲיָא רְעוּ
בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת שְׂרוּג מָאתָן
וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ כב וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין
שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת נָחוֹר׃
כג וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר דְּאוֹלִיד
יַת נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ כד וַחֲיָא נָחוֹר
עַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד
יַת תֶּרַח׃ כה וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר
דְּאוֹלִיד יַת תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע
עַסְרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
כו וַחֲיָא תֶרַח שַׁבְעִין שְׁנִין
וְאוֹלִיד יַת אַבְרָם יַת נָחוֹר
וְיַת הָרָן׃ כז וְאִלֵּין תּוּלְדַת
תֶּרַח תֶּרַח אוֹלִיד יַת אַבְרָם
יַת נָחוֹר וְיַת הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד
יַת לוֹט׃ כח וּמִית הָרָן עַל

אבן עזרא

הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה רל"ט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעים לשונות וכשאתה סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים וזה איננו נכון כי פירוש כפתורים ופתרוסים איננו שני אנשים ועוד שלא הביא במספר נח ובניו ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל ואברם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו ה' והקרוב שהיה לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברם רק משה כתב השם הנודע בימיו והעד כי שם נולד אברם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו ויתכן שאור עשו הכשדים במקום הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון. וטעם על פני לפני אביו

רשי

שנתים אחר המבול: (כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו (ב"ר) ומדרש אגדה י"א שע"י אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש אור בקעה וכן (ישעיה כד) באורים כבדו ה' וכן (שם יא) מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק קרוי אור: יסכה

י"ב פסוקי' דאית בהון את את ואת וסי' כו' במסר' רבתא: י"ב פסו' דאית בהון את את ואת את וסי' ויגרש את האדם. ואלה תולדות תרח תרח. וישא את עיניו וירא את הנשים. אלה תולדות יעקב יוסף. והוצאתם את שניהם. ויראו אותו העם ויהללו את. ידעת את אבנר בן נר. ויבנו את במות הבעל. וישב ישמעאל. ושברתי את זרועותיו. וכייעשה הנשיא:

תולדות אהרן ואלה תולדות פרח סנהדרין קט:

ספורנו

ובנות. לא הזכיר בשום אחד מאלה העשרה דורות וימת כמו שהזכיר באותם עשרה דורות שמאדם ועד נח כי הם כלם מתו קודם שיהיה ענין הספור המכוון אז והוא המבול אבל אלו היו כלם חיים בזמן שהתחיל ענין הספור המכוון בזה והוא השתדלו' אברהם אבינו יותר מכל צדיקי הדורות שלפניו לקרוא בשם ה' להודיע לבני האדם גבורותיו

רמבן

ויבין כל הענין כי חשבו מחשבה רעה והעונש שבא עליהם להפרידם בלשונות ובארצו' מדה כנגד מדה כי היו קוללים בנטיעות והנה חטאם דומה לחטא אביהם ושמא בשביל זה דרשו אשר בנו בני האדם אמר ר' ברכיה מה בני חמריא בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה וכו' והסתכל כי בכל ענין המבול הזכיר אלהים ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד כי המבול בעבור השחתת הארץ והפלגה בעבור שקצצו בנטיעות והנם ענושים בשמו הגדול וזה טעם הירידה וכן במדת סדום והמשכיל יבין:

(כח) על פני תרח אביו בארץ מולדתו. כתב רש"י כדרך דברי רבותינו תרח קבל על אברם בנו לפני נמרוד על שבירת צלמיו והשליכהו לכבשן והרן ישב ואמר אם אברם נוצח אני שלו ואם נמרוד נוצח אני שלו וכשניצל אברם אמרו לו משל מי אתה אמר להם משל אברם אני השליכוהו לכבשן ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פי' אור בקעה וכן על כן באורים כבדו ה' וכן מאורת צפעוני כל חור ובקע עמוק יקרא אור והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני אבאר אותו אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם והכתוב אמר ויגד לאברם העברי לא הכשדי וכתיב בעבר

רשי

(כט) יסכה. זו שרה על שם שסוכה ברוח הקודש ושהכל סוכין ביופיה (ס"א כמו שנא' ויראו אותה שרי פרעה. ועוד יסכה לשון נסיכות וכן הוא בסנהדרין להדיא) כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם. ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה שהרי כתיב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברהם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (ס"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרוים חיים שנא' ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

פסוק

פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃ כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם מפטיר נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד׃ לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃

(marginal notes: י' ; וחד ולא הי' לה ולד ; ג' (עי' מ"ס) ; פ"ג ; ח' ; ג' ; נון הפוכה)

קנ"ג בצלא"ל סימן אב"י יסכ"ה לו"ט

תרגום

אַפֵּי תֶּרַח אֲבוּהִי בְּאַרְעָא יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא דְכַשְׂדָאֵי׃ כט וּנְסִיב אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אִתַּת אַבְרָם שָׂרַי וְשׁוּם אִתַּת נָחוֹר מִלְכָּה בַּת הָרָן אֲבוּהָא דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה׃ ל וַהֲוַת שָׂרַי עֲקָרָה לֵית לַהּ וְלָד׃ לא וּדְבַר תֶּרַח יָת אַבְרָם בְּרֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר הָרָן בַּר בְּרֵיהּ וְיָת שָׂרַי כַּלְּתֵיהּ אִתַּת אַבְרָם בְּרֵיהּ וּנְפַקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַשְׂדָאֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד חָרָן וִיתִיבוּ תַמָּן׃ לב וַהֲווֹ יוֹמֵי תֶרַח מָאתָן וְחַמֵּשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃

אבן עזרא

אביו שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם. והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברהם היה עיקר ולא שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו ובני קטורה והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם ואילו היה כן היה הכתוב אומר ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו ג"כ אילו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו. והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם לאברם קודם זה הפסוק שהוא ויקח תרח וכמוהו בתורה בא' לחדש השני בשנה השנית ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית והעד שאמר הכתוב ללכת ארצה כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקום בעיניו וישב שם ומת ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

מסורה

ואת לוט ב' וסי' ויקח תרח את אברם. ואת לוט בן אחיו: ואת שרי לחו' קמץ וחד את שרי: ארצה כנען ח' דסמיכי וסי' כו' במסר' רבת':

תולדות אהרן אבי מלכה. מגילה יד: ותהי שרי. יבמות סד. ס' הזוהר פ' שלח לך:

בעל הטורים שרה. בא"ת ב"ש נג"ץ שהוא בגימטריא יסכה זה הוא רמז למה שאמרו חכמים זכרה לברכה. יסכה זו שרה:

רמבן

בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ומלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתיב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ורא‍יה לדבר כי נחור בחרן היה ואם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א"כ היה נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא. בעבר הנהר והיא מנחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתיב בארצותם לגוייהם וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם ומצינו בתלמוד כי אברהם נחבש בכותא וזאת העיר איננה בארץ כשדים דכתיב ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוה ומחמת וכתיב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור שהיא חרן ועוד חקרנו וידענו על פי תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ. ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובינה ובין חרן כמו ששה ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברהם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברהם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד לו בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתישב בה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא ג"כ בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים כי הזכירו בספר עבודת האכרים המצריים כי אברם אשר נולד בכותא חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והיה עמהם בתוכחות ימים רבים שם אח"כ פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני אדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו והנה על כל פנים במקום ההוא בארץ כשדים נעשה גם לאברהם אבינו נס נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתנו והוציא אותו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצל כדברי רבותינו. ואל יפתה אותך ר"א בקושיותיו שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיוצא בו אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם לפי שהם חולקים על דעתו והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרים בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מלת הוצאתיך תלמד על נס כי לא אמר אשר לקחתיך מאור כשדים אבל אמר הוצאתיך שהוציא ממסגר אסיר כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותו מאור כשדים היה הרצון לפניו ית' שיגדלנו ויתן לו הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה בלבם מן היום ההוא שינצל שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נלטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן ארצו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצו כנען וזהו שאמר הכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען כי בעבר הנהר נלטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דרך דעת רבותינו יהיה אור כשדים בפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים ותרח לא יצא מן הכבשן אבל אברם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הגם כמו ונתבערה ובמסה ובקברות התאוה וזולתם וירמוז הכתוב כי בצאת אברם מן הכבשן ברחו להם כלם משם ופי' באורים כבדו ה' על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים כאשר אמר באיי הים שם ה' אלהי ישראל והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת לפעוני החור שלו ששם אורו וחמימותו הגדול כמו שקורא אותו שרף וראיתי במדרש קומי אורי על כן באורים כבדו ה במה מכבדין אותו ר' יודא בר כהנא אמר באילין פנסיא הן כגון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם הרי שהן מלשון אש כפשוטו:

(לא) ויצאו אתם מאור כשדים. בעבור כי אברם נכבד מאביו וההולכים בעצתו ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואע"פ שאמר ויקח תרח את לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו:

(לב) וימת תרח בחרן. כשיצא אברם נשארו משנות תרח הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו

ספורנו

גבורותיו וכבוד הדר מלכותו. ולמשכם בעבותות אהבת חסד לעבדו שכם אחד: (לא) ללכת ארצה כנען. המוכנת אל גרם שמעלות במושכלות ורצויה מכל הארצות כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא הוצא אוירה בגשם המבול כאמור על שאר הארצ' כאמרו לא גשמה ביום זעם וכבר אמרו ז"ל אוירה של ארץ ישראל מחכים: (לב) וימת תרח בחרן. ולא

ולא השתדל להשיג מה שכוונו להשיג בנסעם מאור כשדים ולא בא כלל אצל אברהם בהיותו בארץ כנען ובקראו שם בשם ה' עם כל גדולת שמו אז והפך זה עשה לוט זמן מה ולכן זכה הוא וזרעו בחלק מה ממתנות אברהם ולא זכו לזה שאר נאצלי תרח הקרובים לאברהם כמוהו או יותר :

ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו מת ועוד שאף הרשעים בחייהם קרואים מתים לשון רש"י ובב"ר הוא. ואני תמה על דבריהם שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך נהגו הכתובים והנה נח עצמו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם ויתכן שבאו למדרש הזה מפני ששינה הכתוב בתרח סדר הפרשה כולה כי בשם ותולדותיו כולם לא הזכיר הכתוב מיתה ולא חזר וכלל השנים ובכאן חזר ותפש הסדר הראשון שבבעלי השנים הרבים מאדם ועד נח וכלל ויהיו כל ימי תרח וימת והוסיף להזכיר עוד מקום המיתה שהיה בחרן המקום שהזכיר לאברהם ולכך דרשו שכל זה כדי שיראה מבלי עיון היה אברהם שם עמו ועוד כי מפני שכבר התחיל בענין אברהם וספר שיצא עם אביו מאור כשדים ללכת ארצה כנען יקשה בעיניהם כשלא סדר חייו ומיתתו על הסדר ויכתוב אותה בזמנה. ואשר אמרו עוד בתחילה אתה דורש שהרשעים בחייהם קרויין מתים ג"כ תמה היא בעיני שכבר דרשו מפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא ואולי כוונתם שעשה תשובה בשעת מיתה אבל ימיו היו כלם ברשע והיה קרוי מת ולשון רש"י למדך שעשה תרח תשובה בשעת מיתה או שמא יש לו חלק לעולם הבא שאחז"ל בזכות בנו והיא הבשורה שהוא לא היה יודע עד שנתבשר בכך בעת שאמר לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכן מצאתי במדרש כל העצים כשרין חוץ משל זית ושל גפן שהשמן והיין קרבין לגבי מזבח הגילו הפירות האילנות וכן מצינו באברהם שהציל את תרח שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום ·

כלי יקר על פרשת נח

אלה תולדות נח נח איש צדיק וגו'. פירש"י הואיל והזכירו ספר בשבחו ולפ"ז היה לו לספר בשבחו סוף בראשית כי גם שם הזכירו אלא לפי שנא' כאן אלה תולדות וכ"מ שנא' אלה פסל את הראשונים לומר לך שכל הראשונים תולדותיהן אינם נקראים תולדות כי ימחה זכרם במבול והיו כלא היו אבל אלה נקראו תולדות קימים על כן הוצרך כאן טוב טעם למה נשארו אלו יותר מזולתם לפי שנח איש צדיק תמים וגו' על כן הלכו כל תולדותיו לחיי עולם וכל התולדות הקדומים לחרפות ולדראון עולם. ולד"א שפירש"י ללמדך שעיקר תולדותיהן של צדיקים מע"ט הזכיר אלה למעט שתם תולדותיו לומר לך אלה הם עיקר תולדותיו ונזכר זה כאן לפי שכבש ה' מעיינו ולא הוליד הרבה בנים ובנות ואולי יצטער נח על זה על כן אמר שזולת זה היו לו הרבה תולדות מע"ט טוב מבנים ומבנות :

איש צדיק תמים היה בדורותיו. לפי שדור המבול השחיתו התעיבו בשלשה מיני השחתות שנזכרו בפרשה והם ע"ג וג"ע וגזל ע"כ הקדים לומר שנח היה גדור בשלשתם כי איש צדיק היינו שלא היה גוזל משל אחרים. תמים היה בדורותיו היינו שהיה גדור מעריות כי נולד מהול והיה תמים. את האלהים התהלך נח לא פנה אל אלהים אחרים אבל דור המבול פרצו גדר שלשתן. ותשחת הארץ לפני האלהים וגו' האלהים היינו הדיינים כי היו גוזלים פחות משוה פרוטה שאין מוציאין בדיינין ועיני הדיין רואות ואין לאל ידו להציל דמעות העשוקים לכך נאמר לפני האלהים לפניהם ממש ובסבה זו ותמלא הארץ חמס. וסמך לזה ממה שמצינו בילקוט בתהלים אשרי האיש זה נח כו' ע"כ לא יקומו רשעים במשפט זה דור המבול מאי משמע דהאי קרא בדור המבול משתעי. ונראה שסמך על תחלת הענין לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח ר"ל לא כן היינו לא היו כנים ואמתיים במעשיהם לפי שהערימו לגזול מעט מעט כמוץ זה שאין בו שוה פרוטה אשר תדפנו רוח הדיינין אשר רוח ה' בהם. על כן לא יקומו רשעים במשפט כי לא היו בידם להעמידם בדין כי אין הדיין נזקק לפחות מש"פ ובסיבה זו אפי' החוטא עמד בעדת צדיקים ואמר אני צדיק כמוך זה שאמר וחטאים בעדת צדיקים שהעיזו פניהם לומר כמוני כמוך. ואם העלימו רשעתם מפני הבריות מ"מ לפני הש"י היה גלוי מי הצדיק ומי הרשע זה שאמר כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד. וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה זה ע"ג שאין רואה בלתי ה' לבדו כי הכפירה עיקרה בלב ומטעם זה נאמר בע"ג למען תפוש בית ישראל בלבם כי עיקר האמונה בלב. כי השחית כל בשר את דרכו זה ג"ע שנקרא דרכו כדרך גבר בעלמה ולדעת רז"ל חטאו בהוצאת זרע לבטלה לכך נאמר על הארץ כמו שאמר ושחת ארצה. ויתבאר עוד בסמוך תואר הצדיק והתמים בפסוק כי אותך ראיתי צדיק לפני. ומה שנאמר והנני משחיתם את הארץ שאף הארץ נתקלקלה יתבאר בע"ה פרשת אחרי מות בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה שהארץ נוגעת בדבר :

קץ כל בשר בא לפני. יום המיתה נקרא קץ כל בשר בא לפני וקובל שאין לו זכרון בין כל הבעלי חיים ואיש לא זכר אותו כי מטעם זה המתין הקב"ה ז' ימי אבלו של מתושלח כי יראו הכמים ימותו אולי האחי יתן אל לבו כי זה התכלית הנגלה מן האבל וההספד כי הגוזל ועושה עושר ולא במשפט אילו היה זוכר יום המות כי בחצי ימיו יעזבנו לא היה גוזל משל אחרים אלא ודאי שחושב כי לעולם חוסן כמו שאמר קרבם בתימו לעולם וגו' והנה אחי ביאור נפלא על כל המזמור שמדבר מענין מאספי הממון וטעותם ויען כי לא באתי בחבור זה להאריך בדברים שאינן מענין הפרשה ע"כ לא אזכרנו פה אך פסוק זה לבד האומר קרבם בתימו לעולם משכנותם לדור ודור תחלה אמר בתימו ואח"כ משכנותם תחלה אמר לעולם ואח"כ לדור ודור. והנכון לומר בזה שהרשע הבונה לו בעה"ז בנין חזק ועליות מרווחים מאבני שיש וודאי קרבם דהיינו מחשבתם שבתימו לעולם שהבית של אבנים יעמוד לעולם. וא"ת מה לו הנאה בזה שהבית יעמוד לעולם אחר שהוא לא ישכון וידור בו לעולם וכי לא ידע שסופו למות. ע"ז אמר משכנותם לדור ודור שנותן ברכת שלום לעצמו אף אם הוא לא ידור בו מ"מ בניו ובני בניו לדור ודור ישכנו בו. וא"ת מה כשרון לבעליו אם בניו ישכנו והוא ישכון בקבר ע"ז אמר קראו בשמותם עלי אדמות שהוא הולך בטעות גדול לומר כשבניו יקראו שמות בניהם ובנותיהם בשמם אז יקרא שם המת על נחלתו ולא יכרת ודומה לו כאילו הוא חי ועניןהיבוס יוכיח מגד טעות זה אפי' יום המיתה לא יחזירם למוטב לכך קץ כל בשר בא וקובל לפני כאמור. וי"א קץ כל בשר זה מלאך המות המשחית ומכסה עד בשר יכלה ומקרב קצו והוא בא לפניו ומבקש ליתן בידו אשר למות. ואמר הקב"ה אם אתן רשות למשחית לא יבחין בין צדיק לרשע לפיכך והנני משחיתם אני בעצמי וכדי שלא יהיה נח בכלל ההשחתה לפיכך עשה לך תיבת וגו' רמז לדבר קץ כל בשר סוף תיבות מן כל בשר עולה למספר ר"ל כמספר מלאך שמאל עם ח' אותיות שבשני תיבות אלו:

שלש מאות אמה אורך התיבה. פרט לנו הכתוב מדת ארכה ורחבה וקומתה מהמת שני דברים. האחת להודיע לנו גודל הנס שהחזיק המועט את המרובה כי היו שם בריות גדולות פילים וראמים. השנית היא להודיע לנו שעיקר התחלת מי המבול היה בעבור הזנות כמ"ש ויראו בני האלהים את בנות האדם וגו' וכאמרו רז"ל ברבה קלקלו וברבה נדונו וטעמו של דבר לפי שע"י הזנות הלנו קדושת שם של יה המתווך בין איש לאשה ובהתחלק מהם יו"ד ה"א נשאר אש ואש כמ"ש כי אש היא עד אבדון תאכל. וזהו שאמרו רז"ל ברותחין קלקלו וברותחין נדונו כי הם הניתו את האש בעצמם וכן מצינו בפרשה זו מספר ט"ו בכמה מקומות שנא' חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים. וכן תגבורת המים חמשים ומאת יום דהיינו ט"ו עשיריות. וכן מספר אורך ורוחב וקומה של התיבה מורה ג"כ על מספר ט"ו כי שלש מאות אמה באורך על רוחב חמשים נמצא בכל שטח של אמה אחת ט"ו אלפים אמה על אמה. ושלשים אמה קומתה והיו בה שלשה מדורים הרי עשרה אמות לכל מדור ומדור כי היו בה תחתים שנים ושלישים כולם שוים נמצא ק"ן אלפים אמה לכל מדור ומדור. נמצא ט"ו אלפים אמה שבכל שטח אמה כנגד ט"ו אמה שגברו המים על ההרים. וק"ן אלפים אלו שבכל מדור כנגד תגבורת המים ק"ן יום והוא ט"ו עשיריות. וכל מספר ט"ו אלו מורה שאע"פ שנתחתם דינם על הגזל מ"מ עיקר ההתחלה היתה בעבור הזנות והיצל השם של יה העולה ט"ו. וכן מצינו בחזקיה שנענש מתחלה על שלא עסק בפריה ורביה כדאיתא במס' ברכות ואמר לו הנביא צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה ודרשו רז"ל כי מת אתה בעה"ז ולא תחיה לעה"ב ומה חרי האף הגדול הזה שבעון ביטול פריה ורביה יהיה נענש בזה ובפרט אלא לפי שנא' כי ביה ה' צור עולמים ומזה למד שהעה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד וע"י שלא עסק בפריה ורביה גרם לשם של י"ה שיסתלק מן איש ואשה והוי כאילו החריב כל שני עולמות אשר מציאתם תלוי בשם של יה כי יסתלק השם מכל הנבראים ויעלה לו השמימה על כן דינו להיות נטרד מן שני עולמות. וכן דור המבול לפי שחללו שם של יה היה ג"כ דינם חרוץ ליטרד מן העה"ז והעה"ב כדאיתא בפרק חלק שדור המבול אין להם חלק לעה"ב כו'. לכך נאמר בהפכו לא אמות כי אחיה לא אמות בעה"ז כי אחיה גם לעה"ב ואספר מעשה יה כי ביה ה' צור עולמים כי שני העולמות הם מעשה יה. לפיכך כשחזר חזקיה בתשובה וקבל עליו לעסוק בפריה ורביה והחזיר שם של יה למקומו ע"כ נאמר לו הנני יוסיף על ימיך ט"ו שנה כנגד שם של יה ונאמר הנני יוסיף מלה זרה בדקדוק כי הל"ל הנני מוסיף אלא לפי שהנני יוסיף ר"ת יה להורות שבזכות שם של יה זכה להוספה זו. וזהו שמסיק במסכת סוכה פ' החליל כשכרה דוד השיתין בקש התהום להציף עלמא כו' עד אמר דוד ט"ו שיר המעלות ואסקיה. לפי שידע דוד שדור המבול נענשו בתהום רבה בעון הזנות כי מי התהום מים נסתרים והזנות קראו שלמה מים גנובים דהיינו נסתרים הפך ממה שנא' שתה מים מבורך וגו' לפיכך כשהיה דוד צריך להעלות התהום היה מתירא שמא ע"י שיעלהו יציף העולם כדרך שנעשה לדור המבול ע"כ אמר ט"ו שיר המעלות לרמוז שבזכות שישראל גדורין מעריות ושם יה מתווך ביניהם יגלו מתהום רבה וזהו שמסיק באותן ט"ו שיר המעלות אשתך כגפן פוריה וגו' אמר אשתך האל"ף נקודה בסגול להורות שמדבר בזמן שג' שותפין באדם אב ואם והקב"ה וכשהקב"ה שותף בדבר א"כ שם יה מתווך ביניהם לכך נאמר פוריה בתוספת י"ה. וכן אחז"ל בין עזרת אנשים לעזרת נשים היו ט"ו מעלות וכל זה מורה שמספר ט"ו תמיד מתווך בין איש לאשה כי כל זה נמשך מקדושת שם של יה על כן היו כל מדות כלנו של התיבה תמיד קרובים למספר ט"ו כאמור :

תחתים שנים ושלישים. יש להתבונן אם היה צריך לחלק כל מדור ומדור לפי ענינו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתונים לזבל א"כ למה לא נוס לעשותם בשטח אחד ולמה נעשו בזו על גב זו דוקא. ורמז כאן שהיו ג' שטחים אלו בדמיון כל ג' עולמות כי בזמן המבול נתקלקלו כל העולמות ושאלות לא שמתו כלל ע"כ נעשית התיב' בציור זה להורו' על קיומם ומ"ם ואל אמה תכלנה מלמעל' לפ"ז היה הגג למעלה רק רוחב אמה אחת ולמט' ממנו ב' אמות והולך ומרחיב כהדין כל דבר המשופע והולך רמז שרק הוא ית' א' בתכלית האחדות וכל שקרב שקרב ביותר אל סבבה

רבועה יש' נמצא בו חלק יותר גדול בענין האחדות כי המלאכים הקרובים אליו ית' אע"פ שיש בהם רבוי המינים כי זה נברא מאש וזה ממים וזה מרוחות מ"מ אין בהם הרכבת ד' יסודות אלא כל אחד מהם הוא מיסוד א' פשוט בלא הרכבה. והעולם האמצעי נוסף על רבוי המינים יש בכל אחד מהם הרכבת שתי יסודות כי השמים נבראו מאש וממים. נוסף עליהם התחתונים שיש בהם הרכבת ד' יסודות וא"כ כל הבנין משופע ועולה עד שעומד למעלה על אמה אחת המורה כי הוא יתברך רוכב על שלשה עולמות אלו תחתים שניים ושלישים וציור זה ניתן לנח להורות שכל העולמות יחזרו לקדמותן בזכות צדיק יסוד עולם :

ואני הנני מביא את המבול מים. טעם לדינם של דור המבול לפי שחטאו בע"ג וזנות וגזל כי בע"ג כתיב אותי עזבו מקור מים חיים' להצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים : בעבור ג"ע כי הבא על אשת איש מיתתו בחנק ואחז"ל אע"פ שבטלו ארבע מיתות ב"ד דין ד"מ לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו' נמצא שדור המבול שנכשלו באשת איש שמיתתה בחנק דין הוא שיטבע במים וכמ"ש על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ודרשו רז"ל זו אשה וסמוך ליה רק לשטף מים רבי' אליו לא יגיעו מכלל שבהעדר האשה מאחר שאינו ניצול מעבירה יגיעו אליו שטף מים רבי' : בעון הגזל לפי שכל גוזל נכנס לתוך תחום חבירו ע"כ דין הוא להביא עליהם שטף מים רבים כי אז כל טפה נוגעת בחבירת' ונכנסת אל תוך גבולה לפי שבגשמי ברכה נאמר מי פלג לשטף תעלה מכאן למידין שלכל טיפה יש גומ' בפני עצמה וכמצא נימא יש בין כל טיפה וטיפה כדי שלא תכנס אחת בגבול חבירת' : וזה הגוזל ונכנס בתחום חבירו דין הוא שיהפכו עליו גשמי ברכה למבול כי אז כל הטיפות מתערבין: ועל זה מסיק פרק קמא דמסכת תענית א"ר אמי אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל שנאמר על כפים כסה אור : לפי שבלשון גשמים סתם מדבר בגשמי ברכה כמו שפי' רש"י מתחלה נאמר ויהי הגשם על הארץ ואח"כ נאמר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים אולי יחזרו בתשובה ואז יהיו גשמי ברכה : ובזה מיושב שלא נצטרך לומר נח היה מקטני אמנה כי פשוטו אינו משמע כן ועל כל פנים היה מסופק בביאת המבול כי אולי יחזרו בתשובה כדרך שהיה הנביא יונה מסופק ביעוד הפורענות לאנשי נינוה כי מטעם זה נאמר מפני מי המבול אבל בעוד היותם גשמים לא נכנס לתיבה כי אולי יחזרו בתשובה ויהיו גשמי ברכה : לכך אמר אין הגשמים דהיינו גשמי ברכה נעצרי' כי אם בעון הגזל כי זה הגוזל ונכנס בגבול של חבירו אינו דין שירדו לו גשמי ברכה שאין טיפה נכנסת בגבול חברתה : וקרוב בעיני לומר שרבי אמי בדור המבול ידבר וראייתו תוכיח כי יש לדקדק בפסוק על כפים כסה אור למה קרא הגזל כפים ולמה קרא הגשמים אור אלא ודאי שדרש מקרא זה לדסמיך ליה שנאמר כי בם ידין עמים ש"מ שבדור המבול הוא מדבר שנדונו במים ואמר על הגזל שבכפים כי ברא הקב"ה כל אצבע ואצבע לתשמישו כדאיתא בגמרא ורצה הקב"ה שלא יכנס שום אצבע בגבול חבירו וזה הגוזל מחלל קדושת ידיו על כן נדונו במבול כי אז כסו העננים אור השמש שכל כך היו העננים גסים ועבים עד שלא יכלו ניצוצי אור השמש לעבור דרך העננים כי המאורות לא שמשו כל ימות המבול ולסבת גסות העננים הורידו מי המבול בקלף שנף והיה הגשמים גשמי ברכה נעצרים וירד עליהם המבול זה שאמר הכתוב על כפים כסה אור ועניין זה יקר מאוד :

והקימותי את בריתי אתך. היה צריך הקמת ברית על הפירות שלא ירקבו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור לשון רש"י : יש לו סמך מן המקרא מדקאמר והקמותי את בריתי אתך ובאת אל התבה ש"מ שברית זה הוא שיוכל לבא אל התיבה מבלי מונע. ורקיבת התבואה למד ממה שנאמר אתך וכי אתו לבד הקים הברית והלא גם עם אשתו ובניו הקים הברית אלא רמז לברית המילה שכבר אתך וזה מדה כנגד מדה קאי כי הסרת הערלה היינו הסרת מותרות הדמים הגורמת עיפוש וכן ריקוב התבואה בא מחמת הפסולת המביא עיפוש וריקוב : ועוד שהערלה נקראת חרפה שנאמר כי חרפה וגו' לתת בנותינו לאיש אשר לו ערלה והרעב נקרא גם כן חרפה שנאמר ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים ובהסרת חרפת הערלה יוסר חרפת הרעב ודבר זה למידין מיוסף כשאמרו לו המצריים אספנו תבואה והרקיבה צוה להם יוסף שימולו והסכים פרעה על ידו :

קח לך מכל מאכל וגו'. לך משמע בשלך לא משל אחרים כדרך משלכם הנאמ' בד' מינים כדי שלא יחשוב נח הרי היום או מחר ימותו כולם וממונם כלה שד"א שמותר ליקח משלהם ת"ל קח לך משלך דווקא להגדיל הנס אע"פ שכפי הטבע לא יספיק כי אם לך לבד שהרי ודאי לא היה לנח מותרות מ"מ על צד הנס ישלח ה' [illegible] ברכה באסמיך והיה לך ולהם לאכלה וכן עשה לך תיבה וגו' שבדרך הטבע תכיל אותך לבד ועל צד הנס החזיק כל הבעלי חיים כמו פילים וראמים:

כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. מה שלא אמר לו כן מיד כשצוה לו על עשיית התיבה לפי שהיה עדיין הדבר בספק שמא יחזרו בתשובה. ועוד שהרי מתושלח קיים ואיך יאמר כי אותך ראיתי צדיק. ואחר שהמתין ה' ז' ימי אבלו של מתושלח כמו שנאמר כי לימים עוד שבעה מהו לשון עוד אלא תורה שזמן זה שוה לזמן ק"ך שנה כי כמו שכל ק"ך שנה המתין להם שמא יחזרו בתשובה כך המתין ז' ימי אבל אלו שמא יחזרו בתשובה כי ע"י האבל וההפסד החי יתן אל לבו ואחר שעמדו במרדם אמר כי אותך ראיתי לפני צדיק : ומה שלא נאמר צדיק תמים לפי שנאמר תמים היה בדורותיו ר"ל כמה דורות עברו על נח והיה תמים בכלם ר"ל היה עומד במצב אחד בצדקתו על כן אמר כי אותך ראיתי לפני צדיק בדור הזה כי מה לו להזכיר מה שהיה תמים גם בדורות ראשונים כי הצלתו תלויה באשר הוא שם בדור שעומד בו ומה שעבר עבר ולפי מה שכתוב למעלה שתואר תמים הוא כנגד הזנות וצדיק שלא היה גוזל אלא היה מצדיק משלו ונותן ולא נחתם גזר דינם כי אם על הגזל על כן אמר כי אותך ראיתי צדיק על כן אין אתה בכלל התימה זו והזכיר צדיק לפני כי דור המבול גזלו פחות משוה פרוטה וצדקו בדיינים אבל מ"מ לא יצאו נקי בדיני שמים אבל אתה צדיק גם לפני כי לא לקח משל אחרים אפילו פחות משוה פרוטה :

תקח לך שבעה שבעה. פירש"י לכך צוה להביא מן הטהורים ז' כדי להקריב מהם קרבן אין טעם זה לבד מספיק שהרי לא כל הטהורים ראויין להקרבה כצבי ואיל לא כל עוף טהור ראוי להקרבה ואיך דקדקו מזה שלמד נח תורה : אלא עיקר הטעם הוא לפי שהם טהורים על כן אוכלים מהם הרבה לפיכך הם צריכים להרבות ולהפרות ביותר בעבור שומרי התורה : ומה שנאמר ויקח מכל הבהמה הטהורה וגומר משמע שהקריב מכל מין טהור אפילו מאותן שאינן ראויין להקרבה על פי התורה תשובה לדבר לפי שנח לא ידע עדיין שיתיר לו הקב"ה אכילת הבעלי חיים ואמר בלבו ודאי לכך צוה לי להכניס ז' ז' מכל מינים אלו כדי להקריב מכולם קרבנות : אבל הקב"ה ידע שסופו להתיר לו כל הבעלי חיים הטהורים על כן צוה ליקח ז' ז' לפי שאוכלין מהם הרבה כי אין לומר שרצה ה' בהקרבות כל המינין דא"כ למה לא התיר לדורות להקריב מכל מין טהור כשיהיו בנמצא אצל האדם ולמה צוה לנח דווקא ומה שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח בעבור אותן מינין הראויין להקרבה ואידך כמתעסק בשר בעלמא הוא :

ככל אשר צוה אותו אלהים כן עשה. לפי שפרשה זו מתחלת בשם אלהים שנאמר ויאמר אלהים אל נח קץ כל בשר וגו' ומדת הדין אמרה כן על כן מסיימת בשם אלהים אבל פרשה זו מתחלת ויאמר ה' לנח בא אתה וגו' ומדת הרחמים אמרה כן בהצלתו של נח על כן מסיימת גם כן בשם של רחמים שנאמר ויעש נח ככל אשר צוהו ה' וגם מה שנאמר בזו הפרשה כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר מדבר גם כן בהצלה להמתין להם אולי ישובו :

ארבעים יום. כנגד שעבדו ע"ג והמודה בע"ג ככופר בכל התורה שנתנה למ' יום וכנגד הזנות שהסריחו ליוצרם לצור צורת ממזרים במ' יום וכנגד הגזל כי גזל מספרו ארבעים :

ותבא אליו היונה לעת ערב וגו'. מה איכפת לנו בזה אם בערב היא באה תבקר היא שבה או להפך וכמו הנראה שהביאה אליו עלה זית להוציא מהם אורה אשר לעת ערב דווקא צריכין אליו כי למ"ד צהר היינו חלון קשה בלילה מי יאיר לו על כן פירש בחזקוני צהר לשון יצהר שהיה מדליק שמן בתיבה בלילה וביום נכנס האור דרך חלון התיבה כמ"ש ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה : וראיה לדברי אלה מה שמסיק במדרש תנחומא ובילקוט פרשה תצוה על פסוק עיניך יונים מה היונה הביאה אורה לעולם כך אתם הביאו שמן זית והדליקו נרות לפניו כו' וקשה מנא ליה לבעל מדרש זה שהיונה הביאה אורה לעולם ואיך למד זה מפסוק והנה עלה זית טרף בפיה אלא ודאי שלמד זה ממה שנאמר לעת ערב כאמור : ומה שפירש רש"י אמרה היונה יהיו מזונותי מרורים כזית כו' אין הפירוש שאמרה כך בפיה כי היונה לא בעלת דברים היא מתמול שלשום אלא שאנו מבינים ממה שהביאה למאכלה עלה זית מאכל מר מאד וכי לא ידעה היונה שיש לה ארוחת תמיד על שלחנו של נח דבר יום ביומו אלא ודאי שלכך בחרה במאכל מר זה לפי שהיא בידי שמים ולא מידי בשר ודם :

צא מן התיבה אתה ואשתך. ובכניסתם הזכיר הזכרים לבד והנקבות לבד היינו כדי שלא יפרו וירבו בתיבה דאל"כ יש לחוש שיראו מהם כל שאר הבעלי חיים ויפרו וירבו בתיבה ואז לא תכיל אותם התיבה כי לא נעשית כי אם בשעור לכל הנכנסים בה ואת"ל שגם הנכנסים שמה עמדו בנס מ"מ למה יעשה הקב"ה נס שלא נורך בפרט לאותם שאין מצטערים בזמן שכל העולם שרוי בצער : ומה שנאמר גם ביציאה ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אע"פ שהתיר הקב"ה לנח המשגל מ"מ לא קבל עליו כי אמר פן יוסיפו לחטוא ויבואו מי המבול וישטפום ולמה זה אוליד לריק ולבהלה עד אשר נשבע ה' שלא להביא עוד מי המבול אז נאמר פרו ורבו וגו' ורצה נח להקריב תחלה קרבן קודם שיתעסק בפריה ורביה : וכפי הפשט נוכל לומר שבביאת נח אל התיבה נאסר לו אפילו הייחוד עם אשתו כי לכך נאמר ובאת אל התיבה אתה ובניך וגומר. וביציאה לא התיר לו עדיין המשגל כי אם היחוד לבד הותר לו כי זה המובן ממאמר צא מן התיבה אתה ואשתך ואחר שלא הותר לו למשגל כי אם הייחוד לבד על כן הוסיף נח משלו ואסר על עצמו גם הייחוד ויצא מן התיבה נח ובניו עד שנאמר לו בפירוש פרו ורבו אז הותרה לו הכל :

לא אוסיף עוד לקלל האדמה בעבור האדם. וכן נאמר לאדם ארורה האדמה בעבורך ומכאן ראייה שהאדמה היתה סבה אל חטא האדם כי נתנה בו חומר גס ועב הנוטה ביותר אל החומריות כמ"ש ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וזה נאמר דווקא על ז' אומות אשר ישבו בארץ הקדושה לפנים יען כי אע"פ שצבר הקב"ה עפרו מכל ד' רוחות העולם ונמצא שכל הארצות יש להם חלק בחטא האדם כי כולם נתנו בו חומר עב וגם מ"מ כל שאר הארצות קבלו דינם ונטהרו במי המבול שג' טפחים של מחרישה נתקלקלו ובזה נתרכך חומר הארץ ונוטל קשיותו ומאז אין חומר הארץ רע כבתחלה הן מצד העונש שנטהרה במי המבול כדרך כל טבילה שהיא טהרה וסילוק הזוהמה והטומאה הן מצד הטבע שנתרככה כל הארץ במי המבול ומאז אין חומר הארץ קשה כל כך כאשר היתה לפנים. אבל בא"י נאמר ביחזקאל ארץ לא מטוהר' היא ולא גושמה ביום זעם מאחר שלא נטהרה במי המבול א"כ עוד טומאתה בה וכשיושבי הארץ היא חוטאים יש לתלות החטא בארץ לכך נאמר דווקא בארצות ז' אומות ותטמא הארץ ואפקוד עליה וגו' כי בזה מיושב מה שיש להקשות הרי הכתוב אמר כמעשה ארץ מצרים וגו' וכמעשה ארץ כנען וגו' השוו זה לזה וא"כ למה לא תקיא הארץ את יושבי ארץ מצרים כאשר קאה ארץ כנען את הגוי אלא לפי שארץ מצרים גושמה ביום זעם ואין לתלות עוד פשעם בארץ א"כ למה תקיא כי די בזה אם הגוי החוטא יקבלו עונשם על ארצם אבל א"י לא גושמ' עדיין יש לתלות בארץ לכך נאמר וראו את מכות הארץ וגומר כמו שיתבאר במקומו בע"ה לכך נאמר אחר מבול זה לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי מכאן ולהלן אין לתלות פשע האדם בארץ כ"א ביצרו הרע המשפך כתו מן הנחש ומן סמאל רוכבו זה שנתן טעם לדבר כי יצר לב האדם

רע מנעוריו שעיקר החטא יהיה תלוי ביצרו ולא בחומר הארץ. והמופת על זה כי בדור המבול כתיב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ר"ל הולך וגרע מיום ליום והחטא זה תלוי וודאי בחומר הארץ לא מצד כח השכלי שבאדם כי בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ואיך לא ינחם האדם על רעתו בבואו בשנים אמנם אם החומר לבד סבתו אתי שפיר כי החומר מצד בהמייתו גם כי יזקין לא תסור ממנו אולתו. אבל אחר המבול שנשחת חומר הארץ מאז אין לתלות החטא כי אם ביצר הרע המתגבר ביותר בימי נערותו אבל כי יזקין יפקח עין שכלו ולא ישוב לכסלה לכך לא נאמר כל היום כי אם מנעוריו לבד אמנם כי יבא לי"ג שנה ובא גם רעהו וחקרו והוא היצ"ט והוא סיבת קיומם:

ומוראכם וחתכם וגו'. אע"פ שכבר נאמר וירדו בדגת הים וגו' מ"מ מוסיף כאן המורא והחתת לפי שהתיר להרגם ולאכול מהם ולמה ילך השור לשחט ולא ימחה בבעליו אם לא כי יד ד' עשתה זאת כי הטיל מוראו של האדם על כל הבעלי חיים אל כל אשר יהפון ישה אותם ולפי שהתיר הריגת הבעלי חיים סד"א שגם [illegible] אדם אותרה ת"ל ואך את דמכם לנפשותיכם וגו' ומה שלא התיר אכילת בשר לאדם לפי שכל עם הארץ היה אסור לאכול בשר אבל נח שעסק בתורה הותרה לו: והמפרשים נתנו טעם לדבר לפי שכל נברא ניזון ממה שתחתיו כי יניקתו מן הארץ וכל בעל חי נזון מן הצומח. והאדם מין המדבר ניזון מן הבעלי חיים והני מילי כשהוא עוסק בתורה ובשלימותו אשר עליו הוא נקרא אדם כי זולת זה הוא נמשל כבהמות נדמה ולמה יאכל את בן גילו ומה שלימות נתוסף לבן גילו כשיאכלנו כי כל מזון מתהפך לטבע הניזון ואדם כשיאכל מן הבעלי חיים נתוסף שלימות אל החי לבא במדריגות מין המדבר אבל אדם הנמשל לבהמה מה יתן ומה יוסיף לנאכל ובדרך זה נאמר ואכלת את העמים וכתיב כי לחמנו הם:

והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן. ובענין הקשת ירבו הדיעות ונסתפקו בו מפרשים שלימים וכן רבים כי לפום רהיטא משמע שהקשת נתחדש עתה מורה על הברית החדשה אשר כרת ה' עם כל חי ועינינו הרואות שהקשת דבר טבעי נולד מן השמש כשהכה באויר הלח: ומהרי"א פירש שגם קודם זה היה הקשת יוצא מן נגוהי השמש אך שלא היה נראה לבריות כלל לא בעננים ולא באויר כי מתחלת הבריאה היו האדים העולים מן הארץ שמנים וגסים מאד לחוזק הארץ כמ"ש ואד יעלה מן הארץ והשקה את פני האדמה שאפילו אד אחד לבד העולה מן הארץ היה בו כדי להשקות את כל האדמ' ולגודל ריבוי המים ההם שבאויר לא היו יכולין נגוהי השמש לעבור בם עד שלא היה מתרשם הקשת לא בעננים ולא באויר וזה היה סבת המבול ר"ל רבוי המים שבתוך האדים. וברחמי השם יתברך אחר המבול המשיט את האדים וזיכך את האויר עד שהיו נגוהי השמש יכולין לעבור את האויר ואז נראתה הקשת בענן לבריות וזה להם לאות על מיעוט המים באויר באופן שלא יבא על ידם עוד מבול לשחת כל בשר. ומה שנאמר וראיתיה לזכור ברית עולם פירש כמו והראיתיה כמו עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה פירש הרמב"ם כמו עתה הודעתי. ולדעה זו נטה גם הרמב"ן זולת שכתב שמתחלה נראה הקשת באויר ולא בענן ואחר המבול נראה גם בענן. וקשה על פירושם ממה שארז"ל שבימי ר"ש בן יוחאי וריב"ל לא נראה הקשת וא"כ חזר האויר לקדמותו ואחר מותם חזר להיות זך ודק כבראשונה ואלו הם דברים זרים אל השכל לקבלם שישתנה האויר בכמה זמנים. והקרוב אלי לומר בהתיר ספק זה לפי שאמרו שבימי החסידים האלו לא נראה הקשת ולא אמרו שלא היה קשת כלל אלא ודאי היה קשת ולא נרא' לפי שהבריו' לא היו חוקרי' אחריו ולא השתדלו לראותו ע"כ לא נראה כי כל דור ודור שהיו יראים מן הפורעניות מרעת יושבי בה כי סר צלם ולא היו בדור צדיקים שיגינו עליהם באותן דורות תלו עיניהם באות הקשת והיו מסתכלין אחריו אם לא נשתנו האדים בחטאם לחזור לכמות שהיו קודם המבול ותמיד היו עיניהם נשואות אל אות זה לבטוח על האות שלא יביא פורענות לעולם: אבל החסידים האלו רשב"י וריב"ל שהיו מגינים על בני דורם עד שכל הבריות היו סמוכים על כחם של זקנים אלו שזכותם יעמוד להם להגין בעדם ע"כ לא היו צריכין להסתכל אחר הקשת כי היו בטוחים שלא ישחית עליהם הברית אשר כרת ה' לכל בשר אחר המבול: זש"ה והיה בענני ענן על הארץ פירש"י כשאני חושב להביא חושך ואבדון לעולם כו' מה ראה רש"י על ככה לפרש בענני ענן על חושך ואבדון שמא הוא ענן של מטר כפשוטו. אלא ודאי שקשה לרש"י שאם פירושו ענן של מטר משמע בכל ענן של מטר יהיה הקשת נראה וזה אינו שהרי בדורן של צדיקים אין הקשת נראה: אלא כך פירושו בזמן שאני חושב להביא חושך ואבדון לעולם וזה דווקא בזמן שאין צדיקים מצוין מעולם אז ונראתה הקשת בענן שהבריות יסתכלו בקשת ויתלו עיניהם אל אות זה כי בו המה בטוחים שלא יביא מבול לעולם וזש"ה וראיתיה לזכור ברית עולם אני נותן עיני באות ברית אשר נתתי לכל בשר שלא להביא מבול אף בדור שכולו חייב הראויים להביא עליהם חושך ואבדון אבל בזמן שאין אני חושב להביא חושך ואבדון דהיינו בזמן שצדיקים מצויים בדור אז לא נראתה הקשת בענן כי לא יסתכלו הבריות אחריו גם אנכי רואה מעשה הצדיקים ומונע את מדת הדין מלהביא חושך ואבדון ואין אני צריך ליתן עיני באות ברית הקשת. ואולי שהוא ע"ד ארז"ל כל המסתכל בקשת אינו חס על כבוד קונו כי בכל דור ודור רבים המה עמי הארץ שאינן חסים על כבוד קונם ומסתכלין בקשת חוץ בימי הצדיקים האילו שהיו זוכין ומזכין את בני דורם ומנעום מלהסתכל בקשת על כן לא נראה הקשת בימיהם כי לא הסתכלו בו מפני כבוד קונם אע"פ שבאמת היה קשת בכל דור ודור כי הטבע לא ישתנה וגם פירוש זה נכון. וענין זכוך האדים שהזכרתי הוא קצת ראייה למה שכתבתי למעלה שע"י המבול נתרכך קישוי וחוזק הארץ. וזה סבה לרפיון האדים ומיעוטן:

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם. ויחל הוא ל' חולין שהחולין הפך הקדושה וכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה אבל היין מרגיל לערוה כמ"ש זנות יין ותירוש יקח לב וכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ע"כ הזכיר בו לשון ויחל שעל ידי נטיעה זו נעשה חולין ויתגל בתוך אהלו וכן יתבאר לקמן בע"ה בפסוק ויחל העם לזנות ועיין גם פרשת נשא בענין הנזיר והסוטה: וקראו איש האדמה כי פעולה זו היתה מפאת החומר אשר מן האדמה מוצאה אבל השכל שבאדם חלק אלוה ממעל אינו מסכים בנטיעה זו לפי שהיין מבלבל שכלו של אדם: ד"א קראו איש האדמה שהלך בדרכי אדה"ר שחטא בגפן למ"ד עץ הדעת גפן היה: ד"א שהיין גורם לו שיצא רוחו ישוב לאדמתו קודם זמנו. כמ"ש יש דרך ישר לפני איש ואחריתו דרכי מות. יש דרך ישר סוף תיבות **שכר** כי כל שיכור יהלך למישרים וכל העריות דומות לו למישור כך דרשו בגמ' ולאו דווקא עריות אלא כל החטא וכל עון הכל ישר בעיניו ולא ידע כי בנפשו הוא כי היין מנפש עד בשר יכלה לכך נאמר אחריתו היינו סוף תיבות מן יש דרך ישר הם דרכי מות כי השכר שמשכר הוא דרך מות: ורמז לנח כשתכתוב יין יו"ד יו"ד נון סוף תיבות עולה למספר **נח** רמז כי הוא היה הראשון שנתעסק בנטיעה זו. ורז"ל אמרו ויתגל בתוך אהלה שגרם לבניו גלות בעון השותים במזרקי יין ואולי שזהו כוונת המדרש שמסיק בילקוט שנזדווג לנח השטן כשנטע הכרם ושחט לפניו מתחלה טלה ואח"כ ארי ואח"כ חזיר כו' יש בנסתרות רמז לשלשה גליות הידועים גלות מצרים שהיו עובדים לטלה וגלות בבל על ידי נבוכדנצר שנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסבכו וגלות שלישי ע"י האומה שנא' כה כו'. ומלת ענב"ם שותפו של סמא"ל באותיות שניות באלפא ביתא רמז נכון שנזדווג לו השטן ע"י נטיעת הענבים:

וידע את אשר עשה לו בנו הקטן. לא נכתב בפרשה מי הגיד לנח מה שעשה לו בנו ומי ראה נח זה בנבואה. ונ"ל ע"ד שארז"ל שלשה שמשו בתיבה עורב כלב וחם כו' ולפי זה כשעמד נח משנתו היה מתבונן בעצמו מי עשה לו הדבר הזה ודאי אחד מבניו החשוד על העריות עשה לו זה שרבעו ומתוך ההתבוננות נזכר במעשה שהיה וידע את אשר עשה לו בנו הקטן בתיבה כי שמשה ע"י תשמיש בזמן האסור אמר נח מי שעשה זה עשה גם זה ולפיכך קללו. ומה שקלל לכנען בנו ולא קלל את חם עצמו רבו בזה הדעות כי יש אומר שכנען ראה והגיד לחם אביו וי"א לפי שהקב"ה בירך את נח ובניו ע"כ אין נכון לקלל אחד מבניו אחר שכבר ברכם ה'. וי"א שכנען היה מגלה עריות ואביו למד ממנו כן לעשות כמעשה כנען. ומה שקללו בעבדות לפי שרועה זונות יאבד הון ובעל כרחו עבד יהיה על פת לחם וכארז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא כו'. ומ"ש עבד עבדים יהיה לאחיו ואח"כ חזר שנית ואמר ויהי כנען עבד למו ולא הזכיר עבד עבדים נ"ל שעבד עבדים יהיה לאחיו היינו שכנען יהיה עבד עבדים של אחיו ממש בני כנען כי בלאו הכי את הקטן עבד לאחיו הגדולים ממנו וע"י הקללה נתוסף לו להיות להם עבד לעבדים. אבל לשם וליפת יהיה סתם עבד למו כי די בזה שהרי בלאו הכי לא היה צריך להיות עבד לדורו:

ויקח שם ויפת את השמלה. פירש"י משם זכה לטלית של ציצית והקשה הרא"ם ממה שארז"ל שבזכות אם מחוט ועד שרוך נעל זכו לחוט של תכלת ונראה שלא קשה מידי כי בזכות כסוי שמלה זה זכו לשמלה ובזכות חוט זכו לחוט כי אין האדם יכול לקיים מצות ציצית עד שיתן לו הקב"ה תחלה שמלה כדאיתא במדרש תנחומא והילקוט הביאו סוף ספר איוב על פסוק מי הקדימני ואשלם מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו טלית וזהו פשוטו. ועל צד הרמז נ"ל לפי הידוע שמצות ציצית מצילין את האדם מן הזנות כדאיתא במסכת מנחות פרק התכלת בההוא שסכר הזונה בעד ארבע מאות זוז ולבסוף ניצול מן העבירה ע"י הציצית. והניצול מן הזנות ניצול גם מן העניות כי רועה זונות יאבד הון וכאמרז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא ואם כן הציצית מצילין מן שני דברים מן הזנות ומן העניות וזכו ישראל לשני דברים אלו בזכות שני דברים כי בזכות ויקח שם ויפת את השמלה לכסות ערות אביהם זכו לציצית המצילין מן העריות. ובזכות אם מחוט ועד שרוך נעל שלא חמד ממון אחרים זכה לשכר שני הנמשך מחוט של ציצית והוא הצלה מן העניות כי איזהו עשיר השמח בחלקו וכפ' שלח לך יתבאר בע"ה טעם לארז"ל תכלת דומה לים וים דומה לרקיע כו' ע"ד המדרש שמסיק בילקוט פרשת האזינו הסתכלו בשמים שמא שנו מדתם כו' וכן הסתכלו מן הים שאינו יוצא מגדר המדה כו' אם על ידי מראה התכלת יזכור הרקיע והים ומהם יראה וכן יעשה שלא לצאת מן הגדר המדה אפילו כמלא חוט וזכו לזה בזכות אם מחוט וגו' שלא יצא אברהם מן גדר ההסתפקות אפילו כמלא חוט וזה רמז נכון:

ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים. נראין הדברים שכל מעשה הפלגה הוא ע"ד שארז"ל כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם פזור לרשעים טוב להם וטוב לעולם ובצדיקים הכל בהפך זה לפי שהרשעים ע"י כנוסם יחשבו ביניהם עצת רעות על אחרים נוסף על זה ימשכו ביניהם דברי ריבות ומחלוקת ושנאות. וזאת תורת הקנאות המצויות בין הכתות אשר כל מעשיהם לא לש"ש כי אם כדי לעשות להם שם בארץ ועיקר הסיבה לזה שיש לכל אחד מהם תכלית חיצוני חלק לבם זה מזה כי זה יתאוה לעושר וכבוד וזה לרוב מאכל וזה לרוב משגל וזה יאמר נעשה לנו שם ורוצה להיות גבוה מעל כל גבוה ומתוך כך המריבה ממשמשת ובאה הן מן הצד שאין להם תכלית אחד כי הדרכים רעים הם רבים והדרך הטוב אינו כי אם אחד הן מצד שכל אחד יש לו חפץ ורצון להיות במעלה ויתר שאת על זולתו ומדה זו הלא היא ברכת בני עמינו על כן פיזור כיתות אלו טוב מהקבצן כמ"ש יתפרדו כל פועלי און אין טוב כי אם ליתן ריוח בין הדבקים וכמ"ש בלע ה' פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר. אבל הצדיקים כנוסם טוב כי התכלית מאחדם כי אין לכולם כי אם תכלית אחד והיו לאחדים על ידו כמ"ש שלום רב לאוהבי תורתך אבל לא לאוהבים תכלית החיצונה בעלם ורהבונה וזה טעם הפלגה. כי מתחלה היו כולם שפה אחת ודברים אחדים והיה שלום ביניהם וחששו המה פן ע"י שיתרבו בארץ יתפזרו כי לא תשא אותם הארץ לשבת יחדיו במקום אחד יבאו לידי מלחמות כי תמיד מלחמה מצויים בין יושבי מדינה זו ליושבי מדינה אחרת. על כן אמרו הנה עכשיו אנחנו עם אחד ושפה אחת ויש לחוש פן נפוץ בהכרח איש מעל רעהו ותפסק האחוה מבינינו לפיכך נבנה מגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם כי בנוהג שבעולם שכל אדם יש לו חשק ורצון לבא לדור בעיר גדולה מקום קבוץ אנשים רבים ואז נהיה לעם אחד ולא נפוץ איש מעל אחיו. ובאמת אילו לא היו אומרים ונעשה לנו שם הטיבו את אשר דברו והיו באים עד תכלית השלום מצד מגדל זה אמנם באמרם ונעשה לנו שם גלו כל מזימות לבבם כי טוענים שיצא שמם בעולם ויקראו בשמותם עלי אדמות אנשי המעלה והיה גלוי לפני הש"י שעל ידי שהם מבקשים לקנות שם בעולם יבואו אל ההפך אשר חשבו לפיכך ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת וגו' יאמר ה' כי במזימות זו אשר חשבו המה טועים בעצמם ויפלו ברשת הדבר אשר המה בורחים ממנו כי המה חושבים שעל ידי שיתפזרו יתחלקו לאומות רבות ויפסק חוט השלום כי יבאו לידי מלחמות רבות. וע"י שידורו במקום אחד יהיו לעם אחד ויהיה השלום מתווך ביניהם. הניחא אם לא היו אומרים ונעשה לנו שם. אמנם באמרם דבר זה ירד ה' לסוף דעתם כי יהיה הכל בהפך ממה שיחשבו ואדרבה ישנו עם אחד ואימתי כשהוא מפוזר ומפורד שאין לשום אחד עסק עם חבירו אז יהיו לעם אחד. אבל אם יתקבצו כולם למקום אחד לברוח מן

המלחמה של אומה באומה אז יפלו במלחמה גדולה מזו והוא מלחמה פנימית חרב איש ברעהו כי כוס לרשעים רע להם ומאחר שאמרו ונעשה לנו שם א"כ כל אחד ירצה להתרך על חבירו ולהיות גבוה ממנו כי זה מצוי בין הכיתות העושים כל מעשיהם למען ספר שמם על כן טוב לפזרם ולמונעם מבנין זה. זהו שנאמר ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכול' כי עכשיו אחר שהמה מפוזרים קלא אז המה עם אחד ושפה אחת כי כל אחד אמר הן על מה שיאמר חבירו הן ולאו על מה שיאמר חבירו לאו שאין כל כך קנאה ותחרות ביניהם אחר שלא רדפו עדיין אחר קניית השם וזה החלם לעשות זה המגדל יהיה התחלי אל הדבר אשר המה חושבים להמלט ממנו ויהיה הפך כוונתם ויהיה התחלה שיעשו מה שלא עשו לפני זה כי קודם זה היה שלום ביניהם ועכשיו יהיה יד איש ברעהו מצד המנויס והשררות אשר כל יושבי עיר גדולה צריכין להם כי זולתם איש את רעהו חיים בלעו ומאחר שרצונם לעשות להם שם א"כ כל אחד ירצה להיות מושל ושר בעיר גדולה זו כדי שיצא שמו בכל העולם ועי"ז יתרבו ביניהם דברי ריבות כאמור ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות אין פירושו בלשון תמיהה אלא באמת אמר כן יען כי המה חשבו לעשות מעמד קיום אל השלום גם אני חושב כן אמנם בסבה הפכית ממה שחשבו המה. חשבו להעמיד השלום ע"י כנוסם בחושבם כי כנוסם טוב להם ואני רואה להעמיד השלום ע"י הפיזור כי הפיזור טוב להם מן הקיבוץ לפיכך הבה נרדה ונבלה שם שפתם כי עי"ז יתפזרו בהכרח ואז טוב להם ולכל העולם כי לעולם אין שלום בין אנשים אשר כל מגמת פניהם לעשות להם שם בארץ ובני עמינו יוכיח. ורז"ל אמרו שאמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים כו' הורו בזה עד היכן יגיע דעת אנשי השם עד אשר אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו כי מתחלת לשונם תהלך בארץ לבקש לו גדולות ואח"כ שתו גם בשמים פיהם לחלוק על מלכותו ית' כביכול ועתה בא וראה כמה פחותה מדה זו הלא היא המחרבת שני בתי מקדשים ומסבבת איחור בנין הבית השלישי עד אשר יסיר מתוכנו עליזי הגאוה ושאר עם עני ודל יחסו בשם ה':

ואת שרי כלתו אשת אברם בנו. הוצרך לומר אשת אברם אע"פ שכבר הזכיר כלתו לפי שהוא נקרא אברם על שם שהיה אב לרם ר"ל לארם או אברהם ע"ש אב המון גוים והיא גם היא נקראת שרי על שם השררה ובענין השררה ודאי אברהם העיקר ושרה טפלה לו על כן אמר שרי אשת אברם כדרך שכל אשה טפלה לבעלה כך בענין השררה היא טפלה לו. אבל בענין רה"ק ארז"ל שאברהם היה טפל לשרה בנבואה על כן כשקראה בשם יסכה המורה על שהיתה סוכה ברוה"ק שעליה לא הזכיר שם אשת אברם אע"פ שרש"י פי' יסכה לשון שררה מלשון נסיכי עם מ"מ גם סוכה ברוח הקודש במשמע:

הפטרת נח בישעי' סימן נ"ד

רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃ הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ׃ אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃ כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא׃ כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ׃ בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה׃ כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃ כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶנָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה׃ כאן מסיימין הספרדים:
עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃ וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃ הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ הִנֵּה הן כ' אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃ הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃

פירוש המלות

רני עקרה ירושלים: לא חלה. ל' לידה הוא: שוממה. בני ירושלים: בעולה. רשעי העולם: מיתריך. חם הבלים: תפרוצי. תגבר: עלומיך. נעוריך: בשצף. במיעוט קצף: ההרים והגבעות. זכות אבות ואמהות: סוערה. מרוב צרות לבה נסער: בפוך. אבני נופך: שמשותיך. תלונות: אקדח. לשון קדחה אש: גור יגור. יירא: אפס. כמו אין: כל כלי. כלי זיין: הוי. ל' קריאה: שברו. ל' לשבר בר: עד. לשון עדות: ולקדוש. הקב"ה:

פרשת לך לך

רשי | אבן עזרא

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ ל' והד ולך לך א · ל'. ו' מ"ג

וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵל לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיּלָדוּתָךְ וּמִבֵּית אֲבוּךְ

(א) לך לך. להנאתך ולטובתך. ושם אעשך לגוי גדול כאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך

(א) לך לך השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו גם בית אביו והטעם שידע

תולדות אהרן ויאמר ה' אל אברם לך לך. ראש השנה יז עקרים פרק לד ומד:

בעל הטורים פתח באמירה בלשון שנברא בו העולם שבעשרה מאמרות נברא העולם וכולו לא נברא אלא בזכות אברהם לכך כתיב עליו מאמר לך לך. רמז לו כשתסים בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנולד לו יצחק. דבר אחר רמז לו שלאחר שתלך מארצך תחיה כמנין לך לך שהרי בן חמשה ושבעים שנים היה כשיצא וכל שנותיו מאה וחמשה ושבעים. דבר אחר רמז לו הגליות השנים ששני פעמים ילכו ישראל בגולה. דבר אחר רמז לו שאחר חמשים דורות כמנין לך ילכו בגלות בימי צדקיהו ובזוכתך שדברתי עמך בין

רמבן

(א) **ויאמר** ה' אל אברם לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים לשון רש"י ואין צורך כי משפט הלשון כן וכן הנשם חלף הלך לו אלכה לי אל הגדולים קומו ועברו לכם את נחל זרד ורובים ככה. אבל רבותינו עשו מדרש במה שאמר הכתוב ועשית לך ארון עץ ועשה לך שתי חצוצרות כסף בעבור שאין המלאכה שלו והיה ראוי שיאמר כמו שאמור במשכן ואת המשכן תעשה:

מארצך וממולדתך. כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך. ור"א פירש וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדיבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם ואיננו נכון כי אם היה כן היה אברם עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו יורה כי אברם אחרי אביו

אבן עזרא

שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן ותרח לא מת עד נאחרי ששים שנה שיצא אברם מבית אביו מחרן רק הכתוב לא פירש שניו בצאתו מאור כשדים. ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען או יהי טעם אראך הוא שאמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה: (ג) מברכיך. רבים: ומקללך. יחיד: (ה) רכושם. מקנה וכן כי היה רכושם רב: ואת הנפש. עבדי' ילידי בית או עשו כמו קנו וכן עשה לי את החיל הזה ויש אומרים הנפשו' שהורום האמת לעבוד את השם. וטעם ויצאו ללכת אל המקום אשר אמר השם גם זה המקום שכם משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברהם

אל הארץ ד' דס' וסי' ויאמר יי אל אברם לך לך. אולי לא תאבה ב' בפסו'. ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת. ושארא בסיפרא על הארץ: אראך ב' וסי' ויאמר אל אברם. ואמר מה אלה אדני. וא' ואראך והנה ברק רודף את סיסרא: והיה ו' וסי' והיה ברכה: והיה תמים. עלה אלי ההרה והיה שם. והית נכון לבקר. ויאמר לו מיכה. ויאמר לו החרש: מברכיך ב' וסי' ואברכה מברכיך: מברכיך ברוך. וא' ומברכיך: ומברכיך ברוך ל' ומלא:

תרגום אונקלוס

לְאַרְעָא דִּי אַחֲזִינָּךְ׃ ב וְאַעְבְּדִנָּךְ לְעַם סַגִּי וַאֲבָרְכִינָּךְ וְאַרְבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵי מְבָרָךְ׃ ג וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כֹּל זַרְעֲיַת אַרְעָא׃ ד וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן׃ ה וּדְבַר אַבְרָם יָת שָׂרַי אִתְּתֵיהּ וְיָת לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְיָת כָּל קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיָת נַפְשָׁתָא דְּשַׁעְבִּידוּ לְאוֹרָיְתָא בְּחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִּכְנַעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ ו וַעֲבַר אַבְרָם

ד' בספרא. ג'. ל'. ז"ג. ו'. כ'. ג'. ל'. כ'. ג'. ח' דס'. בתור'.

מקרא

וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃ ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃ ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃ ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ

תולדות אהרן ואברכה מברכיך. פסחים קיז ברכות נה סוטה לח: ונברכו בך כל. יבמות סג חולין מט: ואת הנפש. סנהדרין נט ע"ג ט: ויעבור אברם. סוטה לב לג:

רש"י

טבעך בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלש ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם (ס"א וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כנגד איבריו של אדם ברש"י ישן): ואברכך. בממון כ"ר: והיה ברכה. הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב"ר. ד"א ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם ולא מבית אביך. אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו (בראשית כב) את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק כיוצא בו (שם) על אחד ההרים אשר אומר אליך כיוצא בו (יונה ג) וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך: ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח (שם מח) בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו (שם לא) עשה את כל הכבוד הזה (לשון קניין)(במדבר כד) וישראל עשה חיל לשון קונה וכונס: (ו) ויעבור אברם בארץ. נכנס לתוכה:

בעל הטורים

בעל הטורים חמשה ושבעים שנה בברית בין הבתרים יצובו לאחר שבעים. ולכך סמך בחרן ללך לך לפי שבחרון אפו של הקב"ה בעו"ה גלו: ואעשך לגוי גדול כו'. ברכו כאן שבעה ברכות וגם אלו. ואעשך לגוי גדול והיא הגדולה שבכולם שיעשהו לגוי בעם זאת נכלל השעבוד והשחרור. והשנית שבהיות אברם טרם הכנסו בברית יברכהו ברכת הממון כמו שנאמר ואברם כבד מאד. והשלישי שיגדל שמו מאברם לאברהם. והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה. והחמישי שיברך השם מבורכיו. והששי שיאור כל מבקשי רעתו, והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה: אשר אראך. שנים במסורה הכא ואידך בזכריה גבי גליות. מלמד שהראה הקב"ה לאברהם הגליות. אראך בגימטריא בעננים מלמד שהיו העננים הולכים לפניו ומראים לו הדרך. ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך ג' ברכות כנגד ג' ברכת כהנים. וכן מברכיך ג' תגין על ך'. לומר לך כי ג' פעמים כ' הם ס' כנגד ששים אותיות בברכת כהנים וכם יברכך יאר ישא. ואברכך בגימטריא אברהם. ואברכה מברכיך בגימטריא יהיו כהנים המברכים בניך. על כן מברכיך לשון רבים. ומקללך לשון יחיד. מקללך אאור בגימטריא בלעם שבא לקלל בניך: והיה ה' במס' והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקר. עלה אלי ההרה והיה שם. והיה לי לאב. אם תהיה תמים ונכון אז תהיה ברכה ועלה אלי והיה לי לאב. ואברכה ב' במסרה

ספורנו

יב (א) אל הארץ אשר אראך. אל המקום מהארץ אשר אראך אותה במראות אלהים לפיכך עבר בארץ ולא נטע אהלו עד המקום שנראה אליו שם האל ית' כאמרו ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם וירא אליו ה' ויאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת: (ב) והיה ברכה. ברכת ה' היא שישמח ה' במעשיו כמו שאמרו רבותינו ז"ל ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רצון מלפניך שיגלו רחמיך על בניך. אמר אם כן היה לי ברכה במה שתתבונן ותקנה שלמות ותלמד דעת העם: (ה) ויצאו ללכת ארצה כנען. שהיתה מפורסמת אצלם לארץ מוכנת להתבוננות ולעבודת האל ית': ויבאו ארצה כנען. לא כענין יציאת תרח ללכת ארצה כנען שלא בא אלא עד חרן: (ו) ויעבור אברם

רמבן

אביו ובעלתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען היה ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לוקח ושם נצטוה בזה. ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצוותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור אם כן היא ארצו ומולדתו ושם נאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו לא כאשר השתבש ר"א לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה לו ארצות רבות אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אביו מעולם ושם נצטוה לעזוב אותם וכך אמרו בב"ר לך לך אחת מארם נהרים ואחת מארם נחו' וטעם להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכ"ש כשהוא ארץ מולדתו ששם נולד וכ"ש כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה:

אל הארץ אשר אראך. היה נודד והולך מגוי אל גוי וממממלכה אל עם אחר עד שבא אל ארץ כנען ואמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת אז נתקיים אל הארץ אשר אראך ואז נתעכב וישב בה ומה שאמר ויצאו ללכת ארצה כנען לא להתישב בה כי עדיין לא ידע כי על הארץ ההיא נצטוה אלא שאחז צדיק דרכו דרך ארץ כנען כי כן היה בדעתו ובדעת אביו גם מתחלה בצאתם מאור כשדים ומפני זה אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי כי היה תועה כשה אובד. ויתכן לומר כי אברהם מבראשונה ידע כי ארץ כנען היא נחלת ה' ובה יתן ה' חלקו והאמין כי אל הארץ אשר אראך ירמוז לו על ארץ כנען או על טלה או על אחת מכל הארצות האל ושם פניו אל כלל ארץ כנען כי שם הארץ אשר ורצו באמת:

(ב) והיה ברכה. אתה תהיה הברכה אשר יתברכו בך לאמר ישימך אלהים כאברהם והוסיף עוד כי כל משפחות האדמה יתברכו בו לא אנשי ארצו בלבד או ונברכו בך שיהיו מבורכים בעבורו והנה זאת הפרשה לא בארה כל הענין כי מה טעם שיאמר לו הקב"ה עזוב ארצך ואיטיבה עמך טובה שלא היתה כמוהו מעולם מבלי שיקדים שהיה אברהם עובד אלהים או צדיק תמים או שיאמר טעם לעזיבת הארץ שיהיה בהליכתו אל ארץ אחרת קרבת אלהים ומנהג הכתוב לאמר התהלך לפני ותשמע בקולי ואיטיבה עמך כאשר בדוד ובשלמה וכענין התורה כולה אם בחקותי תלכו אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וביצחק אמר בעבור אברהם עבדי אבל להבטיחו בעבור יציאת הארץ אין בו טעם אבל הטעם מפני שעשו אנשי עיר כשדים עמו רעות רבות על אמונתו בהקב"ה והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען ונתעכב בחרן אמר לו לעזוב גם אלו ולעשות כאשר חשב מתחלה שתהיה עבודתו לו וקריאת בני האדם לשם ה' בארץ הנבחרת ושם יגדל שמו ויתברכו בו הגוים ההם לא כאשר עשו עמו באור כשדים שהיו מבזין ומקללים אותו ושמו אותו בבור או בכבשן האש ואמר לו שיברך מברכיו ואם יחיד מקללו יואר וזה טעם הפרשה אבל התורה לא תרצה להאריך בדעות עוע"ג ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה כאשר קצרה בענין דור אנוש ובדעתם בע"ג שחדשו:

(ו) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם. אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו

עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃ ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃ ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ט וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ
י וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃

בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵן בְּאַרְעָא׃ ז וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְּאִתְגְּלִי לֵיהּ׃ ח וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית אֵל וּפַרְסֵיהּ לְמַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית אֵל מִמַּעַרְבָא וְעַי מִמַּדִינְחָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַּיְיָ׃ ט וּנְטַל אַבְרָם אָזֵל וְנָטֵל לְדָרוֹמָא׃ י וַהֲוָה כַּפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן אֲרֵי תַקִּיף כַּפְנָא

ב' י"ג ד' כ"ב ד' מ"ב ל' ב' ב' כ"ה

רש"י עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם לשכם : אלון מורה. הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה : והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנא' (להלן יד) ומלכי צדק מלך שלם לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם : (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל : (ח) ויעתק משם. אהלו : מקדם לבית אל. במזרח' של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים : אהלו. אהלה כתיב בתחלה נטע את אהל אשתו ואח"כ את שלו ב"ר : ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם : (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פי' ירושלים היה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל כ"פ בושעיה) שהוא בחלקו של יהוד' שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו ב"ר : (י) רעב בארץ. באותה הארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל

אבן עזרא אברהם : (ו) אלון. כמו אלה והם עצים ויש אומרים שדה כמו איל פארן : מורה. יש אומרים שהוא ממרא בעל ברית אברם ויתכן שהוא אח' ויהי אלון מורה שם מקום : והכנעני אז בארץ. יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו סוד והמשכיל ידום : (ז) וירא ה'. בדרך נבוא' והמלה מבנין נפעל והנוח נעלם בין היו"ד והרי"ש תחת הדגש הראוי להיות ברי"ש להתבלע ט"ן נפעל הנראה אליו. שם התאר מהבנין הנזכר וכמוהו וכאשר היה נעשה : ויעתק. מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא כי ויעתק צור ממקומו עומד והפעול אהלה וגם הוא פעול ויט. וטעם ויעתק ויסע והנוח נעלם אחר יוד ויט תחת נון שהו' פ"א הפעל וכן ויז נאחם ושניהם פעלים יוצאים. וטעם מים ממערב כי למערב ארץ ישראל הוא הים הגדול הספרדי ואיננו ים אוקיינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכר' ממנו והנה נסע ממזרח בית אל אל מערבה עד שב העי מזרח למחנהו. וטעם ויקרא בשם ה' תפלה או קריא' בני אדם לעבוד השם : (ט) הנגבה. פאת דרום ונקרא כן בלשון ארמית נגיבו מיא כי לד דרום חם ומרוב החום ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני : (י) ויהי רעב בארץ. בארץ כנען : כאשר

ההרה י"ג וסי' כו' במס' רבת' : הנגבה . ב' באו' וסי' הלוך ונסוע הנגבה ויעל לוט ממצרי' :

תולדות אהרן ויהי רעב . בבא קמא ס :

בעל הטורים והברכה מברכיך ואידך והברכה שמך לעולם. שברכו ברכה שאין לה הפסק. וזהו והברכה שמך לעולם : הנראה. שנים במסורה הכא חד ואידך ביעקב. לומר כשם שנראה לאברהם כסגלה כך נראה ליעקב כסגלה :

רמבן

רבותינו בדרך קצרה ואמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים ויחשוב החושב בהם כאילו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת וכולם באים ללמד על העתיד כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו'. וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם ונאמר שם ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו והבן זה ואני מתחיל לפרש הענייניים בפרט בפסוקים בע"ה. ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם היא עיר שכם כן זה שם המקום ההוא ושכם בן חמור על שם עירו נקרא וכתב רש"י נכנס לתוכה עד מקום שכם להתפלל על בני יעקב כשיבואו מן השדה עצבים ונכון הוא. ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחלה וקודם שנתן לו את הארץ נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה קודם היותם זוכים בו וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם ולכן אמר והכנעני אז בארץ וכאשר נתן לו הקב"ה הארץ במאמר אז נסע משם ונטה אהל בין בית אל ובין העי כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה. ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ להורות על ענין הפרשה לומר כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו השם הארץ אשר יעדו ועבר עד מקום שכם והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לה' ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ וסרה יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר אראך ואז בנה מזבח לה' לעבדו בפרהסיא ואלון מורה זהו במקום שכם ונקרא גם כן אלוני מורה כמו שכתוב מול הגלגל אצל אלוני מורה ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם בארץ אבל אלוני ממרא הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן. ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנאמר והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר על פני ממרא היא חברון כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר. וכן שכם בן חמור כשם העיר שכם. ובב"ר על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא. וטעם לה' הנראה אליו כי הודה לשם הנכבד וזבח לו זבח תודה על שנראה אליו כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נתודע אליו במראה ולא במחזה. אבל נאמר לו לך לך מארצך בחלום הלילה או ברוח הקדש. ויתכן שירמוז הנראה אליו על סוד הקרבן והמשכיל יבין :

(ח) **ויקרא** בשם ה'. פירש אונקלוס שהתפלל שם כמו קראתי שמך ה' מבור תחתיות. והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את שם המודיע אלהותו לבני אדם כי באור כשדים היה מלמדם ולא אבו שמוע ועתה כשבא בארץ הזאת שהובטח בה ואברכה מברכיך היה למוד ללמד ולפרסם האלהות וכן אמר הכתוב ביצחק כאשר הלך אל נחל גרר והובטח אל תירא כי אתך אנכי שבנה מזבח ויקרא בשם ה' כי בא במקום חדש אשר לא שמעו את שמעו ולא ראו את כבודו והגיד כבודו בגוים ההם ולא נאמר ביעקב כן מפני שהוליד בנים רבים כלם עבדי ה' והיתה לו קהלה גדולה נקראת עדת ישראל ונתפרסמה האמונה בהם ונודעה לכל עם וגם כי מימי אבותיו נתפרסמה בכל ארץ כנען וכך אמרו בב"ר מלמד שהקרא שמו של הקב"ה בפי כל בריה :

(ט) **הנגבה** כתב רבינו שלמה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והוא בחלק של בני יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל וכן לעתיד לבא בבניו שנאמר יהודה יעלה בתחלה :

(י) **ויהי** רעב בארץ. הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הצרות והבצורת והמצרים עשקו חנם לקחת את אשתו. והקב"ה נקם נקמתו בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר וכל הבת תחיון והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים והענין הזה פרשוהו בב"ר. ר' פנחס בשם רבי אושעיא אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו באברהם כתיב ויהי רעב בארץ בישראל כתיב

ספורנו

אברם בארץ. לא התעכב במקום ממנה עד שנראה אליו האל ית' כאשר יעדו באמרו אל הארץ אשר אראך : (ח) בית אל מים והעי מקדם. בין שתי עירות גדולות למען ירבו הבאים לשמוע בקראו בשם ה' : (ט) הלוך ונסוע הנגבה. כשנסע ממקום למקום כמנהג הרועים לא הלך למזרח ולא למערב שלא לנטות מאחת משתי העירות שהתחילו קראן

יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה
וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא
יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ׃
ס' יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ
כ' אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃
ב'אמו'לחכמ' יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי
כ'. ל' בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ׃ שני
כ'־מלאים יד וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ
הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא
מְאֹד׃ טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה
ד'. ל' כאו' וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה
בֵּית פַּרְעֹה׃ טז וּלְאַבְרָם הֵיטִיב
בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים
כ"ל חס' מרי' וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים׃
ספרא עד ויפרון החיים כ' יז וַיְנַגַּע יְהוָה אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים
ז' וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃

בארעא: יא והוה כד קריב למיעל למצרים ואמר לשרי אתתיה הא כען ידענא ארי אתתא שפירת חזו את: יב ויהי ארי יחזון יתיך מצראי ויימרון אתתיה דא ויקטלון יתי ויתיך יקימון: יג אמרי כען אחתי את בדיל דייטב לי בדילך ותתקים נפשי בפתגמיכי: יד והוה כד עאל אברם למצרים וחזו מצראי ית אתתא ארי שפירא היא לחדא: טו וחזו יתה רברבי פרעה ושבחו יתה לפרעה ואדברת אתתא לבית פרעה: טז ולאברם אוטיב בדילה והוו ליה ען ותורין וחמרין ועבדין ואמהן ואתנן וגמלין: יז ואיתי יי על פרעה מכתשין רברבין ועל אנש ביתיה על עיסק

(יא) כאשר הקריב. מהכבד או הוא מהפעלים העומדים כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו. ומלת נא כמו עתה וכן הנה נא זקנתי אוי נא לנו והיא הפוכה בלשון ישמעאל. וטעם הנה נא ידעתי שהיה כיופי שרה בארצה רק במצרים וארץ הנגב לא היה כמוה כי הצורות משתנות בעבור האויר. וטעם ואותך יחיו. שיתנו לך כל צרכיך כי ימי רעבון היו. ובאה מלת אחותי את מלעיל בעבור היות הטעם במלה שאחריה כאו' הראשון וכן קרא לילה וזה משפט הלשון ודגשות תיו את להתבלע הנו"ן כי אתה מגזרת אני: (יג) בגללך. ובעבורך לא יבאו כי אם בבית והסר המסיר הבית הוא סר טעם. וטעם ייטב לי. דורון ומנחה וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה: ויהללו. קל הלמ"ד הראשון להקל על הלשון והוא ראוי להדגש וכמוהו ואתפללה בדניאל: ותקח האשה. מהבנין הכבד הנוסף ואם לא נמצא השלם ותושלכי: (יז) וינגע ה' את פרעה על דבר שרי. כמו בעבור והטעם על זה הדבר. ומלת הגדת מבעלי הנו"ן. וטעם ואקח אותה לי לאשה שלקחה להיותה אשתו לשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע בה והנגעים שלאם השם לשמור אשת אוהבו והיו הנגעים גדולים ולא יכול לגעת בה וכמוהו וחשקת בה ולקחת

אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה. ד"א מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה ואשה עמדה ביפיה. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו (בראשית יט) הנה נא אדני סורו נא: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה. הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך: (טז) ולאברם היטיב. פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה' וגו'. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו (בראשית רבה): ואת ביתו. כתרגומו ועל איניש ביתיה. ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו (ברש"י ישן): על דבר שרי, על פי דבורה. אומרת למלאך הך והוא מכה.

קח

המצרים ה' וסי' והיה כי יראו אתך. ויהי כבוא אברם. כי לא יוכלון המצרים. וירעו אותנו המצרי'. וישם מאפל ביניכם ובין: אמרי נא ב' וסי' אמרי נא אתתי את. אמרי נא לשלמה: יחיו ב' וסי' ואתך יחיו. יחיו דגן ויפרחו כגפן: וחיתה ב' וסי' וחיתה נפשי בגללך. ויאמר ירמיה אל צדקיהו: כבוא ב' מ"ל באו' ויהי כבוא אברם. כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. וחד וכבוא השמש תשיב לו את העבוט: ויהללו ד' וסי' ויהללו אותה אל פרעה. ויהללו את אלהיהם. דשמשון. ויהללו עד לשמחה. ד"ה. ויהללו את ה' ויעש העם. עזר': ושפחת ג' חס' וסי' ולאברם היטיב. ויקח אבימלך. ויי' ברך את אברם מאד ויגדל: וינגע ב' וסי' וינגע ה' את פרעה. וינגע את המלך עוזיהו: ואת ביתו ז' וסי' וינגע ה' את פרעה. כי ידעתיו. והנה כל איש ישר'. וכלכלו את המלך. ואת ביתו בנה שלמה. וזה דבר המס אשר העלה. ויהי מקץ עשרים שנה דד"ה:

תולדות אהרן הנה נא. בתרא יו: אמרי נא. ספר הזוהר פ' תזריע: ולאברם היטיב. מציעא נט: וינגע ה' את. ערכין יו (כתובות לא):

בעל הטורים ואותך שנים במסורה הכא ואותך יחיו ואידך יחיו דגן ויפרחו כגפן. שכיון שיחיו אותך יתנו לך מתנות שדות וכרמים: אחותי את. שנים במסורה הכא ואידך אמור לחכמה

ספורנו

קנאן להמשך אחריו: לגור שם. לא להשתקע: (יא) כאשר הקריב. קרוב לעת הצורך פן תשכח: לבא מצרימה. בית הועד לזנות כמו שנאמר עליהם אשר בשר וגו': והרגו אותי. שלא יקוו שאסכים לתתך להם: (יג) למען ייטב לי. למען כשתאמרי שאת אחותי יקוה כל אחד מהם שאשיאך לו ולא יחשוב שום אחד מהם להרגני אבל ייטיב לי במהר ובמתן כמו שהיה המנהג אז שהיו מפתים את אבי האשה במהר וקרוביה במגדנות כדי שיסכימו לתת אותה לתובע ולזה אמרה תורה מהור ימהרנה אם מאן ימאן אביה כסף ישקל ובין כך חשב לצאת משם: (יד) ויראו המצרים. כלם נתנו עיניהם בה כאשר חשב אברהם: (טו) ויראו אותה שרי פרעה. והם בטלו מחשבת ההמון: ותקח האשה ולאברם היטיב. שלא נמלכו ראשונה בו לפתותו כמו שהיה המנהג וזה כי חשבו שלא היה צורך לזה כלל מאחר שלקחה המלך לאשה ומאחר שאמרה שהיתה אחות אברם בלבד וראויה להנשא לא היו נשואין טובים מאלו שהיו להנשא למלך לאשה כמו שהעיד באמרו ואקח אותה לי לאשה אבל לקחוה למלך ראשונה ואח"כ המלך היטיב בעבורה במהר ומתן כמנהג: (טז) צאן ובקר ועבדים. רב כיד המלך: (יז) וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים. את פרעה לבדו בגדולים: ואת ביתו. נתן נגעים גם בביתו אבל לא גדולים ככל פרעה וזה למען יראו שהצדקת לבדה נמלטת ויכירו שהכל היה בעבורה למען ישובו מרשעם

רמבן

כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלהים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא:

(יא) הנה נא ידעתי וגו' אמרי נא אחתי את. לא ידעתי למה פחד ממנה עתה יותר מקודם לכן ואם נאמר שהיו המצרים שחורים ומכוערים כדברי רש"י הנה גם לאבימלך מלך פלשתים אמר גם כן הלא יצחק שהוא דר בארץ ההיא במצות ה' אולי היו בדור ההוא הכנענים שטופים בע"ג וגדורים מן העריות יותר מאנשי מצרים והפלשתים ואיננו נכון. ויתכן כי לא היה להם פחד רק בבואם בעיר מושב המלכים כי היה דרכם להביא למלך האשה היפה מאד ולהרוג את בעלה בעלילה שישימו עליו. והנכון בעיני כי זה דרכם למו מעת צאתם מחרן בכל מקום היה אומר אחותי היא כי כן אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין בדבר והנה זרז אותה עתה כאשר צוה לה מתחלה. ויצחק לא פחד בארצו ובעירו רק בבואו אל ארץ פלשתים אחז דרך אביו. ואמר למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך כל ימי היותנו גרים בארץ הזאת עד עבור הרעב כי אברם מפני הרעב בא לגור בארץ ובעבור הרעב ישוב לארץ אשר נצטוה עליה ונתנה השם לו ולזרעו והיה חושב שיחיו נפשם ברעב ויבא להם רווח והצלה מאת האלהים לשוב או שיתכן להם לברוח בארץ כנען בהתיאשם ממנה וכתב רש"י הנה נא ידעתי מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעותה ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה דבר אחר שעל ידי הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביופיה ולפי פשוטו הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יופייך וידעתי זה כמה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין בני אדם שחורים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדני סורו נא כל זה לשון הרב. והמדרש קבלה בענוה שבהם ונסמך למקרא אבל אין צורך לכל הדברים האלה שאין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא בלבד אבל על כל דבר הווה ועומד יאמרו כן כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מאז ועד עתה וכן הנה נא עצרני ה' מלדת מנעורי ועד היום הזה וכן הנה נא לי שתי בנות כי לא נולדו עתה וכולם ככה ויראה מפשט הכתובים כי שרה לא קבלה עליה לאמר כן אבל המצרים היו רעים וחטאים מאד וכאשר ראו אותה ויהללו אותה אל פרעה לוקחה אל ביתו ולא שאלו בהם כלל אם אשתו היא או אם אחותו היא והיא שתקה ולא הגידה כי אשתו ואברהם ספר תעלמו כי אחותו היא ולכך הטיבו לו בעבורה וזהו שאמר הכתוב מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא האשים אותו כי בראותו שיקחו אותה היה לו להגיד לפרעה כי אשתו היא וחזר והאשים אותו על

רשי

(יט) קח ולך. לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצריים שטופי זמה הם שנאמר (יחזקאל כג) וזרמת סוסים זרמתם: (כ) ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו: (א) ויעל אברם הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המורי' ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ב) כבד מאד. טעון משאות: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך במסעיו ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר (ב"ר) בחזרתו פרע הקפותיו: מנגב. ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה. ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה': (ה) ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אותם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרי' ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם

יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־
זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי
אִשְׁתְּךָ הִוא׃ יט לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא
וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה
אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ׃ כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה
אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ יג א וַיַּעַל אַבְרָם
מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ
וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃ ב וְאַבְרָם כָּבֵד
מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב׃ ג וַיֵּלֶךְ
לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה
בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃
ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם
בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם
יְהוָה׃ ה וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם
הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ ו וְלֹא־נָשָׂא
אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה
רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃
ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין
רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז

ג' ר"פ רפי · ס' - כ' · ג' פסו' דאית בהון ועד עד · ד' כ"כ · שלישי · י"ג ר"פ. ל' · קכ"ג פסו' דאית בהון ולא ולא · רב לרב לו' קמצין

שרי אתת אברם: יח וקרא
פרעה לאברם ואמר מא דא
עבדת לי למא לא חויתא לי
ארי אתתך היא: יט למא
אמרת אחתי היא ודברית
יתה לי לאנתו וכען הא
אתתך דבר ואזיל:
כ ופקיד עלוהי פרעה
גוברין ואלויאו יתיה וית
אתתיה וית כל דיליה:
א וסליק אברם ממצרים
הוא ואתתיה וכל די ליה
ולוט עמיה לדרומא:
ב ואברם תקיף לחדא
בבעירא בכספא ובדהבא:
ג ואזל למטלנוהי מדרומא
ועד בית אל עד אתרא
דפרסיה תמן משכניה
בקדמיתא בין בית אל ובין
עי: ד לאתר מדבחא די
עבד תמן בקדמיתא וצלי
תמן אברם בשמא דיי:
ה ואף ללוט דאזיל עם אברם
הוה ען ותורין ומשכנין:
ו ולא סוברת יתהון ארעא
למתב כחדא ארי הוה
קנינהון סגי ולא יכילו
למתב כחדא: ז והות מצותא בין רען בעיריה דאברם ובין רען בעיריה דלוט וכנענאה ופריזאה

אבן עזרא

לך לאשה. ואמר אחר כן והבאת אל תוך ביתך וגלחה ואחר כך תבא אליה ובעלתה. וקמצות וי"ו ולך בעבור שהטעם הנקרא ענין מוכרת וכן לחם ויין: (כ) וישלחו אותו. דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם והנכון בעיני להיות פירוש ויצו עליו בעבור היות על אחרי המצוה שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו. ודקדוק ויעל פירשתיו בספר היסוד: (ב) ואברם כבד מאד. שיש לו כבודה רבה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה הלא תראה כי כבוד מגזרת כובד אבן וקלון מגזרת קל ברגליו והוא היה בעל מקנה רב גם כסף וזהב הרבה היה לו: (ג) למסעיו. שנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום: ואהלים. לפי דעתי שלשון יחיד על משקל קדש והוא הנמצא והרבים כי באהלים כמו בקדשים לא יאכל ואהלים בחולם בין האל"ף והוי"ו לשון יחיד כמו גורל ואם לא נמצא: (ו) יחדו. לשון שנים ורבים ויענו כל העם יחדו והיא מלה זרה ואין פירוש' כמו יחד רק כמו יחיד. וטעם והכנעני והפריזי כריעיו ויתכן היו' הפריזי מבני כנען והוא א' מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר

ולך ה' וסי' למה אמרת אחתי. הנה רבקה. נהג ולך אל תעצר לי לרכב. וקח משענתי בידך. קחנה בידך ולך: ויצו עליו ב' דס' באורי' וסי' ויצו עליו פרעה. ויצו עליו לאמר לא תקח אשה. וישלחו כל אוריתא וישלחו במ"א. וישלחו האנשים את ידם. וכל נבי' וכתובי' דכו' במ"ד. וישלחו את ארון. וישלחו את ירמיה. ויכרתו את ראשו. ויפשיטוהו וישאו את ראשו: ועד ג' פסו' דאית בהון ועד עד וסי' וילך למסעיו ושתי את גבולך. ויקם אלישיב

הכהן הגדול: בראשנה י"ד חס' וסי' כו' במסרה רבתא: ולא נשא ב' בקריאה וסי' ולא נשא אותם הארץ. ולא נשא דוד מספרם:

תולדות אהרן ויצו עליו. סוטה מו: וילך למסעיו. ערכין יז ס' הזוכר פ' בראשית: עד המקום. ערכין שם: וגם ללוט. ב"ק נג:

בעל הטורים אחותי את. לומר שאברהם וגם שרה היו גדולים בחכמה: ולך ה' במסורת הכא הנה אשתך קח ולך. הנה רבקה לפניך קח ולך. נהג ולך באבישג השונמית. מלמד שהיתה נדקת כמו האמהות. קח משענתי בידך ולך. המגלה אשר קראת בה קחנ' בידך ולך. מלמד שאף על פי שהיה מסורש בכאן שנתן לו מתנות כמו באבימלך ודאי נתן לו וזהו קחנה בידך ולך שנתן לו דבר הניתן מיד ליד. ולא נשא. שנים במס' הכא ולא נשא אותם הארץ. ואידך ולא נשא דוד מספרם. שהיה לנס רכוש הרבה אין מספר. רעי שנים במס' בין רעי

רמבן

אמרו אחרי כן לשרים ולבית פרעה כי אחותו היא ולא האשים את האשה כלל כי אין ראוי שתכחיש היא את בעלה והראוי לה שתשתוק:

וטעם ויראו אותה שרי פרעה. כי כאשר ראו אותה המצרים אמרו ראויה זאת לשרים הגדולים והנה הביאוה אליהם וגם הם יראו לנפשם מגוע בה כי מפני היופי הגדול ידעו כי המלך יחפוץ בה מאד ויהללו אותה ביניהם לומר ראויה היא למלך לשון רש"י וזה דעת אונקלוס שאמר ושבחו יתה לות פרעה או שהללוה אל המלך עצמו ושלא ולקחה:

וטעם על דבר שרי אשת אברם. כי בעבור החמס שעשה לשרה גם לאברם ובזכות שניהם באו עליו הנגעים הגדולים ההם:

(יח) **ויקרא** פרעה לאברם. יתכן כי בבוא הנגעים פתאום עליו ועל ביתו בעת אשר לוקחה שרה אל ביתו הרהר בדעתו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו ושאל אותה והגידה כי היא אשתו ולכן קרא לאברם והאשים אותו או כאשר אמרו רבותינו שלקה בראתן שהתשגל קשה לו וחשש כי שמא אשתו היא ואמר לו בספק מה זאת עשית לי להוציא מפיו האמת כי אם היתה אחותו היה אומר אמנה אחותי היא ואמר ועתה הנה אשתך קח ולך לראות מה ידבר ומה ישיב על תוכחתו ואברהם שתק ממנו ולא השיב אותו דבר מרוב פחדו אז הבין פרעה כי היא אשתו כאשר חשב וצוה עליו פרעה אנשים לשלחם:

וטעם ואקח אותה לי לאשה שהיה רצונו שתהיה זאת אשתו המולכת לא תהיה פלגש לו והזכיר זה בעבור שיודה לו אם היא אחותו כאשר פירשתי:

וטעם הוא ואשתו וכל אשר לו להודיע שלא גזלו ממנו דבר מכל המתנות הגדולות שנתנו לו בעבור שרה שתהיה למלך ולא אמרו רמיתנו ומתנה בטעות היא וזה מעשה נס:

(ז) **ויהי** ריב. כתב רש"י לפי שהיו רועיו של לוט מרעין בהמתם בשדות אחרים והיו רועיו של אברם מוכיחין אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם

ספורנו

מרעהם: (יח) למה לא הגדת לי. שגם אם היית חושד את ההמון לא היה לך לחשוד את המלך אשר במשפט יעמיד ארץ: (יט) למה אמרת אחותי היא. אפילו אחר שהובאת לביתי: ואקח אותה לי לאשה. לא לפלגש וזה בלתי ראוי כי חשבתי שבהיותה אחותך ייטיב בעיניך להתחתן במלך: יג (ב) ואברם כבד מאד במקנה וצריך להתנהל לאטו אע"פ שהיה הפן לשוב מהרה אל מקום המזבח להבין ולהורות כראשונה ולפיכך: (ג) וילך למסעיו. שהם מסע הרועים הנוסעים ממקום למקום בגלות המרעה ממקום הראשון: (ו) ולא נשא אותם הארץ. מרעה הארץ לא היה מספיק לשניהם לפיכך: (ז) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט. היתה ביניהם מריבה לראות מי נדחה מפני מי מן המרעה

אבן עזרא

כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל וגם לאבי אביו: (ט) ואימינה. מגזרת ימין ונראה אל"ף שמאל ולא ידענו אם הוא שרש כי נעדר ממלת הימיני השמילי: (י) ככר הירדן. מקום למחיה והכ"ף כפול או נעדר מכר נרחב וכן בת עין מן בבת עינו: משקה. זכר אחר נקבה וכן תאכלהו אש לא נפח: לפני שחת ה'. קודם שישחית והוא שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש: (יא) ויסע לוט מקדם כי סדו' מערב בית אל: (יב) ויאהל. נטע אהליו: (יג) רעים. לבני אדם ויחזקאל פי' זה ויד עני ואביון לא החזיק'

רש"י

אברם עדיין (ב"ר): (ח) אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: (ט) אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב (אשב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו': ואימנה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. וא"ת היה לו לינקד ואימינה כך תגיע במקום אחר (ש"ב יד) אם אש להמין ואין נקוד להימין: (י) כי כלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה. היה אותו מישור: כגן ה'. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים (ב"ר): באכה צער. עד צער: ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשטותם (במסכת הוריות): (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם (ממזרח) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי אפשי לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל. נטה אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו (יומא ל"ח) למדו מכאן (משלי ט') שם רשעים ירקב: רעים. (סנהדרין קט) בגופם. וחטאים בממונם: לה' מאוד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו

תורה

ישב בארץ: ח ויאמר אברם אל־
לוט אל־נא תהי מריבה ביני ובינך
ובין רעי ובין רעיך כי־אנשים אחים
אנחנו: ט הלא כל־הארץ לפניך
הפרד נא מעלי אם־השמאל ואימנה
ואם־הימין ואשמאילה: י וישא־
לוט את־עיניו וירא את־כל־ככר
הירדן כי כלה משקה לפני | שחת
יהוה את־סדם ואת־עמרה כגן־יהוה
כארץ מצרים באכה צער: יא ויבחר־
לו לוט את כל־ככר הירדן ויסע לוט
מקדם ויפרדו איש מעל אחיו:
יב אברם ישב בארץ־כנען ולוט ישב
בערי הככר ויאהל עד־סדם:
יג ואנשי סדם רעים וחטאים ליהוה
מאד: יד ויהוה אמר אל־אברם אחרי
הפרד־לוט מעמו שא נא עיניך

ג' / ל'. ג' / ל' / ג'. ע' כלים' / אריז' פסו' דאית כגון את את: את ואת ו' כ"כ / ב' ר"פ. פ̈ / ד' ר"פ / כ"ב כתו'

תרגום אונקלוס

בכן יתיב בארעא: ח ואמר
אברם ללוט לא כען תהי
מצותא בינא ובינך ובין
רעותי ובין רעותך ארי
גברין אחין אנחנא: ט הלא
כל ארעא קדמך אתפרש
כען מלותי אם את לצפונא
אנא לדרומא ואם את
לדרומא אנא לצפונא:
י וזקף לוט ית עינוהי וחזא
ית כל מישר ירדנא ארי
כוליה בית שקיא קדם
דחבל יי ית סדום וית
עמורה כגנתא דיי כארעא
דמצרים מטי לצוער:
יא ובחר ליה לוט ית כל
מישר ירדנא ונטל לוט
בקדמיתא ואתפרשו גבר
מלות אחוהי: יב אברם יתיב
בארעא דכנען ולוט יתיב
בקירוי מישרא ופרס עד
סדום: יג ואנשין דסדום
בישין בממונהון וחיבין בגויתהון קדם יי לחדא: יד ויי אמר לאברם בתר דאתפרש לוט מיניה זקוף

מסורה

ביני ובינך ג' פסוקי' דאית בהון ביני ובינך ובין ובין וסי' אל נא תהי מריבה. אשר נשבענו שנינו. ברית ביני. דד"ה: אם השמאל י' פסו' דאית בהון אם ואם במציעו' פסו' באורייתא וירמיה וסי' כו' במסר' רבתא: כארץ ה' וסי' כגן ה' כארץ מצרים. לא כארץ מצרים היא. כארץ יסדה לעלם. ושתיה כארץ ציה. נפשי כארץ ציה: ואנשי ד' ר"פ וסי' ואנשי סדם. ואנשי קדש תהיון לי. ואנשי בבל עשו. ואנשי תמיד יבדילו יחזקאל: וחטאים ד' וסי' ואנשי סדם רעים. ושבר פושעים וחטאים. וחטאים בעדת וחטאים אליך ישובו:

תולדות אהרן כי אנשים. יבמות יו: וישא לוט את. נזיר כג הוריות י: וירא. נזיר שם: את כל ככר. שם: כי כלה משק'. שם: כגן ה' כארץ. כתובות קיא סוטה לד: ויאהל עד. יומא לח: ואנשי סדום. יומא שם סנהדרין קט ע"ג יט (סנהדרין כו): וס' אמר אל. יומא לח:

בעל הטורים

בעה"ט ואידך ולא דרשו רעי את צאני. מלמד שהוכיחום על שלא היו רועים הצאן כראוי ועל זה היה הריב וזהו ולא דרשו רעי את צאני: ויפרדו איש מעל אחיו אברם סופי תיבות שלום לומר לך כדי לעשות שלום נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו. וזהו שנאמר אל תצר את מואב: אברם ב' ריש פסוק הכא ואידך אברם הוא אברהם וזהו שדרשו רבותינו ז"ל כל מי שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף. וזהו אברם הוא אברהם בצדקו מתחלה ועד סופו וע"כ אברם ישב ליפרד מלוט הרשע. ואנשי סדום ג' ואנשי ריש פסוק הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי ואידך ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ.

ספורנו

המרעה שימצאו: והכנעני והפריזי אז יושב בארץ. ולכן היה הריב בין שני אחים גרים מבאים את ריחם בעיני התושבים כי בהיות מריבה בין האחים הגרים יחשבו אותם התושבים לאנשי ריב וישאו קל וחומר בעצמם: (ח) ביני ובינך. לעתיד כשיבחר אחד ממנו איזה מרעה: אל נא תהי מריבה. שירצה אותו גם חבירו. ובין רועי ובין רועיך. עתה בשבתנו פה: (ט) הלא כל הארץ לפניך. כי אמנם אתה תבחר המקום שתרצה לפיכך הפרד נא מעלי. הפרד אתה אל הצד אשר תבחר ואני אסע אל הפכו: אם השמאל. אם תבחר לבקש מרעה אחד בצד שמאל: ואימנה. אני אבקשנו בצד ימין: (יא) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן. בחר כל אותו המקום שיוכל הוא לבדו ורועיו לבקש בו מרעה ולא יוכלו זה אברם ורועיו שם: ויסע לוט מקדם. לא נטה לימין ולא לשמאל שהם צפון ודרום אבל נסע מן המזרח למערב להתרחק מאברם שהיה מושבו במזרחה של ארץ ישראל קרוב לעי שמשם עלו שבטים בהיי הארץ רהמונה בבאם מעבר הירדן מזרחה: ויפרדו איש מעל אחיו. לא במרעה לבד אבל גם בדירתם: (יב) אברם ישב בארץ כנען. אע"פ שסדום והברותיה הם מגבול הכנעני מכל מקום יושבי הארץ לא היו כנענים אז. אמר א"כ שאברם בחר לשבת באותו חלק מן הארץ שהיו יושבי' בו בני כנען שלא היו כל כך רעים כאנשי סדום ולא קרב לגבול סדום כלל: (יד) אחרי הפרד לוט. ולא אמר זה בהיות לוט עמו פן בכבודו יתימרו ויתגאו לוט ורועיו ויתאמצו

רמב"ן

לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אמר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה עדיין אברם ומדרש רבותינו הוא ואני תמה כי המתנה שנאמרה לאברם לזרעו היתה שנאמר למעלה לזרעך אתן את הארץ הזאת והיאך יירשנו לוט אולי שמעו הרועים המתנה וטעו והכתוב אומר כי גם ללוט גם לאברם איננו עתה. ולפי זה מה שאמר תחלה כי היה רכושם רב לאמר כי מפני הרכוש הרב לא ישא אותם הארץ והוצרכו רועי לוט להכנים מקניהם בשדות שיש להם בעלים וזאת סבת המריבה. ועל דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר היה מקנה אברם רועה באחו היו רועי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברם פן ישמע הכנעני והפריזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבתהארץ עתה להם לא לאברם וזה טעם והכנעני והפריזי כי הזכיר שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ול'א ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט וממלת אז יראה לי כי העמים היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה נאספים מקצתם אל עיר אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו. וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדם והכנעני והפריזי היו אז בארץ רי"ב ובשנה האחרת יבואו שם היבוסי והאמורי:

(י) כגן ה' כארץ מצרים. יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך הנעשה בגן ה' שנאמר בו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכדרך שהוא בארץ מצרים שנאמר בה והשקית ברגלך כגן הירק והזכיר שני המקומות אמר כגן ה' שהמקום הטוב בתחתונים כן הוא כולו משקה והזכיר כארץ מצרים מקום ידוע לרעיה. ורבותינו אמרו כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים יצאו לפרש שיש בככר נהרות גדולים ישקו אילני הגנות כגן ה' ובו יאורים כארץ מצרים ישקו כגן הירק ובחר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורת וטובה למרעה:

וטעם אברם ישב בארץ כנען. בשאר ארץ כנען כולה שלא יעמוד במקום אחד אבל בכל ארץ כנען יגור ולוט נתישב במקום אחר ממנה בערי הככר כי ערי הככר מכלל ארץ כנען וטעם בערי הככר פעם בזו ופעם בזו מפני כובד המקנה וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כי התנה עם אברם שלא יבא בכל הככר:

וטעם ואנשי סדום רעים וחטאים יאשים הכתוב את לוט שלא נמנע מלשכון עמהם כדברי רש"י וידבר עוד בזכות הצדיק שלא נפל חבלו במקום אשר שמה הרשע כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים וכל ערי הככר רעים וחטאים לה' מאד כי על כן נהפכו אף על פי שכל בני כנען אנשי תועבות גדולות כי כן כתוב:

רש"י

ממנו (ולעיל שהיה לוט אצלו וכתיב וירא ה' אל אברם בלותה שעה כשר היה וק"ל): (טז) אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה: (יח) ממרא. שם אדם: (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש (ב"ר): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל ב"ר: (ב) (ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשע): שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם העיר: (ג) עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה ומדרשו אגדה הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכי' הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים. אלה ג' מלכים: זוזים. הם זמזומים: (ו) בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישור. ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל

אבן עזרא

החזיקה: (טו) לך אתננה. בדבור וכן ונתן אותם על ראש השעיר ופה פי' כי אלוני ממרא בחברון היא: (א) מלך גוים. שם מדינה כמו עילם כי שושן הבירה ארמון היה בתוכה או מלך גוים ולא הזכירם והטעם כי הם אחרים מהשנערים וחביריהם: (ג) חברו. מהבנין הקל: השדים. כמו ושדת אותם בשיד ותשם בסד רגלי כמו פת פתים: עמק. מושך עצמו ואחר עמו כמו אל באפך תוכיחני וכן הוא עמק ים המלח. וטעם ושלש עשרה בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה ה' ובעל סדר עולם אמר' ודעתו רחבה מדעתנו: (ה) רפאים. שכל הרואה אות' ימות לבו ויחשב מהרפאים שהם מתים: האימים. שיש מהם אימה: (ו) בהררם. מהבנין הדגוש כמו בדבר' ופי' בעלותם אל

תורה

וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם
צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ טו כִּי
אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ
אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ טז וְשַׂמְתִּי
אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־
יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ
גַּם־זַרְעֲךָ יִמָּנֶה׃ יז קוּם הִתְהַלֵּךְ
בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ
אֶתְּנֶנָּה׃ יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב
בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־
שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ רביעי
יד א וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר
אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ
עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ ב עָשׂוּ
מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־
בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ
אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ
בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ ג כָּל־אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־
עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃ ד שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר
וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ׃
ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר
וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים
בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם
וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם׃ ו וְאֶת־
הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן

אונקלוס

כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מִן אַתְרָא דְּאַתְּ תַּמָּן לְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְמַעַרְבָא׃ טו אֲרֵי יָת כָּל אַרְעָא דִּי אַתְּ חָזֵי לָךְ אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא׃ טז וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא כְּמָא דְּלֵית אֶפְשַׁר לִגְבַר לְמִמְנֵי יָת עַפְרָא דְּאַרְעָא אַף בְּנָךְ לָא יִתְמְנוּן׃ יז קוּם הַלֵּיךְ בְּאַרְעָא לְאוֹרְכַּהּ וּלְפוּתְיַהּ אֲרֵי לָךְ אֶתְּנִנַּהּ׃ יח וּפְרַס אַבְרָם וַאֲתָא וִיתֵיב בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא דִּי בְּחֶבְרוֹן וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃ א וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אַמְרָפֶל מַלְכָּא דְּבָבֶל אַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְּאֶלָּסָר כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְּעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְּעַמְמִין׃ ב עֲבַדוּ קְרָבָא עִם בֶּרַע מַלְכָּא דִסְדוֹם וְעִם בִּרְשַׁע מַלְכָּא דַּעֲמוֹרָה שִׁנְאָב מַלְכָּא דְּאַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מַלְכָּא דִּצְבוֹיִם וּמַלְכָּא דְּבֶלַע הִיא צוֹעַר׃ ג כָּל אִלֵּין אִתְכְּנַשׁוּ לְמֵישַׁר חַקְלַיָּא הוּא אֲתַר יַמָּא דְמִלְחָא׃ ד תַּרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין פְּלַחוּ יָת כְּדָרְלָעוֹמֶר וּתְלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין מְרָדוּ׃ ה וּבְאַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין אֲתָא כְּדָרְלָעוֹמֶר וּמַלְכַיָּא דְּעִמֵּיהּ וּמְחוֹ יָת גִּבָּרַיָּא דִּי בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיָת תַּקִּיפַיָּא דִּבְהֵמְתָא וְיָת אֵמְתָנֵי דִּי בְּשָׁוֵה קִרְיָתַיִם׃ ו וְיָת חוֹרָאֵי דִּי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר עַד מֵישַׁר פָּארָן דִּסְמִיךְ

תולדות אהרן

תולדות אהרן קום התהלך. שבת קיא בתרא טו יז פו ק סנהדרין קיא (קידושין נט ושם ס): ויהי בימי. ערכין כג מגלה י: עשו מלחמה. מגלה שם: את כדרלעומר. חולין פס: שתים עשרה. שבת יא:

בעל הטורים

בעל הטורים

סירוש ואנשי קדש ובשר בשדה טריפה זה אבר מן החי וזה הוא ואנשי תמיד יבדילו שהיו מזהירים להיותם קדושים שלא להטמא. וגם הקוברים ילכו אחרי הסרוגים. ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם מעכבים העוברים בארץ שלא יכנסו להם אורחים. וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ הם סדומיים המבדילין והמעכבין העוברים בארץ. וחטאים ארבעה במסר' הכא רעים וחטאים ואידך ושבר פושעים וחטאים ועוזבי ה' יכלו. וחטאים אליך ישובו. וחטאים בעדת צדיקים. פי' רעים וחטאים על כן פושעים וחטאים יחדו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב וחטאים אליך ישובו יהיו בעדת צדיקים כדכתיב וחטאים בעדת צדיקים. צפונה ונגבה וקדמה וימה. וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה. לאברהם התחיל להראות זכות הקרבנות שנשחטים בצפון. וליעקב הראה שבזכותו יעברו הים. והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וכו' ישראל סבא. ויבן שם מזבח. וסמיך ליה ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו'. עשו מלחמה. רמז שצריכים להביא קרבן קודם שיצאו למלחמה. והיינו דכתיב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה יתן לך

מסורה

ויומה ג' וסי' וה' אמר אל אברם אחרי. מעקרון וימה כל אשר. ונבקע הר הזתים את כל הארץ י"ד וסי' כו' במסרה רבת': למנות ה' וסי' ושמתי את זרעך. ויסת את דוד למנות את ישראל. יואב בן צרויה החל למנות: למנות ימינו כן הודע. הלא אני אמרתי למנות בעים: קום ט' ר"פ וסי' כו' במסר' רבת': ויהי בימי ה' וסי' ויהי בימי אמרפל. אחז. יהויקים. שפוט השופטים. אחשורוש: היא דכתיב יו"ד י"א וסי' כו' במסר' רבת': אמרפל ח' פסוקים זוגין קדמא לית בית ו' בתרא אית ביה ו' וסי' אמרפל ל'. שמן ל'. חסר לב ל'. עשר ל'. יואב ל'. ששים ל'. כל מפרסת פרסה ל'. כרוב אדן אימר ל'. ואמרפל ל'. ושמן למאור ל'. וחסר לב ל'. ועשר ל' ויואב ל'. וששים ל' וכל מפרסת פרסה ל':

רמבן

(יז) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. יתכן שהיה זה ברצונו אמר לו בכל אשר תרצה ללכת בארץ לך כי אהיה עמך ושמרתיך מרעי הגוים כי לך אתננה כלומר שלך תהיה ואם היא מצוה שילך בה כל ארכה ורחבה להחזיק במתנתו כאשר פירשתי לא נצטווה לעשות זה מיד והנה עשה כן כי עתה היה במזרח ואחר כן הלך אל ארץ פלשתים שהוא במערב והנה קיים המצוה בחייו. וטעם כי לך ולזרעך שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם. ועל דרך הפשט יתכן שהיה מושל עליה ונשיא אלהים בתוכם בכל מקום שילך בארץ ההיא:

(א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. המעשה הזה אירע לאברם להורות כי ארבע מלכיות תעמודנה למשול בעולם ובסוף יתגברו בניו עליהם ויפלו כלם בידם וישיבו כל שבותם ורכושם והיה הראשון מהם מלך בבל כי כן העתיד כדכתיב אנת הוא רישא די דהבא ואולי אלסר שם עיר במדי או בפרס ועילם בעיר הבירה התלך מלך יון הוא המלך הראשון ומשם נתפשט מלכותו כשנלחם בדריוש וכבר הזכירו זה רבותינו רבי יוסי אומר שש שנים מלכו בעילם ואחר כך נתפשטה מלכותו בכל העולם כולו ומלך גוים המלך על עמים שונים אשר שמוהו עליהם לראש ולקצין:

ומטעם ומלך בלע. מפני שמלך על עיר קטנה ואנשים בה מעט ולא שם לו על פני חוץ:

(ו) איל פארן. כתרגומו מישר פארן ואני אומר שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים

ספורנו

ויתאמצו לגזול: (טו) לך אתננה. שגם בימיך תהיה בעיני התושבים נשיא אלהים והוא פנים: (יח) ויאהל אברם. עשה וסדר אהלי מקנהו אנה ואנה. ויבא וישב באלוני ממרא: (א) ויהי בימי אמרפל מלך שנער. שהיה מפורסם למלך גדול בדורו וגם אחר כן הנה בימיו קמו אריוך כדרלעומר ותדעל ונלחמו עם ברע וחביריו ואח"כ: (ג) כל אלה. אמרפל ושתי הכתות שנלחמו. חברו אל עמק השדים. ועשו שם סדרה ומאז הה' מלכי' הנלחמי' במלחמ': (ד) עבדו את כדרלעומר. מספרה שעשו שם י"ב שנה ואח"כ מרדו: (ה) והמלכי' אשר אתו. אשר היו אתו בספרת עמק השדים ובתוכם אמרפל. ויכו את

אבן עזרא

אל הר שעיר: (ט) את כדרלעומר. כמו עם: (י) בארות. באר בכל המקרא נובעת והיא משונה בעבור הסמיכה: ויפלו שמה. כרצונם להמלט וכן ויפול על פניו: הרה נסו. אל ההר נסו והוא מלה זרה: (יב) והוא יושב. והוא היה ביום ההוא יושב בסדום. ופי' הפליט שברח ונמלט מכני סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם ויש דרך דרש:

רשי

בעל שמו וכלם מתורגמין מישור וכל א' שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה: (ז) עין משפט היא קדש. על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד: בחצצון תמר. הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים (ב כ) כיהושפט: (ט) ארבעה מלכים וגו'. ואף על פי כן נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ לא נמנע אברם מלרדוף אחריהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה. ויש חלוק בין הרה להרה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה. אבל (ס"א זו) אינה עומדת במקום למ"ד (ס"א לנקוד) ונקודה פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל אחד נס באשר מצא הר תחלה וכשהוא נותן ה"א בראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרש': (יב) והוא יושב בסדום. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט

מקרא

אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים׃ ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃ י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃ יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ יב וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד

ל' דס' · ל' · ט' כתור' · ל' חסר וחד מ"ל · צבוים ק' · ג' · ג' ר"פ · ל' · ב' · ב' · ל' דס' · ל' · והוא ישב ה' בטעם כתור' ל'

תרגום

דִסְמִיךְ עַל מַדְבְּרָא׃ ז וְתָבוּ וְאָתוּ לְמֵישַׁר פִּילוּג דִינָא הִיא רְקַם וּמְחוֹ יָת כָּל חַקְלֵי עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה דְיָתִיב בְּעֵין גֶדִי׃ ח וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר וְסַדַרוּ עִמְהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָא׃ ט עִם כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָסָר אַרְבְּעָה מַלְכִין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא׃ י וּמֵישַׁר חַקְלַיָא בֵּירִין בֵּירִין מַסְקַן חֵמָרָא וְעָרַקוּ מַלְכָּא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ תַמָן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא עֲרַקוּ׃ יא וּשְׁבוֹ יָת כָּל קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיָת כָּל מֵיכַלְהוֹן וַאֲזָלוּ׃ יב וּשְׁבוֹ יָת לוֹט וְיָת קִנְיָנֵיהּ בַּר אֲחוּהִי דְאַבְרָם וַאֲזָלוּ וְהוּא יָתֵיב בִּסְדוֹם׃ יג וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא

מסורה

ויירק כרוב אדן ואימר ל': האימים ב' מ"ל וסי' ואת האימים בשוה. ובאימים יתהללו: את כל שדה ג' וסי' ויכו העמלקי כאן. כל שדה שאול אביך: השדים ג' וסי' כל אלה חברו. ויערכו אתם מלחמה. ועמק השדים בארות: בחצצן ב' א' מלא וא' חסר וסי' בחצצן תמר. והנם בחצצון תמר: את. ג' ר"פ את כדרלעומר. את מי נועץ. את פני: ויפלו נפילת שמה ב' באו' וסי' והנשארים הרה נסו. ונפל שמה שור או: הרה נסו ל' דס': ויבא הפליט ל' דס':

תולדות אהרן ויבא הפליט. נדה סא:

בעל הטורים

כלכבך וכל עצתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול. ויהי בימי חמשה דסמיכי. הכא ויהי בימי אמרפל. ואידך ויהי בימי שפוט השופטים. ויהי בימי אחשורוש כדאיתא במדרש שכולן היתה בימיהון וי: ובארבע עשרה. שנים ריש פסוק. ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר. ובארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב. לומר לך כשם שבאו האומות על חזקיהו ונפלו בידו כך באו על אברם ונפלו בידו: ויבא הפליט בפרקי דרבי אליעזר כשעת

ספורנו

את רפאים ואת הזוזים ואת האימים. שהיו כלם עובדי' לה' מלכי' ונלחמו בעדם ובזה הודיע שהיו הה' מלכים גדולים והודיע גבורת הד' מלכי' שנצחום ומזה נודע גודל גדולת אברם ותחבולות מלחמתו עם אחיו שמסר עצמו להתגבר עליהם ולהושיע מחרב מפיהם את בן אחיו ואת רכושו ומפניהם השליך טרף ויותר ממה שבקש בחמלת ה' עליו: (י) וינוסו מלך סדום. ובכן התבאר שלא בטח אברם להעזר בם: והנשארים הרה נסו. שלשת מלכי' הנשארים: (יא) ויקחו את לוט בן אחי אברם. התאמצו לשבות את לוט מפני שהיה בן אחי אברם שהיו יודעים עשרו ומלפים שיפדהו אברם בהון רב: (יג) ויגד לאברם

רמבן

שטים אבל שמו וכולם מתורגמין מישרא וכל אחד שמו עליו לשון רש"י. ואילו היה כן היה אונקלוס מתרגם בשמם אילא דפארן אילוני דממרא כמנהגו בשמות ומי הזכיר לו במקומות הרבים ההם המישור הם כולם או הרים הגבוהים וממרא שם האיש אחי אשכול וענר בעלי ברית אברם והמקום ההוא שלו כמו שאמר אילוני ממרא כאשר פירשתי אבל איל פארן מקום אילים כי יבשו מאילים אשר חמדתם ואילוני מקום אילונים כאלה וכאלון אלונים מבשן והנאוג בהם להיות נטועים במישור לפני המדינות להיות לעיר כמו מגרש וכן הרגם אלון בכות מישור בכותא ושם איננו שם העצם למקום רק הוא שם לאלון הנטוע שם כמו שמפורש תחת האלון אלא שהוא רודף הענין לא המלות והתרגום הירושלמי אמר באיל פארן ואלוני ממרא מישרא כדברי אונקלוס וכן אמר באלון בכות בלוט בכיתא כי אלון בכות אלו שם לאילן לא למקום ואונקלוס סבר שהוא שם למקום כי היו בו אלונים רבים כמו אילוני ממרא ולכך אמר האלון והנה כולם שמות תאר אבל ככר הירדן לשון מישור ממש הוא כן יקרא בלשון הקודש שהנהרות מתפשטין בהם במרוצת המים הנגרים השוטפים שם ולכן אמר ואל תעמוד בכל הככר שהרה המלט וכן כר נרחב לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר פעמים יכפלו המלה ופעמים יסורו הכפל כמו בת עין וזולתם רבים ויקראו גם כן השלוחים המהירים בשם הזה לכרים ולרצים ושרי המאות ואת הכרי וכן בכרכרות שם לגמלים המריצין שהזכירם בתלמוד גמלא פרחא וממנו מכרכר בפזוים ואבל השטים וכן אבל מחולה שתרגמו אותם מישר הוא המקום הנרחב אין בו נטע ולא בנין כי הלשון אבלם לשון חרבה ושממה כמו ויאבל חיל וחומה אבל תירוש אומללה גפן:

(ז) **אל** עין משפט. על שם העתיד שעתידים משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין לשון רש"י מדברי אגדה ולא הבינותי זה כי קדש זה הוא קדש ברנע כי הוא באיל פארן אשר על המדברות וממנו נשתלחו מרגלים בשנה שניה שנאמר אל מדבר פארן קדשה וכתיב ונבא עד קדש ברנע ותאמר נשלחה אנשים לפנינו ושם ישבו ישראל ימים רבים אבל קדש ששם משפט הצדיקים הוא במדבר צין שבאו שם בשנת הארבעים שנאמר ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש וגמר הפרשה אולי המדרש על השם בלבד הוא רמז הכתוב כי השם הזה קדש הוא יהיה עין משפט ואונקלוס אמר מישר פילוג דינא ולא ידעתי מהו אולי הוא מלשון פלגים יבלי מים מי פלג לשטף תעלה וכן בלשון חכמים פילגו של ים יאמר כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין כי היה מישור נאה מעותד למלכים שם ישבו לשפוט את כל הגוים בארצות ההם:

שדה העמלקי. לשון רש"י עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד ולא ידעתי אם רצונו לומר כי משה רבינו קרא המקום בשם שהוא נקרא בימיו וא"כ אין בכאן דבר עתיד או מה העתיד הזו שיתנבאו הגוים לקרוא המקום כן לשון בראשית רבה עדיין לא נולד עמלק ואת אמרת את כל שדה העמלקי אלא מגיד מראשית אחרית מזה דרך הדרש להם במקומות רבים גם בנהרות גן עדן אמרו כלשון הזה וכוונתם לומר כי אחת לאת הנהרות נאמר כי הנהר הולך קדמת ארץ העתידה להיות לאשור. והנכון בעיני בשדה העמלקי כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ ומושל על המקום ההוא ושמו עמלק ואליפז בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא ואולי ממשפחת תמנע אמו היה ומשל גם במקום ההוא והיה שם אלוף עליהם:

(י) **בארת** בארת חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט הבנין ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהן ונעשה הנס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים באברם שנצל מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע לשון רש"י ואין ספק כי פירוש בארות חמר בארות אשר בהם רפש וטיט כענין שכתוב ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט וכתיב ויעלני מבור שאון מטיט היון. ויתכן שיצא

רש"י

שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא. ומדרש ב"ר זה עוג. שפלט מדור המבול וזה מיתר הרפאים שנא' הנפילים היו בארץ וגו' ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה: העברי. שבא מעבר הנהר. (ב"ר): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית (ס"א ד"א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק. כתרגומו וזריז וכן (ויקרא כו) והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן (שמות טו) אריק חרבי וכן (תהלים לה) והרק חנית וסגור: חניכיו. חנכו כתיב (ס"א קרי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן (משלי כב) חנוך לנער (מדבר ז) חנכת המזבח (תהלים ל) חנכת הבית ובלע"ז קורין לו אינצניי"ר: שמנה עשר וגו'. (נדרים לב) רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל (סנהדרין לו): (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים: עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"ג שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא בית רים א' שהוא שלשים קנים שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומ"א עמק ששוו שם כל האומות והמליכו את אברם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק. מ"א הוא שם בן נח (נדרים לב): לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ"א רמז לו על המנחות ועל

תורה

לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי
ה' וחס' מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר
וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע
ג' אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־
חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר
ל' וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ טו וַיֵּחָלֵק
עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם
ל' ומ"ל וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל
ג' לְדַמָּשֶׂק׃ טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם
אֶת־לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־
י"ב הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם
ל' ומ"ל לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־
כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים אֲשֶׁר
אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃
וחד מלכי צדק יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם
ז' וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן׃ יט וַיְבָרְכֵהוּ

אונקלוס

וַאֲתָא מְשֵׁיזְבָא וְחַוִּי לְאַבְרָם עִבְרָאָה וְהוּא
שָׁרֵי בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא
אֱמוֹרָאָה אֲחוּהִי דְאֶשְׁכּוֹל
וַאֲחוּהִי דְעָנֵר וְאִינוּן אֱנָשֵׁי
קְיָמֵיהּ דְאַבְרָם׃ יד וּשְׁמַע
אַבְרָם אֲרֵי אִשְׁתְּבִי אֲחוּהִי
וְזָרֵיז יָת עוּלֵימוֹהִי יְלִידֵי
בֵיתֵיהּ תְּלָת מְאָה וְתַמְנֵי
עֲסַר וּרְדַף עַד דָּן׃ טו וְאִתְפְּלֵג
עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא וְעַבְדוֹהִי
וּמְחָנוּן וּרְדָפִינוּן עַד חוֹבָה
דְּמִצְּפּוּנָא לְדַמָּשֶׂק׃ טז וַאֲתֵיב
יָת כָּל קִנְיָנָא וְאַף יָת לוֹט
בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ אֲתֵיב
וְאַף יָת נְשַׁיָּא וְיָת עַמָּא׃
יז וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם
לְקַדָּמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתָב
מִלְּמִמְחֵי יָת כְּדָרְלָעוֹמֶר וְיָת מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּיהּ לְמֵישַׁר
מְפַנָּא הוּא אֲתַר בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא׃ יח וּמַלְכִּי
צֶדֶק מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם אַפֵּיק לְחֵם וַחֲמַר וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ
קֳדָם אֵל עִלָּאָה׃ יט וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר

אבן עזרא

(יד) וירק. שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטעם על הארץ יריקו מריקים שקיהם גם יש לחנות כן: חניכיו. שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר וחשבון אותיות אליעזר דרך דרש כי אין הכתוב מדבר בגימטריא כי יכול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע רק השם כמשמעו: (יח) ומלכי צדק. נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק וי"א כי הוא שם. ושלם היא ירושלם והעד ויהי בשלם סכו: והוא כהן. כדברי המתרגם ארמית וכן כל כהן והעד וכהנו לי ופי' על דברתי מלכי צדק בספר תהלות כי כהוגן דבר ויפה עשה שבירך אברם בתחלה בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן אמר

מסורה

אשכל ה' חס' וסי' ויבא הפליט. בלעדי רק. ויעלו עד נחל אשכל ויראו את הארץ. ויפנו ויעלו ההרה. אשכל הכפר דודי לי: נשבה ג' וסי' וישמע אברם כי נשבה. או נשבה או נשבר. כי נשבה עדר ה': וישב ג' בספ' וסי' וישב את כל הרכוש. וישב לו את שרה. וישב את שר המשקים וא' וישב וישב אותם אברם: ואת העם י"ב וסי' כו' במסר' רבתא: ויין ז' וסי' כו' במס' רבתא:

תולדות אהרן וירק את. נדרים לב: וירדוף עד דן. סנהדרין לו: ויחלק עליהם. סנהדרין שם: והוא כהן. נדרים לב: ויברכהו. מדרש שם אבות יב עקידה שער ד':

בעל הטורים שהפיל הקב"ה לסמאל ממקומו אחז בכנפות מיכאל להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו וכן ביחזקאל בא אלי הפליט לאמר הכתה העיר: לדמשק שנים במסרה. הכא אשר משמאל לדמשק והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. בשביל חטא שעשו בדמשק גלו וזה חובה אשר משמאל לדמשק: מלך שלם. ראשי תיבות שם לומר לך שזה שם בן נח: ברוך אברם לאל עליון. שבעה

רמבן

שיצא משם כראוי בלא נס ואני תמה במדרש ההגדה הזה כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם בראותם נסו של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בהקב"ה כי מלך סדום עובד ע"ג היה והנה נסו אז יחזק ידי עובדי ע"ג או שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה ונסו יתן ספק בלב המאמינים בשל אברם ואולי יפרשו ויצא מלך סדום לקראתו שיצא מן הבור כשעבר אברם עליו כי נעשה לו נס לכבוד אברם שיצא לקראתו לכבודו ולברכו ואפשר כי אברם בשובו הביט בבור ההוא כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם והנה נעשה הנס על ידו ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם כ"ש שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו ונאמר כי מלך עמורה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אחר כי שמה רמז לעומק:

ספורנו

לאברם העברי. לא שידע הפליט שיהיה אברם קרוב ללוט רק ידע שהיה מחזיק בדת עבר כמוהו: והוא שוכן באלוני ממרא. לפיכך עלו עמו למלחמה ענר אשכול וממרא כאמרו ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם: (יד) וירדוף עד דן. במרוצ' לבא עליהם פתאום: (טו) ויחלק עליהם. לתחבולה כדי שיחשבו שקמו כל הסביבות עליהם כמו שחשבו ארם באמר' כי שכר מלך ישראל עלינו: לילה. גם זה מהתחבולות שלא יראו היותם מעטים כמו שיעץ אחיתופל באמרו וארדפ' אחרי דוד הלילה: ויכם. מכה משיאה אותם לנוס: וירדפם. שתחלת נפילה ניסה: (טז) וגם את הנשים. של לוט שהיה צריך לפדותן: ואת העם. השבוים מבני סדום ואת אלה בקש מלך סדום מאברם באמרו תן לי הנפש: (יח) הוציא לחם ויין. לשבי המלחמה העייפים: והוא כהן. ולו היה נאה לברך: (יט) ויברכהו ויאמר

רמבן

(טו) **ויחלק** עליהם לילה. כתב רש"י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן. לילה כלומר לאחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו כאשר חשך עליהם הלילה ולא היה רואה אי זה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכום עד חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם ושיעורו ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה:

וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק. ידוע כי מרחק רב בין אלוני ממרא אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא חוצה לארץ א"כ רדף אחריהם ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי בכל ארצם היו חוזרים או שהיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו בארח ברגליו לא יבא:

(יח) **ומלכי** צדק מלך שלם. היא ירושלים כענין שנאמר ויהי בשלם סוכו ומלכה יקרא גם בימי יהושע אדני צדק כי מאז ידעו הגויים כי המקום ההוא מבחר המקום באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא צדק. ובבראשית רבה המקום הזה מצדיק את יושביו ומלכי צדק אדוני צדק ונקראת ירושלים צדק שנאמר צדק ילין בה:

והוא כהן לאל עליון. להודיע כי אברהם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים אבל מפני שידע בו שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם והרמז לאברהם מזה כי שם יהיה בית אלהים ושם יוציאו זרע המעשר והתרומה ושם יברכו את ה'. ועל דעת רבותינו שאומרים כי מלכי צדק הוא שם בן נח הלך מארצו לירושלם לעבוד את ה' והיה להם לכהן לאל עליון כי הוא אחי אברהם הנכבד כי ירושלים מגבול הכנעני הוא מעולם ורש"י כתב למעלה והכנעני אז בארץ היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם זקנו של אברהם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ שנאמר ומלכי צדק מלך

אמר וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו : (כ) מגן . כמו נתן וכן עטרת תפארת תמגנך והמ"ס שורש ואברם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתתו לו כמלכי צדק : (כב) הרימותי ידי . שבועה כמו כי אשא אל שמים ידי . וטעם אל עליון כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן : (כג) אם מחוט . שממנו תופרין כל בגד . שרוך . הטור הקושר הנעל: (כד) בלעדי. רק אשר לקחו והוא שאכלו עבדיו: (א) במחזה. במראות הנבואה . וטעם אנכי מגן לך אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך כמתי מעט ונשענת עלי

ויאמר צ"א וסי' כו' במס' רבתא : וברוך ז' ג' ר"פ וסי' וברוך אל עליון וברוך טעמך . וברוך שם כבודו לעולם . אנ"ך . ור' באמצע פסוק וסי' ברוך אתה בעיר . ברוך אתה בבואך . חי ה' וברוך צורי דשמואל . וחבירו דתהלים : מעשר ג' רפים וסי' ויתן לו מעשר . ולבני לוי הנה . ואל הלוים תדבר . וכל המעשרו' דכו' : אחר הדברים האלה ג' דס' וסי' היה דבר ה' כשך חמת . גדל המלך אחשורוש .

תולדות אהרן ברוך אל . נדרים שם: תן לי הנפש . נדרים שם . הרימותי ידי . סוטה ד עקידה פער ד' . קונה שמים . פסחים פז : אם מחוט ועד . סוטה יז חולין פט : בלעדי רק . חולין שם : אל תירא . עקרים פ' נו :

וַאֲמַר בְּרִיךְ אַבְרָם לְאֵל עִילָּאָה דְקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ כ וּבְרִיךְ אֵל עִילָּאָה דִּי מְסַר סַנְאָךְ בִּידָךְ וִיהַב לֵיהּ חַד מִן עַשְׂרָא מִכּוֹלָא׃ כא וַאֲמַר מַלְכָּא דִסְדוֹם לְאַבְרָם הַב לִי נַפְשָׁתָא וְקִנְיָנָא סַב לָךְ׃ כב וַאֲמַר אַבְרָם לְמַלְכָּא דִסְדוֹם אֲרֵמִית יְדִי בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ אֵל עִילָּאָה דְקִנְיָנֵיהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃ כג אִם מִחוּטָא וְעַד עַרְקַת מְסָנָא וְאִם אֶסַּב מִכָּל דִּי לָךְ וְלָא תֵימַר אֲנָא עַתְּרִית יַת אַבְרָם׃ כד בַּר מִדַּאֲכַלוּ עוּלֵמַיָּא וְחוּלָק גּוּבְרַיָּא דִּי אֲזַלוּ עִמִּי עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא אִינוּן יְקַבְּלוּן חוּלָקְהוֹן׃ א בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה פִתְגָמָא דַיְיָ לְאַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימַר לָא תִדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי

וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל׃ כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ׃ כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ כג אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם׃ כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם׃

טו א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ

ג"א. כלום חס במ"ד · מ"ל כליסנא ג' ר"פ · ל'. ב' רפי' · חמישי · ג' חס' · ב' נתק · ל' אס ואס · ל' · ס'. ל' · ג' ר"פ · ל'

ועל הנסכים שיקריבו שם בניו : (יט) קונה שמים וארץ . כמו (תהלים קטו) עושה שמים וארץ על ידי עשייתן קנאן להיות שלו : (כ) אשר מגן . אשר הסגיר . וכן (הושע יא) אמגנך ישראל : ויתן לו . אברם מעשר מכל אשר לו לפי שהיה כהן : (כא) תן לי הנפש (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם : (כב) הרימותי ידי . לשון שבועה . מרים אני את ידי לאל עליון וכן (בראשית כב) כי נשבעתי נשבע אני וכן (בראשית כג) נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממנו : (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל . אעכב לעצמי מן השבי : ואם אקח מכל אשר לך . וא"ת לתת לי שכר מבית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקדוש ב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים . עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו' אף על פי שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם . וממנו למד דוד שאמר (שמואל א ל) כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ולכך נאמר (שם) ויהי מהיום ההוא ולמעלה וישימה לחוק ולמשפט ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם: (א) אחר הדברים האלה . כל מקום שנאמ' אחר סמוך אחרי מופלג . אחר כ"ר אחר הדברים האלה . אחר שנעשה לו נס זה שהרג את

בעל הטורים פסוקים בתורה שכתוב ברכה להקב"ה . ברוך ה' אלהי שם . וברוך אל עליון . ויאמר ברוך ה' אלהי אדני אברהם . ואקוד ואשתחוה ליי' ואברך . ויאמר יתרו ברוך ה'. ואכלת ושבעת וברכת את ה'. ולגד אמר ברוך . והם מאה תיבות כנגד מאה ברכות שבכל יום . ושבעה פסוקים כנגד שבעה ברכות שבשבת ויום טוב . ובחמשה מהם השם אצל ברוך כנגד חמשה חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה . ואם תצרף עמהם וברוך אל עליון יהיו ששה כנגד ששה סדרים : הרימותי ב' במסורת הכא ואידך כאשר הרימותי קולי ואקרא וזה שאמרו חכמים

ספורנו

ויאמר ברוך אברם לאל עליון . ראשונה ברכו ואח"כ אמר הנה בלעדי ברכתי לאברם הוא ברוך לאל עליון כמו שאמר ואברכך . קונה שמים וארץ . השמים והארץ הם קנין לו לעשות בהם כרצונו כי אינו להם סבה טבעית כמו שחשבו קצת בעלי המחקר אבל הוא פועל רצוני להם פועל בהם כרצונו : (כג) וברוך אל עליון . פועל זה שפעל להגביר אברם על אויביו הוא ברכ' לו ית' בו ישמח במעשיו באבוד רשעים ובעלוז צדיקים כענין שבהוהו כל האמים כי גבר עלינו חסדו : (כ) אם מחוט ועד שרוך נעל . כל אם שבמקרא כשלא יבא אחריו פועל תנאי יהיה במקום מלת שלא . אמר אם כן הרימותי ידי שלא מחוט ועד שרוך נעל אוכל ליתן לך שאין בידי כלום ושלא אקח מכל אשר לך . וכן אם יראו את הארץ שלא יראו אם אתם תבאו שלא תבאו . חי ה' אם יומת שלא יומת . חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח שלא אקח וזולתם רבים : (כד) בלעדי . אתה אמרת תן לי הנפש בלעדי תוכל לקחתו שאין אני מחזיק בו כלל . רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים זה בלבד אקח מכל אשר לך ההוצאה שנעשתה באכילת הנערים ואקח גם כן חלק האנשים אשר הלכו אתי . אבל ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ולא אתן אני להם הלק ולא אקח חלק בעדם אבל מעצמ' יקחו כמו ראשים : מגן (א) אל תירא אברם . אל תירא שינקמו הד' מלכים ממך : שכרך . לא די

רמבן

מלך שלם ואין זה נכון כי גבול הכנעני מצידון יכלול כל ארץ ישראל וגבול בני שם במזרח ממשא רחוק מארץ ישראל אבל אם חלק נח לבניו הארצות ונתן לשם ארץ ישראל הרי זה כמחלק נכסיו על פיו וישבו בה בני כנען עד אשר ינחיל אותה השם לזרע אוהבו כאשר הזכרתי כבר . והוא כהן לאל עליון בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כענין שנאמר מי כמוכה באלים יקרא הקב"ה אל עליון וענינו התקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי ומלכי צדק לא הזכיר השם אבל אברם אמר ה' אל עליון קונה שמים וארץ כתב רש"י קונה כמו עושה על ידי עשייתו קנאן להיות לו ואלה שני פנים הם ואולי כן הדבר שיבא לשון קנין בענין העשייה וכן כי אתה קנית כליותי שיכפול תסוככי בבטן אמי וכן הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך כי הלשון יאמר קנין בעשייה וההפך אשר עשו בחרן קנו ומאשר לאבינו עשה והנכון מה שאמר עוד קנאן להיות לו כי כל אשר לאדם יקרא קנינו ויקראו הצאן מקנה בעבור היותו עקר רכוש האדם ולשון חכמים המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו הבעה בהפקר קניא חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו . וכן בכל מקום תבוא להם במקום זכיה כלומר שהוא שלו ולזה נתכוין אונקלוס שתרגם דקניניה ולא אמר קנה :

(כ) ויתן לו מעשר מכל . אברם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל אבל חלק הגבוה הפריש לתתו לכהן ומלך סדום יצא לקראת אברם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שלם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר אבל כאשר ראה נדיבות לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר והשיב לו כל רכוש סדום שהוא שלו וכל רכוש עמורה להשיב אותו לבעליו כי בכל בקש ממנו הנפש ובכל היתה טענתו שלא יאמרו הם העשירו את אברם ושאר המקומות הנזכרים לפי חרב הכו אותם ולא לקחו מערי המלכים רק רכוש סדום ועמורה כי בעבור שאבדו מלכיהם נשארו עזובות עריהם ויתכן שיהיה זה מה שאמר אם מחוט ועד שרוך ישאר בידי מכל הרכוש הבא אלי מכולכם ואם אקח מכל אשר לך ברכושך שנתת אתה לי :

וטעם הרימותי ידי אל ה' . לשון שבועה מרים אני ידי לאל עליון וכן כי נשבעתי נשבע אני לשון רש"י וכן מצאתי בספרי מצינו בכל הצדיקים שמשביעים את יצרן שלא לעשות . באברם הוא אומר הרימותי ידי אל ה' והנה הוא כלשון וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם ואונקלוס אמר ארימית ידי בצלו יאמר התפללתי אל ה' וכפי פרושות השמים אם אקח מכל אשר לך כלומר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם אקח . והנכון בעיני כי אמר הרימותי ידי אל ה' להיות הקדש וחרם לפניו אם אקח מכל אשר לך כי ההקדשות יקראו כן תרומת יד כלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה' ואמר כן בעבור שנתן ממנו מעשר כי כל אשר יקח מכל אשר לו יהיה תרומה לה' לא יהנה ממנו דבר ובב"ר עשאן תרומה כמה דאת אמר והרמות' ממנו תרומת ה':

(א) היה דבר ה' אל אברם במחזה . זכה עתה אברם להיות לו דבר ה' במחזה ביום כי מתחלה היתה נבואתו במראות הלילה וטעם במחזה כטעם וכל העם רואים את הקולות וסודם ליודעי חן :

אל תירא אברם היה מתירא משני דברים מ/המלכים פן ירדו כבאותם עליו הם או העומדים תחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא

רשי

את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם : אנכי מגן לך . מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד : (ב) הולך ערירי . מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש ותבר לו ער ועונה (שבת כה) ערירי בלא יורש כאשר תאמר (איוב לא) ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשי' כך לשון ערירי חסר בנים ובלעז דושפנטי"ן . ולי נראה ער ועונה מגזרת (שיר ה) ולבי ער וערירי לשון חרבן וכן (תהלים קלז) ערו ערו וכן (חבקוק ג) ערות יסוד וכן (ירמיה נא) ערער תתערער וכן (צפניה ב) כי ארזה ערה: ובן משק ביתי . כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו (בראשית מא) ועל פיך ישק אפוטרופא שלי ואילו היה לי בן היה בני ממונה על שלי : דמשק . לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק . ובגמרא שלנו דורשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים : (ג) הן לי לא נתתה זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי : (ה) ויוצא אותו החוצה . לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. דבר אחר הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמין בה'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע : ויחשבה לו צדקה. הקב"ה חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו . דבר אחר במה אדע

שכרך הרבה מאד: ב ויאמר אברם
אדני יהוה מה־תתן־לי ואנכי ד' בתורה
הולך ערירי ובן־משק ביתי הוא י' מ"ל כתו' כלים'. ב'
דמשק אליעזר: ג ויאמר אברם הן
לי לא נתתה זרע והנה בן־ביתי ב' נסרס אשתך.
יורש אתי: ד והנה דבר־יהוה אליו ב' חליכו
לאמר לא יירשך זה כי־אם אשר ג' מוקפים
יצא ממעיך הוא יירשך: ה ויוצא ל'כם'.י"כמ"ל
אתו החוצה ויאמר הבט־נא י"ז
השמימה וספר הכוכבים אם־תוכל י"א
לספר אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך:
ו והאמן ביהוה ויחשבה לו צדקה: ל' חסר. ג'

תקוף לך אגרך סגי לחדא:
ב ואמר אברם יי אלהים מא
תתן לי ואנא אזיל בלא ולד
ובר פרנסא הדין די בביתי
הוא דמשקאה אליעזר:
ג ואמר אברם הא לי לא
יהבת ולד והא בר ביתי
ירית יתי: ד והא פתגמא
דיי עמיה למימר לא ירתינך
דין אלהין בר דתוליד הוא
ירתינך: ה ואפיק יתיה
לברא ואמר אסתכי כען
לשמיא ומני כוכביא אם
תיכול לממני יתהון ואמר
ליה כדין יהון בנך:
ו והימין במימרא דיי וחשבה ליה לזכו:

אבן עזרא

עלי . וו"ד ערירי כיו"ד אכזרי וסר ממלת ערירים יהיו והטעם כאשר אמר המתרגם : (ב) משק ביתי . על משקל מכם והוא מפעלי הכפל מגזרת שוקק בו כטעם דבק בסגולה : ובן. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ובן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר : (ד) ממעיך . כנוי לאבר בעבור היותו קרוב : (ו) צדקה . כמו וצדקה תהיה לנו וצדק ומשפט אחים רק בדברי קדמונינו ז"ל דרך צדקה אחרת

אדני יהוה ד' בתו' וסי' מה תתן לי . במה אדע . אתה החלות . אל תשחת עמך ונחלתך . ושאר אוריית' כתיב ה' אלהי' : יצא כל בראשי' יצא במ"א יצא בצרי וסי' והנה דבר ה' אליו לאמר . וכל שאר אוריית' יצא במ"ב יצא וסי' ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה. הנה עם יצא ממצרים : ויוצא י"ב מלאים וסי' כו' במסר' רבתא : החוצה י"ו וסי' כו' במס' רבתא : השמימה י"א וסי' כו' במסר' רבתא : ויחשבה ג'

תולדות אהרן סוף דמשק. יומא כח: והנה בן ביתי . שבת קנו : כי אם אשר . שבת קנו : ויוצא אותו . שבת פס נדרים לב : הבט נא. עקידה שער לא : והאמין בה'. שבת כז עקידה שער ד' וספר הזוהר סוף פ' נשא :

בעל הטורים

בעל הטורים ז"ל שאלת פוטיפר נתכונה לטובה כמו שנתכון אברם לשם שמים . ערירי ב' במסורת הכא ואידך כתבו את האיש הזה ערירי ביהויכין שגרמו לו גלות יהויכין שאברם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שהוא בבל . ויוצא אותו החוצה בגי' מאיצטגנינותו . כה יהיה זרעך פירוש כשיהיה לו עוד עשרי' ומאה שנים כמנין כה יהיה לו זרע שהרי בברית בין הבתרי' היה אברם בן חמשים ושבעים שנה . יהיה בגימטרי' עולה למנין שלשים לומר לך שאין דור שאין בו שלשים צדיקים . וכן נאמר כמנין יהיה צדיקים יהיו בזרעך שנאמר ויאמר לו כה יהיה זרעך . ויחשבה שלשה במסורת הכא ויחשבה לו צדקה ואידך ויחשבה לזונה גבי תמר . ויחשבה עלי לשכור' גבי חנה . היינו דא"ר יוסי יהא חלקי עם מי שחושדי' אותו ואין בו שהרי תמר בשביל שחשדה יהודה זכתה ויצאו ממנה פרץ וזרח שיצאו מהם מלכי' ונביאים . וחנה בשביל שחשדה עלי זכתה ויצא ממנה שמואל . בשביל שנחשדו לזונה ולשכורה נחשב לכן לצדקה . אדוני אבי הרב רבינו אשר :

רמבן

זרע והבטיחו כי הוא יהי' מגן בעדו מהם ועוד יהי' שכר לכתו עם ה' הרב' מאד:
(ב) **ויאמר** ה' אלהים מה תתן לי . הנה הצלתני מן המלכים אבל מן הכרת לא הבטחת אותי רק אמרת שתרבה לי שכר הרבה ומה יהיה שכרי בלא בנים והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה לעולם הבא כי זה אין צורך להבטחה כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו אך בעולם הזה יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים על כן צריכים בטחון ועוד כי הרבה מאד לאמר שיזכה לשתי שלחנות בכל הטוב הראוי לצדיקים הגמורים מאין עונש כלל ועוד כי ההבטחה למה שהיה מתירא ממנו וחזר ופירש לו הבטחתו שלא יפחד גם מזה כי ישים זרעו ככוכבי השמים לרוב ויש עליך לשאול שכבר נאמר לו לאברם כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואיך יאמר עתה ואנכי הולך ערירי והנה בן ביתי יורש אותי :למה לא האמין בנבואה הראשונה כאשר יאמין בזאת . והתשובה כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם בחטאם בשגגה וכתיב רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ושב הגוי ההוא ועשה הרע לפני ונחמתי על הטובה והנה ראה עצמו בא בימים ולא נתקיימה נבואתו וחשב כי חטאיו מנעו הטוב ואולי חשש עתה פן יענש על הנפשות שהרג כדברי רבותינו וכלשון הזה אמרו בב"ר ויירא יעקב מאד ויצר לו מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה וכו' :
מה תתן לי ואנכי הולך ערירי . פירשו בו אני מת בלא בנים כטעם כי הולך האדם אל בית עולמו והנכון בעיני כי מתחלה יתאונן מה יהיה שכרי אחרי שאין לי בנים ואנכי הולך נע ונד בארץ נכריה יחידי כערער בערבה אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא מארצי ואחר כך אמר הן לי לא נתת זרע כאשר הבטחתני והנה בן ביתי הנזכר יורש אותי כי זקנתי ויבא עתי בלא זרע והנה אני ענוש ואבד שכרי אשר הבטחתני בו בראשונה :
(ד) **והנה** דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה . בעבור היות לו הבן היורש אחרי זקנתו לא הבטיחו רק על הירושה שלא ידאג כי זרעו יירשנו . וטעם והנה דבר ה' אליו כי עוד בפיו והנה בן ביתי יורש אותי ובא אליו פתאום דבר השם לא יירשך זה :
(ה) **ויוצא** אותו החוצה . לפי פשוטו הוציאו מאהלו אל החוץ לראות את הכוכבים ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אברהם יש לו בן שרי לא תלד שרה תלד לשון רש"י . והנה אברם הוליד את ישמעאל אבל פירוש המדרש כי אברם מבקש בן יורש אותו כמו שאמר והנה בן ביתי יורש אותי והקדוש ברוך הוא אמר לו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך ולא מן האצטגנינות שלך אברם אינו מוליד בן ליורשו ויתכן שהיה האצטגנינות על זיווגם שאברם ושרי לא יולידו זה מזה ואברהם ושרה יולידו אבל לפי דעתי שרה תוספת במדרש לומר שהיה כן גם בשרה אבל הקדוש ברוך הוא לא הבטיחו עתה בשרה וגם בעת נבואת המילה עדיין היה אברהם מסתפק בשרה שתלד :
(ו) **והאמין** בה' ויחשבה לו צדקה. פירש רש"י הקב"ה חשב לו צדקה וזכות על האמונה שהאמין בו ואיני מבין מה הזכות הזאת למה לא יאמין באלהי אמן

ספורנו

די שלא התמעטו זכיותיך בשביל מה שהצלתיך אבל עם זה יש שכר פעלתך זאת שגמלת חסד לאחיך וזולתו להציל גזולי' מיד עושקי : הרבה . בעולם הזה. מאד להיי עולם כאמר' דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא מהם גמילות חסדים : (ב) מה תתן לי . בעולם הזה : ערירי . שאין לי בן ממלא מקומי בהנהגת ממוני כאמרו כתבו את האיש הזה ערירי כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד : ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר . שהוא עבד בלתי נודע בשמו אבל בשם עירו בלבד ואין ספק כי פעולות העבד בהנהגת הבית והממון שהן מיראה נבדלות הרבה מפעלו' הבן בהנהגתם שהן מאהבה : (ג) בן ביתי יורש אותי . אע"פ שתתן לי זרע בסוף כאשר אמרת לזרעך אתן את הארץ הזאת מכל מקום ישאר הבן אחרי קטן ובלתי מוכן להנהיג ממון ויהיה בן ביתי המנהיג הוא היורש כמו שיקרה ברוב : (ד) לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך . כי הבן יצלח בהנהגת הממון בחייך . כאמרו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי : (ו) והאמין בה' . במה שיעשה מה שאמר בלי ספק אף על פי שהיה הדבר נמנע או רחוק אל הטבע : ויחשבה לו צדקה . האל ית' חשב זה הבטחון בו לצדקה וזכות לאברם ובזה הודיע שכשאמר אברם אחר כך במה אדע כי אירשנה לא חזר בו מאמונתו כלל שאם היה כן לא היתה אמונתו נחשבת לצדקה כלל כאמרו ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו

ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר
ג' הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃ ח וַיֹּאמַר
כ' אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃
ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה
ג'. ל' וא' והחוט המשולש מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ
וְתֹר וְגוֹזָל׃ י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־
ל'. ס' אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־
ל'. ג' דכמ' בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־
ד' הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ יא וַיֵּרֶד הָעַיִט
ל' וחד יפב רוהו עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ יב וַיְהִי
הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־
כל'חס' כמ"ד מ"ל אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה

ז וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דִּי אַפֵּקְתָּךְ
מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמִתַּן לָךְ
יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ׃
ח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמָה
אִידַע אֲרֵי אֵירְתִינַהּ׃ ט וַאֲמַר
לֵיהּ קָרֵיב קֳדָמַי עִגְלִין
תְּלָתָא וְעִזִּין תְּלָת וְדִיכְרִין
תְּלָתָא וְשַׁפְנִינָא וּבַר יוֹנָה׃
י וְקָרֵיב קֳדָמוֹהִי יָת כָּל
אִלֵּין וּפַלֵּיג יָתְהוֹן בְּשָׁוֵי
וִיהַב פַּלְגָּא פְּלַג לָקֳבֵיל
חַבְרֵיהּ וְיָת עוֹפָא לָא פַּלֵּיג׃
יא וּנְחַת עוֹפָא עַל פַּגְלַיָּא
וְאַפְרַח יָתְהוֹן אַבְרָם׃
יב וַהֲוַת שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל
וְשִׁינְתָא נְפַלַת עַל אַבְרָם
וְהָא אֵימָה קְבַל סַגִּי נְפַלַת

אבן עזרא

אחרת: (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים. לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כאשר פירשתיו ולא נאמר בחרן ואברם האמין בשם כי בנו יירשנו ועל ירושת הארץ בקש אות כאשר עשה גדעון ועוד כי טעם שבועת השם שיהיה הדבר בלא תנאי כי כלל כל נבואות הם על תנאי והנה לא חטא אברם בעבור שבקש לכרות אתו ברית: (ט) עז משולשת. יש אומרים ג' עזים והישר בעיני בת שלש שנים: ואיל. אח הכבש הגדול: וגוזל. בן יונה כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף העולות וכל קרבן: (י) ויבתר. אתכם והפרידם וכמוהו על הרי בתר בין בתריו: ויתן איש בתרו. דע כי מלת איש כמו בעל וכן איש מלחמה והאיש גבריאל ופי' בעל כמו עצם הדבר וכן איש בליעל סמוך גם כן בחיות וביריעות אשה אל אחותה נתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים המה: הצפור לא בתר. התור והגוזל כי צפור שם כלל: (יא) העיט. עוף וכן העיט צבוע נחלתי: על הפגרים. על הגופות: וישב. בדגשות השי"ן תחת הנו"ן המובלע כמו יגרש וישלח מהפגריט וכן ישב רוחו או השיב הפגרים להבריח העיט: (יב) ויהי השמש לבא. זה לנו לאות כי ויקח לו את כל אלה ביום אחר

שהקיץ

רשי

אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משולשת. (כ"ד) שלשה עגלים רמז לשלשה פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה: ועז משולשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעירת חטאת יחיד: ואיל משולש. אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל. תור ובן יונה: (י) ויבתר אותם. חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר (ירמיה לד) העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהעובדי גילולים נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר (תהלים כב) סבבוני פרים רבים וגו'. ואומר (דניאל ח) האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס. ואומר הצפיר השעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר (שיר ב) יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות כלים והולכים: ואת הצפור לא בתר. רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט. הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף את הנבלות לטוש עלי אוכל כמו (שמואל טו) ותעט אל השלל: על הפגרים. על הבתרים. ס"א הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש בתרו ויהב פלגיא נתחלף להם תיבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקיש בתרים לפגרים שבתרי' תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פיגול כמו פיגול הוא ל' פגר: וישב. לשון נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו (תהלים קמז) רמז שיבא דוד בן ישי ואין מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות:

כי

וסי' והאמין בה'. ויחשבה לזונה. ויחשבה עלי: במה ט' קמץ וסי' כו' במס' רבת': בתוך ה' וס"' ויבתר אותם. ומדותם מחוץ לעיר. ויהיו לישראל בתוך. וישם לפיד אחד. המתקדשים והמטהרים: ואת הצפור ג' דס' וסי' ואת הצפור לא בתר. ואת הצפור החיה יקח אותה. ולקח את עץ הארז: העיט ד' ב' קמץ וב' פתח וסי' וירד העיט על הפגרים. וקץ עליו העיט. העיט צבוע נחלתי ב' בפסוק אילין ב' פתחין:

תולדות אהרן ויאמר ה'. ברכות ז' תענית כז מגלה לא נדרים לב: קחה לי. מגלה שם עקרים פ' מה:

בעל הטורים במה אדע כי אירשנה. במה בא"ת ב"ש שי"ן ועולה לחשבון ארבע מאות לכך נגזר על בניו גלות ארבע מאות. חשבון במה אדע שנים שבס חמשים ובנים לא עבר איש ביסודה ושבעים שנה היו בגלות. ויהי השמש לבוא. ב' במסורת הכא ואידך ויהי השמש בא. כנגד שני מקדשים כדכתיב ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח ונחרבו. כי גר סופי

ספורנו

לדקותיו אשר עשה לא הזכרנה: (ז) אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת. כדי שתחזה בעצמך תקנה אותה בחזקה: לרשתה. כדי שהבנים יירשוה ממך במורשה ירושה שאין לה הפסק: (ח) במה אדע. כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש: (ט) קחה לי עגלה. להיות ברית למען יהיה דברי גזר דין שים עמו שבועה שאינו

מתקרע

רמבן

אמן והוא הנביא בעצמו ולא איש אל ויכזב ומי שהאמין לשחוט את בנו היחיד האהוב ושאר הנסיונות איך לא יאמין בבשורה טובה והנכון בעיני כי יאמר שהאמין בה' וחשב כי בצדקו של הקב"ה יתן לו זרע על כל פנים לא בצדקת אברם ובשכרו אף על פי שאמר לו שכרך הרבה מאד ומעתה לא יירא פן יגרום החטא ואף על פי שבנבואה הראשונה חשב שתהיה על תנאי כפי שכר מעשיו עתה כיון שהבטיחו שלא יירא מן החטא ויתן לו זרע האמין כי נכון הדבר מעם האלהים אמת לא ישוב ממנה כי צדקת ה' היא ואין לה הפסק כענין שכתוב בי נשבעתי נאם ה' יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב או יאמר כי אברם האמין שיהיה לו זרע יורש עכ"פ והקב"ה עוד חשב לו ההבטחה הזו שהבטיחו לצדקה כי בצדקת ה' יעשה כן כמו אלהים חשבה לטובה וכן תחשב לו לצדקה דפנחס שחשב לו הבטחתו זו שבטח בשם במעשה ההוא לצדקה לדור ודור כי לעולם ישמור לו האל בעבורה צדקתו וחסדו כדרך לעולם אשמור לו חסדי:

(ז) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. כבר פירשתי זה כי יאמר מעת שהוצאתיך מאור כשדים ועשיתי לך נס היה הרצון לפני לתת לך את הארץ הזאת והנה עתה לא גזר שיתננה לו אבל אמר שהוציאו מאור כשדים על דעת שיתננו לו ולכן חשש אברם פן יהיה בירושת הארץ תנאי המעשים אע"פ שאמר לו פעמים לזרעך אתן את הארץ הזאת כי עתה לא יגזור המתנה כאשר גזר לו זרע ולכן אמר במה אדע כי אירשנה ואינו כשאלת מה אות וגם הקב"ה לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא אבל בקש אברם שידע ידיעה אמתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם או שמא יעשו הכנענים תשובה ויקיים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה והקב"ה כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים:

(ט) עגלה משולשת ועז משולשת. פירש רבי אברהם בת שלש שנים אבל אונקלוס אמר שלש וכן הדבר כי בת שלש לא תקרא עגלה כמו ששנינו וחכמים אומרים עגלה בת שתים פרה בת שלש ורמז כי שלשה קרבנות מהן יקריבו לפניו זרעו העולה והחטאת והשלמים כי האשם כחטאת היא אין ביניהם לבד השם. ויתכן שיהיה טעם משולשת שיבוא אותן רצופות ויהיה כל מין לבד וכן כי משולשות הנה שהיו הלשכות העליונות והתיכונות והתחתונות:

(י) ויבתר אותם בתוך לכרות עמו ברית לעבור בין הבתרים האלה ונרמז לו גם כן כי מאלה יהיה כל קרבן בבהמה ובעוף כי הגוזל בן יונה ואמר בו גוזל שלא הוכשרו במין ההוא אלא הקטנים ואע"פ שכל קטני העופות יקראו גוזלים שנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף הבין אברהם מעצמו המין הנבחר או הקריב בן יונה ברצונו והכתוב בחר לעולם במין אשר הקריב הזקן והנה ידע שמאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יבתרו העולה לנתחים והשלמים כחזה ושוק והכליים והחטאת והאשם לחלביהן: ואת הצפור לא בתר נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו כי גם הם היו בברית אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל העוף הקרב נאמר לא יבדיל. ובבראשית רבה הראה לו הקב"ה שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף:

(יא) וירד העיט על הפגרים. לאכול אותם כמנהג העופות וישב אותם נרמז לו כי יבאו העמים לבטל הקרבנות וזרע אברהם יבריחם:

(יב) והנה אימה חשכה גדולה נופלת. דרשו בו רמז לשעבוד ארבע גליות כי מלת הנביא בנפשו אימה ואח"כ בא בחשכה ואח"כ גדלה

החשכה

נִפֶּלֶת עָלָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃

עֲלוֹהִי׃ יג וַאֲמַר לְאַבְרָם מִדַּע תִּדַּע אֲרֵי דַיָּרִין יְהוֹן בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְלָא דִלְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין׃ יד וְאַף יָת עַמָּא דְיִפְלְחוּן בְּהוֹן דָּאֵין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא

דן ג' לשון דין קמץ י"ד

דן ג' לשון משפט וסי' דן אנכי. אין דן דינך למזור. דן דין עני ואביון: יצאו י"ד וסי' כו' במס' רבת'

רשי

(יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשרה כמנין רד"ו הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו' ויגר יצחק בגרר (תלים קה) ויעקב גר בארץ חם (בראשית מז) לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות ארבע גליות על ששעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר מכות: ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנאמר (שמות יב) וינצלו את

אבן עזרא

שהקץ ממחזה הנבואה: (יג) כי גר יהיה זרעך. נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה כסעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כי טעמו כאזרח רענן. וטעם גר כמו הגרגיר שנכרת מן הסעיף ויש חסרי לב שזה הטעם רחוק בעיניהם ואלו היו יודעים טעם כל אות וצורתו אז יכירו האמת: ארבע מאות שנה. עד סוף זה הקץ מהיום: (יד) אשר יעבדו. שיהיו להם עבדים: (טו) תבא אל אבותיך. כנוי על המיתה כדרך כל הארץ. וטעם בשלום שתהיה בכבוד ולא כמו

תולדות אהרן

ידוע תדע. שבת פט סוטה יא עקרים פ' מה: ועבדום וענו. ברכות ע' סוטה מז סנהדרין לט עדיות כ':

רמבן

החשכה ואח"כ הרגיש כאלו היא נופלת עליו כמשא כבד תכבד ממנו אמרו אימה זו בבל חשכה זו מדי שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית. גדולה זו מלכות אנטיוכס. נופלת עליו זו אדום. והיה הענין הזה לאברם כי כשהקב"ה כרת עמו ברית לתת הארץ לזרעו לאחזת עולם אמר לו כמשייר במתנתו שארבע גליות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם וזה בעל מנת אם יחטאו לפניו ואחרי כן הודיעו בבאור גלות אחרת שיגלו תחלה שהוא גלות מצרים שכבר נענש בו כאשר פירשתי:

(יג) כי גר יהיה זרעך. זה מקרא מסורס ושיעורו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם ולא פירש כמה ימי העבדות והעינוי והרבה מקראות מסורסות יש בכתוב וכן בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי וכן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף וכן כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי וכן ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחוות לחפור פירות ולעטלפים וכן לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי וכן לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל וכן והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם ורבים כן. ועניין הכתוב אע"פ שאני אומר לך לזרעך נתתי את הארץ הזאת ידוע תדע כי טרם תתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה וגם יעבדום וענו אותם. ור"א אמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בעבדות ועינוי עד קץ ארבע מאות שנה וגם יעבדו מן היום הזה ואח"כ הודיעו סוד הגאולה ולא הודיעו כמה ימי הגלות גם נכון הוא: וגם את הגוי אשר יעבודו וגם לרבות ד' גליות על ששעבדו את ישראל ל' רש"י, ועל דרך הפשט יאמר כאשר דנתי את בניך בגלות ועינוי על עון אשר חטאו גם את הגוי אשר יעבודו אדין על החמס אשר יעשו להם והנכון בעיני כי טעם וגם אע"פ שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי והטעם כמו שאמר הכתוב וקנאתי לירושלים ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ואומר קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגו' וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור וימררו את חייהם ושבו למחות את שמם וזה טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעתי כי הזידו עליהם והרב נתן טעם בספר המדע לפי שלא גזר על איש ידוע וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרשות בידו לפי שלא נגזר על איש בידוע ולא נתכנו דבריו אלא שאפילו גזר שאחד מכל האומות יריע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה ומה טעם בדבריו כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלוני מעשה מן המעשים המתרשל ומטיל הדבר על האחרים חוטא וחוטא נפשו והעושה יפיק רצון ממנו וכ"ש שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבודו שיעבדו הגוי כלומר והם הלכו מעצמם למצרים. אבל הטעם כאשר כתבתי וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה אמרו באלה שמות רבה משל להדון שאמר לבנו יעשה עם פלוני ולא יעצרנו הלך ועשה אע"פ שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו כשנתרצה האדון לבנו וגזר על מצעריו הריגה כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים עמדו עליהם ושעבדום בחוזק אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בם כעבדים ויעשו צרכיהם אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ע"כ ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור אינה בכלל ועבדום וענו אותם אבל היא עקירתם לגמרי וכן מה שאמרו הבה נתחכמה לו פן ירבה אינו בכלל עבדות ועינוי מלבד מה שהוסיפו בעינוי עצמו וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' והוא מה שאמר הכתוב וירא את עניינו ואת עמלינו ואת לחצנו ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש אבל כאשר תלך הגזרה על פי נביא יש בעושה אותה דינים כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר היה בלבבי עשית לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל אבל אם לא שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול אותו יש עליו העונש כי הוא לחטא נתכוין ועבירה היא לו וכן הכתוב אומר בסנחריב הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ועל כן הענישו בסוף כמו שנאמר והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגו' ואמר בו שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנאצר מלך בבל לכן כה אמר ה' הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור והנה זו ראיה שנענש מלך אשור על הרעה שעשה לישראל והנה נבוכדנאצר שמע כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב ירושלים והוא וכל עמו נלחמו על כך מפי הנביא כמו שכתוב לכן הנני שולח ולקחתי את כל משפחות צפון נאם ה' ואל נבוכדנאצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה והחרמתים וכתיב הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדנאצר מלך בבל והציתו את העיר באש ואף על בית המקדש עצמו אמר ונתתי את הבית הזה כשילה והם יודעים כי מצות השם היא כמו שאמר נבוזראדן לירמיהו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ואע"פ כן נענשו הכשדים כולם בסוף והיה זה מפני שני טעמים האחד שגם הוא נתכוין להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו כמו שכתוב והשבתי גאון זדים וגאון עריצים אשפיל וכתיב ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגומר וכתיב אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכתוב באומתו האומרת בלבבה אני ואפסי עוד ואמר בו חבקוק הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגו' והנה זה בענשו של סנחריב ולכך אמר הכתוב לכן כה אמר ה' הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור אבל היה במלך בבל עונש אחר שהוסיף על הגזרה והרע לישראל יותר מאד כמו שאמר בו קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד זרעו לגמרי ולא יהיה לבבל שם ושאר נין ונכד ונשמדה עירו לעולמים שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת

ספורנו

מתקרע כדבריהם ז"ל וכן ביאר משה רבינו באמרו לא בצדקתך כי ברשעת הגוים ה' מורישם ולמען הקים את הדבר אשר נשבע אתה בא לרשת: (יג) ידוע תדע. הודיעו סבת אחור ירושת הבנים והיא כי לא שלם עון האמורי כי לא יצדק לגרש גוי מארצו עד שתתמלא סאתו. אמר אם כן ידוע תדע שאף על פי שאני נשבע לתת הארץ לבניך לא יהיה זה מיד: כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. עד אותו הזמן שישלם בו עון האמורי ועם זה הגיד קורות השעבוד והעינוי העתידים אז לקצת דורות מזרעו בסבלותם כי אמנם זה לא קרה להם בדורות הצדיקים שכל זמן שהאחד מן השבטים קיים לא התחיל השיעבוד אבל קרה כאשר העוו את דרכם כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וכל זה הגיד למען ידע דור אחרון בקבלה כי דבר ה' הוא ולא ייחסו הדבר לאלתו כענין הנביא באמרו ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (יד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. וכמו שאדין את בניך על רשעם בעינוי ועבדות כמו כן אדין אותו

אבן עזרא

כמו זרעך: (טז) ודור רביעי. רובי המפרשים השתבשו בפי' דור והנה אמרו הקדמונים עברה דורות ונמצא אלף דור ובאיוב ארבעה דורות והנכון בעיני כי פי' דור כמו יושב. נדור באהלי רשע ומלתו הקץ שידור אדם בחלדו ויש ארוך ויש קצר ודור רביעי אחר היות זרעו גר והטעם על מצרים וכן כתוב כי גר היית בארצו וכן היה קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן ובניהם שבו אל ארץ כנען: עון האמורי. מפורש בפסוק גדול עוני מחטאת. והזכיר אמורי בעבור תקפו והנה משה הרג המלכי' הגדולים והם מלכי האמורי וחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע ויש ראיות אחרות וכן אמר הנביא אשר כגבה ארזים גבהו והמפרש האמורי מגזרת אומר לא אמר כלום: (יז) ויהי השמש באה. בתחלה עודנה לא באה וכן כתוב לבוא: ועלטה. חשך וריעו ביחזקאל והטע' כי הלילה משך או פירושו אחר בוא האור הנראה בעבים: והנה תנור עשן. כדמות תנור העול' עשן ממנו ובתוכו לפיד אש: בין הגזרים. בין הבתרים וזאת היא השבועה וכן העגל אשר כרתו לשנים על כן כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית: (יח) מנהר מצרים. והוא שיחור ולא היאור: (יט) וקיני וקנזי וקדמוני. מבני כנען ויש להם שני שמות: והרפאים. זה שכתוב ארץ רפאים תחשב ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני והיבוסי אחריו דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ועשתי עשר בנים היו לכנען ואחר שהזכיר המשה יאמר הכנעני על הנשארים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר בכלל וכן יהודה וישראל רבים אף על פי שיהודה וישראל הוא

טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם
תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ טז וְדוֹר רְבִיעִי
יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי
עַד־הֵנָּה׃ יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה
הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר
עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא
כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר
לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר
מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃
יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת
הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־
הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־
הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי
וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס טז א וְשָׂרַי
אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ
שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃

(י"ח כט'. כ' טו · ד'. כ' · ל' מ"ל בתו' · כולם מלעיל בר מן י"ח ל' · ל' · ל' · ב' ונסע · כ"ל מ"ל · ל' חסר · ד' · ב"ר"פ בניסבכ' · ד' ג' במפיק וקמץ וא' כלא · מפ' ולה גפין · ד')

סָגִי׃ טו וְאַתְּ תִּתְכְּנֵישׁ לְוָת
אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר
בְּסֵיבוּ טָבָא׃ טז וְדָרָא
רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי
לָא שְׁלִים חוֹבָא דֶּאֱמוֹרָאָה
עַד כְּעַן׃ יז וַהֲוָה שִׁמְשָׁא
עֲלַת וְקַבְלָא הֲוָה וְהָא תַנּוּר
דְּתָנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁא דִּי
עֲבַרָא בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין׃
יח בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם
אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ
יְהָבִית יָת אַרְעָא הָדָא
מִנַּהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא
רַבָּא נַהֲרָא דִּפְרָת׃ יט יָת
שַׁלְמָאֵי וְיָת קְנִזָּאֵי וְיָת
קַדְמוֹנָאֵי׃ כ וְיָת חִתָּאֵי וְיָת
פְּרִיזָאֵי וְיָת גִּבָּרָאֵי׃ כא וְיָת
אֱמוֹרָאֵי וְיָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת
גִּרְגָּשָׁאֵי וְיָת יְבוּסָאֵי׃ א וְשָׂרַי
אִתַּת אַבְרָם לָא יְלֵידַת לֵיהּ
וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ

ואתה י"ח בטעם תברין וסי' כמס' רבת': וה"ר ב' דסמי' וסי' דור רביעי ישובו. דור הולך ודור בא: ישובו ל' מ"ל בתו' וכל נבי' וכתובים דכו' במ"ז חסר וסימן והיה במות השופט. והעם ישבו אחריו אך לפשט. ישבו המה אליך ואתה לא תשוב. כי ישבו אלי בכל לבם דירמיה. אחר ישבו בני ישראל ובקשו. ישבו ישבי בצלו. ישבו יבשו רגע: מנהר ב' וסי' מנהר מצרים. ונסע מנהר ההוא: ואת האמורי ד' וסי' ואת היבוסי ואת האמורי דבראשית. ואת האמורי ואת הכנעני. וחברו דד"ה. ויגרש ה' כל העמ': הקדמני ג' חסרים וסי' את הקני יאת הקניזי. כאשר יאמר משל הקדמוני. פניו אל הים הקדמני: ולה ד' ג' קמצים וחד פתח וסי' ולה שפחה מצרית. ולה אמר עלי לשלום. ולה שתי פיות. דאהוד. ולה גפים ארבע פתח:

תולדות אהרן ואתה תבוא. ברכות סד מ"ק כט: ביום ההוא. (נדרים לח): ודור רביעי. עדיות שם:

רשי

את מצרים: (טו) ואתה תבא. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אביו עע"ג והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: (טז) ודור רביעי. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתי' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן ירד יעקב למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמורי. להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנ' (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה: (יז) ויהי השמש באה. כמו (בראשית מב) ויהי הם מריקים שקיהם (מלכים ב' יג) ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקע': ועלטה היה. חשך היום והנה תנור עשן וגומר. רמז לו שיפלו בגיהנם: באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באלף היה מבואר כשהיא שוקעת. וא"ת לומר כי שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם לנעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה. קמה אלומתי. הנה שבה יבמתך. וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך. כמו באה עם הצאן. בערב היא באה ובבקר היא שבה: (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה (ב"ר): הנהר הגדול (הוא פרת). מפני שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת · משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך: (יט) את הקיני. [ב"ר] עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי קדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד שנאמר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: (כ) ואת הרפאים. ארץ עוג שנא' בה (דברים ג) ההוא יקרא ארץ רפאים: (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: אולי

בעל הטורים תיבות עולה למנין לד"ו. ודור ב' במסורה. הכא ודור רביעי ישובו הנה ואידך דור הולך ודור בא פי' דור הולך כי עדיין יצאו בניך מהארץ ודור אחר בא לרשת את הארץ. ודור רביעי ישובו הנה. דור שניה יהיו שמה ולא ישובו הנה. ועלטה היה והנה תנור ראשי תיבות בהפך תוהו שהראה לו הגליות שדומין לתוהו: ושרי. ב' במסורה ושרי אשת אברם. ושרי בישבכר עם דבורה. מלמד שהיתה חשובה כאמהות: ולה ארבע במקרא ולה שפחה מצרית. ולה שתי פיות. ולה אמר עלי לשלום. ולה גפין ארבע כתיב שראה דניאל וזהו שדרשו ותלך ותתע שחזרה לגלולי אביה. והיינו ולה שתי פיות שחזרה לה פה אחר להודות לע"ג וכיון שעשתה תשובה חזר ולקחה כמו שאמרו קטורה זו הגר וזה הוא ולה אמר עלי לשלום ולה גפין

רמבן

אלהים את סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ורבצו שם ציים ושעירים ירקדו שם ואמר בו הכתוב כי נקמת ה' היא נקמת היכלו וכתיב חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי על יושבי כשדים תאמר ירושלים לכן כה אמר ה' הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך ופסוקים רבים כאלה:

(טו) **ואתה** תבא אל אבותיך בשלום. ולא תראה כל אלה לשון רש"י ואינו נכון כפי פירושו שאמר כי גר יהיה זרעך משיהיה לך זרע ומשנולד יצחק נאמר בו ויגר אברהם בארץ פלשתים ויגר יצחק בגרר אם כן גם הוא בכלל הגזירה אבל טעמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום שלא יגיעך שום עונש דבר מאתי אע"פ שאני גוזר על בניך עונשים בעבדות ועינוי:

(טז) **ודור** רביעי ישובו הנה לאחר שיגלו למצרים יהיו שלשה דורות וכן היה יעקב גולה לא וחשוב דורותיו יהודה פרץ חצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה לשון רש"י ואיננו נכון כלל והנכון בעיני כי דור רביעי לאמורי במשלים עונו כי מיום הגזירה האריך לו כי הוא פוקד עוד על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו למס עובד או יפנו להם: עון האמורי. הזכיר התקיף שבהם אשר כגבה ארזים גבהו ולא יוכלו לו עד שתתמלא סאתו ועונותיו ילכדנו ועוד כי הוא הנלכד להם אשר הורישו בתחלה:

(יז) **והנה** תנור עשן ולפיד אש. ראה כאלו תנור עשן כולו ובתוכו לפיד אש בוערה כענין עשן גדול ואש מתלקחת והעשן הוא הענן והערפל הנזכר במתן תורה ולפיד האש בתוכו הוא האש האמור שם ודבריו שמעת מתוך האש וכתוב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת וגו' והנה השכינה עברה בין הבתרים והיא הברית אשר היתה אתו מעולם וזה טעם כרת ה' את אברם ברית כי הקב"ה בעצמו העביר ברית בין הבתרים והמשכיל יבין:

(יח) **ביום** ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר. הנה הקב"ה הבטיח את אברהם במתנת הארץ פעמים רבים וכולם לצורך ענין בבואו בארץ מתחלה אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת ולא באר מתנתו כי אין במשמע רק במה שהלך בארץ עד מקום שכם עד אילון מורה ואחרי כן כשרבו זכיותיו בארץ הוסיף לו: שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וקדמה וימה כי יתן לו כל הארצות ההן בכללן ואין הטעם אשר אתה רואה בעיניך כי ראות האדם איננו למרחק רק שיתן לו לכל מראה עיניו הרואות או שהראהו כל ארץ ישראל כאשר היה במשה רבינו והוסיף לו בברכה השנית הזאת עוד ולזרעך עד עולם ושירבה זרעו כעפר הארץ ובפעם השלישית באר לו תחומי הארץ והזכיר לו כל העמים עשרה אומות והוסיף לכרות לו ברית עליהן שלא יגרום החטא וכאשר צוהו על המילה אמר לו לאחוזת עולם לאמר שאם יגלו ממנה עוד ישובו ויגחלוה והוסיף והייתי להם לאלהים שהוא בכבודו ינהיג אותם ולא יהיו בממשלת כוכב ומזל

ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם
הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־
נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה
מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃
ג וַתִּקַּח שָׂרַי ׀ אֵשֶׁת־אַבְרָם אֶת־הָגָר
הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים
לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן
אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃
ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה
וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי
אֶל־אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי
שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה
וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי
וּבֵינֶיךָ׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־
שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ
הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח
מִפָּנֶיהָ׃ ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־
עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ
שׁוּר׃ ח וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־
מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי

ל׳ וחד ואבנה · שמיעה לקול י״ז · ל׳ · ל׳. ד׳ · ב׳ ושארי · ל׳ · ל׳ מ״ל בתו׳ נקוד יו״ד · בעיניך ב׳ א׳ פתח וא׳קמן · ג׳ · ב׳ קמן לחסות

הָגָר׃ ב וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם
הָא כְעַן מַנְעַנִי יְיָ מִלְמֵילַד
עוּל כְּעַן לְוַת אַמְתִי מָאִים
אִתְבְּנֵי מִנַהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם
לְמֵימַר שָׂרָי׃ ג וּדְבָרַת שָׂרַי
אִתַּת אַבְרָם יָת הָגָר מִצְרֵיתָא
אַמְתַהּ מִסּוֹף עֲסַר שְׁנִין
לְמִתַּב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן
וִיהַבַת יָתַהּ לְאַבְרָם בַּעְלַהּ
לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ ד וְעַל לְוַת הָגָר
וְעַדִּיאַת וַחֲזָת אֲרֵי עַדִּיאַת
וְקַלַּת רִבּוֹנְתַהּ בְּעֵינָהָא׃
ה וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּין
לִי עֲלָךְ אֲנָא יְהָבִית אַמְתִי
לָךְ וַחֲזָת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלֵּית
בְּעֵינָהָא יְדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃
ו וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי
הָא אַמְתִיךְ בִּידִיךְ עֲבִידִי לַהּ
כִּדְתַקִּין בְּעֵינָיְכִי וְעַנִּיתַהּ
שָׂרַי וַעֲרַקַת מִן קֳדָמָהָא׃
ז וְאַשְׁכְּחַהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ עַל
עֵינָא דְמַיָּא בְּמַדְבְּרָא עַל
עֵינָא בְּאוֹרְחָא דַחֲגְרָא׃
ח וַאֲמַר הָגָר אַמְתָא דְשָׂרַי
מְנָן אַתְּ אָתְיָא וּלְאָן אַתְּ
אָזְלָא וַאֲמַרַת מִן קֳדָם שָׂרַי

רשי

(ב) אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס. אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי: לקול שרי. (ב"ר) לרוח הקדש שבה: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ב"ר): מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב ליסא אחרת (יבמות ס"ד): לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לא"י: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה (ב"ר): ותקל גבירתה בעיניה. אמרה שרי זו אין סתר' כגלויה מראה עצמה כאלו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשו' (ב"ר): (ה) חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק (ב"ר): אנכי נתתי שפחתי וגו'. ביני וביניך. כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובניך (ר"ל נוכח לנקב') שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי. היתה משעבדת בה בקושי (ב"ר): (ח) אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה איה המקום שתאמר עליו מזה

אבן עזרא

הוא: (ב) אולי אבנה. מגזרת בן ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בניין והאב כמו היסוד וכן חסר ה"א וכן כל חי תאר או פעל עבר: וישמע אברם. אמר לה כן: (ג) מקץ עשר שנים. העתיקו קדמונינו ז"ל שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מי' שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וסוד הוא: (ד) ותקל. הנח הנעל' אשר בין האו' המשרת ואות השרש תחת הדגש הנתון להתבלע אות הכפל והוא מבנין נפעל: (ז) וימצאה. מלה זרה כי המשפט כמו וימצאה: אי מזה. כמו איה וכן אי הבל. וטעם מזה מקום כאלו אמר אי מזה מקום באת: (ח) בורחת. נפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו וכן בורח' כל העיר והיא כפורחת ברחת ובמזרח וכן

וישמע אברם לקול. שמיעה לקול י"ז וסימן כו' במס' רבתא: לשבת ב' ואינון באורייתא וסימן לשבת אברם. לשבת ער: גברתה ד' וסימן ותקל גברתה בעיניה. ותאמר אל גברתה אחלי אדני. כעיני שפחה אל יד גברתה. וחד כשפחה כגברתה: חמסי ב' וסי' ותאמר שרי אל אברם חמסי. חמסי ושארי: אנכי נתתי ג' וסי' אנכי נתתי שפחתי. ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה. והיא לא ידעה: וביניך. נקוד על י' בתרא חד מן י' נקודות בתורה וד' בנביאים וא' בכתובים וסי' כו' במסרא רבתא: על העין ב' וסי' וימצאה מלאך יי. ויהי כראות את הנזם: באת ב' בקמץ וסי' אי מזה באת. אשר באת לחסו':

תולדות אהרן מקץ עשר שנים. יבמות סד (יבמות ז): ותאמר שרי. ראש השנה יו בבא קמא נב: ויאמר הגר. בבא קמא נג:

בעל הטורים ארבע איירי גם כן במלכות ישמעאל: לשבת ב' במסרה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען. אשר נטה לשבת עד מי שנשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה דהיינו לשבת עד ישא אחרת. ואין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין דכתיב לשבת אברם בארץ כנען פירוש כשישב עד בארץ כנען: הרתה ב' פעמים בפרשה מכאן רמז לפרש"י שהכניסה בה עין הרע והפילה וחזרה ונתעברה. חמסי שנים במסורת חמסי עליך. המסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון. מקיש שרה לציון נאמר בשרה כי שרי עקרה. וציון עקרה. ומה שרי הכניסה צרה אף ישראל סע"ג בן נריכן: על עין המים. ב' במסורת וימצאה מלאך ה' על עין המים. הנה אנכי נצב על עין המים. שטוב הוא להתפלל על המים כדכתיב מקול מחצצים בין משאבים

רמבן

ומזל או שר משרי מעלה כאשר יתבאר עוד בתורה ואמר הכתוב בפעם הראשונה לזרעך אתן בלשון עתיד וכן בשנית כי עד הנה לא נתנה אליו כולה ולפיכך אמר לו אתננה אבל בשלישית בשעת הברית אמר לזרעך נתתי לאמר שיכרות לו ברית על המתנה שכבר נתן לו וכן בעת המילה כשאמר לאחזת עולם אמר לו ונתתי לך בעתיד ורש"י כתב לזרעך נתתי אמירת הנבוה כמו שהיא עשויה ואין צורך במקום הזה:

(ב) **וישמע** אברם לקול שרי. לא אמר הכתוב ויעש כן אבל אמר כי שמע לקול שרי ירמוז כי אע"פ שאברם מתאוה מאד לבנים לא עשה כן בלא רשות שרי וגם עתה לא נתכוין שיבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו לעשות רצון שרה שתבנה ממנה שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו ואמר עוד ותקח שרי להודיע שלא מהר אברם לדבר עד שלקחה שרי ונתנה בחיקו והזכיר הכתוב שרי אשת אברם לאברם אישה לרמוז כי שרי לא נתייאשה מאברם ולא הרחיקה עצמה מאצלו כי היא אשתו והוא אישה אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו ולכך אמר לו לאשה שלא תהיה כפילגש רק כאשה נכ:אה לו וכל זה מוסר שרה והכבוד שהיא נוהגת בבעלה:

(ג) **מקץ** עשר שנים מועד הקבוע לאשה ששהתה עם בעלה י' שנים ולא ילדה חייב ליסא אחרת. לשבת אברם בארץ כנען מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל לשון רש"י. והטעם הזה איננו יפה שישיבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינה עולה לשום אדם בעולם ומשנה ששנינו בה בכל אדם היא ואם היה מפני ההבטחה הוא לאברם היתה עולה לשאר האנשים וכבר טעו בה ג"כ מן המפרשים טעות אחרת שאמרו שאין דין היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא ילדה ולא שישא אחרת ואין הענין כן אבל הכוונה לומר שאם היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ובאו לארץ ישראל שמונין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ אולי בזכות הארץ יבנו וכן עשו אברהם ושרה אמנו מעת בואם שם.

(ו) **ותענה** שרי ותברח מפניה. חטאה אמנו בעינוי הזה וגם אברם בהניחו לעשות כן ושמע ה' אל עניה ונתן

ספורנו

אותו הגוי שישעבד בהם: **טז** (ב) הנה נא עצרני יי' מלדת. אע"פ שאמר לתת לך זרע כאמרו לזרעך אתן את הארץ הזאת לא אמר שיהיה לך אותו הזרע ממני: אולי אבנה ממנה. אולי קנאת שיבך תעורר הכח לפעלותיו ויתחזק להשיג זרע. לקול שרי. נטה לבבו שיהיה דעתה אמתי לפיכך קבל דבריה. לא להתענג במשגל האשה: (ה) חמסי עליך. שהיה לך לגעור בה אחרי שהיא אשתך ומקילה אותי מפני שהתעברה ממך: (ו) שפחתך בידך. שאינה משוחררת ממך: ותענה שרי. כדי שתכיר שהיא משועבדת ולא תבזה עוד את גברת לאות שכן יקרה לכל מבזה ישראל כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: (ז) וימצאה מלאך ה'. מצא אותה מוכנת למראות אלהים ובכן נראה לה: על עין המים. מתפללת כמו שבאר באמרו כי שמע ה' אל עניך: על העין. על אם הדרך וכשיש שני דרכים יקראו עינים ומקום התחלת השני דרכים יקרא פתח עיני' והוא הנקרא אצל רבותינו ז"ל פרשת דרכי': בדרך שור. הוא חגר כמו שת"א והיא עיר בגבול א"י או חוצה לו כמ"ש ז"ל בגיטין הודיע כי היה בדעת' לנאת אז מא"י: (ח) אי מזה באת ואנה תלכי. כלו' הביטי וראי מאיזה מקום

אבן עזרא

וכן יודעת אים בעבור אותיות הגרון שהם אחה"ע וכן משפט הלשון אין זר אתנו: (יא) הנך. לנקבה כי הן מלת ענין כמו עם ומשקלו עמך: ישמעאל. בהעלם האל"ף להקל על הלשון: (יב) פרא אדם. חפשי בין האדם כטעם מי שלח פרא חפשי והטעם שלא ימשול בו אד ממשפחתו ויש אומר פרא ואדם כמו שמש ירח עמד זבולה. ובעבור שהוא פרא ידו בכל ובעבור שהוא אדם ויד כל בו והנכון בעיני שיהיה בן האדם כפרא שינצח הכל בכחו ואח"כ ויד כל בו וכן מפורש בדניאל כי הוא ההיה הרביעית: ועל פני כל אחיו. שהם בני קטורה וכן כתוב על פני כל אחיו נפל וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתורה ובספר שופטים: (יג) אל ראי. על משקל ראה עני כטעם אל מראה: הגם הלום. כמו עתה והנכון שהוא כמו פה וכן הבא עוד הלום איש והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעניי כי הוא ראי תמיד: (יד) באר לחי. לאשר יהיה חי לשנה האחרת כטעם כה לחי כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלים אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמזם: אל

בראשית טז

שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת׃ ט וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ יא וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהוָה אֶל־עָנְיֵךְ׃ יב וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו יִשְׁכֹּן׃ יג וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי׃ יד עַל־כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד׃ טו וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֶׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃ טז וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃ ס

ג' כתו' · ד' והסר · ו' · ז' דגש · קמץ · כ' כלו' · ו' · ג' · כל שם קמץ כר מון' פתחי' וכימן אברם נטר קראת דבריה בוכלה

אונקלוס

רִבּוֹנְתִּי אֲנָא עָרְקַת׃ ט וַאֲמַר לַהּ מַלְאָכָא דַייָ תּוּבִי לְוַת רִבּוֹנְתִיךְ וְאִשְׁתַּעְבְּדִי תְּחוֹת יְדָהָא׃ י וַאֲמַר לַהּ מַלְאָכָא דַייָ אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יַת בְּנָיְכִי דְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגֵי׃ יא וַאֲמַר לַהּ מַלְאָכָא דַייָ הָא אַתְּ מְעַדְיָא וְתֵלְדִין בָּר וְתִקְרִין שְׁמֵיהּ יִשְׁמָעֵאל אֲרֵי קַבֵּיל יְיָ צְלוֹתִיךְ׃ יב וְהוּא יְהֵא מְרוֹד בְּאֱנָשָׁא הוּא יְהֵא צָרִיךְ לְכוֹלָּא וְאַף כָּל בְּנֵי אֱנָשָׁא יְהוֹן צְרִיכִין לֵיהּ וְעַל אַפֵּי כָּל אֲחוֹהִי יִשְׁרֵי׃ יג וְצַלִּיאַת בִּשְׁמָא דַייָ דְאִתְמַלַּל עִמַּהּ אֲמֶרֶת אַתְּ הוּא אֱלָהָא חָזֵי כוֹלָּא אֲרֵי אֲמֶרֶת אַף אֲנָא שָׁרֵיתִי חָזְיָא בָּתַר דְּאִתְגְּלֵי לִי׃ יד עַל כֵּן קְרָא לְבֵירָא בֵּירָא דְמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחֲזִי עֲלַהּ הָא בֵּין רְקַם וּבֵין חַגְרָא׃ טו וִילֵידַת הָגָר לְאַבְרָם בָּר וּקְרָא אַבְרָם שׁוּם בְּרֵיהּ דִּילֵידַת הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃ טז וְאַבְרָם בַּר תְּמָנָן וְשִׁית שְׁנִין כַּד יְלֵידַת הָגָר יַת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃

ג' · כ' כ · ג' והסר · ל"ג ר"פ · ז' ד · ג' חטף · י"ב וחס · ו' · ג'

רשי

מזה אני בורחת: (ט) ויאמר לה מלאך וגו'. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו יושבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו. צווי הוא כמו שיאמר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר פארן ויהי רובה קשת: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכון. שיהיה זרעו גדול (ב"ר): (יג) אתה אל ראי. נקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר הרואה שרואה בעלבון של עלובין (ס"א ד"א אתה אל ראי ומשמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר שואה אותו): הגם הלום. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ד' זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי. כתרגומו: (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים ושש שנים. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב: אני

מסורה

ברחת חד פתח וחד קמץ וסי' אנכי ברחת. ברחת כל העיר. בתר' קמץ: ויאמר לה מלאך ה' ג' דסמיכי וסי' שובי אל גברתך. הנך הרה. הרבה ארבה: וילדת ג' וסי' ויאמר לה מלאך ה'. כי הנך הרה וילדת בן ומורה. ויאמר לי הנך הרה וילדת בן: וקראת ד' ורפין וסי' כו' במסר' רבתא: והוא ל"ג ר"פ וסי' כו' במסרה רבתא: פרא ו' וסי' והוא יהיה פרא אדם. פרא למוד מדבר. פרא בודד לו. מי שלח פרא חפשי. הינהק פרא. ועיר פרא: בכל ז' דגשים וסי' כו' במסרה רבתא: הלם י"ב חסרים וסי' כו' במסרה רבתא: ראי ו' בחולם וסי' הגם הלם. על כן קרא לבאר. ויצחק בא מבא. וישב יצחק עם באר לחי. והוא אדמוני וטוב ראי. לא תשורני עין ראי. וחד אל ראי בחטף קמץ: ויקרא אברם שם כל שם קמץ במ"ו פתחי' וסי' ויקרא אברם שם בנו, ויקרא אברהם שם בנו. על שם שמר אדני ההר שמרן. וגם שם עיר המנה. מה שמו ומה שם בנו. ויהי שם בנו הבכור יואל:

תולדות אהרן וקראת שמו ישמעאל. (ברכות ד): ואברם בן. מגלה יז:

בעל הטורים

שם יתנו צדקות ה'. וכן התפלה נמשלה למים דכתיב שפכי כמים לבך: בורחת שנים במסורה הכא ואידך מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר מפני שהרס הבריחה את ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפני כי רועי קשת הוא ישמעאל כדכתיב ביה רובה קשת: וקראת ד' במסורה וקראת שמו ישמעאל. וקראת אתכם הרעה. וקראת שמו עמנואל. וקראת ישועה חומותיך. שעל ידי קריאת ישמעאל קראת הרעה אבל על ידי קריאת עמנו אל קראת ישועה:

ספורנו

מקום נסעת כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים והנך הולכת בחוצה לארץ אל מקום אנשי רשע: אנכי בורחת. איני הולכת אל מקום מכוון מאתי אלא יצאתי כדי לברוח: (ט) והתעני. להורות לעתיד על דרך ירא ויור כי כן יסד המלך: (יא) פרא אדם. פרא הוא חמור הבר אמר שיהיה חמור במזגו מצד האם המצרית ושיהיה חמור הבר בהיותו שוכן במדבר כאמרו ויגדל וישב במדבר ושיהיה אדם מצד אביו כאמרם ז"ל שעשה ישמעאל תשובה: (יג) ותקרא שם ה'. הנה קריאת שם ה' היא התפלה אשר בה שבחו של הקב"ה במחשבת המתפלל או בדבריו כאמרם ז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל כי בזה יכוין המתפלל לאל ית' כענין שויתי ה' לנגדי תמיד וכן קראתי בשמך ה' וכן ושמואל בקוראי שמו וכן כי שם ה' אקרא. אמר אם כן שכאשר התפללה סדרה שבח האל ית' שדבר אליה באמרה: אתה אל ראי. אתה אל של ראייה בכ"מ לא בביתו של אברם בלבד כאמרם ז"ל כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה: (טו) שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל. כי מצד שניהם היה ראוי לזה השם מצד אברם שהתפלל עליו אח"כ ונאמר לו ולישמעאל שמעתיך ומצד הגר בדבר המלאך: וירא

רמבן

ונתן לה שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ופרא בכל מיני העינוי: (ט) שובי אל גבירתך והתעני תחת ידיה. צוה אותה לשוב ולקבל עליה ממשלת גברתה רמז כי לא תצא להפשי ממנה כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם: (יא) וקראת שמו ישמעאל. הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל כדרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ואמר לה שבית תקראנו כן ותזכור כי שמע אלהים אל עניה ואברהם מעצמו קרא שמו כן שישמע אל ויענו או שסרתה עליו רוח הקודש כדברי רש"י וקרא אותו ישמעאל כי שמע אלהים אל עני אמו כדבר המלאך והנכון בעיני כי המלאך צוה להגר שתקראנו כן והיא יראה בעבור היותה פילגש לקרוא שם לבן אדוניה וגלתה לו הענין ואברם קיים דבר ה' אבל לא הוצרך הכתוב להאריך בזה: (יב) פרא אדם לשון רש"י אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר ויהי רובה קשת. ידו בכל ליסטים ויד כל בו הכל שונאין אותו ומתגרין בו. והנכון כי פרא אדם סמוך שיהיה איש פרא למוד מדבר יאא בטבעו משחר לטרף ויטרוף הכל והכל יטרפו והענין על זרעו שיגדל ויהיו לגם מלחמות עם כל העמים ור"א אשר ידו בכל שינצח מתחלה כל הגוים ואחר כן יד כל בו שינוצח בסוף ועל פני כל אחיו שהם בני קטורה ישכון שיגדל זרעו מהם: אל

רשי

(א) אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין : התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי : והיה תמים. אף זה צווי אחר צווי. היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני. ד״א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה׳ איברים ב׳ עינים ב׳ אזנים וראש הגויה ואוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ״ח כמנין איבריך : (ב) ואתנה בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך ע״י מצוה זו : (ג) ויפול אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר״א מצאתי כן : (ה) כי אב המון גוים. לשון נוטריקון של שמו ורי״ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ואפילו רי״ש שהיתה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו״ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנא׳ (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע : (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו

יז א וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־
תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא
יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה
תָמִים׃ ב וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ
וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ ג וַיִּפֹּל
אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים
לֵאמֹר׃ ד אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ
לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃ ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד
אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם
כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃
ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ
לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ׃

ס״ר · ס׳ · כל אוי׳ סו״ח במ״א קמ׳ · ל׳. י״ז מ״ל כתו׳ בל׳ זכר · ל׳ ות׳ אב כ״א · ג׳ ב׳ מ״ל וחד חס׳ · שביעי ב׳ ובעינין ד׳

א וַהֲוָה אַבְרָם בַּר תִּשְׁעִין
וּתְשַׁע שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ
לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא אֵל
שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי
שְׁלִים׃ ב וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין
מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ
לַחֲדָא לַחֲדָא׃ ג וּנְפַל אַבְרָם
עַל אַפּוֹהִי וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ
לְמֵימַר׃ ד אֲנָא הָא גְזַר
קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סַגִּי
עַמְמִין׃ ה וְלָא יִתְקְרֵי עוֹד
יָת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ
אַבְרָהָם אֲרֵי לְאַב סַגִּי
עַמְמִין יְהַבְתָּךְ׃ ו וְאַפֵּישׁ
יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִנָּךְ
לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין
בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן׃

אבן עזרא

(א) אני אל שדי. שם התאר וטעמו תקיף וכן כקול שדי והי׳ שדי בצריך כי טעמו כטעם ושית על עפר בצר ושדי על משקל לבי דוי ורבים פירשוהו מגזירת שודד שהוא מנצח ומתגבר וטעם להזכיר השם הזה בפרשה הזאת לירא אברהם וימול והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כנגדו וזה שם התאר כנגד המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות והמבין סוד השם יאמין : והיה תמים. שלא תשאל למה המילה : (ה) אברהם. עם תוספת הרי״ש אביר המון גוים ולא בא השם לחסר ממנו אות כ״א להוסיף

ושרה

ואתנה כל אורי׳ ונביאים ואתנה בשבא במ״א ואתנה קמ׳. ואתנה את חלוים. וכל כתו׳ דכו׳ ואתנה קמ׳ במ״א ואתנה בשבא. שאל ממני ואתנה גוים : אותך י״ז מלאים כתו׳ בלשון זכר וסי׳ כו׳ במסרא רבתא : ולא יקרא ב׳ דס׳ וסי׳ את שמך אברם. ולא יקרא למקום הזה : יצאו ד׳ וסי׳ ומלכים ממך יצאו. ומלכים מחלציך : מהרסיך ומחרביך. והנשיא בתוכם. וחד מבית שכם ויצאו.

ג

תולדות אהרן אני אל שדי. חגיגה יב : התהלך לפני. נדרים לא לב מכות כד : ואתנה בריתי. נדרים לב (יבמות א) : והיית לאב. נדרים שם : ולא יקרא. ברכות יג נדרים שם (ברכות ד בכורות סד) : והיה שמך. ברכות שם נדרים שם : כי אב המון. שבת קס :

רמבן

(א) אל שדי. שני שמות כל אחד אומר לעצמו ופירוש אל תקיף מלשון אילי מואב ופי׳ שדי אמר רש״י שיש די באלהותי לכל בריה. ובספר מורה הנבוכים פי׳ הרב כלומר שאינו צריך במציאות מה שנמצא ולא בקיום מציאותו לזולתו אבל מציאותו מספיק בעצמה. ור״א פירשו בשם הנגיד ז״ל מגזרת שודד כלומר מנצח ומשדד מערכות השמים וזהו הנכון כי הוא מדת הגבורה מהנהגת העולם שיאמרו החכמים בה מדת הדין של מטה. וטעם להזכיר עתה זה השם כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד חרב ככל הנסים הנעשים לאברהם ולאבות וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקותי ובפרשת והיה כי תבא בברכות ובקללות שכולם נסים הם כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית וכן כל היעודים שבתורה אבל כולם נסים ובכולם תתנצח מערכת המזלות אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים ע״י משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים הטבע בפירסום והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו. ולכן אמר עתה לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם שיהיה חלק ה׳ עמו וברצונו ינהיגם לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל. ודע וראה כי אברהם אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו״ד ה׳ רק בצירוף השם הכתוב באלף דלת או בצירוף אל עליון עמו ויזכיר בעניניו אלהים. וכן יאמר ה׳ אלהי השמים ואמר ה׳ יראה על מקום המקדש העתיד ויעקב הזכיר תמיד אל שדי ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם ואם תזכה תבין זה כולו ממה שאמרו במסכת יבמות כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה. ולפיכך אמר ישעיה ואראה את ה׳ ומשה נסתכל באספקלריא המאירה ולכיכך אמר כי לא יראני האדם וחי ואראה את ה׳ כתוב באלף דלת ועוד אזכיר זה בפרשה וארא אם ירצה אלהים בעניי :

ספורנו

יז (א) וירא ה׳. המראה בכ״מ היא מדרגה למטה מן הנבואה ועל זה אמר ושמי ה׳ לא נודעתי להם : אני אל שדי. אני הוא שיש די במציאותי לפעולה המיוחדת לי והיא הבריאה שלא ישול בה נושא מתפעל ולכן לא יצטרך הבורא בפעלו שיהיה זולתו שום נמצא במציאות והפך זה יקרה לכל נמצא זולת הבורא כי אמנם יפעל שום פועל זולתו אם לא נמצא איזה נושא מתפעל ממנו וכן לא יתפעל שום מתפעל אם לא ימצא איזה פועל שיפעל בו. ומזה יתחייב במופת רחייה מציאות הבורא ויחודו ושלמות פעלו על כל פועל זולתו אבל כל מתבונן וכל זה הורה האל ית׳ לאבות. אמנם מופת סבה על הבריאה היוצא מן השם המיוחד לא הודיע עד משה רבינו באמרו וארא וגו׳ ושמי ה׳ לא נודעתי להם : התהלך. בכל אשר תפנה שם : לפני. כמסתכל בי לדעת דרכי כפי האפשר אלך כענין שויתי ה׳ לנגדי תמיד : והיה תמים. וקנה השלמות האפשר למין האנושי השכל וידוע אותי בידיעת דרכי ובהדמותך אלי כפי האפשר אלך כי אמנם פעולת כל נמצא תורה על צורתו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך וזה הוא השלמות האחרון למין האנושי והמכוון מאת האל ית׳ בבריאה באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו : (ב) ואתנה בריתי ביני ובינך. ובאופן זה אקים ברית אתך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי תלמדם : (ג) ויפול אברם על פניו. לקבל עליו ולהודות לאל ית׳ על הברית שאמר : (ד) אני הנה בריתי אתך. אני הנני עושה עתה מה שאמרתי להקים הברית : (ה) והיה שמך אברהם. מעכשיו : כי אב המון גוים נתתיך. כי ענין זה השם מתחיל היום שכבר נתתיך לאב המון גוים ולפיכך לא יקרא עוד שמך אברם כלל לעולם ולא כן היה בשם ישראל כי אמנם עקר ענין שם ישראל היה לעתיד לבא כמו שיתבאר במקומו : (ט) ואתה את בריתי תשמור. וכמו שאני הנה בריתי אתך

אתה

התהלך לפני. ללכת בדרך אשר אורה אותך כטעם אחרי ה׳ אלהיכם תלכו ואותו תיראו כי המצוה לאחוז דרכו קודם שיורנו יאמר התהלך לפני והבא אחרי המצוה יאמר אחרי ה׳ תלכו והענין בשניהם ללכת אחרי השם לירא ממנו לבדו ולעשות מה שיצוה :

והיה תמים. מצוה אחרת עוד בענין הזה כטעם תמים תהיה עם ה׳ אלהיך אחרי אזהרת השם לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וגו׳ והענין בשניהם שיאמין בלבו כי הקב״ה לבדו הוא בעל היכולת בתחילה ובסוף הוא היכול לעשות ולבטל ולא ישמעו אל מעוננים ואל קוסמים או למנחש ומכשף ולא יאמין שיבאו דבריהם על כל פנים אבל יגזור בלבו שהכל ביד עליון העליונים שהוא אל והוא אל שדי עושה טובה שלא היה במזל ומביא רעה בהיות המזל טוב ויפה כפי שיתהלך החכם לפניו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל וזהו שאמרו לא מאצטגנינות שלך וכו׳ ורש״י פירש והיה תמים היה שלם בכל הנסיונות ור״א אמר שלא ישאל על המילה למה והוא כטעם יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש. והנכון מה שפירשתי :

וטעם ויפול אברם על פניו לכוין דעתו לנבואה וכאשר השלים לו נבואת המצוה במילה קם אברהם ועמד ובא אליו הדיבור שנית מן השמים ואמר לו שרי אשתך וגו׳ וחזר ונפל על פניו לכוין דעתו והתפלל על ישמעאל כדרך ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחות וגו׳ וכן ואכלה אותם כרגע ויפלו על פניהם :

(ד) **הנה** בריתי אתך והיית לאב המון גוים. הוא ברית המילה אשר יפרש זאת אות הברית ואחרי הברית תהיה לאב המון גוים וברוך השם אשר לו לבדו נתכנו עלילות שהקדים וצוה את אברהם לבא בבריתו להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש :

(ו) **ונתתיך** לגוים. לשון רש״י ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה ולא היה לו מבשר עליו. ואיננו נכון בעיני שיבשרנו בעת ברית המילה על עשו והוא אינו מקיים המילה וגם לא נצטוה עליה כמו שדרשו בסנהדרין כי ביצחק ולא כל יצחק אבל ישראל לבדם יקראו גוים ועמים וכן

אבן עזרא

שרה. שם אומר כלל לא כשרי. ובעבור השם אשר לו נתכנו עליונות שהקדים וצוה אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש. ומלת המול לכם כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלים השניים הנראים כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכון: (יא) ונמלתם. כמו ושמרתם והנו"ן שרש וכן לא ידון רוחי עם נדנה: (יב) ימול לכם. מבנין נפעל וכן המול ימול ומה טעם נאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף ואתה אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים: (יד) וערל זכר אשר לא ימול. פי' ימול יפעול כמו כי ידור נדר והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכם וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת כי מצות הנער הקטן על האב ואם אביו לא מלהו ימול את עצמו בהיותו ברשותו וכרת בידי שמים והטועים יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא ואין פירוש הנפש כרצונם כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש וכן נפש כי תחטא וי"א כי כרת המת קודם נ"ב שנה וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בנים כאלו הוא חי ושמו לא נכרת: (טז) וגם נתתי. כמו נתתי כסף השדה והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד

ויאמר אלהים כ"ה וסימ' כו' במס' רבתא: ואתה ו' פסו' ואתה אתה וסימן ואתה את בריתי תשמור. ואתה תשמע השמים. ואתה פשחור. ואתה בן אדם אל תירא. ואתה קח לך חיטין. ואתה תשמע מן השמים. דד"ה: הפר ב' באו' פתח חד בס"פ וחד באתנחתא וסימן את בריתי הפר. כי דבר ה' בזה: אשתך ז' וסימן ויקרא פרעה לאברם. למה אמרת אחתי. שרי אשתך לא תקרא. אבל שרה אשתך ויקרא אבימלך ליצחק. וכמו השחר עלה. אשתך בעיר תזנה. וחד אשתך כגפן פוריה:

תרגום אונקלוס

ז ואקים ית קימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקים עלם למהוי לך לאלהא ולבנך בתרך: ח ואתן לך ולבנך בתרך ית ארע תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם ואהוי להון לאלהא: ט ואמר יי לאברהם ואת ית קימי תטר את ובנך בתרך לדריהון: י דין קימי די תטרון בין מימרי וביניכון ובין בנך בתרך למגזר לכון כל דכורא: יא ותגזרון ית בסרא דעורלתכון ותהי לאת קים בין מימרי וביניכון: יב ובר תמניא יומין יתגזר לכון כל דכורא לדריכון יליד ביתא וזבין כספא מכל בר עממין דלא מבנך הוא: יג מגזר יגזר יליד ביתך וזבין כספך ותהי קימי בבסריכון לקים עלם: יד וערל דכורא דלא יגזר ית בסרא דעורלתיה וישתיצי אנשא ההוא מעמיה ית קימי אשני: טו ואמר יי לאברהם שרי אתתך לא תקרי ית שמה שרי ארי שרה שמה: טז ואברך יתה ואף אתן מנה לך בר ואברכנה ותהי לכנשין

תורה

כ"ל כ"כ כ"ז: ז והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך: ח ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים: ט ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריך לדרתם: י זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר: יא ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם: יב ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לדרתיכם יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא: יג המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם: יד וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר: ס טו ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה: טז וברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה והיתה

(בגליון: נ'. כ' / כ"ס / נ' וא' והיתה וסי' מל בזכ' נ' ר"פ / ד' / ב' מלותי / ז')

רש"י

עליו: (ז) והקמותי את בריתי. ומה הוא הברית להיות לך לאלהים: (ח) אחוזת עולם. ושם אהיה לך לאלהים אבל הדר בחוצה לארץ כמו שאין לו אלוה: (ט) ואתה. וי"ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך. ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (י) ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו. ובין זרעך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם והנו"ן יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נ' של נושך ונ' של נושא (ונמלתם כמו ונשאתם) אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל. ברש"י ישן אינו): (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית. מקנת כסף. שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לשמונה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר (ס"א לאחד) שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת (דף קלה): (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה (ב"ר): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין: ונכרתה. אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו: (שבת כה): (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרה לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל (ברכות יג): (טז) וברכתי אותה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותיה שנאמר (בראשית יח) היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא הניקה את כלם הוא שנאמר הניקה

תולדות אהרן והקמותי את. שקרים פ' מס: להיות לך. יבמות מב סד ק: ואתה את. סנהדרין נט ע"ב כו כז: מנחות מב: המול לכם כל. שבת קלו קדושין כט: בן שמנת. שבת שם: המול ימול. יבמות עב ע"א כו מנחות מב (שבת יז יבמות ח): וערל זכר. שבת קח קדושין כט (שבת יז חגיגה טו): את בריתי. יבמות עב סנהדרין לא מד: שרי. ברכות יג ראש השנה יו (סנהדרין כ): שרה. ברכות יג: וברכתי אותה. ר"ס טו:

בעל הטורים שני פעמים אך המון בפרשה והוא עולה כחשבון יצחק. וכן ארבה בגימטריא יצחק: הפר שנים במסורה הכא את בריתי. ואידך ואת מצותי הפר שדורש אותו במדרש על המושך ערלתו. כמו הפר דהכא בברית מילה. אף מצותי הפר בברית מילה:

ספורנו

אתה שמור בריתי שאל"כ לא יקום הברית: להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ליחד שמי עליכם בלתי אמצעי שהוא מתיחד על כל הנצחיים כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כי אמנם הנפסדים באשר הם נפסדים אינם פעולתו בלתי אמצעי. אמר אם כן שבהקמת הברית ושמירתו יהיו הוא וזרעו נצחיים בחיב לפניו: לאחוזת עולם. והייתי לכם לאלהים שתוכלו לעשות רצוני בה כענין ויתן להם ארצו' גוים בעבור ישמרו חקיו. ובזה אהיה לכם לאלהים שתהיו נצחיים כאים: (יא) לאות ברית. זכרון תמידיי ללכת בדרכיו בהיותו כחותם האדון בעבדו: (יג) בבשרכם. בשר הוא כנוי לאבר המשגל בלשון הקודש כמו גדלי בשר (יחזקאל יז) זוב מבשרו או החתים בשרו מזובו וזולתם. וזה כי בהיות אות הברית בזה האבר המשבב נצחיות במין יורה על הנצחיות המכוון בברית ובהיותו אבר התולדה יורה האות אשר בו על המשך הברית על הבני': (טז) וברכתיה. בהריון ובלידה ובגדול הבן שלא בצער הפך קללת חוה באמרו

רמבן

אף חובב עמים הר יקראו אחריך בנימין בעממיך גם אחרי הולדת השבטים כולם אמר גוי וקהל גוים יהיה ממך ונתתיך לקהל עמים:

(ט) **ואתה** את בריתי תשמור. כתב רש"י ו' מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו אותם של עכשיו ובין זרעך אחריך העתידים להולד ולדק הרב בפשוטו ואמרו בטעם המילה שהם זכרון באבר התאוה רב המהומה והחטא לבל ישתמשו בו רק במצוה ובמותר. ועל דרך האמת טעם הנה בריתי אתך כטעם הנה אנכי עמך ויאמר כי אהיה עמך יהי ה' אלהינו עמנו יאמר כי הברית יהיה עמו ולכן יפרה וירבה ואחר כך צוה שישמור אברהם הברית הזאת ותהיה המילה לאות ברית והנה האות הזה אות השבת ולכן ידחה אותו והבן זה:

(יד) **וערל** זכר כאן לימדך שהמילה היא באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה. לשון רש"י. וכן הזכירו רבותינו גם טעמים אחרים ור"א אמר ערלתו ידועה כי הוא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי כולם סמוכים

סליקה בנים שרה ב"ר רמוז במקלה: (יז) ויפול אברהם על פניו ויצחק. זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו (שמואל א' ב') הנגלה נגלתי (שם ב' טו) הרואה אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עשה לי. ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד ואע"פ שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא התשות כח לעולם וצא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלא קדמי: (יט) אבל. לשון אמתת דברים וכן (בראשית מב) אבל אשמים אנחנו (מלכים ב' ד') אבל בן אין לה: וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק. וי"א על שם הי' נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם: (ס"א את בריתי למה נאמר הלא כבר כתיב ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר והקימותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקימותי את בריתי אתו ולא עם אחרים ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן. דבר אחר אמר רבי מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב כי הנה ברכתי אותו והרביתי אותו והפריתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק): את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו כמו (משלי כה) נשיאים ורוח: (כב) מעל אברהם.

עתיד: הלבן מאה שנה יולד. תמה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד. והתימה הגדול אין תלד אשה שנפסק דמה והבן מהדם יבנה ויכונן וכאשר תסתכל ותרא כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם כי הנה מצאנו אבו' שפל אחד הוליד בן והוא גדול יותר מתשעים שנה וחיי הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור ודור. וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו:

לְגוֹיִ֑ם מַלְכֵ֥י עַמִּ֖ים מִמֶּ֥נָּה יִהְיֽוּ׃
יז וַיִּפֹּ֧ל אַבְרָהָ֛ם עַל־פָּנָ֖יו וַיִּצְחָ֑ק
וַיֹּ֣אמֶר בְּלִבּ֗וֹ הַלְּבֶ֤ן מֵאָֽה־שָׁנָה֙
יִוָּלֵ֔ד וְאִ֨ם־שָׂרָ֔ה הֲבַת־תִּשְׁעִ֥ים שָׁנָ֖ה
תֵּלֵֽד׃ יח וַיֹּ֥אמֶר אַבְרָהָ֖ם אֶל־הָאֱלֹהִ֑ים
ל֥וּ יִשְׁמָעֵ֖אל יִחְיֶ֥ה לְפָנֶֽיךָ׃ יט וַיֹּ֣אמֶר
אֱלֹהִ֗ים אֲבָל֙ שָׂרָ֣ה אִשְׁתְּךָ֗ יֹלֶ֤דֶת לְךָ֙
בֵּ֔ן וְקָרָ֥אתָ אֶת־שְׁמ֖וֹ יִצְחָ֑ק וַהֲקִמֹתִ֨י
אֶת־בְּרִיתִ֥י אִתּ֛וֹ לִבְרִ֥ית עוֹלָ֖ם לְזַרְע֥וֹ
אַחֲרָֽיו׃ כ וּֽלְיִשְׁמָעֵ֘אל שְׁמַעְתִּ֒יךָ֒
הִנֵּ֣ה ׀ בֵּרַ֣כְתִּי אֹת֗וֹ וְהִפְרֵיתִ֥י אֹת֛וֹ
וְהִרְבֵּיתִ֥י אֹת֖וֹ בִּמְאֹ֣ד מְאֹ֑ד שְׁנֵים־
עָשָׂ֤ר נְשִׂיאִם֙ יוֹלִ֔יד וּנְתַתִּ֖יו לְג֥וֹי
גָּדֽוֹל׃ כא וְאֶת־בְּרִיתִ֖י אָקִ֣ים אֶת־
יִצְחָ֑ק אֲשֶׁר֩ תֵּלֵ֨ד לְךָ֤ שָׂרָה֙ לַמּוֹעֵ֣ד
הַזֶּ֔ה בַּשָּׁנָ֖ה הָאַחֶֽרֶת׃ כב וַיְכַ֖ל לְדַבֵּ֣ר
אִתּ֑וֹ וַיַּ֣עַל אֱלֹהִ֔ים מֵעַ֖ל אַבְרָהָֽם׃

ז' כהנ בטעם · כ' ל' רפי · כ"כ. חד מן י"ח יהידים · ל' וא' וילדת · כן הוא לזרעו אחריו · כ' · ג' · ו' · ד' חסר י' בתרא כתו' · ו' · ג' בלישנא

מַלְכִין דְשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנַּהּ יְהוֹן: יז וּנְפַל אַבְרָהָם עַל אַפּוֹהִי וַחֲדִי וַאֲמַר בְּלִבֵּיהּ הֲלְבַר מְאָה שְׁנִין יְהֵי וְלַד וְאִם שָׂרָה הֲבַת תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד: יח וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל יִתְקַיַּם קֳדָמָךְ: יט וַאֲמַר יְיָ בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ תְּלִיד לָךְ בַּר וְתִקְרֵי יַת שְׁמֵיהּ יִצְחָק וַאֲקִים יַת קְיָמִי עִמֵּיהּ לִקְיָם עָלַם לִבְנוֹהִי בָּתְרוֹהִי: כ וְעַל יִשְׁמָעֵאל קַבֵּלִית צְלוֹתָךְ הָא בָּרֵכִית יָתֵיהּ וְאַפֵּישׁ יָתֵיהּ וְאַסְגֵּי יָתֵיהּ לַחֲדָא לַחֲדָא תְּרֵי עֲסַר רַבְרְבִין יוֹלִיד וְאֶתְּנִנֵּיהּ לְעַם סַגִּי: כא וְיַת קְיָמִי אֲקִים עִם יִצְחָק דִּי תְּלִיד לָךְ שָׂרָה לְזִמְנָא הָדֵין בְּשַׁתָּא אוֹחֲרַנְתָּא: כב וְשֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַיְיָ

בעלם
ויאמר בלבו. אמירה בלבו י' וסי' ויאמר ה' אל לבו. אברהם. עשו. ירבעם. נבל. המן. אמר בלבו בל אמוט. ויאמר דוד אל לבו. אמר בלבו שכח אל. אמר בלבו לא תדרוש: הלבן ז' בליש' בניגון ופתחים וסי' כו' במסרה רבת': לו כ"ב וסי' כו' במסרה רבתא: וסי' בלשון ארמי. ישמעאל מיתא. לבן. שטימא. יסופון בארעא ובמדברא. בלעם. חכימא יהושע. קטליה אתתיה. בזוניה. אתקיל אבשלום. בזכותיה. לא שלטא ביה חיתא. בישתא גברא. דשמא. לא מתעכסא. נפשיה. ומנהון ג' ולו וסימן ולו גוענו בגוע. ויאמר יהושע אהה ה' אלהים. ויאמר האיש אל יואב: יחיה. י"ח יהידאן וסימ' כו' במסורא רבתא: והפריתי ג' ב' מלאים וא' חסר וסימן והפרתי אתך במאד מאד. ולישמעאל שמעתיך. ופניתי אליכם. קדמא' במאד מאד ו' וסי' וארבה אתך במאד. והפרתי אתך במאד ולישמעאל שמעתיך. ובני ישראל פרו. עון בית ישראל ויהודה גדול. ותיפי במאד: נשיאם כל אורייתא נשאים כתיב במ"ד נשיאם וסימן ולישמעאל שמעתיך. שנים עשר נשיאם לאמתם. ויקריבו הנשיאם תנינא דפתוק. ותעמדנה לפני משה. וחד חסר דחסר והנשאם הביאו. והד מלא דמלא ונועדו אליך הנשיאים. וכל נביאים וכתובים נשיאם כתיב במ"ד נשאים וסימן ועשרה נשאים עמו. ויעל נשאים מקצה ויעלה נשאים. מעלה נשאים: ויעל אלהים עליית אלהים ג' וסי' מעל אברהם. ויעל מעליו אלהים. עלה אלהים בתרועה:

תולדות אהרן ויפל אברהם, סנהדרין סע: ואם שרה הבת. מגילה פז: וקראת את שמו יצחק. (ברכות ד): ואת בריתי אקים. (נדרים לה):

בעל הטורים ואת בריתי אקים את יצחק. אקים נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן:

רמבן

סמוכים. ולפי דעתי הדבר מפורש בכתוב כי לא אמר ונמלתם את ערלתכם שיהיה הדבר בספק וכן לא אמר ערלת בשרכם כמו שיאמר ערלת לבבכם וערלת שפתכם אבל אמר בשר ערלתכם שתכרתו הבשר שהיא ערלה בכם כלומר הבשר האוטם בכם ואין בגוף בשר אוטם וכוסה אבר שיכרת הבשר ההוא וישאר בלא ערלה זולתי בשר החופה את העטרה שהזכירו חכמים וערל בשר כנוי כמו גדלי בשר זו מבשרו:

ספורנו

כאמרו בעגל תלדי בנים. ואמר שרה תהר ותוליד ותגדל את בנה שלא בצער. כאמרו אשר פדה את אברהם שפדאו מצער גדול בנים: (יז) הלבן מאה שנה יולד. אף על פי שאפשר שתתעבר האשה אחרי ימי בחרותה. זה יקרה לה במשכב אדם בחור אבל לא במשכב אדם זקן: הבת תשעים תלד. במשכב גוש אדם אפי' בחור: (כב) ויעל אלהים

(יז) ויצחק תרגם אונקלוס וחדי וכן הדבר כי הצחוק פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו משחקים לפני ה' ולפי דעתי שהכוונה בלשון הזה כי כל רואה ענין נפלא באדם לטוב לו ישמח עד ימלא שחוק פיו והוא מה שאמרה שרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי כענין אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה וכן עשה אברהם כאשר נאמר לו זה שמח ומלא שחוק פיו ויאמר בלבו ראוי זה לשחוק כי הוא ענין נפלא מאד הלבן מאה שנה יולד ואם בת תשעים שנה תלד ולא יהיה זה לשחוק ולשמחה ויקצר וכן גם הלום ראיתי נקצר בראש הפסוק כי אמרה הגם הלום ראיתי הפס שנגלה לי כי ראה בעיני ולא אקראנו אל ראי וכן הנגלה נגליתי אל בית אביך קצור עם למה תבעטו בזבחי ובמנחתי יאמר האם בחרתי בכם שתבעטו בזבחי ובמנחתי ולמה תעשה כן או שתהיה הלבן מאה שנה בשאלה לדבר פלא לא כדבר נמנע כמו התשפוט את עיר הדמים ענינו התרצה לשפוט אותה ולהודיעה את כל תועבותי' וכן התעיף עיניך בו ואיננו וכן המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת כלומר האם עלה בדעתך על הלב שלבן מאה שנה יוליד ושרה בת תשעים שנה תלד ואחר כן אמר לו שיהיה הנס הזה עם חיי ישמעאל:

הלבן מאה שנה יולד. אין הפלא בבן מאה שנה שיוליד כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה בני תשעים ובני מאה גם בדורות האלה אף כי בימי אברהם שלא עברו מימיו פי השנים והנה אחרי זה ארבעים שנה הוליד בנים רבים מקטורה אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחרותו מן האשה הזאת יוליד ממנה עתה אחרי מאה ואחרי תשעים ופסק ממנה ארח נשים כי ידע כן ולכן אמר כן מתחלה כשנאמר לו ונתתיך לגוים עד אמרו אליו כי משרה יוליד ונוה אותו וקראת את שמו יצחק בעבור הצחוק שעשה אברהם וזה לאות כי היה לאמונה ולשמחה ואחרי שקרא אותו אברהם כן כאשר צוה אותו אמרה שרה הכי קרא שמו יצחק כי צחק עשה לי אלהים:

(יח) לו ישמעאל יחיה לפניך. פירוש המלה הזאת בכל מקום כטעם אם והורכבה במלת לולי וטעמה אם לא ונכתבה לפעמים באלף וכן ירכיבהו עוד ויאמר אלו ואלו לעבדים ולשפחות ואלו חיה אלף שנים פעמים וענין המלה כמו אם ובא הכפל לחזוק כמו הרק אך במשה המבלי אין קברים ודומיהם ואמר אברהם אם ישמעאל יחיה לפניך עתה בברכה הזאת אשר ברכתני בזרע שרה כי הבטיחו מתחילה אשר יצא ממעיך הוא יירשך והנה היורש אותו יחיד והיה חושב שהוא ישמעאל ועתה כאשר נאמר לו כי משרה יוליד והבין כי הוא היורש פחד פן ימות ישמעאל ולכן אמר זה יחיה לפניך פי' רש"י יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלא קדמי ואיננו נכון בעבור שאמר ולישמעאל שמעתיך אבל פירושו יחיה ויתקיים זרעו כל ימי עולם:

(יט) אבל שרה אשתך כמו אבל בן אין לה כטעם רק אמר רק הבן אשר אני מברכך עליו שרה אשתך תלד אותו ובו אני מקיים בריתי לעולם ובזרעו אחריו וישמעאל אברך להרבות זרעו אך לא מבריתי: (כב) ויעל אלהים מעל אברהם לשון כבוד כלפי המקום ולמדנו שהצדיקים

אבן עזרא

(ט) בעצם היום הזה. ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלש מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כולם נמולו אתו ברצונם הטעם שלא הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאות רצון השם: (כז) נמולו אתו. מבנין נפעל מן נמל וכן ונמלת ספרים:

רש"י

לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו (ב"ר) שהצדיקים מרכבתו של מקום: (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטווה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום: וימל. לשון ויפעל: בהמולו. בהפעלו. כמו בהבראם (בראשית ב): (כד) בהמלו את בשר ערלתו. (נשל אברהם סכין ואחז בערלתו ורצה לחתוך והיה מתיירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו ב"ר רפ"ט) באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע"י המילה אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את. ב"ר: (ט) בעצם היום הזה. שמלאת לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

תרגום אונקלוס

מֵעִלָּוֹהִי דְאַבְרָהָם׃ כג וּדְבַר
אַבְרָהָם יָת יִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ
וְיָת כָּל יְלִידֵי בֵיתֵיהּ וְיָת כָּל
זְבִינֵי כַסְפֵּיהּ כָּל דְּכוּרָא
בֶּאֱנָשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וּגְזַר יָת
בְּסַר עָרְלַתְהוֹן בִּכְרַן יוֹמָא
הָדֵין כְּמָא דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ׃
כד וְאַבְרָהָם בַּר תִּשְׁעִין
וּתְשַׁע שְׁנִין כַּד גְּזַר בְּסְרָא
דְעוּרְלְתֵיהּ׃ כה וְיִשְׁמָעֵאל
בְּרֵיהּ בַּר תְּלַת עֲסַר שְׁנִין
כַּד גְּזַר יָת בְּסְרָא דְעוּרְלְתֵיהּ׃
כו בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין גְּזַר
אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ׃
כז וְכָל אֱנָשֵׁי בֵיתֵיהּ יְלִידֵי
בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בְּנֵי
עַמְמַיָּא גְּזָרוּ עִמֵּיהּ׃

מקרא

כג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ
וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת
כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם
וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם
הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃
כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע
שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃
כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה
שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃
כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם
וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃ כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ
יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־
נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃ פ

י"ח פסוקים את ואת ואת את · ג'. ג' · מפטיר · ג זוגין קדמא' לא נסב את תנין נסב את · ג' מ"ל · ס' ר"פ כספ' · ג' · ג' וחסר

בשר ערלתו. כ' חסר את וסי' ואברהם בן תשעים. וביום השמיני ימול: בית. ד' קמצים בליש' וסי' יליד בית ומקנת. אנשי ביתו ויליד בית. ויעש לבית חלוני. ליסד את הבית.

קכ"ו נמלו סימן מבנדי"ב סומן

ספורנו

אלהים מעל אברהם. והפך ויצא קין מלפני יי: (כג) בעצם היום הזה. שלא אחר:

רמבן

שהצדיקים מרכבתו של הקב"ה אבל למונס בב"ר האבות הן הן המרכבה ירמוז למה שכתוב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם ופחד יצחק היה לי והמשכיל יבין:

בעצם היום הזה כתב רש"י בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג נמולו ומה טעם להזכיר זה ועוד אי אפשר שכבר הסכימו לדברי רבי אליעזר שבתשרי נברא העולם ובתשרי נולדו אבות ובפסח נולד יצחק והכתוב אמר למועד הזה בשנה האחרת והוא כתוב בסדר וירא כי הבשורה היתה בפסח ולפסח הבא נולד יצחק אבל בעצם היום הזה שנצטוה במצוה הזאת נימול הוא וילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וכל מקנת כספו ספר הכתוב מעלתו ביראת ה' ומעלת כל בני ביתו שכולם זריזים מקדימין למצות ואין טעם נימול אברהם שנימול הוא בתחלה אבל ישמעאל בנו נמול בתחלה וכל בני ביתו כי כן כתוב ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואחרי כן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו והטעם כי אברהם נזדרז במצות המילה שלהם תחלה ומל אותם הוא בעצמו או שזימן לי"ח מוהלים הרבה והוא עומד עליהם ואחר כך מל את עצמו שאלו הקדים מילתו היה חולה או מסוכן בה מפני זקנתו ולא היה יכול להשתדל במילתם:

פרשת אדרת אליהו לך לך

וירא ה' שנתגלה לו השם ויאמר לזרעך. הוא הבטחת הנשמה לחזור בתחיה ויירש אז את הארץ שאז נקרא יצחק לבני ליצחק וכמ"ש בפרשת חיי שרה ע"ש. ויבן שם מזבח שמקריבין עליו נשמתין והוא מזבח הפרוש דאליהו: **ויעתק** משם ההרה. שנוסע ממדרגה למדרגה והוא מי יעלה בהר ה' מי יגור באהלך כו' ועיין בז"ח מ"ה ע"ב. מקדם לבית אל כו' כמו שלמטה בבה"מ דרגין דרגין קודם נכנסין להר הבית במזרח ואח"כ לשאר מדרגות. כן למעלה כידוע וכמ"ש ל"ד ע"ב בקדמיתא דצריך כו' ע"ש וז"ש מקדם כו'. ויט אהלה שם כמ"ש מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך. בית אל מים והעי מקדם כמ"ש למטה שעי הוא דרגין דלתתא והוא חוץ להר הבית כידוע סביב רשעים יתהלכון והופכת לה והיא עומדת בהר: בית אל מים והעי מקדם. שהן מלכי קדם אשר מלכו לפני מלך כו' מהררי קדם ינחני כו'. ויבן שם מזבח כמה מזבחות בנה שבכל עולם שעליהם מקריבים אותם כידוע והוא בונה אותם בעה"ז כידוע ויקרא שם בשם ה' דווקא שם כמ"ש בכל המקום אשר אזכיר כו' וכמ"ש יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי והיה כו': **ויסע** אברם כמ"ש כמו שהם מלמטה כך הכל למעלה בכל הכללים ופרטים ושהולכין להר הבית בהין ומקיפין דרך ימין לדרום והוא סוד הייחוד של ק"ש ותפלה כמ"ש בפרשת במדבר ובא לו לנקבן דרומית:

כלי פרשת לך יקר

ויאמר יי אל אברם לך לך וגו'. מה היה המקרא חסר אם היה אומר לך לך אל הארץ אשר אראך ולמה הזכיר פרטים אלו מארצך וממולדתך ומבית אביך. גם מלת לך צריך ביאור כי אין משמעותו לך להנאתך. גם מה שפירש הרמב"ן שהוא מלשון אלך לי אל הר המור כי גם לי גם לך יהיה לו ביאור אחר היותר קרוב לפשוטו. נ"ל שהעתיקו הקב"ה מענין לענין כדרך שמחנכין התינוק כי אולי יהיה קשה עליו לקבל הכל בבת אחת ע"כ עשה לו ג' חלוקות והעתיקו אל ענין רביעי כי מתחלה בקש ממנו לעזוב ארצו וזה שאלה קטנה יען כי אין לאדם תועלת מארצו יותר מארצות אחרו' כי אם השם והכבוד המדומה שעושין לו במקום שמכירין אותו וזולת זה אין לו שום עזר וסעד מכל אנשי ארצו הרחוקים ובנקל יתפתה לעזבה. ואח"כ כאשר הסיח מלבו כל ארצו אמר פן יהיה נפשו קשורה באנשי מולדתו שיש לו קצת עזר וסעד מהם כדרך המשפחות שהא' נכנס בעובי הקורה בעד שאר בשרו ולא יתנו לזרים מקו' למשול בהם וזה תועלת קצת יותר מהראשון. ואחר שנתפתה גם לזה השב פן תדבק נפשו בבית אביו שיש לו שם תועלת נוסף על כל אלו והוא תועלת ממון כי בית והון נחלת אבות. נוסף על שלשה מיני קורבה אלו יש קורב' רביעי' כי אדם קרוב אצל עצמו יותר מכל שלשה מיני קרובי' אלו ע"כ נאמר לך לך לעצמותך כדרך שנאמר לאדם שילך לעבוד את האדמה אשר לוקח משם ולמעלה פ' בראשית פי' שקאי על הר המוריה כי אדם ממקום כפרתו נברא ומקורו מן הר המורי' כי משם לוקח עפרו ודרך הסולם שבבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בה"מ שלמעלה עולים ויורדים בו הנשמות הטהורות אם כן שם עצמות הגוף ושם חביון עוזה של הנשמה וא"כ אדם קרוב אצל עצמותו ביותר מן כל מיני קרובים שהזכיר ע"כ נאמר לך לך כן נאמר לשון זה בעקידה ולך לך אל אחד ההרים וגו' ובשניהם לא גלה לו המקום מיד כי כאן נאמר אשר אראך ובעקידה נאמר אשר אומר אליך לפי שלא רצה הקב"ה לגלות לאברם מקום שגלה הגוף והנפש

עד

עד אשר יערה עליו ממרום רוח קדשו תחלה כי מהידוע דאין הנבואה שורה בחוצה לארץ וא"כ כל זמן היותו בח"ל עד שלא היה בו רוח נבואה לא ידע ולא יבין מהות הנשמה אשר מקור' מן הר המורי' ואפילו מהות יצירת החומר משם לא יבין עד בואו אל תוך הארץ הקדושה מקו' מוכן אל הנבוא' אז הראה לו השי"ת מעלות המקום הקדוש ההוא ואיך הוא מקום לעצמותו של אדם כי שם ביתו ומקום חוצבה של הנשמ' ומחצב החומר אשר בעבורו ראוי לו לעזוב כל אלו ולילך לדבק במקו' קדוש ההוא כי שם יגיע אל דביקת השכינה. וזהו שפירש"י הלוך ונסוע הנגבה לילך לדרומה של ירושלי' והר המורי' ומטעם זה לא נאמר בתחלת מראה זו וירא אליו ה' כי אם עד אחר שנכנס בארץ כי אז היה מוכן לראות במראות השכינ' אבל קודם זה שהיה עדיין בח"ל לא היה שומע כי אם קול דברים כי לא נרא' אליו ה' עדיין עד בואו לארץ וכמו שנתבאר בסמוך. ועל כן קרא למקום ההוא סולמא של צור כדאיתא בילקוט פרשה זו כיון שהגיע אברהם לסולמא של צור אמר יהי חלקי בארץ הזאת מי הגיד לבעל מדרש שהגיע אברהם לסולמא של צור. וודאי כוונתו על הר המורי' כי שם מקום הסול' אשר ראה יעקב עומד בבית אל ודרך אותו סולם עולי' ויורדים הנשמו' ושם צור חוצבו של הגוף כמ"ש הביטו אל צור חוצבתם כי מאותו צור שנקרא אבן שתיה הושתת העולם הכללי גם האדם שנקרא עולם קטן נוצר ממקו' אותו צור אשר בו מקום הסולם גם לנשמה כאמור: ומטעם זה נאמר לך לך כאן ובעקידה וכן בפסוק אלך לי אל הר המור. הגשם חלף הלך לו הלך למקו' מקורו כי איד עולה מן הארץ וכן קומו עברו לכם את נחל זרד היינו נ"כ לא"י וכן אלכה לי אל הגדולי' כי שם דירת השלימים. וכן כל לי ולו ולך ולהם שבמקרא פירש על דרך זה והבין אברהם ממלת לך לך לילך לארץ כנען אעפ"י שלא נאמר עדיין לאיזה ארץ ילך:

ואעשך לגוי גדול וגומר. הורה לו שאפילו אותן שלשה תועליות המדומות שיש לך מארצך וממולדתך ומבית אביך יהיו לך גם שמה כי אם תלך ממולדתך מקום משפחתך ותחוש שבעת הצורך לא יהיו לך אחי ולא מרחמי על זה אמר ואעשך לגוי גדול כי גם שם יצאו מחלציך משפחות רבות. ואם תחוש על ירושת הממון והנה פה אברכך גם בממון ואם תחוש אל השם טוב שיש לך בארצך מקום שמכירין אותך ואגדלה שמך גם פה וכנגד מאמר לך לך היינו לעצמותיך אמר והיה ברכה אתה תהיה מקור הברכות ע"י שתדבק במקום הקדוש ההוא אשר ממנו יוצא השפע לכל העולם והוא מקור הברכות כי מימי הברכות מן המקדש יוצאים וע"י דריסת הארץ הקדושה הקב"ה דורש את כל הארצות נמצא שע"י שתדבק במקום שהוא מקור הברכות תהיה גם אתה מקור לכל הברכות ועל ידי שתדבק שם בשכינה יהיה פיך כפי הש"י ובידך לברך לכל מי שתרצה. ובמדרש ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם כו' כי אברהם היה לגוי גדול יותר מכל האבות כי כל מה שיצא מן יצחק ויעקב מתיחס גם כן לאברהם נוסף לו על יצחק ויעקב כי יצא ממנו ישמעאל ובני קטורה. ואברכך בממון זהו שאומרים אלהי יצחק כי הוא נתברך בממון יותר מכולם שנאמר ויזרע יצחק בשנה ההיא וימצא מאה שערים ויברכהו י"י: ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב כארז"ל ויקרא לו אל הקב"ה קראו ליעקב אל כו' וכפשוטו נקרא בשם ישראל על שם כי שרית עם אלהים ואנשים אבל אברהם לא הי' כי אם אב המון גוים:

ואברכה מברכיך ומקללך אאר. מה שלא נאמר ואאר מקלליך כדרך שאמר ואברכה מברכיך כי לאדם מערכי לב קודם שמוציא איזו דיבור מן השפה ולחוצכי הוא מעריכו תחלה בלב ובמחשבתו: וידוע שלטובה הקב"ה מצרף מחשבה למעשה אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר און אם ראיתי בלבי לא ישמע י"י: וכתיב טרם יקראו ואני אענה וגו' לפי שקודם שהאדם מוציא מפיו בשאלתו ובקשתו כבר היה מחשב בלבו לבקש על ככה על כן הקב"ה יענהו משמי קדשו קודם שיקרא להפוקי בשר ודם השואל דבר מחבירו צריך לפרש בשפתיו כי אין אדם יודע מה שבלבו של חבירו אבל הקב"ה בוחן לבבות ממלא כל משאלות לבו כמ"ש יתן לך כלבבך וגו' וכמו שנאמר לאדם מערכי לב ומי"י מענה לשון רצה לתקן בזה קושיא זו והוא אם באמת הקב"ה ימלא שאלתו אחר שנערך הדבר בלבו של אדם א"כ למה זה צוה י"י על התפלה בפה: על זה אומר ומה' מענה לשון כי זה מתת י"י הוא שנתן מענה לשון לאדם כמרז"ל שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים לפי שנמשלים אל השי"ת כילד שעשועים אצל אביו אם הוא מבקש דבר מאביו אעפ"י שאביו יודע מה שהבן צריך מ"מ רוצה האב שיוציא הבן מפיו מבוקשו לפי שהאב משתעשע בדבור שפתיו של הבן. כך אומר הקב"ה לישראל השמיעני את קולך כי קולך ערב לגבת לי. ואין הש"י רוצה להתנהג עמנו כדרך השרים שאין מניחין לדבר בפניהם הרבה ומיד כאשר יבינו כוונת השואל אומרים לו קצר דבריך או כלה מדברותיך ולא אבל הקב"ה בחסדו אינו כן כמ"ש תאות לבו נתת לו ואעפ"כ וארשת שפתיו בל מנעת סלה לפי שאתו בעיניו ית' כשעשוע ילד ובן יקיר ז"ש אעפ"י שטרם יקראו ואני אענה מ"מ כל עוד שהם מדברים ואני אשמע כי לא מנעתי מהם ארשת שפתותיהם. וזהו שנאמר און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' ושמא תאמר שגם לענין הטובה הוא כן ת"ל אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי כי אצל התפלה אין הדבר כן אלא שומע בקול תפלתי אעפ"י שעדיין לא הוצאתי הדבור מפי. וא"ת אם כן איפה למה בקש י"י מידי רמוס חצריו להתפלל לפניו ע"ז אמר ברוך אלהים אשר לא הסיר תפילתי וחסדו מאתי כי אני נותן הודיה לשמו ית' שבחסדו לא הסיר תפילתי וחפץ בארשת שפתי כאמור. לכך נאמר ואברכה מברכיך כי המברך אותך חושב כבר בלבו קודם שמוציא הברכה מפיו ומחשבה טובה חשובה כמעשה ע"כ אני מברכו קודם שיוצא הברכ' מפיו. אבל במקללים אין הדבר כן אלא ומקללך לאחר שהוציא הקללה מפיו אז אאר אותו אבל לא קודם שאוציאה מפיו כי מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה. טעם אחר לדבר לפי שאינו דומה מוריק מכלי מלא וגדוש למוריק מכלי חסר כדרך שמצינו בברכת כהנים כה תברכו את בני ישראל אמור להם שהשליח ציבור אומר תחלה אל הכהן יברכך י"י כי הש"ץ הוא סרסור בין הקב"ה ובין הכהנים והוא אומר תחלה אל הכהן יברכך י"י ומוריד עליו השפע דרך הצנורות כדי שיהיה הכהן כלי מלא ברכת י"י ואחר כך יוריק מן הכהן כלי מלא על ישראל כי אז חלה הברכה ביותר כשהמשפיע נמלא בו הברכה בעצם ובראשונה כי איך יברך מי שאינו מבורך בעצמו: על כן נאמר ואברכה מברכיך שקודם שיברכך אני אברכו תחלה כדי שיהיה כלי מלא ברכת י"י ויוריק עליך מן כלי מלא וגדוש. אבל בקללה אין שייך דבר זה כלל לכך נאמר ומקללך אאר אח"כ ולא קודם: ומה שנאמר מברכיך לשון רבים ומקללך לשון יחיד הורה כי רבים יברכוהו אבל מקללים לא יהיו רבים אלא יחידים מוקצים ופחותים כנמרוד וחביריו שבטלה דעתם אצל כל אדם:

ומקללך אאר. היה לו לומר ומקללך אקלל או אאר אורריך ושינוי זה קשה גם בפסוק כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו כי היה לו לומר ובוזי יתבזו. ונראה כי שלשה לשונות אלו כל אחת קשה משל חברתה וסדר מדריגתן בזיון קללה ארור כי בזיון לשון קל מכולם והוא בשב ואל תעשה שהמבזה אינו נוהג כבוד במבוזה כמו שכתוב כי את דבר י"י בזה אמרו רז"ל זה המניח ספר תורה והולך לו. ולשון קללה משמש גם כן לשון בזיון כמו שפירש"י על פסוק כי קללת אלהים תלוי ויש במשמעותו גם כן קללה נמרצת ממש קרוב ללשון ארור. אבל לשון ארור כאמרו רז"ל ארור בו נדוי בו חרם בו קללה בו כי לשון זה כולהו אתניהו ביה. וידוע שהכל לפי המבייש והמתבייש כי הפחות ושפל אנשים אם יבזה או יקלל איש זקן ונשוא פנים אין די בזה כשהוא יקבל גם כן בזיון או קללה כי אין הצר שוה בנזק כי השפל אינו מקפיד על בזיונו ויהי כמצחק בעיניו לפיכך לא היה יכול לומר אצל הש"י ובוזי יתבזו כי אין זה שוה בנזק המלך י"י צבאות שהאדם האחוז בחבלי בוז ובזוי דבזוי יבזה דברי מלך אל רם ונשא י"י לפיכך יוסיף י"י לו קללה וקלון על כבודו ויקללנו קללה נמרצת לפי ערך המבזה. וכן אברהם שהיה אב המון גוים וכל בני דורו כאין נגדו על כן אין די כשיקבלו מקלליו קללה אלא מקללך אאר אוסיף להם מארה לפי ערכם. אבל במברכים ומכבדים והמדה שוה לברך מברכיו ולכבד מכבדיו ומה שנאמר כאן ומקללך ואצל הש"י אמר ובוזי לפי שלשון קללה אינו שייך כלפי מעלה כי מה יתן ומה יוסיף ויותר שייך בו לשון בזיון במי שאינו נוהג כבוד כראוי בדבר י"י. ובשר ודם ראוי להיות מן הנעלבי' שלא להקפיד על בזיונו אבל על הקללה ראוי להקפיד. ומ"ש כאן ואברכה מברכיך ולהלן נאמר כי מכבדי אכבד אין שתי הברכות דומין זה לזה כי הברכה לאדם הוא תוספות שפע וריבוי וזה אין שייך כלפי מעלה כי מה יתן לו בברכתו אלא ענינה ברכה של הודיה ואם כן מה ענין הברכות זו לזו שיאמר כי מברכי אברך. ואצל האדם אין שייך לומר ואכבדה מכבדך כי אין דמיון לכבוד שהאדם עושה עם חבירו אל הכבוד שחכמים ינחלו מאת י"י אבל הברכות דומין זה לזה כי וודאי אין ביד האדם ליתן הברכות מידו ממש זולת שהוא מברכו ייטיב י"י עמך ובאותה ברכה שהוא מברכו יברך י"י גם את המברך:

ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו. ולמעלה נאמר ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו לפי שקודם שהובטח אברם שיהיו לו בנים היה מתרחק מן שרה מצד היותה עקרה לפי שכל אותן הבעילות אינן לקיום המין ע"כ נאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד וסמוך ליה ויקח תרח את אברם וגו' לפי שהיתה עקרה על כן הכניס את לוט ביניהם אבל אחר שנאמר ואעשך לגוי גדול והובטח בבנים כתיב ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט כי בלשון ויקח הורה שאומ' כאילו עשה בה לקוחין שנים תחת אשר היה פרוש ממנה כדרך שנאמר וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי ומה שנאמר וילך אברם כאשר דבר אליו י"י וילך אתו לוט היינו לוט מעצמו הלך אחריו אבל אברם לא קרבו ואדרבה הרחיקו ויקח את שרי וגו' ד"א תרח היה מקרב ביותר קרוביו ע"כ לקח תחלה את אברם בנו ואחר כך לקח את לוט בן בנו כי בני בנים כבנים ואחר כך לקח כלתו שרי. אבל אברם לקח תחלה את שרי אשתו כי אשתו כגופו ואח"כ לקח לוט שאינו כגופו:

עד מקום שכם עד אלון מורה. הראהו קבלת התור' והשבוע' שבהר גריזים והר עיבל הראה לו קבלת התורה להורות שבזכות קבלת התורה זכה לייעוד לזרעך אתן את הארץ כמ"ש ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. וכלפי שאמר למעלה ומקללך אאר הורה שזה יהיה עד אלון מורה ולא עד בכלל כי כל המברכים והמקללים שבהר גריזים והר עיבל יהיו בהסכמת השי"ת ולא יאור את המקללים ההם כי קללתם היא לשם התכלית וברכה תחשב:

וירא י"י אל אברם. מה שלא נראה אליו י"י מיד כשאמ' לו לך לך מארצך לפי שאז היה עדיין בח"ל כדעת הראב"ע ובח"ל אין שכינתו ית' נגלה ונראית מיוחה וא"כ לא נראה אליו שם י"י במראה כי אם קול דברים לבד היה שומע וע"כ לא בנה שם מזבח רק לי"י הנראה אליו אבל בעוד שלא היה נראה אליו לא רצה לבנות מזבח במקום שאין השכינה שורה וזה"ש במשה כי יאמרו לא נראה אליך י"י כי אין דרכו להתראות בח"ל ובזה יכחישו לומר שגם קול לא שמעת:

הלוך ונסוע הנגבה. אולי רצה להתחכם באלהיות כי הרוצה להתחכם ידרים אבל על העושר לא בקש שהרי אמר אם אקח מחוט ועד שרוך נעל ואותן מתנות שיקבל ע"י שרה היה מוכרח לקבלם כדי שלא יהרגוהו שהרי כולם נתנו לו דרך חנופה אולי יתפתה ליתן לו את אחותו לאשה ואילו לא היה מקבל היו חושבים שאין רצונו ליתנה להם והיו הורגים אותו ומ"מ לא רצה ליהנות מן אותן מתנות ונתנם לבני הפלגשים שנאמר ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות היינו אותן מתנות שכבר קבל מן המצריים נתנם לבני הפלגשים דהיינו בני קטורה והיא הגר המצרית כפירש"י כי מן המצריים לקח המתנות והחזירם למתנתם ונתנם לבני הגר המצרית:

על דבר שרי אשת אברם. וכי עדיין לא ידענו ששרי אשת אברם ועוד מה פשעו של פרעה הרי סבור שהיא אחותו ומה שפירש רש"י על דבר שרי שאומרת למלאך הך והוא מכה לא נזכר בפסוק הך. על כן נ"ל אע"פ שבפני ההמון עם אמרה שרה אחותו אני מ"מ לפרע' הגידה האמת שהיא אשת אברם בחשבה שמלך יושב על כסא דין לא יעשה עול ופרעה לא השגיח בה כי אמר לדבריך הראשונים אני מאמין של

פ

כן נגעו י"י על דבר שרי בשביל דבורה של שרי ומה היא דבורה . אשת אברם כי היא דברה אליו אשת אברם אני . ואמר פרעה לאברם למה אמרת אחותי היא כי לך הייתי מאמין ולא לה כי חשבתי אולי אומרת כן כדי להינצל מן המשגל שהוא בלא אישות . דבר אחר על דבר שרי אשת אברם לפי שהיתה אשת איש על כן בא עליו נגעים אלו:

ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגומר . רש"י פ' שמיכת והכנעני והפריזי אז יושב בארץ לומר שלא זכה בה אברם עדיין וקשה למה הזכיר כאן והפריזי ולמעלה אמר והכנעני אז בארץ וכאן הזכיר יושב ולא הזכיר זה למעלה ויש אומרים שרצה לומר אלו שני אומות גדולות הכנעני והפריזי נתישבו בארץ בלא מריבה ושני רועים אלו לא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו . וק' עוד וכי בעבור זה הפרד נא מעלי הנה רועי אברם עשו את שלהם והוכיחום על הגזל ואם המה לא קבלו תוכחתם הנה המה את נפשם הצילו . ויותר קרוב לשמוע שרועי אברם הוכיחום על הגזל והמה טענו כל הארץ הוא של אברם כו' וחשב אברם שאם יושבי הארץ יראו שהוא מחזיק בארץ בחזקת שהוא של אברם ואני מתי מספר פשיטא שיאספו עלי והכוני על כן הזכיר גם הפריזי שהיו אנשיו גבורים עד שישבו בערי הפרזות כהוראת שם פריזי וכסימן שמסר משה למרגלים וכן יעקב היה מתירא מן הפריזי ביותר שאמר עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפריזי ואני מתי מספר וגו'. ולכך הזכיר כאן ישיבה לומר שעד עכשיו הם יושבים בשלוה עמדי ועל ידי שיראו כי רועי מחזיקים בשדות בחזקת שהיא שלי וילחמוני הנם לפיכך הפרד נא מעלי . על כן הלך לוט ונתישב אצל אנשי סדום שאין מקפידין על הגזל לפיכך סמך לומר ואנשי סדום רעים וחטאים להורות שבעבור שהיו חטאים בממונם ולא הקפידו על הגזל נתיישב לוט אצלם :

וי"י אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו . פרש"י כל זמן שהיה הרשע עמו פירש ממנו הדבור ומקשי' כאן והלא כבר נאמר וירא י"י אל אברם והיה לוט עמו . ונ"ל שלא קשה מידי כי בהבטחה ראשונה נאמר לזרעך אתן את הארץ. והבטחה זו היא שעמדה לרועי לוט להטעותם ולומר כל הארץ של אברם היא ולוט יורשו ועל כן היו מרעין בהמתם בשדה אחר ואם לדין יש תשובה על טענתם כי לא זכה בה אברם כל עיקר כי לא ניתן הארץ רק לזרעו ולא לו ואם כן מסתמא לא ישכים לוט עם רועיו והמה היו רועי בקר ולא מחכמה שאלו ע"ז . אבל בהבטחה זו אמר לו הקב"ה כי לך אתננה נשמע מזה כי אברם עצמו זכה בארץ ע"כ לא נאמר הבטחה זו לאברם עד אחר הפרד לוט מעמו כדי שלא יתלה עצמו בהבטחה זו יותר מבראשונה ויבא לגזול בפרהסיא לא יבוש מפני כל . ומה שנאמר כי לך אתננה יתבאר בע"ה פרשה וארא באיזו ענין זכה אברם בארץ ד"א כי מה שנראה אליו י"י אע"פ שהיה לוט עמו לפי שעדיין לא הרשיע לרעות בשדות אחרים כי אולי לא היו לו ללוט עדיין צאן ובקר אבל אחר שהלך עם אברם נתנו גם ללוט מתנות כמ"ש וגם ללוט ההולך את אברם היה לו צאן ובקר ואמרו רז"ל מי גרם לו זאת הליכתו עם אברם שמע מינה שקודם שהלך עם אברם לא היה לו צאן ובקר עדיין עד שבא עמו ממצרים ונתנו לאברהם מתנות וגם ללוט כדי שיסכים על נתינת שרה לו לאשה ואז התחיל לרעות בהמותיו בשדה אחר ואז נעשה רשע ובעבורו פירש הדבור גם מן אברם כי הגזל גורם סילוק השכינ' כמ"ש משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר י"י :

קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה . השבע ימין וראה כי מתחלה אמר הקב"ה לאברהם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה עומד שם צפונה ונגבה וקדמה וימה כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ש"מ שבראיה לחוד סגי וקני לה. ואחר כך חזר מזה ואמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ש"מ שצריך לעשות חזקה ממש מכי דיש אמצרי ובראיה לחוד לא קנה לה . ועוד כי מתחלה אמר לזרעך עד עולם ואח"כ אמר כי לך אתננה ולא הזכיר זרעך ולא עד עולם . ועוד שאמר שא נא אין נא אלא בקשה . ובאמרו קום התהלך בארץ לא הזכיר לשון נא . ואצל משה רבינו ע"ה מוחלפת השיטה שאמר אעברה נא ואראה' את הארץ הרי שהזכיר לשון נא אצל העברה ממש שהיא דוגמת קום התהלך בארץ אבל אצל הראיה לא הזכיר נא כי לא אמר ואראה נא . ועוד מהו שאמר כאן וראה מן המקום אשר אתה עומד שם וכי סלקא דעתך שיראה מן המקום אשר אינו עומד שם. והקרוב אלי לומר בכל זה שהקנה הקב"ה אל אברהם את הארץ לקנות שמה שני מיני תועלת האחד רוחני והוא נקנה בראיה לבד והאחד גופני והוא נקנה מכי דיש אמצרי . הרוחני הוא כי שם מקום מקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ושם פעל י"י מכון לשבתו יתברך ושם חביון עוזו יתברך וכל המסתכל במקום הקדוש ההוא מיד נתלבש רוח טהרה וקדושה ומלך עליון ביופיו ית' תחזינ' עיניו ובראיה לחוד סגי לאדם לקנות השלמות ההוא במקום אשר קרא לו אברהם י"י יראה' וקרי בה יראה היו"ד בחירק ויראה היו"ד בציר"י כי כדרך שבא לראות כך בא ליראות כי מיד בבואו שמה כשם שהשכינה רואה אותו כך הוא רואה פני השכינה ומיד נעשה מושפע ומואצל ודבק בזיו שכינתו יתברך מעין עולם הבא כי גם שם הצדיקים יושבים ונהנים מזיו שכינתו יתברך ולא בכל מקום בארץ האדם זוכה לשלימות זה כי אם במקום הנקרא י"י יראה והוא הר המוריה ובית אל כי למעלה כתיב עד בית אל אל מקום המזבח וגו' ולקמן פ' ויצא פי' רש"י שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל ופירשו המפרשים שמאותו זמן והלאה נתחברו שני המקומות מקום ב"ה ובית אל והיו למקום א' על כן נאמר כאן לאברם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם הורה באצבע שלימות זה הרוחני הנקנה לו בראיה לחוד לא נקנה לו כי אם מן המקום אשר הוא עומד בו והיינו בית אל כי כך משמע פשט המקראות וילך למסעיו מנגב עד בית אל וגו'. וז"ש אל הארץ אשר אראך שאני מראה אך שמה ובסבה זו מלך ביפיו תחזינה עיניך. והתועלת רוחני זה לא יסיר מזרעו עד עולם כי אף בזמן שב"ה שלמטה אינו בבנינו מ"מ הב"המ שלמעלה המכוון כנגדו נצחי לא יסיר לעולם ובכל זמן יורד ממנו השפע על זרע אברהם המקודש ומטעם זה שלמים וכן רבים נכספה נפשם לעמוד במקום הקדוש ההוא כי רצו את אבניה וגו'. וכנגד תועלת רוחני זה אמר הקב"ה שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם ר"ל מן המקום הקדוש אשר אתה עומד בו כי בו תקנה השלימות הרוחני ותזכה לראות פני השכינה ועל אותו שלימות אמר לך אתננה ולזרעך עד עולם כי שלימות רוחני זה לא ימוש לעולם . ואח"כ אמר כנגד השלימות הגשמי הנקנה לו בארץ והיינו שתם נחלת שדה וכרם ושתם קרקע אינה נקנית כי אם בחזקה גמורה מכי דייש אמצרי אמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ולא הזכיר לזרעך עד עולם כי הארץ נתנה לישראל על תנאי אם ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו . ועל קניית שני מיני שלימות אלו אמר משה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה כי באמרו אעברה נא בקש על קנית שתם חלק בארץ אשר לזה צריך העברה ממש כדרך שנא' קום התהלך בארץ . ובאמרו ואראה את הארץ בקש על קניית השלימות הרוחני הנקנה בראי' לבד וכנגד מה שנאמר כאן מן המקום אשר אתה שם דהיינו בית אל מקום המקדש אמר ההר הטוב הזה והלבנון ומ"ש כאן שא נא עיניך הזכיר לשון נא דווקא באותו שלימות הנקנית בראי' אבל בשלימות הגופני לא הזכיר לשון נא ואצל משה כתיב חילוף הדברים הכל חד טעמא הוא לפי שלימות הגופני האדם ירא לעינים אליו ביותר על כן אין הקב"ה צריך לבקש מן האדם בלשון תחנונים שיקבלו מידו אלא אדרבה האדם מבקשו בלשון תחנונים מן הקב"ה כי תאוה הוא לעינים לראות בחמדת העוה"ז . אבל החמדה הרוחנית אשר עין לא ראתה אין הטבע נכסף אליו כל כך ואין האדם מבקש עליו בלשון תחנונים כפי טבעו אלא אדרבה ה' מבקש מן האדם בלשון התחנונים שידבק בשלימות רוחני זה ע"כ אמר הקב"ה לאברם שא נא אין נא אלא בקשה ותחנה שבקש ה' ממנו שידבק בקנין רוחני זה אבל קום התהלך בארץ כדי לקנות נחלת שדה וכרם לא הוצרך לבקש ממנו . אבל משה כשבקש על שתים אלו מן הקב"ה הזכיר לשון נא באמרו אעבר' דהיינו קניות חלק בארץ שהטבע נכסף אליו ומבקש על ככה . אבל באמרו ואראה את הארץ לא הזכיר לשון נא כי הכל חד טעמא ואף על פי שאין זה נאות לאומרו על שני צדיקים כאברהם ומשה מ"מ דיברה תורה בלשון שתם בני אדם ואמר הקב"ה לאברם שא נא וקום התהלך כמדבר לשתם אדם ומשה ג"כ לא רצה להחזיק את עצמו לצדיק גמור . ד"א אברהם לא היו לו עינים רמות והיה תולה עיניו תמיד למטה ע"כ נאמר לו שא נא עיניך נא לשון עתה כי עתה לפי שעה שא נא עיניך למעלה וראה :

וירק את חניכיו וגו'. רש"י פי' אליעזר לבדו היה שם כי שלש מאות ושמנה עשר הוא מנין שם אליעזר וכי דרך המקרא לומר מספר המורה על איש אחד . ומהו שאמר וחלק האנשים אשר הלכו אתי והלא לא הלך עמו כ"א אליעזר לבדו . והקרוב אלי לומר בזה שגם רש"י מודה שלקח עמו שי"ח אנשים ממש כי חייב כל אדם לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס. אך שקשה למה לקח אברם דווקא מספר שי"ח ומה הגיד לנו בזה הכתוב. אלא להורות שהיתה המלחמה כל כך חזקה עליו עד שלא היה שום אפשרי בדרך הטבע לנצחם ומ"מ הלך אברהם למלחמה כי סמך שאלהיו יהיה בעזרו וסימנא מילתא היא כי לקח עמו אנשים כמספר אליעז"ר להורות כי אליעזר לבדו היה שם כי לא נעשה הנצחון ההוא בשום פעולה אנושית כ"א בעזר אלהי לבד לפיכך לא רדף כי אם עד דן ושם נסתלקה השכינה בעבור העגל שעתידין להעמיד בדן לפיכך תשש כחו שם בהסתלקות העזר האלהי . וזהו שנא' ויחלק עליהם לילה שחציו השני נשאר לו לחצות לילה של מצרים כי אז יצא ה' בעצמו בתוך מצרים כך במלחמה זו לא היה כ"א עזר של אל עליון אשר מגן צריו בידו. ד"א שלקח שי"ח אנשים כמספר אליעזר להורות שאליעזר שקול כנגד כולם כי זכותו של אברם דבק בו יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים כו'. וי"א וירק שהוריק מהם כל כלי זיין והלכו בלא כלי זיין וסמכו על תשועת ה' מלשון אריק חרבי תורישמו ידי כי אמר פרעה אפי' אם אריק חרבי לשלקו מכל וכל מכל מקום תורישמו ידי לבד בלא חרב :

ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ . למעלה נאמר והוא כהן לאל עליון ולא הזכיר קונה שמים וארץ לפי שקודם שבא אברם היה נקרא הקב"ה אל עליון כי לא היתה מלכותו יתברך ניכר בתחתונים כמו שפרש"י על פסוק ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ואברם הקנה שמים וארץ לה' כי פרסם לכל מציאתו יתב' בתחתונים על כן הזכיר אצל אברם תמיד קונה שמים וארץ . ד"א לפי שכל הברכות באות משל השמים ומשמני הארץ על כן הזכיר אצל הברכה קונה שמים וארץ . וכן כשאמר למטה הרימותי ידי אל אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' אמר כן לפי שיכול הקב"ה ליתן לי משלו ממגד שמים מעל ומתהום רובצת תחת על כן לא אקח משלך כלום . ויש אומרים מה שאמר ולא תאמר אני העשרתי את אברם אין פירושו כדי שלא תאמר אלא באמת אמר יודע אני בך שלא תאמר אני העשרתי את אברם ואעפ"כ אין רצוני ליקח כלום. ד"א שמתחלה היה עליון כי אמרו שאין השגחתו יתברך במה שלמטה מגלגל הירח וע"י מלחמה זו ראו עין בעין כי הוא גם אלהי הארץ והשגחתו גם בתחתונים כי לא בכח יגבר איש כי אם בהשגחתו יתברך :

אל תירא אברם אנכי מגן לך . בילקוט משיק לפי שהיה אברם מפחד שמא קבלתי שכרי בעה"ז ואין לי כלום לעולם הבא אמר לו' הקב"ה אל תירא שכרך מתוקן לעתיד לבא ז"ש הרבה מאוד כד"א מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ע"כ. וקשה על זה המדרש א"כ מהו שאמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי וגו' מה ענין הבנים לשכר העה"ב : ויש ליישבו ע"ד שמסיק פרק יש נוחלין אר"י כל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה כתיב הכא והעברתם נחלתו לבתו וכתיב התם יום עברה היום ההוא וק' למה הביא ראייה מדברי קבלה לד"ת היה לו להביא ראייה מן פסוק ויתעבר ה' בי למענכם אלא שרצה להביא ראיי' גם על הענין ולא על הלשון לבד כי ר"י סבר שכל מי שאינו מניח בן ליורשו אינו פטור בלא גיהנם שנקרא יום עברה היום ההוא ואזיל ר' יוחנן לטעמי' שדרש פסוק אשר אין חליפו' למו ולא יראו אלהים על מי שאינו מניח בן כי זה וודאי מלא שלא היה ירא אלהים כמו שאמר אשרי כל ירא ה' וגו' וסמיך ליה בניך כשתילי זתים וגו'. הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'. לכך אמר אברם מה שכר תתן לי לעוה"ב ואנכי הולך ערירי שדינו בגיהנם כאמור . וא"ת ליתן שכרי בעוה"ז על זה כתיב ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי ועיין כל המדרש הזה בפ' פינחס בפסוק עלה אל הר העברים כי הוא דרוש יקר :

במה אדע כי אירשנה. רז"ל אמרו בעבור שאמר אברהם במה אדע נענש בידוע תדע. והשכל ימאן לקבל דרוש זה שיסבלו בניו עונש גדול כזה בעבור שאלות שאל אברהם ואברהם עצמו לא קבל שום עונש ושיהי בניו תחתיהם. ע"כ לבי אומר וגו'. שגלות מצרים הי' לו סיבות אחרות ונחלקו בו רז"ל ותמצא כל הדעות במהרי"א כי יתן קבלם כן קצרה אורך היריעה האחת מלהעלות עליה כל הדעות האלו אך שבעל מדרש זה קשה לו יהיה שטעם אל הגלות מה שיהיה למה זה הגיד הקב"ה בשורה רעה זו לאברהם לצערו בחנם. ע"ז אמר בבעון במה אדע שרצה לידע דבר שלא היה בו ערך לידע כי מה לו לבקש אות על דבר ה' על כן נענש בידוע תדע שהודיע הקב"ה דבר לצערו וזה נ"כ מדה כנגד מדה. ובענין זה ששאל אברהם תמהו רבים למה שאל אות על ירושת הארץ ולא שאל אות על הבטחת הזרע. ואני שואל עוד שאלה אחת למה לא שאל אות על הארץ מיד כשאמר לו הקב"ה בפעם ראשון לזרעך אתן את הארץ וגו' גם בספיקות אלו רבו הדיעות. ואני אומר שהאות אשר שאל לא שהיה אברהם מסופק בייעוד הא-ל יתברך זולת שרצה שיכרות לו הקב"ה ברית לסלק מעליו כל טוען ומערער. לפי שלמעלה אמר לו לזרעך אתן משמע מתנה בעלמא ועל זה לא היה מבקש אברהם כריתות ברית כי מי יערער על המתנה אשר נתן לו ה' כי לו יתב' תבל ומלואה ובידו ליתן הארץ לכל מי שירצה. אבל אחר שאמר לו הקב"ה לתת לך הארץ הזאת לרשתה משמע שנתינה זו שהזכיר היום תורת ירושה לפי שנתחלק הארץ לבניו נתן ארץ כנען לבני שם ואתה בא אליה בתורת ירושה. אז חשב אברהם שמא אחר יורשיו של שם יערערו על חלקם כי בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם. ואברהם יצא מן ארפכשד ושמא אחר בני שם יערערו על הירושה על כן אמר במה אדע כי אירשנה מה האות שאני לבד היורש בלי ערעור: ובאה לו התשובה קחה לי עגלה משולשת וגו' כדרך שכרת ה' לאהרן ברית מלח עולם לסלק מעליו ערעור של קרח כך כרת ה' ברית לאברהם לסלק מעליו כל טוען ומערער כי זאת לפנים לחק שכל כורתי ברית עוברים בין הגזרים כנודע:

קחה לי עגלה משולשת. בענין מראה זו רבו הדיעות אענה גם אני חלקי ואומר לפי שמצינו בהבטחת הארץ שמזכיר לפעמים האבות ולפעמים זרעם והיכן מצינו שהיה לאבות חלק בארץ הלא היו כלם גרים בארץ והכתוב אומר כי לך אתננה וכתוב לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב וגו' ע"כ למדו רז"ל מכאן לתחיית המתים מן התורה שנא' לתת להם לכם לא נאמר אלא להם. וגם זה מחוסר ביאור וכי לתחיית המתים ינחלו האבות חלק בארץ בעולם הזה. אין זה כי אם הקבורה שיקבלו חלקם להיות להם מקום קבורה בארץ לפי שכל מתי א"י חיין תחלה לעתיד כמו שיתבאר בעזרת השם פרשת וארא. אבל זרעם קבלו חלקם גם בחיים בעולם הזה והאבות דווקא לאחר מיתה שיחיו תחלה על כן הראה לו הקב"ה במראה זו עגלה כנגד אברהם שנא' בו ואל הבקר רץ אברהם ועז כנגד יעקב שהלביש על צואריו עורות גדיי עיזים ואיל כנגד יצחק שהקריב תמורתו איל וכן פירש"י פרשת נשא בקרבנות הנשיאים: ותור וגוזל אלו ישראל ויבתר אותם בתוך רמז כי שלשה אבות אלו דווקא אחר ביתור דהיינו אחר מיתה יקבלו חלקם בארץ כי מתי א"י חיין תחלה אבל לא בחייהם. ואת הצפור לא בתר כי ישראל שנמשלו לתור וגוזל יבואו חיים לארץ כי בזה הראה לו הקב"ה מי ומי ההולכים לארץ ובאיזה אופן יהיה לאבות חלק בארץ והוא אחר ביתור ומיתה דהיינו אחר הערב שמש בעולם הזה בנפול תרדמת המיתה עליהם ז"ש ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם כד"א עד אשר לא תחשך השמש להורות כד ניים ושכיב אברם אז יקבל חלקו בארץ אבל לא עכשיו כי לא שלם עון האמורי עד הנה ובני ישראל יהיו באי הארץ אחר הערב שמשו של אברם ותרדימת המות כאמור: אך בתנאי זה כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם תחלה ועבדום ומה שהתחיל בלשון יחיד זרעך ואחר כך אמר ועבדום לשון רבים לפי שהגרות הותחל משנולד יצחק והאבות היו יחידים אבל העבדות הותחל אחר שנתרבו ומה שנאמר בארץ לא להם י"א שקאי על אנשי הארץ כי גם המה גרים בארצם כמו שלמדו מן הפסוק ואת העם העביר לערים כדי שלא יקראו את ישראל גולים. ומה שהזכיר ד' דברים גירות ועבדות ועינוי וריחוק השכינה בארץ לא להם יתבאר בע"ה לקמן פרשת וארא:

וטעם למספר ת"י יתבאר בע"ה פרשת חיי שרה:

הנה בריתי אתך. לשון הנה מורה על דבר המצוי כבר וי"ל כבר בריתי מצוי בך והאמת כן הוא כי סתם מילה חיצונית זו היא לתכלית נכבד והוא שממנה יוקח משפט על מילת ערלת הלב וטהרתו. ובלי ספק שקודם סתם מילה זו כבר היה לאברהם לב טהור ונמול ע"כ א"ל הש"י יודע אני בך שכבר הנה בריתי אתך כי טהור לב אתה: אמנם לפי שעכשיו אני רוצה לעשותך אב המון לכל גוים צריך אני ליתן פתחון פה לכל באי עולם למה אני ממנה אותך אב המון גוים ואני לפרסם מעלתך וטוהר לבך מה שאי אפשר כל שפטים ע"י מילה חיצונית זו המפורסם לכל באי הלב למען ידעו דורותיכם כי בדין שמתיך אב המון גוים ז"ש והקמותי את בריתי ביני וביניך ר"ל אותו ברית לבבי שמתי אשר היה כבר כמוס ביני וביניך ולא ידעו בו כל באי עולם הנה עכשיו הקמותי דגל גם הברית ההוא למען ידעו בו כל באי עולם וזהו שאמר לברית עולם ר"ל אותו ברית שהיה ביני וביניך יהיה עתה לברית כל העולם כי כל באי עולם ידעוהו ויסתכלו בו: ולתת את בריתי השמור מהו ולתת ומהו שחזר ואמר אתה וזרעך. כך פירושו שעיקר הצווי היה בעבור זרעו כי הם צריכין למילה חיצונית זו כדי שעל ידה יגיעו אל המילה הפנימית וטהרת הלב אבל אתה שיש לך לב טהור כבר לא היה צריך למילתו מצד עצמו כי אם מצד כל העולם כאמור אבל זרעו שאחריו צריכין אל המילה מצד עצמם. לכך אמר ואתה בוי"ו העיטוף שגם אתה שמור ברית חיצוני זה ונתן טעם שני לדבר שאם גם אתה תשמור בריתי אז זרעך ממך יראו וכן יעשו זה"ש אתה וזרעך אחריך לדורותם. ואמר זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ולא אמר לדורות אין תכלית המילה כי אם להביאם לידי מילת ערלת הלב דבר המסור ביני וביניכם לבד. והיה לאות ברית ביני וביניכם שזו המילה החיצונית היא אות נגלה על הברית הפנימי המסור ללב אשר ביני וביניכם: והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם ר"ל לברית שיכירו בו כל באי עולם. וכפל הקב"ה ענין זה כמה פעמים להורות שעיקר טעם מילה חיצונית זו היא להגיע על ידה אל טוהר הלב הפנימי:

לא תקרא שמה שרי. לפי שכל יוד תואר לזכר ומצינו לשון זה בזכר שאמר תפרי ביששכר לפי שהיתה עקרה כזכרים לא יולדים שעכשיו ניתן לה ה"א במקום יו"ד כי כל ה"א תואר לנקבה להורות שמעתה תהיה נקיבה יולדת וכדי שלא יהיה ליו"ד תרעומת שנעקר מן התורה אני מספרה. על כן הוסיף ה"א לאברהם להשליטו על כל המון גוים ועל ה' ראשי אברים: ולדעת חכמי הקבלה יש בה"א כח התולד' כמ"ש הא לכם זרע וכמו שאמר התחת אלהים אנכי וגו'. וזהו טעם לשני ההי"ן של בלהה: על כן נתנו כאן שני ההי"ן אחת לאברהם ואחת לשרה: ולקחה הי' מן שרה לאברהם להורות שזכות של שרה גרם להם להולדה זו כמו שאמר ואבנה גם אנכי ממנה בזכות שהכניסה צרתה לביתה וא"כ זכות' של שרה גרם גם לאברהם שיוליד ד"א לכך ניתן להם הה"א כי בה"א ברא ה' את העולם ולא לתוהו בראו כי אם לשבת יצרו על כן תהיה הה"א סבה לתולדתם לצורך ישוב העולם. ויכול להיות שמה שנאמר ואגדלה שמך בתוספת ה"א רמז שיוסיף ה"א על שמו ובסיבה זו אעשך לגוי גדול:

אבל שרה אשתך יולדת לך בן. יש להתבונן והלא כבר אמר לו הקב"ה וגם נתתי לך ממנה בן ומלת נתתי אע"פ שהבטחת הש"י דומה כאלו היא נתונה כבר מ"מ הזכיר לשון עבר כי כבר נתן לשרה הה"א אשר היא סבה לתולד' כאמור: ועוד מה שאמר הלבן מאה שנה יולד וכי היה אברהם מסופק ביכולת הא-ל חלילה כי פשוטו משמע שאין זה תמיהה קיימת ויגיד עליו ריעו ואם שרה הבת תשעים שנה תלד והקרוב אלי לומר בזה לפי שמצינו לשון בן אף בלא לידה כמו שאמר במשה רבינו ע"ה ויהי לה לבן כך חשב אברהם מאחר שנא' וגם נתתי לך ממנה בן ולא הוזכר' הלידה וודאי כוונתו שתביא אסופי מן השוק ותגדלהו על ברכה ודומה כאלו היה בנו ובנה ממש כי למה נאמר שישנה הקב"ה הטבע במקום שיש לפרש דברי השם מסכימים עם הטבע לכך אמר בלשון תמיה הלבן מאה שנה יולד על כן השיב לו הקב"ה אבל שרה אשתך יולדת בן לידה ממש: ומה שאמר והיתה לגוים לשון רבים יתכן לפרשו שרמז לו שבזכותה נפקדו כל העקרות שבכל העולם ועי"ז דומה כאילו יצאו גוים רבים ממנה שהרי מן שרה לא יצאו כי אם ישראל גוי אחד בארץ שהרי עשו אינו בכללנו כי כבר נאמר כי ביצחק יקרא לך זרע:

ויעל אלהים מעל אברהם. פירש"י למדנו מכאן שהאבות הן הן מרכבתו של מקום הורה בזה שאין שום אמצעי בין המקום ב"ה ובין האבות ויהיה מאליהם לפנים ממחיצת מלאכי השרת כמו שפירש"י על פסוק כעת יאמר ליעקב וגו' וכמ"ש מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם כי הקב"ה מעונו למעלה ומתחתיו האבות שהם זרועות עולם כי המה מחזיקים הכסא כביכול וכמ"ש רוכב שמים בעזרך ר"ל אתה עוזר לי כביכול כדרך שאמרו שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה שלמעלה כו'. וטעם למה שנא' ויעל אלהים היינו כדי שיתעסק אברהם במילה ולא יתעכב כל זמן שהשכינה אצלו:

בעצם היום הזה נמול אברהם וגו'. אע"פ שכבר נאמר וימל בשר ערלתם וכתיב בהמולו את בשר ערלתו מ"מ חזר ופירש לומר שעשה גם מילתו בעצם היום הזה לעין כל ולא היה מתביים מפני הרואים כי על פי' רש"י קשה למה ימתינו בו ליצני הדור ולמדרש רז"ל נמול ביה"כ כמו שלמדו מג"ש בעצם היום הזה:

הפטרת לך בישעי' סימן מ'

לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה
וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר: הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ
אֱלֹהֵי עוֹלָם | יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע
אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ: נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה:
וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ: וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ
יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ: הַחֲרִישׁוּ אֵלַי
אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט
נִקְרָבָה: מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם
וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ: יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר
שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא: מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת
מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא: רָאוּ אִיִּים
וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן: אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ
וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק: וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־
הוֹלֶם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט:

פירוש המלות

למה תאמר: נערים. המנוערים מן המלות: יעלו. יגדלו: החרישו אלי. לשמוע דברי: איים. יבאו: מחליק. ל' חלק. הולם פעם. מכה סדן: אומות: צדק. זה אברהם: ירד. ירדם: לא יבוא. לא היה רגיל לבא: איים. עובדי ע"ג: ויאתיון. [illegible]

וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃ אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ אַל־תִּירָא כִּי עִמְּךָ־אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃ הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃

פירוש המלות

ומאציליה. מהגדולים שבהם: אל תשתע. אל ימס לבך: הנחרים. ל' נחרו בי: מצתך. ריבך: תולעת יעקב. הענוים: מתי. אנשי: למורג חרוץ. כלי של חרילים: פיפיות. חידודי חרילין: הרים. ראשי העו"ג: תזרם. כמזרה לרוח: תשאם. לגיסם: תתהלל. תתפאר

פרשת וירא יח

אבן עזרא

(א) **וירא**. הנה קצת אמרו כי השם ג' אנשים הוא אחד והוא ג' ולא יתפרדו. והנה שכחו ויבאו שני המלאכים סדומה ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכים האחד בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט ופי' ויאכלו כי נאכל הלחם כטעם אשר תאכל

רש"י

(א) **וירא** אליו. לבקר את החולה (ב"מ פ"ו) אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו (ב"ר): יושב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל (ב"ר): פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו: כחום היום. (ב"מ פ"ו) הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃ ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא

ד' וחסר ב' דס'

א וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא וְהוּא יָתֵיב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא׃ ב וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא

כ'

כחם ד' וחס' וסי' כחם היום. ויבאו כחם היום אל בית איש בשת. תהיה לכם תשועה כחם השמש. כחם צח עלי אור. וחד בחם קציר ב' בפסוק: וישא עיניו ה' חסרים את וסי' וישא עיניו וירא. והנה גמלים באים. וירא את בנימן. וירא את עשו. והנה איש עומד לנגדו. ושארא את עיניו: וירא ג' אברהם ב' בו. לום:

תולדות אהרן וירא אליו. סוטה יד מציעא עז: כחם היום. ברכות כז: וישא עיניו. מציעא שם:

בעל הטורים וירא אליו. סמך נמולו אתו אצל וירא. מלמד שנראה לו בשביל החולה לבקרו. (נ"ל המילה). ד"א נמולו אתו. וסמיך ליה והוא יושב פתח האהל כחם היום. וזה הוא שאמרו חכמינו ז"ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול ליכנס שם. וירא אליו ה'. סופי תיבות אוה. מלמד שאוה לשכון באהלו של אברהם. וירא אליו בגימטרי' זה בכבוד מילה נגלה אליו. וירא אליו ה' באלני בגימטרי' לבקר בחולה. יושב פתח האהל בגימטרי' להכניס את האורחים. כחם ארבעה במקרא. פתח האהל כחם היום. כחם השמש. כחם צח עלי אור. ויבאו אל בית איש בושת כחם היום. שאברהם (היה) יושב פתח האהל ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחום צח עלי אור. דהיינו בגן עדן. כדכתיב והיה לך ה' לאור עולם. אבל איש בושת. פירוש שבא על הכותית שאין לך בושת גדול ממי שבא על הכותית. כחום השמש יכנס לגיהנם דכתיב הנה יום בא בוער

ספורנו

(א) **וירא** אליו ה' באלוני ממרא. כי שם נמול אברהם אז וכל ביתו נמולו אתו שם הופיע האל ית' שכינתו לעמו בברית כמשפט לכל כורתי ברית כענין אתם נצבים וכו' לעברך בברית וכענין ויכרות לפני ה' ויעמוד כל העם בברית. ונראה לאברהם שהיה מוכן מכלם לאותה המראה וכן ענין ויפגשהו ה' שלא נראה שם לדבר עם משה אבל הופיע שכינתו לקבל ברית בנו כאמרו ביני וביניכם לדורותיכם ואולי בשביל זה נהגו להכין כסא בעת המילה ובמקומה: (ב) וישא עיניו. התכוון להסתכל: נצבים עליו

רמבן

(א) **וירא** אליו ה'. לשון רש"י לבקר את החולה א"ר חמא ב"ר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בו: (ב) **והנה** שלשה אנשים נצבים. המלאכים שבאו אליו בדמות אנשים ג' אחד לבשר את שרה ואחד לרפאות את אברהם ואחד להפוך את סדום ורפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט שאין זה שתי שליחות כי היה במקום אחר ונצטווה בו אחר כן או שתיהן להצלה: **ויאכלו** נראו כמי שאכלו ובספר מורה הנבוכים נאמר כי הפרשה כלל ופרט אמר הכתוב תחלה כי נראה אליו השם במראות הנבואה ואיך היתה המראה הזאת כי נשא עיניו במראה והנה ג' אנשים נצבים עליו ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך זה ספור מה שאמר במראה הנבואה באחד מהם הגדול שבהם ואם במראה לא נראו אליו רק אנשים אוכלים בשר איך אמר וירא אליו ה' כי הנה לא נראה לו השם לא במראה ולא במחשבה וככה לא נמצא בכל הנבואות והנה לדבריו לא לשה שרה עוגות ולא עשה אברהם בן בקר וגם לא צחקה שרה רק הכל מראה ואם כן בא החלום הזה ברוב ענין כחלומות השקר כי מה תועלת להראות לו כל זה וכן אמר בענין ויאבק איש עמו שהכל מראה הנבואה ולא ידעתי למה היה צולע על ירכו בהקיץ ולמה אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי כי הנביאים לא יפחדו שימותו מפני מראות הנבואה וכבר ראה מראה גדולה ונכבדת מזאת כי גם את השם הנכבד ראה פעמים רבות במראה הנבואה והנה לפי דעתו זאת יצטרך לומר כן בענין לוט כי לא באו המלאכים אל ביתו ולא אפה להם מצות ויאכלו אבל הכל היה מראה ואם יעלה לוט למעלת מראה הנבואה איך יהיו אנשי סדום הרעים והחטאים נביאים כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו ואם הכל מראות נבואתו של לוט יהיה ויאיצו המלאכים וגו' קום קח את אשתך ויאמר המלט על נפשך והנה נשאתי פניך וכל הפרשה כלה מראה וישאר לוט בסדום אבל יחשוב שהיו המעשים נעשים מאליהם והמאמרים בכל דבר ודבר מראה ואלה דברים סותרי הכתוב אסור לשומעם אף כי להאמין בהם ובאמת כי כל שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא במראה או בחלום כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים אבל לא מראות הנבואה כי המשיג לראות מלאך או דיבורו איננו נביא שאין הדבר כמו שהרב גוזר כי כל נביא זולת משה רבינו נבואתו ע"י מלאך וכבר אמרו בדניאל איהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהי לאו נביאי וכן לא נכתב ספרו עם ספר הנביאים מפני שהיה ענינו עם גבריאל אע"פ שהיה נראה אליו ומדבר עמו בהקיץ כמו שנאמר במראה של בית שני ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל וכן המראה של קץ הגאולה בהקיץ היתה בלכתו עם חביריו על יד הנהר ואין הנהר המראית מכלל הנביאות וברור הוא ג"כ שלא היה ענינה בת קול כמו שחשב הרב והכתוב חלק נבואת משה רבינו מנבואת האבות כמה שנאמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי וזה שם תשמות הקדש לבורא איננו כנוי למלאך ורבותינו עוד למדו על החילוק שביניהם ואמרו מה בין משה לכל הנביאים רבנן אמרי כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא שאינה מאירה הה"ד ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ומשה ראה מתוך אספקלריא מאירה הה"ד ותמונת ה' יביט כמו שהוא מפורש בויקרא רבה ומקומות אחרים ולא נתנו בשום מקום נבואתם למלאך ואל תשומם בעבור שכתוב גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר כי פירושו גם אני נביא כמוך ויודע אני שהמלאך שדבר אלי בדבר ה' הוא וזו מדרגה ממדרגות הנבואה כאשר אמר איש האלהים כי כן צוה אותו בדבר ה' ואמר כי דבר אלי בדבר ה' וכבר אמרו רבותינו בענין בלעם שאמר ועתה אם רע בעיניך אשובה לי אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם ואתה אומר שאחזור כך הוא אומנותו לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו ואח"כ ויקרא מלאך ה' אל אברהם ויאמר אל תשלח ידך אל הנער למוד הוא לומר דבר ומלאך מחזירו וכו' הנה החכמים מתעוררים לומר שאין הנבואה בדבור הראשון שהזכיר בו השם שוה לדיבור השני שאמר בו שהוא על ידי מלאך אלא שהוא דרך בנביאים שיצוה בנבואה ויבטל הצואה במלאך כי הנביא יודע כי

אנשים : (ב) והנה שלשה אנשים . אחד לבשר את שרה ואחד להפך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות (ב"ר) . תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה נאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי . ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל : נצבים עליו . לפניו כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב') . אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים : וירא . מהו וירא וירא שני פעמים . הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואע"פ שיודעי' היו שילא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא וירץ לקראתם (כך הגירסא בר"י) (בבבא מציעא) כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם : (ג) ויאמר אדני אם נא וגו' . לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדוני' ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול (שבועות לה) ד"א קודש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים ואע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי

וְהִנֵּה֙ שְׁלֹשָׁ֣ה אֲנָשִׁ֔ים נִצָּבִ֖ים עָלָ֑יו וַיַּ֗רְא וַיָּ֤רָץ לִקְרָאתָם֙ מִפֶּ֣תַח הָאֹ֔הֶל וַיִּשְׁתַּ֖חוּ אָֽרְצָה׃ ג וַיֹּאמַ֑ר אֲדֹנָ֗י אִם־נָ֨א מָצָ֤אתִי חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ אַל־נָ֥א תַעֲבֹ֖ר מֵעַ֥ל עַבְדֶּֽךָ׃ ד יֻקַּֽח־נָ֣א מְעַט־מַ֔יִם וְרַחֲצ֖וּ רַגְלֵיכֶ֑ם וְהִֽשָּׁעֲנ֖וּ תַּ֥חַת הָעֵֽץ׃ ה וְאֶקְחָ֨ה פַת־לֶ֜חֶם וְסַעֲד֣וּ לִבְּכֶ֗ם אַחַ֚ר תַּעֲבֹ֔רוּ כִּֽי־עַל־כֵּ֥ן עֲבַרְתֶּ֖ם עַֽל־עַבְדְּכֶ֑ם וַיֹּ֣אמְר֔וּ כֵּ֥ן תַּעֲשֶׂ֖ה כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבַּֽרְתָּ׃ ו וַיְמַהֵ֧ר אַבְרָהָ֛ם הָאֹ֖הֱלָה אֶל־שָׂרָ֑ה וַיֹּ֗אמֶר מַהֲרִ֞י שְׁלֹ֤שׁ סְאִים֙ קֶ֣מַח	ב' סלי' חרי · ג' אברהם לוט . ויקם. · מ'כתו'. קל"ד · ס"ד · ג' וסי' מוי' דגבר' פרזל' · ג'. ל' · ל' ל'. ג' ס' מלי' עטור סופרי' · ל' · ח' · ל'. ל'

וְהָא תְּלָתָא גֻּבְרִין קָיְמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל אַרְעָא׃ ג וַאֲמַר יְיָ אִם כְּעַן אַשְׁכְּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ לָא כְעַן תִּעְבַּר מֵעַל עַבְדָּךְ׃ ד יִסְּבוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא׃ ה וְאֶסַּב פִּתָּא דְלַחְמָא וּסְעוֹדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תִּעְבְּרוּן אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן וַאֲמַרוּ כֵּן תַּעְבֵּיד כְּמָא דְמַלֵּלְתָּא׃ ו וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוָת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלָת

תאכל האש . ופי' כי על כן עברתם כדברי קדמונינו ז"ל הואיל ועברתם כמו כי על כן באו : (ה) כן תעשה . דרך מוסר שפת לאם די : (ו) לושי. כמו

יקח ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' יקח נא מעט מים . ברזל מעפר יקח . גם שבי גבור . קדמ' פתח . אנ"ך : ורחצו ג' ב' פת' וחד קמץ וסי' יקח נא מעט . סורו נא אל בית עבדכם . רחצו הזכו . בתהא קמץ : לבכם ג' וסי' ואקחה פת . וראיתם ושש . שיתו לבכם לחילה . אנ"ך :

תולדות אהרן ויאמר ה' . שבת קכז מציעא שם שבועות לה : יקח נא . מציעא שם : ורחצו . מציעא שם : ואקחה פת . שם פו : אחר תעבורו . נדרים לו : כן תעשה . מציעא פו : קמח סלת . שם פז :

באדם שנכתב אחר ויולד נח וא"א לומר אלא א"כ קודם גזירת ק"כ שנה ושתי הלשונות בב"ר : (ד) יקח נא . ע"י שליח והקב"ה שלם לבניו ע"י שליח שנא' (במדבר כ) וירם משה את ידו ויך את הסלע : ורחצו רגליכם . כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס ע"ג לביתו . אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם : תחת העץ . תחת האילן : (ה) וסעדו לבכם . בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא . בתורה וסעדו לבכם . בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם . בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד . אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב"ר) : אחר תעבורו . אחר כן תלכו : כי על כן עברתם . כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי : כי על כן . כמו על אשר וכן כל כי על כן שבמקרא (בראשית יט) כי על כן באו בצל קורתי . (בראשית לג) כי על כן ראיתי פניך . (שם לח) כי על כן לא נתתיה : (במדבר י) כי על כן ידעת חנותינו : (ו) קמח סלת סלת

בעה"ט כתנו'. כחום היום בגימטרי' זהו בגיהנם . ובגימטרי' דם מילה : והנה שלשה. בגימט' אלו מיכאל גבריאל ורפאל : יקח . ג' במסורת יוקח נא מעט מים . ברזל מעפר יוקח . גם שבי גבור יוקח פי' גם שבי לדיק גבור יוקח בזכות יוקח נא מעט מים . ברזל מעפר יוקח פי' ברזל חרב של פורענות יוקח מישראל שנמשלו לעפר בזכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר : יוקח נא מעט מים בגי' מכאן זכו לבאר : ורחצו רגליכם . ב' במסרה הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט . מהכא ילפינן שחשש לע"ג מדלוט הקדים לינה לרחיצה ואברהם הקדים רחיצה ללינה . מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו ע"ג לתוך ביתו : ואקחה פת לחם . היה לו לומר קחו פת לחם מכאן רמז שבעל הבית בוצע : לבכם . ג' במסורת הכא וסעדו לבכם ואידך שיתו לבכם

רמבן

דבר ה' הוא ובתחלת ויקרא רבה אמרו ויקרא אל משה לא כאברהם באברהם כתיב ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים המלאך קורא והדבור מדבר ברם הכא אמר הקב"ה אני הוא הקורא ואני הוא המדבר כלומר שלא היה אברהם משיג הנבואה עד הכינו נפשו בתחלה להשגת מלאך ויעלה מן המדרגה ההיא למעלת דבור הנבואה אבל משה מוכן לנבואה בכל עת . הנה בכל מקום יתעוררו החכמים להודיענו כי ראיית המלאך איננה נבואה ואין הרואים מלאכים והמדברים עמם מכלל הנביאים כאשר הזכרתי בדניאל אבל היא מראה תקרא גילוי עינים כמו ויגל השם את עיני בלעם וירא את מלאך ה' וכן ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיני הנער ויראה אבל במקום אשר יזכיר המלאכים בשם אנשים כענין הפרשה הזאת ופרשת לוט וכן ויאבק איש עמו וכן וימצאהו איש על דעת רבותינו הוא כבוד נברא במלאכים יקרא אצל היודעים מלבוש יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידים ובני הנביאים ולא אוכל לפרש . והמקום אשר תמצא בו ראיית ה' ודבור מלאך או ראיית מלאך ודבור ה' ככתוב בדברי משה בתחלת נבואתו ובדברי זכריה עוד אגלה בו דברי אלהים חיים ברמיזות . וענין ויאכלו אמרו חכמים ראשון ראשון מסתלק וענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח אם תזכה אליו . והנה פי' הפרשה הזאת אחרי שאמר כי בעצם היום הזה נמול אברהם אמר שנראה אליו השם בהיותו חולה במילתו יושב ומתקרר בפתח אהלו מפני חום היום אשר יחליטנו והזכיר זה להודיע שלא היה מתכוין לנבואה לא נופל על פניו ולא מתפלל ואף על פי כן באה אליו המראה הזאת . באלוני ממרא להודיע המקום אשר בו נימול וזהו גלוי השכינה אליו למעלה וכבוד לו כענין שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה ואין גלוי השכינה כאן וכאן לצוות להם מצוה או לדבור כלל אלא גמול במצוה הנעשית כבר ולהודיע כי רצה האלהים את מעשיהם כענין שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך . וכן ביעקב אמר ויפגעו בו מלאכי אלהים ואין שם דבור ולא שחדשו בו דבר רק שזכה לראיית מלאכי עליון וידע כי מעשיו רצויים וכן היה לאברהם בראיית השכינה זכות והבטחה וכן אמרו ביורדי הים שאמרו זה אלי ואנוהו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא זכות להם בעת הנס הגדול שהאמינו בה' ובמשה עבדו ופעמים יבא בשעת הקצף ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל ויהיה זה להגין על עבדיו הצדיקים ולכבודם ואל תחוש להפסק הפרשה כי הענין מחובר ולכן אמר וירא אליו ולא אמר וירא ה' אל אברהם אבל בפרשה רצה לסדר הכבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלח אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו כי אברהם נתבשר בכן מפי השכינה כבר ושרה מפי המלאך שדבר עם אברהם כדי שתשמע שרה כמו שאמר ושרה שומעת וזו כוונתם שאמרו לבקר את החולה שלא היה לדבור אלא לו ועוד אמרו מזבח אדמה תעשה לי ומה אם זה שבנה לכבוד מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי עאכ"ו ושמא כיוונו עוד בזה לומר שהיה לו במראה השכינה רפוי למחלת המילהכי כן ראוי להיות כדכתיב באור פני מלך חיים : **וטעם** נצבים עליו . שהיו עומדים לנגדו מסתכלים כלשון הנצב על הקוצרים משרי הנצבים ולפי שהוא יושב והם היו עומדים ורואים בו אמר עליו וזה טעם וירא וירץ לקראתם כי כאשר ראה אותם עומדים נגדו ולא היו הולכים לדרכם רץ לקראתם להביאם אל ביתו . וטעם מפתח האהל להגיד כי היה עדיין יושב שם אחרי הסתלק ממנו מראה השכינה . ויתכן שיהיה עליו על האהל שהיו קרובים אליו מן הצד האחד שלא כנגד הפתח והיו שם נצבים ולא היו מתקרבין אל אברהם כטעם חונים על הים:

(ג) **אדני** אם נא מצאתי חן בעיניך . מצינו אותו בספרים קמוץ והנה קראם בשם רבם באלף דלת כי הכיר בהם שהם מלאכי עליון כאשר יקראו אלהים ואלים ולכן השתחוה להם ארצה : **אל** נא תעבור מעל עבדך . עם כל אחד ידבר כדרך כל התורה ושמרתם

ספורנו

עליו פונים אליו כממתינים לדבר עמו בהיותו פנוי מן המראה הנכבדת כי הממתינים אצל אדם לדבר עמו יקראו נצבים עליו כמו להתאפק לכל הנצבים עליו וכמו וכל העם נצב עליך : וירץ לקראתם . בטרם יקרבו לדבר עמו . מפתח האהל . בהתחיל מן הפתח לרוץ לכבודם כי הזריזות יורה על חביבות בעיני המזדרז אליו כענין וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו : וישתחו ארצה . כי היה אותם גורא כאמרו ומראהו כמראה מלאך אלהים נורא מאד וחשב אותם לשלוחי איזה מלך : (ג) אל נא תעבור . אתה הראש בשליחו' אל נא תמהר לעבור כמנהג כל שליח הממהר להשיב שולחו דבר : (ה) כן תעשה . ולא תאחר אותנו

אבן עזרא

כמו ותלש: (י) כעת חיה. כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי: והוא אחריו. זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה ויש אומרים פתח האהל שלה היה אחרי אהל אברהם: (יא) באים בימים. הגיעו לימים רבים: (יב) היתה לי. כמו תהיה לי: ועדנה. כמו עדון ועונג וכן ויתעדנו והטעם אחרי שבליתי וזקנתי איך תתחדש לי עדון ועונג הנוער ועוד כי אדוני זקן. וטעם בקרבה בנפשה והשם גלה סודה למלאך:

ואני

וטוב ה' קמץ וסי' והנער שמואל. ולו היה בן ושמו שאול. ואל הבקר רץ. וימצאו מרעה שמן וטוב. הוספת חכמה וטוב: וחלב ג' וסי' ויקח חמאת. ובלא מחיר. יין. דבש וחלב תחת לשונך אנ"ך: אליו נקוד על אי"ו חד מן י' נקודים בתורה וסי' כו' במסר' רבת': והנה. י"ג יחידאין וסי' כו' במסר' רבתא: שמעת. ו' ה' פתחי' וחד קמץ וסי' ושרה שמעת. ורבקה שמעת בדבר. ומלכת שבא. אזן שמעת תוכחת חיים. אזן שמעת ועין ראה. מוכיח חכם על אזן שמעת. בתרא קמץ: ואברהם ושרה ל'. וחד אברהם ושרה אשתו:

סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת: ז וְאֶל־הַבָּקָר
רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב
וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ:
ח וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם
תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ: ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל:
י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה
וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת
פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו: יא וְאַבְרָהָם
וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת
לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים: יב וַתִּצְחַק שָׂרָה
בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי

ל' · ה' קמ' וסי' שמואל טלית כתירה רהט והסכת הוכמת: · נקוד על איו · ו' קמץ · ו' · ס' ר"פ · כ"ג חס' ג'. ל' · ל' וחס'

סְאִין קִמְחָא דְסוּלְתָּא לוּשִׁי
וַעֲבִידִי גְרִיצָן: ז וּלְוָת תּוֹרֵי
רְהַט אַבְרָהָם וּנְסֵיב בַּר
תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטַב וִיהַב
לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד
יָתֵיהּ: ח וּנְסֵיב שְׁמַן וַחֲלַב
וּבַר תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וִיהַב
קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ
עֲלֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא
וַאֲכָלוּ: ט וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה
אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְמַשְׁכְּנָא:
י וַאֲמַר מֵיתַב אֲתוּב לְוָתָךְ
כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וְהָא בַר
לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמַעַת
בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא
אֲחוֹרוֹהִי: יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה
סִיבוּ עָלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק
מִלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח כִּנְשַׁיָּא: יב וְחַיְכַת שָׂרָה בִּמְעָהָא לְמֵימַר בָּתַר דְּסֵיבִית תְּהֵי

תולדות אהרן ואל הבקר רץ. שם פו פו: ויתן אל הנער. שם פו. ויקח חמאה. שם פו פו: והוא עומד. קדושין לב מציעא פו: ויאמר. יבמות עז: ותצחק שרה. מגילה ט מציעא פז: (פאה יו מגילה עא) אחרי בלותי יומא פ"ג מציעא שם:

רשי

סלת לעוגות קמח לעמלן של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא: (ז) בן בקר רך וטוב. ג' פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל (ב"מ פו): אל הנער. זה ישמעאל לחנכו במצות (ב"ר): (ח) ויקח חמאה וגו'. ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה (ב"מ שם): חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג (ב"מ שם. ב"ר): (ט) ויאמרו אליו. נקוד על אי"ו שבאליו ותניא ר"ש בן אלעזר אומר כ"מ שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכאן הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בבבא מציעא אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה: הנה באהל. צנועה היא: (י) כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן כעת אלא כעת: כעת חיה. כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן (ב"ר): (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב אמר אלישע אותן המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו'): והוא אחריו. הפתח היה אחר המלאך: (יא) חדל להיות. פסק ממנה: אורח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין

בעל הטורים לחילה ורחיתם ושם לבכם וזה הוא שאמרו שהיה מצטער על שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבכם שהיה מצטער בלבו כיון שראה אלו ושם לבכם: ואל הבקר. ג' תגי' על הקוף לומר שג' שלשה היו ובזכות זה נתן לו בן למאה שנה: ואל הבקר רץ. אותיות ואל הקבר רץ. שרץ אחריו למערה. ואל הבקר רץ בגימטריא רץ למערה. ויאכלו והדר ויאמרו אליו רמז למה שאמרו אין

ספורנו

אותנו יותר מזה ולכך רץ ואמר מהרי: (ט) איה שרה. כי כונת השליחות היתה לבשר את שרה שתשמח ותודה כדי שיהיה העבור יותר שלם כי אברהם כבר נתבשר מאת האל יתעלה ושאלו על שרה ע"י אברהם כדבריהם ז"ל: (י) שוב אשוב אליך. למועד המילה כפעם בפעם. והוא אחריו. הפתח שהיתה שם שרה השומעת היה אחר המלאך המדבר לפיכך לא דבר עמה לנוכח כמו שעשה אלישע: (יב) ותצחק שרה. שחשבה שהיה דבר המלאך ברכת נביא בלבד כענין אלישע לא נבואה ושליחות האל ית' וחשבה שלא יושג זה בזקני' בברכת שום נביא כי אמנם להשיב הבחרות אחר הזקנה הרי הוא כתחית המתי' שלא

רמבן

את כל חקתי ועשיתם אותם ערות אביך וערות אמך לא תגלה ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ורוב משנה התורה כן והפך מזה ראה אנכי נותן לפניכם היום ורבותינו אמרו לגדול שבהם אמר וגם זה יתכן שאמר לגדול אל נא תעבור ואתה ורעיך אשר ישארו עמך תרחצו רגליכם והנכון בעיני שקרא את כולם אדונים ופנה אל כל אחד ואחד לראשון אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכן אמר לשני וכן אמר לשלישי לכל אחד בפני עצמו יתחנן אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך ויוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם כלכם וזה דרך מוסר וכבוד מרוב חפצו להתנדב עמהם והנה הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין חפצם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום לתת מים קרים על נפש עיפה וישענו תחת העץ לרוח היום לא יבואו באהל ובמשכן:

וטעם כי על כן עברתם. כי אחרי שדרככם עלי אינכו נכון שלא תנוחו מעט אצלי:

(ה) **כן** תעשה כאשר דברת. דרך מוסר שכפת לחם די לשון ר"א או יאמר כן תעשה לנו להשען תחת העץ ולעבור מיד כי שלוחים אנחנו ואל תעכבנו לבא באהל או ללון עמך:

(ו) **קמח** סלת. סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא לשון רש"י. וכך הוא בב"ר ושם פירשו שהיו שלש סאים לכל אחד ולא ידענו למה הרבה בלחם כל כך לשלשה אנשים אולי ידע הסתלקות המאכל הראשון ראשון והוא כמרבה עולות למזבח או שסעדו גדולי ביתו עמהם לכבודם. וע"ד הפשט מהרי שלש סאים קמח לעשות מהן סלת והנה הוציאה מכל השלש סאין סלת נקיה מעט:

וטעם ואל הבקר רץ אברהם להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלש מאות איש שולף חרב והוא זקן מאד וחלוש במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו:

(י) **שוב** אשוב אליך כעת חיה. לשון רש"י לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' ארבה ארבה את זרעך והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו והוצרך הרב לאמר כן מפני שהקב"ה אמר לו בכאן למועד אשוב אליך ובין במלאך או בהקב"ה לא מצינו שבא אליו למועדו אולי נכלל בלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר. ור"א אמר כי ויאמר ה' אל אברהם הוא דבר המלאך בשם שולחו ושב אליו למועד אשר דבר אתו ואם לא נכתב. והנכון בעיני שהוא מן תשובת השנה יאמר כי שוב אשוב אליך כעת הזאת שתהיו בו חיים ויהיה בן לשרה אשתך וזהו כאשר נאמר לאברהם למועד הזה בשנה האחרת ויהיה אשוב כמו ושב ה' אלהיך ושב וקבצך:

(יא) **באים** בימים האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא אבל כאשר יזקין ויחיה ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום:

חדל להיות לשרה אורח כנשים. הוא הזמן להריון כי אחרי הפסק האורח מחמת זקנה לא תהריגה:

רש"י

טעונין ולד השדים הללו שנמקו מושכין חלב. תנחומא: עדנה. צחצוח בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה. כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת. שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות אי דילמא אלא דהא: (טז) וישקיפו. כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ (דברים כו) מהשקיפה ממעון קדשך שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללוותם כסבור אורחים הם: (יז) המכסה אני. בתמיה אשר אני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת והחמשה כרכין הללו שלו הן שנא' גבול הכנעני מצידון בואכה סדומה ועמרה וגו'. קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברה' היו יהיה. מ"א זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ

תורה

עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן: יג וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי: יד הֲיִפָּלֵא מֵיְהֹוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן: טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יָרֵאָה וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צָחָקְתְּ: טז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם: יז וַיהֹוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה: יח וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי

אונקלוס

לִי עוּלֵימוּ וְרִבּוֹנִי סִיב: יג וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנַן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימַר הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֵילֵיד וַאֲנָא סָבִית: יד הֲיִתְכַּסָּא מִן קֳדָם שני יְיָ פִּתְגָּמָא לִזְמַן אֲתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְאַתּוּן קַיָּמִין וּלְשָׂרָה בָר: טו וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר לָא חַיְכֵית אֲרֵי דְחֵילַת וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיְכְתְּ: טז וְקָמוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָאוּתְהוֹן: יז וַיְיָ אֲמַר הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא עָבֵיד: יח וְאַבְרָהָם מֶהֱוֵי יְהֵוֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ כֹּל עַמְמֵי

ג' וכל האמ' דכו'. ג' פתח דס"פ. ג'. ג'. ג'. ג'. ג' ומס'. ג'. ג'. ב'. ב' כתי' ו' כתו' תסים לא"ם. ד'

מסורה

זקנתי ד' וסי' ויאמר ה' אל אברהם. ויאמר הנה נא זקנתי. ואני זקנתי ושבתי. נער הייתי גם זקנתי. לשלחם ג' וסי' ואברהם הלך עמם. ולא אבה לשלחם. למהר לשלחם מן הארץ: אמר ג' קמצין וסי' וה' אמר המכסה. וה' פקד. וישמע משה לקול חתנו: ואברהם ה' ר"פ וסי' ואברהם בן תשעים ותשע. ואברהם ושרה זקנים. ואברהם היו יהיה. ואברהם בן מאת שנה בהולד. ואברהם זקן.

תולדות אהרן ואדני זקן. יבמות סה מציעא פז: ויאמר ה' אל. מציעא שם: למה זה צחקה שרה. (פאה יו): ואני זקנתי. יבמות סה מציעא פז: למועד אשוב. ראש השנה יא: ויאמר לא כי צחקת. (סוטה כא): הולך עמם. מציעא פו: וה' אמר. יומא לח: ואברהם היו. יומא שם (ע"ג מ):

אבן עזרא

(יג) ואני זקנתי. פירושו אחרי בלותי והמלאך אמר אמת ומ"ס אמנם נוסף כמ"ס שלשה ומפרשים אחרים אמרו כי אלו שלשה אנשים נביאים היו ואם טען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום ואל תתמה על מלת כי משחיתים אנחנו כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים והשם עשאם וסמכם אליהם בעבור שנעשו על ידם. והנה יהיה פי' ויאכלו כמשמעו. ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן איננו קדש רק הוא כמו רבותי על כן פתוח הנו"ן ולא נקמץ כמשפטו ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם. וטעם בעיניך שדבר בתחלה עם הגדול שבהם ואחר כן עם כלם ומלאכו שנקרא הנביא מלאך בחגי ויש אומרים כי אברהם בקש רשות מהשכינה ויש אומרים שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא וישא וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך ואחר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם גם זעקת סדום ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד לפני ה' ועל כל פנים ה' אמר עם אברהם ידבר או עם המלאכים שיאמרו לו רק ויאמר ה' זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמר האף תספה. ונכנס פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום. וכן אמור לנער ויעבור לפניו ויעבור ואתה עמוד כיום ואין לנו צורך לתיקון סופרים והעד שאמר באחרונה אל המקום אשר עמד שם את פני ה' והנכון בעיני תמצאנו רמוז בפרשת ואלה שמות: (יד) ומלת היפלא. היעלם וכן עשה פלא וי"א איננו דבר פלא בעיני השם לעשות כן ואלו היה כן לא היה מ"ס דבק עם השם: (יח) ונברכו בו. מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה כן רק הס

בעל הטורים

בעל הטורים מפיתין בסעודה שמא יקדים קנה לושט: ויאמרו אליו בגימטריא אמרו אליו איש: אורח כנשים. ר"ת וסופי תיבות בגימטריא נדה: ואדני זקן. טוחן ולא פולט: על פני סדום.

רמבן

(יג) ואני זקנתי. הוא פירוש אחרי בלותי ודברו אמת אך מפני השלום לא רצה לגלות מה שאמרה ואדוני זקן כי היה ראוי שיאמר ואני ואדוני זקנים כי שרה בשניהם מצחק:

(יד) היפלא מה' דבר. אם דבר נפלא ורחוק הוא שיהיה מאת ה' ככה כלשון כי ממך הכל ומידך נתנו לך ודומה לזה מאשר שמנה לחמו מאת אשר תבא להם שמנה ואונקלוס תרגם היתכסי עשאו כלשון כי יפלא ממך דבר למשפט וא"כ יש בו סוד נעלם ולשון רש"י היפלא היתכסי וכי שום דבר מופלא ומכוסה ממני מלעשות רצוני הרכיב בו שני ענינים:

(טו) ותכחש שרה לאמר. אני תמה בנביאה הצדקת איך תכחש כאשר אמר השם לנביא וגם למה לא האמינה לדברי מלאכי אלהים והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם והוא הכיר בחכמתו בהם בשרו אותו שוב אשוב אליך ולשרה בן ושרה שומעת ולא ידעה כי מלאכי עליון הם כענין באשת מנוח ואולי לא ראתה אותם כלל. ותצחק בקרבה ללעג כמו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו כי השחוק לשמחה הוא בפה אז ימלא שחוק פינו אבל השחוק בלב לא יאמר בשמחה והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה וראוי לה שתאמין או שתאמר אמן כן יעשה ה' והנה אברהם אמר אליה למה צחקת היפלא מה' דבר ולא פירש אליה כי השם גלה אליו סודה והיא מפני יראתו אל אברהם תכחש בו כי חשבה אברהם בהכרת פניה יאמר כן או מפני ששתקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה והוא אמר לא כי צחקת או הבינה כי בנבואה נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר וראוי שנאמר עוד כי אברהם לא גלה אותו הנאמר לו מתחלה אבל שרה אשתך יולדת לך בן אולי המתין עד שלוח השם אליה הבשורה ביום מחר כי ידע כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי גלה סודו אל עבדיו הנביאים או מרוב זריזותו במצות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו ואחר כן בחולשתו ישב לו פתח האהל והמלאכים באו טרם שהגיד לה דבר:

(יז) וה' אמר אל צבא השמים העומדים עליו או אל המלאכים השלוחים ויתכן שהוא המחשבה כי חשב שלא יתכסה ממנו מפני הטעמים הללו וכן ואני אמרתי בדמי ימי וכן ויאמר להכות את דוד וכן כל אמירה עם הלב מחשבה:

(יח) ואברהם היו יהיה. מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו של מקרא וכי ממנו אני מעלים והלא חביב לפני להיות לגוי עצום לשון רש"י. והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהיה זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו החונים עליו ולא רחם ולא התפלל עליהם כלל והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתיו שהוא מכיר ויודע שאני ה' אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכך יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכו והנה אם

ספורנו

שלא תהיה זולתי במצות האל פרטית או בתפלה משגת חן מאתו: (יד) היפלא מה' דבר. שהמלאך לא אמר זה על צד ברכה אבל דבר כמבשר בשמו: (טו) כי יראה. לומר חטאתי אבל הרהרה תשובה בלבה. ויאמר לא. שידע כי לא איש אל ויכזב ולא האמין לה כלל: ויפנו משם האנשים. פנו מבית החסד: (טז) וישקיפו. השקפה לרעה: על פני סדום. שהיה הפך בית של אברהם כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: ואברהם הולך. וה' אמר. הוא היה מתעסק במצות גמילות חסדים ללות את האורחים וה' אמר שיגלה לו למען אשר יצוה את בניו כאמרם ז"ל שכר מצוה מצוה: (יז) המכסה אני. ראוי שלא לכסות מאברהם מדת טובו ולהודיעו שאם היה בין הרשעים איזה מנין צדיקים ישבו תקות תשובה לרשעים הייתי מטה כלפי חסד להאריך אפילו לרשעים אולי ישובו כי לא חפוץ במות המת ושמבלי אין תקות תשובה יעשה בם משפט: (יח) ואברהם היו יהיה. ובהיותו

אבן עזרא

גם מתברכים בו. ופירוש זעקת סדום שדברו דברים כנגד השם או זעקת החמס : (כ) וחטאתם כי כבדה. ולא תכילנה הארץ . וי"א הכצעקתה הבאה אלי אם כן עשו אעשה בהם כלה : (כא) ואם לא אדעה . ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהים ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת כי האמת שהכל ידע כל חלק על דרך כל ולא על דרך חלק והעד כי זה הפירוש הוא האמת ואם הוא סוד גדול שאמר אברהם האף תספה ונפתח ה"א האף ואם הוא לתימה בעבור האל"ף שהוא מהגרון שמשפט לשון הקדש להרחיב אשר לפניו :

תספה

אונקלוס

ארעא: יט ארי גלי קדמוהי בדיל דיפקד ית בנוהי וית אנש ביתיה בתרוהי ויטרון אורחן דתקנן קדם יי למעבד צדקתא ודינא בדיל דייתי יי על אברהם ית די מליל עלוהי: כ ואמר יי קבלת סדום ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי תקיפת לחדא: כא אתגלי כען ואדון הכקבלתהון דעלת לקדמי עבדו אעביד עמהון גמירא אם לא תיבין ואם תיבין לא אתפרע: כב ואתפניאו מתמן גובריא ואזלו לסדום ואברהם עד

מקרא

הארץ: יט כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יהוה לעשות צדקה ומשפט למען הביא יהוה על אברהם את אשר דבר עליו: כ ויאמר יהוה זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד: כא ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו | כלה ואם לא אדעה: כב ויפנו משם האנשים וילכו סדמה ואברהם

פסו' למען למען. ו' כתו'. ג' דס' ח'. ל' ג' מלעיל. ס'. ל'. ג' בטע' מלעיל. ל' וחד הודיעני ואדעה. ג'

מסורה

ו' פסו' למען למען וסי' כי ידעתיו . כי מאת ה' היתה . למען דעת כל עמי הארץ . ואטמא אתם במתנותם . למען תינקו . למען טבח טבח : צדקה ומשפט . ג' דסמי' וסימ' כי ידעתיו למען . אהב צדקה ומשפט . עשה צדקה ומשפט : זעקת ג' וסי' זעקת סדו' . לקול זעקת חבליך . זעקת שבר : ואראה ה' וסי' ארדה נא ואראה . ואראה את אחי . אעברה נא ואראה. וחברו אעברה . אמלטה נא ואראה : הבאה ג' מלעיל וסי' הכצעקת' . ובני יוסף אשר ילד לו . וישמעו שלשת רעי איוב :

תולדות אהרן כי ידעתיו . יומא שם יבמות עט כתובות ח סנהדרין כו מכות כד עקידה שער יג : ויאמר ס'. יומא שם סנהדרין קט :

רשי

הארץ : (יט) כי ידעתיו . לשון חבה כמו (רות ב') מודע לאישה הוא בועז מודעתנו (שמות לג) ואדעך בשם ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגומר אין למען נופל על הלשון : יצוה . ל' הווה כמו (איוב א) ככה יעשה איוב (ע"פ ה' יהנו): למען הביא . כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת: (כ) ויאמר ה' אל אברהם . שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו : כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה הנה שבה יבמתך : (כא) ארדה נא . למד לדייני' שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה . דבר אחר ארדה נא לסוף מעשיהם : הכצעקתה . של מדינה : הבאה אלי עשו . וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם . ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר (שמות לג) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך . ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגוה מיתה משונה על שנתנה מזון לעני כמפורש בחלק : (כב) ויפנו משם . ממקום שאברהם ליווס שם : ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה (ב"ר).

אשר

בעל הטורים

בעל הטורים ס"ת מיל. שכיעור מיל הלך עמם לשלחם דשיעור לויה מיל . הולך עמם לשלחם וה' מלמד שהשכינה מלוה לצדיקים . ואברהם ג' ראש פסוק ואברהם ושרה זקנים . ואברהם היו יהיה ואברהם זקן . פי' אף על פי שאברהם ושרה זקנים . אברהם היו יהיה לגוי גדול . היו יהיה לגוי בגימט' ק' פי' כשיהיה בן ק' אז יהיה לגוי גדול וזהו שנאמר כי כן יבורך גבר: אשר יצוה את בניו סופי תיבות תורה . אשר יצוה בגימטריא תורה ובגימטריא ברית : כי רבה בגימטריא בחטא ריבה : ואנכי עפר ואפר . מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה . עפר בגי' לסוטה . ואפר בגימט' בפרה: עפר ואפר ב' במסורת הכא ואידך באיוב ונחמתי על עפר ואפר . וזהו מה שאמרו גדול מה שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם .

ספורנו

ובהיותו לגם עמים רבים תהי' תוכחתו רבו' התועל' : (יט) כי ידעתיו . מוכיח במישור . למען אשר יצוה את בניו . וכל זה אמר האל ית' לעשות למען אשר יצוה אברהם לבניו ברואותו גודל חסדיו גם לרשעים ומשפטיו נגד הבלתי שבים ושמרו לעשות צדקה ומשפט . למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו . והתכלית האחרון המכוון בזה מאת האל ית' היה להביא על אברהם את אשר דבר באמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך : (כ) ויאמר ה' אז התחילה הנבואה שהוא מדרגה למעלה מן המראה שהיתה באמרו וירא אליו : (כא) ארדה נא . ארד לסוף תכלית רשעם שהוא מוכן לצאת מרעה אל רעה כענין הבה נרדה ונבלה שם שפתם כמו שהתבאר למעלה : ואראה הכצעקתה . אראה זה בפעל בהתגלות לבם שיתקוממו על לוט המתנדב וידעו כל באי העולם כי לא אל חנם היה העונש הגדול : עשו כלה . עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גרם יגרם שענינו כלכם וגם זה נודע בשליחות המלאכים שנאמר בו כל העם מקצה ואין מכלים : (כב) ואברהם עודנו עומד . אע"פ שהמלאכים אשר שלח להשחית כבר הגיעו לסדום מ"מ אברהם עודנו עומד לבקש רחמים וללמד זכות כאמרם ז"ל אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים . וכן בחייבי מיתות אמרו מחזירים אותו

ארבעה

רמבן

אם בדרך צדקה ומשפט יפטרו יתפלל לפני להניחם וטוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא בסוד ה' :

(יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה לשון רש"י ארי ידעתיניה כתרגום לשון חבה כמו מודע לאישה ואדעך אמנם עיקר כלם לשון ידיעה שהמחבב את האדם ומקרבו אצלו יודע ומכירו ואם תפרשהו יודע אני בו שיצוה את בניו אין למען נופל על הלשון . ויתכן שיהיה ידעתיו גדלתיו ורוממתיו בעבור אשר יצוה את בניו אחריו לעשות את הישר לפניו ולכך אשימנו לגוי גדול ועצום שיעבדוני וכמוהו ידעתיך בשם מה אדם ותדעהו או יאמר ידעתיו שיצוה וכן למען ימח שורך וחמורך שינוח והנכון בעיני כי היא ידיעה בו ממש ירמוז כי ידיעת השם שהיא השגחתו בעולם השפל היא לשמור הכללים וגם בני האדם מונחים בו למקרים עד בא עת פקודתם אבל בחסידיו ישים אליו לבו לדעת אותו בפרט להיות שמירתו דבקה בו תמיד לא תפרד הידיעה והזכירה ממנו כלל כטעם לא יגרע מצדיק עינו ובאו מזה פסוקים רבים כדכתיב הנה עין ה' אל יראיו וזולת זה :

(כ) ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה לשון רש"י ויאמר ה' אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו ואמר ר"א כי נכנס פסוק ויפנו משם האנשים בנתים להודיע כי בעת שבאו לסדום אז אמר השם לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וכן דעת כל המפרשים כי עם אברהם ידבר ולפי זה הנכון בפסוק ויפנו משם האנשים לומר כי כאשר אמר השם לאברהם בנסוע האנשים ממנו זעקת סדום ועמורה כי רבה עמד אברהם בתפלה ותחנה לפניו למחול להם ולתת לו רשות לדבר והאריך בתפלתו עד שבאו האנשים סדומה ואז נגש אברהם ואמר האף תספה או יהיה פירושו שטב לבאר עודנו עומד לפני ה' כי נגש אברהם ואמר האף תספה . והנה האריך בתחנה לפניו בכל פעם לאמר אל יחר אף ה' והיה עוד מכוון דעתו בכל פעם לנבואה עד ששמע תשובת דבריו מפיו של הקדוש ברוך הוא והאריכו כל היום בזה וילך ה' בערב כאשר כלה לדבר אל אברהם ובאו שני המלאכים סדומה :

זעקת סדום ועמורה. היא זעקת עשוקים יזעקו וישועו מזרוע רשעתם והיה ראוי שיאמר הכתוב זעקת סדום ועמורה שמעתי כי רבה או שיאמר זעקת סדום ועמורה רבה וחטאתם כבדה מאד אבל ענין הכתוב זעקת סדום ועמורה וחטאתם שגדלו מאד ארד ואראה אם כלם חטאו אעשה דין בהם ואם לא אדעה מי החוטאים וענין הירידה והראיה אמר רש"י בדרך הדרש לימד שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה ועל דרך הפשט מפני שרצה הקב"ה לגלות לאברהם ענין סדום ולהודיעו כי אין בהם עושה טוב אמר אליו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד לראות כלומר באתי לשפוט אם חטאו אעשה בהם כלה ואם לא אדעה מה אעשה בהם ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה יפקוד עונם וישפוט אותם וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את האלהים הכל סר יחדיו נאלחו ור"א אמר בו סוד מילדי נכרים יספיקו בו ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת דרשו רבותינו בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ יוצא ובא לו ממדה למדה יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת הדין וכן הענין הזה ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד ממדת רחמים אל מדת הדין ואראה ברחמים אם כצעקתה הבאה אלי במדת הדין עשו כלה ואם לא אדעה וארחם כדרך וידע אלהים ואחר שספר הכתוב דעת העליון חזר אל הענין הראשון וספר במעשה כי האנשים אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו שמה ואברהם מעת הפרדם ממנו ועד הגיעם שם עודנו עומד לפניו כי קראו והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה להשחית

המתוס

עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וַיִּגַּשׁ [י"ח מליןתקון סופרים:] אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־ [ג' ב' זכתו'] רָשָׁע׃ כד אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם
[ג'] בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא
[י'] לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם
[לך לך י"ד פסו'. ב' חס' החטאת] אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ כה חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת
כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע
[ג' חס'] וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ
[ל'] הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם
[ל'] חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי
לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ כז וַיַּעַן אַבְרָהָם
[ג"ה ב' ובענין] וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־
[י"ד נחו'. ג] אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ כח אוּלַי
[ל'] יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה
הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־כָּל־הָעִיר
[סי' שע"ע ס"ס] וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם

עוֹדֵיהּ מְשַׁמֵּשׁ בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ כג וּקְרֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם חַיָּבָא׃ כד מָאִים אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי בְגַוַּהּ׃ כה קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ מִלְמֶעְבַּד כְּפִתְגָמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה עִם חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ הֲדַיַּן כָּל אַרְעָא לָא יַעְבֵּיד דִּינָא׃ כו וַאֲמַר יְיָ אִם אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא בְּדִילְהוֹן׃ כז וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא כְעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא עֲפַר וְקִטַּם׃ כח מָאִים יַחְסְרוּן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הֲתִחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יָת כָּל קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן

רש"י

אשר הפכוהו רז"ל לכתוב כן: (כג) ויגש אברהם. מלינו הגשה למלחמה (שמואל ב י) ויגש יואב וגו'. הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה. והגשה לתפלה (מלכים א' יח) ויגש אליהו הנביא ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגומו ל' רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי חמשה מקומות יש. ואם תאמר לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: (כה) חלילה לך. חולין הוא לך יאמרו כך הוא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו: חלילה לך. לעולם הבא: השופט כל הארץ. נקוד בחטף פתח ה"א של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו'. לכל המקום ולכל הכרכים לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר ע"י נמרוד לולי רחמיך אשר עמדה לי: (כח) התשחית בחמשה. והלא הן ט' לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: אולי

אבן עזרא

(כג) תספה. פועל יוצא וטעמו תכלה וכן אספה עלימו רעות ואם הם שני בנינים: (כד) ולא תשא למקום. כטעם תסלח כמו נושא עון ולמקום הוא סדום כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט: (כה) חלילה. דבר שלא יתכן וי"א שהמלה כטעם חלול שאין בו כלום: והיה כצדיק כרשע. כאשר יתחברו שני כפי"ן היא דרך קצרה והטעם והיה כצדיק כרשע והרשע כצדיק וכן כי כמוך כפרעה כעמי כעמך כאשכה כאורה. ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ. וטעם בתוך העיר שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים. ואין מלת הואלתי כמו החלותי רק פירושה רציתי וכן הואיל משה. וכ"ף מלת אנכי נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד. וטעם ואנכי עפר ואפר כי עפר הייתי ואפר אשוב והעקר על יסוד הגוף והם העצמות: (כח) אולי יחסרון חמשה. והטעם אולי תחסר עשירית מהמספר. וטעם התשחית בחמשה בעבור החמשה שיחסרו את הכל ואחר כן אמר אולי יחסרון התשיעית מהמספר אשר

האף ג' פתחין וסי' האף תספה. וחברו. האף אמנם אלד. תספה ג' וסי' ויגש אברהם. אולי יש חמשים. וגם את הזקן: ולא תשא ג' דס' וסי' אולי יש חמשים. הוכח תוכיח. ונשאו אתך במשא העם ולא: הצדיקם ו' וסי' אולי יש חמשים. אולי יחסרון. כי לא ינוח שבט. ב' בו. אשר יש צדיקם. אשר הצדיקם והחכמים. כל אורי' צדיקם כתיב חס' במ"א מלא ויסלף דברי דואלה שמות. וכל נביאים וכתו' מ"ל במ"ד חס' וסי'

במסר' רבת': חללה ג' חסרי' וסי' חללה לך ב' בפסוק. לכן אנשי לבב: לך י"ד פסוקים לך לך וסי' כו' במסרה רבת': מעשת ה' חס' בליש' מסר בביום השמיני. ג' התי"ן בתורה דנראין תמוהות ואינן תמוהות וסי' השופט כל הארץ. האחד בא לגור. האיש אחד יחטא. וכל ה"א תמוהה פתח כשהתימה בה"א כמו האלהים אני. אבל אלו התימה אינו בה"א אכן בא אחרי כן וישפוט שפוט: עפר ואפר ב' וסי' ואנכי עפר ואפר. נחמתי על עפר ואפר:

תולדות אהרן קללה לך. ע"ג ד': נשאתי לכל. סנהדרין נט: ויען אברהם. עקידה שער ד' נד: ואנכי עפר. סוטה יז (תענית סה):

רמב"ן

המקום כאשר אמר ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו כי מעת שאמר המכסה אני מאברהם נודע שהגיד לו:

(כג) **ויגש** אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. אפו של הקב"ה היא מדת דינו וחשב אברהם שהיא תספה צדיק עם רשע לא ידע מחשבות ה' אשר חשב עליהם ברחמיו כאשר פירשתי ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים אבל לא יתכן גם במדת הדין להמית צדיק עם רשע שאם כן יהיה כצדיק כרשע ויאמרו שוא עבוד אלהים וכל שכן במדת רחמים שהוא שופט כל הארץ והוא העושה משפט כענין ויגבה ה' צבאות במשפט ואמרו המלך המשפט וזהו ענין הכפל חלילה לך והקב"ה הודה שישא לכל המקום בעבורם כי במדת רחמים יתנהג עמהם ומה שיודיע אליך כל הענין הוית ויאמר ה' כתיב יו"ד ה"א וכל אשר הזכיר אברהם אל"ף דל"ת והנה זה מבואר:

(כד) **חמשים** צדיקים. כתב רש"י עשרה לכל כרך וכרך. התשחית בחמשה. תשעה לכל כרך וכרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם

ספורנו

ארבעה וחמשה פעמים עד שיהי' ממש בדבריו: (כג) האף תספה צדיק עם רשע. שהרי אמרת זעקת סדום ועמורה כי רבה כשופט את כל המקום ע"פ הרוב לא כשופט אנשי העיר החוטאים בלבד: (כד) האף תספה ולא תשא למקום. אע"פ שתספה ולא תשא לרשעים בשביל הצדיקים: (כה) חללה לך להמית צדיק. והיה כצדיק כרשע. מעוחד למקרה אם יקרה שימצא איזה צדיק בתוך הרשעים: השופט כל הארץ. כי בהיותך שופט כל הארץ אם תדין את כלה אחרי הרוב תשחית אותה לעולם בלי ספק כי רוב בני אדם רשעים: (כו) אם אמצא בסדם. עתה כשאכנס אות' במלאכים שאלחתי אם אמצא בסדם חמשים צדיקים שימחו ברשעים בסדום שהיא ראש לשאר הערים כאמרו סדום ובנותיה ובה יקבצו נדיבי העם מכל שאר הכרכים אשר בככר. ונשאתי לכל המקו' לא לצדיקי' בלבד: (כז) הנה נא הואלתי לדבר. לשאול הספק שהיה אצלי בענין המשפט האלהי. ואנכי עפר ואפר. ולא ירדתי עדיין לסוף כוונת דברי תשובתך: (כח) התשחית בחמשה את כל העיר. הודיעני אם הוא מספר קצוב אצלך שפחות מעשרה לכל כרך לא תהי' עדה מצלת ולפ"ז תשחית את העיר החמשית היותר חייבת מבלי אין עדה מצלת

אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ארבע כרכים וכן שלשים יצילו שלש ועשרים יצילו שתים ועשרה יצילו אחת ולא בקש על פחות מעשרה שדור המבול היו שמנה צדיקים ולא הצילו על דורן ותשעה ע"י צירוף כבר ביקש ולא מצא כל אלו דברי הרב ז"ל ואני תמה אם כן מה התפלה והתחינה הזאת אשר היה מתחנן בכל פעם ופעם אל נא יחר לאדני והנה נא הואלתי והלא ראוי הוא שיהיו ארבעים מצילין ארבע ושלשים והעשרים יצילו לפי חשבון כאשר החמשים יצילו חמש וכן מה שאמר כי תשעה על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא והלא לארבעים וחמשה היה מבקש הצירוף ולא היו שם ארבעים וחמשה אבל תשעה ימצאון שם. והנה דעת הרב לומר שהרבים ראוין להצלה גדולה יותר מאשר יצילו המועטים אפי' הצלה מועטת כמו שאמרו אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה והנה הודה הקב"ה שיצילו ארבעים וחמשה בצירוף צדיקו של עולם כל הכרכין כאילו היו חמשים שלמים ומעתה כשיהיו מ' צדיקים מצילין ארבע אף בצירוף הצדיק ית' ינצלו עם השלשים והעשרים שכבר הודה בצירוף הזה ואם תאמר שהודה בו עם הארבעים וחמשה שהם רבים ושמא לא יודה בצירוף עם המועטין כמו שאמרו צדקת ה' ראויה היא להצטרף ולהציל כיון שהודה שלא יבדיל בין רב למעט זה דעת הרב. ודרך פשט הכתובים סלולה שאמר תחלה חמשים לתת חשבון שלם של עשרה לכל אחת ואחת וחזר ופחת כמו שיכול ולהציל היה הכל אומר ולא ידעתי מי הכניסו לרב במה שאמר:

(כו) **בתוך** העיר. פי' ר"א שיהיו יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים. והנכון בעיני כי אברהם אמר בתוך העיר לאמר שאפילו יהיו נכרים בתוכה ראוי שיצילוה ואמר זה בעבור לוט וחשב אולי יש אחרים שם: (כח) **לא** אשחית אם אמצא שם ובטיח אותו שלא ישחית אם ימצאו שם כן יצא

אבן עזרא

אשר אמרתי אם ימצאון שם לא אשחיתם. וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה השחתה ושלא יאריך חבר שני החסרונים אחר כן אם יחסר הרביעית גם השלישית גם החצי וי"א למה לא הפחית מעשרה בעבור היות שנים בכל עיר כי חמש שערים היו וזה איננו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה ואף על פי שחכמינו ז"ל העתיקו שאין תפלה בצבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: (לג) ואברהם שב למקומו. אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכים ומשם ישקיף על פני סדום ואע"פ שהוא כתוב וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום אחר צאת השמש היה כי לא נהפכה סדום בלילה כי כן העיד הכתוב. ופי' בערב בפסח מצרים: (א) אפים. עד שם אפיו בארץ והם הנחירים שהם גבוהים על הפנים: (ב) הנה נא אדני. רבותי לשון חול וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם היא כמשמעה ואם אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטן טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: ויאמרו לא. אם לא תפצר וזאת

רשי

(כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד' הכרכים. וכן ל' יצילו ג' מהם או כ' יצילו ב' מהם או י' יצילו אחד מהם: (לב) אולי ימצאון שם עשרה. על פחות לא בקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט' על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית. (א') להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות אברהם) והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים (ב"ר) ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים: בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא: ולוט יושב בשער סדום. ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם (ב"ר): וירא לוט וגו'. מבית אברהם למד לחזר על האורחים: (ב) הנה נא אדני. הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי דבר אחר הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה (ב"ר): סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכן נאמר סורו (בראשית רבה): לינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך רוחץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחילה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחוב' של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו. עקמו את

מקרא

ארבעים וחמשה: כט ויסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים ויאמר לא אעשה בעבור הארבעים: ל ויאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אולי ימצאון שם שלשים ויאמר לא אעשה אם אמצא שם שלשים: לא ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני אולי ימצאון שם עשרים ויאמר לא אשחית בעבור העשרים: לב ויאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה: לג וילך יהוה כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקמו:

שלישית יט א ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער סדם וירא לוט ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה: ב ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו לא כי ברחוב נלין: ג ויפצר בם מאד ויסרו אליו ויבאו אל ביתו ויעש להם

אונקלוס

ארבעין וחמשא: כט ואוסיף עוד למללא קדמוהי ואמר מאים ישתכחון תמן ארבעין ואמר לא אעביד גמירא בדיל ארבעין: ל ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואמליל מאים ישתכחון תמן תלתין ואמר לא אעביד גמירא אם אשכח תמן תלתין: לא ואמר הא כען אסגיתי למללא קדם יי מאים ישתכחון תמן עסרין ואמר לא אחביל בדיל עסרין: לב ואמר לא כען יתקף רוגזא דיי ואמליל ברם זמנא הדא מאים ישתכחון תמן עסרא ואמר לא אחביל בדיל עסרא: לג ואסתלק יקרא דיי כד שצי למללא עם אברהם ואברהם תב לאתריה: א ועלו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתיב בתרע דסדום וחזא לוט וקם לקדמותהון וסגיד על אפוהי על ארעא: ב ואמר בבעו כען רבוני זורו כען לבית עבדכון וביתו ואסחו רגליכון ותקדמון ותהכון לאורחכון ואמרו לא אלהן ברחובא נבית: ג ותקיף בהון לחדא וזרו לותיה ועלו לביתיה ועבד להון

מסורה

למ"ד ד' וסי' מלכ"י ג' ג' ד' סע"ע פ"ס ב' וכעינן ג' ג' כל אורי' חס ג' ג' ודגש ג' פתח ג'. ג' ב' דגושים ד' מ"ע. ד'

ג' פסו' אית בהו ויאמר ויאמר וסי' ויוסף עוד לדבר אליו. ויען השליש. וחברו: הארבעים ג' וסי' לא אעשה בעבור הארבעים. בשנת הארבעים לצאת בני ישראל. בשנת הארבעים למלכות דוד. העשרים ג' וסי' לא אעשה בעבור העשרים. נגד העשרים אשר לחצר. ליחזקאל העשרים: לאדני ז' כתיב כן מסר בתלים סימן כ"ב: ואדברה ד' וסי' אל נא יחר. האזינו. אגידה. שמעה עמי. וחד אדברה גם אנכי ככם. סדמה ג' וסי' באכה סדמה ועמרה. ויפנו משם האנשים. ויבאו שני המלאכים: והשכמתם ג' וסי' והשכמתם והלכתם. והשכמתם מחר. דפלגש בגבעה. ועבדי אדניך אשר באו: לא ב' דגושי' וסי' ויאמרו לא כי ברחוב נלין. ויאמרו לא כי מלך יהיה עלינו. וב' לו וסי' ויאמרו לו חכמיו. ויאמרו לו החרש: ברחוב ד' וסי' כי ברחוב נלין. רק ברחוב אל תלן. כי כשלה ברחוב אמת. ברחוב אכין מושבי: ויפצר ד' וסי' ויפצר בם מאד. קח נא את ברכתי. ויקם האיש ללכת. ויאמר חי ה' אשר עמדתי. וכל ויפצרו דכו' במ"א ויפרצו בו עבדיו:

תולדות אהרן ויבאו שני. מציעא פו: ויפצר בם. שס קו:

ספורנו

מלאת בעבילה: ויאמר לא אשחית. את החמשים: (כט) לא אעשה. לא אעשה רעה כלל לשלש הערים הפחות חייבת: (לא) לא אשחית בעבור העשרים. בעבור העשרה. כי בהשחית ג' מהם לא תמלטנה מכל וכל הפתים הנשארות שלא תהיינ' נזוקת בגלד מה בחרבן השכנות כאמרם נתקללה בבל נתקללו שכיניה: (לג) וילך ה'. המתין עם אברהם ולא הפסיק כונתו לנבואה עד שנסתלקה שכינה על הפך וילא קין מלפני ה': ואברהם שב. שב מן המקום שלוה שם המלאכים ששם נתיחד עמו הדבור: למקומו. אל ביתו: **יט** (א) ויבאו שני המלאכים סדומה בערב. אע"פ שהגיעו שם בלי איחור כאמרם גבריאל בשתים מיכאל באחת וכן הורה למעלה באמרו וילכו סדומה מ"מ לא נכנסו בסדום עד הערב שכבר נסתתמו טענות אברהם המליץ ונגמר הדין: ויקם לקראתם. פן ילינו ברחוב כמו שהיה אז המנהג בשאר הערים כשאין מכנים אורחים ויזיקו להם רשעי אורחים והיו ממאנים כדי לזכותו ולכן שמעו לו בסוף כי מתחלה לא היו רוצים לבא לביתו כי איננו צדיק תמים ורבותינו אמרו מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול וא"כ יהיה כדרך מוסר בני אדם:

רמבן

ולא היה אומר לו דע שאין שם כמספר הזה שאמרת לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכים בבקר והשקיף על פני סדום וברואתו כי נשחתו ידע שלא היו שם כן: (ב) **הנה** נא אדני. לשון רש"י הנה נא אתם אדנים לי אחר שעברתם עלי והנכון שהוא לשון תחנה אדני הנה נא בית עבדכם סורו נא אלי ומלת סורו כמו סורה שבה פה סורה אדני סורה אל תירא: **וטעם** והשכמתם והלכתם לדרככם להגיד להם שלא יתעכבו בעיר אחר הבקר כי ידע בענין אנשי העיר ורשעם אבל היה חושב כי באור הבקר יעשוה או שראה אותם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם אם תרצו: (ג) **ויפצר** בם מאד. היה ללוט זכות בהפצירו בהם והיה לו חפץ טוב בהכנסת ודעה

רשי

את הדרך לצד ביתו : ומצות אפה . פסח היה : (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום . כך נדרש בב"ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו' ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים : כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם : (ה) ונדעה אותם . במשכב זכר כמו אשר לא ידעו איש (ב"ר) : (ח) האל. כמו האלה : כי על כן באו . כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שרותי תרגום של קורה

תורה

משתה ומצות אפה ויאכלו :
ד טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדם
נסבו על הבית מנער ועד זקן
כל העם מקצה : ה ויקראו אל לוט
ויאמרו לו איה האנשים אשר באו
אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה
אתם : ו ויצא אלהם לוט הפתחה
והדלת סגר אחריו : ז ויאמר אל נא
אחי תרעו : ח הנה נא לי שתי בנות
אשר לא ידעו איש אוציאה נא
אתהן אליכם ועשו להן כטוב
בעיניכם רק לאנשים האל אל
תעשו דבר כי על כן באו בצל

אונקלוס

משתיא ופטיר אפה להון
ואכלו : ד עד לא שכיבו
ואנשי קרתא אנשי דסדום
אקיפו על ביתא מעולימא
ועד סבא כל עמא מסופיה :
ה וקרו ללוט ואמרו ליה אן
גובריא דאתו לותך בליליא
אפקנון לותנא ונדע יתהון :
ו ונפק לותהון לוט לתרעא
ודשא אחד בתרוהי :
ז ואמר בבעו כען אחי לא
תבאישון : ח הא כען לי
תרתין בנן דלא ידעינון גבר
אפיק כען יתהין לותכון
ועבידו להון כדתקין
בעיניכון לחוד לגובריא
האלין לא תעבדון מדעם ארי
על כן עלו בטלל שרותי :

מסורה

גמצות ב' וסי' ומצות אפה. צלי אש ומצות : ישכבו ג' וסי' טרם ישכבו . ערלים ישכבו . יחד על עפר ישכבו. אנ"ך : נסבו ב' וסי' סדם נסבו על הבית . גבעה נסבו : על הבית ד' וסי' סדם נסבו. ושלח את הצפור החיה. וכל ישראל ראים ברדת. כי שמך נקרא על הבית . דד"ה : ונדעה ה' וסי' מסר ביונה סי' א' : תרעו ה' וסי' אל נא אחי . אל אחי אל תרעו נא. ואם הרע תרעו . אל תגעו במשיחי . דתהלים : וחברו דד"ה :

אבן עזרא

וזאת המלה רבוי דברים כטעם פיוסים וכן ואון ותרפים הפצר : (ד) נסבו . מבנין נפעל : כל העם מקצה . שלא היו סמוכים אל הבית : (ה) ונדעה אותם . כנוי לשכיבה : (ו) הפתחה . אל הפתח תי"ו דלת סימן נקבה ובמלא חסר : (ח) ידעו איש . לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה : האל . כמו האלה. ויאמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון

בעל הטורים

לדיקים הצדיקים כנגד ד' דייני' שהיו בסדום וכלם הסרים דסאבי דבהתא הוו : ומצות . ב' במסורת ומצות אפה ויאכלו . ואידך צלי אש ומצות מלמד שבפסח היה דילפינן ומצות דהכא ממצות דהתם. ישכבו ג' במסורת טרם ישכבו. ערלים ישכבו . יחד על עפר ישכבו . פי' ערלים ישכבו העובדי גילולים שהם כאנשי סדום . כי על סדומים וכיוצא בהם נאמר אותו פסוק : מקצה ב' במסורת כל העם מקצה . כי נלכדה עירו מקצה . גבי נבוכדנאצר לומר לך שראויין אלו למפולת כאלו . ועוד כי כשנכנסו מכאן נלכדה גם עירם מקצה :

רמבן

(ה) ונדעה אותם כוונתם לכלות את הרגל מביניהם כדברי רבותינו כי חשבו שבעבור טובת ארצם שהיא כגן ה' יבאו שם רבים והם היו מואסי הצדקה אבל לוט בעשרו וממונו בא אליהם או שבקש מהם רשות או שקבלוהו לכבוד אברהם והכתוב מעיד שזאת כוונתם שנאמר הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה . ומה שאמר רעים וחטאים לה' מאד שהיו מכעיסים ומורדים בשלותם ובענוי האביונים והוא שאמר ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי . ועל דעת רבותינו היו בהם כל מדות רעות אבל נגמר דינם על אותו העון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון כי היו תדירים באותו עון יותר מכלם וגם כי כל העמים עושים צדקות עם ריעיהם עם ענייהם לא היה בכל הגוים כסדום לאכזריות . ודע כי משפט סדום היה למעלת ארץ ישראל כי היא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות וכאשר תקיא את הגוי כולו מפני תועבותם הקדימה וקאה את העם הזה שהיו רעים מכלם לשמים ולבריות ושממו עליה השמים והארץ והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם מפני שבעבור טובה נתגאו וראה הקב"ה שיהיה לאות לבני מרי לישראל העתידים לירשה כאשר התרה בהן גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו כי היו באומות רעים וחטאים מאד ולא עשה בהם ככה אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל כי שם היכל ה' ועוד אני עתיד לבאר זה בסדר אחרי מות אם יחיינו הממית והמחיה :

(ח) אוציאה נא אתהן אליכם מתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו שהיה טורח מאד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו אבל שופיים אנשי העיר בהפקר בנותיו אין זה כי אם רוע לב שלא היה ענין הזמה בנשים רחוק בעיניו ולא היה עושה לבנותיו חמס גדול כפי דעתו לכך אמרו רבותינו בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו יהרג או נהרג וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן א"ל הקב"ה לעצמך אתה משמרן . והנה לוט היה מתירא עליהם כי היה חושב שהם אנשים אבל כאשר הכו בסנורים את אנשי העיר ואמרו לו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וישלחנו ה' אז הכיר בהם והאמין לעשות כל אשר צוו :

ודע והבן כי ענין פלגש בגבעה אף על פי שהוא נדמה לענין הזה איננו כמוהו לרוע כי הרשעים ההם לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומם אבל היו שטופי זמה ורצונם במשכב האיש האורח וכאשר הוציאו אליהם פילגשו נתפייסו בה והאיש הזקן שאמר להם הנה בתי הבתולה ופילגשו אוציאה נא אותם ועשו להם הטוב בעיניכם יודע היה שלא יחפצו בבתו ולא יעשו עוד רעה ועל כן לא אבו לשמוע לו וכאשר הוציא את פלגשו לבדה שתקו ממנו והאיש בעל הבית גם האורח כלם היו חפצים להציל את האיש בפלגשו כי פלגש היתה לא אשת איש וכבר זנתה עליו ובפרץ ההוא עוד לא היו בו כל אנשי העיר כאשר בסדום שנאמר בו מנער ועד זקן כל העם מקצה אבל בגבעה נאמר והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל מקצתם שהיו שרים ותקיפים בעיר כמו שאמר האיש ויקומו עלי בעלי הגבעה ועל כן לא מיחו האחרים בידם והנה פנות כל העם מכל שבטי ישראל רצו לעשות גדר גדול בדבר להמית אותם שנאמר ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ודבר ברור הוא שלא היו חייבין מיתה בדין תורה שלא עשו מעשה זולתי ענוי הפלגש הזונה ולא נתכוונו למיתה שלא גם לא מתה בידם ושלחוה מאתם כעלות השחר והלכה מאתם לבית אדוניה ואחר כך מתה אולי נחלשה מרוב הביאות ונתקררה בפתח עד האור ומתה שם אבל מפני שהיו חפצים ואומרים לעשות נבלה כאנשי סדום ראוי השבטים לעשות סייג לתורה שלא יעשה ולא יאמר כן בישראל כמו שאמרו ונבער הרעה מישראל וזה הדין הוא ממה שאמרו רבותינו בית דין היו מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה ושבט בנימין לא הסכימו בדבר זה שלא היה בהם חיוב מיתה בענוי הפלגש ואולי הקפידו עוד בני בנימין על אשר לא שאלו להם מתחילה ועשו ההסכמה שלא מדעתם . ולפי דעתי שזה ענשם של ישראל להנגף בתחילה מפני שלא היתה המלחמה נעשית מן הדין והגדר עצמו על שבט בנימין היה מוטל לעשותם ולא עליהם שמצוה על השבט לדון את שבטו והנה שתי הכתות ראויות להענש כי בנימין מרשיע שאינו חושש לייסר הרעים ולא לגעור בהם כלל וישראל עושין מלחמה שלא מן הדין וגם את פי ה' לא שאלו בזה אבל אמרו מי יעלה לנו בתחלה למלחמה על בני בנימין כי מעצמם הסכימו למלחמה על כל פנים וכן לא שאלו בענין הגלוח אם תתנם בידי כי בטחו בזרוע בשר שהיו רבים מאד כי עתה כמוהם עשרה פעמים ויותר ולא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחלה והוא כמו גורל ביניהם אולי היה כל שבט אומר לא אעלה אני תחלה או אומר אני ראשון והקב"ה השיב כפי שאלתם יהודה בתחלה לאמר כי יהודה הוא בראש לעולם כי ביהודה בחר ה' לנגיד ולכך לא אמר יהודה יעלה כשאר המקומות כי לא הרשה אותם אבל לא מנעם ולא אמר להם לא תעלו ולא תלחמו מפני ענשו של בנימין והנה הלך השם עם שניהם בקרי והניחם למקרים ובני בנימין היו גבורים ועריהם בצורות והשחיתו בישראל הבוטחים בזרוע בשר והוסיפו עונש על ענשם כי די היה להם להבריח ישראל מן הגבעה והם הכו בהם למשחית איבת עולם והפילו מהם עם רב ועצום כ"ב אלפים והנה ישראל כאשר הכו מכה רבה נודעה להם שגגתם כי

ספורנו

רשעי העיר : וישתחו אפים ארצה . כי היה אחרם נורא בלי ספק : (ג) משתה . קביעות סעודה על היין בהיות היין אהוב אצלו כמו שהוכיח סופו על תחלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת שמחתם כאמרז"ל קמי דשתי חמרא חמרא : (ח) אוציאה נא אתהן אליכם . חשב שיקומו לוקחי בנותיו וקאם

אבן עזרא

בלשון ארמית : (יא) בסנורים. מלה רביעית וחברתה במעשה אלישע ופירושו מחסך העין והלב : (יב) עוד מי לך פה. אם יש לך חתן ובניך או חתנים שהם כבניך וכבנותיך והנה פה טענה על האומר כי הא' הלך להציל את לוט כי הנה שניכם דברו אליו ועוד כי משחיתים אנחנו גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו והגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר : (יד) לוקחי בנותיו. ב' בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והעד הנמצאות : (טו) וכמו. ויאמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי לא יתכן לאמר וכמו עלה השחר ושכה ורכו כמו רכו : ויאיצו. כמו ויליקו. כמו אנים לאמר ואתמה מהפירוש שחבר בן אפרים שאמר כי ויתמהמה מגזרת מה והנה שכח כי שני ההה"ן מפיקין רק הוא לשון עכוב ושרשו משולש והפ"א כפול

אונקלוס

ט וַאֲמַרוּ קְרֵיב לְהַלָּאָה וַאֲמַרוּ חַד אֲתָא לְאִתּוֹתָבָא וְהָא דָאֵין דִּינָא כְּעַן נַבְאֵישׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וְאַתְקִיפוּ בְגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דַּשָּׁא : י וְאוֹשִׁיטוּ גוּבְרַיָּא יַת יְדֵיהוֹן וְאָעִילוּ יַת לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיַת דַּשָּׁא אֲחַדוּ : יא וְיַת גוּבְרַיָּא דִּי בִתְרַע בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְּעֵירָא וְעַד רַבָּא וּלְאִיוּ לְאַשְׁכָּחָא תַּרְעָא : יב וַאֲמַרוּ גוּבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מַאן לָךְ הָכָא חַתְנָא וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן אַתְרָא : יג אֲרֵי מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יַת אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי סְגִיאַת קְבִלְתְּהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְּחַנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ : יד וּנְפַק לוֹט וּמַלִּיל עִם חַתְנוֹהִי נָסְבֵי בְנָתֵיהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי מְחַבֵּל יְיָ יַת קַרְתָּא וַהֲוָה כְּמָחֵיךְ בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי : טו וּכְמִסַּק צַפְרָא הֲוָה וּדְחִיקוּ מַלְאֲכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימַר קוּם דְּבַר יַת אִתְּתָךְ וְיַת תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתְּכָחָא מְהֵימְנָן עִמָּךְ דִּילְמָא תִלְקֵי בְּחוֹבֵי

תורה

קֹרָתִי : ט וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ (והילוס׳ גש פגע בו :)
הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה
(ח׳ קמץ) נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט
(ל׳ בתורה) מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת : י וַיִּשְׁלְחוּ
הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט
(י״ז מ״ל כהו׳ י״ט.) אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ :
(ל׳) יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת
(ג׳. ל׳) הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ
לִמְצֹא הַפָּתַח : יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים
(י״ד חס׳. ג׳) אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ
(ס׳) וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא
(ח׳) מִן־הַמָּקוֹם : יג כִּי מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ
(ג׳) אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם
אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה
לְשַׁחֲתָהּ : יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר ׀ אֶל־
(ב׳. ב׳ דגש) חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ
(מ״ל) מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה
(ב׳) אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו :
(ב׳. ל׳) טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים
(ז׳) בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ
(ל׳ חס׳) וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה

רשי

קורה שריתא : (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו (במדבר יז) זרה הלאה (שמואל א כ) הנה החצי ממך והלאה גם הלאה המשך להלן בלשון לעז טריט"י דנו"ש ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו (ישעיה סה) קרב אליך אל תגע בי. וכן (ישעיה מט) גשה לי ואשבה המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך. אתה מליץ על האורחין איך מלהך לבך. (על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת ועל שאתה מליץ על האורחים) האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור ישפוט שפוט ונעשית מוכיח אותנו : דלת. הסובבת לנעול ולפתוח : פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין : (יא) בסנורים. מכת עורון : מקטן ועד גדול. (ב"ר) הקטנים התחילו בעבירה תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם : (יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית : חתן בניך ובנותיך. אם יש לך חתן או בניס ובנות הוצא מן המקוס : ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות קרי ביה מי לך פה : (יד) חתניו שתי בנות נשואות היו לו בעיר. לוקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם : (טו) ויאיצו. כתרגומו ודחיקו מהרוהו : הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומ"א יש וזה ישובו של מקרא : תספה. תהיה כלה. על תום כל הדור מתורגם עד דסף

מסורה

באיש ח׳ וסי׳ מסר בפרשת נצבי׳ : הביתה י״ח וסי׳ כו׳ במס׳ רבת׳ : להן י״ד וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : הלאה ב׳ וסי׳ גש. זרח : בסנורים ג׳ וסי׳ ואת האנשים אשר פתח. הך נא את הגוי הזה. ויכם בסנורים : עד י״ד חס׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבת׳ : הוצא ה׳ וסי׳ וכל אשר לך בעיר הוצא. המקלל. הוצא את האיש אשר בא אל ביתך. הוצא את בנך וימת. הוצא לבוש לכל עבדי. וא׳ יהוצא את עמי בני ישראל : משחתים ח׳ וסי׳ כי משחתים אנחנו. משחתים אותו בתוכו. משחיתם להפיל החומה ל׳ כתי׳ כן. ועוד העם משחתים. כלם משחיתים המה. וקדשתי עליך משחתים. בנים משחתים. וחד המשחיתם את הארץ וכ״כ : גדלה ג׳ וסי׳ כי גדלה צעקתם את פני ה׳. והנה כאשר גדלה נפשך היום. ואשמתינו גדלה. אנ״ך :

תולדות אהרן (וכמו השחר עלה. ברכות ב׳ יומא מ) : הנמצאות. יבמות עז :

בעל הטורים מי לך פה בגימט׳ בועז רמז לבועז שיצא. קומו צאו מן המקום. ב׳ במסורת הכא ואידך קומו צאו מתוך עמי מלמד שנתחלקו ישראל לכתות ומהם שלא היו רוצים לצאת ומתו בשלשה

ספורנו

וקאם שאין ביניהם : (ט) גש הלאה. מעל הפתח ונשבר הדלת. האחד בא לגור. היש גם אחד שיעשה כך : (י) ואת הדלת סגרו. כדי שילאו למצא הפתח ויפרסמו גודל רשעם : (יא) וילאו למצא הפתח. אע"פ שהיו מוכים בסנורים טרחו למצא הפתח כדי לשבור הדלת כאמרז"ל רשעים אפי' עומדים בפתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה : (יד) ויצא לוט. אחר שגלאו והלכו להם : (טו) ויאיצו. כדי שתהא פורענותם בזריחת השמש אלהיהם הגדול כאמרם ז"ל בשעה שכל מלכי מזרח ומערב מניחין כתריהן על

רמבן

עשו מלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין תורה ועל כן שאלו ביום השני האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימן אחי הזכירו עתה האחוה לשאול אם הוא אוסר עליהם המלחמה והשם הרשה אותם עתה ביום השני ואמר עלו אליו כי עתה מותר להם לדרוש דם אחיהם השפוך והם לא שאלו הנצחון כי עדיין היו בוטחים ברובם לנצח על כל פנים והשם לא באר להם רק כי המלחמה מותרת להם ומפני שעדיין לא נתכפר ענשם הראשון נפלו מהם גם ביום השני י"ח אלפים וביום השלישי גזרו תענית ויצומו ויבכו לפני ה' והקריבו עולות לכפר על הרהורי הלב אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תודה כי ראו עצמם כאילו כלם פלטים מחרב בנימן וזה משפט כל הנמלטים להקריב תודה כענין שנאמר ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה וכתיב ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה לה' והנה היו בשני הימים המתים מישראל ארבעים אלף ומבנימן נפלו בסוף כ"ה אלפים אנשי חיל ומעיר מתים עד כל הנמצא רבים ויתכן שיהיו ט"ו אלפים בין אנשים ונשים והטף והיה עונש שתי הכתות בשוה ומה נכבדו דברי רבותינו שהיה הקלף בפסלו של מיכה אמר הקב"ה בכבודי לא מחיתם במחוייבי מיתה ופושטים ידיהם בעיקר בכבוד בשר ודם מחיתם יותר משורת הדין ועל כן סכל עלת שתי הכתות ואמן את לבבם ולא זכרו ברית אחים ואחר המעשה נתחרטו כמו שנאמר ויבא העם בית ה' וישבו שם עד הערב לפני האלהים ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד כי הכירו טעותם וענשם והנה בדרך גררא פירשנו ענין מעשם ואינו מבואר והזכרנו סבותיו :

(ט) **ויפצרו** באיש בלוט. לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוסים אם כן נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותו או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרבה אליו והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גש הלאה שיגש למקום אחר :

(יב) **חתן** ובניך ובנותיך. לשון רש"י מי משלך עוד בעיר חוץ מאשתך ובנותיך שבבית אם יש לך עוד חתן או בניס ובנות הוצא מן המקום וא"כ יהיה דברם כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות ור"א אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך. ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואי נשים ודבר עם חתניו תחלה כי היה סבור שבניו ישמעו לו וכאשר צחקו עליו חתניו וארכו הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו לקחת רק הנמצאים אתו בבית והנה זכותו

רש"י

דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו: ויחזיקו. (ב"ר) אחד מהם היה שליח להצילו וחבירו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה נצול אינך כדי לראות בפורענותם ואתה נצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר ויעתק משם ההרה. ואף עכשיו היה יושב שם שנא' אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואע"פ שכתוב ויאהל אברהם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון: המלט. ל' השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אשמוצי"ר בלעז וכן (ישעיה סו) והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם (תלים קכד) כצפור נמלטה (ישעיה מו) לא יוכלו מלט משא להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני. (שבועות לה) רבותינו אמרו שם זה קדש שנא' בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה': אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפתית לאליהו (מלכים א יז) כי באת אלי להזכיר את עוני עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרובה. (שבת פ"ק) קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום ובנותיה שנה אחת הוא שנא' אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער היא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו עד בואי אחרי רואי מדי דברי בו: (כב) כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד הכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין ב' מלאכים נשלחים לדבר א': על כן קרא שם העיר צוער. על

אבן עזרא

כפול: (טז) ויחזיקו. יבאר שפחד ואין בו כח לברוח. ומלת כהוציאם שם הפועל ואינו כמו להוציאם מארץ מצרים והמ"ם סי' הפועלים והם המלאכים והותם פעולים: (יז) אל תביט אחריך. אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו: (יח) אל נא אדני. חול ונקמץ בעבור שהוא סוף פסוק ויאמר רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא מגזרת הואל ועל דעתי שהוא כמו לא כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי. ואמר לאחד מהם עבדך שחשב בעיניו שהוא גדול גם יש במלאכים שרים. ותי"ו מות מובלע בתי"ו ומתי כי התי"ו והיו"ד סימן היחיד בפעלים והיה כן בעבור התחברות שני תוי"ן וכן אותו תשחית וכרת: (כ) מצער. קטנה מגזרת צעיר והוא תואר השם ובא בלא סימן נקבה

תורה

בְּעֲוֹן הָעִיר: טז וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ
הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי
בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ
וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר: יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם
אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ
אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־
הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה:
יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי:
יט הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ
וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי
לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל
לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה
וָמַתִּי: כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה
לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא
שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי: רביעי
כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם
לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר
אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: כב מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה
כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ
שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר:
כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא

תרגום אונקלוס

קַרְתָּא: טז וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ גֻבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבִידָא דְאִתְּתֵיהּ וּבִידָא תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ בְּרַחֲםָ יְיָ עֲלוֹהִי וְאַפְּקוּהִי וְאַשְׁרוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא: יז וַהֲוָה כַּד אַפִּיקוּ יָתְהוֹן לְבָרָא וַאֲמַר חוּס עַל נַפְשָׁךְ לָא תִסְתַּכֵּי לַאֲחוֹרָךְ וְלָא תְקוּם בְּכָל מֵישְׁרָא לְטוּרָא אִשְׁתֵּיזֵב דִּלְמָא תִלְקֵי: יח וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן בְּבָעוּ כְעַן יְיָ: יט הָא כְעַן אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְאַסְגֵּיתָא טוּבָךְ דִּי עֲבַדְתְּ עִמִּי לְקַיָּמָא יַת נַפְשִׁי וַאֲנָא לֵית אֲנָא יָכִיל לְאִשְׁתֵּיזָבָא לְטוּרָא דִּלְמָא תְעַרְעִנַּנִי בִּישָׁא וְאֵמוּת: כ הָא כְעַן קַרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמֶעֱרוֹק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא אִשְׁתֵּיזֵיב כְּעַן לְתַמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי: כא וַאֲמַר לֵיהּ הָא נְסֵיבֵת אַפָּךְ אַף לְפִתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְפַּךְ יַת קַרְתָּא דְּבַעִיתָא עֲלַהּ: כב אוֹחִי אִשְׁתֵּיזֵיב לְתַמָּן אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא צוֹעַר: כג שִׁמְשָׁא נְפַק עַל

מסורה

ויחזיקו ו' ד' מ"ל וב' חס' וסי' ויתמהמה. ויחזיקו ביד שמאלם. איש ביד רעהו. חס': באלהים אחרים. דמלכים. חס'. וחברו דד"ה. ויחזיקו בשביה: וביד אשתו וביד כ"ה פסו' דמי' וסי' כו' במסר' רבת': ויצאהו ג' ב' חס' דחס' וא' מלא וסי' ויתמהמה: ויצאהו דגבות. ויוצאהו לחרשי. העץ. בתרא מלא ו': וינחהו ז' חסרים בליש' וסי' במסר' רבת': תביט ה' וסי' אל תביט אחריך. למה תראני און: טהור עינים מראות רע. עמל וכעס תביט. רק בעיניך תבי': כל ר"פ דספר' והנה במ"ז הנה וסי' במס' רבת': ותגדל ל'. ותגדל חסדך. תגדל ל'. אל תרא ביו' אחיך. ותפל ל'. ותגדל עד צבא השמים. וחד תפל ויאמר המלך להמן. ותשמע ל'. ויזבחו ביו' ההו'. וחד תשמע זעקה מבתיהם. ותהלך ל'. ויט משה את מטהו. וחד תהלך לשונם. ותרץ ל'. ותשלך אשה. וא' תשלך: אמלטה חד מן י"ב זוגין חד מלרע וחד מלעיל וסי' רוחא מלרע וכו' במסר' רבת': ד' פסו' אית בהון שמה שמה וסי' מהר המלט. ויסר אל העליה וישכב. מקום המשפט. מתרפקת על דודה: מצער ד' וסי' הנה נא העיר הזאת קרבה. ב' בו. והיה ראשיתך מצער. וחרמנים מהר מצער: ותחי ג' וסי' ותחי נפשי. ויאמר ירמיהו לא יתנו הטו אזנכם ולכו אלי: נשאתי י"ט וסימן כו' במסר' רבת': יצא ג' סבירין יצאה וקרי' יצא וסי' השמש יצא. בצל חשבון עמדו. ומן אחת מהן יצא קרן אחת:

תולדות אהרן ויאמר לוט. שבועות לה: הנה נא מצא. שבועות שם: הנה נא העיר. שבת י: אמלטה נא. שבת שם: מהר המלט שמה. סנהדרין כט: (השמש יצא על הארץ. ברכות ב):

רמבן

זכותו של לוט היה מציל בניס ובנות וחתניס לא כאשר חשב אברהם שימות צדיק עם רשע וברור הוא שהיו המלאכים יודעים דעת עליון בזה כי גם צוער בתפלתו נמלטה ויתכן שהיה זה לכבוד האכסניא כי דרך מוסר לשלוחים להציל בעל ביתם וכל אשר לו כאשר עשו שלוחי יהושע שהצילו גם כל משפחות בעלת ביתם ובב"ר לוט על ידי שכבד המלאך נשא לו פנים: ויחזיקו האנשים אמר ר"א כי ויחזיקו יבאר שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם:

(טז) בחמלת ה' עליו. לא בזכותו רק בחמלת האל וברחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאם בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה' ויספה: (יז) אל תביט אחריך ואל תעמוד בכל הככר. שיעור הכתוב אל תעמוד בכל הככר ואל תביט אחריך אחר שתנצל כי עד היות לוט ההרה לא תרד עליהם רעה ובעבור כן אמר ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה בהיותי בככר כי אתה לא תאריך לי רק מעט כאשר אמרת

ספורנו

על ראשיהם ומשתהוים לחמה מיד כועס: (טז) בחמלת ה' עליו. אע"פ שבזכות אברהם היה נמלט כאמרו ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה הנה כיון שהיה מעכב ומאחר אחר אזהרת המלאכים היה ראוי להיות נספה אבל היתה החמלה עליו כי לא במרד ולא במעל היה עכובו אלא מצד עצלה ונפש נבהלה: (יז) אל תביט אחריך. כי הרעה תתפשט עדיך כמהלכת אחריך ולא תזיקך אבל אם תתעכב להביט תדבק

אבן עזרא

נקבה כמו שגל : (כד) מאת ה'. לשון נחות והטעם מאתו וכן תמצא בפסוק אחד ה' פעמים בני ישראל : (כה) וצמח האדמה. נשרפו האילנות : (כו) מאחריו. מאחרי לוט : נציב. כטעם מצבה כי נשרפו עצמיה בגפרית והיתה עם מלח כי כן כתוב גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום . גם זה הפסוק יורה שנמלטה נוערגם כן אמר המלאך : (כח) כקיטור. כטעם מגזרת קטורת : הכבשן. מקום אש דולקת תמיד : (כט) אשר ישב בהן. באחת מהן וכן ויקבר

רש"י

על שם והיא מצער : (כד) וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו : המטיר על סדום. בעלות השחר כמו שנא' וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבין . ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אילו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו הרבין לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים : המטיר גפרית ואש. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח) : מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי . וכן אמר דוד (מלכים א א) קחו עמכם מעבדי אדוניכם ולא אמר מעבדי . וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי . אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתי : מן השמים . והוא שאמר הכתוב (איוב לו) כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום . וכשבא להוריד המן מן השמים (שמות טז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים : (כה) ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר (איוב כח) בחלמיש שלח ידו וגו' : (כו) ותבט אשתו מאחריו. מאחריו של לוט : ותהי נציב מלח. (ב"ר) במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט

תורה

כג ... צֹֽעֲרָה׃ כד וַֽיהֹוָ֗ה הִמְטִ֧יר עַל־סְדֹ֛ם וְעַל־עֲמֹרָ֖ה גׇּפְרִ֣ית וָאֵ֑שׁ מֵאֵ֥ת יְהֹוָ֖ה מִן־הַשָּׁמָֽיִם׃ כה וַיַּהֲפֹךְ֙ אֶת־הֶעָרִ֣ים הָאֵ֔ל וְאֵ֖ת כׇּל־הַכִּכָּ֑ר וְאֵת֙ כׇּל־יֹשְׁבֵ֣י הֶעָרִ֔ים וְצֶ֖מַח הָאֲדָמָֽה׃ כו וַתַּבֵּ֥ט אִשְׁתּ֖וֹ מֵאַחֲרָ֑יו וַתְּהִ֖י נְצִ֥יב מֶֽלַח׃ כז וַיַּשְׁכֵּ֥ם אַבְרָהָ֖ם בַּבֹּ֑קֶר אֶל־הַ֨מָּק֔וֹם אֲשֶׁר־עָ֥מַד שָׁ֖ם אֶת־פְּנֵ֥י יְהֹוָֽה׃ כח וַיַּשְׁקֵ֗ף עַל־פְּנֵ֤י סְדֹם֙ וַעֲמֹרָ֔ה וְעַ֛ל כׇּל־פְּנֵ֖י אֶ֣רֶץ הַכִּכָּ֑ר וַיַּ֗רְא וְהִנֵּ֤ה עָלָה֙ קִיטֹ֣ר הָאָ֔רֶץ כְּקִיטֹ֖ר הַכִּבְשָֽׁן׃ כט וַיְהִ֗י בְּשַׁחֵ֤ת אֱלֹהִים֙ אֶת־עָרֵ֣י הַכִּכָּ֔ר וַיִּזְכֹּ֥ר אֱלֹהִ֖ים אֶת־אַבְרָהָ֑ם וַיְשַׁלַּ֤ח אֶת־לוֹט֙ מִתּ֣וֹךְ הַהֲפֵכָ֔ה בַּהֲפֹךְ֙ אֶת־הֶ֣עָרִ֔ים אֲשֶׁר־יָשַׁ֥ב בָּהֵ֖ן לֽוֹט׃ ל וַיַּעַל֩ ל֨וֹט מִצּ֜וֹעַר וַיֵּ֣שֶׁב בָּהָ֗ר וּשְׁתֵּ֤י בְנֹתָיו֙ עִמּ֔וֹ כִּ֥י יָרֵ֖א לָשֶׁ֣בֶת בְּצ֑וֹעַר וַיֵּ֙שֶׁב֙ בַּמְּעָרָ֔ה ה֖וּא וּשְׁתֵּ֥י בְנֹתָֽיו׃

(מסורה: ג'. ז' בטע' רביע ר"פ — ב'. ח' בליש' ז' חול — ב' — ד' — ג' — ל' וחס' והד בקיטר — ד'. כ"ב — ל'. כל ליש' חס' כמ"ב מ"ל י"ח ט"ו קמ' וג' פתחי' — ג' מ"ל בליש' — ל' מ"ל)

תרגום אונקלוס

אַרְעָא וְלוֹט עַל לְצוֹעַר׃ כד וַיְיָ אַמְטַר עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹרָה גָּפְרִיתָא וְאֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ כה וַהֲפַךְ יַת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיַת כָּל מֵישְׁרָא וְיַת כָּל יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְאַרְעָא׃ כו וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵיהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוָת קָמָא דִמְלְחָא׃ כז וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְּמְשַׁמֵּשׁ תַּמָּן בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ כח וְאִסְתְּכִי עַל אַפֵּי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְעַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא מֵישְׁרָא וַחֲזָא וְהָא סְלֵיק תְּנָנָא דְאַרְעָא כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא׃ כט וַהֲוָה בְּחַבָּלוּת יְיָ יַת קִרְוֵי מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יַת אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יַת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָּא כַּד הֲפַךְ יַת קִרְוַיָּא דִּי הֲוָה יָתֵיב בְּהֵן לוֹט׃ ל וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵיב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲרֵי דְּחִיל לְמִיתַּב בְּצוֹעַר וִיתֵיב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין

מסורה

וה' ז' בטע' ר"פ וסי' המטיר על סדם. נתן חכמה לשלמה. נתן קולו לפני חילו. הטיל רוח גדולה. שב את שבות איוב. ברך את אחרית. וה' השמיע את מחנה: האל ח' סבירין אלה מסור בפרשת תולדת. וישקף ד' וסי' וישקף על פני סדם. וישקף אבימלך. וישקף ה' אל מחנה. וישקף ארונה: קיטר ד' וסי' עלה קיטר הארץ. ב' בו. כנאד בקיטר. אש וברד: ויזכר אלהים ד' דסמיכי באו' וסי' ויזכר אלהים את נח. ויזכר אלהים את אברהם. ויזכר אלהים את רחל. ויזכר אלהים את בריתו: וישלח כ"ב וסי' מסר בפר' נח. ישב ט"ו פתחין וה' קמצין וסי' במס' רבת': בהן י"ח ט"ו קמץ וג' פתחין וסי' במסר' רבת':

תולדות אהרן וה' המטי' על . סנהדרין לח קד :
ויהפוך את. מגילה כו : ותבט אשתו. ברכות נד : ויבכם אברהם. ברכות ו כה יומא כח : עלה קיטור. מנחות כו : (אל המקום אשר עמד שם. ברכות ז) : ויהי בשחת. ברכות נד :

רש"י (המשך)

מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה : (כח) קיטור. תימור של עשן טורק"א בלעז : כבשן. חפירה ששורפין בה את אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכר אלהים את אברהם. (ב"ר) מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו : (ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה

ספורנו

הדבק בך כמו שקרה לאשתו כאמרו ותהי נציב מלח: (כד) מאת ה' מן השמים . לא שהמלה טבעיים מקצה הארץ באופן שיתהלכו באויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע : (כה) ויהפוך . שגם הארץ ההיא ויושביה לטבע גפרית ואש כמו הפך את מימיהם לדם ובהם נהפך לטבע מלח אותו הטל שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמשפט כל לחות תפל מעורב עם חלקים שרופי' : (כז) אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. אל המקום שלוה שם המלאכים כי שם היתה עליו יד ה' וזה כי חשב לבקש עליהם רחמים אחרי שלא מצא להם זכות בדין : (כח) וישקף . השקפת איבה על רב רשעם : וירא והנה עלה קיטור הארץ . ובכן ראה שאין עוד להתפלל עליהם : (כט) מתוך ההפכה בהפוך את הערים. בהיות שנמלט בזכות אברהם מתוך ההפכה בעוד שהיה האל ית' הופך את הערים קודם שיצא לוט מכל הככר ולזה לא היה זוכה בשום פנים אחרי שלא נמלט קודם התחלת הפורענות כאמרו ויתמהמה לפיכך ירא לשבת בצוער כי חשב שההפכה תמתין גם לצוער עד שימלט לוט ממנה בזכות אברהם ואחרי לאתו משם תתפשט ההפכה גם בצוער: (ל) וישב בהר . כי חשב שההפכה תתפשט בכל הככר עד ההר

רמב"ן

אמרת מהר המלט ואמר ר"א אל תבט אחריך אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו ומה צורך לזה ואין הענש בכאן מפני שיעברו על אזהרת המלאך אבל הוא הזהירם מדעתו שיגיע להם ענש בהבטה ההיא והוא הזהיר את לוט לזכותו וכל השומע ונזהר הוא את נפשו הציל וענין איסור ההבטה אמר רש"י אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצל אינך ראוי לראות בפורענותן ועוד בו ענין כי הראות באויר הדבר ובכל החליים הנדבקים יזיק מאד וידביקם וכן המחשבה בהם ולכן יסגר האיש המצורע וישב בדד וכן נשוכי החיות השוטות ככלב השוטה וזולתו כאשר יראו המים וכל מראה יחזו בהם דמות המזיק וימותו כמו שאמרו במסכת יומא והזכירוהו אנשי הטבע ולכן היתה אשתו של לוט נציב מלח כי באתה המכה במחשבתה כאשר ראתה גפרית ומלח היורד עליהן מן השמים ודבקה בה וקרוב אני לומר כי בהשחית ה' את הערים האלה היה המלאך המשחית עומד בין הארץ ובין השמים כראה בלהב האש כענין במלאך המשחית אשר ראה דוד ולכן אסר להן ההבטה ובפדר"א כענין הזה אמרו להם אל תביטו לאחוריכם שהרי ירדה שכינתו של הקב"ה להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש . עירית אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה לאחריה לראות אם הולכות הן אחריה וראתה אחורי השכינה ונעשית נציב מלח:

(כד) וה' המטיר על סדום כתב רש"י בכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו . מאת ה' ולא כתב מאתו דרך מקראות לדבר כן נשי למך ולא אמר נשי ודוד אמר קחו עמכם מעבדי אדניכם ולא אמר מעבדי ואחשורוש כתבו בשם המלך ולא אמר בשמי ואני תמה על הרב ז"ל שכתב מן ההגדות דעות חלוקות ומשוה אותם שזה מחלוקת הוא בבראשית רבה ושם עוד דעת שלישית אבא חלפי ב"ר סמקי בשם רבי יהודה ב"ר סימון וה' המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה' מן השמים זה הקב"ה אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו שני פעמים בתורה ויאמר למך לנשיו וכו' הנה אלו שלש מחלוקות בדבר שר' יהודה בר' סימון ייחס השם הראשון גבריאל שהוא השליח לשחת ויקרא השליח בשם השולח ורבי אלעזר אמר כי הוא ובית דינו הסכימו במשפט ומאתו בא ור' יצחק אמר שהוא דרך הלשון ואם הבינות מה שכתבתי למעלה תדע כוונתם בהוא ובית דינו ויהיה פשוטו של מקרא ברור לפניך וכן וה' אמר ושמרו דרך ה' למען הביא ה' שלא אמר שמרו דרכי למען אביא וכן אמר כי גדלה צעקתם את פני ה' וישלחנו ה' וכן ויהי בשחת אלהים וגו':

(כו) מאחריו מאחרי לוט שהיה הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהרים להמלט :

(כט) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט ענין הכתוב הזה כי לוט נתחסד עם הצדיק ללכת עמו לשוט בארץ כאשר ילך והוא שנאמר וילך אתו לוט כי גלות שלו הלך ולכן היה זכות להצילו בזכות אברהם כי בעבורו הוא גר בסדום ולולי אברהם עודנו היה בחרן עם מולדתו ולא יתכן שתבא אליו רעה בעבור אברהם שילא במצות קונו וגם זה היה הענין ששם אברהם נפשו בכפו לרדוף המלאכים בעבורו : (ל) כי ירא לשבת בצוער כתב רש"י לפי שהיא קרובה לסדום

רש"י

קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול (בראשית רבה): (לג) ותשקין וגו'. יין נזדמן להם במערה להוציא מהן שתי אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כתיב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה. אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד (והרי כאלו לא נכתב ובקומ') לומר שבקומ' ידע ואעפ"כ לא נשמר ליל שני מלשתות: (אמר רבי לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו): (לו) ותהרין וגו'. אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (ספרים אחרים עדותן) לחוץ ועברו מביאה ראשונה: (לז) מואב. זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנא' בבני עמון (דברים ב) אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם (ב"ר). דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: (ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו. וכיוצא בו (שמואל א ד) אל הלקח ארון וגו' ואל מות חמיה. שניהם בלשון על:
לא

תורה

לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ
זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ
כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ: לב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־
אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה
מֵאָבִינוּ זָרַע: לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן
יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה
וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ
וּבְקוּמָהּ: לד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר
הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי
אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה
וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע:
לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־
אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב
עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ:
לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן:
לז וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם:
לח וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן
עַד־הַיּוֹם: ס כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם
אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ
וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר: ב וַיֹּאמֶר
אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא
וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־

אונקלוס

בְּנָתֵיהּ: לא וַאֲמַרַת רַבְּתָא
לִזְעֵירְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר
ב' לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלָנָא
כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא: לב אִיתָא
כ' נַשְׁקֵי יַת אֲבוּנָא חַמְרָא
ג' וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים
ב' חס' כתו מֵאֲבוּנָא בְּנִין: לג וְאַשְׁקִיאָה
י"א יַת אֲבוּהֶן חַמְרָא בְּלֵילְיָא
הוּא וַעֲלַת רַבְּתָא וּשְׁכִיבַת
נקוד,על ו' עִם אֲבוּהָא וְלָא יְדַע
בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ:
לד וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי
וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָּא
ג' חס' בטע' וחד מ"ל הָא שְׁכֵיבִית רַמְשָׁא עִם
כ' אַבָּא נַשְׁקֵינֵיהּ חַמְרָא אַף
ז' בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכוּבִי עִמֵּיהּ
ל' חס' וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין:
לה וְאַשְׁקִיאָה אַף בְּלֵילְיָא
הַהוּא יַת אֲבוּהֶן חַמְרָא
ט' וְקָמַת זְעֵירְתָּא וּשְׁכִיבַת
ע' מיחדין עִמֵּיהּ וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ
וּבְמִקִימַהּ: לו וְעַדִּיאָה
תַּרְתֵּין בְּנַת לוֹט מֵאֲבוּהֶן:
לז וִילֵידַת רַבְּתָא בַּר וּקְרַת
שְׁמֵיהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְמוֹאֲבָאֵי עַד יוֹמָא דֵין:
ל' לח וּזְעֵירְתָּא אַף הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר
ל' עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִבְנֵי עַמּוֹן עַד יוֹמָא דֵין: א וּנְטַל
מִתַּמָּן אַבְרָהָם לְאַרַע דָרוֹמָא וִיתֵיב בֵּין רְקַם וּבֵין חַגְרָא
וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר: ב וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה אִתְּתֵיהּ
אֲחָתִי הִיא וּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִגְרָר וּדְבַר יַת שָׂרָה:

אבן עזרא

ויקבר בערי גלעד בן אתונות באש ישרפו אותו ואתנן: (לא) ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנות חשבו כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול המים: (לג) בשכבה. שם הפועל ואם יוח בחירק וכן בשברי לכם: (לז) מואב. כמו מאב. וטעם עד היום שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום: (ב) אל שרה אשתו. כמו על וכן אל הנער הזה. ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד אברהם ופה כתוב לקיחה וכן עם פרעה רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן כי
צדיק

ונחיה ג' וסי' מאבינו זרע. וחבירו. ונחיה סום ופרד: אביהן ז' וסי' ותשקין את אביהן. וחברו. ולכהן מדין שבע. ותבאן אל רעואל אביהן. כן בנות צלפחד תניינא דפסוק. על מטה משפחת אביהן. ותקרבנה לפני אלעזר: ולא ידע י"א וסי' במסר' רבת': בלילה הוא ד' וסי' ותשקין את אביהן. ויבא יעקב מן השדה. ויקם בלילה הוא. ויבקש שאול להכות: ובאי ד' ג' חס' וחד מלא וסי' ובאי שכבי עמו. לכי ובאי אל המלך. שבי דומם ובאי בחשך. עורי צפון ובואי. בתרא' מ"ל ושאר' חס': עד היום ט' מיחדין מסר במלכי' ב' סימן י':

תולדות אהרן ובקומה. נזיר כג הוריות י: מואב.
בבא קמא לח הוריות יא: בן עמי.
בבא קמא שם הוריות שם:

בעל הטורים

בעל הטורים ימי אפילה: ותבט אשתו בגימט' היא עירית. השמש יצא וכו'. הפ' הזה מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שיצא השמש: כדרך. שנים במסורת כדרך כל הארץ. כדרך יום כה גבי שליו מה כאן השמים המטה אף כאן וזה מה שאחז"ל שנתאוו לעריות בשאלת השליו. ונחיה ג' במס' ב' בכאן ואידך ונחיה סוס ופרד ולא נכרית מהבהמה מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה. ובקומה נקוד על הוא"ו לומ' שבכבה עמו קודם ו' שעו' וקודם הלות בעוד שבנתו הזק ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר שש שעות והיינו דכתיב ותקם בטרם יכיר איש את רעהו בוי"ו שלא קמה עד לאחר שש שעות על כן ידע בקומה. הצעירה הן שכבתי אמש סופי תיבות למפרע שינה לומר לך

רמבן

לסדום ואינו כן אבל מפני שהיא מן המקומות שנגזרה עליהם ההשחתה ובהתחכמו של לוט הניחה המלאך בעבור שלא יוכל להמלט ההרה בו ביום חשב בלבו כי לא יאריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט ההרה ולכך אמרה בתו ואיש אין בארץ שחשבה כי בצאת אביה משם נשחתה צוער:
(לא) ותאמר הבכירה אמר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה ואין צורך כי הבכירה הפך צעירה כל גדול באחוה יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו והפרי הראשון בשנה יקרא בכורים וכן בכורי דלים המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה וכן תרגום אונקלוס רבתא:
וטעם ונחיה מאבינו זרע באולי כי אמרו נעשה אנחנו המעשה הראוי לנו כי ירחם האלהים ונוליד זכר ונקבה ויתקיים העולם מהם כי עולם חסד יבנה ולא להכנס הבילנו ה' והנה היו צנועות ולא רצו לאמר לאביהם שישא אותן כי בן נח מותר בבתו או שהיה הדבר מכוער מאד בעיני הדורות ההם ולא נעשה כן מעולם וכן רבותינו בהגדות מגנים את לוט מאד:
(ב) ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא. לא היה זה כמו במצרים כי שם בבואם מצרימה וראוה המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם אבל המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם חשד אותם והיה אומר לכל אחותי היא:
וישלח אבימלך ויקח וגו'. הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד מאד יקחוה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת
ששים

ספורנו

ההר כמו שהורה המלאך באמרו ההרה המלט: (לא) אבינו זקן. ולא יתאמן להרחיק נדוד אל ארץ אחרת. ואיש אין בארץ לבא אלינו. אין איש בזה הגליל ראוי לבא עלינו. כדרך כל הארץ שמנהג הוא שלא תנשא אשה אלא להגון לה: (לג) ותקרא שמו מואב. ותקרא שמו בן עמי. להורות שלא נתעברו מאדם בלתי הגון. הוא אבי מואב. הוא אבי בני עמון. ירשו ארץ כי מפני שהיתה כונת הנשים רצויה היה זרע' לשני גוים יורשי אברהם בקנאת כאמרם בכל דרכיך דעהו אפי' לדבר עבירה: (א) וישב בין קדש ובין שור. בין ב' עירות גדולות כדי לקרא שם בשם ה' אל עולם כמו שעשה אח"כ להגביר
ברית

צדיק היה מפרעה . וטעם הגוי גם צדיק תהרוג בעד נפשו וביתו וממלכתו וכן כתוב ואל תשמע אל דברי חולם החלום המחליף מלה במלה שפירש הגוי איש ובמלת לעם נכרי אאריך מעט : (ו) לנגוע . לגעת כמו לנטוע ולטעת וכלם הם שמות פועל : (ט) מה עשית לנו . בפתח קטן תחת מה בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן המשפט : (יב) אחותי בת אבי . י"א שהוא כמו אלהי אבי אברהם והנכון בעיני שדחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה ובפסוק אנכי עשו בכורך

היא י"א כתיב יו"ד בתו' מסר פ' וישב : בעלת בעל ב' דסמיכי באו' וסי' בעלת בעל . אשה בעלת בעל : אמר לי ה' דס' וסי' אמר לי אחתי היא . אמ' לי חיה תחיה . יען אמר לי יארי . והאלהים אמר לי לא . ואף דבריו אשר אמר . וב' ואמר לי וסי' ענה דודי . מה אדבר ואמר לי : אנכי ידעתי ג' וסי' גם אנכי ידעתי כי בתם לבב' . כי אנכי ידעתי את מריך . כי אנכי ידעתי את המחשבה : מחטו לי חד בתורה חד בנבי' חד בכתובים וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו . חלילה לי מחטא . אשמרה דרכי מחטוא . דאו' כתיב טו דנבי' כתיב טא . דכתובים כתיב טוא : לנגע ג' ב' חס' וא' מלא וסי' על כן לא נתתיך . ויאמרו כל הנשיאים . מאנה לנגוע נפשי בתרא' מלא . אנ"ך : ויתפלל ג' רפים וסי' ויתפלל בעדך . וישתחו ויתפלל אליו . ויתפלל בעדו תמיד . אנ"ך : באזניהם ח' וסי' מסור פרשת כי תשא : יראת אלהי' ג' וסי' רק אין יראת אלהים . צדיק מושל יראת אלהים . ואני לא עשיתי כן מפני יראת אלהים . אנ"ך : והרגוני ב' א' מלא וא' חסר . וסי' והרגוני על דבר אשתי . והרגני ושבו אל רחבעם . בתרא' חס' :

בעל הטורים

שיטן היה ולא הרגיש בה . הגוי גם צדיק תהרוג . פי' אם תהרוג אותי גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא פשע וגרם לי זאת . ויתפלל ג' במסורת ויתפלל בעדך ואידך ויסגוד וישתחו ויתפלל . ויתפלל בעדו תמיד . מלמד שהיה אבימלך צריך לפייס לאברהם שיתפלל בעדו וזהו ויסגוד לו וישתחו ויתפלל ולא באותה שעה לבד אלא תמיד היה צריך לתפלתו כדכתיב ויתפלל בעדו תמיד . והרגוני ב' במסורת והרגוני על דבר אשתי . והרגני ושבו אל רחבעם גבי ירבעם שמשה ישראל שבאותם הימים לעבודת גלולים . ומיהו הכא כתי' מלא והתם חסר שאינם רשעים כל כך כמו עו"ג :

ג וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת אֲבִימֶלֶךְ בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ הָא אַתְּ מָאִית עַל עֵיסַק אִתְּתָא דִי דְבַרְתָּא וְהִיא אִתַּת גְּבַר: ד וַאֲבִימֶלֶךְ לָא קְרִיב לְוָתַהּ וַאֲמַר יְיָ הַעַם אַף זַכַּאי תִּקְטוֹל: ה הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אֲחָתִי הִיא וְהִיא אַף הִיא אֲמַרַת אָחִי הוּא בְּקַשִּׁיטוּת לִבִּי וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבָדִית דָא: ו וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָא וּמְנָעִית אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחֱטֵי קֳדָמַי עַל כֵּן לָא שְׁבַקְתָּיךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ: ז וּכְעַן אָתֵיב אִתַּת גַּבְרָא אֲרֵי נְבִיָּא הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מְתִיב דַּע אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דְּלָךְ: ח וְאַקְדִּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל עַבְדוֹהִי וּמַלֵּיל יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין קֳדָמֵיהוֹן וּדְחִילוּ גוּבְרַיָּא לַחֲדָא: ט וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה חֲבֵתִי לָךְ אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָא רַבְּתָא עוֹבָדִין דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא עֲבַדְתְּ עִמִּי: י וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵית אֲרֵי עֲבַדְתְּ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין: יא וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית דַּחַלְתָּא דַייָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלוּנַנִי עַל עֵיסַק אִתְּתִי: יב וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא אֲחָתִי בַת אַבָּא הִיא בְּרַם לָא בַת אִמִּי וַהֲוַת לִי לְאִנְתּוּ:

ב' חסר · יש מדגישי' הלמד ונועים · ל' ורפי · י"א כתי' י' כתו' · ל' ומס' · י"ז מ"ל בלשון זכר. ג' · ג' · ג' רפי' · ח'. כלי"הו מ"ל · ל' וחד נקי אני וממלכתי · ג' · ב' חד מ"ל וחד חס'. דרהכעס חס'

שָׂרָה: ג וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ
בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת
עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת
בָּעַל: ד וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר
אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג: ה הֲלֹא
הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־
הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי
וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת: ו וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי
כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ
גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־
נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ: ז וְעַתָּה הָשֵׁב
אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל
בַּעַדְךָ וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־
מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ:
ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־
עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים
מְאֹד: ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־
חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־
מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר
לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי: י וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי
עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה: יא וַיֹּאמֶר
אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת
אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר
אִשְׁתִּי: יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־
אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי

(ד) לא קרב אליה . המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה : הגוי גם צדיק תהרג . אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני : (ה) גם היא . לרבות עבדים וגמלים וחמרים שלה (שומרי גמלים ורועי חמרים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא : בתם לבבי . שלא דמיתי לחטוא : ובנקיון כפי . נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה : (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו' . אמת שלא דמית מתחילה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן (הדא אמר משמוש ידים יש כאן) : לא נתתיך . לא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח וכן (בראשית לא) לא נתנו אלהים וכן (שופטים טו) לא נתנו אביה לבא : (ז) השב אשת האיש . ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך (א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעת בה א"ל) : כי נביא הוא . ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך (ב"ק נב): (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם : (יא) רק אין יראת אלהים . אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו . (ב"ק שם) אשתך היא או אחותך היא : (יב) אחתי בת אבי היא . ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לכנעני . וכדי לאמת דבריו השיבם כן . וא"ת והלא בת אחיו היתה . בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו : אך לא בת אמי . הרן מאם

תולדות אהרן ויבא אלהים . ס' הזוהר פ' קדושים ופ' ויקרא : הנך מת על . מכות ע' (קדושין נה) : והיא בעולת . כתובות סא קדושין ב י : אדני הגוי גם . בבא קמא לב מכות ט : הלא הוא אמר לי אחותי היא . בבא קמא שם מכות שם : מחטו לי . מכות שם : ועתה השב . בבא קמא שם מכות שם (בבא קמא ו) : כי נביא הוא . בבא קמא שם : וגם אמנה . סנהדרין נח (יבמות ב) :

ספורנו

בריח לרבים : (ג) ויבא אלהים אל אבימלך . כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובשאר הנביאים באמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו כי אמנם לא נראה האל ית' כלל אז אבל בא עליהם קול אומר בלבד : הנך מת . הנך הולך וכלה בחולי שהתחיל בך כי עצור עצר ה': (ד) הגוי גם צדיק תהרוג . האמנם ראוי שתשחית הגוי בהריגת מלכו ושתהרוג המלך שהוא צדיק בזה שלא חטא: (ז) ועתה השב את אשת האיש . בטרם שתכלה בחולי . וחיה . ותרפא כמו עד חיותם. אתה וכל אשר לך . הוולדות במעי אשתך ואמהותך: (ט) מעשים אשר לא יעשו . לגרום היזק לאיש לא ידעתו קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן: (יא) רק אין יראת אלהים במקום הזה. אין מורא מלכות כי אמנם סרני פלשתים לא היו מלכים גמורים נוראים בעם כמו שהורה גלית באמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול : (יב) וגם אמנה. וגם אתה המלך הצדיק בהם חטאת בזה שלקחת האשה בשביל שאמרתי שהיא אחותי שהיה לך לשאול אם היא

רמבן

ששים וחמש אפשר שהיה עליה תארה אבל אחרי בלותה וחדל ממנה כאורח פלא הוא ואולי חזרה לנערותיה כאשר בשרה המלאך כדברי רבותינו : (יב) וגם אמנה אחותי בת אבי לא ידעתי טעם להתנצלות הזה כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו וברצותם כאשר אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר ככר חטא בהם להביא עליהם חטאה גדולה ואין חלוק והפרש

לאשה: יג ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא: יד ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם וישב לו את שרה אשתו: טו ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב: טז ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונכחת: יז ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו: יח כי עצר עצר יהוה

יג והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב יי לדחלתיה מבית אבא ואמרית לה דין טיבותך דתעבדין עמי לכל אתרא דנהך לתמן אמרי עלי אחי הוא: יד ודבר אבימלך ען ותורין ועבדין ואמהן ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אתתיה: טו ואמר אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעינך תיב: טז ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא הוא ליך כסות דיקר עינין חלף דשלחית ודברתיך וחזת יתיך וית כל דעמך ועל כל מה דאמרת אתוכחת: יז וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אתתיה ואמהתיה ואתרוחו: יח ארי מיחד

חסדך ב' וסי' זה חסדך. היטבת חסדך האחרון: בטוב ט' דגושי' מסור בישעיה סימן ז': אלף כסף ג' וסי' נתתי אלף כסף לאחיך ולא אנכי שוקל על כפי. איש יביא בפריו אלף כסף. אנ"ך: כסות ג' וסי' עינים. לאבדון. בקרה: וירפא ב' וסי' אלהים את אבימלך. וישמע אלהים אל חזקיהו:

תולדות אהרן (ויהי כאשר התעו. מגלה עא): הנה הוא לך. מגלה טו כח. בבא קמא צג: ויתפלל. בבא קמא נ"ב. (בבא קמא ו): כי עצר עצר. תענית ח בבא קמא שם:

רש"י

מאם אחרת היה: (יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות ל' אלהות ול' מרות קרוי לשון רבים. אשר הלכו אלהים. אלהים חיים. אלהים קדושים. וכל לשון אלהים לשון רבים. וכן ויקח אדוני יוסף. אדוני האדונים. אדוני הארץ. וכן בעליו עמו. והועד בבעליו. וא"ת מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו (בראשית כא) ותלך ותתע. (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד. (איוב לח) יתעו לבלי אוכל יצאו ויתעו לבקש אכלם: אמרי לי. עלי וכן (בראשית כו) וישאלו אנשי המקום לאשתו. על אשתו. וכן (שמות יד) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו על בני ישראל (שופטים ט) פן יאמרו לי אשה הרגתהו: (יד) ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי שנתיירא שהמצריים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה. עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסה יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס. ואת כל. ועם כל באי העולם: ונוכחת. יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכ"מ ברור דברים ובלעז אשפרובי"ר. ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו. כתרגומו ואתרוחו נפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם:

אבן עזרא

בכורך אביה אברהם: (יג) התעו אותי אלהים. לשון קדש והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך וכן והנה תועה בשדה ואין זו התעייה בלב גם כן כתוב למה תתענו ה': אמרי לי. בשבילי וכן ואמר פרעה לבני ישראל: (טז) הנה הוא לך כסות עינים. י"א כי הוא רמז על כהות עיני בנה וזה דרך דרש והישר בעיני שיהיה כסות עינים מושך עצמו ואחר עמו כמו אל בקצפך תוכיחני ורבים אחרים והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא בעלך והטעם שלא ישא איש את עיניו אליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובמקרא אלפים כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא והנה פי' ואת כל ועם כל זה נתוכח' שרה. וי"א כי הנה הוא לך על הכסף לקנות מלבוש. ומלת נתתי מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעינים ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר נתתי לאברהם צאן ובקר ועבדים ושפחות ויותר נכון להיות פי' כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נתתים גם אני: ואת כל. ועם כל בני אדם הוא לך כסות עינים ונוכחת דברי משה ויעמוד טעם הוי"ו במקומו והגאון אמר שהוא מן נוכח ואין דבריו נכוחים: (יז) וילדו. שב אל אשת אבימלך ואמהותיו לא אל אבימלך וכן ויגש דמי מלחמה בשלום בעמוד ענן ידבר אליהם אלה בני עדה אשר עבדתי אותך בהם אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו הלא תראה שהוא מפורש בפסוק השני כי עצר עצר ה'

בעד

בעה"ט ולשרה ב' במסורה ולשרה אמר. ולשרה בן שכתוב כאן גבי שרה. הנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה יהיה לו כסות עינים דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות:

רמבן

והפרש כלל בין שהדבר אמת או שקר ואולי מפני שאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה לומר מה ראית בי חטא או רשע שפחדת ועשית כן כי אני לא נסיתי לקחת נשים מבעליהן אז ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת באתי מארצי ולכתי בעמים כאיש תועה ולא ידעתי אל אי זה מקום נבא התניתי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת וחשבתי לי בו הצלת נפש ולא החלותי בדבר בבואי בארצכם כי לא ראיתי בכם עון אשר חטא: וגם אמנה אחותי בת אבי. טענה אחרת אמר אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתי אם אולי יחפצו בה וישאלוני אם היא גם אשתי כיון שלקחוה עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם אין במקום הזה יראת אלהים והחרשתי ויתכן שהיה התנאי הזה ודברו עמה בבואם מצרים אע"פ שאמר כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי או שחזר וזרז אותה שם במצרים בשעת מעשה כאשר פירשתי דעת ר"א כי כל אלה דברים לרצות את אבימלך: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. היו הצאן והבקר והעבדים שנתן לו שוים אלף כסף ואמר לשרה הנה נתתי ממון רב לאחיך הנה הכסף לך כסות עינים כל המביטים ביפיך כי את עיניהם ואת ראשיהם החוזים יכסו מהביט בך ומהביט בכל אשר אתך אפילו נערותיך ושפחותיך והנה לטובתך נתפשת בביתי כי ייראו ממך ויכסו עיניהם מראות בך באמרם המלך פדה נפשו על שלחו יד באשת הנביא והגיד הכתוב שפיים את אברהם בממון ואת שרה בדברים שלא יענש באחד מהם ואמר כי שרה לא נתפייסה לו אבל עם כל זה היתה מתוכחת עמו בטענות לאמר שלא תמחול לו ובשבחה דבר הכתוב ואברהם נתפייס ויתפלל עליו והוא כלשון ועם ישראל יתוכח אך דרכי אל פניו אוכיח שם ישר נוכח עמו. ויתכן שיהיה אלף כסף ממון רב כיד המלך וכן הקטן יהיה לאלף לעם רב וכן השיבו להם כהיום שדותיהם וכרמיהם ומאת הכסף והדגן והיצהר אשר אתם נושים בהם מאיות רבות ממון גדול: (יז) וילדו אם הלשון כפשוטו ושב לאשתו ואמהותיו כי עצר ה' בעד רחמם תמה הוא כי נראה כי גם בלילה הראשון אשר לוקחה שרה לבית אבימלך ולא

קרב

ספורנו

היא ג"כ אשתי כמו שהיא באמת אחותי ואשתי: (יג) התעו אותי אלהים. בסבת אלהי הנכר שמאסתי הוצרכתי לצאת מבית אבי על אשר לא אדע לא למקום מכון מאתי ובזה יקרא תועה: (טז) הנה נתתי אלף כסף לאחיך. למוהר כמנהג לוקח בת איש או אחותו לאשה: הנה הוא לך כסות עינים. מלבוש של כמה גונים שהיו לובשות הנשים לכבוד כי אמנם המוהר שנתתי מורה על כבודך שלא לקחתיך לזונה ולא לפילגש אבל לקחתיך לאשה ולא עזבתיך כל כך מהרה לולי ה' שהיה לך והוצרכתי להחזירך: לכל אשר אתך. לעיני כל אשר אתך ובני ביתך: ואת כל ונוכחת. ובעיני כל שומע ובעיני כל נוכחת שתבקש אולי לגנותך כמנהג הנשים המוכיחות ומגנות זו את זו במילי דערוה: (יח) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם. להמית התולדות אם לא היה אבימלך שב בתשובה

כמו

(יח) בעד כל רחם . כנגד כל פתח : על דבר שרה. על פי דבורה של שרה: (א) וה' פקד את שרה וגו' . (ב"ק צב) סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה שנא' ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שרפא את אבימלך : פקד את שרה כאשר אמר . בהריון : כאשר דבר . בלידה והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור . אמירה ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה וגו' . והבא היורש משרה : ויעש ה' לשרה כאשר דבר . לאברהם (ולאברהם בן וגו' : (ב) למועד אשר דבר . רבי יודן ורבי חמא רבי יודן אומר מלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא ורבי חמא אומר לז' חדשים) : למועד אשר דבר אתו . דתליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד : (לזקניו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו) : (ו) יצחק לי . ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם : (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות (כמו מי פעל ועשה מי ברא אלה) ראו מי הוא וכמ' הוא שומ' הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה : מלל . שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם : היניקה בנים שרה . ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק והיניקה אותם : (ח) ויגמל . לסוף כ"ד חדש (גיטין עה) : משתה גדול . שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך

בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם׃ ס

כא א וַיהוָה פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ב וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה יִצְחָק׃ ד וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ חמישי ה וְאַבְרָהָם בֶּן־מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ׃ ו וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי׃ ז וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו׃ ח וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק׃ ט וַתֵּרֶא

י' / כ' / ב' וחסר / ו' / ל' / ל' וחס' / יִצְחַק לי / ה' מ"ל בלוש' / כ' / ל'

אֲחַד יְיָ בְּאַפֵּי כָּל פְּתַח וַלְדָא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם׃ א וַייָ דְּכִיר יַת שָׂרָה כְּמָא דַּאֲמַר וַעֲבַד יְיָ לְשָׂרָה כְּמָא דְּמַלֵּיל׃ ב וְעַדִּיאַת וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם בַּר לְסֵיבְתוֹהִי לְזִמְנָא דְּמַלֵּיל יָתֵיהּ יְיָ׃ ג וּקְרָא אַבְרָהָם יַת שׁוּם בְּרֵיהּ דְּאִתְיְלֵיד לֵיהּ דִּילֵידַת לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק׃ ד וּגְזַר אַבְרָהָם יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ בַּר תְּמַנְיָא יוֹמִין כְּמָא דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ׃ ה וְאַבְרָהָם בַּר מְאָה שְׁנִין כַּד אִתְיְלֵיד לֵיהּ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ׃ ו וַאֲמָרַת שָׂרָה חֶדְוָא עֲבַד לִי יְיָ כָּל דְּשָׁמַע יֶחְדֵּי לִי׃ ז וַאֲמָרַת מַאן מְהֵימָן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם קְיָם דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי יְלֵידַת בַּר לְסֵיבְתוֹהִי׃ ח וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסִיל וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִתְחֲסִיל יַת יִצְחָק׃

ה' בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהי' עצור לצאת לחוץ. ומלת כל רחם טענה עליהם . ומלת וילדו לנשים כמו ויחמו הצאן: (ב) למועד אשר דבר אתו המלאך ששאל איה שרה אשתך גם שב אליו כי כן אמר לו ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו כי הוא צוה לקראו כן:

מצחק

דבר אתו אלהים . כל דבור אתו אתם אתך במ"ט אותו אותם אותך . וסי' ותהר ותלד שרה . וידבר משה ואלעזר . ויגש צדקיה דן כנענה . וחברו . ודברתי משפטי אותם . רות מלא מאלה יבא לי . אלכה לי אל הגדולים . צדיק אתה ה' כי אריב . הלוך אל בית הרכבים . וכל דבור דיחזקאל דכו' : שם ו' פתח מסור בפרשת לך לך : השמע ד' וסי' כל השמע יצחק לי . כנפל בהם בתחלה ושמע השמע . ושמע השמע . ובדברי אתך : מלל ב' בתרי לישני וסי' מי מלל לאברהם. שמר מה מליל בתרא' מ"ל : היניקה ה' מ"ל בליש' היניקה וסי' בנים שרה . גמלים מיניקות. להיניק את בני. ושרותיהם מיניקותיך . היניקו גוריהן : משתה גדול ב' וסי' ויעש אברהם משתה גדול . ויעש המלך משתה גדול :

תולדות אהרן בעד כל רחם. בבא קמא שם : וה' פקד את . ראש השנה יא לב תענית ח מגילה לא בבא קמא לב : וימל אברהם. קדושין כט : כאשר צוה . קדושין שם : ואברהם בן . מגילה יז : ותאמר מי . מציעא פז : ויגדל הילד . פסחים קיט סנהדרין פט :

בעל הטורים וה' פקד . כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו שלמדו עליה סניגוריא ואמרו אם לא תתן לה עתה בן אם כן תאחר את הקץ שגזרת ועמו אותם ארבע מאות שנה משיהיה לו זרע והוא בן מאה עתה וצריך שיתחיל מעתה . דבר אחר שאמרו בנות לוט נתעברו בביאת איסור מאביהן . ושרה לא תתעבר מאברהם . דבר אחר שאמרו סתרה עם אבימלך וכתבת ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע . ומה שלא נפקדה אחר סתירת פרעה לפי שכאן היה ממשמוש ידים ולא היה חסר כי אם ביאה. פקד את שרה בגימטריא אף כל העקרות פקד . מלל שנים במסרת בתרי לישנא מי מלל לאברהם ואידך שומר מה מליל שומר מה מלילה מדבר במפלת ארם . לומר שבזכות אברהם יהיה מפלת ארם . מלל

ספורנו

כמו שהתרה בו באמרו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך : כא (א) וה' פקד . אברהם התפלל בעד אבימלך וה' פקד את שרה . כאמרו וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו : כאשר אמר . כאמרו וברכתי אותה וזה היה שהסיר ממנה קללת הוה בעיבור ובליד' ובגידול כאמרו הרבה ארבה עצבונך והרונך : ויעש ה' לשרה כאשר דבר. כאמרו וגם נתתי ממנה לך בן שלא כמנהג המולידים בעת זקנה שיולידו על הרוב נקבה : (ד) וימל אברהם את יצחק בנו ואברהם בן מאת שנה . ועם כל זה מל את בנו ולא חס על היותו בן זקונים : (ו) צחוק עשה לי אלהים . אע"פ שים צער מילה לתינוק האל ית' נתן שמחה בלבי לפיכך כל השומע יצחק לי וישמח בעדי ולא ידאג בשביל צער המילה :

רמבן

קרב אליה עדיין בא אליו האלהים בחלום ובבקר השכים וקרא לעבדיו גם לאברהם ומתי היה להם עצר רחם אולי היו על פרקן ואחוס חבלי יולדה ולא יכלו להמלט ואולי אברהם איחר תפלתו ימים והנה רפואות אבימלך גם אליו לא נתפרשו ולשון רש"י וילדו ואתרווחו נתפתחו נקביה' והוציאו והוא לידה שלהן: (יח) בעד כל רחם . כנגד כל פתח ואין זה נכון כי אם כאמר בוילדו שהוא יציאת החוץ שמצינו לידה בעניינים רבים כגון הרה עמל וילד שקר לדת חק מה ילד יום מה יולידו ויחדשו הימים אבל מלת רחם לא תבא על פתח אחר ואין טענה מן בגיחו מרחם יצא שהוא כנוי כמו בטן האדמה ודעת אונקלוס איננה כדברי הרב כי הוא שתרגם ואתרווחו עשה רחם כפשוטו את פתח ולדה אלא שרצה לכלול גם אבימלך במלת וילדו ולשון בראשית רבה כי עצור עצר ה' עצירה בפה מצירה בגרון עצירה בעין עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה והמדרש הזה להם מיתור לשון הכפל עצור עצר לא שיפרשו כל רחם כל נקב והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באברים ולא יוכל לעשות צרכיו וזהו לא נתתיך לנגוע אליה כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על המשגל כענין אל תגשו אל אשה ואקרב אל הנביאה ואשתו ואמהותיו והן מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכלו להמליט כי בעצירת רחם הוא שלא תאר כדרך וה' סגר רחמה אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו ולא פירש הכתוב חולי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוסר וכבוד לשרה ואחרי תפלת אברהם נרפא אבימלך ואשתו ואמהותיו וילדו הנשים :

(א) וה' פקד את שרה כאשר אמר בהריון כאשר דבר בלידה לשון רש"י ואין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד כגון פקוד יפקוד אלהים אתכם פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם ויפקוד שמשון את אשתו בגדי עזים אף כאן וה' זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר וכן הלשון בכל העקרות היולדות ברחל ויזכור אלהים את רחל ובחנה ויזכרה אלהים וכך אמרו פקדונות הרי הן כזכרונות :

(ז) מי מלל לאברהם . לשון שבח וחשיבות הוא ראו מי הוא וכמה הוא גדול ושומר הבטחתו ומבטיח ועושה לשון רש"י ולא מצינו מלת מי בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכם מי בן ישי . והנכון בעיני כי אמרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי למלאת פיו רנה ושחוק בפלא הנעשה לו כי מי בכל השומעים שאמר לאברהם מתחלה תניק בנים שרה אין בעולם שיאמר אליו כן אפילו לנחמו כי לא עלה זה על לב איש מעולם ול' אונקלוס קרוב לזה מאן מהימן דאמר לאברהם קים דתוניק בנין שרה כלומר כל השומע יצחק לי כי אין אדם שיהיה נאמן גם בעיני אברהם אם הגיד לו זה הפלא :

מצחק

שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־
יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ י וַתֹּאמֶר ב'
לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־ ג' ל'
בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת
עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק׃ יא וַיֵּרַע הַדָּבָר
מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ׃ ד'
יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע כ"ס
בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל ל'
אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ ל' חס' כתו'
כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃ יג וְגַם אֶת־ כ"א. ט' דס'
בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ
הוּא׃ יד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־
לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם ל'
עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ ל'. ב' וחס'
וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃ ל' וחד התע
טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־ ג'. ל' פת'. ג'

ט וַחֲזַת שָׂרָה יָת בַּר הָגָר
מִצְרֵיתָא דִּילֵידַת לְאַבְרָהָם
מְחַיֵּךְ׃ י וַאֲמָרַת לְאַבְרָהָם
תָּרֵיךְ יָת אַמְתָא הָדָא וְיָת
בְּרַהּ אֲרֵי לָא יָרֵת בַּר
אַמְתָא הָדָא עִם בְּרִי עִם
יִצְחָק׃ יא וּבְאֵישׁ פִּתְגָּמָא
לַחֲדָא בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל
עֵיסַק בְּרֵיהּ׃ יב וַאֲמַר יְיָ
לְאַבְרָהָם לָא יַבְאֵישׁ בְּעֵינָךְ
עַל עוּלֵימָא וְעַל אַמְתָךְ כֹּל
דְּתֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּל מִנַּהּ
אֲרֵי בְיִצְחָק יִתְקְרוֹן לָךְ
בְּנִין׃ יג וְאַף יָת בַּר אַמְתָא
לְעַמָּא אֲשַׁוֵּינֵיהּ אֲרֵי בְרָךְ
הוּא׃ יד וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם
בְּצַפְרָא וּנְסֵיב לַחְמָא
וְרוּקְבָא דְמַיָּא וִיהַב לְהָגָר
שַׁוִּי עַל כַּתְפַהּ וְיָת רַבְיָא
וְשַׁלְּחַהּ וַאֲזַלַת וּטְעַת
בְּמַדְבְּרָא בְּאֵרָא דְשָׁבַע׃ טו וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן רוּקְבָא

ואבימלך (ב"ר): (ט) מצחק. לשון ע"ג כמו שנאמר (שמות לב) ויקומו לצחק. ד"א לשון גלוי עריות כמה דתימא (בראשית לט) לצחק בי. ד"א לשון רציחה כמה דתימא (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו': (י) עם בני וגו'. (מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד) שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כד"א (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים וגו' ואמר הלא משחק אני. עם בני עם יצחק. (ב"ר) מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהן בו: (יא) על אודת בנו. (ב"ר) על שיצא לתרבות רעה. ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקולה. (בקול ר"ה שבה) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו (ב"ר): ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה (ב"ר): (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים

(ט) מצחק. כי כן מנהג כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול ממנה: (יא) אודת. כמו דבר: (יד) וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו מספח חמתך ורבים יתמהו מאברהם איך גרש בנו גם שלא בן עם אמו ריקם ואיה נדבת לבו והתימה מאלה שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו ה' ואלו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני ישמעאל: לחם וחמת מים. נתן אל הגר ושם על שכמה ואמר לה קחי אתך בנך ושלחה ויתכן שנתן לה כסף וזהב ולא פי' הכתוב ונתן לה לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע כי בגרר היה אברהם והנה היא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצאה

גרש ג' וסי' גרש האמה הזאת. כשלחו כלה גרש. גרש לץ: ואת בנה ב' דסמיכי וסי' גרש האמה. ואת בנה המת השכיבה: אודת ד' כתיב כן וסי' על אודת בנו. על אודת הבאר. ויספר משה לחתנו. אל אודת הרעה: יקרא כ"א וסי' כו' במסר' רבת': וישלחה ב' ותס' וסי' וישלחה ותלך ותתע. וישלחה בכל גבול ישראל: ויכלו ג' וסי' המים מן החמת. בבשת ימי. באפס תקוה: אנ"ך: ותשלך ג' וסי' ותשלך את הילד. ותשלך אשה אחת פלח. ותשלך דברי אחריך. אנ"ך:

תולדות אהרן כל אשר. מגילה יד סנהדרין סט: כי ביצחק. נדרים לא סנהדרין לט (נדרים לא):

בעל הטורים בני' ק'. לומר כשהיה אברהם בן ק' היניקה בניס שרה: מצחק. בגימטריא להרג. זהו שאחז"ל שהיה יורה בו חץ כדי להורגו. גרש ג' במסורת גרש את האמה. גרש לן. כלם גרש יגרש. גרש את האמה הזאת ואת בנה ואז תגרש כלן ובשביל שגרשה שרה להגר מביתה נענשה ונשתעבדו בניה והוצרכו להתגרש משם. ויכלו ג' במסורת הכא ויכלו

רמבן

(ט) **מצחק** לשון ע"ג לשון רציחה לשון גילוי עריות מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ויורש פי שנים ויוצאין לשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כמה דתימר כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני ומתשובת שרה אתה למד כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' כל זה לשון רש"י ואף כאן הרב כותב המחלוקת כולם דתניא אמר רבי שמעון בן אלעזר ד' דברים היה רבי עקיבא דורש ואני דורש כמותו ונראין דברי מדבריו דרש רבי עקיבא ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק אין צחוק אלא לשון ע"ג וכו' ואני אומר חס ושלום שיהא בביתו של צדיק כך איפשר מי שכתוב בו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו' יהא בביתו ע"ג וגלוי עריות ושפיכת דמים אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון ירושה שמשעה שנולד יצחק היו הכל שמחין אמר להם ישמעאל שוטים אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם אתה למד וכו' ונראין דברי מדבריו וכן הלשון שאמר הרב מריב עם יצחק על הירושה אינו נראה נכון שאם כן יהיה זה לאחר ימים רבים ויהיה ישמעאל גדול מאד משאת אותו אמו על שכמה וכן אמרו ז"ל שהיה בן שבע עשרה שנה אם כן היה בשנה שנגמל יצחק ור"א אמר על דרך הפשט כי מצחק משתעשע כדרך כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול ממנה והנכון בעיני שהיה זה ביום הגמל את יצחק וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול ולכך אמר הכתוב את בן הגר המצרית ולא אמר את ישמעאל מצחק וכן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי אמרה העבד המלעיג על אדוניו חייב הוא למות או להלקותו ואיני רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסיך כלל עם בני שהוא בן גבירה ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו ועזב את אמו ומת:

(יא) **על** אודות בנו. שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו זה לשון רש"י והנכון בעיני כי הכתוב ספר בכבוד אברהם ואמר שלא היה הדבר רע מאד בעיניו מפני חשק פילגשו וחפצו בה ואילו אמרה לו שתגרש האמה בלבד היה עושה כרצון שרה אבל מפני בנו חרה לו מאד ולא רצה לשמוע אליה והקב"ה אמר לו שלא ירע בעיניו על הנער ולא על האמה כלל וישמע לקול שרה כי ביצחק לבדו יקרא לו שמו וישמעאל לא יקרא לו זרע ומפני שהיה אברהם מפחד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו ממנו אמר כי ישימנו לו לגוי ויברכנו מפני שהוא זרעו באמת:

(יד) **ואת** הילד וישלחה. נמשך למעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם הילד נתן לה שילך עמה באשר תלך:

(טו) **ותשלך** את הילד. גברה עליו הצמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת האילן מושלך ונעזב או כענין וישליכם אל ארץ אחרת אל תשליכני מלפניך ענין שלוח ור"א אמר ותשלך כי לקחתו בחיקה בעת שנחלש בצמא ורבותינו אמרו שהיה חולה בעת ששלחו שם על שכמה את הילד וזה הטעם. ותשלך והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שצוה לעשות ככל אשר תאמר שרה והיא צוה להוציאו מיד ובאמותה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נושאים אותם:

ספורנו

(ט) את בן הגר המצרית. הסבה שהתעורר לזה הלעג מפני ששמע כך מאמו כאמרם ז"ל שואה דינוקא בשוקא או דאבוהי או דאמיה: מצחק. מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם באמרו שנתעברה מאבימלך והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע זאת אח"כ מליצני הדור ואם באולי בעת הלידה היה מצחק לא הרגישה בו שרה שהיתה אז טרודה: (י) גרש את האמה הזאת ואת בנה. כי בעלת עשה הבן שהוציא דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין אפי' בקנסה: כי לא יירש בן האמה. שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום: (יב) אל ירע בעיניך כו' כל אשר תאמר אליך שרה. אל ירע בעיניך מה שתאמר בדבר הנער והאמה לגרשם עם סימני עבדות כאמרו שם על שכמה וכו'. שמע בקולה. כי בדין אמרה לעשות כך: כי ביצחק יקרא לך זרע. וישמעאל ובניו יהיו עבדים לו כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בו: (יג) וגם את בן האמה. וגם אין ראוי שתדאג עד שתגרש את הבן כי תגרש את בן האמה ולא בנך מכל מקום לגוי אשימנו כי זרעך הוא. לא שיהיה הוא ראוי לכך: (יד) שם על שכמה. את החמת כאות שפחות על דרך והתעני תחת ידיה אבל לא הצל הצדיק מתת להם די מחסורם כמו שאמרו ז"ל ויהי אלהים את הנער לרבות חמריו גמליו ופעליו ולא חסרו דבר זולתי המים בתעותם במדבר ובהמצא המים ישב שם במדבר בטבעו כי היה פרא אדם: ואת הילד. נתן לה גם את הילד: וישלחה. לוה אותה ברוב חסדו כמו ואברהם

אבן עזרא

יוצאה בצמא השליכתו : (טו) תחת אחד השיחים . האילנים : (טז) כמטחוי קשת . בדד ישב וטעמו ידוע כהשלכת החץ : (כ) רבה קשת . כמהו השמיעו אל בבל רבים ואם הם שני שרשים כמו שרר ושרה גם רבה ורבב מגזרת רבה . קשת . שם התאר כמו גנב : הגם הלום . שעם נראה לה המלאך בתחלה בפעם הראשונה :
(כג) אם תשקר לי . מהבנין הקל ואין לו אח : נכדי . בן בני

רש"י

חולים לשתות הרבה : (טז) מנגד . מרחוק (ב"ר) : כמטחוי קשת . כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ . ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו (שיר השירים ב) בחגוי הסלע מגזרת (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת (תהלים קז) יחוגו וינועו כשכור וכן (תלים כה) קצוי ארץ מגזרת קצה : ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק : (יז) את קול הנער מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל (ב"ר): באשר הוא שם. (ר"ה טז) לפי מעשי' שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק) אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנצר שנא' (ישעיה כא) משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו שנא' (שם) אורחו' דדנים אל תקרי דדנים אלא דודים ואלו יוצאין לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת : (כ) רבה קשת . יורה חצים בקשת : קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל ציד לפיכך השי"ן מודגשת היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים הוא שנאמר ידו בכל וגו' : (כא) מארץ מצרים . ממקום גדוליה שנא' ולה שפחה מצרית וגו' . היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי : (כב) אלהים עמך. לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו : (כג) ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן : כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך

מקרא

כ"ס. ל' הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃
י"ב ז' בספ' טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק
ל' כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה
י"ד בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־
ל' חס' כתו' קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־
ל' וכל שאר מלאך האלה' קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־
הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ
דסמיכ' הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־
וי ט"ו וד' וכאשר קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃ יח קוּמִי
ל' והד החזיקי מלבן שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ
ל' כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ יט וַיִּפְקַח
אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם
ל' וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ
אֶת־הַנָּעַר׃ כ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר
ל' חס'. ל' וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃
כא וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ
אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ששי
כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
ג' כ"כ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר
י"ב בתור' אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה
ד' עֹשֶׂה׃ כג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים
ל' וחסר ל'. ל' הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי
ל' כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה
ל' ומ"ל עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃
כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃

אונקלוס

וּרְמָת יַת רַבְיָא תְּחוֹת חַד
מִן אִילָנַיָּא׃ טז וַאֲזַלַת
וִיתֵיבַת לַהּ מִקֳּבֵיל אַרְחֵיק
כְּמֵיגַד בְּקַשְׁתָּא אֲרֵי אֲמַרַת
לָא אֶחֱזֵי בְּמוֹתָא דְרַבְיָא
וִיתֵיבַת מִקֳּבֵיל וַאֲרֵימַת יַת
קָלַהּ וּבְכָת׃ יז וּשְׁמִיעַ קֳדָם
יְיָ יַת קָלֵיהּ דְרַבְיָא וּקְרָא
מַלְאֲכָא דַיְיָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא
וַאֲמַר לַהּ מַה לִּיךְ הָגָר לָא
תִדְחֲלִי אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ
לְקָלֵיהּ דְרַבְיָא בַּאֲתַר דְּהוּא
תַמָּן׃ יח קוּמִי טוּלִי יַת
רַבְיָא וְאַתְקִיפִי יַת יְדִיךְ בֵּיהּ
אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוֵּינֵיהּ׃
יט וּגְלָא יְיָ יַת עֵינָהָא וַחֲזַת
בֵּירָא דְמַיָּא וַאֲזַלַת וּמְלָת
יַת רוּקְבָּא מַיָּא וְאַשְׁקִיאַת
יַת רַבְיָא׃ כ וַהֲוָה מֵימְרָא
דַיְיָ בְּסַעְדֵּיהּ דְרַבְיָא וּרְבָא
וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי
קַשְׁתָּא׃ כא וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא
דְפָארָן וּנְסֵיבַת לֵיהּ אִמֵּיהּ
אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
כב וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא
וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב
חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימַר
מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדָּךְ בְּכֹל
דִּי אַתְּ עָבֵיד׃ כג וּכְעַן
קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ הָכָא דְּלָא תְשַׁקַּר בִּי וּבִבְרִי
וּלְבַר בְּרִי כְּטֵיבוּתָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעְבֵּיד עִמִּי
וְעִם אַרְעָא דְּאִתּוֹתַבְתָּא בַהּ׃ כד וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא

מסורה

אחד כ"ה פתחין וסי' כו' במסרה רבת' : שמע אלהים ג' דס' וסי' כי שמע אלהים . שמע אלהים ויתעבר . אכן שמע אלהים הקשיב : באשר ט"ו וסי' כו' במסר' רבת' : ויהי בעת ההיא ג' וסי' ויאמר אבימלך ופיכל . וירד יהודה . וירבעם יצא :

תולדות אהרן כי שמע . ראש השנה יו : (אל קול הנער באשר הוא שם . ראש השנה טז) : אם תשקור לי . סוטה י חולין ס :

בעל הטורים

המים ואידך ויכלו באפס תקוה . ויכלו בבושת ימי . כיון שכלו המים ימי קלו ויכלו בבושת שמיתת צמא מגונה מאד : לנכדי . בגימטריא בן בני :

ספורנו

ואברהם הולך עמם לשלחם : (יט) ויפקח אלהים את עיניה. נתן בה דעת להכיר מקום מים שהיה שם כי לא היתה סומא קודם לכן : (כב) אלהים עמך . לפיכך אני ירא ממך לא מגבורתך ועשרך לכן אני מבקש שתשבע לי : (כג) כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. עשה עמדי חסד להשבע בעד בניך : (כד) אנכי אשבע . אנכי אעשה החסד להשבע

רמב"ן

יז) באשר הוא שם . לפי מעשיו שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מעשיו שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגין וכו' לשון רבינו שלמה מדברי רבותינו . והנכון בעיני כדרך הפשט שיאמר כי שמע אלהים אל קול הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תצטרך ללכת משם כי במקום ההוא ירוה צמאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחר שתותו כי לגוי גדול אשימנו וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד ובאשר חללים שם הוא ירמוז למקום :
(כ) רובה קשת . בעבור היות קשת תואר אמרו כי רובה הוא המורה החצים מלשון יסבו עלי רביו וימררוהו ורבו וקשת הוא העושה הקשתות . ויותר נכון שרובה הוא המורה ויאמר על מורה החצים ועל משליך האבנים וזולתם אשר יריתי ביני וביניך ולכן יתאר אותו פעם אחרת כי הוא קשת. וכן ויורו המורים אנשים בקשת :
(כג) השבעה לי באלהים אם תשקור לי . מלת אם בכל מקום מספקת אל תחשוב בה בלתי זה והיא באה ברוב מקומות השבועה אם תשקור לי לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב אם יבואון אל מנוחתי ויקצוף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה והענין כי בעבור היות השבועות באלה יאמר הנשבע כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם תשקר לי וכן אמר תהי נא אלה בינותינו ובענין הגבוה נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב ואם יתכפר עון בית עלי כלומר אם יהיה כן אין דברי אמת וכיוצא בזה שלא ירצה לפרש התנאי והכתוב יכנה ויקצר בהן וכמותם בחסרון התנאי ויקרא יעבץ לאלהי ישראל אם ברך תברכני והרבית את גבולי וגו' ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל

לפניך (ב"ר) : (כה) והוכיח . נתוכח עמו על כך : (ל) בעבור תהיה לי. זאת : לעדה . לשון עדות של נקיבה כמו ועדה המצבה : כי חפרתי את הבאר . מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם : (לג) אשל . רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה . וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנא' (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו : ויקרא שם וגו' . על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם (סוטה י) : (לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנאמר ויעבור אברם . ויעתק משם . ויהי רעב וירד אברם מצרימה . ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתוב ימים רבים מרובים על הראשונים ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים . כך מצינו בסד' עולם : (א) אחר הדברים האלה . יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פט) אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אילו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א אחר

כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־ ל' חס'
אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי כ"ל כ"כ כמ"ג
אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא מ"ז פסו' לא לא לא.
יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי ג'. ס'
לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ כז וַיִּקַּח
אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ
וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃ כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם
אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ ל' חס'
כט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה ב'
הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ג' חסרים
הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע ב'. ל'
כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי ג'
לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ ב'
לא עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר
שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃
לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם
אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ
אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל ג'
בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה
אֵל עוֹלָם׃ לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ ל'
פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ שביעי
כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר ז'ו'.ב'כת'נס וד' כת' נסא

אַקִּיַּים׃ כה וְאוֹכַח אַבְרָהָם יַת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא דְמַיָּא דִּי אֲנַסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדַעִית מַאן עֲבַד יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא חַוֵּיתָא לִי וְאַף אֲנָא לָא שְׁמָעִית אֱלָהֵין יוֹמָא דֵין׃ כז וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזַרוּ תַרְוֵיהוֹן קְיָם׃ כח וַאֲקִים אַבְרָהָם יַת שְׁבַע חוּרְפָן דְּעָאן בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ כט וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה אִינוּן שְׁבַע חוּרְפָן אִלֵּין דַּאֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ ל וַאֲמַר אֲרֵי יַת שְׁבַע חוּרְפָן תְּקַבֵּיל מִן יְדִי בְּדִיל דִּתְהֵי לִי לְסַהֲדוּ אֲרֵי חֲפָרִית יַת בֵּירָא הָדָא׃ לא עַל כֵּן קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי תַמָּן קַיִּימוּ תַרְוֵיהוֹן׃ לב וּגְזָרוּ קְיָם בִּבְאֵר שָׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ לַאֲרַעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ לג וּנְצִיב אִילָנָא בִּבְאֵר שָׁבַע וְצַלִּי תַמָּן בִּשְׁמָא דַּיָי אֱלָהָא דְעָלְמָא׃ לד וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין׃ א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵין וַיָי נַסִּי יַת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃

בני : (כט) מה הנה . לשון נקבות : לבדנה . עם ה"א והיא לבדה : (ל) לעדה. כמו לעדות . ודע כי מלת השבועה עקרה שבעה ובמלת או השבע שבועה אפרשנה : (לג) אשל . אילן גם ויטע לאות : (א) והאלהים נסה את אברהם . יש אומר כי הסמ"ך תחת שי"ן והס"א תחת האל"ף וטעם כל הפרשה יכחישם רק נסה כמשמעו ואנשי שקול הדעת אמרו כי הדעות הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו והשנית דעת היש הנמצא וזה פי' נסה גם כי עתה ידעתי והגאון אמר שמלת נסה להראות צדקתו לבני אדם גם מלת ידעתי כטעם הודעתי והלא ידע זה הגאון כי בשע' שעקד בנו לא היו שם אפילו נעריו ואחרים אמרו כי פי' והעלהו שם לעולה שיעלהו אל ההר

והוכיח ג' י' חס' בלישנ' וסי' והוכח אברהם . ומשובתך תוכחך . אשרי הגבר יוכחנו אלוה : עמך י"ב באורי' וסי' כו' במסר' רבת' : וגם אתה ג' וכי' וגם אתה לא הגדת . וגם אתה ידעת. וגם אתה תדין את : וגם אנכי ה' וסי' וגם אנכי לא שמעתי . וגם אנכי השאלתיהו . וגם אנכי שמעתי נאם ה'. דמלכים . וגם אנכי אעשה אתכם . וגם אנכי מנעתי מכם : מה הנה ב' דס' וסי' מה הנה שבע כבשות . הראשנת מה הנה: לעדה ג' וסי' בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי . הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה. ב' בו : ויטע ג' וסי' גן . כרם אשל : והאלהים ז' וסי' והאלהים נסה . והאלהים יעננו . והאלהים אנה . והאלהים אמר לי לא תבנה . והאלהים נגף . והאלהים עשה שיראו . והאלהים יבקש : נסה ו' ב' כתיב סה וד' כתיב שא וסי' והאלהים נסה . ויואל ללכת כי לא נסה . אם נשאת נשא . יעל כל נשא ושפל . חירם מלך צר נשא . נשא לבבינו אל. ב' קדמאי כתיב סה :

תולדות אהרן ויטע אשל . סוטה שם : ויקרא שם . סוטה שם . ויהי אחר . סנהדרין פט : והאלהים נסה . מגילה נא ס' הזוכר פ' ויקרא :

בעה"ט שצבת . ב' במסו' שצבת לבדנה . אתה הצבת כל גבולות ארץ . בזכות אברהם נצבאו כל גבולות ארץ :

רמבן

יחסר התנאי כולו וכן אם יראו את הארץ יחזור לפסוק ראשון חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ ויקצר השבועה ולשון תשקור לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצו או שיהיה משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו כחסד אשר עשיתי עמך :

(לב) **וישובו** אל ארץ פלשתים . ענינו וישובו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר :

(לג) **ויקרא** שם בשם ה' אל עולם . פי' הכתוב שקרא בשם ה' המנהיג בכחו הזמן או שיקראו השמים והארץ עולם כלשון הבא תמיד בדברי רבותינו והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו אילות בכולם והרב אמר במורה הנבוכים שהוא רומז לקדמות האל כי הודיע היותו קודם לזמן אבל אונקלוס אמר בויקרא שהוא תפלה:

(א) **והאלהים** נסה את אברהם. ענין הנסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא

ספורנו

להשבע אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שעבדיך גזלוני : (כה) אשר גזלו עבדי אבימלך . הוכיחו באשר הוא מלך על הגזל הנעשה בארצו ואין מצלים והוכיחו ג"כ על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים כאמרם לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה : (כו) לא ידעתי מי עשה . גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל ע"י עבדי לא ידעתי לשער מי מהם עשה זה כי אין שום אחד מהם חשוד אלולי שאם היה חשוד לא היה יושב בביתי . וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי . על מה שהוכחתני שבהיותו מלך עלי היה להשר חמון הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול צעקת הגזול ואם לקול המון מפרסם איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון בזה : (ל) כי את שבע כבשות תקח מידי . על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעוד' כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר : בעבור תהיה לי . הברית : לעדה. על הודאתך כי הפרתי את הבאר הזאת : (לב) וישובו אל ארץ פלשתים . שבו מבאר שבע שלא היה מארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לרעות מקנהו ושם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית: (לג) ויקרא שם בשם יי' אל עולם . וקרא והודיע לרבים שהאל יתעלה הוא אלוה הזמן וממציאו נגד דעת חכמי הגוים הדפים גם ישנים : **כב** (א) נסה את אברהם

אבן עזרא

הסר וזאת תחשב לו לעולה והאברהם לא ידע סוד הנבואה וימהר לשחוט אותו והשם אמר לו לא בקשתי זאת והאחרים אמרו הראה שתעלהו לעולה כמו והשקית אותם יין והוצרכו אלה הגאונים לפי' האלה כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אחר כן לא תעשנה והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים אחר שנה ואחר שהכתוב אומר בתחלה והאלהים נסה את אברהם סרו כל הטענות והשם נסהו כדי שיקבל שכר : וטעם כי עתה ידעתי כמו ואם לא אדעה ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם אם יעזרני השם יודע הנסתרות : (ב) אחד ההרים. שם נבנה הבית כן מפורש ויבן שלמה את הבית בהר המוריה ואיננו הרגבוה וכו

רשי

אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אילו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב : הנני. כך היא ענייתם של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון : (ב) קח נא. אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש (סנהדרין פט) : את בנך. אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק. ולמה לא גילה לו מתחיל' שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור : ארץ המוריה. ירושלים וכן בדברי הימים (ד"ה ב' ג') לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים : והעלהו. לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו : אחד ההרים. הקב"ה מתהא הצדיקים (ס"א משהא לצדיקים) ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן (בראשית יב) אל הארץ אשר אראך וכן ביונה (יונה ג) וקרא עליה את הקריאה : (ג) וישכם. נזדרז למצוה (פסחים ד) :

תורה

אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה

(מסורה בגליון: י"ד בטע' · י"א חד מן י"ד זקפין כאו' · ב' חד חס' וחד מ"ל · ל' · כ"ה פת' · ל' · ל'. ל' · ד' ר"פ מ"ב · ז' חס' · ה' כתו' · ל'. ז')

אונקלוס

ב וַאֲמַר דְבַר כְּעַן יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִי רְחִימְתָּא יָת יִצְחָק וְאִיזִיל לָךְ לְאַרְעָא פוּלְחָנָא וְאַסְּקִיהִי קֳדָמַי תַּמָן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָא דִי אֵימַר לָךְ׃ ג וְאַקְדִים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יָת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא דִי אֲמַר לֵיהּ יְיָ׃ ד בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת אַתְרָא מֵרָחִיק׃ ה וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד כָּא וְנִסְגוֹד וּנְתוּב לְוַתְכוֹן׃

מסורה

ולך י"א וסי' כו' במסר' רבת' : המריה ב' חד חסר וחד מלא וסי' ולך לך אל ארץ המריה. בהר המוריה. קדמאה חסר : עצי עלה א"ב דע' א' נסיב ה' וא' לא נסיב ה' וסי' עצי עלה וישכם אברהם בבקר. עצי העלה. ויקח אברהם את עצי העלה. עיר אלהים. נהר פלגיו ישמחו עיר האלהים. נכבדות מדבר עיר האלהים. עד חרמה. ויצא האמרי. עד החרמה. ויכום ויכתום. עם קדש. ואשמע את האיש. עם הקדש. וקראו להם. עם אלהים. ותאמר האשה. עם האלהים. ויתיצבו כל פנות : ביום השלישי ב' ר"פ באו' וסי' וישא אברהם את עיניו. ביום השלישי נשיא : שבו ה' בתו' וסי' עם החמור. שבו וסחרוה. שבו איש תחתיו. שבו נא בזה. שבו נא בזה גם אתם : ונשובה ז' מסר בירמיה סימן מ"ו :

תולדות אהרן קח נא את. עקידה שער כ' : וישכם אברהם. פסחים ד סנהדרין קט חולין נא : ויאמר אברהם אל נעריו. יבמות סב כתובות קיא בבא קמא מט נדה יז : ונשתחוה. מועד קטן יט.

ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה : את שני נעריו. (ב"ר) ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו : ויבקע. תרגום וצלח כמו (שמואל ב יט) וצלחו הירדן לשון ביקוע פינדר"א בלע"ז : (ד) ביום השלישי. למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה : וירא את המקום. ראה ענן קשור על ההר : (ה) עד כה. כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך : ונשובה נתנבא

בעל הטורים את המקום בגימטריא זה ירשלם. מרחק. חסר כתיב קרי ביה מרחיק שהשטן היה מרחיק המקום מלפניהם. אל ארץ המוריה בגימטריא בירושלם. ונשובה ז' במסורת ונשתחוה ונשובה. נתנה ראש ונשובה. לכו ונשובה אל עיר ה'. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה. השיבנו ה' אליך ונשובה. ונשובה עד ה'. בזכות אברהם שאמר נשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה וסיני לכו ונשובה נחפשה דרכינו השיבנו ה' אליך ונשובה ובזכותם הגליות מתקבצות לכו ונשובה אל עיר ה' ואם לא זכו אומר נתנה ראש ונשובה הכל בזכות אברהם :

ספורנו

אברהם. כיון שיהיה בפעל אוהב וירא כמו שהיה בכח. ובזה ידמה יותר לבוראו שהוא טוב לעולם בפעל כי אמנם הכונה במציאות האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאשר העיד באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו : (ג) וילך אל המקום. אל ארץ המוריה : (ד) וירא את המקום. מקום הזבח בהר המוריה : מרחוק. ונלטה בו עינו לראות מקום מרחוק ברצון האל ית' כענין ויראהו ה' את כל הארץ והבין שבאותו מקום היה מקום הזבח : (ה) שבו לכם פה. כדי שלא ימחו בו שלא יטרידוהו

רמבן

יעשה יקרא נסיון מצד המנוסה אבל המנסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד ודע כי ה' צדיק יבחן כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה : (ב) קח נא את בנך את יחידך. בעבור היותו בן הגבירה והוא לבדו אשר יקרא לו זרע קראו יחידו ובא הלשון להגדיל המצוה אמר קח נא את בנך היחיד האהוב יצחק והעלהו עולה לפני :

המוריה לשון רש"י הוא ירושלים וכן בדברי הימים לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה ורבותינו פירשו שמשם יצאה הוראה לעולם וא"ת על שם הקטורת שיש בו מור וסמים וא"כ יהיה פירושו אל הארץ אשר תהיה מוריה או שנקראת כן מעולם על שם העתיד ובב"ר כך אמרו רבנין אמרין למקום שהקטורת קרבה כמה דתימא אלך לי אל הר המור אבל דעת אונקלוס שאמר ארעא פולחנא אינו נראה כן על המור שבקטורת שאין לשון פולחנא על שם אחד מסמי אחת העבודות לא אמר לארעא דקטורת בוסמין אבל דעתו לומר בארץ אשר יעבדו שם האלהים ויתכוין בזה למה שדרשו בפירקי רבי אליעזר אמרו באצבע הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו את המזבח אמר לו זהו המזבח שהיה אדם הראשון מקריב הוא המזבח שהקריבו בו קין והבל הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו. שנאמר ויבן שם אברהם את המזבח מזבח אין כתוב כאן אלא המזבח הוא המזבח שהקריבו בו הראשונים ע"כ. ושם מוריה עשאו מן מורא ששם יראו האלהים ויעבדו לפניו והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה כי ימצאון שם בהר ההוא מור ואהלים וקנמון כענין שאמרו קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצביים אוכלים ממנו או שנקרא כן לשבח ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ ארץ מוריה ושם נראה כי הר הבית לבדו יקרא הר המוריה ואולי נקראת העיר על שם ההר ההוא אשר בה המוריה וההר לבדו הוא הנקרא מוריה ואברהם ידע את הארץ ולא ידע את ההר ולכן אמר לו שילך אל ארץ המוריה והוא יראנו אחד ההרים ששם נקרא ככה וצוהו להעלות במקום ההוא כי הוא ההר חמד אלהים לשבתו ורצה שתהיה זכות העקידה בקרבנות לעולם כאשר אמר אברהם ה' יראה ועוד כי למען נדקו הגדיל טרחו ורצה שיעשה זה אחרי מהלך שלשה ימים כי אלו יעשה כן בפתע פתאום במקומו היתה פעולתו במהירות ובהלה אבל כשיהיה אחר מהלך ימים כבר נעשה בישוב דעת ועצה וכך אמרו בב"ר רבי עקיבא אומר נסה אותו בוודאי שלא יהיו אומרין הממו וערבבו ולא היה יודע מה לעשות :

(ג) ויבקע עצי עולה. זריזותו במצוה אולי לא ימצא שם במקום ההוא עצים והולכים שלשה ימים או שהיה אברהם פוסל לקרבן עץ שנמצא בו תולעת כדין התורה ולקח מביתו עצים טובים לעולה ולכן אמר ויבקע עצי עולה :

(ד) וירא את המקום מרחוק. ראה ענן קשור על ההר ונתקיים בזה אשר אומר אליך. ויתכן על דרך הפשט וירא את המקום מרחוק שראה ארץ המוריה כי כל הארץ ההיא היה יודע :

ויטלו

אֲלֵיכֶם׃ ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי
הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח
בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת
וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק
אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר
הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ
וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃
ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ
הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם
יַחְדָּו׃ ט וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים
וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־
הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים׃ י וַיִּשְׁלַח
אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת
לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ׃ יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ
יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם ׀
אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר אַל־
תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ
מְאוּמָה כִּי ׀ עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא
אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ
אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי׃ יג וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם
אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז
בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח
אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃
יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא
יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר

(מסורה: ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ פסו׳ דאית בהון ד׳ ויאמר האחב במי · ב׳ דגושים · ל׳ · ל׳ · ב׳ חד חס׳ והד מ״ל · ג׳ שמו מן כפ׳ ופס׳ · ב׳ רע · ד׳ · י״ד מלעיל · נסיח׳ את עיניו ע׳ · ל׳ · ל׳. ל׳ · פס׳. ג׳)

ו וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת אָעֵי
דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק
בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ יָת
אֶשָּׁתָא וְיָת סַכִּינָא וַאֲזַלוּ
תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃ ז וַאֲמַר
יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי
וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא
בְרִי וַאֲמַר הָא אֶשָּׁתָא
וְאָעַיָּא וְאָן אִמְּרָא לַעֲלָתָא׃
ח וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ גְּלֵי
לֵיהּ אִמְּרָא לַעֲלָתָא בְּרִי
וַאֲזַלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃ ט וַאֲתוֹ
לְאַתְרָא דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ וּבְנָא
תַמָּן אַבְרָהָם יָת מַדְבְּחָא
וְסַדַּר יָת אָעַיָּא וַעֲקַד יָת
יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל
מַדְבְּחָא עֵיל מִן אָעַיָּא׃
י וְאוֹשֵׁיט אַבְרָהָם יָת יְדֵיהּ
וּנְסֵיב יָת סַכִּינָא לְמִיכַּס
יָת בְּרֵיהּ׃ יא וּקְרָא לֵיהּ
מַלְאֲכָא דַּיְיָ מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר
אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא
אֲנָא׃ יב וַאֲמַר לָא תּוֹשֵׁיט
יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא תַּעְבֵּיד
לֵיהּ מִדַּעַם אֲרֵי כְעַן יְדַעִית
אֲרֵי דָחֲלָא דַּיְיָ אַתְּ וְלָא
מְנַעְתָּ יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ
מִנִּי׃ יג וּזְקַף אַבְרָהָם יָת
עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין וַחֲזָא
וְהָא דִכְרָא חַד אֲחִיד
בְּאִילָנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל
אַבְרָהָם וּנְסֵיב יָת דִּכְרָא
וְאַסְּקֵיהּ לַעֲלָתָא חֲלַף בְּרֵיהּ׃
יד וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן
בְּאַתְרָא הַהוּא אֲמַר קֳדָם יְיָ
הָכָא יְהוֹן פָּלְחִין דָּרַיָּא בְּכֵן יִתְאֲמַר בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא

רשי

נתנבא שישובו שניהם: (ו) המאכלת. סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא (דברים לב) וחרבי תאכל בשר. ושמכשרת בשר לאכילה. ד״א לזאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרן: וילכו שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה: (ט) ויעקד. (שבת נד) ידיו ורגליו מאחריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו: (יב) אל תשלח. לשחוט. אמר לו א״כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי. אמר רבי אבא א״ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו הקב״ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: (יג) והנה איל. מוכן היה לכך מששת ימי בראשית: אחר. אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אילין (ס״א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם): בסבך. אילן: בקרניו. שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו הי׳ מתפלל ואומר יה״ר שתהא זו כאילו היא עשויה בבני כאילו בני שחוט כאילו דמו זרוק כאילו בני מופשט כאילו נקטר ונעשה דשן: (יד) ה׳ יראה. פשוטו כתרגומו ה׳ יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות. אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב״ה לעמו. היום. הימים

אבן עזרא

ובו היה גורן ארונה: (ו) ויבקע עצי עולה. ושמם על החמור: (ד) ביום השלישי. שילא מבאר שבע. יש אומרים איך אמר אברהם ונשובה ואחרים ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו ואברהם דחס כדי שלא יסורו עד שובו ושלא ירגיש יצחק ויברח ורבותינו ז״ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים ואם דברי קבלה נקבל ומדרך סברא אין זה נכון שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיט׳ ואין בכתוב מאומה על יצחק ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור שנשא עצי העולה והקרוב אל הדעת שהי׳ קרוב לי״ג שנים והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמר אלהים יראה לו השה כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח: (יא) אברהם אברהם. פעמים כמו בחפזון: (יד) אחר נאחז. אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם הוא חי״ת נאחז קמוץ אז תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז ורבים כמוהו ויש מפרשי׳ כי אחר דבק עם וישא אברהם את עיניו ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת כמשפט הלשון בכל מוכרת: (יד) וטעם בהר ה׳ יראה. באלה

המאכלת ג׳ וסי׳ ויקח בידו את האש. וישלח אברהם את ידו. ויבא אל ביתו ויקח את המאכלת דפלגש בגבעה: ב׳ פסו׳ דאית בהון ד׳ ויאמר וסי׳ ויאמר יצחק אל אברהם אביו. ויאמר אחאב במי: לשחט ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ לשחט את בנו. לשחוט עליה׳ את העולה בתר׳ מ״ל: ואל תעש ב׳ וסי׳ ואל תשלח ידך. ואל תעש לו רע: ירא אלהים ד׳ וסי׳ אל תשלח ידך אל הנער. יצא את כלם. השמת לבך אל. וחברו: אתהי״ד בטע׳ לעיל וסי׳ במסר׳ רבת׳: בהר ה׳ ג׳ דס׳ וסי׳ בהר ה׳ יראה. לבא בהר ה׳. מי יעלה בהר ה׳. אנ״ך: יראה י״ג וסי׳ כו׳ במסר׳

תולדות אהרן השה לעולה. סנהדרין פט: אלהים יראה. ברכות סב: וישלח אברהם. זבחים נו מנחות פב חולין יו: ויאמר אברהם. ס׳ הזוהר פרש׳ נשא ופ׳ דברים: כי ירא אלהים. סוטה לא בתרא טו עקידה שער מב ושער יב עקרים מג: (וירא והנה איל. תענית סח): ויעלהו לעול׳. זבחים נו מנחות פב: ה׳ יראה. עקרים מב פ׳ כח ומג פל״ו: אשר יאמר. פסחים פח: בהר ה׳ יראה. ברכות פב:

בעל הטורים לשחוט ב׳ במסורה. לשחוט את בנו. לשחוט את העלה בספר יחזקאל גבי קרבנות שאנו לומדים ענין הקרבנות מאברהם כדאמרינן כופתין היו התמיד יד ורגל כעקידת יצחק בן אברהם: ויקרא אליו מלאך ה׳ מן השמים ס״ת בגימטריא מיכאל היה. ה׳ יראה בפסק. לומר לך שקרא שם המקום ה׳. וזהו שאמרו חז״ל אפילו שם חדש שעתיד הקב״ה לחדש לירושלים ידע. וזה שנאמר ושם העיר מיום ה׳ שמה: בהר ה׳. ג׳ במסורה בתורה בנביאים בכתובים. בתורה בהר ה׳ יראה. לבא בהר ה׳ בישעיה. מי יעלה בהר ה׳ בכתובים כנגד ג׳ רגלים שעולין להר

רמבן

(ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים. עתה הוא הר המוריה שאמר לו הנה זה ההר אשר אמרתי לך: כי עתה ידעתי. מתחלה היה יודע ועתה נודעה במעשה הגדול הזה והיה זכותו שלם

ספורנו

ירידוהו בעשותו הזבח: (יב) עתה ידעתי. ידעתי אני המלאך שבדין יגדילך האל על מלאכיו כאמרם ז״ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת: ממני. שאתה ירא אלהים יותר ממני שאני מלאך וראוי למעלה יותר ממני כאמרם ז״ל גדולים צדיקים וכו׳ שאתה בפעל ירא אלהים כמו שהיה יודע האל קודם לכן שהיית ירא אלהים בכח ותפול ידיעתו יראתו בכח לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה הפועלה על הנמצא בפעל: (יג) והנה איל אחר נאחז בסבך. ובזה הבין שהזדמן לו האיל ברצון האל ושלא היה בו מום חשש של גזל כיון שראה שלא היה שם איל קודם לכן ואח״ז הקף ראה זה האיל נאחז בסבך: תחת בנו. תמורת מה שהיה בלבו לזבוח את בנו על דרך ודובר אמת בלבבו: (יד) אשר יאמר היום

באלה הדברים : (טז) כי נשבעתי . זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד : יען . מטעם ענה זה המעשה יענה ויעיד : (יז) שער אויביו . מדינות בעלות שערים : (יח) עקב . שכר באחרית : (יט) וישב אברהם . ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו . והאומר ששחטו ועזבו ואח"כ חיה אמר הפך הכתוב : (כ) ילדה מלכה . להזכיר יחס רבקה :

י"ג יְהוָה יִרְאֶה: טו וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־
אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם: טז וַיֹּאמֶר
ג' כתו'. בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר
ג' עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ
אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ: יז כִּי־בָרֵךְ
ג' אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ
ב' כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־
ז' חס' בליש' שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר
כ"ל חס' במ"ה אֹיְבָיו: יח וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי
הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי:
יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ
יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם
בִּבְאֵר שָׁבַע: פ מפטיר כ וַיְהִי אַחֲרֵי
כ"ד הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר
הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר
ג' בספרא אָחִיךָ: כא אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז
ג' אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם: כב וְאֶת־
ג'. ל' כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף
וְאֵת בְּתוּאֵל: כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־
רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר
ב' ר"פ אֲחִי אַבְרָהָם: כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ
ל' סוס כר גם רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־
ל' גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה: פ

קמ"ז, אמנו"ן סימי

הָדֵין אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ פְּלַח :
טו וּקְרָא מַלְאָכָא דַיְיָ
לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן שְׁמַיָּא :
טז וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית
אֲמַר יְיָ אֲרֵי חֲלָף דִּי עֲבַדְתָּא
יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וְלָא
מְנַעְתָּא יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ :
יז אֲרֵי בָרָכָא אֲבָרְכִינָּךְ
וְאַסְגָאָה אַסְגֵּי יָת בְּנָךְ
כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא דִּי
עַל כֵּיף יַמָּא וְיֵירְתוּן בְּנָךְ
יָת קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹן : יח וְיִתְבָּרְכוּן
בְּדִיל בְּנָךְ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא
חֲלָף דְּקַבֵּילְתָּא בְּמֵימְרִי :
יט וְתָב אַבְרָהָם לְוָת
עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזַלוּ כַּחֲדָא
לִבְאֵר שָׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם
בִּבְאֵר שָׁבַע : כ וַהֲוָה בָּתַר
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאִתְחַוָּא
לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלֵידַת
מִלְכָּה אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר
אָחוּךְ : כא יָת עוּץ בּוּכְרֵיהּ
וְיָת בּוּז אֲחוּהִי וְיָת קְמוּאֵל
אֲבוּהִי דַאֲרָם . כב וְיָת כֶּשֶׂד
וְיָת חֲזוּ וְיָת פִּלְדָּשׁ וְיָת
יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל : כג וּבְתוּאֵל
אוֹלִיד יָת רִבְקָה תְּמַנְיָא
אִילֵין יְלֵידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר
אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם :
כד וּלְחֵינָתֵיהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה
וִילֵידַת אַף הִיא יָת טֶבַח יָת נַחַם וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה :

רבת' : וכחול ב' בתרי לישני וסי' וכחול אשר על שפת הים. וכחול ארבה ימים : וירש ז' חס' ו' מסר ביהושע סימן י"ט : קדמ' שער איביו. תני' שער שנאיו. ואפ"ס על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך : ויהי אחרי הדברים האלה ג' וסי' ילדה מלכה . הנה אביך חלה . וימת יהושע : ויגד כ"ד וסי' במס' רבת' : קמואל ג' וסי' ואת קמואל אבי ארם. קמואל בן שפטן. ללוי חשביה : ידלף ב' חד מלרע וחד מלעיל וסי' ואת פלדש ואת ידלף . מלרע . ובשפלות ידים ידלף . מלעיל : ופילגשו ב' ר"פ וסי' ופילגשו ושמה ראומ'. ופילגשו אשר בשכם :

תולדות אהרן כחול אשר על . בבא בתרא ז :

בעל הטורים

ששם לרגל . והרבה ארבה את זרעך . ג' פעמים כתיב זרעך בפרשה כנגד ג' פעמים זרע שנקראו ישראל . כי הם זרע ברך ה' בגימט' זרע אברהם . וכתיב וה' ברך את אברהם בכל . זרע קדש מצבתה כנגד יצחק שקדש שמו של הקב"ה . כלו זרע אמת כנגד יעקב שהיה מטתו שלימה והיינו דכתיב תתן אמת ליעקב . וכחול ב' במסורה וכחול אשר על שפת הים . וכחול ארבה ימים וזה הוא שנאמר כי כימי העץ ימי עמי שהבטיחו ג"כ באריכות ימי' . עקב אשר שמעת בקולי סופי תיבות ברית :

רש"י

הימים העתידין כמו עד היום הזה שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו . ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה : (יז) ברך אברכך . אחת לאב ואחת לבן : והרבה ארבה . אחת לאב ואחת לבן : (יט) וישב אברהם בבאר שבע . לא ישיבה ממש שהרי בחברון הי' יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה : (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו' . בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה : גם היא . אף היא השווית משפחותיה למשפחות אברהם מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש : (כג) ובתואל ילד את רבקה . כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה :

ספורנו

היום . המקום שהיו ישראל אומרים ביום נתינת התורה שבהר יי' יראה כאשר יגלה אותו האל יתעלה באמרו והיה המקום אשר יבחר וזה היה בימי דוד אותו המקום קרא אותו אברהם ה' יראה : (טז) נאם ה' כי יען אשר עשית . אומר אני ה' כי יען אשר עשית זה . כי ברך אברכך . כי נשבעתי . שאברך אותה : (יח) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ . כשיקראו כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד כלם יתברכו בזרעך וישתדלו להדמות להם : עקב אשר שמעת בקולי . שבשכר מצוה מצוה שתזכה בזה שיהיו בניך לנס עמי' מורים לגוים עבודת האל ית' ולך תהיה צדקה : (כ) הנה ילדה מלכה . הנה כבר ידעת שמלכה ילדה בנים : גם היא . מלבד הפילגש : (כג) ובתואל ילד את רבקה . והגיד המגיד שבתואל שהיה מבני הגבירה ילד את רבקה והיתה הבשורה שימצא בבית אביו אשה לבנו ולא יצטרך לידבק בכנען : (כד) ופילגשו . ותלד גם היא . והגיד המגיד שגם פילגשו ילדה את מעכה שהיתה כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען :

רמבן

שלם ותהי משכורתו שלימה מעם ה' אלהי ישראל ודעת הפרשה שהאלהים הוא המנסה ומצוה בעקידה ומלאך ה' הוא המונע והמבטיח יתברר בפסוק המלאך הגואל אותי :

(טז) **יען** אשר עשית את הדבר הזה . גם מתחלה הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה שנשבע בשמו הגדול ושיירש זרעו את שער אויביו והנה הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום והנה זו הבטחה שלימה בגאולה העתידה לנו :

מלכה גם הוא . בעבור היותה בת הרן אחיו היתה בשורה לאברהם שנפקד אחיו הגדול בבנים רבים מבת אחיו המת ומלשון הכתוב נראה שלא ידע באחד מהם בלתי היום ואם היתה פקודתם בימי בחורותם אי אפשר שלא שמעו עד היום כי אין המרחק רב בין ארם נהרים ובין ארץ כנען והנה אברהם בצאתו מחרן בן ע"ה שנה וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה אבל עשה ה' להם נס שנפקדו בימי הזקנה וזה טעם מלכה גם היא ובדברי רבותינו יאמר שנפקדה כאחותה :

(כג) **ובתואל** ילד את רבקה . לא הזכיר הכתוב לבן ואם הוא גדול מרבקה כי לא בא להזכיר רק השמונה שילדה מלכה לנחור אבל הזכיר רבקה כי להודיע יחוסה באה הפרש' וטעם אבי ארם לא הזכיר ארם רק להודיע ולהזכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאביו ואולי קמואל אחר היה בדור' וזה אבי ארם:

(כד) **ופילגשו** ושמה ראומה . יספר הכתוב כל הבשורה שבשרו את אברהם בבני אחיו ויתכן שנכתב זה להודיע כל יחוס נחור כי כולם ראוי' להדבק בזרעו של אברהם ועל כולם אמר כי אל בית אבי תלך ואל משפחתי :

וירא אליו ה' וכו'. והוא יושב פתח האהל הה"ד כו' ר"ל כשמגיע הצדיק לפתח האהל אז יוצאין לקראתו ג' אבהן שהיא פתח עינים ג' אבהן שבג' גוונא עינא והיא נקשרת עמהם רגל רביעי ולכן אמר אשר לא נשא לשוא נפשי ר"ל נפש דדוד וז"ש כחום היום וזרחה לכם יראי שמי שהיראה היא הפתח כמ"ש בפ' בראשית ע"ש ועיין בזוהר כאן וישא עיניו וירא כו' ומבואר כל מה שכתבתי ע"ש. ד"א כו' ור"ל באלוני תוקפא הוא יום הדין החזק מאד מאד כמ"ש (צפניה א' י"ד) יום ה' הגדול כו' מר צרח שם גבור ור"ל והוא יושב פתח האהל בבית הבליעה כמו שמפרש והולך שהוא פתח הגוף שנקרא אהל כידוע. ואז נשמת כו' ר"ל זהו וירא וירץ כו': וישתחו ארצה. לקראת השכינה ארץ החיים: אדני. לארץ: ויאמר אדני אם נא מצאתי כו'. כמ"ש אם הוא זוכה אז אין שכינה מסתלקת מאצלו עד שמוליכתו למקומו כמ"ש צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו מה יפו פעמיך בנעלים כו' ואם ח"ו רשע הוא אע"ג שמוכרח לראות השכינה בין צדיק בין רשע מ"מ השכינה מסתלקת תיכף ואז מצער אותו הקב"ה מאד ויוצאה כפיטורי כו' (ברכות ח' ע"א) אבל בצדיק כשהשכינה לפניו יוצאה בנשיקה וז"ש הצדיק אל נא תעבר מעל עבדך ולכן נאמר כאן שם אדני שהוא השכינה כידוע: יקח נא מעט מים כו'. ורחצו רגליכם כו'. ואקחה פת לחם וסעדו לבכם כו'. רמז על הקרבנות וכ"ל מים הנאמר כאן הוא ניסוך המים. לחם אלו המנחות ואמר פת לחם שאף הבשר נקרא לחם לחם אשה כו' וכן פתות אותה פתים וז"ש יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם שהן יורדין לשיתין. ואמרז"ל (סוכה מ"ט ע"א) השיתין משעת ימי בראשית נבראו שנאמר חמוקי ירכיך כמו חלאים כו' וידוע ששם השיתין שוקיו עמודי שש והן אפיקי מים כמ"ש בזוה"ח (דף פ"ג ע"ג) ובכמה מקומות שהן נחלי מים: והשענו תחת העץ. הוא עץ החיים למחזיקים ועליהן סומכין ג' אבות כמ"ש בזוה"ח (דף ל' ע"ב) אברהם רחימא תמיך על דא. יצחק כו' ואלו ג' אנשים הן האבות כו' שהן תחת השכינה וכן אלו הג' מלאכים שאמרו בגמרא ואלו הג' המבקרים מעשיו הכל בדרגא דג' אבהן כידוע והן ג' גווני הקשת שעליהן נאמר וירא והנה כו' גוונין דמתחזיין ועיין בפרשה בראשית ובפרשה ואתא ע"ש והן דרגין דתמכין ע"י המחזיקין התורה כידוע וכ"ז ה"ה בתורה במקום הקרבנות מים כל צמא לכו למים וכן לחם לכו לחמו בלחמי וכן עץ כנ"ל: וסעדו לבכם. אמרז"ל לבבכם אין כתיב כאן כו' בלא יצה"ר שהתורה תבלין ליצה"ר אם פגע בך כו' וז"ש כאן הא דלא אעסק בקרבנות כו': וימהר אברהם האהלה. בית המדרש: אל שרה. אל הגוף שהנשמה מעוררת את הגוף בלילה שנ' (ישעיה כ"ו ט') נפשי אויתיך כו': מהרי שלש סאים. זהו המנחות שהיא באה סלת מנופה מאיפה וזהו שלש סאים קמח ומזה תקח ותסלת סלת: לושי ועשי עוגות. שכל המנחות באות מצה וענין שלש סאים שאמרו בגמרא העומר היה בא כו' ואמר בגמרא מ"ט (מנחות ע"ו ע"ב) כיון דממדם אתו ומשעורים כו' שתי הלחם שתי עשרונים כו' אע"ג דממדם כו' לחם הפנים עשרים ו"ד כיון דמחיטין אתו ומישן כו' וא"כ ה"ה למנחות שהן באין מחיטין ומישן כמו שתי הלחם שאין מביאין קודם לשתי הלחם ה"ה נמי כשהן באין ג' עשרונים מג' סאין כמו לחם הפנים של בקר ג' עשרונים וכאן ואל הבקר כו'. וכן מנחת נסכים:

ויקח בן בקר רך וטוב. מובחר לקרבן כמ"ש במלאכי א' ובגמרא (ב"מ פ"ו ע"ב): ויתן אל הנער. שקודם מ"ת היה עבודה בבכורות דכתיב וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות כו' ואף הכהנים נקראו נערים: וימהר לעשות אתו. כהנים זריזין הן: ויקח חמאה וחלב. הוא התורה כדדרשו רז"ל (ברכות ס"ג ע"ב) כי מיץ חלב יוצא חמאה במי אתה מוצא חמאה של תורה כו' וכמ"ש לעולם יעסקו בתורה ואני מוחל להם בשבילה יותר כו': ויאכלו. כי ידוע שהמלאכים הנראין לבני אדם ומתגלים במראה הם האישים והם הנהנין מקרבנות כמ"ש בר"מ בפרשה פנחס ע"ש וכמש"כ את קרבני לחמי לאשי והן אוכלי הקרבנות ממש דרגא דושא האוכל את המאכל ועיין בר"מ פרשה פנחס דף רל"ה ע"ב ושם כו' אשים איננו כו' ורזא דא אשי ה' ונחלתו יאכלון: ויאמרו אליו איה שרה אשתך. ששואלין לנשמה על הגוף כמ"ש (ברכות ח' ע"א) במערבא כי נסיב אתתא אמרי מצא או מוצא כו' הנה כשהנשמה באה למקום מעלתה שואלין לה על הגוף איך מצא לגוף טהור או לא ויאמר הנה באהל שהיא תמיד באהל בבה"מ כנ"ל: ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה. לעת התחיה כמו שמפורש והולך והנה בן לשרה אשתך זו הנשמה שחוזרת לה כמו שמפרש והולך: ושרה שומעת פתח האהל. שכל ר"ח ושבת נפש הגוף מתייחד עם הנשמה כמש"כ סוף ישעיה מדי חדש בחדשו כו' יבוא כל בשר שהוא הגוף להשתחות לפני והשתחויה הוא על פתח האהל ושם הוא משכן הגוף פתח עינים וידוע למשכיל כמ"ש מפתח האהל וישתחו ארצה: והוא אחריו. אמרז"ל המלאך אחריו אחר אברהם כמ"ש מחיצת הצדיק לפנים ממלאכי השרת שנאמר כעת יאמר כו'. (פרשת בלק): למועד. מהו למועד כמ"ש למועד מועדים כו' (דניאל י"ב ז'): אשוב אליך. כמ"ש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר כו' (הושע י"א ט') מלמד שיתחדש כו' ולקמן יתפרש יותר בביאור בעז"ה מהו והבן. ואותו היום עתיד כו' ר"ל שלכן נקרא הבן יצחק ע"ש הצחוק צחוק עשה לי אלהים כמ"ש לקמן וזהו הסעודה של לויתן ויעש משתה גדול ביום הגמל את יצחק כמ"ש וזה התמהון של שרה על התחיה ומפורש בזכריה (ח' ג') שבתי אל ציון והוא אשוב אליך יפלא כו' ונאמר שם פסוק ה' משחקים ברחובותיה ואמרה האף אמנם אלד כו' היפלא מה' דבר וכן מפורש בישעיה (ס"ו ח') היוחל ארץ ביום אחד אם יולד כו' האני אשביר ולא אוליד כו': כעת חיה. כל הכתוב לחיים בירושלים שהן אינן חוזרין לעפרן: ויקומו משם האנשים. שאלו ג' מלאכים א' הולך לבשר את שרה ושנים הולכין לסדום לדון את הרשעים בגיהנם שהוא יום הדין הגדול והנורא לפני התחי' כמ"ש הנה אנכי שולח לכם כו' (סוף מלאכי) וכמ"ש (ר"ה ט"ז ע"ב) שלש ספרים נפתחים כו' אלה לחיי עולם ואלה כו' וכשאלו הג' מלאכים הולכין לעה"ז ובאין לבשר את הגוף הנשמה מלוה אותם כמ"ש לקמן וזהו ואברהם הלך כו':

ואברהם היו יהיה כו'. לגוי גדול ועצום כמ"ש (ישעיה ס' כ"ב) הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום: ונברכו בו כו'. כמ"ש והתברכו בו כל גוים: כי ידעתיו. כמ"ש כי יודע ה' דרך צדיקים: למען אשר כו'. כמ"ש למען תספרו לדור אחרון (תהלים מ"ח י"ד) בנים יולדו יקומו ויספרו לבניהם (תהלים ע"ח י"ד): למען הביא כו'. כל מ"ש (עיין בברכות ל"ד ע"ב ובסנהדרין צ"ט ע"א) ע"י הנביאים ובפ' בחוקותי כו':

אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה כו'. הנה ידוע שחמשים הן חמשה כ"א י' מאמרות ואמרו בעשרה מאמרות נברא והלא במאמר אחד אלא ליתן שכר טוב כו' לפרע כו' והענין ליתן שכר להם שמקיימין את כל העשרה מאמרות והרשעים פוגמין בכל עשרה ויש שאין מקיימין כל העשרה כ"א כפי כחו וכמ"ש אפילו שייר חוק אחד כו' אפילו קיים חוק אחד ולכן נברא בעשרה כמ"ש רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה כו' וידוע שרוב החטאים הן במאמר עבירי ונפש כי תחטא וז"ש אולי יחסרון כו' והן ה' פרצופים:

וירא אליו ה' באלוני ממרא. לא נאמר וירא ה' אל אברהם לפי ששמו ועצמותו היו שני הפכים כי שמו אברהם על שם אב המון גוים מורה על השררה וההתנשאות. ועצמותו היה עניו מכל כי כן מורה מה שאמר ואנכי עפר ואפר וכדי שלא יאמרו שהקב"ה נגלה ביותר על הגדולים מצד גדולתם על כן לא אמר וירא ה' אל אברהם להורות שלא מצד היותו אב המון גוים נראה אליו ה' כי אם מצד מהות עצמותו כי היה עניו ושפל ברך וכמו שאמרו רז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו כי אם על חכם גבור עשיר ועניו לכך נאמר וירא אליו בשביל עצמותו המורה על הענוה ולא בעבור שמו המורה על ההפך. ד"א בהפך זה כי מתחלה נגלה ה' אליו מצד היותו אברם אב נאמר מצד שהכניסם תחת כנפי השכינ' ודומ' כאילו ילדם ומצד שהיה אב לכולם נגלה אליו ה' אבל מצד עצמותו לא היה ראוי עדיין לראות פני השכינה לפי שהיה ערל ובעל מום ועכשיו שנמול נראה אליו ה' אפילו מצד עצמותו ולהורות על זה שמרא' זו היתה בעבור המיל' נראה אליו באלוני ממרא כי לדעת רש"י הוא שנתן לו עצה על המילה ונראה שלמד זה ממה שנאמר באלוני לשון רבים וכי היה בפעם ההוא בהרב' אלוני היה לו לומר באלון ממרא כי אע"פ שאלונים הרבה היו לממרא והיו אהלי אברהם מתפשטים בכולם מ"מ היה די כשיתפשט זוהר זיו שכינתו ית' באותו אלון שהיה אברהם בעצמו שוכן בו אלא ודאי לפי שהיה לממרא איזו זכות וחלק במצות המילה על כן נראה ה' בכל אלוניו ומטעם זה נאמר גם כן וירא אליו כדי שלא תאמר שמא כל ילידי ביתו של אברהם היו באותן אלונים וכולם נמולו ע"כ יזרח אור ה' על כולם ולא בעבור ממרא ת"ל וירא אליו ה' למעט כל ילידי ביתו ומקנת כספו ואם כן וודאי זכותו של ממרא גרמה כאמור: ויתכן לומר באלוני אינו לשון מישור אלא מקום שהיה בו אילנות של ממרא ויוכיח על זה מה שנאמר והשענו תחת העץ כי היו שם אילנות הרבה ודרז"ל מניין למילה שהיא באותה מקום נאמר ערלה באילנות ונאמר ערלה כאן מה להלן מקום שעושה פירות אף המילה במקום שעוש' פירות כן מצינו במדרש שהי' אברהם מסופק מהיכן ימול אם מן הפה או מן האוזן או מן הלב כו' על כן נגלה אור ה' על כל האילנות כמראה מקום לומר הסתכל באילנות אלו ותלמוד מהם כי עיקר זריחת כבוד ה' על מקום שעוש' פירות ומזה למוד היקש שתחזה אלוה מבשרך מצד מקום הדומה לאילנות: ומ"מ קשה למה הזכיר הכתוב שהיו אילנות של ממרא ועוד איך עשה אברהם קודם שזרחה עליו כבוד ה' אלא וודאי שממרא נתן לו עצה זו מסברא שהמיל' במקום שעוש' פירות והסכים ה' על ידו שנרא' אליו כבוד ה' באלוני ממרא ובזה מיושב הכל כי פירוש יקר הוא:

והוא יושב פתח האהל כחום היום. הורה שמב' צדדים היה ראוי לראות פני השכינ' האחד הוא שישב פתח האהל לראות אם יבואו אורחים ובזכות הצדקה האדם זוכה ורואה פני השכינה שנאמר אני בצדק אחזה פניך ובזה מיושב כ"ף של כחום היום כי הל"ל בחום היום אלא שעש' כמעש' חום השמש המצפה לעשות צדקה שנאמר שמש צדקה ומרפא בכנפיה כי בחסדי הש"י השמש זורחת כמ"ש לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. ב' מצד שישב בחום היום לבקש שמש מרפא בכנפיה על כן היה מן הראוי להגלות אליו כבוד ה' לבקר את החולה: ומה שאמרו יום שלישי למילתו היה כו' נרא' שבעל מדרש זה סובר שאברהם נימול בי"כ כמו שלמדו מן פסוק בעצם היום הזה וא"כ על כרחך לא נרא' אליו ה' ביום ראשון למיל' כי אברהם עשה סעוד' למלאכים והאכילם וגם בני ביתו בשלו ועשו מלאכ' ביום ההוא שהרי למ"ד פרוס הפסח היה והאכילם מצות אם כן וודאי לא רצה להעביר' מעל מצוה

והס"ל

שאח"ל שיום זה היה יום ה' של פסח מ"מ הרי מבשלים ביום טוב לצורך א"י והוא היה מסופק. שמא הם ערביים איך בשלו להם ואיך האכילם כי שמא הם צדיקים אלא וודאי שביום ה' למילה לא נגלה אליו ה' ואם כן קשה למה לא נגלה אליו ביום ה' אלא וודאי לפי שעדיין אין הכאב גדול כל כך וא"כ גם בשני לא נגלה אליו כי אם ביום הג' כי אז הכאב גדול כמו שאמרו ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים אבל משברא הייתי אומר שגם ביום שבקרו אעפ"י שאין הכאב גדול כל כך אלא ממה שיום א' היה יום כיפור או פסח אנו למידין שהקפיד דווקא על יום שהכאב גדול בו ביותר:

והוא יושב. פי' רש"י חסר כתיב בקש לעמוד אמר ליה הקב"ה שב ואתה סימן לבניך כו' וכל משכיל ישתומם על המרא' מה ענין ישיבה זו לישיבת הדיינים ולמה הראה לו ה' כזאת בישיבה זו דווקא: על כן אומר אני מדלא הזכיר במרא' זו שום דבור או ציווי וודאי הכלית מראה זו היתה לאברהם להודיעו רשעת אנשי סדום והפסיק באמרו והנה שלשה אנשים נצבים עליו דהיינו הכנסת אורחים כי על ידי זה יסכים אברהם עם הקב"ה להפוך את סדום שנאמר בהם הנה זה עון סדום אחותך יד עני ואביון לא החזיקה וידוע שאורח ברגליו לא יבא וראיה מן המלאכים שלא רצו ליתן להם אכסניא ורצה הקב"ה לגלות לאברהם ע"י המלאכים שנזדמנו לו כי היה גלוי לפניו ית' שלא יתנו למלאכים אכסניא ועל כן ידע אברהם בזה כי בדין הם חייבים כלייה וקרוב לשמוע שהושיב הקב"ה בית דין שלמעל' ובית דין שלמטה על אנשי סדום לעשות בהם משפט מוסכם משתי בתי דינין אלו כמ"ש וה' המטיר על סדום וגומר מאת ה' וכ"מ שכתוב וה' הוא ובית דינו ועל כן נאמר מאת ה' שבית דינו לקחו המטר ההוא מאת ה' ואת אברהם הושיב בבית דין שלמט' כי מצינו שהקב"ה מושיב את האבות בדין כמ"ש שמעו הרים את ריב ה' והאתנים מוסדי ארץ וכארז"ל לעתיד יאמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו כו' וכמ"ש המכס' אני מאברהם וגומר כי ידעתיו וגו' לעשות צדק' ומשפט וגומר כי בשיב' זו יסכים עליהם להדין יען כי לא עשו צדקה ומשפט כאשר סופר מדייני שקרי של סדום: או יאמר מאחר שאברהם אב המון גוים אולי יהפך בזכותם לעשות פשרה וזהו צדקה ומשפט כי איזו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ביצוע: ואחר שהושיב את אברהם בדין על אנשי סדום על כן אמר לו הקב"ה שב ואתה סימן לבניך כו' ומה שפירש"י שהקב"ה עומד והם יושבים נראה שלמד זה ממה שנאמר והוא יושב כי מלת והוא נראית מיותרת כי הל"ל וישב אברהם בתחלת הענין כמו שנאמר פרשת לך לך וא"כ הל"ל וירא אליו ה' אלא והוא יושב בא למעט הפכי' מישיב' כי ישב חסר יש במשמעותו לשון עבר כאלו אמר שישב לשעבר אבל עכשיו לא ישב וקרי ביה גם יושב ואם כן הכל במשמע וטעם לדבר לפי שארז"ל שהקב"ה הוא העד הוא הבעל דין הוא הדיין על כן עמד הקב"ה תחלה להודיע לנו כי הוא ית' הבעל דין והעד כי דרכם בעמידה דווקא וכמ"ש כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתווכח הרי שהוא ית' הבעל דין ועל כן עמד הקב"ה כדי שילמדו ממנו שכל בעל דין ועד דינם בעמידה כמו שלמדו מן פסוק ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ואח"כ נעשה הקב"ה גם לדיין וישב לו עם הדיינים כמ"ש אלהים נצב בעדת אל וזהו בשעת הויכוח והטענות והעדות ואח"כ בקרב אלהים ישפוט יושב ביניהם ושופט וזהו פירוש יקר ונכבד:

כחם היום. כבר אמרנו למעלה כי בישיב' זו הושיב הקב"ה בדין את אברהם לאמר שמעו הרים את ריב ה' כי אין דורש את אלהים בארץ ומצינו שרוב משפט הרשעים בבקר שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ וכן נאמר באנשי סדום השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וה' המטיר על סדום וטעמו של דבר כי מצינו שאברהם בא לכלל ידיעת השי"ת מתוך מהלך השמש ותנועתו וכן פירש בעקידה פרשת בראשית על פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים כשתדע מהלך הגלגל היומי ותנועותיו תכיר ותדע כי ה' הוא האלהים ופירש הרב שזהו המרגליות הטובה שהית' תלויה בצוארו של אברהם כי הוא היה קורא בגרון מציאת השי"ת ובמותו תלה ידיעה בגלגל חמה כאמור אם כן בוקר יודע מציאתו לכל בריה והרשעים אשר לא ידעו ולא יבינו אל פעולת ה' ומעשה ידיו לא ראו דינם גרמו לבוקר כי הבוקר מחייבת ומקטע רגליהון דרשיע על כן אמר שאברהם נראה אליו ה' שנאמר וירא אליו ה' וגומר והוא יושב פתח האהל כחם היום כי היה מתשב במהלך השמש המהמ' היום ומתוך חקירה זו נראה אליו ה' אבל אנשי סדום אשר לא ידעו את ה' נדונו כצאת השמש לכן נאמר כחם היום כי זה הדבר אשר עליו נחתם גזר דין של סדום: ד"א לכך הזכיר כחם היום כי כל דיין צריך שירא' כאילו הגיהנם פתוח תחתיו וכבר ידעת שלשון כחם היום נדרש על הגיהנם כמו שנאמר וליהט אותם היום הבא וגומר. ולמדו מכאן שאברהם אינו מניח לגיהנם כל הנמולים כך לפי דרכינו יפרש זה על הדיינים:

מהרי שלש סאים קמח סולת. בפ' הפועלים מסיק כתיב קמח וכתיב סולת אמר רבי יצחק מכאן שהאשה עיניה צרה באורחים יותר מן האיש פירש"י הוא אמר סלת והיא אמרה קמח כי בהפך זה אין לימוד כלל כי אם הוא יאמר קמח איך תהיה היא רשאה ושלפחה ליקח יותר ממה שציוה לה בעלה שהרי הכל שלו: אבל למעט בהוצאת דבר אפשר שהיא כמתנפת לבעלה בזה אעפ"י שלשון הכתוב משמע שאברהם אמר קמח סולת מ"מ הוא אמר קמח לעמילן של טבחים וסולת לעוגות ושמעתי אומרים כי קמח שם כולל ליפות ולבלתי יפות ואברהם הוציא בשקראי מפיו לשון קמח והיה דעתו לאמר כלך אל יפות וא"כ חשב בלבו שמא תקח היא מן הבלתי נאות כי ידע בה אברהם כי עיניה צרות באורחים על כן מיהר ופירש דבריו ואמר סולת אני חפץ או מתחלה אמר קמח לעמילן והיה ירא פן תקח קמח גם לעוגות ע"כ פירש סולת. ולפי שהית' עיניה צרה על כן לא נזכר בכל עשייה זו שרה כי לא עשתה כלום על כן נאמר שוב אשוב אליך ולא אלי' כי היא עיניה צרה באורחים גם לענין הבן אמר שוב אשוב אליך כי זכותו לבד גרם לה לילד בן בזכות הכנסת אורחים כמו שמצינו השונמית בזכות נעשה לו עליית קיר קטנה וגומר והיתה מכנסת אורחים על כן נאמר לה כעת חיה את חובקת בן אלא הדבר בה ולא בבעלה כי היא היתה שלימה בהכנסת אורחים ולא הוא הפך ממה שנאמר כאן שוב אשוב אליך וכן בלוט נאמר ומצות אפה משמע הוא ולא אשתו על כן נעשית נציב מלח כי לא היתה שלימה במדת הצדקה שנמשלה למלח ע"ד מלח ממון חסר:

איה שרה אשתך. פירש"י להודיע שצנועה היתה כדי לחבב' על בעל'. וקשה וכי עד עכשיו לא ידע אברהם שצנועה היא וי"ל לפי שר"ל שוב אשוב אליך משמע אבל לא אליה ויש לחוש שמא בעבור זה יטיל בנאה עליה לומר שהיא היתה הסבה אשר מנע ה' מהם פרי בטן ע"כ ראה המלאך לתקן זה ואמר איה שרה אשתך אעפ"י שידע המלאך היכן היא מ"מ אמר אי אהה מודה שהיא באהל תמיד מחמת שהיא צנועה וא"כ וודאי לא יקפח לה הקב"ה שכר צניעותה שהרי ארז"ל כל כלה שהיא צנועה זוכה ויצאו ממנה מלכים וראייה מן תמר כו' והיא גם היא צנועה ע"כ זכתה גרם ליעוד ומלכים מחלציך יצאו ועי"ז יחבבה בעלה כי זכות צניעות' גרם לה ורז"ל אמרו שנקוד על אי"ו לפי ששאלו גם לשרה אי"ו ודורשי רשומות אמרו כי אליו איה הם אותיות אליה איו ועל זה קשה וודאי איך שאלו לשרה איו והלא אברהם היה עומד עליהם ע"כ צבי אומר וגומר ששאלת היה ואיו אינה שאלה מקומי' לומר איפה הוא לא היה אלא שאלת המדריגות כי לשון מקום מורה על המדריגה ולא שאלו כלל באיזה מקום הוא או היא אלא שאלו על מקום מדריגתם ומעלתם בענין מעשיהם הטובים אשר בעבורם יזכו שניהם לבן כי היא זכתה לבן זה בעבור שהיא צנועה והוא זכה לבן בזכות הצדקה והכנסת אורחים. וכאשר ברמוז בשתי תיבות אלו אליו איה כאילו אמר אליה איו. כך רמז בשתי תיבות אלו אשתך ויאמר אישך ותאמר והרי כאילו נכתב ויאמרו אליה איו אישך ותאמר הנה באהל כי גם היא השיבה על שאלת מעלת מדריגתו הנה באהל כי זו הוא מדריגתו של אברהם לישב פתח האהל ולצפות על אורחים ותמיד הוא מתעסק להיות נוטע אהלי אפדנו לאורחים כמו שאמר ויטע אשל היינו פונדק כד"א ויטע אהלי אפדנו. ואם כן פשוטו של מקרא כולל שני ענינים כי פשוטו ויאמרו אליו איה שרה אשתך איזו מקום מדריגת מעלתה אשר בעבור' תזכה לבן והשיב הנה באהל שבזכות שצנועה היא תזכה שיצאו ממנה מלכים: ומדרשו ויאמרו אליה איו אישך ותאמר הנה באהל כי שאלת איו באיזו מדריגה הוא שיזכה לבן ותאמר הנה באהל שהוא נוטע תמיד אהלי אפדנו לאורחים אשר מן הראוי שזכות הצדקה יעמוד לו להוליד בן כמ"ש ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם אני בצדק אחזה פניך:

יוקח נא מעט מים. פירש"י שלא רצה להכני' ע"ג לביתו: וזה רחוק מן הדעת וכי מפני שוטים שקלקלו לא יכניס שום אבק לביתו ולמה יכניס אור השמש לביתו והלא יש הרבה שעובדין לשמש אלא שמ"מ אינה נאסרה כך קרקע עולם אינה נאסרת: ויותר קרוב לשמוע שלא רצה ליתן מכחו לבלתי הגונים כי שמא ערביים המה על כן רצה להחזירם בתשוב' ע"י שיכירו אלהי הנכר מקרבם כי הע"ג בביטול כל דהו סגי לכך נאמר מעט מים ונאמר יוקח על ידי אחר משמע כי אף יסירו האבק מה בכך אם אמונה נפסדה זו נשארת קבועה בלבם וטהרת הלב הוא דבר שאין בידו של אברהם על כן יוקח מעט מים טהורים לטהר הלבבות כי דבר זה מסור להם ולא לו ועל צד הרמז נראה לומר כי על זה אמר והשענו תחת העץ כי הל"ל והשענו בעץ אלא שרצה לומר בואו חסו בצל שדי כמו שפירש"י על פסוק סר צלם היינו צלו של הקב"ה וכן יש מפרשים ע"ד הקבלה שמאמר היש בה עץ אם אין דומה למה שנאמר היש ה' בקרבינו אם אין כך אמר להם השענו לכם תחת העץ העושה צל ורמז לצל האמיתי אשר בצילו יחיו כל הנמצאים והמשכיל יבין: וי"א לפי שהארץ מהוה את הכל כי הכל בא מן העפר ושמה ישוב הכל על כן טעו לומר שיש בה צד אלוהות:

אחרי בלותי היתה לי עדנה וגומר. יש לדקדק למה צחקה שרה שהרי ראתה שנעש' לה נס כנגד הטבע והזרה לימי עלומי' והיה לה להבחין כי לא להנס נעשה לה נס זה וכ"ש אברהם כי אין הדבר נמנע כי זקן הרבה יכול להוליד ואם ראתה בו הולשה גדולה עד שחשבה שהתולד' נמנעת מצדו אם כן למה שינה הקב"ה מפני השלום כי למה ירע בעיני אברהם על שאמרה האמת: ולשון האף אמנם אלד אינו מחוור לפרש"י. והנה קרוב לשמוע בענין זה ששרה לא נסתפקה ביכולת הא-ל יתברך וצחקה על היעוד שכרך הרבה מאוד והשבח מאחר שהם קרובים לשערי מות ולא הרבה יזכרו ימי חייהם וודאי בדרך הטבע לא יזכו לגדל הבן ולהשיאו אשה ואין זה יעוד שלם כי לא הרבה ישמחו בו על כן צחקה ואמרה בשלמא אני אחר שנעשה לי נס שאחרי בלותי היתה לי עדנה וודאי זכותי גרם לי וזה הזכות יעמוד לי גם להיות ימים רבים אבל אדוני זקן ולא חזר לימי עלומיו כי אין אני מרגשת בו תוספת כח וא"כ וודאי אין לו זכות גדול כי כבר אכלו בנזהון המלכים ולא ירבה ימים כנגד הטבע וא"כ למה זה לו בן ויאמר ה' למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד אם אמת הוא שוודאי אלד מ"מ מה בכך הרי אני זקנתי כי אין לי זכות אשר יוסיף על ימי ובזה שינה הקב"ה מפני השלום שהרי היא היתה תולה מיעוט הזכות בו ולא בה היפלא מה' דבר כי יודע אני מספר חייהם כי יזכו לגדלו: ד"א לפי שנאמר ותצחק שרה בקרבה משמע במחשבה צחקה כי מיראה לא הוציאה מן השפה לחוץ כל כתוק שבלבה ע"כ אמר היפלא מה' דבר וכי אין אני יודע מה שבסתר לבה:

זעקת סדום ועמורה כי רבה. לפי שחטאו בזנות שתאות האדם רבה ואוכלת כי אבר קטן באדם משביעו רעב וכן חטאו בגזל וחמס כי על כן שמו ביניהם חקים לא טובים ומשפטים של יחיו בהם כנודע מדייני שקר דסדום ומדת הממון גם כן רבה והולכת כי אוהב כסף לא ישבע כסף ע"כ הזכיר לשון כי רבה כדרך שנאמר בדור המבול וירא ה' כי רבה רעת האדם כמו שנתבאר במקומו וכן כאן פירושו גדלה והולכת ולא כפרש"י. ורז"ל אמרו על עסקי ריבה אחת כו' גם למדרש זה שניהם במשמע כי ריבה זו צעקה על מה שעשו בה על שנתנה מלח לעני והיינו ריבוי המדת הממון אשר הביאם לידי מדה זו. הן צעקת ריבה נערה מאורסה אשר צעקה בעיר ואין מושיע לה וזהו שאמר זעקת סדום הן זעקת הנערים שאנוסות הן זעקת רבים

לתפסם והנה משפח ודוגמא לדברינו ממה שנאמר האף תספה צדיק עם רשע משיך לצד אברהם זה אלא לפי שהבין ממאמר זעקת סדום כי רבה עסק הזנות וכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים לפי שהי' להם לצדיקים לצאת מן המקום הטמא ההוא כי אין לך עון המטמא גם הארץ כמו הזנות כמ"ש בפרשת עריות ותטמא הארץ כי אפילו ע"ג אינו מטמא הארץ כי קרקע עולם אינה נאסרת כי לא ההרים אלהיהם ועל שלא יצאו הצדיקים מתוך מקום טמא זה דין הוא שיענשו עמהם כי בכל מקום שיש גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה וכאן נאסר ונדעה אותם הרי שהיו טמאים גם ע"י משכב. וטען אברהם על זה בשלמא אם אתה מענים ע"י שליח דהיינו אנדרלמוסיא אינו מבחין בין טובים לרעים מאחר שיש גם בטובים צד חטא שדרו ביניהם אבל אתה אמרת ארדה נא ואראה וגומר א"כ וודאי אין הזנות עיקר כי אין שם מקום כלל לשכינה ואם כן חלילה לך חולין הוא לך שלא להבחין בין צדיק לרשע כי אף אם יש צד חטא גם בצדיקים מכל מקום אין הדין נותן שיהיו שוים בעונש אל הרשעים והיה כצדיק כרשע :

הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר. הואלתי לשון התחל' כמו שפירש"י על פסוק הואיל משה באר את התורה והביא ראי' מן הנה נא הואלתי וכבר אמרנו למעלה שהושיב הקב"ה את אברה' בדין על אנשי סדום ובדיני נפשות מתחילין מן הצד על כן אמר הנה נא הואלתי ולמה אני מתחיל להגיד דעתי לפי שאנכי עפר ואפר ובדיני נפשות מתחילין מן הצד : ולכך פירש"י דווקא בהואלתי הנאמר בפעם שני שפירושו רציתי כמו ויואל משה ובפרשת דברים פי' רש"י הואיל משה התחיל כמו הואלתי לדבר קשיא אהדדי אלא וודאי שכאן פירש על הואלתי שנאמר בפעם שני. ולהלן פי' על הואלתי שנאמר פעם ראשון כי הלשון סובל שניהם ומיושב גם כן מה שלא נאמר ואנכי עפר ואפר בהואלתי שני וק"ל :

אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה. הי' לו לומר מחמשים בס"ם או היה לו לומר אולי יהיו שם מ"ה ומה שפירש"י שבקש ע"י צירוף עיקר חסר מן הספר כי צירוף מאן דכר שמיה והקרוב אלי לומר בזה לפי שבכל השאלות היתה הכוונ' שיהי' י' לכל כרך ובשאל' ראשונה רצה להציל כל חמש כרכים כי כן משמע הלשון ונשאתי לכל המקום בעבורם מה שלא נאמר כן אח"כ. והנה בשאלה שנייה היה ג"כ מתכוין להציל את כולם אך שהשיב על דברי הש"ת שאמר אם אמצא בסדום משמע שיהיו לעת עתה כולן מצוים בביתם דווקא ע"כ בקש אולי הלכו מן אותן החמשים חמשה ויהיו ט' לכל כרך הלא די הוא מאחר שיש החמשים שמה זולת שחסרו מהם מקצתן כי כך הדין בכל דבר שבקדושה הצריך עשרה אם התחילו בעשרה ויצאו קצתם גומרין ויש מכשירין אפילו להתחיל בתשעה ע"י צירוף קטן כדאיתא בטור א"ח סימן נ"ה ומדוקדק הלשון שאמר אולי יחסרון חמשים הצדיקים משמע שיש החמשים צדיקים בכמות אך שחסר מהם חמש' והלכו להם כאמור : ויאמר לא אשחית אם אמצא שם מ"ה לא אמר שלא ישחית בעבור הארבעים והחמשה לפי שר"ל שבעבור החמשים לא ישחית אע"פ שאינם כולם שם כי לא ימצא שם בביתם רק מ"ה ובזה מדוקדק מה שנאמר בעבור המ' בעבור הכ' בעבור הי' וכאן שנה ואמר אם אמצא שם מ"ה אלא שר"ל שאלו יהיה שם אע"פ שהחמשה אינן שם ומכל מקום צריך שהיו שם והלכו. ומה שנ' הגל מספר שלשים אם אמצא שם שלשים משמע שכולם יהיו שם וכל לתרץ שממספר ל' להציל בו ג' כרכים הוא גרוע מכולם כי מטעם זה נאמר בו אל יחר לאדוני והדברה מה שלא נאמר כן בכולם ש"מ שאין מקום לבקשה זו לפי שכל המספרים שהזכיר יש בהם צד מעלה וצד זכות שיגין כי מצינו חמשים שערי בינה בעולם ומצינו שנתנה התורה במ' יום ומצינו כ' צדיקים מן אדה"ר עד אברהם דהיינו כל השלשלת שהזכיר סוף פרשת בראשית וסוף פרשת נח ומצינו עשרה מאמרות שבהם נברא העולם ואם כן וודאי יש צד קדוש' במספרים אלו ע"כ דין הוא שיגינו על מספר צדיקי' שבוה להם אבל במספר ל' לא מצא אברהם שבכלו צד קדוש' יתירה ע"כ אמר בו אל יחר לאדני והסכים ה' על ידו באמרו אם אמצא שם צריך שכולם יהיו שם כי אין להם על מה שיסמכו כמו שיש לכל המספרים האחרים שיש להם צד קדושה ממקום אחר והמספר השלם הקדוש שיש להם ממקום אחר גורם להגין על המספרים הדומים להם אעפ"י שאין כולם בביתם : ובזה מיושב מה שנאמר בכולם לא אשחית ובמספר שלשים אמר לא אעשה כי לא אשחית תרגומו לא אחבל ור"ל אפי' חבל' כל דהו והשחתה כל דהו אפילו ביסורין לא אעשה לקדושת המספר ההוא אבל לא אעשה תרגומו לא אעביד גמיר' ר"ל לא אכלה אותם עד גמיר' אבל מ"מ אעשה בהם קצת חבלה והשחתה ע"י יסורין כמ"ש עשו כלה ואם לא אדעה. והיינו לפי שאין מספר ל' שפון והשוב כל כך להגין אפי' בעד היסורין. ומה שנאמר במספר מ' לא אעשה אף על פי שהוא מספר חשוב מצד התורה הנתונה למ' יום מ"מ אחר שעדיין לא נתנה התורה והיא עתידה להנתן על כן אין מספר זה מגין גם בעד היסורין כמו שאר המספרים ע"כ הוא כמו האמצעי בין שאר המספרים שכבר יצא טבעם בעולם לקדושה ולתפארת. ועוד שמצינו בהפך מ' יכנו והוא קטיגור ולא סניגור ע"כ מספר זה ממוצע וק"ל. ומצינו למפרשים הרבה דעות ביישוב ספיקות אילו גם מצאנו להם שנתנו כמה רמזים בדרך דרש למספרים אלו על כן מלאני לבי לילך בעקבותם לעשות בו רמזים קרובים אל השכל כדי לתרץ בהם כל השנויים שמצאנו בבקשות אלו כי לא דבר ריק הוא. ואף אם אמנם שגיתי ברואה לא נופל אנכי ממה שכתב מהרי"א ז"ל שעשה ג"כ רמזים רחוקים ותמה דבריו וז"ל ואפשר שיהיה בזה טעמים אחרים וגם אלה אינם אלא דרך אסמכת' והדרכ' כי לא יסבול חומר הדרוש יות' מזה עכ"ל :

האחד בא לגור וישפוט שפוט. הרי באותו יום מנוהו שופט עליה' כמו שפירש"י ולמה התרעמו עליו והנכון הוא כפירוש המפרשים בכפל לשון וישפוט שפוט שאתה רוצה לשפוט דבר שפוט כבר כי כבר שם שם לו חק ומשפט שאורח ברגליו לא יבא אל היכלו של שום אחד ואיך אתה רוצה לשנות החק השפוט כבר כי אדעתא דהכי לא קבלנוך לעשות חקים חדשי' ומה שתלו הדבר באחד בא לגור כי אמרו שאין לך דין תושב אשר בידו לשנות החקי' כפי צורך השעה אלא גר אתה ואדעת' דהכי קבלנוך להתיישב עמנו כדי שתסכים על כל החקי' שלנו :

ויהי כמצחק בעיני חתניו. לפי שאמר להם כי משחית ה' את העיר הזכיר שם של רחמי' על כן היה כמצחק בעיניהם כי אמרו וכי שם של רחמי' ישחית ויחבל אבל האמת כן הוא כי הרשעי' מהפכים מדת רחמים למדת הדין :

אל תביט אחריך. לפי שלוט ואשתו היו מצטערים על שלא הציל גם את כל ממונם לכך נאמר ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח : מאחריה מבעי לה להכא. ואם כדברי רז"ל שנעשית נציב מלח לפי שחטא' במלח שלא נתנה לעני קשה למה נענשה דווקא בפעם הזאת. אלא לפי שעכשיו נצטערה על איבוד ממונה והביטה במה שיהיה אחרי מות בעלה וה"ש מאחריו כי אמרה שבעלה לא ישאיר אחריו מאומה ולא יהי' לה מקום לגבות כתובתה ממנו ע"כ היתה השעה זו לה למזכרת עון כי מדת הדין קטרגה לאמר לא די שלא עשתה מן ממונה צדק' שנמשל' למלח על דרך מלח ממון חסר והיתה עיניה צרה גם באורחים כי מצות אשה משמע הוא ולא היא ואם כן הטא חטאה אשתו כי בתוך ההפכה הגדול' היא נצטערה על ממונה לא כדי לעשות בו צדקה כי לאו בת הכי היתה על כן נענשה ותהי נציב מלח כי במלח ממון חסר חטאה ובמלח נדונה אבל ללוט אמר דרך מוסר דייך שהצלת נפשך ואל תחוס על אבידת הממון שתעזוב אחריך ליורשים כי למה תביט אחריך במה שיהיה אחריך ותדאג על עולם שאינו שלך כי סוף שתעזוב לאחרים חילך ובדרך זה נדרש בע"ה גם פסוק לא תפאר אחריך ואם תצטער סוף סוף הרי בחייך מאין תאכל המן הגורן או מן היקב ע"ז נאמר ההרה המלט אצל אברהם היושב בהר כי סופך כתחילתך כמו שבתחלה מי גרם ללוט להיות לו צאן ובקר ואהלי' ישיבתו עם אברהם גרמה לו כך גם עתה המלט אליו וקרב לגבי דהינא ואידהן :

וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר יש הפרש בין לשון פקידה ללשון עשייה כי הפקיד' אינה כי אם זכירה בעלמא והעשיי' היא פעולה ממשית כמ"ש ואעשך לגוי גדול ומסיק ב"ר אני עושה אותך בריה חדשה : גם יש הפרש בין לשון אמירה ללשון דבור כמו שפירש"י פרשת דברים שלשון דבור מורה יותר קשה מן לשון אמירה לפי שהדבו' מורה על בירור הדברי' בפירוש בחיתוך הלשון וזה מתייחס אל לשון עשייה וביאור הענין הוא שכאשר נפקד' שרה נפקדו כל העקרות עמה כמו שפרשתי פ' לך לך על פסוק והיתה לגוים ואעפ"י שנפקדו עמה מ"מ לא היו שוים לשרה כי פקידת שרה בלשון עשייה ממש בפועל ידי הש"י כמ"ש גדולי' צדיקים ממעשה שמים וארץ כי הצדיקי' נבראו בשתי ידים כו' דהיינו עשייה ממש ובלשון דבור המורה על קשה כמ"ש והנה דבר ה' אליו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך וגו'. אבל שאר העקרות בלשון פקידה לבד ובלשון אמיר' שאין בו קשה כל כך כי פרשת לך לך מתחיל בלשון אמירה ושם נאמר וברכתיה והיתה לגוים רצה לומר שתהי' לעזר לכל הגוים כי יפקדו עקרות של גויי הארצות עמה. וה"ש וה' פקד את שרה כאלו אמר עם שרי פי' את משמש לשון עם כמו הבאי' את יעקב. שאותן העקרות שנפקדו עם שרה לא נפקדו כ"א בלשון הפקיד' ובלשון אמירה אמנם ויעש ה' לשרה פי' לשרה עצמה בלשון דבור כאשר דבר והעשייה ממש דרך משל מי שאינו אוהב גדול לחבירו אף על פי שלפעמי' הוא זוכרו מ"מ אינו עושה כל כך בעבורו אבל בשביל אוהבו הוא נכנס בעובי הקורה ועושה בעבורו. ומה שנאמר וי"י בוי"ו רז"ל אמרו כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו סמך מכאן לדברי רז"ל שפקידה זו היתה בראש השנ' אשר בו הקב"ה יושב בדין עם כל בית דינו שלמעלה לכך קורין פרשה זו בראש השנה :

כי לא יירש בן האמה הזאת. וכי בעבור שגרשו א"א לו לחזור לירושתו אחרי מות אביו. ונראה שעל ירושת המעשים הוא מדבר כי ראתה שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק בגלוי עריות מצד שהיה בן הגר המצרית הולידה בדומה לה כי כל המצריים שטופי זימה שנאמר וזרמת סוסי' זרמתם ותולדותיהן כיוצא בהם על כן אמרה שרה לגרשו כדי שלא ילמוד יצחק ממעשיו ואם תאמר אדרבא שמא יצחק ישפכו ויחזירו למוטב על זה אמרה ידעתי בנבואה כי לא יירש עם בני ממעשה אביו אברהם הטובים ועל כן נשארה החששה שמא ילמוד יצחק ממנו ויותר ענין פרש' זו עיין לקמן פרשת חיי שרה בפסוק ושמה קטורה :

ולך לך אל ארץ המוריה. הזכיר לך לך היינו אל עצמותי' כי משם הוצאות החומר אשר לוקח ממקו' שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי כמבואר פרשת לך לך ובמלת המוריה נראה יה מיוחד שהרי נאמר אלך לי. אל הר המור' לפי ששם מקום אבן שתיה אשר ממנו הושתתו שני עולמות שנברא בשם של יה כי שער השמי' שם הוא ושם נשלם הזיווג בין הקב"ה לישראל כדיבוק בעל באשתו אשר שם יה מתווך ביניהם ויגיד עליו ריעו ט"ו מעלות שהיו מן עזרת נשים כמספר שם יה. והיה סימן לב"ה שיבנה בו אחר ט"ו דורות שמאברהם עד שלמה. ומ"ש על א' ההרים אשר אומר אליך לפי שהמקום ההוא לא גלה הקב"ה לשום בריה שבו יבנה המקדש כמו שיתבאר טעמו לקמן פרשת ראה בע"ה זולת אברהם ידע סוד זה כי ע"כ קראו ה' יראה כמו שיתבאר בסמוך בע"ה בפסוק ה' יראה : ד"א אשר אומר אליך כי לעתיד יהיה דבר ה' אל נביאיו משם כמ"ש ודברתי אתך מעל הכפורת. וי"א אשר אומר אליך קאי על והעלהו לעולה לא אמר והעלהו עולה אלא לעולה היינו להעלות עולה אחרת אשר אומר אליך מי יהיה העולה או בנך או איל זו ד"א :

וירא את המקום מרחוק. אבל לא מקרוב כי ראה זיו שכינת הקב"ה שנקרא מקומו ש"ע מרחוק דווקא ראייה חושית כהסתכלות בשמש שמרחוק יכול האדם להסתכל בו אבל לא מקרוב כי אין כח בחוש הראות להסתכל בשמש בהיותו

קרוב לאד' ק"ו בן בנו של ק"ו זוהר זיו שכינתו ית' וכן אמר משה אסור' נא ואראה וגו' אסורה נא היינו להתרחק מן המקום הקדוש ולא להיות קרוב לו והכל כדי שיוכל לראות וכן אמר ירמיה מרחוק ה' נראה משמע אבל לא מקרוב:

שבו לכם פה עם החמור. עם הדומה כו' דאל"כ הל"ל ישב החמור עמהם ולמה עשה אותם טפילה אל החמור כי החמור פועל בטבע והמה חוטאים ברצון על כן עשה אותם טפלה אל החמור:

ויאמר אבי וגו'. ולא אמר לו יצחק עדיין כלום אלא קראו אבי ושתק לפי שהרגיש יצחק שרצון אביו להעלותו עולה וחשב אם כן אינו מרחם עלי כרח' אב על בנים ונהפך לי לאכזר כי לא ידע עדיין שזה רצון בוראו על כן קראו אבי לנסותו אם יעננו שעדיין קבוע בלבו שהוא אביו או אם כבר הסיחו מלבו כאילו אינו בנו כי בזה רצה לידע מי יהיה הנשחט וכאשר ענה לו הנני בני והורה לו שעדיין כל געגועיו עליו א"ל א"כ איה השה לעולה וא"ל אלהים יראה לו השה לעולה בני לא אני בחרתי בך כי אם אלהים ואני ואתה שנינו חייבים בכבודו אז וילכו שניהם יחדיו בכוונה אחת לאפוקי עד הנה היו חלוקים בדעתם:

אברהם אברהם. לשון חבה ומה שלא קראו בפעם ראשון ב"פ לשון חבה לפי שעדיין לא נודע חבתו לכל באי עולם כי שמא לא יעמוד בנסיון ואחר שעמד בנסיון אז נראה לעין כל ביתר שאת ויתר עוז על זולתו על כן קראו אברהם אברהם שני פעמים לשון חבה כי נסיון זה היה לתועלת המנוסה להודיע חבתו: ד"א לפי שבשעה שעסק במצוה בעקידת בנו היה כל כך טרוד במצוה לגומרה כהלכת' עד שלא היה נותן לב לקול הקריאה לפיכך הוצרך לקרותו שנית וזהו טעם לכפל אברהם אברהם מה שאין כן בראשונה שלא היה עדיין טרוד במצוה: וי"א שאברהם הבין בקריאה זו שמן השמים יעכבוהו לפיכך עשה את עצמו כאיש נדהם וכאיש אשר לא שומע כדי לגמור המצוה עד שקראו שנית:

עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. אין כל לשון עתה ממעט הזמן הקוד' לו שהרי מצינו ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה וכי קודם זה לא שאל ממנו היראה אלא שהוא כאלו אמר והנה ישראל. כך עתה ידעתי כאלו אמר הנה ידעתי וי"א ידעתי כמו הודעתי כי תכלי' נסיון זה היה כדי להרי' דגל נס להראו' העמים יופי מעשיו ויהיה מאמר והאלהי' נסה לשון הרמת נס הנראה לכל אדם כי טובה תוכחת מגולה הבאה מאהבה מסותרת כשאהבה גדולה והיא נסתרה הקב"ה שולח עליו תוכחת מגולה וע"י שיקבלנה מאהבה תגלה ותרא' אהבתו לעין כל והנה בענין ידיעת ה' כל דבר טרם היותו ושיאר האדם על בחירתו נבוכו רבים בחקירה זו ורוב החוקרי' יצאו ללקוט ולא מצאו דרך מספיק להיתר ספק זה כי נראין מכחישין זה את זה והוא דרוש עמוק מי ימצאנו ועליו פירש הרמב"ם ארז"ל הכל צפוי והרשות נתונה כי אעפ"י שהכל צפוי לפניו ית' מ"מ הרשות נתונה לאדם ונשאר על בחירתו:

והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו. מלת אחר משמעותו הוא כאלו היה כאן שני אילים ורצה להבדיל ביניהם ואמר שזה איל אחר מן הראשון. כי אעפ"י שלפי זה היה לינקד ליר"י תחת החי"ת מ"מ יש לפרשו כאלו הוא נקוד ליר"י כי נקודות החי"ת בפתח אינו מתישב כל כך מדכתיב מלת אחר בין איל ובין נאחז. וי"א שאין איל זה מן אותן אילים שנבראו בששת ימי בראשית אלא איל אחר הוא כי אילו של יצחק נברא בע"ש בין השמשות. והקרוב אלי לומר בזה שכל מי שהוא חוטא ורב מרי נמשל לאיל בעל קרנים מנגח כלפי מעלה בעבירות שבין אדם למקום ב"ה כמו שפי' רש"י פרשת לך לך שמחבר שם אבר לקפוץ ולעוף כלפי מעלה וכן באומו' נאמר ואת האיל אשר ראית בעל הקרנים וגו': כך נשא המשל כאן באיל בעל קרנים זה כי יש מנגח כלפי מעלה זהו החוטא לשמים ורוב קרני הבהמות פונין לימין ושמאל כי כך האדם החוטא לחבירו מזיקו הן באורך ימים שבימינו הן בעושר וכבוד שבשמאלו. לפיכך אדה"ר שהיה יחידי בעול' והטא לשמים לבד על כן נזדמן לו לכפרה שור שהיה לו קרן אחת במצחו ר"ל שמצד היותו במצחו היה פונה כלפי מעלה כי במה שחטא יתקן ומכאן למדו רז"ל לומר כן שהיה לו קרן אחת ודווקא במצחו אבל לדורות כל חוטא מביא שור או כשב או עז בעל קרנים לימין ולשמאל לכפר על אשר חטא לחבירו כי אפילו החוטא בדברים שבין אדם למקום ב"ה מ"מ הוא מזיק גם לבריות הן מצד שכל ישראל ערבים זה בעד זה ורבים נשאו עונש חטאו כנודע הן מצד שגורם שאחרים לומדים לעשות כמעשיו על כן דינו להביא בהמות בעלת קרנים לימין ולשמאל לכפר על מה שחטא לבריות והקב"ה מוחל חלקו כי אם רבו פשעיו מה יעשה לו ית' אבל לאדם הדומה לו היה יכול להכות בו מכה רבה כפי גודל כחו על כן דינם חלוקים בקרבנות כי הכהן משוח וסנהדרין כחם גדול ובידם היה להכות מכה רבה בזולתם על כן דינם להביא פר שנגיחתו גדולה ומסוכנת ביותר. וכל סתם יחיד אין נגיחתו גדולה כל כך לחבירו ודומה לכבש או עז שאין נגיחתם גדולה כל כך על כן דינם להביא כבש או עז. אבל העני שכחו חלוש מלהזיק ודומה לעוף המכה בכנפיו ע"ד שמאבר על כן דינו להביא תורים ובני' ונה לומר כי הוא נרדף כמותם ואף על פי כן הוא מכה עם כנפיו בזולתם ובדלי דלות החשוב כמת על כן קרבנו סולת שאין בו נפש החיוני ויתבאר זה עוד בע"ה לקמן פרשת ויקרא לפי שכל מכפר צריך שיתדמה בחוטאיו אל המכפר וז"ש אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם. אל תרימו קרן אחת במשמע שלא יחטאו לשמים לבד אל תרימו למרום קרנכם שנים במשמע כנגד החוטא גם לאדם לכך אמר אל תרימו למרום שני תרמות אחת לימין ואחת לשמאל כאמור. ודבר זה נרמז לאברהם יען כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וכ"ש לדעת האומרים בגלות מצרים שיש בחטאו של אברהם שאמר במה אדע וגרם לבניו עינוי ועבדות ומיתה.

השנים במצרים כאילו היה מנגח בהם ימין ושמאל ע"כ דינו להקריב איל אחר ואח לאחר מן הראשון כי האיל הראשון הוא האד' החוטא המנג' לפונה ונגב' ובחמל' ה' לקח תמורתו איל אשר היה נאחז בסבך בקרניו: ענין היותו נאחז בסבך היינו אילן רמז שבכה החוטא נסתבך בחטא הנמשך מאכיל' עץ הדעת אשר היה סבה לכל המות וענין בקרניו כי קרני החוטא גרמו לו להסתבך בחטא כאילו אמר שהאדם נתפש ונאחז במצודה בעבור היות לו קרני ראם קרניו מרים קרן למרום או לימין ושמאל, ובב"ר אמרו והנה איל אחר. מהו אחר כל הימים שישראל נאחזים בעבירות ומסתבכים בצרות וסופן להגאל בקרניו של איל. הנה פשוטו של המדרש זה מסכים לדברינו שפסוק זה מדבר בחוטא ורב מרי אשר קרנים מידו לו. ומ"ש סופן להגאל בקרניו של איל נ"ל לפרש על שופר של ראש השנה שהוא בקרן של איל ועל ידו יגאלו ישראל מיד יצרם הרע אשר מצודתו פרוסה על כל החיים וע"י השופר הבא לערבב השטן ינצלו מידו כי השופר מעורר את האדם על התשובה כמ"ש אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו ומ"ש רז"ל ששופר מערבב השטן מצד היותו סבור שמא הוא שופר של משיח אין השטן נבער מדעת כל כך וכי לא ידע שחק הוא לישראל מימים ימימה ועדיין משיח לא בא וקרוב לומר כיון דדש דש אלא שהוא יודע כי מצות ה' עלינו וגם הוא יודע טעם המצוה כדי לעורר על התשובה והתשובה מקרבת הגאול' על כן הוא בהיג דלמא אתי משיחא כי אעפ"י שבשנים הקודמים לא נתעוררו על התשובה כהלכתם סוף סוף יהיה הזמן שיתחרטו על רעתם ויעשו תשובה שלימה לכך הוא מתירא בכל שנה ושנה שמא עכשיו יחרדו וישובו: ולפי שהקרן הוא מקום החטא על כן יהיה גם מקום התיקון דוגמת עלי תאנה של אדה"ר כי במה שקלקל יתקן כך בקרן נתקלקל ועל ידו יתקן והקטגור יהפך לסניגור כי כל בעל תשובה הזדונות נהפכים לו לזכיות כך קרן זה מקום הזדונות ועל ידו יבואו על הזכיות:

ויקרא שם המקום ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה. לפי שנאמר יראה כל זכורך קרי ביה יראה ויראה היו"ד בציר"י לומר שכדרך שבא ליראות כך בא לראות כך נאמר כאן מזה הטעם יראה ויראה כי הכל ענין אחד. אך כדי ליישב לשון אשר יאמר היום אומר אני שלכך קרא שם המקום ה' יראה משמע להבא לפי שמקום קדוש זה לא גלה הקב"ה לשום בריה כי אפילו לאברהם נאמר על אחד ההרים אשר אומר אליך ולא מצינו שאמר לו כלום זולת מה שהרגיש אברהם במה שראה ענן קשור על ההר אבל מ"מ אין אומר ואין דברים כי זה ההר אשר חמד אלהים לשבתו כי העלימו ה' מן הטעם שיתבאר לקמן פרשת ראה בע"ה לכך קראו ה' יראה מלשון אלהים יראה לו השה כך אמר שיבא הזמן אשר ה' יראה ויבחר במקום הזה ובאותו זמן יאמר לדורות היום בהר ה' יראה היום ולא קודם כי עד היום שנבחר לא גלה אותו הקב"ה:

יען כי עשית את הדבר הזה וגומר. מדקאמר ולא חשכת את בנך ש"מ שמאמר כי עשית הוא ענין אחר. ועוד כי למעלה אמר ולא חשכת את בנך את יחידך ממני וכאן לא הזכיר ממני. ועוד כפל הלשון כי ברך אברכך צריך ייסוב כי לפרש"י אחת לאב ואחת לבן קשה כפל הרבה ארבה על כן נ"ל לפי שכל עבודה אמר יהי רצון כאילו בני שחוט כו' הרי כאילו עשה שני מעשים כי הקרבת האיל עשה בפועל ממש והקרבת בנו במחשבה לכך נאמר יען כי עשית הדבר הזה היינו עשיית ההקרבה כי בזכות הקרבנות נאמרו לו כל הבטחות ולא חשכת את בנך היינו מלהזכיר מכל עבודה ועבודה לכך לא נאמר ממני המורה על ההקרבה ממש שהרי עכשיו לא חשב להקריבו ממש על כן ברך אברכך ברכה כפולה אחת כנגד המעשה ואחת כנגד המחשבה וזהו טעם והרבה ארבה:

ככוכבי השמים וכחול וגומר. מצינו לפעמים שמדמה את ישראל לכוכבים ולפעמים לחול אשר על שפת הים ולפעמים לעפר שנא' והיה זרעך כעפר הארץ כי הכל מורה על זמן אחר. כי בזמן השלוה וההצלחה הוא ממשילם לכוכבים לשון גדולה כמו שפירש"י על פסוק ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב הרבה והגדיל אתכם כך הרבה ארבה האמור כאן הוא לשון גדולה: ודמיון החול הוא מורה על הזמן שהאומות היו קמים על ישראל לכלותם ולא יכלו להם כמו הגלים המתגשאים כאילו רצו לשטוף את כל העולם ומיד כאשר יגיעו אל החול הם נשברים כך באומות כמו שנאמר כל משבריך וגליך עלי עברו. אמנם לא יכלו להם כי שם נפלו ונשברו לכך קראם משבריך לכך נמשלו ישראל לחול זה השובר הגלים שלא יוכלו לעבור את החול כי החול הוא החק וגבול הים כך לא הי' יכלו האומות לישראל לכלותם. לפיכך כשבא עשו לקראת יעקב אמר יעקב בתפילתו ואתה אמרת הטיב איטיב עמך ושמתי זרעך כחול הים למה זכר דווקא הבטחת החול ולא הזכיר הכוכבים שיש בהם תרתי לטיבות' הריבוי והגדולה גם לא הזכיר לשון ריבוי אלא ושמתי זרעך כחול הים אלא לפי שזה הבטחה שלא יוכלו להם שונאיהם כך לא יוכל עשו להזיקו ומטעם זה הזכיר דווקא החול שעל שפת הים וכי אין חול אחר בעולם זולתו אלא לפי שהוא שובר הגלים כאמור לכך נאמר כאן וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער אויביו מה ענין זה לזה אלא שהוא דרך לא זו אף זו כי לא זו שיהיו כחול שלא יוכלו להם הגלים דהיינו השונאים אלא אף זו שהמה ירשו שער אויביהם ויוכלו להם: ודמיון העפר מורה על זמן השפלות כי בזמן שיהיו כעפר לדוש בדיושה תחתונה משם יעלו משפל מצבם ויפרצו לכל רוח כמ"ש והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וכמ"ש כי שחה לעפר נפשינו ומה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו וטעמו של דבר לפי שאין ישראל דורשים את ה' בכל לבבם כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות כידוע מדרכי כל הדורות ודורינו: ואולי רמז בדמיון העפר אל גלות מצרים שפי' המצרים חורשים על גבם כמו העפר שחורשים עליה ויתבאר זה עוד לקמן פ' ויצא בע"ה:

ואשה

ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את יהוה והנשה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים: ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך הגידי לי מה יש לכי (קרי לך) בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן: ויאמר לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכניכי (שכניך) כלים רקים אל תמעיטי: ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך ויצקת על כל הכלים האלה והמלא תסיעי: ותלך מאתו ותסגר הדלת בעדה ובעד בניה הם מגישים אליה והיא מיצקת (מוצקת קרי): ויהי כמלאת הכלים ותאמר אל בנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן: ותבא ותגד לאיש האלהים ויאמר לכי מכרי את השמן ושלמי את נשיכי (כתיב קרי נשיך) ואת בניכי (וכתיב ק' ובניך) תחיי בנותר: ויהי היום ויעבר אלישע אל שונם ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם ויהי מדי עברו יסר שמה לאכל לחם: ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד: נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה: ויהי היום ויבא שמה ויסר אל העליה וישכב שמה: ויאמר אל גיחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא לה ותעמד לפניו: ויאמר לו אמר נא אליה הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי ישבת: ויאמר ומה לעשות לה ויאמר גיחזי אבל בן אין לה ואישה זקן: ויאמר קרא לה ויקרא לה ותעמד בפתח: ויאמר למועד הזה כעת חיה אתי (את קרי) חבקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך: ותהר האשה ותלד בן למועד הזה כעת חיה אשר דבר אליה אלישע: ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים: ויאמר אל אביו ראשי ראשי ויאמר אל הנער שאהו אל אמו: וישאהו ויביאהו אל אמו וישב על ברכיה עד הצהרים וימת: ותעל ותשכבהו על מטת איש האלהים ותסגר בעדו ותצא: ותקרא אל אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וארוצה עד איש האלהים ואשובה: ויאמר מדוע אתי (את קרי) הלכתי (הלכת קרי) אליו היום לא חדש ולא שבת ותאמר שלום:

כאן מסיימין הספרדים

ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכב כי אם אמרתי לך: ותלך ותבוא אל איש האלהים אל הר הכרמל ויהי כראות איש האלהים אתה מנגד ויאמר אל גיחזי נערו הנה השונמית הלז: עתה רוץ נא לקראתה ואמר לה השלום לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום: ותבא אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה ויהוה העלים ממני ולא הגיד לי: ותאמר השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה אתי: ויאמר לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו ושמת משענתי על פני הנער: ותאמר אם הנער חי יהוה וחי נפשך אם אעזבך ויקם וילך אחריה: וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד לו לאמר לא הקיץ הנער: ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על מטתו: ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל יהוה: ויעל וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפו (כפיו קרי) ויגהר עליו ויחם בשר הילד: וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד שבע פעמים ויפקח הנער את עיניו: ויקרא אל גחזי ויאמר קרא אל השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ויאמר שאי בנך: ותבא ותפל על רגליו ותשתחו ארצה ותשא את בנה ותצא:

פירוש המלות

מנשי בני הנביאים. אשת עובדיה היתה: והנשה. יהורם בן אחאב: אסוך שמן. כדי ויחנך: תכזב. תחסר דבורך: ראשי. חולה בראשי. נהג ולך. מהר ולך: להדפה. סיכת שמן: תמעיטי. מלפניך: נשיך. ל' פרעון חובך: ושם אשה גדולה. השובה לדחותה: תשלה. תשגה אותי: משענתי. מקלי. לא תברכנו. לא תשאל לשלום: קשב. אחות אבישג השונמית: עובר. באותה העיר: בתוך עמי. בתוך קרובי: חובקת. לשון לשמוע: ויגהר. ויפול עליו: ויזורר. נתעטש שבעה פעמים:

פרשת חיי שרה

כג א ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע (ובספרים המדויקים נמצא כך ויהיו)

והוו חיי שרה מאה ועשרים ושבע שנין

רשי

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאת שהרי אינה בת עונשין אף בת ק' בלא חטא ובת

אבן עזרא

(א) חיי לשון רבים ולא יתפרדו ומנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט והפך הדבר

בעל הטורים חיי שרה כתיב לעיל מיניה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה. שרה מאה שנה. ר"ת שמש. וזהו וזרח השמש ובא השמש. שני חיי שרה ולא אמר ימי לפי שחזרה לימי נערות. וכשהזקינה עוד פסקו ממנה ימי הנערות לפי' אמר שני. דבר אחר מנין ויהי"ו היה עיקר שנותיה משנולד יצחק. דבת תשעים היתה כשנולד וכל

רמבן

(א) מאה שנה ועשרים שנה לשון רש"י לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת מאה כבת עשרים לחטא ובת עשרים כבת שבע ליופי וכן כתוב בשני חיי אברהם ואין מדרשו זה נכון שהרי בשני חיי ישמעאל נאמר כשני חיי אברהם בשוה ולא היו שוים בטובה אבל היה מתחלה רשע ועשה תשובה בסוף ועוד כי שנה שנה לחלק משמע ואיננו נדרש

ספורנו

כג ויהיו חיי שרה. ותמת שרה. אחר שנולדה רבקה הראויה למלאות מקום שרה ושנודע זה לאברהם מתה שרה כאמרם ז"ל שאין צדיק נפטר מן

שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת
שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד
לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ ג וַיָּקָם אַבְרָהָם
מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת
לֵאמֹר׃ ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם
תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם
וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ ה וַיַּעֲנוּ
בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃
ו שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים
אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ
קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־
קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר
מֵתֶךָ׃ ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ

שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וּמִיתַת
שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא
חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתָא
אַבְרָהָם לְמִסְפַּד לְשָׂרָה
וּלְמִבְכְּיַהּ׃ ג וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל
אַפֵּי מִיתֵיהּ וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי
חִתָּאָה לְמֵימָר׃ ד דַּיָּיר וְתוֹתָב
אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אַחֲסָנַת
קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר מִיתִי
מִן קֳדָמַי׃ ה וַאֲתִיבוּ בְּנֵי
חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר
לֵיהּ׃ ו קַבֵּיל מִינַּנָא רִבּוֹנַנָא
רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר
קִבְרָנָא קְבַר יָת מִיתָךְ אֱנָשׁ
מִנַּנָא יָת קִבְרֵיהּ לָא יִכְלֵי
מִינָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ׃ ז וְקָם
אַבְרָהָם וּסְגֵיד לְעַמָּא דְאַרְעָא

כל ליש' חס' כמ"ב מ"ל · ג'.כ"ף זעיר' · א"כ מנחד חד · ג' ר"פ · י"ג ע"ו ר"פ · ג'. ו' רפי' · ל' ומ"ל · ל' ומ"ל (עי' מ"ש) · ג'. ב' · כל' חס' כמ"א יחיו מתיך

רשי

וכת כ' ככת ז' ליופי : שני חיי שרה . כלן שוין לטובה : (ב) בקרית ארבע . על שם ארבעה ענקים שהיו שם . אחימן ששי ותלמי ואביהם : דבר אחר על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו . אדם וחוה . אברהם ושרה . יצחק ורבקה יעקב ולאה (ב"ר) : ויבא אברהם מבאר שבע : לספוד לשרה ולבכותה. ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה : (ד) גר ותושב אנכי עמכם . גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם. ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת : אחזת קבר . אחזת קרקע לבית הקברות : (ה) לא יכלה . לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך . וכמו ויכלא הגשם : (ו) נפשכם. רצונכם: ופגעו לי . לשון בקשה כמו

ויקם אברהם מעל. קדמאה ויקם בטעמא מלעיל. תניי' ויקם אברהם וישתחו מלרע. סעל סי' וישתחו מלרע : גר . ג' ר"ם וסי' גר ותושב אנכי עמכ'. גר בארץ ההיא. גר יתום ואלמנה. אנ"ך : ואקברה מתי . ג' זוגין מן ב"ב בעני' קדמא' חס' את תני' נסב את וסי' בהמלו בשר דאברהם. בהמלו את בשר דישמעאל . ואקברה מתי גר ותושב . ואקברה את מתי . וידבר

אבן עזרא

הדבר כמו שני יעקב : (ב) ארבע . שם אדם גדול בענקים ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש כי לא היה מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם : ולבכותה . לבכות עליה וכן ובכתה את אביה : (ג) פני מתו . רמז לגוף. ועוד תמלא פי' לאמר : (ד) גר. לבדו הוא הלן: ותושב. הוא הגר היושב בארץ אמר הנה אני תושב עמכם והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחזה כמו נחלה או מקום שאוחז אותו בכסף להיות קבר למתי : (ו) אדני . ולא אדונינו לשון המדבר ואין מדרך מוסר לשום אחרים שותפים עמו : נשיא אלהים . דרך גדולה בעבור כי אתה נביא : יכלה . ימנע כי ימלא בה"א גם באל"ף באחרונה. ודקדוק וישתחו בספר היסוד והאומרים כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחו' לבני חת והשתחוי' שישוח ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחר וגם משה השתחוה לחותנו

תולדות אהרן שני חיי שרה. עקרים מ"ד פ' כא : קרית ארבע. עירובין נג : ויבא אברהם . ראש השנה יו בבא קמא נג סנהדרין מז : ויקם אברהם . ברכות יח :

אל עפרון . ובנו במו' התופת . ובנו את במות הבעל : מלפני י"ב וסי' כו' במסור' רבתא : ויענו מ"ו ר"פ וסי' כו' במסר' רבתא : נשיא ז' רפין וסי' אתה בתוכנו . שכם בן חמור. הקרב נתנאל . זמרי בן סלוא בת נשיא מדין . ורם הוליד את עמינדב . ועמינדב הוליד . וכל יחזקאל דכו' נשיא בס"ה נשיא וסי' המלך יתאבל . את הנשיא נשיא הוא . דוד נשיא להם . דור נשיא בתוכם . ונשיא מארץ מצרים לא: קברו ג' וסי' איש ממנו את קברו . חצבי מרום קברו . ויתן את רשעים קברו : יכלה ב' וסי' לא יכלה ממך . ושבט עברתו יכלה : מתך ד' ג' חס' וחד מ"ל וסי' שמענו אדני . ב' בו. לא אדני. יחיו מתיך מ"ל:

בעל הטורים ימיה קכ"ז : ולבכותה. כף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שזקנה היתה. אי נמי שהיתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין ועל כן נענשה היא תחלה. והמאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו : ויקם אברהם מעל פני מתו . וידבר אל בני חת. מלמד שאסור לספר לפני המת. י' פעמים בני חת בפרשה לפי שהמכר' מקחו של תלמיד חכם כאלו קיים עשרת הדברות בים בהם י' פעמים ח' : מתיך . ד' במס' הכא ג'. וחד יחיו מתך וכו' דהכא חסרים דבחד מת איירי. וההיא דהתם מלא דאיירי ברבים. ויש כאן רמז למה שאמרו שמתי ארץ ישראל חיים תחלה. דהכא כתיב מתך . והתם כתיב יחיו מתיך . פי' מתך דהכא יחיו מתיך דהתם : לא יכלה ב' לא יכלה ממך מקבור מתך . ושבט עברתו לא יכלה. ע"כ לא יכלה ממך מקבור מתך כי צריך כל אדם ליראה מן המות

ספורנו

מן העולם אלא אם כן נולד צדיק כמותו . שנאמר וזרח השמש ובא השמש : לספוד לשרה . בשביל שרה ולכבודה . כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' כ"ג) הספידא יקרא דשכבי : (ג) מעל פני מתו וידבר אל בני חת . שלא הל עליו אנינות עדין והיה יכול לצאת ולדבר אל בני חת : (ד) גר ותושב . ובשביל היותי גר אין לי פה קבר כאמרו ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר . והטעם שאני מבקש לקנותו הוא מפני שאני תושב עמכם שבאתי להשתקע לא לגור בלבד : תנו לי אחזת קבר. הסכימו שתהיה לי אחזת קבר כאמרו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת : (ו) במבחר קברינו קבור . ואל תמתין מתך עד שתקנה כאמרם ז"ל כל המתים כלם כל המדחה מעתם הרי זה משובח : (ז) וישתחו לעם הארץ לבני חת . השתחוה לאותם ראשי העם הנועדים לפני

רמבן

כדרש להשוותן אבל שנה שנה ושנים דרך הלשון הוא ומה שאמרו בבראשית רבה בת מאה כבת עשרים לחטא לא דרשו כן אלא מיתור הלשון שחזר ואמר שני חיי שרה שכללן והשוה אותן ולא ידרשו כן באברהם :

(ב) **ויבא** אברהם לשון רש"י מבאר שבע ואין זה לומר שהיה עומד שם מתה שכתוב וישב אברהם בבאר שבע כי איך תהיה שרה בחברון אבל הכוונה לומר שהלך שם ביום לצרכו ושמע במיתת שרה ובא משם לספוד לה ולבכותה . ולשון רבותינו מהר המוריה בא וכן הוא לפי המדרש שכתבו הרב כי שמעה בעקידה ופרחה נשמתה והנראה בעקידה שהיתה הגולה בה בבאר שבע כי שם היה דר ושם חזר כי כן כתוב בתחילה ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם ואמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים והוא גרותו בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים ושם נצטוה בעקידה ועל כן שהה בדרך שלשה ימים שארץ פלשתים רחוקה מירושלם שאלו חברון בהר יהודה הוא כי כן כתוב וקרוב לירושלים ובשובו מן העקידה לבאר שבע חזר כמו שנאמר וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע להורות שנתעכב שם וישב שנים ואם כן לא מתה שרה באותו זמן כי לא היה אברהם דר בבאר שבע ושרה דרה בחברון וכן נראה כי יצחק נולד בבאר שבע כי כתוב תחלה ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר ואבימלך אמר אליו הנה ארצי לפניך כטוב בעיניך שב ונתישב שם בארץ ההיא לבאר שבע שכן כתוב ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו אל אברהם לאמר ואין כתוב שהלכו אליו מגרר ויכרתו שם הברית בבאר שבע וכן תראה כי הגר כאשר הוציאו אותה מבית אברהם ביום הגמל את יצחק הלכה במדבר באר שבע ששם היו דרים אבל אחר ימים רבים נסע מארץ פלשתים ובא לחברון ונפטרה שם הצדקת אבל לפי המדרש צריכין אנו לומר כי אברהם ושרה בזמן העקידה היו דרים בחברון ושם נצטוה ומה שאמר ביום השלישי וישא אברהם את עיניו כי לא נגלה לו ההר חמד אלהים עד היום השלישי והיה בשני הימים הולך בסביבי ירושלים ולא היה הרצון להראות לו ואברהם אחר העקידה לא שב למקומו לחברון אבל הלך תחלה אל באר שבע מקום האשל שלו לתת הודאה על נסו ושם שמע במיתת שרה ובא ומי שאמר מהר המוריה בא ומי שאמר מבאר שבע בא הכל טעם אחד ולפי זה מה שאמר הכתוב וישב אברהם בבאר שבע יהיה ענינו כי בשובו מן העקידה שב אל באר שבע ומשם הלך לקבור את שרה אחר הקבורה מיד חזר לבאר שבע ונתישב שם שנים יהשלים הכתוב ענין באר שבע כאחד ואחרי כן ספר בקבורה ושם בבאר שבע נשא יצחק את רבקה כמו שאמר והוא יושב בארץ הנגב וזה דעת כל המפרשים כי אברהם היה במקום אחר ובא משם ולפי דעתי כי היה לשרה אהל שם עומדת היא ואמהותיה לפניה וכן כתוב באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות והנה שרה מתה באהל אשר לה ונכנס אברהם באהל עם אחזת מרעיו לספוד אותה או שיהיה לשון ויבא לאמר שנתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה יקרא בא אליה וזה לשון מורגל בדברי חכמים כמו ששנינו בתמיד בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן בא לו לדופן השמאלית בא לו לעוקץ ואמנם אני לא באתי לידי המדה הזו וכן בכתוב בא בשכרו שבא למלאכה ההיא ועשה אותה בעבור שכרו ולא יתכן בעיני שבא מעיר אחרת אל חברון שאלו היה כן היה מזכיר אותו המקום והיה הכתוב מפרש וישמע אברהם ויבא ממקום פלוני :

(ד) **גר** ותושב . אנכי עמכם . היה המנהג להיות להם בתי קברות איש לבית אבותיו ושדה קבורה אחד יקברו בו כל הגרים והנה אברהם אמר אל בני חת אני גר מארץ אחרת ולא הגזלתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת והנה עתה אני תושב עמכם כי חפלתי לשבת בארץ הזאת ולכן תנו קבר

רשי

כמו אל תפגעי בי: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו. ד"א שכפולה בזוגות (עירובין נג): בכסף מלא. שלם כל שוויה וכן דוד אמר לארונה (ד"ה א כא) בכסף מלא: (י) ועפרון ישב. כתיב חסר אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דוני"ש בלעז מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר: ביני

אבן עזרא

לחותנו: (ט) מערת המכפלה. מערה בתוך מערה: בכסף מלא. והפך חסר: (יא) לא. כן אדני אך תשמעני: (יב) לפני עם הארץ. וזאת ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון לתת שבח לו: (יג) אך אם אתה לו. שמעני. אם אתה תעשה כן לו תשמעני או טעמו אם אתה תעשה כן לו נתתי כסף השדה

לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃ ח וַיְדַבֵּר
אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם
לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי (ל' וכל ד"ס דכו')
וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃ ט וְיִתֶּן־ (י"ג ר"פ)
לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־
לוֹ אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף (ט"ו רפי')
מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־ (י"ב בתורה)
קָבֶר׃ י וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ
בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי
אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל (כ"א)
בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ יא לֹא־ (ל')
אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ
וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ
לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר
מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי
עַם־הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן
בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־
אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה (כ"ב)
קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ (כ"ז. י"ח ס"פ)
יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר

לִבְנֵי חִתָּאָה׃ ח וּמַלֵּיל
עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם רַעֲוָא
בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מִיתִי מִן
קֳדָמַי קַבִּילוּ מִנִּי וּבְעוֹלִי מִן
עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר׃ ט וְיִתֶּן לִי יָת
מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי
בִּסְטַר חַקְלֵיהּ בְּכַסְפָּא שְׁלִים
יִתְּנִינַהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחֲסָנַת
קְבוּרָא׃ י וְעֶפְרוֹן יָתֵיב בְּגוֹ
בְּנֵי חִתָּאָה וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן
חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי
חִתָּאָה לְכֹל עָאלֵי תְּרַע
קַרְתֵּיהּ לְמֵימַר׃ יא לָא רִבּוֹנִי
קַבֵּיל מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית לָךְ
וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ לָךְ יְהָבִיתַהּ
לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי יְהָבִיתַהּ לָךְ
קְבַר מִיתָךְ׃ יב וּסְגִיד אַבְרָהָם
קֳדָם עַמָּא דְּאַרְעָא׃ יג וּמַלֵּיל
עִם עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא דְּאַרְעָא
לְמֵימַר בְּרַם אִם אַתְּ עָבֵיד לִי
טֵיבוּ קַבֵּיל מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא
דְּמֵי חַקְלָא סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר
יָת מִיתִי תַּמָּן׃ יד וַאֲתֵיב
עֶפְרוֹן יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר

וידבר אתם כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם במ"ט אותו אותך אותם מסר בפ' וירא: שמעוני ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' שמעוני ופגעו לי. ועתה שמעני. שמעני אחי: ויתן י"ג ר"פ וסי' כו' במס' רבתא: בכסף ט"ו רפין וסי' כו' במסרה רבתא: לכל באי קדמ' לכל באי שער עירו. תני' בכל באי שער עירו ואפ"ס לכל כלי המשכן בכל: לא אדני ד' זוגין מן ב"ב בחד עניי' קדמאה נסיב לא תני' לא נסיב לא. וסי' כו' במס' רבתא: שמה י"ח סוף פסו' וסי' כו' במס' רבתא: כל ספר שמות ותורת כהני' ומשנת תורה שמה במ"ז שם וסי' כו' במס' רבת':

תולדות אהרן מערת המכפלה. ערובין נג: בכסף מלא. קדושין נט (סס ס): נתתי כסף. קדושין כד:

רמבן

קבר להיות לי לאחזת עולם כאחד מכם ומפני שאמר תנו אחזו שבקש אותה מהם במתנה וענו אותו איך נחשב בעינינו כגר ותושב אבל אתה מלך המליכך האלהים עלינו ואנחנו ואדמתנו עבדים לך תקח כל בית הקברות שתחפוץ בו וקבור מתך שם ויהיה לך לאחזת קבר לעולם כי איש ממנו לא ימנעהו ממך: (ח) **אם** יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני. טעמו אני לא אקבור מתי בקבר אחר אבל אם רצונכם שאקבור מתי פגעו לי בעפרון שיש לו מערה בקצה שדהו ואיננה לו בית קברות אבותיו כי לשדה היא להם. וטעם מלפני כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון או יהיה טעמו מתי אשר הוא לפני ואני צריך למהר לקברו וטעם ופגעו לי כי היה עפרון עשיר ונכבד כאשר אמר ביני ובינך מה היא ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי על כן לא הלך אברהם אליו להרבות לו מחיר השדה ובקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד וטעם ויתן לי ויתננה לי שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן הזכיר לשון מכירה וכן אוכל בכסף תשברני מים בכסף תתן לי שהמים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר כן במכירות:

(ט) **מערת** המכפלה. לשון רש"י בית ועליה על גביו ד"א שכפולה בזוגות ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צורך לבקש טעם לשם המקומות ובבראשית רבה אמרו שכפ' הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם והם לא ידעו טעמו כי עפרון בדמי השדה מכר לו הכל על דעתו שאין שם קבר והנה אברהם לא היה מבקש רק למכור לו המערה כי היא בקצה השדה וישאר השדה לעפרון והוא אמר לו דרך מוסר או מרמה שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שתהיה לו המערה לאחזת קבר והשדה יהיה לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו. וטעם ארץ ארבע מאות שקל כסף על דעת אונקלוס שהיא שוה כן אולי רצה לומר שהיו דמים קצובים כן במקום ההוא כי כן המנהג ברוב הארצות להיות מחיר שדה הטוב לפי מדתו וכדברי רבותינו עפרון קצב דמים כרצונו ביוקר גדול ואברהם בנדבת לבו שמע ועשה כרצונו והגדיל ועל דרך הפשט ארץ ארבע מאות שקל כסף שקנה אותה בכך עפרון או אבותיו הקדמונים:

וטעם לעיני בני עמי. לאמר הנה כל העם הנה והם היודעים ועדים ואל תחוש לכפירה או לחזרה וקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב ואברהם לא עשה כן כי גם אחרי שפרע הכסף מלא החזיק תחלה בשדה ובמערה והקימם ברשותו לעיני בני העיר וכל באי שער העיר הסוחרים והגרים

ספורנ

מפני שהם היו במקום כל הגלו': (ח) אם יש את נפשכם לקבור. אם רצונכם לקבור את המת מהרה כמו שהראיתם בהאמרכם במבחר קברינו קבור כדי שלא תשהא: שמעוני. להסכים שתהיה לי אחזת קבר: ופגעו לי בעפרון. שימכור אף על פי שאינו נאות לאיש נכבד למכור מאחזתו כמו שהעיד נבות כאמרו חלילה לי מתתי את נחלת אבותי לך: (ט) מערת המכפלה. מקום ששמו מכפלה כאמרו ויקם שדה עפרון אשר במכפלה: אשר בקצה שדהו. ולא בשביל זה ישחית נחלתו: בכסף מלא. שאין חפצי שיגרע מערכו לכבודכם: בתוככם. במעמד כלכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות. וכן עשה כאמרו וישקול אברהם לעפרון את הכסף כו' לעיני בני חת: לאחזת קבר. שאף על פי שימכור אולי יערער שלא אקבור אצל גבולו לכן אני שואל שימכרנה לאחזת קבר: (יא) לא אדני. אין צריך שיפגעו בי ראשי העם הנועדים: שמעני. אתה בלתי שום אמצעי: השדה נתתי לך. במחשבתי מאז שדברת: והמערה אשר בו. שאין ראוי שתעבור בשדה אחרים כשתרצה לקבור: לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך. לעיניהם אני אומר שאני נותן לך על מנת שתוכל לקבור שם מתך כמו ששאלת באמרך לאחזת קבר: (יב) וישתחו אברהם לפני עם הארץ. השתחוה לתת להם הודאה כמודה שבשביל כבודם הסכים עפרון לתת את שאלתו כאמרם ז"ל (קדושין פרק קמא) הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר מהרוני בשביל עצמי אלא מהרוני בשביל אבא פטרוני בשביל

לו: טו אדני שמעני ארץ ארבע מאת שקל־כסף ביני ובינך מה־הוא ואת־מתך קבר: טז וישמע אברהם אל־עפרון וישקל אברהם לעפרן את־הכסף אשר דבר באזני בני־חת ארבע מאות שקל כסף עבר לסחר: שני
יז ויקם ׀ שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא השדה והמערה אשר־בו וכל־העץ אשר בשדה אשר בכל־גבלו סביב: יח לאברהם למקנה לעיני בני־חת בכל באי שער־עירו: יט ואחרי־כן קבר אברהם את־שרה אשתו אל־מערת שדה המכפלה על־פני ממרא הוא חברון בארץ כנען: כ ויקם השדה והמערה אשר־בו לאברהם לאחזת־קבר מאת בני־חת: ס
כד א ואברהם זקן בא בימים ויהוה ברך את־

ג' חס'. ד' — ד' — ט' פסו' מן ב' מלין קדמ מ"ל תני' חכר. ד' חס' — ג' וכ"כ — ב' חס' ג' בכספ' — ג' דחס' אשר ומטעי' ביה — ד'. י"ב

ליה: טו רבוני קביל מיני ארעא שויא ארבע מאה סלעין דכסף בינא ובינך מה היא וית מיתך קבר: טז וקביל אברהם מן עפרון ותקל אברהם לעפרון ית כספא די מליל קדם בני חתאה ארבע מאה סלעין דכסף מתקבל סחורא בכל מדינתא: יז וקם חקל עפרון די בכפלתא די קדם ממרא חקלא ומערתא די ביה וכל אילנא די בחקלא די בכל תחומיה סחור סחור: יח לאברהם לזבינוהי לעיני בני חתאה בכל עאלי תרע קרתיה: יט ובתר כן קבר אברהם ית שרה אתתיה במערת חקל כפלתא על אפי ממרא היא חברון בארעא דכנען: כ וקם חקלא ומערתא די ביה לאברהם לאחסנת קבורא מן בני חתאה: כא ואברהם סיב עאל ביומין ויי בריך ית

רש"י

(טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמותו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: (ב"ר): (טז) וישקל אברהם לעפרן. (בכורות נ) חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה (ב"מ פז) שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנא' עובר לסוחר שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין גנטינאר"ש בלע"ז: (יז) ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו': (יח) בכל באי שער עירו. בקרב כלם ובמעמד כלם הקנהו לו: (א) ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה

אבן עזרא

השדה: (טו) עובר לסוחר. שלא יקח כי אם כסף נבחר: (יז) ויקם. נתקיים ועמד השדה למקנה והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה וכן גר ותושב אנכי והעשרה שהזכיר הגאון אינם דבקים. וטעם לעיני בני חת את אנשי המקום: וטעם לכל באי שער עירו. כל עובר ושב: (יט) ואחרי כן קבר אברהם את שרה. ומאז נתקיים השדה לאחזת קבר לו ולזרעו' ונזכרה זאת הפרשה להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה: (א) ברך את אברהם בכל. באורך ימים ועושר וכבוד ובנים וזו כל חמדת האדם ודרש שבתו היתה שמה בכל צריך להוסיף בי"ת משרת:
סיס

בעל הטורים

דאם לא יתן לו מקום קבורה גם לו לא יהיה מקום קבורה. עפרן חסר כתיב בגימטריא עין רע עולה ת' כנגד ד' מאו' שקלים שלקח במערה: ויקם שדה עפרון ר"ת בהפך עשו רמז לעשו שיקום לערער על המערה: ואברהם זקן וסמיך לי' וה' ברך כשהזקין ולא יכול עוד לצאת ולבוא לישא וליתן אז הוצרך לברכה, וה' ברכו. בא בימים בשבא כמנין ימים שנים ברכו בבן שנולד יצחק:

מה היא ד' וסי' ביני ובינך מה היא. ומדת ימי מה היא. וראיתם את הארץ. ואמ' מה היא ויאמר זאת האיפה: מאת ג' חס' בתו' וסי' שמנה מאת דאדם. ודלמך. ארבע מאות שקל: עפרן ד' חסרים וסי' וישקל אברהם לעפרן. ויקברו אותו יצחק וישמעאל. אשר בשדה. וישאו אותו בניו: גבלו בגבלו ה' חס' וסי' ויקם שדה עפרון. ויטאן אדום. ולא נתן סיחון. ולא האמין סיחון. דשפטים. וזאת תורת הבית: כל בראשית מקנה בסגול במ"א לאברהם למקנה בקמץ וכל ירמיה מקנה בקמץ במ"א ולא שמעו קול מקנה בסגול וכל קריין דכו': זקן בא בימים ד' וסי' ואברהם זקן בא. ויהושע זקן בא. ויהי מימים רבים. והמלך דוד זקן בא. והד זקן בא באנשים. ברך י"ב וסי' כו' במס' רבתא: בכל ז' דגשים וסי' כו' במס' רבתא

תולדות אהרן ארץ ארבע. מציעא פז. וישמע אברהם. מציעא שם: ארבע מאות. בכורות נ: ויקם שדה. בתרא פט: ואברהם זקן. יומא כח קדושין פב מציעא פז סנהדרין קז: ברך את. כותה ה קדושין כב בתרא יז (קדושין סו):

ספורנו

בשביל אבא: (יג) אך אם נתתי כסף השדה. אנכי אעשה כדברך לקבור פה המת אך אם נתתי כסף השדה ולא אקבור בו באופן אחר: אתה לו שמעני. אתה בבקשה שמעני קח ממני ואקברה אחר כך: (טו) מה היא. הלא מצער היא ומספיק הדבור להקנות לך מעכשיו באופן שתהיה קובר בתוך שלך אף על פי שלא נתת המעות עדין: (טז) וישמע אברהם לעפרון. הסכים לדעתו בערך השדה: וישקול. פרע כמו או ככר כסף תשקול: (יז) ויקם השדה לאברהם למקנה. נתקיים בהותמיו של ספר המקנה: (כ) מאת בני חת. שהסכים כל הצבור שתהיה לו לאחזת קבר:

כד (א) ואברהם זקן וה' ברך. באר הסבות שהכריחו את אברהם לשלוח את עבדו עתה אל ארץ אחרת בעד אשה לבנו ושהוצרך להשביעו על כך כי לסב' הזקנה דאג שימו' ולא יראה בהשאת בנו והסכים שלא לאחר עוד ומבלי אין בארצו אשה הגונה

רמב"ן

והגרים הנמצאים שם ואחר כן קבר אותה:

(יג) **אם** אתה לו שמעני. שעורו אם אתה אם תשמעני וענינו כמו אם אתה תשמעני ובא הכפל לנחץ הענין כמו סורה אדני סורה אלי הטוב טוב אתה וכן ולאמר עליו לאמר וגו' וכן ואני הנה אני בא ופניתי אני וראיתי אני כי כל העדה כלם קדושים כלם רידוף הענין וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח שעורו אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך או יאמר אם אתה כאשר אמרת כלומר שפיך ולבך שוים בענין ואם תשמעני וכן ויאמרו להם אחיהם מה אתם ודומה ללשון הזה על דעתי למה זה אנכי אולי זה דעת אונקלוס שאמר אם את עבד לי טיבו שתעשה רצוני כאשר אמרת: **וטעם** ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה היא חברון בארץ כנען כי שב לבאר השדה והמקום והארץ בעבור כי כל הפרשה הזכירה בני חת ועפרון החתי ולפיכך הזכיר בסוף כי היא בארץ כנען אשר היא ארץ ישראל וכן אמר בתחלת הפרשה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען וכל זה באר כי הצדקת מתה בארץ ישראל ושם נקברה כי החתים ממשפחות כנען ולפי דעתי כי טעם הכתובים אינו אלא להזכיר כי היא ארץ כנען לא ארץ פלשתים כי מפני שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים וכל מגוריו בארץ ההיא בגרר ונחל גרר ובאר שבע ומשם לחברון ומחברון לשם על כן הזכיר כי חברון הוא בארץ הכנעני היושב בהר הוא לא בארץ פלשתים הנזכרת לאברהם והוסיף בסוף להודיע המערה שהיא בשדה המכפלה על פני ממרא שזה השם הנודע אליה ונכתבה זאת הפרשה להודיע חסדי השם עם אברהם שהיה נשיא אלהים בארץ אשר בא לגור שם והיה יחיד וכל העם היו קוראין לו אדוני והוא לא אמר להם כן שהיה שר וגדול וגם בחייו קיים לו ואגדלה שמך והיה ברכה ואשתו מתה ונקברה בנחלת ה' ועוד כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות כאשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים ורבותינו אמרו שגם זה מן הנסיונות של אברהם שבקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה אותו ולא ידעתי טעם לדברי ר' אברהם שאומר להודיע מעלת ארץ ישראל לחיים ולמתים ועוד לקיים לו דבר השם להיות לו נחלה כי מה מעלה לארץ בזה כי לא יוליכנה אל ארץ אחרת לקברה ודבר השם לאברהם על כל הארץ היה ונתקיים גם בזרעו:

(א) **ואברהם** זקן בא בימים. חזר הכתוב לאמר כן להודיע הסבה שבעבורה השביע את עבדו ואמר כי ראה עצמו זקן מאד וחשב בלבו שאם ילך לארץ מולדתו אולי טרם יחזור השליח ילך לו אל בית עולמו ולכן השביע את עבדו אשר ילך יצחק אחרי עצתו כי הוא המושל בכל אשר לו שלא יקח לו אשה מבנות כנען ובבראשית רבה אמרו כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן זקנה שאין בה לחלוחית ירצו לפרש כי באים בימים מתחילים בימי הזקנה כי

אשה: (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן: תחת ירכי. (שבועות לח) לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או תפילין. והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה: (ר״ל מה שלא אמר תחת ירכך וה״ל להשביע העבד במילתו לפי שאל אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד

(ב) שים נא ידך תחת ירכי. יש אומר רמז למילה ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה ולא בשם והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי והאדון יושב והירך על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך וזה המשפט עדיין הוא בארץ הודו: (ג) וטעם אלהי השמים ואלהי הארץ במקום הזה כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים והוא סוד: הכנעני. כלל לעשתי עשר גוים: (ד) כי אל ארצי. זאת חרן שדר שם: מולדתי. אור כשדים: (ה) אולי. ימלא על טעמים רבים

תולדות אהרן ויאמר אברהם. יומא כח. ואשביעך כה׳. שבועות לח:

אברהם בכל: ב ויאמר אברהם
אל עבדו זקן ביתו המשל בכל
אשר לו שים נא ידך תחת ירכי:
ג ואשביעך ביהוה אלהי השמים
ואלהי הארץ אשר לא תקח
אשה לבני מבנות הכנעני אשר
אנכי יושב בקרבו: ד כי אל
ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת
אשה לבני ליצחק: ה ויאמר
אליו העבד אולי לא תאבה

ז׳ דגש | ב׳ אהרן בב׳ לש׳ | ז׳ בליש׳ | י״ז מ״ל בהו׳ ה׳ פסו׳ דמטעי׳ בהון אם | כ״ל מ״לבמ״א ואמ׳ אל אדני

אברהם בכולא: ב ואמר
אברהם לעבדיה סבא
דביתיה דשליט בכל די
ליה שוי כען ידך תחות
ירכי: ג ואקיימך במימרא
דיי אלהא דשמיא ואלהא
דארעא דלא תסב אתתא
לברי מבנת כנענאי די
אנא יתיב ביניהון: ד אלהין
לארעי ולילדותי תיזיל
ותיסב אתתא לברי ליצחק:
ה ואמר ליה עבדא מאים

רבת׳: זקן ב׳ בתרי לישני וסי׳ עבדו זקן ביתו: וקן אהרן: אנכי יושב ה׳ דסמיכי יושב בקרבו. וישביעני אדני. בבית הארזים דד״ה. בית ארזים דשמואל. כי נדמיתי: ביי׳ אלהי השמים ו׳ בליש׳ וסי׳ ואשביעך ביי׳ אלהי השמים. ה׳ אלהי השמים אשר לקחני. ויאמר אליהם עברי אנכי. כה אמר כרש. דריש עזרא. והבירו דסוף ד״ה. ואמר אנא ה׳ אלהי השמים. דנחמיה: ה׳ פסו׳ לית בהון אם ומטעי׳ בהו׳ וסי׳ כי אל ארצי. אין חפץ למלך במהר. כי ביי׳ נשבעתי כי אינך. כי במקום אשר הגלו אתו שם ימות. דירמיה. לא תבנת הבית כי בנך. דד״ה: כל אולי מלאים במ״א

בעה״ט נא ידך. בגימטריה מילה שהשביעו במילה: המושל. שנים במסורה הכא המושל בכל אשר לו. ואידך אם רוח המושל יעלה עליך. שאמר לו אברהם אפילו אם רוח המושל או שום

רמבן

כי באים מורה על זמן עומד כמו הבאים בשערים האלה וכאן אמר שהיה זקן מאד שכבר בא בימים כמו בא אחיך במרמה:

ברך את אברהם בכל. בעושר ונכסים וכבוד אורך ימים ובנים וזאת כל חמדת האדם והזכיר הכתוב זה לאמר כי היה שלם בכל לא חסר דבר זולתי שיראה בנים לבנו שינחלו מעלתו וכבודו ולכן התאוה לזה. ולרבותינו בזה ענין נפלא אמרו וה׳ ברך את אברהם בכל ר׳ מאיר אומר שלא היתה לו בת ר׳ יהודה אומר בת היתה לו אחרים אומרים בת היתה לו ובכל שמה דרש רבי מאיר שלא היתה לו בת לאברהם וזו לו לברכה כי לא היה יכול להשיאה רק לבני כנען הארורים ואם ישלחנה לארצו גם כן תעבוד שם ע״ג כמותם כי האשה ברשות בעלה ואברהם לא יחפוץ שיצא זרעו הכשר משרה אשתו חוצה לארץ ואף כי יעבוד ע״ג ורבי יהודה דרש כי בת היתה לו דאפילו ברתא לא חסריה רחמנא והיא הברכה בכל כי היה לו כל אשר יחמדו האנשים לא חסר דבר ובאו אחרים והזכירו שם הבת ובאמת שאין הכוונה לאחרים והמחלוק׳ להם עם רבי יהודה להודיע אותנו שם הבת הזאת בלבד וחליל׳ להם שיוציאו ברכתו של אברהם שהיא גדולה וכללית לענין זה שיאמר הכתוב כי ברך אותו השם בבת אחת ששמה כך אבל אחרים חדשו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאד ודרשו בזה סוד מסודות התורה ואמרו כי בכל תרמוז על ענין גדול והוא שיש להקב״ה מדה תקרא כל מפני שהיא יסוד הכל ובה נאמר אני ה׳ עושה כל והוא שנאמר ויתרון ארץ בכל הוא יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדול השופע על כל באי עולם בעבור כי בכל היא והיא המדה השמינית מי״ג מדות ומדה אחרת תקרא בת נאצלת ממנה ובה הוא מנהיג את הכל והיא בית דינו של הקב״ה הנרמז במלת וה׳ בכ״מ והיא שנקראת כלה בספר שיר השירים בעבור שהיא כלולה מן הכל והיא שהחכמים מכנים שמה כנסת ישראל במקומות רבים בעבור שהיא כנוסת הכל והמדה הזאת היתה לאברהם כבת כי הוא איש החסד ויתנהג בזו ולכך אמרו אחרים כי אין הברכה הזאת שנתברך בכל רומזת על שהוליד בת משרה אשתו או שלא הוליד אבל היא רומזת ענין גדול שברך אותו במדה שהיא בתוך מדת הכל ולכן תקרא גם היא בלשון כי שמי בקרבו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ ולכך אמר בה׳ אלהי השמים ואלהי הארץ והענין הזה נמצא לרבותינו רמוז בהגדות במקומות רבים כענין שאמרו במדרש חזית שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אליעזר ב״ר יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הן אמר לו היאך אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי כך בתחלה חבב הקב״ה את ישראל וקראן בתי הה״ד שמעי בת וראי ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב עמד ר״ש בן יוחאי ונשקו על ראשו אמר לו אלו לא באתי אלא לשמוע זה הדבר מפיך די ומבואר זה במדרשו של ר׳ נחוניא בן הקנה אמרו בפסוק אני ה׳ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי אני שנטעתי אילן זה להשתעשע בו כל העולם ורקעתי בו הכל וקראתי שמו כל שהכל תלוי בו והכל ממנו יוצא והכל צריכין לו ובו צופין ולו מחכים ומשם פורחים נשמות לבדי הייתי כשעשיתי אותו ולא יגדל עליו מלאך לאמר אני קדמתי לך גם בעת שרקעתי ארצי שבה נטעתי ושרשתי אילן זה ושמחתים ביחד ושמחתי בהם מי את שגליתי לו סודי זה ע״כ ועוד שם מבואר מאי ברוגז רחם תזכור אמר בעת שחטאו לך בניך ותכעס עליהם רחם תזכור ומאי רחם תזכור זכור אותו שאמר ארחמך ה׳ חזקי ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל וזכור בנו שירשה ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל דכתיב וה׳ נתן חכמה לשלמה וזכור אביהם אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי ובקרב שנים תודיע ומהיכן היתה בת לאברהם הן דכתיב וה׳ ברך את אברהם בכל וכתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו ההיא ברכה היתה בתו או לא היתה אלא אמו הן בתו היתה משל לאדון שהיה לו עבד שלם תמים לפניו ונסהו בכמה נסיונות ועמד בכולן אמר האדון מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו אלא אצונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו ולכבדו חזר העבד עם אחיו הגדול ולמד מדותיו אהבו האח וקראו אוהבי דכתיב זרע אברהם אוהבי אמר מה אתן לו או מה אעשה לו הנה כלי נאה עשיתי ובו מרגליות נאות ואין כמותן והם סגולת מלכים אתננה לו ויזכה במקומי הה״ד וה׳ ברך את אברהם בכל ע״כ. ואם תבין מה שכתבתי תדע מאמר הנשים הארורות שאמרו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל ולמה נכתבה המלה חסרת האלף ותשכיל דברים רבים סתומים בתורה ומקרא ואילו ידע זה המתהדר בסודותיו תאלמנה שפתיו מהלעיג על דברי רבותינו ולכן כתבתי זה לסכור פי הדוברים על הצדיקים עתק:

(ג) **ואשביעך** בה׳. היה ראוי לאברהם שיצוה את יצחק בנו שלא יקח אשה מבנות כנען אבל היה רצונו לשלוח בחייו אל ארצו ומשפחתו והשביע העבד לעשות כן בחייו או במותו ולכן הוצרך על כל פנים להשביע לעבד ללכת שם והוצרך לאמר אני מצוך שלא תקח אשה לבני מבנות כנען ושתלך אל ארצי ותקח לו אשה מבית אבי וכיון שהשביע את העבד על זה לא הוצרך לצוות את יצחק דבר כי יודע בו שלא יעבור על רצון אביו ועל השבועה שהשביע את עבדו כי היה הענין נודע ליצחק באמת גם יתכן שהיה העבד אפטרופוס על נכסיו וצוה אותו שישיא יצחק לרצונו וינחיל אותו נכסיו ע״מ כן וזה טעם המושל בכל אשר לו:

אלהי השמים ואלהי הארץ. הקב״ה יקרא אלהי ארץ ישראל כדכתיב כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ וכתיב וידברו על אלהי ירושלים כעל אלהי עמי הארץ ויש בזה סוד עוד אכתבנו בע״ה. אבל בפסוק לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה כו׳ שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה׳ לאמר לך עבוד אלהים אחרים:

וטעם אולי לא תאבה האשה. האשה אשר אדבר בה מכל הנשים אשר שם או הראויה ליצחק:

ספורנו

הגונה לבנו הוצרך לשלוח אל ארץ אחרת. ומפני שעבדו דאג שמא איזה אדם בלתי הגון ירבה שוחד לעבדו כדי שיבחר בבתו ולא ישתדל להשיג אשה הגונה לבנו. ולכן הוצרך להשביע את עבדו על כל אלה: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ. שאתה תכבוד

אבן עזרא

רבים וכן אולי יעשה זרים . נפתח ה"א ההשב בפתח קטן בעבור שוא ה"א הבנין קמוץ ואילו נפתח בפתח גדול היה כבד על הלשון . כל השמר מלעיל מלשון שמירה ואשר מלרע לשון שמרים כמו השמר והשקט כטעם שקט הוא על שמריו : (ז) הוא ישלח מלאכו . תפלה ואילו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה : (ח) לא תשב שמה . שיעמוד בארץ ישראל . וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר

רשי

העבד וק"ל) : (ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי . ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו' . אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ : מבית אבי. מחרן : ומארץ מולדתי. מאור כשדים : ואשר דבר לי. לצרכי. כמו אשר דבר עלי. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים כלשון על. ותרגום שלהם (רצונו שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם : ואשר נשבע לי. בין הבתרים : (ח) ונקית משבועתי וגו'. וקח לי אשה מבנות ענר אשכול וממרא (קדושין סא) : רק את בני וגו'. רק מיעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור : (י) מגמלי אדוניו . (ב"ר) נכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל מפני שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו. (ב"ר) שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם : ארם נהרים.. בין שתי נהרות

הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ
הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם׃
ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃
ז יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר
לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי
וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי
לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ
וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם׃ ח וְאִם־
לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ
וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת רַק אֶת־בְּנִי
לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד
אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו
וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ שלישי
י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים
מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו
בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם

לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי
בַּתְרַי לְאַרְעָא הָדָא
הַאֲתָבָא אָתֵיב יָת בְּרָךְ
לְאַרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן׃
וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם אִסְתַּמַּר
לָךְ דִּילְמָא תָּתֵיב יָת בְּרִי
לְתַמָּן׃ ז יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָּא
דְּדַבְּרַנִי מִבֵּית אַבָּא וּמֵאֲרַע
יַלְדוּתִי וּדְמַלֵּיל לִי וּדְקַיֵּים
לִי לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת
אַרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח
מַלְאֲכֵיהּ קֳדָמָךְ וְתִסַּב
אִתְּתָא לִבְרִי מִתַּמָּן׃ ח וְאִם
לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי
בַּתְרָךְ וּתְהֵי זַכָּאָה מִמּוֹמָתִי
דָּא לְחוֹד יָת בְּרִי לָא תָתֵיב
לְתַמָּן׃ ט וְשַׁוִּי עַבְדָּא יָת
יְדֵיהּ תְּחוֹת יַרְכָּא דְאַבְרָהָם
רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים לֵיהּ עַל
פִּתְגָמָא הָדֵין׃ י וּדְבַר
עַבְדָּא עַשְׂרָא גַמְלִין מִגַּמְלֵי
רִבּוֹנֵיהּ וַאֲזַל וְכָל שְׁפַר
רִבּוֹנֵיהּ בִּידֵיהּ וְקָם וַאֲזַל לַאֲרָם דְּעַל פְּרָת

חס' ואמר אל אדני : כל ר"פ דבראשית ודנזיקין אם במ"י ואם וסי' כו' במסר' רבת' : תשב ד' קמוץ ומלרע וסי' רק את בני . תשב אנוש עד דכא . אל תשב פני משיחך. דתהלים . אל תשב פני משיחך. דד"ה. וא' פתח ומלעי' אל תשב פני. דבת שבע: טוב בטוב מטוב י"ט בלי' וסי' כו' במס' רבת': וכל טוב ג' דס' וסי' וכל טוב אדניו בידו. וכל טוב דמשק.

תולדות אהרן ה' אלהי . עקרי' מ"א סי"א . ואם לא תאבה. קדושין סא:

בעל הטורים

אונס יעלה עליך מקומך אל תנח אלא יך לאחרי . ישלח מלאכו המיוחד לו כדכתיב כי ילך מלאכי לפניך . אבל לא אותו שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניך מלאך . ושני פעמים כתיב מלאכו בפרשה שבקש על שנים אחד בהליכה ואחד בחזרה : וכל טוב שנים במסורה הכא ואידך וכל טוב דמשק אליעזר לקח גם מטוב דמשק :

ספורנו

שבגוד יפרע ממך בעולם הזה ובעולם הבא : אשר יצאת משם . שמאסת את המקום והנה אם אשבע לקחת אשה משם ולא תחפוץ היא לבא הנה אשעבד את בנך לשאר כסות ועונה ויתחייב ללכת שם ואם לא ילך יבגוד באשת נעוריו : (ז) אלהי השמים ישלח מלאכו. יה"ר שישלח מלאכו ממעון קדשו השמים בהיות שהוא לקחני משם ולו נתכנו עלילות לעשות באופן שלא יצטרך בני ללכת שם : ואשר דבר לי . ועוד כי דבר לי באמרו כי ביצחק יקרא לך זרע : ואשר נשבע לי . וכיון שנשבע ולא ינחם יסבב בלי ספק שימצא בני אשה הוגנת לו להקים זרע מוכן לקיים בו שבועתו: (ט) וישבע לו על הדבר הזה . נשבע על כל התנאים שאמר לו אברהם : (י) ויקח העבד וילך . נטל רשות מאדוניו ללכת אחר שהכין את הגמלים וילך מלפני אדוניו : וכל טוב אדוניו בידו . ונטל עמו כלי כסף וכלי זהב ובגדים ולא הוצרך בזה

רמבן

(ז) מבית אבי ומארץ מולדתי . לשון רש"י מבית אבי מחרן ומארץ מולדתי מאור כשדים אם כן אל ארצי ואל מולדתי תלך יהיה אור כשדים וחלילה חלילה שיתערב זרע הקדש בבני חם הפושעים אולי יאמר שהיה לו משפחה שם מזרעו של שם אבל העבד לחרן הלך כאשר דבר אדוניו אולי יחשוב הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל מולדתי היא משפחתי וארצי ארץ אשר גר בה וכל אלה דברים בטלים כי בכאן אמר ולקחת אשה לבני משם ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יותר מחרן ולמה תקרא חרן ארצו בעבור שגר בה ימים רבים אבל אל ארצי ואל מולדתי ארצי ששם מולדתי כי שם עמד ומשם היו אבותיו מעולם וכבר נתבאר ובב"ר מבית אבי זו ביתו של אביו ומארץ מולדתי זו שכונתי ויתכן שיהיה טעם אל ארצי ואל מולדתי ארצי ומשפחתי כי גם באנשי ארצו לא יחפוץ רק במשפחתו וכן ולקחת אשה לבני משם רמז אל מבית אבי וכן יאמר העבד ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי ואמר כי תבא אל משפחתי שהיה העבד אומר כן לכבדם שישמעו לו :

ואשר דבר לי . לשון רש"י לצרכי כמו עלי וכן לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על שאינו נופל בלשון דבור אלא אלי אליו אליהם ותרגומם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם ובפרשת ויצא יעקב הביא ראיה ממה שכתוב שם את אשר דברתי לך שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן ואין החלוק הזה אמת כי הנה מצאנו ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וידברו הכשדים למלך ארמית והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' אלהיך לך וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ואת אשר דברתי לך פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך :

(ח) ונקית משבעתי זאת . לא הרשה אותו לקחת לו אשה מבנות כנען אבל שיהיה הוא פטור וה' הטוב בעיניו יעשה . ורש"י כתב וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא ואם כנענים הם חלילה לו ובאמת שהם מזרע כנען שהכתוב אומר ממרא האמורי אחי אשכל ואחי ענר ובב"ר אמרו אשר לא תקח אשה וגו' הזהירו בבנו' כנען ענר אשכל וממרא כי עליהם אמר אשר אנכי יושב בקרבו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו אבל הזהיר על אלה בעלי בריתו וכ"ש על האחרים אבל ונקית משבועתי שיהיה הוא פטור ואברהם הוא היודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בהן וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים ויתכן כי משבועתי זאת רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת ולכך אמר העבד ואפנה על ימין או על שמאל ולא אמר אשובה לי :

(י) וכל טוב אדוניו בידו . לשון רש"י שטר מתנה שכתב לו כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם וכן בבראשית רבה דייתיקי ולדעת זו מה שכתוב ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק לומר שהחזיק אותו בנכסים בשעת פטירתו שלא יערערו בו כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי וא"כ תהיה מלת הלקיחה מושכת וכל טוב אדוניו בידו לקח בידו או ויקח העבד עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו וילך ואחרים מפרשים כי העבד כאשר נשבע מיד הלך מעצמו ולקח גמלים רבים מגמלי אדוניו כי כל טוב אדוניו היה בידו והוא פקיד ונגיד על הכל לקחת ממנו כאשר ירצה כמו שאמר המושל בכל אשר לו . והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בחזאל וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל אף כאן אמר

כי

רשי

נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים. הרביצם: (יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרוביש״ט בלע״ז: ובה אדע. לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: (טז) בתולה. ממקום בתולים (ב״ר): ואיש לא ידעה. שלא כדרכה לפי שבנות הנכרים היו משמרו׳ מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה (ב״ר): הגמיאיני נא. לשון גמיעה הומיי״ר בלע״ז: (יח) ותרד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. הרי אם משמש בלשון אשר אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן

אבן עזרא

העיקר: (יא) ויברך הגמלים. הבריכם על ברכיהם: (יב) הקרה נא לפני. כטעם הכן חפצי לפני וכן כי הקרה ה׳ אלהיך: (יד) אתה הוכחת. נסמך העבד על תפלת הנביא שהשם ענהו והוכיח בחלום על יד המלאך שהוא שליח השם לעזרו והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו ורבים יתמהו באמרם שלא שאל כהוגן ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו ותשקה לגמליו ונמצא שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אותה ולא הפסיד כלום כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו וההוכחה שתעשה דרך מוסר כמו בת נדיב והשם שמע תפלתו ודרך יהונתן אחרת: (טז) ואיש לא ידעה. רחוק שידבר הכתוב על חוץ הדרך רק פי׳ שיתכן שתהיה הנערה בתולה וישכב עמה איש גם תהר ואין ראוי לגלות דבר ערוה

אֶל־עִיר נָחוֹר׃ יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים ל׳
מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת ל׳
עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃ ל׳ וחס׳
יב וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי ז׳ ר״פ בטע׳ מלרע ופסק׳
אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם ל׳
וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃
יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם ז׳ ר״פ בספ׳
וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב ל׳ חס׳ דחס׳
מָיִם׃ יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר הנערה ק׳
אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה ל׳. ל׳
וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה
אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ ל׳ וחס׳. ג׳
אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃
טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר
וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה כ״ל חס׳ במ״ס מ״ל
לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר
אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃
טז וְהַנַּעֲרָ טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד והנערה ק׳ ל׳ חס׳ ו׳
בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד כ׳
הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃
יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר
הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ ל׳ ומ״ל
יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר
וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃ ג׳ כ׳ ספר ומ ד מלא
יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם כ׳
לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ ל׳

לְקַרְתָּא דְנָחוֹר׃ יא וְאַשְׁרֵי
גַמְלַיָּא מִבָּרָא לְקַרְתָּא עִם
בֵּירָא דְמַיָּא לְעִדָּן רַמְשָׁא
דְנָפְקָן מַלְיָתָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ
אֱלָהֵיהּ דְרִבּוֹנִי אַבְרָהָם זַמִּין
כְּעַן קֳדָמַי יוֹמָא דֵין וַעֲבֵיד
טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם׃
יג הָא אֲנָא קָאֵים עַל עֵינָא
דְמַיָּא וּבְנָת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא
נָפְקָן לְמִמְלֵי מַיָּא׃ יד וּתְהֵי
עוּלֵימְתָּא דְאֵימַר לַהּ
אַרְכִינִי כְעַן קוּלְתִיךְ וְאֶשְׁתֵּי
וְתֵימַר אִשְׁתְּ וְאַף גַמְלָךְ
אַשְׁקֵי יָתַהּ זַמֵּינְתָּא לְעַבְדָךְ
לְיִצְחָק וּבַהּ אִידַע אֲרֵי
עֲבַדְתְּ טֵיבוּ עִם רִבּוֹנִי׃
טו וַהֲוָה הוּא עַד לָא שֵׁיצִי
לְמַלָּלָא וְהָא רִבְקָה נָפְקַת
דְאִתְיְלִידַת לִבְתוּאֵל בַּר
מִלְכָּה אִתַּת נָחוֹר אֲחוּהִי
דְאַבְרָהָם וְקוּלְתַהּ עַל
כַּתְפַּהּ׃ טז וְעוּלֵימְתָּא
שַׁפִּירַת חֵזוּ לַחֲדָא
וּבְתוּלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעַהּ
וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת
קוּלְתַהּ וּסְלֵיקַת׃ יז וּרְהַט
עַבְדָּא לִקְדָמוּתַהּ וַאֲמַר
אַשְׁקֵינִי כְעַן זְעֵיר מַיָּא
מִקּוּלְתִיךְ׃ יח וַאֲמַרַת אִשְׁתְּ
רִבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וַאֲחֵיתַת
קוּלְתַהּ עַל יְדַהּ וְאַשְׁקִיתֵיהּ׃
יט וְשֵׁיצִיאַת לְאַשְׁקָיוּתֵיהּ
וַאֲמַרַת אַף לְגַמְלָךְ אֲמַלֵּי עַד

הנה כל ר״פ דבראשית והנה פמ״ז הנה מסר פר׳ וישב: יצאת ל׳ וחס׳ דחס׳ וב׳ מ״ל דמ״ל וסי׳ והנה שתי׳ נשי׳. יוצאות מהתיצב על. ושאר יצאות כתיב. וסי׳ דעני׳ אשקה אשאב אשאב. אשק׳. סי׳ בין משאבי׳. סי׳ גם גמליך אשק׳. סי׳ היכא דאית גם לגמליך אין גם מוקף דאית גם גמליך גם מוקף. סי׳ מ״מ גם זריז אל גם: ובה ג׳ וסי׳ אותה הכחת לעבדך. ובה יחסו עניי עמו. ובה אבן יקרה. דד״ה. אנ״ך: ידעה ב׳ וסי׳ ואיש לא ידעה. והמלך לא ידעה: העינה ב׳ וסי׳ ותרד העינה. וחברו: ותרד ג׳ ב׳ חס׳ וחד מ״ל וסי׳ כדה כדה. מיכל. אמצ׳ מ״ל: ותכל ב׳ וסי׳ ותכל להשקותו. ותכל דוד. וחד ותכל תלונתם: עד אם כלו ב׳ וסי׳ עד אם כלו לשתת. עד אם כלו את כל הקציר

תולדות אהרן והיה הנערה. תענית ד: והנערה טובת. יבמות סח: הגמיאיני. שבת עז: (בתולה ואיש לא ידעה. כתובות כה):

בעל הטורים

עם אדוני אברהם. סופי תיבות מים לומר בשכר יוקח נא מעט מים עשהו על המים: וכשתוסיף ד׳ של חסד יהיה סופי תיבות דמים שאמר בזכות דמים שנשפך בפחד העקידה ענני. ובה שלשה במסורת הכא ובה אדע כי עשית חסד. ואידך ובה יחסו עניי עמו. ובה אבן. פירוש ובה אדע כי עשית חסד. אם תהיה צדקת גומלת חסדים ובה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקרה והכי איתא בב״ר רב הונא בשם רבי יוסי אומר אבן יקרה היתה משקלה בקע. לא ידעה. ב׳ במסורת הכא בתולה ואיש לא ידעה. והמלך לא ידעה. מה להלן לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה אף הכא נמי איש לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה: ותכל שנים במסר׳ הכא ותכל להשקתו ואידך ותכל דוד לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת ותכל דוד לצאת למה ותכל להשקותו כי שתה כוס תנחומין על אמנון:

רמבן

כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים והענין כי כל הטוב והמעולה במינים ההם פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלי׳ והוליכו מנחה בידם וכן עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים והמקראות יקצרו לשונם במובן:

(יד) **אותה** הוכחת לעבדך ליצחק. לשון רש״י ראויה היא לו שהיא גומלת חסדים וראויה ליכנס בביתו של אברהם ובה אדע לשון תחנה הודיעני בה שעשית חסד עם אדוני ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה אבל פירושו הקרה נא לפני היום הזה המקרה שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהי׳ ממשפחתו וטובת שכל ויפת מראה וכן אמר והיה העלמה היא האשה אשר הוכיח ה׳:

(יז) **וירץ** העבד לקראתה. לשון רש״י לפי שראה שעלו המים לקראתה ובבראשית רבה ותמלא כדה ותעל כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו אמר לה הקב״ה את סימן ברכה לבניך נראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר ותשאב ותמלא ונעשה לה הנס בפעם הראשונה כי אחרי כן כתוב ותשאב והעבד כשספר להם אמר ותרד העינה ותשאב אולי לא יאמינו:

(טו) **אשר** ילדה לבתואל בן מלכה. בעבור שהיו לנחור בנים מפלגשו ראומה ייחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שהנערה הזכירה את אביה תחלה בת בתואל

ספורנו

בזה ליטול רשות כי הכל היה בידו לעשות בו כרצונו: ויקם וילך. לדרכו: (יד) והיא הנערה אשר אומר עליה. התפלל שיהיה כך לא שסמך על נחש וכן היה ביהונתן בן שאול ומה שאמרו ז״ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם ויהונתן בן שאול אינו נחש. הכונה היא שיאמר המנחש כדבריהם אבל יאמר זה שלא בדרך תפלה אלא דרך נחש שאם יקרה כן יעשה כך וכך: וגם גמליך אשקה. כי ראוי לשואל שישאל פחות מצרכו שלא להטריח וראוי לנדיב שיוסיף ויעשה לשואל די מחסורו או יותר: אותה הוכחת. יכרת והורית אותה מוסר השכל באופן שתהיה ראויה לעבדך ליצחק: (טו) טרם כלה. עדיין לא כלה על דרך והיה טרם יקראו ואני אענה: אשר ילדה לבתואל בן מלכה. בן הגבירה לא בן האמה הפלגש: (טז) טובת מראה. יפת הצבע: (יט) ותכל להשקותו ותאמר. המתינה לדבר עד שיכלה לשתות כאמרם ז״ל אין משיחין

אנכי

אבן עזרא

ערוה : (כא) והאיש משתאה . כמו משתומם מגזרת שאו ערים תשאה שממה . וטעם לה כמו בשבילה וכן אשתומם כשעה חדא והתי"ו מבנין התפעל כמו נתראה פנים ולא יתכן היותו מן שתה : (כב) נזם . יש נזם שהוא באף גם באזן וטעם האף ירד מעל פתיל קשור במלח : בקע . חצי שקל מגזרת נבקע: וצמידים . מגזרת צמיד פתיל כי על היד האחת הצמיד האחד הוא שנים וצורתו ידועה : (כג) ללין . מן הבנין הכבד הנוסף כי ללון מן הקל ומספא

רשי

ספוקן : (כ) ותער . לשון נפילה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה (תהלים קמא) אל תער נפשי (ישעיה נג) אשר הערה למות נפשו : שוקת . אבן חלולה ששותים בה הגמלים : (כא) משתאה . לשון שאיה כמו שאו ערים . תשאה שממה : משתאה . משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עקר היסוד כגון משתאה משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי מגזרת וישמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכשם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו (איוב יח) על יומו נשמו אחרונים (ירמיה ב) שמו שמים (דניאל ד) אשתומם כשעה חדא כך תפרש לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות . ואונקלוס תרגם לשון שהייה וגברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתייה שאין אלף נופלת בלשון שתייה : משתאה לה. משתומם אליה כמו (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא וכמו (שם כו) אנשי המקום לאשתו : (כב) בקע . רמז לשקלי ישראל בקע לגלגלת : ושני צמידים . רמז לשני לוחות מצומדות : עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן : (כג) ויאמר בת מי את . לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו : ללין . לינה אחת . לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות : (כד) בת בתואל . השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון : (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים : (כז) בדרך . דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר : (כח) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות לאם בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה : (כט) וירץ . למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר

בראשית כד

לִשְׁתֹּת : כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ
אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר
לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו :
כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ
לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־
לֹא : כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים
לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע
מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ
עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם : כג וַיֹּאמֶר
בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ
בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין :
כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי
בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר :
כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־
מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן :
כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה :
רביעי כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב
חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי
בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי :
כח וַתָּרָץ הַנַּעֲר* וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה : כט וּלְרִבְקָה
אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־
הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן : ל וַיְהִי ׀
כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים
עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־
דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־
דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ

*הנערה קרי

אונקלוס

דִּיסַפְּקוּן לְמִשְׁתֵּי : כ וְאוֹחִיאַת וּנְפָצַת קוּלְתַהּ לְבֵית שַׁקְיָא וּרְהָטַת עוֹד לְבֵירָא לְמִמְלֵי וּמְלַת לְכָל גַּמְלוֹהִי : כא וְגַבְרָא שָׁהֵי בַהּ מִסְתַּכַּל שָׁתִיק לְמִידַע הַאַצְלַח יְיָ אוֹרְחֵיהּ אִם לָא : כב וַהֲוָה כַּד סַפִּיקוּ גַּמְלַיָּא לְמִשְׁתֵּי וּנְסֵיב גַּבְרָא קְדָשָׁא דְדַהֲבָא תִּקְלָא מַתְקְלֵיהּ וּתְרֵין שֵׁירִין עַל יְדָהָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין דְּדַהֲבָא מַתְקַלְהוֹן : כג וַאֲמַר בַּת מָן אַתְּ חַוִּי כְעַן לִי הַאִית בְּבֵית אֲבוּךְ אֲתַר כָּשַׁר לַנָא לִמְבָת : כד וַאֲמַרַת לֵיהּ בַּת בְּתוּאֵל אֲנָא בַּר מִלְכָּה דִּילִידַת לְנָחוֹר : כה וַאֲמַרַת לֵיהּ אַף תִּבְנָא אַף כִּסְתָּא סַגִּי עִמָּנָא אַף אֲתַר כָּשַׁר לִמְבָת : כו וּכְרַע גַּבְרָא וּסְגִיד קֳדָם יְיָ : כז וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דִּי לָא מְנַע טֵיבוּתֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ מִן רִבּוֹנִי אֲנָא בְּאוֹרַח תַּקְנָא דַּבְּרַנִי יְיָ בֵּית אֲחוּהִי דְרִבּוֹנִי : כח וּרְהָטַת עוּלֵימְתָא וְחַוִּיאַת לְבֵית אִמַּהּ כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין : כט וּלְרִבְקָה אַחָא וּשְׁמֵיהּ לָבָן וּרְהַט לָבָן לְוָת גַּבְרָא לְבָרָא לְוָת עֵינָא : ל וַהֲוָה כַּד חֲזָא יָת קְדָשָׁא וְיָת שֵׁירַיָּא עַל יְדֵי אֲחָתֵיהּ וְכַד שְׁמַע יָת פִּתְגָמֵי רִבְקָה אֲחָתֵיהּ לְמֵימַר כְּדֵין מַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא וַאֲתָא לְוָת גַּבְרָא

מסורה

ד' חס' וא' תער · ג' · ג' · ג' · ג' · ג' · ז' ס"פ · ב' לגלגלת · ס"טס מן כ"ז דכל חד וחד לית דכו' · קדמ' ללון תני' ללון ואס"ס הלינו · קדמ' אחי תני' אחי אדני ואס"ס אחי ורחם · י"ג · ב' · ב' חס' סני אלהי' ותרלנו ל' וא' י' קדמא' · ב'

אשר לי : לשתת ד' חס' וסי' עד אם כלו לשתת. כי לא יכלו לשתת דויהפרו תגיא' דפסוק. ולא יכלו לשתת כיים סמרה. ויחנו ברפידים ואין : אם לא ז' ס"פ וסי' האיש משתאה . האתה זה בני עשו . הכתנת בנך היא . הילך בתורתי . היקרך דברי . התשמור מצותיו . השמרים הם את דרך ה' : ללון שיטה מן כ"ז דכל חד וחד לית דכוו' וכל קרי' לו וסי' כו' במס' רבתא : י"ג פסו' גם גם גם וסי' כו' במס' רבתא : ללון ה' זוגי' דמי' קדמ' י' תניי' ו' וסי' כו' במסר' רבתא : ללון ז' וסי' בשופטים סימן י"ט : לבית אמה ב' דסמיכי וסי' ותגד לבית אמה . אשה לבית אמה דרות :

תולדות אהרן ויאמר עבד אברהם אנכי. בבא קמא לב :

בעל הטורים

בקע . שנים במסורה הכא בקע משקלו ואידך בקע לגלגולת . שרמז לה זכות בשקלים: ולרבקה ב' במסורה חד ריש פסוק ולרבקה אח . וחד סוף פסוק ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה . שכהו עיניו מעשן ע"ג של עשו אבל לרבקה לא הזיקה לפי שהיה רגילה כן בבית אביה שהיה כומר לע"ג ועל כן הקדים הכתוב שם יצחק לומר שלא היו מורת רוח לרבקה כמו ליצחק . אי נמי רמז למה שאמרו הנושא אשה יבדוק באחיה שרוב בנים דומין לאחי האם. ובשביל שהיה אחיה רשע ילדה עשו הרשע. וזהו ולרבקה אח ושמו לבן . ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה :

ספורנו

מביאין בסעודה שמא יקדים קנה לושט : (כ) ותמהר. כי המהירות בעבודת המשרת יורה על היות הנעבד נחשב אצלו : ותשב עוד אל הבאר . אבר לפני המעיין שממנו ישתו הבהמות : (כא) משתאה . משתומ' על רוב הזריזות לעשות חסד מהרים . ולא אמר לה אל תטרחי כל כך כמו שהיה ראוי בחק המוסר : לדעת . להכיר מתוך אופן חסדיה וזריזותה : ההצליח ה' דרכו . אם יהיה ע"ל הטוב והחסד הגמור : אם לא . ושיהיה כל זה לתקות איזה שכר : (כב) כאשר כלו הגמלים לשתות . וזה היה זמן מה בהכרח אחר שהשלימה לשאוב וראה שלא היתה מבקשת דבר אבל היו כל מעשיה על צד החסד הגמור : ושני צמידים על ידיה . ראוים למדת ידיה כמו ועשית על החשן מרפת גבלת. ועשית עליו זר זהב. ראוים למדותם : (כג) היש בית אביך מקום . מוכן לכניסת אורחים כמנהגם אז : ללין . שילין שם את גמליו : (כה) גם תבן גם מספוא . לא מקום לגמלי' בלבד אבל יש גם כן תבן ומספוא לכרנסם : גם מקום ללון . בעדך ובעד אנשיך : (כט) וירץ לבן אל האיש . לראות אורח עשיר שבא לעיר לא להכניסו לביתו : (ל) ויהי כראות את הנזם והצמידים על ידי אחותו . והבין שאין ראוי להיות כשי טובה : וכשמעו את דברי רבקה . ששאל לה היש בית אביך מקום לנו ללון : ויבא אל האיש . להכניסו בביתו : והנה

רמבן

אנכי בן מלכה כי כן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה לכן יזכירנו הכתוב כן בן מלכה אשת נחור אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור כי תקן הדבר בדרך מוסר אבל אמר אשר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה : (כב) ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה . הכתוב הזה יחסר המעשה והיה צריך שיאמר ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים על ידיה ולכך אני אומר כי פירוש ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים שיהיו על ידיה

אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו והוא עומד עליהם לשמשם: (לא) פניתי הבית. מעבודת גלולים (ב"ר): (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים (ב"ר): (לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו (בראשית מט) עד כי יבא שילה וז"ש חז"ל כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר המתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה מבנות הכנעני. אם לא תלך תחילה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אולי לא תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ (ב"ר) אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה

(לב) ומספוא. שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו שעורה: (לג) ויישם. מהבנין שלא נזכר שם פועלו כמו ויושב את משה ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו והנכון שדבריו כמשמעם: (מא) אז תנקה מאלתי. ולא אמר משבועתי והטעם כי אפחד מאדני ומאלתו:

חסד

וְהִנֵּ֛ה עֹמֵ֥ד עַל־הַגְּמַלִּ֖ים עַל־
הָעָֽיִן׃ לא וַיֹּ֕אמֶר בּ֖וֹא בְּר֣וּךְ יְהוָ֑ה ב' י"ג מ"ל ב'
לָ֤מָּה תַֽעֲמֹד֙ בַּח֔וּץ וְאָֽנֹכִי֙ פִּנִּ֣יתִי ל'
הַבַּ֔יִת וּמָק֖וֹם לַגְּמַלִּֽים׃ לב וַיָּבֹ֤א ב' לזהב יזקו
הָאִישׁ֙ הַבַּ֔יְתָה וַיְפַתַּ֖ח הַגְּמַלִּ֑ים ב' בתרי ל"ס
וַיִּתֵּ֨ן תֶּ֤בֶן וּמִסְפּוֹא֙ לַגְּמַלִּ֔ים וּמַ֙יִם֙ ל' וכ"כ
לִרְחֹ֣ץ רַגְלָ֔יו וְרַגְלֵ֥י הָאֲנָשִׁ֖ים אֲשֶׁ֥ר
אִתּֽוֹ׃ לג וַיּוּשַׂ֤ם לְפָנָיו֙ לֶֽאֱכֹ֔ל וַיֹּ֕אמֶר ויושם ק'
לֹ֣א אֹכַ֔ל עַ֥ד אִם־דִּבַּ֖רְתִּי דְּבָרָ֑י ל'
וַיֹּ֖אמֶר דַּבֵּֽר׃ לד וַיֹּאמַ֑ר עֶ֥בֶד
אַבְרָהָ֖ם אָנֹֽכִי׃ לה וַֽיהוָ֞ה בֵּרַ֧ךְ ז' בטע' ר"פ י"ג
אֶת־אֲדֹנִ֛י מְאֹ֖ד וַיִּגְדָּ֑ל וַיִּתֶּן־ל֞וֹ
צֹ֤אן וּבָקָר֙ וְכֶ֣סֶף וְזָהָ֔ב וַֽעֲבָדִם֙ ל' וחס כ"ל חס' עד
וּשְׁפָחֹ֔ת וּגְמַלִּ֖ים וַֽחֲמֹרִֽים׃ ויפרון הא"ש
לו וַתֵּ֡לֶד שָׂרָה֩ אֵ֨שֶׁת אֲדֹנִ֥י בֵן֙
לַֽאדֹנִ֔י אַֽחֲרֵ֖י זִקְנָתָ֑הּ וַיִּתֶּן־ל֖וֹ אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר־לֽוֹ׃ לז וַיַּשְׁבִּעֵ֥נִי אֲדֹנִ֖י ל'
לֵאמֹ֑ר לֹֽא־תִקַּ֤ח אִשָּׁה֙ לִבְנִ֔י
מִבְּנוֹת֙ הַֽכְּנַעֲנִ֔י אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י יֹשֵׁ֥ב
בְּאַרְצֽוֹ׃ לח אִם־לֹ֧א אֶל־בֵּית־אָבִ֛י ח' ר"פ
תֵּלֵ֖ךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּ֑י וְלָקַחְתָּ֥
אִשָּׁ֖ה לִבְנִֽי׃ לט וָֽאֹמַ֖ר אֶל־אֲדֹנִ֑י
אֻלַ֛י לֹא־תֵלֵ֥ךְ הָאִשָּׁ֖ה אַֽחֲרָֽי׃ מ"ח מלין מיחדין חס ו'
מ וַיֹּ֣אמֶר אֵלָ֑י יְהוָ֞ה אֲשֶׁר־
הִתְהַלַּ֣כְתִּי לְפָנָ֗יו יִשְׁלַ֨ח מַלְאָכ֤וֹ
אִתָּךְ֙ וְהִצְלִ֣יחַ דַּרְכֶּ֔ךָ וְלָקַחְתָּ֤
אִשָּׁה֙ לִבְנִ֔י מִמִּשְׁפַּחְתִּ֖י וּמִבֵּ֥ית
אָבִֽי׃ מא אָ֤ז תִּנָּקֶה֙ מֵאָ֣לָתִ֔י כִּ֥י כל אורי' מ"ל
תָב֖וֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּ֑י וְאִם־לֹ֤א יִתְּנוּ֙ כמ"ז י"ז כמנ'
לָ֔ךְ וְהָיִ֥יתָ נָקִ֖י מֵאָלָתִֽי׃ מב וָֽאָבֹ֥א ס' חס'
הַיּ֖וֹם אֶל־הָעָ֑יִן וָֽאֹמַ֗ר יְהוָה֙ אֱלֹהֵי֙ ב' בתורה
אֲדֹנִ֣י אַבְרָהָ֔ם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא֙ מַצְלִ֣יחַ
דַּרְכִּ֔י אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י הֹלֵ֥ךְ עָלֶֽיהָ׃
מג הִנֵּ֛ה אָנֹכִ֥י נִצָּ֖ב עַל־עֵ֣ין הַמָּ֑יִם ז' ר"פ בספ'
וְהָיָ֤ה הָֽעַלְמָה֙ הַיֹּצֵ֣את לִשְׁאֹ֔ב ג'. כ"ל חס' במ"כ

וְהָא קָאֵים עִלָּוֵי גַמְלַיָא עַל עֵינָא: לא וַאֲמַר עוֹל בְּרִיכָא דַיְיָ לְמָא אַתְּ קָאֵים בְּבָרָא וַאֲנָא פַּנֵּיתִי בֵּיתָא וַאֲתַר כָּשַׁר לְגַמְלַיָא: לב וְעָאל גַבְרָא לְבֵיתָא וּשְׁרָא גַמְלַיָא וִיהַב תִּבְנָא וְכִסְתָּא לְגַמְלַיָא וּמַיָא לְאַסְחָאָה רַגְלוֹהִי וְרַגְלֵי גוּבְרַיָא דְעִמֵּיהּ: לג וְשַׁוִּיאוּ קֳדָמוֹהִי לְמֵיכַל וַאֲמַר לָא אֵיכוּל עַד דַּאֲמַלֵּיל פִּתְגָמַי וַאֲמַר מַלֵּיל: לד וַאֲמַר עַבְדָּא דְאַבְרָהָם אֲנָא: לה וַיְיָ בָּרֵיךְ יַת רִבּוֹנִי לַחֲדָא וּרְבָא וִיהַב לֵיהּ עָאן וְתוֹרִין וּכְסַף וּדְהַב וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וְגַמְלִין וַחֲמָרִין: לו וִילֵידַת שָׂרָה אִתַּת רִבּוֹנִי בַּר לְרִבּוֹנִי בָּתַר דְּסֵיבַת וִיהַב לֵיהּ יַת כָּל דְּלֵיהּ: לז וְקַיֵּים עָלַי רִבּוֹנִי לְמֵימָר לָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּאַרְעֲהוֹן: לח אֱלָהֵין לְבֵית אַבָּא תֵּיזֵיל וּלְזַרְעִיתִי וְתִיסַּב אִתְּתָא לִבְרִי: לט וַאֲמָרִית לְרִבּוֹנִי מָאִים לָא תֵיתֵי אִתְּתָא בַּתְרָי: מ וַאֲמַר לִי יְיָ דִּי פְלָחִית קֳדָמוֹהִי יִשְׁלַח מַלְאֲכֵיהּ עִמָּךְ וְיַצְלַח אוֹרְחָךְ וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי מִזַּרְעִיתִי וּמִבֵּית אַבָּא: מא בְּכֵן תְּהֵי זַכָּאֵי מִמּוֹמָתִי אֲרֵי תֵהָךְ לְזַרְעִיתִי וְאִם לָא יִתְּנוּן לָךְ וּתְהֵי זַכָּאֵי מִמּוֹמָתִי: מב וְאָתֵיתִי יוֹמָא דֵין לְעֵינָא וַאֲמָרִית יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם אִם אִית כְּעַן רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְאַצְלָחָא אוֹרְחִי דִּי אֲנָא אָזֵיל עֲלַהּ: מג הָא אֲנָא קָאֵים עַל עֵינָא דְמַיָא וִיהֵא עוּלֶמְתָּא דְּתִפּוֹק לְמִמְלֵי

תולדות אהרן אז תנקה. קדושין מא: ואבא היום. סנהדרין נה:

בעל הטורים

ומקום ב'. הכא ומקום לגמלים. ואידך ומקום לזהב יזקו. בשביל מקום לזהב שרלה מה שנתן לאחותו פינה מקום לגמלים: ויפתח שנים ויפתח הגמלים. ויפתח על הלוחות ידופים בבנין הבית. מה התם לשון ליור אף הכא. היו הגמלים של אברהם מצויירין ומסומנין וניכרין לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים: ויישם כתיב מלמד שנתנו לו סם המות בקערה ומיהכו עליו לאכול כדי שלא ירגיש. ויישם שנים דסמיכי ויישם הכא ואידך ויישם בארון רמז שרלו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי כי עבד אברהם אנכי שנהגתי בביתו שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכת נטילת ידים וברכת המוציא וכזה חשב כי יגלגל שכוס של ברכה לטובה מצטרף ולא לרעה. וכן סיה לו שבא מלאך והחזיר סם המות לנגד בתואל ואכל ומת. וי"מ שנתנו לו דבר איסור ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי עבד אברהם אנכי ואיני אוכל דבר איסור: אז תנקה מאלתי ואברהם אמר משבועתי שהוא התמיר עליהם לומר שהביאו באלה שהיא חמורה יותר כדי שיתרלו: כי תבוא אל משפחתי ולא אל בית אבי לומר שאם לא ימלא מבית אב יקח מבית אם:

ספורנו

עומד על הגמלים. לאור לנרכיהם בלתי מלפה ללין בבית אביה של רבקה עד בא דבר מעמו: (לא) למה תעמוד בחוץ. שמאלת מקום ללין את הגמלים בלבד למה תחפוץ לעמוד בחוץ אתה ואנשיך. ואנכי פניתי הבית. בעדך ובעד אנשיך. ומקום לגמלים. ופניתי גם כן מקום בעד הגמלים: (לה) ברך את אדוני מאד. ואין ספק כי רבים בארצנו היו חפלים להשיא את בתם לבנו. אחרי זקנתה. לפיכך היה חביב מסעה שנולד. (לז) וישביעני אדוני. ובהיות שאדוני מאס בנשי ארצו ובחר בכם

על העין ב' וסי' ומצאה מלאך ה' ויהי כראת הנזם. ותרין אל העין. וסי' ולרבקה אח ושמו לבן. ואבא היום אל העין: בוא י"ג מלאים וסי' כו' במסר' רבת': ומקום ב' וסי' לגמלים. לזהב יזקו: ויפתח ב' בתרי ליש' וסי' ויבא האיש הביתה. ויפתח על הלוחות: אם לא כל רישי פסו' דקריאה ואם לא במ"ח אם לא וסי' אם לא אל בית אבי תלך. אם לא ימצא הגנב. אם לא תשמר לעשות. אם לא את דמי נבות. אם לא תשמעו ואם לא תשימו. אם לא ישוב חרבו ילטוש. אם לא שויתי ודוממתי. אם לא תדעי לך היפה. וכל ר"פ דאיוב דכוו' במ"ב וסי' ואם לא אפו מי יכזיבני. ואם לא ישמעו בשלח יעברו: אלי מ"ח מילין מיחדין חס' ו' וסי' במסרא רבתא: אבא ואבא ה' חס' וסי' ואבא היום אל העין. אתנהלה לאטי. אם תתן לי את חצי ביתך. אבא בם אודה יה. אם אבא באהל ביתי: העלמה ג' וסי' והיה העלמה. ותלך העלמה ותקרא. העלמה הרה:

רמבן

ידיה ויאמר בת מי את ואחרי שאמרה אליו בת בתואל אנכי שם הנזם על אפה והצמידים על ידיה כאשר אמר להם אבל הס' כאן הנתינה וכן במקומות רבים: (לב) ויבא האיש הביתה. אליעזר הוא האיש הבא ויפתח הגמלי' יחזור אל לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ופתח גמליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי רחוק הוא שהיה אליעזר הוא הנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו וכן ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור כי וימשכו ויעלו חוזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון וכן ויאמר ליבא אל המלך ככל אשר יצוה אדוני

וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־
מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ מד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־
אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב
הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־
אֲדֹנִי׃ מה אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר
אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת
וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה
וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃
מו וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ
וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה
וָאֵשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃
מז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי
אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר
אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם
הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־
יָדֶיהָ׃ מח וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה
וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי
אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת
לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃
מט וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד
וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־
לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין
אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃ נ וַיַּעַן לָבָן
וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא
הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־
טוֹב׃ נא הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח
וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ נב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם
וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃ חמישי
נג וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי
זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה
וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃
נד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר
וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי׃ נה וַיֹּאמֶר
אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ
יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃
נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי

קדמ' סגמלתיו בתר' ססקיני · ג' וחס' ו' · ג' · כ"לחס' כמ"ס · ג' מ"ל וב' חס' · ד' · ג' · ס' חס' · ג' · ג' · ח' · ג' · ג' · ד' פסו' ויען ויאמרו · ג' וא' יצא דבר. חד מן י"א פתחי' · ס' . י"ד · י"ב מ"ל · כ' חד חס' וחד מלא · י"א וכל ד"ס דכו'. ע' מ"ל · הנערה ק'

וְאֵימַר לַהּ אַשְׁקִינִי כְּעַן
זְעֵיר מַיָּא מִקּוּלְתִּיךְ׃
מד וְתֵימַר לִי אַף אַתְּ אִשְׁתְּ
וְאַף לְגַמְלָךְ אֲמַלֵּי הִיא
אִתְּתָא דְּזַמִּין יְיָ לְבַר רִבּוֹנִי׃
מה אֲנָא עַד לָא שֵׁיצֵיתִי
לְמַלָּלָא בְּלִבִּי וְהָא רִבְקָה
נָפְקַת וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפַהּ
וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלָת
וַאֲמָרִית לַהּ אַשְׁקִינִי כְּעַן׃
מו וְאוֹחִיאַת וַאֲחִיתַת
קוּלְתַהּ מִנַּהּ וַאֲמָרַת אִשְׁתְּ
וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי וּשְׁתֵיתִי
וְאַף גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיאַת׃
מז וּשְׁאֵילִית יָתַהּ וַאֲמָרִית
בַּת מַן אַתְּ וַאֲמַרַת בַּת
בְּתוּאֵל בַּר נָחוֹר דִּילֵידַת
לֵיהּ מִלְכָּה וְשַׁוֵּיתִי קְדָשָׁא
עַל אַפַּהּ וְשֵׁירַיָּא עַל יְדַהָא׃
מח וּכְרָעִית וּסְגֵדִית קֳדָם
יְיָ וּבָרֵכִית יָת יְיָ אֱלָהֵיהּ
דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דְּדַבְּרַנִי
בְּאוֹרַח קְשׁוֹט לְמִסַּב יָת
בַּת אֲחוּהִי דְּרִבּוֹנִי לִבְרֵיהּ׃
מט וּכְעַן אִם אִיתֵיכוֹן עָבְדִין
טִיבוּ וּקְשׁוֹט עִם רִבּוֹנִי חַווֹ
לִי וְאִם לָא חַווֹ לִי וְאֶתְפְּנֵי
עַל יַמִּינָא אוֹ עַל שְׂמָאלָא׃
נ וַאֲתֵיב לָבָן וּבְתוּאֵל וַאֲמָרוּ
מִן קֳדָם יְיָ נְפַק פִּתְגָמָא
לֵית אֲנַחְנָא יָכְלִין לְמַלָּלָא
עִמָּךְ בִּישׁ אוֹ טָב׃ נא הָא
רִבְקָה קֳדָמָךְ דְּבַר וְאִיזֵיל
וּתְהֵי אִתְּתָא לְבַר רִבּוֹנָךְ
כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ׃ נב וַהֲוָה
כַּד שְׁמַע עַבְדָּא דְּאַבְרָהָם
יָת פִּתְגָמֵיהוֹן וּסְגֵיד עַל
אַרְעָא קֳדָם יְיָ׃ נג וְאַפֵּיק
עַבְדָּא מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין
דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וִיהַב
לְרִבְקָה וּמִגְדָּנִין יְהַב
לַאֲחוּהָא וּלְאִמַּהּ׃ נד וַאֲכָלוּ
וּשְׁתִיאוּ הוּא וְגוּבְרַיָּא דִּי
עִמֵּיהּ וּבָתוּ וְקָמוּ בְצַפְרָא
וַאֲמַר שַׁלְּחוּנִי לְוָת רִבּוֹנִי׃
נח וַאֲמַר אֲחוּהָא וְאִמַּהּ
תְּתֵיב עוּלֵימְתָּא עִמָּנָא
עִדָּן בְּעִדָּן אוֹ עַסְרָא יַרְחִין
בָּתַר כֵּן תֵּיזִיל׃ נו וַאֲמַר
לְהוֹן לָא תְּאַחֲרוּן יָתִי וַיְיָ

רשי

ברמיזה: (מד) גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא' ברור דבר: (מה) טרם אכלה. טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו (איוב א) כי אמר איוב הרי לשון עבר. ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופי' שניהם ל' הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגומר והיה עושה כך: (מז) ואשאל ואשים. שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה ועדיין אינך יודע מי היא: (מט) על ימין. מבנות ישמעאל: על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם (ב"ר): (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו: לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך (ב"ר): (נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה: (נג) ומגדנות. לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י: (נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה הוא הי' רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה כמו (ויקרא כה) ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטיה (כתובות נז): או עשור. י' חדשים וא"ת ימים ממש

רמבן

אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך והם דברי דוד ורבים כן וענין ויפתח הגמלים שפתח מוסרי צואריהם כי המנהג להוליכם קשורים או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חוגר כמפתח התפתחי מוסרי צוארך ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים ולשון ב"ר התיר זממיהם רבי הונא ורבי ירמיה שאל לר' חייא ב"ר אבא לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של ר' פנחס בן יאיר וכו' וזו שאלה לסתור פתוח הזמם כי אי אפשר שיהיה החסידות בביתו של רבי פנחס בן יאיר גדול יותר מביתו של אברהם אבינו וכאשר חמורו של רבי פנחס בן יאיר איננו צריך להשתמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו וכל שכן גמליו של אברהם אבינו ואין לזממם כי לא יאונה לצדיק כל און: **וטעם** והנה רבקה יצאת וכדה על שכמה. כי בהיותו בביתו שמע את שמה או מתחילה הגידה לו שמה אע"פ שלא נזכר: ותקס

אבן עזרא

(מט) חסד. דבר שאינו חיוב: ואמת. לקיים דבר החסד והמלה מגזרת אמונה והתי"ו לשון נקבה: (נא) דבר ה'. גזר וכן בדבר ה' שמים נעשו או הוכיח בחלום: (נג) ומגדנות. מגזרת מגדים או פי' מלבושים נכבדים ויהיה הנו"ן שרש כמו מטפחות: (נה) ויאמר אחיה ואמה. הם שקבלו המתנות והאב מחריש ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מלאנו ויען לבן

השקיני נא מעט מים ב' דס' וסי' השקיני נא מעט מים מכדך. כי צמאתי: גם אתה ט' פסו' גם וגם וסי' כו' במסר' רבת': ואשם ה' חס' וכי' ואשם הנזם על אפה: ואשם את הלחות בארון. ואשם שם מקום לארון. ואשם דברי בפיך: ואשם השק על מתני. ז' פסו' באורייי' דאית בהון אם ואם במצעו' פסו' וסי' כו' במס' רבת': ויען ויאמרו ד' פסו' ויען ויאמרו וסי' ויען לבן ובתואל ויאמרו. ויען כל איש רע ובליעל. ויען כל העם ויאמרו טוב. ויבא משה ויספר לעם את כל דברי: רע י"א פתחין וסי' במס' רבת': ותהי י"ד רפין וסי' כו' במס' רבת': ומגדנת ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' ומגדנת נתן לאחיה ולאמה חס'. ומגדנות ליחזקיהו מל': ויקומו ט' מלאים תולדות אהרן וכדה על. ע"ג כט: ויען לבן. מועד קטן יח עקידה שער ח: (מה' יצא הדבר. סוטה כא): ויאמר אחיה. כתובות נז: אחר תלך. נדרים לז:

בעל הטורים

ואשם הנזם חסר יוד לומר שלא נגע בבשרה מחמת נגיעות: על ימין או על שמאל ר"ת בגימטריא ישמעאל או בגימט' בעמון ומואב. אל תאחרו אותי וה' סופי תיבות לויה שלווהו:

ספורנו

הנה באתי אליכם לא להעדר נסים בארצנו. היא האשה אשר הוכיח. כאמרם ז"ל בת קול מכרזת ואומרת בת פלוני לפלוני: (מה) אני טרם אכלה לדבר. וזאת הוראה כי נכון הדבר מעם האלהים: (מט) אם ישכם עושים. שכדי להפיק רצון אדוני תבטלו רצונכם ותסכימו לשלוח את בתכם בארץ מרחקולא תחושו לקנות בה קרובים בארצכם: ואמת. שתרצו תועלת וכבוד בתכם כראוי לכם וזה בהכנים אותה בבית אברהם: (נ) לא נוכל דבר אליך רע. לבטל גזרתו. או טוב. לקיים אותה כאלו היתה צריכה לקיוב שלנו: (נא) קח ולך. גם בלתי רשותנו: כאשר דבר ה'. שגזר בת פלוני לפלוני שהרי נתן אות על רצונו בזה: (נה) ימים או עשור. שתתישב דעתה בהדרגה ללכת אל ארץ אחרת ולא יהיה זה לה פתאום כי ההשתנות הפתאומי לא

ויהוה הצליח דרכי שלחוני ואלכה לאדני׃ נז ויאמרו נקרא לנער ונשאלה את־פיה׃ נח ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם־האיש הזה ותאמר אלך׃ נט וישלחו את־רבקה אחתם ואת־מנקתה ואת־עבד אברהם ואת־אנשיו׃ ס וַיברכו את־רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו׃ סא ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על־הגמלים ותלכנה אחרי האיש ויקח העבד את־רבקה וילך׃ סב ויצחק בא מבוא באר לחי ראי והוא יושב בארץ הנגב׃ סג ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים׃ סד ותשא רבקה את־עיניה ותרא את־יצחק ותפל מעל הגמל׃ סה ותאמר אל־

(ג' ומ"ל; לנערה ק'; ג'; ל'דס' ל'דס'; ג'; ג' כספ' חס' וא' מ"ל; ל'. ד'; ז' ופת'; ו' כחולם; ל'; ה"חסר את)

אצלח אורחי שלחוני ואיהך לות רבוני׃ נז ואמרו נקרי לעולמתא ונשמע מה דהיא אמרה׃ נח וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין ואמרת איזיל׃ נט ושלחו ית רבקה אחתהון וית מנקתה וית עבדא דאברהם וית גברוהי׃ ס וברכו ית רבקה ואמרו לה אחתנא את הוי לאלפין ולרבון וירתון בניכי ית קרוי סנאיהון׃ סא וקמת רבקה ועולמתהא ורכיבא על גמליא ואזלת בתר גברא ודבר עבדא ית רבקה ואזל׃ סב ויצחק אתא במתוהי מבירא דמלאך קימא אתחזי עלה והוא יתיב בארע דרומא׃ סג ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני רמשא וזקף עינוהי וחזא והא גמליא אתן׃ סד וזקפת רבקה ית עינהא וחזת ית יצחק ואתרכינת מעל גמלא׃ סה ואמרת לעבדא מאן

רש"י

ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נז) ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה (ב"ר): (נח) ותאמר אלך. מעצמי ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנא' לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו' י"ר שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי ראי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (ב"ר): יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנא' ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנא' הנה בין קדש ובין ברד: (סג) לשוח. (ב"ר) לשון תפלה כמו (תהלים קב) ישפוך שיחו: (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהא (ס"א ותמהה) מפניו (ב"ר): ותפול. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד

וסי' בשופטים סי' ב': שלחני ב' א' מלא וא' חס' שלחני לאדני חס'. שלחוני ואלכה לאדני מל': ויאמרו אליה ב' דסמיכי וסי' ויאמרו אליה התלכי עם האיש. ויאמרו אליה האנשים נקיים אנחנו משבועתך: אחתנו ג' בספר' ב' חס' וא' מ"ל וסי' אחתנו את היי לאלפי. לתת את אחתנו. הכזונה יעשה את אחותנו מ"ל: רבבה ד' וסי' ויברכו את רבקה. איכה ירדף אחד אלף. ורדפו מכם חמשה מאה. רבבה כצמח השדה. וחד ורבבה מימינך: ויצחק ה' וסי' ויצחק בא מבוא. ויצחק בן ששים. אשר גר שם אברהם ויצחק. אשר התהלכו. המלאך הגואל: מבוא ו' ה' מ"ל וא' הס' וסי' ויצחק בא מבוא. אשר מנעך ה' מבוא בדמים. כלתני היום הזה מבוא בדמים. וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה. דמלכים חס'. סגר כל בית מבוא. משא צר הלילו אניות תרשיש. דישעיה: וילך ז' ופתח וסי' ותקם רבקה ונערותיה. ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד. ויחר אף ה' בם וילך. ויקם וילך ויהונתן בא. ויקצף נעמן וילך. בשנתו את טעמו. כלה ענן וילך. וא' ויולך: יושב י"ז מלאים בתו' מסר פרשת ויחי:

אבן עזרא

לבן ובתואל: (נט) מנקתה. בימים הקדמונים: (סא) ותרכבנה על הגמלים. שהביא העבד: וילך. פתוח ואם הוא סוף פסוק ולא נקמץ כי בתחלה היה בפת"ח קטן ולא יוכל לעלות שתי מדרגות וכן כל ויאמר. וטעם ויקח העבד את רבקה וילך הוא היה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד בא יצחק: (סב) בא מבוא. שם מקו' יקרא בב' שמו' וי"א בא מבא מבפנים וכן יפרשו סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי: והוא יושב. כי בימים ההם שם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל: (סג) לשוח. ללכת בין השיחים: לפנות ערב. קרוב מביאת השמש וההפך לפנות בקר ובפרשה כי תצא אבארנו באר היטיב. (סד) וטעם ותפל מעל הגמל. ברצונ' כמו ויפל על פניו והפסוק הבא

תולדות אהרן ותקם רבקה. פסחים ג: ותלכנה אחרי ברכות סא עירובין יח: ויצא יצחק. ברכות כו פסחים פח ע"ג ז (ברכות ז):

בעל הטורים

עם האיש הזה ס"ת משה. הלך כדת משה וישראל: את היי. היי בגימט' כה כלומר תזכי למה שנא' כה יהיה זרעך: רבבה ד' במסורה היי לאלפי רבבה. ושנים יניסו רבבה. ומאה מכם רבבה ירדפו. רבבה כצמח השדה נתתיך. שאמרו לה שתהיה מאותם שנים יניסו רבבה ורבבה כצמח השדה: לשוח בשדה היינו שיצחק תקן תפלת המנחה ואז נזדמנה לו רבקה. והיינו דכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו אשה דכתיב מצא אשה מצא טוב: לפנות ערב ב' במסורה לשוח בשדה לפנות ערב. והיה לפנות ערב ירחץ במים. רמז למה שאמרו חז"ל טובלים מן המנחה ולמעלה דמה הכא מנחה שיצחק תקן תפלת המנחה אף התם נמי מנחה:

רמבן

(סא) ותקם רבקה ונערותיה. ספר הכתוב כי אחר שנתנו רשות שתלך רבקה ומניקתה ועבד אברהם ואנשיו קמה רבקה וקראה נערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש כי הוא מורה הדרך לפניהם: וטעם ויקח העבד את רבקה וילך. לספר בזריזותו כי אחרי צאתו מן העיר ותלכנה כל הנשים אחריו לקח העבד רבקה עמו לא תפרד ממנו ולשמרה בדרך מכל מכשול. ור"א אמר כי טעמו שהיה הולך עם רבקה ולא הרגיש עד שבא יצחק ופגע בו:

(סב) בא מבוא באר לחי ראי. יאמר כי יצחק בא עתה מבא באר לחי ראי שטב מבאר לחי שבא שמה שאילו אמר בא מבאר לחי ראי היה נראה שהיה דר שם ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו. ויתכן בעבור היות מבוא מקור שהיה יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם וכן ת"א אתא ממיתוהי ועל דעתו הוא באר שבע שתרגם בין קדש ובין שור ובין קדש ובין ברד רקם וחגרא ואם כן המקום ההוא מקום אשל אברהם ראוי לתפלה והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר אחרת אשר היתה בדרך עירו ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ומצא את העבד ורבקה והלכו כלם יחדו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו:

(סד) ותרא את יצחק. לשון רש"י ראתה אותו הדור ונתביישה ממנו ור"א פי' כי הפסוק האחרון מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד ורדיפה בתורה כן על דעתו ובאמת שימצאו מהם אבל בכאן איננו נכון שיצטרך לערב שתי המקראות. ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדוני ותפול מעל הגמל ותקח הצעיף ותתכס מדעתי בראות רבקה איש הולך לקראתה בשדה סירט הדרך והלך בשדה לעומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקרוא לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עשתה כדרך מוסר הנשים לעמוד בהצנע: ותפול מעל הגמל. לשון רש"י השמיטה עצמה לארץ כתרגום ואתרכינת כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וירד וארכין ודומה לו כי יפול לא יוטל

ספורנו

לא יסבלהו הטבע: (נז) ונשאלה את פיה. אם יסבול דעתה ללכת עתה עמך: (ס) את היי. היי נוחה לבעלך בדרכי טובך באופן שאת בלבד ולא אשה אחרת תהיי לאלפי רבבה: וירש זרעך כמו שנשבע האל ית' לזרעו של אברהם: (סא) ויקח העבד את רבקה מיד שלוחי האב שמסרו לשלוחי הבעל ובהיותה אז נשואה לגמרי היתה גברת והיה האיש אז עבד לה: (סב) בא מבא באר לחי ראי. להתפלל במקום שבו נשמעה תפלת שפחתו וקודם שהתפלל כבר נשלם ענינו בחרן וקרבה אשתו לבא על דרך טרם יקראו ואני אענה: והוא יושב בארץ הנגב. אמנם ויצחק היה יושב בדרומו של באר לחי ראי ולא הלך שם אז לקבוע דירתו: (סג) ויצא יצחק לשוח. נטה מן הדרך על דעת לשפוך שיחו לפני ה' בשדה שלא יפסיקוהו עוברי דרכים אף על פי שכבר התפלל בבאר לחי ראי וקודם שהתפלל נענה על דרך מן היום אשר נתת אל לבך להתענות נשמעו דבריך: והנה גמלים באים. ובצאתו לשוח היה דרכו לקראתם כאמרו ההולך בשדה לקראתנו וזה כי בשובו מבאר לחי ראי לביתו היה דרכו מן הצפון לדרום והבאים לבית אברהם היה דרכם מן המזרח למערב לפיכך בנטותו מדרכו שהוא מן הצפון אל הדרום והלך בצד מזרח אל דרך הגמלים הבאים מארץ בני קדם הסבה רבקה שהיה הולך לקראתה: (סד) ותפול מעל הגמל. הכניעה ראשה בהיותה על הגמל לכבוד יצחק כמו ויפול מעל

אבן עזרא

הכלא מאוחר הוא מוקדם כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד: (סה) ותתכס. מבנין התפעל התי"ו הראשון לנקבה שאיננה נמצאה והשני להתפעל: (סז) האהלה שרה אמו. דרך קצרה האהלה אהל שרה אמו וכן הנבואה עודד הנביא כמלאך אלהים: (א) קטורה. איננה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם ופי' פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פילגשים נשים: (ג) אשורים. יש אומרים כי אשורים שהיו יודעי' הדרכים: ולטושים. נופים מרחוק והנכון בעיני כי הם שמות ואין בהם תאר

תורה

הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃
סו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃
סז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃ פ ששי

כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה׃ ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ׃
ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים׃
ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃
ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃
ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן

ב' בחלומות. י"ג חס' האלה ב' חס' בכס'. ח'. ב' אמנון. ב' מלרע. כ"ג חס' כמ"ו. ל'. ל'. ל'. ל'. ג' בג' לים'. ל'. ג' חס' בליש'. ב' מ"ל דמ"ל שומר

תרגום אונקלוס

גַּבְרָא דִיכִי דִמְהַלֵּךְ בְּחַקְלָא לִקְדָמוּתָנָא וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסֵיבַת עִיפָא וְאִתְכַּסִּיאַת׃ סו וְאִשְׁתָּעִי עַבְדָּא לְיִצְחָק יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דִי עֲבַד׃ סז וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא וְהָא תַקְנִין עוֹבָדַהָא כְּעוֹבָדֵי שָׂרָה אִמֵּיהּ וּנְסֵיב יָת רִבְקָה וַהֲוַת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וְרַחֲמַהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק בָּתַר דְּמִיתַת אִמֵּיהּ׃
א וְאוֹסִיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה׃ ב וִילֵידַת לֵיהּ יָת זִמְרָן וְיָת יָקְשָׁן וְיָת מְדָן וְיָת מִדְיָן וְיָת יִשְׁבָּק וְיָת שׁוּחַ׃ ג וְיָקְשָׁן אוֹלִיד יָת שְׁבָא וְיָת דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הֲווֹ לְמַשִּׁירִין וְלִשְׁכוּנִין וְלִנְגָוָן׃ ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל אִילֵין בְּנֵי קְטוּרָה׃ ה וִיהַב אַבְרָהָם יָת כָּל דִּי לֵיהּ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהַב

מסורה

הלזה ב' וסי' מי האיש הלזה. הנה בעל החלומות הלזה: את כל הדברים י"ג חס' האלה וסי' כו' במס' רבתא: ויבאה ב' חס' בספ' וסי' ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה שרה אמו: האהלה ח' וסי' בשופטים סימן ד': ויאהבה ב' ותס' וסי' ותהי לו לאשה ויאהבה. ויאהבה אמנון: וינחם ב' בטעמא מלרע וסי' וינחם יצחק. וינחם כרב חסדיו: ו' פסוק דאית בהון את ואת ואת ואת ואת וסי' כו' במס' רבת': אשורם ג' בג' ליש' וכל חד וחד לית דכוו' וסי' ויקשן ילד את שבא ואת דדן. ואהי להם כמו שחל. עתה סבבוני: חנך ג' חס' בליש' וסי' ובני מדין עיפה: חנך משפחת החנכי. חנך לנער על פי דרכו: הפילגשים ב' מלאי' דמלאים וסי' ולבני הפילגשים אשר לאברהם. שומר הפילגשים.

תולדות אהרן ותאמר אל. ספר הזוהר פ' פקודי: מי האיש הלזה. (סנהדרין כז): ויביאה יצחק. בבא קמא נב: ויוסף אברהם. בבא קמא שם זבחים סב: ויתן אברהם. סנהדרין לא: ולבני הפילגשים. סנהדרין שם:

רש"י

עד הקרקע כמו הטי נא כדך תרגומו ויט שמיא וארכין ל' מוטה לארץ ודומה לו (תהלים לז) כי יפול לא יוטל כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (סה) ותתכס. ל' ותתפעל כמו ותקבר ותשבר: (סו) ויספר העבד. (ב"ר) גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: (סז) האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה ונעשית דוגמ' שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו (בראשית רבה): אחרי אמו. דרך ארץ כ"ז שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמת' הוא מתנחם באשתו: (א) קטורה. (ב"ר) זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: (ג) אשורים ולטושים. שם ראשי אומות (ב"ר). ותרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא (ספירש למשירין לשון מחנה. וא"ת שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף והוסיפה אל"ף בראשם כמו אומת אנך שהוא מן נכה רגלים וכמו אסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת ולטושים הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אפדנו וכן הוא אומר (שמואל א' ל') והנה הם נטושי' על פני השדה שכן לא"ד ונו"ן מתחלפו' זו בזו): (ה) ויתן אברהם וגו'. (ב"ר) א"ר נחמיה ברכ' דיאתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרו ליצחק: (ו) הפילגשם. (ב"ר) חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא

בעל הטורים

בעה"ט ויבאה ד' במסו' בפרשת בראשית. וכתוב חס' ועולה כ"ד מלמד שקשטה בכ"ד קשוטי'. האהלה. ח' במס'. רמז שבשמונה מקומות שבתה שכינה. משכן. גלגל. שילה. נב. גבעון. בית ראשון. בית שני. לע"ל. והוא יושב בארץ הנגב. וסמיך ליה ויצא יצחק לשוח בשדה. רמז למה שאמרו הרוצה שיהיו בניו יהיו ידרים: ויאהבה בנים. ותהי לו לאשה ויאהבה. ויאהבה אמנון התם היתה אהבה התלויה בדבר על כן בטלה אבל הכא אינה תלויה בדבר על כן לא בטלה: וינחם ב' וינחם יצחק וינחם כרוב חסדיו וינחם יצחק למה כרוב חסדיו פי' שהיתה צדקת וחסידה: ותהי לו לאשה ויסף אברהם דרך ארץ שמי שמתה אשתו ונשאה לו בנים ישאם קודם שישא אחרת. ד"א זהו שאמרו שאין תכלו' מעו לכבא דקל תבריה שמע ואיכו לא אכיל.

ספורנו

מעל המרכבה לקראתו דנעמן: ותתכס. כי יראה מהביט על דרך ויסתר משה פניו: (סז) וינחם יצחק אחרי אמו. כי עד הנה לא קבל עליה תנחומין לחביבותה: (ב) ותלד לו את זמרן. גדלה אותם בביתו על דרך חמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל שגדלה אותם שלא היו בניה כלל כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם יצחק וישמעאל כמבואר בדברי הימים: (ו) נתן אברהם מתנות. לא בלשון ירושה כלל כדי

רמב"ן

יוטל אם יטה לארץ לא יגיע לקרקע ואין דעת אונקלוס שהשמיטה עצמה מן הגמל לארץ שאם כן הנה היא נופלת מעל הגמל ממש לא מוטה מעליו וכן כל ל' הרכנה הטיה לצד אחד בלבד אבל כוונתו כי מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו הטת עצמה לצד אחד להסב פניה ממנו וכמוהו לדעתי ויראה נעמן רץ אחריו ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום שאין ענינו רק שהשפיל עצמו במרכבה לקראת הרץ אשר היה בארץ לשאול לו בשלום וכן אמר כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך או יהיה אבל אונקלוס מעל הגמל כמו על הגמל וכן מעל שמים חסדך וכזו המ"ס לא יהיה משם עול ימים וזקן וכן המים אשר מעל לרקיע ועל דרך הפשט הוא כמו והנה עם הולכים בדרך מאחריו וכן רבים:

(סג) **ויביאה** יצחק האהלה שרה אמו. חסר הנסמך וכמוהו רבים וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעת שמתה שרה לא נטו אהלה כי אמרו לא תבא אשה אחרת אל אהל הגבירה הנכבדת וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל ההוא לכבודה ושם לקחה וזה טעם ויאהבה וינחם ירמוז שהיה מצטער מאד על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב אהבת האיש באשתו ואונקלוס כי' ויביאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו ולכן הזכיר האהבה כי מפני צדקתה וכשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו בב"ר עד שלא מתה שרה היתה ברכה מצוייה בעיסה:

(ג) **אשורים** ולטושים ולאומים. לשון רש"י שהם ראשי אומות ותרגומו של אונקלוס אין ליישבו עם לשון המקרא ולי נראה שסבר אונקלוס באשורים שהם המהלכות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר כמו שאמר אורחת ישמעאלים עשאו מלשון באשורו אחזה רגלי לא תמעד אשוריו וסבר בלטושים שהם השוכנים באהלים שהם נטושים על פני האדמה היום ישכנו במקום ההוא ולמחר במקום אחר כי הלמ"ד והנו"ן יומרו במקומות רבים כמו לשכה ונשכה ויפקדו אנשים ביום ההוא על הנשכות ומזה חרב נטושה כמו לטושה ואמר בלאומים ולנגון בלשון אייס ומלת היו עוררה אותנו בזה שהיה ראוי שיאמר כמו שאמר ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ואת נפתוחים ובב"ר רבי שמואל ב"ר נחמן אמר אע"ג דאנן מתרגמינן ואמרין תגרין ולפדין וראשי אומים כלם ראשי אומות הן והענין כמו שפירשתי כי היו המתרגמין עושים אשורים תגרין הולכי דרך והיו עושין מן לטושים אנשי רשע פניהם פני להבים בוערים כלפידים מן ללטוש את מחרשתו ואת אתו ילטוש עיניו לי ואמר רבי שמואל בר רב נחמן שאע"פ שנהגו לתרגם כן אינם אלא ראשי אומות אין בהם שם תואר כלל וכך הדבר:

(ו) **ולבני** הפלגשים אשר לאברהם. על דרך הפשט בעבור שנא' לו כי ביצחק יקרא לך זרע לא בזרע אחר היו כל נשיו אלו פלגשים לא היו נחשבות לנשים שאין זרען כיורשיו כי הגר שפחת שרה פלגשו היתה אבל קטורה לאשה לקח לו ואם היתה שפחה בביתו ולקחה לפלגש לא הי' אומר

ויקח

רש"י

היא הגר היא. קטורה. נשים בכתובה פלגשים בלא כתובה. כדאמרינן (בסנהדרין דף כא) בנשים ופלגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פי' רבותינו שם טומאה מסר להם (סנהדרין צא) ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: (ז) מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. (ב"ר) מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם: (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו תנחומי אבלים (סוטה יד) ד"א אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתייר' לברך את יצחק מפני שצפ' את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו: (יג) בשמותם לתולדותם. סדר לידתן זה אחר זה: בחצריהם. כרכים שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו:

ואלה

אבן עזרא

תאר שם: (_ מתנות. ממון נתן להם: קדמה. פי' אל ארץ קדם וכן חסר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר וקדם מזרח ארץ ישראל וי"א אל מקום בן ישמעאל והראשון נכון: (ח) מלת ויגוע. צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב הלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע והנה כל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע: ופי' וימת אברהם. שמת בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו. יש אומרים כי על כבוד הנפש אמר כי בהיותו מתעסק עם הגוף הוא כחלק נפרד ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו ויש אומרי' כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאילו יתחבר אליה' וכן ואתה תבא אל אבותיך בשלום:

ובטירותם

תורה

ו אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם: ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים: ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו: ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא: י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ: יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי: שביעי פ יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם: יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא: טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה:

אונקלוס

אַבְרָהָם מַתְּנָן וְשַׁלְּחִינוּן מֵעַל יִצְחָק בְּרֵיהּ בְּעוֹד דְּהוּא קַיָּם קִידוּמָא לַאֲרַע מַדִּינְחָא: ז וְאִלֵּין יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דַּחֲיָא מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמֵשׁ שְׁנִין: ח וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבוּ טָבָא סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ: ט וּקְבָרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר צוֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא: י חַקְלָא דִּי זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵיהּ: יא וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרִיךְ יְיָ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ וִיתֵיב יִצְחָק עִם בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַחֲזֵי עֲלַהּ: יב וְאִלֵּין תּוּלְדַת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּי יְלֵידַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם: יג וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהַתְהוֹן לְתוּלְדָתְהוֹן בּוּכְרָא דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא: טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ

מסורה

כ׳ חס׳ ותנא ח׳ · י"ז ר"פ · ס׳ מלעיל וב׳ מלרע · ד׳ חס׳ · ל׳. ל׳ וחד ואברהם ושרה זקנים. ד׳ · ו׳ כחולם · ל׳ חס׳ דחס׳ · ז׳ חס׳ כתי׳ ל׳ חס׳ · ג׳ · ל׳ וחד משמע ודומה והוא חד מן י"ד פסו׳ כתי׳ מן ג׳ מלין

דאסתר: מתנת ב׳ חס׳ וסי׳ ולבני הפילגשים. ושנא מתנות יחיה: וישלח׳ ח׳ וסי׳ ביהושע סימן כ"ב: ואלה י"ז ר"פ בתורה וסי׳ במס׳ רבת׳: ושבע ב׳ וסי׳ זקן. ושבע ילין בל יפקד רע: ויאסף ה׳ מלעיל וסי׳ אברהם. ישמעאל. יצחק. יעקב. אהרן: ושרה ג׳ וסי׳ ושרה שמעת. ואברהם ושרה זקנים. שמה קבר אברהם: ויהי אחרי מות ד׳. אברהם. משה. יהושע. שאול: בכר ז׳ חסרי׳ בתו׳ מסר פרשת ויגש: וקדר ג׳ וסי׳ וקדר ואדבאל ומבשם. וחברו דד"ה. וקדר שלחו והתבננו: ותימא. ה׳ בליש׳ ד׳ מלאים וחד חס׳ וסי׳ חדד ותימא יטור. וחברו דד"ה. יושבי ארץ תימא. ואעברך. הביטו

תולדות אהרן ואלה ימי שני. עקרים מד פו ל: ויקברו אותו. עקרים יב: השדה אשר. קדושין כ׳: ויהי אחרי מות. קדושין יד:

רמבן

ויקח אשה ושמה קטורה רק תקרא פלגש בכתוב מפני הטעם שפי' ובדברי הימים כתיב ובני קטורה פלגש אברהם והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען וא"ת שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו כרת הברית ועוד שלא אמר הכתוב ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי והמצרי בארץ פלונית כאשר אמר בנשי עשו וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא כנענית וקצר ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד בייחוס שלהן ואולי תקרא פלגש בעבור היותה שפחה ממשפחת העבדים ואם היתה שפחה בביתו ובא אליה לא יזכיר ייחוסה כי אין דרך הכתוב להזכיר באמהות רק שמן כענין בזלפה ובלהה. ורש"י כתב נשים בכתובה פלגשים שלא בכתובה כדאמר בנשים ופלגשים דדוד בסנהדרין ואין הדבר כן כי לא תקרא פלגש אלא כשהיא בלא קדושין כי הכתובה מדברי סופרים והגירסא בסנהדרין פלגש בלא כתובה וקדושין אבל אפשר שגם בני נח כאשר ישאו להם נשים כמשפטן בבעילה היו נוהגים לכתוב לכן מהר ומתן ואשר רצונה שתהיה להם פלגש ישלח אותה כאשר ירצה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא היה כותב לה כלום ועל דעת רבותינו שהיא הגר הנה היא פלגש ודאי:

(ח) זקן ושבע. שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים שבעה נפשו בימים ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים ועושר וכבוד והוא ספור חסדי השם בצדיקים ומדה טובה בהם שלא יתאוו במותרות כענין שנאמר בהם תאות לבו נתת לו ולא כמו שנאמר בשאר האנשים אוהב כסף לא ישבע כסף ואמרו בו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותיו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים השיגה ידו למאתים מתאוה לעשותו ארבע מאות שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף ובב"ר אמרו הקב"ה מראה להם לצדיקים מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעולם הבא ונפשם שבעה והם ישנים נתעוררו החכמים בזה ופירשו הכתוב שאומר ושבע במראה הזו:

(ט) ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. לשון רש"י כאן בן האמה הולך כבוד לבן הגבירה:

(יא) וישב יצחק עם באר לחי רואי. קרוב אל המקום ההוא או בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אצל הבאר:

ספורנו

כדי שיהיו דבריו קיימי': בעודנו חי. ולא רצה לסמוך על דייתיקי ומיני הצוואות: (ח) ושבע. מכל מה שהתאוה לראות ולעשות בימיו: ויאסף אל עמיו. נאסף אל צרור החיי' לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומים אליו ואמרו עמיו בלשון רבים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים במעלה עם היותם כלם זוכים לחיי עולם כמאמרם ז"ל (שבת פרק שואל) וכל אחד נכוה מחופתו של חבירו:

אבן עזרא

(טז) ובטירותם. ארמונים כמו טירת כסף: לאמותם. בשורק מלאנו אמות ואומים ולמ"ד לאמותם נוסף כלמ"ד לגוייהם ואיננו כלמ"ד בלאומים כי הוא שרש כמו ולאם מלאם יאמץ והטעם שהוא כלמ"ד ובחסרונו שוה והם שני שרשים: (יח) על פני כל אחיו. הם זמרן ויקשן: נפל. חלקו או גורלו או שרוב בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל וזה מעט רחוק בעבור שאחיו במזרח ומצרים ואשור למערב לא"י ויתכן שהכתוב דבר על ישמעאל שמת בחיי אביו אחר שנפל כי לא ידענו סבת מותו:

רש"י

(יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת (ורש"י הביאו סוף פ' תולדות): ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקי': (יח) נפל. שכן. כמו מדין ועמלק ובני קדם נופלים בעמק כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן אומר על פני כל אחיו ישכון. עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל:

טז אֵ֣לֶּה הֵ֞ם בְּנֵ֣י יִשְׁמָעֵאל֮ וְאֵ֣לֶּה שְׁמֹתָם֒ בְּחַצְרֵיהֶ֖ם וּבְטִֽירֹתָ֑ם שְׁנֵים־עָשָׂ֥ר נְשִׂיאִ֖ם לְאֻמֹּתָֽם׃ יז וְאֵ֗לֶּה שְׁנֵי֙ חַיֵּ֣י יִשְׁמָעֵ֔אל מְאַ֥ת שָׁנָ֛ה וּשְׁלֹשִׁ֥ים שָׁנָ֖ה וְשֶׁ֣בַע שָׁנִ֑ים וַיִּגְוַ֣ע וַיָּ֔מָת וַיֵּאָ֖סֶף אֶל־עַמָּֽיו׃ יח וַיִּשְׁכְּנ֨וּ מֵֽחֲוִילָ֜ה עַד־שׁ֗וּר אֲשֶׁר֙ עַל־פְּנֵ֣י מִצְרַ֔יִם בֹּאֲכָ֖ה אַשּׁ֑וּרָה עַל־פְּנֵ֥י כָל־אֶחָ֖יו נָפָֽל׃ פ

ק"ה יהויר"ע סימן

ד' כ"כ כתו' ל' וחד לאמת' יאמר · כמלעי' · ו' כת' ס'

וְקִדְמָה: טו אִלֵּין אִינּוּן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין שְׁמָהָתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבִכְרַכֵּיהוֹן תְּרֵין עֲשַׂר רַבְרְבִין לְאוּמֵּיהוֹן: יז וְאִלֵּין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ: יח וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד חַגְרָא דְּעַל אַפֵּי מִצְרַיִם מֵטֵי לְאַתּוּר עַל אַפֵּי כָל אֲחוֹהִי שְׁרָא:

בעל הטורים

על פני כל אחיו. וסמיך ליה אלה תולדות יצחק. לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים אז יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק:

ארחות תמא. בתר' חס': באכה ו' מסר בפרשת נח: אשורה ו' בקמץ וסי' וישכנו מחוילה עד שור. בימי פקח מלך ישראל. את תגלת פלאסר. ויגל מלך אשור את ישראל. עד אשר הסיר ה' את ישראל. בשנה התשיעית להושע לכד מלך. מסילה ממצרים אשורה:

רמבן

(יז) ואלה שני חיי ישמעאל. סקרוב בדרך הפשט כי הכתוב יספר בבני הצדיקים תולדותם ומספר חייהם להודיע כי זרע צדיקים יבורך ולא ספר ימי עשו כי חיה יותר מיעקב וכבר נשלם הספור במות יעקב ולא רצה לחזור אלה חיי עשו שכבר הזכיר תולדותיו במקום הראוי להם ובמדרש רבותינו בספור ימי ישמעאל טעמים רבים והנכון שבהם שהיה צדיק בעל תשובה וספר בו כדרך הצדיקים:

ויגוע. לשון רש"י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמרא הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וכל האדם אשר בארץ יגוע ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרינן כוונתם כי הגויעה מיתה בלא חולי מכאוב ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים ואנשי דור המבול ההפוכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם גוועה בגוע אחינו וכן והוא איש אחד לא גוע בעונו שלא המית אותו עונו פתאום אבל כשיזכיר הכתוב כן עם זכרון המיתה כמלת ויאסף או וימת תרמוז למיתת הצדיקים ולשון בראשית רבה ויגוע וימת אברהם א"ר יהודה בר אלעי החסידים הראשונים היו מתיסרין בחולי מעים בעשרה ובעשרים יום לומר שהחולי ממרק רבי יהודה אומר כל מי שנאמרה בו גויעה מת בחולי מעים ושם אמרו וכל אשר בארץ יגוע ימקוק ויראה שמלת גויעה אצלם המק בשרו והוא עומד על רגליו וכן דעת אונקלוס שתרגם בכאן ואתנגיד והוא סעלוף כלשון אתנגיד והתפח יכול ישלם המשה נגידים ונאמר כן במבול כמו שאמר וימח את כל היקום ונאמר ויגוע וימת כגבר יחלש וימות והוא מדה בצדיקים:

כלי יקר

פרשת חיי שרה

ויהיו חיי שרה מאה שנה וגו'. באברהם נאמר אלה שני חיי אברהם אשר חי הוסיף לומר אשר חי כי היה איש חי רב פעלים בידיעת ה' כל ימי חייו כי בן ג' שנים הכיר בוראו מה שאין כן בישמעאל שעשה תשובה בסוף ימיו ובשרה לא נאמר אשר חיתה כי האשה יש לה צער לידה והריון ורשות בעלה עליה ואין כל ימיה נקראו חיים. וי"א שאברהם לא חיה כל ימיו הקצובים לו שהרי נחסרו מן ימיו חמש שנים כדי שלא יראה את עשו יוצא לתרבות רעה לכך נאמר אשר חי כי אלו השנים היה חי מכלל שיש עוד ימים אחרים שהיו ראוין אליו כפי טבעו ולא היה חי בהם לפי שנתקצרו ימיו כאמור. ומה שנאמר במספר גדול שנה שנה לשון יחיד מאה שנה ועשרים שנה ובמספר קטן שנים ושבע שנים לפי שהחסידים אע"פ שכל ימיהם שלימי' מ"מ יותר הם קונין שלימות בשנים האחרונים הקרובים לשערי מות מבימים הקודמים כן מצד שזקני ת"ח מוסיפין חכמה הן מצד שאז הם הולכים ומתקרבים ביותר אל האור הנצחי על כן כל השנים הקודמים הם נחשבים לשנה אחת בערך השנים האחרונים לפי מצד ריבוי השלימות שנקנה בהם גם השנים דומות למרובות לכך נאמר לשון זה גם באברהם ויצחק ואצל ישמעאל אתי שפיר יותר מבטולם כי עשה תשובה סוף ימיו. ד"א לפי שימים האחרונים הם ימי צער כמ"ש והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ על כן נקראו שנים האחרונים לשון רבים לפי שהם ימי צער אבל השנים הראשונים נמשלו לימים אחדים באהבתו אותם:

ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון. בילקוט מסיק שהיה למקום זה ארבע שמות ואלו הן. אשכול. ממרא. קרית ארבע. חברון. ואמרתי ליתן טוב טעם ודעת על ד' שמות אלו לפי שמקום זה הוכן לקבורות על כן נקרא בד' שמות המורים על ארבע דרכים שהמיתה מצויה בהם. כי יש מיתה שהאדם מת בחטאו כמ"ש כי בחטאו מת. ויש מיתה בעון אחרים כמו הבנים הנתפסים בעון אביהם וצדיק הנתפס בעון הדור. ויש אשר בלי עון ירצון מן העולם מצד המיתה הטבעית ופירוד ד' יסודות כי זה דבר טבעי שכל מורכב סופו להפרד. ויש מיתת נשיקה והוא מיתת הצדיקים שמתים בנשיקה והוא לשון חבור ועניינו כאשר תעלה מחשבת' ונשמתם ותדבק למעלה בשכל הפועל כיון שעלה שוב לא ירד כי תשאר נשמתו מחוברת שמה. וכנגדם באו ד' שמות אלו ההולכים על מיני מיתה אלו. ממרא כנגד המת בחטאו מלשון ממרים הייתם עם ה' ומלשון זקן ממרא. אשכול כנגד המת בעון אחרים הנענשין שכולים ממנו כי הקובר בניו קרוי שכול כמו שנאמר למה אשכל שניכם יום אחד כי זה התופא ורב מרי השאר שכול ויחידי מן זה אשר הומת בעונו על כן קראו למקום ההוא אשכול על אודות השכול אשר כורתו מן העולם בעונו של זה. קרית ארבע על שם המיתה הטבעית פירוד ד' יסודות כי האדם עיר קטנה וקרית ארבע. חברון על שם החיבור ומיתת נשיקה. ומיתת הצדקת שרה לא היתה מצד שני מינים הראשונים שיש בהם צד עון אלא מצד שני המינים אשר בלי עון ירוצון לכך נאמר ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון לא הזכיר כי אם שני שמות אלו לפי שמיתתה היתה ממינם דהיינו על ידי פירוד ארבע יסודות ובנשיקה והיטור כאמור:

ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה. מלת לשרה שכנים בין הדבקים כי היה לו לומר לספוד ולבכותה לשרה גם כולו מיותר כי היה לו לומר לסופדה ולבכותה גם בכל מקום הבכי קודם להספד וכאן מחולפת השיטה כי בכל מקום ג' לבכי וז' להספד. ונראה לפי שבכל מת האבל הולך ומתמעט כי ברבות הימים הכל נשכח. אמנם צדקת זו בכל יום ויום הרגישו ביותר בהעדר שלה מצד העדר תורתה ומעשיה הטובים שנאבדו לדורם על כן הקדים ההספד לבכי. ועוד אמרו רז"ל כל מי שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בית המקדש בימיו כו' על כן מתחלה בא לספוד לשרה בעבורה אבל לא בכה עליה כי ידע שעלתה לה למרום למקום יקר וכבוד אשר היתה בו בארץ מאפליה זו ואח"כ בכה על בהמ"ק שנחרב בימיו כי גם מלאכי שלום מר יבכיון על הורבנו וכן דרשו עליו פסוק ודמוע תדמע עיני וגו' וע"כ הפסיק במלת לשר' לפי שהבכי היה על שנדמה לו כאילו נחרב המקדש בימיו אשר היה גבהו מאה אמה על כן בא הרמז בכ"ף קטנה עולה ק' ור"ל כאילו נתמעטו אותן מאה אמה ונעשו קטנים וזה רמז יקר. ובגמרא דסנהדרין איבעי להו הספדא יקרא דחיי או דמתא ומסקנא שהספד' יקרא דמותא לכך נאמר לספוד לשרה להורות שההספד יקרא דידה הוא ד"א הזכיר לשרה לומר לך שעל עצמותה לא הספיד כי ידע שרק הערב שמשה היה בעוה"ז אבל אוכלת היא בתרומ' פרי מעשיה לעולם הבא רק על שמש הספיד כי היתה שרה על כל העולם בחכמתה ואוי לדורם שאבדו שררה זו מצד חכמת' ומעשי' אבל לבכותה בכה בכי קטן מצד שצדקת היתה וצית' מסתפקת במלא כף נחת קטנה של כן הם אוכלים בעוה"ז ונותלין העולם הבא ולפיכך אין בכלל עוה כף הקלע כמ"ש והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע דהיינו בגיהנם. ד"א שרמז בכ"ף קטנה שמתה בעטיו של נחש אשר גרם מיתה לאדם שנכרת מקלה השמים עד קלה ובחטא הנחש נתמעט והעמידו על מאה אמה שנאמר ותשת עלי כפכה כ"ף היינו מאה. ולפי שנתמעט והועמד על מספר כ"ף מאה נחלש כחו ונעשה מוכן למיתה:

וישקל אברהם לעפרן. חסר וי"ו כתב בעל הטורים לפי שהיה רע עין ושקל חסר וי"ו שלא למספר ר"ע עי"ן. וטעמו של דבר לפי שאמרו רז"ל

האומן פרושה לעני מתברך בשש ברכות ט' וכל מי שרעה עינו באחיו האביון ואינו נותן לו כלום אינו מתברך בשש ברכות אלו על כן חסרה וי"ו דעפרן כי מצד שהיה רע עין תברו ממנו ששה ברכות אלו. ורז"ל אמרו אין נותנין כוס של ברכה כי אם לטוב עין שנא' טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך ומכל מקום מראה שניהם אמת ר"ל הקרי והכתיב כי מי שהוא טוב עין מברך לאחרים בעין יפה על כן יבורך גם הוא בשש ברכות כהוראת וי"ו של יבורך כי הוא כתיב מלא. ותדע עוד כי רע עין עולה למספר ד' מאות ע"כ מצינו בארבע מקומות מספר ד' מאות אצל בעל עין רע. א' בעפרן שהיה רע עין על כן לקח ד' מאות שקל כסף. ב' אצל אחי יוסף שהיה עינם רעה באחיהם יוסף הצדיק ונתקנאו בו עבור כתונת הפסים שעליו עי"כ נתגלגל הדבר וירדו למצרים והיו ד' מאות שנה בגירות ועינוי ועבדות. ג' אצל עשו שרעה עינו באחיו יעקב ונתקנא בו על הברכות אשר ברכו אביו כי על כן אמר יעקב וריוח תשימו בין עדר לעדר כדי למלאות עיניו של אותו רשע על כן בא עשו וארבע מאות איש עמו. ד' נבל הכרמלי היה איש כילי ורע עין כנודע על כן בא עליו דוד עם ת' איש לשלם לו כמדתו:

ואברהם זקן בא בימים. הרבה מפרשים תמהו הלא כבר נאמר ואברהם ושרה זקנים באים בימים והיה כמו ל"ז שנה בין שני זמנים אלו ובב"ר מסיק שהחזיר הקב"ה את שניהם לימי נערותן ותירוץ זה מספיק אך שאין לו סמך מן המקרא. וי"א באים מורה על הזמן ההוא כי הול"ל באו אלא שאז היו באים והולכים בימים אבל כאן נאמר בא משמע שכבר בא בימים וזה דקדוק נכון. וכפי הפשט נוכל לומר שטובי' השנים מן האחד והחוט המשולש לא במהרה ינתק וזה כי האשה הטובה מוספת לבעל' חיים כמו שאמר ראה חיים עם האשה. והבן היוצא מוסיף ג"כ חיים לאביו כי כל המעמיד בן צדיק כאלו לא מת ק"ו בחייו לפיכך מן לידת יצחק עד מיתת שרה היה החוט משולש כי נתוספה לאברהם מצד האשה ומצד בנו יצחק. ובכל הימים הללו היה עומד במעמד אחד לא נתוספה בו חולשה כמנהג הזקנים כי היו לו ימי שמחה וברכה אבל קודם לידת יצחק לא היה לו שמחה כי אם מאשתו ואחר מיתת שרה לא היה לו שמחה כי אם בבנו על כן היו שני גבולים אלו שוים כמו שהיה סמוך ללידת יצחק כך נעשה אחר מיתת שרה לפיכך נאמר לשון אחד על ב' זמנים אלו אעפ"י שהיה מרחק רב ביניהם לפיכך היה מהדר תיכף להשיאו אשה כי חשב אולי אשתו תמלא מקומה של שרה ויהיה שמח בה כמו באשתו ממש וכך היה שעד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמש' של רבקה ונעשית דוגמת שרה ממש כמו שפירש"י בסמוך ויביאה האהלה שרה אמו והרי היא אמו ט' וזהו קישור נכון בסמיכות פסוק זה אל הזיווג של יצחק. ומ"ש בא בימים כי לפי הנראה יצא מן הימים מבעי' לי' אלא לפי שהמדה ברשעים שימי הילדות הם להם ימי אור ויום בהיר כי טובים המה להם אל המעשים הגופניים כי זה כל עיקר תכליתם וימי הזקנה הם אצלם לילה ולא יום כי העולם חשך בעדם יען כי לא יטעמו עוד מן הדבש אשר בקלה המטה ועל כן הימים הראשונים טובים להם מאלה וכאילו יצאו מימים אל הלילות. אבל בצדיקים מוחלפת השיטה שבאים מן הלילות אל הימים כי ימי הזקנה טובים להם אל קניית החכמה ועל דרך שנ' אל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על אלה כי האומר כן אינו מקפיד על החכמה לכך נאמר בצדיקים בא בימים לזקנתם. וי"א לכך הזכיר בא בימים להורות שלא מחמת צער קפצה עליו זקנה כי אם מחמת שבא בימים שהרי ברכו ה' בכל ולא היה לו שום צער ונוכל לומר שלכך קרא את אליעזר זקן ביתו שהיה זקן מצד שצרכי הבית היו מוטלים עליו. והודיע לנו הכתוב שמצד שהיה אברהם זקן לא היה בכחו לילך לבדו גם את יצחק לא רצה לשלוח כי אמר פן ימות פתאום ומי ישים ידו על עיניו:

המושל בכל אשר לו. כי ראה אותו נאמן בכל ביתו הוא על כן האמינו שלא יקח שוחד וישיא לבנו אשה שאינה הגונה לו כי למה יקח מה שאינו ראוי לו גזלה הוא מושל בכל אשר לו. ונוכל לומר שאלת לו שב אל אליעזר לפי שכל מי שהוא לאום אחר חמדת הממון הרי ממונו שליט עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו אבל הוא אינו שליט על ממונו כלל כמ"ש איש אשר נתן לו האלהים עשר וכבוד ונכסים וגו' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגו' והל"ל איש אשר נתן לו האלהים כי יתן להבא משמע וזה לפי שהפסוק מדבר במי שאינו שמח בחלקו והוא מצפה תמיד שיתן לו ה' עוד נוסף על מה שבידו כי תמיד אין לו די וזהו האיש אשר לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי עינו רעה בשלו אמנם למעלה מן פסוק זה אמר גם כל אדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכול ממנו זו מתת אלהים הוא הזכיר נתן לשון עבר זה המסתפק ושמח בחלקו הוא האיש השליט ומושל בכל אשר לו וזה לא יקח בוודאי מה שאינו ראוי לו ומזה הצד האמינו לאליעזר כי ידע בו שהוא מושל על כל אשר לו ואין ממונו מושל בו על כן לא יכריחו הממון לעשות בעבורו מה שאינו ראוי ונכון זה פירוש יקר:

שים נא ידך תחת ירכי. השביעו במילה כי מצד המילה נעשה האדם גדור מעריות על כן אמר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני כי הזימה ירושה אצלם מן חם אבי כנען כי יש אומרים שרבעו לנח לפיכך אין ראוי שיזדווג הנימול לבעלי הזימה כי מצד המילה ברך ה' את אברהם ומצד שרבע חם לנח קם לו בארור כנען ואין ברוך מדבק בארור. ומה שנאמר ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ לפי שאמרו רז"ל גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי לכך הזכיר בשבועת המילה אלהי השמים והארץ וטעמו של דבר הוא לפי שהמילה משלמת שם של שדי ובשעה שאמר הקב"ה לעולמו די כשהיו השמים והארץ מתפשטין ומרחיבים והולכים כדאיתא פרק אין דורשין ובזה מיושב מה שאמרו לא נתקיימו שמים וארץ משמע אחר שנבראו לא היו יכולין להתקיים והפסוק אומר לא שמתי משמע לכתחילה אלא לפי שקאי על חקות שמים וארץ על החק הניתן להם שלא יתפשטו לאין תכלית וגער בהם הקב"ה בשם שדי כי בו אמר לעולמו די ואלמלא זה לא היו יכולין להתקיים אם היו מתפשטין לאין תכלית וכל זה בא מצד המילה המשלמת שם זה. אבל כשלקחני מבית אבי זהו קודם המילה היה אלהי השמים לבד כי לא היה שם של שדי מתפשט בתחתונים. וי"א שהקב"ה נקרא אלהי הארץ בא"י דווקא כי הדר בח"ל כו' וכמו שנאמר כי לא ידעו משפט אלהי הארץ לכך אמר על ח"ל ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי אבל כאן שעמד בארץ ישראל אמר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ:

לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו. וכי עדיין לא ידענו שהוא יושב בקרבו אלא שבא לתרץ בזה קושיא וזה כי מסתמא טוב שלא יתחתן בבנות הכנעני פן ילמד ממעשיהם כדרך שנאמר בתורה ולא תתחתן בם וגו' פן יסיר את בנך מאחרי וגו' וא"כ מה ירויח אם ישא אשה מבנות לבן ובתואל כי גם המה עובדי ע"ג כמו הכנעני על כן אמר אשר אנכי יושב בקרבו ואמר פן תשיב את בני שמה כי אמר פשיטא אם ישא בני אשה מבנות הכנעני מאחר שאנכי יושב בקרבו מסתמא גם בני יגור אצלם ואז יש לחוש פשיטא שמא ילמוד ממעשיהם ואם ישא מבנות לבן ובתואל וידור אצלם אז יש ג"כ לחוש שמא ילמוד ממעשיהם אבל כשישא אשה משם וידור כאן אז ממ"נ אין כאן בית מיחוש כי מן לבן ובתואל לא ילמוד שהרי לא ידור אצלם ומן הכנעני לא ילמוד כי לא יהיה לו התערבות עמהם ואדרבה ישטמו אותו על אשר לא רצה להתחתן בם. אמנם שחשש אחרת והוא שטבע האבות נמשך גם לבנים וזה דווקא באותן עבירות הבאים מפאת החומר כאכילה וזימה וכילות וקנאה וכל המדות הרעות הנתלין בחומר נגעים אלו מתפשטים מהאבות לבנים ותולדותיהן כיוצא בהם אבל הע"ג דבר התלוי בשכלו של אדם אינו מתפשט מאבות לבנים כי ג' שותפין באדם החומר בא מן אב ואם לפיכך כל מעשה אבות התלוין בחומר ירשו בנים. אבל האמונה היא תלויה בשכלו של אדם והרי הקב"ה נותן בו נשמ' ושכל למה יתפשט זה מאבות לבנים ע"כ היה מרחיק הכנענים שהיו שטופי זמה וכמה מיני עבירות הנתלים בחומר האדם זולת ע"ג ולא הרחיק לבן ובתואל שלא היה בהם כי אם פחיתת הע"ג לבד. ד"א לכך אמר אשר אנכי יושב בקרבו ר"ל בתבנא דלבא אני יתיב ואנכי כל מעשיהם ומחשבותיהם לפני באה כי אולי למראה עינים תשפוט כי יש ביניהם צבועים העושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס ותחשוב כי כשרים המה וראויי' להתחתן בם על כן אמר כי מבשרי אחזה ברוח הקודש שעלי שאין בהם עושה טוב גם אחד כי אנכי דומה כאילו אני יושב בקרב לבם ויודע תוכם כברם על כן שינה אליעזר ואמר אשר אנכי יושב בארצו כדי שלא יאמרו לבן ובתואל א"כ הוא שנביא הוא בוחן לבות ואנחנו רמאים אבל לא יועיל לנו רמאות שלנו כי הוא יודע כל מה שבלבבנו ואולי מחמת זה ימנעו מלהתחתן בו על כן שנה ואמר שאברהם אמר אשר אנכי יושב בארצו. וי"א שאמר אשר אנכי יושב בקרבו למעט גם בנות ענר אשכול וממרא אשר בקרבם הוא יושב כי סוף סוף הם מזרע ארור. ואליעזר חשב שאם אומר כן תזוח דעתם כי יאמרו מוכרח הוא להתחתן בנו כי אין לו דרך לנטות ימין ושמאל ויכריחוהו לבא אצלם ע"כ אמר אשר אנכי יושב בארצו דהיינו סתם כנענים אבל אותן אשר בקרבם הוא יושב מותר לו להתחתן בם עי"כ לא תזוח דעתם עליהם וז"ש ואפנה על ימין או על שמאל להורות שיש ימין ושמאל לפניו אבל האמת שלא התיר לו מבנות ענר אשכול וממרא וכן פירש הרמב"ן:

וכל טוב אדוניו בידו. מדלא פירש במקרא מה היה בידו על כן קרוב לשמוע שקאי על מה שמצינו שלקח בידו והיינו נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים וקראם כל טוב אדניו לפי שאברהם עשה מהם סימן על השקלים ועל עשרת הדברות שבשני הלוחות ואין טוב אלא תורה על כן קראם כל טוב אדוניו כי זהו הטובה האמתית לכך לא נאמר כל רכוש אדוניו ויתבארו כל הרמזים ההם בע"ה בסמוך:

אותה הוכחת לעבדך ליצחק. פירש"י ראויה היא לו שתהא גומלת חסדי'. סמך פרשה זו לפרשת עפרון החתי כי גם הוא היה מזרע כנען שנאמר וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת ועפרון היה רע עין על כן נוח להרחיק הכנענים שהם בעלי עין הרע כי הכסף יענה ויעיד על הכל וכל אדם ניכר בכיסו אם זך וישר פעלו ואין לך מצרף וכור הבחינה על האדם כי אם הכסף והזהב וכן אמר שלמה מצרף לכסף וכור לזהב כי הרוצה לצרף האדם ולבחנו ילך אל הכסף ויראה מה טובו וכן כור להבחין בו האדם ילך לזהב ויראה איך האדם מתנהג בו כי אם יעמוד בצדקתו בעסק ממון בכל תושיה יתגלה כי שלם הוא וכן להפך. ומכאן למד אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו אם יש לה עין טובה וגומלת חסדים לכך אמר אני לא אשבע ממנה כ"א שתתן לי לשתות והיה אם תשיב לי שתה וגם גמליך אשקה אז בודאי היא בעלת גמילות חסדים שתתן לי יותר ממה שאני שואל ואם כן אותה הוכחת לעבדך ליצחק כי כל ביתו לבוש בגדי ישע לבריות. ועל צד הרמז שהזכיר גמליך לשון גמילות חסד קרוב ללשון גמוליך. וכן דרשו רז"ל את הגמל זו בבל שנאמר את גמולך שגמל' לנו ורצו בזה אם היא תוסיף לומר וגם גמליך אשקה סימנא מילת' היא שכל כך היא אוהבת מדת הגמילות חסד עד אשר היא אוהבת כל הנקרא בשם מדה זו כי זה דבר טבעי. ורז"ל דרשו את החסידה שעושה חסידות עם חברותיה ע"כ אין רחוק לפרש גם כן מלת גמל כי אולי טבע' לגמול חסד זה לזה על כן תוסיף בהם אהבה באמרה וגם גמליך אשקה כי כל זה סימן שהיא אוהבת מדת הגמילות חסד. ורז"ל אמרו כל כלה שעיניה יפות כל גופה אין צריך בדיקה וזה דבר שהחוש מכחיש כי כמה מכוערות בעולם שעיניהן יפות. ועוד קשה מה ראו רז"ל על ככה ליתן עלה לבדיקה

אמר

אחר יופי חיצוני זה והלא שקר החן והבל היופי אלא וודאי שנתנו עצה לבדוק אחר מעשיה וזאת העצה היעוצה שיבדוק אם היא בעלת עין יפה וגומלת חסדים כי אם עיניה יפות בבריות אז היא בלי ספק שלימה בכל המדות ולמדו רז"ל מן אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו כי מדה זו בנין אב על כל המדות. ובדרך פשוטו נראה שלקח לו אליעזר סימן זה לומר אני אשאל ממנה כי אם הטי נא כדך ואשתה ולא אזכור לה הגמלים ולא אבקש עליהם ואם היא תשיב אמריה ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ותהיה חסה על הגמלים יותר ממני וודאי רוח אלהים דבר בה שהגמלים יהיו שלה כשישא אותה יצחק ועל כן היא חסה על הגמלים יותר ממני כי אינם שלי ולסוף יהיו שלה וחסה עליהם כי יהיו ממנה ומה שאמר החריש לדעת ההצליח ה' דרכו אם לא כי יש לך אדם מבטיח ואינו עושה ומתהלל במתת שקר על כן לא הי' בטוח בסי' זה עד אם כלו לשתו' אז סמך על הסי' ונתן לה הנזם והצמידים:

הקרה נא לפני היום. יש אומרים שאמר שיזמין לו ה' נערה הגונה שאין דרכה לצאת כלל ולפי שעה במקרה תצא עכשיו לפני דווקא כדי שלא תהיה מן היוצאניות לכך נאמר בתולה ואיש לא ידעה שלא היה שום אדם מכירה כי לא יצאת מעולם כי אם בפעם זה ועל כן הוצרך לשאול את פיה בת מי את ולמה לא שאל לשאר נערות שהיו שמה כי בלי ספק לא הלכה לבדה אלא לפי שאיש לא ידעה ר"ל לא הכירה:

ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים וגו'. פירש"י בקע רמז לשקלי ישראל בקע לגולגולת ושני צמידים רמז לשני לוחות עשרה זהב משקלם כנגד עשרת הדברות שבהם וכל אלו הדברים צריכין ביאור מספיק מה ענין השקלים והלוחות זה לזה ואולי שפה ברוח הקודש שעתידין הלוחות להשתבר ע"י ששלטה בלוחות ראשונות עין הרע לפי שנתנו בפומבי ובקולי קולות ואולי נתנו עין הרע בלוחות יענשו מדה כנגד מדה והיינו בעין הרע ע"כ נרמז לה השקלים המגינים בעד עין הרע ולפי שאליעזר בדק את רבקה אם היא בעלת עין טובה ומצאה כן על כן ניתן לה הבקע המכפר על עיה"ר ומגין עליו כי כל בעל עין יפה ניצול מעין הרע ראייה מיוסף שהיה בעל עין יפה ומשם רועה אבן ישראל על כן נתברך בברכת בן פרת עלי עין קרי ביה עולי עין שהם עולים למעלה מן העין דלא שלטה עינא בישא בכל מי שבא מזרעו של יוסף וכן רבקה בזכות שהיתה בעלת עין טובה תזכה למצות השקלי' שטעמם להציל מן עין הרע בשעת המספר. ועוד היא ראויה לקבל י' הדברות כדרך שיסד הפייט של שבועות וז"ל אלה הדברות בלא תחמוד כלולים כי כל בעל עין טובה הנותן משלו שיפא שאינו חומד ליקח משל אחרים. וצריך שתדע איך כלולים כל הדברות בלא תחמוד כי תינח דברות אחרונות מן לא תרצח והלאה שהרי אחאב ע"י נבות היזרעאלי חמד וגם רצח ושכר עידי שקר וגנב דעת ב"ד ולא תנאף היינו לא תחמוד אשת רעך אבל דברות ראשונות מה עינינם אל לא תחמוד. ונ"ל לפי שמצות כבד את אביך חותם כל חמש דברות ראשונות וכוללם יחד כי כולם מדברים בכבוד שמים ומסוף דברו ניכר שראש דברו אמת כי כבוד שמים בא בק"ו מכבוד אב ואם והלוחות היו חמשה מול חמשה ואם כן כשם שחמשה דברות אחרונות כלולות בלא תחמוד כך כולם כלולות בו שהרי הדברות כולם זה לעומת זה היו. ואם כן להנהה זו אין דבור לא תחמוד כוללם יחד כי אם ע"י חיבור שני הלוחות לכך נאמר ושני צמידים על ידיה. ר"ל מצומדים דווקא כי ע"י חיבור הלוחות חמשה מול חמשה כלולים כל הדברות בלא תחמוד. ואם תדקדק בלשון צמידים ובלשון בקע תמצא שהם שני הפכים כי בקע הוא דבר אחד שנבקע לשנים. ושני צמידים היינו שני דברים נפרדים יהיו צמודי' ומחוברים רמז בזה שטוב סחרה מסחר כסף ונחמדים כי קנין הכסף תמיד בקוע לחצאין כי אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש בידו מנה מתאוה למאתים כי על כן נקרא ממון כי הנגלה חצי מן הנסתר כשתכתוב מ"ם מ"ם ו"ו נו"ן רמז אם יש בידו מ' זוז הוא מתאוה עוד מ' וכן כולם. אבל קנין התורה כולו צמוד ומחובר ומרבה השלום לחבר שנים הנפרדים כמ"ש שלום רב לאוהבי תורתך ובשעת פטירתו אין מלווין לו לאדם כ"א תורה ומעשים טובים ומלווין היינו לשון חיבור וצמיד. וא"כ הממון נרמז בבקע כי לעולם אין ביד האדם כ"א החצי. והמצוה שני צמידים כי אדרבה מצוה גוררת עוד מצוה שלימה. והממון על פיו יהיה כל ריב וכל נגע ובין אחים יפריד. והתורה כל נתיבותיה שלום. והממון נפרד ובקוע מן האדם ואינו מלוה אותו. וקנין התורה הוא ילונו מכל עמלו:

ואומר אל אדני אולי לא תלך האשה אחרי. פירש"י אלי חסר כתיב לפי שבת היתה לו לאליעזר כו' ומקשים על זה למה לא נכתב אולי חסר הנאמר אצל סיפור אליעזר עם אברהם. ואומר אני אילו כתב שם הייתי אומר שלכך נכתב חסר כי אמר אליעזר אלי לא תאב' ואלי היינו בשבילי כי לא תרצה לילך עם עבד כמוני אלא עם שרים ונכבדים אבל עכשיו שנכתב' חסר בסיפור אליעזר עם לבן ובתואל אין לפרש כך כי איך יזכיר גנותו לפניהם ויתן להם פתחון פה בזה שבאמת לא תרצה לילך עם שפל אנשים כמותו ועוד למה יזכיר בפניהם שאמר כך לאברהם אלא וודאי שאמר כי בת יש לו והזכיר זה כדי לאיים עליהם שאם לא תרצה לילך עמו יתרצה אברהם לבתו אחר שלא ימצא משם כרצונו ומה שהשיב לאליעזר על זה השמר לך על כל פנים משמע שאף אם לא תלך אחריו מ"מ אינו מסכים להשיאו בתו של אליעזר יכול להיות שאמר כן כדי שלא יתרשל אליעזר בדבר ויסמוך על זה וק"ל:

ויירש זרעך את שער שונאיו. גם לאברהם נאמר לשון זה ויירש זרעך את שער אויביו כי כך המדה בכל גומלי חסד שיש להם אוהבים רבים כמ"ש רבים יחלו פני נדיב וכל הריע לאיש מתן ואברהם היה גומל חסד לכל לקרובים ולרחוקים וכן רבקה על כן בדרך טבע ירשו שער אויביהם כי יש להם ריעים רבים העומדים להם בעת צרתם וכאמרו רז"ל כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת ב' שבטי' כו' ומסיק שם פרק קמא דב"ק איכא דאמרי אויביו נופלים לפניו חללים כיוסף שנאמר בכור שור הדר לו וקרני ראם קרניו וגו' כי גם יוסף היה גומל חסד עם כל בית אביו ועם הרחוקים בשני רעבון וכן אמר דוד טוב איש חונן ומלוה וגו' סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו פזר נתן לאביונים קרנו תרום בכבוד כי בקרנו ינגח עמים כיוסף. לפיכך אמרו לה היי לאלפי רבבה וכי נתנו קצבה לברכתה ומאי רבותא כל אדם שיש לו בנים ברבות הימים יצא ממנו מספר זה ויותר מהמה אלא וודאי שלא דברו ביוצאי חלציה כי היו בטוחים על כחו של זקן זה אברהם שנתברך כבר שיהיה זרעו כחול הים ומהו שאמרו לאלפי רבבה למ"ד של לאלפי מה טיבה אלא שאמרו יהי רצון שתזכה להטיב ולגמול חסד לאלפי רבבה כי יהיה רב הילך ועי"ז יהיו לך אוהבים רבים ובסב' זו יירש זרעך את שער אויביו כי רבים יעמדו בעזרתך כי תצא למלחמה ויכול להיות שדרך עצה אמרו לה כן ובזה מדוקדק הלשון היי לאלפי רבבה. ומדנקט לשון ויירש ש"מ שאמרו לה אל תדאג על ההוצאה אלא שלח לחמך על פני המים לאלפי רבבה אנשים תקבל ירושה בשער שונאך פי שנים כפלים כי יש מפזר ונוסף עוד:

ויצא יצחק לשוח בשדה. רז"ל למדו מכאן שיצחק תיקן תפלת מנחה שהוא לפנות ערב סמוך להערב שמש ומכאן סמך למה שאמרו רז"ל לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שכן אליהו לא נענה כי אם בתפלת המנחה ואע"פ שאברהם ויעקב תקנו גם תפלת שחרית וערבית מ"מ לא מצינו שנענו מיד ותכף אבל בתפלת מנחה מצינו שיצחק נענה מיד כי מסתמא התפלל יצחק על הזיווג בעוד היות אליעזר בדרך כי על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא זו אשה ולכך הלך להתפלל תפלה זו בשדה שאם נתן לו השדה המוכן לזריעה ביותר שאת על שאר כל השדות כמ"ש ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא מאה שערים קל וחומר שיתן לו אשה קרקע עולם אשר תוציא זרע טוב וישר בעיני אלהים ומיד כאשר התפלל עליה כתיב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים כי בשעת התפלה היה נותן עיניו למטה ומיד אחר סיום התפלה נשא עיניו למעלה וירא כי היה נענה מיד והנה גמלים באים נושאים את בת זוגו ומזה למדו שיותר האדם נענה בתפלת המנחה וטעמו של דבר לפי שמדת הדין מקטרג דווקא בלילה וע"כ תפלת ערבית הסמוכה ללילה וכן תפלת שחרית גם כן סמוכה ללילה שעברה אבל מנחה רחוק משני לילות על כן אין בתפלה זו שום קטיגור. טעם אחר לכך היתה תפלה זו סמוך להערב שמש לפי שעד שלא שקע' שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה ע"כ הודיע לנו הכתוב שבאה רבקה סמוך להערב שמש להודיע שקודם הערב שמשה של שרה כבר זרחה שמשה של רבקה כדי שלא יחסר העולם מן נשים צדקניות. אלו שהם לעולם כגלגל חמה וכדי שלא יחסר נר דלוק באהל וענן קשור עליו וברכת העיסה וק"ל:

ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה. הזר ונשא את הגר וקראה קטורה על שם שמעשיה נאים כקטורת וכן משמע לשון ויוסף שנשאה שנית ויש לנו ליתן טעם למה קראה עכשיו קטורה על שם מעשיה ועוד שזה סותר למה שפירש"י פרשת וירא ותלך ותתע שחזרה לגילולי בית אביה. והקרוב אלי לומר בזה שמתחילה גרשה על פי בקשת שרה כי אברהם היה טפל לשרה בנבואה וידעה שרה בנבואה שסופה לחזור לגילולי בית אביה וגם ראתה בישמעאל בנה שהיה מצחק שיש במשמעותו גם ע"ג שנאמר ויקומו לצחק על כן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה כי מעשה שניהם שוים כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק כי לא יירש ממעשה אברהם וירע הדבר בעיני אברהם כי לא ידע ברוח הקודש אמונת הע"ג אשר בלבם לפיכך נאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ומכאן למדו שאברהם טפל לשרה בנבואה מיד וישלחה בגירושין ותלך ותתע כאשר אמרה שרה וא"כ מאחר שגרשה מחמת ערות דבר של ע"ג קשה איך חזר ולקחה על כן בא לתרץ ולומר שעשתה תשובה כמו ישמעאל בנה שעשה ג"כ תשובה וכדי לפרסם זה קרא אברהם שמה קטורה על שם הקטורת כי פרסם לכל שעשתה תשובה וכל בעל תשובה נעשים לו הזדונות כזכיות והזדונות עולים לריח ניחוח כמו הזכיות על כן המשילה לקטורת שהחלבנה שריחו רע עולה לריח ניחוח ככל שאר הבשמים וזה דמיון נאות על חטא הבעלי תשובה שעולין לריח ניחוח. וכמ"ש כי נרצה עונה שאחר התשובה גם העון נרצה ומקובל על כן נקראת קטורה:

ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. העביר נחלה מכל בניו כי כך רצתה שרה באמרה כי לא יירש בן האמה וגו' והסכים הקב"ה על ידה ואמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע ומה שנקט כל אשר לו היינו כל מה שהשתדל אברהם מכח טרחו ועמלו ובא לו בזיעת אפו ויגיעת כפו זה הדבר המיוחד לו לעצמו כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממנו את הכל נתן ליצחק אבל לבני הפלגשים דהיינו בני הגר כי פלגשם חסר כתיב ע"כ נתן להם אותן מתנות שקבל מן המצריים ע"י שרה באמרו אחותי היא ואז נתנו לו מתנות ואותן מתנות נתן לבני הגר המצרי' כי דין הוא שממקום שבאו שם הם שבים ללכת וחזרו למעינן. ד"א שנתן ליצחק חלקו לעולם הבא והוא נקרא את כל אשר לו כי מה שבחר אברהם לחלקו והיינו שכר העה"ב שכן הובטח בפסוק שכרך הרבה מאד וזה נקרא את כל אשר לו בהחלט ואין לזרים אתו לאפוקי מה שיש ביד האדם מן הדבר הניתן מיד ליד אינו שלו בהחלט כי יכול להיות שיבוזו זרים יגיעו. וכן אמר מונבז אבותי גנזו במקום שהיד שולטת אני גנזתי במקום שאין היד שולטת ר"ל אוצרי מונח לעולם הבא מקום שאין יד האדם שולטת שם. ועוד שאכול להיות שבחיי ימיו יעזוב לאחרים חיל ותומה אשר בנה ואשר נטע על כן אין שכר העה"ז לו בהחלט זולת שכר העה"ב הוא לבדו וחלק זה נתן ליצחק שיקבל גם הוא חלקו לעולם הבא כי שכר מצות לצדיקים בהאי עלמא ליכא. אבל לבני הפלגשים נתן מתנות דבר הניתן מיד ליד והוא שיקבלו חלקם בעולם הזה כדרך שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו שאם רשע עושה איזו מצוה הקב"ה נותן לו שכרו משלם בעולם הזה כו' ויכול להיות שעל זה אמרה שרה בנבוא' כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק כי לשון ירושה' נראה שהיה לה לומר סתם כי לא יירש בן האמה זו ממך אלא שרצתה לומר בזה שראוי הוא שיירש גם בן האמה אמנם לא יירש עם בני שוה בשוה כי אין הירושות שוים כי בן האמה יירש חלקו בעולם הזה כמ"ש וגם את בן האמה לגוי אשימנו דהיינו חלקו בעולם

הזה

הזה אבל יצחק יקבל חלקו בעולם הנצחי אחר שכבר קבל ישמעאל חלקו וזהו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו קדמה שיהיו מוקדמים בקיבול שכרם כדרך שנאמר ביעקב וידו אוחזת בעקב עשו שיד ממשלתו יאחז בסוף גבולו של עשו הנרמז בעקב שהוא סוף הרגל לומר שאחר שתכלה רגל גאותו מן השוק בעה"ז אז התחלת ממשלת יעקב ונמצא שעשו מוקדם בקבול שכרו כך בני הפלגשים שלח קדמה להקדימם בר"ל שכרם בעולם הזה דבר הניתן מיד ליד לאפוקי שכר העוה"ב ליהנות מזיו השכינה אין לשון נתינה שייך בו :

ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע. פירש הרמב"ן וכן רבי' בחיי שהיה שבע מכל תאות העוה"ז לא כן הרשעים שאין נפטרין מן העולם וחצי תאותם בידם. אבל הוא היה שבע מכל. אבל אצל יצחק שנאמר זקן ושבע ימים אין הלשון משמע כן כי מלת שבע מוסב על הימים שהיה שבע ימים ולא תאות העוה"ז גם כאן למה תלה הדבר בזקנתו כי גם בימים הקודמים לא חסר דבר. ועוד למה הזכיר תחילה השיבה ואח"כ הזקנה הלא ימי הזקנה קודמין לימי השיבה. ע"כ נראה יותר נכון לומר שגם באברהם קאי ושבע על הימים ואע"פ שלא נזכרו כאן ימים מ"מ מדהזכיר השיבה גם הזקנה נרמז שקאי על הימים כמו שיתבאר בסמוך אבל גבי יצחק שלא הזכיר השיבה הוצרך לפר' ימים שלפי שעיקר שכרם של צדיקים לעוה"ב ע"כ הם קצים ומואסים בחיי העה"ז וכל ישעם וחפצם לאור באור החיים הנצחיים וליהנות מזיו השכינה כי בעה"ז לא ירצנו האדם ואי לפיכך הרשעים אשר בהפך ידמו לעה"ב ועיקר שלותם בעה"ז לעולם אינן שבעים ימים כי יודעים המה שחלק אין להם עוד שמה וכל חפצם ימי העה"ז אבל הצדיקים שבעים בימים ואין להם חפץ בהם כמ"ש דוד הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני ר"ל שאדע עד כמה אהיה חדל מן הטובה האמתית של עה"ב ע"כ אמר בצדיקים שהם שבעים ימים כי כל שביעה הוא הדבר שאין האדם חפץ בו עוד. ע"כ הקדים ימי השיבה לומר לך לא זו שבימי השיבה היה שבע ימים אלא אפילו בימי הזקנה היה שבע מהם כי כל כך היה לו חפץ גדול ליהנות מזיו השכינה והיה מואס בחיי העה"ז כל ימיו נכסוף נכסף לבית אביו שבשמים :

ויאסף אל עמיו. רז"ל אמרו שלא נאמרה גויעה ואסיפה כי אם בצדיקים וענין אסיפה זו נ"ל לפי שאמרו רבותינו ז"ל במסכת ראש השנה פרק ארבע' ראשי שנים שהרשעים נדונים בגיהנם י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשין אפר כו' והאסיפה ענינה הפך הפיזור שאין הרוח מפזרתן. ומצינו לשון אסיפה אל תוך הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך ואין מאסף אותו הביתה וזה שכבוד ה' יאספם אליו יתברך לאפוקי הרשעים נדחים ממחיצת השכינה ומה שנאמרה אסיפה בישמעאל לפי שעשה תשובה מדכתיב ויקברו אותו יצחק וישמעאל שהוליך את יצחק לפניו ואם קבלה רז"ל קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה כי יש לפרש הפסוק לאידך גיסא שהיה כל כך רשע עד שלא היה חס על כבוד אביו ולא נתעסק בקבורתו עד שהתחיל יצחק תחלה להתעסק בקבורה תחלה ע"כ מחמת הבושה נתעסק גם הוא בקבורה אמנם אין לזוז מן קבלת רז"ל וראיה לדבריהם שהרי כל בני הפלגשים שלח מעל יצחק בעודנו חי ובודאי לא שלח את ישמעאל דאל"כ איך היה שם בשעת קבורתו אלא ודאי שעשה תשובה ונתחבר עם יצחק והוליכו לפניו :

ויברך אלהים את יצחק בנו. לא רצה לברכו בחיי אברהם לפי שכבר אמר הקב"ה לאברהם והיה ברכה הברכות מסורות בידך ואיך יקח הקב"ה מידו מה שכבר נתן לו. ואברהם לא רצה לברך את יצחק כי היה ירא פן יהיה גם עשו בכלל הברכה. ויען כי לא פורש במקרא במה ברכו ועוד מלת בנו מיותרת וכי עדיין לא ידענו שיצחק היה בנו נוכל לומר שברכו שיהיה בנו לכל דבר הוא לבד ולא בני הפילגשים כי המה דומים כאילו אינן בניו רק יצחק לבד יקרא בנו ולו משפט הירושה :

על פני כל אחיו נפל. ולהלן אמר ישכון פי' רש"י עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל ואם נקבל שישמעאל עשה תשובה אחרי מות אברהם שהרי לא מצינו שעשה תשובה כ"א בזה שהוליך את יצחק לפניו וא"כ איפכא מיבעי ליה בחיי אברהם היה ראוי לו ליפול ולא במותו שהרי עשה אח"כ תשובה ולמה יפול והשבע ימין וראה כל נפל משמע לשעבר וישכון משמע להבא א"כ וודאי פירושו נפל לשעבר היינו קודם שעשה תשובה וישכון להבא לומר שעתיד שישכון אחר שיעשה תשובה. ונוכל לפרש נפל לשון הכנעה כי כן דרך כל נכניע שנופל לפני כל אדם כאשר החל ליפול לפני יצחק אע"פ שהיה קטן ממנו מ"מ הוליכו לפניו ונכנע לו כך גם לפני כל אחיו נכנע והיינו נפילה ובזה יתורץ ג"כ קושית רש"י כי קודם שעשה תשובה ישכון כי לא נכנע ואחר שעשה תשובה נפל ר"ל נכנע מפני כל אחיו ונפילה זו היא תקנתו :

הפטרת חיי שרה במלכים א' סימן א'

וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ: וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ: וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ: וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ: וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו: וְלֹא־עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם: וַיִּהְיוּ דְבָרָיו עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה: וְצָדוֹק הַכֹּהֵן וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ: וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת אֲשֶׁר־אֵצֶל עֵין רֹגֵל וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־אֶחָיו בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְכָל־אַנְשֵׁי יְהוּדָה עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ: וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִים וְאֶת־שְׁלֹמֹה אָחִיו לֹא קָרָא: וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ כִּי מָלַךְ אֲדֹנִיָּהוּ בֶן־חַגִּית וַאדֹנֵינוּ דָוִד לֹא יָדָע: וְעַתָּה לְכִי אִיעָצֵךְ נָא עֵצָה וּמַלְּטִי אֶת־נַפְשֵׁךְ וְאֶת־נֶפֶשׁ בְּנֵךְ שְׁלֹמֹה: לְכִי וּבֹאִי אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְאָמַרְתְּ אֵלָיו הֲלֹא־אַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲמָתְךָ לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי וּמַדּוּעַ מָלַךְ אֲדֹנִיָהוּ: הִנֵּה עוֹדָךְ מְדַבֶּרֶת שָׁם עִם־הַמֶּלֶךְ וַאֲנִי אָבוֹא אַחֲרַיִךְ וּמִלֵּאתִי אֶת־דְּבָרָיִךְ: וַתָּבֹא בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ הַחַדְרָה וְהַמֶּלֶךְ זָקֵן מְאֹד וַאֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית מְשָׁרַת אֶת־הַמֶּלֶךְ: וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ: וַתֹּאמֶר לוֹ אֲדֹנִי אַתָּה נִשְׁבַּעְתָּ בַּיהוָה אֱלֹהֶיךָ לַאֲמָתֶךָ כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי: וְעַתָּה הִנֵּה אֲדֹנִיָּה מָלָךְ וְעַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ לֹא יָדָעְתָּ: וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא: וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו: וְהָיָה כִּשְׁכַב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים: וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא: וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו אָרְצָה: וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי: כִּי יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ: וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא: אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדְּךָ עבדיך כתיב מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו: וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה: כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה: וַתִּקֹּד בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם:

באור המלות

בא בימים. ימי הזקנה: יחם לו. לפי שקרע כנף המעיל לשאול: סכנת. מחממת: מתנשא. מתפאר: וחמשים איש. נטולי טחול: ולא עצבו. לא הכעיסו. ילדה. כלומר גדלתו: דבריו. דברי עצתו: ומריא. שור של פטם: עם. כמו אצל: הזוחלת. שעומדים עליה וצופים למרחוק: עין רוגל. הוא כובס. שמתקן בגדי צמר ברגליו על ידי בעיטה: ומלטי את נפשך. מן המחלוקת: חטאים. חסרים מן הגדולה: אתה אמרת. בשמיה:

אבן עזרא

(יט) **ואלה** אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב וי"א כי טעם הוליד את יצחק שהיה דומה לאביו וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו וי"א כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בנו: (כ) מפדן. שדה וכן בלשון ישמעאל: אחות לבן. הוא ידוע ונכבד מאביה וכן אחות נחשון: (כא) ויעתר. מבנין הקל כי העתירו אל ה' מהכבד וטעמו שרבה השם בדבריהם: ויעתר. ויתרצה מבנין נפעל: (כב) ויתרוצצו. מלשון מרוצה והלד"י כפול ואחיו כברקים ירוצצו ונקראו בניס על שם סופם וכן ובגדי ערומים תפשיט והיא שאלה לנשים שילדו אם אירע להם ככה ותאמרנה לא: וטעם ותאמר אם כן. הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו

רשי

(יט) **ואלה** תולדות יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אחר כך הוליד את יצחק. ד"א) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק הי' בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה שבת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה: בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחו' לבן מפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם בלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה: ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר ל' הפצרה ורבוי הוא וכן (יחזקאל לה) עתר ענן הקטורת מרבית עלית העשן וכן (שם לה) העתרתם עלי דבריכם וכן (משלי כז) נעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והם למשא אנקרישר"א בלע"ז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת (יבמות סד): ויעתר לו. ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה: (כב) ויתרוצצו. ע"כ המקרא הזה אומר דורשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח ע"ג עשו מפרכס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרוש. לבית מדרשו של שם: לדרוש את ה'. שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה' לה. (ב"ר) על ידי שליח לשם נאמר ברוח הקדש והוא אמר לה: שני גוים בבטנך. גיים כתיב כמו גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים (ע"ג י"א): ושני לאומים. אין לאום אלא מלכות: ממעיך יפרדו

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק׃ כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ כב וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים

גוים ק'

יט וְאִלֵּין תּוּלְדַת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלִיד יָת יִצְחָק׃ כ וַהֲוָה יִצְחָק בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין כַּד נְסִיב יָת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה מִפַּדַּן אֲרָם אֲחָתֵיהּ דְּלָבָן אֲרַמָּאָה לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ כא וְצַלִּי יִצְחָק קֳדָם יְיָ לָקֳבֵיל אִתְּתֵיהּ אֲרֵי עֲקַרְתָּא הִיא וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וְעַדִּיאַת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃ כב וּדְחָקִין בְּנַיָּא בִּמְעַהָא וַאֲמַרַת אִם כֵּן לְמָה דְנַן אֲנָא וַאֲזַלַת לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ׃ כג וַאֲמַר יְיָ לַהּ תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן מִמְּעַיְכִי

כל אורייתא חס' כמ"ב

אברהם אברהם ב' וסי' ויקרא. הוליד: בקחתו ב' וסי' את רבקה. אתו והוא אסור: ויעתר ד' וסי' ויעתר יצחק לה'. ויצא משה מעם פרעה. דערוב. ויצא מעם פרעה. דארב'. מנוח: ויעתר ה' וסי' ויעתר לו ה'. ויעתר אלהים לארץ דגבעונים. ויבן דוד מזבח. ויתפלל אליו דמנשה. ונצומה ונבקשה: גיים חד מן ה' זוגין מן כ"ב דכתיב יו"ד במצע תיבותא וקרי' ו' וסי' כו' במסר' רבתא:

תולדות אהרן ואלה תולדות. סנהדרין נח: אברהם הוליד. מציעא פ"ז: ויהי יצחק בן. יבמות סד: ויעתר יצחק. סוכה יד: יבמות שם: ויעתר לו ה'. בתרא פ"ד: שני גוים. ברכות נז. ע"ג יא:

בעל הטורים תולדות יצחק. הוליד בגימט' דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומין לאברהם. בקחתו ב' במסורה בקחתו את רבקה. בקחתו והוא אסור בזיקים גבי ירמיה מה קחתו דהתם אסור אף הכא אסור ללמד שאף יצחק עקר היה וילפינן ממנות ביצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתיב התם ויעתר מנוח. לבן הארמי. אותיות הרמאי. כי עקרה היא הוא כתיב לומר לך שאף הוא היה עקר ואית דדרשי המקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע אלמא לאו עקר הוה: ותהר רבקה אבהו אבהו בגימטרי' קם ואם. והיה בית יעקב אש ובית עשו לקש: ויתרוצצו זה הולך אחר צו את בני ישראל וזה הולך אחר ע"ג. דכתיב הואיל הלך אחרי צו זה מתיר צוויו של זה וזה מתיר צוויו של זה: גוים גיים כתי' רמז לעשרה אומות שבאו להחריב בית המקדש אהלי אדו' וישמעאלי' וכו' והם עשרה. ד"א גיים עולה ס"ג זה נתברך בס"ג וזה בא בס"ג אומות נהרבן ביה [illegible]

ספורנו

(יט) **ואלה** תולדות יצחק. ילדי ימיו וקורותיו. אברהם הוליד את יצחק. בו לבדו נקרא לאברהם זרע: (כ) אחות לבן הארמי. וממנה נולד עשו הדומה לאחי האם: (כא) לנוכח אשתו. אע"פ שהובטח על הזרע שיירש התפלל לאל ית' שיתן לו אותו הזרע מזאת ההגונה הנלכת נכחו: (כב) ותאמר א"כ. אחרי שהדבר כן שמתרוצצים ויש לחוש שימות אחד מהם ושתכן אני בלידה כמנהג בלידת עובר מת: למה זה אנכי. למה זה התאוו קרובי שאהיה אני אם הזרע באמרם את היי לאלפי רבבה וכן בעלי שהתפלל עלי בזה: (כג) שני גוים בבטנך. זו היא סבת הרציצה שיהיו שני גוים נבדלים בדת: ושני לאומים. שיהיו גם כן נבדלים במלכות: ממעיך יפרדו

רמבן

אמר הכתוב ואלה תולדות יצחק בן אברהם. על עשו ויעקב האמורים למטה והזכיר הכתוב איך היתה ילידתם:

(יט) **אברהם** הוליד את יצחק. לשון רש"י ע"י שכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה לכך צר הקב"ה קלסתר פניו דומה לאברהם שיאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק. ור"א אמר עוד שטעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו והנכון בעיני כי חזר עתה והחל בתב היחס כמנהג הכתוב לחזור באנשי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם וארפכשד ילד את שלח וכאשר השלים חזר ואמר שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם וכן ביחום בנימין חזר למפרע והחל וגר הוליד קיש וקיש הוליד את שאול אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר וחזר לספר זה בעבור שאמר ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם שאם אמר ג"כ ואלה תולדות יצחק בן אברהם בלבד הנה השוה שניהם ביחום ובמעלה ואף כי הקדים הבכור ועוד שהיה ראוי שיתחיל באברהם ויאמר אלה תולדות אברהם אבל לא רצה לעשות כן שלא ימנה ישמעאל ובני קטורה ולכך חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאילו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע ולכך אמר למעלה ג"כ אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר וגם את בן האמה לגוי אשימנו וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים כי אמר מתחלה בני אברהם יצחק וישמעאל ואלה תולדותם בכור ישמעאל נביות והזכיר ובני קטורה פלגש אברהם ילדה את זמרן והיה ראוי שיאמר בני יצחק וחזר והחל ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל:

(כב) **ותאמר** אם כן למה זה אנכי. אם כן גדול צער העבור למה זה אנכי מתפללת ומתאוה על ההריון לשון רש"י ואיננו נכון. ור"א אמר כי שאלה את הנשים אם אירע להם ככה ותאמרנה לא ותאמר א"כ הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפירוש הזה. והנכון בעיני כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעולם הלואי איננו שאמות או שלא הייתי כטעם כאשר לא הייתי אהיה:

ותלך לדרוש את ה'. לשון רש"י להגיד מה יהא בסופה ולא מצאתי דרישה אצל ה' רק להתפלל כטעם דרשתי את ה' וענני דרשוני וחיו חי אני אם אדרש לכם:

וטעם שני גוים בבטנך. הודיע לה שלא תפחד כי בעבור שהיתה מעוברת

ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר: כד וימלאו ימיה ללדת והנה תומם בבטנה: כה ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער ויקראו שמו עשו: כו ואחרי־כן יצא אחיו וידו אחזת בעקב עשו ויקרא שמו יעקב ויצחק בן־ששים שנה בלדת אתם: כז ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם ישב אהלים: כח ויאהב יצחק את־עשו כי־ציד בפיו ורבקה אהבת את־יעקב: כט ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן־השדה והוא עיף: ל ויאמר עשו אל־יעקב הלעיטני נא מן־האדם האדם הזה כי עיף אנכי על־

יתפרשן ומלכו ממלכו יתקף ורבא ישתעבד לזעירא: כד ושלימו יומהא למילד והא תיומין במעהא: כה ונפק קדמאה סמוק כוליה כגלים דשער וקרו שמיה עשו: כו ובתר כן נפק אחוהי וידיה אחידא בעקבא דעשו וקרא שמיה יעקב ויצחק בר שתין שנין כד ילידת יתהון: כז ורביאו עולימיא והוה עשו גבר נחשירכן גבר נפיק חקלא ויעקב גבר שלים משמש בית אולפנא: כח ורחים יצחק ית עשו ארי מצידיה הוה אכיל ורבקה רחימת ית יעקב: כט ובשיל יעקב תבשילא ואתא עשו מן חקלא והוא משלהי: ל ואמר עשו ליעקב אטעימני כען מן סמוקא סמוקא הדין ארי משלהי אנא על כן קרא

כל' חס' כמ"א מג' . ל' ורפי — ל' וכ"כ וא' תאומים — ל' . ו' פסו' חס' את — ס' — י"ד — ד' — ל' — ח' — ל' . ל' — ל' . ח'

ללדת ד' וסי' וימלאו ימיה ללדת. ותסף ללדת את אחיו את הבל. כמו הרה תקריב ללדת. עת ללדת. תומים ד' זוגין מתחלפים מן ב' קדמ' לא מפיק א' ותנינא מפיק א' וסי' תומ' וימלאו ימיה. תאומים. ויהי בעת לדתה. ופוה. ובני יששכר תולע. ופואה. ולבני יששכר. ותזרני. ותאזרני. להשות. להשאות. דישעיה: אדמוני ב' ומלאי' וסי' אדמוני כאדרת. והוא אדמוני וטוב. וחד ואדמני כי היה נער ואדמני: וידו ג' וסי' וידו אחזת בעקב. כי ה' יעץ ומי יפר. וידו חלקתה להם בקו: ויקרא שמו ו' פסו' חסרי' את מסר בפרשת וישלח: עיף ועיף ח' בקריאה וסי' ויבא מן השדה והוא עיף. כי עיף אנכי על כן קרא שמו. ואתה עיף ויגע. והקיץ וריק' נפשו. אין עיף ואין כושל. העם רעב ועיף וצמא. בארץ ציה ועיף. לא מים עיף תשקה:

תולדות אהרן ולאום מלאום. פסחים מב מגילה ו סוטה מא סנהדרין לב: וימלאו ימים. ברכות ס': ויצא הראשון. פסחים ס: ויאחז בן. מגילה יז: ויעקב איש. בתרא קכ"ג: ויזד יעקב. סוטה יא סנהדרין סע בתרא יו: ויבא עשו מן. בתרא יו:

רשי

יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאום יאמץ. לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר אמלאה החרבה (יחזקאל כו) לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים: (כד) וימלאו ימיה. אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומם. חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן א' צדיק וא' רשע: (כה) אדמוני. סימן הוא שיהא שופך דמים (ב"ר): כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקיר"א בלעז: ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: (כו) ואחרי כן יצא אחיו וגו'. שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נוצר מטיפה ראשונה ועשו מן השניה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו: ויקרא שמו יעקב. הקב"ה (אמר אתם קריתון לבכוריכם שם אף אני אקרא לבני בכורי הה"ד ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה ונתפלל עליה ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה (יבמות כד): (כז) ויגדלו ויהי עשו. כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לע"ג: יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות (תנחומא): איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: יושב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר: (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו: (כט) ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. (ב"ר) ברציחה כמה דתימא (ירמיה ד') כי עיפה נפשי להורגים: (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים

אבן עזרא

ט"ז שנה: ורב. הוא הפועל וכן בן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסוק: (כד) תומים בחסרון אלף השורש כמו אם לא שריתיך לטוב שפירושו נתתי שאריתך לטוב: (כה) יו"ד אדמוני נוסף כיו"ד אכזרי. ואין מלת כאדרת סמוכה רק טעמו כולו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה: ויקראו שמו. רואיו ויתכן שפירושו מעשה בפני עצמו ופליאה גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בשלייא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו רגע אחד: (כו) ויקרא שמו. הקורא או יצחק אביו: (כז) יודע ציד. לעולם אלא מרמות כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו. ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם גם עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה: (כח) כי ציד בפיו. מביא ציד בפיו: (כט) והוא עיף. כטעם בארץ עיפה רעב וצמא: (ל) הלעיטני. אין לו חבר והטעם האכילני. וטעם נזיד תבשיל רק ויזד מהשניים הנחים והם שני שרשים והפירוש אחד וכן לא ידון רוחי עם

בעה"ט אומות נעקרו והיינו דכתיב בכל ס"ג יתדו נאלתו: שני גויים בגי' ר' יהודה ואנטונינוס. ולאום מלאום יאמץ. יגבר על חבירו ויתריבו. והיינו דכתיב אמלאה החרבה. תומם חסר יו"ד ואלף שחסרה י"א. כנגד י"א שבטים שהיתה ראוי' להולי' כדאיתא במדרש: אדמוני ב' במסורה ויצא הראשון אדמוני. והוא אדמוני עם יפה עינים גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו ועל כן נאמר עם יפה עינים עם דעת סנהדרין הוא עושה שנקראו עיני' העדה' ואם מעיני העדה. אדמוני מלמד שהשחית רחם אמו ונתגולל בדם. ד"א אדמוני מלשון אדם שיצא בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שאם הוא מלשון אודם אדרת שער איזה אדומה. עשו שהיה עשוי ונגמר. עשו בגימ' שלום שהאלמלא שמו שהוא שלו' היה מחריב העולם. דבר אחר עשו ע' שו' שזה הוא הכלים לע' אומות שברכתי בעולם: ואחרי כן יצא אחיו. כן עולה ע' שע' אומות הן הון מיעקב. וידו ב' במ' וידו אוחזת בעקב עשו. וידו חלקתה להם ביסטי' במפלת האומות שבשעת לידתן רמז שיפלו בידו האומות: איש תם. ס"ת שם שישב באהלי שם ללמוד. תם שנים יושב משנכנסו לארץ עד שנבנה בית רמז לאחר ת"ם שנים: יושב אוהלים של שכינה. יושב אוהלים עולה ת"י שבן שרתה שכינה באהל. יעקב בגימ' מלאך האלהים ובגי' גן עדן ובגי' ויכתך לא יאסף: לדרוש. בגימ'

רמבן

מעוברת תאומים והיה הרצון הזה בבטנה כי דרך נשים לה. ויתכן שיאמר עוד כי בעבור היותם שני גוים שונאים ונלחמים זה בזה עשו בתחלת יצירתם מריבה רמז למה שיהיה ביניהם בסוף ועתה יכוחו ותמצא מנוח והשקט לנפשה: (כח) כי ציד בפיו. אמרו המפרשים כי יתן ציד בפיו של יצחק או יביא ויחסר המעשה וכן למועד אשר שמואל וה' אותי כגבור עריץ נתן או שם אותי. ויתכן לפרש ויאהב יצחק את עשו בעבור כי בפיו של יצחק ציד תמיד כל היום יתאוה לאכול את הציד ותמיד הוא בפיו לא יאכל דבר אחר והוא המביא לו כאשר אמר איש יודע ציד. והנכון בעיני כי היא מליצה כי עשו ציד בפיו אביו יכנה האיש במעשה להדירותו וכמוהו שנתך בתוך מרמה וכן ואני תפלה וכן אמרו בב"ר קופרא טבא לפומיה כסא טבא לפומיה: (ל) מן האדום האדום הזה. היה המאכל מאודם מן העדשים שהיו אדומות או שרקחו בדברים אדומים ועשו לא ידע מה

ספורנו

יפרדו. ולא ימות אחד מהם בהתרוצצם: (כד) והנה תומים בבטנה. קודם שנולדה הכירו המילדות שהם תאומים לפיכך כשנולד הראשון שהיה כאדרת שער והיה ראוי שתהיה לידתו יותר קשה מלידת החלק ומאוחרת ממנה קראו שמו עשו כאמרם שאחיו הנשאר עשה זה מדחה אותו כעשוי לחוץ: (כו) ויקרא שמו יעקב. יאמר בעקבו ובסוף כי זה יורה היות ידו אוחזת בעקב אחיו וכבר אמרו ז"ל שאל ית' קרא לו כן כי אמנם הוא יאחר לעולם: (כז) איש שדה. יודע בעבודת האדמה: יושב אוהלים. שני מיני אהלים האחד אהל רועי והשני אהל בל יצען שבו התבונן להכיר בוראו ונקדש בכבודו: (כח) ויאהב יצחק את עשו. גם את עשו אע"פ שידע בלי ספק שלא היה שלם כיעקב: ורבקה אוהבת את יעקב. לבדו מפני שהכירה ברשעו של עשו: (ל) ע"כ קר"א

כן קרא־שמו אדום : לא ויאמר
יעקב מכרה כיום את־בכרתך
לי : לב ויאמר עשו הנה אנכי
הולך למות ולמה־זה לי
בכרה : לג ויאמר יעקב השבעה
לי כיום וישבע לו וימכר את־
בכרתו ליעקב : לד ויעקב נתן
לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל
וישת ויקם וילך ויבז עשו את־
הבכרה : פ

ל' ורפה וחד מפיק בה. · ט' מ"ל כתו' ד דס' · ד' · ז'. ב' בעינוי

שמיה אדום : לא ואמר
יעקב זבין כיום דילהן ית
בכרותך לי : לב ואמר עשו
הא אנא אזיל לממת ולמא
דנן לי בכרותא : לג ואמר
יעקב קים לי כיום דילהן
וקיים ליה וזבין ית בכרותיה
ליעקב : לד ויעקב יהב לעשו
לחם ותבשיל דטלופחין
ואכל ושתי וקם ואזל ושט
עשו ית בכרותא :

רש"י

עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם . (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרינן במ"ק אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחלה מג' ועד ז' משיב ואינו שואל ט' ברש"י ישן) : (לא) מכרה כיום. כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה : בכורתך . לפי שהעבודה בבכורו' אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה : (לב) הנה אנכי הולך למות . (מתנודדת והולכת היא הבכרה שלא יהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאות' ששנינו אלו הן שבמית' שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה : (לד) ויבז עשו . העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום

אבן עזרא

עם נדנה : (לא) מכרה . בחיר"ק כמו שלחה הנער שכבה עמי והבכורה שיקח פי שנים בממון אביו ויש אומרים שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו כבן לאב : (לב) וטעם הנה אנכי הולך למות . שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות ויתכן שימות קודם אביו : (לד) ויבז עשו . גם זאת הבכורה בעבור שראה שאין לאביו עושר ורבי' יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צידו ואילו היה אלהם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמים מה טעם אמר הביאה לי ציד ולמה לא היה ליעקב בגדים חמודות ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא אומר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי

מכרה י"א זוגין מן חד חד חד לא מפיק ה"א וחד מפיק ה"א וסי' במסרה רבתא : הולך ט' מלאים וסי' ואנכי הולך ערירי . ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות . ושמרני בדרך הזה . הולך והזק . על כפיו . כל הולך על גחון . ב' בו . ויחר אף אלהים . ואתה הנני הולך לעמי . וחד והולך מהרה : ולמה זה ד' דסמיכי וסי' ולמה זה לי בכרה . ולמה זה חרה לך על הדבר הזה . ומדוע הקילתני . ולמה זה הבל תהבלו . אנ"ך : ויעקב י"ד וסי' במסרה רבתא : וילך ז' ופתח מס' בפרשת חיי : ויבז ב' וסי' ויבז עשו . ויבז בעיניו לשלח:

תולדות אהרן הנה אנכי . סוטה יב בתרא יז : וימכור את . ברכות ז' : עדשים . בתרא טז :

בעה"ט מן שם בן נח . נזיד בגימטריא די אכלו . הלעיטני נא מן ר"ת המן לומר כשם שיעקב קנה מעשו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם : ולמה זה . ב' במסורה ולמה זה לי בכרה ולמה זה הבל תהבלו מלמד שכפר בעיקר והלך אחרי ההבל : ויבז ב' ויבז עשו ויבז בעיניו גבי המן דהיינו בוזה בן בוזה זה המן שיצא מעשו :

ספורנו

קרא שמו אדום כשראו שכל כך התמכר למלאכתו הנפסדת אשר לא כתורת האדם עד שלא הכיר בנזיד כ"א צבעו . קרא שמו אדום לשון גוי כלומר התאדם והיה נבוע אדום בהלעטת האדום : (לא) מכרה כיום . כי בהיות היום כל מגמת פניך אל מלאכתך באופן שאתה כ"כ עיף שאינך מכיר המזיד אין ספק שלא תוכל להעסק בעניני הבכורה לשרת לאל ית' ולעטות את הראוי לבכור : (לב) הולך למות. ברב התלאה והעייפות : השבעה לי . מפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש השבועה תמלא חסרונו : (לג) וימכור את בכורתו . במחיר שפסקו ביניהם ולא חשב הכתוב לבארו : ויעקב נתן לעשו . לקנות בקנין חליפין בנזיד או בכלי אשר בו הנזיד על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו : ויבז עשו את הבכורה . גם אחר מעשה היתה הבכורה בעיניו בלתי ראויה לאותו המחיר שפסקו וכן התבאר שלא נתאנה המוכר כי לא היה

רמב"ן

מה הוא וקרא שמו אדום על כן קרא שמו אדום כי לעגו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט כי סובא וזולל יורש :

(לא) **מכרה** כיום את בכורתך לי . כיום דילהן כיום שהוא ברור כן מכור לי מכירה גמורה לשון רש"י ופשוטו כעת הזאת וכן ואתה עמוד כיום ואשמיעך את דברי אלהים אותו כהיום תמלאון אותו קטר יקטירון כיום את החלב ולנו בשת הפנים כהיום הזה והנראה בעיני מדעת אונקלוס כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם אמר מכרה לי הבכורה לאיזה יום שתפול בו וזה שמוש להן בלשון ארמית להן את אזיל לאיזה מקום מן הן את מודע לי וכן בפרשת וישלח ולהן אינון אזלין מן הן דאתברון והוא לשון מורגל מהם במקומות הרבה ובדניאל להן בפתחות הלמד כטעם אלהן להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וכן להן מלכא מלכי ישפר עלך ואונקלוס תרגם זולתי אלהין אלא הן ובנוסחאות בדוקות ומדוקדקות מן התרגום כיום דלהי והוא כמו שפירשתי כי הין בלשונם אי זה שאומר בתלמוד הי רבי מאיר הי רבי יהודה וזולתן ואפשר שעשה אונקלוס כיום כאילו הוא ביום שתבא בו הבכורה לי כי כן מנהגו השמוש הזה לכף כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי משפטו באשר וכדמי בניך אשר נתתה להם כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם . ויש אומרים כי אין מחיר הבכורה הנזיד רק הכתוב יספר כי בבקשו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואח"כ נאכל וענה לו בפחזותו על האכילה למה זה לי בכורה הרי היא מכורה לך ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות והכתוב לא פירש המחיר ואין זו דעתי :

(לג) **השבעה** לי כיום . כאשר אמר עשו למה זה לי בכורה איני חפץ בה אמר לו יעקב השבעה לי כי לא תחפוץ בה ולא תירשנה לעולם ונשבע לו ואחר כן מכרה לו ונתן לו המחיר או הנזיד שבקש . ויתכן שאמר עשו למה זה לי בכורה הנה היא מכורה לך . ויאמר השבעה לי שלא תערער על המכירה לעולם ואמר הכתוב שנשבע לו ומכרה כאילו אמר מכרה ונשבע לו :

(לד) **ויבז** עשו את הבכורה . בז לדבר יחבל לו אבל כבר אמר הטעם שבעבורו נאות למכירה מפני שהיה הולך למות בצודו החיות וקרוב הוא שימות בחיי אביו ואין לבכורה שום מעלה רק אחרי האב ומה תועיל לו הבכורה ואכר ויאכל וישת ויקם וילך ויבז כי אחר שאכל ושתה חזר השדה אל צידו וזו שבת בזוי הבכורה כי אין חפץ בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעתם ולא יחושו ליום מחר . ור"א משתבש בכאן מאד שאמר כי בזה הבכורה בעבור שראה שאין ממון לאביו ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו בא לידי עוני בזקוניו והעד שהיה יצחק אוהב את עשו בעבור צידו ואילו היה לחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר את בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו בכל יום אוכל מטעמים מה טעם יאמר אליו הביאה לי ציד ולמה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולא נתנה לו אמו כסף וזהב לדרך שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש למה לא שלחה לו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנתו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו זאל ידחונו בקנה של דרש כי יש לי סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח באדם להבינם כל אלו דבריו . ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה כי הנה אברהם הניח לו הון רב ואבד העושר ההוא מיד קודם הענין הזה ומפני זה בזה את הבכורה כי הדבר הזה היה בנעוריהם קודם היות לעשו נשים כאשר יספר הכתוב ואחרי כן חזר והעשיר בארץ פלשתים עד כי גדל מאד ויקנאו בו שדי פלשתים ואחר כן חזר לעניו והתאוה לציד בנו והמטעמים ואין אלו רק דברי שחוק ועוד כי הכתוב אמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו והברכה בעשר תוספות ובנכסים וכבוד ואיה ברכתו שאבד הון אביו והעני ואחרי כן ואהיה עמך ואברכך העשיר והעני אחרי כן ואם יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים כענין העושר אין זה באותם שנתברכו מפי הקב"ה כי ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה אבל היו האבות כלם כמלכים ומלכי גוים באים לפניהם וכורתים עמהם ברית וכתיב וישבעו איש לאחיו ואם היה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך וכבר היה בנעוריו אבל בזוי הבכורה לעשו לאכזריות לבו ויתכן כי פי השנים בבכורה ממשפטי התורה לא היה כן לפנים רק לנחול מעלת האב ושררתו שיהיה לו כבוד ומעלה על צעירו ולכן היה אומר ליצחק אני בנך בכורך לומר כי הוא הבכור הראוי להתברך וכן כי זה הבכור שים ימינך על ראשו להקדימו בברכה ואולי היה נוטל גם בנחלה יותר מעט כי דין פי שנים מחדוש משפטי התורה והגיד אשר היה בפיו כן יעשו השרים והמלכים בוחרים בגיד מכל מאכל וכל המאכלים

רשי

קום: (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת מצרים כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו הקב"ה אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך: (ג) האל. כמו האלה: (ד) והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך

אבן עזרא

אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו ורז"ל ידחונו בקנה של דרש כי יש לו סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינם וכן אחרים אמרו הנה צאן יש לו כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן ויתכן שנשאר לו מקנה מעט גם נכון הוא להיות פי' לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן נמכרות:

ויסמור

כו א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃ ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהֹוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃ ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ

ס"ג · ג' כ' · כ"ח · ג' ר"פ בתרי לישני · י"ב · כל אורי' חס' במ"א מ"ל · ג' חסר · ת' משמשין בלשון אלה:

א וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה דַהֲוָה בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם וַאֲזַל יִצְחָק לְוָת אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי לִגְרָר׃ ב וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר לָא תֵחוֹת לְמִצְרָיִם שְׁרִי בְּאַרְעָא דְאֵימַר לָךְ׃ ג דּוּר בְּאַרְעָא הָדָא וִיהֵי מֵימְרִי בְסַעְדָּךְ וַאֲבָרְכִנָּךְ אֲרֵי לָךְ וְלִבְנָךְ אֶתֵּן יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וַאֲקַיֵּים יָת קְיָמָא דְקַיֵּמִית לְאַבְרָהָם אֲבוּךְ׃ ד וְאַסְגֵּי יָת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְאֶתֵּן לִבְנָךְ יָת כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ

גור ב' ר"פ בסיפר' בתרי לישני וסי' גור בארץ הזאת. גור אריה יהודה. הארצת כל אוריתא חסרי' במ"א מ"ל וסי' ויהי רעב בכל הארצות. וכל נביאים וכתובי' דפוו' במ"א חס' וסי' ותתנם ביד עמי הארצת: האל ח' סבירים בלשון אלה וסי' רק לאנשים האל. ויהפך את הערים האל. גור בארץ הזאת. והרבתי את זרעך. כי את כל התועבות. לנוס שמה רוצח. ונשל ה' אלהיך. וארב לו וקם עליו: השבעה ג' חס' וסי' והקמתי את השבעה. כי ירא העם את השבעה. ותתך עלינו את האלה:

תולדות אהרן גור באכן. סנהדרין קיא: כי לך ולזרעך. שבת קיא:

בעל הטורים

ויהי רעב סמך לויבז עשו וזהו שנאמר בבא רשע בא גם בוז. הארצת האל רמז ל"א מלכים. הארצת חסר ו' שיתננה לו לאחר ו' דורות והם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה:

רמבן

יוכילו מהם שי למורא והיה עשו מחניף את אביו להביא כל צידו אל פיו לאכול ממנו כרצונו תמיד ואהבת האב לבנו הבכור קלה להביא ומה שאמר לברך אותו אחר עשותו לו המטעמים איננו שכר האכילה ושחד בהם אבל רצה ליהנות ממנו שתהיה נפשו קשורה בנפשו בעת הברכה ויברך אותו בחפץ מלא ורצון שלם או שהיה יודע בנפשו כי אחר האכילה היתה מתענגת ושמחה ויחול עליה רוח הקדש כענין ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים ולא נתנו ביד יעקב הון כי בורח היה ובלא ידיעת אחיו יצא מן הארץ לבדו ואילו נתנו לו הון ועבדים וגמלים היו מוסיפים בו קנאה לארוב לו ולהרגו ורבותינו אמרו שגזלוהו ממנו ומי אמר לו שלא היו ליעקב בגדים חמודות שש ומשי ורקמה אבל הכתוב אמר כי עשו בלכתו השדה לצוד היה מחליפם בבגדי הציד ומפני שיצחק ממשש תמיד בבנו ובבגדיו הלבישה אותם את יעקב פן יכירנו בהם והלא אתה רואה שעשה כן וירח את ריח בגדיו כי היה משים אותם בתוך נרד וכרכום כענין שכתוב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך והיו הבשמים צומחים בארץ ישראל ועל כן אמר כריח השדה כי בעבור היותו איש השדה הריחו בגדיו מהם או ריח ציצי האילנות כמו שאמרו רבותינו כריח השדה של תפוחים והשאלה על מאור עיניו שאלת עורי לב כי אם היתה סבה מאת השם הנה היא כדי שיברך את יעקב והוא ספור הכתוב ותכהין עיניו מראות ויקרא את עשו. ועל דרך הפשט איננו רק ענין הזקנה וטעמו ויהי כי זקן יצחק והכהינה עיניו בזקנתו קרא את עשו והנה ביעקב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות וכתוב באחיה השילוני כי קמו עיניו משיבו ויספר במשה רבינו פלא לא כהתה עינו:

(א) **מלבד** הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם. אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה צורך להזכיר זה והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם עשה לו השם כבוד גדול. ולכן היה יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה. וטעם המניעה אמרו רבותינו אתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך. ולדעתי ככלל עוד בענין רמיזה בעתיד כי גלות אברהם אל מצרים מפני הרעב רמז שיגלו בניו שם ולכתו אל אבימלך לא היה גלות כי שם היה יושב ברצונו אבל ירידתו של יצחק שם מפני הרעב ירמוז לגלות כי גלה ממקומו בעל כרחו והלך אל ארץ אחרת והנה גלותו ממקומו היה אל ארץ פלשתים שהיא ארץ מגורי אביו וירמוז לגלות בבל שהוא מקום מגורי אבותם שהיו באור כשדים ודע כי הגלות הנזכר ירמוז למעשה יצחק כאשר לא לקחו אשתו ולא היה לו שם רק הגלות והפחד ומתחילה אמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת ולימים חזר בו ואמר לך מעמנו ואחרי כן חזרו אליו בברית וכן גלות בבל גלו שם מפני זלעפות רעב ומעת היותם שם לא עבדום ולא ענו אותם אבל היו גדוליהם שרים במלכות ואחרי כן אמרו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל והזהירו עליהם שרי עבר הנהר והפחות ואחרי כן בטלו הבנין והות בטלא עד זמן ועידן אחרי כן חזרו ונתנו רשות בבנין והזהירו ואמרו די להון מתקרבין נחתין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי:

אל אבימלך מלך פלשתים. לא נודע אם היה אבימלך אשר היה בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן כי גם בימי דוד יקרא אבימלך ודעת אונקלוס שהיה בנו. וטעם וילך יצחק אל אבימלך כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו בימי הבצורת ולא יצטרך לירד למצרים והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע בו ולא בביתו כלל אבל אנשי המקום המה בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא ואעפ"כ לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו נזהרים בענין אברהם ולכך אמר כמעט שכב אחד העם יאמר אני לא נגעתי בה ונשמרתי ממנה אבל קרוב היה שיכשל בה אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר היה עלינו חטא בענין אביך:

(ב) **שכון** בארץ אשר אומר אליך. אין טעם שיאמר בבת אחת שכון בארץ אשר אומר אליך גור בארץ הזאת אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימיך בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם על פי ה' תסע ועל פי ה' תחנה וגור עתה בארץ הזאת בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתיב חמשת סרני פלשתים לכנעני תחשב ויתכן שיהיה וירא אליו מוקדם כי קודם צאתו ממקומו נאמר לו אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך בהיותך שם וגור עתה בארץ הזאת בארץ כנען אשר תכלול עמים רבים וארצות רבות כי אני מצוך עתה שלא תצא ממנה לעולם כי כל הארצות האל אתן לזרעך והנה נסע ממקומו מפני הרעב ללכת בכל ארצות כנען לשכון בארץ אשר יאמר אליו ובאו בגרר אמר לו כאן תשב ולא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שלא עבר על מצות השם וכן על אחד ההרים אשר אומר אליך כאשר הזכרתי:

(ג) **והקימותי** את השבועה. אין צריך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא להנחם ואברהם אין לו זרע אשר

בעל

ספורנו

כו (א) אשר היה בימי אברהם. כי מאז עד עתה לא היה שם רעב כבד כמוהו שיפיא יושבי הארץ לצאת ממנה כאשר עשה אברהם: וילך יצחק אל אבימלך. ליטול רשות ממנו דרך מוסר בהיותו חפץ אז לצאת מארצו מפני הרעב: (ב) אל תרד מצרימה. אל יסיתך ללכת שם חסרון המרעה פה כענין כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך וכו': שכון בארץ אשר אומר אליך. עשה משכנות רועים למקנך באותו המקום בעצמו שאומר אליך לגור בו כי בו יצליח גם מקנך. וזה כי אמנם הסבה שהיה בדעתו לצאת היתה בשביל חסרון המרעה: (ג) גור בארץ הזאת. ואתה גור בארץ כנען: ואהיה עמך ואברכך. שאף על פי שיש בארץ כנען עתה חסרון מרעה אני אהיה עמך ולא תחסר מרעה: ואברכך. בממון ובמקנה ולא תצטרך לצאת מפני רעב מלבד שכן היה המנהג בהוגה לארץ: כי לך ולזרעך אתן. והקמותי את השבועה. והטעם שאמרתי שתגור בארץ

אבן עזרא

(ה) וישמר משמרתי. שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור ממצות וחוקים ותורות ויתכן המצות לך לך גם קח נא את בנך. והחוקים. הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפסוק שעטנז ואלה החוקות נטועות בלב. והתורה. שמל עצמו ובניו ועבדיו ובפסוק התורה והמצוה אבארם היטיב: (ו) וישב יצחק בגרר. עשה כאשר צוה השם: (ז) לאשתו. בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי: כי ירא. פועל עבר וכן ויהי כי זקן יצחק ותחסר מלת כי אמר פן יהרגוני וכן כי הפרני אלהים: מאה

רש"י

כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת (יבמות כא): מצותי. דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכת דמים: חקותי. דברים שיצר הרע ועו"ג משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורותי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני (ב"ר): (ז) לאשתו. על אשתו כמו (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא: (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך וגו'. ראהו משמש מטתו: (י) אחד העם. המיוחד בעם זה

כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ:
ה עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי:
ו וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר:
ז וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא:
ח וַיְהִי כִּי־אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ:
ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ:
י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־

כָּל עַמְמֵי אַרְעָא:
ה חֲלָף דְּקַבֵּיל אַבְרָהָם בְּמֵימְרִי וּנְטַר מַטְּרַת מֵימְרִי פִּקּוּדַי קְיָמַי וְאוֹרָיְתָי:
ו וִיתֵיב יִצְחָק בִּגְרָר:
ז וּשְׁאִילוּ אֱנָשֵׁי אַתְרָא עַל עֵיסַק אִתְּתֵיהּ וַאֲמַר אֲחָתִי הִיא אֲרֵי דָחִיל לְמֵימַר אִתְּתִי דִּלְמָא יִקְטְלוּנַנִי אֱנָשֵׁי אַתְרָא עַל רִבְקָה אֲרֵי שַׁפִּירַת חֵזוּ הִיא:
ח וַהֲוָה כַּד סְגִיאוּ לֵיהּ תַּמָּן יוֹמַיָּא וְאִסְתְּכֵי אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי מִן חֲרַכָּא וַחֲזָא וְהָא יִצְחָק מְחָאֵיךְ עִם רִבְקָה אִתְּתֵיהּ:
ט וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַאֲמַר בְּרַם הָא אִתְּתָךְ הִיא וְאֵיכְדֵין אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲרֵי אֲמָרִית דִּלְמָא אִתְקְטֵיל עֲלַהּ:
י וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ מַה דָּא עֲבַדְתְּ לָנָא כִּזְעֵיר פּוֹן שְׁכִיב דְּמִיחַד בְּעַמָּא עִם אִתְּתָךְ

ג' ל' מ"ל כתו' ב' כ"כ. חד מן י"ד פסו' כתו' מן ג' מלין. ל' חס'. ג'. ד'. כ'. כל מ"ל במ"א חס' ישב נא עבדך ואמת בעירי. חד מן כ"ס פתחין.

חקותי ל' מ"ל בתו' וכל נביאים וכתו' דכו' במ"ט חס' וסי' הבית הזה אשר אתה בונה. אם שוב תשובון אתם ובניכם. קרע אקרע את הממלכ'. וישתחוו לעשתרת. ולא אקח את כל הממלכה. למען בחקתי ילכו. ועל ריב המת יעמדו. לא דכאו עד היום הזה. אם חקתי יחללו: מצותי חקותי ג' דס' וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי. אם שוב תשובון דמלכים. ויעד ה' ישראל: ותורתי ב' כ"כ וסי' מצותי חקותי. עד אנה מאנתם לשמר: וישקף ד' מס' בפרשת חיי: אחד כ"ח פתחין וסי' במס' רבת': אחד העם ב' דסמיכי וסי' כמעט שכב. כי בא אחד העם לתשחית:

תולדות אהרן עקב אשר שמע אברהם. יומא כח נדרים לב קדושין כב (קדושין סו):

בעל הטורים

עקב אשר שמע וכו'. יש בפסוק י' תיבות כנגד עשרת הדברות שבהם תר"ג תיבות וכנגדם נתנסה עשר נסיונות וקיים עולם שנברא בי' מאמרו' עקב בגים שמע בקולי דכן ג' שנים הכיר בוראו ושמתיו קע"ס. עקב אשר שמע אברהם בגימטריא קיים אף עירובי תבשילין ונתוסף לו ה"א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרתי מצותי חקותי ותורתי. מצחק ב' והנה יצחק מצחק. אשר ילדה לאברהם מצחק מלמד שהיה ישמעאל צד נשים תחת בעליהן ומזנה עמהן מה מצחק דהכא אשת איש אף התם אשת איש. אחד העם ב' כי בא אחד העם והתם איירי בדוד שמלך כשלקח התנים מראשותיו של שאול מה התם איירי במלך אף הכא אמר בשביל עצמו שאת המלך:

ספורנו

בארץ הזאת ובזה איטיב לך הוא כי כבר נשבעתי לאברהם לתת לו ולזרעו את הארץ הזאת ולפיכך בהיותך גר בה תהיה נשיא אלהים בתוכה ותקנה בה חזקה להורישה לזרעך: (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי. בכל אשר צויתיו: וישמור משמרתי. עשה תמיד המשמרה המיוחדת לי שהיא נגמול חסד כאמרו כל ארחות ה' חסד ואמת ולהורות חטאים בדרך וזה עשה כאשר קרא בשם ה' ושמר גם כן: מצותי חקותי ותורתי. שנצטוו בני נח ובכן היה נאה דורש ונאה מקיים במופת לרבים. והנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה וכן למטה באמרו והרבתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ולא כן אמר ליעקב כל שכן לאברהם וזה היה קודם שהתעורר יצחק לקרא בשם ה' אבל אחר שקרא בשם ה' נאמר ואבימלך הלך אליו מגרר. ואמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך אתה עתה ברוך ה'. ולא מצאוהו עוד תלאות מקנאים ודברי ריבות כאשר בראשונה אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל כי הוא אמנם מנעוריו ישב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם בפרט באהלי שם ועבר ששם עלה כל מבקש ה' בלי ספק: (י) כמעט שכב אחד העם. הוא המלך היחיד בעמו שהיה חושב שלא יצטרך לשאול את פיך ולדעת רצונך בזה שלרב מעלת המלך ייטיב בעיניך בלי ספק להשיא לו

רמב"ן

בעל ברית לאלהים והשבועה איננה על תנאי כי ביעקב הוצרך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית וזרעו לא בעשו ונראה שזה המאמר והקימותי את השבועה יחשב שבועה ולכך תמיד יאמר בתורה הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב אשר נשבעת להם בך כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אחד לכרות עמו ברית ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אף על פי שהראשונה תספיק תוספת זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור כי כלם בעלי ברית לאלהים ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ויהיה פי' הכתוב והקימותי בך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כי אתה ברכה בעמים וכן אמר עוד ביעקב ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך:

(ה) וישמור משמרתי. לשון רש"י בקולי כשנסיתי אותו משמרתי גזירות להרחקה כגון שניות לעריות שבות לשבת. מצותי מצות שאילו לא נכתבו דין הוא שיכתבו כגון גזל ושפיכות דמים. חקותי דברים שיצר הרע ועו"ג משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא המלך גזר חקו על עבדיו. ותורותי להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני ואם כן יהיה כל זה כגון על דעת שהיה אברהם מקיים ומשמר את התורה עד שלא נתנה וכך אמרו בפסוק ויתן להם יוסף עגלות שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה שהיה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו ועד עכשיו לא נתנה תורה והרי כתוב וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי ושם אמרו שהיה משמר אפי' דקדוקי תורה והיה מלמד לבניו וכו'. ויש לשאול אם כן איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות וכדעת רבותינו ארבע ועמרם נשא דודתו ומשה רבינו הקים י"ב מצבה והיאך אפשר שיהיו נוהגים היותר בתורה במה שאסר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו השם שכר על הדבר והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו וביעקב דרשו ששמר את השבת וקבע תחומין ואפשר שיהיה זה בשבת מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה שהיא מעידה על מעשה בראשית ואולי נאמר משמרתי שניות לעריות של בני נח ומצותי גזל ושפיכות דמים חקותי אבר מן החי וכלאים של הרבעת בהמה והרכבת אילן ותורותי דינין ואסורי ע"ג שאלו כלן נצטוו בהן בני נח והוא השומר והעושה רצון בוראו ומשמר אפי' דקדוקין וחומרות במצות שלהן כמו שהזכירו מס' ע"ג של אברהם אבינו ארבע מאה פרקי הוות ודרשו במאה שערים שמדדו למעשרות כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים או לכהני ה' כגון שם ועבר ותלמידיהם כענין והוא כהן לאל עליון. והנראה אלי מדעת רבותינו שלמד אברהם אבינו התורה כלה ברוח הקדש ועסק בה ובטעמי מצותיה וסודותיה ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה. ושמירתו אותה היה בארץ בלבד ויעקב בחוצה לארץ בלבד נשא שתי אחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ אע"פ שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה ואני אעירך בו בע"ה. והמצבה מצוה שנתחדשה בזמן ידוע כמו שדרשו כאשר שנא ה' אלהיך ששנאה אחר היותה אהובה בימי האבות וביוסף דרשו שהיה משמר את השבת אפילו במצרים מפני שהיא שקולה כנגד כל המצות לפי שהיא עדות על חדוש העולם והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם להוציא מלבם כוונת ע"ג ודעת המצרים

רשי

זה המלך : והבאת עלינו אשם . אם שכב כבר הבאת אשם עלינו : (יב) בארץ ההיא . אע"פ שאינו חשובה כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים (ב"ר) : בשנה ההיא . אע"פ שאינה כתקונה שהיתה שנת רעבון (ב"ר) : בארץ ההיא בשנה ההיא . שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה : מאה שערים . שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה : (יג) כי גדל מאד . שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך (ב"ר) : (יד) ועבדה רבה . פעולה רבה בלשון לע"ז אובראיי"א. עבודה משמע עבודה אחת . עבודה משמע פעולה רבה : (טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו טמונון פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב : (יז) בנחל גרר . רחוק מן העיר : (יח) וישב ויחפור. את הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום. וקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן:

עשק

אבן עזרא

(יב) מאה שערים . בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מלא מאה משיעור הזרע והוא מגזרת כי כמו שער בנפשו : (יג) וגדל . פועל עבר : (יד) ועבדה . עבדים ושפחות שיעבדוהו והוא חוסר השם או שם כמו סגולה : (טו) בא סמיכות בארות על שני דרכים : (יט) מים חיים . שהם נובעים תמיד :

עשק

אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם׃
יא וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם
לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ
מוֹת יוּמָת׃ יב וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ
הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה
שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ שלישי
יג וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל
עַד כִּי־גָדַל מְאֹד׃ יד וַיְהִי־לוֹ
מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה
רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים׃
טו וְכָל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי
אָבִיו בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם
פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר׃
טז וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ
מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד׃
יז וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל־
גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם׃ יח וַיָּשָׁב יִצְחָק
וַיַּחְפֹּר ׀ אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר
חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו
וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת
אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת
כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו׃
יט וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בַּנָּחַל
וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים׃

ח' קמץ. ל' — ל' ר"פ — ל' בליש' — ד' מ"ל בתו' — ג' — ג' — ג' — ה' ר"פ בספ' — ל' — ב' וימלאום למלך. — ל' וכ"כ — כ"ל הס' — כ"ל חס' — ל' ומ"ל — י"ד. ט' בתו' מ"ל — ל' וחס'

וְאַיְתֵיתָא עֲלָנָא חוֹבָא׃ יא וּפַקֵּיד אֲבִימֶלֶךְ יָת כָּל עַמָּא לְמֵימַר דְּיַנְזֵק לְגַבְרָא הָדֵין וּלְאִתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ יב וּזְרַע יִצְחָק בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל חַד מְאָה בִּדְשַׁעֲרוֹהִי וּבָרְכֵיהּ יְיָ׃ יג וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אָזֵיל וּרְבֵי עַד דִּי רְבָא לַחֲדָא׃ יד וַהֲווֹ לֵיהּ גֵּיתֵי עָנָא וְגֵיתֵי תוֹרֵי וּפוּלְחָנָא סַגֵּי וְקַנִּיאוּ בֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי׃ טו וְכָל בֵּירִין דַּחֲפַרוּ עַבְדֵי אֲבוּהִי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי טַמּוֹנִין פְּלִשְׁתָּאֵי וּמְלוֹנִין עַפְרָא׃ טז וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק אֵיזֵיל מֵעִמָּנָא אֲרֵי תַקֵּיפְתָּא מִנָּנָא לַחֲדָא׃ יז וַאֲזַל מִתַּמָּן יִצְחָק וּשְׁרָא בְּנַחֲלָא דִגְרָר וִיתֵיב תַּמָּן׃ יח וְתָב יִצְחָק וַחֲפַר יָת בֵּירֵי דְמַיָּא דַּחֲפַרוּ בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אֲבוּהִי וְטַמּוֹנִין פְּלִשְׁתָּאֵי בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּקְרָא לְהֵין שְׁמָהָן כִּשְׁמָהָן דִּי הֲוָה קָרֵי לְהֵין אֲבוּהִי׃ יט וַחֲפַרוּ עַבְדֵי יִצְחָק בְּנַחֲלָא וְאַשְׁכַּחוּ תַמָּן בֵּירָא

אשתך ז' וסי' מסר פרשת לך לך : באיש ח' וסי' בפרשת קדשים : וגדל ג' וסי' יצחק . שמואל . יהושפט . וחילופיהן ג' וגדול . משה . דוד . מרדכי : גדל ג' וסי' עד כי גדל מאד . כי ראתה כי גדל שלה . ראו כי גדל הכאב : וימלאום ב' וסי' סתמום פלשתים . וימלאום למלך ; להן י"ד וסי' במגלת רות סי' א' : שמות ט' מלאים מסור בפרשת בראשית :

ותולדות אהרן ויחפרו עבדי יצחק בנחל . ברכות ט : מים חיים . שם .

בעל הטורים

ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל שלשה גדולות כנגד ג' ברכות שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והתברכו בזרעך . ועבודה רבה שנים במסרה ואידך באיוב מה התם גדול מכל בני קדם אף הכא היה גדול מכל אף מאבימלך שהיה מלך . וימלאום ב' וימלאום למלך שאול גבי מאה ערלות של פלשתים רמז למה שנותנין הערלה בעפר . ד"א לפי שעבר אבימלך על שבועתו ומלא הבורות עפר מלא דוד לשאול ק' ערלות פלשתים בכפלים ונתן לו ר' במקום ק' :

רמבן

המצריים וזאת כונתם ועל דרך הפשט תאמר שיהא משמרתי אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבו וחלק בה על עובדי ע"ג וקרא בשם ה' להשיב רבים לעבודתו . מצותי ככל אשר צוהו לך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה . חקותי ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצוות את בניו ואת ביתו בהם ותורותי המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהן תורה להן :

ויאמר אחותי היא . ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לי :

(יד) **ויהי** לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה . אתונות וגמלים וחמורים ועבדים ושפחות ויזכור הכתוב זה ולא יזכיר בכסף ובזהב כאשר נאמר באברהם בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין ההוא וזה טעם כי עצמת ממנו מאד אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך וחרפה היא לנו להיות ביתך גדול מבית המלך :

(יז) **בנחל** גרר . רחוק מן העיר וישב ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן לשון רש"י ונראה מדבריו שהם הבארות הנזכרים כאן כמו שאמר סתמום פלשתים וימלאום עפר וזה איננו כן כי היאך יתנו לו הם רשות והם אמרו תקלה הם לנו מפני גייסות אבל הם אחרים במקום אחר כי נחל גרר שם מקום או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכאשר קנאו בו פלשתים הם השרים אשר בגרר ממדינת המלך סתמו הבארות אשר לו מירושת אביו בגבול עיר גרר והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי איננה ממלכותו אע"פ שהיא בארץ פלשתים ושם בארות אחרים שחפר אברהם שגר במקום ההוא ימים רבים ופלשתים יושבי הארץ כאשר מת אברהם ויצחק לא ישב שם סתמום ולא לשנאתו רק בימי אברהם לא רצו לסתמם מפני כבודו כי אמרו אולי ישוב לשבת בארץ ולכן שב יצחק ויחפור אותם בנחל ורועי נחל גרר רבו עמו לאמר לנו המים והטעם לאמר הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימצו שם והתמציתם ימלא הבור והנחל יתמעט בהם והנה הם שלנו ועל כן הזכיר

הכתוב

ספורנו

לו את אחותך : והבאת עלינו אשם . ובזה כמעט הבאת עלינו אשם וענש ואמר עלינו כי כשילקה גדול הדור ירבה היזק לחוטים בגלו : (יב) ויזרע יצחק בארץ ההיא . כמו שאמר לו האל ית' גור בארץ הזאת : מאה שערים . כמו שיעד באמרו ואהיה עמך ואברכך : ויברכהו ה' . בממון שמכר תבואתו בדמים יקרים ולפי מה שאמרו ז"ל אומד זה למעשרות הנה קבע לו ברכ' בשביל' כאמרו הביאו את המעשר אל בית האוצר והריקותי לכם ברכה עד בלי די : (יד) ועבדה רבה . קרקע מוכן להיות נעבד : ויקנאו אותו פלשתים שבשדותיהם קרה אז הפך זה שזרעו הרבה והביאו מעט : (טו) סתמום פלשתים . כאשר ירדו מצות אבימלך לבלתי הזיק ליצחק סתמו הבארות בשנאת קנאתם : (טז) כי עצמת ממנו . ותוכל בעשרך להתקומם עלינו : התעשקו

כ ויריבו רעי גרר עם־רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם־הבאר עשק כי התעשקו עמו׃
כא ויחפרו באר אחרת ויריבו גם־עליה ויקרא שמה שטנה׃
כב ויעתק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחבות ויאמר כי־עתה הרחיב יהוה לנו ופרינו בארץ׃
רביעי כג ויעל משם באר שבע׃
כד וירא אליו יהוה בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל־תירא כי־אתך אנכי וברכתיך והרביתי את־זרעך בעבור אברהם עבדי׃
כה ויבן שם מזבח ויקרא בשם יהוה ויט־שם אהלו ויכרו־שם עבדי־יצחק באר׃
כו ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל שר־צבאו׃
כז ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם׃
כח ויאמרו ראו ראינו כי־היה יהוה ׀ עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך׃
כט אם־תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק־טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך יהוה׃

דמיין נבעין׃ כ ונצו רעותא דגרר עם רעותא דיצחק למימר דילנא מיא וקרא שמא דבירא עסק ארי אתעסקו עמיה׃ כא וחפרו בירא אוחרי ונצו אף עלה וקרא שמה שטנה׃ כב ואסתלק מתמן וחפר בירא אוחרי ולא נצו עלה וקרא שמה רחובות ואמר ארי כען אפתי יי לנא ונפוש בארעא׃ כג וסליק מתמן לבאר שבע׃ כד ואתגלי ליה יי בליליא ההוא ואמר אנא אלהיה דאברהם אבוך לא תדחל ארי בסעדך מימרי ואברכינך ואסגי ית בנך בדיל אברהם עבדי׃ כה ובנא תמן מדבחא וצלי בשמא דיי ופרסיה תמן למשכניה וכרו תמן עבדי יצחק בירא׃ כו ואבימלך אתא לותיה מגרר וסיעת מרחמוהי ופיכול רב חיליה׃ כז ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לותי ואתון סניתון יתי ושלחתוני מלותכון׃ כח ואמרו מחזא חזינא ארי הוה מימרא דיי בסעדך ואמרנא תתקים כען מומתא דהות בין אבהתנא בינגא ובינך ונגזר קים עמך׃ כט אם תעביד עמנא בישא כמא דלא אנזיקינך וכמא דעבדנא עמך לחוד טב ושלחינך בשלם את כען בריכא דיי׃

רשי

(כ) עשק. ערעור: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה וערעור: (כא) שטנה. נושימנ"ט: (כב) ופרינו בארץ. כתרגומו וניפוש בארעא: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו. ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון כדי שתהא תיבת ואחזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שאם כן כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכן יש לפותרו בלשון הראשון ואל תתמה על תי"ו של אחזת ואף על פי שאין תיבה זו סמוכה יש דוגמתה במקרא (תהלים ס) עזרת מצר (ישעיה כח) ושכורת ולא מיין: אחזת. לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראו ראינו. ראה באביך ראינו בך: תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו: אתה. גם אתה (ספרים אחרים עתה) עשה לנו כמו

שטנה ב' בתרי לישני וסי' ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה. כתבו שטנה. ויעתק ב' וסי' ויעתק משם ההרה. ויעתק משם ויחפר: וירא כ' וסי' כו' במס' רבת': ראו ב' וסי' ראו ראינו כי היה ה'. וראו ראו ואל תדעו. אילין כתיבן וי"ו ואילין כתיבין ה"א ראה ראיתי את עני עמי. אם ראה תראה בעני אמתך. וחד וראה וסי' שבתי וראה תחת השמש: בינותינו ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימנ' בשפטי' סימן י"א: תעשה ד' קמץ וסי' אם תעשה עמנו רעה. ויאמר גדליהו בן אחיקם. וישמעו הכנעני. ותאמר לו אל אחי אל תענני: עמך י"ב בתו' וסי' כו' במסרה רבתא: אתה עתה ג' וסי' ברוך ה'. אביך הקשה את עולינו. דמלכים. ותאמר לו איזבל: ברוך ה' ב' דס' בוא ברוך ה'. אתה עתה ברוך ה':

תולדות אהרן ויריבו רועי. סנהדרין קא:

אבן עזרא

(כ) עשק. ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו ריע: (כה) ויכרו. חפרו וכן אשר כריתי לי וכן כי יכרה טורה שחת: (כח) בינותינו. ריבוי

בעל הטורים

עשק כנגד בבל שעשקו את בית יהודה ומיד עשקוהו בה. שטנה כנגד המן שכת' שטנה על ירושלם. ולכן שטנה ב' דהכא. וההוא דהתם. רחובות כנגד יון שגזרו שלא יטבלו למועדם מסרים ורבים ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה כל אחד ואחד וזהו ופרינו בארץ. שבעה כנגד אדום על כן בכלם כתיב שמה או שם. וכאן כתיב ויקרא אותה שבעה ולא כתיב שם משום קטון נתתיך בגוים ולא שם לו על פני חוץ. ראו ד' במסרה שנים כתיבי בו"ו וב' בה"א ראו ראינו וראו ראו. ראה ראיתי. אם ראה תראה בעני אמתך. וחד שבתי וראה תחת השמש הנך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בוא"ו. והנך דאיירי ביחיד כתיבי בה"א. דיש אם למקרא קרי ביה ראה שהוא לשון יחיד: אתה עתה ג' במסרה הכא אתה עתה ברוך ה'. ואידך אתה עתה תעשה מלוכה. אתה עתה הקל מן העול מלמד שהמליכו ליצחק עליהם וזהו אתה עתה תעשה מלוכה והקילו עולם מעליך. ברוך ה' ב' במסרה הכא אתה עתה ברוך ה'. בא ברוך ה' לומר כמו שכוונתם של לבן ובתואל להרוג לאליעזר כדפרישית ויושם לפניו לאכול כך היה כונת אבימלך להרוג את יצחק. והכי מוכח קרא דכתיב וכאשר לא נגענוך כלומר לא עשינו עמך רעה כמו שהיה בדעתינו ועשינו עמך רק טוב:

ספורנו

(כ) התעשקו עמו. השתדלו עם יצחק שיעזוב הבאר: (כד) אל תירא. שימעטו נכסיך במריבותם. וברכתיך. תוספות ממון: (כה) ויקרא בשם ה'. ויכרו שם: (כו) ואבימלך הלך. אחר שהתעורר לקרא בשם ה' כרו שם עבדי יצחק באר מצלחת בלתי מריבה ואבימלך הלך אליו לכרות ברית ולא הזיקוהו עוד כי היה ה' עמך ולא מירחקנו ממך נכרית אתך ברית: (כט) אם תעשה עמנו רעה

רמבן

הכתוב ומצאו שם באר מים חיים לאמר כי היה מקור נובע מים חיים אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו:

(כ) ויקרא שם הבאר עשק. יספר הכתוב ויאריך בענין הבארות ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק והוא ואביו עשו אותם בשוה אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו כי בא להודיע דבר עתיד כי באר מים חיים ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בניו של יצחק ולכן הזכיר באר מים חיים כמו שאמר מקור מים חיים את ה' וקרא הראשון עשק ירמוז לבית הראשון אשר התעסקו עמנו ועשו אתנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו והשני קרא שמה שטנה שם קשה מן הראשון והוא הבית השני שקרא אותו בשמו שכתוב בו ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם וכל ימיו היה לנו לשטן עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה והשלישי קרא רחובות הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה והאל ירחיב את גבולנו. כמו שנאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד וכתיב בבית השלישי ורחבה ונסבה למעלה למעלה ופרינו בארץ שכל העמים יעבדוהו שכם אחד:

(כד) אל תירא כי אתך אנכי. בעבור שהבריחו אבימלך מעליו מקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתירא פן יאספו עליו ויכוהו הוא וביתו והבטיחו הקב"ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכול שר צבאו ועוד הוסיף להביא עמו רבים רעיו:

(כט) אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך. יאמר אם תעשה עמנו רעה כמו שאנחנו לא נגענוך אתה עתה ברוך ה' ואין לאל ידינו לעשות עמך רע אבל ישתנה העת בעבור החמס שאתה עושה ותצטרך לשוב אל ארצנו ונשיב לך גמול וטעם לא נגענוך שלא נפתה לבנו על אשתך ליגע באחד מכם כלשון הנוגע באיש הזה ובאשתו ועשינו עמך רק טוב לשמור את כל אשר לך בצוותינו את העם להשמר מכם ונשלחך בשלום כי גם בקנאתי בך לא לקחנו מכל העושר אשר עשית עמנו ושלחנוך עם כל אשר לך בשלום וענין הרעה הזאת אשר פחדו ממנו אינו נראה שירא מלך פלשתים שלא יבא עליו יצחק למלחמה אבל הבטיח' אברהם לו ולנינו ולנכדו ועתה אמרו בלבם בעבור שהפרנו אנחנו את בריתנו עם יצחק ושלחנוהו מעלינו גם הוא יפר את בריתו עמנו ויגרש
זרעו

רשי

כמו כן : (לג) שבעה. ע"ש הברית : (לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר שנאמר (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך הוא היה גוזל וחומס ומראה עצמו כשר. כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן : (לה) מרת רוח. לשון המראת רוח כמו ממרים הייתם כל מעשיהן היו להכעיסן ולעצבן : ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות ע"ג (ב"ר): (א) ותכהין. בעשנן של אלו (שהיו מעשנות ומקטירות לע"ג). ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשוחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו בוכים וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו. דבר אחר כדי שיטול יעקב את הברכות : (ב) לא ידעתי יום מותי. אמר רבי יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפני כן וחמש לאחר כן ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא : (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה : שא נא. לשון השחזה כאותה ששנינו (ביצה כח) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה (ב"ר) : וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל

תולדות אהרן ויהי כי זקן. יומא כח מגלה עו וכח : ותכהנה עיניו. בבא קמא לג : ויקרא את עשו בנו. עקידה שער כב :

בראשית כו–כז

חמישי ל וַיַּ֤עַשׂ לָהֶם֙ מִשְׁתֶּ֔ה וַיֹּאכְל֖וּ
וַיִּשְׁתּֽוּ׃ לא וַיַּשְׁכִּ֣ימוּ בַבֹּ֔קֶר
וַיִּשָּׁבְע֖וּ אִ֣ישׁ לְאָחִ֑יו וַיְשַׁלְּחֵ֣ם
יִצְחָ֔ק וַיֵּלְכ֥וּ מֵאִתּ֖וֹ בְּשָׁלֽוֹם׃
לב וַיְהִ֣י ׀ בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא וַיָּבֹ֙אוּ֙ עַבְדֵ֣י ב' ועלי שכב
יִצְחָ֔ק וַיַּגִּ֣דוּ ל֔וֹ עַל־אֹד֥וֹת הַבְּאֵ֖ר כל כ"כ כמ"ג
אֲשֶׁ֣ר חָפָ֑רוּ וַיֹּ֥אמְרוּ ל֖וֹ מָצָ֥אנוּ
מָֽיִם׃ לג וַיִּקְרָ֥א אֹתָ֖הּ שִׁבְעָ֑ה עַל־ ל' שוס באר
כֵּ֤ן שֵׁם־הָעִיר֙ בְּאֵ֣ר שֶׁ֔בַע עַ֖ד
הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ ס לד וַיְהִ֤י עֵשָׂו֙
בֶּן־אַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה וַיִּקַּ֤ח אִשָּׁה֙
אֶת־יְהוּדִ֔ית בַּת־בְּאֵרִ֖י הַֽחִתִּ֑י ז'. ב'
וְאֶת־בָּ֣שְׂמַ֔ת בַּת־אֵילֹ֖ן הַֽחִתִּֽי׃ ל'. ל' כ"כ בתורה
לה וַתִּהְיֶ֖יןָ מֹ֣רַת ר֑וּחַ לְיִצְחָ֖ק
וּלְרִבְקָֽה׃ ס כז א וַֽיְהִי֙ כִּֽי־ ב'
זָקֵ֣ן יִצְחָ֔ק וַתִּכְהֶ֥יןָ עֵינָ֖יו מֵֽרְאֹ֑ת ל' חס'
וַיִּקְרָ֞א אֶת־עֵשָׂ֣ו ׀ בְּנ֣וֹ הַגָּדֹ֗ל
וַיֹּ֤אמֶר אֵלָיו֙ בְּנִ֔י וַיֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו
הִנֵּֽנִי׃ ב וַיֹּ֕אמֶר הִנֵּה־נָ֖א זָקַ֑נְתִּי כל לית' פת'
לֹ֥א יָדַ֖עְתִּי י֥וֹם מוֹתִֽי׃ ג וְעַתָּה֙
שָׂא־נָ֣א כֵלֶ֔יךָ תֶּלְיְךָ֖ וְקַשְׁתֶּ֑ךָ וְצֵא֙ ל'. ב' הלחם ד
הַשָּׂדֶ֔ה וְצ֥וּדָה לִּ֖י צָֽיִדה׃ יתיר ה
ד וַעֲשֵׂה־לִ֨י מַטְעַמִּ֜ים כַּאֲשֶׁ֧ר ג' ר"פ. ה'
אָהַ֛בְתִּי וְהָבִ֥יאָה לִּ֖י וְאֹכֵ֑לָה בַּעֲב֛וּר ל'

אונקלוס

ל וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ׃ לא וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְקַיִּמוּ גְּבַר לְאָחוּהִי וְשַׁלְּחִינוּן יִצְחָק וַאֲזַלוּ מִלְוָתֵיהּ בִּשְׁלָם׃ לב וַהֲוָה בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ עַבְדֵּי יִצְחָק וְחַוִּיאוּ לֵיהּ עַל עִיסַק בֵּירָא דַּחֲפָרוּ וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא׃ לג וּקְרָא יָתַהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שְׁמָא דְקַרְתָּא בְּאֵרָא דְשָׁבַע עַד יוֹמָא הָדֵין׃ לד וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסֵיב אִתְּתָא יַת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי חִתָּאָה וְיַת בָּשְׂמַת בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה׃ לה וַהֲוָאָה מְסָרְבָן וּמְרַגְזָן עַל מֵימַר יִצְחָק וְרִבְקָה׃ א וַהֲוָה כַּד סֵיב יִצְחָק וְכַהֲיָא עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי וּקְרָא יַת עֵשָׂו בְּרֵיהּ רַבָּא וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא׃ ב וַאֲמַר הָא כְעַן סֵיבִית לֵית אֲנָא יָדַע יוֹמָא דְאֵמוּת׃ ג וּכְעַן סַב כְּעַן זֵינָךְ סַיְפָךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוּק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא׃ ד וַעֲבֵיד לִי תַבְשִׁילִין כְּמָא דְרָחֵמִית וְתָעֵל לִי וְאֵיכוֹל

אבן עזרא

ריבוי אחר ריבוי : (לג) באר שבע. נקרא כן על שני דברים או היא עיר אחרת : (לד) יהודית. שם ולא הוליד ממנה : ובשמת. היא עדה ויש לה שני שמות ובמקרא כמלאין למאות כן : (לה) מורת רוח. כל אחת מהן ויש אומרים מלשון סורר ומורה ועל דעתי שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען ונכתבה זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען: (ב) הנה נא. כמו עתה : (ג) כליך. יתכן היותו שם כלל והפרט תליך וקשתך. ותליך האשפה התלויה שם החצים או תליך כמו חרב ויחסרו וי"ו מן תליך כאדם שת אנוש :

מסורה

ורבקה

ויהי ביום ההוא ב' וסי' ויבאו עבדי יצחק. ויהי ביום ההוא ועלי שכב : ויגדו ד' חס' וסי' ויבאו עבדי יצחק. עוד יוסף חי. וישובו המלאכים. ויגידו לו דברי רבשקה דמלכים. וכל שופטים ושמואל דכו' במ"ב מלאים וסי' ויגידו לאנשי יבש. ויגידו לשאול לאמר הנה העם : יהודית ז' וסי' בישעיה סימן ל"ו : ולרבקה ב' א' ר"פ וא' ס"פ וסי' ולרבקה אח ושמו לבן ותהיין מרת רוח: וצא ב' וסי' וצא השדה. וצא הלחם : צידה חד מן כ"א תיבין כתי' ה' בסוף תיבו' ולא קרי' וסי' כו' במסר' רבתא : ועשה חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ראשי פסו' נסבין ו' בריש תיבות' וסי' כו' במסר' רבתא :

בעל הטורים

אנכי אלהי אברהם אביך ולא כתב ה' אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנתייסר בייסורין בלי מדת רחמים : בארי ב' במסורה הכא בת בארי החתי ואידך הושע בן בארי. אמר הושע לפני הקב"ה החליפם באומה אחרת בזרעו של עשו : ותכהין עיניו מראות משום דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו: ותכהן עיניו מראות. בגימ' בעשן הגלולי' : שא נא כליך כלומר חדד סכינך כמו משיאה על גבי חברתה : ציד. צידה כתיב ה"א יתירה שלמדו חמשה הלכות שחיטה וחמש' סימני טהרה. בעוף אינו דורס. אצבע יתירה. זפק. קרקבנו נקלף. אינו חולק את רגליו. ובחיה מפרסת פרסה. מעלת גרה. ואין לה שיני' למעלה. קרנים. ובשרה הולך שתי וערב תחת הזנב :

רמבן

זרעו את זרעינו מן הארץ ולכן עשו עמו ברית חדשה והתגללו לאמר לו שלא הפרו הברית הראשונה שלא עשו עמו רק טוב וזה טעם תהי נא אלה בינותינו שנבא עתה עמך באלה להחרים על כל מי שיעבור על הברית כטעם לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו. ויתכן שהיה אברהם גדול מאד ורב כח שהיו בביתו שלש מאות איש שולף חרב ולו בעלי ברית רבים והוא גם בן חיל אשר לבו כלב האריה ורדף ארבעה מלכים גבורים מאד ונצחם וכאשר ראו הצלחתו כי הוא מאת האלהים פחד ממנו מלך פלשתים פן יכבוש ממנו מלכות וקל זאת ממלחמת ארבעת המלכים אולי שמע עוד דבר השם שנתן לו הארץ ולכן בא עמו בברית והשביעו פן תשקור לי ולנכדי כי היה שקר אם ימרוד על המלך וחשב כי אפשר שיהיה אברהם עד מלוך נכדו וכמעשה אבות עשו בנים כי היה יצחק גדול כאביו ופחד המלך פן ילחם בו בגרשו אותו מארצו :

(לב) **ויבואו** עבדי יצחק ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו. הוא האמור בו למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר כי החלו לחפור אותו ובא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלכתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה כי סתמוהו פלשתים עם האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו ועל כן שם העיר באר שבע על שם הבאר אשר קראוהו כן האב והבן. כי שם נשבעו שניהם והבאר הזאת להם תרמוז על משכן שילה ופלשתים סתמוהו בהלקח הארון וחזר וחפרו בו כי כן השיבו הארון עם הדורון לאלהים : בעבור

ספורנו

רעה אתה עתה כמו שלא נגענוך : (לג) ויקרא אותה שבעה. קרא את הבאר שבעה מפני שהיה מקום שביעי שבו חפרו באר. ג' של אברהם שסתמו פלשתים כאמרו וכל הבארות סתמום פלשתים ולא יאמר כל בפחות מג'. וג' של יצחק שהן עשק שטנה ורחובות וזה הי' הז' שקראוהו שבעה. ע"כ שם העיר באר שבע. בסגול מורה על השבוע' ועל מספר השבעה אבל בימי אברהם היה שם העיר באר שבע בקמץ על שם השבועה בלבד : (לד) ויהי עשו בן ארבעים. ולא חשש יצחק להשיא לו ולאחיו נשים הגונות. ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי. ולא הקפיד יצחק על נשואי החתיות כמו שעשה אביו. ותהיינ' מורת רוח. היו לתער ושכין מקצר רוח חיי יצחק ורבקה ולשון מורה כמו ומורה לא יעלה על ראשו והנה יצחק עם כל זה לא הכיר רב רשעו של עשו שמא היה מוחה בהן ובזה נכשל שהשתדל לברך את עשו ומזה יצא תקלה שנתן לעשו איזו ברכה או עלה ושעם זה רבה משטמה בין בניו ושהוצרך יעקב לברוח אל ארץ אחרת: **כז** (א) ותכהין עיניו. כמו שקרה לעלי שלא מיחה בבניו כאמרו ולא כהה בם ועיניו קמה ולא יוכל לראות ולא קרה זה לאברהם ויעקב שהיו יותר זקנים ממה שהיה יצחק אז וממה שהיה עלי. באברהם כתיב ויוסף אברהם ויקח אשה וביעקב עם כל גרותיו ודמעות עיניו כתיב וירא ישראל את בני יוסף אף על פי שהיה רואה בכובד כאמרו ועיני ישראל כבדו מזוקן באופן שלא הכיר התמונה הפרטיות : (ב) לא ידעתי יום מותי. כי אמנם הברכה תחול יותר בהיות המברך סמוך למיתה כענין ביעקב ובמשה כי אז הנפש יותר נבדלת מן החומר : (ג) שא נא כליך. שלא תשוב ריקם ולא תאחר : (ד) ועשה לי מטעמים. רצה במטעמים כדי שיתעסק בכבוד אב ובזה תחול עליו הברכה כי גם שלא הכיר בגדל

אבן עזרא

(ה) ורבקה שומעת. היתה שומעת: (ז) לפני מותי. כמו בטרם אמות: (יא) שעיר. בעל שער והפך חלק ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שוים: (יב) ימושני. כמו ימושני מבעלי הכפל: כמתעתע. כפול מגזרת תועה כאיש שמתעה אחר: (יג) עלי קללתך. אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הנשים והגאון פי' עלי להסר קללתך ויש אומרים חלילה לכזב הנביאה רק הוא כן: אנכי

רשי

הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ז) לפני ה'. ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום (ב"ר): שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא (פסח היה) האחד הקריב לפסח והאחד עשה מטעמים בפרקי דרבי אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שעיר. בעל שער: (יב) ימשני. כמו ממשש בצהרים: (טו) החמודות. הנקיות כתרגומו דכייתא. דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד: אשר אתה בבית. והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו

בראשית כז

תְּבָרֶכְךָ֥ נַפְשִׁ֖י בְּטֶ֥רֶם אָמֽוּת׃ ה וְרִבְקָ֣ה שֹׁמַ֔עַת בְּדַבֵּ֣ר יִצְחָ֔ק אֶל־
עֵשָׂ֖ו בְּנ֑וֹ וַיֵּ֤לֶךְ עֵשָׂו֙ הַשָּׂדֶ֔ה לָצ֥וּד
צַ֖יִד לְהָבִֽיא׃ ו וְרִבְקָה֙ אָֽמְרָ֔ה אֶל־
יַעֲקֹ֥ב בְּנָ֖הּ לֵאמֹ֑ר הִנֵּ֤ה שָׁמַ֙עְתִּי֙
אֶת־אָבִ֔יךָ מְדַבֵּ֛ר אֶל־עֵשָׂ֥ו אָחִ֖יךָ
לֵאמֹֽר׃ ז הָבִ֨יאָה לִּ֥י צַ֛יִד וַעֲשֵׂה־לִ֥י
מַטְעַמִּ֖ים וְאֹכֵ֑לָה וַאֲבָרֶכְכָ֛ה לִפְנֵ֥י
יְהֹוָ֖ה לִפְנֵ֥י מוֹתִֽי׃ ח וְעַתָּ֥ה בְנִ֖י
שְׁמַ֣ע בְּקֹלִ֑י לַאֲשֶׁ֥ר אֲנִ֖י מְצַוָּ֥ה
אֹתָֽךְ׃ ט לֶךְ־נָא֙ אֶל־הַצֹּ֔אן וְקַֽח־
לִ֣י מִשָּׁ֗ם שְׁנֵ֛י גְּדָיֵ֥י עִזִּ֖ים טֹבִ֑ים
וְאֶעֱשֶׂ֨ה אֹתָ֧ם מַטְעַמִּ֛ים לְאָבִ֖יךָ
כַּאֲשֶׁ֥ר אָהֵֽב׃ י וְהֵבֵאתָ֥ לְאָבִ֖יךָ
וְאָכָ֑ל בַּעֲבֻ֛ר אֲשֶׁ֥ר יְבָרֶכְךָ֖ לִפְנֵ֥י
מוֹתֽוֹ׃ יא וַיֹּ֣אמֶר יַעֲקֹ֔ב אֶל־
רִבְקָ֖ה אִמּ֑וֹ הֵ֚ן עֵשָׂ֣ו אָחִ֔י אִ֣ישׁ שָׂעִ֔ר
וְאָנֹכִ֖י אִ֥ישׁ חָלָֽק׃ יב אוּלַ֤י יְמֻשֵּׁ֙נִי֙
אָבִ֔י וְהָיִ֥יתִי בְעֵינָ֖יו כִּמְתַעְתֵּ֑עַ
וְהֵבֵאתִ֥י עָלַ֛י קְלָלָ֖ה וְלֹ֥א בְרָכָֽה׃
יג וַתֹּ֤אמֶר לוֹ֙ אִמּ֔וֹ עָלַ֥י קִלְלָתְךָ֖ בְּנִ֑י
אַ֛ךְ שְׁמַ֥ע בְּקֹלִ֖י וְלֵ֥ךְ קַֽח־לִֽי׃ יד וַיֵּ֙לֶךְ֙
וַיִּקַּ֔ח וַיָּבֵ֖א לְאִמּ֑וֹ וַתַּ֤עַשׂ אִמּוֹ֙
מַטְעַמִּ֔ים כַּאֲשֶׁ֖ר אָהֵ֥ב אָבִֽיו׃
טו וַתִּקַּ֣ח רִ֠בְקָה אֶת־בִּגְדֵ֨י עֵשָׂ֜ו
בְּנָ֤הּ הַגָּדֹל֙ הַחֲמֻדֹ֔ת אֲשֶׁ֥ר אִתָּ֖הּ

תרגום אונקלוס

בְּדִיל דִּי תְבָרְכִינָךְ נַפְשִׁי עַד
לָא אֵמוּת׃ ה וְרִבְקָה
שְׁמַעַת כַּד מַלֵּיל יִצְחָק עִם
עֵשָׂו בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא
לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה׃
ו וְרִבְקָה אֲמַרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ
לְמֵימַר הָא שְׁמָעִית יַת אֲבוּךְ
מַלֵּיל עִם עֵשָׂו אֲחוּךְ
לְמֵימַר׃ ז אַיְתִי לִי צֵידָא
וַעֲבֵיד לִי תַּבְשִׁילִין וְאֵיכוֹל
וַאֲבָרְכִינָךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי׃
ח וּכְעַן בְּרִי קַבֵּל מִנִּי לְמָא
דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָא יָתָךְ׃
ט אֵיזֵיל כְּעַן לְוָת עָנָא וְסַב
לִי מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי בַּר עִזִּין
טָבִין וְאַעְבֵּיד יָתְהוֹן תַּבְשִׁילִין
לַאֲבוּךְ כְּמָא דִּרְחִים׃ י וְתַיְתֵי
לַאֲבוּךְ וְיֵיכוֹל בְּדִיל דִּי יְבָרְכִינָךְ
קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ יא וַאֲמַר
יַעֲקֹב לְרִבְקָה אִמֵּיהּ הָא עֵשָׂו
אֲחִי גְּבַר שְׂעַרָן וַאֲנָא גְּבַר
שְׁעִיעַ׃ יב מָאִים יְמוּשִׁנַּנִי
אַבָּא וָאֱהֵי בְעֵינוֹהִי כִּמְתַלְעֵב
וְאַיְתֵי עֲלַי לְוָטִין וְלָא בִרְכָן׃
יג וַאֲמַרַת לֵיהּ אִמֵּיהּ עֲלַי
אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה דְּלָא יֵיתוֹן
לְוָטַיָּא עֲלָךְ בְּרִי בְּרַם קַבֵּיל
מִנִּי וְאֵיזֵיל סַב לִי׃ יד וַאֲזַל
וּנְסֵיב וְאַיְתֵי לְאִמֵּיהּ וַעֲבַדַת
אִמֵּיהּ תַּבְשִׁילִין כְּמָא דִּרְחִים
אֲבוּהִי׃ טו וּנְסֵיבַת רִבְקָה
יַת לְבוּשֵׁי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא
דַּכְיָתָא דִּי עִמַּהּ בְּבֵיתָא

מסורה

שמעת ו' ה' פתח וא' קמץ וסי' בפרש' וירא: בדבר ג' וסי' בדבר יצחק אל עשו: בדבר שפתך מישרים. וכלי כליו רעים: מטעמים ה' וסי' ועשה לי מטעמים. הביאה לי ציד. לך נא אל הצאן. וילך ויקח ויבא לאמו. ויעש גם הוא: הביאה ג' וסי' הביאה לי ציד. הביאה ונשתה. הביאה למוסר לבך. וחד והביאה לי ואוכלה: גדיי עזים ל' וחד גדיי העזים. ואת עורות גדיי העזים הלבישה: טבים הטבים ה' חס' וסי' שני גדיי עזים טבים. ובתים טבים תבנה. והאנשים טבים לנו. אשר פגע בשני. ומחמדי הטבי': אהב חד מן ט' וסי' בשמואל סי' א': לפני מותו ד' וסי' והבאת לאביך ואכל. אביך צוה. וזאת הברכה. ויכן דוד לרוב לפני: חלק ג' קמצים וסי' ואנכי איש חלק. חזון שוא ומקסם חלק. ופה חלק יעשה מדחה. אנ"ך. וחד והלק משמן הכה: ימשני ה' חס' בליש' וסי' אולי ימשני אבי. גשה נא ואמשך. ויגש יעקב אל יצחק. אל נא תמש מזה אם ימשו החקים. בני מררי מחלי ומשי. ואלה. דר"ה. וצ"ע כי לא הביא המסורת יותר: ויבא חד מן כ"א וסי' במס' רבת': החמדת לחוד חס' דהס'. כי חמודות אתה מ"ל דמ"ל. חמודת כוהב.

תולדות אהרן ואנכי איש. ס' הזוהר פ' אחרי מות: אולי ימושני. מכות כד: והייתי בעיניו. סנהדרין נב:

בעל הטורים

בדבר. ב' ורבקה שומעת בדבר יצחק אל עשו בנו. ואידך ותעלוזנה כליותי בדבר שפתים מישרים שאמר' ליעקב תעלוזנה אם תדבר מישרים ליצחק כדי שיברכך. לצוד בגימטריא מן גזל. להביא בגימט' ובגזל. הביאה ג' הבאה הביאה לי ציד. הביאה למוסר לבך שאומרת לאדוניהם הביאה ונשתה. שאמרה לו רבקה הביאה למוסר לבך וקח מוסרי ושמע בקולי והביאה לאביך שיאכל וישתה. לך נא אל הצאן ר"ת נאה פירוש נאה לך ונאה לבניך כי פסח היה ולקח ב' א' לפסח וא' לחגיגה. וקח לי משם בגי ר"ת משלו משם בגימט' משלי שכך כתב לה בכתובתה:

ספורנו

בגודל רשעו של עשו מכל מקום לא חשב אותו לראוי שתחול עליו אותה הברכה שהיה בלבו לברכו ולכן כשברך יעקב אחר כך שידע בו שהוא ראוי לברכה לא שאל מטעמים ולא בקש דבר וברכו תכף באמרו ואל שדי יברך אותך: (יב) ולא ברכה. אם אולי יאצל לי ברכה לא יברכני אם אטעה: (יג) עלי קללתך. עלי להכנים תחתך אם תארע לך

רמבן

(ד) בעבור תברכך נפשי. היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב יעבוד צעיר כי איך היה יצחק עובר את פי ה' והיא לא תגלה והנה מתחלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות כי ותלך לדרוש את ה' שהלכה בלא רשות יצחק או שאמרה אין אנכי צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי ועתה לא רצתה לאמר לו כך הוגד לי מאת ה' טרם לדתי כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והוא ידועה כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה או הם סבות מאת ה' כדי שתברך יעקב וגם עשו בברכת החרב ולו לבדו נתכנו עלילות:

(ז) ואברכבה לפני ה' לפני מותי. לא נזכר בכל הפרשה לפני ה' רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה' תהיה ברוח הקדש ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו בזרעו לעולם ואין לך עמידה לפניו:

(יב) אולי ימשני אבי. אין הטעם שיחושהו להכיר אותו אבל אמר אולי יקרב אותי אל עצמו לנשק לי או לשום ידו על פני כדרך חבת האב על בנו וימצא במשוש שאני חלק ואני תמה איך לא פחד מהיכר הקול וכל בני אדם נכרים בקולם כמו שאמרו רבותינו היאך סומא מותר באשתו והיאך בני אדם מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות עינא וקלא ואם שתם בני אדם מכירין כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת טביעות בקול אולי היו האחים האלה דומים בקולם ולכך אמר כי הקול קול יעקב דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים או שהיה משנה קולו לדבר כלשון אחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן:

בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ
הַקָּטָן׃ טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים
הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת ג' מ"ל
צַוָּארָיו׃ יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים ב' כתוב' כתרי ליש'
וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד ס' קמץ
יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו
וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה כ' דגש
בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו
אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה
מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ ל'
כ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה ל'
מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי ל'. כ"ל חס'
הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃ ל' דס' כאו'
כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־ ג'
נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי ל' וחס'. ד'
עֵשָׂו אִם־לֹא׃ כב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־ ז' ס"פ
יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל ס' חס' בליש' / ו' חס' בליש'
קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו׃
כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי ל'
עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ׃ ג' חס' בליש'
כד וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו ל'
וַיֹּאמֶר אָנִי׃ כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי י"ג. ל' וחס'
וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ
נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן ה' פת' וסי' הגישה מזקן יוספפר אבית לו. י"ד בטעמ' בתרין טוטרין
וַיֵּשְׁתְּ׃ כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק
אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי׃
כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ ב' כספ'
בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ
בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ ב'. ד'

וְאַלְבֵּישַׁת יָת יַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא׃ טז וְיָת מַשְׁכֵּי גַּדְיֵי בַּר עִזֵּי אַלְבֵּישַׁת עַל יְדוֹהִי וְעַל שְׁעִיעוּת צַוְּרוֹהִי׃ יז וִיהָבַת יָת תַּבְשִׁילַיָּא וְיָת לַחְמָא דִּי עֲבַדַת בִּידָא דְיַעֲקֹב בְּרַהּ׃ יח וְעָל לְוָת אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא מָאן אַתְּ בְּרִי׃ יט וַאֲמַר יַעֲקֹב לַאֲבוּהִי אֲנָא עֵשָׂו בּוּכְרָךְ עֲבָדִית כְּמָא דְמַלֶּלְתָּא לִי קוּם כְּעַן אִסְתְּחַר וְתֵיכוֹל מִצֵּידִי בְּדִיל דִּי תְבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ׃ כ וַאֲמַר יִצְחָק לִבְרֵיהּ מָה דֵין אוֹחִיתָא לְאַשְׁכָּחָא בְּרִי וַאֲמַר אֲרֵי זַמֵּן יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָי׃ כא וַאֲמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב קְרַב כְּעַן וַאֲמוּשִׁנָּךְ בְּרִי הַאַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו אִם לָא׃ כב וּקְרֵיב יַעֲקֹב לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי וּמַשְׁיֵהּ וַאֲמַר קָלָא קָלֵיהּ דְּיַעֲקֹב וִידַיָּא יְדוֹהִי דְעֵשָׂו׃ כג וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ אֲרֵי הֲווֹ יְדוֹהִי כִּידֵי עֵשָׂו אֲחוּהִי שַׂעֲרָן וּבָרְכֵיהּ׃ כד וַאֲמַר אַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו וַאֲמַר אֲנָא׃ כה וַאֲמַר קָרֵיב וְאֵיכוֹל מִצֵּידָא דִבְרִי בְּדִיל דִּי תְבָרְכִנָּךְ נַפְשִׁי וְקָרֵיב לֵיהּ וַאֲכַל וְאַיְתִי לֵיהּ חַמְרָא וּשְׁתִי׃ כו וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי קְרַב כְּעַן וְנַשֵּׁק לִי בְּרִי׃ כז וּקְרֵיב וְנַשֵּׁק לֵיהּ וַאֲרַח יָת רֵיחָא דִלְבוּשׁוֹהִי וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר חֲזִי רֵיחָא דִבְרִי כְּרֵיחָא דְחַקְלָא

רשי

אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחשדן: (יט) אנכי עשו בכורך. אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך: (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים קום נא. אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: (כד) ויאמר אני. לא אמר אני עשו אלא אני: (כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזה שדה תפוחים כך דרשו רז"ל: ויתן

אבן עזרא

אנכי. מי שאנכי ועשו בכורך ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי ונשא קול במלת עשו בכורך ואלה דברי רוח כי הנביאים יחלקו לב' חלקים החלק הא' שליח במצות והחלק הב' נביאי העתיד ואם יצטרכו לאמר דבר שאינו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים ואמר רוח ה' דבר בי בלבל דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לנורך שעה גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי שפירושו חיה תחיה מחולי זה הראני השם כי יהרג וכן מיכיהו אמר תפלת שוא עלה והצלח דרך מוסר וכן אמר דניאל מרי חלמא לשנאך ולהיותו כנגד השם דרך דרש וכן אמר אברהם וגם אמנה. ונשתחוה ונשובה: (יט) ואכלה מצידי. כמו זכרה לי אלהי לטובה והאל"ף שורש: (כא) ואמשך. קל השי"ן להקל על הלשון: ואכלה מציד בני. האל"ף סימן המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השורש וכן אומרה לאל סלעי. דגשות נו"ן תברכני לחסרון נו"ן הנוסף כמו יסובבנהו וכן ישחרונני. נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף או בצואר ובלי למ"ד בפה: (כז) וירח. בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון וכן וינע לבבו וינח בכל גבול מצרים וכלם מהשניים הנראים: ראה. דבור עם הלב והיה ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו והוא בא מהשדה הריחו בגדיו כריח ניצי האילנים כי יתכן כי זה המעשה היה בחדש הראשון

בעל הטורים

בכרך ב' עשו בכורך. אנכי הורג את בנך בכורך. שאמר יעקב אני הוא שנאמר עלי בני בכורי ישראל אבל עשו בנך בכורך נאמר עליו הנני הורג את בנך בכורך. ויאמר מי איפוא. ר"ת אמו מי נעשה סרסור בדבר רבקה. איפוא בגימט' גיהנם שנכנס גיהנם עמו. ולא ב' במסרה ולא השדה ולא הלחם כדאיתא בב"ר. כליך זה בבל שבאו שם כלי בית המקדש תליך זה מדי. ע"ש המן שהיה ממדי. קשתך זה יון. השדה זה אדום ורמז לו כל ד' גליות שהקב"ה ילחם בהם והיינו דכתיב ולא הלחם בעמלק. וירח ב' במסרה וירח ריח בגדיו וירח ה' את ריח הניחוח מלמד שנכנס' עמו ריח גן עדן. וירח בגימטריא ליל פסח. כריח ב' כריח שדה. כריח לבנון שזכות ריח ניחוח שעולה מן לבנון פירוש בית המקדש עמד לו:

דעזר' כ"ב ושאר המרו' כתיב: עשתה ה' קמץ וסי' ותתן את המטעמים. ותקח תמר את הלביבות. ואת כל אלה ידי עשתה. זכר את ושתי. אף לא הביאה אסתר: הנני ב' דגשים וסי' הנני בני. מי אתה בני: גשה ג' וכי' גשה נא ואמשך גשה נא ושקה לי. גשה לי ואשבה: האתה זה ד' דסמיכי וסי' האתה זה בני עשו. האתה זה עשהאל אחי: האתה זה אדני אליהו. האתה זה עכר ישראל. וחד אתה זה בני עשו ויאמר אני. הקל ו' חס' בליש' וסי' הקל קול יעקב והידים. והקל נשמע בית פרעה. והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האות ב' בו: וקל שופר חזק מאד ויחרד. ויהי מקל זנותה. ושארא מלאים. שערת ד' חס' בליש' וסי' הן עשו אחי איש שער. כי היו ידיו כידי עשו אחיו שער'. ולקח מדם הפר ומדם השער. על ראש השער החי: ויגש ה' פתחין וסי' ויאמר הגישה לי. ועיני ישראל כבדו מזקן. ויקח יוסף את שניהם. ויגש את פר החטאת. ויאמר דוד אל אביתר הגישה. וחד ויגש וגדעון בא ויעש גדי עזים. ויבא חד מן כ"א וסי' במס' רבת': וירח ב' וסי' וירח את ריח בגדיו ויברכהו. וירח ה' את ריח הניחח. כריח ב' וסי' ראה ריח בני. וריח שלמותיך כריח: ברכו ד' וסי' ויגש וישק לו וירח. וישטם עשו. אשר ברכו ה' צבאות. עמיאל הששי

תולדות אהרן ואת עורות. חולין קיג: הקל קול. גיטין מ: וירח את ריח סנהדרין נו ס' האוכל פ' ויחי ופרשת קדושים: ראה ריח בני. תענית כט:

רמבן

וטעם הזכיר הכתוב עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן להפליג בענין הצדקת כי המנהג במולידים להכיר את הבכור בברכה ובכבוד ובמתן והיא מדעתה צדקת הקטן ורשעת הגדול תשתדל בכל הטורח הזה להעביר הברכה והכבוד מן הגדול אל הקטן וכן יאמר למטה ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן:

(כב) גשה נא ואמשך בני. לשון רש"י אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו בבראשית רבה ואני תמה כי לא היה עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר

ספורנו

לך קללה כמו שאמרו ז"ל שעשה שלמה שקבל עליו קללות יואב והשיגוהו: (כב) והידים ידי עשו. אין ספק שהיו השערות מתוקנים באופן שהיה שערם דומה לשער האדם כי אמנם רב ההבדל בין שער האדם לשער הגדי אם לא יתוקן הרב' במלאכה. והנה העיד כי היו ידיו כידי עשו אחיו שערו' ועם זה אולי נחלם בו גם חוש המשו' כענין אם ימעט עבדך עוד את אשר יאכל: (כג) שעירות ויברכהו. על שחשד שהיה ראוי לקללה כאמרו והבאתי עלי קללה: וכן אז"ל שהחושד את חבירו בדבר שאין בו צריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו כענין עלי כשחשד את חנה לשכורה: (כז) וירח את ריח בגדיו. לשרחיב את נפשו בתענוגות הריח כאמרם ז"ל איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו

אבן עזרא

הראשון. מ"ש מטל מושך עצמו ואחר עמו וכן האתן בכורי פטעי: (כט) לאחיך. בני הפילגשים: בני אמך. עשו ובניו: אורריך ארור. כל אחד מאורריך וכן ולדיקים ככפיר יבטח ורבים ככה וכן ומברכיך: (לג) מי איפה. מי זה ואנה הוא שתי מלות. וי"ו ואברכהו קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואלו היה בפתח גדול היה לעתיד:

רשי

(כח) ויתן לך. יתן ויחזור ויתן (ב"ר). ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו'. מטל השמים. כמשמעו ומ"א יש הרבה לכמה פנים (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין לדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידר תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומלדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך (מלכים א ח) ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר ברש"י ישן מדויק): (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים הרבה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אמר בני אמך (ב"ר): אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור (ב"ר) הלדיקים תחלתם יסורים וסופן שלוה ואורריהם ומלעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים והרשעי' תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: (ל) יצוא יצא. זה יוצא וזה בא: (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו: מי איפא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברים איפה איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד: ואוכל מכל. מכל טעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו (ב"ר): גם ברוך יהיה

תורה

יְהוָה׃ ששי כח וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ׃ כט יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ לא וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ לב וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃

י"ג · ס"א ומישמני · ג' חס' · וו ק' י"ח מלין דמי' · ז' · ג' וא' והורריך · ט'. ז' · ס' · ב' · כ"א · נ' חס' · ב' חס' · ג'. כל חור' חס' במ"דמ"ל · ג'. ג' מלרע · ב' א' קמץ וא' פתח

אונקלוס

די בָרְכֵיהּ יְיָ׃ כח וְיִתֵּן לָךְ יְיָ מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא וּמִטּוּבָא דְאַרְעָא וּסְגִיאוּת עִיבוּר וַחֲמַר׃ כט יִפְלְחוּנָךְ עַמְמִין וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לָךְ מַלְכְּוָן הֱוֵי רַב לְאָחוּךְ וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ לַיְטָךְ יְהוֹן לִיטִין וּמְבָרְכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין׃ ל וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יִצְחָק לְבָרָכָא יַת יַעֲקֹב וַהֲוָה בְּרַם מִיפַּק נְפַק יַעֲקֹב מִן קֳדָם יִצְחָק אֲבוּהִי וְעֵשָׂו אֲחוּהִי אֲתָא מִצֵּידֵיהּ׃ לא וַעֲבַד אַף הוּא תַּבְשִׁילִין וְאָעֵיל לַאֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא דִבְרֵיהּ בְּדִיל דִּי תְבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ׃ לב וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי מָן אַתְּ וַאֲמַר אֲנָא בְּרָךְ בּוּכְרָךְ עֵשָׂו׃ לג וּתְוַהּ יִצְחָק תְּוָהָא רַבָּא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר מָאן הוּא דֵיכִי דְצַד צֵידָא וְאָעֵיל לִי וַאֲכָלִית מִכּוֹלָא עַד לָא תֵיעוּל וּבָרֵיכְתֵּיהּ אַף בְּרִיךְ יְהֵי׃

במרמה

יששכר: נתינת האלהים ז' וסי' בדניאל סימן א': יצא ז' ג' מ"ל וד' חס' מס' בפרשת נח: מאת פני. ה' וסי' ויהי כאשר כלה יצחק לכו נא הגברים: שאו את אחיכם מאת פני. ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח. דמלכי'. ויצא השטן מאת פני. תנינא: ויאכל. ה' רפין וסי' יקם אבי ויאכל. נטה את ידך בארב' ויעל. קראן לו ויאכל לחם. ויאמר לו גם אני נביא כמוך. יבא דודי לגנו: ויחרד ג' וסי' יצחק. אחימלך. ויחרד האיש וילפת: ואכל ל' ואכל מכל. וחד ואוכל פתי לבדי: ואברכהו ב' א' פתח וא' קמץ וסי' בטר' תבא ואברכהו. ואברכהו

תולדות אהרן ויתן לך האלהים. (תענית סג): ותירוש. סנהדרין יג: הברכה עקרי' עד פט: מאת פני. סוכה ה: (אורריך ארור. מגלה עב סוכה נד): מי איפוא הוא. בתרא טו: ואוכל מכל סוטה ה' בתרא יז: ואברכהו גם. עקרי' מד פט:

בעל הטורים ויתן לך. עשרה תיבות בפסוק וי"ב ברכו' נתברך כנגד עשרת הדברות שעתידין בניו לקבל. וישתחוו לך חסר ו' כנגד ו' דורות שמדוד עד יורם שעבדו אדום את ישראל ומכאן ואילך פשעו בו ויש בזו הברכה כ"ו תיבות לומר לך שברכו בשם הנכבד שעולה כ"ו. הוה ב' במסור' הוה גביר לאחיך. כי לשלג יאמר הוה ארץ. בזכות יעקב יורד גשם ושלג: ואברכהו ב'. בטרם תבא ואברכהו. כי אחד קראתיו ואברכהו גבי אברהם רמז ברכת אברהם בירך את יעקב וכתיב נמי ויתן לך את ברכת אברהם:

ספורנו

ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח. ויברכהו. כענין והיה כנגן המנגן ותהי עליו שם יד ה': ראה ריח בני. אתה בני ראה והתבונן שזה הריח הוא. כריח שדה שמלבד המליאות המספיק לו להיותו מזון ב"א הוסיף עליו טובת הריח המהנה ומועיל לרוח החיוני והנפשי וזה מדרכי טובו. אשר ברכו ה': (כח) ויתן לך האלהים ובהתבוננך על מדת טובו יתן לך כאשר הוא האלהים שדה מבורך: מטל השמים. שיספיק לך טל השמים שהכל שמחים בו ולא ימנע לאחך וכאך: ורב דגן ותירוש. שתוכל לפרנס אחרים על דרך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: (כט) וישתחוו לך לאמים. שגם המלכיות שלא יעבדוך ישתחוו לך שתהיה עליון למלכי ארץ. הוה גביר לאחיך. כי הסב שיהיה טוב ליעקב שתספיק לו נחלת ארץ ישראל ושיהיה בה עם איזה שיעבוד כדי שלא יטריד נפשו בעניני השררות והבלי הנפסדים כמו שקרה לזרעו אח"כ כאמרו מתאב אני את גאון יעקב ושיהיה טוב לו שיהיה משועבד תחת אחיו ממה שיהיה מבועבד תחת שאר האומות כאמרם ז"ל אי בטולך אי בטולא דבר עשו ומפני שידע שארץ ישראל היתה ראויה ליעקב בלבד לכן בזאת הברכה שחשב לברך את עשו לא הזכיר ברכת אברהם ולא ארץ ישראל כמו שהזכיר ליעקב כשהכירו וברכו: אורריך הזיר כי רבים מקללים המלכים והשרים כשלא ישיגו חפצם ולכן הזהיר מזה כאמרו אלהים לא תקלל וכו': (לג) מי איפוא הוא. אם כן שאתה עשו מי היה זה שהביא לי ציד כי אמנם מלת איפוא כשתבא עם אלף בסוף התיבה משמשת במקום אם כן. אבל מלת איפה עם הא בסוף משמש' במקום איה כמו איפה הם רועים: גם ברוך יהיה. א"כ מי הוא בהביאו לי ציד במרמה ועם זה יזכה שיהיה ברוך כי אמנם הרגיש בברכתו שחלה הברכה

רמבן

מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור ומבלי טונה ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים. ועל דרך הפשט יהיה זה בעבור טביעות הקול:

(כח) **מטל** השמים. אין הברכה שיתן לו האלהים מטל השמים כי הטל יורד בכל מקום ואילו אמר שיתן רבוי טל או שירד בעתו כענין ונתתי גשמיכם בעתם היתה ברכה אבל פירושו כי הזכיר בו ברכת ה' כריח שדה אשר ברכו ה' והטעם אשר ברכו ה' לבני כי השם ברך אותו בשדה לומר שיצליחנו שם בצידו ולא ימות ולא תבואהו בו רעה ואמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ והברכה תוספת ורבוי או שיהיה ורב דגן ותירש בתוספת. הוא"ו ושיעורו ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ רב דגן ותירוש. והנכון בעיני כי מתת האלהים תמיד הוא ואין לו הפסק לעולם ולכן אמר ויתן לך האלהים כל ימיך על אדמתך מטל השמים ויתן לך משמני הארץ כלומר השמנה בכל הארצות כענין שכתוב צבי היא לכל הארצות ור"א אמר כי מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו ומשמני הארץ ולעשו לא נתנו במתת אלהים ולא ברכוי אבל אמר גם לך אצלתי אחריו משמני הארץ ומטל השמים יהיה מושבך בעוד אשר תשב שם ירמוז כי יכלה ויאבד אך בעודו יהיה חלקו טוב:

(כט) **אורריך** ארור ומברכיך ברוך ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הלדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה ואורריהן קודמין למברכיהן והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך הקדים בלעם ברכה לקללה לשון רש"י מבראשית רבה ואם כן למה אמר הקב"ה לאברהם ואברכה מברכיך ומקללך אאור וזה איננו קשה כי חזר שם ונברכו בך והנה הברכה בראש ובסוף או בעבור מה שפירשנו שם דבר בלשון יחיד ורבים כי הכל יברכוהו והיחיד אשר יקלל אותו יואר:

(לב) **מי** אתה. כאשר אמר לו יקום אבי היה חושב שהוא יעקב וידע שאכל מציד עשו ובירך אותו ועשה גם הוא מטעמים שיברך גם אותו ולכן שאלו מי אתה לדעת האמת:

(לג) **בטרם** תבא ואברכהו גם ברוך יהיה. אין דרך החרד חרדה גדולה עד מאד וצועק מי הוא אשר רמני לברך אותו שישלים צעקתו לאמר מיד גם ברוך יהיה אבל היה ראוי שיקללהו ועוד כי היה עשו צועק עליו לאמר ולמה תברכו עתה אבי ואיך יאמין עשו כי במרמה היה מתחלה בראותו כי עתה יברך אותו ברצונו. והנכון בעיני שהוא לשון הווה יאמר מי איפה הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותני שאברכהו וגם שיהיה ברוך על כל פנים כי ידעתי כי

רשי

יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו (ב"ר): (לה) במרמה. בחכמה: (לו) הכי קרא שמו. לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה: ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני וארב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו ויאצל (ס"א ויצל): (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו: ולך איפוא מה אעשה. איה אפוא אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת. ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו (במדבר יג) הבמחנים השמנה היא (שמואל ב ג) הכמות נבל: (לט) משמני הארץ וגו'. זו איטליא"ה של יון: (מ) ועל חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם בחרבכם (שמות ו) על צבאותם בצבאותם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגומר:

יקרבו

יִהְיֶה׃ לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי
אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה
עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי
גַם־אָנִי אָבִי׃ לה וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ
בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃ לו וַיֹּאמֶר
הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה
פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה
עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־
אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה׃ לז וַיַּעַן יִצְחָק
וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ
וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים
וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא
מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ לח וַיֹּאמֶר עֵשָׂו
אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ
אָבִי בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא
עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ לט וַיַּעַן יִצְחָק
אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי
הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל
הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃ מ וְעַל־חַרְבְּךָ
תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה
כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל

ג' ר"פ וחד כשמע אס ה' לד כַּד שְׁמַע עֵשָׂו יַת פִּתְגָמֵי
אֲבוּהִי וּצְוַח צְוָחָא רַבְּתָא
וּמְרִירָא עַד לַחֲדָא וַאֲמַר
לַאֲבוּהִי בָּרְכֵנִי אַף אֲנָא
אַבָּא׃ לה וַאֲמַר עַל אֲחוּךְ
ב'. ב' בְּחוּכְמָא וְקַבֵּיל בִּרְכָתָךְ׃
לו וַאֲמַר יָאוּת קְרָא שְׁמֵיהּ
יַעֲקֹב וְחַכְּמַנִי דְּנַן תַּרְתֵּין
כ' קמץ זק' זִמְנִין יַת בְּכֵרוּתִי נְסִיב וְהָא
ג' כְעַן קַבֵּיל בִּרְכָתִי וַאֲמַר הֲלָא
ו' שְׁבַקְתְּ לִי בִּרְכְתָא׃
ו' לז וַאֲתֵיב יִצְחָק וַאֲמַר לְעֵשָׂו
ו' הָא רַב שַׁוִּיתֵיהּ לָךְ וְיַת כָּל
ו' אֲחוּהִי יְהָבִית לֵיהּ לְעַבְדִין
ג' כאורייתא וְעִבּוּר וַחֲמַר סְעַדְתֵּיהּ וְלָךְ
כְּעַן מָה אַעְבֵּיד בְּרִי׃
לח וַאֲמַר עֵשָׂו לַאֲבוּהִי
ו' הֲבִרְכְתָא חֲדָא הִיא לָךְ
אַבָּא בָּרְכֵנִי אַף אֲנָא אַבָּא
כ' אורי' חס' כמ"א וַאֲרֵים עֵשָׂו קָלֵיהּ וּבְכָא׃
לט וַאֲתֵיב יִצְחָק אֲבוּהִי וַאֲמַר
לֵיהּ הָא מְטוּבָא דְאַרְעָא יְהֵי
מוֹתְבָךְ וּמִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא
ג' קמץ מִלְּעֵילָא׃ מ וְעַל חַרְבָּךְ
ו' תֵּחֵי וְיַת אֲחוּךְ תִּפְלַח וִיהֵי
כַּד יַעְבְּרוּן בְּנוֹהִי עַל פִּתְגָמֵי
ע' אוֹרַיְתָא וְתַעְדֵּי נִירֵיהּ מֵעַל

אבן עזרא

(לה) במרמה. שלא דבר אמת: (לו) הכי. כמו אמת וכן הכי אחי אתה: קרא. הקורא שמו יעקב: ויעקבני. כמו מרמה וכן בעקבה ויתכן היותו מגזרת עקוב הלב והעקוב הפך המישור: אצלת לי. עזבת לי אצלך והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח: (לז) הן גביר שמתיו לך. בברכתי גם כן נתתי לו בדבור. יש אומרים כי אפוא עם אל"ף בסוף מלה אחת כמו עתה: (מ) והיה כאשר תריד. כמו תרדה והם ב' שרשים וי"א שהוא כמו אריד בשיחי והטעם כאשר תריד לשם ירחמך: ופרקת. מגזרת מפרק הרים ומהם מפרקתו ויש בברכות אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נכונה איך לא ידע את מי יברך והשיבו נכוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני ועוד למה בירך לעשו בעבור שבכה ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה גם אלה טעו כי הנה הכתוב אמר וירא ה' אליו גם אמר דוד ובנביאי אל תרעו ואחרים אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אצלו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם ויש אומרים איך אמר השם ורב יעבוד צעיר ג"כ אמר יצחק ואת אחיך תעבד. והגאון דחה זו השאלה בקנה רצוץ בעבור שמלא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו והנה שכח וישתחו ארצה שבע פעמים והנכון בעיני שברכת הנביא כעין תפלה היא והשם שמע תפלתו כי עיקר זאת הברכה על זרעם ושניהם שלא הקימו משנת הגולה יחשבו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרי'

כל

וארבתו. דאו' קמץ: במרמ' ב' באו' וסי' בא אחיך במרמה. ואת חמו' אביו במרמה: ויאמר ז' פסו' אית בהון ויאמר ויאמר וסי' במס' רבת': הכי ה' וסי' הכי קרא שמו. הכי אחי אתה. הכי יש עוד אשר נותר לבית שאול. מן השלשה הכי נכבד. הכי אמרתי הבו לי: לקח ב' זקף קמץ וסי' את בכרתי לקח. מעני השיב ידו: ולכה ד' כתיב ה"א בסוף תיבות' וסי' ולכה איפא מה אעשה בני. ולכה אין בשורה מוצאת. שמלה לכה קצין. ולכה לישועתה לנו. וכל לשון הליכה כתב ה"א במ"ג וסי' לך נא אתי אל מקום. ויאמר לנערו לך וקרבה. לך נתראה פנים. דד"ה: קלו כל אוריי' חסר במ"א מלא ונשמע קולו בבואו: מושבך ג' וסי' הנה משמני הארץ. איתן מושבך. כי יפקד מושבך: מעל ג' ומטל השמים. ברכות שמים. יקרא אל השמים:

תולדות אהרן הכי קרא שמו. ברכות ז: ותירוש. סנהדרין ע: הברכה אחת. סנהדרין קא: הנה משמני. עקידה שער קד: והיה כאשר. שבת סט:

בעל הטורים במרמה ב' במס' בא אחיך במרמה: ויענו בני יעקב במרמה בשביל שהוא בא לאביו במרמה נטלו בניו במרמה: ברכתך ב' במס' ויקח ברכתך ועל עמך ברכתך סלה. שמזו הברכה היה לבניו ברכה סלה. ברכתי שלשה במס' לקח ברכתי. קח נא את ברכתי. וצויתי את ברכתי. והקב"ה נוה את ברכתו ולא חסר כלום מכל הדורון כדכתיב ויבא יעקב שלם:

רמבן

כי ברוך הוא או טעמו וגם ברוך יהיה על כרחי שאי אפשר לי להעביר הברכה ממנו כי מאז שברך אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו וזהו טעם החרדה הגדולה אשר חרד כי ידע שאבד בנו האהוב לו ברכתו לעולם וזה טעם בא אחיך במרמה כי אחר שאמר מי איפה נתן דעתו שהבא אליו היה יעקב שאי אפשר שתחול הברכה רק בזרעו:

(לז) **ואת** כל אחיו נתתי לו לעבדים. איננו ברכת הוה גביר לאחיך שכבר אמר הן גביר שמתיו לך אבל יתכן שהיה הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כנענים כי יהודה גבר באחיו אבל אמר נתתי לו לעבדים ממאמרו ישתחוו לך לאמים וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו. ור"א אמר בני הפילגשים:

(לט) **הנה** משמני הארץ יהיה מושבך. טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לשניכם יספיק שיהיה משמני הארץ ומטל השמים אבל בענין הממשלה שלו תהיה ולו תעבוד ולא נתן לו גם כן רב דגן ותירוש כאחיו כי רצה לכבד המבורך ראשונה עליו ואחרי כן אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לרשתך את ארץ מגוריך להיות לו רב הדגן והתירוש בארץ כנען מתנת אברהם ולעשו יהיה הטל ומשמני הארץ בארץ אחרת: וטעם ועל חרבך תחיה כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם בלחם ואין הברכה שתהיה מחיתו משלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים ובה יחיה אבל הענין לומר שיהיה במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר ואת אחיך תעבוד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך: (מ) **והיה** כאשר תריד. בשיחך מתגרת ידו ופרקת עלו מעל צוארך ירמוז לישראל

ספורנו

הברכה על המבורך כמו שאמרו של ר' חנינא כשהיה מתפלל על החולים: (לה) ויקח ברכתך. אותה הברכה שהיתה ראויה לחול עליך שהיתה בעניני העולם הזה ובא"ל כי ברכת אברהם אינה ראויה לך: (לו) הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. האמנם בשביל שקרא הקורא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני דשמא גרים: הלא אצלת לי ברכה. אף ע"פ שחשבת לברכני בברכה העליונה אין לחשוב שהיה בדעתך שיהיה לי הכל וישאר אחי שולל וערום מכל ברכה: (לז) ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. בני ישמעאל ובני קטורה כאמרו יעבדוך: ולכה אפוא מה אעשה. א"כ מה אעשה לך מה היא הברכה שתועיל לך: הנה משמני הארץ יהיה מושבך. בזה אוכל לברכך שיהיה מושבך בארץ שמנה עם איזהו שעבוד לאחיך. ומטל השמים מעל: (מ) ועל הרבך תחיה. ושתהיה מטל השמים בלתי שתצטרך לעבודת האדמה הצריכה למטר ותהיה גם כן על חרבך במלחמה וזה שגם שתהיה נלחם לבקשת אחיך או זולתו הנה ימשך מזה. שכאשר תריד בתצעק חמס על שישעבד אחיך בך יותר מן הראוי: ופרקת עלו מעל צוארך. כי אמנם תהיה מלומד מלחמה ומוכן אל המלכות

צַוָּארֶךָ׃ מא וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־
יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ
אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ
יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב
אָחִי׃ מב וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי
עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא
לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו
הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ
לְהָרְגֶךָ׃ מג וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי
וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי
חָרָנָה׃ מד וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים
אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת
אָחִיךָ׃ מה עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ
מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ
וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה
אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד׃
מו וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי
בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ
יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה
מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים׃
כח א וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב
וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־
תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ ב קוּם
לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי
אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה

צַוְרָךְ׃ מא וּנְטַר עֵשָׂו דְּבָבוּ
לְיַעֲקֹב עַל בִּרְכְתָא דִּי בָּרְכֵיהּ
אֲבוּהִי וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ
יִקְרְבוּן יוֹמֵי אֶבְלָא דְּאַבָּא
וְאֶקְטוֹל יָת יַעֲקֹב אֲחִי׃
מב וְאִתְחַוָּא לְרִבְקָה יָת פִּתְגָמֵי
עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא וּשְׁלַחַת
וּקְרָת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא
וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא עֵשָׂו אֲחוּךְ
כָּמֵין לָךְ לְמִקְטְלָךְ׃ מג וּכְעַן
בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי וְקוּם אִיזֵיל
לָךְ לְוָת לָבָן אֲחִי לְחָרָן׃
מד וְתִתֵּיב עִמֵּיהּ יוֹמִין זְעִירִין
עַד דְּתֵיתוּב חֵימְתָא דַּאֲחוּךְ׃
מה עַד דִּיתוּב רוּגְזָא דַּאֲחוּךְ
מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי יָת דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ
וְאֶשְׁלַח וְאֶדַבְּרִינָךְ מִתַּמָּן
לְמָא אֶתְכַּל אַף תַּרְוֵיכוֹן
יוֹמָא חַד׃ מו וַאֲמַרַת רִבְקָה
לְיִצְחָק עָקִית בְּחַיַּי מִן קֳדָם
בְּנַת חִתָּאָה אִם נָסֵיב יַעֲקֹב
אִתְּתָא מִבְּנַת חִתָּאָה כְּאִלֵּין
מִבְּנַת אַרְעָא לְמָא לִי חַיִּין׃
א וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ
יָתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ לָא
תִיסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃
ב קוּם אִיזֵיל לְפַדַּן אֲרָם
לְבֵית בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְּאִמָּךְ
וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא מִבְּנַת

אבן עזרא

כל זכר באדום ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו בזוס אידינו והיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה ויותר היה קשה על ישראל החרפה שהיה אדום מחרף אותם מרעתם וכן טעם שישי ושמחי בת אדום ג"כ אל תשמח לבני יהודה גם בימי הורקנוס הזקן שמם שומרי ירושלם והכניסם בברית מילה גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלם באו גדולי אדום לעזור ליהודה ואומה שהגלתנו היא מזרע כתים וכן אמר המתרגם וציס מיד כתים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל והיו אנשים מתי מספר שהאמינו באמונה חדשה וכאשר האמינו בימי קונסטנטין שחדש כל הדת. ולא היו בעולם שישמרו התורה החדשה חוץ מאדומיים מעטים ג"כ יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ עילם ישמעאלים ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאלים כי אם מתי מעט: (מא) וישטום. נטר איבה וכן וישטמוהו: ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ויש אומרים על דרך נבואה היה והראשון קרוב: (מב) מתנחם. מגזרת נחמה והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך והגאון אמר מגזרת ווע"ד בלשון ערבי: (מד) ימים אחדים. כמו ימים תהיה גאולתו שנים מועטו' והאחדים פחותי' מעשר: (מה) למה אשכל. פחדה שמא יהרוג זה את זה או יהרגוהו אם יהרוג אותך ויש דרש שביום אחד מתו שניהם: (מו) קצתי בחיי. כמו הפוך וכן נעלה ביהודה ונקיצנה וכן אמר הכתוב אשר

רשי

(מא) יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו שלא אצער את אבא ומ"א לכמה פנים יש: (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחוה לחשב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים. ולפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך: (מד) אחדי'. מועטים: (מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. (לימד על) הקובר את בניו קרוי שכול וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקודש נזרקה בה ונתנבאה שביום א' ימותו כמו שמפורש פ' המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי: (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה (יבמות יג): ואל

בעל הטורים

קצתי בחיי קו"ף קטנה שראתה שעתיד ליחרב הבית שגובהו ק' אמה. וקו"ף של ודרור קן לה גדולה שבקש דוד על ההיכל שגובהו ק' אמה שלא יחרב:

אמירה בלבו י' וסי' בפרשת לך לך: קריבת מיתה ד' וסי' יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה: ויקרבו ימי ישראל למות. הן קרבו ימיך למות. ויקרבו ימי דוד למות: קטן הקטן ה' קמצין וסי' ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן. עוד שאר הקטן. ולמפיבשת בן קטן. אחד למאה קטן. למגדל ועד קטן. וכל אתנח וס"פ דכוות' להרגך ג' וסי' מתנחם לך להרגך ולילה באים להרגך ב' בו: אחד ב' ס"פ ויהי ערב ויהי בקר. למה אשכל: יום אחד י' וסי' ויהי ערב ויהי בקר. למה אשכל גם שניכם. ודפקם יום אחד. לא יום אחד תאכלון. וה' גלה את אזן שמואל. עתה אספה יום אחד. ראש וזנב כפה ואגמון. ויחל יונה לבא בעיר. והיה יום אחד הוא יודע. ויכלו בכל אנשים. דעזרא. וחד עד יום האחד ועשרים: לקח ח' וחס' וסי' ביחזקאל סי' כ"ד: קום ט' ר"פ וסי' כו' במסר' רבת': פדנה ארם ד' וסי' קום לך פדנה. ושלח אתו. וישלח יצחק את יעקב. וישמע יעקב:

תולדות אהרן ויבטם עשו. ברכות ו (ע"ג לט): למה אשכל. סוטה יג:

ספורנו
רמבן

המלכות אבל אם בשעבודך תפנה אל עבודת האדמה ואתר המלאכות לא תהיה חפשי לישראל שלא יתגרו בם יותר מדאי לעשות עמם רעה והוא מה שלוה הכתוב ונשמרתם מאד אל תתגרו בם וגו' וכך הזכירו רבותינו אמרו כי ששה לעולם חדשים ישב יואב שם וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום אמר לו הקב"ה אני אמרתי אל תתגרו בם ואתה התגרית בהם חייך שאין ששה חדשים הללו נמנין לך ולמלכותך מדכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה והוא מלך ששה חדשים יותר דכתיב בחברון מלך על ישראל שבע שנים וששה חדשים ועוד אמרו אמר לו הקב"ה דוד ידיך חדודות וחרוצות ואני מבקש לרדות בהם את עולמי וכו':

(מא) **ויאמר** עשו בלבו. אמר ר"א יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ואין צורך כי ההסכמה בדבר אשר ימלך אדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע"פ שיהיה בה דבור בשפתים וכן בלב ולב ידברו כי הרצון יקרא לב וכל ישראל לב אחד להמליך את דוד שהיו כלם על אותה ההסכמה והיו מדברים בה וכן ויאמר ירבעם בלבו וכן אמר אליעזר אני טרם אכלה לדבר אל לבי והיתה שם תפלה בשפתיו ויאמר ה' אלהי אדני אברהם אבל טרם אכלה לדבר אל לבי טרם השלימי מה שעלה בדעתי ויאמר כאן כי כאשר באה משטמה גדולה בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכה עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מרוע לבו וזה טעם ויגד לרבקה את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך ורש"י כתב ברוח הקדש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה וא"כ יהיה דברי עשו ומחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי והנה עשו היה אומר יקרבו ימי אבל אבי כי בחייו לא יצערנו או מפחדו שלא יקללנו ותהפך ברכתו לקללה ורבקה פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יזדמן לו בחייו ויהרגנו:

וטעם ותשלח ותקרא ליעקב. כי היה יעקב במקום אחר אינגו באהל אביו ואמו כי היה מתחבא מפני עשו אחיו שהיה צועק עליו והיה מתחייב ממנו או מתפחד:

(מב) **מתנחם** לך להרגך. מתנחם הוא על הברכות בהריגתך לשון רש"י ופשוטו מתנחם בך וכן כי בוחר אתה לבן ישי והחזיק לו ורבים כן ופירושו מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו ויפל לאפיו כי כן צוה לו המלך אבל אונקלוס אמר כמין לך אורב לך ונראה מדעתו כי טעם מתנחם לך שמראה עצמו לך מנוחם על ענין הברכות וכאלו אינו מקפיד בכן והוא מארב כדי שלא תשמר ממנו ותרגם הענין אל הלשון:

רשי

(ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו: (ז) וישמע יעקב. מחובר לענין של מעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ט) אחות נביות. ממשמע שנא' בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נשואין והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב שי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם הרי ע"ד ושנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמ' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שבע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשים של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפי' יעקב מאביו ולא כבדו והם כ' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוה בימות הגשמי' וסכות הוי בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים שאנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה ע"כ מצאתי ברש"י ישן): על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות:

מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃ ג וְאֵל ל'
שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ ל'. ל'
וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ ד וְיִתֶּן־לְךָ י"ג ר"פ
אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ
אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ שביעי ס'
ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ
פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל ד'
הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ ל'
ו וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־ י"ג
יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם
לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ ל' ונקוד קמץ
אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח ג' פרע' אנשי'
אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ מפטיר
ז וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ
וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ ח וַיַּרְא עֵשָׂו
כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק
אָבִיו׃ ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל
וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל
בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־
נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃ ס ס ס

ק"ו ויבא ל"ו יו"ן סימן

אונקלוס

לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ: ג וְאֵל
שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁינָךְ
וְיַסְגִּינָךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת
שִׁבְטִין: ד וְיִתֵּן לָךְ יָת בִּרְכְּתָא
דְאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ
לְמֵירְתָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ
דִּי יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם: ה וּשְׁלַח
יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן
אֲרָם לְוָת לָבָן בַּר בְּתוּאֵל
אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְרִבְקָה
אִמֵּיהּ דְּיַעֲקֹב וְעֵשָׂו: ו וַחֲזָא
עֵשָׂו אֲרֵי בָרֵיךְ יִצְחָק יָת
יַעֲקֹב וְשַׁלַּח יָתֵיהּ לְפַדַּן
אֲרָם לְמִסַּב לֵיהּ מִתַּמָּן
אִתְּתָא בְּדְבָרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּיד
עֲלוֹהִי לְמֵימָר לָא תִסַּב
אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן: ז וְקַבֵּל
יַעֲקֹב מִן אֲבוּהִי וּמִן אִמֵּיהּ
וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם: ח וַחֲזָא
עֵשָׂו אֲרֵי בִישָׁן בְּנַת כְּנָעַן
בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי: ט וַאֲזַל
עֵשָׂו לְוָת יִשְׁמָעֵאל וּנְסִיב
יָת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בַּר
אַבְרָהָם אֲחָתֵיהּ דִנְבָיוֹת עַל
נְשׁוֹהִי לֵיהּ לְאִתּוּ:

אבן עזרא

אשר אתה קן. וכאשר שמע עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת גם מחלת כמו יתרו שהוא על דעתי חובב: (ט) אחות נביות. נכבד היה מכל אחיו או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות:

מסורה

ויתן חד מן י"ג ר"פ וסי' כו' במס' רבת': לקחת ד' וסי' את בת אחי אדני. לקחת לו משם אשה. ותלך לקחת. ויפצר בו לקחת: ויצו עליו ב' דס' וסי' ויצו עליו לאמר לא תקח אשה. ויצו עליו פרעה: מחלת ד' וסי' וילך עשו אל ישמעאל. ויקח לו רחבעם אשה את מחלת. למנצח על מחלת משכיל לדוד. למנצח על מחלת לענות משכיל: מחלת י"א בטעם לגרמיה משרת לגרשה אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם. וסי' את מחלת בת ישמעאל. אי כבוד בן פנחס בן עלי. ויען יונדב בן שמעה אחי דוד. בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדו'. את תרתן ואת רבשקה מלכיש ירושלים: וגם כל היהודי' אשר במואב. באים מדרך שער העליון. מעי מעי אוחילה. ויקח עבד מלך האנשים. הן ישא איש בשר קדש. ויעש בירושלם חשבונות דד"ה:

תולדות אהרן

תולדות אהרן וירא עשו כי. מגלה יז: וילך עשו אל. מגילה יז בבא קמא לב: (ויקח את מחלת. בכורים סח):

רמבן

(ה) אחי רבקה אם יעקב ועשו. בעבור שאמר שצוה יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו הזכיר הכתוב שהיה גם כן אחי אמו של עשו וראוי היה שיצוה גם כן לעשו אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן והזכיר כי עשו שמע שצוה אותו שלא יקח אשה מבנות כנען ושילך אל לבן אחי אמו והוא שמע לעשות רצון אביו שלא לקחת אשה מבנות כנען אך לא עשה כראוי שיקח מבנות לבן אע"פ שהוא אחי אמו ועוד הזכיר שלקח אותן על נשיו ולא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו:

ספורנו

כח (ג) ואל שדי יברך אותך. בממון לעולם משעבוד אחיך או משעבוד זולתו: ויפרך בבנים וירבך במעלה: (ד) ויתן לך את ברכת אברהם. באמרו והיה ברכה וזה בלמדו דעת את העם ובזה תהיה ברכת האל יתברך. לך ולזרעך אתך לרשתך. כי כשיהיה גם הזרע מורה צדק יהיה ראוי לירש ויהיה בזה קדוש ה' לא הפכו. כענין ישראל אשר בך אתפאר כי בזה ישמח ה' במעשיו: ארץ מגוריך. ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו: (ו) וירא עשו כי ברך יצחק. והנה עשו גם שראה שיצחק כשברך את יעקב צוהו שלא יקח אשה מבנות כנען שזה היה נגד ברכתו. מכל מקום לא שת לבו לכל זה זולתי כי בראותו: (ח) כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. וחשב שזה היה מפני שהן מנגדות לרצונו כאמרו ותהיינה מורת רוח: הלך אל ישמעאל. ובזה הודיע שהיה יצחק יכול למחות בעשו כשנשא הכנעניות אם היה נותן לו כמו שהעירתהו עתה רבקה על יעקב:

פרשת אדרת אליהו תולדות

ויהפרן בלא אחרת. ענין ג' בארות שחפר יצחק. כי המים הן בס"ע דיצחק שבאו מאברהם בסוד גבורות גשמים שנחלק כמ"ש בז"ח ש"ה והן שלשה אלהים בינה גבורה מלכות כמ"ש בפ' א"מ דף ס"ה ע"א רזא דמלה ג' דרגין איגון כו' ואמר שם שכולם אלהים ע"ש והן שלשה הבארות (ברכות ה' ע"א) והן שלש מתנות טובות בינתנו לישראל ולא ניתנו אלא ע"י יסורים לפי שהם בס"ע דגבורה דשירותא בקשיא וסוף' בנייחא כמ"ש את והב בסופה (ועיין בקדושין למ"ד ע"ב) וכמ"ש בפ' בראשית ע"ש ואלו הן תורה וא"י ועה"ב תורה בגבורה ניתנה כמשארז"ל כל ת"ח שאינו קשה כו' (תענית ד' ע"א). וא"י מלכות ועה"ב בינה

וק

וכן הן בסדר הזה אלו ג' בארות כי הס"א אין אחיזתה אלא בס"ט דגבורה וכן דכורא ונוקב' כנגד זו"נ אבל נגד בינה אין שם כידוע וידוע שהמוקש הוא המפתח כמו שהארכתי במשלי על האשה זונה והחזיקה בו כו' אבל הדכורא אין מפתה כמ"ש בזוהר והוא מקפרג וכמ"ש במשלי י' י' קורץ עין כו' וזהו שקראו הראשון עשק ובלשון זכר והשני שטנה ובלשון נקבה ובשניהם רבו ובשלישי לא רבו עליה כנ"ל ויקרא את שמה רחבות רחבות הנה כידוע וז"ש כי עתה הרחיב ה' לנו במקודש מן המלך קראתי ש"ע דגבורה ואח"כ ענגי במרחב יה סוד השופר וזהו ופרינו בארץ דאיהו מלכא דשלמא דיליה יסוד דסתימו דיליה גנוז בגויה :

ואלה תולדות יצחק בן אברהם. אע"פ שאמר שהיה בן אברהם מ"מ הוצרך לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שנאמר בישמעאל בן אברהם אשר ילדה לו הגר המצרית הרי שהזכיר לשון בן אצל אברהם אבל התולדה תלה בהגר הוצרך לומר כאן שתואר הבן והתולדה הכל מתיחס אחר אברהם. כי בלשון עברי יש חילוק בין לשון בן ללשון תולדה כי לשון בן יאמר לפעמים אף בלא תולדה כי התלמידים קרוים בנים אע"פ שלא ילדם ממש וכמו ויהי לה לבן דמשה ותהי לו לבת דאסתר ואברהם נקרא אב המון גוים אע"פ שלא ילדם. וכן יש הבדל בין המלמדו ובין המולידו ממש כי מה שהאדם מקבל טבע מלמדו זהו במקרה ולא בעצם והמקרה משתנ' מצד המקבל. אבל מה שהאדם מקבל טבע מולידו זהו בעצם ולא ישתנה אם יונח כך על טבעו אם לא מצד רוב הרגלו' והשתדלו' והרגל יכול לבא לידי טבע שני אבל טבע מלמדו ישתנה בנקל. לכן אמר משה האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו ואמר אע"פ שהם תלמידי והתלמידים קרוים בנים מ"מ הרי לא ילדתים ממש ומה אעשה אם מעשיהם משתני' מטוב' לרעה כי הערימו עצה ולא מני ולא ממני יצא הדבר וא"כ למה זה תטיל כל הטורח הזה עלי כאלו אשמתם תלויה בי ומה שנאמר אלה תולדות אהרן ומשה וקחשיב נדב ואביהוא הוצרך להזכיר לשון תולדה משום אהרן שהזכיר. לפיכך ישמעאל לא נקרא כ"א בן אברהם כי לא קבל טבעו זולת מה שלמדו אברהם ממעשיו הטובים וזה היה אצלו במקרה ונשתנה שהרי לסוף יצא לתרבות רעה לפיכך תלה התולדה בהגר כי קבל טבע הגר המצרית והמצרים שטופי זמה ע"כ היה גם הוא מצחק בג"ע ולא נשתנה כי קבל טבעה בעצם ע"כ תלה המקרה באברהם והעצם בהגר. אבל יצחק קבל טבע אברהם ולמד גם ממעשיו ע"כ תלה הכל באברהם הן לשון בן הן לשון תולדה וע"כ לא היה כישמעאל שהרי מצחק בגילוי עריות גם בהיותו נער כי כך קראו הכתוב באותו זמן. הגיד לנו הכתוב ביצחק שקבל טבע אביו מכל וכל היה גדור מעריות כ"כ עד שכבש מעיינו ולא נשא אשה עד היותו בן מ' שנה כי המתין עד שימצא את רבקה בת זוגו ולא רצה להתחתן עם הכנענים שירשו הזמה מן הם אביהם שרבעו לנח אביו ע"כ הוצרך להמתין מ' שנה כי בלי ספק בן יחיד כמותו היו לו קופצי' רבים ואיך ישב בלא אשה זמן רב כזה אלא וודאי מן הטעם שהזכרנו וכדי שלא ימצא המערער מקום לחלוק ולומר אם יצחק נולד כ"כ בקדושה וטהרה א"כ למה יצא ממנו עשו שהיה צד נשים תחת בעליהן וודאי מאבימלך נתעברה שרה ע"כ נמשך בן אחד אחר טבעה של שרה והשני אחר טבע אבימלך כי מטעם זה אמרו רז"ל שהיה צר קלסתר פניו דומה לאברהם הנה לפי דרכנו כדי להסיר הרהור זה אמר הכתוב בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי ורוב בנים אחר אחי האם ע"כ קבל אחד מן הבנים טבע של לבן ציד הרמאי. ולפום ריהטא נראה שלכך הזכיר שלשתן לתרץ על מה שמצינו בעשו מדות פחותות שהיו בעשו מעין מקורם כי מה שהיה צד נשים תחת בעליהן ירש מן בתואל אבי אמו שהיה בועל כל הבתולות תחלה כדאיתא בילקוט וכן בחזקוני מביא מדרש זה. ומה שאמר הלעיטני נא וגו' והיה מן האוכלים ושותים ופוחזים מדה זו ירושה לו מצד היות משפחת אמו מן פדן ארם כדמסיק בב"ר פרשת לך לך בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים אמר אל יהי חלקי בארץ הזאת ומה שהיה עשו רמאי מרמה את אביו ירש מן לבן הארמי שהיה נבל ורמאי כנודע :

אברהם הוליד את יצחק. הוליד לשון הפעיל אע"פ שלשון זה מדוקדק כי הזכר מוליד את הנקיבה מ"מ כבר מצינו לשון ילד גם בזכרים כמו וכנען ילד וכן רבי' פרשת נח ולמה כתב כאן הוליד אלא שר"ל שאברהם גרם ליצחק שיהיו לו בנים וזרע לפי שנאמר ויעתר יצחק לה' וגו' וכתיב ויעתר לו ה' משמע לו ולא לה לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק כו' ולפ"ז מצד היות יצחק בן לצדיק זה אברהם ע"כ עמד לו זכותו של אברהם ששמע ה' תפלתו ולפ"ז שפיר קאמר אברהם הוליד את יצחק אברהם גרם שיצחק הוליד זרע ועדיין לא פי' איך היה אברהם הגורם לפיכך פי' הדבר באמרו ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו וגו' כי ממנו לקח ראיה על מאמר אברהם הוליד את יצחק :

ויתרוצצו הבנים בקרבה וגו'. רצונה זה היה שבעבר' על פתח ביהמ"ד של שם ועבר יעקב מפרכס לצאת ועשו מעכב ע"י ובעברה על פתח ע"ג עשו מפרכס לצאת ויעקב מעכב ע"י והיא סברה שאין הדבר כן אלא ולד אחד בבטנה ורוצה לצאת בין לפתחי בתי מדרשות בין לפתח ע"ג וא"כ ח"ו שמא שתי רשויות יש לפיכך אמרה למה זה אנכי כי כמוני כשאר נשים עובדי ע"ג ומה יתרון יש לי עליהם אם ח"ו שתי רשויות יש לפיכך ותלך לדרוש את ה' ר"ל לדרוש אחר מציאת ה' ממש מהו. ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך הסף ממה שחשבה כי רשות אחד הוא אמנם ב' ילדים בבטנך אחד יהיה עובד ה' ואחד עובד ע"ג ולעולם ה' אחד ואין זולתו. וי"א שנאמר ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו לפי שהוא היה צדיק בן צדיק ע"כ היה מובטח שמצדו יהיה לו זרע הגון אך היה ירא מצד אשתו כי היא בת בתואל ואחות לבן שלא יצא ממנה איזו זרע פסול שהרי עקרה היא וממנה נמשך העקרית ע"כ היה ירא פן יצא ממנה זרע בלתי הגון כמו שיצא ישמעאל מהגר ואולי זה סיבת עקרותה. וכאשר נתרוצצו הבנים בקרבה אחד מפרכס לצאת על פתח ביהמ"ד ואחד מפרכס לצאת על פתח ע"ג בזה הרגישה שוודאי אחד יהיה צדיק ואחד רשע ע"כ אמרה למה זה אנכי כי כמוני כהגר ומה אנכי טוב ממנה ולמה זה התפללתי ותלך לדרוש את ה' מה הועילה תפלתי ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך זה רבי ואנטונינוס והועילה תפלתה בגם עשו יצא ממנו זרע כשר כאנטונינוס ושאר גרי צדק מה שאין כן בישמעאל ובזה את טוב מהגר :

ויצא הראשון אדמוני כלו וגו'. זה היה סימן שיהיה ציד הרמאי לרמות את אביו כדרך הגנבים המראים את עצמם כצנועי' וע"ד שנאמר לעתיד ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש כי כך היה המנהג בזמן ההוא שהצנועים לובשים אדרת שער ואולי גם בימי יצחק היה המנהג כן כ"פ נולד כאדרת שער לומר שהיה נזיר אלהים מבטן ויהיה מן כת הצנועים. גם סימן זה לו שיהיה רועה זונות שהסימן לזה שערותיו גדולים כמ"ש הרמב"ם בהלכות דעות. ויקראו שמו עשו שנעשה ונגמר בשערו זה היה סימן שיהיה העוה"ז חלקו וגורלו ולא יהיה לו עוד חלק בעולם הנצחי כי ההבדל בין קניית שני מיני שלימות אלו הוא זה כי מיד כשנולד האדם הוא משתמש בכל הכלים הגשמיים וכל ה' חושים פועלים פעולתם ויש לו מיד השק ורצון אל כל התאות שהתאמר חומד ומתאו' אכול ושתה ויתר שמושי הגוף ההכרחיים אבל בכלים השכליי' כמו המוח והלב והשכל עצמו אין האדם משתמש בו ביום הולדו כלל כי האדם עיר פרא יולד אך בבואו בימים יפקח עין שכלו ויקנה זה השלימות המעול' מעט מעט כמו שבארנו פ' בראשית בפסוק ויהי האדם לנפש חיה. ולפי זה מה שנולד עשו נגמר בשערו זה מופת על שכל עיקר תשמישיו יהיו בכלי החומר הגשמי' ונגמרים ביום הולדו ואין מוסיפים בעצמותם שום תוספת. ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו כי יד ממשלתו לא יהיה לו מיד ביום הולדו כי אם בסוף בבואו בימים כהוראת שם עקב המורה על הסוף כך השלימות הנפשי נקנה ביותר בסוף ימי חלדו של האדם כי סוף כל דבר הכל נשמע וזקני ת"ח מוסיפין חכמה אבל ביום הולדו אין בו רושם כלל מן אותו שלימות הנפשי וא"כ מוכרח הדבר לומר שאין שכר לצדיקים בעה"ז שהרי עיקר זמן קניית השלימות הוא בימי הזקנה בהיותו קרוב לשער מות כי אז שכלו הולך ומתגבר ואימתי יקבל שכרו כי ימי הזקנה אינן מוכנין לקבלת השכר כי כבר בטלו אצלו כל החמדות ותופר האביונה ע"כ על כרחך אתה צריך לומר שיד השלימים אוחזת בעקב עשו דהיינו סוף ממשלתו של עשו :

וידו אוחזת בעקב עשו. זה היה סימן שלעתיד יבזה עשו את הבכורה כדבר שאדם דש בעקביו ומבזה אותו ובאותו עקב יאחז יעקב ר"ל מה שעשו דש בעקביו יאחז בו יעקב. וכן כל המצות קלות שבני אדם דשים בעקביהם והשטן מונה עליהם יאחז בהם יעקב ויקיימם. ולשון עקב משמש גם לשון עקבה ומרמה לומר לך שיעקב תפש עליו מצד היות עשו רמאי וצייד וכל מעשיו בעקבה ומשמה ע"כ אינו ראוי להיו' בכור כי עבודת הש"י היתה בבכורות ע"כ אחז יעקב בעקביו לעכב על ידו שלא יצא ראשונה כמו שפרש"י שיעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כו' ומטעם זה אחז דווקא בעקביו כי ארור עושה מלאכת ה' ברמיה ועקבה וזה רמז נכון. ויקרא שמו יעקב ובעשו נאמר ויקראו שמו עשו כי רבים קראו לו עשו לפי שהדרכים הרעים הם רבים והדרך הטוב אינו כ"א אחד ע"כ היו רבים אשר הסכימו על שמו של עשו אמנם על יעקב לא יסכימו כי אם יחידי הדור ואנשי סגולה ובני עליה מועטים הם כבר ידעת כי שם עשו מורה על קניני העוה"ז שנעשו ונגמרו מיד בלידתו כמבואר למעלה ושם יעקב מורה על השלימות הרוחני הנקנ' בסוף על כן נאמר בעשו ויקראו וביעקב ויקרא וק"ל :

ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה. שהיה צד נשים תחת בעליהם כל מ' שנה ולדעת רז"ל בא על נערה המאורס' על כן קראו יודע ציד היינו לצוד נשים תחת בעליהן ר"ל היושבות תחת בעליהן אבל לעולם הלך לצוד בשדות כמו שנאמר אצל נערה המאורס' כי בשדה מצאה ע"כ קרא לעשו איש שדה כי הלך לבקשם שם כדי שקולה לא ישמע כשתצעק ויהיה ציד לשון צידה ממש או לשון ציד בפיו ע"י פיתוי כדרך כל מפתה. ויעקב איש תם שנולד מהול לדעת רז"ל על כן היה גדור מעריות והי' יושב אוהלים ודבק באשתו ולא באחרת כמ"ש שובו לכם לאהליכם שדרשו רז"ל על היתר תשמיש. ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו. לפי כשהיה שואלו אביו מה אתה עושה בשדה כל היום היה מתגלגל ואומר כדי לצוד ציד להביא טרף לפיו של אביו ולפי שלא היה מצוי אצל אמו על כן לא אהבה אותו רבקה והיתה אוהבת את יעקב שהיה מצוי אצל אמו וכל געגועיה עליו : ויתכן לפרש כי מורה על הזמן לומר לך כי באותו זמן שהיה נותן ציד בפיו באותו זמן לבד אהבו אבל אחר שכבר אכל מצידו בטל דבר בטל אהבה. אבל רבקה אוהבת יעקב על לא דבר ואהבה כזו אינה בטל' :

על כן קרא שמו אדום. מה שלא קראו אדום מיד כשנולד על שם ויצא הראשון אדמוני לפי שאין זה חדש תחת השמש כי כמה ילדים נולדים אדומים לפי שעדיין לא נבלע דמם כההוא דרבי נתן ולסוף ישתנה ויחזור למראיתו על כן חשבו שלידתו שמא מראה אדומה זו במקרה' ולא בטבע : אך כשאומר הלעיטני נא מן האדם האדם הזה קשה למה לא קראם עדשים בשמם אלא וודאי שגלה דעתו שלא היה מתאוה אליהם מצד עצמו כ"א מצד מראיהם האדומה והורה בזה כי מזג טבעו נוטה אל האדומים ביותר מצד תגבורת מרה האדומה שבו ע"כ היה אוהב כל דבר המתיחס למזגו והוא כל דבר אדום על כן קרא שמו אדום כי אז נודע באמת שטבעו אדום

והיה יושב תחת מזל מאדים ועל שם היותו נברא אחד דמא. וזה"ש כי עיף אנכי פירש"י עיף כמו כי עיפה נפשי להורגי' ומה הגיד להם עשו בזה שהוא עיף ברציחה בד"א ברציחה אלא וודאי שנתן לדבריו טעם למה קרא העדשי' אדום לפי שהיה מתעסק באותו זמן בכלי אומנתו ברציחה כפי טבעו ע"כ בקש שילעיטו מן המאכל האדום למזגו. ובעקידה נתן שני טעמים על אמרו על כן קרא שמו אדום אבל מה שכתבתי מתיישב יותר על פשט המקרא:

מכרה כיום את בכורתך לי. במסכת סנהדרין פרק חלק ר"ע אומר עשרת השבטים אינן עתידין לחזור שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הולך ואינו חוזר אף עשרת השבטים: כך אמר יעקב מכרה כיום שלא תחזור בך כיום הזה שהולך ואינו חוזר אף אתה לא תחזור בך וכן השבע לי כיום: וי"א שאמר מכרה כיום כפי מעלת הבכורה באותו יום כי בזמן ההוא עיקר מעלת הבכור' מה שהעבוד' בבכורות והעבוד' היתה קלה בעיני עשו להוציא' מתחת ידו ע"כ אמר כיום כקונה דבר השייך גם ביום ההוא וזהו העבודה לאפוקי הירוש' עדיין לא באה לעולם כי מה שיהי' מי יגיד לו. ובתולדת יצחק וכן בספר עולת שבת מצאתי אמר מכרה כיום כמו שהבכור' שוה היום כי אין זמן לקיחת פי שנים בנכסי אביו אם אחר מות אביו ואולי לא יהיה ליצחק שום נכסים בזמן ההוא וא"כ אין שבכור' שוה כלום ע"כ דין למכור הבכור' בדבר מועט כקונה דבר שהוא בספק כי שמא יהיו ליצחק נכסי' או לא יהי' לכן לא תהיה המכיר' כקונה למחר כ"א כקונה היום ולכל פירושי' אלו קשה מהו כיום הל"ל כהיום ומה שכתבתי הוא העיקר. ד"א לפי שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ע"כ אמר מכר' כיום ר"ל מהיום ולאחר מיתה והשבע לי כיום שלא תחזור בך מצד שלא הי' הדבר בעולם כי אם כמוכר מהיום וכאילו ישנו בעין ביום זה: ולדברי המפרשים שהזכרנו לא יתיישב כלל אומרו השבעה לי כיום:

הנה אנכי הולך למות. הסכים לדברי יעקב כי נראין הדברי' שבכוונה ולא במקרה יזד יעקב נזיד כי ידע שיבוא עשו מן השדה והי' רצונו לקנות ממנו הבכור' ולטעון עליו הרי אתה הולך בכל יום במקום גדודי חיות וחייך תלוין לך מנגד ולמה זה לך בכורה כי בעיני אתה חשוב כמת בכל יום ועל כן עשה תבשיל של עדשים שנוהגין להברות את האבל ע"ד שפירש"י בפסוק מתנחם לך להרגך כבר שתה עליך כוס של תנחומין כך עשה יעקב סעודת הברא' על עשו לומר לו הרי אתה דומה בעיני כאלו אתה כבר מת ולמה זה לך בכורה והוד' עשו לדבריו ואמר הנה אנכי הולך למות ואני קרוב יותר אל המית' מן החיים א"כ למה זה לי בכורה במילת זה לי הוא כמרא' באצבע על דבר שייכה בו הבכור' גם ביום ההוא וזהו העבוד' שהיתה בבכורות:

ויאכל וישת ויקם וילך ויבז. בחמשה תיבות אלו יש רמז לדברי רז"ל שאמרו חמשה עבירות עבר אותו רשע באותו יום כו' ויאכל היינו גלוי עריות כמ"ש קראן לו ויאכל לחם כ"א הלחם אשר הוא אוכל. וישת זהו שהיה שופך דמים כמ"ש ודם חללי' ישתה: ויקם שכפר בעיקר כמ"ש וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ ושייך בזה לשון ויקם כי ההולך בקומה זקופ' כאלו דוחק רגלי השכינ': וילך שכפר בתחיה כמ"ש הנה אנכי הולך למות וגומ' וכן אמר איוב כלה ענן וילך כן אין יורד שאול לא יעלה: ויבז היינו שבז' את הבכור' וביזה עבודתו של מקום וי"א ויקם וילך שהלך לכאן ולכאן להורות שהוא בריא שלא יהי' מכירתו כמכירת שכיב מרע:

שכן בארץ אשר אומר אליך. ואח"כ אמר מיד גור בארץ הזאת וא"כ מהו זה שאמר אשר אומר אליך משמע לאחר זמן אומר אליך באיזו ארץ תשכון ומיד ותיכף אמר לו איזה ארץ הוא והוא דבר תמוה בפסוק: והקרוב בעיני לומר בזה שמנע ממנו הליכת ח"ל לפי ששם אין מקום לגילוי השכינ' וא"כ לא יוכל לאמר אליו שם בנבואה איזו דבר לפי צורך השעה לפיכך שכון בארץ אשר שם גלוי שכינתי ושם אומר אליך בעת אשר ארצה לאמר לך איזו דבר נבואה. ובזה מיושב מ"ש מתחלה שכון בארץ ואח"כ אמר גור בארץ כי שכון משמע יותר דירת קבע מן גור שהוא לשון גרות לפי שמצד קניית השלימות הרוחנית בארץ הזאת תשכון בה כתושב: אבל מצד קניית הברכות הגופנית תהיה בו כגר זה"ש גור בארץ הזאת וגומר כי כל מה שנאמר אחריו מדבר בייעודי הגופנית וזה"ש גר ותושב אנכי עמכם גר מצד ותושב מצד:

ויהי כי ארכו לו שם הימים וגומר. לפיכך הרהר אבימלך בלבו לאמר אם באמת שאחותו היא א"כ למה אינו נושא אש' כל הזמן הארוך הנה וודאי יש דברים בגו על כן וישקף אבימלך בעד החלון לראות מה טיבו ועניניו. ואמר מה זאת עשית לנו וגומר כתיב באבימלך עשית לנו לשון רבים וכן אמר אבימלך לאברהם מה עשית לנו וגומר ופרעה אמר לאברהם מה זאת עשית לי לשון יחיד ובספר תולדות יצחק כתב בהיתר ספק זה לפי שהמצריים שטופי זימה ע"כ אין חילוק אם אם אמר אחותי הוא או אשתי הוא עכ"פ היו מזנים בה אבל לי לבד חטאת כי אני מלך השופט כל הארץ לא יעש' משפט על כן הי' לך להגיד לי האמת אבל אבימלך אמר לנו לכלנו חטאת כי אני ועמי כולם צדיקים ולא היו נוגעים בה כלל אלו הגדת האמת:

ותירוץ זה אינו מספיק שהרי אנו רואין שהמצרים אעפ"י שהם שטופי זימה הרי לא נגעו בה אלא אמרו הגונ' זו למלך שנאמר ויהללו אותה אל פרעה: ונ"ל לפי שהמצרים אחיהם של כושים והם שחורים לא הורגלו באשה יפה כמו שפירש"י פ' לך לך מסתמא שאינן שולחים יד באשה יפה וראינו שכן הוא שהרי כאשר ראו את שרה אמרו ביניהם הגונ' זו למלך א"כ לא רצו ליקח מה שאינו ראוי להם ואם כן יפה אמר פרעה מה זאת עשית לי אבל לא לעמי כי בין כך ובין כך לא היו נוגעים בה. כי מיראת המלכות וודאי לא יגעו בדבר הראוי למלך לבד ולא להם. אבל עמו של אבימלך לא היו שחורי' והורגלו בנשים יפות ואין מורא מלכות עליהם בדבר הזה והכל שולחי' יד באש' יפה פנוי' א"כ לנו לכלנו חטאת. וראייה לזה שהרי אצל אבימלך לא נאמר ויהללו אותה אל אבימלך לאמר הגונ' זו אליו וודאי בענין כזה הטעם כמלך לכך אמר מה זאת עשית לנו: ומ"ש פרעה הנה אשתך קח ולך לפי שחשש שאחר שפטרה המלך מביתו יאמרו שלא חפץ בה המלך וישלחו בה יד משא"כ באבימלך כי דווקא המצרים היו שטופי זמה:

ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו באר מים חיים. כתב הרמב"ן וכן בספר תולדות יצחק וכן בספר מנורת המאור לפי שכל מה שאירע לאבות היה סימן לבנים על כן מצאו מקום לדרוש כל עניני בארות אלו על ג' בתי מקדשי' שנקראו באר מים חיים כי כשם שעשו מריבה על שני בארות והשלישי קרא רחובות כך במקדש ראשון ושני עשו האומות מריבה עם ישראל עד שהחריבו'. אבל השלישי שיבנה ב"ב קרא רחובות: ואוסיף אני משלי להרחיב פרטי הענינים שיסכימו עם דרוש זה ובו יתורץ מה שנאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ כי כפי הנראה' שמאמר ופרינו בארץ אינו טעם ללשון רחובות על כן ארחיב בו הדבור בפרטי הענינים שכולם מתאימים עם מה שקרה לנו ומה שיהי' באחרית הימים: כי ידוע מ"ש רז"ל מסכת יומא פרק א' שבבית ראשון היה מלא ומרובה ושנאת חנם בין נשיאי ישראל שנקראו רועים כמ"ש והקימותי עליו רועים ונחרב הבית בסיבת המריבה שהיה בין מלכי ישראל ומלכי יהודה. ובבית שני היתה מידת השנאת חנם בין כל ישראל כי פשה הנגע בכולם עד לאין מרפא. על כן כתיב בבאר ראשון ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לרמוז גם לעתיד שתהי' מריב' בין רועי ישראל ואגב גרר' רבו גם רועי האומות עם ישראל. על כן קרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו כי יש הבדל בין שנים המתקוטטים על דבר איזו עסק שביניהם לבין שנים המתקוטטים בחנם על לא דבר כמנהג דורינו וזה ההבדל בין בית ראשון לשני כי השנא' שהיתה בין רועי ישראל בבית ראשון היתה על עסק המלכות כי נחלק' מלכות ישראל וטבע העניין נותן שאין מלכות נוגעת בחברתה על כן חשב כל אחד מהם שחבירו יכנס בגבולו וע"י עסק זו רבתה המחלוק' ביניהם אבל השנאת חנם של בית שני היה בחנם על לא דבר כי אפילו הפחותים היו שונאים זה לזה על לא דבר כי על כן נקראה שנאת' חנם אע"פ שלא היה לאחד שום עסק עם חבירו ואין זה כי אם רוע לב והשטן היה מרקד ביניהם להכשילם זה בזה כי מצא אלהים עונם ממקום אחר על כן השיתם זה בזה למצוא עונו לשנוא. לכך ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה לא הזכיר במריב' זו הרועי' רמז למריבת בית שני שהית' בכל ישראל ע"כ קראוה שטנה כי לא מצאו סבה אל דברי ריבותם כ"א מה שהי' וודאי השטן מרקד בין קרניהם אשר בהם יגנחו זה לזה כמ"ש וכשלו איש באחיו. ובבאר השלישי לא רבו עליה כי הבה"מ השלישי יבנה ע"י מלך המשיח שנאמר בו למרבה המשרה ולשלום אין קץ כי אך שלום ואמת יהיה בימיו על כן נקרא רחובות כי אז ירחיב ה' את גבולם כי בזמן שהמריבה מצוייה אז שני עברים נצים אף בהיותם בעיר גדולה כאנטוכי' לא נשא אותם לשבת יחדיו ואף במקום רחבת ידים מאוד צר להם המקום ולא יסבלם כאשר בעונינו עוד היום מנהג זה מצוי בינינו. ובהפך זה בזמן שהשלום על ישראל אעפ"י שפרינו בארץ ויהיו הדרים עלי' רבים עד מאוד מ"מ רחבת ידים להם ואין צר להם כדמסיק מס' סנהדרין פרק א' כד הוה רחימתין עזיזא אפותיא דספסירא הוה שכיבן השתא דלא סגי רחימתין פוריא בת שיתין גרמידי לא סגי לן ע"כ נאמר כי הרחיב ה' לנו אף על פי שפרינו בארץ ויהיו הדרים עליה רבים מכל מקום הארץ לפניהם רחבת ידים. ועוד מצינו בבית שני שמחמת המחלוק' יצאו שלימים וכן רבים מן הארץ מרעת יושבי בה על כן אמר שבזמן מציאת השלום ופרינו בארץ כי לא נצטרכו לצאת מתוכה:

ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות. לא הזכיר לשון בא בימים לפי שלשון בא בימים משמע שאור שכלו היה הולך וגובר כדרך זקני ת"ח שאור שכלם מוסיף והולך ביותר לעת זקנתם וכאילו הם באים מן הלילות אל תוך הימים כמבואר למעלה פרשת חיי שרה בפסוק ואברהם זקן בא בימים ע"כ אמר כאן אצל יצחק שאפילו לעת זקנתו תכהין עין שכלו מראות בתחבולות עשו שהרי טעה בו והיה סבור שהוא צדיק כי לא הרגיש ברמאותו ע"כ לא נאמר בא בימים כי אדרבה הלך חשיכים ואין נוגה לראות במראות האמת בעניני הנהגת עשו בנו: ואולי שעל זה פירש"י ותכהין בעשנן של אלו וכי ס"ד שיצחק ראה אותן מקטירים לע"ג ולא מיחה, גם כי אברהם היה מדקדק שלא להכניס ע"ג ובוודאי היה יצחק נזהר בע"ג כמותו אלא וודאי שהיה יצחק סבור שהם מקטירים לשמים ע"כ אמר מיד אחר ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו שלא היה רוחם נוחה ממעשיהם כי אעפ"י שאמרו שהם מקטרות לשמים מ"מ לא היה רוחם נוחה ממעשיהם כי חשדום שמא הם מפגלי' הקרבן ע"י איזו מחשבה זרה ומ"ש מרת רוח קאי על רוח של יצחק ורבקה: או קאי על המקטירות כי אולי ברוחם בקרבם הם ממרים ומי יודע מה שבלבם ע"כ אמר ותכהין עיניו מראות כי עיני שכלו לא ראו בתחבולתם ובתחבולות עשו בנו זה"ש בעשנן של אלו ר"ל שהיה טועה בשכלו בעשנן של אלו: ולפי פשוטו יש לתרץ מה שאמר מראות שנרא' מיותר אלא וודאי שלכך גרם לו הקב"ה כהוי עינים כדי שלא יראה כלותיו מקטירות לע"ג ולא יצטער על זה זה"ש בעשנן של אלו בעבור עשנן שלא יראה בזה ויצטער. ומה שפירש"י ד"א כדי שיטול יעקב הברכות לפי זה קאי מראות אשלמטה ור"ל שלכך כהו עיניו כדי שלא יראה מי עשו ומי יעקב ובסבה זו יטול יעקב הברכות לכך נאמר מראות כדי שלא יראה ויכיר את בניו בטביעת עין:

וצודה לי צידה. מה ראה יצחק על ככה לבקש דבר הניצוד וכי לא היה לו בעדרו גדי עזים בטעמו כטעם הצבי עד שהוצרך לשלוח את בנו במקום גדודי חיות. והקרוב אלי לומר בזה שהוא ע"ד ארז"ל כי יצוד אדם ציד חיה או עוף למדך תורה דרך ארץ שלא יאכל בשר כי אם בהזמנה זאת וטעמו של דבר שלא יהא האדם מורגל באכיל' בשר כמ"ש בכל אות נפשך תאכל בשר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו ונראה בזה שהאוכל סתם בשר באקראי לא אכילת קבע כמו הצבי והאיל

והאיל שאין נמצאים בבית כי חיות הנה ועיקר מדורם אינו עם אדם כי אם במדברות ויערות על כן אין אוכלים מהם כ"א מעט כי לאו בכל יומא מתרחיש ניסא להנצל מגדודי חיות בשעת הצידה על כן מסתמא אין האדם אוכל מהם כי אם לפרקים כך לא תרגיל את עצמך לאכול סתם בשר לפי שהוא מוליד אכזריות ותכונות רעות בגוף האדם כי כל העופות הדורסים אוכלים בשר וכן האריה דורס ואוכל לכך נאמר לעתיד ואריה כבקר יאכל תבן כי יהיה שלום בעולם בין כל הבעלי חיים : ע"כ אמר יצחק וצודה לי צידה כי לא רצה לאכול בשר כי אם בהזמנה זו : ורש"י פירש מן ההפקר ולא מן הגזל ונראה ליתן טעם למה הזהירו על הגזל בפעם זה יותר מבכל הזמנים כי ציד בפיו של יצחק זה שנים רבות ואם הזהירו כבר על זה הרי הוא מוזהר ועומד ומה הוצרך להזהירו שנית . ונראה לפי שעל ידי מטעמים אלו חשב יצחק שיחול עליו רוח הקודש מתוך שמחה וחשב באם יביא מן הגזל לא תשרה השכינה במקום שהוא מצוי כי מטעם זה הזהיר על הגזל ביותר בתחילת הקרבנות שנאמר אדם כי יקריב מכם מה אדם לא הקריב מן הגזל כו' יען כי הקרבן מקרב השכינה והגזל מרחיקה . וכן לדעת המדרש האומר שני גדיי עזים אלו א' עשאו פסח כו' ובקרבן פסח כתיב משכו וקחו לכם משלכם להוציא הגזול כן משיק בילקוט פרק כ"א וכן פי' בעל הטורים ולפי שעשו הסכים בלבו לצוד ציד להביא אפילו מן הגזל על כן סבב הקב"ה ששמע' רבקה ושלחה במקומו את יעקב כדי שלא יכשל יצחק בקרבן שיבא מדבר גזול . ויכול להיות שעשו הביא דבר גזול כי על כן נאמר ועשו אחיו בא מצידו ויעש גם הוא מטעמי' הזכיר שהוא בא מצידו אבל לא הזכיר שהביא דבר מצידו' וודאי לפי שלא מצא על כן הביא מן הגזל ועשו אמר ויאכל מציד בנו אבל האמת לא היה כן . לפיכך ויחרד יצחק פי' לפי שנכנס עמו גיהנם ולמה נכנס הגיהנם עמו דווקא בפעם זה אלא וודאי לפי שהביא מן הגזל ומאן דעביד הא נפיל בהא ועל כן לא מצינו שאכל יצחק ממה שהביא עשו כי הרגיש שיש דברים בגו אחר שנכנס הגיהנם עמו : ונוסח הברכות יוכיח כי ברכו בעל חרבך תחיה כי היורש ארץ בחרבו אין לך לסטים מזויין יותר ממנו : ועוד שבברכת יעקב נאמר ויתן לך האלהים ובברכת עשו לא הזכיר לשון נתינה שנאמר הנה משמני הארץ יהיה מושבך לפי שהביא דבר גזול שאינו מתת אלהים על כן ברכו בעניני לסטיות לומר שבחרבו יירש ארץ ולא על ידי מתת אלהים. אבל יעקב שהביא ממה שנתן לו ה' נאמר בברכתו ויתן לך האלהים והרגיש יצחק זה ממה שנכנס עמו הגן עדן ע"י בגדי עשו החמודות שחמדן מן נמרוד אשר באו לידו מן אדה"ר שלבשן בגן עדן והריח יצחק ריחו של אדם הראשון והרגיש בזה שקרבנו של זה דומה לקרבנו של אדה"ר שהי' יחידי בעולם ולא הקריב דבר גזול כך קרבן זה אינו גזול. ועל כן ברכו בברכת ויתן לך האלהים :

הקול קול יעקב והידים ידי עשו . לא היה יכול לומר הקול של יעקב והידים של עשו דא"כ היה משמע שהוא שפט מצד הקול שזה וודאי יעקב ומצד הידים שזה וודאי עשו וזה דבר נמנע שאם הוא יעקב אינו עשו ואם הוא עשו אינו יעקב : אבל ביאור הענין כך הוא שאמר הקול דומה לקול של יעקב. ואולי זה מתנכר בקולו והאנ' שזה עשו ומתנכר לדבר בלשון התחנונים לומר שהוא הגון לקבל הברכות : או הידים דומין לידי עשו וזהו יעקב ומתנכר בעשותו ידיו שעירות כדי שאחשוב שזה עשו ומה שנא' והידים בוי"ו הוא מלשון ומכה אביו ואמו שפירושו או אמו כך אמר או הידים דומין לידי עשו . ואם תרצה לומר וי"ו של והידים הוא וו"ו העיטוף נוכל לומר שחשב יצחק אולי איזה איש נכרי מתנכר בשניהם בקול ובידים . ולסוף שפט יצחק בשכלו שהידים מכריעים יותר מן הקול כי מה שעשו מתנכר לדבר בלשון תחנונים הוא יותר קרוב לשמוע ממה שנא' שיעקב עשה את ידיו שעירות או איש נכרי עשה כן כי איך יוכל לשער יעקב וכ"ש איזו אדם אחר לעשות ידיו שעירות על זה השיעור עד שיהיו כידי עשו ממש דומה להם מכל צד זה"ש ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות דומה להם מכל צד ומי יוכל לשער זה שלא יסכל באיזו דמיון וכי היו ידי עשו בידו ולקח מהם הציור זה דבר נמנע . ורז"ל דרשו מפסוק זה שכל זמן שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטות בו אע"פ שפשוטו משמע שיצחק אמר כן והיה סבור שזה עשו ועוד מה ענין זה לברכה זו : מ"מ כך פירושו כי דעת יצחק היה לברך את עשו בברכת הוי גביר לאחיך היינו ליעקב שיהיו ידי עשו שולטת בו והטיל תנאי בדבר לומר דווקא אם יעקב לא יצפצף בקולו בבתי כנסיות ומדרשות אבל לא בזמן שיצפצף בקולו כי הקול דוחה הידים ורמז זה במה שהקדים הקול אל הידים כי יש להקשות הלא יצחק הלך יותר אחר הידים ממה שהלך אחר הקול א"כ היה להקדים הידים כי מצינו בכ"מ שהמוקדם דוחה את המאוחר כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת ויקהל על מה שפירש"י הקדים שבת למשכן לומר לך שאין מלאכת המשכן דוחה את השבת ע"ש אלא וודאי שלכך הקדים הקול של יעקב לידי עשו לומר לך שהקול דוחה את הידים ואיזהו הוי אומר זה קולו של יעקב בבתי מדרשות . ובזה מתורץ מה שרוב העולם מקשים על אגדה זו שממשמעות הכתוב הוא ששניהם שולטת כאחד וזה הפך מדברי המדרש ובאו על קושיא זו שינויים דחוקים ומה שכתבתי הוא נכון ויקר. ועל צד הרמז אמר הקול בה"א רמז לקולו בבתי מדרשות שלומדין התורה שנתנו בה"א קולות. והידים ה' ידי עשו כי ה' פעמים י"ד עולה ע' רמז לידי כל ע' אומות ששולטות בישראל כשאין מצפצפים בקולם : וכן אמרו במדרש עשו אותיות ע' שוא לשוא בראתי שבעים אומות וכן פי' בעל הטורים :

ויתן לך האלהים . וי"ו של ויתן מיותרת ודרשו רז"ל יתן ויחזור ויתן וביאור הענין כך הוא לפי שידוע שבכל המצות שהאדם עושה אין בהם די השיב כעל גמולות כעל ישלם אותן הטובות שעשה הקב"ה כבר עמו מיום הולדו וכל מה שהאדם עושה מן מצות הוא עושה אותן דרך תשלומין ובכל הטובות שאנחנו מקבלין ממנו י"י גבר עלינו חסדו והקב"ה מקדים את טובותיו בכל נתינה כמ"ש כי יקדמני אלהי חסדו וכתיב כי תקדמנו ברכות טוב וכתיב מי הקדימני ואשלם : ולפי הנחה זו אם יהיה עם האדם דבר בליעל לאמר הרי העבר אין ומה בצע כי נעבוד את ה' שלשלם לא ישים לי ט"ב עליו : אף אתה הטוב אמריך ולא תאמר לו שוק חזי מאי

עמא דבר כי מנהג הסוחרים הנותנים בהקפה כשהלוקח משלם לו חוב הישן אז הסוחר המוכר חוזר ונותן לו שנית בהקפה וכן לעולם אבל אם אינו משלם לו החוב הישן שוב אינו נותן לו סחורה : כך החנוני המקיף הגדול ברוך הוא וברוך שמו כשאדם משלם במצותיו הקפה ראשונה הקב"ה חוזר ונותן לו בהקפה וזה"ש יתן ויחזור ויתן : ד"א לפי שנכנס עמו הגן עדן ומזה שפט יצחק שזה הנכנס שכרו הרבה מאוד בעולם הרוחני בגן עדן כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם ע"כ אמר ויתן בוי"ו העיטוף לומר שנוסף על ההצלחה הרוחני' הצפונה לך לעה"ב ויתן לך גם בעולם הזה מטל השמים וגו' כדי שתזכה לשתי שולחנות : וי"א שוי"ו של ויתן הוראה שלא יסמוך האדם על הנס אלא יעשה את שלו ככל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס כמ"ש רז"ל יכול אפי' יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידיך אשר תעשה לכך נאמר ויתן ר"ל אחר שעשית כבר כל אשר היה בכחך לעשות אז גם ה' יתן לך מאוצרו הטוב כמ"ש אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף גם ה' יתן הטוב וגו' : כי מתחילה צריך אתה לעשות פעולתך אמנם באמת דווקא כי לא ישלח ה' עזרו למי שפועל פעולות וההבולות אנושיות לא בצדק ולא באמת ומשפט אבל למי שיתעסק באמת ובאמונה ישלם ה' עזרו מקודם וכשהפעולות האנושות נצמחי' תחילה מארץ אז על צד החסד ישקיף ה' ממרומו וכמ' השקיף גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה במלת גם התם כל הענין והוא מבואר מעצמו :

אורריך ארור ומברכיך ברוך ובלעם אמר הפך זה וכן נאמר לאברהם ואברכה מברכיך ומקללך אאר נראה שיש שני מיני אוררים ושני מיני מברכים. מין א' הוא המקלל ממש או מברך ממש ולעולם כך המדה בצדיקים שתחילתן יסורין וסופן שלוה והנה כל מברך מסתמא הוא מברך בזמן שצריכין לברכה דהיינו בזמן שהיסורין מצויים לאפוקי בזמן השלוה אינן צריכין לברכה כי כן אמר הקב"ה לבלעם כשאמר אם כן אקבנם אמר לו אינם צריכין לברכתך כי ברוך הוא : וכל מקלל מסתמא הוא מקלל בזמן השלום כי בזמן היסורים למה יוסיף קללה . ומזה המין נאמר לאברהם תחילה ואברכה מברכיך כי בתחלה יהיו היסורין ואז תצטרך למברכים וכל מברכיך אברך אני ואח"כ בזמן השלום יתקנאו בך רבים ויחפצו לקללך ואני אאר אותם . ומזה המין אמר בלעם מברכיך ברוך ואורריך ארור: אבל אורריך שהזכיר כאן אינו מדבר כלל במקללים בלשון קללה אלא במצערים וכן פירש"י וזה מצוי בזמן היסורין ביותר ע"ד נפל תורא חדד לסכינא כי נוסף על היסורין יבואו לצערך במקום שהיה להם לנחמך כי בזמן השלום במה יצערו : וכן מברכיך היינו משמחיך וזה מצוי ביותר בזמן השלוה שרבים ישמחו עמך ומכאן למד רש"י לפרש אורריה' היינו מצעריהם ובזה הותרו כל הספיקות והקושיות שהקשו הרא"ם והרמב"ן ועיין בספריהם אבל לפי פירושו של רש"י לא יתישב כל זה ואני לא באתי כ"א לתרץ הפסוקים : תדע שכך הוא שהרי בלעם אמר ותהי אחריתי כמוהו ואיך אמר אורריך ארור בסוף ויעד להם שסופן יסורין אלא וודאי שאורריך מדבר בזמן השלוה שתהיה באחרית ימיהם ועליה אמר ותהי אחריתי כמוהו אבל לרשעים ייעד הפך ואמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד . והקב"ה יעד ג"כ לאברהם שיהיה ראשיתו מצער ויצטרך למברכים ואחריתו ישגא מאד ויבואו עליו מקללים ולא יוכלו לו :

יקם אבי ויאכל מציד בנו . יעקב דבר בלשון תחנונים קום נא שבה אין נא אלא בקשה ועוד אמר לו לישב ולאכול ודבר אתו בלשון צחה אבל עשו לא אמר לו לקום מן המקום אשר הוא עומד שם ולישב במקום המוכן לאכילה ולא הזכיר לשון נא ודבר בלשון נסתר מרוב רום לבבו :

גם ברוך יהיה . מאי קמ"ל וכי היה עשו מסופק בברכתו על כן י"ל שמה שאמר אורריך ארור היינו אם אתה תקלל את אחרים אסכים עמך באופן שיהיה ארור מי שתארר אתה וכן מברכיך את מי אשר תברך אתה אסכים לברכתך שיהיה ברוך כי מסר בידו הברכות לברך את מי שירצה וע"ז אמר יצחק גם ברוך יהיה שלא זו שאברכהו כבר אלא אפילו אמרתי לו והיה ברכה ונתתי בידו לברך את מי שירצה ואחר שמסרתי הברכות בידו איך אקח מידו מה שכבר נתתי לו ומה מועיל שאברכך אם הוא לא יסכים עמי ולפי זה גם ברוך יהיה מלשון והיה ברכה ואל תשיבני מן וי"ו של ברוך שמשמעות' שהוא יהיה מבורך מצינו דוגמא לזה דרשו רז"ל אין נותנין כוס של ברכה כי אם לטוב עין שנאמר טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך . ד"א לכך אמר גם ברוך יהיה שלא יאמר עשו הלא אין ברכתו נצחית ואוכל לפרש דבריך בברכתי תחול על זמן קבוע וככלות זמנו יתחילו ברכותיו של עשו ע"ז אמר גם ברוך יהיה לא זו שאברכהו בהווה אלא גם ברוך יהיה ר"ל יהיה כן לעולם וא"כ אין מקום לברכותיך לחול לא בהווה ולא בעתיד ועשו אמר הלא אצלת לי ברכה אחרת בכיוצא בה וכי לא אפשר שיחולו שני הברכות כאחד והשיב לו הן גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו וא"כ מה יתן לו ובעבור הפצרתו נתן מקום לחול בברכתו באמרו והיה כאשר תריד וגו' :

את בכרתי לקח וגו' . למה אמר שלקח הבכורה בעקבה ורמיה והלא מכרה לו מרצון טוב ואם עשו בשאט נפש ביזה הבכורה מה פשעו של יעקב בזה . והקרוב אלי לומר בזה שאמר עשו הא בהא תליא כי כששאלו יצחק מי אתה והשיב לו אני בנך בכורך עשו ואיך הוציא דבר שקר מפיו הלא שארית ישראל לא ידברו כזב אלא וודאי שאמר לו אני במקום עשו בכורך שהרי קניתי ממנו הבכורה וא"כ אנכי במקומו ואלו לא קנה הבכורה לא היה יכול להשיב אני עשו בכורך ולא היה יכול לבא לכלל הברכות ובוודאי שבשעה שקנה הבכורה היה דעתו לרמות אותי בזה כי תקראנה אותי כאלה . ומה שמאשים אותו על לקיחת הבכורה לפי שאמר עתה נודע הדבר כי מקח טעות הוא כי מתחלה חשבתי שאין מעל' לבכורה כ"א מה שנוטל פי שנים אחרי מות אביו וחשבתי שמא לא ישאיר אבי אחריו מאומה על כן מכרתיה בדבר מועט : אבל עכשיו אני רואה שהבכורה טוב הרבה לפי שהברכות תלויות בה כי למה אמר יעקב אני עשו בכורך למה לו להזכיר הבכורה אלא וודאי לפי

לפי שמלד הבכורה הוא ראוי ליהר שאת ועוז ובזה יעקבני כי לא ידעתי שקבלת הברכות תלוי בבכורה רמז לדבר בכר אותיות ברכך לכך אמר ויעקבני זה פעמים אבל ההיזק אינו כי אם אחד :

הנה משמני הארץ יהיה מושבך . לפי שעיני יעקב נשואות לשמים יותר ממה שיתלה עיניו בארץ שמגה בטבע ע"כ הקדים ביעקב טל השמים למשמני הארץ לפי שעיקר בטחונו של יעקב בהקב"ה אשר בידו מפתחות של מטר אמגם משמני הארץ אשר ביד האדם לזבלה ולהשמינה בטחון זה הוא אצלו הכל ומאוחר ובעשו בהפך זה שיותר הוא שם מבטחו בכחו ועולם ידו אשר בו יוכל להשמין הארץ ממה שתולה עיניו לשמים שיורד לו טל לברכה ולפי שהוא מקטני אמנה ע"כ יבחר למושב לו ארץ שמנה בטבעה לכך אמר לשון הנה משמני הארץ יהיה מושבך לא הזכיר בו נתינת אלהים והזכיר מושבך לפי שמדבר כי הוא יבחר לו מקום שמן ודשן להתיישב שם אבל יעקב שם ה' מבטחו ע"כ אינו מדקדק באיזו ארץ יתישב כי אף שהיה כחושה בטבע סמוך לבו בטוח בה' שיזמין אותה לכך נאמר אצלו ויתן לך האלהים . וי"א שהקדים ביעקב הטל כי על לד הנס תהיה ארצו שמנה מן הטל אף אם ירד על הארץ כחושה יזמין אותה הטל בדרך נס אבל עשו צריך לבקש תחלה קרקע שמינה ואז יועיל הטל אבל בארץ כחושה לא יועיל לפיכך צריך לחזר לירש ארץ בחרבו לכך סמך לזה ברכת ועל חרבך תחיה :

והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגו'. תריד מלה זרה במקרא ואינה מתיישבת לפירש"י כי לא פורש במקרא מהו ,זעתר ויש מפרשים לשון רדיה וממשלה וכירשו בו מה שפירשו. ואומר אני שכך פירושו כידע יצחק ברוח הקודש שבו שברכת ורב יעבד צעיר לא תהיה כ"א בזמן שישראל זוכין ואולי הבין זה ממה שנאמר לו ממעיך יפרדו זה לרשעו וזה לתומו ואז רב יעבוד צעיר כי זה הצדיק מושל ביראת ה' ברשע אמנם אם אינו זוכה למה ימשול בו . וסד"א שבזמן שאין ישראל זוכין לא זו שהרב לא יעבוד לצעיר אלא אפי' שהרב ימשול בצעיר . ע"כ אמר שאין הדבר כן אלא בזמן שהצעיר זוכה ופורש להומו אתה תהיה לו לעבד כמ"ש ואת אחיך תעבוד . והיה כאשר תריד ר"ל כי יהיה הזמן שאתה תהיה רודה ומושל בכל העולם וזהו בזמן שאין ישראל זוכין כי כשזה נופל זה קם אז די לך שתפרוק עלו מעל צוארך אבל מ"מ גם אתה לא תוכל לרדות בו לכך נאמר בעובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה וכתיב ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו מכל זה משמע שעשו עתיד ליתן את הדין על מה שהיה רודה בישראל כי לא ניתן לו רשות לרדות בו כי אם לפרוק עלו מעל צוארו :

יקרבו ימי אבל אבי. תלה הדבר בימי אבל לפי שאבל אסור לעסוק בתורה בפקודי ה' ישרים משמחי לב ויצחק אמר והיה כאשר תריד דהיינו בזמן שלא יעסקו בתורה ופרקת עלו וא"כ באבלו ודאי לא יעסוק בתורה ולא יהיה לו דבר המגין עליו ואז אהרגה את אחי ומטעם זה אחז"ל שהאבל צריך שמירה לפי שאין התורה המגינה עליו שנא' בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמור עליך :

הפטרת תולדת במלאכי סימן א

משא דבר יהוה אל ישראל ביד מלאכי׃ אהבתי אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא אח עשו ליעקב נאם יהוה ואהב את יעקב׃ ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר׃ כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יהוה צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם יהוה עד עולם׃ ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל יהוה מעל לגבול ישראל׃ בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי אמר יהוה צבאות לכם הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את שמך׃ מגישים על מזבחי לחם מגאל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יהוה נבזה הוא׃ וכי תגשון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר יהוה צבאות׃ ועתה חלו נא פני אל ויחננו מידכם היתה זאת הישא מכם פנים אמר יהוה צבאות׃ מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין לי חפץ בכם אמר יהוה צבאות ומנחה לא ארצה מידכם׃ כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי

ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר יהוה צבאות׃ ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן אדני מגאל הוא וניבו נבזה אכלו׃ ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו אמר יהוה צבאות והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה והבאתם את המנחה הארצה אותה מידכם אמר יהוה׃ וארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר וזבח משחת לאדני כי מלך גדול אני אמר יהוה צבאות ושמי נורא בגוים׃ ועתה אליכם המצוה הזאת הכהנים׃ אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב לתת כבוד לשמי אמר יהוה צבאות ושלחתי בכם את המארה וארותי את ברכותיכם וגם ארותיה כי אינכם שמים על לב׃ הנני גער לכם את הזרע וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ונשא אתכם אליו׃ וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריתי את לוי אמר יהוה צבאות׃ בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא׃ תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון׃ כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יהוה צבאות הוא׃

פירוש המלות

דבר יי . הנמסר למלאכי : את יעקב . לתת לו את ארץ חמדה : עשו שנאתי . לדוחפו מפני יעקב : לתנות . נחשים : רששנו . ל' רש : יכבד אב . ראוי לכבדו : מגואל . קרבן מטונף : שלחן יי . הוא המזבח : לפחתך . לשרך : הישא פניך . לשמוע התפלה מפיכם : ויסגור . הלואי שיסגור : וניבו . הדבור : הפחתם . ל' מפח : אותו . את שולחנו : נוכל . מתנכל במרמה : זכר . תמים : וארותי . ואקלל : וגם ארותיה . כי ידעתי שלא מנעו : גוער . ל' כורת : וזריתי פרש . ופרשתי הזבל של בהמות : חגיכם . קרבנות : נחת הוא . נשבר ונדכה : הלך אתי . שבט לוי : כי שפתי כהן . עליכם מוטל : כי מלאך . שלוחו של הקב"ה כמלאך :

פרשת ויצא בה

רשי | אבן עזרא

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃ יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח

חד מן פתחי' דספ' י וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשָׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן׃ יא וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבָת תַּמָּן אֲרֵי עָ׳׳ל

(י) **ויצא** יעקב . על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון : ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה . וכן (רות א) ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות : וילך חרנה . יצא ללכת לחרן : (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר

(י) **אמר** הגאון כי וילך חרנה ללכת ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן. וטעם פתחות בי"ת במקום

בעל הטורים ויצא יעקב . י"א שפרשה זו סתומה והטעם לפי שיצא בסתר וברח בהצבא לעיל מניה כתיב לו לאשה וסמיך ליה ויצא יעקב שיצא ליקח אשה . ויצא יעקב מבאר שבע בגימטריא פנה זיוה פנה הדרה : יעקב מבאר שבע . סופי תיבות עבר . שנטמן בבית עבר . ויצא יעקב מבאר שבע ס"ת ארבע . מבאר שבע וסי"ן של שבע . עבר שי"ד שנים נטמן בבית עבר . מבאר שבע ר"ת שם שגם נטמן בבית שם : וילך . בגימטריא בו ביום . ויפגע במקום ג"פ כתיב מקום בפסוק רמז לג' רגלים שיעלו בניו למקום ההוא : כי בא השמש ראשי

(ח' ג' חס' וס' מ"ע) מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו
וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא: יב וַיַּחֲלֹם
(ג'. ד') וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ
(י"א ב' דסמיכ') מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי
(ד') אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ: יג וְהִנֵּה
יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ
לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ: יד וְהָיָה
זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה
(ס' כתו') וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ
(ג') כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ:
(ס') טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ
(ג') בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־
(ל'. ל') הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד

שִׁמְשָׁא וּנְסֵיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא
וְשַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא
הַהוּא: יב וַחֲלַם וְהָא סוּלְמָא
נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי
עַד צֵית שְׁמַיָּא וְהָא מַלְאֲכַיָּא
דַּייָ סָלְקִין וְנָחֲתִין בֵּיהּ:
יג וְהָא יְקָרָא דַּייָ מְעַתַּד
עִלָּוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא יְיָ אֱלָהֵיהּ
דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ וֵאלָהֵיהּ דְּיִצְחָק
אַרְעָא דְּאַתְּ שְׁכִיב עֲלַהּ לָךְ
אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָךְ: יד וִיהוֹן
בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא
וְתִתַּקַּף לְמַעְרְבָא וּלְמַדִּינְחָא
וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן
בְּדִילָךְ כָּל זַרְעֲיַת אַרְעָא
וּבְדִיל בְּנָךְ: טו וְהָא מֵימְרִי
בְּסַעְדָּךְ וְאֶטְּרִינָךְ בְּכָל אֲתַר
דִּי תְהָךְ וַאֲתִיבִינָּךְ לְאַרְעָא
הָדָא אֲרֵי לָא אֲשַׁבְקִינָּךְ עַד

אבן עזרא

במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס וכספר עמוס מבואר. ועל דרך הפשט לא יתכן להיות ויפגע כמו ואל תפגע בי כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום ואל תשים לבך לדרש ממקום אחר כי איננו גלל על השם ומלת אחר לעד: (יא) מאבני המקום. טעמו אחת מאבני המקום: מראשותיו. לשון רבים כמו מרגלותיו והתימה מרב שמואל שערב חלומות בני אדם עם חלום הנבואה. ודרך סלם להיות שמלאו על מספר סיני דרש הוא ור"ר שלמה הספרדי אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהים מחשבות החכמה ויאמר ר"י כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים ואלה המפרשים לא ראו נבואת זכרי' ועמוס וירמיה והטעם דרך משל כי כל דבר לא יכחד מן השם ודברי מטה תלוי' בעליונים וכאילו סלם בינינו שיעלו המלאכים בו להודיע הדברים אחר שהתהלכו בארץ גם כן כתוב ומלאכים אחרים יורדים למלאת שליחות השם כדרך מלך עם משרתיו: (יד) ופרצת. כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש:

אכן

רשי

הר המוריה שנא' בו וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת (יהושע טז). ורבותינו פירשו (ברכות כו) ל' תפלה כמו ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה (חולין צא): כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם: וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: (יב) עולים ויורדים. עולים תחלה ואח"כ יורדים. מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו: (יג) נצב עליו. לשמרו: ואלהי יצחק. אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר (איוב ט"ו) הן בקדשיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוי בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו. תנחומא: שוכב עליה. (חולין צא) קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (כד' אמות שזה מקומו של אדם): (יד) ופרצת. וחזקת כמו וכן יפרוץ: (טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן:

עד

מראשתיו ח' ה' מלאים וג' חס' וסי' ויפגע במקום. וישכם יעקב בבקר. ותקח מיכל את התרפים. ויבאו המלאכים. וחניתו מעוכה. חס'. חלילה לי מיי' חס'. ועתה ראה חס' ויבט והנה מראשותיו. וחברו: מצב ג' וסי' ויחלם והנה סלם. עם אלון מצב אשר בשכם. וצרתי עליך מצב: וראשו ד' וסי' ומגדל וראשו בשמים. וראשו מגיע השמימה. וראשו יהיה פרוע. וראשו לעב יגיע: מלאכי אלהים ב' בעני' וסי' ויפגעו בו מלאכי אלהים. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים: והנה ה' ד' וסי' והנה ה' נצב. ויאמר צא ועמדת בהר. ויען השליש. תני' דספר'. כה הראני ה': צפנה וצפנה ח' בתורה דחסרי' וסי' אחרי הפרד לוט מעמו. והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. ושחט אותו על ירך המזבח. דגל מחנה דן. צוריאל בן אביחיל. רב לכם סב. עלה ראש הפסגה. ויתן את השלחן באהל מועד: והנה אנכי ה' וסי' והנה אנכי עמך. והנה אנכי הולך בדרך כל. הנה אנכי בא דגדעון. והנה אנכי ממציא את האדם. זכריה. וירדת לפני הגלגל והנה אנכי: בכל אשר תלך ג' וסי' ושמרתיך. הלא צויתיך חזק. רק חזק ואמץ מאד: והשבתיך ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' והנה אנכי עמך. והשבותיך בדרך אשר באת דמלכים. והשיבותיך בדרך אשר באת. דישעיה. דאורי' חס': אל האדמה חד מן ו' וסי' במסרה רבתא:

תולדות אהרן ויצא יעקב. סנהדרין צה חולין צא עקידה שער כב: ויפגע במקום. ברכות כו סנהדרין שם חולין שם עקידה שער כב (ברכות ז): ויקח מאבני. חולין צא: ויחלום והנה. עקידה שער כב: והנה מלאכי. שם: והנה ה'. סנהדרין קיא חולין שם (ברכות ח): ופרצת ימה. שבת קיח: והנה אנכי. ברכות ד סנהדרין צז:

בעה"ט תיבות כבה שכבה מאור השמש שלא בעונתו. חלום בגי' זהו בנבואה. סלם בגימטריא זה כסא הכבוד. סלם בגי' קול. שקול תפלת הצדיקים הוא סלם למלאכים לעלות בו וכן עלה המלאך בלהב הקרבן והתפלה היא העבודה לכך כל מי שמתכוין בתפלתו הכולם שלם בשליבותיו ויכולים לעלות בו. סולם בגי' ממון ובגי' עוני כי זה ישפיל וזה ירים. סלם אותיות סמל שהראהו היאך בנין עובדי' ע"ג. והנה סלם בגי' וקן שהראהו קיצי הגליות. סלם בגי' סיני. שהראהו מעמד הר סיני. סולם מצב בגימטריא מרכבה. מצב ג' הכא ואידך אלון מוצב אשר בשכם. וצרתי עליך מוצב שהראהו ביאת הארץ היינו מוצב אשר בשכם שאותו מקום כבשו תחלה והגלו ממנו היינו וצרתי עליך מוצב. סלם אותיות למס שרמז לו הגלות ורמז לו הקרבנות. והנה סלם מוצב בגימטריא ככבש ארצה. רמז למזבח אדמה: וראשו מגיע השמימה. רמז לריח הקרבנות שעולה השמים. ד"א והנה סלם בגימטריא זה מזבח העולה. והנה מלאכי אותיות אלו הכהנים שעולין ויורדין בכבש. מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. רמז למי שמושלך לארץ לפי שעה יעלה השמימה. מלאכי אלהים שנים דסמיכי הכא ויפגעו בו מלאכי אלהים זהו שאמר במדרש מלאכים שליווהו בארץ לא ליווהו חוצה לארץ זהו מלאכי אלהים עולים אותם שליווהו בארץ ויפגעו בו מלאכי אלהים. היינו מלאכי אלהים שעלו אז פגעו בו עתה ללוותו בארץ. עולים ויורדים בגימטריא בבל מדי ויון. ואלהי יצחק. תימה למה לא אמר יצחק אביך כמו באברהם. וי"א לפי שאמר באברהם אני ה' אמר אלהי אברהם אביך וביצחק שלא אמר אני ה' לא אמר אלהי אביך. ופרצת ימה בגימטריא ישראל סבא. וזהו וירא ישראל קריעת ים. והשיבותיך אל האדמה בגימטריא זה מארבע גליות. ויקץ יעקב משנתו ויאמר ס"ת לבור לומר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בלבבו: משנתו. קרי ביה ממשנתו: מתוך שהוא הוגה בתורה ביום גם בלילה לא שכב לבו מלהגות בו בחלומו. וזה שער השמים וישכם לומר שבעלות השחר פותחין שער השמים והוא זמן טוב לתפלה: וידר שלשה כמס' וידר יעקב וידר ישראל וידר יפתח לומר שהצדיקים הין נודרים והראשון שנדר היה יעקב וזהו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה: והנה ה' ד' במסרה והנה ה' נצב עליו והנה ה' נצב על המזבח

ספורנו

(י) **ויצא** יעקב וילך חרנה. הלך להגיע לחרן וטרם הגיעו קרהו אלה שהזכיר: (יא) ויפגע במקום. קרה לו שהגיע אל מקום שלא כיון אליו וענין המקום הוא מקום ללון לאורחים שהיה מתוקן אז בכל עיר ועיר ברחוב העיר על הרוב ועל כמו זה אמרו המלאכים ללוט כי ברחוב נלין וכן בענין פלגש בגבעה רק ברחוב אל תלין: מאבני המקום. שהיו נוכנות שם לאורחים לאכול ולשבת עליהם: (יב) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים: (יג) והנה ה' נצב עליו. כי אמנם כן יהיה לבסוף שע' האומות אחר עלייתם ירדו והאל ית' הנצב לעד לא ימוש את עמו: הארץ אשר אתה שוכב עליה. שהוא מחוז ארץ כנען: לך אתננה. שתהיה אתה נשיא אלהים בקרב יושביה כמו שהיו אברהם ויצחק: (יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ כענין ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעוברים. וזה שיהיו בתכלית השפלות אז תפרוץ את כל גבולות הארץ אשר אתה שוכב עליה מכל צד ימה וקדמה וצפנה ונגבה כמו שהעיד באמרו וקרקר כל בני שת כי אמנם התשועה האל העתידה תהיה אחר רב שפלות ישראל ההוה היום בגלותם אשר כמוה לא נהיה כמו שאמרו ז"ל (סנהדרין פ' חלק) אם ראית דור שצרות רבות עליו כנהר חכה לו שנאמר כי יבא כנהר צר וסמוך ליה ובא לציון גואל: ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. כענין ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם: (טו) כי לא אעזבך. וזה שאמר שאחר רב הגלות תפרוץ כל גבול ולא תאבד בצרות הגלות

יחיה

רמבן

(יב) **והנה** סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. הראהו בחלום הנבואה כי כל הנעשה בארץ נעשה על ידי המלאכים והכל בגזרת עליון עליהם כי מלאכי אלהים אשר שלח ה' להתהלך בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתיצב על אדון כל הארץ לאמר לפניו התהלכנו בארץ והנה יושבת בשלוה או מלאה חרב ודם והוא יצוה עליהם לשוב לרדת בארץ ולעשות דברו והראהו כי הוא יתברך נצב על הסולם ומבטיח ליעקב בהבטחה גדולה להודיע שהוא לא יהיה ביד המלאכים אבל יהיה חלק ה' ויהיה עמו תמיד כמו שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך כי מעלתו גדולה משאר הצדיקים שנאמר בהם כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ועל דעת רבי אליעזר הגדול היתה זאת המראה כענין בין הבתרים

לאברם

רש"י

עד אשר אם עשיתי. אם משמש בלשון כי (גיטין כ): דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתי ולא לעשו שלא אמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל ואמצע שפועו נגד ירושלים ולפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו. יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו

פסוק

אֲשֶׁ֥ר אִם־עָשִׂ֖יתִי אֵ֥ת אֲשֶׁר־דִּבַּ֖רְתִּי לָֽךְ׃ טז וַיִּיקַ֣ץ יַעֲקֹב֮ מִשְּׁנָתוֹ֒ וַיֹּ֕אמֶר אָכֵן֙ יֵ֣שׁ יְהוָ֔ה בַּמָּק֖וֹם הַזֶּ֑ה וְאָנֹכִ֖י לֹ֥א יָדָֽעְתִּי׃ יז וַיִּירָא֙ וַיֹּאמַ֔ר מַה־נּוֹרָ֖א הַמָּק֣וֹם הַזֶּ֑ה אֵ֣ין זֶ֗ה כִּ֚י אִם־בֵּ֣ית אֱלֹהִ֔ים וְזֶ֖ה שַׁ֥עַר

י"ט. ל

י"ב

ס'

תרגום

דִּי אַעְבֵּיד יַת דְּמַלֵּילִית לָךְ׃ טז וְאִתְּעַר יַעֲקֹב מִשְּׁנְתֵיהּ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִית יְקָרָא דַיָי שָׁרֵי בְּאַתְרָא הָדֵין וַאֲנָא לָא הֲוֵיתִי יָדַע׃ יז וּדְחִיל וַאֲמַר מַה דְּחִילוּ אַתְרָא הָדֵין לֵית דֵּין אֲתַר הֶדְיוֹט אֱלָהֵין אַתְרָא דְּרַעֲוָא בֵּיהּ מִן קֳדָם

אבן עזרא

(טז) אכן יש ה'. הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים ולא אוכל לפרש למה זה כי עוד מופלא הוא: (יז) כי אם בית אלהים. שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי המקום נבחר. ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמר לא תקים לך מצבה אשר שנא ובגעתי אל מקום

תולדות אהרן ואנכי לא. עקידה שער כב: מה נורא. עקידה שם:

רמבן

לאברם כי הראהו ממשלת ארבע גליות ומעלתה וירידתה וזה טעם מלאכי אלהים כמו שנאמר בדניאל שר מלכות יון ושר מלכות פרס והבטיחו כי הוא ית' יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרנו ויצילנו מידם אמרו הראה לו הקב"ה ארבע גליות מושלן ואבדן הראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד והראהו שר מלכות מדי עולה מאה ושמונים עוקים ויורד והראהו שר מלכות עולה ואינו יורד אמר לו יעקב אף אל שאול תורד אמר לו הקב"ה אם תגביה כנשר וגו': (יז) כי אם בית אלהים וזה שער השמים. הוא בית המקדש שהוא שער לעלות משם התפלות והקרבנות לשמים וכתב רש"י א"ר אלעזר ב"ר יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלים בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בית בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם רגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע שפועו כנגד ירושלים ושאמרו רבותינו צדיק זה בא לבית מלוני ועוד אמרו יעקב קראו בית אל וזה לוז ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת כשעבר יעקב אבינו על בית המקדש מדוע לא עכבוהו שם איהו לא יהב דעתיה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד הרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מסייע לן וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל קפצה ליה ארעא עד בית אל כל אלו דברי הרב. ולא נראו לי כלל שאין קפיצת הארץ שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ליום אחד לחרן כמו שאמרו בסנהדרין שלשה קפצה להם הארץ אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה ופירשו אליעזר עבד אברהם דכתיב ואבא היום אל העין למימרא דההוא יומא נפק. יעקב דכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו כיון דהרהר בדעתיה למהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום הנה בפירוש אומרים שכיון שעלה בלבו בחרן לחזור קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו לא שחזר לבית אל ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם ובבראשית רבה עוד עשו שניהם שוים בקפיצה אמרו ויקם וילך אל ארם נהרים בר יומו ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי. ביעקב דרשו כן וילך חרנה רבנן אמרין בר יומו ומה טעם שיקפוץ הר המוריה ויבא עד בית אל אחר שיטרח יעקב לחזור מחרן ועד בית אל מהלך כמה ימים ועוד כי בית אל איננו סוף גבול ארץ ישראל מפאת חרן כי חרן ארץ קדם הוא ועוד שאין האמצעות נקרא שפוע הסולם ועוד מה טעם להיות כנגד בית אל והאמצע איננו מורה על דבר יותר מכולו אבל מדרשים הללו ענין אחר להם אמרו שם בבראשית רבה א"ר הושעיה כבר כתיב וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם ומה ת"ל ויצא יעקב מבאר שבע אלא אמר אבא בשעה שבקש לצאת לחוצה לארץ מהיכן הורשה לו לא מבאר שבע אף אני הריני הולך לבאר שבע אם נותן לי רשות הריני יוצא ואם לאו איני יוצא לפיכך הוצרך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע וכוונת המדרש הזה כי הם סבורים שיעקב בחברון נתברך שהיא ארץ מגורי אביו ולשם חזר אליו שנאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק וא"כ הכתוב שאמר ויצא יעקב מבאר שבע כי כאשר צוהו אביו ללכת אל לבן הלך שם ליטול רשות והוא המקום שלן בו וראה מראות אלהים ונתן לו הרשות לצאת כמו שאמר ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת והסולם שראה לדעת ר' יוסי בן זמרא ראה שרגליו בבאר שבע במקום אשר הוא שוכב שם וסוף שיפועו שהוא ראש הסולם מגיע עד כנגד בית המקדש נסמך בשמים בפתח שהמלאכים נכנסים ויוצאים בו והשם הנכבד נצב עליו ולכן ידע שבאר שבע הוא שער השמים טוב לתפלה ובית המקדש בית אלהים ובבקר נשא יעקב רגליו מבאר שבע וילך חרנה בן יומו והיא קפיצת הדרך שלו זהו דעת רבי יוסי בן זמרא שאמר בבראשית רבה הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע: ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה והאבן אשר שם מצבה לא במקום שכיבתו הקים אותה שהרי באר שבע איננו בית אל והוא בבית אל העמיד אותה ולשם חזר בשובו שנאמר קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וגו' אבל הקים אותה כנגד השפוע במקום שראש הסולם עומד שקרא אותו בית אלהים והיא עיר לוז ולדעתו של ר' יוסי בן זמרא לוז היא ירושלם שקראו בית אל ואפשר שיהיה כן לפי המקראות שבספר יהושע ובאמת שאיננו בית אל הסמוך לעי כי כן שם העיר ההוא לראשונה בימי אברהם וקודם לכן ורבי יהודה ב"ר סימון חלק שם על ר' יוסי בן זמרא ואמר הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל מאי טעמיה ויירא ויאמר וגו' ויקרא שם המקום ההוא בית אל ודעת ר' יהודה ב"ר סימון כי ויפגע במקום הוא הר המוריה ולן שם כי בא השמש בלא עתו שאמרו צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה וראה הסולם רגליו במקום ההוא ושיפועו שהוא ראשו מגיע עד כנגד בית אל זה והיא עיר לוז ואמר כי זה המקום בית אלהים ושפוע הסולם שער השמים והנה הר המוריה טוב לתפלה וגם בית אל מקום ראוי לעבוד שם האלהים והקים המצבה בבית אל כי לדעת כלם כנגד השפוע הקים אותה ויסכים דעתו של ר' יהודה ב"ר סימון עם המדרש שבגמרא בפרק גיד הנשה ובפרק חלק שיעקב יצא מבאר שבע והלך לחרן וכשנמלך לחזור ולהתפלל במקום שהתפללו אבותיו בהר המוריה אז קפצה לו הארץ ויפגע מיד בהר המוריה ושמא דעתם שקבלה לו בהליכה ובחזרה כדברי האומר וילך חרנה בן יומו ויפגע במקום מיד בפתע פתאום ומצאתי עוד מפורש בפרקי רבי אליעזר הגדול אמר בן שבעים ושבע שנה יצא יעקב בצאתו מבית אביו והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע ועד הר מוריה מהלך שני ימים והגיע לשם בחצי היום וכו' אמר לו הקב"ה יעקב הלחם בכלובך ואני לפניך לאכול ולשתות ולשכב במקום הזה אמר לפניו רבון כל העולמים עד עכשו יש לשמש ירידות מעלות חמשים ואני שוכב במקום הזה

ספורנו

יהיה מפני שבימי הגלות לא אעזבך כאמרו לא מאסתים ולא געלתים: עד אשר אם עשיתי. בעוד שלא עשיתי זה שאמרתי לך עתה באמרו ופרצת כי מלת עד תורה לפעמים כמו בעוד כמו עד שהמלך במסבו עד לא עשה ארץ וחוצות. אמנם אחר שתעשה זאת התשועה הגדולה לא בלבד יגמול חסד לעמו שלא לעזבם אבל יגביר עלינו חסדו להתהלך בתוכנו כאמרו והתהלכתי בתוככם: (טז) אכן יש ה' במקום הזה. אין ספק שזה המקום מוכן לנבואה מאחר שראיתי בו מראה כזאת בלתי שאתכוין לנבואה כי אמנם ישתנו תכונות משמשי העלם השכלי המתנבא כפי השתנות הארץ והאויר כאמרם אוירא של ארץ ישראל מחכים: ואנכי לא ידעתי. שאילו ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה ולא כן עשיתי: (יז) ויירא. על שגגתו: אין זה. זה המקום שראיתי במראה שהיה הסלם נצב בו אינו כי אם בית אלהים. מקום בית המקדש כאמרם ז"ל יעקב קראו בית: וזה שער השמים. וזה הסלם שראיתי מורה שמן המקום שהיה בו הסלם ישמע האל ית' הנצב עליו את תפלת המתפללים ותעל תפלתם למעון

מקומו אמרתנו: (יח) ויצק שמן על ראשה. להכירה בשובו. וטעם והיה ה' לי לאלהים זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה ה' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות תמצאנו: וטעם יהיה בית אלהים. מקום קבוע לתפלתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה' ולהיות לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מעשר בקר וצאן ותבואה: (ב) וירא. מלה זרה בעבור שנפתח היו"ד והמלה מהבנין הקל ואין אחר היו"ד אחת האותיות הגרון שהוא משפט להרחיב אשר לפניהם ואין ראוי לרדם לחסר הוא"ו או שיאמר כן

ראשה ז' וסי' וישכם יעקב. וגלחה את. ותקח תמר אפר. ב' בפסו'. ותשם בפוך עיניה. וגלה על ראשה. ב' בפסוק: לוז חד מן ג' זוגין קדמא' ז' ו' גי' ש' וחילופיהון ג' זוגין קדמ' ש' ותני' ז' מסור בסמ' רבת': וידר ג' פתח וסי' וידר יעקב. וידר ישראל. וידר יפתח: הולך ט' מלאים מסו' בפ' תולדת: ללבש ב' וחסר וסי' בגד. את הבגדי': ושבתי ב' וסי' ושבתי בשלום. אך טוב וחסד ירדפוני. וכל שבות דכוות': והיה ה' ו' מסור בזכריה סי' י"ד: בית אלהים ה' בתורה ונביאים וכתובים ב"מ ד"ה ועזרא וסי' אין זה כי אם בית אלהים. והאבן הזאת. והאיש מיכה לו בית אלהים. ויבא אל חלקיהו. עד בית אלהים אדדם. וד"ה ועזרא אית בהון מ"ח בית אלהים וסי' מסור במס' רבת':

תולדות אהרן ויקח את. חולין נא: ונתן לי לחם.

עקידת שער מז: והאבן הזאת. ספר כוזרי פ' נו:

יז ודין תרע קביל שמיא: יח ואקדים יעקב בצפרא ונסיב ית אבנא דשוי אסדוהי ושוי יתה קמא ואריק משחא על רישה: יט וקרא ית שמא דאתרא ההוא בית אל וברם לוז שמא דקרתא מקדמין: כ וקיים יעקב קים למימר אם יהא מימרא דיי בסעדי ויטרינני באורחא הדא דאנא אזיל ויתן לי לחמא למיכל וכסו למלבש: כא ואתוב בשלם לבית אבא ויהי מימרא דיי לי לאלהא: כב ואבנא הדא די שויתי קמא תהי דאהי פלח עלה קדם יי וכל דתתן לי חד מן עשרא אפרשינה קדמך: א ונטל יעקב רגלוהי ואזל לארעא בני מדינחא: ב וחזא והא בירא בחקלא

השמים: יח וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשתיו וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה: יט ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לראשנה: כ וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש: כא ושבתי בשלום אל בית אבי והיה יהוה לי לאלהים: כב והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך: שני כט א וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם: ב וירא והנה באר בשדה

ח' ו' ב' זוגין מתחלפין ג' ע' מ"ג כתו' ב' את הבגדי' ב' ב' ב' וכענין ס' ב' עשר תעשר

לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים וע"ש שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן בגמרא לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פרש"י מדוייק): מה נורא. תרגום נוה דהאלו אתרא הדין. דהילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכסו למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכול. כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא נעזב שנא' (תהלים לו) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: (כא) ושבתי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנא' להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת. כך מפורש וי"ו זו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו'. כתרגומו אהא פלח עלה קדם ה' וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך: (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה

בעה"ט והנה ה' עושה ארובות בשמים. הכא נמי כתיב וזה שער השמים וכן והנה ה' עובר דאיירי במרכבה אף הכא והנה סולם מוצב הראה במעשה מרכבה: ללבוש ב' במסורה הכא ואידך ללבוש את הבגדים מלמד שיעקב היה כ"ג כדאיתא בב"ר אמר הקב"ה למיכאל אתה עשית יעקב כהן גדול שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו חייך שאתה צריך להיות כ"ג למעלה במקומו והו שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שתקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות. עשר אעשרנו בגימטריא זה כל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. וירא והנה באר בשדה אמרה לו אמו כמו שאני יפת תואר ונזדמנתי על הבאר כן יהיה לך מבנות אחי אם תראה שהיא כתארי היא בת מזלך. והנה באר בשדה רמז לבאר שהיה לישראל במדבר.

ספורנו

למעון קדשו השמים: (יח) וישם אותה מצבה. קדש אותה שתהיה מצבה כשיקימנה בשובו כמו שהעיד עליו הכתוב שעשה בלכתו שם כאמרו ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. להסיר מעלי כל מעיק ומונע המעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו כאמרם ז"ל ג' מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו עו"ג ורוח רעה ודקדוקי עניות: ושמרני. מן רעי עו"ג המתקוממים ומכריחים. ונתן לי לחם לאכול. שלא יכריחני העניות לעבור על דעתי ועל דעת קוני: (כא) ושבתי בשלום. מן החלאים המעבירים גם כן את האדם והוא רוח רעה שהזכירו ז"ל: והיה ה' לי לאלהים. אז יהיה ה' לדיין אם לא אעבדהו בכל כחי והוא"ו כמו זאת משמשת במקום הנה. כלומר הנני מקבל עלי מעתה שהאל ית' המרחם יהיה לי לאלהים ויתנהג עמי במדת הדין: כט (א) וישא יעקב רגליו. הנה כשילך האדם מדעתו אל מקום מכוון מאתו יצדק עליו שהוא נושא

רמבן

הזה ובלא עתו בא השמש ממערב והביט יעקב וראה את השמש בא במערב וילן שם כי בא השמש לקח יעקב שתים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותו מראשותיו להודיעו שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים ונעשו כלן אבן אחת להודיעו שכלן עתידים להיות גוי אחד בארץ שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד השכים יעקב בבקר בפחד גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלים כאילו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער שמים הוא פתוח לשמוע תפלתן של ישראל שנאמר וזה שער השמים ושב יעקב ללקט האבנים ומצא אותן כלן אבן אחת ושם אותה מצבה בתוך המקום וירד לו שמן מן השמים ויצוק עליה שנאמר ויצוק שמן על ראשה מה עשה הקב"ה נטל רגל ימינו וטבע את האבן עד עמקי תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה לפיכך נקראת אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ ומשם נפתחה הארץ ועליה היכל ה' עומד שנאמר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומשם נשא רגליו וכהרף עין בא לחרן ע"כ. והנה המדרשים כולם אע"פ שיש ביניהם חלוף במקצת אבל כולם מודים שקפיצת הארץ היתה ליעקב שהלך מהלך כמה ימים כהרף עין ויתכן שכלן מודים זה לזה ובכל הליכותיו קפצה לו בלכתו מבאר שבע לחרן וברצותו לשוב להר המוריה ובצאתו משם לחרן ואין אחד מכל המדרשים שיאמר כדברי רש"י:

(יח) וישם אותה מצבה. כבר פירשו רבותינו ההפרש שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה ונראה עוד שהמצבה תעשה לנסך עליה נסך יין וליצוק עליה שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים ובבאם לארץ נאסרה עליהם המצבה מפני ששמו אותה הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם את מזבחותיהם תתוצון או שלא רצה לאסור הכל והשאיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות:

(כ) אם יהיה ה' עמדי. לשון רש"י אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני וטעם התנאי שמא יגרום החטא וכך אמרו בבראשית רבה רב הונא בשם ר' אחא הנה אנכי עמך וכתיב אם יהיה אלהים עמדי אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה. ויתכן עוד על דרך הפשט שאין הספק בדבר אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי וכן אם יהיה היובל לבני ישראל אם יבא העת שיהיה התנאי אז יתקיים המעשה כלומר בבואו:

(כא) והיה ה' לי לאלהים. איננו תנאי כדברי רש"י אבל הוא הנדר וענינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהיה לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר ויש בענין סוד ממה שאמרו כל הדר בחוצה לארץ כו':

(ב) וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה. יאריך הכתוב בספור הזה להודיענו כי קווי ה' יחליפו כח ויראתו תתן עוז כי הנה יעקב הגיעו בא מן הדרך והוא עיף ויגל לבדו האבן אשר היו צריכים אליה כל הרועים ושלשה עדרי צאן אשר להם רועים רבים ושומרים כולם רובצים

ב והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים והאבן גדלה על פי הבאר: ג ונאספו שמה כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן והשיבו את האבן על פי הבאר למקמה: ד ויאמר להם יעקב אחי מאין אתם ויאמרו מחרן אנחנו: ה ויאמר להם הידעתם את לבן בן נחור ויאמרו ידענו: ו ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן: ז ויאמר הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו: ח ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקינו הצאן: ט עודנו מדבר עמם ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רעה הוא: י ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אחי אמו ואת צאן לבן אחי אמו ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר וישק את

ג' · ד' י"ר"פ מל' חדא ומלה תניינא שמה · ל' וחס' · כ"ב ג' בקרי' · י"א בטע' מלרע · ל' וכל סוס בר נש דכו' ג"ר"פ בטעם זרקא · ב' ובעינן · ל' ומ"ל · ס' · ג' בג' ליש' · ו' פסו' את ואת את את · ב' בתרי ליש'

והא תמן תלתא עדרין דעאן רביעין עלה ארי מן בירא ההיא משקין עדריא ואבנא רבתא על פומא דבירא: ג ומתכנשין תמן כל עדריא ומגנדרין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקין ית עאנא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה: ד ואמר להון יעקב אחי מנן אתון ואמרו מחרן אנחנא: ה ואמר להון הידעיתון ית לבן בר נחור ואמרו ידעין אנחנא: ו ואמר להון השלם ליה ואמרו שלם והא רחל ברתיה אתיא עם ענא: ז ואמר הא עוד יומא סגי לא עדן למכנש בעיר אשקו עאנא ואיזילו רעו: ח ואמרו לא ניכול עד דיתכנשון כל עדריא ויגנדרון ית אבנא מעל פומא דבירא ונשקי עאנא: ט עד דהוא ממלל עמהון ורחל אתת עם עאנא די לאבוהא ארי רעיתא היא: י והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן אחוהא דאמיה וית עאנא דלבן אחוהא דאמיה וקריב יעקב וגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית עאנא

רשי

טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בבראשית רבה: (ב) ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו. רגילים היו ליאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו מגנדרין. כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן. הטעם באל"ף ותרגומו אתיא: ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להן הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכם אעפ"כ לא עת האסף המקנה וגו'. ב"ר: (ח) לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב ויגל. כמו שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול

אבן עזרא

כן עם חברי היו"ד שהם סימני המשרתים ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי והנה חסר ה"א ראה גם לא יתכן שיהיה האל"ף נראה בסוף המלה והנה ישאר בחיריק תחת היו"ד והנה יהיה משקלו וייף בגדלו ויתערב עם לשון ירה על כן פתחו היו"ד: (ג) וגללו. הרועים את האבן: (ד) מאין. שאלה על מקום ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז יהיה לאין גם נמצא כן עם מ"ם הן אתם מאין: (ו) והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: (ט) ורחל באה. מלעיל והוא פועל עבר:

ויגד

ישקו ג' בקרי' וסי' כי מן הבאר ההיא ישקו. ולא ישקו אתם כוס תנחומים. ישקו כל חיתו שדי. אנ"ך: והאבן ב' וסי' והאבן הזאת. והאבן גדלה על פי: י' ר"פ מלה חדא ומלה תניי' שמה וסי' ונאספו שמה כל. ונעדתי שמה לבני ישראל. לנום שמה רוצח דאז יבדיל. וחברו דיהושע. והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם. ויסרו שמה ויבאו אל בית'. וישלח שמה סוסים ורכב. ובאת שמה וראה שם יהוא. ובאו שמה והסירו את. כי שמה ישבו כסאות: ויאמר להם כ"ב. וכל קריא מסור במס' רבת': הידעתם ג' וסי' הידעתם את לבן בן נחור. ויאמר מלך ישראל הידעתם כי לנו. ויענו חמשת האנשים: באה י"א בטעם מלרע מסור במסר' רבת': ויאמרו ג' ר"פ בטעם זרקא וסי' ויאמרו לא נוכל. לא יאספו ולא יקברו. והיו חללי ה' ביום ההוא. ואלי יאספו כל חרד. בעזרא. ורחל ה' וסי' ורחל באה עם הצאן. ורחל היתה יפת תואר. ויפתח את רחמה ורחל. ורחל לקחה את התרפים. ואחר נגש יוסף ורחל: רעה ג' בתלת ליש' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' עודנו מדבר עמם. רעה התרועעה הארץ. שן רעה ורגל מועדת: ויגל ב' בתרי לישני ומלעיל וסי' ויגל את האבן. לכן שמח לבי ויגל כבודי:

תולדות אהרן הן עוד היום. ס' הזוהר פ' ואתחנן: ויסי כאשר. מגלה ו:

בעל הטורים

שלשה עדרי בגימטרי' זה אהרן ומשה ומרים. כי מן הבאר ההיא בגימטרי' משה. והאבן ב' בפ' על שם שני לוחות אבנים. ז"פ באר בפ' כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד ז' שקורין בתורה בשבת וה' מהם הבאר כנגד ה' שקורין בי"ט. וג' מהם על פי הבאר כנגד ג' שקורין בחול: ויאמרו שלום. ולא אמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלהי לרשעים: כי רעה היא שנים במסורה שן רעה ורגל מועדת. אותו פסוק נדרש לגליות אף כי רעה היא נדרש בב"ר לגליות: ויגל ג' במסורת הכא ואידך ויגל כבודי. שכיון שראה אותה שרתה עליו רוח הקדש וזהו ויגל כבודי כדכתיב עורה כבודי. ד"א אימתי ויגל כבודי כשיתקיים ויגל את האבן כשיסיר יצר הרע שדומה לאבן:

רמבן

רובצים עליה אינם יכולים להניעה כלל ולרבותינו בב"ר גם בזה להם סוד רמז לעתיד כי נזדמן לו ככה שנקבם בדרך הבאר ולא נאספו כל העדרים רק שלשה מהם ובא בזמן שהאבן על פי הבאר והעדרים שומרים לה וכל הענין המסופר כאן להודיעו שיליה בדרך הזה ויצא ממנו זרע זוכה לרמז הזה כי הבאר ירמוז לבית המקדש וג' עדרי כאן עולים שלשה רגלים כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם היו שואבין רוח הקדש או שירמוז כי מציון תצא תורה שנמשלה למים ודבר ה' מירושלים ונאספו שמה כל העדרים באים מלבא חמת עד נחל מצרים וגללו את האבן והשקו שמשם היו שואבין רוח הקדש והשיבו את האבן מונח לרגל הבא:

(ה) הידעתם את לבן בן נחור. היה ניכר וידוע בשם אבי אביו כי הוא נכבד מאביו וראש בית אבותם כדכתיב אלהי אברהם ואלהי נחור. ויתכן שהיה בתואל אדם פחות מעלה ולא ירצה לבן שייחסו אותו האנשים רק לאבי אביו כי כן מנהגו ויען לבן ובתואל אולי היה כל זה למעלת אברהם כי היו כל המשפחה מתייחסים לנחור אחי אברהם:

וטעם כי רועה היא. להגיד כי אין לנאן לבן רועה אחר זולתה כי לה לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה אחותה כלל ולא היה עניקה כבנות יתרו שהיו שבע בנותיו כלן רועות כאחת כמו שאמר ותבאנה ותדלנה ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהיתה לאה גדולה ראויה לאיש וחשש לה אביה אבל יתרו נכבד במקומו וכהן הארץ ויראו מגשת אל בנותיו או שהיה לבן נבוע ממנו כי משפחת אברהם כשרה וצנועה ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל או הוא כדברי ר"א כי נשיקה בלמ"ד איננה בפה רק נשק אותה

ספורנו

נושא את רגליו. אבל כאשר יסע מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו ילדק עליו שרגליו נושאות אותו כענין יובילוה רגליה: (ו) השלום לו. הנה השתדל לדעת את שלום לבן קודם שיראה פניו כי אין ראוי לאורח הבא לפקוד את האורח בעת שמחתו ובהפכו על אופן אחד: הן עוד היום גדול. הצדיק ימאס את העול גם כן על הנכרים כאמרו תועבת לדיקים איש עול: כי רועה היא. יודעת חכמת מלאכה המרעה: כאשר ראה יעקב את רחל. אבל קודם לכן לא רצה לגלול את האבן שלא לחוב לאחרים כי חשש במה ישקו הרועים אותם השנשה עדרים ולא ימתינו לעזור לאחרים

(יב) ויגד יעקב לרחל. מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן וישק ורבים כמוהו : (יג) את כל הדברים האלה. דברי הברכה : (יד) חדש ימים. כבר פירשתיו : (טו) משכרתך. על משקל ומתכונת הלבנים : (יז) רכות. כמשמעו ויש שואלים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבות הפסים כמחשבותיהם וכל הנבראים ראויות צורתן להיות שוות ובן אפרים אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אלף : יפת תאר. כמו ותאר לכם הגבול כל אבר כעין והאף והפה יפה ומראה הכל יפה או מראה על עין הפנים הנראה: (כ) ויעבד יעקב ברחל. בעבור רחל

נדול (ב"ר): (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה. (ד"א לפי שבא בידים ריקנית. אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א"ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת : (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו ומדרש אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה : ותגד לאביה (ב"ר) לפי שאמה מתה לא היה לה להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו. (ב"ר) כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו (ב"ר): וינשק לו. אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו (ב"ר) : ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו : (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו : (טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם : ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא : (יז) רכות. (ב"ב קכ"ג). שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן : תואר. הוא צורת הפרצוף לשון (ישעיה מד) יתארהו בשרד קונפא"ש בלע"ז : מראה. הוא זיו קלסתר : (יח) אעבדך שבע שנים. (ב"ר) הן ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים

צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ יא וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ
וַיֵּבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי
אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן־רִבְקָה
הוּא וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאָבִיהָ׃ יג וַיְהִי
כִשְׁמֹעַ לָבָן אֶת־שֵׁמַע ׀ יַעֲקֹב בֶּן־
אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֶּק־לוֹ
וַיְנַשֶּׁק־לוֹ וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ
וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן אַךְ
עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ
חֹדֶשׁ יָמִים׃ טו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב
הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם
הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃
טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה
לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי
לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־
תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ שלישי יח וַיֶּאֱהַב
יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל ׀ וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ
שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃
יט וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ
לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר
שְׁבָה עִמָּדִי׃ כ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב
בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו

כל הורי' חס' כמ"א · ב' פסו' הוא הוא · ס' · זה' מ"ל · י"ד זקפי' · ג' קמץ וא' משכרתך שלמה · ג' ר"פ · ב' אס ידבר אליך רכות · ג'

דְּלָבָן אֲחוּהָא דְאִמֵּיהּ׃
יא וּנְשַׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַאֲרִים
יָת קָלֵיהּ וּבְכָא׃ יב וְחַוִּי
יַעֲקֹב לְרָחֵל אֲרֵי בַּר אֲחַת
אֲבוּהָא הוּא וַאֲרֵי בַּר רִבְקָה
הוּא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָא׃
יג וַהֲוָה כַּד שְׁמַע לָבָן יָת
שְׁמַע יַעֲקֹב בַּר אֲחָתֵיהּ וּרְהַט
לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפֵּיף לֵיהּ וּנְשַׁק
לֵיהּ וְאַעֲלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וְאִשְׁתָּעִי
לְלָבָן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא
הָאִלֵּין׃ יד וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן בְּרַם
קָרִיבִי וּבִשְׂרִי אַתְּ וִיתֵיב
עִמֵּיהּ יְרַח יוֹמִין׃ טו וַאֲמַר
לָבָן לְיַעֲקֹב הַמִּדְאָחִי אַתְּ
וְתִפְלְחִינַנִי מַגָּן חַוִּי לִי מָה
אַגְרָךְ׃ טז וּלְלָבָן תַּרְתֵּין בְּנָן
שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם
זְעֵירְתָא רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה
יָאָן וְרָחֵל הֲוָת שַׁפִּירָא
בְּרֵיוָא וְיָאֲיָא בְּחֶזְוָא׃ יח וּרְחִים
יַעֲקֹב יָת רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִינָךְ
שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ
זְעֵירְתָא׃ יט וַאֲמַר לָבָן טָב
דְּאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן יָתַהּ
לִגְבַר אוּחְרָן תִּיב עִמִּי׃
כ וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע
שְׁנִין וַהֲווֹ בְעֵינוֹהִי כְּיוֹמִין

וכי בן ל' זוגין יחידאין מסור במס' רבת' : שמעה' וסי' את שמע יעקב. לא תשא שמע. ומלכת שבא שמעה. וחברו כאשר שמע למצרים : ויביאהו ה' וסי' ויהי כשמע לבן. ויבל לתמורים. ויביאהו אל אמו. וישלח ויביאהו והוא אדמוני. ויביאהו אל ארץ כנען. וכלהון מ"ל וכל ד"ה דכו' מ"ל במ"א חסר. ולתשובת השנה: הכי ה' רפין מסור בפרש' תולד' : אתה. י"ד זקפין מסור במס' רבת' : ועיני ג' ר"פ וסי' ועיני לאה. ועיני ישראל. ועיני רשעי' תכלנה. והוא חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ר"פ נסבין ו' בריש תיבותא וכל קריי' לא נסבין ו' מסור במס' רבת' : מתתי ג' וסי' טוב תתי אתה. מתתי את מדין בידם פן. מתתי את נוזלת אבותי :

תולדות אהרן ויגד יעקב. מגלה יג בתרא קכג : ועיני לאה. בתרא שם :

בעל הטורים

את שמע ב' במסורה שמע יעקב כאשר שמע למצרים יחילו לשמע צור. מתי יהיה זה מקויים. כשתצא שמועת גאולת יעקב. ויחבק לו וינשק לו תחלה חבקו לראות אם היה חגור מעות במתניו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טובה בפיו. ויחבק לו וינשק לו בגימ' הבקו לגזול מה שעליו : ועיני לאה רכות ג' פסוקים הכא ועיני ישראל כבדו מזוקן ועיני רשעים תכלינה. למה היו עיניה רכות לפי שהיתה יראה שמא תנשא לעשו וכן ועיני ישראל כבדו מזוקן לפי שרא' ירבעם ואחאב יצאו ממנו וזה הוא ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו בשביל ועיני רשעים. רכות ב' ועיני לאה רכות. כי ידבר אליך רכות אף על פי כן לא היה אוהב אותה. וירא ה' כי שנואה ס"ת אהיה לפי שחשדה יעקב כמו שהפקירה עצמה לו כן הפקירה עצמו לאחר לכך העיד הקב"ה שמו עליה :

אחדים : ברחל בתך הקטנה. כל הסימנין הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל

ספורנו

לאחרים. וישא את קולו ויבך. על שלא זכה לקחת אותה בנעוריו והיו לו לעת כזאת בני נעורים: כי אחי אביה הוא. להודיע שלא חטא במוסר כשנשק אותה: וכי בן רבקה הוא. הזכיר לה את רבקה אע"פ שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה : את שמע יעקב. שגלל את האבן הוא לבדו : ויספר ללבן. להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושבמצות אמו ישב עמו : אך עצמי ובשרי אתה. אע"פ שתוכל להתפרנס בלעדי במלאכת המרעה או בזולתה מכל מקום אתה עצמי ובשרי וראוי שתשב בביתי : וישב עמו. בעבודתו לרעות צאנו כמו שבה עמדי ויואל משה לשבת את האיש לפיכך אמר לו כך ועבדתני חנם : יפת תואר. יפת התמונה מענין ובמחוגה יתארהו : ויפת מראה. בצבע העור שהיתה צח ואדום כי אמנם הצבע הוא מושג לחוש הראות : אעבדך שבע שנים ברחל. אין ספק שלא היה הצדיק נושא אשה להעמיד בנים אם לא היה בידו לפרנסם בפרט בשאר וכסות כאמרם ז"ל (יבמות פ' הבא על יבמתו) נושא אדם כמה נשים והוא דאית ליה למיקם בספוקייהו ולכן אין לחשוב שלבן שהיה בעל ממון יתן לו בנותיו אם לא היה בידו לפרנסם. אם כן באמרו כי במקלי עברתי היתה הכונה שלא היה בידו אז מקנה ולא דרך לעשות מלאכה להרויח ולהתפרנס בה וענין העבודה בשביל רחל היה למוהר כמנהגם שהיו נותנים מהר לאב שיתן את בתו כאמור אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות ומה שאמרו אחר כך כי מכרנו היה שחשבו בעונתן שהיה המהר יותר מן הראוי בשבילן: (יח) בתך הקטנה. כי תוך ז' שנים ישיה עתה עם דודים והוכל בין כך להשיא הגדולה : (כ) ויהיו בעיניו כימים אחדים. שחשב שהיה ראוי לתת מהר

רמבן

אותה על ראשה או על כתיפה : ותגד לאביה. לשון רש"י אמה מתה וכך בבראשית רבה ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושיצא אליו ויכבדהו כי אמה מה לה ומה תעשה לו אבל רבקה הראת' את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערות : (טו) הכי אחי אתה ועבדתני חנם. לא ספר הכתוב שהיה יעקב עובד אותו ויתכן כי מעת שאמר וישק את צאן לבן אחי אמו לא יצאו הצאן מידו כי בראותו את רחל כי רועה היא חמל עליה שלא תשוב לרעות צאן עוד והיה הוא רועה אותן באהבתו אותה ואפשר עוד לומר כי לבן דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהיה יעקב מתעכב שם מתפרנס מאשר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ותעבדני חנם כי ידעתי כי מעתה תעבוד אותי כי איש מוכר אתה ולא תתפרנס משל אחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני בחנם כלל

ת"ל הקטנה ואעפ"כ לא הועיל שהרי רימהו: (כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו שנאמר ואבואה אליה והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כך: (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים (מגלה יג): (כז) מלא שבוע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמית במ"ק: (וא"א לומר שבוע ממש שאם כן היה צריך לינקד בפתח השי"ן. ועוד ששבוע לשון זכר כדכתיב שבעה שבועות תספור לפיכך אין משמע שבוע אלא שבוע שטיינ"א בלע"ז): ונתנה לך. ל' רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה ל' ונתן ונתנה וגו': גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי המשתה ותעבוד לאחר נישואיה: (ל) עוד שבע שנים אחרות. (ב"ר) אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שברמאות

כימים אחדים באהבתו אתה:
כא ויאמר יעקב אל־לבן הבה
את־אשתי כי מלאו ימי ואבואה
אליה: כב ויאסף לבן את־כל־
אנשי המקום ויעש משתה:
כג ויהי בערב ויקח את־לאה
בתו ויבא אתה אליו ויבא אליה:
כד ויתן לבן לה את־זלפה
שפחתו ללאה בתו שפחה:
כה ויהי בבקר והנה־הוא לאה
ויאמר אל־לבן מה־זאת עשית
לי הלא ברחל עבדתי עמך
ולמה רמיתני: כו ויאמר לבן
לא־יעשה כן במקומנו לתת
הצעירה לפני הבכירה: כז מלא
שבע זאת ונתנה לך גם־את־
זאת בעבדה אשר תעבד עמדי
עוד שבע־שנים אחרות:
כח ויעש יעקב כן וימלא שבע
זאת ויתן־לו את־רחל בתו לו
לאשה: כט ויתן לבן לרחל
בתו את־בלהה שפחתו לה
לשפחה: ל ויבא גם אל־רחל
ויאהב גם־את־רחל מלאה ויעבד

ל' בטעמ' מלרע. ד'. כרוב הספ' בזקפ'. כ"א. ל'. ל'. ב' ואתה סתו'. ל"ו. ל' וכ"כ. ה' דגשים. ג'. כ"ל חס' כמ"ב. ט' דגשים כ"ל חס'. ל'. ד'.

זעירין בדרחים יתה: כא ואמר יעקב ללבן הב ית אתתי ארי שלימו יומי פולחני ואיעול לותה: כב וכנש לבן ית כל אנשי אתרא ועבד משתיא: כג והוה ברמשא ודבר ית לאה ברתיה ואעיל יתה לותיה ועאל לותה: כד ויהב לבן לה ית זלפה אמתיה ללאה ברתיה לאמהו: כה והוה בצפרא והא היא לאה ואמר ללבן מה דא עבדת לי הלא ברחל פלחית עמך ולמא שקרת בי: כו ואמר לבן לא יתעביד כדין באתרנא למתן זעירתא קדם רבתא: כז אשלים שבועתא דדא ונתן לך אף ית דא בפולחנא דתפלח עמי עוד שבע שנין אוחרנין: כח ועבד יעקב כן ואשלים שבועתא דדא ויהב ליה ית רחל ברתיה ליה לאנתו: כט ויהב לבן לרחל ברתיה ית בלהה אמתיה לה לאמהו: ל ועאל אף לות רחל ורחים אף ית רחל מלאה ופלח עמיה

ואבואה ד' וסי' ויאמר יעקב אל לבן. ביד מלאכיך חרפת דמלכים. עתה חכמה ומדע. ואבוא' אל מזבח אלהי'. וחד אבוא' ויהי מימי' בימי קציר חטים: יעשה חד מן ל"ו מסור במ' רבת': מלא ה' דגש וסי' מלא שבע זאת. מלא את אמתחת. מלא קרנך שמן. מבחר עצמים מלא. מלא פניהם קלון. והד ומלא חפניך: ונתנה ג' וסי' מלא שבוע. ונתנה לנערי' המתהלכים. ונתנה העיר הזאת: וימלא ט' דגש וסי' פ' שלח לך:

תולדות אהרן ויהי בבקר. מגלה יג בתרא קכג:

רחל: (כז) מלא שבוע זאת. ז' ימי המשתה וזאת על לאה: יאהבני

ספורנו

רב מזה: באהבתו אותה. שאהבה מקלקלת השורה: (כא) ואבואה אליה. נעשה הנשואין לא האירוסין בלבד כי חפץ להשיג נחלת ה' בנים: (כו) לא יעשה כן במקומנו. לא יניחוני אנשי המקום לקיים דברי: (כז) ונתנה לך. ואז יסכימו גם הם: (ל) ויאהב גם את רחל. לא בשביל האפו' בלבד אבל גם באשר היא רחל. בשביל מעשיה המסכים לצורתה האמיית: מלאה. אף על פי שהיתה היא הראשונה שאין המנהג שימלא אדם קורת רוח אלא

רמבן

בלא משכורת שלימה והגידה לי מה תבקש אתה במשכורתך ואתן אז הכיר יעקב דעתו אמר לו שיעבוד אותו ז' שנים ברחל והעבודה מן הסתם היא מרעה הצאן כי לא היו צריכים ובה היו מדברים:

(כא) כי מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד כי מלאו ימי הריני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים לשון רש"י:

(כז) מלא שבוע זאת. דבק הוא בחטף שבוע של זאת והן ז' ימי המשתה גם זה לשון רש"י וא"כ למה לא פי' הרב מלאו ימי על שני העבודה והתנאי שסלמו כדברי אונקלוס והוא משמעות הכתוב באמת ובשביל הימים שאמרה לו אמו גם מפני זקנתו לא יתן לו לבן בתו קודם זמנו אשר התנו שניהם ודי שיקיים תנאו וכדברי אונקלוס הוא שנצרך לפרש מלא שבוע זאת על המשתה כי ימי העבודה שלמים היו כאשר אמר לו יעקב גם כן פירש ר"א ואני לא ידעתי כי שבעת ימי המשתה תקנת משה רבינו לישראל ואולי נאמר שנהגו בהם מתחלה נכבדי האומות כענין באבילות כתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים ומה שלמדו מכאן נמי בירושלמי גם כן בב"ר שאין מערבין שמחה בשמחה סמך בעלמא ממנהגי הקדמונים קודם התורה אבל בגמרא שלנו לא למדוה מכאן ודרשוה מויעש שלמה את החג ויתכן לומר כי היה זה מחליף משכורתו עשרת מונים כי יעקב אמר לו מתחלה כי מלאו הימים ולבן שתק ונתן לו לאה ואחר כן אמר לו לבן מלא שבוע זאת כי עדיין לא מלאו ימי עבודת לאה וקודם זמני נתתיה לך ויעקב שמע אליו וימלא אותם כדברי לבן כי מה יוכל לעשות והוא ברחל יחפוץ ולכך לא אמר הכתוב בתחלה ויהי במלאת הימים ויאמר יעקב וגו' ועוד יתכן לומר כי כאשר היה בשנה השביעית אמר יעקב ללבן הבה את אשתי כי מלאו ימי שזו שנת מלאת הימים וכן זקן עם מלא ימים הוא אשר הגיעו לשנת סופו וכן עד יום מלאת ימי מלואיכם עד יום השביעי שבו ימלאו ימי המלואים או שאמר מלאו בעבור שהיו קרובים להמלא וחשובים כמלאים וכמוהו רבים וכן בסדר האחר בצאת נפשה כי מתה בהיותה קרובה לכך וחשובה כאלו מתה וזה טעם ואבואה אליה כלומר לא שתתן אותה והלכה אבל שאשכב ואשלים מעט הימים אשר עלי כי מעתה לא תירא ממני שאעזבך ורבותינו עשו מדרש בלשון ואבואה אליה בעבור שאיננו דרך מוסר להזכיר כן אף כי בצדיקים אבל הכונה היא מה שאמרתי ואחרי כן אמר לו לבן מלא שבוע השנים של לאה זאת כי אולי בעבור שעברתי על דעתך לא תשלים אותן או כדי שיהיה ידוע מתי התחילו ימי עבודת רחל ואז אתן לך האחרת בעבודה אשר תעבוד עמדי לאחר הנישואין:

ונתנה לך. לשון רבים נרדה ונבלה שם ונשרפה אף זה לשון ונתן. זה פירש"י ולא אמר למה יתפוש היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש כמאמר אחרים ור"א אמר בכאן שהוא נפעל והוי"ו השיבו לעתיד ופירוש ותנתן לך והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה:

(ל) ויאהב גם את רחל. הזכיר הכתוב שגם אהב רחל יותר

אבן עזרא

(לב) יאהבני. בפתחות הבי"ת כמו פן תדבקני הרעה: (לד) ילוה אישי. כמו ונלוו עליך: (לה) הפעם אודה את ה'. כטעם הפעם הזאת אחר שיש לי ארבעה בנים אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד כאומר אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת: (א) הבה לי בנים. שתתפלל לשם כאשר עשה אביך: (ב) התחת אלהים אנכי. כאילו אני במקום השם ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו

רש"י

(כרכות) רבותינו פירשו אמרה שברמאות בא עליו: (לג) ותקרא שמו ראובן. ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי. (ב"ר) לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים: על כן. כל מי שנא' בו ע"כ מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם: קרא שמו לוי. בכולן כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה ששלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות: (א) ותקנא רחל באחותה. קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים (ב"ר): הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת (ב"ר): (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני: על

בראשית כט–ל

עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃

לא וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃

לב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי׃

לג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃

לד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי׃

לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃

ל א וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃

ב וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע

(מסורה: ד' כתור׳ · ס׳ · ט׳ · נ"ו פסו׳ כי כי · ג׳ · ח׳ · ג׳ · ג׳ בטעמ׳ · ג׳ דן יהודה יעבץ · ג׳ מלרע · ג׳)

אונקלוס

עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אוֹחֳרָנִין׃ לא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי שְׂנִיאֲתָא לֵאָה וִיהַב לַהּ עִידּוּי וְרָחֵל עֲקָרָא׃ לב וְעַדִּיאַת לֵאָה וִילֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ רְאוּבֵן אֲרֵי אֲמָרַת אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ עוּלְבָּנִי אֲרֵי כְעַן יְרַחֲמִינַנִי בַעְלִי׃ לג וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׂנִיאֲתָא אֲנָא וִיהַב לִי אַף יַת דֵּין וּקְרַת שְׁמֵיהּ שִׁמְעוֹן׃ לד וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת הָדָא זִמְנָא יִתְחַבַּר לִי בַעְלִי אֲרֵי יְלֵידַת לֵיהּ תְּלָתָא בְנִין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ לֵוִי׃ לה וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וַאֲמָרַת הָדָא זִמְנָא אוֹדֵי קֳדָם יְיָ עַל כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ יְהוּדָה וְקָמַת מִלְּמֵילַד׃ א וַחֲזַת רָחֵל אֲרֵי לָא יְלֵידַת לְיַעֲקֹב וְקַנִּיאַת רָחֵל בַּאֲחָתַהּ וַאֲמָרַת לְיַעֲקֹב הַב לִי בְנִין וְאִם לָא מֵיתָא אֲנָא׃ ב וּתְקֵיף רוּגְזָא דְיַעֲקֹב בְּרָחֵל וַאֲמַר הֲמִנִּי אַתְּ בָּעְיָא הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ תִּבְעַיִן דִּמְנַע

מסורה

וירא ה' חד מן ד' דס' בתו' מסר בפרשה בראשי': אישי ה' וסי' יאהבני אישי. ילוה אישי. המעט קחתך. יזבלני. וימת אישי. עבדך אישי מת. אלכה ואשובה אל. תקראי אישי ולא תקראי: ותהר עוד ז' וסי' שמעון. לוי. יהודה. נפתלי. זבולון. אונן. רחמה: קראה ג' וסי' על כן קראה שמו יהודה. ותאמר רחל דנני. קראה שמו יעבץ. יד"י סימן: התחת ג' בקריא' וסי' ויחר אף יעקב. ויאמר אליהם יוסף. התחת זאת לא יומת שמעי:

תולדות אהרן וירא ה' כי שנואה לאה. בתרא שם: ויפתח את. בתרא שם בכורות מה: הפעם אודה. ברכות ז: הבה לי בנים. נדרים סד ע"ג ה: התחת אלהים. עקידה שער ס:

בעל הטורים

ותקרא שמו ראובן ואחר כך כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן אלא תחלה הוא מפרש טעם השם ואחר כך השם. הנה אמתי בלהה ולא אמרה שפחתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה בת לבן מפלגש:

ספורנו

אלא בה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל: (לא) כי שנואה לאה. שהכיר בה אח"כ סימני עקרה כאמרו ויפתח את רחמה וחשב שבשביל זה הסכימה להטעותו: ורחל עקרה. שהיתה עקרה בטבעה ונשארה כך עד שהאל יתעלה יפתח את רחמה: בעניי. שהיו בעלי חושדני שהסכמתי להטעותו ותמורת החשד נתן האל ית' לי זרע כענין בסוטה: (לג) כי שנואה אנכי. ותמורת השנאה המסובבת מן החשד נתן לי גם את זה: (לד) הפעם ילוה. שכבר אני מוחזקת להיותי רבת בנים כאמרם ז"ל בתלת זמני הויא חזקה: (לה) על כן קראה שמו יהודה. שיש בזה השם אותיות השם הנכבד ועם זה לשון ההודאה ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים על לשון המאורע: ל (א) מתה אנכי. כענין הן אני עץ יבש. (ב) ויחר. על אמרה הבה לי כאלו היה בידו לעשות זה וכעס בקנאתו לכבוד קונו ולא הביט לאהבתו אותה בזה: אשר מנע ממך. שילר אותך עקרה

רמבן

יותר מלאה והטעם בעבור כי הטבע לאהוב יותר האשה אשר ידע האדם בראשונה כענין שהזכירו חכמים בנשים ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי והנה יעקב אהב רחל מלאה שלא כדרך הארץ וזה טעם גם כי שנואה לאה כי מאשר רמתה את אחותה גם ביעקב כי אם נאמר שנהגה כבוד באביה שאחז בה והכניסה אליו ואל תאמר בו היתה לה להגיד או לרמוז כי היא לאה אף כי היתה מתנכרת כל הלילה ולפיכך לא הכירה עד שראה אותה בבקר ולכן שנאה יעקב והאלהים יודע כי להגנא אל הצדיק עשתה כן ורחם עליה וכך אמרו בב"ר כיון שראה יעקב מעשים שרמתה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר לאמן של אלו אני מגרש וזה טעם וירא אלהים כי חמל עליה שלא יעזבנה ויש אומרים כי שתים נשים שהאחת אהובה מאד תקרא השניה שנואה כנגדה כמו שאמר ויאהב גם את רחל מלאה לא שנאה והיתה בושה בדבר וראה אלהים את עניה:

(א) הבה לי בנים. אמרו המפרשים שתתפלל עלי ואם אין מתה אנכי לשון רש"י שמי שאין לו בנים חשוב כמת והוא מדרש רבותינו ואני תמה אם כן למה חרה אפו ולמה אמר התחת אלהים אנכי ושומע אל צדיקים ה' ומה שאמר אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ממני לא מנע וכי הצדיקים אינן מתפללים בעד אחרים והנה אליהו ואלישע התפללו בעד נשים נכריות ונראה שבשביל זה תפשוהו רבותינו אמרו בב"ר אמר לו הקב"ה כך עונין את המעיקות חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה ועל דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים ואם אין שתמית עצמה בצער דבריה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתעלה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה:

(ב) ויחר אף יעקב. שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע עכ"פ ובעבור שדברה דרך געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים ואיננו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה והנה הצדקת בראותה שלא תוכל להסמך על תפלת יעקב שבה להתפלל על עצמה אל שומע צעקה וזהו וישמע אליה אלהים ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא יתפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים עכ"פ בתפלתו

רש"י

(ג) על ברכי. כתרגומו ואנא אירבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם, אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה. כשרה: (ו) דנני אלהים. דנני וחייבני וזכני (ב"ר): (ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירש במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכולתי. הסכים על ידי ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נפתלתי בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונתעתרתי כאחותי. נפתלתי. נתקבלה תפלתי ומ"א יש רבים בל' נוטריקון: (י) ותלד זלפה. בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכלן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנה לקטנה: (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו גד גדי וסנוק לא ודומה לו (ישעיה סה) העורכים לגד שלחן. ומדרש אגדה שנולד מהול כמו (דניאל ד) גודו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת. דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דודאים. (ברכות מו) סיגלי עשב הוא ובלשון

בעל הטורים

דודאים בגימט' כאדם. בכל שמות השבטים אין סמך אלא ליוסף רמז שהוא שטנו של עשו. ובכלם אין עין אלא בשמעון על שם ועין נואף שמרה נשף משום מעשה דזמרי:

תורה

מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ ג וַתֹּאמֶר הִנֵּה ל' דס' וא' הבטן
אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד ל' רפי
עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ ג'
ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ
לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ ה וַתַּהַר
בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃
ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם ל' דגש
שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן
קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ ז וַתַּהַר עוֹד ג'
וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן כל בן מוקף פת' במ"ד
שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ ח וַתֹּאמֶר רָחֵל
נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־ ל'. ל'
אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ ג' חס'
נַפְתָּלִי׃ ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה ד' וחד ועמד' לפני המלך
מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ
וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה׃
י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב
בֵּן׃ יא וַתֹּאמֶר לֵאָה בָּגָד וַתִּקְרָא באגד ק'
אֶת־שְׁמוֹ גָּד׃ יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה
שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃
יג וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי ל'. ל'
בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ י' דס'
רביעי יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־
חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה נ"א

תרגום אונקלוס

מִנִּיךְ וַלְדָּא דִמְעִין׃ ג וַאֲמַרַת
הָא אַמְתִי בִלְהָה עוּל לְוָתַהּ
וּתְלִיד וַאֲנָא אֲרַבֵּי
וְאֶתְבְּנֵי אַף אֲנָא מִנַּהּ׃
ד וִיהָבַת לֵיהּ יָת בִּלְהָה
אַמְתַהּ לְאִנְתּוּ וְעָאל לְוָתַהּ
יַעֲקֹב׃ ה וְעַדִּיאַת בִּלְהָה
וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בָּר׃
ו וַאֲמַרַת רָחֵל דָּנַנִי יְיָ וְאַף
קַבֵּל צְלוֹתִי וִיהַב לִי בַּר עַל
כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ דָּן׃ ז וְעַדִּיאַת
עוֹד וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא
דְרָחֵל בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃
ח וַאֲמַרַת רָחֵל קַבִּיל יְיָ
בָּעוּתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי
בִּצְלוֹתִי חֲמֵידַת דִּיהֵי לִי
וְלַד כַּאֲחָתִי וְאַף אִתְיְהֵיב
לִי וּקְרַת שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי׃
ט וַחֲזָת לֵאָה אֲרֵי קָמַת
מִלְמֵילַד וּדְבָרַת יָת זִלְפָּה
אַמְתַהּ וִיהָבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב
לְאִנְתּוּ׃ י וִילֵידַת זִלְפָּה
אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בַּר׃
יא וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גָד
וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ גָּד׃
יב וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא
דְלֵאָה בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃
יג וַאֲמַרַת לֵאָה תּוּשְׁבַּחְתָּא
הֲוָת לִי אֲרֵי בְּכֵן יְשַׁבְּחוּנַנִי
נְשַׁיָּא וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ
אָשֵׁר׃ יד וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין

אבן עזרא

תפלתו: (ג) ואבנה. מפורש בדברי שרה: (ו) דנני. דגש' הנו"ן לחסרון הנו"ן הנוסף: (ח) נפתולי. שם מבנין נפעל וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח סותו כדי להפילו וכן תתפל. וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי או השם עזרני בהאבקי: (יא) בגד. שתי מלות והאל"ף חסר וכן בכל וכן במה כאשר מפרש ביחזקאל וטעם גד גדוד כי יש לה גדוד בנים ויש אומרים שפי' גד מזל טוב כאשר הוא בלשון ישמעאל וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא כוכב צדק והנכון להיותו כמו גדודי השמים: (יג) באשרי. בעבור אשרי: (יד) דודאים. אמר המתרגם יברוחין וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והם על צורת בן אדם כי יש

ואבנה. ל' ואבנה גם אנכ ממנה. וחד אבנה אולי אבנת ממנה: יכלתי ג' וסי' נפתולי אלהים נפתלתי: ומה יכלתי עשו' ככם. השיגוני עונותי ולא יכלתי לראו'. אנ"ך: עמדה ד' וסי' ותרא לאה כי. וגם האשרה עמדת בשמרון. רגלי עמדה במישור. אף חכמתי עמדה. וחד ועמדת לפני המלך: בגד ט"ו מלין כתבי' מלה חדא וקריי' תרין וסי' במסרת רבת': באשרי א"ב מן חד חד ב"א

תולדות אהרן וילך ראובן בימי קציר. סנהדרין לט:

רמבן

בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד האלהים ולא בידו ואביו נשמעה תפלתו שהוא צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן וכנון הוא:

(ה) **ותלד** ליעקב בן. הזכיר בכל השפחות ליעקב להגיד כי הוא חפץ ומודה בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו ואמר בלאה בן חמישי וכן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן יחפוץ ואת כולם יקרב ולא הזכיר ברחשוגים כן:

(ט) **ותרא** לאה כי עמדה מלדת. לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצטרך לומר כי היו נביאות יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים ורצתה שיהיו רב הבנים לה ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עליה בבנים ולכך אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וכן יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו ויתכן כי מדעתם שנתנה הארץ לזרעם ואברהם ויצחק לא הרבו בנים היה חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכרית:

(יד) **דודאים** סיגלי ובלשון ישמעאל יאסמין. כך מצאתי בפירוש רש"י ואינו כן

כי

ספורנו

עקרה שהכיר בה סימני איילונית: (ג) בוא אליה. ובזה אמרתי הבה לי לא שהסבתי שיהיה בידך מפתח של עקרה: ואבנה גם אנכי. כמו אחותי. ממנה שבקנאת ירך חברתי יתעורר טבע כלי הזרע לפעולתם: (ו) דנני אלהים. צדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון. וגם שמע בקולי. ואעפ"כ קבל תפלתי. ויתן לי בן. מוטרא לידה ומר' לקבורה (יבמות פ' הבא על יבמתו) כיון שנולד על ברכי. והנה הסכימו הגבירות בדבריהן אלה שתהיינה השפחות משוחררות וזה באמרן שהיו בני השפחות לבנים לא לעבדים כמו שהיה הדין אם היו אמותם שפחות כאמרו האשה וילדיה תהיה לאדוניה לפיכך לא שעבדו בהן כמו ששעבדה שרה את הגר בהסכמת אישה כאמרו הנה שפחתך בידך ובכן היו כלם בני יעקב לירשו והיו כלם ראוים לזכרון לפני ה' באפוד ובחשן שכל אחד מהם נחשב ליעקב זרעו המיוחס אחריו והפך זה היה בישמעאל כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: (ח) נפתולי אלהים נפתלתי. מלשון צמיד פתיל חבורי אלהי' ושל קדושה התחברתי לבעלי: עם אחותי. וזה עשיתי יחדיו עם אחותי שהכנסנו את צרותינו לביתנו יחדיו להעמיד שבטים. כי אמנם הכניסה לאה את זלפה ליעקב בהכרה קודם שיולד נפתלי כי בז' שנים נולדו ח' שבטים ו' בני לאה וב' בני זלפה וכשנחשוב ט' חדשים לכל עבור הם ע"ב חדשים שהם ו' שנים מלבד ט' חדשים עבור דן שקדמו לכל עבורי השמנה שבטים ומכל זה יתחייב שמסרה לאה את זלפה ליעקב קודם לידת נפתלי כי באופן אחר לא יספיק זמן הז' שנים לעבורי כלם אם לא נאמר שנולדו כלם לז' חדשים ושתכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום שמחת לידה. גם יכלתי. השגתי מה שראיתי בענין מסירת ספחתי לבעלי: (יא) בא גד. זה בא במקרה כי לא היתה כוונתו להביא זה לעולם לולי שעמדתי מלדת. ונכתב בגד מלה אחת כי היה ההריון לא בוגד כמו אכזב שפסק ההריון ממנה אחר שהתחיל בענין אחי בגדו כמו נחל: (יג) באשרי. זה הבן הוא נחל באשר שלי כי גם זה לי בן: (יד) וילך ראובן. בשראה שאמו מנועה גם שעמדה מלדת. וימצא דודאים. מין

יש להם דמות ראש וידים ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדותם קרה: (טו) תחת דודאי בנך. חלף ושכר: (כ) זבדני אלהים. כטעם נתן לי חלק ואין לו אח במקרא: יזבלני. יזבול עמי יהיה זבולו עמי תמיד כמו בנה בניתי בית זבול וכמוהו בני ובאוני יצאו ממני ויבואוני כלם הם פעלים עומדים: (כא) ואחר ילדה בת.

יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן

ובלשון ישמעאל יסמי"ן: (טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו (נדה לא): (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייע שיצא משם יששכר (ב"ר): (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים: (כ) זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. ל' זבול הירבירויא"ה בלעז בית מדור מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפכה לנקבה (ברכות ס'): (כב) ויזכר אלהים את רחל. (ב"ר) זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט האדמון כבט שלא חלה נבה לקחתה לו ונתבהלה

ויבא אתם אל לאה אמו ותאמר
רחל אל לאה תני נא לי מדודאי
בנך: טו ותאמר לה המעט קחתך
את אישי ולקחת גם את דודאי
בני ותאמר רחל לכן ישכב
עמך הלילה תחת דודאי בנך:
טז ויבא יעקב מן השדה בערב
ותצא לאה לקראתו ותאמר אלי
תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי
בני וישכב עמה בלילה הוא:
יז וישמע אלהים אל לאה ותהר
ותלד ליעקב בן חמישי:
יח ותאמר לאה נתן אלהים שכרי
אשר נתתי שפחתי לאישי
ותקרא שמו יששכר: יט ותהר
עוד לאה ותלד בן ששי ליעקב:
כ ותאמר לאה זבדני אלהים
אתי זבד טוב הפעם יזבלני
אישי כי ילדתי לו ששה בנים
ותקרא את שמו זבלון: כא ואחר
ילדה בת ותקרא את שמה
דינה: כב ויזכר אלהים את

בחקלא ואיתי יתהון ללאה
אמיה ואמרת רחל ללאה
הבי כען לי מיברוחי
דבריך: טו ואמרת לה
הזעיר דדברת ית בעלי
ותסבין אף ית יברוחי
דברי ואמרת רחל בכן
ישכוב עמך בליליא חלף
יברוחי דבריך: טז ואתא
יעקב מן חקלא ברמשא
ונפקת לאה לקדמותיה
ואמרת לותי תיעול ארי
מיגר אגרתיך ביברוחי
דברי ושכיב עמה בליליא
הוא: יז וקביל יי צלותא
דלאה ועדיאת וילידת
ליעקב בר חמישאי:
יח ואמרת לאה יהב יי
אגרי דיהבית אמתי
לבעלי וקרת שמיה
יששכר: יט ועדיאת עוד
לאה וילידת בר שתיתאי
ליעקב: כ ואמרת לאה יהב
יי לי חולק טב הדא זמנא
יהי מדורא דבעלי לותי
ארי ילידית ליה שתא בנין
וקרת ית שמיה זבלון:
כא ובתר כן ילידת ברתא
וקרת ית שמה דינה: כב ועאל דוכרנא דרחל קדם

וסי' במסר' רבת': ולקחת ד' וסי' ותאמר לה המעט. ויראו האנשים כי הובאו בית יוסף. ויאמר אליו לא לבי הלך. וזאת שנית תעשו: ויבא יעקב מן השדה י"ח מאיילין מאריכי' בין אזלא לזרקא באוריי' וסי' ויקרא פרעה שם יוסף. מן הדם אשר על המזבח. ויעבירו קול במחנה. כאשר יוסר חלב מכבש אזלא וב' מונחים. והעמיד הכהן את האש'. והשביע הכהן את האשה. וביום שמחתכם ובמועדיכ'. ויאמרו אליו בני ישראל במסלה. כל תרומ' הקדשים אשר ירימו בני ישראל. ולא נתן סיחון את ישר'. ואם החרש יחריש לה אישה. והיו לאח' מבני שבטי בני ישר'. ובאו הר האמרי ואל כל שכניו. כי ירחיב ה' אלהיך. ואשר יבא את רעהו ביער. וסקלתם באבנים. ואכל פרי בטנך ופרי אדמתך. כל אלו במאיילא וכל פסקת' דכו' מאריכי' במארכ' אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה במ"ב ועלוי וסי' ויאמר אליהם ראובן. הנה הרדת אלינו. ובג' מקומו' משרתים אזלא ומירכ' בתיבה אח' לזרקא וסי' איתמר בניו. יצאו בנו' שילו. לאוצרו' ולתרומו': זבלות ט' כ"ב וסי' פרש' ויגש: בן כל בן המוקף פתח במ"ד וסי' בן ששי ליעקב. וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב. ולמפיבוש' בן קטן. והולי' בן פריץ ואם הנגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופי' בן שהוא חכם במ"ו ושחט את בן הבקר. בן הישראלי'. בן יברכיהו. בן משלמיה. בן יאיר. בן משל'. בן ברכיה. וכל

תולדות אהרן ותלא לאה. עירובין ק: ישכב בלילה הוא. נדה לא: אחר ילדה בת. ברכות ס (ברכות ד): ויזכור אלהים. ראש השנה יא: וישמע אליה. תענית ג:

בעל הטורים

לכן ישכב עמך, הלילה וע"כ לא נקברה עמו במערה. לכן בגימ' מדה כמדה. בלוי כתיב כי ילדתי ג' וביששכר כתיב כי ילדתי לו ו' כשילדה ג' אמרה כרי ילדתי ג' שהם חלקי וכשילדה עוד ג' אמרה הרי ילדתי ב' חלקים:

ספורנו

עשב טוב הריח ומכין כלי הזרע אל התולדה כמו שאמרו ז"ל על השום ולכך היו אוכלים אותו בע"ש וכן היה מין הדודאים או טוב ממנו עם הוסיפם אהבת הזווג כאמרו שם אתן את דודי לך. הדודאים נתנו ריח. ובזה הודיענו צדקת ראובן והכמתו עם היותו אז בן ד' או ה' שנים למרבה: (טו) המעט קחתך את אישי. שלא היה לך להסכים שתהיי את צרתי כאמרו ואשה אל אחותה לא תקח לצרור: ולקחת גם את דודאי בני. להוסיף אהבתך ושנאתו אותי: לכן ישכב עמך הלילה. שתקדים פעלת הדודאים וסגולתם בך לפעלתם בי ולא יגיעך נזק במה שתתני לי מהם עתה כי לא יחדל מי שימצא מהם בעדי אחרי כן כל שכן בהיותם הפקר כמו שאז"ל: (טז) אלי תבא כי שכור שכרתיך. ולא העשה עול בזה לבטל עונת אחותי בהיות זה מדעתה ובהסכמתה. ובזה הספור הנראה משוגה אצל מגלי פנים בתורה הודיענו אמנם שהיה ענין התולדה אצל האבות כמו שהיה עניני אדם והשתו קודם חטאם כי לא היתה כוונתם בו להנאת עצמם כלל אבל היה להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו והודיע שבהיות כונת האמהות רצויה לפני האל ית' בהשתדלותן בהכנסת הצרות וענין הדודאים נשמעה תפלתן על זה כי ראוי לצדיק שיעשה ההשתדלות הטבעי האפשר אצלו להשיג חפצו ועם זה יתפלל שישיג התכלית כאמרם ז"ל (יבמות פ' הבא על יבמתו) שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים: וישכב עמה בלילה הוא. מדעתו ברצותו זריזות לאה וטוב כונתה בזה: (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהקדימה השתדלותה בזה עם תפלתה באמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וזה היה ההשתדלות הראשון כשהכניסה צרתה לביתה: (כ) זבדני אלהים אותי. נתן לי חלק וגמול על ההשתדלות השני בדודאים שהכר מצוה מצוה: אותי זבד טוב. כי היה עמי חלק טוב שלא התכוונתי לשום תענוג אלא לכבודו: (כב) ויזכור אלהים את רחל. שהשתדלה להוליד בהכניסה צרתה לביתה וכענין הדודאים: וישמע אליה אלהים. בהתפללה אחר שעשתה

שני

רמבן

כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו מדברי רבותינו כדאמרינן בפרק במה טומנין האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם כנפסגש שאמרו בהן מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים אולי מצאם שם במקרה והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם בהן יברוחין ובב"ר גם כן ר' חייא ב"ר אבא אמר יברוחין והן יברוח בלשון ערבי וכתב ר"א דודאים אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים וי"א כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדותם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתחלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות וראובן הביא ענפי הדודאים הוא הפרי והוא כדמות תפוחים ולהן הריח הטוב אבל השרש הוא העשוי בצורות ראש וידים לא הביא והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועילו להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות שמדברים בהם:

(טו) **המעט** קחתך את אישי. הטעם המעט ממך שתקחי לך את אישי כאילו את אשתו ואני האמה אף כי תעשה עצמך גברת לקחת הדודאים אשר אני מתענגת בריחן ויתכן שרצתה בהן לכבוד יעקב לבשם יצועו כי דרך נשים לה כענין שכתוב נפתי משכבי מר ואהלות וקנמון ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם ויש אומרים הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים נגזר מלשון עת דודים ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי:

(כ) **זבדני** אלהים אותי זבד טוב. לא מצאו למלה הזאת מוצא בלשון הקדש ויתכן שנאמר שהיא מלה מורכבת זה בד כמלת אדוע ומלת בגד

בכתיבה

רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃ כג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃ כד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר׃ כה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃ כו תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ כז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי כח וַיֹּאמַר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ ל כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה

י"ט פסוקים בכסף' דמיין
ט"ו קמצין
ג'
ג'
ג"א
ב' הרגס
חד מן כ"ד פזרין.

יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב לַהּ עִידּוּי׃ כג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת כְּנַשׁ יְיָ יָת חִיסוּדִי׃ כד וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ יוֹסֵף לְמֵימַר יוֹסֵף יְיָ לִי בַּר אוּחֲרָן׃ כה וַהֲוָה כַּד יְלֵידַת רָחֵל יָת יוֹסֵף וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן שַׁלְּחַנִי וְאֵיהַךְ לְאַתְרִי וּלְאַרְעִי׃ כו הַב יָת נְשַׁי וְיָת בְּנַי דִּי פְלַחִית יָתָךְ בְּהֵן וְאֵיזֵיל אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתְּ יָת פּוּלְחָנִי דִּפְלַחְתָּךְ׃ כז וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ נְסֵיתִי וּבָרְכַנִי יְיָ בְּדִילָךְ׃ כח וַאֲמַר פָּרֵישׁ אַגְרָךְ עֲלַי וְאֶתֵּן׃ כט וַאֲמַר לֵיהּ אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דִּפְלַחְתִּיךְ וְיָת דִּי הֲוָה בְּעִירָךְ עִמִּי׃ ל אֲרֵי זְעֵיר דִּי הֲוָה לָךְ קֳדָמַי וּתְקֵיף לְסַגֵּי וּבָרֵיךְ

רשי

ונתנהלה: (כג) אסף: הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו ולא יאסף הביתה (יואל ד) אספו נגהם (ישעיה ס) וירחך לא יאסף (לא יעמן): חרפתי. שהייתי לחרפה על שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יוסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנא' (עובדיה) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב: (כו) תנה את נשי וגו'. איני רוצה לצאת כי אם ברשות: (כז) נחשתי. מנחש הייתי נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבאת לכאן לא היה לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים עכשיו היו לו בנים שנא' וישמע את דברי בני לבן: (כח) נקבה. כתרגומו פרש אגרך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו: (ל) לרגלי. (ב"ר) עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה כמו (שמות יא) העם אשר ברגליך. (שופטים ח) לעם אשר ברגלי הבאים עמי: גם

אבן עזרא

בבטן אחת: (כג) אסף אלהים את חרפתי. כטעם כרת וכן ונאסף שמחה וגיל ואחרים אמרו כי השם ראה החרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה. וכאילו נאספו ונתחברו אצל השם והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים וכאשר ספרום הקדמונים מלאום בני ששה חדשים וימים במספר ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: (כו) אשר עבדתי אותך בהן. שב אל נשי לא אל ילדי כמו וישם דמי מלחמה בשלום: (כז) נחשתי. כמו נסיתי כי הולך היה לקראת נחשים ויש לו תרפים: (כח) נקבה. לשון צווי במשקל זכר' לי אלהי לטובה ופי' פרש וכן אשר פי ה' יקבנו ודגשות הקו"ף להתבלע הנו"ן בו כמו אשר

מסורה

טבן ומבן הלבן פתח: יסף י"א בלשון אוסופי ג' מלאי' וח' חסרי' וסי' יסף ה' לי בן אחר. פרעה התל. וחמשתו יסף עליו. ממעשרו. וחמישתו והתודו את. ואדעה מה. יסף ה' ככם אלף פעמים. עליכם ועל בניכ'. ואת אשר חטא. ואחריו לא יוסף. יוסף ה' על עמו. דד"ה הלין ג' בתראי מלאי' וכל שום בר נש דכו' מלאי': בהן ט"ו קמצי' וסי' במסר' רבת': ואלכה ב' וסי' תנה את נשי ואת ילדי. ויאמר אבנר אל דוד. וחד אלכה אני אמרתי בדמי: כי אתה כל אורי' ואיוב כי עתה במ"ט כי אתה וכל שאר קרי' דכו' כי אתה במי"ב כי

תולדות אהרן יוסף ה' לי בן אחר. (ברכות יד): ויהי כאשר. בתרא קכג: ויברכני ה' בגללך. ברכות מב סנהדרין לט: נקבה שכרך עלי ואתנה. נדה לא: (כי מעט אשר היה לך. שבת ג)

רמבן

בכתיבה והסגול והפתח מומרים במקומות רבים וכל שכן במלות המורכבות וכן מלת צלמות ומלת בלעדי ויצאה מלשון בדים בדי עלי שטים ותעש בדים ותשלח פארות כי ענפי האילן הגסים נקראים כן והשאילוה לבנים יאכל בדיו בכור מות לא כן בדיו ולכן אמרה לאה כי עשה לה האלהים זה הבן בד טוב להיות בעלה מתלונן בצלה כי יזבלני יתלונן בצלי וכן בנה בניתי בית זבול לך להתלונן בצלו ולכבוד עליון יאמר כן כמו שאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי וכן שמש ירח עמד זבולה עמד במקום שיתלונן בו כמו שאמר לשמש שם אהל בהם ואונקלוס תרגם זבד טוב חולק טבי ולא הבינותי סברתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי זווד יתי מימרא דה' זוודין טבין ולמדתי שעשו המלה כאלו כתובה בו"ו וטפלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין צדה זוודין אמרה שהבן הזה עשאו השם לה צדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהיה עיקר דירתו עמה לרוב בניה תתפרנס עמו בטוב לו והוי"ו והבי"ת ישתוו בלשוננו במקומות רבים כמו תאוה ותאבה גוי נתתי למכים על גבי חרשו חורשים וכן לקבצי הריס ירדתי כמו לקצוי וכן לפרבד למערב ארבעה יאמרו ממנו פרוור דכתיב אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרוורים ופי' שניהם מה שהוא מקיר החומה לחוצה ומגרש לערים תרגום ירושלמי ופרוור וכן תרגם יונתן מגרשות ובמשנה מלא תרווד תרבד בטבלא שאין לה לזבין במקומות שונין ממנו לזביז ובמקומות שונין ממנו לזויז איצטוא איצטבא וכן כיוצא בהן הרבה ונהגו בירושלמי אביר בבי"ת במקום וי"ו שאינם מקפידים בכך:

ספורנו

שני מיני ההשתדלות: (כג) את חרפתי. שקבל תפלת אחותי ולא היה מקבל תפלתי: (כד) יוסף ה' לי בן אחר. על ההשתדלות השני' כמו שעשה לאחותי: (כה) שלחני ואלכה. שאף על פי שלא היה אז בידו מקנה כי במקלו עבר אמנם היה בידו די לחיות עם נשיו ובניו לפחות די לקנות לחם ושמלה ומזון לדרך כי באופן אחר לא היה ראוי לצדיק וחכם שיהפוך ללכת למות ולהמית ברעב ולא יעלה על לב שיסכים על ידו לבן שהיה עשיר ונשוא פני' בעירו וישלחהו עם בנותיו ובני בנותיו להמית את כל הקהל ברעב ובצמא ובערום בדרך רחוקה. והנה לבן התחנן לו שישב עמו לתועלתו כאמרו ויברכני ה' בגללך: (כז) אם נא מצאתי חן בעיניך. ואם אותי אהבת כמו שראוי מצד הקורבה אין ראוי שתעזבני וזה כי נחשתי שבאה בביתי ברכה לרגליך ברבות המקנה ובשאר נכסים כאמרם ז"ל תכף לת"ח ברכה: ויברכני ה' בגללך. וגם ראיתי שהוצאתי מן המקנה דמים מרובים ועושר יותר מן המורגל וידעתי שזה היה בגללך ואולי התרפים דברו זה: (כט) אתה ידעת את אשר עבדתיך. לא שיהם תוספת המקנה אל הנחש הנמשך אחר המזל אבל תיחס לשלמות עבודתי שהיתה עם בקיאות והשתדלות רב במלאכת מרעה הצאן: ואת אשר היה מקנך אתי. שהיו בו נשברות וחולות והבאתי את הנשברת ורפאתי לחולה כראוי לרועה הבקי: (ל) ויברך ה' אותך לרגלי. אמנם במה

(כג) **אסף** אלהים את חרפתי. הכניסה במקום שלא תראה וכן ולא יאסף הביתה וכוכבים אספו נגהם וירחך לא יאסף לא יעמן לשון רש"י. ור"א אמר כטעם כרת ונאספה שמחה וגיל והנכון דעת אונקלוס שעשאן כלן לשון קבוץ וכנוס כפשוטו מלשון ויאספו את השליו כי מאספיו יאכלוהו ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים ולא יאסף הביתה להקבץ לאנשי ביתו ואספו נגהם שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות נדברים בה עוד בחוצות:

(כז) **נחשתי** ויברכני ה' בגללך. בעבורך ובזכותך כי איש צדיק אתה ולשון נחשתי נסיתי וכל נחש נסיון. ויש אומרים שהיה מנחש בתרפים ויעקב אמר ויברך ה' אותך לרגלי לא רצה לומר בגללי דרך ענוה ואמר לרגלי כי מעת שבא רגלי בביתך היית מתברך:

(כט) **ואת** אשר היה מקנך אתי. את חשבון מיעוט מקנך שבא לידי כמה היה לשון רש"י. כלומר אתה ידעת כמה היה מקנך כשבאו אתי ויותר ראוי שיאמר ואת

יי יָתָךְ בְּדִילִי וּכְעַן אֵימָתַי אֶעֱבֵיד אַף אֲנָא לְבֵיתִי :
לא וַאֲמַר מָה אֶתֶּן לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב לָא תִתֶּן לִי מִדַּעַם אִם תַּעְבֵּיד לִי פִּתְגָּמָא הָדֵין אֶתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ אֶטַּר : לב אֶעֱבַּר בְּכָל עָנָךְ יוֹמָא דֵין הַעְדֵּי מִתַּמָּן כָּל אִימַּר נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל אִימַּר שְׁחוּם בְּאִמְּרַיָּא וּרְקוֹעַ וּנְמוֹר בְּעִזַּיָּא וִיהֵי אַגְרִי : לג וְתַסְהֵיד בִּי זָכוּתִי בְּיוֹמָא דִמְחָר אֲרֵי תֵיעוֹל עַל אַגְרִי קֳדָמָךְ כָּל דְּלֵיתוֹהִי נְמוֹר וּרְקוֹעַ בְּעִזַּיָּא וּשְׁחוּם בְּאִמְּרַיָּא גְּנִיבָא הוּא עִמִּי : לד וַאֲמַר לָבָן בְּרַם לְוַי יְהֵי כְפִתְגָּמָךְ : לה וְאַעְדִּי בְּיוֹמָא הַהוּא יָת תְּיָשַׁיָּא רְגוֹלַיָּא וּרְקוֹעַיָּא וְיָת כָּל עִזַּיָּא נְמוֹרָתָא וּרְקוֹעָתָא כָּל דִּי חִיוַּר בֵּיהּ וְכָל דִּשְׁחוּם בְּאִמְּרַיָּא וִיהַב בְּיַד בְּנוֹהִי : לו וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי

אִתָּךְ לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי : לא וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר : לב אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀ נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי : לג וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי : לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ : לה וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו : לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה

יב׳ נר לרגלי · י״א חס׳ את בליש׳ · ג׳ · ג׳. ב׳ חס׳ וכענין. ל׳ · ג׳ · ד׳ · ב׳ אל תתהלל · ל׳ ומ״ל · כ״ה. י״ד בליש׳ חס׳ · כ״ל. חס׳ בליש׳ · ל׳. חס׳. דחס׳ · כ״ל מ״ל · י״ד

אבן עזרא

אשר ידבנו לבו : (ל) לרגלי. בעבור רגלי כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני והטעם כי התברכת משעה שבאתי לביתך. ה"א מאומה נוסף ונמצא חסר · (כט) עקדים. ברגל והטעם שומה שעקדה הרגל : ונקדים. שיש בו נקדות נקודות : וברודים. מגזרת ברד שיש לו שומות לבנות ומלת טלוא שם כלל והוא מגזרת בלות ומטולאות והטעם כמו שומות וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש וכן כתוב שה כשבים ושה עזים ואחר שהם טלוא כלל הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד וברוד : (לב) וכל שה חום. הוא השחרות ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן : וטלוא ונקוד בעזים. עקוד וברוד ונקוד : (לג) אשר איננו נקוד וטלוא. נקוד וברוד ועקוד : בעזים. זכרים ונקבות : (לה) ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים. שפי' הנקודים וברודים. הנקודות והטלואות. פירוש העקודות והברודות וזה טעם כל אשר לבן בו וכל שה חום כבש שחור והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב. ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי. ופי' ויתן ביד בניו של יעקב רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים וכן פי' הפרשה הסר משם כמשמעו לשון צווי. וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם : (לג) וענתה בי צדקתי. לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא מצאת התישים והעזים עקודים נקודים וברודים והכבשים שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים : (לד) ויאמר לבן הן. כמו הנה כי הה"א נוסף כמו האלה האל : (לה) ויסר ביום ההוא. לבן הסיר : (לו) וישם.

רשי

גם אנכי לביתי. כצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסומכן וזהו גם : (לב) נקוד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודות פונטור"א בלעז : וטלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות : חום. שחום דומה לאדום רוס"ו בלע"ז. לשון מסנה שחמתית ונמצאת לבנה לענין התבואה : והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזי' ושחומים בכשבים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אילו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך : (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל מאלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי : (לד) הן. ל' קבלת דברים : לו יהי כדברך. הלואי שתחפוץ בכך : (לה) ויסר. לבן ביום ההוא וגו' : תישים. עזים זכרים : כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורה לבנה : ויתן. לבן ביד בניו : (לו) הנותרת. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריס

עתה וסי' במסר' רבת' : רגלי לרגלי ח' וסי' בתהלי' סי' כ"ז : אם תעשה לי הדבר הזה. עשיית הדבר י"א חס' את וסי' במסרה רבת' : וענתה ד' וסי' בי צדקתי. וענתה ואמרה. וענתה השירה. שמה כימי נעוריה : ביום מחר ב' וענת' בי צדקתי. אל תתהלל ביום מחר : לו כ"ב מסר בפ' לך לך : כדברך ג' חס' י' בתו' וסי' הן לו יהי. ושכבתי עם. ויאמר ח' סלחתי. ואינון מן י"ג חס' י' במס' רבת' וחילופיהון ח' כתיבן דבריך וקריין דברך וסי' במס' רבתא : ויעקב י"ד וסי' במס' רבת' :

בעל הטורים ביום מחר. ב' במסרה הכא ואידך אל תתהלל ביום מחר. אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה ביום מחר. אל תתהלל ביום מחר למחר בתך דינה יצאה' ממך :

ספורנו

במה שאמרת שברך ה' אותך לרגלי הוא אמת בלי ספק : ועתה. מאחר שהאל ית' ברך אותך בשבילי : מתי אעשה גם אנכי. איזה מעשה מבורך מאתו לביתי כמו שעשית אתה בגללי לביתך ולא יספיק לזה השכר המורגל לרועים : (לא) מה אתן לך. שיהיה לך תמורת מה שאתה מצפה להשיג : לא תתן לי מאומה. שאם האל ית' יתן חן בעדי לא ימעיט את המוכן לך כאמרם ז"ל אין אדם נוגע במוכן להברו : (לא) הסר משם כל שה. הקטנים ולא הגדולים למען יולידם קאתם בדומה ויפלו לחלקי : (לג) וענת' בי צדקתי כי תבא על שכרי לפניך. שכשתבא צדקתי להראות הראוי לחלקי בנולדים תעיד לפניך על שלמות עבודתי אשר בשכרה ישנה האל יתברך בנולדים את החלק הראוי לה כדי שיהיה שלי : (לד) לו יהי כדברך. שתתפייס במה שאמרת : (לה) ויסר ביום ההוא את התישים. אחר שאמר יהי כדברך שנה טעמו והסיר ביום

רמבן

ואת מקנך אשר היה אתי ידעת כי מעט אשר היה טרם באי פרץ לרוב. או כפרש אתה ידעת את אשר עבדתיך כי בכל כחי עשיתי וידעת את אשר היה מקנך אתי כי ימים רבים הם וידעת כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב מאד שלא כדרך כל הארץ רק ברכת ה' היא תעשיר אשר באה מעת בא רגלי בביתך והוא הנכון :

(ל) **אעשה** גם אנכי לביתי. עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה עמהן וסומכן וזהו גם לשון רש"י. ולא מצאנו שיהיה ליעקב כאן ולא שירעו אותן בניו הקטנים והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מרחל בטרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן ואולי על נשיו ועל עבדיו אמר שהיו עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון אבל פי' מתי אעשה גם אנכי לביתי מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה וכן גם אותכה הרגתי גם הרגתי אותך ורבים כן :

וטעם נקוד וטלוא. נקוד או טלוא וכל שה חום פירשו בו שחור כי השחרות מפני החום ואיננו נכון בעיני כי רוב הכשבים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה ואם כן יהיו כלם ליעקב. והנכון דעת אונקלוס שחום והוא קרוב לאדום וקורין אותו רו"ש וכן פירש"י ויהיה חום מגזרת ואור החמה שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת :

(לב) **והיה** שכרי. לשון רש"י אותן שילדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי וכן דעת רבי אברהם ופי' כל שה נקוד וטלוא תיש וטלוא ונקוד בעזים הנקבות כמו שאמר ויסר ביום ההוא את התישים ואת כל העזים ופי' כל אשר לבן בו זוכרים וכל חום בכשבים ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבים וכל חום בהם היה שכרו שהרי אם לא עשה במקלות מראה חום היה מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיטב הצאן וכן בחלומו הראוהו העולים על הצאן עקודים נקודים אין בהם חום ופי' הכתוב הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל חום בכשבים והסר טלוא ונקוד בעזים והיה שכרי שלשת המראות בכשבים והשנים בעזים ואמר וענתה בי צדקתי ביום מחר כי כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וכל חום בכשבים גנוב הוא אתי :

וטעם ויסר ביום ההוא את התישים. ספר הכתוב כי יעקב אמר שהסר משם טלוא ונקוד בעזים ולבן חשש לזרע האב והפריש הזכרים והנקבות והפריש אפי' העקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והפריש בכשבים כל אשר לבן בו וכל חום ואם יהיה כל אשר לבן בו לומר

סירים אותן מסר לו : (לז) מקל לבנה . עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא (הושע ד) תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרינבל"א שהוא לבן : לח . כשהוא רטוב . לוז . ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר"י בלע"ז . וערמון . קשטניי"ר בלעז : פצלות . קילופים קילופים שהיה עושהו מנומר : מחשוף הלבן . גלוי לובן של מקל כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף : (לח) ויצג . תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא דנה ושלפה דן ביה מידי דנה כמו דעצה אלא שמקצר את לשונו : ברהטים . במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן : אשר תבאן וגו'. ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנכח הצאן : ויחמנה וגו'. (ב"ר) הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו . רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו' : (ור"ל בתיבה זו התחברו ל' זכר ונקבה כמ"ש הרא"ב"ע) : (לט) אל המקלות . אל מראות המקלות : עקדים . משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהן ורגליהם : (מ) והכשבים הפריד יעקב . הנולדים עקודים נקודים הבדיל והפריד לעצמן ועשה אותן עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן : וישת לו עדרים . כמו שפי' : (מא) המקושרות . כתרגומו הבכירות ואין לי עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים (שמואל ב טו) ויכי הקשר אמיץ אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן : (מב) ובהעטיף לשון

אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ לז וַיִּקַּח־
לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז
וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת
לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־
הַמַּקְלוֹת׃ לח וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת
אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרֳהָטִים בְּשִׁקְתוֹת
הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת
לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן
לִשְׁתּוֹת׃ לט וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־
הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים
נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ מ וְהַכְּשָׂבִים
הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־
עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת
לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־
צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם
הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־
הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרֳהָטִים
לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ מב וּבְהַעֲטִיף
הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים

ג' ב' חס' ו' בהו' וחד מ"ל. ל'. ל'. ל' מ"ל. ד'. ל'. ל' וא' המקלות. ב'. ל' ומ"ל. ל' וכ"כ ושאר תבאנה כתיב. ל'. ח' וכ"כ. ל'. ל'. ל'. ל'. ל' וא' סתם תפלתי. ל'. ח'. ג'. ל'. ב' כי את' בה הלוי. פרכ' מאותיות גדולות. ב' דין חס' ברעב.

יַת עָנָא דְלָבָן דְאִשְׁתְּאָרָא׃
לז ונסיב ליה יעקב חוטרין
דלבן רטיבין ודלוז ודדלוב
וקליף בהין קלפין חיורין קלוף
חיור די על חוטריא׃
לח ודעיץ ית חוטריא די
קליף ברהטיא אתר בית
שקיא דמיא אתר דאתין
ענא למשתי לקבליהן דענא
ומתיחמן במיתיהון למשתי׃
לט ואתיחמא ענא בחוטריא
וילידן ענא רגולין נמורין
ורקועין׃ מ ואמריא אפריש
יעקב ויהב בריש ענא כל
דרגול וכל דשחום בענא
דלבן ושוי ליה עדרין
בלחודוהי ולא עריבינון עם
ענא דלבן׃ מא והוי בכל עדן
דמתיחמן ענא מבכירתא
ושוי יעקב ית חוטריא לעיני
ענא ברהטיא ליחמותהן
בחוטריא׃ מב ובלקשות ענא
לא משוי והואה לקשיא

גם הוא לבן : (לז) מקל. בפתח הקוף בעבור שהוא סמוך : לבנה לוז וערמון. עצים הם רק לא שם התואר והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקרא כן בלשון ישמעאל כי הב' לשונות והארמית ממשפחה אחת היו : מחשף הלבן . שחשף הקלף כמו חשף ה' : (לח) פצל. הטעם כרת כריתות קטנות : ברהטים . מקום חבור המים שישתו הצאן שם : ויחמנה . נתחברו פה לשון זכרי' ונקבות כמו וישרנה הפרות : (לט) ויחמו. נתעברו ובאה זאת המלה משונה בנקוד בעבור אות הגרון והיה ראוי להיות כמו וישבו לאכל לחם ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד רק בלשון רבים לא יחושו : אל המקלות . מן המקלות ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא ואמת שהוא מפלאות התולדות וכן המשפט אפי' האשה שנבראה בגלם המלאכים : וטלואים. הם הברודים כי שם כלל הוא : (מ) והכשבים הפריד יעקב. ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכבשים ובחר מהם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן . וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו : (מא) הצאן המקושרות . בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים : (מב) ובהעטיף הצאן . הם בימי תשרי וזה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר המקלות : העטופים. שאין כח בהם

הנותרות ג' ב' חסר וחד מלא וסי' צאן לבן . על פי השנים . וחיל מלך בבל בתראה מלא : לח ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ויקח לו יעקב מקל ואכלה בך כל עץ לח . הובשתי עץ לח בתר' קמץ : לבנות ד' ב' מלאים וב' חס' וסי' ויפצל בהן פצלות . בהרות בהרות . בהרות כהות לבנת . ונתתי אתהן לך לבנות . קדמא' ובתרא מ"ל : ויצג ב' וסי' ויצג את המקלות . ויצג אתו בעירו : בבאן ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' ויחמנה בבאן לשתות . בבואן דרך הקדים . בתר' מ"ל : וישת ז' וסי' וישת לו עדרים לבדו . וישת על ראש אפרים . וישת אל המדבר פניו . וישת עליהם תבל . וישת חשך סביבותיו . ועתה השמרי . וימד שש שערים . ושם ה' וסי' ושם יעקב . ושם לה עלילות . ושם בסתר . ושם לו במרכבתו . ושם חטה שורה . ושם בשר זרועו . ושם אתם כסות הודו . ושם דרך אראנו : העטפי' ב' בתרי לישני א' מ"ל וא' חס' וסי' והיה העטפ' ללבן . העטופים ברעב . קדמ' חס':

בעל הטורים העטפים שנים במסורה העטפים ללבן העטופים ברעב . פי' שנתן לו הכחושים שמתו ברעב . אי נמי בשביל שעשה יעקב דבר שנראה כרמאות גרם לבניו שנתעטפו ברעב :

רמבן

שספרוש בתישים ובעזים כל אשר לבן בו מראה לבן בין עקוד בין ברוד יהיה וכל חום מוסף על המראות הנזכרות וטעם הוסיפו בשכר הכשבים חום מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין התישים והעזים ואין כתולדת העזים להיות בכן חום :

(לז) ויקח לו יעקב מקל לבנה. כיון שהסכימו להיות שכרו באלה היה רשאי לבן לעשות כל מה שיוכל להולידם כן ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדה הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן בימי תשרי לא ישים שלא ישאר ללבן עד פרסה . ויש אומרים כי השנה הראשונה נולדו ליעקב נקודים וטלואים רבים כברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי גנוב הוא אתו וזה פי' בכל יחם הצאן המקושרות שהיו הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישים והיה העטופים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשורים כלם ליעקב כי יולדו נקודים :

(מ) והכשבים הפריד יעקב. פרש"י הנולדים עקודים נקודים הבדילם לעצמם ועשה אותן עדר לבד והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכת לאחריהן צופות באלו וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל עקוד ואל כל חום שנמצא בצאן לבן . וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן כמו שפירשתי זה לשון הרב. ואין דבריו בכאן נכונים כי למה הפריד הכשבים ולא נשאר בעדר לבן נקוד או חום לא בכשבים ולא בעזים ואם היו הנפרדים אותם אשר הולידו הצאן עקודים נקודים וטלואים שהיו שלו ומהם עשה העדר הזה העקוד למה הפריש הכשבים לבדם ולא לקח גם התישים והעזים שנולדו לו כן ויעשה מכלם העדר העקוד הזה אשר הולך לפני הצאן ועוד שלא אמר שנולד שם חום ועוד כי לפי דעת הרב אין בכשבים עקוד וטלוא שאינם שכרו ולא עשה להם מקלות אבל פי' הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו עדר כשבים ועדר עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן שסם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום הכשבים על דעתנו כי צורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבדן . והנכון בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן הנזכר שהם הכשבים אל עקוד ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר הכשבים ואמר פני הצאן כי דרך מקראות לדבר כן ובפרשה הזאת כדומה לו בהר הגלעד וטעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות חום או שידע בתולדת הכשבים שצריכים לסימנים רבים בכבדותם יותר מן התישים לקלותם :

(מא) הצאן המקושרות. הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב

ספורנו

ביום ההוא קטנים וגדולים : (לח) לנכח הצאן. והיה מציג המקלות לעיני הצאן כדי שיסתכלו בחדוש פעלת המציג ומצוייר בדמיונ' בעת ההריון כי הציור בכח המדמ' בעת ההריון פעל על הרוב בנולד דמו' דבר המצוייר : (מ) אל עקוד וכל חום בצאן לבן . אחר שהחליף משכרתו והסתיר בעדרו עקוד וכל חום : (מב) ובהעטיף הצאן לא ישים . כדי שלא יחשוד לבן

ג׳ לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃ מג וַיִּפְרֹץ
י׳ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן
ג׳ מ״ל כספ׳ רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים
וַחֲמֹרִים׃ לא א וַיִּשְׁמַע אֶת־
דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח
יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ
ג׳ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־
ב׳ חס׳ הַכָּבֹד הַזֶּה׃ ב וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־
ג׳.ז׳ חס׳ כתו׳ (עי׳ מ״ס) פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל
ב׳ מ״ל שִׁלְשׁוֹם׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
ג׳ מ״ל וסי׳ הדר מלכת נעלמת יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ
וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃
ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל
ג׳. ל׳ דס׳ וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃
י״ד ה וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־
פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל
שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃
ג׳ ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי
ג׳ עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃ ז וַאֲבִיכֶן
ל׳ וחס׳ ב׳ חס׳ הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי
כ״ל חס׳ כמ״א כ׳ עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים
ו׳ פתח׳ לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־כֹּה יֹאמַר
ג׳ נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־
הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר
עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־
הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים
ל׳ כתו׳ מ״ס בנקבות. אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃
ב׳ וכענין י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי

לְלָבָן וּבַכִּירַיָּא לְיַעֲקֹב׃
מג וּתְקֵיף גַּבְרָא לַחֲדָא לַחֲדָא
וַהֲווֹ לֵיהּ עָאן סַגִּיאָן וְאַמְהָן
וְעַבְדִּין וְגַמְלִין וַחֲמָרִין׃
א וּשְׁמַע יָת פִּתְגָּמֵי בְּנֵי לָבָן
לְמֵימַר נְסֵיב יַעֲקֹב יָת כָּל
דִּי לַאֲבוּנָא וּמִדִּי לַאֲבוּנָא
קְנָא יָת כָּל נִכְסַיָּא הָאִלֵּין׃
ב וַחֲזָא יַעֲקֹב יָת סְבַר אַפֵּי
לָבָן וְהָא לֵיתְנוּן עִמֵּיהּ
כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃
ג וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב תּוּב לַאֲרַע
אֲבָהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וִיהֵי
מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ׃ ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב
וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה לַחֲקְלָא
לְוָת עָנֵיהּ׃ ה וַאֲמַר לְהֵן
חָזֵי אֲנָא יָת סְבַר אַפֵּי אֲבוּכֶן
אֲרֵי לֵיתְנוּן עִמִּי כְּמֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא
הֲוָה בְּסַעֲדִי׃ ו וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן
אֲרֵי בְּכָל חֵילִי פְּלָחִית יָת
אֲבוּכֶן׃ ז וַאֲבוּכֶן שַׁקַּר בִּי
וְאַשְׁנֵי יָת אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין
וְלָא שַׁבְקֵיהּ יְיָ לְאַבְאָשָׁא עִמִּי׃
ח אִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר נְמוֹרִין
יְהֵא אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל עָנָא
נְמוֹרִין וְאִם כְּדֵין הֲוָה אָמַר
רְגוֹלִין יְהֵי אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל
עָנָא רְגוֹלִין׃ ט וְאַפְרֵישׁ יְיָ
מִן בְּעִירָא דַּאֲבוּכֶן וִיהַב לִי׃
י וַהֲוָה בְּעִדָּן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא
וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא

רשי

לשון איחור כתרגומו בלקישות. ותגאם חברו עם (ישעיה ג׳) המחלצות והמעטפות לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בשורן וצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע״י הזכרים: (מג) צאן רבות, פרות ורבות משאר צאן: ושפחות ועבדים. מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה: (א) עשה. כנס כמו (שמואל א י״ד) ויעש חיל ויך את עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך (ב״ר): (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו׳ הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מונים. אין מונים פחות מעשרה מונים לשון סכום כלל החשבון וכן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק׳

אבן עזרא

בהם כמו נפשם בהם תתעטף: (א) דברי בני לבן. בנים זכרים היו לו וכן הוא אומר ויתן ביד בניו: (ה) את פני אביכן. ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום או ישוב איננו אל פני כמו פני ה׳ חלקם: (ז) התל בי. מלה זרה בעבור היות התי״ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל בהם אליהו דרך לעג: עשרת מונים. מלשון מנה את העם והטעם עשרה במספר או הזכיר עשרה בעבור היותו סך חשבון: וזה שאמר עקדים יהיה שכרך ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: (ט) ויצל אלהים. כטעם וינצלו את מצרים ושניהם מגזרת הצילני נא ואם הוא מטעם רחוק.

בעל הטורים

ואתנה ג׳ ואתנה ידעתן ואתנה צאני צאן מרעיתי גשם שוטף ואבני אלגביש תכלינה מה צאן מרעיתי דלהלן מדבר בישראל אף כאן האמור כאן דורש במדרש על הגלות. גשם שוטף ואבני אלגביש שאמר להן אתם ידעתן שהיה גשם שוטף ואבנים יורדים עלי בהיותי בשדה עם הצאן:

ספורנו

לבן שהדבר במרמה איזו מלאכה: (מג) ויפרץ האיש. פרץ את גבול ההצלחה המורגלת במלאכת מרעה הצאן: לא (א) וישמע את דברי בני לבן. שספרו עליו לשון הרע בקנאתם: (ב) וירא יעקב את פני לבן. ראה שקבל את הלשון הרע: (ג) ויאמר אלהים אל יעקב שוב. הודיע הכתוב שבסבת שלא אלה ברח ולא נטל רשות מלבן שלא כמנהג איש אשר כמוהו כי חשב שאחר שקבל לשון הרע עליו אם ידע נסיעתו יגזלהו כאמרו פן תגזול את בנותיך: ואהיה עמך. שלא יקרך היזק בדרכך: (ה) כי איננו אלי כתמול שלשם. כחושב שים בידי משלו: ואלהי אבי היה עמדי. והוא ים׳

הכבד. ב׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ עשה את כל. בזו כסף בזו זהב: והנה איננו. ג׳ וסי׳ וירא יעקב את פני לבן. ויקחו את המפתח ויפתחו בשפטים. ויעבר והנה איננו. אנ״ך: כתמל. ז׳ הס׳ וסי׳ ויאמר להן ראה אנכי את פני. לא תאספון לתת. ויכו שטרי בני ישר׳. כתמל שלשם על כל גדותיו. אך רחוק יהיה ביניכם. אשה עצורה לנו. וישבו בני ישראל באהליהם כתמל שלשום: שלשום. ב׳ מלאים בתורה וסי׳ והנה איננו עמו כתמל שלשום. פן ירדף גאל הדם. וכל נביאי׳ וכתובי׳ דכוו׳ במ״ד הס׳ וסי׳ כי לא היתה כזאת. ויהי כל יודעו מאתמול. כי אם אשה עצורה לנו. ודבר אבנר היה: אבותיך ג׳ מלאי׳ וסי׳ שוב אל ארץ אבותיך. ובמשרפות אבותיך. אל תשג גבול עולם: ואתנה. ג׳ וסי׳ ואתנה ידעתן. אמור אל פתי תפל. ואתנה צאני. וחד אתנה. תנני אל כסתותיכנה. נתנו. ה׳ וסי׳ ולא נתנו אלהים להרע. ויפקד שמשון את אשתו בגדי. וילחצו האמרי את בני דן. ויקחהו שאול ביום ההוא. וישב דוד במדבר במצדות. וחד ונתנו דכי תצא למלחמה: להרע ו׳ וסי׳ כו׳ מס׳

תולדות אהרן ויקרא לרחל וללאה השדה. נכחות מ.

רמבן

תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו ולשון חכמים כן הוא. חזיר כרוך הוא. אחר רחל בכרוכין אחרים. ויקראו הנולדים בעת היאה הקשורים על שם אביהם ורבי׳ אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה סבת הבריאות והעטופים הם החלושים אשר נפשם בהם תתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב והתרגום אמר בכיריא ולקישיא כי כן הדבר:

(ו) כי בכל כחי עבדתי את אביכן. מתחלה ונתברך לרגלי. ויתכן שהיה ללבן צאן רבות כי נתברכו גם העטופים לרגל יעקב כי לא נעקו בניו רק בקנאתם ליעקב שעשה כל הכבוד הזה:

(ז) ואביכן התל בי והחליף את משכורתי. זה היה אמת ואם לא ספרו הכתוב מתחלה וכן אמר לו ותחלף את משכורתי עשרת מונים וכזה במקומות רבים בתורה ובפרשה הזאת למעלה לא ספר שנתנה לאה את הדודאים לרחל: וטעם אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך כי מתחלה נתן לו שני המראות נקודים וטלואים גם החום בכשבים וחזר בו לתת מראה אחר והיה מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולא היה זה במקלות כי הוא יספר להם מעשה השם הגדול שעשה עמו להפליא מדי שנה בשנה כאשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי. גם יתכן שהיה מחליף את משכורתו אחרי שהיו הצאן מעוברות והיו יולדות כרצון יעקב כאשר ישר בעיני היוצר לעשות ובב״ר צפה הקב״ה מה שלבן עתיד לעשות ליעקב אביכו והוא בר צורה כיוצא בה אם כה אמר אין כתוב כאן אלא אם כה יאמר:

(י) ויהי בעת יחם הצאן. זה היה אחר שהחליף את משכורתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וטעם והנה העתודים העולים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתודים וטלם עקודים ואחריכן היו טלאים

ואֵרא בחלום והנה העתדים העלים על־הצאן עקדים נקדים וברדים: יא ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הנני: יב ויאמר שא־נא עיניך וראה כל־העתדים העלים על־הצאן עקדים נקדים וברדים כי ראיתי את כל־אשר לבן עשה לך: יג אנכי האל בית־אל אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר עתה קום צא מן־הארץ הזאת ושוב אל־ארץ מולדתך: יד ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו: טו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם־אכול את־כספנו: טז כי כל־העשר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא ולבנינו ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה: ששי יז ויקם יעקב וישא את־בניו ואת־נשיו על־הגמלים: יח וינהג את־כל־מקנהו ואת־כל־רכשו אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש בפדן ארם לבוא אל־יצחק אביו ארצה כנען: יט ולבן הלך לגזז את־צאנו ותגנב רחל

והא תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין: יא ואמר לי מלאכא דיי בחלמא יעקב ואמרית הא אנא: יב ואמר זקוף כען עינך וחזי כל תישיא דסלקין על ענא רגולין נמורין ופציחין ארי גלי קדמי ית כל די לבן עביד לך: יג אנא אלהא דאתגליתי עלך בבית אל די משחת תמן קמא דקימתא קדמי תמן קים כען קום פוק מן ארעא הדא ותוב לארע ילדותך: יד ואתיבת רחל ולאה ואמרא ליה העוד כען לנא חולק ואחסנא בבית אבונא: טו הלא נוכראן אתחשבנא ליה ארי זבננא ואכל אף מיכל ית כספנא: טז ארי כל עותרא די אפריש יי מאבונא דילנא הוא ודבננא וכען כל די אמר יי לך עביד: יז וקם יעקב ונטל ית בנוהי וית נשוהי על גמליא: יח ודבר ית כל גיתוהי וית כל קנינוהי די קנא גיתוהי וקנינוהי די קנא בפדן ארם למיתי לות יצחק אבוהי לארעא דכנען: יט ולבן אזל למיגז ית ענוהי ונסיבת רחל ית

ב׳ ובעניו · ס׳ · כ״ל חס׳ במ״ב דנחב׳ · ב׳ · ל׳ כ״כ בחור׳ · י״ג מ״ל כתו׳ · ג׳ · מ״ל בק׳ ב׳ מ״ל כתו׳ · ב׳ · י׳ · ד׳ בתורה · ס׳ · קמז בזקף ווהוא הד מנה׳ פסו׳ דמיין מן ב׳ מלין קדמ׳ · קמז בסגול׳ פת׳ ח׳. ג׳ · ל׳ וחס׳. כל ליש׳ חס׳ במ״א מ״ל

רשי

ק׳ פעמים: (י) והנה העתודים. אף על פי שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב (ב״ר): וברודים. תרגומו ופציחין פייסי״ד בלעז חוט של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוחה ומשולשת מזו אל זו (ס״א מזן אל זן) ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל בית אל. כמו אל בית אל הה״א יתירה ודרך מקראות לדבר כן כמו (במדבר לז) כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ויצק שמן על ראשה להיות משיחה למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה לשלמה שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה נתעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו בי״ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה: את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך: (טז) כי כל העושר. כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלו׳ אלא מה שהציל הקב״ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנא׳ (בראשית לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו׳: (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזוז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בין ובין יעקב: ותגנוב רחל את

אבן עזרא

וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות: (יג) אנכי האל בית אל. טעמו האל אל בית אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: (טו) כי מכרנו. כאילו מכרנו שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות רק אמר שמור צאני וקח בנותי במשכרתך: (יח) רכש. מגזרת רטש: (יט) ולבן הלך לגזוז את צאנו. שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי התרפים

בפר׳ ויקרא: מלאך האלהים ח׳ וסי׳ כו׳ במסר׳ רבתא: ותאמרנה ל׳ כ״כ ותען רחל ולאה ותאמרנה. וכל נבי׳ וכתו׳ דכוו׳ במ״א ותענינה הנשים המשחקות ותאמרן: נחשבנו ג׳ וסי׳ הלא נכריות נחשבנו. כצאן טבחה. מדוע נחשבנו כבהמה: אמר אלהים ו׳ מסר בפרשת בראשית: וינהג ה׳ וסי׳ וינהג את כל מקנהו. וינהג את הצאן אחר המדבר. וינהג את מקניהם ויך בהם. וינהג את עמו וילך גיא מלח. וינהג יואב את חיל הצבא: דבש ה׳ פסו׳ דמי׳ מן ב׳ מלי׳ קדמ׳ קמ׳ תני׳ פתח וסי׳ את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי. רכשו אשר רכש מקנהו וקנינו אשר רכש. אלה פקודי המשכן משכן. והמכתב מכתב. והמנהג כמנהג יהוא: ולבן ג׳ באורית׳ וסי׳ ולבן הלך לגזוז את צאנו. ולבן תקע את אחיו. ולבן וחצרו׳:

ספורנו

יא׳ נתן לי כל מה שבידי ולא גזלתי מלבן מאומה: (יד) העוד לנו. איך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טז) כי כל העושר. כמו כי לקחת. לא נקוה לנחול משל אבינו אלא כל העושר אשר הציל אלהים ממנו הוא לבדו לנו ולבנינו: ועתה. מאחר שראית שקבל לשון הרע עליך ויש לחוש שיגזול: כל אשר אמר אלהים. בלבד עשה נהג ולך ואל תטול רשות:
ויגנוב

רמבן

כולם נקודים ושוב היו כולם ברודים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכורתו ויעשה הנולדים כמראה אשר יצטרך אליו יעקב ומכאן והילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה׳ ישוגב:
והנה העתודים העולים על הצאן. התישים והאילים יקראו עתודים כי כל גדול בצאן יקרא כן אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ וכתב רש״י אע״פ שהבדילם לבן כלם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאים אותן מעדר המסור לבני לבן לעדר שביד יעקב. ועל דרך הפשט היה זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד מלת והנה כי בכל החלום יאמר כן בטעם כאלו הדבר לפניו ובב״ר לא הזכירו המלאכים אלא במדרש אמרו עולים אין כתוב כאן אלא העולים כי פשוטו של מקרא כמו שאמרנו:
(יג) **אנכי** האל בית אל. יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום כי הכל פיוס להם שתלכנה עמו אבל מה שיספר לו חלום אחד הוא כי מאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים הי׳ בהיותו עובד את לבן בצאנו בעת יחם הצאן באחת מהשנים הראשונות ומאמר אנכי האל בית אל היה אחר כך בעת הנסיעה כי אחר שאמר לו קום צא מן הארץ הזאת ולא נתעכב עוד בחרן לרעות עוד צאן לבן ויעלו התישים על הצאן ותלדנה נקודים וטלואים רק ממחרת החלום שלח לרחל וללאה ויספר להם חלומו והלכו להם:
וטעם אנכי האל בית אל. פירש״י ה״א יתירה והוא כמו אנכי אל בית אל וכמהו אל הארץ כנען ובעלי הלשון תקנו אנכי האל בית אל וכן ועץ הדעת טוב ורע העבותות הזהב והמלאך ידבר בלשון שולחו. ועל דרך האמת יאמר המלאך הזה אנכי האל בית אל וכן ויקרא למקום אל בית אל כמו שאמר ציון קדוש ישראל ויונתן בן עוזיאל אמר קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה והוא המלאך הגואל וכן ובכל ביתי נאמן הוא והמשכיל יבין. וטעם אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי שם נדר כי אתה נדרת להיות עובד לשם המיוחד בארץ הנבחרת ולהיות לך האבן בית אלהים ולהוציא שם מעשרותיך ואם תאחר נצריך עוד יקצוף האלהים על קולך:

ותגנב

אבן עזרא

התרפים. י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און ופי' הפסוק איננו כן והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד והפסוק שאמר אין אפוד ותרפים יש לו ב' פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי השם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ואין זבח ומצבה לע"ג ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמות אפוד משה על כן אמר אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה האפוד ואפוד ירד בידו איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי והפי' הב' שלא יעבדו השם ולא ע"ג והנה התרפים קראם לבן אלהיו ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל ע"ג מאביה ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה ולא טמנתם בדרך והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה דרך ברחו. לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר הדעת בלב: (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי. קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים וכבר הראיתיך רבים כמוהו ובא השם לכבוד יעקב: מטוב עד רע. שתחשוב אתה שהוא טוב לו לא תדבר לו להשיבו: (כה) ולבן תקע את אחיו. עם אחיו: אהל יעקב. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן

רש"י

את התרפים להפריש את אביה מע"ג נתכוונה (ב"ר): (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנא' וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז' ימים): (כד) מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים (יבמות קג): (כו) כשבויות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנוב אותי. גנבת את דעתי

אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃
כ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי
עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃
כא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם
וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו
הַר הַגִּלְעָד׃ כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח
אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ
שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר
הַגִּלְעָד׃ כד וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־
לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר
לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־
יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ כה וַיַּשֵּׂג לָבָן
אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ
בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר
הַגִּלְעָד׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב
מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי
וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃
כז לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב
אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ
בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃

צלמניא די לאבוהא׃ כ וכסי
יעקב מן לבן ארמאה על דלא
חוי ליה ארי אזיל הוא׃
כא ואזל הוא וכל די ליה (ל' דסמי' כו"ל חס')
וקם ועבר ית פרת ושוי ית
אפוהי לטורא דגלעד׃
כב ואתחוא ללבן ביומא (ה"ד)
תליתאה ארי אזל יעקב׃
כג ודבר ית אחוהי עמיה
ורדף בתרוהי מהלך שבעא
יומין ואדביק יתיה בטורא (כ' בלורי')
דגלעד׃ כד ואתא מימר
מן קדם יי לות לבן ארמאה (כ' חס')
בחלמא דליליא ואמר ליה
אסתמר לך דלמא תמלל
עם יעקב מטב עד ביש׃
כה ואדביק לבן ית יעקב
ויעקב פרס ית משכניה
בטורא ולבן אשרי ית אחוהי
בטורא דגלעד׃ כו ואמר
לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא (כ' כתורס)
מני ודברת ית בנתי כשבית (ל' חס' ו'קדמ')
חרבא׃ כז למא אטמרת למזל (ל' דסמי')
וכסיתא מני ולא חויתא
לי ושלחתך פון בחדון
ובתושבחן בתופין ובכנרין׃ (כ' א' מ"ל וא' חס')

ויגד כ"ד וסי' כו' במסר' רבת': ובשרים ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' למה נחבאת לברח. וכל ישראל משחקים. בד"ה. קדמ' חס' דד"ה מ"ל: עשו. ד' ג' כתיב ה' וא' כתיב ו' וסי' הסכלת עשו. למען עשה כיום הזה. עשה שטים שנאתי. עשה צדקה ומשפט. קדמה כתוב ו': מדבר ח' דגש וסי' יש לאל ידי לעשת. ובבא משה אל אהל. ויכל משה מדבר אתם. ועתה דעי וראי מה תעשי. ותבא בי רוח. ואשמע מדבר אלי. אהבת רע מטוב. נצור לשונך מרע:

תולדות אהרן למה נחבאת. מנחות כג.

בעל הטורים

כי ברח שנים במסורה כי ברח יעקב כי ברח העם היאך במדרש בעמלק הגיד ללבן על בריחת יעקב. וגם לפרעה על בריחת ישראל. כי ברח בנימעליא עמלק:

ספורנו

(כ) ויגנוב יעקב את לב לבן. שלא הראה לו שהרגיש כלל במה שקבל עליו לפה"ר ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשם: הארמי. וזה עשה מפני שהיה לבן ארמי בעל מרמה באופן שאם הי' מרגיש שידע יעקב דבר מזה היה סופר כל צעדיו ולא היה אצל יעקב דרך להמלט: על בלי הגיד לו. כמו על עולת התמיד. הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו שחפץ ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי בורח הוא מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתגלותו ללבן אחר כן: (כא) ויברח. מלת הבריחה בכל מקום תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת היזק עתיד אבל סור האדם מן המקום מפני היזק הוה או מפני רודף יקרא ניסה: (כד) פן תדבר עם יעקב. אפי' דבור אסור לך: מטוב עד רע. לא תפתנו שישוב בתתך לו תקוה להיטיב עמו ולא תגזם

רמבן

(יט) **ותגנוב** רחל את התרפים. לא נתכוונה אלא להפריש אביה מע"א לשון רש"י. ואיפשר כי היו ללבן לע"ג כאשר אמר למה גנבת את אלהי אבל לא היו כל התרפים נעבדי' כי איך תמצא ע"ג בבית אדונינו דוד והקרוב מה שאומר שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות והמלה נגזרת מלשון רפה ידים נרפים אתם נרפים יקראו אותם נרפים לרמוז בשמם כי דבורם כמו נבואה רפה תבא ברב ותכזב לעתים רחוקות כמו שאמרו כי התרפים דברו און והנה יעשו אותם קטני אמנה להם לאלהים. לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיהם בקסמים אשר יגידו להם התרפים וכתוב והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים ושם כתוב שאל נא באלהים ונדעה התצליח דרכינו כי בתרפים היו שואלים וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו ותועים אחריו גם בחלום לא ידרשו את ה' כי אם בהם. וזה טעם ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש כי סרו מאחרי ה' והנה לבן היה קוסם ומנחש כאשר אמר נחשתי וארצו ארץ הקוסמים מעולם כדכתיב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי:

(כב) **ביום** השלישי. שהרי דרך ג' ימים היה ביניהם. דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים הלך המגיד להגיד את לבן שהלך יעקב לדרכו נמצא, רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו ולמדנו שכל מה שהלך יעקב בששה ימים הלך לבן ביום אחד לשון רש"י מבראשית רבה ונכון הוא שילך לבן כגבור לרוץ ארח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך שלשה ימים שם בין צאנו ובין הצאן אשר ביד יעקב לא בין העיר ובין הצאן כאלו לבן רועה צאנו במזרח לעירו ויעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הצאן והוגד ללבן ביום השלישי כי לא הרגישו ביום הראשון ושב לבן לעירו ולקח את אחיו משם ורדף אחריו מעירו שבעה ימים והשיגו ביום השביעי אבל נאמר על דעת בראשית רבה כי מן השדה אשר שם הצאן נסע יעקב ולבן לקח את אחיו עמו מגוזזי צאנו ובפרקי ר' אליעזר נראה כי לבן שב לעירו ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם:

(כג) **וידבק** אותו בהר הגלעד כי ביום השביעי בערב הגיע לבית אל תחת ההר וראה את יעקב חונה עליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה ויבא אליו החלום: וטעם אל לבן הארמי. להגיד כי אע"פ שהוא ארמי ואנשי מקומו אנשי תרפים ועוננים כפלשתים בא אליו חלום הנבואה לכבוד הצדיק וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אף על פי שהוא הארמי הקוסם בעל התרפים:

(כד) **מטוב** עד רע. כל טובתן של רשעים רעה הוא אצל הצדיקים לשון רש"י. ופשוטו השמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ישוב עמך מדרכו

דעתי: (כט) יש לאל ידי. כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עיזוז ורוב אונים הוא: (ל) נכספת. חמדת והרבה יש במקרא (תהלים מד) נכספה וגם כלתה נפשי (איוב יד) למעשה ידיך תכסוף: (לא) כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו': (לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך (ב"ר): מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב וכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות (ספרים אחרים השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית: (לד) בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין שנינו הקיפוה בעביטין וכן עביטי גמלים בשט"ו בלעז

כח וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי
וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃
כט יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם
רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אֶמֶשׁ ׀ אָמַר
אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר
עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ ל וְעַתָּה
הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה
לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־
אֱלֹהָי׃ לא וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן
כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־
בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ לב עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא
אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ
הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־
יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם׃
לג וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב ׀
וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת
וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא
בְּאֹהֶל רָחֵל׃ לד וְרָחֵל לָקְחָה
אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל
וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־
כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃
לה וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר
בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם
מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ
וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃

תולדות אהרן סמר לך. יבמות קג מיר כג: כי דרך נשים. ע"ג כד (סנך הלכה יבמות ח):

ד' ג' כתי' ה' וה' ו'. ח' דגש. ג' ל' וב' מ"ל ס'. ג' מ"ל. י"ח. ב'. י"ג. י"א. ל' קמ'. ב' בספרא ב' א' מ"ל וא' חס'. ל' וחס'. ל'. י"ב. ל'. ב' מ"ל כאו'. ב' נכפ'.

כח וְלָא שְׁבַקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא
לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכֵּלְתָּא
לְמֶעְבַּד׃ כט אִית חֵילָא
בִּידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ
וֶאֱלָהָא דַּאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא
אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר
לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב
מִטַּב עַד בִּישׁ׃ ל וּכְעַן
מֵיזַל אֲזַלְתְּ אֲרֵי חֲמָדָא
חֲמֵדְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָא
נְסֵבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי׃ לא וַאֲתֵיב
יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי
דְּחֵילִית אֲרֵי אֲמָרִית דִּלְמָא
תַנּוּס יָת בְּנָתָךְ מִנִּי׃ לב עִם
דִּי תַשְׁכַּח יָת דַּחַלְתָּךְ
לָא יִתְקַיַּם קֳדָם אַחָנָא
אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מָה דְּעִמִּי
וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי
רָחֵל נְסֵיבַתִּינוּן׃ לג וְעַל לָבָן
בְּמַשְׁכְּנָא דְּיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא
דְּלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְּתַרְתֵּין
לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק
מִמַּשְׁכְּנָא דְּלֵאָה וְעַל
בְּמַשְׁכְּנָא דְּרָחֵל׃ לד וְרָחֵל
נְסֵיבַת יָת צַלְמַנַיָּא וְשַׁוְּיָתִנּוּן
בַּעֲבִיטָא דְּגַמְלָא וִיתֵיבַת
עֲלֵיהוֹן וּמַשֵּׁשׁ לָבָן יָת כָּל
מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח׃
לה וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא לָא יִתְקוֹף
בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אֵיכוּל
לְמֵיקָם מִן קֳדָמָךְ אֲרֵי אוֹרַח
נְשִׁין לִי וּבְלַשׁ וְלָא אַשְׁכַּח

ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד: (כח) הסכלת עשו. שם הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן: (כט) יש לאל. כח כמו כגבור אין איל: (ל) נכסוף. שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם ומלת נכספת כמו התאוית וכן יכסוף לטרוף: (לב) לא יחיה. רק אהרגנו ויש אומרים שהיה דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך אם כן יודיענו מי התפלל על אשת פנחס: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי אמהות. שאהל אחד היה לשתיהן או באהל כל אחת מהן ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל וכן היה בא באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות והטע' שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלום ובעת צאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו התרפים שם בכר לקחתם רחל ושמת' בכר הגמל. וי"א בכר כדמות מרדעת והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו כר מושל ארץ וכן בכרכרות ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי והנה רחל לקחה התרפים ושמה אותם במקום ששם כר הגמל: (לד) ותשב. עליהם ולא היתה באהל

בעל הטורים

עשה ד' במסורה הסכלת עשה למען עשה כיום הזה. עשה שטים שגאתי עשה צדקה. הכא איירי ברמאותו של לבן וכן ביוסף השדוהו אחיו מרמאו' כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה שטים שנאתי אותן שעושין רמאות בלבו וכיוצא בו. עשה צדקה זה שעשה צדקה עם אחיו שהם חשבוהו לרעה והוא חשבה לטובה: מאהל ד' במס' ויצא מאהל לאה. מאהל מועד לאמר. והיה מתהלך מאהל לאהל. יתקע לנלה ויסתך מאהל פירוש בשעה שהוקם המשכן נאסרו הבמות והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דווקא לאחר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו המשכן שיעשו שעשאו בגלגל שבא משבט יהודה שיצא מלאה. ויבא באהל רחל זה שילה שבחלק יוסף ואז והיה מתהלך מאהל לאהל. משילה לנוב ומנוב לגבעון ומשם לבית העולמים ואז נאסרו הבמות והיינו יתקע לנלה ויסתך מאהל שלא הי' שום היתר. אדוני אבי הרא"ש ז"ל: לוא שנים במסורה מלאים. לוא אוכל לקום מפני' אם לוא יגיד ונשא עונו נומר לוא אוכל לקו' מפניך מפני התרפי' אבל מפני אחר אקום כי היכי דדרפי' התם אם לא יגיד פירוש לדיינים ונשא עונו אבל לאחר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו:

הלך ד' חס' וסי' ועתה הלך הלכת כי נכסף. ה"ך אלך עמך. וישרנה הפרות. ויעש כן הלך ערום ויחף. וכל ירמיה דכוו' במ"ו מ"ל וסי' וקנית לך אזור פשתים. ואמרת אל חנניה. הלוך להרגיעו ישראל. לעבד מלך הכושי. הלוך אל בית הרכב'. הלוך ובכו ילכו ואת: בנותיך ג' מלאי' וסי' פן תגזל את בנו יך מעמי. ואכל קצירך. עד זה המדבר: מה ה' קמץ דסמיכי לח"ע וס' הכר מה לך עמדי וקח לך. כי מה עבדך הכלב. ואמרתם על מה על כי העיד. ומה חשחן אנחנא. ויאמר לה מה עבדת: ולא ידע י"א וסי' כו' במסר' רבת': ואהל ובאהל א"ב מן ב"ב וב' בריש תיבות' וסי' כו' במסר' רבת': האמהת ב' חד חס' וחד מ"ל וסי' ויבא לבן. ועם האמהות אשר אמרת. בתרא מ"ל. וחד אמהות עבדיו: ותשב י"ב מסור פרשת וישב:

ספורנו

מגזם אותו להרע עמו: (כט) ואלהי אביכם. לא בזכותכ' מאחר שלא היה ראוי שתלך בלי רשות ושתגנוב את לבבי ללכת: (ל) ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך. יתחייב שהלכת באופן זה מרוב תאותך לשוב לבית אביך ויהי מה: למה גנבת את אלהי. כי בזה אין התנצלות שלא היתה תאותך לבית אביך סבה שתגנוב את אלהי: (לא) פן תגזול את בנותיך. כי באמרך שלא נתת את בנותיך להרחיקם מעליך תגזול אותן מעמי לעכב גם הבנים והממון כענין אמרו אחר כך הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל זה אולי היית עושה בעזרת אנשי ארצך בהיותי שם לא תביע זה אחרי שיצאתי מארצך: (לב) לא יחיה. כי חשב שגנב אותם אחד מהעבדים לעבדם ולחזור לסורו ובזה היה חייב מיתה: הכר לך מה עמדי. משלך וקח לך כשתכירהו: ולא ידע יעקב. שאם יודע היה לא היה מעיז פניו לכחש ולא היה

רמבן

או פן תפחידנו לעשות לו רעה אם לא יבא עמך כי אני צויתי לשוב אל ארצו: (לג) באהל יעקב ובאהל לאה. כתב רש"י באהל יעקב הוא אהל רחל שהיה תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב וכולן לא נאמר אשת יעקב. ויבא באהל רחל כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה שהיה מכיר בה שהיא ממשמשנית. ועל דרך הפשט איננו נכון שיקראו בפסוק אחד בשני שמות. ור"א אמר שבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות כי אהל אחד לשתיהן ואחר כך שב שנית אל אהל לאה ואחרי כן אל אהל רחל וגם זה איננו נכון ועוד כתב והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בכלן ולא מצא כי לא היו שם וחזר ופירש כי בעת צאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים והוא הנכון אבל כי אהלים היו לכלם כי זה היה מצניעות הצדיק כי לכל אחת מארבעה הנשים היה אהל מיוחד בעבור שלא תדע האחרת בבאו אל רעותה גם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה וליעקב אהל מיוחד ושם תאכלנה על שולחנו עם בניו ועם בני ביתו. וטעם אשת יעקב שהזכיר ברחל על דעתי כפשוטו בעבור שהיא מוזכרת בין הפלגשים בפרשה ההוא ולכן לא אמר כן בסדר וישלח יעקב. שימנה לאה ורחל ואחרי כן השפחות:

(לה) אל יחר בעיני אדני כי לא אוכל לקום מפניך. לא הביטתי מה התגלות זה וכי הנשים אסר להם התורה לא יקומו ולא יעמדו אולי אמרה כי ראשה ומכריה

אבן עזרא

באהל : (לו) כי דלקת . רדפת וכן ידלק עני : (לט) אנכי אחטנה . אם היתה טרפה החטא היה עלי ופרעתי כמוה : גנבתי יום . היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשנה : (מב) ופחד יצחק . יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן מ"ם ריקם נוסף והוא שם ימלא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים וכן מ"ם אמנ' גם

רשי

בלע"ז : (לו) דלקת. רדפת כמו (איכה ד) על ההרים דלקונו וכמו (שמואל א יז) מדלוק אחרי פלשתים : (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין אפרובי"ר בלע"ז : (לח) לא שכלו . לא הפילו עבורם כמו (הושע ט) רחם משכיל (איוב כא) תפלט פרתו ולא תשכל : ואילי צאנך. (ב"ק סה) מכאן אמרו איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל אם כן גזלן הוא : (לט) טרפה. ע"י ארי וזאב : אנכי אחטנה. לשון (שופטים כ) קולע אל השערה ולא יחטיא (מלכים א' א') אני ובני שלמה חטאים חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא ממנינא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א כ"ב) תרגומו לא שגא : גנבתי יום וגנבתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי. גנבתי כמו רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א) מלאתי משפט (ישעיה א) אוהבתי לדוש (הושע י) : (מ) אכלני חרב . לשון אש אוכלה : קרח. כמו משליך קרחו (תהלים קמ"ז) תרגומו גלידא: ושנתי. לשון שינה : (מא) ותחלף את משכרתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא מעקודים לברודים : (מב) ופחד יצחק . לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק (בראשית כ"ח) בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת יעקב נתיירא לומר אלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא לשון

מקרא

ג' לו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן
ה' פסו' מס מס. יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי
ב' פתחין כמוך לה' מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃
לז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־
מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים
ג' ומ"ל כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין
ג' ומ"ל שְׁנֵינוּ׃ לח זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה
כל'מ"לנ' בת"ג אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא
ג'. ל' שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃
ג' ר"פ לט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ
ג' אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה
ג'. ל' גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃
י"ו חס' בליש' מ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח
ד' בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃
מא זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ
עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ
ג'. ב' וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת
מֹנִים׃ מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי
ב' למיודעי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי
עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי
ג' ומד ויוכח ב' וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח

תרגום

ית צלמניא: לו ותקיף ליעקב ונצא עם לבן ואתיב יעקב ואמר ללבן מה חובי מה סורחני ארי רדפתא בתרי: לז ארי משישתא ית כל מני מה אשכחתא מכל מני ביתך שוי הכא קדם אחי ואחך ויוכחון בין תרוננא: לח דנן עסרין שנין אנא עמך רחלך ועזך לא אתכילו ודכרי ענך לא אכלית: לט תבירא לא איתיתי לותך כד הוה שגיא ממנינא מן ידי את בעי לה נטרית ביממא ונטרית בליליא: מ הויתי ביממא אכלני שרבא וגלידא הוה נחית עלי בליליא ונדת שנתי מעיני: מא דנן לי עסרין שנין בביתך פלחיתך ארבע עסרי שנין בתרתין בנתך ושית שנין בענך ואשניתא ית אגרי עשר זמנין: מב אלולא פון אלהא דאבא אלהא דאברהם ודדחיל ליה יצחק הוה בסעדי ארי כען ריקן שלחתני ית עמלי וית לאות ידי גלי קדם יי ואוכח

מסורה

מה . ה' פסו' ש"ת בהון מה מה וסי' במסרת רבתא : מה ב' פתחי' סמוכי' לה' וסי' מה פשעי מה חטאתי . מה חפצו בביתו אחריו : חרב י"ו חסרי' בליש' וסי' כו' במסרה רבתא : מעיני ד' וסי' ותדד שנתי מעיני . כי נשכחו הצרות . נוחם יסתר מעיני . ויסתר עמל מעיני : לולי ז' ר"פ וסי' לולי אלהי אבי . לולי כעס אויב אגור . לולי ה' צבאות הותיר לנו . לולי האמנתי לראות בטוב ה'. לולי ה' עזרתה . לולי תורתך . לולי ה' עזרתה לי : ופחד ב' וסי' יצחק היה לי . ופחד למידעי :

תולדות אהרן זה עשרים . שם ט : ואילי צאנך . בבא קמא סה . הייתי ביום . מציעא צג :

ספורנו

היה אומר לא יחיה : (לו) ויחר ליעקב וירב בלבן. אחר שלא מצא דבר חשב יעקב שלא נגנבו תרפים כלל אלא שהיתה המצאה לבן כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו : מה פשעי מה חטאתי . מה מצאת בי עול לשעבר שתחשדני עתה לגזלן : (לח) רחליך ועזיך לא שכלו . הנה הפך זה מצאת בי שלא בלבד עבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו : ואילי צאנך לא אכלתי . אפי' כמנהג שאר הרועים : (לט) לא הבאתי אליך אנכי אחטנה . טרפה שנטרפה בהעה שלי ושגגתי אבל הבאתי בלבד טרפה שנטרפה באונס . אף עפ"כ מידי תבקשנה שלא כדין : (מא) ותחלף את משכרתי . וזה הפך מה שאמרת כי אמנם

רמבן

ואיבריה כבדים עליה והיא חולה בבא הארח כי כן דרכן וכל שכן במעטות הלידה כרחל שדמיה מועטין והארח יכבד עליהם מאד. והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק גם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע כאשר בארץ הפילוסופים עוד אני עתיד להזכיר נסיונם בזה והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלמה של נדה רבי נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא אמר ר' יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות במעשה ידיה ולכך אמרה רחל ראויה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החריש ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספרים עמהן כלל מפני שדבורה טמא :

(לו) **ויחר** ליעקב וירב בלבן . מתחלה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי. ואיך ימצא אם לא יחפש וימשש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או עבדים גנבו את אלהיו ועתה בראותו כי אינם עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני אמר לו למה דלקת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כל מה שאוכל כי אתה החלפת את משכורתי עשרת מונים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא כדין:

(מב) **ופחד** יצחק היה לי . לא רצה לומר אלהי יצחק לפי שאין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת נתיירא יעקב לומר לשון רש"י וכן דעת אונקלוס כי פחד יצחק אלהיו דדחיל ליה יצחק . ור"א אמר יראת יצחק את השם הועילתני כי זכות האב תועיל לבן . וישבע יעקב בפחד אביו יצחק כמי שיצחק מתפחד ממנו והנה אין פירושו שוה עוד כתב ויש אומרים כי זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננו רחוק . ועל דרך האמת יבא הלשון כפשוטו ומשמעו והוא מדת הדין של מעלה וממנו אמר הכתוב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים יאמר כן כי יבקשו הרחמים ומדת הדין שלמטה ויבואו פחד יצחק אל השם ואל טובו הנזכרים :

ויוכח אמש . לשון תוכחה ולא לשון הוכחה לשון רש"י ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכיחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר ויוכח אותך אמש :

ולכנותי

אָמֶשׁ׃ שביעי מג וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ מד וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ מה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ מז וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃ מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ מט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃ נ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נא וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר

ברמשא : מג ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנתי ובניא בני ועניא עאני וכל דאת חזי דילי הוא ולבנתי מה אעביד לאילין יומא דין או לבניהן דילידא : מד וכען איתא נגזר קים אנא ואת ויהי לסהיד בינא ובינך : מה ונסיב יעקב אבנא וזקפה קמא : מו ואמר יעקב לאחוהי לקוטו אבנין ונסיבו אבנין ועבדו דגורא ואכלו תמן על דגורא : מז וקרא ליה לבן יגר שהדותא ויעקב קרא ליה גלעד : מח ואמר לבן דגורא הדין סהיד בינא ובינך יומא דין על כן קרא שמיה גלעד : מט וסכותא די אמר יסך מימרא דיי בינא ובינך ארי נתכסי גבר מחבריה : נ אם תעני ית בנתי ואם תיסב נשין על בנתי לית אנש עמנא חזי מימרא דיי סהיד בינא ובינך : נא ואמר לבן ליעקב הא דגורא הדא והא קמתא די אקימית בינא

ג'. ג'. ה'. ל'. ג'. ג' ב' קמץ וא' פת'. ל' ומ"ל. ל'. ל'. ל'. ב' ובענין. ל'. ל'. ב' קמץ אבל יש חלוק בו. ס' פסו' הנה והנה.

א"ב מן חד חד חד א' וחד לא' דילוג ולית דכו' וסי' כו' במסר' רבת' : והבנים ג' וסי' הבנות בנתי והבנים. והאבות והבנים יחדו. והבנים קשה פנים : לאלה ה' וסי' ויען לבן ויאמר ליעקב. לאלה תחלק הארץ. ויאמר ראיתי את ישראל נפוצים. וחברו. אלתטיפו יטפון : ואתה ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' ועתה לכה ונכרתה ברית אני ואתה. והדבר אשר דברנו אני ואתה. אני ואתה רכבים צמדים. בתרא' פתח : תענה ב' קמצין וסי' אם תענה את בנתי ואם. אם ענה תענה אתו : ט"ו מלין מיחדין קמצין בליש' וסי' במסר' רבתא : ה' פסו' הנה והנה וסי' הנה הגל הזה והנה המצבה. ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה. ועתה הנה המלך אשר בחרתם. הנה אדוניהו ירא את המלך. הנה אלה

תולדות אהרן הבנות בנותי. יבמות סב : יגר שהדותא. שבת קטו מגלה ט (סוטה לא סנהדרין כז) : אם תענה את. יומא פד כתובות מז :

רש"י

לשון הוכחה : (מג) מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן : (מד) והיה לעד. הקב"ה : (מו) לאחיו. הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה (ב"ר) : (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד : גלעד. גל עד : (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד (שופטים י"א) ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני ובינך אם תעבור את הברית : כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו : (נ) בנותי בנותי. שני פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש : אם תענה את בנותי. למנוע מהם עונת תשמיש (יומא ע"ז) :

ירותי

אבן עזרא

גם הנה : (מג) ולבנותי מה אעשה. הוסיף לבאר וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם : (מה) מצבה. שהציב אותה : (מו) גל. שיגולו שם אבנים עד שהתחברו גם קראה מצפה : (מט) וטעם יצף ה'. כמו ה' יראה וכן צופה נתיבך : כי נסתר. אנחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא יראנו השם רואהו. וטעם אשר אמר שב אל לבן. ויעקב קראה מצפה בעבור שאמר לו יצף ה' : (נ) אם תענה את בנותי. אמר הגאון פירו' ואם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא ואם היה כמשמעו מה יזיק והטעם שלא יעשה להם רע ויכריחם על דבר שאינם חפיצות בו. ותרגום גלעד

ספורנו

אמנם אתה הוא שהחלפת משכרתי : (מג) והנאן נאני. ואם החלפתי משכרתך או שלחתיך ריקם לא הייתי נוטל דבר משלך שהכל שלי ובמרמה בא לידך לא בדין : ולבנותי. ושל בנותי הוא לנדונייא. מה אעשה לאלה. אף על פי שאוכל ליטול הכל מה אעשה לאלה לפרנסן אחר כך : (מד) ועתה. אחר שאיני חפץ להזיקך לכה ונכרתה ברית שגם אתה לא תזיקני : (מה) וירימה מצבה. להורות שיהיה הדבר יציב וקיים : (מז) ויעקב קרא לו גלעד. שלא שנה את לשונו : (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד. נכנע לקראו בלשונו של יעקב ואמר שיהיה עד על מה שיאמר עתה : (מט) והמצפה. וכן יעיד שם המצפה שהוא מקום סמוך לנו יהיה לעד מזכיר מה שנאמר : אשר אמר. וזה שאמר שהמצפה גם כן תעיד על דבריו הוא מפני שאמר אז לבן ליעקב יצף ה' ביני ובינך והיה לדיין ושפט : (נ) ראה אלהים עד. ראה שאם

תבגוד

רמבן

(מג) ולבנותי מה אעשה לאלה היום. אמרו שהוא כמו ולבנותי מה אעשה להן היום והוא תוספת ביאור וכן אשר כשבענו שנינו אנחנו בינינו ובינותינו אנחנו. ויותר נכון נראה שהוא דרך חמלה. ולבנותי מה אעשה לאלה אשר לפני כי נכמרו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי כבני וזה טעם אשר ילדו ואמר זה כמתגלגל על דברי יעקב כי באתי אחריך לראות בנותי ומה אוכל לעשות להם טובה או לבניהם ועתה אטיב להן שתכרות לי ברית שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים :

(מד) והיה לעד הקב"ה. לשון רש"י ואיננו כמשמעו אבל יאמר והיה הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית כטעם והיו בך לאות ולמופת או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהיה לעד בינותינו על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה :

(מו) ויאמר יעקב לאחיו. לאחי לבן הנזכר אשר באו עמו כי לא רצה לומר כן לחמיו שהיה נוהג בו כבוד וכן ויקרא לאחיו לאכול לחם לאחי לבן ולא קרא ללבן דרך כבוד וכאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר פרעה לאחיו מה מעשיכם. ורש"י פי' לאחיו של יעקב כי הבאים עם לבן אוהביו ורעיו הם. ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו הן קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועשה כן בעבור שלא ירצה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא ירבו עמו בכח או יחמדו ויגזלו ויגנבו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראו אחים לשניהם. ויש אומרים שאמר להם אחי דרך מוסר כמו שאמר לרועים אחי מאין אתם. ובב"ר אמרו ויאמר יעקב לאחיו אלו בניו שהיה קורא אותן בלשון כבוד אחיו אבל בויקרא לאחיו לאכול לחם לא פי' והנכון מה שכתבתי תחלה :

ויאכלו שם על הגל. אכלו שם מעט לזכרון או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי בואם בשבועה ובברי' זבח להם זבח ועשה להם כרה גדולה. ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכול עליו ויהיה עד בואנו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם סעודה גדולה ללון עמו לא משתה בלבד :

(מח) ויאמר לבן. הגל הזה עד אחרי שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש :

וטעם והמצפה. כתב רש"י והמצפה אשר בהר הגלעד כמו שכתוב ויעבור את מצפה גלעד למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יצף ה' ואם כן הוא שם מקום גבוה בראש ההר. ולפי דעתי שהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך על כן קרא שמו גלעד והמצבה קרא כי אמר יצף ה' ואפשר

שהוא

אבן עזרא

גלעד יגר שהדותא: אשר יריתי. הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה בים וירוס אל מקום אחד: (נב) לא אעבור. ברית זה הגל כמו עברו חק. וטעם לרעה לעשות רע ויש אומר לא תעבר אלי אתה להרע לי גם אני כן. כל אחד אמר ישפט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד ע"ג וכן העיד יהושע: (נג) וישבע יעקב. בפחד אביו. כמי שהי' אביו מפחד ממנו ויש אומר זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננו רחוק: (נה) לבניו. הם בני בנותיו: (א) ויפגעו בו מלאכי אלהים. לעזרו בדרך והוא לבדו ראה מחנה המלאכים סביב מחנהו: על כן קרא שם המקום מחנים. על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים:

רשי

(נא) יריתי. כמו ירה בים כזה שהוא יורה חצים: (נב) אם אני. הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי דברי: לרעה. לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא (ב"ר): (נג) אלהי אברהם. קדש: אלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול (בגמרא שבועות ובבראשית רבה): (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה) נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה יא): (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ: (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל א"י שבאו לקראתו (ב"ר ותנחומא):

יְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נב עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לְרָעָה׃ נג אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק׃ נד וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ מפטיר

לב א וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃
ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃
ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃ פ פ פ

קמ"ח, חלק"י, מתנים, סימן

(ל' והד ויריתי להם גורל. ד'. / כ"ל חס' כמ"ג / ג' ר"פ מן ג' מלין דמיין קדמ' ותליתא קרחיו ומלעי' נסיב ו'. / ג' מ"ל. ס' / ג' חס' / כ' / ב' לדקיהו. ל' / כ' חס' את)

אונקלוס

וּבֵינָךְ׃ נב סָהִיד דְגוֹרָא הָדֵין וְסָהֲדָא קָמָתָא אִם אֲנָא לָא אֶעִיבַר לְוָתָךְ יַת דְגוֹרָא הָדֵין וְאִם אַתְּ לָא תְעִיבַר לְוָתִי יַת דְגוֹרָא הָדֵין וְיַת קָמָתָא הָדָא לְבִישׁוּ׃ נג אֱלָהֵיהּ דְאַבְרָהָם וֵאלָהֵיהּ דְנָחוֹר יְדִינוּן בֵּינָנָא אֱלָהָא דַאֲבוּהוֹן וְקַיֵּם יַעֲקֹב בִּדְדָחֵיל לֵיהּ אֲבוּהִי יִצְחָק׃ נד וּנְכַס יַעֲקֹב נִכְסְתָא בְּטוּרָא וּקְרָא לַאֲחוֹהִי לְמֵיכַל לַחְמָא וַאֲכַלוּ לַחְמָא וּבָתוּ בְּטוּרָא׃ א וְאַקְדֵּם לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשֵּׁק לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵיהּ וּבָרֵיךְ יָתְהֶן וַאֲזַל וְתָב לָבָן לְאַתְרֵיהּ׃ ב וְיַעֲקֹב אֲזַל לְאוֹרְחֵיהּ וַעֲרַעוּ בֵיהּ מַלְאֲכַיָּא דַייָ׃ ג וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזָנוּן מַשְׁרִיתָא מִן קֳדָם יְיָ דָא וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם׃

מסורה

מרחוק יבאו והנה: אם אני. י' פסו' באורייתא וירמיה אם ואם במצ' פסו' וסי' כו' במס' רבתא: ג' ראשי פסו' מן ג' ג' מלי' דמי' קדמ' ותלי' קרח' ומציע' נסי' וא"ו וסי' אלהי אברהם ואלהי נחור. כי יצומו אינני שמע. עלי עשור ועלי. אנ"ך. וחילופי' ה' פסו' מן ג' מילין קדמ' ותלית' נסי' וא"ו ומצ' קרחי וסי' ואלה יצאו מן העיר. ואם רע בעיניכם לעבוד את ה'. כי אם את ה'. וגם תבן גם מספא. והיו בני ישראל. פתח הצלע למנה דיחזקאל. ראיתי והנה מנורת זהב כלה. יש אחד ואין שני. אדין סרכיא: בנותיו ולבנותיו ג' מ"ל וסי' וינשק לבניו ולבנותיו. ואלה בני לאה אשר ילדה ליעקב. הוא ובנותיו דעזרא: אתהם ה' וסי' וישכם לבן בבקר. והזהרת אתהם. וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני. כבקרת רועה עדרו. ויתנו בגורל ממטה בני יהודה בד"ה: כאשר ראם ב' וסי' ויאמר יעקב. כאשר ראם צדקיהו: ראם א"ב מן ב' ב' מן ג' אתין וסי' כו' בספר רבת': ויקרא שם המקום ה' חס' את וסי' שם המקום ההוא מחנים. שם המקום ההיא מסה ומריבה. שם המקום חרמה. שם המקום ההוא תבערה: שם המקום ההוא גלגל: מלאכי אלהים ב' וסי' והנה מלאכי אלהים. ויפגעו בו מלאכי אלהים:

תולדות אהרן

ויפגעו בו. חולין יא: ויאמר יעקב. ברכות סב:

בעל הטורים

מחניס נוטריקון מהותן תיילים של יעקב מלאכים:

ספורנו

אבגוד כי תמעול בו והוא יפרע ממך כענין ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו כאמרם ז"ל שהוא מכחש בפלוגי שביניהם: (נג) אלהי אביהם. אמר לבן אין לנו למאן מה שיחדתי לדיין אלהי נחור עם אלהי אברהם כי אמנם אלהי נחור היה אלהיו של תרח שהיה אביהם של אברם ושל נחור. וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. שיצחק אינו בן תרח ונשבע שאלהיו של יצחק לבדו ישפוט אם יבגוד: (נד) ויקרא לאחיו. של לבן אבל לא הוצרך לקרוא את לבן כי הוא היה אז כאב לבני יעקב: לב (א) ויברך אתהם. כבר אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך אמרם ספר ברכת לבן לבנותיו להורות שברכת האב אשר היא על בניו בכל נפשו בלי ספק ראוי שתחול יותר בסגולת נלם אלהים המברך כאמרו בעבור תברכך נפשי: (ג) מחנה אלהים זה. המחנה שלי שפגעו בו מלאכי אלהים אין ספק שהוא מחנה אלהים כענין ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים. מחנים. שתי מחנות אלהים של מלאכים ושלו כמשפט ממין הרבים הבא אחר פסח מלעיל המורה על מספר שנים כמו פעמים שבועים שנתים ועלתם:

רמבן

שהוא מלפה גלעד שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם: (ב) **ויפגעו** בו מלאכי אלהים. לשון רש"י מלאכי ארץ ישראל יצאו לקראתו: מחנים שתי מחנות של חוצה לארץ באו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל יצאו לקראתו ואני תמה בזה שהרי עדיין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם נאמר ויעבור את מעבר יבוק שהוא יבוק הנחל גבול בני עמון שהוא דרומית מזרחית לארץ ישראל ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנאמר ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשמות או מחנים מחנהו ומחנה העליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומודים לו ביחודו:

כלי פרשת ויצא יקר

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. פי' רש"י לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה אלא מגיד שיציאת הצדיק מן המקום עושה רושם: ויש להתבונן וכי אברהם ויצחק לא הלכו ממקום למקום ולמה לא נכתב אצלם לשון יציאה: ויש פנים לכאן ולכאן כי לפום ריהטא דלרבותא נקט כאן ויצא כי אברהם ויצחק לא הניחו במקום שהלכו משם צדיק כמותם שיעשה ביציאתם רושם אבל כאן הרי יצחק ורבקה נשארו שם סד"א שאין יציאתו עושה רושם קמ"ל: ודוגמא לזה מסיק ברבתי שמביא שם ראיה מן ותצא מן המקום הנאמר ברות ומקשה שם ניחא דתמן לא היתה כי אם הותה צדקת בלבד אלא הכא דהוות יצחק ורבקה ר' עזריה אומר אינו דומה זכותו של צדיק אחד לשני צדיקים עכ"ל: ויש לפרש לאידך גיסא לומר שדוקא יציאתו של יעקב עשה רושם אבל לא יציאת אברהם ויצחק לפי שהמה הלכו עם כל בני ביתם ולא נשאר במקום שום צדיק ע"כ לא עשו רושם ביציאתם כי הרשעים שנשארו שמה אינן מקפידין על יציאת הצדיקים ואדרבה הם שמחים בצאתם מהם לפי שאינן הולכין בדרכיהם והם עיניהם בעיניהם ולנינים בצדיהם והם מריבים עמהם עבור מעשיהם אבל ההולך ממקום שצדיקים מצויים שם אז יציאתו עשה רושם כי הצדיקים שנשארו קשה עליהם פרידתם כי דעתם נוחה ממנו ואינו דומה זכות של מועטין לזכות של מרובים וכאן היו יצחק ורבקה לכך היה רושם יציאתו ניכר. ולפי זה צריכין אנו לומר שגם בשדה מואב היו חסידי אומות העולם. ד"א לכך הזכיר כאן לשון יציאה ובמקום אחר ויגד אברם מצרימה לפי שארץ ישראל מקום גבוה שכינתו יתברך והאלך ממם ירידה

ידה היא לו ויציאה מן קו השווי כי כל יציאה הוא מן המקום שהוא ראוי להיות בו כמו אני יוצא בתוך מצרים נמצא שיציאה זו עשתה רושם גם בו בעצמו. ובילקוט מסיק יש שזוגו הולך אליו ויש שהולך אצל זוגו יעקב הלך אצל זוגו שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע ואיך למד מפסוק זה שהלך אצל זוגו בברחו מפני עשו אין זה כי אם קושית ויצא יעקב וילך מבעי לי' הכריחו לומר שיעקב היה שסלק מחשבתו מכל וכל ממקום מגורת אביו ואמו על כן נקרא יוצא לומר לך שיצא מכל וכל לאפוקי ההולך מאיזו מקום ודעתו לחזור אז לעולם מחשבתו משוקעת במקום אשר הלך משם וזה נקרא הולך ולא יוצא כי לא יצא מכל וכל שהרי עדיין מחשבתו שמה ועל כן קשה לבעל מדרש זה מי התיר ליעקב לעזוב אביו ואמו מכל וכל על זה אמר כמתרץ לפי שהלך אצל זוגו והכתוב אומר ע"כ יעזב איש את אביו ואמו ודבק באשתו. ד"א לפי שמצינו שיעקב נענש על אותן כ"ב שנה שלא קיים בהם מצות כיבוד אב ואם ויש להקשות הלא הלך ברשות אביו ואמו ובמצותיהם ולמה נענש על כל אותן הימים כי אף את"ל שעבר על מה שאמרה אמו וישבת עמו ימים אחדים מ"מ למה נענש על כל הימים אלא ודאי לפי שאביו אמר לו קום לך פדנה ארם התיר לו לילך אבל לא לצאת מכל וכל כי כל ההולך ודעתו לחזור או שעדיין מחשבתו משוקעת שמה נקרא הולך ולא יוצא והוא לא כן עשה אלא ויצא יעקב מכל וכל כאילו שכח כל בית אביו ואמו על כן נענש בכיוצא בו שבן אחד מבניו והוא יוסף לא כבדו כ"ב שנה ולא זכר עוד יוסף וישכחהו כמ"ש כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי וידע יוסף כי מאת ה' היתה זאת על כן אמר נשני אלהים אבל הוא בצדקתו הי' לו חשק ורצון להיות לו בית אביו תמיד לזכרון נגד עיניו ולא יכול כי נשני אלהים :

ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש. רז"ל אמרו שזהו הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק קרא למקום ההוא סתם מקום לפי שכל מקום יש לו שם לווי על שם בעליו או על שם מהות המקום כי בזה יובדל משאר מקומות וזה המקום נעלם מהותו ושמו כמבואר למעלה פרש' וירא בפסוק ה' יראה על כן קראו סתם מקום כי אין בו עדיין השם אשר בו יובדל משאר מקומות. ד"א לכך קראו סתם לפי שהוא מקומו של עולם הן מצד ששם אבן שתיה וממש הושתת העולם הן מצד שעדיין כל העולם מיוסד עליו כי ממנו יוצא השפע לכל העולם. ויעקב הרגיש כי זה יהי' מקום המקדש לפי שראה ששקעה עליו השמש שלא בעונתה לפי שמקום קדוש זה מכהה גלגל חמה ואינו צריך אל השמש ואדרבה השמש צריכ' אליו כמ"ש רז"ל א"ר אבין אתה מוצא מי שמבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ כדי שיהיו שואבין האור' מבחוץ אבל חלונות של ב"ה היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים למה שיהא האור יוצא מן המקדש ומאיר לעולם שנאמר והארץ האיר' מכבודו וכתיב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו עיין נוסח זה בילקוט פרשת תצוה ומכאן ראייה שאין השמש מאירה אל המקדש על כן כהה אור השמש מיד בבואו אל מקום הקדוש והי' לעת ערב יהי' אור כי האיר ה' אור העליון ממקום קדוש זה עד שנראה ה' אליו במחזה בלילה ההוא. ויש עוד רמז נכון במה שאמרו במדרש ילקוט ששקעה השמש שתי שעות קודם זמנה ולמה דווקא שתי שעות אלא שרמז כאן על העתיד שככה תשקע שמשן של ישראל שתי שנים קודם זמנו כמו שפירש"י פר' ואתחנן שמיהר ה' את הגלות שתי שנים קודם הזמן שנאמר וישקוד ה' על הרעה ואם כן בית הקדוש שיבנה במקום זה סופו ליחרב ב' שנים קודם זמן שקיע' על כן בא הרמז על יעקב בשקיע' זו שיהיה סימן מסור בידו שלעתיד יחרב המקדש ב' שנים קודם הזמן ע"כ ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו ואמרו במדרש שחסידים ואנשי מעשה נוהגים בליל ט' באב לשום אבן תחת הראש ואמרו שיש להם סמך מן פסוק זה ויקח מאבני המקום כו' כי יעקב ראה החורבן ומי הגיד לבעל מדרש זה שראה יעקב החורבן אלא וודאי שלמד זה מן שקיעת השמש שתי שעות קודם כאמור :

ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וגומר. אחר שנודע לו כי מקום זה יהיה בית אלהים המכהה גלגל חמה על כן לקח מן אבני המקום וישם אותם שומר לראשו להראות חבת הקודש שעליהן כמ"ש כי רצו עבדיך את אבניה. ולקח י"ב אבנים כנגד י"ב שבטים כדאיתא במדרש והיו האבנים מריבות כל אחד אמר עלי יניח צדיק ראשו עד שנעשו לאבן אחת רמז לעתיד על דרך שכתב הרב המורה שלכך העלים הקב"ה מקום זה שיהיה מקום מקדש והיכל מלך כדי שלא יהיה מריבה בין השבטים כי כל שבט ירצה במקום המקודש ההוא. ומפני השלום נאמר אשר יבחר ה' מכל שבטיכם וכתיב כ"א במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך הא כיצד אלא שבשעה שקנה דוד את הגורן מן ארונה היבוסי גבה את הכסף מכל השבטים וכן פירש"י פרשת ראה. וא"כ מריבה זו שהיתה בין האבנים ונעשו לסוף אבן אחד זה היה אות ומופת על העתיד שככה תהיה מריבה בין אבני נזר י"ב שבטי יה כי כל שבט יאמר עלי יניח צדיקו של עולם ראשו זה ב"ה שנאמר מרום מראשון מקום מקדשנו ולסוף נעשו לאבן אחת ע"י שגבה דוד הזהב מן כולם. ועל אבן זה נאמר בבנין בית שני והוציא את האבן הראשה רצה לומר אותו שהי' מראשותיו של יעקב הוציאו ליסד בו את היכל ה' ועשה יעקב ממנו מטה לשכב עליו להיות סימן שזה יהיה מטתו של שלמה מלך שהשלום שלו כמו שפירש"י בשיר השירים על פסוק הנה מטתו שלשלמה. וישכב במקום ההוא משמע אבל קודם לכן לא שכב במטה כי לא רצה לעלות על ערש יצועיו עד אשר מצא מקום מטתו שלשלמה וכן נדר דוד שנא' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב הזכיר את יעקב תמיד כי גם הוא נדר נדר כזה כמו כן מאמרו וישכב במקום ההוא אבל לא קודם לכן :

ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגומר. כתב הרב המורה שהרא' הקב"ה ליעקב סדר השתלשלות המדריגות של ג' עולמות כי באמרו מוצב ארצה זהו העולם התחתון. וראשו מגיע השמימה זה העולם האמצעי. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו זה עולם המלאכים והנה ה' נצב עליו להורות כי השי"ת גבוה מעל כל גבוה ומושל על כולם. והקש' על דבריו מהרי"א כי מרא' זו ליעקב אינה כפי הזמן ולא כפי המקום. ואומר אני ליישב דברי המור' שאין מראה זו חוץ לזמנ' ולא חוץ למקומה כי ידוע מה שכתבו הקדמונים וכן תמצא בעקידה ורבינו בחיי וכן כתב מהרי"א בעצמו שאפילו חכמי האומות הסכימו על זה כי ג' חלקי המשכן הם כנגד ג' עולמות כאשר תמצא הכל באר היטב בספרי הגאונים שהזכרנו ולפי ציור זה וודאי כאן מקומו כי יעקב הי' במקום הר המוריה אשר הוכן מקדש לבנות עליו בהמ"ק על כן הראה לו ה' במראה זו תבנית שלש' עולמות וציורם לרמז שלעתיד יבנה כאן הבית המקדש על תבנית ציור ג' עולמות אלו. ד"א לכך הרא' לו הקב"ה תבנית כל העולמות להורות שמקורם ממקום זה שנקרא אבן שתיה כי משם הושתת העולם. ד"א לפי שמשם יוצא השפע לכל העולמות כי התחתונים מוסיפין כח בגבור' של מעלה כביכול וע"כ מלאכי אלהים עולים תחל' כי משם ישאבון מן השפע ממעייני הישועה ואח"כ יורדים להשפיע מלמעלה למטה וסוד זה רמז בדברי רש"י בשיר השירים בפסוק מה יפו פעמיך שישראל מקלסין להקב"ה מלמעלה למטה והקב"ה מונה קילוסם מלמטה למעלה כדרך שהתחיל כאן בסולם מוצב ארצה מלמטה למעלה וכבוד אלהים הסתר דבר. ותמה אני על מהרי"א אברבנאל שכתב שאין מראה זו מקומה כאן וכל שכן לדברי המדרש האומר והנה סולם זה כבש. מוצב ארצה זה מזבח כו'. אתה הראית לדעת כולם כי ענין הסלם מורה על המקדש אשר היה בו יעקב בלילה זו. ועוד כי בבהמ"ק שם ישבו על כסאות הסנהדרין אשר משם תצא תורה והחכמה הקנויה לאדם ע"י מדריגות חלוקות כי מתחילה צריך החוקר אחר המושכלות להכיר במהות נמצא מטה וזהו סלם מצב ארצה וממש יעלה למדריגה גדולה מזו והוא להכיר במהות הנמצאים שבעולם התיכון במהלך הגלגלים ותנועתם וז"ש וראשו מגיע השמימה. וממש יעלה להבין במהות השכלים הנבדלים שבעולם העליון וז"ש והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו והזכיר עולים ויורדים כי הם ד' מחנות שכינה כדמסיק ברקנט"י פרש' בלק אוריאל שר אויר מיכאל שר מים רפאל שר עפר גבריאל שר אש וידוע שטבע המים והעפר לירד וטבע האויר האש לעלות על כן הזכיר עולים שנים ויורדים שנים. וממש יעלה להשיג במציאת האל יתברך ז"ש והנה ה' נצב עליו ולכל דעות אלו מראה זו הוא לפי המקום. אמנם כפי הזמן הוא לפי שיעקב ברח מעשו ומורא יעלה על ראשו שלא יפגעהו בחרב ע"כ מן השמים יעכבוהו להתפלל במקום שהתפללו אבותיו כי המקדש בית תפלה יקרא וכבר הותנה שכל זמן שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטות בו. ועוד שב"ה הפכו של עשו כי עשו אומנותו לוטש חרב נחושת וברזל לעשות ממנו החרב ובמקדש כתיב וכל כלי ברזל לא נשמע וכתיב לא תניף עליהם וגו' ע"כ הראו ליעקב מקום המקדש לו' שבזכותו ינצל מכלי ברזל כמ"ש והנה אנכי ושמרתיך בכל אשר תלך. ולדעת רז"ל הי' הסלם מוצב בבאר שבע וסוף הסלם בבית אל ואמצע שיפועו כנגד בה"מ היינו להורות שהמקדש הוא האמצעי המחבר שני הקצוות העליונים אשר ראשם בשמימ' והתחתונים מוצבים ארצה כי שם מדור לשכינה עם התחתונים כמ"ש ושכנתי בתוכם היינו בתוך המקום העומד באמצע כדי לחבר הקצוות והיו לאחדים בארץ. וי"א שענין הסולם הוא להורות כי ה' נצב עליו על יעקב ועשה לו השי"ת מדור בתחתונים עם כל מלאכיו עושי רצונו ע"כ נאמר תחלה עולים ואח"כ יורדים לפי שדירתם למטה בתחתונים. ובסלם נאמר מצב ארצה ולא נאמר מצב בארץ אלא וודאי שרגלי הסלם בשמים ומגיע עד לארץ לכך נאמר ארצה כמו לארץ ומ"ש וראשו מגיע כל קצה נקרא ראש והורה שע"י יעקב העולם הפוך וכל מבקש ה' ירד למטה כי שם ה' נצב עליו :

אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. מצינו אצל מרע"ה שסמוך למותו קראו איש האלהים ואחר מותו ממש הזכיר בו השם המיוחד שנאמר וימת משה עבד ה' כך אברהם שכבר מת נתיחד עליו בשם המיוחד ואמר ה' אלהי אברהם אבל יצחק שלא היה כי אם השוב כמת ע"י שהי' סומא וכלוא בבית ומ"מ לא היה מת ממש ע"כ הזכיר בו שם אלהים לבד כי שם זה משותף לה' ולבריות כמ"ש ראה נתתיך אלהים לפרעה. ומה שהזכיר אביך באברהם ולא ביצחק או כדי להוציא מלב האומרים מאבימלך נתעברה שרה או להורות שבני בנים הרי הן כבנים. ומ"ש הארץ אשר אתה שוכב עליה קפל כל הארץ תחתיו עיין פירוש דבר זה פרשת בראשית בפסוק לעבוד את האדמה אשר לוקח משם לפי ששם אבן שתיה ושם מרכז העולם והשוכב במקום ההוא דומה כאילו שוכב על כל הארץ כי משם מתפשטי' כל האקלימים לכך נאמר ופרצת ימה ר"ל ממקום זה תפרוץ לכל ד' רוחות כי ע"י קניית מקום זה תקנה כל ד' רוחות העולם כי משם מקורם :

והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. ויפרצו מבעי לי' למימר רמז למה שארז"ל במדרש כשהרעה באה אין מרגיש בה כ"א יעקב שנאמר ויבער אש ביעקב וכשהטובה באה אין מרגיש בה כי אם יעקב שנאמר בשוב ה' את שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל לכך נאמר ופרצת כי מצד שיעקב לבד מרגיש בטובתם לכך דומה כאילו הוא הפורץ. וענין עפר הארץ נראה שעל גלות מצרים באה נבואה זו כי בזמן ההוא ארז"ל שהיו המצריים חורשים על גבם שנאמר על גבי חרשו חורשים והיו באים לביתם עדרים עדרים כו' נמצא שסבת רבוים הי' בעבור שהיו כעפר הארץ שחורשים על גבם כך חרשו על גבם ובסבה זו ידגו לרוב בקרב הארץ ממש והיו כל כך רבים עד שהי' בהם כדי חלוקה לארבע דגלים לכל רוח לכך נאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' וכמ"ש מי מנה עפר יעקב ומספר רבע ישראל ותרגומו מארבע משריית' לומר לך שזכו לארבע דגלים מצד היות יעקב כעפר זה שהכל חורשים עליה. ד"א והיה זרעך כעפר בזכות העינוי שיהיה כעפר זה שהכל דשים עליה יפרצו וירבו כי כל מי שהיה בעינוי פן ירבה היה בשכר כן ירבה. ד"א בזכות הענו' באברהם שאמר אנכי עפר ואפר יזכו לפרוץ לכל ארבע רוחות כמ"ש וענוים ירשו ארץ. ד"א לפי שאמר בשומרי שבת

והאכלתיך

והאכלתיך נחלת יעקב אביך דהיינו נחלה בלי מצרים האמורה כאן לכך אמר שיהיה זרעך כעפר הארץ כי כמו שהארץ צריכ' לשבות שנה' ושבתה הארץ שבת לה' כך זרעך ישבתו ביום השביעי ובזכות זה יפרצו ימה וקדמה וגו':

ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה. מה שהזכיר הרוחות המקבילין זה כנגד זה ולא הזכירן כסדרן לפי שאמרו במדרש אין התשועה באה לישראל כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות שנאמר כי שחה לעפר נפשינו וגומר מה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו. וטעם של דבר שכל זמן שאינן בתכלית השפלות אז אין עולה בטחונם בה' וחושבים תחבולות להנצל מפח יקוש ע"י תחבולות אנושיות וע"כ ריחק ה' את האדם ורבה העזובה כי לא בטחו בתשועת ה' אך כשיראו כי אזלת יד השתדלותם ואין עוזר וסומך אז עיניהם נשואות אל ה' לקרוא אליו בעת הצר להם וה' שומע ובאותו זמן התשוע' באה דרך בריחה מן הקצה אל הקצה דהיינו מן תכלית השפלות אל תכלית המעלה ולפי שכפי הטבע לא יאומן כי יסופר שיעלו משפל מצבם אל רום מעלה ע"כ נאמר ליעקב במראה זו ג' מעלות בדרך לא זו אף זו כי מתחיל' אמר והי' זרעך כעפר הארץ באותו זמן שיהי' שחה לעפר נפשם באותו זמן ופרצת ר"ל יעלה הפורץ לפניהם להעלותם אל גרם המעלה. וא"ת אף אם יעלו מן השפלות אל איזו מעלה מ"מ א"א שיברחו מן הקצה אל הקצה להיות במדריגה גדולה אלא בהכשלם יעזרו עזר מעט כנבואת דניאל. ת"ל ימה וקדמה כי שני רוחות אלו מקבילין והם הפכיים כי במזרח לעולם זריחת השמש. ובמערב לעולם שקיעתה ואמר שבזמן שיהיה הערב שמשן של ישראל כמו שפרש"י על פסוק ולערב יחלק שלל באותו זמן שקיעה יברחו לקצה שכנגדו להיות כצאת השמש נגדו יש'. וא"ת שזה יהיה דווקא אם יהיו כרוח מערבי שאף אם השמש שוקעת שם מ"מ יש לה גם זריחה באותו רוח קצת כך ישראל בזמן שיהיה להם זריחה מעט משם יעלו להיות כרוח מזרחי כי גם שם אין השמש זורחת לעולם כמו בתקופת טבת כך לא תתמיד שררתם. ת"ל צפונה ונגבה כי אף אם יהיו כרוח צפוני זה שבו צר ואור חושך בעריפיה ואין בו אורה כלל כך יהיו ישראל נעדרי האורה לגמרי משם יעלו אל הקצה האחרון שכנגדו להיות כרוח דרומי זה שנקרא כן על שם דר רום כי לעולם השמש זורח הוא שם ודר ברומו כך תתמיד זריחת שמשן של ישראל לעולם כמ"ש לא יבא עוד שמשך וידורו לעולם ברומו של עולם וזה הבטחה על הגאולה האחרונה:

אכן יש ה' במקום הזה וגומר. הזכיר ג"פ לשון מקו' כנגד ג' בתי מקדשים כנגד מקדש ראשון ששרתה שם השכינה ואעפ"כ לא ידעו את ה' כי אחר גילוליהם לבם הלך אמר כאן אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. כנגד בית שני נאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים כי ידוע שבבית שני הי' מורא מקדש על כל העמים כי אפילו אלכסנדרו' מוקדון הי' מתירא לשלוח בו יד והיה קם על רגליו מפני שמעון הצדיק אעפ"י שחסרו בו ה' דברים עקריים השכינה והנבואה וארון ואורים ותומים ואש מן השמים ולא נשאר בו כ"א השם שנקרא בית אלהי' ע"ז אמר כאן אין זה כי אם בית אלהים כי בבית ראשון נראה להם ה' עין בעין עד אשר היו מראין על כבודו ית' לאמר זה אלי ואנוהו הנה אלהינו זה אבל בבית שני אין זה ולא נשאר בו כ"א השם בסוד בית אלהים כנגד בית ג' אמר ויקרא שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לראשונ' כאלו לא נעקר ממנו שם לוז אגוז שנחרב אחר בנינו נצחי כי קריאת השם מורה על הקיום הנצחי וזה שמו לעול' וכמו שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה פירש הרד"ק שר"ל שלעולם לא יסור שמו ית' מתוכה. וכן בתחלת הפ' ג"פ לשון מקום כנגד בית ראשון אמר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש יען כי לא ארכו להם שם הימים כי אם כשיעור לינה אחת זה שבתם הבית מעט רמז לקוצר זמן עמידת הבית בקדושתו עד כי בא השמש כי בא שמש וירח אספו נגהם ולמעל' ביארנו ענין שקיעתו ב' שעות קודם זמנה רמז לשקיעת שמשן של ישראל שתי שנים קודם הזמן הקצוב. כנגד בית שני אמר ויקח מאבני המקום כי כן נאמר בבנין בית שני ויקח את האבן הראשה וגו' ומאבני ולא כל אבני כי חסרו אבני הלוחות ואבני אורים ותומים. כנגד בית הג' אמר וישכב במקום ההוא כי כאשר ראה הבית הג' בבנינו ונצחונו אז שכב וערבה שנתו לאמר זאת מנוחתי עדי עד לאפוקי בשני בתים ראשונים לא נחו מאויביהם:

אם יהיה אלהים עמדי וגו'. חלילה לומר שהי' יעקב מסופק בהבטחת הש"ת כי כבר אמר לו האלהים והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך אלא ביאור הענין הוא שיעקב לא בקש כלל על שמירת הגוף שכבר הובטח בו אלא בקש עכשיו על שמירת הנפש מן החטא והעד על זה כי בהבטחת הש"י נאמר ושמרתיך בכל אשר תלך ויעקב אמר ושמרני בדרך הזה והיה לו לומר ושמרני בכל אשר אלך גם מלת אנכי מיותרת לגמרי. הקב"ה אמר והשיבותיך אל האדמה תלה ההשבה בהש"י ויעקב אמר ושבתי בשלום אל בית אבי תלה ההשבה בעצמו הש"י אמר אל האדמה ויעקב אמר אל בית אבי מכל השנויים האלו נוכל ללמד שיעקב לא ביקש כי אם על שמירת הנפש מן החטא כי זה דבר התלוי בבחירתו של אדם וצריך גם עזר אלהי שכן התפלל דוד ואמר העבר עיני מראות שוא לכך הזכיר בשמירת הגוף ושמרתיך בכל אשר תלך הזכיר לשון כל כי כל הדרכים בחזקת סכנה והליכתו בדרכים רבים אמנם הדרך הטוב אינו כ"א אחד ע"כ אמר ושמרני בדרך הזה כמראה באצבע אל איזו דרך מיוחד אשר יאמר עליו כי הוא זה והוא דרך ה' בתורה ומצו' כי כבר אמר אכן יש ה' במקום הזה כי משם תצא תורה ע"כ אמר הזה כמראה באצבע על דבר שהוא לפניו והוא בית אלהים אשר ממנו דורכים דרך סלולה לילך בדרכי הש"י. ולפי שההליכה בדרך התורה תלוי בבחירתו של אדם ע"כ הוסיף מלת אנכי ואמר אשר אנכי הולך כי כי תלוי הדבר בצירוף העזר האלהי אשר עליו אמר ושמרני. ולכך אמר ושבתי בשלום שלם מן החטא נתלה ההשבה בעצמו כי הדבר תלוי בבחירתו כאמור. ובענין שמירת שגוף אמר והשיבותיך אל האדמה כי א"י עיני ה' דורש בה תמיד ע"כ ביותר הוא צריך שמירה בח"ל מבארץ לפיכך לא הוצרך הבטח' כי אם שיושיבו אל האדמה לא"י ובבואו אל האדמה הרי הוא נשמר ממילא. אבל בענין השמיר' מן החטא שלא ילמד מדרכי לבן ולאו דווקא לבן שהרי אפי' הכנעני יושב הארץ לא יוגב עשה בעמיו ויש לחוש שלא ילמוד גם מדרכי האמורי ע"כ אמר אל בית אבי כי אז ינצל מחשש זה שלא ילמוד מדרכי הרשעים. והטיל בין הדבקים תנאי ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש כי השמירה מן החטא הוא שלא ילמוד מדרכי הרשעים ויש עוד דרך אחר אשר על פיו יהי' כל ריב וכל נגע והוא העוש' המעוור עיני בעליו ומונע את האדם מן הדרך הישר כי לא לחנם בקש שלמה ואמר רש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי ע"כ אמר גם יעקב שימנעהו ה' מן זהב ורב פנינים אלא יתן לו לחם כדי לאכול ובגד כדי ללבוש דהיינו ההכרחי ולא יתן לו מותרות ובזה מיושב מה שהזכיר לאכול וללבוש כי הל"ל ונתן לי לחם ובגד וכי ס"ד שילבוש הלחם ויאכל הבגד עד שהוצרך לפר' לחם לאכול אלא וודאי שרצה לשאול בזה שלא יתן לו לחם יותר מכדי אכילתו ובגד יותר מכדי צרכו וינצל מן החטא ע"כ אמר מיד ושבתי בשלום אל בית אבי כי בתנאי זה אוכל לשוב בשלום שלם מן החטא כמו שפירש"י. והי' ה' לי לאלהים קבל עליו בנדרו לעבוד את ה' מאהב' ולא מיראה כי העובד מיראה נקרא עובד אלהים היינו למדת הדין אשר ממנו הוא ירא והעובד מאהבה נקרא עובד ה' כי אהבה ורחמי' ענין אחד לכך נאמר והי' ה' לי לאלהים. ואם תרצה לפרש שהתחלת הנדר מן והאבן הזאת כפירש"י אמר והי' ה' לי שלא ידון אותי במדת הדין לבד אלא יצרף גם של רחמים אל שם אלהי' זה"ש והי' ה' לי לאלהים יצרפו אל שם אלהי' אז והאבן הזאת וגו'. ובב"ר דרשו אם יהי' אלהים עמדי ושמרני היינו מן ד' ראשי עברו' והם ע"ג וג"ע וש"ד ולה"ר ואסמכוה אקרא. נראה שגם מדר' זה רצה לתרץ קושיא זו וכי היה יעקב מסופק בהבטחת הש"י אלא לפי שאמר לו הש"ת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי בלשון אם הורה כאילו אמר אם אעשה או לא אעשה וזה תלוי בדבר אם לא יגרום החטא ע"כ אמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני מן החטא ופרש ד' אבות נזיקין אלו כי המה היו סיבת חורבן בית ראשון ושני על כן אמר שאם ישמור אותי ה' מן ד' ראשי עבירות אלו אז והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ומכלל הן נשמע לאו כי אם לא ישמרו מן ד' ראשי עבירות אלו אז לא יהיה בית אלהים כי יחרב בעבורם:

וישא יעקב רגליו וילך. לפי שבהליכה ראשונה ארז"ל שקפצה לו הארץ ולפי זה לא היתה ההליכ' תלויה בזירוז רגליו כי אם בנס הוצרך לומר שמכאן והלאה לא הלך על ידי קפיצת הארץ כי אם ברגליו כשאר אדם:

וירא והנה באר בשדה. נזדמן לו שראה ג' עדרי צאן רובצים עליה סימן הוא שג' הם שנזדמנה להם אשה על הבאר והם יצחק יעקב ומשה לפי שהאשה נמשלת לבאר שנאמר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך: ונוכל לומר עוד שג' עדרי צאן רובצים עליה רמז שגלם שותפין באדם וע"כ נזדמנה לו שג' עדרי צאן שתו מן הבאר כך ג' שותפין שבאדם משם ישקו כל הנולדים והאבן גדולה ע"פ הבאר כי האשה הצנועה נקראת גן נעול מעין חתום וכאלו נחתם באבן ולא יפתח כי אם בעת התולד' ואחר זה ישיבו האבן למקומו שלא להשתמש מזה הבאר כ"א בעת הצורך לקיום המין. ורז"ל דרשו ענין הבאר בכמה פנים שונות י"א והנה באר זה בית המקדש וי"א זה סיני כו' ולדעת כלם אין המקראות יוצאין מידי פשוטם אלא כוונתם לומר שלכך נזדמן. ליעקב ענין הבאר והרועים כדי שיהי' סימן מסור בידו על העתיד ובדבר זה נחלקו החכמים על מה הענין מרמז:

הידעתם את לבן בן נחור. הוה ל"ל לבן בן בתואל ובמקום ידענו הל"ל ידענוהו ונראה שלא שאלם אם הם מכירין אותו אי לא כי חשב שמסתמא אנשי מקומו מכירין אותו אך שאלם על מעשיו ועל יחס שלו: כי על מעשיו שאלו אם הוא מתיחס אחר נחור שהיה איש תם וישר או אחר אביו בתואל הרמאי שהיה בועל כל הבתולות אמר הידעתם את לבן אם הוא בן נחור דומה לו בתולד' ויאמרו ידענו כי הוא בן נחור מתיחס אחריו ודומה לו במעשיו. ועל יחוס שלו שאלו אם הוא נולד מנחור אחי אברהם כי אולי אמו יולדתו מאיש אחר ורצה לידע אם לא יצא שם רע על אמו כמו שיצא על בתואל שבעל כל הבתולות וחשש שמא גם אשתו זנתה עד שנולד לבן מאיש אחר ואינו מתיחס אחר נחור והשיבו ידענו שהוא בן נחור בבירור כי לא נשמע על אמו שום שמץ פסול: ויאמר השלום לו כי ידע שכל אנשי מקומו רשעים ואם הוא צדיק לפי דבריהם מסתמא אין שלום לו מפני הרשעים שדרכם להתגרות בצדיקים ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן ואלו לא היה לו שלום לא היה שולח את בתו בין הרועים פן יתעללו בה. וי"א שלכך אמר להם הן עוד היום גדול לבדקן אם הם חשודים על הגזל כי סתם רועים חשודים וחשב יעקב שאם אינן כשרים א"כ שלא כדין נתיחדה רחל עמהם כי אין היתר להתיחד כ"א בעיר בשני אנשים ובשדה עם ג' אנשים כשרים ועל כן פרט לך הכתוב שהיו ג' עדרי צאן וכשרים היו וא"כ בדין נתיחדה עמהם:

אך עצמי ובשרי אתה. לפי שנאמר ויספר ללבן את כל הדברים האלה ולא פירש במקרא איזו דבר דברים הדברים אשר ספר לו והוה ל"ל את כל אשר קרהו אלא וודאי שספר לו אותן הדברים אשר דבר עשו בלבו שאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את אחי והוצרך לספר לו מאיזו טעם רצה להרגו והוא בעבור הבכורה והברכות ע"כ אמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה במלת אך מיעט את עשו כי אוהבי עשיר רבים וכל אחי רש שנאוהו ואמר לפי זה עשיר אתה וא"כ אך אתה לבד עצמי ובשרי ולא עשו וע"כ אינך צריך לירא ממנו כי הוא אינו קרובי. ד"א לפי שלא ראה אצלו מאומה שהרי בא בידים ריקנות א"כ אין בך הקורבה שמקרבין העשירים כי אם קורבת שאר בשר לבד. ד"א שספר לו איך שרימה את עשו בלקיחת הבכור' אמר אך עצמי ובשרי אתה רמאי כמוני על כן ראוי לקרבך אלי כי כמוני כמוך:

ויאהב גם את רחל מלאה. משמע שהיה אוהב את לאה זולת שאהב את רחל יותר מלאה והפסוק אומר וירא ה' כי שנואה לאה ועוד מהו גם. ונראה כלשי

שיתרון החכמה מן הסכלו' כיתרון האור הבא מן החושך כי אין ניכר איזו מעולה עד אשר רואין ההעדר ורואין זה כנגד זה אז נראה ביותר יתרון החכמה והאור כך יעקב היה אוהב את רחל מצד עצמה ונוסף על אהבה זו עוד הוסיף בה אהבה מצד לאה כי ראה את זו כנגד זו נגלה ביותר יתרונ' של רחל ז"ש ויאהב גם את רחל מלאה גם בא לרבות תוספת האהבה הנמשכת לרחל מן לאה ומ"ש של מלאה אינה מ"ם היתרון. וי"א שתוספת אהבה זו נמשך מלאה בעבור שמסרה סימניה ללאה ודבר זה השב לה לצדקה על כן הוסיף בה אהבה:

כי שמע ה' כי שנואה אנכי. אעפ"י שבלידת בן ראשון אמרה כי עתה יאהבני אישי וכ"ש שלא ישנאה ולמה זה אמרה כי שנואה אנכי מ"מ נראה שהיא סברה שיהי' כן ולא עלתה בידה כי היא סברה מאחר שאין אשה אלא לבנים והבן אהוב בלי ספק ואיך תהיה בזו שנואה ומימיה הבינין ע"כ אמרה כי עתה יאהבני אישי ואח"כ ראתה שהלכ' בטעות שהרי מן הדין היה שאחותי תלד בן שני ומה נתן לי ה' גם את זה אלא לפי שגלוי לפני הש"י שעודנו בשנאתו לכך אמרה כי שמע ה' הוא ית' לבדו בוחן לבו ושמע כל דבריו שעם לבו אבל אני לא ידעתי זה כי חשבתי בכבר סרה שנאתו. ויכול להיות שבליד' בן ראשון אהב אותה וביני ביני נתקלקלה השורה וחזר לשנאתו כי כן הוא המנהג שבשע' הלידה ישמח האב ביוצא חלציו ואגבו ישמח גם באשתו אשר לקה וברוב הימים הכל נשכח וסרה אהבתו והיא גם היא אמרה בנבואה כי עתה יאהבני אישי דווקא עתה בשעת לידה וקרוב ללידה ולא אח"כ וידעה זה מגודל ריחוק לבבו שאהבה זו לא תהיה כי אם לפי שעה ע"כ אמרה כי עתה ובבן שני אמרה כי שנואה אנכי. ובבן הג' נאמר על כן קרא שמו לוי יעקב קרא לו לה אות שהוא מסכים לדבריה וכי רצונו לידבק בה אבל בבנים הקודמים היא קראה להם שמות המורים על האהבה אבל לא ראינו עדיין הסכמתו עד שילדה בן שלישי אז גלה דעתו כי סרה שנאתו מכל וכל:

הפעם ילוה אישי אלי וגו'. פירש"י ע"ש שלווהו במתנות כהונה קרא שמו לוי והכתוב אומר שקראו לוי על שם הפעם ילוה אלי אישי והקרוב אלי לומר בזה כי האמהות רוח ה' דבר על לשונם ומה שאמרה בלידת בן הראשון כי עתה יאהבני אישי היתה הכוונה בעבור שנולד לה בן הבכור עובד עבודת הש"י כי העבודה היתה בבכורות לפיכך יצחק אהב את עשו לפי שהוא בכור וחשב שהוא יהיה עובד עבודה ורבקה אוהבת את יעקב כי ראתה בנבואה שעל ידה תשוב הבכורה ליעקב. כך אמרה לאה כי עתה יאהבני אישי ע"י בן הבכור כי ברית כרותה שלעולם יהיה בן הבכור לשנואה כדי לסבב לה אהבה וכן פי' מהרי"א פרשת כי תצא בפסוק והי' הבכור לשניאה. אבל הב"ה ידע שלסוף תשוב הבכורה מראובן ע"י חלול יצועי אביו וא"כ עדיין היא שנואה ז"ש כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ולא אמרה שבן זה יסבב האהבה בעבור איזו סבה עד שילדה את לוי שקרה לו ה' לוי על שם שלווהו במתנות כהונה חלף עבודת ה' אשר עליו ובסבה זו ילוה אלי אישי ויאהבני כי ממני נולד הפעם אותו בן אשר עליו יהיה משא עבודת הש"י ולפי זה מסכים פירש"י עם פשט המקרא:

התחת אלהים אנכי. לפי שרחל אמרה היה לך להתפלל עלי ויעקב השיב לה וכי בעבור זה אמרת הבה לי בנים משמע על כל פנים וכי בטוח אני שיקבל ה' תפלתי כי אולי יגרום החטא שיסכך ה' בענן לו מעבור תפלה כי כל מי שנתקבלה תפלתו דומה כאילו עומד תחת אלהים ממש ואין שום דבר חוצץ בינו לבין אלהים אבל בזמן שאין תפלתו נשמעת דומה כאלו יש מסך מבדיל וחוצץ בינו לבין אלהים כמ"ש סכות בענן לך מעבור תפלה וענן זה הוא החומר האפל אשר על פיו יהיה כל ריב וכל נגע כמ"ש עונותיכם היו מבדילין ביניכם לבין אלהיכם ולכך אמר אשר מנע ממך פרי בטן כי מאחר שמנע ממך ולא ממני א"כ וודאי יודע ה' שיש בך איזו עון אשר גרם למנוע ממך פרי בטן ואותו עון יסכך בלי ספק מעבור תפלה. מיד נתנה רחל אל לבה לפשפש במעשיה איזו עון גרם לה ולא מצאה כ"א מדת הקנאה שהיתה בה שנאמר ותקנא רחל באחותה וחשבה שעון זה גרם לה שלא הועילה תפלת יעקב ע"כ נתנה אל לבה לשוב בתשוב' להטות אל קצה האחרון בדבר שחטאה בו והוא שמתחלה נתקנאה אפילו באחותה ואח"כ לא נתקנאה אפי' בשפחתה ע"כ אמרה בזכות שהכנים צרתי לביתי ואבנה גם אנכי ממנה:

על כן קראה שמו דן. כל מי שנאמר בו ע"כ היה מרובה באוכלסין חוץ מן שבט לוי לפי שהיה הארון מכלה בהם ותדע שלשון ע"כ לא נאמר כ"א בלוי ויהודה ודן כי ברוב עם הדרת מלך ויהודה גור אריה ממנו הוד מלכות. ודן ידין עמו יקח נקמות עמו כאחד שבטי ישראל היינו כדוד המלך המיוחד שבשבטים והלוקח נקמת עמו צריך ג"כ אוכלסין ומטעם זה נאמר דן גור אריה המשילו לדוד שנמשל ג"כ לגור אריה. ושבט לוי ממנו כתר תורה וכתר כהונה כי משה קבל תורה ואהרן הכהונה וכ"ש שהיה מן הראוי ששבטו של לוי יהיו רבים כן ממנו משרתי אלהינו וברוב עם הדרתם אך שהיה הארון מכלה בהם י"א שמצד שהיו קרובים אל הארון היו פרושים מנשותיהם וע"כ לא פרו ורבו כל כך ומקשים על זה והלא היו מעטים קודם שנמסר להם משא הארון ע"כ פירשו שארון זה היינו ארונו של יעקב ואין צורך לזה כי לעולם הארון הקודש הסבה כי בעבור שלוי עתיד לישא ארון הקודש ע"כ אמר יעקב לוי לא ישא ארונו לפי שלעתיד ישא ארון הקודש וע"כ נהגו המצרים כבוד בשבט לוי כי ראו שיעקב נהג בו כבוד וע"כ לא נשתעבדו בהם המצריים ולא היו בכלל פן ירבה וע"כ לא היו גם בכלל כן ירבה וטעמו של דבר שכל מי שהיה בכלל פן ירבה ובקשו המצרים להמעיטם מעוצר רעה ויגון הוצרך הב"ה להראות להם שכל חכמתם לא עמדה להם נגד רצון האל יתברך והפרם והרבם שלא כדרך העולם אבל שבט לוי שלא היו בעינוי מצרים ולא בקשו להמעיטם לא הוצרך הקב"ה להרבותם כנגד הטבע על כן לא היו מרובים באוכלוסין כל כך. ונראה שגם מטעם זה היו שבט לוי עניים ולא היה להם נחלה בארץ כי כל שפרע חוב כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם היה בכלל ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וקל להבין:

ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו'. טעמו של דבר שלא בקש יעקב שלחני נא כ"א אחר שנולד יוסף לפי שהיה יעקב מסופק אם יצאו ממנו י"ב שבטים או לא כדמסיק בב"ר אמר יעקב אם האבנים מתאחות זו לזו יודע אני שאני מעמיד י"ב שבטים כו' שמע מינה שהיה מסופק אם יצאו ממנו י"ב שבטים וכשאמרה רחל בנבואה יוסף ה' לי בן אחר ולא בקשה בנים הרבה ש"מ שרוח ה' דבר בה שיצאו מן יעקב י"ב שבטים ולא יותר ע"כ אמר יעקב שלחני נא כי אז היה בטוח שלא יוכל עשו להרגו שהרי עדיין לא נולד בנימין גם לא היתה מעוברת עדיין שהרי עשה בסכות זמן רב בערך ב' שנים ואח"כ נולד בנימין ומצד שהיה יעקב בטוח שלא יוכל לו עשו ע"כ אמר שלחני נא עכשיו כי וודאי לא יעשה לי מאומה מאחר שלא יצאו ממני עדיין כל י"ב שבטים. ורז"ל אמרו משנולד שטנו של עשו דהיינו יוסף שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש כו' אע"פ שמקרא זה נאמר לעתיד אולי ידע יעקב ברוח הקודש שסופו יפול ביד יוסף ואע"ג שאיהו לא חזא מזליה חזא ע"כ וודאי יפול לבו של עשו בראותו את יוסף וע"כ לא יכול לו ליעקב. ועוד שיוסף שטנו לפי שעשו אין לו טענה על יעקב כ"א מה שלקח ממנו הבכורה ולעתיד יוסף משיב לו כשם שנלקחה הבכורה מראובן ע"י חילול יצועי אביו ונתנה ליוסף כך בדין נלקחה מעשו שהיה צד נשים תחת בעליהן ונתנה ליעקב וקבלת הברכות תלוי בבכורה כמבואר למעלה פר' תולדות. טעם אחר קודם שילדה רחל היה מתבייש לבא אל אביו שלא יאמר שלקח אשה יפת תואר לשם תאוה כי מטעם זה אמרה רחל אסף אלהים חרפתי כי תשמיש שלא לקיום המין חרפה היא לנו:

לקח יעקב את כל אשר לאבינו. ואח"כ אמרו ומאשר לאבינו עשה את הכבוד הזה מאשר משמע מקצת אשר ולא כל אשר וא"כ דבריהם סתרי אהדדי ובלאו הכי קשה איך אמרו שקר מפורסם וכי לקח יעקב כל אשר לאביהם וכי לא השאיר לו כלום הלא היה ללבן עדיין צאן ובקר ואהלים. וביאור הדברים כך הוא שמתחלה לא דברו כנגד הרכוש כלל כ"א כנגד התחבולות ועניני רמאות שהיה אביהם בקי בהם ובשמותיהם יותר מכל העולם עד שהיה הוא יכול לרמאות את אחרים אבל אחרים לא יוכלו לרמאותו ויעקב למד מלבן כל רמאתו עד שאפי' לבן לא יכול לעמוד לפניו כי הוא רימה את לבן ועל זה אמרו לקח יעקב את כל אשר לאבינו כל רמאתו לקח ממנו וכנגד הרכוש אמרו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה:

אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וגו'. אם כה אמר הל"ל כי יאמר להבא משמע ונראה שזה קאי על מה שאמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי כי כבר נראה לו בחלום ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וגו' ע"כ אמר אם כה יאמר להבא כי פשיטא בשע' שימת המקלות שילדו עקודים וטלואים אלא אפילו להבא כשלא אשים המקלות מ"מ יהיה הכל לפי תנאו שאם יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כולם נקודים כי כך הובטחתי בחלום מפי הגבורה לפי שראה ה' בעניי את כל אשר לבן עושה לי כי אני אמרתי הסר משם כל שה נקוד וטלוא היתה כוונתי לומר שיהיו שני עדרים סמוכים זה לזה ואם ילכו הנקיבות אל עדר הנקודים והטלואים מזלי גרם ואם יתעברו בעדרם מזלך גרם ומסתמא יסכים לבן על זה כי יותר קרוב לו מה שיתעברו בעדרים ממה שילכו לעדר אחר ולבן הרחיק דרך ג' ימים באופן שיהיה נמנע שילכו הנקיבות לאותו עדר כדי שילך יעקב ריקם א"כ הוצרך לעשות ענין המקלות והסכים הקב"ה על ידו לומר שאף בלא שימת המקלות יהיה כן להבא. ובספר תולדות יצחק פירש שלכך נאמר אם כה יאמר לפי שלבן ראה שכל אשר חפץ יעקב עושה ה' ומסכים על ידו ע"כ חשב לעשות תחבולה נגד רצון האל יתברך והוא להתנות מתחלה נקודים וכאשר יתעברו נקודים אז יחזור ויתנה טלואים כי כבר נתעברו נקודים אבל הקב"ה ידע מה שבלבו של לבן שכך יאמר אחר שיתעברו ועשה הקב"ה שנתעברו מאותה מראה שלבן יאמר לעתיד בשעת ההריון במראה זו אני חפץ לכך נאמר אם כה יאמר להבא:

מטוב ועד רע. ומה שביני ביני היינו הדברים המשתמעים לתרי אפי ולפי זה אסר לו שלשה מיני דברים. ראשונה אסר לו לדבר עמו מטוב דברים טובים ונחומים כי טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים לפי שעל כל פנים לבו של הרשע להרע לצדיק וכשהוא מדבר עמו טובות וודאי כל דבריו על צד החנופה כדי שלא יהיה הצדיק יודע להזהר ולהשמר ממנו ודבר זה פשיטא שלא תדבר עמו כי יבא לידי היזק על ידם אלא אפילו הדיבור הממוצע המשתמע לתרי אפי ס"ד אמינא שמותר לך לדבר עמו והיה לו לשום על לבו ולמיחש מיהא בעי קמ"ל מלת עד לומר לו שאסור לך להטעותו בדברים. ולא זו שני מיני דברים אילו שהם אסורים לך כי יכול הצדיק לבוא לידי מכשול על ידם אלא אפילו רע גמור ס"ד אמינא שמותר לך לגזם לו בדברים רעים כדי שיהיה נזהר ונשמר ממנו ואם הוא לא נזהר אני את נפשי הצלתי קא משמע לן רע לומר לך לא תגזם לו ולא תעשה לו שום רעה: ובזה מתרצים מה שנאמר בסמוך ואתה לא תעבור את הגל הזה אלי לרעה משמע אבל לטובה תוכל לעבור ובהפכו אמר לבן אם אני לא אעבור אליך את הגל משמע בשום פנים לא אעבור אפילו לטובה וזה לפי שטובתי של עליך כי כבר אמש אמר לי אלהים השמר לך מדבר עם יעקב מטוב שמע מינה שאינו חפץ בטובתי כי חשוד אני בעיניו שכל טובתי לך לרעה. ואמר אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה אפילו אם לא אעבור גם המצבה אבל אתה לא תעבור אלי הגל והמצבה לרעה משמע אבל הגל לבד בלא העברת המצבה מותר אף לרעה לפי שביני ביני ודאי יכנס יעקב על הרעה מה שאין כן בלבן ופשט זה נכון:

זה לי עשרים שנה בביתך. ולמעלה אמר זה עשרים שנה אנכי עמך ולא הזכיר מלת לי גם אמר עמך במקום בביתך. כי באמת יעקב לא היה בביתו של לבן כי אם חודש אחד שנאמר וישב עמו חודש ימים משמע רק חודש ימים היה יושב עמו בביתו אבל בכל שאר הזמנים היה מתגורר בשדות ואהלים לרעות צאן לבן ולא היה בביתו של לבן כמו שאמר הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה לכך אמר זה כ' שנה אנכי עמך אבל לא בביתך. ומ"מ אפילו זה החודש ימים אשר ישב בביתו של הרשע והרמאי לא היו בעיניו כימים אחדים אלא כזמן ארוך לפי שימי צער היו לי שנראים כימים רבים

ואמר אויה לי כי גרתי משך זמן רב עם הרשע ואם מעט הוא לי ר"ל בעיני שקול כאלו הייתי כל כ' שנה בביתו לכך אמר זה לי עשרים שנה בביתך באמת אינם כ' שנה כ"א אדם אחד לבד אבל לי הוא שקול חודש זה כעשרים שנה לא כמו שאמרה אמי וישבת עמו ימים אחדים כי אולי לא ידעה אמי בגודל רשעתו ולבי יודע מרת נפשו כמה צער סבלתי על היותי עמך בביתך ממש . דבר אחר מתחלה הזכיר יעקב את כל אשר עשה הוא עמו איך הי' העושה עמו ובאמונה ואח"כ הזכיר את כל אשר עשה לבן לו לכך אמר מתחלה זה עשרים שנה אנכי עמך ר"ל אני עשיתי עמך באמונה טרפה לא הבאתי אליך וגו' וכל סיפור זה הכל מדבר מאמונתו של יעקב. ואח"כ אמר לו ראה לעמת זה מה שעשית לי ואמר זה לי עשרים שנה בביתך ראה מה שעשית לי הנה עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ועל כל זה ותחלף את משכורתי עשרת מונים ולא כגמול ידי עשית לי ובזה מיושב היטב מה שהזכיר מתחלה עמך ואח"כ אמר זה לי ופירוש יקר הוא :

לולי אלהי אבי אלהי אברהם היה לי ופחד יצחק. אמר כי מן אברהם זקיני אע"פ שכבר מת ולא יראתי ממנו מ"מ אלהיו קיים לנצח וממנו יראת פן ידרוש ימי מידך אם תעשה לי איזו רעה או תשלחני ריקם מכל עמלי. אבל יצחק אבי שהוא עדיין חי יראת ממנו כי פחד יצחק ר"ל שאתה פחדת ממנו כי הוא שר וגדול שמו בגוים ממש יראת לעשות לי רעה או לשלחני ריקם מכל וכל פן יתבע עלבוני מידך ולולי שהיה אלו אז ריקם שלחתני וא"ת מאין יוכח שמה מיוסר לבבך עשית כל זה ולא מיראה על זה אמר ויוכח אמש האמש יוכיח שכן הוא כדברי שהרי אתה אמרת יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי וגו' שמע מינה שמיראה נמנעת מלהרע ולא מאהבה . ומה שאמר וישבע בפחד יצחק אביו כתב מהרי"א שנשבע בעקידת יצחק כמו שנשבע במלוה וכן כתב בתולדת יצחק. ולפי דברינו נשבע במורא אביו כי זה היתה מצוה חביבה עליו . ור"ל שנשבע במצות מורא אביו ודוקא במצוה זו לפי שהיה עכשיו ממהר לילך לבית אביו לקיים מצוה זו ע"כ נזכר במצוה זו ונשבע בה :

הפטרת ויצא בהושע סימן י"ב

וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃
וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא
נִשְׁמָר׃ הִכְעִיס אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ וְחֶרְפָּתוֹ
יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃ כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם
בַּבַּעַל וַיָּמֹת׃ וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם
כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים כֻּלֹּה כלו קרי לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי
אָדָם עֲגָלִים יִשָּׁקוּן׃ לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ
כְּמֹץ יְסֹעֵר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם וֵאלֹהִים זוּלָתִי לֹא תֵדָע וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בִּלְתִּי׃ אֲנִי יְדַעְתִּיךָ
בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאֻבוֹת׃ כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם
עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי׃ וָאֱהִי לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ אָשׁוּר׃
אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם כְּלָבִיא חַיַּת
הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃ שִׁחֶתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃ אֱהִי מַלְכְּךָ
אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ
וְשָׂרִים׃ אֶתֶּן־לְךָ מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ צָרוּר עֲוֹן אֶפְרָיִם
צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־עֵת
לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ מִיַּד שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם
אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ כִּי הוּא
בֵּין אַחִים יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ
מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־כְּלִי חֶמְדָּה׃ תֶּאְשַׁם
שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ
וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ׃ שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ
בַּעֲוֺנֶךָ׃ קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־
תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ אַשּׁוּר ׀ לֹא
יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ
אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב
אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו
כַּלְּבָנוֹן׃ יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ יָשֻׁבוּ
יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃ אֶפְרַיִם מַה־
לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי
פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי־יְשָׁרִים דַּרְכֵי
יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

פירוש המלות

ויברח יעקב. ועוד זאת עשיתי לך: שמר. את הצאן: יטוש. עליו יטילם הקב"ה: אדוניו. הקב"ה: רתת. רעדה: נשא הוא. משם זכה להנשא: ישקון. כדי הוא להיות נושק עגל: יסער. ל' רוח סערה: תלאבות. ארץ צמאה: כמרעיתם. בארץ כנען: אשור. האלף בקמץ לשון הבטה: סגור לבם. את לבם הסגור: כי בי. פשעת מרית בעזרך: אהי. אני אהיה קיים נגדך לראות איפוא מלכך: קטבך. ל' כריתה: נוחם. ל' ניחום: יפריא. ל' יפרה: תאשם. ל' שממה: ירטשו. יושלכו לארץ: והריותיו. נשים מעוברות: יונקותיו. יכגון בנין: לעצבים. לעבוד ע"ג: יכשלו בם. בשבילם:

פרשת וישלח

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃ ה וַיְצַו אֹתָם

ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוָת עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר חַקְלָא דֶאֱדוֹם׃ ה וּפַקֵּיד

רשי

(ד) **וישלח** יעקב מלאכים. מלאכים ממש: (ב"ר): ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה

אבן עזרא

(ד) **וישלח** הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם ואלה המלאכים הם מעבדיו :

כה

ספורנו

(ד) **וישלח** יעקב מלאכים. לדעת מה בלב אחיו לדעת מה יעשה לו. ארצה שעיר שדה אדום. אל גליל שעיר לאותו החלק ממנו שהיה דר שם אדום

רמבן

נכתבה הפרשה הזאת. להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו וישלח מלאך ויצילהו ולמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק שנזמין עצמינו לשלשת הדברים שהזמין הוא עצמו לתפלה ולדורון ולהצלה כדרך מלחמה לברוח ולהנצל וכבר ראו רבותינו הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר :

(ד) **אל** עשו אחיו ארצה שעיר. בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו וכבר תפשוהו החכמים על זה אמרו בב"ר מחזיק באזני כלב אמר לו הקב"ה לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב. ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיים ומהם שבאו ברומה והיא היתה סבת נפילתם בידם וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים:

לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ ו וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ ז וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה

פ' יַתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו כְּדְנַן אֲמַר עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם לָבָן דָּרִית וְאוֹחֲרִית עַד כְּעַן׃ ו וַהֲווֹ לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין עָאן וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וּשְׁלָחִית לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ׃ ז וְתָבוּ אִזְגַּדַּיָּא לְוָת יַעֲקֹב לְמֵימַר אֲתֵינָא לְוָת אָחוּךְ לְוָת עֵשָׂו וְאַף אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ וְאַרְבַּע מְאָה גֻּבְרִין עִמֵּיהּ׃ ח וּדְחֵיל יַעֲקֹב לַחֲדָא וַעֲקַת לֵיהּ וּפַלֵּיג יָת עַמָּא דְעִמֵּיהּ וְיָת עָנָא וְיָת תּוֹרֵי וְגַמְלַיָּא לְתַרְתֵּין מַשְׁרְיָן׃ ט וַאֲמַר אִם יֵיתֵי עֵשָׂו לְמַשְׁרִיתָא חֲדָא וְיִמְחִינַהּ וִיהֵי מַשְׁרִיתָא

ז' מלא בתו'

רשי

בסופה: (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי. ד"א גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים: ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך: למצא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו (ברכו' פ' א"ע): (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג (ב"ר ותנחומא). ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים: (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד גירסאות אחרות וע"ע במזרחי ובספרי שביניהם): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה. (תהלים כז) אם תחנה עלי מחנה הרי נקבה. (בראשית לג) המחנה הזה ל' זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה (בראשית יט) השמש יצא על הארץ (תהלים יט) מקצה השמים מוצאו הרי לשון זכר. (מלכים ב' ג') והשמש זרחה על המים הרי לשון נקבה. וכן רוח. הנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה (איוב א) ויגע בארבע פנות הבית הרי לשון זכר (מלכים א יט) ורוח גדולה וחזק מפרק הרים לשון זכר. ולשון נקבה. וכן אש (במדבר טז)

אבן עזרא

(ה) כה תאמרון לאדני. אמר כן להם עד שיתברר אללם שהוא אדוניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד: ואחר עד עתה. האל"ף סימן המדבר והנוח הנעלם שהוא אחריו תחת אלף השרש וכן אני אהבי אהב כי כבד על הלשון להוציא ב' אלפין והוא מהבנין הקל: (ו) שור וחמור. שם המין: ואשלחה להגיד כי רצוני לעשות כל אשר יצוה וזה טעם למצא חן: (ז) וגם הולך לקראתך. שהוגד לו שאתה בא: (ח) ויצר לו. זה הדבר מהבנין הכבד כמו והצר לך: ויחץ. נפתח היו"ד בעבור אות הגרון הבא אחריו כמו ויעל משה: (ט) מחנה. זכר ונקבה כבית

תאמרון חד מן ט' וסי' ויצו אתם לאמר. ויאמרו למלאכים הבאים. וכי תאמרון אלי דמלכים. כה תאמרון לאדניכם. אל אדניכם. כה תאמרון אל חזקיהו. לא תאמרון קשר. ויאמר אליהם ירמיהו. כה תאמרון אל חזקיהו דד"ה: עד עתה ד' וסי' ואחר עד עתה. כי לא באתם עד עתה אל. ועתה קום צא ודבר. ויחן ה' אתם וירחמם: וייראי"ב ו' בקריאה ו' בשמואל וסי' מה נורא. ויירא יעקב מאד. ויאמר מי שמקדלאיש. וישמע המלך יהויקי'. ויירא דוד את ה' ביום ההוא. ויירא מאד מפני אכיש מלך גת. ויירא כל העם מאד את ה'. ויירא שאול מלפני דוד. ויירא ויחרד לבו. ויירא מאד מדברי שמואל. ויירא דוד את האלהים. ד"ה. ויירא ויתן יהושפט את פניו. ד"ה: ויצר ג' וסי' ויירא יעקב. בכל אשר יצאו יד ה' שופטים. ויצר לאמנון להתחלות: ויחץ ג' וסי' ויחץ את העם. ויחץ את הילדים. ויחץ את שלש מאת האיש: יבוא ז' מלאי' בתו' מסר פרשת אחרי מות.

תולדות אהרן ויירא יעקב. ברכות ד: והיה המחנה. סנהדרין לט:

בעל הטורים עם לבן גרתי. כלומר אע"פ שהייתי בבית לבן קיימתי תרי"ג מצות: ואחר עד עתה. וא"ת אם כן שקיימת המצות בוא והלחם עמי ע"ז אמר ואחר עד עתה כלומר אני צריך להתאח' עד שיעברו עתה ע' של בבל ות' של מצרים והמשת אלפים ויבא אלף הששי שהם ימות המשיח ואחר כך ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ד"א גרתי אותיות תגרי שהיה עם לבן שהיה לו עמו תגרי. ואני איש ריב ובעל מלחמה והכל כדי להפחידו. גרתי שנים במסורת הכא ואידך אויה לי כי גרתי משך בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב"ה הבטיחו כגר ושמרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות. ויהי לי שור וחמור ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו. וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקול יעקב בבתי מדרשו': לי שור וחמור בגימטריא שנולד יוסף: שור בגימטריא קרן יוסף. ויהי לי שור ווי לי שיתחברו עתה השור והחמור הטמא והטהור יחדו. ויירא יעקב אף על

רמבן

(ה) **כה** תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב. צוה אותם שיאמרו לאדני לעשו אנחנו שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדני. ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה ההיא אצלו כלום וכי הוא נוהג בו בכבוד האב להוציא את המשטמה מלבו:

(ו) **ואשלחה** להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך למצא חן בעיניך שאני שלם עמך ומבקש אהבתך לשון רש"י. רצה לומר שאינו מוסב למעלה אבל יאמר ואשלחה להגיד לאדני כי אני בא למצוא חן בעיניך ולעשות ככל אשר יצוה אדני שיותר נכון שיוסב למעלה ואשלחה להגיד לאדני שיש לי עושר ונכסים וכבוד לעשות בו חפצך ורצונך ירמוז שישלח לו דורון מהם או שיקח הוא משלו מה שיחפוץ וכן אמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני:

(ז) **וישובו** המלאכים אל יעקב לאמר. השלוחים האלה עשו שליחותם אבל לא ספר הכתוב זה כי אין צורך. וטעם וגם הולך לקראתך לאמר כאשר אתה הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה:

(ח) **ויירא** יעקב מאד. בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות היה ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי. והנראה בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבאו לפניו וידברו עמו כלל כי היה הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו וענייני ביתו ובניו וקראו לו בשלומיו ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו הם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא ספר שיאמרו השלוחים דבר בשם עשו אבל עברתו שמורתו בלבו ולעשות לו רעה היה הוא הולך בחיל הזה והנה השלוחים חקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב. וזה טעם וגם כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דבר שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכך אמרו רבותינו כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך אל עשו אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב ואשר הפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מודה בבכירתו וגדולתו עליו כאשר פירשתי ויתנחם בזה כי הלבבות לה' המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם:

(ט) **והיה** המחנה הנשאר לפליטה על דרך הפשט זה באולי כי אמר אולי יוכל המחנה האחר כי בהכותו האחד יברחו או תשוב רצונו או תבא להם הצלה מאת השם וכן אמרו בב"ר למדתך תורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת ורש"י כתב והיה המחנה הנשאר לפליטה על כרחו כי

ספורנו

אדום כי אז לא כבש עדין את כל החורי יושבי הארץ: (ה) ואחר עד עתה. לפיכך לא באתי להשתחוות לך עד עתה: (ג) למצוא חן בעיניך. כי אין ספק אצלי שתשמח על היות לי עושר וכבוד ולמצא חן בעיניך כשאברך בזה: (ח) וגם הולך לקראתך. לא בלבד ראינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מוצאת כאשר הגדנו את עסקך אבל גם הולך לקראתך עם ד' מאות איש ואין זה אלא להלחם כענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד: (טו) והיה המחנה הנשאר לפליטה. כי בעוד שיטע אל השלל הראשון ימלט

אבן עזרא

כבית ומקום: והיה המחנה הנשאר לפליטה. אולי יהיה שיברחו או תשוך חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיית לי לישועה ומה שאמר רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש ואם השם אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם ואלישע אמר וה' העלים ממני גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו והוא אומרו ואהיה עמך גם זה פי' ואיטיבה עמך שיתכן שימלט הוא לבדו ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל לגדול יקרא גדול ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהי השם עמו ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו: (יא) קטנתי. כמו גם יכלתי והטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים וכבר פירשתי חסד ואמת: (יב) והכני. משרת עצמו ואחר עמו כמו ושני שרי גדודים וכן הוא והכה אם על בנים

תורה

המחנה הנשאר לפליטה: י ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יהוה האמר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך: יא קטנתי מכל החסדים ומכל־האמת אשר עשית את־עבדך כי במקלי עברתי את־הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות: יב הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי־ירא אנכי אתו פן־יבוא והכני אם על־בנים: יג ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את־זרעך כחול הים אשר לא־

ד' בטע' כתו' י · כל'חס'כמ"כ · ל' · ל' ומ"ל. ל' · ל' · ל' · ד' · ב' רוטשה · ב'לגלא הסמי'

אונקלוס

דאשתארו לשיזבא: ויאמר יעקב אלהא דאבא אברהם ואלהא דאבא יצחק יי די אמר לי תוב לארעך ולילדותך ואוטיב עמך: יא זעירין זכותי מכל חסדין ומכל טבון די עבדת עם עבדך ארי יחידי עברית ית ירדנא הדין וכען הויתי לתרין משריין: יב שיזבני כען מידא דאחי מידא דעשו ארי דחיל אנא מיניה דלמא ייתי וימחינני אמא על בניא: יג ואת אמרת אוטבא אוטיב עמך ואשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא דלא יתמנון מלמסגי:

רש"י

טז) ואם יצאה מאת ה' לשון נקבה. (תהלים קד) אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי אבי אברהם. למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפלטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהי' עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנא' ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. (שבת לב) נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו. ומכל האמת. אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (ב"ר): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן והלא לא א"ל אלא (שם כח) והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שא"ל (שם) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי

ויאמ' ד' ר"פ בטעם זרקא וסי' ויאמ' יעקב. יתרו ברוך ה'. משה שש מאת אלף. משה בזאת תדעון: והכני ב' חד פתח וחד קמץ וסי' פן יבא והכני. אם יוכל להלחם. אוריי' פתח. דשמואל קמץ. ודא הוא חד מן א"ב מן חד חד חד פתח וחד קמץ דלוג וסי' במסור' רבתא: אם על בנים. ב' וסי' פן יבא והכני. אם על בנים רטשה:

תולדות אהרן קטנתי מכל.. תענית ז.

בעל הטורים

בעל הטורים פי' שנ' לו והיה זרעך כעפר הארץ אפשר שיתקיים בזרע אחר שיוליד אחר כן: והכני ב' במסור' והכני אם על בנים. אם יוכל להלחם בי והכני גבי גלית לומר מה יעקב נתיירא אף דוד נתיירא. מה יעקב נרדף אף דוד נרדף. וכשם שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצל מגלית וזכות יעקב עמד לדוד. וכשם שגבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג' דברים: אם על בנים שנים במסרה ואידך אם על בנים רוטשה בסנחריב מלך אשור שאמר להשחית את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על הבנים רמז לגליות: קטנתי יו"ד כפופה אף על פי שנתברכתי בעשרה ברכות ירא אני שמא יגרום לי החטא. במקלי בגימטריא יעקב. פירוש בגופי לבדי. ד"א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן: ואיטיבה.

ספורנו

ימלט השני בכלי המלחמה או שיברח: (י) אלהי אבי אברהם. הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו ובהזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדולה בתחלת י"ח ברכות: (יא) קטנתי מכל החסדים. לא הייתי ראוי לכל אותם החסדים: ומכל האמת. הטוב שעשית עמדי בזכות אבותי ובאותו הדרך שעשית עמדי לפנים משורת הדין אני מבקש שתצילני כענין אמרו כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה: (יב) והכני אם על בנים. יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להיטיב עמי אם הראה באבדן מולדתי: ושמתי את זרעך. והנה הפך זה גם כן יהיה אם יכרית זרעי וראוי שתעשה עמי בעבור כבוד שמך לקיים הבטחתך אף על פי שאיני ראוי

רמב"ן

כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה וראיתי במדרש מה עשה זיינם מבפנים והלבישם בגדים לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים וכן עיקר. והכונה בזה כי יעקב יודע שאין זרעו כלו נופל ביד עשו אם כן ינצל המחנה האחד על כל פנים וגם זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו אבל יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם מלך אחד מהם גוזר בארצו על ממוננו או על גופנו ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפלטים וכך אמרו בבראשית רבה אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום והיה המחנה הנשאר לפלטה אלו אחינו שבגולה גם ראו כי לדורות תרמוז זאת הפרשה:

(יא) קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. נתמעטו זכיותי על ידי חסדים ואמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו לשון רש"י ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחרי כן ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא א"כ ועוד כי יעקב הזכיר שתי הבטחות שהבטיחו הקב"ה בבית אל ובחרן ואמר תחלה מה שנאמר לו בחרן ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך והוא שנאמר לו בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. והנה אחרי כן לא היטיב לו ככל החסדים וככל האמת האלה שיתמעטו זכיותיו על ידיהם אבל קטונתי לומר כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו וכן מי יקום יעקב כי קטון הוא מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו. וכן אמרו בב"ר קטונתי רבי אבא אמר איני כדאי והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר והאמת הטובה אשר הבטיחו ואמת לו הבטחתו יאמר שאיננו ראוי שיבטיחנו יעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו ולא הבינותי דעת אונקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת טיבו וקשוט ואולי עשה חסדים הגלות אשר הצילו פעמים רבות מכל צרותיו ועשה אתו כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד. והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמנה כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם ענין קיום לחמו נתן מימיו נאמנים כאשר היה תחלה לא כמו אכזב מים לא נאמנו:

(יב) והכני אם על בנים. פירשו בו והכני והכה אם על בנים וכן רבים:

(יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך. אף על פי שהיתה פחדתו פן יגרום החטא אמר עשית עמדי חסדים גדולים שלא הייתי ראוי להם כל שכן שיש לעשות עמו חנם החסד הזה אשר הבטחתני עליו שתיטיב לי ותרבה את זרעי ואין חטאי ראוי למנוע ממני הטובה אשר הבטחתני בה כי גם מתחלה לא הייתי ראוי לה אם עונות תשמור לי ולא הבטחתני עליה בעבור מעשי רק בחסדיך הרבים. ויש אומרים כי יעקב היה חומל על בניו ועל ביתו פן יכה אותם עשו כי לא היה יודע בהבטחת והיה זרעך כעפר הארץ אם על אלה או על אחרים כי יתכן שימלט הוא לבדו וירבה עוד זרעו ואיננו נכון בעיני כי אם היתה זאת מחשבתו איך אמר בתפלתו ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך ועוד כי שם נאמר לו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל

רש"י

דברתי לך ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. ברשותו. וכן (במדבר כא) ויקח את כל ארצו מידו. ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. דבר אחר מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוון המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מניקות שלשים. ובניהם עמהם. ומדרש אגדה ובניהם בנאיה' זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב (ב"ר): עירים. חמורים זכרים: (יז) עדר עדר לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגום דמאן את: ולמי אלה לפניך. ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו (בראשית לא) וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם הוא. יעקב: (כא) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן (ישעיה כח) וכופר בריתכם את מות (שם מז) לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא

מקרא ותרגום

יד וַיָּ֥לֶן שָׁ֖ם בַּלַּ֣יְלָה הַה֑וּא וַיִּקַּ֞ח מִן־הַבָּ֥א בְיָד֛וֹ מִנְחָ֖ה לְעֵשָׂ֥ו אָחִֽיו׃ טו עִזִּ֣ים מָאתַ֔יִם וּתְיָשִׁ֖ים עֶשְׂרִ֑ים רְחֵלִ֥ים מָאתַ֖יִם וְאֵילִ֥ים עֶשְׂרִֽים׃ טז גְּמַלִּ֧ים מֵינִיק֛וֹת וּבְנֵיהֶ֖ם שְׁלֹשִׁ֑ים פָּר֤וֹת אַרְבָּעִים֙ וּפָרִ֣ים עֲשָׂרָ֔ה אֲתֹנֹ֣ת עֶשְׂרִ֔ים וַעְיָרִ֖ם עֲשָׂרָֽה׃ יז וַיִּתֵּן֙ בְּיַד־עֲבָדָ֔יו עֵ֥דֶר עֵ֖דֶר לְבַדּ֑וֹ וַיֹּ֤אמֶר אֶל־עֲבָדָיו֙ עִבְר֣וּ לְפָנַ֔י וְרֶ֣וַח תָּשִׂ֔ימוּ בֵּ֥ין עֵ֖דֶר וּבֵ֥ין עֵֽדֶר׃ יח וַיְצַ֥ו אֶת־הָרִאשׁ֖וֹן לֵאמֹ֑ר כִּ֣י יִֽפְגָּשְׁךָ֞ עֵשָׂ֣ו אָחִ֗י וּשְׁאֵֽלְךָ֙ לֵאמֹ֔ר לְמִי־אַ֙תָּה֙ וְאָ֣נָה תֵלֵ֔ךְ וּלְמִ֖י אֵ֥לֶּה לְפָנֶֽיךָ׃ יט וְאָמַרְתָּ֙ לְעַבְדְּךָ֣ לְיַעֲקֹ֔ב מִנְחָ֥ה הִוא֙ שְׁלוּחָ֔ה לַֽאדֹנִ֖י לְעֵשָׂ֑ו וְהִנֵּ֥ה גַם־ה֖וּא אַחֲרֵֽינוּ׃ כ וַיְצַ֞ו גַּ֣ם אֶת־הַשֵּׁנִ֗י גַּ֚ם אֶת־הַשְּׁלִישִׁ֔י גַּ֚ם אֶת־כָּל־הַהֹ֣לְכִ֔ים אַחֲרֵ֥י הָעֲדָרִ֖ים לֵאמֹ֑ר כַּדָּבָ֤ר הַזֶּה֙ תְּדַבְּר֣וּן אֶל־עֵשָׂ֔ו בְּמֹצַאֲכֶ֖ם אֹתֽוֹ׃ כא וַאֲמַרְתֶּ֕ם גַּ֗ם הִנֵּ֛ה עַבְדְּךָ֥ יַעֲקֹ֖ב אַחֲרֵ֑ינוּ כִּֽי־אָמַ֞ר אֲכַפְּרָ֣ה פָנָ֗יו בַּמִּנְחָה֙

יד וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסֵיב מִן דְּאַיְתִי בִידֵיהּ תִּקְרוּבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי: טו עִזֵּי מָאתַן וּתְיָשַׁיָּא עַסְרִין רַחְלֵי מָאתַן וְדִכְרֵי עַסְרִין: טז גַּמְלֵי מֵינְקָתָא וּבְנֵיהֶן תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרִין עַסְרָא אַתְנָן עַסְרִין וְעִילֵי עַסְרָא: יז וִיהַב בְּיַד עַבְדוֹהִי עֶדְרָא עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר לְעַבְדוֹהִי עִבְרוּ קֳדָמַי וְרַוְחָא תְּשַׁוּוֹן בֵּין עֶדְרָא וּבֵין עֶדְרָא: יח וּפַקֵּיד יָת קַדְמָאָה לְמֵימַר אֲרֵי יְעָרְעִנָּךְ עֵשָׂו אֲחִי וְיִשְׁאֲלִנָּךְ לְמֵימַר דְּמַן אַתְּ וּלְאָן אַתְּ אָזֵיל וּלְמַאן אִלֵּין דְּקֳדָמָךְ: יט וְתֵימַר דְּעַבְדָּךְ דְּיַעֲקֹב תִּקְרוּבְתָּא הִיא דִּמְשַׁלְחָא לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו וְהָא אַף הוּא אָתֵי בַּתְרַנָא: כ וּפַקֵּיד אַף יָת תִּנְיָנָא אַף יָת תְּלִיתָאָה אַף יָת כָּל דְּאָזְלִין בָּתַר עֶדְרַיָּא לְמֵימַר כְּפִתְגָמָא הָדֵין תְּמַלְּלוּן עִם עֵשָׂו כַּד תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ: כא וְתֵימְרוּן אַף הָא עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי בַּתְרַנָא אֲרֵי אֲמַר אֲנִיחִנֵּיהּ לְרוּגְזֵיהּ

ג' ד' מ"ל דמ"ל בנהו' ג' ומ"ל וס' מ"ל בליש' ב' חס' ג' וחס' יו"ד ואחד והעירם ב' ול' יוח' וסוכים ס"ג ג' ג' ב' מלעיל' וכל אי' דכו' ג' ג' ב' מ"ל ואי' חס' י"ב פסוקי' דאי' בהון גם גם גם: ג' ב' ל' דגש היא שלוחה. נפתלי אילה שלוחה. והנה יד שלוחה גבי דניאל.

אבן עזרא

בנים: (טו) עזים מאתים. בעבור שם הנקבות עשר לזכר ולפרים ד ולעירים שנים כי ידע תולדותם: (יז) ורוח תשימו. הפרש וקרו' ממנו כי היתה הרוחה הפרשה בין מכה למכה כמו ורוח לשאול: (יח) ושאלך לאמר. כמו כי אהבך: (כ) גם את כל ההולכים. כי חמש היו שם: במוצאכם. נפתח הכד"ף בעבור אות הגרון ואם אין כמוהו: (כא) כי אמר. יעקב בלבו ואלה דברי משה. ופי' אכפרה פניו אכסה ואסתיר. ופניו כעסו וכן ופניה לא היו לה

ואילי' ז' וסי' עזים מאתי'. וזה הדבר. והקרבתם על הלחם. חמאת בקר וחלב צאן. ערב וכל נשיאי קדר. הלא הדחתם את כהני ה'. ויביאו פרים שבעה: אילים ד' מלאים בתורה וסי' רחלים מאתים. קח את אהרן. בנה לי בזה קדמ'. חמאת בקר. ורוח ט' זוגין חד ר' וחד ור' וסי' כו' במס' רבת': ולמי ג' וסי' ולמי אלה לפניך. ולמי כל חמדת ישר'. ולמי אני עמל: שלוחה ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' ואמר' לעבדך ליעקב. נפתלי אילה שלחה. ואראה והנה יד שלחה קדמ' מ"ל. ויש ספרים נמסרי' ב' מ"ל וא' חס' נפתלי חס': ויצו גם י"ב פסו' דאית בהו גם גם גם וסי'

תולדות אהרן (עזים מאתים. כתובות ל): רחלים מאתים. חולין קלז:

בעל הטורים

מלא יו"ד התפלל שיעמדו לו עשרה נסיונות של אברהם. הצילני נא מיד ר"ת המן. רמז להמן שיצא להכות אם על בנים. כדכתיב טף ונשים. מן הבא בידו מנחה לעשו ששלח לו אבנים טובות שאדם נוכרן בידו. מנחה בגימטריא אבנים. עזים מאתים כל הפסוק מסיים במ"ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שבשביל הבהמות ששלח לעשו והם תק"ן קרבנות בשנה כדמפ' בפרשת פנחס והם ת' תמי"ן וכנגדם מלכו שמונה מלכים באדום לפני מלך מלך בישראל. ד"א לכך מסיים הכל במ"ם לפי שכל הבהמות ששלח לו היו בעלי מומי' שלא יקריב מהם קרבן. ויצו את הראשון ד"פ כנגד ד' גליות. ורוח ב' הכא ואידך רוח והצלה יעמוד ליהודים. רמז לדורות הבאים שיתנו שוחד לשריהם. שלוחה ג' במסר' מנחה היא שלוחה. נפתלי אילה שלוחה. והנה יד שלוחה גבי דניאל. פירוש מה התם שפר אף כאן שעל ידי המנחה נתן לו אמרי שפר וכבדו ואמר לו מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו. כם אמר עבדך יעקב וכמו התם יד שלוחה אף כאן שאף על פי שלא רצה בפיו לקבל'. הנה ידו שלוחה לקבלה:

רמבן

בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך ואם יהיו בניו נופלים בחרב אחיו אין ההבטחה הזאת קיימת ולזה ירמוז באמרו היטב איטיב עמך. וכן ואיטיבה עמך כי כל זה ממה שנאמר לו ואהיה עמך אבל הכל מיראת חטא כי דרך הצדיקים לירא תמיד והיה מתירא אולי אפילו משיגא מגם חטא בבואו בברית עם לבן עובד ע"ג או בדבר אחר ושגיאות מי יבין:

(יד) מן הבא בידו מנחה. יאמר כי עשה מנחה מאשר עמו כי עשרו היה צאן ובקר ומהם שלח כי בדרך היה ואיננו מקום לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות:

(יז) ורוח תשימו בין עדר. כדי להשביע עינו של אותו הרשע ולתווהו על הדורון. וסברו בב"ר שיש בזה רמז אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותן זו אחר זו אלא הרוח להם מצרותיהם עשה רמז שיהיו המסים והארנוניות שיגבו בני עשו מזרעו ברוח והפרש בין זו לזו:

(כא) אכפרה פניו במנחה. אבטל רוגזיה וכן וכפר בריתכם את מות לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל חטא ועון ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמית הוא בהרבה מקומות בעי לכשר

ספורנו

ראוי לה כענין אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך: (יז) עדר עדר לבדו. כדי שיראה שיש בכל מין מנין זכרים ונקבות כפי הראוי למלאכת המקנה שיוכל לפרות ולרבות. כאמרו קח נא את ברכתי שהיתה מנחה מוכנת לברכה שהיא תוספת טובה: ורוח תשימו בין עדר ובין עדר. שלא יקפצו הבהמות מעדר לעדר ויתערבו ולא יבין הרואה חכמת המנחה וברכתה: (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. עם שלא ירצה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלוח אליו פן יחשב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלח לו דורון מחמת יראה אבל ירצה השליח את עצמו כמו שלוח לשעיר ובלתי מכיר את עשו: (כ) כדבר הזה תדברון אל עשו. לכל אחד נוה מה יפיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העדרים והם כולם של יעקב מנחה לעשו אחיו הגדול: (כא) ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. נוה שכל אחד מהם יאמר זה הדבור מלבד הדבור המיוחד לו כדי שימלא עשו דברי כלם מכוונים בזה שהיה יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו: כי אמר אכפרה פניו במנחה. אלה הדברים שם בפי עבדיו כדי שימנע רגזו של עשו בדבור ההכנעה עם המנחה אראה

אבן עזרא

לס: (כג) ויעבר את מעבר יבק. הוא עבר בתחלה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם והנה פירוש ויעבר כבר עבר ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום: (כה) ויאבק. מגזרת אבק עד שעלה אבק ביניהם: עד עלות השחר. עד סור שחרות הלילה וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש וכן אשר אין לו שחר: (כו) כי לא יכול לו. המלאך: ויגע בכף ירכו. של יעקב: ותקע. כמו פן תקע נפשי ממך סרה כף הירך ממקומה

רש"י

וחטא ואבל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה. בעי לכפורי ידיה בההוא גברא. וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: (כב) על פניו. כמו לפניו וכן (ירמיה ו) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד וכן (ישעיה סה) המכעיסים אותי על פני ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה (ב"ר): (כג) ואת אחד עשר ילדיו. (ב"ר) ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם: יבק. שם הנהר: (כד) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן (ב"ר): (כה) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם (חולין צ"א): ויאבק איש. מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם. ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק ליה מיבק לשון עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו (ב"ר): (כו) ויגע בכף ירכו. (קולית הירך התקוע בקלבוסית (קרוי כף ע"ש שהבשר עליה כמין כף של קדירה): ותקע. נתקעקעה ממקום חברתה ודומה לו (ירמיה ו) פן תקע נפשי ממך לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום (ב"ר. חולין צא): ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן: (בכאן קשה

תורה

הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃
כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃
כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃
כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃
כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃
כו וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ׃
כז וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־

אונקלוס

בְּתִקְרוּבְתָּא דִמְהַלְּכָא קֳדָמַי וּבָתַר כֵּן אֶחֱזֵי אַפּוֹהִי מָאִים יִסַּב אַפָּי׃
כב וַעֲבָרַת תִּקְרוּבְתָּא עַל אַפּוֹהִי וְהוּא בָת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃
כג וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יַת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיַת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיַת חַד עֲסַר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יַת מַעְבַּר יוּבְקָא׃
כד וְדַבָּרִינוּן וְאַעְבְּרִינוּן יַת נַחְלָא וְאַעֲבַּר יַת דְּלֵיהּ׃
כה וְאִשְׁתָּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד דִּסְלִיק צַפְרָא׃
כו וַחֲזָא אֲרֵי לָא יָכִיל לֵיהּ וּקְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכֵיהּ וְזָע פְּתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּאִשְׁתַּדָּלוּתֵיהּ עִמֵּיהּ׃
כז וַאֲמַר שַׁלְּחֵנִי אֲרֵי סְלִיק צַפְרָא וַאֲמַר לָא אֲשַׁלְּחִינָךְ אֱלָהֵין בָּרֵכְתַּ

ל' קמץ בז"ק. עבירה על ג' דס' כאו'. ל'. ד'. וזוכל הכליו' דכו'. ל' וחס' ג' ב' מ"ל. ט'. ל'. ז'. ד'. ל' וכל יחזקאל דכו'. ל'.

כו' במ' רבת': ההלכ' ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' במנחה ההלכ'. ההלכת על ארבע. ההלכת למואל. בתר' מ"ל. בלילה הוא ד' מסר בפרש' לך לך: ילדיו ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' ואת אחד עשר. כי בראותו. כי ילדו אל. בתרא' חס'. אנ"ך: ויעברם ח' חס' בליש' וסי' ביהושע בסי' ד': ויעבר ט' מסר פרש' נח: עלות ו' ה' מלאים וא' חס' וסי' ויותר יעקב. והגבלת את ההר. והיה כל הראה. והנה יוצר גבי. עד עלו' חמת ה'. מנגד עלת הנשק. בתרא' חס': לא יכול לו ד' וסי' וירא כי לא יכול לו. ידעת את דוד אביך. ותעש כן אשת ירבעם. ויקדש

תולדות אהרן ויותר יעקב. שם לו: ויאבק שם. שם: וירא כי לא. ס' הזוהר פ' בראשית: בהאבקו עמו. חולין שם: ויאמר שלחני. שם צא וצב. ספר הזוהר פ' תזריע:

בעל הטורים

בעל הטורים ילדיו. ג' במסורה. אחד עשר ילדיו. כי בראותו ילדיו. ילדיו אל אל ישועו. זהו שיש במדרש שראה יעקב שלשים רבואות מבני בניו כמו שראה אחד עשר ילדיו כך ראה רבואות מילדיו: וכמו התם ילדיו אל אל ישועו גם בכאן אמר לילדיו שיתפללו לאל שיצילם מיד עשו כמו שיש בב"ר שהשיג כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו בפני עצמו: ויעבירם. ב' במסורה הכא ואידך ויעבירם ביבשה מלמד שנבקע לו מעבר יבוק ועבר ביבשה. ויאבק בגימטריא כסא הכבוד מלמד שהעלו שהאבק עד כסא הכבוד. איש עמו בגימטריא עשו אדום. ויאבק איש עמו ס"ת קשו על שם בית עשו לקש. ויגע בכף ירכו לראות אם הוא מלאך כמותו אם היו לו קפלים שהמלאכים אין להם קפלים. אי נמי

ספורנו

ארא פניו. דרך הכבוד הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון. ולא יראו פני ריקם. וכן אמר לעשו אח"כ כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. כי המנהג לפקוד את השרים במנחה עם ראיית פניהם: (כב) ותעבור על פניו. לראות פתאום על סדר ראוי לתכלית המכוון אמתו: (כד) ויעבר את אשר לו. נוה לכולם שיקדימו ללכת לפניו להלאה מן הנחל כמו ויעבור את הכושי: (כה) ויותר יעקב לבדו. אחרון לכלם לנסוע מן המחנה כדי להדריך את כל עמו שילכו עם כל קנינו ולא ישאר דבר במחנה: ויאבק איש עמו. היה זה פועל מלאך במצות בוראו בלי ספק על דרך ירה ויור שיהיה נושא בה' יעקב וזרעו מעשו אף על פי שיהיה עם היזק בממון שהוא היקום אשר ברגליהם ועם זה תהיה התשועה בסוף עם ברכה ושררה בעליונים ובתחתונים: (כו) לא יכול לו. לרוב דבקותו תמיד באל ית' במחשבה ובדבור: ויגע. הודיעו החטא העתיד במדריכי עמו ובדאגתו בזה פסק הדבור ותקע כף ירכו בהאבקו: לא אשלחך. שגדולים

רמב"ן

לכפורי ידיה וגם בלשון מקרא נקראים המזרקים כפורי זהב על שם שבהם מקנח ידיו בשפת המזרק לשון רבינו שלמה. וכן אמר אונקלוס אנחיניה לרוגזיה. ואם כן יהיה פי' כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי איננו ראוי שיאמרו השלוחים לעשות ככה וכך פי' ר"א ואיננו ישר בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידועה בכל שולחי מנחה ועוד שאם כן היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו כי עתה לא הוסיף על הצואה ההיא אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד כלשון הזה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנחה הזאת כאשר יתנו העבדים כפרס בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני. להיותי מרואי פני המלך. וזה דרך מעלה מיראתו ממנו. ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה יתן כפר על החמה ולשון קנוח בכפור איננו לשון קדש רק לשון ארמי' וכן כפורי זהב שם המזרקים בבבל כי לעולם לא תבא כפרה בחטא אבל יאמר לכפר על נפשותיכם ונסלח לו לכפר עליו על נפשו ויאמר אכפרה בעד חטאתכם וכולן מלשון ונתנו איש כופר נפשו שהוא פדיון:

(כב) **והוא** לן בלילה ההוא במחנה. יאמר שלא בא באהלו בלילה ההוא אבל לן במחנה עם עבדיו ועם הרועים בכאן ערוך כאיש מלחמה פן יבא אחיו בלילה ויכה בו:

(כג) **ויקח** את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו. אין מוקדם ומאוחר בפסוק הזה להגלה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבוק לראות אם גבהו המים ושב ולקחם עמו כולם כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו מחנהו ורכושו:

(כה) **ויותר** יעקב לבדו. ששכח פכים קטנים וחזר עליהן לשון רש"י. ועל דרך הפשט ויקחם ויעבירם את הנחל העבירם עמו ויעבר את אשר לו בצווי כי חזר וצוה שיעברו לפניו ונשאר הוא אחריהם:

ויאבק איש עמו. ויתעפר כך פירשו מנחם לשון אבק שמעלין אבק ברגליהם. ולי נראה לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביקו ליה מיבק זה לשון רש"י ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה אבקתא אית בה דרגש עיולי ואפוקי באבקתא וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה מעצים דקים חגורים וקשורים יחד כי האי"ת תכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף ופעמים רבים יבליעו האי"ת תוך כמקום תחותך מסותא במקום מסחיתא אסיתא חסיתא ואפשר שיהיה ויאבק ויחבק כמו ויחבקהו כי אולי כן הלשון ומצינו ברודים אמוצים כמו חמוצים מלשון חמוץ בגדים. ואמרו המפרשים כי וארווים במרכולתך כמו וחרוזים מן צוארך בחרוזים וכן אמרו במלת ותאלצהו שהוא כמו ותחלצהו מהופך מן ותלחצהו ושמא הוא דעת אונקלוס שאמר ואשתדל וכך תרגום וכי יפתה ארי ישדל יחבק וינשק שהוא דרך הפתוי או שלא נזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל השתדלות תחבולה וברור ענין. ובב"ר מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו כדברי מנחם והוא הנכון:

(ט) **וירא** כי לא יכול לו. מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו. ואמרו

רשי

קשה לרש"י ותברכני הל"ל. אלא הודה וכו' איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד ע"ח ודוק): (כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן וזה שכתוב (הושע יב) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן: ותוכל. להם: (ל) למה זה תשאל. (ב"ר) אין לנו שם קבוע משתנים שמותינו הכל לפי מצו' עבודת השליחות שאנו משתלחי': (לב) ויזרח לו. לצורכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא (מלאכי ג) שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו: והוא צולע. היה צולע כשזרחה השמש: ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זה פשוטו: (לג) גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן (ירמיה נא) נשתה גבורתם וכן (בראשית מא) כי נשני אלהי' את כל עמלי: (ב) ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון חביב: (ג) עבר לפניהם. אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם

כי

אבן עזרא

ממקומה: (לג) בגיד הנשה. ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת ותולדות שמפרשים שהוא האבר ויפרשו הנשה מגזרת נשים לדעת זה המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך כפ' כי שמי בקרבו: (ב) ושם רחל ויוסף באחרונה אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם: (ד) הדרש על נקודותוישקהו טוב הוא לעתיקי מסדים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו

תורה

ברכתני: כח ויאמר אליו מה־שמך ויאמר יעקב: כט ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם־ישראל כי־שרית עם־אלהים ועם־אנשים ותוכל:
ל וישאל יעקב ויאמר הגידה־נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו שם: שלישי
לא ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי־ראיתי אלהים פנים אל־פנים ותנצל נפשי:
לב ויזרח־לו השמש כאשר עבר את־פנואל והוא צלע על־ירכו: לג על־כן לא־יאכלו בני־ישראל את־גיד הנשה אשר על־כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף־ירך יעקב בגיד הנשה: לג א וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש ויחץ את־הילדים על־לאה ועל־רחל ועל שתי השפחות:
ב וישם את־השפחות ואת־ילדיהן ראשנה ואת־לאה וילדיה אחרנים ואת־רחל ואת־יוסף אחרנים: ג והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע

ג' קמץ · נ' · נ' · כ' והוא פלאי · פ' · נ' · ח'. נ' וחס' · ט' בטע' פזר גדול. · נ' · ח'. ג' · י"ח פסו' ד'א' כהון את ואת ואת ואת ואת · ל"ג ר"פ

אונקלוס

לי: כח ואמר ליה מה שמך ואמר יעקב: כט ואמר לא יעקב יתאמר עוד שמך אלהין ישראל ארי רב את קדם יי ועם גובריא ויכלתא: ל ושאל יעקב ואמר חוי כען שמך ואמר למא דנן את שאיל לשמי ובריך יתיה תמן: לא וקרא יעקב שמא דאתרא פניאל ארי חזיתי מלאכא דיי אפין באפין ואישתיזיבת נפשי: לב ודנח ליה שמשא כד עבר ית פנואל והוא מטלע על ירכיה: לג על כן לא אכלין בני ישראל ית גידא דנשיא די על פתי ירכא עד יומא הדין ארי קריב בפתי ירכא דיעקב בגידא דנשיא: א וזקף יעקב עינוהי וחזא והא עשו אתי ועמיה ארבע מאה גברא ופליג ית בניא על לאה ועל רחל ועל תרתין לחינתא: ב ושוי ית לחינתא וית בניהן קדמיתא וית לאה ובנהא בתראין וית רחל וית יוסף בתראין: ג והוא עבר קדמיהון וסגיד על ארעא שבע

מסורה

שלמה את תוך החצר: עם אלהים ג' וסי' כי שרית עם אלהים. היהונתן ימות. ברצותו עם אלהים. אנ"ך: ותוכל ג' וסי' כי שרית עם אלהים. הנה דברת ותעשי. פתיתני ה' ואפת: פנואל שיטה מן כ"ז דכל חד וחד לית דכו' וסי' במס' רבת': פני' אל פני' ה' וסי' ויקר' יעקב שם המקו' פניאל. ודבר ה' אל משה פנים. ולא קם נביא עוד בישראל. ויאמר גדעון אהה אדני ה'. ונשפטתי אתכם שם. דיחזקאל: פניאל ח' בשופטים סי' ח': על כן ט' בטעם פזר גדול וסי' גיד הנשה. מחנה דן עד היום הזה. שם המקום ההוא עמק ברכה ד"ה. על כן חרה אף ה' בעמו. על כן לא ידרכו כהני דגון. על כן אבכה בבכי יעזר. כי על כן הוא מרפא את ידי. על כן מלא לב בני האדם. על כן קראו לימים האלה פורים: ועמו ח' בטעם זקף גדול וסי' וישא יעקב את עיניו וירא והנ'. יהוידע. יוחנן. יחיאל. יואב. שלומית. זכרית. עובד י"ח פסוקים דאית בהו את ואת ואת ואת וסי' במס' רבת': ראשונה י' במלכים א' סי' י"ח:

תולדות אהרן כי שרית עס. חולין לב: ויזרח לו.
סנהדרין לה חולין לא: על כן לא. פסחים כב חולין צ' (ערלה סב פסחי' כח): אשר על כף. חולין צו כריתות כא: הירך. קדושין לא הוריות יב חולין יא וקלד: והוא עבר. פסחי' ז' פפה לט מגלה כא נדה סג:

בעל הטורים

לפוסלו מן העבודה לפי שקנה מעשו הבכור' שבהן העבודה. בכף ירכו בגימטרי' לפוסלו מכהונה. ברכתני. בגימטרי' הודה לי ברכתי שברו של עשו היה: וישתחו ארצה ז"פ על שם כי שבע יפול צדיק וקם ולהעביר שבע תועבות מלבו:

רמבן

בב"ר נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו זה דורו של שמד והענין כי המאורע כלו רמז לדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר עשו עליהם עד שיהיה קרוב לקעקע בילתן והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה כדור של רבי יהודה בן בבא וחביריו כמו שאמרו אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול. ומה היו עושים בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור ונותנין אותן תחת שיחיהן ומשיאין נפשותיהן מהן ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע מזה והכל סבלנו ועבר עלינו כמו שרמז ויבא יעקב שלם:

(ל) למה זה תשאל לשמי. אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענך וגם מברתך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן צוותי ולא פירש הכתוב הברכה והקרוב מה שאמרו רבותינו שהודה לו על כל הברכות שם במקום ההוא על כרחו כי לא רצה יעקב להמתין לו עד בית אל:

מי

ספורנו

שגדולים צדיקים יותר ממ"ה: לא יעקב יאמר עוד שמך. לקץ הימין שתהיה קיים עד סוף העולם ובכן יהיה כבר מקוים בך ענין יעקב המורה קיים בסוף ולכן לא יפול עליך אז עוד שם יעקב להורות שתהיה בעקב ובסוף כל הימים: (כט) כי אם ישראל כי שרית. אבל יקראו לך בשם ישראל בלבד להורות שאז כבר שרית עם אלהים ועם אנשים כענין יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה: (ל) הגידה נא שמך. המורה על צורתך ועל הפעל הנמשך ממנו כדי שאתבונן על מה קמת לשטן ואשוב בתשובה ואתפלל. למה זה תשאל לשמי. כי הצורה הנושיית לנו היא מדרגת השכלתנו אשר לא תבואר בשום דבור כאמרו והוא פלא והפעל שלה הוא כפי הרצון האלהי: (לב) ויזרח לו השמש וכו'. אחר שעבר את פנואל בצליעה זרח השמש ונרפא כאשר יהיה לעתיד נבא כאמרו וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא: (לג) על כן לא יאכלו בני ישראל. כדי שיהיה היזק אשר הורה בנגיעת כף הירך היזק בדבר בלתי נחשב אצלנו: לג (א) ועמו ארבע

מאות

פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃
ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ
וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃
ה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־
הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר
מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־
חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃ רביעי
ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן
וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃ ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה
וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ
יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וַיֹּאמֶר
מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר
פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי
אֲדֹנִי׃ ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־
לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃
י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ
מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי
פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃
יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר
הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי

(צואריו ק׳. נקוד וישקהו. י׳ פסו׳ מ׳ מה. ג׳ קמץ ופת׳. ג׳ כאו׳ ופת׳ באתנחתא (עי׳ מ״ס). י״ג פסו׳ דאי׳ בהון לך לך. ב׳ חס׳ כתו׳)

זְמְנִין עַד מִקְרְבֵיהּ לְוָת אֲחוּהִי׃ ד וּרְהַט עֵשָׂו לְקַדָּמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ וּנְפַל עַל צַוְּארֵיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ וּבְכוֹ׃ ה וּזְקַף יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת נְשַׁיָּא וְיַת בְּנַיָּא וַאֲמַר מָן אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דְּחַן יְיָ יַת עַבְדָּךְ׃ ו וּקְרִיבָא לְחֵינָתָא אִינוּן וּבְנֵיהֶן וּסְגִידוּ׃ ז וּקְרִיבַת אַף לֵאָה וּבְנַהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר כֵּן קְרֵיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃ ח וַאֲמַר מָאן לָךְ כָּל מַשְׁרִיתָא הָדָא דַּעֲרָעִית וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ ט וַאֲמַר עֵשָׂו אִית לִי סַגִּי אָחִי אַצְלַח בְּדִילָךְ׃ י וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּיל תִּקְרוּבְתִּי מִן יְדִי אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִינוּן לְאַפָּךְ כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא וְאִתְרְעִית לִי׃ יא קַבֵּיל כְּעַן יַת תִּקְרוּבְתִּי דְּאִתּוֹתִיאַת לָךְ אֲרֵי רַחֵם עֲלַי קֳדָם יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כּוֹלָא

רשי

כי תחלה: (ד) ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראה משתחוה כל השתחוואות הללו: וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו. אמר רבי שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב אלא שנכמרו רחמיו באותו פעם ונשקו בכל לבו (ב״ר): (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות שלך: (ו) נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: (ח) מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך ופשוטו של מקרא על מוליכי המנחה. ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והן אומרים הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו. בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחין. אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: (ט) יהי לך אשר לך. כאן הודה לו על הברכות (ב״ר): (י) אל נא. אל נא תאמר לי כן: אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו׳. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית למחול סורחני ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה: ותרצני. נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקר׳ ל׳ פיוס אפיימנט בלע״ז. (ויקרא כב) כי לא לרצון יהיו לכם. הקרבנות באות לפייס ולרצות וכן שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י) יודעים לפיים ולרצות: (יא) ברכתי. מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה (מלכים ב יח) עשו אתי ברכה דסנחריב וכן (שמואל ב ח) לשאול לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת כולם ל׳ ברכת שלום הן שקורין בלעז שלודא״ר אף זו ברכתי מו״ן שלו״ד: אשר הובאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך (ב״ר): חנני. נו״ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני״ן שהיה לו

אבן עזרא

לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו: (ה) מי אלה לך. מי אלה עמך או מי אלה שלך הם: חנן. כמו נתן וכמוהו חנונו אותם גם חנן כמו הם: (ח) מי לך. מי לעולם ימצא על אדם ופי׳ מי הוא זה שסגרת לו כל המנחה הזה או מי במחשבתך: (י) אל נא. אל יאמר אדוני כן וכבר הודעתיך דקדוק הנגיד: כראות פני אלהים. מלאך ורבי המפרשים אומרים כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם ואין מלת שרית עם אלהים כמו וישר אבימלך על ישראל כי אין עם כמו על רק פירושו שר תחשב עם המלאכים ועם אנשים שרים. ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם ושאלתםהו כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה והנה בין ירושלם ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי׳ ושמה לוק״א שעה ושליש שעה וברחב י״ב מעלו׳ וזה הדבר ברור בלא ספק. ופי׳ והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת. וטעם על כן זכר לדבר

צוארו חד מן ג״ו חכרי׳ י׳ באמצע תיבותא וקריין ולית דכוו׳ וסי׳ במס׳ רבתא: י״ב פסוקים דאית בהו את את ואת את וסי׳ במסר׳ רבת׳: מי לך ג׳ וסי׳ עד מי לך פה. מי לך כל המחנה הזה. כי חצבת לך פה: יהי לך אשר לך י״ג פסוקים דאית בהון לך לך במסר׳ רבתא: ברכתי ג׳ וסי׳ הכי קרא שמו יעקב. קח נא את ברכתי. וצויתי את ברכתי לכם. וחד וברכתי על צאצאיך: ברכתי אלפ׳ בית׳ ב׳ ג׳ ב׳ וא׳ וב׳ וסי׳ במסר׳ רבת׳: ויפצר ד׳ וסי׳ ויפצר בם מאד. קח נא את ברכתי. ויקם האיש ללכת. דפלגש. ויאמר חי ה׳ אשר עמדתי. וכל ויפצרו דכות׳ במ״א ויפרצו וסי׳ ויפרצו בו עבדיו:

תולדות אהרן וירא את הנשים וגו׳. ס׳ הזוהר פרשת בלק: כראות פני. סוכה ה סוטה נא ס׳ הזוהר פרשת תרומה: וכי יש לי כל. סוטה ה׳ בתרא יז:

בעל הטורים ויסקהו נקוד למעלה שכוון לנושכו: וישקהו בגימטריא לנושכיהו. דור הרבות שיני״ו בגימ׳ עשו: ולמי. ג׳ במסר׳ ולמי אלה לפניך ולמי כל חמדת ישראל ולמי אני עמל. לומר כל חמדת ישראל ועמל׳ נטלו בני עשו וזהו ולמי אלה כל חמדת ישראל ולמי אני עמל ולמי אלה לפניך. ד״א כך אמר יעקב למי אני עמל לתת כל חמדת ישראל למי אלה לפניך: מי לך ג׳ במסרה מי לך כל המחנה מי לך פה כי חצבת לך קבר עוד מי לך פה חתן זבניך. זהו שיש במדרש שהיו כתות של מלאכי השרת פוגעין בעשו ובאנשיו ומכים בהם וזהו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו חוצבים להם קברים לקבור המתים וכשפגע בו וראה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ובנות. לא כך אמרת כשהיינו בבטן אמנו מריבים על ב׳ עולמות שאתה היית בוחר בעולם הבא שאין בו פריה ורביה. אם כן מי לך אלו הבנים: כראות פני אלהים בגימטריא כשר שלך שרמז לו שראה שרו וניצל ממנו:

ספורנו

מאות איש שלא התכפרו פניו במחנה: (ד) וירץ עשו. נהפך לבו כמו רגע בהכנעותיו של יעקב לענייננו בגלות עם בני עשו האומר בגבהו מי יורידני ארץ והורה שנהיה נמלטים מיד חרב גאותו בהכנע׳ ומנחה כאמרם ז״ל שאחיה השילוני קלל את ישראל בקנה הנכנע לכל הרוחות הן לו עשו כן בריוני בית שני לא היה נחרב בית מקדשנו כמו שהעיד רבן יוחנן בן זכאי כאמרו (גטין פרק הנזקין) בריוני דבן לא שבקונן: (ה) מי אלה לך. שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו: (ח) מי לך כל המחנה. המחנה שאמר אלי מנחה היא שלוחה לאדוני מי הוא אלך אם הוא למנחת כבוד או למנחת חסד שתסבת באצטרך: (ט) יש לי רב. ואיני צריך: אחי יהי לך אשר לך. שבהיותך אחי לא תצטרך לכבדני במנחה: (י) כראות פני אלהים. כמנהג בפקוד את השרים כאמרו ולא יראו פני ריקם: ותרצני. שקבלתני בסבר פנים יפות כענין הירצך או הישא פניך ומצד זה גם כן ראוי שאקדים פניך במנחה: (יא) ויפצר בו. כדי שיקבל כי השוחד יעור: ויקח. והספק באליפע כאמרו

רמבן

(ה) מי אלה לך. שאל על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהם נשיו והבין עשו שהן אמות הילדים:
(ח) מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. הנה עבדי יעקב עשו כאשר צוה אותם ולא רצה לקבל מהם. או שהוא בגאותו ועברתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך והם יראו מגשת אליו יאמר עתה מי לך כל המחנה הזה כי חשב שהם ליעקב מדברי המלאכים הראשונים או שאלה השלוחים הגידו כן במחנה עשו או שאין אדם אחר בדרך ההוא להיות לו כן וטעם מי לך כל המחנה הזה כלומר מי זה לך שתשלח לו כל אלה כלומר מי הוא הגדול אצלך שתשלח לו כל אלה והוא ענהו למצוא חן בעיני אדוני כי אתה הגדול והאדון בעיני:
(י) כי על כן ראיתי פניך. אמר לו תקח מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראות פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה כאשר האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבנם. כענין ונרצה לו עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי מלשון יהי רצוי אחיו ואור פניך כי רציתם כי רצו עבדיך את אבניה כלם ענין חפץ וחשק בדבר. ורש״י כתב על שנתרצית למחול לי על סורחני ותרצני נתפייסת לי וכבר אמרתי שאיננו טוב שיהיה לו מזכיר עון: (יא) קח נא את ברכתי. המנחה וכן עשו אתי ברכה השיבו לי

רש״י

לו לומר חנני שאין חנן בלא שני נוני״ן והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: (יב) נסעה. כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו״ן יסוד בתיבה ותרגום של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק עול ימים. שתי פרות עלות ובלע״ז אנפנטי״ש. ודפקום יום אחד. (ואם ידפקום יום אחד) ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן: ודפקום. כמו (שיר ה) קול דודי דופק נוקש בדלת: (יד) יעבר נא אדוני. אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה: אתנהל ה״א יתירה כמו ארדה אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת (ישעיה ח) ההלכים לאט. (שמואל ב יח) לאט לי לנער. לאטי הלמ״ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך: ולרגל הילדי׳. לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדוני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכו׳ אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך (ב״ר) ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר (עובדיה) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ומ״א יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיניך. ולא תשלם לי עתה שום גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. (ב״ר) עשו לבדו וד׳ מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב״ה בימי דוד שנאמר (שמואל א ל) כי אם ד׳ מאות איש רכבו על הגמלים: (יז) ויבן לו בית. (מגלה יז) שהיה שם י״ח חדש קיץ וחורף וקיץ. סכות קיץ. בית חורף. סוכות קיץ: (יח) שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו (שבת ל) שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו (רות א) עד בואנה בית לחם: בבאו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא

אבן עזרא

לדבר: (יב) נסעה. יש אומרים שהוא לשון ציווי כמו שלחה הנער וכן נפלו עלינו: ונלכה. כולנו ואני אלך לנגדך לא אזוז ממך ויתכן להיותו כמו ונסעה מנהר אהוא נסע כולנו ואני אלך לנגדך: (יג) הילדים רכים. כי הגדול שבהם י״ב שנה יש לו וימים מספר: עלות. כמו עלות ינהל והנה ההרות שעלו עליהם העתודים על כן נקראו עלות. וטעם עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק: ודפקום. ואם דפקום המנהיגים אז ימותו כל הצאן: (יד) אתנהלה כמו אתנהל עמם: לאטי. היו״ד נוסף או יהי לשון יחיד מדבר: לרגל המלאכה. בעבור המקנה שהוא מלאכתי והקרוב אלי כי פי׳ המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח. ויהיה לרגל כמו ויברך ה׳ אותך לרגלי ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם. וטעם למה זה אין לי צורך: (יח) ויבא יעקב שלם. שם התאר והטעם שבא

פסוקים ותרגום

ישׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃
יב וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה
לְנֶגְדֶּךָ׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי
יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן
וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם
אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן׃ יד יַעֲבָר־
נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי
אֶתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה
אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד
אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃
טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ
מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה
זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃
טז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ
שֵׂעִירָה׃ יז וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה
וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת
עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ ס
יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר
שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ

וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְקַבֵּיל׃ יב וַאֲמַר
טוּל וּנְהָךְ וְאֵיהַךְ לְקִבְלָךְ׃
יג וַאֲמַר לֵיהּ רִבּוֹנִי יָדַע אֲרֵי
יַנְקַיָּא רַכִּיכִין וְעָנָא וְתוֹרֵי
מֵינִקְתָּא עָלָי וְאִם אֲדְחוֹקִינוּן
יוֹמָא חַד וִימוּתוּן כָּל עָנָא׃
יד יְעִיבַר כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם
עַבְדֵּיהּ וַאֲנָא אֲדַבַּר בְּנִיחַ
לְרֶגֶל עוּבַדְתָּא דִּי קֳדָמַי
וּלְרֶגֶל יַנְקַיָּא עַד דְּאֵיתֵי לְוָת
רִבּוֹנִי לְשֵׂעִיר׃ טו וַאֲמַר עֵשָׂו
אֶשְׁבּוֹק כְּעַן עִמָּךְ מִן עַמָּא
דְּעִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְנַן
אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃
טז וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו
לְאוֹרְחֵיהּ לְשֵׂעִיר׃ יז וְיַעֲקֹב
נְטַל לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵיהּ בֵּיתָא
וְלִבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלָּן עַל
כֵּן קְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא
סֻכּוֹת׃ יח וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים
לְקַרְתָּא דִשְׁכֶם דִּי בְאַרְעָא
דִכְנַעַן בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן

מסורה

לנגדך ב׳ וסי׳ נסעה ונלכה. שתה עונותינו לנגדך: עלות ה׳ וסי׳ ודפקום יום אחד. ושתי פרות עלות. וחברו דארון. עלות ינהל. מאחר עלות הביאו: יום אחד י׳ מסר פרשת תולדת: ומתו ח׳ בקמץ וסי׳ ודפקום יום אחד. וירד עליהם הברד. ולא ישאו עון ומתו. ולא יגעו אל הקדש. כבלע את הקדש. וסקלתם באבנים. וסקלתם אתם באבנים. והיה אם יותרו. עמוס: אבא ואבא ה׳ חס׳ מסר בפרשת חיי: שעירה. ג׳ וסי׳ יעבר נא אדני. וישב ביום ההוא עשו. החלק העלה שעירה: סכתה ב׳ וסי׳ ויעקב נסע סכתה. ויסעו בני ישראל מרעמסס: סכות ב׳ מ״ל בתורה וסי׳ שם המקום סכות. כי בסכו׳ הושבתי וכל נביאי׳ וכתו׳ דכוו׳ מלאי׳ במ״א חס׳ וסי׳ לעשות סכת ככתו׳. וכל הסכות דאורי׳ מ״ל במ״א. חג

הו״א ויאמר נסעה. ע״ג ה ט: יעבר נא. שם שם: עד אשר אבא. שם כה: ויעקב נסע. מגלה יז ע״ג כה: ויבא יעקב. שבת לג:

בעל הטורים

בעל הטורים אחי יהי לך אשר לך בגי׳ זה הברכות. לנגדך ב׳ במ׳ ואלכה לנגדך שתה עונותינו לנגדך שעשו רצה לילך עם יעקב ואמר יעקב למה תלך עמי ותזכיר עונותי שפשעתי נגד׳ וכשלא אהיה עמך שמא תשכח: עלות ה׳ במס׳ ואידך בשמואל פרות עלות ב״פ ובדוד מאחר עלות הביאו ואידך ובחיקו ישא עלות ינהל. ארז״ל דוד המלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיו מרעין אותן במרעה רך וזהו שכתוב כאן עלות ובדוד מאחר עלות הביאו. ומה היו עושים כרועה עדרו ירעה: שעירה. ג׳ במסר׳ אל אדני שעירה וישב עשו לדרכו שעירה מן ההר החל׳ העולה שעירה שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו׳ וזהו עד אשר אבא אל אדוני שעירה. אבא אל אדוני שעירה סופי תיבות אליה. אבא עולה ד׳ רמז לאחר ד׳ גליות יבא אליה לפני בא יום ה׳ הגדול

רמב״ן

לי מנחה. וכן קח נא ברכה מאת עבדך. ויקראו המנחה שישלח האדם לרצונו ברכה כי הוא שולח מאשר ברך אותו השם כענין אשר ברכך ה׳ אלהיך תתן לו כאשר אמר למעלה מן הבא בידו והמנחה אשר התנו בה למלך בדבר ידוע תקרא מס:

(יג) **ומתו** כל הצאן. דרך המלה שהיה לו לומר ומתו כלם. אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר ומתו סתם על הבקר ועל הצאן כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע. ולא רצה להאריך ומתו כל הצאן והבקר. או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו נערים ויגעו ולא ירצו ללכת והצאן והבקר עלות ואם דחקום ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם:

(יד) **עד** אשר אבא אל אדוני שעירה. היה ליעקב בשובו אל ארצו דרך בארץ שעיר. והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד שובו אל אביו לעשות לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני הלך לאטי ואדני ישוב אל עיר ממשלתו ואם אשוב דרך עירו יכבדני וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה נדר ממנו שיבא אליו שאין עשו צריך לו ורבותינו ראו עוד שלא הי׳ בדעת יעקב לשוב דרך שעיר ורצונו היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם זו עצת חכמה. ועוד להם מדרש אחר שיקים דברו לימות המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. יאמר כי המושיעים אשר בהר ציון יעלו לשפוט את הר עשו:

(טו) **למה** זה אמצא חן בעיני אדני. למה זה תעשה לי שאיני צריך לה אמצא חן בעיניך ולא תשלם עתה שום גמול לשון רש״י. והכונה ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובחבורתם כלל וכל שכן שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת. ורבותינו ראו עוד בזה עצה אמרו רבי ינאי כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאין חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאין ולא הגיע לעכו עד שמכר פינס שלו מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות. כשהיה בא ברומי בחצר מלכי אדום על עסקי הצבור היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחרי עצת הזקן החכם כי ממנו יראו הדורות וכן יעשו ולא היה מקבל חברת אנשי רומי ללותו שאין מקרבין אלא להנאת עצמן ומפקירין ממונו של אדם:

(יז) **ויבן** לו בית. יתכן כי היה מקום אין שם עיר. והוצרך לבנות לו בית ולעשות סוכות. או ויבן לו בית שבנה לו בית גדול ובו מגדל עז להשגב מפני עשו:

(יח) **ויבא** יעקב שלם מפדן ארם. כאומר לחברו יצא פלוני מבין

ספורנו

כאמרו ויפצר בו לקחת ויאמן: (יב) נסעה ונלכה. לשעיר כמו שאמרו ונשאו המנחה באמרם גם הנה עבדך יעקב אחרינו: (יג) כי הילדים רכים. כי עלי מוטל דבר הילדים רכים והצאן והבקר עלות ודפקום לכבודך שלא לעכבך בדרך: (יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם. תכף שהגיע בשלום בארץ כנען כמו שאמר ושבתי בשלום לא המתין

אבן עזרא

שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחיל לספר מאורע דינה: (יט) חלקת השדה. חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל. ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא. ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל כי פירושו שקרא אל אל השם והנכון הוא שכן הוא שם המזבח וכן מזבח משה קרא שמו ה' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא וכן בשוב השכינה אל ירושלם תהי נקראת ה' שמה וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם אל אלהי ישראל והטעם שהוא חזק ותקיף: אלהי ישראל. שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות כי דינה לא היתה בת שבע שנים גם שמעון ולוי קטנים היו: (א) ותצא דינה. מעצמה: (ב) ויענה. כדרכה בעבור היותה בתולה: (ג) וידבר על לב. שדבר לה דברי רכים וניחומים: (ה) כי טמא. שכם: חרפה

רשי

יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: (יט) קשיטה. מעה. א"ר עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה. (ותרגומו חורפן טובים חריפים בכל מקום כגון עובר לסוחר): (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא ע"ש שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה (שמות יז) ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל (מגלה יח) וד"ת כפטיש יפוצץ סלע מתחלקי' לכמה טעמים. ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: (א) בת לאה. ולא בת יעקב. אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה שנאמר ותצא לאה לקראתו (ב"ר). (ועליה משלו המשל כאמא כבתה): (ב) וישכב אותה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה (יומא ע"ז): (ג) על לב הנערה. דברים המתיישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשאך ותקנה העיר

תורה ותרגום

מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי
הָעִיר׃ יט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה (כ' בספרא וכ' בכתיבה)
אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ
מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם
בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃ כ וַיַּצֶּב־שָׁם (פ'. ג')
מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי לד א וַתֵּצֵא
דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה
לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃ (ב' ומ"ל)
ב וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר
הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ (ז' רפי')
וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃ ג וַתִּדְבַּק (ב' אמנון)
נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב
אֶת־הַנַּעֲרָ וַיְדַבֵּר עַל־לֵב (רה ק')
הַנַּעֲרָ׃ ד וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־ (רה ק')
חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־ (ב' ובנעון)
הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ ה וְיַעֲקֹב (ג')
שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ (ט')
וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה

אֲרָם וּשְׁרָא לָקֳבֵיל אַפֵּי
קַרְתָּא׃ יט וּזְבַן יַת אַחְסָנַת
חַקְלָא דִי פְרַסֵיהּ תַּמָּן
לְמַשְׁכְּנֵיהּ מִידָא דִבְנֵי חֲמוֹר
אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן׃
כ וַאֲקִים תַּמָּן מַדְבְּחָא וּפְלַח
עֲלוֹהִי קֳדָם אֵל אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל׃ א וּנְפַקַת דִינָה
בַּת לֵאָה דִי יְלֵידַת לְיַעֲקֹב
לְמֶחֱזֵי בִּבְנָת אַרְעָא׃
ב וַחֲזָא יָתַהּ שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר
חִוָּאָה רַבָּא דְאַרְעָא וּדְבַר
יָתַהּ וּשְׁכֵיב יָתַהּ וְעַנְיַהּ׃
ג וְאִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁיהּ בְּדִינָה
בַּת יַעֲקֹב וּרְחֵים יַת עוּלֵימְתָּא
וּמַלֵּיל עַל לִבָּא דְעוּלֵימְתָּא׃
ד וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּהִי
לְמֵימַר סַב לִי יַת עוּלֵימְתָּא
הָדָא לְאִתּוּ׃ ה וְיַעֲקֹב שְׁמַע
אֲרֵי סָאֵיב יַת דִינָה בְרַתֵּיהּ
וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם גֵּיתוֹהִי בְּחַקְלָא

הסכת תעשה לך: ויקן ב' בספ' וסי' ויקן את חלקת השדה. ויקן יוסף את כל אדמת מצרים. ועוד ב' מהם וסי' ויקן דוד את מקום הגרן. ויקן את הר שמרון: במאה ה' בקריי' וסי' במאה קשיטה. אשר ארשתי. אין חפץ למלך במהר. וישבר מישראל מאה אלף גבור חיל. במאה קשיטה. דיהושע: קשיטה ג' וסי' ויקן את חלקת. במאה קשיטה דיהושע. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו. אנ"ך: בבנות ב' ומלאי' וסי' לראות בבנו' הארץ. האין בבנות אחיך: ויענה ב' וסי' וישכב אותה ויענה. ויחזק ממנה ויענה: טמא ט' וסי' ויעקב שמע. ויענו בני יעקב את. מקדש ה'. משכן ה'. יאת הבית אשר על פני ירושלים. ואיש את אשת רעהו. וחברו. ואיש את כלתו:

בעל הטורים

והנורא ואז יעלו מושיעי' לשפוט את הר עשו: בבנות. ב' במסורה בבנות הארץ בבנות אחיך אצם גבי שמעון לומר בשביל שלא רצה ליתן לאחיו מבנותיו כדאיתא במדרש ששמעונים בתיבה מפניו נענש שיצאה לראות בבנות הארץ ובעלה שכם:

תולדות אהרן ויחן את פני. שם: במאה קשיטה. ראש השנה כו: ויקרא לו אל אלהי ישראל. מגלה יח: וירא אותה שכם. נזיר כג סנהדרין ע הוריות י: ויקח אותה. יומא עו:

ספורנו

המתין שהיה בבית אמו: בבאו מפדן ארם. בעוד שהיה בדרך ללכת לבית אביו אף על פי שעדיין לא הגיע שם התחיל לקיים נדרו ובנה מזבח כאמרו והיה ה' לי לאלהים: (יט) ויקן את חלקת השדה: (כ) ויצב שם מזבח. כאמרו איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר: ויקרא לו אל אלהי ישראל. קרא לו בהפלאו את האל ית' לאלהים כמו שנראה באמרו והיה ה' לי לאלהים וזה כשיהיה הוא ישראל שלא יכלו המצרים להעבירו על דעתו ועל דעת קונו כמו שהזכיר בנדרו למעלה: (ג) ותדבק נפשו. על הפך באמנון לתמר אחר ששכב אותה: בדינה בת יעקב. בשביל שהיתה בת יעקב הנכבד בעיני האומות כאמרו אח"כ כי חפץ בבת יעקב: (ה) והחריש יעקב עד

רמבן

שיני אריות ובא שלם אף כאן ויבא יעקב שלם מלבן ומעשו זה לשון רש"י אבל ר"א פירש שבא בשלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה יחל לספר מאורע דינה. ולפי דעתי אמר הכתוב כן כי בסוכות היה מתפחד מעשו כי סכות בעבר הירדן מזרח במלכות סיחון אם הוא כמוזכר בספר יהושע ואם הוא אחר הנה הוא יותר קרוב לשעיר. ועד היותו בארץ כנען לא שקט לבו כי אז ידע שלא יגע בו כי אביו קרוב משם או שיעזרוהו אנשי הארץ כי אביו נשיא אלהים בתוכם או שזכות הארץ מצילהו ולכן אמר עתה שבא שלם אל ארץ מגורי אביו כי הצילו אלהים בדרך מכף כל אויביו. ואמרו בבראשית רבה כל אותן החדשים שעשה יעקב אבינו בסוכות היה מכבד את עשו באותו הדורון כי היה מתירא ממנו שם ומשלח לו כאותו הדורון בכל חדש וחדש או פעם אחת בראש השנה:

ויחן את פני העיר. לא רצה להיות אכסנאי בעיר אבל רצה שתהיה תחלת ביאתו בארץ בתוך שלו ולכן חנה בשדה וקנה המקום וזה להחזיק בארץ והמעשה הזה היה רמז כי המקום ההוא יכבש לפניו תחלה טרם הורישו יושבי הארץ מפני זרעו כאשר פירשתי באברהם ורבותינו אמרו נכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין ועל דעתם לא היה בכוונה ממנו אבל על כל פנים היה המאורע לרמוז על העתיד שאמרנו אבל ר"א אמר כי הזכיר הכתוב הזה להודיע כי מעלה גדולה לארץ ישראל ומי שיש לו חלק בה חשוב הוא כחלק העולם הבא:

(כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של הקב"ה נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני ליישב פשוטו באתי כל זה לשון רש"י. והנה לדקו דברי הרב כפשוטו של מקרא ויהי טעם לו כטעם קרא לו בנימן וקורא לך גודר פרץ. ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל צורי שדי כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו וכן עמנו אל וכן שם המשיח ה' צדקנו ושם ירושלים ה' שמה וכן יעשו בשמות המלאכים גבריאל מיכאל כי בעבור גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אונקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל ויהיה טעם לו כטעם בו כדרך כי בוחר אתה לבן ישי והחזיק לו למי מריבה או יאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל וטעם לו כטעם אלכה לי אל הגדולים לך מארצך. ועל דרך האמת הוא כמדרש רבותינו שדרשו רבותינו במסכת מגלה מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל ויש בענין הזה סוד גדול הזכירוהו עוד בבראשית רבה בלשון אחר אמר לו אתה אלוה בתחתונים ואני אלוה בעליונים ירמוז למה שהם אומרים תמיד שאיקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד והכונה שהשכינה שורה בארץ ישראל והמשכיל יבין:

ומטעם בת לאה אשר ילדה ליעקב. לומר שהוא אחות שמעון ולוי המקנאים ונוקמים נקמתם והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה:

(ב) וישכב אותה ויענה. וישכב כדרכה ויענה שלא כדרכה לשון רש"י אבל ר"א אמר ויענה בעבור היותה בתולה ואין צורך כי כל ביאה באונסה תקרא ענוי

רש"י

העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול (ב"ר): (ח) חשקה. חפצה: (יב) מהר. כתובה: (יג) במרמה. בחכמה: אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם (ב"ר): (יד) חרפה היא. שמן פסול הוא אצלינו הבא לחרף חברו אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם לשון (מלכים ב יב) ויאותו (הכהנים ביהוידע): להמול. להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן ונתננו: בנותיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם

אבן עזרא

(יד) חרפה. לדורות וזה טעם כי נבלה עשה בישראל. וטעם וידברו אשר טמא וידברו את שכם אשר טמא אחותם כי מלאכו דברו לשלום כמו דבר לו או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא: אשר לו ערלה. ערלת בשר וטעמו דבר שיכבד וכן ערל שפתים כי ערלה אזנים בעבור הנוסף והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים והמולו הנה הוא חסר הדבר הפוך

בראשית לד

והחרש יעקב עד באם:
ו ויצא חמור אבי שכם אל יעקב לדבר אתו:
ז ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ויתעצבו האנשים ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה:
ח וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה:
ט והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם:
י ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחזו בה:
יא ויאמר שכם אל אביה ואל אחיה אמצא חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי אתן:
יב הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי את הנער לאשה:
יג ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחתם:
יד ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחתנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה הוא לנו:
טו אך בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר:
טז ונתנו את בנתינו לכם ואת בנתיכם נקח

תרגום אונקלוס

ושתיק יעקב עד מיתיהון:
י ונפק חמור אבוהי דשכם לות יעקב למללא עמיה:
ז ובני יעקב עאלו מן חקלא כד שמעו ואתנסיסו גובריא ותקיף להון לחדא ארי קלנא עבד בישראל למשכב ית בת יעקב וכן לא כשר דיתעביד:
ח ומליל חמור עמהון למימר שכם ברי אתרעיאת נפשיה בברתיכון הבו כען יתה ליה לאתו:
ט ואתחתנון בנא בנתכון תתנון לנא וית בנתנא תסבון לכון:
י ועמנא תתבון וארעא תהא קדמיכון תיבו ועבידו בה סחורתא ואחסינו בה:
יא ואמר שכם לאבוהא ולאחהא אשכח רחמין בעיניכון ודתימרון לי אתן:
יב אסגו עלי לחדא מוהרין ומתנן ואתן כמא דתימרון לי והבו לי ית עולימתא לאתו:
יג ואתיבו בני יעקב ית שכם וית חמור אבוהי בחוכמא ומלילו די סאיב ית דינה אחתהון:
יד ואמרו להון לא ניכול למעבד פתגמא הדין למתן ית אחתנא לגבר דליה עורלא ארי חסודא היא לנא:
טו ברם בדא נתפס לכון אם תהון כותנא למגזר לכון כל דכורא:
טז ונתן ית בנתנא לכון וית בנתיכון ניסב לנא

בעל הטורים

הרבו ב' במסורה הרבו עלי מאד מהר הגלגל הרבו לפשוע אף על פי שהרבה במוהר כמה שהרבו בגלגל דהיינו בע"ג הרבו גם אלו לפשוע שהתנו עמם שלא לעבוד בע"ג:

ספורנו

עד בואם. החרים מלאות לריב עד שיבאו בניו וידעו הדבר וישמרו עצמם מאנשי ריבם: ויצא חמור. כשראה שהחרים ודאג פן יחרוש עליו רעה: (ז) ויתעצבו האנשים ויחר. הנה העצבון היה על כי נבלה עשה בישראל שהיה בזיון אצל ישראל אע"פ שאצל אומות העולם לא היה כן ובשביל שהיה בלתי מורגל אז לאנוס את בתולות גדולי הדור כאמרו וכן לא יעשה לפיכך חרה להם על שנעשתה כזאת נגדם: (י) וסחרוה. עם היות הסחורה אז בלתי מותרות לגרים כאמרם בר מתא אבר מתא אחריתי מצי מעכב: (יב) הרבו עלי מאד. כמשיב לכם אשם על מה שהטאתי לכם: (יג) במרמה. שאלו שימולו בחשבם שלא יקבלו עליהם או שלא יוכלו לפתות אנשי עירם לזה: וידברו אשר טמא. השיבו שמיני הנדיבות שאמר שכם ואביו לעשות לא היו ראוים עתה אחרי שטמא כדרך אתנן זונה: (יד) כי חרפה היא לנו. שיהיה

מסורה

הילדה י"ח זוגין חד נסיב ה' וחד נסיב וה' ולית להון זוגא וסי' במס' רבת': והחרש ז' חס' בליש' וסי' והחרש יעק' עד באם. ה' ילחם לכם. ושמע איש' והחרש לה לא הניא. כי החרש לה ביו' שמעו. למה את מחרשי' להביא. הומ' לי לבי לא אחרש ירמי'. ויחרשו ממנו כי לא נשמ' הדב'. דירמי': שבו ה' בתו' וסי' שבו לכם פה עם החמור. שבו וסחרוה והאחזו בה. שבו איש תחתיו. ואל הזקנים אמר שבו. שבו נא בזה גם אתם: הרבו ב' וסי' הרבו עלי מאד. והגלגל הרבו לפשע: במרמה ב' מסר בפרשת תולדת: ויאמרו אליה' ז' וסי' לא נוכל לעשות הדבר הזה. ירא ה' עליכם וישפט. מי יתן מותינו ביד ה'. רב לכם כי כל העדה. לו מתנו בארץ מצרים. הנשיאם יחיו. ביהושע. בני דן: אליהם י"ז מ"ל בתורה וסי' במסרה רבת': לעשות הדבר הזה. עשיית הדבר י"א חס' את וסי' במסר' רבת': אחתינו ג' ב' חסרים וא' מלא מסר פרשת תולדת: כמנו ג' חס' וסי' אך בזאת נאות. כי מי כל בשר אשר. גם אתה חלית. וא' מלא כי אתה כמונו עשרת אלפים: נתנו ונתנו ד' דגש וסי' ונתנו את בנתינו לכם: בעזבוניך נתנו. ומידך נתנו לך. מצרים נתנו יד אשור:

תולדות אהרן כי נבלה עשה. בתרא טו סנהדרין מד (סוטה כ): (אך בזאת נאות לכם. ע"ג לט):

רמבן

ענוי וכן לא תתעמר בה תחת אשר עניתה וכן ואת פלגשו ענו ותמת ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לנשיא הארץ לספר בשבחה:

(ז) וכן לא יעשה. לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות מפני המבול לשון רש"י. ולא ידעתי זה כי הכנענים שטופים בעריות ובבהמה ובזכור דכתיב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא התחילו בהן באותו הדור ובימי אברהם ויצחק היו יראים פן יהרגו אותן לקחת נשיהם אבל וכן לא יעשה נמשך עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם על כן אמר בישראל כי איננה נבלה בין הכנענים. ואונקלוס אמר לא כשר לאיתעבדא לומר שהוא אסור ולכך היא נבלה בישראל.

(יב) מהר ומתן. מהר כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה. כדכתיב כמהר הבתולות והם סבלונות שהבחורים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן. ומתן מגדנות או כסף וזהב לאביה ולאחיה ובבראשית רבה אמרו מהר פראנון מתן פרא פרנון והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי. כלומר שיתן לה הוא משלו נכסים שיהיו שלה כנכסי בית אביה ויהיו אצלו כנכסי מלוג. וטעם הפיוס הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצה אליו וצועקת ובוכה תמיד. וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמר קח לי את הילדה הזאת לאשה. שכבר היא בביתו ובידו ולא יירא מאחיה כי הוא נשיא

הפוך והגה הבהמות יוכיחו ואם אמרו למה נחתך דבר ברוא השם גם הטבור יוכיח : (יז) את בתנו . בעבור היותה קטנה והם היו מדברים בעבור אביהם : (יט) ולא אחר. איננו בדקדוק כמו ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל ברך נבות : (כא) שלמים הם. בשלום : רחבת ידים : מקומות כמו ויד תהיה לך :

להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתינו ואת בנותיכם נקח לנו בכל אשר נחפוץ . וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול : (כא) שלמים . בשלום ובלב שלם : והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה וותרנית כלומר אל תפסידו כלום פרמקטיא הרבה באה

יאותו

וְנִיתַב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חַד : יז וְאִם לָא תְקַבְּלוּן מִנָּנָא לְאִתְגְּזָרָא וּנְדַבַּר יַת בְּרַתָּנָא וְנֵיזִיל : יח וּשְׁפַרוּ פִתְגָמֵיהוֹן בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר חֲמוֹר : יט וְלָא אֵיחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא אֲרֵי אִתְרְעִי בְּבַת יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית אֲבוּהִי : כ וַאֲתָא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּרֵיהּ לִתְרַע קַרְתֵּיהוֹן וּמַלִּילוּ עִם אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהוֹן לְמֵימָר : כא גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן עִמָּנָא וְיִתְבוּן בְּאַרְעָא וְיַעַבְדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָּא וְאַרְעָא הָא פְתַיוּת יְדַיִן

לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם
ג' אֶחָד : יז וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ
ל' מ"ל. ל' אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ
ל'. ל' וְהָלָכְנוּ : יח וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם
ל' בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־
ל' וה' ואחר חֲמוֹר : יט וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר
י"ג חס' את ל' לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־
יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית
אָבִיו : כ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ
אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־
ל' ר"פ אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר : כא הָאֲנָשִׁים
ל'. ד' רפי' הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ
ל' בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה

ספורנו

שיהיה נראה שאין איש הגון בין המולים להתחתן עמו : (יז) ולקחנו את בתנו . אף על פי שהיא עתה בבתיכם נקחו אותה מעמכם. והלכנו . עם כל עשרנו שלא תהנו בו : (יט) והוא נכבד. ואף על פי כן לא אחר לעשות כי חפץ בבת יעקב : (כא) שלמים הם אתנו . בשלום הם אתנו ואין בלבם לתבוע עלבונם :
ויהרגו

ואם לא תשמעו כל ר"פ דבראשי' דנזיקין אם במ"י ואם וסי' במסר' רבתא: בבת ב' בתרי לישני וסי' כי חפץ בבת יעקב . וירב בבת יהודה : וישבו ד' וסי' האנשים האלה שלמים . אך נאותה להם. ויבאו אליך כמבוא עם . ויצו מלך אשור לאמר הוליכו : לנשים י"ד רפין בשופטים סימן כ"א:

רמבן

נשיא הארץ ואיך יגזלוה ממנו להוציאה מביתו והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת תואר מאד אבל לא ספר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו אליה למכשול עון ובשבח הצדיקות דבר הכתוב ולא בזו. וכן לא הזכיר מה נעשה בה אחרי כן . ועל דרך הפשט עמדה עם אחיה צרורה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב אשר טמא את דינה אחותם ורבותינו נחלקו בה והקרוב דברי האומר נטלה שמעון וקברה בארץ כנען והוא כמו שאמרנו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורתה ידועה עד היום בקבלה והוא בעיר ארבעל עם קבר ניתאי הארבלי ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה לחמלה עליה או שהעלו אותם ישראל עם עצמות אחיה כל השבטים כמו שהזכירו רבותינו :

(יג) ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה. הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל ויש כאן שאלה שהדבר נראה כי ברצון אביה ובעצתו ענו כי לפניו היו והוא היודע מענה כי במרמה ידברו ואם כן למה כעס. ועוד שלא יתכן שיהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפם להם לבדם . והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי חשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם. וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר . ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפם על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם ורבים ישאלו ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי והרב השיב בספר שופטים ואמר שבני נח מצווים על הדינים והנה להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ואין דברים הללו נכונים בעיני שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחר כמה זמנים וענש אותם וחלקם והפיצם והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם. ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן כענין הדינין שנצטוו ישראל ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל ואם לא עשו כן אינן נהרגין שזו מצות עשה בהם ולא אמרו אלא אזהרה שלהן ולא תקרא אזהרה אלא המניעה בלאו וכך דרך הגמרא בסנהדרין . ובירושלמי אמרו בדינין של נח הטה דינו נהרג לקח שחד נהרג בדיני ישראל כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו אבל בדיניהם אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו נראה מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני נזקק לכם כי תוספת הוא בישראל לא תגורו מפני איש אל תכנים דצריך מפני איש וכל שכן שלא יהרג בשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדוניו . ומה יבקש בכן הרב היוב וכי אנשי שכם וכל ז' עממין לא עובדי ע"ז ומגלי עריות ועושים כל תועבות השם היו והכתוב צוה עליהן בכמה מקומות על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וכו' למען אשר לא ילמדו לעשות וכו' ובגלוי עריות כי את כל התועבות האל עשו וכו' אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין אבל ענין שכם כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם וסרים אל משמעתם ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישני ושם ארר אפם כי עשו חמס לאנשי העיר שאמרו להם במעמדו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד והם היו בוחרים בהם ובטחו בדבורם ואולי ישובו אל ה' והרגו אותם חנם כי לא הרעו להם כלל. וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכם ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא. ורבותינו הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתב רש"י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה נס נסתר כי אנשים גבורים היו וכאילו זרועם הושיעה למו כאשר קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב. וזה טעם חתת אלהים כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר ויבא יעקב לוזה הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה :

(כא) שלמים הם אתנו . הנו אנשי העיר חושבים שהיו שונאים אותם כי ראו אותם עצבים ויחר להם מאד ואולי היו נשמרים מהם ונותנים בעירם בריח ודלתים כי גבורים המה ואנשי חיל למלחמה ועתם אמרו להם אל תפחדו ואל תתרחקו מהם כי בלב שלם הם אתנו :
וטעם

באה לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך נאותה להם. לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו (ב"ר): אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה: בטח. שהיו כוחבים. ומדרש אגדה בטוחים היו על כחו של זקן (ב"ר): (כז) על החללים. לפשט החללים: (כט) חילם. ממונם. וכן (דברים ח) עשה לי את החיל הזה (במדבר כד) וישראל עושה חיל (תהלים מט) ועזבו לאחרים חילם: שבו. ל' שביה לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרתם. לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה (תנחומא) צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. הפקר: את אחותנו. ית אחתנא (הביא התרגום על מלת אחתנא. שהוא נראה מתוך הפסוק בלשון רבים מדכתיב כאן אחותינו מלא ביו"ד משא"כ גבי רבקה אחותנו את היי לאלפי רבבה שם חסר יו"ד ולכן תכרש שכאן הוא לשון רבים וקאי על כל כשי ישראל אחותיהם הכטונה יעשה ולכן מביא רש"י התרגום שמתרגם ית אחתנא. כאן כמו להלן להורות שהוא לשון יחיד ודוק): (א) קום עלה. (תנחומא) לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך

תולדות אהרן ויהי ביום. שבת קלד נדרים לא (שבת יב):

רְחַבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם
נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ י"ד רפי'
נִתֵּן לָהֶם׃ כב אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ ו'. ל'
לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ
לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ
כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃
כג מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם ד' הס'
הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם י"ג מ"ל ל' ומ"ל
וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃ כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־ ד' רפי'
חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי ל'
שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־
יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃ כה וַיְהִי בַיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ ל'
שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי
דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־
הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ חד מן פתחי' באתנחתא דספר'
כו וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ
הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־
דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃ כז בְּנֵי ל'. ל' ר"ס
יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ
הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ ג'. ב' מ"ל בתורה
כח אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־ י"ח פסו' את ואת ואת ואת
חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־
אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ כט וְאֶת־
כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם
וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־ ד' מלרע
אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם ל'
אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ ל' ומ"ל. ל'
בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר ה'
וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי ל' ומ"ל. ל'
אֲנִי וּבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה ו' פ' והי' אני יי ז' רבתא כהו' ל' כ"כ
יַעֲשֶׂה אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ
לה א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם
עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם וַעֲשֵׂה־
שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ י"א. ב'
בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ׃ ל'

קֳדָמֵיהוֹן יָת בְּנָתְהוֹן נִיסַב
לָנָא לְנָשִׁין וְיָת בְּנָתָנָא נִתֵּן
לְהוֹן׃ כב בְּרַם בְּדָא יִתְפַּסוּן
לָנָא גּוּבְרַיָּא לְמִיתַּב עִמָּנָא
לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חַד בְּמִגְזַר
לָנָא כָּל דְּכוּרָא כְּמָא דְּאִינוּן
גְּזִירִין׃ כג גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן
וְכָל בְּעִירְהוֹן הֲלָא דִּלַנָא
אִנּוּן בְּרַם נִתְפַּס לְהוֹן וְיִתְּבוּן
עִמָּנָא׃ כד וְקַבִּילוּ מִן חֲמוֹר
וּמִן שְׁכֶם בְּרֵיהּ כָּל נָפְקֵי
תְּרַע קַרְתֵּיהּ וּגְזַרוּ כָּל
דְּכוּרָא כָּל נָפְקֵי תְּרַע
קַרְתֵּיהּ׃ כה וַהֲוָה בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה כַּד תְּקִיפוּ עֲלֵיהוֹן
כֵּיבֵיהוֹן וּנְסִיבוּ תְּרֵין בְּנֵי
יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה
גְּבַר חַרְבֵּיהּ וְעָאלוּ עַל קַרְתָּא
דְּיָתְבָא לְרוּחְצָן וּקְטַלוּ כָּל
דְּכוּרָא׃ כו וְיָת חֲמוֹר וְיָת
שְׁכֶם בְּרֵיהּ קְטַלוּ לְפִתְגָם
דְּחָרֶב וּדְבַרוּ יָת דִּינָה
מִבֵּית שְׁכֶם וּנְפַקוּ׃ כז בְּנֵי
יַעֲקֹב עָלוּ לְחַלָּצָא קְטִילַיָּא
וּבַזּוּ קַרְתָּא דְּסָאִיבוּ אֲחַתְהוֹן׃
כח יָת עָנְהוֹן וְיָת תּוֹרֵיהוֹן וְיָת
חֲמָרֵיהוֹן וְיָת דִּי בְקַרְתָּא וְיָת
דִּי בְּחַקְלָא דְּבַרוּ׃ כט וְיָת
כָּל נִכְסֵיהוֹן וְיָת כָּל טַפְלְהוֹן
וְיָת נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבַזּוּ וְיָת
כָּל דִּי בְּבֵיתָא׃ ל וַאֲמַר
יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן
יָתִי לְמִתַּן דְּבָבוּ בֵּינָא וּבֵין
יָתְבֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה
וּבִפְרִזָּאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן
וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲלַי וְיִמְחוּנַנִי
וְאֶשְׁתֵּיצֵי אֲנָא וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי׃
לא וַאֲמָרוּ הַכְנַפְּקַת בָּרָא
יַעְבֵּד יָת אֲחָתָנָא׃ א וַאֲמַר
יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית אֵל
וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵיד תַּמָּן מַדְבְּחָא
לֶאֱלָהָא דְּאִתְגְּלִי עֲלָךְ
בְּמֵעֲרָקָךְ מִן קֳדָם עֵשָׂו

רמבן

וטעם מקניהם וקנינם וכל בהמתם. כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין טמאות בין טהורות כענין שכתוב הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן ואשר אינם עדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל וכל בהמת' או הוא כפל הלשון לחזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנה רבות מאד: (א) **ושב** שם ועשה שם מזבח. לא ידעתי מהו ושב שם. ויתכן שצוהו לשבת שם תחלה ואחר כך יעשה המזבח להטהר מע"ג או מן החללים שהרגו כענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים כי לא צוו עדיין במי חטאת ויעקב נזדרז במצוה להטהר טרם בואו שם או שיהיה נקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי צוה ושב שם לפנות מחשבתו לדבק' באל:

ויטמנו

(כב) יאותו. מגזרת כי לך יאתה והנוח הנעלם אחר האות המשרתת תחת פ"א הפעל: בהמול. מפורש והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו שאמרו מקניהם וקנינם: (כה) ביום השלישי. שלישי לעולם קשה שהוא חצי המרובע וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיה' עשו דכתיב במרמה ובני יעקב הם כולם וחרה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: את כל אשר בבית. פי' בבית חמור או בבית שכם: (ל) מתי מספר. מתי כמו אנשים ודבר שיספר הוא מעט על כן טעה ר' אהרן הכהן ראש הישיבה שפי' ויהי מתיו מספר כמשמעו: להבאישני. שישנאו אותי כאשר ישנא איש דבר שיבאש: (לא) ויאמרו. שמעון ולוי: הכזונה יעשה. שכם את אחותנו

נתן ו' וסי' האנשים האלה שלמים. ויבאו אל אנשי סכות. ויבאו שרי סכות. ויאמרו נתן נתן ויפרשו את השמלה. ויען כל איש רע ובליעל. אשר לא נתן מבנותינו: מקנהם ד' חס' וסי' מקנהם וקנינם. וינהלם בלחם ויקחו את מקנה'. תנייא דפסוק. רק נשיכם טפכם. וישבו בני ישראל את נשי מדין: אל חמור חד מן ב' זוגין תרין אל ותרין על וסי' במס' דבתא: על העיר י"ז בירמיה סי' ל"ב: טמאו ג' וסי' בני יעקב באו על החללים. עוד זאת עשו לי. מזמור לאסף אלהים באו גוי'. אנ"ך. וא' וטמאו בתתם ספם את ספי: שבו ד' בטעמא מלרע בליש' וסי' ואת נשיהם שבו. ושבו אליך בכל לבם. וחברו. והשיבו אל לבבם. ועשרת אלפים חיים שבו: מתי מספר ה' וסי' ויאמר יעקב אל שמעון. והפיץ ה' אתכם. ופליטי חרב ישובון. בהיותכם מתי. וחברו: לאל י"א באיוב סי' י"ג: הנראה ב' וסי' לאל הנראה אליך. וירא ה' אל אברם:

ספורנו

(כה) ויהרגו כל זכר. שלא מלו אלא על תקוה להשיג מקניהם וקנינם כדברי חמור ושכם: (כו) ואת חמו' ואת שכם בנו הרגו. שבקשום ומצאום: (כז) העיר אשר טמאו. כי לולי היה כבר דבר כזה בלתי נמחה אצלם לא היה שכם עושה כן אמנם היה זה מורגל אצלם שיקחו השרים בנות העם בלתי רשות לנשים או לפלגשים ע"ד ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: (ל) להבאישני. שיאמרו שעקרנו באמונתנו אחר שנמולו: (לא) הכזונה. שאין ראוי לתבוע עלבונה יעשה עם הארץ: את אחותנו. שאינה זונה וראוי לתבוע עלבונה ושהיא אחות לנו וראוי לנו לתבוע עלבונה והנה כשיתבונן יושב הארץ כאלה אין ראוי שיתקוממו: **לה** (א) ושב שם. לכוון דעתך קודם שתבנה המזבח כענין אמרם ז"ל חסידים הראשונים היו שוהי' שעה אחת ומתפללים כדי שיכונו את לבם למקום: ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך. לתת הודאה על

בעל הטורים טמאו ג' במס' טמאו אחותם טמאו את מקדשי טמאו את היכל קדשך כלם למדים מזה טמאו מקדשי לעשות מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב נשים בציון ענו. טמאו אחותם. וסמיך את נאנם לומר לך בעשו מעשה כבשני·

אבן עזרא

אחותינו : (ב) הסירו את אלהי הנכר . חלילה חלילה שישכב הנביא עם עובדות אלהי נכר ופירושו תמצאנו בפרשת וילך משה : והטהרו . שירחצו הגוף : והחליפו שמלותיכם . מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים : (ה) דגשות תי"ו חתת להתבלע התי"ו : (ז) וטעם כי שם נגלו אליו האלהים . המלאכים כמו והנה

רשי

לך זאת מבתך : (ב) הנכר . שיש בידכם משלל של שכם : והטהרו . מעבודת גלולים : והחליפו שמלותיכם . שמא יש בידכם כסות של ע"ג : (ד) האלה . מין אילן סרק : עם שכם . אצל שכם : (ה) חתת . פחד : (ז) אל בית אל . הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל . יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו (שמואל ב ט) הנה הוא בית מכיר בן עמיאל כמו בבית מכיר . בית אביך כמו בבית אביך : נגלו אליו האלהים . במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים : (ח) ותמת דבורה . מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך . (מדברי רבי משה הדרשן למדתיה) : מתחת לבית אל . העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר : תחת האלון . בשיפולי מישרא שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה (ב"ר): ואלון בלשון יוני אבל . ולפיכך העלימו (ס"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנה עשו אף הכתוב לא פרסמה : (ט) עוד . פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו : ויברך אותו . ברכת אבלים (ב"ר)

אונקלוס

אֲחוּךְ׃
ב וַאֲמַר יַעֲקֹב לֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וּלְכֹל דְּעִמֵּיהּ אַעְדּוּ יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵינֵיכוֹן וְאִדַּכּוּ וְשַׁנּוֹ כְּסוּתְכוֹן׃
ג וּנְקוּם וְנִסַּק לְבֵית אֵל וְאַעֲבֵיד תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא דְּקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְעָקְתִי וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעְדִּי בְּאוֹרְחָא דַאֲזַלִית׃
ד וִיהַבוּ לְיַעֲקֹב יָת כָּל טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן וְיָת קָדָשַׁיָּא דִּי בְּאוּדְנֵיהוֹן וְטַמַּר יָתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בּוּטְמָא דְּעִם שְׁכֶם׃
ה וּנְטַלוּ וַהֲוָת דַּחְלָא מִן קֳדָם יְיָ עַל עַמְמַיָּא דִּי בְקִרְוֵי סַחְרָנֵיהוֹן וְלָא רְדַפוּ בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב׃
ו וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן הִיא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ׃
ז וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ (מַלְאֲכַיָּא דַיְיָ) בְּמֵעַרְקֵיהּ מִן קֳדָם אֲחוּהִי׃
ח וּמִיתַת דְּבוֹרָה מְנִקְתַּהּ דְּרִבְקָה וְאִתְקְבַרַת מִלְּרַע לְבֵית אֵל בְּשִׁפּוּלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר בְּכוּתָא׃
ט וְאִתְגְּלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַּן אֲרָם וּבָרֵיךְ

מקרא

ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃
ג וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃
ד וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃
ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀ חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃
ו וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃
ז וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃
ח וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ
ט וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃

מסורה

והטהרו א"ב א' ה' וא' ות' וסי' במס' רבת' : ויסעו ב' זוגין חד ראשי' פסו' וחד סוף פסו' וסי' במסר' רבת' : אלהים חד מן ט' זוגין מן חד חד לא נסיב ה' בריש תיבותא וסי' במס' רבת' : סביבותיה' ב' מ"ל וסי' ויהי חתת . ויעזבו את ה' אלהי אבותם . שופטים : לוזה ד' וסי' ויבא יעקב לוזה . ויצא מבית אל לוזה . ויעב' משם הגבול לוזה אל כתף ב' בפסו' : אשר עמו י"א בשמואל א' סי' ט' . דברה ג' חס' וסי' ותמת דברה מינקת רבקה. ושרי בישׂשכר עם דברה . ותאמר דברה אל ברק : ויקרא שמו ו' פסו' חס' את וסי' ואחרי כן יצא אחיו . ותמת דברה מינקת רבקה . ויהי כמשיב ידו . ואחר יצא אחיו . ויקרא שמו ה' נסי . כי ילד ילד לנו : וירא כ' וסי'

תולדות אהרן ונקומה ונעל'. עקידה שער כט : נאל העונה. סנהדרין לח : כי שם נגלו. שם : ויקרא למקום. פסחים פח עקידה שער כט :

בעל הטורים

ונקומה ג' במסורה ונקומה ונעלה בית אל . שלחה הנער אתי ונקומה . ונקומה עליה למלחמ' שאמר יהודה בזכות ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן באותו זכות ונקומה עליה למלחמה . והחליפו שמלותיכם . ונקומה ונעלה בית אל רמז להא דאית' בפר"ק דשבת כמי שומקי ומגלי . ויסעו ב' במסרה חד ריש פסוק וחד סוף פסוק . ויסעו ויהי חתת אלהים . אלה מסעי ישראל ויסעו . מלמד שהיו הדגלים נוסעין כעין מטתו של יעקב לומר מה כאן חתת אלהים על הערים אף להלן היו כל האומות יראים מהם :

ספורנו

על שקיים לך ההבטחה שעשה אם כענין אמרם מברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה : (ב) הסירו את אלהי הנכר . שלקחתם משכם אף על פי שבטלו אותם עובדיהם גמו אנשי שכם כאמרם עובד ע"ג מבטל ע"ג בעל כרחו ולכן הם מותרים בהנאה מכל מקום הסירו אותם מקרבכם עתה בלכתנו לבית אל כדי שתרחק מלבכם כל מחשבת ע"ג : ויטמון אותם יעקב . ולא קברם מפני שהיו כבר מבוטלים ומותרין בהנאה : (ה) ויסעו ויהי חתת אלהים . כי בנסעם משכם שהיתה עיר מבצר היתה סכנה שיתקוממו הסביבות עליהם בדרך ולכן הוצרך אז שתהיה חתת אלהים עליהם : (ז) ויקרא למקום. לאותו מלון אורחים שלן בו בלכתו לחרן כאמרו ויפגע במקום : אל בית אל . מקדשו של בית אל : (ח) אלון בכות . וזה הפסיק הראת השכינה כאמרם ז"ל שאין השכינה שורה מתוך עצבות : (ט) וירא אלהים. אחר עבור הבכי : אל יעקב עוד . כמו שנראה אליו שם בלכתו לחרן כאמרו הנראה אליך בברחך : בבואו מפדן ארם . אבל בפדן ארם לא נגלה אליו אף על פי שדבר עמו על ידי מלאך כאמרו ויאמר

רמבן

(ד) ויטמון אותם יעקב . ע"ג ומשמשיה אינן מן הנקברים אבל צריך שיהא מפרר וזורה לרוח או מטיל לים והנראה אלי כי בני יעקב לא לקחו ע"ג ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותרה להם שהעו"ג מבטל ע"ג בעל כרחו והנה היא מותרת להם . אבל יעקב צוה להסיר אותה לטהרת הקדש שיהיו ראויים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן כאשר צוה להם בטבילה וחלוף הבגדים והיה די להם בקבורה ולכן טמן אותם תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יזרע :

(ח) ותמת דבורה מינקת רבקה . לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל ובין וירא אלהים אל יעקב עוד והפסיק בענין אחר שהיה בבת אחת ובמקום אחד כי יעקב בבאו לוזה היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הושם הכתוב הזה בתוך ענין אחד והקרוב מה שאמרו רבותינו שירמוז למיתת רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואנקה על המינקת הזקנה שיקרא גם המקום עליו . אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתהו ובלהה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו . ולכן נגלה אליו האלהים וברך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם ובשניהם אמרו חכמים ברכת אבלים ברכו וכיוצא לזה מה שאמור למטה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ואלו היתה רבקה שם היה מזכיר אל אביו ואל אמו כי היא השולחת אותו שם והגורמ' לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם וכתב רש"י ולפי שהעלימו את יום מותה שלא יקללו אותה הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה ומדרש חכמים הוא והנה גם לאה

רש"י

(ב"ר) : (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד : (יא) אני אל שדי. שאני כדי לברך שהברכות שלי : פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו : גוי. בנימין. גוים. (ב"ר) מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים : ומלכים. (ב"ר) שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולדו (ופסוק זה דרשו אחכר כשהמליך איש בושת ואף השבטי' דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב (שופטים כא) איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה וחזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אמר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו. גוי וקהל גוים שגוי עתידים בניו ליעשות כמנין הגוים שהם ע' אומות וכן כל הסנהדרין שבעי'. ד"א שעתידים בניו להקריב בשעת איסור במות כגוים בימי אליהו. ברש"י ישן) : (יד) במקום אשר דבר אתו. איני יודע מה מלמדנו

אבן עזרא

והנה מלאכי אלהים : (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. לבדו כי גם ישראל : (יא) פרה ורבה. ברכה כמעשה בראשית : (יד) ויתכן להיות פי' ויצב וכבר הגיד בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי : ויסך עליה נסך. מים או יין והטעם שרחץ אותה ואחר כן יצק עליה שמן ובביאו אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי

י וַיֹּֽאמֶר־ל֥וֹ אֱלֹהִ֖ים שִׁמְךָ֣
כ"א יַעֲקֹ֑ב לֹֽא־יִקָּרֵא֩ שִׁמְךָ֨ ע֜וֹד
יַעֲקֹ֗ב כִּ֤י אִם־יִשְׂרָאֵל֙ יִהְיֶ֣ה
שְׁמֶ֔ךָ וַיִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ יִשְׂרָאֵֽל׃
יא וַיֹּאמֶר֩ ל֨וֹ אֱלֹהִ֜ים אֲנִ֨י אֵ֤ל שַׁדַּי֙
ל'. ל' פְּרֵ֣ה וּרְבֵ֔ה גּ֛וֹי וּקְהַ֥ל גּוֹיִ֖ם יִהְיֶ֣ה
ד' מִמֶּ֑ךָּ וּמְלָכִ֖ים מֵחֲלָצֶ֥יךָ יֵצֵֽאוּ׃ ששי
יב ה' וְאֶת־הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֥ר נָתַ֛תִּי
ל' לְאַבְרָהָ֥ם וּלְיִצְחָ֖ק לְךָ֣ אֶתְּנֶ֑נָּה
וּֽלְזַרְעֲךָ֥ אַחֲרֶ֖יךָ אֶתֵּ֥ן אֶת־הָאָֽרֶץ׃
יג ג' בליש' וַיַּ֥עַל מֵעָלָ֖יו אֱלֹהִ֑ים בַּמָּק֖וֹם
אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר אִתּֽוֹ׃ יד וַיַּצֵּ֨ב יַעֲקֹ֜ב
מַצֵּבָ֗ה בַּמָּק֛וֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר אִתּ֖וֹ
ב' דגש מַצֶּ֣בֶת אָ֑בֶן וַיַּסֵּ֤ךְ עָלֶ֙יהָ֙ נֶ֔סֶךְ
וַיִּצֹ֥ק עָלֶ֖יהָ שָֽׁמֶן׃ טו וַיִּקְרָ֨א
יַעֲקֹ֜ב אֶת־שֵׁ֣ם הַמָּק֗וֹם אֲשֶׁר֩
דִּבֶּ֨ר אִתּ֥וֹ שָׁ֛ם אֱלֹהִ֖ים בֵּֽית־
ג' אֵֽל׃ טז וַיִּסְעוּ֙ מִבֵּ֣ית אֵ֔ל וַֽיְהִי־ע֥וֹד

יָתֵיהּ : י וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל : יא וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַּי פּוּשׁ וּסְגֵי עַם וּכְנִשַׁת שִׁבְטִין יְהוֹן מִינָךְ וּמַלְכִין דְּשַׁלְטִין בְּעַמְמַיָּא מִינָךְ יִפְקוּן : יב וְיָת אַרְעָא דִּי יְהָבִית לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִינַהּ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא : יג וְאִסְתַּלַּק מֵעִלָּווֹהִי יְקָרָא דַּייָ בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ : יד וַאֲקֵים יַעֲקֹב קָמְתָא בְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ קָמְתָא דְּאַבְנָא וְנַסֵּךְ עֲלַהּ נִסְכִּין וְאָרֵיק עֲלַהּ מִשְׁחָא : טו וּקְרָא יַעֲקֹב יָת שְׁמָא דְּאַתְרָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ תַּמָּן יְיָ בֵּית אֵל : טז וּנְטַלוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה עוֹד כְּרוּב

במסרה רבתא : יצאו ד' וסי' והפרתי. גוי'. מהרסיך. והנשיא : ואת הארץ ה' דסמי' וסי' ואת הארץ תסחרו. ואת הארץ אשר נתתי לאברהם ואת הארץ כי נעמה. ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא. ואת הארץ הזאת לא יראה עוד. וכל את השמים דכו' : ויסך ג' דגשי' וסי' עליה נסך ויצק. ויסך את נסכו. ויסך אתם לה' : מבית אל ג' בטעם בשופר מונח וסי' ותקש בלדתה. ולא נשאר איש בעי ובית אל. והעמיד בבית אל את כהני הבמות. ושארא בגעיא :

תולדות אהרן לא יקרא שמך. ברכות יג (ברכות ד) : אני אל שדי. יבמות סה עקידה שער מח : (גוי וקהל גוים. פסחים לד הוריות מו) : ויעל מעליו אלהים. עקידה שם :

בעל הטורים

אני אל שדי פרה ורבה הוא שם של פריה ורביה. כי נעלם שלו שי"ן דל"ת יו"ד עולה ת"ק כמנין אברים שבאדם ובאשה. גוי וקהל גוים בגימטריא ירבעם ויהוא :

רמבן

לאה לא יזכיר אבל הכוונה להם מפני שהזכיר המיתה ברמז ותלה הדבר במניקתה וכיון שדבר בה למה הסתיר הענין ולא גלהו. וטעם הקללה איננו מחוור שהרי הזכירו במיתת יצחק ויקברו אותו עשו ויעקב בניו אבל יתכן לומר שלא היה לה כבוד במיתתה כי יעקב איננו שם ועשו שונא אותה ולא יבא שמה ויצחק כהו עיניו ואיננו יוצא מביתו ולכן לא רצה הכתוב להזכיר שיקברוה בני חת. וכענין הזה מצאתי באלה הדברים רבה בפרשה כי תצא למלחמה אמרו אתה מוצא כשמתה רבקה אמרין מאן יפוק קמא אברהם מת יצחק יושב בבית ועיניו כהות יעקב הלך לו לפדן ארם יפוק עשו רשיעא קמא ויימרון בריותא לוטין בזיא דהא כדין ינקין מה עשו הוציאו מטתה בלילה אמר רבי יוסי בר חנינא לפי שהוציאו מטתה בלילה לא פירשו הכתובים מיתתה אלא מן הצד הה"ד ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות הה"ד וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו מה ברכו ברכת אבלים ברכו ע"כ. והנה בעבור שהיה עשו יחידי בקבורתה פחדו מן הקללה ולא ראו שיהיה לה לכבוד וזהו ענין הרמז והיתה דבורה עם יעקב כי אחרי שבאה עם רבקה שבה לארצה ועתה תבא עם יעקב לראות גברתה או נתעסקה בגידול בני יעקב לכבוד רבקה ולאהבתה והיתה בביתו. ויתכן שאיננה היא המינקת שנאמר בה וישלחו את רבקה אחותם ואת מינקתה אבל היתה מינקת אחר' שנשארה בבית לבן ובתואל ועתה יביא אותה יעקב עמו לכלכל את שיבתה לכבוד אמו כי כן דרך הנכבדים להיות להם מיניקות רבות כי רחוק הוא שתהיה הזקנה השליח שתשלח אמו ליעקב כדברי רבי משה הדרשן :

(י) שמך יעקב יאמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב אף על פי שהחליף שמך שרו של עשו כי הוא לא נשלח לך להחליף את שמך אבל מעתה לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך וזה טעם ויקרא את שמו ישראל או ירמוז שקרא את שמו ישראל מוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב :

(יב) ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה. כאשר נתתיה להם כן אתננה לך ירמוז זה לשבועה כי להם נתנה לשבועה שלא יגרום החטא אבל לא נתנה מתחלה בלא שבועה וזהו שאומר בכל מקום אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנבואה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר :

(יג) ויעל מעליו אלהים. כמו שאמר באברהם ויעל אלהים מעל אברהם ובשניהם להודיע כי לא היה זה מראה וחלום נבואה בלבד או כענין ויבא אותו ירושלימה במראות אלהים אבל ששרתה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד. ועל דרך האמת עלה מעליו אלהים במקום המדבר עמו כענין שנאמר ברוך כבוד ה' ממקומו ויאמר מה שהזכירו החכמים האבות הן הן המרכבה :

(יד) ויצב יעקב מצבה פירש ר"א וכבר הציב בפעם הראשונה מצבה ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן ונכון הוא :

(טו) ויקרא יעקב את שם המקום בית אל יקראנו כן פעם אחר פעם להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ושם השכינה תמיד וכן ענין שם באר שבע:

ספורנו

ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום : (י) שמך יעקב. אני מקיים לך עתה זה השם שתהיה קיים אתה בעקב ובסוף כליון כל הימים כאמרו כי אעשה וכו' : לא יקרא שמך עוד יעקב. וכאשר יתקיים ענין שם יעקב שתשאר בסוף אתה לבדך כאמרו הן עם לבדד ישכון אז לא יהיה ענין עוד לשם יעקב : כי אם ישראל יהיה שמך. שתשתרר עם כל פלטי האומות כאמרו וקרקר כל בני שת : ויקרא את שמו ישראל. ברך אותו שיתחיל קצת ענין שם ישראל מעכשו שיוכל נגד המתקוממים עליו גם בארץ לא לו כאמרם ז"ל כ"מ שהלכו נעשו שרים לאדוניהם : (יא) אני אל שדי. בשמי אני נשבע כענין ואמרתי חי אנכי לעולם ובזה בלבד מצאנו שבועת האל ית' ליעקב : פרה ורבה. ולא תדאג שיכלה זרעך ביד גוים גם כשיהיה הזרע בלתי הגון לפיכך לא תחדל מלפרות ולרבות על הפך עצת רבי ישמעאל כאמרו (בתרא פרק חזקת הבתים) מיום שפשטה המלכות דין הוא שנגזר על עצמנו שלא נשא אשה ולא נוליד בנים ונמצא זרעו של אברהם כלה מאליו. וזה כי בהיותי אל שדי בלתי צריך לנושא מוכן אעשה מה שאמרתי עכ"פ גם בלתי נושא מוכן : ומלכים מחלציך יצאו. אנשים הגונים למלכות ולא תצטרך לתת עליך איש נכרי כענין במלאכי אדום במלה ממשרקה שאול מרחובות הנהר וזולתם : (יב) לזרעך אחריך אתן את הארץ. לקץ הימין אתן לזרעך כל כדור הארץ לא ארץ ישראל בלבד. כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה וכאמרו וקרקר כל בני

אבן עזרא

ראו לקחתו: (טז) כברת הארץ. יתכן להיות הכ"ף לדמות ויהיה ברת מדת מהלך ואין ריע לו במקרא: (יז) בהקשותה. מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה וכן ותקש רק הוא מהבנין הכבד הדגוש כמו ותכל להשקותו: (יח) בן אוני. בן אבלי וכן לחם אוני לא אכלתי באוני: (כ) קבורתה. וקברה שוים: (כב) וילך ראובן. יפה פירשו רבותינו ז"ל וכוסה קלון ערום:

רש"י

מלמדנו: (טז) כברת הארץ. מנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב. ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה שהגריד מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא (ב"ר) ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו (מלכים ב ה) וילך מאתו כברת ארץ. ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולדה תאומה יתירה: (יח) בן אוני. בן צערי. בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנא' בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין לשון (תהלים פט) צפון וימין אתה בראתם לפיכך הוא מלא: (כב) בשכן ישראל בארץ ההוא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. (שבת נה) מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה ומעתה ראויים למנות ומנאן

מקרא

טז ...כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה: יז ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן: יח ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין: יט ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם: כ ויצב יעקב מצבה על קברתה הוא מצבת קברת רחל עד היום: כא ויסע ישראל ויט אהלה מהלאה למגדל עדר: כב ויהי בשכן ישראל בארץ ההוא וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל פ פסקא באמצע פסוק ויהיו בני יעקב שנים עשר:

(מסורה: כל מ"ל כמ"ט חס' ג' · ל' וחס' · ר"פ דה"י כהון · כ' מל' ודסמ' מנ' כ' אותיו' · ס' כטע' ככפ' · ט'. י"ז מ"ל · ג' חד מנהון מ"ל · ד' כ"כ · כל מ"ל כמ"ב · כ"ה פסו' פסקים מלעות פסוק)

תרגום אונקלוס

ארעא למיעל לאפרת וילדת רחל וקשיאת במילדה: יז והוה בקשיותה במילדה ואמרת לה חיתא לא תדחלין ארי אף דין ליך בר: יח והוה במיפק נפשה ארי מיתת וקרת שמיה בר דויי ואבוהי קרא ליה בנימין: יט ומיתת רחל ואתקברת באורח אפרת היא בית לחם: כ ואקים יעקב קמא על קבורתה היא קמת קבורתא דרחל עד יומא דין: כא ונטל ישראל ופרסיה למשכניה מלהלאה למגדלא דעדר: כב והוה כד שרא ישראל בארעא ההיא ואזל ראובן ושכיב עם בלהה לחינתא דאבוהי ושמע ישראל והוו בני

מסורה

חסר

ואביו ט' וכי' ואביו קרא לו בנימן. ואביו שמר את הדבר. ואביו אהבו. איש אמו ואביו תיראו. ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא. וירד שמשון ואביו ואמו תמנת'. בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. בן אשה מבנות דן דה"ה. ואיש ואביו ילכו אל הנערה: בנימין י"ז מלאים וסי' ואביו קרא לו בנימין. והנה עיניכם ראות. ואל שדי יתן לכם רחמים. את בנימין אחיו בן אמו. וירא יוסף אתם. ואת בנימין אחי יוסף לא שלח. בנימין זאב יטרף. וממטה בנימין את גבעון. מני אפרים שרשם. ויעברו בני עמון את הירדן. ויהי איש מבן ימין כתיב. וידבר לו שאול וידבר רחבעם רמלכים. ויבא אלי חנמאל. תקעו שופר בגבע'. ומן הלוי' מחלקו': קברתה ג' וחס' וסי' ויצב יעקב מצבה. אשר נתנו קברתיה בירכתי בור: שם עילם וכל המונה: קברת ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' היא מצבת קברת רחל. עם קברת רחל בגבול בנימין בצלצח. קבורת חמור יקבר מ"ל: פילגש כולם מ"ל במ"ב וסי' ולשאול פלגש. ויגד לדוד את אשר עשתה:

תולדות אהרן ואביו קרא לו. סוטה לו: ויהי בשכן. מגלה כה: וילך ראובן. שבת כה:

ספורנו

בני מת: (יג) במקום אשר דבר אתו. בבואו ללכת לחרן בבואו המלון היה הדבור שם: וירא אלהים. ושם נסתלק ולפיכך הציב מצבה באותו המקום בעצמו: ויסך עליה נסך. והשלים נדרו שנדר באמרו והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים. כי בזה הכיל את המקום שראוי שיקימהו שם כענין דוד בהראות אליו המלאך בגורן ארונה היבוסי: (יז) אל תיראי. שיהיה הולד נקבה מפני שההבלים מרובים כאמרם ז"ל חבלי נקבה מרובים משל זכר: כי גם זה לך בן. אף על פי שחבליו מרובים גם הוא זכר: (כ) מצבה על קבורתה. מפני שהקבר על אם הדרך ויש לחוש לחטוטי קברי: (כב) וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר. אע"פ ששמע לא הפילו ממנין בניו כי לא היה ספק אצלו שעשה תשובה לאלתר ולא נעדר ממנין

רמב"ן

(טז) **כברת** הארץ. מנחם פירש לשון כביר מהלך רב ואגד' בזמן שהארץ חלולה ככברה שהגריד מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ אומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש"י. והנכון מה שחשב בו ר' דוד קמחי כי הכף לדמיון ואיננה שרשית ומוצא המלה היו לברות למו ותברני לחם ענין אכילה מועטת בבקר ופירושה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד לעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך זה כתבתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלים שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו תאר רק הסכמה כרוב השמו' והכף לשמוש שלא נמדד בכיון ואם יהיה השם הזה מתוא' יתכן שיהיה ברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות כמו למיל היום ויאמר לה בת ארץ כי המדה כמו בת לפרסה או למדה אחרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קברה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימין רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרים רחוק ממנה יותר משני ימים על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע מליצה כדרך משל לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבכה בנימן כי איננו שם והיא חרב' מהם לא נאמר בכתוב ברמה רחל מבכה על בניה אבל אמר כי שם נשמע הקול ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם יהודה הקרובה שם לפי שצפה ברוח הקדש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בני בנימין והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימין וכך אמרו בספרי בחלקו של בנימין מתה כדאיתא בפרש' וזאת הברכה וראיתי ליונתן ב"ע שהוא מרגיש בזה ואמר קל ברום עלמא אשתמע ותרגם כל הכתוב על כנסת ישראל: (יח) **בן** אוני. בן צערי בנימין נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהוא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שאמר בנגב בארץ כנען הלוך ונסוע הנגבה בנימין בן ימין לשון צפון וימין אתה בראתם ולפיכך הוא מלא לשון רש"י. ולא הבינותי זה שתהא ארץ ישראל דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לארץ ישראל כדכתיב וילך ארצה בני קדם וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של ארץ ישראל והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום ארץ ישראל נמצא ארם מזרחית דרומית לארץ ישראל וארץ ישראל לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב בית לחם יהודה וכתיב ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה והנה הוא בדרומה של ארץ ישראל הנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת עלד ואם המקום בהר אפרים הרי הוא בצפונה של ארץ ישראל כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון ואם בחלקו של בנימין ג"כ איננה בדרום דכתיב ויהי להם גבול לפאת צפונה ומכל מקום אין טעם לקראתו בן דרום. והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלחם אונים לא אכלתי באוני ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אוני ולאין אונים ולכן קרא אותו בנימין בן הכח או בן החוזק כי הימין בו הגבורה וההצלחה כענין שכתוב לב חכם לימינו ימינך תמצא לכל שונאיך ימין ה' רוממה רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אות' אמותם יקראו והנה תרג' אותו לטובה ולגבורה וראיתי בב"ר בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שם כל בניו לשון קדש הוא אבל רמזו למה שאמרתי שתרגום הלשון לטובה:

(כב) **וישמע** ישראל. ספר הכתוב ענותו כי שמע בחלל בנו יצועו ולא צוה שיוציאוהו מביתו מכלל בניו ולא ינחל עמהם אבל ימנה עמהם ויהיו שנים עשר והוא ימנה ראשון ולכך עשה משתי הפרשיות פסוק אחד כי אף על פי שהוא תחלת ענין שבא למנות השבטים משנולדו כולם רמז ש

כג בני לאה בכור יעקב
ראובן ושמעון ולוי ויהודה (ד')
ויששכר וזבלון: כד בני רחל (ל' וחד יששכר וזבלון.)
יוסף ובנימן: כה ובני בלהה (ל')
שפחת רחל דן ונפתלי:
כו ובני זלפה שפחת לאה גד (ל')
ואשר אלה בני יעקב אשר
ילד־לו בפדן ארם: כז ויבא
יעקב אל־יצחק אביו ממרא
קרית הארבע הוא חברון אשר־ (כ')
גר־שם אברהם ויצחק: כח ויהיו (ד'. ה'. ג')
ימי יצחק מאת שנה ושמנים
שנה: כט ויגוע יצחק וימת ויאסף (ה' מלעיל)
אל־עמיו זקן ושבע ימים ויקברו (ג')
אתו עשו ויעקב בניו: פ
לו א ואלה תלדות עשו הוא (ג' כ"כ)
אדום: ב עשו לקח את־נשיו (ל' ר"פ)
מבנות כנען את־עדה בת־
אילון החתי ואת־אהליבמה (ל' מ"ל כתו')
בת־ענה בת־צבעון החוי:
ג ואת־בשמת בת־ישמעאל

יעקב תרי עסר: כג בני
לאה בוכרא דיעקב ראובן
ושמעון ולוי ויהודה ויששכר
וזבלון: כד בני רחל יוסף
ובנימן: כה ובני בלהה
אמתא דרחל דן ונפתלי:
כו ובני זלפה אמתא דלאה
גד ואשר אלין בני יעקב
די אתילידו ליה בפדן ארם:
כז ואתא יעקב לות יצחק
אבוהי לממרא קרית ארבע
היא חברון דדר תמן אברהם
ויצחק: כח והוו יומי יצחק
מאה ותמנין שנין:
כט ואתנגיד יצחק ומית
ואתכניש לעמיה סיב ושבע
יומין וקברו יתיה עשו
ויעקב בנוהי: א ואלין
תולדת עשו הוא אדום:
ב עשו נסיב ית נשוהי מבנת
כנען ית עדה בת אילון
חתאה וית אהליבמה בת
ענה בת צבעון חוואה:
ג וית בשמת בת ישמעאל

ומכאן ורבותינו דרשו ללמדנו בא שכלן שוין וכולם צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפי' בשעת הקלקלה קראו בכור: בכור יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא. שם המישור: קרית הארבע. שם העיר ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם אבי עזר בית אל אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השניה (שמואל א טז) בית הלחמי (שופטים ו) בעפרת אבי העזרי (מלכים א טז) בנה חיאל בית האלי: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנא' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת. וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה שנא' ויוסף בן שלשים שנה וגו' וז' שנים שובע ושנתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה נמצא יעקב במכירתו ק"ח): (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ג: אהליבמה. היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופר' בע"ג כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנ' ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר

(כו) אשר יולד לו בפדן ארם. עשתי עשר נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב ורבים אראה לך עוד כמוהו: (כט) ויגוע יצחק. וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמר יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: (א) הוא אדום. הוא אבי אדום ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות כי כן שם אם אביה גם שם אביה בד"ה איננו כמו בספר מלכים כי שני שמות היו לה גם לאביה. וטעם ואלה שמות בני עשו על בני בניו: (ב) בת ענה בת צבעון. והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון גם שם בנו ענה על כן יאמר כי האב והבן או שני האחים שכבו אשה אחת והנולדים לא נודעו בן מי הם ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן

גר שם ד' בקריא' וסי' איש שם אברהם. וכי יבא הלוי מאחד שעריך. ויהי נער מבית לחם יהודה. וכל הנשאר מכל המקומו' אשר גר שם: ויאסף ה' מלעיל מסר פרשת חיי: ושבע ג' וסי' ויגוע יצחק. ושבע רגז. וימת איוב זקן:

תולדות אהרן ויקברו אותו. כתרה יד:

בעל הטורים

זקן ושבע ימים. ג' במסור' ביצחק ובאיוב ששניהם היו צדיקים. וכן באברהם זקן ושבע. ובצדיקים נאמר כן לשבח וברשעים לגנאי. אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז:

רמבן

כי ראובן לא נדחה במעשהו. ועל דרך הפשט יתכן שבלבל ראובן יצועי בלהה מפחדו שלא תלד ליעקב עוד כי הוא הבכור וחשב לקחת שני חלקים ויפסיד יותר מכל האחים ולא פחד מאמו כי זקנה היתה ואולי מתה זלפה או חשש לכבוד אמו בעבור היותה שפחתה ולכן נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה וזהו טעם ויהיו בני יעקב שנים עשר כי לא הוליד אחרי כן:

(כח) ויהיו ימי יצחק אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק לשון רש"י. וכבר כתבתי שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים אבל יתכוין הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי שבא אליו בנו המבורך הגואל מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא הוצרך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההיא ואנה יקברוהו רק בקבר אביו:

(ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לע"ג ואהליבמה היא יהודית אותו רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בע"ג כדי להטעות את אביו:

(ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן הוא קורא לה מחלת מצאתי באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלין להם על כל עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו לו עונותיו כל זה לשון רש"י. והנה לא נתן טעם באבי אהליבמה שנקרא שם באחרי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העצם והוא שם תואר לקטור הבשמים ובב"ר אמ"ו נתן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב"ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שמם תאר אין שם העצם נודע בם ולכך אמר ר"א כי היו לה שני שמות וגם לאביה ויתכן לומר כי השתי' נשים הה' מתו בלא בנים אולי נענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא אחות אשתו בת אילון ואחרת אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל

ספורנו

ממנין בני יעקב העתידים להתקיים בעקב ובסוף כל הימים: (כג) בכור יעקב ראובן. שלא נפל מן הבכורה בדיני שמים מפני התשובה המגעת עד כסא הכבוד. ולא נפל ממנה אפי' בעולם הזה עד שהפי' יעקב אביו בדיני אדם כענין כל מי שהוא נתחייב נדוי שאינו מנודה עד שינדוהו חכם בדור כאמרם ז"ל (מ"ק פ' ואלו מגלחין) מנלן דהוו משמתינן דכתיב אורו מרוז דהכי כבר גברא רבא פלני' דכתיב אמר מלאך ה' וכן הורו האחרונים: (כז) אשר גר שם אברהם ויצחק. כי אמנם זכרון חסדי הצדיקים בארץ מגוריהם מטיב לבניהם שם טוב ואהבת חסד בעיני יושבי הארץ, הפך הרשעים בנאמר בהם הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ: לו (א) אלה תולדות. עניניו ומקריו כענין מה ילד יום: עשו הוא אדום. לעולם נבהל להון התאוות הנפסדות כמו שעשה ביום שנקרא אדום שבהיותו עיף בעסקיו הרעים לא הכיר העדפים להזכירם בשמם: (ב) ואת אהליבמה בת ענה. היא היתה מבני שעיר החורי ועל ידם הלך עשו לארץ שעיר כאמרו וישב עשו בהר שעיר ובניו אחריו השמידו את החורי כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את

בן לבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפריש בין ענה ובין ענה ויש אומרים כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן אהליבמה והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתוב עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמתה אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא נקרא כמו בני מיכל ויהי לה לבן וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור שהוא

שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו: (ה) ואהליבמה ילדה וגו׳. קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (ב"ר): (ו) וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם ומדרש אגדה (ב"ר) מפני יעקב אחיו מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה שנא׳ ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש. ובדברי הימים

אֲחָתֵיהּ דִנְבָיוֹת׃ ד וִילֵידַת עָדָה לְעֵשָׂו יָת אֱלִיפָז
וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יָת רְעוּאֵל׃
ה וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת יָת יְעוּשׁ
וְיָת יַעְלָם וְיָת קֹרַח אִלֵּין
בְּנֵי עֵשָׂו דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ
בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ו וּדְבַר עֵשָׂו
יָת נְשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת
בְּנָתֵיהּ וְיָת כָּל נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ
וְיָת גֵּיתוֹהִי וְיָת כָּל בְּעִירֵיהּ
וְיָת כָּל קִנְיָנֵיהּ דִּי קְנָא
בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲזַל לְאַרְעָא
אוֹחֲרֵי מִן קֳדָם יַעֲקֹב אֲחוּהִי׃
ז אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי
מִלְּמִיתַּב כַּחֲדָא וְלָא יְכִילַת
אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן לְסוֹבָרָא
יָתְהוֹן מִן קֳדָם גֵּיתֵיהוֹן׃
ח וִיתֵיב עֵשָׂו בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר
עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃
ט וְאִלֵּין תּוֹלְדַת עֵשָׂו אֲבוּהוֹן
דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר׃
י אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי עֵשָׂו
אֱלִיפַז בַּר עָדָה אִתַּת עֵשָׂו
רְעוּאֵל בַּר בָּשְׂמַת אִתַּת
עֵשָׂו׃ יא וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפָז
תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃
יב וְתִמְנַע הֲוַת לְחֵינְתָא

אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ ד וַתֵּלֶד עָדָה
לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה
אֶת־רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה
אֶת־יְעִישׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח
אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־
נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו
וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־
מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת
כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃
ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו
וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת
אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃ ח וַיֵּשֶׁב
עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃
ט וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם
בְּהַר שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת
בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה
אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יא וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז
תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃
יב וְתִמְנַע ׀ הָיְתָה פִּילֶגֶשׁ

כל או׳ מ"ל במ"א חס׳. ג׳ כ"כ. יעוש ק׳. ו׳ פסו׳ את ואת ואת ואת ואת ואת ואת. ל׳ מ"ל כוו׳. ל"ו קמצין. ב׳. כ"ד. ג׳ כ"כ. ס׳ כ"ס. ב׳ קמץ זקף ומ"ל בענין. ל׳ פת׳. ג׳ יב מלין פתחין

ואהליבמה י"ד פסוקים בספרא אית בהון את ואת ואת וסי׳ במ׳ רבת׳: ז׳ פסוקים אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת וסי׳ ויקח עשו את נשיו. קח את אהרן. ויקח את החלב ואת האליה. אשר לא הוריש׳. וזה דבר המס. בא תגלת פלאסר. ופלשתים פשטו בערי השפלה. דד"ה: יעיש חד מן ב׳ זוגין מן ג׳ ג׳ דכתיב יו"ד במציעו׳ תיבות׳ וקרי׳ ו׳ וסי׳ יעוש. חורם יעיש. ואהליבמה ילדה את יעיש. ואלה בני אהליבמה. ובני ידיעאל בלהן. חירם וישלח חידם מלך צר. וגם עבדי חירם דויכל חירם לעשו׳. דד"ה תנינא דפסוק ויעש חירם את הסירות תנינא דפסוק: נפשות. ל׳ מלא בתו׳ וכל נפשות מ"ל במ"ב חס׳. את מחתות החטאים. יצפנו לנפשת׳: רב ורב ל"ו קמץ וסי׳ במס׳ רבת׳: ואלה בני י"ז וסי׳ במס׳ רבת׳: כל רישי פסו׳ דאורי׳ אלה במי"ז ואלה מסורין בריש ואלה שמות:

תולדות אהרן ויקברו אותו. כתרא יד: ותמנע היתה. סנהדרין לט;

בעל הטורים

ותלד עדה. בבני יעקב כשמייחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בכלן לפי שהם בניינו של עולם ולכך נקראו בנים אבל בני עשו אינם נקראים בנים אלא בנות: ולא יכלה ב׳ ולא יכלה ארץ מגוריהם ולא יכלה עוד הלפינו. לפי שיעקב שרתה עליו שכינה ומצרים עבדו ע"ג ולא היה יכול לסבול. יעוש יעיש כתיב שקבץ י׳ אומות לבא על ישראל בהרבן הבית והם אבלי אדום וכו׳ י׳ גליות גלו ישראל על ידו:

ספורנו

את החורי ומפניהם ולזה חזר ואמר ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר. ומנה האלופים כי בניו אחריו היו שכבשו ונעשה תמנע פלגש ונעשו תולדות עשו אלופים: (יב) ותמנע היתה פלגש. שהיה אליפז מהכובשים את הארץ ולקח את תמנע אחות האלופים

רמבן

ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעור בלשון הקדש מחולי קרא את שמה בשם הנכבד אשר היה לאשתו הראשונה מלשון בשמי׳ כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו ואיננ׳ רעה בעיני יצחק אביו:

(ו) **ויקח** עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו. זה המסע היה אחרי שוב אחיו מחרן והאחזו בארץ כנען כמו שאמר כאן ואפשר שהיה גם אחרי מות אביהם והנה בעוד אחיו בחרן היה עשו בשעיר ככתוב למעלה אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החרי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד׳ מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען ויתכן שהיתה לו שם אחוזה במקום אחר במישור לא בהר שעיר על כן ייחס לו ארצה שעיר שדה אדום ואחרי שחזר אחיו לארץ כנען פנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם רב והלך לשעיר להתיצב שם ואז נלחם בבני שעיר החרי יושבי הארץ כי אולי פחד ממנו ולא היו נותנים אותו לבא בגבולם בהר שעיר שהיו שם המובצרים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון וישמידם ה׳ מפניהם ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה ולכך יאמר שם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר:

(ז) **ולא** יכלה ארץ מגוריהם. טעמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים אבל עשו כראותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו:

ומטעם וילך אל ארץ. אמר אונקלוס אל ארץ אחרת. ורש"י פי׳ לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לחנותו עד בא אל הר שעיר וישב שם והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הכינוי בעבור היותו מובן שכבר הזכיר שהיה עומד בארץ שעיר והידוע כי לשם יוליך ביתו ויזכיר בכמוך וישב עשו בהר שעיר ונמצא כזה ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית המלך ושיעורו בית המלך הזה שהיה בו וכן וישרף את הבהמה לעפר ארץ וישרף אשרה כלומר אשר לירבעם הנזכרת במקום ההוא וכן ויאמר יואב אל הכושי לך הגד למלך וישתחו הכושי ליואב וחמור והאריה וכן כי נשברו אניות בעציון גבר האניות וכן רבים אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת:

(ט) **ואלה** תולדות עשו אבי אדום. בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה החל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות הללו ויזכיר עמהם בני אהליבמה הנולדים בארץ כנען אע"פ שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו הנזכרים בתחלת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר:

(יב) **ותמנע** היתה פילגש. מפני שלא הקפיד בכל האחרי׳ להודיע שם האם דרשו רבותינו כי זה להודיע גדולתו של אברהם אבינו כמה היו תאבי׳ להדבק בזרעו שהרי תמנע זו בת אלופים היתה שנא׳ ואחות לוטן תמנע אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פלגש כמו שכתב רש"י ויתכן

רש"י

הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (טו) אלה אלופי בני עשו. ראשי משפחות: (כ) יושבי הארץ. שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו (פסחים כד) דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו

אבן עזרא

שהוא בן שפחת בעלה. ופי' אלוף נשיא וגדול ואינו כן ככבש אלוף רק הכ"ף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש כאלוף כי משפט לשון הקדש לדבר כן כמו כריע כאח לי: (כ) שעיר. לא ידענו יחוסו והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יצוו על בני עשו: החורי. כמו חורי יהודה וטעמו גדולה ויתכן להיות מגזרת והורגים חורי שהוא לובן וכן אמר התרגום ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו והוא כאור

לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז
אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יג וְאֵלֶּה בְּנֵי י"ג ר"פ בתו'
רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה
אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת
עֵשָׂו׃ יד וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי ג' בני דוד
אָהֳלִיבָמָה בַת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן
אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־
יְעִישׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃ יעוש ק'
טו אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי ו' ר"פ בענ
אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן כל ליש' מ"ל כמ"א חס'
אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף
קְנַז׃ טז אַלּוּף־קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם כל ליש' פת'
אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי
אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי
עָדָה׃ יז וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן־
עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח
אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה
אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם
אֵלֶּה בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃
יח וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת י"ח
עֵשָׂו אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם
אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי
אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת
עֵשָׂו׃ יט אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו
וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃
ס שביעי כ אֵלֶּה בְנֵי־שֵׂעִיר
הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל

לֶאֱלִיפַז בַּר עֵשָׂו וִילֵידַת
לֶאֱלִיפַז יָת עֲמָלֵק אִלֵּין בְּנֵי
עָדָה אִתַּת עֵשָׂו׃ יג וְאִלֵּין
בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה
וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי בָשְׂמַת
אִתַּת עֵשָׂו׃ יד וְאִלֵּין הֲווֹ
בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת עֲנָה בַּת
צִבְעוֹן אִתַּת עֵשָׂו וִילֵידַת
לְעֵשָׂו יָת יְעוּשׁ וְיָת יַעְלָם
וְיָת קֹרַח׃ טו אִלֵּין רַבְרְבֵי
בְּנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרָא
דְעֵשָׂו רַבָּא תֵימָן רַבָּא אוֹמָר
רַבָּא צְפוֹ רַבָּא קְנַז׃ טז רַבָּא
קֹרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עֲמָלֵק
אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱלִיפַז בְּאַרְעָא
דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי עָדָה׃
יז וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל בַּר
עֵשָׂו רַבָּא נַחַת רַבָּא זֶרַח
רַבָּא שַׁמָּה רַבָּא מִזָּה אִלֵּין
רַבְרְבֵי רְעוּאֵל בְּאַרְעָא
דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי בָשְׂמַת
אִתַּת עֵשָׂו׃ יח וְאִלֵּין בְּנֵי
אָהֳלִיבָמָה אִתַּת עֵשָׂו רַבָּא
יְעוּשׁ רַבָּא יַעְלָם רַבָּא קֹרַח
אִלֵּין רַבְרְבֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת
עֲנָה אִתַּת עֵשָׂו׃ יט אִלֵּין בְּנֵי
עֵשָׂו וְאִלֵּין רַבְרְבָנֵיהוֹן הוּא
אֱדוֹם׃ כ אִלֵּין בְּנֵי שֵׂעִיר
חוֹרָאֵי יָתְבֵי אַרְעָא לוֹטָן

ה' ראשי פסו' דמיין אית בהון ג' מלין קדמא ר"פ ונסיב ו' ושארא לא נסיב ו' וסי' ואלה בני רעואל בן עשו. אלה אלה. ואשר עשה לדתן. אשר אשר. ושתים דלתות. שתים שתים. וכי מי אני כי כי. וגו'

תולדות אהרן אלה בני שעיר. שבת סה פסחים נד בתרא קטו:

בעל הטורים

יושבי הארץ בגימטריא היו מריחים הארץ:

ספורנו

האלופים וכבש אותה לפלגש: (כ) אלה בני שעיר החורי. הזכיר בשם הגבורים שהיו אז אנשי השם להודיע שאעפ"כ השמידום בני עשו ברצון האל ית' כאמרו

רמבן

ויתכן כי בני אליפז החמשה היו ידועים לו כי הולידם מנשיו ועמלק בעבור היותו בן פלגש לא היה לו שם כאחיו והיה נכלל עם בני עשו בעבור היותו מזרעו והוצרך הכתוב לומר כי אמו פלונית אשר היא נודע לה ילדתו אליפז אבל איננו בכלל בני עשו לא יושב עמהם בהר שעיר כי בני הגבירות יקרא לו זרע ולא בבן הפילגש כי לא יירש בן אמה עם בניו כמו שעשה אביו והנה אנחנו נצטוינו בבני עשו שלא נתעב אותם ולא נקח את ארצם והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר כי הם הנקראים אדום על שמו אבל בן הפילגש איננו בכלל בני עשו ולא עמהם בארצם ונצטוינו בו בהפך לתעב אותו ולמחות את שמו וכתב רש"י עוד ובדברי הימים מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר החורי ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה היתה פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה מבני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואין הדעת סובלת זה כי היה ראוי לומר בדברי הימים ותמנע בתו ולמה ימנה האשה בבנים אולי לא יקפיד הכתוב בכך בדבר הידוע כי מצינו שם בדברי הימים ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא וגומר ואם כן ראוי שנאמר כי תמנע זאת היא בת אליפז אשר ילדה לו אשת שעיר החורי אחרי מות אישה והיתה אחות לוטן מן האם ונשאה אליפז לפילגש שהגוי מותר בבתו או נאמר על דעת רבותינו כי תמנע הנזכר בדברי הימים הוא תמנע האלוף הנזכר למטה שנמנה שם מבני אליפז כאשר נמנה קרח והוא בן אהליבמה כי שניהם היו נמזרים נולדו מאחד ונמני' עם בני האחר כי רחוק שימנה האשה בין הבנים בתוכם ועל דרך הפשט יש לחשוב בו כי תמנע פילגש אליפז אחרי לידתה את עמלק ילדה בן ותקש בלדתה ותמת ותקרא את שמו אמו תמנע בעבור הזכיר שמה ואביו אליפז קרא לו קרח ולא הזכיר הכתוב הבן הזה לתמנע אמו כדי שלא יאריך כי הכונה היתה למנות עמלק בפני עצמו אבל בני אליפז שבעה הו ומנה הכתוב האלופים דרך מעלתם על כן הקדים קנז וקרח לגעתם ואני עוד סובר בכתוב הזה מה שאמרו רבותינו בשלשים ושתים מדות שהאגדה נדרשת אמרו סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק שנא' כי מרבית העם וכו' וגם רודפי הפשט יאמרו כן בפסוקים אחרים וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ותמנע וחזר ואמר היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק ולא הזכיר שם הפלגש והאמת שהיא אחות לוטן תמנע והיא הסבה שלא הזכיר שמה כי לא רצה לאמר שני פעמים ותמנע לזכר ולנקבה והנה בני אליפז שבעה והם האלופים הנזכרים לו אבל האליפו שם זה הקטן בעבור היות שמו כשם הפילגש שלא יחשוב בנה וקראוהו קרח בעלותו למעלת אלוף ור"א אמר כי קרח בן אהליבמה אשת עשו הוא נמנה פעמים כי הוא הקטן לאהליבמה וגדלתו עדה וכן בני מיכל בת שאול כדברי רבותינו ועל דעת הזו יהיה פירוש הכתוב בדברי הימים כי תמנע ילדה עמלק שיהיה שיעורו ולתמנע עמלק וחסרו הלמד כדרך ושני שרי גדודים היו בן שאול לבן שאול והנכון מה שחשבתי בו וטעם אלה בני עדה על הרוב כי עמלק איננו בנה וכן אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם איננו על בנימין: (כ) אלה בני שעיר החרי. שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר אשר השמיד את החורי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום ממנה היה אבל הכתוב

כאור והפך זה כל יתיצב לפני חשוכים : (כד) ואיה וענה. פי' הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו : הימים. אמר המתרגם כמו האימים לפנים כי ימצא האל"ף שיתחלף ביו"ד כמו יתימרו ויאמר הגאון שהם פרדים. ופי' מצא הרכיב ויתכן להיות מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב ברעותו את החמורים ואילו היו הימים נמחים כאשר פירשו רבי' מה טעם להזכיר החמורים : (כה) ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק הראשון : (לא) ואלה המלכים. יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה ויצחק אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה ופי' הדורות כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו כי אמר כי הדד הוא הדד האדומי ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנחס וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו שהם רבים והנה מלכי ישראל כפלים במספר ושני אלה המלכים קרובים לשני מלכי ישראל גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפי' לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתוב ויהי בישורון מלך : (לב) בלע בן בעור. איננו בלעם גם בלעם איננו בן לבן הארמי ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו כי לא יפול מדברי רבותינו ז"ל ארצה גם בלעם ארמי היה וזה בלע אדומי. גם יובב

וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר
וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי
שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־
לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן
תִּמְנָע׃ כג וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן
וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃
כד וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה
וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־
הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־
הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃ כה וְאֵלֶּה
בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־
עֲנָה׃ כו וְאֵלֶּה בְּנֵי־דִישָׁן חֶמְדָּן
וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ כז אֵלֶּה בְּנֵי־
אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ כח אֵלֶּה
בְנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ כט אֵלֶּה
אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף
שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה׃
ל אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף
דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם
בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים
אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי
מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לב וַיִּמְלֹךְ
בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם
עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ לג וַיָּמָת בָּלַע
וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח

וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃
כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין
רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר
בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ כב וַהֲווֹ בְנֵי
לוֹטָן חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵיהּ
דְלוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאִלֵּין בְּנֵי
שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל
שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ כד וְאִלֵּין בְּנֵי
צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה
דְּאַשְׁכַּח יָת גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא
כַּד הֲוָה רָעֵי יָת חֲמָרַיָּא
לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי׃ כה וְאִלֵּין בְּנֵי
עֲנָה דִישׁוֹן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת
עֲנָה׃ כו וְאִלֵּין בְּנֵי דִישָׁן
חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃
כז וְאִלֵּין בְּנֵי אֵצֶר בִּלְהָן
וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ כח אִלֵּין בְּנֵי
דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ כט אִלֵּין
רַבְרְבֵי חוֹרָאֵי רַבָּא לוֹטָן
רַבָּא שׁוֹבָל רַבָּא צִבְעוֹן רַבָּא
עֲנָא׃ ל רַבָּא דִישׁוֹן רַבָּא
אֵצֶר רַבָּא דִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי
חוֹרָאֵי לְרַבְרְבָנֵיהוֹן בְּאַרְעָא
דְשֵׂעִיר׃ לא וְאִלֵּין מַלְכַיָּא
דִּי מְלָכוּ בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם
קֳדָם דִּימְלוֹךְ מַלְכָּא לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ לב וּמְלַךְ בֶּאֱדוֹם
בֶּלַע בַּר בְּעוֹר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ
דִּנְהָבָה׃ לג וּמִית בֶּלַע וּמְלַךְ
תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב בַּר זֶרַח

זו נטיעה ראויה לו : (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא (דניאל ח) תת וקדש וצבא מרמס (תהלים עו) נרדם ורכב וסוס : הוא ענה. האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה : את הימים. פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם (חולין ח) ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה. (והלא קא חזינן דחיה א"ת וחיה אלא וחיתה כי המכה לא תרפא לעולם ברש"י ישן) ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעל': (לא) ואלה המלכים וגו'. שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. ובימי יורם בנו כתוב (מלכים ב ח) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך : (לג) יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנא' ועל קריות ועל בצרה וגו'

טרדין לך לך : ודשון כל דישון דאורי' דשן כתיב וכל ודישן דאורי' ודשון כתיב במ"א ואקו ודישן. וכל ד"ה דישון ודישון כתי' במ"א ודישן ובני שעיר לוטן : סימן ההדין ענייג' קדמא' דישון דישן דישון. דישן דישן דישן וסי' כל יומא דספר' קורין דישון ומתחיל בשבת וסי' מעלין בקדש אבל לא מורידין. ולפי סדר התולדות אבו חמדן דישון וכך הוא כל יומא דספר תורה דישן ומתחיל באחד בשבת ס"א אג"ו ודישון. כדה"ז דישון : סימן כל דבתר אצר דישן כל דסמיך לענה דישון : הימם ב' חס' בליש' וסי' הוא ענה אשר מצא את הימם. עד מלא' הימם אשר יזיר : לאלפיהם ה' חס' בליש' וסי' לאלפיהם בארץ שעיר. ואת למדת אתם עליך אלפי' לראש. ואמרו אלפי יהודה בלבם. ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש. והיה כאלף ביהודה וחד אל

בעל הטורים

ואלה המלכים בשביל שאמר יעקב לעשו ח"פ אדוני מלכו ח' מלכים קודם ישראל וכנגדו מלכו ח' מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום :

תולדות אהרן ואחות לוטן. סנהדרין צט : (ובני צבעון ואיה וענה. ברכות יב) : ואלה בני. פסחים נד בתרא קטו : הוא ענה אשר. פסחים שם : ואלה המלכים. ספר הזוהר אדרת נשא : וימלוך באדום. ס' הזוהר שם :

ספורנו

כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר וכו' : (לא) ואלה המלכים. הודיע שהוצרכו להמליך אנשים נכרים מבלי אין ביניהם ראוי למלוך ושאין מעמידין מלך בן מלך לפני מלך מלך. קודם שימלוך משה עליהם במצות האל ית' כאמרו ויאסף אל בני ישראל

רמבן

הכתוב יפריש ביניהם כי אלה הם בני שעיר החורי שהיו יושבי הארץ למבראשונה לא בני שעיר האדומי אשר בנו שם ועוד אפרש יחוס החורי במשנה תורה בע"ה וכתב ר"א הזכיר הכתוב זה להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יצוו על בני עשו ורש"י כתב לא הוזקק לכתוב משפחות החורי אלא מפני תמנע להודיע גדולת אברהם :

(כב) **ואחות** לוטן תמנע. כמו ואחות תובל קין נעמה ואחיותיהם צרויה ואביגיל ותמר אחותם וסרח אחותם כי המנהג ליחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר ודישון ואצר ודישן ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן לא רצה ליחס אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואיננה בת שעיר החורי :

(כד) **ואלה** בני צבעון ואיה וענה. הוי"ו יתירה וכן עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך דין שניהם אני ואלה ראשי בית אבותם ועפר ויעשי וכמוהם רבים והנה צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החורי והוליד שני בנים אלו איה וענה וספר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו :

אשר מצא את הימים. כדעת מקצת רבותינו בתלמוד הם הפרדים וזה האיש מצא כי יולידו מין שלא במינו ואין כן בשאר מיני הכלאים ואמר במדבר ברעותו החמורים כי היו לו שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות והרביעם עם הסוסיות והולידו ונראה שנחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר במיניהם שהם קרובים בטבע ויולידו והנה נודע במעשה ההוא ועל כן יתארהו בו ואונקלוס תרגם גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה בא עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים עם גדול ורב כענקים ורצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויביך ולא המציתיך ביד שאול או יאמר שמצא אותם ונצל והוא נודע בגבורה הזאת ונכון הוא :

(כה) **ואלה** בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה. דרך הכתוב לאמר בבנות כן כמו ואת דינה בתו וזה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החורי אחי

רש"י

וגו'. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר (ישעיה לד) כי זבח לה' בבצרה: (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבא מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדר ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בד"ה (א א) וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': (מג) מגדיאל. היא רומי:

אבן עזרא

יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר היצחקי המהביל: (לט) מהיטבאל בת מטרד. כטעם בת ענה בת צבעון או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה: מי זהב. כן שמו. והגאון אמר צורף זהב ואחרים אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח: (מ) וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם. שיש להם היום מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום: תמנע. במקום הזה זכר כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה' או יהיה הפירוש להיות אלוף נוסף ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופיה עלוה גם יתת והנה אלה כשיאי עמלק ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אנשי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם:

מבצרה: לד וימת יובב וימלך תחתיו חשם מארץ התימני: לה וימת חשם וימלך תחתיו הדד בן בדד המכה את מדין בשדה מואב ושם עירו עוית: לו וימת הדד וימלך תחתיו שמלה ממשרקה: לז וימת שמלה וימלך תחתיו שאול מרחבות הנהר: לח וימת שאול וימלך תחתיו בעל חנן בן עכבור: לט וימת בעל חנן בן עכבור וימלך תחתיו הדר ושם עירו פעו ושם אשתו מהיטבאל בת מטרד בת מי זהב: מפטיר מ ואלה שמות אלופי עשו למשפחתם למקמתם בשמתם אלוף תמנע אלוף עלוה אלוף יתת: מא אלוף אהליבמה אלוף אלה אלוף פינן: מב אלוף קנז אלוף תימן אלוף מבצר: מג אלוף מגדיאל אלוף עירם אלה אלופי אדום למשבתם בארץ אחזתם הוא עשו אבי אדום: פ פ פ קנ"ד קליט"ה סימן

ג' | ד' שוס כל נס כ' חס' וכ' מ"ל | ב' | דהור' כולהו' מ"ל דד"ה חס' | פעו' ושם ושם | ג' | י'.כתו': | ל' וחס' | כל' קמץ בגמ"א ג' | ל' וחס'

אונקלוס

מבצרה: לד ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארע דרומא: לה ומית חשם ומלך תחותוהי הדד בר בדד דקטל ית מדינאי בחקלי מואב ושום קרתיה עוית: לו ומית הדד ומלך תחותוהי שמלה ממשרקה: לז ומית שמלה ומלך תחותוהי שאול מרחובות דעל פרת: לח ומית שאול ומלך תחותוהי בעל חנן בר עכבור: לט ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותוהי הדר ושום קרתיה פעו ושום אתתיה מהיטבאל בת מטרד בת מצרף דהבא: מ ואלין שמהת רברבי עשו לזרעיתהון לאתריהון בשמהתהון רבא תמנע רבא עלוה רבא יתת: מא רבא אהליבמה רבא אלה רבא פינון: מב רבא קנז רבא תימן רבא מבצר: מג רבא מגדיאל רבא עירם אלין רברבי אדום למותבניהון בארע אחסנתהון הוא עשו אבוהון דאדומאי:

תולדות אהרן וימלך תחתיו. זוכר שם סוף הדרת: כות עשו. מגלה יא:

בעל הטורים

מבצרה. ב' יובב בן זרח מבצרה חמוץ בגדים מבצרה לעתיד לבא תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם מלך שהמליכה מלך וזהו חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שנאמר יובב בן זרח מבצרה. בכלם מזכיר שמו' מקומותיה' חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא היה לו מקום ידוע בהיו לו אויבים רבים והיה מתחבא היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע: ושם אשתו. מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים. מונה כאן שמונה מלכים וי"א אלופי' וכנגדן נאמרו בישראל י"א שופטים מיהושע עד שמואל ושמונה מלכים עד יורם. וזהו ואלכה לנגדך:

תבטחו באלוף. ל' ומ"ל: מבצרה ג' וסי' יובב. יובב. חמוץ בגדים: הדד א"ב מן חד חד ד' וחד ר' וסי' בפס' רבת': ושם ז' פסו' ושם ושם וסי' וימת בעל חנן. וחברו דד"ה. ושם הקטנה מיכל. ושם אשת שאול אחינעם. ובין המעברות אשר בקש יהונתן. ושם האיש נבל ושם. ושם אחתו מעכה ושם. דד"ה. וחד ושם ושם ושם האיש אלימלך ושם: מהיטבאל ג' וסי' וימת בעל חנן. וחברו דד"ה. ואני באתי בי' שמעיה בן דליה: עלוה ג' וסי' אלוף. אלוף. תשיגם:

ספורנו

ישראל על דרך ולוך לנגיד. אמנם כשמלך מלך חדלה מלכות טבו והיו לו אלופים כענין ולאום מלאום יאמץ: (מ) ואלה שמות אלופי עשו. למקומותם בשמותם. שלא היו חשובים להקרא בשמם רק על שם מקומם:

רמבן

אחי צבעון הנמנה אחריו למעלה כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החורי כתולדותם והיה לזה ענה בן אחר יקרא ג"כ דישון כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמנא הימים נכדה צבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החורי אחי צבעון. ועל דעת קצת רבותינו אין בפרשה רק איש אחד הנקרא ענה והוא בן צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החורי וימנה אותו הכתוב בבני שעיר החורי כי יחשבוהו האנשים כבנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגללו בין בניו בחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב החורי פעם אחרת ע"פ האמת בן לצבעון וזה מדרשם של דורשי חומרות כמו שמוזכר במסכת פסחים ואיננו דברי הכל בגמרא ולא משמעו של מקרא כלל: (כו) **ואלה** בני דישן חמדן ואשבן. הוא דישון הבן החמישי לשעיר כי אין קפידא שיקראנו דישן או דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש חירום את הכיורות ויכל חירם והוצרך הכתוב בכאן לקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע:

(לא) **ואלה** המלכים אשר מלכו בארץ אדום. נכתב זה להגיד כי נתקיימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה כי גברו על בני שעיר החורי ומלכו עליהם בארצם ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי בצרה לאדום היו כמו שכתוב כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וכן ארץ התימני מאדום כמו שנאמר בו וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו וכולם כך המה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל ולפני מלוך מלך ימים רבים קודם ואין טעם לפני מלך מלך שנמשכה מלכות אלה עד מלכות ישראל אבל לאמר כי אז לא תהיה להם מלכות לקיים ואת אחיך תעבוד. ויתכן שאלו כולם בימי משה כבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא יאריכו ימים:

וטעם המכה את מדין בשדה מואב. להגיד גבורתו שבאו המדינים בשדה מואב להשגב עמם וגלא את כלם ובעל חנן בן עכבור היה ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת ויתכן שהיה חנן מקום והוא בעל עליו ואח"כ מלך: (מ) **ואלה** שמות אלופי עשו. מתחלה מנה בני בניו שהיו אלופים בדור ההוא ואחר כן הגליאו מזרעו למלוכה. ואחרי כן פסקה מלכותם וחזרו ונתנו את אלו אלופים לראש וכך נאמר בדברי הימים וימת הדד ויהיו אלופי אדום תמנע כך פירש רש"י ומה שאמר למשפחותיהם למקומותם בשמותם למושבותם בארץ אחוזתם כי הראשונים היו כל האחים אלופים יושבים כלם בעיר אחת מושלים בעם כאחד או כענין נשיאי שבט וראשי בתי אבות אבל אלו אחרונים היו אלופים למשפחותם כי כל אחד היה אלוף לכל משפחות בני עשו ובכל מקומות מושבותם והוא לבדו נקרא בדור אלוף אין אחר נקרא כן בכל ארץ אחוזתם כי היו כמלכים לארצם אבל לא ישבו לכסא להם ולא נתנו עליהם הוד מלכות ונכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת ידים ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם אבל הנכון שכל אלה לפני התורה ונאמר שמשלו כאחד ויהיה פי' למקומותם שמשל כל אחד במקומו או שהיה ממשלתם זמן מועט ושנות רשעים תקצורנה: (מג) **מגדיאל** זו פרס. לשון רש"י ולא הבינותי זה כי אם נאמר שיהיה

שיהיה נבואה לימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לפרס על מלכות פרס ואין פרס אלוף אבל היא מלכות גדולה תקיפה ואמתני יתירה לא היה כמוה בממלכות אבל מה שאמרו בפרקי ר' אלעזר בשכר שפינה את כליו מפני יעקב אביו נתן לו מאה מדינות משעיר ועד מגדיאל ומגדיאל זו רומי שנאמר אלוף מגדיאל אלוף עירם. כוונתם בזה מה שהודעתיך כמה פעמים כי היו המקרים בראשונים רמז לזרעם והנה אלה האלופים האחרונים עשרה עם מגדיאל רמז שיהיו מלכי אדום בממשלתם במלכות הרביעית עשרה ימלכו על ארץ אדום והעשירי מהם ימלוך על פרס ומשם תתפשט אחרי כן מלכותם על כל העולם. ולזה ירמוז שם מגדיאל שיתגדל על כל אל כמו שאמר בו ועשה כרצונו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל וזהו שנאמר וקרניא עשר מינה מלכותא עשרה מלכין יקומון מן ארעא ואחרן יקום אחריהון והוא ישנא מן קדמאה ואמרו בבראשית רבה כלם ביוצאי ירכו של עשו הכתוב מדבר ודרשו אלוף עירם שהוא עתיד לערום תיסוריות למלך המשיח במהרה יגלה:

אדרת אליהו

ענין ג' ושם עירו אבל שלשה מלכים משמונה מלכים כי ה' בחי' נקרא ה' כמ"ש לקמן וכן ג' בג' אבהן וד' רגל רביעי דוד וה' כלת משה וג' אבהן נכללין כאחד כידוע וכלת משה הוא הראשונה אבל בלעם בן בעור סוד הדעת ושם תוקף גבורות חשך וזהו דנהבה כמ"ש בא"ר דין הבה שכל הדינים מתקטרין שם ע"ש בא"ר וזהו אשה הכושית שלא רצה ליקח אותה שהיתה דינין מרובין כושית הוא גוון אוכם חשך והוא לקח תורה שבע"פ כלתו שהיא ממעיני הישועה ופי' מאשה ששמש ברואה כמ"ש בזוהר כי זה הוא בחי' הדעת ולכן ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות הכשית אשר לקח והוא סוד הדעת ואמרו הרק אך במשה דבר וכו' ואיהו תשובת הש"י פה אל פה אדבר בו כו' שהוא בחי' הדעת דגנוז בפומא קול ודבור כידוע והשני אבל הדד בחי' ת"ת והשלישי אבל הדר מלך השמיני והוא בחי' דוד וז"ש פעו חושבן ציון עיר דוד ואח"כ נתקן בבחי' אשה וזהו ושם אשתו כו' וידוע שסוד אשה הוא בחי' נוקבא שבאצילות והם נשים של האבות ושם עיר הוא בבריאה בחי' נוק' שבדוד עיר דוד ושם כלול מג' בחי' הנ"ל וכן תהו ובהו וחשך תהו שם שד"י בחי' האחרונה בהו בו יישובא בעלה עד"א בחי' האבות חשך בחי' הדעת כנ"ל וכן ג' אמ"ש בדעת ז' כפולות בעד"א י"ב פשוטות ימא דקיימא על י"ב בקר ויצק עליהם שלג ונעשית עפר וזו בחי' אשתו שלקחו אבות וזהו ע"י מלך הדר ששם אדם זו"נ כמ"ש בא"ר ע"ש. וזהו מהיטבא"ל בחי' אברהם ומשם ניתוסף לו ה' בחי' העשרה בת מטרד בחי' יצחק כמ"ש בא"ר דינין דטרדא לכלא בת מי זהב יעקב כמ"ש ושם מי זהב דינא ורחמי והוא יעקב יושב אהלים שכלול מחו"ג כידוע וכן כולל כל ה' בחי' ומלך הדר הוא בחי' החסדים אוירא דכיא שנכלל בעד"א ת"ת יעקב כמ"ש בז"ח פרשת תשא דף ל"ו ע"ב ומנ"ל דאקרי יעקב הדר דכתיב וימלוך תחתיו הדר ואוקמוה באדרא קדישא ע"ש:

כלי פרשת וישלח יקר

וישלח יעקב מלאכים לפניו. פירש"י מלאכים ממש י"א שדייק מן סמיכות פרשיות זה לפסוק ויפגעו בו מלאכי אלהים וי"א ר"ת מחנים מאותו חיל נטל יעקב מלאכים. ורבינו בחיי פירש שדייק מדכתיב וישובו המלאכים ולא מצינו שהלכו לפי שעד שלא הלכו שבו. ויש לפרש שדייק מלשון לפניו שלא הוזכר כי אם כאן שהרי נאמר וישלח משה מלאכים וישלח ישראל מלאכים ולא הוזכר לפניו אלא לפי שכאן מדבר במלאכי' ממש שדרכם לילך לפניו כמ"ש כי ילך מלאכי לפניך. ורמז שהיו לפניו תמיד אף בזמן היותם אצל עשו ונראו בב' מקומות רחוקים זה מזה וזה לא יתכן כי אם במלאכים ממש. ואם תרצה לפרש וישובו המלאכים לשון תשובת דברים שהשיבו לו על דבריו באנו אל אחיך אז יהיה מוכרח מתוכו שהיו מלאכים ממש:

כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה. פירש"י גרתי לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר. ד"א גרתי תרי"ג מצות שמרתי ושני פירושי' אלו סותרים זה את זה שאם אמר לו לא נעשיתי שר אם כן בא לפניו בהכנעה ואם אמר לו תרי"ג מצות שמרתי משמע אדרבא ששלח לו שאינו ירא ממנו מצד ששמר תרי"ג מצות ואינו בכלל והיה כאשר תריד ופרקת עלו וקשה עוד קראו אדוני ואת עצמו עבד ויתר ענייני הכנעה שעשה לו. ועוד תימה על לשון הכתוב שיאמר תרי"ג בלשון גרתי. על כן לבי אומר וגומר שב' פירושים אלו מראה שניהם כאחד אמת לא כמו שפי' רש"י ד"א משמע שכל אחד פירוש בפני עצמו. וזה בבאור הענין שיעקב שלח לו לאמר עם לבן גרתי לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר לומר לו שהברכות לא נתקיימו בו ולא בא להכחיש את אביו ולעשות ברכותיו פלסתר חלילה אלא כך אמר שכשברך אותי אבי היה סבור שאני עשו ועל דעת זה ברכני והרמאות אשר עשיתי לא הועילה לי כי לא יחרוך רמיה צידו אשר האכיל לאביו להשיג הברכות על ידה ואין אדם נוגע במוכן לחבירו והולכים כל הברכות אחר דעת אבי ובדעתו היה שיחולו על ראש עשו וכך יהיה והמופת על זה שהרי גר אנכי בארץ לא שר וחשוב וא"ת לעולם יתקיימו בי הברכות ומה שלא נעשיתי שר וחשוב עד היום הזה היינו לפי שלא קיימתי את התורה כי כך הותנה בשעת קבלת הברכות על מנת אם אקיים תרי"ג מצות שנאמר והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגומר על זה אמר גרתי הרי תרי"ג מצות שמרתי ואעפ"כ לא נעשיתי שר וחשוב אלא וודאי שלא אהנו מעשי כי לא אהנו לרמאי ברמאותו והברכות יחולו על ראש מי שנתכוון אליו יצחק בשעת אמירת הברכות. לפיכך אמר גרתי הכולל שניהם ענין גרות וענין תרי"ג לומר לך שאעפ"י שתרי"ג מצות שמרתי מ"מ גר אנכי בארץ דאל"כ למה אמר גרתי הל"ל עבדתי שהרי באמת היה עבד ללבן ומורה ביותר על ההפך מברכת הוי גביר לאחיך אלא כדי להבין מן לשון גרתי אותיות תרי"ג ואי לא משתפינא מחבירי הייתי מוחק ד"א מן פירש"י כי באמת שני הפשטים צריכין זה לזה:

ויהי לי שור וחמור. פירש רש"י אדם קורא להרבה שורים שור לפי שאמר לו כה אמר עבדך יעקב קרא את עצמו עבד לומר לו שברכת הוי גביר לאחיך שלך היא ואני עבדך ומה שקנה עבד קנה רבו ומה יתרון לבעליו אם העבד אין בידו מאומה ובמה ימצא חן בעיני אדוניו העבד העני על כן אמר יעקב יש לי כל שורים וחמורים כי בזה אמצא חן בעיניך ושלי שלך זהו שאמר ואשלחה להגיד לאדני למצוא חן בעיניך כי העבד העשיר מוצא חן בעיני אדוניו יותר מעבד עני ועל כן קרא לשורים הרבה שור לומר כי זה שיש לי אינו שלי והרבה שורים הם כמו שור אחד לפי שרשות אחרים עלי ע"כ הכל נחשב בעיני לדבר מועט. ד"א שבא להקטין את עצמו ולומר כשם שברכת הוי גביר לאחיך לא נתקיימה בי כן כל שאר ברכות לא נתקיימו בי כי אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ לשון רש"י קשה א"כ הבעלי חיים מהיכן גידולם אם מן האויר או נולדו יש מאין אלא כך פירושו אבא אמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וי"ו של ויתן הוראה שאני מתחייב לעשות תחלה בדרך הטבע כל אשר אמצא בכחי לעשות לעבוד ולמשא בהשתדלות כל צרכי. וזה המעט אשר אוכל להשתדל בכחי ועוצם ידי ישלח ה' בו את הברכה בתוספת רבוי ושפע עד אשר זה המעט אשר לפני יפרוץ לרוב וזו היא הברכה מטל השמים כטל זה אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם כך תוספת ברכת השפע אינו תלוי ביגיעת כפיו וכן הארץ תוסיף משלתה ומשמנה ריבוי שפע לכך נאמר ויתן בוי"ו כי נוסף על מה שהשתדל בעמל יגיעתי יוסף ה' לי מברכתו שפע שבע רצון ומלא ברכת ה' וכמ"ש יכול אפילו יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידך אשר תעשה. וכך עשיתי שלא הייתי יושב ובטל אלא עבדתי וטרחתי הרבה ותדד שנתי מעיני זה כ' שנה עד שזה הכף נתן אשר בידי מושג ממלא חפנים עמל ורעות רוח וזה המעט ככף איש קטנה הכל הוא חלף עבודתי וזו משלי הוא אבל שום תוספת ברכה לא ראיתי כאן ואילו היו הברכות מקויימים בי שיוסף ה' לי מטל השמים ומשמני הארץ כאשר אמר אם כן מן הדין היה שיהיו לי שורים וחמורים ועבדים ושפחות פי שנים כפלים כהנה וכהנה אלף פעמים. ולפי ערך הברכות כל אשר אתה רואה לי הוא אינו נחשב כי אם לשור אחד וחמור אחד ואין אני רואה במעש' ידי שום רבוי שפע וברכה כ"א מה שטבע העמל מחייב כי עם לבן גרתי ולא לחנם גרתי עמו כי אם בעבור העבוד' קשה אשר עמלתי והכל בשכר עבודתי אבל תוספת ברכ' אין כאן כי בערך הברכות אין זה כי אם שור אחד. וא"ת לעולם נתקיימו בך הברכות ומה שאין בידך כי אם זה המעט היינו לפי שלא טרחת בהם כי אם זמן מועט שנה או שנתים וכפי שבע הטורח לא היה מן הדין שיהיה לך כל כך הרבה זולת שברכת ה' מטיה במעשה ידך על זה אמר עם לבן גרתי ואחר עד עתה מיום הליכתי ממך עד עתה זה לי כ' שנה בביתו ובכל הטורח של זמן רב כזה לא מצא' ידי כביר כי אם זה המעט אשר בידי המושג מטבע טורח היגיעה מהרה וא"כ אין זה מטל השמים ומשמני הארץ. וא"ת לעולם לא עמלתי בעבור כל זה כי אם זמן מועט ויפרוץ לרוב מצד הברכות ומה שלקחת לראייה מאמר ואחר עד עתה אינו ראי' כי מאן יימר שטרח' ועבדת כל אותן הימים כי אולי מקצת הימים עבדת ואח"כ היית דר שמה בלא עבודות לפי שישרה בעיניך היושבים שמה כי לפעמים קשה על האדם לפרוש מן אנשים טובים שהוא דר ומורגל עמהם. על כן פירש לומר עם לבן גרתי לבן זה לבן הרמאי והנבל אתה ידעת את האיש ומעשיהו ואויה לי כי גרתי משך זמן רב כזה עם איש רע מעללים ולמה אחר עד עתה אין זה כי אם השכרה הביאני עד הלום כי בכל טורח זמן רב זה לא השיגה ידי כי אם זה המעט אשר לפני. וא"ת לכך עכבתי זמן רב זה לפי שחן מקום על יושביו והייתי שמה תושב על כן היתה הפריד' קשה עלי. על זה אמר גרתי גר הייתי שמה ולא תושב והייתי מתגורר בשדות ויערות ואם כן חן מקום על יושביו אין כאן וחן בעליו ג"כ אין כאן כי לבן שמו ונבלה עמו ואף על פי כן עכבתי שמה זמן רב כזה ואעפ"כ ויהי לי שור וחמור כי בערך הברכות הכל נחשב לשור אחד ואין כאן ברכה כי אם מה שטבע העמל מחייב וא"כ שום ברכה לא נתקיימה בי לא ברכת הוי גביר כי גר אנכי ולא ברכת רבוי שפע הבא מטל השמים ומשמני הארץ כי זה הכל מצד העמל ולא מצד רבוי ברכה הבאה מטל השמים ומשמני הארץ. לכך נאמר ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו הראה לו כאילו כל אשר יש לו אינו מן השמים והארץ כי אם מן הבא בידו דהיינו ממה שבא לו מכחו ועמל ידו ולא בא לו בתוספת שפע ברכת ה' ורמז דבר זה לעשו במה שצוה את שלוחיו להשיב על שאלת למי אתה לעבדך ליעקב ואיך יאמרו לעבדך ליעקב הרי לה' הארץ ומלואה הי' להם לומר כי מאת ה' העבדים ההם נתונים ליעקב אלא כדי שלא יבין שבאו לו העבדים מצד תוספת ברכת ה' כי אם מצד עמלו של יעקב ובכל זאת חלילה מלומר שיעקב תלה היכולת בכחו ועוצם ידו אלא שמפני היראה הוציא שקר מפיו ובהתוודותו לפני הש"י אמר הפך זה ממש כמו שיתבאר בסמוך בפסוק קטנתי:

באנו אל אחיך אל עשו. אמרו לו השלוחים אתה אמרת אליו כה אמר עבדך יעקב כמודה לו על הברכות לומר אתה אביר הגבי' ואני עבדך אבל עשו לא קבל זה ואמר איני עבד כי אם אחי הוא וזהו שאמרו באנו אל אחיך וזה לפי דבריו של עשו שאמר אחי הוא ולא עבדי כי בזה גילה לנו שאין לבו שלם עמך ולא זו שאינו שלם אתך אלא גם הוא הולך לקראתך ואין זה כי אם להלחם עמך וראייה על זה כי ת' איש עמו ואין זה כי אם למלחמה. ד"א באנו אל אחיך כמראה עניני אחוה ואהבה אמנם גם את זה לעומת זה אנו רואין בהפך זה כי הוא יוצא לקראתך על כן אנו נבוכים בדבר ומטעם זה אמר יעקב הצילני נא מיד אחי מיד עשו שהוא מראה את עצמו כאח ובאמת הוא עשו ברשעו וכיד הרמאי וה' לי בעוזרי ממראים את עצמם כעוזרים ואוהבים והשנאה כבושה בלבם :

ויירא יעקב מאד ויצר לו. ביראה זו יצאו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו טעם נכון למה זה ועל מה זה הי' מתירא אחר שהבטיחו הקב"ה פעמים לשמרו פעם ראשון במראה הסולם נאמר ושמרתיך בכל אשר תלך פעם שני בהיותו בבית לבן נאמר שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך. ומה שפירשו שהיה ירא פן יגרום החטא ימאן השכל לקבל דעת זה כי זה שמונה ימים שנאמר לו בבית לבן שוב אל ארץ מולדתך וכי יעלה על הדעת לומר שביני ביני נתקלקל וחטא חטאה גדולה שגרמה לו לבטל יעוד זה. ומהרי"א נתחבט מאד בקושיא זו. והקרוב אלי לאמר בהיתר ספק זה על דרך שאמרו רז"ל מסכת סוטה פרק אלו נאמרים אר"א כל המחניף לחבירו לסוף נופל בידו כו'. וכמו כן כאן יעקב הרגיש בעצמו שחטא בזה שהחניף לרשע ואמר כה אמר עבדך יעקב וכן תפשו רז"ל על יעקב כדמסיק בב"ר עשו לדרכו הוא הולך כו' ויעקב עשה קודש חול וקרא לעשו אדוני מצד החנופה שהחניף לרשע על כן היה מתירא כי ידע יעקב שכך היא המדה שכל המחניף לרשע לסוף נופל בידו על כן נאמר ויירא יעקב. ולפי שיעקב בלי ספק היו בידו זכיות כל כך הרבה שיהיו מכריעות על עון זה מ"מ היה צר לו שינכו לו מזכיותיו על ידי שינצלהו מעשו אחיו לכך נאמר ויצר לו. וי"א ויירא יעקב שמא יהרוג אותו עשו ויצר לו שהיה מיצר על מיתת אביו יצחק שהרי עשו אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את אחי על כן חשב מאחר שעשו יוצא לקראתו וודאי כבר מת אביו כך מסיק בספר תולדות יצחק. ונ"ל ליישב בזה מה שנאמר להלן ופחד אבי יצחק וכאן אמר אלהי אבי יצחק והרי אין הקב"ה מיחד שמו ית' על הצדיקים בחייהם ולמה אמר כאן אלהי אבי יצחק אלא לפי שעכשיו היה סבור שאביו יצחק מת מאחר שעשו יוצא לקראתו להרגו: ולפי זה אין אנו צריכין לפרש"י שפירש בשני הבטחות אני בא כו'. וי"א שם אלהים המורה על מדת הדין הזכיר דווקא באבותיו כי יספיק לו זכות אבות שיוכל לעמוד גם במדת הדין. אבל זכותו קטן עד שמצד עצמו אינו יכול לעמוד כי אם במדת רחמים לכך נאמר ה' האומר אלי אבל במדת הדין איני יכול לעמוד כי אין בידי זכיות כל כך שהרי קטנתי מכל החסדים כי קבלתי שכר גדול יותר ממעשי כי גברו חסדי האל ית' על כל מעשיו נמצא שכל מעשיו קטנים מחסדיו וכמ"ש כי גבר עלינו חסדו :

קטנתי מכל החסדים. נראין הדברים שיעקב הזכיר לפני הש"י שני הבטחות כמו שפי' רש"י ואמר כשם שקיימת לי הבטח' א' כך תקיים לי גם השניה כי הבטחה ראשונה היתה על השמירה כמ"ש ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת ואחר שכבר הובטח על השמירה ושיבו אל ארץ מולדתו א"כ מה זה שהוצרך להבטיחו שנית בבית לבן שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך אלא וודאי שהבטחה זו לא נאמרה על השמירה מכל רע בסור מרע ר"ל להסיר ממנו הרעה אלא הבטחה זו בעושה טוב דהיינו להטיב עמו לכך אמר כאן במקום ואהיה עמך ואיטיבה עמך והו' פי' על ואהיה עמך והנה בענין ההטבה היה לו לומר ואיטיבה לך אלא שנקט עמך להורות שבענין קבלת הטובות צריך להיות בעליו עמו במלאכתו כי האדם צריך לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות והקב"ה יגמור על ידו ויוסיף לו שפע ברכה כמבואר למעלה בפסוק ויהי לי שור וחמור וזהו שאמר ואיטיבה עמך וזהו ההבטחה השניה שהבטיח לשלוח את הברכה באסמיו. ועל זו ההבטחה אמר דרך הנראה שנתקיימה כבר ואמר קטונתי מכל החסדים כי קטן יעקב ודל כחו מלהגות כל מציאת הונו ורכושו בכחו ועוצם ידו אלא וודאי שחסד אל כל היום הוא עשה לו את החיל הזה. והראייה על זה כי במקלי עברתי את הירדן הזה והייתי ריקם מכל כי לא היה בידי מאומה כי אם מקלי ועתה הייתי לשני מחנות באמרו ועתה הורה שדומה לו כאילו עשה את כל החיל הזה עתה כהרף עין כי י"ד שנים עבד בשתי בנותיו ושש שנים בצאניו וכשאמר לו לבן נקבה עלי שכרך ואתנה בזמן מועט עשה חיל ורכוש גדול זה אשר כפי הטבע לא היה אפשר להשיג הון עתק זה בזמן מועט אשר כזה אם לא כי יד ה' עשתה זאת ואע"פ שיעקב שלח לעשו בהפך זה ממש כמבואר למעלה בפסוק ויהי לי שור וחמור כתב לו מחמת יראה להוציא דבר שקר מפיו לומר לו שטרח בצאנו כל משך כ' שנה אבל האמת אינו כן כי חלילה מלומר שיעקב יאמר כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה וה"ש ועתה הייתי לשני מחנות כהרף עין כי אילו היה לו צאן ובקר בעברו כבר את הירדן הייתי אומר שנתוסף רכושו בדרך הטבע אבל עכשיו שהודה שבמקלו לבד עבר את הירדן אם כן אימתי נעשה כל הכבוד זה יש מאין וודאי מאת ה' היתה זאת ע"כ בקש כשם שקיימת לי הבטחה שנייה זו כך תקיים לי גם את הראשונה שהבטחתני על השמירה והצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו ומלת אותו מיותרת אלא שרמז אל אותו עון שחטא במה שהחניף לרשע והפך קדש לחול ואותו קאי על העון וי"א שעל עצמו לא נתיירא כי כבר הובטח בשמירה זולת שהיה ירא פן יבא והכני אם על בנים כי המה לא הובטחו בשמירה :

ושמתי את זרעך כחול הים. הבטחה זו נאמרה לאברהם במעשה העקידה ושם הזכיר הכוכבים והחול וכפי הנראה שהכוכבים יש בהם הריבוי והמעלה מה שאין כן בחול שאין בו כי אם הריבוי לבד וא"כ למה לא הזכיר כאן יעקב בתפלתו שהמשילם לכוכבים הקיימים לעד וזה קרוב אל הענין אשר עליו מתפלל שיתקיימו ולא יאבדו ע"י עשו. ואומר אני שלפי שמצינו שישראל נמשלו לג' דברים לעפר ולחול ולכוכבים וזהו כי בזמן השלום והצלחה נמשלו לכוכבים ירום ונשא וגבה מאד ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד וכן פירש"י בפסוק והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. ובזמן השפלות שהם כעפר לדוש נאמר והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת וגו' וזה הבטחה שיהיו במצרים כעפר שהכל דורסים עליו כמ"ש על גבי חרשו חורשים באותו זמן יעלו משפל מצבם ויפרצו ימה וקדמה מן הקץ אל הקצה כמבואר למעלה פר' ויצא ובזמן הממוצע בין שניהם דהיינו בזמן שאין להם מנוחה מן האויבים הרודפים העומדים עליהם לכלותם והקב"ה מצילם מידם נמשלו לחול זה שכל גלי הים עומדים להציף את העולם וכהגיעם לחול הם נשברים ולא יוכלו לעבור את החול כך האומות הקמים על ישראל כמ"ש כל משבריך וגליך עלי עברו אינן יכולין לישראל לכלות ומטעם זה נמשלו ישראל לחול ע"כ הזכיר בתפלתו ענין הבטחת החול להצילו מיד הרודף עשו ושלא יוכל לו כחול זה שלא יוכלו לו הגלים כך לא יוכל עשו לו :

ויקח מן הבא בידו וגו'. למעלה פרשתי שנאמר זה כפי מה שהראה בנגלה לעשו כי כל זה אינו לא מן השמים ולא מן הארץ כ"א מן הבא בידו מעמלו וכחו ועוצם ידו. אך כפי האמת הודה יעקב כי ה' הוא הנותן לו כח לעשות חיל וזה המעט אשר בא בידו מעמל ידו יפרוץ לרוב וברכת ה' היא תעשיר ועמל הוא בעיני יעקב ליתן מברכת ה' לרשע זה כי תוספת שפע זה ממקום קדוש מתהלך ואין רשע זה כדאי להשתמש בו אך לפי שהיה מעורב בתוך זה גם זה המעט אשר בא בידו בדרך הטבע ושכר עמלו מן אותו חלק חשב יעקב שמותר ליקח ולשלוח לרשע מנחה לכך נאמר מן הבא בידו. וי"א מן הבא בידו דווקא הבהמות שהם בידו וברשותו שלח לו מנחה אבל לא הרועים לפי שנתגיירו ונשתחררו ואינם בידו של יעקב לכך נאמר כי ישאלך עשו למי אתה ולמי אלה לפניך כי אולי יחשוב שאני שולח לו מנחה הבהמות עם הרועים ואמרת לעבדך ליעקב וזה תשובה על שאלת למי אתה לומר הרועים אינם לך זולת המנחה שלוחה לאדוני :

ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו. יש כאן שאלה גדול' מאחר שאמר לכת שני' ושלישית כדבר הזה תדברון משמע מזה שכל מה שדברו הראשוני' תדברון גם אתם. וא"כ למה היה צריך להוציא מן הכלל ולפרוט ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי כבר נאמר זה לכת ראשונה שיאמרו כן. וכשאמר לכת שניה ושלישית כדבר הזה תדברון וגו' בודאי כלל בזה מה שאמרה כת ראשונה וגם זה בכלל ולמה חזר לאמר לפניה ואמרתם גם הנה וגו'. תשובה לדבר כי אמר יעקב כי יפגשך עשו אחי ושאלך שלשה שאלות למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך. אתה תשיב לו על ראשון ראשון. למי אתה ואמרת לעבדך ליעקב. ואנה תלך להוליך המנחה כי מנחה היא שלוחה. ולמי אלה לפניך למי היא שלוחה לאדוני לעשו. ונוסף על ג' שאלות אלו אף אם שישאלך היכן הוא יעקב מ"מ תאמר לו מעצמך גם הנה הוא אחרינו כדי שלא ירע בעיניו על מה שאני מכבדו על ידי צירים שלוחים ואין אני הולך בעצמי להקביל פניו וכשאמר יעקב לשנים ולשלישים כדבר הזה תדברון פשיטא שהם צריכין להשיב על ג' שאלותיו כן מגד שאם אחד משלש אלה לא ישיב בטל כל השליחות של אותו כת שאם לא יבא מן יעקב או לא ילך אל עשו או יבא וילך אבל מנחה זו אינה לעשו א"כ במה יכפר פניו ע"י כת זה. אבל מאמר והנה גם הוא אחרינו אינו תשובה על שאלותיו גם אין קבלת המנחה תלויה בזה כל כך כי בין יבא בין לא יבא סוף סוף המנחה היא שלוחה ואין זה כ"א הגדת דברים נוסף על שאלותיו ס"ד אמינא מאחר שכת ראשונה כבר הגידה שיעקב יבא אחרינו אין צורך שגם כת שנייה תגיד שגם הוא אחרינו כי הגדה זו מיותרת על כן הוצרך יעקב לפרוט שגם כת שנייה תאמר והנה גם הוא אחרינו טעמו של דבר כי היה ירא פן יהיה כת ראשונה בעיניו שקרנים כי באמרם והנה גם הוא אחרינו יבין מדבריהם שתיכף ומיד באותה כת שאחריה יבא יעקב וכשיראה שאינו בא עם כת שנייה יאמר שכת ראשונה היו בכזיב באמרם והנה גם הוא אחרינו על כן צוה שגם כת שנייה תאמר והנה גם הוא אחרינו ומעלם הטעם הזה צוה גם לכת שלישית לומר כן :

ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. בענין התאבקות עם יעקב רבו הדעות הן קצרה אורך היריעה האחת מלהעלות עליה כל דעות המפרשי' אמרתי הלא לאלהים פתרונים אענה גם אני חלקי ואומר אחר שהסכימו רוב המפרשים שמלאך זה הוא סמא"ל שרו של עשו הנקרא סמא"ל עשו כי כל חפצו וישעו לסמא עיני האדם ולהכותו בעורון ולעשותו סומא מעין השכלי עד אשר לא יוכל הרואה לראות במראות האמת לבא ולראות פני ה' ולבוא בסוד ה' ליראיו בסתרי התורה כי הוא שטן הוא מלאך המות הוא יצה"ר ורמז לדבר כי סמאל שותפו של ענב"ס בא"לפ"א ביתא ואותיות שניות כי כמו שהיין היוצא מן הענבים כשהוא משכר את האדם הרי הוא עור בסתם עיניו כמו שנאמר חכלילי עינים מיין ושתם שיכור הולך כעור וסומא כך סמאל זה שותפו כל מזימותיו לסמא עיני האדם עד אשר לא יוכל לראות את השמש. והם כן הענבים מסמאים עין הגשמי וזה סמאל שותפו מעור עין השכלי שלא יראה במראות האל וזהו סמאל מלה מורכבת. ועוד ממה שצריך שתדעהו שיצר הרע נמשל לזבוב כאשר פרשתי למעלה פרשת בראשית בפסוק לפתח חטאת רובץ כי סתם זבוב אינו רובץ בבשר השלם שבאדם כי אין כחו בפיו לעשות פתח חדש בבשר שלם ע"כ הזבוב רובץ בין השפתים במקום שמוצא פתח פתוח קצת שם ירבץ להרחיב פתח המכה כך היצה"ר אינו מזדווג אל האדם השלם אשר לא פרץ גדרו כלל ולא פתח לו פתח לחטא' ולנדה ועם האיש השל' בכל מעשיו אין לו שום שייכות ועסק כי לא יוכל לו כלל. אך בזמן שהאדם מעצמו פותח לו פתח קצת ופורץ גדרו אף בעבירה קלה אז מיד מזדווג לו היצר הרע ואומר לו אך עצמי ובשרי אתה ולא

כלום

יעלה מן העבירות הקלות אל החמורות ומתחיל להרחיב הפרצה עד עלות חמ"ס נגד לאין מרפא ופרץ גדרו והיה למרמס. כך זה המלאך סמאל שרו של עשו בראותו עניני יעקב עם עשו שהם תלוין בשמירת התורה כמש"ל והיה כאשר תריד וגומר והנה כל זמן שלא הכיש און ביעקב כלל לא נזדווג אליו לסמא את עיני שכלו מכל וכל אך כשראה שיעקב פרץ גדרו קצת ביציאה זו כי חנן אותו אלהים ונתן לו את כל ורוב עושר ונכסים וכבוד ויעקב יצא מגדר ההסתפקות קצת. ויותר יעקב לבדו וי"א לכדו במקום הסכנ' כי הלילה זמן קללה לכל המזיקים היא והוא נשאר בלילה יחידי עבור פכים קטנים מחבלים כרמים ונשאים ובעבור דבר מועט שאוחז בחבלי בוא נותר במקום סכנה לבדו אז אמר סמאל האח מצאתי און לי מאחר שיעקב התחיל בקלקלה ועשה את עצמו קצת עור מעיניו כי מי עור כמו אוהבי הממון אשר עליהם נאמר ועיני האדם לא תשבענה אז אמר סמאל הנה עת לקרב ועת לחבק אליו והנני מוסיף לו טומאה למלאות עיניו אבק ועפר כדי שיהי' סומא מכל וכל גם מעין השכלי וזהו שאמר ויותר יעקב לבדו כאשר עבר חק ההסתפקות ויותר לבדו לכדו והרי הוא לבדו כי בטלה דעתו אצל כל אדם כי מי פתי יסור הנה לסכן עצמו בעבור דבר מועט כזה אין זה כי אם לב הואל הטהו מני אורח ישרים להבב כל כך הממון הגורם שכחת אלוה ממעל כמ"ש וכסף וזהב ירבה לך ורם לבבך ושכחת את ה'. מיד ויאבק איש עמו נזדווג אליו סמאל לגרום לו שכחת אלוה מכל וכל ומלת ויאבק הוא כמו ויחבק כי מלות אחה"ע מתחלפות. ונכתב ויאבק באל"ף כדי לדרוש ממנו לשון אבק כי רצה לסמא עין שכלו כאבק זה הוא העולה ומסמא עיני האדם כך עלה בדעתו לסמא עין שכלו כדי להביאו לידי הכחשת אלוה ממעל וזה שאמרו רז"ל שהיה האבק עולה עד כסא הכבוד כי זהו סמוי עיניו של צדקיהו הנוגע בעצמות אמונת הבורא יתברך ומציאת כסא כבודו ית': ומה שאמרו שהיה נוגע בכסא הכבוד למדו זה ממה שנאמר עד עלות השחר משמע עד ולא עד בכלל כי עלות השחר היה מעכב על ידו שלא היה יכול להביאו לידי הכחשת אלוה לפי שע"י עלות השחר הכיר באמת כי יש לעולם בורא ומנהיג כמו שפי' בעקידה פרשת בראשית על פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים שמתוך ידיע' מהלך הגלגל היומי דהיינו השמש יוכל המשכיל להתבונן כי ה' הוא האלהים וכן אברהם לא הכיר בוראו כ"א מתוך הליכות השמש והתחלת עלייתה כעלות השחר כמ"ש מי העיר ממזרח צדק ופסוק זה נדרש על אברהם וזהו המרגלית הטובה שהיתה תלוי' בצוארו של אברהם שהיה מפרסם לכל מציאת האל יתברך וכמותו תלה ידיעה זו בגלגל חמה ופירש הרב שעל זה אמרו אלמלא גלגל חמה המכריז מציאת האל ית' היה נשמע קולה של ההכחשת מציאתו ית'. לכך נאמר עד עלות השחר ולא עד בכלל כי ע"י ידיעת תנועת השמש ידע יעקב כי ה' הוא האלהים. ומטעם זה משפט הרשעים לבקרים וראייה משדו' וכמ"ש לבקרים אצמית כל רשעי ארץ לפי שלא לקחו לימוד מעלות השחר ולא ידעו את ה'. וכאשר ראה סמ"אל כי לא יכול לו לסמא עין שכלו מכל וכל אז השתדל בתחבולה אחרת לסמא קצת עין שכלו לכל הפחות שלא יוכל לראות בסתרי התורה ובדברי' נעלמים המכונים בירך כמ"ש חמוקי ירכיך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר וזה"ש ויגע בכף ירכו ואין רצוני להוציא מקרא זה מידי פשוטו כי וודאי נגע בירכו ממש אף שאני נותן טעם בדבר למה נגע דווקא בכף ירכו אלא שרמז לו שע"י שנעשה אוהב כסף אז בלי ספק יהיה עוד מעיני שכלו ואם יפה כחו של יעקב שלא בא לידי כפירה מכל וכל מ"מ יהיה הדבר נוגע בכף ירכו כי עי"ז לא יוכל לראות בסתרי התורה והחכמה: ותקע כף ירך יעקב להורות לו כי שני קניינים אלו התור' והממון הם צרות זו לזו ותקע היינו שנדח' האחד מפני חבירו כמ"ש טוב לי כי עוניתי למען אלמד חקיך ויאמר שלחני כי עלה השחר כי לא אוכל עוד להביאך לידי הכחשת אלוה אחר שנתת לבך ודעתך בעליות השחר כאמור. ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני שתהי' מודה לי שאין אתה יכול לי בענין ראייה והסתכלות מציאת האל יתברך כדי שמלאך רע יענה אמן בעל כרחו והקטיגור יהיה לסניגור כמו שעושה סמאל בי"כ. ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל לשון ישר אל כי ישר הוא לשון ראייה מלשון אשורנו ולא קרוב והודה לו בזה כי יעקב רואה פני אל ולא עלת' בידו לסמא אותו במציאת האל יתברך ובאמרו כי שרית עם אלהים עקר שם יעקב ממנו כי יעקב מורה על עקוב הלב ואנוש מכל. וישראל לשון מישור כמ"ש לעתיד והיה העקוב למישור ולא מישור הנראה ישר בעיני הבריות כ"א הנראה ישר בעיני אלהים ואדם ע"כ אמר כי שרית עם אלהים ואנשים כי ע"י כושר מפעלך תהיה שר ונגיד עם אלהים ואנשים ותוכל וזהו ישראל ישר אל מישור הנראה גם בעיני האל ית'. ויקרא יעקב שם המקום ההוא פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים הוא הדבר אשר דברתי שרצה סמאל לסמא עיני שכלו באבק לשה"ר עד שיכחיש מציאתו יתברך ולא יראה פני ה' וכאשר תגלל נפשי ע"י עלות השחר אז ראיתי אלהים פנים אל פנים להשיג מציאותו יתברך ע"י זריחת השמש בעלות השחר הפך מדעת סמאל המסמא והמטמא והמדמע קודש בחול. וז"ש ויזרח לו השמש והיינו לרפאותו ואח"כ אמר והוא צולע על ירכו קשיין אהדדי אלא שר"ל שעל ידי זריחת השמש באה לו הרפואה על המכה אשר רצה סמאל להכותו והוא לעור עיני שכלו להביאו לידי הכחשת אלוה לכך נאמר לו לצורכו כי זרחה עליו השמש צדקה ומרפא בכנפיה ובסבת זריחתה מלך ביופיו תחזינה עיניו. אבל מ"מ אהני מעשיו של סמאל לעשותו צולע על ירכו ולסגור בעדו שערי בינה לבלתי היות לו מבוא לבא בסוד ה' ליראיו כ"ז היות עינו על ממונו והיותו להוט אחר בולמוס קניני העולם הזה: ע"כ לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו' מצינו לרז"ל שדברים עמוקים שהשגתם קשה נמשלו לגידין כמו שפירש"י פרשת יתרו על פסוק ותגיד לבני ישראל וההשגה נקראת בלשון אכילה כמו שמצינו בד' שנכנסו לפרדס שעל החקירה הנסתר' מעין כל חי מביא פסוק אכול דבש דייך. ורמז במצו' זו לדורות למנוע מישראל החקיר' בנסתרות כמ"ש אין לך עסק בנסתרות כי יש לחוש פן יהרסו שכלם ויבואו לידי אפיקורסות כי לא רבים יחכמו לעבין כל הסודות על מתכונתם מצד סוף שכלם עובר בעמק עכור כי הבלי העולם הזה וחמודותיו מבלבלין שכל האדם ורמז במניעת אכילת הגיד לדורות להיות לזכרון בין עיניהם כי מנע ה' מהם פרי עץ הדעת שלא יאכילו את שכלם דברים קשים כגידין כי נגע בכף ירך יעקב ואם ליעקב השלם קרה מכשול זה לפי שעה כשנטה קצת מדרך השווי מה יעשו אזובי קיר אשר רוב עסקיהם בהבלי העה"ז וחמודותיו על כן לא יהיה להם עסק בנסתרות כ"א יחידי סגולי הדור כר"ש בן יוחאי ודוגמתו אשר קצו ומאסו בהבלי העה"ז כיעקב כי אם לפי שעה קרה זה ליעקב על שנותר לבדו לכדו בלי ספק שאחר שקר' לו ענין התאבקות של סמאל הרגיש בחטאו וסר מן הדרך ההוא וראייה לדבר שנאמר ויבא יעקב שלם ודרשו רז"ל שלם בתורתו. ופירוש זה דבר יקר הערך. והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

ויאמר עשו יש לי רב. משמע רב אבל לא כל ויעקב אמר כי חנני אלהים וכי יש לי כל לפי שהרשעים אע"פ שיש להם כל כסף וזהב שבעולם מ"מ נראה להם שעדיין הם חסרים ויש להם רב אבל לא כל צרכם לכך אמר עשו יש לי רב אבל לא כל כי עדיין חסרים המה יש בידו מנה מתאוה למאתים והצדיקים בהפך זה כי אפילו אם יש מעט בידם הם מסתפקים בו ושמחים בחלקם נראה כאלו יש להם כל כמ"ש גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכול ממנו וגו' זו מתת אלהים הוא ואח"כ אמר איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגו' וקשה למה הזכיר תחלה אשר נתן לו האלהים לשון עבר ואח"כ אמר אשר יתן לו האלהים יתן להבא משמע אלא לפי שפסוק ראשון מדבר באיש צדיק אשר לא יבקר בין רב למעט כי אפילו במועט שבידו דומה לו כאילו כבר נתן לו האלהים את כל ואיש כזה שליט על ממונו לעשות בו כרצונו והשליטו האלהים וגו' אבל פסוק שני מדבר ברשע רע שבעולם אין כל העולם שוה לו די ספוקו כי לעולם הוא מבקש שיתן לו ה' עוד להבא עושר ונכסים מבקש גם הכבוד המדומי המושג ע"י ריבוי העושר מש"כ באיש טוב לפני האלהים אשר ימלט ובורח מן הכבוד ע"כ לא הזכיר הכבוד בראשון ואח"כ הזכירו ברודפי אחר ריבוי הממון אף ע"פ שבאמת אינו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ויש בידו די מחסורו והוא על כל פנים יתאוה שיתן לו ה' עוד זה האיש וודאי לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי ממונו שליט עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו אבל הוא אינו שליט על ממונו ועינו צרה בשלו ויש לו שר הממונה עליו ולא יניחו לנגוע בממונו ליקח ממנו ולהוציאו לצדקה או לצרכו. ע"כ נאמר בעשו יש לי רב וביעקב יש לי כל והזכיר לשון חנני כי הצדיקים לעולם אינן תולין במעשיהם הטובים וחושבים שכל הניתן להם חסד אל כל היום הוא הוא הנותן להם על צד החנינה אבל הרשעים על הרוב הוא שהמה חושבים א"ע לצדיקים וחושבים שהכל ניתן להם על צד החיוב. ובמדרש א"ר יצחק רשעים אין להם טובה בעוה"ז שנאמר וטוב לא יהיה לרשע. מתיבין והכתיב כטוב לב המלך ביין א"ל בטוב לא נאמר אלא כטוב טובה ואינה טובה אבל בישראל כתיב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה עכ"ל וזה מסכים לדברינו שהרשעים בכל הטובות הגדולות שהם מקבלים נראה להם טובה ואינה טובה כאילו הם חסרים עדיין אבל בצדיקים כתיב על כל הטובה כי לעולם נראה להם שיש להם כל ע"כ אמר יעקב כי חנני אלהים וכי יש לי כל וי"א כאן הודה לו עשו על הברכות ואמר יש לי רב מודה אני שאתה רב לי ואני העבד וא"כ מה תתן לי הלא מה שקנה עבד קנה רבו:

בראות פני אלהים. כמו שהרואה פני אלהים ג"פ בשנה כתיב ולא יראו פני ריקם כי צריך להביא עולו' ראייה כך אין אני חפץ לראות פניך ריקם על כן אני מבקש שתקבל מנחתי כי מודה אני שאין הברכות שלי כי אתה גביר לאחיך וכל גביר ושר נקרא אלהים כמ"ש ראה נתתיך אלהים לפרעה על כן המשיל ראות פניו כראיית פני אלהים. ועל קח נא את ברכתי אשר הובאת לך ולא על המנחה דבר כן כ"א על הברכות שברכני אבי קח נא אות' לך כי שלך היא והיא הובאת לך כי אבי כשברכני היה דעתו עליך. וא"ת אם הברכות שלי א"כ מאין לי כל הרכוש הזה ע"ז אמר כי חנני אלהים שנתן לי על צד החנינה כהוגן דלים לא על צד החיוב מצד הברכות. והנה נצח ישראל לא ישקר אעפ"י שבנגלה אמר ראיתי פניך כראות פני אלהים מ"מ בלבו היתה הכוונה כשם שנבהלתי בלילה כשראיתי פני אלהים המלאך שלך כך נבהלתי בראיית פניך:

ויבא יעקב שלם. ארז"ל שלם בגופו ובממונו ובתורתו רמז לדבר שלם ר"ת שאר לימוד מזון כי שאר היינו גופו כי ע"י שנותר יעקב לבדו לכדו יצא מגדר השווי כאלו היה חסר ממונו כי הלהוט אחרי הממון נראה לעולם כיסו חסר ואח"כ שאמר כי יש לי כל תקן הדבר והודיע שהוא שלם ולא חסר ויש לו כל זהו ענין שלם בממונו ושלם בתורתו כי באמרו ותקע כף ירך יעקב נרמז לו שאין לו יד ושם בסתרי התורה כמבואר למעלה וע"י שתקן זה באמרו וכי יש לי כל נעשה שלם גם בתורתו כי הא בהא תליא כמבואר למעלה בפסוק ויותר יעקב לבדו. ושלם בגופו מצליעת הירך כי בבואו עיר שכם נתרפא:

ויקן את חלקת השדה. לפי שרצה לבנות שמה מזבח על כן לא רצה להעלות עולת ה' אנס כמו שעשה דוד בגרן ארונה היבוסי והגיד לנו הכתוב שקנאו במאה קשיטה כנגד מזבח שבבית עולמים שהיה גובהו מאה אמה כדי לכפר על כל חטא הנמשך מחטאו של אדה"ר שנברא מקצה השמים ועד קצהו ונתמעט בחטאו והועמד על מאה אמה ע"כ היה המקדש גבוה מאה אמה כי משם נוצר האדם ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי לפי שמקום הארץ היה סבה גם אל החטא כמבואר למעלה פרשת בראשית בפסוק תוצא הארץ עץ פרי על כן הגיד לנו הכתוב שקנה מקום זה למזבח במאה קשיטה. ומ"ש ויקרא לו אל אלהי ישראל וארז"ל הקב"ה קראו ליעקב אל טעמו של דבר כי יעקב אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך על כן נתן לו

נ"ל שהקב"ה המעבר מן י"ש עולמות הגנוזים לכל צדיק לעולם הבא ונתן לו מהם בעוה"ז המעבר העולה מספר ל"א על כן קראו אל ועוד שהשבנות טעלות עישור נכסים ובעוה"ז נמשלו לנקיבות כי כולו נער אבל לעוה"ב יהיו כזכרים לא יולדים ואז ינחילם כל י"ש עולמות ומטעם זה העוה"ז בה"א כנגד ה"א שבאשה והעוה"ב ביו"ד כנגד יו"ד שבאיש וק"ל :

ויבואו על העיר בטח. פירש"י שהיו בטוחים על כחו של זקן וי"א כי זקן זה היינו אברהם זקנו שהתפלל על בני יעקב כשיבואו לשכם כמו שפירש"י פרשת לך לך על ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם. ויתכן לפרש בטח שהיו בטוחים שלא יבקשו הכנעני והפריזי לעשות נקמה בעבורם כי יאמרו מאחר שנכנסו בדת הנמולים אינם משלנו ויתיאשו מהם:

הסירו אלהי הנכר אשר בתוככם. הל"ל אשר בידכם כמ"ש ויתנו אל יעקב כל אלהי הנכר אשר בידם. לפי שכל מעשה קדמה לו המחשבה והרהור עבירה קודם שיעשה המעשה. ועל כן צוה להם לטהר תחילה חטא ההרהור ואמר הסירו אלהי הנכר אשר בתוככם ממש כי אמר יעקב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם והיו מהרהרים בע"ג שבידם. והטהרו כי ע"ז יברא לכם ה' לב טהור או יאמר על שם הרהור חטא הבא מצד היצה"ר שנקרא אלהי נכר אשר בתוככם כאמרו רז"ל לא יהיה בך אל זר איזו אל זר שבתוך גוף האדם הוי אומר זה יצה"ר. ואח"כ הזהירם על תקון חטא המעשה לאמור הסירו הבגדים הצואים והלבישו אתכם מחלצות כי מצינו בכל מקום שהמלבוש כנוי אל המעשים כמ"ש בכל עת יהיו בגדיך לבנים על זה אמר והחליפו שמלותיכם. ונקומה ונעלה בית אל כי אין לבא אל שער המלך בלבוש מלוכלך בחטא ועון עד אשר יתקנו תחילה חטא ההרהור והמעשה. ויתנו אל יעקב כל אלהי הנכר אשר בידם כי בזה תקנו חטא המעשה וההרהור כאחד המעשה כפשוטו בביטול הע"ג אשר בידם. והסרת היצה"ר אל נכר אשר בתוכם ממש רמז ג"כ באמרם אלהי הנכר אשר בידם כאמרז"ל הרשעים ברשות לבם אבל הצדיקים לבם ברשותם ובידם וזהו אלהי הנכר אשר בידם הורו שזהו שבתוכם הרי הוא בידם זהו רמז נכון קרוב לשמוע :

ויבן שם מזבח. וסמך ליה ותמת שם דבורה והקשה הרמב"ן מה ענין מיתת דבורה בין שני פסוקים אלו. ואומר אני שזה דומה למה שארז"ל למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה מכפרת אף מיתת הצדיקים מכפרת כמו כן כאן שמדבר מן מיתת רבקה ודבורה כמו שלמדו מן פסוק אלון בכות והורה יעקב שמיתתם מזבח כפרה על כן בנה מזבח במקום שנודע לו מיתתם ויברך אותו אלהים היינו ברכת אבלים כמו שבירך את יצחק אחרי מות אמו. ומה שנאמר ותקבר מתחת לבית אל רמז בזה שהספידה כראוי שהרי בית אל היה בהר ואילו לא הספידה היה ההר גועש עליהם כמו שדרשו אצל הר געש. והגיד לנו עוד הכתוב שהספיד יותר מן הראוי שנאמר מתחת לבית אל תחת האלון מהו מתחת אלא שהתחיל תחת העיר ומשם האריך בהספדה עד תחת האלון וזהו הוראת מ"ם של מתחת כי היה נעתק ממקום למקום והספידה בכמה מקומות ואמרז"ל כל המתקשה על מת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה ע"כ נקרא מקום זה אלון בכות בכיה אחרת כי הוגד לו שם מיתת רבקה אמו או רמז למיתת רחל שהיתה ג"כ סמוך לזה :

שמך יעקב לא יקרא עוד שמך יעקב. מדקאמר שמך יעקב משמע ששם יעקב ישאר במקומו ולא יעקר ואח"כ אמר לא יקרא עוד שמך יעקב אלא ודאי שבא לומר לא שיעקר שם יעקב אלא יהיה טפל כו'. אבל אצל אברהם ארז"ל כל הקורא לאברהם אברם עובר בלא תעשה והיינו טעמא לפי שלא נאמר אצלו שמך אברם כמו שנאמר כאן שמך יעקב. ועל צד הרמז יש מקום אתי לפרש שני שמותיו של יעקב על שם שני הגאולות יען כי מצינו לרז"ל לא שתעקר יצי"מ לגמרי אלא שזכירות נסי יצ"מ יהיו טפל וזכרון ניסים שלעתיד יהי' עיקר וכן כאן אמרו לא שיעקר שם יעקב לגמרי אלא יהיה טפל ושם ישראל עיקר א"כ שניהם ענין אחד וכן הוא אומר בגאולה אחרונה והיה העקוב למישור עקב נגזר מן שם יעקב ומישור נגזר מן שם ישראל ישר אל. ולפי שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ש"מ שניסים שלעתיד לא יהיו גדולים מן ניסי מצרים ולמה יהיו ניסי מצרים טפל אלא לפי שבגאולה של מצרים לא היה זכותם מספיק להוציאם ביד רמה והוצרכו לילך בעקבה ורמיה כי אמרו נלך לזבוח לה' אלהינו וכל בורח הולך בחפזון כמ"ש ואכלתם אותו בחפזון וגאולת בבל פשיטא שלא היתה גאולה שלימה כ"א פקידה בעלמא וגם שם נאמר צאו מבבל ברחו מכשדים. אבל בגאולה אחרונה אחר שתמרק העון מכל וכל באורך גלות הגל הזה יספיק זכותם שיגאלו ביד רמה במישור ולא בעקבה ולא בחפזון כמ"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון זש"ה והיה העקוב למישור ומ"מ לא יעקר שם יעקב לגמרי וכן לא תיעקר זכרון יצ"מ לגמרי כדי שיזכרו שני הגאולות יחד ידעו ויכירו ההבדל שביניהם אשר גרם החטא כי בלי ספק שהיו במצרים רעים וחטאים כמבואר בנבואת יחזקאל אשר מזה הצד ראוי שתהיה טפל וכן שם יעקב לא נעקר לגמרי מזה הטעם. ועוד שהגאולה משמשת שני גאולות גאולת הגופות מן השעבוד והצרות וגאולת הנפש מצד הענינים הרוחניות שנתנו לישראל כהוראת שם יעקב וישראל אחד חומרי ואחד רוחני כדאיתא ברבינו בחיי ואע"פ שהרוחני עיקר מ"מ שם יעקב לא יעקר לגמרי כי צריך האדם ליתן חלק לזה ולזה. אבל שם אברם נעקר לגמרי כי לעולם בכל הדורות הרי הוא אב המון גוים כי גם אהלי אדום וישמעאל מיוצאי חלציו המה :

ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו. פירש"י איני יודע מה בא ללמדינו. ולי נראה שבא ללמדינו שהאבות הן הן המרכבה ושבית המקדש שלמטה מכוון כנגד ב"ה של מעלה כידוע שיעקב היה עכשיו בבית אל ולוז ושם שער השמים כי שני מקומות אלו נתחברו עם הר המוריה כמבואר למעלה פרשה ויצא ואלו לא נאמר במקום אשר דבר אתו הייתי אומר שהלכה השכינה למקום אחר ומשם עלתה אל מדורה ע"כ הוצרך לפרש שעלה אלהים בשווי מן זה המקום עד אשר לעולם יעקב למטה והשכינה למעלה ועלתה אל מדורה לב"ה של מעלה המכוון כנגד המקום אשר דבר אתו בב"ה שלמטה :

הפטרת וישלח בעובדיה סימן א' עד לסוף

חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִֹה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָֹה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה : הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד : זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ : אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָֹה : אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת : אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו : עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ : הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָֹה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו : וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל : מֵחֲמַס אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ לְעוֹלָם : בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָו שעריו ק' וְעַל־יְרוּשָׁלַםִ יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֶם : וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה : אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ : וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה : כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהוָֹה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ : כִּי כַּאֲשֶׁר שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא הָיוּ : וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית יַעֲקֹב אֵת מוֹרָשֵׁיהֶם : וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָֹה דִּבֵּר : וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־הַגִּלְעָד : וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת וְגָלֻת יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב : וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָֹה הַמְּלוּכָה :

הפטרת וישלח כמנהג קצת קהלות בהושע סי' י"א

וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם : אֵיךְ אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי : לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־אִישׁ בְּקִרְבְּךָ

קדוש

פירוש המלות

חזון עובדיה. גר אדומי היה : לאדום. בשביל אדום : נדמיתה. נרדמתה : שלחוך. לוייך : לחמך. האוכלי לחמך : מזור. חולי ומכה : מקטל. מרוב הרג. ביום נכרו. ביום הסגרו ביד אויבו : הפרק. מקום שמתפרקין הדרכים : ולעו. ל' מהומה : והשפלה. יושבי השפילה : החל. ל' חיל. ות"י עמא הדין :

ועמי תלואים. מסופקים : ואל על. כמו עליו : ירומם. לא יתכונן בקומה זקופה : אמגנך. אמסרך ביד אויביך : נכמרו. נתחממו : בעיר. בעיר אחרת אלא בירושלים :

קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר׃ אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם׃ יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃ אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃ וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃ בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ וַיהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ וְאַתָּה בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃ וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן אֲשֶׁר־חֵטְא׃ וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד׃ וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה׃ אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃

פירוש המלות

ויחרדו מים. ויתכנסון ממערב: רד. מושל: רועה רוח. ל׳ ריע לדברי רוח: יובל. מובילין השמן למוחד: ובאונו. ובעצמו גבר: שרה את האלהים. מושל על המלאך: בכה. המלאך: און לי. כמו כח: על הנביאים. להוכיח אתכם: אדמה. נראיתי להם בכמה דמיונות: זבחו. ע״ג: תלמי שדי. מענית המחרישה:

פרשת וישב

אבן עזרא

(א) **וישב** הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת והטעם אלה תולדות יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו מגזרת מה ילד יום: (ב) והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה. בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם

רשי

(א) **וישב** יעקב וגו׳. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקו׳ להאריך בהם. וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו משל למרגליות שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך הצרורות מידו ונוטל המרגלית: (דבר אחר ויֵשב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תלדות יעקב יוסף דכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם: ברש״י ישן) : (ב) אלה תלדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו׳ על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב״ר. ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אמר הקב״ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא נער. שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה: את בני בלהה

לז א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ב אֵלֶּה ׀ תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו

ד׳ נג׳ ליסני · ד׳ כ׳כ

א וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרַע תּוֹתָבוּת אֲבוּהִי בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ ב אִלֵּין תּוֹלְדַת יַעֲקֹב יוֹסֵף בַּר שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין כַּד הֲוָה רָעֵי עִם אֲחוֹהִי בְּעָנָא וְהוּא רָבֵי עִם בְּנֵי בִלְהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה

מגורי ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ וישב יעקב בארץ מגורי. מגורי אל חרב היו את עמי: כל קריאה ואלה תולדת במ״ד אלה תלדות וסי׳ אלה תלדות השמים. אלה תלדות נח. אלה תלדות שם. אלה תלדות יעקב יוסף. וכלם בספר׳: ואת בני י׳ וסי׳ זלפה. עלו אלי ועזרוני. ואת בני המכי׳ לא המית. ואת בני צדקיהו שחטו. דמלכי׳. התערבות. וחברו דד״ה. לכן עד אריב אתכ׳. את אדום את מואב ואת בני עמון. ונתתי את רבה אל נוה. ויחי איוב אחרי:

תולדות אהרן וישב יעקב. סנהדרין קו: אלה תולדת. (ברכות לה סוכה נו) בתרא קכג:

בעל הטורים וישב יעקב. וזש״ה הכיר ה׳ מפפיד פנה אויביך. משל לשדה שנקצרה והזורה מפרי׳ התבן והמוץ ומשליכו והתבואה נשארת במקומה כדכתיב בעשו וילך אל ארץ אבל יעקב כתיב ביה וישב יעקב. מגורי ב׳ במסרה הכא ואידך מגורי אל חרב אע״פ שהי׳ לו מגורי אל חרב ישב לו ביניהם. משל לא׳ שראה כת של חיות ורצו לנבחו וישב ביניהם כך ישב לו יעקב בין עשו ואלופיו. מגורי אביו בגימטריא זה חברון. וישב יעקב בארץ מגורי אביו בגימטריא וישב לקיים מצות כבוד. אמר בשכר שכבוד זכה עשו לכל הכבוד הזה. מגורי יו״ד כפופה כמין כ״ף אמר מה שזכה עשו לכל הכבוד הזה בשכר הכבוד ואף על פי שברכני אבי בעשרה ברכות הוצרכתי לשלוח עשרה דברים כדכתיב עזים מאתים וגו׳ אלך ואכוף עצמי ואכבד את אבי בחברון. דבת׳

ספורנו

לז (א) **וישב** יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען. באותו החלק מארץ כנען אשר גר בו אביו כענין אשר גר שם אברהם ויצחק: (ב) אלה תולדות יעקב. מאורעיו וילדי יום עליו אחר שישב שם כי מאז שיצא מבית אביו היו עניניו כמו קורותינו בגלות ראשון ומאז שחזר אל ארץ מגורי אביו היו קורותינו כמו שקרה לנו בבית שני וחרבנו וגלותינו וגאולתינו לקץ הימין: היה רועה את אחיו בצאן. היה מנהיג ומורה אותם במלאכת מרעה הצאן: והוא נער. ומפני נערותיו חטא להביא דבת אחיו כי לא נסה ולא התבונן לאחרית דבר אף על פי שהיה אז משכיל מאד ושהיה אחר כך מורה לזקני הדור כאמרו וזקניו יחכם וזה כאמרם ז״ל

רמבן

טעם וישב יעקב בארץ מגורי אביו כי אחר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם כלומר הארץ שלקחו להם לאחוזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען והכונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת ושיקוים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ולא בעשו כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע:

(ב) **אלה** תולדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה שנה על ידי זה נתגלגלו וירדו זהו ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו לשון רש״י ואין לשון לתולדות שיהיה על הישוב. ור״א אמר אלה המאורעות שאירעו לו והקורות שבאו עליו כטעם מה ילד יום ואין אדם מוליד קורותיו רק לימים מיוחסים שיולידום ואולי יאמר אלה תולדות הימים של יעקב. והנכון בעיני כי אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר יזכיר ואחז הכתוב דרך קצרה בשמותם שכבר הזכירם למעלה אבל אמר אלה תולדות יוסף ואחיו אשר אירע להם ככה ואפשר גם כן שירמוז אלה את כל הנזכרים בספר הזה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי כאשר הזכיר באלה תולדות עשו בניו ובני בניו מלכים ואלופים כל אשר היו בהם עד זמן התורה כן ימנה התולדות יעקב בניו ובני בניו וכל זרעו רק יזכיר בהם הפרטים בתולדותם:

והוא נער את בני בלהה. שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו ומתקן בשערו. את בני בלהה כלומר ורגיל את בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן וזה

רשי

בלהה. כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן : את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף. ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו': דבתם. כל לשון דבה פרלרי"ן בלע"ז כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דבה. לשון (שיר ז) דובב שפתי ישנים: (ג) בן זקונים. שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. ד"א שהיה זיו איקונין שלו דומה לו : פסים. (שבת י) לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרי' ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב : דברו. לדבר עמו : (ז) מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין איסרן עמרין וכן (תהלים קכו) נושא אלומותיו וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז : קמה אלומתי

תולדות אהרן ויבא יוסף. סנהדרין קו (פאה טו) : (והנה אנחנו. חגיגה טז) :

וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־ נ"א
אֲבִיהֶם : ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־ ל'. ל"ג
יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא כ' וחס'
לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים : ד וַיִּרְאוּ
אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־ ד'
אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ
דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם : ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף ח' הס' בליש'
חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד ב'כ"כ והו'חד מן י"א בליש'
שְׂנֹא אֹתוֹ : ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם י"ז מ"ל בתו'
שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר
חָלָמְתִּי : ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים ל'
אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה ל'. ה' מלעי'

נְשֵׁי אֲבוּהִי וְאַיְתֵי יוֹסֵף יָת טִבְהוֹן בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן : ג וְיִשְׂרָאֵל רָחֵים יָת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹהִי אֲרֵי בַר חַכִּים הוּא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כְּתוּנָא דְפַסֵּי : ד וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי יָתֵיהּ רְחֵים אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבָן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ שְׁלָם : ה וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי יָתֵיהּ : ו וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְּעַן חֶלְמָא הָדֵין דַּחֲלָמִית : ז וְהָא אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָרָן בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת אֱסָרְתִּי

אבן עזרא

דבתם רעה. וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכתוב לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות : (ג) כי בן זקונים הוא. כמשמעו כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימין קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו : פסים. כתונת מרוקמת פסים כמו פס ידא בלשון ארמית : (ד) דברו. כמו דבר לו לשלום אפילו לשלום : (ז) מאלמים. מגזרת אלומים ונמצ' בל' נקבה נושא אלומותיו : תסובינה. מפעלי הכפל ודגשות הבי"ת לבלוע הבי"ת: (ח) המלוך תמלוך או משול תמשול. אנחנו נסימך

ויבא נ"א מסור במס' רבת': וישראל ל"ג מסור במס' רבת' : אהב ד' פתחין וסי' וישראל אהב את יוסף. כי אתו אהב אביהם. ותחת כי אהב. והמלך שלמה אהב נשים נכריות : זקנים ב' וחס' וסי' כי בן זקנים. וילד זקנים קטן : לשלם ח' חס' בליש' וסי' ולא יכלו דברו לשלם. ויעש שמואל את אשר דבר ה'. וישם דמי מלחמה בשלם. ולא תורד שיבתו. ויהי שלם בין חירם ובין. ומי יסור לשאל לשלם לך. נביאי ישראל הנבאים. ב' בו : ויספו י"א וסי' ויחלםיוסף. המלך תמלך עלינו. ויסיפו בני ישראל. ויתנם איש ישראל ואהוד. בני ישראל. אסורות. פלשתים לעלות. למרו'. דויחלם יוסף ושל אחריו ויוספו כתיב. ויסיפו בני ישראל דוימת יאיר. ודעבדון בן הלל ויסיפו עוד פלשתים. דד"ה. הלין ויסיפו כתיב. ויוסיפו עוד לחטא. כי בי ירבו ימיך ויוסיפו כתיב ל' ושאר' ויספו חס' דחס': אליהם י"ז מלאים מסור במסר' רבת' : הנה כל ר"פ דספרא והנה במ"ז הנה וסי' הנה נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל. הנה נא העיר הזאת קרובה. הנה נא לי שתי בנות. הנה אנכי נצב על עין. וחברו. הנה רבקה לפניך. הנה שבע שנים באות. וכל שאר אורי' דכו' ר"פ הנה במ"ג והנה והנה והנה איש מבני ישראל. והנה קמתם תחת אבתיכם. והנה הוא שם עלילות : והנה אנחנו ג' דסמיכי וסי' מאלמי'. בקדש. כובשים. דעזרא :

בעל הטורים רעה בגימטריא שהם אכלו באבר מן החי. דבתם בגימט' מות. מלמד שלשון הרע הורג שלשה : נער. בגי' שוטה וזהו שאמר הפסוק ומוציא דבה הוא כסיל. בן זקונים. זקנים כתיב שמסר לו כל מה שקבל מזקנים שהם שם ועבר. בן זקנים הוא לו ס"ת אמון שמסר לו סתרי תורה שנאמר בה ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים. זקנים בגימטריא עולה ר"ז שמסר לו רזי תורה ובגימטריא זר על שם עטרת זקנים בני בנים. זקנים נוטריקון זרעים קדשים נשים ישועות מועד. פסים נוטריקון פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים. פסים עולה בגימטריא קץ רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו. והקב"ה יחסר מנין קץ מן השעבוד ורמז לו שמסר לו הקץ. ורמז שימלוך פ' שנים ממנין סים שהוא מנין שנותיו. דבר אחר פסים לשון פסו תמו שעל ידו מת קודם לאחיו. פסים שגרם פיוסים בינו לבין אחיו. פסים בגימטריא פס יד לו. ועשה לו כתונת פסים. בגימטריא משקל שני סלעים מילת. זהו שאמרו בפ"ק דשבת בשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. אותו אהב אביהם מכל אחיו בגימטריא שגלה לו סוד לבד ולא להם. לשלם חסר ועולה ת' שגרם לת' של שעבוד. ד"א קרי כאן לשלם שבלמו לו גמולו : נצבה שנים במסורה הכא ואידך בית נתיבות נצבה לומר שעל ידי זה החלום הגיע ביתן של ישראל שכלכל' בשנת רעבון :

רמבן

והוא מקרבן. את דבתם רעה כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו לשון רש"י ואם כן למה לא הגילוהו בני השפחות שהיה אוהב אותם ומקרבן ומגיד לאביו על האחיו בבזיונם אם נאמר שייראו מן האחים והנה הם ד' וראובן עמהם ויוסף עמו ותגבר ידם עליהם ואף כי לא יבאו עמהם במלחמה ועוד נראה בכתוב כי לא כלם הסכימו במכירתו. אבל לדעת רבותינו בב"ר על כלם היה מוציא הדבה. והנכון בעיני כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר ושיעורו יוסף והוא נער בן שבע עשרה שנה היה רועה בצאן את אחיו את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ודומה לו בסדר הזה ויחלמו חלום שניהם בלילה אחד איש כפתרון חלומו המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר שב לפרש שניהם אשר הזכיר ושיעורו ויחלמו חלום שניהם המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר איש כפתרון חלומו וכן רבים או שיהיה והוא מושך אחר עמו ומשפטו והוא נער והוא את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ואמר כי הוא נער והוא עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אביו תמיד לא יפרד מהם בעבור נערותו כי להם צוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים ואחר כן אמר כי אביו אהבו ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכלם ויקנאו בו וישנאוהו כמלא שנוי מכלם בני הגבירות יקנאו בו למען יאהב אותו מהם והם בני גבירה כמהו ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם ישנאו בו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם. וטעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה הוא. ועל דעת רש"י יתכן שתהיה דבה טובה ומביא דבה הוא אשר ירצה יגיד אבל מוציא דבה הוא כסיל האומר שקר. ועל דרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכלם יקראנו כן לומר כי לא היה מתחזק כאחיו ויצטרך להיותו עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו וכתיב ברחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך ולא התחזק לפניהם והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו. וכן השלום לנער לאבשלום ובנימן ברדתו למצרים גדול ממנו ויקראנו נער פעמים רבים. ואונקלוס תרגם והוא נער הוא מרבי עם בני בלהה יאמר כי מיום היותו נער הוא עמהם הם גדלוהו כאב והם ישרתוהו וגם נכון הוא. ועל דרך שפירשתי כי הכתוב יספר כי מאלה יביא הדבה ולבני הגבירות בקנאתם. וטעם נשי אביו כי נשיו היו שלקחם לנשים ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולאה שהן גבירות להם וכן וישם את השפחות ואת ילדיהן לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן. וכן וישכב את בלהה פילגש שאילו היתה גברת לא יעשה כן. ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופלגשים ועתה מתו ולקחם לנשים: (ג) כי בן זקונים הוא לו שנולד לו בעת זקנתו. ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו לשון רש"י. וכן אמר ר"א כי בן זקונים שהולידו לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו ילד זקנים קטן. ואיננו נכון בעיני כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולדו לו בזקוניו והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק בשנה או שנתים והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא ילך עם הצאן ברעותם במקום רחוק. ואונקלוס שאמר בר חכים. ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים ותרגם בילד זקונים ברסבתין כי לא אמר הכתוב בכאן כי בן זקונים היה אבל אמר הוא לו שהיה בן בעיניו

ספורנו.

ז"ל ולא בדרדקי עלה : ויבא יוסף את דבתם רעה. באמרו לאביו שאחיו היו טועין ומפסידים בבלי דעת כראוי במלאכת המקנה שהיתה אז עקר השתדלותם בקניית עושר ונכסים : (ג) ועשה לו כתונת פסים. לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה כענין והלבשתיו כתנתך וכאמרם ז"ל (בבא קמא) בגדול אחי כי היכי דלשתמען מיליה : (ד) ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם. ובזה טעה יעקב לשנות לבן בין הבנים בענין שיכירו האחיו את האהבה אשר בלבו. (שבת פרק במה מדליקין) : ולא יכלו דברו לשלום. אף על פי שהיו צריכים לדבר עמו בענין הנהגת הבית ומרעה הצאן בהיותו מנהיג במצות אביו לא יכלו לדבר עמו לשלום וריעות כמנהג האחים : (ה) ויגד לאחיו. גם זאת עשה מחסרון העצה כנער : (ו) שמעו נא החלום הזה. לא די שספר החלום כי גם אמר להם שמעו נא כלומר הבינו ג"א הוראת החלום ובזה הוסיף להטיל איבת

אבן עזרא

נשימך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה: (י) ויגער בו אביו. גערה עם בי"ת דרך קלון ובלא בי"ת לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע או הוא על דרך משל שיגער בזרע ויפחד ולא יעלה: אני ואמך. על בלהה שפחת אמו שגדלה אותו: (יא) שמר את הדבר. בלבו וכן שמרו פקודתיו על הפי' הנכון: (יג) ויאמר לו הנני.

אעשה

רשי

אלומתי. מוקפה: וגם נצבה. לעמוד על עומדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה. והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו (ב"ר). ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל (ב"ר): (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבא וכן (ישעיה כו) שומר אמונים וכן (איוב יד) לא תשמור על חטאתי לא תמתין: (יב) לרעות את. נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן (ב"ר): (יג) הנני. לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו:

מעמק

אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה
אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃
ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ
עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ
וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־
חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃ ט וַיַּחֲלֹם
עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו
וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד
וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר
כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ י וַיְסַפֵּר
אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ
אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה
אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי
וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ
אָרְצָה׃ יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו
שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃ שני יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו
לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם׃
יג וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא
אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה
וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃
יד וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם
אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי

ג' וכ"ס. ג' . ג' . ג' רפי . ג' מ"ל . ב' כ"כ וכעין . ה' פסו' הנה והנה . ג' . כ"ס . ב' . כל מ"ל כמ"ג . ב' בספ' . ט' . חד מן ט"ו נקוד בתו' . י"ג מ"ל כתו' . י"ז מ"ל כתו' . י' רפי . ג' חס' בלש'

וְאַף אִזְדְּקָפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן
אֱסָרָתְכוֹן וְסָגְדָן לְאֱסָרְתִי׃
ח וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכוּ
אַתְּ מְדַמֵּי לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ
שׁוּלְטָן אַתְּ סְבִיר לְמִשְׁלַט
בָּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד לְמִסְנֵי
יָתֵיהּ עַל חֶלְמוֹהִי וְעַל
פִּתְגָמוֹהִי׃ ט וַחֲלַם עוֹד
חֶלְמָא אוֹחֲרָנָא וְאִשְׁתָּעֵי
יָתֵיהּ לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא
חֲלָמִית חֶלְמָא עוֹד וְהָא
שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא וְחַד עֲשַׂר
כּוֹכְבַיָּא סָגְדִין לִי׃ י וְאִשְׁתָּעֵי
לַאֲבוּהִי וּלַאֲחוֹהִי וּנְזַף בֵּיהּ
אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ מָה חֶלְמָא
הָדֵין דִּי חֲלַמְתָּא הֲמֵיתָא נֵיתֵי
אֲנָא וְאִמָּךְ וְאַחָךְ לְמִסְגַּד לָךְ
עַל אַרְעָא׃ יא וְקַנִּיאוּ בֵּיהּ
אֲחוֹהִי וַאֲבוּהִי נְטַר יָת
פִּתְגָמָא׃ יב וַאֲזַלוּ אֲחוֹהִי
לְמִרְעֵי יָת עָנָא דַּאֲבוּהוֹן
בִּשְׁכֶם׃ יג וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל
לְיוֹסֵף הֲלָא אֲחָךְ רָעַן בִּשְׁכֶם
אִיתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָתְהוֹן
וַאֲמַר לֵיהּ הָא אֲנָא׃ יד וַאֲמַר
לֵיהּ אֵיזֵיל כְּעַן חֲזֵי יָת שְׁלָם
אֲחָךְ וְיָת שְׁלָם עָנָא וְאָתֵיבְנִי

נצבה ב' וסי' והנה קמה אלומתי. בית נתיבות נצבה: ותשתחוין ב' וסי' הנה וילדיהן. לאלומתי: ה' פסו' אית בהון הנה והנה מוסר בפרשת ויצא: ויגער ב' וסי' ויגער בו אביו. ויגער בים סוף: הבוא ונבוא כולם מלאים במ"ג וסי' ונבוא עד קדש ברנע. ואת הערים אשר נבא אליהם. ואל העיר נבא: ויקנאו ב' בספר' וסי' ויקנאו אותו פלשתים. ויקנאו בו אחיו: הלוא י"ג מ"ל בתו' וסי' במס' רבת': שלום חד מן י' רפין וסי' לך נא ראה ב' בו. אלהים יענה. וכל בניך למודי ה'. לדעת את שלום אסתר. כי שלום אמת אתן לכם. ודרשו את שלום העיר. החפץ שלום עבדו. תהלים. כי קנאתי בהוללים. שאלו את שלום ירושלם: והשבני ג' חס' בלישנא וסי' וישלחהו. והשבני והראני אתו. ואל תשבני בית יהונתן:

תולדות אהרן וכנה משמע. ברכות נה: סכה נכה אני. ברכות לד מגלה כב שבועות יו: לך נא ראה. חולין נה עקידה שער עד:

בעל הטורים

ותשתחוין ב' במסר' הכא ואידך לעיל ותגשן השפחות ותשתחוין לומר שאף על פי שלא ראה בחלום הראשון אלא רמז להשתחות אחיו י"א אעפ"י כן כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן וגו'. ויגער ב' הכא ואידך ויגער בים סוף ויחרב. לומר לך מה ויגער דהכא יעקב אף ויגער דהת' איירי ביעקב. שבזכותו חרב וזכו שדרשו וירא ישראל ישראל סבא: לך נא ראה. לומר שלא ילא אלא בכי טוב בשעה שיוכל לראו': והשבני דבר. נעלם בו רוח הקדש שבושו לחזור אליו:

ספורנו

איבת אחיו עליו כמו שאמרו שמלוך תמלוך עלינו: וגם נצבה. הורה שתהיה ממשלתו קיימת זמן ארוך וכן היה כי אמנם מלך שמנים שנה לא נעשה כן לכל הממלכות הנזכרות בכתבי הקדש: (ח) על חלומותיו. על פרטי החלום שספר כמיחל שיתקימו בו: ועל דבריו. שאמר להם שמעו נא להעירם שיתנו לב להבין הוראת החלום: (י) מה החלום הזה. אין זה כי אם רוע לב שתחשוב למלוך עלינו ורעיונך על משכבך סליקו: (יא) ויקנאו בו אחיו. כחשבם שבשביל מעלתו אצל אביו רם לבבו לספר כאלה על פני אביו: ואביו שמר. שחשב שיהיה החלום אמתי והי' מתאוה ומצפה שיתקיים כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק חלק) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם. ואין דרך רחוקה עד שכם: (יד) לך נא ראה. ראה בשכלך ותקן כל משוג אם

רמבן

בעיניו. וזאת כונתם באמרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים: (ז) **קמה** אלומתי וגם נצבה והנה תסובינה אלומותיכם. ענין החלום באלומות כי הראוהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחוו לו. וענין תסובינה. כי יקיפו אותו כמלך עתיד לכידור אשר עבדיו יאנו סביב לו: (ח) **המלוך** תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו. פירש רבי אברהם אנחנו נשימך מלך עלינו או אתה תמשול בנו בחזקה. ויותר נכון לפרש דעת אונקלוס התהיה מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתחוה לא תהיה עלינו לעולם לא מלך ולא מושל. וטעם על חלומותיו ועל דבריו שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הספור שהוא מספר אותו להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי:

(י) **ויספר** אל אביו. ספר החלום הזה לאביו ולא הראשון כי הוא עצמו המכיר פתרונו כי השמש ירמוז לאביו והוא גער בו. וטעם ואל אחיו פעם שנית כ' יספר אותו לאביו בפני אחיו והוא גער אותו לשכך חמתם מעליו. וטעם מה החלום הזה אשר חלמת כמו מה אדם ותדעהו כלומר מה החלום הזה אינו כלום שתגידנו כי אינה אלא דברים בטלים. או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב ונערות שימלו דברים כאלו על לבבך כענין שנאמר בחלומות רעיונך על משכבך סליקו וכתוב והרהורין על משכבי:

הבוא נבוא אני ואמך. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו בכך אמר לו כשם שאי אפשר באמך כך הכל בטל לשון רש"י. ולפי דעתי כי בעת שירד יעקב למצרים כבר מתה בלהה גם זלפה כי הכתוב אמר בספי' ע' נפש מלבד נשי בני יעקב ולא הזכיר מלבד נשיו ונשי בניו וא"ת כי בעבור היותם פלגשים לא ר"ל לבד מנשי בני יעקב ופלגשיו הנה כתוב נשי אביו ורחוק הוא שיהיה הירח רמז לפלגשו אבל ענין החלום כי השמש רמז ליעקב והירח רמז לבני ביתו וכל נשיו שבהן היו תולדותיו וירמוז כי כל תולדותיו ישתחוו לו בפני עצמן והם כל ע' נפש יוצאי ירכו כי כלם השתחוו בבואם אליו וי"א כוכבים אלו אחיו אשר השתחוו לו בפני עצמן טרם בא אביהם כדכתיב ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו אפים ארצה: וישלחהו

רשי

(יד) מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא (ב"ר) מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך: ויבא שכמה: (סוטה יא) מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר (מלכים א יב) וילך רחבעם שכמה: (טו) וימצאהו איש. (תנחומא) זה גבריאל שנא' (דניאל ט) והאיש גבריאל: (יז) נסעו מזה. (תנחומא) הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יח) ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אותו. כמו אתו עמו כלומר אליו: (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומ' דורשני רוח הקודש אומרת כן. הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וא"א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו

אבן עזרא

אעשה כדבריך: (טו) וימצאהו איש. דרך הפשט אחד מעוברי דרך: (טז) איפה הם רועים. אם תדע: (יז) דתינה. ביו"ד גם בלא יו"ד והמקום אחד: (יח) ויתנכלו. חשבו מחשבה רעה וכן בנכליהם וכן וארור נוכל: (כא) לא נכנו נפש. כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפירושו משרתו שירות נער כי לא היה בימים ההם נער וכן לא נכנו מכת נפש

דְּבָר וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶֽמָה׃ טו וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ׃ טז וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים׃ יז וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים נֵלְכָה דֹּתָיְנָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן׃ יח וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃ כ וְעַתָּה ׀ לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃ כא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן

פִּתְגָמָא וְשַׁלְחֵיהּ מִמֵּישַׁר חֶבְרוֹן וַאֲתָא לִשְׁכֶם׃ טו וְאַשְׁכְּחֵיהּ גַּבְרָא וְהָא תָעֵי בְּחַקְלָא וְשַׁאֲלֵיהּ גַּבְרָא לְמֵימַר מָה אַתְּ בָּעֵי׃ טז וַאֲמַר יָת אַחַי אֲנָא בָּעֵי חַוִּי כְעַן לִי אֵיכָא אִינּוּן רָעַן׃ יז וַאֲמַר גַּבְרָא נְטַלוּ מִכָּא אֲרֵי שְׁמָעִית דְּאָמְרִין נֵיזִיל לְדוֹתָן וַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר אֲחוֹהִי וְאַשְׁכְּחִינּוּן בְּדוֹתָן׃ יח וַחֲזוֹ יָתֵיהּ מֵרָחִיק וְעַד לָא קְרֵיב לְוָתְהוֹן וְחַשִׁיבוּ עֲלוֹהִי לְמִקְטְלֵיהּ׃ יט וַאֲמַרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי הָא מָרֵי חֶלְמַיָּא דֵּיכִי אָתֵי׃ כ וּכְעַן אִיתוּ וְנִקְטְלִנֵּיהּ וְנִרְמִנֵּיהּ בְּחַד מִן גּוּבַיָּא וְנֵימַר חַיְתָא בִישְׁתָּא אֲכַלְתֵּיהּ וְנֶחֱזֵי מָה יְהֵא בְּסוֹף חֶלְמוֹהִי׃ כא וּשְׁמַע רְאוּבֵן וְשֵׁיזְבֵיהּ

שכמה ו' וסי' וישלחהו. ויאסוף יהושע. הנה געל. וילך רחבעם. וילך אבימלך בן ירובעל. ויבא רחבעם: תעה ג' ב' חס' וא' מלא וסי' והנה תעה בשדה. או חמרו תעה. אדם תועה מדרך השכל. בתרא' מלא: איפה י' כתובי' כן וסי' איפה הם רעים. איפה האנשים אשר הרגתם. ויאמר לו המלך איפה הוא. איפה שמואל ודוד. איפה לא שגלת. ואיש אל ידע איפה. אלה איפה הם. איפה לקטת היום. איפה היית ביסדי ארץ. ואיפה ישרים נכחדו. וד' כתובים אפו וסי' ואיה אפו. דעו אפו כי אלוה. מי יתן אפו ויכתבון מלי. אם לא אפו מי יכזיבני: ובטרם ג' וסי' ויתנכלו. בטרם אצרך. יתנגפו רגליכם: ונשלכהו י"ב חס' בליש' וסי' פר' כי תשא: ברות הברות ה' בליש' וסי' ונשלכהו באחד הברו'. ובתים מלאים כל טוב. ובצריחי' ובברו'. וילכדו ערים בצורו' ויחצב ברות רבים תני ג' ברת כתי' חס' דחס' ושארהון ב'רות כתי' וב' כתי' בארת. בארת בארת נשברים ובספר אספמיי תרויהון חס'. כך כתו' במסר' אחת ומסר' אחריתי כתיב וז"ל ברת ה' כתו' כן וכותב אלו הנז' חס' דחס' כולם ואומ' קדמ' דנשברים בארות כתי' ותניי' בראת כתי' ושארא ברות כתי'. ובכל הספרים ראיתי ברות בוי"ו בתר' בר מן ובתי' מלאי' כל טוב שהוא חס' דחסר כלשון המסור' הא' וגם בתיקון ס"ת נמצא ונשליכהו באח' הברו' בוי"ו בתרא וקצת ספרי' ישנים מצאתיו חס' דחס' ומסור עליו ב' חס' דחס' ויש גימגום בדב': חלמתיו ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' על חלמתיו ועל דבריו. ונראה מה יהיו חלמתיו. להגיד למלך חלומותיו כתי' מ"ל

תולדות אהרן וישלחהו מעמק חברון. סוטה יא: איפה הם. בתרא טו: וישמע ראובן. ברכות ז:

בעל הטורים

עמק בגי' רד"ו שעל ידי זה נשתעבדו רד"ו שנים. ליוסו עד חברון. אמר לו אבא חזור בך. אמר ליה כתי' ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה ובזה נפטר ממנו. ומתוך כך זוכרו והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף. וזהו שאמרו אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דברי תורה שמתוך כך זוכרו: תועה. ג' במסורה הכא ואידך חמורו תועה ואידך אדם תועה מדרך השכל. לומר לך שטעה ויצא מאם הדרך ונכנס בשדות לבקש. או חמרו תועה ואמרינן כל שכן דאבדת גופו שאם ראהו חבירו שטע' בדרך שצריך להשיבו ואהיו לא חשו לאבידת גופו על כן טעו מדרך השכל: וישאלהו האיש בגי' מלאך גבריאל שאלו: איפה הם רעי' כתיב חסר. רמז פה התחילו ברעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם. וימצאם בדותן ושם לימד יהודה עליו זכות. ועל כן זכה שמלכו מזרעו שני' כמנין דתן מדוד ועד צדקיהו: ובטרם יקרב ג' במסורה הכא ואידך ובטרם יתנגפו רגליכם ובטרם תצא מרחם. שבעון זה נתגלגלו הגליות ונתנגפו רגליהם. ובטרם תצא מרחם כדאית' במדרש שנולד יוסף מהול:

רמבן

(יד) **וישלחהו** מעמק חברון. יזכיר הכתוב המקום אשר שלחו משם לומר כי היה מרחק רב ביניהם ולכן עשו עמו רעה כי רחוקים היו מאביהם ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אחריהם אל מקום רחוק ולא אמר איך אלך והם שונאים אותי ולרבותינו עוד בזה מדרש להשלים עצה עמוקה של אבר הנאה הקבור בחברון:

(טו) **וימצאהו** איש והנה תעה בשדה. יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך ונכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם. ויאריך הכתוב בזה להגיד כי סבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו אבל הכל סבל לכבוד אביו ולהודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר כי זימן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם. ולזה נתכוונו רבותינו באמרם כי האישים האלה הם מלאכים שלא על חנם היה כל הספור הזה אלא להודיענו כי עצת ה' היא תקום:

(יז) **נסעו** מזה. הסיעו עצמן מן האחוה. נלכה דותינה לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם. ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו לשון ר' שלמה. ואין הכונה לרבותינו שיפרש לו האיש נסעו מזה מן האחוה והלכו לעורר עליך דינין ותרעומות שאם כן היה נמנע ללכת ולא היה מסכן בעצמו. אבל הכונה להם כי האיש גבריאל אשר הגיד לו הגיד אמת ואמר לשון משמש לשני פנים ושניהם אמת והוא לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו וילך אחר אחיו וימצאם בדותן כאשר אמר לו. ודרשו זה מפני שהאיש הזה הוא מלאך ואם כן יודע הוא אנה הם ולמה לא אמר הנם בדותן ואמר כמסתפק ששמע מהם שילכו משם ואינו יודע אנה הם עתה ולכן יעשו מדרש במאמרו: **כי** שמעתי אומרים. שמעתי אותם שהיו אומרים נלכה דותינה וכן ורבקה שומעת היתה שומעת ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך דבר עמו כמסתיר פנים מן הענין:

(יח) **ויתנכלו** אותו להמיתו. היו חושבים להמית אותו בנכליהם אשר יתנכלו בטרם יקרב אליהם ולא יצטרכו לשפוך דמו בידיהם. וכן אמרו בב"ר נססה בו את הכלבים ואולי עשו כן ולא עלתה בידם וכאשר ראו כי קרב אליהם ולא יכלו להמיתו בנכליהם אמרו איש אל אחיו הנה בא אלינו עתה נהרגהו אנחנו: (כ) **ונראה** מה יהיו חלומותיו. מליצה דרך לעג נראה אחרי מותו אם נשתחוה לו. והנכון בעיני כי אמרו עתה נראה מה יהיו חלומותיו כי

ספורנו

אם יצטרך כי אמנם להגיד האמת היה מספיק אחד מעבדיו: וישלחהו מעמק חברון. לוהו עד העמק: (טו) תועה בשדה. הולך אנה ואנה למצוא מקום מרעיתם: מה תבקש. שאיך הולך על דרך א' ביושר: (טז) אפוא הם רועים. באיזה חלק מזה המקום: (יז) נסעו מזה אין ספק שנסעו מזה. המרעה ואין לבקשם בא' מחלקיו: כי שמעתי אומרים. והטעם שאמרתי שבודאי נסעו. הוא כי שמעתי אומרים נלכה לא שראיתים נוסעים: אחר אחיו. אף על פי שלא מצאם בשכם כדבר אביו טרח יותר ממה שצוה להשיג רצון אביו: (יח) ויתנכלו אותו להמיתו. הנה לשון נכל יורה על המצאה להרע כמו אשר נכלו לכם. אמר שחשבו את יוסף בלבם נוכל להמית ושבא אליהם לא לדרוש שלומם אלא למצוא עליהם עלילה או להחטיאם כדי שיקללם אביהם או יענים' האל ית' וישאר הוא נבדו ברוך מבנים ולשון התפעל יורה על ציור הדבר בנפש כמו אתה מתנקש בנפשי מצייר בלבבך מוקש על נפשי ולשון להמיתו שימית הוא את אחיו כמו לעשותכם אותם לעברך בברית. ובזה הודיע מה היה למו בהיות כלם צדיקים גמורים עד שהיו שמותם לפני ה' לזכרון איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה כי גם כשאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו לא אמרו שתהיה אשמתם על מכירתו או מיתתו אלא על אכזריותם בהתחננו והנה הגיד הכתוב כי ציירו בלבם וחשבו את יוסף לנוכל ומתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו: (יט) הנה בעל החלומות. שספר לנו את החלומות להקניטנו כדי שנתקומם עליו ונחטא לאל ית' או לאבינו או לשניהם ונאבד: (כ) ועתה לכו. הזדרזו והסכימו להרגו: ואמרנו חיה רעה אכלתהו. פן יקלוף ויקלל אותנו: ונראה מה יהיו חלומותיו. החלומות שספר שהיו מורים שיעלה לגדולה וימלוך עלינו הנה אז נראה שיהיו חלומות שקר כי יעצו בתהו

כי

אבן עזרא

נפש להוציא נפשו: (כג) ויפשיטו. פועל יוצא לשני פעולים שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו. והכתנת בל' הקדש החלוק הדבק לעור והנה הערימוהו והשליכוהו ערום אל הבור: (כה) וישבו לאכל לחם. התשעה אחים: ארחת ישמעאלים. כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות: נכאת. אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי שפי' נכאות דבר נחמד וכן ויראם את בית נכותה כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם מאותיות הנח: וצרי. מצאנוהו במקרא בשוא נח תחת הצדי ובקמץ חטף הצרי אין בגלעד גם בחולם שמן ודבש וצרי והגאון פי' אותו כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרים ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרים על דעת יוסף בן גוריון ורבי ישמעאל אמר שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו: ולוט. אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי"ת ואולי כן הוא: (כ) מה בצע. מה תועלת וקרוב מטעם חפץ וכן מה בצע בדמי: כי

רשי

חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה: (כב) למען הציל אותו. רוח הקודש מעיד על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: (כג) את כתנתו. זה חלוק: את כתנת הפסים. היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו (ב"ר): (כד) והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים. מים אין בו אבל נחשי' ועקרבים יש בו (ב"ר שבת כב): (כה) ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נושאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע: נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת וכן (מלכים ב כ) ויראם את כל בית נכותה מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה: צרי. שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת: ולוט. לוטיתא שמו בלשון משנה ורבותינו פי' שרש עשב ושמו אסטרוליזיאה במסכת נדה: (כו) מה בצע. מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים

תרגום אונקלוס

מידיהון ואמר לא נקטליניה נפש: כב ואמר להון ראובן לא תשדון דמא רמו יתיה לגובא הדין די במדברא וידא לא תושטון ביה בדיל לשיזבא יתיה מידיהון לאתבותיה לות אבוהי: כג והוה כד אתא יוסף לות אחוהי ואשלחו ית יוסף ית כתוניה ית כתונא דפסי די עלוהי: כד ונסבוהי ורמו יתיה לגובא וגובא ריקן לית ביה מיא: כה ואסחרו למיכל לחמא וזקפו עיניהון וחזו והא שירת ערבאי אתיא מגלעד וגמליהון טעינין שעף וקטף ולטום אזלין לאחתא למצרים: כו ואמר יהודה לאחוהי מה ממון ניתהני ארי

מקרא

ויצלהו מידם ויאמר לא נכנו נפש: (ז' חס"בליש')
כב ויאמר אלהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד (ג' קמץ) אל תשלחו בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו: שלישי
כג ויהי כאשר בא יוסף אל אחיו ויפשיטו (ב' מ"ל. ג') את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו:
כד ויקחהו (ב' וחס'. כ"ל חס' במ"ד. ל') וישלכו אתו הברה והבור (ב') רק אין בו מים:
כה וישבו לאכל לחם וישאו עיניהם ויראו והנה (ל' וחד מלעיל דדגיש.) ארחת ישמעאלים באה מגלעד (ב' חס') וגמליהם נשאים נכאת וצרי (חד מן ב' זוגין בתרי לישני. ב' חס'. ל' מ"ל) ולט הולכים להוריד מצרימה:
כו ויאמר יהודה אל אחיו (ל' מנח. ב') מה בצע כי נהרג את

מסורה

ויצלהו ז' חס' בליש' וסי' וישמע ראובן ויצלהו. ויצלני מחרב פרע'. אשר מצאתם בדרך ויצלם ה'. אשר הצלני מיד הארי. ויצלני מכל צרה. כי אתך אני להצלך. משזיב ומצל: ויד ג' קמ' וסי' ויד אל תשלחו בו. ויד תהיה לך. ויד ברא בראש דרך: ויפשיטו ב' ומלאים וסי' ויפשיטו את יוסף. ויפשיטו את כליו: כתנתו ב' וסי' ויפשיטו. והוא קרוע כתנתו: והבור ב' וסי' והבור רק. והבור אשר השליך שם ישמעאל: רק ב' באו' וסי' והבור רק. כי לא דבר רק: ארחת א"ב מן חד וחד משמשין את בש ולית דכוותהון מסור במסרה רבת': וצרי ב' זוגין בתרי לישני וב' תיבו' קדמ' וצ' וסי' וצרי. והנה ארחת ישמעאלי'. וצרי. לידותון בני ידותון גדליהו וצרי. וצרתי. כי אם שמוע תשמעו בקולי. וצרתי עליך מצב. וחד וצרי בחולם ושמן וצרי נתנו מערבך: מה בצע ב' דס' וסי' כי נהרג. בדמי:

תולדות אהרן והבור רק אין. חגיגה ג שבת כב: ויאמר יהודה אל אחיו. סנהדרין ו': (מה בצע. סנהדרין יח):

בעל הטורים

כתנתו ב' במסורה ויפשיטו את יוסף את כתנתו. קרוע את כתנתו גבי שאול לומר שגר בכהן קרעו כתנתו מעליו למכר הדבר: ויקחהו כתי' חסר וי"ו שלא לקחו אלא אח' והוא שמעון: רק. שנים במסורה והבור רק ואידך כי לא דבר רק הוא לומר לא דבר רק הוא שלא היה הבור ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים ועקרבים ועוד גמרינן אין בו מי' דהכא ממים דכתיב נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין בו מים: מה בצע. שנים במסו' ואידך מה בצע בדמי וזהו מה בצע בדמי אם אהרוג את אחי:

ספורנו

בתהו ויאבדו בלי קיום: (כא) ויצלהו מידם. במניעת הפעל הפתאומי המוליד מעוות לא יוכל לתקון שיבא בכמוהו גם הצדיק לפעמים כענין ראובן עם בלהה כאמרו פחז כמים: (כב) ויד אל תשלחו בו. להתאכזר כאמרו מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך: למען הציל. להעלותו אח"כ: (כה) וישבו לאכל לחם. שלא היה כל זה בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם כמו שהיה ראוי לצדיקים כמותם כשאירע תקלה על ידם כמו שעשו ישראל אחר שהרגו את שבט בנימין כאמרו וישבו עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה אלהי ישראל היתה זאת בישראל כו'. וכן דריוש כשהשליך את דניאל בגוב אריות דכתיב ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי. וזה קרה להם מפני שחשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה: הולכים להוריד מצרימה. שהיו בעלי הגמלים ולא היו הם בעלי הסחורה ולכן הורדת הסחורה שם היתה לגמר מלאכתם: (כו) מה בצע. מה תועלת. כי אמנם הנקמה תכוין לאחד משתים אם לשלם לעושי הרע והנה בזה כי נהרוג את אחינו נשלם רעה גם לעצמנו כי יכאב לבנו על מיתתו ועל אכזריותינו נגדו

רמבן

כי אם יצילוהו מידינו מלוך ימלוך עלינו אבל רבותינו אמרו רוח הקדש אומרת נראה מה יהיו חלומותיו כלומר דבר מי יקום ממני ומהם: (כב) אל תשפכו דם. אמר להם הנה הייתי סובל לכם כאשר חשבתם להמית אותו בנכליכם כי גם אני שנאתיו ורציתי שיומת על ידי אחרים. אבל אתם אל תהיו שופכים דם בידיכם חלילה לכם והכונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו אבל דברים אחרים אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו אמר להם אם כן אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם לימד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידיו וטעם אל הבור הזה אשר במדבר לאמר הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת הימנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו. וספר הכתוב כי היה רק ואין בו מים שאם היה בו מים לא יטביעו אותו שכבר נמנעו משפוך דמו וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור רק אינני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו לשון רש"י מדברי רבותינו. ואם כן היו נחשים ועקרבים בחורי הבור או שהיה עמוק ולא ידעו בהם שאלו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול ושהוא צדיק גמור וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ואיך יגעו במשיח השם אשר הוא חפץ בו ומצילו וכענין שנאמר אלהים שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו אשתכחת לי אבל הם לא ידעו בדבר. וע"ד הפשט יאמר והבור רק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקרא רק וכן כי מת אתה ולא תחיה כלל בשום פנים והכל ביאור וחיזוק: (כה) והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד. כאשר נשאו עיניהם וראו מרחוק אנשים באים מדרך גלעד הכירו כי ארחת ישמעאלים היא בגמלים וידעו כי למצרים ילכו כי מגלעד יובא הצרי והנכאת ולמצרים היה דרכם להוליך אותו. ולכן אמר להם יהודה הנה האנשים האלה מארץ מרחק והולכים אל ארץ רחוקה נמכרנו להם כי לא יודע הדבר וכאשר קרבו להם מצאו כי היו בעלי סחורה אשר להם הנכאת והצרי אנשים מדינים סוחרים ששכרו הגמלים מהישמעאלים וימכרו את יוסף למדינים שקנו אותו לסחור בו לסחורה כי ארחת הישמעאלים משכירי הגמלים לא יקנו הם סחורה לעצמם ואמר וימכרו את יוסף לישמעאלים כי להם מסרו אותו שהם מוליכים הסחורה למצרים. וזה טעם מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה כי היה בידם אבל המדינים היו בעליו והם סחרו בו והוא שאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים. וכל מעשה בכתוב פעם יספר אותו במושל המצוה בו ופעם בשליח שיעשנו בידו כענין שנאמר את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה וכתוב אחר אשר עשה משה לעיני כל ישראל וכן אמר ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה וחירם עשה כדכתיב ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו וביוסף עצמו אמר את כל אשר עושים שם הוא היה עושה נותן המעשה למצוה בו ולעושה אותו ור"א אמר כי המדינים

רשי

ונעלים את מיתתו : (כז) וישמעו . וקבלו מיניהוכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו נעשה ונשמע מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן ורבקה שומעת וישמע ישראל שמעתי את תלונות כלן מתרגם ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי : (כח) ויעברו אנשים מדינים . זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו . בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים והמדינים למצרים : (כט) וישב ראובן . ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך לשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו : (ל) אנה אני בא. אנה אברח מצערו של אבא : (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם : הכתנת . זו שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת : (לג) ויאמר כתנת בני . היא זו : חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקודש (ב"ר) סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם (תנחומא). אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו : (לד) ימים רבים . כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' בן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע ושתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם (מגלה טז) כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנה בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי וסופו ללקות כנגדן : (לה) וכל בנתיו. רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט

אָחִ֥ינוּ וּבְשָׂרֵ֖נוּ הוּא וַיִּשְׁמְע֖וּ אֶחָֽיו׃ —

אָחִ֙ינוּ֙ וְכִסִּ֖ינוּ אֶת־דָּמֽוֹ׃ כז לְכ֞וּ
וְנִמְכְּרֶ֣נּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִ֗ים וְיָדֵ֙נוּ֙ אַל־
תְּהִי־ב֔וֹ כִּֽי־אָחִ֥ינוּ בְשָׂרֵ֖נוּ ה֑וּא
וַֽיִּשְׁמְע֖וּ אֶחָֽיו׃ כח וַיַּֽעַבְר֞וּ אֲנָשִׁ֨ים
מִדְיָנִ֜ים סֹֽחֲרִ֗ים וַֽיִּמְשְׁכוּ֙ וַיַּֽעֲל֤וּ
אֶת־יוֹסֵף֙ מִן־הַבּ֔וֹר וַיִּמְכְּר֧וּ אֶת־
יוֹסֵ֛ף לַיִּשְׁמְעֵאלִ֖ים בְּעֶשְׂרִ֣ים כָּ֑סֶף
וַיָּבִ֥יאוּ אֶת־יוֹסֵ֖ף מִצְרָֽיְמָה׃
כט וַיָּ֤שָׁב רְאוּבֵן֙ אֶל־הַבּ֔וֹר וְהִנֵּ֥ה
אֵין־יוֹסֵ֖ף בַּבּ֑וֹר וַיִּקְרַ֖ע אֶת־בְּגָדָֽיו׃
ל וַיָּ֥שָׁב אֶל־אֶחָ֖יו וַיֹּאמַ֑ר הַיֶּ֣לֶד
אֵינֶ֔נּוּ וַאֲנִ֖י אָ֥נָה אֲנִי־בָֽא׃ לא וַיִּקְח֖וּ
אֶת־כְּתֹ֣נֶת יוֹסֵ֑ף וַֽיִּשְׁחֲטוּ֙ שְׂעִ֣יר
עִזִּ֔ים וַיִּטְבְּל֥וּ אֶת־הַכֻּתֹּ֖נֶת
בַּדָּֽם׃ לב וַיְשַׁלְּח֞וּ אֶת־כְּתֹ֣נֶת
הַפַּסִּ֗ים וַיָּבִ֙יאוּ֙ אֶל־אֲבִיהֶ֔ם וַיֹּאמְר֖וּ
זֹ֣את מָצָ֑אנוּ הַכֶּר־נָ֗א הַכְּתֹ֧נֶת בִּנְךָ֛
הִ֖וא אִם־לֹֽא׃ לג וַיַּכִּירָ֣הּ וַיֹּ֗אמֶר
כְּתֹ֣נֶת בְּנִ֔י חַיָּ֥ה רָעָ֖ה אֲכָלָ֑תְהוּ
טָרֹ֥ף טֹרַ֖ף יוֹסֵֽף׃ לד וַיִּקְרַ֤ע יַעֲקֹב֙
שִׂמְלֹתָ֔יו וַיָּ֥שֶׂם שַׂ֖ק בְּמָתְנָ֑יו
וַיִּתְאַבֵּ֥ל עַל־בְּנ֖וֹ יָמִ֥ים רַבִּֽים׃
לה וַיָּקֻ֨מוּ כָל־בָּנָ֜יו וְכָל־בְּנֹתָ֗יו

אונקלוס

נִקְטוֹל יַת אֲחוּנָא וּנְכַסֵּי עַל
דְּמֵיהּ׃ כז אִיתוּ וּנְזַבְּנִנֵּיהּ
לַעַרְבָאֵי וִידָנָא לָא תְהֵי בֵיהּ
אֲרֵי אֲחוּנָא בִסְרָנָא הוּא
וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ אֲחוֹהִי׃
כח וַעֲבָרוּ גַבְרֵי מִדְיָנָאֵי
תַגָּרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יַת
יוֹסֵף מִן גּוּבָא וְזַבִּינוּ יַת
יוֹסֵף לַעַרְבָאֵי בְּעַסְרִין כְּסַף
וְאַיְתִיוּ יַת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם׃
כט וְתָב רְאוּבֵן לְגוּבָא וְהָא
לֵית יוֹסֵף בְּגוּבָא וּבְזַע יַת
לְבוּשׁוֹהִי׃ ל וְתָב לְוָת
אֲחוֹהִי וַאֲמַר עוּלֵימָא
לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאָן אֲנָא אָתֵי׃
לא וּנְסִיבוּ יַת כִּתּוּנָא דְיוֹסֵף
וּנְכִיסוּ צְפִירָא בַּר עִזֵּי
וּטְבַלוּ יַת כִּתּוּנָא בִּדְמָא׃
לב וְשַׁלַּחוּ יַת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי
וְאַיְתִיוּ לַאֲבוּהוֹן וַאֲמַרוּ
דָּא אַשְׁכַּחְנָא אִשְׁתְּמוֹדַע
כְּעַן הֲכִתּוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם
לָא׃ לג וְאִשְׁתְּמוֹדְעַהּ וַאֲמַר
כִּתּוּנָא דִבְרִי חַיְתָא בִישְׁתָּא
אֲכַלְתֵּיהּ מִקְטַל קְטִיל
יוֹסֵף׃ לד וּבְזַע יַעֲקֹב
לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר שַׂקָּא
בְּחַרְצֵיהּ וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ
יוֹמִין סַגִּיאִין׃ לה וְקָמוּ כָּל
בְּנוֹהִי וְכָל בְּנָתֵיהּ

ב' ובעינין. ג' בתו' וחס' · ג' · ל"ו. כ"ח · נ"א · ב' דס' ז' פסו' ואני אני. · ג' · ז' ס"פ · ד' ג' בתו' · ג' פת' · כל' קמץ במ"ד פתחי' · ד'

אבן עזרא

(כז) כי אחינו בשרנו הוא . כמו בשרנו כי מבשר אחד היינו : (כח) ויעברו . וכאשר עברו עליהם הישמעאלים הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם : (ל) ואני אנה אני בא . הזכיר אני ב' פעמים והאחד רב רק דרך הלשון כך : (לג) טרף טרף . פועל שלא נזכר שם פועלו וכא כן בעבור הריש שלא יתגש וכן ומורק ושוטף

וימשכו ב' וסי' את יוסף . את ירמיהו בחבלי' : ואני אנה ב' דסמי' וסי' ואני אנה אני בא . ואני אנה אוליך את חרפתי : ז' פסו' ואני אני בירמיה סי' כ"ג : ויביאו ל"ז וסי' במסרה רבת' : אכלתהו ד' וסי' ואמרנו חיה רעה. ויכירה ויאמר . אף כי אש אכלתהו . מטה עזה אש אכלתהו : ויתאבל ד' וסי' ויקרע יעקב . על בנו כל הימים . הנה המלך בכה ויתאבל על אבשלום . ויתאבל אפרי'

תולדות אהרן וישחטו שעיר. זבחים פז (פסח יו יומא מד):
ויטבלו את. ערכין יז : ספר נא. סוטה י :

בעל הטורים

וימשכו ב' במסורה הכא ואידך וימשכו ויעלו את ירמיה שנפרע מירמי' מה שעשו ליוסף: בעשרים כסף . שהוסיף לו אביו משקל שני סלעים מילת ומכרוהו בכ' סלעים שהגיע לכל אחד שני סלעים . ד"א דמי עבד הם ל' סלעים והם שמכרוהו בשתר הוצרכו לזלזל בו שליש . ד"א שכן ערך מבן ה' עד בן כ' עשרים סלעים : ואני אנה אני בא . שאמר לא יתלה הסרחון אלא בי יתמ' קנאתי לבכורה שנתנה לו : הכר נא . שנים במסרה הכא ואידך הכר נא למי החותמת והפתילי' בלשון שרימה יהודה את אביו באותו לשון נפרע ממנו :

רמבן

קראו ישמעאלים כאשר אמר הכתוב על מלכי מדין כי ישמעאלים הם ואיננו כאשר חשב כי הכתוב שאמר כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם ירמוז על בני קדם שהמלחמה ההיא להם היתה דכתיב וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדיו ובני קדם הם ישמעאלים כי על כל בני הפלגשים אשר לאברהם אמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם . גם כן יתכן שיהיו המלכים ישמעאלים והם הלכו על מדין כי למה יקראו מדין על שם ישמעאל אחיהם והנכון בפשט הכתוב ביוסף מה שאמרנו בו אבל רבותינו אמרו שנמכר פעמים רבות: (כו) **וכסינו** את דמו ונעלים את מיתתו לשון רש"י. וכן אמר אונקלוס ונכסי על דמיה. והנכון שהוא כפשוטו כי המנהג ברוצחי מסתרים להרוג הנרצח ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנאמר ויטמנהו בחול. ולכך אמר להם הנה אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו והנה ראובן למד להם שלא ישפכו דם בידם אבל ישליכוהו בבור וימות שם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם ובא יהודה עתה ואמר גם יחשב לנו לרציחה כאלו אנחנו הרגנוהו וכן הדבר באמת וכענין שאמר הכתוב ואותו הרגת בחרב בני עמון ודינה זוטא איכא בינייהו ושניהם אמרו אמת :

(לב) **וישלחו** את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם . בצווי או ויביאו השלוחים המביאים כי שלחו אותה ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או ששלחוה אל חברון לבית האחד מהן וכבואם הכניסוה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו היה חושד אותם לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו . ויש מפרשים וישלחו שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות מלשון בשלח יעבורו . וטעם הפסים כי שלחו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו :

(לה) **וכל** בנתיו . בתו ובת בנו . ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן או כמאמר חכמים אין אדם נמנע מלקרוא לכלותיו

ספורנו

נגדו . ואם להפחיד את הנשארים פישמעו ויראו מלהזיק אותנו . הנה גם זה המין מהתועלת לא נשיג כי נעלים את מיתתו : וכסינו את דמו . בשביל כבודנו ובשביל יראת אבינו : (כז) לכו ונמכרנו . ונשלם לו מדה כנגד מדה שיהיה עבד תמורת מה שחשב להשתרר עלינו : (כח) מדינים . בעלי סחורת גמלי הישמעאלים : וימכרו את יוסף לישמעאלים . לישמעאלים עצו את המכר בעד המדינים הסוחרים ולא רצו לדבר עם הסוחרים פן יכירום בשבתם לפעמים בעירות למכור אבל דברו עם בעלי הגמלים שאינם מתעכבים בעירות אבל עוברים בהם דרך העברה בלבד ועל ידם עשו המכר אבל הקונים היו המדינים סוחרים כאמרו והמדינים מכרו אותו אל מצרים. וכן קרה לנו בבית שני שמכרו קנאתנו את קנאתנו ביד האומות בפרט כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה שעבדו ישראל לרומיי' וגרמו לנו זה הגלות כמו שהיה הענין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים כדבריהם ז"ל: (לב) וישלחו את כתונת הפסים . העבירוה בשלח כדי שתהיה נראית קרועה על ידי חיות רעות : (לד) וישם שק במתניו . אזור של מין אריגה נקרא שק שממנו היו עושים השקים לעביו

אבן עזרא

ושוטף : (לה) ויבך אותו אביו. קדמונינו דרשוהו על יצחק ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ"ט שנה ויש אומרים כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור אבלם ועדותם דבר אלישע : וכל בנותיו. בתו ובת בנו : ומלת שאולה גיהנם כמו מטה והטעם הקבר וזה טעה המתרגם לתועים שתרגם שאולה גיהנם והנה כי לא שאול תודך ואביעה שאול הנך הפך אם אסק שמים שם אתה ערום שאול נגדו ורבים אחרים : (לו) שר הטבחים. תמצא זה הלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרגם ארמי נכונים : (א) ויהי בעת ההיא. אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו וכמוהו משם נסעו הגדגדה בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים ובמקומו אפרשנו . ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו למעשה אחיו והוצרכתי לפי' הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ"ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהיה לו זרע וזה לא ימצא פחות מי"ב שנה ועוד וירבו הימים גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרים ויש לו שני בנים ואל יקשה עליך דבר בצאצאי כי בגעתי אל מקומו אפרשנו : (ב) איש כנעני יש אומרים סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה ועם תוספת יו"ד ולא יהיה כנעני עוד ויתכן להיות כמשמעו . וחכמינו ז"ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו וזה דרך דרש כי הנה מפאת צפון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת : (ה) בכזיב. שם מקום

רשי

שבט ושבט ונשאם. רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו : וימאן להתנחם. (ב"ר) אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי : ארד אל בני. כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על (שמואל ב כא) אל שאול ואל בית הדמים (שמואל א ד) אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה : אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי. ומדרשו גיהנם סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבניו בחייו מובטח אני שאיני רואה גיהנם : ויבך אותו אביו. יצחק בוכה היה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהיא חי : (לו) הטבחים. שוחטי בהמות המלך : (א) ויהי בעת ההיא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך : ויט. מאת אחיו : עד איש עדולמי. נשתתף עמו : (ב) כנעני. תגרא (ב"ר) : (ה) והיה בכזיב. (פסחים ב ב"ר) שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון (ירמיה טו) היו תהיה כמו אכזב. (ישעיה נח) אשר לא יכזבו מימיו. ואם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגומר פסקת:

רע

מקרא

לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה ויבך אתו אביו :
לו והמדנים מכרו אתו אל מצרים לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים : פ
רביעי לח
א ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אחיו ויט עד איש עדלמי ושמו חירה :
ב וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא אליה :
ג ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער :
ד ותהר עוד ותלד בן ותקרא את שמו אונן :
ה ותסף עוד ותלד בן ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אתו :

(מסורה בגליון: ח' חס' וא' מ"ל — ג' בליש' — ב. ו' סבירין מצרימה — ג' — ח' — כל ותה' ותלד ותקרה כמ"ג ויקר' עג"כסי' — ה' ר"פ וכלם חס' כמ"ג מ"ל — ג' ומ"ל)

אונקלוס

לנחמותיה וסריב לקבלא תנחומין ואמר ארי אחות לברי כד אבילא לשאול ובכא יתיה אבוהי :
לו ומדינאי זבינו יתיה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא :
א והוה בעידנא ההיא ונחת יהודה מלות אחוהי וסטא עד גברא עדולמאה ושמיה חירה :
ב וחזא תמן יהודה בת גבר תגרא ושמיה שוע ונסבה ועאל לותה :
ג ועדיאת וילידת בר וקרא ית שמיה ער :
ד ועדיאת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה אונן :
ה ואוסיפת עוד וילידת בר וקרת ית שמיה שלה והוה בכזיב

אביהם . דד"ה: שאלה ט' ח' חסרים וא' מ"ל וסי' כי ארד אל בני. לא ירד בני עמכם . והורדתם את שיבתי . והיה כראתו . וירדו חיים . וירדו הם וכל אשר להם . גם הם אתו ירדו . בהורידי אותו שאלה. ביום רדתו שאלה . וחד ישובו רשעים לשאולה מ"ל . ביגון שאולה דמקץ מ"ל : והמדנים ג' בליש' וסי' מכרו אותו אל מצרים. מדנים בין אחים . שנאה תעורר מדני' : אל מצרים ב' דסמיכי וסי' והמדנים מכרו. את אלנתן בן עכבור : ויהי בעת ההיא ג' מסר בפרשת וירא : ותסף ה' ר"פ ג' מ"ל וב' חס' וסי' ללדת את אחיו : ותסף עוד ותלד בן ותקרא את . ותוסף המלחמה. ותוסף את תזנותיה . ותוסף אסתר ב' קדמאי חס' .

תולדות אהרן ויהי בעת. סוטה מ סנהדרין קב: וירא שם . פסחים כ :

ספורנו

לעביו : (לה) וימאן להתנחם. מאן לשמוע דברי תנחומין כדי שלא להעביר דאגה מלבו : ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה. קבל עליו אבלות לכל ימיו מפני שאירע התקלה על ידו ששלח את יוסף אל אחיו : ויבך אותו אביו. יצחק בכה על שקבל עליו בנו אבלות לכל ימיו ובכן לא תשרה עליו שכינה : (לו) והמדנים מכרו אותו .
לח ויהי בעת ההוא. באותו הזמן שנמכר יוסף למצרים בסבת עצת יהודה שאמר למכרו ולא אמר להשיבו ושכל את אביו חל על יהודה פרי מעלליו והוליד שני בני מות ונשאר שכול משניהם : (ה) והיה בכזיב. והטעם שקראתו שלה לשון אל תשלה

רמבן

לכלותיו בנותיו . וכן אמרה נעמי לכלותיה לכנה שובנה בנותי אל בנותי לכי בתי ואינו רק דרך חבה בלבד כמו הלא שמעת בתי :
(לו) שר הטבחים. שוחטי בהמות המלך לשון רש"י. וכן ויירם הטבח. לרקחות ולטבחות . אבל יותר קרוב דעת אונקלוס בעבור היות בית הסהר בביתו ומצינו טביחה להריגת האנשים הכינו לבניו מטבח טבחת ולא חמלת . וראיה לדבר הכ' בדניאל לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל:
(ב) בת איש כנעני . אמר אונקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בסחורתו . ודעתו לומר כי בני יעקב ישתמרו מלישא כנעניות כאשר צוה אביהם יצחק גם אברהם וכן הזכירו בגמרא במסכתא פסחים והיו נשיהם מצריות עמוניות מואביות ומיוחסי בני ישמעאל ובני קטורה ולכך יחד הכתוב על שאול בן שמעון ושאול בן הכנענית כי הוא לבדו בהם וגם שם דרשו שהיא דינה שנבעלה לכנעני . ורבותינו נחלקו בדבר אמרו רבי יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניות היו . ויתכן שלא הקפיד ר' נחמיה בייחוסן שלא נתכוון אלא לומר שנשאו מנשי ארץ כנען אבל היו מן הגרים והתושבים הבאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ומיתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על רבי יהודה שלא נשאו אחיותיהם שאחותו מן האם אסורה לבני נח . ולדעת רבי יהודה יצטרכו בני לאה לשאת תאומות ששה האחרים והם ישאו שלהם או שלא יודה ר' נחמיה בתאומות כלל כי לא היתה לו בת זולתי דינה כמשמעות הכתוב . ועל דרך סברא איננו נכון שישאו כלם כנעניות שיהיה בנוחלי הארץ מזרע כנען העבד הארור כמו מזרעו של אברהם והכתוב צוה להחרימו ולא תהיה לו שארית ופליטה . ועל כל פנים זה האיש תגר כי למה יצטרך הכתוב לאמר כי הוא כנעני ביחוסו וכל אנשי הארץ ההיא כנענים הם מן הפריזי ומן היבוסי ואחיהם כי לכנען יתיחסו כלם ועדולם בארץ כנען היא והראוי היה שיאמר ויקח שם יהודה אשה ושמה כך כאשר הזכיר שמות הנשים בתמר ונשי עשו וזולתן אבל פי' בו שהוא תגר שאיננו מן הארץ שהיתה לחוי או לאמורי . וזה טעם וירא שם יהודה בת איש כנעני כי בעבור אביה נשאה והכתוב שאמר בני יהודה ער ואונן ושלה שלשה נולדו לו מבת שוע הכנענית בעבור היותה בת איש הכנעני תקרא כן כי האיש ההוא יקרא להם הסוחר כי הוא ידוע ומובהק בסחורתו אשר בעבורה גר שם . ור"א אמר כי בעבור היות האשה הזאת כנענית ועבר על דעת אבותיו היו בניה רעים ומתו . ולכן הזכירו הכתוב ושאול בן הכנענית כי לא הוצרך שם להזכיר כן בשלה ואם כן יהיה טעם וירא שם יהודה כלומר שראה אותה וחשק בה כענין וירא אשה בתמנתה דשמשון . ובפרשה ויחי יעקב כתב רש"י ז"ל וישאו אותו בניו ולא בני בניו שכך צוה אל יטענו במטתי אחד מבניכם לפי שהם מבנות כנען ויהיה זה לפי ששאול בן שמעון ושלה בן יהודה היו מבנות כנען ולכן יוציא את כלם אבל בנסחאות שלנו בב"ר מצינו בכלן אחד מבני בניכם שיש בהם מבנות כנען וכן תמר היתה בת אחת מן הגרים בארץ לא בת איש כנעני ביחוסו כי חלילה שיהיה אדונינו דוד ומשיח צדקנו שיגלה לנו במהרה מזרע כנען העבד המקולל ורבותינו אמרו בתמר שהיתה בתו של שם והוא כהן לאל עליון :
(ג) ויקרא את שמו ער . יהודה קרא לבנו ער מלשון עוררה את גבורתך ואשתו קראה שם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שתקשה בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה כאם יעבץ שקראה שמו יעבץ לומר כי ילדתו בעצב וגם כן עשתה עטרה אם אונן והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים מה יתאונן אדם חי כמו בן אוני דרחל ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו ובבראשית רבה אמרו ער שהוער מן העולם ולא שהיתה זאת כוונת יהודה אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד : (ה) ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו . כתב

רשי

(ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ (ב"ר): (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (יבמות לד): (יב) ויעל על גוזזי צאנו. ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו: עולה

אבן עזרא

מקום: (ח) ויבם אותה. טעמו אחר שאחה יבמה הראה היבום וזהו בא אל אשת אחיך ובפרשת כי ישבו אחים יחדו אאריך מעט אם השם יאריך ימי עד הגיע שם: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. לא יקרא בשמו כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה. היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ ואתמה מבן תמים המזרחי שפי' ושחת ארצה שעשה לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה כי עליו היא יושבת בארץ וזה פי' שגעון וחלילה חליל' להתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף: נתן זרע כמו השלם: (יא) שבי אלמנ' בית אביך. בחסרון בי"ת קודם בי"ת כמו הנמצא בית ה': (יב) וינחם יהודה. פירוש אחר שקבל תנחומין עלה על גוזזי צאנו

ספורנו

תשלה שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה היה אז בכזיב ותוחלתה נכזבה מראות פני אים' בעת לדת' והוא אם הי' שם לא היה מסכים בקריאת שם בלתי נאות: (ז) ויהי ער רע בעיני ה'. בלתי רע לבריות: (ט) כי לא לו יהיה הזרע. ידע שלא יהיה הוא לבדו הזוכה בכל אותם המצות שהרי בקדושי אחיו יקיים הזרע ונמצא אחיו זוכה במקצתם: לבלתי נתן זרע לאחיו: שלא יזכה אחיו על ידו שיושג התכלית המכוון בקדושיו: (יא) שבי אלמנ'. המתיני באלמנות כמו ימי' רבי' תשבי לי: פן ימות גם הוא כאחיו. פן ישגה ביופיה בילדותו כמו שעשו אחיו וימו': (יב) ותמת בת שוע. והי' לו להכניס את כלתו לביתו תחת אשתו כמו שעש' אברהם כאמרו

בראשית לח

ו ויקח יהודה אשה לער בכורו ושמה תמר: ז ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהוה וימתהו יהוה: ח ויאמר יהודה לאונן בא אל־אשת אחיך ויבם אתה והקם זרע לאחיך: ט וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם־בא אל־אשת אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן־זרע לאחיו: י וירע בעיני יהוה אשר עשה וימת גם־אתו: יא ויאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית־אביך עד־יגדל שלה בני כי אמר פן־ימות גם־הוא כאחיו ותלך תמר ותשב בית אביה: יב וירבו הימים ותמת בת־שוע אשת־יהודה וינחם יהודה ויעל על־גזזי צאנו הוא וחירה רעהו

אונקלוס

כד ילידת יתיה: ו ונסיב יהודה איתתא לער בוכריה ושמה תמר: ז והוה ער בוכרא דיהודה ביש קדם יי ואמיתיה יי: ח ואמר יהודה לאונן עול לות אתת אחוך ויבים יתה ואקים זרעא לאחוך: ט וידע אונן ארי לא על שמיה מתקרי זרעא והוה כד עליל לות אתת אחוהי ומחבל אורחיה על ארעא בדיל דלא לקימא זרעא לאחוהי: י ובאיש קדם יי דעבד ואמית אף יתיה: יא ואמר יהודה לתמר כלתיה תבי ארמלא בית אבוך עד דירבי שלה ברי ארי אמר דלמא ימות אף הוא כאחוהי ואזלת תמר ויתיבת בית אבוהא: יב וסגיאו יומיא ומיתת בת שוע אתת יהודה ואתנחם

מסורה

בכ: ג' מ"ל וסי' אשה לער בכורו. ויאמר ליתר בכורו. ויהי בכורו אמנון לאחינועם. וימתהו כלם חס' במ"ח וסי' וימצאהו האריה. ויבא זמרי. שלום בן יבש. ב' בו. ויקשר קשר: וימתהו במגדו. ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' דד"ה. ולא דרש בה' וימיתהו: לא לו ה' וסי' וידע אונן כי לא לו. לרשת משכנות לא לו. הוי המרבה לא לו. עבר מתעבר על ריב לא לו. ולא לו תהיה בראשנה: וימת ה' וסי' גם אתו. ויסת דואג האדמי. ויכו האח' את האח'. ויכו את גדליהו. וימ' את דגת': כאחיו א"ב מן חד חד כ' בריש תיבותא וסי' במסר' רבת': ישיבת בית ז' וסי' שבי אלמנה בית אביך ב' בו. וישב ארון ה' דשמואל. ותשב תמר ושממה. וישב בבית החפשית דמלכים. וחברו. דד"ה והמלך

תולדות אהרן וסיה אם כא. יבמות לד: וירע בעיני ה': נדה יג: וימת גם אותו. יבמות לג: ותמת בת. סוטה יג:

רמבן

רש"י אומר אני על שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היה תהיה לי כמו אכזב שאם כן מה בא ללמדנו. ולא ידעתי למה יקרא שם המקום על זה ואין במאורע הזה כל חדש כי די לה שתלד שלשה בנים ובעת לדתה לא נודע אם פסקה או תוליד אח"כ רק בעת מותה נודע הדבר. וי"א כי היה דרכם שיקרא האב שם הבכור ותקרא האם שם השני ע"כ הראשון ויקרא את שמו והשני ותקרא ואמר בשלישי ותקרא כי יהודה היה בכזיב בלדתה אותו ואיננו שם שיקרא לו שם ואין בזה טעם או ריח. ודעת ר"א שספר הכתוב אנה נולדו ואמר בלדתה אותו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כלם. ועל דעתי שלה לשון דבר הפוסק והכוזב וכן לא תשלה אותי אמר בו התרגום לא תכדב פתגמך באמתך ואולי יתיחס ללשון שגגה שלו וכן השוגג כוזב במחשבתו ואמר הכתוב כי קראתו שלה על שם המקום כי היה בכזיב בלדתה אותו כדרך והוא הנערה וזה מאמרם בבראשית רבה פסקת:

(ז) **ויהי** ער בכור יהודה רע בעיני ה'. לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בעונש יהודה על מכירת יוסף כי ההצלה עמדה על המכירה ולא היה בבית האבות שכול זולתי זה שהיה רע בעיני השם כי זרע צדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו:

(ח) **ויבם** אותה והקם זרע לאחיך. הבן יקרא על שם המת לשון רש"י. ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר ג"כ יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון ועוד שאמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע. אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת

והיו נוהגים לישא אשת המת האח או האב או הקרוב מן המשפחה ולא היינו יודעים אם היה המנהג קדמון לפני יהודה. ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שידחה מפניה איסור אשת אחי האב והבן וזולתם כי באח הרגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל כי עתה חלץ מהם וראוי הוא שתעשה המצוה הזאת בחלוצת הנעל. וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור השאר וקראו אותו גאולה וזהו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות. והמשכיל יבין:

וטעם שבי אלמנה בית אביך. שתנהגי אלמנותיך שם עד יגדל שלה רמז לה התאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן כאשה חגורת שק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה וייבם אותך כי כן המנהג במתיבמת כי היוצאת והפנה להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת שנים ותכס בצעיף ותתעלף עד שתנשא לאיש:

(יא) **כי** אמר כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי מוחזקת היא זו שימותו אנשיה לשון רש"י. ולא ידעתי למה יתבייש יהודה המושל בדורו מן האשה הזאת ולא יאמר אליה לכי לשלום מביתי ולמה יטעה אותה והיא אסורה לשלה כמו שאמרו בנשואים בתרי זמני הויא חזקה ועוד כי בהיותו מקפיד על זנוניה לחייב אותה שריפה נראה שהיה חפץ בה להיותה בביתו ורחוק הוא שלא שמע יהודה כי בניו חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואין לתמר בהם חטא. והנכון בעיני שהיה שלה ראוי ליבם אבל לא רצה אביו שייבם אותה ועודנו נער פן יחטא בה כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו אין לאחד מהם שתים עשרה שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו אז יתננה לו לאשה וכאשר המתינה ימים רבים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר ברב תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעשה הזה:

(יב) **ויעל** על גוזזי צאנו. היה עולה שם תמיד להתנחם ששים לבו בצאן ושכח

אבן עזרא

לאנו. על תחת אל: (יד) ותכס. פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה: ותתעלף. טעמו שהסתירה פניה וכן ויתעלף הסתיר פניו בבגדיו וקרוב מהם מעולפת ספירים: בפתח עינים. שם מקום ויש אומרים כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו: (טו) כי כסתה פניה. פי' ותתעלף והמפרש כי כסתה פני' במיני צבעונין והביא ראיה מבתו הבל הוא כי אין מביאין ראיה מן השוטים גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנועה בבית חמיה: (יח) חותמך. מרב תאותו נתן ג' דברים ערבון על דבר קל. ופי' קדשה בפסוק לא יהיה

רשי

(יג) עולה תמנתה. ובשמשון הוא אומר (שופטים יד) וירד שמשון תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: (יד) ותתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה ורבותינו דרשו (סוטה י) בפתחו של אברהם אבינו שכל עיני' מצפות לראותו: כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים: (טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכירה. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטורני"ר: הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותם של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון. משכון: (יח) חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: ט הקדשה

מקרא

הָעֲדֻלָּמִי׃ יג וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃ יד וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ טו וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ טז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִּי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ יז וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃ יח וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָּךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃ יט וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃ כ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ

אונקלוס

יְהוּדָה וּסְלֵיק עַל גָּזְזֵי עָנֵיהּ הוּא וְחִירָה רַחֲמֵיהּ עֲדוּלָמָאָה לְתִמְנָת׃ יג וְאִתְחֲוָאָה לְתָמָר לְמֵימָר הָא חֲמוּיִךְ סָלֵיק לְתִמְנָת לְמֵיגַז עָנֵיהּ׃ יד וְאַעְדִּיאַת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ מִנַּהּ וְאִתְכַּסִּיאַת בְּעִיפָא וְאִתְקַנַּת וִיתִיבַת בְּפָרָשׁוּת עֵינִין דִּי עַל אוֹרַח תִּמְנָת אֲרֵי חֲזָת אֲרֵי רְבָה שֵׁלָה וְהִיא לָא אִתְיְהִיבַת לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ טו וַחֲזָאַהּ יְהוּדָה וְחַשְׁבַהּ כְּנָפְקַת בָּרָא אֲרֵי כַסִּיאַת אַפַּהָא׃ טז וּסְטָא לְוָתַהּ לְאוֹרְחָא וַאֲמַר הַבִי כְעַן אֵיעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא יְדַע אֲרֵי כַלָּתֵיהּ הִיא וַאֲמַרַת מַה תִּתֵּן לִי אֲרֵי תֵיעוֹל לְוָתִי׃ יז וַאֲמַר אֲנָא אֲשַׁלַּח גַּדְיָא בַּר עִזֵּי מִן עָנָא וַאֲמַרַת אִם תִּתֵּן מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח׃ יח וַאֲמַר מָה מַשְׁכּוֹנָא דְּאֶתֵּן לִיךְ וַאֲמַרַת עִזְקְתָךְ וְשׁוֹשִׁיפָךְ וְחוּטְרָךְ דִּי בִידָךְ וִיהַב לַהּ וְעָאל לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵיהּ׃ יט וְקָמַת וַאֲזָלַת וְאַעְדִּיאַת עִיפַהּ מִנַּהּ וּלְבִישַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ׃ כ וְשַׁדַּר יְהוּדָה יָת גַּדְיָא בַּר עִזֵּי בְּיַד רַחֲמֵיהּ עֲדוּלָמָאָה לְמִסַּב

מסורה

ישב בית החרף. ותשב י"ב וסי' לה מנגד. ב' בו. ורחל לקחה את התרפים. ותלך תמר. בפתח עינים. באיתן קשתו. ואת רחב הזונה. ותשב האשת ותינק. תמר ושוממה. וישם כסא לאם המלך. מצד הקוצרים. את חמותה: גדל ג' מסר פרש' תולדות: היא והיא ז' בטעם זקף גדול וסי' והיא לא נתנה לו לאשה. והיא הפכה שער. והיא גלתה. היא בתרומ' הקדשים. היא מתהלכת בין החיות. היא ראש לכל הממלכו'. והיא בעמק אשר לבית רחוב: ויחשבה. ג' וסי' והאמין בי'. ויחשבה לזונה. ויחשבה עלי לשכור': לזונה ב' וסי' ויחשבה לזונה. איכה היתה לזונה: אל הדרך כל לשון דרך על במ"ז אל וסי' ויט אליה. אל דרך המדבר. אל דרך עפר'. אל דרך הגוי' אל תלמדו. אל דרך עמדי וצפי. אל ישט אל דרכיה לבך. ואתה תשמע השמים. דד"ה: אשלח ט' וסי' בפרש' בא אל פרעה: עד י"א פסוקים מאריך עד ומלה חדא בס"פ וסי' עד שלחך. עד עברך. עד רדת'. עד שובך. ואשמתינו גדלה עד לשמים. עד חיותם. ועד קדקדך. עד קדקדו. עד שהחפץ. עד שתחפץ. עד שתחפץ: וממך ב' וסי' ופתילך.

תולדות אהרן (הנה חמיך. סוטה יז): ותשב בפתח. סוטה יג ספ' הזוהר פ' אחרי מות ופ' ויקהל (שם): ויראה יהודה ויחשבה לזונה. מגלה י סוטה י: וישלח יהודה את גדי העזים. חולין קיג:

בעל הטורים

בפתח עינים אמר. ס"ת רמ"ח כמנין אברהם שאמרה יהי רצון שאזכה לזרע אברהם: כי גדל ג' במסרה הכא ואידך עד כי גדל מאד. כי גדל הכאב מאד. בשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכאב שלה מאד ובזכות זה יצא ממנ' מלכות בית דוד שהיה הולך וגדל עד כי גדל מאד: ויחשבה ג' במסורה הכא ואידך בפרשת לך לך ויחשבה לו צדקה ואידך ויחשבה עלי לשכורה: לזונה ב' במס' ויחשבה לזונה. איכה היתה לזונה. מה תמר בבזיון לבסוף בכבוד. אף ירושלם סופה בכבוד כדכתיב ולכבוד אהיה בתוכה וזהו זאת קומתך דמתה לתמר: ומטך שנים במסרה ומטך אשר בידך ומטך אשר הכית בו את היאור מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא המטה שהוכה בו היאור ונעשו בו כל הנסים. ופתילך תפילין. כפתילין. כתפילין:

ספורנו

כאמרו ויביאה יצחק האהל' שר' אמו ולכן נואש' תמר שיכניסה להיות עוד כלתו: (יד) בפתח עינים. בהתחלת שתי מסלות כי המסלה תקרא עין כמו על העין בדרך שור: אשר על דרך תמנתה. כדי שלא ימלט יהודה מלפגוע בה בבואו מתמנתה: כי ראתה כי גדל שלה. וחשבה שכאשר יראנה יהודה בזולת בגדי אלמנותה וישאל מדוע ככה עשתה תשיבהו כי בא מועד להסירם שהרי אמר לה שבי אלמנה עד יגדל שלה והנה אז כבר גדל שלה: (טו) כי לא ידע כי כלתו היא. גם אחר שנטה אליה אל הדרך לא הכירה שאם היה מכירה היה מדבר בה בשביל בנו ואל יתן' נתכנו עלילות שרצה שיהיה זרעה מיהודה שהיה יותר שלם ורצוי משלה וממנה יהיה משיח צדקנו: מה תתן לי. התחילה לדבר כדי שיכירה כי לא היתה מכוונת לשום אתנן בלי ספק אבל היתה כוונת' להקים זרע מיהודה ובכן לקחה ערבון לא ליהנות בו אלא לעדות ואם היה נותן לה אתנן לא היתה מקבלת כי לא היה אז עמה עדות לזכות את נפשה: (יז) אם תתן ערבון. אם תתן אז אעשה מה שצוית באמרך הבה נא אבא אליך: (יח) ופתילך. צמיד פתיל עליך כמו סודר שבמתניו שמנו חכמים ובהרה באלה הכלים המורים הגדולה והגבורה כחותם ושבט המושל והאזור כאמרו אזר נא כגבר חלציך וזה עשתה כדי שתהרהר במעלת יהודה ותוליד כדומה לו: (יט) ותלבש בגדי אלמנותה. שלא היה עם לבבה להנשא

רמבן

ושכח רישו והוגד לתמר כי הוא עולה שם בכל יום תמיד וארבה לו באחד הימים או שהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבצים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכים שם והוגד לה טרם עלותו: (טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ומד"ר כי כסתה פניה כשהיתה בביתו היתה צנועה לפיכך לא חשדה לשון רש"י. ופשוטו של הרב יתכן כי דרך הזונה לישב בפתח עינים כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרוא לעוברי דרך וגו'. ויאמר כי כסתה פניה ולא הכירה אבל מדרש רבותינו שכסתה פניה בבית חמיה לומר שהצניעה עצמה ממנו בביתו ולא ראה פניה מעולם ואיך יכירה. והנכון עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שתכסה הפנים כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו היא. והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת הצעיף מכסה קצת השער וקצת הפנים ומשקרת בעינים ושפתים ומגלה הגרון והצואר כי בעבור שתעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תכסה קצת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתזנינה גם מן הקרובים יכסו פניהם וכן יעשו הקדשים גם היום בארצותם ובשובם לעיר לא נודעו ושנינו שלש שבכות הן של ילדה טמאה מדרס של זקנה טמאה טמא מת ושל יוצאת חוץ טהורה מכולם יוצאת חוץ היא הזונה נפקת ברא ונותנת שבכה על קלת הראש לא שתשכב עליה ותהיה טמאה מדרס ולא לכסות בה ראשה ותטמא טמא מת אבל לקשוט קווצותיה ולהיותה מתחת השבכה נראין ולכך טהורה מכלום:

(יח) חותמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה לשון רש"י. ואיננו נכון שיתן שמלתו וילך ערום ממנה ואיך תקרא השמלה פתיל. ואיך יאמר הכתוב והפתילים בלשון רבים ואם תאמר כי על שם פתילי הציצית תקרא השמלה וחלילה שיקיים יהודה

רשי

(כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: (כג) תקח לה. יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי את הגדי הזה. ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם הוא בגדי עזים (ב"ר): (כד) כמשלש חדשים. (נדה מג) רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו (אסתר ט) ומשלוח מנות משלוח ידם וכן תרגם אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו הרה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: (כה) היא מוצאת. לישרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת. אלא לאיש אשר אלה לו אמרה אם מעצמו יודה יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו ז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה

אבן עזרא

יהיה קדש אפרשהו: (כג) תקח לה. עזוב אותה ותקח הערבון: פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי חותם ופתיל ומטה ערבון על דבר קל כזה ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה וזה אות כי תקח לה הערבון: (כד) כמשלש חדשים. בתוספת מ"ם קודם שלש ובימים בתוספת מ"ם אחר שלש: (כה) היא מוצאת. היה ראוי להיות כמו מודעת זאת לולי הטעם האל"ף כמשפטה: (כו) כי על כן לא נתתיה. כמו כי על כן ראיתי פניך כטעם חכמינו הואיל ולא נתתיה או טעמו עשתה כן כי לא

כ"ג מ"ג הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד
ל׳ הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ כא וַיִּשְׁאַל
ל׳ וחס׳ אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה
ל׳ קמץ הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ
ג׳ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃
ו׳ כב וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא
ל׳ מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם
ג׳ אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃
כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן
ב׳. ל׳ דמטעי׳ דכתיב אה. נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי
ל׳ וא׳ ומלא׳ לא תוכל הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃
כד וַיְהִי ׀ כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד
לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר
ל׳ ומ"ל כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים
ג׳ ומ"ל. ל׳ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃
ג׳ ר"פ י"א כתיב ו׳ כתו׳ כה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־
חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה
ב׳ ובענין לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא
ל׳ ומ"ל. ב׳ לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה
הָאֵלֶּה׃ כו וַיַּכֵּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר
ל׳ וחד צָדְקָה צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־

תרגום אונקלוס

מַשְׁכּוֹנָא מִידָא דְאִתְּתָא
וְלָא אַשְׁכְּחַהּ׃ כא וּשְׁאֵיל
יַת אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר אָן
מְקַדַּשְׁתָּא דְהִיא בְעֵינַיִן עַל
אוֹרְחָא וַאֲמַרוּ לֵית הָכָא
מְקַדַּשְׁתָּא׃ כב וְתָב לְוַת
יְהוּדָה וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחְתַּהּ
וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אֲמַרוּ
לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃
כג וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ
דִּלְמָא נְהֵי לְחוֹךְ הָא שַׁדָּרִית
גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא
אַשְׁכַּחְתַּהּ׃ כד וַהֲוָה כִּתְלָתוּת
יַרְחַיָּא וְאִתְחַוָּא לִיהוּדָה
לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר כַּלְּתָךְ
וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְּנוּתַהּ
וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָ
וְתִתּוֹקַד׃ כה הִיא מִתַּפְּקָא
וְהִיא שְׁלַחַת לְוַת חֲמוּהָא
לְמֵימַר לִגְבַר דְּאִלֵּין דִּילֵיהּ
מִנֵּיהּ אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמַרַת
אִשְׁתְּמוֹדַע כְּעַן דְּמַן עִזְקְתָא
וְשׁוֹשִׁפָא וְחוּטְרָא הָאִלֵּין׃
כו וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר
זַכָּאָה מִנִּי מְעַדְּיָא אֲרֵי עַל
כֵּן לָא יְהַבְתַּהּ לְשֵׁלָה

מסורה

ומטך אשר הכית בו. אל יהודה ו׳ וסי׳ וישב אל יהודה ויאמר. לכן כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישר׳ הנני. ויהי לתקופת השנה. אשר תשלחני אל יהודה. עד אשר אבא אל יהודה. וחד ואל יהודה אשר דבר ה׳ אל ישר׳: לבוז ב׳ ומלאים וסי׳ תקח לה פן נהיה לבוז. ונעוה לב יהיה לבוז: ויגד כ"ד מסו׳ במס׳ רבת׳: הוציאוה ג׳ ומ"ל וסי׳ ויאמר יהודה הוציאוה. הוציאוה אל מבית לשדרות. דד"ה. הוציאוה עד קצה הארץ: הוא מוצאת והיא חד מן י"ב י"פ דמיין מן ב׳ מלין דמיין מסורתא מכא ומכא ומלה ביניהון קדמא לא נסיב ו׳ תני׳ נסיב ו׳ וסי׳ במסרה רבת׳: הוא ג׳ ר"פ וסי׳ הוא מוצאת היא החיה אשר ראיתי. היא לא תהיה לכם לסיר: הוא והיא י"א כתי׳ יו"ד בתורה וסי׳ היא צוער קדמ׳. תניי׳ דהלא הוא אמ׳ לי. והיא שלחה אל חמיה. וכי ימות מן הבהמה. והיא הפכה שער לבן. ואם יראנה הכהן. קדמא. שבת שבתון היא. דאחרי מות. ואיש כי יקח את אחותו בת אביו. היא מחללת. קדמ׳. ושכב איש אותה. קדמ׳ דפסוק. ועבר עליו רוח קנא׳. דניי׳ דפסו׳: הכר נא ב׳ דסמי׳ בענין וסי׳ הכר נא הכתנת:

תולדות אה ן ויהי כמשלש. נדה י"ז (יבמות ו נדה מט): ויאמר יהודה. ע"ג לו: היא מוצאת. ברכות מג כתובות מז סוטה י מציעא נט: והיא שלחה אל חמיה. סוטה שם: הכר נא. שם (סוטה כג): ויכר יהודה. סוטה ז ודף י מכות כג (סוטה שם):

בעל הטורים

מצאה. ב׳ במסרה הכא והידך ואם בשדה מצאה לומר בשביל שבשדה מצאה תחלה ועתה חזרה לביתה ע"כ לא מצאה: לבוז ב׳ במ׳ פן נהיה לבוז. ונעוה לב יהיה לבוז. בשבי׳ שעיוה לב אביו לומר הכר נא הכתונת בנך היא היה לבוז שאמרה לו הכר נא למי החותמת: ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. ר"ת שם בן ארבע מלמד שהקב"ה זימן לה הסימנין שנאבדו ממנה: היא מוצת כתיב חס׳ אלף לומר לך שאמר׳ אפילו יניתו בה האור לא תודה: הוציאוה ותשרף פירש רש"י לפי שבתו של שם היתה ובת כהן שזינתה בשריפה. והקשה הרמב"ן דמ"ש בת כהן שזינתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה. אבל שומר׳ יבם גם כהנת אינה אלא בלאו וכ"ת מפני שהיה יבום בבני נח והזהרתן זו כו׳ הא מוכח בסנהדרין שאין יבמ׳ נוהג בבני נח כלל. וע"ק דכל מיתה האמורה בבני נח אינה אלא סייף. ועוד מש"ה צדקה ממני כל שכן שהיה לה להתחייב. ופי׳ הוא בשביל שהיה קצין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו אינה נידונת כמשפט שאר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות ועל כן אמר הוציאוה ותשרף כי בא לפניו לעשות לה כל אשר יגזר והוא חייב אותה למעל׳ המלכות. ועל דרך הפשט שהיה המשפט אשה אשר תזנה תחת אישה שמוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה לחיים או למות כרצונו. והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיה להם כאשת איש בנימוסיהם. ורבינו יהודה החסיד פי׳ לא דנה אותה יהודה לשריפה אלא שישרפו לה רושם בין פניה לסימן שהיא זונה. וכאשר ידע יהודה שהיה ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר. עוד מקשים על מה שאמר יהודה הוציאוה ותשרף. והלא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו ועוד בדיני נפשות מתחילין מן הצד ועוד היאך היה דן על כלתו ומתרצים שיצחק ויעקב ויהודה דנוה והתחילו ביהודה מן הצד. ובמדרש יש ששם בעצמו דנה. ואי אפשר להיות כשתדקדק בחשבון שנות דור ודור תמצא שמת כבר ומה שאמר במס׳ ע"ז שטי הכא על הפנויה בית דינו של שם גזרו משום מעשה דתמר לא שהיה קיים אלא כל בי׳ דינו אחריו נקרא על שמו: הכר נא למי החותמת. ס"ת תירא שאמר׳ לו תירא את השם ותודה:

רמבן

יהודה מצות ציצית ויזהל בו לתת אותו לזונה ואולי היה בידו סודר קטן אשר יעטוף בו קצת הראש לפעמים ויקרא פתיל בעבור שהוא קצר כפתיל והוא תרגום שושיפ׳ ולא תמצא לאונקלוס בכל שמלה שבתורה שיתרגם אותה שושיפא אבל לשון כסות ומלבוש תרגום בכלם מלבד ופרשו השמלה שאומר בו ויפרשו שושיפא לפי שהוא הסודר הידוע בתלמוד שיודעו בו הבתולים וכן תרגום יונתן בן עוזיאל המעטפות שושיפא שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הנכבדים על המגבעות והפארים אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היא בארצות המזרח. ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כצורת אריה או צורה אחרת ידועה במושלים והיו בידו פתילים שבהם כצורה ההיא לתייר בה והמטה היה בידו כמשפט שליט ונוגש כענין שכתוב מטה עוז שבט למשול וכתיב לא יסור שבט מיהודה ואלה נתן בידה:

(כד) ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר׳ מאיר משום ר"מ תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה זה כתב רש"י ולא פירשו. ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין אבל בת כהן שומרת יבם שזינתה אינה במיתה כלל ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה אלא בלאו גרידא. וא"ת שהיה היבום נוהג בבני נח והיה להם בכלל אשת איש ואזהרה שלהם זו היא כו׳ והלא הם אומרים שיהודה התחיל במצות יבום תחלה וכן בגמרא סנהדרין מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל. ונראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונת כמשפט שאר האנשים אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יגזה והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כאונתו לא שהיה דין הדיוטות כן. ועל דרך הפשט יתכן שהיה

ספורנו

להנשא אחרי שהשיגה את הזרע המכוון: (כב) וגם אנשי המקום אמרו. כמשחקים וקיקלון על כבודך: (כג) הנה שלחתי. ולא שקרתי באמונתי: (כד) וגם הנה הרה. ולא השתדלה לכסות קלון לכבודך כענין אמרם ז"ל אשה מזנה מתהפכת או משמשת במוך כדי שלא תתעבר: (כה) היא מוצאת והיא שלחה. שלא נפל לבה מהשתדל לזכות את עצמה אף על פי שהיו מוציאים אותה להשרף כי היה לבה כלב הארי: לאיש אשר אלה לו. אף על פי שהיתה באותה סכנה לא רצתה להלבין פניו כאמרם ז"ל נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנלן מתמר: (כו) צדקה ממני. אף על פי שהיא באה אלי במרמה ואני לא ראיתיה כלל

אבן עזרא

לא נתתיה: לדעתה. לשכב עמה: (כח) ויתן יד. האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא גם אלה כמעשה פלא שנבקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו: (כט) מה פרצת. כאדם שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ. ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו רק עליך פרץ מגזרת ויפרץ

רשי

לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף ויש אומרים לא פסק (וחבירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת. חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו. ויש אומרים כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושני חתיכות כסף של מאתים שקלים ולשון זהב (בראשית רבה): ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה ג׳ וכירתו של יוסף לומר שבשבילו הורידוהו מגדולתו. ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתיד׳ להעמיד בנים ממנו ואינ׳ יודעת אם ממנה אם מבתה: (ג) כי ה׳ אתו. שם שמים שגור בפיו (ב״ר): (ד) וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: ולא

בראשית

נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ׃ כז וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ׃ כח וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה׃ כט וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ ל וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח׃ ס

חמישי

לט א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה׃ ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי׃ ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׃ ד וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־

(מסורה בגליון: ו׳ · ג׳ · ד׳ זוגין דמי״ו חד מ״ל וחד חס׳ · י׳. ג׳ · ו׳ חס׳ את · ג׳ ר״פ ט׳ סוס כר נש · כ׳. ג׳ · ה׳ גני קין · ב׳ כ״כ י״ח ס״פ · ל׳ וחס׳. ח׳. ג׳)

אונקלוס

בְּרִי וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִדְעַהּ׃ כז וַהֲוָה בְּעִדָּן מֵילְדַהּ וְהָא תְיוּמִין בִּמְעַהָא׃ כח וַהֲוָה בְמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא וּנְסֵיבַת חָיְתָא וּקְטָרַת עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה׃ כט וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יְדֵיהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמַרַת מָה תְּקוֹף סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא שְׁמֵיהּ פָּרֶץ׃ ל וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי עַל יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח׃ א וְיוֹסֵף אִתָּחַת לְמִצְרָיִם וּזְבַנֵיהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קְטוֹלַיָּא גַּבְרָא מִצְרָאָה מִיַּד עַרְבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי תַמָּן׃ ב וַהֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדֵיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה׃ ג וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדֵיהּ וְכֹל דְּהוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ׃ ד וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵיהּ וּמַנְּיֵהּ עַל בֵּיתֵיהּ וְכָל דְּאִית

מסורה

הכר נא למי: ולא יסף ו׳ וסי׳ עוד לדעת׳. קול גדול ולא יסף. להראה אל מנוח. ולא יסף שמואל לראות את שאול. עוד לבקשו. עוד מלך מצרים: ראשנה י׳ מסר במסר׳ רבתא: ויקרא שמו ו׳ פסו׳ מסר פרשת וישלח: ויוסף ג׳ ר״פ וסי׳ ויוסף הורד מצרימה. ויוסף בן שלשי׳ שנה בעמדו. ויוסף הוא השליט: הורד ב׳ וסי׳ מצרים. נאוה: הורידהו ב׳ כ״כ וסי׳ הורדהו שמה. ותאמר אל עבדיך: על ביתו ז׳ מסר בפר׳ מקץ: ויהי ה׳ בטעם יש בספרא מסר בפרש׳ נח:

תולדות אהרן: ולא יסף עוד לדעתה. סוטה י: ויוסף הורד. סוטה יב:

בעל הטורים

מה פרצת רמז שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. פרץ באת ב״ש עולה י״ד והוא בגימטרי׳ דוד: הורד ב׳ במסר׳ ויוסף הורד. הורד שאול. לומר ששקול הגלות כנגד גיהנ׳. הורידוהו בניס במסרה אשר הורידוהו שמה. הורידוהו אלי דבנימן בשביל שגרם יהודה ליוסף שהורידוהו שמה למצרים הוצרך גם הוא להוריד בנימן שמה: וכל יש לו נתן בידו ס״ת לשונו מלמד שבא גבריאל ולמד לו שבעי׳ לשון ולכך הצליח בידו:

ספורנו

כלל כי שלהתי הגדי מכל מקום היא צדקה במרמתה שהיתה לתכלית טוב ורצוי לאל ית׳ שהוא קיום הזרע לא להנאת עצמה שהרי חזרה לאלמנותה תכף יותר ממה שצדקתי אני בקיום אמונתי שהיתה הכונה בו לכבודי ולהשיג ערבוני שהוא תכלית נפסד וגרוע כאמרם ז״ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה: (כז) והנה תאומים בבטנה. קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה המילדת שני להכיר הראשון: (כט) ויהי כמשיב ידו. היה כמו משיב ידו לא משיב באמת כי לא בפעולת הולד נעשה כן רק בפעולת הכח הדוחה שדחה את אחיו להוציא והוסג אחור זה עם ידו: לט (א) ויוסף הורד. בזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד: מיד הישמעאלים. שהיו בעלי הגמלים והנושאים והם בעצמם היו סרסורים: (ב) ויהי ה׳ את יוסף. להצילו מהמתקוממים עליו: ויהי איש מצליח. משיג כל תכלית מכוון ממנו: ויהי בבית אדניו המצרי. עומד לשרת בחדר אדניו ולשון היה כמו עמד כמו והיה שם ויהיו שם כאשר צוי ה׳

רמבן

שהיה משפטם כנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם:

(כו) **צדקה** ממני. בדבריה ממני היא מעוברת ורבותינו דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לשון רש״י. והנכון שהוא כמו צדיקים וטובים ממנו ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה צדקה במעשיה יותר ממני כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני. והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום: **ולא** יסף עוד לדעתה. אחרי שקיים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אע״פ שהיה ברצונו כי איננה אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמי׳ וזה טעם האומר לא פסק כתיב הכא ולא יסף וכתיב התם קול גדול ולא יסף:

(כט) **מה** פרצת עליך פרץ. חזקת עליך חוזק לשון רש״י. וענין פרץ בכל מקום נתיצת הגדר ועברו מן פרוץ גדרו למה פרצת גדריה ובלשונם פרצה קוראה לגנב אבל יאמר בלשון הקדש על כל עובר גבול הדבר ופרצת ימה וקדמה ויפרוץ האיש מאד מאד ולכן אמר בכאן בהיות הראשון כמשיב ידו והוא מהר לצאת מה פרצת פרץ גדול בגדר למהר לצאת קודם ממנו ואמר עליך כי היה הגדר עליו והוא כלוא בתוכו כלומר מה פרצת עליך פרץ גדול בגדר ויצאת ממנו. ור״א אמר מה פרצת כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ ואין בזה טעם. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה יזכיר סוד בשם אלה הילודים אמרו איקרי זרח על שם החמה שהיא זורחת תמיד ופרץ על שם הלבנה הנפרצת לעתים ונכנית לעתים והרי פרץ הוא הבכור וחמה גדולה מן הלבנה לא קשיא דהא כתיב ויתן יד וכתיב ואחרי כן יצא אחיו והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד והיו תאומים כי הלבנה מתאמת בחמה והנה פרץ תאום לזרח הנותן יד והוא בכור בכח עליון כמו שאמר גם אני בכור אתנהו וזהו מאמרם בקדוש החודש דוד מלך ישראל חי וקיים והמשכיל יבין:

(ג) **כי** ה׳ אתו. שם שמים שגור בפיו לשון רש״י. ואינו נראה אבל וירא אדוניו כי ה׳ אתו כי יצליחו מעשיו בכל עת יותר מכל אדם וידע כי מאת אלהים הוא לו. וכן ראה ראינו כי היה ה׳ עמך. וימצא חן בעיניו ושמו משרת לעצמו ופקיד על ביתו:

(ד) **וכל** יש לו נתן בידו. להיות פקיד ונגיד על כל אשר לו בבית ובשדה ולרבותינו בו מדרש אמרו מלחש ומכנס מלחש ויצא אמר לו מזוג רותחין

(ו) ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום : כי אם הלחם. היא אשתו אלא שדבר לשון נקיה : ויהי יוסף יפה תואר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו (ב"ר) אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד : (ז) ותשא אשת אדוניו וגו'. כל מקום שנאמר אחר סמוך :

ויפרץ לרב : (ו) ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק ועוד כי אדוני יוסף סריס היה והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפי' נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי : ויהי יוסף יפה תאר. כאמו : (י) לשכב אצלה. אפי' לשכב במקום קרוב ממנה או להיות עמה לדבר שיחות : (יא) ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או מחדש אחד או אחר שנה תמימה והוא הנכון בעיני : לעשות מלאכתו. מלאכת הבית או הממון כי פקיד היה על הכל. ודרש ואין איש דבר יחיד

לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ׃ ה וַיְהִי מֵאָז
הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־
אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־
בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי ס' בטעם גריש.
בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ
בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה׃ ו וַיַּעֲזֹב כָּל־
אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ י"א
מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא
אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה ד' מ"ל
מַרְאֶה׃ ששי ז וַיְהִי אַחַר
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת־ י"ד
אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף
וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי׃ ח וַיְמָאֵן ׀ ז' מרעימי' ופסק
וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי
לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל
אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי׃ ט אֵינֶנּוּ
גָּדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ ק"ז. ז' ל' מניע'
מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי אִם־אוֹתָךְ ט"ז מ"ל בל"ג
בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה ט"ו
הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי ו'
לֵאלֹהִים׃ י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־
יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ ז' ופסק
לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃
יא וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה ד' וכל עזר' דכו'. י"ח
לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ ו'

לֵיהּ מָסַר בִּידֵיהּ׃ ה וַהֲוָה
מֵעִידָן דְּמַנִּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ
וְעַל כָּל דְּאִית לֵיהּ וּבָרֵיךְ יְיָ
יַת בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף
וַהֲוָה בִרְכְתָא דַיְיָ בְּכָל דְּאִית
לֵיהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא׃
ו וּשְׁבַק כָּל דְּלֵיהּ בִּידָא
דְיוֹסֵף וְלָא יְדַע עִמֵּיהּ מִדַּעַם
אֱלָהֵין לַחְמָא דִּי הוּא אָכִיל
וַהֲוָה יוֹסֵף שַׁפִּיר בְּרֵיוָא
וְיָאֵי בְּחֶזְוָא׃ ז וַהֲוָה בָּתַר
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקַפַת אִתַּת
רִבּוֹנֵיהּ יַת עֵינָהָא לְוָת יוֹסֵף
וַאֲמַרַת שְׁכוּב עִמִּי׃ ח וְסָרֵיב
וַאֲמַר לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ הָא
רִבּוֹנִי לָא יְדַע עִמִּי מָה
בְּבֵיתָא וְכֹל דְּאִית לֵיהּ מְסַר
בִּידִי׃ ט לֵיתוֹהִי רַב בְּבֵיתָא
הָדֵין מִנִּי וְלָא מְנַע מִנִּי
מִדַּעַם אֱלָהֵין יָתִיךְ בְּדִיל דְּאַתְּ
אִתְּתֵיהּ וְאֵיכְדֵין אֶעֱבֵיד
בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא וְאֵיחוֹב
קֳדָם יְיָ׃ י וַהֲוָה כַּד מַלֵּילַת
עִם יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא קַבֵּיל
מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ לְמֶהֱוֵי
עִמַּהּ׃ יא וַהֲוָה כְּיוֹמָא הָדֵין
וְעָאל לְבֵיתָא לְמִבְדַּק בִּכְתָבֵי
חוּשְׁבָּנֵיהּ וְלֵית אֱנַשׁ מֵאֱנָשֵׁי

(ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות : (י) לשכב אצלה. אפי' בלא תשמיש : להיות עמה. לעולם הבא : (יא) ויהי כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד (תנחומא) יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"ג אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך : לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במסכת סוטה (ד' לו):

ראו

אוכל ד' מ"ל וסי' כי אם הלחם. כאשר יהלם חרעב. אם ינועו ונפלו על פי אוכל. אשר בטחתי בו אוכל לחמי : ותשא י"ד וסי' במלכים ב' סימן ד': חשך לשון מניע' ז' וסי' ולא חשך ממני מאומה. ואת עבדו חשך מרעה. הנה חשך יואב את העם. הנה חשך אדני את נעמן. לא חשך ממות נפשם. מרדף בלי חשך. ישעיה. ובתחפנס חשך היום: אותך י"ו מלאי' בליש' נקבה מסר במס' רבתא : באשר ט"ו מסר בשופטים סי' ה' : הרעה הגדלה הזאת ו' וסי' איננו גדול בבית הזה. אם דרך גבולו יעלה בית שמש. אל אודות הרעה. והיה כי תגיד לעם הזה. כאשר הבאתי אל העם הזה. ולכם הנשמע לעשות : יום יום ז' ופסק וסי' ויהי כדברה אל יוסף. על אשר ילקטו יום יום. ואתי יום יום ידרשון. ברוך ה' יום יום. לשלמי נדרי. ואהיה שעשועים יום יום. לשקד על דלתותי יום יום. וב' יום יום דלא פסקי' וסי' יום ום לשנה וחברו דיחזקאל : כהיום ד' וסי' ויבא הביתה לעשות. לחיותנו כהיום הזה. כי אותו כהיום תמצאון אתו. ולא יוכל ה' עוד לשאת. וכל עזרא דכו': הביתה י"ח וסי' במסר' רבתא : ואין איש ו' וסי' מאנשי הבית. מאסף דפלגש. מבני ישראל. טוב ממנו. הצדיק אבד. מדוע באתי ואין איש:

תולדות אהרן ויברך ה' את. ברכות מב סנהדרין לט (ע"ג מב) : ותשא אשת. נזיר כג הוריות י (סוף יז): איננו גדול. עקיד' שער נג: ואיך אעשה. ערכין טו (סוף טו) : וחטאתי לאלהים. סנהדרין קט : ולא שמע אלי' לשכב אצלה. יומא לה סוטה ג' ע"ג ה : ויבא הביתה. שבת מט סוטה לו שבת ט :

בעל הטורים

כי אם הלחם אשר הוא אוכל בגי' היא אשתו. להיות עמה בגימטריא לתוך גיהנם :

ספורנו

ה' : (ד) וישרת אותו. בדברים הצריכים לגופו : (ו) ויעזב כל אשר לו. בלי שיצטרך לכוין חשבון : ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. אחר שהפקיד אותו באופן זה על הפך שהיה מתחלה שהיה עובד בעבודה קשה כאמרו הסירותי מסבל שכמו כו' : (ז) ותשא אשת אדניו. בשביל יופיו שאמר למעלה : (ט) כי אם אותך באשר את אשתו. בענין האשות בלבד השך אותך ממני : הרעה הגדולה הזאת. לשלם רעה תחת טובה : (י) להיות עמה. ביחוד : (יא) כהיום הזה. שנתנה עיניה והתאותה לו : ויבא הביתה. נכנס לחדר שלא ידע שהיתה היא שם.

רמבן

רותחין והא רותחין מזוג פושרין והא פושרין מה יוסף תבן בעפרייס חרשין במצרים עד היכן עד שראה שכינה עומדת על גביו הה"ד וירא אדוניו כי ה' אתו והענין כי בעבור היות אדניו מצרי לא ידע את ה' אמר כי ברואותו הצלחתו הגדולה היה חושש כי דרך כשפים הוא כאשר בבני ארצו עד שראה שהיה מאת עליון במראה שנראית לו בחלום או בהקיץ בעמוד ענן וכיוצא בו לכבוד הצדיק :

(ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לשון נקיה בדברי רבותינו. ור"א אמר כי כל אשר לו היה ביד יוסף חוץ מן הלחם אשר הוא אוכל שלא היה אפי' נוגע בו בעבור היותו עברי כן היה משפט המצרים את העברים שלא יגעו במאכלם כי תועבה היא למצרים ואפשר שהוא כן. או יהיה פירוש הכתוב כי לא ידע אדוניו את יוסף מאומה שיקח מכל אשר לו רק את הלחם לבדו אשר יאכל יוסף לא לשאר הנאות כאשר יעשו הבחורים ולא לאסוף לו עושר ונכסים כענין שנאמר ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה. ולא ידע אתו מה בבית ענין אחר שלא ישגיח לדעת מה אתו בבית כי לא ידע אתו מאומה לשון שולל ומה בבית יקום :

ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה: הזכיר זה בכאן לומר כי בעבור יפיו נשאה אשת אדוניו אליו את עיניה. ורש"י כתב כי בעבור שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו וכו' :

(ח) וימאן ויאמר אל אשת אדניו. ספר הכתוב כי מאן לעשות כרצונה אע"פ שהיא גברתו אשת אדוניו והוא ירא ממנה כי היה ירא את השם יותר וזה טעם אל אשת אדוניו :

(ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות לשון רש"י. ונכון הוא רק בעבור חסרון דעת הנשים הקדים אליה כי הדבר בגידה באדוניו אשר בוטח בו ואחרי כן אמר כי יש בענין עוד חטא לאלהים. ויתכן לפרש וחטאתי לאלהים בבגידה הזאת כי רעה גדולה הוא שיהיה בה לי חטא לפני האלהים כי עיניו בנאמני ארץ ולא לפניו בוגד יבא ודברו אמת רק לא הזכיר אסור הערוה כי דבר עמה כדרך הנשים :

וטעם לשכב אצלה. כדברי רבי אברהם אפילו שישכב אצלה בסמוך היא בבגדה והוא בבגדו או להיות עמה לדבר שיחות כי לא מצאנו אצלה על המשגל רק עמה או אותה שכבה עמי אם שכוב ישכב איש אותה והנשים תשכבנה :

אבן עזרא

יחיד: (יד) הביא לנו. בעלי: (יט) ויחר אפו. ואעפ"כ לא הרגו כי בספק היה הדבר אצלו: (כא) בית הסהר. לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפירש אחריו ואמר מה הוא כמו האחשתרנים שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכים: (כב) ואת כל אשר עושים. יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיחיה ממנו כאשר היו עושים האסורים והקרוב אלי שפירושו כל אשר היו צריכים כאילו היה הוא העושה

רש״י

(יד) ראו הביא לנו. ה"ז לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי. (ב"ר) מעבר הנהר מבני עבר: (טו) אדוניו. של יוסף: (טז) בא אלי. לצחק בי העבד עברי אשר הבאת לנו: (יט) ויהי כשמוע אדוניו וגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה: (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: (כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימריה

תורה

מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת׃
יב וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר
שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ
וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ יג וַיְהִי
כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ
וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יד וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי
בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ
הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ
בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא
בְּקוֹל גָּדוֹל׃ טו וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־
הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב
בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃
טז וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא
אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃ יז וַתְּדַבֵּר אֵלָיו
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי
הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָּנוּ
לְצַחֶק בִּי׃ יח וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי
וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס
הַחוּצָה׃ יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו
אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה
אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה
עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃
כ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ
אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־
אֲסוּרֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם
בְּבֵית הַסֹּהַר׃ כא וַיְהִי יְהוָה אֶת־
יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ
בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ כב וַיִּתֵּן
שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת
כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר
וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא

מסורה קטנה

ג' בכ' ליש' · ג' ומ"ל · ג' דסמי' · פתחין ב' מנהון בטעם מלעיל · ג' בג' כת' וחד כ"כ · י"ג מ"ל · ג' ומ"ל · י"ג פלוגת' דגש · ד' · אסירי ק' · ג' ומסמ' אב'

תרגום אונקלוס

בֵּיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא׃
יב וַאֲחַדְתֵּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ לְמֵימַר
שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקֵיהּ
לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק וּנְפַק
לְשׁוּקָא׃ יג וַהֲוָה כַּד חֲזָת
אֲרֵי שַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ
וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃ יד וּקְרָת
לֶאֱנָשֵׁי בֵיתַהּ וַאֲמַרַת לְהוֹן
לְמֵימַר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא גַּבְרָא
עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בָנָא עָאל
לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית
בְּקָלָא רָמָא׃ טו וַהֲוָה כַּד
שְׁמַע אֲרֵי אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית
וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק
וּנְפַק לְשׁוּקָא׃ טז וְאַחֲתְתֵיהּ
לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתַהּ עַד דְּעָאל
רִבּוֹנֵיהּ לְבֵיתֵיהּ׃ יז וּמַלֵּילַת
עִמֵּיהּ כְּפִתְגָמַיָּא הָאִלֵּין
לְמֵימַר עָאל לְוָתִי עַבְדָּא
עִבְרָאָה דִּי אַיְתֵיתָא לָנָא
לְחַיָּכָא בִי׃ יח וַהֲוָה כַּד
אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ
לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃
יט וַהֲוָה כַּד שְׁמַע רִבּוֹנֵיהּ
יָת פִּתְגָמֵי אִתְּתֵיהּ דִּי מַלֵּילַת
עִמֵּיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָמַיָּא
הָאִלֵּין עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵיף
רוּגְזֵיהּ׃ כ וּדְבַר רִבּוֹנֵיהּ
דְּיוֹסֵף יָתֵיהּ וִיהָבֵיהּ בְּבֵית
אֲסִירֵי אֲתַר דַּאֲסִירֵי
דְמַלְכָּא אֲסִירִין וַהֲוָה תַמָּן
בְּבֵית אֲסִירֵי׃ כא וַהֲוָה
מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּיוֹסֵף
וּנְגַד לֵיהּ חִסְדָּא וִיהָבֵיהּ
לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי׃
כב וִיהַב רַב בֵּית אֲסִירֵי בִּידָא
דְיוֹסֵף יָת כָּל אֲסִירַיָּא דִּי
בְּבֵית אֲסִירֵי וְיָת כָּל דְּעָבְדִין
תַּמָּן עַל מֵימְרֵיהּ הֲוָה

מסורה

בבגדו ב' בתרי ליש' וסי' ותתפשהו. בבגדו בה: בידה סימן דהדין עניינא בידה בידה אצלי אצלה אצלי: ותאמר להם ג' דסמי' וסי' ותקרא לאנשי ביתה. כה אמר ה' אלהי ישראל אמרו לאיש. דד"ה. ולחם משמים נתת להם. וכל נביאי' דכו' במ"א ותאמר אליהם כה אמר ה' אלהי ישראל אמרו. דמלכים. הרימותי ג' בג' כת' וסי' הרמתי ידי חס' דחס'. כי הרימתי קולי כ"כ. הרימותי בחור מעם כ"כ: בוא י"ג מלאים וסי' בישעיה סימן ב': חנו א"ב מן חד וחד וי"ו בסוף תיבותא וסי' במסרא רבתא: חנו חד מן כ"ב זוגין קר' ח' וכל חד וחד לית דכו' מסור במסר' רבת':

תולדות אהרן ותתפשהו. סוטה שם:

ספורנו

שם בבית. באותו החדר. וינס פן יגבר עליו יצר הרע: (יב) ויצא החוצה. בהיותו מן החדר יצא לאטו בלתי תנועת ניסה שלא ישאלוהו מה לך כי תנוס ומי מן החזק רודפך אבל היא בראותה שיצא מן החדר בתנועת ניסה יראה שמא עשה כך חוץ לחדר ושאלוהו והגיד לפיכך: (יד) ותקרא לאנשי ביתה. לזכות את עצמה אמנם כאשר ראתה שחוץ לחדר לא רץ וזה ראו גם אנשי ביתה אמרה להם וינס ויצא החוצה כמו שהיה האמת אבל לבעלה שלא ראה הדבר אמרה וינס החוצה להורות שעשה תנועת הניסה גם בחוץ להמלט מאנשי ביתה וזה לאמת ענין הבקר שלה: לצחק בנו. בעניני תשמיש שמתוכם ניכר שבא אלי לשכב עמי: (יט) ויחר אפו. על שהתרעמ' מפני שהביא לה איש עברי לצחק בה כי אמנם לא חרה אפו על יוסף בזה שהאמין יותר לדברי יוסף אבל נתנו בבית הסהר להראות שהאמין לה לכבוד' ונשתמש ביוסף בבית הסהר כאמרו ויפקוד

רש״י

(כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימריה

בעל הטורים

בבגדו שנים במסורה בפרשת משפטים: הרימותי ב' במסורה בפרשת לך לך. אשר אסורי המלך אסורים. אסורי כתי' ואסירי קרי מלמד שפשר שנים היה אסו' על בתולת דבה על אחיו. ועוד ב' שנים על שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני. אסורים ג' במסור' שנים גבי יוסף והאחד ה' מתיר אסורים. וזהו שאמרו חכמים ז"ל שאמרה לו אשתו של פוטיפר אני תוכבך בבית האסורים אמר לה ה' מתיר אסורים

רמבן

(יב) **ויעזוב** בגדו בידה. לכבוד גברתו לא רצה לבוציאו מידו בכחו הגדול ממנה והסיר אותו מעליו כי היה בגד שיתעטף בו כמעיל וכניף והיא בראותה כי הניח בגדו בידה פחד'פן יגלה עליה לבני הבית או לאדניו והקדימתו אליה' לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי כראותה כי עזב בגדו ולכן לא הגיד' היא ויעזוב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי: **וטעם** ראו הביא לנו איש עברי. כי העברים שנואי המצרים המה ולא יכלו לאכל אתם לחם כי תועבה היא להם ולא יקנו מהם רק לכורמים וליוגבים ולא יבאו בביתם ולכן אמרה הנה עשה עמנו רעה להביא בביתנו עברי ועשהו פקיד ונגיד וראוי לו שיצחק בנו כענין שנאמר מפנק מנער עבדו וגו'. וזה טעם אשר הבאת לנו כי הבאתו בביתם היתה קשה בעיניהם ואמרה הביא לנו על בעלה לא הזכירתו לכבודו או בדרך מוסר לנשים או בעבור שהמביא ידוע וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם הנכבד בסתם בעבור דעתם שעליו ידברו וכן ויאמר אל אכנר מדוע באת אל פילגש אבי לא יזכיר האומרה ולא דבר בו כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת:

(יט) **ויהי** כשמוע אדוניו. בשעת תשמיש אמרה לו כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה רש"י. וכך אמרו בב"ר ר' אבהו אמר בשעת תשמיש ואני תמה כי אדוני יוסף סרים היה ואשתו בנעוריו נשאה והם דרשו סרים פרעה מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו ועוד כי איך תפגום את עצמה ותמאס בעיני בעלה לאמר לו כי זנתה באונס או ברצון וראוי היה שיהרגנה כי למה לא צעקה מתה לה ויברח כאשר עשתה בסוף. והנה לאנשי ביתה אמרה בא אלי לשכב עמי לא ששכב אלא שבא לעשות כן וצעקתי וברח וכ"ש שתסתיר הדבר מבעלה ואם תאמר כדי שיחר אפו ויהרגהו ודי חיוב מיתה לעבד שיבוא לאנוס אשת השר אדוניו ואפשר שרצו לפרש כדברים האלה עניני תשמיש בגלוי ערוה ומשמוש ידים לא תשמיש ממש והיה אדוניו סריס בגופו שבא אליו חולי שלא יתאוה כענין השחוק. ועל דרך הפשט אין צורך כי אין הכף לדמיון בדבר אחר ופתרונו הדברים האלה וכמוהו ותגד לבית אמה כדברים האלה וכן ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה וכן רבים. או יאמר כי בשמוע אדוניו את דברי אשתו שאמרה לו עשה לי עבדך כדברים האלה שהגדתי מיד לאנשי הבית חרה אפו. ויתכן שמשמש הכף בזה להפלגה וכן למה ידבר אדוני כדברים האלה ותקראנה אותי כאלה והנה מאהבת אדוניו את יוסף לא הרגו או שהיה גם מאת השם או שנסתפק בדבריה מדעתו בצדקת יוסף וכן אמר בב"ר א"ל ידע אנא דלית הוא מינך אלא שלא לערב פסולת בבני:

(כ) **ויתנהו** אל בית הסוהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם. אמר ר"א כי הכתוב יפרש שבית הסוהר הוא מקום אשר אסירי המלך

רשי

בתימריה הוה מתעביד: (כג) באשר ה' אתו. בשביל שה' אתו: (א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו: אופה. את פת המלך ואין לשון אפייה אלא בפת בלעז פיסטו"ר: (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם: ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל א' חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו. וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: (ז) זועפים. עצבים כמו (מלכים א כ) סר וזעף (מיכה ז)

אבן עזרא

העושה כי פקיד היה עליהם והפסיק הבא אחריו לעד: (א) חטאו. חטא מוסר המלוכה בעבור שלא ישתנה סמ"ך סריסיו הוא לאות כי היה הרי"ש ראוי להדגש ונקמץ הסמ"ך בקמץ גדול לחסרון הדגש: (ג) במשמר בית שר הטבחים. מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו: (ד) ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף. והטעם זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא המשמר ואת דעת המדקדק הגדול ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים ושם היה יוסף והעד מקום אשר יוסף אסור שם וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו: (ה) ויחלמו. כטעם איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו: (ו) זעפים. מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו: ויבא אליהם. יתכן שבלילה היה לן בבור. וטעם הלא לאלהים פתרונים כי פתרון החלומו' לשם הוא כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה שיהיה למי שירצה ואם אני אפתר אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק ואחר שהדבר כן ולשם פתרון כל החלומות אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי. וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם

מקרא

היה עשה: כג אין | שר בית־הסהר ראה את־כל־מאומה בידו באשר יהוה אתו ואשר־הוא עשה יהוה מצליח: פ

שביעי מ א ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך־מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים: ב ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים: ג ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל־בית הסהר מקום אשר יוסף אסור שם: ד ויפקד שר הטבחים את־יוסף אתם וישרת אתם ויהיו ימים במשמר: ה ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כפתרון חלמו המשקה והאפה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסהר: ו ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אתם והנם זעפים: ז וישאל את־סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדניו לאמר מדוע פניכם רעים היום: ח ויאמרו אליו

תרגום

מתעביד: כג לית רב בית אסירי חזי ית כל סורחן בידיה במימרא דיי בסעדיה ודי הוא עביד יי מצלח: א והוה בתר פתגמיא האלין סרחו שקיא דמלכא דמצרים ונחתומא לרבונהון למלכא דמצרים: ב ורגיז פרעה על תרין רברבנוהי על רב שקי ועל רב נחתומי: ג ויהב יתהון במטרת בית רב קטוליא בבית אסירי אתרא די יוסף אסור תמן: ד ומני רב קטוליא ית יוסף עמהון ושמש יתהון והוו יומין במטרא: ה וחלמו חלמא תרויהון גבר חלמיה בליליא חד גבר כפושרן חלמיה שקיא ונחתומא די למלכא דמצרים דאסירין בבית אסירי: ו ואתא לותהון יוסף בצפרא וחזא יתהון והא אינון נסיסין: ז ושאיל ית רברבי פרעה דעימיה במטרת בית רבוניה למימר מה דין אפיכון בישין יומא דין: ח ואמרו ליה

ל' · י' · ט"ו ל' · ד' קמץ · ל' · ב'. ל' מ"ל · ג' פתח · ל' קמץ · ג' רפי · חד מן י"ג מ"ל בתורה ל' · ג' פת'

מסורה

משקה ד' קמץ וסי' חטאו משקה מלך. וכל כלי משקה המלך. וחברו דד"ה. הוי משקה רעהו מספח. וחד ומשקה צמא יחסיר: לאדניהם ז' מפקין א' בליש' וסי' לאדניהם למלך מצרים. ואדני האדנים. ואדנינו דוד לא ידע. האמורות לאדניהם. כי אני ידעתי כי גדול ד' מכל. הודו לאדני האדנים. כי קדוש היום לאדונינו: ועל שר ב' וסי' ויקצף פרעה על שני. ועל שר שרים יעמד: במשמר ג' פתחין וסי' ויתן אותם. וישאל. ויתן אתי. וכל אתנחת' וס"פ קמץ: בלילה ג' וסי' ויחלמו. ונחלמה. את עמוד האש דעזרא: זעפים ב' וסי' ויבא אליהם יוסף. את פניכם

בעל הטורים

אסיר אסורים. ואשר הוא עושה ה' מצליח ולא כתיב מצליח בידו כמו למעלה לפי שכאן היה בבית האסורים ולא היה לו עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית אדוניו ומתעסק בשל אדוניו. לאדניהם ב' במס' לאדוניהם למלך מצרים. האומרות לאדניהם הביאה ונשתה. מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתיה כמו שדרז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו: זועפים ב' במסר' הכא ואידך למה יראה את פניכם זועפים. מה התם על עסקי אכילה בשביל שלא רצו לאכול היו פניהם זועפים. אף הכא זעפו פניהם על עסקי אכילה נמצא

רמבן

אסורים שם ולכך אמר כי הוא שם מצרי כי דרך הכתוב לפרש לשון נכריה כמו הפיל פור הוא הגורל ולא אמר כלום. אבל ויתנהו אל בית הסהר הידוע למלך שהוא מקום אשר יאסרו שם אסירי המלך לומר כי היה זה סבה שיכנסו עמו המשקה והאופה. ויתכן כי טעם אסירי המלך עבדיו ומשרתיו החוטאים לו במשפט המלוכה כי שאר האסורים לעם ביד השופטים והשוטרים בבית סהר אחר ינתנו וספר הכתוב ששמו שם יוסף מאהבה אדוניו אותו והכל סבה מאת ה'. ובעלי הלשון יפרשו סהר כיפה עגולה מלשון אגן הסהר ולפי דעתי שהוא הבור בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסורים וממנו להם אורה והוא מלשון סיהרא בארמית כאשר אמר צהר תעשה לתבה מלשון צהרים ושנו בהם זה לרוב אורו וזה למיעוט:

(ב) על שני סריסיו. היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבית הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם ודעת אונקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן ת"י והיו סריסים בהיכל מלך בבל:

(ה) איש כפתרון חלומו. לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירש וטעם איש כפתרון חלומו כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו זה לשון רש"י. ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שימעט בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידענו יוסף. ור"א אמר שראה כל אחד בחלומו מה שהיה פתרון חלומו וכל מה שאירע לו בעתיד לומר שהיה חלום. אמת לא בא ברוב ענין שלא יתקיים רק המקצת והוא הנכון:

(ז) וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. היה ראוי שיאמר הכתוב וישאל אותם לאמר אבל האריך כי רצה לספר בשבח יוסף שהיה נער

ספורנו

מ (א) חטאו משקה מלך מצרים והאופה. עבדי שר המשקים ועבדי שר האופים: (ב) ויקצף פרעה על שני סריסיו. שלא השגיחו על עבדיהם: (ה) המשקה והאופה אשר אסורים. חלמו כמו משקה ואופה לא כמו שרים מצוים לעבדיהם וזה בהיותם אסורים ולבם חלל בקרבם בלתי מהרהר בשום שררה: (ז) סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. בשביל שהפקיד אותם אדוניו בידו כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם כי לולא זה לא היה ראוי ליוסף לחקור

עבד

אבן עזרא

הם: (י) עלתה נצה. כמו הנצו הרמונים: הבשילו אשכלותיה. הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בניינים: (יא) ואשחט אותם. כמו שוחטי הילדים ולא כאשר פי׳ הגאון: (יב) פתרונו. פירושו ולא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום. יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים. ויתכן יום הלדת את פרעה כמו היום שנולד בו כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביום תקופת שנתם ויקראו לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות או יתכן שהגבירה היתה הרה והראשון קרוב אלי: (יג) ישא פרעה את ראשך. ירים הנכון שהוא כדרך מספר והעד וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו ובפסוק כי תשא אפרש זה: כנך. משמרתך הראשונה ומכונתך ומתכונתך ויתכן להיותו מן גזרת כן וכמוהו ועמד על כנו: (טו) מארץ העברים אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי. ואחר כל חלום במקרא מלת

רשי

ז) זעף ה׳ אשה: (י) שריגם. זמורות ארוכות שקורין וידיי״ן: והיא כפורחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר אספני״ר בלע״ז ואח״כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ע״כ תרגום של פורחת. כן גדול מפרח כדכתיב (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב (במדבר יז) ויוצא פרח והדר ויצץ ציץ: (יא) ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה יש בלשון משנה: (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה | (חולין צב): (יג) ישא פרעה את ראשך. ל׳ חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך: (יד) כי אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני הרי ועשית נא

תרגום

חֶלְמָא חֲלַמְנָא וּפָשַׁר לֵית
לֵיהּ וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הֲלָא
מִן קֳדָם יְיָ פּוּשְׁרָן חֶלְמַיָּא
אִשְׁתָּעוּ כְעַן לִי׃ ט וְאִשְׁתָּעִי
רַב שָׁקֵי יָת חֶלְמֵיהּ לְיוֹסֵף
וַאֲמַר לֵיהּ בְּחֶלְמִי וְהָא גוּפְנָא
קֳדָמָי׃ י וּבְגוּפְנָא תְלָתָא
שִׁבְשִׁין וְהִיא כַד אַפְרַחַת
אַפֵּקַת לַבְלְבִין וַאֲנִיצַת נֵץ
בַּשִּׁילוּ אַתְכְּלָהָא עִנְבִין׃
יא וְכָסָא דְפַרְעֹה בִּידִי
וּנְסֵיבִית יָת עִנְבַיָּא וַעֲצָרִית
יַתְהוֹן לְכָסָא דְפַרְעֹה וִיהָבִית
יָת כָּסָא עַל יְדָא דְפַרְעֹה׃
יב וַאֲמַר לֵיהּ יוֹסֵף דֵּין
פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא שִׁבְשִׁין
תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן׃ יג בְּסוֹף
תְּלָתָא יוֹמִין יִדְכְּרִינָךְ פַּרְעֹה
וִיתִיבִינָךְ עַל שִׁמּוּשָׁךְ וְתִתֵּן
כָּסָא דְפַרְעֹה בִּידֵיהּ כְּהִלְכְתָא
קַדְמֵיתָא דַּהֲוֵיתָא מַשְׁקֵי
לֵיהּ׃ יד אֱלָהֵין תִּדְכְּרִנַּנִי
עִמָּךְ כַּד יוֹטַב לָךְ וְתַעֲבֵיד
כְּעַן עִמִּי טֵיבוּ וְתִדְכַּר עֲלַי
קֳדָם פַּרְעֹה וְתַפְקִנַּנִי מִן
בֵּית אֲסִירֵי הָדֵין׃ טו אֲרֵי
מִגְנַב גְּנִיבְנָא מֵאַרַע עִבְרָאֵי
וְאַף הָכָא לָא עֲבָדִית מִדַּעַם
אֲרֵי מַנִּיאוּ יָתִי בְּבֵית אֲסִירֵי׃

מקרא

חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא
לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים סַפְּרוּ־נָא לִי׃
ט וַיְסַפֵּר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־
חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ בַּחֲלוֹמִי
וְהִנֵּה־גֶפֶן לְפָנָי׃ י וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה
שָׂרִיגִם וְהִוא כְפֹרַחַת עָלְתָה
נִצָּהּ הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ
עֲנָבִים׃ יא וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי
וָאֶקַּח אֶת־הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט
אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת־
הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ יב וַיֹּאמֶר
לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת
הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃
יג בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא
פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ עַל־
כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ
כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ
מַשְׁקֵהוּ׃ יד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי
אִתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־
נָּא עִמָּדִי חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־
פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת
הַזֶּה׃ טו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ
הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי
מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃

י״ג מ״ל כלו׳ וא׳ סלוגת׳ · ג׳ · ח׳. ב׳ מ״ל ובענין · ג׳ · ג׳ כ״כ · ג׳. ג׳ · ג׳ · ב׳ · ג׳ ותס׳ וו״ד קדמ״ י״ב ס״פ · ט׳ חס׳ · ס״ג · ג׳ · י״ג כתו׳ · ג׳ · ב׳ כי כחלתי דד״ה. · ג׳. ג׳ · ג׳ מלרע וסי׳ שמני בבור תחתיות

זועפים. דדניאל: הלאי״ג מלאים בתורה וחד פלוגתא עלה וסי׳ במס׳ רבת׳: ספרו ג׳ וסי׳ ספרו נא לי ספרו בגוים כבדו. וחבירו: ליוסף ח׳ וסימן ביחזקאל סימן ל״ז: נצה י״א זוגין מן חד וחד חד מפיק ה׳ וחד לא מפיק ה׳ מס׳ במס׳ רבת׳: הם י״ב סופי פסוק וסי׳ בפרשת וישמע יתרו: אתך י״ו בתורה מסר

תולדות אהרן ובגפן שלשה שריגים. חולין צב ס׳ הזוהר פ׳ ויחי ופרשת דברים: והיא כפורחת. חולין שם: וכוס פרעה בידי ואקח. סוטה ט חולין צב:

בעל הטורים

זכור: ספרו ג׳. ספרו נא לי. ואידך ספרו בגוים את כבודו הד בהלים וחד בדברי הימים שעל הספור שספרו ספרו בגוים כבוד יוסף שסבהוהו לפני פרעה: שריגם כתיב חסר בגימטריא אבות העולם דאיכא מאן דאמר אלו האבות:

ספורנו

לחקור על מחשבותיהם: (ח) הלא לאלהים פתרונים. הנה חכמת הפתרון היא באדם מאת מה שהוא בצלם אלהים ולזה יתכן שתהיה גם בי אף על פי שאני עתה עבד ובבית האסורים ומפני זה אפשר שלא נדקדק במה שאמרתם ופותר אין אותו: (יג) כמשפט הראשון. קודם שעלית להיות שר: אשר היית משקהו. אתה בעצמך וזה יעשה עתה להראות ולהודיע שהוא מקבל אותך בסבר פנים יפות: (יד) כי אם זכרתני אתך. וזה יורה שכל כך תהיה חבתי עמך שאם תזכרני כאשר ייטב לך שתמצא שעה הגונה לזה: והזכרתני אל פרעה. המכיר אותי כשהייתי בבית שר הטבחים והוצאתני. תוציאני בלי ספק: (טו) כי גנוב גנבתי וגם פה לא עשיתי מאומה והטעם שיוציאני בלי ספק כדרכך כי אמנם ימלא אלא

רמבן

עבד ושאל לשני סריס גדולים והם בבית אדוניו אשר שנא אותו והיה כל אחד יכול לצוות לשאת את ראשו מעליו ולא פחד מהם מלשאול אותם ולאמר להם דעתו בפתרון כי בטח בחכמתו שאלו נחלט שר האופים היה תולה אותו:

וטעם ופותר אין אותו. אין מודיע העתיד ממנו. ויתכן ששלחו לקרא החרטומים בבקר או שהיו אנשים עמהם בבית הסוהר ואין פותר אותו או שאמרו ואין בעולם פותר אותו כפי דעתנו כי נעלם הוא מאד: (ח) **הלוא** לאלהים פתרונים. פי׳ ר״א כי יאמר כי המקרים העתידים לבא בחלומות לאלהים הם כי הוא לבדו המחלים והמודיע העתיד והוא העושה שלום ובורא רע ואין בדבורי לכם תועלת או הפסד וזה אמר שלא יעניםהו אם תבא להם רעה או כדי שיספרו אותם אליו ולא יבזוהו ואם כן אין למלת הלא בזה טעם ואולי יהיה פירושו כמו הנה יאמר הנה לאלהים לבדו הפתרונים ולא לאדם הפותר. והנכון בעיני כי אמר הלא לאלהים פתרונים בכל החלומות הנעלמים והסתומים והוא יכול להודיע פתרון חלומכם ואם הוא נעלם בעיניכם ספרו נא לי אולי יישר בעיניו לגלות סודו אלי:

(י) **והוא** כפורחת עלתה נצה. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר ואח״כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבים עד כאן תרגום של פורחת לשון רש״י. ואינו נכון שאם היה מדבר במרמה מפני שהם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן שלשה שריגים והכ״ף הזו איננה בחלום שר האופים ולא בחלום פרעה ולמה ידמה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה הדמיון שטעמו כאלו אבל פירושו והיא כפורחת עלתה נצה שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותיה ענבים וזה להורות כי ממהר האלהים לעשותו. ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים וחשב בדעתו כי ביום אחד ישא ראש שניהם או בעבור כי בלילה אחד חלמו ואין צריך לדברי ר״א שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה וכזאת הכ״ף במקומות רבים ויהי כמשיב ידו כבא אברם וכעת מותה ותדברנה הנצבות וכן רבים ואונקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגום עלתה שהעלתה הוציאה גפנים הוציאה פרח והעלתה לולבין גדולים והנצו והבשילו אשכלותיה ענבים כי לא יבוא לו לשון עלתה בכך כי איננו עולה:

(יד) **כי** אם זכרתני אתך. אם תזכרני כאשר ייטב לך תעשה אתה עמדי חסד ואמת ותזכרני אל פרעה ואם יהיה נא לשון בקשה יאמר כי אם זכרתני ועשית בחסדך חסד עמדי תזכרני אל פרעה. וטעם אתך שתזכרני לעשות עמי כטוב אשר יטב לך שיצאת מבית הסוהר או יהיה פירוש שתזכרני בלבך כאלו אני עמך והזכירה אל פרעה שיהלל אותו אליו לאמר הנה בבית שר הטבחים עבד יפה לפני מלכים יתיצב. והנכון עוד בעיני שיאמר אם תזכרני להיות אתך כאשר ייטב לך ותשוב למעלתך ותחפוץ לעשות עמי החסד הזה תזכרני אל פרעה לאמר בפניו זכרתי נער שהיה משרת לי בבית הסהר תנהו אלי להיות לי משרת והוצאתני מן הבית הזה כי חטא גדול הוא על המעמידים אותי בכאן או יהיה טעם והזכרתני אל פרעה כי ראה אותו פרעה בהיותו עובד לשר שלו ופקיד על כל אשר לו משרת לפניו ואם תזכרנו לפניו תוציאני מכאן כי אין בי עון אשר חטא ודאי למלך שיצילני מיד עושקי כי כל דבר לא

נא עמדי חסד: (טז) סלי חורי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומינו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ש לתתם באותם סלים: (כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן (יחזקאל טז) ומולדותיך ביום הולדת אותך וכן (ויקרא יג) אחרי הוכבס את הנגע שכיבוסו על ידי אחרים: וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: (כג) ולא זכר שר המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזוכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר (תהלים מ) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

בעל הטורים

ולא זכר שר המשקים שלשה במסורה הכא ואידך ולא זכר יואש המלך את החסד. ולא זכר הדום רגליו שאר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועל זה נהרגו כמה נפשות מישראל שהיה דמו תוסס עד שנחרב הבית וזהו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו:

טז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים כִּי־טוֹב פָּתָר
וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי
וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־
רֹאשִׁי׃ יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל
מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה
וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל
רֹאשִׁי׃ יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה
פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת
יָמִים הֵם׃ יט בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ
מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ
וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ
מֵעָלֶיךָ׃ מפטיר כ וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה
וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא
אֶת־רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־
רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו׃
כא וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־
מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף
פַּרְעֹה׃ כב וְאֵת שַׂר הָאֹפִים
תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף׃
כג וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־
יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ׃ פ פ פ

קי"ב, יב"ק סימן

טז וחזא רב נחתומי ארי יאות
פשר ואמר ליוסף אף אנא
בחלמי והא תלתא סלין
דחירו על רישי׃ יז ובסלא
עילאה מכל מיכלא
דפרעה עובד נחתום ועופא
אכיל יתהון מן סלא מעילוי
רישי׃ יח ואתיב יוסף ואמר
דין פושרניה תלתא סלין
תלתא יומין אינון׃ יט בסוף
תלתא יומין יעדי פרעה
ית רישך מנך ויצלוב יתך
על צליבא ויכול עופא ית
בשרך מנך׃ כ והוה
ביומא תליתאה יום בית
ולדא דפרעה ועבד משתיא
לכל עבדוהי ודכר ית ריש
רב שקי וית ריש רב
נחתומי בגו עבדוהי׃
כא ואתיב ית רב שקי על
שקיותיה ויהב כסא על
ידא דפרעה׃ כב וית רב
נחתומי צלב כמא דפשר
להון יוסף׃ כג ולא אדכר
רב שקי ית יוסף ואנשיה׃
פ פ פ

רמבן

לא יכחד ממנו אם יחפוץ. וטעם מארץ העברים מארץ חברון אשר גרו שם אברהם יצחק ויעקב כי אברהם שהיה ראש היחס הנקרא אברם העברי כי היה מעבר הנהר וגדול שמו בגוים כי נתקיי' בו ואגדלה שמך ועל כן נקראו כל זרעו העברים והם עצמם יחזיקו את שמם כן שלא יתערב בעמי הארצות הכנענים והוחזק השם הזה בכל זרע ישראל לעולם וזה טעם הביא לנו איש עברי כי יוסף אמר להם עברי אנכי ולא רצה שיחזיקוהו ככנעני והנה ארץ מגוריהם קראה ארץ העברים כלומר בארץ אשר העברים שם או שנקרא שמה כן כי הם גדולי הארץ ואציליה כמו שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו וכתיב אל תגעו במשיחי:

אלת הנה טעמה כאילו: (טז) סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהודה: בעוד. בטרם עוד וטעמו לא יעבור עוד כך זמן עד שיהיה זה: (יט) ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו וטעמו יסירנו או ירימנו על עץ: (כ) הלדת. שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו: (כא) על משקהו. שם כי אשר היית משקהו פועל: (כב) ולא זכר שר המשקים. לא הזכירו בפה אל פרעה כן ומשא ה' לא תזכרו עוד זכר את ושתי: וישכחהו. בלב:

במסרא רבתא: והנה שלשה ב' דסמיכי וסי' והנה שלשה סלי. אנשים: מאכל ומאכל ד' פתחין וסי' ובסל העליון. ומאכל שלחנו ומושב עבדיו. וחברו. ונפשו מאכל תאוה וסי' בלשון ארמית סלא בנפשיה פתורא דחבריה: והעוף ג' באורייתא וסי' והעוף ירב בארץ. והעוף אוכל אותם מן הסל. זאת תורת הבהמה והעוף ראשך ד' וסי' ותלה אותך. והיו שמיך. היום הזה יסגרך. ושמן על ראשך אל יחסר: אותך י"ז מלאים מכר במסו' רבתא: הלדת ג' ב' חסרי' וא' מלא וסי' הלדה את פרעה. ומולדותיך ביום הולדת אותך. מ"ל. ותשלכי אל פני השדה. קדמ' ובתרא חס': ואת ראש ב' וסי' שר האופים. איש בשת: וישב כ"ה וסי' במסרה רבת' ולא זכר ג' דסמי' וסי' ולא זכר שר המשקים. ולא זכר יואש המלך. ד"ה. ולא זכר הדום רגליו:

תולדות אהרן וירא שר האופים כי. ברכות נה:

ספורנו

שלא היה עבדותי ולא מאסרי בסבת חטא שנמצא עלי: (טז) כי טוב פתר. והיה מקוה שיפתור גם בעדו לטוב שהחלומות הולכים אחר הפה כדבריהם ז"ל כאמרו כאשר פתר להם יוסף:

(טז) כי טוב פתר. אמר אונקלוס כי יפה פתר וכן טוב טעם ודעת למדני וכן כי טובות הנה יפות. והטעם לאמר כן כי האיש הזה מבזה על יוסף חושב בו שלא ידע לפתור אותו לעולם ולא יגיד לו החלום אם לא ברואתו כי פתר לחברו יפה וכהוגן או יאמר וירא שר האופים כי לטובה פתר לו ושמח והגיד חלומו שהיה מצטער בו יותר מחברו:

סלי חרי. סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים זה לשון רש"י. והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו מן הארמית שתאמר ללבן חיור והוא הנכון כי היה בכל הסלים מלחם המלך ובסל העליון מכל מיני מאכל פרעה שהיה מעשה אופה ולשון רבותינו במשנה פתין גריצים וחיורי ואמר בירושלמי רבנן שמעין לה מן הדא והנה שלשה סלי חורי על ראשי:

כלי פרשת וישב יקר

וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען. היה לו לומר וישב יעקב בארץ ישיבת אביו או ויגר יעקב בארץ מגורי אביו. ועוד בארץ כנען למה לי אלא לפי שמאשים את יעקב על שביקש לישב בעולם הזה ישיבה של קבע להיות כתושב בעה"ז במקום מגורי אביו כי אביו לא כן עשה אלא היה בעה"ז כגר וכאורח נטה ללון לפי שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת הזכיר לשון גור כי רצה ה' שלא יבקש ישיבה של קבע בעה"ז כי אין לומר שלכך הזכיר לשון גור לפי שהיה באותו מעט דר בארץ לא לו והדר בארץ נכריה נקרא גר. ע"ז אמר בארץ כנען ובאותו ארץ היה יצחק תושב כי שלו היא שכן אמר אברהם גר ותושב אנכי עמכם אם תרצו הריני גר ואם לאו אטלנה מן הדין כו' א"כ גם יצחק היה תושב בארץ כנען כי ירושה היא לו ומהו זה שאמר לו הקב"ה גור בארץ אלא וודאי שעל גרות העה"ז אמר לו כן שלא יבקש לו ישיבה של שלוה אפי' בארץ שלו כמדייר בי דיירא ויעקב לא למד ממנו לעשות כן ע"כ קפצה עליו רוגזו של יוסף. ד"א שכבר נאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך וגם יעקב יש לו חלק בפריעת חוב זה והוא בקש ישיבה של שלוה במקום מגורי אביו כי משנולד יצחק התחיל הגירות ואברהם ויצחק היו מחזיקים את עצמם כגרים והיו נדים ומטולטלים ממסע למסע ולא הוי קונין נחלת שדה וכרם והכל עשו כדי לשלם מהרה חוב כי גר יהיה זרעך בשלמא עשו שהלך לו אל ארץ שעיר קאמר אין לי חלק במתנה של ארץ הזאת ולא בפריעת החוב כמו שפירש"י סוף פרשה וישלח על פסוק וילך אל ארץ. אבל יעקב היה בארץ כנען ורצה לקבל חלק במתנת הארץ ולא רצה לשלם חוב

כי גר יהיה זרעך ע"כ קפצה עליו רוגזו של יוסף לכך נאמר בארץ כנען. ואילו לא שאלה מיעקב ישיבה של מנוחה לא היו ימים אלו עולים לו למספר ת' שנה והיה מתאחר הקץ בהכרח :

אלה תולדות יעקב יוסף. דרז"ל שהיה יוסף דומה ליעקב בכל קורותיו ודומה כאילו היה יוסף עיקר תולדותיו. מדרש זה סובר שרצה יעקב לתקן מה שלא כבד את אביו כל הימים הללו ע"כ נתיישב בארץ מגורי אביו וחשב כי בזה יתוקן גם העבר ובקש לישב בשלו' על כן קפצה עליו רוגזו של יוסף לקבל עונש גם על הימים שלא היה אביו מכובד ממנו שהוא עיקר זרעו כמספר הימים ההם יהיה יעקב בלתי מכובד מבנו שהוא עיקר תולדות שלו לכך נאמר אלה תולדות יעקב יוסף. ומ"ש קפצה עליו רגזו של יוסף מהו לשון קפצה היה לו לומר בא לידו ענינו של יוסף ומהו לשון רגזו ולמה ייחס הרוגז ליוסף. והקרוב אלי לומר בזה שרגזו של יוסף היינו חטאו של יוסף אשר בו הרגיז לאלהי' במה שהביא דבתם רעה על אחיו איך שקוראין לאחיהם עבדים עד שהיה הדין נותן שלעבד נמכר יוסף וא"כ אף אם לא היה יעקב מבקש לישב בשלוה מ"מ היה עונש זה ראוי לבא על יוסף. זולת שיוסף בן י"ז שנה היה ולא היה בר עונשין עדיין בב"ד שלמעלה ולפי שנתחברו לרגזו וחטאו של יוסף גם מה שבקש יעקב לישב בשלוה על כן מיהר ה' ועשה ליוסף בר עונשין קודם זמנו וזהו לשון קפצה עליו כי כל קפיצה מורה על דבר שראוי לבא על כל פנים וממהר לבא קודם זמנו. כך הפך ה' להביא עונש על יוסף קודם זמנו כדי לבטל ישיבתו של יעקב והא והא גרמה כי עונש של יוסף לבד לא יספיק כי לא היה בר עונשין וישיבתו של יעקב לבד ג"כ לא יספיק להביא בעבור זה עונש על יוסף שלא חטא. ורש"י מביא משל למרגליות שנפלה בין החול כו' המשיל בית עשו לחול ובית יעקב אל המרגלית על דרך שמסיק בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותם נפשות לשון רבים לפי שעובדים לאלהות הרבה יעקב ע' נפשות היו לו והכתוב קורא אותם נפש לפי שעובדי' לאל אחד עכ"ל. ומצד שהם עובדים לאלהות הרבה ע"כ מצויה בהם תמיד המריבה ואינן בהסכמ' אחת מצד רבוי הדעות ואינן מתאחדים ומתחברים כחול זה שאינו מתחבר זה לזה אבל ישראל מצד שעובדי' לאל אחד השלום מתווך ביניהם הרי הם כמרגליות התרוזים בחוט שדבוקים זה בזה על ידי החוט שמחבר' כי כחוט השני שפתותיך שפתי דעת ותורה המרבים שלום בעולם כחוט זה החורז המרגליות :

ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. בכל המקרא לא מצינו לשון הבאה אצל הדבה כ"א לשון הוצאה ואעפ"י שאמרו המפרשים שלשון הוצאה שייך בדבה של שקר כמ"ש ומוציא דבה הוא כסיל וכן ויוציאו את דבת הארץ ולשון הבאה שייך בדב' שהוא אמת מ"מ אין הלשון מדוקדק כאן כי מדקאמר דבתם שמע מינה שהדבה מיוחדת אל האחים כאילו האחים הם הבעלי דבה. ועוד קשה אל אביהם אל אביו מבעי ליה. ועוד קשה להלן נאמר וישכב את בלהה פלגש אביו קראה פלגש וכאן נאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו קראן הכתוב נשים ממש אלא וודאי שכל האחים בני הגבירו' היו מזלזלים בבני השפחות לקרות אמותם פלגשים ושפחות ואת בניהם קראו עבדים ויוסף לבד היה מתחבר אל בני בלהה וזלפה כי אמר שהם נשי אביו ממש ומטעם זה זלזל ראובן בבלהה בחשבו שהיא פילגש ואינה אשתו ע"כ בלבל יצועו ומכאן ראייה ברורה שכל בני הגבירה הוציאו דבה על בני השפחות לקרותן עבדי' וע"ז נאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אותה דבה רעה שהוציאו אחיו על בני השפחות הביא אל אביה' של בני בלהה וזלפה כי היה להם לחוש לכבוד אביהם שלא לקרות לבניו עבדים וחשב כי אביהם יתבע עלבונם. וזהו שנאמר ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו כי רצו להמיתו מרחוק על ידי חץ הממית בטרם יקרב אליהם מדה כנגד מדה כי הוא שלח בהם חץ לשונו הממית אף מרחוק על כן רצו גם הם להמיתו מרחוק ע"י חיצים וז"ש וישטמוהו בעלי חיצים הם אחיו שרצו לשלוח בו חיצים ואעפ"י שגם הוא ספר עליהם לה"ר מ"מ ותשב באיתן קשתו כי הוא דרך קשתו ויכוונה באיתן בצדק ובמשפט שהרי מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת ואחיו התחילו במחלוק' במה שזלזלו בבני השפחות. ובמדרש אמרו על פסוק ובטרם יקרב אליהם שישו בו את הכלבים. וטעם של דבר לפי שחשבוהו למוציא דבה ובעל לשון הרע ואמרו רז"ל במסכת פסחים כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים שנאמר לא תשא שמע שוא וסמוך ליה לכלב תשליכון אותו. וטעמו של דבר שכל המספר לשון הרע נדמה ככלב המנבח וחורץ בלשונו ולפיכך ישראל במצרים שלא היה בהם לשון הרע כתי' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו מדה כנגד מדה וז"ש נלכה דותינה לבקש לו נכלי דתות על פי התורה אשר יורוך להשליך לכלבים כל מספר לה"ר. וי"א שלכך שישו בו הכלבים שיאכל ממנו אבר מן החי לשלם לו מה שאמר עליהם איך שאכלו אבר מן החי. ובסמוך יתבאר פסוק ובטרם יקרב אליהם בדרך אחר. ורש"י פירש שיוסף הגיד איך שאכלו אבר מן החי והיו חשודין על העריות והיו מזלזלין בבני השפחות. ונראה ליתן קצת סמך לדבריו לפי שנאמר היה רועה את אחיו בצאן למה לי וכי סד"א שהיה רועה עופות או דגים. אלא לפי שמצינו לשון רועה בארבע ענינים א' שהם רעיית צאן. ב' בזנות שנאמר ורועה זונות יאבד הון. ג' לשון רועה שייך בבעלי השררה והנהגת העם כמ"ש רועה ישראל האזינה. ד"א שייך לשון רועה בהולך לרעות את עצמו ואוכל מן הצאן כמ"ש שלא הצאן ירעו הרועים וכמו שפירש"י נקוד על את. ומדקאמר שיוסף היה רועה את אחיו בצאן משמע שאחיו היו רועים בכל ד' דברים שפי' בהם לשון רועה אבל הוא לא היה בהסכמתם כ"א בצאן לבד דאל"כ לערבינהו וליתנינהו יוסף ואחיו היו רועים בצאן אלא וודאי שלשון את משמש לשון עם ולכך הוציא את יוסף מן הכלל לומר לך שהוא לא השכים עמהם כי אם על רעיית הצאן בלבד אבל אחיו רעו בכולם כי הי מינייהו מפקית למעט כי לא בא הכתוב לסתום אלא לפ' ומכאן מצא רש"י סמך לשלשתן. כי חשודין על העריות היינו רועה זונות. ואכלו אבר מן החי שהצאן רש

אותם והמה הלכו לרעות את עצמן מן הצאן לאכול אכילה של איסור והיינו אבר מן החי שנאסר לבני נח אבל שאר טרפות לא נאסרו להם עדיין והנה זה דבר הלמד מענינו מה רעיה של זנות או של שררה של איסור אף רעיה זו מן הצאן היא של איסור. וקורין לבני השפחות עבדים כדי להשתרר עליהם להיות עליהם רועים ומנהיגים לומר אנחנו בני הגבירות ואתם עבדים לנו. ולכך נאמר אביהם לומר לך שבכולם היה להם לחוש לכבוד אביהם כי מה שקראו לאחיהם עבדי' היה להם לחוש לכבוד אביהם כמבואר למעלה. והעוסק בזנות מחלל ג"כ כבוד אביו כמ"ש את אביה היא מחללת וראייה ממה שארז"ל שעל ידי שנראה ליוסף דמות דיוקנו של יעקב היה ניצול מן אשת פוטיפר. ואכילת אבר מן החי מוליד אכזריות בגוף האדם ובזה פוגם כבוד אביו כי נראה כאילו היה האכזריות קנין דבק בו מצד התולדה כמו שיתבאר בע"ה פ' ראה בפסוק לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי הדם מוליד אכזריות ומתפשט גם לבניו. ע"כ לא נאמר אל אביו וכתיב אל אביהם לומר לך שבשלשתן נוגעים בכבוד אביהם :

וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו. אעפ"י שנאמר והוא נער את בני בלהה שהיה עושה מעשה נערות כמותם מ"מ אהבו יעקב לפי שבהיותו אצלו הי' מתנהג את עצמו כזקן ורגיל ופרקו נאה ולא ידע הנהגתו שעם אחיו ע"כ כי בן זקונים הוא לו במלת לו הורה שדווקא לו היה בן זקונים ולא לאחיו לפי שבהיותו אצלם עשה מעשה נערות כמותם ובהיותו אצל אביו הזקן היה עושה מעשה זקנה ואולי לא רצה לשנות מן המנהג וידע להתנהג עם הנערים ועם הזקנים לכך נאמר הוא לו. וי"א שכל מה שלמד מן שם ועבר מסר לו ולמה לא מסר לכל בניו מה שלמד אלא וודאי לפי שכל בניו מאסו בחכמות ולא נתחברו אל יעקב לשמוע ממנו אבל יוסף בן זקונים הוא לו שתמיד הוא פנה לו ליעקב ונכסף לשמוע מפיו מה שלמד משם ועבר ע"כ אהבו. ותרגומו בר חכים הוא לו כי בישישים חכמה ז"ש שהיה זיו איקונין דומה לו כי חכמת אדם תאיר פניו ויש רמז כאן למה שארז"ל נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה כך הזכיר כאן שלימות של יוסף בפסוק היה רועה את אחיו בצאן למעט כל מיני רעיה האסורים ואעפ"כ לא אהבו כי אם מצד כי בן זקונים הוא לו בר חכים כי גדול התלמוד כאמור :

ועשה לו כתונת פסים. נראין הדברים אחר שכבר בלבל ראובן יצועי אביו ניטלה ממנו הבכורה ועכשיו מסרה ליוסף ועל שם זה עשה לו כתונת פסים לפי שהעבודה בבכורות והיה הבכור כהן לאל עליון ע"כ עשה לכבוד ולתפארת כתונת זה דומה לבגדי כהונה שהיה בהם כתונת תשבץ ואולי שעל זה נאמר כי בן זקונים הוא לו כאילו היה הוא הזקן והבכור שבכל בניו לכך נאמר לו כי באמת לא היה הזקן שבכולם ויורה על זה הכפל באמרו המלוך תמלוך עלינו אם משל תמשול בנו כי הבכור נוטל פי שנים בכל אשר ימצא ואף לו המלוכה כמ"ש ראובן בכורי אתה יתר שאת ויתר עז היינו מלכות ויתבאר זה בסמוך בפסוק מה בצע :

ולא יכלו דברו לשלום. יכולין היו אבל אינן רשאים כדי שלא יתאמתו כל דברי דבה שהביא עליהם ויאמר אביו כי מתוך שנאה דבר כל זה ע"כ לא היו רשאים לדבר בפני אביהם בדברים המביאים לידי שלום לכך נאמר לשלום :

והנה קמה אלומתי וגם נצבה. רמז שמתחלה ימשול עליהם ואח"כ ימלוך לפי שאין מלך בלא רבוי עם ועכשיו היו מתי מספר ועל מי ימלוך אבל לשון ממשלה שייך גם על מתי מספר לכך אמר והנה קמה אלומתי רמז לזמן קימה כי יקו' למשול כי לשון קימה מדבר בהתחלת הענין כאשר יקום איש על רעהו ולמשול בו. וגם נצבה רמז למלכות כי אז יהיה לו מצב ויסוד ואך לו המלוכה ואמר בדרך לא זו אף זו לומר שלא זו ממשלה שיהיה לי אלא אפילו מלכות יהיה לי והם הפכו הענין ואמרו המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו כי לא זו מלכות שלא יהיה לך כי אפילו ממשלה בעלמא לא יהיה לך בנו :

ויוסיפו עוד שנוא אותו. נזכרו ג' שנאות כאן כי מתחלה שנאוהו על הבאת הדבה ומאז והלאה לא רצו לדבר עמו כמ"ש ולא יכלו דברו לשלום. ואח"כ ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו לא הגיד להם עדיין נוסח החלום שהרי לא נאמר ויגד אותו לאחיו אלא שהתחיל לדבר עמהם ואמר להם שמעו כי חלום חלמתי מיד ויוסיפו עוד שנוא אותו כי התחיל לדבר עמהם במקום שהם לא רצו לדבר עמו ולפי שהשנאה זו היתה בלב ולא הרגיש בה יוסף ע"כ אמר דרך בקשה שמעו נא החלום הזה וגו' אז פתחו פיהם בעל כרחם ואמרו המלוך תמלוך עלינו לפיכך ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו. לא זו שנאוהו על חלומותיו אלא אפילו על דבריו שנאוהו כי רצה לדבר עמהם בעל כרחם וי"א על דבריו כי כל החלומות הולכי' אחר הפה ר"ל ממה שהאדם מדבר קודם שישן מזה המין בא לו החלום כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים כי ההבלים שהכסיל משמיע בהם קולו המה גורמי' לו רוב חלומות של הבלי' ע"כ חשבו שמסתמ' קודם השינה היה יוסף מדבר או מהרהר בלבו כי הוא ראוי למלוכה, ע"כ בא לו זה החלום לכך שנאוהו על דברים שבפה או על דברים שבלב :

וישלחהו מעמק חברון. פירש"י מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לשון עצה לשון עמוקה צריכין ביאור כי מי יעץ זאת העצה ומה עומק יש בה. והקרוב אלי לומר בזה לפי שאמרו רז"ל אמר הקב"ה לאברהם במה תרצה וידונו בניך בגיהנם או בגליות ואברהם בירר לו הגליות א"כ זאת העצה היעוצה אשר יעץ אברהם לברר הגליות במקום הגיהנם הנקרא שאול עמוקה כי בזה מתורץ כשישראל חוטאים למה אין הקב"ה דן אותם על ארצם ולמה יגלם לארצות העמים אלא לפי שהגליות במקום הגיהנם העמוק ע"כ הדין להגלותם מאיגרא רמה לבירא עמיקתא כי א"י גבוה מכל הארצות ובערכו כל הארצות עמוקי' ז"ש רדה אלי אל תעמוד כי בלכתם למצרים הלא דרך ירידה כיורד לשאול עמוק וזה עומד להם במקום שאול עמוקה וז"ש מעצה עמוקה של אותו צדיק כי הוא יעץ לבחור בעמק ארצות העמים כאמור :

וימצאהו איש והנה תועה בשדה. זה גבריאל מדקאמר וימצאהו איש משמע מיהא שזה האיש היה מבקש את יוסף וממהר [illegible]

אלא והיה בדעתו להזהירו שיהיה נשמר מן אדוניו כי ראה אותו שהלך בשדה תועה בדעתו כי הלך לשלום ואין שלום לאחיו עמו וא"כ וודאי זה מלאך שידע מה שבלבו דאם לא כן מאין ידע איזו אדם אחר שהוא הולך בתועה שמא זהו דרכו כי בלי ספק שהלך באיזו דרך או שביל. ומדרשו שטעה בענין השדה הנאמר בקין והבל כי יוסף היה לו לשום אל לבו מה שקרה להבל עם קין שמצד הקנא' הרג איש את אחיו ויוסף סבר בשלמא קין שהרג את אחיו היינו לפי שנאמר ויהי בהיותם בשדה על עסקי שדה כי אמר שדה דאת קאים עליה דידי הוא א"כ היה סבה לדבר אבל אחי למה יהרגוני הנם כי קנאת כתונת פסים אינה דומה לקנאת שדה זה"ש והנה תועה בשדה כי שדה זה הנאמר אצל קין השעהו ולא ידע שטבע הקנא' מחייבת שעל דבר מועט יקום איש על רעהו ורצחו נפש :

מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו. בכל מקום שנזכר במקרא לשון בצע מדבר בהנאת ממון וכאן מהיכא תיתי שיהי' לנו הנאת ממון בדבר ההריגה על כן נ"ל שכל עיקר הקנאה הית' על הבכור' כי הרגישו האחים בכתונת הפסים שיתן לו הבכור' כמבואר למעלה ולפי משפט הבכור יקח פי שנים על כן הלכו לרעות צאן אביהם לשכם מקום מוכן לפורעניות וסכנה מפני האומות אשר סביבות שכם פן יגזלו צאנם ובקרם מאימת שבני יעקב לקחו צאנם ובקרם כשבאו על שכם ולא הקפידו האחים אף אם יקומו עליהם אויבים ויקחו כל המרעה באמרם אם הקטן שבנו יקח פי שנים גם לנו גם לו לא יהיה והיו מתיאשים שיפסיד כל אחד חלקו כדי שיפסיד יוסף שני חלקים כמעשה של הקנאי והחמדן שבאו לפני שלמה. וכאשר הלכו לשכם הרגיש יעקב במחשבותם ושלח את יוסף לאמר לך ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן מן האויבים אשר סביבותם. ויוסף אמר את אחי אני מבקש ואין אני חושש אל הצאן וע"כ אמר הלא אחיך רועים בשכם ולשון הלא כך משמע הלא מקום זה מסוכן ומוכן לפורעניות ולא אמר רועים בצאן נוכל לומר שהם רועים א"ע ואינם חוששין אל הצאן מן הטעם שנתבאר למעלה ומה שאמרו לכו ונהרגהו נראה לפרש שחשבוהו להולך רכיל וכל הולך רכיל גורם ש"ד כמ"ש הולכי רכיל היו בך למען שפך דם ועוד אמרו רז"ל לשון הרע תלתא קטיל כו' על כן נאמר ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו לפי שהבא להרגך השכם להרגו ז"ש ובטרם יקרב הוא אליהם להרגם התנכלו להמיתו קודם ובטרם יקרב הוא אליהם זה"ש ועתה לכו ונהרגהו מהו ועתה אלא עתה תיכף ומיד בטרם יקרב הוא אלינו וזה פירוש יקר. ולמעלה באמרנו פסוק זה בדרך אחר בפסוק ויבא יוסף את דבתם. וישמע ראובן ויצלהו מידם לפי שהי' מתירא פן יטלו כל השרהון בו כדי שתשוב אליו הבכורה שניטל' ממנו וניתנה ליוסף. ויאמר יהודה מה בצע של ממון יהי' לנו כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו בשלמא אם הי' לנו רשות לפרסם הדבר הי' כאן בצע ממון כי מאחר שנלקח' הבכורה מן ראובן א"כ ראובן בכור נסתלק ויוסף מת א"כ יחזור חלק של הבכור לכל האחים בשוה. אבל עכשיו שמחמת נערו של אבא אין לנו רשות לפרסם הדבר וכל הימים יהיה בספק שמא יוסף חי ונאבד או לארץ רחוקה נמכר א"כ אפי' אחרי מות אביהם יהי' חלקו מונח בב"ד עד שיודע מה הי' לו ועלינו להביא ראי' שנהרג מפני שכבר אמרנו בפני אבינו שלא נהרג וא"כ אין כאן בצע ממון. לכו ונמכרנו לישמעאלים ואז יהי' לנו בצע ממון כי שם יהיה עבד עולם וא"כ מה שקנ' עבד קנה רבו ובוודאי אבינו יעבור נחלתו מכל וכל כי מה הנא' יהי' לו אם ינחילנו ויבא רבו ויקח כל אשר לו. ובענין המכיר' לישמעאלים ולמדינים נראה שכך פירושו כי האחי' לא רצו למוכרו כ"א לישמעאלים לבד כי אמרו שישמעאל הוא אחי יצחק ומצד הקורב' ירחם עליו ואולי שעל ישמעאל אמרו כי אחינו בשרנו הוא מלשון כי אנשים אחים אנחנו. אך שישמעאלים אלו לא רצו לקנותו כי לא היו סוחרים וכל זמן שלא הי' להם סוחר שיחזור ויקנ' מהם תכף מיד ליד לא רצו לקנותו וכאשר אח"כ עברו אנשים מדינים סוחרים אז ראו הישמעאלים כי יש להם סוחרים שיחזרו ויקנו מהם אז נתרצו לקנות זה"ש וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים. וממילא שמעי' שהישמעאלים מכרוהו למדינים בלא רצון האחים או בלא ידיעתם והמדינים חזרו ומכרוהו לפוטיפר כו' וכאשר שב ראובן אל הבור והילד איננו אמר ואני אנה אני בא כי אם מחמת חלק הבכור' הרגתם את יוסף א"כ שמא גם לי תעשו כן שלא תחזור לי הבכור' ואני אנה אני בא כי אנה מפניכם אברח ויכול להיות שמחמת יראה זו רצה ראובן להצילו מעיקרא :

את כתנתו את כתונת הפסים אשר עליו. פי' רש"י כתנתו זה חלוק ומה זה הפשיטו כתנתו ואולי יוסף בלכתו אל אחיו הי' מתירא פן יגזלו אחיו ממנו את כתונת הפסים ע"כ עשה מעש' נערות והלך ותפר וחיבר את כתונת הפסים אל סתם חלוקו כי אמר מסתמא לא יניחוהו ערום וכולי האי לא חשדם ע"כ הפשיטו המה גם את חלוקו אגב כתונת הפסי' ויהי' את פירושו כמו עם. וי"א שיוסף החליף כתנותיו והלביש כתונת הפסים על גופו ממש וסתם חלוקו הלביש למעל' כדי להעלים מן אחיו הכתונת פסים לכך נאמר את כתנתו כי מתחל' הפשיטו סתם כתונת של מעל' ואח"כ את כתונת הפסים אשר עליו על גופו ממש ולא מעל דמעל :

והבור רק אין בו מים. אבל נחשים ועקרבים יש בו ימצאו להם היתר בזה כי חשבו את מביא דבתם לבעל לשון הרע ומצינו שבעלי הלשון נדונים בנחשים כמ"ש וידבר העם באלהים ובמשה וכתיב וישלח ה' בהם הנחשים יבא הנחש שחטא בלשונו וסיפר לשון הרע על בוראו ויפרע מבעלי הלשון כפירוש רש"י תמה שהלשון נופל על הלשון וכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש ומה יתרון לבעל הלשון וכתיב פורץ גדר ישכנו נחש זה הלשון הפורץ שני גדרים אחת של בשר ואחת של עצם ויצא לחוץ ידבר על כן הגיד לנו הכתוב שהיו בבור נחשים לומר יבא הנחש שחטא בלשונו על עסקי עריות כי בעבור שראה את אדם וחוה עסוקים במשגל על כן נתאוה לה. ויפרע מן יוסף שספר על אחיו איך שהם חשודים על עריות :

חיה רעה אכלתהו. רמז לכלל השבטים שנמשלו לחיות אריה ואילה ונחש והכתוב כללם ואומר מה אמך לביאה בין אריות. ד"א חיה רעה זו הדבה ששבית איך שאחיו אכלו אבר מן החי זו הדבה רעה הרמוזה בחיה היא אכלתהו כי רצו להראות שאין הדבר כן אלא וישחטו שעיר עזים וכל זה מרוח הקודש שנגלה בו כי גם לפירש"י שפירש חיה רעה על אשת פוטיפר רוח ה' דבר בו והנה עדיין ענין אשת פוטיפר לא היה ואיך יאמר אכלתהו לשון עבר ועוד מה ענין זה לכאן אלא הנכון הוא כמ"ש :

וימאן להתנחם. פירש"י דווקא על המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי שהוא סבור שמת וטעמו של דבר הוא שעיקר התנחומין הוא בשיתן החי אל לבו שזה המת זכה לרב טוב הצפון לצדיקים וכי הוא נעתק מן עולם האפל אל האור הנגלה כמ"ש כי טוב יום בחצרך מאלף וגו' ויעקב ראה ברוה"ק שיוסף אינו בג"ע ע"כ וימאן להתנחם ונתן טעם לדבר כי ארד אל בני אבל שאולה ורז"ל אמרו שאמר זה על שהיה מובטח שלא יראה הוא פני גיהנם כ"ז שלא ימות אחד מבניו וק' על זה דהול"ל כי ארד אבל שאולה כי מדקאמר אל בני משמע שגם בנו בשאול הגיהנם ומהיכן למד יעקב לומר כן אלא וודאי לפי שרא' שאין בנו בג"ע אז חשב שוודאי הוא בגיהנם וגם אני ארד אליו שם על כן וימאן להתנחם אפילו על בנו לבד. ויש מקשים אם כן למה לא הרגיש יעקב בזה שהוא חי ונרא' שלא קשה מידי גם לפי פשוטו כי יעקב תלה הדבר ביראת ראיית פני הגיהנם שהוא לנגד עיניו תמיד כי סי' נמסר לו שכל זמן שלא ימות אחד מבניו בחייו לא ירא' פני גיהנם זהו שאמר כי ארד אל בני אבל שאולה ומכל מקום פסוק נשכחתי כמת מלב משמע מת ממש על כן פי' רש"י הטעם שהוא לפי האמת ולא הטעם שהוא לפי דמיונו של יעקב :

חותמך ופתילך ומטך. כפי הפשט נראה ליתן טעם למה נתן ערבון דווקא ג' אלו וזה לפי שכוונתו היתה לשם זנות והיה מבזה חות' אות ברית קודש אשר בבשרו והיה מבזה גם מטה מושלים אשר בידו אשר בו יהיה רועה ומנהיג אשר נצטווה בלא ירבה לו נשי' כי לא יתכן שרועה ישראל יהיה רועה זונות והיה מבזה גם מצות ציצית המצילין מן העריות כמעשה ההוא שבכר זונה בעד ת' זוז וניצל ע"י מצות ציצית וזה לא ניצול. ובזה מיושב מה הגיד לנו הכתוב בזה שנתן ג' אלה למשכון לפי שבא לתרץ למה לא זכר באות ברית קודש ובמטה מושלים אשר בידו ובציצית שבבגדיו אלא לפי שנתן שלשתן ערבון והיו מבוזים בעיניו ע"כ לא זכר בחותם שבבשרו לפי שנתן מידו סתם חותם שבידו ע"כ לא הי' לו דבר המזכירו בחותם שבבשרו וגם המטה אשר בידו נתן מידו גם פתילך היינו הציצית נתן לה ע"כ לא הי' לו דבר שיצילנו מן הזנות. ומדרשו הוא לפי שכל מה שאירע לאבות הי' סימן לבני' אעפ"י שהאבות לא נתכוונו לזה כך בסיפור זה פרט לך עניני' הנעשים במעש' ההוא להודיע את אשר יקרה לבנים באחרית הימים יען כי היוצא מביאה זו הוא שממנ' נולד הגואל לשה פזורה ישראל לשלח מהם הצפיר והשעיר מלך כו' דמסגי בריפא בהצלחתם כגדי זה כדאית' בגמרא למה עיזי מסגי בריפא ומסיק כברייתא של עולם דבריפא חשוכא והדר נהורא ובלי ספק שמאל' זו הית' על צד הרמז למה היו עו"ג לישראל קדמו בהצלחתם ומתרץ כברייתו של עולם שמתחל' שימש החשך ואח"כ האור כך העו"ג ההולכים בחושך תשמישם בעה"ז תחלה ואח"כ שימש אור ישראל ואין כאן מקומו להאריך מזה. זה"ש כאן מה תתן לי מה יהי' תכלית ביא' זו והשיב אנכי אשלח גדי עזים היינו מלכי בבל העזי' מן הצאן שה פזורה ישראל ע"י הגואל שיולד מביא' זו. ומה הערבון במה יהי' בטוחי' שיהי' כך ושלח חותם ומט' ופתיל רמז לג' דברים ממושכנים כל זמן שישראל בגלות. משכון ראשון הוא חותמו של הקב"ה דהיינו שם של יה אשר התם ה' על השבטים הראובני החנוכי הפלואי כמו שפירש"י פרשת פנחס ומה שקדמ' ה"א ליו"ד במלת החנוכי לפי שכך המד' בכל חותם שבטבעתו של הקב"ה חקוק שם יה כסדרו ואחר שנחתם על השבטים נתהפכו האותיות כדרך כל חותם שנאמר תתהפך כחומר חותם והותם זה ממושכן כי בכ"מ שגלו שכינה היה עמהם ושם של יה דהיינו החותם אינו יכול להיות במלואו עד שיגאלו הבנים ויהיו מסובים על שלחן אביהם שבשמים שנאמר כי יד על כס יה. משכון שני היינו אלף של כסא שנאמר כי יד על כס יה כי אין השם שלם ואין הכסא שלם עד לעתיד והיינו פתילך הציצית כי תכלת דומ' לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד ואם כן התכלת שבציצית מזכיר הכסא הכבוד והיות הפתיל ערבון רמז להיות הכסא קצת ממושכן ולעתיד יהי' השם שלם והכסא שלם שנאמר הוה למושב לו כי אותיות הוה ממלאים השם והכסא : ד"א פתילך רמז למה שנאמר בהם וקצץ פתילים במשכן ובכל כליו ונתמשכנו כלם כדאיתא במדרש אלה פקודי המשכן משכן שנתמשכן ב"פ בעונם של ישראל כו'. ומטך היינו משכון וי"ו אליהו כי נוטל הוי"ו כצורת המט' ואמרו רז"ל שנכתב ה' פעמים אליהו חסר וי"ו וה"פ כתיב יעקוב מלא בוי"ו כי אליהו נתן אותו משכון ליעקב שיבא ויגאל את בניו ואולי שלכך לקח למשכון וי"ו רמז למט' ושבט מושלים שביד יהודה יהי' ממושכן כל ימי השמ'. או רמז לוי"ו של שם הגדול הממושכנת כי בעה"ז אין משתמשים כ"א בשם של יה. וי"א שנתן לו אליהו תקיעת כפו שיגאלם ותמש' אצבעות של הכף דומה לחמש' ווי"ן וכל אלו הדברים ברורים למבין וכבוד ה' הסתר דבר ישמע חכם ויוסיף לקח :

ויהי כמשיב ידו. ארבע ידות כתובים כאן כנגד ד' תרומות שמעל עכן שיצא ממנו רמז דבר זה כאן להורות שבעבור שיצא ממנו עכן ע"כ לא יגלה למלוכה כי מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה כי אם יטה אחר הבצע יבא לידי קבלת שוחד ע"כ השיב אחור ידו כדי שלא יהי' לו הבכור' והמלוכ'. והנה מקום אתי לפרש ד' ידות אלו שיש בהם רמז על איש חומד ממון ואינו נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש בידו מנה מתאו' מאתים כו' והנה כל אדם יש לו שתי ידים אשר בהם עמל וטרח להשיג מלא חפנים בכחו ועושה ידו כפי אשר תשיג ידו וא"כ כל אשר בכוחו מושג משתי ידיו ואם אינו מסתפק במה שחננו אלהים מלא חפנים הרי הוא חומד עוד מלא חפניים דהיינו כדי מלאכת ד' ידים כפל מן המושג בשתי ידיו והוא בענש השיעור של כפל המנה החומד מאתים דהיינו כפל מכדי המושג לו כבר משתי ידיו

וכל

וכל חומד ממון אינו בעל צדק׳ ע״כ לא יצלח למלוכ׳ לפי שאחז״ל שבזכות שעשה דוד משפט לזה וצדק׳ לזה הי׳ יואב מצלח במלחמ׳ ע״כ נאמר אצל יהודה ידיו רב לו ירבו לו מבעי לי׳ כי ידיו שתים במשמע ורב לשון יחיד אלא שסור׳ שלא הי׳ חומד ממון של שתי ידים הנוספים כי שתי ידיו רב לו די לו כי רב הוא משמש לשון די כמו רב לך אל תוסף ורמז שהי׳ די לו בעמל שתי ידיו כי לא בקש עוד על שנים לפיכך עזר מצריו תהי׳ כי הסתפקות זה סבה אל הצדק׳ אשר בזכות׳ אויבים נופלים לפניו ורחוי׳ מיאב וכמ״ש טוב איש חונן ומלוה וגו׳ סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו וכן מסיק בב״ק פ״ק שהעוסק בג״ח אויביו נופלים לפניו חללים לכך נאמר שבזכות שידיו רב לו עמל המושג משתי ידיו רב לו ואינו מבקש מותרות ואז הוא בעל צדק׳ ע״כ עזר מצריו תהי׳ וזה נאמר על יהוד׳ הבא מפרץ. אבל זרח לא הי׳ ידיו רב לו אלא בקש עמל ד׳ ידות וחמד ממון שאיננו ראוי לו כמו שנאמר אצל עכן ואתמדם ואקחם ע״כ הושב אחור ימינו כמשיב ידו כי לא לו יהי׳ משפט הגבורה והמלוכה כי כל מלך צריך לנצחון האויבים והא לאו בר הכי כאמור:

ויהי ה׳ את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדוניו המצרי. הזכיר ג״פ ויהי לפי שיוסף עלה ג׳ מדריגות בזו אחר זו ואחר כן נתן לו גם כן אדוניו ג׳ מיני ממשלה כפי תוספת הצלח׳ שרא׳ בו לפיכן הוסיף לו ממשל׳ פעמים וג׳ כי מתחלה ויהי ה׳ את יוסף אתו לבד ועדיין לא נתפשטה הצלחתו לזולתו. ואח״כ ויהי איש מצליח לזולתו כי מצליח לשון מפעיל שגרם הצלח׳ גם לאדוניו עד שהי׳ ה׳ גם עם אדוניו. ואח״כ ויהי בבית אדוניו ויהי ה׳ גם בבני ביתו של אדוניו וכל כך דבקה הצלח׳ לרגלי יוסף עד שמן יוסף נתפשט׳ אל אדוניו ומן אדוניו אל שאר בני ביתו שהיו דרים אצל אדוניו נמצא שגם אדוניו הי׳ מצליח לאחרים. וירא אדוניו כי ה׳ אתו היינו אתו ממש על זה השיעור המופלג עד שכל אשר הוא עושה ר״ל מה שהאדון עושה ה׳ מצליח בידו כי ממנו נתפשט׳ ההצלח׳ גם לבני ביתו כי ה׳ גם אתו עם האדון לפיכך וימצא יוסף חן בעיניו ויפקידהו על ביתו עשה אותו פקיד על כל בני ביתו יען כי מן יוסף באה להם ההצלח׳ וכל אשר יש לאדון נתן בידו כי מן יוסף באה ההצלח׳ על כל אשר יש לו. ויהי מאז וגומר הזכיר ג׳ מיני ממשלה שנתן לו בזה אחר זה כי מאז היינו בראשית הצלחתו כשדבקה השכינ׳ וההצלח׳ במעש׳ ידי יוסף לבד בפעם ההוא הפקיד אותו בביתו אבל לא על ביתו כי לא נתן לו עדיין ממשל׳ על כל בני ביתו רק הי׳ פקיד בביתו על מעש׳ ידי עצמו. עוד מעט כי ראה אדונו שממנו נתפשט׳ ההצלח׳ אליו עד שהי׳ ה׳ אתו עם האדון אז עשאו פקיד על כל אשר יש לו וזה חלוקו שנייה. ועל חלוקו ג׳ אמר ויברך ה׳ את בית המצרי בגלל יוסף ויהי ברכת ה׳ בכל אשר יש לו בבית ובשדה ולפנים לא היתה בשדה כי אם בבית על כן ויעזוב כל אשר לו ביד יוסף וגומר. ועל חלוקה שלישית זו כבר אמר ויפקדהו על ביתו שהשליטו על כולם. ד״א ויהי בבית אדוניו המצרי הי׳ דרכו להיות יושב אהלים כי כל איש מוצלח יש לו אוהבים רבים ודרכו לילך בסעודות ושמחות וזה מחמת נער של אביו לא הלך הנה והנה והי׳ תמיד בבית אדוניו ולא הלך אחר אחוזת מרעיו על כן הפקידו אדוניו על ביתו ואעפ״י שהי׳ בביתו מ״מ בירך ה׳ לרגלו אפילו מה שבשדה אעפ״י שלא דרכו שם רגליו וברואתו גודל הצלחתו על כן ויעזוב כל אשר לו ביד יוסף:

כי אם הלחם אשר הוא אוכל. פי׳ רש״י היא אשתו כמ״ש ולא חשך ממנו מאומה כי אם אותך באשר את אשתו וקרא לאשה בכנוי לחם כי כמו שהלחם משביע לכל חי יותר מן כל דבר הזן כך בעילות של היתר משביעים אותו אבר לאפוקי בעילות של איסור אינן משביעים כמרז״ל אבר קטן משביעו רעב ואחז״ל שניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה כי אין יצרו תוקפו כי אם בדבר איסור ולכך אמרו רז״ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ועונשו מדה כנגד מדה לפי שעזב את אשתו שנקרא לחם ודבק בזונה שאינה לחמו על כן יחסר לחמו. וי״א לחם זה הוא לחם ממש כי תועבה למצרים לאכול לחם את העברים ולפי זה נוכל לפרש מה שנאמר ולא ידע אתו מאומה שקאי על יוסף כי אעפ״י שעזב כל אשר לו ביד יוסף והיה יוסף יכול לאכול מכל מיני מעדנים ומי ימחה בו שהרי הכל היה בידו מ״מ לא ידע יוסף אתו מאומה שלא נהנה מכל פת בג אדוניו כ״א הלחם אשר הוא אוכל פת במלח לבד אכל כדרכה של תורה ואעפ״י כן ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה כבראשונה וזיו אפוהי לא אשתני כמו שקרה לדניאל וחביריו ובזה מתורץ מה שמקשים וכי עכשיו נעשה יפה תואר ומראה והלא כבר היה לעולמים כן אלא שלרבות׳ נקט כאן שלא נשתנה מחמת שלא רצה להתגאל בפת בג אדוניו:

לשכב אצלה להיות עמה. פירש״י לשכב אצלה אפי׳ בלא תשמיש כי אולי יש חילוק בין אצלה לעמה ומ״מ היא תבעה זה דאל״כ מי בקש זאת מידו ואולי יש סמך לזה ממה שנאמר ויהי כדברה אליו יום יום ולא פי׳ מה דברה אלא ודאי כך פירושו כי מתחלה אמרה שכבה עמי מגש וימאן וגומר ואח״כ בקשה לפחות לשכב אצלה בלא תשמיש ואם תירא שמא קריבה זו תביא לידי מעשה על זה הרי יום עכשיו ואין דרך העולם לשמש ביום. ולא שמע אליה ואח״כ בקשה לפחות יתיחד עמה בחדר כי אין לחוש למעשה כי יום הוא קאמר זה״ש כדברה אליו יום יום שאלה שני שאלות בזו אחר זו ותלתה שניהם ביום. ולא שמע אליה לשאלה ראשונה לשכב אצלה בלא תשמיש וגם לא לשאלה שניה להיות עמה בחדר אחד. ויהי כהיום הזה בעצומו של יום שלא היה ירא פן תבקש ממנו המעשה כי כבר אמרה שאין דרכם לשמש ביום לפיכך ויבא הביתה לעשות מלאכתו אעפ״י שלא רצה אפי׳ להתייחד עמה היינו בהיותו בטל ממלאכה אבל עכשיו שהלך לעשות מלאכתו חשב יוסף שלא תבקש ממנו דבר כדי שלא יתבטל ממלאכת הבית כי בעלה יתלה בה לאמר למה לא זרזת את העבד על המלאכה וא״ה ותתפשהו בבגדו וחזרה לשאלה הראשונה לאמר שכבה עמי ממש:

וינס ויצא החוצה. לא נאמר ויגס החוצה לפי שההולך ברחובות קריה במרוצה מרגישין בו העולם למה וירץ ועל מה הוא רץ ע״כ לא הלך בריצה כי אם בבית עצמו וכשיצא מן הפתח יצא כדרכו בלא מרוצה. ודרז״ל הים ראה וינוס מה ראה ראה ארונו של יוסף שנאמר בו וינס ויצא החוצה לפי שאחז״ל אע״פ שד׳ מיתות ב״ד בטלו דין ד׳ מיתות לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי. וידוע שהבא על אשת איש מיתתו בחנק ומטעם זה היה משפט דור המבול בטביעת המים בעבור הזנות וכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא אחז״ל זו אשה וסמיך ליה רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו לפיכך יוסף שהיה גדור מעריות שנאמר וינס ויצא החוצה היה כדאי להציל את ישראל מן שטף מי הים וז״ה הים ראה וינס שראה מנוסתו של יוסף מפני אשת אדוניו ע״כ ראוי הוא שלא ישטפו מי הים ארונו של יוסף ואגבו נצולו כל נושאי ארונו וכל ישראל שהלכו אחר ארונו ונטבעו המצרים שטופי זימה. ויכול להיות שמאמר ויצא החוצה היינו חוץ לאצטגנינות שלו דוגמת ויוצא אותו החוצה הנאמר באברהם כך יצא יוסף חוץ למערכה עד שלא היה כח ביד המערכה לשלוט בו ואדרבה הוא שלט בדברים הטבעים והמה נסו לקולו וזהו קריעת ים סוף מפני ארונו של יוסף:

חטאו משקה מלך מצרים והאופה. מתחלה קראו אותם משקה ואופה ואח״כ נאמר ויקצוף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים ויש״א שמנהג העולם הוא שכל שר יש לו משרתים למטה ממנו המשרתים למלך בכל עת והמה בעצמם ישרתוהו לפרקים בסעודה גדולה דרך כבוד והטא זה לא חטאו השרים כ״א משרתיהם המשקה והאופה ומ״מ היה עיקר הקצף על השרים שהושיבו הדיוטים כאלו שלא נזהרו בכבוד המלך. ומ״ש אצל החלום המשקה והאופה ולא הזכיר לשון שר לפי שלא בא להורות כ״א מהות החלום כל א׳ מענינו זה מעניני משקה וזה מעניני אפיה ול״כ ליטב זה ע״ד שמצינו בב״ר פליגי רבנן ורבי אביתר רבנן אמרי זה נמצא זבוב בכוס שלו וזה נמצא צרור בגלוסקא שלו ור׳ אביתר אומר בקשו להזדווג לבתו של מלך כו׳ ורש״י הסכים לדברי רבנן ונראה שראייתו ממה שנאמר משקה ואופה ולא הזכיר לשון שר להורות שלא היה חטאם תלוי בשררתם וחטא זה שבקשו להזדווג לבתו תלוי בלי ספק במה שהיו שרים ונכבדים על כי בקשו לשלוח יד במלך ולהזדווג לבתו מצד שגבה לבם עד להשחית. לכך קראם סתם משקה ואופה בין בשעת זכירת החטא בין בזכירת החלום ומעם אחד לשניהם להורות הטאם היה על עסקי משקה ואפיה ולא היה חטא התלוי בשררתם וכן בחלום קרא׳ כן להורות שהחלום היה מעסקי משקה ואפיה. ומטעם זה נאמר חטאו משקה מלך מצרים והאופה וק׳ לערבינהו ולתנינהו חטאו משקה והאופה למה הכנים מלך מצרים בין הדבקים אלא ודאי להורות שכל אחד חטא בענין עצמו זה בזבוב וזה בצרור וכפי הנראה שפשיעת הצרור גדול מפשיעת הזבוב כי זבוב אונסא וצרור פשיעותא על כן נאמר משקה מלך מצרים כי אלו עשה זה לאדם אחר לא היה נקרא פושע כי קרוב לאונס הדבר אך למלך הוא פשיעה כי בכבוד המלך צריך לדקדק ביותר. אבל חטא האופה היה גדול מגפות אפי׳ אם היה עושה כן לאדם אחר שאינו מלך לכך נאמר סתם והאופה ולא אמר אופה מלך מצרים ופרעה קצף על שר המשקים הזכיר לשון שררה אצל הקצף כי כמו שהקב״ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה יותר ממה שמדקדק עם אדם אחר. כך שרים אלו מצד היותם שרים וקרובים למלך ביותר היה להם להזהר בכבוד המלך ואלו היו הדיוטים לא יצא עליהם הקצף כ״כ וזה פירוש יקר:

וכוס פרעה בידי. בב״ר אמרו מכאן תקנו חכמים ד׳ כוסות בפסח כנגד ד׳ פעמים כוס שנזכרו כאן. ויש לתמוה מה הראה הקב״ה לשר המשקים בזה ומה ענין ד׳ כוסות של פסח לחלמו של שר המשקים ונ״ל כי ידוע ששתית הכוס מורה על התשועה מאיזו צרה כמ״ש כוס ישועות אשא וד׳ כוסות של פסח יוכיחו וכל שבוי כשבוהו ארבע משפחות הרעות שנזכרו בספר ירמיה כה אמר ה׳ אשר לחרב לחרב ואשר למות למות ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי ובב״ב א״ר יוחנן כל המאוחר בפסוק קשה משלפניו כו׳ עד שבי כולהו איתנהו ביה כי בידו של אדונו לייסרו בחרב ולהמיתו ולהרעיבו ולענותו בענין בית הסהר ונמצא שכל שבוי שבבית הבור כשיוצא מבית האסורים דין הוא שישתה ד׳ כוסות של ישועה כי מאחר דשבי כולהו איתנהו ביה א״כ ביציאתו משם מבית הסהר הוא ניצול מארבעתן ע״כ נזכר בשר המשקים ד״פ ל׳ כוס כי הראה לו בחלום שיצא מן בית הבור ויהיה ניצול מארבע רעות אלו ויהי׳ ראוי לשתות ד׳ כוסות של ישועה וא״כ יפה למדו רז״ל מכאן שבפסח חייב כל אדם לשתות ד׳ כוסות. כי ישראל היו גם כן שבויים במצרים והשבוי כולהו איתנהו ביה ע״כ דין הוא שישתו ד׳ כוסות של ישועה כנגד ההצלה מארבעתן כי לא את אבותינו בלבד גאל הקב״ה ממצרים כי אף אותנו גאל עמהם וזה פירוש יקר. ומכאן שפט יוסף בשכלו ששר המשקים יצא מבית הסהר וישב על כנו אבל שר האופים לא ראה בו דבר המורה על גאולתו ועל פדות נפשו. ואולי זהו כוונת רז״ל במה שדרשו במסכת חולין פרק גיד הנשה ובגפן שלשה שריגים שלשה שרי גוים כו׳ או אברהם יצחק ויעקב כו׳ ונדרשו בכמה פנים שונים על הצלחתן של ישראל ומה הראו לשר המשקה בזה אלא שכל אלו סיבת גאולתן של ישראל מבית השבי וגאולה ראשונה של יוסף היתה ע״י שר המשקים ועל ידו זכה יוסף לכל היעודים ההם וק״ל:

ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. כי עבירה גוררת עבירה בראשונה אע״פ שעלה יוסף בזכרונו מ״מ לא זכרו בפני פרעה לטובה וזה גרם לו שלסוף שכחו לגמרי ואפילו בזכרונו לא עלה ועל אלו שתי עבירות אמר את חטאי אני מזכיר היום היינו שני חטאים אלו מה שחטא ליוסף ולפרע׳. ורז״ל אמרו ביוסף חטא בזה שתלה בטחונו בשר המשקים ואמר כ״פ לשון זכירה כ״א זכרתני וגומר והזכרתני וגו׳ וכנגדם נענש בכפל השכחה ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. ועל צד הרמז נוכל לומר כי בזמן שאמר יוסף וזכרתני והוא לשון תנאי כאילו אמר אם זכרתני יש תקוה ואם לא אבדה התקוה נמצא שבני תיבות אלו כוללים עיקר העון. על כן כנגדם יצא בת קול ואמר תשכח כי תשכח עולה למספר אם זכרתני ועל כן ניתן שדין שיהיה אסור עוד שתי שנים כי ימות השנה שס״ה ימים ב״פ שס״ה עולה תש״ל כמספר תשכח ועל כן כדין נותן שיהיה אסור עוד שנתים ימים כי מקץ שנתים ימים מור׳ שהיו שנים שלמים מיום אל יום כדי למלאות מספר תשכח ועוד שני ימים הנוספים כנגד שני תיבות אלו שאמר והזכרתני והוצאתני וזה יותר מחוור ממה שאמרו קצת׳ שבשתי שנים אלו כנגד שתי תיבות אלו וקשה למה דווקא שנים ולא חדשים או ימים ולהנחתינו יהיו בלאמת שני ימים כנגדם ויתבאר ד עוד בסמוך פרשת מקץ כמ״ש:

כה אמר יהוה על־שלשה פשעי ישראל ועל־ארבעה לא
אשיבנו על־מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים׃
השאפים על־עפר־ארץ בראש דלים ודרך ענוים יטו ואיש
ואביו ילכו אל־הנערה למען חלל את־שם קדשי׃ ועל־בגדים
חבלים יטו אצל כל־מזבח ויין ענושים ישתו בית אלהיהם׃
ואנכי השמדתי את־האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו
וחסן הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת׃
ואנכי העליתי אתכם מארץ מצרים ואולך אתכם במדבר
ארבעים שנה לרשת את־ארץ האמרי׃ ואקים מבניכם
לנביאים ומבחוריכם לנזרים האף אין־זאת בני ישראל נאם־
יהוה׃ ותשקו את־הנזרים יין ועל־הנביאים צויתם לאמר
לא תנבאו׃ הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה
המלאה לה עמיר׃ ואבד מנוס מקל וחזק לא־יאמץ כחו וגבור
לא־ימלט נפשו׃ ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא
ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו׃ ואמיץ לבו בגבורים ערום
ינוס ביום־ההוא נאם־יהוה׃ שמעו את־הדבר הזה אשר
דבר יהוה עליכם בני ישראל על כל־המשפחה אשר
העליתי מארץ מצרים לאמר׃ רק אתכם ידעתי מכל
משפחות האדמה על־כן אפקד עליכם את כל־עונתיכם׃
הילכו שנים יחדו בלתי אם־נועדו׃ הישאג אריה ביער
וטרף אין לו היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם־לכד׃ התפול
צפור על־פח הארץ ומוקש אין לה היעלה־פח מן־האדמה
ולכוד לא ילכוד׃ אם־יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו
אם־תהיה רעה בעיר ויהוה לא עשה׃ כי לא יעשה אדני
יהוה דבר כי אם־גלה סודו אל־עבדיו הנביאים׃ אריה
שאג מי לא יירא אדני יהוה דבר מי לא ינבא׃

פירוש המלות

כה אמר. על מכרם בכסף צדיק. שהיה זכאי בדין בכסף שוחד: נעלים. לשון מסכון: ענושים.
ל׳ ענש: כאלונים. ערמונים קאשטע״נין: מעיק. ל׳ צוקה: ממשכה. הגוי כולו:
אם נועדו. אם לא נועדו יחדיו: אריה שאג. כך הקב״ה דבר אל הנביאים מי וגו׳:

פרשת מקץ

רש״י

(א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ג) יפות מראה. סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה: באחו. באגם מריש״ק כמו ישגא אחו:

אבן עזרא

(א) ויהי מקץ. לא פירש הכתוב תחילת זה החשבון וכן ויהי מקץ ארבעים שנה וכן ובעוד ששים וחמש שנה וכן ויהי בשלשים שנה ויתכן להיות שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר או לשבת יוסף שם וטעם ימים ככר באורתיו: ופרעה חלם. היה חולם וכן ורבקה שומעת: (ב) באחו. י״א עמק שבו צמחים וי״א שהוא שם צמח הבי״ת נוסף כבי״ת השביעני במרורים ועל שני הפירושים כי הוא בין אחים ופריא

מט א ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על־היאר׃ ב והנה מן־היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר ותרעינה

א והוה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאים על נהרא׃ ב והא מן נהרא סלקן שבע תורן שפירן למחזי ופטימן בשר

ג׳ ל׳ וכל עמיד׳ על שפת ל׳ ומ״ל

ודקות

ופרעה ג׳ וסי׳ ופרעה חלם. ופרעה הקריב. ולמה תכבדו את לבבכם: יאר היאר כל אורית׳ חס׳ וכל נביאי׳ וכתובים דכו׳ חס׳ במ״ו מלאים. ערות ג׳ בו ודבתרי׳ קציר יאור תבואתה. ושקעה כיאור מצרים:

תולדות אהרן ויהי מקץ שנתים ימים. נזיר ה:

בעל הטורים ויהי מקץ. נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופירוש ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר. ועוד שנתים. ויהי מקץ שנתים ימים. בגימטריא מקץ כשר שנתים. שבע פרות על שם עגלה יפיפיה מצרים. ולמה שבעה על שם מצרים לודים ענמים להבים נפתוחים פתרוסים כסלוחים שהם ז׳ וז׳

רמבן

(א) על היאור. כל שאר נהרות אינם קרויים יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם לשון רש״י. אבל אונקלוס תרגם יאור נהרא רק תרגם על יאוריהם על אריתיהון כי הוצרך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר על נהרותם ועל יאוריהם והנה כלם יקראו לדעתם יאורים הגדולים נקראים נהרות ויאורים ואלו העשויים חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ומצינו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל הנה איש אחד לבוש הבדים וכתיב והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולדעתי כדברי אונקלוס כן הוא כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם לשון אורה. וכן הגשם נקרא אור שנאמר הן פרש עליו אורו יפיץ ענן אורו וכמו שאמר רבי יוחנן כל אורה האמורה באליהו בירידת הגשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בסבת המאורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האבות:

(ב) והנה מן היאור עולות. בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור וממנו להם השובע והרעב ראה אותן עולות מן היאור והפרות סימן לחרישה והשבלים סימן לקציר כמו שאמר אשר אין חריש וקציר ראה כי היאור לא יעלה רק מעט ואין חריש ואשר יזרעו מעט במקומות הלחים יבא קדים רוח ה׳ וישרוף אותם כאשר ראה אותם שדופות קדים והנראה ממשמע הכתובים כי היה השובע בארץ מצרים לבדה כאשר נאמר שבע גדול בכל ארץ מצרים וכן אשר היה בארץ מצרים אבל הרעב היה בכל הארצות וכן פתר יוסף וקמו שבע שני רעב אחריהן ולא הזכיר בארץ מצרים ועל כן לא יכלו בשאר הארצות לקבוץ אוכל ואפילו אם שמעו הענין כי היה מפורסם מאד. ואולי בחלום רמז בזה במה שהזכיר ותרעינה באחו. כי שם היה מרעיהן ומעמדן אבל הרעות אחרי אכלן את הטובות תתהלכנה בארץ ולא ידע פרעה עד אנה הלכו:

באחו אגם כמו ישגא אחו לשון רש״י. ואיננו נכון כי אחו שם העשב הגדל כמו היגאה גומא בלא בצה ישגא אחו בלי מים עודנו באבו לא יקטף והנה איננו האגם ואולי ירצה לומר שיקרא העשב הנעשה באגמים על שם האגם והנכון שיהיה אחו לשון כולל הדשא והעשב הנעשה על שפת הנהרות והאגמים ויהיה בי״ת באחו כמו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי כי על שפת היאור היו רועות כמו שאמר אבל הפרות על שפת היאור ואולי הוא מלשון אחוה בעבור היות מיני העשבים רבים גדולים יחד:

ספורנו

מא (א) ויהי מקץ. ופרעה חולם. בהיותו חולם הבלי רעיוניו חלם ג״כ שהיה עומד על שפת היאור כאמרם ז״ל כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך

אבן עזרא

יפריא הוא אחיו בן אמו : (ה) שבלים . לשון רבות נקבות ואם הוא במ"ם כמו נשים ופלגשים : (ו) ושדופות. שאירע שדפון מרוח מזרחית כי נקרא מזרח קדם בעבור צאת השמש בתחלה . וטעם המלאות כמו הבריאות : (ח) ותפעם רוחו . מבנין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר וי"א שהכל מן גזרת הולם פעם והטעם שרוח דומה לגוף המוכה: חרטומי. מלה מרובעת ויתכן להיותה ארמית או מצרית והם חכמי התולדה : ואת כל חכמיה . במזלות ופתרון חלומות: (ט) את חטאי . אע"פ שאזכיר חטאי : (י) פרעה קצף על עבדיו. לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר והוא מלשון מצרים כמו חירם בצור גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה וכן בימי ירמיהו הלא תראה הכתוב יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים והעד הפרע שהוא שם העצם וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם ואל יקשה עליך דרש בסא שלמה כי לא לקחו מלך מצרים ועד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף וכן אמר יוסף אלהים יענה את שלום פרעה הראה את פרעה יעשה פרעה ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העצם : אותי ואת שר האופים . אמר אותי פעם שנית כי כן דרך הלשון כמו ואני אנה אני בא : (יא) איש כפתרון חלומו . כבר פירשתיו:

בעל הטורים

עממים מארץ כנען יתפרנסו ממצרים : בקנה אחד ג' במסרה תרי הכא ואידך בבי מנורה שהשובע הוא אור לעולם . ולכך ראה בטובות בקנה א' ובשדופות לא ראה בקנה א'. כאשר פתר בגימ' שהחלומות הולכים אחר הפה :

תורה

בָּאָחוּ׃ ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת
אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר
רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר
וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־
שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת
רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת
שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה
וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃ ה וַיִּישָׁן
וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע
שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד
בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ ו וְהִנֵּה שֶׁבַע
שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים
צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ ז וַתִּבְלַעְנָה
הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע
הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת
וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם׃
ח וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ
וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי
מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר
פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־
פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ ט וַיְדַבֵּר
שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר
אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃
י פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן
אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים
אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃
יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד
אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ

תרגום

וְרַעְיָן בְּאַחֲוָא׃ ג וְהָא שְׁבַע
תּוֹרָן אוּחֲרָנְיָן סָלְקָן בַּתְרֵיהֶן
מִן נַהֲרָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן
בְּשַׂר וְקָמָא לְקִבְלֵיהֶן
דְתוֹרָתָא עַל כֵּיף נַהֲרָא׃
ד וַאֲכָלוּ תוֹרָתָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי
וַחֲסִירָן בְּשַׂר יַת שְׁבַע תּוֹרָתָא
דְשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָתָא
וְאִתְּעַר פַּרְעֹה׃ ה וּדְמִיךְ
וַחֲלַם תִּנְיָנוּת וְהָא שְׁבַע
שֻׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד
פַּטִּימָן וְטָבָן׃ ו וְהָא שְׁבַע
שֻׁבְּלִין לַקְיָן וּשְׁקִיפָן קִדּוּם
צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן׃ ז וּבְלָעָא
שֻׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יַת שְׁבַע
שֻׁבְּלַיָּא פַּטִּימָתָא וּמַלְיָתָא
וְאִתְּעַר פַּרְעֹה וְהָא חֶלְמָא׃
ח וַהֲוָה בְּצַפְרָא וּמִטָּרְפָא
רוּחֵיהּ וּשְׁלַח וּקְרָא יַת כָּל
חָרָשֵׁי מִצְרַיִם וְיַת כָּל
חַכִּימָהָא וְאִשְׁתָּעִי פַּרְעֹה
לְהוֹן יַת חֶלְמֵיהּ וְלֵית דְּפָשַׁר
יָתְהוֹן לְפַרְעֹה׃ ט וּמַלֵּיל
רַב שָׁקֵי עִם פַּרְעֹה לְמֵימַר
יַת סוּרְחָנִי אֲנָא מַדְכַּר יוֹמָא
דֵין׃ י פַּרְעֹה רְגַז עַל
עַבְדוֹהִי וִיהַב יָתִי בְּמַטְּרַת
בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא יָתִי וְיַת
רַב נַחְתּוֹמֵי׃ יא וַחֲלַמְנָא
חֶלְמָא בְּלֵילְיָא חַד אֲנָא וְהוּא

רשי

(ג) ודקות בשר. טונבא"ש בלע"ז לשון דק : (ד) ותאכלנה . סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב : (ה) בקנה אחד . טוד"ל בלע"ז : בריאת. שאנו"ש בלע"ז : (ו) שדופות . הלויא"ש בלע"ז שקיפן קידום חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים . רוח מזרחית שקורין ביס"א : (ז) הבריאות. שייג"ש בלע"ז : והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים : (ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר אומר (דניאל ב) ותתפעם רוחו לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו (ב"ר): חרטמי. הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות : ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרי' שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר (ב"ר) : (יא) איש כפתרון חלומו . חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו :

נער

עלות ג' כ"ב בתורה וסי' והנה שבע פרות . ויישן ויחלם שנית והנה שבע פרות אחרות . ושאר אורית' עלת כתי' במ"א עולת. אבני' שלמות תבנה.וכל נביאי' עלות כתי' במ"ב עולו'כתי' מלא דמ"ל וסי' ועל הנשיא יהיה . האקדמנו בעולות . ובכתובים עולת . אף בלב עולת תפעלון . יהפשו עולת תמנו חפש . אבא ביתך בעולות. ל' מלא דמ"ל בכתו' ושארא עלות כתיב : ויישן ג' וסי' דאדם . דפרעה . דאליהו . בתר' פתח : בריאות ג' מלאים וסי' ויישן ויחלם שנית. ותבלענה השבלי' הדקות . וה"ת שבע פרות בתראה : ואין פותר הלין מלין מ"ל דלית דכו' וסי' ואין פותר אותם . את עדי' מהר חורב . והנושא אותם . או חלם החלום ההוא : ויהי מותן בבית . שם האחד בוצץ . נטעתיך שורק. הנני פוקד על אמון מנוא . שכב על צדך . ביד הורג . יחזקאל . הולש על גוים . כקונה כמוכר . אשרי כל חוכי לו . שוחט השור מכת איש זובח השה עורף ג' בו . לא אוסף אהבתם. כי בוקר אנכי . ונגש חורש בקוצר . גוער בים ויבשהו . וארור נוכל . המון חגג . חובר חברים מהכם . כבוצר על סלסלות . הנני קולע . את הולם פעם . שלש אנכי נוטל עליך : אותם מ"ל מ"ל בתורה וסי' במס'

תולדות אהרן וייקן פרעה . עקידה שער כה: אני מזכיר . עקידה שער לא :

ספורנו

כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים : (ג) ותעמודנה אצל הפרות . קודם שתאכלנה אותנה להורות שיהיו הרעב והשבע יחדו באיזה זמן כענין ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם : (ז) והנה חלום . הרגיש שהכל היה חלום אחד בעצמו שהיה נראה לו בחלומו השני שהיה באותו המעמד בעצמו של חלומו הראשון וכך פירש הוא אחר כך באמרו וארא בחלומי : (ח) ואין פותר אותם . מפני שחשבו שהם שנים טעו בפתרון כי בחלק הראשון ממנו היתה הסבה הפועלת והחומרית בלבד שהן הפרות חורשות והיאור המשקה ובחלק השני היתה הסבה הצוריית והתכליתיית בלבד והם השבלים : (ט) את חטאי אני מזכיר . לא

רמבן

(ג) ותעמדנה אצל הפרות . בצדן וקרוב להן והוא סימן שלא יהא הפסק בין שני השבע ושני הרעב ואף על פי שלא ספר זה ליוסף ואולי המראה והספור היו שוים והכתוב לא יחוש כאשר הוסיף בספור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עולות בקנה אחד סימן שתהיינה שבע שנים רצופות: (ד) ותאכלנה הפרות . על דעתי הוא סימן שיאכלו שני הרעב את שנות השבע ומזה למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות והיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב כי ראה שהפרות והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות ואיננה עצה כי הליועץ למלך נתנוהו רק בפתרון החלום אמר כן ונשכח כל השבע ולא יודע השבע פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כי ראה שלא היו באכילתן בריאות וטובות רק היו לכן למחיה אלו לא אכלו אותן היו מתות בכחשיהן ולא כדברי רש"י שאמר ונשכח כל השבע הוא פתרון הבליעה : (ו) צמחות אחריהן . לא שראה אותן צומחות שלא ראה אלא שבלים עשויות אבל הוא כאלו אמר צמחו אחריהן ואחז זה הלשון להודיע שמיד שראה הטובות ראה הרעות שעלו אחריהן כי סימן התכיפה ראה בכולן : וטעם ויקץ פרעה וגו'. הנה חלום שלם לשון רש"י. ולפי דעתי ירמוז כי עמד על מטתו מקיץ מחשב בחלומו אולי יראה עוד דבר פעם שלישית וכאשר עמד בבקר ולא חלם עוד נפעם רוחו וזה טעם ויהי בבקר ותפעם רוחו אבל בנבוכדנצר אמר ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו כי גם בלילה לא שכב לבו והזכיר ויקץ פרעה מן הענין הנזכר בספור השינה כי חלום שיחלום אחרין חלום

רשי

(יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון: נער שוטה ואין ראוי לגדולה. עברי אפי' לשוננו אינו מכיר. עבד וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שריס (ס"א שירים וכן גרס רא"ם): איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר: מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א בלע"ז: ויגלח. מפני כבוד המלכות (ב"ר): (טו) תשמע חלום לפתור אותו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטינדר"א בלע"ז: (טז) בלעדי. אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה: (יט) דלות. כחושות כמו (שמואל ב יג) מדוע אתה ככה דל דאמנון: ורקות בשר. כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר

רבתא: ושם ה' ר"פ וסי' ושם אתנו נער עברי. ושם ראינו את הנפילי'. ושם איש מעבדי שאול. ושם נקרא איש בליעל. ושם היה נביא לה' עודד שמו. וא' בלשון שימה ר"פ בתו' ושם לה עלילות דברים: ורעות ג' וסי' דלות. כרפאי לישראל. אשר הראיתני צרות: לא ראיתי ב' וסי' בכל ארץ מצרים לרע. ואני אמתך לא ראיתי. ותר ולא ראיתי צדיק נעזב: והרעות ג' ב' מלאי' וא' חס' וסי' ושבע הפרו' הרקות והרעת. ותאכלנה הפרות והרעות רעות מאד. קדמ' חס': הראשנות ד' וסי' ותאכלנה הפרות הראשנות הנה באו. כי נשכחו הצרות הראשנות. ולא תזכרנה הראשנות: ומראיהן ד' וסי' רע כאשר בתחלה. שפל מן הקיר. דמות אדם להנה. מראיהן כלפידים: רע הרע י"א פתחי'

תולדות אהרן ושם אתנו נער. מגלה יג: איש כחלומו. ברכות נס: ויהי כאשר פתר לנו. שם (מעשר שני יח): ויגלח ויחלף. שם מ:

בעל הטורים

כהנה ב' במסרה הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה שאומר הכתוב ומוצא אני מר ממות את האשה וזהו ואוסיפה לך כהנה שאם היתה רעה לא

בראשית מא

חֲלָמֵנוּ׃ יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר
עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים
וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־
חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃
יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה
אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃
יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף
וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף
שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃ שני
טו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם
חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי
שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע
חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ טז וַיַּעַן
יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי
אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם
פַּרְעֹה׃ יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־
יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־
שְׂפַת הַיְאֹר׃ יח וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר
עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר
וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃
יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת
עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת
תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־
רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
לָרֹעַ׃ כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת
הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע
הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃
כא וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא
נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה
וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה
וָאִיקָץ׃ כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה

תרגום אונקלוס

גְּבַר כְּפוּשְׁרַן חֶלְמֵיהּ חֲלַמְנָא׃
יב וְתַמָּן עִמַּנָא עוּלֵים עִבְרָאָה
עַבְדָּא לְרַב קָטוֹלַיָּא
וְאִשְׁתָּעֵינָא לֵיהּ וּפַשַּׁר לָנָא
יָת חֶלְמָנָא גְּבַר כְּחֶלְמֵיהּ
פַּשַּׁר׃ יג וַהֲוָה כְּמָא דְפַשַּׁר
לָנָא כֵּן הֲוָה יָתִי אֲתֵיב עַל
שִׁמּוּשִׁי וְיָתֵיהּ צְלָב׃
יד וּשְׁלַח פַּרְעֹה וּקְרָא יָת
יוֹסֵף וְאַרְהֲטוּהִי מִן בֵּית
אֲסִירֵי וְסַפַּר וְשַׁנִּי כְּסוּתֵיהּ
וְעָאל לְוָת פַּרְעֹה׃ טו וַאֲמַר
פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֶלְמָא חֲלֵימִית
וּפָשַׁר לֵית לֵיהּ וַאֲנָא שְׁמָעִית
עֲלָךְ לְמֵימַר דְּאַתְּ שָׁמַע
חֶלְמָא וּמְפַשַּׁר יָתֵיהּ׃
טז וַאֲתֵיב יוֹסֵף יָת פַּרְעֹה
לְמֵימַר לָא מִן חוּכְמָתִי
אֱלָהֵין מִן קֳדָם יְיָ יִתְּתֵב
יַת שְׁלָמָא דְפַרְעֹה׃ יז וּמַלֵּיל
פַּרְעֹה עִם יוֹסֵף בְּחֶלְמִי הָא
אֲנָא קָאֵים עַל כֵּיף נַהֲרָא׃
יח וְהָא מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע
תּוֹרָן פַּטִּימָן בְּשַׂר וְשַׁפִּירָן
לְמֶחֱזֵי וְרָעְיָן בְּאַחֲוָא׃ יט וְהָא
שְׁבַע תּוֹרָן אוּחֲרָנִין סָלְקָן
בַּתְרֵיהֶן חֲסִיכָן וּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי
לַחֲדָא וַחֲסִירָן בְּשַׂר לָא
חֲזֵיתִי דִכְוָתְהוֹן בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְבִישׁוּ׃ כ וַאֲכַלוּ
תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא יַת
שְׁבַע תּוֹרָתָא קַדְמָיָתָא
פַּטִּימָתָא׃ כא וַעֲלָא לִמְעֵיהֶן
וְלָא אִתְיְדַע אֲרֵי עָאלוּ
לִמְעֵיהֶן וּמֶחֱזֵיהֶן בִּישׁ כַּד
בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְּעָרִית׃
כב וַחֲזֵית בְּחֶלְמִי וְהָא שְׁבַע

אבן עזרא

(יג) אותי השיב. פרעה וי"א שהוא בדבור השיב ותלה או בפתרון: (יד) ויריצוהו. שלוחי פרעה: ויגלח. המגלח: (טז) בלעדי. מלה אחת מורכבת משתי מלות והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו. אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום אמר בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך. וטעם יענה שימציא תמיד וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו וכן והארץ תענה והוא קרוב ממשמעו. הוסיף דלות ותואת מראה אמר תאר כי זה קרוב מזה: (כא) ומראיהן. ומראה כל אחת מהן רע. ופה הוסיף לפרש חלומו שראה שבאו הפרות הטובות בקרב הרעות והיו כאשר היו בראשונה:

נטמות

ספורנו

לא כמתרעם על שנתת אותי בבית הסהר כי בחטאי היה: (יד) ויריצהו מן הבור. כדרך כל תשועת ה' שנעשה כמו רגע כאמרו כי קרובה ישועתי לבא וכאמרו לו עמי שומע לי כמעט אויביהם אכניע וכך היה ענין מצרים כאמרו כי גורשו ממצרים כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ וכו'. וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון וכו': ויחלף שמלותיו. כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (טו) תשמע חלום לפתור אותו. שתבין ענין החלום לפתור אותו כפי חכמת הפתרון ולא תפתור במקרה: (טז) בלעדי. אף על פי שאמרת ופותר אין אותו: כאלו אני יחיד בזאת החכמה אני חושב שיש בלי ספק פותר בלעדי: אלהים יענה. יעשה שאענה בפתרוני: את שלום פרעה. דבר שיהיה את שלום פרעה שהחלומות הולכים אחר הפה: (יט) לא ראיתי כהנה. לא קרה זה ע"ד רעיונך על משכבך סליקו: ולא נודע כי באו אל קרבנה. ע"ד ואכלתם ולא תשבעו כאמרם ז"ל אינו דומה מי שיש לו

פת

רמבן

חלום אחר הענין אחר בשנתו איננו מתקיים על כן אמר כי כאשר הקיץ נהיה החלום וחשב בו עד הבקר אולי ישתלש חלומו כאשר נשנה והנה פרעה עצמו הכיר כי ענין אחד הוא ולכך הזכיר והנה חלום וכך אמר חלום חלמתי ופותר אין אותו ולא הזכיר חלומות וזה טעם וארא בחלומי אבל הכתוב הזכיר ואין פותר אותם לפרעה לומר שאין פותר אפילו האחד מהם:

(יב) איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו לשון רש"י. ויותר נכון שיאמר כי לכל אחד ממנו פתר כאשר היה אמתת חלומו העתיד לבא לו כי כאשר פתר כן היה לנו וכן איש אשר כברכתו ברך אותם כברכה הבאה אליו. ועל דעתי אין צורך אבל אמר איש את חלומו פתר לנו ויהי כאשר פתר לכל אחד כן בא והגיע אלינו הגיד כי היו חלומות שונים ולהם פתרונים שונים כאשר יפרש שלא יחשב שחלום אחד חלמו שניהם ופתרון אחד להם. וכן לדעתי איש כברכתו ברך שלא ברך אותם ברכה שוה לכולם אלא ברכה מיוחדת לכל אחד כאשר פירש ואמר לו:

נטמס

(כג) צנומות. אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות וי״א שפירושו צלמים כי כן בלשון ישמעאל: (כט) שבע גדול. שם כמו רעב על כן יטעה האומר בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בוי״ו כי שובע שם הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי״ו: (לא) וטעם ולא יודע השבע. ממראיהן רע כאשר בתחלה: (לב) ועל השנות. בנין נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא. ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו:
יעשה

בשר ובלע״ז בלוש״ש: (כג) צנומות. צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקין נצן אין בהם אלא הנך לפי שנתרוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו׳. בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה: (ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) נכון. מזומן:
חמש

שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃ כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃ כד וַתִּבְלַעְןָ הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי׃ כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ כו שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃ כז וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃ כח הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃ כט הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ל וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ לב וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ לג וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה

ג׳. ג׳ — ג׳ וכ״כ — ג׳ כת׳ מ״ס בענין — כ׳ חד מ״ל ודין חס׳ — ל׳ חד אף אין מגיד. — ג׳ ר״ס ג׳ חס׳ — ד׳ חס׳ בלים׳ — ג׳ חס׳ — ג׳. ג׳ — ג׳ — ז׳ ר״פ בספר׳ ג׳ — ג׳ מלרע — ג׳ — ג׳ — ל׳ זומ״ל — ג׳ — ג׳ — ה׳ חס׳ מלרע

שִׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד מַלְיָן וְטָבָן׃ כג וְהָא שְׁבַע שִׁבְּלִין נָצָן לַקְיָן שְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בָּתְרֵיהֶן׃ כד וּבְלַעָא שִׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יָת שְׁבַע שִׁבְּלַיָּא טָבָתָא וַאֲמָרִית לְחָרָשַׁיָּא וְלֵית דִּמְחַוֵּי לִי׃ כה וַאֲמַר יוֹסֵף לְפַרְעֹה חֶלְמָא דְפַרְעֹה חַד הוּא יָת דַּיְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה׃ כו שְׁבַע תּוֹרָתָא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנּוּן וּשְׁבַע שִׁבְּלַיָּא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנּוּן חֶלְמָא חַד הוּא׃ כז וּשְׁבַע תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא וּבִישָׁתָא דְּסָלְקָן בָּתְרֵיהֶן שְׁבַע שְׁנַיָּא אִנּוּן וּשְׁבַע שִׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא דִּשְׁקִיפָן קִדּוּם יְהֶוְיָן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא׃ כח הוּא פִתְגָּמָא דִּי מַלֵּילִית עִם פַּרְעֹה דַּיְיָ עָתִיד לְמֶעְבַּד אַחֲזֵי לְפַרְעֹה׃ כט הָא שְׁבַע שְׁנַיָּא אָתְיָן שׂוֹבְעָא רַבָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ל וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא בָּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי כָּל שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי כַפְנָא יָת עַמָּא דְאַרְעָא׃ לא וְלָא יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא מִן קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִּיהֵי בָתַר כֵּן אֲרֵי תַקִּיף הוּא לַחֲדָא׃ לב וְעַל דְּאִתְּנֵי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין זִמְנִין אֲרֵי תַקִּיף פִּתְגָּמָא מִן קֳדָם יְיָ וּמוֹחִי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ לג וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר

וכולם במסר׳ רבת׳: ח׳ פסו׳ מן ד׳ מלין דמין תלית׳ משני׳ וסימ׳ שבע פרות הטבת שבע. ובמדבר אשר ראית. ויעבר בהר אפרים. עד מתי אתה מתאבל. ותאמרו לא כי על סוס ננוס. יאלה מדותיה פאת צפון. ואת חילן. ואשלחה לאליעז׳: טבת הטבת ד׳ חס׳ דחס׳ וסי׳ ויראו בני האלהים. שבע פרות הטבת. ב׳ בו. עירים גדלת. וב׳ מלאים דמ״ל וסי׳ תאמן בם כי ידברו אליך. יבקשו למלך. ושארא טבות כתי׳: שדפות חד מן י״ט זוגין קדמ׳ נסיב ו׳ בעניגא. ותני׳ לא נסיב ו׳ וסי׳ במס׳ רבת׳: הרא׳ קדמ׳ הגיד לפרעה תני׳ הרא׳ ואפ״ס ושמואל ירא מהגיד את המראה: הנה ז׳ ר״פ בספ׳ בראשית מס׳ פרשת וישב: הנה ז׳ יחידאין מסר בשפטי׳ סימן ז׳: שבע ב׳ קמ׳ ומלרע וסי׳ שבע גדול בכל. אסמיך שבע: וכלה ו׳ וסי׳ וכלה הרעב. וכלה מכפר. וכלה אהרן ובניו לכסת את הקדש. ושב והרע לכם וכלה אתכם. ושם ירבץ וכלה סעיפיה. וכלה את מדות הבית. וסי׳ בלשון ארמית כפנא מכפר ומכסי ומבאש ומשח ורביץ: לעשתו ה׳ וחס׳ וסי׳ וממהר האלהים. וכי יגור אתך גר ועשה כי קרוב אליך הדבו׳. כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא. דד״ה. כי שוקד אני על דברי: וממהר א״ב חד מ׳ וחד ומ׳ וסי׳ במס׳ רבת׳:

תולדות אהרן ועל השנות החלום שם כה:

ספורנו

פה בשלו למי שאין לו: (כד) ואין מגיד לי. שראה שכלם חשבו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר שמכיסם היו חלום אחד כאמרו וארא בחלומי. חלום פרעה אחד הוא. ולפיכך טעו הפותרים: (כה) את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה. לפיכך לא ידעו זה החרטומים כי לא אל השדים אבל הגיד לפרעה בלבד: (כח) הוא הדבר. ענין הרעב הוא הדבר. שאמרתי שהגיד לפרעה כדי שלא תכרת הארץ ברעב: הראה את פרעה. שני השבע להודיעו במה יושיע את עמו מן הרעב: (לג) ועתה ירא פרעה.
מאחר

בעל הטורים

ראיתי כהנה לרוע. שבע ב׳ במסרה ואידך וימלאו השמיך שבע לומר שכל כך יהיה השובע שיתמלאו כל האוצרות.

רמבן

(כג) צנומות דקות. צנומא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלא לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין נצן אין בהם אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע לשון רש״י והשבלים בעת שנתרוקנו מן הזרע אין בהם נץ וכן פרעה לא ראה אותן בעת הנצן כי מלאות וטובות ודקות ושדופות קדים ראה אותן וכן צנומות שיהיה כמו סלועות מלשון צונמא אינו נכון והשבלים הדקות אינם קשות כסלע אבל פירוש צנומות פרורות לחתיכות הרבה והוא לשון רבותינו פת הצנומה בקערה מברכין עליה המוציא פת החתוכה והוא הפת שאדם עושה ממנו התיכות ונותן המרק עליו בקערה ואוכלו חתיכה חתיכה בלא בצירה אחרת והוא לשון התרגום ג״כ שאמר נצן לשון התוך וחסרון ממה שאמרו הם ז״ל מוליא במוליא נבלא בנבלא לא הויא חזקה שכל מוליא ושדא בנבלא הויא חזקה המקום שהוא גבוה שלם העפר נקרא מוליא ושהוא חסר העפר ובו חסרון וגו׳ נקרא נבלא אף כאן הפך מלאות צנומות. ונצן הפך מליאן והענין כי לא היו השבלים מלאות הגרגרים אבל היה בהם מקומות חסרים אין בהם גרגרים ומקום אחד גבוה שבו הגרגרים שלקו והם רקים ולכך אמר יוסף במקום צנומות. כי היו רקות בהן מקומות רקים אין בהן גרגרים כלל:

(כז) יהיו שבע שני רעב. בעבור שהשבע בארץ מצרים איננו חדוש גדול כי אם כגן ה׳ הזכיר תחלה פתרון הרעות כי הוא החדוש ותועלת החלום כי האלהים ברחמים הראה לפרעה הרעב להחיות לפליטה גדולה. וזה טעם ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף כי לא נודע דברו רק בשנות הרעב:
(לב) ועל השנות החלום אל פרעה פעמים. טעם השנות החלום שנשנה שני פעמים בלילה אחד כי היה אפשר שיראה בחלום אחד הפרות והשבלים להודיעו כי אין חרים וקציר ועשה ממנו שני חלומות כאיש זה אחר זה בלילה אחד ואין דרך החולמים כן להודיעו כי הדבר מזומן וממהר האלהים לעשותו. וזה טעם פעמים כי לא נשנה בפעם אחת. ור״א מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים. אבל בעבור כי היה פעמים בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו ואם כן נאמר שיהיה די בשבלים כי הוא המודיע הרעב:
(לג) ירא פרעה איש נבון וחכם. אמר לו שיצטרך לאיש נבון וחכם שיהיה ממונה על כל הארץ ויפקד עוד פקידים תחתיו שילכו בארץ ויקבצו את כל אוכל כי לא יוכל השליט ללכת בכל הארץ ואמר לו שיהיה נבון וחכם נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו ולתת להם כדי חיותם וימכור
המותר

(לד) וחמש. כתרגומו ויזרז וכן וחמשים: (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל״ף ונקוד בפתח קטן ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכף ונקוד קמץ קטן: תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האוכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ: (לח) הנמצא כזה. הנשכח כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה״א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יתזן יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו בן משק ביתי וכמו (תהלים ב) נשקו בר גרנישו״ן בלע״ז: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא לשון שם המלוכה כמו (מלכים א׳ א) ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך: (מא) נתתי אותך. מניתי יתך ואעפ״כ לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו (מלאכי ג) נתתי אתכם נבזים ושפלים: (מב) ויסר את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן (משלי ז) רבדתי ערשי רפדתי ערשי מרצפות. ובלשון משנה מוקף רובדין של אבן על הרובד שבעזרה

(לד) יעשה פרעה. זו העצה או יקנה כמו עשה לי את החיל הזה: וחמש. שיקנה החומש: (לה) ויצברו בר. הפקידים וי״א כי טעם בר להיותו עם שבלין והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או להבר והאומר כי אויר מצרים לא בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז׳ שנים יוכל לערבו עם דברים שיעמידוהו: (לח) הנמצא כזה. בנין נפעל והוא פועל עבר כאומר הנמצא בעולם כזה ויתכן להיות הנו״ן סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה דברי פרעה אל עבדיו: (מ) אתה תהיה. שר על ביתי ישק. דגשות השי״ן לחסרון נו״ן נשק והוא נגיד החיל וי״א שהוא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה: רק הכסא אגדל ממך. ידוע כי אגדל פועל עומד וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא רק פירושו גדל עמי ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נוכלת עליה ותאבדו דרך: (מא) ראה נתתי אותך. שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים: (מב) בגדי שש. מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב. כמו מרבדים רבדתי ערשי

אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לד יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃ לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבוֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃ לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃ לז וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃ לח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ׃ שלישי לט וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ מ אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃ מא וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃

סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנֵּינֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: לד יַעֲבֵד פַּרְעֹה וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל אַרְעָא וִיזָרֵז יָת אַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שִׂבְעָא: לה וְיִכְנְשׁוּן יָת כָּל עֲבוּר שְׁנַיָּא טָבָתָא דְאָתְיָן הָאִלֵּין וְיִצְבְּרוּן עֲבוּרָא תְּחוֹת יַד מְהֵימְנֵי פַרְעֹה עֲבוּרָא בְּקִרְוַיָּא וְיִטְרוּן: לו וִיהֵי עֲבוּרָא גְּנִיז לְעַמָּא דְאַרְעָא לְשֶׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא דִּי יְהֶוְיָן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי עַמָּא דְאַרְעָא בְּכַפְנָא: לז וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל עַבְדוֹהִי: לח וַאֲמַר פַּרְעֹה לְעַבְדוֹהִי הֲנִשְׁכַּח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בֵּיהּ: לט וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר דְּהוֹדַע יְיָ יָתָךְ יָת כָּל דָּא לֵית סוּכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָתָךְ: מ אַתְּ תְּהֵי מְמַנָּא עַל בֵּיתִי וְעַל מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל עַמִּי לְחוֹד כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא הָדֵין אֱהֵי יַקִּיר מִנָּךְ: מא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲזֵי דְּמַנֵּיתִי יָתָךְ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: מב וְאַעְדִּי פַרְעֹה יָת עִזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב יָתַהּ עַל יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְּבוּץ וְשַׁוִּי מָנִיכָא דְּדַהֲבָא עַל צַוְּרֵיהּ:

בעל הטורים

ויפקד שנים במסרה: יעשה פרעה ויפקד פקידים ואידך ויפקד המלך פקידים. אחשורוש הפקיד פקידים לקבץ לו נשים ע״כ נתרושש כמו שדרשו חז״ל. ויעש המלך אחשורוש מס שנעשה רש. והיינו דכתיב אל תתן לנשים חילך. אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר על כן העשיר וליקט כל הכסף. ויקבצו ב׳ במסרה: ויקבצו את כל אוכל. ויקבצו את כל נערה זהו שאמר הכתוב דגן ותירוש ינובב בתולות. ישק ב׳ על פיך ישק כל עמי. שפתי׳ ישק משיב דברי׳ נכוחים בשביל שהשיב דברים נכוחים זכה על פיך ישק כל עמי:

פקודי ד׳ ב׳ חס׳ י׳ קדמא׳ וב׳ מלאי׳ וסי׳ יעשה פרעה ויפקד פקדי׳. להיות פקדי׳ בבית ה׳. הלין חס׳ פקידי׳ מיד כוניהו. ויפקד המלך פקידים: ב׳ בתראי מלאים דמלאים: הודיע אלהי׳ ג׳ בליש׳ וסי׳ כי ביום אכלכם. אחרי הודיע אלהי׳. וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהי׳. וחד נודע ביהודה אלהי׳: וחכם ד׳ וסי׳ ועתה ירא פרעה. אין נבון וחכם. וחכם באחור ישבחנ׳. טוב ילד מסכן וחכם: ובעיני י׳ ופי׳ בפרשת בהעלתך: כזה ח׳ וסי׳ הנמצא כזה איש. והית כזה יום מחר. אם בגוי אשר כזה ותרין חברוהי: רוח אלהים ח׳ בלי׳ מרחפת וסי׳ במס׳ רבת׳: ישק ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ ועל פיך ישק. שפתי׳ ישק. בתרא קמץ: ד׳ זוגין דריש תיבותן י׳ בתרי ליש׳ וסי׳ ישק. אתה תהית על ביתי. ישק. שפתי׳ ישק. ישך. לא תשיך לאחיך נשך כסף. ישך. אחריתו כנחש ישך. ישעו. תכבד העבודה. ישעו. ישעו ואין מושיע. דשמואל. יורישנה. ועבדי כלב עקב. יורישנ׳. חנת ח׳

רמבן

המוסר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה וחכם שידע לקיים התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו כגון חומטין שהזכירו רבותינו והכסף החי הממית הכנימה וכיוצא בהן ואמרו בבראשית רבה ערב בהן עפר וקיסומיות דברים שמקיימין את התבואה ואמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו כי החכם עיניו בראשו:

(לו) והיה האוכל לפקדון לארץ. אמר שיהיה האוכל פקדון ביד פקידי פרעה לצורך הארץ לשבע שני הרעב ולא יוציאו ממנו לדבר אחר שלא תכרת הארץ ברעב כאשר לא מתו הפרות בכחשיהן:

ספורנו

מאחר שהאל ית׳ הגיד הרעב העתיד למען תאור להושיע את עמך והראך השבע להודיעך במה תושיע. ראוי לך למען לא תחטא לו שתראה איש נבון וחכם עיוני ומעשי בהנהגת המדינות שיפים הוא לב לזה ומלכא לא להוי הנזיק: (לד) יעשה פרעה ויפקד. ותעשה שזה הנבון שתבחר יפקד פקידים בכל עיר ועיר למען יכירוהו לשר עליהם והיו לאחדים בידו בכונה אחת ולא יהיו חלוקי דעות כענין וקמת ועלית אל המקום: (לז) וייטב הדבר. עצת יוסף ודרכיה. ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים. ראה והתבונן היטב להנהיג בתכלית הטוב כי דבר גדול נתתי בידך: ויקראו

וטעם הנמצא כזה. בעבור שהיה עברי והם שונאי נפש המצריים לא יאכלו מגעם ולא יתחברו עמהם כי טמאים הם אצלם על כן לא רצה למנותו משנה בלא רשותם ולכך אמר להם שלא ימצאו מצרי כמוהו כי רוח אלהים בו ואחרי שהודו אמר ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת כי מאשר היה הפתרון טוב ונכון בעיני פרעה ובעיני עבדיו היה בעיניהם כאלו כבר בא הכל כמו שפתר להם ויתכן שירמוז את כל זאת גם למה שספר לו שר המשקים וכמוהו ויספר ללבן את כל הדברים האלה הברכות הנזכרות קודם לכן אמר אחרי שהודיע אלהים אותך החכמה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך וראוי אתה לנהוג שררה ומלכות ולהיות לי למשנה:

(מב) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה להיות שני לו לגדולה לשון רש״י והנכון שטבעת המלך היא

אבן עזרא

ערשי: (מג) המשנה. מגזרת שנים כי המלך כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו ואחריו השליש כמו שלישי. מרכבת. עץ נתונה על ארבעה סוסים ומרכבת שלמה לעדה: אברך. כל אדם קורא לפניו אכרע ואשתחוה וזו המלה מבנין הכבד הנוסף ויברך על ברכיו מהקל וכלם מגזרת ברכים ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל והאלף תחת ה"א כמו אשכם ושלוח ולפי דעתי שאלף אשכם לשון המדבר: (מד) אני פרעה. אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך: וטעם רגלו. לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: (מה) צפנת פענח. אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה ואם היא מתורגמת לא ידענו שם יוסף ויהי פי' פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית והיא מלה מרובעת: כהן און. עובד השם או עובד ע"ג כי כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי: (מו) ויצא יוסף. יצא שמו. כטעם ויצא לך שם בגוים או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: (מח) את כל אוכל. אין פי' כל כי היו מתים ברעב וכן וכל הארץ באו רק טעמו שקבץ כל אשר

אשר

יורישנ': על כל ארץ מצרים ד' וסי' ראה נתתי אתך על. ונתון אתו על. והי' לאבק על. והיה על האדם ועל הבהמה לשהין: צוארו ח' וסי' וישם. רבד הזהב. והיה הגוי והממלכה. והגוי אשר יביא צוארו. התלביש צוארו. בצוארו ילין עז: ונתון ז' וסי' ונתון אותו על כל ארץ. ונתן אתה לזעוה ולבז'. יחזקאל. ונתן את אלהיה' באש דישעי'. ונתן לו ככר לחם. את כל זה ראיתי ונתון. ונתון תמרוקיהן. ונתון הלבוש והסוס. קדמא' וג' בתראין מ"ל: ויוסף ג' ר"פ מסר

תרגום

מג וארכיב יתיה ברתיכא תניתא די ליה ואכריזו קדמוהי דין אבא למלכא ומני יתיה על כל ארעא דמצרים: מד ואמר פרעה ליוסף אנא פרעה ובר ממימרך לא ירים גבר ית ידיה למיחד זין וית רגליה למרכב על סוסיא בכל ארעא דמצרים: מה וקרא פרעה שום יוסף גברא דמטמרן גלין ליה ויהב ליה ית אסנת בת פוטי פרע רבא דאון לאתו ונפק יוסף שליט על ארעא דמצרים: מו ויוסף בר תלתין שנין כד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מן קדם פרעה ועבר שליט בכל ארעא דמצרים: מז וכנשו דיירי ארעא בשבע שני שובעא עבורא לאוצרין: מח וכנש ית כל עבור שבע שניא די הואה בארעא דמצרים ויהב עבורא בקירויא עבור חקל קרתא די בסחרנהא יהב בגוה:

ה' לג' בנקודים אחת. ג' ז' ג' ומ"ל ג' ג'. ג' ג' ותרין מנ' כו"ל חס' כמ"ג ג' ר"פ ד' ג' ג' ג' זוגין מתח'

תורה

מג וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מה וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מו וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מז וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִקְמָצִים: מח וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ:

רשי

שבעזרה והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו: אברך. כתרגומו דין אבא למלכא רך בלשון ארמי מלך. בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה (ספרי פ' דברים) דרש ר' יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר. לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (מד) אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו: בלעדיך. שלא ברשותך. דבר אחר אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא. פוטיפרע הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכור. (סוטה יג): (מז) ותעש הארץ. כתרגומו ואין לשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב (נ"ל שהוא דעת רבי נחמיה וא"צ כלל להגיה ברש"י כאשר עלה בדעת קצתם):

עד

תולדות אהרן ויקראו לפניו. בתרא ד: ובלעדיך לא ירים איש. סוטה לו (ברכות י):

בעל הטורים

צפנת פענח בגי' מגלה נסתרים צפנת פענח נוטרי' צדיק פטפט נפש תאוה פוטיפר ענה נפשו תנם. ד"א צופה פודה נביא תומך פותר עניו נבון חוזה:

ספורנו

(מג) ויקראו לפניו אברך. כמו הברך כלומר כל איש יכרע על ברכיו כמו שלועקים לפני המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך: ונתון אותו על כל ארץ מצרים. שקבלו כלם עול מלכותו כמנהג לכל מלך חדש: (מו) ויצא יוסף על כל ארץ מצרים. יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על כל ארץ מצרים ויעבור בכל ארץ מצרים. לפקוד הערים ולסדר עניניהם כענין וסבב המצפה ועלה בית אל בענין שמואל: (מז) לקמצים. שכל שבולת עשתה קמצים:

עד

רמבן

היא חותמו כענין וחתמו בטבעת המלך והנה נתן לו החותם להיות נגיד ומצוה בכל המלכות ויחתום בטבעת המלך כל אשר יחפוץ:

(מג) **במרכבת** המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו לשון רש"י. והנה הוא שם וכן כהני המשנה את משנה התורה הזאת והנכון כי משנה תאר כמו ואני אהיה לך למשנה כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וכן כסף משנה תאר כמו כסף שני וכבר הביאו המדקדקים ראיה בהיות אלה כולם בסגול ומשנה התורה וכל השמות בצרי כמשפט הסמיכות והענין כי יש למלך מרכבת ידועה לו כמו שנאמר וסוס אשר רכב עליו המלך ואחרת ידועה למשנהו ואחריו לשליש:

(מה) **צפנת** פענח. אמר ר' אברהם אם היא מלה מצרית לא ידענו פירושה ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף. ועל דעת הראשונים שאומרים המפענח נעלמים יתכן שקרא לו שם נכבד כלשון ארצו כי שאל לו. או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו ועניינו לפונה מגלה. וכן בתו קראה שם משה רבינו כלשון עמו מן המים משיתיהו ואל תשתומם בעבור שקראוהו סופרי המצריים מוניוס כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתם כגון בין קדש ובין שור בין רקם ובין חגרא וכן בהרבה מן השמות ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם הרבה וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון ארמית בדורו. וכן עשו נוצרים המעתיקים:

בת פוטיפרע כהן און. הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שם שנסתרס מאליו לפי שלקח יוסף למשכב לרש"י. והוא מדרש רבותינו והוצרך ממנו רש"י לומר לך כי כל כהן משרת לאלהות חוץ מזה שהוא לשון גדולה שהרי שר הטבחים היה וכן כהן מדין. ואני אומר כי לדברי רבותינו היה פוטיפר שר לפרעה וכאשר נסתרס בגופו והכירו בו וקראוהו פוטיפרע נתבייש בדבר ופירש משררתו והכניס עצמו בבית ע"ג ונעשה כומר לע"ג כי כן מנהג הנכבדים ואפשר שהיה און שם לאלוהיו וכן כהן מדין כומר כמו שאמר ביתרו שהיה מפטם עגלים לע"ג. והאמת כי לשון כהונה שרות אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו ובמקומו בד"ה ובני דוד הראשונים ליד המלך וכן מוליך כהנים שולל שהם משרתי המלך וכן יכהן פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת וכן מיודעיו וכהניו ראשי משרתיו:

(מז) **לקמצים** קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים לרש"י. ות"א לאוצרים כי החפירות העשויות בארץ לאוצרים או לדברים אחרים יקראו קמצים באחת הפחתים תרגם יונתן בחדא מן קומצא וכן כל פחת תרגם קמצא והוא קרוב מן חופר גומץ כי הגימל תשמש בכאן כמו קוף כאשר תשמש כמו כף באל יחסר המזג מן מסכה ייגה וכנה אשר נטעה ימינך שהוא כמו גנה ויסכרו מעינות תהום כטעם ויסגרו על ארץ מכורותם מכורותיך ומולדותיך וסכרתי את מצרים הכף והגימל בהם שוים וישתוו הקוף והכף תמיד כמו קובע וכובע תקן משלים הרבה כמו מי תכן את רוח ה' ורבותינו אמרו מלשון קישוט יאמרו תכשיטים ותקשיט וכן ויציקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תום כל העם לעלות מן העיר אמר בו התרגום ואקימו ית ארונא עשאו כמו ויציגו. וכענין שנאמר בו ויביאו את ארון ה' ויציגו אותו במקומו מלשון אציגה נא עמך והצגתיו לפניך:

(מח) **ויקבץ** את כל אוכל. יוסף הנזכר למעלה וגם אחרי כן ויצבור יוסף וכו': כי אזל לספור יוסף הנזכר ואמר ר"א כי

רש"י

(מט) עד כי חדל לספור. עד אשר חדל לו הסופר לספור וה"ז מקרא קצר. כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) בטרם תבא שנת הרעב. (תענית יא) מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון: (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. (ב"ר) שהרקיבה תבואת' שאצרו חוץ משל יוסף: אשר יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על פני כל הארץ. מי הם פני הארץ אלו העשירים (ב"ר): את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא: וישבור למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר. שברו לנו מעט אוכל. לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו (ישעיה נה) ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב: (וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף): (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין היה להם תבואה (תענית י). (ול"נ פשוטו למה תתראו למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם). ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו (משלי יא) ומרוה גם הוא יורה

רדו

תולדות אהרן וליוסף ילד. תענית יא סד: וכל הארץ באו מצרימה. פסחים קיט יבמות יג: וירא יעקב כי יש שבר. ס' הזוהר פ' אמור: ויאמר יעקב לבניו למה. תעני' יא:

בעל הטורים וליוסף. ב' במסרה. וליוסף יולד ב' בנים. וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו כדאמרינן כל המשתתף עצמו עם הצבור בצרתם זוכה ורואה בנחמת צבור. לכם תעשו בגימ' במילה מעשו שצוה אותם למול:

מקרא

מט ויצבר יוסף בר כחול הים (ג' עפר וילכד') הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר:
נ וליוסף ילד (ב' ר"פ ל' קמץ) שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן און: (ג' מ"ל)
נא ויקרא יוסף את שם הבכור (ד' מ"ל בתו') מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי:
נב ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים בארץ עניי: (רביעי)
נג ותכלינה שבע שני השבע (ג' וכ"כ) אשר היה בארץ מצרים: (ג' זוגין מתח')
נד ותחלינה שבע שני הרעב (ל' ומ"ע) לבוא כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ (ס') מצרים היה לחם:
נה ותרעב (ג' ר"פ) כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה (ד' דגש) לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו:
נו והרעב היה על כל פני הארץ (ד' בליש') ויפתח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ מצרים: (ע"ו)
נז וכל הארץ (ס') באו מצרימה לשבר אל יוסף כי חזק הרעב בכל הארץ: (כ"ח)
מב א וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תתראו:
ב ויאמר הנה (ל' מלרע)

אונקלוס

מט וכנש יוסף עבורא כחלא דימא סגי לחדא עד די פסק מלמימני ארי לית מנין:
נ וליוסף אתילידו תרין בנין עד לא עאלת שתא דכפנא דילידת ליה אסנת בת פוטי פרע רבא דאון:
נא וקרא יוסף ית שום בוכרא מנשה ארי אנשיני יי ית כל עמלי וית כל בית אבא:
נב וית שום תנינא קרא אפרים ארי אפשני יי בארע שעבודי:
נג ושלימא שבע שני שובעא די הואה בארעא דמצרים:
נד ושריאה שבע שני כפנא למיתי כמא די אמר יוסף והוה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה לחמא:
נה וכפינת כל ארעא דמצרים וצוח עמא קדם פרעה על לחמא ואמר פרעה לכל מצראי אזילו לות יוסף די יימר לכון תעבדון:
נו וכפנא הוה על כל אפי ארעא ופתח יוסף ית כל אוצריא די בהון עבורא וזבין למצראי ותקיף כפנא בארעא דמצרים:
נז וכל דיירי ארעא אתו למצרים למזבן עבורא מן יוסף ארי תקיף כפנא בכל ארעא:
א וחזא יעקב ארי אית עבור מזדבן במצרים ואמר יעקב לבנוהי למא תתחזון:
ב ואמר הא שמעית ארי

אבן עזרא

אשר יכול: (נא) כי נשני אלהים. טעמו כי אמר ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל חנני ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק: (נד) ותחלינה. מבנין הקל פעל הכפל: בכל הארצות. סביבות מלכות מצרים: (נו) ויפתח יוסף את כל. האוצרות שהיו עמס: וישבר למצרים. פירוש נתן שבר למצרים וטעמו קנין: (נז) לשבור אל יוסף. הפוך וכן הוא וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור: (א) וירא יעקב. בעבור היות ההרגשות נחברות במקום אחד יחליפו זו בזו כמו ראה ריח בני ומתוק האור וכן וירא יעקב כי אחריו כתוב הנה שמעתי: למה תתראו. אל תתראו

פרש' וישב: ויצבר ב' וסי' ויצבר יוסף בר. ויצבר עפר וילכדה: היו ג' זוגין מן ב"ב בעני' דמט' קדמי היו תנין היה וסי' ויקבץ את כל אכל שבע שנים אשר היו. ותכלינה שבע שני השבע אשר היה. וימת אלעזר ולא היו לו בנים. למחלי אלעזר ולא היה לו בנים. קניתי עבדים ושפחו'. וגדלתי והוספתי חכמה. ואפ"ס היו היה דבר ה': וליוסף ב' ר"פ וסי' ילד שני בנים. וליוסף אמר מבורכת ה': און כלם חסר במ"ג וסי' וליוסף ילד שני בנים. ואון בן פלת. עשרתי מצאתי און: הבכור ד' מלאים בתו' וסי' ויקרא יוסף את שם הבכור. שכל את ידיו. כל הבכור אשר יולד והיה הבכור אשר תלד. וכל נבי' וכתו' דכו' מ"ל במ"א חס' ובני שמואל הבכר: הארצות ל' מ"ל בתור' וכל נבי' וכתובי' דכו' במ"א חס' ותתנ' ביד עמי הארצת: ללחם ד' דגשים וסי' ותרעב כל ארץ מצרים. והיתה ללחם לאזכרה. לא רעב ללחם ולא. נודד הוא ללח' איה. וחד וללחם לא נרעב: על כל פני ועל כל פני ד' בלישנ' וסי' ועל כל פני ארץ הככר. והרעב היה. ישגו צאני בכל הרים. ובימי שאול עשו מלחמה. דד"ה: וכל הארץ ח' וסי' באו מצרימה. הזאת אשר אמרתי. באו ביער ויהי דבש. בוכי' קול גדול מבקשים את פני שלמה: לשבר כלם חס' במ"ד מ"ל וסי' אחרי שבור חנניה. קנה רצוץ לא ישבור. וקשת וחרב ומלחמה אשבור. ואוכלי פת בגו ישברוהו: חזק ה' פתחין וסי' וכל הארץ באו מצרימ' ויקן יוסף את כל אדמ'. ויהי כי חזק ישראל. דשפטים. וירא מלך מואב כי חזק

ספורנו

(מט) עד אין מספר. לא היה עוד מספר נקרא בשם באופן שיגוייר בנפש: (נא) כי נשני אלהים. כענין לעתיד כאמרו כי נשכחו הנרות הראשונות: (נו) ויפתח יוסף את כל אשר בהם. להראותם שהיה בידו כדי לפרנסם: ויחזק הרעב. גם באחר מזונות מלבד הלחם: מב (א) למה תתראו. למה

רמב"ן

אין פירוש כל כי ברעב היו מתים. וכן וכל הארץ באו מצרימה רק טעמו שקבץ כל אשר יכול. והנכון בעיני שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו והוא שאמר ויקבצו את כל אכל השנים הטובות ויצברו בר תחת יד פרעה ושמרו ומפני שאמר ויקבצו את כל אבל ואמר ויצברו בר. וכן ויקבוץ את כל אוכל ויצבור יוסף בר יורה שקבצו כל הנאכל לאדם בר ולחם ומזון אפילו תאנים וצמוקים וכיוצא בהן ויצברו מהם הבר אל תחת יד פרעה והיא התבואה שהובאה ברחת ובמזרה לזרות והבר ויתן בערים כדי אכלם מכל הפירות והיה כל האוכל למשמרת לצורך שני רעב שיקחו ממנו כדי חיותם והנשאר בבר קיים באוצרות. ויתכן שנתן להם דמים בשער הזול מגנזי המלך ולכן היה הבר לפרעה ומכרו להם בשני הרעב כמו שכתוב וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים או שלקחו המלך בחזקה כי אמר אני שמרתיו אבל אונקלוס תרגם אכל ובר בשוה:

(נד) ויהי רעב בכל הארצות. אשר סביב ארץ מצרים כי מה יעשו הרחוקות אם היה בכן רעב כזה וכך אמרו בבראשית רבה בשלש ארצות בפינקיא ובערביא ובפליסטני:

(נו) וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ. יאמר כי לא פתח יוסף אשר בהם עד שחזק הרעב בארץ לא כאשר צעקו אל פרעה מיד כי העם צועקים

אבן עזרא

תתראו שיש לכם הון אז אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים : (ב) ושברו וקנו לנו. שבר : (ד) אסון. מות : (ו) המשביר. מגזרת שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא לשני פעולים : (ז) ויתנכר. מגזרת נכרי הראה שהוא נכרי : קשות. שם התאר והטעם מלות קשות וכן יענה עזות : ויכירם. בתחלה הכיר שהם אחיו ואחר כך הסתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר

רשי

(ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו : (ג) וירדו אחי יוסף, ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם : עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לי' שלא היתה אהבת כלם ושנאת כולם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם ב"ר : (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון. א"ר אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא שיכנס כל א' בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים : (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא (שבועות יז) : (ז) ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות (ב"ר) : (ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן (ב"מ לט כתובות כז) : והם לא הכירוהו. שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו בא בחתימת זקן ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה : (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו :

ערות

תולדות אהרן (ויבאו בני ישראל. ברכות יח מגלה שם): הוא המשביר. סנהדרין נב: ויכר יוסף. יבמות פח כתובות כז מציעא לט:

מקרא

שמעתי כי יש־שבר במצרים
רדו־שמה ושברו־לנו משם
ונחיה ולא נמות : ג וירדו אחי־
יוסף עשרה לשבר בר
ממצרים : ד ואת־בנימין אחי
יוסף לא־שלח יעקב את־אחיו
כי אמר פן־יקראנו אסון :
ה ויבאו בני ישראל לשבר
בתוך הבאים כי־היה הרעב
בארץ כנען : ו ויוסף הוא
השליט על־הארץ הוא המשביר
לכל־עם הארץ ויבאו אחי יוסף
וישתחוו־לו אפים ארצה :
ז וירא יוסף את־אחיו ויכרם
ויתנכר אליהם וידבר אתם
קשות ויאמר אליהם מאין
באתם ויאמרו מארץ כנען
לשבר־אכל : ח ויכר יוסף את־
אחיו והם לא הכרהו : ט ויזכר
יוסף את החלמות אשר חלם

ג' בליש' · כ' · כו"ל חס' במ"ד מ"ל · י"ז מ"ל · ג' ר"פ · ב' כסגנס ביונה. ג' ומ"ל · ג' וחס' · ג'. ו' בליש' · כ' · ב' חד מ"ל וחד חס' דאיוב מ"ל

אונקלוס

אית עבורא מזדבן במצרים
חותו לתמן וזבונו לנא
מתמן ונחי ולא נמות :
ג ונחתו אחי יוסף עשרא
למזבן עבורא ממצרים :
ד וית בנימין אחוהי דיוסף
לא שלח יעקב עם אחוהי
ארי אמר דלמא יערעיניה
מותא : ה ואתו בני ישראל
למזבן עבורא בגו עליא
ארי הוה כפנא בארעא
דכנען : ו ויוסף הוא דשליט
על ארעא הוא מזבין עבורא
לכל עמא דארעא ואתו
אחי יוסף וסגידו ליה על
אפיהון על ארעא : ז וחזא
יוסף ית אחוהי
ואשתמודעינון וחשיב מה
די מליל עמהון ומליל
עמהון קשין ואמר להון מנן
אתיתון ואמרו מארעא
דכנען למזבן עבורא :
ח ואשתמודע יוסף ית אחוהי
ואנון לא אשתמודעוהי :
ט ואדכר יוסף ית חלמיא

מסורה

ודבר המלך חזק רדו שמה ירידה שמה ג' וסי' הורידוהו שמה. רדו שמה ושברו לנו. וירדו אליו שמה : ויוסף י' ט' שום בר נש וחד לשון תוספת וסי' הורד. בן שלשים. הוא השליט. הם הרחיקו מן העיר. אנכי ארד עמך. ויהי כל נפש יוצאי ירך. ואלה יעמדו לברך. לבני אסף זכור ויוסף. גאלת בזרוע עמך. ויאמר יואב אל המלך ויוסף ה' בתר' לשון תוספ': וידבר אתם ו' בליש' וסי' וידבר אתם קשות וידבר חמור אתם. וידבר אתם לאמר. ויכל משה מדבר אתם. ויבאו אל בני ראובן ואל בני גד. וידבר אתם המלך : קשות ב' מלאים וסי' וידבר אתם. דבר האיש : הכרהו ב' א' מ"ל וא' חס' דיוסף. ודאיוב. דאיוב מלא :

בעל הטורים

וישתחוו לו בגימטריא בכאן נתקיים החלום ויכירם ויקם לקבלם בסבר פנים יפות ובא המלאך שמלאו תועה והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכך כתוב אחר כך ויכר לשון יחיד. ויתנכר בגי' על ידי האיש גבריאל. ולא הכירוהו שנים במסורה הכא ואידך גבי איוב ויראו אותו מרחוק ולא הכירוהו. מה התם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מתוך היסורין. אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ. ומיהו התם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו הכירוהו אבל הכא לא הכירוהו כלל שלא העלו על דעתם שיגיע יוסף

ספורנו

למה תביטו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו ויתור כאמרם ז"ל קדירה דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה אל זה : (ב) ונחיה. אע"פ שלא יהיה לשבע נשיג די מחיתנו באופן זה : ולא נמות. ברעב : (ג) וירדו אחי יוסף עשרה. כי לא היה המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית אחד ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב : (ה) בתוך הבאים. שהיו הולכים עם חבורות יחד להמלט מן השוללים שרבו אז מפני הרעב : (ו) הוא השליט על הארץ הוא המשביר. עם היותו השליט היה הוא בעצמו המוכר ולא היה מאמין בעבדיו כי אמנם היה הכסף רב מאד וראוי לפרעה כאמרו ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ולכן לא היה שום בר נמסר לקונים בלתי חותמו או כתב ידו : ויבאו אחי יוסף וישתחוו לו. ולפי שעם היותו שליט היה הוא בעצמו המשביר הוצרכו אחי יוסף לבא אליו ולא לדבר אל עבדיו בלבד : (ז) ויכירם שהם אחיו לא שהכיר אחד לאחד : ויתנכר אליהם. שנה טעמו ולא דבר בענוה כמנהגו : קשות. פן יכירוהו בקול : (ח) ויזכור יוסף את אחיו. אחד לאחד ואחר כך : (ט) ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם. זכר להם את החלומות שבחלום האלומות היו כלם משתחוים

רמבן

נזעקים כשיש להם מחיה מעט והוא רצה שלא ישאר להם כלום זה טעם והרעב היה על כל פני הארץ כי טרם פתחו אוצרותיו היה הרעב על כל פני הארץ ועוד חזר לבאר שלא מכר להם עד שחזק עליהם מאד או שיפליג הכתוב לומר שהיה רעב של מהומה :

(א) **למה** תתראו. אל תראו עצמכם שבעים לפני בני עשו וישמעאל באותה שעה עדיין היתה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורה לשון רש"י. ודברי אחרים אין בהם ממש ומה שאומר אל תראו עצמכם שבעים בפני בני ישמעאל ובני עשו לא הבינותי שאין בני ישמעאל ובני עשו עתה בארץ כנען ולמה לא יאמר שלא יראו את עצמן שבעים בפני בני ארץ כנען ואולי היו בני ישמעאל ובני עשו באים מארץ אחוזתם אל יוסף לשבור והיו באים דרך ארץ כנען עוברים עליו ואמר להם שלא יראו עצמן שבעים בפניהם כי יחשדוהו שיש ליעקב תבואה ויבואו אליו לאכול עמו לחם בביתו ואם כן מה שאמר ונחיה ולא נמות טעם אחר הוא הזהירם להיות נשמרים במעט אשר בידם וילכו לקנות ממנו שלא ימותו כאשר יתום הלחם אשר בידם. והנכון למה תתראו במקום הזה כי היה לכם ליסע מיד כאשר שמעתם שיש שבר במצרים כי כבר בסכנה היו אם לא ימהרו לדבר וזה טעם ונחיה ולא נמות :

(ו) **הוא** המשביר לכל עם הארץ. ואיננו ראוי שיהיה השליט על הארץ משנה למלך מצרים מוכר לכל אחד סאה או תרקב מן התבואה ולכן נתעוררו בזה רבותינו ואמרו שצוה לסתום כל האוצרות חוץ מאחד בעת ההיא ועל דרך הפשט יתכן שהיו באים לפניו מכל הארצות והוא שואל וחוקר עליהם ומצוה לפקידים תמכרו לאנשי עיר פלוני כך וכך תבואה ממין פלוני והוצרכו בני יעקב לבא לפניו בתוך הבאים מארץ כנען לצוות עליהם כמה ימכרו לארצם כי הם ראשונים לאשר באו מארץ כנען והם באו לפניו בעבור כולם :

(ז) **וירא** יוסף את אחיו ויכירם. מיד שראה אותם הכירם ופחד אולי יכירוהו ויתנכר אליהם שם המצנפת על מצחו וקצת הפנים ושנה עצמו כמו שנאמר באשת ירבעם קומי נא והשתנית ולא ידעו כי אשת ירבעם את וכתיב ויהי כבואה והיא מתנכרה או יהיה ויתנכר בכאן שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות ואמר להם בכעס כאילו לא יבא אדם לפניו לשבור מאין באתם לפני ויאמרו מארץ כנען לשבור אוכל וכאשר הזכירו לו זה אז נתברר לו שהם אחיו באמת וזה טעם ויכר יוסף פעם שנית כי נתוסף לו בהם היכר וידיעת אמת. ורש"י כתב נעשה להם כנכרי בדברים לדבר אתם קשות ועל דעתו יהיה ויתנכר לומר שדבר כאיש נכרי ואיננו נכון :

(ח) **והם** לא הכירוהו. כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם ואמרו רבותינו בטעם ההכרה לפי שהניחם חתומי זקן והם לא הכירוהו שיצא מאצלם

רשי

ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו (ויקרא כ) את מקורה הערה וכמו (יחזקאל טז) ערום ועריה. וכן כל ערוה שבמקרא ל' גלוי. וא"ת בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא: (י) לא אדני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבר אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם: כנים. אמתיים כמו (שמות י) כן דברת. (במדבר כז) כן בנות צלפחד דוברות (ישעיה טז) ועברתו לא כן בדיו: (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. (ב"ר) שהרי נכנסתם בי' שערי העיר למה לא נכנסתם בשער א': (יג) ויאמרו י"ב עבדיך וגו'. ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן. א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך

אבן עזרא

ויכר יוסף את אחיו: (ט) ערות הארץ. בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהוא דבר מגונה על כן אמר דרך משל או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות סוד הארץ והוא הנכון בעיני: (יא) נחנו. בלא אל"ף והוא האמת: כנים. נאמנים ויתכן להיותו מגזרת כן תעשה כאשר דברת או מגזרת כן בנות צלפחד כמו האמת:

לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים
אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת
הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ י וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־
אֹכֶל׃ יא כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד
נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ
עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ יב וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ
בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים
עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים ׀ אֲנַחְנוּ בְּנֵי
אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה
הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד
אֵינֶנּוּ׃ יד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף
הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר

ג' ר"פ כלנו. טעינו. נחנו ג' ח' קמ' וב' פת'. פסק. ד'. ג'. ו' חס' בתור'

דַּהֲוָה חָלִים לְהוֹן וַאֲמַר
לְהוֹן אַלִּילֵי אַתּוּן לְמֶחֱזֵי יָת
בִּידְקָא דְּאַרְעָא אֲתֵיתוּן׃
י וַאֲמַרוּ לֵיהּ לָא רִבּוֹנִי
וְעַבְדָּךְ אֲתוֹ לְמִזְבַּן עֲבוּרָא׃
יא כֻּלָּנָא בְּנֵי גַבְרָא חַד נַחְנָא
כֵּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲווֹ עַבְדָּךְ
אַלִּילֵי׃ יב וַאֲמַר לְהוֹן לָא
אֱלָהֵין בִּדְקָא דְּאַרְעָא אֲתֵיתוּן
לְמֶחֱזֵי׃ יג וַאֲמַרוּ תְּרֵי עֲסַר
עַבְדָּךְ אַחִין אֲנַחְנָא בְּנֵי
גַבְרָא חַד בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן
וְהָא זְעֵירָא עִם אֲבוּנָא יוֹמָא
דֵּין וְחַד לֵיתוֹהִי׃ יד וַאֲמַר
לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דְּמַלֵּילִית
עִמְּכוֹן לְמֵימַר אַלִּילֵי אַתּוּן׃

המסרו

כלנו ב' ר"פ וסי' בני איש אחד. כצאן תעינו: נחנו ג' ב' פתח וא' קמ' וסי' כלנו בני איש אח' נחנו. נחנו נעבר חלוצים. נחנו פשענו ומרינו קדמ' קמץ: אחים אנחנו ב' קמץ וסי' כי אנשי' אחים אנחנו. שנים עשר עבדיך: אלכם ו' חס' בתורה וסי' הוא אשר דברתי. ולא ישמע אלכם פרעה. כי ידבר אלכם פרעה. ואמר אלכם בעת. באתם עד הר האמרי.

תולדות אהרן שנים עשר. יבמות יז (יבמות ב):

בעל הטורים

למעלה כוו. בני איש אחד נחנו ולא אמר אנחנו רמז שאחד ממנו חסר. נחנו ג' במסרה הכא ואידך נחנו נעבור חלוצים נחנו פשענו וזהו שדרשו שאמרו נחנו נהרוג כל העיר אם לא יתנו לנו וזהו בשביל שנחנו נעבור חלוצים להלחם אם לא יתנוהו לנו לפדותו ונחנו פשענו. מרגלים אתם פירוש ולא אני שיהושע שילא ממני לא היה בעצת מרגלים והם אמרו לא היו עבדיך מרגלים. פירוש יהודה השיבו כי סוף ראש המדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעצת המרגלים. לא היו בגימטריא כלב. והאחד איננו וסמוך ליה ויאמר אליהם יוסף. ששים מכם בגביע ואומר אני מנחש שמו יוסף:

רמבן

מאללם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימת זקן והנה ישכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כולם ועוד היה מכירם מדעתו שיבאו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ ואמר ר"א ויכירם בתחלה הכיר שהם אחיו ואחרי כן הסתכל בכל אחד והכירו:

(ט) **ויזכר** יוסף את החלומות אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו לשון רש"י. ולפי דעתי שהדבר בהפך כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחלה מן החלום הראשון והנה אנחנו מאלמים אלומים כי אנחנו ירמוז לכל אחיו אחד עשר ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני וכיון שלא ראה בנימן עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימן אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחלה ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השניה כי היה אביו בא מיד בלא ספק ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת. גם הענין השני שעשה להם בגביע לא שתהיה כוונתו לצערם אבל חשב אולי יש להם שנאה בבנימין שיקנאו אותו באהבת אביהם כקנאתם בו או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימן אולי ישלחו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו. ולזה נתכוונו בו רבותינו בב"ר אמר רבי חייא בר' אבא כל הדברים שאתה קורא שדבר יהודה בפני אחיו עד שאתה מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בו פיוס ליוסף פיוס לאחיו פיוס לבנימין. פיוס ליוסף ראה היאך נותן נפשו על בניה של רחל וכו' וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים ואולי היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון אבל היה רואה השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו אי אפשר להיות בארצם והיה מקוה להיותו שם במצרים כי בראותו הצלחתו הגדולה שם וכ"ש אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו:

ויאמר אליהם מרגלים אתם. העלילה הזאת יצטרך להיות בה טעם או אמתלא כי מה עשו להיות אומר להם ככה. וכל הארץ באו אליו והם בתוך הבאים כמו שאמר לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען. ואולי ראה אותם אנשי תואר ונכבדים לבושי מכלול כלם ואמר להם אין דרך אנשים נכבדים ככם לבא לשבור אוכל כי עבדים רבים לכם. ויתכן שהיו בתחלת הבאים מארץ כנען והוא טעם ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען כי עתה באו משם הראשונים. ויאמר להם יוסף מרגלים אתם כי מארץ כנען לא בא א' אדם לשבור אוכל וזה טעם מאין באתם שאמר להם בתחלה:

(יא) **כלנו** בני איש אחד נחנו. יתכן לפרש הטענה הזאת כי אמרו מפני היותנו אחים בני איש אחד ולא נפרד זה מזה כי כן רצון אבינו באנו כלנו כאחד לשבר אוכל ולא שלחנו אחד ממנו עם עבדיו. וכן היה הדבר כי למה ישלחם כולם אלא שאין רצונם להפרד זה מזה גם יתכן שעשו כן בעבור כובד הרעב שלא יגזלו מעבדיהם בדרך את השבר אשר יביאו ויתכן שאמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו תוכל לחקור עליו כי הוא נודע בשערים בכבוד עשרו ורוב בניו ואם תשאל ותחקור תדע כי כנים אנחנו ואנשים צדיקים בני צדיק ולא מרגלים וטעם לא היו עבדיך מרגלים כי כנים אנחנו מנעורינו בכל דברינו לא היו עבדיך מרגלים מאז ועתה וכן לא היינו מרגלים מעולם ורבותינו נתעוררו במה שאמרנו ודרשו שנכנסו בי' פתחים כדרך מרגלים ולכך העליל עליהם וטענה נכונה היא אבל לא הזכיר אותה הכתוב ועוד שא"ל בתחלה כלנו בני איש אחד נחנו והיא שמחייבת אותם ויתכן שמתחלה אמר להם נכנסתם בי' פתחים ועכשיו אתם נועדים במקום אחד ונקשרים יחדיו אין זה רק דרך מרגלים וא"ל בעבור היותנו אחים נאספנו יחד ואמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות כי אם אתם אחים היה לכם ליכנס בפתח אחד כאשר

ספורנו

משתחוים שהלומתו קמה וגם נצבה שלא נפלה אחר שקמה. ולכן רצה שיבאו כלם ויכברם ויתקיים בו ענין וגם נצבה וזה בזכות שיהיה הוא רמז לגואל העתיד על דרך ירה ויור כאמרו ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ויתקיים בהם ענין וגם נצבה כאמרו מלכו דלעלמין לא תתחבל: לראות את ערות הארץ באתם. לראות אם יש אתנו מזון מספיק לארצנו ולא באתם לקנות כי אין מנהג שאר הבאים שיהיו עשרה יחדיו שואלים: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. ואם היינו מרגלים היה במצות איזה מלך ולא יבחר המלך כל המרגלים בני איש אחד אבל באנו יחדיו מפני שאנו אחים: כנים אנחנו. בכל עסקינו: לא היו עבדיך מרגלים. מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלות עתה: (יב) לא. אין זה אמת שתהיו אחים: כי ערות הארץ באתם לראות. אבל נועצתם לומר שאתם אחים כדי לבא יחדיו ולראות ערות הארץ: (יג) שנים עשר עבדיך וגו'. הנה מה שאמרנו יתברר כי אמנם אבינו עודנו חי בארץ כנען ויגיד הוא ושכניו שהיינו י"ב בניו וחסר אחד והקטון נשאר לכלכל ובכל אלה הפרטים יתברר האמת אצלך: (יד) הוא אשר דברתי אליכם. אותו האחד שאתם אומרים שאיננו ואינכם מפרטים אנה הלך הוא שהלך בעצתכם להגיד

אתם

אבן עזרא

(טז) האסרו. תאסרו כמו ומות בהר: (יט) רעבון בתיכם. לורך בעבור הרעב וטעמו הביאו אל בתיכם: אבל. כמו אבל שרה אשתך כמו אכן: (כג) המליץ. מבאר מגזרת מליצה. ולקח שמעון כי כאשר יחטאו רבי' הגדול שבהם בשנים יענש יותר ועוד ראובן כי הוא הצילו ויאמר ר' משה הכהן כי כסף וזהב לא ימלאו בלשון רבים והנה שכח כספיה':

רשי

כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע היה נשבע בחיי פרעה: אם תצאו מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה. אם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית האסורים: (יח) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו (מלכים א ח) יאמן נא דבריך: (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. וראיתי בב"ר ליסנא דרומאה הוא אבל ברם: בלה אליט. טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: (כב) וגם דמו. אתין וגמין רבויין דמו וגם דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שומע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברית: המליץ. זה מנשה בנו: (כד) ויסוב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך. לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון. (ב"ר) הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא. דבר אחר נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו:

ויאבור

תורה

מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ טו בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ
חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי
אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ ט' זמ"ל כתו'
טז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח ל' רפי'. ל'
אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ
וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם ל' פתח
וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים
אַתֶּם׃ יז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־
מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ יח וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת
עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃
יט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם חמישי ל' וא' אחיכ' האחד
אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם
וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן
בָּתֵּיכֶם׃ כ וְאֶת־אֲחִיכֶם
הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ
דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־ ז' מ"ג
כֵן׃ כא וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו ז' ר"פ בטע'
אֲבָל אֲשֵׁמִים ׀ אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ
אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ
אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה י"ט פסו' אל על על
אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃ כב וַיַּעַן
רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי י"ג מ"ל כתו'
אֲלֵיכֶם ׀ לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ
בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ
הִנֵּה נִדְרָשׁ׃ כג וְהֵם לֹא יָדְעוּ ט' ר"פ כתו'
כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ
בֵּינֹתָם׃ כד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם
וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם
וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן

אונקלוס

טו בְּדָא תִתְבַּחֲנוּן חֵי פַרְעֹה
אִם תִּפְּקוּן מִכָּא אֱלָהֵין
בְּמֵיתֵי אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא׃
טז שְׁלָחוּ מִנְּכוֹן חַד וִידַבַּר
יַת אֲחוּכוֹן וְאַתּוּן תִּתְאַסְרוּן
וְיִתְבַּחֲנוּן פִּתְגָמֵיכוֹן הַקְשׁוֹט
אַתּוּן אָמְרִין וְאִם לָא חֵי פַרְעֹה
אֲרֵי אַלִּילֵי אַתּוּן׃
יז וּכְנַשׁ יָתְהוֹן לְבֵית
מַטְרָא תְּלָתָא יוֹמִין׃
יח וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה דָא עֲבִידוּ וְאִתְקַיָּמוּ
מִן קֳדָם יְיָ אֲנָא דָחִיל׃
יט אִם כֵּינֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן
חַד יִתְאֲסַר בְּבֵית מַטַּרְתְּכוֹן
וְאַתּוּן אִיזִילוּ אוֹבִילוּ עִבוּרָא
דַּחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן׃ כ וְיַת
אֲחוּכוֹן זְעֵירָא תַּיְתוֹן לְוָתִי
וְיִתְהֵימְנוּן פִּתְגָמֵיכוֹן וְלָא
תְמוּתוּן וַעֲבַדוּ כֵן׃ כא וַאֲמַרוּ
גְּבַר לַאֲחוּהִי בְּקוּשְׁטָא חַיָּבִין
אֲנַחְנָא עַל אֲחוּנָא דִּי חֲזֵינָא
בְּעָקַת נַפְשֵׁיהּ כַּד הֲוָה
מִתְחַנַּן לָנָא וְלָא קַבֵּלְנָא
מִנֵּיהּ עַל כֵּן אֲתַת לָנָא
עָקְתָא הָדֵין׃ כב וַאֲתֵיב
רְאוּבֵן יָתְהוֹן לְמֵימַר הֲלָא
אֲמָרִית לְכוֹן לְמֵימַר לָא
תֶחֱטוֹן בְּעוּלֵימָא וְלָא
קַבֵּילְתּוּן וְאַף דְּמֵיהּ הָא
מִתְבְּעֵי׃ כג וְאִינוּן לָא
יָדְעִין אֲרֵי שָׁמַע יוֹסֵף אֲרֵי
מְתוּרְגְּמָן הֲוָה בֵּינֵיהוֹן׃
כד וְאִסְתְּחַר מִלְּוָתְהוֹן וּבְכָא
וְתָב לְוָתְהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן
וּדְבַר מִלְּוָתְהוֹן יַת שִׁמְעוֹן

מסורה

ואמ' אלכם לא תערצון: בזאת ב' ר"פ וסי' בזאת תבחנו. בזאת יבא אהרן אל הקדש: בבוא ט' מלאים וסי' בזאת תבחנו בבוא כל ישר'. בבוא אדני בית רמון. ויקח יהוידע הכהן ארון. בבוא אליו נתן. בבוא דואג. בבוא רשע בא גם בוז. ובבוא הנשיא דרך אולם השער. ובבוא עם הארץ: האמת א"ב מן חד חד הא' וסי' במס' רבת': והיו ז' מס' במלכים ב' סימן י"ח: ירא. יראת אלהים ז' וסי' ויאמר אליהם יוסף. ותיראן המילדת. ויהי כי יראו המילד'. ויירא דוד את האלהי' דד"ה. כי ברב חלומו' והבלים. סוף דבר הכל נשמע. ויירא את האלהים מרבים. עזרא: הביאו ג' וסי' ואתם לכו הביאו. הביאו את צואריכם. את כל המעשר: תמותו ז' מלאים ג' בתורה וד' בשאר קריי' וסי' ויאמנו דבריכם. לא תחללו ולא תמותו. ופתח אהל מועד תשבו. והטלתי אותך ואת עמך. למה תמותו אתה ועמך. ועתה ידוע תדעו. שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו: חמליץ ה' זוגין חד מ' וחד המ' וסי' במס' רבתא: ויסב ב' וסי' מעליהם ויבך. ויבך דוד. וכל שמואל דכוו' במ"א ויסב את עמשא מן המסלה:

תולדות אהרן את שמעון. ס' הזוהר פ' אחרי מות:

ספורנו

להגיד מה שראיתם או שהחכמת' כדי לרגל כמו שאמרתי: (טו) בזאת תבחנו. שאם אינכם אחים לא יסכן הקטן את עצמו לבא עמכם לשקר ולהיות בן מות עמכ': (יח) את האלהים אני ירא. ולכן אניחכם להוליך לבתיכם די מחיתכם ולא תמותו. כי גם בארץ כנען אוכל להמיתכם אם לא תבאו: (כא) בהתחננו אלינו ולא שמענו. והיינו אכזרים נגד אחינו אע"פ שחשבנוהו לרודף היה לנו לרחם בהתחננו וכנגד מדת אכזריותנו זה האיש מתאכזר נגדנו: (כב) הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד. שלא היה מתכוין להמיתכם כשעשה מה שעשה כאשר חשבתם אבל היו מעשיו כאשר הוא ילד בלתי פועל לתכלית מכוון: וגם דמו הנה נדרש. אין החטא הנדרש עתה האכזריות בלבד כאשר חשבתם אבל גם דמו שחטאתם לשפוך דם נקי שלא היה בן מות כאשר חשבתם והיה בלי ספק מת בעבדותו: (כד) ויבך. כאשר ראה בצרתם: ולהשיב

בעל הטורים

כי אם בבוא. בבוא עולה למנין י"א שלא תצאו מזה עד שיבאו י"א אחים: אל משמר שלשת ימים. כנגד ג' דברים שעשו לו. ויפשיטו את כתנתו. וישליכו. וימכרו:

רמבן

אתם עתה יחדיו אז אמרו כי האחד איננו והלכו לבקשו והכתוב לא יחוש להאריך בטעם הטענות:

(יז) **ויאסף** אותם אל משמר שלשת ימים. עשה כן להפחידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא ומפני מוראו מוציא אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב וזה טעם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו להניח האחד רק להצלת כלם:

(כא) **אשר** ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו. חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו והכתוב לא ספר זה שם או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וישביעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות או שירצה הכתוב לקצר בסורחנם או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר והנה ראובן ענה להם שכבר אמרתי אליכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו כי ילד הוא ומפני נערותו חטא לכם וראוי לכם להעביר על חטאות נעוריו וגם עתה דמו הנה נדרש עם האכזריות אשר אתם אומרים או יהיה פירוש גם דמו אף על פי שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכם דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד מושלים כי יתכן שמת בעבור היותו ילד שעשועים ולא נסה לעבוד. ורבותינו דרשו דמו ודם הזקן:

וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כה וַיְצַו
יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר
וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־שַׂקּוֹ
וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ
לָהֶם כֵּן׃ כו וַיִּשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם
עַל־חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃
כז וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ
לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן
וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה־הוּא
בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ כח וַיֹּאמֶר אֶל־
אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה
בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ
אִישׁ אֶל־אָחִיו לֵאמֹר מַה־
זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃
כט וַיָּבֹאוּ אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם
אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־
הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר׃ ל דִּבֶּר
הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת
וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ׃
לא וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא
הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃ לב שְׁנֵים־עָשָׂר
אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד
אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־
אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ לג וַיֹּאמֶר
אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת
אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד
הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם
קְחוּ וָלֵכוּ׃ לד וְהָבִיאוּ אֶת־
אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי
לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם
אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת־
הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ׃ לה וַיְהִי הֵם
מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ
צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־
צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם
וַיִּירָאוּ׃ לו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב

ואסר יתיה לעיניהון :
כה ופקיד יוסף ומלו ית
מניהון עבורא ולאתבא
כספיהון גבר לסקיה ולמתן
להון זודין לאורחא ועבד
להון כן : כו ונטלו ית
עבורהון על חמריהון ואזלו
מתמן : כז ופתח חד ית
סקיה למתן כסתא לחמריה
בבית מבתא וחזא ית
כספיה והא הוא בפום
טועניה : כח ואמר לאחוהי
אתותב כספי ואף הא
בטועני ונפק מדע לבהון
ותוהו גבר לאחוהי למימר
מה דא עבד יי לנא :
כט ואתו לות יעקב אבוהון
לארעא דכנען וחויאו ליה
ית כל דארע יתהון
למימר : ל מליל גברא
רבונא דארעא עמנא קשין
ויהב יתנא כמאללי ית
ארעא : לא ואמרנא ליה
כיוני אנחנא לא הוינא
אללי : לב תרי עסר
אנחנא אחין בני אבונא חד
ליתוהי וזעירא יומא דין עם
אבונא בארעא דכנען :
לג ואמר לנא גברא רבונא
דארעא בדא אדע ארי כיוני
אתון אחוכון חד שבוקו
לותי וית עבורא דחסיר
בבתיכון סבו ואיזילו :
לד ואיתיו ית אחוכון זעירא
לותי ואדע ארי לא אללי
אתון ארי כיוני אתון ית
אחוכון אתן לכון וית
ארעא תעבדון בה
סחורתא : לה והוה אנון
מריקין סקיהון והא גבר
צרר כספיה בסקיה וחזו
ית צררי כספיהון אנון
ואבוהון ודחילו : לו ואמר
להון יעקב אבוהון יתי

רשי

ויאסור אותו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו (ב"ר): (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו. במלון. במקום שלנו בלילה: אמתחת. הוא שק: (כח) וגם הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עליל' זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו. תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבי' אחר הפרקמטיא: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אותי שכלתם

בעל הטורים

עשה אלהים ב' במסרה מה זאת עשה אלהים לנו. ואידך אשר עשה אלהים לפרעה ולמצרי'. ולכו. ג' במסורה ואת רעבון בתיכם קחו ולכו. גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו. ואור לכם ולכו. מלמד שהרשה אותם להוליך צאן ובקר אף על פי שאין יוצאה ממצרים וזהו גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו ואמר להם שלא יצאו אלא בכי טוב. וזהו ואור לכם ולכו:

רמבן

וטעם ולתת להם צדה לדרך. כדי שלא יאכלו בדרך מה שקנו והנה הודיע להם זה כי בידם נתן הצדה דרך חסד כדי שיוכלו להביא את האח כי אמר אין דעתי להרע לכם אם יאמנו דבריכם:

(כז) **ויפתח** האחד את שקו. אחד מהם פתח את שקו במלון לתת ממנו מספא לחמורו והאחרים לא פתחו את שקיהם עד היותם עם אביהם כאשר אמר ויהי הם מריקים כי אולי היו אחרים לוקחים לחמוריהם תבן כי לא יאכלו כל משאם בדרך וזה האחד לא היה חמורו חזק והוצרך למספא ומצא כספו בפי אמתחתו וכתב רש"י כי אמתחת הוא השק ואונקלוס תרגם טוענא והנראה מדעתו שהי' לכל אחד שק גדול ושקים קטנים להשוות משאם וכלל המשא יקרא אמתחת. והנה אירע לאחד שמצא כספו בפי אותו השק שפתח ולא קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כלם והקרוב אלי כי אמתחת שק גדול יש לו שני צדדים הנקרא בלשון תלמוד מתראתא ובפי אחד מן הצדדין הושם הכסף לכולם ואירע לאחד שפתח הצד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים ונקרא אמתחת בעבור שימתח לצדדין:

(לד) **ואת** הארץ תסחרו. שנו לו בדבר מפני השלום כדי שישמע אליהם לשלח אתם בנימן כי ברצונם מיד היו חוזרים לולי שאמר לא ילך בני עמכם. וכן אמרו לו אחיכם האחד הניחו אתי ולא הגידו לו מאסרם ולא מאסר שמעון. ויתכן שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו ולא ספרו הכתוב וטעמא שתביאו סחורה כרצונכם לקנות התבואה ולא אקח מכם סחורתכם כי איטיב לכם תחת בשתכם. וכן שאול שאל האיש לנו ולמולדתינו התגללות לאביהם. או כאשר אמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו אמר להם לא כי באמת ערות הארץ באתם לראות והגידו לי אם אביכם חי ואם יש לכם עוד אח כי אחקור עליכם ואדע מה אתם. ואז ענו שנים עשר אחים אנחנו בני איש אחד והוא בארץ כנען היום כי עודנו חי והקטן עמו והאחד איננו והוא מה שאמר יהודה

אבן עזרא

כספיהם: וישאו את שברם. אשר קנו: (כז) ויפתח האחד. מאן ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור כמו אחד בחשבון: (לג) ואת רעבון בתיכם. צורך: טלגה

ויאסר ג' א' רפ' וב' דג' וסי' ויאסר אתו. ויאסר יוסף מרכבתו. ויאסר את רכבו: בר ו' תיבין באו' קמץ בסגולת' וסי' ומפרי העץ אשר בתוך הגן. ויצו יוסף וימלאו את כליהם כר. מן הדם אשר בסף. וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. חמשים ללולאות תעשה ביריעה האחת. וחברו: ולתת ח' מסור פרשת כי תשא. והנה הוא ד' וסי' והנה הוא בפי אמתחתו. והנה הוא שם עלילות דברים. ויהי בבקר כזרח וארד בית היוצר. ויפן אליו עזריהו: עשה אלהים ב' דסמי' באוריית' וסי' מה זאת עשה אלהים לנו. את אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו: ארצה כנען ח' במס' רבת': הקרת ב' ומב' ליש' וסי' את כל הקרת אתם. הקרות והספים. קדמ' חס' דחסר: דבר ב' ר"פ וסי' דבר האיש אדני הארץ. דבר ה' עליכם: אדני ד' וסי' ויקח אדני יוסף. דבר האיש. ויאמר אלינו האיש. ויקן את ההר שמרון. וחד ואדני. כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני: ולכו ג' וסי' את רעבון בתיכם קחו. גם צאנכם גם בקרכם. והשכמתם בבקר ואור לכם: והביאו ו' וסי' והביאו את אחיכם הקטן. פרקו נזמי הזהב. באו בית אל ופשעו. ויאמר דוד אל יואב ספרו. ויען חזקיהו ויאמר. ואשר ישמעו ויעבירו: ואדעה ז' וסי' ואדעה כי מרגלים. ועתה הורד עדיך. ואדעה מה יוסף ה' דבר. ואדעה מספר'. עבדך אני הבינני. ואדעה מה חדל אני. ואדעה כי אין זולתך לגאול. בתר' ואדע כתיב ואדעה קרי: ואת הארץ ה' מסר פרשת וישלח:

תולדות אהרן ויצא לנס. תענית ט' (ברכות ה): דבר קשות. מכות יא:

ספורנו

(כה) ולהשיב כספיהם. לא יפול לשון רבים על הכסף אבל יפול על המטבעות: (כח) מה זאת עשה אלהים לנו. שנתן בלב זה עם היותו ירא אלהים שיעשה לנו זאת כדי להתגולל עלינו לעבדים בבאנו אליו. כאמרם אח"כ ולקחת אותנו לעבדים וזה לשלם לנו מדה כנגד מדה על מכירת אחינו והנה המכירה לא היתה מאתנו להרע אבל היתה מפני שחשבנוהו לרודף ובן מות ומה שלא הרגנוהו היה ע"צ החסד בהיותו אחינו:

עלי

שנוט

אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף
ד׳. ד׳ אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן
כ׳ תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃ לז וַיֹּאמֶר
רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי
כ׳ ופתח בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ
תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ
אֵלֶיךָ׃ לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי
עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ
ל׳ וכל הנסתר דכו׳ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־
ל׳ מ״ל בתו׳ שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃
מג א וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃
ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־
הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם
י״ז מ״ל בתו׳ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ
ג׳ חס׳ בתו׳ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ ג וַיֹּאמֶר
ד׳ חס׳ בליש׳ אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד
בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי
בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ד אִם־
יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ
ג׳ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃
ה וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־
הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי
בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ו וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד
לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח׃ ז וַיֹּאמְרוּ
ל״ב בטע׳ פזר ב׳ מ״ל שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ
וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם
חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־
ב׳ ג׳ ב׳ וחס׳ וא׳ מ״ל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע
כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃
ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו
ו׳. ג׳ שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה
ד׳ וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־

אִתְכַּלְתּוּן יוֹסֵף לֵיתוֹהִי
וְשִׁמְעוֹן לֵיתוֹהִי הָכָא וְיָת
בִּנְיָמִין תְּדַבְּרוּן עֲלַי הֲוָאָה
כּוּלְהוֹן׃ לז וַאֲמַר רְאוּבֵן
לַאֲבוּהִי לְמֵימַר יָת תְּרֵין
בְּנַי תְּמִית אִם לָא אַיְתֵינֵיהּ
לָךְ הַב יָתֵיהּ עַל יְדִי וַאֲנָא
אֲתִיבִינֵיהּ לָךְ׃ לח וַאֲמַר
לָא יֵחוּת בְּרִי עִמְּכוֹן אֲרֵי
אֲחוּהִי מִית וְהוּא בִלְחוֹדוֹהִי
אִשְׁתְּאַר וִיעָרְעִינֵיהּ מוֹתָא
בְּאוֹרְחָא דִּי תְהָכוּן בַּהּ
וְתַחֲתוּן יָת שֵׂיבָתִי בִּדְווֹנָא
לִשְׁאוֹל׃ א וְכַפְנָא תַּקִּיף
בְּאַרְעָא׃ ב וַהֲוָה כַּד
שֵׁיצִיאוּ לְמֵיכַל יָת עִבוּרָא
דְּאַיְתִיוּ מִמִּצְרָיִם וַאֲמַר לְהוֹן
אֲבוּהוֹן תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר
עִבוּרָא׃ ג וַאֲמַר לֵיהּ יְהוּדָה
לְמֵימַר אַסְהָדָא אַסְהִיד בָּנָא
גַּבְרָא לְמֵימַר לָא תֶחֱזוֹן
אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן
עִמְּכוֹן׃ ד אִם אִיתָךְ מְשַׁלַּח
יָת אֲחוּנָא עִמָּנָא נֵיחוּת וְנִזְבַּן
לָךְ עִבוּרָא׃ ה וְאִם לֵיתָךְ
מְשַׁלַּח לָא נֵיחוּת אֲרֵי גַבְרָא
אֲמַר לָנָא לָא תֶחֶזוּן אַפַּי
אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן׃
ו וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְמָא
אַבְאֶשְׁתּוּן לִי לְחַוָּאָה לְגַבְרָא
הַאִית לְכוֹן אֲחָא׃ ז וַאֲמַרוּ
מִשְׁאַל שְׁאֵיל גַּבְרָא לָנָא
וּלְיַלְדוּתָנָא לְמֵימַר הַעַד כְּעַן
אֲבוּכוֹן קַיָּם הַאִית לְכוֹן אֲחָא
וְחַוֵּינָא לֵיהּ עַל מֵימַר
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲמִידַע הֲוֵינָא
יָדְעִין אֲרֵי יֵימַר אַחִיתוּ יָת
אֲחוּכוֹן׃ ח וַאֲמַר יְהוּדָה
לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי שְׁלַח
עוּלֵימָא עִמִּי וּנְקוּם וְנֵיזִיל
וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת אַף אֲנַחְנָא

שכלתם. מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף: שכלתם. כל מי שבניו אבודים קרוי שכול: (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן. (ב״ר) אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני: (ב) כאשר כלו לאכול. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית (ב״ר): כאשר כלו. כד שציאו (והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו להכל כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שציאו): (ג) העד העיד. לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים. וכן (ירמיה יא) העידותי באבותיכם (שמות יט) רד העד בעם: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון יישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצי (יש מפרשים לשון עצה שמדברים ביחידות וזהו עצת עריסותינו) עריסותינו גלה לנו: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם. ואם משמש בלשון אשר ה״ז שמוש אחד מארבע לשונות שמשמש כי והוא אם שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה. נזנבה בו רוח הקדש על ידי הליכה זו תחי רוחך שנא׳ ותחי רוח יעקב אביהם: ולא נמות. ברעב בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך. מוטב שתניח את הספק ותתפוש

אבן עזרא

(לו) כלנה. כל הצרות האלה. וי״א כי פי׳ תמית תעניש ואחרים אמרו שזאת תפלה לנגד השם וכלל הדבר אילו היה מדבר נכונה לא היה יעקב מחרוש: (ח) גם אנחנו. דרך לשון

ושמעון ד׳ וסי׳ יוסף איננו. בני לאה. כראובן. ובערי מנשה ואפרים: כלנה ב׳ וסי׳ עלי היו. ואת עלית: ואת בנימן ד׳ וסי׳ אחי יוסף לא שלח. ואל שדי יתן. ואת בנימן תקחו. משנה כסף לקחו. תמית ב׳ וסי׳ את שני בני. ופתה תמית קנאה: וקראהו ד׳ זוגין מן ב״ב קדמא׳ מפיק א׳ ותניין לא מפיק א׳ וסי׳ וקראהו. לא ירד בני עמכם. וקרהו. ולקחתם גם את זה. משאל. וממטה אשר. דיהושע. משל. וממטה אשר. דד״ה. הבארתי. צלק העמוני נחרי. דשמואל. הברתי. חברו דד״ה. וירפאו את שבר בת עמי על. קדמא׳. וירפו את שבר. תניי׳ ותרויהון בירמיה: העד ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ העד העד בנו האיש. ואעד בך לאמ׳. ויעדהו לאמ׳ ברכ׳ אלהים ומלך. ויעדהו אנשי בליעל את נבות. נרדה ג׳ וסי׳ הבה נרדה ונבלה. נרדה ונשברה. ויאמר שאול נרדה אחרי פלשתים לילה: לאיש ל״ב מסר במס׳ רבתא: ויאמרו ב׳ בטעם פזר וסי׳ שאל שאל האיש. הנה חג ה׳ בשלה. וא׳ ואמרתם זבח. וא׳ ואמרנו. והיה כי יאמרו אלינו. וא׳ ואומר ראיתי והנה מנור׳. וא׳ ואומרה. גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים: שאול ב׳ בקרי׳ וסי׳ שאול שאל האיש לנו. שאול ישאלו באבל וכן התמו. וא׳ ושאול לו באלהים. הידוע ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ הידע נדע. חס׳. כי כל נבל ימלא יין מלא. ויאמרו אליו הידוע תדע כי בעלים מלך. חס׳. ויש חילוק במסרה כי י״א הידוע דאור׳ מלא ושאר׳ חס׳ וי״א כי הידוע דכל נבל ימלא יין מלא ושארא חסר וי״א כי הידוע דאורייתא ודכל נבל ימלא יין תרויהון מלאים וכך ראיתי בספר קדמון מדויק. ובתיקון ס״ת ראיתי הידוע דאורית׳ מ״ל ובתיקון ס״ת אחר חס׳. וי״א כי שלשתן מלאים: אל ישראל ז׳ מס׳ פרשת ויחי: שלחה ו׳ מסר בשמואל

ספורנו

(לו) עלי היו כלנה. אין אחד מאלו המקרים באחד מבניכם אבל כלם בבני זה בלי ספק אינו כ״א בסבת מריבותיכם זה עם זה ואתם המשכלים אותי: (לז) את שני בני תמית. קלל עצמו את שני בניו שימותו אם לא יביאנו כענין קללת רב לשמואל כאמרו (שבת פ״ח [illegible]) יהא רעוא דלא לקמו ליה בני וכן הוה ליה: (לח) לא ירד בני. היחיד לי מאמו׳ האם שהיתה עקרת הבית: מג (ב) שובו שברו לנו. כי חשב שהיו מבקשים להוליך עמם את בנימין כדי לאבדו כיוסף כמו שאמר להם אותי שכלתם לא שהי׳ הדבר כאשר ספרו: (ח) ונחיה. במזון: ולא נמות. על יד האיש אדוני הארץ שאמר לנו ויאמנו דבריכם ולא תמותו

רמבן

אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בספור כאשר הזכרתי. ורש״י כתב תסחרו תסבבו וכל לשון סחורה וסוחרים על שם שמסבבים אחר פרקמטיא נראה שרצה הרב להזהר מזה שלא אמרו אלא שיהיו רשאים לסבוב הארץ ולסחור בה כרצונם תמיד ולא פירש כן שבו וסחרוה ויסחרו אותה: (לז) את שני בני תמית. קבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בהיות ענשך עלי אם לא אשיבנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה וחטאתי לך כל הימים ואמר את שני בני והם היו ארבעה

תולדות אהרן יוסף איננו. חולין נה: תנה אותו על. בתרא קע: וקרבו לבון. כתובות ל:

בעל הטורים

כולנה ב׳ במסור׳ הכא והידך ואת עלית על כולנה לומר מה שאלו על בנימין עלה על כל הצער שנצטער יותר משמעון ויוסף לפי שהוחזק בו ג׳ פעמים ואמרינן היינו אעפ״י שאין נחש יש סימן. ד״א כלנה. כתיב חסר שמלי מוטל מזון נבותיהם שהם כלותי. תמית ב׳ במסור׳ את ב׳ בני תמית. ושותה תמית קנאה. דורש אותו במדרש. בעדת קרח דכתיב בהו קנאה ויקנאו למשה במחנה אלו דתן ואבירם בשביל שאמר שני בני תמית נתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם. את שני בגימטרי׳ דתן ואבירם. נרדה ג׳ במס׳ נרדה ונשברה לך אוכל. נרדה ונבלה שם שפתם. נרדה אחרי פלשתים לילה שאמר אם ישן תפלה נרדה מיד ונרדה ביום ובלילה למכור הדבר כמו השם נרדה לילה וגם רמז למה שדרשו שירדו להרוג אלף מצרים דכתיב נרדה ונבלה שם שפתם. על פי. ב׳ במס׳ על פי הדברים. על פי שנים עדים שנוצרכנו להגיד לו על פי הדברים האלה כאלו היו עדים בדבר:

לאמר

רשי

ותתפוש את הודאי: (ט) והצגתיו לפניך: שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים. לעה"ב: (י) לולא התמהמהנו. על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: (יא) אפוא. לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעוה. ב"ר: בטנים. לא ידעתי מה הם. ובפירושי א"ב של רבי מכיר ראיתי פיסטציא"ש ודומה לי שהם אפרסקין: (יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם. לשבור אכל שמא הוקר השער: אולי משגה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם: אל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין: ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוה"ק נזרקה בו לרבות יוסף: ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (טו) ואת בנימין. מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) וטבוח טבח והכן. כמו ולטבוח טבח ולהכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים. זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיזנ"ר:

ויש

אבן עזרא

לשון הקדש להוסיף גם ראשון כמו משל בנו גם אתה: (יא) זאת עשו. זאת העצה: מזמרת הארץ. כל דבר משובח מגזרת זמירות: צרי ונכאת. כבר פירשתים: בטנים. אין לו ריע במקרא וי"א אגוזים: (יב) משנה. שני: משגה. משמעת בעלי הה"א. וטעם ואל שדי שיש לו כח לעשות כאלה: (יד) כאשר שכלתי. במות יוסף אחשב כי שכלתי אהכל: להתגולל

תורה

אנחנו גם אתה גם טפנו׃
ט אנכי אערבנו מידי תבקשנו
אם לא הביאתיו אליך והצגתיו
לפניך וחטאתי לך כל הימים׃
י כי לולא התמהמהנו כי עתה
שבנו זה פעמים׃ יא ויאמר
אלהם ישראל אביהם אם כן
אפוא זאת עשו קחו מזמרת
הארץ בכליכם והורידו לאיש
מנחה מעט צרי ומעט דבש
נכאת ולט בטנים ושקדים׃
יב וכסף משנה קחו בידכם
ואת הכסף המושב בפי
אמתחתיכם תשיבו בידכם
אולי משגה הוא׃ יג ואת
אחיכם קחו וקומו שובו אל
האיש׃ יד ואל שדי יתן לכם
רחמים לפני האיש ושלח לכם
את אחיכם אחר ואת בנימין ואני
כאשר שכלתי שכלתי׃ טו ויקחו
האנשים את המנחה הזאת
ומשנה כסף לקחו בידם ואת
בנימן ויקמו וירדו מצרים
ויעמדו לפני יוסף׃ ששי טז וירא
יוסף אתם את בנימין ויאמר
לאשר על ביתו הבא את
האנשים הביתה וטבח טבח והכן

י"ג פסו' גם גם · ל' · ד' כלוש' · ד' כתיב א' · ד' ב' חס' וכ' מ"ל · ב' · ב' ב' וחס' · ד' ב' א' פתח וא' קמץ · ל' · ל' מ"ל בתו' · ב' · ד' י"ז מ"ל · ל' · ב' · ה' כלוש' · י"ז מ"ל · ח' ג' ב' חס' וא' מ"ל · ל' וחד למען סכה ענה

תרגום אונקלוס

אף את אף טפלנא׃ ט אנא
מערבנא ביה מן ידי תבעיניה
אם לא איתיניה לך
ואקימיניה קדמך ואהי חטי
לך כל יומיא׃ י ארי אלולא
פון בדא אתעכבנא ארי כען
תבנא דנן תרתין זמנין׃
יא ואמר להון ישראל
אבוהון אם כן הוא דא
עבידו סבו מדמשבח
בארעא במניכון ואחיתו
לגברא תקרובתא זעיר קטף
וזעיר דבש שעף ולטום
בוטמין ושגדין׃ יב וכספא
על חד תרין סבו בידכון וית
כספא דאתותב בפום
טועניכון תתיבו בידכון
דלמא שלו הות׃ יג וית
אחוכון דברו וקומו תובו
לות גברא׃ יד ואל שדי
יתן לכון רחמין קדם גברא
ויפטר לכון ית אחוכון
אוחרן וית בנימין ואנא כמא
דאתכולית תיכולית׃
טו ונסיבו גובריא ית
תקרובתא הדא ועל חד
תרין כספא נסיבו בידיהון
ודברו ית בנימין וקמו ונחתו
למצרים וקמו קדם יוסף׃
טז וחזא יוסף עמהון ית
בנימין ואמר לדממנא על
ביתיה אעיל ית גובריא
לביתא וכוס נכסתא ואתקין

מסורה

א' סימן י"ז: הביאתיו והביאתיו ד' ב' מ"ל וב' חס' וסי' אם לא אביאנו. ועבדי כלב. והביאותיו ונראה שם. הביאותיו והצליח דרכו. ב' בתרא' מלאים: לולא ד' כתי' א' וסי' כי לולא התמהמהנו. לולא החרשת'. לולא דברתי כי אז. לולא האמנתי לראו': ואת הכסף ד' וסי' המושב בפי אמתחתיכם. אך את הזהב. ויקח יהושע את עכן בן זרח. ותשלם כל המלאכה. דד"ה. ירידה מצרים ד' בליש' וסי' ויעמדו לפני יוסף. ויעקב ובניו ירדו מצרים. הוי הירדים מצרי' לעזרה. ההלכים לרדת מצרים ופי לא שאלו. ושארא מצרימה: על ביתו ח' וסי' וימצא יוסף חן. וירא יוסף אתם. ויצו את אשר על. הם יצאו את העיר. וילך אלקנה הרמתה. הראית כי נכנע אחאב. וילך מלך ישראל על ביתו סר. ישען על ביתו: הבא ג' ב' חס' וא' מלא וסי' הבא את האנשים. הבא נא ידך בחיקך. לך הביא העיר בתרא מלא. וטבח א"ב א' ט' וא' וט' וסי' במסר' רבתא:

תולדות אהרן אנכי אערבנו. בתרא קעג: אם לא. מכות יא: אם כן אפוא. בתרא טו: וטבוח טבח. חולין פט:

בעל הטורים

לך כל הימי' בגימ' העולם הזה ולבא: כי עתה שבנו זה. ס"ת שם בן ארבע לומר שהשם מלוה לצדיקים: מעט צרי ומעט דבש ו' מינים הביאו לו מנחה כנגד ו' בני הגבירות כל אחד מין א': ומשנ' ב' במסור' ומשנה כסף. ומשנה שברון. לומר לך קל וחומר מה הכא שבשגגה בא הכסף ליד אחי יוסף בא לשלמו בכפלים כ"ש שעתידין עו"ג לשלם כל הכסף שלקחו מישראל כפלי כפלים:

רמבן

לאמר תחת האחד מבניך יהיה הכפל בבני. והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה כי יהודה גבר באחיו ועוד כי ראובן כבר פשע באחיו ולא יבטח בו והכלל כי היתה עצת יהודה טובה להניחו לזקן עד שיכלה פת מן הבית כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם טפנו: (יד) **ושלח** לכם את אחיכם אחר ואת בנימן. נראה על דרך הפשט כי לא היה שמעון רצוי אביו בעבור דבר שכם ולכך לא אמר את שמעון בני את בנימן כי לא יזכרנו בשמו כאשר עזבו במצרים ימים רבים ואלו היה בביתו לחם לא שלח עדיין את בנימן ויניחהו במצרים. ורש"י כתב רוח הקדש נזרקה בו לרבות את יוסף ובבראשית רבה גם כן אמרו ושלח לכם את אחיכם זה יוסף. אחר זה שמעון ונכון הוא כי נתן דעתו בעת התפלה להתפלל עליו גם על האחר אולי עודנו חי ולשון אחר דרשו שם בבראשית רבה אמר רבי יהושע בן לוי פתר קריא בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש זה הקדוש ברוך הוא שנאמר ה' איש מלחמה וכתוב ויתן אותם לרחמים ושלח לכם את אחיכם אלו השבטים אחר ואת בנימן זה יהודה ובנימן. ואני כאשר שכלתי

ספורנו

תמותו: (י) כי לולא התמהמהנו. והטעם שקבלתי עלי חטא עולם אם לא הביאותיו הוא מפני שדבר ברור אצלי שלולא התמהמהנו מאז שספרנו אליך דברי האיש או מאז שכלה השבר: כי עתה שבנו זה פעמים. שלא היה האיש מעכבנו כלל בהיותו ירא אלהים ולא יוסיף להרע עמנו כאשר ידע האמת: (יא) אם כן. אם הדבר כן כמו שאמרתם שהתגרה האיש בכם והוא ירא אלהים: איפה. מן ההכרח ראוי שזאת תעשו: קחו מזמרת הארץ מעט צרי. כי אמנם המנחה שתובל לאיש נכבד להון יצטרך שתהיה רבות הכמות להשביע עין הכילי ומזה המין היתה מנחת יעקב לעשו אבל כאשר יובילוה לנדיב אשר כסף לא יחשוב ראוי שתהיה מעט אבל תהיה דבר נבחר מדברים הנמצאים על המעט והם בהיכלי מלך ומזה המין היתה המנחה הזאת ליוסף: והורידו לאיש מנחה. קודם שתלכו לראות פניו למען תראו איך יקבל המנחה ברצון ובזה תדעו איך יקבל אתכם בסבר פנים יפות כאמרו ולו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידינו עולה ומנחה. ואחר כך: (יג) וקומו שובו אל האיש. כי עכ"פ תכפרו פניו מלד מה במנחה ההולכת לפניכם כאמרו אבן חן השחד בעיני בעליו וכו': (טו) ויעמדו לפני יוסף. קודם הבאת המנחה ולכן יראו כאשר הובאו בית יוסף:

יאמר

כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃ (י"ב)
יז וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף
(כ"א) וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה
(ג') יוֹסֵף׃ יח וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי
(ל' ומ"ל) הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל־
(ל' דגש כו"ל חס') דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ
(ג') בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים
(ל' וחס' ל') לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ
(ד') וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת־
חֲמֹרֵינוּ׃ יט וַיִּגְּשׁוּ אֶל־הָאִישׁ
(י"ג) אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו
(ו') פֶּתַח הַבָּיִת׃ כ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי
יָרֹד יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃
(ל' פתח) כא וַיְהִי כִּי־בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן
(דג' והד רפי) וַנִּפְתְּחָה אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה
כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ
(ל') בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃
(ל') כב וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ
לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־שָׂם
כַּסְפֵּנוּ בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ כג וַיֹּאמֶר
שָׁלוֹם לָכֶם אַל־תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם
(ל' מ"ל) וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן

אֲרֵי עִמִּי יֵיכְלוּן גּוּבְרַיָּא
בְּשֵׁירוּתָא׃ יז וַעֲבַד גַּבְרָא
כְּמָא דַּאֲמַר יוֹסֵף וְאַעֵיל
גַּבְרָא יָת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף׃
יח וּדְחִילוּ גּוּבְרַיָּא אֲרֵי
אִתָּעֲלוּ לְבֵית יוֹסֵף וַאֲמָרוּ
עַל עֵיסַק כַּסְפָּא דְּאִתּוֹתַב
בְּטוֹעֲנָנָא בְּקַדְמֵיתָא אֲנַחְנָא
מִתָּעֲלִין לְאִתְרַבְרְבָא עֲלָנָא
וּלְאִסְתַּקָּפָא עֲלָנָא וּלְמִקְנֵי
יָתָנָא לְעַבְדִּין וּלְמִדְבַּר יָת
חֲמָרָנָא׃ יט וּקְרִיבוּ לְוָת
גַּבְרָא דִּי מְמַנָּא עַל בֵּית יוֹסֵף
וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ בִּתְרַע בֵּיתָא׃
כ וַאֲמָרוּ בְּבָעוּ רִבּוֹנִי מֵיחַת
נְחַתְנָא בְּקַדְמֵיתָא לְמִזְבַּן
עֲבוּרָא׃ כא וַהֲוָה כַּד
אֲתֵינָא לְוָת מְבָתָא וּפְתַחְנָא
יָת טוֹעֲנָנָא וְהָא כְּסַף גְּבַר
בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ כַּסְפָּנָא
בְּמַתְקְלֵיהּ וַאֲתֵיבְנָא יָתֵיהּ
בִּידָנָא׃ כב וְכַסְפָּא אוֹחֲרָנָא
אַחֲתְנָא בִידָנָא לְמִזְבַּן עֲבוּרָא
לָא יְדַעְנָא מַן שַׁוִּי כַּסְפָּנָא
בְּטוֹעֲנָנָא׃ כג וַאֲמַר שְׁלָם
לְכוֹן לָא תִדַּחֲלוּן אֱלָהֲכוֹן
וֶאֱלָהָא דַּאֲבוּכוֹן יְהַב לְכוֹן
סִימָא בְּטוֹעֲנֵיכוֹן כַּסְפְּכוֹן

ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה. בלע אטלא שירותיה. אבל כל תרגום של צהרים טיהרא: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר. ולכן: וייראו. שאין זה אלא לאספנו אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתגולל כדמתרגמינן עלילות דברים תסקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון (קהלת יב) גלת הזהב (נחום ב) והצב גלתה העלתה שהוא לשון מלכות: (כ) בי אדני. (יבמות נז סנהדרין סד) לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא: ירוד ירדנו. ירידה היא לנו (ב"ר) רגילים היינו לפרנס אחרים עכשיו אנו צריכים לך: (כג) אלהיכם. (תנחומא) בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי אלהי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון

בצהרים י"ב מסר במלכים א' סי' י"ח: ולקחת ד' רפי' מסר

(יח) להתגולל. מגזרת בגלל הדבר: ולהתנפל. כאדם שיתנפל מעצמו על אחד ויאמר לו אתה הפלתני: (כ) בי. לשון בקשה ולפי דעתי שהוא דרך קריה כמו בי אדוני העון וטעם העון במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני: (כג) נתן לכם מטמון. יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו באוצר ויצא בגורלכם כי כספכם

ספורנו

(טז) ויאמר לאשר על ביתו. ולא רצה לדבר לאחיו עד נאת מאתו כל הנלבים עליו כדי להאריך בספור עמהם: הבא האנשים הביתה. אל בית הדירה. כי היה או בשער המלך או במקום אשר ישפוט שם: כי אתי יאכלו. לראות ענינם עם בנימן ולנסות אם יקנאו בו כשירבה משאת בנימן ממשאות: (כא) כספנו כלם במשקלו. באותם המטבעות עצמן לפיכך חשבנו שלא היה משגה ממעות

רמבן

שכלתי בחורבן ראשון שכלתי בחורבן שני לא אשכל עוד זה לשונם ז"ל והכונה כי ירידת יעקב למצרים ירמוז לגלותינו ביד מחריבי בהמ"ק כמו שאפרש וראה הנביא הענין מתחלתו והתפלל כתם לשעה ולדורות והכתוב זה כפי מדרשם יש לו סוד גדול. כי אמר ואל שדי במדת הדין יתן לכם רחמים שלפניו יעלה אתכם ממדת הדין למדת רחמים והמשכיל יבין:

ואני כאשר שכלתי שכלתי. ואני עד שובכם אהיה שכול מספק כאשר שכלתי מיוסף ומשמעון שכלתי מבנימן לשון רש"י והנכון שהוא אומר לא תוכלו להוסיף עלי שכול כי כבר שכלתי. יתנחם מכל הבא עליו ביתרון כאבו על יוסף. וכמוהו וכאשר אבדתי אבדתי. כלומר כבר אני אבודה ואם ימיתני לא יוסיף עלי הבדון:

(יח) **להתגולל** עלינו. מן ועמשא מתגולל בדם ושמלה מגוללה בדמים כאדם שיהפוך מצד אל צד על חברו. ולהתנפל עלינו כאדם שיתנפל ברצונו על חבירו מלוא קומתו. ואונקלוס תרגם להתגולל לאתרברבא עלנא שינשאו עלינו כשוא הים לגליו ולהתנפל לאיסתקפא לשום עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן ת"י תאנה תוסקפא:

וטעם ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו. כי ידאגו על חמוריהם לאמר הנה יקחו גם את חמורינו עם אמתחותיהם ולא נוכל לשלוח לביתנו בר וימותו כולם ברעב:

(כ) **בי** אדוני. לשון בעיא ותחנונים הוא ובלשון ארמית בייא לשון רש"י. וזה דבר זר מאד לסמכו אל מלת לשון טורסי ואינה דומה אליה כי בייא כולה מלה לא תשתנה ילא יאמר ממנה בי ועוד שהמלה ההיא אינה לשון בעיא ותחנונים כמו שאמר הרב אבל היא לשון צעקה ותרעומות על שבר ועל עוות דבר כגון מלת אבוי בלשון קדש והיא ידועה בלשון ערב ירגילו אותה בקינותיהם כולן בפתחות הבית ובלשון יון בייא הבי"ת רפה בשוא יאמרו אותה על הדוחק והצער ובב"ר בסדר בראשית מהו שלו לרוכב בערבות ביה שמו אין לך כל מקום ומקום שאין לו ממונה על בייא שלו אגריקום במדינה ממונה על בייא שלו אגרטום במדינה ממונה על בייא שלו כך מי ממונה על בייא של עולמו הקב"ה ר"ל שבכל מקום יש איש ממונה על הצעקה ועל העוות והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הצועקים בייא ועוד לפנינו בפרשת ויגש אליו אמר לו יהודה בייא אתה מעביר עליכו שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו זו היא השמת עין ובפ' ויהי בשלח שמא אני מעביר בייא על בריה ובפרשת וישמע יתרו נתמנה אדם ונטל טלית כל טורח ציבור עליו אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא מיחה הוא נענש עליו ובפרשת אשה כי תזריע צווח אנא בייא עליכון וכן במקומות הרבה ואונקלוס שתרגם בי אדני בבעו רבוני לא שהוציא מלת בי מן בעו אבל רדף הענין שהוא בא בכל מקום בענין הבקשה ור' אברהם אמר כי בי אדני דרך קריאה בלשון הקדש והוא כמו בי אדני המלך העון והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני. וא"כ נכון הוא שיאמר אדם בי אחי או בי שמעני ולא מצאתי שתבא מלת בי רק עם אדני או עם השם הנכבד הנכתב באל"ף דל"ת שגם הוא לשון אדון ולכן אני אומר כפירוש בי בעצמי אתה אדון ומושל ובאו שני כנויים לחזוק כמו ולי אני עבדך בי אני אדני ודומה לזה כי בי בעזרך אני:

(כג) **נתן** לכם מטמון באמתחותיכם. אמר ר' אברהם יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי והנה הם דברי נחומים

כי

רש"י

תטמון: (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו הן דוחפים אותו חוץ עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו. הזמינו עטרוהו בכלים נאים: (כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין: (נראה דיוקו דרש"י מהביתה בתרא ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא עכצ"ל מפרוזדור לטרקלין ודוק): (כח) ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד השתחוואה משתטח לארץ: (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה: (ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא יש לך בנים אמר לו יש לי י' אמר לו ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם ע"ש אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר שהיה בכור לאמי. אשבאל. ששבאו אל. גרא. שנתגייר באכסניא. ונעמן. שהיה נעים ביותר. אחי וראש. אחי היה וראשי היה. מופים מפי אבי למד. וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד. שירד לבין האומות כדאיתא במסכת סוטה מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זתים ובלשון ארמי משום מכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונכווץ: (לא) ויתאפק. נתאמץ. והוא לשון (איוב מא) אפיקי מגינים חוזק וכן (שם יב) ומזיח אפיקים רפה: (לב) כי תועבה הוא. דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר: (לג) הבכור כבכורתו. מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון בני אם אחת הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם וכן כלם. כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם ישב אצלי

אבן עזרא

כספכם בא אלי: (כד) ביתה יוסף. כמשפט הלשון אל בית יוסף: (כז) השלום אביכם הזקן. שם תחת שם התאר והוא דרך קצרה כאילו אמר השלום לאביכם וכן אתה שלום: (כח) ויקדו. שמו הקדקד בארץ וככר השתחוו: (כט) אלהים יחנך. אין לו משקל אולי השתנה כן בעבור אות הגרון: (ל) כי נכמרו. בערו ויקדו וכן עורנו כתנור

תורה

בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי
וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן׃ י"ב מ"ל
כד וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים
בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ ס'
רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא
לַחֲמֹרֵיהֶם׃ כה וַיָּכִינוּ אֶת־
הַמִּנְחָה עַד־בּוֹא יוֹסֵף בַּצָּהֳרָיִם י"ג מ"ל
כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם׃
כו וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאוּ לוֹ י"ט. ב' דגש
אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם
הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ י"ט
כז וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר
הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר
אֲמַרְתֶּם הַעוֹדֶנּוּ חָי׃ כח וַיֹּאמְרוּ
שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ חָי
וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲוֻ׃ כט וַיִּשָּׂא וו ק'
עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־בִּנְיָמִין אָחִיו בֶּן־ י"ז מ"ל
אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן ד' רפי
אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי וַיֹּאמַר ז' פסו' מֵמַ
אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי׃ שביעי ב'
ל וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמָיו ג'
אֶל־אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת וַיָּבֹא
הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃ לא וַיִּרְחַץ י"ח ס"פ
פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ ב' סמן
לָחֶם׃ לב וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ
וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים הָאֹכְלִים ח'. ל'
אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן
הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־הָעִבְרִים
לֶחֶם כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם׃
לג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ ל' וחס'
וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ ב' חס' בליש'
הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ׃

אונקלוס

אֲתָא לְוָתִי וְאַפֵּיק לְוָתְהוֹן
יַת שִׁמְעוֹן׃ כד וְאָעֵל גַּבְרָא
יַת גּוּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף וִיהַב
מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיהוֹן וִיהַב
כִּסְתָּא לַחֲמָרֵיהוֹן׃
כה וְאַתְקִינוּ יַת תִּקְרוּבְתָּא
עַד דְּעָאל יוֹסֵף בְּשֵׁירוּתָא
אֲרֵי שְׁמָעוּ אֲרֵי תַמָּן יֵיכְלוּן
לַחְמָא׃ כו וְעָאל יוֹסֵף לְבֵיתָא
וְאַעִילוּ לֵיהּ יַת תִּקְרוּבְתָּא
דִּי בִידֵיהוֹן לְבֵיתָא וּסְגִידוּ
לֵיהּ עַל אַרְעָא׃ כז וּשְׁאֵיל
לְהוֹן לִשְׁלָם וַאֲמַר הֲשְׁלָם
אֲבוּכוֹן סָבָא דִּי אֲמַרְתּוּן
הַעַד כְּעַן קַיָּם׃ כח וַאֲמַרוּ
שְׁלָם לְעַבְדָּךְ לְאָבוּנָא עַד
כְּעַן קַיָּם וּכְרָעוּ וּסְגִידוּ׃
כט וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת
בִּנְיָמִין אֲחוּהִי בַּר אִמֵּיהּ
וַאֲמַר הֲדֵין אֲחוּכוֹן זְעֵירָא
דִּי אֲמַרְתּוּן לִי וַאֲמַר מִן
קֳדָם יְיָ יִתְרַחַם עֲלָךְ בְּרִי׃
ל וְאוֹחִי יוֹסֵף אֲרֵי אִתְגּוֹלָלוּ
רַחֲמוֹהִי עַל אֲחוּהִי וּבְעָא
לְמִבְכֵּי וְעָאל לְאִדְּרוֹן בֵּית
מִשְׁכְּבָא וּבְכָא תַמָּן׃
לא וְאַסְחֵי אַפּוֹהִי וּנְפַק
וְאִתְחַסַּן וַאֲמַר שַׁוּוּ לַחְמָא׃
לב וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי
וּלְהוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן וּלְמִצְרָאֵי
דְּאָכְלִין עִמֵּיהּ בִּלְחוֹדֵיהוֹן
אֲרֵי לָא יָכְלִין מִצְרָאֵי לְמֵיכַל
עִם עִבְרָאֵי לַחְמָא אֲרֵי
בְעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵיהּ
עִבְרָאֵי אָכְלִין׃ לג וְאַסְחַרוּ
קֳדָמוֹהִי רַבָּא כְּרַבְיוּתֵיהּ
וּזְעֵירָא כִּזְעֵרוּתֵיהּ וּתְמַהוּ
גּוּבְרַיָּא גְּבַר לְחַבְרֵיהּ׃

מסורה

פרשת ויצא: ויוצא י"ב מלאים מסר במסר' רבת': ויביאו ב' דגשי' וסי' ויביאו לו את המנחה. ויביאו לנו כיד אלהינו. ואפ"ס לו לנו. ויביאו ל"ו מס' במס' רבת': וישא עיניו ה' חסר את וסי' מסר פרשת וירא: הזה ד' רפי' וסי' הזה אחיכם הקטן. הזה יבא אל ביתי. הזה האיש מרגיז הארץ. אי זה יכשר הזה או זה: יחנך ב' וסי' אלהים יחנך בני. חנון יחנך לקול זעקך: נכמרו ג' וסי' וימהר יוסף כי נכמרו. כי נכמרו רחמיו. יחד נכמרו ניחומי: ויתאפק ב' וסי' שימו לחם. ויתאפק המן: שימו כולם מלאים במ"א חס' וסי' ושמו בכליכם: וישימו כולם מלאים במ"ד חסרי'. אבני' גדלות. את ארון ה'. אל האבן הגדול'. וישמו להידים. דמלכים: ולהם ח' מסר פרשת נח: והצעיר ב' וסי' והצעיר כצערתו. הקטן יהיה לאלף: כצערתו ב' חסרים בליש' וסי' וישבו לפניו

תולדות אהרן אתבנימין אחיו. בתרא קכג:

ספורנו

ממעות של אחרים: (כז) השלום. יש שלום לכם בבריאות הגוף כי אמנם הבריאות יהיה בשלום ההפכים וזה כשלא יתקומם אחד מההפכים על הפכו: אביכם הזקן אשר אמרתם כו'. כי אמנם שלום הזקן יקרה על המעט כאמרם ז"ל שפתיהם של זקנים מתרפטות ואזניהם מתכבדות: (כח) שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. גם לעבדך לאבינו יש שלום ולא שלום המתים כי אמנם עודנו חי: ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום: (כט) אלהים יחנך בני. מאחר שאתה יחיד לאמך כאמרם ויותר הוא לבדו לאמו אלהים יתן לך חן שיקרבוך אחיך וזולתם: (ל) ויבך שמה. שהשב בצרת אביו ואחיו: וישימו לו לבדו. שלא ירגישו אחיו שהוא עברי: (לב) כי לא יוכלון המצרי'. לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו עם המצרים: (לד) ותרב משאת בנימין. לראות אם יקנאו

ט

בעל הטורים

יחנך ב' במסורה הכא ואידך חנון יחנך לקול זעקך זהו שיש במדרש ששאל כמה בנים יש לך ומה שמם ואמר לו שכלם קרא שמות על שם הצרות שאירעו לאחיו וזהו לקול זעקך שאמר לו שהיה מצטער על אחיו נכמרו רחמיו ואמר לו אלהים יחנך בני: ויתאפק שנים במס' הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו. מה הכא תחלה צער וסופו שמחה כשהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה צער וסופו שמחה וששון ליהודים: והצעיר שנים במסו' והצעיר כצעירתו. והצעיר לגוי עצום. בנימן שהיה צעיר עשאו גדול מכלם כדכתיב ותרב משאת בנימין ממשאות כלם:

רמבן

כי איך יצא לכל אחד כספו במשקלו אבל כל דבר מבוסה יקרא מטמון טמון עגל ידו בגלחת יש לנו מטמונים בשדה והנה אמר להם כי דרך החמרים לוקחי התבואה לשום כל אחד כספו בשקו והנה המשביר לקח מן הבאים שקיהם ומלא עשרה שקים שבר והכסף טמון תחת התבואה ובא אדניו וצוה אליו לשפכם אל כל בני יעקב כי רצה למהר לשלחם או מפני שלא בא הכסף אליו והנה לכל אחד בפי אמתחתו כספו במשקלו כי כל איש יביא בדמיו כסף שוה החמור לחם וזה יקרה תמיד בשוקים ובאוצרות הנמכרים ברוב מהומות העם:

אבן עזרא

כתנור נכמרו : (לד) וישא משאות . דורון : ידות . חלקים : ממשאות כלם . מדורון כל א׳ מהם כי רחוק לתת לו חמש ידות על כל חלק וחלק : (ב) גביע . כוס : (ה) והוא נחש ינחש בו . הוא נסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבים . כמו נחשתי וכן כי נחש ינחש וטעמו למה לא פחדתם כי לנסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שתקחוהו . ויאמר ר׳ יונה כי פירוש בו בעבורו וכן הוא טעמו והוא ישאל

רשי

אגלי : (לד) משאות . מנות : חמש ידות . חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים : וישכרו עמו . (ב"ר) ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו : (ב) גביעי. כוס ארוך וקורין לו מדירנ"ו : (ז) חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו לשון גנאי. ותרגום חס לעבדיך חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת והרבה יש בגמרא חס ושלום : (ח) הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה. וכלן מנויין בבראשית רבה : (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא

מקרא

לד וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ :

מד א וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ : ב וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר : ג הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם : ד הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה : ה הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם : ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה : ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה : ח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב : ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים : י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה

תרגום אונקלוס

לד וּנְטַל חוּלָקִין מִן קֳדָמוֹהִי לִקְדָמֵיהוֹן וּסְגֵי חוּלָקָא דְבִנְיָמִן מֵחוּלָקֵי דְכוּלְּהוֹן חַמְשָׁא חוּלָקִין וּשְׁתִיאוּ וּרְוִיאוּ עִמֵּיהּ : א וּפַקִּיד יָת דִּי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ לְמֵימַר מַלֵּי יָת טוֹעֲנֵי גוּבְרַיָּא עֲבוּרָא כְּמָא דִי יָכְלִין לְמִטְעַן וְשַׁוִּי כְּסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ : ב וְיָת כָּלִידִי כָּלִידָא דְכַסְפָּא תְּשַׁוֵּי בְּפוּם טוֹעֲנָא דִזְעֵירָא וְיָת כְּסַף זְבִינוֹהִי וַעֲבַד כְּפִתְגָּמָא דְיוֹסֵף דִּי מַלֵּיל : ג צַפְרָא נְהַר וְגוּבְרַיָּא אִתְפַּטַּרוּ אִנּוּן וַחֲמָרֵיהוֹן : ד אִנּוּן נְפָקוּ מִן קַרְתָּא לָא אַרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אֲמַר לְדִי מְמַנָּא עַל בֵּיתֵיהּ קוּם רְדַף בָּתַר גּוּבְרַיָּא וְתַדְבְּקִינוּן וְתֵימַר לְהוֹן לְמָא שַׁלֶּמְתּוּן בִּישְׁתָא חֲלַף טַבְתָא : ה הֲלָא דֵין דְשָׁתֵי רִבּוֹנִי בֵּיהּ וְהוּא בַּדָּקָא מְבַדֵּק בֵּיהּ אַבְאֵישְׁתּוּן דִּי עֲבַדְתּוּן : ו וְאַדְבְּקִינוּן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין : ז וַאֲמַרוּ לֵיהּ לְמָא יְמַלֵּיל רִבּוֹנִי כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין חַס לְעַבְדָּךְ מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין : ח הָא כַסְפָּא דִּי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם טוֹעֲנַנָא אֲתֵיבְנָהִי לָךְ מֵאַרְעָא דִכְנָעַן וְאֵיכְדֵין נִגְנוֹב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ מָנִין דִּכְסַף אוֹ מָנִין דִּדְהַב : ט דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ מֵעַבְדָּךְ יִתְקְטֵיל וְאַף אֲנַחְנָא נְהֵי לְרִבּוֹנִי לְעַבְדִין : י וַאֲמַר אַף כְּעַן כְּפִתְגָּמֵיכוֹן

מסורה

הבכור. ומשפחת הצערה: משאת ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מלאים בליש׳ וסי׳ וישא משאת מאת פניו ב׳ בו וחסרי׳. למשאות אתה משרשיה . משאות שוא ומדוחים . ב׳ בתר׳ מלאי׳: ותרב ב׳ וסי׳ ותרב משאת בנימן. ותרב חכמת שלמ׳ : משאת ו׳ פתחין וסי׳ ותרב משאת בנימן . להעלותם משאת העשן מן העיר . ותצא אחריו משאת המלך . ויקרא המלך ליהוידע . ויתנו קול ביהודה . תכון תפלתי קטרת לפניך . וחד ומשאת בר תקחו ממנו : מלא ח׳ דגש מסר פרשת ויצא : ושים ט׳ מסר פרשת בשלח : שברו ד׳ זוגין בתרי ליש׳ ורישיהון ש׳ וסי׳ שברו . ואת גביעי גביע הכסף . ויהי כשמוע גדעון . שירו . וידבר שלשת אלפים. יומם יצוה ה׳ חסדו. שונים. ירא את ה׳ בני ומלך . והשקות בכלי זהב. שפרה. אשר שם האחת שפרה. ברוחו שמים : וישגם ה׳ חסר בליש׳ וסי׳ וישגם וידבר אליהם . ארדף אחרי הגדוד הזה . פן ימהר והשגנו . וישגו את צדקיהו . דמלכים . וקדמאה

תולדות אהרן וישא משאת. פסחים לו מציעא כג מכות יט:

(ותרב משאת . חגיגה עו) : וישתו וישכרו . שבת קלט : הבקר אור . פסחי׳ ב׳ תענית י׳ ס׳ הזוכר פ׳ ויקרא (ברכות ב׳) :

ספורנו

בו : (לד) חמש ידות. מעט כל חלק שהיה שולח לכל אחד מהם כמנהג היה שולח הלק לבנימין להראות חשיבותו על כלם : וישכרו עמו . במיני יין מלכות רב שנתן לפניהם שלא היו מורגלים בהם ולא השגיחו שלא לשתות כל צרכם מן הראשון כאשר ראוי לעשות לכל סועד עם המלכים כאמרו כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך : **מד** (א) ושים כסף איש בפי אמתחתו . בידיעתם שתאמר להם שחפלתי לשלם להם טובה תמורת הנער שגנבתי׳ : (ב) תשים בפי אמתחת הקטן . לראות איך מסרו עצמם עליו כדי להצילו : (ה) הלא זה אשר ישתה אדוני בו . היה׳ דברו עמהם כחושב שהיו כלם יודעים הדבר : (ז) למה ידבר אדוני כדברים האלה . כמו חושד את כלנו : (י) גם עתה כדבריכם כן הוא

בעל הטורים

משאת שנים במסו׳ וישא משאת . משאת שוא ומדוחים . כדאיתא במדרש שהיה מכה בגביע ואומר פלוני ופלוני מאם אחד ישבו ביחד ואני אין לי אח מאמי ובנימין אין לו אח מאמו ישב ביחד וזה היה משאות שוא ומדוחים :

רמבן

(א) **כאשר** יוכלון שאת. יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו : **ושים** כסף איש בפי אמתחתו · לדעתם כי אמר להם ידע אדני כי עשה לכם חמס ויבקש להטיב לכם שאם עשה זה כפעם הראשונה שלא לדעתם היה להם התגללות בגביע שנעשה בו כאשר נעשה בכסף אבל היה לדעתם וידעו בכסף כאשר ידעו במשא כי הכירו כי נתן להם כאשר יוכלון שאת ואם היה שלא לדעתם אולי טען עליהם כי היה הכסף גם בפעם הזאת מטמון ולא יתכן כן בגביע ומי יוכל לדון עם שתקיף ממנו . ודע כי בעבור היות הסוחרים רבים מאד בכל מצרים והמונות רבות בתוכה היו הבאים נותנין (שקיהם) כספיהם בשקיהם שלא אשביר והוא מודד להם לפי הכסף הנמצא בהם והם לוקחים הנתן להם כאשר דבר מלך שלטון ועוד כי באמונה הוא עושה ועל כן לקחו בפעם הראשונה שקיהם סגורים ולא ידעו מה בתוכם גם בשנית : (ה) **הלא** זה אשר ישתה אדני בו . לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו גם הם ענו כאלו אינם יודעים מה מבקש . ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב ואמרו אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת :

וטעם אשר ישתה אדני בו . עלילה להגדיל עליהם האשם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בוזה המלכות ולא יועיל כי ירבה שחד ותשלומין : **והוא** נחש ינחש בו . כי איננו רוצה שיהיה הכוס שלו לאחרים וישאל למנחשים עליו וזהו שאמר איש אשר כמוני . וכוונתו לומר כי על פי המנחשים ידע שהם גנבוהו . ולכך רדף אחריהם יותר מכל הבאים בביתו וכל זה להתנכר בענין כאשר התנכר בחפשו שהחל בגדול ובקטן כלה :

(י) **גם** עתה כדבריכם כן הוא . אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבין בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהן כלן נתפסין אבל אני אעשה לכם לפנים מן השורה אשר ימצא אתו בלבד יהיה לי עבד לשון רש"י . ואין לשון גם עתה נופל יפה על הפי׳ הזה ואולי יאמר גם עתה שכדבריכם כן הוא המשפט אשר ימצא אתו יהיה לי עבד בלבד אבל יוסף אמר חלילה לי מעשות זאת ויורה כי אין משפט שיהיו כלם נתפשין בגנבה . ולכן אמר חלילה לי

הוא שכולכם חייבים בדבר ו' שנמצאת גניבה ביד א' מהם כלם נתפסים . אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד : (יב) בגדול החל . שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא : (יג) ויעמס איש על חמורו . בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון : וישובו העירה . מטרפולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של י' בני אדם לענין המלחמה : (יד) עודנו שם . שהיה ממתין להם : (טו) הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע : (טז) האלהים מצא . יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו : מה נצטדק . לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צדי והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינה נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העקר כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע מגזרת צבע ויצטירו מגזרת ציר אמונים הצטיידנו מגזרת צדה לדרך . ותיבה שתחלתה סמך כשהיא מתפעל' התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון (קהלת יב) ויסתבל החגב (דניאל ח) מסתכל הוית בקרניא (מיכה ו) וישתמר חקות עמרי . מגזרת שמר . (ישעיה נט) וסר מרע משתולל. מגזרת (איוב יב) מוליך יועצים שולל . (שמות ט) מסתולל בעמי . מגזרת (ירמיה יח) דרך לא סלולה :

ושאל למנחשים בעבורו . גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשים וי"א כי הגביע היה מצוייר וכו היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה הוא הגדול וזה נולד אחריו : (טז) טי"ת נצטדק תחת תי"ו התפעל בעבור הצד"י : האלהים מצא . על דרך משל כי עון היה לנו וכאלו נשכח ואיננו והיום נמצא . או יהיה פי' עון עבדיך כמו גדול עוני מנשוא :

כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא ג'
אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ ב' זקף קמן וכענין.
נְקִיִּם׃ יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ ב' וב' חס' ו'
אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ
אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ׃ יב וַיְחַפֵּשׂ ב' בטעם
בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה
וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת ז'
בִּנְיָמִן׃ יג וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם
וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ ל' חס' וחד יעמס.
הָעִירָה׃ מפטיר יד וַיָּבֹא יְהוּדָה ט'
וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ
שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃
טו וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה־ כ"ב
הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם
הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ י"ג מ"ל כתו'
אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃ טז וַיֹּאמֶר כל תור' חס'
יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־
נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים ג'
מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ ג' דגשים
עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם
אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃
יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת
זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ
בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם ב' קמ' זקף
עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ס ס ס

קמ"ו יחזקיהו אמציה , יהיה לי עבד סימן , ותיבות אלפים כ"ה .

כֵּן הוּא דִּי יִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ
יְהֵי לִי עַבְדָּא וְאַתּוּן תְּהוֹן
זַכָּאִין׃ יא וְאוֹחִיאוּ וְאַחִיתוּ
גְּבַר יַת טוֹעֲנֵיהּ לְאַרְעָא
וּפְתָחוּ גְּבַר טוֹעֲנֵיהּ׃
יב וּבְלַשׁ בְּרַבָּא שָׁרֵי וּבִזְעֵירָא
שֵׁיצֵי וְאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא
בְּטוֹעֲנָא דְּבִנְיָמִן׃ יג וּבְזַעוּ
לְבוּשֵׁיהוֹן וּרְמוֹ גְּבַר עַל
חֲמָרֵיהּ וְתָבוּ לְקַרְתָּא׃
יד וְעָאל יְהוּדָה וַאֲחוֹהִי לְבֵית
יוֹסֵף וְהוּא עַד כְּעַן תַּמָּן
וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי עַל אַרְעָא׃
טו וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף מָה
עוֹבָדָא הָדֵין דִּי עֲבַדְתּוּן
הֲלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי בַדָּקָא
מְבַדֵּק גַּבְרָא דִּכְוָתִי׃
טז וַאֲמַר יְהוּדָה מָה נֵימַר
לְרִבּוֹנִי מָה נְמַלֵּיל וּמָה נִזְכֵּי
מִן קֳדָם יְיָ אִשְׁתְּכַח חוֹבָא
בְּעַבְדָּךְ הָא אֲנַחְנָא עַבְדִּין
לְרִבּוֹנִי אַף אֲנַחְנָא אַף
דְּאִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא בִּידֵיהּ׃
יז וַאֲמַר חַס לִי מִלְּמֶעְבַּד
דָּא גַּבְרָא דִּי אִשְׁתְּכַח כַּלִּידָא
בִּידֵיהּ הוּא יְהֵי לִי עַבְדָּא
וְאַתּוּן סַקוּ לִשְׁלָם לְוָת
אֲבוּכוֹן׃ ס ס ס

דירמיה : כדבריכם ג' וסי' ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא . ותאמר כדבריכם כן הוא . הנני מתפלל אל ה' אלהיכם כדבריכם . ויחפש ב' בטעם זקף גדול וסי' ולא מצא . בגדל החל : וימצא ז' וסי' הגביע . ויבקש הדבר . וימצא כתו'. וינוצא מבני הכהנים . עזרא . וימצא בהם גבורי חיל . ד"ה . ויבקשוהו וימצא להם : העירה ט' ת' לשון קריה וא' לשון עורה מסר ביהושע גבי יריחו : ויאמר להם חד מן כ"ב מסור במסר' רבת' : הננו ג' דגשי' בתור' וסי' הננו עבדים לאדני . הננו לך לעבדים . הננו ועלינו : עבד ב' קמץ בזקף וסי' אשר ימצא אתו . האיש אשר נמצא הגביע בידו :

תולדות אהרן ויחפש בגדול . פסחים ז א: מה נדבר מה . שבת קכ: חלילה לי . עקידה שער כו :

רמבן

לי כי שופט כל הארץ אני וחלילה לי מעשות לכם חמס כי אין חיוב בעשרה בהמצא גנבה ביד אחד מהם בלתי אם נועדו בה בהוסדם יחד ללכת לגנוב ולקח אחד מהם את הגנבה לדעת כלם אז יתחייבו . והנכון כי מתחלה היה מאשים את כלם למה שלמתם רעה תחת טובה הרעותם אשר עשיתם והם פטרו עצמם באמרם אשר ימצא אתו ומת כי הוא הגנב וגם אנחנו הנקיים מן הגניבה נהיה לעבדים הנה דעתם לומר שהגנב אשר ימצא אתו הוא לבדו בגנבה כי אם היו כלם בגנבה למה ימות זה ויהיו הם ראוים שימותו כלם או יהיו כולם עבדים כי הדין בהם שוה אבל הם טוענים שלא ידעו האחרים בגנבה רק קנסו את עצמם שיהיו גם הם לעבדים ולכן אמר להם גם עתה שאתם נועדים ונמצאים יחדיו כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא הגנב והוא לבדו הראוי להענש ויהי לי עבד כי בתשלומיו אני חפץ יותר ממיתתו ואתם תהיו נקיים כי אולי לא ידעתם בגנבה כאשר אמרתם או טעם כן הוא כן יהיה גם עתה שאין כן המשפט כדבריכם כן יהיה וכמהו ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו טעמו כן יהיה והוא הנכון בעיני והוא דברי רבותינו בבראשית רבה שאמרו עשרה בני אדם שנמצאו בגנבה אין כלם בסירה אני איני עושה כן וכו' נתטוטו למה שפירשתי לא כדברי רש"י וכולל לתקן לדעת הרב שאמר יוסף חלילה לי מעשות זאת שאהיה לכם אני רע מאשר על ביתי שפטר אתכם מתחלה ואמר לכם ואתם תהיו נקיים כי אני מקיים דבר עבדו ועצת מלאכי אשלים :

ספורנו

הוא . אף על פי שעתה בזה הענין כן הוא הדין כמו שאמרתם בהיות הגביע גביע המלך אשר שלם לכם טובה להשיב כספכם איש אל שקו מכל מקום האיש אשר ימצא אתו הוא יהיה לי עבד . ולא כלכם וגם הוא לא ימות כמו שהיה מן הדין : ואתם תהיו נקים . מעבדות ומכל עונש אחר : מה המעשה הזה . שהיה בכם רשע עם סכלות שהיה לכם להשוב שלא יעלה זה בידכם : (טז) מה נאמר לאדוני . להשיב על דבריך כשאמרת מה המעשה הזה כי אמנם מה נדבר להכחיש שלא עשינו זאת אע"פ שהדין עמנו ומה נצטדק . להוכיח במיפור שהיה הכל תחבולה להתעולל : האלהים מצא את עון עבדיך לא בשביל זה אנו נענשים שלא חטאנו בזה כלל אלא בשביל עון שעשינו לימים ראשונים רצה האל להענישנו ולהפרע ממנו על ידך על דרך מרשעים יצא רשע כמאמר עלייני (באיכה רבתי) ופפוס לטוריאנוס באמרם אנו הרבה נתחייבנו מיתה למקום אלא הרבה שלוחים למקום נמרים ואריות שפוגעים בנו ולא נפרע ממנו אלא על ידך שעתיד לתבוע דמנו מידך : (יז) חלילה לי מעשות זאת . שאהיה אני השליח להפרע מכם מעונותיכם הקודמים כענין מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך לא אקח לעבד ולא אעניש עלבד המוצא אני עתה בזה החטא בלבד :

מקץ לשון רש"י כתרגומו מסוף וכל וכו'. ר"ל ששני שרשים הם קצ"ה וכפולים וקצ"ה מורה על גבול הכמות כמו מקצה בהוברת מקצה השמים כו' אבל כפולים מורה על גבול הזמן. ועוד דבקצ"ה מורה על התחלתו וסופו אבל בכפולים על סוף לבדו :

ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר כו' עד פסוק ל"ג ועתה ירא פרעה כו'. נראה שכ"ז הוא למותר ומיד שאמר שיהיה רעב אמר הוא הדבר אשר דברתי כו' ואמר ועתה ירא פרעה כו' הליועץ למלך נתנוך אלא לפי שכל הפותרים אמרו הכל שמגיע אליו. שבע בנות כו' דאין מראין לאדם רק המגיע אליו אבל הוא הגיד לו דאינו כך את אשר האלהים עשה כו' בקרב הארץ הגיד כו' והוא שיהיה רעב וא"ת שאינו מגיע אליו לכן אמר שתועלת החלום הוא כי ירא פרעה כו' וז"ש הוא הדבר כו' ועוד שבחלום נראה שהרעות אכלו את הטובות לכך אמר והיה האוכל לפקדון כו' ולא כו'. וענין הפרות והשבלים על חוזק הרעב שאין חריש בפרות ואין קציר בשבלים ואמר מן היאור שכל שובעם הכל מן היאור : הנמצא כזה. לשון רש"י ז"ל הנשכח כדין אם נלך כו' לפי שמלת נמצא יש לו ב' פירושים לכך מבאר רש"י הפי' מן התרגום כדרכו דהל"ל האשתכח כדין :

ויזכר יוסף את החלומות כו' עד פסוק י"ג. לכאורה מאי קמ"ל בזה וכן הקשה בזוהר וכן תשובתם לא אדני כו' כלנו כו' ואח"כ אמר להם עוד פ"א לא כי ערות כו' והשיבו פ"א שנים עשר כו' והוא השיב הוא אשר דברתי כו' הכל תמיה. אבל הענין כי הסבה שא"ל מרגלים אתם א"ל מחמת שבאו עשרה יחד כלם גבורים בעלי קומה ואם לשבר אוכל היאך אתרמו יחד והשיבו לא אדוני כו' ותשובה לקושייתך כולנו בני איש כו' ולכך אנו שוים בגבורה וביופי וקומה ונתוועדנו יחד וא"ל לא כי כו' שזהו שקר שאחד יוליד עשרה כלם גבורים כו' והשיבו אל תתמה ע"ז שנים עשר היינו כו' והמופת ע"ז שהקטן עוד בבית אבינו כצורתינו וגבורותינו. ולכך א"ל בזאת תבחנו כו' וכוונתו ח"ו לא לצערם וכ"ש לצער אביו על חנם אלא שידע שעי"כ יתקיימו החלומות כסדר ולא רצה לעבור על רצון השי"ת והחלום הראשון היה קמה אלמתי כו' והנה כו' והשיבו לו המלך תמלך כו' אם משול תמשול כו' ור"ל א' המלוכה וב' שיפלו בידו בדרך האסור שכך היה החלום קמה אלומתי על המלוכה והנה תסובינה כו' הוא על הממשלה ואח"כ החלום השני כו' והנה כאן נתקיים המלוכה ואח"כ ויאסר אתם במשמר הרי הממשלה. אבל עדיין בבנימין לא נתקיים לכך הכריחם להביא את בנימין . ולקח שמעון למשכן ויאסור אותו לעיניהם שיחושו על שמעון וימהרו להביא את בנימין כדי שאח"כ יוכל להודיע לאביו תיכף וכשהביאו אותו והשתחווה לפניו ואח"כ בדבר הגביע לקח אותו לעבד ולכך אמר הוא יהיה לי עבד ואתם עלו כו' ואח"כ התודע להם ובאו עם אביו אז נתקיים החלום השני. ולכך הקדימה התורה ויזכור יוסף את החלומות להודיע שכל מה שעשה לא עשה אלא מרוב צדקתו שיקויימו החלומות שלא להכחיש רצון וגזירת עליון וזהו כלל התורה :

פרשת כלי יקר מקץ

ויהי מקץ שנתים ימים. לפי שלא פורש במקרא מתי התחילו שתי שנים אלו על כן ארז"ל ששתי שנים אלו הוזקק להיות אסור בבית הסהר יותר מן הנגזר עליו מפני שתלה בטחונו בשר המשקים כנאמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים אלו המצרים שנקראו רהב. ויש להקשות מה זה שאמר אשר שם ה' מבטחו הוה ליה למימר אשר שם בה' מבטחו. כמ"ש ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו ומלבד הכפל שבפסוק זה צריך הלשון גם כן תיקון במ"ש והי' ה' מבטחו ועוד קשה למה קרא למצרים רהבים ולא קראם בשם המפורסם. והקרוב אלי לומר בזה שבנוהג שבעולם שאדם שיש לו איזו מעלה ביתר שאת על חבירו אינו זוכר את חבירו הקטן מערכו ובל ישא את שמו על שפתיו מגד רום לבבו. וזו היא טענת הפילוסופים על השי"ת לאמר שלגודל רוממותו ית' אינו משגיח בשפלים בכל מה שתחת גלגל הירח. ולבטל דיעה נפסדה זו נאמר אל תרבו תדברו גבוה גבוה יצא עתק מפיכם כי אל דיעות ה' ולו נתכנו עלילות. ר"ל אל תדברו שמצד שהקב"ה גבוה מעל כל גבוהים אין לו ידיעה בפרטי מעשינו כי אל דעות ה' שיש לו ידיעה בכולם ולו נתכנו כל עלילות מעשה איש. וכדי לאמת דבר זה שהקב"ה שוכן את דכא ושפל רוח צירף הקב"ה בשמו הגדול ית' ארבע אותיות של מספר מועט יותר מכל האותיות שבאלפ"א ביתא כשתכתוב יו"ד ה"א וי"ו ה"א השתכל בכל האותיות כשתכתב' במלואם לא תמצא שום אות שיעלה למספר מועט כמו אלו. וכן אר"י כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כו' מן הכתובים שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו ר"ל בשהוהו ביה שמו כי עם היותו רוכב בערבות גבוה מכל אעפ"י כן יה שמו שהם האותיות הקטנים במספר והתיבה רק בעלת שני אותיות דהיינו המועט בצירוף האותיות וכל זה מופת על ענותנותו ית' : ולפי זה מהות השם הגדול הוא מופת ובטחון לתחתונים שהקב"ה זוכרם ומשגיח בהם שלא יהי' פתחון פה אל המערער לומר שלגודל רוממותו יתברך עזב ה' את הארץ ולא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם שאינו משגיח וזוכר את מי שהוא למטה ממנו במדריג' על שני הנחות אלו נאמר פסוק זה על הנה' ראשונה שיבטח בה' אמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו כי מהות השם הגדול וקטנותו הוא מבטחו שהשם יתברך מתחבר לשפלים לכך לא נאמר בה' כי ה' דהיינו מהות השם הוא מבטחו ועל זה אמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' ובמה יהיה בטוח על זה אמר והיה ה' מבטחו מהות השם הוא מבטחו. ועל הנחה שני' שלא לבטוח באדם כי רום לבבו מביאו לידי שכחה ע"ד ורם לבבך ושכחת את ה'. אמר ולא פנה אל רהבים כי רהב הוא לשון רום לב וגסות רוח כי אין לפנות פני מבטחו אל ב"ו כי מצד רהבו וגסות רוחו אינו פונה אל הבוטח אליו כמ"ש ולא זכר שר המשקים את יוסף מצד שנעשה שר המשקים והושב על כנו וגעש' שר וחשוב ע"כ לא זכר את יוסף כי הי' בעינו נבזה ושפל אנשים ע"כ קרא למצרים רהבים. ומה שנגזר על יוסף להיות אסור ב' שנים לפי שחטא זה הוא כפול כמ"ש ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו לפיכך נגזר שנה אחת כנגד הבטחון באדם כי זמן השכחה שנה כמת המשתכח מלב אחר שנה. ועוד שנה אחת כנגד ומן ה' יסור לבו. ויתכן לפרש עוד בפסוק והיה ה' מבטחו לפי שכבר מדריגות יש במדת הבטחון זכרם רבינו בחיי בפרשה זו ומדריג' אחרונה הוא הבוטח בה' בלא סבה שלא יחשוב לומר הקב"ה יעש' לי דבר זה ע"י סבה זו לפי שאין האדם יודע איזו סבה לטובתו כי אולי יחשוב אדם שדבר זה סבה למציאת מבוקשו ויכול להיות שהוא הפך מן כאשר זמם על כן נאמר בטח אליו והוא יעש' ר"ל הקב"ה יעשה הסבות אשר ירצו טוב בעיני השם יתברך ולא אתה תבחר בהם ואילו נאמר בכל מקום בטח בה' הייתי אומר שיתל' הבטחון באיזו סבה ע"כ נאמר והיה ה' מבטחו ר"ל השם עצמו מבטחו בזולת סבה. ומזה המין היה בטחונו של יוסף שבלי ספק בטח בה' זולת שתלה הסבה בשר המשקים על כן הראו לו מן השמים שאין זה סיבת גאולתו מה שחשב הוא כי אם עצת ה' היא תקום :

והנה עמד על היאור. ובפרעה אמר על שפת היאור. בחלומו ראה שבע פרות אחרות עולות אחריהן מן היאור ופרעה לא הזכיר מן היאור בחלומו נאמר ותעמודנ' אצל הפרות ופרעה לא הזכיר זה וכפי הפשט לא הזכיר זה כדי שלא יבין יוסף שלא היו נראין רעות כ"א בשעה שעמדו אצל הטובות אבל כשלא עמדו אצליהם לא היו נראין רעות כל כך לפי שלא היו רעות כ"א בערך הטובות ע"כ לא הזכיר פרעה זה כדי שיבין שהיו רעות מצד עצמם וכדי לחזק הענין אמר במקום זה לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע כי זה מורה שנראו רעות גם מצד עצמם וכן פתר יוסף זה באמרו ונשכח כל השבע שלא תאמר שלא יהי' רעב ממש אלא למי שזוכר שני השבע ורואה כנגדם ההעדר בשני הרעב אבל למי שאינו זוכר שני השבע לא יהי' בעיניו הרעב גדול כ"כ ע"כ אמר ונשכח כל השבע לפי שהיו שני רעב רעים מצד עצמם אפילו בעיני מי שאינו זוכר שני השבע. פרעה רא' יפות מראה ובריאות בשר וליוסף אמר כי ראה בריאות בשר ויפות תאר ויש בזה שני שנויים דהיינו שנוי הלשון ממראה לתואר והיפוך הלשון ליזכר בריאות בשר בתחלה וכן נמצאו הרבה שינויים בסיפור חלומו ממה שראה. ואומר אני ליישב כולם בהצע' אחת לקוח' מדברי המפרשים שפרעה הי' מחזיק את היאור לאלוה וע"כ לא רצה לומר הנני עומד על היאור כי רצה לחלוק כבוד לאלוהו ובזה יוסרו כל השנויים הנזכרים כי מטעם זה לא רצה לומר שהפרות הרעות עלו מן היאור כי לא רצה לייחס שום דבר רע לאלוהו בחשבו כי הוא מושל על הטובות לבד וממנו לא יצא דבר רע ואולי חשב שיש אלוה אחר מושל על הרעות כדעת המאנ"י שהביא בעקיד' פרשת ואתחנן ואולי שעל זה אמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם שהמושל על הרעות נגד פניכם וז"ש אל תרבו תדברו גבוה גבוה לומר ששני גבוהים יש אחד מושל על הטובות ואחד על הרעות לכך אמר מיד ה' ממית ומחיה מוריש ומעשיר ר"ל פועל כל ההפכים והכל יוצא מאתו יתברך וכן נאמר ראו כי אני אני הוא וגו'. אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא וכפל אני אני דוגמת כפל גבוה גבוה. והנה מטעם זה לא אמר פרעה ותעמודנה אצל הפרות ותאכלנה לפי שהי' משמע מזה כאילו עשו מלחמ' ביניהם עד כי הגדיל המושל על הרעות ע"כ תאכלנה הפרות הרעות את הטובות כי לשון ותעמודנה מורה שלא באו לכ...לא להכנס בתוך הרעות כדי להשביעם ולבטל רעבונם שהרי עמדו אצלם אם כן היה דעתם לעמוד זולת שגברו עליהן הרעות ובלעו אותם בעל כרח' וזה גנאי לאלוהו שלא היה בו כח להציל את הטובות המושפעות מאתו. ע"כ שינה פרעה ואמר ותבאנה אל קרבנה ורצה בזה שמעצמם מרצונם הטוב נכנסו אל תוך הרעות להשביע רעבונם וכל זה ממדת טובו של אלהות שלו שרצ' להטיב ולתקן הרעות וא"כ לא באו לכתחילה כי אם כדי לבא אל קרבנם ולא כדי לעמוד שמה ע"כ לא אמר ותעמודנה אצל הפרות והעיד שלא הועיל כלום כי לא נודע כי באו אל קרבנ' ומראיהן רע כבתחילה לפי שהיו בתכלית הרוע וע"כ הוצרך להעיד לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע. וי"א שהזכיר זה שלא יאמר שקודם הלילה ראה פרות רעות כאלו והיה מתפעל מראיית חידוש כזה ע"כ בא לו חלום זה כי כך המנהג שמה שאדם רואה דבר חידוש ביום ומהרהר בו נראה אליו בחלום ע"כ אמר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע וזה מופת שחלום זה מן החלומות הצודקים. והנה ענין יפות מראה ותואר יש אומרים שלא ידקדק זה בבהמות כ"א במין האנושי ע"כ שינה ממראה תואר וע"כ פירש"י שהוא סימן לבריות. ולי נראה שאין הדבר כן שהרי הפסוק אמר כן שהראו לו יפות מראה א"כ ודאי שייך הוא גם בבהמות ועוד וכי מראין לאדם דבר שאינו בנמצא כגון פילא דעייל בקופא דמחטא אלא ודאי שייך גם בבהמות והוא כשכל אבריה מליאות בשר ואינה כחושה זהו יפוי מראה שלה ובריאות בשר הוא פירוש על יפות מראה כי זולת זה במה יודע איפה אם הבשר בפנים בריא או חולה אם לא על יפוי מראה שלה המעיד של בריאות הבשר שבפנים. והתואר הוא ענין אחר שאינו תלוי בבריאת הבשר כמו שפירש"י על פסוק ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה כי עניינו צורת הפרצוף

דרך

כלי

אבל אם אין החוטם עקום או ארוך מן הראוי להיות. וכן העינים והפנים וכיוצא בהם והנה פסוק זה אומר שראה מן היאור עולות שבע פרות יפות מראה ובריאות בשר וזה דבר טבעי העפ"י שאין ביאור כח אלהי מכל מקום פעולתו הטבעי' היא שהמים משקים הארץ וגורמים להצמיח חציר לבהמה עד שיהיו דשנים ורעננים אבל אין ביאור כח לעשותם יפות תואר בתופס ועינים ופה שיהיו ישרים ולא עקומים. ולא גדולים או קטנים מן הראוי להיות כי זהו פועל אלהי אשר עשה את כל ברואיו ישרים בתוארם. ופרעה לכבוד אלוהו לסברתו הנבערה שחשב שיש ביאור כח אלוה ע"כ יחס זה כחו לאלוהו לומר שעלו מן היאור בריאות בשר ויפות תואר לומר לך לא זו שהעלה בריאות בשר שזה אינו חידוש כל כך כי כל הימים יכולין לעשות זה בטבעם אלא אפילו יפות תואר גרם ג"כ היאור כי הוא ברא' על תכונה זו לפי דעתו. ע"כ הקדים בסיפור זה בריאות בשר ליפות תואר דרך לא זו אף זו. ואצל הרעות הפך הדברים ואמר דלות ורעות תואר ודקות בשר לומר לא זו שהיו רעות תואר ומראיהן משונה כי זה אין בו כל כך נפקותא והעדר הפעולה אינו חידוש כל כך אלא היו אפילו רקות בשר כנגד הטבע ויש בו נפקותא. וראיה ברורה לדברינו מ"ש פרעה ותאכלנה הפרות הדקות והרעות את שבע פרות הראשונות הבריאות למה לא הזכיר ענין התואר בשום אחד מהם לא בטובות ולא ברעות אלא וודאי לפי שאינו מעלה ומוריד לענין הבריאות והאכילה כי לא היו רעבים ביותר מצד היות' רעות תואר כי אם מצד היותם רעות מרא' דהיינו כחושי' גם לא אכלו את הטובות מצד היותם יפות תואר כי אם מצד היותם בריאות בשר דהיינו יפות מראה ומ"ש ותאכלנה הפרות ולא אמר שבע הפרות לפי שבשבע שני הרעב לא היו רצופים שהרי משבא יעקב אחר שנתים פסק הרעב וחזר במותו כמו שיתבאר לקמן פרשת ויחי בגורן האטד בע"ה. ומה שהוסיף לשון צנומות בשבלים לפי שאינו דומה שמיע' לראיה כי פרעה ראה שבלים דקות ויש לפעמים שבלים דקות שיש בהם גרגרים דקים ופרעה ראה אותם בעיניו שהיו רקים ולא היה בהם גרגרים כלל. והיה מתירא שמא יוסף יטעה בלשון דקות כי לא ראה אותם זולת מה ששמע מן פרעה ע"כ פירש לו צנומות אני ראיתי שלא היה בהם כ"א המוץ ובזה יתורצו כל הספיקו' שנתחבטו בהם רוב המפרשים והוא דבר יקר. ויתר עניני החלום יתבארו בסמוך בעזרת השם:

והנה מן היאור עולות שבע פרות וגומר. לפי שבריאות הפרות תלוי בבריאות הבריות כי מרעה אחד לבריות ולפרות ובזמן שכלה לבהמה מן השדה כלה גם לאדם כי מתחיל' ונתת לבהמתך ואח"כ ואכלת ושבעת ועוד שאם אין הבהמה בריאה וטובה מי יחרוש בבקרים. ויפות מראה יכול להיות שקאי על עיני הפרות שהיו להם עינים יפות וזה סימן לבריות שיהיו עיניהם יפים זה לזה כי בזמן שעין בריה צרה בחברת' נראה הדבר בעינים אם הוא רואה את חבירו בעינים שוחקות או בעינים זעומות דהיינו רעות מראה. והנה שבע פרות אחרות קראם אחרות לפי שנאמר השם נבולך שלום חלב חטים ישביעך וכל משלם שערי מכדא זקים ואתי תיגרא וכל אחד נעשה אחר לחבירו חלק לבם ואין לאחדים ומטעם זה נאמר בשבלים הטובות עולות בקנה אחד המורה על האחדות וממילא נשמע שברעות אין אחדות וכן בפרות הזכיר אחרות ברעות וממילא נשמע שבטובות אין אחרות אלא אחדות: ד"א לכך קראן אחרות לפי שכל שנה ושנה היתה קללתה מרובה משל חברתה כי הרעב הולך וגובר ע"כ היתה כל שנה כשנה אחרת אבל שני הטובה כולם שוים לטובה. ד"א לפי שהם ימי צער על כן נראו ימים רבים אבל השנים הטובות היו כימים אחדים באהבה בתענוגים: ותעמודנה אצל הפרות הורה שהפרות היו כל כך רעות וכחושות עד שכמעט לא היה להם כח לעמוד על רגליהם ומה שעמדו היינו לפי שהיו אצל הפרות הטובות שהחזיקו בידם וזה סימן שלא היה לבריות הקומה ועמידה בשני הרעב אם לא מצד היותם אצל השנים הטובות סמוכות להם ע"כ היה סעד וסמך לשני הרעב מן שני השובע וכמ"ש ותאכלנה הפרות הרעות לרמז שבשני הרעב יאכלו מן הבואה שמי השבע: ויישן ויחלום שנית לא נאמר ויחלום עוד אלא שנית להורות שחלום אחד הוא ונשנה פעמים. והנה שבע שבלים עולות בקנה אחד ואצל הרעות לא נאמר בקנה אחד לפי שבשבע שני השובע היו רצופים בזה אחר זה ע"כ עלו בקנה אחד המורפס. אבל שבע שני הרעב לא היו רצופים כי אחר שנתים ימים כשבא יעקב פסק הרעב וחזר במותו ע"כ לא נאמר בקנה אחד. ועוד שזה מורה על רבוי התבואה שאפילו קנה אחד יצמיח שבעה שבלים ומובות ותרתי לטיבותא. והרעות היה בהם תרתי לריעותא שצמחו אחד אחד ועוד שהיו שדופות קדים ויקץ פרעה והנה חלום כי גם הוא הבין שחלום אחד הוא ויהי בבוקר וגו' מהרי"א כתב שחלומות של בוקר צודקים ביותר על כן תפעם רוחו כי הרגיש שיש בהם ממש:

ויספר להם פרעה את חלומו ואין פותר אותם לפרעה. חלומו משמע חלום אחד מדלא קאמר חלומותיו ואין פותר אותם שנים במשמע מדלא קאמר אותו. וכ"ל לפירש"י שאמרו לו שבע בנות אתה קובר וקשה לי למה לא הזכיר רש"י גם מה שנזכר בבראשית רבה שאמרו לו שבע אפרכיות אתה כובש שבע ימרדו בך. ע"כ קרוב בעיני לפרש כי רצה לתקן שינוי לשון זה כי פרעה ספר להם חלומו כי לדעתו היה נרא' שהכל חלום אחד והי' נעל' מעיניו ענין השנות החלום. ע"כ אמר ואין פותר אותם לפרע' שלא יוכלו לפתור אותם ר"ל מדוע נראה אליו הדבר פעמים ובפנים שונות זהו הדבר שלא יוכלו לפתור לו. ד"א החרטומים נתנו לו טעם על השנות החלום לפי שבבנות יש מהם שני תועליות א' הוא שהכליתם לשם פריה ורביה לבעליהן התועלת השני הוא שהם מצילין את בעליהם מן החטא כי מטעם זה נמשלה האשה אל הלחם כמו שבארנו למעלה בפ' וישב בפסוק כי אם הלחם אשר הוא אוכל לפי שאבר קטן באדם משביעו רעב ודווקא בביא' של עביר' כי עיקר טעם ביאה לעוברי עבירה ע"כ יצרו מרעיבו אבל אשתו משביעו כלחם זה המשביע וע"ש ענין זה חשבו החרטומים וודאי שני חלומות אלו ענינם אחד ולמה בא החלום ברוב

ענין אלא וודאי שיוליד שבע בנות וישיאם לאנשים ויהיו פרים ורבים וזהו הוראת לשון שבע פרות על שם שפרות ורבות. ויהיה לבעליהן כלחם זה הרמוז מן השבלים וזהו ענין שבע שבלים ולפי זה היטיבו לראות אך שאין פותר אותם אותן שני תועליות לפרעה כי היה קשה לו למה הראה ה' כזאת דווקא לפרעה הלא הרבה בני אדם מולידין בנות ולמה לא הראה להם ה' כזה זה"ש שלא היה קולן נכנסים באזניו ר"ל למה השמיע ה' לאזניו דווקא כזה ולא לזולתו בשלמא לפתרונו של יוסף אתי שפיר כי המלך בידו סיפק לעשותו ולתקן פרנסת הרעב זה"ש ואין פותר אותם לפרעה שלא יכלו לפתור למה הראה ה' שני תועליות אלו לפרעה דווקא ולא הראה כן לזולתו כי בכל משיא בתו נמצאו שני תועליות אלו ומה נשתנה פרעה מעלמא. אך לפי מדרש הרבתי שאמרו לו שני פתרונים הבנות והאפרכיות נראה לפרש שהשבלים מרמזים על הבנות ע"ד קראן לו ויאכל לחם כ"א הלחם אשר הוא אוכל. והפרות רמז לכבישת האפרכיות כמ"ש בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח כי הפרות בזמן שהם בריאות וטובות יש בקרניהם כח הנגיחה ואעפ"י שהספרים כחם גדול מן הפרות מ"מ נקט פרות לרבותא כי בזמן הצלחתו אפילו החלש כנקיבה יאמר גבור אני ויגלה ובשעת המרידה יהיה תש כחו של פרעה כנקיבה שלא יהיה בידו כח כנגד שבע אפרכי' שימרדו בו. ומ"ש ואין פותר אותם לפי שפרעה היה סבור שחלום אחד הוא על כן נאמר ויספר להם חלומו. והחרטומים חשבו ששני חלומות הם ופתרון על הבנות שיהיה קובר ושימרדו בו שבע אפרכיות ולא רצו להגיד לפרעה בשורה רעה זו לכך נאמר ואין פותר אותם לפרעה דווקא אל פרעה עצמו לא רצו לפתור אבל בפני שאר עבדיו פתרוהו וגם עבדיו לא הגידו לו כלום נוחותו פתרון ע"כ אמר פרעה ליוסף ואין מגיד לי ולא אמר ואין פותר לי אלא וודאי שראה עבדיו מתלחשים ויבן כי פתרו לרעה וע"כ היה קובל על כל בני ביתו לפני יוסף לאמר שמכול' אין מגיד לי מה שפתרו בפניהם החרטומים. ד"א לכך אמר ואין מגיד לי לפי שנבוכדנצר לא שכח החלום ואמר בפני חכמיו ששכחו כדי לברר האמת כי מי שיאמר לו החלום וודאי נביא הוא ופתרונו אמת. אבל פרעה סיפר חלומו וא"כ במה יודע לו אם הפתרון אמת ע"כ היה משנה בסיפור חלומו בכמה דברים ממה שראה וחשב מי שיגיד לו השינויי' רוח ה' דבר בו וכמו שספרו לפני יוסף כך ספרו גם לפני החרטומי' ואין מגיד לו השינויי' ע"כ לא קיבל פרעה פתרונ' אבל יוסף הגיד לו כל השינויים ואמר לו לא ראית צנומות אלא דקות כו' כדאיתא במדרש:

יהיו שבע שני רעב הוא הדבר אשר דברתי וגומר. יש כאן ספק למה התחיל יוסף הפתרון בשני הרעב היה לו להתחיל בפתרון שבע שני השבע הקודמים לשני הרעב וע"ק מהו שאמר הוא הדבר אשר דברתי כאילו הוכיח דבריו לקיים פתרונו ומה הוכחה יש כאן. ואומר אני שכך פירושו שיוסף שפט בשכלו שיהיו שני שבע ושני רעב לפי שראה ענין אכילה בפרות ובליעה בשבלים שאכלו ובלעו הרעות את הטובות ועיקר ההוכחה היתה מן השבלים דווקא כי מן אכילת הפרות לא יכול להוכיח כלום שמדבר בשני שובע ורעב כי אולי יתקיים החלום ממש שבע פרות כחושות יאכלו שבע פרות שמנו'. או שמא פתרונו שבע אנשים רשעים דלים ורקים יאכלו את שבע אנשים צדיקים וטובים או את ממונם או את גופ' כי זה בנמצא שרשע מכתיר את הצדיק וכ"ש כבלע רשע צדיק ממנו. אמנם אחר שסיפר לו ענין בליעת השבלים הנה בליעה זו אי אפשר לה להתקיים כי השבלים בעלי נפש הצומחת אין בהם רוח חיים שיוכלו לבלוע האחת את חברתה ואף אם נאמר שהוא משל ודמיון מ"מ אין מראין לאדם דבר שאינו בנמצא כלל כמו שאין מראין לאדם פילא דעייל בקופא דמחטא ומזה שפט בשכלו שאין זה בליעה ממש אלא כליון של ז' שני הרעב שיכלו ויבלעו את ז' שני השבע. ע"כ התחיל יוסף בפתרון שבע שבלים הרעים לומר כי המה יבלעו וישחיתו את שבע שני השבע כי א"א לפותרם בענין אחר והמה בנין אב על כל פרטי החלו' מאחר שנראין הדברים שהכל חלום אחד הוא וכמו ששבע שבלי' הרקות והרעות הם שבע שני רעב כך המלאות הם שבע שני שבע וכן הוא ענין הפרות. ולפי שעיקר ההוכחה שעשה יוסף על כל הפתרון היה מן שבע שבלים הרקות ומבליעתן שבלעו את הטובות. על כן אמר אחר שאמר יהיו שני רעב הוא הדבר אשר דברתי את אשר האלהים עושה הראה לפרעה כי בזה היתה דעתי חלוקה מן החרטומי' כי המה פתרו החלום על הדברים שהקב"ה עושה ע"י שליח כגון כבישת האפרכיות הקב"ה עושה ע"י שליח וכן ענין הבנות על ידי מלאך הממונה על ההריון וכל מה שנעשה על ידי שליח אינו נעשה כל כך במהירות כמו הדברים הנעשים על ידי הקב"ה בעצמו וענין הפרנס' הקב"ה עושה בעצמו לא על ידי שליח כי ד' מפתחות בידי הקב"ה וסימנם מפת"ח. **מ**טר **פ**רנסה **ת**חיה **ח**יה ע"כ אמר יוסף בפתח דבריו על מה שאמר פרעה ואין מגיד לי אמר יוסף חלום פרעה אחד הוא והוצרך לתת טעם מיד על השנות החלום. ואמר את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה כי פתרונ' מענין הדברי' שהקב"ה עושה בעצמו לא על ידי שליח ע"כ נשנה החלום כי כל מה שנעש' ע"י הקב"ה נעשה במהירות. ואח"כ אמר יוסף דבר זה מפורש ביותר ואמר ועל השנות החלום וגומר כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו. ועל כן אמר יוסף הוא הדבר אשר דברתי אשר האלהים עושה וגומר כבר הקדמתי לך לומר שחלום זה הוא מן הדברים שהקב"ה עושה בעצמו אבל עדיין לא הוכחתי שיהיה כדברי שיהא כל הפתרון מענין שובע ופרנסה ומזון. אבל עכשיו שאני רואה ענין בליעת השבלים הרקות שאי אפשר לפתרו כ"א על ענין שבע שני רעב א"כ מכאן הוכחה לדברי והוא הדבר אשר דברתי שאת אשר האלהים עושה דהיינו עניני פרנסה הראה לפרעה כדי שיתקן ענין הרעב כי ספק בידו לעשות ופירש זה יקר וברור. ומ"ש ועתה ירא פרעה הזכיר לשון ועתה לפי שממהר האלהים לעשותו ע"כ אמר ועתה היינו תכף ומיד ירא פרעה. ומה שהקשה הרמב"ן היועץ נתנו למלך כו' נראה לי שזה מענין הפתרון שהרי הרחיק פתרון החרטומים בעבור שקשה לו למה הראה ה' דווקא לפרעה כזאת כמבואר למעלה ע"כ אמר בפתרונו שלכך הראה ה'

לפרעה

לפרעה דווקא כדי שירא איש חכם ונבון לתקן פרצה זו :

בטרם תבוא שנת הרעב. מכאן שאסור לעשות צרכיו בשני רעבון ולפ"ז היה לו לומר וליוסף יולד שני בנים בשנת השובע ויש כדמות סמך לדברי בית שמאי שאומרים שאם יש לאדם שני בנים קיים מצות פ"ו ואם לא הגיד לנו הכתוב שיולד לו שני בנים בטרם יבא שנת הרעב הייתי אומר שלכך קרא שם שני אפרים כי הפרני אלהים לפי שנולד בשנת הרעב שכל העולם היו רעבים וליוסף היה בר ופירות לרוב אבל עכשיו שקראו אפרים קודם שנת הרעב וודאי קראו כך לפי שאז יצא ידי מצות פריה ורביה זה"ש כי הפרני אלהים אחר היות לו שני בנים כדברי ב"ש אמנם לדברי בית הלל שסוברים בן ובת דווקא אין לפרש כך ויכול להיות רמז מכאן למ"ש שלא יבעול אדם כשהוא רעב ולא כשהוא שבע על כן לא נאמר בשנת השבע כי מדבר בזמן הממוצע בין שובע לרעב :

כל אשר יאמר אליכם יוסף תעשו. פירש"י בקש מהם שימולו טעמו של דבר הוא לפי שמצינו שהערלה נקראת חרפה כמ"ש כי חרפה היא לנו לתת אחותנו לאיש אשר לו ערלה והרעב נקרא ג"כ חרפה שנאמר ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים ע"כ חשב שבהסרת חרפת הערלה יוסר מהם חרפת הרעב כי הסרת הערלה היא הסר' מותרות הדמים המסבבי' העיפוש ורקיבת התבואה באה ג"כ מצד המותרות והפסולת שבתבואה הגורם הריקוב והעיפוש. וזכות ברית המילה הועיל גם לזה שנאמר והקימותי בריתי אתך פירש רש"י על התבואה והפירות שלא ירקבו. וכן השיב להם יוסף שימולו על מה שאמרו אספנו תבואה והרקיבה וזה מדה כנגד מדה שאם האדם מסיר מגופו הפסולת שבו גם ה' יתן הטוב ויסיר הפסולת שבתוך התבואה ממש שא"א לאדם להסירו. ורז"ל אמרו כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ועוד שהמילה תיקון האבר שלא ירבה במשגל והמצרים היו שטופי זימה ע"כ היו צריכין תיקון זה בשנת הרעב. ומטעם זה נאמר ביוסף ותשב באיתן קשתו שכבש יצרו באשת פוטיפר ע"כ משם רועה אבן ישראל כי זכה משם שתבואתו לא הרקיבה והיה רועה וזן אבן ישראל בזכות שלא היה רועה זונות :

ויכירם ויתנכר אליהם וגומר. מה שחזר ואמר שנית ויכר יוסף את אחיו לפי שההכרה הראשונה קאי על צורת פניהם שהיה מכיר מי המה והכרה שניה קאי על ענייני האחוה והרחמנות כפירש"י ובעקיד' פירש מתחלה ויכירם ויתנכר מכיר ואינו מכיר ואחר שאמרו מארץ כנען באו אז הכירם הכרה גמורה כי אחיו המה. והרלב"ע פי' שמתחל' היה מסופק מי ראובן מי שמעון ואח"כ כאשר נתייחסו בהם הכירם הכרה גמורה מי ומי ההולכים. והנה בענין דבור קשות ישתוממו כל משכיל מה ראה יוסף על ככה לצער את אביו ואת אחיו חנם ומה שפירש הרמב"ן שעשה כל זה כדי שיתקיימו החלומות כו' אם ירצה ה' בקיומם המה יתקיימו מעצמם ויוסף מה פעל. והנראה לי בזה שמה שלא גלה לאביו עדיין כי הוא חי לפי שחשב אם הקדוש ב"ה לא גלה לו א"כ רצה הקב"ה בצערו כ"ב שנה מדה כנגד מדה ואיך יגלה הוא מה שכסה הקב"ה כי מצא בשכלו שנגזר על אביו צער כ"ב שנים שלמים מיום ליום כנגד אותן כ"ב שנים שלא קיים מצות כבוד אביו ואחר שנשלמו אז נתודע יוסף אל אחיו. ומה שציער את אחיו עשה כל זה למרק עונם במה שמכרו אחיהם וגדול עונם מנשא וצריכין מירוק יסורין מדה כנגד מדה וקרוב לזה פי' מהרי"א והנני מוסיף על דבריו לפרש כל הפרטים והקורות. כי עלילה ראשונה של מרגלים אתם למרק העון שחשבו את יוסף למרגל ורכיל לראות ערות אחיהם כי בבואו אליהם דותינה כתיב ובטרם יקרב אליהם וגומר כי המה חשבו שרצונו להתקרב אליהם ולרגל מה יעשו אחיו כדי לחזור ולהביא איזו דבה לאביו עליהם וכל רכיל גורם לשפיכת דמים כמ"ש הולכי רכיל היו בך למען שפוך דם לפיכך בטרם יקרב אליהם להרוג אותם יתנכלו המה להמיתו כי חשבו שהבא להרגך השכם להרגו בטרם יקרב הוא אליך. ולכך נאמר ויזכור את החלומות קודם שאמר אליהם מרגלים אתם לפי שנזכר שחלם לו והנה תסובינה אלומותיכם ולא פירש מהו הסיבוב אלא וודאי שסופם להיות בעלילות מרגלים כי כל מרגל הולך ומסבב את כל העיר לראות מהיכן היא נוחה ליכבש וראיה ממש שנכנסו בעשרה שערי העיר סחור סחור וע"י סבוב זה ישתחוו לאלומתו של יוסף כי יבואו בעלילת מרגלים אתם לראות ערות הארץ באתם ובזה נתמרק העון שחשבו את יוסף למרגל הבא לראות ערות מעשיהם. וכנגד מה שהשליכו את יוסף לבור ויאסוף אותם אל משמר פירש רש"י בית האסורים דהיינו בור כמ"ש ביוסף ויתנהו אל בית הסוהר ויוסף אמר כי שמו אותי בבור. והוכרח רש"י לפרש כן שאם היה בית המשמר באיזו חדר לא הי' מדה כנגד מדה. לפיכך ויקח מאתם את שמעון כי הוא השליכו לבור. ואמרו דרך וידוי אבל אשמים אנחנו וגומר לפי ששמעו שאמר יוסף את אלהים אני ירא וגומר וראו האמת שכך הוא שהרי גמל חסד עמהם ושלח רעבון ביתם ולא עכב כ"א את שמעון אם כן אין לתלות כל הקורות במושל עז ומעליל שהרי הוא ירא אלקים אלא וודאי שעונותם הטו אלה ע"כ היו מתודים אחר שאמר את אלהים אני ירא ולא קודם לכן שנתן את כולם במאסר לפי שאח"כ ראו עין בעין שבמדה שמדדו נמדד להם. ועליל' הגביע היתה כדי שעל ידו יהיו בהשם עבדות כמו שפסקו על עצמם הננו עבדי' לאדוני כי בזה יתמרק העון שמכר את יוסף לעבד וכשספרו כל הקורות ליעקב אמר א"כ איפוא זאת עשו מהו לשון איפוא אלא שאמר אם זאת האיפה היוצאת למדוד לכם באיפה בסאסאה בשלחה תריבנ' ואינו במקרה כי אם בהשגח' זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם וגו' כדי לכפר על מה שמכרוהו לישמעאלים נושאים נכאת וצרי ולוט כך יביאו מנחה מן המינים אלו כדי שע"י מושל זה יתמרק כל העון ואע"פ שיעקב לא ידע מן המכיר' מ"מ רוח ה' דבר בו להביא מנחה מן מינים אלו ואל שדי יתן לכם רחמים כי בזה יתמרק העון שלא נתנו רחמים לאחיהם בהתחננו אליהם :

ויאמר אליהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. נתקשו המפרשים בויכוח זה ובשנוי הלשון במה שהזכיר מרגלים וערות הארץ שניהם יחד ולפעמים מרגלים לבד ולפעמים יזכור ערות הארץ לבד הלא דבר הוא. ובעקידה ומהרי"א תמצא דרך אחד לכל ספיקות כמנהגם כי דרך אחד לשניהם על הרוב והקרוב אלי לומר בזה שהיו כאן עלילות שני דברים כדרך שפירש בספר תולדות יצחק שיש שני מיני מרגלים. אחד הוא המרגל באנשי המלחמה מה הם עזים ומה הם מדברים ואנה ילכו. השני הוא המרגל באיזו מקום מהיכן העיר נוחה ליכבש. וכנגד הראשונה אמר מרגלים אתם וכנגד השניה אמר ערות הארץ באתם לראות ועל פי דרך זה נראה ליישב כל השנויים שבפסוקים אלו לפי ששני אלו כל אחת קשה משל חברתה כי יוסף הוצרך ליתן סבה וטעם לכל עלילה. כי מצד שראה אותם מטמינים את עצמם בתוך השוק אמר מרגלים אתם כי זה מופת גדול שאתם נחבאים בין האנשים לשמוע מה יספרו האנשים זה לזה על כן אתם מתפזרים בין אנשים הרבה כי זה ישמע כאן וזה במקום אחר וזה מופת גדול אשר אין פה להשיב עליו. ומצד שראה אותם נכנסין בעשר' שערי העיר חשדם בערות הארץ באתם לראות אבל מכל מקום אינו מופת גדול כל כך כמו הראשון כי יכולין אתם לתרץ ולומר שאין לכם שייכות זה עם זה וכל אחד בא מדרך אחר וקרה מקרה שבתוך העיר נתוועדתם יחד כי אין זה רחוק שעשרה שלוחים יתוועדו יחד לשבר בר אבל ענין המרגלים אינו תלוי בזה כי את"ל שכן הוא מכל מקום מה שכל אחד מכם מטמין עצמו כגנב זה מופת שכל אחד מכם מרגל ע"כ אני אומר שתרווייהו איתנהו בכם והאחד ראיה על חבירו ולא זו שמרגלים אתם אלא אפילו לראות בערות הארץ אתם חשודים אע"פ שעל זה יש לכם התנצלות מ"מ מאחר שוודאי מרגלים אתם א"כ גם לראות ערות הארץ קרוב לוודאי. ויאמרו אליו לא אדוני וגומר כלנו בני איש אחד נחנו על כן היינו מתייראים בעין הרע השולט ביותר כשרואין מספר אחים יפה תואר במקום אחד מאילו הי' כל אחד בן איש אחר וכן צוה לנו אבינו למה תתראו ומזה למדנו להטמין עצמינו בתוך השוק וא"כ לא היו עבדיך מרגלים כי כל איש בחזקת כשרות הוא ומי שרוצ' להוציאו מחזקתו עליו להביא ראיה. ומאחר שאין לך ראיה אחרת כי אם ההטמנ' בתוך השוק והרי אנו מתרצים זה ואין לך ראיה וממילא נדחו גם דבריו של ערות הארץ באתם לראות ולא הוצרכו האחים לזכור זה כי גם יוסף הודה שטענת ערות הארץ באתם לראות תלוי בטענת מרגלים אתם וכשנדחית טענת מרגלים אתם א"כ ממילא נדחית גם טענת ערות הארץ ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות עתה אני אומר בערות הארץ באתם לראות הוא טענה בפני עצמה ואינה תלוי' עוד בטענת מרגלים אתם כי מתחל' עשיתי טענ' זו כניף אל טענת מרגלים אתם כי זולתה הייתי אומר שמא אין לכם שייכות זה עם זה ובמקרה נתוועדתם יחד תוך העיר. אבל עכשיו שבאתם לתרץ ההטמנ' ולומר שכולכם אחים ואתם מתייראים מן עין הרע אם כן אני רוא' שוויעוד שלכם אינו במקר' ואם כן למה נכנסת' בעשר' שערי העיר וודאי לפי שערות הארץ באתם לראות. ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגומר בזה נתנו התנצלות על שני הטענות כאחד. על מה שחשדם במרגלים אתם מאחר שהטמינו עצמם בתוך השוק אמרו שנית אחים אנחנו והיינו מתייראי' מן עין הרע. ועל מה שחשדם בערות הארץ באתם לראות אחר שנכנסו בעשר' שערי העיר אמרו והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו ובעבור האחד שאיננו נתפזרנו בכל עשר' שערים לבקשו. ויאמר יוסף הוא הדבר אשר דברתי מרגלים אתם ונתחדש לי עכשיו מופת שני על זה כי קשה לי למה אין זה האח הקטן אתכם אלא וודאי שהי' פה עמכם והלך לו כי כבר שמע איזו חידוש במקום זה ושלחתם אותו אל משלחכם להגיד את אשר שמע כבר ואתם נשארתם פה לרגל עוד. ובזאת תבחנו שתביאו אחיכם הקטן הנה ואני אחקור עליו אם ראוהו כבר במקום זה או לא כי אם לא ראוהו כאן אז כנים דבריכם ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם כי אתם יראים פן יעידו עליו שראוהו כבר בעיר הזאת והלך לו לבדו. ולפי זה הדרך יתכן לפרש שבכל עלילה אחת ונתן עליה שני מופתים כי מתחל' אמר מרגלים אתם מאחר שהטמנתם אתכם בתוך השוק. ועוד נתן מופת שני שהרי ערות הארץ באתם לראות כי נכנסתם בעשר' שערי העיר. ויאמרו לא אדוני וגומר כלנו בני איש אחד נחנו וגומר ובזה תרצו ההטמנ' לומר כי אנו מתייראים מן עין הרע. ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות ומלת כי משמשת לשון דהא ואמר להם את"ל בתרוצכם ההטמנ' מ"מ איך תאמרו שאינכם מרגלים דהא ערות הארץ באתם לראות מהיכן העיר נוחה ליכבש. ע"כ חזרו לתרץ שניהם כולנו בני איש נחנו לתרץ ההטמנ'. והאחד איננו לתרץ הכניס' תוך עשר' שערי העיר. הוא הדבר אשר דברתי כמבואר בדרך ראשון ופירוש זה מספיק יותר מן פירוש העקיד' ומהרי"א בהיתר כל הספיקות ובענין הבחינ' באח הקטן. וי"א שלכך העליל עליהם מרגלים כי הי' ירא פן יחקרו אחר המושל מי הוא ויתברר להם כי הוא יוסף :

שלחו מכם אחד. ואח"כ חזר ושלח את כולם חוץ מאחד כי רצה יוסף שירגישו בחטאם שחטאו באחיהם ויתודו עונם וכאשר ישלחו מהם אחד חשב שוודאי ילך ראובן גדול שבאחים כי אליו משפט הבכורה לצאת לחירות ממקום המשמר ואולי יתלו האחים שלפי שלא היה לראובן חלק במכירה ע"כ ניצול כי אפילו יהודה היה לו חלק בזה שהרי בעבור זה הורידוהו האחים מגדולתו כמו שפירש רש"י על פסוק וירד יהודה. ואחר שהיו במאסר ג' ימים חשב יוסף שכבר נתמרק עון זה על כן שלח את כולם חוץ מן שמעון כי הוא היה חלק גדול במכירתו יותר מן כולם מה שנאמר ויאמרו איש אל אחיו לכו ונהרגהו שמעון אמר כן ללוי כמו שפירש רש"י על פסוק שמעון ולוי אחים ובוודאי ששמעון התחיל לדבר כן כי לוי לא היה מדבר בפני הגדול ממנו וכן פירש"י כאן וכל זה עשה כדי שיכירו בחטאם ויתודו :

וגם דמו הנה נדרש. לשון גם נראה לפרש לפי שהאחים חשבו שיוסף היה חייב מיתה בדין כי לשון הרע תלתא קטיל ויוסף הביא דבתם רעה דומה כאילו הרגם ועוד בא לרגל אותם בבואו דותינה על כן בקשו מלי דאות ע"פ התורה להמיתו בטרם

נפשם יקרב הוא אליהם וימיתם כי הבא להרגך השכם להרגו וא"כ מגד שבקשו
נהרגו אין להם אשמה לפי סברתם אך עיקר האשמה היא מדת האכזריות שהיתה
בהם שלא שמעו בהתחננו אליהם כמו שאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר
ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו ע"כ באה לנו הצרה הזאת ולא הזכירו
שבקשו להרגו לפי שחשבו שמגד בקשת ההריגה או המכירה והשלכה לבור אין עליהם
אשמה. ויען אותם ראובן הלא אמרתי אל תחטאו בילד מאחר שהוא כילד ואינו בר
עונשין עדיין בבית דין של מעלה א"כ אין לו משפט מות וא"כ יש בידכם שני עבירות
כי הקדוש ב"ה דורש ממכם מדת האכזריות כי ע"כ אדון ומושל זה אינו שומע
תחינתינו כי כולנו מדברים תחנונים והוא יענה עזות. ונוסף על זה גם דמו הנה
נדרש שהרי המושל אמר ויאמנו דבריכם ולא תמותו ש"מ שאם לא יבא אחינו הרי
אנחנו בני מות ומי יודע אם לעת כזאת יגיע אחינו הקטן אליו כי אולי יקרה מקרה
שלא יוכל לבא אליו והרי אנו נדונין למות ובאמת אנחנו נקיים מעלילתו אין זה כ"א
לפי שגם דמו הנה נדרש נוסף על דרישת מדת האכזריות מידינו:

ונחיה ולא נמות. בכל מקום שנאמר כפול כזה נדרש על העולם הבא כמו שפירש"י
פר' וזאת הברכה יחי ראובן בעולם הזה ואל ימות לעולם הבא וכמבואר
למעלה פרשת נח על פסוק לא אמות כי אחיה על כן צריך כפל זה ביאור גם
כאן. והקרוב אלי לומר בזה כי אמר זה כלפי יעקב אביו וכלפי עצמו. לפי שיעקב
נתבשר שאם לא ימות אחד מבניו בחייו לא יראה פני גיהנם וע"י שאיתות בנימין
נתגלה שיוסף חי ואז יחיה יעקב בעה"ז כמ"ש ותחי רוח יעקב אביהם ולא ימות גם
לעה"ב כמ"ש אמותה הפעם פעם אחת ולא שתים. ורוח ה' דבר ביהודה מה שאמר
ונחיה בעה"ז ולא נמות לעה"ב גם אתה מן הטעם שנתבאר. אמנם גם אנחנו היתה
הכוונה על עצמו כי הוא קיבל עליו אם לא הביאותיו אליך וחטאתי לאבי כל הימים
דהיינו לעה"ב על כן אמר שיהיה בטוח שיביאנו וזה שאמר שלחה הנער אתי ונקומה
ונלכה ונחי' בעה"ז בזלעפות רעב כי לא יזיק לנו שנת הרעב ולא נמות לעה"ב מגד
הנדוי אקבל עליו כי אמר בטוח אני שאביאנו אליך ומ"מ אנחנו וכלל כל האחים
עמו לפי שאם היה יוסף מת והיה יעקב רואה פני גהינם אז כל האחים שהביאו
את יעקב לידי מידה זו לא היו בטוחים להנצל מראיי' פני הגיהנם כי הגור' המכשול
דין הוא שיכשל בו גם הוא. ומ"ש גם טפינו לפי שנאמר מונע בר יקבוהו לאום
ודרשו רז"ל אפילו עוברין שבמעי אמם מקללין אותו כי אין לאום אלא עוברים שנא'
ולאום מלאום יאמץ. אע"פ שדרשו מונע בר על המונע הלכה מפי תלמיד מ"מ
אין המקרא יוצא מידי פשוטו ומדבר בבר ממש כי המונע התבואה אז הנשים רעבות
וזה מזיק גם לעוברים שבמעיהם וכל שכן לטפם כי יאמרו לאמותם איה דגן
ותירוש. על כן אמר יהודה גם טפינו יחיו בעה"ז ולא ימותו לעה"ב כ"א על ידך
ימנע מהם בר אזי יקללוך ויהיו בני מות לעה"ב כדין המקלל אביו כי בני בנים הרי
הם כבנים ואע"פ שקטנים המה ואינן בני עונשים מ"מ צריך העון מירוק קצת להסיר
פגם הנפש והלודה. ובדרך פשוטו אמר גם אנחנו כי חיי האדם קודמים לחיי אביו
וחיי אביו קודמים לחיי הטף על כן סדר על זה האופן גם אנחנו גם אתה גם טפינו:

וישא משאת מאת פניו וגו'. האחים סברו שלכך הוא נותן להם מתנות ומכבדם
כדי לפייסם מה שחשדם במרגלים ואין בהם. והרב משאת בנימין לפי שע"י
חשד זה הביאו בסכנת הדרך בחנם. אבל האמת הוא שיש כאן רמז על העתיד כי
כן פירש"י לקמן ויפול על צוארי בנימין אמרו שבכה על בית המקדש שיבנה בחלקו
ועתיד ליחרב. ולפי מדרש זה נוכל לומר שלכך תרב משאת בנימין חמש ידות רמז
דורות שיבנה בית המקדש בחלקו ויהיו בו חמשה דברים ביתר שאת והם שכינה

וארון ואורים ותומים ונבואה ואש מן השמים והם חסרו בבית שני. רמז לדבר ה"ש
יד עולה למספר **ע'** רמז למקדש עין הארץ ושם ישיבת ע' סנהדרין ושם מקריבים
ע' פרים כנגד ע' אומות ועל זה אמר אלהים יחנך בני כי המקדש יש בו לוית חן
כמ"ש והוציא את האבן הראשה תשואות חן חן לה:

ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא. היך אמר כדבריכם כן הוא הלא המה אמרו
שהגנב בן מות והמה יהיו לעבדים והוא לא כן אמר אלא אשר ימצא אתו
יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים ופירושו של רש"י אינו כפי דקדוק הלשון. ועוד איך
אמר השליח יהיה לי עבד היה לו לומר יהיה עבד לאדוני כי הוא עצמו עבד וא"כ
עשה אותם עבד לעבדים. ועוד הוא אמר ואתם תהיו נקיים ויוסף אמר ואתם
עלו לשלום אל אביכם ומהו לשון תהיו נקיים הל"ל ואתם נקיים. גם לפי' גם אנחנו
גם אשר נמצא הגביע בידו צריך ביאור ובעקידה פיר' שאמרו יודעים אנחנו שעון זה
אין בנו זולת שהאלהים מצא עון עבדיך ועון אחר גרם לנו מכשול זה והיינו עון מכירת
יוסף שלא היה לבנימין חלק בזה על כן אמרו לא זו אנחנו פשיטא שדין עלינו להיות
עבדים בעון שמכרנו אחינו לעבד אלא אפי' גם זה אשר נמצא הגביע בידו שאין לו
חלק באותו עון מ"מ גם הוא יהיה עבד ולפירושו קשה אם כן המושל לא ידע ולא
יבין דבריהם ומהו לא זו אף זו יש כאן כי בלי ספק לא גלו לו מכירת אחיהם. על
כן צריך אני לפרש לא זו אף זו בענין שהבינו גם המושל. וזה כי ארבע חלוקות
ודעות היה כאן. כי מתחלה הפריזו האחים על המדה לומר שהגנב עצמו בן מות
והמתחברים אליו ראוי להקל בעונשם על כן יהיו עבדים כי היה להם להיות עומד
על המשמר כי וודאי גנב עתיקא הוא מאחר שלא יכול להתאפק מלגנוב אפילו
משלחן המושל. ושלוחו של יוסף אמר כי בדינו אין הגנב בן מות ואין דנין מיתה
על גניבת ממון כ"א עבדות ולפ"ז דין הוא שתהיו כולכם עבדים אך לפי שהרפה
לכם להשוות אתכם בדין אחד עם הגנב עצמו כדי שלא יאמרו שגם אתם גנבים כמותו
ע"כ העמ' חלוקה זו שניה וגם לפי חלוקה זו יהיה כדבריכם שלא תהיו שוים אל
הגנב עצמו כי הוא יהיה לי עבד דהיינו עבד לעבדים. ואתם תהיו גם כן עבדים
אבל לא לי כ"א אל המושל עצמו דהיינו עבדות בדרך נקיה לכך אמר תהיו נקיים
שיהיה הויה גם לעבדותכם אמנם בדרך נקיה קצת ורמז להם שיהיו נקיים מנכסיהם
כי מה שקנה עבד קנה רבו כמו שפירש על פסוק ובעל השור נקי יצא פלוני נקי
מנכסיו כך רמז להם שיהיה להם גם כן עבדות אבל לא יהיה להם מיני הגלות
התלוין בעבדות רק זה לבד שיהיו נקיים מנכסיהם ולא יהיו בני חורין. אבל הגנב
עצמו זולת זה יש לו עוד הרבה מיני גלות התלויין במה שיהיה עבד לעבדים ועל
שלא השוה גם לפי סברתו האחים אל הגנב עצמו אמר גם עתה לפי סברתי
כדבריכם כן הוא. והאחים בבואם לפני יוסף אמרו הננו עבדים לאדוני כאשר פסק
עבדך עלינו אך מה שפסק שהגנב יהיה עבד לעבדים זהו גנות גדול ועל זה בקשו
מן המושל להקל מעליהם ודרך ספר' ההמירו על עצמם להשוות את עצמם אליו
ויהיו כולם עבדים אל המוש' כי אין לאום שיחזור ויגנוב כי אנחנו נעמוד על המשמר
ואמרו דרך לא זו אף זו גם אנחנו לא זו אנחנו פשי' שדין הוא שלא נהיה עבד
לעבדים כי אין אנו חשודים בעיניך שהרי כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו
אליך ואיך נגנוב מבית אדוני. אלא אפילו גם אשר נמצא הגביע בידו מבקשים אנו
לעשות לו חסד שיהיה עבד לאדוני ולא עבד לעבדים. ויוסף אמר חלילה לי
מלהשוות אתכם אל הגנב אלא הוא יהיה לי לעצמי עבד כאשר בקשתם ואם כן
בהכרח הוא שאתם תעלו בשלום אל אביכם

הפטרת מקץ במלכים א' סימן ג'

וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀ אֲרוֹן
בְּרִית־אֲדֹנָי וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ
מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו׃ אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ
וַתַּעֲמֹדְנָה לְפָנָיו׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה
הַזֹּאת יֹשְׁבֹת בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃ וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת
זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ בַּבָּיִת׃ וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָיְלָה אֲשֶׁר
שָׁכְבָה עָלָיו׃ וַתָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי וַאֲמָתְךָ
יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃
וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה
לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃ וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת לֹא כִי בְּנִי הַחַי
וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי וַתְּדַבֵּרְנָה
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת
וְזֹאת אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ קְחוּ
לִי־חָרֶב וַיָּבִאוּ הַחֶרֶב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ גִּזְרוּ אֶת־
הַיֶּלֶד הַחַי לִשְׁנָיִם וּתְנוּ אֶת־הַחֲצִי לְאַחַת וְאֶת־הַחֲצִי לְאֶחָת׃
וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־בְּנָהּ הַחַי אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ
עַל־בְּנָהּ וַתֹּאמֶר ׀ בִּי אֲדֹנִי תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת אַל־
תְּמִיתֻהוּ וְזֹאת אֹמֶרֶת גַּם־לִי גַם־לָךְ לֹא יִהְיֶה גְּזֹרוּ׃ וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמֶר תְּנוּ־לָהּ אֶת־הַיָּלוּד הַחַי וְהָמֵת לֹא תְמִיתֻהוּ הִיא אִמּוֹ׃
וַיִּשְׁמְעוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ
מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי־חָכְמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃
וַיְהִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃

פירוש המלות

והנה חלום. הבין שחלומו אמת שלמה. מאצלי מסבבה: ואתבונן. נתתי לב להסתכל בו: ותדברנה. אלה הטענות: גזרו. חתכו לשנים: היא אמו. בת קול אומרת היא אמו

אבן עזרא

(יח) **ויגש** כי כמוך כפרעה. אתה כמלך והמלך כמוך וכן כל שני כפי"ן שהן זה אחר זה כמ"ש כעמי כעמך והוא דרך קצרה: (כ) אב זקן. כי הגדול שבכולם הוא בן מ"ה שנים ויתכן להיות אביהם בחור: (כא) ואשימה עיני עליו. שאראה אותו: (כב) ועזב את אביו ומת. ולמה לא הביא במזכיר התמשה שאין להם הכרע כמו וישלוף נעלו וזה עמהם

רשי

(יח) **ויגש** אליו. דבר באזני אדוני. יכנסו דברי באזניך (ב"ר): ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה (ב"ר) ד"א מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו (ב"ר). דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך (ב"ר): (יט) אדני שאל את עבדיו. מתחילה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותנו אתה מבקש ואעפ"י כן ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר (ב"ר): (כ) ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאוהו אצלי: לבדו לאמו. מאותו האם אין לו עוד אח: (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך

מקרא

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃ (ז')
יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃
כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃ (ב'. ב' חס'; ג' יתיר'; ד')
כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃ (ב' כ"כ; ב' לפניכם)
כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃
כג וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי׃ (ב' כ"כ)
כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־ (ב' לאסור את שמשון)

תרגום אונקלוס

יח וּקְרֵיב לְוָתֵיהּ יְהוּדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי יְמַלֵּיל כְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָּמָא קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא יִתְקֵף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי כְּפַרְעֹה כֵּן אַתְּ׃
יט רִבּוֹנִי שְׁאֵיל יָת עַבְדּוֹהִי לְמֵימַר הַאִית לְכוֹן אַבָּא אוֹ אֲחָא׃
כ וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית לַנָא אַבָּא סָבָא וּבַר סֵבְתִין זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִלְחוֹדוֹהִי לְאִמֵּיהּ וַאֲבוּהִי רָחֵים לֵיהּ׃
כא וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אַחֲתוּהִי לְוָתִי וְאֲשַׁוֵּי עֵינִי עֲלוֹהִי׃
כב וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי לָא יִכּוּל עוּלֵימָא לְמִשְׁבַּק יָת אֲבוּהִי וְאִם יִשְׁבּוֹק יָת אֲבוּהִי וּמִית׃
כג וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אִם לָא יֵחוּת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא עִמְּכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵי אַפָּי׃
כד וַהֲוָה כַּד סְלֵיקְנָא לְוָת

מסורה

בי אדני ז' וסי' ירד ירדנו. ויגש אליו. אל נא תשת עלינו חטאת. ויש ה' עמנו. אני והאשה הנצבת. אני והאשה הזאת ישבת. תנו לה את הילוד החי: וילד ב' וסי' וילד לחבורתי. וילד זקונים: ויותר ב' וסי' יעקב לבדו. הוא לבדו: אמו דקדי' לאביו ג' וסי' ויותר הוא לבדו לאמו. איש אמו ואביו תיראו. כי אם לשארו: ואביו ט' מסר פרשת וישלח: אהבו ד' וסי' ואביו אהבו. כי אהבת נפשו אהבו. ותקרא את שמו שלמה. ה' אהבו יעשה חפצו: עיני כ"ט מסור במס' רבת': עלינו ב' וסי' ויהי כי עלינו. לאסור את שמשון:

בעל הטורים

ויגש אליו. בגימטריא זהו להלחם עם יוסף. ובגימטריא גם נכנס לפייסו דלשלשה דברים נכנס. ויגש אליו יהודה סופי תיבות שוה שאמר לו אני שוה לך. שכמו שאתה מלך גם אני מלך. ועל זה דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו: בי אדוני. פירוש בי עשה מה שתרצה והנער יעל עם אחיו: ואל יחר. שנים במסורה ואל יחר אפך בעבדך ואידך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. ודרשינן מלמד שנשתנו פניהם כקדרה כי על מי היה להם לחרות הכא נמי אמר לו יהודה אל ישתנו פניך צריך אני לדבר מעט. כמוך כפרעה. בגימטריא בך אתחיל. היש לכם אב או אח. ועל אמם לא שאל כי ידע שכבר מתה: וילד. ב' במסורה הכא וילד זקונים קטן ואידך כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי שאם נגיח לבנימין כאן הרי כאלו הרגתי איש דהיינו יעקב בפצעי וילד לחבורתי דהיינו בנימין כי אי אפשר להם להיות זה בלא זה. וילד זקנים חסר שמסר לו כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר: ויותר ב' במסורה הכא ויותר הוא לבדו ואידך ויותר יעקב לבדו מה התם מלחמה דכתיב ויאבק איש עמו אף הכא הכין עצמו למלחמה. לא תוסיפון לראות פני שנים במסרה הכא ואידך לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד שאמר להם לא די בלא תראו עוד את פני אלא בכל הדרך לא תוסיפון לשוב עוד:

ספורנו

(יח) **ויגש** אליו ידבר נא עבדך דבר. אחר שאמרת חלילה לי מעשות זאת שלא תחפוץ שתהיה תקלה על ידך אפילו להייבים: ידבר נא עבדך. להודיעך התקלה שתארע על ידך אם תעשה זה: ואל יחר אפך. באמרי אליך שאתה גרמת זאת התקלה על כרחנו: כי כמוך כפרעה. כי מה שאטיח דברים לא יהיה מהיותי בלתי מחשיב אותך כי אמנם אתה חשוב בעיני כמו פרעה שהוא המלך: יאביו אהבו. יותר מכלנו ולכן לא הניחו בראשונה לבא עמנו וזאת היתה הסבה שלא היה עמנו אז לא שסלחנוהו לרגל כאשר חשבת: (כא) ואשימה עיני עליו. ואין צריך שידאג אביו לשלחו: לא יוכל הנער לעזוב את אביו. כי מאז שיעזוב את געגועי אביו יהסברת פניו יתעלב ונפל למשכב ואז ימות: (כב) ועזב את אביו ומת. ועם זה אביו מות בלי ספק: (כג) אם לא ירד. אף על פי ששמעת טענותינו האמתיות גזרת עלינו

רמבן

טעם ידבר נא עבדך דבר. לאמר כי דברים מועטים ידבר ואל יהיו עלה לטורח והנכון בעיני כי הדבר הוא התמורה אשר יחלה פניו להחליף בנימין אחיו בו כי לא יבקש ממנו דבר אחר ושאר דבריו פיוס ובקשה לזה: (יח) **ואל** יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה. יאמר אל יחר אפך בי על דברי לפניך (כי כמוך כפרעה יאמר אל יחר אפך בי) כי על מורא גדול אני מדבר לפניך כאלו אני מדבר לפני פרעה: (יט) **אדני** שאל את עבדיו. לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בספור מה שהיה כבר ביניהם ומה שאמרו ז"ל וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו אינה טענה כי המושל שיצוה להביא אדם לפניו לא יעשה על מנת לפטור אותו מן הרשות שיעשה וכ"ש על הגנבה שיגנוב מבית המלך הגביע אשר ישתה בו ומתחלה כבר שם עינו עליו לטובה וקרא לו לשלום ובכוד אלהים יחנך בני ועשה לכולם לכבודו משתה לפניו בבית המלכות והרבה משאתו ונתן להם בר כאשר יוכלון שאת יותר מן הכסף שהביאו לו כאשר פירשתי ומה לעשות לו. ואשר יראה לי על דרך הפשט שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר נהג עמהם חמלה כירא חטא לכחש אותם על הנער שעשה להם וזה ענין הספור אמר לו אנחנו באונס הגדלנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך במצותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו אבל בנפשינו נביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תוסיפון לראות פני ולא רצה אבינו לשמוע עד היותינו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה ועתה כראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תפול נא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהיה צדקה וזה טעם כל הפרשה ויתכן שיהיה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד והורדת את שיבת עבדך אבינו וכן וחטאת עמך. ויש לומר עוד על דרך רבותינו שאמרו זו היא השמת עין יאמר כי כמוך כפרעה ראוי שתעמד בדבורך ובתיורך כי על פיך הביאונו אותו באונס גדול כאשר יזכיר ופחד לפרש לו יותר אבל יש בסתר דבריו שהיה מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם כי למה יבקש לראותו על כרחם וכך אמרו בבראשית רבה אמר לו יהודה תדע לך שבעלילה באת עלינו כמה מדינות ירדו ליקח אוכל כלום שאלת אותם כמו ששאלת לנו שמא בתך אנו מבקשים או אחותינו אתה מבקש יאמרו כי היה זה נרמז בדבריו:

(כא) **ואשימה** עיני עליו. אמר ר"א הטעם שאראה אותו. ולא מצאתי בכתוב שימת עין על הראיה בלבד ושמתי עיני עליהם לטובה קחנו ועינך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי לא צוה אותם שיראנו אחר שיקחנו אלא שישמור אותו וייטיב לו אבל נדר להם יוסף לחמול עליו ולשמרו ואם לא נזכר בפירוש כאשר יקצר שם בכל הדברים האלה אשר ספר יהודה בפניו ולא הזכיר מאסר שמעון ועלילת מרגלים אתם דרך מוסר או אימת מלכות:

(כב) **ועזב** את אביו ומת. פירש ר"א ומת אביו. וא"כ היה אומר לא יוכל אבינו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו כי לא יחלו החמל' על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע אבל פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני נערותו והיותו ילד שעשועים בחיק אביו אשר אהבו ואם יעזבנו ויבא בדרך ימות הנער:

(כד) **כי** עלינו אל עבדך אביו ונגד לו את דברי אדני. אמרו כי בבואם אליו מיד הגידו לו שלא יוסיפו לראות פניו בלא אחיהם הקטן ולא אבה

כד ויהי כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדני:
כה ויאמר אבינו שבו שברו לנו מעט אכל:
כו ונאמר לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן אתנו וירדנו כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו:
כז ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי:
כח ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד הנה:
כט ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את שיבתי ברעה שאלה:
ל ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו:
לא והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ביגון שאלה:
לב כי עבדך ערב את הנער מעם אבי לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים:
לג ועתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם אחיו:
לד כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי:
מה א ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו ויקרא הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו בהתודע

אונקלוס

עבדך אבא וחוינא ליה ית פתגמי רבוני: כה ואמר אבונא תובו זבונו לנא זעיר עיבורא: כו ואמרנא לא ניכול למיחת אם אית אחונא זעירא עמנא וניחות ארי לא ניכול למחזי אפי גברא ואחונא זעירא ליתוהי עמנא: כז ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארי תרין ילידת לי אתתי: כח ונפק חד מלותי ואמרית ברם מקטל קטיל ולא חזיתיה עד כען: כט ותדברון אף ית דין מן קדמי ויערעניה מותא ותחתון ית שיבתי בבישתא לשאול: ל וכען כמיתי לות עבדך אבא ועולימא ליתוהי עמנא ונפשיה חביבא ליה כנפשיה: לא ויהי כד יחזי ארי לית עולימא וימות ויחתון עבדך ית שיבת עבדך אבונא בדוונא לשאול: לב ארי עבדך מערב בעולימא מן אבא למימר אם לא איתיניה לותך ואהי חטי לאבא כל יומיא: לג וכען יתיב כען עבדך חלף עולימא עבדא לרבוני ועולימא יסק עם אחוהי: לד ארי אכדין אסק לות אבא ועולימא ליתוהי עמי דלמא אחזי בבישתא דתשכח ית אבא: א ולא יכיל יוסף לאתחסנא לכל דקימין עלוהי וקרא אפיקו כל אנש מעלוי ולא קם אנש עמיה כד אתידע יוסף

רשי

נדרך מתה: (כט) וקרהו אסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר): והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי ששלשתן מתו ביום א' (ב"ר): (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. וא"ת למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי הם כולם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות: (לג) ישב נא עבדך וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש: (א) ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו המצריים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם

בעל הטורים

קשורה בגימטריא תורה שלמד מפיו תורה: והורדתם שנים במסו' והורדתם את שיבתי והורדתם את אבי הנה. משל לפרה שאינה רוצה ליכנס לשחיטה הכניסו את ולדה והיא נכנסת. כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכששמע שיוסף שם נכנס מיד. קשורה ב' במסורה הכא ואידך אולת קשורה בלב נער. שהוא נער. ואף אם לקח הגביע מפני אולתו שקשורה בו אי נמי מפני שאולתו קשורה צריך שתהא נפשו קשורה בנפשו של אביו לחנכו:

רמבן

לשלחו והיה מניח לו שמעון במאסרו וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אוכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שדחקו הרעב: (כז) **אתם** ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי. אם יאמר שהוא יחיד לאמו מה טעם בזה שתרד שיבתו ברעה שאולה אחרי שיש לו כמה בנים רבים ובני בנים ואמו כבר מתה לא תבכה עליו בפניו אבל הטעם כי יעקב לא לקח אשה מדעתו רק רחל וזה טעם ילדה לי אשתי כי לא נולדו לי מאשה אשר היא אשתי ברצוני רק שנים ושמתי אהבתי בהם כאלו הם יחידים לי והשאר כבני פילגשים הם אלי ואחיו מת וזה לבדו בני יחידי אשר אהבתי ולכן יקדים הכתוב רחל ללאה כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל ויקרא לרחל וללאה השדה כי היא הקודמת במחשבתו. ואמרו המפרשים כי לכך יאמר בסדר הזה בני רחל אשת יעקב כי היא תקרא אשתו באמת בלא מרמה. ולדעתי היה זה מפני שהזכירה שם בין השפחות וכבר הזכרתי כן:

(כט) **וקרהו** אסון והורדתם את שיבתי. אם יקראהו אסון כאחיו תורידו את שיבתי ברעה שאולה. או וקרהו אסון שיקראנו כן מפני היותו נער ורך לא נסה ללכת בדרך וכמו שאמר למעלה פן יקראנו אסון כי פי' אסון מות כמתים בידי אדם וחיה רעה או בשנוי האויר בדרך:

(לב) **כי** עבדך ערב את הנער. יאמר כי ירד ביגון שאולה עליו כי גם בכל זה שאמרנו לו לא רצה הזקן לשלחו עד שנעשיתי לו ערב עליו ובטח בי ועל כן ישב נא עבדך תחתיו. ואם יהיה פי' והורידו עבדיך כפשוטו יאמר אנחנו הגורמים מיתת הזקן ברעה כי אני ערבתי בו ואמר כי איך אעלה אל אבי להודיעו כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום והזכיר זה שלא יחשוד אותו שיעשה מרמה בעבור שהוא ידע לברוח יותר מן הנער:

(א) **ולא** יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו. לא יכול לסבול שיהיו המצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם לשון רש"י. ורבי אברהם אמר להתאפק לסבול לכל הנצבים עליו טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם. אבל אונקלוס תרגם לאיתחסנא להתחזק וכן ואתאפק ואעלה העולה וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק. והנכון בעיני שהיו שם מבית פרעה ומן המצרים אנשים רבים יחלו פניו למחול לבנימן כי נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא לעבדיו הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאתם מעליו

אבן עזרא

עמהם: (כח) אך טרף טרף. והעד כי לא ראיתיו עד הנה: (א) להתאפק. לסבול: לכל הנצבים עליו. טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו והוצרך לקרוא להוציאם

ראיתיו ב' וסי' ולא ראיתיו עד הנה. האומר לאביו ולאמו. ואחד וראיתיו מגיע אצל האיל: ולקחתם ו' וסימנן גם את זה. ולקחתם אגדת אזוב. ולקחתם לכם ביום הראשון. והתחזקתם ולקחתם. ולקחתם את ארון ה'. ולקחתם מן החרם: שאלה ט' חס' מסור פרש' וישב: ונפשו ח' וסי' קשורה בנפשו. ונפשו לא חיה. ונפשו מאכל תאוה. ונפשו אותה ויעש. ונפשו משאול תציל. ונפשו עליו תאבל. ונפשו לא תשבע מן הטובה. ונפשו שוקקה: קשורה ב' וסימנן ונפשו קשורה. אולת קשורה בלב נער: כראתו ב' חד חס' וחד מלא וסי' והיה כראותו כי אין הנער. כראותו וימיתהו במגדו בתרא מלא (עמ"ש): ערב ה' פתחין וסי' כי עבדך ערב את הנער. כי מי הוא זה ערב את לבו. רע ירוע כי ערב זר. לקח בגדו כי ערב. וחברו. קח בגדו כי ערב זר: ברע ג' קמץ וסי' פן אראה. בטרם ידע הנער וחברו: ולא עמד ג' וסי' בהתודע. ולא עמד איש בפניה' דיהושע. ויוצא מנחם את הכסף:

ספורנו

עלינו ברצון פשוט ובקנס שנציאהו: (כד) ונגד לו את דברי אדוני. ואעפ"כ לא שמע לשלחו אז: (כה) שובו שברו לנו. ובהכרח הרעב הכרחנוהו לשלחו ובכל זאת העיד בנו שאולי לא נביאהו אליו ונהיה סבת מיתתו ביגון: (ל) ועתה כבואי והורידו עבדיך. מאחר שהעיד בנו הנה כאשר יהיה כן לא ייוחס זה אל המקרה אבל ראוי שייוחס לנו שעשינו זאת התקלה בידים כענין בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: (לב) כי עבדך ערב. והטעם שימות בראותו כי אין הנער מבלתי שישאל מה היה לו הוא מפני שעבדך ערב ומאחר שלא הביאנו יחשוב שאבד בלי ספק ושבשביל זה לא יכולתי לקיים נדרי: (לג) ועתה ישב נא עבדך תחת הנער. לפיכך אני מבקש להיות עבד תחתיו כדי שלא אחטא לאבי כל הימים כמו שקבלתי עלי: (לד) כי איך אעלה. אע"פ שהסבתי שיעשה עלי טוב לי שלא אראנו באותו צער: **מה** (א) להתאפק לכל הנצבים

יוסף אל־אחיו: ב ויתן את־קלו
בבכי וישמעו מצרים וישמע
בית פרעה: ג ויאמר יוסף אל־
אחיו אני יוסף העוד אבי חי
ולא־יכלו אחיו לענות אתו כי
נבהלו מפניו: ד ויאמר יוסף
אל־אחיו גשו־נא אלי ויגשו
ויאמר אני יוסף אחיכם אשר־
מכרתם אתי מצרימה:
ה ועתה אל־תעצבו ואל־יחר
בעיניכם כי־מכרתם אתי הנה
כי למחיה שלחני אלהים
לפניכם: ו כי־זה שנתים הרעב
בקרב הארץ ועוד חמש שנים
אשר אין־חריש וקציר:
ז וישלחני אלהים לפניכם
לשום לכם שארית בארץ
ולהחיות לכם לפליטה גדלה:
ח ועתה לא־אתם
שלחתם אתי הנה כי האלהים
וישימני לאב לפרעה ולאדון
לכל־ביתו ומשל בכל־ארץ
מצרים: ט מהרו ועלו אל־אבי
ואמרתם אליו כה אמר בנך
יוסף שמני אלהים לאדון לכל־
מצרים רדה אלי אל־תעמד:
י וישבת בארץ־גשן והיית קרוב
אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך
ובקרך וכל־אשר־לך:
יא וכלכלתי אתך שם כי־עוד
חמש שנים רעב פן־תורש אתה
וביתך וכל־אשר־לך: יב והנה
עיניכם ראות ועיני אחי בנימין
כי־פי המדבר אליכם:

לאחוהי: ב ויהב ית קליה
בבכיתא ושמעו מצראי
ושמע אנש בית פרעה:
ג ואמר יוסף לאחוהי אנא
יוסף העד כען אבא קים
ולא יכילו אחוהי לאתבא
יתיה פתגם ארי אתבהילו
מן קדמוהי: ד ואמר יוסף
לאחוהי קריבו כען לותי
וקריבו ואמר אנא יוסף
אחוכון דזבינתון יתי
למצרים: ה וכען לא
תתנססון ולא יתקף
בעיניכון ארי זבינתון יתי
הלכא ארי לקימא שלחני יי
קדמיכון: ו ארי דנן תרתין
שנין כפנא בגו ארעא ועוד
חמש שנין דלית זרועא
וחצדא: ז ושלחני יי קדמיכון
לשואה לכון שארא בארעא
ולקימא לכון לשיזבא רבא:
ח וכען לא אתון שלחתון
יתי הלכא אלהין מן קדם
יי ושויני לאבא לפרעה
ולרבון לכל אנש ביתיה
ושליט בכל ארעא
דמצרים: ט אוחו וסקו לות
אבא ותימרון ליה כדנן אמר
ברך יוסף שויני יי לרבון
לכל מצראי חות לותי לא
תתעכב: י ותתיב בארעא
דגשן ותהי קריב לי את
ובנך ובני בנך ועננך ותורך
וכל דלך: יא ואזון יתך
תמן ארי עוד חמש שנין
כפנא דלמא תתמסכן את
ואנש ביתך וכל דלך:
יב והא עיניכון חזין ועיני
אחי בנימין ארי בלישנכון
אנא ממליל עמכון:

רשי

להם: (ב) וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל. בית יהודה. מישנד"ה בלע"ז: (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה: (ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול (ב"ר): (ה) למחיה. להיות לכם למחיה: (ו) כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרעב: (ח) לאב. לחבר ופטרון: (ט) ועלו אל אבי. א"י גבוה מכל הארצות: (יא) פן תורש. דלמא תתמסכן ל' מוריש ומעשיר: (יב) והנה עיניכם ראות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם (ב"ר). ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש (ב"ר): ועיני אחי בנימין. השוה את כולם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתי כך אין בלבי שנאה עליכם (מגילה ט"ז): ויפל

רמבן

מעליו נתן את קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה המוצאים מעליו כי עודם בחצר החיצונה. ויתכן כי פי' הנצבים עליו משרתיו העומדים לפניו כמו הנער הנצב על הקוצרים שרי הנצבים להתיצב על ה'. וטעם ויקרא שהרים קולו בכעס ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי האנשים האלה. וטעם בהוצאה שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכיר להם המכירה כי תהי' להם וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים עליהם אלו אנשי בוגדות לא יגורו בארצנו ולא ידרשו בארמנותינו באחיהם גם באביהם בגדו מה יעשו במלך ובעמו וגם ביוסף לא יאמינו עוד:
(ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. הזכיר להם מה שעבר וידעו גם הם לומר כי הארץ אשר עברו עליה שתי שנים ברעב ואכלו כל מה שהיה בידם ונתיקר השער מאד ועוד יעברו עליהם חמש שנים לא היתה לכם בה מחיה כלל אם לא שלחני השם לפניכם:
(י) וישבת בארץ גשן. היה יוסף יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים אשר שם הבירה למלכות על כן שלא לו מעתה כי בארץ גשן יושיבנו. וטעם אתה ובניך מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך:
(יא) ואמר פן תורש אתה וביתך. דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאר להם שארית אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תשכב בארץ כנען הורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרות כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אבי ואחי יתן לי המלך רשות:
(יב) כי פי המדבר אליכם. בלשון הקדש בלי מליץ זה יעת

אבן עזרא

להוציאם: (ב) בבכי במקום הפסקה וכמוהו ראה עני: (ח) כי האלהים. שלחני: לאב. טעמו למורה וכן אבי כל תופש: (יא) פן תורש. כמו תכרית וכן להוריש גוים: (יב) כי פי. ידוע כי פה מוכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה"א הנעלם ליו"ד נעלם כמו כי פי צדיק ג"כ לשון רבים ופי רשעים ובהתחבר זה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר חסרו האחד כמו כי פי המדבר והטעם שהיה מדבר בלשונם עמם

ביבכי ו' וסימ' ויתן את קלו בבכי. בבכי יעלה בו. בבכי יעזר. בבכי יעלה בכי. בבכי יבאו. ושקויי בבכי מסכתי: ועתה אל תעצבו ה' מלין בתרי טעמי וסימנן ועתה אל תעצבו. אנא חטא העם הזה. ואסער' על כל הגוי'. ואי לו האחד שיפול. וישם לדניאל בלטשאצר. ואל יחר ב' וסי' ויגש אליו יהודה: ועתה אל תעצבו: וקציר א"ב מן כ"ב ותרויהו בספרא וסי' בס' רבתא: ולהחיות ג' ומלאים וסי' לכם לפליטה גדולה. האלהים אני להמית ולהחיות. ולהחיות לב נדכאים: כי האלהים ו' מסר בקהלת סימן ד': מהרו ד' וסי' עלו אל אבי. מהרו עשו כמני. מהרו את המן לעשות. מהרו ללכת פן ימהר: רדה ב' וסי' רדה אלי אל תעמוד. רדה והשכבה את ערלים: פן תורש ב' וסי' פן תורש אתה וביתך. לא תאהב שנה פן תורש: ועיני י' מסר באיוב סי' י"א: המדבר ד' וסי' כי פי המדבר אליכם. המדבר אליך והבאתו אלי. כי אני הוא המדבר. ויאמר אחד קדוש:

תולדות אהרן ולא יכלו אחיו לענות. חגיגה ד': כי זה שנתים. ע"ג ע': והנה עיניכם. חגיגה יו:

בעל הטורים

וקציר ב' במסורה הכא אשר אין חריש וקציר. ואידך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר ודאי לא בא יוסף לבטל גזירת המקום זרע וקציר לא ישבותו על כן אמר אשר אין חריש וקציר כי ודאי לא ישבותו זרע וקציר וכשיזרעו יקצרו וכאן לא רצו לזרוע שאמרו מוטב שנאכל מה שבידנו ממה שנזרע אותו ואולי לא נחיה עד שנקצור על כן אמר חריש וקציר ולא אמר זרע וקציר. רדה שנים במסורה הכא רדה אלי אל תעמוד ואידך רדה והשכבה את ערלים גבי נבוכדנצר שירד לגיהנם לומר לך ששקול הגלות כנגד גיהנם. פן תורש ב' במסרה הכא ואידך אל תאהב שינה פן תורש זה הוא שאמר וקרעי' תלבישו נומה ללמדך כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים וזהו אל תאהב שינה בבית המדרש פן תורש מלמודך. וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא בכאן אף ללכת חוצה לארץ פן תורש מתורה כי לא תוכלו ללמוד שם מפני הרעב: עיניכם רואות. בגימט' בראותי לכם המילה. כי פי המדבר אליכם בגימט' בעגלה ערופה שסימן זה מסר להם לאביו

ספורנו

הנצבים עליו: להתאפק. התאפקות מספיק לברר עסקי כל הנצבים עליו: (ג) העוד אבי חי. אי אפשר שלא מת מדאגתו עלי: (ד) גשו נא אלי. שלא ישמעו שומעי הבכי את מכירתו: אשר מכרתם. ובזה הודעו שאני יוסף בלי ספק שלא ידע איש במכירתי ושאני אחיכם זולתנו כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם: (ה) ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה. בראותכם תכלית אלהי שלא היה מושג בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו גם כן ברצון אלהי לסבב זה התכלית: לאב לפרעה. יועץ למלך: ולאדון לכל ביתו. ממונה על הבית: ומושל בכל ארץ מצרים. להנהיג עניני העמים: (ט) מהרו. שלא יצטער יותר: פן תורש. לחסרון מרעה הצאן כאמרם אחר כך כי אין מרעה לצאן: ועיני אחי בנימין. שלא ידע במכירתי: כי פי המדבר אליכם

רש"י

(יד) ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב: ובנימן בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב (ב"ר). (לעד"נ דיוקו של רש"י דביוסף כתיב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכן עשה ב' פעולות ע"ז הרמז משא"כ בנימן דלא כתיב רק ובנימן בכה פעולה אחת שלא רמז רק על חרבן א' ועיין בביאור ת"י שגם הוא בדרך דרש): (טו) ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: (טז) והקל נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: (יז) טענו את בעירכם. תבואה: (יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן ולא היו יודע מה נבא סופה לעשותה כמצולה שאין בה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם שברשותי

עלהם חד מן י"ג הסרי' בתו' וסי' וינשק לכל אחיו ויקן יוסף. ויכו שטרי בני ישר'. שלח העז. כי בא סוס פרעה. וירם תולעים. ואתה תהו'. וביום פקדי ופקדתי. ועשה לפר כאשר עשה. על פי אהרן ובניו תהיה. ולבני קהת לא נתן. וישארו שני אנשים. וענגך עמד עליהם: והקל ו' חס' בליש' מסר פר' תולדת: והקל נשמע ב' א' חס' וא' מ"ל וסי' והקל נשמע בית פרעה. והקול נשמע עד למרחק. קדמא חס': ארצה כנען ח' דסמיכי וסי' במסרה רבתא: תחס ב' חסרים וכי' ועינכם אל תחס על. ולאלה אמ' באזני: צדה כל או' חס' וכל קריי' מ"ל במ"ב צדה חס' וסי' ויקחו את צדה העם בידם. לקחת צדה לעם: לכלם כל ליש' חס' במ"א כי כולם ידעו אתי: חלפות ג' כ"ב וסי' לכלם נתן לאיש קדמא' דפסוק. שלום אדני שלחני לאמר. ויצר ככרים כסף בשני חריטם: וחמש חלפת שמלו'. ב' כתי' חלפ' תניינא דפסו'. ושלשים חלפת שמלו'. קדמ' דשמשון. ושאר' מלאי' דמלאי':

תולדות אחרן ויפל על צוארי בנימן. מגיל' שם: ולבנימן נתן שלש מאות. מגילה יו:

תורה

יג וְהִגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר רְאִיתֶם וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־אָבִי הֵנָּה׃
יד וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו׃
טו וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ׃
טז וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו׃
יז וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃
יח וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ׃
רביעי יט וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃
כ וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא׃
כא וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ׃
כב לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת׃

תרגום אונקלוס

יג ותחוון לאבא ית כל יקרי במצרים וית כל די חזיתון ותוחון ותחתון ית אבא הלכא׃
יד ונפל על צוארא דבנימן אחוהי ובכא ובנימן בכא על צואריה׃
טו ונשק לכל אחוהי ובכא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמיה׃
טז וקלא אשתמע בית פרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי׃
יז ואמר פרעה ליוסף אימר לאחך דא עיבידו טעינו ית בעירכון ואזילו אובילו לארעא דכנען׃
יח ודברו ית אבוכון וית אנש בתיכון ואיתו לותי ואתין לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא׃
יט ואת מפקד דא עיבידו סבו לכון מארעא דמצרים עגלן לטפלכון ולנשיכון ותיטלון ית אבוכון ותיתון׃
כ ועינכון לא תחוס על מניכון ארי טוב כל ארעא דמצרים דילכון הוא׃
כא ועבדו כן בני ישראל ויהב להון יוסף עגלן על מימרא דפרעה ויהב להון זודין לאורחא׃
כב לכולהון יהב לגבר אצטלן דלבושין ולבנימן יהב תלת מאה סלעין דכסף וחמשא אצטלן דלבושין׃

אבן עזרא

עמס בלא מליץ: (יד) צוארי. ימלא לשון רבים ויחיד ועם תוספות נו"ן אכן האל"ף לא נעדר: (יז) טענו. שימו משא ומטועני חרב קרוב ממנו: בעירכם. בהמתכם וכן אנחנו ובעירנו: (יח) חלב הארץ. כמו שומן: (כב) חליפות שמלות. מלבושים אין זה כמו זה והפחות שתים. וטעם כזאת מחליפות שמלות מהטובות שהיו במצרים:

כר

ספורנו

אליכם. בלתי מליץ והנה במכירתי לא היה איש מדבר בלשוננו זולתנו כי הקונים היו ישמעאלים ומדיני': (יג) ומהרתם והורדתם את אבי הנה. למען ישמח לראות: (טז) וייטב בעיני פרעה. שחשב שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אבל כהשגחת אזרח הושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושביה: (יז) אמור אל אחיך זאת עשו. שזאת היא הכונה שתעשו שתקחו את אביכם ואת בתיכם: (יט) ואתה צויתה. ואמור להם ג"כ שאתה מצוה עליהם: זאת עשו. ולהשיג זה המכוון שלא ימאן אביכם מבא: קחו לכם מארץ מצרים עגלות. כי כשיראה העגלות מוכנות שלוחות מאתנו לא ימצא כ"כ מקום לדחות ולמאן וכן היה אח"כ כאמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אותו ויאמר ישראל אלכה ואראנו: (כ) ועינכם אל תחוס על כליכם. שלא תאחרו וירבה הנזק במקנה ברב שאיחור:

ולאביו

רמבן

דעת המפר' והוא תרגום אונקלוס ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיום כי אינגה ראיה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא ואף כי המושל שדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שתראה בנבוכדנצר שאמר בלשון הקדש חלום חלמתי ותתפעם רוחי לדעת את החלום בעבור שהיו שם חרטומים ואשפים ומכשפים וכשדים מלשונות רבים ומישראל וכלם יבינו אותו והם ענו לו בארמית וידברו הכשדים למלך ארמית כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולהם היה הרשות לדבר אל המלך. ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים יבאו רבים. ויותר היה להם ראיה בהזכירו שמו וענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה. והנכון בעיני כי יאמר והנה עיניכם ועיני אחי בנימן רואות כי אני המושל והאדון לכל מצרים המגיד להם מפי כי אני אחיכם ומצוה להוריד אבי אלי לכלכלו אם כן תגידו לאבי את כל הכבוד ואת כל אשר ראיתם כאן בעיניכם ותמהרו להורידו אלי כי הדברים אמת ויש בי כח להכילו ולהחיותו ברעב והוא כמו כי פי אני דברתי. ובגמרא במסכת מגלה אמר כפי כן לבי:

וטעם באו אחי יוסף. כי היה יוסף מגיד לבית פרעה כי יש לו אחים נכבדים בארץ העברים כי גנב גונב משם ועתה שמעו כי באו אחי יוסף כאשר אמר וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי היה הדבר להם לחרפה שימשול בהם איש נכרי עבד מבית האסורים יצא למלוך ועתה בבוא אליו אחים נכבדים ונודע כי הוא הגון להתיצב לפני מלכים ישמחו כלם בדבר:

(יט) **ואתה** צויתה זאת עשו. אמר הדבר בנואה לו מדעתו מוסר יוסף כי

אינט

אבן עזרא

(כג) בר . דגן : ולחם. כמשמעו : ומזון . אפונים ופול ועדשים ודוחן וכוסמין ותאנים וצמוקי' ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מדגן ושעורה: (כד) וטעם אל תרגזו . שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתו: (כו) ויפג לבו . מגזרת אל תתני פוגת לך והטעם שעמד לבו ודמם כטעם וימת לבו כי לא האמין ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו ולא תתמה על מלת ויפג כי כן דרך הנביאים לדבר כמו ונשמה לא נשארה בי : (כה) רב עוד יוסף .

תרגום אונקלוס

כג וְלַאֲבוּהִי שְׁלַח כְּדָא עַשְׂרָא
חֲמָרִין טְעִינִין מִטּוּב דְּמִצְרָיִם
וַעֲסַר אֲתָנָן טְעִינָן עֲבוּר
וּלְחֵם וּזְוָדִין לַאֲבוּהִי
לְאוֹרְחָא : כד וְשַׁלַּח יָת
אֲחוֹהִי וַאֲזַלוּ וַאֲמַר לְהוֹן
לָא תִתְנַצּוּן בְּאוֹרְחָא :
כה וּסְלִיקוּ מִמִּצְרָיִם וַאֲתוֹ
לְאַרְעָא דִּכְנַעַן לְוָת יַעֲקֹב
אֲבוּהוֹן : כו וְחַוִּיאוּ לֵיהּ
לְמֵימַר עַד כְּעַן יוֹסֵף קַיָּם
וַאֲרֵי הוּא שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא
דְּמִצְרָיִם וַהֲוָה מַלְיָא פַּיְגַן
עַל לִבֵּיהּ אֲרֵי לָא הֵימִין
לְהוֹן : כז וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ יָת
כָּל פִּתְגָמֵי יוֹסֵף דִּי מַלֵּיל
עִמְּהוֹן וַחֲזָא יָת עֲגַלָתָא
דִּשְׁלַח יוֹסֵף לְמִטַּל יָתֵיהּ
וּשְׁרָת רוּחַ קוּדְשָׁא עַל יַעֲקֹב
אֲבוּהוֹן : כח וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל
סַגִּי לִי חֶדְוָא עַד כְּעַן יוֹסֵף
בְּרִי קַיָּם אֵיזִיל וְאֶחְזֵינֵיהּ עַד

מקרא

כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה ג׳
חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם י״ט בליש׳
וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם ד׳ . ל׳
וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ : כד וַיְשַׁלַּח ג׳ . כ״ג
אֶת־אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ : כה וַיַּעֲלוּ ל׳
מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־ ס׳
יַעֲקֹב אֲבִיהֶם : כו וַיַּגִּדוּ לוֹ ד׳ חס׳
לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא ל׳
מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג כל אורי׳ חס׳ ל׳
לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם : נ״ל
כז וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי
יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא
אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף ב׳ מ״ל כתו׳
לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב כ״ו
אֲבִיהֶם : חמישי כח וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי
אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת : ל׳

רש״י

שברשותי הוא : (כג) שלח כזאת . כחשבון הזה. ומהו החשבון י׳ חמורים וגו׳ : (רצונו שמלת כזאת המיותרת וכ״ף הדמיון תורה על כי מעולם לא שלח לו י׳ חמורים וי׳ אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו׳ כלומר כחשבון הזה שהוא משא י׳ חמורים וי׳ אתונות והשתא א״ש דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק״ל בשם הגאון מהר״ל) : מטוב מצרים . מצינו בגמ׳ ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו . ומ״א גריסין של פול : בר ולחם ומזון . כתרגומו . ליפתן (כך גירסת רא״ם) : (כד) אל תרגזו בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך . דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה והכנסו בחמה לעיר ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאהו : (כו) וכי הוא מושל . ואשר הוא מושל : ויפג לבו . נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה . וכמו (איכה ג׳) מאין הפוגות (ירמי׳ מח) וריחו לא נמר מתרגמינן וריחיה לא פג : (כז) את כל דברי יוסף . סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה : ותחי רוח יעקב . שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו : (כח) רב לי . רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד

מסורה

רב

ולאביו ג׳ וסי׳ שלח כזאת . לאמו ולאביו ולבנו . ולאביו לא הגיד : נשאת ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל וסי׳ ועשר אתנת נשאת . אניו׳ תרשיש. בתר׳ מ״ל : ומזון ג׳ וסי׳ ומזון לאביו לדרך . ומזון לכולא ביה. וחברו : ארץ ה׳ סבירין ארצ׳ וסי׳ ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען . נחנו נעבור . ותרא אביגיל את דוד ותמהר . ותקד בת שבע אפים ארץ. ולא יפול צרור ארץ. ויגדו ד׳ חס׳ מסר פרשת תולדת : העגלות ב׳ מלאים בתורה וסימן וירא את העגלות . את שתי תולדות אהרן ולאביו שלח . סס : אל תרגזו. תענית י :

בעל הטורים

שפירש ממנו בעגלה ערופה : ומזון שנים במסו׳ הכא בר ולחם ומזון לאביו ואידך ומזון לכולא ביה אף על פי שאמר ומזון לאביו ומזון לכולא ביה שלא מזון לפרנס כלם : אל תרגזו י״מ אל תתמכו עלי לומר אחינו גדול הארץ לעבות עול לשום אדם אלא אל תרגזו לשום אדם בדרך לילך על שדה זרועה . ד״א אמר להם אל תתעסקו בדבר הלכ׳ . אליהם אל תרגזו בדרך בגימטריא זהו אל תדברו בהלכה . אליהם אל תרגזו בדרך בגימט׳ אל תפסיעו פסיעה גסה : ויגדו לו . חסר יו״ד שלא הגידו לו עד שהתירו החרם שהחרימו בעשרה : ארבע פעמים כתיב עגלות בפרשה וד׳ פעמים כתוב עגל׳ ערופה שפירש ממנו בפרש׳ עגלה ערופה : וירא את העגלות פגי׳ ראה כי בהלכת עגלה ערופה .

ספורנו

ולאביו שלח כזאת . כמו מתנת בנימין ועם זה שלח עשרה חמורים ועשר אתונות כי ברבים תהיה הוא״ו בסוף כמו יששכר זבולון ובנימין : (כד) וישלח את אחיו . פטרן ונתן להם רשות . כמו שלחני כי עלה השחר שלחוני ואלכה לאדוני : (כו) ויפג לבו . נתעלף והסרה קלת דפיקת לבו ורוחו ממה שהיה קודם כמנהג בעלוף מדאגת לבו בהזכירם את יוסף : כי לא האמין להם . לפיכך ותחי רוח יעקב לא אבדה רוחו אח״כ כשהאמין כמו שיקרה בעת השמחה הפתאומית הממית׳ בצאת הרוח החיוני אל החוץ כי אמנם נכנסה לפנים בעת הדאגה הקודמת כשלא האמין : (כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף . שאמר ועוד חמש שנים אשר אין חריש קציר כדי לערב בדבר הבשורה איזה דאגה : ותחי רוח יעקב . נרפא מן העלוף הקודם בהדרגת השמחה עם הדאגה : (כח) רב אלכה ואראנו. לא שאגור שם כדבריו : לאלהי

רמב״ן

אינגו שולח יד בהון המלך ולא ידע אתו מאומה ע״כ חשב פרעה אולי לא ירצה לשלות, לאביו דבר ע״כ אמר לו אני מצוה אותך שיעשו זאת על כל פנים : (כ) **ולאביו** שלח כזאת . כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו׳ לשון רש״י ואיננו נכון שירמוז על החשבון . אבל יתכן שיאמר כזאת המנחה ויהי שעורו ולאביו שלח זאת המנחה עשרה חמורים וגו׳ . והכ״ף כאלו יתירה רק דרך הלשון לדבר כן כמו ותדבר אליו כדברים האלה עשה לי עבדך. או יאמר ולאביו שלח צידה כצידה הזאת אשר נתן לאחיו ולא להשוותן רק כאשר נתן להם צידה לדרך בלכתם כן שלח לאביו בר ולחם ומזון לדרך בבואו והוא הנכון והזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושאי המשא הכל שלח לו והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו :

(כד) **אל** תרגזו בדרך . רגז לשון רתת ותנועה ויאמר בבאו מן הפחד על הרוב לב רגז ורגזו וחלו ותחתי ארגז ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה . ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך והענין כי בעבור נשאם בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הבצורות יפחדו אולי בדרך בלכתם יבואו עליהם ליסטים וכל שכן בשובם עם כל רכושם ולא ימהרו לדבר ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שנאמר מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים וחיי כל הארצות ההם בידו וממוראו ייראו הכל וילכו ויבאו לשלום :

(כו) **ויפג** לבו . נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון מפיגין טעמן בלשון משנה וכמו מאין הפוגות וריחו לא נמר מתורגם וריחיה לא פג לשון רש״י . ואיננו נכון כי לשון פוגה שביתה וביטול כמו אל תתני פוגת לך . וכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות שנגרה תמיד מאין שביתה והפסק . וכן על כן תפוג תורה תבטל ותפסק . וגם זה ויפג לבו שנתבטל לבו ופסקה נשימתו כי פסקה תנועת הלב והיה כמת וזה הענין ידוע בבוא השמחה פתאום והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח שיתעלפו רבים מהם בבוא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום והחום התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת . ואמר כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור שלא האמין להם כי הידוע בעלוף הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא עד שתקבע בו בנחת רוח וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו העגלות אז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה וזהו ותחי רוח יעקב אביהם . ואונקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת רוח שלא אמר ויחי יעקב אביהם ועשאו מענין רוח ה׳ אלהים עלי ועתה ה׳ אלהים שלחני ורוחו איש אשר רוח בו וכן מפיגין טעמן שמפזרין אותו ומתבטל :

(כז) **וידברו** אליו את כל דברי יוסף . יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו לקחוהו ומכרוהו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם אף כי יראו לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי . ויוסף במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר וגו׳ ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני אביהם במותו לצוות את יוסף מפיו כי לא ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא יצטרכו לבדות מלבם דברים :

רש"י

ועוד יוסף בני חי: (א) בארה שבע. כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: (ב) יעקב יעקב. לשון חבה: (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ: (ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ: (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי העמיד לו צבורין של זהב וכסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו: (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי

אבן עזרא

רב לי זאת השמחה: (ג) מרדה. מקור והוא חסר הפ"א כמו אשר תנה הודך. וטעם אעלך גם עלה שיקבר בארץ ישראל: (ד) ויוסף ישית ידו על עיניך. כמותך כן מנהג החיים עם המתים: (ז) בנותיו. היא דינה לבדה ויתכן שהיו לדינה שפחו' קטנות גדלו עמה ובעבור כתו קראם הכתוב בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו כמו בני מיכל וכן ובנות

תורה

מו א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָּׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק׃ ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀ יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ג וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם׃ ד אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ׃ ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃ ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו

מסורה: ד' ג' מלעיל וא' מלרע; פסק ג' דסמ'; ד' ב' חס' וב' מ"ל; ב' בית אל; כל לוי' מ"ל; י"ב. ל; ג' וכתיב ה' ז'; מ"ד; י"ד ספו' את ואת ואת; ד' חס' כתו' (עי' מ"ם); כ"ח ב' ובטעין

תרגום אונקלוס

לָא אֵימוּת׃ א וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וְכָל דְּלֵיהּ וַאֲתָא לִבְאֵר שֶׁבַע וְדַבַּח דִּבְחִין לֶאֱלָהָא דַּאֲבוּהִי יִצְחָק׃ ב וַאֲמַר יְיָ לְיִשְׂרָאֵל בְּחֶזְוָא דְּלֵילְיָא וַאֲמַר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ ג וַאֲמַר אֲנָא אֵל אֱלָהָא דַּאֲבוּךְ לָא תִדְחַל מִלְּמֵיחַת לְמִצְרַיִם אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוֵּינָךְ תַּמָּן׃ ד אֲנָא אֵיחוֹת עִמָּךְ לְמִצְרַיִם וַאֲנָא אַסֵּיקִנָּךְ אַף אַסָּקָא וְיוֹסֵף יְשַׁוֵּי יְדוֹהִי עַל עֵינָךְ׃ ה וְקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשֶׁבַע וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן בַּעֲגָלָתָא דִּי שְׁלַח פַּרְעֹה לְמִיטַל יָתֵיהּ׃ ו וְדַבָּרוּ יָת גֵּיתֵיהוֹן וְיָת קִנְיָנֵיהוֹן דִּי קְנוֹ בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ ז בְּנוֹהִי וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ בְּנָתֵיהּ

(ה) וישאו בני ישראל. שהיו צריכים להשתדר עם אלהים ועם אנשים המתקוממי' בלכת' ככר: את יעקב אביהם. שבלכתו מכאן ואילך להיותם עם בני ישראל עתה אל אדמת אל

ספורנו

(א) לאלהי אביו יצחק. שאמר ליצחק אל תרד מצרימה: ויאמר אלהים לישראל. מה שאמר לו עתה היה בשביל היותו ישראל שיצטרכו בניו להשתרר על המתקוממים: (ג) אנכי האל אלהי אביך. אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרד' מצרימה עתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים פה היו מתחתנים בגויי הארץ ומתערבים עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם ובכן יהיו לגוי נבדל כאמרם ז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם: (ד) אעלך גם עלה. אחר שאעלך ואוציאך משם תוסיף מעלה על מה שהיה לך קוד' רדתך שם כאמרו ולהעלתו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה: ישית ידו על עיניך. לא תצטרך לפקוח עיניך להשיג חפציך כי יוסף יגיעם אליך בזולת השגחתך ולא תצטרך אתה להתעסק עם המצרים הבלתי ראויים לקרוב אליך:

בעל הטורים

וירא את העגלות את שתי העגלות: בארה ד' ג' מלעיל וא' מלרע ויבא בארה שבע: ומשם בארה. ויגם יותם ויברח. בארה בנו אשר הגלה. בתרא שום בר נש ומלרע. וחד ויתרן ובארא. לחוד כתי' א': במראת ב' חס' וסי' ויאמר אלהי' לישר'. במראת הצבא'. ותרין מלאים וסי' וישלח תבנית יד. במראו' אלהים הביאני: עלה ג' וכתיב ה' וסי' ואנכי אעלך גם עלה. עלה נעלה וירשנו אתה. ודוד עלה במעלה: ישית ז' וסי' ויוסף ישית ידו. וירא יוסף כי ישית. כאשר ישית עליו בעל. ישית חומות וחיל. ישית ארצה לשמ'. ופא ישית בגאון. ובקרבו ישית

תולדות אהרן ויאמר אלהים. בברכות יג: אנכי ארד. בבכו' ט שבת פט (סוטה יז): ישית ידו על. ס' הזוהר פ' שלח לך: וישאו בני ישראל חולין קכא:

לישר' במראות הלילה ז' תגין בשין על שם כי שבע יפול צדיק וקם שבאו עליו שבעה צרות וניצול מהם עשו לבן מלאך דינה יוסף שמעון ובנימן. גם עלה כתיב בה"א רמז לאחר ה' דורות יגאלו. יעקב. לוי. קהת. עמרם. משה. ויוסף ישית ידו על עיניך יעלים עיניך כשתמות שבטיחו שלא ימות בחייו.

רמבן

(א) ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם לשון רש"י. ואיננו מספיק שהראוי לומר לאלהי אבותיו בלי שייחד אדם כמו שאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק ובתפלתו אמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק או יאמר ויזבח זבחים לה' כמו שאומר באברהם ויבן מזבח לה' ומה צורך לפרש בו יותר. אבל הפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בב"ר כי כאשר בא יעקב לרדת מצרימה ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו ומשם נטל רשות בלכתו לחרן ואמר הכתוב זבחים להודיע שלא היו עולות כאבותיו כי אברהם עולות הקריב. ורבותינו אמרו לא הקריבו בני נח שלמים עולות הקריבו ובנח כתוב מפורש ויעל עולות במזבח אבל יעקב מפני פחד ה' הקריב שלמים להשלים אליו כל המדות כמו שדרשו שלמים שמטילין שלום בעולם והנה היתה תחלת כונתו במדת הגבורה שהיא הקרובה אליו וזהו הטעם שהזכירו בב"ר שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו והוא הטעם שאמרו שם בלשון אחר בתחלה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך שואלין בשלום הרב. וראיתי במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה בלשון הזה וישבע יעקב בפחד אביו יצחק וכי יש אדם שנשבע כך באמונת פחד אביו אלא עדיין לא נתן ליעקב כח ונשבע בכח שנתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ומאי ניהו הוא דכתיב ביה ותפול אש מאת ה' ותאכל את העולה וכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא וגו' ע"כ במדרש. ומדבריהם נלמוד שמפני כן לא אמר ויזבח זבחים לה' לפי שעתה כבר זכה יעקב בחלקו שנאמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם והוצרך לפרש עתה. והנה בזכות הקרבנות נראה אליו אלהי יצחק אביו במראות הלילה במדת הדין רפה וזהו שאמר אלהים במראות הלילה והוא מה שאמר אנכי האל אלהי אביך כי הוא האל בית אל אשר אמר לו בחרן אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה והוא אלהי אביך הוא השם והוא המדה והבטיחו שלא יירא במצרים כי יזכה בדינו ויגאל אחר השעבוד וזה טעם ואנכי אעלך גם עלה. וכתב הרב בפרק כ"ז בחלק הראשון במורה הנבוכים כי תרגום אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אנא איחות עמך ואנא אסקינך ונפלא הרב בזה על דעת אונקלוס ואמר כי אונקלוס שם כל מאודו להרחיק הגשמות בכל ספור אשר בתורה וכל אשר ימצא מאלו השמות המורים על מין ממיני התנועה ישים ענין התנועה לכבוד נברא כלומר השכינה או השגחה ומתרגם וירד ה' ואיתגלי ה' ארדה נא ואראה איתגלי כען ואיתחזי ואם כן למה תרגם כאן אנא איחות. ופירש הרב כי בעבור שאמר בתחלת הענין ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה לא היה קשה לאונקלוס לספר המאמר כאשר נאמר במראות הלילה כי הוא ספור אמירה לא ספור מעשה שהיה כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בחלום או במראה הלילה ובין מה שיאמר במחזה במראה ובין מה שיאמר בדבר מוחלט ויהי דבר ה' אלי לאמר או ויאמר ה' אלי לאמר אלו דבריו. וכן אמר שהרחיק אונקלוס השמיעה בכל מקום וישים פירושם הגעת הדבר ההוא לבורא או קבול תפלה ויתרגם שמיע קדם ה' וקבלא אקביל קבילתיה ואם כן הדבר כדברי הרב למה יברח אונקלוס מן התנועה וירחיק השמיעה גם כן מיראתו שתורה על גשמות ולא יברח מן האמירה והדבור ולא מן הקריאה בשום מקום בין בחלום בין במראה בין במאמר מוחלט כי בכלם יתרגם ואמר ה' מליל ה' וקרא ה' למשה והיא גם היא תורה על גשמות והיה לו לתרגם ויתאמר מן קדם ה' או ואמר יקרא דה' או ויתרעי ה' כפי הראוי בענין כמו שפי' הרב בדיבור ובאמירה ולמה ירחיק משמיעה ולא ירחיק הראיה שתרגם אותה וחזא ה'. ואשר אמר הרב כי יורה על ענין השגת שכל כאשר יורה על השגת העין כ"ש שהוא זה בשמיעה כי היא תאמר על ההשגה בשכל וברצון ברוב מקומות כגון וישמע אברם לקול שרי שמע קול תחנוני גם כי תרבו תפלה אינני שומע הנה שמוע מזבח טוב והיה אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וכן לב שומע

וים

אבן עזרא

ובנות בניו כי אחת היא : (י) בן הכנענית. לעד כי נשי השבטים היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומדיניות. והזכיר זו לבדה בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת

ספורנו

אל שמחתו זאת אשר אין אחריה תוגה אחר שעברו עליו כל הצרות שעברו הורה מה שיקרה לו בעקב ובאחרי' הימי' כאמרו רנו ליעקב שמחה : (ח) ואלה שמות יעקב ובניו. הבאים בכל אלה שיהיה נחשב כל אחד מהם ונודע בשם איפיי הם יעקב ובניו בלבד כאמו' ונשא אהרן את שמות' לפני ה' אבל אחר שבעי' נפש אע"פ שהיו צדיקים לא

תרגום אונקלוס

וּבְנַת בְּנוֹהִי וְכָל זַרְעֵיהּ
אַיְתִי עִמֵּיהּ לְמִצְרָיִם׃
ח וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
דְּעָאלוּ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב
וּבְנוֹהִי בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב
רְאוּבֵן׃ ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ
וּפַלּוּא וְחֶצְרוֹן וְכַרְמִי׃ י וּבְנֵי
שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד
וְיָכִין וְצוֹחַר וְשָׁאוּל בַּר
כְּנַעֲנִיתָא׃ יא וּבְנֵי לֵוִי
גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃ יב וּבְנֵי
יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ
וָזֶרַח וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא

כ"ח. י"ן ר"פ בתו' — כ"ח — ו' חס' — כל אורי' חס' במ"א — כס' מדוייק' נמנא וקהת

בראשית מו

וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל־זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ
מִצְרָיְמָה׃ ס ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה
יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן׃
ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא
וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי׃ י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן
יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר
וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית׃ יא וּבְנֵי
לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃
יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה
וָפֶרֶץ וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן

רשי

לוי : (ח) הבאים מצרימה. על שם השעה קורא להם הכתוב באים. ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר באו : (י) בן הכנענית. בן דינה שנבעלה לכנעני. כשהרג את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון

מרמה : בכר ז' חסרים בתורה וסי' בכר ישמעאל נבית. יעקב ובניו בכר יעקב ראובן. אלה ראשי בית אבתם. ויהיו בני ראובן בכר. פקד כל בכר זכר. ולקחת את הלוים לי. קדמא' דפסו'. וא' ולא תעבד בבכר צאנך : הצרן כל אורייתא חסר במ"א חצרוני קדמ' דוידבר :

רמבן

וכן רבים והנה אונקלוס לא היה לו לירא מן השמיעה שלא תורה רק על קבלת הדבר והרצון בו ולא ברח מן הראיה בשום מקום אבל תרגם אותה כפשוטה בכל מקום שהדבר מושג בראיה בלבד אבל כאשר איננו מושג בראיה בלבד והוא צריך השגחה והתבוננות יתרגם כפי הראוי בו כאשר אמר כי ראה ה' בעניי ראה ראיתי את עני עמי וירא אלהים את בני ישראל שאין הראיה בהם שיראה את גופם אבל שישגיח בעניים וידע אותו וזה דרכו בכל התורה לא כטעם שעלה בדעת הרב ז"ל בזה למה שאמר (פמ"ח) וירא ה' כי רבה רעת והשני מקומות האחרים שתרגם אותם וחזא אליו ולא השלים אותו. ובלשון העברה הנה אונקלוס יתרגם ויעבר ה' על פניו ואעביר ה' שכינתיה על אפוהי שיהיה הדבר העובר נברא לדעתו ולא יזכיר לשון תנועה בבורא כפי מה שהזכיר הרב ואם כן איך תרגם ה' אלהיך הוא עובר לפניך ה' אלהיך הוא עבר קדמך והנה זה מין תנועה בספור מעשה ולא ירא ממנו אונקלוס וכן בפסוק וירא ישראל את היד הגדולה תרגם בו וחזא ישראל ית גבורת ידא רבתא נופל בו הגבורה מפני לשון אשר עשה והשאיר בו ידא רבתא ולא היה ירא ומתפחד מן היד ולא יכנה אותה כלל וכן נהג בתרגום כתובים באצבע אלהים באצבעה דה'. ומה שתירץ בו הרב כי ישים אונקלוס האצבע כלי נברא אשר פתח הלוחות בחפץ הבורא איננו אמת כי הנה מימינו אש דת למו כתב ימיניה ולא פחד מן הימין הכותבת שתורה על גשמות וכן מן האצבע ועוד תרגם ארימת ימינך ואמר ימינך ה' תברת שנאה ותרגם ידך החזקה ית ידך תקיפא ואמר בידא תקיפא ובאדרעא מרממא וכן ותאחז במשפט ידי ותתקיף בדינא ידי וכן תרגם תדירא עיני ה' אלהיך בה מרישא דשתא. והנה ביעקב כתוב בתחלת הענין ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו' ופחד אונקלוס ממנו ותרגם והא יקרא דה' מעתד עלוהי ולא תרגם והא ה' בעבור שהוא בחלום ותרגם והנה אנכי עמך והא מימרי בסעדך ולא אמר והא אנא עמך כמו שתרגם אנא אחות עמך ואף על פי שהוא ספור דבר שנאמר בחלום כמוהו בשוה ותרגם ואנכי אהיה עם פיך ואנא אהי עם פומך ואמר כי ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות ארי יהא מימרי עמך. ועוד נזהר אונקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויבא אלהים אל לבן בחלום ואתא מימר מן קדם ה'. ואם תאמר שחשש שלא תהא הביאה קודמת לחלום ויחשוב בה שהיא ממש הנה בשלמה כתוב בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ותרגם אותו יונתן אתגלי ה' לשלמה ואם הדבר נאמר בחלום יספרו אותו כאשר נאמר בחלום ההוא ואל יקשה עליהם אף על פי שהוא מאמר יורה על הגשמות כי היותו בחלום יתרץ להם שאינו ממש גם כן הדבר שיאמר כי הוא נראה בחלום ראוי שיספרו אותו כאשר הוא כי מה שנאמר בו שהוא בחלום הלילה ילמד שאינו ממש אבל הוא חלום שנדמה לו ממנו כן. ואל תחשוב שהיה זה ליונתן ב"ע מפני שלא יאמר בארמית לשון ראיה בחלומות כי וארא בחלומי מתורגם וחזית ובנבוכדנצר חזית הוית וכן תרגם אונקלוס לא עלינו תלונותיכם כי על ה' אלהין על מימרא דה' ואין כאן יראה ופחד מן הגשמות וכן וידבר העם באלהים ובמשה ואתרעם עמא על מימרא דה' וכן ביני וביניכם ובין אלהים ובין כל נפש חיה בין מימרי ומימרא דה' וכיוצא בהן הרבה וכן תרגם יגף ה' יסף מימרא דה'. אלהים עד מימרא דה' סהיד ואין לו בהן יראת הגשמות וגם אין למימרא ענין בכאן שיאמר בו שיצפה ויעוד וכן השבעה לי באלהים קיים לי במימרא דה' וכן הנשבעים מזכירין אני נשבע במאמר אלהים וכיוצא באלו רבים לאונקלוס וסודם ידוע למשכילים. וכן בלשון עמידה אמר הרב ששם יונתן ב"ע כוונתו לפרש בו קיום ולכך תרגם ועמדו רגליו ואתגלי גבורתיה וכן תרגם כל דבר עסק ותנועה גבורתא והנה אונקלוס לא יתירא מלשון עמידה ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא. ומה שאמר הרב כי אונקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא הנה אונקלוס מן הכבוד יברח מלתת בו כלשונות האלה ויתרגם וירא כבוד ה' אל כל העדה ואתגלי יקרא דה' כמו שיאמר ויתגלי ה' ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דה' וכן יתרגם במלאכים ויתגלי ואם ידבר אונקלוס במלאכים ובכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב היה ראוי שלא יתירא מן הראיה שיראה האדם ויתרגם בהם ואיתחזי כמו שעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ארי חזיתי מלאכא דה'. וחס ושלום שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב כאן ובפרקים רבים מספרו והוא תרגם אם אין פניך הולכים אם לית שכינתך מהלכא ביננא ומשה לא יחפוץ בלכת עמו כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך ולא היה מתרצה בכך אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו. וכן אחר ששמע השם בקולו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אמר משה ילך נא אדני בקרבנו תהך כען שכינתא דה' ביננא וכן תרגם לא תוכל לראות את פני לא תוכל למחזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא. ואמר יונתן ב"ע בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה ואם הכבוד הזה ירצה בו הכתוב עצם הבורא ואמתו ויהיה כמו הראני נא את כבודך שפירש בו הרב כן הנה הזכיר בו אתר בית שכינתיה ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד ה' מלא את המשכן וזולתו איך יקבעו בו ברוך והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד אלילים ובדברי רבותינו דברים רבים יורו על שם השכינה שהוא האל יתברך. אבל הענינים האלה לאונקלוס ויונתן ב"ע דברים ידועים בקבלה וכודם ליודעים חן. ובמעמד הר סיני יתרגם אונקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דה' וכאשר הזכיר הפרשה בשם המיוחד לא יאמר כן והכל בהשגחה ובחכמה ממנו ועוד אזכיר זה בע"ה יתברך. ומה שתרגם אונקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל ה' טעמו בזה משום שנאמר פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם והמשכיל יבין. אבל מה שאמר כאן אנא אחות עמך רצה לרמוז בו מה שאמרו גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם והנה האמירה והירידה שוים כמו שפירשתי למעלה ולא היה יכול לתרגם אלא כן בשום פנים כאשר רמזתי אבל שם ביעקב לא יתכן לתרגם והא אנא עמך בעבור כי שם כתוב והנה ה' נצב עליו והמשכיל יבין. ומפני שמצא אונקלוס שאינו כפשוטו ממש ברח ממנו ועשאו ענין עזר בלבד ואמר מימרי בסעדך ולא אמר מימרי עמך כמו שאמר במשה. והאל יראנו מתורתו נפלאות :

(ב) **ויאמר** יעקב יעקב. אחר שאמר לו השם לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך היה ראוי שיקראנו בשם הנכבד ההוא וכן הוא נזכר בפרשה הזאת שלשה פעמים אבל קראו יעקב לרמוז כי עתה לא ישור עם אלהים ועם אנשים ויוכל אבל יהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה כי מעתה הגלות תתחיל בו. וזה טעם ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו כי בשם בני ישראל יבאו שמה כי יפרו הבנים וירבו ויגדל שמם וכבודם אבל יעקב הוא עתה ברדתו שם. והזכיר הכתוב ער ואונן עם שמות בני ישראל הבאים מצרימה לכוד ידוע מדברינו שכתבנו כבר והמשכיל יבין זה וטעם כל הפסוק וכן הזכירם בפקודי בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני יהודה למשפחותם ובדברי הימים מנאם במספר אמר בני יהודה ער ואונן שלשה נולד לו מבית שוע הכנענית ותמר כלתו ילדה לו את פרץ ואת זרח כל בני יהודה חמשה :

(ז) **ובנות** בניו. שרח בת אשר ויוכבד בת לוי לשון רש"י. ומה ירצה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחוד

רשי

שמעון שישאנה. ב"ר: (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבה תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה: שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב. ובכלן לא נאמר

מקרא

בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ
חֶצְרֹן וְחָמוּל: יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר
תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן: ב' כתרי ליבשי ל'
יד וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן ל'. ט' כ"כ
וְיַחְלְאֵל: טו אֵלֶּה ׀ בְּנֵי לֵאָה ל' כ"פ בטע' בענין
אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם
וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל־נֶפֶשׁ בָּנָיו ל'
וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ: טז וּבְנֵי ג' מ"ל
גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי ל' מ"ל. ל' וח' וה' תגנן
וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי: יז וּבְנֵי אָשֵׁר
יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה
וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר כו' כתיב ש"ן במ"א וסרה העודף
וּמַלְכִּיאֵל: יח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה
אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ
וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ
עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ: יט בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת ל' ר"פ

תרגום

דִכְנַעַן וַהֲווֹ בְנֵי פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל: יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָה וְיוֹב וְשִׁמְרוֹן: יד וּבְנֵי זְבוּלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל: טו אִלֵּין בְּנֵי לֵאָה דִילֵידַת לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְיַת דִּינָה בְרַתֵּיהּ כָּל נְפַשׁ בְּנוֹהִי וּבְנָתֵיהּ תְּלָתִין וּתְלָת: טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבּוֹן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי: יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחַתְהוֹן וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל: יח אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה דִיהַב לָבָן לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ וִילֵידַת יַת אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁתָּא עֲשַׂר נַפְשָׁן: יט בְּנֵי רָחֵל אִתַּת

אבן עזרא

לקחת כנענית ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן בעבור היותם

תולע ב' בתרי לישני וסימן תולע ופוה. האמוני' עלי תולע. קדמ' שום פר נש: זבלון ט' כתי' כן וסי' זבדני אלהי'. בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון. ובני זבלון סרד ואלון. ופגע בזבלון מנגב ובאשר. ושב מזרח השמש בית דגן. ותשלח ותקרא לברק בן אבינע'. ומלאכים שלח בכל מנשה. זבלון עם חרף נפשו. כי לא מועף לאשר מוצק לו. וכל כתו' דכוות' זבלון במ"א

תולדות אהרן ושאול בן הכנעני'. סנהדרין עב: ער ואונן. עקידה שער ל' ושער כט: וימת ער ואונן. סוטה יג: ואת דינה בתו. בתרא קכג נדה לא:

ספורנו

לא עלו למעלת אלה: (יט) בני רחל אשת יעקב. שהיתה עקר כונתו וכן

רמבן

לשון רבים ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וכן בנותיו דינה ובנות בניו סרח בת אשר אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו:

(טו) **שלשים** ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים זו היא שיטת רבותינו. ורבי אברהם השיב ואמר כי זה תמה א"כ למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת מאה ושלשים שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הצער עד שעשו הפייטנים פיוטים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והנה היא בת מאתים וחמשים שנה וכי אחיה השילוני חיה כך וכך שנים דרך הגדה או דברי יחיד אלו דבריו. והנה פן יהיה חכם בעיניו בסתירת דברי רבותינו אני צריך לענות אליו ואומר כי על כל פנים יהיה בדבר יוכבד פלא גדול מן הנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כי היא בת לוי עצמו לא מתיחסת אליו כמו שכתוב אשר ילדה אותה ללוי במצרים ועוד כתב את יוכבד דודתו והנה אם נאמר כי הוליד אותה בבחרותו כאשר הוליד כל בניו והיתה לידתה אחר רדתו למצרים מעט הנה היא בלידת משה זקנה מאד כמנין שאמרו רבותינו או קרוב לו ואם נאמר שנולדה לו אחר שבתו במצרים ימים רבים והנה נחשוב שהוליד אותה אחר רדתו למצרים חמשים ושבע שנה והוא יהיה בן מאה שנה כי ברדתו היה בן מ"ג שנים והנה יהיו בזה שני פלאים שיהיה הוא זקן כאברהם אשר הזכיר הכתוב הלבן מאה שנה יולד וכתיב ואדני זקן ותהיה היא זקנה בלדת משה בת ע"ג ואם נאמר עוד לידתה לסוף ימי לוי הנה יהיה פלא גדול משל אברהם. אבל אומר לך דבר שהוא אמת וברור בתורה כי הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא כן מתחלה או מלאך נגלה במלאכות השם יזכירם הכתוב והנעשים מאליהן לעזור צדיק או להכרית רשע לא יזכירו בתורה או בנביאים וזהו זהב רותח יוצק בפי החכם הזה ממה שהשיב על רבותינו בענין פינחס וזולתו במקומות הרבה ולמה יזכירם הכתוב כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם וטעם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ומנהג שהרי יעודי התורה כלם אותות ומופתים כי לא יכרת וימות בטבע הבא על אחת מן העריות או האוכל חלב ולא יהיו השמים כברזל בטבעם מפני זרענו בשנה השביעית וכן כל יעודי התורה בטובות ההן וכל הצלחת הצדיקים בצדקתם וכל תפלות דוד מלכנו וכל תפלותינו נסים ונפלאות אלא שאין בהם שנוי מפורסם בטבעו של עולם כאשר הזכרתי זה כבר ועוד אפרשנו בע"ה. והנה אתן לך עד נאמן על מה שאמרתי ידענו כי מעת בוא ישראל לארץ עד לדת אדונינו דוד היה כשלש מאות ושבעים שנה והימים האלה יתחלקו לארבע דורות שלמון ובועז ועובד וישי ויגיע לכל אחד מהם צ"ג שנה והנה כלם זקנים קרוב לאברהם והיו מולידים כל אחד בשנת מותו שלא כדרך כל הארץ כי אין החיים בזמנם מאה שנה ואם הוליד אחד מהם בבחרותו כמנהג יהיו האחרים זקנים מאד יותר מאברהם ויהי בהם הפלא גדול יותר מאד כי ימי האדם בדור אברהם ארוכים ובשנות דוד חזרו למחציתם ואולי היו יותר כי אפשר שהיו לשלמון ימים רבים בבואם לארץ ולכן נתנו אנשי הקבלה והם חכמי אמת לעובד ימים רבים והוא גם נסתר נעשה לאבי המלוכה בן הצדקת הבאה לחסות תחת כנפי השכינה. וכן יזכירו באמו אורך ימים רבים. וכבר פרשתי כי הפלא באברהם איננו כאשר יחשוב החכם הנזכר וזולתו מבעלי המקרא כי אברהם הוליד את יצחק טרם מותו שבעים וחמש שנה והנה לא עברו עליו שני חלקים בימיו והאנשים בכל דור אין הזקנה בהם עד עבור עליהם שלשת חלקי ימותם כאשר יחשבו הרופאים הילדות והבחרות והאישות והזקנה ובדורות האלה אשר הימים בהם כשבעים שנה לא יחשבו לו הרופאים זוקן עד אחר ששים. ועוד כי אברהם הוליד בנים רבים אחרי ארבעים שנה מלדת יצחק ויהיה הפלא כפלי כפלים ואם נאמר שהחזירו האל לימי בחורותיו יקשה עליו כי לא הזכיר הכתוב הפלא הגדול הזה והוא נס גלוי ומפורסם בהפך מן הטבע. ומן הידוע כי האנשים בדור הזה מהם שיולידו בזקנתם עד מלאת שבעים שנה או שמונים שנה ויותר כפי התקומם בהם הלחות לפי טבעם וגם הנשים אין להם זמן וכל עוד היות להן ארח כנשים תלדנה רק התימה באברהם ושרה כאשר פירשתי שם מפני שלא הולידו בנעוריהם ועתה הולידו זה מזה. ועוד בשרה היה פלא כי חדל ממנה ארח כנשים ואחרי כן לא תלדנה. והנה אם יהיו ימי יוכבד כימי אביה ותתקיים בה הלחות עד קרוב לזקנתה כמשפט הנשים איננו פלא אם תוליד בזמן אשר נתנו לה רבותינו מפני שרצה אלהים לגאול את ישראל על ידי האחים האלה ולא הגיע הקץ איחר לידתם ימים רבים עד כי זקנה אמם ולא יפלא מה' דבר:

כתב רבינו שלמה ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו קודם ירידתם למצרים שהרי לא נמנו כאן. ואין צריך לזה שהרי אמרו רבי יהודה אומר מאחיותיהם נשאו השבטים והנה היו אלה התאומות נשי בניו והכתוב אמר עליהם מלבד נשי בני יעקב. ורבי יהודה מזה הכתוב אמר כן כי מה טעם לאמר מלבד נשי בני יעקב הכנעניות אחרי שאמר יוצאי ירכו רק בעבור היות נשי בניו גם הן מיוצאי ירכו יאמר כן אבל לא פרסם אותן בכאן כאשר לא הזכירן בעת לידתן עם השבטים ועוד כי לא הזכיר הנה רק אשר יולידו ויתרבו במצרים להודיע הנס הגדול הנעשה ברבוי העצום אשר רבו במצרים והם בזה שבעים נפש ונשיהם לא ימנו כי האיש עם אשתו הוא אחד:

(יח) **אלה** בני זלפה וגו' בני רחל אשת יעקב וגו'. דרך הכתוב למנות בני הגבירות יחד בתחלה כמו שאמר בסדר וישלח יעקב ובסדר ואלה שמות בני ישראל או למנותם כתולדותם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב. אבל בכאן מפני שבא למנות מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים המרובה בנפשות ולכך הזכיר רחל בתוך

אבן עזרא

היוחס בני כנענית : (כא) ונעמן . הוא בן בנימין כי יש נעמן שהוא בן בנו : (כג) ובני דן חשים . יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב או כן דרך הלשון . יש אומר כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ששים ותשע היו וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והם שלשים ושתים ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים ולא די לנו זה הנער עד שעשו פייטנים ביום שמחת תורה יוכבד אמי אחרי התנחמי והוא בת ר"ל שנה וכי אחיה אי כן וכך שנים דרך אגדה או דברי יחיד והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו ואם יטען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימין שם כי גם בזו הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר : (כט) ויאסר יוסף . על ידי צווי כמו ויבן שלמה

רשי

נאמר כן אלא שהיתה עיקרו של בית : (כו) כל הנפש הבאה ליעקב יציאה מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו (אסתר ב) בערב היא באה וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן לפיכך טעמו למטה . באלף לפי שכשיצאו לבא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש . והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות. (ועיין בביאורי ת"י ומשם תמצא לרוות צמאונך ברש"י) . ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרי' שהרי לא נמנו כאן . מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלוהות הרבה . יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדין לאל אחד : (כח) להורות לפניו . כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה : לפניו . קודם שיגיע לשם . ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה : (כט) ויאסור יוסף מרכבתו . הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו : וירא אליו . יוסף נראה אל אביו : ויבך על צואריו עוד . לשון הרבות בכיה וכן (איוב לד) כי לא על איש ישים עוד לשון רבוי הוא אינו שם עליו עילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע : (ל) אמותה הפעם . פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה והייתי אומר שיתבענו הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת : (לא) ואמרה אליו אחי וגו' . ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו'

תורה

יעקב יוסף ובנימן : כ ויולד
ליוסף בארץ מצרים אשר
ילדה־לו אסנת בת־פוטי פרע
כהן און את־מנשה ואת־
אפרים : כא ובני בנימן בלע
ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי
וראש מפים וחפים וארד :
כב אלה בני רחל אשר ילד
ליעקב כל־נפש ארבעה עשר :
כג ובני־דן חשים : כד ובני נפתלי
יחצאל וגוני ויצר ושלם :
כה אלה בני בלהה אשר־נתן
לבן לרחל בתו ותלד את־אלה
ליעקב כל־נפש שבעה : כו כל־
הנפש הבאה ליעקב מצרימה
יצאי ירכו מלבד נשי בני־יעקב
כל־נפש ששים ושש : כז ובני יוסף
אשר־ילד־לו במצרים נפש
שנים כל־הנפש לבית־יעקב
הבאה מצרימה שבעים : ששי
ס כח ואת־יהודה שלח לפניו אל־
יוסף להורת לפניו גשנה ויבאו
ארצה גשן : כט ויאסר יוסף
מרכבתו ויעל לקראת־ישראל
אביו גשנה וירא אליו ויפל על־
צואריו ויבך על־צואריו עוד :
ל ויאמר ישראל אל־יוסף
אמותה הפעם אחרי ראותי
את־פניך כי עודך חי :
לא ויאמר יוסף אל־אחיו ואל־

אונקלוס

יעקב יוסף ובנימן :
כ ואתילידו ליוסף בארעא
דמצרים דילידת ליה אסנת
בת פוטי פרע רבא דאון
ית מנשה וית אפרים :
כא ובני בנימן בלע ובכר
ואשבל גרא ונעמן אחי
וראש מפים וחפים וארד :
כב אלין בני רחל דאתילידו
ליעקב כל נפשתא ארבעת
עשר : כג ובני דן חשים :
כד ובני נפתלי יחצאל וגוני
ויצר ושלם : כה אלין בני
בלהה דיהב לבן לרחל
ברתיה וילידת ית אלין
ליעקב כל נפשתא שבע :
כו כל נפשתא דעלא ליעקב
למצרים נפקי ירכיה בר
מנשי בני יעקב כל נפשתא
שתין ושית : כז ובני יוסף
דאתילידו ליה במצרים
נפשתא תרתין כל נפשתא
לבית יעקב דעלא למצרים
שבעין : כח וית יהודה
שלח קדמוהי לות יוסף
לפנאה קדמוהי לגושן ואתו
לארעא דגשן : כט וטקים
יוסף רתיכוהי וסליק
לקדמות ישראל אבוהי
לגשן ואתחזי ליה ונפל על
צוריה ובכא על צוריה עוד :
ל ואמר ישראל ליוסף אלו
אנא מאית זמנא הדא מנחם
אנא בתר דחזיתינון לאפך
ארי עד כען קים את :
לא ואמר יוסף לאחוהי

מסורה

ל' בטעם . ג' . ג' חס' . ג' . ג"ר"פ . ב' ומב' לבני לענה . ל' . י"ן . ד' כבי' וכן . ב' בב' ליסני . ג' מלרע כ"ח . ל' בתורה . ג' מלעי' . ג' . כ"ל כ"כ . ג' . ב' וחס' ובענין . ל' ומ"ל . ל' ומ"ל

זבולן לזבולן שמעיהו בד"ה : ישמע עהו פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח . אלין כ"ל כתיב תרין מלין וקריין ואינון חד שמא . תובל קין למדינחאי מילתא חדא כתי' וקריין . למערבאי תרין מלין כתיב וקריין : ו' סבירין ובני וק' ובן וסי' ובן חנניה פלטיה וישעיה. ובן נעריה אליועיני וחזקיה . ובן עזרא יתר ומרד . ובן זרבבל משלם. ובן הלם אחיו צופח . ובן יהונתן מריב בעל . וד' סבירין ובן וקר' ובני וסי' ובני דן חשים . ובני פלוא אליאב . ובני איתן עזריה . ובני אולם בדן : חשים ב' בתרי לישני וסי' ובני דן חשים . ואנחנו נחלץ חשים : הבאה ג' בטעם מלרע וסי' כל נפש הבא' . ובני ישראל למספר' . ויאמרו כל העם אשר בשער . וג' מלעיל מסר פרשת וירא : ואת יהודה ג' וסימן שלח . לך מנה . ואת יהודה וירושלם : גשנה ב' וחס' וסי' ואת יהודה שלח . ויאסר יוסף מרכבתו : ויאסר ג' מסר פרש' מקץ :

הולדות א־רן בני בנימן בלע ובכר . כוטה לו : ובני דן חשים . בתרא קמג :

בעל הטורים

וראש שנים במסורה כבא אחי וראש . ואידך זכור עניי ומרודי לענה וראש . כדאיתא במדר' בקרא בנימן לכל בניו על שם הצרות שאירעו ליוסף . וזהו על שם וראש אזכור עניי ומרודי לענה וראש . חשים ב' במסו' בתרי לישני . ובני דן חשים . ואנחנו נחלץ חשים . דאמרינן בפרק מי שמת שהיו בני דן כחושים של קנה . פירוש מלמטה הוא אחד ולמעלה הוא מתפצל לכמה קנים שמבן אחד שהיה לו יצאו רבים . וכן נמי נחלץ השים שדרך שנלחמים להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם כאויבים :

ספורנו

וכן ממנה נולד יוסף ובנימן . שהיו מעולים בשבטים כאמרם ז"ל (סוטה פ' אלו נאמרים) ראוי היה יוסף שילאו ממנו שנים עשר שבטים כיעקב וכאמרם ז"ל (שבת פרק במה בהמה) על בנימן שמת בעטיו של נחש וכן העיד באמרו לפני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך : (כח) להורות לפניו גושנה . למען יורה יהודה איך יתוקן בית דירה לפני בא יעקב לגושן : וירא אליו . מתוך עבדיו הסובבים אותו ולא המתין ביאת אביו אליו אל המרכבה : (ל) אמותה הפעם . מצרות אחרות נוסעתי ואח' התשועה מהם אפשו

רמבן

בתוך הלחיות והוצרך להזכירה בכבוד ואמר את יעקב כאשר הזכרתי למעלה: (כט) וירא אליו . יוסף נראה אל אביו . ויבך על צואריו עוד לשון הרבות בכיה אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף בנו ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא קרית שמע לשון רש"י . ולא ידעתי טעם בוירא אליו בידוע שנתראו כאשר נפל על צוארו ועוד כי איננו דרך כבוד שיפול יוסף על צוארי אביו אבל שישתחוה לו או שינשק ידיו וכתיב ויוצא יוסף אותם

רש"י

וגו׳: (לד) בעבור תשבו בארץ גושן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לפי שהם להם אלהות: (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו: ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן. אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה׳ קול יהודה ולגד אמר ברוך מרחיב גד ולנפתלי אמר נפתלי ולדן אמר דן וכן לזבולן וכן לאשר זהו לשון ב״ר שהיא אגדת א״י. אבל בגמרא בבלית שלנו (ב״ק צב) מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאיתא בב״ק. ובברייתא דספרי שנינו בה בוזאת הברכה כמו

אבן עזרא

שלמה את הבית: (לד) כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגיש עד היום הזה: (א) בארץ גושן. כלל בארץ רעמסס פרט והעי״ן נח ולפי דעתי כי רעמסס פתוח העי״ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה:
סרי

תורה

בית אביו אעלה ואגידה לפרעה ואמרה אליו אחי ובית־אבי אשר בארץ־כנען באו אלי׃ לב והאנשים רעי צאן כי־אנשי מקנה היו וצאנם ובקרם וכל־אשר להם הביאו׃ לג והיה כי־יקרא לכם פרעה ואמר מה־מעשיכם׃ לד ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד־עתה גם־אנחנו גם־אבתינו בעבור תשבו בארץ גשן כי־תועבת מצרים כל־רעה צאן׃

מז א ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל־אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן׃ ב ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה׃ ג ויאמר פרעה אל־אחיו מה־מעשיכם ויאמרו אל־פרעה רעה צאן עבדיך גם־אנחנו גם־אבותינו׃ ד ויאמרו אל־פרעה לגור בארץ באנו כי־אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי־כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו־נא עבדיך בארץ גשן׃ ה ויאמר פרעה אל־יוסף לאמר אביך ואחיך באו אליך׃

ג׳ וחד אמר׳ נאל סנעי · ח׳ ר״פ · ג׳ מ״ל · ד׳ קמץ כתיב ה׳ · ל׳ · ג׳ והס׳ · כ״כ נל׳ רכי׳ · ח׳ ומ״ל · י״ח בטעם · ג׳ בטע׳ ר״פ

תרגום

ולבית אבוהי אסק ואחוי לפרעה ואימר ליה אחי ובית אבא די בארעא דכנען אתו לותי: לב וגובריא רעי ענא ארי גברי מרי גיתי הוו ועניהון ותוריהון וכל דלהון איתיאו: לג ויהי ארי יקרי לכון פרעה ויימר מה עובדיכון: לד ותימרון גברי מרי גיתי הוו עבדך מזעירנא ועד כען אף אנחנא אף אבהתנא בדיל דתיתבון בארעא דגשן ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא: א ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי ועניהון ותוריהון וכל דלהון אתו מארעא דכנען והא אינון בארעא דגשן: ב ומקצת אחוהי דבר חמשא גוברין ואקימינון קדם פרעה: ג ואמר פרעה לאחוהי מה עובדיכון ואמרו לפרעה רעי ענא עבדך אף אנחנא אף אבהתנא: ד ואמרו לפרעה לאתותבא בארעא אתינא ארי לית רעיא לענא די לעבדך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון כען עבדך בארעא דגשן: ה ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחך אתו לותך:

מסורה

והאנשי׳ ח׳ ר״פ וסי׳ והאנשים רעי צאן. והאנשים אשר עלו עמו. אשר שלח משה. טבים לנו מאד. רדפו אחריהם. ינחשו וימהרו. עשים באמונה. אשר לא מתו. וא׳ האנשים האלה שלמים: מנעורינו ג׳ ומלאים וסי׳ ואמרת׳ אנשי מק׳ היו. והבש׳ אכלה את יגיע. נשכבה בבשתנו: רעה ד׳ קמץ כתיב ה׳ וסי׳ ויהי הבל רעה צאן. כי תעבת מצרים כל. רעה צאן עבדיך. רעה ישראל האזינה: ה׳ פסוקים מתחלפים ומטעי׳ וסי׳ ויהי רעב בארץ. וכל הארץ באו מצרימה. ויבאו בני ישראל לשבור בתוך. ויאמרו אל פרעה לגור. ולחם אין בכל. קדמ׳ כי כבד הרעב בארץ. תני׳ כי חזק הרעב בכל הארץ. תליתא כי היה הרעב בארץ כנען. רביע׳ כי כבד הרעב בארץ כנען. חמיש׳ כי כבד הרעב מאוד: אבותינו ח׳ מלאים וסי׳ גם אנחנו גם אבותינו. תניי׳ דפסוק. והבש׳ אכלה. נשכבה בבשתינו. ידענו ה׳ רשענו. ה׳ עזי ומעזי. ירא אלהי אבותינו. והנה נפלו אבותינו על אשר לא שמרו אבותינו. וכל יהושע ושפטי׳ ותהלי׳ דכוו׳ מלאים במ״א חס׳ בך בטחו אבתינו: ישבו ב׳ וסי׳ במסרא רבתא: ארץ י״ג ר״פ מסר בתהלים סי׳ ס״ז: ואת אחיך. ב׳ וסי׳ הושב את אביך. תפקד לשלו׳: ושמת׳ ב׳ וסי׳ שרי מקנה. בארון:

בעל הטורים

ומקצה אחיו לקח בגימטרי׳ החלשים. במיטב שארץ בגימ׳ גשן. ושמתם שנים במס׳ ושמתם שרי מקנה על אשר לי ואידך ושמתם בארון. מלמד שהיו ממונים ושרים על ראשי החיילים והי׳ שמם כתובים ומונחים בארגז המלך זהו ושמתם בארון.

תולדות אהרן ואמרתם אנשי. ספר הזוהר פ׳ פנחס:
ומקצה אחיו. בבא קמא צב:

ספורנו

עלי רעות עתה בזאת הפעם שנושעתי מצרתך אחרי ראותי את פניך יהי רצון שאמות בזאת התשועה ולא יוסיף עצב עמה: (לא) אעלה ואגידה. שמלאכתכם היא מרעה הצאן מכוני שאשאל ממנו אז שיתן לכם ארץ גושן כדי שיאמין כשתאמרו לו שזאת מלאכתכם ולא יחשוב שתאמרו כן כדי שיתן לכם ארץ גושן: (ב) ומקצה אחיו לקח.
כדי

רמבן

אפס ברכיו וישתחו לאפיו והשעה הזו ראויה יותר להשתחוות לו וכן כל עוד בכתוב תוספת על עיקר הוא אוכנו כמו הרבה לא על איש ישים עוד שישים עליו כפי חטאיו ולא יותר. והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קצת מזוקן וכשבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים ולא היה נכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צוארו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כשלא ראהו ואחר כך אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך. ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבחור המולך. ואל תחוש בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר ויחזור ויזכיר שמו וכן ויקבוץ את כל אוכל שבע שנים וגו׳ וליוסף יולד שני בנים וכן במקומות רבים תמיד בתורה ובמקרא:

(לב) **והאנשים** רעי צאן כי אנשי מקנה היו. אמר להם שהם רועים אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני ביתם ירעו אותם אלא שעשרם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו והיה להם עושר ועבודה רבה מאד במקנה רב אשר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד:

(ד) **לגור** בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך. אני תמה בטעם הזה שאמרו לו כי גם במצרים אין מרעה כי כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען או יותר כי עליה היתה עיקר הגזרה. ואולי אמר כי בארץ כנען מפני כובד הרעב יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה אבל בארץ מצרים יש בה שבר יחיו בה האנשים ותשאר בה מרעה מעט. ויתכן שהיה בארץ מצרים מרעה מעט באחו מפני היאורים והאגמים:

(ה) **אביך** ואחיך באו אליך. הכנסת דברים כאומר הנה שמעתי כי אביך ואחיך באו וארץ מצרים לפניך היא. והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיך אליך באו לשמע כבודך ועליך השליכו יהבם ראה שתעשה עמהם טובה כי עליך הדבר ויש לאל ידך:

ויברך

כמו בגמרא שלנו: (ו) אנשי חיל. באומנותן בקיאין לרעות צאן: על אשר לי. על צאן שלי: (ז) ויברך יעקב. היא שאילת שלום כדרך כל הנראים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז: (ט) שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ: ולא השיגו. בטובה: (י) ויברך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב ואילך היה פרעה בא על נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ. תנחומא: (יא) רעמסס. מארץ גושן היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ודומה לו (משלי כו) כמתלהלה היורה זקים: (יד) בשבר אשר הם שוברים. נותנין לו את הכסף

י״ג ר״פ ו אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא
ג׳ ומ״ל בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ
ב׳ תפיקוד לשלוש. כ׳ וְאֶת־אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן
וְאִם־יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל
ג׳ וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־
כ״א לִי׃ ז וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־יַעֲקֹב אָבִיו
ב׳ והס׳ וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ
יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה׃ ח וַיֹּאמֶר
ה׳ דס׳ בתורה פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי
חַיֶּיךָ׃ ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־
ס׳ דס׳ בתו׳ פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים
כ׳ וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ
יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי
ג׳ ומ״ל שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃
י וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא
ס׳ דין מלרע מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ שביעי יא וַיּוֹשֵׁב
יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֵּן
לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס
ל׳ כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַרְעֹה׃ יב וַיְכַלְכֵּל
ה׳. ט׳ יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וְאֵת
כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃
ד׳ ר״פ יג וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־
ל׳ ומפיק כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ
מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי
הָרָעָב׃ יד וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־
הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם
ה׳. ל׳ וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם

י אַרְעָא דְמִצְרַיִם קֳדָמָךְ הִיא
בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא אוֹתֵיב יָת
אֲבוּךְ וְיָת אֲחָךְ יִתְּבוּן
בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאִם יְדַעְתְּ
וְאִית בְּהוֹן גּוּבְרִין דְּחֵילָא
וּתְמַנֵּינוּן רַבָּנֵי גֵיתַי עַל דִּילִי׃
ז וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת יַעֲקֹב
אֲבוּהִי וַאֲקֵימִנֵּיהּ קֳדָם פַּרְעֹה
וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב יָת פַּרְעֹה׃
ח וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיַעֲקֹב כַּמָּא
יוֹמֵי שְׁנֵי חַיָּיךְ׃ ט וַאֲמַר
יַעֲקֹב לְפַרְעֹה יוֹמֵי שְׁנֵי
תּוֹתָבוּתִי מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין
זְעִירִין וּבִישִׁין הֲווֹ יוֹמֵי שְׁנֵי
חַיַּי וְלָא אַדְבִּיקוּ יָת יוֹמֵי
שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתַי בְּיוֹמֵי
תּוֹתָבוּתְהוֹן׃ י וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב
יָת פַּרְעֹה וּנְפַק מִן קֳדָם
פַּרְעֹה׃ יא וְאוֹתֵיב יוֹסֵף יָת
אֲבוּהִי וְיָת אֲחוֹהִי וִיהַב לְהוֹן
אַחֲסָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא בְּאַרַע
רַעְמְסֵס כְּמָא דְפַקֵּיד פַּרְעֹה׃
יב וְזָן יוֹסֵף יָת אֲבוּהִי וְיָת
אֲחוֹהִי וְיָת כָּל בֵּית אֲבוּהִי
לַחְמָא לְפוּם טַפְלָא׃
יג וְלַחְמָא לֵית בְּכָל אַרְעָא
אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא לַחְדָא
וְאִשְׁתַּלְהִי עַמָּא דְאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וְעַמָּא דְאַרְעָא
דִכְנַעַן מִן קֳדָם כַּפְנָא׃
יד וְלַקֵּט יוֹסֵף יָת כָּל כַּסְפָּא
דְאִשְׁתְּכַח בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
וּבְאַרְעָא דִכְנַעַן בַּעֲבוּרָא דִי

אבן עזרא

(ו) שרי מקנה. כסוס כפרד: (יג) ותלה. על משקל ותתע כמתלהלה כמו כמתעתע וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה: ויתום

ספורנו

כדי שיבין פרעה שדבריהם ומענינם שהם בעלי מלאכת מרעה הצאן בלבד: (ז) ויברך יעקב. ולא השתחוה לא בבאו ולא בצאתו: (ח) כמה ימי שני חייך. תמה כי לא היה דבר מצוי במצרים שיאריך אדם ימים כל כך שיגיע לפרק שהיה אז יעקב בו וגם שיבה זרקה בו: (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי. על מה שאמרת כמה ימי שני חייך אני אומר כי ימי שני חיי היו מעט ורעים ברב טרדת מזונות ודאגת הקורות כי הימים אשר בם יהיה האדם בצרה לא יקראו שני חיים אבל ימי שני מגורי היו בין הכל מאה ושלשים שנה: ולא השיגו ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם. כי אבותי אע"פ שהיו גם הם גרים בארץ לא להם מ"מ היו להם ימי חיים רבים בלתי צרות אבל שני חיי לא השיגו לשני חיי אבותי שהיו להם בימי מגוריהם: (יב) לחם לפי הטף. אע"פ שהיה בידו להרבו' להם מזון נתן להם במדה מספקת כאחז"ל (פ"ק דתענית) בזמן שהצבו' שרוי בצער אל יאמר אדם אלך אני אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי: ויבא

ויעמדהו ב׳ וחסר וסי׳ ויעמדהו לפני פרעה. ויקח את יהושע ויעמדהו לפני אלעזר: ימי שני ה׳ וסי׳ ימי שני חיי אברהם. יעקב. יעקב. ישמעאל. ויאמ׳ ברזלי: חייך כולם מלאי׳ בם״א וסי׳ חיך וחי נפשך אם אעזבך: ויושב ו׳ ד׳ מלאים וב׳ חסרים וא׳ מלרע וסי׳ ויושב יוסף את אביו. שם את בני ישראל. שם רעבים. אוחם בחלח ותבור דין חס׳. בערי שמרון. והערים אשר נתן חירם. קדמא מלרע: ואת אחיו ה׳ וסי׳ ויכלכל יוסף. ויושב יוסף את אביו. האומר לאביו ולאמו. וישב אבימלך בארומה. ואקח את יאזניה בן ירמיהו: ואת כל בית ט׳ מסר במלכים ב׳ סימן ח׳: ולחם ד׳ ר״פ וסי׳ ולחם אין בכל הארץ. ולחם מצות וחלות. ולחם וקלי וכרמל. ולחם משמים נתת להם: ובארץ ה׳ וסי׳ וילקט יוסף. ובארץ שלום אתה בוטח. בערי ההר. ובערי השפלה. בנוף ובארץ תרוס. ובארץ הרחבה והשמנה:

ה

תולדות אהרן ואם ידעת ויש בם אנשי חיל. ברכות כג: ויאמר פרעה אל יעקב. מגילה יז: ויאמר יעקב אל פרעה. שם: ויכלכל יוסף. מיר ג: וילקט יוסף. פסחים קיט:

בעל הטורים

ויעמדהו ב׳ במסרה ויעמדהו לפני פרעה. ואידך ויעמדהו לפני אלעזר הכהן. ובמס׳ חסרי׳ לפי שיעקב היה זקן והיו צריכי׳ לסומכו כדי שיוכל לעמוד. גם יהושע היה מתביים במש׳ מושה לפני משה וסי׳ ירא ממשה שמא יעמידהו והיו צריכים לסמכו ולכך חסרים שלא היתה עמידתן שלימה:

רמבן

(ז) ויברך יעקב את פרעה. היא שאלת שלום כדרך כל הנראין לפני מלכים לפרקים לשון רש"י. ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמרו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היה ברכה ממש שדרך הזקנים והחסידים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשא מלכותם וכעינין שאמר הכתוב יחי אדונינו המלך דוד לעולם ובצאתו מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו שיעלה נילוס לרגלו: (ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי. לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך ומה טעם לאמר לא השיגו את ימי שני חיי אבותי כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם. ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך שכבר קצרו שנותם ולכן שאל לו כמה ימי שני חייך כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד:

וטעם ויושב יוסף ויתן להם אחזה וגו׳. שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחוזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם נתן להם וזה מרשות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור כי בעבור הרעב נשוב לארצנו ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך שיושיבם כאנשי הארץ המושבים בארץ גשן:

(יד) וילקט יוסף את כל הכסף וגו׳. ספר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה להודיע מעלות יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה

שברים ויבא יוסף את־הכסף ג׳. כ״א
ביתה פרעה׃ טו ויתם הכסף ב׳
מארץ מצרים ומארץ כנען
ויבאו כל־מצרים אל־יוסף
לאמר הבה־לנו לחם ולמה נמות
נגדך כי אפס כסף׃ טז ויאמר ד׳
יוסף הבו מקניכם ואתנה לכם
במקניכם אם־אפס כסף׃
יז ויביאו את־מקניהם אל־יוסף ל״ו
ויתן להם יוסף לחם בסוסים
ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ב׳ וכפסוק
ובחמרים וינהלם בלחם כ׳ ו׳ דגש
בכל־מקנהם בשנה ההוא׃
יח ותתם השנה ההוא ויבאו כ׳
אליו בשנה השנית ויאמרו לו
לא־נכחד מאדני כי אם־תם ב׳
הכסף ומקנה הבהמה אל־אדני ג׳ קמצי׳
לא נשאר לפני אדני בלתי
אם־גויתנו ואדמתנו׃ יט למה ג׳ וחד גוויותינו
נמות לעיניך גם־אנחנו גם־
אדמתנו קנה־אתנו ואת־
אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ו׳ דגש. ד׳
ואדמתנו עבדים לפרעה ותן־
זרע ונחיה ולא נמות והאדמה ג׳

אינון זבנין ואיתי יוסף ית
כספא לבית פרעה׃
טו ושלים כספא מארעא
דמצרים ומארעא דכנען
ואתו כל מצראי לות
יוסף למימר הב לנא לחמא
ולמא נמות לקבלך ארי
שלים כספא׃ טז ואמר יוסף
הבו גיתיכון ואתן לכון
בגיתיכון אם שלים כספא׃
יז ואיתיו ית גיתיהון לות
יוסף ויהב להון יוסף לחמא
בסוסותא ובגיתי ענא
ובגיתי תורי ובחמריא
וזנינון בלחמא בכל גיתיהון
בשתא ההיא׃ יח ושלימת
שתא ההיא ואתו לותיה
בשתא תניתא ואמרו ליה
לא נכסי מן רבוני אלהין
שלים כספא וגיתי בעירא
לות רבוני לא אשתאר
קדם רבוני אלהין גויתנא
וארענא׃ יט למא נמות
לעינך אף אנחנא אף
ארענא קני יתנא וית
ארענא בלחמא ונהי אנחנא
וארענא עבדין לפרעה והב
בר זרע וניחי ולא נמות

רשי

הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו (ישעיה מט) אין מנהל לה (תהלים כג) על מי מנוחות ינהלני: (יח) בשנה השנית. לשני הרעב: כי אם תם הכסף וגו׳. כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויתנו (הגרא״ם וכן בדפוס ישן ועיין בג״א מיישב גירסא שנייה): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואע״פ שאמר יוסף ועוד ה׳ שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה

אפס ד׳ וסי׳ כי אפס כסף. אם אפס כסף. אפס המץ כלה שד. כי אפס עריץ וכלה לץ. וחד האפס לנצח חסדו: וינהלם ב׳ וסי׳ בלחם. וינהלם מסביב. ד״ה: בלחם ו׳ דגש מסר פרשת

בעל הטורים

ביתה פרעה ב׳ במס׳ את כל הכסף בית׳ פרעה. ערוב כבד ביתה פרע׳. בשביל שלא זכר הטובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו על זה בא הערוב תחלה ביתה פרעה. דבר אחר לומר כמו שמכניסין הכסף חדר בחדר. בית׳ תרגום מלגיו כך בא הערוב בחדר

אבן עזרא

(טו) ויתום. מפעלי הכפל כמו וידום השמש: (טז) הבו. היה הה״א ראוי להיותו נע בפתח וחטף: אפס כסף. פועל עבר כמו כי ירא לשבת בגוער ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה כי הפך זה ואתה מחיה את

ספורנו

(יד) ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה. שלא הורה לעצמו היתר בכל עמלו לקחת דבר לעצמו: (יז) וינהלם בלחם. נהלם לאט כענין עלות יניק. נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון כאמרם (שם) המרעיב עצמו בשני רעבון נצול ממיתה משונה וכבר אמרו חכמי הרפואה שהשובע אחר הרעב גורם חולי ממית: בשנה ההיא. אחר שאפס כסף והיא היתה השנה הששית לשני הרעב: (יח) בשנה השנית. השנית מזמן שתם הכסף והיא היתה השנה השביעית לשני הרעב: לא נכחד מאדוני. שיש לנו עוד מקנה. כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה: למה נמות לעיניך. כי זה אמת שכבר תם הכסף ומקנה הבהמה והכל בא

רמבן

איש אמונים שהביא כל הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה גם הגופות ומצא בזה חן ג״כ בעיני העם כי השם הוא המצליח את יראיו:

(טו) ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל מצרים אל יוסף וגו׳. הזכיר כי תם הכסף מארץ כנען בעבור כי מצרים בבואם אל יוסף יזכירו לו זה כי אמרו אחרי שתם הכסף גם מארץ כנען ולא יבאו עוד אליך לשבור למה נמות נגדך כי אפס כסף ותמיתנו חנם ותשאר התבואה בידך ואין קונה:

(יח) ויבאו אליו בשנה השנית. לשני הרעב ואע״פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באתה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה לשון רש״י. וכך הוזכר בב״ר אמר רבי יוסי ברבי חנינא שתי שנים עשה רעב כיון שירד יעקב אבינו למצרים כלה הרעב ואימתי חזרו בימי יחזקאל וכו׳. וא״כ לא נתקיימו דברי יוסף כפתרונו ויבא הענין לחשוד אותו בחכמתו ואולי נאמר שהיה הרעב בארץ כנען כדבר יוסף אבל במצרים ירד יעקב אבינו אל היאור לעיני פרעה ולעיני כל מצרים וראו כל עמו שעלה נילוס לקראתו וידעו כי ברכת ה׳ היא לרגלי הנביא ואם כן יהיה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף בשאר שני השבע וכל ימי חיות אביו כי גם אחרי מות אביו אמר אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם. ועם כל זה אני תמה שא״כ לא היה החלום אמת כי הראו לו את הגזרה ולא הענין הנהיה והנעשה בהם. וראיתי שם בתוספתא דסוטה אמר ר׳ יוסי כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב לישנו וכו׳. ועוד שנינו בספרי ויברך יעקב את פרעה במה ברכו שנמנע שני הרעב אעפ״כ שלמו אחר מיתתו שנאמר ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם מה כלכול האמור להלן בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר רבי שמעון אומר אין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימין בחייהם וניטלין לאחר מיתתן אמר רבי אלעזר בר׳ שמעון רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא שזה קידוש השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם ע״כ. והנה השלים הרעב חמש שנים הנותרות. ודעת רבי אברהם שהיו אלו שתי השנים לאחר בוא יעקב למצרים וכך כתב מצינו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב גם יתכן שהיה רעב שלש שנים ולא היה כמו ד׳ שעברו. ואין דבריו נכונים כלל כי מספר החלום ושברו ישוה כל השבע שנים ואלו היה כן יזכיר הכתוב ענינם של השנים האלה. אבל על דרך הפשט לקח יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן הדבר במנהגו של עולם ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה השנים לא ספר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו׳ ואחרי שתם הכסף כפר שבאו אל יוסף והיה זה בשנה הששית ונתן להם במקניהם לחם רק נהלם בו שיאכלו לפי חיותם ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר נדר להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית לה ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכלום בשנה הזאת השביעית ואחר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף לחם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי צרכם לחם כי לפי הטף ירמוז כן:

(יט) קנה אתנו ואת אדמתנו. הנה אמרו לו שנם גופם וקנה לעבדים לפרעה וכן אמר הן קניתי אתכם ואת אדמתכם אבל אמר ויקן יוסף

אבן עזרא

את כלם : (יט) תשם . מגזרת והבמות תושמנה ומשקלו תדע מלאנו כדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן שהיה הרעב שלש שני׳ ולא היו כמו הד׳ שעברו : (כא) ואת העם העביר . העתיק כל אחד ממקומו ויש אומרים כי על אנשי כרך מצרים דבר הכתוב שהעבירם מהמדינה לערי׳ כדי לעבוד את האדמה : (כו) הכהנים . הם כדברי המתרגם ארמית : (כז) ויאחזו בה . שקנו שם אחוזה :

לֹא תֵשָׁם׃ כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃ כא וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃ כב רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃ כג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃ כד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ מפטיר כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃ כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃ כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃

ק״ו יהללא״ל סימן

בספר תורה אין כאן כ״א ריוח אות אחת

וְאַרְעָא לָא תְבוּר׃ כ וּקְנָא יוֹסֵף יָת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה אֲרֵי זַבִּינוּ מִצְרָאֵי גְּבַר חַקְלֵיהּ אֲרֵי תְקֵיף עֲלֵיהוֹן כַּפְנָא וַהֲוַת אַרְעָא לְפַרְעֹה׃ כא וְיָת עַמָּא אַעְבַּר יָתֵיהּ מִקְּרֵי לִקְרֵי מִסּוֹף תְּחוּם מִצְרַיִם וְעַד סוֹפֵיהּ׃ כב לְחוֹד אַרְעָא כוּמְרַיָּא לָא קְנָא אֲרֵי חוּלָקָא לְכוּמְרַיָּא מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְאָכְלִין יָת חוּלָקְהוֹן דִּיהַב לְהוֹן פַּרְעֹה עַל כֵּן לָא זַבִּינוּ יָת אַרְעֲהוֹן׃ כג וַאֲמַר יוֹסֵף לְעַמָּא הָא קְנֵיתִי יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין וְיָת אַרְעֲכוֹן לְפַרְעֹה הָא לְכוֹן בַּר זְרַע וְתִזְרְעוּן יָת אַרְעָא׃ כד וִיהֵי בְּאַעוֹלֵי עֲלַלְתָּא וְתִתְּנוּן חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע חוּלָקִין יְהוֹן לְכוֹן לְבַר זְרַע חַקְלָא וּלְמֵיכַלְכוֹן וְלֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וּלְמֵיכַל לְטַפְלְכוֹן׃ כה וַאֲמַרוּ קַיֶּמְתָּנָא נִשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי וּנְהֵי עַבְדִּין לְפַרְעֹה׃ כו וְשַׁוִּי יָתַהּ יוֹסֵף לִגְזֵירָא עַד יוֹמָא הָדֵין עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם דִּיהוֹן יָהֲבִין חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה לְחוֹד אַרְעָא דְכוּמְרַיָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן לָא הֲוַת לְפַרְעֹה׃ כז וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאַחֲסִינוּ בַהּ וּנְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ לַחֲדָא׃

רשי

דסוטה : לא תשם . לא תהא שממה ותרגומו לא תבור לשון שדה בור שאינו חרוש : (כ) ותהי הארץ לפרעה . קנויה לו : (כא) ואת העם העביר אותו . יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה . ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא (חולין ס) להודיעך שבחו של יוסף שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים : מקצה גבול מצרים וגו׳ . כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה : (כב) הכהנים . הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין כהן און : חק לכהנים . חק כך וכך לחם ליום : (כג) הא . כמו הנה [כמו יחזקאל יז גם אני הא דרכך בראש נתתי] : (כד) לזרע השדה . שבכל שנה : ולאשר בבתיכם . ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם : טפכם . בנים קטנים : (כה) נמצא חן . לעשות לנו זאת כמו שאמרת : והיינו עבדים לפרעה . להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור : (כז) וישב ישראל בארץ מצרים . והיכן בארץ גשן שהיא מארץ מצרים : ויאחזו בה . לשון אחוזה :

חוקת התורה : מקנהם ד׳ חס׳ מסר בוישלח : ותתם ב׳ וסי׳ ותתם השנת ההיא . ותתם מלאכת העמדי׳ : ומקנה ג׳ קמצין מסר בבראשי׳ . והאדמ׳ ג׳ וסי׳ לא תשם . לא תתן . תשאה : תשם ב׳ א׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ והאדמה לא תשם . למען תשם ארצה ממלא׳ . בתר׳ פתח : ויקן ד׳ מסר בוישלח : חזק ה׳ פתחין מסר במקץ : עלהם חד מן י״ג חסרים מסר בריש סידרא : ואת העם י״ב מסר בשלח לך : הא ג׳ וסי׳ הא לכם זרע . הא דרכך בראש נתתי . הא כדי פרזלא לא מתערב . אנ״ך : תבואת בתבואת ז׳ וסי׳ והיה בתבואת . כי מספר . במספ׳ שנים אחר היובל . וממגד תבואת שמש . טוב מעט בצדקה . וישאל המלך לאשה . באין אלפים אבוס בר . תבואות כתיב ושארא תבואת כתי׳ ושאר קריי׳ תבאות כתיב : חמישית ג׳ מלאים וסי׳ והיה בתבואת . ואם המקדיש יגאל . וישלח אלי סנבלט כדבר הזה : החיתנו ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ויאמרו החיתנו נמצא חן . והחיתם את אבי ואת אמי . לו החיתם אתם :

ספורנו

בא לידך ואין ראוי שתניחנו למות ברעב : (כא) העביר אותו לערים . העבירם עמו שיאמרו לו לך חזק וקנה ויחזיק בהם ובקרקע בפניהם ובהסכמת שכנים : (כג) הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה . וא״כ אתם עבדיו וחייבים לעבוד את האדמה שקניתי לו והוא חייב לתת מזונותיכם והזרע לזרוע ובזה האופן תהיה מן הדין כל תבואת מצרים שלו : הא לכם זרע וזרעתם . אתם עבדיו עבדו את האדמה שהיא שלו : (כד) והיה בתבואות . שהם שלו : ונתתם חמשית לפרעה . כי זה הראוי לו מכם אחר שיפרעכם את המוטל עליו לפרוע : וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה . שהוא חייב לתת לכם כמו בעל השדה : ולאכלכם . ובשביל מזונותיכם שהוא חייב לתת לכם ובכן נשאר בדין החומש שלו : (כו) וישם אותה יוסף לחק . אחר שהראה להם שהדין כך ושאינו מקים מכם חדש דכך גזל שם את הדבר בנימוסי מצרים :

בעל הטורים

פרעה שהיה לפניו חדר בחדר : הא ג׳ במסו׳ הא לכם זרע על שם ונתתם חמשית לפרעה . והדא ביחזקאל הא דרכך בראש נתתי על שם אל התגלו על זקן . כתור . ובתול׳ . וטף . ונשים . הרי חמשה . והדא בדניאל . הא כדי פרזלא . דהבא . כספא . חספא . נחשא הרי חמשה דברים :

תולדות אהרן ואת כמס . חולין ס׳ : ואכלו את . בילה יז : וישב ישראל בארץ מצרים . סנהדרין קו :

רמבן

יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו ולא אמר שקנה רק האדמה . והטעם כי הם אמרו לו שיקנה אותם לעבדים עושי מלאכת המלך כרצונו והוא לא רצה רק לקנות את האדמה והתנה עמהם שיעבדו אותה לעולם ויהיו בה אריסי בתי אבות לפרעה ואחרי כן אמר להם הן קניתי אתכם ואת אדמתכם לפרעה לא לעבדים כאשר אמרתם לי רק עם האדמה תהיו לו והנה ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אתחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרעה יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנוים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם מה שנדרו לו והאדמה לא תשם שלא תשם לעולם . ולכך אמרו לו נמצא חן בעיני אדוני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שנוכל לחיות בהם ונהיה עבדים לפרעה כאשר נדרנו שנעבוד את האדמה לרצונו :

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני. לפי שכבר אמרו לו האחים האלהים מצא עת עבדיך רוצה לומר מצא לו בעל חוב מקום לגבות את חובו ורמזו לו שכל זה עלילת דברים הוא והאלהים אנה לידם כל הקורות הללו מחמת עון אחר שעשו והוא מה שעשו לאחיהם יוסף כמ"ש אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' ועל אותו עון אמר יהודה כמתודה על חטאיו ואמר בי אדוני אותו עון אשר אנו חושבים שהוא סבב לנו כל הקורות תלוי בי יותר מבכל אחי ע"כ אני מוכרח ליכנס בעובי הקורה ולדבר בפניך יותר מכולם והאמת כן הוא כמו שנאמר וירד יהודה מאת אחיו פירש"י אחיו הורידוהו מגדולתו ואמרו אתה אמרת לנו למוכרו ואלו אמרת לנו להשיבו היינו שומעים. ומחמת שני טעמים אמר יהודה ליוסף בי אדוני אותו עון תלוי בי האחד הוא מחמת שבא לתרץ למה אני נגש לדבר לפניך יותר מכולם לפי שאני הבאתי בכל אותן גלגולי' שעברו עליהם מחמת אותו עון ואע"פ שרש"י פירש על מה שאמר כי עבדך ערב וגו' למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי כו' לפי שנתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות כו' מ"מ היא גופא קשיא למה הוא קבל עליו נדוי יותר משאר אחיו אלא לפי שהרגיש בעצמו שהוא היה חייב באותו עון אשר סבב להם עלילת מרגלים אתם ושלא יוכלו להסתר ממנה כ"א ע"י שיביאו את בנימין על כן הוצרך הוא לקבל עליו הנדוי כדי שיתן את בנימין על ידו ושיוציא את אחיו מן העלילה אשר סבב הוא להם ע"י שאמר להם למכור את יוסף. ועוד שיעקב אמר להם לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וגו' שמע מינה שאם לא היה יעקב יכול לטעון עליהם טענה זו היה שולח את בנימין מיד ונמצא שיהודה מצד שעה למכור את יוסף סבב לשלא רצה יעקב לשלח את בנימין ובעבור זה הוצרך ליכנס בעובי הקורה ולקבל עליו הנדוי ועל זה אמר בי אדוני. הטעם השני הוא לפי שר"ל ישב נא עבדך עבד תחת הנער וגו' ויטעון עליו המושל למה יצא החייב זכאי והזכאי יצא חייב ליכנס בעול העבדות אנס ע"כ אמר בי אדוני באשמת שאותו עון הגורם לכולם שיהיו עבדים תלוי בי יותר מבכולם ע"כ דין הוא שעונש העבדות הנפסק על בנימין יחול עלי והאמת כן הוא כי הוא גרם שלעבד נמכר יוסף אבל לשאר אחיו אין האשמה גדולה כל כך וכל שכן בנימין שאין לו חלק כלל באותו עון:

ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני. לפי שרצה לדבר אליו שכל ענין הגביע הוא עלילה ע"כ נגש אליו ללחוש באזניו שלא יתביישו ועי"ז יבא לידי חרון אף. כי כמוך כפרעה כמו שראוי לחלוק כבוד למלכות ואין לדבר קשות בפני המלך כי חמת מלך מלאכי מות כך אין נכון לדבר גבוהה להוציא עתק מפיו נגד כל השומעים וממנו למדו זה כי יוסף אמר קום רדוף אחרי האנשים והשגתם דווקא כשתשיגם ותהיה סמוך להם תדבר באזנם ענין הגביע ולא תצעק עליהם מרחוק להריע עליהם כגנב אלא בינך לבינם תדבר להם שלא ידעו המצרים דבר מזה ע"כ גם בויכוח זה רצה יהודה ללחוש באזניו וקולו לא ישמע אל המצרים. ואמר ואל יחר אפך בעבדך כי כל כעס מביא לידי טעות ויגרום שלא יכנסו טענותי באזניך אף אם יהיו נכוחים למבין כי הכעס יגרום שלא תוכל לשפוט בצדק. וא"ת ומה בכך כי אם לפעמים איזו שר ומושל יטעה בדבר המשפט יש גבוה מעל כל גבוה והוא המלך שלוקחין המשפט אל המלך והוא יתקן מה שקלקל המושל על זה אמר כי כמוך כפרעה ואצלך הגמר דין כמו אצל פרעה ואין ליקח המשפט ממך אל המלך ומלפניך משפטי יצא מכל וכל על כן אני מבקש שעיניך תחזינה מישרים ואל יחר אפך ואז לא תבא לידי טעות. ויש לדקדק למה אמר בלשון נסתר ידבר נא עבדך דבר. ונוכל לומר לפי שרצה לומר ישב עבדך תחת הנער לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ומלחמה ולשמש הזכיר כאן עוד ענין אחד כי כל עבד צריך לידע לדבר בפני המלכים ולסדר דבריו שיכנסו באזניהם כשיחה בהשכל ובסדר נכון אבל העבד שאינו יודע לסדר דבריו אינו ראוי להיות עבד אל המושל החשוב כמלך לכך אמר כלפי מה שאמר יוסף דרך פסק האיש אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד והרי שהוא נער ואינו ראוי אפילו לדבר בפניך ועל זה אמר תנסה ותבדוק וידבר נא עבדך אשר בחרת לך דבר באזני אדוני באופן שאל יחר אפך בעבדך ותמצא כי בוודאי יחר אפך שהרי כמוך כפרעה ולדבר לפני איש כערכך צריך איש חכם ונבון לא נער ובער כמוהו, אבל בי אדוני תמצא כל מה אשר אתה מבקש ולא בו כי אפי' הדבור אינו בו וכל שכן שאינו יודע שאר טכסיסי מלכות. וי"א שאמר ידבר נא עבדך אשר עשה מעשה הגביע ונתנו באמתחת בנימין והוא יגיד על כל הקורות ושכל זה עלילות דברים:

ואשימה עיני עליו. למאי נפקא מינה אמר שיורידוהו אליו ורצונו לשום עין השגחתו עליו. ועוד קשה שלא מצינו שיוסף אמר ואשימה עיני עליו בשלמא מה שאמר לו אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח אע"פ שלא מצינו ביוסף שאלה על זה מ"מ מכח התירוץ אנו למידין מה עלה על דעת המקשה כי מאחר שהוצרכו לתרץ את עצמם בעלילת מרגלים אתם ולומר יש לנו אב זקן וגו' וכמו שאמרו והנה הקטן את אבינו היום וגו' היה דומה להם כאילו שאלם בהדיא על זה כי וודאי ידעת שאין אנחנו מרגלים אלא שבאת לחקור עי"ז אם יש לנו אב או אח ע"כ ונאמר אל אדוני כו'. לפי שסברנו כוונתך ועל פי זה השבנו לא כחדנו דבר. אבל מאמר ואשימה עיני עליו לא מצינו שדבר יוסף זה כלל אפי' ברמז. ונראה לפרש שימת עין זה אינו שימת עין השגחתו אלא לפי שיוסף אמר להם שעל ידי בנימין הוא רוצה לבחון דבריהם כמ"ש בזאת תבחנו וגו' וא"כ היה רצונו לשום עיניו עליו ולראות על ידו אם דבריהם כנים או לא. והמפרשים אמרו שמתחלה נאמר שם ויבחנו דבריכם ואחר שהיו במאסר אמר להם ויאמנו דבריכם כי הבחינה היינו דרישה וחקירה כקטן מסיח לפי תומו ולא נתרצו האחים לזה כי אמרו פן ילמדוהו לדבר תועה ובחרו לישב במאסר וא"כ הוציא' מן המאסר ואמר להם ויאמנו דבריכם בלא דרישה וחקירה ולזה נתרצו להביאו וע"כ אמר לו כאן שאתה אמרת ואשימה עיני עליו כי בהבאתו לבד תראה שדברינו נאמנו מאוד ואיך נהפכת עליו כרגע להתגולל ולהתנפל עלינו:

העוד אבי חי וגו'. אע"פ שכבר אמרו לו שהוא חי כמובן מכל דברי יהודה מ"מ השב יוסף אולי אמרו כן כדי שיכמרו רחמיו על הזקן ולא יגרום לו מיתה כי נפשו קשורה בנפשו ע"כ שאלם שנית העוד אבי חי ולבבם לא כן ידמה וחשבו שלא נתכוון לשאול אם הוא חי או לא אלא שבא להזכיר עונם על כן אמר העוד אבי חי לומר שאביו הוא ולא אביכם כי לא חסתם על צערו כאילו אינו אביכם ע"כ נבהלו ולא יכלו לענות דבר. ועוד טעם אחר על בהלה זו לפי שאמר אני יוסף ולא הזכיר אחיכם על כן נבהלו נחפזו שם רעדה אחזתם כי אמרו פן יבקש להיות אויב ומתנקם והסיע את עצמו מן האחוה כאשר עשו המה לו שהסיעו את עצמם מן האחוה כמו שפרש"י על פסוק נסעו מזה ע"כ אמר להם שנית אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה אע"פ שלפחות היה לכם למכור אותי לאיזו אומה אחרת שאין שטופי זמה כל כך מ"מ אחיכם אני ואל יחר בעיניכם אשר מכרתם אותי הנה למצרים כי למחיה שלחני אלהים כי רואה אני שנתגלגל הדבר שבאתי בין שטופי זמה וקרה לי מקרה באשת פוטיפר שכבשתי את יצרי ועי"ז זכיתי להיות רועה ישראל זן ומפרנס כמ"ש ותשב באיתן קשתו וגו' משם רועה אבן ישראל ורז"ל הסמיכו לזה שאמרו כל הבא על אשת איש לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא כו' ואילו לא הייתי בין שטופי זמה אולי היה נבחר איש אחר לתיקון שני הרעב אבל מאחר שנזדמן לי שנמכרתי לעם שטופי זימה לא זכה שום אחד מהן לתקן הרעב כ"א אני ואם כן המכירה הנה למצרים גרמה לי כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. ורז"ל אמרו שמבהלה זו יוקח לימוד על יום הדין כדאמר ר"א ווי לנו מיום הדין ווי לנו מיום תוכחה ומה יוסף כשאמר לאחיו אני יוסף לא יכלו לענות אותו כשהקב"ה עומד לדין על אחת כמה וכמה שנא' ומה תעשה ליום פקודה וגו' כי האחים סברו שיוסף הזכיר עונם בדרך שנתבאר ומה יעשה האדם ליום פקודה כי יפקד מושבו ומשאו ומתנו וביד כל אדם יחתום לומר ראי דרכך מה עשית ודעת ר"א שלכך כתבה לנו התורה שאחיו נבהלו כדי שהמשכיל יתן אל לבו חרדת יום הדין וללמוד ק"ו מאחי יוסף:

גשו נא אלי ויגשו. הראה להם שהוא מהול רצה בזה להראות צדקתו שהיה בין שטופי זמה ולא נכשל בעריות כי הבועל ארמית כו'. ומצינו שישראל נגאלו ממצרים בזכות ד' דברים שלא שנו את שמם ולא שנו את לשונם ולא היו בהם בעלי לה"ר והיו גדורים מעריות. וטעמו של דבר יתבאר בפרשת שמות בעז"ה וכמו כן כאן שאלו יוסף אחר אביו ואחיו הודיע להם באיזה זכות יצאו משם ורמז להם ארבע אלו שהיה יוסף שלם בכולם. שלא שנה שמו שאמר להם אני יוסף אע"פ שפרעה קרא שמו צפנת פענח מ"מ אני יוסף זה שמי לעולם. ושלא שינה לשונו שאמר כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש. ולא היה פרוץ בעריות שנא' גשו אלי הראה להם שהוא מהול. ושלא היה בעל לה"ר שנא' גשו אלי כי לא רצה שישמע בנימין אחיו ענין המכירה ואפי' לאביו לא הגיד כלום כי אילו היה מגלה לו וודאי היה מצוה לו קודם מותו שא נא פשע אחיך ורמז להם יוסף כי בעון המכירה ישלמו שטר חוב כי גר יהיה זרעך וגו' כמ"ש ועתה אל תעצבו דווקא עתה אבל לעתיד תעצבו על כן רמז להם גם הגאולה והדברים המסבבים הגאולה. ויש אומרים ועתה רמז לעשרה הרוגי מלכות שלעתיד יעצבו על המכירה:

אל תרגזו בדרך. פירש רש"י אל תתעסקו בדבר הלכה. ד"א אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר גירסא זו היא במסכת תענית פרק א' א"ר אלעזר אמר יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגז עליכם הדרך פירש"י תתעו איני והאמר רבי אלעאי שני ת"ח שמהלכין בדרך ואין ביניהם ד"ת ראויין לישרף כו' לא קשי' הא למגרס הא לעיוני פירש רש"י למיגרס מבעי ליה באורחא ולא לעיוני במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר כו' ותלמוד שלנו חולק על שבראשית רבה כי שם מסיק אל תפסיעו פסיעה גסה ואל תעמידו עצמיכם מד"ת והכניסו חמה לעיר. והנה מקום אתי ליישב שני מדרשים אלו שאין מחלוקת ביניהם כי הגירסא היינו הדיבור בפה בדברים פשוטים שדינם מבואר בתורה ואלו נקראים ד"ת שידבר מן עיקרי הדינין של תורה. אבל העיון נקרא דבר הלכה כי כל התורה נקראת דרך כמ"ש ההולכים בתורת ה' והליכה זו היא ההעתק ממקום למקום וזה מצוי בעיון חכמת התורה שהמעיין בה נעתק ממדריגה למדריגה מחכמה לבינה ומבינה לדעה ולפי זה נוכל לתרץ מה שמסיק בבראשית רבה ואל תעמידו עצמיכם מדברי תורה היינו למגרס דיני התורה לדבר בם בלכתו בדרך. ומה שכתוב בגמ' אל תתעסקו בדבר הלכה היינו לעיוני כי זה נקרא הלכה שהמעיין הולך ונעתק ממדריגה למדריגה. ומקשה מרבי אלעי שאמר שני ת"ח המהלכין בדרך ואין ביניהם ד"ת כו' כי לא אסיק אדעתיה עדיין לחלק בין לשון דבר הלכה לד"ת. עד שתירץ לו הא למיגרס הא לעיוני ודקדוק הלשון מסייע אל התרצן כאמור. ולא פליגי כ"א במשמעות הכתוב אל תרגזו בדרך אם הכוונה בו שלא יפסידו העיון ויטעו בו ע"י עורך הדרך או להפך שלא יפסידו כתם דרך על ידי שלא יעסקו בתורה כי דעת ר"א הוא שיוסף הזהירם שלא יתעסקו בדבר הלכה הצריך עיון וצלותא כיומא דאסתנא כי יש לחוש שמא ירגזו עליכם הדרך מחמת טורח הדרך יהיה לכם לב רגז ובלתי מיושב ועי"ז תבואו לידי טעות בעיון בדברים אלהי' וזהו שפירש"י תתעו ר"ל תבואו לידי טעות בעיון החכמות אבל בב"ר רצה לפרש אדרבה שיוסף בא להזהירם שיתעסקו בתורה בדרך בדברים פשוטים כדי שלא יתעו בסתם דרך כי התורה שעוסקין בה בדרך תנחהו אל מחוז חפצו לשלום כמ"ש בהתהלכך תנחה אותך וגו' וביאור הכתוב אל תרגזו אל תפחדו מלשון שמעו עמים ירגזון וענינו הפחד ורוצה לומר אם תעסקו בתורה אז לא תצטרכו לפחד לא מן הלסטים ולא מן הטעות בדרך כי התורה תנחה אתכם ותציל אתכם מכל פחד וטעות כאילו אמר להם הזהרו בדבר המציל אתכם מן רוגז ופחד המצוי בדרך והיינו התורה שבעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא. ד"א שדעת הבראשית רבה הוא לפרש אל תרגזו לשון רוגז וכעס ממש אך שהקשה לו וכי בדרך אל ירגזו ובביתם ירגזו אלא וודאי שכוונתו שבדרך אתם צריכין להיות נזהר ביותר בתלמוד תורה שלא תעמידו עצמכם מד"ת אפי' שעה אחת כדי להציל אתכם מכל פורעניות המתרגשות ובאות בדרך והרוגז מפסיד הלימוד כי כל כעס מביא לידי טעות ואם תרגזו אז בהכרח תצטרכו להפסיק. מד"ש פן תבואו לידי פשע ע"י הרוגז שיבך

אל תרגזו בדרך כדי שלא תגרמו להעמיד אתכם מד"ת תפסיק בשעת הכעס ולפי שבמקום הסכנה ביותר האדם צריך זריזות על כן נקט בדרך אבל בבית אין כל כך קפידא אע"פ שבאמת הרוגז מזיק בכל מקום. ויש מפרשים אל תתעסקו בדבר הלכה מלשון רז"ל מתעסק בקדשים פסול והוא מדבר במי שאינו צומד בעיון אלא כמתעסק בעלמא בלא כוונה ואולי כוונתם לומר שהרוגז יביאם לידי זה ויהיו קרובים אל הטעות. ואמרו במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר דעתם לפרש הרוגז שעניינו המהירות והחפזה מלשון פחז כמים המדבר בחפזון של רגזו לפי שיוסף אמר להם מהרו ועלו אל אבי ר"ל תמהרו לילך מכאן ואל תעמדו פה והשם אולי יבינו מלשון מהרו שגם בדרך לא ילכו במתון כ"א בחפזה כדי למהר הבשורה אל אביהם ועי"ז יפסיעו פסיעות גסות יותר מן הנהוג וילכו עד הערב ממש אחר שקיעת החמה ע"כ אמר להם אל תרגזו בדרך דוקא מכאן מהרו ועלו אבל בדרך עצמו אל תרגזו אלא תלכו במתון בפסיעות בינונית והכניסו לעיר בעוד החמה זורחת כי לעולם יכנס בכי טוב. וי"א לפי שנא' אף חכמתי עמדה לי מה שלמדתי באף וכעס ועל זה אמר אל תרגזו בדרך ללמוד החכמה באף ואולי כוונו לדבר הצריך עיון רב כאמור ואני מוסיף לקח טוב טעם ודעת לפי שכל כעס מביא לידי טעות ואמרו רז"ל אין אדם עומד על דבר הלכה אא"כ נכשל בה תחלה ע"כ אמרו שהחכמה שלמדתי באף וכעס אשר הביאני לידי טעות היא שעמדה לי כי הטועה בדבר פעם אחד או ביותר הוא נשמר ממנו להבא:

וירא את העגלות אשר שלח יוסף וגו'. פירש רש"י סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה לפיכך וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא אשר שלח פרעה. ופירושו רחוק מאוד וכי דרכו של רש"י להוציא המקרא מפשוטו לגמרי שהרי הכתוב אומר אשר שלח עוד יוסף לשאת אותו ועוד עגלות למה לי די בעגלה אחת. ע"כ אומר שגם רש"י הבין עגלות כפשוטו. אך מה שנ' אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה הבין רש"י מזה שבלא פירושו לויה שיוסף עשה לויה לאותן עגלות אשר שלח שכן נאמר וישלח את אחיו וילכו ואין שילוח זה אלא לויה. ויוסף למד דין הלויה מן יעקב שכן נאמר לכה ואשלחך אליהם וכי אחר שילך ישלחו ומה היה המקרא חסר אם היה אומר לכה אליהם אלא שאמר ללותו ויעקב למד דין הלויה מן אברהם שנא' ואברהם הולך עמם לשלחם פירש"י ללותם וז"ש וישלחהו מעמק חברון שסלוה זה היינו לויה ולמד דין הלויה מעמק אותו צדיק הקבור בחברון כי אברהם התחיל בלויה ויטע אשל נוטריקון אכילה שתיה לויה. וכשליוה יעקב את יוסף משמחא הגיד לו מצות הלויה שמקור' מן פרשת עגלה ערופה שיאמרו זקני העיר ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לויה. וכן עשה גם יוסף כשליוה את אחיו משמחא היה נפטר מהם מתוך דברי הלכה הליכות עולם להגיד להם דין הלויה אשר בה היה עסוק. וכתיב וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וכללו בזה כל הדברים הן הדברים שדבר להם בביתו הן הדברים אשר דבר אליהם כשליוה אותם ושם דבר עמהם דין פרשת עגלה ערופה. וירא את העגלות ראיה זו עניינה התבוננות כי התבונן יעקב במה שספרו לו כי יוסף עשה הלכה למעשה וליוה אותן העגלות בזה ידע יעקב כי הוא יוסף כי אין בכל ארץ מצרים עושה טוב גם אחד שומרי משמרת ה' לפיכך ותחי רוח יעקב אביהם אבל מן הדברים אשר שם יוסף בפיהם אין ראיה כי שמא יוסף למד דין זה לאחרים אך מן המעשה לקח ראיה. ומה שתלה הלויה בעגלות ובודאי שלצורך אחיו עשו הלויה ולא לצורך העגלות והיה לו לומר וירא כי שלח את אחיו. ביאור הדבר כך הוא כי מהידוע שמה שאמרנו לא פטרנוהו בלא לויה אין זה הלכתא בלא טעמא כי מה ענין הלויה אל ידינו לא שפכה את הדם הזה טעמו של דבר הוא שכל ההולך בלא לויה מן העיר יש לחוש שמא יראו הלסטים שהוא הולך לבדו ויחשבו שאין לו גואל וקרוב כי אין פרידתו קשה על שום אדם כי אין לו גואל הדם גם בן ואח אין לו לפיכך כל מוצאו יהרגהו בחשבו שאין מי אשר ידרוש דמו מידו. ואפי' הלסטים אשר לא ראהו יוצא מן העיר מכל מקום לפחות הגלה פורחא מילתא הוי הלויה שמצלת מן הלסטים הרואים שמלוין אותו ויש לו גואלים אז מפחידים לפגוע בו ולהמיתו פן ידרשו ויחקרו אחריו קרובים או אוהביו ודורש דמים אותם ימצא ודמו מידם ידרוש. גם קרוב לומר שסתם לסטים אינן פוגעים בו כי אם אחר החקירה והדרישה אם ליווהו אדם או לא. ועל פי טעם זה יש מקום לומר שמצוה זו מן המושכלות וא"כ אין ראיה מן הלויה שליוה יוסף את אחיו כי הוא יוסף. שמא מושל הארץ ההוא איש צדיק ועשה הלויה להם מצד שהוא דבר שהשכל מחייב כי מי שאינו מלוה דומה לשופך דמים ע"כ ראוי לעשות כן לכל הולך בדרך. אבל כשראה יעקב העגלות אשר שלח וליוה אז אמר יעקב אכן נודע הדבר כי זה איש קיים הלויה מצד דת התורה ולא מצד שהשכל מחייב דבר זה. לפי שבכל מצרים אין העגלות נתונות כ"א ע"פ פרעה לפי שהעגלות מטכסיסי מלכות המה כמ"ש ויתן להם על פי פרעה נראה מזה שהעגלות היו מיוחדים למרכבתו של מלך וההולך עם אותן העגלות הנכרות וידועות שמבית המלך המה אינו צריך אל הלויה להצילו מן הלסטים כי בלאו הכי מורא מלכות עליהם הן בארץ מצרים הן בארץ כנען כי הכל היו צריכין למרי דחיטא בשני רעבון. וא"כ למאי נפקא מינה ליוה המושל את האחים שהלכו עם מרכבות המשנה אשר למלך כי מי האדם שיבוא אחרי המלך או אחרי הרכב והמחנה שלו אלא ודאי שאותו איש עשה הלויה מצד דין תורה כי גזרת הכתוב הוא ולא פליג בין לויה זאת לאחרת לפיכך כאשר ראה והתבונן את העגלות אשר שלח וליוה יוסף וידע שמצד מצות הש"י עשה כן ואין בכל מצרים שומר משמרת ה' כי אם ארע יעקב לפיכך ותחי רוח יעקב אביהם. ובחיבורי עוללות אפרים מאמר תקל"ג בארנו למד מן פרשת עגלה ערופה שיוסף חי כי כמו שמודדין מדידה גשמית לראות לאיזו עיר קרוב החלל ולתלות העון באותה עיר כך מודדין השערה ומדידה שכלית באיזו עון מת זה אם בעון עצמו אם בעון קרוביו או בעון בני עירו ומי שהוא קרוב ביותר אל החלל לתלות בו הוא צריך כפרה. ע"כ שלח לו יוסף פרשת עגלה ערופה כדי שמתוכה יתבונן יעקב איזה חטא גרם לו ליעקב להיות בצער כל הימים הללו ויחפש וימצא שזהו החטא שגרם לו שלא קיים מצות כיבוד אב ואם כ"ב שנה גרם לו להיות בצער זה כ"ב שנה שלא יהיה מכובד גם הוא מבנו החביב עליו ביותר ומזה התבונן שודאי יוסף חי כי אילו היה מת א"כ יהיה יעקב בצער זה יותר מן כ"ב שנה ויסבול יותר על מה שחטא ולא יהיה העונש מדה כנגד מדה לכך כשראה העגלות ונזכר לפ' עגלה ערופה מיד ותחי רוח יעקב אביהם:

רב עוד יוסף בני חי. לפי שהבטיחו הקב"ה שאם לא ימות א' מן בניו בחייו לא יראה פני גיהנם ויזכה למה שנא' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ע"כ אמר כאן רב מעתה אזכה לשכר העולם הבא הנקרא רב כי הוא עולם שכלו ארוך מפא"כ בחיי העולם הזה שהם מעט ורעים כי לא הרבה יזכור ימי חייו. ושוב שכבר קבל עונש של ביטול מצות כיבוד אביו בעולם הזה ומעתה יקבל שכרו משלם לעולם הבא. לכך נאמר ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק ולא הזכיר גם אברהם אלא שרצה לתקן במה שקלקל וחזר לנהוג כבוד באביו יצחק. ד"א רב עוד יוסף בני חי מה זה אתם אומרים כי הוא מושל בכל ארץ מצרים רב ודי לי שהוא חי די לי קורת רוח בזה ואין אני מקפיד אם הוא מושל או לא:

אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. כל הסבות והגלגולים האלו היו להורידם מצרימה כדי לפרוע חוב כי גר יהיה זרעך וזו היא העצה העמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון אשר יעץ ואשר בירר לו הגליות לירד לארצות העמים העמוקים מן ארץ כנען במקום עומק שאול הגיהנם. ובילקוט מביא מדרש הדורש על יוסף פסוק מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה. ולי נ"ל שגם יוסף נתכוין לזה לסבב ירידתם למצרים למקום מים עמוקים מים הזדונים וזו היא העצה הישנה אשר בלב יוסף ואין אדם יכול לעמוד על דעתו כי אם יהודה איש תבונות ירד לסוף דעתו וידלנה להוציא לאור מחשבתו אשר חשב על היהודים להורידם לארצות העמים ועל כן נראה ה' אל יעקב במראות הלילה כדרך שמצינו כשיעד לאברהם כי גר יהיה זרעך נראה אליו בזמן שהשמש שוקעת בנפול תרדמה על האנשים כמ"ש ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם כך נראה ה' אל יעקב במראות הלילה כי כל זה רמז אל חשכת הגלות ועל כן היה יעקב מתירא לירד למקום תוקף ענן וערפל עד שאמר לו הקב"ה אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם וזה ע"י השיעבוד שאמרו פן ירבה והקב"ה אמר כן ירבה והשיעבוד היה סבה לעשותם לגוי גדול כמ"ש וכאשר יענו אותו כן ירבה. ובזה מדוקדק הלשון שאמר לו ה' אנכי ארד עמך הקדים ירידת השכינה לירידתו כי אנכי ארד היינו ירידת השכינה. עמך היינו ירידת יעקב. ובעליה נאמר בהפך זה ממש ואנכי אעלך היינו עליית יעקב תחלה ואח"כ גם עלה היינו עליית השכינה. המשל בזה למי שמוליך את חבירו למים עמוקים וחבירו ירא לרדת שמה פן יטבע ברוב עומקם ע"כ אינו יורד לתוך המים עד שירד שמה תחלה זה המוליכו והוא אחריו. אבל בעליה אינו רוצה שילך מוליכו תחלה והוא ישאר במים לבדו אלא הוא העולה תחלה ומוליכו אחריו כדי שבין בירידה ובין בעליה לא ישאר הוא לבדו רגע אחת במים. כך לא רצה הקב"ה שיהיו ישראל בגלות רגע אחד בלא השכינה ע"כ הקדים בירידה ירידת השכינה ובעליה הקדים עלית יעקב וזהו ענין נכון ויקר. ד"א בעליה הזכיר השכינה פנים ואחור כי אמר ואנכי היינו השכינה. אעלך היינו עליית יעקב באמצע. גם עלה זו השכינה אך לפי שהיו במצרים רעים וחטאים כדאי' בנבואת יחזקאל ע"כ לא נתקיים בהם יעוד זה כי לא הלכה השכינה כ"א לפניהם שנא' וה' הולך לפניהם ע"כ מסיק במדרש הה"ד ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון שכינה פי' הדבר הוא לפי שלא היתה השכינה כי אם לפניהם ע"כ הוצרכו לאכול בחפזון כדי למהר הליכתם אחרי השכינה כמי שהולך אחרי איזו אדם המוליכו צריך לילך אחריו במהירות שלא יתרחק מן ההולך לפניו אבל מ"מ דבר אלהינו יקום לעולם ויתקיים יעוד זה לעתיד שלא יצטרכו לילך בחפזון כי יהיו מסובבים מן השכינה פנים ואחור כמ"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל דהיינו פנים ואחור והוא היעוד הנאמר כאן ואנכי אעלך גם עלה:

כל הנפש הבאה ליעקב. אע"פ שהיו נפשות רבות מ"מ קראם כולם נפש לפי שקודם זה היו האחים מתקנאים ביוסף והיו נפשות חלוקות ועכשיו נעשו לאחדים וסרה קנאתם וגם יוסף לא היה לו לב עליהם ע"כ הודיע לנו הכתוב שהיו כולם נפש אחת להעיד על צדקתו של יוסף ועל צדקת האחים לכך אמר תחלה כל הנפש הבאה לבית יעקב מצרימה להעיד על צדקת האחים ואח"כ חזר ואמר ובני יוסף וגו' כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים להעיד על צדקת יוסף:

אמותה הפעם. לפי שקודם זה היו חייו חיי צער והיה חשוב כמת בחייו כאילו כבר מת ועבר ובטל מן העולם אבל עכשיו שנא' ותחי רוח יעקב אביהם שנעשה איש חי מעתה יהיה מפוחד אל המיתה ורק פעם אחת ולא הרבה מיתות כי החשוב כמת מחמת חיי צער דומה כאילו בכל יום הוא מת וכן נאמר ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה ויהי ימי חייו קמ"ז שנה כי ע"י חיי שלום שהיה לו באותן י"ז שנים היה דומה למפרע כאילו חיה כל קמ"ז שנים חיים נעימים הקרוין חיים באמת:

והאנשים רועי צאן כי אנשי מקנה היו. יש לדקדק למה הוצרך ליתן טעם לדבריו כי אנשי מקנה היו יהיו אנשי מקנה או לא סוף סוף רועי צאן המה. ועוד שאמר כי יקרא אליכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך יותר היה נכון שיאמרו רועי צאן היו עבדיך כי דוקא רועי צאן תועבת מצרים המה אבל לא אנשי מקנה וכי פרעה לא היה לו מקנה. ועוד קשה כי המה שינו ולא אמרו כאשר צוה להם יוסף כי השיבו לפרעה רועי צאן היו עבדיך. ועוד גם אבותינו מיותר וכי שאלם על מעשה אבותיהם. וביאור הדבר הוא שתכלית כל הדברים הללו הי' כדי שירחיקם פרע' מעליו ויושיבם בארץ גושן שאע"פ שגם לפרעה הי' צאן ובקר ורועים מכל מקום היו רועי מצרים נוהגין כבוד בימין הצאן לכבוד מזל טלה אשר בו שמו כסלם והכבוד הוא לרעות אותם במרעה שמן

וטוב כל נרחב ושלא להכותם במקלות אבל שאר אומות אינן נזהרים בזה ע"כ תועבת מצרים כל רועי צאן. לפיכך כשאמר יוסף לפרעה והאנשים רועי צאן כדי שירחיקם מעליו הוצרך ליתן טעם של התגלות שלא יחשוד אותם שלכך בחרו אומנות הרעיה כדי להקהות שיני כל המאמינים במזל טלה ברעותם הצאן אשר יעבור תחת השבט מוכה ומעונה על כן נתן טעם כי אנשי מקנה היו שכך קרה להם שכל עיקר רכושם היה המקנה על כן בחרו להם אומנות הרעיה. והיה כי יקרא לכם פרעה יש לחוש שלכך הוא קורא אתכם כדי לבחור בכם אנשים למלחמתו לפיכך כשישאל לכם מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך ולא תאמרו לו בפירוש שאתם רועי צאן כי תועבת מצרים כל רועי צאן ואינו מדרך המוסר לדבר דבר שהוא נתעב בעיני המלך והם להזכיר לפניו בפירוש דבר שהוא כנגד דתו דא"כ למה לא נתן יוסף טעם זה על דברי עצמו שאמר שהם רועי צאן וטעמו כי תועבת מצרים ט' אלא הדרבה שזה נתינת טעם על שלא נוח להם לומר שהם רועי צאן אמנם המלך יבין מעצמו מאחר שאנשי מקנה אתם ודאי כולכם רועי צאן. וכדי שלא יבקש מכם להחליף מלאכת הרעיה באומנות דבר אחר על כן תאמרו מנעורינו ועד עתה לא הורגלנו בשום אומנות אחרת כי אם בזה. וכדי שלא יאמר שמנעוריכם בחרתם באומנות זו להכחיש דעת המאמינים במזל טלה ע"כ תאמרו גם אבותינו מעולם קודם שנתפשטה אמונה זו בעולם. אבל יוסף רצה לומר בפירוש אל פרעה כי המה רועי צאן כי כך אמר תחילה שהוא רוצה לומר לפניו והאנשים רועי צאן כי אליו יתכן לומר בפירוש כן כדי שירחיק אתכם מעליו אבל לכם לא יתכן לומר בפירוש לפניו דבר שיגרם ההרחקה אלא הוא יבין זה מכלל דבריכם. ובסוף הוחלפה השיטה שיוסף לא אמר לפני פרעה כי המה רועי צאן ואחיו אמרו בפירוש רועי צאן עבדיך לפי שראה שפרעה לא שלח אחריהם לקרא אותם ולא היה חושש פן יקח מהם הגבורים למלחמתו על כן לא הוצרך הוא להזכיר כי רועי צאן המה והנה אמרו בפירוש רועי צאן עבדיך כדי שירחיקם מעל גבולו כאמור כי כך התנה יוסף שאחד מהם יאמר בפירוש כי המה רועי צאן ואחד יאמר סתם אנשי מקנה או הוא או אחיו דא"כ למאי נפקא מינה הגיד יוסף לאחיו מה שרוצה לדבר בפני פרעה אלא כך אמר יוסף לאחיו אם אני אדבר בפירוש שרועי צאן אתם אזי די כשתאמרו אתם אנשי מקנה כי אינו מדרך המוסר להזכיר שני פעמים רועי צאן כי הוא נגד דתו ואם אני לא אומר בפירוש רועי צאן אז אתם תאמרו בפירוש וכך היה לסוף ובזה הותרו כל הספיקות:

במה ימי שני חייך. לפי שהוגד לפרעה שכאשר בא יעקב היה הנילוס עולה לרגליו והיה פרעה שמח על זה מאוד וחשב שכל זמן שיעקב חי יעלה הנילוס לרגליו לעולם וישקה את פני האדמה. וכאשר ראה את יעקב והנה הוא דל וכחוש ורקות בשר כמשפט הזקנים חשב פרעה שודאי הוא מופלג בזקנה והיום או מחר ימות וא"כ במאי שמחו המצרים כי במותו יחזור הנילוס למקומו ע"כ שאלו כמה ימי חייך. והשיב לו ימי שני מגורי מעט ורעים הזכיר לשון מגורי לומר שלא מחמת רוב ימים הוא כל כך כחוש ורזה כי אם מחמת פחד ומגור מסביב כי את אשר יגרתי יבא לי וכמה צרות צרורות באמתחותי עלי היו כלנה כל מכך זמן ק"ל מעט ורעים היו ימי חיי ולא הגיעו את שני חיי אבותי ויש לי עוד תקוה להגיע לפרק אבא שהיה חי ק"פ שנה אע"פ שגם המה היה להם מגור מסביב מכל מקום האריכו ימים לכך נקט לשון מגוריהם גם כלפי אבותיו:

ואת העם העביר לערים. פירש"י להסיר חרפה מעל אחיו שלא יאמרו גולים המה ורחוק הוא שבעבור תועלת קטן זה יבלבל יוסף כל הארץ ועוד שלא יקרא גולה וסורה כ"א מי שהיה לו נחלת שדה וכרם וגלה מהם אבל יעקב לא היה תופש בשום מקום וכל האבות היו גרים כי כבר הותחל הגרות משנולד יצחק ולא מצינו שחשו האבות לזה. ויותר נכון לפרש כל הבלבול הלזה לפי שנא' ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים כי כל מי שלא היה גר מימיו אינו מרגיש בצערו של הגר ואינו חס על נפש הגר. אבל מי שהיה בעצמו גר יודע בצערו של הגר וכל דעליה סני לחבריה לא יעבד על כן העביר יוסף העם לערים כדי שיהיו כולם גרים בארץ לא להם כדי שירגישו בצערו של הגר ויכול להיות שגם רש"י נתכוון לזה כי ע הוא החרפה שיחרפום לומר גולים אתם ולו חפץ ה' בטובתכם למה אתם גולים וא"כ מותר להרע לכם ע"כ העביר אותם יוסף לערים כדי שיוכלו להשיב להם גם אתם גליתם כמונו. ד"א לכך העביר אותם יוסף לערים כי ראה שיעקב ובניו נתישבו בארץ גושן ויאחזו בה להיות להם אחוזה ונחלה בארץ ויש לחוש כי ברוב הימים יקום מלך עריץ וידרוש מעל ספר דברי הימים של כל עיר ויושביה אשר ע"י כתוב זכרון כל קרקע של מי היא ולא ימצא לישראל שום זכות שהיה לאבותם בנחלאות ואין אחד מהם יכול לטעון קרקע זו של אבותי היתה ויגרשום משמה על כן העביר כולם לערים עד ששום אחד מהם לא ישב על אחוזת אבותיו ויאז ישראל כאחד מהם כי כולם ישבו בלא חזקה:

הא לכם זרע. נתן להם זרע על חמש שנים אשר היו ראוין להיות שני רעב ופסק הרעב בזכות יעקב ע"כ אמר הא לכם זרע היינו על ה' שנים והמקובלים אמרו שמן ה"א אחרונה שבשם נמשכו כל התולדות וכל דבר עושה פרי וכדי להיות הדבר לזכרון נוה להם שיתנו החומש לפרעה וארבע ידות יהיה להם. ויש עוד רמז שכל זה היה בזכות יעקב וכמו שיעקב לא אכל מכל אשר לו כ"א ארבע ידות וחלק חמישי הפריש לגבוה שנאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך שני מעשרות ועישורא בתרא כעישורא קמא דמי והיינו החומש כך כל האוכלים בזכותו הטיל עליהם נתינה זו שיאכלו רק ארבע ידות ויפרישו החומש וכן בתחילת הרעב וחמש את ארץ מצרים שלקח מכולם חלק חמישי כי שם נוה ה' את הברכה כמ"ש עשר תעשר שני מעשרות וכו מותר לנסות את ה' שנא' ובחנוני נא בזאת וגומר:

וישב ישראל בארץ גושן וגו'. כל פסוק זה בגנות בני ישראל הוא מדבר כי הקב"ה גזר עליהם כי גר יהיה זרעך והמה בקשו להיות תושבים במקום שנגזר עליהם גרות כמו שדרשו אל יעקב וישב יעקב ביקש לישב בשלוה קפצה עליו רוגזו של יוסף כו' הפסוק מאשימם על ישיבה זו שבקשו אחוזה בארץ לא להם ולא כך אמרו אל פרעה לגור בארץ באנו מלמד שמתחלה לא ירדו להשתקע שמה אלא לגור כמדייר בי דיירא ועכשיו חזרו מדבריהם וכל כך נשתקעו שמה עד שלא רצו לצאת ממצרים עד שהוצרך הקב"ה להוציאם משם ביד חזקה ואותן שלא רצו לצאת מתו בשלשת ימי אפילה. ואמר ויפרו וירבו מאוד וסמיך ליה ויחי יעקב רמז בסמיכות זה למה שארז"ל יעקב לא מת ומקשה וכי בכדי חנטו חנטיא כו' ומתרץ מקרא אני דורש אל תירא יעקב וגו' ושב זרעו מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים. ומקשים כאן שלא תירץ לו כלום על וכי בכדי חנטו חנטיא כו'. וביאור הדבר כך הוא שכל מי שמניח בנים דומה כאלו אינו מת לפי שעובר ירך אמו הוא וכרעיה דאבוה הוא וחלק מן האב כלול בבן כשהבן בחיים אז גם חלק אביו הכלול בו בחיים ודווקא יעקב שכל מטתו שלימה וכולם צדיקים כמ"ש כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת דווקא בן צדיק אבל בן רשע ההשוב בחייו כמת כשל עוזר ונפל עזור ואין ברא כזה מזכי אבא לפיכך אמרו דוקא יעקב לא מת אע"פ שחנטו חנטיא מכל מקום כשזרעו בחיים אז גם הוא חלק ממנו בחיים ודבר זה נרמז בסמיכות זה כי על ידו ויפרו וירבו מאד והיה זרעו בחיים לפיכך ויחי יעקב שגם הוא בחיים:

הפטרת ויגש ביחזקאל סימן ל"ז

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ עֵץ
אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לִיהוּדָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבֵרָיו חברו כ'
וּלְקַח עֵץ אֶחָד וּכְתוֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל
חֲבֵרָיו חברו כ': וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל־אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ
לַאֲחָדִים בְּיָדֶךָ: וְכַאֲשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמְּךָ לֵאמֹר הֲלוֹא־
תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה לָּךְ: דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה
הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת־עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד־אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
חֲבֵרָיו חברו כ' וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת־עֵץ יְהוּדָה וַעֲשִׂיתִם לְעֵץ
אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי: וְהָיוּ הָעֵצִים אֲשֶׁר־תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיָדְךָ
לְעֵינֵיהֶם: וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הָלְכוּ־שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם
מִסָּבִיב וְהֵבֵאתִי אוֹתָם אֶל־אַדְמָתָם: וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד
בָּאָרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ־
יהיה כ' עוֹד לִשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא־יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד: וְלֹא
יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי
אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ־לִי
לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם לֵאלֹהִים: וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם וְרוֹעֶה
אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם:
וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ
אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד
עַבְדִּי נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם: וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם
יִהְיֶה אוֹתָם וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם
לְעוֹלָם: וְהָיָה מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי
לְעָם: וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּהְיוֹת
מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם:

פירוש המלות

ולבני ישראל. לשבט בנימין : לאחדים. אני אחכרם : יחצו. יחלוקו :

אבן עזרא

(כט) ויחי שים נא ידך. מפורש בדברי אליעזר גם חסד ואמת : (ל) ושכבתי עם אבותי. כנוי למיתה או יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבתי ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים וקברתני בקבורתם : (לא) וישתחו ישראל. שחלק כבוד למלכות והנכון בעיני שנתן שבח לשם ואין זה כהשתחוית אברהם כי שם מפורש לבני חת : (א) ויאמר. האומר ליוסף וכן אשר ילדה אותה ללוי במצרים: (ב) ויגד. המגיד ליעקב או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב

רש"י

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם (ב"ר). דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו (ב"ר) : (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי שנאמרה בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו (ב"ר) (יצחק חיה ק"פ ויעקב קמ"ז בדוד נאמר קריבה אביו חיה ת' שנים והוא חיה ע') : ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה יכולת בידו לעשות (ב"ר): שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול (ב"ר) : אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשן תחת גופי) ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות ושלא יעשוני מצרים עבודת אלילים (ג' טעמים אלו בב"ר) : (ל) ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתוב אחריו ונשאתני מצרים וקברתני בקבורתם. ועוד מצינו בכל מקום לשון שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבותיו ואחר כך ויקבר בעיר דוד (מלכים א' ב') : (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה (שבת י' נדרים מ). ד"א על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע שהרי יוסף שנשבה לבין המצרים והרי הוא עומד בצדקו : (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר : ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו : ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו : (ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון

מקרא

כח ויחי יעקב בארץ מצרים
שבע עשרה שנה
ויהי ימי־יעקב שני חייו (ו' דמטעין בהון)
שבע שנים וארבעים ומאת
שנה : כט ויקרבו ימי־ (קריבה ימי למיתה ג')
ישראל למות ויקרא ׀ לבנו
ליוסף ויאמר לו אם־נא (ח')
מצאתי חן בעיניך שים־נא
ידך תחת ירכי ועשית עמדי
חסד ואמת אל־נא תקברני
במצרים : ל ושכבתי עם־אבתי
ונשאתני ממצרים וקברתני (ג' וחד כי נשאתני. כ"א)
בקברתם ויאמר אנכי אעשה
כדברך : לא ויאמר השבעה (חד מן י"ג חס')
לי וישבע לו וישתחו ישראל
על־ראש המטה : פ
מח א ויהי אחרי הדברים (ג' ר"פ)
האלה ויאמר ליוסף הנה אביך (ח')
חלה ויקח את־שני בניו עמו (ח' ז' חס' וחד מ"ל)
את־מנשה ואת־אפרים : ב ויגד
ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף

אונקלוס

כח וחיא יעקב בארעא
דמצרים שבע
עשרי שנין והוו יומי יעקב
שני חיוהי מאה וארבעין
ושבע שנין : כט וקריבו יומי
ישראל לממת וקרא לבריה
ליוסף ואמר ליה אם כען
אשכחית רחמין בעינך שוי
כען ידך תחות ירכי ותעביד
עמי טיבו וקשוט לא כען
תקברינני במצרים :
ל ואשכוב עם אבהתי
ותטלינני ממצרים
ותקברינני בקבורתהון
ואמר אנא אעבד כפתגמך :
לא ואמר קים לי וקים ליה
וסגיד ישראל על ריש
ערסא : א והוה בתר
פתגמיא האלין ואמר ליוסף
הא אבוך (שכיב) מרע
ודבר ית תרין בנוהי עמיה
ית מנשה וית אפרים :
ב וחוי ליעקב ואמר הא
ברך יוסף אתי לותך

מסורה

ויהי ימי ו' דמטעין בהון וסי' אדם. נח. אברהם. יעקב. דניאל. ישעיה: כדברך חד מן י"ג חסר וסי' במס' רבתא ותלת מנהון באורית' וסי' בפ' ויצא : קריבת ימי למיתה ג' וסי' ישראל. הן קרבו ימיך. ויקרבו ימי דוד : ויהי אחרי הדברים ג' מסר פרש' וירא : חלה הו' ז' חס' וחד מ"ל וסי' ויאמר ליוסף. ותאמר חלה הוא. ואין חלה מכם עלי. ובן הדד מלך מואב. הנה אשת ירבעם. ביזרעאל כי חלה הוא. וחברו דד"ה. ואתה אינך חולה. בתרא מלא וקדמאי חסר : בניו עמו ד' וסי' ויאמר ליוסף. ויצא מעמו הוא ובניו. ואם לא יגאל באלה. וישב ארנן וירא את המלאך וארבעת בניו עמו : ואת אפרים ב' דס' באו' וסי' ויאמר ליוסף הנה אביך חלה. ויולד ליוסף בארץ מצרים :

תולדות אהרן ויחי יעקב. כלאים לב כתובות לה: ויקרבו ימי ישראל למות. סנהדרין קו ס' הזוהר פ' תרומה כלאים לב כתובות לה : ונשאתני ממצרים. כתובות קיא נזיר סה : ויאמר ליוסף הנה אביך. מציעא פז סנהדרין קו :

בעל הטורים

בעל הטורים וירבו מאד ויחי יעקב בגי' ראה ס' רבוא וזה שאמר בראותו ילדיו בראותו אותיות רבואות ילדיו עולה ששים לומר שראה ששים רבוא מילדיו. ד"א וירבו מאד ויחי יעקב מלמד שראה ג' רבוא. דלקמן קאמר במאד מאד והוא ס' רבוא. והכא לא כתיב אלא חד מאד דהיינו הכי. וכן כתיבי לקמן ו' לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיבי אלא תרתא. ולהכי ליכא למדרש הכי. כי בראותו ילדיו כי עולה ל' שראה שלשים רבואות מילדיו. ד"א ויחי יעקב בארץ שלא היה ימים טובים בלא צער אלא כמנין ויחי י"ז שנה משנולד יוסף עד שנמכר וי"ז שנה במצרים. ד"א ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה שהראשונים לא היו חיים שהרי אמר כי ארד אל בני אבל שאולה. שבע עשרה שנה כנגד י"ז שנים שגדל הוא ליוסף. כלכלו י"ז שנה. ויהי ימי יעקב בכל מקום שנאמר ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו. ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכל מקום שנאמר בו קריבה: שבע שנים וארבעים ומאת שנה. שנה במועט תחלה מה שלא עשה כן באברהם ויצחק בשביל שהיו ימיו מעטים ורעים הזכיר המועט תחלה וחי ל"ג שנים פחות מאביו. משום דכתיב קללת חנם לא תבא. על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה. חסרו לו מנין יחי"ה שהוא ל"ג משנותיו: ויקרבו ימי ב' במסרה הכא ואידך גבי דוד איתא במדרש אמר הקב"ה אתה עשית קמ"ז מזמורים כמנין שנות יעקב תזכה כמותו מה הוא ובנו מלכו ביחד אף אתה ימלך שלמה בנך בחייך. ד"א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה והמלך דוד זקן בא בימים וגו'. נא ידך בגי' מילה. חסד ואמת. פרש"י חסד שעושין עם המתים וזהו אמת. אמת בגימ' ארון מעט תכריכין : וישתחו. בגימטריא מודים על בשורה טובה .

ספורנו

(כט) ויחי יעקב. אל נא תקברני במצרים. אפילו בארון כענין ויושם בארון במצרים. שאם תעשה כן אפילו לשעה לא יניחוך להוליכני למערה שיאמרו שזה מספיק כמו שהוא המנהג אצלם : (ל) ושכבתי עם אבותי. ענין שכיבת המת עם אבותיו הוא הנחת מטת המת במקום המספד וסבוב הסופדים ולכן נכתב זה הלשון בכל המלכים צדיקים ורשעים שמתו על מטתם בספר מלכים : ונשאתני ממצרים. וכאשר תעשה באופן זה תוכל לשאת אותי ממצרים כי כאשר ימלאו ימי השכיבה יסור יגוני מלבם כענין ויעברו ימי בכיתו ולא ימחו בך אם תשאני אל ארץ אחרת : אנכי אעשה כדבריך. אנכי מצד עצמי אעשה כדברך בכל כחי: (לא) השבעה לי. למען יהיה לך פתחון פה נגדם אם ירצו למחות : וישתחו ישראל. להודות לקונו על שחננו להשיג זה מאת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה

רמבן

(כט) ויקרבו ימי ישראל למות. פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו וענינו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולשה ואיננו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים ולכן קרא לבנו ליוסף אחרי שוב יוסף למצרים חלה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן כתוב ויקרבו ימי דוד למות ושם נאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ כי ידע בנפשו כן : (לא) השבעה לי וישבע לו. לא היה יעקב חושד בנו הצדיק שאהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלוהו שם או שיתפוץ פרעה שיקברו הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך:

ומולדתך

רשי

לשון : ויתחזק ישראל . אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי וכן אליהו וישנס מתניו וגו' : (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ואע"פ שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך : (ה) הנולדים לך עד באי אליך. לפני באי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אצלך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו : (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע"פ שנחלקה הארץ למנין גלגלותם כדכתיב לרב תרבו נחלתו וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו (להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטים ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה) : (ז) ואני בבאי מפדן וגו'. ואע"פ שאני מטריח עליך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם : כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי רבי משה הדרשן . ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה : ואקברה שם . ולא הוליכתיה אפי' לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברין דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים שנאמר (ירמיה לא) קול ברמה נשמע וגו' והקב"ה משיבה יש שכר לפעלתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם: . ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שעור חרישת יום (ספרים אחרים ארץ) ואומר אני

בראשית מח

ח' ב וַיַּגֵּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל
י"א וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה׃ ג וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־
אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי׃
ג' וכ"כ ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ
וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת
ב' עוֹלָם׃ ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים
לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ
כ"ח מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
ד' כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי׃
ל' ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם
כ' לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ
ל' בְּנַחֲלָתָם׃ ז וַאֲנִי ׀ בְּבֹאִי מִפַּדָּן
מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן
ג' ט'.חס' בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא

אונקלוס

וְאִתַּקַּף יִשְׂרָאֵל וִיתֵיב עַל
עַרְסָא׃ ג וַאֲמַר יַעֲקֹב
לְיוֹסֵף אֵל שַׁדַּי אִתְגְּלִי לִי
בְּלוּז בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וּבָרֵיךְ
יָתִי׃ ד וַאֲמַר לִי הָא אֲנָא
מַפְשֵׁינָךְ וְאַסְגֵּינָךְ וְאֶתְּנִינָךְ
לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין וְאֶתֵּן יָת
אַרְעָא הָדָא לִבְנָךְ בָּתְרָךְ
אַחְסָנַת עָלַם׃ ה וּכְעַן
תְּרֵין בְּנָךְ דְּאִתְיְלִידוּ לָךְ
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיתַי
לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם דִּילִי אִנּוּן
אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן
וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קֳדָמַי׃
ו וּבְנִין דְּתוֹלִיד בָּתְרֵיהוֹן
דִּילָךְ יְהוֹן עַל שׁוּם אֲחוּהוֹן
יִתְקְרוֹן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן׃
ז וַאֲנָא בְּמֵיתַי מִפַּדָּן מִיתַת
עֲלַי רָחֵל בְּאַרְעָא דִכְנַעַן
בְּאוֹרְחָא בְּעוֹד כְּרוּב אַרְעָא

אבן עזרא

מיעקב : (ד) וטעם הנני מפרך . על דעת הגאון שאמר לי השם הנני מפרך וכן לא נולד לי רק מתה רחל ועתה ידעתי כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימן נולד לו אחר זו הנבואה והנכון בעיני שאמר השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרים ומנשה חלקם בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים בבני ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו כי מה טעם אל שם אחיהם ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחריהם גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה : (ז) וטעם ואני בבואי מפדן . שמתה פתאום ולא יכלתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך מה שלא

מסורה

ויתחזק ח' מסר בשפטים סי' כ': הנולדים ב' מלאים וסי' ועתה שני בניך הנולדים . והרגום אנשי גת בד"ה : ושמעון ד' מסר במקץ : יקראו ב' וסי' על שם אחיהם . ומשה איש האלהים בניו : כברת ג' וסי' ויהי עוד כברת ארץ . ואני בבאי מפדן . וילך מאתו כברת : לבא ט' חס' וסי' ואני בבאי. ולא יתן המשחית . ממדבר צן עד רחב . מהר ההר תתאו לבא חמת . שמע ישראל אתה עובר . כי אתם עברים את הירדן. כי האדם עץ השדה . אל תעצלו ללכת . אם אתם שום תשימון פניכם :

תולדות אהרן הנני מפרך . הוריות ה' ו' : ועתה שני בניך הנולדים. נדרים ל' : אפרים ומנשה . כתובות עב הוריות ו' :

בעל הטורים

בעל הטורים על המטה ב' במס' וישב על המטה והמן נופל על המטה שהצדיקים אפי' כשהן חלשים מתחזקים שנא' ויתחזק ישראל וישב על המטה והרשעים אפילו בתוקפן הן נופלים על המטה : אפרים ומנשה בגימ' ראובן ושמעון : יקראו ב' במס' על שם אחיהם יקראו בנחלתם . בניו יקראו על שבט לוי כמו שבכאן נקראו על שם אחיהם שהיו להם ערי המגרש מכל שבטי ישראל :

רמבן

(ו) **ומולדתך** אשר הולדת אחריהם . אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללין ולא יהא להם שם כשאר השבטים לענין הנחלה ואע"פ שנתחלקה ארץ ישראל למנין גולגלותם כדכתיב לרב תרבה נחלתו וכל איש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו לשון רש"י . וזה איננו נכון שאם כן אין הבכורה ליוסף אלא לענין הבכור בלבד שיקראו בניו שבטים והכתוב אומר בנחלתם ובגמרא אמרו לנחלה הקשתים לראובן ושמעון ולא לדבר אחר וכו' כדאיתא בהוריות והזכירו רבותינו בכל מקום היה יוסף בכור לנחלה וירש פי שנים כאחד כמשפט כל בכור לא היתה בכורתו להקרא שבטים בלבד כדברי הרב ומזה נלמוד עוד שלא חלקו הארץ לכל שבטי ישראל לגולגלותם שאם כן מה הבכורה הזאת בירושה ואם נאמר שנתנו לכל אחד ואחד מבני יוסף פי שנים כאחד מכל אישי שאר השבטים לא הוזכר זה בכתוב כלל ולא מצינו ביעקב שיתן בכורה ליוסף אלא שאמר בכאן כראובן ושמעון יהיו לי ומזה אמר הכתוב נתנה בכורתו ליוסף בן ישראל א"כ היו לגמרי כשני שבטים והיא בכורתו וכך הם דברי חכמים בכל מקום אבל הענין איננו כמו שאמר הרב שארץ ישראל לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל שבט שמעון הממועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין ונטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה וכך העלו בגמרא פרק יש נוחלין כתוב תתנחלו בארץ לשנים עשר שבטי ישראל יוסף חבלים וכן אמר אונקלוס תרין שבטין יסקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא שיהיו שנים בקבלת הנחלה וטעם חולקא חלק בכור ואחסנתא ירושת הפשוט ומה שאמר הכתוב לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט לענין בתי אבות הנזכרים בפרשה דבר הכתוב שהשבט מחלק חלקו לבתי אבות של יוצאי מצרים ובית אב מרובה נותנין לו חלק גדול ובית אב ממועט נותנין לו חלק קטן ומתים יורשים החיים כמפורש בספרי ורש"י הזכירו בפרשת פנחס והכלל בענין יוסף שהיה בכור לנחלה ואם חלקו ישראל הארץ לשבטים כמוזכר בגמרא נתנו לו כראובן ושמעון בשוה . ואם אולי נאמר שחלקוה לגלגלותם

ספורנו

מח (ב) וישב על המטה. לחלוק כבוד למלכות כפי האפשר לו אז והספק ולא קם ולא זע ממנו : (ד) ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ. הנה אז כבר נולדו כל השבטים חוץ מבנימין וכבר אמר לי בצאתי מחרן הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך אם כן היתה הכונה שיתן לי קהל של עמים בענין ירושת הארץ. ואין לחשוב שאמר זה אלא עליך שיתן לי אותך ואת שני בניך יחדיו : (ה) ועתה שני בניך. לי הם. שאותם לבדם נתן לי יחדיו עמך כענין ראה פניך לא פללתי והנה הראה אותי אלהים גם את זרעך : (ו) ומולדתך אשר הולדת אחריהם. שהם בני בניך הנקראים מולדתך באמת : לך יהיו . יקראו בית יוסף ויתברכו בברכותיך : על שם אחיהם יקראו בנחלתם. כל אחד מבני מנשה יקרא כאחיו על שם מנשה לנחול עמם בנחלתו וכן כל אחד מבני אפרים יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמם בנחלת אפרים : (ז) ואני . שמא תאמר כשאמר אלי האל ית' ונתתיך לקהל עמים היתה הכונה שאוליד עוד בנים אלא שגרם החטא זה לא יתכן : כי בבאי מפדן. כשנגלה אלי אז האל ית' : מתה עלי רחל. כמאמרם ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה : בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה . תכף כשנסעתי מאותו המקום שהיה דבר האל ית' אלי בשדי

לגלגלותם

אבן עזרא

בלא עשיתי לכבוד אמך: (ח) ואחר שאמר וירא את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות רק טעמו לראות היטב שיכירם: (יב) ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו מאוחר צריך להיות וטעם מעם ברכיו כי הוא יושב על המטה. וטעם לא פללתי לא דנתי בלבי מגזרת פלילים: (יג) ויקח יוסף. וכבר לקח וכבר הראיתיך רבים כאלה: (יד) שכל את ידיו. כאלו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות: כי מנשה הבכור. אף על פי שמנשה הוא הבכור וכן כי עם קשה עורף והוא כן. וטעם המלאך הגואל אותי תמצא בפרשת

רשי

אני שהיה להם קלב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת קורריד"א בלע"ז כדאמרינן כרוב ותני כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה: (ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שא"ה (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי תרגלתי רוח ביעקב בשביל אפרים עד שלקחן על זרועותיו: (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשב מחשבה שאראה פניך עוד: פללתי. לשון מחשבה כמו (ישעיה טז) הביאי עצה עשי פלילה: (יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי ליטלם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהוא הבכור מיומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון בהשכלו וחכמה השכיל את ידיו לכך מדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואף על פי כן לא שת ימינו עליו:

תורה

אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ
אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם: ח וַיַּרְא
יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר
מִי־אֵלֶּה: ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי
אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא
אֵלַי וַאֲבָרְכֵם: שני י וְעֵינֵי
יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל
לִרְאוֹת וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק
לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם: יא וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא
פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי
אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ: יב וַיּוֹצֵא
יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ
לְאַפָּיו אָרְצָה: יג וַיִּקַּח יוֹסֵף
אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ
מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה
בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ
אֵלָיו: יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־
יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם
וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־

תרגום אונקלוס

לְמֵיעַל לְאֶפְרָת וְקַבַרְתַּהּ
תַּמָּן בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית
לָחֶם: ח וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת
בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מַן אִלֵּין:
ט וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי בְּנַי
אִנּוּן דִּי יְהַב לִי יְיָ הָכָא
וַאֲמַר קָרֵיבִנּוּן כְּעַן לְוָתִי
וַאֲבָרְכִינּוּן: י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל
יְקָרָן מְסֵּיבוּ לָא יָכִיל לְמֶחֱזֵי
וְקָרִיב יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ וְנַשֵּׁיק
לְהוֹן וְגַפִּיף לְהוֹן: יא וַאֲמַר
יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף מֶחֱזֵי אַפָּךְ
לָא סְבָרִית וְהָא אַחְזֵי יָתִי
יְיָ אַף יָת בְּנָךְ: יב וְאַפֵּיק
יוֹסֵף יָתְהוֹן מִן קֳדָמוֹהִי
וּסְגִיד עַל אַפּוֹהִי עַל
אַרְעָא: יג וּדְבַר יוֹסֵף יָת
תַּרְוֵיהוֹן יָת אֶפְרַיִם בִּימִינֵיהּ
מִשְּׂמָאלָא דְיִשְׂרָאֵל וְיָת
מְנַשֶּׁה בִּשְׂמָאלֵיהּ מִימִינָא
דְיִשְׂרָאֵל וְקָרֵיב לְוָתֵיהּ:
יד וְאוֹשֵׁיט יִשְׂרָאֵל יָת יְמִינֵיהּ
וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם
וְהוּא זְעֵירָא וְיָת שְׂמָאלֵיהּ

מסורה

אפרתה ז' וסי' בעוד כברת ארץ. עוד כברת ארץ. ותקבר בדרך אפרתה. ואתה בית לחם אפרתה צעיר. ואחר מות חצרון. אלה היו בני כלב. ופנואל אבי גדר ועזר אבי חושה: אפרת ב' זקף קמץ ומב' ליש' וסי' בדרך אפרת. ואת אפרת. דד"ה: לי אלהים י"א מסר במלכים א' סי' ב': ועיני י' מסר באיוב סימן י"א. והוא חד מן ג' ר"פ דרישהון ועיני מסר בויצא. והוא חד מן י"ב זוגין מן ג' ג' ר"פ נסבין ו' בריש תיבותא וכל קרי' לא נסבין ו' וסי' במ"ר: ויגש ח' מסר בתולדת: ויוצא י"ב מלאים וסי' במ"ר: וישתחו ג' חס' וסי' ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו. ויקד וישתחו. דבלעם. ואחימעץ ותרי הש': ואת מנשה ב' וסי' משמאלו. ותהי על יפתח רוח: וישת ז' מסר בפרשת ויצא:

תולדות אהרן ועיני ישראל. יומא כח: ימינו וישת. עקרים מ"ד ס"ט:

המלאך

בעל הטורים

קחם נא אלי ואברכם קחם לית וחד קחם ואנכי תרגלתי לאפרים קחם. פי' הרגלתי לאפרים השריתי שכינתי עמו בשביל אפרים. אימתי כשמה שנתברך מפי יעקב וקחם על זרועו שנאמר קחם נא אלי ואברכם: מזקן כתיב חסר על שם ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות בשם שרימה יעקב לאביו בברכתו כשכהו עיניו כך עשו לו בניו בברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים: והוא הצעיר בגימ' הוא סקטין עצמו לכך זכה ויצא ממנו יהושע שסוף מלא חכמה:

ספורנו

בעודי בדרך טרם הגיעי לבית לחם: ואקברה שם בדרך אפרת. וכל כך גברה עלי טרדתי ואבלותי שלא עצרתי כח להוליכה לבית קברות בית לחם ואין ספק כי מאז היה לבי חלל בקרבי ולא שלט עוד בי יצר הרע להתלכלך בחטא ולא נשאר בי כח להוליד בנים: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם: (ט) בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. בני הם ולא בני בני אבל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה כאמרך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה ואמרת לי הם: (י) לא יוכל לראות. היטב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם כענין אשר תראנו משם. וכענין ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך אותם וכן באלישע ויפן אחריו ויראם: וישק להם ויחבק להם. כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו: (יא) גם את זרעך. ועליהם אמר קהל עמים וזה אמר אלי כשברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי אם כן ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכן ברך אז את יוסף ואת בניו: (יב) מעם ברכיו. של אביו שחבק

רמבן

לגלגלותם כנגלה מן הכתוב נתנו להם כפלים במספרם חלק פשוט כדין שאר האחים וחלק שני בכורה לו ויהיה טעם כראובן ושמעון כפלים במספרם אבל שיהיה יוסף כשאר השבטים בנחלה ותהיה הבכורה להקרא שני שבטים כמאמר הרב זה דבר שאי אפשר בשום פנים:

(ז) **ואקברה** שם. כתוב בפי' רש"י ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ ולא ידעתי מהו וכי בחוצה לארץ נקברה חס ושלום שהרי בארץ מתה ושם נקברה כמו שנאמר כאן בפרשה מתה עלי רחל בארץ כנען ושם כתוב עוד מפורש ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען היא בית אל וכתיב ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ומתה בדרך בין בית אל ובין בית לחם אפרתה בארץ ישראל:

ואקברה שם. וידעתי שיש בלבבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצתה על קברה ובקשה רחמים עליהם שנאמר קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך וגו' ושבו בנים לגבולם לשון רש"י וצריך על כל פנים שיהיה רמז במקרא לטעם הזה שאמר באגדה זו. ושמא זהו מה שאמר הכתוב מתה עלי רחל בדרך ואקברה שם בדרך כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה מתה וגם קברתיה לטובתה כי היא לא מתה בדרך רק ברמה שהיא עיר בארץ בנימן ושם נקברה אבל בדרך של עתיד מתה והכתוב לא יפרש בעתידות רק ירמוז בהם ועל דרך הפשט ג"כ אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם וכאשר קבר שם את לאה ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהיה קבורת מצרים ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקברה שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה ואיה הרופאים והרפואות לחנט אותה וזה טעם עלי ואף על פי שמערת המכפלה איננה רחוקה משם רק כחצי יום היה יעקב כבד מאד במקנה הגדול ובני בית ולא יגיעו שם רק בימים רבים וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו ושגו חכמים ולא של נשי' לעולם מפני הכבוד ואני סבור שהיו אלו דברי התגלות וגם יוסף יודע שמתה בדרך ונקברה בארץ וכבוד עשה לה כמותה אבל הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות כי יבוש מאבותיו ולאה היא הנשאת לו ראשונה בהיתר ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה:

(ט) **אשר** נתן לי אלהים בזה. לא היה יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שהרי כשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים ונראה לי כי פי' בזה בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם

בנסם

רשי

(טז) המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל לשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי בני ידעתי. שהוא הבכור: גם הוא יהיה לעם. ויגדל שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה

אבן עזרא

בפרשת ואלה שמות: (טז) ויקרא בהם שמי. כי הנה כל ישראל יקראו אפרים גם יוסף גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה כי היא היתה עקר מחשבתו על כן אמר הכתוב בני רחל אשת יעקב וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני גם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית מחשבתו ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם ולא דן וגד כי הם בני השפחות ובנימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף: (יט) מלא הגוים. גוים רבים יצאו ממנו: (כ) בך יברך ישראל. כל בני ישראל:

רָאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר: טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה: טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: שלישי יז וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה: יח וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִּי־זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ: יט וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם: כ וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם

עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה אַחְכְּמִינוּן לִידוֹהִי אֲרֵי מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא: טו וּבָרֵיךְ יָת יוֹסֵף וַאֲמַר אֱלָהָא דִּי פְלַחוּ אֲבָהָתַי קֳדָמוֹהִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק יְיָ דְּזָן יָתִי מִדְּאִיתַנִי עַד יוֹמָא הָדֵין: טז מַלְאֲכָא דִּי פְרַק יָתִי מִכָּל בִּישָׁא יְבָרֵךְ יָת עוּלֵימַיָּא וְיִתְקְרֵי בְהוֹן שְׁמִי וְשׁוּם אֲבָהָתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וּכְנוּנֵי יַמָּא יִסְגוֹן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא עַל אַרְעָא: יז וַחֲזָא יוֹסֵף אֲרֵי שַׁוִּי אֲבוּהִי יַד יְמִינֵיהּ עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וּבְאֵישׁ בְּעֵינוֹהִי וּסְעַד יְדָא דַאֲבוּהִי לְאַעְדָּאָה יָתַהּ מֵעַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם לְאַנְחוּתַהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה: יח וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי לָא כֵן אַבָּא אֲרֵי דֵין בּוּכְרָא שַׁוִּי יְמִינָךְ עַל רֵישֵׁיהּ: יט וְסָרֵיב אֲבוּהִי וַאֲמַר יְדַעְנָא בְרִי יְדַעְנָא אַף הוּא יְהֵי לְעַם וְאַף הוּא יִסְגֵּי וּבְרַם אֲחוּהִי זְעֵירָא יִסְגֵּי מִנֵּיהּ וּבְנוֹהִי יְהוֹן שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא: כ וּבָרֵיכִנּוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בָּךְ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יְשַׁוִּינָךְ יְיָ כְּאֶפְרַיִם

המלאך ט"ו. ר"פ משמשין ה"א ולית דכוותהון וסימניהון המלאך הגואל. הכהן המחטא. הקרב את קרבנו. הנגע במת. הארץ אשר הכה ה'. האנשים האלה שלמים. האיש הרך בך. הנער בא. השיב ה' עליך. הנפש החטאת. הבית אשר אתה בונה. הסיר ה' משפטיך. המלך יתאבל. היה ה' כאויב. הביא בכליותי: גאל הגאל כולם חס' במ"ב מלאים וסי' ובא לציון גואל. הגואל משחת חייכי: ויקרא ב' וסי' בהם שמי. שמו בישראל: לא כן י"ט מסר במסרה רבתא: וגם הוא ז' מסר בוירא בלק: וזרעו ז' מסר בוירא בלק: לאמור ג' מלאים וסי' ויברכם ביום ההוא קדמא דפסוק. הכיוצר הזה לא אוכל. אם תפרו את בריתי. ישמך ב' ותסר וסי' אלהים כאפרים. כצדקיהו וכאחאב:

בעל הטורים

ויקרא שנים במסרה ויקרא בהם שמי. ויקרא שמו בישראל. לומר שכל שבטי ישראל יקראו על שם יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה. ידעתי בגימטריא חמשה מלכים יצאו ממנשה וזרעו יהיה מלא בגימ' יהושע. ביום ההוא לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. לאמר ו' מלא. שבו' מקומות הקדים אפרים למנשה כנגד ששה צדיקים ושופטים שיעמדו ממנו. ועל כן אם משול תמשול בנו מלא וי"ו אבל אם מלוך תמלוך עלינו חסר וי"ו. שכל המלכים שעמדו ממנו היו רשעים:

וישם

תולדות אהרן שכל את ידיו. מנחות לג: האלהים הרועה אותי. פסחים קיח: התהלכו אבותי לפניו. עקידה שער ק' ס' הזוהר פ' דברים: המלאך הגואל. פסחים שם: (ויקרא בהם. ברכות ח): וידגו לרב. ברכות כ סוטה לו מציעא עד בתרא קיח: וירא יוסף כי. מנחות לז: וזרעו יהיה. ע"ג כה: בך יברך ישראל. ס' הזוהר פ' במדבר:

ספורנו

שתבק אותם: (יד) שכל את ידיו השכיל והבין במשמוש ידיו בלא ראות: (טו) ויברך את יוסף. ולא הוצרך בזה לראיה ולא לחבוק ולא לנשיקה ולא הזכיר מה היתה הברכה: ויאמר. אחר שברך את יוסף: האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. אתה אלהים אשר אתה הוא שהתהלכו אבותי לפניך עשה בזכותם: האלהים הרועה אותי. אתה שעשית עמדי הכל: (טז) המלאך הגואל אותי מכל רע יברך. זה שהמלאך הגואל אותי יברך את הנערים אם אינם ראוי' לברכתך בלתי אמצעי: ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק. לא שם תרח ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהפך כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקרינן לרשיעא אפי' בר צדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל יתברך באופן שיהיו ראוים שיתיחסו לאברהם וליצחק על דרך יחד לבבי ליראה את שמך: (יח) כי זה הבכור שים ימינך על ראשו. כי אמנם הסמיכה ביד תכוין הנפש

רמבן

שהם לך וכן וזה הנערה באה אל המלך ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האשה והיו לי הבנים האלה ממנה: (טו) **ויברך** את יוסף ויאמר. הטעם כי לברך את יוסף באהבתו אותו ברך את בניו ויגיד כי לא היה ליוסף זרע אחר והיתה כל ברכתו בברכת אלה הנערים או שיקראו שאר בניו על שם אחיהם ומברכתם יבורכו גם הם והוא הנכון בעיני כי הנביא אמר ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו ודברו לא יהיה לריק אבל הוליד אחרי כן בנים כדעת אונקלוס שאמר ובנין דתוליד בתריהון ויהיה אשר הולדת עבר במקום עתיד כמו אשר לקחתי מיד האמורי גרבים מלבדו כי על דרך הפשט יראה שכבר היו לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה ממה שהוצרך להאריך ולא אמר ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר תוליד לך יהיו וזה טעם מה שאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כי אחרי הרעב נולדו לו עוד בנים אחרים והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך:

האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק. יקרא הנביא אל אלהי אבותיו אשר לו הגדולה והגבורה ועשה עמהם את הגדולות ואת הנוראות ויקרא לאלהי האמת אשר הוא רועה אותו מעודו. ויתכן שיהיה הרועה אותי מגזרת רעך ורע אביך אל תעזוב כי במדה ההיא שלום ורעות והמלאך הגואל הוא העונה אותו בעת צרתו ושאמר לו אנכי האל בית אל והוא שנאמר עליו כי שמי בקרבו ולכך אמר בקרב הארץ והרי זה מבואר למשכיל ואל יקשה עליו מעודי עד היום הזה עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק כי מעודו ינחהו בדרך אמת אבל לא נתיחד לו המדה עד שובו לארץ אבותיו מפני היותו בחוצה לארץ גם בעבור שהוצרך להתנהג עם לבן בדרך פתלתול ואיננו דרך האמת:

וטעם ויקרא בהם שמי. אמר ר"א שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב ואיננו נכון כי הכתוב אמר בהם והנה לא נקראו על שם מנשה ואולי בעבור שיקראו בית יוסף והנכון שיעמוד זרעם ושמם ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם:

(יז) **וירע** בעיניו. אולי יוסף היה אוהב את מנשה יותר בעבור היותו בכור לכן חרה לו והנכון בעיני כי חשב שטעה אביו בהם ואם היתה ברכתו בבלי דעת לא תבא ברכתו עליהם כי איננה ברוח הקודש כראוי וכאשר אמר לו ידעתי בני ידעתי נתפייס:

(כ) **ויברכם** ביום ההוא. טעם ביום ההוא בעבור שיוסף יספר בו לשום

ויסם את אפרים . בדבור הברכה : (כב) שכם אחד . יש אומרים כי על ע״ר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף וטעם בחרבי ובקשתי על השם כאשר אמר דוד מגיני וקרן ישעי והנכון בעיני שפי׳ שכם אחד חלק אחד והוא ממשפחת על שכמם ולעבדו שכם אחד : על אחיך. נוסף על אחיך וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו הלא תראה אחר שנהרגו שני מלכי האמורי הגדולים אמר יהושע לתת אותנו ביד האמרי ואל תתמ׳ על מלת לקחתי כי לאחר שהשם נתנה בפה לאברהם הם יחשבו שהוא שלהם וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך : (א) את אשר יקרא אתכם . דבר הנביא לעתיד ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאנו בסוף ויברך אותם ואיה ברכת ראובן שמעון ולוי ועל דרך הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר הכתוב הברכות : (ג) ראובן בכורי אתה כחי . כך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשי׳ און

תולדות אהרן ואני נתתי לך . בתרא קכג : ויקרא יעקב אל בניו . פסחים נו :

וּכְמְנַשֶּׁה וְשַׁוִּי יָת אֶפְרַיִם קֳדָם מְנַשֶּׁה : כא וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הָא אֲנָא מָאִית וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדְכוֹן וְיָתֵב יַתְכוֹן לְאַרְעָא דַאֲבָהַתְכוֹן : כב וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ חוּלַק חַד יַתִּיר עַל אֲחָךְ דִי נְסֵיבִית מִידָא דֶאֱמוֹרָאָה בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי : א וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי וַאֲמַר אִתְכַּנָּשׁוּ וַאֲחַוֵּי לְכוֹן יָת דִי יְעָרַע יַתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא : ב אִתְכַּנָּשׁוּ וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּילוּ אוּלְפַן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן : ג רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי וְרֵישׁ תּוּקְפִּי

וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה : כא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם : כב וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי : פ רביעי

מט א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים : ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם : ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה

וכמנשה : וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנכת הנשיאים: (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואיזו זו שכם שנאמר (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים קברו בשכם : שכם אחד על אחיך. שכם ממש היא תהיה לך חלק א׳ יתירה על אחיך : בחרבי ובקשתי . כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן . ד״א שכם אחד הוא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא והרבה יש לו דומים במקרא אחלקה שכם (תהלים ס) תשיתמו שכם (שם שם) תשית שונאי לפני לחלקים (הושע ו) דרך ירצחו שכמה איש חלקו (צפניה ג) לעבדו שכם אחד : אשר לקחתי מיד האמורי. מיד עשו שעשה מעשה אמורי. ד״א שהיה כל אביו באמרי פיו : בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ותפלתו : (ועיין ברא״ם שכתב דא״א לפרש על חרבם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע״ז . ולעד״ן בלאו הכי א״א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוה שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיותן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו״ק) : (א) ואגידה לכם . (ב״ר) בקש לגלות את הקץ ונסתלק׳ ממנו שכינה והתחיל אומר דברי׳ אחרים

אנכי מת ד׳ וסי׳ ויאמר ישראל אל יוסף . אבי השביעני לאמר . ויאמר יוסף אל אחיו . כי אנכי מת בארץ : האספו ו׳ וסי׳ ואגידה . הגידו ביהודה . אמר לצפן חני. על מה אנחנו יושבים . השמיעו על ארמנות . אמר לצפור כל כנף : אל ישראל ז׳ וסי׳ ויאמר יהודה אל ישראל אביו. הקבצו ושמעו . והנה קמתם תחת . ויאמר שמואל אל שאול . וישמעו פלשתים כי התקבצו . ואלה הדברים אשר דבר ה׳. משא דבר ה׳ אל ישראל ביד מלאכי . וכל משחתיך למלך דכוו׳ אל ישראל במ״א על ישראל וסי׳ ויאמר נתן אל דוד אתה האיש : בכרי ב׳ בטעם לעיל וסי׳ ראובן בכרי אתה . ואפרים בכרי הוא : אתה י״ז בטעם לעיל מסור במסרה רבתא :

בעל הטורים אפרים לפני בגימטריא דגלים בנשיאים : שכם אחד בגימטריא בחלק בכורה . ויקרא יעקב לבניו . שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו . אמר יעקב שמא יש בכם חטא אמרו לו תבקש בשמותינו ולא תמצא בהם חט . ואמר להם גם אין בהם אותיות קץ . ושמעו אותיות שמע ו׳ שאמר להם שמע ישראל שיש בו ששה תיבות . ושמעו בני יעקב ושמעו בגימטריא הוא בקש לגלות הקץ . ושמעו אל ישראל בגימטריא זהו קצו של מלך המשיח . ראובן בגימטריא לא בכור . יוסף במלואו בגימטריא בכורה .

ספורנו

הגפש אל מה שנסמך עליו כענין ויסמוך את ידיו עליו וכח הימין חזק מכח השמאל יתכוין יותר סמיכת הימין אל הימין ממה שתכוין אותה סמיכת השמאל אל השמאל : (כא) הנה אנכי מת . הנה מצוה בשעת מיתה ומקיים המתנה שנתתי : והשיב אתכם אל ארץ . ושם תתקיים מתנתי : (כב) ואני הנני נתתי לך . ואני הנה אמנם לא העברתי נחלה כלל כשנתתי לך שכם אחד על אחיך בארץ אע״פ שהיא ארץ אבותיכם בלעדי כי נתתי לך מה שלקחתי מיד מי שהוא אמורי במעשיו הרעים ובעל אמירה שאומר הרבה ואפי׳ מעט אינו עושה להיטיב וזה הוא עשו כשקניתי הבכורה ממנו כי לולא זה לא היה לאחיך בירושת האבות כ״כ חלק בארץ : בחרבי ובקשתי. בחכמתי ובינתי שהם חרבם וקשתם של צדיקים כאמרו חגור חרבך על ירך גבור וכבר באור ז״ל שהוא בד״ת הוא דכתיב וכענין על הפך זה שיהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה וכענין וידרכו את לשונם קשתם שקר : מט (א) באחרית הימים . לקץ הימין בבא גואל שיהיה אחרית ימי אויבי ה׳ שתתמלא סאתם עד סוף מלואה כאמרו כי אעשה כלה וכו׳ וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שהעיד באמרו וקרקר כל בני שת וכן הנביאים באמרם והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה׳ נכון בראש ההרים וזה הגיד יעקב בזה באמרו כי יבא שילה ולו יקהת עמים אוסרי לגפן עירה וכו׳ : (ב) ושמעו אל ישראל אביכם . קבלו את הדרך שהורה לכם כל ימיו אשר בה תהיו בני ישראל והוא אביכם כי תשתררו עם אלהים ואנשים ולא יאבד מכם הטוב העתיד לבא

רמבן

מנשה ראשון הגיד כי לא רצה להסיר יד ימינו מראש אפרים על ראש מנשה ולא עוד אלא שחזר ואמר בפירוש במעמד ההוא בפני יוסף בברכו אותם כאפרים וכמנשה . וישם את אפרים לפני מנשה בכל ברכותיו . וטעם בך יברך ישראל אל יוסף ידבר כי בזרעך יברך עם ישראל ויאמר למתברך ישימך אלהים כאפרים וכמנשה :

(כב) ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. אחרי שבירך את בנו יוסף ועשאם שני שבטים חזר על יוסף ואמר לו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם בגלות להציל אתכם מכל צרה ותפרו ותרבו מאד וישוב אתכם אל ארץ אבותיכם לנחול אותה ואני כבר נתתי לך בארץ ההיא החלק האחד אשר בידי לתת והוא חלק הבכורה להיותך בו יתר על אחיך ליום שלקחתי אותו מיד האמורי בחרבי ובקשתי וזה כלו פיום ליוסף והבטחו אותו כי הודיעו שנתן לו הבכורה להיות בניו מעתה מתברכים להעשות שני שבטים גם בדגלי המדבר ובחנוכת הנשיאים וגם החלק אשר לו בנחלה נתן לו שיזכה בו כאשר יכבשו הארץ בחרב ובקשת ובמלחמה והנה אמר לו עשיתי עמך כל הטובה שיכולתי לעשות לך לעת שהייתי יכול לעשותה כי אין ברשות יעקב בארץ רק שכם אחד שאין בידו לגזול מאחד מבניו את נחלתו רק הבכורה היתה לו לתת אותה לטוב בעיניו והנה נתן אותה אליו . וטעם מיד האמורי כי ישראל לקחו הארץ תחלה מיד האמורי כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי היו והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי היא מלחמת יהושע עמם ובם נעשה הנס הגדול דכתיב אז ידבר יהושע לה׳ ביום תת ה׳ את האמורי לפני בני ישראל וגו׳ ומיד האמורי היה חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה ויורש את האמורי אשר בה וגם בני אפרים נחלו בגבול האמורי כמו שכתוב ויואל האמורי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס : וטעם בחרבי ובקשתי . כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת ירמוז למה שאמר הכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה׳ היתה לחזק לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם וייחס החרב והקשת אליו כי זכותו היא העושה עמם מלחמה והיא הנלחם להם לא הם עצמם וכענין שאמר הכתוב כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם והם זכות האבות כי על דרך האמת ימינך לאברהם וזרועך ליצחק ואור הפנים ליעקב וקרוב אלי עוד שעשה יעקב כדרך שעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם חצים להיותה נכבשת לבניו כענין שעשה אלישע וישם ידיו ע״י המלך ויאמר אלישע ירה ויור ואף ע״פ שלא ספר הכתוב כן ירמזנו בפסוק הזה . ויתכן שזה טעם אמרו לקחתי כי מאז לקח הארץ לבניו :

(א) באחרית הימים. הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו כמו שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים ורבותינו אמרו שבקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם :

(ג) ראובן בכורי אתה. שיעור הפסוק הזה ראובן אתה בכורי וכחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז וענינו אתה בכור כחי וראשית אוני

כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת
וְיֶתֶר עָז׃ ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־
תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ
אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה׃ פ
ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס
מְכֵרֹתֵיהֶם׃ ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא
נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי
כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם
עִקְּרוּ־שׁוֹר׃ ז אָרוּר אַפָּם כִּי

ו' | ל' | ל'וא' ותותר | כו'ספחת | ל. ו' חס' | כ' | ד' מ' כלוש'

לָךְ הֲוָה חֲזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא
חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהוּנְתָּא
וּמַלְכוּתָא׃ ד עַל דַּאֲזַלְתָּא
לְקֳבֵיל אַפָּךְ הָא כְמַיָּא בְּרַם
לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא
תִסַּב אֲרֵי סְלֵיקְתָּא בֵּית
מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵן אַחֲלְתָּא
לְשִׁוּוּיֵ בְּרִי סְלֵיקְתָּא׃
ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִין גֻּבְרִין
גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן
עֲבַדוּ גְּבוּרָא׃ ו בְּרָזֵיהוֹן
לָא הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנָּשׁוּתְהוֹן
לְמֵהַךְ לָא נְחָתִית מִן יְקָרִי אֲרֵי בְּרוּגְזֵיהוֹן קְטַלוּ קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תְּרָעוּ שׁוּר
סַנְאָה׃ ז לִיט רוּגְזֵיהוֹן אֲרֵי

וראשית חד מן ו' מסר ביחזקאל סימן מ"ד: בסדם ו' חסר בליש' וסי' בסדם אל תבא נפשי. ונגלה יסדו. לנטע שמים. ויסדיה אגלה. הוא יסד המעלה מבבל. ותאכל יכדתיה: תבא י"ו חסרים מסר באיוב סימן א'. תחד ב' וסי' בקהלם. אתם בקבורה: וברצנם ד' חסר בליש' וסי' עקרו שור. אם עלה קרבנו מן. ראיתי את האיל מנגח. ועשה כרצנו והגדיל. וכל לרצנכם דכות': עז ב' זקפין קמצין וסימ' ארור אפם כי עז. כי עז גבול בני עמון (עת"ס):

תולדות אהרן כחי וראשית. יבמות עו: פחז כמים אל. שבת נד: אז חללת. שם: בסודם אל תבא. סנהדרין קט: כי באפם. מגילה ט: (מגילה עא): ארור אפם. יומא נב:

רש"י

אחרים: ראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו (ב"ר): אוני. כחי כמו (הושע יב) מצאתי און לי. (ישעיה מ) מרוב אונים. ולשון אונים: יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים: ויתר עז. במלכות כמו (שמואל א ב) ויתן עז למלכו ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים במרוצתם לכך. אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שעלה על יצועי זו השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי. פחז שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח ואלו היה לשון עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב ע"ש שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו (תלים קלב) אם אעלה על ערש יצועי (שם סג) אם זכרתיך על יצועי: (ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה שנא' והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יששכר וזבולן לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס היא בידיהם מברכת עשו היא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרותיהם. לשון כלי זיין הסייף בלשון יוני מכי"ר (תנחומא). ד"א מכרותיהם (ב"ר) בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס כמו (יחזקאל טז) מכורותיך ומלדותיך וזהו תרגום של אונקלוס: (ו) בסודם אל תבא נפשי. (ב"ר) זהו מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת א"ת אסורה בת יתרו מי התירה לך אל יזכר שמי בדבר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ולא כתב בן יעקב: ובקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבודי. שם אל יתיחד עמהם שמי שנ' בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתיחסו בני קרח על הדוכן נאמר (ד"ה א ו) בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל: אל תחד כבודי. כבוד לשון זכר הוא וע"כ אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו (ישעיה יד) לא תחד אתם בקבורה: כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כלם אלא כאיש א' וכן הוא אומר בגדעון (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד. וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים. זהו מדרשו. ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפם הרגו כל איש שכעסו עליו וכן (יחזקאל יט) וילמד לטרף טרף אדם אכל: וברצונם עקרו שור. רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנאמר בכור שורו הדר לו. עקרו אשריטי"ר בלע"ז לשון (יהושע יא) את סוסיהם תעקר: (ז) ארור אפם כי עז. אפילו בשעת תוכחה

אבן עזרא

און וכמוהו ראשית אונים: יתר שאת. ראוי היית ליתרון על הכל שתהיה נשיא: ויתר עז. כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופי' עז תקיף: (ד) פחז. בעבור שפחזת כמים: אל תותר. לא יהיה לך יתרון והיה ראוי להיות אל תותר בשורק הוי"ו ואחרים אמרו רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי ואע"פ שנמצא ודרך נתיבה אל מות ואיננו צווי ופי' אל תבקש יתרון אפי' פחז כמים ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף והגאון אמר אפי' דבר רק כמים לא יהיה לך יתרון ופחז מגזרת אנשים רקים ופוחזים ואין פוחזים הפוך: אז חללת. מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי גם תמצא מלת עלה כרת כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף וי"מ ולא להתייח' לבכורה שיהא תחלת המספר מראובן: (ה) שמעון ולוי אחים. בעבור מעשה שכם: מכרותיהם. י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק וי"א קניניהם כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלשון חפירה וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות והנכון בעיני שהוא מגזרת מכורותיך והוא חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה' אשר צויתי מעון והטעם על החמס שעשו שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה: (ו) בסודם אל תבא נפשי. א"ר אהרן שפי' אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות חוץ מעצתם והנה פירושו הפך הדבר כי מה טעם לכלי החמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם לולי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל וכן פירוש ארור אפם וברצונם עקרו שור ארור כי אפם עז ואלה פירושים יקרים: בסודם אל תבא נפשי. א"ר משה הכהן ז"ל כי כבודי כמו נפשי ורבים בספר תהלות כמוהו ויפה פי' כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אביך מה אקוב והנה בסודם כמו בקהלם ותבא כמו תחד ונפשי כמו כבודי ויאמר רבי יהודה בן בלע' הספרדי שטע' ר' משה כי כבוד הנפש הוא הגוף כמו עדי בצואר כטעם המשביע בטוב עדיך וראייתו וכבודי לעפר ישכן סלה ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי שהוא הגוף וזה כבודי לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה הימנו והנה אתן לו עד כאמן והוא דבקה לעפר נפשי: תחד. מלשון יחד ועל דעת רבי משה הכהן המדקדק ז"ל שהנח הנעלם תחת אלף אחד וכן אמר על לא תחשם. וטעם בסודם כמו בהוסדם יחד עלי אחר שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודם: הרגו איש. שם המין כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: שור. חומה וכן לצעדה עלי שור וכבר באר תי בספ' מאזנים כי החולם והשורק יתחלפו זה בזה. ועקרו כמו סוסיהם תעקר וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה: (ז) ארור אפם כי עז. דרך נבואה או דרך תפלה שיחסר אפם וטוב להם

כי

בעל הטורים תחד שנים במסורה הכא והידך אל תחד אתם בקבורה שבקש יעקב שאף לאחר הקבורה לא יהיו מזכירין אותו במעשה קרח וזה בקהלם שנאמר שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמתייחסים על הדוכן הזכירו ואמר בן לוי בן ישראל. שמעון ולוי אחים בגימטריא אין להם בארץ. כי באפם הרגו איש בגימטריא זה שכם בן חמור.

רמבן

אוני בהיותך ביתרון שאת ומעלה כלשון הלא שאתו תבעת אתכם משאתו יגורו אלים רוממות וגדולה ובהיותו יתרון עז למלחמה כמו ויתן עז למלכו ועזוז מלחמה: (ד) פחז כמים אל תותר. פחז שם דבר מן אנשים רקים ופוחזים ונמהרים קלי הדעת ורבותינו משתמשים בו תדיר נסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי כלומר קפץ יצרי עלי ואמרו עוד אפיחזיהו הוא דקא מגלי כלומר קלות דעתם עמא פחיזא דאקדמיה פומיה לאודניה עדיין בפחזותיכו קיימיתו כמהרים קלי דעת. ויתכן שהוא הפוך מן חפזון יאמר שטף הבא כמים אל תותר בו כי עלית משכבי אביך בפחזותיך וקלות דעתך: אז חללת. אותה כאשר יצועי עלה הפחז שלך כמים העולים ושוטפים וזה כלשון הכתוב במים הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבים ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה ושטף ועבר ורבותינו אמרו אז חללת יצועי עלה שכינה שדרכה לעלות על יצועי והכתוב אומר

ספורנו

לבא: (ג) יתר שאת ויתר עז. פחז כמים אל תותר. אתה פחז כמים אל תותר על אחיך בענין יתר שאת שהיא מעלת שאת וקבלת חלק יתר בכהונה ובבכורה. אע"פ שאתה ראשית אוני והיה ראוי לך משפט הבכורה כאמרו כי הוא ראשית אוני וכו': ויתר עז. גם כן לא תותר במעלת העז שהוא המלך שהוא יותר עז ותקיף מכל אחר זולתו במלכותו כאמרם ז"ל אין עז אלא מלכות וזה גם כן יאות לבכור כאמרו ואת המלוכה נתן ליורם כי הוא הבכור: (ד) אז חללת יצועי עלה. אז חללת כבוד אביך או כבוד שכינה שכבר עלה על יצועי וכנגד זה יחולל כבודך ולא יהיה במדרגתו הראשונה: (ה) אחים. והיה הכבוד הראוי לראובן ראוי להם בנפלו ממנו אמנם כלי חמס מכרותיהם. וזה לא יאות למלך אשר במשפט יעמיד ארץ לכן לא יאות מלכות לשום אחד מהניכם: (ז) ארור אפם. יחסר אפם בשפלות וקוטר מזונותיהם

על

וכחללו יצועי אביו שהיצוע הוא המחולל ואולי יכנה אותו שם ואם

בדרך

אבן עזרא

כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארירה מגרעת: ועברתם. כפול הטעם וכן אחלקם ואפיצם וטעם שהם אלה ראויים שיפרדו ולא יתחברו יחדיו הנה מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והנה הוא ברשות אחר וגם עריו לא היו דבקים זו לזו רק תפוזרות בינות גורל יהודה גם כן לוי שהיו לו שמנ' וארבעים עיר והן מפוזרות בינות השבטים: (ח) יהודה אתה. כשמך וכן יודוך אחיך וכאשר יראו כי ידך בערף אויביך ישתחוו לך בני אביך כמו למלך וכן מצאנו גור אריה המשילו לגור אריה הקטן שהוא במין אריה כאשר יגדל ואין בו כף הדמות כמו ועיר פרא: (ט) מטרף בני עלית. דמית לי בני לגור אריה כאשר עלית מהטרף והטעם מטרף אחר וזהו פשוטו ואם פרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית כי עלית פועל עומד והנה הפסוק הבא אחריו לעד ולא תראה ותעל אחד מגוריה. וטעם כרע רבץ כאריה שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח: (י) לא יסור שבט מיהודה. לא יסור שבט גדולה

כ' זקף קמץ עַז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם
כ' בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ פ
כ' מ"ל כמ"א ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ
ל' וחד כערף ב' יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ
כ' ר"פ בכספ' מב' ניס' לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ׃ ט גּוּר
ג' אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ
כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי
כ' ר"פ בכספ' יְקִימֶנּוּ׃ י לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט

תַּקִּיף וְחֵמַתְהוֹן אֲרֵי קַשְׁיָא אִיפַלְּגִינוּן בְּיַעֲקֹב וְאִיבַדְּרִינוּן בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח יְהוּדָה אַתְּ אוֹדֵיתָא וְלָא בְהֵתְתָא בָּךְ יוֹדוּן אַחָךְ יְדָךְ תִּתְקַף עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִתְבַּדְּרוּן סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְּרִין קְדַל קֳדָמָךְ וִיהוֹן מַקְדְּמִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ׃ ט שָׁלְטוֹן יְהֵי בְּשֵׁרוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מַלְכָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין קַטְלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֵיקְתָּא יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית מַלְכוּ דִּתְזַעְזְעִנֵּיהּ׃ י לָא יַעְדֵּי

רשי

תוכחה לא קלל אלא אפם וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל: אחלקם ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. דבר אחר אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד: (ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשוני' בקנטורים התחיל יהודה נסוג לאחוריו וקראו יעקב בדברי רצוי לא אתה כמותם (ב"ר): ידך בעורף אויבך. בימי דוד (שמואל ב כב) ואויבי תתה לי עורף: בני אביך. על שם שהיו מנשי' הרב' לא אמר בני אמך כדרך שאמר יצחק: (ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחלה גור (שמואל ב ה) בהיות שאול מלך עלינו אתה המוציא והמביא את ישראל ולבסוף ארי' כשהמליכוהו עליהם. וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא בתחלתו: מטרף. ממה שחשדתיך בטרוף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית. סלקת את עצמך ואמרת מה בצע וגו'. וכן בהריגת תמר שהודה צדקה ממני לפיכך כרע שכב וגו' בימי שלמה (מלכים א ד) איש תחת גפנו וגו': (י) לא יסור שבט מיהודה

ואפיצם ב' וסי' אחלקם ביעקב. ואפיצם בקש עובר: יודוך כולם מלאים בתרין ווין במ"א חס' ו' תניין. ויודך כי תטיב לך: לא כל ר"פ דבראשי' ולא במ"ב לא וסי' לא אדני שמעני.

תולדות אהרן יהודה אתה. ס' הזוהר ס' משפטים. ידך בעורף. מגילה י"ו ע"ג כה (כתובות כה. גטין מז): גור אריה. סוטה יא: לא יסור שבט. סנהדרין ה הוריות יא (שקלים מט סוטה כב):

בעל הטורים יהודה בי"ה שנ"ז צריך להיות בראש סדף. בי"ת בראשית יו"ד יהודה אתה יודוך. ס"א הבאים אחריהם ביה. שי"ן שמר לך. מ"ה מה טובו אהליך. וי"ו ואעידה בם את השמים. על שם כי ביה ה' צור עולמים. אחיך ידך בעורף אויביך ר"ת בגימטריא דוד. דכתיב ביה ואויבי תתה לי עורף. ישתחוו לך ב' במסרה הכא חד. ואידך כל הארץ ישתחוו לך ויזמרו לך. וכן ואדונינו ב' במסורה ואדונינו מכל אלהים ואדונינו דוד על שם כסאו כשמש נגדי רבוא רבבן קדמוהי אחד לו ואחד לדוד: גור אריה יהודה בגימטריא דוד ושלמה. גור אריה יהודה ר"ת בגימטריא דוד. גור אריה יהודה בגימט' זה בחשבון. עלית ג' במ' מטרף בני עלית כי עלית משכבי אביך עלית למרום לראובן אמר עלית והיית ראוי ליקח מתנות כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עוז למלכו ומי גרם לך שהפסדת אותו כי עלית משכבי אביך. וליהודה אמר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלית ולקחת מתנות מלוכה:

ספורנו

על ידי חלוק ותפוצה אמנם הכהנה נשארה לבכורות כמאז עד שזכו בה בני לוי כאמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי: (ח) יהודה אתה. אתה הוא הראוי למלכות בנפול ממך הקודמים לך כי לא נמצא בך פגם שימאיסך ממלך: יודוך אחיך. יקבלוך למלך כי יודוך לראוי למלוך: ידך בעורף אויביך. שינוסו מפניך כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף: וישתחוו לך בני אביך. תמלוך על כל בני אביך אבל לא על האומות עד כי יבא שילה כי אז לא על בני אביך בלבד אבל גם על האומות כאמרו ולו יקהת עמים: (ח) גור אריה יהודה. הנה יהודה אע"פ שהוא אינו אריה שאין לו מלכות הוא אמנם גור אריה גובר באחיו ועתיד למלוך ואף על פי כן: מטרף בני עלית. אתה יוסף בני עלית מטרפו שלא טרף אותך באפו להמיתך אע"פ שהיה שונאך וזה כי: כרע רבץ כאריה. היה אז כמו האריה הכורע ורובץ בלהי מזיק כן הוא אז לא נוה להמיתך: וכלביא מי יקימנו. כן יהיה במלכותו שירבץ כלביא ולא יהיה מי שיוכל להטיל עליו אימה כדי שיקימנו ממקומו מחמת יראה: (י) לא יסור שבט מיהודה. כשתהיה לו המלכות כמו שאמר וכלביא מי יקימנו לא יסור שבט המלכות ממנו אל אחד משבטי ישראל כאמרו וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותי מלפניך אבל כשנפלה המלכות ביד האומות לא היה

רמבן

בדרך כנוי יתכן שיהיה העולה יעקב עצמו כלשון אם אעלה על ערש יצועי ויאמר אז חללת אותי רק דבר בנסתר דרך כבוד וכן ובחללו יצועי אביו כנוי בחללו העולה על יצועי אביו ומן הכתוב הזה כפי פשוטו נראה כמו שפירשתי בסדר וישלח כי ראובן נתכוון לפסול את בלהה מאביו כדי שלא תלד לו עוד בנים וימעיטו בכורתו על כן אמר לו שהוא פחיתות וקלות דעת שיחשוב להרויח בו ולא יבא לו ממנו יתרון רק הפסד:

(ה) **שמעון** ולוי אחים. יאמר שהם בעלי אחוה כי יחם לבם על אחותם ילמד עליהם זכות כי בקנאתם על האחוה עשו מה שעשו לומר שאין ראויים לעונש גדול ולא החטא ראוי לימחל כי הוא חמס. והנכון בעיני שאומר כי שמעון ולוי אחים גמורים דומים ומתאחים זה לזה בעצתם ומעשיהם וכבר פירשתי כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס כי הם לא חטאו להם כלל ובאו בברית ונמולו ואולי ישובו אל ה' ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם ומן הנפש אשר עשו ועוד חרה לו שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר ויהיה חלול השם שיעשה הנביא חמס ושוד וזה טעם בסודם אל תבא נפשי התגללות שלא היה בסודם בענותם במרמה ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום. ולכן יקלל אפם ועברתם וכן תרגם אונקלוס ברזיהון לא הות נפשי ובאתכנשיהון למחך וכו' ופירוש כלי חמס מכרותיהם על דעת אונקלוס וכן המפרשים כלי חמס מגורותיהם מן מכורותיך ומולדותיך וכן על ארץ מכורתם ואמרו כי פירושו שעשו חמס בארץ מגורותיהם ואם כן יהיה שיעור הכתוב כלי חמס להם במגורותיהם ויקרא אותם ארץ מגורותיהם שגרו בה אחרי כן אבל לפי דעתי יאמר כלי חמס הם מגורותיהם חייהם כלשון ימי מגורי יאמר כי כלי החמס עצמם הם מגוריהם כי בם יחיו ויזונו ודומה לזה ערכה לו לחם לנערים ובעבור זה יחלקם ביעקב שלא יקהלו ויהי להם כן נחלת שמעון בתוך בני יהודה כדכתיב ויהי נחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה והיו עריהם מחולקות זו מזו בכל שבט יהודה ונחלת לוי ערי מקלט מנופצות בכל ישראל וטעם כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור שעשו החמס באפם שכעסו על שכם וברצונם שהם חפצים בו לא פשע המומתים ולא הטאתם ואמר אונקלוס כי טעם שור כמו שור בשורק מן בנות צעדה עלי שור ותרגם בו שור סנאה מן ותבט עיני בשורי. והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה את טפם ואת נשיהם אחרי הרגם אנשיה ויהי עקרו מן עקרון תעקר ואחרים פירשו כי שור גדול בבהמות רמז לחמור ושכם בנו נשיא הארץ כמו בכור שורו הדר לו פרות הבשן אשר בהר שומרון וכן יכנו הכתובים השרים הגדולים באילים ועתודים. והנכון בעיני שהכתוב כמשמעו אמר כי באפם הרגו כל איש באפם וברצונם אחרי ששככה חמתם בהריגת האנשים עקרו כל שור רמז למקניהם וקניניהם כל אשר בבית וכל אשר בשדה והזכיר זה לומר כי בסודם לא באה נפשו בכל אלה אפילו לעקור להם מקנה וקנין ולבוז שללם כלל ועקרו מן ואת סוסיהם תעקר אך הכל לשון אחד וענין אחד:

(י) **לא** יסור שבט מיהודה. אין ענינו שלא יסור לעולם כי כתיב יוליך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך והנה הם ומלכם בגולה אין להם עוד מלך ושרים וימים רבים אין מלך בישראל והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך עליהם יהודה אבל ענינו שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה ולא ימשול אחד מאחיו עליו וכן לא יסור מחוקק מבין רגליו שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך ממנו יהיה כי הוא ימשול ויצוה בכל ישראל ולו חותם המלכות עד כי יבא בנו ולו יקהת כל העמים לעשות בכל כרצונו וזהו המשיח כי השבט ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות ושילה הוא בנו אשר לו יקהת העמים ולא יתכן מאמר ר"א שאמר שיהיה שילה דוד כי לא היה ליהודה שבט קודם דוד כי אף על פי ששבטו נכבד ונוסע בתחלה אין שבט רק למלך ומושל כדכתיב שבט מישור שבט מלכותך שבט מושלים

מיהודה. מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט שממונים על פי המלכות (כ"ר): ומחוקק מבין רגליו. תלמידים אלו נשיאי א"י: עד כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה שלו. וכן תרגמו אונקלוס. ומדרש אגדה שי לו שנאמר (תהלים עו) יובילו שי למורא: ולו יקהת עמים. אסיפת עמים שהיו"ד עיקר הוא ביסוד כמו יפעתך ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בלשון זה והם נקראים עיקר טפל כגון נון של נוגף ושל נושך ואל"ף (איוב יג) שנאותי באזניכם (והוא לשון חרב) (יחזקאל כא) ושבהבחת חרב (ופי' אימ,ת חרב והוא לשון זיין) ואסוך שמן. אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר (ישעיה יא) אליו גוים ידרושו ודומה לו (משלי ל') עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא במסכת יבמות (דף קי) ויכול היה לומר קהיית עמים: (יא) אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטענו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד: שורקה. זמורה ארוכה קורויי"א בלע"ז: כבס ביין. כל זה ל' רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא: אוסרי. כמו אוסר דוגמת (תהלים קיג) מקימי מעפר דל (שם קכג) היושבי בשמים וכן בני אתונו כענין זה. ואונקלוס תרגם במלך המשיח. גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה ישראל (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק: בני אתונו. יבנון היכליה לשון שער האיתון בספר (יחזקאל מ) ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו צדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות. כבס ביין יהא ארגוון טב שלבשו דומה ליין ובכסותיה הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמרא לשון הסתת שכרות במסכת כתובות (דף קיא) ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה: (יב) חכלילי. לשון אודם כתרגומו וכן (משלי כג) למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב

י לֹא־יָס֥וּר שֵׁ֙בֶט֙ מִֽיהוּדָ֔ה וּמְחֹקֵ֖ק מִבֵּ֣ין רַגְלָ֑יו עַ֚ד כִּֽי־יָבֹ֣א שִׁילֹ֔ה וְל֖וֹ יִקְּהַ֥ת עַמִּֽים׃ יא אֹסְרִ֤י לַגֶּ֙פֶן֙ עִירֹ֔ה וְלַשֹּׂרֵקָ֖ה בְּנִ֣י אֲתֹנ֑וֹ כִּבֵּ֤ס בַּיַּ֙יִן֙ לְבֻשׁ֔וֹ וּבְדַם־עֲנָבִ֖ים סוּתֹֽה׃ יב חַכְלִילִ֥י עֵינַ֖יִם מִיָּ֑יִן וּלְבֶן־שִׁנַּ֖יִם מֵחָלָֽב׃ פ

ל' כ"ל וחד שילו כ' ל' — וא' ליקהת ל' — ל' כ' — ל' וכ"ל — ל' ג' בל"ס ב' פתח וא' קמץ

עָבֵיד שׁוּלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עָלְמָא עַד דְּיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְּדִילֵיהּ הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָּא׃ יא יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּיהּ עַמָּא יִבְנוּן הֵיכְלֵיהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לֵיהּ וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵּיהּ יְהֵי אַרְגְּוָן טַב לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵיהּ מֵילָא (מֵילַת) צְבַע זְהוֹרִי וְצִבְעוֹנִין׃ יב יִסְמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן נַעֲווֹהִי בַּחֲמַר יְחִוְּרָן בִּקְעָתֵיהּ בְּעִבּוּר וּבְעֶדְרֵי עָאנָא׃

לא יסור שבט מיהודה. שילה ל' כתיב כן וח' כתיב שלו וסי' הנה חג ה' בשלו. ותביאהו בית ה' שלו. כי נגלה שלו. ואחיה בן אחיטוב. כאשר עשיתי לשלו. מדוע נבית בשם ה'. ויבאו אנשים משכם. ויטש משכן שלו. ושאר שלה כתיב: כבס ב' וסי' כבס ביין לבשו. ואת בגדיו לא כבס: לבשו ג' ח' וסי' כבס ביין לבשו. ויואב חגור מדו לבשו. בשומו ענן לבשו. וסי' בלשון ארמי חמרא דיואב ערפלא: ולבן ג' בליש' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ולבן שנים. ולבן אדם צדקתך. וא' קמץ ולבן ולבת ולאח:

תולדות אהרן עד כי יבא. סנהדרין נח: אסרי לגפן. נרכות נז כתובות קיא: חכלילי עינים. שם: ולבן שנים. כתובות שם:

גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה גם אמר השם יהודה יעלה בתחלה: ופי' מחוקק. סופר שיחוק על הספר: וטעם מבין רגליו. שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי הקצין: שילה. יש אומרים כדרך המתרגם ארמית כטעם שלו ויש אומרים שהוא מגזרת ובשלית' ויש מי שהוציאו מלשון קדמונינו ז"ל שליל ויש מי שפירש אותו על עיר שילה ויפרש יבוא כמו ובא השמש או עד כי יבא קץ שילה כי כן כתוב ויטוש משכן שילה ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק או יהיה שילה כמו בנו והה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפי' לא תוליד: ולו יקהת. כמו ליקהת אם והיו"ד משרת לעתיד וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו ואין טעם עד כי יבא שילה שיסיר השבט ממנו בבוא שילה רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך שישיבהו אל הארץ: (יא) אסרי. היו"ד נוסף כמו היושבי לסוסתי: עירה. כמו על שלשים עירים: ויו"ד בני אתונו נוסף או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עצמו ואחר עמו: ולשרקה. כפול כי היא כגפן ועיר כאתון ג"כ ובדם ענבים סותה וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף. והנכון בעיני שהוא מגזרת מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיסור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים: ותחת מים יכבס ביין לבושו. ודמהו לדם בעבור שיתאדם וזה על דרך משל כמו יטפו ההרים עסים עד שיקרא חכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה כי החכלילות יראה בעין משכרות היין ושניו לבנות מרוב אכלו חלב: (יב) ולבן שנים. שם התאר ונקראו שנים על שם מערכות שנים בעבור היותם שתי מערכות ואמר הגאון ז"ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב ואחרים אומרים כי לבן שיניס שלא יאכל דבר טמא ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש משובש: והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור נפול נחלתו בין

בעה"ט ומחוקק מבין רגליו בגי' תלמידי חכמים ובגימטריא מחקק עולה רמ"ח שנמ"ח איברים באדם על שם ערוכה בכל ושמורה: יבא שילה בגימטריא משיח. שילה בגימטריא משה דכתיב ביה ויתא ראשי עם שאז היתה יהודה לקדשו. דכתיב שרי יהודה רגמתם:

רמבן

שבט למשול והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה על ישראל והוא מה שאמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות מלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבית אבי בי רצה להמליכני על כל ישראל ואמר לא יסור לרמוז כי ימלוך שבט אחר על ישראל אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות לא יסור ממנו אל שבט אחר וזהו שנאמר כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לו ולבניו עד עולם וענין שאול היה כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אבל הקדוש ברוך הוא לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים ונתן להם מלכות שעה ולזה רמז הכתוב שאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי שנתנו לו שלא ברצונו ולכן לקחו בעברתו שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם ולא היה להם לשאול מלך בימיו כמו שאמר להם וה' אלהיכם מלככם והכתוב אמר לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ממלוך עליהם ולפיכך לא נתן להם מלכות של קיימא ומה שאמר הכתוב נסכלת לא שמרת את מצות ה' אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם שאם לא חטא היה לזרעו מלכות בישראל לא על כלם וזה טעם אל ישראל אולי היה מולך על שבטי אמו על בנימן ואפרים ומנשה כי יהודה ואפרים כשני עממים נחשבים בישראל או יהיה מלך תחת יד מלך יהודה ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן ונענשו בהם וכמו שאמר הושע הם המליכו ולא ממני וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל ואף על פי כן נענשו עונש גדול כי ארבע בני חשמונאי הזקן החסיד המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא שנכרתו כלם בעון הזה ואע"פ שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה

ספורנו

היה זה מין הסרה שיסור הדבר ממקום למקום אבל נפסד לגמרי כי לא סר שבט ישראל ומלכותו מזה אל זה אבל אבד לגמרי ולא תפול הסרה על הבלתי נמצא כלל: ומחוקק מבין רגליו. שיהיה מזרעו שופט יושב על כסא ובין רגליו יהיו סופרי הדיינים כמנהגם: עד כי יבא שילה. הנה תיבת שילה מורכבת מפרש שול ומורה שוליס ומשרש שלה המורה שלום כלומר שלום הסוף אמר שזה שאמר שיהיה ליהודה שבט ומחוקק בין אחיו בלבד בעוד שבטם קיים יתאמת עד כי יבא שילה: ולו יקהת עמים. אבל כשיגלה המשיח שיהיה שלום הסוף לו תהיה גם יקהת עמים חלבת העמים כמו אם קהה הברזל כלומר מותר חלופים שיאמרו ישמעו לשילה שהזכיר כאמרו וקרקר כל בני שת: (יא) אוסרי לגפן עירה. ומאותות אותו המשיח הוא אחד. שיגלה על עיר בן אתונות כמאמר הנביא וזה שלא יבא על סוס מוכן ליום מלחמה כי אמנם מלחמת הגו"ג כבר תהיה נשלמת על ידי האל יתברך והוא יהיה למלך בשלום. שנית שיאסור אותו העיר אל הגפן וזה שיסכן מלכות שלומו בקרב ישראל שנמשלו לגפן כאמרם ז"ל אומה זו לגפן נמשלה וכן העיד הנביא באמרו כי כרם ה' צבאות בית ישראל: ולשורקה בני אתונו. שלישית מאותותיו הוא שיקשור חמורו הנזכר ויהיה משכנו בשורק שהוא מבחר הגפן וזה שיאיר פניו אל צדיקים שבדור ולא לכל הגפן: כבס ביין לבושו. רביעית מאותותיו תהיה שיוכל לכבס לבושו בדם כי ימלא הרג רב נעשה קודם בואו כענין מדוע אדום ללבושך וכאמרו ידין בגוים מלא גויות: (יב) חכלילי עינים מיין. חמשית מאותותיו תהיה שיגדל שובע שלא כמנהגו של עולם כאמרו יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו. וכאמרם עתידה ארץ ישראל

בין זבולן ובין דן: (יג) לחוף ימים. גם זה לאות כי זאת דרך נכואה ופי׳ לחוף מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח: וירכתו על צידון. שיגיע ירכו על צידון: (יד) חמר גרם. דמהו לחמור שיש לו עלם כבד והנה חמור סמוך על בן רובן: בין המשפתים. בין המערכות ויתכן היותו מגזרת ה׳ תשפות שלום לנו: (טו) וירא מנוחה. כאשר ראה ארצו ומקום מנוחתו נעימ׳ נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור ושב כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא ירצו לצאת למלחמה לעזוב מקומם וכן אמר משה ויששכר באהליך והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו או לגוים שלא יבואו

תולדות אהרן זבולן לחוף. פסחים ד: יששכר חמור. נדרים ב׳ בבא קמא יז נדה לא: וירא מנחה כי. עקרים פ׳ אחרון:

יג זְבוּלֻ֕ן לְח֥וֹף יַמִּ֖ים יִשְׁכֹּ֑ן וְהוּא֙ לְח֣וֹף אֳנִיֹּ֔ת וְיַרְכָת֖וֹ עַל־צִידֹֽן׃ פ

יד יִשָּׂשכָ֖ר חֲמֹ֣ר גָּ֑רֶם רֹבֵ֖ץ בֵּ֥ין הַמִּשְׁפְּתָֽיִם׃ טו וַיַּ֤רְא מְנֻחָה֙ כִּ֣י ט֔וֹב וְאֶת־הָאָ֖רֶץ כִּ֣י נָעֵ֑מָה וַיֵּ֤ט שִׁכְמוֹ֙ לִסְבֹּ֔ל וַיְהִ֖י לְמַס־עֹבֵֽד׃

יג זְבוּלֻן עַל סְפַר יַמְמַיָא יִשְׁרֵי וְהוּא יְכַבֵּשׁ מָחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵכוּל וּתְחוּמֵיהּ יְהֵי מָטֵי עַל צִידוֹן: יד יִשָּׂשכָר עֲתִיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּיהּ בֵּין תְּחוּמַיָא: טו וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טַב וְיַת אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין וִיכַבֵּשׁ מְחוֹזֵי עַמְמַיָא וִישֵׁיצֵי יַת דַּיָּרֵיהוֹן וּדְאִשְׁתָּאֲרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵיהּ פָּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין:

זבולן כ״כ יג ל׳ חס׳ ס׳חס׳ בליש׳ יד ב׳ א׳ פת׳ ד׳חס׳ בליש׳ ג׳

על צידון י״א סבירין עד וקר׳ על וסי׳ וירכתו על צידן. על המעברות. על מידבא. על טבת. על גבעת גרב. ועל כנף שקוצים. ועל מלכות דריוש. ועל שער הישנה. ועל שער הדגים. וממגדל חננאל. ב׳ בו: חמר ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ יששכר חמר גרם. וירכיבם על החמר. וכל פטר חמר לא תחרש בשור ובחמר. בלחי החמר הכתי: מנחה ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וירא מנחה כי טוב. והיתה מנחתו כבוד. יהיה נא דבר אדני המלך למנחה. בארץ חדרך ודמשק מנחתו. וכל המנחו׳ דכו׳: למס עבד ג׳ וסי׳ וירא מנחה כי טוב. ולא הורישו הכנעני היושב. ויעלם שלמה למס עובד: כאחד חד מן י״ב וסי׳ במס׳ רבתא:

מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פירש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים לשון הרים שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעינות וקילוח היקבים נעוהי יקבים שלו ולשון ארמי הוא במסכת ע״ג (דף עד) נעוא ארתאו ימורן בקפתיה ותרגם שנים לשון שני הסלעים: (יג) לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו (יבמות מח) חוף כתרגומו ספר מרק״א בלע״ז והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות במקום הנמל שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר (תנחומא) והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה (דברים לג) שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך זבולון יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים: וירכתו על צידון. סוף גבולו יהא סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן: (יד) יששכר חמור גרם. חמור בעל עצמות סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משא כבד: רובץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו ליל׳ בבית וכשהוא רובץ לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שהוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות: ויט שכמו לסבול. עול תורה ויהי לכל אחיו ישראל למס עובד לפסוק להם הוראות של תורה וסדורי עבורין שנא׳ (ד״ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם: ויט שכמו. השפיל שכמו כמו ויט

בעה״ט וירכתו על צידן כתיב חס׳ צידן לשון צידה שהיה מספיק מזון ליששכר. יששכר חמור גרם קרי ביה חמור גורם. ששמעה לאה קול נעקת החמור ויצאה לקראת יעקב והביאתו לאהלה. בין המשפתים שנים במסורה הכא. ואידך למה ישבת בין המשפתים. כמו שהחמור נושא כל המשוי כך היה יששכר נושא משאו של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר כתיב הכא רובן בין המשפתים וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים. רובן שהיו מרבילין תורה בישראל בלשכת הגזית שהיתה חציה בקדש וחציה בחול וכתיב התם למה ישבת בין המשפתים שהיתה נחלתו על שפת הים בין ים לים. כדמתרגמי׳ אחסנתיה בין תחומיא. למס עובד שלשה במסורה הכא ואידך דיהושע אשר לא הורים ויתנה למס עובד. ויעלם שלמה למס עובד לומר לא די שלימד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס ממונו שהיה מספיק לכל מי שיבא ללמוד.

ספורנו

ישראל שהוציא גלוסקאות וכלי מילת: (יג) זבולון לחוף ימים ישכון. בארצו כי יירש מקום חוף ימים והקדים זבולון העוסק בפרקמטיא ליששכר העוסק בתורה וכן משה רבינו בברכתו באמרו שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך כי אמנם אי אפשר לעסוק בתורה מבלי שישיג האדם קודם די מחסורו כאמרם אם אין קמח אין תורה וכשיסייע האחד את חבירו להמציאו די מחסורו כדי שיעסוק בתורה כמו שאמרו בזבולון הנה עבודת האל יתברך בהשתדלות העוסק בתורה תהיה מיוחסת לשניהם וזאת היתה כונת התורה במתנות כהונה ולויה שיסייע כל העם לתופשי התורה שהם הכהנים והלוים כאמרו יורו משפטיך ליעקב ויזכו כלם לחיי עולם כאמרם כל ישראל יש להם חלק לעה״ב: והוא לחוף אניות. חוץ מארצו הולך לחוף אניות במיני סחורה כגון טרית וחלזון וזכוכית לבנה שהיו נמצאים בימים ובחול שלו כמו שהעיד עליו הכתוב באומרו כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול: (יד) יששכר חמור. בלתי מוכן למלחמה כאמרם אי סייפא לא ספרא: גרם. חמור בעל עלם חזק ובחזקו: רובן בין המשפתים. כשהוא רובן בין שתי החבילות הנתונות למשא על שני צדיו על דרך שפיתת שתי קדרות בכירים שלא תמוטנה עד שישלים הפועל בהן את כונתו וזה לא יתכן זולתי לחמור חזק מאד שירבץ עם החבילות על גביו וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והנהגת מדינות כראוי לחכם שלם במדות ובמושכלות: (טו) וירא מנוחה כי טוב. וזה ראה שהמנוחה בשלמות המושכלות אשר בו תנוח הנפש כענין ומצאו מרגוע לנפשותיכם שהוא הטוב והתכלית המכוון: ואת הארץ כי נעמה. וראה ג״כ שארצו מוכנת לתת מזונו בלי טורח ולהתפרנס שלא בצער: ויט שכמו לסבול. שני מיני המשא והם עול תורה ועול צבור כאמרם ז״ל האי צורבא מרבנן דאיסיה במתא כל מילי דמתא עליה: ויהי למס עובד. וההמון העובד כל מלאכת עבודה

רמבן

שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד והסירו השבט והמחוקק לגמרי והיה עונש מדה כנגד מדה שהמשיל הקב״ה עליהן את עבדיהם והם הכריתום ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונלטוו תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה׳ וראיתי בירושלמי במסכת הוריות אין מושחין מלכים כהנים אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה א״ר חייא בר׳ אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלוים הנה שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן ופי׳ תחלה שהוא לכבוד יהודה שאין השררה סרה מן השבט ההוא ולפיכך אף על פי שישראל מקיימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה אין מושחים אותם שלא יהיה עליהם הוד מלכות אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו והזכירו הכהנים שאף על פי שהן בעצמן ראויים למשיחה אין מושחין אותן לשם מלכות וכל שכן שאר השבטים וכמו שאמרו בגמרא שאין מושחין אלא מלכי בית דוד ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות והוא דבר ראוי והגון: ולו יקהת עמים. אסיפת העמים שנאמר אליו גוים ידרשו ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקבוץ קמטי׳ שבפניה מפני זקנתה ובתלמוד דמקהו קהיאתא בשוקא דנהרדעא ויכול לומר קהית עמים לשון רש״י ואינו נראה לפרש ביקהת אם אסיפת אם ולשון מקהו קהיאתא אינו אלא לשון פירכות וקושיות שהיו מקשים ומפרכים בה קושיות הרבה כי המתקשה בדבר יקרא קוהה בלשון חכמים כמו שאמרו במדרש חזית כולם אחוזי חרב שהיו כלם שונים הלכה כחרב שאם בא מעשה אל ידיהם לא תהא הלכה קוהה להם וכן עוד שם רבים וממנו אמרו בגמרא ר׳ יהושע קיהה וטהר שהקשה בו דברים רבים ושבר כל דברים המטמאים עד שטיהר בהכרח וכן מצינו בנוסחאות רבות ישנות בגמרא בבבא מציעא מאן דקהי אזוזי׳ מיקרי נפש רעה שמדקדק בו ומתקשה לקבל אותו מחבירו ובעלי הדקדוק אומרים ביקהת ששרשו יקה ופי׳ בו לשון משמעות וקבול המצוה יקהת עמים שישמעו אליו ויעשו כל אשר יצוה עליהם תבוז ליקהת אם לקבל מצותה. והנכון בעיני שהוא מלשון האוכל הבוסר תקהינה שניו ושרשו קהה והיוד בו כיו״ד יצהר וענין כלם החולשה והשבירה יאמר שלא יסור שבט נוגש מיהודה עד שיבא בנו אשר לו חלושת העו״ג ושבירתם שיחלים את כלם לפי חרב וכן אם קהה הברזל שנחלש ואינו יכול לכרות בסכין שעמדה בלשון חכמים או שנשבר קצת ונעשו בו פגימות וכן מצאתי עוד שם במדרש חזית הופיע להם הקב״ה ריח טוב מבשמי גן עדן והיתה נפשם קוהה לאכול אמרו לו רבינו משה תן לנו מה נאכל אמר להם כך אמר לי הקב״ה כל בן נכר לא יאכל בו עמדו והפרישו הנכרים מביניהם והיתה נפשם קוהה לאכול וכו׳ והענין שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב תאותם לאכול מן הפסח שנדבק בו הריח הטוב. וכן לא תהא הלכה קוהה להם נחלשת ורופפת בידם ומקהו קהיאתא מקשים קושיות מחלישות הנפש מרוב הצער והעיון או הוא לשון שמשברין ומפרכין כלשון פריך רב אחא וכך אמרו אף אתה הקהה את שניו שבר אותם או תחלישם בדבריך כי הכשר מחליש ואינו משבר אלא שהחלישות והשבירה ענין זוה והקהיה תכלול את שניהם:

(יב) חכלילי עינים. אמרו המפרשים שהוא ענין אדמימות שיתאדמו עיניו מרוב שתיית יין וכמוהו למי חכלילות עינים והנראה בעיני שהוא הפוך מן כחלת עיניך ונכפלה בו הלמד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו וכן שמו בערבי אל כחול יאמר שהוא כחול

עֹבֵד׃ ס טז דָּן יָדִין עַמּוֹ
כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ יז יְהִי־ י"ב
דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן עֲלֵי־ ג' וכ"כ
אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל ב'
רֹכְבוֹ אָחוֹר׃ יח לִישׁוּעָתְךָ י"ג פסו' מן ג' מלין
קִוִּיתִי יְהוָה׃ ס חמישי יט גָּד
גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב׃ ס ב' לעס. ג'
כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא
יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃ ס ב'

טז מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרַק עַמֵּיהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ יז יְהֵי גַּבְרָא דְיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית דָּן אֵימְתֵיהּ תִּתְרְמֵי עַל עַמְמַיָּא וּמַחְתֵיהּ תִּתְקַף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמַן יְשַׁרֵּי עַל אוֹרְחָא וּכְפִתְנָא יִכְמוֹן עַל שְׁבִילָא יְקַטֵּל גִּבָּרֵי מַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם רִגְלָאִין יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִיכִין וְיִמְגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא׃ יח לְפוּרְקָנָךְ סַבְּרִית יְיָ׃ יט מִדְּבֵית גָּד מַשְׁרְיָת מְזַיְּנִין (כַּד) יַעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן׃ כ דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵיהּ וְהוּא מְרַבְיָא בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃

עקבי סוס ב' וסי' הנושך עקבי סוס. אז הלמו עקבי סוס : יגודנו ב' א' מלא וא' חסר וסי' גד גדוד יגודנו לעלו' לעם יגדנו. בתרא חסר : עקב ג' וסי' והוא יגוד. תשופנו. הגדיל עלי עקב. וחד יאחז בעקב פח : ג' פסו' מן ז' מלין ג' מכא וג' מכא והוא במצעא וסי' מאשר שמנה לחמו. ונדיב נדיבות יעץ. אלהים הבין דרכה. אנ"ך : שלחה ג' ב' חס' וא' מלא מסר בוישלח :

תולדות אהרן דן ידין עמו. פסחים ד סוטה י : יהי דן נחש. סוטה ט ויח : שפיפן עלי. סוטה י סנהדרין קה :

רשי

ויש שמים הטו אזניכם ואונקלוס תרגמו בפנים אחרים ויש שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו : כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה : (יז) שפיפון. הוא נחש ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושף כמו (בראשית ג) ואתה תשופנו עקב : הנושך עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפול רוכבו אחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מצינו בשמשון (שופטים יו) וילפת את שני עמודי התוך וגו' ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם וכפיתא כמו פתן יכמון יארוב : (יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר (שופטים טו) זכרני וחזקני אך הפעם וגו' : (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתין י"ל גדוד שם דבר צריך שני דלתין שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר (משלי כו) כצפור לנוד מגזרת (איוב ז) שבעתי נדודים (שופטים ה) שם כפל שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד יגוד ירום ישוד ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד. ובלשון מפעיל (תהלים קמו) יתום ואלמנה יעודד (ישעיה מח) לשובב יעקב אליו (ישעיה נח) משובב נתיבות. יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעלוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני יצאו ממני גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגוד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש : עקב. בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו וכן בעקבי הצאן בלשון לעז טרצי"ש : (כ) מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן כמעין. וכן בירכו משה וטובל בשמן רגלו כמו ששנינו במנחות פעם

אבן עזרא

יבאו להלחם עליהם : (טז) דן ידין עמו. רמז שיהי' בעל דגל כאחד בני הגבירות והנה היה כקלין על כל עם מהספחות. ודמהו ברוב גבורתו לנחש. גם יתכן להיות פי' שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש והטעם כפול. וטעם לישועתך קויתי ה' בעבור שהוא נושך עקבי סוס ויפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו בחרבו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי י"י והכ"ף לנכח דן ופי' קויתי השם להיות ישועתך או בא שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך וכן נרננה בישועתך אם הכ"ף לנכח דוד או המשיח בנו ויאמר הנגיד כי תחס' מלת ויאמר וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי ה' ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא בנו דן בדמו' נחש בדרך הנבואה מיד פחד יעקב ואמר הושיעני השם : (יט) גד. התנבא שיבא עליו גדוד והוא ינצחנו באחרונה : יגודנו. כמו לעם יגודנו גם יגוד מפעלי הכפל והשורק תחת חולם כמו ירון ושמח ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו : (כ) מאשר. יש אומרי' כי המ"ם נוסף והנכון בעיני שמארץ אשר יבא לחם ושמן ופה לחם לשון נקבה וכן בית ומקום ויד ואש ועין ורוח וארץ וארון ועם. וטעם מעדני מלך ידוע וכן אמר משה וטובל בשמן רגלו

בעל הטורים כאחד שבטי ישראל פירוש כדוד. ולכן אותיות של ראשי פסוקים דן יהי לישועתך בגימטריא כדוד. יגודנו ב' במס' הכא ואידך לעלות לעם יגודנו פירוש שבני גד לקחו נחלה מעבר לירדן והיו באין עליו גדודים מהגוים שסביביו וזהו פירושו גד גדוד יגודנו. יגוד אותו. והוא יגוד עקב. שהיו גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירים אותם עלי עקבם ולא די שמחזירים אותם אלא שהיו עולים אחריהם לארצם לשלול שלל וזהו לעלות לעם יגודנו שהיו עולים אל עם אשר יגודנו אותם :

רמבן

כחול העינים מן היין כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפוך שהוא אל כחול כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שהאחרים מלבנים שניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבוי היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אונקלוס וכן למי חכלילות עינים כמו בחכלילות יאמר שעיניו כחולות ביין ולא יוכל להסתיר שכרותו או יאמר למי חכלילות עינים שיצטרך לכחול עיניו תמיד למאחרים על היין כי היין יחשוך את עיניהם ויורידו דמעה ותמקנה בחוריהן ויצטרך שיהיו עיניו במכחול תדיר יספר הכתוב בגנות היין ברעות הבאות לו מבחוץ במדנים ובפצעים ושישמע בביתו. אוי ואבוי ויזכיר הנזק ההוא ההוה לו ממנו בגופו במחשכי עיניו ותחלואים הרבים וזה פי' ועניין נכון:

(טז) **דן** ידין עמו. כמו כי ידין ה' עמו ארי ידין ה' דינא דעמיה כלשון שפטני ה' וריבה ריבי מגוי לא חסיד ריב אלמנה יאמר כי דן יקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים כי בימי שמגר בן ענת החלו ובימי יפתח כתוב וימכרם ביד פלשתים וגו' אחרי עבדון בן הלל ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנקם כלל ואע"פ שכתוב בשמגר ויך את פלשתים שש מאות במלמד הבקר איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתוב בשמשון והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם עם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר ידין כי היה הנוקם הזה שופט לא מלך ואפשר שזה דעת אונקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו ידך בעורף אויביך כי גם זה יגבר על אויביו וינצחם ושפיפון שם לנחש שישוף עקב ונכפלים בו הענין ואמרו בירושלמי במסכת תרומות מין קטן הוא ושפיפון שמו ודומה לשערה ונתנה רשות לארץ ליבקע מפניו ודמה שמשון לנחש בעבור שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כשאר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו צפעוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך או המין הקטן שבנחשים שאינו ניכר כלל להולכי ארח וטעם הנושך עקבי סוס רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם ושלשת אלפים אשר על הגג הם הרוכב הנופל אחור כאשר ישוך הנחש בעקבי הסוס ויגביה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפול רוכבו אחור:

לישועתך קויתי ה'. לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו זולתי שמשון שהוא הנחש הזה. כדכתיב והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט והוא היה האחרון לשופטים כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי בך אושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים:

(יט) **גד** גדוד יגודנו. פירשו רש"י על דרך אונקלוס יתנבא כי גדוד יגודנו ממנו ואותו הגדוד יגוד עקב על עקבו שיחזור לדרך אשר בא בו לשלום אל ארצו והנכון שיהיה כמו לעלות לעם יגודנו יאמר כי גדוד יגודנו תמיד שיהיו מלחמות רבות ופשט גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגבר עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם שבא אותם בגבורה ונגוח כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו בהם ברוך מרחיב גד כלביא שכן בעבור שיש ארץ רחבת ידים וגדולה מאד והיא בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעים התובעים בנחלה

ספורנו

עבודה בעסקי חיי שעה היה לו למס כאז"ל (יומא פ' בא לו) שבני עירו מצווים לעשות מלאכתו : (יז) יהי דן נחש. הוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא צפעוני ואצל רופאי הערב נקרא חורמן כי אמנם לצפעוני אחד ימית רבים יחדיו בהבטתו ובקולו שיבלע על אדם רב. וכן שמשון המית הוא לבדו רבים במעט רגע : שפיפון. הוא נחש דק. כאמרם כחוט השערה הוא ושפיפון שמו ועליו ספרו הרופאים שהוא נחבא באילנות לירות בעצמו כחץ על יתר בעלי חיים וכן שמשון בהיותו נלחם לבדו היה בלתי נראה בחיל הרוגיו : (יט) גד גדוד יגודנו. אחר שאמר שדן נלחם כנחש ומפיל סוס ורוכבו אמר על גד שילחם דרך גדוד שיגוד ויכרות סוס ורוכבו על דרך וטרף זרוע אף קדקוד : והוא יגוד עקב. וכשיכרות סוס ורוכבו יכרות את עקבם כי

כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס
כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃
כג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃
כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב

כא נַפְתָּלִי בְּאַרַע טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵיהּ וְאַחֲסַנְתֵּיהּ תְּהֵי מַעֲבְדָא פֵּירִין יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן׃ כב בְּרִי דִּיסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרַךְ כְּגוּפַן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְמַיָּא תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְּקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחֲסַנְתָּא׃ כג וְאִתְמַרְמַרוּ יָתֵיהּ וְנַקְמוּהִי וְאָעִיקוּ לֵיהּ גַּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַּלְגוּתֵיהּ׃ כד וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵיהּ עַל דְּקַיֵּים אוֹרָיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי בְּתוּקְפָּא רוּחֲצָנֵיהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל דְּרָעוֹהִי וְאַחְסִין מַלְכוּתָא וּתְקֵיף דָּא הֲוָת לֵיהּ מִן קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא דְּיַעֲקֹב דִּי בְּמֵימְרֵיהּ זַן

הנותן ה' מלאים וסי' הנותן אמרי שפר. הנותן רוזנים לאין. הנותן בים דרך. הנותן נקמות לי דמלכים. הנותן תשועה למלכים: שפר ג' באוריתא וסי' הנותן אמרי שפר. ויחנו בהר שפר. ויסעו

תולדות אהרן נפתלי אילה. סוטה יא ויג: בן פורת יוסף. ברכות כא נה סוטה לו בבא קמא יז מציעא פד בתרא קיח זבחים קיח ס' סווכר אדרת נשא: ותשב. סוטה לו (הוריות מו):

אבן עזרא

רגלו: (כא) נפתלי אילה שלוחה. על דרך דורון והמקבל הדורון נותן אמרי שפר וי"א שאילה רמז לדבורה הנותן אמרי שפר רמז לשירי ברק עמה ואמר נפתלי בעבור נחלתו: (כב) בן פורת יוסף. בן כמו סעיף והוא לשון נקבה וכן ועל בן אמצת לך ודקדוק פורת פועלת כי על שני דרכים ימצא הפועל כמו אויבה גם אויבת וכן פורה ופורת מלשון פריה ויש מי שפירש אותה מלשון ותשלח פארות. והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך והטעם פעם אחר פעם תמיד ועל הפי' השני יהיה התי"ו תחת ה"א כתי"ו ושבת לנשיא. וטע' בנות צעדה עלי שור. שיוסף היה כבן פרת ועשה בנות צעדה כל אחת ואחת מהן על החומה והטעם שגבהו מאד על החומות הבצורות. בנות צעדה על דרך זבובי מות: (כג) וימררוהו. אמר הנגיד שפירושו שמו מררתו כמו מטרה ואחר כך יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים וכטעם וימררוהו יסבו עליו רביו בסוף ישפוך לארץ מררתו: וישטמוהו. מוקדם קדם וימררוהו כאילו אמר וכבר שטמוהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו: (כד) ותשב באיתן. במקום איתן קשתו: ויפוזו. ויתחזקו והקרוב אלי מפזז ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו והטעם ששטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו לו כי היו ידיו חזקי' מידי אביר יעקב משם רמז אביר יעקב

רשי

(דף פח) פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו': (כא) אילה שלוחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ: אילה שלוחה. אילה משולחת לרוץ: הנותן אמרי שפר. כתרגומו. ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא (שופטים ד) ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי וגו' והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם לשון שלוח בעמק שלח ברגליו: הנותן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המער' במסכת סוטה (דף יג) ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מציעא (דף קיט): בן פורת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביופיו בנות הרבה צעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם (ד"א, ככ"ל. כי לפי' ראשון הוא שור חומה וק"ל): עלי שור. על ראייתו כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב. ומ"א יש רבים וזה נוטה ליסוד המקרא. פרת תי"ו שבו הוא תקון הלשון כמו (קהלת ג) על דברת בני האדם: שור. כמו לשור עלי שור. בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות צעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות צלפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן ברי דיסגי יוסף פרת לשון פריה ורביה ויש מ"א בו המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע הזה עינו רעה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה: בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (כג) וימררוהו ורבו. וימררוהו אחיו. וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריבה אשר רבו וגו'. ואף אם לשון רביית חצים הוא כן היה לו לינקד אינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט שהוא לשון הורמו והושמו על ידי אחרים ולשון שמו רמו רבו מאליהם הוא משוממים את עצמם נתרוממו מעצמם נעשו אנשי ריב. וכן דומו יושבי אי כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחץ. ותרגומו פלגותא לשון ותהי המחצה אותן שהיו ראויים לחלק עמו נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. נתישבה בחוזק: קשתו. חזקו: ויפוזו זרועי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז זאת היתה לו

בעה"ט נפתלי אילה שלוחה נבא על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח עשרת אלפים מנפתלי ואמר לשון נקבה אילה שלוחה על שם דבורה. הנותן אמרי שפר ע"ש ותשר דבורה. אילה שלוחה הנותן אמרי שפר בגימטריא שיר ושבחה. אילה שלוחה הנותן אמרי שפר בגימטריא ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא. בן פרת יוסף לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו כבוד בשביל המלכות והתחיל בשם בניו. בן פרת בגימטריא מנשה ואפרים. ד"א בן פורת בן פותר ע"ש פתרון חלומות. בנות צעדה עלי שור נבא על מלחמות יהושע ביריחו שיורו לו בתלים מן החומה. ותשב באיתן קשתו שנתחזק כנגדן:

ספורנו

כי יברכו ממנו כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף: (כב) בן פורת יוסף. הנה יוסף הוא בן גפן פורת ענף של גפן פוריה העושה צל לרבים כדרך הגפן כאמרו כסו הרים צלה וזה כי בצלו חי בגוים יעקב ובניו במצרים: בן פורת עלי עין בנות. וענינו היה כענין ענף של גפן פוריה סמוך למעיין שהוא פורת ומגדלת בנות שהן ענפים: צעדה עלי שור. באופן שאותה הגפן צעדה על החומה או הגדר אשר לפני העין באופן שקודם לכן לא היתה נראית מצד השני להומה והיתה בלתי נודעת לגמרי ליושבים שם ואחר שצעדה על החומה נודעה היא ובנותיה. וכן קרה ליעקב בענין יוסף ובניו שלא היה יודע מציאות יוסף וכמו רגע נגלו אליו הוא ובניו כענין ראה פניך לא פללתי וכו': (כג) וישטמוהו בעלי חצים. בעלי לשון הרע כענין חץ שחוט לשונם ומהם היה שר המשקים באמרו נער עברי עבד ומהם קלא עבדי פרעה כמו שאמרו ז"ל (סוטה פרק אלו נאמרים) שאמרו למלך עבד שקנה אותו רבו בעשרים כסף תמליכוהו עלינו: (כד) ותשב באיתן קשתו. אמנם קשתו של יוסף לירות חץ על מספרי לשון הרע ישבה באיתן והוא המלך באמרו אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. ובאמרו אין נבון וחכם כמוך: ויפוזו זרועי ידיו. בנתינת טבעת פרעה על ידו: מידי אביר יעקב. אמנם זאת ההצלה וההצלחה היתה לך מידי אבירו של יעקב

רמבן

בנחלה ופושטים עליהם והוא כלביא שכן על טרפו מקולם לא יירא ומהמונם לא ייחת וזה פירוש נאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה גד גדוד יגודנו גייסא אתי מגיסתא והוא מגיים לה לומר כי הגיים יבא לאסוף חיל ולגיים עליו והוא יגוד עליהם ויביא גדודיו בארצם ואולי ירמוז הנבואה על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי גלעד והוא כמעט עבר עליהם והכה אותן ואת עריהן מכה גדולה מאד והיה הענין ההוא גם גדול הזכירו הנביא כאשר הזכיר דבר שמשון: (כא) נפתלי אילה שלוחה. מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים וכך הענין כי האילות שנולדו בארץ מלך הצפון יגדל אותן בהיכלו מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניה והיא תרוץ מהר ותשוב למשובה ויתבשרו בכן וזה טעם אמרי שפר כלומר אילה שלוחה מבשר בשורות טובות והענין הזה ידוע והוא מוזכר בירושלמי במסכת שביעית אמרו אין אולין לון חזרין ואי בעית למבדקיה אייתו טביין ושלחון לארע רחיקא בסוף איטון חזרין עבד כן ואייתי טביין וחפי קרניהון בכסף ושלחון לאפריקי ובסוף תלת עשרה שנין חזרון לאתריהון שהתירוס לאחר י"ג שנה ומיד חזרו והשכל כי נפתלי שבע רצון ומלא כל טוב וממנו תבא בשורה לכל ישראל כי עשתה ארצו פירות לשבע כמו שהזכירו רבותינו בפירות גנוסר:

(כב) **בן** פורת יוסף. בן חן והוא לשון ארמי אפריון נמטיה לרבי שמעון בן פורת עלי עין חנו נטוי על העין הרואה אותו לשון רש"י. ורחוק הוא מאד לסמכו אל הלשון ההוא שלשונות כאלה בתלמוד יוני או פרסי ושאר לשונות אין להם חבר בלשון הקדש ועוד כי לפי הנמצא ממנו איננו רק לשון ברכה ושבח והנו"ן בו שרש וכן בב"ר ויברכו את רבקה דזיין כשפופין ולא היו מפרנין אלא בפה ודומה לי שהוא ממה שאמר פורנא ליתמי שפי' השבח שהשביחו הוא ליתומים וקראו עוד הכתובה פורנא אשה גובה פורנא מהם הכתובה שהיא שבח בית אביה וכמו שאמרו מהר פראנון אבל בן פורת או כדעת אונקלוס מלשון פוריה ועניפה או כדברי בעלי הדקדוק שעשו פורת מלשון ותארכנה פארותיו והם אמרו כי בן כמו נטע והביאו לו דומה וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן וגו'. והענין כאלו אמר נטע שבו פארות רבות יוסף ועל דעתי בן כמשמעו יאמר יוסף כי הוא בן שהוא כמו פארות אילן שתול על המעין אשר לא יכזבו מימיו ועשה בנות צעדה אותן על החומות הגבוהות בשמים וכנה הבדים אשר תצאנה מן פארה בבנות כי הן בנות לפארות הגדולות והוא דרך צחות לבן פורת ולא נסמך בן אל פורת אבל הוא כמו אשור ארז בלבנון נפתלי אילה שלוחה בנימן זאב

מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃
כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃
כו בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ ששי פ
כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃

ל׳ · ו׳ ה׳ חס׳ וא׳ מ״ל · ג׳ וחס׳ · ס״א פתח · ל׳ ומ״ל · ג׳ דין חס׳ · ל׳ זקף קמץ · כולן פתחין וכ׳ באתנח

אבהן ובנין זרעא דישראל: כח מימר אלהא דאבוך יהי בסעדך וית שדי ויברכינך ברכן דנחתא מטלא דשמיא מלעלא ברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע ברכתא דאבוך ודאמך: כו ברכתא דאבוך יתוספון על ברכתא די לי בריכו אבהתי דחמידו להן רברביא דמן עלמא יהוין כל אלין לרישא דיוסף ולגברא פרישא דאחוהי: כז בנימין בארעיה תשרי שכינתא ובאחסנתיה יתבני מקדשא בצפרא ובפניא יהון מקרבין כהניא קורבניא ובעדן רמשא יהון מפלגין מותר

מהר שפר: ברכת ו׳ ה׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ ברכת אביך. ב׳ בו מאל אביך ויעזרך. ג׳ בו. כי תקדמנו ברכות טוב. בתר׳ מ"ל ושארא חסר: רבצת ג׳ וחס׳ בתורה וסי׳ מאל אביך ויעזרך. והאם רבצת על האפרחי׳. וליוסף אמ׳ מברכת: גבעת עולם ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ עד תאות גבעת עולם. וממגד גבעו׳. שחו גבעות עולם. קדמ׳ חסר: ה׳ זוגין מן כ"ב מיחדין חד על וחד עד וסי׳ עד תאו׳. כי הלל רשע על תאות. על מדבא על הבית. עד מדבא. ונירם אבד. על מעל הפתח עד מעל הפתח. מהארץ עד. עד יואב והשמועה. על יואב. ודבר המלחמה. עד צידון. על צידון. זבולון לחוף: עד ב׳ בסמיכה וסי׳ בבקר יאכל עד. עדי עד:

תולדות אהרן תאות גבעות. זוהר בראשית: ולקדקד נזיר. שבת קלט: בנימין זאב. סוטה יא זבחים נד:

רש"י

לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו: ותשב. ותבת בהון נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקיים אורייתא בסתרא תוספת הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי תוקפא רוחצניה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נבואתו בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטח בכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפזו זרועי ידיו. לשון פז: אבן ישראל. לשון נוטריקון אב ובן אבהן ובנין יעקב ובניו: (כה) מאל אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכות שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא. כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראויה להריון והנקיבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יירה מתרגמינן אישתדאה ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ: (כו) ברכות אביך גברו וגו׳. הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעות עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד׳ קצות העולם שנא׳ ופרצת ימה וקדמה וגו׳ מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם א"ל שא נא עיניך וראה צפונה וגו׳ כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא א"י בלבד ליצחק א"ל כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו׳ זה"ש (ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמיל"ן כך חברו מנחם בן סרוק: הורי. לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר: עד תאות. עד קצות כמו (במדבר לג) והתאויתם לכם לגבול קדמה (שם) תתאו לבא חמת: תהיין. כלם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי שנבדל מאחיו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל: נזורו אחור. ור"ד ותשב באיתן קשתו על כבישת יצרו באשת אדוניו וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ: ויפוזו זרועי ידיו. כמו ויפצו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו: מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו׳ כדאיתא בסוטה (דף לה) ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות לשון מנוקי ארץ שחמדתו אמו והזקיקתו לקבל: (כז) בנימין זאב יטרף. זאב הוא אשר יטרף נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין (שופטים כא) וחטפתם לכם איש אשתו בפלגש בגבעה ונבא על שאול שהיה נוצח באויביו סביב שנאמר (שמואל א יד) ושאול לכד המלוכה וילחם במואב ובאדום וגו׳ ובכל אשר יפנה ירשיע: בבקר יאכל עד. לשון בזה ושלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית (ישעי׳ לג) אז חולק עד שלל ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת
בקרן

אבן עזרא

יעקב שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישראל וכן היה וכלכל יוסף וטעם אביר יעקב שהוא ידע אהבתו את יוסף. וטעם אבן כטעם הדבר וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות והטעם לחיו׳ במאכל וזאת דרך רחוקה: (כה) מאל אביך. על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה והוא יעזרך ומ"ס מאל משרת עצמו ואחר עמו כמו באל שדי ושמי ה׳ והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברך אותך והגאון פירש אשאל מאל אביך ויתכן היות ברכ׳ שמים דבק עם מאל אביך והטעם יתברר במלת תהיין ברכו׳ תהום כאשר אמר משה וממגד ארץ גם תהום לשון נקבה וכן תהום רוממתהו וכן טעמו שירדו גשמי׳ ממעל בארצו וירבו המעיינות והנחלים מהתהו׳ שהיא רובצת מתחת לארץ: ברכות שדים ורחם. דמה השדים לשמים והרחם לתהום והטעם שירבו בניו והפך זה רחם משכיל ושדים צומקים: (כו) ברכות אביך. אלה הברכות שברכתיך עצומו׳ הם ויתחברו עם ברכות הורי שברכוני והורי כמו יולדי וכן והרה את מרים הורה גבר: תאות. מגזרת והתאויתם והטעם שתגבהנה הברכו׳: נזיר אחיו. מגזרת נזר והוא סמוך כמו נדיב לב: (כז) בנימין. דמהו לזאב כי גבור היה והאות אנשי הגבעה: עד. תרגום שלל
לעד

בעה"ט מעל ג׳ במסור׳ ברכות שמים מעל. מטל השמים מעל. יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. פירוש כי לדון עמו יקרא אל השמים למנוע טל ומטר ואל הארץ למנוע מלתת יבולה כדכתיב כי בם ידין עמים. רובצת שלשה במסו׳ הכא ברכות תהום רובצת תחת. ואידך נמי ביוסף ומתהו׳ רובצת. והאם רובצת והיינו דאמרי׳ בפר׳ ג׳ דתעניות. אין לך טפה שיורד׳ מלמעלה שאין טפחיים עולים מלמטה מן התהום והיינו ומתהום רובצת תחת והאם רובצת יליף רובצת רובצת מתהום רובצת לאשמעינן שהמוצא קן ביצים שחייב בשילוח׳: ברכות שדים הם השמי׳ שיריקו מטר ורחם היא הארץ שמולדת פירות. ולערב יחלק שלל בגימט׳ אלו הקרבנות:

רמבן

ולפי נקוד בגרי כי אילו היה פי׳ נטע שיש לו פארות משפטו בסגול ואמר כן דרך חבוב כמו מטרף בני עלית ועל הכלל ראוי שיפרש בברכת יוסף שיהיה בה זכר לשני השבטים היוצאים ממנו והוא לשון פורת ובנות אבל מפני שהזכיר לוי ושבטי ישראל אינם אלא שנים עשר לא יעשה ממנו כן בברכתו שנים שבטים חלוקים אבל ירמוז להם וכן במשה רבינו בברכתו דמה אותו לשור ולראם והזכיר בו הקרנים כי כל אחד מהם גוף אחד שממנו יתחלקו קרנים ובעבור שמם לא הזכיר שמעון אמר בפירוש והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה: (כד) מידי אביר יעקב. זאת היתה לו מאת הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם

ספורנו

יעקב שמקיים את בניו לבין האומות להשאירם בסוף כלם כענין שם יעקב המורה שישאר בעקב ובסוף וכן קיים אותך והצילך מבעלי החצים אשר שטמוך וימררו ורבו: משם. ומדרך טובו זה: רועה אבן ישראל. הנה רועה ישראל המתקיימים לבין האומות כמו אבן יקרה או בלתי יקרה המתקיימת כענין התגזרת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי והם ישראל כי ישורו עם אלהים ועם אנשים כאמרם בכל מקום שהלכו נעשו שרים לאדוניהם: (כה) מאל אביך. וגם כן היה לך זה מאת האל ית׳ באשר הוא אל אביך שאמר לי שהמעלה תהיה לזרעי אחר הגלות האחרון כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת: ויעזרך. שלא תפול עוד: ואת שדי. ומאת אל שדי שאמר לי אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך מאתו היתה לך זאת המעלה: ויברכך. בלתי אמצעי לא כברכתו למנשה ולאפרים שהיתה על ידי המלאך הגואל ולא כברכת יצחק לעשו וברכת משה לבאי הארץ שהיתה מפי אדם אבל הוא יהיה המברך כמו שאמר יצחק ליעקב ואל שדי יברך אותך וכן משה לישראל קודם חטאם במרגלים כאמרו ויברך אתכם כאשר דבר לכם: ברכות שמים מעל. באופן שמספר ימיך ימלא: ברכות תהום רובצת תחת. והם ברכות במזונות ובממון: ברכות שדים ורחם. והם ברכות בבנים על הפך רחם משכיל ושדים צומקים: (כו) ברכות אביך. ויברכך גם כן ברכות אביך והם כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שהיא נחלה בלא מצרים וכאמרו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. והוא אומר עתיד לשרידים אשר ה׳ קורא כאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. וכאמרו ואתם כהני ה׳ תקראו וכאמרו והחזיקו שבעה אנשים מכל לשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: גברו על ברכות הורי. ואמרתי ברכות אביך כי גברו על הברכות שקבלו הורי: עד תאות גבעות עולם. שברכותי התפשטו עד גבול שני צדי חלק הגלגל של מהלך השמש היוצא מרכז המגבילים את היבשה שהם שתי קצות עולם הזמניים ונפסדים. וקרא גבעות עולם את ב׳ חלקיו המגבילים את היבשה מפני גבהם ממרכז הארץ על תמונת גבעה. וברכותיו אלה היו כשנאמר לו ופרצת ונברכו בך שהיא ברכת אומר גלוי אשר בם יתברך כל המין האנושי: תהיין לראש יוסף. מפי עליון שיצאה ממרום ברכותיו לראש יוסף בלתי אמצעי וכן אמר משה רבינו אחר שאמר ורצון שוכני סנה שהוא אלהי מרום וברכותיו ממרום תבאתה לראש יוסף: ולקדקד נזיר אחיו. וזה כי בהיותו נזיר מוכתר בנזר מלכות בין אחיו העידו מעשיו שהוא ראוי לקבל ברכות מאת האל ית׳ בלתי אמצעי וכן היה זרעו במעלה קרוב לשבט המלכות כאמרו כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל וממנו היה ראשון לשופטים ונבחר לראשון למלך כאשר נחלקה מלכות בית דוד: (כז) זאב יטרף. תוקף הזאב וטרפו הוא בבקר ובערב עם מעוט
אור

אבן עזרא

הֵן הם חלק עד שלל ליום קומי לעד כנגד עדים . ולערב יחלק הטרף שהלל לבניו וישועה אמר רמז לשאול שהכה את עמלק . וטעם בבקר בתחלת המלכות ולערב בגלות' על' דבר מרדכי וזהו דרך דרש ודעת המתרגם ארמית ידוע : (כח) איש אשר כברכתו . כאשר באה לכל אחד מהברכות כן ברך אותם כטעם איש כפתרון חלומו :
(כט) ויצו אותם . שילכו כולם עם יוסף לקברו : (לג) ויאסף רגליו אל המטה . כי בתחילה ישב על המטה ורגליו תלוים כמנהג ארץ אדום היום ולא כן

רש"י

בקרן (ס"א פריחתן) וזריחתו של ישראל : ולערב יחלק שלל . אף משתשקע שמשן של ישראל ע"י נבוכדנצר שיגלם לבבל : יחלק שלל . מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר . ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש : (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם . והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמר בענין . יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כלם במשמע : איש אשר כברכתו . ברכה העתידה לבא על כל א' וא' ברך אותם לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותו של איל' יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת"ל ברך אותם : (כט) נאסף אל עמי . על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן שיש אסיפה בל' עברי שהיא לשון הכנסה כגון (שופטים יט) ואין איש מאסף אותי הביתה . (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך (ויקרא כ"ג) באספכם את תבואת הארץ . הכנסתם לבית מפני הגשמים . (שמות כ"ג) באספך את מעשיך . וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא לשון הכנסה : אל אבותי עם אבותי : (לג) ויאסוף רגליו . הכניס רגליו : ויגוע ויאסף . ומיתה לא נאמרה בו וארז"ל יעקב אבינו לא מת (תענית ה): לקנוט

תרגום אונקלוס

חוּלַקְהוֹן מִשְּׁאַר קוּדְשַׁיָּא׃
כח כָּל אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְמַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן גְּבַר (דִּי) כְּבִרְכְתֵיהּ בָּרֵיךְ יָתְהוֹן׃
כט וּפַקֵּיד יָתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵישׁ לְעַמִּי קְבַרוּ יָתִי לְוָת אֲבָהָתִי בִּמְעַרְתָּא דִּבַחֲקַל עֶפְרוֹן חִתָּאָה׃
ל בִּמְעַרְתָּא דְּבַחֲקַל כָּפֶלְתָּא דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן דִּזְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה לְאַחְסָנַת קְבוּרָא׃
לא תַּמָּן קְבַרוּ יָת אַבְרָהָם וְיָת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ תַּמָּן קְבַרוּ יָת יִצְחָק וְיָת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ וְתַמָּן קְבָרִית יָת לֵאָה׃
לב זְבִינֵי חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵיהּ מִן בְּנֵי חִתָּאָה׃
לג וְשֵׁיצֵי יַעֲקֹב לְפַקָּדָא יָת בְּנוֹהִי וּכְנַשׁ רַגְלוֹהִי לְעַרְסָא וְאִתְנְגִיד

מקרא

כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ (ע"ל מ"ל כתו') (י"ב)
כט וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃ (ע"ל מ"ל כתו' כט) (ג' ב' פתחין וא' קמץ)
ל בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃ (ד' חס')
לא שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃
לב מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃
לג וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת־בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ (ד' בתורה) (ס' מלעיל)

מסורה

מטות
נאסף ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' אני נ.יסף אל עמי . כאשר נאסף אהרן . כי מפני הרעה נאסף הצדיק . קדמ' קמץ: אל עמי ד' וסי' אני נאסף . ותהללנה אתי אל עמי . ויקחני ה' מאחרי הצאן . בא הקץ אל עמי ישראל . וחד ואל עמי ידו גורל : עפרן ד' חסרים מסור ריש פרשת חיי : שמה ה' ר"פ וסי' קברו את אברהם שמה קננה קפוז. שמה אדום מלכיה שמה נסיכי צפון . שמה שבר רשפי קשת : י' פסו' אית בהון ג' מלין דמיין ב' קדמאי לא נסי' וי"ו ותליתא נסיב וי"ו וסי' במס' רבתא: את בניו ד' וסי' כי ידעתיו למען . ויכל יעקב לצוות . ויקם יעקב וישא את . והיה ביום הנחילו את . כל נביאים כתו' את בניו במ"ו ואת בניו וסי' ביהושע סימן ז' : ויאסף ה' מלעיל וסי' בסוף פרש' חיי :

בעל הטורים

התחלת התיבות שאחרי שמותן בכורי . אחים . אתה . לחוף . חמור . ידין . גדוד . שמנה . אילה . בן . זאב . עולה נחשבון שס"ה כמנין ימות החמה . ואותיות האחרונות של הברכות כגון . עלה . בישראל . מהלב . לידון . עוכד . יהוה . עקב . מלך . שפר . אחיו . שלל . עולה שנ"ד כמנין ימות הלבנה . וזהו שנאמר כה אמר ה' יותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה וגו' . אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישר' ישבותו מהיות גוי לפני כל הימים . יעקב הקדים דן לגד כסדר תולדותם משה הקדים גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו . וזאת אשר דבר להם אביהם סיים בזאת וכו בלשון פתח משה וברכם וזאת הברכה וזהו מזהנים אתכון :

ספורנו

האור כאמרו וחדו מזאיבי ערב . וכן היה ענין בנימן כי היתה מלכותו בתחלת זריחת מלכות אחיו בימי שאול ואחר אבדן מלכותו בימי מרדכי ואסתר כי אמנם מלכות בית שני היה כמו רגע ועם שעבוד על הרוב : (כח) כל אלה שבטי ישראל . אלה שהזכיר יעקב כאן הם הי"ב שבטים באמת אשר נכתבו על החשן והאפוד לזכרון לפני ה' והיו בברית הר גריזים והר עיבל וכנגדם הקים משה שתים עשרה מצבה ויהושע הקים אבנים בירדן ובגלגל ואליהו הקים אבנים במזבח אבל מנשה ואפרים לא היו במנין השבטי' ;לתי בענין ירושת הארץ והנמשך אליה בהעדר שבט לוי : ויברך אותם . בזולת מה שאמר למעלה : איש אשר כברכתו ברך אותם . לכל אחד מהם נתן ברכה צריכה לו ביחוד כגון ליהודה בענין המלכות וליששכר בענין התורה וללוי בענין העבודה : (ל) אשר קנה אברהם . מפני שישבו בארץ אחרת ימים שנים הודיעם את קנין אברהם לאחוזת קבר מאת עפרון ומאת בני חת ושכבר קברו שם הוא ושני דורות קודמי' באופן

רמבן

ומשם זכה להיות רועה אבן ישראל עיקרן של ישראל לשון האבן הראשה לשון רש"י מאל אביך היתה זאת לך והוא יעזרך ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך גם זה לשונו ור"א אמר כי מ"ם מאל אביך כמשך לואת שדי והוא יברכך ועל דרך האמת הברכה הזאת דומה לברכה אשר ברך למעלה את הנערים כי אביר יעקב הוא אלהי אמת ולא בא בכתוב אביר אברהם או יצחק וזולתם רק אביר יעקב או אביר ישראל הוא יעקב והנה מידי אביר יעקב הגדולה והגבורה משם מידי אביר יעקב רועה אבן ישראל היא האבן הראשה שהיתה לראש פינה מאת ה' ונקרא אבן ישראל כמו שאמרו חכמים כנסת ישראל היא האבן הראשה וטעם אבן שהוא בנין משלים הכל וענין רועה כי העוז בגבורה מתעלה בימינו של הקב"ה כדכתיב וקרנים מידו לו ושם חביון עזו כלומר ושם בימינו חביון העוז והחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום אצילותו וזהו שנאמר וכנה אשר נטעה ימינך מאל אביך האלהים הרועה אותי מעודי ואל שדי ויברכך ודעת הברכה כי מידי אביר יעקב מחסד שרוע אבן ישראל ומאלהי אביו יפיק רצונו יבא עזרו ועם שדי תהיה ברכתו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ וזה טעם ברכות אביך גברו על ברכות הורי כי הבנין שלם בו כך העליתי הענין הזה ממדרש של רבי נחוניא בן הקנה והמשכיל יבין :
(כט) **קברו** אותי אל אבותי . עם אבותי לשון רש"י ולא פי' אל המערה ואיננו עם ויתכן שיהיה לשון המקרא הזה קבר קברו אותי ושאוני אל אבותי אל המערה כי כן אמר ונ:אתני ממצרים ושאו אותו בניו . שישמש אל בפנים רבים קברו אותי עם אבותי כמו ואשה אל אחותה לא תקח עם אחותה . אל המערה במערה כמו ואל הארון תתן את העדות הנה הוא נחבא אל הכלים וכן ואחרי כן קבר אברהם אל מערת ואמר ר"א כי טעם קברו אותי אל אבותי שילכו עם יוסף ולא היה יעקב צריך לכך אבל צוה לכולם עתה שיקברו אותו אל המערה כאשר השביע ליוסף ופחד כי אולי לא יתן פרעה רשות ליוסף לצאת מן הארץ שלא יתעכב בארצו והלא תראה שהוצרך ליוסף לחלות פני בית פרעה שיבקשו עליו מפרעה שילך והוא ענה כאשר השביעך כי בעבור השבועה יתרצה בזה :
וטעם שמה קברו את יצחק שלא אמר קברתי בעבור היות עשו עמו בקבורת אביהם ולא ירצה עתה להזכירו ועוד שלא יצטרך עתה להאריך לאמר שמה קברנו את יצחק ושמה קברו את רבקה אשתו כי לא היה הוא בקבורת אמו והזכיר להם בצואתו המערה והנקברים ב:.:ודל המקום

רש"י

(ב) לחנוט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו מ' יום: ויבכו אותו מצרים שבעים יום. מ' לחניטה ול' לבכי לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש (שמות כא). ומדרשו עוד מתישב על הלשון כמו אשר קניתי. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. (ב"ר) ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על שבועה שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על ע' לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במסכת סוטה: (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה ורבותינו דרשו (סוטה יג) על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום:

אבן עזרא

מטות הישמעאלים: (ב) ויחנטו. כדמות אבק ויתכן רק על דרך רחוקה מעט להיות כמוה התחלה חנטה פגיה: (ה) אשר כריתי. חפרתי כמו כי יכרה איש: (ז) ויעלו אתו כל עבדי פרעה. כל אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: רכב. כמו מרכבת: פרשים. ידועים:

נ א וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו
וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ ב וַיְצַו
יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים
לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ
הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
ג וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי
כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ
אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃
ד וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר
יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר
אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם
דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה
לֵאמֹר׃ ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי
לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי
אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן
שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־
נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃
ו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־
אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ׃ ז וַיַּעַל
יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ
אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ
וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם׃
ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית
אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם
עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ט וַיַּעַל עִמּוֹ
גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי
הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ י וַיָּבֹאוּ
עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל
וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל
שִׁבְעַת יָמִים׃ יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב
הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן
הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה
לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ
אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן׃ יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן

ג' ר"ס · ל' ומס' ו' · נ"ט · ב' ר"ס · ד' · ג' · ז' · ל' וכ"כ · ג' · י"ב · ויהי' י' פסו' כתו' גם גם ומלה בינייהון · ה' · י"ג מ"ל כתו'

וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ׃ א וּנְפַל
יוֹסֵף עַל אַפֵּי אֲבוּהִי וּבְכָא
עֲלוֹהִי וּנְשַׁק לֵיהּ׃ ב וּפַקִּיד
יוֹסֵף יָת עַבְדוֹהִי יָת אַסְוָתָא
לְמֶחֱנַט יָת אֲבוּהִי וַחֲנַטוּ
אַסְוָתָא יָת יִשְׂרָאֵל׃
ג וּשְׁלִימוּ לֵיהּ אַרְבְּעִין יוֹמִין
אֲרֵי כֵן שָׁלְמִין יוֹמֵי חֲנִטַיָּא
וּבְכוֹ יָתֵיהּ מִצְרָאֵי שַׁבְעִין
יוֹמִין׃ ד וַעֲבַרוּ יוֹמֵי
בְכִיתֵיהּ וּמַלִּיל יוֹסֵף עִם בֵּית
פַּרְעֹה לְמֵימַר אִם כְּעַן
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן
מַלִּילוּ כְעַן קֳדָם פַּרְעֹה
לְמֵימָר׃ ה אַבָּא קַיֵּים עֲלַי
לְמֵימַר הָא אֲנָא מָאִית
בְּקִבְרִי דְּאַתְקֵנִית לִי בְּאַרְעָא
דִּכְנַעַן תַּמָּן תִּקְבְּרִינַנִי וּכְעַן
אֶסַּק כְּעַן וְאֶקְבַּר יָת אַבָּא
וְאֵתוּב׃ ו וַאֲמַר פַּרְעֹה סַק
וּקְבַר יָת אֲבוּךְ כְּמָא דְקַיֵּים
עֲלָךְ׃ ז וּסְלֵיק יוֹסֵף לְמִקְבַּר
יָת אֲבוּהִי וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ כָּל
עַבְדֵי פַרְעֹה סָבֵי בֵיתֵיהּ וְכֹל
סָבֵי אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ח וְכֹל
בֵּית יוֹסֵף וַאֲחוֹהִי וּבֵית
אֲבוּהִי לְחוֹד טַפְלְהוֹן וְעָנְהוֹן
וְתוֹרֵיהוֹן שְׁבָקוּ בְּאַרְעָא
דְגֹשֶׁן׃ ט וּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ אַף
רְתִיכִין אַף פָּרָשִׁין וַהֲוַת
מַשְׁרִיתָא סַגִּיאַת לַחֲדָא׃
י וַאֲתוֹ עַד בֵּית אִדְּרֵי דְאָטָד
דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּסְפַדוּ
תַמָּן מִסְפֵּד רַב וְתַקִּיף לַחֲדָא
וַעֲבַד לַאֲבוּהִי אֶבְלָא שִׁבְעָא
יוֹמִין׃ יא וַחֲזָא יָתֵיב אַרְעָא
כְּנַעֲנָאָה יָת אֶבְלָא בְּבֵית
אִדְּרֵי דְאָטָד וַאֲמַרוּ אֶבֶל
תַּקִּיף דֵּין לְמִצְרָאֵי עַל כֵּן
קְרָא שְׁמַהּ אָבֵל מִצְרַיִם דִּי
בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא׃ יב וַעֲבַדוּ
בְּנוֹהִי לֵיהּ כֵּן כְּמָא דִי

(רש"י) ויסאו

רמבן

המקום כדי שיזדרזו לקברו שם ואמר אשר קנה אברהם לאחוזת קבר להודיע כי אברהם צוה שיהי' המקום ההוא בית הקברות להם לאחוזת עולם אבל למטה כשאמר ויקברו אותו בניו אל מערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם לאחוזת קבר נכתב הכתוב לרמוז כי ביעקב נשלמה כונת הצדיק כי לשלשתם קנאה ולא יקברו בה עוד איש ועל כן לא צוה יוסף שיקברו אותו במערה עם אבותיו וראיתי במכילתא לר"ש בן יוחאי שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתרצו מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאינ נכנס לקבר אבות אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגו' ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק. ויתכן שרמז להם באמרו ושמה קברתי את לאה שקבר החזיק הוא במערה ואמר זה כנגד עשו שלא יערער הוא או בניו בקבורתו לטעון שהמערה שלו כי הוא הבכור והוא הראוי להקבר עם אבותיו ואע"פ שהלך אל ארץ אחרת יהיו נושאים אותו משם כאשר נשאו בניו את יעקב כי ירצה להקבר עם אבותיו הקדושים ליאחד אתם בקבורה ואם יקבר שם עשו לא יקבר שם יעקב

ט

(אבן עזרא)

(י) ויעש. לאביו אבל אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז"ל: (יב) ויעשו בניו. פירוש והנה עשו בניו כאשר צום שנשאוהו

השביעני חד מן ב' זוגין א' ש' וא' ס' וסי' במסרא רבתא: ואשובה ז' וסי' אבי השביעני לאמר. ואשוב' אל אחי אשר במצרים. ואשובה אל מקומי. אלכה ואשובה אל אישי. שובו אלי ואשובה. וארוצה עד איש האלהים. השיבני ואשובה כי אתה: וכל זקני ג' וסי' ויעל יוסף לקבר. ויבא אהרן וכל זקני. הקרבים אל החלל: וכל בית י"ב מסור בשופטים סימן ט': יושב י"ז מלאים בתורה וסי' ואשכיעך בה'. ויצחק בא מבוא. וירא יושב הארץ הכנעני. וירא חותן משה. השמר לך פן תכרת. ושלאחריו. ומה הערים אשר הוא. עמלק יושב ג' בו. ואמרו אל יושב הארץ. (והעמלקי והכנעני יושב בעמק) אל משה אל תירא אתו. אחרי הכותי את סיחן. ב' בו. ראה החלתי תת לפניך. בעבר הירדן בגיא:

תולדות אהרן אבי השביעני. סוטה לו: אשר כריתי. ראש השנה כו סוטה יג חולין נב: עלה וקבור. סוטה לו: ויעל יוסף. סוטה ט' וי"ג: וכל בית יוסף. סוטה יג: ויעל עמו גם. שם דף ט': ויבואו עד גורן. שם דף י"ג (סוטה י"ז): ויספדו שם מספד גדול. שם: (וירא יושב. סוטה יג): ויעש לאביו. שבת קכ"ב (מועד קטן פ"ב):

בעל הטורים

וימלאו שנים במסורה וימלאו לו ארבעים יום. וימלאו ימיה ללדת. רמז לסוף מ' יום הולד נוצר. אנכי מת ג' במס' חדא ביעקב ואידך במשה ואידך ביוסף אע"פ שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר משה אנכי מת אמר אותו גם הוא ובלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף. וכל זקני. שלשה במסורה וכל זקני פרעה. ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם וכל זקני העיר ההיא גבי עגלה ערופה. וזהו שדרשו לא שפכ' שלא פטרנוהו בלי מזון דהיינו וכל זקני ישראל לאכל כו' ולא פטרנוהו בלא לויה דהיינו וכל זקני פרעה שליוו לארונו של יעקב.

ספורנו

באופן שלא יוכל אדם לערער: נ (ב) ויחנטו הרופאים את ישראל. ויבכו אותו מצרים. לא בלבד לכבוד יוסף ובמצותו אבל מצד מה שהוא ישראל ראוי להדרה ולכבוד מלכות: (ד) וידבר יוסף אל בית פרעה. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (ז) ויעלו אתו. בלתי מצותו: זקני ביתו וכל זקני ארץ מצרים. להיותו נחשב לחכם בעיני חכמי הדור כאמרו וזקניו יחכם: (ט) גם רכב גם פרשים. שהיה נחשב לאיש חיל

שנשאוהו וקברוהו במקום שלום : (טו) לו ישטמנו. שמא יטור לנו איבה כמו וישטום עשו ויש לו במקרא על דרכים רבים : (יז) אנא. לשון פיוס. ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני כאלו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו הננו עבדיך : (כ) למען עשה. שם הפועל :

בני

(יג) וישאו אותו בניו. ולא בני בניו שכך צום אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען (מב"ר) אלא אתם וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לד' רוחות וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון ויוסף לא ישא שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזה איש על דגלו באותות באות שמסר להם אביהם לישא מטתו : (יד) הוא ואחיו וכל העולים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואח"כ כל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד : (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שלחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן (ב"ר) : לו ישטמנו. שמא ישטמנו לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך לו שמעני ולו הואלנו לו מתנו. ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו לו הקשבת למצותי ולו אנכי שוקל על כפי. ויש לו משמש בלשון שמא. לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי אולי יושיב ה' אותי הרי הוא כמו לו יהי כדבריך. ויש אולי לשון אם אולי יש חמשים צדיקים : (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל צוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל. אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו שנאמר והוא נער את בני בלהה : אביך צוה. (ב"ר יבמות (סה) שנו בדבר השלו' כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו :
(יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלוהו קיים והם עבדיו : (יח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות : (יט) כי התחת אלהים אני

שמא

ג' כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ יג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו
ה' אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ
בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר
קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה
ד' חס' לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן
הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ יד וַיָּשָׁב
כ"א יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־
הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי
ג' קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו׃ טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־
כ"ג יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ
ל. ד'. כ"ד יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ
אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ
ד' ג' מ"ל אֹתוֹ׃ טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר
פ' אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ
ה'. ה' לֵאמֹר׃ יז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף
חד מנה' מלין בתרי טעמי אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ
ג' וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ
וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי
אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם
אֵלָיו׃ יח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ
ג' דגשים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ
לַעֲבָדִים׃ יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף
ג' אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים
אָנִי׃ כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי
ה' חס' בלי' רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה
ג' כ"כ. ב' חסרי' לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת

פַּקִּידִינוּן׃ יג וּנְטַלוּ יָתֵיהּ
בְּנוֹהִי לְאַרְעָא דִכְנַעַן וּקְבָרוּ
יָתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל כָּפֶלְתָּא
דִּזְבַן אַבְרָהָם יַת חַקְלָא
לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן עֶפְרוֹן
חִתָּאָה עַל אַפֵּי מַמְרֵא׃
יד וְתָב יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הוּא
וַאֲחוֹהִי וְכָל דִּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ
לְמִקְבַּר יַת אֲבוּהִי בָּתַר
דְּקַבַּר יַת אֲבוּהִי׃ טו וַחֲזוֹ
אֲחֵי יוֹסֵף אֲרֵי מִית אֲבוּהוֹן
וַאֲמַרוּ דִּלְמָא יְטַר לָנָא דְּבָבוּ
יוֹסֵף וַאֲתָבָא יְתֵיב לָנָא יַת
כָּל בִּישְׁתָא דִּגְמַלְנָא יָתֵיהּ׃
טז וּפַקִּידוּ לְוַת יוֹסֵף לְמֵימַר
אֲבוּךְ פַּקֵּיד קֳדָם מוֹתֵיהּ
לְמֵימַר׃ יז כְּדֵין תֵּימְרוּן
לְיוֹסֵף בְּבָעוּ שְׁבוֹק כְּעַן
לְחוֹבֵי אֲחָךְ וּלְחַטָּאֵיהוֹן אֲרֵי
בִּישְׁתָא גְמָלוּךְ וּכְעַן שְׁבוֹק
כְּעַן לְחוֹבֵי עַבְדֵי אֱלָהָא
דַּאֲבוּךְ וּבְכָא יוֹסֵף
בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִמֵּיהּ׃ יח וַאֲזַלוּ
אַף אֲחוֹהִי וּנְפַלוּ קֳדָמוֹהִי
וַאֲמַרוּ הָא אֲנַחְנָא לָךְ לְעַבְדִין׃
יט וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף לָא
תִדְחֲלוּן אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ
אֲנָא׃ כ וְאַתּוּן חֲשַׁבְתּוּן עֲלַי
בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ אִתְחַשְּׁבַת
לְטָבָא בְּדִיל לְמֶעְבַּד כְּיוֹמָא

צום. ג' וסי' ויעשו בניו לו כן כאשר צום. ופסלי ונסכי צום. כי הקימו בני יהונדב : והש' ד' וסי' לו ישטמנו יוסף. שוב והשב את אחיך. והשב חרפתם אל. והשב לשכנינו שבעתים : ישיב כ"ד וסי' במס' רבתא : ויצוו ד' וסי' ויצוו אל יוסף. ויצוו אל העם לאמר כראותכם. והכית את יושבי יבש. ויצו את בני בנימין לאמר כתיב חסר : לפני מותו ד' מסור בפרשת תולדות : אנא חד מן ה' מלין בתרי טעמי וסי' פרשת ויגש : הננו ג' דגשים וסי' פרשת מקץ : התחת ג' בקריי' וסי' פרשה ויצא. לטבה ה' חסר בליש' וסי' ואתם חשבתם עלי רעה. ועשית הישר והטוב. ואכלת ושבעת וברכת. ואבדתם מהרה מעל. ופרי אדמתך לטבה : עשה ד' הד כתיב ו' וג'

תולדות אהרן וישאו אותו בניו. סוטה יג חולין קא זוהר פ' בראשית ענין נפלא למה נקבר יעקב בארץ גופו שלם ויוסף עצמותיו לבד ומשה לא זה ולא זה : וישב יוסף מצרימה. סוטה יג : (אביך צוה. פאה טז) :

בעל הטורים

צוה ג' במסור' ויעשו בניו לו כן כאשר צוה : הוקם את דברי יונדב אשר צוה. פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צוה לאמר מה זה מדבר בע"ז ונסכי ופסלי צוה אף יונדב צוה לבניו שלא יעבדו עבודת גילול'. וכן יעקב כשבקש לגלות הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בהם עובדי עכו"ם אמרו לו שמע ישראל וגו'. לו ישטמנו יוסף. כשחזרו מלקבור את אביה' עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו ובירך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה. אמרו עדיין הוא זוכר מה שעשינו לו י"מ לו ישטמנו יוסף הלואי ישטמנו יוסף בלבו ולא יעשה לנו מעשה ואם חפץ לעשות ישיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מחמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר ונעשה מלך במצרים כן יעשה לנו. התחת אלהים אני בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים וגער בה בו בלשון השיב לאחיו. על כן הוא שלשה במסו' והשלישי התחת זאת לא יומת שמעי שבאותו לשון שאמר לאחיו נפרע משמעי שאחיו למדו ממנו לדבר כלשונו.

ספורנו

חיל בעיני אנשי המלחמה : (טז) ויצוו אל יוסף. צוו לעבדי יעקב או זולתם על אודות יוסף כמו ויצום אל בני ישראל : לאמר אביך צוה. זה שיאמרו ליוסף אביך צוה לנו שנאמר אליך מאלינו לא מלדו שאינו חושד אותך כלל אבל שאם ייראו אחיך נאמר אליך אלה הדברים : לפני מותו. באותו הפרק צוה ולא היה לנו פנאי לדבר אליך אז : (יז) ויבך יוסף. בהזכירם אביו ואת אבתו שלא חשדו : (יט) התחת אלהים אני. האמנם אני דיין תחתיו שאדון אחר גזירותיו ואעניש מי שהיה שליח מאתו לעשותם כמו בית דין המבטל דברי בית דין חבירו כי אמנם הייתם שלוחיו בזה בלי ספק כענין לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים : (כ) ואתם חשבתם עלי רעה. הנה

פעלתכם

רמבן

כי אין לשתי משפחות בית קבורה אחד וזהו גם כן מה שאמר בקברי אשר כריתי לי שכבר קרה לו הקבר להחזיק בו וזה טעם ויעל עמו גם רכב גם פרשים כי ידע זדון עשו ובניו. וכן היה מעשה כי מצינו בספר דברי הימים ליוסף בן גוריון וזולתו מספרי הקדמוניות כי בא צפו בן אליפז בן עשו ועשה עמהם קטטה על זה עד שערכו מלחמה ותגבר יד יוסף ותפשו עם מבחר גבוריו והביאום למצרים ועמד שם בתפיסה כל ימי יוסף וברח משם במותו והלך לארץ כאנפנייא ומלך על מדינה כתים ברומא ובסוף הומלך על ארץ איטלייא והוא אשר מלך ראשון על רומה והוא אשר בנה ההיכל הראשון והגדול מאשר נבנו ברומה וגם רבותינו הזכירו מזה הענין מקטטת עשו במערה והכתוב שאמר בכאן וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבור את אביו אחרי קברו את אביו בא לרמוז שלא מת אחד מכלם במלחמה ולא בדרך שעמד להם זכות הנביא וזכות יוסף שעלו עמו ולא צוה יוסף כאשר צוה אביו לשאת אותו לקברו בארץ עתה כי לא יניחוהו בית פרעה כי לכבוד הוא להם ועוד שאם ילכו עמו אחיו ובית אביו יגזלו ויגנבו אנשי הארץ את כל אשר להם ואיננו דרך כבוד שיוליכוהו שם אחרים ואמר יוסף אל אחיו אנכי מת כי אחיו חיים היו כי ארכו ימים יותר ממנו כאשר אמר רואה בלוי ואמר וישבע יוסף את בני ישראל כי בראותו שאחיו זקנים השביע כל בניהם וכל בני בית אביו שיצוו גם את בניהם לעת הגאולה כי כלם יודעים הגלות :

(לג) ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו יעקב אבינו לא מת לשון רש"י. ולדעת רבותינו הרי יעקב הזכיר מיתה בעצמו הנה אנכי מת

וסיק

רשי

שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כלכם חשבתם עלי רעה והקב"ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם : (כא) וידבר על לבם. דברי' המתקבלים על הלב. עד שלא ירדתם לכאן היו מרננו' עלי שאני עבד על ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורי' ראה ונשתבח בהן ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו. ד"א עשרה נרות לא יכלו לכבו' נר אחד וכו' : על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו :

חסלת פרשת ויחי

וספר בראשית בע"ה

אבן עזרא

(כג) בני שלשים. בעבור היות שלש פני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים : ילדו. גדלו : (כו) ויחנטו אותו. הרופאים : ויישם בארון. שם אותו אחד והנה השרש ישם על משקל ויילר ויאמר רבי יונה המדקדק כי החירק תחת שורק והוא רחוק בעיני. וטעם בארון בקמצות הבי"ת הוא שהכין לנפשו :

עם־רָב׃ שביעי כא וְעַתָּה אַל־
תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם
וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר
עַל־לִבָּם׃ כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף
בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי
יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃
כג וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי
שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה
יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ כד וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת
וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם
וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים
אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי
מִזֶּה׃ כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה
וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם
בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

חזק

פ"ה פסוקים, פ"ה אל פה סימן :

הָדֵין לְקַיָּמָא עַם סַגִּי׃ כא וּכְעַן
לָא תִדַּחֲלוּן אֲנָא אֱזוּן יָתְכוֹן
וְיָת טַפְלְכוֹן וְנַחֵם יָתְהוֹן
וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהוֹן׃
כב וִיתֵיב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא
וּבֵית אֲבוּהִי וַחֲיָא יוֹסֵף מְאָה
וַעֲשַׂר שְׁנִין׃ כג וַחֲזָא יוֹסֵף
לְאֶפְרַיִם בְּנִין תְּלִיתָאִין אַף
בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה אִתְיְלִידוּ
וְרַבִּי יוֹסֵף׃ כד וַאֲמַר יוֹסֵף
לַאֲחוּהִי אֲנָא מָאִית וַיְיָ מִדְכַּר
דְּכִיר יָתְכוֹן וְיַסִּיק יָתְכוֹן מִן
אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא דְּקַיֵּים
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן
וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא׃
כו וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲשַׂר
שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵיהּ וְשָׂמוּהִי
בְּאָרוֹנָא בְּמִצְרָיִם׃

חזק

חסלת פרשת ויחי

וספר בראשית בע"ה

כתיב ה"א וסי' פרשת ויצא: ילדו ה' וסי' ובנות ילדו להם. ואהליבמ' ילדה. ילדו על ברכי יוסף. והששי יתרעם לעגלה. אלה ילדו להרפה: ואלהים ה' וסי' ויאמר יוסף אל אחיו ואלהים סר מעלי. ואלהים. אמר לבהלני. ואלהים זולתי לא תרע. ואלהים מלכי מקדם: פקד ה' וחסר וסי' ואלהים פקד יפקד אתכם. וישבע יוסף את בני. פקד פקדתי אתכם. ויקח משה את עצמות. אם פקד יפקדני: וישבע ד' וסי' וישבע יוסף. ובשנה השביעית שלח יהוידע. וישבע יהושע. ויקם עזרא וישבע: והעלתם ג' חסר בלישנא וסי' והעלתם את עצמתי. קדמא'. והעלתי ליכם בשר. כי העלתיך מארץ מצרים: עצמתי ו' חס' בליש' וסי' והעליתם את עצמתי. וחברו דויהי בשלח. ושפו עצמותיו לא ראו. ממרום שלח אש. עצור בעצמתי. כל עצמתי תאמרנה. ובס"א מצאתי מסורה עצמתי ה' חסר והשמיט ושפו עצמתיו לא ראו. כל עצמתי תאמרנה. וזה המסורה שהיה לפני השמיט אצל עצמתיו הניחו עצמתי. וכל עצמות מלאים:

תולדות אהרן וינחם אותם. חגיגה יו סנהדרין קז : וישבע יוסף. כתובות קיא : והעליתם את. ספר הזוהר פ' תרומה: ויישם בארון. ס' הזהר פ' ויקהל :

בעל הטורים

אנכי מת ואלהים פקוד יפקד אתכם. פירוש אנכי בשר ודם היום כאן ומחר בקבר אבל מלך אל חי וקיים הוא יפקוד אתכם. ורמז שני פעמים פ"א פ"א. פירוש כשם שמלכתי פ' שנים כך יבא לכם גואל בן שמונים שנים אי נמי יפקוד לשון חסרון כמו לא נפקד ממנו איש. רמז שמנין פקוד חסר מת' שנה וישאר רד"ו. וישבע יוסף את בני ישראל. ולא השביע לבניו. אלא אמר להם כשכם לקחת' אותי וכם תחזירוני. ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו. ויחנטו שנים בהאי פרשה ויחנטו את ישראל. ויחנטו את יוסף כדאיתא בכתובות דיספד יספדוניה דדלה ידלוניה בשביל שחנט את אביו חנטוהו ג"כ. ויישם בארון כדי שיהא מצוי להם כשאתם משם :

סכום פסוקי דספר בראשית אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה. אך לד' סי'. וחציו ועל חרבך תחיה. ופרשיותיו יב. זה שמי לעלם סימן. וסדריו מג. גם ברוך יהיה סימן. ופרקיו נ'. י"י חננו לך קוינו סי': מנין הפתוחות מ"ג והסתומות מ"ח. הכל צ"א פרשיות. צא אתה וכל העם אשר ברגליך סימן :

ספורנו

פעלתכם היה בשגגה שחשבתם אותי לרדוף ואם היה זה האמת היה פעלתכם בדין : אל היים חשבה לטובה. המציא בכם זאת השגגה לתכלית טוב : (כו) ויחנטו אותו ויישם בארון. באותו הארון שהיתה החנטה בו הניחו עצמותיו ולא קברוהו בקרקע ובזה נודע הארון לדורות שנא' ויקח משה את עצמות יוסף :

רמבן

והיה אלהים עמכם ואולי לא ידע בנפשו או שלא רצה לתת כבוד לשמו וכן ויראו אחי יוסף כי מת אביהם כי להם מת הוא או שלא ידעו הם בזה כלל וענין המדרש הזה כי נפשות הצדיקים צרורות בצרור החיים וזו תחופף עליו כל היום לובשת לבושת השני שלא יפשיטנה ערומה כיעקב או תתלבש לעתים מזומנות. ויובן הענין הזה במסכת שבת ובמסכת כתובות : נשלם ספר בראשית. בספור דברי האבות : להגיד ראשונות וחדשות : בטרם תצמחנה בלבבות : וליוצר כל ראשית רוכב ערבות : תהלות רבות. והודמות לרבבות : ולו נתכנו עלילות. וסבות : מגלה עמוקות. ודעות נשגבות : ומוציא לאור. המחשבות : המוליך אותי בדרך צדקה. בתוך נתיבות. הגומל לחייבים טובות :

תם ונשלם שבח לבורא

אדרת אליהו

ויחי יעקב כו'. חסד ואמת. אמת הוא לקיים הבטחתו וכ"ה בי"ג מדות : וישלח ישראל כו'. שכל את ידיו בחכמה כי ידע שמנשה הבכור וע"כ יוסף ישית ידו לימינו וז"ש כי כו' : ואני נתתי לך שכם. פשוט שזה שכם ממש : ויקרא יעקב כו' באחרית הימים. עיין מ"ש למטה : ראובן בכורי כו' וראשית אוני כמ"ש כי הוא ראשית אונו והוא כמו כפירש"י ז"ל: יתר שאת ויתר עז. היה לך יתר התנשאות ויתר עז : פחז כמים אל תותר. ר"ל נתרוקן ממך ולא נותר מהם כלום כמים הממהרים ללכת ממקום שנשפך ולא נותר בהם כלום כי השמן שנשפך נשאר דבוק ויין שנשפך נשאר ריחו וקאי פחז על השאת ועל העז וכן אל תותר שהיא לא נשארה ולא אמר שיטול ממנו השאת והעז אלא היתר על אחיו : יצועי עלה. פירוש היצוע שעלה על המטה חללת והוא כינוי על האשה (עירובין ק' ע"ב) שהיא נעשה כר לבעלה וכן משכבי אביך : אחים. באותו אומנות שמפרש והולך: אל תבא. ר"ל לא באה שלא בידיעתי עשו וכן אל תחד ג"כ לא אחדה עמהם כבודי שלא הסכימה דעתי לדעתם והכל על שכם : כי באפם כו' ואמר איש ושור על האנשים ועל המקנה ועיין רמב"ן: גור אריה יהודה מטרף בני עלית. כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו מטרף בני כו' כמו אריה מטרפו כמ"ש כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו (ישעיה לא ד') :

ויחי יעקב בארץ מצרים וגומר. למה פרשה זו סתומה. אלא כיון שנפטר יעקב התחיל השעבוד. ד"א שבקש לגלות הקץ ונסתם ממנו. ד"א שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם. כך היא הנסחא בב"ר. כפי הנראה שאין סמך מן המקרא לכל הדרשות הללו וכולם כמתנבאים. ואשר נראה לי בזה לפי שמצינו כאן סתימה שלא כדרך הפרשיות הסתומות שבתורה שיש בהם ריוח לפחות כשיעור פרשה סתומה וכאן אין ריוח כלל וודאי שכוונת עזרא הסופר להסמיך פסוק ויחי יעקב לפסוק שלפניו וישב ישראל בארץ גושן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד ויחי יעקב וגו' כאילו היה הכל פסוק אחד ע"כ נחלקו ג' לשונות אלו במשמעות דורשין. כי ללשון ראשון הדורש שכיון שנפטר יעקב התחיל השיעבוד יהיה קישור שני פסוקים אלו על זה האופן כי מתחילה אמר וישב ישראל בארץ גושן הורה בלשון ישיבה שהיה להם ישיבה של שלוה ומנוחה. ויאחזו שהיה להם גם אחוזה בארץ ויפרו וירבו מאד וכל זה היה בזמן ויחי יעקב כי בחייו עמד להם זכות יעקב שזכו לכל אלה מכלל שבמותו פסק זכותו ופסק הכל כי לא היה להם עוד ישיבה של שלום מצד השעבוד וכ"ש שלא היה להם אחוזה בארץ כי עבדים המה וכן לא ניתן להם לפרות ולרבות כי בקשו להמעיטם ע"י העינוי באמרם פן ירבה ולפי זה היתה מיתת יעקב סבת השעבוד ונוכל לומר בהפך זה שהתחלת השעבוד היה סבת מיתתו כי קיצר הקדוש ברוך הוא שנותיו שלא הגיע לימי אבותיו שלא יראה בשעבוד בניו כי בא הזמן של ועבדום וענו אותם. לכך נאמר ויקרבו ימי ישראל למות ואמרו רבותינו ז"ל כל מי שנאמר בו קריבה לא הגיע לימי אבותיו ובדרך זה יהיה הסמיכות מבואר ג"כ כמו בדרך ראשון ומספר י"ז שנה דנקט לומר שמכירתו של יוסף שהיה י"ז שנה גרם להם שלא ישבו בשלום במצרים כ"א י"ז שנה. וללשון שלישי הדורש לפי שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם יאמר הכתוב אע"פ שהיה כל ימיו בצרה וצרות כמ"ש ימי מגורי ק"ל שנה מעט ורעים. מ"מ לגודל השלוה שהיה לו תוך י"ז שנים שראה ישיבת בניו בשלום ויאחזו בארץ ויפרו וירבו נשכחו ממנו כל הצרות הראשונות שעברו עליו והיו כלא היו לכך נאמר ויהי ימי יעקב שני חייו קמ"ז שנה כי אותן ק"ל שנים לא היו נחשבים מכלל ימי חייו לגודל צרותיו ועכשיו למפר' נחשבו כולם שני חייו וזה לפי שנסתמו ממנו כל הצרות שעברו וכאילו היה חי חיים נעימים ועריבים בכל שנותיו שהרי באמת יוסף היה חי לכך סמך ויחי יעקב אל הפסוק הקודם. ומה שהשמיט רש"י לשון זה לפי שנ' לו שהיינו הך הלשון ראשון כאשר הוא מבואר למבין בהתבוננות מעט. ואולם הלשון השני הדורש שבקש לגלות הקץ ונסתלקה ממנו השכינה לפי שבא לתרץ מהו שאמר ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז מאי קמ"ל וכי עדיין לא ידענו שהיה במצרים י"ז שנה שהרי בבואו לפני פרעה אמר ימי מגורי ק"ל שנה וא"כ למה הוצרך לומר שהיה חי במצרים י"ז שנה. ועוד למה לא הזכיר לשון זה באברהם ויצחק או באמהות. אלא וודאי שבא להורות שפרשה השכינה ממנו לפי שנא' למעלה ותחי רוח יעקב אביהם שפירושו שרת' עליו השכינה מדקאמר רוח יעקב וסד"א ששרתה עליו רוח הקודש כל הימים עד יום מותו קמ"ל ויחי יעקב בארץ מצרים כי בבואו למצרים חי יעקב אבל לא רוח יעקב שנסתלקה ממנו השכינה מיד לפי שאמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך וא"כ מיד היה מוכן אל הגויה לצאת מחמת מיתה והיה חושש הקב"ה פן יגלה הקץ על כן נסתלקה ממנו השכינה ועדיין לא ידענו מאיזו טעם נסתלקה שכינה ממנו ע"כ באה פרשה זו סתומה לסמכה לפסוק וישב ישראל בארץ גושן לפי שמהידוע שימשך נזק גדול מן ידיעת הקץ כי הדורות הקודמים היודעים שהגאולה לא תהיה בימיהם לא ידרשו את פני ה' לבקש על הגאולה ועל התמורה וכן פי' בעקידה על המדרש האומר כשבקש יעקב לגלות הקץ אמר הקב"ה ולא אותי קראת יעקב ר"ל שלא היית חס על כבודי כי מידיעה זו ימשך נזק זה שלא יקראו אותי ולא יבקשו פני הדורות הקודמים וישבו כמתיאשים מן הגאולה על כן סתם וחתם ה' הקץ האחרון כדי שבכל דור ודור יבקשו את פני ה' ואת דוד מלכם ויהיו מחכים קץ ישועתו תמיד כאשר בעונינו מדה זו מצוייה בינינו אפי' בזמן שאין הקץ נודע מ"מ רבים המה עמי הארץ המתיישבים בארצות העמים ובונין להם בתים ספונים וחשובים ושל אבנים בנין הקיום ובסבה זו לעולם אינן דורשין את פני ה' בכל לב להביאם אל ארצם וע"כ הקב"ה מניחם שמה ולהנחה זו פסוק וישב ישראל בארץ גושן מדבר באשמת ישראל שבקשו להיות תושבים ולהיות להם אחוזה בארץ לא להם ונזק זה בא להם לפי שקץ גלות מצרים היה נודע להם על כן הדורו' הראשוני' אשר ידעו בבירור כי לא בימיה' תהיה הגאולה ההיא בקשו להם ישיבה של קבע ואחוזה בארץ מצרים על כן סמך לפסוק זה פסוק ויחי יעקב להורות שנזק זה הנמשך לאותן הדורות מחמת שהיה קצם נודע גרם לויחי יעקב אבל לא רוח יעקב כי אם יעקב לבדו היה חי כדי שלא יגלה הקץ האחרון ושלא יתפשט נזק זה לדורות:

ויקרבו ימי ישראל למות. במדרש אמרו הימים מתים והם אינם מתים כי כל זמן שהצדיק בעולם נמצאו ימי השלוה בעולם ובמותו בטלים אותן ימי השלוה ובטולם היינו מיתת' וכמ"ש כל זמן שיעקב חי לא התחיל השיעבוד. אבל יעקב עצמו ארז"ל שלא מת ואע"פ שכל צדיק נקרא חי במיתתו מ"מ נקט יעקב דווקא לפי שדרשו עליו מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים כי הבן יש בו חלק מן אביו וכל עובר ירך אמו ואביו הוא ובהיות זרעו בחיים אז דומה כאילו גם הוא בחיים ר"ל חלק ממנו ודווקא יעקב שמטתו שלימה וכולם זרע חי רב פעלים אבל המוליד בן רשע הקרוי בחייו מת אז אין ברא מזכי אבא כי דיו לבא מן הדין להיות כנדון והוא עצמו קרוי מת בחייו ואיך יקרא חלק אביו. וזהו שדרשו על פסוק והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב למה הזכיר בדוד שכיבה וביואב מיתה לפי שדוד הניח בן צדיק כמותו משא"כ ביואב ומטעם זה נאמרה שכיבה ביעקב והמיתה נאמרה דווקא על הימים:

ועשית עמדי חסד ואמת וגו'. יש כאן בקשה על צד האמת ועל צד החסד על צד האמת היינו דבר שאינו מצפה לתשלום גמול ועל צד החסד היינו דבר המצפה לתשלום גמול כי בקשה שבקש ממנו לקוברו זהו דבר המצפה לתשלום גמול כדמסיק פרק ואלו מגלחין דקבר יקברוניה כו'. אבל מה שבקש ממנו לקברו דווקא בארץ כנען זהו חסד שאינו מצפה לתשלום גמול. ד"א מה שבקש שלא יקברנו במצרים שלא יעשוהו ע"ג זהו מצד האמת היינו לעשות כן להציל מכשול מן המצרים. אבל מה שבקש שיקבור אותו דווקא בארץ כנען זהו על צד החסד. ומה שפירש"י ג' טעמים בדבר נראה לפרש שכולן צריכין זה לזה כי הטעם שלא יעשוהו ע"ג ושלא ישלטו הכינים על קברו הכל חד טעמא הוא כי למה יעשוהו ע"ג ומה גבר מגודרין אלא לפי שיראו שכל עפר הארץ כינים חוץ מקברו ע"כ יטעו אחריו ואם יהיו הכינים גם על קברו אז ינטער בהם וטעם של כינים לבד אינו מספיק כי יקשה והלא הרבה ריוח והצלה לפניו יתברך להצילו מן הכינים שהרי ארז"ל פרק השותפין ז' לא שלטו בהם רמה ויעקב אחד מהם ואם רמה לא שלטה בו ק"ו הכינים אלא שאמר שאם לא יהיו הכינים על קברו יעשוהו ע"ג ובשני טעמים אלו לא סגי דא"כ למה צוה שיקברנו דווקא בארץ כנען ולא בשאר ארץ אלא בעבור צער גלגול מחילות. ובטעם של גלגול מחילות לבד לא סגי דא"כ למה אמר אל תקברני במצרים די לו במה שאמר וקברתני בקבורתם. אלא כך אמר מבקש אני ממך שתקברני בקבורות אבותי ואם תבוא לידך איזו סבה ומניעה שלא תוכל לקברני בארץ כנען אז תקברני באיזו ארץ שיהיה חוץ מארץ מצרים שאל תקברני שמה כלל וכל כך למה אלא וודאי משום חשש ע"ג או כינים כאמור:

ויאמר השבעה לי. לא היה יוסף חשוד בעיניו שלא יקיים מצות אביו אלא השביעו כדי שיהיה לו התנצלות לפני פרעה כמו שפירש"י על פסוק כאשר השביעך שאם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך כו'. ומה שנא' לשון לי ולו השבעה לי וישבע לו נ"ל שהיה מתירא פן יאמר לו פרעה שיתיר שבועתו ע"כ אמר השבעה לי היינו על דעתי והנשבע על דעת חבירו אין לו התרה בלא דעת חבירו כדאיתא בטור י"ד סימן רכ"ח על כן נאמר לי לדעתי וישבע לו. ד"א לפי שיוסף אמר אנכי אעשה כדבריך ואמרו במדרש שיוסף אמר גם אנכי אעשה כמו שאתה עושה ואצוה לבני שיקברוני בארץ כנען ואמר יעקב השבעה לי שתעשה לי כן כי אני משביעך בהגוה גם אתה לבניך כן ואלו לא נאמר לשון לי הייתי אומר שהיה משביעו על כל דבריו אפי' על אנכי אעשה כדבריך. ד"א שהיה יעקב רוצה לכסות השבועה מפני העומדים כי אמר לו שים ידך תחת ירכי ר"ל והשבע לי אמר לו יוסף אנכי אעשה כדבריך בלא שבועה כי נאמן אני בדבורי ויאמר השבעה לי היינו לי לבדי בסוד שלא ידע מזה שום אדם כי חרפה היא לו ליוסף לומר שאביו לא היה מאמין לו והוצרך להשביעו לכך נאמר וישבע לו לבדו. ד"א שמתחיל' אמר לו שים נא ידך תחת ירכי כי רצ' להשביעו בנקיט' חפץ ואמר לו אנכי אעשה כדבריך בלא שבועה וחשב יעקב כי היה חרה ליוסף שבקש להשביעו שבועה חמורה ויאמר השבעה לי בלא נקיטת חפץ וישבע לו ולכך לא נאמר כאן וישם ידו תחת ירך אביו כדרך שנאמר באליעזר עבד אברהם:

ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיך וגו'. למה שינה יעקב הלשון כי שם נאמר ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך והנה במקום פרה ורבה אמר מפרך והרביתיך הלא דבר הוא והענין הוא לפי שלשון פרה ורבה משמע שהוא ציווי אל יעקב שיעסוק בפריה ורביה ועי"ז יצאו ממנו גוי וקהל גוים וכאן על כרחך אין הפירוש כך שהרי לא נולד לו שום בן אחר נבואה זו ומבנימין היתה כבר מעוברת והנה גוי אמר על בנימין וקהל גוים על שעתיד שבט אחר ליחלק לשנים וכל זה אינו תלוי בפעולות ועי"י שיעסוק בפריה ורביה. ע"כ אמר במקום פרה ורבה הנני מפרך והרביתיך לומר שזה אינו ציווי אליו שיעסוק הוא בפריה ורביה אלא הקב"ה מפרה ומרבה אותן הנולדים כבר. ואין לומר שברכה זו שיפרו וירבו הנולדים כבר לא שיחלק שבט א' לשנים דאם כן למה אמר פרה ורבה שפירושו מפרך הל"ל מפרך אלא שאמר מפרך בלשון פרה לומר לך שאותו שבט שעתיד ליחלק לשנים יהיו דומים בכל עניניהם כאילו אתה הולדתם ר"ל יהיו על שמך יקראו כאילו אתה הולדתם כמ"ש ועתה שני בניך וגומר לי הם. ומזה למד יעקב שמאמר פרה ורבה אינו ציווי אליו שיעסוק בפריה ורביה ועי"ז יהיה לגוי וקהל גוים שהרי מאותה נבואה והלאה לא נולד לו בן על ידי שעסק בפריה ורביה. אלא וודאי שפסוק זה ברכה ומתנה ליעקב להפרות ולהרבות הנולדים כבר ועל כן אמר שפירושו מפרך ומרבך ואין הפירוש סתם ברכה להפרות זרעו דאם כן למה לא אמר לו בפירוש מפרך והרביתיך אלא וודאי שתלה בי הדבר שאותו רבוי דומה כאילו אני הולדתים ולמאי נפקא מינה יהיו דומים כאילו הולדתים אלא וודאי לענין שיקראו על שמי להיות כל אחד שבט בפני עצמו וזה מתנה הוא ולא על צד החיוב ע"כ אמר יעקב ונתתיך לקהל עמים אע"פ שלשון זה לא נאמר שם מ"מ יובן כל זה משם. ומה שקרא בני יוסף קהל יותר משאר השבטים לפי שלשון קהל מורה על היות הרבה אנשים נקהלים במקום אחד ובמקום שיש הקהל הגדול העין הרע מצוי בו ביותר על כן נמנעים מלהקהל חוץ משבט יוסף שאין ההקהל מזיק להם לפי שאין העין הרע מזיק להם כמו שלמדו מן פסוק בן פרת יוסף בן פרת עלי עין קרי ביה עולי עין. ומהרי"א פירש שעשה סימן מן הנה מפרך על אפרים שיהיה גם הוא לראש כי מנשה הבכור היה בלאו הכי ראש שבט ולא הוצרך לבקש סימן כ"א על אפרים גם הביא סימן על זה שקרה מקרה שנקברה רחל בדרך אפרת כי אפרת מורה על שם אפרים וסימנא מילתא היא שגם אפרים יהיה ראש שבט:

בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. נקט בזה לפי ששאלו מי אלה שאינן ראוין לברכה כי אמר מבטן מי יצאו אלה ר"ל שיאמרו אלה אלהיך על העגל שעשה ירבעם והשיב יוסף בני הם מ"מ הם בני ומצדי הם ראוין לברכה ומה שיצאו מהם אחאב וירבעם לפי שנתן לי אלהים אותם בזה פה במצרים ואמם מצרית בת פוטיפרע כהן און דהיינו כהן לע"ג ע"כ יצאו ממני לעתיד בנים כאלו עובדי ע"ג אבל מצדי ראויים הם לברכה דאל"כ למה ברך ה' את יצחק והלא יצאו ממנו עשו ויעקב מצד שהיתה רבקה בת בתואל הארמי אלא וודאי שאין הקדוש ברוך הוא תופש אל זרע המקולקל וברכו בעבור הזרע הקדוש הראוי לברכה כך שברכם גם אתה שהרי מצדי ראוים הם לברכה כי באשר הוא שם כולם זרע ברך ה'. ויאמר קחם נא אלי נקט

לשון

לשון אלי להורות שראוי ללמוד ממני הרי בעבורי נתברך אבי ולא חם הקב"ה אל עשו ר"ל יהיו המתברכים במוני לפיכך קחם אלי. ובמלת נא הורה על הזמן ההוה כמו הנה נא ידעתי שפירושו לשון עתה. ור"ל הנני מברכם כפי הזמן של עכשיו שהרי עכשיו כולם צדיקים ולא אחוש אל העתיד. ויברכם ביום ההוא לאמר כפי מה שהיו ביום ההוא ולא היה חושש אל העתיד מה שיבא מזרעם כי אין דנין את האדם כ"א לפי מעשיו של עכשיו. ד"א נקט אלי לומר הרי מתייחסים אלי כי משפחת האב עיקר אבל משפחת האם אינה קרויה משפחה:

שכל את ידיו כי מנשה הבכור. יש מקשים למה בתק יוסף עד אחר שבירך אותם ואח"כ ויתמוך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים למה לא עשה זה קודם שברכם. אילו לפי שיוסף חשב שהשמאל חשוב מן הימין לפי שהלב מקור השכל מונח ביד שמאל והכבד מקור הנפש המתאוה שבימין וחשב יוסף לפי שמנשה הבכור על כן רוצה לברכו בברכות שכליות ליתן לו המדע והחכמה ביתר שאת ואת אפרים רצה לברך בברכות גשמיות. ואחר שבירך ברכה אחת לשניהם אז ראה יוסף שלא זו הדרך ולא נתכוין אביו לזה ואולי טעה בין בכור לפשוט או לא ידע בין ימין לשמאל על כן וירע בעיניו ויאמר לא כן אבי. ויש מקשים וכי לא ראה שאביו שכל את ידיו בכוונה ובוודאי ידע את אשר עשה ולמה ירע בעיני יוסף והיה לו לשאול לאביו על מה זה שכל ידיו ונראה שיוסף חשב כי יעקב סבר שיוסף לקח הבכור ביד ימין שלו ואפרים בשמאל שלו ואז הבכור כנגד השמאל של יעקב ע"כ שכל ידיו כדי שיהיה הבכור בימין יעקב לפיכך וירע בעיניו שהרי באמת לקח יוסף את אפרים בימינו:

האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. לא רצה לכלול את עצמו עמהם ולומר האלהים אשר התהלכתי אני ואבותי לפניו כי לא רצה להחזיק את עצמו לצדיק גמור ומי שאינו צדיק גמור אין לומר לפניו כ"א עמו שצריך סעד לתומכו כמו נח שנאמר בו את האלהים התהלך נח. והזכיר ב"פ האלהים ובשלישי הזכיר המלאך לפי שמנים שהאבות אינם נאותים בלתי לי"י לבדו כי שהתהלכו לפני האלהים היינו העבודה כתרגומו די פלחו אבהתי קדמוי. וכן האלהים הרועה אותי מעודי והיינו הפרנסה כי הוא מן ד' מפתחות שלא נמסרו לשליח. ודורשי רשומות אמרו מעודי עולה למספר ק"ל היינו אותן ק"ל שנים שכלכלו ה' קודם בואו למצרים. עד היום הזה מלת הזה עולה למספר י"ז היינו אותן י"ז שהיה חי במצרים ור"ל אף ע"פ שנראה כאילו היה יוסף מפרנסו אותן י"ז שנים מ"מ תלה אותם באותן ק"ל שנים כשם שהם היו ודאי מאת ה' כך י"ז שנים אלו. אבל בענין השמירה מכל רע שנעשה ע"י שליח אמר המלאך הגואל אותי מכל רע כי תמיד מלאכיו יצוה לשמרו בכל דרכיו. ויקרא בהם שמי ושם אבותי שיקרא להם כל מה שמורה עליו שמי ושם אבותי. כי שם ישראל ע"ש כי שרית עם אלהים ואנשים כך יהיה צדיק מושל בירא ה'. ויעקב ע"ש עקב רב טוב הצפון לצדיקים כי תמיד ראשיתם מצער ואחריתם ישגא מאד. ואברהם ע"ש אב המון גוים כך יהיו ראש לכל האומות. ויצחק תרגומו וחדי כך תהיה תמיד השמחה במעונם:

וידגו לרוב בקרב הארץ. היה לו לומר בארץ מהו בקרב הארץ ונראה לפ' על דרך שארז"ל במסכת סוטה שהיו המצרים חורשים על גבם ונעשה להם נס ונבלעו בקרקע כו' ואח"כ הוזרין ומבצבצים והולכים לביתם עדרים עדרים כו' ולפי זה היו פרים ורבים בקרב הארץ ממש כי לא לחנם נעשה להם נס זה שהיו נבלעים בקרקע ודאי לכדי שלא תשלוט בהם עין הרע של המצרים ע"כ נתכסו בקרקע כדגים המכוסים במים ובסיבת היותם בקרב הארץ ממש נעשו רבים כדגים כי לא שלטה בהם עינא בישא וע"ז נאמר ותמלא הארץ אותם. ונתן ברכת הריבוי דוקא ליוסף כי שמו מורה על התוס' והרבוי כמ"ש יוסף ה' לי בן אחר וכמ"ש יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. והיתה ברכה זו ראויה ביותר אל אפרים ע"ש כי הפרני אלהים ע"כ נתן ימינו על ראש אפרים כי חשב יעקב ששמו מסייע לו לקבלת ברכה זו. ויוסף חשב ביותר ראוי לתלות ברכת הריבוי בבן הבכור כי אליו פי שנים כפלים בירושה ע"כ גם ברכת הרבוי לו יאתה ביותר. והשיב יעקב ידעתי בני ידעתי הזכיר ב"פ ידעתי כנגד ברכת פי שנים של הבכור ואמר גם הוא יגדל וגם הוא יהיה לעם הזכיר ב"פ גם לרמוז על הכפל כאילו אמר ידעתי מן פי שנים של הבכור אשר מזה הצד היה מן הראוי ליתן לו ביותר חלק בברכת הרבוי לצרף הוייות להדדי. אבל מ"מ אחיו הקטן יגדל ממנו כי הקב"ה בוחר ביותר בקטנים וכל אדם שיש בו צד קטנות אז ביותר הקב"ה מגביה לשיתו לאלפי רבבה כמ"ש לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט וכתיב הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום. וקרה זה לכל זרע אברהם כי ישמעאל בכור לאברהם נפסל ישמעאל ונבחר יצחק. עשו בכור ליצחק נפסל עשו ונבחר יעקב ראובן בכור ליעקב נפסל ראובן ונבחר יוסף מנשה בכור ליוסף נבחר אפרים ביותר ורמז זה הלא דבר הוא והמשכילים יבינו:

האספו ואגידה לכם וגו'. ואח"כ הזכיר לשון קיבוץ הקבצו ושמעו וגו' לפי שארז"ל בקש לגלות הקץ ונסתם ממנו והנה לשון אסיפה שייך למי שעומד בחוץ במקום מגולה ונאסף לתוך הבית למקום צנוע כמו ואספתו לתוך ביתך ואין מאסף אותי הביתה וכן רבים אבל לשון קיבוץ מורה על אנשים מפוזרים שיתקבצו למקום אחד אפי' שיהיה במקום מגולה ובקעי בו רבים. כך מתחלה בקש לגלות סוד הקץ ואין ראוי לגלות דבר סוד ברשות הרבים פן ישמע מי שאינו הגון כי סוד ה' ליראיו דוקא ע"כ אמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים לעת קץ. ומיד הרגיש בעצמו שנסתם ממנו הקץ ע"כ חזר מלשון אסיפה ואמר הקבצו בני יעקב לשמוע דברים שאין בהם סוד ויכול לדבר ממנו ברבים והזכיר ב"פ ושמעו כי לקצתם היה מדבר דברי כבושים ותוכחות כמו לראובן ושמעון ולוי. וע"ז אמר ושמעו בני יעקב. ולקצתם היה מגיד עתידות וע"ז אמר שמעו אל ישראל אביכם כי הגדת העתידות תלוי ברוה"ק שעליו המיוחס לשם ישראל כי שם זה רוחני וזה פירוש יקר:

ראובן בכורי אתה וגו'. תרגומו סגי לך למיסב תלתא חולקין בכירותא כהונתא ומלכותא רצה לפרש הפסוק ראובן בכורי אתה ראוי אתה לבכורה לפי שכחי וראשית אוני אתה. וראוי אתה גם לכהונה דהיינו יתר שאת כי העבודה בבכורות. וראוי אתה למלכות יתר עז. אמנם פחז כמים אל תותר כי מלך במשפט יעמיד ארץ וכל שופט צריך להיות מתון בדבר המשפט. ואתה פחז כמים בכל עניניך והכא היינו המהירות ע"כ אין אתה ראוי לקבל יתרון המלוכה. וכי עלית משכבי אביך ע"כ אינך ראוי לכהונה. כי הכהונה עניינה להשרות השכינה בבה"מ שנקרא משכבי אביך שבשמים כמו שמפרש רש"י על פסוק הנה מטתו שלשלמה ועל פסוק בין שדי ילין וכארז"ל כד הוי רחימתין עזיזא אפותיה דספסירא הוינא שכיבן כו' ואתה גרמת סילוק השכינה ע"י מעשה בלהה ע"כ אינך ראוי לכהונה. ונקט משכבי לשון רבים כי שלשה מקדשים יהיו לעתיד חוץ ממשכן. אז חללת יצועי עלה באותו פעם חללת גם יצועי דהיינו מטה שלי כדי שלא אוליד עוד בנים ממנה ועשית זה בעבור חמדת הממון שיהיה לך חלק גדול בירושה וכן פירש הרמב"ן ע"כ אני קונס אותו ממון לבלתי היות לך משפט הבכורה ליקח פי שנים ותהיה ליוסף בעל עין יפה שפרנס את אביו ואחיו כמ"ש בחללו יצוע אביו נתנה בכורתו ליוסף:

יתר שאת ויתר עז. הקשו המפרשים שכפי משמעות הפרשה לא בירך אותו כלל והכתוב אמר איש כברכתו בירך אותם. ואומר אני שברכו יעקב מעין ברכותיו של משה שנאמר יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר ופירש מהרי"א לפי שראובן היה מוכרח לילך בראש החלוץ למלחמה ועל רוב המתים במלחמה הם הראשונים ע"כ ברכו יחי ראובן ואל ימות. ולי נראה שברכו בענין העז והגבורה שיהיה גבור בארץ ויתן עז ותעצומות לעם כי ההולכים בראש החלוץ צריכים להיות גבורים וכל גבור נקרא איש חי רב פעלים לאפוקי החלוש חשוב כמת לכך נאמר יחי ראובן. וזה שנאמר ויהי מתיו מספר ר"ל כי נצחון האויבים בדרך הטבע תלוי בשני דברים או ברבוי עם או באנשים בעלי כח וגבורה ושניהם כאחד טובים ויען כי ראובן גרם ליעקב סילוק השכינה וקרוב הדבר להיות עונשו מדה כנגד מדה שבמלחמותיו תסתלק השכינה ממנו ויצטרך לעשות מלחמות בדרך הטבע ע"כ הוצרך לשני ברכות אלו שיהיו אנשיו גבורים וע"ז אמר יחי ראובן ואל ימות. ויהיו ג"כ רבים עד שיצטרכו למספר כי עם מועט נקראו מתי מספר שמספרם ידוע לרבים אבל עם רב צריכין לספרם וע"ז ויהי מתיו מספר כי לשון ויהי מורה שיהיו רבים וצריכים למספר. וכן יעקב ברכו בשני ברכות אלו ונתן לו השאת והעז. השאת היינו המספר וזהו בעצם ברכת ויהי מתיו מספר. והעז היינו הכח והגבורה נרמז בברכת יחי ראובן ואל ימות. ויותר מתיישב ענין המספר לפירש"י שפי' ויהי מתיו מספר שיהיה נמנה עם שאר השבטים ומדקאמר מתיו משמע שמדבר בגברים הרבה שיהיו נמנים עם ישראל כשיהיו כל ישראל נמנים לאיזו צורך. ואמר יעקב הנני נותן לך השאת והעז כי השאת עניינו המספר כמ"ש כי תשא את ראש שאו את ראש וכן בכל מקום נזכר המספר בלשון שאת ואמר יעקב אע"פ שמן הדין היית ראוי ליתר שאת ועז ר"ל שיהיה לך יתרון על כל השבטים פי שנים כפלים בענין השאת והעז כי ראוי שיהיו ממך מתי מספר פי שנים על זולתך. וכן יתר עז היה מן הראוי ליתן לך עז ותעצומות יותר מכל השבטים ליקח פי שנים בשאת ועז. אך לפי שפחזת כמים בחטא של בלהה ע"כ אל תותר להיות לך יתרון על אחיך בשאת ועז אבל מ"מ גוף השאת והעז אני נותן לך במתנה כי מן הדין היה שהחטא יגרום שלא יהיה לך שום שאת ועז אפי' שוה לאחיך לא היה לך להיות מ"מ הנני נותן לך ברכתי שלום שיהיה לך שאת ועז שוה לאחיך אך אל תותר ליקח יתר על אחיך מצד שהעון גורם לך. ונוכל לפרש ענין השאת היינו שיהיה נמנה במנין שאר השבטים כמו שפי' רש"י על ויהיו בני יעקב י"ב וכן בפסוק ויהי מתיו מספר והכל מבואר על דרך אחד:

שמעון ולוי אחים. שניהם כאחד לצרה יולד התחיל בשכם כדרך שנאמר ויקחו שמעון ולוי אחי דינה פירש"י לפי שמסרו עצמם עליה נקראו אחי דינה וזה באמת שבח להם שנכנסו בעובי הקורה בעבור אחותם אך שלא יפה עשו מה שגזלו כל העיר כי זה כלי חמס הוא ואין הנקמה תלוי בזה ועל שהמתיקו סוד יחד ונקהלו על כל העיר אמר בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי כי באפם הרגו איש זהו טעם על שהתחיל בשבח לומר שלבשו קנאה בעבור אחותם והרגו כולם כאיש אחד. וברצונם עקרו שור היינו החומה כתרגומו וזהו טעם על שמסיים בגנות ואמר כלי חמס מכרותיהם כי דבר זה אינו תלוי באף ובנקמה אלא מרצונם הטוב עקרו החומה לקעקע כל העיר ולחמוס כל אשר להם. ארור אפם כי עז מצינו בכל מקום לשון עזות על הפנים ולשון קשיות על העורף שהוא מעבר השני אל הפנים וכשקלל לא קלל אלא אפם וקשיות ערפם ואמר ארור אפם ואימתי כי עז כשהוא עז. ועברתם היינו עבר השני של אפם דהיינו הפנים ומעבר השני הוא העורף ועל העבר השני דהיינו העורף אמר כי קשתה. ואמר יעקב שאם ישאר דבק בשני שבטים אלו קנין של העזות פנים וקשיות העורף מי יוכל לעמוד בפניהם וגם המה יהיו בתכלית הרעה ע"כ אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ר"ל החלק הגדול ממדת העזות פנים וממדת קשי עורף שיש בטבע שני אחים אלו אחלק ואפיץ בכל ישראל כי היכי דלימטי לכל חד שיבא מכשורא ר"ל כשיתפשט בכל ישראל לא יגיע לכל אחד מישראל כי אם חלק קטן והיינו הך שקרא משה לכל ישראל עם קשה עורף שנאמר כי עם קשה עורף הוא ורז"ל אמרו שלשה עזים הם ישראל באומות כו' לפי שקבלו טבע העזות והקשיות עורף מן שמעון ולוי כי חלק אותם יעקב לכל בניו. ד"א אעפ"י שהעזות וקשיות עורף מדה רעה מ"מ יש בהם צד לטובה כארז"ל הוי עז כנמר כו' לעשות רצון אביך שבשמים וכן קשיות העורף אך טוב הוא לישראל כדי שיעמדו בדתם לא ישובו מפני כל לשמוע בקול זרים. וזהו שאמר יעקב שאפם כי אז ועברתם דהיינו העבר השני לאפם כי קשתה וזה בודאי מדה רעה וכדת מה לעשות בהם להפכם לטובה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל ר"ל אחלק ואפיץ העזות וקשיות עורף אל שפי מעשה יעקב וישראל דהיינו להפך פעולתם לטובה

לטובה כחמור. ומה שכללם יעקב ומשה הפרידם לפי שכבר אמר יעקב אחלקם וגו' ע"כ לא היה משה רשאי לצרפם ומ"מ ברכם קצת מעין ברכתו של יעקב כי אמר ברך ה' חילו פירש אונקלוס על הנכסים כי לא היה ללוי חלק ונחלה כי אם המתנות הראויות לו כך אמר יעקב אחלקם ביעקב ר"ל אחלק לו בין כל יעקב כי מן כל ישראל יקחו המה חלקם ואע"פ שבעבור היות כלי חמס מכרותיהם דהיינו לגזול ממון כל העיר נותן הדין לקנסם שיהיו כולם עניים מ"מ אחלק להם ביעקב לקבל מהם מתנותם ושבט שמעון אפיץ בישראל להיות סופרים ומלמדים וע"כ רמז משה ברכה לשמעון תוך ברכת יהודה כי גם מיהודה מושכים בשבט סופר כמ"ש ומחקק מבין רגליו ומחקק היינו סופר:

יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שאתה יהודה הודית במעשה תמר כהוראת שם יהודה ע"כ מדה כנגד מדה יודוך אחיך יודו לך על המלכות ולא יבושו כשם שאתה היית מודה ולא בוש מלהודות על האמת כך אחיך לא יבושו כי יודו על האמת שלך לבד יאתה המלוכה כי מצינו כשהומלך דוד כתיב ויאמרו כל שבטי ישראל וגו' הננו עצמך ובשרך וגו' אתה המוציא והמביא בישראל כו' והשבט ימין וראה כי בג' הזכיר ברכותם מעין שמם יהודה גד ודן. יהודה על שם יודוך אחיך. דן ע"ש ידין עמו. גד ע"ש גדוד יגודנו ושלשתן נמשלו לאריה יהודה גור אריה ומשה אמר דן גור אריה ולגד אמר ברוך מרחיב גד כלביא שכן. לפי ששלשתן נלחמו מלחמות ה' וכן יהודה ידו בעורף אויביו ודן ידין עמו פי' הרמב"ן ינקום נקמת עמו. וגד שנאמר וטרף זרוע אף קדקד. ונרמז שלשתן בפסוק והוא יגד עקב יגד ר"ת יהודה גד דן כי יגד ענינו לשון כריתה מלשון גודו אילנא כי שלשתן יכריתו האויבים ולא בגבורת איש כ"א בעזר אלהי כי כמו שהש"י אינו נלחם כי אם בשמו ית' כמ"ש ה' איש מלחמה ה' שמו כך אלו אין מלחמתם בכלי זיין וכן פירש רבינו בחיי שבפרשת יהודה תמצא כל האותיות אלפ"א בית"א חוץ מן ז' להורות שאין מלחמתם בכלי זיין כ"א בשם ה'. וכן שלשה אלו נלחמו בשמם כי כאשר שמעו האומות את שמע שמם והוראת שמותם מיד תפול עליהם אימתה ופחד כי שם יהודה מודה שהכל יודו לו כי אליו יאתה הרוממות ודן ידין וינקום נקמת עמו וגד לשון כריתה וז"ש לפי שיהודה אתה יודוך ושמך יגרום לך שידך בעורף אויביך. גור אריה יהודה אע"פ שנמשל לאריה שדרכו לטרוף טרף מ"מ מטרף בני עלית לא הסכמת בטרף טרף יוסף אלא עלית נסתלקת מעל אחיך שכן נאמר וירד יהודה מאת אחיו ר"ל נסתלק מהם כי לא רצה להיות אתם בחבורתם. או עלית לשון מעלה שמגד טרף בני שלא היה לך חלק בו עלית למעלה זו. לא יסור שבט מיהודה רבו הדעות בפירוש פסוק זה והמעיין יבחר בפירוש מהרי"א כי הוא קבץ כל הדעות וכל מה שדברו בו רוב המפרשים ע"כ מנעתי ידי מלהעלות זכרונם על ספר כי יאריך הסיפור:

זבולון לחוף ימים ישכון וגו'. לפי שזבולון היה עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר שהיה עוסק בתורה וכן אמר משה שמח זבולון בצאתך כי הממון אין לו שלימות כי אם ע"י הוצאה וההוצאה טוב בו מהקבוץ אבל יששכר באהליך כי קנין הממון אינו דבק בו כקנין התורה שהוא תמיד באהלו ואינו תלוי בהוצאה כי אפילו אם נשאר הקנין באהלו יש בו שלימות. וכן פסוק זה בא לגלות ההעדר הכרוך בעוסקים בקנין הממון כי מלבד מה שכל ימיהם אין להם מנוחה יש בהם עוד חסרון אחד והוא פיזור הנפש כי הוא וביתו וסחורתו מפוזרים ומפורדים זה מזה כי משכן ביתו יהיה במקום אחד והוא עצמו יהיה בדרך או אניה בלב ים וסחורתו במקום שלישי והרי נפשו מפוזר כי מחשבתו על ביתו שבמזרח ומחשבתו על סחורתו שבמערב ומחשבתו על עצמו בין שני גבולים אלו ז"ש זבולון לחוף ימים ישכון כי שם ביתו. אבל הוא לא ישכון בביתו אלא הוא לחוף אניות כי כל ימיו יהיה באניה בלב ים. וירכתו היינו סחורתו וממונו שנקרא היקום אשר ברגליו שמקיימו על רגליו כירך זה המעמיד את האדם ומקיימו. על צידון כי הוא מקום סחורה כמו שאמר סוחר צידון עובר ים מלאוך. וע"ז אמר חכם אחד שיצילנו ה' מפיזור הנפש כי מחשבתו מפוזרת בהרבה מקומות והזכיר ההפך אצל יששכר כמו שיתבאר בסמוך:

יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים. כחמור זה שהוא ומשאו קשורים יחד לא יתפרדו כך קנין התורה דבק ואינו נפרד ממנו כמו קנינו של זבולון שמלבד שהוא וביתו וקנינו נפרדים ע"כ הוא בעל תנועה תמיד או לביתו או לקנינו כי על הרוב הם חוץ ממנו אבל יששכר תמיד משאו עליו משא דבר ה' והוא רובץ בין המשפתים היינו בין שני גבולים כי כל הצלחות של הגוף יסובבוהו כמ"ש אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד ובכל מקום שהוא הולך או עומד תמיד הוא בין שני גבולים כי הם גדלים עמו והולכים לרגלם מה שאין כן בהולך בשם בסחורה שאין שני גבולים אלו דבוקים בו כי לפעמים הוא הולך במקום סכנה וזה מתנגד לאריכות ימיו ועונה בדרך כחו ולפעמים יתרחק מעושרו כי לא ירד אחריו כבודו וא"כ על הרוב אינו בין המשפתים אבל העוסק בתורה ורובץ תחת משא דבר ה' תמיד הוא בין המשפתים כחמור. וירא מנוחה כי טוב כי אין קנין התורה תלוי בתנועה כמו קנין הממון כי על הרוב ממרחק יביא לחמו אבל קנין התורה תלוי בעמל הנפש ומנוחת הגוף כי מטעם זה נתנה התורה בשבת יום מנוחה. ואת הארץ כי נעמה כי א"י אוירא דמחכים הוא. ויט שכמו לסבול עול תורה. ואע"פ שקנין התורה קודם במעלה לקנין שום סחורה כי טוב סחרה מכל סחורה מ"מ הקדים את זבולון ליששכר כ"א אין קמח אין תורה ואם לא יאכל וישתה איך יהיו אבריו חזקים אף בריאים לטרוח בתורת ה' ע"כ הקדים את זבולון אשר ממרחק יביא לחמו כדי שיוכל יששכר להיות יושב אוהלים וגם יששכר נותן מחלקו בתורה אל זבולון שמעלה לו מס עובד עבודה ממש וז"ש ויהי למס עובד:

דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. יאמר שאע"פ שבדגלים יהודה נוסע בראשונה ודן באחרונה מ"מ ישוה לו גם הוא שידין את עמו כאחד כמיוחד שבשבטי ישראל והוא יהודה כי שמשון שפט את ישראל בדורו כדוד בדורו וכמ"ש במלך המשיח שיבוא מיהודה וברוח שפתיו ימית רשע כך יהי דן נחש עלי דרך כי כל נחש ממית ברוח שפתיו. ומדקאמר ידין עמו ש"מ שמדבר ברשעי ישראל שידין אותם ויגלה הקוצים מן כרם ה' צבאות. וע"כ היה מן ההכרח שיסע יהודה בראשונה ודן באחרונה לפי שיהודה נמשל לאריה שעיקר כחו בזנבו וא"כ כשהלך יהודה לפני מחנה ישראל ואחוריו כלפי העם דומה כאילו זנבו פונה למחנה ישראל רמז שבו ידין עמו לשבר זרועות רמות. ודן נמשל לנחש שאין כחו אלא בפיו ע"כ דין הוא שיסע באחרונה ופיו פונה אל מחנה ישראל כי בו ידין עמו. ולפי שכל דיין יש לו רבים הקמים עליו ע"כ אמר לא תגורו מפני איש כי לישועתך קויתי ה' ואלהים נצב בעדת אל להציל מאנשי זרוע. וי"א שדן לא היה מחניף לשבטו אלא היה דן כאחד שבטי ישראל כאשר שבטים כי קרוב ורחוק היו שוים בעיניו. ומה שמצינו שמשה המשיל את דן לגור אריה ויעקב המשילו לנחש רמז שכל דיין יש לו מלחמה פנים ואחור יש מעיזים בפניו לומר לו מוסיף אני עליך דיינים כמ"ש טרחכם ומשאכם וריבכם ויש מרגן אחריו אבל לא בפניו ע"כ צריך להיות בעל כח ואמיץ רוח ללחום פנים ואחור ולא יתן את לבו לכל הדברים אשר ידברו בין בפניו בין אחוריו אלא יהיה כאריה ונחש זה כחו באחוריו וזה כחו בפניו וזה רמז נכון:

גד גדוד יגודנו. הרבה גדודים יבואו עליו למלחמה ובתחילת המלחמה יכה בהם מכה רבה כמ"ש וטרף זרוע אף קדקד כי עור בעד עור וכשמכה בחרב אז המוכה מרים ידו להגן על ראשו על כן הגבור טורף תחילה זרוע וחותכו לשנים עד שיעבור החרב אל הקדקד. ויעקב מדבר בסוף המלחמה שאויביו יתנו לו עורף ויברחו והרי עקיבו של הנרדף סמוך אל הרודף וביותר כשהוא נופל ונכשל בנפילה ואז יכרית ויגד עקביו זה"ש והוא יגד עקב כי יגד היינו כריתה מלשון גודו אילנא:

מאשר שמנה לחמו. לפי שאשר היה מספיק שמן לבה"מ למנחות ולשאר צרכי המקדש וידוע שכל שפע והשובע בא לעולם מן המקדש ע"כ אמר שמאשר שמנה לחמו של ישראל שמנה תחת שמן והוא יתן מעדני מלך כי הוא יתן למקדש והמקדש יתן אל כל העולם כמלך כעס. או נ"ב שאשר יהיה בעל צדקה ולפיכך הכל ישבחוהו בנים ובנות כמ"ש כי אשרוני בנות ומשה אמר ברוך מבנים אשר וגו' והוא יתן לעני לחם שמן ומעדני מלך לא מן הפחות כההוא שהאכיל לעני פטומות וכמ"ש אם אכלתי פתי לבדי אפי' פתי פת נקיה המיוחד לי לא אכלתי לבדי:

נפתלי אילה שלוחה. י"א נפתלי נופת לי כי נופת תטופנה שפתותיו מה עושה ע"י בשורות טובות שהיה מבשר לישראל. ויש מפרשים על פרותיו שממהרים להתבשל ונותן אמרי שפר ע"י מקרא בכורים או ברכת הפירות. וקרוב בעיני לומר שאמרי שפר היינו התורה וע"כ המשילו לאילה כדמסיק במסכת עירובין אילת אהבים למה נמשלו ד"ת לאילה לומר לך מה אילה רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה אף ד"ת חביבין על בעליה כל שעה כשעה ראשונה ואולי שכל זה דרשו נופת לי ד"ת מתוקים מדבש ונופת צופים. ור"ל לפי שנקרא נפתלי על שם שד"ת מתוקים כנופת צופים לפיו ע"כ יזכה להיות כאילה שחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה ויתן אמרי שפר שאפי' ד"ת שנתישנו בפיו הרי הם אמרי שפר כי ספר מורה על דבר חדש שהוא בשופרו ויופיו:

בן פרת יוסף בן פרת עלי עין. אמר יעקב כי יוסף מגיד עצמו הוא בן פרת לשון פריה ורביה כי יוסף לשון הוספה כמו יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. ואמר בן פורת עלי עין מגיד שהוא בעל חן על דרך שנאמר נושאת חן בעיני כל רואיה ע"כ יהיה עלי עין שאין עין הרע שולט במי שנושא חן בעיני כל רואיו והמופת על זה שהרי בנות צעדה עלי שור להסתכל ביופיו ואעפ"כ לא ניזק מגד עין הרע אע"פ שבמקום שהריבוי מצוי אז ביותר העין הרע מצוי מ"מ יהיה יוסף בן פרת שיפרה וירבה כדגים הללו ואעפ"כ יהיה בן פרת חנו נטוי עלי עין הרואה לבל יזיקו ואחר שהזכיר נזק של עין הרע של כל רואיו שניצל ממנו חזר להזכיר ענין שני כדומה לו כי גם אחיו נתקנאו בו ונתנו בו עיניהם וניצול גם מהם. וז"ש וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים וענין ורבו כמו רבה קשת כי המה רצו להמיתו ע"י חץ שנאמר ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו והיינו ע"י חץ לפי שחשבוהו למוציא דבה אשר חץ שחוט לשונו ע"כ רצו לעשות בו מדה כנגד מדה וישטמהו בעלי חצים הם בעצמם היו בעלי חצים אשר חץ שחוט לשונם שהרי הם הוציאו דבה על בני השפחות לקרותן עבדים ויבא יוסף דבתם רעה שהוציאו הם על בני בלהה וזלפה אל אביהם לפיכך ותשב באיתן קשתו של יוסף שהרי מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת ולפי זה קשתו של יוסף ירה על פי הדין האחים ראוים לקרותם בעלי חצים וחציו של יוסף נתתו בהם בדין ויפוזו זרועי ידיו כי רועה זונות יאבד הון והוא לא היה רועה זונות באשת פוטיפר ע"כ זכה להון עתק וזכה להיות רועה ישראל. ברכת אביך גברו על ברכות הורי היינו כמו חדר הורתי כי הברכות שקבלתי ע"י אמי היו בעקבה ורמיה וכמילתא דטמירתא מפני עשו. אבל ברכת אביך שנטל הבכורה מן האחים ונתנה לך היינו נתינה גלויה ומפורסמת עד תאות גבעות עולם. כי בכל ד' רוחות העולם יכול אתה להתפאר בהם. תהיין לראש יוסף וגו' יהיו כדבר המונח על הראש והקדקד אע"פ שהבכורה נזיר אחיו ר"ל לקוחים ומפורשים מן שאר אחיו הגדולים בברכות ומ"מ יכול אתה להתפאר בהם כדבר המונח במקום גבוה על הראש הנראה לכל לאפוקי ברכת הורי הוכרחתי להכחישם ולומר לא נתקיימו כי ולילך בהחבא מפני עשו אחי:

בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל. צריך עיון מה זה ענין מראה הערב והבקר ולמה קראו פעם שלל ופעם עד וכאן נאמר לשון יאכל ואח"כ יחלק. וזה כי מהידוע שכל דבר שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות דהיינו בבקר וכל דבר שהאדם שואל שלא כהוגן נותן לו בפנים חשוכות כמו שפי' רש"י על פסוק בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבוקר לשבוע וכל דבר שהוא הכרחי לאדם דהיינו כדי אכילתו להביא שבר רעבון ביתו הוא הדבר הניתן בפנים

בפנים מאירות ולא יחסר לחמו לעד ולנצח. וכל המותרות שהאדם שואל יותר מכדי אכילתו לסוף יעזוב לאחרים חילו ויהלך לאחרים ואולי לנושא אלמנתו והוא עצמו משולל ומרוחק מן אותן המותרות הנתנים לו בערב. לכך נאמר בבוקר היינו הדבר הניתן לו בפנים מאירות זה הדבר אשר יאכל כי כדי אכילתו לבד ניתן לו בפנים מאירות ניתן לו עד אע"פ שעד הוא ג"כ לשון שלל מ"מ הזכירו בלשון עד המורה על הנצחיות ולערב מה שניתן לו בפנים חשוכות הוא הדבר אשר יחלק לאחרים והוא משולל ממנו כי יש במשמעות לשון שלל ענין הסרה כמו ונשל הברזל לשון שלילה והסרה. וסמך ענין זה לברכת זאב יטרף להוכיח גם את שופטי ישראל שלא יטרפו במלחמה יותר מכדי הצורך כמ"ש שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבוקר מאספים אותם הנביא במה שטרפו יותר מן ההכרחי על כן קראם זאבי ערב. ואמר לא גרמו לבוקר כי לא בקשו ההכרחי הניתן בבוקר. וכן מאספים את שאול שהיה מן בנימין ותעש אל השלל כי לא זכר ברכת יעקב לבנימין אבל באברהם נאמר בלעדי אשר אכלו הנערים וגו' דוקא כדי אכילתם לקח ולא לחלק להם שלל מותרי ובזה נשא המשל מן הזאב הטורף לצורך מאכלו ולפעמים הוא טורף ומשחית ללא תועלת וזה פירוש יקר. ובבעל הטורים מסיק שר"ת של התחלת ברכת כל השבטים עולה שס"ה כמנין ימות החמה וס"ת עולה שנ"ד כמנין ימות הלבנה לפי שבעה"ז כל ממשלתם דומה ללבנה פעמים נבנתה פעמים נפרצה כך לפעמים הם חסרים מן המלכות. אבל בזמן שיצין ציץ וצמח צדיק שמו של משיח שקדם לעולם אז כתיב כסאו כשמש נגדי שיהיה מלכותם נצחי כשמש ועל כן נרמזה השמש בראשי תיבות רמז לשמו של משיח שקדם לעולם וזהו סוד זרח ופרץ שדרשו על חמה ולבנה וזהו מראה הערב והבוקר שנזכר כאן בבנימין:

שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך. היה לו לומר שא נא פשע וחטאת אחיך ולמה הכניס אחיך בין הדבקים ומה נתינת טעם הוא שאמר כי רעה גמלוך ונראה שהיה כאן פשע וחטאת. הפשע הוא שרצו להרגו בידים והוא אינו חייב מיתה בידי אדם אפי' לפי דבריהם שחשבוהו למוציא דבה. החטאת הוא מה שמכרוהו לעבדים להם קצת התגלגלות על זה לומר לפי שהביא דבתם לומר שקוראין לבני השפחות עבדים על כן גמלו לו כמותו למוכרו לעבד ע"כ נאמר שא נא לפשע אחיך לפי שעל הפשע אין להם שום התגלגלות על כן הם מבקשים מחילה ורחמים. אבל ותטאתם דין הוא שתמחול כי רעה גמלוך ר"ל שיש להם קצת התגלגלות שגמלו לך אותה הרעה דהיינו הרבה רעה ובזה מיושב למה הקדים הפשע להטאת כי אין זה דרך המבקשים לבקש תחלה על הדבר הגדול ואח"כ על הקטן איפכא מבעי ליה ולהנהתינו הוא מיושב:

ויבואו עד גורן האטד. שהיה מוקף קוצים ואם דרכו של כל גורן להיות מוקף קוצים למה נקרא זה גורן האטד יותר משאר הגרנות וכי לא היה בעולם שום גורן מוקף קוצים זולת זו. וע"ק מה שנאמר וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים בגורן האטד למה לי כי משמעותו כאלו גורן האטד גרם האבל. ועוד למה הספידו המצרים וכי היו בניו או קרוביו שהספידו עליו כל כך בלב שלם או אם היו צדיקים כל כך שהיה חם לבם בקרבם וצר להם פטירת הצדיק. ועוד לשון כבד אינו מתישב על האבל. ונראה מכאן ראיה למה שאמרו רז"ל שבזכות יעקב פסק הרעב וכשמת מת יעקב חזר הרעב למקומו. ועל כן עשו המצריים אבל כבד בעבור כי כבד הרעב כבראשונה כי הרגישו המצרים דבר זה שיחזור הרעב לקדמותו ע"י נס זה שקרה להם בדרך כי פתאום נזדמן להם גורן אחד שהיה מוקף קוצים מכל צד עד שלא היה נשאר פתח או דרך לבא אל הגורן. ומזה הבינו שבזכות הצדיקים גרם להם בחייו שהיה להם דרך לילך אל הגורן ולאכול מגרנו ומיקבו. ובמותו יעכבו עליו הרשעים שנמשלו לקוצים שלא יהיה להם עוד דרך אל הגורן כאשר היה להם לפנים כי סר צלם מעליהם ובפרשת שמות בפסוק ויקצו מפני בני ישראל יתבאר בע"ה שהמצריים נמשלו לקוצים בערך כרם ה' צבאות בית ישראל. ע"כ נרמז להם שבעבור רשעת המצריים יחזור הרעב לקדמותו. וע"ד שארז"ל אין הפורענות באה לעולם כ"א בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א בצדיקים שנא' כי תצא אש ומצאה קוצים אלו הרשעים. ונאכל גדיש שכבר נאכל. הנך רואה שקוצים וגדיש שהזכיר כאן היינו גורן האטד כי הגורן היינו גדיש והקוצים האטד. וקרא לצדיק גדיש לפי שכולם אוכלים בזכותו כמ"ש כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' וכמ"ש לנפש לא יטמא כי אם לשארו היינו לצדיק שהכל כקרוביו ונקרא שארו בעבור הקורבה ובעבור שהוא מפרנסו כי שאר היינו מזון ז"ש ואינו מתחיל כי אם בצדיקים ר"ל זה התחלת הפורענות שהקב"ה לוקח מן הדור החוטא את הצדיק שהיה זן ומפרנס את הדור בזכותו ועיקר הפורענות בא בעבור מציאת הרשעים שנמשלו לקוצים והם גורמים שכבר נאכל גדיש כי אין להם עוד פה לאכלו והקוצים מעכבים את הדרך אל הגדיש. וכשראו המצריים שנעשה להם נס זה פתאום שהקרה ה' לפניהם גורן אחד מוקף קוצים מכל צד שלא כדרך העולם מיד הרגישו שגדר ה' בעדם לבלתי תת להם מבוא אל הגורן עוד על כן הספידו המצרים אבל כבד רצה לומר על כובד הרעב. ובזה מיושב למה הספידו דוקא בגורן האטד ולא קודם לכן. וכאשר ראה הכנעני אבל זה בגורן האטד והיה קשה לו למה לא עשו אבל זה קודם בואם למקום זה אלא ודאי שאבל כבד זה למצרים הוא כי כבדות הרעב יחזיר למקומו ע"כ הוא דוקא למצרים ולא לבני יעקב וזה רמז נכון ויקר. ובזה נראה לי ליישב מה שנאמר ויראו אחי יוסף כי מת אביהם מה ראו. ועוד קשה למה לא בקשו מאביהם שיצוה לו באמת כן. וע"ק מ"ש יוסף אנכי אכלכל אתכם מי בקש זאת מידו הלא לא בקשו כי אם שלא ירע להם. אלא ודאי שיוסף לא היה חשוד בעיניהם שיעשה עמהם רעה ממש אך שכאשר ראו כי מת יעקב ובמותו חזר הרעב לקדמותו היו יראים שאם יוסף לא יעשה להם רעה מ"מ יש לחוש שלא גם טובה לא יעשה להם ולא יכלכלם בשני הרעב והשב לנו את הרעה אשר גמלנו אותו לא בקום ועשה כי אם בשב ואל תעשה ע"כ הוצרך יוסף לומר להם ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם אתכם בעבור טפכם כי הטף למה באים אל העונש והלא לא חטאו כלום:

סליק ספר בראשית

הפטרת ויחי במלכים א סימן ב'

וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־דָוִד לָמוּת וַיְצַו אֶת־שְׁלֹמֹה בְנוֹ לֵאמֹר: אָנֹכִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחָזַקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ: וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לִשְׁמֹר חֻקֹּתָיו מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְעֵדְוֺתָיו כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם: לְמַעַן יָקִים יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת לְפָנַי בֶּאֱמֶת בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל: וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו: וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל: וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ: וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב: וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל: וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד: וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלִַם מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים: וּשְׁלֹמֹה יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ מְאֹד:

פירוש המלות

לאיש. מושל ברוחך: בדרכיו. מה הוא רחום אף אתה תהא כן: בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו: בחגרתו. היא החרב: ובנעלו. שהראה לו חליצה גידמת: מבחורים: שם מקום. או פי' מהאנשים המובחרים: ותכון מלכותו. אף על העליונים:

תרגום ירושלמי

בראשית בְּחוּכְמָא בְּרָא יְיָ: והארץ וְאַרְעָא הֲוַת תַּהְיָא וּבַהְיָא וְצָדוּ מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא וְרֵיקָנְיָא מִכָּל בְּעִיר וְרוּחָא דְרַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת מְנַשְּׁבָא עַל אַפֵּי מַיָּא: וַהֲוָה רָמַשׁ וַהֲוָה צְפַר סְדַר עוֹבַד בְּרֵאשִׁית יוֹם קַדְמָי: וִיהֵי מַפְרִישׁ בֵּין מַיָּא עִלָּאֵי וּבֵין מַיָּא אַרְעָאֵי:

והיו

והיו לאתת ויהון לאתין ולמועדין ולמקדשא בהון רישי ירחין ושנין : ויברא
וברא מימרא דיי ית אדם בדמותיה בדמות מן קדם יי ברא יתיה
דכר וזוגיה ברא יתהון : והוה אדם נפש דחיה : ועץ ואילן דעתא כל
מן דאכיל מניה מפרש בין טב לביש ויקח ונסיב יי אלהים ית
אדם ואשריה בגנתא דעדן ואצנע יתיה למהוי פלח באוריתא
ולמטור : אעביד ליה בר זוג כד נפיק ביה : ולאדם לא אשכח בר
זוג כד נפיק ביה : על כן ישבוק גבר בית מדמכא דאבוי ואמיה :
ולא הוו ידעין מה היא בהתתא : חגורות אצטלין : מתהלך מטייל
בגנתא לתוקפא דיומא : ויקרא וקרא מימרא דיי אלהים לאדם ואמר
ליה הא עלמא דבריית גלי קדמי חשוכא ונהורא גליאו קדמי ואיך את
סבר דלית גלי קדמי אתרא דאת בגויה הן היא מצותא דפקדית יתך :
ישופך ויהי כד יהוין בניא דאתתא לעין באוריתא ועבדין פקודיא יהוין
מתכונין ומחין יתך לרישך וקטלין יתך וכד ישבקון בניא דאתתא
מצותא דאוריתא ולא יעבדון פקודיא תהוי מתכוין ונכית יתהון
בעקבהון וממרע יתהון ברם יהוי אסו לבנהא דאתתא ולך חויא לא
יהוי אסו ברם עתידין הנון אלין לאלין למעבד שפיותא בעקבא בסוף
עקב יומיא ביומוי דמלכא משיחא : וקוץ וכובין ודרדרין תרבי לך
ותיכול ית עסבא דבאפי ברא עני אדם ואמר בבעו ברחמין מן קדמך
יי לא נתחשב קדמך מן בעירא למיכל ית עסבא דבאפי ברא נקום
כען ונלעי מלאות ידי וניכול מזון מן פירי ארעא ובכדין יהוי מפרש
קדמך בין בני אנשא ובין בעירא : הן ואמר מימרא דיי אלהים הא
אדם דבריית יתיה יחידי בגו עלמי היך מה דאנא יחידי בשמי מרומא
עתידין אומין סגיאין למקם מניה מניה תקום אומה דידעה למפרשא
בין טב לביש וכדון טב דנטרוד יתיה מן גנתא דעדן קדם עד לא
יפשוט ידיה ויסב לחוד מן פירי אילנא דחייא וייכול ויחי לעלם : ויגרש
וטרד ית אדם ואשרי יקר שכנתיה מן לקדמין ממדנח לגנתא דעדן
מעלוי תרין כרוביא קדם עד לא נברא עלמא תרין אלפין שנין ברא
אוריתא ואתקן גהנם וגנתא דעדן אתקן גנתא דעדן לצדיקיא דייכלון
ויתפנקון מן פירי אילנא על דנטרו מצותא דאוריתא בעלמא הדין
אתקן גהנם לרשיעיא דהיא מדמיא לחרבא שנינא אכלה מתרין סטרה
אתקן בגוה זיקוקין דנורא וגומרין מבערן לרשיעיא להתפרע מנהון
לעלמא דאתי על דלא נטרו מצותא דאוריתא בעלמא הדין ארום
אילן דחיים היא אוריתא כל דנטר לה בעלמא הדין הוי חי וקיים
כאילנא דחיי טבא היא אוריתא לפלחה בעלמא הדין היך פירי אילן
דחייא לעלמא דאתי : הלא אם תיטיב הלא אין תיטיב עובדך בעלמא
הדין ישתרי וישתבק לך לעלמא דאתי ואין לא תיטיב עובדך בעלמא
הדין ליום דינא רבא חטאך נטיר ועל תרע לבא רביע ברם בידך
מסרית רשותיה דיצרא בישא ואת תהוי שליט ביה בין למזכי בין
למחטי : ואמר קין להבל אחוי אתא ונפוק לאפי ברא והוה כד נפקו
תרויהון לאפי ברא עני קין ואמר להבל אחוי לית דין ולית דין ולית
עלם אוחרן ולא למתן אגר טב לצדיקיא ולא לאתפרע מן רשיעיא
ולא ברחמין אתברי עלמא ולא ברחמין הוא מדבר מן בגלל מה
אתקבל קורבנך מנך ברעוו ומני לא אתקבל ברעוא עני הבל ואמר
לקין אית דין ואית דין ואית עלם אוחרן ואית מתן אגר טב לצדיקיא
ולאתפרע מרשיעיא וברחמין אתברי עלמא וברחמין הוא מדבר ברם
בפירי עובדין טבין הוא מדבר על דהון עובדי תקנין מן דידך אתקבל
קרבני מני ברעוא ומנך לא מתקבל ברעוא והוו תרויהון מנצין
באפי ברא וקם קין על הבל אחוי וקטל יתיה : קל אדמהון דאוכלוסין
דצדיקיא דהון עתידין למקם מן הבל אחוך : ואמר קין קדם יי סגין
אינון חובי למסבול ברם אית יוכלא קדמך למשרי ולמשבק לי : ונפק קין
מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל מן מדנח לגנתא דעדן והוה

קדם עד לא קטל קין להבל אחוי הות ארעא מרביא ליה פירין כפירי
גנתא דעדן מן דחטא וקטל לאחוי הוות למסקא כובין ודרדרין :
שמנה תמני מאה שנין ובהון בשניא הוה מוליד בנין ובנן : וימת
ומית ואתכניש מן גו עלמא : ויתהלך ופלח חנוך בקושטא קדם יי
והא לית הוא ארום אתנגד במימר מן קדם יי : ויאמר ואמר מימריה
דיי לא יתדונון דריא דעתידין למקם מן בתר דרא דמבולא למובדא
למשתיצי ולממחא גמירא הלא רוחי יהבית בבני אנשא מן בגלל
דאינון בשר ועובדיהון עובדין טבין ועובדיהון עובדין בישין הא
יהבית להון ארכא מאה ועסרין שנין דלמא דיעבדון תתובא ולא
עבדו : וינחם והוה תהי מן קדם יי במימריה ארי עבד ית אנשא
בארעא ואמר ואדין עם לביה : ונח על דהוה צדיק בדורו אשכח
חן וחסד קדם יי :

נח ותמלא ואתמליאת ארעא חומסין וגוזלין : תבת תיבותא דאעין
דקדרינון : וארבת וחרכי שמיא אתפתחו : ויסגר וחס מימריה
דיי עלוהי : ויזכר ואדכר ברחמוי טבא דאית עמיה ית נח : ויעבר
ואעבר יי רוחא דרחמין : ויחל ושרי למקני : עוד כל יומי ארעא
מן כדון זרעין וחצדין וצנתא ושורבא ויומם וליליא לא פסקין ויחל
ושרי נח גברא צדיקא למהוי ונציב כרמא : בני יפת בנוי דיפת גומר
ושום אפרכותהון אפריקי וגרמניא ומדי ומקדוניא ויתניא ואנסיא
ותרקי : ובני גומר ובנוי דגומר ושום אפרכיותהון אסיא ופרכוי
וברבריאה : ובני יון ובנוי דיון אלישה אפרכיותהון אלסטרסום אטליא
ודודניא : הוא הוה גבר בצידא בחטאה קדם יי דהוה צייד בני
אנשא בלישנהון ואמר להון רחוקו מן דינוי דשם ואדבקו בדינוי
דנמרוד בגין כדין יתאמר כנמרוד גברא גבר בצידא בחטאה קדם
יי : ותהי ראשית והוות שרוי מלכותיה בבל והדס ונציבין וקטיספו
בארעא דבבל : מן הארץ מן ארעא ההיא נפק אתוראה ובנא ית
נינוה וית פלטיתא דקרתא וית הרית : וית תלאסר בין נינוה ובין
הרית היא קרתא רבתא : ומצרים אוליד ית מריוטאי וית פנטפוליטאי
וית לוסטאי וית פילוסאי וית פנטסכנאי דנפקו מתמן פלישתאי וית
קפודקאי : ואת החוי וית טריפולאי וית ערקאי וית כפרוסאי : וית
אנטרידנאי וית חמצאי וית אנטוכיא מן בבל מן בתר כדין איתפרשו
נסי אומיא : ויהי והון כל דריא דארעא לישן חד וממלל חד ועיצה
חדא ארום בלישן קודשא הוו ממללין דבה איתברי עלמא מן
שירויא : ויהי כד אטעו לבהון מן בתר מימרא דמאן דאמר והוה
עלמא מן שירויה ואשכחו בקעא בארעא דפונטוס ושרון תמן :
ואמרין איתון כען ונבני לנא קריא ומגדל ורישיה ימטי עד צית
שמיא ונעביד לן בגויה בית סגדו בראשיה וניתן חרבא בגו ידיה
דלמא דיסדר לקבליה סדרי קרבא קדם עד דלא נתבדר על אפי
כל ארעא : ותהי שרי והוות שרי עקרה לא הוה לה בר :

לך לך ואעשך ואמני יתך לאומא רבא ואברך יתך : ואתקף
ויהוי אברם לברכן סגין : ואברך מאן דיברך יתך
ומן דליט יתך יהוי ליט ויתברכון בזכותך כל זרעית ארעא : ואת
הנפש וית נפשתא דגירין : אלון מורה משרי חזוא : ותקח ואדברת
אתתא לפלטין דפרעה : רכושם סגולתהון : והוה דין בין רעוי נכסוי דאברם
לבין רעוי נכסוי דלוט רעוי דאברם הוון זממין בעיריהון עד זמן דהוון אתין
לאתר מרעי רעוי דלוט לא הוון זממין בעיריהון אלא מבקרין ואזלין
ברם מפוקדין הוון רעוי דאברם מן אברם צדיקא רבונהון לא
תהכון לכנענאי ולפריזאי עד כען אית להון רשו בארעא : כל אלה
כל אלין אתחברו למישר פרדיסיא : ויכו את וקטילו ית גיבריא
דבעשתרות קרנים וית זויתניא די בהון וית אמתניא אילין דשרין
דבנוה קרתא : וית חורנאי אלין דשרין בטורא דגבלא עד מישר

חוזא דסמיך על מדברא: אתכדרלעומר ואמרפל מלכא דפונטוס ואריוך מלכא דאלסר ארבע מלכין לקבל חמשא סדרו סדרי קרבא: ועמק ומישר פרדיסיא בירין בירין מליא חמר: ילידי מרביצי ביתיה תמני עסרי ותלת מאה ורדף בתרהון עד דן דקיסריון: וירדפם ורדפינון עד עותא דמצפון לדמשק: וית מלכיא דעימיה למישר דחוזא הוא בית מישרא דמלכא: ומלכי צדק מלכא דירושלם הוא שם הוה כהין רבא דעלאה: הרכוש וסגולא דבר לך: אם מחוטא ועד רצועא דסנדלא אם אסב מכל דילך ולא תהוי מתרברב ואמר אנא עתרית ית אברם: אחר מן בתר פתגמיא האילין מן דאתכנשו כל מלכיא דארעא ושלטוני מדינתא וסדרו קרבא לקבל אברם צדיקא ונפלו קדמוי וקטל מנהון ארבעא מלכין וחזר תשע משרין חשב אברם צדיקא בלביה ואמר ני כען עלי דלמא דאתקבלת אגר מצותא בעלמא הדין ולית לי חולק בעלמא דאתי או דלמא דייזלון אחוהון וקריביהון דקטיליא האילין דנפלו קדמוי ויהוין בכרכיהון ובמדינתהון ויצרפון עמהון לגיונין סגין וייתון עלי דלמא הוו בידי מצוותא קלילן בזמניא קדמיא דנפלו קדמוי ואתקיימו עלי או דלמא אשתכח לי זכו בזמניא קדמיא דנפלו קדמוי או דלמא די לא ישתכח לי בזמנא תנינא ויתחלל בי שום שמיא בגין כדין הוה פתגם נבואה מן קדם יי על אברם צדיקא למימר לא תדחל אברם אף על גב דאנון מתכנשין ואתיין עלך לגיונין סגיין מימרי פרס תריס לך בעלמא הדין ומגן עלך כל יומא לעלמא דאתי ואף על גב דמסרית בעלי דבבך קדמך בעלמא הדין אגר עובדך טביא מתקנין לך קדמוי לעלמא דאתי: ואמר אברם בבעו קדמך רחמין יי אלהים סגין כרכן יהבת לי וסגין אית קדמך למתן ברם מה הנייה אית לי דאנא אזיל מגו עלמא בלא בנין ואליעזר בר ביתי דעל ידו אתעבידו לי נסין בדמשק והוא סבר בגרמיה למירת יתי: ואמר ליה אנא יי דאפקית יתך מאתון נורהון מאור דכשדאי: ותור וגוזל ושפנין ובריוון: ויקח לו את וקריב קדמוי ית כל אלין ופסג יתהון לפסגין ושוי גבר פסגיה לקדמות חבריה וית עופא לא פסג: וירד וכד נחת טייסא לא הוה קרב לפסגיא והדין הוא טייסא דין הוא עופא מסאבא והדין הוא עופא מסאבא אלין אינון מלכותא דארעא ויהי כד יהוין עיצין עצן בישן על בני ישראל זכותיה דאברהם צדיקא מבטלא יתהון: ויהי השמש והות שמשא אזלא למטמעא ושנא עמיקא בסימא נפלת על אברם והא אברם חזי ארבעתי מלכותא דעתידין למיקם למשעבדא בבנוי אימה חשיכה גדולה נפלת עליו אימה דהא היא בבל חשכה דהא היא מדי גדולה דהא היא יון נפלת דהא היא אדום היא מלכותא רביעתא דעתידא למפלא ולא תהוי לה תקומה לעלמי עלמין: והא שמשא אזלא למטמעא וקבלא הוה והא אברם חזי עד די ספסלין אסתדרו וכורסון רמיו והא גהנם דאתעתדת לרשיעיא לעלמא דאתי כתנורא מקפן שביבין דנור ושלהבין דאשא דבגווה נפלו רשיעיא על דמרדו באוריתא בחייהון וצדיקיא דנטרו יתה מן עקתא ישתזבון כל כדין אתחזי לאברם כד הוה עבר בני פסגיא האלין: הקדמוני וית כל בני מדינחא: ותאמר שרי ואמרת שרי לאברם דיני ועולבני מסרין בידך שבקית ארעי ובית תולדתי ובית דאבא ואתית לי עמך בהימנות שמיא עילית עמך קדם מלכיא קדם פרעה מלכא דמצרים וקדם אבימלך מלכא דפלשתאי ואמרית עלך אחי הוא מן בגלל דלא יקטלון יתך וכדון חמית דלא הוינא מעברא נסיבית הגר מצריתא אמתי ויהבית יתה לך לאנתו ואמרית היא תליד ואנא ארבי מה דלמא דאתבני לחוד מנה וחמת ארום עברת ובזית חלת יקרי באפה וכדון יתגלי יי וידון ביני ובינך ויתמלי רחמין עלי ועלך ויפרש שלמיה ביני לבינך ויתמלי עלמא מני ומנך ולא נצרוך לבנה דהגר מצריתא אמהתא דהיא מן בניהון דעממיא דזרקו

יתך לאתון נורהון דכשדאין: שור חלוצה: ותקרא ואודיאת הגר וצליאת בשם מימריה דיי דאתגלי עלך אמרה בריך את הוא אלהא קים כל עלמיא די חמית בצערי ארום אמרת הא לחוד עלי אתגליתא היך בתר דאתגליתא על שרי רבונתי: ואתרכין אברהם על אפוי ותמה: וירא והנה תלתא מלאכיא אשתלחו לות אבונן אברהם ותלתיהון אשתלחון לתלת מלין ארום לית אפשר לחד מן מלאכי מרומא דישתלח בידיה יתיר מן מלא חדא מלאכא קדמאה אשתלח לבשרא לאבונא אברהם דהא שרה ילדה ליצחק מלאכא תנינא אשתלח לשזבא ית לוט מגו הפכתא מלאכא תליתאה אשתלח למהפך לסדום ועמרה אדמה וצבוים בגין כן הוה פתגם נבואה מן קדם יי לות אברהם צדיקא ואתגלי עלוי מימרא דיי במישרי חוזא והוא הוה יתיב בתרע משכנא מתחמם מן גזירותיה לתוקפא דיומא: ויאמר שוב ואמר מחזור אחזור לותך כעדן הדין דאתון קימין והא בר דכר לשרה אתתך ושרה שמעת לתרע משכנא הוה שמעת וישמעאל הוה קאים מן בתרה: ותחיכת שרה בלבה למימר בתר דסבית אפשר דאחזור ליומי טליותי למהוי לי עדוי ואברהם סיב: וישקפו ואדיקו: ויאמר יי המכסה ויי במימריה אמר המכסי אנא מאברהם רחמי ית מה דאנא עביד הואיל וכרכא דסדום בגו מתנתא די יהבית ליה דינא הוא דלא נפך יתה עד זמן דאודע יתיה: ארדה אתגלי כען ואחמי הא כקבלתהון דעמא דסדום ועמרה סלקת קדמוי עבדו כליה גמירא אינון תיבין מדמין אינון בנפשתהון דלמא לית עובדיהון בישיא גלן קדמוי ואין בעו למעבד תתובא הא אנון יהיבין קדמוי כדלא ידעתנון: ולוט יתיב בפילי דסדום וחמא יתהון ורהט ושאל בשלמהון וסגיד על אפוי על ארעא: ורחצו ואסחו רגליכון וסחון בצפרא ותיזלון למשכניכון בשלם ואמרו לא ארום בפלטיות קרתא נבית: ויאכלו והוו מתחמין היך אכלין והיך שתין: אל נא אחי ואמר להון לוט אמתינו הבא קליל זעיר עד דנבעי רחמין מן קדם יי: אשר לא ידעו דלא חכמו תשמיש לגבר: בסנורים בחבריה: וכמו השחר וכאישון למיסק עמודא דשחרא: ויאמר לוט אליהם אמתינו הבא קליל זעיר עד דנבעי רחמין קדם יי: ויי ומימריה דיי הוה מחית על עמא דסדום ועמורה מטרין דרעוא דלמא דיעבדון תתובא מן עובדיהון בישיא וכיון דחמיין מטרא דרעוא הוו אמרין דלמא דלית עובדנא בישיא גלן קדמוהי חזר למהוי מחית עליהון גופריתא ואשתא מן קדם יי מן שמיא: ותבט על דהוות אתתיה דלוט מן בני בניהון עמא דסדום אסתכלת מן בתרה למחמי מה הוי בסוף ביתיה דאבוי והא היא קימא עמוד דמלח עד זמן דתיתי תחיה דיחון מתיא: ואיש וגבר לית בארעא למזדמנא לותן כנימוס כל ארעא: מלך גרר מלכא דערד: ולשרה אמר הא יהבית אלף סלעין דכסף לאחוך הא כספא ההוא יהיב ליך מתנה חלף דאתכסית מן עינוי דאברהם בעליך ליל חד ומן כל מה דהוה עמי דעל כולא אתוכחת הא אלו יהבית כל מה דהוה לי לית אנא כמסת ואתוכחן מליא ידע אברהם צדיקא די לא חכמית יתיך: כי עצר מיטרוד טרד: ויעש ועבד יי נסין לשרה היך דמליל: מי מלל ואמרת מה הות בשרא דבשר לרבוני לאברהם מן שרויה ואמר עתידה היא למינקה ארי ילידת בר לסיבתוהי: ותרא וחמת שרה ית בר הגר מצריתא דילידת לאברהם עבד עובדין בישין דלא כשרין לאתעבדא מגחך בפולחנא נוכראה: ויכלו המים ושלימו מיא מן קרוה וסלקת ית טליא: ויטע ונציב אברהם פרדס בבאר שבע ואתקין בגויה מאכל ומשקה ולתחומיא והוו אכלין ושתין והוו בעיין למתן ליה טימי די אכלו ושתו ולא צבי למקבלא מנהון והוה אמר להון אבונן אברהם מן מה דאמר והות עלמא במימריה צלון קדם אבוכון דבשמיא דמן דידיה אכלתון

ושתיתון

שתיתון ולא הוו זעין מן אתרידהון עד זמן דהוה מגיר יתהון ומליף יתהון אורחא דעלמא ואודי וצלי תמן אברהם בשם מימרא דיי אלהא דעלמא: ויהי והוה בתר פתגמא האלין ויי מנסי ית אברהם בנסיונא עסיראה ואמר ליה אברהם ואמר הא אנא: המוריה לטור מוריה: ואמר אברהם ממריה דיי יזדמן לי אימרא ואין לא את הוא לעלתא ברי והליכו תרויהון כחדא בלב שפי: וישלח ופשט אברהם ית ידיה ונסיב ית סכינא למכוס ית יצחק בריה ענה יצחק ואמר לאברהם אבוי אבא כפות ידי יאות דלא בשעת צערי אפרכס ואערבבה יתך וישתכח קורבנך פסיל ואדחי לגובא דחבלא לעלמא דאתי עינוי דאברהם הוו משוטטין בעינוי דיצחק ועינוי דיצחק הוו משוטטין במלאכי מרומא יצחק הוה חמי יתהון אברהם לא חמי יתהון ביה בשעתא נפקו מלאכי מרומא ואמרין אלין לאלין אתון חמון תרין צדיקין יחידאין בגו עלמא חד נכס וחד מתנכס דנכס לא מעכב ודמתנכס פשט צוריה ויאמר הנני ואמר אברהם אברהם עני אברהם בלשן בית קודשא ואמר הנני: ויקרא ופלח וצלי אברהם בשם מימריה דיי ואמר את הוא יי דחמי ולא מתחמי בבעו רחמין מן קדמך יי כולא גלי וידיע קדמך דלא הוה בלבי פלגו בזמנא דאמרת לי למקרבא ית יצחק ברי ולמעבד יתיה עפר וקטם קדמך אלא מן יד אקדמית בצפרא ועבדית ית מימרך בחדוא וקיימית מימרך וכדון בבעו רחמין מן קדמך יי אלהים כד יהוין בנוי דיצחק עלין לשעת אננקי תהוי מדכר להון עקידתיה דיצחק אבוהון ושרי ושביק לחוביהון ופרוק יתהון מן כל אננקי דעתידין דריא למקם מן בתריה למהוי אמרין בטור בית מקדשיה דיי קריב אברהם ית יצחק בריה ובטורא הדין הוא בית מקדשא אתגלית עלוי יקר שכנתא דיי: ופלגשו ופלקתיה ושמה:

חיי שרה ומיתת שרה בקריתהון דגובריא: ארבע מאה סלעין דכסף עברין לכל פתור ומתקבלין בכל פרקמטיא:

ואמר אברהם לעבדיה שליטא דהוה שליט בכל מה דידיה שוי כען ידך תחות ירך קימי: וכל טוב וכל שפר אפותיקי דרבוניה בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת נהרים: ותמהר וזרזת ואחתת מורבה לגו שקיא ומלת ואשקת לכל גמלוהי: ויצחק הוה אתי מן בית מדרשא דשם רבא לבארא דאתגלית עלוהי שכנתיה דיי והוא הוה שרי בארעא דרומא: ותקח הצעיף ונסיבת רדידה ואתצמצמת ביה: ושמה קטורה והיא הות הגר דהות אסירא ליה מן שירויה אשורם תגרין ואומנין ורישי אומין: בחצריהם בכפרניהון ובקסטרותהון תרי עסר רברבין לאומיהון: וישכנו ושרון מן הנדקיא עד חלוצה דאית כל קבל מצרים מעלך אתוריה קדם כל אחוהי שרא:

תולדות ואלין ייחוס תולדות: ויתרוצצו ואדחקו בניא במעיה ואמרת אין כדין היא צערהון דילדתא למה בען לי חיין למהוי לי בנין ואזלת למתבע רחמין מן קדם יי בבית מדרשא דשם רבא: ויצא ונפק קדמאה סמקרי כוליה כבילן דסער וקרון שמיה עשו: ויקם וילך וקם ואזל ובזי עשו ית בכורותא ואפס חולקא בעלמא דאתי וכפר בתחית מתיא: וישקף ואדיק: ואמר אבימלך מה היא דא דעבדת לן הא קליל זעיר אלו שמש חד מן טליא עם אתתך והוית מיתי עלנא חובי רבא: ותהיין והוון סרהבנן ואפחת רוח בפולחנא נוכראה ולא הון מקבלן אולפן לא מן יצחק ולא מן רבקה: וחידים ממוש ידוי דעשו: כריח שדה כריח קטורת בוסמין טבין בעתידין למקרבא בטור בית מוקדשא דברך יתיה חי קים: יעבדוך יפלחון קדמך אומיא כל בנוי דעשו וישתעבדן לך כל מלכיא כל בנוי דישמעאל הוי רב ושליט על בני קטורה יהון מקדמין ושאלין בשלמך כל בנוי דלבן אחוה דאמך מן דליט יתך יעקב ברי יהוי ליט כבלעם בן בעור ומן דמברך יתך יהון בריך כמשה

נביא ספרהון דישראל: ועל חרבך ועל מני זינך תחי וקדם אחוך תהוי משתעבד ויהי כד יהוון בנוי דיעקב לעיין באוריתא ונטרין פקודיא יהוון משוין ניר שעבודא על צורך וכד ימנעון גרמיהון בנוי דיעקב דלא למלעי באוריתא ולא למטר פקודיא הא בכן תהוי פריק ניר שעבודהון מעלוי צורך: עד שוב עד זמן דתחזור כולתיה דאחוך מנך:

ויצא חמשא נסין אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן: נסא קדמאה איתקצרו ליה שעוי דיומא וטמעת ליה שמשא די לא באשונה מן בגלל דהוה דבוריה מתחמדא למללא עמיה: נסא תנינא כיון דנטל אבונן יעקב רגלוהי מבאר שבע קפצת ארעא קדמוי ואשתכח יתיב בחרן: נסא תליתאה אבניא דנסב יעקב אבונן ברמשא ושוי יתהון תחות יסודי רישיה וכיון דקם בצפרא ואשכח דכולהון לאבן חדא והיא אבנא דאקים קימא קמא ואריק משח על רישה: נסא רביעאה דהוון כל רעיא מתכנשין עלה דאבנא לגללא יתה מעלוי פומא דבירא ולא הוו יכלין וכיון דאתא אבונן יעקב ארים יתה בחדא ידיה ואשקי ית ענא דלבן אחוי דאמיה: נסא חמישאה כיון דארים אבונן יעקב ית אבנא מעלוי פומא דבירא טפת בירא והות טיפא עסרין שנין כל יומין דהוה אבונן יעקב יתיב בחרן: אלין חמשא נסיא אתעבידו לאבונן יעקב בזמנא דנפק מבאר שבע למיזל לחרן: ויחלם וחלם והא סולמא קביע בארעא ורישיה מטי עד צית שמיא והא מלאכיא דילוון יתיה מבית אבוי סליקו למבשרא למלאכי מרומא למימר אתון חמון ליעקב גברא חסידא דאיקונין דידיה בכורסי דיקרא דהויתון מתחמדין למחמי יתיה והא מלאכין קדישין מן קדם יי סלקין ונחתין ומסתכלין ביה: לא עת לא אישון למכנשא: ועיני דלאה הון רכיכן על דהות בכיה ומצלא דלא תסוק במזליה דעשו ורחל הות יאיא בריוא ושפירא בחזוא: ויאסף וכנס לבן ית כל עמא דאתרא ועבד שירו עני לבן ואמר להון לא שבע שנין אית ליה לגברא צדיקא הדין מן דאתא לותן שקותן לא חסרו ומבועינן סגין וכדון אתון הבו לי עצה דנכבוש יתיה גבן עוד שבע שנין ויהבו ליה עיצה דרמיו לאתבא ליה ללאה חלף רחל: מלא אשלים שבעתי יומי משתותא דלאה ואתן: בגד ואמר לאה אתא גדא טבא דעתיד למנדעא משתויהון דאומיא וקרת: לכן ישכב בשבועה יזדמן לותיך: ויזכר ארבעה מפתחין דאינון מסירין ביד רבון כל עלמא יי ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא: מפתח מטרא דכן כתבא מפרש יפתח יי לך את אוצרו הטוב וגומר: מפתח פרנסה דכן כתבא מפרש פותח את ידיך וגומר: מפתח קבריא דכן כתבא מפרש בפתחי את קברותיכם וגומר: מפתח עקרתא דכן כתבא מפרש ויזכר אלהים את רחל וגומר: ואדכר מימרא דיי ברחמוי טביא ית רחל ושמיע מימרא דיי בקל צלותה ואמר במימריה למתן לה בנין: נחשתי אטירית: כל שה כל אמר קרוח ונמור וכל אמר לחוש באמריא וקרוח ונמור בעזיא: ברהטים במרכיותא: והחליף ופרג: ויצל ורוקן מימרא דיי: ויאמר הנני עני יעקב בלשן קודשא ואמר הנני: הלא נוכראין אתחשבנא ליה ארי זבן יתן והא בעי למיהב לחוד כתובתן: רכשו סגוליה ויגד ללבן והוה כד אתכנישו רעיא בעין למשתן ענא ולא הוו יכלין ואמתינו תרין ותלתא יומין דילמא תטיף בירא ולא טפת ובכן אתנו ללבן ביומא תליתאה ארום ערק יעקב: יש לאל אית לי חיל ואוכלוסין: טרפה קטילא לא איתית לותך כל חדא מנהון דהוה ערקה מן מניינא אנא הוינא משלם מן ידי הוית תבעיתה ומן דהוו גנביא גנבין ביממא ומחיות ברא מתאכלא בליליא אנא הוינא משלם יתה: ואמר יעקב

כד חמא יתהון דלמא משרין מן לבן אחוי דאמא אנון אתיין קדמי למסדרא לקבלי סדרי קרבא למקטל יתי או דלמא משריין דמלאכין קדישין מן קדם יי אנון ואתיין לשיזבא יתי מן ידיהון בגין כדין קרא שמיה דאתרא ההוא מחנים:

וישלח וארבע מאה גוברין פולמרכין עמיה: ועירים ולודין בקין עסרא: ותקע וקהת כף ירכיה דיעקב בשדרותיה עמיה: ויאמר שלחני ואמר שלחיתי ארום סליק עמוד שחרא והא מטת שעתהון דמלאכיא למשבחא ואמר לא אשלח יתך אלא הן ברכת יתי: וירץ ורהט עשו לקדמותיה וחביק יתיה ואתרכן על צוריה ונשיק יתיה עשו הוה בכי על דקהן שינוי ויעקב הוה בכי על שעשעת צוריה: כי הילדים ארום טליא חטיין: קשיטה מרגלין: מוהר פורן וכתובתא: הכזונה ענין תרין בנוי דיעקב כחדא ואמרין לישראל אבוהון לא יאי הוא דיהוי מתאמר בכנשתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין סאיבו בתולא ופלחי צלמין ברתיה דיעקב ברם יאי הוא דיהוי מתאמר בכנשתהון דישראל ובבית מדרשיהון ערלין אתקטילו על עיסק בתולה ופלחי צלמין על דסאיבו לדינה בת יעקב דלא יהוי שכם בר חמור מתגאי בלביה ואמר כאתא דלית לה אנש למתבע עולבנה כן יתעביד לדינה בת יעקב ואמרין כאתא זניא ונפקת ברא מחשב ית אחתן: ותמת דבורה ומיתת דבורה מרביתה דרבקה ואתקברת מלרע לביתאל תחות בלוטא וקרא שמיה בלוט בכותא: וירא אלהא דעלמא יהא שמיה מברך לעלמי עלמיא אליפת יתן פקודין יאין וקיימין שפירין אליפת יתן ברכת חתנא מן אדם וזוגיה דכן כתבא מפרש ובריך יתהון מימריה דיי ואמר להון מימריה דיי תקיפו וסגון ומלון ית ארעא וכבושו יתה: אליפת יתן למבקרא ית בישיא מן אבונן אברהם צדיקא כד אתגלית עלוי במישרי חוזא ופקידת יתיה למגזר עורלתיה ויתיב ליה בתרע משכניה במחום יומא דכן כתבא מפרש ואמר ואתגלי עלוי מימריה דיי במישרי חוזא: ועוד אליפתא לן למברכא ית אבליא מן אבונן יעקב צדיקא כד אתגלית עלוי במיתיה מן פדן דארם כד ארעית לדבורה מרביתה דרבקה אמיה אורחא דעלמא ומיתת עלוי רחל באורחא ויתיב ליה יעקב אבונן צוח ומיליל לה ומספד ובכי: ואת רבון כל עלמיא יי במכילת רחמיך טביא אתגליתא עלוי ונחמת יתיה וברכת אבילייא ברכת יתיה על אמיה בגין כדין כתבא מפרש ואמר ואתגלי מימריה דיי על יעקב זמן תניינות במיתיה מפדן ארם ובריך יתיה: ויהי עוד והוה אשון כרוב ארעא למעל לאפרת וילידת רחל ואתקשיאת במילדה: ואביו קרא ואבוי הוה קרי ליה בלשן בית קודשא בנימין: וימלך תחתיו הדד ומלך מן בתריה הדר ושמה דקרתיה פעו ושום דאתתיה מהיטבאל בת מטרד ברתא דמצרף דהבא גברא דהוה לעי במטרדא כל יומי חיוהי מן בתר דאכל ושבע חזר ואמר מה הוא דהבא ומה הוא כספא:

וישב כתנת פסים פרגוד מצויר: מאלמים מפרכין פרוכין: אורחת סיעא דסרקין: ויכירה וחכם יתה ואמר פרגוד דברי הוא לא חיות ברא אכלת יתיה ולא מתקטל ברי יוסף ברם חמי אנא ברוח בית קודשא היך אתתא בישא קימא לקובליה לפוטיפר שליטא דפרעה רב ספוקלטריא: בכזיב והות דפסקא: כי כסתה ארום צמצמת אפהא: צעיפה רדידה: היא מוצאת תמר נפקת למתוקדא בנורא ובעת תלתא סהדי ולא אשכחת יתהון ותלת עינהא למרומא ואמרת בבעו ברחמי מן קדמך יי את הוא יי אלהים דעני לעיקיא בשעת עקתהון עני יתי בהדא שעתא דהיא שעת אננקי ואנא מקימא לך תלתא צדיקין בבקעת דורא חנניה מישאל ועזריה בה בשעתא שמע מימריה דיי קל צלותה ואמר למיכאל חות והב יתהון לאנהרא עינהא כד היא חמת יתהון נסיבת יתהון וטלקת יתהון קדם רגלי דדיינא ואמרת להון גברא דאלין דידיה מניה אנא מעברא אף על גב דיקידה אנא לית אנא מפרסמא ליה ברם רחיצא אנא ברבון כל עלמיא יי דהוא סהיד ביני וביניה דיהב בלביה דגברא דאילין דידיה דיחכום מן עזקתיה ושושיפא וחוטרא האלין: ויגד יהודה וחכם יהודה תלתא סהדוי וקם על רגלוי ואמר בבעו מנכון אחי ואנשי ביתיה דאבא קבילו מני במכילא דאנש מכיל בה מתכיל ליה בין מכילא טבא בין מכילא בישא וטובוי לכל אנש דמגלי עובדוי על דנסיבית פרגודא דיוסף אחי ואצבעית יתה באדמא דצפירא וקריבית יתה קדם רגלוי דאבא ואמרית ליה הכים כען הפרגוד דברך היא דא אי לא מכילא לקביל מכילא סדרין לקביל סדרין טב לי בהית בעלמא הדין ולא בהית לעלמא דאתי טב לי יקיד באשא טפיא ולית אנא יקיד באשא אכלא זכיא היא תמר כלתי בדינא מני היא מעברא חס לה לתמר כלתי לית היא מעברא בנין דזנו בגין כדין לא אסבית יתה לשלה ברי ברת קלא נפקת מן שמיא ואמרת תריכון זכין בדינא מן קדם יי הות פתגמא ולא אוסיף תוב למחכום יתה: ויפקדהו ומני יתיה אפיטרופוס: ויהי כהרימי והוה כד ארעימית קלי: בבית הסהר בבית חבושה: ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחלמא תלתא שרביטיא אינון תלתא אבהתי עלמא אברהם יצחק ויעקב דמן בני בניהון עתידין למשתעבדא בארעא דמצרים ועתידין למתפרקא על ידי תלתא פרנסין מהימנין ואינון מתילין בסגוליא ודי אמרת נסיבית ית ענביא ועצרית יתהון בכסא דפרעה ויהבית ית כסא לגו כף ידוי דפרעה הוא כסא דפורענותא דפרעה עתיד למשתי בעקבא: ואת שר ואת רב מזוגיא לא מובדין אגרך די חלמתא חלמא טבא הדין ברם פתרוניה דחלמא לא הוה יוסף אמר ליה ומן בתר דן פתר ליה יוסף היך מה דהוה שפר באפוי ואמר ליה יוסף תלתא שרביטיא תלתא יומין אנון: סלי והא תלתא סלין דרפתא קקבטון על רישי: ואמר ליה תלת סליא אינון תלתא שעבודיא תקיפיא דעתידין מערעא לבית ישראל בארעא דמצרים בטיניא ובליבניא וכל פולחנא דאפי ברא עתיד פרעה מלכא דמצרים למהוי גזר גזירין בישן על ישראל ורמי בניהון בנהרא ברם פרעה יוביד וחילוותיה ישתיצון ובני ישראל יפקון פריקין בריש גלי: ואת רב נחתומא תקביל פורענות די חלימית חלמא בישא הדין ופתרוניה דחלמא לא הוה יוסף ידיע ליה ומן בתר כן פתר ליה יוסף היך מה שפר באפוי ואמר ליה יוסף דין הוא פתרוניה דחלמא תלת סליא תלתא יומין אנון: ולא זכר שבק יוסף חסדא דלעיל דלוי יתיה מביתיה דאבוי ואתרחץ בחסדא דלרע ברב מזוגיא בבשר עביד ובשר טעם כסא דמותא ולא אדכר כתבא דכתיב ומפרש ליט יהוי גברא די יתרחיץ בבשרא וישוי בשרא רחצוהי ובריך יהוי גברא די יתרחיץ בשם מימריה דיי ויהי מימריה דיי רוחצניה: מן בגין כן לא אדכר רב מזוגיא ית יוסף ואנשי יתיה עד זמן דמטא קיציה למתפרקא:

מקץ ותרעינה והואה רעין בגו גומיא: יעשה יעביד פרעה וימני יתיה אפיטרופוס על ארעא חד מן חמשא ויפליג בארעא דמצרים בשבעתי שני שבענה: ויקראו והוו מקלסין קדמוי ואמרין יחי אבוי דמלכא דרב בחוכמא ורכיך בשניא: והם והנון לא הון ידעין ארום הוה שמיע יוסף בלשן בית קודשא ארום היך כמתורגמן הוה מנשה קאים ביניהון: ואמר להון יעקב אבוהון יתי תכלתון יוסף מן שעה דשלחית יתיה לותכון לית אנא ידע מה הוה בסופיה וית בנימין אתון בעיין למסב ועלי הנון למוקמא תרי עסר שבטין: וחטאתי נהוי מרחק מן משאל בשלמא דאבא כל יומיא משנה בכיפלא: אסון סקול: שכלתי ואנא היך מה די לא תכלית על יוסף ברי כן לא אוסיף למתכלא לא על שמעון ולא על בנימין החדרה לקטונה: ויחץ

ושזגי: נחש ינחש והוא מטירא מטיר ביה: ויחפש ופשפש:
ויגש וקריב לותיה יהודה ואמר בבעו מנך רבוני ימליל כען עבדך
פתגם במשמעייה דרבוני ולא יתקף רוגזך בעבדך הלא מן
זמנא קדמיא דנחתנן לותך למצרים הויתא אמר לן מן קדם יי אנא
דחיל וכדו חזרו דינך למהוי מדמיין לדינוי דפרעה רבך דאת ימי
ביה ארום יקיר אנא כותך ואבא יקיר כות פרעה רבך דאת ימי
ביה הלא אנא משתבע בחיי רישיה דאבא ולית אנא משקר דאין
שליף אנא חרבי מן גוי תיקא לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד זמן
דנמלי כל ארעא דמצרים קטולין לית אנא מחזיר יתה לתיקא עד
זמן דנעביד כל ארעא דמצרים צדו מן דייור מנך קדמוי אנא משרי
ומפרעה רבך אנא מחסיל על מנת מעבר על כורחיה דאבא או
דלמא דלא אשתמע לך ולא אתני לך מה דעבדו תרין אחוי שמעון
ולוי דעלו לכרכא דשכם דהוה יתיב בשלוה וקטלו כל דכורה לפתגם
דחרב על ידי דסאיבו לדינה אחתהון דלא הויא מתמניא בשבטיא
ולא מקבלא חולקא ואחסנא עמן בפלוג ארעא על חד כמה וכמה
דבנימין אחונן מתמני עמן בשבטיא ומקבל חולק ואחסנא עמן
בפלוג ארעא ואנא דחילי קשי מדידהון דערבית לטליא מן ידוי דאבא
ואמרית ליה אין לא איתית יתיה לותך ואקמית יתיה קדמך נהוי חטי
לך ומרחק מן שאילת שלמך כל יומיא או דלמא דלא אשתמע לך
ולא אתני לך ארום מלכין ושלטונין אנן כותך בארעא דכנען: אדני
שאל כד חמא יוסף חביבא ויקירא דסליקת גבורתיה דיהודה אחוי
ונפקין שערתיה דלביה ובזעו לבושיה ביה בשעתא רמז יוסף למנשה
בוכריה ורפס במסאניה ורעדת כל פלטין דיוסף ביה בשעתא אמר
יהודה אלולי דהוה עלע מן בית אבא לא הוה כשר למתעבדא כן
בכדין שרי יהודה מרכיך במילוי ואמר רבוני שאל ית עבדוי למימר
האית לכון אב או אח: עיני מחום עיני עלוי: ויפג לבו ואפלג לביה:
ואמר ישראל סגין טבן ונחמן סכיית למחמי והדא לא סכית דהא עד
כדון יוסף בחיין ניזיל ונחמי יתיה עד לא נמות: להורות לפניו
לאתקנה ליה אתר בית מישרוי לגושנא: רעמסס ופלוסים: ויתם
וחסל ואת העם וית עמא דהוון שרין במדינתא אעבר בקרייתא וית
עמא דהוון שרין בקרייתא אעבר במדינתא דלא יהוון מונין לבנוי
דיעקב ואמרין להון אכסני גרולאי:

ויחי וישתחו ושבח ישראל על ריש דרגושה: שכל פרג ית ידוי:
ואנא הא יהבית לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם
קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב
יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן
ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלהין בזכותי ובעובדי טביא:
ויקרא וקרא אבונן יעקב לבנוי ואמר להון אתכנישו ואתני לכון קצא
גניזא רזיא טמיריא ומתן אגריא דצדיקיא ופורענותהון דרשיעיא
ושליותיה דעדן מה הוא כחדא אתכנשו תרי עסרתי שבטיא דיעקב
ומקפין לדרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע בגוה בעיין די יתני
להון קין ברכתא ונחמתא מן די אתגלי ליה רזא אתכסי מניה מן
די אפתח ליה תרעא אטרד מניה חזר אבונן יעקב ובריך לבנוי גבר
כעובדוי טביא בריך יתהון: הקבצו מן דאתכנישו תרי עשרתי שבטוי
דיעקב ואקיפו דרגשא דדהבא דהוה אבונן יעקב רביע בגוה סברין דהוא
גלי להון סדרי ברכתא ונחמתא ואתכסי מניה: ענה אבונן יעקב ואמר
להון אברהם אבוי דאבא קם מניה פסול ישמעאל וכל בני קטורה
ויצחק אבא קם מניה פסול עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון
גבר דלביה פליג על אחוי למיזל למיפלח קדם טעוון אוחרנין ענין
תרי עשרתי שבטוי דיעקב כולהון כחדא ואמרין שמע מנן ישראל
אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב אבונן ואמר יהא שמיה רבא מברך

לעלמי עלמין: ראובן בוכרי את חילי ושירוי צערי חמי הוה לך ראובן
ברי למיסב תלתא חולקין יתיר על אחך בכורותא כהונתא מלכותא
ועל דחטית ראובן ברי אתיהיבת בכורותא ליוסף ומלכותא ליהודה
וכהונתא רבתא לשבטא דלוי: פחז מדמי אנא לך ברי ראובן לגנה
זעירא דעלו בגוה נחלין שטפין דלא יכלת לסוברא יתהון ואתרעת
מן קדמיהון כן אתרעת ראובן ברי בעובדך טביא דחטית לא תוסיף
למחטי ועל דחטית ישתבק לך: שמעון ולוי אחין תלמין גברין זינא
שנינה עבדו קרב מן טליותהון בארעא דבעלי דבביהון עבדו נצחני
קרביהון: בסודם בעצתהון לא אתרעית נפשי ובכנשתהון לכרכא דשכם
למחרבה יתיה לא חסו על יקרי ארום ברוגזהון קטילו מלכין עם שלטונין
וברעותהון זבינו יוסף אחיהון דמתיל לתורא: ארור אפם ליט הוה
כרכא דשכם דעלו לגוה שמעון ולוי למחרבה ברוגזהון ארום תקיף
הוה ובחמתהון ארום קשיא הות: אמר אבונן יעקב אין שרין הנון
כחדא לית אומא ומלכו יכלא למקם מן קמיהון אפליג ית שבטא
דשמעון ספרין מלפי אוריתא בכנשתא דיעקב ואבדר ית שבטא
דלוי בבתי מדרשיא דבני ישראל: יהודה לך יודון כל אחך ועל
שמך יתקרון כל יהודאי ידך יתפרעון לך מבעלי דבבך יהוון מקדמין
ושאלין בשלמך כל בנוי דאבוך: גור מדמי אנא לך ברי יהודה לגור
בר אריון מן קטלוי דיוסף את הויתא משיזיב מן דינא דתמר ברי
את הויתא זכאי ניח ושרי בגו קרבא היך אריא והיך אריותא
ולית אומא ומלכו דתקום לקובלך: לא יסור לא פסקן מלכין
מדבית יהודה אף לא ספרין מלפי אוריתא מבני בנוי עד
זמן דייתי מלכא משיחא דדידיה היא מלכותא וליה עתידין דישתעבדון
כל מלכותא דארעא: אסרי מה יאי הוא מלכא משיחא דעתיד למקם
מדבית יהודה אסר חרצוי ונפק לקרבא לקביל סנאוי ומתקטלין מלכין
עם שלטונין מסמק נהריא מדם קטיליהון ומחור גולמתיה מן תרב גבריהון
לבושוי מענעגין באדמא והוא מדמי לדפוס ענבין: חכלילי מה
יאין אנון עינוי דמלכא משיחא למחמי מן חמרא זכיכא מלמחמי
בהין גלוי עריות ושפיכות דם זכי שנוי בקין בהלכה ממיכל בהין
חמסין וגזלין יסמקון טורוי מן גופני ומעצרתי מן חמריה יחורון
גולמתיה מן סגוי עבור ועדרין דען: יששכר שבטא תקיף ותחומיה
יהוי ממצע ביני תרין תחומיא: וירא וחזא בית מקדשא דאתקרי מנוחה
ארום טב הוא וית ארעא ארום שמינין אינון פיריה וארכן כתפיה
למלעי באוריתא והוון ליה כל אחוי מסקי מסין: יהי דן יהוי פרוקא
דעתיד למקם יתקף ויתנאה על כל מלכותא והוא יהוי מדמי לחויא
דרביע באורחא ולחורמנא דכמן בפרשת אורחתא דמחא לסוסיא
בעקביה ומן אימתיה מסתבר רכביה לאתהפך לאחוריה והוא שמשון
בר מנוח דאימתיה על בעלי דבבוי ודחלתיה על סנאוי ומקטל מלכין
עם שלטונין: לישועתך אמר אבונן יעקב לא לפורקניה דגדעון בר
יואש סכית נפשי דהיא שעה ולא לפורקניה דשמשון דהוא פורקן
עביד אלא לפורקנא דאמרת במימרך למיתי לעמך בני ישראל ליה
לפורקנך סכית נפשי: גד מדבית גד יפקון משרין מטכסין זיינין
ואינון יעברון ית ישראל ית ירדנא ואנון יחסנון יתהון ית ארעא
דכנען ובתר כן יחזרון בשלם למשכניהון: מאשר טובוי דאשר מה
שמינה היא ארעא וארעיה תהוי מספיקא תפנוקי מלכיא דבני
ישראל: נפתלי עזגד דקליל למבשר בסורן טבן והוא בשר לאבונן
יעקב מן שרויא דהוא עד כדון יוסף בחיין והוא נחית למצרים
בשעא זעירא ואיתי אוניתא דחלק כפילה מן פלטין דיוסף וכשהוא
פתח פומיה בכנשתא דיעקב לישניה חלי כדובשא: בן פרת ברי
דרביתא יוסף ברי דרביתא ותקפת ותתחמי לך למתקף מדמי אנא
יוסף ברי לגופנא שתילא על מבועין דמין דשלחת שורשיה לתהומיא

ופמיש

ופטיש שני כל כיפיא שלחת למרומיא וכבישת כל אילניא כן כבשת יוסף ברי בחוכמתך ית כל חרשיהון דמצראי וית כל חכימיהון דהוו בזמנא דארכיבו יתך בארתיכא תנינא דהוה לפרעה והוו מכריזין קדמך ואמרין דין הוא אבוי דמלכא יחי ייי חיים אבא דמלכא דרב בחוכמתא וזעיר בשניא והוו בנתהון דמלכיא ובנתהון דשלטוניא מרקדן עלך על כויא ומציתין עלך מן חרכיא והוו מזרקן קדמך שירין עזקין קטילין מניכין וכל מני דהב סברין דאת תלי עינך ומסתכל בחדא מנהון חס לך יוסף ברי דלא תלית עינך בחדא מנהון והוין בנתהון דמלכיא ובנתהון דשלטוניא אמרין אלין לאלין דין הוא גברא חסידא יוסף דלא הלך בתר חיזו עינוי ולא בתר הרהור לביה ארום חיזו עינוי והרהור לביה מובדין בר נשיא מגו עלמא בגין כדין יקומון מנך תרין שבטיא מנשה ואפרים ויקבלון חולק ואחסנא עם אחיהון בפלוג ארעא: וימררהו אמרו לקובליה ולא יכילו ליה כל חרשיהון דמצרים וכל חכימין אמרו בישתיה קדם רבוניה אכלו קרצוהי קדם פרעה מלכא דמצרים מן בגלל למנחתא יתיה מן יקריה אמרו עלוי לישן תליתי בפלטרין דפרעה דהוה קשי עלוי היך גיריא: ותשב ואשרית תוקפא רוחצניה בשני ידוי ודרעוי ובעא רחמין מן תקיפא דאבוי דיעקב דמתחות אדרע גבורתיה מדברין ואתין שבטיא דישראל: מאל ברכן דתדיין דינקת מנהון ומעיא דרבעת בהון: ברכת אביך ברכתא דאבוך יתוספן עלך על ברכתא דבריכו יתך אבהתך אברהם ויצחק מתילין לטוריא ומן ברכתא ארבעתי אמהתא דמתילן בגולמתא שרה רבקה רחל ולאה ייתין כל ברכתא אלין ויתעבדון כליל דרבו על רישיה דיוסף ולקדקדא דגברא דהוה רב ושליט בארעא דמצרים וזהיר ביקרהון דאחוי: בנימין זאב מדמי ליה לדוב חטוף בתחומיה יתבני מקדשא ובאחסנתיה תשרי איקר שכינתא דיי בצפרא יהוון כהניא מקרבין אמר תמידא ומנחתיה ועם מטמעי שמשא יהוון כהניא מקרבין אמר תמידא ומנחתיה וברמשא יהוון מפלגין קורבניא דבני ישראל: ויפל ואתרבע יוסף בערס דשנדפין דמחפיא דהב ומקבעא מרגלין ומחזקה במני בוצא וארגונא תמן שפכין חמרין וריחנין טבין תמן מוקדין בוסמנין תמן קימין גוברין מן בנוי דעשו תמן קימין שלטונין מן בנוי דישמעאל תמן קאים אריה יהודה גברהון דאחוי עני יהודה ואמר לאחוי אתו נבני לאבונן ארזא רמא דרישיה מטי עד צית שמיא ברם שורשוי עד דרי עלמא דמניה קמו תרי עשרתי שבטין דמניה קמו כהניא בחצוצרתהון וליואי בכנריהון ובכין ארכין יוסף באפוי דאבוי ובכא עלוי ונשיק יתיה: ופקידו שבטיא ית בלהה אמתא דרחל למימר אבוך פקיד קדם עד לא יתכניש למימר: ואמר להון יוסף לא תדחלון ארום חסלת בישא דעבדתון לי הלא קדם יי אנון מחשבתהון דבני אנשא: וימת יוסף ובסימו יתיה ושמוהי בגלוסקמא בארעא דמצרים

תם ונשלם תרגום ירושלמי מן ספר בראשית

הפטרת שבת חנוכה בתרי עשר בזכריה ב׳

רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם־יהוה: ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ואמר ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע־נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־עבדי צמח: כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד: ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש לרעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה: וישב המלאך הדבר בי ויעירני כאיש אשר־יעור משנתו: ויאמר אלי מה אתה ראה ואמר ויאמר כ׳ ראיתי והנה־מנורת זהב כלה וגלה על־ראשה ושבעה נרתיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על־ראשה: ושנים זיתים עליה אחד מימין הגלה ואחד על־שמאלה: ויען ואמר אל־המלאך הדבר בי לאמר מה־אלה אדני: ויען המלאך הדבר בי ויאמר אלי הלוא ידעת מה־המה אלה ואמר לא אדני: ויען ויאמר אלי לאמר זה דבר יהוה אל־זרבבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם־ברוחי אמר יהוה צבאות: מי־אתה הר־הגדול לפני זרבבל למישר והוציא את־האבן הראשה תשאות חן חן לה:

בשבת ב׳ דחנוכה מפטירין במלכים א׳ סי׳ ז׳ ויעש חירום תמצא בהפטרת ויקהל:

הפטרת ער״ח שחל בשבת בשמואל א׳ סימן כ׳

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך אל־הלחם לאכול: וישב המלך על־מושבו כפעם בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל

נשאל

נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה ׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

הפטרת לשבת ור"ח בישעיה סי' ס"ו

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃

שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת אחד כ' בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם ׀ מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃ והיה מדי חדש בחדשו וגו'

ואם למחרתו ג"כ ר"ח אומרים אחריה ג"כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

ברכות ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

ואחר ההפטרה מברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו: רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ: שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד: עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות, אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

(א) בְּרֵאשִׁית דגש כבי"ת עם ספהא תחת השי"ן : ב' רבתי. וכראש שיטה וכראש הדף וזו היא כי"ת של בי"ה שמ"ו. עיין ברבינו בחיי פ' בשלח וריקאנטי ריש פ' בראשית ובפי' שערי אורה לאמהר"ר מתתיה דלאקרט ז"ל במדה ראשונה על מלה ואת : (ב) ורוח אלהים. כתב בעל הטורים שיש דסמיכי הכא והיך ורוח לבשה את עמשי ד"ה א' י"ב קרי ביה הכא נמי ורוח אלהים לבשה וגו'. ותימה גדולה על דבריו. כי אין דרך המסורת למסור כימן במה שלא נמצא בכתוב ולומר קרי ביה. ובלי ספק שנוסחא משובשת נזדמנה לפניו והנוסחא האמתית היא ורוח אלהים לבשה את זכריה ד"ה ב' כ"ד. וכן כתב מוהרר מאיר אנגיל במסורת הברית הגדול. ומה שנמסר בפ' ויקהל רוח אלהים ח' בליגנא. היינו כל הכתובים רוח אלהים בין נוא"ו בין בלא וא"ו כמו שמונה והולך שם : (ג) יהי אור. בגלגל ובלא מקף כן הוא בדפוס קדמון ובספרי ספרד. וכן הוא לבן אשר. ולבן נפתלי בלא גלגל ובמקף. וזהו חילוף ראשון שביניהם. והאנשים האלה היו בני ראשי ישיבות במסורת שם הא' יעקב בן נפתלי ושם השני אהרן בן אשר. וכמ"ר אברהם זכלותם קרא אותו משה בן אשר. ובשלשלת הקבלה כ' שאחרי דור רבינו סעדיה גאון היו שני חכמים גדולים שנחלקו על מלות הרבה שבתורה וטעמיהם. ונקראו ר' אהרן בר משה משבט אשר. ור' משה בן דוד משבט נפתלי ע"כ. ואנחנו סומכים על קריאת בן אשר. וכן סמך עליו הרמב"ם ז"ל וכמנהג מערבאי. ומדינחאי סומכים על קריאת בן נפתלי. וזה כלל גדול במקרא. על כן דע אותו ולא הצטרך לשנותו בכ"מ : (ו) רָקִיעַ. כתוב במכלול דף ק"י וכמו שנולית אותיות או"י בנבימה. לבד אעפ"י שאינם. נכתבות כן כך נוליהם פעמי' בהרגש המוצאו' אע"פ שאינם נכתבות כמו כֹּחַ רִיחַ נִיחֹחַ שׁוֹמֵעַ נוֹגֵעַ שהוא כמו נוֹסֵאַע דכן כתב בס' עט סופר ז"ל אנו נוהגים לקרוא אלף אחת כתיבה שיש בסופה אחת מאותיות ה"ע כמו מִזְבֵּחַ אנו קורין מִזְבֵּאַח מִקְצוֹאַע וזאת האלף תקרא אות גנובה עכ"ל. וכ"כ בס' נהות דף קל"ח ובספר מאזני לשון הקדש דף רי"א ובעל מקנה אברהם כתב בשער ג' בשם רבו הר"ר שר שלום שקריאת האות גרונית נוטה למוצא הכח שהורה עליו הנקודה הקודמת לו. כי אם היא צירי או חירק. תתנועע הפתח כמוצא היו"ד. ואם הנקודה חולם או שורק. תנועת הפתח נוטה למוצא הוי"ו. אך היו"ד רפה מאד בקריאה עד שתראה כמעט נחה. ולכון הרמ"ה על מלות אלו והם עיף ויגע חסר יו"ד דקרי קדים לעי"ן ולא כתיבא כשמע עשו חסר וא"ו דקרי ולא כתיב. יהושע חסר וא"ו דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב. וכתב הלונזאנו שנראה מדבריו שצריך לקרוא וְיָגֵיעַ כְּשָׁמוּעַ יְהוֹשׁוּעַ. עוד כתב הרמ"ה לשוח בשדה מלא חד וא"ו כתיב וקרי. ושמו שוע מלא חד וא"ו כתיב וקרי. וכתב עליו הלונזאנו נמצא לדבריו וא"ו זו כאלו נקודה בשורק ובפתח. וכן וא"ו מדוע אתה יושב לבדך. כן ויאמר אם שמוע תשמע נקודה בחולם ובפתח : (יא) תדשא. כתב בעל שברי לוחות שעל מלת תַּדְשֵׁא נמסר כן הוא במאריך וכן הוא בספרים מדוייקים ועיין מה שכתוב במאמר המאריך בסוף הס' בס"ד בתיקון תקיר"ב': דֶּשֶׁא במקצת ספרים בזקף קטן וכן נראה כי כן דרך לבוא זקף קטן אחר הפסק. אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ברביעי. וכן נכון כפי נגון הטעמים וכן העיד רד"ק בעט סופר. עשה פרי למינו. וכן עץ עשה פרי שניהם בדגש הפ"א הראשון מדין מפסיק ומדין אתי מרחיק והשני מדין דחיק שהוא במקף. עיין במכלול וספר פתח דברי בכלל אתי מרחיק ועיין עוד מה שכתוב בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א בסוף הספר בע"ה : זרעו בו. בספרים כ"י ובדפוס קדמון שהוא במקף ובלא מאריך וכן כתב א"ת : (יד) יהי מארת. בפסיקתא דהחדש לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד שנא' יהי מאורות מארת כתיב. ובירושלמי פ' בתרא דתענית ברביעי היו מתענים על התינוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם. דכתיב ויאמר אלהים יהי מאורות מארת כתיב. ופי' רש"י דכיון שהוא חסר משמע מארה והיו מתענים כדי שלא תפול המארה על התינוקות ועיין עוד ביפה מראה שם סי' י"ב ובזוהר דף י"ט ודף ל"ג מ"ו קמ"ו קס"ע ופ' בא דף ל"ה ופ' תרומה דף קס"ז ופ' ויקהל דף ר"ס ופ' פינחס דף רל"ד : והיו לאתת. חסר דחסר עיין זוהר דף מ"ו : ולמועדים. קריאת כל ווי"ן שרוקין בראש תיבה כאל"ף שרוקה כאשר כ"ר' יהודה חיוג וכאשר קבלנו קריאתן דור אחר דור : (טו) והיו למאורת. במסורת כתיבת יד נמסר עליו מלא וא"ו קדמאה וכן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון גם הרמ"ה ז"ל כתב בלשון כזה יהי אור ויהי אור כל הדין לישנא באורייתא דאור מלא וא"ו כתיב מארת ב' חסר דהסר בלישנא וסימן ויאמר אלהים יהי מארת ויעש את אלהים את שני המארת. והיו למאורת ברקיע השמים מלא וא"ו קדמאה והסר וא"ו תניינא עכ"ל. וכן הוא במלאים וחסרים שמצאתי בראש מקרא ספרדים כתיבת יד שהועתקו מספר הללי הסופר הוא היה גבר חכם בעוז המסורת וספרו היה בעיר טוליטולא כמו שכתב רד"ק פעמים רבות. וכתוב בספר יוחסין שבשנת תתקנ"ו כ"ה לחדש מנחם היתה גזירה גדולה במלכות ליאון ואז הוציאו משם ספר הארבעה ועשרים שכתב אותם ר' הלל ומשם היו מגיהים כל הספרים ואני ראיתי חלק מהם שנמכרו באפריקא ובזמני היה ט' מאות שנה שנכתבו ע"כ. ובעל שברי לוחות כ' שלפי דעתו הי' שמו הילל עיין שם. וזכור זה כי בכל מקום אשר אזכיר שמו זה הוא : (טז) את המאור הגדול. במקרא כ"י נמסר עליו לית וחסר אבל הרמ"ה כתב את המאור מלא וכל לישנא דמאור באורייתא דכותיה מלא בר מן אחד שמן למאור קדמאה דתרומה עכ"ל. וכן הוא בספרים מדוייקים ופי' לית ר"ל אותה מלה שנמסר עליו לי' אין אחרת כמוה : (יח) ולהבדיל. במקצת ספרים הוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ובמקצתם הלמ"ד בשוא ופתח וכן כתב בעל א"ת שהוא"ו בגעיא והלמ"ד בשוא ופתח וכן העיד הרב ר' מנחם המאירי בחבורו הנקרא קרית ספר. הזכיר שמו החכם קארו בא"ח סימן ל"ב וטעם המלה זקף קטן. ובמאמר המאריך אחוה דעי על אלו המאריכין ע"ש בתיקון תקירה ב' : (כ) ויאמר אלהים ישרצו המים. פרשה פתוחה. ובמקצת ספרי הדפוס אין כאן ספק פרשה. וא"ת כתב שהיא פרשה פתוחה וכן העיד על זה במקומות רבות ועל שמו אכתבם. וכן ראיתי בספרים המדוייקים מגלות ירושלם אשר בספרד שאנו סומכים עליהם. וכן דעת הרמב"ם : (כא) התנינם. חסר יו"ד בתראה ע"פ המסורת וכן נדרש בב"ר פרשה ז' זה בהמות שדי ולויתן שאין להם בן זוגות. עיין יפה תואר שם סי' ה' ומזרחי וגור אריה וזוהר פ' בא דף ל"ד ופ' תרומה קע"ו : הגדלים. דגש בגימ"ל : עוף כנף. מלא וא"ו גם הרמ"ה ז"ל כתב. ועוף יעופף על הארץ. תרוויהון מלאים וא"ו כתיב וכל לישנא דעוף באורייתא דכותה מלא : (כז) בצלם אלהים. קדם : (כח) וכבשה. חסר וא"ו כתיב ונדרש בסוף פ' הבא על יבמתו ובתנחומא פרשת נח וב"ר פ' ח' י"ד. עיין יפה תואר שם ורש"י ומזרחי וגור אריה : (ל) וּלְכָל־ עוף השמים וּלְכֹל ׀ רומש. זה הכלל כל שנסמך נקמץ וכל שנטעם נחלק : ירק. בשש נקודות. (לא) והנה טוב מאד. במדרש רבה פ' ט' בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב מות ור"ל בספר הדוסיו על התורה וכדאמרינן נמי התם שהיה רשב"א יושב ודורש דבר זה בשם ר"מ וכן צריך לפרש הא דאמרינן התם פ' כ' ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנו' אור והתם נמי אמרינן כי היא היתה אם כל חי. רשב"א אומר עם כל חי. ובפי' רש"י הנה טוב מות הדא היא דכתיב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו דשוב אינו חוטא. ועי' זוהר פ' תרומה סוף דף קמ"ע ודף קס"ג ופ' פקודי דף רכ"ע ופ' אחרי מות דף ס"ג ברעיא מהימנא. וכתב בעל מהגות כהונה בשם הירושלמי דר"מ היה דורש אור כעד עור בחילוף אהה"ע וכן כתב רבינו בחיי ז"ל וכיוצא בזה אמרו בב"ר פ' ב' ויאמר אלהים יהי אור זה אברהם הדא הוא דכתיב מי העיר ממזרח וגו' אל תקרא העיר אלא האיר. עוד כתב היפה תואר יש לומר דמאד הוא מות בחלוף האל"ף בוא"ו והדל"ת בתי"ו. דאותיות אהו"י ודטלנ"ת מתחלפות ועיין מ"ש בפ' ויגש אלא ובני דן חשים וד"ה ב' ל"ג על ויעתר לו ויכניה א' :

ב (א) וַיְכֻלּוּ. חסר וא"ו כי הוא בגימט' ע"ב ונרמז בסוף מעשה בראשית שם ו' ה' ו' בראשי תיבו' וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ. וי"מ ויכלו נעשו כלים והרמז לו' קצות הנקראים מלאכת שמים וארץ ועד"ה נכתב חסר כי הוא מלשון כלה הכלולה מן הכל וכמו שאמרו רז"ל בא ונצא לקראת שבת המלכה : (ד) אלה תולדות. פי' זה מצאתי במסורת כתיבת יד מן זה ספר תולדת עד תולדת יצחק תולדת כתיב ומן תולדת יצחק עד סוף ספר תלדות כתיב בר מן חד תלדת כתיב חסר דחסר אלה תלדת ישמעאל וב' מלא דמלא אלה תולדות השמים ואלה תולדות פרץ ובמסורת הדפוס איתמר בלישנא אחרינא אך צריך לתקן מה שכתוב וג' כתיב תולדות ודא ודא חדא היא וצריך לומר וג' כתיב תלדות הכר וא"ו קדמאה ומלא בתראה. והרי לך גם כן לשון מסרת הרמ"ה ז"ל תולדות אחד מלא דמלא בתרין ווי"ן וסימן אלה תולדות השמים ואחד חסר דחסר וסימן ואלה תלדת ישמעאל. וג' כתיב תלדות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וסימן תלדות עשו הוא אדום ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר בעיר אלה תלדות יעקב ושארא תולדת כתיב מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה עכ"ל. וכלל יהיה בידך שהרמ"ה ז"ל לא דבר אלא בתורה. ובבראשית רבה פ' י"ב שמות רבה פ' ל' כל תולדות שנאמרו בתורה חסרים בר מן תרין וכו' כמ"ש בסוף רות ועיין מה שכתב על זה המקובל מהר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ בפי' ברש ישי על פסוק ואלה תולדות פרץ ומוהר"ר מאיר אנגיל במסורת הברית הגדול סוף רות : בהבראם. ה"א זעירא ועיין ס' הזוהר דף כ"ה ופרשת לך לך דף נ"ג ופ' האזינו דף רל"ז ובתיקוני הזוהר סוף תיקונא שבעין בחיי וריקאנטי מערכת האלהות פ"ה וסוף פ"ט גנת אגוז חלק ב' ריש דף כ"ה ועיין מ"ש בפ' האזינו על הליי' תגמלו זאת : (ו) והשקה את כל פני האדמה. מלת את לבן אשר בצירי ומאריך ולבן נפתלי בסגול ובלא מאריך ובמקף כפי הנראה בחילופים שבדפוס וקשה שרוב הספרים הם כבן נפתלי אחר כך מצאתי בחילופים כתיבת יד בהפך והשתא לא קשיא מידי : (ז) וייצר ה' אלהים את האדם. בשני יודי"ן וכן דרשו בפ' הרואה אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי ולמטה וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ביו"ד אחד לבד וכן כתוב במכלול דף קכ"ע וגם הרמ"ה כתב וייצר ה' אלהים תרין במעשה בראשית קדמאה מל' בתרין יודי"ן תניינא חסר חד יו"ד ועיין באדרא דנשא דף קמ"א ע"ב : (ט) ועץ הדעת. בזקף גדול : (י) ונהר יצא מעדן. בחומש כ"י קדמון יוצא מלא וא"ו ונכתב עליו בס' ר"מ יוצא ובס' ר"ג יצא חס' ע"כ. וזהו פשוט מהמס' שהוא חסר וא"ו וכן לשון הרמ"ה ונהר יֹצֵא מעדן חסר וא"ו וכל יֹצֵא גרידא באורייתא דכוותיה חסר בר מן ג' מלאים וסי' הנה יוֹצֵא דויאמר ה' אל משה השכם. ויאמר משה הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה'. כחצות הלילה אני יוצא : (יב) וזהב הארץ ההוא. הזי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן פ' י' שער א' והמסורת ג' מלין בטעם וּזֲהַב הארץ ההיא וּשֲׂדֵה מגרש עריהם וּסֲגַר פֻּם אַרְיָוָתָא דניאל ו' : השהם. בספרים כתיבת יד ובדפוס קדמון שני השי"נין בפתח וכן כתב א"ת : (יד) ושם הנהר. במקף ולא בקדמא וכן השני א"ת. ובכמה ספרים מצאתי השני בקדמא : (טו) לעבדה ולשמרה. ברוב הספרים שתי ההי"הין במפיק ובאיזה ספר יש כשניהן הקו של רפי אולי ירמוז למדרש רבה פי"ו דאמרינן התם לעבדה ששת ימים תעבד ולשמרה שמור את יום השבת לקדשו. ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים וכתיב תשמרו להקריב לי במועדו וכתב בעל יפה תואר שם שה"א אינה כינוי כי אם מקור כמו לאכלה לקרבה ועיין פרקי ר' אליעזר פ' י"ב : (כ) ויקרא האדם שמות. עיין מה שכתוב בפ' במדבר בסיעתא דשמיא : אלהים תרדמה. יש פסיק בין שתי המלות מפני כבודו של שם : (כב) הצלע. מלרע והצד"י דגושה וכתב א"ת שהלמ"ד בקמץ ברוב ס"ס המדוייקים ובהללי שלא כדברי המדפיס ע"ש. גם בעל הלשון כתב שהוא בקמץ ובספר רב פעלים כתב בלשון הזה והחכם ר' יעקב גומיל העיד כי ויבן אלהים את הצלע המסורת עליו ל' קמץ וברוב הספרים המדוייקים מצאתיו פתוח וכן צלע אל צלע יחזקאל מ"א ואין יכולת במסורת להכריע בגרויי הצד"י ומלרע איזה פתוח הלמ"ד ואיזה קמץ אבל סגולי הצד"י באים מלעיל ופתוחי הלמ"ד לעולם עכ"ל : ויבאה. ב' חסר יו"ד ותברו ויבאה יצחק האהלה ובזוהר פ' בראשית ויבאה בגימטריא כ"ד קשוטין פי' הנזכרים בס' ישעיה. ועיין שמות רבה פ' מ"א ומדרש חזית פ' נפת תטפנה : (כג) לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה־זֹּאת הלמ"ד במאריך והקו"ף בחטף קמץ ורפה שרשים ואפודי. והיתה ראויה להדגש כי הוא מבנין פועל. ובס' פתח דברי כתוב ולנקבה פְּעֻלָּה איך לא עֻזְּבָה שֻׁלְּחָה אמנם לֻקֳחָה זאת רפוי בלא טעם רק להקל ע"כ. ור' יונה כתבו בס' הרקמה עם דומים אחרים שהם בחטף קמץ : זאת. הזי"ן דגושה : (כה) ויהיו שניהם ערומים. נכתב בוא"ו ודגש המ"ם שלא כמנהג ובמסרה ב' מלא ודגשים והברו ובגדי עֲרוּמִּים תפשיט איוב כ"ב וסימן בין ערומים שהוא ל' ערמה ובין ערומי' שהוא ל' ערטילאי תכימין רפין ערטילאין דתיקין פי' דגשי' וסימן אחר דברי חכמים בנחת נשמעים עיין מסורת איוב סי' ט"ו ושרשים שרש ערם והגה' שם. אח"כ מצאתי להרמ"ה ז"ל בהקדמת ספרו שכתב זה לשונו כל אתא דקריא דגש באורייתא לא סמיך לה מקמא אתא דכתיבא ולא קריא בר מן המשה תלתא מנהון מלאים וא"ו ותרין מנהון מלאים יו"ד וסימן ויהיו שניהם עֲרוּמִּים דגש מ"ם קדמאה ומלא וא"ו מקמיה שמעתי את תְּלֻנּוֹת והכל תְּלוּנֹּתָם דדגישי נוני"ן דילהון ומלאים וא"ו קדים לנו"ן ותרין מלאים יו"ד וַיְבִיאֻּהוּ לו את המנחה אשר בידם. תְּבִיאֻּוּ להם תנופה דדגישי אלפין דידהון ומלאים יו"ד קדים לאלף ושאר אוריי' חסרין: יתבששו. בהעתק מספר הללי כתוב יתבוששו מלא והירושלמי יתבששו חסר עכ"ל. ובכל הספרים חסר גם הרמ"ה ז"ל כתב ולא יתבששו חסר וא"ו כתיב באמצע תיבותא עכ"ל וכן מוכיח מדרש רבה שכתבתי בפ' כי תשא על ביבשם משה :

ג (ג) אמר אלהים לא תאכלו. ברביע וכן כתב א"ת : (ה) כי ידע. בספרים כ"י ובדפוס קדמון חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכן הוא בהעתק מס' הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ידע אלהים חסר דהכר כתיב חכר וא"ו וחסר יו"ד דקרי ולא כתיב וכל ידע דאורייתא דכותא ודכותא וידע דעת עליון ומכר עליהם תלתא והכר ודכותא ידעי טוב ורע חסר וא"ו דקרי ולא כתיב ע"כ. ועיין מ"ש לעיל במלת רקיע : אכלכם. הכ"ף בקמץ לבד וכן הוא בכל ס"ס כי לא יבאו שני שואין בראש תיבה אף כי שלשה וכתב המכלול דף קפ"ז ופעמים משתתפים עם הקמץ שוא להודיע כי הוא הסף כמו אֲנִי צֳרִי אבל אם תדגש האות שאחריו או שהיא בשוא נח ינקדו בקמץ לבדו כי אין לטעות בהם כמו רָנּוּ שמים ישעיה מ"ב קָרְבַּן קָדְשׁוֹ כי בודאי הם קמץ חטוף עכ"ל. וכן דעתינו לעשות הנקודות כדברי רד"ק ובס"ס נסמך על כללי קמץ חטוף שכתבו המדקדקי' ועיין מ"ש בפ' תולדות יצחק על מלת ואכלה ובתילים סימן קי"ת : כי ידע אלהים וגו' והייתם כאלהים. הראשון קדש והשני חול מס' סופרים פ' ד' ובמדרש רבה פ' ד' : ידעי. חסר וא"ו כמ"ש לעיל על כי ידע : (ז) כי עֵירֻמִּם הם. בהעתק מספר הללי יש פלוגתא אם מלא או חסר וכן כתב הרמ"ה וידעו כי עֵירֻמִּם הם מלא יו"ד קדים לרי"ש וחסר וא"ו והסר יו"ד בתראה כתיב : ויתפרו עלה. כתב בעל מנחת בהן יש ספרים מדוייקים עלי כתיב ביו"ד עכ"ל. אך בכל הספרים מצאתיהו בה"א וכ"נ מדברי השרשים שרש עלה והגהת ר' אליה שם ובמ"ג עלה ז' ב' כתיבי ה"א וה' כתיבי יו"ד. ויתפרו עלה תאנה. והנה עלה זית טרף. והביאו עלי זית וגו' נחמיה ח' והם המשה באותו פסוק כתיבי יו"ד. ויש שם הסרון הניכר שלא כתב ועלי תמרים. ותמיה אני בלא הביא קול עלה נדף וכנבל עלה מגפן ישעיה ל"ד והיה ראוי לומר ט' ד' בה"א וה' ביו"ד עוד נתקשיתי בלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתפרו עלה תאנה ה"א כתיב בסוף תיבותא ודכותא עלה זית טרף בפיה ומסר עליהם תרין ע"כ דשמעת מינה לכאורה דקול עלה נדף כתיב ביו"ד ולאו הכין הוא. ושאלתי להכם לונזאנו והשיב דהרמ"ה ומסורת לא איירי אלא ממלת עלה שהעי"ן בחטף פתח והלמ"ד בצירי שהוא כמוך אבל קול עָלֶה נדף וכנבל עָלֶה מגפן העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול שהם מוכרתים וקושטא קאמר מר דכד מעיינן בתר הכי בלישנא דהרמ"ה אתייא סיפא לגלויי רישא דאמר ומענין אהר עָלֶה אל ה' וכל לשון דעלה דכותא וכל לישנא דעל דקרי למ"ד דידי' בצירי יו"ד כתיב בתריה עוד כתב לעיל מינה בדוכתא אחריתי נחש עלי דרך יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל דכותא בסדין עניינא יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל לישני דטרפא באורי' ה"א כתיב וכל לישנא דעלה דכותא ה"א כתיב

כתיב והכי כולהו מסרת' אתו שפיר ולית בהון קושיא כלל עוד כתב בהקדמת ספרו ארבע דנכתב ס"א בהכייהו כלשון רבים באורי' וכי' ויהפרו עלה תאנה כתרגומו רעה נאן עבדיך כי מעלה גרה המה את כל מדוה מגרים דקללות ואלו הכל שדה העיר לא משיבנא בהדייהו דל' יחיד הוא כתרגומיה: (ט) איכה. דגש ביו"ד: (י) עירם אנכי. עירם אתה. שניהם הסרים: (יא) הכל ממנו. הכ"ף בקמץ לבד והוא חטוף כי הוא סמוך: (יג) עשית. התי"ו בלא שוא: (יד) ויאמר ה' אלהים אל הנחש. בתרסא א' לבד ברי"ש: אלהים. גלגל בה"א: כי עשית זאת. כי בגלגל לא במקף וכ"כ א"ת: זאת. דגש בזי"ן: (טז) עצבונך. הלד"י דגושה: (יז) כי שמעת. צריך להיות בזרקא א' לבד בתי"ו ואין כחה לעשות מלעיל או מלרע: בעצבון תֹּאכְלֶנָּה. הכ"ף בשוא לבדו לקריאת ב"נ ולקריאת ב"א שאנו סומכים עליה בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן בפ' ח' בביאור החטפים ועיין מ"ש כרים פ' לך לך על מברכיך וביחזקאל סי' ד': (יח) ודרדר. בכל ספרים ראיתי שני הדלתי"ן בפתח וא"ת כתב במקצת ספרים דל"ת שניה בקמץ וכ"כ בעל רב פעלים ועיין גם כן מ"ש בהושע י': (יט) בזעת. בדפוס קדמון וגם בספרים מדוייקים כתובי יד מלרע שופר הפוך בעי"ן וכן כתב אור תורה בפשיטות: אפיך. ב' מלאים. בזעת אפיך וברוח אפיך נערמו מים. וסי' קשה מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף: כי עפר אתה. בזקף קטן באל"ף כי הוא מלעיל הוא הראשון שנמסר במסרה גדולה אתה דבטעם מלעיל: (כא) ויעש. בתרכא אחד לבד:

ד (ג) ויבא קין. ויבא מלרע הקדמא בבי"ת בספרים מדוייקים ובספר אחר כ"י ויבא קין יש שופר בבי"ת וזקף בקו"ף: (ד) מבכרות. כתוב בהעתק מספר הללי מבכרות מלא וא"ו בתרא וביריש' חסר דחסר ובכל הספרים שלנו מלא וא"ו בתרא וכ"כ הרמ"ה ע"ז חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא ושאר לישנא דבכרת באורייתא הכר דחסר: ומחלבהן. בבי"ת רפה: (ז) הלוא אם תיטיב. כתוב בהעתק הללי הלא ירוש' הלוא מלא ע"כ. ובכל הספרים מלא והוא הראשון ממלאים שבתורה ע"פ המסורת. וסימן נמסר במ"ג בפרשת שלח לך. וכן כתב הרמ"ה על זה הלוא י"ב מלאים וא"ו ואל"ף ודא היא מסורת לכולא אורייתא והכיא כל הי"ב כעין מסר' שלנו והד חסר דחסר וא"ו ואל"ף ומלא ה"א. הלה הוא ברבת בני עמון פרשת דברים. ובסוף כתב ואית דמסרי בהון תליסר. הלין דאמרין. ואידך הלא הוא כמוס עמדי וליתא דהוא בכלהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב. ואית נוסחי דכתיב בהו הלוא גם בנו דבר מלא. ושיבושתא דמסורה היא דרובא דנוסחי דייקי פליגי עלייהו עכ"ל: אם תיטיב. בספרי ספרד בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל הלוא אם תיטיב מלא תרין יודין חד קדים לטי"ת וחד בתריה ודכותיה ואם לא תיטיב: שאת. חד מן הפסוקים דלית להון הכרע או מהאי גיסא או מהאי גיסא וסימן במסרה גדולה פ' וילך ועמ"ש בסוף פ' משפטים: ואליך תשוקתו. תי"ו ראשונה דגושה: (ח) בין אחיו לויהיו בהיותם בשדה בספרים כ"י שמדוייקים אין כאן פסקא וגם בס"ס. ותמהתי על בעל שברי לוחות שכפי' מלת פריגמא לקח זה לדוגמא וכתבו גם כן בכוף מאמר י' במסורת המסורת וכן כתב אור תורה שטעה המדפיס לעשות כאן פסקא וגם הרמב"ם ז"ל והרב המאירי ז"ל לא מנאו כאן ראש פרשה: (יג) מנשוא. רבו הדעות בזאת המלה בקרית ספר לגאון המאירי ובס' שמן ששון כתוב שהוא חסר. הם תמהה בכוונו לדעת אחת. וכן נמצא במקצת ספרים ישנים וגם בשם ס' עזרת ובשם ירושלמי. ועמהם הסופר ר' מאיר שדינו להיות חסר ושכנגדם הם ג' ועוד המכריע. אבל בהללי הוא מלא. ומסר עליו לית ומלא. וכן הוא בספרי ספרד וכן כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו ואל"ף כתיב. וכתב אור תורה שזה עיקר: (יד) כל מצאי. רפה בכ"ף: (טז) כל מצאו. דגש בכ"ף. (יח) ועירד ילד את מחויאל. רפה יו"ד ומלא וא"ו קדים ליו"ד ומחייאל ילד את מתושאל דגש יו"ד קדמאה ויתיר יו"ד תניינא בתריה ומסרא קדמאה וא"ו בתראה יו"ד הרמ"ה ז"ל. גם במסורת ריש פרשת בהעלותך כתיב מחויאל ומחייאל עם ז' זוגים מתחלפים מן ב' ב' בחד ענין קדמאה וא"ו תניינא יו"ד. ועיין עוד מ"ש בפרשת ויצא סימן ל': (יט) בתי נשים. כתב המכלול דף קנ"א כי כל שוא נע וסמוך לאחד מאותיות בג"ד כפ"ת האות ההוא אחר מבג"ד כפ"ת הרפה כגון בביתך זולתי מלת שתים שתי לפי' קורא ב"א בראש המלה אל"ף גנובה אשתים אשתי. וכן קוראים אנשי מזרח ועיין מ"ש בשופטים ט"ז: (כב) וצלה גם הוא. רפה בגימ"ל. הוא כתוב בוא"ו וקרי היא ביו"ד. כן הוא בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון וכן כתב אור תורה: תובל קין. כתוב במסורת פרשת ויגש על פסוק ויולד ליוסף. תובל קין למדינחאי מלתא. חדא כתיב וקריין למערבאי תרין מלין כתיב וקריין. ואנן קיימא לן כמערבאי וכ"כ הרמ"ה ז"ל תובל קין תרין מלין כתיב וקריין. עוד כתב את תובל קין מלא וא"ו כתוב ודכותא והאות תובל קין. ומסור עליה ארבעה מלאים ולא מסיימי. ולפום נסחי דייקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבד מהלין תרי וחד חסר וא"ו תבל דבני יפת דכולהו נוסחי דאתו לידן חסר וא"ו כתיב: (כג) הַאְזֵנָּה אמרתי. בכמה נוסחאות הדפוס וכ"י הה"א בפתח והאל"ף בשוא לבדו והזי"ן בצירי. וכן ראיתי בנוסחאות כ"י ודפוס ישן. וכ"כ במכלול דף נ"ד שמשפטו הַאֲזֵנָּה בסגול והחזקוני כ' שהזי"ן בסגול הַפְקִדְנָה בשקל גם בעל ס' פתח דברי כתב דף נ"ו שהאל"ף נחה ועיין מ"ש בישעיה ל"ב: (כה) כי שת לי. כל קמץ שיבא במקף קריאתו בקמץ חטוף ואם ישתתף עם הקמץ מאריך לא יחטפנו המקף כמו כי שָֽׁת־לִי אלהים. אשר גָּֽר־שָׁם. מִשְׂגָּֽב־לָנוּ לשון למודים ועיין מ"ש בפ' משעי על ים המלח: (כו) ולשת גם הוא. דגש בגימ"ל:

ה (א) ברמות אלהים. קדש: (ג) כצלמו. בכ"ף. וכן הביאו בעל המסורת במנין אלפא ביתא חד כתיב בבי"ת וחד כתיב בכ"ף. וכן כתב א"ת בפשיטות ולשון הרמ"ה על זה קדמאה בצלמו בבי"ת בתראה כצלמו בכ"ף וסימן בצלמנו כדמותנו: (ד) ויולד בנים ובנות. כתב הרמ"ה מלא וא"ו וכל בנות דכותא ודכותא את בנות האדם וכל דכותא מלא ודכותא ובנות אנשי העיר וכל לישנא דכותיה. עוד כתב את"כ בנותיו לבנותיו ב' מלאים דמלאים וא"ו ויו"ד וסימן וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו כל נפש בניו ובנותיו וכל שארא לשון בנתיו חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב ועיין מ"ש בפ' ויצא על את בנתיך: (ה) ויהיו כל ימי אדם. ברוב הספרים בשני גריזין: אשר חי. במקף לא בשופר: (ו) ויחי שת חמש. סתומה א"ת. וכן ראיתי במדוייקים: (ז) הולידו. הגלגל בדל"ת: (ט) ויחי אנוש תשעים. סתומה: (טו) ויחי מהללאל חמש. סתומה: (יח) ויחי ירד שתים. סתומה: שתים. דרגא בתי"ו: (כא) ויחי חנוך חמש. סתומה: (כד) כי לקח. במקף: (כה) ויחי מתושלח שבע. סתומה: שבע ושמנים. בדפוס קדמון ובספרים כתובי יד חסר וא"ו וכ"כ א"ת וכ"נ מהעתק של הללי שכתב שתים ושמונים דמתושלח מלא ש"מ שהראשון חסר ובמסרה אחריתי נמי כ"י נמסר ו' שמונים מלאים בכל המקרא וסימן תניינא דמתושלח והאהרים הם בנביאים וכתובים כמ"ש במסו' הדפוס כאן ושופטים ג'. והא לך גם לשון הרמ"ה ז"ל שמונים אחד לחוד באורייתא מלא וא"ו. תלתא פסוקים בשני מתושלח ולמך מציעא הוא מלא וסי' ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמונים מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל שארא כולהון חסרים וא"ו וכולהון מלאים יו"ד ע"כ. ובמקרא גדולה ושמונים קדמאה דמתושלח כתיב מלא וא"ו וגם נמסר עליו ו' מלאים והם באי טעיות: (כו) מתושלח אחרי. בפשט: (כח) ויחי למך שתים. סתומה: (כט) זה ינחמנו ממעשנו. בהעתק מספר הללי יש חילוק ובספרים שלנו חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל זה ינחמנו ממעשנו חסר יו"ד כתיב: ומעצבון. הצד"י דגושה: (לא) ושבע מאות. מלא וכ"נ מהעתק של הללי שכתב וחמש מאות שנה דלמך הסר ש"מ שהאחר דלמך מלא במנה מאות דאדם וחמש מאות דלמך ארבע מאות שקל כסף דעפרון וכ"כ בעל מנחת כהן. וכן הם כולם בהללי. וה"נ במ"ג בלישנא אחרינא. מאות ג' חסרים וסי' אחרי הולידו את שת. אחרי הולידו את נח. ארץ ארבע מאות שקל. גם הרמ"ה ז"ל הביאם כן ע"כ וכו' לבכוף ובשאר אורייתא כל לישנא דמאות מלא וא"ו כתיב ע"כ. וסי' אחר נמסר במ"ג ריש ס' במדבר ועיין מה שהגהתי שם: (לב) ויחי נח. סתומה:

ו (ב) ויראו בני האלהים. חול וכן אשר יבאו בני האלהים שבסמוך: (ג) באדם לעלם. חסר וא"ו ועיין ס' הזוהר ד' נ"ח ע"א ומ"ש בפ' כי תשא סימן ל"א: (ד) הנפלים. חד מלא וב' חסרים וסי' הנפלים היו בארץ חסר יו"ד קדמאה ושם ראינו את הנפילים מלא דמלא בני ענק מן הנפילים חסר יו"ד קדמאה. ובזוהר פ' ויצא סוף דף קי"ז א"ר יצחק הקב"ה רואה אותו כעוכר שאינו ראוי לנתא לעולם ומקדים לסמיתו כמעי' אמו שנא' הנפלים היו בארץ וגו'. הנפלים כתיב בלא יו"ד ראשונה וכו'. ועי' מסורת ברית הגדול פ' שלח לך: הכם. ה"א שניה בצירי: אחרי כן. תרין מלין ומקיף ביניהון וכולהון כתובים כן וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ה) יצר מחשבת. כתוב בהעתק מספר הללי מחשבת חסר ובירושלמי מלא עכ"ל. ובמסורת שלנו בדפוס פרשת ויקהל נמסר ג' חסר וסימן לחשב מחשבת והכרו ולחשב עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת. נראה מכאן שזה מלא. אמנם מצאתי במסורת כ"י שנמסר שם ג' חסר בלישנא ופי' בלישנא במקום זה ר"ל בהואו ענין א"כ אין זה יוצא מן הכלל ויוכל להיות חסר ומציאות הספרים והמסורת לא פליגי אהדדי. עוד יש לומר דמסרות אלו דמסרי ג' חסר לא אמרו אלא על מַחֲשָׁבֹת בשוא ופתח בהי"ת ובקמץ בשי"ן ולא אמרו על מחשבת בשני שואין וזה יותר נכון ובכן כתב הרמ"ה ז"ל מחשבת ג' חסר וא"ו וכי' לחשב מחשבת. והכרו ולחשב מחשבת עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת וכל יצר מחשבת לבו חסר וא"ו כתיב: (ז) מאדם עד בהמה. כל ס' בראשית. וידבר. ותילים. מאדם עד בהמה. ואלה שמות. ונחמיה. מאדם ועד בהמה מכו'. כי נחמתי כי עשיתם. מלא יו"ד קדמאה והסר יו"ד בתראה ועיין מערכת הלכות פ"ט:

פרשת נח

(ט) הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ בכל הספרים הלמ"ד בסגול וכן במכלול דף י"ג הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ. בסגול מפני כמיכות ובמקף אל מלה שהיא מלעיל וכ"כ ר' משה קמחי התפעל מהשלמים. ולוית חן כוף שער ג'. ותמהני מבעל לשון למודים שכתב שהוא בצירי: (טו) רָחְבָּהּ. הרי"ש בקמץ לבד: (טז) תכלנה. הטי"ן דגושה: (יח) והקמתי. בהעתק מספר הללי חסר דחסר וכתב א"ת שכן הוא בכל כספי ספרד וירושלמיים וכ"כ הרמ"ה ז"ל עיין מ"ש בסוף פ' לך לך: (יט) להחית אתך. בהעתק מס' הללי יש חילוק במלה זו בין מלא לחסר וכתב הרמ"ה ז"ל ב' חסרים וא"ו ובספרא וסי' אל התבה להחית. להחית עם רב ותרין מלאים וא"ו וסי' יבאו אליך להחיות להחיות את נפשי וחד ולהחיות לכם לפליטה: (כא) לאכלה. האל"ף בקמץ לבד:

ז (ב) אשר לא טהרה. מה שנמסר במסרה שלנו כאן וברים מלאכי ותילים י"ט דברי שגגה הן ואין לסמוך עליהן שהרי מנו כל לפור טהרה דפ' ראה עם המלאים והוא הסר בלי ספק. וכן מסר הרמ"ה ז"ל הטהורה ב' מלא וא"ו ותרויהון ריש פסוקים וכי' מכל הבהמה הטהורה. מן הבהמה הטהורה ושאר כל לישנא דטהרה באורייתא חסר וא"ו כתיב עכ"ל. והמסרה הנכונה והישרה כך צריכה לומר טהורה ה' ג' הסר וב' מלא וסימן אשר לא טהרה. אשר איננה טהרה. כל לפור טהרה. לפמי מנהה טהורה דמלאכי. יראת ה' טהורה ב' בתראים מלאים והד וטהורה היא ונקתה ונזרעה. וכן מצאתי במסורת כת"י מדוייקים וכך הם בספרים מדוייקים: (ד) את כל היקום. כל היקום שבמקרא הה"א בלא געיא וכן כתב המכלול: (ו) ונח בן שש מאות שנה. שש במאריך ובלא מקף: (ז) ויבא נח. במקצת ספרים כתיבת יד מלעיל כי הגלגל ביו"ד. וכן כתב א"ת: (ח) ומן הבהמה אשר איננה טהרה. פ"ק דפסחים אמר ריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה. והכי איתא בויקרא רבה ריש פ' אמור ופי' רש"י אשר איננה טהרה ולא כ' הבהמה הטמאה כי אורהיה הרי ה' אותיות בעקם הכתוב. הטמאה ה' אותיות הן. אשר איננה טהורה הן י"ג אותיות ע"כ. וקשה דמלת טהרה דאשר איננה הסר וא"ו כמו שמסרתי למעלה אלא אשר לא טהרה וא"כ הוו להו ז' אותיות. וליכא למימר דלא דייקא הכא בגמרא בין מלא להסר דהא חזינן דדייקי שפיר בתר הכי במלת טהור דכי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה דרב פפא אמר עקם הכתוב ט' אותיות דהוה ליה למיכתב איש טמא ורבינא אמר עשר אותיות מפום וא"ו דטהור דמלא הוא ותו דייקי נמי בתר הכי במלת רכבת דוהיה היא רכבת על ההמור שמואל א' כ"ה דבתר דהסיקנא בכל היכא דכי הדדי נינהו כלו' שאין צריך להאריך בזה יותר מזה מפתעי בלשון כבוד. עיין הר"ן. ובילקוט פ' נח פרכינן והא רוכבת ויושבת דכי הדדי ניגהו וקאמר רוכבת וכרקינן רכבת כתיב כלומר הסר וא"ו. ואע"ג דמלי למיכתב נמי. ישבת הסר מיהו כל הסרו' שבתורה לדרוש הן באין כדדרשי' ולפי ישב בשער סדום ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט. וכאן למדך בהסרון זה דההפוס ל' קנרה ואפילו הוא מגונה שהרי כאן תפס לשון מגונה וקלרו. ואולם בבראשית רבה פ' ל"ב לא הזכירו אותיות כלל רק התיבות והכי איתא התם בשם ריב"ל גופיה מצינו שעקם הכתוב שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו הה"ד מכל הבהמה הטהורה תקה לך שבעה שבעה איש ואשתו ומן הבהמה הטמאה אין כתיב כאן אלא אשר לא טהרה היא ע"כ. ונקט שתים משום קרא דאשר איננה טהרה ושלש משום קרא דומן הבהמה אשר לא טהרה היא. והכא נמי עקם הכתוב ז' אותיות והכי איתא בהדיא פירושא דבתים ושלש דבמדבר רבה ריש פ' הקת. וכדומה בתנחומא פ' וישלח: (יא) בשנת שש מאות שנה. בלא מאריך ובמקף: בחדש השני. זקף קטן בנו"ן: כל מעינות. יש מחלוקת גדול על מלה זו אם חסר או מלא. בהעתק מספר הללי כתוב מעינות. ירושלמי מעינת הסר וא"ו. וכ"כ בעל מנחת כהן מעינות קדמאה הוא פלוגתא. וממה שכתב בעל א"ת נראה שיש חילוק בין המסורת והספרים והמחברים והכריע שהוא מלא כדעת הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כל מעינות תהום רבה מלא וא"ו כתיב והבריה דויסכרו הסר וא"ו וסימן מלא דמלא והסר דחסר עכ"ל. פי' הראשון שהיו המעינות מלאים הוא מלא והשני שכבר הסכרו המעינות במה שהורק מימיהן הוא חסר: (יז) על הארץ. במקף: (כג) וימח. בספרים כתובי יד מדוייקים המ"ם רפה שהוא מן הקל וכן כתב בעל א"ת כי הקורא וימח במ"ם דגושה נמצא אומר שפועלו של הקב"ה נמחק עם כל היקום כי וימח הדגש הוא מהנפעל כמו ימחה שמו אך כשהמ"ם רפה הוא מהקל והוא פועל יוצא וצריך להזהר בזה מאד ע"כ ובכתים יתק. וזו היא כוונת רש"י ז"ל כמו שכתב הרב מזרחי ומה שכתב בעל גור אריה בספרים שלנו מ"ם של וימח דגושה הם ספרים משובשים

מצובצים ואין לסמוך עליהם: וימחו. הטפחא בהי"ת: וישאר. מלעיל הדרגא בפי"ן בספרים המדוייקים וכ"כ אור תורה ובמקרא גדולה בדפוס כתב עליו לית ובנוסחא כ"י לית ומלעיל ע"כ. וכן ראוי להיות כי האל"ף בסגול ואילו היה מלרע היתה האל"ף בצירי כמו וַתִּשָּׁאֵר היא דרות:

ח (ב) הגשם. הגימ"ל דגושה: (ז) יבשת. הבי"ת בחולם: (ח) הקלו המים. הקלו מלעיל הגלגל בקו"ף בספרים כ"י וכן כתב אור תורה: (יא) טרף בפיה. טלו קמץ לפי שהוא שם תואר לעלה כלו' עלה זית היה טרוף בפי היונה כן כתב רד"ק במכלול ושרשים שלא כדעת רש"י ז"ל בפירוש הפסוק: כי קלו המים. כתב בעל המסורת ד' וסימן המים. מנשרים קלו שמואל ב' א'. ימי קלו מני ארג איוב ז'. וימי קלו מני רץ איוב ט. וחד וקלו מנמרים סוסיו חבקוק א'. והוא מלרע כמ"ש המכלול דף קע"ה ועל פ' מנשרים קלו נמסר דלי"ת בטעם הקו"ף. משמע שדלי"ת אלו כולם מלעיל. וכן בס' פתח דברי דף פ"ו הביא וימי קלו מני רץ עם הדומים שהם מלעיל: (יג) ויהי באחת. במקצת ספרים האלפא במלא ויהי שהוא טעם מפסיק ובי"ת באחת דגושה ובמקצת ספרים בארכא והבי"ת רפה: ויסר נח. במקצת ספרים נח בשני פשטין ובספרי ספרד בפשט אחד לבדו כי אינם נוהגים שני פשטין רק כשיהיה ביניהם אות אחד או יותר: (יז) בשר. הבי"ת דגושה. הוצא אתך. היצא ק' ועיין הטעם בפי' רש"י בחומש ובב"ר פ' ל"ד פי' עשה להם שיהיו פרים ורבים פי' היה כופה אותם מלשון גט מעושה שכל זמן שהיו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה. ועיין מה שפירש הרב מזרחי ובעל גור אריה: (יח) ויצא נח. בצירי הצד"י אף שהמלה מלעיל מכלול דף קל"ב ובנוסחא כתיבת יד ראיתיו בסגול ובמקצת ספרים בלא מקף ואור תורה כתב במקף: (כ) ויבן נח מזבח. ב"ר פ' ל"ד ושמות רבה פ' כ' ויבן נח מזבח וַיִּבֶן כתיב נתבונן ואמר מפני מה צווני הקב"ה ורבה בטהורים יותר מן הטמאים אלא להקריב מהן קרבן מיד ויקח מכל הבהמה הטהרה וגו' פי' דאע"ג דקרינן היו"ד בחירק דריש ליה כאלו היא בקמץ כמו וַיָּבֶן דוד דיש אם למסורת והיכא דאיכא למדרש דרשינן וכן דרשו ויבן ה' אלהים את הצלע בב"ר ריש פ' י"ח מלשון התבוננות וכן וירא אהרן ויבן מזבח דמ"ר פ"ט ועיין עוד בב"ר פ' פ' סי' ד': ומכל העוף הטהור. בהללי יש חילוק על מלת הטהור אם חסר או מלא והרמ"ה ז"ל כתב ומכל העוף הטהור מלא וכל אורייתא בלישנא דכותיה מלאים בר מן ה' דמסור עליהון ה' חסרים בלישנא וכו' עיין הסימן במ"ג סוף שמיני: עלת. חסר דחסר וכן הוא בהעתק הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב ויעל עלת במזבח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בענין הקרבנות דכותיה חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וסי' אבני' שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת ועיין בספר הזוהר ד"ע ע"א ובחיי: (כא) וירח. בכל הספרים היו"ד בקמץ ובברא"ה כ"י נכתב בגליון בשם הללי כולו פתח וכ"כ א"ת שבהללי כולו פתח: רע מנעריו. ר' יודן אמר מנעריו כתיב משעה שהוא נעור לצאת ממעי אמו ב"ר פל"ד וירוש' פ' מי שמתו. עיין יפה תואר שם סי"ב ויפה מראה סי"ג ומזרחי וגור אריה ושוחר טוב מזמור א':

ט (ב) כל חית. היו"ד דגושה: ובכל. הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא בספרים מדוייקים: דגי הים. היו"ד דגושה: (ד) דמו. הראשון רפה בדל"ת: (ו) כי בצלם אלהים. קדם: (ז) שרצו בארץ. חד מן ב' ב' לא נסבי' וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהו וסימנן נמסר במסרה רבתא אות וא"ו: (ט) הנני. במאריך ולא בדרגא: (י) בבהמה. שני הביתי"ן דגשות: (יא) והקמתי. בס"א יפן והקימתי מלא יו"ד ובמדוייקים חסר דחסר וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמש"א בפ' לך לך: (יב) אשר אני. במקף ובלא גלגל בפי"ן ובלא פסיק: לדרת עולם. לי' חאר דחסר ובב"ר ריש פ' ל"ה אמר ר' יודן לדרת כתיב פרט לשני דורות לדורו של חזקיה ולדורו של אנשי כנסת הגדולה ומביא דורו של רשב"י עיין מזרחי ויפה תואר. וכתב רבינו בחיי ומזה תמצא לדרת עולם חסר הווי"ן וסמוך לו מיד את קשתי נתתי ללמדך שאין אות הקשת נראה אלא בזמן החיוב ודורות החסרים: (יד) בְּעַנְנִי. בס"ס ובהללי הנו"ן בשוא לבד ובזנבוקי בשוא ופתח כ"כ א"ת. וצ"ל שהוא חילוק בספרים בתיבות שיש שתי אותיות דומות כמו שאכתוב בפ' לך לך ע"פ ואברכה מברכיך ע"ש וכתב רד"ק כי הוא פועל הדגוש והוקל שלא כמנהג: (טז) בין אלהים. בזקף קטן באלהים: (יז) אשר הקמתי. כתוב בהעתק מס' הללי הקמתי. ירושלמי הקימתי ע"כ. ובספרים מדוייקים הוא חסר דחסר וכן הוא במסורת פרשת בחקתי וכ"כ א"ת חסר גם היו"ד ועיין ג"כ במס' הרמ"ה שכתבתי בסוף לך לך: (יח) שם וחם ויפת. ויפת הראשון הוא"ו בקמץ כמו השני שבסמוך: (כא) וישת מן היין. נחלקו המדקדקים בקריאת ב' שואים בסוף תיבה. שר' יהודה המדקדק כתב שהראשון נח והשני נע כאילו יאמר וַיֵּשְׁתְּ מִן והראב"ע הקשה עליו בתחלת ס' צחות ובס' מאזנים וכתב ששניהם נחים. וגם רד"ק הקשה עליו בס' מכלול דף ס"ח ודף ק"ן אפס קצהו תראה באיוב סימן ל"א ועשה פשרה בין שתי הדיעות באמרו כי אין לשוא"ן שאלה דרך אחד לעולם אלא לפעמים שניהם נחים ולפעמים הראשון נח והשני נע והר' שלמה אלמולי בחבורו הנקרא הליכות שבא העלה שכל ב' שואים בסוף תיבה ראוי שיהיה להם לעולם דרך אחד וכיון שדרך הראב"ע היא דרך סלולה ולא תוקשה כנגדו שום קושיא ראוי לבחור בו ע"כ וכן כתב בעל לשון למודים שלדעת קצת המדקדקים והם כל האחרונים שניהם נחים וכן כתב ר' אליה הלוי ובעל לוית חן ועיין עוד מה שכתב בעל ערוגת הבשם בפ' חמישי: בתוך אהלה. חד מן ד' כתיב ה"א ועיין ריקאנטי ובב"ר פ' ל"ו אהלה כתיב בתוך אהלה של אשתו עיין יפה תואר שם סי' ז' ורש"י כתב רמז לעשרת השבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי יין וכו' עיין מזרחי וגור אריה: (כב) ויגד. הגימ"ל דגושה ובמאריך: (כג) אחרנית. הנו"ן דגושה בשניהם: (כד) וייקץ נח. כתב המכלול יופי ביו"ד האיתן לבד ויו"ד השרש נעלמת עכ"ל. ודבריו אלה נפלאו ממני כי בכל הספרים בשני יודי"ן וכן כתב הרמ"ה ז"ל. וייקץ נח מיינו מלא בתרין יודי"ן כתיב חד קרי וחד לא קרי וקו"ף דידיה סגול. וייקץ יעקב משנתו פ' ויצא מלא תרין יודי"ן וקו"ף דידיה פתח וידעתא וייקץ פרעה ודכותא וייקץ פרעה והנה חלום פ' ויהי מקץ. ואיקץ דסוף פסוק דותבאנה אל קרבנה מלא יו"ד כתיב עכ"ל. ועיין מה שאכתוב ריש פ' ויצא בס"ד על וייקץ פרעה: (כו) אלהי שם. כתב בעל המסורת ג' מלעיל וחבריו לא מטעמן אתי אלהי כסף. מענה אלהי קדם: (כז) יפת. דעת קצת מדקדקים כשיבאו שני שואין בסוף המלה ששני נע. והמכלול כתב ששניהם נחים והביא ראיה לדבריו ע"ש דף ס"ח ודף ק"ן ודף קכ"ה וקצת ממנו תראה באיוב סימן ל"א: (כט) ויהי כל ימי נח. חזינא לרבוותא דהך תיבותא פלוגתא שקלה וטריא רבתי ונסחי נמי ומסרתא מתחלפין בה טובא ואנן כתבינן מאן דסבירא לן ומאן דאשכחנא בספרי דאורייתא עתיקי ודוקני דחזי לן למיסמך עלייהו. בספרי אשכנז ומערבאי כתוב ויהיו כל ימי נח ובגליוניהם כתוב כלשון הזה. כאן מטעים הנקדנים ומוסרים הל"ן סימן ר"ל חנוך למך נח. וטעות הוא בידם כי טחו עיניהם מראות בחומש יריחו ובספרדים כי ח"ל סימן ר"ל שבחנוך ולמך כתוב ויהי כל ימי ועל נח כתוב ויהיו כל ימי עד שיבא אליהו ע"כ. והרמ"ה ז"ל הביא בתחלת מסורת ויהיו כל ימי ז' בענין כמו שנדפסה בפ' בראשית ובתר הכי כתב כל ויהיו ויהי בענין ימי פליגין בהון נוסחי ומסורת אית דמסרין ויהי בענין ימי תרין וסימן חנוך למך ח"ל סימן מכלל דשאר ויהיו כתיב ונח בכלל ואית דכתיב ויהי כל ימי נח ומסרין בהון תלתא חנוך למך נח וסימן חל"ן ושארא ויהיו כתוב וסימן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח עכ"ל. ולפום מאי דחזינא בדעת הרמ"ה ז"ל שהביא המחלוקת ולא הכריע נראה דסמך אמסרה קמייתא דכתב מעיקרא מן ז' ויהיו בלא פלוגתא והיא מסייעה למ"ד חל"ן סימן דאי האי דנח ויהיו הוו להו ה' גם בעל א"ת הכריע מסברא דנפשיה ובמקצת ראיות דכתיב ויהי והעיד שכן הוא בהללי ובכל כ"ס ומסורותיהם ובס' עזרא ושכן כתב הרמ"ה ז"ל בס"ת שלו כפי מה שהעידו חכמי בורגוש. וראיתי ג"כ לבעל מנחת כהן שכתב בפרשת בראשית כדברים האלה ויהי כל ימי ג' וסימן ויהי כל ימי חנוך ויהי כל ימי למך ויהי כל ימי נח ושאר אורייתא ויהיו ע"כ. וכן בספר ישן מאד כ"י כתוב ויהי כל ימי נח ונמסר עליו ויהי ג' דמטעין ביה ספרי. וסימן כל ימי נח כל ימי למך כל ימי חנוך:

י (ב) ותבל. בשם ס' ירושלמי כתב ותובל אך בכל הספרים חסר וא"ו ובשלש נקודות וכ"כ הרמ"ה ז"ל את תובל קין מלא וא"ו כתיב ודכותא ואחות תובל קין ומס' עליה ד' מלאים ולא מסיימי ולפום נוסחי דיקי לא אשכחן באורייתא מלאים לבד מהלין תרי וחד חסר ויון ותבל דבני יפת דכולהו נוסחי דאתו לידן חסר וא"ו כתיב: (ג) ותגרמה. חסר וכן הוא בהללי ובמסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (ה) בארצתם איש ללשנו. כתב הרמ"ה ז"ל בארצתם חסר וכל אוריית' דכותא חסר עכ"ל. ומלת ללשנו חסר בכל הספרים שלנו גם כי בשם הללי יש חילוק וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר וא"ו כתיב וכל לשנו באורייתא דכותא חסר: (ו) ובני חם כוש. כתב א"ת שטעה המדפיס שעשה פה פסקא. אעפ"י שגם בהללי יש כאן פרשה כי בכל ס"ס וירושלם ואשכנז אין כאן פרשה כלל ולא כרמב"ם ולא כמאירי ז"ל: (ז) סבא. בפשטא לא בגלגל וכ"כ א"ת: וסבתה. בשם ס' הירושלמי באל"ף ובכל הספרים שלנו בה"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל וסבתה ורעמה ה"א בסוף תיבותא כתיב: ורעמה. המ"ם רפה בס"ס וכן רעמה: (ט) כנמרד גבור ציד. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא בלישנא וקדמאה דפסוק זה וכל שארא חסרים: כנמרד גבור ציד. בלא מקף: (י) וכלנה. ברוב ספרי ספרד הנו"ן בצירי וכ"כ א"ת ועיין עמוס וא"ו: (יא) ואת רחבת. חסר דחסר ברובא דנסחי דיקי ומסור עליו לית חסר: (יב) ואת רסן. הוא"ו בגעיא: רסן. זקף קטן ברי"ש וכ"כ א"ת: (יד) ואת פתרסים. הוא"ו בגעיא: (יז) הערקי. הה"א בקמץ וא"ת כתב שבקצת ספרים בפתח: (יט) גררה. הגימ"ל רפה: ואדמה. בוא"ו: וצבים. וצביים ק' ובשם ס' ירושלמי כתיב בתרי יודי"ן ובכל הספרים שלנו חסר דחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל ד' קרי וכתיב דין חסר דחסר כתיב חסר וא"ו וחסר יו"ד תנין וק' וצבוים ותלתא כתיב חסר וא"ו ומלאים תרין יודי"ן חד ק' וחד לא ק' ושמאבר מלך צביים וחברו בפ' לך לך מלך אדמה ומלך צביים וק' צבוים ודכותא אדמה וצביים אשר הפך דנצבים הדין תלתא כתיבי בתרין יודי"ן וחסר וא"ו: (כ) אלה בני חם. וכן אלה בני שם שבסמוך הבי"ת רפה ואין כאן דין אתי מרחיק לפי שמלת בני סמוכה לשאחריה כמו שכתב בפרשת פינחס על פסוק אלה בני גלעד: (כו) חצרמות. כתב הרמ"ה מלא הדא והרי"ש בשוא וכן הכריע א"ת ועיין ד"ה א': (כח) ואת עובל. מלא וא"ו ובד"ה ביו"ד: אבימאל. הדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותא: (ל) ספרה. הפ"א בקמץ: (לא) אלה בני שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם. בהעתק הללי כתיב בגויהם בבי"ת וכן תרגם אונקלוס בעממיהון ובכל הספרים כתוב לגויהם בלמ"ד וכן דקדק יונתן בן עוזיאל ותרגם זה בלמ"ד. וכן מסורת מצאתי כתיבת יד נמסר על זה בלמ"ד ושאר בארצתם בגויהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלה בני חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם מלא וא"ו וחסר גם יו"ד ודכותא לגויהם דאלה בני שם וכל לישנא בגויהם באורייתא דכותא כתיב: (לב) נפרדו הגוים. דגש בגימ"ל:

יא (ב) וימצאו בקעה. הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא במדוייקים: (ג) לאבן. הלמ"ד נקודה בשוא חזקוני: (ד) בשמים. רפה הבי"ת: ונעשה לנו. השי"ן בלא מאריך: (ה) וירד ה' לראת. בשם העתק הללי מלא והרמ"ה ז"ל כתב ע"פ לראות מה יקרא לו מל' וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלאים בר מן ג' חסרים ולא יוכל לראת דוכסה את עין הארץ וירד ה' לראת ויאמר לא תוכל לראת את פני וכן הוא במסורת הדפוס ריש פ' בא אל פרעה וכ"כ במנחת כהן: בני האדם. דגש בבי"ת: (ו) הכלם. הה"א בפתח חזקוני: (כו) ויחי תרח. במקף: (לא) ואת לוט. האל"ף בסגול ובמקף ובלא קדמא: בן בנו. בזקף קטן לא ברביע: שרי. הרי"ש בפתח: (לב) בחרן. כתב רש"י נו"ן הפוכה וכו' וכן כתוב במסורת הדפוס וכתב אור תורה בלא ידע מאי הפוכה כי בכל הספרים היא ישרה בלי שום שינוי ובספר קדמון מצא שיש בראשה תג ומסור עליו נ' דעקים ראשיהן י"ז באורייתא ואולי זהו הפוכה כי כשתהפכנה יראה התג כרגל הנו"ן עכ"ל. ול"נ שההפוך האמתי הוא מה שמצאתי בס' תאגי וגם בתיקון ס"ת

יען כזה בהרן ׳ וכתוב ברש ס׳ תשא שיש בתורה י"ז נוני"ן כצורה זו דלא לייגי ועקי׳ ריש יהון לבתריהון וכן מצאתי א׳ לא׳ למנות השבון ור׳ עקיבא בן יוסף שהיה דורש אותיות היה קורא לנו"ן זו ן׳ מגולגלת ודרש עליה שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות הרוח הקב"ה מגדלו ומנחילו חיי העה"ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חטא ובדפוס קטן מאביוניטא היא הפוכה ממש ושיבוש הוא. ועיין מה שכתב בזה הרשב"א ז"ל בתשובה הביאה מהר"י קארו בטור י"ד סוף סי׳ רע"ה ורבינו בחיי :

פרשת לך לך

יב (א) לך לך פשוטה: (ג) מברכיך. גלגל בבי"ת: ואברכה מברכיך. כן צ"ל ביו"ד. מצאתי כתוב בנוסחא כ"י מברה וזה לשונו כל לשון ברכה דטעם בבי"ת נקראת לעולם הרי"ש בשוא בלא פתח כמו וְהִתְבָּרְכוּ בו תליה ע"כ. וכל לשון ברכה דטעם בכ"ף לעולם נקראת הרי"ש בשו"א ופתח כגון וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וכל דומים להון בר מן חד וְעַלְיָא בְּרְבִית וּלְעֲלָאָה ק׳ ד׳ עכ"ל. וכן כתב ר׳ אליה המדקדק בפרק שירה ובעל לוית חן בפרק ח׳ מהשער השני. וכן כתב גם כל׳ אכילה כשהטעם בלמ"ד כמו בעלבון תאכלנה וכמ"ש שם וכן במלה שיש בה שתי אותיות דומות והראשונה ראויה להנקד בשוא אז תנקד בחטף כמו רְבֲבוֹת אלפי ישראל וכן בְּהַרֲרָם שעיר לפי מקצת ספרים כמ"ש ר׳ אליה בס׳ הרכבה אות הבי"ת במלה זו. וכתבו שיש מהן יוצאים מן הכלל. ובמכלול דף נ"ד כתב ז"ל וטעמים יבאו שתיקן אע"פ שתקדים להם תנועה קטנה אבל ישימו מאריך עם הת"ק ובאות הראשונה מן הדומות שוא ופתח כמ"ש במזמור י"ז על ממתים ובפרשת בהעלותך על מלת רבבות ואנכי לא ידעתי איזה יכשר הזה או זה או אם שניהם טובים. ואני בתומי אלך בדרך הספרים שהם כולם בשוא לבד והמדקדק לקרותן כהוגן תבא עליו ברכה: (ח) לבית אל. מס׳ סופרים אלו שמות הנחלקים בית אל וכו׳ רבי יוסי אומר אין נחלקים. ובירושלמי פרק ק׳ דמגילה נמנה עם השמות שהן נחלקים בלא פלוגתא וכך הם כולם ברוב הספרים ובס׳ ישן כ"י כתוב לא ליפסקינהו בתרין שיטין: ויט אהלה. חד מן ד׳ כתיב ה"א. ועיין ריקאנטי ובב"ר סוף פ׳ ל"ט אהלה כתיב מלמד שנטה אהל שרה תחלה ואחר כך נטה אהלו. עיין יפה תואר שם סימן כ"ג ובמזרחי וגור אריה: ויבן. השני בלא קדמא: מזבח. בפסק האחרון לבד כי בס"ס לא יבאו שני פסקין רק כשיהיה בין זה לזה אות אחד או יותר כמ"ש בפרשת נח: (טו) ויהללו. קל הלמ"ד הראשונה להקל על הלשון וכמו ואתפללה בדניאל ן׳ עזרא: (טז) ושפחת. בהעתק מספר הללי ושפחות מלא ירושלמי ושפחת. ואומר המסרה מן ריש ספרא עד ויפרץ האיש מאד מאד שפחת ושפחת כתיב חסרים ומן ויפרץ האיש עד סוף כל אורייתא שפחות השפחות כל ליטנא כתיב מלא עכ"ל. ומסרה אחריתי נמי אומרת ושפחת ג׳ חסר וסי׳ ולאברם היטיב. ויקח אבימלך. וה׳ ברך את אדוני מאד ויגדל. ושתי המסרות הללו מסכימות לדעת א׳ ולשתיהן זה חסר. וכן הוא בכל הספרים והרמ"ה הביא ליטנא דמסרא ״א בתרה. והוסיף עוד לומר שמה שנמסר על ושפחת דויפרץ האיש פרשת ויצא לית כוותיה מלא בתורה ושפחות דוקא קא מסיר שאר ליטני לא קא מסיר. ואת שתי שפחתיו בפרשת וישלח חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל:

יג (ג) למסעיו. בספר הזוהר למסעו כתיב בכל הספרים חדשים גם ישנים ובהללי מלא וכן בזוהר פרשת בראשית דף מ"ט וילך למסעיו למסעו מבעי ליה מאי למסעיו וכו׳. וגם הרמ"ה והמאירי ז"ל כתב דמלא יו"ד הוא ובעל א"ת טרח לקיים דברי הזוהר שלא יחלוק עם הספרים. ע"ש וצ"ע: (ג) היה שם. מלעיל הקדמא בה"א בספרים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס: (ז) ויהי ריב. כתוב בספר הזוהר רב כתיב חסר יו"ד אך בכל הספרים מלא וכן ראוי כי לא נמנה במסורת רק ו׳ חסר בליטנא וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת משפטים על פסוק ולא תענה על רב ואין זה מהם. וזה לשון הרמ"ה ז"ל ויהי ריב בין רעי מקנה אברם מלא יו"ד כתיב וכל ליטנא דריב באורייתא דכותא מלא בר מן חד חסר יו"ד וסימן ולא תענה על רב: (ח) אל נא תהי. התי"ו רפויה שמלת נא בקדמא על הנו"ן ואינו טעם מפסיק ודומה לו והנה תנור עשן שהקדמא בנו"ן של והנה וכן ואקחה פת לחם שהקדמא בהי"ת של ואקחה: (טו) ולזרעך עד עולם. ג׳ פסוקים דמטעים בהון. וסימן כי את כל הארץ ולזרעך עד עולם. והיו בך לאות למופת ובזרעך עד עולם. צרעת נעמן ובזרעך לעולם: (טז) גם זרעך. בלא מקף: (יח) ויאהל. הוא"ו במאריך ולא אחר היו"ד במקצת ספרים כ"י וכן מצאתי בחילופים כתיבי יד לבן אשר: ויבא. בתביר ולא בדרגא:

יד (א) אריוך. בספר ישן כתיבי יד מצאתי ל׳ הוה פליגי ביה קדמאה אריוך תניינא ואריוך ואית דמהפכי קדמאה ואריוך תניינא אריוך ע"כ. ואנו לא שמענו ולא ראינו בזה מחלוקת כי בכל הספרים קדמא אריוך תניינא ואריוך: כדרלעמר. בפרק אלו טרפות אמרינן בגמרא בתרי תיבות פסיק להו בשני שיטין לא פסיק להו. וכן נמצא במקצת ספרים וכן ראיתי בשם תקון ר"ת תרי תיבות בחד שיטה. אמנם בספרים כתב יד מדוייקים הוא מלה אחת ומסורת עליו מלה חדא כתיב וכן כתבו בהדיא הרמ"ה והמאירי ז"ל דהדא מלה כתיב וחסר דחסר וכולהו כתיבין כן. ודכוותייהו נקטינן דודאי דקו ואשכחו הכי בכולהו ספרי עתיקי. והכי אסהידו כולהו מסראתא ובכל אתר דהמס׳ פליגי על הגמרא בתר מסרה אזלינן כדאשכחן בכמה דוכתי. לכן הריש בשו"א וסמוכה ללמ"ד והדל"ת בקמ"ץ לבד וכן כולם שבפרשה. וזהו לשון הרמ"ה ז"ל כדרלעמר הדא מלה כתיב וחסר כתיב ומסר עליה דחדא מלה כתיב והכי משמע במסכת חולין עכ"ל. ובעל אור תורה נדחק מאד ליישב דברי הרמ"ה והמסורת שלא יתנגדו לגמרתנו וכוונתו רצויה אבל אין פירושו מחוור על לשון הגמרא ואולי נסחא אחרת נזדמנה להרמ"ה ז"ל בגמ׳. ומה שכתב בגליון במקרא גדולה ל׳ מוטעה הוא. וה׳ יצילנו משגיאות: גוים. הגימ"ל דגושה: (ב) צביים. צבוים קרי והזקף קטן והחירק ביו"ד שניה וכן חברו שבסמוך כי יו"ד הראשונה במקום וא"ו כמו שהוא קרי ועיין מ"ש בפרשת נח על פסוק וצבים עד לשע: ומלך בלע הוא. כתיב ביו"ד חזקוני ע"כ. והוא חד מן י"א דכתיב יו"ד בתורה וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת ויצא והשני שבפרשה כתוב הוא וק׳ היא. והנני אציג לפניך מסורת שכתב הרמ"ה ז"ל שהיא יותר ברורה ממסרתנו וזה תוארה. הוא הכותב כל הוא ההוא דלשון זכר מלא וא"ו ואל"ף כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף וסימן היא נער קדמאה דעשו מלחמה. הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא גם הוא אמלעי משלשתן והיא. והיא שלחה אל חמיה. אשר היא דוכי ימות מן הבהמה. והיא הפכה שער לבן דשחין*) והיא כהה דוהם ירפא הכהן קדמאה. שבת שבתון היא דאחרי מות. וכיא תרפה דוהים אשר יקח את אחתו בת אביו דקדושים. היא מחללת. קדמאה. והיא נטמאה דוישכב איש אותה קדמאה דפסוק. ועבר עליו רוח קנאה תניינא דפסוק. וכל שארא כתיב הוא עם וא"ו: (ד) ושלש עשרה. הלמ"ד בחולם ברוב ספרים כתיבת יד מדוייקים וכן ראיתי בדפים קדמון וכ"כ אור תורה: (ה) הזוזים. זיי"ן ראשונה בדגש: האימים. דין לחוד מלא דמלא בתרין יודי"ן ושארא חסרים יו"ד קדמאה ומלאים יו"ד תניין בליטנא כתיב ומסורת דמכרא עליו תרין מלאים דילמא בשאר קריא דאילו באורייתא לא אשכחן מלא דמלא לבד מן דין קדמאה. הרמ"ה ז"ל. וכן במסורת שלנו ב׳ מלא בליטנא וחברו והאימים יתהללו ירמיה נ׳ ומה שנמצא בספר ר"ג כתיב האמים אין לסמוך עליו: בשוה. הוא"ו בצירי לא בסגול: (ו) בהררם. במקצת ספרים הרי"ש בחטף פתח וכן כתב ר׳ אליה בס׳ הרכבה שכן הוא במקצת ספרים ונכון הוא כמשפט שתי אותיות דומות וכן הביאו בס׳ טוב טעם פ׳ ז׳ בחטף פתח ועיין מ"ש בריש סדרא על ואברכה מברכיך: (ז) ויכו את כל. האל"ף בסגול וסמוכה במקף: (ח) ומלך צביים. צבוים ק׳: (י) בארת בארת. הבי"ת בסגול והאל"ף בחטף סגול. חזקוני: הרה. בספר דקדוק ישן כ"י מצאתי כתוב בלשון הזה הרה נסו בכל ספרי דוקני נקוד בצירי וטעמו למעלה ע"כ. אבל בספרים מדוייקים שאצלנו נקוד בסגול ונמסר עליו לית וכ"כ רד"ק בשרשים שהה"א בפתח קטן תחת פתח גדול: נסו. הנו"ן בדגש: (יא) ויקחו את כל רכש. כן הוא בהעתק מס׳ הללי ובשם ירושלמי רכוש ע"כ. וכן יש מחלוקת על זה ועל את כל הרכש שבסמוך ועל והרכש קח לך. ובהעתק ישן כתוב כל רכש. הרכש. והרכש. פלוגתא הם הם חסר או מלא ע"כ. אבל בספרים מדוייקים שלשתם חסרים. וכ"כ הרמ"ה ז"ל ואת כל רכושם דויקח אברם מלא וא"ו כתיב וכל ליטנא באורייתא דכותא מלא בר מן אחד חסר וסימן יהיה לבהמתם ולרכשם דמסעי. ויקחו את כל רכש סדם ועמרה חסר וא"ו כתיב וכל ליטנא דרכש באורייתא דכותא חסר בר מן אחד מלא ונמסר עליו רכש הרכש כל אוריי׳ חסר בר מן א׳ דותפתח הארץ את פיה דכתיב הרכוש מלא וא"ו ויקחו את לוט ואת רכשו חסר וא"ו כתיב ודכותא ואת כל רכשו דוינהג את כל מקנהו פ׳ ויצא ודכותא בליטנא וגם את לוט אחיו ורכשו כולהון חסרין וא"ו: (יד) וירק את חניכיו. לשון רש"י בספרים שלפנינו חניכו כתיב ספר אחר חניכיו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות וגו׳. ואין דברים הללו אלא דברי תימה כי לא ראיתי מהם בשום מדרש ממדרשי רבותינו ז"ל גם לא נמצאת זאת המלה בשום ספר חדש הן ישן כי אם בשני יודי"ן אחד קודם לכ"ף ואחד אחריו ומי שלבו נוקפו לדבר זה אומר לו כלך אצל הרמ"ה ז"ל שכתב ירק את חניכיו מלא דמלא בתרין יודי"ן חד קדים לכ"ף וחד כתיב בתריה ע"כ. וטרחתי לבקש בפירש"י הקדמוני בכ"י מכמה שנים ובאחד מהם מצאתי כלשון הזה. חניכיו בעלי חניכתו ושמם אברם כשמו לפי שהיו גרים והוא ממדרש רבה פ׳ מ"ג ובספרים אחרים כ"י כתוב חניכיו שחינך למצות וגם בפירוש רש"י הנדפס באיטבונה שנת רנ"א כתוב חניכיו שחנכן למצות. ונוסחאות הללו מאושרות בעיני ולא בזה לבד שאין בהן לשון הכתוב בספרים שלנו וכל המוסיף גורע. וגם הרב מזרחי וזולתו ממפרשי רש"י לא כתבו בזה מאומה. נראה שלא היה כתוב לשון זה בספריהם ומעניינו אנו למדים יתורו שהרי כתב רש"י אח"כ שמנה עשר ושלש מאות רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה וכו׳. שמעינן מהכא דעד השתא לא איירי מידי מהאי ענייא: (טו) עליהם לילה. בפסק: (יז) ואת המלכי׳ אשר אתו. כתוב בהעתק הללי שכן צריך להיות כי יש ספרים ב׳ והמלכים: שוה. הוא"ו בצירי: (יח) ומלכי צדק. מצאתי כתוב בספר תורה מוגה מלה חדא ובתקון ר"ת תרי תיבות בחד שיטה וכן בנסחא ספרדית כתוב עליו תרין מלין ובמסורת הדפוס פרשת ויגש נמנה עם השמות דכתיבין ב׳ מלין וקריין חד כמו צפנת פענח והבריו׳ והרמ"ה הביא שתי הדעות ולא הכריע וז"ל ומלכי צדק מלך שלם בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב ומלא יו"ד ובמסורת תרתין כתיב ובחד שיטה צריך ע"כ. ול"נ שבעל המסורת יש לסמוך שכן אומרת ומלכי צדק לית וחד על דברתי מלכי צדק תלים סימן ק"י. ורבותינו דרשו שניהם לפי קבלתם על שם כן נח כדאיתא בפרק ארבעה נדרים וב"ר פ׳ נ"ו ואמרו ג"כ בב"ר פ׳ מ"ג כי מלכי צדק ר"ל מלך ירושלים הנקרא צדק ילין בה וכמוהו אדני צדק מלך ירושלים יהושע י׳ ושלם היא ירושלים כטעם ויהי בשלם סוכו וכיון שמצאנו הותו דתילים תרתין מלין בכל הספרים יש לנו לומר דשקולים הם ויבאו שניהם וכן בס׳ ישן כ"י כתיב ומלכי צדק ונמסר עליו לא ליפסוק בתרין שיטין: (כ) ויתן לו מעשר. חד מן ג׳ שהעי"ן בחטף פתח וחבירו בפרשת קרח ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר ואל הלוים תדבר וגו׳ מעשר מן המעשר וכן אמרו במסורת כאן ובפרשת קרח מעשר ג׳ רפין ר"ל שהעי"ן בחטף פתח וכל המעשר דכותיה. ועיין מה שאומר בנחמיה יו"ד בס"ד: (כד) הם יקחו חלקם. כן צריך להיות ולא כמו שנדפס במקרא דפוס ויניציאה שנת ש"כ יקחו הם חלקם:

טו (ב) ויאמר אברם אדני. בהל"ף דלי"ת. חזקוני ע"כ. ובמסורת אדני יהוה ד׳ בתורה וסימן מה תתן לי במה אדע. אתה החלות. אל תשחת עמך ונחלתך. ושאר אורייתא כתיב ה׳ אלהים. ומסרה כ"י אחריתי כל אורייתא ה׳ אלהים כתיב בר מן א׳ והם ד׳ האמורים לעיל ועוד ד׳ דתילים ואני קרבת אלהים לי טוב. אל יבושו בי קויך. אבא בגבורות. כי אתה תקותי ע"כ. ואע"ג דאמרינן בפ׳ ק׳ דברכות מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו אדון עד שבא אברם שנאמר ויאמר אדני יהוה במה אדע כי אירשנה ולא מייתי קרא דכתיב בקדמייתא אדני יהוה מה תתן לי. כבר תירצו התוס׳ התם שהפרשיות לא נאמרו כסדרם ואין מוקדם ומאוחר בתורה והביאו ראיה לדבריהם ע"ש: אליעזר. חדא מלה כתיב ודכותיה ושם האחד אליעזר הרמ"ה ז"ל: (ג) הן לי. הה"א בצירי: (ו) והאמין. ההי"ת נקודה בשוא חזקוני: (יא) העיט. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בפתח וכ"כ א"ת ודלא כמסורת שבמקרא גדולה בדפוס: (יג) וענו אתם. בהעתק מספר הללי אתם חסר וא"ו ירוש׳ אותם ואומר המסרה ט"ל מלאים בתורה עכ"ל וסימן בראשי נמלא ט"ל וזה עמהם. וכן הוא בכל הספרים חסר וכיון דאתו לידן נימא בהו מילתא לאלפא עמא לאורח תקונא ולא יתקלון שם הא דכתיב במסרתא דדפוסא וענו אותם צריך למימר וינו אותם ויאמר אלהים דויחי. ותו כתיב אתם על כל אחד תניינא דפסוק וצ"ל ונתת אותם על של אחד קדמאה דפסוק כמה דכתבית בסדר הנוס. את הנפש אשר היא דריש פרשת דמצרע דכתיב אתם וטבל אותם מלא ור"פ נגעים כתיב אתם חסר ותו כתיב אתם ויבאם אותם צ"ל וישלחו אותם אל מחוץ דפ׳ נשא ודאיתמר התם והניף אותם הכהן הוא האמור בנזיר לא במצרע. תו כתיב התם במסורת ויקח משה אותם מעל כפיהם דסוף פ׳ צו ושיבושא הוא דההוא חסר כתיב וצ"ל ויקח משה את העגלות ואת הבקר ויתן אותם תו כתיב התם ונקח את ארצם וצ"ל ולקח את ראשי שבטיכם וגו׳ ואתן אותם תו התם חשק ה׳ בכם ויבחר בסוף ואתחנן והתם ליכא שום אותם וצ"ל חשק ה׳ לאהבה אותם דיעקב. תו כתיב התם ושדת אותם תניינא דפסוק וטעותא הוא וצ"ל ושדת אותם בשיד דכי תבוא*) : (יח) הנהר הגדל. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק מס׳ הללי וכ"כ הרמ"ה וז"ל הגדול ח׳ מלאים וא"ו באורייתא וסי׳ אחי יפת הגדול וגו׳ דפ׳ נח והביאם כלם כמו שהם כתובים במסרה שלנו שם והוסיף אח"כ ושאר אורייתא הגדל חסר וא"ו כתיב ושאר ליטנא דגדול מלאים כתיב בר מן ב׳ חסרים וא"ו בליטנא וסימן הגדל דלא תכירו פנים (פ׳ ואלה הדברים) ובמורא גדל ובאתות ובמופתים דואתחנן עכ"ל: (יט) את הקיני. בתיקון ס"ת ישן כתוב הקני במפתח הקיני מלא. וא"ת והרמ"ה כתבו בפשיטות ואת הקיני ואת הקנזי מלא יו"ד כתיב ודכותיה וירא את הקיני דבלעם. ופי׳ מפתח הוא שם ס׳ הנקרא כן כמ"ש ר׳ אליה המדקדק בשער שברי לוחות: (כ) הפריזי. הזי"ן בדגש:

טז (ג) ותקח שרי אשת. בלא פסק בין שרי לאשת ובמקף בין אשת לאברם כי כן הוא ברוב הספרים כ"י: (ה) אנכי. בטעם רביע: בחיקך. בתיקון ס"ת ישן כתוב בחקיך ס"א בחיקך ע"כ. ובמקצת דפוסים מלא דמלא אבל בספרים מדוייקים מלא יו"ד אחר חי"ת ובלא יו"ד אחר הקו"ף וכ"כ הרמ"ה ז"ל נתתי שפחתי בחיקך מלא יו"ד קדים לקו"ף וכל אורייתא דכותא מלא: וביניך. נקוד על יו"ד בתראה ע"פ המסורת ומס׳ סופרים פ"ו והוא חד מן עשר נקודות וכולן אתו לדרשה עיין בספרי פרשת בהעלתך ובמד"ר פ׳ ג׳ ואבות דר׳ נתן פ׳ ל"ג והוא מלא בתרי יודי"ן וכן הוא בהעתק הנ"ל בפרשת תולדת יצחק ע"פ ביני וביניך כתוב עליו כלהון כתיב כן בר מן חד ישפט ה׳ ביני וביניך וכן במסרה קטנה שבדפוס ל׳ מלא בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ומ"ש רש"י קרי ביה ובניך עיין מזרחי וחזקוני ויפה תואר בב"ר פ׳ מ"ה סי׳ ה׳: (ו) ותענה. בלא יו"ד אחר הנו"ן וכ"כ הרמ"ה: (ז) וימצאה. בטעם שני גרישין: (ח) ואנה תלכי. התי"ו רפויה כי אין כאן דין אתי מרחיק להיות כי מפסיק בין ב׳ הטעמים יותר ממלך א׳ כמו ועבית פרוכה: ותאמר. בטעם זקף גדול וכן הוא בס"ס: (יא) עניך. ביו"ד אחד לבד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (יב) פרא. הפ"א בדגש: ידו בכל. הבי"ת רפה בכל ספרים כ"י ומה שנמסר במסרה רבתא במערכת אות בכ"ף ז׳ דגשים וזה הראשון מהם לענין דגשות הכ"ף אתמר לא על הבי"ת והאחים שיש ג"כ באלו הז׳ ערוכה בכל ושמורה (שמואל ב כג) וכן ויכלו בכל אנשים (עזרא י) שבניהם הבי"ת רפויה שהיא סמוכה לאהו"י בלי מבטל וכן דרך בעל המסורה לקרוא לתיבות בפתחים דגושים מפני הדגש הבא אחר פתח: ועל פני כל אחיו. כ"כ ועל בוא"ו בכל הספרים וכן הוא בס׳ ר"מ ור"ג: (יג) אתה אל ראי. לית הטף קמץ ועיין מ"ש באיוב ז׳: אחרי ראי. האל"ף בחירק: (טז) ואברם. הרי"ש בזקף גדול והאל"ף בלא קדמא:

יז (ב) וביניך. בס׳ ר"מ מלא ובס׳ ר"ג הוגה וכבר הכרעתי לעיל שזהו מהחסרים יו"ד תניינא: (ה) כי אב המון. כל אב קמץ בכל קריה בר מן חד פתח כי אב המון גוים: (ו) והפרתי. חסר יו"ד כתיב ומס׳ עליה לית כותיה וחסר מכלל דשאר אורייתא והפריתי מלא יו"ד כתיב ומכתי דייקי נמי הכין סלקי ותרין מלאים וסימן והפריתי אתו דוישמעאל שמעתיך והפריתי אתכם דאם בחקתי. ומסר׳ דמסור עליהון תלתא תרין חסרים וחד מלא טעותא היא דנוסחי דיקי כמסורת קדמיתא סלקי הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת דילן הכא ובפרשת בחקתי: ממך. מ"ם שמיה בדגש: (ז) והקמתי. חסר

*) ר"ל בס׳ נגע צרעת ויקרא י"ג וי"ד כי אך שם נמצא ס׳ זה

*) שתי הפסוקים שם בכי תבא פ׳ ב׳ ופ׳ ד׳ ולכן א"צ להגיה רק דפרשה במקום דפסוק :

חסר דהכר להברו דלעיל וכן הוא בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל והקמתי את בריתי אתך קדמאה דאת הכר דחסר כתיב בנוסחי דייקי חסר יו"ד וחסר וא"ו וכל הקמתי והקמתי באורייתא דכותה חסר דהסר בר מן חד והקימותי מלא יו"ד והכר וא"ו כתיב וסימן והקימותי דופניתי אליכם (בפ' בחקתי) וכל שאר הכר דהסר כתיב עכ"ל: (ח) את ארץ מגריך. בספר ר"ג מגוריך ובכל הספרים חסר וא"ו וכן מס' הרמ"ה ז"ל את ארץ מגריך חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל מגריך באורייתא דכותה:

(יג) המול ימול. בתיקון ס"ת ישן כתיב המול ימול ס"א המל על שם המדרש המל ימול ואין המסורת מוכיח ע"כ. ועיין מ"ש בס' ויצא סימן ל"ד שהמסורת מוכית שהוא מלא. עוד כתב הרמ"ה ז"ל המול לכם כל זכר מלא וא"ו כתיב ודכותה המול ימול יליד ביתך. ובירושלמי פ' ר"א דמילה המל ימול מכאן לישראל ערל שלא ימול ואין צריך לומר שאינו יהודי עיין אגדות ירושלמיות שבקונטרס אחרון מהילקוט דפוס שלוניקי סימן ס"ד אבל בב"ר פ' מ"ז המול ימול מכאן למוהל שהוא מהול ופי' בעל מתנות כהונה המול ימול קרי ביה המל ימול יהא נמול ורש"י פי' בפ' אין מעמידין המול ימול קרי ביה המל ימול מי שהוא מהול ימול אחרים: (טז) יהיו. בלא דגש ביו"ד: (יז) ויצחק. התי"ת בקמץ ומ"כ במקרא גדולה חד מן י"ב פתח באתנחתא טעות דספרא כי לא נמנה זה עמהם כ"כ א"ת: מאה שנה. במקצת ספרים כתיבת יד הטעם באל"ף ובלא מקף בין שתי המלות וכ"כ אור תורה שהוא מלרע בכל ספרי ספרד: (יט) אתך. בטעם רביע: והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו. כתיב במקרא גדולה כן הוא לזרעו אחריו ע"כ. לאפוקי דלא לכתוב ולזרעו בוא"ו וכן מצאתי בס' ישן כ"י יש ספרים שכתוב ולזרעו אבל לא מצאתי כך בספר אכספמיא ע"כ: (כ) והרביתי. בתיקון ס"ת ישן כתוב והרביתי בספרים מדוייקים והרבתי חסר ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב והרביתי אותו דולישמעאל שמעתיך מלא יו"ד כתיב וכל אורי' דכותה: שנים עשר נשיאם. חסר יו"ד האחרונה. עיין רבינו בחיי ועיין מ"ש ביהושע י"ז: (כא) לך שרה. בלא פסק באמצע: (כג) וימל. נ"ל הגרש ביו"ד כי הוא מלעיל: (כז) ומקנת כסף. במקף והמ"ם בלא מאריך: נמלו. המ"ם דגושה:

פרשת וירא

יח (א) וירא. פתוחה: והוא ישב. ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סי' לבניך וכו' ב"ר פ' מ"ח וש"ט מזמור כ"ב ועיין יפה תואר שם סי' ו': (ג) ויאמר אדני. הנו"ן קמוצה ואיתא במס' סופרים פ' ד' כל השמות האמורים באברהם קדש חוץ מאחד שהוא חול ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו' והכי איתא בפרק שבועת העדות ותו איתא התם חנניה בן אחי ר' יהושע וראב"ע משום ר"א המודעי אמרו אף זה קדש כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב (שבת פ' מפנין) גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה כמאן כאותו הזוג וק"ל כותיה ובמציעא פרק השוכר את הפועלים איתא נמי כת"ד קדש ומפני שמצאנוהו קמוץ בכל הספרים יש לנו לומר גם כן שהוא קדש וכ"כ רבינו בחיי ע"ש ועיין מ"ש לקמן בפסוק כאשר התעו אתי אלהים: (ה) וסעדו לבכם אחר תעברו. זהו אחד מן המקראות שקראו חכמים עיטור סופרים. כמ"ש סוף ס' בהעלותך: (ו) עגות. בכל ספרים כ"י הגימל רפה: (ז) רך. בקמץ: (ח) וְהוּא־עֹמֵד. כן הוא במקצת ס' כתיבת יד: (ט) ויאמרו אליו. נקוד על איו מציעא פ' הפועלים וכ"ר ומסורת ובאר ספרים כמ"ש אצל ביני וביניך (פ' לך לך): (י) ויאמר שוב. במקרא גדולה על פסוק עד שוב הרודפים (יהושע ב) נמסר ב' הסר אשוב אליך וגם בתיקון ס"ה ישן כתוב זה הלשון שוב בספר טוב מצאתי שנים חסרים ומתק הוא"ו ומסר ב' וחסר הרדפים ע"כ. ואולם בספרים מדוייקים שניהם מלאים וכ"כ הרמ"ה בספרו הגוך ושוב מלא וא"ו כתיב ודכותה ויצא יצא ושוב ודכותה בלישנא שוב אשוב אליך מלא וכן הוא בהעתק הללי: (יג) זה. הזי"ן דגושה: אמנם. בכל ספרים כתיבי יד מדוייקים האל"ף בבל"ם נקודות וכ"כ המאירי ז"ל גם הרמ"ה ז"ל כתב האף אמנם אלף חסר וא"ו כתיב וכל אמנם דכותה וכן האמנם לא אוכל כבדך: (טו) כי ירא֗ה. פסק באמצע: (טז) ויקמו. שופר הפוך בקו"ף: (יח) גדול. דגש בגימל: ונברכו בו. בי"ת בו רפויה. והטעם שעל הנו"ן הוא מקל הבא לפעמים על המלה במקום מתג כמו אַבְנֵי שֹׁהַם וכן וְאַבְרָהָם שבפסוק והדומים להם כמ"ש טוב טעם בתמונת הזקף קטן: יודי. הגימ"ל בדגש: (כ) כי רבה. הכ"ף והבי"ת דגושה: (כא) הכאה. חד מן ג' מלעיל ע"פ המסורת: (כב) ואברהם עודנו עמד לפני ה'. זהו אחד מן י"ח תיקון סופרים. והיה לו לומר וה' עודנו עמד לפני אברהם אלא שכינה הכתוב ב"ר פ' מ"ט וש"ר פ' מ"א וילמדנו פ' בשלח ושוחר טוב מזמור י"ח ומסורת גדה"י וזהו שאמרו בירושלמי פרק ג' דבכורים וביקרא רבה פרשת ל"ה אני הוא שקיימתי מצות עמידת זקן תחלה. ועוד אכאר ענין זה על ענין תשלומו בזכריה ב' בס"ד: (כג) האף. הה"א בפתח בספרים מדוייקים כתיבי יד וכן תכירו שבסמוך: (כה) הזה. דגוש בזי"ן: (כו) העיר. באתנח: (כח) אולי. בתלשא אחד לבד בראש התיבה: (ל) ויאמר אל נא. בתלשא אחד לבד בראש תיבה: (לג) כלה. דגש בלמ"ד:

יט (א) ולוט יושב. ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכי דייני פי' שר דיינים. ב"ר פ' נ' עיין יפה תואר שם סימן ו' ופרשת מ"ח סימן ו': (ב) הנה נא אדני. כתב המכלול בסוף ספרו שער דקדוק המלות על מלת הן בזכו בסגול הנו"ן מפני הדגש במלת נא ע"כ. ובמסורת לית דכותה ובגלגל בנו"ן: הנה נא אדני. זה השם הוא כמו שאכתוב לקמן בפ' ויאמר לוט אלהם: ויאמרו לא. בדגש הלמ"ד ע"פ המסורת והוא חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מבטל וכולן נסדרו במ"ג דניאל ה ובשמואל א ט על ויאמרו לא כי אם מלך נמסר ב' בטעם ודגש והכרו כי ברחוב נלין: ברחוב. הרי"ש בווא לבדו: (ד) טרם. בזרקא אחד לבד ובסוף התיבה: (ה) הוציאם. גלגל באל"ף: (ו) ויצא אלהם. חסר יו"ד כי לא נמנה עם הי"ז מלאים במסרה רבתא והראשון מהם הוא ויבואו את לוט אליהם שבסמוך: (ח) אוציאה נא. נו"ן נא בדגש: לאנשים האל. א' דסבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדת יצחק: קרתי. חסר וא"ו וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב המאירי והרמ"ה ז"ל: (ט) גֶּשׁ־הָלְאָה. הוא ממשקל חָכְמָה עָצְמָה אלא שהה הקמץ חטוף לקמן רחב מכלול דף רי"ו וכלל אמרו המדקדקים שכל שב"א הבא אחר תנועה גדולה הוא נע לעולם בלתי אם התיבה מלעיל כמו מִשְׁכְּבוֹ וּמַעְלָה (שמואל א ט) כי יָגֹרְתִּי (דברים ט) שִׁבְנָה בְנֹתַי לָכֶן (רות א) אמנם אם מלה זעירא או תיבה מלעיל גרמה לתיבה שלפניה להיות מלעיל אז יהיה שוא נע כמו וְקָרְאוּ־לוֹ (דברים כ"ב) וְתָפְשׂוּ בוֹ (שם כ"א) וְנִשְׁקָה לוֹ (משלי ז) כָּל־יֹשְׁבֵי חֶלֶד (תהלים מט) אִם שְׂדֵרִי לַיְלָה (עובדיה א) ערוגת הבשם פ' ג' ויפלרו באיש בקדמא ולכן הבי"ת רפויה: לשבר. בלא מקף: (יא) ואת האנשים. הוא"ו בגעיא: (יג) כי מבחהים. עיין מה שאכתוב בירמיה ו: את המקום הזה. בכל הספרים כתוב א"ת ולא א"ל וכן תרגם אונקלוס ית אתרא הדין: (יד) קומו צאו. הצד"י דגושה בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסורת וכימן נמסר במ"ג דניאל ה: (טו) הנמצאת. חסר וכן הוא בהעתק הללי. וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (טז) ויתמהמה. כתוב במכלול סוף שער דקדוק הפעלים שזה בא קמץ המ"ם האחרונה מפני השלשלת כי יש לה משפט הפסק עכ"ל. ונמסר על זה ז' בטעמא מרעימין ומפסיקין וכן ראיתי במקצת ספרים כתיבת יד אבל אם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב') בפתח: בחמלת. הבי"ת דגושה: (יז) ויהי כהוציאם. לבן אשר הכ"ף רפה. וכ"כ רד"ק מכלול דף ק"ז שכתוב במסורת כל כהוציאם כשמעם ודומיהם סמוך לתלשא לבן אשר רפה. ודגש לבן נפתלי עכ"ל. וזאת התלשא שבסוף התיבה היא שאנו קורים אותה תרסא או תלשא קטנה ואין לה דין מפסיק אעפ"י שיש לה נעימה לפי שנקשרת ומתגלגלת בנעימתה עם התיבה שאחריה. ועיין מה שאכתוב בשופטים ז על ויהי כשמע גדעון: אל תביט. הבי"ת נקודה בחירק חזקוני: (יח) ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה נא מצא וגו'. כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש. אל נא אדני הנה נא מצא וגו' להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות זה הקב"ה הכי מייתי לה בסוף פ' שבועת העדות ובמסכת סופרים פרק ד' בלא פלוגתא וכן פסק הרמב"ם בסוף פ"ו מהלכות דעות. ויש לתמוה על הראב"ע ורבינו בחיי שכתבו שהוא חול ונקמץ לפי שהוא סוף פסוק וכתב הריטב"א הא ודאי ליכא אלא א' שהוא חול הנה נא אדני סורו נא. והא דנקט כל שמות אגב ריהטי נקט הכי יד. כאו. ורש"י פירש דקרא הכי קאמר ויאמר לוט אלהם באזניהם אל נא יהי כן ותזר כלפי הקב"ה ואמר לו אדני הנה נא מצא עבדך וגו'. ויש"ה לפי זה שם אדני דבק עם הנה נא וגו'. וקשה כי הוא בסוף פסוק לכן נראה פי' הריטב"א דפירש ויאמר אלהם כפניהם: (כ) אמלטה נא. מלרע. ונו"ן נא דגושה ברוב הספרים חבל אמלטה נא וא רא ה מלעיל (שמואל א כ) וכן כתיב במסורת ובמכלול דף ע"א וסימן לוט למטה ודוד למעלה: (כא) אליו. בזקף קטן כן הוא בספרים כתיבת יד: הספי. הס"א בקמץ לבד והוא חטוף: (כב) לעשות. השי"ן בחטף פתח. בהעתק מספר הללי לעשה ירושלמי לעשות עכ"ל. וכן הוא מלא בספרים שלנו גם במסורת לא נמנה זה בכלל החסרים וסימן נמסר בריש פרשת ויקהל עיין מ"ש שם: עד באך. חסר וא"ו ובכ"ף פשוטה. וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולית כותיה באורייתא ויש לתמוה כי לא נמנה במסורת פרשת נח עם הדומים אליו בשאר קריא: (כג) השמש יצא. ג' סבירי יצאה חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: (כה) ויהפך את הערים האל. א' בלישנא הול דסבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדת יצחק: (כח) כקיטר. כתב הרמ"ה קיטר הארץ כקיטר הכבשן תרוייהו מלאים יו"ד וחסרים וא"ו כתיב: (ל) ויעל לוט מצוער. כתוב בהעתק מספר הללי מצוער מלא. ירושלמי מצער חסר ע"כ. ובספרים מדוייקים מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב צוער ג' מלאים וסימן על כן קרא שם העיר צוער. ויעל לוט מצער. בצוער דפסוק הנזכר וכל שאר אורייתא חסר וא"ו כתיב לצער כתיב: (לא) ואיש אין בארץ לבוא. בהעתק מספר הללי לבא חסר וא"ו אבל בכל הספרים שלנו מלא וכן ראוי להיות ע"פ המסורת כי לא נמנה בט' לבא חסרים וסי' נמסר בפרשת ויחי וכן כתב הרמ"ה ז"ל וזל"ש לבא ז' חסרים וא"ו ומלאים אל"ף ומנאם כמו שנמסרו בריש פרשת ויחי וכל שאר באורייתא מלא וא"ו והאל"ף כתיב עכ"ל: (לג) יין בלילה הוא. ד' דסבירין הסוא וכתיבי הוא כדאיתא במסורת: ובקומה. הראשון מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובקומה תרין בבנות לוט קדמאה מלא ובתראה חסר עכ"ל. והנקודה על וא"ו ולא באותיות אחרות וכן אמרו בפ"ד דנזיר ובהוריות פ' כהן משיח למה נקוד על וא"ו שבקומה של בכירה לומר שבשכבה לא ידע אבל בקומה ידע והכי איתא בבראשית רבה פ' נ"א סימן י' עיין שם ביפה תואר וכן בתיקון ס"ת ישן אומר באספמיא אין נקוד רק הוא"ו שניה ובס' הזוהר ח"ת בקדמיתא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה בוא"ו ונקוד על וא"ו בגין דסיועא דמילה הוה אשתכח בההוא עובדא דזמין מלכא משיחא לנפקא מינה ובגין כך איסתלים הכא בוא"ו ובאחרא כתיב ובקמה חסר וא"ו בגין דלא נפיק מינה תוקפא לקב"ה בהאי אתרא. ועמ"ש בפרשת לך לך אצל ביני וביניך: (לד) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל: (לז) הוא אבי מואב. מלת הוא במאריך לא בתביר:

כ (ב) אבימלך. הדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: גרר. הגימ"ל דגושה: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך. לפי הנראה משפט הכתוב זה השם קדש. וכן וירא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויבא אלהים אל בלעם לילה אבל מדברי הזוהר ריש פרשת בחקתי ופרשת בלק דף קנ"ד לא משמע כן וכו' בשמות שבפסוק נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה. ועניינים אלה נראים כמבהילין והסתרתי פני מהם שאין למדקדק עסק בהם. ועיין ביפה תואר על ב"ר פ' נ"ב סימן ה ומה שאכתוב סוף פרשת ויצא: ויבא אלהים אל אבימלך בחלום. מלא וא"ו בהעתק מספר הללי ואחר שבסמוך חסר וכן הם בכל הספרים המדוייקים והמדפיס שכתב על זה ב' חסרים וכן הביאו במסורת הגדול ונגרר אחריו גם בעל מנחת כהן ובעל מסורת הברית הגדול היו כחולמים וכ"כ אור תורה בפשיטות בחלום הראשון מלא ע"כ. והשנים החסרים הם ויאמר אליו האלהים בחלם שבסמוך. אל לבן הארמי בחלם (פרשת ויצא) וכ"כ הרמ"ה ז"ל. אחר כך ראיתי בקונטרס סטעיות מס' מנחת כהן הנזכר שהזר בו כאיש אשר יעור משנתו והגיה כמו שכתבתי. וכן הוא בתיקון ס"ת ישן: (ד) הגוי גם. הגימ"ל דגושה: (ה) הוא. בלא מקף. במסורת כ"ו נוסף זה על מספר הוא שמלאים וא"ו בתורה אבל בכל הספרים חסר וכן עיקר כמו שכתבתי בפ' בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב: (ו) גם אנכי ידעתי. גם בדגש ובלא מקף: אותך. מלא בספרים המדוייקים ובהעתק הללי והוא מן י"ז מלאים ע"פ המסורת גם הרמ"ה ז"ל כתב אותך ט' מלאים וא"ו וחסר ה"א בלשון זכר ומסר ססי' כמו שהם במסרה גדולה שלנו: מחטו לי. חסר אל"ף כלומר שאמר לו שרו של אבימלך דע כי מטעם שהטאת בלקחת את שרה דנו אותי בב"ד של מעלה ומכניסים בי מחטי' וקוצים ואני בצער גדול. שערי אורה ספירה שבית. ועיין ג"כ בספר הזוהר פ' ויקרא ד"ה ע"א: (ט) מה עשית. בלא פסק: (י) הזה. הזי"ן דגושה בשניהם: (יא) והרגוני. בהעתק הללי מלא ירושלמי חסר עכ"ל. ובכל הספרים מלא וכן במסורת ב' חד מלא וחד חסר וזה מלא. גם הרמ"ה ז"ל כתב והרגוני על דבר אשתי מלא וא"ו כתיב. פן יהרגני אנשי המקום דפ' תולדת יצחק חסר וא"ו כתיב: (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים. יש מחלוקת בזה השם במסכת סופרים. י"א חול ר' חנניה בן אחיו של ר' יהושע אומר קדש שאלולי אלהים כבר התעו אותי. ואונקלוס תרגם קדש ובב"ר נמי דריש ר' חנין הדין קרית בתלת אנפין וכנסון קדש וכפ"י הראב"ע ורלב"ג ורש"י. וגם בס' מאזני לשון הקדש דף ר"י כתב הראב"ע שפי' הנכון שהוא קדש ועיין מ"ש בסוף פרשת ויצא: אל. בשופר הפוך:

כא (ו) יִצְחַק־לִי. בטעם הדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותא תשיב בגוייהו יצחק מלעיל כל השמע יצחק לי: (ז) היניקה. בתיקון ס"ת כתוב ס"א הניקה ע"כ. ודבר זה מבורר בידינו שהוא מלא דמלא דמסור עליה ה' מלאים בלישנא בתרין יודי"ן. תרין מנהון באורייתא ושארא בנביאים וכתובים: (יד) וחמת מים. בפתח המ"ם שרבים: ויתן אל הגר. בתלשא א' לבד בכ"א: (טו) ויכלו המים מן החמת. בס"א כתיבת יד התי"ת בסגול וכן כתב רד"ק על זה בשרשים שהוא בשש נקודות ויש ספרים בחמש עכ"ל: (טז) כמות. מלא גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ביום אכלך ממנו מות תמות תרוייהו מלאים וא"ו כתיב וכל מות וכל תמות באורייתא דכותא מלאים ודכותא בלישנא אל אראה במות הילד אם כמות כל האדם כל לישנא מלא: (יז) ויקרא מלאך אלהים. בפסק: (יח) גדול. הגימ"ל דגושה: (כב) ויהי בעת. פרשה פתוחה: (כג) השבעה לי באלהים. קדש: גרתה בה. במקצת ספרים בלא מקף: (כה) אבימלך. באתנח: עבדי. הדלי"ת רפה: (לג) ויטע אשל. ברוב הספרים האל"ף בצירי ובספר אחד כתיבת יד מדוייק בסגול ונמסר עליו לית. גם רד"ק כתב ויטע אשל תחת האשל (שמואל א כ"ב) בשש נקודות ובעל רב פעלים כתב ויטע אשל יש ספרים בב' נקודות ויש ספרים בג' נקודות ועיין מ"ש בשמואל א סימן כ"ב וסימן ל"א: אל עולם. האל"ף בצירי:

כב (ג) את שני נעריו אתו. ובבלעם נעריו עמו עיין מ"ש שם: (ה) שבו. במקצת ספרים בלא קדמא: לכם. במאריך לא בתביר: (ז) את עצי העלה. בספר ר"ג העולה ובס' ר"מ חסר וק"ל כר"מ. וכן כתב הרמ"ה ז"ל והעלהו שם לעלה חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא חסר בר מן חד מלא וסי' עולה דבכורים והקרבתם עולם לריח דפינחס כמ"ש שם: (ז) הנני בני. בלא מקף ובסגול נו"ן ראשונה ובתי הנוני"ן דגושות ובלא נו"ן יו"ד המדבר בעדו בדגש שלא כמנהג ובמסורת ב' דגושין וסי' הנני בני מי אתה בני דתולדת יצחק: (ח) יראה לו. בספרים כתיבת יד היו"ד בלא געיא. וא"ת כתב שראה בגליון ספר אחד כתוב במחזורא רבא בגעיא: (יא) אברהם | אברהם. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגוייהו כמו שאבאר בפרשת שמות על משה משה בס"ד: (יג) נאחז. האית בפתח בדפוס קדמון ובספרים מדוייקים כתיבת יד וכן פתב אור תורה ועיין אבן עזרא: בסבך. גם הבי"ת שניה בפתח מדוייקים וכן כתב במכלול דף קנ"ט וכתב אור תורה בהגהת המדפים בקר כי במסרה מנו זה חד מן ה' זוגים מן ב' ב' מילין סמוכים ופתחים ע"כ. ובעל רב פעלים כתב שבמסרה אחרת מנה נאחז כבסבך לית וקמץ: (יד) יְהוָה | יִרְאֶה. יש פסיק אחר השם ועיין מ"ש בירמיה סימן כ"ג: (טז) ולא חשכת. בלא מקף: (יז) וירש זרעך. כל וירש וירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן בר מן דין דהוא חסר חד יו"ד: את שער איביו. קדמאה שער איביו תניינא את שער שנאיו פרשת חיי שרה. ואחד פסוק סימן. על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך. ובבראשית רבה פ' נ"ו וירש זרעך את שער שנאיו ר' אומר זו תרמוד וכתב בעל יפה תואר שטעות סופר הוא ור"ל איביו: (יח) והתברכו. הרי"ש כשוא כמנהגנו: (כב) ואת בתואל. בלא מקף והאל"ף בצירי ובטעם טפחא כן הוא במדוייקים:

פרשת חיי שרה

כג (א) חיי שרה. פתוחה: (ג) ולבכתה. הכ"ף זעירא: (ד) גר ותושב. לפי הנראה בחילופין

בחילופין אין במלת גר מאריך לבן אשר וכן מצאתי בקדמון : (ו) נשיא אלהים | אתה . כתב הרב הנזכר לונזאנו שאין פסק אחר מלת אלהים ובאמת . כי גם אני מצאתי כן בכמה ספרים כ"י מדוייקים ואולם בספר אחד כ"י ישן נושן הוא בפסק ונכתב יפרה היא בעיני ודוגמא כפ' ואתחנן בפסוק כי שאל נא וגו' אלהים | אדם. ובילקוט פ' משפטים רמז ש' נאמר בשם מסכת סופרים נשיא אלהים אתה קדש אבל במסכת סופרים שבידינו ליתיה : קבר . במקרא גדולה נכתב מלא והמדפיס כתב עליו ניא ומלא וטעות הוא כי כולם חסרים בתורה וכן כתבו הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן. וז"ל הרמ"ה ז"ל ק ב ר את מתך חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא חסר ודכוותא בליגנא מ ק ב ר מתך חסר וא"ו כתיב ודכוותא ל ק ב ר את מתי מלפני וכל ל ק ב ר באורייתא דכוותא חסר ומסר עליה כולהון חסרים : את מתך . בלא יו"ד אחר התי"ו ואף על גב דמילתא דפשיטא היא איצטריכנא למכתב לה משום מאי דאמרינן בב"ר פ' נ"ה קבר את מתך מתים הרבה וכתב בעל יפה תואר נראה דדרים אם למקרא כאלו וכתוב מתיך ביו"ד . ועיין עוד שם סימן ז : (ז) ויקם אברהם וישתחו . חלוף בטעם . קדמאה ויקם אברהם מעל תניינא ויקם אברהם וישתחו וסימן מ על לעיל וי ש ת ח ו מלרע : (ט) ויתן לי . ברוב ספרי ספרד ברביע לא בשני גרישין : בכסף מלא . בספרים כ"י ובדפוסים ישנים בקדמא ואזלא לא בגלגל וברביע : בתוככם . מלא וא"ו כן הוא בהעתק הללי ובספרים כ"י ודפוס קדמון וכן הוא בהרמ"ה ז"ל וזה לשונו ב ת ו ך המים מלא וא"ו כתיב וכל ליגנא דהוך באורייתא דכוותא מלא נשיא אלהים אתה ב ת ו כ כ ו מלא וא"ו כ' ב ת ו כ כ ם לאחוזת קבר מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן הסרו את אלהי הנכר אשר ב ת כ כ ם ונאחזו ב ת כ כ ם בארץ כנען וכל שאר מלאים . חסר כבינותיה נתן בתוכה מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא מלא והוצאתי את בני ישראל מתוכם מלא וא"ו כתיב וכל ליגנא דתוכם באורייתא דכוותא מלא : (י) ועפרן ישב . ר' יצחק אמר ישב כתיב אותו היום מנו אותו ארכים טרטיגום פירש שר הסריס . דלא יהא בר נש רב זבין מן בר נש זעיר ב"ר פ' נ"ח . וע"ש ביפה תואר סימן ח ובפ' מ"ח סימן ו ובזוהר דף קכ"ז : ויען . בתרסא לבד בגו"ן וכן א ר ץ שבסמוך : (טז) וישקל אברהם לעפרן. כל עפרון שבענין מלא וא"ו חוץ מזה והוא תניין בפסוק וכן אמרו בילמדנו ריש פ' בהר סיני ופ' ראה בפסקא דעשר תעשר ובב"ר פ' נ"ח ובש"ר פ' ל"א נבהל להון זה עפרון איש רע עין שהכניס עין רעה בממונו של אברהם ולא ידע כי חסר יבואנו שחיסרו הכתוב וא"ו. ר"ע עי"ן בגימטריא"א עפ"ן . עיין יפה תואר ב"ר שם סימן ט' ומ"ש בירמיה ל"ה בס"ד : (יט) המכפלה על פני ממרא. לית דחסר אשר ומטעים ביה . ולשון מס' בקבורת שרה על פני ממרא בקבורת אברהם אשר על פני ממרא : (כ) לאחזת . הזי"ן בדגש :

כד (ב) המשל. המ"ם בדגש : (ג) אשר אנכי יושב בקרבו . קדמאה בקרבו תניינא בארצו וחד פסוק סימן כי אני ה' בקרב הארץ : (ד) כי אל ארצי . חד מה' פסוקים דלית בהון אם ומטעים בהון : (ה) הואת . הזי"ן דגושה : (ז) נשבע לי . כן כתיב בספרים כ"י ובדפוס ישן : (ח) ונקית משבעתי זאת . כל לשון שבועה באורייתא חסר וא"ו שְׁבֻעָה והטעם לפי שכל ל' שבועה הוא מל' שבעה וסוד הענין הוא מה שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשת תקח מידי וגו' ע"כ קרא למקו' ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם. שערי אורה בספירה שנית על שבועה : (י) ויקם וילך . רביע ביו"ד של ויקם : (יב) חסד · בס"ם בזקף גדול : (יד) והיה הנער*. הנערה ק' עיין זוהר פ' בראשית דף נ"א : (טו) טרם. בזרקא אחד לבד במ"ס : אשר ילדה לבתואל . אע"ג דדגש ללמ"ד דידיה איצטריכנא למימסר עליה דחסר משום דאיכפל במסורת למימסר עליה לית כותיה וחסר הרמ"ה ז"ל : (טז) והנער* טבת מראה . והנערה ק' : (כא) משתאה . האל"ף בצירי מכלול דף ק"ס : לדעת. בס"ם ברביע לא בפזר גדול : (כב) כלו הגמלים לשתות. מלא וא"ו בספרים המדוייקים ובדפוסים ישנים וכן בהעתק הללי כתוב לשתות פי' עד אם כלו לשתת דלעיל חסר וזה מלא וכן במסורת לשתת ד' חסרים וסי' עד אם כלו לשתת כי לא יכלו לשתת דויגפרו תניינא דכפ' ולא יכלו לשתת מים ממרה ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם וכן כתב הרמ"ה ז"ל : (כז) בית אחי אדני . קדמאה א ח י בצירי בתראה בת אחי בחירק : (כח) הנער*. הנערה ק' : (ל) ואת הצמידים . לבן אשר הוא"ו במאריך וכן הוא במדוייקים מספרד : כה דבר. הדל"ת רפה והבי"ת בסגול : (לג) ויישם . ויושם ק' . ובכל ס"ם יש שורק ביו"ד שני' וכן כתב בעל מסורת המסורת יש ספרים שיו"ד ראשונה בקבוץ והוא טעות גמור כי לא נמצא אות נקודה בקבוץ לפני יו"ד נחה עכ"ל. וגם הרמ"ה ז"ל כתב ו י י ש ם לפניו לאכל תרין יודי"ן כתיב קדמאה קרי יו"ד בשורק ותניינא כתיב יו"ד חלופי וא"ו ויישם כתיב ויושם קרי : (לד) וכסף וזהב ועבדם . דין לחוד חסר יו"ד בליגנא וכל עבדים דאורייתא מלא : (לט) ואמר אל אדני אלי . דין להוד א ל י כתיב חסר וא"ו באורייתא ודרשוהו רבותינו בב"ר פ' נ"ט על אליעזר עבד אברהם שהיתה לו בת והיה מחזר לתתה ליצחק כמו שהביא רש"י ז"ל . וזהו שכתוב כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב . ובילקוט הושע רמז תקכ"ח גרסינן בהדיא אלי כתיב אתן לו כתיב וכו' . והא דלא כתיב הכי בפ' שלמעלה כבר תירץ בעל גור אריה שודאי אליעזר אמר לאברהם אולי ולא אלי אלא שכך היתה כוונתו שהיה מחזר למצא עילה וכו' ע"ש ועיין עוד תירוץ אחר במסורת הברית הגדול סימן קל"ב : (נג) ומגדנת . הדלי"ת בדגש : (נה) הנער*. הנערה ק' והה"א במאריך לבן אשר וכן הוא במדוייקים לא הנו"ן : אחר תלך . זה אחד מן המקראות שקראו רבותינו עיטור סופרים כמ"ש סוף פ' בהעלתך : (נז) לנער* . לנערה ק' : (ס) ויברכו . הרי"ש בשו"א : ויירש . בהעתק הללי ויירש ירושלמי ויירש ואומר המסרה לית מלא עכ"ל. וכן הוא מלא בספרים מדוייקים והמסרה שנמסרה ביהושע י"ט וירשו ז' חסר יו"ד בליגנא וסימן ויירש זרעך את וגו' היינו ויירש זרעך את שער איביו דסוף פרשת וירא וכן מפורש ביהושע סוף סימן כ"א ובמסגרת כ"י ובמסורת אחריתי נמי כ"י נמסר עליו לית חסר ולא פליגי ליפני אהדדי דהתם ויירש גרידא קא מסיר וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל ויירש באורייתא מלא בתרין יודי"ן קדימי לריש חד קרי וחד לא קרי בר מן אחד חסר חד יו"ד וסימן ויירש זרעך דכי בכן אברכך : (סה) הלזה . הה"א בפתח :

כה (ג) ובני דדן . לפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת אחר אהו"י משפט הדל"ת להדגש . וכן נזכר זה עם דומים אחרים דגושה מבעל לשון למודים ובספר אחד מדקדוק כתיבת יד . אמנם בכל הספרים רפויה וכן נכון מטעם שכתב רד"ק בספר מכלול לפי שאין אות ראשונה שמושית וכמ"ש בפ' וארא על אתה תדבר : אשורם ולטושם ולאמים . אשורם מלא וא"ו וחסר יו"ד ודכותא ולטושם . ולאמים חסר וא"ו ומלא יו"ד כך כתוב בכל הספרים המדוייקים וגם בהעתק הללי . ואל תחוש להגהת מ"ג שכתוב שם יש ספרים מדוייקים כתוב ולאמם כי בכל ס"ם הוא מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ו ל א מ י ם חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל ל א מ י ם גרידא דכותיה ומסר עליה חסרים וא"ו בכולהו נסחי דיקין . ולאם מלאם יאמץ תרויהון חסר וא"ו כתיב : (ד) והנך . דין לחוד לבד חסר וא"ו באורייתא כמ"ש בפ' פינחס : (ו) ולבני הפילגשים . ב"ר פרשה ס"א פילגשם כתיב אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמים ראה בעלבוני . עיין מזרחי וגור אריה ויפה תואר שם סימן ד'. ועל פי זה המדרש פירש רש"י חסר יו"ד שלא היתה אלא פילגש אחת והיא הגר היא קטורה והקשה עליו החזקוני שהרי היא מלא בספרים מדייקים וכן הגר וקטורה ולשון המכלל יופי דרש רז"ל ידוע ואנחנו מצאנוהו מלא ביו"ד בכל הספרים המדויקים עכ"ל. ומכותלי לשונו ניכר שלשון קמחי הוא . וכ"כ החזקוני . והרמ"ה כתב בכולהו נוסחא דיקי דאתו לידן בתרין יוד"ן כתוב ומסור עליה לית כותיה מלא בתורה . מיהו בדרשא דייק מינה דהגר היינו קטורה מדכתיב הפילגשם חסר יו"ד קדים למ"ס ואגב ארחין שמעת מינה דחסר יו"ד כתיב עכ"ל . ובהללי מלא דמלא וכן הסכימו המאירי ובעל ס' שמן ששון ומסורת מכרזת ואומרת ב' מלאים דמלאים וסימן ולבני הפילגשים אשר לאברהם שומר הפילגשים דאסתר . ועיין בס"ת הרמב"ן סימן רל"ב ובתשובת הרשב"א הביאה הב"י בטור י"ד סוף סימן רע"ה ומ"ש בס"ד פר' בא על פ' והל שתי המזוזת ובפרשת נשא על כלות משה : נתן אברהם מתנת. מתנת כתיב חסר וא"ו ודרשו רבותינו בפרק חלק שמסר להם שם טומאה : (ט) ההתי . בס"ם אין בה"א גלגל : (יג) בשמתם לתולדתם . חסר וא"ו כתיב ודטוהא למקמתם בשמתם דאלופי עשו ודכותא ויהיו בני לוי בשמתם כולהו חסרים ודטוהא בליגנא ואלה שמתם דמרגלים ושארא שמהם באורייתא חסר וא"ו כתיב ומסורא דמסר עליה תלתא חסרים שבושא הוא דהסרים טובא הוו ונסחי דיקי במסורת קמי' סלקי ודכותא שמה משמהם חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל : לתולדתם . מלא וא"ו קדמא וחסר וא"ו תניינא בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים וגם בהעתק הללי וכן נמסר בפרשת ואלה כל אורייתא תולדתם כתיב בר מן ב' חסר דחסר וסי' ואלה שמות בני לוי לתלדתם ובני מררי מחלי ומושי . ותרווייהו בפ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל : בכר ישמעאל נבית וקדר . בכל ספרים מדוייקים כ"י ובדפוסי' ישנים הזקף קטן על מלת נ ב י ת ו ק ד ר במאריך ונכון הוא וכן הוא בד"ה א' : (יד) ודומה . בה"א בכל ספרים מדוייקים ואין להוש להגהת מקרא גדולה וכ"כ א"ת וכ"כ הרמ"ה ה"א בסוף תיבותא ומלא וא"ו כתיב וכ"כ א"ת : (טו) חדד ותימא . בכל ספרים מדוייקים בשני דלתי"ן וכ"כ החזקוני ויש לי ראיה מיונתן בן עוזיאל שתרגם חדד חריפא מלשון ויפה פי כחרב ח ד ה (ישעיה מט) שתרגמו חדד וכן בדברי רז"ל נפל תורא חדד סכינא ועוד אמרו שני תלמידים המחדדים זה את זה בהלכה ענין החריפות וגם הרמ"ה כתב חדד ותימא עם ב' דלתי"ן כתיב . ודבר זה מוכרח גם מהמסורה האומרת בד"ה חדד ב' :

פרשת תולדת

(יט) ואלה תולדת . פתוחה : (כא) כי עקרה הוא. הוא כתיב מלמד שהיו שניהם עקרים כדאיתא בסוף פרק הבא על יבמתו : ויעתר. התיו בסגול : (כב) ויתרצצו . הצד"י בשוא לבדו לפי דרכנו : למה זה. הזי"ן בדגש וכן זיי"ן ה א ד ם הזה וכן זיין ולמה זה לי : (כג) גיים . גוים ק' והחירק ביו"ד שנייה כמ"ש בפ' לך לך על גביים . וכל גוים דאורייתא מלא וא"ו וחד יו"ד בר מן דין דכתיב תרין יודי"ן וחסר וא"ו וזהו שדרשו רבותינו גיים כתיב בפ"ק דע"ג וב"ר ושוחר טוב מזמור ט' עיין מזרחי ויפה תואר וגור אריה : מלאם . הלמ"ד רפויה עם המ"ם שלא כמנהג הבריו ושיהה ראויה להדגש מכלול דף כ"א : ורב יעבד צעיר. יעבד חסר וא"ו כתיב וכל י ע ב ד באורייתא דכותיה ובב"ר פ' ס"ג אמר רב הונא אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד וכתב בעל יפה תואר שם סימן ט' דהסר וא"ו כתיב ויש אם למקרא ויש אם למסורת אם זכה הצעיר יעבוד אותו הרב כפי המקרא ואם לאו יעבד הרב מהצעיר . ונראה שכן צריך להגיה בשוחר טוב מזמור ט' : (כה) אדמוני. בכל הספרים המדוייקים מלא וכן הוא בהעתק הללי ובמסורה ב' ומלאים וחברו והוא א ד מ ו נ י דדוד וכ"כ הרמ"ה ז"ל :

כו (ב) שכן בארץ . חסר וא"ו ויש בו דרש בב"ר פ' ס"ד עיין שם ביפה תואר סימן ג' : (ג) הארצות . בהעתק הללי הארצות . ירושלמי הארצת חסר ע"כ . ובכל הספרים חסר וכן חברו שבסמוך וכ"כ בעל הטורים ובמסורת כל אורייתא חסר במ"א מלא ויהי רעב בכל הארצות וכ"כ הרמ"ה ז"ל : הארצת האל והקמתי . א' סבירי' האלה וסימנם במסורת על פסוק זה . ומדרש אגדה יש בב"ר פ' ס"ד סימן ג' : את השבעה . במסורת הדפוס ג' חס' וכו' דין חד מינייהו ושארא בשאר קריא ולא חשיב בהדייהו את ה ש ב ע ה אשר נשבע דסוף ואתחנן מכלל דההוא מלא כתיב ולא היא דחסר כתיב . והעיקר כמו שמסר הרמ"ה ז"ל זה לשונו והקמתי את ה ש ב ע ה חסר וא"ו כתיב וכל ליגנא באורייתא דכותיה חסר בכל נוסחי דיקי ושיתא כתוב בליגנא תרין מנהון השבעה וסימן והקמתי את ה ש ב ע ה את ה ש ב ע ה אשר נשבע . ותרין בשבעה וסי' לכל אשר יבטא האדם ב ש ב ע ה או אסרה אסר על נפשה בשבעה וחד ל ש ב ע ה לאלה ו ל ש ב ע ה דסוטה . וחד ש ב ע ה גרידתא או השבע ש ב ע ה וכולהון חסרים ואית דמסר עלי' תלתא הסרים תרין ב ש ב ע ה וחד ש ב ע ה ושבושא הוא דאי בליגנא קא מסיר שיתא הוו ואי בשבעה קא מסיר תרין הוא דהוו : (ד) הארצת האל והתברכו. א' סבירים האלה : (ה) חקותי . בהעתק הללי הקתי . ירושלמי הקותי עכ"ל . וכן הוא מלא וא"ו בתראה בכל הספרים ונמסר עליו לית מלא בתורה וכ"ה לשון הרמ"ה ז"ל על זה , חקותי מלא וא"ו קדים לתי"ו וחסר וי"ו קדמאה דין לחוד מלא וא"ו ושאר הקתי בהקתי כולהון חסרין תרין ווי"ן באורייתא : (ו) וישב יצחק . אין מאריך ביו"ד : (ז) פן יהרגני . הה"א בפתח לא בחטף פתח כי לא יתכן שוא נח אחר חטף : כי טובת . בהעתק הללי טובת . ירושלמי טבת עכ"ל . ובכל הספרים מלא ונמסר עליו במסו' כ"י כל אורייתא מלא בר מן חד הסר ובפ' חיי שרה ע"פ והנערה טבת מראה נמסר עלי' לית חסר בתורה וכ"כ הרמ"ה בהדיא והנערה טבת מראה הסר וא"ו ומסור עלי' לית כותיה הסר בתורה ושאר אורייתא מלא : (ח) ויהי כי . כי בגלגל לא במקף : (ט) אמרת אחתי הוא . הוא כתוב בוא"ו כמ"ש בפ' לך לך גבי ומלך בלע הוא : ויאמר אליו יצחק . בזקף קטן : (י) מה זאת. הזי"ן דגושה: (יב) בשנה ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל כל הוא ההוא דלשון זכר מלא אל"ף ווא"ו כתיב וכל לשון נקבה דכותא בר מן י"א באורייתא דכתיבין יו"ד ואל"ף וסימן וכו' כמ"ש בספר לך לך ועיין מ"ש מזה בס' דברים : ויברכהו. הוא"ו במאריך : (יד) ועבדה רבה . חסר וא"ו בתר בי"ת ובבראשית רבה פ' ס"ד דניאל הייטא אמר ועבדה כתיב אם אין אדם עושה עצמו כמו עבד לעבדו אינו קונה אותו כענין שנאמר טוב נקלה ועבד לו . ובעל מתנות כהונה פי' על דרך מה שאמרו בפ' אלו מציאות מי שהניח לו אביו מעות ומבקש לאבדם ישכור פועלים ולא ישב עמהם . ובעל יפה תואר פי' על דרך מה שאמרו בפרק ארבע מיתות מאי דכתיב עבד נ(דמתו ישבע לחם אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו

לאו לא יפבע לחס : (טו) וימלאוס . עיין מ"ש בפמואל א' י"ח : (יח) פמות . בזקף קטן : כפמת . בזקף גדול : (כ) רעי גרר . הגימ"ל רפה : (כב) ויעתק . העי"ן בפוא לבדו : רחבות . בהעתק הללי רחבת ירופלמי רחבות עכ"ל . ובמקרא גדולה כתוב ובתיקון ס"ת יפן ראיתי רחבת הסר ומוגה חסר עכ"ל . ובכל הספרים מצאתיו מלא וא"ו בתרא וב' מהס כ"י כתוב עליו כן כתיב . וכן כתב הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה : כי עתה . בחלופים כתיבת יד הכ"ף במאריך לב"א וכן הוא במקלת מדוייקים ובקלתם הוא ג"כ במקף : (כה) אהלו . בוא"ו בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים וכן במסורת הדפוס וכ"י לא נמנה זה עם אותם פהם בה"א וסימנהון נמסר פ' נח וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (כט) תעפה . הפי"ן בצירי והוא חד מן ד' קמלים עפ"ה : (לה) וַתִּהְיֶיןָ הה"א בפוא לבדו ובלא מאריך בתי"ו :

כז (א) מראת . בהעתק הללי מראת . ירופלמי מראות עכ"ל . ובכל הספרים חסר וכן נמסר עליו לית חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (ג) צידה . ציד ק' ובמסרה גדולה במערכת אות הה"א נמסר הסי' מן ב' מילין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא ולא קרין וחד פלוגתא עלוהי . צידה דועתה פא נא כליך וכן ראיתי במסורת כתיבת יד גם בספר אחד כ"י מספרד מסור עליו ציד ק' ופליגי ביה ע"כ . אבל הרמ"ה ז"ל כתב הוא היה גבר ציד לא יתיר ה"א וכל אורייתא דכוותא בר מן חד יתיר ה"א בתר דלי"ת וצודה לי צידה ומסר עליה צידה כתיב ציד ק' עכ"ל . וכן מצאתי במסרה כתיבת יד פנמסר סימן הנז' ונמנה זה עמהם בלא מחלוקת . ובמדרש לקח טוב ציד קרינן צידה כתיב מכאן רמז להלכות פחיטה פהם המפה דברים פמפסידין את הפחיטה פהייה דרסה חלדה הגרמה עיקור . ועיין עוד בבעל הטורים ובמדרש הנזכר הוא חיבור רבינו טוביה בר אליעזר הנקרא מדרש פסיקתא ונדפס ממנו מס' ויקרא ואילך וס' בראשית וספר ואלה שמות נמצאים בכ"י ובתוך החבור כתוב פהיה בפנת ארבעת אלפים ופמנה מאות והמפים לבריאת עולם : (ד) ואכלה . חסר וא"ו וכן הפני מטעמים ואכלה וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודכותא ואכלה מציד בני חסר וא"ו : (ה) בדבר . בבי"ת חזקוני והוא חד מן תלת במסורת : (יא) פער . חסר יו"ד וכן הוא בהעתק הללי ונמסר עליו לית חסר והמדפים פכתבו ביו"ד טעה ולא הביט למסורת פלפניו על פ' כידי עפו אחיו פערת וז"ל פערת ד' חסר בליפנא וסי' הן עפו אחי איפ פער . כידי עפו אחיו פערת . ולקח מדס הפר ומדס הפער . על ראפ הפעיר החי . ע"כ לפון מסרה זו . וכן הביאה בעל מנחת כהן . אך בקונטרס אחרון מטעיות פנפלו בדפוס כתב המחבר עצמו חפפתי וחקרתי כל הספרים המדוייקים ולא מצאתי כ"א הפניס מהם חסרים . איפ פער . פערת אבל מדס הפר ומדס הפעיר . על ראפ הפעיר החי . הנאתים במופבותם עד פיבא תפבי במהרה בימינו והוא יפיב לנו כל הספיקות בע"ה . אחר פכתבתי כל זה בא לידי ס' הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כלם נכוחים ויפרים . הן עפו אחי איפ פער חסר יו"ד כתיב ומסור' עליה לית כותיה חסר ובאר פעיר הפעיר באורייתא בליפנא דצפירא מלא יו"ד כתיב . ואית דמסרי בהון ד' חסר יו"ד וסימן איפ פער . מדס הפר ומדס הפער . על ראפ הפער קדמאה . כידי עפו אחיו פערת . מיהו בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן כלהון בליפנא דצפירא מלאים יו"ד כתיב . כידי עפו אחיו פערת חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו : (יב) כמתעתע כתוב עליו במסורת לית ורפה התי"ו קמייתא ע"כ . וכן הוא בספרים מדוייקים כ"י : והבאתי . מלרע : (יג) קללתך . בספר אחד מדוייק בלא מאריך בקו"ף ולא בלמ"ד . וכן בחילופים כתיבת יד מצאתי ב"א קללתך ב"נ קִלְלָתְךָ : (יח) הנני מי אתה בני . בסגול נו"ן ראפונה ובדגום פני נוני"ן ועיין לעיל פ' וירא על הנני בני : (יט) אנכי עפו בכרך . פסקא טעמא ואמר אנכי מאן דאנא אבל עפו בכרך . וזוהר פ' ויפלח דף קס"ז ובב"ר פ' ס"ה סי' י"ו אמר ר' לוי אנכי עתיד לקבל עפרת הדברות אבל עפו בכרך : ואכלה . האל"ף בקמ"ן לבד והוא חטוף ובמקלת ספרים האל"ף בחטף קמן . וכן נהגו במקומות רבים לעפות חטף קמן במקום הראוי להיות קמן חטף . אולי עפו זה כדי פירוץ הקורא בהם אפי' יניק דלא חכים ודלא טפפ ועיין מ"ש בפ' בראשית על אַבְרָהָם : מגידי . בתיקון ס"ת יפן ס"א מגדי ובמסורת חסר יו"ד ע"כ . ולא נמצא זה במסורהנו ולא בספרים פלנו כ"א מלא יו"ד . וכ"כ הרמ"ה בפירוש : תברכני . הנו"ן בדגש וכ"כ ההזקוני ועיין ן' עזרא ומכלל יופי : (כא) ואמפך . פרפו מפפ והיה ראוי להדגם כהבריו פל פרפ' והוקל . פרפים פרפ מפפ . וכן כתב ן' עזרא ועיין מ"ש במאמר המאריך : האתה זה . הזי"ן בלא דגש : (כב) הקל קול יעקב . מלת הקל חסר וא"ו לפי כפקל קול יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרפות אז ידי עפו פולטות עי' יפה תואר בב"ר פ' ס"ה סימן ע"ז ובע"י בפירוש אגדות ירופלמיות סוף ר"ה : (כה) הגפה . חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל והגימ"ל דגופה : ויבא לו יין . כתב המדפים במקרא גדולה פהוא מלרע ואנחנו מצאנוהו בכל הספרים מדוייקים מלעיל וכ"כ אור תורה האי דכתיב במסרה דדפוסא כל ויבא מלרע בר מן חד מלעיל נראה לי דמפבפתא היא דהא איכא וגכ הוא חכם וַיָּבֵא רָע (ישעיה ל"א) פהוא מלעיל בכל ספרים מדוייקים אם במקרא גדולה בס' ויקהל נסדרה מסרה הנזכרת והם כ"א ויבא ולא איירי מידי ממלעיל ומלרע : (כו) ופקה לי . במקלת ספרים הוא"ו במאריך והפי"ן בפוא ופתח וכן כתב בעל לוית חן פ' י' מפער הראפון וכן כתב בספר דקדוק יפן ועיין מ"ש בפופטים ה' על ופבה פביך וכן כתב אור תורה פכן הוא בכל ספרי ספרד וירופלמיים ובהללי . ולמ"ד לי דנופה כמ"ש במכלול דף ק"ו : (כז) ויברכהו . הרי"ש בפוא לבדו כמנהגנו : ברכו . הרי"ש בפוא לבדו כמנהגנו : (כח) ויתן לך . היו"ד במאריך ופמוך כן הוא לבן אפר ובמדוייקים : מטל הפמים ומפמני הארץ . קלת מהנקדנים מדגיפין הפי"ן ואומרים פהמ"ם היא פימופית ודגש הפי"ן להורות על נו"ן מן . ודברי הבאי הן פהפם מפמן כמו ומפמן בפרו ירזה והפי"ן בפוא נח וכך תבין מפי' ן' עזרא פכתב מ"ם מטל מופך עצמו ואחר עמו והן הן דברי רד"ק פכתב בפירוש

החומש מ"ם מטל עומד במקום פנים כאלו אמר ומפמני הארץ ע"כ . וזה פלא כפירוש החזקוני פכתב הנה מפמני הארץ מקלת ארץ יפראל פהיא פמני הארץ : (כט) ויפתחו* לך לאמים . ויפתחוו ק' וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל ויפתחו לך לאמים חד וא"ו כתיב בסוף תיבותא וקרי בקבוץ וחסר וא"ו תניין בתריה ומסר עליה ויפתחו כתיב ויפתחוו ק' ותרין כתיב בהדין פסוק קדמאה חסר וא"ו בתראה כדאמרן תניין מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא חד קרי וחד לא קרי וכל ליפנא באורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים וא"ו בתראה קדמאה רפי ולעתיד בתראה דגש לפעבר וסימן ויפתחו לך לאמים . ויקדו ויפתחו דויאמרו פלום לעבדך אבינו . ומסר עליה תלתא כתיב הו וק' חוו ופארא אורייתא בלפון רבים בין לעתיד בין לפעבר מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא כתיב ע"כ . ובמקלת ספרים כתיבת יד ליכא הכא פום מאריך לא ביו"ד ולא בתי"ו . וכן הוא ויפתחוו הפני פבפסוק וכן מצאתי בחילופים כתיבת יד אליבא דבן אפר אעפ"י פאינו נראה כן בחילופי הדפוס : אורריך ומברכיך . מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל ג' בליפ' מלא יו"ד וסימן ואברכה מברכיך לך לך ומברכיך ברוך דהכא ומברכיך ברוך דבלק : (לא) תברכני . הנו"ן בדגש כחברו דלעיל : (לג) גדלה . הגימ"ל בדגש וכן חברו פבסמוך : ויבא לי . רפה למ"ד לי : בטרם תבוא ואברכהו . הוא"ו בקמן ובמסורת ב' אחד קמן ואחד פתח וסי' בטרם תבוא ואברכהו . והברו ואברכהו וארבהו (ישעיה נ"א) וכתב הראב"ע בטרם תבוא ואברכהו הוא"ו בקמן בעבור היותו פועל עבר ר"ל פהוא"ו הוא להיפוך והדגש פצריך לבא אחריה הוטל תחת הוא"ו מפני האל"ף פהיא גרונית דאילו היה לעתיד כמו ואברכהו וארבהו בפתח גדול היה כי הוא עתיד במקום עבר כמו פכתב רד"ק פם והראב"ע : גם ברוך יהיה . הד מהלפא ביתא מן ב' ב' לא נסבין וא"ו ומטעים בהון וסימן נמסר במסרה רבתא אות וא"ו : (לד) ויצעק צעקה . סי' עפו ויצעק צעקה מרדכי ויזעק זעקה . אורייתא ואת צעקתם פמעתי מפני נגפיו עזרא ואת זעקתם פמעת על ים סוף . והלין פסוקים סימן צחק עפה לי אלהים כל הפומע יצחק לי . זבדני אלהים אתי זבד טוב : ברכני גם אני . בפוא לבד הרי"ש כמנהגנו : גם אני . הגימ"ל רפה : (לו) זה פעמים . הפ"א רפה : (לז) ולכה אפוא . דין לחוד עם ה"א כתיב בסוף תיבותא באורייתא . ועיין מ"ש הבחיי : (לח) הברכה . הה"א בגעיא והבי"ת בפוא לבדו ורפה בספרים מדוייקים . וכן הוא במכלול דף ס"א ובמעפה אפוד פ' ל' ובדרב פעלים . לא כמנחת כהן פכתב הבי"ת בפוא ופתח : (לט) הפמים מעל : (מ) ועל חרבך תחיה . הוי הספר בפסוקים : ואת אחיך תעבד . חסר וא"ו וכל אורייתא דכותיה . ובב"ר פ' ס"ז אמר רב הונא אם זכה תעבוד ואם לא תעבד . ויש נסחא אהרת פם עיין יפה תואר סי' ו' ומתנות כהונה : (מא) ברכו . הרי"ש בפוא לבדו כמנהגנו : והרגה . הוא"ו בפוא והאלף בפתח חזקוני : (מו) קצתי . קו"ף זעירא ועיין מ"ש רבינו בחיי : בחיי . הבי"ת רפה :

כח (ה) את יעקב . הקו"ף בזקף קטן והבי"ת בלא פפט : (ו) וירא עפו . ברביע : בברכו . הבי"ת בקמן רחב ובמאריך בכל הספרים והרי"ש בפוא לבדו במקצתן ומקצתן בפוא ופתח . וכבר כתבתי מזה בריפ פרפת לך לך : (ט) את . במקף : מחלת . הנסחא בספרים מדוייקים ובדפוס קדמון המ"ם בקמן וכן כתב אור תורה . והחי"ת בפוא ופתח בכל הספרים והמדפים כתבו בפוא לבדו וכבר הפיג עליו בעל אור תורה :

פרשת ויצא

(י) ויצא בספר הגי ויצא יעקב סדור ולא פתוח ולא סתום תרתין פרפייתא אית באורייתא דלית להון פסיקא לא פתוח ולא סתום . ויצא יעקב . ויחי יעקב ע"כ . וכתוב בהגהות מיימונית פ"ח מהלכות ס"ת מה פכותבים מקצת נקדנים ב' פרפיות בתורה לית פיסקא בריבייהו : ויצא . ויחי . לא כוונו כי בתחילת ויצא יש פ' סתומה כדאיתא בב"ר בויחי יעקב מפני מה פרפה זו סתומה מכל פרפיות פבתורה וכו' ואילו בויצא לא הזכירו מזה כלום . וכן בדקתי בספרי אפכנזייא אפר יצא להם פם במעלותם ואין לפקפק בהם עכ"ל . וכן כתב הרב מזרחי ריפ פרפת ויחי . והאמת הוא כי מה פכתבו על פרפת ויצא אין בה פיסקא ר"ל בגווה ופרפת ויחי ר"ל ברישה וכתב אור תורה פכן מצא בכל ס"ס ומגרייס והללי . ועיין מה פאכתוב בריפ פ' ויחי מקץ : מבאר פבע . במקרא גדולה הפי"ן בפתח וכתוב פם חד מן פתחים דספ' עכ"ל . ובכל הספרים בקמץ וכן דינו מפני ההפסק וכן כתב אור תורה שָׁבַע הפי"ן בקמן ובס' אתן דמים כתוב דפי"ן פבע בסגול והרבה ע"ז דברים ואת כולם ישא רוח : (יב) הפמימ'. בלא פפט : (יד) ובזרעך . אין בוא"ו מאריך : (טו) אעזבך . כתב המכלול דף ה' בספר ירופלמי כי לא אעזבך בחטף קמן פ"א הפועל וכן אעבדך פבע פנים והוא זרות גדול אצלי והחזקוני כתב על אעבדך הבי"ת בחטף קמן : (טז) וייקץ יעקב מפנתו . בכל ספרים מדוייקים בפני יודין . ומה פכתב בעל מכלול יופי בא ביו"ד האיתן לבד טעות הוא ודבריו לקוחים מהמכלול דף קכ"ט וכן מפמע מהגהת המדקדק פם וגם מהגהתו בפרפים פרפ יקן ואין לסמוך עליהם בזה . עתה בואו ונסמוך על מה פכתבתי בפ' נח על פסוק וייקץ נח בפם הרמ"ה ז"ל פהיה רב מובהק ודבריו מדוקדקים בכל מקום ובפרט במלאכת הגהת התורה כי לכך בא וזהו אומנותו לברר האמת ע"פ הספרים המדוייקים ואין לטעות בהוראותיו דודאי דק ואפכח . ועוד כי כל המסרות מסכימות דליכא בקריאה רק תלתא חסרים וסימנהון ויקן פמפון . תניינא ויקן פלמה . ויקן כיפן כל זה ראיתי במסורת הדפוס תילים ע"ח ומסורת אהרות בכפרים כתיבת יד בפופטים ט"ז ובמלכים א' ג' . גם המסרה קטנה ריפ פרפת ויהי מקץ על פסוק וייקץ פרעה נמסר כל אורייתא כ"כ : (יז) זה . ברביע לא בזקף קטן : (יח) וילק . כתב אור תורה הלד"י רפה וכן ראיתי בס"א כ"י ובספרים אחרים בדגש כמנהגנו ועיין פ' ויפלח סימן ל"ה על וילק : (כ) לחם . בתביר לא במאריך :

כט (א) ארצה בני קדם . הבי"ת רפויה בנוסחאות כתיבת יד ובלא מאריך בנו"ן ואין כאן דין אתי מרחיק כמו עפה פרי פבני קדם נחפבות כמלה אחת מפני המקף פביניהם המחברן כמו פכתב המכלול בכלל אתי מרחיק על פסוק תקראוה כן הוא

(איוב ה׳) ונמצא שיש הפסק בין שני הטעמים יותר ממלך אחד כמו ועשית ברכה : (ב) והנה שם. הנו״ן דגושה : (ג) וגללו . הלמ״ד בשוא לבדו כמנהגנו : (ו) רחל בתו באה . מלרע : (ח) וגללו . הלמ״ד בשוא כמנהגנו : (ט) ורחל באה. מלעיל : (יג) ויהי כשמע. בס״ס הכ״ף דגושה ומתחלפת כשמוע ועיין מ״ש בפ׳ וירא על ויהי כהוציאם . ושופטים ז׳ על ויהי כשמע גדעון : ויביאהו . מלא יו״ד כתיב וכל שארא באורייתא חסרים : (יז) ועיני לאה רכות . כתב הראב״ע וכן אפרים אמר שהוא חסר אל״ף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אל״ף ע״כ ושרי ליה מאריה דבן אפרים לא היה חסר רק מלא הכמה ודעת ורמז בזה לאה דאמרינן בפ׳ יש נוחלין א״ר אלעזר שמתנותיה ארוכות בכהונה ולוי׳ ומלכות ודמיא לאה דאיתא בב״ר שם הגדולה לאה גדולה במתנותיה ע״כ : (יח) אעבדך. אין בבי״ת פשט : הקטנה. הנו״ן דגושה : (כא) הבה את אשתי . מלרע : ואבואה אליה . מלא וא״ו וכל שאר באורייתא חסרים : (כה) זאת . הזי״ן דגושה : (כז) גם . הגימ״ל בדגש : אשר . בגלגל לא במקף : (כח) וימלא . הלמ״ד בצירי : לו לאשה . לו הלמ״ד רפה: את רחל בתו לו לאשה . במקצת ספרים אין בהם מלת לו אבל בכל ספרי אספמייא כתיב לו וכן בס׳ ר״מ ור״ג : (ל) גם . הגימ״ל בדגש : (לא) כי שנואה לאה . כתב הרמ״ה ז״ל מלא וא״ו כ׳ וכל אורייתא דכות׳ מלא וא״ו בר מן חד קרי בחירק ומלא יו״ד וסימן והיה הבן הבכור לשניאה ותימה כי בב״ב פ׳ יש נוחלין דרשו על לאה כי שנאה כתיב חסר וא״ו עכ״ל. ועד שהוא תמה על המדרש תמה אני עליו דלאו בפי׳ איתמר ולא מכללא איתמר מדרש זה דהכי אמרי׳ התם ועיני לאה רכות מאי רכות אילימא רכות ממש פי׳ עיניה נוטפות דמעה אפשר בגנות בהמה לא דבר הכתוב בגנות הצדיקים דבר הכתוב אמר ר״א שמתנותיה ארוכות רבא אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים ב׳ בנים יש לה לרבקה ב׳ בנות יש לו ללבן גדולה לגדול וקטנה לקטן וכו׳ היתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה . והיינו דכתיב וירא ה׳ כי שנואה לאה מה שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה עמאה וכו׳ אלא מאי שנואה ששנואים מעשה עשו בעיני׳ ע״כ . והרב ז״ל חשב דבעל המאמר דריש שנאה חסר וא״ו כלו׳ שְׂנֻאָה לאה מעשי עשו וכ״ל דתלי תניא בדלא תניא ולעולם לא עלה על דעת בעל המאמר לדרוש שנאה חסר הפך כל הספרים והמסורת אך נוכל לפרש כוונת המאמר כי להיות ששנואים מעשי עשו בעיניה ודמעתה על לאיה מצויה תמיד גם היא היתה שנואה בעצמה כדרך מרי נפש שמואסים את עצמן וגם שנואה מאחרים כדרך העולם שבורחים ומרחיקים את עצמן מהעצבים והנאנחים כדי שלא יגרמו להם עצבות שהאנחה שוברת חצי גופו של אדם ובעבור זה זכתה שיפתח ה׳ את רחמה קודם רחל והשתא אתי שפיר טפי ליפנא דוהיינו דכתיב וירא ה׳ כי שנואה לאה דדמיא פירושא דשנואה לאה לפירושא דועיני לאה רכות דהא והא מפני הבכיה דיקא נמי דקתני ששנואים מעשה עשו ולא קתני שְׂנֻאָה לאה מעשה עשו ויש סיוע לזה ממדרש רבה דאית׳ התם כי שנואה לאה שעשת כמעשה השנואים שהיתה אומר׳ להנשא לשונא כ״א שהיתה אמודה לשונא וכו׳ והיתה בוכה וכו׳ ובעל יפה תואר כיון לדעת זה בפירוש מ״ר אך לא הסכים לפרש כן הא דבפ׳ יש נוחלין אדרבה הקשה על המד׳ דשונאה מיבעי ליה ולפי דרכנו ל״ק מידי וגמרא ומ״ר כי הדדי ניניהו לדרוש שנואה מלא כמו שהוא בכל הספרים והמסורת : (לד) קרא שמו . המאריך בקו״ף בספרים מדוייקים כ״י : (לה) ותעמד . חסר וא״ו וכ״כ הרמ״ה ז״ל כל ת ע מ ד ו ת ע מ ד באורייתא חסר וא״ו כתיב :

ל (ג) ותלד על ברכי . כתיב בספר מנחת כהן הכ״ף רפה ע״כ . ודבריו תמוהין כי בכל הספרים הכ״ף דגושה וכן במסורת כל לשון ברכי ברכיו דגש בר מן שניס רפים כ ר ע ו ע ל ב ר כ י ה ם (שופטים ז׳) הוא ברך על ב ר כ ו ה י (דניאל ו׳) כמ״ש בשופטים : (ו) דנני אלהים. נו״ן שנייה דגושה וכן כתב בעל המסורת לית דגש וכתוב במכלול שקל פָּעֵל פי׳ הדגש לחסרון הנו״ן הנוספת . וי״א שהוא לתפארת לא לחסרון והוא הנכון : (ז) שפחת רחל בן שני ליעקב . הבי״ת בצירי בספרים מדוייקים ובלא מקף כמו ב ן ש נ י ליעקב שבשמוך ובמקרא גדולה בצירי ובמקף וכתוב עליו כל בן מוקף פתח פירוש בסגול במ״ד והמקף טעות הוא ומה שכתוב עליו אין זה מקומו רק על בן ששי שבפרשה כמו שכתב שם במסורת ועיין מ״ש בשמואל א׳ כ״ב : (ח) אלהים. בפסק : (יא) בגד. בא גד ק׳ וכן כתב הרמ״ה ז״ל חדא מלה כתיב והסר אל״ף וק׳ תרתי בא גד עכ״ל . והוא חד מן ט״ו מלין דכתיבין מלה הדא וקריין תרין וסימן נמסר במסרה גדולה ד״ה א׳ כ״ז ועיין בס׳ הזוהר פ׳ ויחי דף רמ״ד : (יד) וילך ראובן . אין כאן פיסקא כי בפר׳ זו אין פיסקא כלל כמ״ש בריש סדרא וכן כתוב בספר חגי ומ״ד וילך ראובן בימי קציר חטים פרשה טעי : (טז) מן השדה . במאריך ובמקף : בלילה הוא . ד׳ דסבירי׳ ההוא וכתובים הוא מסורה פרשת וירא : (יח) יששכר. כל אורייתא תרין שני״ן כתיב חד קרי בקמץ ודגש וחד לא קרי הרמ״ה ז״ל . וכ״כ אבן עזרא בריש סדר ואלה שמות ורד״ק בד״ה א׳ ט״ו בשרש שכר . ובמכלול דף ל״ד זה לשונו ופעמים יהיו שתי אותיות הדומות סמוכות ויקראו הראשונה ולא השנייה כלל כמו מַחְצְצְרִים בחצצרות (ד״ה א׳ ט״ו) וּמְחִיָּאֵל ילד את מתושאל יְרִאִיָּה בן שלמיה. וכן יששכר לקריא׳ בן אשר ע״כ וכתב עליו ר׳ אליה המדקדק שאין להביא ראיה מן מחייאל ומן יראייה שכן דרך אותיות יהו״א לפעמים לנוח ולא נמצאו רק בשלמים מחצצרים ויששכר : (כ) זבדני אלהים אותי . כתוב עליו במקרא גדולה מתחלפים אותי ע״כ . ואין לספק בזה כי לא נמצא בוס אותי מלא בכל התורה רק לא קדשתם אותי דסוף האזינו כמ״ש שם : זבד טוב . ברוב הספרים הזי״ן בסגול וכ״כ רד״ק בשרשים זֶבֶד טוֹב בבש נקודות ויש ספרים בחמש נקודות : הפעם. הפ״א בדגש : (כה) אל מקומי. בתיקון ס״ת ישן כתוב בנונלא מקמי בס״א. אבל הרמ״ה כתב שהוא מלא וא״ו : (כז) ויברכני . הרי״ש בשוא : (ל) גם אנכי. הגימ״ל רפה : (לא) תתן לי . הלמ״ד רפה : (לב) שה הוס. במקף ולא במאריך בשי״ן. כן הוא בספרים ובחילופין כתיבת יד לבן אשר : (לג) אינגו נקד. הללי חסר . ירושלמי מלא עכ״ל . ובכל הספרים חסר כמו הראשון שבפסוק הקודם וכתוב עליו ב׳ חסרים ובמנין . גם הרמ״ה ז״ל כתב כל שה נקד וטלוא חסר וא״ו כתיב וכל נקד באורייתא דכותיה חסר : (לה) העזים . הזי״ן דגושה : (לו) הנותרת . ב״ר פרשה ע״ג ר״ל אמר נתרת כתיב כמה דאת אמר ונתיר ככיה ושיניה כו׳ בפ׳ אט פרשת אבל במסורת כאן ובירמיה הנותרת ג׳ ב׳ חסר ואחד מלא וסי׳ צאן לבן. על פי השנים הנותרת פרשת בהקתי וחיל מלך בבל נלחמים (ירמיה ל״ד) בתראה מלא דמלא ושארא חסר וא״ו בתראה ע״כ. וכן כתב הרמ״ה בתורה את צאן לבן הנותרת חסר וא״ו תניין ודכותיה ע״פ השנים הנותרת : (לז) לבנה. הנו״ן בסגול : (לח) פצל. בכל הספרים הצד״י בצירי ובמקרא גדולה כתב המדפיס שהצד״י בסגול על משקל שבר כפר וכל הנקדנים טועים. ולע״ד הוא הטועה כי דינו בצירי כמו שכתוב במכלול דף ע״ד ובלוית חן ריש פ׳ כ״א מהשער השלישי ע״ש : בשקתות. בספרים שלנו הקו״ף בשוא ופתח ובמכלול דף קפ״ז מנה עם דומי׳ אחרים שהם בשו״א לבד ונקראים כמו שוא ופתח מפני המאריך שבא עם החירק כמו שאכתוב בסיעתא דשמיא בשופטים ה׳ : ויחמנה בבאן לשתות . כתב במסורת ג׳ מלין אנדרוגינוס . פי׳ דאית להון סימני דכר ונוקבא וסימנהון ויחמנה בבאן לשתות ויש ר נ ה הפרות (שמואל א׳ ו׳) ארבע מלכיות מגוי יעמדנה (דניאל ח׳) ע״כ . ואיכא אחריני כגון ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (יחזקאל ל״ז) וכן והאמתיך עלי תבטחו (ירמיה מ״ט) . ובעל המסורת הביא הני תלת להוד דדמיין אהדדי לגמרי ביו״ד בתחילתן ונו״ן ה״א בסופן וקדים דכר לנוקבא ועיין במכלול בסוף ל״ב אבני השור ובספר הרכבה אות וא״ו : (מ) ולא שתם על צאן לבן . מה שכתב במסורת שאמר ח׳ וכו׳ על דסבירין עם כמו ולא שתם על צאן לבן ועשית חסד על עבדך (שמואל א׳ כ׳) צריך להגיה וכן על דסבירין עם וכו׳ והעד כמו . ומלבד אלה נמצאו אחרים שבאו בלשון עם ויבאו האנשים על הנשים . נחה ארם על אפרים (ישעיה ז׳) ועיפ על בניה תנחם (איוב ל״ח) כמ״ש רד״ק בשרש עלה . ולא מצאתי מסורה על ככה זולתי בהומש ישן כתוב באצבע וכ״כ שם ולא שתם על צאן לבן ד׳ סבירין עם וקריין על וסימן ולא שתם . ועשית חסד . זכרה לי אלהי ע״כ . ואף גם זאת אינה דוקנית דמסר ד׳ ולא מנתה רק ג׳ ומה שזכרה ועשית חסד כפוק הוא בשמואל א׳ כ׳ ועשית חסד על עבדך וגו׳ זכרה לי אלהי היא בנהמיה סוף סימן ה׳ זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה ול״ע מ״ש הני מאחריני דכתב רד״ק ופי׳ סבירין יש מי שפירש לשון סברא ר״ל שלפי הסברא היה ראוי להיות כך . ור׳ אליה כתב כי הוא ענין מחשבה כוונת ר״ל שהאדם חושב ומדמה בלבו כן והינו כן וכן בלשון המשנה סבור הייתי וכן בדניאל ז׳ ויסבר להשניא זמנין ודת . וקרובים דברי זה להיות כדברי זה : (מא) המקשרות . המ״ם רפה ובמקצת ספרים המ״ם במאריך : ליחמנה . המ״ם בצירי בס״ס ובדפוס קדמון וכתב במכלול דף מ״ב שכן נמצא בספרים מדוייקים וכן הביאו בדף קכ״ד : (מב) ובהעטיף . במקצת ספרי הדפוס בפ׳ רבתי וכן ראיתי בתרי אלפא ביתא מאותיות רבתות שיש חילופים ביניהם במקצת אותיות . ובזאת הסכימו שהיא רבתי וכן הוא במסרה שנמסר ריש פרשת בראשית ובתיקון ס״ת . אבל בהרבה ספרים מדוייקים כ״י ודפוסים קדמונים אינו כן גם המסורת דריש ד״ה לא מנאה עם אותיות גדולות . ובחילופים כ״י הוא״ו והפ״א לבדם במאריך לב״א וכן הוא במדוייקים :

לא (א) וישמע . רביע במ״ס : את כל הכבד . בלא מקף בין את למלת כל : הכבד . חסר וא״ו ובאר ליפנא דכבוד באורייתא דכ״ף דידיה בקמץ מלא : (ב) והנה איננו עמו כתמול שלשום . שניהם מלאים . כי איננו אלי כתמל ש ל ש ם שניהם חסרים . כך הם בכל ספרים מדוייקים . וגם בהעתק הללי וכתוב שם ש ל ש ו ם ב׳ מלאים בתורה וסימן וירא יעקב . פן ירדף גאל הדם (פ׳ שופטים). והמדפיס טעה על כתמול הראשון שכתבו חסר וטעה גם במה שכתב עליו ז׳ חסר וכן במלכים ב׳ י״ג כתב כתמל ח׳ בקריאה וחסר ובכללם הביא אך רחוק יהיה ביניכם ובינו וגו׳ מתמול שלשום (יהושע ג׳) שאינו ראוי להמנות עם האחרים שהרי כתוב מתמול במ״ס והוא מלא בכל הספרים והאחרים כתמול בכ״ף : וכתב אור תורה שהמסרה כאן ז׳ בקריאה ו׳ מלאים וא׳ חסר וזאת נ״ל עיקר : אחר שכתבתי זה בא לידי לשון הרמ״ה ז״ל וזה תוארו . כתמול שלשום דוירא יעקב מלא וא״ו כתיב וכל תמול כתמול מתמול דכותא מלא וא״ו באורייתא בר מן ד׳ חסרים וא״ו ומסר עליהם ד׳ הכרים בליפנא וסימן כתמול דראה אנכי את פני אביכן . מתמל דואם שור נגח הוא . מתמל דוזה דבר הרוצח דכי יכרית . מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ״ל . וכן מצאתי במסורת כתיבת יד פ׳ שופטים כתמל מתמל ד׳ חסר והם ד׳ המנאים כמ״ש הרמ״ה ז״ל ועיין ג״כ במסרה גדולה מלכים ב׳ י״ג ובשמואל ב׳ ג׳ על מלת שלשום : (ג) שוב אל ארץ אבותיך . דין להוד מלא וא״ו ומלא יו״ד כתיב באורייתא וכל שארא חסר וא״ו ותלא יו״ד אבתיך כתיב : (ו) ואתנה . בציר״י וכ״כ במכלול דף רכ״ב . וברב פעלים ולוית הן ש׳ ב׳ פ״ה ובספר א׳ קדמון כתיבת יד התי״ו בסגול ועיין מ״ש בס״ד ביחזקאל י״ג ול״ד : (ז) התל בי. הה״א בצירי בכל הספרים והנח תמורת הדגש שראוי להיות בתי״ו כי הוא עבר מן הדגש . והמדפיס הרבה דברים ולב הותל הטהו : והחלף . ההי״ת בחטף סגול והכר יו״ד וכ״כ הרמ״ה ז״ל הסר יו״ד כתיב : (ט) את מקנה אביכם . לית כתיב מ״ס בנקבות : (י) ואשא עיני . השי״ן במאריך והנו״ן בתביר לא בזקף קטן : (יד) ותאמרנה . מסור עלי׳ לית כותיה מלא בתורה כלומר מלא ה״א כלל דשאר אורייתא חסר ה״א כתיבין ונו״ן פשוטה . ונוסחא דיקי נמי בשלשו שכן דיקי : (יז) הגמלים . הגימ״ל דגושה : (יח) ואת כל רכשו . בתיקון ספר תורה ישן כתוב רכושו לפי רוב הספרים ולפיכך רכושו מלא ע״כ . וכבר כתבתי בפ׳ לך לך סימן י״ד בשם הרמ״ה שהוא חסר והכי ק״ל חסר : (כד) ויבא אלהים אל לבן הארמי . עיין מ״ש לעיל בפרשת וירא על פסוק ויבא אלהים אל אבימלך . (כו) ותנהג את בנתי . חסר וא״ו וכן כתב הרמ״ה ז״ל : (כז) בשמחה ובשרים .

דין לחוד חסר יו"ד קדמאה בלשון שירה בלישנא דאורייתא : (כח) לנשק לבני ולבנתי . סבר וא"ו וכל לישנא דכותא חסר : הסכלת עשו . עיין מ"ש בירמיה כ"ב : (כט) יש לאל ידי . ואין לאל ידך דפרשת כי תבא וכל כיוצא בהן חול מס' סופרים פ"ד : (ל) גנבת . הגימ"ל רפה : את בנותיך . בהעתק הללי בנתיך . ירושלמי בנותיך מלא עכ"ל . וכן הוא מלא בכל הספרים והוא חד משלשה מלאים על פי המסורת בכל המקרא וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכל לישנא דכותיה באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיבי בר מן חד מלא דמלא וסי' פן תגזל את בנותיך דויען יעקב ויאמר ללבן שהוא מלא וי"ו ומלא יו"ד ועיין מ"ש בפ' בראשית על פסוק ויולד בנים ובנות : (לב) גנבתם . הגימ"ל דגושה והתי"ו בפתח : (לד) הגמל . הגימ"ל דגושה : (לה) כי לוא אוכל לקום . חד מן תרין מלאים בוא"ו ואל"ף באורייתא וחברו אם לוא יגיד דפרשת ויקרא עיין שם וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (לו) מה פשעי מה חטאתי . ראיתי בתיקון ס"ת ישן כי במדוייק נמצא ומה חטאתי ע"כ . ובחומש ישן כתוב בידי אדם נכתב בצדו בס' ר"מ נמחקה וא"ו . ובספר אספמיא איננה כלל . ובס' ר"ג ישנה ע"כ . ואולם מפי המסורת ידענו שהוא בלא וא"ו שכן נמסר בס' ואלה שמות ח' פסוקי דאית בהן מה מה ד' בתורה וד' בנביאים וכתובים וזה א' מהם וכן מסר הרמ"ה ז"ל : (לט) גנבתי יום וגנבתי לילה . פעול מבנין הקל לנקבה עם תי"ו הסמיכות ובתוספת יו"ד והיה ראוי לינקד הנו"ן בשורק לכן לפי דעתי השוא נע כי השלש נקודות במקום תנועה גדולה וזה כלל בכל המלות שהם חסרי אות השורק או הבנין או המשך שהתנועה קטנה עם המאריך נדונית כתנועה גדולה כמו יְשִׂמְךָ אלהים וגומר יְגָרְךָ רע וכן גְּבֻלְךָ לגרסת הספרים שהוא במאריך הִשְׁמִידְךָ ויאכִלְךָ להיטִבְךָ ודומיה' רבי' וכ"כ לי בתשובה החכם ר' שלמה עכו הספרדי ז"ל עיין בס' מסורת המסורת דבור רביעי וחמישי ומ"ש בפרשת בהעלתך אגל אספה לי ועוד אדבר בענין זה במאמר המיוחד קראתיו מאמר המאריך ושם הארכתי : (מא) ותחלף . הלמ"ד בציר חזקוני : (מב) לולי אלהי אבי . כ"כ לולא ביו"ד בספר ר"ג ובס' ר"י וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפ' מקץ אגל לולא התמהמהנו : (מג) הבנות בנתי . חסר וא"ו ממלת בנתי ועיין מ"ש לעיל על ותנהג את בנתי : (מד) ועתה . ברביע לא בזקף גדול : (מה) וירימה . בהעתק הללי וירימה ירושלמי וירמה ואומר המסרה לית חסר עכ"ל . ובכל הספרים שלנו מלא ונמסר עליו לית ומלא. וזה לשון הרמ"ה ז"ל וירימה מצבה מלא יו"ד בנוסחי דייקי ומסרה דמסר' ביה לית כותיה וחסר יו"ד שבושא הוא דנוסחי דייקי במסרת קדמיתא דיקי: (מז) יגר שהדותא . בס' ר"ג כתיב סהדותא בסמ"ך ונתן טעם לדבריו כי במסורת הגדול אינו מנוי במנין הכתוב שי"ן וקרי' סמ"ך לפיכך נראה לו שהוא בסמ"ך. כן מצאתי בחומש קדמון כ"י. וזה שבוש גדול הוא כי מצאנו ג"כ הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב ט"ז) בשי"ן ולא נמנו במסורת הנזכרת כי אינם ענין להם כלל שהם היו ראויים להיות בסמ"ך כאחרים שנמצאו בשרש ויצאו מכלל חבריהם ויש איזה מהם שלא נמצא לו חבר הכי קים ליה למסורת שהיה ראוי להכתב בסמ"ך מה שאין כן אלו . וגם שכל לשון סהדותא בלשון תרגום כתוב בסמ"ך ואין לנו להשוות לשון הכתוב בתורה ללשון תרגום כי לשון תורה להוד ולשון ארמי להוד וע' עוד מ"ש באיוב ט"ז : (מח) גלעד . בתקון ס"ת ישן גל עד תרין מילין ע"כ . ואין כן בספרים שלנו : (נ) תענה. בכל ספרים מדויקים כ"י הנו"ן בסגול וכן תענה אתו (פ' משפטים) ובעל אור תורה הביא מסורות חלוקות והאריך כאן ובפ' משפטים. ופסק על שתי הסעיפים סוף דבר נתישב למסור' א' שאומרת תענה ב' אחד סגול ואחד צירי אם תענה את בנותי בסגול אם ענה תענה בצירי. ואולם בס' דקדוק כתיבת יד ישן מצאתי כתוב בלשון הזה כ"מ בכפל לשון כמו ענה תענה וכן נקה לא ינקה הכה תכה וכיוצא בהן הראשון קמץ והשני פתח : (נב) אני. בקמץ האל"ף שלא בהפסק ומלעיל ואחרים כמוהו כמו שהובא במכלול ד' רס"ב : ואם אתה. מלרע באין בו רק התלשא בהיא לעולם בראש המלה ואינה עושה מלעיל וכן הוא בספרי ספרד בתלשא אחד בלבד ובמקרא ישנה כתיבת יד וגם במקרא גדולה מהדפוס יש ב' תלישות א' על האל"ף וא' על התי"ו אולי עשו כן להודיע שהוא מלרע כמו שעושים במלות שצריך להיות עליהם זרקא או פשטא א' שעושים עליהם שנים להודיע שהם מלעיל כמ"ש במלת וככה בפ' בא: (נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו אלהי אביהם .. מס' סופרים פ"ד אלהי אברהם קדש. אלהי נחור חול. אלהי אביהם חול . וכך הן דברי רש"י ז"ל . אבל בב"ר אלהי אברהם קדש. אלהי נחור חול . אלהי אביהם משמע קדש וחול . ופי' כמוהר"ר שמואל יפה תואר משמע לאהורה קדש והוא חול לפי האמת ונמחק. ויותר מחוור בעיני מה שפי' מהר"ר יששכר במתנות כהונה שמשמעו לפי האמת קדש וחול כי תרח אבי אברהם מתחלה היה עובד כו"ם ולבסוף חזר למוטב כמו שפי' רש"י בפרשת לך לך בפסוק ואתה תבא אל אבותיך בשלום מלמד שעשה תרח תשובה ע"כ. וכן בילקוט גרים משמע קדש ומשמע חול וזו היא ג"כ גרסת החזקוני של' אלהי אביהם משמע קדש וחול ע"כ . וראייה גדולה לדבר שבמסכת סופרים בהאי פרקא איתא כי האי לישנא בפסוק אלהים לא תקלל שמשמע קדש וחול כמ"ש בפ' משפטים וכן בפ' בקרב אלהים ישפט (תהלים פ"ב) משמע קדש וחול כדברירנא כל חד וחד בדוכתיה. וקושטא דמילתא הכי הוא דכולהו משמשי קדש וחול על כן טוב ליזהר שלא למוחקן . ובהעתק של ר"מ הסופר כתוב כך למדתי מרבותי כשיש ספק לסופר אם השם קדש או חול יאמר לשם קדושת השם אם הוא קדש. ועיין מ"ש בפ' האזינו אגל ואין אלהים עמדי :

לב (ג) מחנה במאריך לא בתביר : מחנה אלהים זה . הרי זה קדש מסכת סופרים :

פרשת וישלח

(ד) וישלח. פתוח : (ה) יעקב. דוירא בתביר לא במאריך : (ט) אל המחנה . הה"א במאריך בספרים כ"י לא הנ"ס : והיה המחנה . בלא מאריך בה"א ולא במ"ס : (י) האמר . ב' ותסרים וא"ו וסימן האמר אלי שוב לארצך האמר לאביו ולאמו וכל אמר האמר באוריי' דכותא חסר ומסר עליה כולהון חסרים במ"ב מלא ולא מסיימי ומסתברא בשארא קריא דאילו כל אורייתא דנוסחי דיקי כלהון חסר וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל : ואיטיבה . בהעתק הללי ואיטיבה ירושלמי ואיטבה ע"כ ובכל הספרים מלא ונמסר עליה לית ומלא וכ"כ הרמ"ה בהדיא ואיטיבה עמך מלא בתרי יודי"ן : (יא) כי במקלי . כתב רב פעלים שהבי"ת דגושה שלא כמנהג וכ"כ בס' דקדוק ישן ובכל הספרים רפה כמנהג : (טז) ועירם. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן כתב במכלול דף מ"ע ובלוית חן פ' י' שער א' ובס' רב פעלים: (יח) יפגשך. הגימ"ל בקמץ מעמד בטעם ורפה והיו"ד במאריך בספרים כ"י מדוייקים והיה ראוי להיות בקמץ חטוף שרשים ומכלול דף מ"ג וכן הוא לב"א ובס' דקדוק ישן כתיב כי יפגשך בקמץ חטוף שהוא כמו יפגש אותך וכל האומר יפגשך בקמץ רחב מעקש ע"כ ומנהגא דילן כקמחי : למי אתה . בא כפתח ומלעיל בלי הפסק וזקף אבל היא מעמדת בטעם : (יט) שלוחה . בתיקון ס"ת ישן ספר אחד שלחה ע"כ . ואין לספק בזה שהמסורת אומרת שלוחה ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' ואמרת לעבדך ליעקב . נפתלי אילה שלחה . ואראה והנה יד שלוחה (יחזקאל ב') . דנפתלי חסר ויש לשון אחר החולק על אותו דיחזקאל אבל מה שכתבתי הוא העיקר ועיין עוד מ"ש בפרש' ויחי : (כג) ויקם בלילה הוא . ד' דסבירי' ההוא וכתיבין הוא וסימן במסורת פרשת וירא ובשמואל א' י"ט : (כו) כי לא יכל לו . כתיב בתיקון ס"ת יכל . במפתח יכול מלא ע"כ . ויש להוכיח שהוא חסר ממה שנמסר בפ' שלח לך ה' יכול מלאים בלישנא ואין זה במניינם גם הרמ"ה ז"ל כתב כי יכול נוכל לה דין לחוד מלא וא"ו באורייתא : (כז) אשלחך . בספרים כ"י מאריך בשי"ן וכן הוא בחילופים לב"א : (כט) כי שרית עם אלהים . יש מרז"ל מפרשים אותו קדש ויש מפרשים אותו חול עיין ב"ר וחולין פ' גיד הנשה ועיין מ"ש סוף פ' ויצא : (לא) ויקרא יעקב שם המקום פניאל. קדמאה פניאל תניינא פנואל וסימן הרנינו :

לג (א) וירא והנה. בגלגל לא במקף : (ד) צוארו . צואריו ק' ע"פ המסורת וכ"כ החזקוני ויש בו דרש בס' הזוהר ועיין מ"ש בפ' ויגש בס"ד: וישקהו. נקוד שש נקודות נקודה על כל אות ב"ר ושה"ש רבה על צוארך כמגדל השן וספר הזוהר וספרים אחרים שכתבתי בפ' לך לך על ביני ובינך ובפרקי ר' אליעזר אל תקרי וישקהו אלא וישכהו וכו' . ועיין עוד בזוהר פ' משפטים דף קנ"ד : (ה) אלה לך: הלמ"ד בדגש : (ח) פגשתי . הגימ"ל בקמץ בכמה ספרים כתיבת יד מדוייקים ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ת ודלא כהגהתן המדפיסים : (י) כי על כן. כי בגלגל לא במקף וכן הוא בחלופים כ"י לב"א : כראת פני אלהים . הרי זה חול מס' סופרים פ"ד : (יב) לנגדך . הגימ"ל רפה : (יג) הילדים . כל הילדים שבמקרא הה"א בלא געיא מכלול : (כ) אל אלהי ישראל . עיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ ה' צדקנו:

לד (ג) ויאהב. בספרים כ"י המאריך בוא"ו לא ביו"ד וכן לב"א: את הנער לב הנער . הנערה ק' וכן השני והשלישי ובמסורת כל אורייתא חסר במ"א וענשו אותו מאה דפ' כי תצא וכמ"ש שם וה"א לבדה במאריך וכן כולם במדוייקים: (ה) והחרש. חסר יו"ד ובמסורת כ"י ב' חסר בתורה וסי' והחרש יעקב והחרש לה אביה . וכן במסרה אחריתי ז' בלישנא חסר עיין במ"ג וגם הרמ"ה ז"ל הביא באורייתא חסר יו"ד כלשון מסרתנו וא"כ כתב הלין ד' בלשון החרשה באורייתא חסרים יו"ד וכל לישנא דקרא רי"ש דידיה בחירק מלא יו"ד ואם החרש יחריש לה אישה החרש חסר וקרי רי"ש דידיה צירי יחרים חירק ומלא יו"ד בכללא דאמרן : (ז) כשמעם ויתעצבו . חד מן פסוקים דלית להון הכרע אליבא דר' תנחומא בירושלמי פ' אין מעמידין עיין ביפה מראה שם ומ"ש בפ' וילך : ויתעצבו . הצד"י דגושה : (ט) בנתיכם . הבי"ת דגושה : (יב) הנער . הנערה ק' : (יד) לתת את אחתנו . חסר וא"ו וחסר יו"ד וטעה המדפיסים שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר דחסר וגם בסוף פ' חיי שרה ע"פ אחתנו את וגו' נמסר שם אחתנו ג' בספרא ב' חסר וא' מלא וסי' אחתנו את היי לאלפי . לתת את אחתנו . הכזונה יעשה את אחותינו מלא וכן הם בספרים כ"י ודפוס קדמון ובהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל הכזונה יעשה את אחותינו דין לחוד מלא וא"ו כתיב וכל שארא באורייתא חסרים וא"ו כתיב : (טו) בזאת . בטפחא : (יח) וייטבו דבריהם . הטי"ת בשוא לבדו וכתוב במכלול דף קכ"ד שעמדת היו"ד הנוספת בגעיא להורות על יו"ד הפועל הנחה : (כ) ויבא חמור ושכם בנו וגו'. סי' חילוף ויבא חמור עירם עירם וישמעו עירו עירו : (כא) שלמים. כתב ר' אליה המדקדק בס' טוב טעם פ"ת ולוית חן שער ב' פ"ז שהשי"ן בגעיא וכן הוא במדוייקים : נקח לנו . במקצת ספרים המאריך בנו"ן לא בקוף : (כב) אך בזאת יאתו . בתיקון ס"ת כתב יאתו במפתח יאותו מלא ע"כ וכל הספרים שלנו חס כמ"ש הרמ"ה ז"ל: וז"ל אך בזאת נאות לכם מלא וא"ו כתיב אך בזאת יאתו חסר וא"ו כתיב אך נאותה להם מלא וא"ו כתיב : בהמול לנו . בהעתק הללי בהמל ירושלמי בהמול עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי להיות שלא נמנה עם החסרים בלישנא וסי' נמסר במסרה גדולה ערך מל ודע כי במסרה הנזכרת נמנה בכלל החסרים ואם לא תשמעו אלינו להמול וטעות הוא בלי ספק כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וצריך לסי' במקומו להמל לכם כל זכר שהוא חסר בהללי ובכל הספרים וכן מצאתי מסורת כ"י להמול ב' חד חסר וחד מלא והם כמ"ש. אח"כ שמח לבי ויגל שכוונתי למה שכתב הרמ"ה וז"ל. כללא דמלתא כל המול ימול בהמול להמול מלאים וא"ו בר מן חד חסר להמל דאך בזאת נאות. עוד יש לדעת כי לפי דעתי נפל טעות אחד במסרה זו שנמסר ה' חסר בלישנא ויש לנו עוד שנים חסרים והם כאשר הם נמלים דפ' וישלח וימלו כל זכר דוישמעו אל חמור וצריך להגיה ז' חסר בלישנא וכן במס' קטנה שבמקרא גדולה אגל להמל לכם כל זכר מסור' עליו ז' חסר בלישנא ושנים אלו כתבן ג"כ הרמ"ה בפרטי החסרים: כאשר הם נמלים. חסר וא"ו ומלא יו"ד ומה שכתב המדפיס שמלא בספרים מדוייקים אין לחוש עליו : (כה) בהיותם. הה"א בשוא לבדו ולא כהגהת המדפיס בשוא ופתח : שני בני. בס"ס ובדפוס קדמון במקף לא בגלגל במלת שני : (כח) אשר בעיר. במקף ובלא טעם אחר במלת אשר : (כט) שבו. ד' מלרע וסימן מסרתי בד"ה ב' כ"ה : (ל) ובפרזי . הזי"ן דגושה : ונאספו. הפ"א רפה : (לא) הכזונה. במכלול דף ס"א נמנה תיבה זו עם אחרות שהן רפות ובלא געיא . ובנוסח אחד מאותיות רבתות הזי"ן רבתי אבל בכמה ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים איננה רבתי . גם לא נמנית במסורת שלנו ריש ס' בראשית וריש ד"ה באלפא ביתא רבתות: אחותנו . בהעתק הללי אחותנו ירושלמי אחתנו ובכל הספרים מלא בוא"ו וכן ראוי להיות ע"פ המסורת וכמו שכתבתי ע"פ לתת את אחתנו :

לה (א) בית אל. תרתי מילי ברובא דספרי כמ"ש ריש פ' לך לך: (ב) הסרו. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר יו"ד ותימא על המדפיס שכתבו ביו"ד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר וחברו ערלת לבבכם (ירמיה ד') ושם כתוב והסרו בוא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל הסרו את אלהי הנכר חסר יו"ד כתיב גם בספר מנחת כהן כתוב כאן א' וחסר יו"ד בתורה : בתככם . הכ"ף בשוא לבד כמנהגנו : (ה) סביבותיהם . בהעתק הללי סביבותיהם ירושלמי סביבתיהם עכ"ל. עוד ראיתי חילופים אחרים בתיקון ס"ת ישן אבל בכל הספרים שלנו בוא"ו וכן במסורת כתיבת יד ב' מלא דמלא וסי' ויהי חתת . ויעזבו את ה' אלהי אבותם (שופטים ב') וכן הוא במסרה שלנו בשופטים גם הרמ"ה ז"ל כ' סביבותיה' דויהי חתת אלהים מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ותרין יודי"ן ותרין הסרין וא"ו ומלאים תרין יודי"ן וסי' אשר סביבתיהם דויקת קרח ומגרש לערים סביבתיהם: (ז) כי שם נגלו אליו האלהים . התרגומים תרגמו מלאכיא דה' וכן פירשו רבים מהמפרשים ולפי זה יהיה חול אבל רש"י ז"ל פי' קדש והכי מוכח בפ' ד' דסנהדרין גבי כל מקום שפקרו האפיקורסים תשובתן בצדן דחד מינייהו כי שם נגלו אליו האלהים לאל העונה אתי ביום צרתי : (י) יעקב כי אם ישראל . העי"ן בשוא ופתח ולמ"ד ישראל בפשט : (יד) מצבה . בלא פסק : וילך. הצד"י רפה ברוב ספרים וכן נראה מדברי רד"ק במכלול דף קכ"ט כמ"ש א"ת ועיין פ' ויצא סימן כ"ה : (טז) לבוא . בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן לבוא ס"א לבא חסר אבל בכל הספרים מלא וכן במסורת כולם חסרין בר מן ט' וסימן נמסר ריש פ ויחי ולא נמנה זה עמהם גם הרמ"ה ז"ל מסר ז' חסרים וא"ו ומלא א' באורייתא כלשון מסרתנו : (יז) בהקשתה. בהעתק הללי בהקשתה ירושלמי בהקשותה עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה בהדיא בהקשתה בלדתה חסר וא"ו כתיב : גם . הגימ"ל רפה : (יח) ויהי. בשני גרשין : בן אוני. לא ליפסקינהו בתרין שיטין כ"מ : בנימין . מלא על פי המסורת ומסוטה פ' אלו נאמרים כמ"ש בפ' וזאת הברכה : (כב) ויהי בשכן . א"ת כתב לפי שפסוק זה בבחינה אחת הוא פסוק אחד ובבחינה האחרת הוא ב' פסוקים לכן במקצת מלותיו ב' טעמים . בבחינת היותו פסוק א' ראובן ברביע . וישכב בפשט . בלהה בפשט . אביו בזקף קטן . ישראל באתנח . ובבחינת היותו ב' פסוקים ראובן בזקף קטן . וישכב בזקף גדול . בלהה בטפחא . אביו באתנח. ישראל סוף פסוק . ובגליון א' מס"ם המוגהים ישראל קדמאה

קדמאה בזקף ושם. הסיה בזקף קטון וסגולה אח"כ. חסו על דלך שכתבנו בעשרת הדברות: (כו) אחר גר שם. הגימ"ל במאריך כמו שכתבתי בפרש' בראשית על כי שת לי וכן הוא בספרים מדוייקים כת"י:

לו (ב) אהליבמה. חדא מלה כתיב ושל אורייתא דכותה: בת ענה. הבי"ת דגושה: (ה) יעיש. יעוש ק': (ז) רכושם. מלא שלא כהגהת המדפיס וכ"כ א"ח וכבר כתבתי לשון מסורת הרמ"ה בפ' לך לך סי' י"ד ע"ש: מגוריהם. יש חילוף בספרים ובמסורות אם חסר וא"ו או מלא וכרוב הספרי' מלא וכן במסורת כ"י קדמונים מטוליטולא כתיב עליו תרין מלאים וגם הקמתי את בריתי מגוריהם כתיב לך קשה כי בפ' ויגש על מגורים כתיב עליו בכמה ספרים לית ומלא ובתר הכי אשכחנא לישנא מעליא דהרמ"ה מגוריהם דפ' וישלח ודפ' ויגש מל' וחד חסר דוגם הקמתי את בריתי מגריהם כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד עכ"ל וכ"כ בעל מנחת כהן בפ' וארא ג' בתורה ב' מלא דמלא וא' חסר וא"ו דפ' וישלח ודפ' ויגש מלא דמלא דוארא חסר וא"ו ע"כ והלשון שנמסר במ"ג משובש ואין לסמוך עליו: (ח) ויגב. בשי"ן ימנית: (ט) ואלה תולדת עשו אבי אדום. אין בם פיסקא: (יג) בני בשמת. בי"ת בני דגוש בשין שמאלית: (יד) בת ענה. הבי"ת רפה: יעיש. יעוש ק': יעלם. העי"ן בשוא לבדו: (טו) בני אליפז. הבי"ת דגושה: אלוף תימן. בספרי הדפוס כתיב תומן וק' תימן וכ"כ במנחת כהן וכן מלאתי בס"א כ"י ובספרים אחרים כ"י אין פה קרי וכתיב כי כתוב תימן ביו"ד וכ"כ א"ח בפשיטות. וזאת לשון הרמ"ה לפאת נגבה תימנה מלא יו"ד כתיב וכל תימנה דכותה ומסור תימנה תימן תימני מלאים באורייתא דכוותה מארץ התימני מלא יו"ד דכותה וכל התימני דכותה תימן אומר מלא יו"ד כתיב וכל תימן באורייתא דכותה לימין משפחת הימיני כל לישנא מלא יו"ד כתיב: (טז) אלוף קרח. דריש פסוק במאריך ובמקף בספרים כ"י אע"פ שאינו נראה כן מהחילופים: (כד) את הימם. חסר יו"ד בין תרין ממי"ן כרמ"ה ז"ל ויש בו דרש בפ' סוחר: (כו) אלה בני אצר. במקצת ספרים הבי"ת בגעיא: (כח) דישן עוץ. הדל"ת רפה: (ל) אלוף דשן אלוף אצר. בהעתק הללי דישן ירושלמי דשן עכ"ל ובכל הספרים חסר דחסר וכן הוא במסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל. בפ' בני שעיר הם שבעה ודא מסורתא במלא וחסר לפום רובא דנסחי דיקי ודשון קדמאה מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב ודשון ואצר דשן תליתאה חסר דחסר כתיב ואלה בני ענה דשן. דשן שתיתאה חסר דחסר כתיב אלוף דשן אלוף אצר וְדִישָׁן תניינא מלא יו"ד כתיב ואצר וְדִישָׁן אלה אלופי החרי. דִּישָׁן רביעאה מלא יו"ד כתיב אלה בני דִּישָׁן חמדן. דִּישָׁן חמישאה מלא יו"ד כתיב אלה בנו דִּישָׁן עוץ וארן. דִּישָׁן שביעאה מלא יו"ד כתיב אלוף דִּישָׁן אלה אלופי החרי. ואקו וְדִישָׁן ותאו וזמר ס' ראה מלא יו"ד וחסר ו' כתיב עכ"ל וכן דעת חכמי הצרפתים ובעלי המסורת כמ"ש ר' אליה הלוי המדקדק בשער שברי לוחות ע"ש: (לה) אלפיהם. הדין לחוד חסר וא"ו בכל לישנא באורייתא: (לז) מרחבות. מלא וא"ו תניינא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה מרחבות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה כתיב: (לט) בעל חנן. בתרין מלין כתבן וקריין ואינון חד שמא הרמ"ה ז"ל: הדר. הפליגי בריש וכ"כ הרמ"ה ז"ל הדר והם עירו פעו דין לחוד כתיב עם רי"ש ושאר הדד עם דלי"ת וכ"כ רד"ק בד"ה דהתם בדל"ת ובתורה ברי"ש ע"כ והכי איתמר בהדיא במסורת ויהיב סימנא גמילתא כל מגד ועיין בהיי: (מג) מגדיאל. הדלי"ת דגושה:

פרשת וישב

לז (א) וישב פתוחה: (ד) לשלם. חסר וא"ו ע"פ המסורת והעתק הללי וספרים מדוייקים ובמדרש לקח טוב לשלם חסר וא"ו שהיה בדעתם לשלם לו רעה כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכ"כ בעל הטורים. וז"ל הרמ"ה ז"ל כל לישנא דשלום בשלום לשלום באורייתא מלאים וא"ו כתיב בר מן חד לחוד חסר וא"ו וסימן ולא יכלו דברו לשלם וחד מנהון קטיעא וסימן את בריתי שלום וא"ו דשלום קטיעא היא כמאן דקטעוה בפלגיה ויליפינן מינה בקידושין דבעל מום שעבד אפי' בשוגג עבודתו פסולה ולהכי כתיב קטיעא דליהוי משמע נמי כמאן דלא כתיב ביה וא"ו דמשמע לא נתתי לו ברית כהונה לרצות תאלין שבו אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר: (ו) ויאמר אליהם. בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם עכ"ל ובכל הספרים מלא והוא חד מן י"ז מלאים בתורה על פי המסורת וסימן נמסר במסרה רבתא: (ז) הסבינה. התי"ו רפה: (יב) את צאן. נקוד על את והכי איתא במ"ר ובדוכתי אחריני כמ"ש בפרשת לך לך סימן ט"ז: (טז) איפה הם רעים. מסורת הרמ"ה באורייתא חד לחוד כתיב מלא יו"ד ועם ה"א בסוף תיבה וסימן הגידה נא לי איפה ושארא אפוא בוא"ו וחסר יו"ד ועם האל"ף בסוף כתיב: (כ) הברות. במקרא גדולה יש גמגומים במסרות ונ"ל עיקר שזה חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה ודפ' ואתחנן וברת חצובים חסר דחסר וכך הם בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ברת אחד לחוד חסר באורייתא וסימן ובתים מלאים וגו' וברת חצובים וכל שאר ברות כתיב בוא"ו בתראה וחסר וא"ו קדמאה וכן הברות דכותיה: (כב) תשלחו בו. הבי"ת רפה: (כג) כתנתו. התי"ו בקמץ לבד: (כד) ויקחהו. חסר וא"ו ובב"ר פ' ד' סימן י"ב ויקחהו כתיב מי היה זה שמעון ואימתי פרעו לו להלן ויקח מאתם את שמעון. ופי' היפה תואר ויקחהו כתיב ויש אם למסורת וטעם המקרא לפי שבעצת כלם היה והרי כאלו לקחוהו כלם ע"כ ומדרש זה נראה כחולק למדרש משלי פ' נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור א"ר זבדאי א"ר לוי מי הורידו לבור מכל אחיו הוי אומר שמעון ולוי שנאמר בסדם אל תבא נפשי וגו' כי באפם הרגו איש וגו' ויש לומר דשמעון לקחו בתחלה ואח"כ סייעו לוי: וישלכו אתו הברה. במסרה גדולה י"ג חסרים יו"ד בלישנא ומני כולהו ואית בהון ז' באורייתא ולית דין בהדייהו דאלמא מלא הוא. אבל הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא וישלכו אתו הברה חסר יו"ד בין למ"ד לכ"ף ומני ח' חסרים בלשון השלכה באורייתא וכן בעל מנחת כהן מס' בפרשת וישב ו' מלא בלישנא כתוב ואין זה מהם מכלל שהוא חסר וכן הוא בכל ספרים מדוייקים: (כה) לאכל לחם. האל"ף בחטף סגול בספרים מדוייקים כ"י וספרי הדפוס ראשונים: הולכים. דין לחוד מלא וא"ו ויו"ד באורייתא בלישנא דהולכים וכל שארא באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד: (כז) אחינו בשרנו. הבי"ת רפה: (כח) וימשכו. הפשטא בסוף תיבה: (לג) ויכירה. בהעתק מס' הללי חסר יו"ד וכן כתב המאירי בק"ם שלו וכן נמצא בקצת ספרים כ"י אבל הרמ"ה ז"ל כתב ויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב בנוסחי דיקי ומסורת מסייעא להו ומאן דמסר עליה לית כותיה וחסר שבושא הוא דנוסחי דיקי פליגי עליה ותו דאיתא במסורת ג' חסרים בלישנא ויכרם ויתנכר והם לא הכרהו. ויכרהו ויפל על פניו דאליהו ועובדיהו ע"כ. מכלל דויכירה ויאמר מלא יו"ד כתיב עכ"ל וא"ת כתב שכן עיקר:

לח (א) עדלמי. הלמ"ד דגושה: (ג) ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער. ס"א ותקרא כחבריו שבענין. ובספרים המוגהים מטוליטולא ויקרא ותרגומו וקרא וכ"כ הרמב"ן שיהודה קרא לבנו כן וכן במסורת כל ותהר ותלד ותקרא בר מן ג' ויקרא עג"ב סימן. ער דהכא. גרשם דספר שמות סימן ב' ותלד בן ויקרא את שמו גרשם. בריעה ד"ה א' ז' ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה: (ז) ער בכורו. דין לחוד מלא וא"ו וכל שאר באורייתא חסר: (ט) כי לא לו. בס"ס לא בדגש: נתן זרע. התי"ו בקמץ לבד: (י) גם אתו. וכן גם הוא הגימ"ל דגושה: (יא) בית אביך. הבי"ת רפה: (יב) העדלמי. הלמ"ד דגושה: (טז) תתן לי. הלמ"ד רפה: (כג) תקח לה. הקו"ף דגושה: תקח לה. במקצת ספרים במאריך אחד לבד בתיו ובמקצת במאריך אחר הקו"ף: הגדי. הגימ"ל דגושה: (כד) הוליאוה. עפחא באל"ף: (כה) הוא מוצאת. ב"ר פ' פ"ה א"ר הונא היא והוא נריכים לנאת וכ"כ בעל יפה תואר שם סימן י"ב משום דכתיב הוא וקרינן היא ויש אם למקרא ויש אם למסורת ור' שפירושו שכשגזרו עליה שריפה גזרו גם כן על הבועל ע"כ ועיין בתרגום ירושלמי ותרגום יב"ע: הוא מוצאת. כתובות פ' מציאת האשה וסוטה פ"ק ומציעא פ' הזהב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנא לן מתמר דכתיב היא מוצאת וגו' ור"ח גריס מוצת חסר אל"ף מלשון ויצת אש בציון וכבר כתב הריטב"א ז"ל שלא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה ובערוך ערך צת גר' דהכי גריס בפרק הזהב בגמרא אל תקרי מוצאת אלא מוצת. וכ"כ בהדיא רש"י בפי' ב"ר היא מוצאת מוצת ק' לומר שהיתה ראויה לשריפה וידוע שרוב פירושי הערוך הם מפי' ר"ח ז"ל: לו אנכי. הלמ"ד בדגש: והספתילים. בהעתק הללי והספתילם ירושלמי והפתילים מלא עכ"ל. וכן הוא בכל הספרים מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל והפתילים מלא דמלא בתרי יודי"ן כתיב: (כו) ולא יסף עוד. לא מלרע שלא כמנהג מכלול דף ז':

לט (א) הוסיפר. חדא מלה כתיב ומלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל פוטיפר דכותא ובמסורת אחרינא פוטי פרע ומלכי צדק בעל חנן צפנת פענח הלין כולהון כתיבין תרתין מלין וקרי חד שמא ואילו פוטיפר לא קא חשיב שמע מינה דחד מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ו) אשר הוא אוכל. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: יפה תאר. במקף ובלא מאריך במלת יפה כן הוא במדוייקים ובכ"א בחילופים כת"י: וִיפֵה מַרְאֶה. במ"ק כ"י כתיב בגליון בהללי מַרְאֶה בצירי: (ז) ויהי אחר הדברים ותשא וגו'. בכל ס"ס אין כאן פסקא והרמב"ס כ' ויהי אחר הדברים ויהי מקץ שתיהן פתוחות וכתב שם בהגהה ולא מלאתי ויהי אחר הדברים האלה תמאו ע"כ ובמקרא כת"י כתוב כאן בתורה לא פסיק וכתב א"ת שכן עיקר אע"פ שבהללי היא פתוחה וגם המאירי לא הכריע אך אמר להניח בו ריות כדין פרשה פתוחה: (ח) וימאן. הטעם שבמלת וימאן מורה על אסור הדבר ועל היותו נמנע אללו ממאן בו בתכלית המיאון. שהרי מתוך הטעמים שבתורה אנו מבינים מה שלא נכתב בה כענין התנועות שבאדם שמתוכם נדע כוונת לבו. בתיי: (ט) הזה. הזי"ן דגושה: (יד) הביא לנו. המירכא בה"א: (טו) ויהי כשמעו. במקצת מדוייקים רפה כדינו ובקצתם בדגש ולא ידעתי למה: (יז) לצחק בי. התי"ו בסגול: (יח) כהרימי. הה"א בשוא ופתח: ויעזב בגדו. במקצת ספרים ויעזב בשופר הפוך בגדו בפשטא: אצלי. בזקף קטון: וינס. בטפחא ובס"ס ויעזב במירכא בגדו בתביר אצלי בטפחא וינס במירכא: (יט) ויהי כשמע. במקרא כ"י כתוב בגליון מתחלפת בְּשְׁמֹעַ ועיין מ"ש בשופטים סימן ז': (כ) אסורי. אסירי ק' וכוא הראשון מאלפא ביתא דכתיבין וא"ו באמצע תיבותא וק' יו"ד במסרה גדולה: (כב) האסירם. בכל ספרים מדוייקים כתוב ביו"ד אחר הסמ"ך ואין כאן ק' וכתיב כלל גם במסרה רבתא לא נמנה בא"ב דכתיב וא"ו באמצע תיבותא וקרין יו"ד ובס"א כ"י נמסר עליו לית וחסר יו"ד תניינא וכן הוא בהעתק הללי והמדפיס נתחכם במלה זו ונגרר אחריו בעל מנחת כהן. ומ"ש עיקר וכן הסכימו הרמ"ה והמאירי וז"ל הרמ"ה מקום אשר אסורי המלך מלא וא"ו וק' עם יו"ד אסורי כתיב אסורים דפסוק הנז' מלא וא"ו ומלא יו"ד ודכותא אשר אסורים בבית הסהר את כל האסירם אשר בבית הסהר דויתן שר בית הסהר מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה: (כג) ראה את כל. את במקף וכלא מאריך במדוייקים וכן נראה בחילופים לב"א:

מ (א) משקה. בלא מקף: מלך מצרים. מלך במקף: לאדניהם. כל לשון אדנות עם כנוי לא מפיק אל"ף בר מן שבעה חס אחד מהם ועיין מ"ש בתילים סימן קל"ה: (ב) ועל שר האופים. דין לחוד מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד ושאר אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד האפים כתיב הרמ"ה: (ז) אתו במשמר. הבי"ת רפה: בית. במאריך לא במקף: (ט) והנה גפן. במקף לא במירכא: (י) ובגפן. הגימ"ל דגושה: שלשה שריגם. בהעתק הללי שריגים ירוש' שרגים עכ"ל והייבינן הכא לשכחתא דבכולהו ספרי דילן שריגם כתיב מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ודלא כחד מינייהו ואשכחנא נמי מסרה כ"י דאמרה קדמאה שריגם בתראה השרגים וכ"כ הרמ"ה ז"ל שלשה שריגם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה שלשת השרגים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן כתוב בדבור תמשי מס' מסורת המסורת: והוא כפרחת. הכ"ף רפויה ועיין מ"ש בתילים סימן קמ"ז: (יא) ואשחט. עיין מ"ש בישעיה נ"ז על שחטי הילדים: (יג) והשיבך. הוא"ו בפתח והשיבך ה' מלרים בסגול וסימן ווי העמודים: כמשפט. בס"א כ"י הכ"ף בשוא ובכל הספרים בפתח: (טו) שמו. מלרע שלא כמנהג שרשים שרש שום. ובמסורה לית מלרע: (טז) כי טוב. בס"ס ובדפוס יבן כי בגלגל לא במקף: (יט) בעוד. מלא בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל וידע אדם עוד את אשתו מלא וא"ו כתיב וכל עוד בעוד באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסי' עד כל ימי הארץ. ויאמרו האנשים אל לוט עד מי: (כ) הלדת את פרעה. כתב רד"ק בספר מכלול דף קצ"ה שנכתב בוא"ו עם הדגש כמו ביום הולדת אתך הראשון דיחזקאל ט"ז עכ"ל ועל פי המסורת חסר וא"ו וכן הוא בכל הספרים ובהעתק הללי והוא עלמו חזר בו בשרשים שרש ילד ע"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל יום הלדת את פרעה חסר כתיב: (כא) ויתן הכוס על כף פרעה. מסעין ביה ספרי דכתיבי ויתן את הכוס: (כב) ואת שר האפים. שר במאריך לא במקף:

פרשת מקץ

מא (א) מקץ. פתוחה. כתוב במקרא כ"י ב' פרשיות דלית בהון פיסקא כלל בגויהון. ויגש ויהי מקץ. ועיין מ"ש בריש פ' ויגש: והנה עמד. והנה בטפחא עמד במירכא: (ב) ותרעינה. מלא יו"ד כהברו שבענין. ובמסורת כ"י ב' מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותרעינה תרין מלאים דמלאים מלא יו"ד קדים לנו"ן ומלא ה"א בסוף תיבותא: (ד) ודקת הבשר. כתוב בהעתק הללי ודקה בתראה חסר וכן יפת בתראה וכן ובבריאת חסר וא"ו ועיין מ"ש לקמן בפסוק ותבלען השבלים הדקת: (ה) וטבות. מלא וא"ו תניינא בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל טבת ד' חסרים דהסרים בלישנא וסימן ויראו בני האלהים את בנות האדם. שבע פרת הטבת ב' בפסוק. ערים גדלת וטבת. ושאר טבום כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה והמדפיס עלמו הביא מסרה זו כאן וגם בפ' ואתחנן ובפסוק כתבו חסר דחסר וטעות הוא: (ז) ותבלענה. קדמאה מלא בה"א ונו"ן בפופה בתראה חסר ונו"ן פשוטה וכ"כ הרמ"ה ז"ל: את שבע השבלים. זקף קטון בלמ"ד: הבריאות. דגש בבי"ת: והמלאות. דותבלענה קדמאה חסר יו"ד ומלא וא"ו כתיב ושאר מלאת כתיב חסר ונוסחי דיקי נמי הכי סלקי דכל אורייתא חסר בר מן חד ותבלענה קדמאה ואית מקצת נוסחי דכתיב בהון מלאת דואחרא בחלומי מלא וא"ו וטעים הוא דרובא דנסחי דיקי ומסורת פליגי עלייהו הרמ"ה ז"ל: את פרעה. האל"ף בסגול: (יג) כאשר. בלא מק"ף והפי"ן במאריך: (יד) ויריצהו. במקצת ספרי הדפוס חסר יו"ד וחסר וא"ו ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וחסר דחסר ונגרר אחריו ג"כ בעל מנחת כהן בבלי דעת ואולם בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים מלא יו"ד ומסור עליו לית וחסר וא"ו וכ"כ המאירי ז"ל וגם הרמ"ה כתב ויריצהו מן הבור מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכן בזוהר ויריצהו חסר וא"ו ומאן איהו דא קב"ה בגין דהא לית מאן דאסיר ופתח בר קב"ה דכתיב יסגר על איש ולא יפתח (איוב י"ב) והדים ליה נמי בתגא אחרינא ע"ש: (יח) עלת שבע. חסר ב' ווי"ן בספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וכן הוא ע"פ המסורת שלא נמנה בכלל השלשה מלאים וא"ו בתראה וסימן נמסר במקרא גדולה בריש ס' גם כי המדפיס טעה וכתבו מלא והרמ"ה ז"ל הביא כל המסורת בפרש עלה בענין דקרבנות ובענין עלם בעלמא מסכימות למסרה שלנו ובסוף דבריו כתב אשכחת בהדא דכל אורייתא עלת בפלם חסר דחסר כתיב בר מן ד' תלתא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וחד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה והעלית עליו עולת וחד פליגין ביה נוסחי בדיוקא העלת אחריכן רובא כתיב חסר דחסר ומיעוטא מלא וא"ו בתראה ואחרי רבים להטות ועוד דמסורת מסייע לרובא ע"כ ועיין מ"ש בסוף משפטים: (יט) והנה שבע פרות. מאריך בשי"ן ומקף בין שבע לפרות. דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר. ותאכלנה הפרות הרקות. ושבע השבלים הרקות. ארבעתם בריש ורי"ש בתראה בצירי. חזקוני: (כב) וארא בחלמי וגו' מלאת. עיין מ"ש לעיל גבי והמלאת דותבלענה קדמאה: (כג) שדפות קדים. בהעתק הללי שדפות ירושלמי שדופות עכ"ל ובכל הספרים כתיב שדפות וכן שדפות הקדים שבסמוך והראשון שבפרשה ושדפת קדים והמדפיס שכתב עליו לית וחד מוחסת הקדים טעה וכן מלאתי מסורת כ"י במסרה על שדפות קדים ב' כתיב כן וסימנהון והנה שבע שבלים שדפות הקדים ואחר שכתבתי כל זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל ואת ושדופת קדים קדמאה מלא וא"ו קדמאה קדים לפ"א וחסר וא"ו בתראה ושאר לישנא באורייתא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה שדפות פ"א קדים לוא"ו כתיב עד כאן מסכים למה שכתבתי. לאחות אחריהם. במסרה כל בראשית אחריהן במ"ן בר מן חד לאחות אחריהם דוהנה שבע שבלים תמינא דכתיב אחריהם במ"ם

הרמ"ה ז"ל: (כד) ותבלען השבלים הדקת. כתוב בהרמ"ה ז"ל ודקות בשר דוהנה שבע פרות קדמאה מלא וא"ו כתיב וכל דקות הדקות באורייתא דכותא מלאים בר מן ב' חסרים וסימן ודקת הבשר דותאכלנה הפרות קדמאה וחד בלישנא נמי וחסר ותבלענה השבלים הדקת תניינא ואית נוסחי דכתיב בהו הדין נמי מלא והיא דנסחי כתוב ביה חסר ואחרי רבים להטות: (כה) הגיד לפרעה. הי' קדמאה הגיד לפרעה תניינא הראה את פרעה וחד פסוק סימן מהגיד את המראה אל עלי (שמואל א' ג'): (כו) שבע פרת. בהעתק הללי פרת ירושלמי פרות עכ"ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כז) ושבע הפרות הרקות והרעת. בהעתק הללי והרעת חד חסר בלישנא ירושלמי והרעות מלא עכ"ל. ובכל הספרים חסר וכן במסורת והרעות ג' ב' מלאים וחד חסר ותאכלנה הפרות הרקות והרעות ושבע הפרות הרקות והרעת והרעות רעות מאד (ירמיה כד) מציעאה חסר. אחר כך בא לידי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי וזה לשונו כל רעות באורייתא מלא בר מן ב' חסירים וסימן הרקות והרעת בתראה לא תהיה אחרי רבים לרעת ושאר אורייתא מלאים: העלת אחריהן. עיין מ"ש לעיל על עלת שבע: (לא) אחרי כן. תרתי מלין כתיבין ומלא יו"ד בסוף תיבותא אחרי. הרמ"ה ז"ל: (לג) ירא פרעה. הרי"ש בסגול ברוב הספרים ובעל המסורת מסר עליו לית מלרע וכ"כ המכלול דף קס"ו בא מלרע שלא כמשפט ובאיוב ב' נמסר ירא ה' ד' מנהון מלעיל ודין חד מלרע: (מג) וירכב אתו במרכבת. נמסר עליו לית בנקודה אתח פי' שזה לבדו נמצא בחירק כמ"ש כמ"ש בנחום ג' בס"ד: (מה) ויקרא פרעה. הע"ן בגלגל ברוב ס"ס: שם יוסף. ברוב הספרים שוא בלא מאריך: צפנת. במקצת ס"ס אין מאריך בצד"י ועיין מ"ש ביהושע ג': פענח. הע"ן בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ואף במקצת ספרי הדפוס והרמ"ה כתב צפנת פענח אינון חד שמא ובתרין מלין כתבן וקריין ובחומש קדמון כתוב שצריך לכותבם בשטה אחת: אסנת. ברוב ספרים האל"ף במאריך ועיין מ"ש ביהושע ג' על ארנן: פוטי פרע. תרתין מלין ובלא מקף בניהם במקצת ספרי מדויקים והכי איתא בירושלמי פ' קמא דמגילה ואתיא אליבא דת"ק דמסכת סופרים וכן כתב הרמ"ה בהדיא פוטי לחוד פרע לחוד כתיב וקריין מלה חדא וכל פוטי פרע דכותא עכ"ל. וכן כתב המאירי בק"ס שלו ובמסורת ג' ותרין מילין. ור"ל שנים שבפרשה וא' בפרשת ויגש ועיין עוד במסורת שם בויגש: (מו) מלך מצרים. מאריך בה"ס של מלך: (מח) אשר היו. דין כתיב היו ודלקמן אשר היה ודין הוא חד מן ג' זוגים מן ב' ב' בחד עניינא קדמאה היו תניינא היה וסימן היו היה דבר ה' אל יחזקאל מסורת ד"ה סימן כ"ג: (נ) וליוסף יולד. בכל הספרים הלמ"ד בקמץ גם נמסר עליו במ"ג לית קמץ וקשה שהוא כבן נפתלי ולב"א בפתח כפי מה שראיתי בחילופים שבדפוס ואחר שכתבתי זה ראיתי ספר רב פעלים שכתב בלשון זה אבל וליוסף ילד שני בנים פתוח לב"א ולב"נ קמוץ ומסו' אחרת מצאתי עליו ב' קמצין כי אדם לעמל ילד ודין: (נב) עניי. הע"ן בקמץ לבד: (נד) לבוא. בכל ספרים מדוייקים מלא וכן במסורת לא נמנה בכלל ט' חסירים בתורה וסימן נמסר במ"ג ריש ויחי ומי שכתבו חסר לא טוב עשה: הארצות. גלגל בה"א: (נו) על. בטפחא ובלא מקף: (נז) לשבר אל יוסף. כתב הרמ"ה ז"ל ויגשו לשבר הדלת חסר וא"ו כתיב ודכותא בעניינא אחרי' לשבר אל יוסף וכל לישנא באורייתא דכותא חסר ומסר עליה כל לישנא חסר ומסורת דמסר עליה כל אורייתא חסר במ"א מלא שבושא הוא דכולהו חסר וא"ו באורייתא כתיב בנוסחי דיקי: חזק. הזי"ן בפתח:

מב (ב) במצרים רדו. הבי"ת דגושה: ונחיה. היו"ד בסגול: (ג) לשבר בר ממצרים. כן כתיב ממצרים בס' אספמיא ובספר ר"ג לאפוקי ספרים שכתוב במצרים: (ד) ואת בנימין. מלא והוא חד מן י"ז מלאים וסי' נמסר בפרשת וישלח במ"ג וכן ממש הביאם הרמ"ה ז' מלאים יו"ד בין מ"ם לנו"ן באורייתא: (ו) עם. בגלגל ובלא מקף: (ז) ויתנכר אליהם. בהעתק הללי אלהם ירושלמי אליהם עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים מלא והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר במסרה רבתא: אלהם מאין באתם. אלהם חסר יו"ד שלא נמנה בכלל המלאים: (ט) מרגלים. הגימ"ל דגושה בכולם: (כב) הלוא אמרתי. מלא והוא חד מן המלאים ע"פ המסורת וסימן נמסר בפרשת שלח לך: (כד) ויאסר. פ"א הפועל בשוא וסגול מכלול דף קי"ד ושרשים והמסורת עליו לית רפה וכל כפתיה דשמשון כותיה והמסורת ג' א' רפי וב' דגש והב' דגשים הם ויאסר יוסף מרכבתו דפרשת ויגש ויאסר את רכבו דפרשת בשלח ופי' רפי ר"ל האל"ף בחטף סגול ודגש ר"ל האלף בשוא פשוט ולא בהיות הסמ"ך דגושה כי בכולם רפויה וכן דרך המסורת לקרות דגש לשוא שתחת אות אחה"ע ורפי כשהיא בחטף פתח או בחטף סגול כמו שכתב בעל מסורת המסורת בסוף מאמר ג' והך מסרה בתרייתא תמיהא לי טובא. *דהא אשכחן ויאסר אביה את המלחמה (ד"ה ב' י"ג) וכן ויאסר אזור במתניהם (איוב י"ב) לכן נראה דמסרה קמייתא עקר ועדיפא דהדין דפרשתא בלחוד בחטף סגול וכל שארא בשוא לבדו: (כח) הנה באמתחתי. הבי"ת רפה: (כט) ויגידו לו. בהעתק הללי ויגדו ירושלמי ויגידו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן ראוי על פי המסורת כי לא נמנה עם ד' חסרים וסימן נמסר במ"ג פרשת תולדות יצחק וכ"כ הרמ"ה ויגדו לו על אדות הבאר חסר יו"ד כתיב ודכותא ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי ומסר עליהון תרין חסרין באורייתא: לו. רפה: (ל) כמרגלים. מאריך בכ"ף: (לב) עשר אנחנו. תביר בנו"ן: (לה) מריקים. בלא פסק: צרורות. בתיקון ספר תורה צררות ס"א צררת ע"כ. והרמ"ה כתב צררות כספיהם חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא וכן הוא בספרים שלנו: (לז) ויאמר ראובן וגו'. וכן. (לח) ויאמר לא ירד וגו'. אין בהם פסקא כמ"ש בריש סידרא: וקראהו. הוא"ו בשורק והקו"ף בשוא חזקוני: שיבתי. מלא יו"ד בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תקבר בשיבה טובה מלא יו"ד כתיב וכל שיבה באורייתא דכותא מלא והורדתם את שיבתי דויהי מקץ ודויגש אליו מלאים יו"ד כתיב ודכותא את שיבת עבדך אבינו ביגון מלא יו"ד:

מג (ב) שבו. כ"כ הרמ"ה ז"ל שבו שברו לנו קדמאה דויהי מקץ ודויגש אליו תרווייהו בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כל אורייתא חסר וא"ו בר מן ג' בנוסחי דייקי בלישנא וסימן קומו שובו אל האיש. עברו ושובו משער לשער. כי תשא. שובו לכם לאהליכם. ע"כ. וכן נמסר בפ' ואתחנן במ"ג: (ז) שאול. כתב הרמ"ה ז"ל מלא וא"ו כתיב וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כ"י ובאחד מהם נמסר עליו ב' ישאלו ור"ל שחברו הוא בשמואל ב' כ' שאול ישאלו באבל ואף שם כתוב ב' מלא שאול שאל האיש: שאל האיש. בא מלעיל שלא כמנהג מכלול משקל פעל ובמאמר המאריך שיש לי הארכתי בזה הענין וכתבתי דעת מדקדקים אחרים באין כח המאריך ככח שאר הטעמים לעשות מלעיל לגמרי רק להעמיד מעט: הידוע נדע. במ"ג יש מסורות רבות חלוקות אם הוא חסר וא"ו או מלא וגם בתיקון ס"ת ישן כתיב הידוע ס"א הידע וכן הוא בהעתק הללי ובכמה ספרים מדוייקים מלא וכ"כ בעל מנחת כהן לית ומלא ועיין מ"ש בירמיה סימן י"ג: (ח) גם אנחנו. הגימ"ל דגושה: (י) כי לולא. כל אורייתא כתיב לולי מלא וא"ו ונסיב יו"ד בסוף תיבותא בר מן דין דכתיב נמי מלא וא"ו מיהו נסיב אל"ף בסוף תיבותא: פעמים. הפ"א רפה: (יא) בטנים. הבי"ת בקמץ חטוף חזקוני: (טו) הזאת. הזי"ן דגושה: ומשנה כסף. הוא מדומי' של אתי מרחיק למי שסובר שהמאריך עושה מלעיל ומי שאינו סובר כן יהיה דגש מדין דחיק ובמאמר מיוחד לזה הענין ארחיב הדבור בעזרת ה' נכאות ואין כאן מקום להאריך: (יח) וייראו. בהעתק הללי וירא ירושלמי וייראו עכ"ל ובכל הספרים מלא וכ"כ רש"י ז"ל כתיב בשני יודין ותרגומו ודחילו עכ"ל ובמ"ג פ' וירא על פסוק וייראו האנשים מאד נמסר עליו כל אורייתא מלא וזה שלא כדברי ר' אליה הבחור בפרק ז' מספר טוב טעם שהביאו ביו"ד אחד לבד וכן מצאתי אחר כך לשון הרמ"ה ז"ל שכתב וייראו האנשים מאד מלא בתרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי וכל אורייתא בהדין עניינא דדחלא דכותא מלא ודכוותא וייראו מכם ונשמרתם מלא ומסר עליה כל אורייתא מלא עכ"ל מסכים למה שכתבתי: הכסף השב. מטעים ביה ספרי דכתיבי המושב: באמתחתינו. בהעתק הללי באמתחתנו והכרו. ירושלמי באמתחתינו מלא והכרו עכ"ל. ובכל הספרים מלאים יו"ד כולם וכן במסרה קטנה שבדפוס מסור עליו כולם חסרים פי' חסר וא"ו גם במסרת כתיבת יד נמסר אמתחתינו אמתחת באמתחתיכם כולם חסר וא"ו עכ"ל מכלל שכלם מלאים יו"ד אח"כ מצאתי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי והוסיף לומר וכל אמתחתינו חסר וא"ו ומלא יו"ד וכל אמתחת חסר וא"ו: (כ) לשבר

אכל. הבי"ת בקמץ חטוף חזקוני: (כו) ויביאו. האל"ף בדגש ע"פ המסורת והנה ויביאו לנו כיד אלהינו (עזרא ח') והמסרה עליהם והס"ם לא לנו פי' ר"ת והאחד פסוק סימן ועיין בריש שער שני לוחות מר' אליה המדקדק עוד נמסר שם בעזרא וגם בפ' אמור ובאיוב סימן ל"ג ד' אלפין דגושין בקריאה והם שנים האמורים וחבריהם ממושבותיכם תביאו להם התנופה פרשת אמור ושפו עצמותיו לא ראו (איוב ל"ג) ובפי' הרמ"ב לספר יצירה כתוב אבל באל"ף מצינו בו דגש בשלשה מקומות וכו' ויש לתמוה כי לא נמנה שם לא ראו דאיוב וכתבו שם כי בסוד הקבלה נודע הטעם וכבר חובר על זה הסוד ספר הנקוד הגדול אשר חברו רב אשי בבבל. ועיין ג"כ מ"ש בפרשת בראשית על מלת ערומים: (כח) ויקדו וישתחו. וישתחוו ק': (כט) יחנך. היו"ד בקמץ חטוף והחי"ת בשוא חזקוני: (לד) ממאתם. חסר וא"ו בהעתק הללי ובדפוס קדמון וגם בכל ספרים כ"י מדוייקים והמדפיס שכתבו מלא טעה ולא זכר מסורה שלפניו האומרת משאת ד' ב' חסר וב' מלא בלישנא וסימן וישא משאת מאת פניו ב' בו וחסרים וב' אחרים מלאים שם. וכ"כ הרמ"ה ז"ל בפסוק זה תרין בפסוק וחסרים וא"ו ושארא מלאים:

מד (ב) ואת גביעי. אין בוא"ו געיא: (ו) וישגם. חסר יו"ד וכל היכא דקרי שי"ן דודים בחירק מלא יו"ד כהדין לישנא באורייתא: (ט) וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים. מטעים ביה אינשי וספרי דאמרי גם: (י) גם עתה כדבריכם. הכ"ף רפויה מכלול דף ק"ח: נקים. בהעתק הללי נקיים ירושלמי נקיים עכ"ל ומחלוקת כזה הוא גם כן על פסוק והייתם נקים בסוף מטות ובכל הספרים שניהם ביו"ד אחד בלבד ומ"ש במסרה גדולה נקים ג' חסר יו"ד וסימנהון נקים אנחנו והיה כל אשר יצא ושלאחריו נ"ל שר"ל ג' חסר בעיניא שבשתם הם ביהושע ב' וע"כ צריך אתה לומר כן שהרי יש גם כן למסת נקים ילעג (איוב ט') וכן דם נקים (ירמיה י"ט) שהם חסרים ובירמיה ב' על פסוק אביונים נקיים נמסר שם במסרה קטנה שבדפוס וגם בכ"י לית מלא. אחר כך ראיתי לשון הרמ"ה ז"ל מסכים לדעתי וז"ל ואתם תהיו נקים חד יו"ד כתיב וחסר יו"ד תניינא ודכותיה והייתם נקים מה' ומישראל דראשי המטות: (יח) וימכרו ויורידו. בתיקון ספר תורה ישן כתוב וירדו ס"א ויורדו ע"כ. אמנם במסרה נמסר על זה ועל חברו שבפרשת דברים ב' חסר יו"ד וממילא משמע דמלאים וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל בהדיא וימכרו ויורדו אים מלא וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדל"ת ודכותא ויקחו בידם מפרי הארץ ויורדו: (טו) הלוא ידעתם. גם זה בכלל המלאים בפרשת שלח לך ודלא כמאן דכתביה חסר: כמני. בתיקון ספר תורה ישן כמני ס"א כמוני עד כאן במסורת כל אורייתא חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל דכל אורייתא בנוסחי דיקי חסר: (טז) הננו עבדים לאדני. בדגש שני הנוני"ן ובסגול הראשונה והמסורת ג' דגשין בתורה סימן הננו עבדים לאדני הננו לך לעבדים פרשת ויחי הננו ועלינו פרשת שלח לך: (יז) האיש. בפזר גדול: הוא. בשופר יתיב:

פרשת ויגש

(יח) ויגש. פרשה סתומה: דבר. הדלית רפה: (כא) הורדהו. בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה גם חסר יו"ד וכ"כ הרמ"ה במסורת פרשת וישב מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה ודכותא ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי תרין ותרויהון מלאים וא"ו קדים לרי"ש וחסר יו"ד קדים לדל"ת וחסר וא"ו קדים לה"א בנוסחי דיקי הכין כתוב עכ"ל: (כג) הקטן. הקוף דגושה: תספון. בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו קדמאה וחסר יו"ד וכן כתב הרמ"ה וספר שמן ששון ועיין מ"ש בפ' שופטים גבי לא תסיפון לשוב בדרך הזה: (לא) כראותו. בהעתק הללי כראותו ירושלמי כראתו עכ"ל ובכל הספרים מלא ומה שכתב במסורת במקרא גדולה כראותו ב' חד חסר וחד מלא וסימן והיה כראותו כי אין הנער. וימיתהו במגדו (מלכים ב כג) בתרא מלא טעות הוא ור"ל קדמאה מלא בתרא חסר שכך הם בכל הספרים גם בכמה מקראות כ"י מסור על זה לית מלא בתורה. אחר כך מצאתי לשון הרמ"ה שכתב בפי' כראותו כי אין הנער מלא וא"ו כתיב:

מה (יב) ועיני אחי בנימין. מלא בנימן אחיו ויבך ובנימן שניהם חסרים כמבואר במסורת פרשת וישלח במ"ג. ועל מלת בנימן דויפל על צוארי כתוב בחילופי בן אשר וב"נ שבדפוס לב"א בנימין לב"נ בנימן משמע שהחילוף הוא בין מלא לחסר וזה לא יתכן שהחילופים שביניהם אינם אלא בנקודות וטעמים כמו שכתב בעל מסורת המסורת בהקדמה שלישית אמנם בחילופים כתיבת יד מצאתי לב"א בנימן אחיו לרע רוצה לומר המאריך במ"ם ואולם במקרא אחרת כתיבת יד בנוסח החילופים כתוב בהפך לבן אשר המאריך ביו"ד ולבן נפתלי במ"ם וכן מצאתי בכמה ספרים כתיבת יד המאריך ביו"ד וכן כתב אור תורה: (יד) בנימן אחיו. היו"ד במאריך כמו שכתבתי לעיל: ובנימן בכה על צואריו. מפירוש המזרחי נראה שכתוב צוארו חסר יו"ד ולא נמצא כן בשום מקום וכבר הושג עליו מבעל יפה תואר ובעל מתנות כהונה וגור אריה. והנה לפניך גם כן מסורת הרמ"ה ז"ל ועל חלקת צואריו מלא דמלא כתיב מלא אל"ף ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא בר מן חד חסר יו"ד וסימן ויבך עשו וגו' ויפל על צוארו ומסר עליה רו כתיב ריו ק' וכולהון מלאים אל"ף עד כאן. וגם במסרה גדולה במערכת אות היו"ד לא נמנה עם מלין חסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין רק צואריו דויבך עשו: (טז) והקל נשמע. במסורת ב' אחד חסר ואחד מלא וסימן והקל נשמע בית פרעה והקול נשמע עד למרחוק (עזרא ג') קדמאה חסר תניינא מלא ורזא דמילתא בזוהר דף ר"י: (יז) ולכו באו. במקף לא במאריך תחת ולכו: (יט) ואתם נשיכם. מלא ה"א בסוף תיבותא ולדרשא אתא כדאיתא בספר הזהר: (כ) ועינכם. חסר יו"ד תניינא עפ"י המסורת וסימן נמסר במסרה גדולה והוא ג"כ חד מן ח' זוגי חד ע' וחד וע' ולית דכותא בקריא עינכם לית ועינכם לית וכן כתב הרמ"ה ז"ל וזה לשונו ונפקחו עיניכם מלא תרין יודי"ן כתוב וכל עיניכם באורייתא לשון רבים דכותי' מלא תרין יודי"ן בר מן חד בלשון יחיד דמלא חד יו"ד קדים לנו"ן וסימן ועינכם אל תחס דקרי נו"ן דידיה בשוא וחד יו"ד ושאר אורייתא מלא תרין יודי"ן וקרי נו"ן דידי' בצירי: אל תחס. חסר וא"ו ברובא דנוסחי דיקי ושארא דאורייתא מלאים כתיב הרמ"ה ז"ל וכן הוא במסורת שלנו: (כא) פרעה ויתן. הפ"א רפה: (כב) לכלם נתן לאיש. כתב החזקוני הלמ"ד בפתח ולא ידעתי מהו כי בכל הספרים הלמ"ד בקמץ כמשפט: חלפות. בהעתק הללי הראשון חלפות מלא והשני חלפת ובשם ירושלמי שניהם חסרים וא"ו והראשון ביו"ד עכ"ל וכל הספרים שלנו הם בנוסח הראשון של הללי המכוונים למסורת שנמסרה כאן במ"ג גם במקרא כ"י כתוב על חלפות הראשון שבפסוק מסרה אחרת וז"ל ג' כתיב כן וט' פסו' בסיפ' מן ב' ב' מלאים קדמאה מלא תניינא חסר עד כאן. וכל המסרה אמת וכיוצא בו בפרשה על פסוק ויביאו את מקניהם נמסר עליו במקרא גדולה חד מן ט' פסוקא דמיין קדמאה מלא תניינא חסר וכן כתב הרמ"ה חלפות ב' בפסוק קדמאה כתיב חלפות חסר יו"ד ומלא וא"ו ותניינא חלפת חסר דחסר ולחוד לא יחליפנו מלא יו"ד עכ"ל: (כג) אתנת. כתב הרמ"ה ועבדים ושפחת ואתנת חסר דחסר ובלשון אתנת בלישנא חסרים דחסרים ואית מסורתא דמסרא גבי אתנת בתרא תרין חד חסר וחד מלא ולא מסיומי ובנוסחי דיקי תרויהון חסרים דחסרים כתיב ע"כ ומ"ש גבי אתנת בתרא הוא בפ' ויחי *ועשר אתנת: נשא. בהעתק הללי נשא ירושלמי נשאו עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן במסורת ב' חד חסר וחד מלא וסי' ועשר אתנת נשאת אניות תרשיש (ד"ה ב' ט') בתראה מלא וכן כתב הרמ"ה נשאת בר ולחם ומזון חסר דחסר כתיב: (כד) תרגזו. הגימ"ל דגושה: (כה) ויבאו ארץ כנען. חד מן ה' דסבירין ארצה וסימן במ"ג פרשת ויגש:

מו (ב) ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה. חסר וא"ו כתיב והכי איתא בספר הזהר ודכותיה במראת הצבאת דויקהל: יעקב יעקב. חד מן ג' שמות מוכפלים ופסיק בגווייהו כמ"ש בפ' שמות על משה משה: (ג) מרדה. הרי"ש בשו"א לבדו: מרדה מצרימה. אל תשמע לקול המלחם שבתיקון סופרים כתוב מרדה מצרים כי במ"ג מנו כ"ח מצרימה בקריאה וסי' נמסר במ"ג סוף ד"ה וזה אחד מהם ומסרה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ומנה זה עם כ"ז דכתיבין כן עם ה"א בסוף תיבותא באורייתא וכן הוא בכל הספרים. עוד במסורת שלנו כל ירידה מצרימה בר מן ד' מצרים וסי' נמסר במ"ג פ'

פי

*) נ"ל ויגש דין ועשר אתנת.

*) י"ל דר"ל באורייתא

כי תבא ואין זה מהם : (ד) גם. רפה : (ו) ויקחו את מקניהם. מלא ונפל טעות ובלבול במסורת כאן ובפרשת וישלח ובעל אור תורה האריך מאד ע"ז נלאיתי לכתבו ובסוף דבריו גמר אומר שהוא מלא מהרבה ספרים כ"י שמלא ומהללי וגם מפי הרמ"ה והמאירי וס' שמן ששון שזה אינו מן החסרים והריני מציג לפניך דבריו של הרמ"ה ז"ל נכונים וברורים אין בהם נפתל ועקש. מקנהם ג' חסרים יו"ד וסימן מקנהם וקנינם דוישלח. וינהלם בלחם בכל מקנהם דויגש. מקנהם דוישבו בני ישראל את נשי מדין בפ' מטות. ושאר לישנא באורייתא בכולהו נסחי דיקי כתיב מלאים יו"ד. ומקנכם דרק נשיכם וטפכם בפ' ואלה הדברים חסר יו"ד כתיב ושארא באורייתא בכולהו נוסחי דיקי מלאים יו"ד כתיב ומאן דמסרי עליה ד' חסרים בתורה בלישנא קא מסיר תלתא מנהון מקנהם וחד מקנכם כדאמרן : (יא) קהת. כן כתיב בלא וא"ו בכל הספרים. ואל תחוש להגהת המדפיסים שהרי אמרו במסורת וקהת ומררי ב' דבמדבר ודואלה וכן במ"ג אות קו"ף ואם כדברי המדפיסים הוו להו תלת. עוד מצאתי מסרה אחרת כ"י וז"ל בראשית גרשון קהת ד"ה גרשם קהת שארא גרשון וקהת וכל המסרות אמת לדקו יחדו : (יג) ופוה. כתב אור תורה שמלא הוא"ו רפה. בהללי וס"ט החשובים ובגליון אחד מהם היה כתוב מתחלפים ופוה בדגש. רוצה לומר שזה מחלוקת אך היה תופש לעיקר שהוא"ו רפה ורד"ק בס' עט סופר שלו שהוא"ו בדגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל תולע ופוה מלא חד וא"ו בין פ"א לה"א וקריא דגש ודכותא לפוה דפינחס : (כא) גרא. הגימ"ל דגושה : (כג) ובני דן. בנסחא כ"י במקף ובלא טעם אחר למלת ובני וכ"כ בחילופים ובמסורת ד' סבירין ובן וקריין ובני וסימן ובני דן חשים. ובני פלוא אליאב. ובני איתן (ד"ה א' ב'). ובני אולם בדן (ד"ה א' ו'). ובגמרא פרק מי שמת ההוא דאמר להו נכסו לְבָנַי הוה ליה ברא וברתא מי קרו אינשי לברא בָּנַי ולסלוקי לברתא מעשור נכסי קאתי או דלמא לא קרו אינשי לברא בָּנַי ולמושכא לברתא במתנה קאתי ת"ש ובני דן חשים א"ל רבא דילמא כדתנא ר' חזקיה מלמד שהיו בניו מרובים כחושים של קנה אלא אמר רבא ובני פלוא אליאב רב יוסף אמר ובני איתן עזריה ע"כ. ויש להקשות אמאי שביק רב יוסף קרא דאורייתא ונקט קרא דדברי קבלה. עוד קשה אמאי לא הדכרו קרא אחרינא דובני אולם בדן. ונראה לי לתרץ דרב יוסף אמר לך דלמא שאני התם דכתיב בתריה ובני אליאב נמואל ודתן וגו' ומלת ובני קמייתא קאי אף על נמואל ודתן ואבירם דבני בנים הרי הם כבנים ועדיף ליה קרא דובני איתן עזריה דליכא בתריה זרעא אחרא ולהכי לא נקט ובני אולם בדן דדכותיה הוא. ובב"ר פ' צ"ד סי' ח' י"א חשים בן דן השלים מנין שבעים. ופי' בעל מתנות כהונה אע"פ שכבר נמנה במנין השאר מדכתיב בני דן לשון רבים הורה לנו כיון שיצא ממנו משפחה רבה שעל שם כך נקרא חושים כחושים של קנה כדאיתא במסכת ב"ב היה נחשב לשנים וכ"כ האב"א. והא איכא התם במדרש רבתי בתורתו של ר"מ מצאו כתוב ובן דן חשים וכן צריך לגרוס באגד' שמואל ופי' האב"א בתורתו של ר"מ שהיה מדקדק לכתוב פרט הדברי' כהוייתן בלי שום דרש מצאו כתוב ובן דן חשים וכתב בעל מתנות כהונה דהא פליג אדלעיל ולא ס"ל שחושים השלים המנין ולפיכך דקדק לכתוב ובן דן ועיין מ"ש לפ' בראשית אצל והנה טוב מאד : (כו) כל הנפש הבאה. הבאה בקדמא והוא חד מן ג' מלרע וסימן נמסר כאן במקרא גדולה : (כז) הבאה מצרימה. הבאה חד מן ג' מלעיל וסימן נמסר במ"ג פ' וירא ובאיוב ב'. וסימן לתרין דהכא העליון למעלה והתחתון למטה : (כט) ויאסר יוסף. האלף בשוא לבדו מכלול דף קי"ד ועיין מ"ש בפ' ויהי מקץ ע"פ ויאסר אתו לעיניהם : (לד) גם אבותינו. הגימ"ל דגושה :

מז (ג) רעה צאן עבדיך. ה"א כתיב בסוף תבותא ע"פ המסורת אע"ג דהוא לשון רבים : גם אבותינו. הדין לחוד מלא דמלא באורייתא גם אבותינו דויאמר פרעה אל אחיו : (ד) לגור בארץ. בזרקא לבד בגד"י : (ו) הושב. השי"ן בצירי : (ט) מגוריהם. הגימ"ל רפה : (יא) ויושב. לית מלרע : בארץ רַעְמְסֵס. כתב ראב"ע ארץ גושן כלל בארץ רַעְמְסֵס פרט והעי"ן נח ולפי דעתי כי רַעְמְסֵס פתוח העי"ן איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה וכן בפרשת ואלה שמות בני על פסוק ותמלא הארץ פי' ארץ גשן היא רעמסס בשני שואין הראשון נח והשני נע וגם בפ' בא ע"פ ויסעו בני ישראל מרעמסס כתיב בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן וכן הוא בפ' ואלה מסעי וע"פ את פתם ואת רעמסס כתוב בפתחות העי"ן ואיננו מקום ישראל ועיין מה שאכתוב גם כן בריש סדר ואלה שמות : (יד) בְּאֶרֶץ מצרים ובארץ כנען. הבית רפה ומאריך באל"ף : ביתה פרעה. הפ"א רפה : (טו) כל מצרים. הכ"ף רפה : נגדך. הדל"ת דגושה : (יח) גויתנו. הגימ"ל דגושה וכן גם אדמתנו : (יט) אדמתנו ואדמתנו. לסוראי כולהון חסר ולנהרדעי כולהון מלא בתראי וקדמאי חסר עד דייתי עזרא כן מצאתי במסרה כ"י אבל הרמ"ה כתב בערך אדם בלשון הזה אם גויתנו ואדמתנו חסר וכולהון כתיבין כן באורייתא ובפסוק למה נמות לנגדך גם אנחנו כתיב ג' פעמים אדמתנו קדמאה ותניינא לא נסיב וא"ו בריש תיבותא ותליתאה נסיב וא"ו כל ימיך על אדמתך חסר וכולהון כתיבי כן : ומן זרע. המ"ו בסגול : (כד) ולאכל. האל"ף בחטף פתח : (כו) וישם. בגלגל :

פרשת ויחי

(כח) ויחי. אין כאן הפסק פרשה כלל לא סתומה ולא פתוחה כמו שדרשו רז"ל וכמ"ש בריש פ' ויגש וכן במקרא כ"י אע"פ שיש שם היכר להתחלת הפ' כתוב שם בתורה לא פסיק : (ל) אנכי אעשה. בס"ס הישנים מצאתי העי"ן בשוא לבדו ובמקצת גליוניהם כתוב עליו יפה נקוד בשוא ע"כ וכ"כ בעל א"ת : (לא) ויאמר השבעה לי. מלת השבעה מלרע :

מח (ז) מתה. עיין מש"ש בס"ד בפ' בא על מלת וככה : לבא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עכ"ל וכן הוא חסר בכל הספרים והוא הראשון מן ט' חסרים וסי' נמסר כאן במ"ג וכן כתבם הרמ"ה כמ"ש בפ' וירא : ואקברה שם. השי"ן בדגש : (ט) ואברכם. בס"ס הכ"ף בצירי : (יב) לאפיו. הפ"א דגושה : (יג) בשמאלו. הבי"ת והשי"ן רפין : (יח) כי זה הבכר. בהעתק הללי הבכור ירושלמי הבכר וכן הוא חסר בכל ספרים מדוייקים כי לא נמנה בכלל ד' מלאים בתורה ע"פ המסורת והסימן נמסר במ"ג פ' ויהי מקץ. ומסרה זו הביאה ג"כ הרמ"ה ז"ל ובסוף כתב ושארא כולהו חסרים וא"ו כתיב ר"ל באורייתא : (יט) יהיה לעם. הלמ"ד רפה וכן גימ"ל יגדל שבמ"ג נראה שהוא בדגש השני : (כ) לאמר בך יברך. הדין לחוד מלא וא"ו באורייתא והוא קדמאה דפסוק ועיין זוהר דף רל"ג : ישמך אלהים. כתב בעל המסורת ב' חסרי' וחברו ישמך ה' כצדקיהו וכאחאב (ירמיה כט) ועיין מ"ש בפ' ויצא על גנבתי יום ופ' תרומה על ללאות :

מט (ב) ושמעו אל ישראל אביכם. בב"ר פ' צ"ח דרשו אֵל ישראל לשון קדש כאילו נקוד צירי ועיין יפה תואר שם סימן ד' ומ"ש סוף פ' ויגש : (ג) ראובן בכרי אתה. כתב בעל המסורת ב' מלעיל וחברו ואפרים בכרי הוא (ירמיה לא) : (ו) עקרו שור. במקף ולא במאריך : (ז) ארור. חד מן ה' פסוקים דלית לאן הכרע כמ"ש בפרשת משפטים על פסוק ויעלו עלת. ובפרשת תרומה על משקדים כפתוריה. ובפרשת וילך על וקם העם הזה וזנה : (ח) יהודה. בראש הדף בס"ת יו"ד בי"ה שמ"ו : (ט) מטרף בני עלית. בפ"ק דסנהדרין גבי דרשות פסוק ובצע ברך וגו' ר' מאיר אומר לא נאמר בוצע אלא כנגד יהודה שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ ועל זה נאמר ובצע ברך וגו' ופי' רש"י כנגד יהודה שהיה לו לומר נחזירנו לאבינו אחרי שהיו דבריו נשמעים לאחיו וכתבו התוספות והא דכתיב מטרף בני עלית על מעשה דתמר שבחא הכתוב כדמתרגמינן את אודיתא ולא בהיתתא עכ"ל. ולפ"ז נ"ל דהא דכתיב מטרף בני לא קאי איוסף אלא ליהודה קורא בני והכי קאמר מטרף ר"ל מדין מיתה של תמר אתה בני עלית סילקת את עצמך והודית שממך נתעברה וכן משמע מפירוש רש"י של התורה אלא שפירשו גם על יוסף כמדרש הב"ר ומ"מ צריך לחבר מלת בני עם מלת עלית כמ"ש הרב המזרחי וכן פי' החכם ן' עזרא וגם הטעמים מוכיחים כן שמלת מטרף בטפחא שהוא מפסיק ומלת בני בגלגל שאינו מפסיק : (י) עד כי יבא שילה. כ' הגהיי בשם רבו כי מלת עד במקום הזה כמו לעד וע"כ בא הטעם במלת עד להורות שאינו נמשך אחר כי יבא שילה ומזה תרגם אונקלוס עד עלמא והרגם כי יבא שילה דייתי משיח'. והמתרגם עד דייתי משיחא טועה וענין הכתוב וכו' ע"ש : עד כי יבא שילה. במדרש איכה רבתי בשילהי פ' על אלה אני בוכיה דבי ר' שילא אמרי שילה שמו של משיח שנאמר עד כי יבא שילה שלה כתיב ע"כ. ופי' בעל מתנות כהונה דמדכתיב שילה בלא ו' לבסוף קרי ביה שלה הלמ"ד קמוצה והיה דורש כן לסימן כשמו דר' שילא ומן כל חד וחד מאינא דאמרינן התם ניחא ליה למדרש שמו של משיח כשמו וכן בפ' חלק בסוף ענין משיח ובב"ר פר' צ"ח עד כי יבא שילה מי שהמלכות שלו וכתב בעל מתנות כהונה שלה כתיב חסר יו"ד קרי ביה שלו ע"כ ודבריו אלה אינם אלא מן המתמיהין שבכל הספרים כתוב שילה מלא יו"ד וכן הוא על פי המסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל שילה מלא יו"ד כתיב ונסיב ה"א בסוף תיבותא וכן בספר הזוהר פרשת ויחי שילה דהכא ביו"ד ה"א ובפרשת בראשית דף כ"ה שילה דא משה חשבן דא כדא : ולו יקהת עמים. אתוון ולי"ו קה"ת ע"כ והדרשה תדרש על כל האופנים כמו שת"א עד דייתי משיחא דדיליה היא מלכותא וכן בתרגום ירושלמי ואגב ארחין אשמעינך דמה שנמסר במ"ק שבדפוס לית כתיב כן וחד שילו כתיב טעות הוא וצ"ל וחד שלו כתיב חסר יו"ד כדחשיב להו ואזיל התם במ"ג ומה שכתב שם כי נגלה שלו נ"ל כי נגלה ה' אל שמואל בשלו (שמואל א' ג') עוד צריך לדעת כי שם במסורת יש חסרון יוכל להמנות וכן נ"ל וג' כתיב שילו מלא יו"ד בלישנא וסימן וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו (סוף שופטים) ב' בפסוק כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו (ירמיה ז') : יקהת. דגש הקו"ף לתפארת : (יא) עירה. עירו ק' וכ"כ הרמ"ה ז"ל לכל באי שער עירו מלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא מלא ונסיבו וא"ו בסוף תיבותא בר מן חד בענין אחרינא מלא יו"ד ונסיב ה"א בסוף תיבותא וסימן אסרי לגפן עירה ומסר עליה רה כתיב רו קרי. ובב"ר פ' צ"ט אסרי לגפן עירה משיכנים כל ישראל שנקראו גפן. וכתב בעל יפה תואר שם סימן י'. דדריש קרא כאילו כתוב אסרי גפן לעירה דהיינו שיכנים ישראל לעיר ירושלים. ובעל מתנות כהונה כתב דדריש עירה כמו לעיר ה"א בסוף כמו הלמ"ד בראש וכן פירש בב"ר פ' צ"ח סי' י"ד דגרסינן התם לגפן עירה העיר אשר בחרתי בה. וכן במדרש ילמדנו אסרי לגפן עירה גפן אלו ישראל שנאמר גפן ממצרים תסיע יאסור לעירה עיר הקדש : כבס. ברוב הספרים הבי"ת בסגול וא"ת כתב שהוא בצירי : סותה. סותו ק' גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו ונסיב ה"א בסוף תבותא חילופי וא"ו ועיין בתי פרשת וירא : (יב) חכלילי. בכל ספרים כ"י ובדפוסים ראשונים אין החי"ת רבתי גם לא נמנית במ"ג עם אותיות רבתות כי אם ח' דחור כרפס. אך מצאתיה בנוסח אחר משונה : (יג) וירכתו. הכ"ף רפה : על צידן. חד מן פ' דסבירין עד וקריין על ועיין בנחמיה י"ב : (טו) למס עבד. במקף לא במאריך : (יז) עקבי סוס. דגש הקו"ף לתפארת : (כא) שלחה. בהעתק הללי ובכל הספרים חסר וא"ו וכן הוא במסורת פ' וישלח כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה ז"ל בלוחה א' מלא וא' חסר וסי' דנפתלי חסר דעשו מלא : הנתן. כתוב במסרה שבדפוס ה' מלאים וזה אחד מהם ובתילים מזמור י"ח הצריך לכתוב על זה ולא ידע להכריע ולי נראה להכריע ממגילות הספרים ועפ"י מסורת כ"י מדוייקים שכלן מעידות פה אחד ד' מלאים. הנותן רוזנים לאין. הנותן בים דרך. הנותן נקמות לי דתהלות. הנותן תשועה למלכים. ואמת מארץ תצמח שזהו חסר. ולבי שמח בכל עמלי שמצאתי אח"כ שכ"כ הרמ"ה בסי' הנתן אמרי ספר חסר כתיב וכל נתן באורייתא דכותא חסר : (כב) פרת. שניהם הרי"ש בקמץ ברוב ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וכ"כ א"ת : (כג) וימררהו. ב"ר פ' צ"ח סימן כ"ג בן שאמר לאחיו ופירש בעל יפה תואר דמדכתיב וימררהו חסר וא"ו דריש שאמר הוא לאחיו כאילו כתיב וימרר הוא :

(טו) עד אתות. במקף: תסיין. הנו"ן בקמץ: (כז) בנימין. מלא בהלוי ובכל הספרים והוא חד מן י"ז מלאים ע"פ המסורת: (כט) נאסף. הסמ"ך בקמץ עפ"י המסורת כמ"ש בישעיה סימן כ"ז: אל המערה. הקדמה באל"ף לא בה"א של המערה:

נ (ג) כן ימלאו. הכ"ף בדגש: (ו) השביעך. הכ"ף רפה: (יג) אתו בניו. הבי"ת רפה: מאת עפרן החתי על פני ממרא. ליח דסביר אשר על פני: (טו) לנו. הלמ"ד רפה: (טז) מותו. מלא בכל ספרים מדוייקים ובמסורת פ' תולדות יצחק לפני מותו ד' וסי' והבאת לאביך ואכל. אביך צוה. וזאת הברכה. ויהי דוד לרב ד"ה א' כ"ב עכ"ל. ואת כתבתי מסברא אח"כ אורו עיני ממסורת הרמ"ה וזה נסחא אשר יברכך לפני מותו מלא וא"ו כתיב וכל ליסנא דאורייתא דכוותיה מלא בר מן ב' חסרים במתו בהר ההר דואלה מסעי ודכותא במתו דמשה ושארא ליסנא מלא וא"ו כתיב ע"כ ומסורת שהבאתי לעיל לא איירי אלא בלפני מותו: (יז) אנא שא נא. כתב במכלול שהוא לעולם מלעיל ובס' כ"י ישן כתב לעולם מלרע וכתבתי בתלים סימן קי"ח ע"ש וכ"כ מבעל מקנה אברהם במשפט הגעיא ובמסורה קטנה במ"ג כתוב כאן חד מן ה' מלין בתרי טעמי וטעה המדפיס בין זה ובין אנא חטא העם הזה וסימן מן אלין מלין נמסר בפ' ויגש ובקהלת ד' וזכריה ז' פי' ה' מלין בתרי טעמי דמשמש מונח לתיבתו ר"ל מונח ורביע. וזאת קצת ראיה לדברי האומרים שמלת אנא מלרע כחביריו שבמסרה זו: (כג) שלשים. אין המ"ם רבתי בכל ספרים מדויקים כ"י ואף לא בספרי הדפוס ישנים וכ"כ א"ח לבד מצאתיה בנוסח א' מאותיות רבתות: (כו) ויישם. במקרא כ"י כתוב בגליון ויושם כתיב ויישם ק' וכן מצאתי בס' שכתב ר' אברהם חיוג עכ"ל וגם בחומש קדמון מאד כתיב ויושם בארון במצרים ויישם ק' וחילוף ויושם לפניו לאכול ויישם כתיב ויושם ק' ע"כ. ואולם בספרים אחרים כתיב וקרי בשני יודין וכ"כ ן' עזרא ורד"ק וחזקוני והכי נדרש בס' הזוהר כאן ובפרשת ויקהל דף רי"ד וגם הרמ"ה כתב מלא תרין יודין חד קרי חירק וחד לא קרי:

תם ונשלם ספר בראשית תהלה ליוצר בראשית

ותשלם מלאכת ספר ראשון והוא ספר בראשית עולם והיחס •

אדרת אליהו מפרשת בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ראוי להשים לב על ל"ב הערות בפרשה ראשונה א' מדוע לא נאמר בראשונה. ב' הלא כל ראשית הוא סמוך וכאן הוא מוכרת כאשר תראה בהתיר הספיקו'. ג' מדוע לא הזכיר בכל מעשה בראשית רק שם אלהים. ד' שינוי הנמלא בין והארץ היתה בקמץ ובין וליבשה קרא ארץ בסגול. ה' אומרו שנברא השמים ביום ראשון ואח"כ אמר יהי רקיע ביום שני ומלת יהי מורה על בריאה ולא על חיזוק כמ"ש ויהי אור במקודם לא היה. ו' צריך להשכיל מהות תהו ובהו וחשך וא"ל שהם נעדרים כי מצינו לרז"ל במס' חגיגה (דף י"ב ע"א) שחשבו עשרה דברים שנבראו ביום ראשון. ותהו וחשך ממיינם א"כ המה נבראים ולפי זה צריך להבין ביאור היתה תהו וכו'. ז' מדוע לא נזכר בתהו וכו' וכן במים לשון בריאה. ח' להבין מהו רוח אלהים. ט' מהו פני המים עדין לא הוזכר כלל מים. י' מדוע נאמר פעם ויברא. ופעם יהי ופעם ויעש. י"א מהו ויבדל וא"א שהאור והחשך ישתמשו יחד. י"ב מדוע נאמר ביום ראשון יום אחד. י"ג מהו ויהי מבדיל שמשמעו לשון ציווי וכן מהו ויעש ויבדל. י"ד מהו ויהי כן. ט"ו אומרו ביום השני ויקרא אלהים לרקיע שמים. הלא כבר הזכיר שמים ביום ראשון. ט"ז מהו לשון ולמקו'. י"ז מהו תדשא הארץ דשא עשב. י"ח מהו שאמר ויהי כן ואח"כ אמר ותוצא הארץ. י"ט להבין אומרו ברקיע השמים. כ' מהו אותות ומועדים וכו'. כ"א במאמר ויתן אותם אלהים ברקיע לא השיב לאותות ולמועדים וכו'. כ"ב הלא האור נברא ביום ראשון ומהו המאורות שנבראו ביום רביעי. כ"ג מדוע לא הזכיר בריאה בכוכבים. ואומרו שני המאורות הגדולים ואח"כ אמר את המאור הגדול ואת המאור הקטן. כ"ד מה זה לשון שרץ נפש חיה ובבהמה לא נאמר נפש בהמה. כ"ה מה זה את כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו. כ"ו מה זה ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו. מהו לאמר. כ"ז מדוע אמר פרו לשון ציווי. כ"ח שאמר תוצא הארץ וכו' ויהי כן ואח"כ אמר ויעש כו'. כ"ט לשון נעשה אדם. למ"ד ויאמר אלהים הנה נתתי וכו' והוא א' מעשרה מאמרות וסיים ויהי כן. מה הויה היתה ואיזה בריאה נבראה בזה המאמר. ל"א ההבדל שבין עשב זורע זרע ובין ירק: ל"ב מדוע לא נאמר זרע אצל ירק כמו אצל עשב. ותמצא התירוץ בביאורו לבכנו תדרשנו כל א' על מקומו. בראשית ב' הוא ב' הזמניי. כמו ביום. מפני שהזמן עצמו נברא והב' מורה על עת הבריאה שהיה בחלק הראשון מהזמן הנברא ודע מה שבא מאמר ראשית ולא ראשון. גם שאינו בא כמשפטו להיות דבוק כמו בראשית ממלכת יהויקים כמו שתראה בדברי רש"י ז"ל. אפס אם תתבונן תשכיל שההכרחי לבוא בתחלת הבריאה מאמר ראשית ולא ראשונה כי ההבדל בין לשון ראשית לראשון. הוא כי מלת ראשון נופל בבחינת זולתו השני לו. אבל יצוייר כי עדיין נמצא זולתו הקודם לו. ד"מ א' ב' ג'. ב' הוא ראשון לג' בערך הג' אפס לא בערך א'. ומלת ראשית הונח להורות על ראשית ההחלטי אשר לא יצוייר דבר נמצא קודם לו. לכן תמצא מאמר דבוק כמו ראשית ממלכת יהויקים כי שם לא יתכן מלת ראשית לבד. הנופל על ראשית ההחלטי לכן הוא מצורף אל ממלכת יהויקים. כי בערך המשך ממלכתו הוא ראשית לו. אפס בתחלת עלם הבריאה לא יתכן לבוא מאמר המצטרף אבל ההכרחי להיות ראשית לבד כי לו משפט הבכורה הקודם לכל הנמצאים בלתי מצורף אל זולתו להוציא מדעת האפיקורסים שאומרים שהיו ב' חומרים קדמונים חלילה. ומה שהכריח רש"י ז"ל שהמים קדמו מפני שהשמים נבראים מאש ומים. סתירתו תראה בפסוקים הבאים:

ברא כבינו כל מפרשי הדת. שמורה על דבר מחודש יש מאין אבל מה יאמרו ויברא אלהים התנינים הגדולים. וכן ויברא אלהים את האדם בצלמו. וכן מה שתקנו קדמונינו בכל ברכת הנהנין בורא פרי האדמה. העץ. ושארא כללם הידוע מעל. ונראה כי אומר הנמצאים נחלקו אל שלש אלה והוא עצם. מקרה דבוק. מקרה שאינו דבוק: ד"מ כלי עץ תמצא בו. העץ הוא עצם. תואר השולחן בכמות הוא מקרה לכל אשר יחפוץ הפועל יטנו אם להיות קערורות או מרובעות בצלעותיו. וזה המקרה הוא דבוק אל העץ ולא יתפרד ממנו. אפס תקונו ואופן הדרתו הוא מקרה שאינו דבוק. כמו משיחת השמן והוד גווני. אבל נצמד אליו ונטפל אליו. ושלשה תנאי הנמצאות נקבו בשמות. בריאה. יצירה. עשיה. מלת בריאה הונח להורות על חידוש העצם. אשר אין בכח הנבראים אפי' כולם חכמים ונבונים לחדשו. כמו הדומם או הצומח וכל מיני מתכיות. יצירה נופל על צורת הדבר בכמות. והוא המקרה הדבוק. עשיה יתכן על תיקון עשיתו. והוא שאינו דבוק. ואצל בריאת האדם נאמר שלש אלה. ויברא אלהים את האדם בצלמו. וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמינו. בריאה לעצמות נשמתו צלם אלהים. יצירה על ציור ותואר אבריו. ועשיה על אופן תיקונו הנטפל אליו בשמירת בריאותיו. כמו ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם. לכן נאמר ויברא אלהים את התנינים כי הם בבחינת העצ'. וכן תיקנו בור' פרי כי אינו בכח כל הנבראים לחדשו בעבור שהוא עצם פועל ה'. וכן אמר יוצר אור ובורא חשך עושה שלום מפני שהעלם והמקרה יבחנו בבחינת דבר מי מהם יקום כמו שראינו בחומר המים אשר נמצא לו ב' תכונות שונות קר ולח ולא ידענו איזה מהם עצם ואיזה מהם מקרה. אפס נשכילם כאשר יתפשרו המים אז הקרירות הולך ממנו. רק הלחות לבדו קיים. מזה נדע שהלחות עצם לו ולא הקרירות. וכן מזה תבין ותשכיל. בשני תכונות אלו המנגדים והם אור וחושך ואין ידוע איזה מהם העלם. אפס כאשר חשך השמש בצאתו. יעדר האור ונשאר החשך קיים. וכן בעלם היום. כשיסוגר הבית והחלונות מבוא האור. יגיע חושך ויתפשט בכל פנות הבית ולא נודע אופן הגעתו. אז תשכיל כי הוא עלם הבריאה. אפס האור דוחה את החושך עד מקום שקרני זיוו והודו מגעת. וכאשר יעדר מקבילו אז נשאר קיים על מתכונתו. לכן על חידוש החושך נאמר בריאה בורא חושך בעבור שהוא חומר עצם שאין כח השכל לידע תוארו. ועל זכות האור מונח מלת יצירה. כי גבול שם לו. לדחות החשך כפי כח ממשלתו והפקת נוגה. כמו צורת הכלי הוא בכמות. כן צורתו הוא בגבולו אשר לא יעבור. ועושה שלום הוא תיקון העולם ומלואו. וזה לשון הזהב של מורי אבא הגאון זצלה"ה. ברא הוא עצם הדבר ואפילו ים מים כמו כל ברכת הנהנין בורא פרי האדמה בורא פרי העץ והרבה כיוצא. יצירה היא ציור הדבר ההוא כמו האברי' באדם וכמותו ואיכותו בגודל ומדתו. ועשיה היא תיקון הדבר בשלימותו ואף בדברים שחוץ לגופו כמו ויעש כו' כתנות כו' עשה לי את החיל כו' עשה את כל הכבוד וכיוצא עכ"ל הנבחר. אלהים הוא מורה על כח המנהיג כל העולם ומלואו. ומביע אל כל מעשיהם. ושם הזה הוא מושאל אל כל מנהיג ומשגיח. כמו עד האלהים יבוא דבר שניהם וכן המלאכי' לכן תמצא אצל זה השם אלהי אלהים מפני שכל כוכב במסילו הוא משפיע אל כל העולם. וז"ש רז"ל (פסחים נ"ד א') שכל הישוב כולו תחת כוכב א' יושב. אפס ההשפעות מתחלפות. בהשתנות הכוכבים. הא' משפיע חיים. הב' עושר. הג' גבורה. הד' בנים. וכן כולם. ושיעור ההשפעות כמספר הכוכבים. והש"י הוא אחד באחדות. הוא המשפיע לכל כוכב וכוכב כפי הכשר קבלתו לכן נקרא אלהי אלהים. וז"ש המשורר מונה מספר לכוכבים. לכלם שמות יקרא. גדול אדונינו ורב כח וכו'. כי הש"י ב"ה השגתו לא יגיע לנו כי אם בהבטת מעשה ידיו ופועלו כמ"ש (תהלים ח' ד') כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת וכו'. וכאשר נוכל להשיג כח והנהגת כל כוכב וכוכב. אז נשכיל מה רב כח המשפיע לכל א' וא' וז"ש (תהלים קמ"ז ד') מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא פי' לכל א' יקרא בשם אחר כפי השתנות פעולתם בעולם השפל. כמו שאדם קרא שמות לחיות הארץ כפי כחם ותכונתם. ואמר דוד ע"ה

ע"ד רמז בראשית ידוע שהאדם עולם קטן והכל רמוז בו. ב' של בראשית כמו עם ור"ל עם ראשית ברא הכל והיא ראשית החכמה כמ"ש כלם בחכמה עשית. אלהים ל"ב נתיבות שבו כתיב ל"ב אלהים כמ"ש בס"י בשלשים ושתים כו': את השמים ואת הארץ. כמ"ש בס"י. אש בעולם שמים. בנפש ראש. מים בעולם ארץ. בנפש בטן שבם כל מנהיגי הגוף כמ"ש בס"י: והארץ הוא כלל אך האויר עד השמים כידוע לכן נכלל בו גם הגויה: והארץ היתה וגו'. ד' לוחות שבו ד' מרות תהו הוא קו ירוק מרה ירוקה. בהו מרה חיוורא. חיוורא דאגוזא טינרא שבריאה אבנים מפולמות שמהם מים יוצאים וזה ריאה שבה המים. וחשך מרה אוכמא הוא טחול. על פני תהום מרה אדומה בכבד שבולע כל המאכלים. ורוח אלהים מרחפת הוא הרוח דנשיב בכנפי הריאה שבה המים. וכל אלו אינם באיברים כי עדיין לא נוצרו רק הליחות והרוח והמים עצמם:

שבע נא וראה גדול אדונינו ורב כח הנותן לכל כוכב כח מיוחד וכח נקרא אל לכן נקרא אלהים בלשון רבים כי הוא סובל הכל ומספיק לכל א' וא'. ונקרא אלהי ישראל וכן אלהי אבותינו אברהם יצחק ויעקב לפי שהיו מושגחי' מאתו השגחה פרטיות. וכן ויפלו על פניהם ויאמרו ה' הוא האלהים לפי שהיו עדים בגזרת בעולם אבל אמרו עזב ה' את הארץ ונטשו ביד המזלות וכשראו שינוי הטבע נפלו על פניהם מפני הכלימה על דעתם המשובשת והודו שה' הוא האלהים שמשגיח בפרטיות. ושומע בקול עבדו. וזה שאנחנו אומרים ה' אלהינו מלך העולם. עלינו משגיח בפרטות. כמו וידע אלהים ידיעה פרטית ושל חיבה. והוא מלך העול' כמ"ש ומלכותו בכל משל' ולכן נקרא מלך הגוים כמ"ש מי לא ייראך מלך הגוים. וז"ל בלקוטין ח"ג דף קכ"ג א'. אלקים כ"כ בכל מעשה בראשית כי כל מעש' יש בו ב' דברים עצמותו וחיותו. ועצמותו נעשה בשם אלקים וחיותו הוא בשם הויה ב"ה שמחי' את כולם ואין השם שוכן אלא באחד אחר שנכללו כל הבריות. וז"ש הזכיר שם מלא על עולם מל' ר"ל מלא ככ"ל ובתולדת שהעולם מלא ועדיין עשה פעולות חדשות עד והאד' ידע נאמר ה' אלהים עכ"ל הזהב. ובדף קכ"א ב' כתב וז"ל. ברכה כתבו שהוא לשון בריכה והם מאה כמנין אדנים והם הנחלים ההולכים אל הים והם אותיות אלהי"ם והים היא י"ם מל"א שהוא מאה שמדת הקב"ה שהמלא מחזיק את המלא עכ"ל. ורש"י ז"ל פי' בתחלה עלה במחשבה לברא במה"ד וראה שאין העולם מתקיים שתף עמה מדה"ר. ח"ו אין בו יתש"ש שינוי רצון רק סוף המעשה במחשב' תחלה וביו"ה ה' צור עולמים עה"ז ועה"ב וסוף המעשה הוא עוה"ב והוא בינה וגבורה עלה במחשבה תחלה. וראה שאין העולם מתקיים בלי עולם המעשה ושתף עמה מדת הרחמים עולם חסד יבנה והוא עוה"ז: **את** מונח להורות על עלם הנפעל. כמו ראובן הכה את שמעון. אם היה נאמר ראובן הכה שמעון לא נודע מי המוכה ומי המכה. ואת יורה על המוכה והוא שמעון ומה שאחז"ל (עיין בתוספת חגיגה י"ב ע"ב שהוא מדרש ופליג אגמרא דידן וע"ש) את השמים לרבות תולדות השמים רבו ספיקותיו א' איך נשמע ממלת את תולדותיהן. שנית. כי מלת את אינו מיותר והוא הכרחי כאשר ביארנו. אך תשכיל כאשר תתבונן על מה אדני דרשות רז"ל הטבעו. והוא כי כל מלה ושם ופועל. הוא משותף בהבנתו לכמה ביאורים. והפשט מהמלה הוא כפי ביאור המלה לפי המשך ענינה. והדרש הוא כפי הבנת ביאורו המשותף לו כמו שתראה במלת את ותוסף לקח במלות אחרות. כי הבנת מלת את הוא לשני פנים הא' המורה על עלם הנפעל. והאופן הב' בהבנת מלת את המורה על דברי המצטרף כמו אתי אתך. ולפי ההקפת ביאורו הפשוט מלת את הכרחי כאן. ודרז"ל הוא כפי הבנת המשותף את השמים. עם השמים ודרשו תולדות השמים. ובזה יובן דברי המדרש וז"ל ר"י שאל את ר"ע וא"ל בשביל ששמשת את נחום איש ג"ז הדין את דכתיב הכא מהו א"ל אם נאמר בראשית ברא אלהים שמים וארץ. היינו אומרים שמים אלוהות הן א"ל כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם למה שאין אתם יודעין לדרוש אלא את השמים לרבות חמה ולבנה ומזלות ואת הארץ לרבות אילנות ודשאין וג"ע עכ"ל. בהשקפה ראשונה תשובת ר' ישמעאל בלתי מובן כי ר"ע הראה לו באינו מיותר והאיך ריבה ממנו. אבל תשובתו תמצא בלשונו הנה. במה שאמר שאין אתם יודעין לדרוש. כי לפי הפשט אינו מיותר והוא הכרחי. אבל לפי הבנתו השנית שהיא מצטרף אין אתם יודעין לדרוש כמו שכתבנו שהדרש יובן מאופן המשותף אל התיבה ודרש לרבות חמה ולבנה וכו' כמו שהיה כתוב עם השמים. בזה תשכיל דרז"ל (מדרש רבה פרשה ס"ג) ורב יעבוד לצעיר זכה כו' מפני שלא נאמר את לצעיר או בלצעיר לפיכך תלוי בבחירתו: **השמים** קדמונינו מפרשי הדת הבינו שהוא מלה מורכבת מאש ומים (חגיגה י"ב ע"א) ומה יעשו במלת שמי השמים. וכן בלשון רז"ל שמי קורה. אפס מלת שמים נגזר משם המורה על דבר המקבילו מרחוק לנוכחו. כי בשטחית הדבר או בגובהו נמצא שני ראשים האחד הקרוב אליו. והשנית פאת המקביל. על הראשון אמר מלת פה. ועל השנית נופל לשון שם. ועל כל נמצא בעולם השפל אמר שם במקרה. כפי השתנות הזמנים והמקומות. ד"מ כאשר ישכון האדם בצפון העולם יאמר על צפון פה. ועל דרום המקבילו שם. וכאשר יעתיק משכנו לדרום העולם. אז יקרא לפאת צפון שם. ומלת שם בעצם לא נוכל לקרות כ"א על קצה שאין באפשרות להגיע שם והוא הרקיע כמ"ש רז"ל (סוכה ה' ע"א) מעולם לא עלה משה למרום. ושמים הוא לשון גבוה כמו ערים בצורת וגדולת בשמים. וכן בלשון רז"ל שמי קורה. וכן שמי שמים לשון גבוה על כל גבוהים. ומה שהוא שמים לשון רבים כן הוא מדרך לשה"ק לקרות על חלק אחד מחלקי המתאימות בלשון רבים כמו רכב ורחיים יד ידים מפני שהמה נצמדים יחד. כן הרקיעים ס"ן המה למספרן יחד יתלכדו ולא יתפרדו :

ואת הארץ את הוא מורה על עלם הנפעל : וי"ו הוא ו' העיטוף ודע מה שבא האלף של הארץ קמוצה לא מפני שהוא סוף פסוק כי גם בתחלת הפסוק והארץ היתה תהו וכו' באה ג"כ קמוצה אפס הקמץ בא להורות שכוונתו לכלול כל הד' יסודות עולם ומלואן עד גלגל השני. וארץ בסגול הונח להורות רק על יסוד העפר והיא היבשה לבדנה. ודע שכל הרקיעים יחד נקראים שמים הוא שם הכולל וכל אחת לבדנה יש לה שם הפרטי. וכן הכוכבים כלם בכלל נקראים כוכבים. וכל אחד יש לה שם בפני עצמה כמו שנ"מ חנכ"ל. ויש בהן אחת מיוחדת אשר שם הפרטי שוה לשם הכללי והוא מזל כוכב. כן רקיע התחתונה שם הפרטי שלה שוה לשם הכללי ונקרא בעצמה ג"כ שמים. ומה שבא ה"א בתחלת תיבה שמים וארץ. הוא משוג האמור על העתיד כי בא בתחלתו להורות על ד' פנים. א' הוא הידוע. ב' הוא המפורסם והמקובל. ג' הוא הנגלה. ד' הוא האמור למטה. וכן אמר יום הששי ויום השביעי ולא אמר יום החמישי וזולתן. מפני שיום הששי והשביעי נשנו ונאמרו עוד בתורה כמו ויהי ביום הששי והכינו ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט. אל יצא איש ממקומו ביום השביעי. אפס שאר ימי המעשה לא נשנו עוד בכל ספרי אנ"ך לכן לא נכתב בהן ה"א בתחלתן. וכן שמים וארץ נשנו ונאמרו פעמים שונות נכתב ה"א בתחלתן. הביטה וראה ותמצא בפסוק ראשון שבעה תיבות. ובהן כ"ח אותיות. ד' פעמים ז' כנגד ד' עולמות סימנן אבי"ע. בראשית ברא הוא עולם הבריאה. אלהים הוא אצילות ב"ה. את השמים ואת הארץ המה עולמות היצירה והעשיה את השמים יש בהן שבעה אותיות ונחלקו לב' תיבות של ב' וה' אותיות. לכלול שבעה הרקיעים שנחלקו ג"כ שנים בפני עצמן וחמש בפ"ע. ולא פליגי רב יהודה וריש לקיש במסכת חגיגה דף י"ב במציאות אלא שזה חשב בכללות הן נחלקים לשנים השמים ושמי השמים. וזה חשב בפרטות הן נחלקים לשבעה. ואחז"ל רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות שהם המשה כוכבי לכת ומזלות. והקשו התוכנים הלא נראה שהם קבועים בח' גלגלים ובהן הרבה גלגלים ובאמת כולן נקרא אחד. וחמשה רקיעים העליונים המה נבראו ביום ראשון והו את השמים שנכללו בו ה' רקיעים. ורקיע נברא ביום ב' שנא' יהי רקיע ובו נתלו המאורות ביום ד' והוא נקרא שמים והשמים שנברא ביום ראשון נקרא שמי שמים לכן נאמר בפרשה הזאת יהי מאורות ברקיע השמים וכן ועוף יעופף על פני רקיע השמים הוא רקיע התחתונה הנקרא שמים שלא לטעות שהוא השמים. הנברא ביום הראשון. ווילון הוא נכלל ברקיע התחתונה בלילה יוצא לעה"ז וביום הוא נכנס לנרתיק והוא הרקיע. ומה שנחלקו חכמי ישראל עם חכמי האומות (פסחים דף צ"ד ע"ב) אם גלגל קבוע ומזל חוזר או גלגל חוזר ומזל קבוע. וודאי הגלגלים חוזרים כי שמש מוכיח עליהם. וכן אמרו במס' בבא בתרא (דף ע"ד ע"א) גלגלא דרקיע הוא דהדר. אלא שהרקיע שבו הגלגלי' חוזרים הוא קבוע ועומד ובו חלונות שאמרו בוקע חלוני רקיע וכן דלתי' ופתחים כמ"ש ודלתי שמים פתח. וברקיע הזאת סובבים הגלגלים שבהן המזלות ולכן אמרו שהמזלות חוזרים. ובאה השמים העליונים שנבראו ביום ראשון לא נזכר במ"ב. כי לא הזכירה התורה בכ"מ רק הנראה לעינים. וכן ג"ע של מעלה ועה"ב לא נזכר בתורה. והראיה שלא חשיב מעשה שמים עליונים שנבראו ביום ראשון כי אמרו בחגיגה י"ב ב' מכדי בשמים אתחיל ברישא מ"ט דקא חשיב מעשה ארץ ולא אמרו מ"ט דקא חשיב מעשה ארץ ברישא' אלא שעיקר הקושיא דלא חשיב מעשה שמים הנזכרים בפסוק ראשון בפרטי' כלל וכלל רק והארץ היתה הוא הכולל עם ארבע היסודות עד גלגל השני. ואת הארץ יש בו ג"כ שבעה אותיו' כנגד שבעה ארצות ושבעה מדורין גהינם והמה חלוקים ג"כ לשנים חמש בפ"ע ושנים בפ"ע כמ"ש (משלי ל' ט"ו) לעלוקה שתי בנות הב הב. ועוד רמז ה"א של והארץ על ה' חומרים שחשב בפסוק שני. בבראשית יש ששה פעמים אמת בר"ת ובס"ת כנודע. והנה כל אמת גי' ז' פעמים ס"ג כידוע וא"כ ששה אמת הם מ"ב פעמים ס"ג סוד שם מ"ב שנבראו במעשה בראשית. ועם חסד שהוא השביעית בסוד והוכן בחסד כסאו הם גי' של ברכת כהנים ודו"ק : ש' עיינין יש בבראשית עד ויכולו נגד ש' גלדי עינא : עשרה דברים נקראו ראשית ג' נקראו ראשית ובכורים והן עומר ושתי הלחם וביכורים. וג' נקראו ראשית כחם וכן חלה ותרומה וראשית הגז. תורה נקרא ראשית דכתי' ראשית דעת. ויראה נקרא ראשית שנא' ראשית חכמה יראת ה' ומשה ע"ה נקרא ראשית שנא' (פ' הברכה) וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון. וישראל נקראו ראשית שנא' (ירמיה ב') ראשית תבואתו: בראשית (פסחים דף פ"ז ע"ב) ד' קנינים קנה הקב"ה תורה וישראל בית המקדש. שמים וארץ. וד' אלו ששה הן כי שמים וארץ הן ב'. ובית המקדש ג"כ ב' של מעלה ושל מטה. והן מרומזין במלת בראשית ב' בית של מטה ר' ראשון הוא בית המקדש של מעלה כמ"ש מרום מראשון. א' ארץ. ש' שמים. י' ישראל. ת' תורה. וכן מרומזין בו ששה דברים שקדמו לעולם. ב' בהמ"ק של מעלה ושל מטה כנ"ל. א' אבות. ש' שמו של משיח. י' ישראל ת' תורה. ועיין במשלי באריכות. גם מרומזין בו ששה עקרים לעבודת הבורא. ב' בטחון. ר' רצון הבורא. א' אהבה. ש' שתיקה י' יראה. ת' תורה. וגם הוא נוטריקון של הפסו' פתחי לי "אחותי "רעיתי "יונתי "תמתי "שראשי אותיו' ראשית והב' הוא פתחי לי ונקוד' של בראשית ברא אלהים היא חמשי' ול"ב ו"ע פי' בראשית ה' נקודות הם חמשים כידוע. ברא ב' קמצין וכל קמץ י"ו הם ל"ב. אלהים שבעה נקודין הם שבעים והם שלש ראשונו' חמשים ש"ב ול"ב נתיבות חכמה ו"ע של דעת ודו"ק: בראשית ברא אלהים גי' אל"ף ר' לבד הב' של בראשית. והב' הוא ב' פתחים לעולמות הנ"ל ובכללן הן י"ג. ב"ר"א נוטריקון אלף ר' ב' הנ"ל "בר"א נוטריקון "ראשית "ברא "אלהים. בראשית אותיות "ירא "בשת כי ב' מיני יראה הן יראת הרוממות ויראת העונש והן נקראין יראת שמים ויראת הארץ כמ"ש (תהלים פ"ה י"ב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף כי הארץ ל"ע מגרמה כלום. רק מקיימת ומשיבה מה שנותנין בתוכה והשמים נותנת מעצמ' ולנגדן ב' יראות הנ"ל הרוממות מעצמו עושה מאהבה. יראת העונש עושה מסיב' והם נרמזין במלת בראשית ירא בשת. בשת הוא יראת שמים ויראת הוא יראת הארץ ובשביל ב' יראות הנ"ל ברא אלהים כו'. ב' משמש ד' דברים. תוך כמו בעיר פי' בתוך העיר. עם כמו בחרב פי' עם חרב. קרוב כמו הנוגע בהר פי' קרוב להר. זמן כמו ביום. והב' של בראשית משמש בזמן. דגש של ב' מורה שתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במה"ד ונתבסם בעת מתן תורה בא' של אנכי שהוא מן הרפויין: רש"י אר"י לא הי' צריך להתחיל אלא מהחדש הזה לכם. אין כוונת המדרש שלא להזכיר מעשה בראשית כי זה הוא עיקר יסוד אמונ' ישראל ורוב המצות זכרון למ"ב אלא שלא בא התורה להזכיר מעשה חם וכנען אלא משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים וק"ל. בליקוטי' ח"ג קכ"א ב' כתב וז"ל בראשית כו' י"ם כידוע והארץ היתה תהו ר"ל אחורי' שבה וסוף המל' של בהו וחשך הן ג' קוים הידועים של גוג ומגוג ישמעאל ועמלק. תהו הן קליפות המקיפי' להו: ויאמר אלהים יהי אור ד' הויו"ת יהי חב"ד. יהי אור ויהי אור הו"ב ויר"א הוא אויר והוא ת"ת והוא נשרש באויר הקדמון ומשם הראי' עכ"ל ודו"ק והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים כבר ביארנו שמלת והארץ באה קמוצ' בתחל' הפסוק להורות על כללות העולם השפל ויסודות. היתה. מלת היתה ביאור' בעת הבריאה נתהוו חמש' אומרי' אלו. א' תהו. ב' בהו. ג' חשך. ד' רוח. ה' מי'. תהו הוא קו ירוק שמקיף כל העולם כולו שממנו יוצא חשך לעולם ביאורו תהו עצמו נעל' שאין כח באדם להשיגו. והנגלה לנו הוא החשך היוצא ממנו. בהו. אלו אבנים המפולמים

משוקעות בתהום שמהם יוצא מים לעולם. כי האבנים האלו המה נעלמים מעין כל חי. והמים אשר נראה לנו הוא רק הלחלוחית של אבנים המפולמות. וחשך על פני תהום. דמיון האגוז. תהו הוא קליפתו הירוקה החיצונה. בהו. הוא קליפתו הקשה כאבן כמ"ש אבנים מפולמות. וחשך הוא קליפה הדקה המקפת האוכל ותהום הוא חלל דאגוזא. ולכן תהו ובהו בטעם מפסיק כדי שלא לקרות תהו ובהו וחשך הכל על פני תהום. והרמב"ן ז"ל כתב תהו הוא חומר ההיולי. בהו הוא הצורה. והחומר אין לו זמן שיהיה בלא צורה. וכן הצורה בלתי החומר אפס בעת הבריאה היו נפרדים ולא נתלכדו. ולפי דבריו סיפר הכתוב מה שהי' בעת הבריאה ולא בהמשך הזמן. אבל יתכן שנשארו קיים אף בהמשך זמנינו. ודע כי כל מורכב מחלקים פשוטים נשארו ונמצאו פשטיות שרשם למעלה והבן: ורוח אלהים. הסכת ושמע כי כל הנמצאים למעלה מן הרקיע ואשר יגיע לנו מהם נקרבים ונסמכים למלת אלהים מפני שהם עשי דבריו בלתי פונים אל דבר מקביל רצונו. וכן ארון אלהים (ש"א ד) לפי שהיא דעת אלהים והמקיימים אותה עושים רצון אלהים. וכן ואדוני המלך כמלאך אלהים (ש"ב י"ט) כחכמת מלאך אלהים (שם י"ד) וכן אל שמעיה איש אלהים (מלכים א יב) ויאמר אל איש האלהים (שם יג) הוא מונח על איש המיחד רעיוניו ומגמתו לעשות רצון אלהים. וכן רוח אלהים הוא הרוח השוכן למעלה מהרקיע אשר עלינו וזה אמרו רז"ל שנשמת ישראל חלק אלוה ממעל. ביאורו שהוא חלק מה מרוח אלהים השוכן למעלה: מרחפת על פני המים. על פני מים העליונים אבל מרחפת דרשו רז"ל נוגע ואינו נוגע ביאורו שבין רוח אלהים למים עליונים מפסיק עוד רוח ולכן הרוח אלהים הוא נוגע ואינו נוגע. והארץ כוללת מרקיע עד תהום. ומ"ש מרחפת על פני המים לא חלילה שהמים נבראת קודם אלא שסיפר והארץ היתה בהויתה נבראו כל אלו וכן מצינו קוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה ולא נזכר צמיחה אלא עשב השדה ונכללת בצמיחה של קוץ ודרדר וכן בריאת המים נכללת במלת היתה של והארץ היתה תהו וכו' וכן מ"ש בדבר ה' שמים נעשו הוא שמים שנברא ביום שני שנכלל אח"כ פרטי' בפסוק שני והארץ היתה וכו' לכן נא' נעשו ולא נבראו שיצאו מן הכלל אל הפרט בפועל והפרט הן ה' דברים "תהו "ובהו "וחשך "ורוח "ומים וכן הי' בכח בשמים שלכן נאמר השמים הארץ והן ה' נגד ה' שחשב בס"י בס"ד ה"א וה"ג והן כגלדי בצלים כדורים זה ע"ג זה. תהו. הוא קליפה החיצונה כמ"ש שמקיף את כל העולם. ואח"כ בהו ואח"כ חשך ועוד הם שלא נזכרו בפסוק זה והם עמודי הארץ שע"ג התהום. וכן למטה מחשך רוח ורוח סערה כשארז"ל בחגיגה (יב ע"ב) ע"ש ולמעלה מן המים רוח והוא נקרא רוח אלהים שפועלת לרצונו נגד הטבע וכן כל הדברים שהם למעלה מן הרקיע וכל צבא השמים נקראו אלהים וכן החצי מן מים העליונים נקרא. ג"כ אלהים והנביאים נתנבאו מזה הרוח שהוא רוה"ק כמ"ש בס"י נקראו איש אלהים. וכן ורוח ה' ישאך (מ"א יח יב) ולמטה מאותו רוח יש רוח אחר שלכן ארז"ל מרחפת נוגע ואינו נוגע ועל רוח התחתון אמר משיב הרוח ומוריד הגשם ודו"ק. ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור בפדר"א ארז"ל שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה והרמב"ם ז"ל הרבה להשיב בה ידי שכלו ואחריו כל המפשטנים. אינם לשכנו תדרשנו. אבל יתכן שלמדו רז"ל שהאור לא היתה בריאה מאין מפני שהשמים והארץ נאמרו בהם בריאה המורה על עצם ואבל האור נאמר יהי שהוא לשון הויה דבר מדבר לכן דרז"ל מאור לבושו והוא ג"כ בכלל הארץ וכן כל מה שנמ"ב וגם הרקיע שנברא ביום ב' והמאורות וכל מה שנזכר בששת ימי המעשה. ויהי אור ארז"ל בחגיגה (דף יב ע"א) אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה ומביט כו' עמד וגנזו מהם לצדיקים לעתיד לבא וכו' וכיון שראו אור שגנזו לצדיקים לע"ל מיד שמח שנא' אור לצדיקים ישמח זה המאמר הוא קשה ההתכה מנלן שגנז ומנלן ששמח כי ליכא מידי דרמוז באורייתא אמנם אם תשית לבך לדבריהם ז"ל כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער. והי' לשון שמחה והוא מיוסד על אדני השכל ותעלומות החכמה. מפני שמלת יהי מורה על העתיד ואות וי"ו מהפכו לעבר. ומלת הי' מורה על העבר ואות וי"ו מהפכו אל העתיד והנה יחייב השכל שלא ידאג האדם ויעצב על דברים הנקנים כמו העושר אם לא נקנה לו מימיו וכן ההדיוט על התמנות המלוכה. אפס ידאב לבבו בהעדר קנינו. לכן כל מקום שנאמר ויהי הוא המורה שנתהפך עליו עולמו דברים הראוים לו להיות ונעדרו ממנו והם בגדר שעברו הוא לשון צער אבל והיה מורה על הקנינים שראוים להיות בגדר העבר ונעדרים ממנו אפס יהיו להפך ונעשו לו קניניו בגדר ההוה ועתיד להיות לו הוא לשון שמחה. כי הוא השמחה ההחלטי כמשרז"ל ביומא (דף ע"א) כי אורך ימים ושנות חיים וכי יש שנים שאינם של חיים אלא אלו שנותיו של אדם שמתהפכין מרעה לטובה. ואבל האור נאמר ויהי דרז"ל שנגנז אורו. ודקדקו ממה שנאמר ויהי אור השני ולא אמר ויהי כן כי לא נשאר כן עוד על מתכונתו עד לע"ל אור כו' לצדיקים ישמח ודו"ק:

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך וירא אלהים כי מאד נעלה מפעלי אלהים ממעשה יצירתו והם בני אדם כי כל מלאכת חרש וחושב כאשר יצא לאור מעשהו ונגמר פעלו אז חרש חכם יבקש לו להשחית מעשהו אשר כבר עשהו לפאר וליפות המעשה. לא כן מחשבות של הקב"ה נפלאים מעשיו:

כי אחרי אשר יבצע מעשהו אז הבינה וגם חקרה ולא מצא בה עול רק טוב. וטוב הוא ענין שתועלתו נגלה כי גם הרע נברא לתועלתו רק שאין תועלתו נגלה לו לכן לא נאמר בחשך כי טוב גם שתועלתו גדולה לנוח לעבדים וכמה דברים מ"מ אין תועלתו נגלה וכן ביום שני לא היתה תועלתו נגלה עד יום שלישי: **ויבדל** אלהים כו' שהיו נצמדים כשני חצאי כדורים האור מלמעלה והחשך מלמטה. האור מן השלשה הכי נכבד ונבדל מן החשך. הא' שלא יתערבו יחד. הב' שזה ישמש ביום וזה בלילה. הג' שיהא החשך נדחה ויזור לאחור מפני האור כשיפיק קרני הודו. ויעש הבדל שלא ידחה החשך ויבטל מכל רק שיהא נגלל האור מפני החשך והחשך מפני אור ולא כחכמי האומות שאומרים שהחשך הוא העדר האור. אבל הוא בריאה רק שאין טובו נגלה לעין השמש לכן לא נאמר כי טוב אצל החשך: **ויקרא** אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום א'. ערב הוא התחלת הלילה כמ"ש בנשף בערב יום. ורז"ל אמרו (ברכות דף ג' ע"ב) תרי נשפי הוו והוא כה"ש תחילת השקיעה ונטית צללי ערב נקרא ג"כ ערב שנוטה למערב ומתחיל לשקוע והזמן שביניהם נקרא בין הערבים. ורז"ל אמרו מדת יום ומדת לילה יום יש לו ב' פנים כהבנתו. א' היום עצמו ולא הלילה. ב' מעת לעת יום ולילה נקרא יום כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד מפני שיום ולילה הם בבחינת זו"נ. והזכר בפני עצמו נק' אדם ואיש ואשה נק' שניהם אדם. מפני שהנקבה נכללת בזכר. וכן הירח המושל בלילה נכללת בחמה המושל ביום. מפני שמקבלת אורה מהשמש לכן אמר שמש ירח עמד (חבקוק ג) ולא אמר עמדו כמשפט לשון רבים אפס מפני שהירח נכללת בשמש. והנה בפסוק הראשון שבעה תיבות לעומת שבעת ימי הבנין. וחמשה פסוקים בפרשה הראשונה נגד חמשה חומשי תורה ויש כ"ב תיבות בפרשה זאת וב' היא תיבה בפני עצמה. לעומת נ"ג סדרות בתורה. ב' נגד פ' בראשית המתחלת בב' וכברא בב'. ראשית לעומת פ' נח. שיהיה ראשית לכל באי עולם אחר המבול. והוא אבינו הראשון וכלם נקראים בני נח. ברא נגד לך לך שמדבר מעניני אברהם. בהבראם באברהם. אלהים מרמז למד"ה פחד יצחק והוא האמור בפ' וירא מעניני יצחק מתולדתו ועקידה. את רז"ל דרשו בזה"ק ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב. שלשה פעמים מרמז על אמהות הטפל לאבות. את אברהם מרבה שרה. את יצחק מרבה רבקה. ואת יעקב מרבה רחל ולאה מפני שבו ב' רבויים את ואות וי"ו. לכן מרמז את הראשון לפ' חיי שרה. השמים מרמז למדת יעקב האמור בה תולדות יעקב ומאורעיו. ואת מרמז לרחל ולאה כאמור נגד פ' ויצא האמור בה מעניניהם. הארץ נגד פ' וישלח. האמור בה ויבא יעקב לוזה אשר בארץ כנען וכו' וירש את הארץ. ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. יהי רקיע ע"ז ארז"ל שמים אש ומים והוא שמים השני שבו נקבעו שמש וירח כוכבים ומזלות והוא נברא ביום שני והשמים שנברא ביום ראשון נקראו שמי שמים כמ"ש לעיל. בתוך המים. העליונים: הרקיע הוא חצי כדור עם מים התחתונים. ויהי מבדיל בין מים למים בין מים העליונים הוא חצי כדור העליון. למים הוא חצי כדור ממים התחתונים והבדל הוא בעצמו מה שארז"ל ככסא דסחיפי אהדדי והרקיע הוא הנק' פרגוד מפני שבו נכלל רקיע הנק' וילון והוא נגלל כפרכת וזהו משרז"ל שמעתי מאחורי הפרגוד. הם השוכנים באויר תחת הכוכבים שרים למשמעתם. וארז"ל מה שנברא אש ומי' הוא הרקיע שנברא ביום ב' והוא נעשה מאש שעליו וממים שתחתיו והפילוסופי' לא ידעו מאלו מים העליונים שהוא למעלה משכלם. והנמשכים אחריהם הקשו הלא סדר של ד' יסודות הוא כן מאר"ע והחוש מעיד שכן ארמ"ע וכבר ביארתי בס"י. והרקיע הוא כחצי כדור נקובה בתוך מים עליונים כמ"ש בברייתא דשמואל. ומגיע עד מים התחתונים שהוא ים אוקיינוס כמ"ש יקוו המים אל מקום א' שהוא אוקיינוס. והגלגלים הולכין ברקיע עד שמגיעין בים אוקיינו' ואז הולכין בים וכן אמרו בפר"א שבלילה השמש הולכ' בים אוקיינוס והרקיע הזה אינו הולך רק במים העליונים. והמים שעליו הולכין עד מים התחתונים ושם מתחברין יחד וזהו ויהי מבדיל בין מים למים וארז"ל כתרי כסי דסחיפי אהדדי כשני חצאי כדו' ומעט אויר מפסיק ביניהם וזהו שאמרו שמים העליונים תלויין במאמרו של הקב"ה: ויעש אלהים את הרקיע מפני שכל הנמצאות יש לשן חומר הוא בנין הגוף וצורה היא נפש הרוחני וכן הרקיע. מ"ש יהי רקיע נעשה נפש הרוחני. ומ"ש ויעש את הרקיע הוא חומר הרקיע גוף הדק. וכן מ"ש ויהי מבדיל הוא הבדל הרוחני ומ"ש ויבדל נעשה גופני דקה. בין המים אשר מעל לרקיע. הם מים העליונים השוכנים על הרקיע אשר תבניתו חצי הכדור וכלים והולכים עם החצי

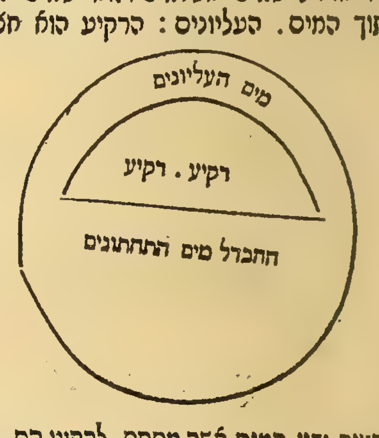

הכדור ובין המים אשר מתחת לרקיע הם מים התחתונים חצי כדור השנית המקביל למים עליונים יש ביניהם אויר מפסיק מעט. וז"ש המים העליונים תלוין באויר שאינן נסמכין על חצי כדור התחתונה המקביל. ויהי כן. בא מאמרו אחר מאמר ויעש לא כן בשאר ימי המעשה להורות שההבדל הגופני נשאר קיים לעולמים לא על תנאי ונם זמני כמו בקביעת ים סוף והיקש. והרקיע וההבדל הם שני דברים ויעש הוא תיקון חומר הרקיע ויבדל הוא ההבדל הנ"ל. ויהי כן שנשארים תלוים. כדרש' רז"ל:

ויקרא אלהים לרקיע שמים. ויקרא גם לרקיע הזה שמים כנ"ל ויקרא רקיע השמים וז"ש בורא שמים הוא שמי השמים ונוטיהם הוא רקיע השמים וגנז האור ע"י הרקיע הזה והוצרך למאורות להאיר על הארץ. ולכן נקרא שמים העליונים שמי השמים שהם רחוקים עוד מהשמים כאשר ביארנו לעיל במלת שמים. והשמים העליונים הנקראים שמי השמים הוא הנברא ביום הראשון. והרקיע השני הנקרא שמים הוא נברא מאש וממים. ובזה נסתלק הכרחת רש"י ז"ל בפסוק הראשון ורז"ל אמרו (פסחים צ"ד ב) ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי או"ה אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועין א"ר תשובה לדבריהם מעולם לא מצינו כו' זה המאמר יפלא מאד בעיני העם האיך אמרו חכמי ישראל דבר המנגד החוש אם הגלגלים קבועים מעולם היה השמש וירח מהלכים שוה. אבל יבנה ויתבונן דברי חכמים ז"ל בהקדמת ביאור רקיע המורה על חומר כלול ש"ן רקיעים ושבעה גלגלים הקבועים בו שז"ס חנכ"ל. ולחכמי או"ה לא נגלה זאת תעלומות החכמה לכן

אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועים כפי ראות המוחש שמהלך הגלגלים אינם שוים. אבל חכמי ישראל אומרים שגלגל קבוע כותס על גלגל הרקיע שבו קבועים גלגלי הכוכבים ומזלות חוזרים כותס על הגלגלים שבו המזלות קבועים:

יקוו המים. מים נקראים בלשון רבים כמו ידים ורגלים רחיים לפי שיתאימו יחד ולא יתפרדו נקרא חלק האחד בלשון רבים וכל המים נלמדים העליונים והתחתונים נקרא אחד מהם בלשון רבים: אל מקום אחד כפדר"א פרק חמישי אמרו כשיצא הדיבור מפי הגבורה יקוו המים עלו מקצות הארץ ונעשו הרים וגבעות וכו' והוא מפני כאשר הוכן כלי קבול בארץ לקבל המים ונעשו עמק גדול והיה ההכרחי לעלות הרים וגבעות במקום אחד כמ"ש יעלו הרים ירדו בקעות. ותראה היבשה מפני שכבר ידעת שיסוד המים הוא מעורב עם החול ויבחן אחרי ירידת גשמים יתחדש חול רב. והיה מאמר השם שיקוו המים אל מקום אחד העפרוריות יתאספו אל מקום אחד ותראה היבשה: ליבשה ארץ הוא בסגול ארץ הפרטי אשר ביארנו: קרא ימים לשון רבים. כמו שהמים התחתונים נקוו אל מקום אחד כן המים העליונים נקוו אל מקום אחד. ים הוא מקום בית קבול המים וכן הוא אומר כמים לים מכסים ובנהרות נקרא הבית קבול נחל כי הולכין במקום מורד בין הרים יהלכון ואותו מקום נקרא נחל כמ"ש נחלי מים וכן נחלי איתן. וכן עיר שיושבת בנחל:

תדשא הארץ. ביאורו שיזדרע הארץ פעם הראשונה מעצמה כי אין כל חדש תחת השמש לאחר מעשה בראשית ולכן היה הזריעה עם היצירה שיהי' כן לדורות שיזרעו ואח"כ תוציא הארץ לצמח. וז"ש ויהי כן שנתעברה הארץ תחילה ואח"כ הוציאה לצמח. ומפני שכל חלקי הצמחים הם שלש אלה. אלנות וזרעונים. והזרעונים נחלק לשנים. ירקות וזרעונים. ירקות הם. אשר הירק נאכלים מהם ולא הזרע כמו לפת ולגון. והם הנקראים דשא וכן אמרו ועל הירקות אומר בורא מיני דשאים (ברכות ל"ט ע"א) והזרעונים הם אשר נאכלים הזרע ולא העשב כמו תבואה וקטניות כשארז"ל על התבואה אומר בורא מיני זרעים כדאיתא בתוספתא פרק ל"ד וזהו עשב מזריע זרע שאין עקרן אלא להזריע זרע. ומ"ש תדשא ולא אמר תעשיב מפני שהיא מתפעל על תיבה ראשונה. כי כן דרך הכתוב כמו ותדבר מרים ואהרן נאמרה לשון נקבה מפני שהזכיר מרים תחלה: עץ פרי. ביאורו שיהיה לו בכחו לגדל פירות. עשה פרי למינו. פי' שלא ימיר מעשהו עץ תפוחים לא יעשה רמונים. והעיקר רק למין של אילן. משא"כ בעשב שלא נתן בו כח אלא להוציא הזרע לשנה זו אבל האילן מתקיים לדורות ולכן לא נאמר בדשא ועשב למינהו וגם באילן לא נאמר למינהו אלא עץ פרי אלא עשה פרי למינו: אשר זרעו בו. שיהיה בו גרעינים שיוכל לטעת עוד. עץ פרי בארו שלא יצטרך לרכוב אותו בתוך עצו אפס יהיה כח בזרעו כשיפתלו בארץ. יגדל עוד עץ פרי. ויהי כן. שנעשה הכח בארץ כן. ותוצא הארץ רבו בו השינויים. ויתכן ע"ד הפשט. כי במאמר הציווי לא בא מאמר מזריע זרע למינהו וכן אשר זרעו בו למינהו. כי בארנו כי מאמר תדשא הארץ הוא שיהא כח בארץ שיזדרע ויוציא עשב. ובעשב יהיה זרע להזדרע עוד לא יתכן בו למינו כי בעשב יהיה גדל הזרע כמו בתבן התבואה מה איכפת אם יהיה בתבן דגן או שעורים. וכן מהדגן יצמח עוד תבן ובו תבואה: וכן אשר זרעו כוונתו שיצמח מזרע הפירות אילנות. שהאילנות יגדל פירות ואגל הפירות נאמר למינו אבל האילנות אין מן ההכרח להאמר בו למינו אפס אגל מאמר ותוצא הארץ סיפר הכתוב מה שעשה הארץ בפעל שהוציאה עשב מזריע זרע שההכרחי להיות מזריע למינהו עשתה ב' דברים א' שהוציאה עשב וגם זרע שיוכל עוד לזרוע ויצמח למינו. אפס אגל הציווי לא אמר הזרע למינהו מפני שהוא כח כמו והבן: כי טוב. אחר שהוציאה הארץ נגלה תועליותיה כי טוב. יהי מאורות ולא נאמר אורות ביאורו לשון חלונות כמו מאורת לפעוני (ישעיה י"א) מפני כאשר נשמטת רקיע השמים. נשאר האור למעלה בא מאמרו ית"ש שיתשוו גופים מוכנים לקבל אור השמש שנגנז למעלה והם יאירו שבעת ימי המעשה והמה במורידי האור לנו וז"ש יהי מאורות מן אור שלמעלה והכל נברא בסדר נכון. כי כל יום הוא הכנה ליום שלאחריו. כי ביום ראשון נברא הרוח שהוא הכנה לרוחו של אדם שנא' ויפח כו' והוא נקרא רוח אלהים חיים לכן אמר תחלת המחשבה סוף המעשה וכן אמרו ורוח אלהים זהו רוח של משיח ותהו ובהו ומים הם הכנת הארץ כמ"ש בס"י. והאור והחשך להכנת המאורות וסילוקן. והבדל המים והתקוות המים היו להכנת הזרעים. וזרעי' הם הכנת מאכל הבהמה והאדם. והמאורות הם הכנה לבעלי החיים ובעה"ח הוא למאכל האדם ותשמישו כמ"ש שלכן נבראו באחרונה (סנהדרין ל"ה ע"א) שיהיה הכל מתוקן שהוא צריך להכל: ברקיע הנקרא שמים. יאירו ברקיע השמים: להבדיל בין היום ובין הלילה השמש להאיר ביום והכוכבים בלילה וע"י יהא ידוע יום ולילה. וכן הלבנה במחשבה הראשונה קודם מיעוטה שהיתה שלימה באורה. והיתה מעמדה נגד השמש תמיד והיתה על הארץ כל הלילה תמיד בכל השנה: והיו לאותות כמו אותות השמים כי אות מונח להורות על העתיד. והכוכבים מורים על תולדות האדם כפי קבלתם מלמעלה כמו ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י') ואותותם לא הנכרו (איוב כ"א): ולמועדים הם הזמנים הנועדים בין איש לרעהו הוא מחובר ממספר הימים. ולימים הוא מעת לעת יום ולילה נק' יום: ולשנים הוא תקופת השנה: פי' אחר (מדרש רבה פ' ו"ו) לאותות אלו שבתות שנאמר והיה לאות ביני וכו': ולמועדים אלו שלש רגלים. ולימים אלו ראשי חדשים כמו חדש ימים (בראשית כ"ט) ושנים אלו ראשי השנים. ותשב ממשלת הירח: לאותות זה ממשלת השמש שכל השבוע מחובר מימים. ולמועדים היא ממשלת הירח שהם מועדים עפ"י קביעות החדש בחמשה עשר בו ובששה בו: ולימים הוא ג"כ ממשלת הירח הוא קידוש החדש עפ"י ראיית המולד. ולשנים הוא ממשלת השמש שאנו מונין שנת החמה לכן באו העיבורים והבן שלא תשב יום הכפורים מפני שעשרת ימים שבין כסא לעשור נקראים ראש השנה לפי ששנות החמה יתרים על שנות הלבנה כמספרם ולכן המעטים הגאותים הנפעלים בימים אלו חשובים ככל השנה. ולכן אין מזכירין ראש חדש בראש השנה מפני שזכירה אחת עולה לכאן ולכאן מפני שהחדש נכלל בשנה כי השנה היא ממשלת החמה והסיהרא נכלל בחמה כלילה ביום שיום ולילה נקראים יום כמו שביארנו וכן השמש זכר המשפיע נגה לסיהרא ולכן היא כלולה בחמה: והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן. ברקיע השמים בארנו. להאיר על הארץ כי מ"ש והיו לאותות כו' הם משמשים רק לאדם. לכן אמר להאיר על הארץ בקמץ שכולל הארץ עם ד' יסודותיה אדם ובהמה וכל מיני צמחים:

ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים. בערך הכוכבים המה שניהם גדולים. ואת הכוכבים. הוא נמשך אחר מאמר ויעש. ונמשך אחר לממשלת הלילה שהמה מושלים בלילה להאיר על הארץ. מאמר יהי מאורות הוא אמר על נפש המאורות הרותני. ומאמר ויעש הוא גוף וחומר המאורות. אח"כ ויתן אתם אלהים ברקיע השמים

ע"ד רמז

ויאמר עשר אמירן. עשר ספירן שהם מ"ב ל"ב שבילין ועשר אמירן. כ"ב אתוון ועשר נקודין. אותיות נפש ונקודת רוח. ע"ם הם ל"ב ובהם טעמים נשמה שמנהיג אותם והוא י' אמירין וזהו שם מ"ב עד ב' דבוסו שבהם נברא העולם כידוע ל"ב נתיבות במות שבהם ברא אלהים בינה בי' אמירין והוא רוח דלבא. יהי אור. אור דנהר במוחא ולבא כי מוחא וריאה מים ונקד"א שם אור כמ"ש בזוהר. אויר וכן ריאה מים ולבא אור. וז"ש יהי אור ויהי אור. ועיקר נא' על אור דלבא כי בריאת חלקי הראש לא נכתב כאן כמ"ש (חגיגה י"ב ע"ב) מכדי בשמים פתח ברישא מ"ש דקחשיב מעשה ארץ כי המוחא סתום ולא נגלה למשה רק בבינה ואף שער האחרון לא נגלה לו וכמ"ש חמשים שערי בינה כו'. ובינה רוחא דלבא. הוא ברא את העולם בחכמה כמ"ש בתורה נתייען הקדוש ברוך הוא וברא את העולם ותורה היא חכמה וכן הלב מתייען בכל מעשיו במות כידוע שלכן אמרו כל ארוך שוטה: וירא וגו' ויבדל וגו'. הוא טרפש הכבד מבדיל בין לבא לטחול. ויקרא אלהים לאור יום וגו' כי העוה"ב דומה ליום והעוה"ז דומה ללילה. ולב הם ברות שהוא לעולם הבא וטחול העולם הזה ולכן אמרו טחול שוחק (ברכות ס"א ע"ב) טוב כעס שכועס הקדוש ברוך הוא על הצדיקים בעולם הזה משחוק שמשחק עם הרשעים וכו' (שבת דף ל' ע"ב) והוא רשע שהשטן משחקת לו. כקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל. הכסיל בחשך הולך. בחשך של טחול. ולב כסילים בבית שמחה וע"ז נאמר וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך שהוא חכמת הלב וכסילות שטחול אור וחשך וז"ש הנה מטתו שלשלמה ששים וגו' שתין גלגלי דכרסיא דשה"ין לכורסיא גלי ימא שהן בשית כנפי ריאה דסחרין ללב מפחד בלילות של הטחול. והוא כל עסקי עה"ז ותאותו לבלוע בלע והאור זה את טר דליק וכן אמ"ש ורוח אלהים מרחפת על פני המים ויהי אור. וכל זה שאמרנו באור והחשך היה מכס' דע"ס עו"ר. אבל נשמתא דאיהי מאילנא דחיא כל איברהו לטב ברא כמ"ש בר"מ פרשת פנחס ואור וחשך שהן יום ולילה הכל כמ"ש (שבת שם) כתיב ושבחתי אני את השמחה וכתיב לשמחה מה זו עשה לא קשיא כאן בשמחה של מצוה כאן וכו' וללמדך שאין השכינה שורה כו' וכן לדבר הלכה. שיום ולילה הן תורה שבכתב ובע"פ קב"ה ושכינתיה ולכן אין השכינה שורה כו' שהיא לילה. וכן לחלום טוב. (שבת שם) חלום היא במלכות מסט' דצדיק וזהו לחלום טוב וכן לדבר הלכה וז"ש ויהי ערב ויהי בקר יום אחד שהקדוש ברוך הוא ושכינתיה אחד וכן תורה שבכתב ושבע"פ (סנהדרין דף נ"ט ע"א) שכל האומר כל התורה מן השמים חוץ מדקדוק אחד אין לו חלק לעה"ב שאומר אין דבר זה רמוז בתורה שבכתב. וע"ז נאמר שמח בתור כו' (שבת ס"ג ע"ב) שאמרו ע"כ לדברי תורה שמח בתורה שבע"פ ויטיבך לבך בתורה שבכתב. וכן אמרו ע"כ דברי היצה"ר כו' שהילדות הוא קודם לבחרות הילדות עד כ' שנה ואומר לו יצה"ר עכשיו שמח שאינך בר עונשין ואח"כ ויטיבך לבך. מכאן ואילך דברי יצ"ט ודע כי על כל שאח"כ נענש על הכל. ואלו ב' המאמרים הם אחד על נשמתו שהיא מכטרא דע"ס עו"ר ואחד על נשמתא שהיא מאילנא דחיי. וכאן הוא יסודין אמ"ש שנברא ביום א' וביום ב' ובג' כלים של אמ"ש כמ"ש לקמן. וכן הכפילות ופשוטות באלו שהם ימים קבל אותיות וע"ם שבתוכן הן נכללים בז' כמו ברקיעים בו' רקיעים ז"ת עטרת ביסוד וברקיע ה' נכלל ג"ר וכן כפולים נגד ג' כפולים ז' בו' מולקות כידוע והן כאן י"ד ימים ובששי נכלל מל' ביסוד. וזהו תוספת ה' בששי וכן ז"ת וביום השביעי ג"ר שלכן נאמר בו ג"פ השביעי וכן כפולים ערב ובקר וערב נכללה ביום דנוקבא נכללה בדכורא ונוקבא בשם דכורא כידוע וזהו ערב ובקר יום וידוע כי הנפש נפשט מעט מעט כולד עד שנגמר כל הולד ולכן נכנסין הע"ס של הנפש שהן ז' ימים כל אחד לבד מעט מעט עד שנגמר כל האברים שהן הנעשים בששת הימים וז"ש אחר בריאת תהו כו' יום א' ואחר הרקיע יום ב' וכן בכולם ואחר שנגמר בא שבלו בג"ר וז"ש ויכולו השמים כו' כמש"ל וכל הי"ס כלולין בזו"נ ביום ולילה בלב וטחול ולכך והגית בו יומם ולילה: ויאמר אלהים יהי רקיע הוא כו' גלגלתא של הראש המקיף את כל הראש סביב סביב עד הגרון והוא מבדיל בין מים העליונים שהוא המוח ובין מים התחתונים שהיא הריאה שעדיין לא נעשו לכן כלים כמש"ל. ויהי מבדיל כו' שיהיה הפרש ביניהם כמ"ש במ"א וכאן התחיל אמ"ש א"מ ונגמר בשלישי שלכן לא נאמר כי טוב עד שנגמר בג' אבל מעשה יום ראשון הכל דברים גנוזים כחות נפשיות לכן אמר בזוהר דחסד גנוז כו' ויפש אלהים כו' כי כל ך"ב אותיות נעשים בו ב' דברים א' כתגרותני וא' גשמי ולכן נאמר בכל א' ויהי כן וזהו רוחני ובמאמר ויעש כו' זהו גשמי: מעל לרקיע כו' כמו שיש הבדל בין הרקיע למים התחתונים כן כו' ודעהו. ויקרא לרקיע כו' ושמים נבראו ביום א' הוא המוח ומעשיו לא נחסר שהוא המחשבה כמש"ל כמ"ש כך עלה במחשבה ועיין מ"ש בפרשת בראשית במעשה בראשית שלו והן שמים ושמי שמים שאמרו רז"ל בחגיגה (י"ב ע"ב) ב' רקיעין הן ור"ל אומר ז' שרקיע זה בו דבוק וילון שרקיע הוא יסוד וילון עוברת היסוד כידוע. ולכן לא פרטו הכתוב ובשמי השמים כלולין ה' רקיעין כמ"ש שם: וילון הוא הקרום שסביב לגלגלת דבוקה בגלגלת וז"ש וילון אינו משמש כלום אלא נכנס כו'. והענין כי כל הרגשים באים מן המוח מקרום שעליו אל הלב והלב משלח בכל הגוף ובלילה סותם הקרום הדבוק בגלגלת ואוסף כחות כל הרגשותיו אליו וכן כל הנפש כולה נאסף ללב ואז הוא ישן וכח המדמה שהוא פועל אז והס"א סובב אותו ומתפשט בו כמ"ש בזוהר שלכן צריך נט"י וכן אמרו בגמרא כאי מאן דבעי למידע להו כו' (ברכות ו"ו ע"א) וכ"ה בעולם שהוילון מתפשט וכל כחות השמים מתאספים אל השמים כמו שכל המלאכים מתכנשין להיכלין ותרעין דג"ע אסתתמו וכל הנשמות שמתפשטים בין החיים מתכנסים אליו כמ"ש בזוהר ושמים הוא הראש וג"כ הלב כמ"ש שם וס"א מתפשט בו תרמוס בו כל חיתו יער וזהו חמור נוער הכפירים שואגים כו' וזהו הכלבים צועקים של מזונותיו מפזרים דאתבטלו כידוע וגכנס שחרית ואז מעיר האדם ואע"ג שפעמים מעיר האדם קודם סיום מ"ת אין נשמתו חוזרת בו עד היום כמ"ש חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו עד סיום עיין בזוהר שם וזהו מחדש בכל יום כמ"ש חדשים לבקרים כו' שמחדש בכל יום נשמתו חדשה לו כידוע שנא' הנוטה כדוק כו' שהוא דוק קרום הנ"ל רקיע שמו כו' הוא הרקיע שנא' כאן כמ"ש ביום הרביעי לקמן וה' שמים כלולים במות שמים העליונים שבו נאמר ה"פ אור ביום א' אור דמוחא דנהיר בלבא כידוע וכן ה' הרגשים במות שמתפשטים ממנו ה' חושים הידועים. וכן ה' ספי' מבינה עד הוד נו"ה תרי פלגי גופא ונכללים כולהו בגלגלת שבו יוצא ה' חושין אל הפועל כידוע. שכולהו נכללין ביסוד ולכן נאמר בו ה"פ רקיע וכן נ' תרעין דבינה כידוע. שחקים שבו רחים כו' כן נו"ס שוחקין הזרע לצדיק והוא כולל חוש המישוש שעיקרו בתשמיש כידוע. זבול שבו כו' ומקריב עליו קרבן כו' ת"ת וכוח חוש הטעם שבו את קרבני לחמי וכל כלי האכילה הן כלי קרבן כמ"ש בר"מ פ' פנחס. מכון שבו אוצרות שלג כו' וטללים רעים ומטרם ודלתותיהן אש כי הוא חוש הריח בחוטם בגבורה שבו ניחות רעות ותנגא ובו נאמר ויחר אף ובו ימימו קטורה באפך לבטל מותנא. וצריך הני ברקיע איתנהו הני בארעא כו' כמ"ש מוכר דב' נוקבין בחוטמא מחד תנגא ואשא דסליק מלבא ומחד רוחא דנחית ממוחא ואמר בא דוד כו' וז"ש שמיעתן בלשון לנשות ריח נחוח לככם כידוע. מעון שבו כו' חסד בו חוש השמיעה בו ולשמש

השמים להאיר על הארץ. כי האור נגנז למעלה נתן אותם להאיר על הארץ:

ולמשל ביום ובליל' ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלהים כי טוב ולא הזכיר כאן בנתינה אותם ברקיע והיו לאותות ולמועדים ולימים ולשנים מפני שאף אם לא היו נתונים ברקיע היו קביעות המועדים והחדשים כמו שאנו עושים ע"פ החשבון:

ויאמר ט' שרץ נפש חיה. פי' גוף וחומר של המין שרץ שיוכלו לקבל נפש חיה. ועוף יעופף על הארץ ביאורו שהמים ישרצו חומר גם העוף שתכונתה להיות יעופף על פני הארץ ועל פני רקיע השמים והוא באויר כי על רקיע שמים משמע ומעל לרקיע לכן נאמר על פני. ואמר ועוף יעופף שיהי' לו ב' מיני עפיפות על הארץ ולפני הרקיע כמשרז"ל (ברכות ד' ע"ב) גבריאל בשתים שנא' מועף ביעף ואמר ישרצו המים ולא אמר יעופף המים מפני שמלת שרץ היא ראשונה:

ויברא וכו'. בעבור התנינים הגדולים היתה בריאה מיוחדת נפש עם בשר נברא בבת אחת מה שאמרו בריאה יש מאין כאן פי' ממה שלמעלה ממנו. כי חומר העליון הוא צורת התחתון מפני שכל נברא שהוא רחוק ב' מדרגות נק' יש מאין. כי אין ביאורו שאינו ממש ולכן נאמר אצל התנינים ויברא: ואת כל נפש חיה הרומשת אשר שרצו המים. מקודם ברא הקב"ה את נפשם כי המים המציאו חומרי אלו המינים בלבד והוא ית"ש גמר ע"י בהבראות את נפשם. ואת כל עוף כנף. ביאורו את כל נפש עוף כי חומר העוף שרצו המים. עוף היינו עופות. וכנף היינו חגבים וידוע כי האויר נחלק לג' אוירים הבהמה והחיות נבראו מאויר התחתון הסמוך לארץ לכן היו כבדים בתנועתם ולכן לא נאמר בריאה בנפשותם ודגים נבראו מאויר האמצעי ולכן הם שטים וקלים בתנועתם. ועופות הם מאויר העליון לכן הם קלים ביותר עד שמעופפים קרוב למקום יצירת נפשם ולכן נאמר בריאה בנפש הדגים והעופות ונפש החומרי של האדם הוא למטה מכולם. ונפש השכלי שלו למעלה מכולם לכן נאמר בגופו נעשה ובנפשו ויברא:

ויברך וכו' פרו נתן בהם כח ההולדה לפרות ולהשאיר מינם. ורבו שלא יהיה במקרה אבל פעמים רבות יפרו וירבו. ומלאו את המים בימים ולא בא מאמרו ומלאו בימים. מפני שא"כ היו מונחים בשולי קרקעות הים ולא הי' כח ביד האדם לאסוף אותם. לכן בא מאמרו ית' ומלאו את המים בימים. והעוף ירב בארץ ביאורו שלא יהי' פרה ורבה במים כמו עיקר תולדתו שהי' במים. אבל ירב בארץ ולא הגיע אל העוף ברכת ומלאו פן יכסו את עין הארץ. וכן בבהמות וחיות לא הי' ברכה כלל פן ירבה עליך חית השדה. וכן אל התנינים לא הגיע ברכתו ית' כלל אבל הרג את כו' (ב"ב ע"ד ע"ב):

ויאמר אלהים וכו' הזכיר כאן הארץ בקמץ. לפי שנפש בהמות וחיות נברא מכלל הארץ ויסודות השרצים נבראו גופם מן המים והיפך בבהמות וחיות: נפש חיה. ביאורו כי תכונת האדם הוא משלש אלה. נפש והיא הצומח. והמגדל. והזן. ורוח הוא החיוני ונשמה. ויסוד הבע"ח הם אפס משנים נצמדים והם נפש הצומח. ורוח החיוני. וז"ש נפש חיה מרמז על שני אלו. וחלקי הבע"ח המה נכללים בשלש אלה. הבהמות מגורתם בישוב ומשועבדים למין האדם ומזונותם על האדם שאוכלים באבום. והפך החיות ביערות ביתם וחפשים מעבודת האדם ומזונותם מן הארץ ולכן המה נקראים חיתו ארץ ע"ש הארץ. והוי"ו נוספת והוא סמוך אל הארץ לפי שגדלה ממנו שלא ע"י אמצעי כבהמות הישוב. ומלת ויאמר ביאורו הוא רצון. ואף במקום שנא' אבל הדיבור הוא מורה ג"כ על רצון. וידבר ה' אל משה לאמר כונתו שזהו רצון המאמר. ולכן נאמר ויאמר ה' בנחש אבל לא היה מדבר עמו לכך לא שאל לנחש מה זאת עשית. כי לא דיבר עמו שיכנס עמו בדברים אלא קלל אותו בלא ידיעתו. וכל ענין האמירה שרומז אל הנאמר אליו מדבר הכתוב כאלו מדבר עמו וזהו כי עשית זאת וכן פרו ורבו כאלו מדבר עמו: ויעש ביאורו שעשה גוף לכל נפש ונפש למינה לפי כח ועלם וטבע כל נפש כן עשה תיקון גופו למינו. ואת כל רמש האדמה לרבות שקצים ורמשים ושרץ העוף. כי מיני השרצים המה ארבע. שרץ המים. ושרץ העוף ושרץ הארץ מחולקים לשנים שקצים ורמשים והמה נגזרים מארבע יסודות. שרץ המים מיסוד המים. ושרץ העוף מיסוד האויר. ושרץ הארץ מיסוד הארץ. וסוגי שרץ הארץ. המה מחולקי' לב' מינים. שקצים ורמשים הוא מין א' רמשים המה הפרים ורבים והשקצים המה הנולדים מעיפושים. והמין הב' הוא נגזר מיסוד האש מחמום האשפות: למינהו נכתב באות ה"א וי"ו. כי רז"ל דרשו על ישקני מנשיקות פיהו כנשיקות חתן וכלה ובא דרשתם ז"ל בעבור תוספות אות ה' ו' אילו נאמר פיו היה נשמע מנשיקות זכר ואלו נאמר פיה היה נשמע נשיקות נקיבה עכשיו שנא' פיהו נשמע נשיקות זכר ונקבה וז"ש כנשיקות חתן וכלה וכן רמז כאן למינהו בה"א וי"ו על מין זכר ונקבה: ויאמר אלהים כו'. נעשה אדם. ביאורו מפני שהאדם נברא אחרון לכל הנבראים לכן אמר הקב"ה אל כל הנבראים שיתנו חלק מתכונתם בגוף האדם. כי הגבורה מיוחס אל הארי. והמהירות אל הצבי. והקלות אל הנשר. והערמימיות אל השועל. והדיקש. וכן נפש הצומחת הוא הצומח ונפש החיוני בבע"ח ויתאחדו כלם באדם. ומלת נלם נופל על צורת הדבר וגמרו ובע"ח יתעלו על הצומח בנפש החיוני. והיא צורתו. וכן הצומח על הדומם וז"ש בצלמנו שצורת כל המינים יתאחדו במין האדם כדי שיכבשו כלם תחת ידו דא"מ וע' כחות הטבע והשכל שלכן הוא רודה בכל. ונתן בו חלק אלוה ממעל שהוא יעבוד להש"י. כדמותנו כל מה שיש בעולם יש באדם וכן נשמתו נדמה לקונו בה' דברים מה הקב"ה מלא כל העולם כו' (ברכות יו"ד ע"א) וז"ש כדמותנו: ומ"ש בצלמנו ביאורו בצלם הראוי לפי נשמתו. בצלם אלהים פי' בצלם המלאכים. ואמר כדמותנו לפי שמיני בע"ח יובדלו זה מזה באבריהם כשארז"ל (בבכורות פ"ז מ"ד) עיניו גדולות כשל עגל קטנות כשל אווז וכן ארז"ל (שבת ע"ד ב') מ"ט גמלא זוטרא גנובתי' ותורא אריכת' גנובתי' קרנא דקמלא רכיכא ע"ש והסימנים האלו מיוסדים על אדני תפונת'

על דרך רמז

ואשמע את קול כנפיהם וכו לימד התורה כמ"ש בס"י. וז"ש (חגיגה י"ב ע"ב) אר"ל כל הפוסק כו' וזהו דין שכלול בחסד וכן חסד כדין יפתח ה' לך את אוצרו הטוב ב' עקבין דחוטמא וכן ב' אזנים כנ"ל והקדים מעון למכון שהוטם מתחיל גבוה יותר מאזנים. ערפות בינה והוא חוט הרהות שם וארא' את ה' יושב על כסא כו' שרפים וארא' את החיות וארא והנה אופן אחד כו'. וז"ש שם אופנים ושרפים כו' וכל הסרגשות ע"י הקרום הדבק בהן והיא התכמה שהיא חיות כל האדם כמ"ש והחכמה תחיה את בעליה. ונקרא חיה כידוע. וז"ש עוד רקיע א' למעלה כו' ועליו כאבן ספיר דמות כסא קד"א כידוע. ועל דמות כו' כמראה אדם כו' היא החיה והיא נשמת האדם והכל שוא חכמה מכאן ואילך הוא כתר. וז"ש עד כאן כו' מכאן ואילך במופלא כו' וזהו מלכות דסליק לכתר שכתר דבוק בוילון בסוד נעוץ סופן וכולן ברחש שנקרא שמים. ויהי ערב כו' כנ"ל:

ויאמר אלהים יקוו כו' שהיו מתפשטים בכל הגוף אל מקום א' הריאה וכאן בריאותו וכו י"ג משם מ"ה. ונשאר ל"ב נלב כמ"ש בס"י וכן ו' עזקאן דקנה ו' כנפי ריאה והריאה עצמה גי' אחד וזהו אל מקום אחד: ותראה היבשה. הוא הכרס שכולל כל הבטן שהיא ארץ הפרטי'. וכאן גלה האויר בעולם וכן בנפש. והיא מקום לנפיחת הריאה ברוח דנשיב בגוה והיא הגויה בנפש: ויקרא אלהים ליבשה כמ"ש כאן בריאות הארץ הפרטי ובטן כנ"ל. ולמקוה המים ר"ל מקום המים כמ"ש במ"א והוא הריאה. והן ז' ימים וז"ש ימים ר"ל רבים. וכן הריאה נשמת כנפי הריאה שסובבים הא"י לבוא נור דליק כמש"ה מי יגור לנו אשה אוכלה משכן השכינה והתורה והריאה עצמה שהן התומה היא למטה סוף הריאה למערבו כי הראש מזרח כמ"ש מראש מקדש וכן ים הגדול סוף א"י במערבו וכאן נגמר מלאכת את"ש וז"ש כאן וירא אלהים כי טוב:

ויאמר אלהים תדשא כו'. כאן התחיל בריאת י"ב מנהיגים שהן בארץ בבטן והן כלולים ב"ע. ב' ידים באחד ב' רגלים באחד ב' כליות בא'. והן ג' פעמים ג'. והן נבראו בג' ימים. יום שלישי וחמישי וששי בכ"א ג' וביום ד' ז' שערים כמ"ש. וכאן הם ג' מינים. דשא. עשב. עץ פרי. והן ג' כלי האכילה. קיבה קורקבן ודקין. שאלו ג' מינים הנז' לאכילה כמ"ש לקמן ביום הששי הנה נתתי לכם כו' והן ג' כחות בנפש הצומחת שבא ע"י האכילה כח המגדל וכח הזן וכח המוליד בדומ'. והם נגד ג' מינים הנ"ל. ולכן נאמר אצל עץ פרי למינו כו' שהוא המוליד בדומה. ותוצא הארץ כו' האמורה בלב נגד ג' חושים שבג' האברים הנ"ל: ועשי' נגד ג' אברים עצמם הנ"ל ונאמר פרי אצל עשב ג"כ למינה כמ"ש שנשאו ק"ו בעצמ' והו' הזן שג"כ זן למינהו כמשרז"ל אבר מחזי' אבר. ועץ עושה פרי כו' שהזרע כלול מכל האיברים ומכל אבר נעשה אבר. וז"ש אשר זרעו כו' וכן הן ג' נפשות הצומחת והחיוני והמשכלת כר"ן וכולן ניזונין ע"י האכילה שהם נגד ג' כחות הנ"ל המגדל נגד הצומחת שמגדל האברים והמוליד והזן נגד חיוני שומר רוח האדם בקרבו ע"י שזן את האיברים והמוליד בדומה נגד המשכלת שמוליד ג"כ בדומה שמבין דבר מתוך דבר והשכל הוא עה"ת למחזיק והאביה יאכל פריה נצר תאנה כו' מפרי פי איש תשבע בטנו בטן כו' וז"ש ושלא יהיה שכלך עקר כו':

ויאמר אלהים יהי מאורות כו'. הן ז' שערים בנפש שהן נגד ז' כוכבים כמ"ש בס"י ברקיע השמים בגלגלת הראש כו' והן ז' כפולין וזהו להבדיל שע"י ניכר האותות לחוזין בכוכבים כן ע"י ז' שערים האלו כמ"ש בת"ז ת"ע בעיינין בקרילא דעיינין בחוטמא בקמיטו כו' באודנין ב' בפומא כו'. ולמועדים שהן נגד ז' תתאין כמ"ש בז"ת ונגד ז' כוכבים כידוע. וכן נגד ז' שערים. ולימים שהיום י"ב שעות וכן י"ב שעות הלילה והן ע"י י"ב מזלות בדכורא ובנוקבא כמ"ש בס"י וכן הן בראש כמש"ל. ולשנים ג"כ י"ב חדשים נגד י"ב מזלות כמ"ש שם:

והיו למאורות כו'. והקשו בגמ' אור ביום ראשון נברא והכתיב ויתן אותם כו' כדר"א (חגיגה י"ב ע"א) אור שנברא ביום הראשון אדם צופה בו כו' כיון כו' עמד וגנזו כו' שאור הראש הוא אור השכל אור דנהיר בלבא שאדם מסתכל בו ומשיג בו את כל העולם והוא אור הגנוז לעו"ל שאז ותמלא הארץ דעה. להאיר על הארץ. להתנהג בו גבולות עמים שהן למספר ב"י י"ב מנהיגים את הארץ הגוף אבל לב"י אין מזל לישראל שהן למעלה מן הטבע ומתנהג באור דנהיר בה:

ויעש כו' את שני המאורות הגדולים חמה ולבנה הם ב' עינים שהן עיקר המאורות שמאירין לאדם שרואה בהם כמ"ש ועינינו כשמש וכירח וכמ"ש בה"ת אע"ג שסדר יצירתם אינה כן כמ"ש בס"י:

את המאור הגדול כו'. עין ימין ועין שמאל וע"י מתנהגין הלב כמ"ש עינא ולבא סרסורא דעבירה והלב כולל ימין ושמאל שמאל בטחול לב כסיל לשמאלו וזהו לממשלת כו'. עין ימין מתנהג לב ימין וזהו המאור הגדול לממשלת היום ובשמאל השמאל וזהו את המאור הקטן: וז"ש שורייקא סומקא דעינא בלבא תלי. ואת הכוכבים הן י"ב מזלות ושאר הכוכבים והן שערות הראש כמ"ש בת"ז. ת"ת בנימין דרישא שהן כוכבים ומזלות דל"ל תושבנא וכן י"ג נימין. וי"ג ארחין דשערי שהן י"ב מזלות. ותלי הכולל אותן כמ"ש בס"י. ושאר השערות שאר הכוכבים וכן ע"ג ז' השערים כמו המזלות וכוכבים שהן בגלגלת א' ע"ג ז' הכוכבים וז"ש ראיתי עיני דנשקי אהדדי הלב אחותו כמ"ש פתחי לי אחותי כו' כמ"ש בת"ז והיו הכרובים שידוע שהן תפארת ומלכות הכרובים כרובי עינא פורשי כנפים גדפי עינא כו'. בזמן דמסתכלין בארח מישור. ופניהם איש אל אחיו יחוד בזו"נ ובזמנא דלא מסתכלין כו' נחש עקלתון כו' כי המות יפריד כו' שהוא ס"א המפריד היחוד כו'. ערוה ע"ר ו"ה כידוע וזהו אסור להסתכל בעריות וזהו בעה"ז עו"ר. אבל באילנא דחיי שנאמר בכל לבבכם שני המנהיגים ופניהם כו':

ויאמר אלהים ישרצו כו'. הן הידים והכליות והרגלים שעיקרן ב' ביצים ע"כ נקרא ע"ש השותקים מן כנ"ל וזהו שרץ נפש חיה הכליות ובצים שהן ממים של הריאה שהן מבשלין הזרע כמ"ש בר"מ פ' פנחס ותרין כוליין כו' דמבשלין הזרע דנחיתי מן מוחא ומבשלין מיא דמקבלין מן כנפי ריאה וכן הביצים וכאן כולן יחד. ועוף יעופף כו' הן הידים שהן הגדפים שמעופפים בהן כידוע וז"ש ועוף זה מיכאל. יעופף זה גבריאל שהן חו"ג ב' ידים כידוע על הארץ באויר בגוף בגויה. על פני רקיע השמים שמעופפים על פני רקיע שמגביהים הידים עד הראש. רום ידיהו נשא כו':

ויברא אלהים את כו'. עכשיו פרטן התנינים הגדולים הן ב' הרגלים שהן גדולים והן לויתן נחש בריח ונחש עקלתון כמ"ש כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם ואף לויתן כו' והן הב' ביצים. ואלמלא מזדווגים זה לזה היו מטשטשים את כל העולם שכל האיברים עושים פעולתם תמיד חוץ מן הביצים כי אם ע"י מחשבה וזה סרסן כו' שהם מצוננים בעצמם שלכן אמרו (נדה י"ג ע"א) מותר לסייע בביצים מלמט' והאמ' כוללן וז"ש לויתן זה יצרת לשחק בו כמ"ש הבאת לנו כו' לצחק כו' וז"ש י"ב שעות כו' ג' ראשונות כו' שי"ב נחלקין ד' פ' ג' כמ"ש בס"י כד' אותיות הוי"ה וז"ש (ע"ז) ג' הראשונות יושב ועוסק בתורה מימינו אש דת למו שניות יושב ודן כו'. בשמאל. שלישיות יושב וזן כו' בת"ת ואתה מחיה את כולם וזהו כ"ו כל"ת נגד שם הויה שכלול בת"ת. רביעית יושב ומשחק עם לויתן זה הזיוג עם מל' וז"ש מיום שחרב בהמ"ק אין שחוק כו' ברביעית מה עביד כו' שאין זיווג בזמן הגלות יושב ומלכלכל. ואת כל נפש כו' הן כליות. ואת כל עוף כו' ידים כו':

ויברך אותם כו' פרו ורבו כו'. כי מן הכליות ובצים פו"ר. וזהו שנתברכו זרעו של יוסף וידגו לרוב כו' ויוסף הוא הצדיק מה דגים אין העין שולטת כו' שהן מחופין בבטן והן ב' שבטים שאלו מיוסף כי י"ב שבטים י"ב מנהיגין בגוף כמ"ש בס"י והעוף ירב כו' שהן ב' מוחין שמתבשלין בב' ידים ותו"ג בה' אצבעות הימין וה' אצבעות ביד שמאל כמ"ש חכמה נחית בימינא ובינה נחית בשמאלא וכל ברכה שריא בידים. וישא אהרן יד כו' והידים צריכים לברכה כמ"ש ולברך את כל מעשה ידיך ואמרו איזה מעשה ידיו של אדם כו':

ויאמר אלהים תוצא הארץ כו'. הן מרה כנגד טחול בהמה מרה שהוא גיהנם כמ"ש בזוהר ובר"מ מרה דאיהו גהינם כו' והוא שור המזיק שהוא כלתך השור בזוהר פ' בלק דא גלים בדיוקנא דשור וכל כו' לאעלה בגיהנם לאיך לנו כו'. ורמש כבד עם יותרת שיותרת הוא נחש כמ"ש בזוהר בכמה מקומות והיינו ארץ טחול וזולי עפר וכ"ו בנשמתא דעו"ר כמ"ש בר"מ אבל בנשמתא דאילנא דחיי כל זה היא בסטרא דקדושה כמ"ש שם: ויעש כו' רותניים וגשמיים כו' וכאן נשלם ג' וז' וי"ב:

ויאמר אלהים נעשה אדם כו' לבא שהוא כלל האדם והוא א' ע"ג שלשם כו' בצלמנו כדמותינו זוגות המים בזה לב' לבות ובזה לב שלם. ולכן נקרא לב בזה נשמה ובזה רוח ובמות אש שורפת וכן לב נור דלוק וכן הוא בצלמו כנו' ואמרו בצלמנו דכורא. כדמותינו נוקבא כי ב' בתי לבא דכורא

על דרך רמז

דכורא ונוקבא יצ"ט ויצ"ה ואמרו בזוהר זכה נעשה לו עזר בכל לבבך . ועיקר העבודה בינה"ר כידוע והוא בגן החיים . לא זכה בע"ה טו"ר כנגדו והוא בצלמנו כדמותנו שמות כולל חו"ג וו"נ . וירדו בדגת הים כו' שהן כל מנהיגי הגוף וכן נאמר למטה הנה נתתי כו' שלב מושל בכולם למשוך לרצונו כמ"ש איזה דרך כו' רואה אני כו' ואמרו זכה רודה בכולם לא זכה ירוד שכולן מושלין בו שלבא ביניהם בדוחקא בצערא וימררו את חייהם כו' וידוע בהרבה מקומות :

ויברך כו' פרו ורבו כו' חיבור ב' הבתים של הלב ומהן כמה ענפים מתפשטים כל המדות טובים שכליות ומעשיות וכולם לטוב . בזמן שהן מסכימים לדעת א' ופניהם איש אל אחיו כנ"ל : וכבשה. ארז"ל (מדרש רבה פ' ח' יבמות ס"ה ע"ב) וכבשה כתיב איש דרכו לכבוש כו' מס"ע דימינא והיא נכללת בו :

ויאמר אלהים הנה נתתי כו'. כלי האכילה לזון את כל האיברים ומבריכו דכולא נטיל לבא והשאר מעלה לכבד ולשאר אברים שהן ולכל חית כו' הגומחת כנ"ל : וירא אלהים את כל אשר עשה כו' וכולם נכלל באדם שהוא עולם קטן וזהו את כל כו' שכל הבריות שנברא בימי המעשה נכלל בו וז"ש בצלמנו כו' כמ"ש במ"א . והכל נברא בשבילו וכן בלב שהכל נכלל בו ובשבילו וז"ש בצלמנו בצלם כו' . וכן בעולם שאדם הוא לב העולם . והוא נוטל שפירו דכולא ומבחר שבו מעלה למוח שהיא נשמתו שבשמים . וז"ש הקרבנות ואילולי האכילה . אם המות שורף כל הגוף וכן משבטלו הקרבנות אין לך יום (סוטה מ"ט ע"א) כו'. וזהו לחמי לאשי את שכמות בשמים אריה נחית שהוא מורה על מזבח ששם לבא והשאר מעלה בתמנית כו' :

והנה טוב מאד ארז"ל טוב זה יצ"ט. מאד זה המות יצה"ר שהוא באדם לבא כנ"ל זכה כו' ועיקר העבודה בו ולכן נאמר מאד : ויכלו השמים כו' גוף ורוח ותולדותיו . ויכל כו' ארז"ל מה הי' חסר מנוחה כו' והוא בינה בג"ר ג' פעמים השביעי ג"פ כלל כל התיבות ג"פ אלהים ואין בו מעשה לשבת יצרס . וישבת יחוד . ויברך ברכה . ויקדש קדושה . הרי יב"ק בג"ר ויכל תכלית מלכות . וכאן נשלם ע"ס שכלל כנ"ל לב' נתיבות :

ומזגם ויוכרו בסימני איבריהם. וכן אלו הסימנים באברי האדם כפי תכונתם וטבע יורו עליהם סימני איבריהם וז"ש כדמותנו . וירדו בדגת הים והוא שרץ המים ובעוף השמים המה עופות. ובבהמה המה בהמות . ובכל הארץ המה חיות הארץ אשר חיותן מהארץ כדלעיל . ובכל הרמש הרומש הוא רמש הארץ ושרץ העוף ונכלל מרבה שרץ העוף . כי שרץ העוף נכלל בשרץ הארץ כמו שאמרו רבותינו ז"ל (פסחים כ"ד ע"א) אכל פוטיתא לוקה ארבע . נמלה לוקה חמש . צרעה לוקה שש מפני ששני לאוין נאמרו על כלל השרצים וכשאכל פוטיתא הוא שרץ המים לוקה ארבע . ב' על ב' כללי הלאוין וב' בשביל הנאמר בשרץ המים . וכשאכל נמלה לוקה חמש. שנתוסף עוד א' בשביל שרץ האויר שנכלל בשרץ הארץ. ולמדו רז"ל זה מלשון הכתוב (ויקרא י"א) זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרומשת במים הוא שרץ המים ולכל נפש השורצת על הארץ. הוא שרץ הארץ . ושרץ העוף לא נזכר כלל משום שנכלל בשרץ הארץ. ומ"ש וירדו לשון רבים הוא מוסב על אדם ואשתו כמ"ש זכר ונקבה בראם וכן בפ' נח בא מאמרו ית"ש ומוראכם וחתכם יהיה כו' בכל אשר תרמוש האדמה . הוא שרץ האדם. ובכל דגי הים הוא שרץ המים ושרץ העוף לא נזכר כלל מפני שהחטא גרם שנלקחו מהם רדיות הבע"ח אפס ניתן להם המורא והחתת . וידוע כי כל דבר הנעדר לא יוחזר לאיתנו בלתי דבר הנחסר ונפחת אף שחזר להם אחר המבול המורא וחתת נעדר להם מורא וחתת של שרץ העוף כאשר מנאנו ראינו בזבובים ושאר המזיקים אשר יעמדו על פני האדם ממש וזהו מחסדי הש"י שלא נלקח המורא מבהמות וחיות הארץ :

ויברא כו' בצלמו ביאורו בצלם הגבוה והמעולה בצלם אלהים. וכבר ביארנו כי כל הנמצאים העומדים למעלה מן הרקיע נקראים אלהים כמו פלג אלהים מלא מים. ביאורו מים העליונים שנפלג ממים התחתונים הם מלא מים. לפי שהמים התחתונים אינם מלאים כמ"ש והים איננו מלא (קהלת א') אבל אני העליונים המה מלאי' ואינם חסרים ע"י אידים . לכן בא מאמרו ית"ש שיברא האדם בצלם כל המלאכים והעולמות והנמצאים שהם למעלה מן הרקיע . ואמר ברא אותו ואח"כ ברא אותם שבתחלה עלה במחשבה לברוא אחד (ברכות ס"א ע"א עירובין י"ח ע"א) ואח"כ נבראו שנים. כי נבראו שנים נפרדים בגופם וכן בנפשותם. והיא זה כדי שיוכלו להוליד נפש כלולה מנפשות האב והאם. שהם היו בתחלה מחוברים וכלולים ביחד ואח"כ נפרדו ובוולד נכללי' ג"כ יחד וכמו שפי' הרשב"א ז"ל בחי' אגדות. ואמר ויברא הוא בריאת הנשמה והוא בצלמו והוא עיקר האדם כי הגוף נקרא בשר האדם ואח"כ פרט הכתוב סדר בריאתם כי מתחלה קודם היצירה לא היה לו רק נפש א' כלולה מב' ואח"כ חלק לשתים וז"ש בצלם כו' כי נשמת הזכר והנקיבה הן בשלימות ונקראו אדם כמ"ש כל השרוי בלא אשה כו' . (יבמות ס"ב ע"ב) : ויברך וכו' ויאמר להם אלהים כל המאמרות הראשונות ביאורם על רצונו ית"ש כמו ויאמר ה' לדג (יונה ב' י"א) לפי שהשגחתו ורצונו נמצא אל כל הנמצאים בדרך נסתר . ואל הדג בדרך נוכח. וכן ברכת הדגים היה אל נוכח . וכן אל האדם בא מאמרו בנכח . וזאת כוונת רז"ל (בכורות ח' ע"א) ג' משמשים פנים כנגד פנים לפי שה' דבר עמהם כוונתם שבא להם דיבור לשון נכח . כמו שיש חילוק בין הנביאים בין דיבור לדיבור אע"פ שלכלם היה מדבר אבל לא דיבר פנים בפנים אלא עם משה. כן הוא באמירה שלכלם לא היתה אמירה ברמז לנכח אלא עם שלשה אלו שלכן נאמר אבל הדגים פרו ורבו בלשון נכח . והעוף ירב בארץ לשון נסתר . וענין הנכח הוא בהשגחה יתירה שלכן קללת הנחש היתה גדולה וכן ברכת הדגים היתה גדולה מאד שלכן נאמר וידגו . וכן ויאמר ה' לדג ולכן ארז"ל עשרה מאמרות הן והא תשעה הוי כו' כי ויאמר אלהים פרו ורבו אינה חשובה מן מאמרות הבריאה כי היא לברכה. פרו שיהיו פרים ורבים ולא יהיו עקרות . רבו שיולידו פעמים רבות . ומלאו את הארץ ביאורו שלא יהיו נמצאים במקום אחד. אבל ומלאו את כל כדור הארץ . וזה היה חטא דור הפלגה שיזמו לעשות נגד כוונת הבריאה ורצונו ית"ש להאסף במקום אחד . אמנם נהרס עצתם מאתו ית"ש מפני שהיה מקביל לעומת כונת הבריאה כנ"ל : וכבשה ביאורו שיעשו עמה כפי מגמת לבם . הן להרוס ולחפור ולפתח ולשדד האדמה : ורדו כו' כבר ביארנו . ובכל חיה כו' פי' נפש חיה כתרגומו והוא כולל כל מה שנברא מהארץ בהמה וחיה ורמש : ויאמר אלהים הנה נתתי לכם הוא ג"כ מעשרה מאמרות מפני שנתן כח בזרע ופירות שיזונו ויסעדו את לב האדם לא כן עשב השדה . ולכל בעה"ח נתן כח בעשבי השדה שיזונו מהם ולא מתבואות וזרעים ופירות כי לא יסעדו את לבם :

וירא אלהים וכו' את כל אשר עשה. ביאורו כי ראינו בדבר אחד יהיה טוב בעצמו וכאשר יתאימו לנמצא זולתו יהיה בלתי טוב אמנם מפעלי הש"י המה טובים בעצמם וגם עם חבור זולתם. רז"ל דרשו (מדרש רבה פרשה ט') טוב זה מלאך חיים מאד זה מלאך מות. כוונתם לא שהמות הוא יותר טוב מהחיים. אפס כונתו בעבור שכתב מאד משמע שהמות הוא ג"כ טוב שאין דבר מהנמצאים שיהי' בלתי טוב ויוצא מן הגדר. ואמר מאוד שתכלית הכל בשביל האדם שיעבוד לבוראו לכן נאמר בו מאוד : יום הששי כבר ביארנו : ויכולו השמים והארץ וכל צבאם . הודיע' לנו התורה כשם שיש צבא הארץ אשר נבראו בששת ימי המעשה כן נבראו בששת ימי בראשית צבא השמים :

ויכל וכו' ההבדל בין כילוי לשביתה הוא . כי שביתה מונח להורות על העדר המלאכה והפסק באמצע מלאכתו . וכילוי נאמר על גמר מלאכה הוא רגע אחר גמר המעשה כי אין ניכר גמר המעשה אלא אח"כ כשאין עוד לעשות. לכן מן ההכרח לאמר ויכל וישבות. אלו נאמר ויכל הייתי אומר שכלה את מלאכת הנזכרים. ואח"כ התחיל מלאכה אחרת לכן נאמר וישבות המונח על העדר והפסק באמצע המלאכה. לכן לדורות נצטוינו. כאשר יגיע שבת לפסוק באמצע ושלא לחשוב על מלאכת חול איך לעשות עוד :

ויברך אלהים רז"ל דרשו (מדרש רבה פרשה י"א) ברכו במן קדשו במן. מפני שבשבת לא מצאוהו בשדה והוא הקידוש. וז"ש על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים הוא הברכה. וכן לדורות מה שאנו שובתים בו ממלאכה הוא הקידוש. כי קידוש הוא לשון פרישה. והברכה הוא שאנו מסכימים ביום השבת ואין אנו נצרכים להשתדלות פרנסת היום כי הוא מוכן מיום הששי: מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות . ביאורו כי לעשות משמעו לעתיד והוא כי הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. וחידוש מעשה בראשית ליום השבת הוכן מיום אתמול וביום השבת שבת אף ממנו וז"ש מכל והבן: וז"ש בליקוטין ח"ג דף קמ"א וז"ל אשר ברא אלהים לעשות. ענין השבת הוא כי בכל ששה ימים הראשונים הוציאו כ"א פעולותיו וביום השבת נחו כלם ואע"ג שהכל נברא באותן ששה ימים מ"מ הכל בכח אבל בפועל הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית והוא הוצאתן לפועל וכ"א מוציא פעולתו ביומו תמיד ובשבת שובתים וז"ש הכתוב אשר ברא אלהים לעשות פי' שברא הכל לבד לגמור הפועל . וזהו ג"כ כוונת המצות שיוגמר התכלית בפועל כמ"ש במקום אחר . ולכן ואדם אין לעבוד את האדמה וכל שיח השדה טרם יצמח שלא היו למעלה עד שיהיו למטה : וכן הוקם המשכן משכן סתם וז"ש (ב"מ נ"ט ע"א) אוקירו לנשייכו וכו' שהאשה מצפון ומשם זהב יאתה עכ"ל הזהב :

אלה וכו' תולדות השמים לא נזכר למעלה. ובאה התורה להודיענו שתולדות השמים המה מכווני' לעומת תולדות הארץ כי במאמר וכל צבאם גילה לנו שיש ונמצא צבא השמי'. ובמאמר זה גילה לנו שהם מכוונים כנ"ל : רז"ל דרשו כל מקום שנא' אלה פסל את הראשונים אלה תולדות השמים והארץ פסל תהו ובהו. ביאור' שפסל את תהו ובהו מהיותם תולדות הארץ . אפס הם עיקרי וחומרי הארץ כאשר ביארנו במקומו : בהבראם. ביאורו כי לא נזכר אצל תולדות הארץ בריאה. אפס עשי' ויציר'. עשי' שנא' ויעש. יצירה כמשרז"ל כל מקום שנא' ויהי אינו אלא לשון יצירה. והודיע לנו בזה שהם אצלינו ג"כ בריאה : ביום עשות. ביאורו שכולן נבראו ביום הראשון ואצל התולדות היה הבריאה ביום הראשון והיצירה והעשיה בשאר ימי המעשה . ה' אלהים כאן הזכיר שם הוי"ה ב"ה. מפני ששם אלהים מורה על ההשגחה כאשר ביארנו . ושם הוי"ה ב"ה מורה על שם שהוא נותן חיות לכל ואינו שורה אלא על עולם מלא כמש"ה והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כ"ג) פי' באחד שאינו שורה אפס כשהעולם אחד באחדות . וכן שמע ישראל כו' שיהיו ישראל מיחדים עצמם ומחברים עצמם במחשבה . ה' מורה על קדמותו קודם בריאת העולם. אלהינו. מורה על זמן הווה . כמשה"כ אני ראשון ואני אחרון הוא מורה על עבר ועתיד . ומבלעדי אין אלהים מורה על הווה . וכן אזמרה לאלהי בעודי (תלים קמ"ו) הוא על זמן הווה . וה' השני מורה על זמן העתיד. אחד הוא שורה כשהעולם אחד ושלם אז מיחד את שמו עליו : והקדים ארץ לשמים שתולדת הארץ מבואר ותולדת השמים באו ברמז : וכל שיח השדה. הפסוק הזה הוא קשי ההבנה כי הזכיר בפ' ראשונה ותוצא הארץ דשא עשב כו' עץ עשה פרי . שנית התחיל בארץ וסיים באדמה. ויתכן שהאילנות והעשבים הנזכרים כאן אינן שהוציא' הארץ אבל הן הנזכרים בקללת האדם וקוץ ודרדר תצמיח לך . ושיעור הכתוב כך וכל שיח השדה פי' אילני סרק הגדלים ביערות ונקראים שיח ע"ש שמשיחין זה עם זה כמ"ש מפני מה קולן נשמע כו' (עיין במדרש רבה פרשה י"ג) השדה פי' יער כמו עשו איש שדה ההולך ביערות לצוד ציד וכן ולכל חית השדה הם הגדלים ביערים כמ"ש בו תרמוש כל חיתו יער (תלים ק"ד) וכן וחית השדה השלמה לך (איוב ה') וכן עשב השדה ביאורו עשבים הגדלים מעצמם שאינם מוריעים זרע כי לא המטיר היא בתחילת הסיפור על סיבות לחטא האדם וקללתו קוץ ודרדר . וכן אלה תולדות יעקב ולא נזכר יחס תולדותם עד שספר יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה כו' וענין מכירתו עד שבאו למצרים ושם גמר הענין ואלה שמות בני ישראל בפ' ויגש : וההבדל בין מלת ארץ לאדמה היא בהגות המדבר כאשר יחפוץ לרמוז על אדמת עפר אם לעבוד

אותו או על פירות יאמר אדמה . וכאשר ירצה לדבר על מדתה יאמר ארץ או כלל העולם או ח"י נפרטות לכן ארז"ל על פירות הארץ אומר בורא פרי האדמה שכוונתו על פירות הצומחין מן האדמ' שנזרע ונעבד חוץ מן הפת שעל הפת אומר המוציא מפני שבשבעת המיני' מיוחדת להם ח"י לכן מברכין אחריה' ברכת על הארץ . ואנו מתפללין משיב הרוח ותן טל ומטר כונתינו על ח"י לכן תקנו על הפת לומר מן הארץ המורה על ח"י שאמר ארצות שותי' תמנית ח"י לכן כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ . על כלל הארץ . ואדם אין לעבוד את האדמה על פרט האדמה שעובד בה והבן :

ואד יעלה מן הארץ בב"ר פליגי ר' יוחנן ור"ל . ר"י אמר אין עננים אלא מלמעלה שנא' ואתו עם ענני שמיא. ור"ל אמר אין עננים אלא מלמטה שנא' מעלה נשיאים מקצה הארץ ובפדר"א אמר בזמן שישראל אין עושין רצונו של מקום ממים התחתונים הם שותים . והטעם מפני שישראל מחברים שמים וארץ במעשיהם הצאותים אז יורידו הגשמים מלמעלה ואם לא נעצרים מלמעלה וז"ש ואדם אין לעבוד את האדמה כמו לעבדה ולשמרה . ולכן ואד יעלה מן הארץ מפני שלא היו זכות מעשים להוריד הגשמים מלמעלה אז אד עלה מן הארץ שעננים שתו מן המים התחתונים ואמר מן הארץ מפני שהאדים עולים מן תערובת הארץ ויסודותיה : והשקה את כל פני האדמה הפרטית הצרך לעבדה . אד הוא ענן ולפי שכל גרה ר"ל נמשל לענן והשך לכן נקרא אד :

וייצר בשני יודין דרז"ל שני יצרין יעלה לשון הוה להורות שענינו תמיד כך הוא : יצ"ט ויצ"ה (ברכות ס"א ע"א) . והוא מרומז ג"כ בפסוק להנחיל אוהבי יש ודרז"ל עתיד הקב"ה כו' ש"י עולמות . ענינו שהאדם קונה אותם בשני יצרים שלו ש' עולמות בשבירת יצ"ר ועשרה עולמות בשמעו אל יצה"ט והם מרומזים בתיבה ש"י ימין ושמאל . ייצר עולה ש"י : עפר מן האדמה . ביאורו עפר הוא עפר תיחוח . האדמה הוא אדמת סלע הקשה . ולפי שיצר אותו בשר ועצמות והוא עיקר בנין האדם כי הגידין הם לחבור האיברים והעור לסככו ולכן יצר הבשר מן עפר תחוה והעצמות מן הקשה . וכה"א ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו (דניאל יב) לפי שיהיה אותם ויבנה תחילה עצמותם ואח"כ הבשר לכן אמר אדמת עפר וכן אמר אך עצמי ובשרי אתה (ראשית כט) לפי שאמר (נדה לא ע"א) מזריע הלובן שממנו העצמות ואמו מזרעת האודם שממנו הבשר . ולבן היה עם יעקב ממשפחה אחת מאמו שהיה אחי אמו ומאביו ממשפחת נחור . לכן אמר עצמי ובשרי אתה : ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה . ביאורו כאשר נפח בו הש"י את נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה אז נתהוה בו נפש הצומחת ורוח החיוני בפעם אחת כי חלקי הכחות באדם המה חמשה. הגוף . נפש הצומחת . רוח החיוני . נשמה . וחיה היא המחיה את כולם אבל יחידה אינה באדם. אפס בימות המשיח תשרה באדם וכן במעמד הר סיני ויחן שם ישראל כאיש אחד בלב אחד ומה שחלקו הראשונים לג' נפשות לא שיש בו ג' דברים נפרדים אלא המתפשטת ממנה לכבד נקרא נפש ומה שמתפשטת בלב נקרא רוח. ומה שעל המוח המשכלת נקרא נשמה . ואונקלוס תרגם לנפש חיה לרוח ממללא כוונתו כי המש כחות אלו כלולים בשלש אלה מחשבה דבור מעשה המחשבה באה מפאת הנשמה הפנימית והמעשה מגוף והנפש והדיבור מרוח החיוני המוליך את הקול ותרגום על נפש אמר ממללא ועל אמר היה רוח . כי א"א לכתוב ממללא רוח רוח נשמת חיים הוא רוח אלהים חיים ורוח אדם שבקרבו הוא רוח מרוח ובהשיגו להתדבק ברוח אלהים שנולד ממנו הוא השגת רוח הקודש כמ"ש בס"י : ויטע גן בעדן . עדן הוא מקום דשן ושמן שבכל הארץ ויטע גן במקצת עדן וכפי קבלת חז"ל (פסחים לד ע"א) א' מששים בעדן . מקדם פי' למזרח העדן והוא בדרומית מערבית של העולם : וישם שם את האדם אשר יצר . כאשר נגמר צורתו על מתכונתו ואע"פ שכבר נעשה הגן ביום ג' וכן האדם ביום ו' שם נאמר בדרך כלל וכאן הודיע בדרך פרט וכן הוא בכל התורה בתחלה נאמר כתם ואח"כ פירש בכלל ואח"כ בדרך פרט : ויצמח כל עץ נחמד . ההבדל בין מלת טוב לנחמד . הוא כי טוב נאמר בהסכמה על תענוג הגופני . וחמדה נאמר על עונג הרוחני וכן בקניני המדומות להשיג עושר וכבוד ויקר וחמדה הוא שטה ידות וטוב הוא חלק אחד כמו ששת ימי המעשה האדם רודף אחר קניינים המדומה הון יקר למנוח . ושבת הוא יום העונג להתענג באכילה ושתיה ונוה לנו הש"י ב"ה להתענג באכילה ושתיה והוא קודם כמו שהיה אכילת הקרבנות לכן מלת נחמ"ד עולה במספר שטה פעמים מלת טו"ב : ועץ החיים בתוך הגן . באמצע הגן . ועץ הדעת נמשך אחר מלת ויצמח או שהעץ הדעת עומד אצל עץ החיים . הדעת טוב ורע כי ידיעת הטוב ורע הוא רע מאד כי מה שאדם תם יותר הוא יותר מעולה כמשאה"כ אשרי תמימי דרך וכן נח יעקב ואיוב נתעלו במדות התמימות' כי לולא דביקו' האדם בדברים החומרים היה נפשו דבקה בעניני ה' ולא היה בוחר בדברים ערבים ומתוקים לפי שעה. כי כל הנעשה לבעל התאוה אחר רוב השתדלות בענין רע . נעשה לתמימי דרך בענין טוב בלי עמל ואון אבל העליונים שאינם חומרים אין מזיק להם ידיעת טו"ר לכן צוה שלא יאכל ממנו . וכאן הוא פרטת של גן עדן ובמאמר לא טוב היות האדם הוא סיפור פרטי של יצירת האדם: ונהר . הנהר יוצא מעדן למזרח ומשם יסובב אל הפאות והצדדין ומשם יפרד . ביאורו כאשר יוצא מגן מתחיל הפירוד . והיה לארבעה ראשים . מפני שיש לו הרבה פיצולים אפס ארבעה הם גדולים והמה ראשים בערך זולתם: פישון כמו פשו ורבו . הוא ההולך במזרח . ארץ החוילה אשר שם הזהב . ביאורו מפני שנמצא בתורה ב' מקומות הנקרא חוילה א' מבני כוש . שבא וחוילה כי שמות הנזכרים בתורה יש מדינות הנקראים על שמם . וא' מבני שם ואת אופיר ואת חוילה לכן ציין כאן אשר שם הזהב והוא הנזכר אצל אופיר ואמר עוד סימן אחד שמשם הזהב הטוב משבעה זהבים (יומא מד ע"ב) א' הנקרא זהב טוב שאין בו סיגים ולא נחסר בכור כלל. ואמר הבדולח בה"א מפני שנזכר בתורה ועינו כעין הבדולח (במדבר יא) וכן אבן השהם בה"א מפני שנזכר בתורה אצל אבני האפוד. כאשר ביארנו במלת יום השני השביעי : והנהר הרביעי הוא פרת . כי שלשה הנזכרים הם הנמשכים לצדי ופאות העולם . אפס נהר הרביעי הוא בעצמו הנמשך מעדן והוא נקרא פרת . ולכן כל הנהרות כאין נגדו כשארז"ל (בכורות נה ע"ב) הנודר מן פרת אסור בכל הנהרות . וכן פרת ססדא רבה . וז"ל בליקוטין ח"ג דף קמ"א ד' נהרות הראשון בחסד לכן שם הבדולח שהוא לבן ואדמומית מעורב ונכלל בו שבו לחש ההרב המתהפכת . וכן זהב הארץ ההוא טוב את האור כי טוב ונגנז ביסוד לכן שם אבן השהם של יוסף. וכולל ג"כ כולם באבני האפוד . והשני גיחון ששם הולך על גחון וכן כוש נולד מחם והשלישי חידקל . חד וקל מורכב מב' נדדין והוא כמו הרוח שהוא חד וקל והיא קדמת שהוא מזרח ובב' נהרות הראשונים אמר סובב לפי שזרועות העולם מחבקין לארץ וסובבין אותה אבל משך הת"ת הולך אליה בחוט השדרה ויסודו והנהר הרביעי הוא פרת שבקרב האשה פרה ורבה הזרע שמזריע בה והיא מ"כ שלה שמתברכת במ"ד והזכר מטיל ג' טיפין כידוע והיא שפה אחת הכוללת והן ד' אותיות הוי"ה ב"ה חגת"ס כידוע ומ"ש כל הנותן מטתו בין צפון לדרום בין שני נהרות הראשונים כנ"ל וכמ"ש ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שארץ ושמים בין ה' אלהים עכ"ל הזהב: לעבדה ולשמרה. לעבדה הוא עבודת האדמה והשקאה והשמירה שלא יעלה בה פריץ חיות . וכן חלקי המצות השמנים עשה ול"ת . עשה הם בגדר העבודה: ול"ת בגדר השמירה ואדם הראשון ע"ה זכה להשקות את הגן כמבואר בזה"ק ע"ש :

ויצו כו' על האדם . פי' לתועלת האדם. לאמר פי' שיאמר לאשתו . ורז"ל דרשו (סנהד' נו ע"ב) בזה הפסוק שנצטוה על שבע מצות . וא' מהם גזל אף שלא היה זולתו . אפס נצטוה שלא יאכל מפירות המוכן לזולתו . מכל עץ הגן אכל תאכל . אכל הוא מקור כמו זכור וכן אי אפשר לו לאכול בתמידות אבל יחשוב לאכול כאשר ירעב . והיה הציווי שיאכל מכל עץ הגן ולא רשות. ולכן אחר החטא אמר אדם ואוכל . כוונתו שהש"י שאל לו ב' דברים. א' מפני מה אכל מעץ הדעת ב' מפני מה לא אכל מאשר אילנות ובא התשובה ואוכל עוד מהם זאת אקיים ומעץ הדעת טוב ורע פי' כשאכל ממנו נתערב רע בטוב יחד גם בעסק המצוה עוסק שלא לשמה . ובאכילה ובמשגל הכל לתאות היצר : ביום אכלך ממנו מות תמות. כמשאה"כ (תהלים לד יג יד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה . כי עץ הדעת טוב ורע הוא המרמה מכוסה שנאה . שם המות מכוסה בנופת שפתי חלקות . לז"א מי האיש החפץ חיים ישמור שפתיו מדבר מרמה . ומי שאוהב ימים לראות טוב יצור לשונו מרע יראה טוב כל ימיו . שיצור לשונו מדבר רע על האדם כי היא שקולה נגד שלש עבירות (ערכין ט"ו ע"ב) ע"ג ג"ע וש"ד . ומרמה היא שמראה עצמו טוב לזולתו ואוכלו ברשתו . וזה הטוב הוא קשה מאיש רע בפועל שא"א לשמור מבעל מרמה וזה עץ הדעת טוב ורע שיודע באכלו ממנו שני דרכים אלו איך להראות לזולתו טוב ובלבו ישים ארבו . או לעשות רע בפועל : כי ביום אכלך ממנו מות תמות. אין זה עונש האכילה כי מצינו שנענש יותר תשע קללות . ועוד עיקר הקללה שאמר כאן לא הזכיר לו אלא אגב. אפס הודיע אותו טבע האילן הזאת . וכן כל המצות נצטוינו לטוב לנו כל הימים: ממנו . פי' אפילו מקצתו : עזר כנגדו . ביאור שהיו דו פרצופים והיתה חוה מאחריו ולא היה לו לתועלת לסייע אותו לכן אמר אעשה לו שתהיה כנגדו לפניו שיפרד אותה ממנו ותשמש לפניו . האדם יעבוד את ה' והיא תשתדל אופן קיומו במזון ובמלבושיו :

ויצר ה' וכו' לא חשב בהמות שלא היו בכלל ביאה . מפני שהם אללו ביעוד אבל בקריאת שמות חשב ג"כ בהמות כי גם להם קרא שמות: אל האדם לראות מה יקרא לו . ביאורו שהאדם יראה ויתבונן איך לקרוא אותם כפי תכונתם כמארז"ל (מדרש רבה פ' יז) לך נאה לקרות שור ולך נאה חמור : וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו . ביאורו שמו הוא לפי נפש חיה שלהם קרא שמם ולא לפי חומרם. ואמר הוא שמו כמשה"כ מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא פירוש שמות לפי עבודתם והנהגתם . שנתקיימו שמם בעבודתם . חמור בכליבה ושור לעול ולרדיה והשיקה :

ויקרא וכו' לכל הבהמה ולעוף השמים . מלת כל מושך אחר עמו כל עוף השמים ג"כ. ולפי שהפסיק בין בהמה לחיה בעופות לכן חזר ואמר ולכל חית השדה וכן הוא הכלל בכל התורה : ולאדם לא מצא עזר כנגדו. רז"ל דרשו (יבמות סג ע"א ועיין בגליון הגמרא) מלמד שבא על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו כו' . פי' מלת שבא כמו בא לו אצל פרו ר"ל שבחן וראה בשכלו שמכל המינים אין לו בן זוגו . ולמדו רז"ל זה ממלת מצא משמע שטרח וחקר ולא מצא : אחת מצלעותיו . פי' שהיה לו מאחוריו ב' מיני צלעות של עצמות : עצם מעצמי ובשר מבשרי. כבר ביארנו : לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת . לפי שבא אות נוספת במלת אשה לכן בא הדגש בשין . מורה על כפול והוא מורה על התפעלות דבר מדבר. ועוד כי יסודן של אדם ואשתו אש . ובה האש מתגבר ולכן הוא בדגש וה"א בסופ' סי' נקיבה. ואללו אין בו דגש לכן בא בחירק גדול . וההבדל בין אישות לבעל הוא כי אישות נאמר על מעשה אישות לכן הראשונים לא קראו לאשתו אשתו (שבת קיח ע"ב. גיטין נב ע"א) כ"א ביתו שזה לשון מגונה ובעל נאמר על שהוא אדוניה . כמו ולא ישמרנו בעליו . ולכן אמר והיה ביום ההוא תקראי אישי ולא תקראי עוד בעלי (הושע ב) כי חביבות ואהבת ודביקות הקב"ה יהיה ביום ההוא גלוי כל כך בישראל עד שיקרא לו שם אישי כמ"ש אמלאך בחוץ אשקך גם לא יבזו לי : ע"כ יעזב כו' ודבק באשתו . מורה על ענין בעלות ולא על מעשה אישות רק שכל ימיו יהיה טורח ועמל פרנסתה ולא על פרנסת אב ואם . והיו לבשר אחד פי' ענין קרבות המשפחה. כמו כי אחינו בשרנו הוא . אל כל שאר בשר שקרובי אשתו פסולים עליו כקרובי עצמו :

ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו . ביאורו כי עד הנה היו בגוף אחד זה לפנים וזה לאחור ואמר גם אחרי כן שהיו שני גופים נבדלים וערומים לא יתבוששו מהום התשמיש כמו מכל איברי האדם מפני שלא היו יודעים הרע : ערום הוא חכם לעשות דבר בערמימות וחכם להשכיל נקרא חכם גם שמצינו תחבולות שונו' בחית הארץ ובעוף השמים כאשר האריכו מחקרים בספריהם. אפס אלהים חנן אותן

שתבואות אלו בטבעם בעת יצירתם בלי ערמימות. אבל הוויתו של נחש היה שיוכל להתחכם בעצמו בערמימות והתחכמות בעצות משונות וז"ש מכל חית השדה אשר עשה ה' אלהים ביצירתם וטבעם: ויאמר אל האשה. גלה לנו התורה כל טענות היצר שמה שנים למשפחותם בתחלה הוא בא אל האדם בטענה זו. שאי אפשר בשום אופן לאדם לקיים מצות הש"י כי הוא דבר שאין יוכל לעמוד בו. וז"ש אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. אולי היה כונת הבורא שלא תאכל מאומה והוא דבר שא"א לעמוד בו. ולשון אף כי כמו וכי אמר כו' ושלא תבין הוא שדעתו על עץ הדעת אמר כן: ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל. א"כ הוא דבר שאפשר לעמוד בו: ולא תגעו בו הוסיף לה אדם הראשון סייג לדבר כן אמרו באבות דר"נ פ"א. והוא לתוספת זהירות ותלתה באמירת אלהים. לומר שרצון השם הוא כן כי אמירה הוא רצון. ואמרה פן תמותון כן אמר לה אדם כי המה ספק בדעתו אם בא הציווי גם עליה מפני שהיתה בו בגוף אחד. או בעבור שנתייחד הדבור אליו לא בא הציווי עליה: לא מות תמותון. פי' כי אין בטבעו להמית רק שרצון הבורא לצוות לכם למנוע מכם ידיעת טו"ר ולכן הפחיד אתכם. וזאת היא טענה השניה של היצה"ר להטעות את האדם מדרך השכל בפירוש התורה ולהראות לו הסתירים ולגלות פנים שלא כהלכה וז"ש לא כמו שאתה סובר שכוונת הש"י במה שאמר מות תמות. פירוש מיתה גופנית. אלא מיתה רוחנית שתגבר השכל על הגוף והייתם כאלהים ככל המלאכים יודעי טוב ורע בעלם ולא בחקירות הזמן ועמל הגוף. וכוונתו היה שתצרכו להעמל. וז"ש ונפקחו עיניכם. כי יודע אלהים וגו' יודעי טוב ורע. בעבור שיודע אלהים כי תיכף ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם ולא תצטרכו להעמל ולידע הדבר מהנסיון בזמן רב:

ותרא האשה מפני שכל טובת העולם נחלקים לשלשה אלו. טוב ערב מועיל והשי' טעמו וראו כי טוב. כי מהש"י יגיע לנו כל שלשה אלו. ואחר ששמעה האשה דברי הנחש התחילה לעיין בדבר וז"ש ותרא כי טוב העץ למאכל בעלם הטוב זולת הערב והמועיל וכי תאוה הוא לעינים הוא הערב אשר יתאוה האדם בכל אות נפשו לא כן אל המועיל או אל הטוב. ונחמד העץ להשכיל הוא המועיל כי החמדה הוא אל דבר רוחני או אל ההשכלה אשר יגיע ממנו הכבוד. ותאכל היא בראשונה וכיון שראתה שלא מתה מיד אז האמינה אל דברי הנחש שכוו' מות תמותו הוא אל הגברת שכל על הגוף. ותתן גם לאישה עמה ויאכל. פי' אחר שאכלה לבדה אכלה עמו ג"כ ולכן נתקללה עמו בקללתו וגם בקללה מיוחדת א' על אכילתה לבדה וא' על אכלה עמו: ותפקחנה קודם שאכלו מעץ הדעת הלכו לתומתן ולא חשבו על הרע שיוכל להיות וכיון שאכלו ותפקחנה כו' להשגיח בעיני' פקיחא על כל דבר ולדאוג על כל רע אשר יוכל להיות אז נודע להם כי ערומים הם הוא ידיעת פחיתות מה של הדמיון ואל ההרהורים רעים: לרוח היום. פי' שהקול הולך עם הרוח כמו שכתוב אל אליהו והנה רוח גדולה וכן ביחזקאל ואראה והנה רוח כו' ע"ש. וקודם החטא זכו לגילוי השכינה פנים אל פנים אפס אחר החטא לא שמעו רק בת קול וזהו קול ה' אלהים מתהלך בגן בפני עצמו. לרוח היום כי רוח היום הביא להם הקול וזהו בת קול: ויתחבא כו'. כי ידעו והבינו שחטאו נגדו: ויקרא. הקריאה היתה כ"א להכנים עמו בדברים. ויאמר לו איכה. פי' התבונן בעצמך איך נפלת ממעלתך. איה מדרגתך: ואירא כי עירום אנכי ואחבא. מדוע לא אמר ואבוש כי עירום אנכי. והוא מפני שראה כי אבד גילוי השכינה. וז"ש את קולך שמעתי בגן ולא פנים אל פנים כבראשונה לכן ואירא כי עירום אנכי הבנתי הפחיתות של העירום כי מתחילה לא ידעתי רק הטוב. ועכשיו שהשכלתי את הרע ואחבא: ויאמר שאל ממנו ב' שאלות. א' מי הגיד לך כי עירום אתה ביאורו וכי היתה הבריאה חסירה. וזה הוא רק מצד הדמיון והרהור הרע. שנית איך מלאך את לבך לעבור על מצותי וז"ש המן העץ. הוא ה' התמיה: ויאמר האדם השיב ב' תשובות על השאלה השניה. ועל שאלה הראשונה שתק והודה כי זאת בא לו מן הדמיון. תשובה הראשונה מדוע עברתי על מצותיך הוא כיון שראיתי אחר הציווי הבאת לי אשה חשבתי כי שמעה ממך שהתרת את הציווי. שנית טוית לי שלא אוכל ממנו שלא אתלוש הפרי ממנו בידי. אשה היא נתנה לי מן העץ וחשבתי שמותר לאכול על ידה כמ"ש ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. ממנו מיותר וחשבתי שכוונתך הוא שלא נקחיה את העץ לכן אמר ביום אכלך ממנו דוקא. ד"א היא נתנה לי מן העץ ולא ידעתי איזה עץ הוא לכן ואוכל: מה זאת עשית. ולא הוצרך לפרוע לה כי שמעה דברי אדם: ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל. לשון הסתה בא בשמות שונות ולשון השיאני היא הטעאה שבא אל האדם שמסית מנשא את האדם בחניפותו עד שמאמין לכל דבריו. וזאת תשובתה שהנחש החניף אותי עד שמשך את לבבי ונפשי אליו באמרו כי הוא יועץ אותי לטובתי כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלהים וגו' ואינו חפץ בטובתכם אכן גדול הבנתכם ואין חסר לכם כי אם לאכול ממנו. לכן ואכל:

ויאמר ה' אלהים. פי' בשמליא של מעלה אמרו כן. כי עשית זאת ביאורו עד כה הגיע ערמימותך להחניף כל כך את האדם עד שמלאת את לבך לדבר עלי סרה שאינני חפץ בטובת האדם לכן ארור אתה מכל הבהמה. פי' ותחסר מכל בהמה ומכל חית כו' כי לפי רוע לבבך גם אם תשוה לבהמות וחיות תחרב העולם כולו לכן על גחונך תלך שאם תלך כשא' כל החיות תטעה את העולם ומלואה. וגם עפר תאכל כל ימי חייך כי גדלה תאותו וקנאתו עד שלא היה משאיר שום מאכל בני אדם לכן קללו שלא יהנה משום מאכל אדם עד שיטעם טעם עפר בכל מאכל שיאכל. ולפי שלא הזכיר רק האכילה לכן ישלוט במשקות הגלוים: ואיבה אשית. אולי ברוב הזמן תשוב לפתות את האשה או את זרעה. לכן אשית איבה בטבע שניהם שיברחו זה מזה בראותם יחד. אפס ידעתי רוע טבעך שתוכל להסתיר שנאתך בחובך כדי לפתות אותו לרעה. נתתי בטבע האדם מיד שיראה אותך מרחוק ירוץ עליך לישוף ראשך. ואתה על גחונך תלך ותנועתך מאוחר לכן תשופנו עקב ולא ללחום עמו ותוכרח לברוח מפניו ואין הנחש ממית כ"א החטא בעונש הבא בסוף וזהו עקב:

אל האשה אמר. באופן אחר. שלא הכביד עונשה בשת אחת כמו עונש הנחש. אלא הרבה ארבה עצבונך והרונך. מעט מעט ברוב הזמן. עצבונך היא נמצא כמו אמות עוצבות ואמות שוהקות. ביאורו שקודם החטא היתה הרה ויולדת יחדיו בכל יום וכן יהא לימות המשיח (שבת ל"ד ע"ב) ועכשיו ימצאם רחמה שלא תהא יולדת בכל יום כתרנגול' וכן הרונה ישתה' יותר. בעצב תלדי בנים. שלא תהא יולדת ברווח. ואל אישך תשוקתך. אין תשוקת האשה אלא לבעלה ולא לשום דבר ההשכלה. היפך טוהה כי נחמד העץ להשכיל: והוא ימשול בך. היפך כוונתה שנתנה לו מן העץ שיהא הוא כרוך אחריה אפס הוא ימשול בך: ולאדם אמר. באופן אחר וגילה לו העונש בערך החטא. מפני שסרת מן הדרך אני אמרתי אכילת עץ הדעה רעה היא מאד ושמעת בקול אשתך שאמרה כי טוב הוא בלי טעם האמנת לה יותר ממני לעבור על מצותי והוא מפני שכרוך אתה אחריה בעבור רוב העונג ולא תחסר לך כל. כי טבע הפירות והתבואות היו למלאות חסרון הליאת הפרטי שנהכו בכל עת מחום הטבעי. לכן תקנתך להיות ארורה האדמה בעבורך שלא תוציא הפירות ברוב טעם הליאת. ולא תמלא חסרונך בכל. שנית בעצבון בדוחק והוא היגיעה ולא בריוח תאכלנה כל ימי חייך. ולא שפנה מדעתך להיות כרוך אחר התאוה. ארורה האדמה ולא אמר ארור אתה מן האדמה כמ"ש אל קין לפי שע"י כך נמחה זרע קין לגמרי וזה לא רצה הקב"ה שיתקלקל מין האדם ח"ו:

וקוץ ודרדר. יש בזה ב' קללות אחד שתצמח הארץ קוץ ודרדר ליסרך בקוצים ועקרבים להכניע רוע בהירתך אם לא תשוב מדרכך הרעה אביא עליך צר ואויב ותנוס אל היערות להמלט על נפשך. ב' ואכלת שמה את עשב השדה להחיות נפשך אז תכנע לבבך הערל כמו שיהיה לעת קץ הימין. עוד תקנה אחרת תיקן לנו להסיר מכשול הבא מתאוה הרעה שלא נוכל ליזהר עוד ממותרות האכילה והשתיה והוא מקור לכל נגע ומחלה תיקן לנו בזעת אפך תאכל לחם שיצא המותרות עד שובך בעצמך בלי שום ליחות המותרות. אל האדמה כי ממנה לקחת במעט ליחת הטבעי ולא בחלב הכסלים והבשן. כי עפר אתה ואל עפר תשוב עם הבשר והדם והחלב וכולם ישובו לעפר. מוטב שיחסרו המותרות קודם שובו אל האדמה. ועד שובך כו' זה אינו קללה אלא זה בחיוב כי עפר אתה ואין בך עתה התגברות השכלי שיהיו החומר זך ונקי. ולכן חנוך ואליהו שלא נמשכו אחר החומר כלל לא חזרו לעפר ואילו היה זה קללה לא נמלטו אלו. והתוספת קללה אצלו על שמיתה לפי שלא האמין בה' והאמין לאשתו יותר: ויקרא האדם. שם הראשון קראה אשה כי מאיש לוקחה זאת. להיות לו לעזר במושכלות לו ושניהם שוין לכן נקראו שניהם בשם אחד איש ואשה. ואחר החטא אין תשוקתם למושכלות כ"א לאישה לתאוות כמבואר רוצה אשה בקב ותפלות כו' (כתובות ס"ב ע"ב סוטה כ"א ע"ב). ונשאר העזר רק לבנים לקיום המין לכן קרא אותה בשם אחר חוה כי היא היתה אחר החטא רק אם כל חי והוא קיום המין. ויעש ה' אלהים כו' עשה להם לידה לדרך שחפץ לשלחם מגן עדן שלא יתבוששו עשה להם מדה כמדתם. ואמר כתנות לפי שהכתונת הנאמר בכ"מ הוא של כתנא הוא פשתן לכן נקרא כתנת. ועשה של עור לא מפני הקור כי נתגרשו לארץ הקדש שאין שם קור. רק מפני שלא הביא עדיין בכורים מפשתן עד שהביא קין: וילבשם. להורות להם סדר הלבשה כמו שקבלו רז"ל (יומא דף ה'): ויאמר ה' אלהים הן האדם היה כאחד ממנו. הוא כל העליונים. ועתה פן ישלח ידו. כל מקום שנאמר הן הוא ק"ו וביאורו אין ספק שישלח ידו לאכול מעץ החיים הן מאי דלא הוי האי. שנברא לדעת רק טוב ולא לידע דרך הרע כלל נתגלגל הדבר והוה והיה כאחד ממנו כמעט בריאה חדשה אפס אינו אדם מוחלט. כי כאשר אמר נעשה אדם בצלמנו פי' בצלם כל הברואים ונברא בכח שיוכל להשיג בחינת כל הברואים ואח"כ נברא בצלם אלהים הוא צלם האנכי המיוחס אל אלהים כח כל הכחות תעשה הכל בכלל. ועתה פן ישלח ידו הוא לשון בתמיה אלא בוודאי ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. וכבר נגזר עליו לטובתו שלא יחיה לעולם כי אין טוב לאדם כי אם להתעכל החומר כמרז"ל טוב מאד זה המות: וישלחהו ה' אלהים. כי מראש הניחו בגן עדן לעבדה ולשמרה ביאורו לעבדה להשקות אותה ולשמרה שלא יעלה בתוכה פריץ חיות כמבואר למעלה ועתה לא שמר אותה עד שבא פריץ חיות והוא הנחש אל האשה ולכן העביר אותו מאומנתו וישלחהו מגן עדן ולא שיהא יושב בטל כ"א לעבוד את האדמה אשר לקח משם לשרשו הראשון: ויגרש את האדם. אחר שלחהו מג"ע לא רצה לילך לעבוד את האדמה אשר לוקח משם ויגרש אותו אל מקום אשר לוקח משם: מקדם. שמשם שולח האדם ושם שכן כמ"ש למטה וישב בארץ נוד קדמת עדן: הכרובים. הם צורת אדם וכל הגוף של אדם רק עם כנפים ותחת הכנפים ידי אדם ופנים של תינוקת ולכן נקראו החיות של יחזקאל כרוב וכן במקדש: ואת להט החרב. פי' בידם חרב ויש לה להט כי היא מראה מלוטשת והוא ברק החרב והברק מתהפך בכל רגע כפי גילוי החמה ונטיתה לכל רוח העולם כפי הילוך החמה והיא שורפת מאד. ועיקר הכרוב הוא צורת שור לכן כל המשכים מצורת שור הם כרובים וכן השחרים כאן וכן כ"א הן בצורה הזאת: לשמור את דרך עץ החיים. אע"פ ששמירתן כולל כל ג"ע מ"מ עיקר שמירתן אל דרך עץ החיים: והאדם ידע. והאדם בה"א הידיעה לפי שאדם כולל כל המין אמר האדם על אדם הפרטי ששמו אדם. יצא הקים דבר ה' כאשר צוה לעבוד מיד את האדמה. אפס ידע קודם את אשתו כדי שיהיה לו בנים לעזור אותו בעבודתה: ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש. לשון קנין נופל על דבר שנעשה ונתיחד להקונה שאין לזולתו חלק בו כמו הר זה קנתה ימינו שהר זה נתיחד לה' לבדו ומעולם לא זזה שכינה. וכן מלאה הארץ קנינך. פי' שכל הארץ מיוחדים לו בעלם שיוכל לשנותם לכל שירצה. וזה שאמרה חוה קניתי לי איש בקנין את ה' שיוכל לעבוד עם בעלי את ה' וכן ה' קנני ראשית דרכו הש"י [illegible] את התורה לעלם שתהיה ראשית דרכו מי שרוצה להשיג דרך ה' היא

ראשית דרכו גם אחריתו כי סוף המעשה במחשבה תחלה: ותוסף ללדת. אמר עלי' ותוסף ללדת. ולא על אדם לפי שאדם ידע את אשתו רק פעם אחת לקיום המין ושיא אמרה להוסיף ללדת את אחיו שיהיה עזר לקין אחיו בעבודת האדמה. את הבל. את הוא עם כמו את השמים כמו שביארנו בפסוק ראשון. שנברא היפך כוונתה שיהיה טפל ועזר לאחיו. אפס נברא עצם מיוחד לעצמו ולא הסכים לעזור לו אלא נפרד ממנו: ויהי הבל רועה צאן. וקין נשאר לבדו עובד אדמתו. ולא תקשה לך מאמר ותלד את קין כי קין לא עזר ג"כ לאביו לפי כוונתו רק נפרד ממנו לעבוד את אדמתו לכן אמר אצל הבל ויהי הויה אחרת נהיה. וקין הי' הוויתו כפי כוונהם ומחשבתם לעבוד את האדמה אפס לא עזר את אביו:

ויהי מקץ ימים. סיפר הכתוב כי קין לא קיים מצות הבכורים בעונתן אפס מקץ ימים של עבודתו בשדה הביא מפרי האדמה ולא מפרי העץ. וקבלו רז"ל שהיה פשתן הגרוע שבמיני האדמה. ופשתן עץ היא לכן חשבוהו לעץ אפס לא הי' בו פרי ונקרא פרי האדמה שהיא עצמה פרי האדמה ומזה למדו רז"ל שהיה פשתן: והבל הביא. והבל גם שהיה פטור ממצות ביכורים שלא הי' לו חלק בארץ ולא יוכל לקרות אדמתך. מ"מ הביא מבכורות צאנו ומחלביהן: וישע ה' אל הבל כי מתחלה לא היו מעשיו רצוים לפני ה' כיון שנפרד מאחיו שלא לעבוד את האדמה. ואח"כ נתרצה וישע ה' פניו אליו ואל מנחתו שיהיו הדורות מקריבים לפניו ג"כ מבכורות הצאן ומחלביהן: ואל קין לא נתרצה בעבור שלא הביא בכורים. וגם הביא מפרי האדמה הגרוע ולא מפרי העץ. ויחר לקין מאד כי לא הבין חטאתו. ויפלו פניו. פי' הדר פניו כמ"ש בתרגום וזהו על בושתו מאחיו. ד"א פנים נאמר במקומות רבות על הכוונה כמו מגמת פניהם. וכן ונשאים פנים בתורה (מלאכי ב' ט') וכן בדברי רז"ל ע' פנים לתורה פי' שבעי' כוונות שונות. וכן מפני הנאמר בלשון בעבור ביאורו בעבור כוונת ענין ההוא וכן ביאור ויפלו פניו שנפלו כוונותיו הראשונים שחשב שיהיה רצוי מאד להבורא לפי מחשבתו וכוונתו: למה חרה לך. מלת למה ביאורו לשוא בלי טעם והוא תרגום של אין ואפס וז"ש למה בלי טעם חרה לך כי אתה היית בעוכרך כי לא הבאת הבכורים. שנית ולמה נפלו פניך גם זאת בלי טעם אם לא קבלתי בפעם הזאת נפלת מכוונתך לאמר לית דין ולית דיין ולית משגיח ח"ו הלא אם תטיב שאת. הלא טובך בידך ובכחך אם תטיב מעשיך זאת תתנשא יותר ממדריגת הבל כי במקום (ברכות ל"ד ע"ב) שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אין כו' ואקבל קרבנך. ואם לא תטיב שאת. אל תחשוב שלא תתנשא עוד לבד ותשאר במדרגותיך אפס לפתח חטאת רובץ פי' לפתח הבית שם רובץ החטאת כיון שפתחת הדלת אז החטאת רובץ כאריה מי יקימנו אפס הוא רובץ במנוחה כ"ז שאדם עוסק בעבודתו ית"ש: רק ואליך תשוקתו כל מגמותיו הוא רק ללכוד את האדם במצודתו בשעה שהוא פוסק מהעבודה. ואתה תמשל בו ואתה יש בכחך למשול בו כעבד לעבוד את ה' בכל לבבך בשני יצריך כי זה תכלית כוונתו: לפתח חטאת רובץ בפתח הבית רובץ החטאת לכן צוה הקב"ה לקבוע מזוזה בשמאל ויציאתו מפתח הבית וכן ארז"ל הלוי שתהא יציאתו כביאתו וכן ארז"ל כיון שיצא התינוק לאויר העולם כו' רמוז ע"ז הענין: ויאמר קין אל הבל כו' לא פי' הכתוב מאמר קין. וסמך על מארז"ל כ"מ שנאמר אמירה הוא לשון רכה. ביאורו הערים קין וטמן שנאתו בחובו שלא ישמור עצמו ממנו וכל מאמריו היה בלשון רכה והיה קורא אותו תמיד הבל אחי בלשון חיבה. וסיפר לו והתפאר לפניו מה שאמר לו הקב"ה אם תיטיב שאת שיקבלו ואמר לו זה מפני הקנאה והבושה ואעפ"כ לא סרה הקנאה מלבו רק שלא משל בו היצה"ר עד צאתו לחוץ ולזה אמר ויהי בהיותם בשדה ולא שמר עצמו ממנו והיו רחוקים מאביהם ומאמם. ויקם קין אל הבל אחיו כאחים בלי ראות ולא נזהר ממנו ויהרגהו: ויאמר ה' אל קין אי הבל כו' שאלו לו ב' דברים. אחד אי הבל. אם תאמר לא ידעתי. הלא אחיך הוא ואיך לא תשגיח עליו לידע אנה הוא הלא כריע כאח דברת עמו עד הנה וז"ש אחיך. והשיב על ראשון ראשון. על אי הבל השיב לא ידעתי. ועל אחיך השיב האומנם שנכון להשגיח עליו אפס השומר אחי אנכי לחייב על אבידתו כשומר שכר:

ויאמר מה עשית כו' ביאורו ויאמר אליו מה עשית להסתיר עצה לרמות אותי בפיך שמת שלום ובלבך טמנת ארבו הלא קול דמי אחיך מה שקראת אותו תמיד בלשון חיבה אחי ורעי כדי לשום דמי מלחמה בשלום ודמית שתסתיר ממני עצה. הלא המה צועקים אלי מן האדמה ביאורו כי אמת מארץ תצמח אם יסתר איש במסתרים בארץ ואנכי לא אראנו. כי אתה עשית בסתר לקרות אותו אחי בלשון רכה ונמוכה ואני שמעתי אותו הקול בלשון צעקה כפי כונת לבך וכעסך שהיה בדעתך להרוג. ועתה ארור אתה מן האדמה כו' בי אור ועתה תראה ברע אשר תמצאך אחר שהרגת אותו וגרמת לך קללה לעולם שארור אתה מן האדמה פי' מן האדמה שקברתו בה להסתיר ממני. ממנה תהיה מקולל. אשר פצתה כו' למדת אותה דרך חנופה כי הדם הוא יחניף את הארץ. כמו שכסתה בסתר על דמי אחיך. כן תכסה טובתה מעיניך ותבא מארה בפירותיה זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף וגו' כי תעבד את האדמה כו'. כנגד מה שאמר לא ידעתי כחש לו ככה תכחיש הארץ כנגדך ולא תוסיף עוד לתת כחה לך מעצמה ותאמר אין לי כח לתת טעם בפירות כמ"ש תאנה וגפן לא יתנו חילם ועץ השדה לא יתן פריו כחש מעשה זית. וכנגד מה שהעיז פניו ואמר השומר אחי אנכי לילך אחריו ולשמור מצעדי רגליו שלא יאבד מן הארץ לכן נע ונד תהיה בארץ נע פי' שתהי' מתנענע תמיד ולא יהי' לך מנוחה ונד שיהי' רחוק ממקום מולדתו כמו נדה לבעלה: ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשוא. אם היה ביאור של עון רק מזיד נראה שלא בדעת דיבר כיון שחטא במזיד לכן הוא גדול מנשוא. ונראה שר' אמי אמר (בשבת דף נ"ה ע"א) אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון והקשה

המהרש"א ז"ל בח"א למה יבוא על חטא שהוא שוגג מיתה ועל עון שהוא מזיד לא יבוא רק יסורין והניח בצ"ע. ונראה כך כיון שעבר אדם רצון בוראו ית"ש יש בו חטא ועון. מה שחטא מכוונתו ית"ש נקרא חטא. ומה שגרם רעה לעצמו נקרא עון כמו וישר העויתי (איוב ל"ג כ"ז) שבעצמו העוה וכן ואנכי העויתי (ש"ב כ"ד ט"ז) וכזה אשר העוה מביא על עצמו יסורים כמו בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהלים פ"ט ל"ג) וכן וימכו בעונם (שם ק"ו מ"ו) ולכן נקרא עון מזיד שברעות נפשו מביא על עצמו יסורין וז"ש אין מיתה בלא חטא שחטא נגד הש"י ואין יסורין בלא עון שהעוה דרכו להביא על עצמו יסורין. וז"ש קין גדול הוא עוני עותותי והיסורין שהבאתי על עצמי קשה מנשוא ולסבול אותם ואנכי לא ידעתי קודם שגלית לי אותם. וכן אביגיל אמרה (ש"א כ"ה) בי אדוני העון וצריך לתת לב איך הגידה שקר לכחש כל עבדי דוד ולמה סיפר הכתוב שקר. רק הי' דרך בקשה העון הוא העונש תעשה בי ולא בבני ביתי. וכן אמר קין גדול עוני הוא העונש ואיך אשא עונש גדול כזה וז"ש גדול עוני מנשוא: הן גרשת אותי כו'. התחיל לשו' ולהאמין בהשגחת הבורא כמשרז"ל גנבא על פום מחתרתא רחמנא קר א ואמר שקללת שהאדמה לא תוסיף תת כחה לי ובזה גרשת אותי מעל פני האדמה שבחרתי בעסקים. אם היה עוד השגחתך נטויה עלי לא הייתי דואג מאומה. מי שאמר לארץ שתוציא פירותיה הוא יאמר לשמים לזון אותי. אפס כל דאגתי הוא שמפניך אסתר מה שאמרת נע ונד תהיה בארץ ואין ומציל מחסה עלי מי שיחפוץ יוכל לנוע ולנוד אותי ממקומי. וכיון שהאדם אין לו מקום מיוחד אז כל מוצאו אפילו בריה פחותה מאד יכול להרוג אותי ואין מי שיתבע דמי. ומה שאמר פני האדמה הוא כי האדמה הוא בצורת האדם בכל רמ"ח אברים ושס"ה גידים וכל עניני האדם. ושפע הנשפע לה וחיותה הוא בדמיון הנשמה. ונשמה עיקרה במוח ולב ומשם מתפשטת בכל המקומות. והמקבל תחלה באדם הוא הפנים. וכן הוא בארץ. המקומות הראשונים הוא ג"ע וא"י והם כפנים באדם וז"ש מעל פני האדמה: ויאמר לו ה' כו'. אחר שחזרת והודית בהשגחתי לכן כל הורג קין שבעתים יוקם פי' עפ"י פשוט יוקם ממנו שני פעמים שבעה ומלת כל יובן על שני פנים. אפילו גבור עז או כל שהוא בריה פחותה. וכל הראשון שבפ' הוא מאופן הראשון גם שימצא גבור בארץ ויבחר לילך נגד רצוני להרוג קין שבעתים יוקם בכל מיני נקמות מכל שבעה המזלות עוד גבר חסדו עליו ששם לו אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו שהיה ירא ואמר והיה כל מוצאי יהרגני כיון שהוא נע ונד יוכל להרגו אפילו בריה פחותה כנמלה. והשיב לו הש"י ושם לו אות לבלתי הכות אותו שום הכאה כל מוצאו. וע"פ דרש שבעתים יוקם ז' פעמים וזהו אזהרה למין האדם שבל לשאר בע"ח עשה לו אות: ויצא קין כו'. (ב"ר פ' כ"ב) דרש ר' חמא בשם ר' חנינא בר"י אמר יצא שמח דכתיב הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו שהבטיח לו לבלתי הכות אותו כל מוצאו. וישב בארץ נוד קדמת עדן פירוש נגד עדן כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. פי' שלא הביאו לקראתכם לנגדיכם והארץ המכוונת נגד עדן היא א"י ונקראה א"י נוד ע"ש שעתידין ישראל לנוד ממנה כמו שתרגם אונקלס גלי ומטלטל: וידע קין כו' הודיעה לנו התורה שם העיר אשר בנה לידע היכן ארץ נוד שישב בה ומצאנו ראינו שם העיר חנוך בארץ ישראל בחלק אשר סמוך לים הגדול ויושבי ארץ הטובה ההוא העידו שיש להם בקבלה איש מפי איש ששם העיר ההיא חנוך לא נשכח מהם גם אחר המבול:

ויולד לחנוך את עירד. במדרש אריב"ל כל השמות הללו לשון מרדות הן. עירד עורדן אני מן העולם מחויאל מוחן אני מן העולם. מתושאל מתישן אני מן העולם: פי' בכל דור נגזר עליהם יותר מפני שהרשיעו יותר בימי עירד נגזר עליהם רק שירדו מגדולתם ונשארו בחייהם. ובימי מחויאל הרשיעו יותר נגזר עליהם שימחו מן העולם אפס העולם תשאר על מקומה. ובימי מתושאל הרשיעו עוד יותר אז נגזר עליהם שגם העולם יחרב כמו שהיתה בימי המבול שהאדמה נתקלקלה ג' טפחים וזהו מתישן אני מן העולם הישנה ונעשה בימי נח עולם חדש כשרז"ל על נח שראה עולם חדש:

ויקח לו למך כו'. פי' קצת מדרכיהם כי המה היו משקין לאחת כוס של עיקרים והוא לקח שתיהן לפריה ורביה לפיכך זכה ונשאר ממנו אחר המבול כי בתו נעמה אחות תובל קין היתה אשת נח לפי קבלת רז"ל. (ב"ר פ' כ"ג) ונשאר ממנו ענף שהולידו את שלשה בני נח. שם האחת עדה אצלו היתה ראשונה במעלה לפי שהיא לפריה ורביה לא כן הרשעים שבדורו שהיתה סורה וגלמודה אצליהם. ושם השנית צלה היושבת תמיד בצלו וקירב את הראשונה יותר מפני שהיתה נפשה עגומה ולכן זכתה והולידה קודם צלה: ותלד עדה. קודם כי פתח ה' את רחמה והולידה קודם צלה עוד זכתה שבנה היה רבן של כל יושבי אהלי ה' וכן היושבי מקנה היו ג"כ פרושים במדברות ומתבודדים לעבודתו ית"ש והוא היה רבן. ופי' אבי ראשון. ונכתב כל זה לידע היאך נתפשטו האומנות בעולם. וכן סיפר לקמן מדור הפלגה לידע היאך נתחלקו האומות לקצות הארץ להוציא מדעת האפיקורסים שאומרים העולם קדמון ח"ו. וכן כתבו ענין קשת שהיא אות לברית עולם לא כמו שנשתבשו היונים והפרושים הנמשכים אחריהם: ואחות תובל קין נעמה. היא היתה ידועה בימי משה רבינו וישראל וכן כתב ואחות לוטן תמנע שהיתה מפורסמת. ודע שכל אלו נמחו ונעשו שדים והמה ידועים ואין רצוני להאריך ולכן נכתבים כאן: כי איש הרגתי לפצעי וילד לחברתי. פצע הוא מכת חרב וחבורה היא מכת אבן. ויצרו של אדם מתגבר עליו בשני אלו בתאוה וכעס. בילדותו הולך אחר תאות לבו והוא נקרא אז לב האבן שקשה כאבן לפרוש ממנו ובימי העמידה מתגבר עליו בתאות לבו ורב כעס ומכאובים ואז נקרא ברזל שמתפעל בקל לחמם מאש הגאוה והכעס וזהו כוונת רז"ל אם פגע בך מנוול זה (סוכה דף נ"ב) משכהו לבה"מ אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ פירוש אם אבן הוא

הוא שנמשך בתאוה נימוס במי התורה שנאמר אבנים שחקו מים (איוב כ"ב) ואם ברזל הוא שקל הוא לכעוס מתפוצץ ע"י אש התורה שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה'. וכן מאמר למך הוא משל על יצה"ר איש הרגתי לפצעי במכת חרב של ברזל היינו כעס וילד לחבורתי מכת אבן היא התאוה בילדותו של אדם. כי שבעתים יקם קין מה למך לא ידע דבר ה' רק ע"י מעשה שנעשה נקמה בהורג קין ולכן נכתב כל זה להודיע צדקת ה' ע"ש שמקיים דבורו וכן נכתבים ממה ענינים בתורה לכונה זו: וידע אדם עוד. זה היה קודם רק שכתב כל מעשה קין ובניו ואח"כ התחיל לסדר תולדות שת ובניו וזה ענין אין מוקדם ומאוחר בתורה שהתורה מסדר כל ענין בפ"ע: כי שת לי אלהים. בהשגחה גלויה:

אז הוחל לקרוא בשם ה'. ביאורו כל האמצעיים נקראו בשם אלהים אבל שם ה' לא יאמר כי אם על בורא ית"ש שבידו וברשותו להרע ולהטיב. והם קראו את אמצעים בשם ה' זה ע"ג: זה ספר. פירוש כל הספר הספר בראשית לחשוב תולדות אדם עד בני ישראל שהיו נקראים ע"ש אביהם ישראל: בדמות וגו' כאן אמר עשה לכך נאמר בדמות ולמעלה אמר ברא לכך נאמר בצלם: ויולד בדמותו כצלמו. אע"פ שכל מין האדם הם בצלם מ"מ בעצם לא נבראו בצלם רק אדם ושת ולכן יצא בת קול (ב"ב נ"ח ע"א) לרב"ב ואמר אם בדמות דיוקני וכו' ומאנוש ואילך לא נולדו עוד בדמותו ובצלמו רק כקוף בפני אדם ולכן נקרא כל האדם אחריו אנשים ל"ר על שמו וכן כשרוצים לגנות האדם קורין אותו אנוש מה אנוש כי תזכרנו

כו': ויהיו כל ימי אדם אשר חי כו' וימת. הודיע התורה לנו אריכות שנותיהם כל זמן שהיתה רוח בקרבם היינו קודם המבול. וימת להודיע שה' קיים דברו שכל אלו כולם מתו לבד חנוך. ועוד הודיע שלא מתו במבול: ויחי שת כו' עד פסוק כ"ד ויתהלך חנוך כו'. הודיע שהולידו קודם רק שלא חשב הדורות כ"א נח. כי לקח אותו כו' ביאורו שנעלם מבני אדם ולא ידע ממנו רק ה' וז"ש כי לקח כו': לאמר זה ינחמנו. כשראו שינוי בארץ קראו אותו כן שקריאת שמותם לא היה ביום לידתם רק לשם המעשה הנעשה בימיהם: מן האדמה. שנתקללה בימי קין: ויהי כל ימי למך. מחמת שלא האריך ימים כמו אבותיו כתב ויהי ולא ויהיו. מפני שלא חי כל שנותיו וכן בחנוך. כל ימי למך נתקצר שנותיו שלא ימות במבול ויצער נח או יצטרך לבוא להיבה ללא צורך ואם ימות תיכף קודם המבול יאמרו שהוא צדיק וע"י נתעכב המבול כמו מתושלח ע"כ מת קודם לכן ה' שנים כפירש"י בפר' ויהי כי זקן יצחק ע"ש: ויהי נח כו' ולא אמר ויהי לפי שבכלם תולה פרטית חייהן בבניו וכאן תולה במבול: בני האלהים. הגבורים כמו הררי אל והן בני השופטים. מעולם כי חשב שלא ישאר ממין האדם כלום וכן מדברים כל הפסוקים עד ונח מצא חן כו' ולכן אמר והיו ימיו פי' ימיו של מין האדם: בשגם פירוש שגם הוא נהפך אל החומר: הנפילים נקראו נפילים מחמת גובהן: וגם אחרי כן. כמו סיחון ועוג שנשתיירו ממבול: אנשי השם. כל שניכר בעולם בין מחמת עצמו בין מצד מעשיו או מצד יחוסו נקרא אנשי שם:

חידושי פרשת בראשית מהרש"א

רש"י אמר ר"י וכו' שאם יאמרו או"ה לסטים אתם וכו'. והקשה הרא"ם למה יקראו ישראל ליסטים בשביל זה והלא כנען עבדו על שם כדכתיב ויהי כנען עבד למו ומה שקנה עבד קנה רבו. ותי' דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב ואם כן אין לנו לכבוש אלא החצי שהחצי האחרת היא לבני יפת עד כאן לשונו. ומסברא זו מה שתירץ הרא"ם זכרונו לברכה כתב רבינו הגאון בחידושי אגדות דחלק בהדיא עובדא שבאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדר ואמרו ארץ כנען שלנו היא וכו' והשיב להם גביהה בן פסיסא מהכתוב ארור כנען עבד עבדים וכו' עבד שקנה נכסים עבד למי וכו' והיכא למידק בזה הנה אם נאמר שזו תשובה נגד בני אפריקא שהם מזרע כנען הנה תשובה זו מוסיף שאלה נגד פני המלך אלכסנדרוס שהיה מבני יפת דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב דהיינו שם ויפת ויהיה החצי לבני שם והחצי השני לבני יפת שמזה הטעם הוצרך ר"י לומר שהקב"ה בראה וכו' כי טענת מה שקנה עבד וכו' אינו מספיק כ"א נגד בני כנען ולא נגד בני יפת וכמ"ש הרא"ם. ועוד ראוי לעיין בטענתם דכיון דבני אפריקא היו באים בראיה מן התורה מדכתיב ארץ כנען לגבולותיה וכנען אבוהן דהאי אינשי ע"כ יאמינו במה שכתוב בתורה ואם כן אין להם פתחון פה דכמה כתובים בתורה שהקדוש ברוך הוא נתן לישראל ארץ ז' עממים וצוה שלא יהיו מהם כל נשמה וכמאמר ר"י מה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו וכו'. והנראה כי לפי זמן המעשה הזה נראה שהיה בתחלת בית שני כי אלכסנדר היה בזמן שמעון הצדיק כדאיתא ביומא ותמיד מיום חורבן בית ראשון היה ידם תקיפה עלינו בתחילה יד כשדים ואח"כ יד מלכי פרס ומדי ואח"כ יד מלכות יון ומוקדון והיה טענת בני אפריקא על פי דברי התורה כי באמת ברשעתנו נטל הקדוש ברוך הוא הארץ מאתנו ונתנה לכם כמ"ש כי ברשעת הגוים וכו' אבל הנה כבר אתם עשיתם כמונו כחטאות כל הגוים וקאה אתכם הארץ בחורבן בית ראשון והשליך אתכם לארץ אחרת בחטאתכם כאשר קאה אותנו בחטאתינו ועוד היום אתם בחטאתכם ובעונם הזה שיד האומות תקיפה עליכם ולא טובים אתם מאתנו ואתם תשובו להאחז בארץ הזאת והנה אנחנו קודמין לזכות בה מצד ירושה דכתיב בה ארץ כנען וכו' וכנען אביהן וכו' והיה תשובת גביהה כי באמת הננו תחת יד אלכסנדרוס והננו לעבדים לו מכל מקום הקדוש ברוך הוא נתן אתכם להיות עבדים לעבדים דכתיב ארור כנען עבד עבדים וכו' שפי' הכתוב שאף אם אחד מאחיו שהם שם ויפת מושל בחבירו ויהיה חבירו עבד וכנען לו יהיה כנען עבד לאותו עבד והנה אנחנו היום מבני שם עבדים וכנענים לבני יפת מ"מ אתם בני כנען עבדים לנו ועבד שקנה נכסים וכו' וכה"ג פי' רש"י לקמן בפרשת נח בפסוק ויהי כנען עבד למו אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען עכ"ל:

רש"י ואם באת לפרשו כפשוטו וכו'. ובפרק בתרא דר"ה הקשה רבינו במה שאמרו שם הני עשרה מלכיות מה שאנו אומרים בר"ה כנגד מי אמר ר"י כנגד עשרה מאמרות שנברא העולם ופריך מה ניהו אילימא ויאמר דבראשית הני ט' הוי ומשני בראשית נמי מאמר הוא דכתיב בדבר ה' שמים נעשו. ולפי הפשט הזה מה שפירש"י ז"ל דלא הוזכר כאן כלל בריאת שמים וארץ אלא שהכל נמשך אל ויאמר אלהים יהי אור וכו' ולא הוזכר בבראשית בריאה אחרת ואם כן אין בראשית כלל מאמר זולת ט' ויאמר דכתיבין בתריה. ויש לומר אף על גב דבראשית ברא וכו' נמשך אל האור מכל מקום בכה מאמר דבראשית נשמע נמי בריאת שמים וארץ זולת ט' ויאמר דכתיבי בתריה. והא דלא הוזכר נמי לשון אמירה בראשונה כמו בט' האחרים. יש ליישב זה עם מה שפירש"י לקמן דאת השמים ואת הארץ בא לרבות תולדותיהן שנבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביומו. והענין כי החומר הראשון אשר ממנו נתהוו כל הצורות נברא ביום ראשון יש מאין במאמר הש"י כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו אבל בימים האחרים לא היה הבריאה יש מאין אלא מן החומר הראשון נקבע לכל אחד צורתו המיוחדת לו ביומו במאמר השם יתברך יש מיש והשתא ביום ראשון שהי' אמירה ראשונה בראשית וכו' לבריאת יש מאין לא הוצרך להזכיר בו שהיה באמירה דודאי באמירה בעלמא לחוד נברא החומר הראשון בים מאין ולא תפול עשייה בדבר שאין בו ממש אבל אחרי אמירה ראשונה שהיה ביום ראשון שכבר נברא חומר הראשון היה אם ושלום לבעל דין לחלוק ולומר כאן שהיה יש מיש דבעשיה נעשה הכל בימים אחרים ע"י הרכבת החומרים הפשוטים עד שנעשו צורות אחרות כמעשה ידי אדם ולהוציא זאת הדעת מלב הנפסדת הזכיר בכל הבריאות שבימים אחרים נמי אמירה לחוד שע"י אמירה לחוד נתהווה הכל בלי שום מעשה כלל. והענין מבואר אילו נברא העולם בעשיה לא היה אפשר באדם לשנות בבחירתו עשית יש' ב"ה כמ"ש ומי יבא אחר המלך אחר אשר כבר עשוהו אבל ניתן ביד אדם לשנות מעשיו כפי בחירתו וע"כ לא נברא רק במאמר שאפשר לשנות מאמר כמ"ש צדיק מושל וכו' הקב"ה גוזר והצדיק מבטלה על ידי מעשיו. ועל זה כוונו באבות בעשרה מאמרות וכו' והלא במאמר אחד וכו' רצה לומר דודאי מה שנברא העולם במאמר ולא בעשיה הוא משום בחירת האדם שיהיה לו שכר ועונש כפי מעשיו אבל הלא במאמר אחד יכול להבראות דהוי כל הבריאה יש מאין להבראות וכ"ש דהוי ניתן הבחירה לאדם לשנות רק מאמר אחד ואמר אלא להפרע וכו' והיפך בצדיקים. וכל זה מה שפירש"י כאן הדרש והפשט הוא אליבא דב"ה או אליבא דחכמים דב"ה סבירי להו דהארץ נבראת תחילה וחכמי' סבירי להו דכאחד נבראו ולדבריהם עכ"ל דהכתוב בראשית ברא וכו' לא בא להורות סדר הבריאה אבל לב"ש דסבירי להו דשמים נבראו תחילה ואליביה יפרש מלת בראשית כמו בראשונה וסדר הבריאה בא הכתוב להורות ופלוגתתם שנויה פרק אין דורשין וז"ל ת"ר בית שמאי אומרים שמים נבראו תחילה ואחר כך ארץ שנאמר בראשית ברא וכו' ובית הלל אומרים ארץ נבראת תחילה שנאמר ביום עשות וכו' תניא אמרו להם בית הלל לבית שמאי לדבריכם אדם בונה עליה וכו' אמרו להם בית שמאי לבית הלל לדבריכם אדם בונה שרפרף לרגליו וכו' וחכמים אומרים זה וזה כאחד נבראו וכו' מ"מ קשה קראי אהדדי אמר ריש לקיש כשברא ברא שמים תחילה וכשנטה וכו'. ויש לתמוה בזה כיון שבמאמר אחד נבראו שמים וארץ איך טופל בהם לשון תחילה להיות האחד מוקדם לחבירו. ועוד קשה כדמקשינן קראי ומשני ריש לקיש כשברא וכו' אכתי לבית הלל קשה קראי אהדדי ואם נאמר לבית הלל גם כן הכי אם כן במאי פליגי. ואם נאמר לבית הלל בהיפך לא הו"ל לשתוק לר"ל ולומר היפך זה לבית הלל. ובעל יפה מראה כתב דר"ל סברא דנפשיה קאמר ולא לתרוצי אליבא דבית שמאי ובית הלל קאתי וע"כ צ"ל דר"ל לבית שמאי לא אתי דאל"כ מאי קאמרי בית הלל לבית שמאי לדבריכם אדם בונה בית וכו' והלא אין זה משל צודק אלא בנטייה שבונה כל אחד הקמת מלבו והלא בזה מודה בית שמאי לבית הלל וכו' ואין דבריו מהוגנין שאין זה מסוגית התלמוד דהא סתמא דתלמודא קאמר מ"מ קשה וכו' ולא ריש לקיש ומשמע דלבית שמאי ובית הלל על פלוגתייהו פריך והוכחה זו אינה אלא לפי מה שהוא הבין לשון נטיה שהוא הקמת מלבו המלב אבל מהנראה כי הקמת המלב היתה בכלל הבריאה והנטייה הוא גמר עשיה ותיקונם כי מלאכת הארץ נגמרת ביום שלישי שנאמר ותראה היבשה וכו' ויאמר אלהים תדשא הארץ וכו' וגמר מלאכת השמים היה ביום הרביעי שנאמר ויהי מאורות וכו' ולכך בענין השמים הזכיר הארץ תחילה שנאמר ביום עשות וכו'. והנראה דודאי במאמר אחד נבראו כולם אמנם פלוגתייהו באיזה מהיסודות התחיל להרחיב ולילך המגילות של עולם כמ"ש רז"ל במתניתין דשוגין אמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה

הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כו' עד שנגער בהם הקב"ה והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב אני אל שדי וכו' והמשל בזה דבכל הדברים יש לספק בבריאתם אם נאמר שהפנימי אשר בתוכה הוא נברא תחילה ואח"כ נתגדלו והולכים עליו קליפות החיצונות והם אינם אלא שומרים לפנימי או שנאמר בהיפך זה כי החיצונות הם גדולות ונבראו תחילה ובזולתו יפסיד גם הפנימים כי הוא שומר עליהם אח"כ יתגדלו הפנימים ואם נאמר שקולים הם וכאחד התחיל מציאותם בקטנות יהיו גדולים והולכים ולזה לדעת בית שמאי שנא' בראשית ברא וכו' כי הגרמיות השמיימות המקיפים את העולם אשר בסבותם יתנועע כל המציאות הם העיקר וממנו התחיל המציאות להרחיב ולהלוך מלמעלה למטה עד לארץ שהוא האמצעי בתוך היסודות הפשוטות והוא שהביא ראיה שנאמר השמים כסאי וכו' כי בודאי הכסא הוא העיקר והשרפרף הוא טפל ע"פ גובה הכסא מתקן השרפרף . ודעת בית הלל היפך זה שנאמר ביום עשות וכו' כי הארץ הוא המרכז אשר עליה יסובבו כולם והוא העיקר כי הם אינם אלא כשומרים ומשמשים עליה ועל כן בה התחיל המציאות והיה הולך ומרחיב עד מציאת השמים הגלגלים עד שנגער בהם הקב"ה והביא ראיה שנאמר הבונה בשמים מעליותיו וכו' כי מעמד העליה בלי הבית שתחתיו א"א וע"כ הארץ הוא העיקר שהאגודה של היסודות הפשוטים כולם על הארץ יסדה הש"י ב"ה. ודעת החכמים הכריע ביניהם כי כאחת התחיל המציאות מלמעלה מן השמים ומלמטה מן הארץ שנאמר אף ידי יסדה ארץ וכו' כמתחיל בב' ידיו בשני קצות לעשות ולומר קורא אני אליהם יעמדו יחדיו ירצה בו הגלגל המקיף בלי המרכז והמרכז בלי הגלגל א"א שיעמדו אך יחדיו יעמדו וע"כ התחיל המציאות בשניהם כי כולם עקריים . והא דמקשה קראי אהדדי היינו אליבא דבית שמאי דלבית הלל קראי דביום עשות וכו' דייק דהעשייה נמשך אל ארץ ושמים ומדהקדים בכאן ארץ לשמים ע"כ ארץ נבראת תחילה אבל קרא דבראשית ברא וכו' לא דייק דהבריאה שנאמרה שם נמשך אל האור כמו שפירש"י לפי הפשט ולא בא לומר כאן סדר הבריאה לשמים וארץ אלא שברוב הכתובים הקדים שמים לארץ היא לב' ענינים כי מציאותו ית' ב"ה ניכר באמצעיתם יותר מעל ידי התחתונים כי מתנועתם נודע מניע ראשון שכל מתנועע יש לו מניע ויכלה הדבר אל מניע הראשון. והב' שגדולת מעלת פעולותיו ית' נראות יותר מהעליונות כמו שכתוב כי אראה שמיך וכו' אבל בית שמאי דדייק ליה קראי דבראשית ברא וכו' שהשמים נברא תחילה ויפרש מלת בראשית כמו בראשונה ולהורות סדר הבריאה אם כן פריך מה יעשה בקרא דביום עשות וכו' ומשני ריש לקיש כשברא וכו' זהו תוכן דברי רבינו באגדות אלו :

רש"י **ודומה** לו תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דיבורו וכו' . אבל מדרשו בפסחים פרק האשה ובפ"ק דבתרא של' נביאים הושע וישעיה עמוס ומיכה נתנבאו בפרק א' וגדול שבכולם היה הושע וממקרא זה למדו מדכתיב תחלת וכו' ופריך וכי עם הושע דיבר תחלה והלא ממשה עד הושע היו כמה נביאים וכו' . וכתב רבינו אדרש זה דאין לפרש כפירש"י כאן לפי הפשט דהא ע"כ אין זה תחלת דיבורו דאל"כ למה לא אמר כן לשאר נביאים כדלעיל . ועוד למאי איצטריך לאשמועינן דמסתמא זה היה תחלת דיבורו וע"כ דרשו תחילת דיבורו עמו היה וק"ל :

רש"י **שא** מים. כן הוא בבראשית רבה שא מים טעון מים ומה שפירש"י שם מים אש ומים הוא על פי תלמודנו בפרק אין דורשין דשנינו שם אמר ר"י בר"ח שמים שם מים ובמתניתא תנא אש ומים שהביא הקדוש ברוך הוא אש ומים וטרפן וכו' והא שהרכיב רש"י המאמרים אלו כאחד מתלמודא ומב"ר כי אינם סותרים זה את זה וכדי להבין זה אציג לפניך דברי רבינו ככתבו וכלשונו והילך לשונו יש דעות מחולקות בזה מהם שאומרים כי הרקיע שהבדיל בין מים עליונים לתחתונים הם הגלגלים וזו היא דעת הרמב"ן והפליג להביא כמה מאמרים על אמתת זה הענין וזו היא דעת רש"י ז"ל כאן שכתב בתוך המים באמצע המים שיש הפרש כו' אבל הרב המורה ביאר כי רקיע זה הוא המקום אשר יתהוה בו הענן ומאמר דבן זומא בפרק אין דורשין מה שאמר צופה הייתי בין מים עליונים וכו' אלא ג' אצבעות בלבד דהיינו במקום חיבורן מקום קשר כיפת הרקיע בקרקע אינו סובל לכאורה כ"א פי' הרב המורה וכן כתב הרא"ש על פסוק בתוך המים וכו' והאריך שם עד אבל ההיא דחגיגה דבן זומא שאמר צופה הייתי וכו' סבירא ליה דהאי רקיע ברקיע האוירי קמיירי פי' יהי רקיע יתהוה הרקיע כמשמעו ולפיכך אמרו אין בין מים עליונים מהרקיע ובין מים התחתונים אלא לבן זומא כג' אצבעות ולרבי יעקב שם כמלא נימא ומעתה יש לתמוה על הרב איך הניח הגמרא ותפס דברי האגדה של ב"ר עכ"ד. ולדעתי המקרא הזה סובל שני פירושים כי אחת דיבר אלהים וכו' כי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים ומעתה מה שהבין הרלב"ג בדעת הרב המורה ז"ל וכבר ביאר הרב המורה רקיע המקום אשר יתהוה בו הענן לפי שהיה זר אצלו המצא המים למעלה מגרם השמים עכ"ל אינם כן כי גם הרב המורה יודה ומה שהזכיר האויריים ולא הזכיר המים אשר למעלה מגרם השמים לפי שלא נאמר שם מים אלא על צד הדמיון מזולת שהיה הענין הזה בעצמו כן וזהו ביאור שאמר ר"ע כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים שנאמר דובר שקרים וכו' ושניהם במקרא אחד נאמרו הללו את ה' מן השמים וכו' הם השמים האוירי ואח"כ כתיב הללו שמי השמים הם הגלגלים ואחר כך כתיב והמים וכו' ולזה מבואר רש"י ז"ל שהביא כאן בפירוש שמים שא מים והם דברי בראשית רבה ואחר כך שם מים והם דברי התלמוד כי המאמרים האלו פרושיהן אינם סותרים זה את זה אלא שהב"ר הזכיר שם ענין המים אשר מעל הגלגלים וע"כ פירש אותם שמים שא מים כי המים נשאים עליהם למעלה אבל התלמוד שהזכיר שמים האויריים כמאמר דבן זומא ע"כ יהיה פי' אותם שמים שם מים בעבור היות המיית המים ומה שאמר אש ומים כי השמים האויריים הוא המקום אשר יתהוה בו הענן ויש מהם עננים אש ויש מהם עננים מים כי מצינו אש מתלקחת וכו' שהיה האש והברד טורפן זה בזה הרי מבואר כי השמים האלו מאש ומים וטרפן הקדוש ברוך הוא זה בזה ומעתה אין מקום לתמוה על רש"י ז"ל שתפס דבר אחר של ב"ר והניח הגמרא כי רש"י לא יכחיש לזה דאל"כ לא הוה ליה להביא מאמר דחגיגה שם מים ואש ומים שפירושו על מים האויריים כמו שכתבתי אלא שהוא מפרש המקראות בענינים קרובים לפשוטו וזה דרך רש"י ז"ל בכמה מקומות . אמנם באגדת ירושלמי דברכות אמרינן תני בשם רבי עקיבא ור' יהושע עביו של רקיע כב' אצבעות אמילתא דרבי אלעזר פליגא דאמר רבי אחא בשם רבי חנינא תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק תרקיע מלמד שהם עשויים כטס יכול שאינם בריאים ת"ל חזקים כו' עכ"ל ומשמע שם דברקיע שהם הגלגלים איירי ולא ברקיע האויריים דפליגי שם על מי שסובר דעוביו של רקיע מהלך ת"ק וא"כ לפי זה נראה לומר דמאמר דבן זומא כפשוטה איירי במים העליונים מהגלגלים ודעתו דבן זומא שאמר כג' אצבעות כדעת רש"י שם באגדות ירושלמי ועביו של רקיע הגלגלים שני אצבעות והוא מבדיל בין מים העליונים לתחתונים ומי שסובר כמלא נימא סובר כר"א דעביו של רקיע המבדיל ביניהם אינו אלא כטס הוה מעתה הכתוב ומאמר דבן זומא אין להם דרך אחרת אלא כפירש"י ולא על רקיע האוירי שהוא דרך רחוק מפשט הכתוב ובעל יפה מראה תמה על הרא"ש ז"ל וז"ל ובעיני יפלא תלמודיי שכמותו איך יאמין שרז"ל יפרשו רקיע על האויריים והמים העליונים והתחתונים ע"ז הדרך וכו' ע"ש וצ"ע עכ"ל :

רש"י **ונשאו** ק"ו בעצמם . וכתב רבינו נראה כמו שאמרו אין לך עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה והם נשאו ק"ו שלא לצאת בערבוביא וכה"ג כתבו התוס' בפ"ק דחולין גבי גינאי נהרא חלוק לי מימך כו' ע"ש :

רש"י **הוא** שכתוב את לרבות תולדותיהן וכו' . כן הוא בבראשית רבה אבל בפרק אין דורשין דרשינן את למילתא אחריתא דגרסינן שם שאל רבי ישמעאל את ר"ע כשהיו מהלכין בדרך אמר ליה אתה ששימשת את נחום איש גם זו כ"ב שנה שהיה דורש כל אתין שבתורה את השמים וכו' מאי דרש בהו א"ל אילו נאמר שמים וארץ הייתי אומר שמים וארץ שמותן של הקדוש ברוך הוא הן ועכשיו שנאמר את השמים וכו' שמים שמים ממש וכו' ופריך את הארץ למה לי ומשני להקדים ופירש"י דאי לא כתיב הכי את הוה אמרינן כאחת נבראו אלא שא"א לקרות שניהם כאחד להכי כתיב את להקדים שמים לארץ . והא שהניח רש"י ז"ל הגמרא ותפס דברי ב"ר כי סוגיא זו אתיא אליבא דבית שמאי וכמו שכתב רבינו דבתוספות שם כתבו על פירש"י מה שפירש על דהקדים דאי לא כתיב הכי את וכו' והא דאמרי בית הלל ארץ נבראת תחילה דכתיב ביום עשות וכו' אע"ג דלא כתיב ואת התם דריש ליה מדשני קרא לסמוך ארץ לעשיה ומיהו בנימוקי חומש פירש"י את השמים לרבות תולדותיהן ומדרש אחר הוא ופליג אהא דהכא עכ"ל . ורבינו תמה על דבריהם ואמר א"כ גם לבית שמאי נמי לא לכתוב ואת גבי הארץ ומדשני קרא דבראשית ברא וכו' להסמיך שמים לבריאה מסודרים דביום עשות וכו' שהקדים ארץ לשמים לדרוש ליה דהשמים נבראו תחילה ולפי דברינו שכתבנו לעיל (בתחילת הפ' הבאתי דבריו) הא דמשני ר"ל כשברא ברא שמים וכשנטה נטה ארץ תחילה היינו דאליבא דבית שמאי משני הכי אתי שפיר הכא דהוי לא כתיב ואת ה"א דהבריאה שוין כאחד כדעת החכמים אלא בנטיה היתה הארץ תחילה ולכך כתיב כאן בראשית ברא וכו' דאל"ה ה"א דהבריאה והנטיה שוין אבל לבית הלל דלא מחלק בין הבריאה והנטיה דקרא דבראשית ברא לא דייק להו אלא שהוא נמשך אל האור כמו שפירש"י ואם באת לפרשו כפשוטו וכו' ע"כ דשינה הכתוב דביום עשות וכו' לומר שהארץ נבראת תחילה . אך קשה לבית הלל דלא סבירא ליה ואת הארץ להקדים שמים לארץ אתי ואת הארץ ל"ל וע"כ נראה דסוגיא זאת אתיא לבית שמאי אבל לבית הלל יש לדרוש את למילתא אחריתא כדאיתא בבראשית רבה לרבות תולדותיהן ופליג אדרשא דתלמודא כמ"ש התוס' והיינו אליבא דב"ה עכ"ל ולזה ניחא דתפס רש"י ז"ל האגדה של ב"ר משום דאתיא כב"ה וק"ל :

רש"י **ענותנותו** של הקב"ה למדנו וכו' . בפ' או"מ כתב רבינו יראה מפירושו שהרכיב ב' טעמים הא' ענותנותו של הקב"ה והב' משום קנאת המלאכים שבאדם נמלך בפמליא של מעלה ואפשר שלקח טעם בקנאת המלאכים מתוך שמעתין דגרסינן שם אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם ברא כת אחד של מלאכים א"ל רצונכם נעשה אדם בצלמינו השיבו מה אנוש וכו' וטעם הענוה לקחו מב"ר שאם יבוא הגדול ליטול רשות מן הקטן וכו' א"ל למוד מבוראך וכו' שכיון שבא לבראות את האדם וכו' ורש"י הרכיב כאחד דברי התלמוד וב"ר לענין א' שב' הטעמים קרובים הם בענין וק"ל :

רש"י **ומ"א** שנבראו ב' פרצופין וגו' . וכתב הרא"ש שכן הוא בב"ר אבל בעירובין פ' עושין פסין ובברכות פ' הרואה אמרו כתיב זכר ונקבה ברא אותם וכתיב בצלם אלהים ברא אותו ומשני בתחילה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף לא נברא אלא א' ואי קשיא למה הניח רש"י דרשה דקראי שדרשו בגמרא ותפס דרשה דקראי דב"ר י"ל דרש"י ז"ל דייק מההיא דפ"ק דכתובות דדברי האומר ויבן ה' את הצלע פרצוף הוא העיקר דמדקאמר דכ"ע חדא יצירה הוא דהיינו שנבראו

דו פרצופין מתחילה מר סבר בתר מחשבה אזלינן ומר סבר בתר מעשה אזלינן כדאמרינן בעירובין אליבא דמ"ד זנב ש"מ דס"ל לתלמודא כמ"ד פרצוף משום הכי הניח הדרשה שדרשו בגמרא אליבא דמ"ד זנב ודרש הדרשה שדרשו בב"ר אליבא דמאן דאמר פרצוף וכו' עכ"ל. ורבינו טען עליו והאיג לפניך הסוגין דכתובות עם התוספות וממילא רווחא שמעתתא וטעמתו דגרסינן שם דף ח' לוי איקלע לבי רב אשי בהילוליה דר"ש ברי' בריך חמש שהכל ואשר יצר וכו' רב אשי איקלע לבי רב אשי בהילוליה דמר בריה בריך שית שהוסיף יוצר האדם. וקאמר תלמודא לימא בהא קמיפלגי דמ"ס חדא יצירה הואי ומ"ס שתי יצירות (ופירש"י הדא יצירה הואי כמ"ד בעירובין ויבן את הצלע פרצוף שמתחלת ברייתו נברא שני פרצופין ולמ"ד שתי יצירות כמ"ד זנב היה וממנו נבראת האשה והרי כאן שתי יצירות) ומסיק לא דכ"ע חדא יצירה מ"ס בתר מחשבה אזלינן ומ"ס וכו' כי הא דרב יהודה רמי כתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו וכתיב זכר ונקבה בראם הא כיצד בתחילה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא אחד (ופרש"י בתר מחשבה אזלינן ששנים עלו במחשבה להבראות ונברא א' כפ' עושין פסין). ובתוספות שם בד"ה חדא יצירה נ"ל דהיינו כמ"ד פרצוף א' מדקאמר בתר הכי דכ"ע חדא יצירה הוא מ"ס בתר מחשבה אזלינן ובריש פרק ב' דעירובין משמע בהדיא דלמ"ד פרצוף א' הוה עלה במחשבה להבראות שנים אבל למ"ד התם ב' פרצופין הואי לא סבירא ליה הכי כך פי' הרשב"ם עכ"ל. ורבינו כתב אדבריהם ולפירושם יהיה הפי' בהיפך חדא יצירה כמ"ד זנב שמתחילה לא נברא רק אדם וב' יצירות כמ"ד ב' פרצופין שמתחילת יצירתן היו ב'. ומיהו ראיית התוספת אינה מכרעת לדחות פירש"י דודאי אליבא דמ"ד זנב מוכרחין לומר כן דמתחילה עלה במחשבה וכו' דאלת"ה קקשה מאי זכר ונקבה בראם ואליבא דמ"ד פרצוף דניחא הני קראי מ"מ למאי דאתינן לרמיות קראי אהדדי גם למ"ד פרצוף מוכרחין לומר דמתחילה עלה במחשבה לבראות ב' וכו' פי' דמתחילה עלה במחשבה לבראות ב' ממש בלי חיבור כלל כשאר כל הנבראים ולבסוף ברא א' דהיינו ב' פרצופין מחוברין כן יש ליישב פירש"י ז"ל. ומעתה דברי הרא"ם אינם מובנים במה דאמר דרש"י דייק מההיא דכתובות וכו' דהא מכל מקום בההיא דכתובות למ"ד פרצוף נמי הביא דרב יהודה דדריש ליה מקראי דמייתי שם אע"ג דסוגיא דפ' עושין פסין ודפ' הרואה דריש ליה נמי הכי למ"ד זנב מ"מ לא הוה ליה להניח דרשה דגמ' כיון דלמ"ד פרצוף נמי דרשה זו בסוגין דכתובות ודו"ק :

רש"י **השוה** להם בהמות וכו'. וקרא דוירדו בדגי הים וכו' למלאכה איירי כדאיתא פד"מ וליכא לאקשויי מדגים ועופות דמצינו שהם בני מלאכה ג"כ כדבעי רחבה הנהיג בעיזא ושיבוטא מאי. ועופות כדרבא בר רב הונא דבעי דש באווזין ותרנגולין מהו ומסיק ת"ש ובכל חיה הרומשת וכו' ופירש"י ואי לאו לאכילה חיות לאו בני מלאכה נינהו ומשני ההיא לאתויי נחש קאמר ולמלאכה דתניא ר"ש אומר חבל על שמש גדול שאבד וכו': אמר המלקט. ושמעתי מי שהקשה בזה היכי פשיט רש"י ז"ל גבי חיה דע"כ לאכילה קאי משום דהם לאו בני מלאכה נינהו והא גרסינן פ"ק דע"ג דפריך וחיה מיהת מאי מלאכה עבדי ומשני אמר אביי אמר לי מר יהודה דבי מר יוחנאי טחני ריחים בערוד' א"כ מצינו דגם חיה ראויה למלאכה. וי"ל דדיוקא דרש"י מדכתיב ובכל חיה וכו' הרומשת וכו' ר"ל דחיה כזה הרומשת ודאי אינו קאי למלאכה דלאו בני מלאכה נינהו וע"כ צ"ל דקרא באכילה איירי ומשני דכל בה לאתויי נחש דבר מלאכה היה קודם שנתקלל לילך על גחון והא דכתיב הרומשת כתיבא קרא על העתיד וק"ל :

רש"י **הוסיף** ה' וכו' ורבינו בח"א דף' ר"ע נתן עוד טעם לשבח בתוספת הה"א כי בה"א יצר הקב"ה מעשה בראשית כמ"ש בהבראם בה"א בראם. ולכך ה"א יתירה בסוף מעשה בראשית לרמוז על פעולות הה"א שהיתה על תנאי אותו ששי של קבלת התורה ור"ת של שם ד' יום הששי ויכולו השמים לרמוז בסוף מעשה בראשית כי הם אותיות שם הוי"ה ב"ה היו כלים של הקב"ה לצור בהם עולמות כמ"ש ביה ה' צור עולמים ולכך אמרו די לעולם שישתמש בשתי אותיות אבל חצי השם השני נרמז מתחילת ויכולו השמים שהוא התחלת פ' שבת לרמוז שלא יתמלא השם עד לעולם שכולו שבת וק"ל :

כוש ואשור. רש"י עדיין לא היו וכו'. בפ"ק דכתובות ומי כתיבי קרא לעתיד אין דכתיב ושם הנהר השלישי חידקל הוא ההולך קדמת אשור ותנא רב יוסף אשור זו סליקא ומי הואי אלא דעתידה ובתו' שם בד"ה ותנא רב יוסף אשור זו סליקא ומי הואי ובלא רב יוסף מאשור וכן מכוש לא מצי למיפרך דמצינן למימר דאשור וכוש שם המחוז ולא שם העיר ומימות עולם היו וכו' עכ"ל. וכתב רבינו ולענין כוש אף לפי האמת יש לפרשו מלשון מחוז וכן בחוילה אלא מבאשור היה קבלתם דהוא שם העיר ונראה עוד לדקדק כן מלשון המקרא דכתיב ארץ החוילה וארץ כוש אבל באשור לא כתיב ארץ דמשמע שם העיר ורש"י בפירוש החומש כתב כוש ואשור וכו' והוא על פי ב"ר שהזכיר גם כוש ולא ידעתי למה לא הזכיר גם חוילה דכתיב מקמיה וכמ"ש בב"ר גם חוילה וכו' עכ"ל ובג"א כתב ליישב זה ע"ש :

רש"י **זכה** עזר לא זכה כנגדו להלחם בו. וכתב הרא"ם כלישנא קמא דרבי אליעזר ביבמות פרק הבע"י ופירש"י כנגדו חלוקה עליו וסותרת דבריו וזהו להלחם בו ואף על גב דמלשון כנגדו לא משתמע אלא ככחו מלשון כנגד ההר מ"מ מאחר שכל המעיז מסים פניו כנגד פני המעיז בו והמתבייש ההפך כנה האשה המעיזה על בעלה שהיא כנגדו אם כן מדכתיב כנגדו בלא יו"ד משמע שהוא מלשון נגידת מלקות והיינו כלישנא בתרא דר' אליעזר דרמי קראי אהדדי כתיב כנגדו וקרינן כניגדו ופירש"י כתיב כנגדו מדלא כתוב [illegible]ו"ד לשון נגידה דמלקות הוא ואע"ג דפירש"י דהכא אתיא כלישנא קמא י"ל דלא פליגי אלא בזה אם למקרא דלישנא קמא סובר דיש אם למסורת אמרינן יש אם למקרא לא אמרינן משום הכי לא דרש כנגדו אלא לפי המסורת מלשון נגידת המלקות ורמי קרא דעזר וכנגדו ולישנא בתרא סובר יש אם למקרא ולמסורת משום הכי רמי ממקרא למסורת כתיב כנגדו לשון נגידת מלקות וקרינן כנגדו כיו"ד מלשון נוכח ועזר עכ"ל. ורבינו טען ואמר דאין זה מחוור מה שכתב ללישנא קמא יש לפרש נמי מלשון נגידה ומלקות דאם כן לא ה"ל לתלמודא לשנות הלשונות דבלישנא קמא קאמר לא זכה כנגדו ובלישנא בתרא קאמר לא זכה מנגדתו וגם רש"י לא פי' כן מלשון נגידה ומלקות אלא בלישנא בתרא. גם מה שכתב הרא"ם דלישנא קמא סבר דיש אם למסורת ומ"ה לא דריש ליה אלא מלשון נגיד' ומלקות הוא תמוה דהא מלשון נוכח לא מיעט גם כן יו"ד בלשון כמו נגד ההר והרבה כמוהו וע"כ נראה דללישנא קמא דריש כנגדו מלשון נוכח כדרך הלוחם עם חבירו להעיז נגדו כמ"ש גם הרא"ם בפי' הראשון ואין להקשות גם לפי דברינו דלעיל כיון דנגד מלשון נכח מצינו בכ"מ בלא יו"ד דהיינו המסורת וגם המקרא מסייעו א"כ ללישנא בתרא מאי נדרשהו לפי המסורת לחוד דהיינו מלשון נגדא ומלקות דכה"ג אמרינן בפ"ק דסנהדרין גבי חלב וגבי יראה דדרשינן המסורת אע"ג דהמקרא והמסורת כי הדדי נינהו ודוק :

רש"י **מלמד** שנתקררה וכו'. בפ' הבע"י אמר רבי אלעזר מ"ד זאת הפעם וכו' מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה. ובחזקוני כתב וז"ל שנתעברו קודם שבא עליהם דאי לא תימא הכי הא מתעקרין בביאת אדם עכ"ל ורבינו טען ואמר דאין זה מספיק דהא משנתעברה בהמה אינה מקבלת זכר ואפי' זכר אדם כדמוכח פרק קמא דבכורות ואפשר לומר שנתעברו וילדו בו ביום קודם שבא עליהם דהא חוה נמי ילדה בו ביום כדאמרינן פרק אד"מ. ובעל הגאון כתב שאין זה כמשמעו שבא עליהם בדרך אישות שאי אפשר וכו'. אלא לפי שלא היה לו בן זוג היה חפץ לחפש ולבדוק בכל המינים אם ימצא עוד מין אחד בלא עזר וכיון שלא מצא לא נתקררה וכו' עכ"ל :

ומפרי העץ אשר בתוך הגן וכו'. בפ' החובל כתב רבינו לכוון שינוי המקראות אלו בענין הנחש שהסית את חוה לאכול מפרי עץ הגן שינה לשונו באומרו כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן וחוה אמרה ומפרי העץ וכו' עם מה שאמר ר' חנינא לא שביב שיבתה ברי אלא דקץ תאנתא בלא זמנה וע"פ מ"ש אילן שאכל אדם הראשון אתרוג היה ואמרינן פ' לולב הגזול דאתרוג טעם פריו ועצו שוה וז"ש הנחש אף כי אמר אלהים לא תאכלו היינו מכל עץ הגן דהיינו עץ האתרוג ותאמר האשה וכו' ומפרי העץ אשר בתוך הגן וכו' שאף על הפרי הזהיר אותנו ויאמר הנחש לא מות תמותון על אכילת הפרי רק על אכילת העץ מטעם דקץ אילן בלא זמנו כו' ודוק :

רש"י **מאין** לך לדעת מה בושת וכו'. אמר המלקט ראיתי מפרשי רש"י ז"ל נתחבטו בזה למה לא מפרש מי הגיד לך שערום אתה מן המצוה כמו שפירש לעיל וידעו כי ערומים הם מצוה אחת וכו' ונתערטלו הימנה ואין מקום לקושייתם מהא שדרשו בב"ר בפסוק ויתחבא האדם ואשתו שנגרעה קומתו ונעשית של ק' אמה א"כ מזה ידע שנתערטל מהמצוה וק"ל :

רש"י **מכאן** שאין מהפכין וכו'. אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שהקשה ואמר היאך בירר רש"י דרך לעצמו דמוכחינן שאין מהפכין בזכותו וכו' ממה שלא אמר לו הקב"ה לנחש מה זאת עשית כמו לאשה ואפי' היה אומר כמו לאשה איכא למימר דאין מהפכין בזכותו של מסית ממה שפסק הקב"ה דין הנחש לרעה ולא זיכהו מטעם דברי הרב וכו' ומטעם זה הוכיחו בגמרא ורש"י ז"ל בירר דרך לעצמו וזה דוחק ותי' הוא לזה עם מה שכתבו התום' שם דנחש לא נצטווה שלא להסית ולא נתקלל אלא מפני שבאת תקלה לעולם ע"י א"כ לכך הוצרך רש"י ז"ל להוכיח ממה שאנו רואים שהקב"ה לא שאל כמו לאשה דאי לאו מטעם זה ממה שקללו השם ואמר לו ארור אתה לא היה מספיק דלעולם טוענין למסית ומה שקללו היה לפי שבאת לעולם תקלה ע"י אבל ממאי דחזינן דלא שאל כמו לאשה מוכח שפיר דהוא מטעם דאין מהפכין וכו' עכ"ל. ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש אכתי תלמודא היכי מסיק מהכא ללמוד שאין מהפכין דילמא נחש שאני שהביא תקלה ואם נאמר דשפיר יש ללמוד ולא ראי זה וכו' דנחש אע"פ שהביא תקלה לא היה לו ממי ללמוד ושאר מסית יש לו ממי ללמוד ואינו מביא תקלה הדר' קושי' לדוכתיה על רש"י ז"ל. ולעיקר קושייתו מה שנקט ורש"י בירר דרך לעצמו אשתמיטתיה מהגאון האגדה דב"ר אשר דברי רש"י לקוחים משם וז"ל ויאמר ה' אלהים וכו' עם אדם נשא ונתן עם חוה נשא ונתן ועם נחש לא נשא ונתן אלא אמר הקב"ה נחש זה רשע ובעל תשובה ואם אומר אני לו מה עשית הוא אומר לי אתה צוית אותם וכו' מ"מ הניחו צוויך וכו' לכך פסק דינו מיד. דאי קשיא למה הניח רש"י תלמוד ערוך ותפס האגדה דב"ר דכבר למדונו הגאון המזרחי ז"ל וגם רבינו דדרכו של רש"י לפרש המקראות בעניינים קרובים לפשוטו וזה דרך רש"י ז"ל בכמה מקומות והאגדה של ב"ר קרוב יותר לפשוטו דתלמודא דאמר דאין טוענין למסית במקום שהוא אינו טוען זה אינו כ"כ חידוש דגם בדיני ממונות הדין כך דמאן דלא טען ב"ד לא טען ליה אמנם הב"ר רבותא קמ"ל דדין המסית אף שהוא דיני נפשות יהיה גרוע מממון דבממון בין לזכות בין לחובה מחזירין והכל מלמדין זכות וחובה אבל במסית אם זיכוהו ואמר אי יש לי ללמוד חובה מחזירין ואם חייבוהו ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות אין מחזירין ולכך

ולכך נטה רש"י אחר ב"ר לאכותי מדחזינן דהקב"ה לא שאל לו מה זאת עשית מ"מ דאין מהפכין וכו' שהשליח זאת הוא היפוך בזכותו שבקל היה משיב דברי מי שומעין דאי מטעם שאמרו בגמרא שלא טען הקב"ה בעדו לא הוה ידעינן דנגרע דין המסית אפילו ממתן הקל וסברא א למדתי ג"כ מדברי הגאון ונכון הוא :

רש"י **אתה** לא נתאוות ומ' ותשא את חוה וכו'. ובס"ק דסוטה כתב רבינו והוא דחוק דמשמע מן הכתוב שהסית חוה לאכול ממנו וא"כ גם היא תמות . והנראה בזה כי צוה הש"י לאדם שלא יאכל מעץ הדעת היה קודם שנבראת חוה ממנו ומיהו גם חוה נצטוה באכילתה שהרי נענשה באכילתה דבין למ"ד פרצוף היה ובין למ"ד זנב היה היא החלק ממנו והחלק בכלל הכל ואדם הראשון עשה סייג לדבריו יותר ממה שאמר לו הקב"ה ואמר לה אלהים אמר לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו כו' והנחש נפל עלה בלבו כיון שאת אדם לא יוכל להכשיל שהוא יודע האמת שלא נצטוה על הנגיעה אכשול את חוה ושפתה הנחש היה סבור כיון דלא נבראת עדיין חוה בשעת הציווי לא נצטוותה כלל וא"כ אף אם תאכל ממנו לא תמות אלא דלפי סברת אדם וחוה שהיו סבורין שגם חוה בכלל הציווי אמר הנחש להטעות את האדם שע"י שדחף את חוה ולא תמות בנגיעה תטעה חוה ותאכל ג"כ ממנו לפי סברתה שגם הנגיעה בכלל הציווי ואחר שתאכל האשה ולא תמות הנה גם אדם יטעה לומר שאין ממש בציווי הקב"ה דלפי סברתו גם האשה בכלל הציווי והרי לא מתה ויאכל גם הוא ממנה וימות ואז אח"כ אשא את חוה שלא היתה בכלל הצווי ודברים אלו ברורים הם :

רש"י **עצבונך** זה צער גידול בנים והרונך צער העיבור בפרק בתרא דעירובין . וכתב רבינו וקלא קשה אמאי הקדים המאוחר דהיינו צער גידול בנים קודם צער הריון ולידה ובב"ר דרש עצבונך זה צער העיבור והרונך זה צער לידה וכו' ע"ש וצער גידול בנים ודאי דשייך נמי באים כדאמרינן גבי יעקב מ"מ טפי הוא באשה וכדאמרינן ביבמות דיינו שמגדלת בנינו עכ"ל וקושיא ראשונה הגיה למביני דעת ותירוץ הרי"ף ז"ל בטוב טעם משום דמלינו שביום שנברא אדם עלו למטה שנים וירדו ארבעה דהיינו קין והבל עמהם ונמצא שלחוה לא קדם צער העיבור וצער הלידה של קין והבל אלא צער גידול בנים היה לחוה בתחלה ולאחר מכאן כשילדה כדרך הארץ חל עליה צער העיבור ואח"כ צער הלידה עכ"ל :

רש"י **שלשה** אחין רבויים הן וכו'. וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר אבל בסנהדרין אמרו עלו למטה שנים וירדו ארבעה דלא דריש אחין לרבויא וכו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר נראה מדבריו שהוא מפרש מה שאמרו רז"ל שעלו למטה שנים וכו' היינו אדם וחוה קין והבל ונעלם ממנו דברי התוס' בסוגיא זו דכתבו מה שאמרו ירדו ד' היינו אדם וחוה קין ותאומתו אבל הבל לא נולד באותו פעם ובהדיא אמרינן בפרק הבע"י ותוסף ללדת את אחיו את הבל הבל ואחותו קין ואחותו . אך התוס' בעצמם הם תמוהים במה שכתבו אבל הבל לא נולד באותו הפעם כדכתיב ותוסף ללדת ובתי תיומות נולדו עמו דדרים בב"ר מדכתיב את אחיו את הבל עכ"ל . וקשה לדבריהם שהביאו הב"ר דדרש את אחיו את הבל דשתי תיומות נולדו עם הבל והניחו שלמוד ערוך בידינו בפרק הבע"י דלא דריש רק את הבל לתאומה אחת ולא דריש את אחיו לרבות עוד תאומה שניה להבל והא דדריש קין ואחותו היינו מאת קין כפירש"י התם דאת אחיו ודאי לא משמע לרבות תאומה לקין ודוק :

רש"י **דמך** ודם זרעיותיו . ובפ' נ"ה הקשה רבינו מזה לרבנן דנחלקו עם ר' יהודה דרבנן סברי הרוגי מלכות נכסיהן למלך שנאמר הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו ור"י סבר נכסיהן ליורשין וכאן אינו ראיה דנבות בן אחי אביו היה וראוי ליורשו היה והשיבו לו חכמים והלא הרבה בנים היו לו והשיב להם ר"י אותו ואת בניו הרי שנאמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ורבנן ההוא בנים הראויים לצאת ממנו ע"כ ואם דרשינן הכא מדמי אחיך דמו ודם זרעיותיו וא"כ התם נמי מדמי נבות נפקא שפיר בניו של נבות הראוים לצאת ממנו ודמי בניו למה לו. וי"ל דודאי בנים הראוים לצאת מנבות מדמי נבות נפקא שפיר לכ"ע אלא דהכי קאמר ההוא דמי בניו לאו דמי בניו דהיינו בנים הראוים לצאת מבניו שכבר נולדו שהרג אחאב בני נבות שנולדו כדקאמר ר"י אלא דבניו שנולדו לא הרג והאי דמי בניו היינו בנים הראוים לצאת מבניו הראוי' שלא ממנו עדיין דהיינו בני בנים דקרוין בנים והבנים גופים שעדיין ראוים לצאת ממנו נפקא שפיר מדמי נבות ודוק :

רש"י **אין** לך רשות לדור במקום אחד. וכתב רבינו בפרק אד"מ ולפי זה פירושו נע ונד כדברי המתרגם מטלטל וגלי תהי וזה הפירוש ימאן הדרש מה שדרשו שם אמר רב יהודה אמר רב גלות מכפרת מחצה עון מעיקרא כתיב והייתי נע ונד ולבסוף כתיב וישב בארץ נוד דלא יתכן דגלות דויצא קין מכפר על חצי גלות דנע ונד ולפי הדרש הזה פירוש נע ונד כמדרש תנחומא דכל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו דהשתא שפיר קאמר דגלות דהיינו שאמר הן גרשת אותי וגו' וכמ"ש ויצא קין מכפר מחצה עונש דנע ונד שהיה מזדעזע הארץ תחתיו דלא כתיב בעונש רק וישב בארץ נוד אבל בויקרא רבה פרשת ט' אמרו בלשון זה תשובה מכפר מחצה שכיון שעשה תשובה קין שאמר גדול וכו' בטלה ממנו חצי הגזירה שנאמר וישב בארץ נוד נע ונד לא כתיב כאן אלא נד ולפי זה יתפרש שפיר נע ונד מלשון גלות כדברי המתרגם ורש"י כאן ותו לא מידי :

רש"י **והלא** פרשת מאשתך וכו'. וכתב רבינו יש לדקדק בזה שהרי אחר שחטא בו ביום שנברא אדם ונקנסה עליו מיתה כתיב והאדם ידע את חוה וגו' ותלד את קין וגו' וי"ל דלידתן היתה בו ביום קודם שחטא והכי איתא בפרק א"ד י"ב שעות הוי היום וכו' שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה עשירית סרח י"א נידון וכו' ונ"ל בזה דאין מוקדם ומאוחר בתורה וק"ל :

רש"י **עד** כאן פירש מן האשה . והטעם אמרו בפ' עושין פסין לפי שהי' בנידוי שישב ק"ל שנה נזוף מפני שנער בו הקב"ה המן הטן וכו' וקללו ואע"ג דבעי' הוא במסכ' מועד קטן ולא אפשיטא ותי' רבינו מנודה מפי הקב"ה כי הכי חמיר טפי דכה"ג מחלקינן התם :

פרשת נח

רש"י **לא** נחתם גז"ד אלא על הגזל . וכתב הרא"ם ואין זה סותר מה שאמרו ב"מ שאתה מוצא זנות וכו' דאי לא החמס לא היה הגזירה בא עליהם לא כלליות ולא פרטיות וע"י החמס בא הגזירה והזנות חייב להיות כלליות וכו' עכ"ל ורבינו טען עליו מההיא דפ' ד"מ בז' מצות בני נח ע"ג וג"ע וש"ד וגזל ע"ג וג"ע דכתיב ותשחת הארץ וכל מקום שנאמר השחתה אינה אלא ע"ג וג"ע כו' ומדענש עלייהו אפקוד עלייהו וגזל דכתיב כירק עשב וכו' והשתא לדברי הרא"ם כיון דעיקר הגזירה היה בשביל החמס ואי לאו החמס לא היה הגזירה כלל א"כ טפי ה"ל לאתויי גזל מדור המבול מדכתיב כי מלאה וכו' ומדענש עלייהו וכו' לכן נראה ליישב זה ע"פ מה דמסיק בפ"ק דר"ה יפה צעקה לאדם אפילו ביחיד בין קודם גז"ד וכו' והא דאיכא לפלוגי בין יחיד לרבי' היינו אחר שנחתם הגז"ד דאינו נקרע ליחיד ולזה ודאי דבשביל זנות היה עיקר הגזירה וכלליות כמפורש בקראי כי השחית וכו' כדקאמר מדענים עלייהו וכו' אלא מדכתיב בסיפא דקרא כי מלאה וכו' למדו לומר דאף שכבר נגזרה גזירה בשביל ע"ג וג"ע מ"מ לא היה נחתם והיה אפשר ליחיד הצדיק להיות נענה בתפילתו וניצל אלא ע"י שפשטו ידיהם בגזל נחתם הגז"ד גם ליחיד שלא יהא נענה בו . ובזה יתיישב מה שאמרו גם על נח נחתם הגז"ד אלא שמצא חן בעיני ה' שהרי הגזירה היתה כלליות ע"י הזנות ונחתם ע"י החמס לא יהא היחיד נענה אלא שמצא חן דהיינו במתנת חנם יתר על המידה עכ"ל :

אמר המלקט . ודברי רבינו צ"ע קצת דמנ"ל זה כשנחתם גז"ד לרבים אז היחיד מהם אינו נענה דלכאורה סוגין דר"ה לא מתפרשת אלא ביחיד עצמו כשנחתם עליו אז אינו נקרע לו משא"כ הגז"ד שנחתם לרבי' למה לא נימא שיהא היחיד מהם נענה והצעקה יפה לו אחר שלא נחתם הגז"ד עליו בפרט אלא בכלל וק"ל :

רש"י **בתיבתו** של משה ע"י שהי' צדיק וכו' . אע"ג דנח ג"כ צדיק היה . ותי' רבינו שכיונו לומר במשה שלא יריח אותו צדיק ע"ש השכינה שהיתה עמו וק"ל ועיין מה שכתבתי לקמן בפ' שמות :

רש"י **ומאליהם** באו וכל שהתיבה קולטתו וכו' ובאגדת חלק טען רבינו ממה שאמרו שם מכל הבהמה וכו' איש ואשתו ופריך אישות לבהמה מי אית לי' אמר ר"י מאותם שלא נעבדה בהם עבירה ופריך מנא ידעי ומשני אמר רב חסדא שהעבירן לפני התיבה כל שהתיבה קולטתו וכו' ר' אבוה אומר מאותם שבאו מאליהם ומזה משמע לרב חסדא לא באו מאליה' אלא נח העביר כולם לפני התיבה וכל שהתיבה קולטתו וכו' ור"א אמר דלא היה שם קליטת התיבה אלא במה שבאו מאליהם לחוד ידע וא"כ האיך הרכיב רש"י ב' המאמרי' אלו שכתב מאליהם באו וכל שהתיבה וכו' ועיין בביאורי מהר"ן. ולי נראה ליישב דלישנא דר' אבוה באותם הבאי' מאליהם משמע לי' דהרבה באו מאליהם ומאותם התיבה קולטת שנים שלא נעבדה וכו' אבל מפירושו בפ"ב דזבחים נראה דלר"א בביאתן מאליהן לחוד הכיר בהם ע"ש ודו"ק :

רש"י **ולא** נא' צדיק תמים וכו' ובפ' השותפין הקשה רבינו מזה אהא מה שאמרו שם גדול מה שנא' באיוב ממה שנא' באברהם דאלו באברהם כתיב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ואלו באיוב כתיב איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ומאי הוכחה היא זו דילמא שאני אברהם שהי' בפניו לכן לא הרבה בסיפור שבחו כפירש"י כאן וי"ל דלאו בהוכחה אמרו זה רז"ל דגדול מה שנאמר באיוב וכו' דודאי מי לנו גדול מאברהם שנאמר בו אברהם אוהבי ובאיוב שנינו בפ' דשם דלא עביד אלא מיראה ואפילו לר"מ התם דאיוב נמי עבד מאהבה אינו אלא מכ"ש דאברהם רק דרז"ל באו לתרץ קושי' עצומה מה ראה השטן לקנאות באיוב יותר מבשאר כל הצדיקים וע"ז אמרו שהיה טעותו לקנאות בו משום דגדול הנאמר באיוב וכו' שהפליג הקב"ה בשבחו יותר מבאברהם והשטן לא ידע שהפליג בקרא בשבחו של איוב יותר היינו משום שלא בפניו היה משא"כ באברהם שהיה בפניו ודוק :

רש"י **מלמד** שלמד נח תורה. וכתב הרא"ם דאל"כ מנא הוי ידעי טהורי' וטמאי' בהאי שעתא מי האי אבל בזבחי' תרגו בזה אמר רב חסדא העבירום לפני התיבה וכו' ור"א מאותם שבאו מאליהם ולא ידעתי למה הניח רש"י ז"ל הגמ' ותפס דרך אחר עכ"ל . ובחזקוני כתב בזה ב' תירוצי' הא' דסוגי' דזבחי' לא איירי בטמאים וטהורים ממש אלא בטמאים וטהורים דערוה וטהרה וטומאה מה שהביא רש"י היינו באכילה וכשהכיר הטהורות לאכילה מבין האחרות למדנו שלמד תורה. ובתי' שני כתב דסוגי' דזבחי' בעופות פריך מנא ידעי אם טמאים אם טהורים שהרי מיני עופות טמאים מרובו' ואין לעמוד בסודה ומשני העבירום וכו'. אבל אבהמה לא פריך שאין מין בהמה מרובה כ"כ ולא הי' צריך להעבירם לפני התיבה וכשהכיר הבהמה בלא העברה לפני התיבה למדנו שלמד תור' עכ"ל. ורבינו טען ויאמר התי' הראשון אינו עולה יפה לפי סוגי' דשמעתין דזבחים דהסוגין בטמאים וטהורים ממש איירי . והתי' השני אינו אלא דברי נביאות ואיך שיהיה קשה כיון דרש"י ז"ל פי' לעיל דלענין נעבדה בה עבירה ידע בקליטת התיבה בביאתם מאליהם למה לא נאמר כן לענין טמאים וטהורים שקלטו שבעה שבעה הן טהורים וכל שקלט שנים וכו' . וכן לענין ביאה מאליהם. והנראה דמה שפירש"י מלמד שלמד וכו' . לא משום דאי לאו הכי הקשה מנא הוי ידעי כמו שהביא הרא"ם וחזקוני דהא ודאי ידע בקליטת התיבה כרב חסדא או בביאה מאליה כר"א ולא הוצרך רש"י כאן להזכיר זה כיון שכבר הזכיר לעיל בסמוך ופי' לענין עבירה שנעבדה בה ממילא נימא הכי לענין טמאה וטהורה ומה שהוצרך לומר שלמד וכו' משום דלגבי בני נח לא שייך טהורה וטמאה אלא לגבי ישראל לעתיד ואי לא היה למד נח תורה לא הוה ידע מאי קאמר ליה הטהורה תקח לך ז' ז' ובטמאה שנים שנים דגבי נח כולם שוים הם אלא ידע זה שלמד תורה שתהיה טמאה וטהורה לישראל לעתיד ודוק כי הדברים ברורים הם :

רש"י כדי שיקריב וכו'. אמר המלקט ראיתי בשפתי חכמים שכתב מצאתי הא דכתיב בקרא שבעה שבעה שלאו למימרא שיהיה שבעה זוגות אלא שבעה עופות ואותם ז' יהיו איש ואשתו ואחד נשאר בלא זוג וע"ז קשה לרש"י למה נשאר א' בלא זוג אלא כדי שיקריב קרבן עכ"ל. ואני אומר אם קבלה הוא זאת בידו ומצא בדברי רז"ל נקבל ואפשר לומר שמדרשים חלוקים הם ואם בדברי איזה מפורש מצא לא נקבל דאישתמיטתיה ב"ר זו וז"ל גם מעוף השמים שבעה שבעה א"ת שבעה מכל מין נמצא אחד מהם שאין לו זוג אלא שבעה זכרים ושבעה נקיבות עכ"ל:

רש"י כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח וכו'. בפרק כל הצלמים והיינו דאמר ר"ל אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שעושים סלע של פומבי (ופירש"י רושם שלי שאני רושם בו עושים הפקירא לכל) שכל הרוצה לחתום בו חותם כלומר שבאים על הערוה על כרחי ומולידות אלא שמטריחין אותי ומחתימין אותי בעל כרחי. וכתב רבינו הענין זה יבואר על פי המדרש קשה כח הנואף שהוא מרשל כח השכינה כילד העובר מתעבר מן האיש הקב"ה צר צורתו למ' יום ואח"כ הנואף בא אליה והקב"ה עומד ותוהה של מי אצור צורת האיש או צורת הנואף. כביכול צר ילדך תשי תש ידי הצייר עכ"ל. ובזה יש לכוון ג"כ פירש"י בכאן מה שנקט שקלקלו להטריח וכו' וק"ל:

ומן הבהמה אשר איננה טהורה. בחזקוני כתב מכאן מוכח בפסחים עיקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה דמצי למימר ומן הבהמה הטמאה וקשה שהרי יש לנו להוכיח כך ממקרא של מעלה ומן הבהמה אשר לא טהורה היא ונמצא עקם שמונה אותיות וכו' ע"ש שהאריך עד ולפי התלמוד צריך תיבת טהורה להיות מלאה להשלים שמונה אותיות העיקם עכ"ל. ורבינו כתב ליישב זה וז"ל בכל הספרים שלו כתיב טהרה חסר וי"ו ואם כן לא הויין רק ז' אותיות ואפשר דהוה מצי למכתב טמאה בלא ה"א ראשונה. ומה שהקשה אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה נראה ליישב דע"כ הני תרי קראי לא צריכי למאי דמסיק שם בגמרא דדוקא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון נקיה לכך עיקם בחד קרא דאל"כ מסיכי תיתי לן אפילו בכי הדדי נינהו מכל מקום בתרי קראי לא הוה ליה לעקם אבל אידך קרא אתי לאשמועינן דלא יספר אדם בגנות בהמה טמאה כדאמרינן בפ"ח דב"ב אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב דכתיב מן הבהמה אשר איננה טהורה וכו' ואי לאו תרי קראי לא הוה ילפינן הני ב' דרשות הך דהתם דלא יספר אדם אפי' בגנות בהמה וכו' והך דיספר אדם בלשון נקיה אלא חדא מינייהו אבל מתוך שני המקומות נלמדה דרשה דהכא ודהתם ומהך דרשה דהתם ליכא למפרך וכי לא כתיב טמא בבהמה דיש לומר כי הכא דדוקא כי הדדי נינהו לא יספר בגנות בהמה טמאה ודו"ק:

רש"י ולא דגים שבים. אע"ג דהמים רותחין היו דברותחים קלקלו וכו' כתב רבינו היינו במקום חרבה מעיקרא אבל במקום ים מעיקרא לא נעשו רותחין עכ"ל. והטעם ראיתי בספר באר שבע מה שלא מתו הדגים מפני שלא השחיתו דרכם וכן דייק לישנא דקרא כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ הרי נקט על הארץ לאפוקי בים ולאו דוקא דגי' שהרי כל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה אלא נקט דגים מפני שהן נראין ומצויין ביותר וק"ל:

רש"י ר"א אומר זה מרחשון ר"י אומר זה אייר. וכתב הרא"ם אין לפרש דטעמייהו דרבי אליעזר הוא משום דס"ל בתשרי נברא העולם ונמצא שהחדש השני הוא מרחשון שהוא שני לבריאת העולם. וטעמיה דר' יהושע הוא משום דס"ל בניסן נברא העולם ונמצא שהחדש השני הוא אייר שהוא שני לבריאת העולם דא"כ היכי פריך הגמרא בפרק קמא דר"ה בשלמא לר"י היינו דכתיב שני אלא לר"א מה שני. ואמאי קא משני שני לדין ולא שני לבריאת עולם ועוד היכי מצי לפרושי מאי שני לבריאת עולם וכי בריאת העולם בתשרי של שנת ת"ר לנח היה עד שיהיה אותו מרחשון שני לבריאת העולם והלא אין שום מרחשון שני לבריאת העולם אלא אותו מרחשון של שנה ראשונה שבו נברא העולם אבל מה שתרצו אליבא דר"א מאי שני שני לדין אתי שפיר שפירושו שני לגזירת המבול כמו שפירש"י שני לדין שנגזרה עליהם גזירה בתשרי שלפניו. ומה שלא אמרו שני לר"ה של שנות העולם שהרי לר"א בתשרי נברא העולם כבר תרצו התוס' נהי דלענין השנים ראוי למנות מתשרי לענין מנין החדשים אין מונין ממנו לקרות למרחשון שני דלחדשים ניסן ראשון. וי"מ דטעמיה דר"א הוא משום דס"ל שבחדש תשרי נברא העולם וע"כ שיהיה גם כן ראש למנין שנות עולם ושנות הדורות ולפיכך הוכרח לומר שהחדש השני הוא מרחשון שאם תאמר הוא אייר שהוא שני לחדשים יהיה החדש השביעי שנחה בו התיבה חדש תשרי ותהיה שנה אחת ות"ר לחיי נח והוה ליה למכתב ותנח התיבה באחת ושש מאות שנה לחיי נח בחדש השביעי וכו' כמו שאמר ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון בחדש לחדש חרבו המים. ור"י שסובר שבניסן נברא העולם ע"כ לומר שהחדש השני הוא אייר שהוא שני לשנות עולם ולשנות הדורות ולמנין החדשים שמכיון שבריאת העולם לדידיה היה בניסן א"א שיהיה מנין שנות עולם ושנות הדורות מתשרי. ושיבוש הוא בידם שהרי חכמי ישראל מונים למבול כר"א ולתקופה כר"י כדתניא פרק קמא דר"ה ופירש"י שנות נח ובריאת עולם ושנות הדורות מונים תחלת השנה מתשרי ולאו משום דס"ל בתשרי נברא העולם אלא דתשרי ר"ה לשנים ובניסן נברא העולם כדקתני ולתקופה כר' יהושע שכשמונין תקופת החמה והלבנה מונין מניסן לומר שבניסן נברא העולם ובתחלת ליל ד' שמשה החמה בניסן שמע מיניה שאין מנין שנות הדורות נמשך אחר בריאת עולם. אבל הנכון בעיני הוא שר"א סובר שמנין שנות הדורות הוא מתשרי ולפיכך פי' בחדש השני הוא מרחשון ומאי שני שני לדין שאם תאמר שהוא אייר ומאי שני שני לחדשים הו"ל למכתב ותנח התיבה באחת ות"ר שנה וכו' שכבר נכנסה שנה האחרת כמו שכתב גבי חרבו המים ור"י סובר שמנין שנות עולם ושנות הדורות הוא מניסן שבו נברא העולם ולפיכך פי' בחדש השני הוא אייר שהוא שני לחדשים ושני לדין עכ"ל. ורבינו טען עליו ומקיים פי' הי"מ ואציג לפניך הסוגיא דר"ה ותבוא אל המכוון דבריו וז"ל תניא ר"א אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו האבות וכו' ר"י אומר בניסן נברא העולם בניסן נולדו האבות וכו' וסוגיא זו בארוכות ומסיק תלמודא ואזדו לטעמייהו דתניא בשש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ר"י אומר אותו היום שבעה עשר באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום וכו' ר"א אומר אותו היום שבעה עשר במרחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום וכו' ומסקנא דשמעתין ת"ר חכמי ישראל מונין למבול כר"א ותקופה כר' יהושע וכו' ע"כ (ופירש"י ואזדו לטעמייהו ר"א ור' יהושע דלר"א בתשרי נברא העולם דמתשרי מתחילין מנין שנות הדורות לפיכך מבול ע"כ במרחשון ירד ושנים עשר חדש היה ובחדש השני בשבעה ועשרים שיבשה הארץ במרחשון היה לשנה הבאה ובתשרי שלפניו חרבו המים מעל הארץ שנעשית הארץ כמין גריד ולא יבשה לגמרי ובו התחלת שנת שש מאות ואחת שנה כדכתיב ויהי באחת ות"ר שנה וכו' והוא תשרי ומדלא קרי ליה אחת ושש מאות עד השתא ש"מ אין מנין הדורות מניסן שאם מניסן מתחילין למנותן היה לו לכתוב ותנח התיבה באחת ושש מאות שנה וכו' שכבר נתחדשה שנה מניסן שהרי אותו חדש סיון היה והוא השביעי להפסקת גשמים וכו' ולר"י דאמר בניסן נברא העולם וממנו מתחילין מנין שנות הדורות ירד המבול באייר ושביעי שנחה בו התיבה הוא כסליו ולא מנה לך הכתוב חדוש שנה לפי שאין השנה מתחדש אלא בניסן וכו' זהו תוכן הסוגיא הצריך לענינינו. וכתב רבינו בענין זה והרא"ם ז"ל לא הבין פירש"י דסוגין וכתב אחך פלוגתא דר"א ור"י אין לומר דטעמיה וכו' ויש מפרשים דטעמיה וכו' ושיבוש הוא בידם וכו' אבל הנכון בעיני וכו' ולפירושו מסברא קאמר דמונין שנות עולם מתשרי בלאו טעמא דלעיל דבתשרי נברא העולם. אבל לישנא דאזדא לטעמייהו לא משמע כדבריו דמשמע דמהאי טעמא דס"ל נמי דמתשרי מונין שנות העולם וכן לר"י מניסן. ונראה לקיים פי' הי"מ וכן נראה מפירש"י שכתב דלר"א דבתשרי נברא העולם דמתשרי מתחילין מנין שנות הדורות לפיכך מבול וכו' ומה שהקשה הרא"ם לפי זה מדלקמן שהרי חכמי ישראל מונין למבול כר"א וכו' לאו קושיא היא אלא תלמודא דהכא דקאמר ואזדו לטעמייהו לית ליה האי סברא אלא דאילו לא היתה הבריאה בתשרי אין סברא שיהו דורות מתשרי אלא שנות דורות בין לר"א בין לר"י נמשכין אחר הבריאה וסברא זו מוכרח בפירש"י בכולא סוגין ודו"ק:

רש"י ומ"א לשון מזון וכו' יהיו מזונותי מרורין וכו'. אמר המלקט והיינו למאן דאמר דמג"ע הביאה אותו ולא הביאה דבר מעולם אלא ע"כ לרמז עשתה כן אבל למאן דאמר דס"ל דמארץ ישראל הביאתו דילמא לא מצאה דבר אחר ומעולם שמש. ויש ליישב גם לכאי מאן דאמר אחר שדרשו רז"ל דהאי טרף לישנא דמזוני הוא ולא לשון טריפה ותעיפה והוה רמוה לנח במה שהביאה מזונותיה עמה לתיבה שלא נצרך שהרי היה לה מזונות הרבה בתיבת נח ומה היתה צריכה להביא עמה למה לא אכלה בדרך אלא ע"כ לרמז הביאתה לו כן ראיתי בס' באר שבע בשם הגאון מוהר"ם יפה ז"ל:

רש"י מנעוריו כתיב משננער לצאת וכו'. ובאגדת חלק מקשה רבינו מהא דאמרו בפרק בתרא דיומא בההיא עוברת דארחא ביום הכיפורים אתיא לקמיה דר"ח א"ל לחושי לה ולא אלחישה קרי עליה זורו רשעים מרחם מהא מוכח דשולט בו יצה"ר קודם יציאה גם במעי אמו ובהא יש ליישב דע"י אמו כי התם אפשר דשולט בו יצה"ר קודם יציאה אבל בולד עצמו אינו שולט דא"כ היה בועט ויוצא. אך קשה מהא דדרשינן גבי ויתרוצצו הבנים בקרבה בשהיתה עוברת על פתח ע"ג והיה עשו מפרכס לצאת ודו"ק:

רש"י אסר לכם אבר מן החי כלומר כ"ז שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר. וכתב הרא"ם כך מצאתי כתוב הנוסחא"ת ונ"ל שהוא שבוש נפל בספרים שהרי בפ' ד"מ שנינו ת"ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי ר' חנינא בן גמליאל אומר אף הדם מן החי ומפרש בגמ' מ"ט דר' חנינא קרי ביה בשר בנפשו לא תאכל דמו בנפשו לא תאכ' ורבנן ההוא למשרי שרצים הוא דאתי ופירש"י בשר בעוד נפשו קיימת לא תאכלו וזהו אבר מן החי ודמו לדרשה אחרינא למשרי אבר מן החי בשרצים ומפ' בגמ' מאי תלמודא אמר רב הונא דמו מי שדמו חלוק מבשרו יצאו שרצים שאין דמן חלוק מבשרן ופירש"י מאי תלמודא היכי משמע שרצים מימעטו מיניה אמר ר"ה דמו האי דמו יתירא הוא דה"ל למכתב בשר בנפשו לא תאכל דהיינו בעוד שהנפש בו אל תאכל את בשרו דמו למה לי וכי לא ידעו שנפשו הוא הדם אלא לומר לך מי שדמו חלוק מבשרו שהדם קרוי נפשו והבשר בשרו יצאו שרצים שאין דמם חלוק מבשרם שאינו קרוי דם שכשהוזהרו ישראל על הדם לא הוזהרו על דם שרצים משום דהוא דם שרצים כבשר והכי אמר בכריתות בפ' דם שחיטה דם שרצים התרו בו משום שרץ לוקה משום דם אינו לוקה אלמא בין לרבנן בין לר"ח לא משתמע אבר מן החי אלא מבשר בנפשו בעוד שהנפש בו אל תאכלו את בשרו וזהו אבר מן החי ודמו לדרשא אחרינא הוא. אי לרבנן למישרי שרצים ואי לר' חנינא לאסור דם מן החי כאילו אמר בשר בנפשו לא תאכלו לא כמו שכתב כאן כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר דא"כ דם מן החי לר"ח דאסר ודם שרצים לרבנן דשרי מנא להו הא דמו לגופיה הוא דאתי לומר כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר אבל הנוסחא הנכונה שמצאתי היא כשנפשו בעוד נפשו בו לא תאכלו הרי אבר מן החי בעוד נפשו בדמו לא תאכלו הרי דם מן החי וכי"ת בנפשו במקום עם כאילו אמר הבשר בעודו עם נפשו לא תאכלוה ומיתורא דדמו דרשו שמלת בנפשו נדרש לפניו ולאחריו בשר בנפשו בנפשו דמו ופירושו הבשר בעודו עם נפשו וכן כשעם נפשו דמו כלומר כשדמו עודנו עם נפשו לא תאכלו ולא אמר כלשון הכתוב בשר עם נפשו כמובן ממלת בנפשו הוא מפני שבשר עם נפשו לא תאכלו מורה שלא תאכלו הנפש עם הבשר יחד לפיכך פי' בנפשו בעוד נפשו בו וכו' ע"ש שהאריך ומסקנת דבריו ואף על פי שאבר מן החי כבר נצטוה בו אדם הראשון כנרמז בפסוק מכל עץ הגן אכל תאכל הוצרך להזהיר גם בני נח דלא תימא כזמן שנאסר הבשר נאסר גם אבר מן החי והכי משמע נמי מההיא דסנהדרין דאמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון לא הותר לו בשר וכשבאו בני נח הותר להם שנאמר כירק עשב נתתי לכם את כל יכול לא יהא אבר מן החי נוהג בו ת"ל וכו' וכן גבי שפ"ד לולי שהותר הבשר שהותרה בו נטילת נשמה לא היה צריך להזהיר שכבר הוזהר בו אדם הראשון וזה שכתב הרב אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמה דמשמע דאולי זה לא היה צריך להזהיר בו בנים עכ"ל. ורבינו טען על מסקנת דבריו מריש הסוגין מה שהביא הרא"ם ז"ל דגרסינן שם ת"ר ז' מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ע"ג וג"ע וש"ד וגזל ואבר מן החי ר' חנינא בן גמליאל אומר אף על הדם מן החי וכו' ופריך מה"מ אמר ר' יוחנן דאמר קרא ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל ויצו אלו הדינין וכו' אכל תאכל ולא אבר מן החי וכו' ופריך דינין בני נח איפקוד והתניא י' מצות נצטוו ישראל במרה ז' שקבלו עליהם בני נח והוסיפו עליהם דינין ושבת וכיבוד אב ואם וכו' ומסיק אמר רבא כי תנא תנא דבי מנשה הוא דמפיק דינין וברכת השם ועייל סרוס וכלאים וכו'. ופריך תנא דבי מנשה אי דריש ויצו אפילו הנך נמי אי לא דריש ויצו הני מנא ליה ומשני הני כל חדא וחדא באפי נפשה כתיבה ע"ג וג"ע דכתיב ותשחת הארץ לפני האלהים ותנא דבי ר"י כ"מ שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ג וכו' ופירש"י ומדאיענוש עלייהו ש"מ איפקוד עלייהו וכו' אבר מן החי דכתיב אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו ואידך ר"ל מאן דדריש מאכל תאכל הכיא למשרי שרצים הוא דאתי וכו' עכ"ל הסוגין מה שצריך לענינינו ובסוף הסוגיא מה שהביא הרא"ם ת"ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי ר"ח בן גמליאל אומר אף הדם מן החי וכו' כתמ' בתוספות שם בד"ה אף הדם מן החי וקשה דתנא לעיל דריש דש"ג אבר מן החי מאכל תאכל ולא מוקי האי קרא אלא למישרי שרצים כדנפקא לן מי שדמו חלוק מבשרו עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם הרא"ם בפי' החומש הרגיש בקושיא זו וז"ל ואע"פ שאבר מן החי כבר נצטוה בו אדם הראשון כנרמז מאכל תאכל וכו' ואולי נעלם ממנו הסוגיא דלעיל מהברייתא שהביא דא"א לומר כתירוצו דהא לעיל פריך לתנא דנפקא ליה אבר מן החי מאכל תאכל האי אך בשר בנפשו וכו' למאי אתי ומשני למשרי שרצים ולדברי הרא"ם מאי פריך הא איכא נמי לאוקמיה שפיר אליביה לאסור אבר מן החי לבני נח דהא דנאסר כבר לאדם מאכל תאכל לא משתמע מיניה לאסור לבני נח שהותר להם בשר. ומה שהביא הרא"ם ראיה מסוגיא דלקמן דאמר רב יהודה אמר רב וכו' לאו ראיה היא כלל דרב יהודה אמר רב כתנא דבי מנשה ס"ל דלא יליף כל הז' מצות מויצו ה' וכו' אלא דכל חדא באפי נפשה נצטווה לבני נח כדאמרינן לעיל ומ"ה שפיר קאמר רב יהודה יכול לא יהא אבר מן החי נוהג וכו' כיון דהותר להם בשר אין חילוק בין אבר מן החי בין שאר בשר כיון דלא נאסר לאדם אבר מן החי כלל וכן הוא בהדיא בירושלמי דלרב לא נאסר לאדם אבר מן החי כלל גם זו דעת הרמב"ם בפרק ח' דהלכות מלכים דלא נצטווה אדם רק על ו' מצות ולבני נח הוסיף אבר מן החי וכה"ג כתבו התוספות לעיל בסוגין לר"י דמודה דבני נח אחר המבול נצטוו על אבר מן החי אבל האי ת"ק דר"ח בן גמליאל מסתמא הוא ת"ק דר"ח ב"ג דריש הסוגין דדריש נמי אבר מן החי מויצו ה' וכו' ולא מוקי האי קרא דאך בשר בנפשו וכו' רק למשרי שרצים ולהכי קשיא להו שפיר הכא דלעיל נ"ל מאכל תאכל כו' ולהכי המתינו התוספות בקושייתם להקשות בדברי ר"ח בן גמליאל משום דלא נימא דהאי תנא כתנא דבי מנשה ס"ל. ותי' הרא"ם מצד עצמו אין לו עיקר וכי משום דהותר לנח בשר נאמר דהותר לו אבר מן החי דהא לאדם נמי הותר בשר מתה מאליה ואף על פי כן לא הותר לו אבר מן החי אפילו נפל מאליו כמ"ש התוס' לעיל בסוגין והדברים ברורים הם כאין גמגום ודו"ק:

רש"י לפי פשוטו הראשונה לברכה וכו'. ולפי מדרשו להקים וכו'. וכתב הרא"ם מה שנקט רש"י מתחלה לפי פשוטו וכו' היינו כברייתא דבר קפרא דכתובות דקתני הואיל ונאמרה בו ברכה לאדם ומשמע שהוא סובר דקרא דויאמר להם פרו ורבו הוא פי' של ויברך וכו' וכן נמי קרא דויאמר להם פרו ורבו דבני נח הוא פי' של ויברך אלהים אבל מצות פרו ורבו לא למדנו אותה אלא מקרא דאתם פרו ורבו שרצו בארץ דלא כתיבי ביה ברכה וכן משמע נמי מההיא דסנהדרין פי' ד"מ דפריך והרי פרו ורבו שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו שרצו בארץ וכו'. ולא פריך מדכתיב ויברך אלהים את נח ויאמר להם פרו ורבו ולא מקרא דאדם הראשון. ומה שפירש"י ולפי מדרשו להקים וכו' משמע דסבירא ליה שהמדרש הוא דתניא ר"א אומר ישראל שאינו עוסק בפ"ו כאילו ש"ד שנאמר שופך דם האדם וכו' וסמיך ליה ואתם פרו ורבו סוברת כמתניתין דפרק הבע"י דתנן האיש מצווה על פריה ורביה ולא האשה ר"י ב"ב אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם ומפרש בגמרא מ"ט דת"ק דכתיב וכבשוה וכבשה כתיב איש דרכו לכבוש וכו' משמע דסבירא להו דקרא דויאמר להם אלהים פרו ורבו דגבי אדם אינו פי' של ויברך אותם וכו' אלא מילתא באפי נפשה וה"ה נמי גבי פרו ורבו דראשון דנח אינו פי'

של ויברך אלא מילתא באפי נפשה ופליגא אברייתא דבר קפרא ואההיא דסנהדרין דס"ל דמצות פ"ו איש אלא מקרא דואתם פרו וכו' אבל ופרו ורבו דאדם פרו ורבו הראשון דנח אינם אלא ברכה וכו' אבל יש לשאול מאחר שכבר צוה לאדם הראשון על פ"ו למה הוצרך לצוות עוד את נח ע"ז אבל ש"ד שהוזהר ממנו א"ה וחזר והזהיר את נח עליו לא קשיא שכבר פירש שם רש"י ז"ל ואך את דמכם אף עפ"י שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמות וכו' וכן אבר מן החי כמו שכתבתי בדבור הקודם ושמא י"ל שלזה כיון הרב ז"ל באומרו אחר זה ואני סני מסכים וכו' שהיה נח דואג לעסוק בפ"ו עד שהבטיחו וכו'. ורבינו טען עליו והילך לשונו אהאי סוגיא דסנהדרין דפריך והרי פ"ו וכו' דכתיב ואתם פרו ורבו וכו'. מדפריך מהאי קרא דכתיב גבי נח ולא פריך מקרא דגבי אדם דכתיב ויברך וכו' ומקרא דגבי נח דלעיל מיניה דהאי קרא דמייתי דכתיב ויברך אלהים את נח וכו' ויאמר להם פרו וכו' משמע דסבירא ליה לתלמודא דהנהו קראי אינן אלא לברכה בעלמא ולא לציווי מדכתיב גבייהו ויברך וכדאמרינן פ"ק דכתובות דתני בר קפרא סואיל ונאמרה בו ברכה לאדם וה"נ פ"ק דע"ג דאמר ר"ל בואו ונחזיק טובה וכו' ופריך מהאי קרא דנא למימרא דאי לא חטאו לא היו מולידין והכתיב ואתם פרו וכו'. ולא פריך אהנהו קראי דאינן אלא לברכה שיכולה להיות שתקוים בגוים שהיו מולידות. ויש לדקדק מפ"ו דיבמות דתנן האיש מצווה וכו'. ר"י ב"ב אומר על שניהם נאמר ויברך וכו'. משמע דסבירא להו דהנהו קראי דגבי אדם נמי לא נאמרו לברכה אלא למצוה. והרא"ס כתב דההיא מתניתין פליגא אבר קפרא ואסוגיא דהכא וכו'. והוא דחוק דסתמא דתלמודא הכא ופ"ק דע"ג אזלא לברייתא דבר קפרא דפליגא אסתמא דמתניתין דיבמות דלכולי עלמא סבירי להו למצוה נאמרו. ועוד קשה כיון בנצטווה אדם אפ"ו למה הוצרך לצוות עוד נח ע"ז ובנא גופיה כיון דכבר כתיב ביה ויברך וכו' דהיינו למצוה אליבא דמתניתין דיבמות א"כ למה ליה תו למימר בתר הכי ואתם פרו וכו'. ומה שכתב הרא"ס בזה שהיה נח דואג וכו' אין זה נכון דדי היה לו בהבטחה ע"ז ולמה הוצרך לו לצוות לו פעם שנית גם בלשון כפול. והנראה דההיא דיבמות לא פליגי וס"ל נמי דמצות פ"ו מקרא דנח ואתם פרו וכו' הכי קאמר כיון דכתיב גבי אדם וכבשה ואיש דרכו לכבוש וכו'. ע"כ לשון רבינו דפרו ורבו דכתיב גבי אדם לא על שניהם נאמר אלא מאנשים דעלמא וא"כ ה"נ ואתם פרו וכו' דנח דלמצוה נאמר לא דייקא לאיש ולאשה אלא מאנשים דעלמא ור"י ב"ב דאמר על שניהם ויברך וכו' סמך אקרא דנח ואתם פרו וכו' ולא הביאו קרא דאדם דמשתמע שפיר פרו ורבו על שניהם וע"כ וכבשה לא דייקא ודברי הרמב"ן בזה קרובים לדברינו. אך קשה ההיא סוגיא דבי מנשה (הבאתי בדיבור הקודם ר"ל דבי מנשה לא יליף הז' מצות מהפסוק ויצו ה' וכו' רק משום דהני כל חדא וחדא באפי נפשה כתיבא ומפיק ד"ך ועייל ס"ך ע"ש) דילפי פירוש לבני נח מדכתיב שרצו בארץ ורבו בה ופריך ואידך ר"ל מאן דיליף מוינו ומשני ההוא לברכה בעלמא ולשטתינו למה ליה תו לברכה דכבר כתיב ביה בנח ויברך וכו' ויש לומר דלא סגי ליה למימר ההוא לברכה אלא דקאמר ההיא לברכה בעלמא ר"ל לברכה יתירא כדקאמר ושרצו בארץ דהיינו כשרלים הללו וכה"ג כתב הרמב"ן בפ' בראשית. אך קשה בהך דיבמות דקאמר רב יוסף מהכא אני אל שדי פרה ורבה ולא קאמר פרו ורבו וכתבו התוס' אע"ג דלאדם קאמר פרו ורבו ההוא לברכה ולא למצוה עכ"ל דאכתי תקשה לך דהא לנח נאמר פרו ורבו וההיא ודאי למצוה נאמר כדמוכח שמעתין ויש ליישב ודו"ק:

רש"י **ומדרש** חכמים וכו'. וכתב רבינו דהדרש ימאן הפשט ולא יהיה יפת כלשון תרגום מלשון הרחבה כפירש"י לפי הפשט אלא יפה ממש דהיינו שהמקדש נקרא כך כמ"ש מציון מכלל יופי וכתוב יפה נוף וכו' ולפי הדרש מה דנקט אהלי בלשון רבים קאי על המשכן ועל המקדש ראשון וק"ל:

רש"י **זו** פרס. וכתב הרא"ס משום דכתיב כאן מדי ולא כתיב פרס אם כן תקשה הרי בכל המקרא מצינו מדי ופרס יחד לכן פי' תירס זו פרס עכ"ל ובפ"ק דיומא טען רבינו ואמר דנעלם ממנו תלמוד ערוך דגרסינן שם כי אתי ר"ל לגבי דר"י וכו' דכתיב יפת אלהים ליפת וכו' אע"ג דיפת אלהים ליפת וכו' ופרסאי מנ"ל דמיפת קאתי דכתיב בני יפת וכו' ותירס פליגי בה וכו' וחד אמר זו פרס עכ"ל ורש"י ז"ל נמי שהביא כאן הך דרשא התם דיפת אלהים ליפת שבנה כורש וכו' הוצרך נמי לפרש דתירס זו פרס שהיה מבני יפת ולא כמו שהבין הרא"ס ודו"ק:

רש"י **שנאמר** ונינוה היתה עיר גדולה וכו'. וכתב הרא"ס שאלמלא האי קרא לא היינו יודעים אם רסן היא הגדולה אם נינוה כן מצאתי בב"ר ולא הבינותי דבריהם כי ה"ל להסתפק גם בכלח הסמוכה למלת גדולה עכ"ל. גם בכאן כתב רבינו דנעלם ממנו סוגיא הנ"ל דכן תלמוד ערוך הוא שם והוא כתבו בשם ב"ר וגם הדבר שהניח בקושיא הרגישו בו התוס' ותרצוהו דאדרבא משום דמינה סליק אם איתא דעליה קאי לא ה"ל למימר היא העיר וכו' אלא העיר הגדולה. ועוד נראה כיון דהקדים בקרא דלקמיה גם בהאי קרא את נינוה קודם לכלח ליכא לספוקי כלל בין נינוה ובין כלח דודאי נינוה יותר גדולה מכלח כיון שהקדימה בקראי אבל ברסן שבא ליתן סימן היכן היא בין נינוה ובין כלח איכא למימר שפיר דהיא עיר גדולה אי לאו האי קרא ונינוה היתה וכו' ודו"ק:

רש"י **איני** יודע אם יפת הגדול וכו'. הוכחה זו מסתם תלמודא בפ' בן סורר ומורה ומסקינן שם אמר רב כהנא אמריתא לשמעתא קמיה דרב זביד ר"ל הוכחה זו ממקראות שלפנינו אמר אתון מהכא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה ולשם וכו' יולד אחי יפת הגדול הגדול שבאחיו וכתב רבינו והא דתפס רש"י להוכיח ממקראות ולא מדרש דרב זביד אפשר לומר כיון דסתמא דתלמודא לא בעי למילף ליה מיפת הגדול אלא רב זביד ע"כ דאית ליה לתלמודא דלאו ראיה גמורה היא מאחי יפת הגדול. ולעיל גבי נמו הקטן פירש"י הפסול והבזוי וכתב הרא"ס דאל"כ אחי הקטן והלא גדול היה מיפת שהרי הכתוב מונה אותו קודם יפת וא"א לומר דומיא דשם דהכתוב מונה אותו ראשון מפני חשיבותו דמאי החשיבות שייך גביה עכ"ל. ודבריו תמוהים דבהדיא קאמר הכי רב זביד יפת גדול שבאחיו ותלמודא לא פליג עליו בהא וליכא בינייהו אלא משמעות דורשין ועוד דרש"י דמפ' הקטן הפסול הם דברי ב"ר והב"ר אית ליה בהדיא דרשא דהכא דאחי יפת הגדול. ועוד דבהדיא פירש"י כאן כדי שלא יהא יפת הגדול וכו'. ומ"ש הרא"ס שהרי הכתוב מונה אותו קודם יפת כו'. כבר הרגישו בזה התו' גם ברמב"ן עיין ישוב לזה ודו"ק:

רש"י **בחיי** אביו. אמר המלקט שמעתי רבי' מקשי' פה מה בא הכתוב להורות אם לא שבא' שהוא הי' הראשון שמת בחיי אביו וכן הוא בהדיא בזוהר קשה שהרי מצינו גבי שם שימי חייו היו אחרי הולידו את ארפכשד ת"ק שנה וכל ימי ארפכשד הי' שמונה ושלשים וד' מאות שנה שהרי בן ל"ה שנה הוליד לשלח ואחרי הולידו הי' שלש וארבע מאות שנה נמצא שגם ארפכשד מת בחיי אביו שהוא קודם לחרן ולאו קושי' היא דאף אם נאמר דמת ארפכשד בחיי אביו מ"מ באותו פעם כשמת הרן עדיין היה חי כילד נא וחשוב השנים של ארפכשד ויוצאי חלציו מה שאינם נבלעים זה בשל זה דהייט שנות האבות קודם שנולדו הבנים כי מה לך לחשוב השנות בנים מה שנבלעו בשני האבות ותמצא היה לארפכשד ר"ל שנים כשנולד אברהם ונותרו עוד מחייו קמ"ח שנה ובן ג' שנה הכיר אברהם את בוראו והושלך לכבשן אף אם נאמר דלאו דוקא באותו שנה הושלך כי אברהם הי' גדול מהרן שתי שנים וא"כ הרן בן שנה הי' באותו פעם ובודאי הי' נבער מדעת להיות בוחר בטוב ומואס ברע כפירש"י שהי' חושב בלבו אם אברהם נוצח וכו' נוכל לומר דלאחר כמה שנים שהכיר בוראו כתת ללמי אביו ומ"מ בתוך ימי חיי ארפכשד היה זאת או נאמר דוקא באותו שנה שהכיר הושלך ואברהם זוטרא דאחוהי הוה ודרך חכמתן קחשיב להו ואף אם נאמר דבן מ"ח שנה הכיר לבוראו מ"מ טתרו עוד מחייו מאה שנה לא דוק ותמצא כדברי:

לך לך

ויאמר ה' אל אברם וכו'. בשלהי דכתובות כתב רבינו יש לעיין בזה הא כבר כתיב סוף פ' נח ויצאו אתם ללכת ארצה כנען ומה הי' אח"כ זה הדבור משמש אליו ללכת לארץ כנען. גם קשה קודם דיבור לך לך וכו' למה הי' דעתו לילך לא"י ויש לכוין זה עם מה שאמרו שם כשם שאסור לצאת מא"י לבבל כך אסור לצאת מבבל לא"ל ופירש"י הטעם לפי שיש שם ישיבות המרבילות תורה תמיד עכ"ל. ולפ"ז אפשר לומר שגם אז היה לבבל מעלות בחכמה ובשאר דברים לגבי שאר ארצות ולזה אמרו באברהם שהכיר בוראו באור כשדים שהיא בבל ונמרוד השליכו שם בכבשן ורבים החכימו ע"י וע"כ אמר כשהלך תרח מאור כשדים והלכו אברהם ושרה עמו לא היה דעת אברהם לילך לשאר ארצות מבבל שהרי הוא מקום חכמה ביותר משאר ארצות וכמאמרם ז"ל שאסור לילך מבבל לא"ל אבל היה דעתו לילך מבבל לא"י שהוא ודאי יותר מקום מוכן לחכמה ולתורה גם מבבל ולזה קאמר ויצאו אתם אברהם ושרה על דעת זה ללכת ארצה כנען אך כשבאו לחרן עכב שם תרח וכל ביתו ונתעכב אברהם משום כיבוד אב עד שבא לו מאמר השם לך לך מארצך שהוא ארץ ארם ושם נתעכב אצל אביו משום כבודו גם ממולדתך שהוא בבל כנראה מכתובים ששם ארץ מולדתו גם כי שם מקום שעמד על חכמתו מ"מ לך לך משניהם לא"י שיש לה כמה מעלות טובות ביותר וק"ל:

רש"י ד"א וכו' זהו שאומרים אלהי אברהם וכו' בערבי פסחים. וכתב רבינו הענין מבואר שזה הכתוב הוא תחילת דבר ה' עם אברהם ולא נאמר אלא בלשון סיפור דברים שזאת אעשה לך שתהי' לגוי וכו' וגם אברכך וכו' אבל לא בירך אותו עתה בכל זה אלא שבישר לו עתה על כל הטובה וברכה שיתן לו ולבנו ולבן בנו וזאת הראיה שאלו דברים בעצמם נאמרו שוב לאברהם דכתיב ואברהם הי' יהיה וכו' וכבר ידוע כי אלהים הוא בעל הכחות וז"ש אלהי אברהם כי זה כח אלהי שיהיה לגוי גדול ניתן לאברהם אחר שהיה הוא ושרה אשתו עקרים נאמר ואברכך שזה כח אלהי לא נמצא באברהם אלא ביצחק ונאמר ויברך אלהים את יצחק וז"ש אלהי יצחק כי. זה כח הברכה שאמר ואברכך נתקיים ביצחק ואמר ואגדלה שמך זה כח אלהי לא נגלה לאברהם ויצחק אלא ליעקב כי היה שמו ע"ש עקב ושפלות וגידל שמו הקב"ה שאמר כ"א ישראל יהיה שמך וזהו שאומרים אלהי יעקב כי שזה כח אלהי ואגדלה וכו' ניתן ליעקב. ואמר והיה ברכה בך חותמים וכו' והיה הם אותיות שם של ד' ואמר ליה הקב"ה שהוא יהיה נזכר בחתימה כי אברהם הוא הראשון אשר ע"י נתייחד שמו של הקב"ה וכמ"ש אמר הקב"ה אני יחיד וכו' ולזה גבי יצחק כתיב ויברך אלהים וכו' ולגבי יעקב ויאמר אלהים לא יקרא וכו' אבל גבי אברהם זכר שם של ד' בברית בין הבתרי' וא"ל אנכי מגן לך שהוא מעין החתימה ואלו כחות אלהים הם נסים נסתרים אבל נסים הנגלים פועל אותם הש"י בשמו המיוחד שם הוי"ה ב"ה וז"ש למשה וארא אל אברהם וכו' באל שדי וכו' שהוא כח המסדר מערכה בנסים נסתרים לכל אבל שמי ה' הפועל נס נגלה לא נודעתי להם וק"ל:

רש"י **אהלה** כתיב וכו'. אמר המלקט וזה עולה עם מה שפירש"י לעיל לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פ"ו וכו' והטעם כי אסור לאורח לשמש מטתו ולכך נטה לה אהל בפני עצמה מבלי בא עליה בדרך. והקשה בספתי חכמים מנ"ל לרש"י דילמא עביד איפכא לנטות אהלו תחילה. והנראה דמשום כל כבודה וכו' נטע אהלה תחילה וכדברי ראיתי במ"כ וק"ל:

רש"י **ומ"א** עד עכשיו וכו'. וכתב רבינו יש לעיין היאך לא היה מסתכל בה מעולם והרי אמרו בפ"ב דקדושין אסור לאדם שיקדש אשה עד שיראנה שמא יראה בה דבר מגונה וכו' ואברהם אבינו קיים מילי דרבנן ואפילו ע"ת. וי"ל דודאי ראה אותה בנעוריה קודם שנשאה כדרב יודא שמא תתגנה בו אלא דאחר שהיתה נשואה לו לא ראה אותה מתוך צניעותו והוא חשב כי לא עמדה ביפיה בזקנותה כי היתה בעת הזאת לפי הכתובים יותר מס' שנה ולפי שע"י מעשה נסתכל בה עתה כדאיתא בילמדנו וראה שעמדה ביפיה מהפלא שנעשה בה בת ד' כבת ז' ליופי וע"כ אמר עתה לפי זמן זקנתך ידעתי כי יפת מראה את. ועוד י"ל דלא קיים אברהם כל התורה אלא עד אחר שנימול א"כ בעת שנשא לשרה לא קיים כל התורה ולא היה חש להא דרבי יודא וק"ל:

רש"י **במכת** ראתן וכו'. מדברי רבינו דיליף לה מדכתיב נגעים גדולים וכמו שאמרו רז"ל דיש כ"ד מיני שחין ובעלי ראתן קשה מכולן וק"ל:

רש"י **כתרגומו** ואלויאו. וכתב הרא"ס לא מלשון גירושין כמו וישלחהו ה' מג"ע שהתרגום שלו ושלטיה כי אחר זה כתיב ויעל אברם ממצרים וכתיב ואברם כבד מאד וכו' ואילו היה מלשון גירוש לא היה מספר הכתוב רוב כבודו ועושרו וזו היא הסבה שפירש"י תחילה מלת כבד מאד ואח"כ ויעל אברם הנגבה שלא על הסדר כדי להודיע שפי' וישלחו מלשון לויה וכבוד עכ"ל. ובשלהי דסוטה טען רבינו ואמר ודבריו דחוקים הם וכי משום דהמצרים גרשוהו לא יספר הכתוב בעשרו ובכבודו והנראה לפרש כיון דוישלחו וכו' קאי נמי אאת כל אשר לו שפי' כסף וזהב ומקנה שזכר ע"כ וישלחו מלשון דנופל בהם לשון שמירה לשומרם בדרך אבל לשון גירושין לא שייך כלל במטלטלים וק"ל:

רש"י **בשהזר** ממצרים וכו' ד"א וכו'. פלוגתא זו שנויה בפרק יש בערכין חד יליף מהכא שלא ישנה אדם מאכסניא שלו כפירש"י כאן וחד יליף מקרא אשר הי' שם אהלה בתחילה ומסקינן דאכסניא אקראי א"ב למ"ד דיליף מאל המקום וכו' משמע אכסניא דקבוע אין לשנות אבל באכסניא דעראי אין קפידה ולמ"ד דיליף מוילך למסעיו משמע אפי' אכסניא דעראי שאירע לו במסעיו כדרכו

כדרט כגון שנקטה לו חמה ג"כ אין לו לשנות. והנה רש"י ז"ל תפס זה הדרש מוילך למסעיו משמע שאין לשנות אפילו אכסנאי דערא. אך הד"א מה שהביא רש"י אפשר לומר דס"ל הדרש מאשר היה שם וכו' ובאכסניא דערא אין קפידא כי לא הלך למסעיו רק ליפרע הקפותיו. ומסוגיא זו טען רבינו על הרא"ם מה שכתב וקרא חניותיו בשם מסעיו לפי שאין חניה בלא מסע שחוזר ונסע משם כמו שפי' רש"י בכל מסעיהם עכ"ל ואין צורך לפי הסוגין דלמסעיו משמע אפי' באקראי ולא כן חניה דמשמע קביעה ואולי נעלם ממנו סוגיא זאת וק"ל:

רש"י **רעים** בגופם וכו'. וכתב הרא"ם כר"י בפ' חלק דאמר רעים בגופם וחטאים בממונם רעים בגופם דכתיב ואיך אעשה הרעה וכו' וחטאי' בממונם דכתיב והיה בך חטא והמתרגם שתרגם בישין בממוניהון וחטאים בגויתהון היא אליבא דמתניתא דתנא רעים בממונם דכתיב ורעה עינך באחיך וחטאים בגופם דכתיב וחטאתי לאלהים ולא ידעתי למה הניח הרב דברי המתרגם בזה ולא נמשך אחריו כמנהגו ברוב המקומות וכ"ש שהברייתא לעוזרו עכ"ל. ורבינו כתב לייטב לפי שדרכו של רש"י לפרש הפשוט פי' סוף הפסוק אחד אליבא דר"י כפירש"י כאן אחד קאי על ריבוי חטא שמכוונים למרוד בו שהוא יותר פשוט משנפרש אחד זו שפ"ד כברייתא נקט רש"י שורכיה .פירש כל הפסוק אליבא דר"י ומה"ט השמיט רש"י דרשה דלה' זו ברכת השם ואע"פ שר"י דורש ג"כ זאת לפי שאינה קרובה לפשוטה וזה דרכו של רש"י בכמה מקומות ודוק:

רש"י **הוא** נמרוד שאמר לאברהם פול וכו'. וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר ויהי שם אמרפל מורכב מאמר ומפול והוא תואר השם כי שם העצם שלו הוא נמרוד כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וארץ שנער וכתיב ויהי בימי אמרפל מלך שנער משמע שאמרפל הוא נמרוד וע"כ לומר שאלה השמות הא' שם העצם והב' שם התואר אמרפל שאמר נמרוד לאברהם כשקבל אותו אביו לפניו פול בכבשן ואע"פ שיש דרש ג"כ על נמרוד למה נקרא שמו נמרוד מפני שהביא מרד בעולם רש"י ז"ל אינו מביא בפירושו אלא האגדה הקרובה לפשוטה של מקרא שהוא מדרש שדרשו באמרפל שהוא שם שני ומורכב לא מה שדרשו בנמרוד שהוא שם ראשון ופשוט כי ע"פ הפשט השם הראשון שם עצם ואין טעם בשמות עכ"ל. ומ"ש שהביאם לומר הוא נמרוד הוא אמרפל וכו' דכתיב בנמרוד ותהי ראשית ממלכתו וכו' וכתיב ויהי בימי אמרפל וכו' טען רבינו בפ' כילד מעברין ואמ' ואין זה מוכרח דאיכ' למימר שאחר שמת נמרוד במלכותו בשנער מלך אח"כ שם אמרפל. אבל הנראה לפי שאמר הכתוב בנמרוד הוא החל להיות גבור ציד וכו' שפי' שהוא היה המתחיל ללחום מלחמות בעולם והכתוב לא בא לסתום אלא לפרש וכיון שהמלחמה הראשונה שנזכרה בתורה הוא מלחמות ד' מלכים וכדאמרינן בתנחומא חרב פתחו רשעי' אלו ד' מלכים אמרפל שעדיין לא הי' מלחמה בעולם באו ופתחו חרב וכו' והמתחיל בהם הי' אמרפל כדכתיב ויהי בימי אמרפל נמצא דנמרוד ע"כ הוא אמרפל שהתחיל במלחמה וא' שם התואר וא' שם העצם למר כדאית לי' ולמר וכו' שנחלקו רב ושמואל בסוגין הנ"ל:

רש"י **ה'** מלכים וכו' ובי"ד למרדן וכו'. אמר המלקט הרא"ם ז"ל כתב שהם כ"ו לשעבודם שא"ת הכל י"ד ובשלש עשרה מיבעי' לי' דומיא דוארבע עשרה שנה והאומרים שהוא בחסרון בי"ת כמו ששת ימים יבטל דעתם מדעת בעל סדר עולם ומב"ר עכ"ל. האמת יורה דרכו שכן הוא תלמוד ערוך בפ' במה מדליקין ולבי מהסס בזה דלפירושו קיצר רש"י במקום שהיה לו להאריך דהוה ליה למינקט י"ב שנה עבדו וכו' ושלש עשרה שנה מרדו ובי"ד למרדן וכו'. ולולי פה קדוש הייתי אומר דרש"י ז"ל תפס כאן דברי רשב"ג מב"ר וז"ל שתי' עשרה שנה עבדו וכו' ר' יוסי או' שתים עשרה ושלש עשרה הרי כ"ה אמר רשב"ג כולהון שלש עשרה שנה היה ומה מקיים רשב"ג ובארבע עשרה שנה (ופי' במ"כ ר"ל כיון שבין הכל היו י"ג שנות העבודה ושנות המרד מה אני מקיים ובארבע עשרה וכו' שבשנת י"ד למרדן בא כדרלעומר) ומשני י"ד למרדן (ופי' במ"כ שהוא לשון רידוי ומלכות כד"א והוא היה רודה וכו' שכדרלעומר היה כובש אותם בחזקה עד שעבדו אותו בע"כ וכן משמע לשון הכתוב י"ב שנה עבדו משמע שלא בטובתם ומצאתי בפירש"י חשוב שנות המרד עם שנות העבודה ועם שנה שבא כדרלעומר ויהיה י"ד שנה עכ"ל) והמעיין בדבר זה יראה בעיניו שדברי רש"י כאן נוטי' לדברי רשב"ג וכפירושו בעצמו שם ומהתימה מה שכתב הרא"ם ז"ל והאומרים שהוא בחסרון בית וכו' יבטל דעתם וכו' ומב"ר. ולא ידעתי מאי ביטול דעת יש בזה מב"ר להאומרים שהוא בחסרון בי"ת הא רשב"ג ס"ל הכי ועדיפא הוה לי' ליבטל דעתם מתלמוד ערוך דפ' ב"מ דסתמא דתלמודא משמע הכי וק"ל:

רש"י **שם** תשש כחו וכו'. כך שנינו באגדת חלק שנא' וישם האחד בבית אל וא' בדן. וכתב רבינו וע"כ צ"ל דעד חובה הוא פירושו דעד דן דאל"כ לכתוב ועד חובה בוי"ו ומדשינה הכתוב פעם לכתוב בשם חובה ופעם בשם דן למדרש מיניה דתשש כחו משום חובה של ע"ג. ואין לפרש שדרשו כן מדקראו בשם דן שלא הי' השם בזמן הזה משום הא אמרינן בפ"ב דכתובות דכתיבא קרא לעתיד עכ"ל. אמר המלקט וק"ק למה תפס רבינו דרך אחר להוכיח דהוב' היא דן תיפוק ליה מדלא מצינו מקום ששמו חובה כפירש"י כאן בסמוך. ואין להקשות לפירושו דשמא זו בלבד נקרא חובה א"כ סימנא אשר משמאל לדמשק למה לי וק"ל:

רש"י **ולפי** מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך בפלוגתא' שנוי' בפ"ב דשבת ר' חנינא ור' יוחנן ר' חנינא אומר מזל מחכים ומזל מעשיר ויש מזל לישראל ר"י אומר אין מזל לישראל שנא' כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו וכו' ואף רב ס"ל כותי' דר"י שנאמר ויוצא וכו' אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן אמר לו הקב"ה צא וכו'. וכתו' שם הקשו למ"ד דס"ל דאין מזל לישראל מהא דאמר בני וכו' ותרצו ע"י זכות גדול משתנה עכ"ל. וכתב רבינו וקשה למ"ד דס"ל יש מזל לישראל אפי' ע"י זכות אינו משתנה וכל יעודי התורה בברכות אם תשמעו ובקללות אם לא תשמעו לא תשמע כן אלא שתולה בזכות ישראל או בחובתם וי"ל דודאי יעודי התורה נאמרו על כל ישראל וזכות הרבי' ודאי דאינו תולה במזל כלל ולא פליגי אלא ביחיד ולהכי הקשו התוס' מההיא דבני חיי ומזונא דמיירי נמי ביחיד וצ"ל הא דמייתי ר"י ראי' מהכתוב כה אמר ה' וכו' יחתו ולא ישראל משמע ליה אפילו ישראל יחידי ובפ' הישן מוקי להאי קרא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום דהיינו דע"י זכות משתנה כמ"ש התוס' עכ"ל:

אמר המלקט. ואיכא למידק לדברי רבינו דמחלק בין יחיד לרבים ואברהם מלך היה כמו שפירש"י בסמוך אל עמק המלך ומ"א שהושוו שם כל האומו' והמליכו וכו' ומלך דין רבי' יש לו כידוע ומלא על כל גדותיו במדרשות ולפי זה מכ"ל לומר מהא דדרש רב צא מאצטגנינות וכו' דהא כותי' דר"י ס"ל ולא כותי' דר"ח דהא אפשר לומר דהדרש נדרש גם לר"ח כיון דלא פליגי ברבים ומודה דאינו תלוי במזל כלל ואברהם מלך היה וכרבים דמי וצ"ע:

ודע דבנדרי' איכא סוגי' זו בלשון אחר דגרסינן שם ויוצא אותו החוצה אמר לפניו רשב"ע הסתכלתי במזל שלי ואין לי בן אחר אלא ישמעאל אמר לי' הקב"ה צא וכו'. וכתב רבינו דלכאורה המאמרים האלו סותרין אהדדי דבסוגי' דשבת נקט לשון אחר נסתכלתי וכו' ואיני ראוי להוליד בן וכו' והיה נרא' לייטב דסוגי' דשבת נמי הכי קאמר אברם אינו מוליד בן הראוי ליורשו וכה"ג כתב הרמב"ן והרא"ם על דברי ב"ר. אבל לא משמע כן מדקאמר בשבת מאי דעתך דקאי צדק במערב אוקימנא לי' במזרח כו' ופירש"י דקאי צדק במערב שהוא מצונן ואינו ראוי להוליד עכ"ל משמע בהדיא דאינו ראוי להוליד כלל אמר דהיינו שהוא מצונן בטבעו. ונראה להעמיד המאמרי' כפשטן דסוגי' דשבת בנבואת בין הבתרי' שהיה אברהם בן ע' שנה ומזל שלו צדק היה מצונן ולא הי' ראוי להוליד כלל קאמר התם דהוציא הקב"ה אותו החוצה ממזל צדק שהיה מצונן במערב ואוקמי' במזרח שיהא ראוי להוליד ובלי שינוי נשתנה מזלו אז דהא לא נשתנה שמו עד אחר לידת ישמעאל. אבל סוגי' דנדרי' דריש לה מדשינה שמו אברם וקראו אברהם כדאמרינן בב"ר והוא אחר שנולד ישמעאל הוציאו פעם שנית ע"י שינוי השם אברם אינו ראוי להוליד בן אחר ליורשו אבל אברהם ראוי להוליד בן אחר ליורשו ולא נקט הכא קרא דויוצא אותו החוצה הנאמר כבר בברית בין הבתרים אלא לסימנא בעלמא דכמו שהוציאו הקב"ה למזלו כבר בהיותו בן ע' שנה שיהא ראוי להוליד כך הוציא אותו ממזלו בהיותו בן צ"ט שנה ע"י שינוי השם שיהא ראוי להוליד בן הראוי ליורשו וניחא דלא מייתי סוגיא דנדרים הך דקאי צדק במערב וכו' דכבר קם לי' צדק במזרח מברית בין הבתרים. ובפ"ק דר"ה דקאמר דשינוי השם דשרה גרם לה להוליד בן ונשתנה מזלה ה"ה דשינוי השם דאברהם גרם לו לשנות מזלו להוליד בן הראוי ליורשו כדקאמר בב"ר וסוגי' דנדרים אלא דעדיפא קאמר בר"ה דשינוי השם דשרה גרם לה להוליד גם שאינה ראויה להוליד כלל ואפילו למ"ד פ"ק דר"ה דשינוי מקום של אברהם גרם לו להוליד בן היינו בשינוי מזלו בראשונה כדמייתי התם מדכתיב לך לך והדר כתיב ואעשך וכו' שבצאתו מחרן היה בן ע' שנה ולא היה ראוי להוליד כלל ושינוי המקום גרם לו לשנות מזלו להוליד אבל הך דנדרים להוליד בן הראוי ליורשו כשהי' בן צ"ט שנה גרם לו שינוי שמו כדאיתא בב"ר ולא גרס שינוי שמה שתלד כדאמר בר"ה ודוק:

רש"י **ד"א** במה אדע לא שאל לו אות וכו'. בפ"ק דתענית וכתב רבינו דלפי פשטא דקרא אי אמרינן ששאל אות על בשורת הארץ והכי איתא פ"ד דנדרים דאיכא למ"ד דנענש על זאת תקשי והא כתיב והאמין בה' וכו' דאם האמין על בשורת הזרע למה לא האמין על בשורת הארץ ולכך דרשו דבמה אדע לא כקורא תגר הוא לשאול אות אלא ששאל באיזה זכות וכו' והשתא ניחא והאמין בה' וכו' היינו שלא ביקש אות כלל לא על בשורת הזרע ולא על בשורת הארץ ומה שהקשה הרא"ם לפי דרש זה בתחילת הפ' שאמר ליה הקב"ה כי כל הארץ וכו' לך אתננה וכו' למה לא חשש לשאול כן היאך יתקיימו באיזה זכות וכו' ונראה דלא קשה מידי דע"כ שזו הפרשה בין הבתרי' היא שלא כסדרה דבן ע"ה שנה היה אברהם כשהכה המלכים וכשנדבר עמו בין הבתרים היה אברהם בן ע' שנה כדאיתא בסדר עולם כמפו' בתוס' פ"ק דשבת ונמצא שפ' זו ברית בין הבתרים מוקדמת לתחילת הפ' שנאמר בה כי לך אתננה וכו' עכ"ל: אמר המלקט. וכעין זה כתבו התוס' פ"ק דברכות דף ז' ע"ב ע"ש והגאון מוהר"ש ז"ל בעל המחבר ספר ברכת הזבח הקשה מזה אהא מה שאמרו בפ"ד דנדרי' אמר ר"א מ"מ נענש א"א ונשתעבדו בניו רד"ו שנים מפני שעשה אנגריא בת"ח שנא' וירק וכו' (ופירש"י מ"מ נענש אע"פ שעבירת העונש מפורשת על אומרו במה אדע מ"מ עבירה זו הענשתו להיות נופל בבמה אדע ע"כ) ולפי החשבון המובא בתו' בברכות ובשבת בהכרח במה אדע קדים למלחמת המלכים א"כ איך עבירה זו הענישתו להיות נופל בבמה אדע דקדים וצ"ע:

רש"י **יהודה** ופרץ וכו'. ובפ"ב דעדיות טען רבינו ואמר וק"ק לפירושו דמכל מקום מחצרון יתחילו ד' הדורות שהוא היה מיורדי מצרים כמו יהודה והכתוב אומר שדור רביעי מן היורדים למצרים ישובו הנה ולפי' הרמב"ם ניחא שפי' דור רביעי מיורדי מצרים קהת עמרם ומשה ובניו ובני אהרן שהיו מבאי הארץ ישובו הנה. והראב"ד ז"ל יש לו דרך אחר בזה דור רביעי כאמור כאן דור רביעי לכנענים וכו' ולשון דקרא דור רביעי ישובו הנה לא משמע הכי וק"ל:

ותקח שרה אשת אברם את הגר המצרית וכו'. ובסוגיא דשמעתין דפ' נושאין על האנוסה כתב רבינו ואיכא למידק בזה מהא דאמר שמואל שם עשרה

כהנים עומדים ופירש אחד מהם ובעל הולד שתוקי ופריך מאי שתוקי אלימא שמשתקים אותו מנכסי אביו פשיטא מי ידעינן אבוהי מנו ומשני אלא שמשתקין אותו מדין כהונה מ"ש אמר קרא והיתה לו ולזרעו אחריו בעינן זרעו מיוחס אחריו וליכא. ופריך אלא מעתה גבי אברהם דכתיב לך לאלהים ולזרעך אחריך התם מאי קמזהיר ליה רחמנא (ופירש"י הואיל והאי אחריו קא דרשת ליה לענין פסול כהונה הכא מאי פסול קא דרשת ביה הא ודאי גבי ישראל כשר הוא כגון עשרה כשרים עומדים ופירש א' מהם ובעל) ומשני ה"ק ליה לא תנסב כותית ושפחה דלא ליזל זרעך בתרה. א"כ מהכא משמע דנאסר לאברהם ולזרעו אחריו קודם מ"ת לישא שפחה וכותית דכל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה כדאמרי' פ' ד"מ ואיך נשא אברהם את הגר שפחת שרה וי"ל משום דממילא נשתחררה כדין הנושא שפחתו בפ' השולח. ואף לפי המדרש שכתב החזקוני שהיתה הגר שפחת מלוג של שרה כדכתיב ולה שפחה מצרית וכו' מ"מ כיון ששרה עצמה נתנה אותה לאישה אברהם כדכתיב ותקח שרה וכו' ותתן אותה וכו'. נשתחררה ממילא כדין הנושא לעבדו בת חורין יצא לחירות. וכן צ"ל גבי יעקב שנשא שפחת רחל ולאה ומיהו באברהם אין זה מספיק דאף אם נשתחררה הגר מ"מ היא מצרית ראשונה דעתידה התורה לאסור ואברהם קיים כל התורה אפילו ע"ת כדאמרינן ביומא. וצריך לומר כיון דנשאה קודם שנימול ואז עדיין לא קיים כל התורה דהא לא קיים מילה שוב לא גירשה אחר שנימול אע"ג שהיתה מצרית ראשונה אבל הרא"ס כתב סוף פרשה זו וז"ל כי אברהם קיים כל התורה אפי' ע"ת אבל מצות מילה לא קיים דיודע היה דעתיד להצטוות עליה ואז יהיה מצווה ועושה דגדול מצווה ועושה וכו' עכ"ל. והוא דחוק גם קשה דאם כן למה נשא מצרית קודם שנימול. אבל לפי שטתינו ניחא דכל גר לא נצטוה במצות עד אחר מילה כדאמרינן פרק התולן לכך הותר אברהם בהגר כיון שנשאה בהיתר שוב לא גירשה גם אחר שנימול משום דעתידה תורה לאסור. ואיכא למידק אהך סוגיא דסוף פרק ד"מ די' מצות נצטוו במרה והקשו התו' שם תימה האיכא גיד הנשה כו' ומילה שניתן לאברהם וכו' ואמאי לא תקשה להו נמי האיכא הך דהכא לאסור אברהם אביו וזרעו בשפחה וכותית ויש ליישב ודוק:

רש"י **לפי** שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבוא לא"י. וכתב הרא"ס פירוש כיון שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבוא לארץ הנה קודם שיבוא לארץ הוא בחזקת עקר ואינו עולה לו מן המנין אבל כשבא לארץ שנאמר לו ואעשך וכו' יצאינו בחזקת עקר עולה לו מן המנין. וא"ת א"כ הא דפריך בפ' הבע"י א"ה אברהם נמי עקר הוה הוי ליה לשנויי הרי כבר בא לארץ שאם נאמר לו ואעשך וי"ל וכו' ע"ש שהאריך וכדי לבוא אל המכוון דברי רבינו מה שטען אקושייתו אציג לפניך הסוגיא דפ' הבע"י וז"ל ת"ר נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה וכו'. אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים וכו'. ללמדך שאין ישיבת ח"ל עולה מן המנין ופריך. ולילף מיצחק ששהא עשרים שנה ומשני יצחק עקר היה ופריך א"ה אברהם נמי עקר היה ומשני ההוא מיבעי ליה וכו' ע"כ (ופירש"י אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים בא על הגר והאי דלא נסיב לה בהנך שני קמאי עד שלא בא לארץ כנען שהיו שנים מרובות בפדן ארם ללמדך שאין ישיבת ח"ל עולה לו דילמא משום עון ח"ל הם עקרים) וכתב רבינו אפירושו רצה לומר כי בחוץ לארץ לא היו ראוים לבנים אלא זכותא דא"י שאמר ליה ואעשך כו' אהני ליה כדאמרינן פ"ק דר"ה למ"ד דאין שינוי מקום גורם אלא זכותא דא"י גורם והוא כונת רש"י ג"כ בחומש. וסוגיא זו כמ"ד פ"ק דר"ה דזכות דא"י גורם דלמ"ד דשינוי מקום גורם מאי פריך מיצחק דאימא אברהם נשתנה עקרותו ומזלו בשינוי מקום משא"כ יצחק שלא שינה מקומו אבל למ"ד דזכותא דא"י גורם פריך שפיר דע"כ לא אהני זכות דא"י לבטל העקרות דאל"כ יצחק נמי היה לו זכותא דא"י ועקר היה. והרא"ס הבין מדברי רש"י בחומש כי הבטחת ואעשך וכו'. הוא עמן ביטול עקרתו והאריך בדבר ליישב הא דפריך א"ה אברהם נמי עקר וכו'. ואין מקום לקושייתו לפי דברינו לפי הסוגי' דפ"ק דר"ה ודוק:

רש"י **על** כל אמירה וכו' לכך נאמר מלאך וכו'. אמר המלקט דברי רש"י ז"ל בזה נ"ע דהא בב"ר בפלוגתא שנויה כמה מלאכים נזדווגו לה רבי יוסי ברבי חנינא אומר חמשה בכל מקום שנאמר אמירה מלאך רבנן אמרי ארבעה בכל מקום שנאמר מלאך ע"כ הא קמן דמי דתלה טעמא באמירה ס"ל דה' מלאכים היו דהיינו אמירת ויאמר הגר שפחת שרה אי מזה באת וכו' לא היה על ידי אותו מלאך שמצא אותה כמ"ש וימצאה מלאך וכו' הרי אחד. וד' אמירות כתיבא הא חמשה ורבנן דסברי ארבעה היו בכל מקום שנאמר מלאך סבירא להו דאמירת ויאמר הגר וכו' אי מזה באת וכו' היה על ידי אותו מלאך שמצא אותה ורק ד' היו משום דד' פעמים כתיבא מלאך בקרא ואמירה לא דייק להו אם כן מהתימה איך תפס רש"י דברי שניהם אחר ששם הולקים דמתחילה נקט על כל אמירה וכו'. והיינו כר"י בר"ח דס"ל חמשה היו ותלי טעמא באמירה ומסיק לכך נאמר מלאך וכו'. והיינו כרבנן דמלת מלאך דייק להו וסברי דרק ד' היו. וכל מפרשי רש"י ז"ל לא הזכירו מזה כלום ולא ידענא למה וביותר הגאון הרא"ס ז"ל דלא הזכיר אפילו למראה מקום מהיכן נלקחו דברי רש"י ז"ל כדרכו בכל המקומות ולולי דמסתפינא הייתי אומר מתוך ההשגה זה מה שלא הזכיר הרא"ס ז"ל שמא דגליון הוא ולא היה כתוב זה בספרי רש"י ז"ל שלפניו וא' ינחני בדרך אמת:

רש"י **עכשיו** אתה חסר ה' אברים וכו'. במסכת נדרים כתב רבינו יבואר זה על פי מ"ש המורה פ"ש ח"ג כי לא ניתנה מצות מילה להשלים חסרון יצירה רק להשלים חסרון המידות עכ"ל וידוע שב' החושים שהם הראות והשמע משמשים למעלה דברים הרוחנים מה שאין כן בשאר החושים שאינם משמשין רק לדברים הגופנים ולזה אמר כי במצות מילה השלימו גם על ב' החושים היותם רוחנים דהיינו הראות והשמע מב' עינים ומב' אזנים להשתמש בהם וכראוי למעלת האדם בשכלות ובמדות להיות שלם ותמים על ידיהם ברמ"ח אברים וק"ל:

ולא יקרא עוד שמך אברם וכו'. כתב רבינו ודע כי הקורא לאברהם אברם לא זכרוהו הפוסקים דאית ביה לאו ועשה כמו שאמרו בברכות ואפילו לא הוה רק אסמכתא בעלמא הוה להו להזכיר דאית ביה מיהא איסורא וצ"ע:

יליד בית ומקנת כסף רש"י יליד בית שילדתו השפחה בבית ומקנת כסף שקנאו משנולד וכדי לבוא אל המכוון דברי רבינו מה שכתב בזה אציג לפניך סוגין דשמעתין דפ' ר"א דמילה דגרסינן שם כתנאי יש יליד בית שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לשמונה. יש מקנת כסף שנימול לאחד ויש מקנת כסף שנימול לשמונה. כיצד לקח שפחה מעוברת ואחר כך ילדה זהו מקנת כסף שנימול לאחד ויש יליד בית שנימול לשמונה כיצד לקח שפחה ונתעברה אצלו וילדה זהו יליד בית הנימול לשמונה (ופירש"י יש יליד בית שנימול לא' דתרי קראי כתיבי ביליד בית ומקנת כסף חד כתיב ביה שמונה וחד לא כתיב ביה המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך ולא מפרש ביה לח' ימים. וכתיב ובן ח' ימים ימול לכם כל זכר וכו'. ומסתברא דהאי דמפרש ביה לשמונה היינו היכא דדמי לישראל מעליא שנולד בביתו של ישראל משקנאו דדומיא דלכם בעינן דכתיב בההוא קרא ימול לכם כל זכר והדר יליד בית ומקנת כסף הלכך לקח שפחה מעוברת וילדה הרי זה מקנת כסף דגוף שלם הוא במעי אמו וקנאו שנימול לא' דומיא דלכם הוא שנולד ברשותו של ישראל לקח שפחה וילדה עמה שכבר ילדתו ואף על פי שלא עברו עליו ח' ללידתו מלו מיד מדכתיב המול ימול וכו'. דלאו דומיא דלכם הוא. לקח שפחה ונתעברה אצלו לא הוי עובר מקנת כסף אלא יליד בית שנימול לשמונה דדומיא דלכם הוא ולקמן מפרש לה יליד בית הנימול לא' אליבא דת"ק) רבי חמא אמר ילדה ואח"כ הטבילה זה יליד בית שנימול לאחד הטבילה ואח"כ ילדה זהו יליד בית הנימול לשמונה (ופירש"י הטבילה לשם עבדות וחלה עליה שם תורת שפחת ישראל דנתחייבה בכל מצוה שהאשה חייבת בהם והויא שמאה לידה זהו יליד בית שנמול לח' ילדה והטבילה זהו יליד בית שנימול לא' דכל שאינה טמאה לידה אין ממתין לו לח' כר' אסי דאמר לעיל בשמעתין). ות"ק לא שני ליה בין הטבילה ואח"כ ילדה בין ילדה וכו'. דאע"ג דאין אמו טמאה לידה נימול לח'. אמר רבא בשלמא לר"ח משכחת לה יליד בית נימול לאחד יליד בית נימול לח' כדאמרן ושניהם בשנתעברו אצלו דלא האי מקנת כסף. מקנת כסף נימול לח' כגון שלקח שפחה מעוברת והטבילה ואחר כך ילדה מקנת כסף נימול לאחד כגון שלקח זה שפחה וזה עוברה (ופירש"י כגון שלקח זה שפחה וכו' דכיון דאין לבעל העובר חלק באמו לאו דומיא דלכם הוא וה"ה נמי דמצי לפלוגי במקנת כסף בין ילדה ואח"כ הטבילה בין הטבילה וכו' ולמימר מקנת כסף נימול לאחד כגון שלקח שפחה מעוברת ועוברה וילדה ואח"כ הטבילה אלא רבותא אשמועינן דאפילו בהטבילה ואח"כ ילדה משכחת לה. והא דשני מקנת כסף נימול לח' לר"ח מלת"ק ולא אמר כגון שלקח שפחה וולדה עמה משום דאם כן ילדה קודם טבילה היא ומאי איריא נולד קודם שלקחה אפילו נולד משלקחה נמי לרבי חמא נימול לאחד) אלא לת"ק בשלמא כולהו משכחת להו אלא יליד בית נימול לאחד היכי משכחת ליה (ופירש"י הא ודאי דומיא דלכם הוא הואיל ולאו בטומאת לידה תליא) ומשני רבי ירמיה בלוקח שפחה לעוברה (ופירש"י ואפילו מישראל דהויא טמאה לידה שכבר טבלה לאו דומיא דלכם הוא הואיל ואין לו חלק באמו) ופריך הניחא למאן דאמר קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי אלא למאן דאמר וכו' מא"ל אמר רב משרשיא בלוקח שפחה על מנת שלא להטבילה (ופירש"י דלא שייכא בה תורת חובא דמצות כלל דלא דומיא דלכם הוא אבל לטומאת לידה לא חיישינן בילדה ואח"כ הטבילה) עכ"ל הסוגיא דשמעתין. ולפי סוגיא זו כתב רבינו בחידושי הלכות אפירש"י דלכאורה פירושו אינ' לפי ההלכה דמקנת כסף שבפסוק ראשון נמי ילדתו בבית אלא שלקחה מעוברת ומקנת כסף שקנאה משנולד שפירש"י הכא בפסוק ראשון היינו שלקח שפחה וולדה עמה דנימול לאחד האמור בפסוק שני ויש לומר דלשון לידה שפירש"י בכאן אינה לידה ממש רק לשון עיבור דע"כ לכך קריא ליה יליד בית בפסוק ראשון ע"ש שהעיבור היה בביתו של ישראל דהלידה במקנת כסף שבפסוק ראשון נמי בבית הוא וז"ש יליד בית שילדתו השפחה בבית דהיינו שנתעברה בבית של ישראל ומקנת כסף שקנאו משנולד דהיינו שקנאו משנתעברה כבר ומלינו לשון לידה בזכר ע"ש עיבור דלידה ממש אינו נופל בו. גם מה שפירש"י בסמוך בפסוק שני המול ימול יליד ביתך וכו'. ללמדך שיש יליד בית נימול לאחר שמונת ימים כמו שמפורש במסכת שבת. וזה אינו דשינה לשון התלמוד דקאמר דבא לרבות שנימול אף ליום אח' וכן פירש"י בעצמו בשמעתין. ואולי כי טעות נפל בפירש"י כאן שהיה כתיב בו נימול לאחד כד' כדאמרינן בשמעתין וטעה הטועה דימול לאחר ברי"ש ופי' בו דהיינו לאחר שמונה ימים וכן נראה מדברי הרא"ס שלא היה כתוב בו בפירש"י אלא נימול לאחד בד'. אבל דברי הרא"ס בעצמם בזה תמוהים שכתב דתרי קראי כתיבי כתיב ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם יליד בית ומקנת כסף הרי שנימול לח' וכתיב המול ימול יליד בית ומקנת כסף סתמא דמשמע שנימול לאחד ואע"פ שלא עברו עליו ח' ימים ללידתו ומסתברא דיליד בית הנמול לשמונה הוא כשלקח שפחה מעוברת וילדה בתוך ביתו וכ"ש כשנתעברה וילדה בתוך ביתו שהוא בכלל ימול לכם כשלכם ויליד בית הנימול לא' וכו'. או כשלקחו שניהם שפחה אחת זה השפחה וזה העובר שכל אלו אינו בכלל ימול לכם כשלכם וכו' עכ"ל. שכל זה אינו ע"פ סוגין דשמעתין דשפחה מעוברת וילדה בתוך ביתו אינו בכלל

יליד בית אלא בכלל מקנת כסף . גם כשלקחו פניס שפחה א' וזה השפחה חה העובר וכו'. אינו בכלל יליד בית הנימול לאחד אלא בכלל מקנת כסף הנימול לאחד ולפוס תורפיה לא עיין בסמעתין ודוק :

פרשת וירא

רש"י **לבקר** את החולה . וכתב הרא"ס אית דמפרשי מדלא הוזכר בזאת המראה שום דיבור משמע שלא נראה אליו אלא כדי לבקרו . וזה אינו מההיא דפ' המפנין דאמרו גדול הכנסת אורחים וכו' שאמר להקב"ה להמתין דכתיב אל נא תעבור וכו' א"כ מצינו שדיבר עמו השם אחר שהכניס האורחים וכו' עכ"ל . ורבינו כתב והנראה לקיים דבריהם דכיון דלא הוזכר שום דיבור כאן לא היה המראה על דעת הדיבור שהיה אחר הכנסת האורחים וכן משמע מתוך הכתובים . ומה שפירש"י יום ג' וכו' דברי הרא"ס בזה בהורך ואין להם עיקר אבל הוא מבואר בר"ן בפ' ר"א דמילה ע"ש דלפירש"י אע"ג דביום א' וב' איכא סכנה יותר מביום ג' מ"מ ההולשה גוברת יותר ביום ג' כדכתיב ויהי ביום הג' בהיותם כואבים ומשום הכי קאמר רבי חמא דביום ג' בא הקב"ה לבקרו דהוא עיקר מצות הביקור שהוא חלוש ביותר וצריך לבקרו לעשות צרכיו כמ"ש הר"ן וכן אמרו דאין מבקרין לחולה עד אחר ג' ימים : ולדברי הרמב"ם ניחא טפי שיום הג' יותר מסוכן ויותר חלוש ובזה יכוונו דברי המתרגם בפסוק ויהי ביום הג' בהיותם כואבים על נכון בין לפירש"י ובין להרמב"ם ז"ל . והא דלא ריפא אברהם לעצמו כשנחלה מן האבן הטוב שהיה תלוי בצוארו כמו שאמרו בבתרא מרגליות היתה תלויה וכו'. נראה דאף על גב דניתן רשות לאדם להתרפאות ממדת תמימות לבקש רחמי במיא וק"ל :

רש"י **ורפאל** שריפא את אברהם וכו' . אמר המלקט כן הוא בב"ר אבל בפ' הפועלים אמרו דמיכאל אחר שבישר לשרה הלך משם להציל את לוט ואיכ' לאקשויי למה הניח רש"י ז"ל הגמרא ותפס אגד' ב"ר ויש ליישב עם מ"ש התוס' שם בשמעתי' דהקשו האיך אזיל מיכאל להציל את לוט הא אמרי' בב"ר דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות . ותרצו דכאן לא עשה מיכאל בשליחות אחת כ"א מעשה אחד שבישר לשרה וכשהלך משם לסדום אז הותחלה שליחות אחרת ודוקא במקום אחד אין עושה ב' שליחות ובב"ר יש שרפאל הלך להציל ללוט ורפואת אברהם אינה נזכרת ואפילו בא כמו כן לרפאות את אברהם חשיב הכל שליחות אחד דרפואה והצלה ענין אחד הוא עכ"ל והרא"ס טען ואמר אהאי שינויא דתרצוהו דכאן לא עשה מיכאל וכו' דשינויא דחיקא הוא כיון דבב' מקומות עושה ב' שליחות א"כ בתרי סגי וצ"ע עכ"ל ובזה ניחא מה שתפס רש"י אגדת ב"ר דלפי סוגית תלמודינו עדיין קושיות התוס' לא נעתק ממקומו דשינויים איפרך מקושית הרא"ס כדפרישית . ובקיצור מזרחי כתב ליישב קושית מזרחי הארוך דה"א בשנים דודאי אין מלאך מתחלה לדבר שאינו ממדתו וכבר ידוע שמיכאל מכת מלאכי רחמים ממדת החסד וגבריאל הפוכו שהוא ממדת הדין והגבורה וכן רפאל שמו מוכיח שגם הוא ממלאכי חסד וא"כ מיכאל ורפאל א"א להשתלח להפוך סדום ולעשות דין בהם שאין זה ממדתו וגבריאל א"א להשתלח לרפא ולבשר ניחומי' שאין זה מדתו לכ"א בב"ר שרפאל הלך להצלת לוט דודאי רפואה והצלה הדא מילתא היא ובגמ' שאמרו מיכאל הלך להציל דאף אם בשורה והצלה לאו חדא מילתא היא מ"מ הכל ממדת הרחמים זהו תוכן דבריו . ודברי תימה הם דהא בערבי פסחים אמרו בשעה שהפיל נמרוד את אברהם לכבשן בא גבריאל לפני הקב"ה ואמר רבש"ע ארד ואצנן וכו' והשיב לו הקב"ה אני יחיד והוא יחיד וכו' הרי לולי זה שנאה ליחיד להציל ליחיד בודאי היה גבריאל משתלח להציל את אברהם אף שהוא נגד מדתו וביותר שמסקינן שם שהלך בהצלת חנני' וכו' וכן מצינו שהצדיקים מהפכין מדה"ד למדה"ר וה"ה להיפך . ויש ליישב דבריו דהא דאין מלאך משתלח לדבר שאינו ממדתו היינו באם אינו פועל ממדתו כלום אבל בדבר שגם מדתו נפעל כהאי אפשר שמשתלח כמו בהצלת חנני' וכו' שנשרפו אותם שהשליכום ושם ניצלו ואפשר גבי אברהם נ"כ נעשה דין לאותם שהשליכוהו לזה היה גבריאל משתלח לולי זה שנאה ליחיד וכו' . אבל רבינו כתב על קושיות הרא"ס ואין כאן קושיא דאין זה מוכרח שיהי' כן לעולם אלא בב' מקומות ה"ל כל אחד שליחות אחרת ולפעמים עושה מלאך אחד ב' שליחות בב' מקומות ופעמים ע"י ב' מלאכים כפי רצון הש"י דאל"כ כל השליחות בב' מקומות יעשו ע"י מלאך א' אלא בב' מעשים במקום אחד קאמר כיון שלא התחיל עדיין שליחות שני ע"כ אין מלאך עושה אותם דאל"כ למה לא עשה מלאך אחד הבשורה והרפואה או ההפיכה וההצלה עכ"ל והרואה יבחר :

רש"י **מהר** וירא וכו'. כד חזי' וכו' . וכתב רבינו ולפי דרש זה לא יתכן לפרש לקראתם כמשמעו דהא אחריהם היה רץ שפירשו הימנו אלא דמלת לקראתם כמו לקרוא אותם שהיה רץ אחריהם להחזירם וק"ל :

רש"י **ד"א** קודם והיה אומר להקב"ה להמתין וכו' . כן הוא בפ' מפנין אבל בפ' הפועלים אמרו חזיי' להקב"ה דקאי אבבא היינו דכתיב אל נא תעבור וכו' כיון דחזי דקא אסר ושרי אמר לאו אורח ארעא למיקם וכו' ובתוספות שם הקשו מאמרים אלו אהדדי דבמפנין משמע שלפי שרצה אברהם לילך לקראת האורחים ולהכניסן אמר להקב"ה להמתין וכו' והכא משמע שהשכינה הי' רוצה להסתלק וכו' ורבינו כתב ונראה ליישב דהא פשיטא ליה לתלמודא דמה שאמר אברהם להקב"ה אל נא תעבור היינו משום שראה שרוצה השכינה לסתלק כמו שאמרו בפ' הפועלים דאי משום שרצה אברהם לילך לאורחים להכניסם ה"ל להקדים האי קרא קודם וירא וירץ לקראתם ומ"ש רש"י בחומש דרך המקראות לדבר כן הוא דחוק דאמרינן בפ"ק דפסחים דבחד ענינא לא אמרינן אין מוקדם וכו' וכן מ"ש החזקוני דדיינינן ליה הכא במקרא מסורס אינו נכון דבתרי פסוקי כי הכא לא אמרינן מקרא מסורס . והה"א דרשה בפ' מפנין לאו משום דא"ל אברהם להקב"ה אל נא תעבור וכו' אלא מהאי ענינא נדרש מדהלך מהקב"ה להכנים האורחים והמתין לו הקב"ה הדיבור עד אחר כל מעשה המלאכים שאז אמר ליה הקב"ה זעקת סדום וכו' והיינו ע"כ משום דגדול הכנסת אורחים וכו' ודוק :

רש"י **אמר** רבי חמא לבבכם אין כתיב וכו' . אמר המלקט העולם מקשים בכאן הא אברהם לא ידע מזה שהם מלאכים ואני שמעתי מאחי המופלא טובייגא דחכימי רישא דעמי' האלוף מהר"ר ליב כ"ץ נרו אשר איתן מושבו ברמה בק"ק זוטל במדינת ליטא דודאי האמיר' לבבכם היה והכתוב בינם להורות זה וראיה לדבר מדאמר ר"ח לבבכם לא כתיב ולא נקט לבבכם לא אמר וכו' אלא עכ"ל דהאמירה לבבכם היה וק"ל :

קמח סולת . בפ' הפועלים היא אמרה קמח וכו' מכאן שאשה עיני' צרה באורחים יש מקשים דלימא איפכא שאברהם אמר קמח והיא סולת. והי' רבינו דהא כתיב ואל הבקר רץ אברהם שאמר מעט ואקחה פת לחם ועשה הרבה א"כ בודאי לא היתה עינו צרה וק"ל :

רש"י **שלשה** פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל . וכתב רבינו נראה שלמדו לומר כן דלשנא דרך וטוב נופל בפרט על הלשון כההיא דויקרא רבה ר' הוי עשה סעודה לתלמודיו הביא לפניהם לשונות רכים ולשונות קשים וכו' דכד היא טבא לית טב מיני' וכו' וחרדלא נמי דריש מרך וטוב שהוא עושה המאכל רך וטוב חושבנא דדין כחושבנא דדין ולדרש זה שפיר אתי נוסף הוי"ו בוטוב וק"ל :

רש"י **ולחם** לא הביא וכו' . ובמלועא מסיק וא"א אוכל חוליו בטהרה הוה והקשה הרא"ס לפי סדר הכתובים אם נטמא הלחם קודם הבשורה ע"י שפירסה נדה איך לתקה חדל להיות לשרה וכו' ואחרי בלותי וכו' ורבינו כתב ליישב זה מהא שאמרו בפ"ק דנידה דף ז' ע"ב ליפנא אחריני' אמרי לה אמר רב הונא מעת לעת שבנידה מטמאה בין לקודש ובין לתרומה מדלא קתני לה גבי מעלות ופירש"י בפ' חומר בקודש. אמר ליה רב נחמן והא תני תנא לקודש אבל לא לתרומה קבלה מיני' רב שמואל בר רב יצחק בחולין שנעשו על טהרת קודש ולא בחולין שנעשו על טהרת תרומה . ומכאן יתיישב מה שדקדק הרא"ס דאיכא למימר דודאי אחר הבשורה פרסה נדה אלא שהמלאכים ידעו זה שבאותו יום תפרוס נדה והגידו כן לאברהם ולכך לא אכלו מן הלחם שנטמאה למפרע במעת לעת שבנידה ואע"ג דזקינה היא שעתה כיון שהזרה לנערותיה אין לה דין זקינה והוא מדקדק רש"י לתרץ שם כמ"ש הרא"ס דאכל חוליו בטהרה שנעשו על טהרת קודש דבנעשו על טהרה

תרומה אינו מטמא במעת לעת בנידה כדמסיק קבלה מיני' רב שמואל וכו' ודוק :

רש"י **קמא** קמא שתיקן אמטי וכו' . וכתב הרא"ס וזהו שכתב וכן הבקר אשר עשה ולא ובני הבקר שהרי שלשה היו והא דכתיב וימהר לעשות אותו ולא אותם כבר פירשו בגמרא כל חד וחד יהבי' לנער אחד ועשה אותו אבל הכ' קאי על אברהם כדכתיב בתרי' והוא עומד עליהם אין לפרש אלא קמא קמא וכו' . והקשה רבינו למה לא פרשו גבי ויתן אל וכו' קמא קמא נתן לנער לעשותו וחד נער הי' דא"כ מאי השמיענו קרא בזה דהכי אשמועינן קרא דאברהם זריז היה ולא המתין עד שתגמור בישולם של כולם אלא קמא וכו' ודוק :

רש"י **נראה** כמי שאכלו מכאן וכו'. בפ' הפועלים מכאן וכו' שהרי משה עלה למרום ולא אכל ומלאכי השרת ירדו למטה ונראה כמי שאכלו . והא דהקדים מעשה משה שמאוחר למעשה מלאכים שמוקדם והירך רבינו דהא דאין אוכלים להם שמלאכים במרום לא פסיקי לי' אלא מדלא אכיל משה שם לחם . ועוד נראה דעיקר הראיה ממשה דלא אכיל שם לחם אבל שמלאכים לא אכלו אלא לפי הדמיון כמ"ש נראה כמי שאכלו וק"ל :

רש"י **נקוד** על איו וכו' . ולאשה על האיש וכו' . וכתב הרא"ס דמה שנאמר בספרי רש"י ולאשה על האיש משבשתא היא ורבותיו שם באריכה ותוכן דבריו שבאו הנקודות לעקור התיבה לדרוש מינ' שישאל אדם באושפיזו דהיינו דווקא לאיש על האשה אבל לאשה על האיש אסור ומה ששאלו לשרה איו אברהם שאלו מלאכים דלית בהו יצר הרע עכ"ל ורבינו טען ואמר שאין אלו אלא דברי נביאות דאלכתי קושיות תוס' דפ' הפועלים במקומם עומדת דגרסינן שם דתני' משום רבי יוסי למה נקוד על איו שבאלו למדה תורה ד"א בישאל אדם באכסני' שלו ופרש"י שם והיינו נקוד איו דלא היו צריכין לישאל דיודעין היו שהיא באוהל דכל נקודה עוקרת התיבה שאינה אלא לדרשא ודרוש מיני' ד"א . וכתו' שם למה נקוד וכו' בב"ר איו נקוד למ"ד אינו נקוד אמר ר"ש כ"מ שאתה מוצא הכתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב וכאן שהנקודה רבה וכו' איו אברהם אמר רבי עזרי' כשם שאמרו לו לאברהם איה שרה כך אמרו לה וכו' וה"נ הוה פי' הכי אבל לפי' הקונט' דפי' דמשום הכי נקוד דעל חנם שאלו לו קשה דהוה ליה לינקוד על איה שרה שהיא עיקר השאלה ששאלו עלי' עכ"ל . ואי דעת הרא"ס נכונה לשבש הספרים קושיית התו' לא נעתק ממקומו למה באו הנקודות על תיבת אליו טפי הוה ליה למינקד על איה שרה שהיא עיקר השאלה ששאלו עליה ונלמוד מיני' דלא היו צריכין לשאול עלי' אלא ללמוד ד"א שישאל אדם לאיש על האשה אבל נקודת איו משמע ללמוד ד"א לשאול לאשה על האיש . והנראה לקיים פירושי רש"י שלפנינו שבכולם כתב ולאשה על האיש והשתא שפיר באו הנקודות על איו ומינהו ס"ה ד"א לשאול לאיש וכו' דעיקר קרא בהם מיירי . ומה שהביא הרא"ס ראי' לדבריו לאסור לשאול לאשה על האיש משום דקול באשה ערוה לאו ראיה היא דודאי לצורך דבר מה מותר לדבר עם האשה דהא עלי דיבר עם חנה ואלישע עם השונמית ולא אמרי דיבור באשה ערוה אלא קול בנגינה מקולה ודקאמר בפ"י יתחבין ליכדר בלמא לילתא משום דאמר שמואל קול באשה ערוה היינו דמדמה בילוה שלום לאשה לקול אשה במניה ג"כ לידי היכה כדמסיק דאפילו ע"י בעלה אסור אבל לשאול באכסני' לאשה וכו' כיון דד"א הוא מקרי לצורך ג"כ ומ"ש דשאני מלאכים דלית בהו יצר הרע דא"כ הא דקשו נגמרא על התוספת' דלמדה ד"א וכו' מהא דאמר אין שואלין בשלום אשה למה לא הקשה על המקרא עצמו דכתיב ויאמרו אליו וכו' אלא ע"כ נומר דשאני מלאכים וכו' . אין כאן מקום לקושיא דהמקרא אפשר לפרשו ששאלו היא שרה כדי לבשרה שיהיה לה בן אבל על התוספתא שאמרה ד"א לשאול באכסני' שאינה אלא שאלת שלום פריך שפיר מדאמר שמואל וכו' גם מ"ש הרא"ס מדברי התו' דשמעתין כיון דבלא ע"י בעלה אלא אפי' לשאול איה פלונית אסור וכ"ש שישאל לה איה בעלך וא"כ מאי דלאשה וכו' הוא ק"ו אין לו עיקר דודאי שלא ע"י בעלה אפילו איה פלונית אסור דלאו ד"א הוא ואדרבא איכא תגדא אבל לאשה וכו' ד"א היא וליכא הגדה כלל ותו לא מידי ודוק :

רש"י **בבבא** מציעא אומרים יודעים וכו'. כדי לשגר וכו' וכתב רבינו ראיתי מי שהקשה וכי לא היה לו לאברהם לשגר כוס של ברכה והאריך בזה בדרכים דחוקים לאין צורך כי גדול במלאכים הוא מברך והוא המשגר כוס של ברכה כדאמרינן האורח הוא מברך והוא המשגר הכוס כמו שאיתא בפ' שלשה שאכלו בההיא עובדא דעולא כריך ריפתא בריך וכו' א"ל רב נחמן ליגדר מר כסא דברכתא לילתא וכו' וק"ל :

רש"י **כעת** הזאת וכו'. ופסח היה וכו' . וכתב הרא"ס פי' בי"ז בניסן כרב חמא דאמר ג' למילתו היה שהוא בפסח שהרי מילתו היתה בט"ו בניסן כדכתיב במועד הזה בשנה האחרת שפרט לו שריטה בכותל וכו' ויצחק נולד בט"ו בניסן כדאיתא במכילת' וסדר עולם אבל מסוגי' דגמ' דפ"ק דר"ה משמע שבתשרי נימול אברהם דהתם בעי בגמ' בפסח נולד יצחק מנ"ל שנאמר למועד אשוב אליך וכו' אימת קאי אלימא בפסח וקאמר ליה בעצרת בחמשים יומין מי קא ילדה אלא בעצרת וקאמר ליה בחג אכתי בחמשה ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בחג וקאמר ליה בניסן אכתי בשית' ירחי מי קא ילדה ומשני אותה שנה מעוברת היתה סוף סוף כי מידלי ימי טומאה בצרי לכו אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדות לתשעה אינו יולדות למקוטעין יולדות לז' יולדות למקוטעין ובפרקי ר"א נמי שנו בי"ה נימול אברהם אלמא בשורת יצחק בתשרי הואי ולא בניסן וכו' וא"ת א"ס לדידהו האיך יתיישב קרא דלמועד הזה בשנה האחרת הא לא מצי לפרושי למועד כזה בשנה האחרת שהרי יצחק לכ"ע בפסח נולד וליכא למימר בביום שנצטווה על המילה ונאמר לו למועד הזה וכו' פסח היה אבל לא נימול עד יום הכיפורים משום דזריזין מקדימין למצות ועוד מקרא מלא הוא בעצם היום הזה נימול אברהם משמע שבו ביום שנצטווה נימול כבר הרגו התוספות בשם ר"ת דהני ס"ל כר"י דאמר בניסן נברא העולם ולמועד אשוב אליך כעת חיה המועד ראשון שבא אחר המועד הזה שנימול בו והוא קאי בחג וקאמר ליה בפסח וקרי ליה לפסח שנה אחרת משום דבניסן נברא העולם ור"ה לבנים הוא ולמועד הזה פירשו למועד שאחר זה דיום הכיפורים קרוב לסוכות הוא ונחשב כחג והמועד הראשון הבא אחריו הוא פסח עכ"ל . ורבינו טען ואמר אשינויא דר"ת והוא דחוק וגם דחוק לפירש"י בחומש בסוגיה שיטת התלמוד דביום הכפורים היה ופירש כל הכתובים ע"פ המכילתא וסדר עולם דפסח היה . והנראה לפי שינוי הלשון הכתוב דבפ' מילה נאמר למועד היה בשנה האחרת וכאן נאמר למועד אשוב וכו' ולא כתיב הזה בשנה האחרת והנכון נראה לקיים פירש"י בחומש ע"פ שיטת תלמודינו דתלמודא נמי ס"ל הכי דלמועד הזה וכו' דבניסן היה דהכי נמי משמע בשנה האחרת למועד הזה ואז שרט לו שריטה בכותל וכיון דבט"ו בניסן נולד יצחק ע"כ מאחר דלמועד הזה וכו' נמי בט"ו בניסן הוה וגו ביום נימול אברהם וביאת המלאכים ביום ג' למילתו היה בי"ז בניסן כדברי ר"ת אלא דתאמר למועד אשוב אליך וכו' לא משמע לשנה האחרת במועד זה אלא למועד הראשון שיבוא בשנה זו אביא אליך וא"כ ע"כ בתשרי הוה וקאי בחג ולמועד אשוב וכו' היינו פסח כדמסיק הגמרא וכשתא אין אנו צריכין לפרש שהיה זה קודם החג כמ"ש התוס' אלא דקאי בחג ממש והא דפריך כי מדלית ימי טומאה וכו' לאו שהנראה שלא פירסה שרה נדה ותזרה לנערותיה עד אחר שהתחילו ימי החג כאז אמר הקב"ה לאברהם למה זה צחקה שרה וכו' דמשמע בקודם לזה לא פירסה נדה דאי חזרה לנערותה מקודם אין זה סברא שהיתה צוחקת והיא דהספרים מקבלה דלחם לא הביא וכו' תלמודא לא סוברה כן אלא שלא פרסה נדה עד שאמר הקב"ה בחג למה זה צחקה וכו' וסוגית תלמודינו סוברת כרבנן בב"ר דפליגי אאספרים מקמאה והכרי אפילו פת הביא אלא דלא אצטריך למכתבי' אם דברים שלא אמר הביא דברים שאמר כאכ"ו ובזה יתיישב פירש"י בחומש מה שפי' כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה וכו' וגבי למועד אשוב אליך פי' לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה וכו' דמשמע דמאמר למועד הזה וכו' היה ביום א' ומאמר למועד אשוב היה ביום אחר אע"ג דהיה זה האי שנה לשני החג קאמר אתמול דלאו דוקא אתמול יום אחד אלא קודם זה כמו תמול שלשום ולא נדע . ודברים הללו ברורים הם ליישב פירש"י בחומש . אלא דק"ק לפי שיטה זו כיון דביאת המלאכים היה בניסן וגם הפיכת סדום ע"י המלאכים לא ה"ל להקדים מאמר למה זה צחקה שרה וכו' ולמועד אשוב וכו' שהיה אח"כ בחג וי"ל דהוה ליה כתרי ענינא ואמרי' בי' אין מוקדם ומאוחר בתורה זהו תוכן דברי רבינו בה"א ליישב פירש"י כאן ע"פ סוגית תלמודינו רק שרבינו האריך ואני קצרתי ודי בזה למבינים :

רש"י

רש"י **שנה** הכתוב מפני השלום וכו'. וכתב הרא"ם בפ' הפועלים תנא דבי ר' ישמעאל גדול השלום שאפילו הקב"ה שינה בו שנאמר ותצחק וכו' ואדוני זקן וכתיב ויאמר ה' וכו' ואני זקנתי פירש"י היא אמר' ואדני זקן והקב"ה אמר שהיא אמרה ואני זקנתי ובשלהי פ' הבע"י אמרו דמעיקר' כתיב ואדוני זקן שרה אמרה לשון ביזוי וכשגלה הקב"ה הדבר לאברהם אמר ואני זקנתי ושינה הדבר מפני השלום והאומר ואני זקנתי הוא פי' אחרי בלותי נריך לפרש היתה עדנה עבר במקום עתיד אבל רז"ל שדרשו שינה מפני השלום פירושו היתה לי עדנה כמשמעו כמו שאמרו גבי ויקח חמאה וכו' ואילו להם לא הביא וכו' והכי פירושו אני אחרי בלותי כבר היתה לי עדנה אבל אדוני זקן וי"ו ואדוני כוי"ו ועבדיך באו לשבר אוכל. גם המפרש שינה הכתוב מפני השלום שהיא אמרה שתים אחרי בלותי גם ואדני זקן שפירושו אני זקנתי ואדוני זקן והמלאך שינה ולא אמר רק ואני זקנתי טועה הוא דשינה לחוד וקצר לחוד ועוד דמלשון התוספתא דתנא דבי ר"י דקתני מעיקרא כתיב ואדוני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי משמע דואני זקנתי הוא במקום ואדוני זקן עכ"ל. ורבינו טען ואמר אבל קשה לפירוש' יהיו דברי רש"י בכאן סותרים שהוא הביא דרש דרז"ל שינה מפני השלום והיינו שלא היתה צוחקת כלל על עצמה וא"כ האיך פירש"י שוב על ותצחק שרה בקרבה שהיתה מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים וכו' א"כ גם על עצמה היתה צוחקת. וע"כ נראה כפי' הרמב"ן שגרס ודאי בשניהם צחקה ופי' אחרי בלותי עבר במקום עתיד ומה שהביא רז"ל לומר ששינה מפני השלום ואני זקנתי במקום ואדוני זקן ולא במקום שאמרה אחרי בלותי וכו' דא"כ ה"ל למכתב בהאי לישנא ולמה זה צחקה וכו' אחרי בלותי והיינו דקאמר בפ' הפועלים לא מותיב הקב"ה כדמתיב איהי וכו' ר"ל בהאי לישנא דקאמרה איהי אחרי בלותי אלא ואני זקנתי במקום ואדוני זקן משום ששינה מפני השלום וק"ל:

רש"י **חולין** היא לך וכו' כך עשית לדור המבול וכו'. וכתב הרא"ם פי' העולם יאמרו זה לא שהאמת כן שהרי אחר זה כתב ג"כ אולי ימצאון שם עשרה ועל הספות. לא ביקש אמר דור המבול וכו'. ויש לתמוה שא"כ יאמר לו השם מאחר שאין אומנתי כן ואעפ"כ הם אומרים כן א"כ אפילו אם לא אמית הצדיק עם הרשע אלא שיצילו הצדיקים עדיין יאמרו כך היה אומנתו לשטוף הכל ועוד מאי שלא יאמרו כך היא אומנתו דקאמר דמשמע שלולי זה היה ממית גם הצדיקים והלא בדור המבול לא שטף לנח ובניו אלא נדקתם עמדה להם והצילתן ולולי שהספיקו לעשרה היו מצילים גם את דורם הלכך על כרחינו לומר דחלילה לך מעשות כדבר הזה אדלעיל קאי חלילה לך מעשות זאת שלא תשא למקום בזכות הצדיקים הנמצאים בה כי יאמרו העולם כך הוא אומנתו ששוטף הכל צדיקים ורשעים יחד כי הם אינם יודעים שאותם שטפם רשעים היו אבל חושבים שגם הצדיקים נשטפו עמהם וא"כ כדי לתקן מאמר להמית צדיק עם רשע שאין לו קשר עם מה שלמעלה הימנו שהרי לא אמר עד כאן אלא שילוו הצדיקים את המקום לא שיצילו הצדיקים עצמם הוסיף וא"ת והוא נמשך עד חלילה לך האחרון וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים אבל תרצה לעשות כליה כלליית להמית צדיק עם רשע חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט ואחר שתיקן פי' המקראות שב לפרש מלת חלילה עכ"ל. ורבינו טען ואמר דמתוך סוגיא דשמעתין דפ"ק דע"ג אינו נראה כן לומר דחלילה אקרא אחרינא דלעיל קאי אלא דוקא אהאי קרא דלהמית צדיק וכו' קאי דגרסינן שם דרש ר"א בר כהנא מ"ד חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק וכו' ופריך ולא והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע ומשני בצדיק שאינו גמור ופריך ובצדיק גמור לא והכתיב וממקדשי תחלו ותנא ר"י וכו' ומשני התם נמי כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו הוי להו כצדיקים שאינם גמורים הא קמן דהאי פריך מה שדרש רבי אהא על הכתוב חלילה לך וכו' חולין הוא לך ר"ל הולין אתה עושה במעשה סדום עצמו להמית צדיק עם רשע שמתוך כך יאמרו כך עשית לדור המבול שהיו בהם צדיקים ולא הצלתם וכו' וקושיית הרא"ם שהרי ניצול נח ובניו לאו קושיא הוא דלא יהויב מהצלתו שהצדיקים ניצולים מבין הרשעים דפשיטא ע"י התחבולות ישמרם מהשחית בציווי הש"י כמו שעשה נח התיבה אפשר להציל אף משניתן רשות למשחית לחבל ולא להבחין בין צדיק לרשע דהא במירת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וכו' ניצולו אף משניתן רשות למשחית לחבל ולא להבחין וכו'. וכסוגיא זו איכא למידק בלאו האי פירושא דקאמר חולין הוא לך וכו' מגופיה דקרא חלילה וכו' הוי מני למפרך והכתיב והכרתי ממך וכו'. ונראה לפרש דודאי ידע המקשה לפלוגי כדאמר בעלמא משניתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין וכו' והכא לפי ענינו עדיין לא ניתן רשות למשחית לחבל דהא ניצולו לוט ובנותיו כמ"ש לא אוכל לעשות דבר וכו' שזהו עונשן של המלאכים שאמרו כי משחיתים אנחנו כפירש"י בחומש דהיינו שאמרו כי ניתן להם רשות לחבל. אבל למאי דמפרש חולין הוא וכו' כלומר שזהו מדת ב"ו שלא ידע להבחין בין צדיק לרשע אבל כלפי שמיא ודינו חולין הוא מעשות כדבר הזה לא הוא ולא כיוצא בו דהיינו שלא ידע להבחין וא"כ אין לחלק בין ניתן רשות למשחית ובין לא ניתן ופריך והכתיב והכרתי ממך וכו' ומשני בצדיק שאינו גמור ודאי ניתן רשות למשחית לחבל דאין זה חולין כלפי שמיא ודוק:

רש"י **אלא** מלאכי רחמים היו וכו'. אמר המלקט וק"ק דהא אחד מהם היה גבריאל וידוע שגבריאל הוא ממדת הדין והגבורה ולעיקר קושייתו דהקשה רש"י ז"ל וכי כ"כ שהו וכו' ר"ל דהא בפ"ק דברכות תנא מיכאל באחת וגבריאל בשתים וכאן מיכאל וגבריאל היה לפי סוגית תלמודינו דפ' הפועלים. והטעם כתב רבינו דמיכאל באחת וכו' ענינו שמיכאל מים מימין ממונה על הרחמים וגבריאל אש משמאל ממונה על הדין כמפורש בכמה דוכתי ולפי שרחמי שמיא מרובים ניתן כח למיכאל לעשות שליחותו בפריחה אחת ולגבריאל לא ניתן כ"כ למהר שליחותו עד שני פריחות שירגיע בינתיים אולי ישוב וניחם ה' על הרעה וק"ל:

רש"י **מכאן** שמסרבין לקטן וכו'. אבל בפ' הפועלים אמרו מ"ש לגבי אברהם דכתיב כן תעשה וכו' וגבי לוט ויפצר בם מאד אמר ר"א מכאן שמסרבין לקטן וכו' ואיכא למידק אמאי לא מייתי קרא דקודם כמו שפירש"י כאן. ותי' רבינו למאי דאמרינן בפ' אין עומדין ג' דברים רובן קשה ומיעוטן יפה וכם שאור ומלח וסירוב והשתא קאמר תלמודא דלקטן מסרבין אפילו יותר מדאי כדכתיב ויפצר וכו'. מיהו בפ' כילד נולין משמע דאין מסרבין לגדול כלל וא"כ ע"כ הא דמיעוטו יפה ע"כ בקטן קאיירי ואולי דבאדם בינוני קמיירי ודו"ק:

כי משחיתים אנחנו. כתב החזקוני בכל שליחות המלאכים כתוב לשון יחיד שוב אשוב ויאמר המלט וכאן כתיב לשון רבים אלא כיון שבהפיכה מלינו לשון יחיד לבלתי הפכי מלי נמי למנקט לשון רבים עכ"ל. ורבינו השיב עליו ממה שאמרו פרק הפועלים גבריאל דאזיל למיהפכי לסדום ופריך והכתיב ויבואו שני המלאכים וכו' ומשני דאזיל מיכאל בהדיה לשזביה ללוט דיקא נמי דכתיב ויהפוך וכו' ולא כתיב ויהפכו. ובתו' שם בד"ה דאזל מיכאל בהדיה לשזביה ללוט וכו' הקשה הר"א הא משמע ליטנא דקרא ששניהם הצילוהו וכדכתיב ויחזיקו האנשים בידו וכתיב ויוציאוהו ויניחוהו וכו'. ולפי זה על כרחך לומר דהתוס' לית להו האי סברא דאל"כ מאי מקשה הר"א מדכתיב ויוציאוהו ויניחוהו דהא כיון שכתיב נמי ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט שהוא לשון יחיד מני למנקט נמי ויוציאוהו וכו' בלשון רבים. ונראה כיון דהמשחית לא היה יכול להשחית עד אחר שיציל המציל את לוט כדכתיב כי לא אוכל לעשות וכו' תלה הכתוב ההשחתה נמי במלאך המציל וק"ל:

רש"י **רבותינו** אומרים שם זה קודש וכו' בפ' שבועות העדות כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קודש שנאמר ויאמר לוט אליהם אל נא אדני הנה נא מצא וכו' (ופירש"י ה"ק ויאמר לוט אליהם באזניהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר אדני הנה נא מצא עבדך חן עכ"ל). וכתב רבינו ולפי זה מלת אדני לחוד מחובר להמקרא שאחריו אבל מלת נא מחובר שפיר למקרא שלמעלה וה"ק ויאמר לוט אליהם אל נא יהי כן והזר כלפי הקב"ה ואמר אדני כו' אבל הרא"ם הבין שגם מלת נא מחובר למקרא שאחריו ולא דק ע"ש:

רש"י **צעירה** לפי שלא פתחה וכו' אבל בכירה שפתחה וכו'. אמר המלקט בפ' שור שנגח כתב רבינו וזה מה שפירש"י כאן נראה כסותר הסוגין דגרסינן שם אמר ריב"ק לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשביל לילה שקדמתה בכירה לצעירה קדמתה ד' דורות ליבראל עובד וישי ודוד ושלמה ואילו לצעירה עד רחבעם דכתיב ושם אמו נעמה העמונית א"כ לפ"ז משמע דהבכירה עשתה כהוגן שפתחה בזנות והקדימה עצמה עכ"ל ולא זכיתי לעמוד בזה על סוף דעת רבינו אחר הנית זה בסתירה דהא נוכל לומר דמה שפירש"י אבל בכירה שפתחה בזנות אין כוונתו שפתחה בזנות עצמה שהקדימה עצמה כדבר דודאי זה עשתה כהוגן ונטלה שכרה ופעולתה אתה להקדים ד' דורות ליבראל כדעת ריב"ק רק כוונת רש"י בזה אבל צעירה שפתחה וכו' ר"ל שפתחה פתח אל אחותה הצעירה ועיקרה עליה הדרך ללמד אותה לשכב את אביה כמפורש בכתוב וכן פירש"י כאן בהדיא צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה וכו' ובזה לא היתה הצעירה ראויה לעונש ומיסך עליה הכתוב רק הבכירה שלמדה לדבר זה היא נכנסת תחתיה לעונשין ופרסמה קלונה אבל במה שהקדימה עצמה לדבר מצוה נטלה שכרה להקדים ד' דורות ליבראל ואחר שלמדתי זה מצאתי כדברי בחזקוני והנאני שכוונתי לדעת הגדול:

רש"י **ובקומה** של בכירה נקוד. וכתב הרא"ם אבל בהוריות פ' כהן משיח וגם בב"ר אמרו למה נקוד וי"ו שבובקומה ולכן נריך לפרש דברי הרב שפירושו שהוי"ו שלה נקוד עכ"ל וכן הוא בפ' הריני נזיר ושמע. וכתבו בתוספות שם דהוה כמאן דליתא דהא ובקומה ידע עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם אבל קשה מההיא דפ' הפועלים נקוד על איו שבאליו וכו' וכתבו התו' דאמר בב"ר כל מקום שאתה מונא כתב רבה על נקודתו אתה דורש הכתב כו' ע"ש וא"כ הכא כיון שהכתב רבה אתה דורש הכתב דהיינו ובקמה בלא וי"ו ולמה נכתב בקמה כלל כיון שהוא הפך משמעו ואם נאמר דעל וי"ו קמא קאמר של מלת ובקומה ניחא ותדרוש ביה הכי ולא ידע בשכבה בקומה דאפילו בקומה למחרתו בשכר הפיג או מיינו והיה ראוי או להיות נזכר את שכבה אלו אתמול כדרך השיכורים הגם שלא ידעו בעת שכרותם מה שיעשו למחרת כשמפיגים מיינם הם נזכרים קצת מה שעשו בשכרותם הנה לוט היה שיכור כ"כ שלא היה נזכר בקומה כשהפיג או מיינו מה שהיתה שכבה אלנו אתמול ומיניה תידוק הא בקומה גופא ידע בעת קומה והשתא ה"נ אתה דורש את הכתב:

רש"י **כתרגומו** ואתרוהו וכו' והוא לידה שלהם. וכתב הרא"ם דפי' כי עצר עצר בעד כל רחם היא עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם כדפירש"י לעיל דאל"כ מאי וילדו הא לא שייך לידה באבימלך. גם לא יתכן להיותם כמשמעה מפני שבלילה שלוקחה שרה ובא האלהים בחלום אליו השכים מיד בבקר וקרא לעבדיו גם לאברהם ודבר להם כי עצר עצר בעד כל רחם ושיתפלל בעדם והוא רחוק מאד שנאמר שהיתה אשת אבימלך וכל אמהותיו על פרקן לילד באותו היום ולפיכך פירש הרב בעד כל רחם כנגד כל פתח לכלול כל הנקבים הפתוחים לא רחם ממש וקראן הכתוב רחם ופתיחתן לידה משום דעיקר סתימת נקבי הנשים ופתיחתן הוא הרחם ומעתה מה שטען הרמב"ן ז"ל ואמר ואין זה נכון כי אם זה נאמר בילדו שהוא יציאת החוץ שמצינו לידה בעניינים רבים הרה עמל וילד שקר לא תדע מה יולד יום אבל מלת רחם לא תבא על פתח אחר אינה טענה עכ"ל. ורבינו טען אדבריהם ממה שאמרו בפ' החובל כי עצור עצר ה' אמר ר"א שתי עצירות הללו למה אחת באיש שכבת זרע שתים באשה שכבת זרע ולידה במתניתא תנא וכו'. ולפי הדרש הזה פירש"י בחומש וילדו כתרגומו וכו' בעד כל רחם וכו' עכ"ל ולא רחם ולידה ממש ועיין בזה דברי הרמב"ן והרא"ם איך התימה לדבריהם שלא זכרו סוגיא דהכא דבהדיא דרש לרבות עצירת שאר נקבים מכפל העצירה ולא מלשון וילדו כמ"ש הרא"ם ודו"ק:

רש"י **סמך** פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו וכו'. וכתב הרא"ם תימה דמסכת משמע שאין כאן מקומו דאל"כ מאי סמך פ' זו דקאמר ואין הדבר כן שהרי בט"ו בניסן בישר המלאך את שרה ובי"ו בו נהפכה סדום וניצול לוט עם שתי בנותיו מיד נסע משם אברהם וישב לו בגרר בארץ פלשתים כדפירש"י ושם לוקחה שרה ועצר השם בעד כל רחם לבית אבימלך והתפלל אברהם עליהם ונתרפאו ובר"ה נפקדה שרה כדאיתא בפ"ק דר"ה הרי שכל הסיפורים הללו נמשכו זה אחר זה על הסדר ומהו זה שאמר סמך פ' זו וכו'. ושמא י"ל דמדלא קאמר ויפקוד ה' את שרה אלא וה' פקד דמשמע שכבר פקד את שרה קודם שריפא לאבימלך כדפירש"י וצ"ל שרפואתו של אבימלך שהוא וירפא וילדו אחר ר"ה היתה ולא היה ראוי לכתבה קודם פקידת שרה אלא ללמדנו שמפני שביקש רחמים על אבימלך שיפתח השם את כל אשר עצר קודם ר"ה כפי סדר הנחתו והוא היה נריך לאותו דבר ולא התפלל על עצמו נענה הוא תחלה ונתרפא ועדיין אבימלך לא נתרפא עד אחר ר"ה ויש לתמוה שכבר בישר השם לאברהם והמלאך לשרה שבניסן שבא תלד שרה ובהכרח היה שיפקדנה בר"ה אף אם לא היה מבקש רחמים על אבימלך דאם לא יפקדנה עכשיו בר"ה אימתי והלא בגמרא פריך עלה ובשיתא ירחי מי קא ילדה ומשני אותה שנה מעוברת היתה והדר פריך סוף סוף כי מידלי ימי טומאת נדה בצרי להו ומשני ביולדת לשבעה יולדת למקוטעין. וא"כ איך אפשר לפקוד את שרה אחר ר"ה אבל בפרק החובל מייתי ליה להאי דרשא ואינו מזכיר שם סמיכות כלל אלא מנא הא מילתא דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חבירו והוא נריך וכו' דכתיב ויתפלל אברהם וכו' וכתיב וה' פקד וכו' וכתב מדלא כתיב ויפקד וכתיב פקד משמע פקד כבר תחלה מאבימלך עכ"ל. ובפ' החובל הרגישו תוס' בתמיהתו שניה וכתבו לא בהריון משתעי שהרי המלאכים בשרו את שרה מפסח שלפניו אלא ילדה בריוח כמו שהתפלל על אבימלך עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם אלו דסותרים מה שכתבו בפ"ק דר"ה שאברהם נימול ביום הכיפורים וא"כ ביום ג' באו המלאכים לבשר את שרה ושפיר מצינן לאוקמי דפקידת שרה בר"ה היה בהריון ממש משתעי והבשורה היה אחר זה. והרא"ם שכתב ויש לתמוה שכבר בישר השם לאברהם שבניסן תלד וכו' נעלם ממנו תי' התוס' דהכא. גם דבריו בעצמם תמוהים שהרכיב קושייתו אתרי ריכשי כי במה שכתב שכבר בישר לשרה שבניסן כו' הם דברי ב"ר והסוגיא דגמרא דפריך ובשיתא מי קא ילדה וכו' פליג אב"ר וס"ל דלא בישרה שרה אלא ב' ימים קודם החג כשיטת התוספות פ"ק דר"ה ע"ש כמ"ש הרא"ם בעצמו כל זה בפסוק כעת חיה וא"כ אין מקום לתמיהתו כמ"ש דכבר קודם ר"ה התפלל על אבימלך ובר"ה נפקדה שרה ואבימלך אחר ר"ה נתרפא ובי"ה נימול אברהם וא"כ ביום ג' באו המלאכים לבשר את שרה וכן הא דהקשה דמסכת משמע דאין כאן מקומו וכו' ומסיק אבל בפרק החובל מייתי ליה להאי דרשא ואינו מזכיר שם סמיכות וכו' ונראה לייישב דתלמודא נמי אסמיכות הפרשיות קסמיך דאי לאו סמיכות ה"א דלא קאי כאשר דיבר על אבימלך (ר"ל דתלמודא נקט וכתיב וה' פקד וכו' כאשר אמר אברהם על אבימלך) והיה נצרך לאותו דבר אלא דקאי אבקשת רחמים של אברהם על סדום ולאו היינו אותו דבר אבל מדסמיך ליה לפ' אבימלך אית לן למימר דקאי אלפניו דהיינו בקשת רחמים דאבימלך שהיה נצרך לאותו דבר ולא קאי אלפני פניו אבקשת רחמים דסדום ודו"ק:

רש"י **הביאו** השרים בניהם וכו'. אמר המלקט ובמציעא אמרו וכל אחת ואחת הביאה בנה עמה ומניקתה לא הביאה והטעם נראה עם מה שאמר בפסיקתא כי הקב"ה יבש החלב מדדיהן כדי שיביאו לשרה להניק. ולזה לא הביאו למניקות כי אין צורך בהם אחר שיבש החלב מדדיהן. ורבינו נתן טעם לשבח מה שלא הביאו מניקותיהם היה זה דרך רינון והתול לומר תניק את בני שאין מניקתי עמי וזה קצת דוחק דהא הרינון מוכיח שהיו מחוסרים אמנה בנס שנעשה בשרה א"כ למה לא הביאו למניקות להפסיק המזון לבניהם לפי דעתם הנפסדת ואף אם היו מניקתם עמם היו יכולים להתגולל דרך רינון והתול לומר שאין מניקות מספיק לרוות למזון בניהם וכיוצא בו אבל לדברינו שכתבנו ניחא ותו לא מידי:

רש"י **כפי** מעשים שהוא עושה עכשיו וכו'. והקשה הרא"ם והרי בן סורר ומורה נהרג ע"ש סופו וכו'. ורבינו תירץ הא דבן סורר נהרג ע"ש סופו היינו בשביל עצמו שירשיע לבסוף אבל הכא בשביל זרעו שעתידים להמית את ישראל לא היה ראוי לעונש בשביל זה. אמר המלקט והא דלא קטרגו עליו מאותם עבירות שבידו י"ל לאחר שנסתלקה בו מהרה ונפל למשכב הרבה בתשובה שכן דרך החולים שמתודין ואז אין מקום לבעל דין לקטרג על עבירות שבידו כמו שאיתא בזוהר ומלא על גדותיו במדרשות כן נראה לי:

רש"י **אשל** אמר פרדס וכו' וא"א פונדק ובו כל מיני פירות. בב"י מוחק מלת פירות ומביא מתחיו מלת אוכלים וטעמו ונימוקו מב"ר שאמר ר"ל אשל פונדק ומלת אשל הוא מלשון שאל וכך אמר אברהם לעוברים ושבים אלנו שאל מה שתרצה עיגולא קופר תמר ביעין והוא מיני אוכלין עיגולא הוא לחם קופר הוא בשר א"כ למאן דס"ל דפונדק הוה נ"ל דהיה בו כל מיני אוכלין ורבינו מקיים הגירסא שלפנינו משום דאין אשל יוצא ממשמעו שהוא לשון אילן בקרא וק"ל:

רש"י **ע"י** אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה וכו'. מדברי רבינו דאל"כ למה קבע את תפלתו לקרות בשם ה' דוקא בפונדק או בפרדס הוקרא שמו של הקב"ה לאחר אכילה ושתיה מה שאכלו שם וק"ל:

רש"י **ואותה** שנה קדמה לפני עקידתו של ינחק י"ב שנה. וכתב הרא"ם הוצרך לזה כדי להוכיח מכאן שאין פי' ויהי אחר הדברים האלה הכתוב אחריו אחר הדברים שעברו בין אברהם לאבימלך דסליק מיניה מפני שכל מקום שנאמר אחר סמוך וכאן עברו י"ב שנה ולפיכך יש מרבותינו אומרים אחר דבריו של שטן וי"א אחר דבריו של ישמעאל כדלקמן רבינו אמר ולדבריו נריך לומר

דאמר סמוך הוא ואף שהיה זה נ"כ יותר מופלג מעשיית המשתה שזכר מ"מ היה סמוך לקטרוגו של שטן על עשיית משתה שזכר. ועוד נראה דלמ"ד נמי דאחר מופלג הוא מ"מ משמעו בכל מקום שבסיבת הדברים שזכר בא הענין שזכר כאן וז"ש אחר מאי אחר איזה סיבה מן הדברים שזכר בא הענין שזכר כאן ואמר שהיה זה בסיבה שזכר שעשה משתה והשטן ודאי קטרג מיד והאלהים נסה וכו' ומעשה דעקידה היה מופלג ולא תקשה לך למה לא ניסה אותו מיד סמוך לקטרוג דלמ"ד נמי סמוך היה מעשה דעקידה לקטרוגו תקשה לך למה לא קטרג השטן מיד לעשיית המשתה. וכן לאידך דס"ל אחר דבריו של ישמעאל וכו' גם לפי זה ר"ל אחר סיבת הדברים שזכר בפ' הקודמת כענין עשיית המשתה ותרא שרה את בן הגר המצרית וכו' מצחק פירשו במדרשות שענין הצחוק בא"ל ליצחק בדרך צחוק אני גדול ממך שאתה נימול וכו' ולפי דרש זה נ"ל דאחר מופלג הוא שהרי מעשה דעקידה היה זמן רב אחר מעשה הצחוק הזה שהיה ביום עשיית המשתה ולא כדברי הרא"ם ז"ל ודו"ק:

רש"י **ולמה** לא גילה לו וכו'. וכתב הרא"ם פי' קח נא את יצחק אבל הוצרך לומר את בנך את יחידך אשר אהבת ואח"כ את יצחק כדי לחבב את בנו בעיניו שכל אותם התוארים של חיבה לתת לו שכר על דבור ודבור של תוארי החבוב כי כפי ריבוי החבובים ככה הוא צערו בזביחתו ולפום צערא אגרא כל זה בב"ר אבל מה שכתב שלא לערבבו פתאום וכו' אינו כתוב בב"ר ולא ידעתי היכן מצא אותו עכ"ל. ורבינו טען ואמר מה שפירש על ולמה פי' דס"ל למימר קח נא את יצחק. ואין זה נכון דכמה יצחק איכא בשוקא אלא דאמרו ולמה על יחידך אשר אהבת כיון דתרווייהו יחידים הוו כדמסיק ולא הוה ליה לכתוב רק בנך יצחק ומה שכתב לא ידעתי היכן מצא מה שפירש שלא לערבבו פתאום וכו'. לא זכר הרא"ם ז"ל סוגיא דשמעתין דפרק הנחנקין דקאמר שם בהדיא וכן כתב למה כדי שלא תטרוף דעתו ודו"ק:

פרשת חיי שרה

רש"י **על** שם ארבעה ענקים. אבל בפרק כיצד מעברין דרשו זה הדרש של ד' זוגות על הכתוב מה שנאמר בפ' וישלח ממרא קרית הארבע ומה שהביא רש"י כאן הוא ע"פ ב"ר. וכתב רבינו ונראה דלא ניחא ליה לתלמודא להביא הדרש זה על הכתוב שבכאן משום דיש לפרש בו קרית איש ששמו ארבע והוא היה אבי הענקים כמשמעות הכתובים מספר יהושע דכתיב ושם חברון לפנים קרית ארבע אבי הענק אבל בקרא דפ' וישלח דכתיב הארבע בה"א הידיעה ליכא לפרש הכי כי שם העצם לא תבוא בו ה"א הידיעה ורש"י פירש שם בפ' וישלח דממרא הוא שם המישור וקרית הארבע שם העיר וכו' ע"ש באורך והדרש ימחק זו כמ"ש הרא"ם. ומה שטען הרא"ם אדרש דהכא מקרא דספר יהושע דכתיב היה האדם הגדול בענקים דמשמע מזה דארבע הוא שם האיש דאולי נעלם ממנו שדרשו בב"ר האדם הגדול וכו' זה אברהם ולמה קראו גדול וכו' ובספ"ש רבה יש קצת בענין אחר וע"כ יתכן לאברהם שהוא קנה את המערה וענין ארבעה זוגות הוא כפי הדין כי מכר עפרון לאברהם מקום קברות ואמרינן בפרק המוכר פירות דהמוכר לחבירו מקום לעשות לו קבר עושה לו מערה ופותח לתוכו ארבעה כוכין דהיינו ארבע זוגות והטעם בזה נראה קבר אחד לעצמו ועוד שבעה קברים לז' המוטלים על האדם לקוברן שהכהן מטמא להם ודו"ק:

רש"י **בית** ועליה וכו' דבר אחר וכו'. הרמב"ן ז"ל טען ואמר ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה והנה הוא שם מקום אשר בו השדה ואין צורך לפרש טעם לשם המקומות ובב"ר אמר שכפף הקב"ה קומתו של אדה"ר וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם עכ"ל. והרא"ם ז"ל השיב על דבריו ואמר ואני תמה מאד שזה המאמר בעצמו הוא בפ' כיצד מעברין ופליגי בה רב ושמואל חד אמר המכפלה שני בתים זה לפנים מזה וחד אמר בית ועליה על גביו ופריך בשלמא למ"ד בית ועליה על גביו היינו דכתיב מכפלה אלא למאן דאמר וכו' מאי מכפלה ומשני אלא שכפולה בזוגות ומשדה עפרון אשר במכפלה אין טענה כי הכלל פעמים נקרא בשם החלק עכ"ל. ורבינו כתב באגדה זו רש"י בחומש הביא זה הדרש וטען הרמב"ן ואינו נכון וכו' וכתב הרא"ם ואני תמה וכו' ובספר הזוהר הרגיש בזה וז"ל ר"מ שאיל לר"ש האי מערתא לאו איהו כפלתא דהא כתיב מערת המכפלה וקרא קרי ליה לבתר מערת שדה המכפלה מכפלה קרי ליה לשדה אמר ליה הכי וגלי קרי מערת המכפלה וכו' דמערתא כפלתא הוי דאיהו מערתא גו מערתא אבל על שום אחרא איקרי מערת שדה המכפלה כמה דאיתמר וכו' והאריך בסוד הענין ע"ש ואין להאריך. ואיכא למידק בסוגיא זו כיון דמלת המכפלה אינו סובל לפרש על ב' בתים כו' עד שהוצרך לומר שכפולה בזוגות א"כ מנין לו שהיו ב' בתים וכו' וי"ל דודאי לאו במלת מכפלה פליגי אלא כל חד מינייהו אומר היאך היתה המערה קבלתו ותלמודא פריך דלפי קבלת מי שאומר זה על גבי זה ניחא מלת המכפלה אבל למ"ד ב' בתים וכו' מאי לשון המכפלה וק"ל:

רש"י **בין** שני אוהבים. בשמע שלמה כתב פי' דלא נפרש בין שני עשירים כמותו שאין דרך האדם לכבד עצמו. ועוד שהיה לו להקדים לכבד את חבירו ולומר בינך וביני לכן פירש בין שני אוהבים דלענין הא הכא הקדים עצמו לומר תחילה שיותר אוהבו לאברהם ממה שאברהם אוהבו וק"ל:

רש"י **נכרין** היו משאר גמלים. אמר המלקט ראיתי קמאי שנתחבטו בזה הא אין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמתן של צדיקים וכו'. ולי נראה פשוט דכוונת אברהם היה בזה ללמד את בני דורו כדי שממנו יראו וכן יעשו המה לזמום גמליהם מבלי ירעו בשדות אחרים וק"ל:

רש"י **לפי** שראה שעלו המים לקראתה. בב"ר וכתב הרמב"ן ונראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר ותשאב ותמלא ונעשה לה נס בפעם הראשונה כי אחרת כתיב ותשאב והעבד כשסיפר להם אמר ותרד העינה ותשאב אולי לא יאמינו עכ"ל. אמר המלקט ואיכא למידק אם היו מחוסרים אמנה בזה א"כ בודאי גם בנס קפיצת הארץ הי' לכם חלוק מלהאמין ולמה סיפר להם כמו שפירש"י בפסוק ואבא היום אל העין היום יצאתי וכו'. ויש ליישב זה עם מה שפירש"י לעיל וכל טוב אדוניו בידו דשטר מתנה כתב ליצחק ואפשר שכאשר ראו השטר כמו שפירש"י בפסוק ויתן לו את כל אשר לו שטר המתנה הראה להם ונכתב בו יום הכתיבה כדרך כל השטרות ובודאי נכתב השטר בו ביום שיצא ע"כ האמינו לו הנס של קפיצת הארץ וא"ת אם בראיית השטר ידעו והכירו מעצמם דאתרחיש ליה ניסא בקפיצת הארץ השתא ללא צורך היה מאמר הנס ואבוא היום וכו'. ואפשר לתקן זה מסיק רש"י ז"ל והביא מאמר דרבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות וכו' ומזה יתיישב קושיות העולם דמקשים אקרא גופי' הוה ליה להביא מאמר דרבי אחא וקלא מזה שמעתי וק"ל:

ותלכנה אחרי האיש. בפ' הרואה תניא לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפי' היא אשתו ופירש"י משום גנאי ומסקינן אמר ר"נ מנוח ע"ה היה שנא' וילך מנוח אחרי אשתו וכו' אמר רב אשי למאי דקאמר ר"נ מנוח ע"ה היה אפי' מי רב נמי לא קרא דכתיב ותקם רבקה וכו' ותלכנה אחרי האיש ולא לפני האיש. ובאגדה זו הקשה רבינו אימא כי רב ודאי קרא מנוח וידע לומר אחרי האיש וכו' והיינו דוקא באשת אחר דמשום איסורא דאשת איש הוה דכבר נתקדשה ליצחק ולא היה מנוח ע"ה אלא משום דלא ידע ד"א דהברייתא מה ששנינו ואפי' אחר אשתו לא ילך משום גנאי והניח בקושיא למביני דעת לתרץ ותי' הרי"ף ז"ל בטוב טעם דאפשר לומר דכיון שהכתוב מדבר באליעזר וקרא אותו עבד ויקח העבד את רבקה א"כ היאך הזכיר אותו בפסוק ההוא בלשון איש ותרכבנה אחרי האיש למה קראו עבד ופעם קראו איש אלא ע"כ שרמזה התורה בזה שגם לאחר שיצא יצחק עם כל זה ותלכנה אחרי האיש שהוא יצחק כדכתיב מי האיש הלזה וכו' וגם באותו פעם היתה אחרי יצחק ולא לפניו הרי מבואר במקרא שרבקה היתה אשתו של יצחק עכ"ז לא הלך אחריה רק לפניו ודוק:

רש"י **אמר** ר"כ וכו'. בב"ר אבל באגדת חלק אמרו שנתן ליצחק כל ממונו מדכתיב וכל טוב אדוניו וכו' אבל תלמודא יפרש נמי מה שנאמר שהיה בידו מטוב אדוניו כמשמעו דהיינו נזם זהב ושני צמידים כדי שיתרצו לתת לו את רבקה ולא שכתב לו שטר מתנה. ומה שהקשה הרא"ם איך עשה זה אברהם להעביר נחלה מישמעאל ובני קטורה ונתנה ליצחק הא אמרינן לא תהוי בי עבורא אחסנתא מברא בישא לברא טבא יש לתרץ זה דישמעאל בן שפחה היה שנולד לו קודם שנשתחררה ואין בן שפחה יורש ובני קטורה אע"פ שנולדו אחר שנימול והוה אסור בשפחה ונשתחררה קטורה מ"מ בני פילגש היו כדכתיב ולבני הפילגשים וכו' דמשמע דמשום דכל שאר בניו חוץ מיצחק היו בני פלגשים ואינם ראוים לירש עם בן אשתו שהוא יצחק עכ"ל. אמר המלקט ודברי רבי' בכאן מה שכתב דישמעאל בן שפחה היה שנולד לו קודם שנשתחררה וכו' סותרין למה שכתב בעצמו בסוגין דיבמות ואני הבאתי לעיל דבריו בפ' לך לך בפסוק ותקח שרה אשת אברם את הגר המצרית וכו' דכתב דמתחילה נשתחררה כדין הנושא שפחתו בפרק השולח ע"ש ואף דבמסקנא דחקו לפרש מתוך שהיתה מצרית ראשונה דנשאה קודם שנימול ואז עדיין לא קיים כל התורה מ"מ סברא זו דמתחילה נשתחררה קיים לא יבדיל ולא יסיר מסוגין דפ' השולח א"כ היאך כתב כאן דישמעאל בן שפחה הי' וכו' וק"ל:

רש"י **מכאן** שעשה ישמעאל תשובה שהוליך וכו'. וכתב הרא"ם פי' שחלק ישמעאל כבוד ליצחק מפני שהיה בן הגבירה ושם אותו לפניו לכבדו דאל"כ ישמעאל ויצחק מיבעי ליה כסדר תולדותן ומכאן למדו רז"ל שעשה ישמעאל תשובה בחיי אביו והכי איתא בשילהי פ"ק דב"ב ופריך התם ודילמא דרך חכמתן קחשיב להו קרא ומשני אלא מעתה ויקברו אותו עשו ויעקב בניו מ"ט לא קחשיב להו דרך חכמתן אלא ע"כ דאדבורי אדבריה ישמעאל ליצחק לפניו מפני שהיה בן הגבירה עכ"ל ובאגדה זו כתב רבינו ואיכא למידק למה באמת לא חשיב להו דרך חכמתן גבי קבורת יצחק דהא מצינו כמה פעמים דחש הכתוב למיחשבינהו דרך חכמתן כמו גבי ויולד נח את שם וגו' וגבי תרח כתיב הוליד את אברם וכו' אע"ג דאברהם זוטרא דאחוהי הוי. וי"ל דהתם שהכתובים באים ליחס לידתן אמרינן שפיר דלפי דרך חכמתן יחסינהו משא"כ הכא דלא איירי קרא ביחוס לידתן ועוד י"ל דאי הוי כתיב התם ויקברו אותו יעקב ועשו בניו דרך חכמתן לא הוי ידעינן בישמעאל שעשה תשובה דהיינו אומרים בו נמי דחשבינהו הכתוב דרך חכמתן אבל מדכתיב גבי קבורת יצחק עשו ויעקב בניו ולא חשיב להו דרך חכמתן אית לן למימר נמי בקבורת אברהם דלאו דרך חכמתן קחשיב להו אלא דהוליך את יצחק לפניו משום שעשה תשובה ודו"ק:

פרשת תולדות

רש"י **ובן** בפרק נולדה רבקה וכו'. וכתב הרא"ם כך שנינו בסדר עולם אך קשה מברייתא דספרי דתני ג' שנותיהן שוות רבקה קהת ובן עזאי קהת חי קל"ג שנה א"כ גם רבקה חיתה קל"ג שנה ולפי האגדה שכתב רש"י ז"ל גבי אלון בכות שבאותו פרק נתבשר יעקב במיתת אמו צ"ל שהיתה אמו בת ל"ד שנה וחצי כשילדה אותו שהרי יעקב היה באותו פרק דנתבשר במיתת אמו בן צ"ח שנה וחצי שבן ס"ג שנה פירש מאביו וי"ד שנה נטמן בבית עבר וכ' בבית לבן ושנה וחצי עד שבא לבית אל הוציאם מקל"ג נשארו ל"ד וחצי תוציא מהם כ' שנה שהמתין לה יצחק משנשאה עד שילדה נמצא שהיתה בת י"ד וחצי כשנשאה וכן משמע נמי מההיא דפ' הבע"י דתניא בתולה אין בתולה אלא נערה וכן הוא אומר והנערה טובת מראה בתולה. ויש לומר שהברייתא של ספרי חולקת עם האגדה שכתב רש"י גבי אלון בכות וסוברת שלא מתה רבקה עד שהי' יעקב בן ק"י שנה והאגדה של אלון בכות סוברת שלא היו כל שנות רבקה רק קכ"ג (אמר המלקט ושמא דטעות נפל בדפוס אם נאמר דהאגדה של אלון בכות סוברת כברייתא דסדר עולם דבת ג' שנים ע"כ לומר שלא היו כל שנות רבקה רק קכ"ח וחצי לפי חשבונו. אך זה דוחק גדול לומר דטעות כזה נפל בדפוס ושמא דהיה כתוב קכ"ב בבי"ת ונתחלף לו לקכ"ג בגימל ולא חש הרב להוסיף חצי שנה יותר מהטעם שיום א' בשנה חשוב כשנה וק"ל) וכולם סוברים כברייתא דסדר עולם שבת ג' שנים היתה כשנשאת דאל"כ חולקת עם הברייתא דסדר עולם ועם ההיא דפרק אע"פ ששנינו נותנין לבתולה י"ב חודש משתבעה הבעל כדי לפרנס את עצמה וקאמר בגמרא מנ"ל ומייתי לה מרבקה דכתיב תשב הנערה אתנו ימים שהם י"ב חודש ואם היתה רבקה י"ד שנה וחצי כשנשאת א"כ היתה בוגרת שעברו עליה י"ב חודש ואח"כ נתקדשה ואין נותנין לה רק שלשים יום כמו האלמנה כדאיתא התם אך הברייתא דפרק הבע"י עכ"ל שהוא חולקת עם הברייתא דסדר עולם וכן כתבו התוספות בפ' הבע"י עכ"ל:

רש"י זה עומד בזוית זו ומתפלל וכו'. וכתב הרא"ם בשאלתי הבע"י אמר על אשתו לא נאמר אלא לנוכח אשתו מלמד ששניהם עקרים היו והיו מתפללים שניהם זה כנגד זה ומפני שאין דרך המתפללים להתפלל זה כנגד זה אלא נגד פני עליון פירש"י זה עומד בזוית זו וכו' דהשתא הוי פירוש לנוכח אשתו מקום תפלת אשתו כאלו אמר ויעתר יצחק לה' במקום הנוכחי למקום תפלת אשתו ע"כ ורבינו טען עליו בסוגיא הנ"ל דגרסינן שם אמר ר' יצחק אבינו עקר היה שנאמר ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו על אשתו לא נאמר אלא לנוכח מלמד ששניהם עקרים היו ופריך א"ה ויעתר לו להם מבעי (ופירש"י אא"ב תפלת יצחק על אשתו היתה היינו דכתיב ויעתר לו כמו שהיה מתפלל עלי' ותהר רבקה אשתו אלא אי אמרת על עצמו היה מתפלל ולנוכח אשתו משמע ששניהם היו צועקים זה מול זה ויעתר להם מיבעי ליה) ומשני לפי שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק וכו' ולכך תלה בו הכתוב וכו'. וכתב רבינו ויש לדקדק בזה לפי מאי דס"ד מעיקרא דיצחק לא היה עקר ולנוכח אשתו פי' על אשתו אמאי לא היתה רבקה מתפללת על עצמה ואין לומר דה"נ שגם היא היתה מתפללת על עצמה א"כ תקשי ליה למאי דס"ד מעיקרא ויעתר לו להם מיב"ל. והנראה כי הוא מבואר שתפלת חבירו של אדם יותר מקובלת להיות האדם נענה בה מבתפלת עצמו כמ"ש אין חבוש וכו'. ומזה הטעם אמרה רחל ליעקב הבה לי בנים וכן שרה אמרה לאברהם חמסי עליך על שלא היה מתפלל עליה ולהיות תפלת אחר יותר מקובל מתפלת עצמה ולזה כדס"ד מעיקרא שרבקה עקרה היתה אבל יצחק לא היה עקר הוה ניחא שהוא היה מתפלל עליה מטעם שאמרנו ואמר שהוא היה מתפלל לנוכח אשתו דהיינו על אשתו ובשבילה וע"כ קאמר ויעתר לו כמו שהוא היה מתפלל אבל השתא דקאמר ר' יצחק דלנוכח אשתו פירושו היינו בשוה לה כמו שהיא היתה עקרה גם הוא היה עקר ולנוכח היינו כמו בשוה לה דהיינו ששניהם היו מתפללים כפירש"י בשמעתין ולא כמו שהבין הרא"ם דלנוכח היינו לנוכח המקומי ומה שפירש"י בחומש זה עומד בזוית וכו' לא כיון על נוכח המקומי אלא שבא לומר ששניהם היו מתפללים כדרך שמצינו במתפללי' לעמוד בזויות כמ"ש בר"ע כשהיה עומד מתפלל בזוית זה וכו'. והטעם שלא יטרידוהו למתפלל דבר מן הצדדים ולהכי פריך שפיר דאם שניהם היו עקרים וכל א' היה מתפלל על חבירו שכן מקובל' יותר להם מיבעי ליה וק"ל:

רש"י שאין דומה תפלת צדיק בן רשע וכו'. מדברי רבינו אע"ג דבפ"ק דברכות בעי למימר דיש צדיק וטוב לו כגון צדיק בן צדיק ויש צדיק ורע לו וכו'. ואדחיי' ליה התם מדכתיב לא ימותו וכו'. מ"מ שהתפלה מקובלת יותר לבטל גזירות העקרות קיימא הך סברא כדאמר אין דומה וכו' וק"ל:

רש"י רבותינו דרשוהו לשון ריצה וכו'. ד"א שהיו מתרוצצים וכו'. אמר המלקט הנה לפום רהיטא המשכיל יבין בפירושו דמה שפי' ד"א מתרוצצים וכו' דשניהם לא היו רק נאמר או זה היה שהיו מפרכסים לצאת או זה שהיו מריבין בשני עולמות. ואני לא כן אדמה ולבי אומר לי אף כי רש"י פי' זה בהדיא אפשר לומר דהא והא הוי כי הלא הם שני דברים דלא כתרי אהדדי ויכול להיות מעת שהיתה אמו רבקה עומדת בביתה היו מתווכחי' ומריבי' בשני עולמות ושניהם כאחד היו מתרוצצים בקרבה ותגדל צער עבורה בביתה ובעת שיצאה לחוץ לעמוד על פתחי תורה של שם ועבר היה יעקב מפרכס לצאת ובאותו פעם היה עשו מונח כאבן דומם כי עם מי יריב ריבו כאשר פנה יעקב לדרכו להיות רץ לצאת מרחם אמו וכן בהיפך כאשר נזדמנה שהיתה עוברת על פתח ע"ג היה עשו רץ לצאת ויעקב באותו פעם שקט ונח ואז יתמעט צער עיבורה כי כל משכיל יבין ויאמר שקשה הרגילה בשנים יותר מבאחד. ואפשר שזה כוונת הכתוב מאמר רבקה ותאמר א"כ ר"ל שצער עיבורי הוא גדול כל כך בביתי למה זה אנכי כלומר שאעמוד בביתי ותלך לדרוש את ה' דהיינו לבית מדרשו של שם כפירש"י כדי שלא תרגיש כ"כ בצערה כי שם הרגילה יהיה רק מיעקב ועשו יהיה מוטל כאבן שאין לו הופכים ודוק:

רש"י גיים כתיב וכו'. לא נגון ולא חזרת וכו' בפ"ק דע"ג וכתב רבינו נראה לפרש דרבותא היא דשכיח הוא בשולחנם אפילו בימות הגשמים דאין דרך אלו לגדל ולצמוח בגנות בימות הגשמים בשביל הקור ואולי שהיו מגדלים אותם במערות ובמקומות שאין הקור שולט בהם כ"כ וכן הוא דרך באוצרו' המלכים ושרים עד היום הזה. ודרשו כן מדכתיב גיים ביו"ד תחת ו' כפירש"י והוא ודאי דבשאר מלכים הקודמים מיעקב ועשו גם המה לא היו חסרים משולחנם כל הדברים אבל נקט ר' ואנטונינוס שבאו בזמן א' ובמקום אחד דהכי משמע קרא שני גיים בבטנך כמו יעקב ועשו שהיו בזמן א' בבטן וק"ל:

רש"י י' שנה משנשאה וכו'. וי' שנים הללו לפה והמתין וכו' וכתב הרא"ם כלומר וליכא למילף מיצחק לשהיית כ' שנה והא דמשני בגמרא שאני יצחק דעקר היה עדיפא מיניה קא משני דאפילו אם היתה ראויה להריון משנשאה לא הוה ילפינן מיניה דשאני יצחק דעקר הוה. אבל אין זה מחוור אצלי דאדרבא שינוי דהכא עדיפא דאי משום דעקר הוה למה לא התפלל מהיותו בן כ' שנה שכבר שהה עשר שנים ולא ילדה אבל המתין לה ד' שנה עד שהיה בן ס' שנה. ומה שפירש"י ושפחה לא רצה לישא וכו' פי' וכי תימא בשלמא לפי שינויא דעקר הוה תו ליכא למפרך ונילף מיצחק אלא לפי שינויא דהכא דלא המתין לה רק י' שנים כאביו הכתי איכא למיפרך נילף מיצחק שהמתין לה כ' שנים ולא נשא אשה כאביו אלא הוכרח להתפלל השיב ואמר ושפחה לא רצה לישא עכ"ל. ורבינו טען עליו ואגיב לפניך סוגיא דשמעתין דפ' הבע"י ואז תבא אל המכוון דבריו דשנינו שם ת"ר נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה אע"פ שאין ראי' לדבר זכר לדבר מקץ עשר שנים לשבת אברם וכו'. ופריך ונילף מיצחק שהוא עשרים שנה דכתיב ויהי יצחק בן ארבעים שנה וכו'. וכתיב ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם ומשני יצחק עקר היה (ופירש"י ויודע שמחמת עצמו הוא) ופריך א"ה אברהם נמי עקר היה ומשני ההוא לכדרב חייא בר אבא דאמר למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי לייחס בהם שנותיו של יעקב ופירש"י ההוא וכו'. כלומר יצחק עקר היה משום הכי לא נסיב אחריתי וקרא דיצחק בן ששים שנה לאו יתירא הוא דתימא להכי כתבי' רחמנא למגמר מיניה שהיית עשרים שנה דההוא מיבעי ליה וכו'. אבל מקץ עשר שנים דאברהם אע"ג דעקר הוה ילפינן מיניה דאי לאו לדרשא למאי הלכתא אשמעינן קרא מקץ עשר שנים אבל קרא דיצחק מיבעי ליה ליחס שנותיו של יעקב ר"ל לידע שנותיו בן כמה שנים היה כשהלך לבית עבר וכשעמד על הבאר ובשלפי גמרא דמגילה מפרש לה והאי קרא דיצחק בן ששים שנה מייתי ליה התם דילפינן מיניה דגדול ת"ת מכיבוד אב ואם עכ"ל. ובתו' שם בד"ה ונילף מיצחק וא"ת יצחק נמי לא שהה יותר מי' לפי מה שפירשו שלא היתה רבקה אלא בת ג' כשנשאה ועד שהיתה בת י"ג לא היתה ראויה להוליד וי"ל דמדרשי' חלוקים הם וכו' עכ"ל. ובסוגיא זו כתב רבינו והרא"ם כתב אקושית התוספות דהמ"ל הכי דיצחק נמי לא שהה וכו' אלא דעדיפא וכו' ועוד כתב לפרש דברי רש"י כלומר וליכא למילף מיצחק לשהיית ך' שנים והא דשני בגמ' שאני יצחק כו' עדיפא קמשני כו'. ושפחה לא רצה לישא כו' פי' וכ"ת בשלמא וכו'. ואין זה מחוור דאין זה דרכו של רש"י להקשות קושיות התלמוד ולתרץ בענין אחר ויותר דחוק במקום דתלמודא עדיפא קמשני כמ"ש הרא"ם גופי'. ולולי דברי התוס' היה נ"ל לומר דסוגיין זו אזלא אפי' לברייתא דסדר עולם ופריך שפיר ונילף מיצחק שאע"פ ששהא עשר שנים כמו אברהם ולא נשא אשה אחרת אלא שהוצרך להתפלל ומשני דעקר היה וליכא למילף מיניה. והדברים ברורים לפירש"י בחומש דהא ודאי לא הקשי ליה דנילף מיצחק דהא מסקינן בסוגי' זו דעקר היה ומאברהם נמי לא הוה ילפינן אי לאו מיתורא דקרא כדמסיק אלא דקשיא ליה יצחק גופיה דעקר היה כמו אברהם אפי' בלא יתורא ה"ל למילף מאברהם ואחר ששהא עשר שנים היה לו לישא אשה אחרת ולא להתפלל נוכח אשתו ומתרץ דשפחה לא רצה לישא כו'. ולקושיות התלמוד נמי הוי מצי התלמוד לשנויי הכי דאין לנו ללמוד מיצחק משום דא"א לו לישא אשה אחרת אלא דהאמת משני כדמסיק דאין ללמוד מיצחק ולא מאברהם משום דעקרים הוו אי לאו מיתורא דקרא כדמסיק אבל יצחק דהיה גם כן עקר כמו אברהם ה"ל ללמוד ממנו אי לאו משום דשפחה לא רצה ליקח וכו' ודוק:

רש"י העיד הכתוב וכו'. אמר המלקט והא דהוצרך הכתוב להעיד שביזה וכי לא סגי בלאו הכי ואחי המשכיל המופלא מוהרר ליב כ"ץ נרו אשר איתן מושבו הרמה בק"ק זיטל יע"א במדינת ליטא ביאר זה עם המסקנא דסוגיא דפ"ק דע"ג דגרסינן שם לעתיד מביא הקב"ה ס"ת וכו' ומסקנא דאגדה זו דיצוה להם על מצות סוכה ומיד כל א' עושה סוכתו בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם החמה וכל א' מבעט בסוכתו וכו'. ופריך והאמר רבה מצטער פטור מן הסוכה ומשני נהי נמי דפטור בעוטי נמי מי מבעטי. והנה כאן הכתובים מוכיחים לפנינו שהיה עשו קצת אנוס במכירת בכורתו כמ"ש הלעיטני נא וכו' כי עיף אנכי וכו'. ושמא תאמר דמכירה הזאת אינה כלום דאנוס' איתעבד ולזה העיד הכתוב על רשעו שביזה ר"ל דנהי נמי דאנוס היה למה היה בועט ומבזה עבודתו של מקום אלא ודאי דמרצונו הטוב עשה כל אלה כי הבעיטה מוכיח ע"ז ואונס לא היה כאן וזכה יעקב בחתומיו השטר בלי שום ערעור בעולם וק"ל דפה"ח ושפתים ישק:

רש"י גזירות להרחקה וכו'. כגון שניות לעריות וכו'. וכתב הרא"ם ביבמות פ' כיצד אמרו רמז לשניות מן התורה מנין מהכא ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי הרי שקרא הכתוב גזירות השניות לעריות וכיוצא בהן שהן הרחקה על אזהרות שבתורה משמרת אף כאן שתם משמרתי הן הגזירות להרחקה על אזהרות שבתורה שהם שניות לעריות וכיוצא בהם ונקרא תורתי לתורה שבכתב ולתורה שבע"פ שתיהן יחד מפיו של הקב"ה וזהו היותר קרוב לפשוטו של מקרא. אבל ביומא פרק אמר להם הממונה אמר רב וכו' קיים אברהם אבינו אפילו ע"ת שנאמר תורתי תרתי משמע אחת ד"ת ואחת ד"ס. והרב ז"ל לא פנה אליו מפני שממלת תורתי משמע דתרווייהו הם תורותיו של הקב"ה וא"א זה משום דדברי סופרים אע"פ שצונו השם לשמוע דבריהם ושלא נסור מהם כדאיתא בשבת פ' במה מדליקין גבי נר חנוכה היכן צונו בלאו דלא תסור מ"מ אין דרך הפשט סובל שיקראו תורתו. והרמב"ן ז"ל שאל אם כן איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות ועמרם נשא דודתו ומשה רבינו הקים י"ב מצבות והאיך אפשר שיהיו נוהגין היתר במה שאסר אברהם אבינו על עצמו וקבע לו השם שכר על זה והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו וביעקב דרשו ששמר את השבת וקבע תחומין. והשיב ואמר שהנראה אלי מדעת רז"ל שלמד אברהם התורה כולה ברוח הקודש ועסק בה ובטעמיה מצותיה וסודותיה ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה ושמירתם אותם היה בארץ בלבד ויעקב בח"ל נשא שתי אחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ הם אע"פ שהוזהרנו באזהרת הגוף בכל המקום וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה ואני אעירך בו בע"ה. והמצבה מצוה שנתחדשה בזמן ידוע היא כמו שדרשו באשר שנא ה' אלהיך אחרי היותה חביבה בימי האבות וביוסף דרשו ששמר את השבת אפילו במצרים מפני שהיא שקולה ככל המצות שהיא עדות על חידוש העולם והיה עושה כן ללמד לבניו אמונת החידוש ושהשם ברא את העולם עכ"ל. יש לתמוה אם אין המצות חובה רק בארץ לבדה מה זה שאמרו בפ' ערבי פסחים שכשאמרו לו ליעקב אבינו ע"ה טול בריך אמר איני מברך מפני שנשאתי שתי אחיות והלא לא חטא בזה כלום מכיון שנשאן בח"ל זהו תוכן דברי הרא"ם ז"ל. ומה שכתב אבל ביומא כו' משמע אחת ד"ת ואחת ד"ס כו' כתב רבינו שם דבכל הנוסחאות גמרות שלפנינו ליתא כמ"ש הרא"ם אלא דהגרסא בתלמודא כמו שפירש"י בחומש אחד תורה שבכתב ואחד תורה שבע"פ ומיהו ש
תורה

תורה שבע"פ הנזכר בתלמוד ע"כ דבר שהוא מדרבנן ואסמכוהו רבנן אקרא דאעירובי תבשילין מייתי לה ומוכח בפ"ב דביצה דעירוב תבשילין אינה אלא מדרבנן אבל תורה שבע"פ מה שפירש"י כאן היינו דבר שיש לו עיקר מן התורה אלא שאינו מפורש כגון הל"מ. וע"כ הנראה כי תורה שבע"פ כולל כל מה שאינו מפורש בתורה בין שיש לו עיקר מן התורה ובין שאין לו עיקר מן התורה כגון עירוב תבשילין דאסמכוהו אקרא. ורש"י בחומש חדא נקט מינייהו. ומה שכתב הרא"ם דמה שנלטוינו מלאו דלא תסור אין דרך הפשט סובל שיקראוהו תורתי אינו מחוור דהא משמרתי שהביא רש"י גזירה להרחקה כגון שניות לעריות וכיוצא בו דמסקינן בפ' כיצד דמדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא א"כ אינו אסור אלא מלאו דלא תסור ואפ"ה דרך הפשט סובל פירושו שיקראוהו משמרתי. ומה ששאל הרמב"ן ז"ל איך נשא יעקב ב' אחיות כו'. נראה דאי אפשר היה לו ליעקב לינצל מאיסור שתי אחיות שעתידה תורה לאסור כי באמת רחל נתקדשה לו מן הדין בשכר שבע שנים כמ"ש הבה לי את אשתי דהיינו שנתקדשה לו כבר והיא אשתו בשכר שבע שנים דאע"ג דהמקדש במלוה אינה מקודשת בשכר הנאת מלוה מקודשת כדאמרינן פ"ק דקדושין אך כיון שעדיין אז באמת לבני נח לא נאסרו ב' אחיות הרי גם לאה נתקדשה לו בביאה דלא הוה ליה לאה קידושי טעות דיעקב ודאי לא עשה בעילתו זנות והשתא אף אם היה מגרש את אחת מהם לא היה יכול לקיים דבר שעתידה תורה לאסור ומן התורה איזה מהם שגירש הוה ליה השנית אחות גרושתו כיון דבאמת שניהם היו מקודשות לו ושניהם ודאי לא היה אפשר לו לגרש. ועוד י"ל כיון דבנות עע"ג היו האמהות וכשנשאו ליעקב נתגיירו אין להם קורבה כלל ולא נאסרו ליעקב כלל דכקטן כו'. ודבר זה גם התורה עתידה להתיר ואפילו לר"א דאמר בפ' ד"מ כל ערוה שהוא משאר אם כנס יוציא ומשום שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה וכו'. י"ל דהארבע אמהות לא היו אחיות מן האם דלר"א דאוסר בני נח בשאר אם א"כ יעקב שהיה אז בני נח איך נשא אחיות מן האם דמה שנאסר לבני נח ודאי לא הותרה לו ובהכי ניחא נמי למאי דבעי למימר התם בפ' ד"מ לר"א הא דכתיב אחותי בת אבי וכו'. משמע דשרה אחות אברהם מאב היתה תיקשי ליה איך נשא אברהם אחותו מן האב כיון שהוא דבר שעתידה תורה לאסור ואברהם קיים כל התורה אפילו ע"ת אלא כיון שנתגיירה שרה ואברהם כשנימול וקבלו עליהם לקיים כל התורה ה"ל אברהם ושרה כקטן שנולד דמי ומשום דשמא יאמרו באנו מקדושה חמורה וכו' ליכא הכא דשאר אם אין להם ולפי מה שכתבתי בפ' נושאין (עיין לעיל בפרשת לך לך שהבאתי דבריו) אשה דאברהם שנשא הגר שהיא מצרית אע"ג שהוא דבר שעתידה התורה לאסור היינו משום דכבר נשאה קודם שנימול מאז לא קיים עדיין כל התורה שוב לא גירשה אחר שנימול משום דבר דעתידה תורה לאסור כיון דלא הי' מצווה ה"נ הכא איכא למימר דאברהם שנשא את שרה קודם שנימול והותרה לו אז אחותו מן האב כשנימול אחר כך שוב לא גירשה משום דבר שעתידה התורה לאסור כיון דלא נאסרה לבני נח וה"נ ברחל ולאה איכא למימר כיון שנשא לרחל בהיתר דרחל נתקדשה לו בעבודת ז' שנים ולאה נשאה בערמת לבן אותו לא הוציא שוב א' מהם משום שהוא דבר שעתידה תורה לאסור כיון דלא הי' מצווה אז מיהו בבלהה וזלפה ליכא למימר הכי לפי דעת מי שאומר שגם הם אחיות היו והא דעמרם שנשא דודתו נראה דלק"מ דע"פ רוח הקודש עשה כן שנשא דבר שעתידה התורה לאסור כי ידעו מתחלה בנבואה שתלד בן המושיע כמ"ש בסוטה מרים הנביאה אחות אהרן ולא אחות משה מלמד וכו'. והא דהקים יעקב מצבה כבר אמרו בזה מדכתיב אשר שנא ה' וכו' אע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות וכו' ודוק:

רש"י ראהו משמש מטתו. וכתב הרא"ם דאל"כ איך ידע מאותו צחוק שהיא אשתו אבל עדיין לא ידעתי מאין הוציא שהיה משמש מטתו דילמא נישוק וגיפוף וכיוצא בהם היה אבל ליכא לאקשויי האיך היה משמש מטתו ביום והלא ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהם ביום כדפריך בשבת פ' ר"ע. והאיך היה יכול לשמש מטתו בזמן הרעב אפילו בלילה הא כתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב ודרשו רז"ל מכאן שאסור לשמש וכו'. משום דאיכא למימר בבית אפל מותר א"כ מאפיל בטליתו הוא דאמר רבה ת"ח מאפיל בטליתו ומותר ומשום רעב ליכא מאחר שבגרר שבא יצחק שם לא היה בו רעב דטעמא מאי אסרו בזמן הרעב משום דאין ראוי להיות כל העולם בצער והוא במנוחה באותו מקום כולהו במנוחה היו עכ"ל ורבינו טען אמסקנת דבריו ואמר דאין מקום לקושיתו מה שהקשה האיך שמש מטתו בשנת רעבון די"ל שהיה זה אחר שנפסק הרעב כדמוכחי קראי כדכתיב ויהי כי ארכו הימים וכו' עכ"ל. ועיין מה שכתבתי לקמן פ' מקץ ותמצא נחת:

רש"י שנתן בו ריח טוב בפירות וזה שדה תפוחים כך דרשו רז"ל. בשילהי דתענית כריח שדה וכו'. אמר רב יהודה וכו' משמי' דרב כריח שדה של תפוחים וכתבו התו' י"א תפוחים כריח אתרוגים עכ"ל וכתב רבינו ואולי שדקדקו לפרש אתרוגים ע"פ מ"ש במדרשות כי ריח ג"ע שנכנס עם יעקב היה מהבגדים דכתיב וירח את ריח בגדיו שאלו הבגדים עמדו בג"ע כי של אדם הראשון היו ובאו ליד נמרוד ואח"כ גזלן וחמסן עשו ממנו שע"כ נקראו חמודות כדאמרינן במדרשות ואית ליה דאילן שאכל אדם הראשון אתרוג היה כדאמרינן פ' בן סורר ומאותו אתרוג קבלו בגדיו ריח אתרוג של ג"ע וקצת יש סמך לדבריהם אלו מספר הזוהר וז"ל ותרא האשה כי טוב העץ וכו' מה חמת אמר ר"י ההוא אילנא הוה סליק ריחו כד"א כריח שדה אשר ברכו ה' ובגין ההוא ריח דהוה סליק חמדת ליה למיכל מיניה אבל בב"ר לא משמע כן שהיה הריח מג"ע בא ע"י הבגדים של עשו אלא שבזכות יעקב נכנס עמו ריח ג"ע והיפך בעשו ע"י רשעתו נכנס הגיהנם ודוק:

רש"י הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנה. בפ' מגילה נקראת וכתב רבינו והא דאמרו רז"ל בכמה מקומות בית מדרשו של שם ועבר וכאן אמרו בבית עבר לפי ששם כבר מת בשנת נ' ליעקב אבל עבר הי' חי עד שהיה יעקב ב' שנים בבית לבן ומסברא קאמרינן שבאותם י"ד שנים שאין מפורש בקרא מה היה עסקו של יעקב משמא בבית עבר היה שעל כן קראו הכתוב יושב אהלים באוהל של תורה בבית עבר ואיכא למידק הכא אמרינן שהיה נטמן בבית עבר ארבע עשרה שנים ואח"כ הלך לחרן והא בחולין פ' גיד הנשה משמע מפסוק ויצא יעקב מבאר שבע שמבאר שבע הלך מיד לחרן וי"ל דבית עבר נמי בבאר שבע היה ולא הלך כלל מבאר שבע לבית עבר שהיה מוטמן בבאר שבע בבית עבר מפני יראת אחיו עד אחר י"ד שנים ואח"כ הלך לחרן ויש רמז במלת באר שבע שיש בו אותיות עבר. ועוד נראה דאביו יצחק נמי היה לו בית המדרש כדאמרינן ביומא יצחק זקן ויושב בישיבה הוי וכו'. וכל שלשה מדרשות של שם ושל עבר ושל יצחק בבאר שבע הוי ורמז מבאר שבע אותיות שם עבר עכ"ל: אמר המלקט ואני אפרש דברי רבינו דמ"ש שבשנת נ' ליעקב כלים שנות שם ושנות עבר עד שהיה ב' שנים בבית לבן. שהרי בן מאה שנה היה שם כשהוליד את ארפכשד כמפורש סוף פ' נח דכתיב אלה תולדות שם שם בן מאת שנה וכו'. ות"ק שנה היה חי אחרי הולידו אותו וארפכשד היה בן תשעים ומאתים כשנולד אברהם שהרי בן ל"ה הוליד לשלח ושלח בן ל' הוליד את עבר ועבר בן ל"ד הוליד את פלג ופלג בן ל' הוליד את רעו ורעו בן ל"ב הוליד את שרוג ושרוג בן ל' הוליד את נחור ונחור בן כ"ט הוליד את תרח ותרח בן ע' הוליד לאברהם צא וחשוב כל השנים הללו ותמצא החשבון מכוון בידך ר"צ שנה נמצא שהיה שם בן תשעים ושלש מאות שנה כשנולד אברהם ואברהם בן ק' הוליד את יצחק ויצחק בן ס' הוליד את יעקב נמצא שהיה שם בן תק"ן שנה כשנולד יעקב וכל שנותיו ת"ר שנה היו הרי שמשנת חמשים ליעקב כלים שנותיו של שם. ובשמעתין פ' המקנה ברש"י דף י' ע"א טעות נפל בדפוס ובין החמשים לששים נתחלף לו ע"ש. ומעתה צא וחשוב שנות עבר ותמצא שבן שפ"ה היה עבר כשנולד יעקב ויעקב בן ס"ג נתברך ופירש מאביו וי"ד שנה נטמן בבית עבר וב' שנים דלבן כל זה עולה לע"ט שנה צרוף השנים של שפ"ה וע"ט ותמצא מכוון בידך תס"ד וכל שנות עבר היה תס"ד כמפורש סוף פ' נח דבן ל"ד הוליד את פלג ות"ל שנה היה חי אחרי הולידו אותו ודוק:

פרשת ויצא

רש"י **ורבותינו** פירשו לשון תפלה. וכתב הרא"ם למאי דדרשינן ויפגע מלשון תפלה יהיה פירוש במקום שמו של הקב"ה וכו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר ואין צורך כיון דתרתי משמע כמו שפירש"י בשמעתין דפרק גיד הנשה דדרשינן ויפגע במקום שאדם הפוגע בחבירו שבא כנגדו ודרשינן ליה נמי לשון תפלה כדכתיב אל תפגעו בי מתפרש שפיר במקום כפשטי' על מקום בית המקדש וק"ל:

רש"י **עשאן** כמין מרזב וכו'. וכתב רבינו פירוש שהניח מלמטה אבן אחת להניח את ראשו עליו וסביב אותו האבן הניח הרבה אבנים בגובה מג' צדדין עד שנעשה ג' דפנות כמין מרזב שיש דף אחד מלמטה וג' דפנות מצדדין התחילו כל אבנים מריבות עם אותו אבן שהניח מלמטה כל אחת אומרת עלי יניח וכו' וכולם נבלעין באותו אבן שלמטה כדי שיניח ראשו על כולם. ודברי הרא"ם בזה אינם מבוררין ואין להאריך:

רש"י **כאן** שכב וכו'. אמר המלקט זהו דעת רבי יהודה בב"ר אבל רבי נחמיה אמר כאן שכב וכל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב. ושמא דר"נ לאו לפלוגי אדר"י קאתי אלא להוסיף על דבריו ור"י פליג עליו ולכך תפס רש"י דברי ר"י דניחא לתרווייהו וק"ל:

רש"י **לשומרו** בפר' ג"ה תנא עולים ומסתכלין בדיוקנו של מעלה יורדין ומסתכלין בדיוקנו של מטה בעו לסכוניה מיד והנה ה' נצב עליו (ופירש"י שם לשומרו). וכתב רבינו ויהיה עליו קאי על יעקב ולא על הסולם וכן עולים ויורדים בו קאי על יעקב ולא על הסולם והכי איתא בהדיא בב"ר ע"ש. ואיכא למ"ד התם דאסולם קאי עולים וכו' ובהכי ניחא מה שהקשו התוס' בשמעתין דפ' ג"ה הברייתות אהדדי דברייתא חדא קתני כמה רחבו של סולם ח' אלפים פרסאות דכתיב והנה מלאכי וכו' עולים שנים ויורדים שנים וכי פגעי בהדדי הוי להו ד' וכתיב ביה במלאך וגויתו כתרשיש וגמירי דתרשיש תרי אלפי פרסי הוי משמע מזה דהעולים והיורדין לאו חדא נינהו וברייתא חדא קתני עולים ומסתכלין בדיוקנו של מעלה וכו' משמע שהעולים הם שיורדין. דודאי כן הוא דפליגי כדאיתא בהדיא בב"ר דברייתא דעולים תרין ויורדין תרין כמ"ד בב"ר עולים ויורדין על הסולם קאי והן מלאכי לויה עולין מלאכי ח"ל ויורדים מלאכי א"י וכי פגעי וכו'. ואידך ברייתא כמ"ד בב"ר הן העולים והן היורדים ועל יעקב קאי דבעו לסכוניה עד שבא הקב"ה ונצב עליו לשומרו ועניין שהיו עולים תרי וכו' והם מלאכי לויה כמו שמצינו בכל מקום במלאכי לויה כמ"ש כל כתבי ב' מלאכי שרת המלוין לאדם כו' או ע"ש שאין אדם חשוב יוצא בלא שמש כמ"ש באברהם וב' נעריו עמו ודוק. אמר המלקט ואיכא למידק בברייתא דתנא כמה רחבו של סולם ח' אלפי פרסא כו' עולים שנים כו' מנ"ל דהיה צריך רוחב הסולם להחזיק ארבעתם ביחד דילמא בזה אחר זה בשמעתין הרגיש בזה ופירוש עולים משמע כי הדדי ולא זה אחר זה מ"מ טעמא בעי למה לא עלו זה אחר זה. וראיתי בשמע שלמה שהקשה זה והניח בצ"ע. ולפע"ד דאין צריך עיון רב דים לומר המלאכים אם היו שוים ולא היה אחד גדול מחבירו ומשום עושה שלום במרומיו הלכו כי הדדי וק"ל:

רש"י **קיפל** הקב"ה וכו'. וכתב הרא"ם בפרק גיד הנשה אמרו הארץ אשר וכו' מאי רבותא אמר ר' יצחק מלמד שקפלה לכל א"י והניחה תחתיו שתהא נוחה ליכבש לפניו וכו' והא דלא הספיק לו ההבטחה לבדה אלא ע"י שקפלה מפני שהפרש גדול יש בין הכח והפועל וכו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר אבל קשה דאכתי מנ"ל דהקפילה היה כדי שתהא נוחה ליכבש דהא לא קשיא לן אלא מאי רבותא ואימא רבותא טובא בהא לו כל א"י וקפלה תחתיו מפני שתהיה ההבטחה נתינה בפועל. וע"כ נראה דודאי הספיק ליעקב הבטחה לבדה על הנתינה וא"כ מה שקפל תחתיו לא היה אלא שבטחה

אחרים

אחרת שלא אמר בפירוש דהיינו כדי שתהא נוחה וכו' ודוק:

דפ"י **אף** ע"פ שלא מצינו במקרא שייחד וכו'. ובפ"ק דע"ג הקשה רבינו מזה אהא מה דאמרו שם כשהושיבו את בתו של ר"ח ב"ת בקובה של זונות והלך ר' מאיר בהצלתה ונטל תרקבא דדינרא ונתן לשומר דידה אמר ליה השומר וכי שלמי מאי איעביד א"ל אימר אלהא דמאיר ענני וכו'. והאיך ייחד ר"מ שמו של הקב"ה של עצמו בחייו שהרי אין הקב"ה מייחד וכו'. וי"ל דלא אמר ר"מ אלהא דמאיר וכו' רק לסימן בעלמא על שמו ולא נתכוין כל עיקר על שמו רק נתכוין אלהא דמאיר לארץ ולדרים וכו' או שאמר אלהא דמאיר לנו במלכות יון הקודמת בנס הנרות של חנוכה כמו שיסד הפייט ומי יאיר לך מאיר וכו' הוא יענני וק"ל:

רש"י **ובלפי** שארז"ל שאמר הקב"ה לצדיק זה וכו'. כתב רבי' שיעור דבריו כך הם כי ממה שאמרו הכא לצדיק זה בא לבית מלוני כו' ועוד אמרו בפסחים יעקב קרא לירושלים בית אל יקשה לך על ב' המאמרים אלו מהיכן למדו לומר כן שבמקום בהמ"ק היה לן כמוזכר בב' המאמרים אלה דהא פשיטא דלוז אינו ירושלים כדמוכיחו המקראות וכיון דבלוז היה לן כדכתיב ואולם לוז שם העיר וכו' היאך אמרו שבמקום ב"ה היה לן והשיב אני אומר וכו' שע"י הקפיצה של הר המוריה ללוז נקרא לוז בית אל ע"ש בית אלהים דהיינו בית המקדש ולאו היינו בית אל הסמוך לעי אלא ירושלים נקרא בית אל ע"י הקפיצה ללוז שהיה סוף גבול א"י אבל בית אל הסמוך לעי אינו סוף גבול א"י מצד מזרח כדכתיב בית אל מים והעי מקדם וכו' ומזה תפול טענת הרמב"ן בזה ודברי הרא"ם בזה אינם מבוררים ע"ש:

רש"י **שצפה** וכו'. מדברי יפה תואר ואין לומר שבכה כדרך הקרובי' כשמוצאין זה את זה דרכם לבכות כמו בעשו עם יעקב ויוסף עם אחיו שמא בכאן שלא היה מכיר את רחל אין טעם לדבר וק"ל:

רש"י **ומדרשו** אם לרמאות וכו' בפ' י"ב. וכתב רבינו ולא ניחא להו לפרשו כמו גבי לוט משום דהתם שפיר קאמר כי אנשים אחים אנחנו דבני בנים הרי הם כבנים אבל הכא כיון דאמר לה כי בן רבקה הוא לא הוי ליה למימר מעיקרא שהוא אחי אביה כאלו הוא בן בתואל משום דבני בנים וכו'. ועוד דאי משום דבני בנים וכו' אמר לה יעקב שהוא אחי אביה כאלו הוא בן בתואל ה"ל ליעקב למימר אחיה הוא כאלו הם שניהם בני בתואל ולכך דרשו בו שאמר לה שאף לפי האמת אני בן רבקה מ"מ אחי אביה אני ברמאות. ובב"ר אם לרמאות כי אחי אביה ואם לצדק וכי בן רבקה הוא. וע"פ הדברים האלה יש ליישב גם מה שאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם דהכי קאמר לו הכי מה שאמרת לבתי אחי אתה ברמאות לעבדני בחנם דודאי יש לך שום רמאות בזה ודוק:

אך עצמי ובשרי. בפ' המפלת כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו שם דשלשה שותפין יש באדם הקב"ה אביו ואמו אביו מזריע לובן וכו' ועצמות כו' אשה מזרעת אודם שממנו עור ובשר כו'. וזהו שאמר לבן ליעקב אך עצמי ובשרי דהיינו שהיה קרובו מצד אביו יצחק שממנו עצם ומצד אמו רבקה שממנה בשר וק"ל:

רש"י **הכל** אומרים וכו'. והטעם אמירה כתב רבינו לפי שהיה מדרכי אבותינו אברהם ויצחק לחוש שלא לישא אשה כ"א מבני משפחתו ומקרוביהם שאברהם נשא בת הרן גם השביע את אליעזר שלא ישא ליצחק בנו רק ממשפחתו וע"כ אמרו שגם בני יצחק ודאי יחושו בכך שלא ישאו נשים רק ממשפחתם וק"ל:

רש"י **אבל** בלילה כו'. לפי שמסר יעקב סימנים ללאה כו'. בפ' י"ב וכתב רבינו וליכא למימר שבזולת סימנין היה סבר בלילה שהיא רחל עד הבוקר שראה אותה לאור היום דמסתמא היה מכירה בקול כשהיה מדבר עמה כדאמרינן בפ' גיד הנשה דלא הותרו סומין בלילה בנשותיהן אלא בטביעות עינא דקלא אלא ע"כ שמסירת הסימנין שידעה לאה להודיעם ליעקב הם הטעו את יעקב שלא להכירה בקול כמו שהטעו סימני שער הידים את יצחק שלא הכיר את יעקב בקול מיהו קצת קשה למה היה לו ליתן הנהו סימנים דה"ל לסמוך אטביעות עינא דקלא וי"ל שהיה עושה יעקב כן על צד היותר טוב שלא ירמאו אותו ודוק:

רש"י **רבותינו** פי' כו' בברכות. וכתב רבינו דלפי טעם המפורש בכתוב כי ראה ה' בעניי כו' מלת בן לא יתכן וע"כ דרשו ראו כו' ולאו כמתכוונת ממש דהא לא חשיב ללאה בכלל הנביאות פ"ק דמגלה וכן גבי רבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם כו'. ומה שפירש"י ולא עוד שלא ערער אלא שבקש להוציאו מן הבור משמע מזה דקודם מכירת יוסף ניתן לו הבכורה. ואיכא למידק ממה שאמרו בפ' י"ב מה ראה יעקב שנתן הבכורה ליוסף משל לבעל הבית שגידל יתום בתוך ביתו לסוף ימים העשיר אותו יתום ואמר אהנהו לבעל הבית מנכסי כך יעקב מתחילה כלכל אותו יוסף ולבסוף העשיר יעקב שבאה לידו בכורת ראובן ע"י שחילל יצועי אביו והיה יכול ליתן למי שירצה ונתנה ליוסף א"כ מוכח מהכא דלא ניתנה הבכורה ליוסף עד אחר מכירתו. ולפי המסקנא מה שמסקי' שם בשמעתין דראוי' היתה הבכורה לצאת מרחל דכתיב אלה תולדות יעקב יוסף אלא שקדמתה לאה ברחמים ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקב"ה לה א"כ מהאי טעמא ניתנה לו הבכורה ויכול להיות דקודם המכירה היה זה ותו לא מידי וק"ל:

אמר המלקט. ולי נראה דלאו קושיא היא אפילו לפי סוגיא דשמעתין דמעיקר דמוכח דלא ניתנה הבכורה ליוסף עד אחר מכירתו ושמא דצפה ראובן זה ברוה"ק שעתיד ליתן יעקב בכורתו ליוסף כמו לאה אמו שראתה כל זה וק"ל:

וירא ה' כי שנואה לאה. בפ' י"ב פריך מאי שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב דכתיב ומן הבהמה כו' אלא מאי שנואה ששנואין מעשה עשו בעיניה ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דתיפוק ליה דא"א לומר שנואה ממש דא"כ איך עבר יעקב אלאו דלא תשנא גם בלידת שמעון כתיב כי שנואה אנכי והו"ל ראובן ושמעון ח"ו מבני שנואה מבני ט' מדות שעליהן נאמר וברותי מכם הפושעים כו' כדאמרינן בנדרים וכה"ג פריך התם מבני חצופ' אלידת יששכר שא"ל אלי תבוא כו'. והנראה דמעיקרא קודם שראה יעקב שנפקדה בביאה ראשונה ודאי היה שונאה והיה בדעתו לגרשה כדאמרינן בב"ר כי שנואה היא שהכל שנואין בה כו' וכיון שפקדה הקב"ה אמר לאמן של אלו אני מגרש כו' ע"ש וכן משמע מתוך הכתוב שהיה שונאה מעיקרא טרם שילדה את ראובן מדכתיב כי עתה יאהבני אישי כו' וראובן מביאה ראשונה נתעברה שאז לא היה שונאה כי לא ידע אז שהיא לאה וצ"ל לפ"ז מה שאמרה לאה בלידת שמעון שנואה אנכי היינו על שהיתה שנואה ליעקב קודם שראה שנפקדה בהריון והיה דעתו לגרשה אבל אחר שנפקדה בביאה ראשונה שניכר הריונה שוב לא היה שונאה אלא דהאי קרא לא בעי תלמודא לפרש הכי משום הך קושיא דלא דיבר הכתוב בגנות הצדיקים וזה גנות הוא לה שיעקב שונאה טרם שראה בה שנפקדה וע"כ דרשו שהיו שונאין כו'. ובב"י בטור א"ח סי' ר"ס כתב עוד תירוצים אחרים לזו הקושיא ע"ש אבל לפי פשט הכתובים ותלמודנו ודברי ב"ר שכתבנו אין לך אלא מה שאמרנו ודוק:

רש"י **מכאן** למי שאין לו בנים כו' מדברי רבינו ואין לומר שאמרה ואם אין אמות אנכי מתוך צער על שאין לי בנים דא"כ לכתוב ואם אין אמות אנכי כו' אבל מתה הוא שם התואר והכי פי' ואם אין אני נקראת מתה על שאין לי בנים וק"ל:

רש"י **להגיד** שבחן כו' שעת הקציר היה כו' באגדת חלק וילך ראובן בימי קציר חטים אמר רב מכאן לצדיקים כו' אך דרש"י פי' שם בימי קציר חטים לאחר שקצרו השדה שהכל רשאין ליכנס לתוך שדה חבריהן עכ"ל. ורבינו טען ואמר ואין קציר חטים סובל פירושו דבימי קציר חטים משמע שאז היה עדיין זמן קציר חטים ולא עבר עדיין הקצירה והכי מפורש בהדיא בב"ר וז"ל למ"ד שעורים היו דשעורים בימי קציר חטים כשדה של הפקר הם שכבר כלה קציר של שעורים וכו'. וה"נ יש לפרשו לפום שמעתין דאע"פ שהיה זמן קציר חטים והיו החטים מצוים בשדה לא לקח מהם אלא מן ההפקר שמצא דודאין בשדה כו'. וכן נראה מפירש"י בחומש:

רש"י **סגלי** עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמין. הרמב"ן ז"ל טען ואמר כן מצאתי בפירש"י ואינו כן כי יסמין בלשון ערבי כך שמו בדברי רז"ל כדאמרינן בפ' במה טומנין האי כוספא דיסמין שרי וסיגלי אומרים שהיא בנפסג' שאמרו מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנו בימי קציר חטים. והרא"ם ז"ל השיב על דבריו ואמר ונראה לי שאין טענה מכל אלה כי מה שטען שיסמין בלשון ערבי כך שמו בדברי רז"ל מחלוקת הוא בין המפרשים שקצתם פירשו כוספא דיסמין גפת שומשמין וכך פי' אותו רש"י ז"ל בפ' אין טומנין פסולת שומשמין וקצתם פירשו מין ורד הנקרא סימלק שהוא מין עשב שיש בו ג' שורו' של עלין זו למעלה מזו וג' עלין לכל שורה וקורין אותו בלשון ישמעאל יסמין כמו שפירש"י בפ' כיצד מברכין גבי סימלק. ורבינו נתן בעל הערוך הביא שני הפירושים בערך כספן ולפ"ז אין יסמין דפ' אין טומנין אותו יסמין דלשון ישמעאל לכ"ע אבל לפירש"י יסמין דלשון ישמעאל הוא סימלק דפ' כיצד מברכין ויסמין דפ' אין טומנין הוא שומשמין שאין זה יסמין דלשון ישמעאל. ומה שטען עוד סיגלי הוא בנפסג' וכו' והם אינם נמצאים כו' נ"ל שיבוש נפל בין סימלק לסיגלי שסימלק הוא היסמין בלשון ישמעאל כמו שפירש"י עצמו בפ' כיצד מברכין וזה ימצא בכל השנה כולה עכ"ל. ורבינו טען עליו מהא דאמרו באגדת חלק מה דודאים אמר רב יברוחי לוי אמר סיגלי רבי יונתן אמר סיבסך. וא"כ דברי הרא"ם אין נוחין לדבריו ישבש גם כל נוסחת תלמוד שבסוגיא זו שכתוב בהם לוי אמר סיגלי ולפי פירש"י בחומש הדודאים הוא סימלק הוי דלא כחד מהנך אמוראי דפליגי ודוחק הוא דשלשה שמות יש לו דסיבסך דקאמר ר"י הוא סימלק דהיינו יסמין כפירש"י בחומש לגירסת הרא"ם. גם אטענת הרמב"ן שכתב אבל אין זמנן בימי קציר חטים עכ"ל השיב הרא"ם לפי גרס' בפירש"י סימלק שהוא יסמין וזה ימצא בכל שנה עכ"ד אין זה יספיק לשמעתין דללוי שאמר סיגלי תחול קושיית הרמב"ן. אבל לפי מה שפירש"י בשמעתין בימי קציר לאחר שקצרו השדה לא קשיא מידי גם לפי הפירוש שכתבנו דבימי קציר חטים היינו בזמן שעדיין היה קציר חטים י"ל שמצאן במקרה כמ"ש הרמב"ן ז"ל:

רש"י **הקב"ה** סייעו. בפ' המפלת. וכתב רבינו ואין לומר דמלת הוא קאי על יעקב לא אצטריך כיון דכתיב וישכב עמה דהכינוי על יעקב קאי ואי קאי מלת הוא אלילה הו"ל למכתב ההוא כמו בלילה ההוא כדדה. ומיהו כתוב כיוצא בזה בפ' וישלח ויקם בלילה הוא. ואפשר דהתם נמי איכא למדרש כה"ג דכל היכא דאיכא למדרש דרשינן ודוק:

רש"י **פירשו** רבותינו כו'. בפ' הרואה ואחר ילדה בת כו' מאי ואחר אמר רב לאחר שדנה לאה. וכתב רבינו דאל"כ ותהר עוד היה לו לכתוב. ולזה לא הוזכר טעם לקריאת שמה כמו בשאר בנים שאחר שילדה בת הוא טעם לקריאת שמה דינה. ומ"ש ונהפכה לנקבה דהיינו הזכר שהיה בבטן לאה ניתן בבטן רחל וכן להיפך הוא שיסד הפייט ביוצר של ר"ה עובר להמיר בבטן אחות סילף דינה ביהוסף וק"ל:

וישמע אלהים ויפתח את רחמה. בפ"ק דתענית למדו רז"ל מכאן שמפתח של חיה הוא ביד הקב"ה וג' מפתחות בידו של חיה ושל גשמים ושל ת"ה של גשמים דכתיב יפתח ה' לך כו' ושל ת"ה דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם וי"א אף מפתח של פרנסה דכתיב פותח את ידך כו'. ות"ק לא

קאשיב דגשמים כו'. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה גבי לאה דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח רחמה וי"ל דניחא ליה לאתויי קרא דרחל שנסמך אלת ויפתח לשם וישמע אלהים ויפתח כו'. וכן באידך נסמך הפתיחה לשם אבל קרא דלאה לא נסמכה הפתיחה לשם איכא לפרושי דכינוי ויפתח לא קאי אשם אלא אמי שבידו לפתוח שנתן הקב"ה מפתח בידו. ומיהו בפותח כו' אע"ג דלא נסמך לשם דרשו בו כן לפי שפותח ומשביע הם בלשון נסתר ושינה לכתוב ידך בלשון נוכח ולא כתיב ידו בלשון נסתר לדרוש מניה ידך ולא ע"י שליח. ובזה יתיישב למה לא הביא בפרנסה קרא דלעיל מניה תפתח ידך ישבעון וכו' דכיון דאינו נסמך לשם וגם כולם נוכח יש לפרשו אשליח שניתן בידו המפתח ודוק:

רש"י משנולד שטנו וכו'. וכתב רבינו בפ' י"ג אע"ג דאז תמו י"ד שנים שעבד בנשיו כדאמרינן במגלה דבן ע"ז שנה בא יעקב לבית לבן אחר י"ד שנים אלו נולד לו יוסף מ"מ לא הוה ליה להזכיר כאן לידת יוסף אי לאו שלידת יוסף הוא הסיבה שאמר יעקב ללבן שלחני וכו' וק"ל:

פרשת וישלח

רש"י נתמעטו זכיותי כו' נתלכלכתי בחטא כו'. וכתב הרא"ם הוצרך לומר שמא משהבטחתני נתלכלכתי ולא הספיק לו הסיבה הראשונה של מיעוט זכיותיו משום דממיעוט זכיותיו לחוד אין לו ליירא כל זמן שלא חטא דאין יסורין בלא חטא ולא מיתה וכו'. ומשום נתלכלכתי להודי' נמי לא היה לו ליירא משום דרוב זכיותיו היו מגינים עליו אבל השתא דאיכא תרתי שנתמעטו זכיותיו ואינו כדי להגן על החטא היה דואג שמא נתלכלך בחטא והיה ירא וכו'. ובפ"ק דברכות טען רבינו ואמר דזה אינו לפי המסקנא בפ' במה בהמה דמסיק יש מיתה בלא חטא וכו'. והנראה דבשביל שנתמעטו זכיותיו לחוד ודאי דלא היה מתירא שיתבטל ההבטחה והמדה טובה שיצא מפי הקב"ה כיון שלא תלה התנאי בריבוי זכיותיו אבל בשמא יגרום החטא ודאי מסתמ' תולה התנאי הבטחה ומשום יגרום החטא להודי' נמי אין לו ליירא מפני דרוב זכיותיו מגינים כמבואר בדברי הרא"ם ז"ל. והרמב"ן טען על רש"י ז"ל בכאן וז"ל ואינו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחר כן ואתה אמרת הטיב כו' ומה יועיל הבטחון שהוא אם גרם החטא אח"כ. ועוד כי הזכיר יעקב ב' הבטחות שהבטיחו הקב"ה בבית אל ובחרן והזכיר התלה מה שאמר לו בחרן ואמר ה' האומר אלי כו' והוא מה שנא' בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך כו' והנה א"כ לא הטיב לו בכל החסדים ובכל האמת האלה שיתמעטו זכיותיו על ידיהם עכ"ד. ובפרק ב"מ השיב רבינו על טענתו והילך לשונו כי מה שטען ואינו נכון בלשון הכתוב. ר"ל שמלת קטנתי הוא מאמר הכמות בכל מקום אבל נתמעטו זכיותי הוא באיכות. ועוד שבמקרא קצר הוא שחסר מן הכתוב זכיות שלא נזכר בקרא. י"ל דגם לפירש"י מלת קטנתי אינו יוצא ממשמעו ופירושו נעשיתי קטן ושפל כמו כי קטן יעקב ודל ע"י שנתמעטו זכיותי כי בהיו' זכיותי מרובים הייתי גדול וחשוב בעיניו ונתמעטו זכיותי אין זה פי' של מלת קטנתי אלא שהוא בכח המאמר דע"י שנתמעטו זכיותי נעשיתי קטן ושפל. ועוד דמצינו בכה"ג ביה"כ שדרשו כי אתם המעט וכו' הממעטים עצמיכם כו' כמו המקטינין' עצמיכם. ומה שטען עוד כי אמר אח"כ ואתה אמרת היטיב אטיב כו' מה יועיל הבטחון כו'. י"ל דמ"מ אם לא יגרום החטא יועיל הבטחון בינצל מעשו דמיעוט זכיותיו לחוד לא יבטלו ההבטחה. ותדע דלפי מאי דמוקי פ"ק דברכות הא דכתיב ויירא ויצר כו' משום שמא יגרום החטא ואמר אח"כ ה' האומר אלי כו' ואטיבה עמך כו' תיקשי לי' נמי מה יועיל הבטחון הוא אם יגרום החטא אלא ע"כ צ"ל דמ"מ יעקב התפלל שלא יגרום לו החטא ותיבטל ההבטחה ולא תבטל במיעוט זכיותיו שנתמעטו ע"י החסדים כמ"ש אח"כ קטנתי כו'. ומה שטען עוד כי הזכיר גם הבטחה שהיה בחרן וכו'. והנה אח"כ לא הטיב לו כלום. התימה ממנו למה לא נחשב זה לחסד גדול שעשה הש"י עמו שהצילו מיד לבן אח' ההבטחה זו שהיתה בחרן שבקש להרע לו לולי שאמר לו הש"י השמר לך מדבר עם יעקב כו' ודוק:

רש"י ולפי שנוגע בתשמיש. ביפה תואר כתב שמעתי דאם יקרה שאדם יראה בתשמישו ירדוף אחריו ולא ישוב עד כלותו:

רש"י מנחם פי' כו'. ולי נראה וכו'. וכתב רבינו בפ' ג"ה וצ"ע שהוא הכריע שלא כדברי מנחם שהוא לשון אבק אלא מלשון קישור כאלו מפיו אנו חיים והנה פירושו ופי' מנחם הם בעצמם פלוגתא דתנא בשמעתין גם לענין ג"ה דרבנן סברי נוהג בירך ימין ובירך שמאל ור' יהודה סבר אינו נוהג אלא בשל ימין וטעמו מדכתיב בהאבקו עמו משמע כאדם שחובק את חבירו מלפניו וידו הימנית מגעת לכף ירך ימנית של חבירו מאחוריו ורבנן סברי מאחריו בא המלאך והכהו בשתיהן עד שנגבו ממקומן ועלו ובהאבקו עמו דרשו בי' רבנן מלמד שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד א"כ תנאי פליגי בה ודברי מנחם הם בנויים על יסוד מה שדרשו בי' רבנן והאיך הכריע שלא כדבריו ויש ליישב בדוחק:

רש"י נקוד עליו כו'. אמר רשב"י כו'. אמר המלקט נראה דשיעור דבריו כך הם דזה ידוע שהנקודה בכל מקום בא לדרוש ולהורות דבר חדש ובברייתא דספרי דורש נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו וע"ז אמר רשב"י בידוע שעשו שונא ליעקב א"כ בודאי לזה אינו צריך הנקודה להורות כי זה ידוע לכל שהי' שונאו ומהיכי איתי שינשקנו בכל לבו אלא דהנקודה בא להורות דבר חדש אע"ג שהיה שונאו מ"מ באותו פעם נכמרו רחמיו עליו ונשקו בכל לבו וק"ל:

רש"י ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כו'. ראה מלאכים וניצול כו'. אבל בפ' א"נ לא פירש כן דנקט כדי לאיים עליו ולהודיעו שהוא רגיל במלאכים ע"ש וכתב רבינו טפי נראה כפירש"י בשמעתין כי הוא דומה ממש אל המשל שהביא שם משל דיעקב ועשו למה הדבר דומה לאדם שזימן את חבירו לסעודה ויודע בו שמבקש להורגו אמר לו טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך אמר ידע לי' מלכ' מסתפינ' למקטלי' הרי לפירושו בשמעתין הנמשל דומה אל המשל להודיע לשונאו שיש לו עוזרים וק"ל:

רש"י הרחיב לו הדרך כו'. ואימתי ילך כו'. הנה זה מה שפי' רש"י הרחיב לו הדרך כו'. כן למדו רז"ל בפ"ק דע"ג מכאן כאם נטפל עו"ג לישראל בדרך ושאל לאן אתה הולך ירחיב לו הדרך כדרך שהרחיב יעקב לעשו. ובאגדה זו כתב רבינו יש לעיין האיך הרכיב רש"י ז"ל דבריו בחומש דהא ע"כ צ"ל דזה הלימוד מה שלמדו רז"ל סותר מה דאיתא בב"ר וז"ל חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שהלך יעקב אצל עשו להר שעיר מימיו אפשר שיעקב אמיתי הוא והיה מרמהו באחיו אלא אימתי הוא בא אצלו כו' דלסוגיית תלמודינו אין קושיא אימתי כו' דהא אמרינן דיעקב עשה זאת מפני היראה והפליג לו הדרך ולפי זה האיך הרכיב רש"י ב' המאמרים אלו כאחד מהתלמודא וב"ר. וי"ל דודאי לפי המובן דברי יעקב עם עשו אמר ליה שיבוא לשעיר בהליכה זו ולא לעתיד וכדי להרחיב לו הדרך אמר כן ואפ"ה כי מדת יעקב מדת אמת כמו שמפורש עליו בקבלה תתן אמת ליעקב כו' והוא שאמרו בב"ר אפשר שיעקב אמיתי וכו' ע"כ אמרו שרמז לו שאז יתאמתו דבריו שיבוא יעקב לשעיר וק"ל:

רש"י שלם בגופו כו' מדברי רבינו בפ' במה מדליקין מדכתיב שלם התם משמע ליה בכל מיני שלימות שהם ג' גוף וממון ונשמה דהי מינייהו מפקת:

רש"י וישכב אותה כדרכה ויענה שלא כדרכה. בב"ר וכתב ביפה תואר דאל"כ ויענה למה לי דאי מפני שהיתה בתולה כתיב ויענה או להגיד שבחה שהיה לאנסה כי כל שכיבת אונס מיקרי עינוי לא לכתוב אלא ויעני' ולישתוק מוישכב אותה עכ"ל. אמר המלקט משמע מדבריו דבבתולה שייך לשון עינוי וכן כל ביאה באונס וצ"ע מהא דאמרו בפ' בתרא דיומא אמר אביי לרב פפא תשמיש גופ' עינוי הוא ודחיק לשנויי התם שעינה מביאות אחרות ופירש"י שהיתה מתאוה להזקק לו ולא בא עליה ואני שמעתי שבא עליה שלא כדרכה וקשי' דא"כ אימא הכי אשבעי' לבן ליעקב אם תענה שלא כדרכה עכ"ל וליסני התם משום דבתולה הוי או באונסא הוי. וראיתי בשמע שלמה שטען מסוגי' זו על הרא"ם ועל הרמב"ן ז"ל דהתם ן' עזרא כתב בפירושו

על התורה בכאן דשכיבת בתולה מיקרי עינוי והרמב"ן ז"ל טען עליו ואמר ואין צורך כי כל ביאה באונסא הקרא עינוי כו' ע"ש והניח בצ"ע. ועוד האריך בפלפולא חריפתא לתקנות כדברי רש"י ז"ל כאן ומסיק גם כן בצ"ע וז"ל דאיכא להקשות דבריו דידי' אדידי' דהא בגמרא כי משני שעינה מביאות האחרות פירש"י שהיתה מתאוה כו' ואני שמעתי כו' וקשי' כו' וא"כ יש לתמוה איך תפס רש"י כאן הפירוש מה שדחה שם בשתי ידים. ואין לתרץ דרש"י ז"ל הורגל בפי' התורה לכתוב כפי' יותר קרוב לפשוטו על מקרא הא ליתא דאי סבר דפשט הכתוב ויענה הוי שלא כדרכה א"כ למה כתב גבי לבן אם תענה כו' מתשמיש וה"ל לפרש שלא כדרכה. גם אין לתרץ דסובר רש"י ז"ל דכי כתיב לשון עינוי אצל לשון שכיבה כמו גבי דינה וישכב אותה ויענה מכח ייתור דרשינן לשון עינוי שהיא שלא כדרכה אבל כי כתיב לשון עינוי לחודי' כמו אם תענה כו' הוי מתשמיש דא"כ קשה רש"י ז"ל דידי' אדידי' דביומא כי דחי לפירוש שמשמע ואמר דא"כ אימא הכי אשבעי' לבן ליעקב אם תענה שלא כדרכה ומאי קושיא הא יש לחלק כדקאמרת דדוקא גבי דינה דכתיב וישכב בהדי ויענה דרשינן ויענה שלא כדרכה אבל גבי לבן דכתיב אם תענה וליכא שכיבה גבי' הוי אם תענה מניעת תשמיש וצ"ע:

רש"י ואגדה כו' על אמו שמתה. עיין מה שכתבתי לעיל בפ' תולדות והמלא נחת:

רש"י מתוך שבלבל כו'. והטעם כתב רבינו בפ' במה בהמה מה שכינה בלבל יצועי לשכינה עם בלהה אשת אביו לפי שזה ידוע כי רחל היתה עקרת הבית וכל עצמו של יעקב לא עבד אלא ברחל ועל ידה נשא גם לאה והשפחות וכ"כ בחיי רחל היה תדיר מטתו אצלה ולכבודה גם אחר מותה העמיד מטתו באוהל בלהה שפחת רחל ולפי מה שבארנו במס' יבמות (ואני הבאתי לעיל בפ' לך לך בפ' ותקח שרה את הגר כו' ע"ש) שאמרו שהיה אברהם וזרעו אסור לישא שפחה והוא נשא את הגר שפחת שרה לפי שנשתחררה הגר מאליה כדין הנושא לעבדו בת חורין דיוצא לחירות וה"נ צ"ל דיעקב שנשא שפחות אלו לפי שנשתחררו מאליהן כשנתנו לו וראובן טעה בזה וחשב שלא נשתחררו בלהה וזלפה מאליהן ולכך אמרו שקראו לבני השפחות עבדים כי ולד שפחה כמוהו ולזה לפי דעתו בבלהה היתה שפחת רחל ולא נשתחררה לכך תבע עלבון אמו ואמר אם אחות אמי כו' ואם כן לפי דעתו שבלהה עדיין היתה שפחה ולא נשתחררה ואינה אשת אביו כלל שאין קידושין תופסין בה ואינה אסורה לו לראובן באשת אביו מעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה ודוק:

קרית הארבע עיין מה שכתבתי לעיל בפ' חיי שרה:

עשו ויעקב הא דלא חש הכתוב למנותן דרך חכמתן כבר כתבתי בזה בסוף פ' בנ"ל ע"ש:

רש"י אם בת ענה כו' ענה בנו של צבעון כו'. וכתב הרא"ם פי' ויתחייב מזה שצבעון בא על כלתו כו' ופי' אלה בני שעיר וצבעון וענה נקרא ענה בנו של שעיר לפי שבא צבעון על אמו אשת שעיר אבל לא שענה הוא בנו של שעיר עד שיתחייב מזה שצבעון בא על אשת אחיו כו' ונקרא בנו של צבעון לפי שבא שעיר על כלתו אשת צבעון והוליד ממנה ענה ותבנו שהוא בנו של צבעון לפי שלא מצינו את שעיר שנתקלקל בשום עבירה אלא את צבעון שבא על כלתו או על אשת אחיו והוליד ממנה אהליבמה ותלינן קילקול במקולקל והנו דנין שצבעון בא על אמו והוליד ממנה ענה ולא ששעיר בא על כלתו והוליד ממנה ענה דניחא להו לרז"ל לומר שענה הוא בנו של צבעון שאז יהיו שתי עבירות על ידו שבא על אמו ושבא על כלתו. ועל שעיר אין בו שום עבירה מלומר שענה הוא בנו של שעיר שאז יהיו שעיר וצבעון כל א' מהם מקולקל בעבירה. שעיר על כלתו אשת צבעון והוליד ממנה ענה. וצבעון על אשת ענה אחיו והוליד ממנה אהליבמה:

אך קשה מאן לימא לן שצבעון בא על כלתו או על אשת אחיו והוליד ממנה אהליבמה עד שנאמר כיון שהוא מקולקל בעבירה ממה נפשך רהוי שנאמר שהוא קלקל גם בעבירה אחרת שבא על אמו דילמא ענה הוא שבא על אשת צבעון אחיו והוליד ממנה אהליבמה. ושעיר בא על כלתו והוליד ממנה ענה וצבעון לא קלקל כלום וי"ל אפילו הכי ניחא להו לרז"ל לומר שעל צבעון היו שתי עבירות ויהיו האחרים נקיים ממה שיאמרו שענה ושעיר קלקלו או שצבעון ושעיר קלקלו. וליכא למימר שפירש בת ענה בת צבעון היא בת ענה בת בנו של צבעון וקראה בת צבעון על דרך ותבואנה אל רעואל אביהם שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא דלמה הוצרך להאריך בזה והלא אין לנו ענה אחר נזכר בכתוב עד שנצטרך להבדיל בין ענה לענה שאע"פ שכתוב לוטן ושובל וצבעון וענה ובמקום אחר ואלה בני צבעון ואיה וענה דמשמע תרי ענה הוי הא' אחיו של צבעון והא' בנו של צבעון כבר פרשו בפ' י"נ ובפ' מקום שנהגו אמר קרא הוא ענה הוא ענה דמעיקרא. וא"ת מנ"ל לרש"י לומר שענה זכר היה עד שהוקשה לו אם בת ענה כו' דלמא נקיבה היתה ואהליבמה היתה בתה של ענה ובתו של צבעון שבא צבעון על ענה בתו או על ענה אחותו והוליד ממנה אהליבמה שכך כתבו התו' בפ' י"נ מפי ר"ת דענה אשה היתה והביא ראיה מבת ענה בת צבעון אלמא אשה היתה פירש דאל"כ אם בת ענה אינה בת צבעון וצ"ע. וא"ת נימא אע"ג דהוא ענה דמעיקרא קרי ליה בן שעיר לאשמועינן דענה בנו של צבעון היה דבני בנים הרי הם כבנים ומנא להו לרז"ל לומר בפ' י"נ כתיב אלה בני שעיר כו' וכתיב אלה בני צבעון כו' אלא מלמד כו'. וי"ל דא"כ לא הוי ליה למכתביה גבי צבעון אלא מדכתביה גבי צבעון ש"מ אחים הוו כך פי' הרשב"ם בפ' י"נ עכ"ל:

אמר המלקט. הרא"ם ז"ל סתם למפרש מה שהכריחום לזה לומר דענה אשה היתה ואני אפרש אגיא הסוגיא דפ' י"נ עם התו' ותבין מה שהכריחום לזה ומה שיש לדקדק בדבריהם דגרסינן שם תניא בכ"ד בטבת תבנא לדיונא שהיו צדוקים אומרים תירש בת עם בת הבן נטפל להם ריב"ז אמר להם שוטים מנין זה לכם כו' אמרו ומה בת בנו הבאה מכח כחו תירשנו בתו הבאה מכחו לא כ"ש קרא עליו מקרא זה אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה וכתיב ואלה בני צבעון ואיה וענה אלא ענה חסר מלא כו' אלא מלמד שבא צבעון על אמו כו' ופריך הדילמא תרי ענה הוו אמר רבא הוא ענה כו' הוא ענה דמעיקרא (ופי' הרשב"ם קרא עליו מקרא זה שאגו למידי' שענה בנו של צבעון היה וקרי ליה בן שעיר וקאמר נמי יושבי הארץ כלומר שענה ירש הארץ שעיר אבי אביו נמצא שבני בנים יורשים נחלת האב כבנים עצמן וה"ה לבת בנו ולכך לא תירש הבת עם בת הבן כי היכי דאינה יורשת עם הבן עכ"ל) ובתו' שם בד"ה מלמד שבא צבעון כו' והקשה ר"ם לפי' הרשב"ם דמאי אהדר ליה מענה דילמא בן הבן הוי כבן אבל בת בנו לא תהיה כבנו אלא כבתו. ונראה לר"ת דענה אשה היתה כדמוכחי קראי דכתיב ואלה בני אהליבמה בת ענה בת צבעון כו' והשתא שפיר אהדר להו ריב"ז דבת הבן חשובה כבן לירש עם הבנים שכן קודמין לבת מדקרי לה יושבי הארץ וכך היא קודמת לבת כו' והא דכתיב הוא ענה לשון זכר היינו משום שירשה עם אחיה לצבעון כזכר. וא"ת והאיך ירשה ענה והלא היה לה אח כדכתיב ואלה בני צבעון ואיה וענה. וי"ל דמת איה תדע מדלא חשיב בני איה כדחשיב בני ענה עכ"ל. וקצת קשה לדבריהם מאי הוכחה היא דמת איה מדלא חשיב לבניו דילמא בנים לא היו לו. ומה שהקשה הרא"ם ז"ל נימא אע"ג דהוא ענה דמעיקרא קרי ליה בן שעיר לאשמועינן דענה בנו של צבעון היה דבני בנים כו'. בפ' מקום שנהגו הקשו תו' קושיא זו ומתרצו בדרך אחר דגרסינן שם דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסול לעולם שנאמר אלה בני שעיר כו' וכתיב אלה בני צבעון כו' אלא מלמד כו'. ובתוספות שם תימא דהיא נותנין מוכח דבני בנים כבנים וא"כ מנ"ל שבא על אמו. ועוד לא מצינו בכל התורה שיקראו לבן אשתו בנו והכא אמר דלהכי קרי ליה בנו לפי שנולד מאשתו וי"ל דקרי ליה בנו לפי שהיה בן בנו כדאמרינן בי"נ והכא דייק שבא על אמו מדלא כתיב איה שהיה כמו כן בן צבעון ולא כתיב אלא ענה להודיע ש"מ לפי שהיה נמי בן אשתו של שעיר כתב קרא הכי עם שאר בני שעיר עכ"ל. ולפירוש ר"ת דכתב מהוכחה דמת איה מדלא חשיב לבניו כדחשיב בני ענה שינויו איפריך דהא דר"ת כתב זה לפי סברתו דענה אשה היתה מ"מ סברא זו מתפרשת גם כן אם ענה זכר היה ולפי מה שכתבתי לעיל דהוכחה זו קצת דוחק דילמא בנים לא היה לאיה ניחא ותו לא מידי:

ודע מסקנת דברי התוספות כדיבור מה שהבאתי לעיל שינוי מפרש"י בכאן וז"ל במסקנא ורש"י פי' בפי' החומש דאהליבמה היתה בת ענה כו' ודאמרינן שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה ולכך חשיב ליה בהדי בני שעיר ה"נ בא ענה על אמו והוליד ממנה אהליבמה ולכך קרי לה אהליבמה בת ענה בת צבעון עכ"ל. וכתב רבינו בחידושי הלכות לא נחתו תוספות הכי אלא לומר דמהאי קרא בת ענה בת צבעון אין ראיה לפירוש ר"ת דענה נקיבה היתה אלא דיש לפרש דבת צבעון קאי נמי על אהליבמה וענה בא על אמו כו'. ומיהו התו' שינו פי' רש"י שבחומש שפי' שבא צבעון על כלתו אשת ענה כו' ואפשר משום דקשיא להו לפירושו כמו שהקשו בתוספות בפ' מקום שנהגו דלא מצינו בשום

מקום שהיה נקרא כן אבותו בנו אבל אם בא ענה על אמו כמ"ש החו' ניחא דנקראת גם בת לבעון משום דבני בנים כו'. ובהכי יתיישב מה שהקשה הרא"ם דאימא שעיר בא על כלתו והוליד ממנה ענה כו' דאם כן לא הוי נקרא בן לבעון דכן אשתו אינו נקרא בנו אבל אם בא לבעון על אמו ניחא דנקראת גם בת שעיר משום דבני בנים כו'. ובעיקר הספ' בהכהו ההוספה שבא ענה על אמו כו' כתב מהרש"ל אשת לבעון ואמו לאו דוקא אלא אשת אביו כו' ע"ש. ונראה דבא ענה על אמו ממש דקאמר אשת שעיר ונקראת בת לבעון ע"ש בני בנים כו' ואשמועינן נמי עד ממזרות בהכי דבא ענה על אמו וכבר בא עליה גם לבעון והכלו ילאת אהליבמה מבין שניהם והבאת ניחא דהלוין הקבלה במקולא באשת שעיר שכבר בא לבעון בנה עליה גם אליפז ותמנע כדאי' בתנחומא והו לא מידי ודוק :

רש"י **קרח** זה ממזר היה. אמר המלקט יש לתמוה דבאגדת סוטה פ' המקנא תנא ל"ו כתרים נטלו כתרונו של יעקב ופירש"י בס ל"ו כתרים דהיינו י"ב נשיאים דישמעאל וכ"ג אלופי עשו ואם תאמר כ"ה הם תימן וקנז נמנו שני פעמים ואם תאמר קרח נמנה שני פעמים שני קרח הם אחד מבני אליפז ואחד מבני אהליבמה מ"מ ל"ה הם וכתר יוסף הרי ל"ו עכ"ל הרי פירשו דהמעתין משמע דקרח לא היה ממזר. וראיתי הרא"ם שהקשה קושיא זו והו' דאגדות חלוקות הם :

רש"י **ורבותינו** דרשו שהיו בקיאין בישובה כו'. בפ' ר"ע אמר ר"י מ"ד אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ אטו כולי עלמא יושבי רקיע נינהו אלא שהיו בקיאין כו'. וכתב רבינו בכמה מקראות מצינו כיוצא בו יושב הארץ היינו כשמזכיר בפ' ארץ מיוחדת משא"כ הכא דכתיב יושבי הארץ סתם וכו' ולא כתיב אחזה ארץ דמשמע יושבי עולם התחתון ולכך דייק אטו כו'. ומה שפירש"י תחילה יושבי הארץ שהיו יושבים קודם שבא עשו לשם הוצאה זו רז"ל ממלת החורי דמדכתיב החורי שדרכו בני חורין מנכסיהם. והא דתפס רש"י זה הדרש ולא מה שדרשו רז"ל ממלת החורי שהיו מריחין בארץ מפני שהוא יותר פשוט. והא שדרשו רז"ל ממלת החורי שהוא גם משום דלא מצינו פ' שידיעה בבמות אלא בכם שהוא כמו הכלוני השמעוני שכנעני החוי אבל החורי לא נזכר בקרא ככר ולכך לא נראה להם לפרש שהם שם שבט אלא לכך דרשו. ומה שפי' רש"י שהיו טועמין העפר כו' הוציאו ממלת והוי שהיו טועמין את הארץ כחויא. והא דהוציאו הכא החוי מפשוטו שהוא שם שבט יוחד מבני כנען בכמה מקומות. לפי שאהליבמה הנזכרת הכא היא יהודית הנזכרת בפ' תולדות כפי' רש"י כאן ולפי שבפ' תולדות כתיב יהודית בת בארי החתי והכא יחסה למשפחת החוי דכתיב אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי ע"כ דרשו בזה החוי ולא נתייחסה הכא למשפחת החוי אלא שהוא שם התואר שהיו טועמין העפר כו'. והרא"ם כתב מה שנתייחסה לחתי והחוי מפני שבאו אתי ואמו על אשה א' ונולד ממנה לבעון כו' ולאין לבעון מוכנים בהרי לבעון בן שעיר היה ולהכי אינו אלא שם תיאום כו'. ועוד דא"כ גם לבעון ממזר היה ולא חשיב בב"ר ותנחומא רק ג' דהיינו ענה ואהליבמה ותמנע וי"א אף קרח גם נעלם ממנו סוגי' זו דלכך דרשו החוי אבל החתי ודאי שם שיחוס הוא כמ"ש ודוק :

רש"י **פרדים**. ובפ' מקום שנהגו כתב רבינו בחזקוני הקשה והרי לעיל בפ' תולדות גבי כי גדול מאד פירש"י שהיו אומרים זבל פרדותיו וכו' א"כ משמע שהיו ככר ולאריך לתרן דחוקים. ואין לורך דאף אם נכתבו יושבי החורי ותולדותיו כאן אחר לידת יצחק אין זה מוכרח שנעשה זה עתה אחר מיתת יצחק אלא שסיפר הכתוב מה שככר נעשה בימי אברהם ויצחק אי נמי קודם להם וכן משמע מתוך הכתובים שהוא ענה היה מבני שעיר יושבי הארץ שככר היו יושבים בארץ והא מלא הימים וא"כ בזמן יצחק נשא עשו בנו את אהליבמה בת ענה והוריש את החתי וישב תחתיהם ובעיקר קושיתו לא איכא כמה תנאי בסוגין דס"ל דככר נבראת הפרד בימי אדם הראשון כמו שאמרו שנתן הקב"ה בינה באדם הראשון והביא שתי בהמות והרכיב זה על זו ויצא מהם פרד ורשב"ג פליג וסבר דפרד בימי ענה הוה וא"כ הך דרשא דפ' הפועלים דהוו אומרים זבל פרדותיו וכו'. מאי סבר כחד מהנך תנאי דפליגי עליה דרשב"ג ודו"ק:

פרשת וישב

ויחלום יוסף חלום. והקשה רבינו בפ' הרואה ואמר איך הראו ליוסף חלום טוב והא אמרו שם כי לאדם טוב מראין לו חלום רע. וכן דוד כל שנותיו לא ראה חלום טוב וי"ל דחלום טוב המתקיי' כעין נבואה וע"י מלאך ודאי דמראין גם לאדם טוב אבל חלום טוב שאינו מתקיים דהיינו שע"י שד ולא בא אלא משום דחדוה מסתיי' פי' דשמחה שהוא שמחת על החלום טוב הוא מבטל אותו אין מראין לאדם טוב חלום כזה וכן חלום רע דקאמר שמראין לאדם טוב לא מיירי במתקיים אלא דבא לו משום עליבותיה מסתיי' כדי שידאג ולא יחטא ושיכפר לו עלבונו ודו"ק :

רש"י **והלא** אמך כו' ורבותינו למדו כו'. ויעקב נתכוין להוציא כו'. וכתב הרא"ם דאי אפשר לומר כן שלא היה יודע שאין חלום בלא דברים בטלים ולפיכך הכזיב את החלום כולו עם הכזבת אמו שלא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה ולא שנתכוין להוציא כו'. מפני שכיון שרבותינו למדו מכאן שאין חלום כו' אי אפשר שיהיה יעקב אבינו טועה בזה אבל בענין בלהה שתקרא אמו שהוא דבר שנופל בסברא אינו מחויב שידע אותו יעקב וכו' עכ"ל. ובפ' הנ"ל טען רבינו ואמר דאין זה מחוור דגם שלמדו רבותינו מכאן דאין חלום כו' היינו אחר שנתקיים החלום לבד מאמו שלא נתקיים. והם נאמר מסברא שלא היה יעקב טועה בזה שאמרו רז"ל. וא"כ מהסברא נמי שלא יטעו גם בניו בזה וא"כ לא יוכל בזה להוציא מלבן שלא יקנאוהו. וע"כ נראה לומר דע"כ יעקב אבינו לא הכזיב להלום כולו דהא כתיב ואביו שמר את הדבר שפירושו שהיה ממתין מתי יתקיים וא"כ ע"כ לפי דעתו שיתקיים החלום נ"ל מה שאמר הבוא נבוא לא להכזיב בזה כל החלום אלא להוציא הדבר מלב בניו אבל לפי דעתו ודאי יתקיים החלום כולו חוץ מאמו וא"כ ע"כ ראה יעקב שאין חלום כו'. ולהכי לא ניחא לתלמודא כפר' הנ"ל לאוקמה דנתקיים החלום ע"י בלהה דגרסינן שם אמר ר' ברכיה חלום אע"פ שרובו מתקיים כולו אינו מתקיים מנ"ל מיוסף כו'. ולא סבר דהחלום זה כולו נתקיים ע"י בלהה כמו שפירש"י בחומש ע"פ ב"ר ויעקב לא היה יודע כו' וע"כ הכזיב כל החלום דהא כתיב ואביו שמר כו' דמשמע שיתקיים. ומיהו איכא למימר שבדעתו היה חלום אמיתי להתקיים והדברים מגיעים לבלהה אלא שאמר הבוא נבוא כו' להוציא הדברים מלבן של בניו וכן הקשה הרא"ם לדברי הב"ר. וע"כ הנראה דתלמודא ימאן מלפרש דהדברים מגיעים לבלהה דאמך משמע אמך ממש. ועוד דנראה מתוך הכתובים שמתה בלהה קודם שירד יעקב למצרים כמ"ש הרמב"ן ז"ל ודו"ק :

אמר המלקט שמעתי מי שהקשה מנ"ל שהדברים מגיעים לבלהה דילמא מגיעים ללאה שהיתה באמת אמו כמו שאמרו רז"ל בפ' הרואה ורש"י הביאו לעיל בפרשת ויצא ואחר ילדה בת מאי ואחר שדנה לאה כו' ונהפכה לנקיבה. א"כ מתחלה היה יוסף ניתן בבטן לאה ומלינו שפיר דלאה היתה אמו וראיתי בת"א פ' המפלת שרבינו הקשה כעין זה אהא שאמרו שם אלה בני לאה ואת דינה בתו תלה הכתוב הזכרים בלאה כו' והא דינה זכר היה ונהפכה לנקיבה ותי' הא דנהפכה לנקיבה היינו שהזכר שבבטן לאה ניתן בבטן רחל וכן להיפך דהשתא אתי שפיר עיקר יצירתה של דינה נקיבה היתה עכ"ל. ומזה יתיישב גם כאן מפני שעיקר יצירתו בבטן רחל היה וע"כ לאה לא נחשבה לו לאם ודוחק הוא ומי שדעתו רחבה יתרץ שינוי רווחא ויטא ברכה :

רש"י **והלא** חברון בהר היה כו'. וכתב הרא"ם נ"ל שאין זה ראיה שחברון היה בהר שהם מפני שכתוב בה לשון עלייה ויעלו בנגב ויבואו עד חברון דילמא הא דכתיב בה לשון עלייה מפני שא"י גבוה מכל הארצות כדפירש"י בפסוק מהרו ועלו אל אבי שא"י גבוה מכל הארצות. אבל בב"ר אמרו והלא אין חברון נתונה אלא בהר ואת אמרת מעמק חברון ולא הביאו ראיה מהיכן למדו לומר כן וי"ל שראייתם היא ממה שהיתה מקום קבורה למתים שאין מקברים לקבורה אלא מקום טרשים כמו שאמרו בשילהי כתובות אין לך טרשים כו' ומקום טרשים אינו אלא בהר עכ"ל. ורבינו טען ואמר אבל לא ידעתי מי הכריח אותו לזה דהא איכא למימר מה שאמרו והלא חברון בהר היה שראו עיר חברון שהיא בהר ואין זה תימא שיביאו ראיה מן המקומות מן זמנם על זמן שעבר דכה"ג אמרינן בפ' מי שהיה לדידי חזי לי האי אתרא דמסדום. ועוד נוער כו' ובפ' כילד מעברין לדידי חזי לי האי אתרא דמחנה ישראל כו' ודו"ק :

רש"י **ממשמע** שנא' והבור כו' וכתב הרא"ם שכן הוא בב"ר ובשבת פ' במה מדליקין. אבל לדיוקא מדיוקא דאין בו מים אבל עלים ואבנים יש בו דא"כ קשיא רישא אסיפא כתיב והבור רק דמשמע שאין בו שום מילוי וכתיב אין בו מים דמשמע מים אין בו אבל שאר דברים יש בו הא כילד והבור רק מכל דבר שיש בו מילוי כגון עלים ואבנים וכיולא בהם ואין בו מים אבל שאר דברים שאין בהם מילוי כגון נחשים ועקרבים יש בו. וליכא למימר שאין בו מים הוא פירושו של והבור רק כאלו

אמר והבור רק ממנו אבל דברים אחרים ע"פ שיש בהם מילוי יש בו דא"כ רק לאם לי היה לו לומר והבור אין בו מים. וא"ת א"ה לשתוק קרא מאין בו מים ולכתוב והבור רק ומיניה משמע דנחשים ועקרבים אמאי איכא בהם מילוי יש בו וי"ל דאי לאו דאין בו מים לא הוה ידעינן אם היו בו נחשים ועקרבים אם לא דנהי דמלת רק לא ממעטי נחשים ועקרבים כיון דלית בהו מילוי מ"מ לא קא מתרבי מיניה. ואיכא למימר שלא היו בו נחשים ועקרבים השתא דכתיב מים אין בו יהיה על כרחין לומר דלדיוקא הוא דאתי מים דהא לאו דאין בו אבל נחשים יש בו א"כ לאי לאו קרא דאין בו מים ה"א שאי והבור רק ממה שדרכו שימלא בו כוונת המים דהשתא בור יש בו מים אבל דברים אחרים ע"פ שיש בהם מילוי היו בו כתב קרא אין בו מים לדיוקא מיניה מים אין בו אבל דברים שהם בכלל רק היו בו ואי זה זה נחשים א"כ אלטריך רק למעוטי דברים שיש בהם מילוי ואלטריך אין בו מים לרבויי דברים שאין בהם מילוי כגון נחשים ועקרבים וכיולא בהם עכ"ל. ובפרק קמא דחגיגה טען רבינו ואמר ואין דבריו מוכנים דהא אמרו בהאי ליבנא לתפירה מלא נחשים. והנראה דודאי בכלל והבור רק כתמא נמי משמע שאין בו מים ומדכתיב שוב אין בו מים לא אלטריך אלא לדיוקא אבל נחשים כו' ואעפ"כ לא היה ניזוק יוסף אבל לדיוקא אבל עלים ואבנים למאי אלטריך. ואין להקשות דלא לכתוב אלא אין בו מים וכמ"ש הרא"ם. דלאו קושיא היא דאי לא כתיב אלא אין בו מים ה"א דלגופיה אתי שלא היה בו מים ולא הוה דייקינן מיניה אבל נחשים כו' אבל השתא דכתיב הבור רק ובכלל נמי שלא היה בו מים ע"כ דאין בו מים לדיוקא אתי דנחשים יש בו ואין בו מים הוא פירושו של והבור רק ודו"ק: אמר המלקט ומה שהקשה הרא"ם בענין זה כיון דנחשים ועקרבים הוו בו א"כ הצלת ראובן למאי אהני. בזוהר הרגיש בזה והילך לשונו רבי יצחק אמר אי נחשים ועקרבים הוו ביה אמאי כתיב בראובן למען הציל אותו מידם להשיבו אל אביו וכי לא חייש ראובן להאי דהא אינון נחשים ועקרבים ינזקון ליה והיך אמר להשיבו אל אביו וכתיב למען הציל אותו. אלא חמא ראובן דנזקא אסתכל בידייהו דאחי בגין דידע כמה שנאין ליה ורעותא דילהון לקטליה ליה אמר ראובן טב למנפל ליה לגו גובא דנחשין ועקרבין ולא יתמסר בידא דשנאוי דלא מרחמי עליה מכאן אמרו יפול בר נש גרמא לאשא או לגובא דנחשים ועקרבין ולא יתמסר בידא דשנאוי. בגין דהכא קב"ה אי איהו זכאה ירחיש ליה ניסא. ולזמנין דזכו אבהן מסייען ליה לבר נש וישתזיב מינייהו אבל כיון דיתמסר בידא דשנאוי זעירין אינון דיכלין לאשתזבא ובגין כך אמר למען הציל אותו מידם דייקא ולא כתיב למען הציל אותו ותו לא אלא אמר ראובן ישתזיב מן ידייהו ואי ימות בגובא ימות ובגין כך כתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם כו' ע"ש שהאריך בסוד הענין. והטעם כתב הרלב"ג מה שלא הציל אותו מכל כי ראוי לאדם כשיראה רצון אחיו לעשות פועל מגונה שיעתיקם מהרצון ההוא מעט מעט שאם ירצה להעתיקם יחד מהרצון ההוא יהיה זה סיבה שלא ישמעו אליו וישלימו רצונם הרעה ולזה הראה כי ראובן כשראה רצון אחיו להרוג את יוסף וראה שאם יאמר להם שיעזבוהו לא ישמעו לו לרוב שנאתם אותו, הנה העתיקם מהרצון ההוא מעט מעט אמר להם שלא ישפכו דם אך ישליכו אותו בבור וימות מעצמו והנה חשב ראובן להעתיקם מעט מהרצון ההוא ומדרגה אחר מדרגה עד שלא יגיע ליוסף היזק מהם וזה ג"כ היה הסיבה אל שנעתקו מזה הרצון הפני ושמעו אל יהודה כשאמר להם למכור לישמעאלים עכ"ל :

רש"י **כ"ב** שנה כו'. ושמה חדשים בבית אל כו'. בפ' מגילה נקראת. וכתב רבינו וא"ת למה נענש גם על אותם כ"ב שנה כיון דברלון אב ואם ובמלותן הלך יעקב ומסתמא מחלו על כבודם. ותי' בעל אמרי נועם בשם הר"י מפריז שלכסוף י"ד שנה שהיה בבית עבר נתקררה דעתו של עשו ושלחה רבקה אמו את דבורה מניקתה אחריו לבית לבן והוא שהה שם כ"ב שנה. אך קשה דאמרו שם ובבית אל עשה ששה חדשים והקריב זבחים. למה יהסו כל הששה חדשים התסרים מכ"ב שנה לבית אל שהקריב שם זבחים דהא כמה מאורעות היה לו בתוך הששה חדשים שנסע מסוכות לשכם ותאלו דינה כו' ונסה אהלו מהלאה למגדל עדר כו' דכל זה נעשה ג"כ באותם ששה חדשים קודם שבא לאביו יצחק. ויש ליישב דאשמועינן דאפילו על ששה באותם ששה חדשים והקריב זבחים שהוא מלוה נענש על ששה מלכות לאביו ולאמו. וקלא קשה למה נענש על ששה והקריב זבחים כיון שעל פי הדיבור עשה כמ"ש עלה בית אל כו' ועשה שם מזבח ודו"ק :

רש"י **כלפי** יצחק כו'. מדברי שמע שלמה דקשה לרש"י דבתחלה הוא הבכי וא"כ האבל והכא כתיב אחריו ויתאבל ויבך אותו וכדי לתקן זה פי' דהביו דקאמר הכא הוא אבי אביו וק"ל :

רש"י **תגרא**. בפ' אלו עוברין מאי כנעני אילימא כנען ממש אפשר בא אברהם והזהיר את יצחק כו' ואזיל יהודה ונסיב בת כנעני אלא אמר ר"ל בת גבר תגרא. ובאגדה זו כתב רבינו והא דפירש רש"י לעיל בחומש גבי כל בנותיו לנחמו ר"ן אומר כנעניות היו הוא ע"פ ב"ר ופליגא אתלמודא. והרא"ם בסוף פ' ויחי כתב דלא פליגי דשאני יהודה שהיה מלך והיה סיפק בידו לעשות לישא אשה מאיזה אומה שירלה אבל אחיו דלא היה אפשר להו לישא אשה אלא מבנות כנען שהיו דרים עמם לא. והוא דחוק דגם שהיה מלך בין אחיו לגבי א"ס לא היה מלך ועוד דלפי סדר הכתובים נראה כשנשא יהודה בת שוע היה אחר מכירתו של יוסף וכן הוא בסדר עולם וא"כ כבר הורידוהו אחיו מגדולתו. ונראה דתלמודא מני כבר כר"י דאמר בב"ר דלא נשאו כנעניות אלא דאחיות התאומות נולדו עם כל אחד מהם ונשאום. ואע"ג שהוא דבר שעתידה התורה לאסור לא הוזהרו בו בני יעקב כמו שהוזהרו מלישא בנות כנען שמלינו מפורש בקרא שהוזהרו בו האבות. והא דכתיב שאול בן הכנענית כבר דרשו בי' בפרק הנשרפין שהוא זמרי שעשה מעשה כנען ודו"ק:

וימיתהו ה' והא דאמרו דיהודה קבר אשתו ובניו מפני שהתחיל במלוה ולא גמרה ותי' רבינו דהא והא גרמא כדאמרינן פוקד עון אבות כו' כשאוחזין מעשה אבותיהם כו' ואי לאו חטא דיהודה לא היו נענשין כיון דלא הוו בני עונשין וק"ל :

רש"י **ובשמשון** הוא אומר וירד תמנתה כו' פלוגתא זו שנויה פ"ק דסוטה כתיב וירד שמשון כו' וכתיב הנה חמיך עולה כו' אמר ר"א שמשון שנתגנה בה שנשא אשה מבנות פלשתים האסורות לו כתיב בי' ירידה יהודה שנתעלה בה שמשם נולדו פרץ וזרח שהעמידו מלכים ונביאים בישראל כתיב ביה עליה. רב פפא אמר בשיפוע ההר כו'. והא דתפס רש"י דברי רב פפא משום דאורחיה בפי' התורה לכתוב הפירוש יותר פשוט. והקשה רבינו לר"א היכא למימר דהדא כפשטיה או שבהר היה ויעל כפשטיה וירד לדרשה הגנאי או וירד כפשטיה דבעמק היה ויעל לדרשה שנתעלה. ושמא כיון דלית בהו הכרע שניהם אתי לדרשא. אך קשה דהא גבי שמשון נמי כתיב ויעל ויגד לאביו כו' ואם נימא בה כפשטיה שעלה מתמנה א"כ ע"כ ממקומו מוכרח דתמנה בעמק היה. וכפשטיה כתיב שם וירד שמשון כו' ולא ה"ל למדרש אלא עליה דיהודה. ויש ליישב דלפי הדרשה ויעל נמי דגבי שמשון על שנתעלה בו שחזר מהם ופירש מכותית ושאל לאביו ולאמו והם מיחו בו כמו שכתוב האין בבנות אחיך כו' עד אשר א"כ חזר הכתוב בגנות כולם שאמר וירד שמשון ואביו ואמו וכו' ודוק:

רש"י **ור"ד** בפתחו כו'. וכתב הרא"ם והיא מערת אברהם אבינו ע"ה ואמרה יהי רצון שלא אלא מהבית הזה ריקנית עכ"ל. ובפ' המקנא טען רבינו ואמר ולא ידעתי למה הלך בדרך אחר ממה שפירש"י שם בשמעתין שישבה בפתח עינים דהיינו במקום שהאורחים היו מלפים לראות' שהיו רגילים להתקבל שם וללון והיה הכיב עליהם. ועוד האריך הרא"ם בענין זה שהקשה איך הותר ליהודה לבוא על הזונה והלא עד כאן לא נחלקו הרמב"ם והראב"ד ז"ל אלא בא׳נה מזומנת לזנות שהרמב"ם ס"ל שלוקה מן התורה משום לאו דלא תהיה קדשה. והראב"ד סובר שאין בה לא מלקות ולא לאו אבל המזומנת לזנות שהיא הקדשה המופקרת לכל שנייהם מודים שהבא עליה לוקה מן התורה וא"כ האיך הותר ליהודה לבוא עליה מאחר שהשבה לזונה ולקדשה המזומנת לכל אדם. וליכא למימר שבאותו משכון של חותמו ופתילו ומטהו שנתן לה קדשה לאשה דהא בפ"ק דקדושין אמר רבא אמר רב נחמן אמר לה התקדשי לי במנה והניח לה משכון אינה מקודשת דמנה אין כאן משכון אין כאן. והא דתניא קדשה במשכון מקודשת אוקמי' בגמרא דבמשכון דאחרים שהיה בידו ככר וקדשה בחוב שיש לו עליה שהיא מקודשת מפני שהמשכון עלמו קנוי לו כדר"י דאמר מנין לבעל חוב שקונה משכון שנא' ולך תהיה לדקה אם אין קונה משכון לדקה מנין. ושמא י"ל דאותו גדי שנדר לה ונתן לה חותמו ופתילו ומטהו לערבון בידה לא היה אלא לפיוס בעלמא אבל מ"מ קדשה א"כ בכסף או בשטר וא"כ בא עליה כו' עכ"ל. ואין זה מחוור הא כתיב פן נהיה לבוז ומאי גנאי היה אם נתקדשה לו. ועוד דמעשה לא היה אלא בינה לבינו ואין אשה מתקדשת בלא עדים אפילו בקידושי ביאה והנכון כמו שאיתא בב"ר דשלא בטובתו בא עליה וכמסקנת דברי הרא"ם ז"ל בעלמו שהביא דברי הב"ר וק"ל :

רש"י **לישרף** כפ' הזהב כתבו התוס' היא מוצאת בלא אלף כמו ויצא אש וכו' וכתב הריטב"א דלא מצינו כן בכל הספרים כו' עכ"ל ורבינו כתב ואין מקום לתמיהתו דאין רצונם שהוא חסר אל"ף בכתוב אלא ר"ל שהוא חסר בקרי שהאל"ף נחה ואינה נקראת אלא מוצת בלא אל"ף וכפירש"י בהדיא בב"ר וק"ל:

רש"י **אין** נא כו'. בפ' המקנא וכתב רבינו שאף אם תכפור באותו מעשה בסימנין לפי שלא היו עדים באותו מעשה גם שלא הכירו סימנין הכר פני בוראך שהוא היודע ועד אל תתעלם עינך ממני עכ"ל: אמר המלקט ואיכא למידק לפי זה מנ"ל זה שאמרו בסוגיא זו מכאן שנוח לו לאדם כו' ואל ילבין כו' דילמא מה שהפקירה עצמה לשריפה מפני שחשבה שמא יכפור יהודה דבריה. ושמא דבטחה בצדקתו שיודה לדבריה אם לא בשביל שלא להלבין פניו מסרה עצמה לשריפה וק"ל:

רש"י **ורבותינו** דרשו שיצתה ב"ק כו'. בפ' אלו הן הלוקין א"ר אליעזר בג' מקומות הופיע רוח הקדש וא' מהם בבית דינו של שם דכתיב ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כו' מנא ידעי דילמא היכי דאזיל איהו לגבה אזיל נמי אינש אחרינא לגבה יצתה ב"ק ואמר ממני יצאו כבושים. אמר רבא ממאי דילמא יהודה כיון שחשיב יומי וירחי ואיתרמי ליה דחזינן מחזקינן כו' אלא גמרא ע"כ. וכאגדה זו כתב רבינו הנה רש"י בחומש הביא דרשא זו דיצתה בת קול כו' על מלת ממני ולכאורה דמפיק ליה ממלת ממני וכס"ד מעיקרא דמנא ידעי כו' וכן הבין הרא"ם. והתימא ממנו דהא לא קיימא במסקנא הכי אלא דגמרא היא וקושיא מנא ידעי ליכא כאן דחשיב יומי וירחי ואיתרמי ליה. והנראה דרש"י ז"ל בחומש שהביא הך דרשא על מלת ממני לאו דמפיק ליה מיניה משום קושיא דמנא ידעי כו' מעיקרא אלא שהוא מפרש הא דקאמר במסקנא אלא גמרא רצה לומר אלא גמרא הוא שמלת ממני לא אמר יהודה אלא הבת קול אמר ממני יצאו כבושים ודוק:

רש"י **לעולם** הבא כי הבועל כותית לא מסיק ליה אברהם אבינו מהגיהנם ולא מינכר ליה. וכתבו התוס' בפ' הזהב והא דאמרו שם כל היורדים לגיהנם עולים חוץ מג' שיורדים ואינם עולים הבא על א"א והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם לחבירו אע"ג דדש ביה ולא חשיב ליה הבא על הכותית. וי"ל דלא חשיב ליה אלא הני דבשביל עבירה זו לבדה אינם עולים כדתניא אע"פ שיש בידו תורה ומ"ע אבל הבא על הכותית בשביל עבירה זו לבדה אינו נענש אם לא שיש בידו עבירה אחרת שראוי בשבילה לירד לגיהנם אלא שעבירה זו גורמת לו דאין אברהם אבינו מעליהו. וכולהו כשלא עשו תשובה דתשובה מועילה לכל דבר ואיכא למ"ד דבעלי תשובה גדולים מצדיקים עכ"ל:

רש"י **כלומר** כאשר סגיע כו'. אבל בפרק המקנא מפיק זה הדרש מסיפא דקרא ואין איש מאנשי בית אשר בית גדול כביתו של אותו רשע כו' וכתב רבינו ולא ידענא למה הניח רש"י דברי התלמוד דלא מפיק אלא מסיפא דקרא ואין איש כו'. ויש ליישב שדברי רש"י מיוסדים ע"פ התנחומא דדריש שם ואין איש כו' שביקש עצמו ודריש נמי רבי יהודה גופיה הא דיום ?ידם כו' והיינו מרישא דקרא כמו שפירש"י כאן וק"ל:

רש"י **לפי** שהרגילה אותה אדונה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק בזה דהא במד' איתא שהיה יוסף י"ב שנים בבית האסורים דהיינו שהיה נגזר עליו להיות עשרה שנים ולפי שתלה בטחונו בב"ו על שר המשקים ניתוספו לו עוד שתי שנים והנה שרי האופים והמשקים לא היו במשמר כ"א שנה אחת כמו שפירש"י לקמן ויהיו ימים במשמר שנים עשר חודש וא"כ היה יוסף נתפס ט' שנים לפניהם והיו הרבה יכולים להתגולל עליו ולגנותו בט' שנים הללו ומה תועלת היה לו בהטאם לאחר ט' שנים. ובפענח רזא תי' ע"ז שאפשר לומר שהטאו מיד אחר שניתן יוסף בבית הסהר רק שהיו מדיינין עמם ונדחו מדחי אל דחי לאסרם בבית הסהר ובסוף ט' שנה ניתנו בבית הסהר עכ"ל. ובעיני הוא דוחק לומר שנדחו זמן רב כזה וביותר למי שחטא למלך. והנכון לומר שמדרשים חלוקים הם ומי שאמר זה שהקב"ה הביא סורחנם שיפנו אליהם לא ס"ל שתפיסתו היה י"ב שנה דהא זה אינו מפורש בקרא רק נדרש מעצמו וק"ל:

רש"י **ומדרשו** כו' וזהו שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר בפ' הרואה וכתב רבינו פי' דלפי פשוטו שראה כי לטוב פתר לו להושיבו על כנו הוא דחוק וכי פתרון כל החלומות שוות דאפשר דזה יהיה לטוב וזה לרוע ע"כ פירשו כי לטוב לשון טוב ואמיתי הוא שראה פתרון של זה בחלומו והא דא"ל חלום חלמנו ופותר אין אותו י"ל דלא ידע כל אחד שהוא פתרונו של חלום חבירו עד אשר שמע החלום חבירו ופתר אותו כמו שראה הוא ועיין ברא"ם ז"ל:

פרשת מקץ

רש"י **והנה** נשלם החלום כו'. דקשה לרש"י איפכא הל"ל והנה חלום וייקץ פרעה וע"כ תיקן נשלם החלום ורבינו בח"א בפ' הרואה כתב דאפשר לכוין זה מה שאמר הכתוב והנה חלום ר"ל שהיו בעיניו שני החלומות כחלום אחד להורות כל ענין אחד ונשנה כדי שיתקיים וכמו שאמרו שם כל חלום שנשנה הוא מתקיים וכן חלום של שחרית וז"ש ויהי בבקר כו' שהיה זה חלום של שחרית וראוי להתקיים והטעם דאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו ולזה חלומות שבתחלת הלילה הולכים אחר הרהורי לב שביום והחלום שבמשמר שניה כיוצא בו אינו אמיתי והם החלומות אשר ע"י שד כי במשמר שניה ניתן כח לשדים ולרוחות לפעול בעולם משא"כ בבוקר במשמר האחרון מן הלילה שכבר גמר האדם שינתו והוא מנוח ורגוע ושכלו זך ונקי ובאותו פעם יבואו החלומות האמיתים אשר ע"י מלאך ולכך נאמר ויקרא פרעה כו' ויספר להם חלומו משמע חלום א' שהיה באמת בעיניו ב' החלומות בפרות ושיבלים כחלום א' שנשנה דודאי מתקיים אבל הם לא פתרו אותו כן ועשו ממנו ב' חלומות שא"ל ז' פרות הטובות הם ז' בנות אתה מוליד והרעות ז' אתה קובר וז' השיבלים הטובים ז' אפרכיות אתה כובש והרעות ז' אפרכיות מורדות בך ואין אלו מהחלומות הנשנה על ענין א' וע"כ אמר ואין פותר אותם בלשון רבים לפי הבנתם שהם ב' חלומות וז"ש ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי שלא קבל פתרונם שעשו ממנו חלום שלא נשנה ואפשר שאינו מתקיים וע"כ אמר לו יוסף חלום א' הוא דפרות והשבלים מענין א' הם על ז' שני השובע ורעב וחלום שנשנה הוא וק"ל:

רש"י **ובנבוכדנצר** כו'. שתי פעימות כו'. ואיכא למידק למה באמת לא שכח פרעה גם החלום כמו נ"נ ותי' בפ"ר דבכאן כל תכלית הדבר לא היה אלא לשיצא יוסף מבית האסורים ע"י כך ואלו היה כאן שכחת החלום לא היה שר המשקים זוכר ליוסף כי לא ראה זה בחכמתו שיוכל להגיד החלום עצמו וק"ל:

רש"י **ארורים** הם הרשעים כו'. ואין להקשות אם טובתו של אותו רשע לא היה שלימה מה ראה לגלותן כלל כבר תירצו בב"ר דאותו רשע נתכוין לטובת עצמו בשעה שראה לפרעה שהיתה נפשו מבקשת לצאת היה מחשב בדעתו ואומר אם ימות פרעה זה ויעמוד אחר איני יודע אם מעמידני באמונתי אם לאו וק"ל:

רש"י **נתינת** טבעת המלך כו'. אמר המלקט וראוי לעיין בזה דבמגילת אסתר בהסרת טבעת אחשורוש להמן נתן רש"י ז"ל שם הטעם לשבח משום כל גדולה שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך ודוחק לומר דזה בקנה אחד עולה. והנראה לדייק עוד בכתוב דהכא נאמר ויתן אותה על יד יוסף דמשמע פרעה שם הטבעת על אצבע יוסף והטבעת היה נותן על ידו ודבר כזה בודאי לאות שיהיה שני לו לגדולה משא"כ התם כתיב ויסר המלך את טבעתו ויתנה להמן כו' ולא כתיב שהיה הטבעת נתון ע"י וע"כ דייק רש"י ז"ל שם במתק לשונו מי שהטבעת בידו כו' ולא נקט מי שהטבעת נתון על ידו ודבר כזה אינו רק לאות שיהא שליט בדבר המלך. וע"כ שם א"א לפרש דהסרת הטבעת הי' לאות להמן שיהא שני לו דהא הכתובים מוכיחים שם לפנינו דנתינת טבעת אליו לא היה ביום שעלה לגדולה ואפשר דלא כל המלכים שוים באות זה ולאחשורוש היה אות אחר למי שעלה לגדולה להיות שני לו ודוק:

רש"י **למה** תראו עצמיכם בפני בני ישמעאל כו'. בפ"ק דתענית וכתב הרא"ם וליכא לאקשויי על שאמר תראו שהוא מבנין הפעיל במקום תתראו שהוא מבנין התפעל. ועל מה שאמר אל תראו מלשון ראיה והוא מלשון רווי ושביעה כנראה מאמרו כאלו אתם שבעים. גם מאמרו ודומה לו גם הוא יורה כדלקמן. שאין מלת תראו פי' של מלת תתראו עד שיקשה עליך זה. רק הוא תוספת על מלת תתראו שפי' תתרוו מפני שבכל מקום שיבוא בנין התפעל על פעולה בלתי אמיתית מפרשים אותה הראה עצמך כך כמו שכב על מטתך והתחל שפירושו הראה עצמך חולה וכן מתעשר ואין כל שפירושו מראה עצמו עשיר אף כאן אל תתראו אל תראו עצמיכם רווים ושבעים כל צרכיכם מאחר שאין לכם תבואה אלא על שעה ואמר להם אל תראו עצמיכם שבעים כל צרכיכם. ובתנחומא למה תתראו למה תראו עצמיכם שבעים אל תצאו ובידכם פרוסות מפני התרעומות ובפ"ק דתענית פירש"י אל תראו עצמיכם שיש לכם חטים הרבה פי' שאתם אין לכם אלא מעט. ואמר אל תראו עצמיכם שבעים במקום למה תראו עצמיכם שבעים מפני שאין פי' למה פה שאלת הסיבה כמלת למה בכל מקום רק אזהרה שלא יעשו כן כאלו אמר לאיזה סבה אתם מראים עצמיכם שבעים והלא אין כאן שום סיבה שמתחייב ממנה הוא שלא יראו עצמיכם שבעים ומפני שהמתחייב מן שאלה הזה הוא אזהרה לקח המתחייב מזה ואמר אל תראו עצמיכם שבעים. ולפי זה נ"ל מה שמסיק רש"י ודומה לו ומרוה גם הוא יורה הוא שב למה שאמר למעלה אל תראו עצמיכם שבעים לפי הדרש מה שדרשו רז"ל. ומה שהפסיק בינו ובין אל תראו עצמיכם שבעים בפי' האחרים הוא מפני שרצה להודיע תחלה ההפרש שבין פירושו לפי' מפי אחרים במלת תתראו ואחר זה חזר לחזק פירושו שהוא מלשון שביעה ואמר ודומה לו כו'. ופי' מרוה גם הוא יורה פ"ק דפסחים שאמרו כל המלמד תורה בעה"ז זוכה ומלמדה לעה"ב שנאמר ומרוה גם הוא יורה ופירש"י מי שמשביע תלמודו כדבר הלכה גם הוא יורה לעה"ב ואע"פ שמלת תתראו בשרש ראה ומלת מרוה בשרש רוה אין חשש מזה כי האל"ף והוי"ו הם מתחלפים במקומות רבים ולכן יהיה פי' תתראו כמו תתרוו וזהו תוכן דברי הרא"ם ז"ל. ורבינו טען ואמר וזה הוא דוחק גדול בפירש"י לומר שמביא ודומה לו כו' אלפני פניו אלשון ראשון ולא אלפניו לשון שני מפי אחרים. ועוד מה צריך לראיה שהוא מלשון שביעה שבמקרא מלא ממנו ובתורה כתיב למען ספות הרוה כו' ואם הוא זר באל"ף יותר זר בלשון שני מל' כתישה אבל שנכון לדרש רז"ל מה שהביא רש"י כאן שתתראו מלשון ראיה וכמ"ש אל תתראו עצמיכם כו' שהוא כמתחייב בכח מאמר מתפעל למה תתראו בפני עשו כו'. וכן איתא בהדיא בתנחומא שפי' תתראו מלשון ראיה אמר יעקב לבניו אתם גבורים אתם נאים אל תכנסו בשער אחד כו' שלא ישלוט בכם עין הרע ע"ש. גם מה שהביא בשם התנחומא שאמרו למה תתראו אל תוציאו בידכם פרוסות לתם לא מצאנוהו שם. אבל הוא בב"ר ואין זו מכרעת כלל לפירושו מלשון שביעה אלא שפירושו מלשון ראיה שאל תתראו פרוסות להם בידכם והשתא ניחא פירש"י כאן שכתב ודומה לו כו' אלשון אחרון אלפניו קאי שכתב מפי אחרים שהוא מלשון כתישה ודומה לו כו' שהוא ג"כ באל"ף ופי' המקרא דמשלי נפש ברכה תדושן ר"ל נפש ברכה שהוא ותרן בממונו תדשן נפשו גם מרוה ומשביע הוא היורה שהוא עשיר. והא דנקט בני עשו וישמעאל שלא היו אז בארץ כנען ולא אמר בפני כנען עצמן. תי' הרמב"ן ואלו היו באים בני עשו וישמעאל דרך ארץ כנען כו' ע"ש והרא"ם דחה דבריו וז"ל הוא תמוה מאד כי ארץ אדום וארץ מצרים שתיהן בדרומה של ארץ כנען הם כמבואר מגבולי הארץ והבאים מארץ אדום לארץ מצרים אין לו לעבור בארץ כנען כו' והנכון שכל אנשי ארץ כנען היה להם תבואה כמותם כו' עכ"ל וגם זה אינו מוכרח גם אם היה להם תבואה מי נימא שהיה לכל בני כנען. ועוד דהכי תקשה למה לא אמרו נמי עמון ומואב שהיו גם כן שכיני ארץ כנען. אבל נראה כי הקנאה שנאמרה הכא לא שייכי רק באחים קרובים ומטעם שיהיה האדם עם אחיו בצרה וכן מוכח בסוגיין דתענית דנקט זה שם ודבר זה אין לחוש רק בצרות אחים וקרובים ולהכי נקט בני עשו וישמעאל שהיו מזרע אברהם נחשבים אז כאחים וקרובים לבני יעקב אבל שאר אומות לא שייך ביה קנאה זו להיות בצרה עמהם וכן מטין דברי הר"ן שכתב בסוגין בענין איסור תשמיש דיוסף שלא ידע וכו' (כמ"ש במקום אחר) א"נ מוכח מדבריו שלא היה להם לחוש לאסור את עצמם בתשמיש משום דשאר אומות היו שרוין בצער והפי' משום בני עשו דלא שייך בתשמיש קנאה אלא באכילה שהוא בגלוי כמ"ש למה תתראו אל תוציאו פרוסות כו' וכתב הרמב"ן לדרש רז"ל אל תראו עצמיכם שבעים כו' דמשמע שהיה להם עדיין תבואה הא דכתיב ונחיה כו' היינו שלא ימותו כאשר יתום הלחם עכ"ל זהו תוכן דברי רבינו ז"ל:

רש"י **ולא** אמר לכו כו' וכתב הרא"ם לא שמעתי פירושו כי כל הולך מארץ כנען לארץ מצרים יקרא יורד ומארץ מצרים לארץ כנען יקרא עולה מפני שא"י גבוה מכל הארצות ועוד גבי וירדו אחי יוסף דכתיב בתריה דלא כתיב וילכו מאי איכא למימר. ובעל מתנות כהונה תיקן לזה וכתב דדייק מדנקט ל' ירידה והיה לו לומר לכו ופי חכם חן ודיקדק בלשונו וכמ"ש להלן אלכה ואראנו בטרם אמות עכ"ל:

רש"י **אחיו** וגמ' כו'. וגם דם הזקן. אמר המלקט ראיתי בס"ח שכתב בשם נח"י והא דלא דרש דמו וגם דם זרעיותיו כמו שדרשו גבי הבל י"ל דהכא לא היה בעיניהם בחזקת מת שהרי ירדו כדי לבקשו מסתברא לדרוש על דם הזקן עכ"ל. וזה דוחק שהרי ירדו לשבור אוכל ואגב רצו לבקשו וכי משום זה נאמר דלא היה בעיניהם בחזקת מת. והנראה דדם זרעיותיו נדרש מוגם דהי"ל לומר גם מאי וגם אלא גם בא לדרוש על דם זרעיותיו ונוסף הוי"ו של וגם בא להורות על דם זקן וכיוצא בזה ראיתי בב"ר פ' לך לך גבי וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ודייק היה לו לומר גם מאי וגם אלא גם טוא מצרים. וגם לרבות ד' גליות ע"ש ורש"י אינו מוכרח להביא זה הדרש של דם זרעיותיו כאן כיון שכבר דרשו רז"ל זה גבי הבל מדמי אחיך ממילא הוא נדרש כאן ממלת גם ולא היה צריך לפרש כאן רק הוי"ו של וגם מה בא להורות לכך פי' שהוי"ו בא להורות על דם הזקן כן נראה לי וק"ל:

רש"י **הוא** לוי כו'. ובפ"ק דתענית כתב רבינו הטעם מה שמצא לוי כספו יותר משאר אחיו מפני שגם לוי היה עיקר במכירתו ע"כ נזה לסגית לו את כספו למעלה בפי אמתחתו ובנקל ימצא לו לצערו משא"כ בשאר האחים שלא מצאו כספם עד בואם לביתם לפי שהיה מונח למטה בשק מפני שלא חטאו כ"כ במכירתו וק"ל:

רש"י **בכר** שהיה בכור לאמו. והא דלא קרא לראובן בכר ע"ש המאורע דהייתי אומר דלא ע"ש מאורעת אחיו הוא נקרא כך רק מפני שהיה בכור בעצמו וק"ל:

רש"י **ומיום** שמכרוהו לא שתו יין. והקשה רבינו ואמר כיון שלא שתו כל אותם השנים בשביל יוסף איך שתו עכשיו שהרי עדיין לא ידעו שיוסף חי כי לא הכירוהו עדיין ואיך שתו אצלו וי"ל דמפני אימת המלכות שתו ומהאי טעמא נמי לפי דעתם שתו סתם יינם אע"פ שלעתיד יהיה אסור מדרבנן וק"ל:

הלא זה אשר ישתה אדני כו'. בפ"ק דסנהדרין כתב רבינו בענין הויכוח יוסף עם אחיו ח"ל בלותו של יוסף אמר להם הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש שהוא מבואר כדאמרינן פ' ד"מ כל האמור בפ' מכשף בן נח מוזהר עליה וז"ש דאדוני שהוא מלך והוא מותר בניחוש שהוא מנחש בו כנגד המנחשים הבוטחים בו להנצל מידי אדוני אבל אתם הרעותם כו' ויש ברעה הזאת משמעות הגניבה שגנבתם הגביע הזה לעשות בו ניחוש ובן נח כמותכם שאינו מלך מוזהר עליה והזכרתן הוא מיתתן וע"כ אמרו אשר ימצא מעבדיך ומת כדין מנחש וגם אנחנו כו' כדין חברי גנבים ואמר להם כדבריכם שמנחש חייב מיתה ואשר ימצא אתו יהיה לי היינו לעצמי עבד כדין גנב שאני שומר לביתו ואני חייב לשלם לאדוני הגביע וכדאמרינן בפ' המפקיד דהשומר קונה הכפל כשימצא הגניבה ואף שאפשר לשלם גניבה אחרת הנה זה הגביע שהוא גדול הערך שהוא מנחש בו נגד המנחשים א"א לשלם לו הכפל ויהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים כמו שנתרצו להיות עבדים לאדוני לא ידעתי על מה ואתם תעשו עצמיכם נקיים כענין שנאמר והייתם נקיים כו'. ולזה כשבאו אל יוסף אמר להם כי נחש ינחש איש כמוני שהותר לי בו לנחש שאני מלך יושב על כסא משפט ומה זה אשר אתם עשיתם לגנוב ולנחש ויאמר יהודה צא בתחלה וגם עתה נתרצו להיות גם הם לו לעבדים כפי מה שאמרו במדרשות שכבר הרגישו קצת והיו מסתפקים בו שהוא יוסף והביאו כל עלילות דברים עליהם הוא כדי למשול עליהם לקיים חלומותיו ולכך נתרצו בזה לראות באם נתרצה גם יוסף וע"כ אמרו הננו עבדים לאדוני גם אשר נמצא הגביע בידו יהיה לך עבד ולא לעבד אשר על ביתך אבל יוסף הבין הדבר ואמר חלילה לי כו' הנה בזאת אמצא שאלתך אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד דשומר שעדיין לא שילם לא מקניא ליה כפילא כדאמרי' פ' המפקיד אבל אתם עלו לשלום אל אביכם:

פרשת ויגש

ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני. הילך מסקנת דברי רבינו מפרש' הקודם בענין זה לפי שעד כאן דיבר עמו ע"י מליץ כמ"ש כי המליץ בינותם וע"כ אמר יהודה עתה שבאת בדין עמנו ידבר נא עבדך דבר כו' שלא תשמע עוד מפי המליץ ומתורגמן כי המתורגמן לעולם א"א לדבר ולהמליץ כל דבר הצריך שאמר לו הבעל דין ומה שדקדק לומר ידבר כו' דבר כו' כדאמרינן בפ' מרובה דבר ולא חצי דבר שע"י מתורגמן לא תשמע רק חצי דבר ידבר נא עבדך דבר שלם באזני אדוני ואל תאמר שצריך אתה למתורגמן לפי שלא תבין לשונו כי כמוך כפרעה כמו שלא נתמנה פרעה למלך רק אחר שידע שבעים לשון כמו שכתוב בנימוסי מצרים כן אתה לא תמנו לך מושל עליהם רק אחר שידעת ע' לשון כדי שלא תשמע בדין מפי המתורגמן וק"ל:

רש"י **בתך** היינו מבקשים כו'. הא דנקט גבי יוסף בתך וגבי אחיו אחותינו. כתב ביפה תואר דשמא

דיבר

דיבר בגנאי כי ידוע לכל שאין לו אחות כי עבד ירד למצרים ומלך ומאין לו אחות ולכך אמרו בתך שאפשר שהכי' לו ולא אמרו בתנו משום דלא שוו בהם כולהו כי לא היתה בת אלא לאשר אבל באחות כולם שוים וק"ל:

רש"י **מאותה** האם כו'. אמר המלקט והא דדיקדק רש"י ז"ל בלשונו המתוק לומר מאותה האם יש לכוין זה עם מה שפירש"י לעיל בפ' וישב הבוא נבוא וגו', אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו. והנה בודאי גם בנימין נתגדל אצלה ע"כ דייק לומר מאותה האם כו' לפי שגם בלהה נקראת לו אם שגדלתו כאמו וק"ל:

רש"י **השוה** את כולם כו'. כן דרשו רז"ל במגילה נקראת והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין אמר רבי בנימין בר יפת אמר ר"א אמר להם כשם שאין בלבי כלום על בנימין אחי כו'. וכתב רבינו דבכלל עיניכם רואות גם בנימין בכלל אבל רמז להם כשם שאין כו' והמקרא מהופך למעלה שהבטיחם לכלכלם ברעב ובזאת עיניכם רואות שאני מצוה אתכם כאחי בנימין ראו שבודאי אין לי עליו על המכירה כך אין לי לב עליכם רק לבי כפי המדבר אליכם להיטיב לכם. והדרש זה ימאן מלפרש כפירש"י כתומש עיניכם הרואות שאני אחיכם במילה ופי המדבר אליכם לשון הקודש דא"כ למה לא כלל את בנימין עמהם גם כי המילה ולה"ק אינו ראי' שהרבה אומות שהם נימולים ומדברים בלשון הקודש שהוא לשון עברי עכ"ל. אמר המלקט והיכא למידק לדברי רבינו שכתב דהדרש זה ימאן מלפרש כפירוש רש"י לעיל בסמוך עיניכם הרואות שאני אחיכם במילה כו' והא רש"י הביא גם הדרש זה תוך כדי דיבור הקודם שפירש עיניכם הרואות שאני אחיכם במילה כו' והיאך הביא לדרש שסותר פירושו הקודם דלמה לא כלל את בנימין עמהם. ואם נאמר שדרכו של רש"י ז"ל לפרש הכתובים בקצת מקומות ע"פ הפשט והדר ע"פ הדרש א"כ הכי הוה ליה למינקט ועיני אחי בנימין ומדרשו השוה את כולם יחד כו' דהא הדרש ימאן הפשט. ומה שמפיק רבינו בדבריו גם כי המילה ולשון הקודש אינו ראיה כו'. כבר האריך הרא"ם בזה וכתב דחיבור המילה והלשון יחד היא ראי' גדולה בלי ספק והילך לשונו ומה שהוצרך להוסיף בהבטחת רדה אלי וכלכלתי אותך כו' ראיית כי פי המדבר אליכם ולא הספיק ראיית המילה שהראה להם שהוא מהול. מפני שאין ראיית המילה לבדה ראי' גמורה כי אע"פ שהמילה מיוחדת לאומה הישראלית הבא מזרעו של יעקב ולא לישמעאל ואם הוא מזרע אברהם שנצטווה בו ולא לעשו ואם הוא מזרע יצחק כמו שאמרו בסנהדרין אתה וזרעך אחריך ולא זרע ישמעאל שנאמר כי ביצחק כו' ולא עשו במאמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך כו' מכלל שהוא לבדו זרעו של אברהם כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפ' עשירי מהלכות מלכים. וכ"ש שאינה לשאר אומות מ"מ יש לחוש שמא הוא מבני קטורה שחייבין במילה מפני שלא נתמעטו מקרא דכי ביצחק כו' אלא זרעו של ישמעאל שכבר בא לעולם אבל לא זרעם של בני קטורה שעדיין לא באו לעולם. ואע"פ שראיית הלשון ג"כ אינה ראייה גמורה מפני שהלשון הזה בני ארץ כנען היה ומסחרא רבים במצרים היו יודעין אותו כי ארץ כנען ומצרים קרובות הן מאוד וכ"ש המושל בדרך המושלים והמלכים לדעת הלשונות מ"מ בהתחבר ראיית המילה עם ראיית הלשון היא ראיה גדולה בלי ספק שבני קטורה שהם הנמולים הם רחוקים ממצרים מאוד שהרי מקום דירתם היה קדמה אל ארץ קדם שהוא מזרחה של ארץ כנען וארץ כנען הוא מזרחה של ארץ מצרים ונמצא שמקומם רחוק מאוד מארץ מצרים ולא ימצא מהם בארץ מצרים רק מעט מן המעט ואפי' אותו מעט מן המעט לא יהיה יודע הלשון מפני שלה"ק לשון של בני ארץ כנען הוא ורחוק הוא מאוד במאוד הליכה במצרים ממקום בני קטורה שהוא רחוק מאוד ממצרים. וגם שיקרה שיהיה יודע לשון של בני ארץ כנען שאינם מבני עמו לכן חיבור המילה והלשון יחד היא ראיה גדולה בלי ספק עכ"ל. אך מה שהקשה הרא"ם איך הורשה יוסף לדבר עם אחיו בלה"ק הא אמרינן בפ' א"נ דיוסף היה מושבע מפרעה שלא יגלה הדבר מה שלא היה פרעה יכול לדבר עמו בלשון הקודש וע"י בנקל יכול להתפרסם הדבר כתב רבינו ואמר דמסוגיא זו משמע דלשון הקודש אינו בכלל ע' לשונות וכ"כ דע' אומות בעולם בזולת ישראל כדמוכח מע' פרי החג והא דאשבעי' פרעה דלא מגלי' לי' לאו משום נימוקיהן שידע המלך כל ע' לשונות דודאי לשון הקודש אינו בכלל ע' לשונות אלא משום דגנאי הוי לפרעה שיוסף ידע בלשון א' אחר לשון הקודש יותר על ע' לשון והוא לא ידע להשיב לו והשתא אין מקום לקושית הרא"ם דפרעה לא אשבעי' אלא משום גנאי דלא ישתעי עמו כיון שלא יכול להשיב לו וק"ל:

רש"י **על** שני מקדשות ובנימין בכה על צואריו על משכן שילה כו'. וכתב הרא"ם בב"ר אמרו על צוארי בנימין וכי שני צוארים היו לו אלא אמר ר"א בן פדת יוסף ראה ברוח הקודש ששני מקדשות כו' ובנימין בכה על צואריו כתיב ראה בנימין שמשכן שילה כו' פי' שינוי דקרא קדרשי דלגבי בנימין דכתיב צוארי בלשון רבים וה"ל למכתב צואר בלשון יחיד כיון שאינו כינוי שמנהגו לבוא בלשון רבים כמו אליו ועליו ועדיו אמרו ש"מ לדרשא הוא דאתי. וגבי יוסף דכתיב על צואריו בלשון יחיד וה"ל למיכתב צואריו בלשון רבים כיון שהוא כינוי שדרכו בכך אמרו ש"מ לדרשא הוא דאתי וליכא למימר כיון דבכינוי אתי בלשון רבים בבלתי כינוי נמי אתי בלשון רבים וליכא שינויא אלא גבי יוסף דכתב בי' צוארו ולא צואריו משום דאורחא דקרא ליכתוב הכינוי בלשון רבים והבלתי כינוי בלשון יחיד שהרי גבי בעליו אין עמו נכתב בלשון רבים וגבי בעל השור נקי אם בעל אשה הוא נכתב בלשון יחיד וכן מאליו אל ומעליו על ומעדיו עד והשתא אתי שפיר מה שלא דרשו גבי יעקב דכתיב בי' ויפול על צואריו ויבך על צואריו עוד בלשון רבים משום דההם הם בכינוי ודרך הכינויים לבוא בלשון רבים ואל יקשה עליך מדבר האיש אדוני הארץ שאינו בכינוי ובא בלשון רבים כמו אדוניו כי אפשר שכיוונו בזה שהוא במקום כל אדוני הארץ כי לא ירים מכל האדונים את ידו ואת רגלו זולתו עכ"ל. ובפ"ק דמגילה טען רבינו ואמר דהא בכל הס"ת ובחומשים כתיב הכי בכה על צואריו בלשון רבים וכן הביא רש"י הכתוב זה שם בסוגי' דשמעתין. ועוד קשה לפירושו דהא מצינו בכינוי צוארו לשון יחיד גבי עשו ויבך על צוארו. וע"כ הנראה דודאי צוארי בי' לא משמע אלא לשון רבים צוארו בוי"ו לא משמע רק לשון יחיד אבל צואריו דכתיב י' וי"ו משמע לשון רבים ומשמע לשון יחיד כמו בעליו והכא ברישא דקרא לגבי בנימין כתיב צוארי דלא משמע רק לשון רבים. ובסיפא דקרא לגבי יוסף שינה לכתוב צואריו דמשמע נמי לשון יחיד דרשו מיני' דרמז לגבי בנימין על ב' מקדשים ולגבי יוסף על א' דב"ה נקרא צואר כמו כמגדל דוד צוארך וצוארך כמגדל השן כמו שהצואר בגובה של אדם והודו כן המקדש בגובה א"י והודן של ישראל וק"ל:

חמש חליפות שמלות. בפ"ק דמגילה אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק (ופירש"י יוסף שנמכר לעבד ע"י קנאת אחיו שהלבישו אביו כתונת פסים) יכשל בו להלביש את בנימין אחיו כי היכי דמקנו בי' אחוהי. אלא רמז דעתיד לצאת ממנו בן שיצא מלפני המלך בה' לבושי מלכות ומנו מרדכי. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דהא לא דמי' דודאי גבי יעקב כיון דכולם בניו היו אם נתן לא' מבניו יותר יתקנאו בו אחיו משא"כ הכא כיון דבנימין היה גם אחיו מן האם ולא כן שאר אחיו למה יתקנאו בו כשהוא נותן לו יותר. וי"ל כיון דיוסף בא עתה להוציא השנאה במכירתו כמו שאמר להם כשם שאין בלבי שנאה על בנימין כו' לא היה לו להרבות במתן לבנימין כ"כ ה' חליפות שמלות דשמא לא יתלו ריבוי המתנה במה שהוא אחיו מן האם אבל יתקנאו בבנימין ויאמרו כי יוסף אוהב אותו יותר בשביל שלא היה במכירתו. וא"ת אכתי תקשה דאיכא קנאה במה שנתן לבנימין ג' מאות כסף ולא נתן כן לשאר אחיו ולא נזכר שרמז לו בזה וי"ל כמו שכתבתי לעיל במה שנתן לבנימין יותר כיון דהוא אחיו גם מן האם אין כאן קנאה אלא בבגדים שהם מתנות גלוים בעולם שבו שהוא מראה להם שנאה על מכירתו ובבגדיו שהוא דוגמא המכירה כתונת הפסים וק"ל:

רש"י **אל** תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך ד"א אל תפסיעו כו'. וכתב הרא"ם אבל בב"ר שלפנינו כתב אל תרגזו בדרך אל תפסיעו כו' ואל תעמידו עצמיכם מדברי תורה והכנסו חמה לעיר. ולפ"ז נ"ל שפי' אל תרגזו בדרך אל תתנהגו עם הדרך הזאת שאתם הולכים אל אביכם מנהג הרתיחה ורוגז שהוא פועל נוסף מן הראוי כשתפסיעו פסיעה גסה שהוא המהלך הנוסף מן הראוי עד שיקרה לכם מזה סכנה מן הליסטים ומן החיות רעות מצד שתצטרכו להשכים ולהעריב קודם זריחת השמש ואחרי שקיעתה וגם יתחייב לכם מרוב המהלך בתעמידו עצמיכם מד"ת אלא הכנסו חמה לעיר כמו שאמרו פ"ק דפסחים לעולם יכנס כו' אבל לגירסת הרב צריך לומר שפי' אל תרגזו הוא כמסופק שאם הרוגז שב עליכם שלא יעשו רוגז בהליכתם שהוא פועל נוסף שהיא הפסיעה גסה במשכימים ומעריבים בהליכתם תהי' ההתראה בהם שיכנסו חמה לעיר כדי שלא יסתכנו מן הליסטים כו'. ואם הרוגז שב על הדרך ופירושו אל תרגז עליכם הדרך שהדרך תגבר על הליכתם תהיה ההתראה בהם שלא יתעסקו בדבר הלכה בהליכתם א פדי שלא תגבר הדרך על הליכתם פי' שלא יאחרו בהליכתם יותר מן הראוי ותהי' מלת תרגזו לפי הפירוש הראשון יוצאת כאלו אמר אל תרגזו הליכתם בדרך ולפי פי' השני פועל עומד כאלו אמר אל תרגזו עליכם הדרך כשתגבר מרחק הדרך על הליכתם עכ"ל. ומסוגי' דשמעתין פ"ק דתענית שאמרו שם אל תרגזו כו' אמר ר"א אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה כו' טען עליו רבינו ואמר רש"י בחומש הביא דרש רז"ל דשמעתין אל תרגזו אל תתעסקו כו' ד"א אל תפסיעו כו' ומדבריו נראה שנעלם מעיניו סוגיא דשמעתין דדברי רש"י בחומש מיוסדים ע"פ סוגיא דשמעתין והב"ר חולק ופי' אל תרגזו בהיפך דהיינו אל תפסיקו מדבר הלכה וכמ"ש התו' בסוגין שיש מדרש חולק על תלמוד שלנו. ונראה לפי דרש דשמעתין פירש הכתוב אל תרגזו כדמסיק בסוגיא לעיונו כי עיון התורה מביא החכמים לידי רוגז כמ"ש אורייתא דקמרתחא בי' ולזה אמר להם אל תרגזו ותעיינו בדבר שנצטוויתם בדרך דהיינו דברי תורה שהולכי דרכים פטורים מן המצות אבל חייבים בד"ת כמ"ש ודברת בם כו' ובלכתך בדרך כו' היינו לפי המסקנא דשמעתין והרא"ם פי' הכתוב בענין אחר לפי הדרש כי נעלם ממנו סוגי' דשמעתין:

רש"י **סרח** בת אשר ויוכבד כו' הרמב"ן ז"ל טען ואמר ומה ירבה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר ביחוסי הרבים יאמר ביחיד לשון רבים ובני דן חושים ובני פלוא אליאב וכן בנותיו דינה ובנות בניו סרח אבל יוכבד לא יזכירנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו עכ"ל והרא"ם ז"ל כתב על טענהו ולא זכר הרמב"ן מה שפירש"י ויקומו כל בניו ובנותיו לנחמו ר"י אמר תאומות נולדו עם השבטים ור"נ אמר כנעניות הי' וכו' עכ"ל ורבינו טען ואמר על השגת הרא"ם שאין כל זה מספיק לתרץ קושיית הרמב"ן דהא גבי בני לאה כתיב כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש ובם לא היו בכלל נפש ל"ג מבנות לאה רק דינה וכתיב בנותיו בלשון רבים. ומהרא"י בביאורו ביטל דעת הרמב"ן דבנותיו היינו דינה וסרח בת אשר דבני בנים הרי הם כבנים כו' עכ"ל. ולפי זה נמי ניחא הא דכתיב גבי בני לאה בניו ובנותיו ל"ג היינו דינה ויוכבד כו' שהם בנותיו מצאה דבני בנים כו'. ומה שהקשה מהר"י על דברי מהרא"י דא"כ גבי ויקומו כל בניו ובנותיו למה לא פירשו ג"כ בהם דינה וסרח וכו' עכ"ל. לאו קושיא היא דהתם כיון דאיכא לפרש בנותיו ממש כר"י ניח' לי' לפרש כפשוטו. משא"כ הכא דא"א לפרש בנותיו ממש כר"י דכיון דלא נמנו כאן ע"כ מתו כבר כמ"ש לקמן בסמוך. ועוד דכל בניו ובנותיו ל"ג אי אפשר לפרש כן דהא לא חשיב לי' רק דינה כמ"ש לעיל משום הכי הוצרכנו לפרש הכי כדברי מהרא"י ודוק:

רש"י **תלד** הזכרים בלאה. עיין מה שכתבתי לעיל בפ' וישב ולקמן בפ' תזריע ותמצא נחת:

רש"י **ולדברי** האומר תאומות נולדו עם השבטים כו'. גם בכאן טען הרמב"ן ז"ל ואמר ואין צורך לזה שהרי אמר ר"י לאחיותיהם נשאו השבטים כו' אלא התאומות הם נשי בני יעקב והכתוב אומר עליהם מלבד נשי בני יעקב כו' ועוד האריך בטענות ע"ש וכיוצא בזה טען הרא"ם ז"ל ואמר לא שמעתי פירושו דכיון דכתיב מלבד נשי בני יעקב הרי הוא כאלו אמר כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו ששים ושש ועם נשי בני יעקב שבעים ושמנה. גם לא שמעתי טעם נכון מלבד נשי בני יעקב אליבא דר"נ דאמר כנעניות הוו דמהיכי תיהי לרבויינהו דאיצטריך קרא למעוטינהו דהא כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו כתיב והכנעניות אינן מיוצאי ירכו. ועוד אם מתו לפני ירידתן למצרים למה הוצרך הכתוב לומר מלבד נשי בני יעקב והלא כל הנפש הבאה כתיב והמתים אינם מהבאים עכ"ל. ובפ' י"ג כתב רבינו אדבריהם דהמקראות [illegible] מוכיחין כפירש"י הא דכתיב מלבד נשי כו' לאו אותם תאומות הוו אלא נשים אחרות שהיו להם מבאי הארץ אבל התאומות כבר מתו מדכתיב בפ' עקב בשבעים נפש ירדו אבותיך כו' ואלו היו התאומות קיימו' היו טפי מע' נפש דהתם לא כתיב מלבד כו' והכי מתפר' קרא לפירש"י כל הנפש הבאה כו' והוו כולן יוצאי ירכו מלבד נשי כו' שלא היו יוצאי ירכו היו ס"ו וע"כ הכי מהפרש קרא לר"נ דכלותיו אינן יוצאי ירכו וה"ק קרא מלבד נשי בני יעקב שלא היו יוצאי ירכו ולא היו בכלל ס"ו הבאים. ועוד ראיה גמורה יש לפירש"י ממ"ש שדינה היתה אשת שמעון שנבעלה לכנעני וא"כ היא בכלל נשי בני יעקב ולמה פרט בה הכתוב יותר משאר בנותיו התאומות דהא בכלל נשי בני יעקב היא אלא ע"כ נשי בני יעקב לאו בבנותיו קמיירי. גם מה שכתב הרמב"ן דר"י מזה הכתוב אומר כן כי מה טעם לאמר מלבד נשי בני יעקב הכנעניות אחרי שאמר יוצאי ירכו רק בעבור היות נשי בני יעקב גם הם מיוצאי ירכו יאמר כן אבל לא פרסם אותם בכאן כאשר לא הזכירן בענין לידתן עם השבטים כו' ע"ש אין זו הראי' מכרעת אלא מדכתיב ויקומו כל בניו ובנותיו כו' משמע לי' בנותיו ממש והתאומות נולדו לו כיון דלא נזכר לידתן כמו שנזכר לידת דינה ומדלא הוזכר ג"כ למי נשאו קאמר ר"י דנשאו לאחיהן כו'. גם דברי הרמב"ן בפ' וישב מסין כפירש"י דוק עליהם. אמר המלקט ומה שפירש"י מצאתי בויקרא רבה עשו שש נפשות היה לו כו' כתב בעל שפתי חכמים צריך לומר דטעות נפל בדפוס בספרי רש"י דהא נפשות עשו לא היו אלא חמשה כדכתיב לעיל בפ' וישלח כו' עכ"ל. ואני אומר שאין לשבש הספרים בשביל זה דהא רש"י כתב שמצא כן בויקרא רבה ואפשר דהמדרשים עולים בקנה א' דהא בב"ר פ' זו יש מרז"ל אומרים שיעקב השלים למנין שבעים ומי שאמר זה אמר דעשו השלים למנין ששה נפשות וק"ל:

רש"י **אבל** יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע. ומדרש זה כתב רבינו לכוין המאמר דפ"ק דיומא דגרסינן שם תניא ר"א בן חסמא אומר הקורא את שמע ומרמז בעיניו ומקרץ בשפתותיו ומראה באצבעו עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב כו' ר"ל ולא אותי קראת יעקב כו' שלא רמז בעיניו כו' ולא הפסיק בק"ש וק"ל:

רש"י **מן** הפחותים שבהם לגבורה כו'. כדאיתא בבבא קמא בפ' החובל. וכתב רבינו דדרשו זה מדלא כתיב ומאחיו לקח ה' דרשו דמקצה אחיו משמע הפחותים והמוקצים לגבורה שבהן כמ"ש ג"כ ותאכל בקצה העם מן המוקצים שבהם ומאמר יוסף מוכיח על זה שיראהו בפני פרעה לחלשים שאינ' ראוי' רק למקנה כמ"ש והאנשים רועי צאן כו' ואמרתם אנשי מקנה כו'. ולז"א שהן היו אותן שנכפלו בשמות שהן צריכין חיזוק בברכתן. ועוד י"ל דלכך נכפל בם שמותן שהי' ראוי לקרותן כאן בשמם ולא נקראו כאן בשמם ונכפל שם שמם ומה שלא זכרן בשמות להורות על חלושתן כאלו אינם וכן הוא בב"ר:

מה מעשיכם כו'. בפ' זה בורר אמרו כשמאיימין על העדים אמרינן להו נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר ופי' רש"י בשביל מתהלל בשקר דהיינו עידי שקר הגשמים נעצרים. אמר רבא יכלי למימר שב שני הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף כו'. וכתב רבינו אפשר דאמרי אינשי משל הדיוט זה מרעב של מצרים שאמר פרעה לאחי יוסף מה מעשיכם אם אתם בעלי אומנות מאי איכפת לכם ברעב שאתם כולכם כנס הכפנא אבבא דאומנא לא נחית ואמרו לי' אנשי מקנה כו' וק"ל:

פרשת ויחי

רש"י **סופה** להיות עפרה כו'. וכתב הרא"ם מהכא משמע שכל הג' טעמים אינו כן טעם לאל נא תקברני במצרים אבל בב"ר אמרו אל נא תקברני למה שסוף ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות כו' ד"א שלא יעשו ממני אלילים שהם שנפרעין מן העובד כו' ולמה כל האבות מחבבין קבורת הארץ אמר ר"ת איכא דברים בגו אמר ר' יהושע בן לוי מהו דברים בגו אתהלך לפני ה' כו' בארצות שהם המתים חיים שלא יצטער בצער גלגול מחילות שכל הצדיקים הקבורים בח"ל עושה להם הקב"ה מחילות בארץ ועושה אותם כמערות הללו והם מתגלגלין ובאים לא"י ושם הקב"ה נותן להם רוח חיים והם עומדין. משמע שהשני טעמים של אלילים ושל כנים הם טעם לאל נא תקברני כו' והטעם של גלגול מחילות הוא טעם לנשאתני ממצרים כו'. שאם מפני שני הטעמים היה די לומר אל נא כו' למה הוצרך לבקש שיוליכוהו לא"י אלא ודאי איכא דברים בגו וזהו הנכון. אבל לפירש"י קשה דאי משום צער גלגול מחילות אל נא תקברני בח"ל מיבעי ליה לכלול מצרים ושאר ארצות שהרי באותו מקום שיקברוהו אפילו חוץ ממצרים יש בו צער גילגול מחילות אלא ע"כ דטעם גלגול מחילות לא קאי אלא על וקברתני בקבורתם. אלא בעם כל זה

עדיין אינו מתוקן דאי משום גלגול מחילות די בעצמותיו כמו ביוסף ולמה צוה שישאוהו מיד לא"י ומה שהכריחום לומר כל הטעמים הללו ולא הספיק להם באחד הוא מפני שמטעם ע"ג לבדו או מטעם הכנים לבדו די באל נא תקברני כו' ולמה הוצרך לומר ושכבתי כו' ומטעם גלגול מחילות לבדו די בעצמותיו כיוסף אבל מטעם הע"ג וגלגול מחילות לבדם או מטעם הכנים וגלגול מחילות די אלא דכולהו איתנהו עכ"ל. ובשאלתות דכתובות ממה שאמרו שם ושאתני ממצרים כו' אמר קרא דברים בגו יודע היה יעקב שצדיק גמור היה כו' שלא קבל עליו צער גלגול מחילות. טען רבינו ואמר ורש"י בחומש הביא כל הג' טעמים כמו שהם בב"ר והאריך הרא"ם דכולהו איתנהו. ואין כאן להאריך דלפי תלמודינו נראה אחר שבאנו לטעם דגלגול מחילות שוב אין אנו צריכין לטעמים האחרים דאל"כ לא לישתמיט תלמודא מלהזכיר גם טעמים האחרים. ומה שכתב הרא"ם דלטעם גילגול מחילות לחוד לא לכתוב אנא"ב אלא אנ"א בח"ל כדי לכלול גם שאר ארצות עמהן. אין זה קושיא כיון דבמצרים היה יעקב אז נקט שפיר במצרים וכיון דכתיב וקברתני בקבורתם דהיינו א"י הרי כלל גם שאר ארצות עם מצרים מלקברו. גם מה שכתב דמטעם גלגול מחילות לבדו די בעצמותיו כיוסף לאו קושיא היא דהא ודאי יוסף ג"כ היה מצוה שישאוהו לא"י מיד אלא שלא היה סיפק ביד בניו לעשות כמו כן שהוא עושה לאביו שהי' שליט במצרים כמו שפירש"י בפ' בשלח ובספר הזוהר נתן טעם בדרך סוד על שיעקב זכה ליקבר גופו בא"י ויוסף עצמותיו ולא גופו ע"ש:

רש"י **תעלא** כו'. משמע שלמה האריך בזה והולך לשונו הנה רש"י ז"ל הרכיב פירושו אחרי דקודם כתב תעלא כו' דמשמע דהשתחווייתו היתה ליוסף והדר כתב הפך עצמו משמע השתחווייתו לה' ית'. תו קשיא בכל זה דאחר שפירש"י ז"ל תעלא כו' מי דחקו לפרש הפך עצמו כו' אי משום דבעי לפרש מלת על ראש המטה והא אפשר לפרושי על יוסף וה"פ דקרא וישתחו ישראל ליוסף ואחר כך נתן טעם למה השתחוה לו והשיב על שהיה ראש והשוב שבמטתו והודה על דבריו אף שהוא תעלא משום דהוה בעידניה ואימר דהפסוק עצמו נותן טעם לדבר ההשתחויה. ואם נאמר דמ"ש הפך עצמו כו' הוא משום דק"ל גבי דיעקב שהשתחוה ליוסף מטעם תעלא כו' אבל יוסף עצמו איך לא מנעו והפציר בו. לזה אמר הכתוב שעשה יעקב תחלה להפוך עצמו לצד השכינה כדי שיבין יוסף שהשתחוה לה' הא לא אפשר דא"כ יעקב כיון שהפך עצמו לצד ראש המטה הרי לא השתחוה ליוסף שהוא תעלא. אם נאמר דעשה ב' השתחויות דאחר שהשתחוה לה' חזר והפך עצמו לרגלי המטה שהיה שם יוסף וחזר והשתחוה קשה דתרי השתחויות לא כתיבי ועיקר חסר מן הספר ולכן יראה בלשון רש"י ז"ל אחר העיון שהם ג' לשונות וצ"ל ד"א שהפך [illegible] כו' והם ג' פירושים בתחלה פירש וישתחו ישראל ליוסף ע"ש תעלא כו' ולפי זה על ראש המטה הוא שנותן טעם הכתוב למה השתחוה לבנו לז"א על שהיה ראש המטה עכשיו ותעלא כו' ד"א הפך כו' ועל ראש המטה ר"ל להקב"ה שהיה על ראשו. ד"א וישתחו לה' על סיבת יוסף שהיה ראש מטתו ואע"פ שהיה מלך הי' שלם עכ"ל:

ויאמר ליוסף הנה אביך חולה וכתב רבינו בפ' הפועלים הא דלא הזכיר כאן שקרא אותו כמו שהזכיר בפ' הקודמת לפי שהאמירה שאביו חולה היא עצמה הקריאה שנתחדש באביו החולי קודם מיתה דבר שלא היה בעולם וכמו שלמדו שם בשמעתין ממקרא זה והא דאמרו בפ' השותפין מרגליות היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו וכל חולה כו' כבר הקשו תוס' שם בשמעתין ותרצו בשם ר"ת דחולה של מיתה לא הוי וק"ל:

רש"י **ואף** על פי שנחלקה הארץ לגולגולתם. וטען כליו הרמב"ן ז"ל מהמסקנא דסוגיא דפ' י"כ דמסיק לשבטים איפלוג ע"ש באורך גם בדברי הרא"ם שהתגלגל פירש"י ז"ל וכתב רבינו בפ' י"כ וכבר ביארנו זה באורך בחידושינו במס' הוריות ע"ש עכ"ל והכל על דאבדין שחפשתי ולא מצאתי כלם במס' הוריות מדבריו בענין זה:

וזרעו יהיה מלא הגוים רש"י כל העולם כו' בב"ר וזרעו כו' ואפשר כן אלא זה יהושע כו' וכתב רבינו בפ' אין מעמידין ופירש"י וכי אפשר כן שהעמיד אפרים בנים כ"כ אלא כו'. ור"ל דבכל מקום שנמנו השבטים בא מספר שבט אפרים פחות משבט מנשה ועיין עוד בזה ברא"ם:

רש"י **ד"א** היא חכמתו ותפלתו אבל פרק י"כ דרשו בחרבי ובקשתי וכי בחרבו ובקשתו לקח והלא כבר נאמר כי לא בקשתי אבטח כו' אלא חרבי זו תפלה קשתי זו בקשה. וכתב רבינו וכן ת"א כינה הכתוב התפלה והבקשה בחרב וקשת כי התפלה תועיל ליעקב במקום ברכת חרב על חרבך תחיה שניתן לעשו כמ"ש הקול קול יעקב כו' והבקשה תועיל לו במקום ברכת הקשת שניתן לישמעאל ויהי רבה קשת. או שיהיה מלת בקשתי לפי הדרש ממש בלשון בקשה וב' בקשתי במקום שני כמו בבקשתי. ובב"ר אמרו בל"א בחרבי ובקשתי במצות ומ"ט. אבל רש"י בחומש פי' בחרבי ובקשתי היא חכמתו ותפלתו ולא ידענא למה לקח לו דרך אחרת והניח דברי התלמוד גם הב"ר ודו"ק:

רש"י **ממה** שחשדתיך בטרף טרף יוסף כו' אבל בפ"ק דסנהדרין יש מרבותינו אומרים המברך את יהודה הרי זה מנאץ כתבו בתו' דס"ל על מעשה דתמר שבחו הכתוב כדמתרגמינן את אודיתא ולא בהיתתא. וכתב רבינו ומה שכתב המתרגם באידך קרא מטרף בני עלית כו' מדין קטלא ברי סלקת כו' פי' נמי מדין הריגת תמר ובניה וכ"כ החזקוני. אבל בע"י כתב ובהדופין אמרינן שלא הניח להרוג את יוסף. ואין דבריו מובנים דודאי אין עולה על דעת האומר לברך את יהודה אינו אלא על שלא הניחו להרגו והא קאמר דאין זה אלא מנאץ ויש ליישב דהכי קאמר דודאי על שלא הניחו להרגו ראוי לברכו וכדכתיב מטרף כו' אבל כאן הכי קאמר מי שמברכו במה שתלה שבח מניעת הריגתו בממון ואמר מה בצע הרי זה מנאץ ה' כי היה לו לתלות סיבת מניעת הריגתו ביראת חטא והוא פירוש הכתוב ובוצע בירך שהמברכו שהצילו יהודה ונתן סיבת המניעה מהריגה בבצע ממון ה"ז מנאץ ה' כי היה ראוי לו ליתן סיבת המניעה מחטוא לה' ובזה יתיישב קושיות יפה מראה דהקשה אמאי קרי ליה מנאץ למברכו ולא ליהודה גופיה ועוד מ"מ למנאץ לה' כו' ותי' שמפני שממעשה ההוא נמשך טובה שנתגדל יוסף במצרים והציל העולם ברעב לכאורה ישובח יהודה במעשיהו שנגמרה כוונת אלהית ע"י כמ"ש כי למחיה שלחני אלהים לכן אמר שהחושב זה מנאץ ה' שיראה שה' סבב הדבר ע"י שנתן בלב יהודה לעשות כן וחלילה לאל מרשע אלא שמה' יצא הדבר כמוב כו' ולעולם לא יהיה תפארת יהודה על מעשיהו וכו' עכ"ל ולדברינו ניחא גם כן ומיושבת מלת מנאץ ה'. ולולי פירושם היה נראה לפרש דהכי נמי לשבח יהודה קאמר ומברך במקום זה הוא במקום קללה וגידוף כמו ברך נבות אלהים ומלך וז"ש כל המברך את יהודה ומגדפו על זאת שאמר מה בצע וכו' ומכרו בממון ולא החזירו לאביו אין זה אלא מנאץ לה' שיהודה טובתו לש"ש היה שהיה חושש שלא יהיו אחיו שומעין לו בדבר זה להחזירו לאביו וז"ש מנאץ ה' כי שם יהודה נקרא כולו על שמו של הקב"ה כמ"ש בסוטה על שקידש ש"ש בפרהסיא ותו לא מידי:

רש"י **ומיתה** לא נאמרה בו כו' בפ"ק דתענית ר"ן ור"י הוו יתבי בסעודתא כו' בתר דסעיד אמר ליה ר"י הכי אמר ר' יוחנן יעקב אבינו לא מת א"ל וכי בכדי ספדו ספדני' וחנטו חנטי' וקברו קברייא א"ל מקרא אני דורש שנאמר ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים כו' ופירש"י ההא דמשני א"ל מקרא אני דורש כו' והא דחנטו חנטיי' סבורים היו שמת אבל חי היה עכ"ל. ורבינו טען ואמר והוא דחוק ועיקר שינויא חסר מן הספר. ושמעתי לפרש סוגיא זו משום דאיכא לפרש הא דיעקב אבינו לא מת בשני פנים אם שלא מת גם בגוף אם שלא מת בנפש כשאר צדיקים אבל בגוף היה מת והא שלא מת בנפש לא הא להקשות דמפורסמת היא דמאי נקט יעקב טפי מאברהם ויצחק דודאי גם הם לא מתו בנפש. ואי שלא מת אף בגוף קאמרת וכי בכדי ספדו כו' ומשני לי' דודאי בנפש קאמרי דלא מת ודקשי' אמאי נקטו יעקב טפי דמקרא אני דורש כו' מקיש הוא לזרעו ומ"ה נקטי יעקב. כמו שהוזכר בקרא בהיקשא דלא שייך אלא ביעקב להקיש לזרעו משא"כ באברהם ויצחק משום זרע ישמעאל ועשו. ומייתי ליה מדכתיב אל תירא עבדי יעקב כו' מקיש הוא כו'. בכמה כתובים קרי ליה לכלל ישראל בשם יעקב ומיהו הכא דכתיב ביה ואת זרעך כו' משום דעבדי יעקב היינו יעקב עצמו. ועוד י"ל בזה ע"פ מה שאמרו בשילהי דכתובות מתים שבח"ל אינם חיים שנאמר נותן נשמה לעם עליה כי א"י נקרא ארץ החיים מיתת צדיקים שבא"י אינם רק מיתה מקרית משא"כ בח"ל דהמיתה היא טבעיית וע"כ צריכין לגלגול מחילות וז"ש יעקב לא מת דודאי אברהם ויצחק שמתו בא"י חיים הם גם במיתתן כיון שמתו בא"י אבל יעקב שמת בח"ל היה לבעל דין לומר שאינו חי כמותן ולזה אמר דאף הוא חי וכאלו מת בא"י. וא"ל וכי בכדי כו' ומהיכי תיתי לך שהוא חי יותר משאר מתים שבח"ל א"ל מקרא כו' מקיש כו' הנני מושיעך מארץ רחוק דהיינו ממצרים בחיים כאלו אתה מת בארץ ישראל כמו זרעך יוסף שבא למצרים ארץ שביו בחיים לשם ודוק:

רש"י **מוקף** אטדין היה ור"ד ע"ש המאורע כו'. בפ' המקנא ויבואו עד גורן האטד וכי גורן יש לאטד א"ר אבוהו מלמד שהקיפוהו כתר לארונו כו' ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דאימא כפשטיה נקרא כך ע"ש אטד המקיף כמו שפירש"י כאן לפי פשוטו והרי לפי הנמשל נמי ה"ק שהקיפוהו כתרים כו' כגורן שמקיפים לו אטד וי"ל דודאי אין דרך לקרות הגורן על דבר שעל המקיפו וסתם גורן נמי מוקף באטד ולא בא קרא אלא להשמועינן הנמשל שהקיפוהו כתרים כו' וק"ל:

ויעש אבל לאביו שבעת ימים. אמר המלקט ראיתי בפ"ר שהקשה הא לא חל עליו האבילות עדיין כיון שלא נקבר ותי' דיוסף היה עומד בגורן האטד לשעה ואחיו הטעו הארון מפני שכל המלכים תלו כתריהם בארונו של יעקב מכיון שראו כתרו של יוסף והיו מתאחדים שמא יכבוש שם מלכותם ולא הניחוהו לעלות עכ"ל. ועדיין איכא למידק דהא ק"ל דאין האבילות חל אלא עד שיסתום הגולל ואף לדעת רש"י ז"ל והטור י"ד הביאו בסי' שע"ה דס"ל דהאבילות חל משיסתום הגולל דהיינו כיסוי הארון ולדבריו כשנותנין אותו בבית בארון ונותנין הכיסוי במסמרים ע"מ שלא יפתח עוד ע"ד ליתן הארון בכוך או בקבר מונה משעת סתימת הארון אבל אם מוציא המת במטה או בארון פתוח לב"ה וקובר מתו בקרקע אינו מונה משיכסה הקבר והכא גבי יעקב עכ"ל שפתחו עוד ארונו כדמוכח בפ' המקנא שרצה עשו לעכב קבורתו ומחו חושים בן דן בקולפיא ארישא דעשו ונפל אכרעא דיעקב והדרא קושיא לדוכתא הא לא חל עליו האבילות עדיין ולדעת הרמב"ן מה שהביא הטור בבי' הנ"ל כשמוליכין המת מעיר לעיר מיד כשמוסרין לאלו שמוליכין אותו והחזירו פניהם מהמטה כבר נתייאשו ממנו ודמי לסתימת הגולל ניחא ותו לא מידי:

רש"י **בחזירתן** כו' בפ' המקנא וכתב רבינו דמשמע להו דכל העולים כו' קאי על כל עבדי פרעה שהוזכרו מעיקרא בלשון עליה ויעלו כל עבדי כו'. אע"ג דאמרינן בפ"ג באלו דאין מכבדין בדרכים דהיינו בפנים שפגעו זה בזה בדרך אבל אם מתחלה נועדו יחדיו ללכת כי הכא מכבדין:

רש"י **שלא** נחשד יוסף בעיניו. בפ' הבע"י והקשה רבינו אם יוסף לא נחשד בעיני אביו למה היה נחשד בעיני אחיו די"ל דלאחר מיתת אביו נעשה החשד ע"י שלא זימנן לסעודה או ע"י שהלך לבור והוא לש"ש נתכוין והם חשבו לו ישטמנו כמפורש בב"ר והכי מסתבר שלא חשדוהו אלא עד אחר מיתת אביהם דאל"כ אמאי לא בקשו מאביהם שיצוהו לפני מותו ולא הוצרכו אז לשנות ועוד נראה דהמקרא מוכיח כן דכתיב ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו כו' ויצוו אל יוסף דמשמע לא שצוה לפי האמת אלא מפני השם השטימה אמרו לו כן וק"ל:

וישבע יוסף את בני ישראל כו' עיין מה שכתבתי לקמן בפ' בשלח ותמצא נחת:

סליק פרשת ויחי. ונשלם ספר בראשית

חלק שני

ספר שמות

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה חמה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום
למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם
המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו,
ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורה קטנה,
מערכת המסורה , רד"ק, רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון ,
פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר , חידושי מהרש"א, אדרת
אליהו , מצודת דוד, מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת
שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי ,
תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית,
ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא
זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה
מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים ז"ע , פירושים
ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר
נקראים בשם שפתי חכמים השלם :

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"מ
ס' שפתי ישנים :

(לד) תפלות לליל שבת , ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך .

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהמנוח מ' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו .

ווארשא

אהרן

משה

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ

т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть 2

ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.

Варшава, 27 Декабря 1884 года.

ואלה י"ז ר"פ בתורה וסי' ואלה בני רעואל נחת . ואלה היו בני אהליבמה . ואלה בני רעואל בן עשו . ואלה פני ואלה יעמדו על הקללה . וכל תולדות דכוותא . ואלה תולדות . במ"ד אלה תולדות וסי' אלה תולדות השמים , אלה אשר גאל משה . אלה הנחלות אשר נחלו . אלה היו ערי המועדה . אלה עשה בניהו בן יהוידע . אלה שמות הגברים . ודוד זקן עד סוף הספר ר"פ דכו' אלה במ"ד ואלה וסי' ואלה אשר הוסד שלמה . ואלה שרי הנצבים . ואלה פקדתם

סדר המקרא תורת

אלפא ביתא מן חד וחד חד א' וחד וא' ולית דכו' וסי' אכלה. ואכה. אמרה, ואמרה, אהבם , ואהבם . אוצם , ואוצם . אשתון, ואשתון . אפלל, ואפלל. אצבון ,

ואלה

נפשות קדושים ליה מודות בזכרם ימות | עולם ותורת אמת הוגות ומתחכמות :
ונאם כבוד אל בלי לשון ופה נאומות | ושמו מפורש בראש ספר ואלה שמות :

ברוך השם אלהי תעצומות . אשר בימינו לנצח נעימות : והוא הנותן תבונות לנשמות . להוציא לאור כל תעלומות :
ובספר הזה מהומות ואימות . שמצאו הורינו ברוב כלמות : ואלה התחדשו אחרי מות . נזיר אחים בעל החלומות :
ונולד אבי הנבואות והחכמות . וקנא השם בעל חמות : ויוציא את אבותינו וידיהם רמות. ברב כסף וזהב ושלמות :
ויעש לעיניהם בצריהם נקמות . ויאר לבותם בתורת תמימות : והן בכתב אמת רשומות . ובם סודות ופליאות סתומות :
ודבר משכן נעשה מתרומות : בסוף ספר ואלה שמות :

(א) **ואלה** טעם הוי"ו בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי אחיו בדרתם היו מעטים ופרו ורבו ומלת אלה גם בחסרון הה"א שוה לזכרים ולנקבות וכתיב כי את כל התועבות האל ואחריו מכל התועבות האלה לאנשים האל אלה יולדו להרפה מה אעשה לאלה וככה מלת לו השונמית הלז הנער הלז ובעבור היות מלת אלה מלעיל היה הה"א נוסף כה"א לילה נחלה מצרים ושם לשון זכר ורבים שמות כי התי"ו כולל סימן רבים ורבות כמו מקומות ואבות גם המ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות כמו נשים ופילגשים ויש שמות שימצאו במ"ם גם בתי"ו כמו נפשים נפשות לבנות גם לבנים על לבנן : ה"א מצרימה . תחת מלת אל כמו נלכה דותינה ותבא אותי ירושלימה: את יעקב. עם יעקב כמו כרת ה' את אברם: איש וביתו. יוצאי חלציו ואין בית בכל המקרא אשה והנה העד איש וביתו באו כי

(א) **ואלה** שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבי' שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם

א וְאֵ֗לֶּה שְׁמוֹת֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הַבָּאִ֖ים מִצְרָ֑יְמָה אֵ֣ת יַעֲקֹ֔ב אִ֥ישׁ וּבֵית֖וֹ בָּֽאוּ׃
א וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְעָלוּ לְמִצְרַיִם עִם יַעֲקֹב גְבַר וֶאֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ

מצרימה כ"ח מסר במסרה רבתא : וביתו ו' וסי' ואלה שמות ריש סיפרא . וישב דוד עם אכיש . ואנשיו אשר עמו . אשר ישב שם . ועשקו . גבר וביתו ועם האלהים וביתו :

בעל הטורים ואלה שמות בני ישראל הבאים . ר"ת שביה . שאף כשהיו בשביה שמות בני ישראל לא שינו שמותם שבשביל ג' דברים נגאלו ממצרים בשביל שלא שינו את שמותם וגו' וג"כ ואלה ו' מוסיף על עמן ויומת יוסף ואלה שמות שאוב לכם שלא ישנו את שמותם וא"ל אע"פ ששינו שמי לפנת פענח אתם אל תשנו שמותיכם : ישראל הבאים . ר"ת וסית עולה מילה :

רמבן

ואלה השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה בחדוש העולם ויצירת כל נוצר והאבות שהם כענין יצירה וכמקרה לזרעם מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז להודיע כל העתיד לבא להם ואחרי שהשלים היצירה התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמוזים ההם ונתיחד ספר ואלה שמות בענין הגלות הראשון הנגזר בפי' ובגאולה ממנו ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אף על פי שכבר נכתב זה בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות כי מאז הוחל והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים עדיין יחשבו גולים כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן

ספורנו

א (א) **אלה** הנזכרים בכאן היו ראוים להודע בשם כי כל אחד מהם ראוי להיות נחשב איש על שמו המורה על ערכו האישיות ואלה כל ימי חייהם

אבן עזרא

כי לא היו נשי השבטים במספר השבעים ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו כי פשוטו בית אביו כי שלשה ולוויין היו ועזר הכהן שהיא אשתו בכח בעדו והיא נכללת עמו כי האיש ואשתו הוא האדם : (ב) ראובן . כל שוא נע כוויו"ן זבולן בהכנס עליו אחת מאותיות בוכל וראוי להיות האות המשרת בשוא נע והנה אין יכול' בלשון לקרוא שני שואי"ן נעים על כן שמו חירק תחת האות המשרת כי אם היה בי"ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בזבולן ואם כ"ף או למ"ד כזבולן לזבולן ואם וי"ו יאמרו שורק תחת חירק כאלו הוי ו בקריאת אל"ף כמו וזבולן כי המלה תראה כקריאת אל"ף או זבולן ואם היה האות הראשון יו"ד כמו יהודה שהיו"ד מאותיות הנעלמות יעלימוהו כמו נעלם ביהודה כיהודה ליהודה נחשון כי עתה היו"ד הוא נעלם ואינו נזכר ונרגש בשפה גם ככה עם וי"ו ויהודה והנה נכתבו השבטים הנה כסדר תולדותם : (ג) יששכר. בעבור התחברות שני שיני"ן חסרו האחד מהמבטא כדרך מהלכים שיקרא מהלרים ואין שי"ן כמוה במקרא ומנהג העברים בהתחבר וי"ו עם אחד מאותיות השפה שהם במ"ף חבירי הוי"ו ינעו אל"ף נוסף בקריאה וינקדו הוי"ו בשורק כמו ופרו ורבו ומלאו בתי מצרי' וככ' ובנימן ובעבור היות בנימן בן הגברת הזכירו לפני בני השפחות: (ד) דן . בהתחבר השמות הם על ששה דרכים וכולם נכונים . האחד כמו עילם ואשור וארפכשד . והשני בכפף ארגמן ברקמה ובוץ . השלישי אודם פטדה וברקת . הרביעי דן ונפתלי גד ואשר . החמישי מר ואהלות קציעות . הששי אדם שת אנוש : (ה) ויהי . מלת יהי היתה ראויה להיות כמו ירב המשא עליו ובעבור היות הה"א מן הגרון פתחו במלת יהי היו"ד הראשונה בקמץ קטן יהי והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשו"א נח נראה כמו הבי"ת במלת ירב והיה ראוי להיות יהי רק יכבד על הלשון על כן העלימוהו ונקד הה"א בחרק . על כן לו יהי כי הוא אמר ויהי ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו"ד בשו"א יהי כן ה' על כן אין בבנין הקל פעל שיהיה האות המשרת בשו"א רק זאת הגזרה וגזרת ויחי יעקב והיה זה כי השתי' האותיות שלו שרש מאלה השתי גזרות ויחי ויהי השתי האותיות הם מאותיות הנוח והם יו"ד ה"א היה חיה ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח פעמים שאינם נראים בסוף המלה בא האות המשרת שהוא היו"ד עליה' בשו"א ולא כן בכל הגזרות בבנין הקל : יוצאי ירך . רמז לקרוב אליו אשר המוליד כמו להסך את רגליו כי ששים ותשע היו אך יעקב יחשב בראשונה על כן כתוב בתחלה את יעקב כמו שאמרנו למעלה ופרשה הראשונה ויגש אליו כתיב יעקב ובניו והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי נפש היתה ליעקב ויוסף שהיה במצרים במספר הוא ושני בניו : (ו) וימת יוסף . אב ובנו שתי דורות והעד שחיה איוב אחרי שבותו מאה וארבעים שנה והוא ראה ד' דורות וקדמונינו ז"ל אמרו עשרה דורות מאדם ועד נח ומנח עד אברהם עשרה ואין מספר שנות אלה כאלה : וטעם וימת יוסף . כי מת בגדולתו גם אחיו לא ראו ימי הרעה : וטעם וכל הדור ההוא . על המצרים כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף : (ז) ובני ישראל פרו . הולידו כעץ יתן פריו : וישרצו . כמו ישרצו המים רק הראשון מהפעלי' העומדים בעצמם כמו הלך ישב עמד שכב והשני מהיוצאים תלוים בדבר אחר כמו אכל שמר שבר אכל את הלחם שמר את הדבר שבר את החמור אלו נקראים פועל יוצא והנה ישרצו המים מהפעלים היוצאים וזה השני וישרצו מהפעלים העומדים והנה זו הגזרה כגזרת שב פעם עומד כמו ושב וקבצך ופעם יוצא כמו ושב ה' אלהיך את שבותך אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשיהם תאומים ויותר ואני ראיתי ד' בנים שילדה אשה אחת והרופאים נותנים טעם עד שבעה יגיעו בבטן אחת : וירבו . שלא היו מתים כדרך עם רב : ויעצמו . שהיו בעלי עצם תקיפין . ומלת במאד מאד שלא היו יכולין להיות יותר ובי"ת במאד כמו בי"ת ויסעו בראשונה כי כתוב ראשונה יסעו : ותמלא הארץ . ארץ גושן היא : רעמסס . בשוא נח תחת העי"ן כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם הרי"ש יקרא נח והשני תחת מ"ם יקרא נע כי הוא כמו תחלת נע השפה : (ח) ויקם מלך חדש . פירוש כמשמעו בלא תוספת שלא היה מזרע המלוכה על כן כתיב ויקם כמו כי הקים בני את עבדי : (ט) ויאמר אל עמו . המצריים : הנה עם . מלת עם איננה סמוכה רק בני ישראל פירוש ותוספת באור כמו אהיה אשר אהיה אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק : ממנו . כל ממנו בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה כתפשם להפריש ביני ובין ממנו פנה שהוא סימן לשון יחיד שאיננו נמצא בפני המדבר שהוא דגוש כמשפט וכל ספרי מערב שניהן דגושים בין שהוא סימן לשון יחיד ובין

רש"י

ובשמותם שנאמר (ישעיה מ') המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא (שמ"ר) : (ה) ויוסף היה במצרים . והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה את צאן אביו . הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בצדקו : (ז) וישרצו . שהיו יולדות ששה בכרס אחד (ש"ר) : (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו (סוטה י"א): אשר לא ידע. עשה עצמו כאלו לא

תורה

ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ ה וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם׃ ו וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ פ

ח וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף׃ ט וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃

תרגום

עָלוּ׃ ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ ג יִשָּׂשכָר זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ ה וַהֲוָה כָּל נַפְשָׁתָא נַפְקֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב שַׁבְעִין נַפְשָׁן וְיוֹסֵף דַּהֲוָה בְּמִצְרָיִם׃ ו וּמִית יוֹסֵף וְכָל אֲחוֹהִי וְכָל דָּרָא הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתִּילָדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן׃ ח וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל מִצְרָיִם דְּלָא מְקַיֵּים גְּזֵירַת יוֹסֵף׃ ט וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סַגִּין

ג' וחד ויששכר וזבולן . ט' יהודאין . נקרוי' ט' מנסון בר גם סוס ג' . ד' ומל . ד' . ג' .

ובנימין ט' מיהדין וסי' בשופטים כה כ' : במאד מאד ו' וסי' בסוף פרשת לך לך :

תולדות אהרן פרו וישרצו . ברכות ז חולין לב : מלך חדש . ערובין נג סוטה יא : אשר לא ידע . ערובין שם : ויאמר אל עמו . סוטה שם :

בעל הטורים

את יעקב איש . ס"ת שבת לומר לך שבשביל שבת ומילה שאמרו במצרים נגאלו : הפסוק מתחיל בו' ומסיים בו' כנגד י"ב שבטים משל לבונה פלטרין בעמוד אחד ונפל והזר ובנה בב' עמודים ונפל בג' עמודים ונפל עד שבנה בנאו בי"ב עמודים ועמד כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד י"ב שבטים שלא היה בהם פסולת . וזה ווי העמודים שהם עמודי העולם : פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד . ו' לשונות הן נגד ו' שהיו יולדות בכרס א' : אל עמו . עיין פקודי . אמר בעי' נפש ירדו כאן ובכי' נקרבו ממש :

ספורנו

חייהם היו למאורות ולא יצא הדור לתרבות רעה . אמנם אחרי מותם לא היו הצדיקים שביניהם כל כך טובים בעיני אלהים ואדם : (ו) וכל הדור ההוא . כל שבעים נפש שלא בא הדור לקלקול גמור כל ימיהם : (ז) פרו וישרצו . ואחר שמתו כל שבעים נפש נטו לדרכי שרצים לבאר שחת ובכן : (ח) ויקם מלך חדש על מצרים וכו' . אף ע"פ שהיה זכרון ממנו בדברי הימים למלכים בלי ספק בפרט בענין החדוש אשר שם לחק לא עלתה על לב המלך החדש הספרות היותו מזה העם

רמבן

המשכן ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם אז שבו אל מעלת אבותם שהיה סוד אלוה עלי אהליהם והם הם המרכבה ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד . **א טעם** ואלה שמות . כי הכתוב ירצה למנות ענין הגלות מעת רדתם למצרים כי אז גלו בראש גולים כאשר פירשתי ולפיכך יחזור אל תחלת הענין שהוא מפסוק וכל זרעו הביא אתו מצרימה ושם כתוב אחריו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' ואותו הפסוק בעצמו הוא שהחזיר בכאן כי אף על פי שהם שני ספרים הספור מחובר בדברים באים זה אחר זה וכאשר הזכיר בני יעקב קצר בבני בניו וכל זרעו והחזיר הכלל כאשר אמר שם כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים וכענין הזה בספר דברי הימים וספר עזרא שהשלים דברי הימים ובשנת אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר ה' מפי ירמיהו העיר ה' את רוח כורש וגו' כה אמר כורש מלך פרס וגו' ויוחס שני פסוקים בלשונם החזיר בראש ספר עזרא לחבר הספור אלא שהיו שני ספרים השלים הראשון במה שהיה קודם בנין הבית והספר השני מעת הבנין וכן הדבר בשני הספרים האלה בראשית ואלה שמות ור' אברהם אמר כי בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון כי ראה יוסף לבניו בני שלשים הזכיר כי גם אחיו בירדתם היו מעטים ופרו ורבו ואיננו נכון ורש"י כתב אע"פ שמנאן בחייהם חזר ומנאן אחר מיתתן בשמותם להודיע חבתם שנמשלו לכוכבים שמוציאן במספר

לא ידע (כ"ג רא"ם) : (י) הבה נתחכמה. כל הבה לשון הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמכם לכך : נתחכמה לו. נעם נתחכמה מה לעשות לו (ש"ר) ור"ד נתחכם למושיעם של ישראל לדונם במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת ברש"י ישן) : ועלה מן הארץ. על כרחנו ור"ד כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאלו כתוב ועלינו מן הארץ והם יירשוה: (יא) עליו. על העם : מסים. לשון מס שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה : למען ענותו בסבלותם. של מצרים : ערי מסכנות. כתרגומו. וכן (ישעי' כב) לך בא אל הסוכן הזה גזבר הממונה על האוצרות (ש"ר): את פתום ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר : (יב) וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ : כן ירבה. כן רבה וכן פרץ. ומדרשו רוה"ק אומרת כן אתם אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה : ויקוצו. קצו בחייהם. (ויש מפרשים המצרים בעיני עצמם זק"ל) . ור"ד כקוצים היו בעיניהם : (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף ומשברתו: למילדות

וכין שהוא סימן לשון רבים והיה כן כי ממנו לשון יחיד דגוש הסף המנהג כי מלת אני רפה וכן מלת נחני ה' והנה מלת מן כפולה ונדגש הנו"ן ממני לחסרון הנו"ן האחר כאלו היה מממני כי הנו"ן הראשון תבא עם אות המ"ם כאילו הוא מן נו"ן ני לסימן המדבר אם כן יהיה איש ממנו שהוא לשון רבים כאלו הוא

י הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃ יא וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־

[Margin notes: ג׳ ס׳ · ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ · כ׳ · ג׳ · ב׳ וחסר תמר · ל׳ מ״ל. ל׳ וה׳ · ל׳ רפי. ב׳ ר״פ · יאמרו אליך · ס׳. ל׳ וחסר · ל׳ וחסר · ל׳]

וְתַקִּיפִין מִנָּנָא : י הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּלְמָא יִסְגּוֹן וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנָּנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִינוּן עַל סַנְאָנָא וִיגִיחוּן בָּנָא קְרָב וְיִסְקוּן מִן אַרְעָא : יא וּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנִין מַבְאִישִׁין בְּדִיל לְעַנּוֹאֵיהוֹן בְּפוּלְחָנְהוֹן וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵּית אוֹצְרַיָּא לְפַרְעֹה יָת פִּתוֹם וְיָת רַעַמְסֵס : יב וּכְמָא דִּמְעַנַּן לְהוֹן כֵּן סָגָן וְכֵן תַּקְפִין וַעֲקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : יג וְאַפְלָחוּ מִצְרָאֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַשְׁיוּ : יד וְאַמְרָרוּ יָת חַיֵּיהוֹן בְּפוּלְחָנָא קַשְׁיָא בְּטִינָא

מתנגו. וטעם נו"ן ממנו דגוש להתבלע הה"א בחסרון כי יאמר מן ישמור ישמרו אשר יקרא אויב ירדפו והוא המעט כי הרב ישמרהו רקישמרו דרך קצרה כמו והנה עושה מלאכ' שהוא כמו והנה הוא והנו נגב ופעמי' יוסיפו הנו"ן ישהרונני ולא ימצאונני תברכני נפשך. כמו תברכנני. וכא תודה יכבדנני ישובבנהו יבוננהו יצרנהו ופעמי' יבלעו הה"א כנו"ן ולא ישמרנו בעליו : (ו) הבה. הבה את אשתי לשון זכר והוא הנכון כמו לכה נא עמנו ולנקבה הבי המטפחת לכי ובאי בעבור שידברו במלות האלה הרבה יאמרו הבה נרדה ולנקבה הבה נא אבוא אליך כמו לכה נשקה את אבינו יין : נתחכמה. נבקש דרך חכמה שלא ירבה : לו. בעבורו כמו אמרי לי דע כי כל הפעלים עוברים או עתידים שם הפועל בכתם פי' שם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע מכה הפעלים כמו והנה ברכת ברך וברך ולא אשיבנה והטעם ופרך ברכה וככה וברוב יועצים תקום והשלם יועצים תלה תקום וככה כי תקראנה קורות מלחמה. א"ר מרינוס כי טעם ועלה מן הארץ

ירבה ה׳ וסי׳ הבה נתחכמה. וכאשר יענו אתו . ובקרך וצאנך ירבין. ב׳ בו . ברבות רשעים . וכל לא וכי דכו׳ במ״א ירבה וסי׳ כי ירבה לסלוח : ונוסף ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ ונוסף גם הוא . ונוסף על נחלת המטה . יש מפזר ונוסף עוד . בתראה קמץ וא׳ ועוד נוסף עליהם : ונלחם . ה׳ פתחין וסי׳ הבה נתחכמה לו . והיינו גם אנחנו ככל הגוים . ויצא ה׳ ונלחם בגוים . ויאמר דוד אל שאול . ויתמרמר מלך הנגב :

תולדות אהרן הבה נתחכמה. שם : ונלחם בנו . שם: שרי מסים . שם : וכאשר יענו . שם : ויעבידו מצרים . שם : וימררו את חייהם. שם :

כמו ועלינו ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו ולפי דעתי אין צורך : (יא) מסים. רבים והאחד מס וכמו פתים פת והם מפעלי הכפל . וטעם ענותו ליבש זרע הזכרים : מסכנות. אוצרות וכמוהו אל הסוכן ותהי למלך סוכנת שומרת האוצר ולא יודע לכל ושכבה בחיקך : רעמסס . בפתחות העי"ן ואיננו מקום ישראל : (יב) וכאשר יענו אותו . אע"פ שהיה בענוי כן ירבה כימים אשר לא עונה : יפרוץ . שעבר החוק בפריה ורביה כמו ופורץ גדר: (יג) ויעבידו. רעות רבות חדש עליהם בראשונה לעשות מלאכתו וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחוק העבדים וזהו בפרך והוא כדברי המתרגם ארמית ולומר בפיוט פרוכים איננו נכון כלל וכאשר ראה שלא יועיל זה אז קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות וצוה להרוג כל הזכרים הילודים : (יד) וימררו . ידוע הוא כי התי"ו סימן לנקבות על הרוב והמ"ם סימן לזכרים כמו מועדות ומועדים ודרך חכמי ספרד כי בנייני הפעלים שמורים ולא תחסר אות

בעה"ט הבה נתחכמה הבה עולה י"ב כלומר שנתחכם על י"ב שבטים : והיה כי תקראנה מלחמה . שסי׳ ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט מהם : ונוסף ג׳ במסרה. הכא ונוסף גם הוא ואידך ונוסף על נחלת המטה . יש מפזר ונוסף עוד . שאמרו מצרים שיגרשו אותנו מן הארץ ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ והקב"ה אומר יש מפזר אתם רוצים לפזרם ולמעטם ונוסף עוד שיוסיפו עליהם ככם אלף פעמים : ענתו. שנים במסורה הכא למען ענותו בסבלותם ואידך גבי אמנון ותמר לומר לך מה התם בענין תשמיש אף כאן היו מענין אותן כדי למעטם מתשמיש ולבטלם מפריה ורביה : רעמסס. ראשון ראשון מתרוסס : בפרך. בפה רך שאמר להם בנו לכם ערים לשבת : בחמר . חסר . והוא אותיות ברמ"ח ברמ"ח האיברי׳ . ד׳ מיני עינוין בפסוק וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך . לכן היתה כל מכה ומכה של ד׳ מכות . ולמ"ד של ה׳ מכות חשיב נמי ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך :

רמבן

במספר ומכניסן במספר שנאמר המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא ואלו דברי אגדה והם דברים של אמת בענין הכתוב שהקב"ה מחבבן וכופל שמותם תדיר אבל קשור הפסוקים וחבורם בוא"ו הוא כמו שפירשתי :

(י) **הבה** נתחכמה לו. לא ראה פרעה וחכמי יועציו להכותם בחרב כי תהיה בגידה גדולה להכות חנם העם אשר באו בארץ במצות המלך הראשון וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה כי עמהם הוא מתייעץ ואף כי בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה אבל אמר שיעשו דרך חכמה שלא ירגישו ישראל כי באיבה יעשו בהם ולכך הטיל בהם מס כי דרך הגרים בארץ להעלות מס למלך כמו שבא בשלמה. ואחרי כן צוה בסתר למילדות להרוג הזכרים על האבנים ואפילו היולדות עצמן לא ידעו בהם ואחרי כן צוה לכל עמו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אתם . והענין שלא רצה לצוות לשרי הטבחים אשר לו להרגם בחרב המלך או שישליכו הם אותם ליאור אבל אמר לעם כאשר ימצא כל איש אחד ילד יהודי ישליך אותו ביאור ואם יצעק אבי הילד אל המלך או אל שר העיר יאמרו שיביא עדים ויעשה בו נקמה. וכאשר הותרה רצועת המלך היו המצרים מחפשים הבתים ונכנסים שם בלילות ומתנכרין ומוציאים הילדים משם כי על כן נאמר ולא יכלה עוד הצפינו . ונראה שעמד זה ימים מעטים כי בלדת אהרן לא היתה הגזרה וכשנולד משה כראה שנתבטלה אולי בת פרעה בחמלה עליו אמרה לאביה שלא יעשה כן או כאשר נשמע כי מאת המלך היה הדבר ביטל אותו או שהיה על פי האצטגניניות כדברי רבותינו כי הכל התחכמות עליהם שלא יודע החמס. וזה טעם מאמר האומרים למשה רבינו אשר הבאשתם את ריחנו לתת חרב בידם כי עתה יוסיפו בשנאתם אותנו וימצאו טענה כי אנחנו מורדים במלכות ויהרגו אותנו בחרב לעיני הכל לא יצטרכו עוד לעשות במרמה: ועלה מן הארץ. על כרחנו ורבותינו דרשו כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים כאלו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה ל׳ רבינו שלמה ואם כפי׳ הרב היה אומר ועלה על הארץ כי כן הלשון בלוחמים עלה נבוכדנצר מלך בבל על כל ערי יהודה הבצורות וילכדם ויתפשם עלה רצין מלך ארם על ירושלים למלחמה ואולי יאמר ועלה עלינו מן הארץ אשר הוא יושב בה ירמוז לארץ גושן ויתכן לפרש שיאמר כי תקראנה מלחמות יהיה נוסף על שונאינו לשלול שלל ולבוז בז ויעלה לו מן הארץ הזאת אל ארץ כנען עם כל אשר לנו ולא נוכל אנחנו לנקום נקמתנו ממנו ולהלחם בו והוא כלשון אשר העלנו מארץ מצרים אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות וכן ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ שישימו עליהם ראש ועלו לארצם מן הארץ אשר גלו בה :

(יא) **שרי** מסים . למען ענותו שם על העם מס לקחת מהם אנשים לעבודת המלך ומינה על המס שרים מן המצריים שיקחו מהם ברצונם אנשים

ספורנו

העם ושהיה עם זה ראוי לשאת פנים לעמו בעבורו : (י) הבה נתחכמה לו . לבא עליו בעקיפין : ועלה מן הארץ. מעצמו מבלתי שנגרשם בבא בלתי סבה מבוארת לתת אותנו לשמצה בקמינו וזה נעשה : פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה . כי תקראנה רעות וצרות של איזו מלחמה כמו ותכל דוד נפש דוד : ונוסף גם הוא על שונאינו . כי בהיותם נבדלים ממנו במילה ובלשון ובדעות העברים באופן שלא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם הם לנו לאויבים בלי ספק ויגלו שנאתם אז בעת צרות המלחמה : (יא) למען ענותו . כדי שיסכימו לצאת אל ארץ אחרת : ויבן ערי מסכנות . והם קבלו עליהם למס לבנות את הערים : (יג) ויעבידו . כשראו אותם מבזים עצמם לפעולה פחותה שמו אותם לעבדים וזה כי כפי מה שהיו מוסיפים המצא על חטאת כן אבדה עצתם ויצאו מרעה לרעה : (יד) וימררו את חייהם. כאשר הוסיפו לחטוא בדעות ובמעשים כמו שהעיד הנביא באמרו וימרו בי

אבן עזרא

אות מן הארץ ואינם כן רק שמות דברים יאמרו כאשר נמצאו כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדה כאשר אמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומים ומתקומות מקומה אולי יפקח עיניו ויראה כי מן בכור יאמר בכורים למכה מצרים בבכוריהם והנה ובכורות בקרך אם כן יהיה היחיד בכורה וככה לבנים לא יאמר לבן כי אם לבנה.

וטעם בחומר ובלבנים לבנות בתים וגדרות גם לחרוש ולקצור ולזמור ולבצור וזה את כל עבודה בשדה ואח"כ כלל את כל עבודת' לצריכהם: אשר עבדו בהם. ישרתו בעבור שנים עבדו בהם בפרך וגזרת עבד בלא בי"ת אחריה היא עבודת העבד וככה עבדתיך ואם אחריה בי"ת הוא על ב' דברים האחד בעבור כמו ויעבוד ישראל באשה והשני לא תעבד בו בפרך כדרך אשר לא עובד בה וככה אשר לא יעבד בו כי כתיב והארץ הנשמה תעבד ועל דרך הזה כנושה כאשר נושה בו: (טו) ויאמר מלך מצרים למילדות. שרות היו על כל המילדות כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר וככה ראיתי היום במקומות רבות והאם והבת היו בדרך קבלה כי נכון הוא: (טז) ויאמר בילדכן את העבריות. כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי ועל אמונתו יקרא עברי על כן אבי כל בני עבר הבא מעבר הנהר עבר הנהר משתי העברים: אמר בן קריש כי אל"ף אבנים נוסף מגזרת בנים והטעם המשבר כמו מי אפסים והנכון שהוא כמו באבנים והאל"ף שורש: והמתן אותו. בסתר שלא יודע הדבר כי אתם היה עושה. ומלת וחיה קשה מאד בדקדוק והיא זרה כי המשפט וחיתה כי ה"א השרש מן חיה יחליפוהו בתי"ו כמשפט בסמוכים ולכל חית הארץ והיה כן בעבור שהה"א והתי"ו קרובים במכתב ואין ביניהם לבד משך הנקדה שבתוך הה"א אבל לא במבטא כי הבדל יש ביניהן בשמות כי תחלה תקרא ה"א וכשתמשך הנקודה הקרא תי"ו וזה לאות כי הכתב שבידנו הוא כתב עברי והכלל כי מלת חי גם חיים בספק כי הסכימו חכמי הדקדוק כי וארפכשד חי מפעלי הכפל וכמוהו כי אם תם הכסף שהוא מן תמם וחיי כמו רבים חיים ולפי דעתי כי זו הגזרה זרה ואם איננה כן ראינו ממנו פעל עתיד כמו אחוג יחוג לחוג היה ראוי שיאמר אחוי יחוי לחוי או כמו סוב סובו ציון סבי עיר והנה זאת לאות כי הוא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת מכל הגזרות שהזכרנו הנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כי מצאנו שיאמר אחיה נחיה יחיה תחיה כמו יאמר מן היה נהיה אהיה תהיה יהיה ואם כן הוא מגזרת חיה כמו היה. ואף על פי שמצאנו שיאמר וארפכשד חי בלשון עבר לא נחוש לכל זה אף על פי שידמה שהוא מפעלי הכפל והוצרכתי לומר ככה בעבור שראיתי כן אין וי"ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף המלה ואין טעלה עלי ממלת שלו כי הוי"ו תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות זו בזו והעד שלו כל בוגדי בגד והוא מן שלה והנה אפרש לך למה לא תבוא וי"ו שורש בסוף המלה והיה זה בעבור כי הוי"ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא כמו עבדו ואמתו וסימן לשון רבים פרו ורבו וגם יש וי"ו נוסף כמו בנו בעור ואילו היה וי"ו שורש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווי"ן שהזכרנו יחיד ורבים ונוסף ולא תדע המלה גם ככה אומר לך באות יו"ד שלא תבא שרש באחרונה כי הוא סימן יחיד מדבר ידי גם ידי וסימן רבים בסמוך ידי נשים רחמניות וסימן נקבה דעי וראי ויו ד היחס העברי או העברים גם נוסף בפעלים המגביהי להושיבי. גם בשמות בני אתונו גם במלות הטעם זולתי מני אפרים ובעבור כל זה אינו ראוי שיבא יו"ד שרש באחרונה פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה והיא כמו וחיתה ותהיה מהפעלים בעלי הה"א באחרונה כאשר פירשתי: (יז) ותיראן. העלימו האל"ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה: ותחיין. בכל כאן יותר ממשפטן הראשון כי מה צורך היה להאריך: (יח) ויקרא. הנכון בנות מות כי הפכתן מצותי ואין הפרש בין ותאמרנה עבר כמו ותאכלנה הפרות ובין כשידבר עליהן לנכח עלמן בהכנס הוי"ו הפתוח וככה מדוע עשיתן ותחיין: (יט) ותאמרנה. לא עברנו על מצותיך כי העבריות אינן כמצריות

תורה

עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם
אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃
טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת
הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת
שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃
טז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת
וּרְאִיתֶן עַל־הָאׇבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא
וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא
וָחָיָה׃ יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת
אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ
אֶת־הַיְלָדִים׃ שני יח וַיִּקְרָא
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר
לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה
וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ יט וַתֹּאמַרְןָ
הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא

אונקלוס

וּבְלִבְנֵי וּבְכָל פּוּלְחָנָא
בְּחַקְלָא יָת כָּל פּוּלְחַנְהוֹן
דְּאַפְלַחוּ בְהוֹן בְּקַשְׁיוּ׃
טו וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
לְחַיָּתָא יְהוּדָיָתָא דְּשׁוּם חֲדָא
שִׁפְרָא וְשׁוּם תִּנְיֵתָא פּוּעָה׃
טז וַאֲמַר כַּד תְּהֶוְיָן מוֹלְדָן יָת
יְהוּדָיָתָא וְתֶחֱזְיָן עַל מַתְבְּרָא
אִם בַּר הוּא וְתִקְטְלָן יָתֵיהּ
וְאִם בְּרַתָּא הִיא תְּקַיְּמִינַהּ׃
יז וּדְחִילוּ חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ
וְלָא עֲבָדוּ כְּמָא דְמַלֵּיל
עִמְּהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְקַיָּמָא
יָת בְּנַיָּא׃ יח וּקְרָא מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם לְחַיָּתָא וַאֲמַר
לְהֶן מָה דֵּין עֲבַדְתִּין יָת
פִּתְגָמָא הָדֵין וְקַיֵּמְתִּין
יָת בְּנַיָּא׃ יט וַאֲמַרָא חַיָּתָא
לְפַרְעֹה אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא

ג׳ בלישנא. ג׳ חסר וחד מ״ל. ב׳ כתרי לישני. ל׳. ל׳ ומ״ל. ב׳. ל׳. ל׳ וחד אם בן הו בת. ל׳ וכ״כ. ל׳ והסר. ס׳. ס׳ ד׳ מ״ל וח׳ חסר. ב׳. י״ד. ב׳ תועבם. ב׳.

רשי

(טו) למילדות הוא לשון מולידות. אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כמו שובר ומשבר, דובר ומדבר. כך מוליד ומילד: שפרה. יוכבד. על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים. על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה (שם). פועה. לשון צעקה. כמו (ישעיה מב) כיולדה אפעה: (טז) בילדכן. כמו בהולידכן: על האבנים. מושב האשה היולד' ובמקום אחר קוראו משבר. וכמוהו (ירמי׳ יח) עושה מלאכה על האבנים. מושב כלי אומנות יוצר חרש: אם בן הוא וגו׳. לא היה מקפיד אלא על הזכרים שראו אצטגניניו שעתיד להוליד בן המושיע אותם: וחיה. ותחיה: (יז) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון (סוטה שם) תרגום הראשון וקיימא והשני וקיימתון לפי שלשון עברית לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתם. כגון ותאמרנה איש מצרי לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם לשון דברתם כמו ותדברו לזכרים. וכן ותחללנה אותי אל עמי לשון עבר חללתם. כמו ותחללו לזכרים

שפרה ב׳ ומב׳ לישנא וסי׳ שם האחת שפרה. ברוחו שמים שפרה: העבריות ד׳ ג׳ חסר וא׳ מ׳ל וסי׳ ויאמר מלך מצרים. ותאמרן המילדת אל פרעה. ויאמר בילדכן את. דין מ׳ל. ותאמר אחתו אל בת פרעה: על האבנים ב׳ וסי׳ בילדכן את העבריות. וארד בית היוצר: ולא עשו ה׳ וסי׳ ותיראן המילדת. ולא עשו חסד עם בית ירבעל. על אשר לא שמעו. במלכים. ולא שמעו ולא הטו את אזנם. ירמיה. ויהי לימים מימים וכעת צאת הקץ. יראת אלהים ז׳ מסר פרשת מקץ: אליהן ה׳ ד׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ ותיראן המילדת. ותאמרן המילדת. דין חסר. ותקרבון אלי כלכם. ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל. ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי: להן חד מן יו״ד נמסר במגלת רות סימן א׳:

הולדות אהרן למילדות העבריות. שם. בילדכן. שם: אם בן הוא. שם יב: ותיראן המילדות. שם יא: ותאמרן המילדות. שם:

בעל הטורים

בעה"ט שפרה ב׳ במסורה מתרי לישני. ברוחו שמים שפרה. אשר שם האחת שפרה. כי דרך המילדות שלפעמים שהולד נוצר מת לוקחת המילדות שפופרת של קנה ומשימה תוך מעיו של הולד ומנפחת בו ומשיבה רוח להילד. וזהו שפרה לשון שפופרת: ד"א למה נקראת שמה שפרה שמשפרת את הולד אף ברוחו שמים שפרה על שם שהקב"ה שאר את שמים: על האבנים ב׳ במסורה. וראיתן על האבנים וארד אל בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים כדאיתא בפ"ק דסוטה סימן גדול מסר להם בשעה שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים. ד"א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע. אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע. ד"א מה זה ענין ליוצר לפי שנאמר כי הנה כחומר ביד היוצר: המילדת. בגימטריא יוכבד בת לוי: כאשר דבר אליהן. בגי׳ שתבען: עשיתן ב׳ במסורה. מדוע עשיתן הדבר הזה עשיתן את התועבה ביחזקאל כדאיתא בפ"ק דסוטה שבקשה תבע למילדות שיהיו נשמעות לו. ומצינו גבי עריות ל׳ תועבה כדכתיב כי את כל התועבת האל: ותחיין שניים במסרה בכאי פרשה כדאיתא בפ"ק דסוטה לא דיין שלא המיתום אלא שהיו מספקות להם מים ומזון:

ספורנו

כי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים וכן היתה יד צריהם עליהם הלוך וקשה: (טו) למילדות העבריות. לאותן שהיו בעיר מצרים כי אמנם בעם כל כך רב לא היו שתי מילדות בלבד אבל אחר שבגדו במלך מילדות מצרים אחר שדבר להן המלך בעצמו לא שם לבו לבטוח במילדות שאר מקומות: (יח) מדוע עשיתן. שבגדתן בי כי הנה כשלויתי לא מאנתם לעשות מצותי ובטחתי בכן שתמיתו הילדים

רמבן

אנשים לפי העבודה חליפות חדש או יותר יהיו בבנין המלך ושאר הימים בביתו והשרים האלה צוו אותם שיבנו ערים לפרעה במס ויבן העם ערי מסכנות לפרעה במס הזה וכאשר ראו שלא יזיק זה לעם קצו בחייהם מפניהם וגזרו שיעבידו כל מצרים את העם וכל איש מצרי שיצטרך בעבודה יתשול לקחת מהם אנשים שיעשו עבודתו וזה טעם ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך ועוד גזרו עליהם עבודות קשו׳ בחומר ובלבני׳ כי מתחלה היו השרים נותנים להם הלבנים והיו אנשי המס

רשי

זכרים : (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות חייתא. ור"ד (סוטה שם) הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות. והיכן משולות לחיות. גור אריה. זאב יטרף. בכור שורו. אילה שלוחה. ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן ויברך אותם ועוד כתיב (יחזקאל יט) מה אמך לביאה : (כ) וייטב. הטיב להם. וזה חלוק בתיבה שיסודה ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בציר"י שהוא קמץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות. (איכה ב) וירב בבת יהודה הרבה תאניה. וכן (ד"ה ב לו) ויגלאת השארית. דנבוזראדן הגלה את השארית. (שופטי' טו) ויפן זנב אל זנב הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון ויפעל הוא נקוד היו"ד בחיר"ק כגון וייטב בעיניו לשון הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה הגלה יהודה. ויפן כה וכה הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו : וייטב אלהים למילדות. מהו הטובה : (כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקרוי' בתים. ויבן את בית ה' ואת בית המלך. כהונה ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה (שם) : (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד המושיע ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים שנאמר כל הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה : (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזרת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם כן על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים. ואף היא נהפכת להיות נערה. ובת ק"ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם. וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. א"כ כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ול' וקורא אותה בת לוי : (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית כלו אורה

שמות א ב

כַּנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ : כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד : כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים : כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן : פ

ב א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי : ב וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב

מִצְרָיָתָא יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן אִנּוּן עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חַיְתָא וִילִידָן : כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחַיָּתָא וּסְגִי עַמָּא וּתְקִיפוּ לַחֲדָא : כא וַהֲוָה כַּד דְּחִילוּ חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין : כב וּפַקֵּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּיהּ לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְּאִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי בְּנַהֲרָא תִּרְמוֹנֵיהּ וְכָל בְּרַתָּא תְּקַיְּמוּן : א וַאֲזַל גַּבְרָא מִדְּבֵית לֵוִי וּנְסֵיב יָת בְּרַתָּא דְלֵוִי : ב וְעַדִּיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר וַחֲזַת יָתֵיהּ אֲרֵי טָב

הילוד ב' ומלאים וסי' כל הבן הילוד גם הבן הילוד לך מות יומת : הבת ד' ודגש וסי' תחיון. תתחמקין. זב עמקך הבת השובבה. מה אעידך : וילך איש מבית ב' דסמ' וסי' וילך איש מבית לוי. מבית לחם יהודה :

תולדות אהרן כי יראו המילדות. שם : ויצו פרעה. שם יב : היאורה תשליכוהו. סוטה יב. סנהדרין קא : מבית לוי. סוטה יב בתרא קיט : בת לוי. זוהר שלח לך : ותהר האשה. סוטה יב : ותרא אותו. סוטה שם מנחות כג :

אבן עזרא

כמצריות כי כח חיים הרבה יש להם. ובא היו"ד רפה מן כי חיות והוא הכנוי כמו דוות רוות עלות עלי ונדגש יו"ד במלת חיים שהוא תאר כמו ונתפשם חיים כיו"ד אלהי העבריים גם כן חיים שהוא שם דבר כמו עץ חיים וכמו ופטורי ציצים : וילדו. נקבות פועל עבר כי שוה הוא לזכרים טוו נבאו : (כ) וייטב. בעלי היו"ד בראשונה פעם ועמד היו"ד כמו זו ופעם יחליפוהו בוי"ו כמו ויושב שם רעבים שהוא מן ישב כמו וייטב מן יטב וזה הטוב הוא הנזכר אחרי כן ויעש להם בתים כמו כי בית יעשה לך ה' : (כא) ויהי כי יראו. בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם וייטב אליהן ודע כי זו המלה איננה מהפעלים העומדים ולא מן היוצאים כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר על כן יראו מאת ה' הוא הנכון ואחזו דרך קצרה לומר ירא את ה' על כן מלת נורא איננה בבנין נפעל כמו נולד נשבר ונדכא והמשכיל יבין : (כב) ויצו. כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה והנה הכתוב לא הגיד שמו כפרעה נכה ככה שמו בלשון עמו וכן פרעה חפרע : הילוד. שם תאר כמו גבור שכור : (א) וילך. בערים רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו וכלם יקראו ארץ רעמסס אולי בעיר אחרת היתה זאת : בת לוי. בן ישראל והיא אחות אביו ולא דבר נכונה האומר כי תבואת השדה הנזרעת בשדה אחרת תצליח רק באותו שדה עצמו לא תצליח כראוי כי עיקר איסור ערוה היה להיות ישראל קדושים : (ב) ותהר. אין ספק כמו שהזכרנו כי אהרן גדול בשנים ממשה וככה קבלו אבותינו שפועה היתה מרים וכתוב ותתצב אחותו מרחוק והנה ידענו כי תחלה קץ ד' מאות שנה היו מיום שנולד יצחק כי הוא לבדו יקרא זרע והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב ויעקב הוליד את ראובן בן שמונים וחמש והיה ברדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה חברנו עליהם ששים של יצחק עלו ק"צ והנה נשארו ר"י נוציא מהם ע' שנה שחיה יוסף אחרי כן והנה נשארו ק"מ ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ"ג והנה חיה כ"ב שנה אחרי יוסף והנה נשארו קי"ח כי כתוב הוא וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ומתי מלך המלך החדש וכמה שנים בנו ערי מסכנות והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים וכן זוטא אמר כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תחלה וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם והנה היא קטנה והנה זה המוכה בסנורים שכח שם חם ויפת וכתיב ויולד נח ויפת הוא הגדול ועוד שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו והיא נקברה

בעל הטורים הילוד ג' במסרה. הכא ואידך גם הבן הילוד לך מות ימות גבי דוד לומר לך כשם שנענש דוד שסופו עליו רעה מביתו באבשלום בנו רצה להרגנו. גם פרעה מצא שנתגדל בביתו קם עליו והביא עליו כל המכות : וילך איש ב' במסרה. הכא. ואידך וילך איש מבית לחם יהודה ע"י הליכה זו בא גואל הראשון וע"י אותה ההליכה יבא גואל האחרון שהוא משיח בן דוד : כי טוב הוא. הי' תגין ב' בטי"ת ואחד בוא"ו וכ' בכי לומר שעתיד לקבל חמשה חומשי תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם :

רמבן

המס בונים הבנין ועתה נתנו העם בעבודה וצוום שיהיו מביאים עפר ועושים החמר בידיהם וברגליהם ולא יתנן להם מבית המלך רק התבן בלבד ונותנין הלבנים לאנשי המס הבונים לעשות הבנין וגם כל עבודה קשה אשר לפרעה ולמצרים בשדה כגון החפירות והוצאת הזבלים הכל נתנו עליהם וגם היו רודים בהם לדחוק אותם שלא ינוחו ומכים ומקללים אותם וזה טעם את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך והיה המלך מפרנס אותם בלחם צר כמנהג לפועלי המלך וזה מאמר המתאוים שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הקשואים כי הדגה במצרים רבה מאד והיו לוקחים אותם במצות המלך ולוקחים מן הגנות קשואים ואבטיחים ואין מכלים כי מצות המלך הוא ורבותינו אמרו עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים א"כ ויעבידו מצרים כמו לשרי המסים אשר לפרעה :

ב (א) וילך איש מבית לוי. רבותינו אמרו שהלך אחר עצת בתו ור"א אמר כי בערים רבות היו ישראל יושבים וזאת האשה היתה בעיר אחרת ומה טרך שיזכיר הכתוב זה. ועל דעתי בעבור שלא חשש לגזרת פרעה ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים אמר הכתוב כן כי בכל מודרז לעשות ענין חדש יאמר כן וילך ראובן וישכב את בלהה וילך ויקח את גמר בת דבלים לכו ונמכרנו לישמעאלים לכו ונכהו בלשון לכו נא ונוכחה וכן זה נזדרז ויקח את בת לוי ולא הזכיר הכתוב שם האיש ולא שם אשתו אשר לקח והיה זה בעבור כי יצטרך ליחסם ולהזכיר שמם מי אביהם ואבי אביהם עד אל לוי. ועכשיו ירצה לקצר עד לדת המושיע ואחר כן ייחס גם שאר השבטים בעבורו בסדר השני. ועל דרך הפשט שיהיה זה תחלת הנשואין אין מוקדם ומאוחר בפרשה כי היה זה קודם גזירת פרעה וילדה מרים ואהרן ואחר כן גזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ותלד הבן הטוב הזה ולא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא היה בלדתם חדוש דבר ועל דעת רבותינו הם לקוחים שניים שפירש ממנה מפני גזירת פרעה והחזירה בנבואת בתו ועשה בה מעשה לקוחים הושיבה באפריון ומרים ואהרן מרקדים לפניהם בשמחתם כי על ידי זה יגאלו ישראל ואע"פ שהיה אהרן קטן נתן השם שמחה בלבו כענין הזה או מרים אחותו מלמדתו :

(ג) ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו. ידוע כי כל הנשים אוהבות את בניהם יפים ושאינם יפים וכלה תצפינה אותן בכל יכלתן ואין צריך ראיה

ספורנו

הילדים ותוחלתי נכזבה : ותחיין את הילדים. ולא די שלא עשיתן מצותי להמיתם כי גם נתתם עצות להחיותם : (יט) כי חיות הנה. בקיאות במלאכת המילדת ואם נאסף לעשות דבר או לדבר שלא כהוגן תהיינה מרגישות בדבר ולא תקראנה עוד אותנו לילד. ולמלך אין שום להמית אחד או שנים בלבד : ב (ב) כי טוב הוא. יפה כמו

כי

אבן עזרא

נקברה במערה קודם אברהם ל"ח שנה. ודע כי הנו"ן תמצא חסרה או מובלעת כדגשות בתחלת המפעל כנו"ן גש הלאה ויגש אליו ובאמצע כמו וגם אף עלה בישראל או ויחר אף והנה הנו"ן מובלעת באמצע ועל כן נדגש פ"א ויחר אפו ישוב אפך וככה נו"ן נתן במלת תתי כי הוא כמו תנתי כי תי"ו האחרון איננו שורש רק הוא כמו שבתי לבתי לדתי גם כסוף תת פחדך טוב תתי אותה לך וככה בשמות כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה כמו מן בן בנה והיא תתערב עם אשר בנה בית והנה החליפו הה"א בתי"ו כמו גבירה גברת עטרה עטרת פעם סמוך ופעם איננו סמוך כמו עטרת תפארת והנה חסרו הנו"ן להקל על הלשון ויאמרו בת ומלת רחל בתו כמלת אמת חסדו ואמתו והנה התי"ו לשון נקבה והנה הנו"ן מובלעת ולשון רבות אמונות ולא אמתות ולא אמתיות כמו בנות ולא בתות ולא בתים: ותהר. לא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן כי לא התחדש דבר בלדתם. ומלת טוב כאשר תמצא באיש מלא דעת יתכן היותו בנשמה כמו טוב עם ה' טוב עם אנשים או טוב עין או בגוף או בצורה טוב תאר או מראה ובעבור שמצאנו בילד כי טוב הוא אין לפרשו כי אם בצורתו טוב מכל הילודים: שלשה ירחים. יש אומרים כי בחדש השביעי מתחלת ההריון נולד גם זה דרש כי לא יוכלו המצריים לדעת מתי הרתה האשה ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו כי אין כח באדם לראות באשה מתי תלד כי רחוק הוא שהוא נולד בחדש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה ויותר חיים ונכבדים הם הנולדים באחד עשר כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון כי דבר מנוסה הוא לקדמונים וחמשה פעמים נסיתיו גם אני כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה גם מעלה הצומחת רגע ההריון שם תהיה הלבנה רגע המולד והנה המעמד הקבוע הם רע"ט ימים ושליש יום והאמצעי רע"ג והגדול שהוא הארוך רפ"ז וחכמי המולדות יודו כן ואין טענה מהשבטים כי להיותם על הסדר איננה ראיה כי הרבה כאלה בתורה על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון גם נולד יששכר קודם אשר ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולון על כן מלת ואחר ילדה בת כמו ואחרי כן יצא אחיו שלא זכר ותהר לכל אחד גם לתקופת הימים שלש היו ונדגש צ' הצפינו כדגשות קו"ף אם יקרך עון לדבר בם לחות ובעבור היות הצדי בשוא נע נרפה הפ"א שהיה ראוי להדגש והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף ואין צורך לבקש למה לא צפנתהו עוד אולי השכנות המצריות שמעו קולו כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס וכתב ושאלה אשה משכנתה. ובאה מלת תבת גומא מלעיל בעבור היות הניגון בתחלת מלת גומא: (ג) ותחמרה. נחה ה"א כה"א ויקרא לה נובח בשמו וזאת המלה נגזרת מן בחמר והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל וכמוהו בארות בארות חמר ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר. ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד. אולי אחותו נתנבאה לעשות כן ומחשבות השם עמקו ומי יוכל לעמוד בסודו ולו לבדו נתכנו עלילות. אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס והושיע בנות מדין מהרועים בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאן מהמים שדלו. ועוד דבר אחר. כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירהו מנעוריו לא היו יראים ממנו כי יחשבוהו כאחד מהם: בסוף. כמו קנה וסוף קמלו והוא צמח מן היאר: (ד) ותתצב. מלה זרה כי שמו נח נעלם בין שתי התוי"ן תחת היו"ד. אמר ר' משה הכהן כי תי"ו לרדת ולגשת נוסף בעבור חסרון הפ"א מן פעל וככה לדעת כי בעבור אות הגרון נפתח. ועתה החליפו התי"ו לה"א במלת לדעה כמו אשר תנה הודך: (ה) ותרד. מארמונה: לרחוץ. מנהג המצריות היה והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור כמו ויד תהיה לך בעבור ששלחה אמתה והיא אחת הנערות לקחת התיבה. כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר ועוד כי אין מדרך הדקדוק

שמות ב

הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃
ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־
לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר
וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד
וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃
ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה
מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ה וַתֵּרֶד בַּת־
פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר
וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר
וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף
וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃

תרגום

הוּא וְאַטְמַרְתֵּיהּ תְּלָתָא
יַרְחִין׃ ג וְלָא יְכֵילַת עוֹד
לְאַטְמָרוּתֵיהּ וּנְסֵיבַת לֵיהּ
תֵּיבוּתָא דְגוֹמֶא וַחֲפָתַהּ
בְּחֵימָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת
בַּהּ יָת רַבְיָא וְשַׁוִּיתַהּ בְּיַעֲרָא
עַל כֵּיף נַהֲרָא׃ ד וְאִתְעַתַּדַת
אֲחָתֵיהּ מֵרָחִיק לְמִדַּע מָה
יִתְעֲבֵיד לֵיהּ׃ ה וּנְחָתַת בַּת
פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל נַהֲרָא
וְעוּלֵימָתַהָא מְהַלְּכָן עַל
כֵּיף נַהֲרָא וַחֲזַת יָת תֵּיבוּתָא
בְּגוֹ יַעֲרָא וְאוֹשִׁיטַת יָת
אַמְתַהּ וּנְסֵיבְתַהּ׃

רש"י

אורה. (סוטה שם): ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לו' חדשים ויום אחד שהיולדת לז' יולדת למקוטעין והם בדקו אחריה לסוף ט': גמא. גמי בלשון משנה ובלעז יונק"ו רך הוא ועומד בפני רך ובפני קשה: בחמר ובזפת. זפת מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת: ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוסי"ל בלעז. ודומה לו קנה וסוף קמלו: (ה) לרחוץ על היאור. סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו (שמואל ב יד) ראו חלקת יואב על ידי והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו ור"א (סוטה שם) הולכות לשון מיתה כמו הנה אנכי הולך (בראשית כה) הולכות למות לפי שמיחו בה. והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו להנקד אמתה מ' דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה

ירחים ד' וסי' ותצפנהו שלשה ירחים. וממגד גרש. במספר ירחים. תספר ירחים תמלאנה: גמא ג' וסי' ותקח לו תבת גמא. ובכלי גמא על פני המים. היגאה גמא. וחד וגמא. חציר לקנה וגמא: ותחמרה חד מן י"ח מלין דלא מפקי ה' בסוף תיבותא וסטעים נמסר בספ"ר: על היאר. ה' בלישנא וסי' ופרעה חלם. ותרד בת פרעה. ערות על יאור. על הנהרות על היאורים. על יאריהם ועל אגמיהם: הלכת ב' חסר דחסר וסי' ונערתיה הלכת. וחד ההלכת. ההלכת לרגלה. הולכות על טוביה כן כתיב. הלכות תרשיש כן כתיב. ובמסר' אחריתי מצאתי נמסר הלכת ד' חסר וא' מלא וסי' ונערותיה הלכת. הלכת תרשישה. ותהלכת לימין. ההלכת לשמאל. ואגרותיהם הולכות על טוביה. מלאים. ובספרים המדויקים ישנים שראוי לסמוך עליהם כך דינם. ונערתיה הלכת חסר דחסר. ההלכת לרגלה חסר דחסר. הולכות על טוביה מלא דמלא. ותהלכת לימין חסר דחסר. ההולכת לשמאל מלא. הלכות תרשיש כן כתיב:

תולדות אהרן עוד הצפינו. סוטה שם: ותתצב. מגילה יד סוטה ט יא יג (סוטה יז): לרחוץ על היאר. מגלה יג סוטה יב:

בעל הטורים

בעה"ט ירחים ד' במסורה. הכא ואידך גרש ירחים. במספר ירחים אל יבוא. תספר ירחים תמלאנה. כדאי' בפ"ק דסוטה שמנו לה המצרים ג' חדשים מיום שהחזירה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שגירשה. וזהו תספור ירחים תמלאנה שספרו הירחים כדי שידעו עת לידתה במספר ירחים אל יבא שלא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה ג"ח קודם שגירשה וזהו גרש ירחים קודם שגירשה היו לה ירחים מהעיבור: ולא יכלה ב' במסרה. הכא ולא יכלה עוד הצפינו. ואידך ולא יכלה ארץ מגוריהם מלמד שעשתה לו מערה בארץ ואפילו תחת קרקע חפשו אחריו מפני שידעו שמשם יצא הגואל וזהו ולא יכלה ארץ ולא יכלה עוד הצפינו: גמא ג' במסורה. הכא ואידך השולח בים צירים ובכלי גומא ע"פ מים שאפילו בים שלא ל י ר דסיינו בת פרעה להציל כלי גומא ואידך באיוב היגאה גומא רמז למ"ד איוב בימי משה היה: ותרד בת פרעה. סי' דתה מלמד שפנתה דתה. שהלכה להתגייר: ונערתיה הלכת ג' במסר'. הכא ואידך ותקם רבקה ונערותיה לומר שנתגיירה ותפסה מעשה האמהות. ואידך ויפנה ואת נערותיה ששנתה את דתה. ואת נערותיה שבא המלאך והרגם לפי שמנעוה לקחת את התיבה ולקחה נערות אחרות:

ספורנו

כי טובות הנה. ראתהו יפה יותר ממה שהיה מורגל וחשבה שזה היה לתכלית מכוון מאת יוצרו כי אמנם יופי התבנית יורה על טוב מזג החומר ושלמות הכח המצייר: (ג) ותשם בסוף. מקום שלא יראו אותה עוברי דרך כשהיתה מניחה שם את התיבה ועם זה בחרה במקום הסוף להפוך גזרת השלכתו ביאר לעמידתו בסוף על שפת היאור: (ד) לדעה מה יעשה לו. בחשבה שיקחהו איזה מצרי כשאר האסופי כי רבים אסופים היו במצרים בלי ספק כי מלאה הארץ זמה כמו שהעיד הנביא: (ה) לרחוץ על היאור. בחדר של מלך שהיה סמוך ליאור ומביא בו כי אמנם כבודה בת מלך פנימה בלי ספק לא יצאה אל היאור: ונערותיה הולכות. לכן לא שלחה אחת מהן שלא היו אז שם עמה: ותשלח את אמתה. האמה המשרתת אותה אז לרחוץ וכל זה ברצון אלהי שלא תשלח אחת מהנערות החשיבות

רמב"ן

ראויה לטענת כי טוב הוא אבל פירוש הטובה הזאת שראתה בו טוב מחודש וחשבה כי יארע בו נס ויגאל ולכן נתנה אל לבה וחשבה מחשבות בעינינו וכאשר ראתה שלא יכלה עוד להצפינו חשבה שינצל בתחבולה אחרת ועשתה לו תיבת גומא ואחותו נצבת מרחוק שלא יכירו בה לדעת מה יעשה לו וכל זה סיוע לדברי רבותינו שדרשו כי טוב הוא שנתמלא כל הבית אורה ולמה שאמרו שהיתה מרים מתנבאת עתידה אמה שתלד בן שמושיע את ישראל:

(ה) לרחוץ על היאור. סרס המקרא ודרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו לשון רבינו שלמה. ואם כן יהיה על היאור כמו אל היאור. וכן וילך אלקנה על ביתו הרמתה כה תאמרו איש על רעהו ואיש אל אחיו ויתכן שהיו ביאור מעלות והיא ירדה מארמון המלך לרחוץ במעלה הראשונה אשר

רשי

הרבה (סוטה שם): (ו) ותפתח ותראהו. את מי ראתה הילד זהו פשוטו. ומדרשו שראתה עמו שכינה (ש"ר סוטה שם): והנה נער בוכה. קולו כנער: מן העבריות. שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה (ש"ר סוטה שם): (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם: (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הא שליכי (ש"ר סוטה שם): (י) משיתהו. שלתיהו הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניתא מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש לא מש כך חברו מנחם. ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא וכן (שמואל ב כב) ימשני ממים רבים שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו (זכריה ג) ומשתי את עון הארץ. אבל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבוא לומר בהם פעלתי תבוא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. אמר רבי יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו: וירא בסבלותם. (ש"ר) נתן עיניו ולבו להיות מצר עליהם: איש מצרי. (ש"ר) נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידן מקרות הגבר למלאכתן: מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל

ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד
וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו
וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃
ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה
הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת
מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־
הַיָּלֶד׃ ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־
פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה
וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃
ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־
פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה
וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־
שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד
וַתְּנִיקֵהוּ׃ י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד
וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ
לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר
כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ שלישי
יא וַיְהִי ׀ בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל
מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא
בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה

ג׳ · ד׳ ג׳ חסר וא׳ מלא. ל׳ וכ״ע · ג׳. ה׳. · ל׳ וחד ולא אם · ל׳ ומ״ל. · ל׳ וכ״כ. ג׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא. · ב׳ וכות ינספ ט׳. · ל׳ וכ״כ

ו וּפְתַחַת וַחֲזַת יָת רַבְיָא וְהָא עוּלֵימָא בָּכֵי וַחֲסַת עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת מִבְּנֵי יְהוּדָאֵי הוּא דֵין׃ ז וַאֲמַרַת אֲחָתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה הַאֵיזִיל וְאִיקְרֵי לִיךְ אִתְּתָא מֵינִקְתָּא מִן יְהוּדָיָתָא וְתוֹנִיק לִיךְ יָת רַבְיָא׃ ח וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה אִיזִילִי וַאֲזַלַת עוּלֵימְתָּא וּקְרַת יָת אִמֵּיהּ דְּרַבְיָא׃ ט וַאֲמַרַת לַהּ בַּת פַּרְעֹה הָא לִיכִי יָת רַבְיָא הָדֵין וְאוֹנִיקִיהִי לִי וַאֲנָא אֶתֵּן יָת אַגְרִיךְ וּנְסֵיבַת אִתְּתָא יָת רַבְיָא וְאוֹנִיקְתֵּיהּ׃ י וּרְבָא רַבְיָא וְאַיְתִיתֵיהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מֹשֶׁה וַאֲמַרַת אֲרֵי מִן מַיָּא שְׁחַלְתֵּיהּ׃ יא וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּרְבָא מֹשֶׁה וּנְפַק לְוָת אֲחוֹהִי וַחֲזָא בְּפוּלְחָנֵיהוֹן וַחֲזָא גְּבַר מִצְרַי מָחֵי לִגְבַר

בכת ובכה ד׳ וסי׳ והנה נער. וישמע משה את העם. ודוד עלה במעלה הזיתים. הנה המלך בכה. מדוע אדני בכה. ויצא ישמעאל בן נתניה. ובהתפלל עזרא: האלך ג׳ וסי׳ לך אשה מנקת. והכתי בפלשתים. רמות גלעד: לכי ג׳ וסימן ותלך העלמה ותקרא את אם. ויאמר לכי וישלח אותה שני חדשים. ויאמר לה אמנון קומי לכי: היליכי ב׳ מלאים בלישנא וסי׳ היליכי את הילד. אילכה שולל וערום: ותבאהו ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מ״ל וסי׳ ויגדל הילד ותבאהו. ותביאהו בית אביה דשפטים. בית ה׳ שילה קדמאה ובתרא חסר: מכה ה׳ פתחי׳ וסי׳ מכה איש עברי. מכה במטה אשר בידי. האשר שבית בחרבך ובקשתך. מכה עמים בעברה. ולא תחוס עיני וגם אני לא אחמול:

אבן עזרא

הדקדוק להיות זרועה כי המ"ם רפה ומ"ם אמה ארכו דגוש ועוד כי אמה ארכו מדה לא זרוע: (ו) ותפתח ותראהו. אמר שאמר ותראהו הוסיף לבאר כמו וכית דוד כאלהים כמלאך ה׳: והנה נער בוכה. היו איבריו גדולים כאלו הוא נער וראתהו מהול ובעבור יפיו חמלה עליו וזה טעם כי טוב הוא: (ז) ותאמר וכו׳ ותינק. בעלי היו"ד בראשונה יש מתחלף היו"ד כמו מן ידע בוי"ו תודיע ויש שיושם נח נעלם בין האות המשר׳ והעי"ן תחת יו"ד ופעם נכתב ופעם לא נכתב וככה ותינק לך את הילד: (ח) ותאמר לכי. כמו שבי וילך וישב: (ט) היליכי. כמו היניקי כי שנים שרשים הם ילך גם הלך והטעם אחד כי אין הה"א מאותיות המשך על כן ה"א אחרת כמוה ועוד כי האל"ף גם היו"ד והוי"ו ימצאו בתוך המלה פעם נכתבים ופעם נחי׳ נמצאי׳ במבטא לא במכתב ופעם נעדרים והה"א לעולם באמצע היא נראית ומלת בלטיהם איננה כמו בלהטיהם כאשר אפרש: ותאמר. אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות ולא דבר נכונה רק היא מלה אחת על משקל והיניקיהו לי כמו שאמרתי והוא מהבנין הכבד הנוסף גם אמר שהוא כמו הא לך והנה הא כמו וגם אני הא ואנחנו לא מצאנו בכל המקרא לנקבה ליכי כ"א לך רק היא מלה אחת: ותניקהו. מעלומי העי"ן מן הפעלים השניים הנראים והנה בפסוק אחד שני׳ שרשים והטעם אחד וככה הטיבו נגן נווי כמו היליכי אך הטיבו כל אשר דברו כמו והם הביאו אליו מעלומי העי"ן: (י) ויהי לה לבן. כמו ואלה בני מיכל זרובבל בן שאלתיאל והוא בן פדיה אחי שאלתיאל ובעבור שגדלו נקרא בנו: שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכך כתוב בספר עבודת האדמה הנעתק מל׳ מצרים אל לשון קדרים גם ככה בספרי חכמי יון אולי למדה בת פרעה לשוניו או שאלה ואל תתמה בעבור שאיננו משוי כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים: (יא) ויצא אל אחיו. המצרים כי בארמון המלך היה

תולדות אהרן ותפתח ותראהו. סוטה שם: ותאמר אחותו. שם: ותאמר לה בת פרעה. שם: היליכי את הילד. שם:

בעל הטורים והנה נער בכה. זה הכהן בהניחתו אצל התיבה. נער בכה בגי׳ זה אהרן (הכהן): האלך. ג׳ במסורה. הכא ואידך האלך והכיתי בפלשתים גבי דוד ואידך האלך אל רמות גלעד. לומר שדברי נביאים מתקיימים כדברי אורים ותומים שמרים נתנבאת על משה קודם שנולד כמ"ש רז"ל:

רמבן

אשר ביאור לא תכנס אל שבולת הנהר. וראתה התיבה בתוך הסוף רחוק ממנה ותשלח את אמתה ותקחה או הוא כמו לרחוץ ביאור. וכן ונתת אותם על סל אחד: (ו) והנה נער בוכה. קולו נשמע כנער לשון רבינו שלמה. וכבר דחו זה ואמרו אם כן עשיתה למשה רבינו בעל מום. ועוד מה טעם שיזכיר הכתוב עובי קולו. ור"א אמר שהיו איבריו גדולים כנער ואולי הזכיר זה ליופיו כי בעבור טובו ויופיו חמלה עליו כי הכירה בו שנולד מקרוב ואבריו יפים ומחוקקים כאלו הוא נער. ויותר נכון שנפרש בו שיהיה בוכה כנער בחריצות וזריזות ולכן חמלה עליו. ואגדה נער בוכה ילד היה ומנהגו כנער בא גבריאל והכהו למשה כדי שיבכה ותתמלא עליו רחמי׳. ועל דעתי אין צורך לכל זה כי הילד מיום הולדו יקרא נער כמו שנאמר מה נעשה לנער היולד וכן ויבקש דוד את האלהים בעד הנער ויקרא ילד והוא גדול כמ"ש בישמעאל וישמע אלהים את קול הנער. וכן והנער נער לומר שהוא ילד קטן בן כ"ד חדשים כאשר נגמל מחלב מיד העלתהו כדכתיב ותינק את בנה עד גמלה אותו ותעלהו עמה כאשר גמלתהו: ותאמר מילדי העברים זה. נתנה אל לבה המעשה כאשר היה כי אמרה לבעבור הציל אותו או שלא יראו במות הילד שמוהו שם ואיש מצרי למה יעשה כן וי"א שראתהו נמול וא"כ הסירה בגדיו ובדקה אותו בו ואין צורך: (יא) ויגדל משה ויצא אל אחיו. שגדל והיה לאיש כי מאחל

ספורנו

החשובות ותסמוך עליה ואולי תבחר להשליכו אל היאור: (ו) ותפתח ותראהו. ותרא אותו כי טוב הוא ויפה מאד: את הילד והנה נער בוכה. ורא׳ שעם היותו ילד היה נער בוכה וזה כי הולד מעת הולדו עד היותו שלם בגידול יקרא ילד כענין הילדים אשר גדלו אותם האמור ברחבעם וכן ילדים אשר אין בהם כל מום האמור בדניאל וחביריו. ומעת היותו מתנער ומתנועע בתנועות בלתי שלמות להשיג תכלית יקרא נער ומזה יקרא כל משרת נער כי אמנם רב תנועותיו בלתי שלמות כפי הצריך להשיג התכלית המכוון מאדוניו. אמר אם כן שראתה שעם היותו ילד נולד מקרוב הנה היה נער בוכה מתנער בתנועה נפלאה כבן גילו: ותחמול עליו. שיהא ולד נאה ומוכן לשלימות כזה נזרק ליאור: ותאמר מילדי העברים זה. אין זה אסופי נולד מזנות באופן שהיה מוכן לבגוד כאמרו ילדי פשע זרע שקר: (ז) מינקת מן העבריות. שיהיה החלב יותר נאות למזגו: ותינק לך. לעמוד לפניך מאחר שלפי יופיו והכנותיו לפני מלכים יתיצב: (י) ותקרא שמו משה. ממלט ומושה את אחרים מצרה: ותאמר כי מן המים משיתהו. הטעם שקראתיו משה להורות שימלט הוא את אחרים כי אמנם משיתיהו מן המים אחר שהיה מוטל בתוכה וזה לא היה כי אם בגזר׳ עירין בדין שימלט הוא את אחרים: (יא) וירא בסבלותם. נתן לבו לראות בצער אחיו: וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ומצד

אבן עזרא

וטעם מאחיו אחר הזכיר עברי ממשפחתו כמו אנשים אחים: (יג) נצים. שם התאר מבנין נפעל והשלם ננצים כמו נראים: לרשע. העושה חמס: (יד) הלהרגני אתה אומר. בלבך: אכן. כמו אם כן: (טו) וישמע. ארץ מדין סרים היו אל משמעת פרעה על כן הוצרך להיות רועה כאן שלא יעמוד בישוב אולי יכירוהו וכאשר אמר לו השם שמת פרעה ועבדיו שברח מפניהם ונולד לו בימים ההם בנו הקטן אז אמר ויצלני מחרב פרעה כי כל ימי חיין היה ירא ממנו ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין שב לפרש למה ישב כי בתחלה ישב לפני הבאר הידוע כדרך ויצא יעקב וגו' וילך ושב לומר ויפגע במקום: (טז) ולכהן. הוא יתרו ולא רעואל וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לע"ג והעד וכהנו לי וכהני ה' ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד: (יז) ויבאו. מ"ם ויגרשום כמו נו"ן שלא תתערב המלה עם הט"ן הנוסף לעתיד וככה נאנס במ"ם שלא להתחבר שני נוני"ן: (יח) ותבאנה אל רעואל. אבי אביהן היה כי יתרו היה חותנו והוא חובב וכתוב ומבני חובב חותן משה וכתוב לחובב בן רעואל

רש"י

כל היום: (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה. ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת ממנו שיתגייר: (יג) שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: נצים. מריבים: למה תכה. אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד: רעך. רשע כמותך: (יד) מי שמך לאיש. והרי עודך נער: הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש: ויירא משה. כפשוטו ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין אמר מעתה שמא אינם ראויין להגאל: אכן נודע הדבר. כמשמעו ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע' אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך: (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו: ויבקש להרוג את משה. מסרו לקוסטינר להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרע': (וישב בארץ מדין נתעכב שם כמו וישב יעקב): וישב על הבאר. למד מיעקב שנזדווג לו זווגו מן הבאר: (טז) ולכהן מדין. רב שבהן. ופירש לו מע"ג ונידוהו מאצלם: את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני הנדוי:

למה

אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו: יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל: יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ: יד וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר: טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר: טז וּלְכֹהֵן מִדְיָן שֶׁבַע בָּנוֹת וַתָּבֹאנָה וַתִּדְלֶנָה וַתְּמַלֶּאנָה אֶת הָרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן: יז וַיָּבֹאוּ הָרֹעִים וַיְגָרְשׁוּם וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת צֹאנָם: יח וַתָּבֹאנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ

ג' . ג' . כל אורי' חסר . ג' וחסר וא' וכספע . ל' . י"ב . נ"א . י"פ . ל' וחד אל כבאר . ג' . נ"ו . ל' . ז' . ל' ומ"ל ל' חסר יו"ד .

יְהוּדִי מֵאֲחוֹהִי: יב וְאִתְפְּנִי לְכָא וּלְכָא וַחֲזָא אֲרֵי לֵית גַּבְרָא וּמְחָא יָת מִצְרָאָה וְטַמְרֵיהּ בְּחָלָא: יג וּנְפַק בְּיוֹמָא תִנְיָנָא וְהָא תְּרֵין גּוּבְרִין יְהוּדָאִין נָצַן וַאֲמַר לְחַיָּבָא לְמָא אַתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ: יד וַאֲמַר מַן שַׁוְּיָךְ לִגְבַר רַב וְדַיָּן עֲלָנָא הַלְמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר כְּמָא דִקְטַלְתָּא יָת מִצְרָאָה וּדְחֵיל מֹשֶׁה וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא אִתְיְדַע פִּתְגָּמָא: טו וּשְׁמַע פַּרְעֹה יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטַל יָת מֹשֶׁה וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וִיתֵיב בְּאַרְעָא דְמִדְיָן וִיתֵיב עַל בֵּירָא: טז וּלְרַבָּא דְמִדְיָן שְׁבַע בְּנָן וַאֲתָאָה וּדְלָאָה וּמְלָאָה יָת רָהֲטַיָּא לְאַשְׁקָאָה עָנָא דַאֲבוּהֶן: יז וַאֲתוֹ רָעַיָּא וּטְרָדוּנִין וְקָם מֹשֶׁה וּפָרְקִינוּן וְאַשְׁקֵי יָת עָנְהוֹן: יח וַאֲתָאָה לְוָת רְעוּאֵל אֲבוּהֶן וַאֲמַר מָה דֵין

בעל הטורים

נצים. ג'. עברים נצים ובני נחו"נ לנשאות גלים נצים ערים בצורות הד' (במ"ב יט)(וחד בישעי' לז) נו' שרשפי' ישאו שממה וחרוב יהרבו דכתיב כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ודרשו רז"ל דהיינו דתן ואבירם שירדו מנכסיהם וחרבו בתיהם: ולכהן. ג' במסורה הכא ולכהן מדין. ובני פעמי' גבי פסל מיכה להב ולכהן. יתרו הי' כומר לעבודת גלולים ובגנאת משה בתו הוצרך משה לידור לו שבן הראשון שיולד לו שיהיה כומר לעבודת גלולים וזה כוונתו כי ידע שיחזור את חמיו למוטב כמו בעשה שהרי נתגייר מ"מ נענש שבן בנו נעשה כומר לעבודה גלולים שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה ודרשו חז"ל בן משה הי' אלא שתולין הקלקלה במקולקל:

נצים ג' וסי' שני אנשים עברים. להשות גלים נצים ערים בצורות. מלכים. להשאות גלים נצים. ישעי'. רעך כל אוריי' חסר ונביא חסר במ"ב מלאים וסי' ונתתי לרעיך ושכב עם נשיך. אתה ורעיך היושבים. וכל כתו' דכוו' מלאים ב"מ משלי. דכולהון חסר במ"א מלא. לך התרפס ורהב רעיך: ויירא י"ב נמסר פ' ויצא: אכן י"ט נמסר בישעיה סימן מ': ולכהן ג' וסי' ולכהן מדין שבע. ויאמר מיכה שבה עמדי. ויאמרו לו ההרש שים: ותבאנה ח' כ"כ וסי' ותבאנה אל קרבנה. ותבאנה ותדלנה. ותבאנה אל רעואל אביהן. פתאם עשיתי ותבאנה. נערות אסתר וסריסיה. ותבואינה כתיב. אשר תבאן הצאן ל' כתיב כן. התבננו וקראו ותבואינה. לחוד כ"כ. תבאינה האותת. ל' כ"כ. ואל ההכמות שלחו. תבואינה אניות תרשיש. תבואנה כתיב ושאריהון תבאנה כתיב:

תולדות אהרן ויפן כה וכה. סנהדרין נח: נצים. נדרים סד: למה תכה רעך. סנהדרין שם: ויירא משה. עקידה שער לג:

ספורנו

ומצד האחוה התעורר להנקם: (יג) ויאמר לרשע. מפני היות כל אחד מהם אחיו לא התעורר להנקם אבל הוכיח במיבור: (יד) הלהרגני אתה אומר. אתה מעורר מדנים להרגני: ויירא משה. ובכן נשמר לנפשו וברח: ויאמר אכן נודע הדבר. כשאמר זה המוסר את דבריו אלה בפני רבים ולכן לא הרג את המוסר מבלי אין תועלת בהריגתו אחר שכבר מסר: (טו) וישב בארץ מדין. בחר לשבת איזה זמן בארץ מדין: וישב על הבאר. ובעברו בארץ קרה לו שישב סמוך לאיזה באר כמו ויפגע במקום באיזה מקום כמבואר למעלה: (יז) ויקם משה ויושיען. בהיות שני בעלי הריב נכרים לא התעורר להנקם גם לא הקפיד ליסר ארחותם בתוכחות מוסר רק

רמבן

מתחלה אמר ויגדל הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתהו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת. וטעם ויצא אל אחיו כי הגידו לו אשר הוא יהודי והיה חפץ לראותם בעבור שהם אחיו והנה נסתכל בסבלותם ועמלם ולא יוכל לסבול ולכן הרג המצרי המכה הנחלץ: (יד) **הלהרגני** אתה אומר. מכאן אנו לומדים שהרגו בשם המפורש לשון רש"י. ומדרש רבותינו הוא ואני תמה א"כ מי הגיד לרשע כי משה הרגו אולי סמך ידו עליו ויקללהו בשם ה' וזהו ויך. או מפני שנפל מת לפניו פחד משה שיעלילו עליו וקברו בחול וראה אותו עושה כן וידע שהוא הגורם או חשב שהרגו בחרב כי לא ראה רק הקבורה. ועל דרך הפשט אומר כי אתה אומר פירושו חושב. כי מלינו אמירה על מחשבת הלב אמרתי בלבי אמרתי טוב ממנו הנפל. ואין בכאן צורך לזה כי אמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו אם בעבור שאתה חפץ להרגני כאשר הרגת את המצרי אתה מוכיח אותי ואומר למה תכה רעך:

(טז) **ולכהן** מדין שבע בנות. לא יזכיר הכתוב שמו כי איננו ידוע רק מן הכנוי שהוא נכבד בכהונתו והוא יתרו כי אחרי התחתן במשה כתיב וישב אל יתר חותנו ושם כתוב ויאמר יתרו למשה לך לשלום כמו אליה ואליהו ירמיה וירמיהו ואחרי שנתגייר נקרא חובב דכתיב ומבני חובב חותן משה כי דרך כל המתיהדים לקרא להם שם אחר בישראל והוא בן רעואל דכתיב ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני ומה שאמר בכאן ותבאנה אל רעואל אביהן היא אבי אביהן כמו אלהי אבי אברהם נבוכדנצר אבי וכן הידעתם את לבן בן נחור וכן ומפיבושת בן שאול ורבים כן והיה זה כי הכהן לא ימצא בבית כי היה נעדר בביתו בבית אלהיו ותבאנה אל הזקן. ויתכן כי ויואל משה לשבת את האיש הוא הכהן הנזכר למעלה כי הוא שנתן לו צפורה בתו:

ותבאנה ותדלנה. כי היו הרועים בכל הימים באים וממלאים הרהטים ומשקים צאנם בתחלה ואחרי כן היו הנשים האלה משקות שלהן וארע כי היום הזה קדמו הנשים ותבאנה ותדלנה כי היו חושבות להשקות צאנם בתחלה טרם בא הרועים והנה באו הרועים ויגרשום מן הרהטים להשקות הם תחלה כמנהגם בכל הימים ומשה חרה לו על החמס והצילן כי כיון שהן מלאו הרהטים הרי המים שלהן וגם דלה דלה להם כי לא הספיקו הרהטים לכל צאנן וזה טעם מדוע מהרתן בא היום ואמר איש מצרי הצילנו מיד הרועים שמגרשים אותנו בכל יום תמיד בבואנו לרהטים בתחלה:

רש"י

(כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו: ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם. כד"א כי אם הלחם אשר הוא אוכל: (כא) ויואל. כתרגומו. (ס"א כמשמעו) ודומה לו (שופטי׳ יט) הואל נא ולין. ולו הואלנו. הואלתי לדבר ומדרשו ל׳ אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו: (כג) (ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה ומשה היה רועה וגו׳ ובאת תשועה על ידו ולכך נסמכו הפרשיות הללו בר"י): וימת מלך מצרים. (ש"ר) נצטרע והיה שוחט תינוקות ישר׳ ורוחץ בדמם: (כד) נאקתם. צעקתם. וכן (איוב כד) מעיר מתים ינאקו: את בריתו את אברהם. עם אברהם: (כה) וידע אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו:
אחר

אבן עזרא

רעואל המדיני: (יט) ותאמרנה. הן הוסיפו או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן: (כ) ויאמר אל בנותיו. אבי האב יקרא אב כמו אלהי אבי אברהם גם נבוכדנצר אבוך ובן הבן יקרא בן וככה הבנות בנותי והבנים בני ואנת ברי בלשצר: ויאמר. הנה תפס הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו כי ידוע הוא מדרך הסבר׳: קראן לו. מלה זרה בעבור שאין על משקלה: (כא) ויואל. אולי לא היה שם יתרו בן רעואל ע"כ לא הזכירו הכתוב: (כב) ותלד. כי אמר משה וזאת צפורה היא האשה הכושית אשר אמר ואשר כתוב בדברי הימים דמשה על תאמן וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו ואף כי יש בו דברים שמכחישים הדעת הנכונה וככה ספר זרובבל וגם ספר אלדד הדני והדומה להם: (כג) וימת מלך מצרים. עתה יוכל משה להשיב אל מצרי׳ וישראל עשו תשובה כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים ע"כ ענש השם ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים: (כד) וישמע. טעם ויזכור שהגיע הקץ: (כה) וירא. החמס שהיו המצרים עושים בגלוי: וידע. העשוי בסתר

תורה

מְהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ
אִישׁ מִצְרִי הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים
וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־
הַצֹּאן׃ כ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו
וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ
קִרְאֶן לוֹ וְיֹאכַל לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל
מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן
אֶת־צִפֹּרָה בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃
כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ
נָכְרִיָּה׃ פ
כג וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם
וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ
וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־
הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים
אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם
אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב׃ כה וַיַּרְא
אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע

ד׳ ל׳ כ"כ. דכתיב כן. ס׳ רפין. ז׳ ב׳ חסר וס׳ ח׳ מ"ל ומלעיל. ג׳ דסמי׳ אל ותלד. ד׳ חסר. ג׳ ס׳ כתו׳. ג׳ בליש׳.

תרגום אונקלוס

אוֹחֵיתִין לְמֵיתֵי יוֹמָא דֵין׃
יט וַאֲמַרָא גַּבְרָא מִצְרָאָה
שֵׁיזְבָנָא מִיַּד רָעַיָא וְאַף
מִדְלָא דְלָא לָנָא וְאַשְׁקִי
יָת עָנָא׃ כ וַאֲמַר לִבְנָתֵיהּ
וְאָן הוּא לְמָא דְּנָן
שְׁבַקְתּוּן יָת גַּבְרָא קְרָן
לֵיהּ וְיֵיכוֹל לַחְמָא׃ כא וּצְבִי
מֹשֶׁה לְמִתַּב עִם גַּבְרָא וִיהַב
יָת צִפּוֹרָה בְּרַתֵּיהּ לְמֹשֶׁה׃
כב וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת
שְׁמֵיהּ גֵּרְשׁוֹם אֲרֵי אֲמַר
דַּיָּר הֲוֵיתִי בְּאַרַע נוּכְרָאָה׃
כג וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא סַגִּיאַיָּא
הָאִנּוּן וּמִית מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
וְאִתְאֲנַחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן
פּוּלְחָנָא דַּהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן
וּזְעִקוּ וּסְלֵיקַת קְבִילְתְּהוֹן
קֳדָם יְיָ מִן פּוּלְחָנָא׃
כא וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת
קְבִילַתְהוֹן וּדְכִיר יְיָ יָת
קְיָמֵיהּ דְּעִם אַבְרָהָם דְּעִם
יִצְחָק וּדְעִם יַעֲקֹב׃ כה וּגְלֵי
קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ

מסורה

איו ואיו ה׳ וסי׳ ויאמר אל בנותיו. איו מלך חמת ומלך. כגללו לנצח. איו ה׳ אלהיך. עיני תראינה, במיכה. ויגוע אדם ואיו. וסי׳ בל׳ תרגום בנתהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין: קראן חד מן א"ב מן חד חד משמש א"ב ב"ג ג"ד וסימנהון במס"ר: ויאכל ה׳ רפי׳ נמסר פרשת תולדות: ויואל ז׳ בטעם מלעיל ה׳ מלא וב׳ חסר וסי׳ ויואל משה לשבת. ויואל הכנעני לשבת בארץ דיהושע. ויואל הכנעני לשבת בארץ דשפטים. ויואל האמורי לשבת בהר חרס. ויואל הלוי לשבת את האיש. ויאל שאול את העם. ויאל ללכת כי לא נסה. ב׳ בתראי חסר וחד מלרע. ויאל אלוה וידכאני חסר: גרשם ד׳ חסר וסי׳ כי הייתי בארץ. ואת שני בניה אשר. ויקימו להם בני דן את הפסל. מבני פנחס גרשם. וכל ד"ה דכו׳ גרשם במ"ב גרשון וסי׳ גרשון וקהת. קדמאה דספרא. ויחלק דוד מחלקות לבני לוי לגרשון: ויזכר אלהים ד׳ נמסר פרשה נר. ידיעת אלהים ג׳ בלישנא נמסר פרשת מקץ:

תולדות אהרן

ויאכל לחם. סנהדרין קד:
ויואל משה. נדרים סה (נדרים פז):
ויהי בימים הרבים. (תענית סג):

רמב"ן

(כג) ויהי בימים הרבים ההם. לא יאמר בימים ההם וביום ההוא רק על הזמן העומד אשר יזכיר בו המאורע בו אבל לאחר העת יאמר ויהי אחרי כן. והראוי בכאן שיאמר ויהי אחרי ימים רבים וימת מלך מצרים על כן אמרו רבותינו כי לפי שהיו ימים של צער קורא אותם רבים וירמוז לזמן ההוא וכן אמר בפסוק שאמר למעלה. ויהי בימים ההם ויגדל משה שהיה גדל שלא כדרך העולם כלומר בזמן אחד במהרה ומכל מקום בימים ההם מיום שמת מלך מצרים ויצעקו בני ישראל ותעל שועתם אל האלהים ימים מעטים היו. אבל נפרש כי יאמר בימים ההם ימי הענוי והעבודה הקשה שהיו ימים רבים מאד כי ארך הגלות מאד והיה זה שצעקו ותעל שועתם וכן ויהי ימים רבים ודבר ה׳ היה אל אליהו בשנה השלישית שהיו ימים רבים ואירע בהם זה. ולפי דעתי כי טעם הכתוב הזה ירמוז על הימים שהיה משה בורח מפני פרעה כי באמת בנעוריו ברח שהכתוב אמר ויגדל משה ויצא אל אחיו שהיה זה מיד כאשר גדל ועמד על דעתו והגידו לו כי הוא יהודי ונכסף לראות סבלות אחיו ועמלם ולחצם וביום ההוא שיצא הכה את המצרי וביום השני הלשינו עליו וברח והנה היה כבן שתים עשרה שנה כאשר הזכירו רבותינו ועל כל פנים לא הגיע לעשרים ובעמדו לפני פרעה היה בן שמנים אם כן עמד כמו ששים שנה בורח מלפני פרעה. והקרוב כי בסוף הזמן בא למדין ונשא צפורה כי כשהיה לו הדבור הזה עדיין לא הוליד ממנה רק בנו הבכור גרשום אבל לא הזכיר הכתוב בבריחתו רק וישב בארץ מדין וישב על הבאר כי לא נתחדש בימים האחרים ענין שיצטרך הכתוב לספרו וכן הדבר כי הבורח מן המלכות לא יתעכב בעיר מושב וקרוב לו אבל יברח ממקום למקום אל ארץ מרחקים והנה עמד ימים רבי׳ מתחבא ומתנכר מגוי אל גוי וממממלכ׳ אל עם אחר ובסוף הזמן בא למדין ונתעכב שם וזה טעם וישב בארץ מדין כי ראוי היה שיאמר וילך אל ארץ מדין אבל רמז שלא ישב בעיר עד בסוף שבא אל ארץ מדין ושם ישב ומפני שמזכיר הכתוב בריחתו מפני פרעה ושבתו במדין ובא להזכיר מיד שהושב למצרים במצותו של הקב"ה והיה נראה שהיו כל המעשים האלה הנזכרים נעשים מיד ותכופים זה לזה בשנה אחת בא הכתוב לרמוז לנו הענין כאשר היה ואמר ויהי בימים הרבים ההם שהיה משה בורח מפני פרעה ועומד במדין מהם ומת בימים ההם בסופם מלך מצרים והיה למשה גלוי השכינה בענין זה והושב למצרים וגאלם וע"כ לא אמר ויהי אחרי ימים רבים כי היה משמעו משבת משה במדין ולא היו הימים הרבים רק בכל המסופר למעלה: וימת מלך מצרים ויאנחו. נצטרע והיה שוחט תינוקות מישראל ורוחץ בדמם לשון רש"י. והוא מדרש חכמים ועל דרך הפשט מנהג כל הנעבדים לאדון בליעל רשע שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו וכאשר ראו שמת המלך האנחו מאד ממלוך אדם חנף מרשיע מן הראשון כי אמרו אבדה תקותינו נגזרנו לנו ונבחר מות מחיים וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חלל:

(כה) וירא אלהים את בני ישראל. פי׳ ר"א כי ראה החמס שהיו מצרים עושים להם בגלוי וידע אלהים העשוי להם בסתר. ורש"י פי׳ וידע

ספורנו

קם להושיע את העשוקים מיד עושקיהם: (כ) למה זה עזבתן. מאחר שהוא אורח ואיש חסד לכן היה ראוי לגמול עמו חסד הכנסת אורחים: (כא) לשבת את האיש. לרעות את צאנו כמו שבא עמדי: (כב) גר הייתי בארץ נכריה. גר בארץ שאינה ארץ מולדתי: (כג) בימים הרבים ההם. מיום שברח משה ממצרים בילדותו עד שנולד גרשם שהיה משה אז קרוב לבן שמונים שנה שהרי אליעזר נולד בדרך בלכתו בשליחות הא-ל ית׳ למצרים והוא היה בן שמונים שנה: וימת מלך מצרים. אותו המלך שהיה רודף את משה ולכן קרא שם בנו אחר כך אליעזר כי אז ידע היותו נמלט וניצול מחרב פרעה: ויזעקו. זעקו מכאב לב על עבודתם כענין הלילי שער זעקי עיר: ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. לא בשביל תשובתם ותפלתם אבל כמקנא על אכזריות המעבידים כאמרו וגם ראיתי את הלחץ: (כד) וישמע אלהים את נאקתם. ותפלת קצתם שהתפללו אז מצדיקי הדור כאמרו ונצעק אל ה׳ וישמע קולנו: ויזכור את בריתו. שאמר והקמותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. וזה יעשה בכל קראנו אליו כמו שהעיד אחר כך באמרו וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו׳ ואזכור את בריתי: וירא אלהים את בני ישראל. השגיח עליהם ולא הסתיר עוד

אֱלֹהִים׃ ס רביעי ג א וּמֹשֶׁה ז׳ ר״פ.
הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ
כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־הַצֹּאן אַחַר ה׳
הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים י״ז
חֹרֵבָה׃ ב וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְהוָה ג׳ הכ׳ ומלעי׳ ב׳
אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה ג׳
וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ
וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ ג וַיֹּאמֶר ג׳ וחסר
מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־ ה׳
הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־
יִבְעַר הַסְּנֶה׃ ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי
סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים ג׳
מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה

לְמִפְרְקְהוֹן יְיָ׃ א וּמֹשֶׁה
הֲוָה רָעֵי יָת עָנָא דְיִתְרוֹ
חֲמוּהִי רַבָּא דְמִדְיָן וּדְבַר
יָת עָנָא לַאֲתַר שְׁפַר רַעְיָא
לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא
דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ
לְחוֹרֵב׃ ב וְאִתְגְּלִי מַלְאֲכָא
דַייָ לֵיהּ בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא
מִגּוֹ אַסְנָא וַחֲזָא וְהָא אַסְנָא
בָּעֵיר בְּאֶשָּׁתָא וְאַסְנָא ג׳.
לֵיתוֹהִי מִתְאֲכֵיל׃ ג וַאֲמַר ג׳ חסר.
מֹשֶׁה אִתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחֱזֵי יָת
חֶזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מָה דֵין
לָא מִתּוֹקַד אַסְנָא׃ ד וַחֲזָא
יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי לְמֶחֱזֵי וּקְרָא
לֵיהּ יְיָ מִגּוֹ אַסְנָא וַאֲמַר

רש"י

(א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים: אל הר האלהים. על שם העתיד: (ב) בלבת אש. בשלהבת אש לבו של אש כמו לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה ואל תתמה על התי"ו ויש לנו כיוצא בו (יחזקאל טז) מה אמולה לבתך: מתוך הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה: אכל. נאכל כמו לא עבד בה אשר לקח משם: (ג) אסורה נא. אסורה מכאן להתקרב שם:

אבן עזרא

במתני: (א) האלהים חורבה. ככה כתב משה וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה ותגבר בו היבשות: (ב) וירא. יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש והנכון בעיני כי פירושו בלב האש כי כן מצאנו מה אמולה לבתך ור׳ אדנים אמר אלו היה כן היה בלבת בחירק תחת הלמ"ד כמו אל גנת אגוז והנה שכח וכגנה זרועיה תצמיח: הסנה. אמר הגאון כי זה מין קוץ ורצון שוכני סנה שמים והטעם על השם הנכבד ור׳ ישועה אמר הכבוד ששכן בסנה ולא דבר נכונה כי איך יקרא שוכני על רגע אחד ועוד למה נאמר על גזרת פועל ואיננו כן עושה שמים וארץ כי השם הוא עושה תמיד ומעמיד כהגה היוצא מפי אדם ועוד אחר שהזכיר כל מגד הזכיר באחרונה רצון השם ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא והוא מין קוץ יבש וככה הוא בלשון ישמעאל וככה הר סיני בעבור הסנה וכן פי׳ ורצון שוכני סנה רצון שיבקש השוכן במקום הסנה שהוא דורש ומבקש תמיד שיעשה השם רצונו וילחלח ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה עד שיהא בא הרווי והיתה כגן רוה מלוחלח׳ והודיע מתוך הסנה בה"א הדעת כי הם דברי משה בכותבו התורה. וביאר מהפועלים היוצאים כי אש בוערה כמו אש אכלה והעד כאש תבער יער והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו כי זה כמו שלחו באש מקדשך וככה ההר בוער באש. ומלת אוכל שם התאר כמו פעול וכמוה אם תראה אותי לוקח מאתך שהוא קמוץ וככה לנער היולד כהם יוקשים בני האדם ואלה הפעלים כאשר הם יוצאים על כן ורגל מועדה איננה כמוהם רק השורק תחת חולם והיא כמו פועלת: (ג) ויאמר משה אסורה נא. גזרת סר אם בא אחריה מ"ם היה למרחוק כמו סורו ממני הוא אומר להם רחקו ממני ואם אחריה אל בשלש נקודות תהפך הדבר כמו סורה אלי סור ממקומך ובא אלי שיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה: את המראה הגדול. זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם על ידי נביאו משה על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ואמר יפת טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער: (ד) וירא ה׳. גם אלה דברי משה בסוף ונקרא המלאך בשם הנכבד כדרך כי שמי בקרבו ושם אפרשנו וכך המלאך שנראה לגדעון ושם כתוב ויאמר לו ה׳ או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרא אליו על כן מלת אלהים וזה השם איננו שם העצם רק שם תאר כאשר אפרש והוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף ככתוב להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי שהוא הגוף והנה אלהים במקום הזה

ומשה ז׳ ר"פ וסי׳ ומשה היה רועה את. ומשה ואהרן עשו. ומשה בן שמנים שנה. ומשה עלה אל האלהים. ומשה יקח את האהל. ומשה בן מאה ועשרים. ומשה איש האלהים בניו יקראו: וינהג ה׳ וסי׳ וינהג את הצאן אחר המדבר. וינהג את כל מקנהו. וינהג את מקניהם ויד בהם. וינהג יואב את חיל הצבא. ואמציהו התחזק וינהג את עמו. והד וינהג בעוזו תימן: אל הר י"ז וסי׳ בישעיה סימן נ"ו: ואראה ה׳ וסי׳ הכצעקתה. אסורה נא ואראה. העורם חיים. אעברה נא ואראה. אמלטה נא ואראה:

תולדות אהרן וירא מלאך ה׳. בנת כו: בלבת אש. ב"ק ס: ויאמר משה אסורה. שבת כו עקידה בער מו: כי סר לראות. שבת כס: משה משה. זוכר דברים לא פסיק טעמא:

ספורנו

פניו מהם כענין כי ראיתי את עני עמי כי באה צעקתו אלי כמו שהעיד אחר כך באמרו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים: וידע אלהים. ידע נגעי לבבם ושהיתה תפלתם וצעקתם בכל לב כמו שספר אחר כך באמרו כי ידעתי את מכאוביו על הפך ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו: ג (א) ויבא אל הר האלהים חורבה. הוא לבדו להתבודד ולהתפלל על דרך ויבא עד חברון: (ב) וירא מלאך ה׳. במראה הנבואה כי אמנם כאשר יגלו המלאכים בדמות אנשים בלתי נבואה כענין לאברהם וללוט ולבלעם ולזולתם לא יאמר עליהם וירא אבל יאמר עליהם וירא כמו וירא והנה שלשה אנשים וירא לוט וירא את מלאך ה׳ נצב בדרך: וירא והנה הסנה בוער באש. דולק וזה דרך חידת הנבואה שהיה המלאך בתוך הסנה והאש בוערת בסנה סביב המלאך להורות שבהיות צדיקי ישראל שהם מלאכי ה׳ בתוך הסנה של עם מצרים שהיו להם סרבים וסלונים. הסנה יבער באש בצרת עשר מכות אבל לא יכלו באותן הצרות כמו שהורה באמרו והסנה איננו אכל שהיה בלתי כלה באש המלהט בו כי לא היתה נבואת משה רבינו עליו השלום אז כמו שהיתה אחר כך כמו שהעיד באמרו כי ירא מהביט אל האלהים על הפך ותמונת ה׳ יביט אבל מיום מתן תורה ואילך שנגלה אז לכל ישראל פנים בפנים והם לא סבלו זה כאמרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול ה׳ וכו׳ והוא לבדו נשאר באותו מדרגה כמו באמר שובו לכם ואתה פה עמוד עמדי ובאמרו ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש היתה נבואת משה רבינו פנים בפנים ומראה ולא בחידות: (ג) אסורה נא ואראה. אתבונן ואראה: מדוע לא יבער הסנה. למה לא יכלו מצרים ברב מכותם כענין ודלקו בהם ואכלום: (ד) וירא ה׳ כי סר לראות. להתבונן בדבר: ויקרא אליו. להודיעו כאמרם ז"ל בא לטהר מסייעין אותו כענין ומשה עלה אל האלהים.

רמבן

וידע אלהים נתן עליהם לב ולא העלים עינו מהם. ונכון הוא על דרך הפשט כי בתחילה היה מסתיר פניו מהם והיה לאכול ועתה שמע אלהים נאקתם וראה אותם לומר שלא הסתיר פניו עוד מהם וידע את מכאובם וכל הנעשה להם ואת כל הצריך להם והאריך הכתוב להזכיר טענות רבות בגאולתם: וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו וירא אלהים וידע אלהים כי ידעתי את מכאוביו כי אע"פ שנשלם הזמן שנגזר עליהם לא היו ראויים להגאל כמו שמפורש ע"י יחזקאל אלא מפני הצעקה קבל תפלתם ברחמיו ועל דרך האמת יש בכתוב הזה סוד גדול מסתרי התורה לומר כי עלה ענייכם למאור פניו וקרב אותם אל הדעת כענין בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכור. ולכן יאריך הכתוב בזה אחרי שאמר כבר וישמע אלהים ויזכר אלהים ונתפרש הפסוק הזה במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה תבינהו משם:

ג (ב) **וירא** מלאך ה׳ אליו בלבת אש. אמר הכתוב מתחלה וירא מלאך ה׳ ואחר כן אמר וירא ה׳ כי סר לראות ויקרא אליו אלהים ולכן אמר ר׳ אברהם כי אלהים בכאן הוא המלאך הנזכר כמו כי ראיתי אלהים פנים אל פנים. וטעם אנכי אלהי אביך כי ידבר השליח בלשון שולחו ואיננו נכון כי משה גדול הנבואה לא יסתיר את פניו מן המלאך. ורבותינו אמרו בבראשית רבה מלאך זה מיכאל רבי יוסי הארוך בכל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש כך כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה נתכוונו לומר שמתחלה נראה אליו מיכאל ושם כבוד השכינה והוא לא ראה הכבוד כי לא הכין דעתו לנבואה וכאשר כיון לבו וסר לראות נתגלה אליו מראה השכינה ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה. ועל דרך האמת המלאך הזה הוא המלאך הגואל שנאמר כי שמי בקרבו הוא שאמר ליעקב אנכי האל בית אל וגו נאמר ויקרא אליו אלהים אבל יקרא במדה ההיא מלאך בהנהגת העולם וכן כתיב ויוציאנו ה׳ ממצרים וכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ונאמר ומלאך פניו הושיעם כלו׳ מלאך שהוא פניו כדכתיב פני ילכו והניחותי לך והוא שנאמר בו ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא ועוד תבין זה בפסוקים הבאים בע"ה:

והנה הסנה בוער באש. כטעם דולק שהיה בתוך אש בוער כמו האבות מבערים את האש מדליקים ובערו בהם אש ומדוע לא יבער הסנה לא ישרף ויאכל וכמוהו כפשתים אשר בערו באש נשרפו וכן דעת אונקלוס שתרגם הראשון בער והשני מתוקד או יהיה יבער מלשון ובערת הרע מקרבך והיה לאדם לבער כי דרך צחות בלשון הקודש לדבר כן רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם: אל

אבן עזרא

זה הוא המלאך הנזכר: (ה) ויאמר אל תקרב הלום. שטעם עמוד במקומך ואל תקרב אל הסנה ששם האש וככה הגש עוד הלום איש: ומלת של חסר נו"ן כמו גע כי היא מגזרת ונשל גוים רבים: (ו) ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך פי' כי הם אברהם יצחק ויעקב והחל מאברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' לבנות מזבח לשם כי אביו וגם אחיו היו עובדים ע"ג והזכיר אלה השלשה ולא הזכיר שלשה הקרובים אליו שהם לוי וקהת ועמרם כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות לכל ישראל! ואין לוי כולל כי משה כנגד כל ישראל וכשאמר למשה אנכי אלהי אביך כאלו אמר לכל ישראל כי למשה

תורה

וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב
הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ
כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד
עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא:
ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק
וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו
כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים:
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה רָאִיתִי אֶת־
עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם וְאֶת־
צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו
כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו: ח וָאֵרֵד
לְהַצִּילוֹ | מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ
מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה
וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי
וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי

[הערות בשוליים שבין העמודות]: י"ב וחסר · ו' ומ"ל · ל' · ב' · ד' ב' כתיב כאה וב' כאו · ל' · ל' וחסר · ל' ושארה אל ארץ כת מפו"ס סי'

תרגום אונקלוס

משֶׁה משֶׁה וַאֲמַר הָא אֲנָא: ה וַאֲמַר לָא תִקְרַב הַלְכָא שְׁרֵי סֵינָךְ מֵעַל רִיגְלָךְ אֲרֵי אַתְרָא דְאַתְּ קָאִים עֲלוֹהִי אֲתַר קַדִּישׁ הוּא: ו וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהָא דַאֲבוּךְ אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא דְיִצְחָק וֵאלָהָא דְיַעֲקֹב וּכְבֵישׁ משֶׁה לְאַפּוֹהִי אֲרֵי דְחִיל מִלְאִסְתַּכָּלָא בְּצֵית יְקָרָא דַיְיָ: ז וַאֲמַר יְיָ מִגְלָא גְלֵי קֳדָמַי יַת שִׁעְבּוּד עַמִּי דִבְמִצְרָיִם וְיַת קְבֵילְתְּהוֹן שְׁמִיעַ קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן (בִּישַׁיָא) אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יַת כֵּיבֵיהוֹן: ח וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לְאַרְעָא טָבָא וּפְתִיָא לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לְאֲתַר כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי

אבן עזרא (המשך)

ידבר כמקומס: ויסתר משה פניו. כדרך כי ראיתי אלהים פנים אל פנים. ותגלל נפשי ושער העין משער השמים כי ברגע א' יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד ובעבור יראתו הסתיר פניו: (ז) ויאמר. השליח ידבר בל' שולחו. וטעם ראה ראיתי האמם הנעשה להם בסתר שלא יראוהו בני אדם אני רואהו. ואת צעקתם. ששומעים הכל אני שמעתי והמכאובים שיש בלבו אני ידעתי: (ח) וארד. בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ והשם מלא כבודו הכל רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים על כן מלת וארד ועוד כי מעלת המלאך עצומה ואין יכולת במשה לעלות אל השמים על כן מלת וארד להציל עמי: ולהעלותו. כנגד וארד כי כאשר אני דר במקום עליון כן אשכנה במקום שהוא עליון מכל הארץ ואלה דברי המלאך וככה כתוב ירכיבהו על במותי ארץ הנה יצאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה. ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה והנה שאלה ראויה אחר שהששה גוים בני כנען למה הזכיר הכנעני

רש"י

(ה) של. שלוף והוצא. כמו ונשל הברזל. כי ישל זיתך: אדמת קדש הוא. המקום: (ז) כי ידעתי את מכאוביו. כמו וידע אלהים כלומר כי שמתי לב להתבונן לדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני ולא אטום אזני מצעקתם

מסורה

הלום י"ב וחסרים וסי' הגם הלם ראיתי. אל תקרב. מי הביאך. הבו לכם דבר ועצה. הבא עוד הלום איש. והנה ההמון נמוג. ויאמר הכהן נקרבה הלם אל. ויאמר שאול גשו הלם כל פנות. כי הביאותני עד הלום דשמואל. וחברו דד"ה. לכן ישוב עמו הלם. ויאמר לה בעז לעת: משה ויחזקאל נעליך. יהושע וישעיה נעלך: עומד ו' מ"ל וסי' אל תקרב הלם. על שנים עשר הבקר. וכל קהל ישראל. ותרא והנה המלך. דיואש. ותלתיהון דד"ה. הנה זה עומד אחר כתלנו. ויעש הבא אליו כרצונו: ויסתר ב' וסי' משה פניו. ויסתר עמל מעיני: ראה ד' ב' כתיב ה' וב' כתיב ו' וסי' פרשת תולדות:

תולדות אהרן אל תקרב הלום. סכת סס כתרת קי זכחים קב זוכר פקודי: של נעליך. ברכות סב: ויסתר משה. ברכות ז: ראה ראיתי. עקרים פ' אחרון: וארד להצילו. זוכר פ' האזינו:

בעל הטורים

ויסתר משה פניו. ב' במסורה הכא ואידך ויסתר עמל מעיני שאילו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולים יותר כי הסנה הוא סימן עמו אנכי בצרה. זהו ויסתר משה ויסתר עמל מעיני שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיני: ראה ראיתי. כתיב בה' כנגד ה' שעבירות. בפרך. מרר. לחץ. עינוי. עבודה קשה. וכנגדם ה"א פעמים הנה בפרשה: צעקתם. ב' במכורה ואת צעקתם שמעתי כי גדלה צעקתם גבי סדום. לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום:

רמב"ן

(ה) **אל** תקרב הלום. לא הגיע עדיין למעלתו הגדולה בנבואה כי בהר סיני נגש אל הערפל אשר שם האלהים וכן ענין הסתרת פנים שעדיין לא עלה למה שנאמר בו ותמונת ה' יביט כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא אע"פ שהיה רחוק מן הסנה הזהירו בזה כי נתקדש כל ההר ברדת השכינה אל ראש ההר כאשר בשעת מתן תורה ומשה בהר היה כי שם עלה שנאמר ויבא אל הר האלהים חרבה והסנה היה בראש ההר והנה כלו קדוש ואסור בנעילת הסנדל וכן אמרו בכל מקום שהשכינה נגלית אסור בנעילת הסנדל וכן ביהושע וכן הכהנים לא שמשו במקדש אלא יחפים:

(ו) **אנכי** אלהי אביך. על דרך הפשט כמו אלהי אבותיך אבל יזכיר יחיד במקום רבים אלהי כל אב מאבותיך כי כלם יקראו לאיש אב וכן אלהי דוד אביך זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו אלהי אבותי ור"א אמר כי אלהי אביך אברהם כי הוא החל לקרא בשם ה' ואחר כך הזכירו בשם וצירף אליו שאר האבות. ודעת רבותינו אלהי עמרם אביך כאלו אמר אנכי אלהיך ורצה ליחד שמו על הצדיק שמת לא על החי ואחר כך אלהי אברהם יצחק ויעקב שהוא אלהי ישראל כלם. וטעם הזכירו אלהי עם כל אחד ולא אמר אלהי אברהם יצחק ויעקב כי יזכיר שמו וזכרו יתברך ויתברך. ועוד אבאר זה בפרשה:

ויאמר ה'. יזכירנו במדת רחמים בענין החמלה על העם ואע"פ שכל הפרשה בשם אלהים:

(ח) **וארד** להצילו. שנגליתי על ההר הזה באש כטעם וירד ה' על הר סיני יען ירד עליו ה' באש או הוא כמו ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי וכבר פירשתי סודו: **אל** ארץ זבת חלב ודבש. אל מקום הכנעני והחתי יזכיר בכאן ששה עממים ויניח השביעי אולי לא היתה ארצו זבת חלב ודבש כאלה. וכן בפסוק כי ילך מלאכי לפניך הזכיר אלה הששה ואולי היה רמז שאלו כבשו תחלה כי הם אשר נתקבצו על יהושע ויתנם ה' בידו ורבותינו אמרו הגרגשי פינה ולכך לא נזכר עם הנכרתים שנאמר בהן והכחדתיו. וכן בכאן ירמוז אל הנלחמים שכבשו ועוד אדבר על זה בע"ה: וטעם זבת חלב ודבש. כי שבח תחלה את הארץ שהיא טובה לומר שהאויר טוב ויפה לבני אדם וכל טוב ימצא בה ושהיא רחבה שיעמדו בה כל ישראל במרחב או טעם רחבה שיש בה רחבות שפלה ועמק ומישור גדולים וטובים ואין רובה הרים וגאיות. וחזר ושבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב והמים יפים ויגדל החלב בבהמות כי אין הבהמות בריאות וטובות מרבות החלב רק באויר טוב ועשב רב ומים טובים ובעבור שימצא זה באחו ובמרום הרים אין הפירות שם שמנים ויפים מאד אמר כי היא עוד שמינה שפירותיה שמנים ומתוקים עד שתזוב כל הדבש מהם והנה שבח אותה על טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. וזה שבח היא לכל הארצות: וטעם אל מקום הכנעני שלא אמר אל ארץ הכנעני כאשר יאמר בשאר כל המקומות לרמוז שירשו אותם ויכריתום וישבו במקומם לא שיהיו יושבי' בקרבם כאבותם:

ספורנו

ויקרא אליו ה' מן הסנה: (ה) של נעליך. אפילו במקום שאתה בו עתה: (ז) ראה ראיתי את עני עמי. לדיקי הדור הנאנחים והנאנקים על עונות הדור ועל ענים ומתפללים וכנגדם נגלה מלאך ה' תוך הסנה. וטעם ראה ראיתי. אמנם ראיתי וזה טעם המקור בכל מקום כשיושם לכפל כמו עלה נעלה יכול נוכל כי ענינו כטעם אמנם להורות שהאמת כך הוא אע"פ שיטען הטוען ואמר הפך זה כענין ידעתי בני ידעתי כלומר אע"פ שראיתי את עני עמי אשר במצרים כמו שהורה היות המלאך בתוך הסנה ואף על פי שעל צריהם אויב ידי כמו שהורה האש בסנה מ"מ לא יסופו המצרים הצרים אותם בכל מכות שאשלח בם כמו שהורה ענין והסנה איננו אכל כי אמנם אין הכונה במכות שאביא עליהם להכריתם ולהושיב ישראל במקומם אבל להציל ישראל מידם ולהושיבם במקום אחר וזה טעם וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ כלומר נגליתי במראה זו להצילו ולהעלותו לא להכרית המצרים: (ח) זבת חלב ודבש. רבת המקנה ורבת המזון

וְהַיְבוּסִי׃ ט וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃ י וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יב וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם

וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃ ט וּכְעַן הָא קְבִילַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָלַת קֳדָמַי וְאַף גְּלֵי קֳדָמַי יָת דּוּחֲקָא דְּמִצְרָאֵי דָּחֲקִין לְהוֹן׃ י וּכְעַן אִיתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ לְוָת פַּרְעֹה וְאַפֵּיק יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יא וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ מָאן אֲנָא אֲרֵי אֵיזִיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי אַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יב וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ וְדֵין לָךְ אָתָא אֲרֵי אֲנָא שְׁלַחְתָּךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יָת עַמָּא מִמִּצְרַיִם תִּפְלְחוּן קֳדָם יְיָ עַל טוּרָא הָדֵין׃ יג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא אָתֵי לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵימַר לְהוֹן אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן שַׁלְחַנִי

אבן עזרא

והתשובה כי כל הארץ תקרא ארץ כנען כי הוא השם הכולל שהוא המין . והפריזי הוא צידון ושאר בנים הנזכרים הם מעטים וכללם הכתוב במלת הכנעני : (ט) ועתה הנה . טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה . וטעם וגם ראיתי את הלחץ . שהזידו עליהם וככה אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם : (י) ועתה . לכה בשליחותי אל פרעה : (יא) ויאמר מי אנכי . אין הפרש בין אני ובין אנכי כמו עמי עמדי ככה מצאנו דרך הלשון . גם אני גם אתה גאתם בהתבלע הנו"ן מגזרת אן הלכתם כי המקום יכיר המדבר אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך על דרך נחשתך ובעבור שאמר לו ועתה לכה ואשלחך אל פרעה השיב הנה אני רועה והוא מלך גדול ובעבור שאמר והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם ב"י . ויאמר אני אהיה עמך . ותבא אל פרעה ותוציא את ב"י והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך . וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראתי לך בו זה המראה הגדול וכך הכתוב אומר המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים וכן אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר ונזבחנו לה' אלהינו כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש וזהו שאמר משה ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם והוא יהיה לך לאלהים : (יג) ויאמר . עתה בקש משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד וא"ר ישועה כי קבלה היתה לישראל מאבותם כי המושיע לישראל גלה שם חדש שלא נשמע וכאשר ראה אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים פי' בו כי הם דברי משה ולא דבר נכונה כי הנה בתחלת התורה בפרשת בראשית אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות ומשם והלאה כתוב ה' אלהים ומשנולד קין כתוב השם לבדו ולעולם

רש"י

מצעקתם) : (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה . ואם תאמר מה תועיל והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם משם : (יא) מי אנכי . מי אני חשוב לדבר עם המלכים : וכי אוציא את ב"י . ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים : (יב) ויאמר כי אהיה עמך . השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון . שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק . וששאלת מה זכות יש לישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים שיצאו ממצרים . ד"א כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על ההבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו תורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל . ודוגמת ל' זה מצינו בישעי' סי' ל"ז וזה לך האות אכול השנה ספיח וגו' מפלת

צעקתם ב' וסי' שמעתי , שמעת : מי אנכי ג' וסי' מי אנכי כי אלך אל פרעה . מי אנכי ומי חיי כי הבאתני עד הלם דשמואל : בהוציאך ב' ומלאים וסי' בהוציאך את העם . בהוציאך את אבותינו : על ההר ד' וסי' תעבדון את האלהים , ויהי קולות וברקים . ועבר משם הגבול , ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר : ואמרתי להם אלהי אבותיכם ל' מלא דמלא

בעל הטורים מי אנכי . ב' במסו' . מי אנכי כי אלך אל פרעה מי אנכי כי הביאותני עד הלום גבי דוד מלמד שביקש משה מלכות לזרעו ולא רצה הקב"ה ליתן לו . כשאמר אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלכות . אמר משה כיון שהמלכות פוסקת ממני ואינה יורשה לבני שלח נא ביד תשלח :

ספורנו

ערב ומועיל כאמרו אכול דבש בני כי טוב ונפת מתוק : (ט) ועתה . ובהיות זה כלו אמת וזה פעם ועתה בכל מקום אמר ובהיות זה אמת שידעתי את מכאוביו ונגעי לבבו : הנה צעקת בני ישראל באה אלי . שקבלתי תפלתם אחר שקראוני באמת לא על דבר ויפתוהו בפיהם : וגם ראיתי את הלחץ . ומצד רב הלחץ ראוי לענוש את הלוחצים כענין וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והם עזרו לרעה : (י) ועתה לך ואשלחך אליהם . להתרות בהם בטרם שאענישם : (יא) מי אנכי כי אלך . איך יחשוב את התראתי : וכי אוציא את בני ישראל . שאזכה להוציא את בני ישראל שהם עתה בלתי ראוים לכך : (יב) כי אהיה עמך וזה לך האות . שתגזור אומר ויקם לך בכל אשר תפנה שם ובזה יכירו הכל ששלחתיך ויחשיבו אותך ואת דבריך כענין גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים : בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה . אע"פ שאינם ראוים הם מוכנים

רמב"ן

(ט) הנה צעקת בני ישראל באה אלי . אע"פ שאמר ואת צעקתם שמעתי חזר ואמר כי באה אלי והנה הגיע צעקתם אל כסא כבודי . ולא אוסיף עוד לעבוד לפרעה כי מצרים לוחצים אותם יותר מדאי כענין עד לשמים הגיע . ועל דרך האמת צעקת בני ישראל היא כנסת ישראל שבאה אליו צועקת כדרך הכצעקתה הבאה אלי ושם רמזתי . וטעם וגם ראיתי את הלחץ לאמר שיקח נקמה מפרעה וטעמו מפני שעשו עמהם יותר מן הנגזר להם בלחץ גדול שלוחצים אותם כאשר פרשתי בסדר לך לך :

(יב) ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות . רבו הפירושים במקרא הזה . והנכון על דרך הפשט כי הקב"ה אמר למשה שני דברים שירד להצילו מיד מצרים והיה אפשר שיצילם מידם בארץ גושן עצמה או קרוב משם אבל הבטיח עוד להעלותו מן הארץ ההיא כולה אל מקום הכנעני . ומשה נתירא משתיהן ואמר מי אנכי כי אלך אל פרעה אני שפל אנשים רועה צאן והוא מלך גדול ואם אומר אליו לעזוב את העם כלל יהרגני כענין שאמר שמואל ושמע שאול והרגני . ואמר עוד מי אנכי כי אוציא את בני ישראל מארץ מצרים כמו שאמרת לי להעלותם אל ארץ כנען כי עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ולא יחשבוני ללכת אחרי אל ארץ עמים גדולים ועצומים מהם כאשר אמרת להעלותו אל ארץ טובה ורחבה אל מקום הכנעני . כי ההצלה מיד פרעה איננה תלויה בהם אם ישמע פרעה יקל עולו מעליהם ויצילם או יגרשם מארצו על כרחם . ועוד כי הם עצמם ישמעו אל כל אדם כזה כי מי האדם שלא ירצה לצאת מעבודה קשה שאין כמוה אבל העלייה לארץ הכנעני לא ישמעו בה וכן היה הדבר שהיתה מלחמת העמים ההם קשה עליהם מתחלה ועד סוף ופחדתם ממנה במצרים ובמדבר זאת יראתו של משה רבינו מפרעה ופחדתו מהם . ועל שתיהן ענהו ה' אמר לו אל תירא מפרעה כי אני אהיה עמך להצילך וזה לך האות אל העם כי אנכי שלחתיך אליהם כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ומאז יקבלו עבודת השם ללכת אחרי מצותו וגם בך יאמינו לעולם ואחריך ירוצו לכל מקום אשר תצום : והנה נגליתי לך בהר הזה בלבת אש כי כן יהיה בעיני כל העם בעבדם אותי בהר הזה והנה למשה אות בזה שלא יפחד מפרעה כיון שהבטיחו להצילו ולישראל יהיה להם אות שלא יפחדו מן העמים בבואם אל הר סיני כי לצאת ממצרים ברצון פרעה אל מקום קרוב דרך ג' ימים לזבוח לאלהים בודאי ישמעו ויעשו כן בין ברצונם בין שלא ברצונם . ועל דרך האמת וזה לך האות כמו זה לי עשרים שנה ואמר כי אהיה עמך והנה לך האות אות הברית שאהיה עמך תמיד כדרך אני הנה בריתי אתך כי אנכי השולח אותך שתעבדו את האלהים בהר הזה ואז אעלה גם אנכי בקרב העם הזה אל המקום אשר הכינותי : ואמרו

סנחריב תהיה לך אות על הבטחה אחרת שארבעם חריבה מדירות ואני אברך הספיקים: (יד) אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר גליות (ברכות ט) אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו (ש"ר). אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו'. (לא שהשכיל חלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם יתברך כי לא מחשבתו מחשבת השי"ת שמאז כך היתה דעתו באומרו יתברך אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד ולא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחלה כך היתה שלא תגיד לבני יש' כדברים האלה אלא כה תאמר

שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ טו וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק

ס' ססו' אות בהון מה מס · ס' נק׳״י · ס' כלו' אמיר לבני ישראל · י'

לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַה שְׁמֵיהּ מָה אֵימַר לְהוֹן׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלַחַנִי לְוָתְכוֹן׃ טו וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמֹשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהָא דְאַבְרָהָם אֱלָהָא

ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד בעבור שאמר פרעה העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים אז אמר משה מפני ה' אלהים ולא ימצא עוד בכל התורה ככה: (יד) ויאמר אהיה. פירושו אשר אהיה כמו ובית דוד כאלהים ואחריו כמלאך ה' לפניהם והוא פי' כאלהים: (טו) ויאמר עוד. שם אחר והוא מטעם הראשון רק הא' על ל'המדברוזה ל' יחידשאינו מדבר ומגזרת יה ואלה השלשה שמו' הם שמו' העצם ועת'אפרש לך מה טעם שם העצם וטעם אלה האותיות וקצת סוד השם הנכבד ולמה איננו נקרא ככתבו: אמר אברהם המחבר הנה נא הואלתי להאריך כי ליסוד מוסד אני צריך דע כי שם העצם הוא המושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקום עצם הנקרא ובארבעה דברים יבדל שם העצם משם התאר האחד כי שם התואר נגזר ממפעל כמו חכם בני אם חכם לבך פועל עבר למען תחכ' באחריתך פועל עתיד ולא כן שם העצם כמו אברהם לא יגזר ממנו עבר או עתיד אע"פ שיש שם עצם שנגזר מפעל כמו יצחק לא יאמר יצחקתי ולא איצחק כי שם עצם איננו במקרא והדבר הב' שתחבר חכם שם התאר ותאמר חכמים ולא יתכן לומר אברהם שהוא שם העצם לא יאמר על רבים אברהמים ולא מישראל שהוא שם העצם אם כן היה שם שני אנשים לא יאמר ישראלי' רק יאמר ככה כשיהיו איש אחד אל ישראל שהוא שם המין והדבר השלישי שם העצם לא יהיה מבואר בה"א הדעת כאשר יבואר שם התואר כי מן חכם יאמר החכם והנה לא יאמר האברהם היצחק ואין טענה במלת אמר הקהלת כי איננו שם העצם רק שם תאר לחכמה שנקהלת בו והאדם הוא שם תאר ויש לו סוד כי הוא שם המין ומלת המנשה בעבור היותם והדבר הרביעי שם העצם לא יסמוך כאשר יסמך שם התאר כמו חכם לבב לא יאמר יצחק הדור כי העצם עומד בעצמו והנה ככה מלת אהיה גם השם הנכבד מד' אותיות כי שניהם שמות העצם והנה מצאנו ה' צבאות והורכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא או הוא אות בצבא שלו וזה לא יתכן כי הנה אלהי הצבאות ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים או עם השם הנכבד ה' אלהים ואל יקשה בעיניך ה' אלהים צבאות כי הוא כדרך והנבואה עודד הנביא. בעבור שהשם שוכן עד עומד לבדו וגו הכל עומד ע"כ פעם הוא זה השם כמו תאר על דרך ויזכור ימי עולם משה עמו והטעם שהוא המעמיד על כן ה' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים וככה ה' צבאות הם צבאות השמים ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישראל נקרא כן והביא ראיה מן והוצאתי את צבאותי הלא תראה וכל צבא השמים עומדים עליו והנה אלהים תאר השם כי הוא על לשון רבי' ויחיד כמו הלא אלוה גובה שמים ועוד שיסמוך לומר אלהים אלהי ישראל ומלת אל תקיף וככה שדי כקול שדי והיה שדי בצריך:

ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו ושנים תחלת מספר הזוגות ושלשה תחלת מספר הנפרדים והנה כל המספרים הם תשעה מדרך אחת והם עשרה מדרך אחרת ואם תכתוב התשעה בעיגול ותכפול הסוף עם כל המספר תמצא האחדים שמאלים והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין ובהגיעך אל חמשה שהוא האמצעי אז יתהפכו המספרים להיות העשרות אחדים והאחדים עשרות ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה כי לא תוכל להחל אחד אם לא יהיו עשרה והנה עשרה הוא דומה לאחד והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה ושם העשרה כוללם עם היותם מספר ראשון ותחלת המספרים הדומים לאחדים כי בהגיעך אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני אחדים ושלשים כנגד שלשה אחדים וכן כל עשרות עד תשעים הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים ובהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד ובהגיעך לתשע מאות גם הם כנגד תשעה אחדים עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות גם הוא האלף דומה לאחד עד היותם תשע אלפים כנגד תשעה אחדים ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה כי כל ראשי המספרי' הם דומים לאחד על כן אמרו חכמי המספר כי כל המספרים הם חלק מעשרה או התחלק מכפלו או ממחברתו אל אחדיו או מהשנים דרכים נחברים והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש וככה הגלגלים תשעה שהם גופות נכבדות עומדות והעשירי שהוא קדש נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד והוא התקיף וכל הגופות מקיף והנה יהיו האמצעים במספר עשרה הם שנים והם חמשה והם ששה ואלה ארבעתם אהו"י הם הנכבדים וכל מספר מרובע ששם אחד נוסף על המרובע ככה יש בשרשו וככה בדומה לו וכן במרובע חמשה חמשה ובמרובע ששה ששה אלה הד' מספרים לעולם שומרים עצמם במרובעת וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים ועוד כי כל מספר הוא באחד בכח והוא בכל מספר במעשה והוא יעשה בפא' אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות והנה כח האחד ובחברך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה וזהו חשבון השוה במרובעים כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו כה יהיה מעוקב חמשה וכל מספר לפני חמשה יהיה ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון בערך החשבון אל חמשה ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהפך וחשבון ששה הוא חשבון שוה בחלקיו ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה ואם תשים אלכסון עגול במספרו ותוציא יתר בשלישית יהיה המשולש שהוא שוה השוקים כמספר הקו הסובב וכמוהו המרובע הארוך בעגול ולפני זה המספר יהיה ערך המשולש אל הקו כערכו אל עשרה ולמעלה ממנו הפך הדבר והנה אלה הארבעה המספרים הם היקרים ומספרים

בתורה. אלהי אבותיכם יוסף עליכ' לחוד מלא בוי"ו חד בעלמא: מה שמו ח' פסוקים אית בהון מה מה וסי' מה פשעי מה חטאתי. מה נאמר לאדני מה. מה שמו מה אומר אליהם. מה תריבון עמדי. מה עוני מה חטאתי. מה אעידך מה אדמה. אם חטאתי מה אפעל בו. מה אעשה לך אפרים מה: מה אומר ב' וסי' ואמרו לי מה שמו. אחרי אשר הפך ישראל עורף יהושע. אמירה לבני ישראל ח' וסי' אהיה אשר אחיה, לכן אמור לבני ישראל. ואמר פרעה. על כן אמרתי לבני ישראל. כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא:

תולדות אהרן מה שמו. סנהדרין ק"א עקרים מב כו: אהיה אשר אהיה. ברכות ט זוהר אחרי:

בעל הטורים ואמרו לי מה שמו מה ס"ת שם בן ד' אותיות שמסר לו השם וכתיב בתריה לך ואספת את זקני ישראל שאין מוסרין אותו אלא לזקנים שבדור: ג' פעמים אהיה כנגד ג' אבות ושם אברהם יצחק יעקב. אברהם והיה ברכה. יצחק גור בארץ הזאת ואהיה עמך. יעקב שוב אל ארץ אבותיך ואהיה עמך. אהיה עולה עשרים ואחד. וכן התחלת שלש שמות של י"ג מדות ה' ה' אל. וכן ר"ת אברהם יצחק יעקב. וכן התחלת ה' חומשי תורה ב' ו' ו' א' ה' עולה כ"א. ב' פעמים אהיה עולה בחשבון ארבעים ושנים שמסר לו שם של מ"ב אותיות. ג"פ אהיה עולה ס"ג ושם י"ב אותיות כנגד י"ב שבטים ושם כ' אותיות צרוף עמהם י"ג אותיות של שמות האבות יהיה החשבון ס"ג:

רמבן

(יג) **ואמרו** לי מה שמו. הפסוק הזה אומר לך פרשני כי לא יתכן שיאמר משה ואמרו לי מה שמו להיות להם אות שיאמינו בו כי שאלת שמו ואמירתו להם איננה אות למי שלא יאמין בו מתחלה שאם ידעו ישראל אותו השם גם משה כהם ידע אותו והנה ידיעתו כידיעתם ואיננה אות ומופת כלל ואם לא ישמעו בו מה הראיה שיאמינו בדבריו כלל. והנה אחרי הודיעו את השם הגדול אמר והן לא יאמינו לי ואז נתן לו אותות. ואמר ר"א כי שאל משה מה שם יאמר לישראל משמותיו כי באל שדי לא יעשה אותות רק בשם הגדול ואין דבריו נכונים בעיני. כי עדין לא נאמר למשה שיעשה ביציאת מצרים אותות ומופתים גדולים ונפלאים אבל שיגאלם מיד מצרים ויעלם לארץ ובשם

אל

ספורנו

מוכנים לעבוד את האלהים על ההר הזה בהוציאך אותם מבין הפוסעים: (יג) ואמרו לי מה שמו. הנה השם יורה על הצורה האישית והצורה היא סבה עצמיית לפעולה המיוחדת לאיש יאמרו אם כן באיזה פועל נמשך ממנו שבו יקרא בשם מי ששלחך להוציאנו: (יד) אהיה אשר אהיה. שהוא תמיד על ענין אחד מצד עצמו ומזה יתחייב שיאהב המציאות וישנא כל הפסד מנגד למציאות כאמרו כי לא אחפוץ במות המת ומזה יתחייב שיאהב משפט וצדקה אשר תכליתם מציאות וישנא העול והאכזריות המטים עקלקלות אל העדר והפסד ובזה שנא חמס ואכזריות המצרים נגדכם: (טו) ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל. לחכמי הדור, ה' אלהי אבותיכם. מצד פעולתו המיוחדת לו אשר יורה עליהם השם המיוחד

ובצד

שנים ועשרים כמספר כל האותיות ואל תחשוב הכפולים כי הם בעצמם רק מה שהיה ברוחב השיבו באורך והטעם על המבטא בלשון שם אחד להם ידמו זה לזה אבל לא ידמו במכתב ובעל לשון הקדש ראה כי חמשה מקומות הם מוצאי האותיות והנה שם חלים שרשים לעולם וחלים פעם שרשים ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה והנה זה החצי נכבד מהראשון וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה וראוי להיות האות הראשון גם החמישי גם השני גם העשירי קלים במבטא וכבדים בטעם ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים ופעם נוספים ופעם חסרים ופעם מובלעים בדגשות ופעם מתחלפים אלה באלה. והנה אותיות הגרון הם ארבעה ותחלתם עי"ן ואחר חי"ת ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספת אותיות הנזכרות עם האות כי אינם מאותיות הגרון רק האות לבדה כשתשים תחתיה פתח ולאלה שניהם עי"ן ח"ית כבדים מאד ומי שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו העו"ג על כן נבחרו האל"ף והה"א גם בחר מאותיות החיך גיכ"ק שהוא אחר הגרון הקלים והם יו"ד כ"ף על כן היו ג"ק מהשרשים והם ד"ט והאחרים בחר ואותיות השיניים זסשר"ץ כולם כבדים והקל שבהן השי"ן על כן בחרו והניח האחרים על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ"ף שלשה והניח האחד שהיא הפ"א וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון כי הוא המוצא הראשון במתכונת האדם מלמטה למעלה והאל"ף לפני הה"א כי הוא הקל מאותיות הגרון על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד וראוי להיות הה"א האות החמישי כנגד חמשה במספר שהוא נכבד ואלה השני אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות בעבור שהם אות הראשון מהגרון שם אחריו אות מסוף החמשה מקומות שהוא השפה על כן היה בי"ת אחר אלף גם וי"ו אחר ה"א ופ"א אחר עי"ן והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א ושם האחד מהחיך והוא גימ"ל והשני מהלשון והוא דל"ת על כן הוצרך לשום זי"ן שהוא מהשיניים אחר וי"ו והנה יש לו צורך לשום אות רביעי שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והמבוארים ומהשפה הקל הנכבד שהוא הוי"ו ואין במוצאם הנשרשים קל מאותיות החיך והנבחרים היו היו"ד גם הכ"ף והיו"ד יותר קל והנה ארבעה אותיות ראוים להיותם אותיות המשך ובעבור כי האל"ף כמו האחד על כן נמצא נעלם עם כל תנועה והנה עם חלם ראש ועם קמץ גדול ראשים ועם חירק ראשון ועם קמץ קטן ראשית ועם שורק מסעף פארה ועם פת"ח גדול להטאת ולגדה ועם פת"ח קטן עושה פלא ובעבור היותו ראש שמוהו סימן המדבר זכר גם נקבה ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה על כן איננו סימן רק פעם יתחלף בה"א קרחן לי מרא גבהא קומתו וימצא נוסף בסוף כמו ואתיקיהא ההלכוא אתו גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול אזרועך ובאמצע והאזניחו נהרות ויכתב בסוף ולא יבוטא בו כמו חטא ופעם יהיה חסר כמו על כס יה ויתחלף בה"א האמון ההמון גם ביו"ד תתימרו יתאמרו גם בוי"ו במבטא ולעמשא תמרו והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף והנה האות שהוא היו"ד שהוא דומה לאחד שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה בפעלים שמרתי אמרתי ובשמו' כמו שמי ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הוא דומה לנמצא כמו שמספר עשרה דומה לאחד ושמוהו בסוף הפך זה סימן לנכח הנקבה דעי ראי למען תזכרי ובעבור כי במספר דומה לאחד היה ליחס ובעבור היות העשרה כולל כל חשבון על כן היו"ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים ובסמוך אל המדבר ידי נטו שמים והיו"ד ימצא נעלם עם חירק רגלי ועם קמץ רגלי חסידיו ישמור ועם קמץ גדול ידיו רגליו והיו"ד תחת ה"א הנה יד ה' הויה ואתה הוה להם למלך ותחת ה"א יחסיון חסה ותחת אלף כל פקודי כל ישרתי וימצא נוסף יזהר היושבי רבתי והה"א שמוהו סימן היש הדבר כי כן טעם הא לכם זרע ופעם לתמה הבמחנים הנהיה ופעמים לדעת המבואר האיש העבד העברי האנשים ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר גם כן בשמות כי הזכר הניחו בלא סימן אמרו אמרה קהלת גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים אשמרה יבחרה נשמרה ישמרוה שמרנה שמרוה וסימן בשמות נערה בתולה והה"א נוסף בבנין הכבד גם בבנין התפעל גם היא מובלעת מזה בידיך כמו יו"ד בטרם אארך ואלף ואבדך כרוב הסוכך ונוספת באחרונה אשמעה ובשמות כמו לילה והוא נעלם עם קמץ עשה ועם קטן בונה ירושלם ועם פתח קטן אשר אני בונה ועם חולם כי פרעה אהרן גם שלמה ועם שורק לא יקרחה קרחה ובעבור היות הוי"ו מוצאו מהתחברות השפתים על כן שמוהו בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק מי פעל ועשה ובאחרונה לשון רבים זכרים גם נקבות בפעל עבר וסימן בעתידים לזכרים ופעמים גם לנקבות אם תמצאו אם תעירו והוי"ו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם ובעבור היות הה"א נוסף בסוף סימן הנקבה הוצרכו להיות הוי"ו סימן לזכר שמרו גם בשמות ידו גם בעתידים אויב ירדפו ובתוספת ה"א או נו"ן בדגש או שורק ישמרהו ישמרנו בעליו וסימן לשון רבים מדברים בפעל עבר ובעתידים והנה הראתי כי אלו הארבע אותיות הם אותיות המשך ע"כ היו השמות נכבדים שהם שמות העצם מאלה האותיות והנה השם הראשון

דִיצְחָק וֵאלָהָא דְיַעֲקֹב שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵין שְׁמִי

וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם

לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע ברכות (דוק) : זה

רמבן

אל שדי יוכל לבא בלב פרעה להצילם וגם לנגוע העמים וכבר הוכיח שרה מביתו בנגעים גדולים שהביא עליו ונצח אברהם לבדו המלכים הגדולים וכל זה בעזרת אל שדי השם הנודע לאבות וככה יעשה בבנים. ועוד כי יעקב אמר והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. ויוסף אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והנה הפקידה באלהים ולפי דעתי היה משה גם בעת ההיא אב בחכמה גדול במעלת הנבואה ודרך שאלה בקש שיודיעהו מי השולח אותו כלומר באי זו מדה הוא שלוח אליהם כענין שאמר ישעיה ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו והנה אמר ישאלוני על שליחותי אם היא במדת אל שדי היא שעמדה לאבות. או במדת רחמים עליונית שתעשה בה אותות ומופתים מחודשים ביצירה. וזה בעבור שאמר לו אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם ולא פירש שם משמותיו הקדושים כלל ושמע משה שהבטיחו על מעמד הר סיני ומתן תורה והוא היודע כי התורה לא תנתן בשם אל שדי הנזכר באבות רק השם הגדול שבו היה העולם. ועל כן שאל מה אומר אליהם ורבותינו נתעוררו לזה אמר ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל. אמר ר' שמעון בשם ר' סימון אמר משה עתיד אני לעשות סרסור בינך וביניהם כשתתן להם התורה ותאמר להם אנכי ה' אלהיך אלהי אבותיכם שלחני אליכם אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתירא אם ישאלו לו מה שמו מה אומר אליהם באותה שעה היה מבקש משה שיודיעהו הקב"ה את השם הגדול. וזה ענין השאלה והנה ענהו האלהים אהיה אשר אהיה עמכם בצרה זו ואהיה עמכם בצרות אחרות אמר לפניו רבונו של עולם דיה לצרה בשעתה אמר לו יפה אמרת. כה תאמר לבני ישראל וגו' לרש"י מדברי רבותינו והכונה להם בזה כי משה אמר לפניו יתברך ואמרו לי מה שמו שיגיד להם ה' שיורה הוראה שלמה על המציאות ועל ההשגחה והקב"ה השיבו למה זה ישאלו לשמי אין להם צורך לראיה אחרת כי אהיה עמהם בכל צרתם יקראוני ואענם והיא הראיה הגדולה שיש אלהים בישראל קרובים אלינו בכל קראנו אליו ויש אלהים שופטים בארץ וזה פי' נכון באגדה זו ועוד אמר כיוצא בזה במדרש אגדה. ומהו אהיה אשר אהיה כשם שאתה הווה עמי כך אני הווה עמך. אם פותחין את ידיהם ועושין צדקה אף אני אפתח את ידי שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב ואם אינן פותחין את ידיהם מה כתוב שם הן יעצור במים ויבשו וכו' ועוד דרשו רבי יצחק אמר אמר לו הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא עתיד לבא לכך כתוב כאן אהיה ג' פעמים. וביאור דעת ר' יצחק כי בעבור שהזמן העובר והעתיד כלו בבורא בהוה כי אין חליפות ובא עמו ולא עברו מימיו כלום לפיכך יקרא בו כל הזמנים בשם אחד מורה חיוב המציאות. ואונקלס תרגם שני השמות אהא עם מאן דאהא ולא תרגם כלל השם שאמר לו כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם. והנראה מדעתו כי אל ה' הנכבד שהודיעו הוא בן ארבע אותיות האלה שנוהו כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם. אבל הודיעו תחלה ענינו כי שאלתו של משה לדעת דרכי השם משמו כענין שחזר ואמר הודיעני נא את דרכך ואדעך. וכאשר השיב לו שם וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם לאמר כי בשם הנכבד הזה אשר יקרא לפניו יחונן וירחם. ולא יוכל אדם לבא עד עומק דרכיו כי אמר בכאן אהא עם מאן דאהא בשמי שתאמר להם שהוא אהיה כי בו אני עם האדם לחונן ולרחם. והגאון רב סעדיה כתב כי ביאורו אשר לא עבר ולא יעבור כי הוא ראשון והוא אחרון קרובים דבריו לדברי רבי יצחק. והרב אמר במורה הנבוכים שנמצא אשר הוא נמצא כלומר ראוי המציאות יבאר להם כי יש נמצא תאוי להמצא שלא היה נעדר ולא יהיה נעדר. והנה לדעת אלה החכמים צריך שנפרש כי הקב"ה אמר למשה שיאמר להם זה השם וילמדם אותו כלומר שיפרוש להם ראיות שכליות אשר בהם יתקיים אצל חכמיהם זה השם כלומר המציאות או הקיום אשר לא עבר ולא יעבור כי זכירת ה' בלבד יאמר מה שיאמר איננו ראיה לבטל מהם דעת הקדמות או האפיקורסות המחושב בביטול המציאות לגמרי. ואין זה משמעותו של מקרא. אבל כי הזכרת השם להם הוא הראיה והוא האות והמופת על דברם שישאלוהו. ועל דעתי לא יסתפקו זקני ישראל במציאות הבורא כאשר אמר הרב וחלילה. אבל זה השם תשובת שאלתו שפירשנו לך הודיעו שהוא שלוח אליהם במדת הדין אשר במדת הרחמים. ואמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם שיזכיר להם ה' האחד לבדו ולהורות על האחדות ולכך צוהו עוד כה תאמר אל בני ישראל ה' שלחני כי השם הזה הוא מדת רחמים וידעו כי יוליך לימין משה זרוע תפארתו ויחדש אותות ומופתים בעולם. והנה פירש לו כי אהיה אשר צוהו לאמר להם הוא השם הגדול הזה והם שוים בלשונם ובאותיות כי שתי האותיות האחרונות שבשם הראשון הם הקודמות בזה כי בראשון יורו על חכמת שלמה כדכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ובזה יורו על חכמת אלהים. ואות האל"ף בראשון תורה על הקדמות והיחוד. והיו"ד בשני על עשר ספירות בלי מה. ונלקחו שתי האותיות האלה האל"ף והיו"ד משני השמות הקדושים

וגבחנו

רשי

(טו) זה שמי לעולם. חסר וא"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו (פ"ר): וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור: (טז) את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה. ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא: (יח) ושמעו לקולך. מאליהן מכיון שתאמר להם ל' זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים. יעקב אמר להם ואלהי' פקוד יפקוד אתכם. יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם. (אלהי העברוי'. יו"ד יתיר' רמז לי' מכות כרש"י ישן): נקרה עלינו. לשון מקרה וכן (במדבר כג) ויקר אלהים ואנכי אקרה כה. אהא נקרה מאתו הלום

תורה

זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר׃ טז חמישי לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ יז וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ יח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלֲכָה־נָּא דֶּרֶךְ

(מסורה בשוליים: י"ח חסר. י"ד. ס'. כ'. כ"ת מפו"ס סימן. י"ו כנ"ס. כ' וחסר וא' מ"ל. ל"מ"ל כב' יודין לכתי' ס')

תרגום

לְעָלַם וְדֵין דּוּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר׃ טז אֵיזֵל וְתִכְנוֹשׁ יָת סָבֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אִתְגְּלִי לִי אֱלָהָא דְאַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִירְנָא יָתְכוֹן וְיָת דְּאִתְעֲבֵיד לְכוֹן בְּמִצְרָיִם׃ יז וַאֲמָרִית אַסֵּיק יָתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי לַאֲרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וּפְרִיזָּאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃ יח וִיקַבְּלוּן (מִינָךְ) (לְמֵימְרָךְ) וְתֵיתֵי אַתְּ וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל לְוָת מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימְרוּן לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלָנָא וּכְעַן נֵיזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא

מסורה

לעלם י"ח חסרים נמסר בתהלים סי' ע"ה: פקד ה' וחסר נמסר סוף ויחי: פקד. יפקד פקד בפקד אפקד כולם חסרים במ"ה מלאים וסי' ועל יושבי פקוד. פקוד ושוע. לא אפקוד על בנתיכם. יפקוד חטאתם דהושע. ועל העתודים אפקוד: אעלה ח' פשטין וסי' ואמר אעלה אתכם מעני. ויעל מלאך ה'. את מי אעלה לך. ויאמר המלך אל ארונה. כי אעלה ארוכה לך. מצרים כיאר יעלה. עולות מחים אעלה. תדבק לשוני לחכי אם לא. וסי' בל' ארמי אמר מלאכא לאנתתי' דארונא אריך למכסיא קטורתא דירושלם:

אבן עזרא

הראשון איננו במקרא רק במקום הזה וידענו כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק ככתבו ולא היה מזכירו בכינוי כי הוא היה קדוש על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו ופי' וזה זכרי כמו זה שמי כי הטעם כפול והעד שאנחנו קוראין אותו אלהים בהתחברו עם אלף דל"ת שהטעם שהוא אדון ובאה המלה על דרך לשון רבים דרך כבוד כמו אלהי על כן האומר לשם כמו לאדם אדני שאל טועה הוא:

ועתה אזכיר הטעם דע כי שלשה עולמים הם האחד הוא השפל והוא על מעלות רבות רק שלש כוללם והאחד המתכות והם שבעה כנגד שבעה המשרתים ולמעלה מהם הצמחים והם על מעלות רבות ומעלה מהם החיים ומעלותם רבות והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל והשנוי יקרנו בעצמו בגופו גם בנפשו כנגד מחשבתו גם בעניניו וכל עסקיו והכמי לב דמו המינים שהם הכללים שהם שמורין כי הפרטים אובדים דמו אותם המינים הכללים העומדים לצל עץ על מים רבים תמיד והעולם האמצעי על מעלות רבות והנה החמשה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולה כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו ולא תשתנה תנועתם לא תוסיף ולא תגרע ולא יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת יש להם שינוים רבים כי פעם הוא הכוכב בקו המזלות ופעם שמאלי ופעם ימיני רב או מעט ופעם עולה בגלגלו הקטן גם בגלגלו הגדול שהנה מוצקו רחוק ממוצק הארץ ופעם עולה גלגלו או יורד ירוץ ופעם יתמהמה ופעם יעמוד ופעם ישוב אחורנית וכל זה כנגד הארץ ופעם יראה ופעם יסתר ופעם במזרח ופעם במערב וערכו אל חבירו וגם אל צבא השמים מלמעלה גם אל הלבנה מלמטה לעולם משתנה עד אין חקר כי פעם מתחבר לאחד השבעה המבטים והנה המחברות לבדם במעלה אחת משלש מאות וששים הם מאה ועשרים ובעבור אלו השינוים ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם ואף כי במקריהם והם בעצמם והאורם לא ישתנו על כן למטה מהם הלבנה כי כל מקריהם יקרוה ויותר כי יש לה שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ ועוד כי תנועתה כגלגל הקטן הפך תנועת גלגל הגדול ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש והעד כי בהתחברה עמו עם ראש התלי או זנבו לא תראה השמש אם היה ביום ואם היתה לנכח השמש בלילה בא' המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה נעדר והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות והם קבועים בגלגל אחד לא מתנועעים כמשרתים ולא ישתנה רחבם ולא ערך זה לזה ותנועה אחת להם בלי תוספת ומגרעת ערכם אל הארץ שוה ושינוי הראותם כפי מקומות הארץ ותנועת השמש והעולם העליון הוא עולם המלאכים הקדושים שאינם גופות ולא בגופות כנשמת האדם ומעלותם נשגבו מדעת הנקלות כנגדם וכל זה העולם כבוד וכלו עומד ואין תנועה בשנוי בערך רק מעמדו איננו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו ונשמת האדם ממינם ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים וכל המשרת כנגד הצבא הגדול בעת הבראו ואם תחכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים אז יהיה דבק בשם הנכבד וזהו שנדר יעקב והיה ה' לי לאלהים כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו על כן אמר הסירו את אלהי הנכר ועד היום לא אמר ככה כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו. על כן אמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וחכם גדול היה והעד וישאלו איש לרעהו ועוד וישתחו ואין לו פחד ממנו ובעבור שראה אדם כי ימות הוליד בן להיות המין שמור והנה קבל כח מעמד על דרך כלל על כן אמרה חוה קניתי איש את ה' ובני הנביאים היו מתבודדים אולי יקבלו כ"א כפי כחו. והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים וכאשר נאמר לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים על כן לא תמצאהו בספר קהלת כי ידבר על המעשים אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל חדש כי החכמה העליונה: (טז) לך ואספת. טעם אלהי אברהם שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען. והטעם פקוד באה עת פקודתם: (יז) ואמר. וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה אתכם וזהו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וגם אנכי אעלך גם עלה או גזרתי עתה להיות זה כמו ותגזר אומר: (יח) ושמעו. כל שמע אחריו למ"ד או בי"ת הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשמוע הקול דגשות יו"ד העברוים דרך צחות להראות יו"ד היחוס כי יו"ד העברים

תולדות אהרן

תולדות אהרן זה שמי לעולם. פסחים כ קדושין עא (יומא מ): ואספת את זקני ישראל. יומא כח: פקוד פקדתי. ר"ה לא: אעלה אתכם. (בכורים סה): זבת חלב ודבש. כתובות קיב:

בעל הטורים

בעל הטורים זה שמי לעולם. זה עולה כמנין י"ב מלמד שמסר לו שם של י"ב אותיות: פקד פקדתי אתכם. כמנין פקוד חסרתי לכם [מן ת' ונשאר רד"ו] מלשון ולא נפקד ממנו איש: העשוי. ב' במסורה הכא ואת העשוי לכם במצרים. והידך כל הזהב העשוי למלאכה שכל זהב הבאה להם במצרים היו מיחדים אותו למלאכת המשכן: ושמעו לקולך. ר"ל שאינך צריך להרבות בקול כי מיד ישמעו לך: ושמעו. ב' במסורה הכא ושמעו מצרים. לכשידבר משה עם פרעה שמעו כל מצרים ד"א אע"פ שקולו היה נמוך היה נשמע בכל מצרים ולפי שקול בני אדם הוא נמוך לכן הוא חסר:

רמבן

וכתבו תחילה וסוף בשם הנכתב הנקרא באל"ף דל"ת להורות כי הוא אצילות מן הראש ועד הסוף ומדת הדין באמצע כי שמי בקרבו. ומכאן תבין למה קמצותו ונשתמש לשון הקדש בשם ההוא בכל שם אדנות כי ממנו כל הממשלה והשלטון והב"ה יראה נפלאות מתורתו:

(טו) **וזה** זכרי לדר ודר. יחזור אל אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כי לא לעולם ישכח ברית אבות וכל הדורות כאשר יזכירו אלהי אברהם יצחק ויעקב ישמע אל ויענם. ועל דרך האמת זה שמי לעולם אלהי אברהם אלהי יצחק וזה זכרי ואלהי יעקב ולכך הוסיף בו ו' וזה טעם זכרי לדר דר חסר והמשכיל יבין:

(יח) **ושמעו** לקולך. מאליהן מכיון שתאמר להם לשון זה מיד ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון הזה נגאלין. יעקב אמר להם ואלהים פקוד יפקוד אתכם יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם לרש"י אולי ידרוש הרב כי יוסף אמר פעמים פקוד יפקוד להגיד שאיתב

ספורנו

ומצד היותו אלהי אבותיכם שכרת עמם ברית להם ולזרעם: זה שמי לעולם. השם המיוחד וזה השם הקודש המורה קדמותי ומציאותי ונצחיותי הוא זכרי לדור דור. הוא מה שהשיגו כל חכמי הדורות חדשים גם ישנים שים בהכרח נמצא קדמון נצחי בלתי משתנה: (טז) פקד פקדתי אתכם. מצד היותכם זרעם: ואת העשוי לכם במצרים. מצד היותו שונא האכזריות והחמס: (יח) ושמעו לקולך. בכל אשר תאמר: אלהי העברים. אלהי המחזיקים בדעות עברי: נקרה עלינו. בעת שלא

אבן עזרא

בחירק תחת הרי"ש סימן רבים כמשפט: נקרא עלינו. בה"א גם באל"ף הטעם אחד כמו נקרא נקראתי ועוד אפרש טעמו כי הוא פן יפגענו: (יט) ואני. לא יתן רשות או כמו יניח כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה ולא בעבור יד החזקה שיש לו והגאון אמר ולא ביד חזקה בפעם אחת: (כ) ושלחתי את ידי. כנגד ידו: (כא) ונתתי. גם היה דבר פלא שמצרים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם וזה טעם וישאילום וזה הפך משפט אנשי העול'. ודע כי מ"ם ריקם נוסף והמלה נמצאה על רבים כזאת גם על לשון נקבה אל תבואי ריקם וכמוהו חנם: (כב) ושאלה. הנה במקום אחר וישאלו זכרים ונקבה והזכיר הנקבות עתה כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרים כלי תכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות ונזמים באזנים ובאף אצעדה ושהרונים ועכסים וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים וככה הזכיר מכספה כי הנשים בעלות כשפים יותר מהזכרים: ומגרת ביתה. כי אחוזה היתה להם ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו ואלה הלא יראו כי מצוה עליונה היתה ואין טעם לשאול למה כי השם ברא הכל הוא נתן עושר למי שירצה יקחנו מידו ויתננו לאחר ואין זה רע כי הכל שלו הוא: ונצלתם. כמו ודברתם כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל כמו ונגפתם: (א) ויען. הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר ככה כי ושמעו לקולך אולי לא

רש"י

הלום: (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלו' כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך: לא יתן. לא ישבוק. כמו (בראשית כ) על כן לא נתתיך. (שם לא) לא נתנו אלהי' להרע עמדי. וכלם ל' נתינה הם. ור"מ ולא ביד חזקה ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכתי את מצרים וגו' ומתרגמין אותו ולא מן קדם דחילא תקיף. משמו של רבי יעקב ברב מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה. מאותה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקינון וכן וינצלו את מצרים ויתנצלו בני ישראל את עדים והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת לד"י עם ויצל אלהים את מקנה אביכן. אשר הציל אלהים מאבינו. ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחיר"ק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם כמו ונסחת' מן האדמה ונתתם ביד אויב ונגפתם לפני אויביכם ונתכתם בתוכ' ואמרתם נצלנו ל' נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיב' לפרקי' ונופלת ממנה כנו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשב"א בחטף. כגון ונשאתם את אביכם ונתתם להם את ארץ הגלעד. ונמלתם את בשר ערלתכם. לכן אני אומר שזאת הנקודה בחיר"ק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נצול והוא מן הלשונות הכבדים. כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחיר"ק כמו (במדבר כ) ודברת' אל הסלע. (יחזקאל מה) וכפרת' את הבית. (דברים יא) ולמדת' אותם

מקרא

שְׁלֹ֤שֶׁת יָמִים֙ בַּמִּדְבָּ֔ר וְנִזְבְּחָ֖ה
לַיהוָ֥ה אֱלֹהֵֽינוּ׃ יט וַאֲנִ֣י יָדַ֔עְתִּי (ס'. נון עקומים)
כִּ֠י לֹֽא־יִתֵּ֥ן אֶתְכֶ֛ם מֶ֥לֶךְ מִצְרַ֖יִם
לַהֲלֹ֑ךְ וְלֹ֖א בְּיָ֥ד חֲזָקָֽה׃ (ל' חסר)
כ וְשָׁלַחְתִּ֤י אֶת־יָדִי֙ וְהִכֵּיתִ֣י אֶת־
מִצְרַ֔יִם בְּכֹל֙ נִפְלְאֹתַ֔י אֲשֶׁ֥ר (חס' ו' בנו' ל')
אֶעֱשֶׂ֖ה בְּקִרְבּ֑וֹ וְאַחֲרֵי־כֵ֖ן
יְשַׁלַּ֥ח אֶתְכֶֽם׃ כא וְנָתַתִּ֛י אֶת־ (יא)
חֵ֥ן הָֽעָם־הַזֶּ֖ה בְּעֵינֵ֣י מִצְרָ֑יִם
וְהָיָה֙ כִּ֣י תֵֽלֵכ֔וּן לֹ֥א תֵלְכ֖וּ (כ' וכמנוסס)
רֵיקָֽם׃ כב וְשָׁאֲלָ֨ה אִשָּׁ֤ה (ל' ר"פ)
מִשְּׁכֶנְתָּהּ֙ וּמִגָּרַ֣ת בֵּיתָ֔הּ כְּלֵי־ (ל'. נ')
כֶ֛סֶף וּכְלֵ֥י זָהָ֖ב וּשְׂמָלֹ֑ת
וְשַׂמְתֶּ֗ם עַל־בְּנֵיכֶם֙ וְעַל־
בְּנֹ֣תֵיכֶ֔ם וְנִצַּלְתֶּ֖ם אֶת־מִצְרָֽיִם׃
ד א וַיַּ֤עַן מֹשֶׁה֙ וַיֹּ֔אמֶר וְהֵן֙ לֹא־ (ס')
יַאֲמִ֣ינוּ לִ֔י וְלֹ֥א יִשְׁמְע֖וּ בְּקֹלִ֑י כִּ֣י (ד')
יֹֽאמְר֔וּ לֹֽא־נִרְאָ֥ה אֵלֶ֖יךָ יְהוָֽה׃

תרגום אונקלוס

יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם
יְיָ אֱלָהָנָא׃ יט וּקְדָמַי גְּלֵי
אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק יָתְכוֹן
מַלְכָּא דְמִצְרָאֵי לְמֵיזַל וְלָא
מִן קֳדָם דְּחֵילֵיהּ תַּקִּיף׃
כ וְאֶשְׁלַח יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי
וְאֶמְחֵי יָת מִצְרָאֵי בְּכָל
פְּרִישְׁוָתִי דִּי אַעְבֵּיד בֵּינֵיהוֹן
וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן׃
כא וְאֶתֵּן יָת עַמָּא הָדֵין
לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי וִיהֵי
אֲרֵי תְהָכוּן לָא תְהָכוּן
רֵיקָנִין׃ כב וְתִשְׁאַל אִתְּתָא
מִשְּׁבַבְתַּהּ וּמִקְּרִיבַת בֵּיתַהּ
מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב
וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁוּוֹן עַל בְּנֵיכוֹן
וְעַל בְּנָתֵיכוֹן וּתְרוֹקְנוּן יָת
מִצְרָיִם׃ א וַאֲתֵיב מֹשֶׁה
וַאֲמַר וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי
וְלָא יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן

מסורה

לה' אלהינו ט' וסי' ושמעו לקולך. אלהי העברים דרך שלשת ימים. ויאמר משה גם אתה. הנסתרות לה'. נשכבה בבשתינו הן לה' אלהינו. ומה חטאתינו אשר לה' אלהינו. ירמיה. לה' אלהינו הרחמים והסליחות: להלך ד' וחסר וסי' ואני ידעתי כי לא יתן. לתתי להלוך עמכם. להלך נגד החיים. להלך אל אל במשפט: שליחות את יד ג' וסי' וישלח אברהם את ידו. ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים. כי עתה שלחתי את ידי: ישלח י"ב נמסר בתהלים סי' ע"ח: נפלאתי ו' חסר ו' בלישנא וסי' בכל נפלאתי אשר. אעשה נפלאת אשר לא נבראו, ועזוזו ונפלאותיו דתהלים. נפלאתיך ומחשבותיך אלינו. ודברי נפלאתיך אשיחה. ויאמרו לשמוע ולא זכרו. זכרו נפלאותיו אשר דד"ה. ושמלת כל מ"ם קדים ללמ"ד חסר וכל למ"ד קדים למ"ם מלא במ"ג וסי' ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר. וארבעים שנה בלכתם בדרך. דעזרא. וריח שלמתיך כריח. והן ה' וסי' והן לא יאמינו לי. והן אצוה על חגב. והן חלמא ופשרא. והן לא תסגדון. והן לא ידיע להוי לך:

בעל הטורים ואני ידעתי. נו"ן עקומה רמז לחמשים מכות: להלך, ב' במסורה בתורה. הכא. ואידך כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם. ג' היו באותה עצה יתרו איוב ובלעם אמר הקב"ה יודע אני כי לא יתן אתכם להלוך בעצת בלעם. ועל כן אני צריך להראות ידי ובטל עצתו. ואמר בלעם מאן ה' לתתי להלך עמכם לקלל העם: אשר אעשה בקרבו. אשר בגימ' דל"ך. עד"ש. באת"ב. שבקרבו היו רשומות המכות: תלכון. שנים במסורה הכא ואידך ובמנוסה לא תלכון. לסקים גאולה אחרונה לגאולה ראשונה: לא תלכו. ב' במסורה לא תלכו ריקם לא תלכו אחרי אלהים אחרים כשיצאו ישראל ממצרים התרה בהם להשליך עבודת גלולים שבידם לפי שהיו עומדים בין עובדי גלולים כדכתיב ביחזקאל ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: ושמלות. ב' במסורה הכא כלי כסף וכלי זהב ושמלות. ואידך וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות לומר לך שכל הכסף והזהב לקחו אבל שמלות לא לקחו אלא כל א' ב' שמלות א' לצרור בו את הבצק. דכתיב משארותם צרורות בשמלותם וא' למלבוש. והיה הספיקה להם כל ימי היותם במדבר דכתיב שמלתך לא בלתה מעליך: ונצלתם. בגי' כמצולה שאין בה דגים:

ספורנו

היינו מתכונים לנבואה ולא מבקשים דבר מלפניו רק להפקת רצונו וזה שנזבח: (יט) כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. לא יסכים לעשות זה ברצונו לבקשתי: ולא ביד חזקה. ואני אעשה שלא יתן אתכם להלוך כאשר תחזק ידי עליו כי בסור המכות אחזק לבו שלא יירא שאוסיף להכותו: (כ) והכיתי את מצרים בכל נפלאותי. באופן שיפלא עליהן כל שומע ורבים יראו וייראו אולי ישובו קצתם: (כב) ונצלתם את מצרים. אע"פ שתקבלו הכל מהם דרך שאלה ותהיו חייבים להחזיר הנה תקנו אחר כך את הכל בדין ברדפם אחריכם להלחם בכם ולשלול את שללכם כי אמנם כאשר מהו באותה המלחמה כי ה' נלחם היה בדין מדה כנגד מדה כל שלל הרודפים לנרדפים כמנהג בכל מלחמה: ד (א) והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי. אחר שיראו שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך: כי יאמרו לא נראה אליך

רמבן

שהיתה מסורת בידו מאביו ובאלה שמות רב' מיד ושמעו לקולך למה שמסורת גאולה היא בידם שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה כפולה הוא גואל של אמת זה לשונם באגדה זו. ויש עליך לשאול ומנין להם שיאמינו שמא שמע משה במסורת הזאת כמותם. ויש לומר כך קבלו מיוסף ששמע מפי הנביא אביהן שהראשון שיבא ויאמר להם בלשון הזה הוא יהיה הגואל אותם. גלוי וידוע לפני הקב"ה שלא יבא אדם ויכזב בהם בכך הבטיחם אבל במקום אחר מצאתי שם אמר ר' חמא ברבי חנינא בן שתים עשרה נתלש משה מבית אביו למה שאלו גדל בבית אביו ובא ואמר להם המעשים לא היו מאמינים בו שהיו אומרים אביו מסרם לו לפי שיוסף מסרה ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם. ולכך נתלש מבית אביו ירשהלך והגיד לישראל כל הדברים לפיכך האמינו בו שנאמר ויאמן העם. וכוונתן ביוסף מסרה ללוי לומר שיעקב גלה סודו ליוסף בהכבתו אותו בו בלשון השביע יוסף לאחיו כלם גלה ללוי כי הוא עומד להם כלשון הזה מפני המסורת שבידו מאביו וגוה שיהיה הדבר סוד:

(יט) **ולא** ביד חזקה. כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך לרש"י. והנכון בעיני לא יתן אתכם להלוך בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים. ואח"כ ישלח אתכם כי כלם באו עליו טרם נתנו אותם להלוך:

ד (א) **ויען** משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי. אותה שעה דבר משה שלא כהוגן הקב"ה אמר לו ושמעו לקולך והוא אמר והן לא יאמינו לי מיד השיבו הקב"ה בשיטתו ונתן לו אותות לפי דבריו לשון ואלה שמות רבה. ור"א אמר על דרך הפשט כי ה' אמר שיאמינו בו הזקנים רק לא הזכיר שיאמינו העם או שיאמינו לקולו וקולו לא יאמינו בלב שלם. והיננו נכון אבל יתכן שנאמר כי ושמעו לקולך אינגה הבטחה רק לאה ושמעו לקולך

רשי

אותם את בניהם: (ב) מזה בידך: לכך נכתב תיבה אחת לדרוש מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים. ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל (באומרו לא יאמינו לי) ותפש אומנתו של נחש: (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. (בראשית יט) ויחזיקו האנשים בידו. (דברים כה) והחזיק' במבושיו. (שמואל א יז) והחזקתי בזקנו. כל לשון חזוק הדבוק לבי"ת לשון אחיזה הוא: (ו) מצורעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. אם בהרת לבנה היא אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע: (ז) מחיקו והנה שבה כבשרו. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו (ש"ר): (ח) והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל

אבן עזרא

לא יאמינו בלב: (ב) ויאמר. זה האות לא נתנו למשה שיאמין כי כבר נתן לו אות הסנה רק עשה לו האות שיעשה ככה לבני ישראל. על כן כתיב למען יאמינו והטעם תעשה כן להם והוא נתן לו בנמצא עמו תמיד כי מטהו משענתו כמנהג הזקן כי כדרך רועה לא בא אל פרעה: ויאמר. דעת חכמי המחקר איך יתכן זה והוצרכו לומר להסיר היבושת וכל דבריהם רוח כי הוא דרך מופת ואינו על דרך התולדה: (ג) ויאמר. אמר יפת זה המופת רמז כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש ופתוב התנין הגדול ובסוף ישיב כבראשונה והיה כלא היה: (ד) ויאמר. האות הראשון מטהו שהוא נמצא בידו והשני בידו אמר יפת בעבור שחשד ישראל שלא יאמינו נצטרעה ידו אם כן היה ראוי להיות זה האות הראשון ורבי ישועה אמר כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה חפשים ונגעם השם בעבדות מצרים והוא ירפאם וישובו חפשים: (ו) ויאמר. הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע וככה בחיקו ישא שאהו בחיקך ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה: (ח) והיה. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון יאמינו לאות האחרון והכתוב אמר לקול האות ואין לו קול רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו מות וחיים ביד לשון ואמר הכתוב האות האחרון אף על פי שיש שם אות שלישי בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות כי השלישי עתיד לעשותו: (ט) והיה. ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו וכתיב ויעש

מקרא

ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ
וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃ ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ
אַרְצָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי
לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃
ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח
יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ
וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃
ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי
יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד
הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ
בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ
מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ ז וַיֹּאמֶר
הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ
אֶל־חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־
שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ ח וְהָיָה אִם־לֹא
יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל
הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל
הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־
לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת
הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ

מה זה קרי — ד׳ ב׳ חסר וב׳ מ"ל — י׳ . ג׳ — ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ"ל — ב׳ וחסר יו"ד ובענין — ב"ס — ג׳ וחד סנה סנס יבמתך ג׳ — ג׳ . ד׳ — ג׳ חס׳ . ו׳ חס׳ — ג׳ כ"כ בתורה

תרגום אונקלוס

לא אתגלי לך יי: ב ואמר ליה יי מה דין בידך ואמר חוטרא: ג ואמר רמוהי לארעא ורמהי לארעא והוה לחיוי וערק משה מן קדמוהי: ד ואמר יי למשה אושיט ידך ואחוד בזנביה ואושיט ידיה ואתקיף ביה והוה לחוטרא בידיה: ה בדיל דיהימנון ארי אתגלי לך יי אלהיה דאבהתכון אלהיה דאברהם אלהיה דיצחק ואלהיה דיעקב: ו ואמר יי ליה עוד אעיל כען ידך בעיטפך ואעיל ידיה בעיטפיה ואפקה והא ידיה חורא כתלגא: ז ואמר אתיב ידך בעיטפך ואתיב ידיה לעיטפיה ואפקה מעיטפיה והא תבת הות כבשריה: ח ויהי אם לא יהימנון לך ולא יקבלון לקל אתא קדמאה ויהימנון לקל אתא בתראה: ט ויהי אם לא יהימנון אף לתרין אתיא האילן ולא

מסורה

מזה חד מן ט"ו מלין דכתיב תיבה חדא וקרי׳ תרין וסי׳ במסרה רבתא: השליכהו ד׳ ב׳ חסר וב׳ מלאים וסי׳ ארצה, אל בית היוצר. בחלקת שדה נבות. בחלקה כדבר ה׳. דאורי׳ מ"ל. אל בית היוצר מ"ל: וישליכהו חד מן י"ב חסר בלישנא נמסר פרשת כי תשא: וישלכהו ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ"ל וסי׳ ארצה. וישלכהו באחד ההרים. וישליכהו ארצה. דדניאל מלא: ואחז ב׳ וסי׳ בזנבו. ואחז לך אחד מהנערים: כל אורייתא האתת כתיב במ"ג כתיב אתות וסי׳ והיה אם לא יאמינו גם. בכל האתות אשר עשיתי. ובאתות ובמופתים. וא׳ כתיב אותת. ויתן ה׳ אותת ומופתים: שמיעה לקול י"ז נמסר במסרה רבתא: ולא ישמעו ד׳ וסי׳ והן לא יאמינו לי. והיה אם לא יאמינו לך. אם יחטא איש לאיש. ודברת אליהם ולא: ויאמר משה אל יי׳ ת׳ וסי׳ בי אדני לא איש דברים. לא יוכל העם לעלות. ראה אתה אמר אלי. למה הרעת לעבדך. ושמעו מצרים כי העלית:

תולדות אהרן

תולדות אהרן לא יאמינו. שבת נז: מה זה בידך. בתרא קו: הנה נא ידך. שבת נז סנהדרין קי: מצורעת כשלג. שבת נז:

בעל הטורים

בעל הטורים מזה בידך. מ׳ זה שבידך שהמטה מ׳ סאה משקלו ד"א מ׳ שנה יהיו זה פי׳ י"ב שבטים בידך. א"ל הקב"ה למשה לא תזוז דעתך אם אין אתה עושה שליחותי המטה הזה יעשה שליחותי: הנה. ג׳ במס׳ הנה והידך הנה האנשים הביתה. לך הנה העיר גבי יהונתן. ביוסף כתיב הנה האנשים הביתה שע"י באו למצרים. ובמשה נאמר הנה נא ידך שע"י יגאו משם. הנה העיר. רמז שע"י יתקבצו ויבאו לעיר ירושלים דכתיב כעיר שחברה לה יחדיו: בחיקך. ג׳ במסורה הכא חד ותרתי גבי דוד ואתנה נשי אדניך בחיקך. ושכבה בחיקך כמו שלקה משה בצרעת כך דוד לקה בצרעת כמ"ש רז"ל שנצטרע דוד ששה חדשים:

רמבן

לקולך כי ראוי להם שישמעו ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים. וכן ושמעו מצרים כי העלית בכחך ואמרו אל יושב הארץ ראוי שיהיה ככה וכן בזאת תדע כי אני ה׳ ראוי לא מתקיים. וכן והאמינו לקול האות האחרון בפרשה הזאת ורבים כן. והנכון בעיני כי ושמעו לקולך לבא עמך אל המלך ולאמר לו אלהי העבריים נקרא עלינו כי מה יפסידו. והנה השם הודיעו כי לא יתן אותם מלך מצרים להלוך ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלוך ולא ישמעו עוד לקולי כלל כי יאמרו לא נראה אליך ה׳ שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו או שיאמרו לא נראה אליך השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת כי היקך גדול מהאבות. ולכן לא שמע פרעה שאלו פרעה היה מאמין דדריך היינו יוצאים על כל פנים ואין עונותינו מבדילים בינינו ובין הרחמים:

(ג) **ויאמר** השליכהו ארצה וישליכהו ארצה. לא הבינותי למה עשה האותות למשה כי מאמין היה משה שהקב"ה מדבר עמו. והראוי שיאמר המטה אשר בידך השלך ארצה לפניהם והיה לנחש. וכן באות השני כאשר אמר בשלישי ולקחת ממימי היאור ולכן נאמנו דברי רבותינו שהיה לו הראשון רמז בספר עליהן לשון הרע והשני להעניש בו. וזה טעם וינס משה מפניו כי פחד שמא יענש וינשכו הנחש וכל אדם מתרחק מן המזיק לו אע"פ שידע שאם יהיה כן בחפץ השם אין מציל מידו. ואולי אע"פ שהודיעו השם הגדול שבו נברא העולם ובו נסיה כל דבר רצה להראותו כי בו יעשה האותות ומופתים משני התולדות למען יתחזק הענין בלבו של משה וידע באמת כי על ידו יעשה בעולם דברים מחודשים. ודי למשה בשני האותות ולא היו שם מים ע"כ לנוהו שיעשה האות השלישי לעיני העם:

(ה) **למען** יאמינו כי נראה אליך. פתרונו שיאמינו בעשותך כן לפניהם ויקצר הכתוב בזה כי ידוע כי

ספורנו

ה׳ כי סוף אמר ויהי: (ב) מה זה בידך. הנה המטה הוא דבר שאין בו רוח חיים והיד הוא דבר שיש בו רוח חיים ואני אמית ואחיה כי אמית היד בצרעת ואתן רוח חיים במטה המת: (ג) וינס משה מפניו. כי אמנם היה אז נחש גמור ורודף אבל החרטומים בלטיהם לא היתה בהם תנועה עם היותם על תמונת תנינים כי אמנם הכשפים לא ימציאו כמציא טבעי באמת כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד׳ מיתות) האלהים אפילו כגמלא לא מצו ברי לפיכך אמר והמטה אשר נהפך לנחש ולא אמר לתנין: (ח) והאמינו לקול האות האחרון. כי יותר רחוק אצל הטבע לרפאות את הצרעת העזה כשלג אשר היא כמו מות לאותו אבר אשר היא

ט וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ
הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח
מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃
י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי
אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם
מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז
דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה
וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ יא וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם
אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ
פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃
יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־
פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃

ט וְתִסַּב מִמַּיָּא
דִבְנַהֲרָא וְתֵשׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא
וִיהוֹן מַיָּא דְתִסַּב מִן
נַהֲרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃
י וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ
בְּבָעוּ יְיָ לָא גְבַר דְּמִלּוּל
אֲנָא אַף מֵאִתְמָלֵי אַף
מִדְּקַדְמוֹהִי אַף מֵעִדָּן
דְּמַלֵּילְתָּא עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי
יַקִּיר מַמְלַל וַעֲמִיק לִישָּׁן
אֲנָא׃ יא וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ מַן
שַׁוִּי פוּמָא לֶאֱנָשָׁא אוֹ מַן
שַׁוִּי אִלְּמָא אוֹ חֵרְשָׁא אוֹ
פַתִּיחָא אוֹ עַוִּירָא הֲלָא אֲנָא
יְיָ׃ יב וּכְעַן אִיזֵיל וּמֵימְרִי
יְהֵי עִם פּוּמָךְ וְאַלְּפִינָּךְ דִּי

בי אדני ה' וסי' לא איש דברים. שלח נא ביד תשלח. בי אדני מה אומר. בי אדני במה אושיע ויעתר מנוח תניינא דפסוק: גם מתמל גם משלשם גם חד מן י"ב פסוקים דאית בהון גם גם גם וסי' במסרת רבתא: אנכי ה' בטעם לעיל נמסר פרשת בראשית: ויאמר ה' י"ב בספרא בטעם קדמא ואזלא וסי' מי שם פה. על נהרתם ברד. ארבה חשך. עוד נגע אחד. כתב זאת זכרון בספר. הנה אנכי בא אליך. עלה אלי ההרה. אתם עם קשה עורף: לאדם ה' מלעיל וסי' מי שם פה לאדם. ידעתי כי לא לאדם. והצרתי לאדם דצפניה. ויאמר לאדם הן יראת ה' כמים הפנים לפנים. וכל קהל' דכוו' מלעיל במ"א מלרע כי לאדם שטוב לפניו:

תולדות אהרן מי שם פה לאדם (ברכות יג):

אבן עזרא

ויעש האותות לעיני העם וזה האות השלישי שהוא והיו לדם ביבשת הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידות להיות: (י) ויאמר. כל המפרשים פה אחד אמרו כי פירוש בי לשון בקשה ורבי יהודה הלוי אמר כי הוא דרך קריאה והטעם בי אדני העון כלומר עשה בי עונש מה שתרצה והניחני מזה שלא תשלחני וככה בי אדני ידבר נא עבדך דבר עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר: איש דברים. יודע לדבר צחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם או שיכבדו על פיו אותיות ידועות ומנהג העברים כאשר ירצו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת גם בתחלה כמו משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך. וטעם שלשום לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו והנה שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו והמ"ם כדרך לשון רבים בעבור היום ואתמולו ואף על פי שאין השי"ן קמוצה כמשפט או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה ויהי כמשלש חדשים: גם מאז דברך. מעת דברך כמו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כי לא סר כובד לשונו רק נשאר כאשר היה והאומר שהיא לשון מצרים איננו נכון כי הוא אומר ב' דברים כבד פה וכבד לשון ועוד נלמוד מתשובת השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם שאיננו מדבר על לשון מצרים רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול להוציא אותיות השפה וכל אותיות הלשון רק קצתם היה מוציאם בכובד וזהו טעם ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אמר שיורנו אשר ידבר מלות שאין שם מאותיות הכבדות על פיו: (יא) ויאמר. הנה מצאנו אלם כנגד שימת הפה ועור כנגד פקח ונשאר חרש לבדו ואין אחר כנגדו והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור ככתוב פקוח אזנים לפקח עינים עורות ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו רק

רש"י

בשביל שרה: (ט) (ולקחת ממימי היאור. רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהותם תחלה שהיו עובדים לנילוס המחיה אותם ואהפכ' לדם ברש"י ישן): והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים. נראה בעיני אילו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואז כשירדו לארץ יהיו בהוייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם מתמול וגו'. למדנו שכל ז' ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו מתמול שלשום מאז דברך הרי ג' ושלשה גמין רבויין הם הרי ו' והוא היה עומד ביום הז' כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו (ש"ר) וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמר לעלי הכהן) (שמואל א ב) הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים הוא אהרן. וכן (יחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים ואומר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ואותה נבואה לאהרן נאמרה: כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בל"בו: (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי: או מי ישום אלם. (תנחומא) מי שם פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך (שבת קמ) ולאספקלטורים ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימ' ונמלטת: הלא אנכי. ששמי ה' עשיתי כל זאת

בעל הטורים מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. שם לא נאמר אלא ישום לעתיד שאלמנה שפתי שקר ליום הדין שלא ימצא מענה: והוריתיך. ה' סגין על הס"א לומר והוריתיך ע"ש חמשה חומשי תורה שאתן לך:

ספורנו

בו בלי ספק: (ט) ולקחת ממימי היאור. כי היות הפסוק נהפך כולו למורכב בלתי אמצעי לא יועיל כלל: (י) לא איש דברים אנכי. בלתי מורגל במלאכת לשון למודים וסדרה לדבר לפני המלך: גם מתמול. בהיותי גר בארץ נכריה: גם משלשם. בהיותי בבית פרעה: גם מאז דברך אל עבדך. אף על פי שהיתה נפשי הדברית אז באור פני המלך לא קנתה לשון למודים: כי כבד פה וכבד לשון אנכי. וזה קרה לי כי בהיות כלי הדבור שלי בלתי מוכנים לפיכך לא פנה לבי לדעת לעות את יעף דבר: (יא) מי שם פה לאדם. מי נתן ההכנות הטבעיות בכח טבע האדם: (יב) ואנכי אהיה עם פיך. להכין כלי הדבור: והוריתיך. לשון למודים:

רמבן

כי על מנת שיעשה כן האות השלישי לפניהם ויאמינו בו ירצו נפלאות: (ט) **והיו** המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת. והיו שני פעמים נראה בעיני אלו אמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשיהוו בארץ יהיו כהוייתן עכשו והיו האחרון מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשה לשון רבי שלמה. ואין המשמעות הזה כן כדברי הרב. ואין צריך למדרשו שכבר מצאו בעלי הלשון מדרך הרבה מקראות לכפול תיבות לנחת ולחזק או בעבור מילוי ארוך שבא ביניהם וכמוהו והיה ערכך מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך כסף חמשים שקל וכן וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אות נפשו החזיר ובא פעם שנית בעבור שהאריך בנתים. וכן ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה ויאמר בילדכן וגו' ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב וכענין הזה רבים:

(י) **גם** מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך. למדנו שכל שבעת הימים היה יושב הקב"ה ומפתה משה ללכת בשליחותו מתמול ומשלשום ומאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הרי ששה והיה עומד ביום השביעי לרש"י. ועל דרך הפשט יאמר כי אני כבד פה גם מתמול גם משלשום כי מנעורי הייתי כבד פה אף כי עתה כי אני זקן. וגם מאז דברך היום אל עבדך כי לא הסירות כבדות פי בצוותך אותי ללכת אל פרעה לדבר בשמך ואם כן איך אלך לפניו. והנה משה מרוב חפצו שלא ילך לא התפלל לפניו יתברך שיסיר כבדות פיו. אבל טען אחרי שלא הסירות כבדות פי מעת שדברת לי ללכת אל תגוני שאלך כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים והקב"ה כיון שלא התפלל בכך לא רצה לרפאותו אבל אמר לו אנכי אהיה עם פיך והורתיך אשר תדבר שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה. ובאלה שמות רבה אמרו אמר לו אם אתה איך איש דברים אל תתמה הלא אני בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שאלמתי וחרש ועור ופקח לראייה ופקח לשמיעה ואם חפצתי שתהיה איש דברים היית אלא לעשות רק אני חפץ ובעת שתדבר יהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך הה"ד ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך. ולפי זה נראה בעיני שלא רצה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו ממעשה הנס שספרו רבותינו שאירע לו עם פרעה. והנכון בעיני שאמר ה' למשה מי שם פה לאדם או מי ישום אלם הלא אנכי ה' עושה כל ובידי לרפאות אותך ועתה כיון שלא תרצה ברפואתך ולא התפללת לפני על זה לך אל אשר אני מצוה לך ואנכי אהיה עם פיך ואצליח שליחותי גם אפשר שיהיה רמז פסוק מיוחד ליחד אף ה' במשה שלא רצה לרפאותו ושלחו על כרחו:

(יא) **מי** שם פה לאדם. דבור בעבור היותו בפה וכן שפה אחת מדברות שפת כנען או מי ישום אלם פירש בו שהוא נמשך לאדם או מי ישום אדם אלם כלומר מי ברא אדם שהוא אלם והשימה לאדם כי האלמות לא יוחס כי איננו דבר אבל הוא העדר הדבור. ואולי בעבור היות באדם נפש מדברת והאלמים בהיות בהם אותם בגידי הלשון יאלמו יתכן לומר מי ישום האלמות. והרב אמר במורה הנבוכים כי המסיר קנין יאמר בו שפעל האפיסה כי יאמרו במי שיכבה הנר שהביא החשך וכן על דעתו יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע:

ביד

רשי

זאת: (יג) ביד תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן. ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף. (זבחים קב) רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון. אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם: הלא אהרן אחיך הלוי. שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה לוי שנאמר ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי: הנה הוא יוצא לקראתך. כשתלך למצרים וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהיה מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה. ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב: (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם לשון עליהם: יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה: לאלהים. לרב ולשר: (יח) וישב אל יתר חותנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו (שלא יזוז ממדין כי אם

אבן עזרא

יורנו מה שידבר: (יג) ויאמר. כבר פירשתי כי כל נא למוקרא כמו יצחה ובכה דבר נא באזני העם שמע נא יהושע יומת נא את האיש הזה אוי נא לנו כי חטאנו: ביד תשלח. חסר אשר כאלו הוא כתוב ביד אשר תשלח כמו עם לבבם שלם והטעם שישלח זה השליחות ביד אהרן אחיו שהוא איש דברים כי איננו כבד לשון והוא רגיל להנבא לישראל וכתוב ביחזקאל כי השם שלח נביא בישראל לפני בא משה אדונינו וכתיב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה על כן אמר השם וראך ושמח בלבו והנה משה איננו ממאן ללכת רק בתחלה אמר לא איש דברים אנכי כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה וכאשר השיבו הש' והוריתיך ידע כי כובד לשונו לא יסור הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח ומתשובת השם הלא אהרן אחיך הלוי יתברר לנו כל זה: (יד) ויחר. חלילה להיות פי' זה הפסוק ויבקש המיתו כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת ולא כאשר הלך כאשר אמרו אחרים ולמה יבקש המיתו בעת לכתו ואין זה דומה לדבר בלעם גם דבר יעקב איננו כן ואם טען טוען הנה מצאנו חרון אף שלא חדש שום נזק הראינו לו ויחר אף ה' בם וילך ולא בא נזק לאהרן. וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי כי היו בהם אחרים ששמם כשמו ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה

יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא ס׳.
בְּיַד־תִּשְׁלָח׃ יד וַיִּחַר־אַף
יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא
אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־
דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־
הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח ד׳. ל. ב׳
בְּלִבּוֹ׃ טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ ד׳
אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה
עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי כ״ל בלו׳. ב׳ ומ״ל י״ד
אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם
וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה
תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־
הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת׃ פ כודסכרין כס ו׳
ששי יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב׀ אֶל־ ב׳
יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא
וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם ו׳

געיא תמליל: יג ואמר בבעו יי
שלח ביד מן דכשר
למשלח: יד ותקיף רוגזא
דיי במשה ואמר הלא
אהרן אחוך ליואי גלי
קדמי ארי מללא ימליל
הוא ואף הא הוא נפיק
לקדמותך ויחזינך ויחדי
בלביה: טו ותמליל עמיה
ותשוי ית פתגמיא בפומיה
ומימרי יהי עם פומך ועם
פומיה ואליף יתכון ית
דתעבדון: טז וימליל הוא
לך עם עמא ויהי הוא יהי
לך למתורגמן ואת תהי
ליה לרב: יז וית חוטרא
הדין תיסב בידך דתעביד
ביה ית אתיא: יח ואזל
משה ותב לות יתר חמוהי
ואמר ליה איזיל כען ואיתוב
לות אחי דבמצרים ואחזי

לקראתך ד' וסי' וראך ושמח בלבו. פן בחרב אצא לקראתך. כאשר הפך איש מעל מרכבתו. על כן יצאתי לקראתך: ודברת אליו ד' וסי' ודברת אליו ושמת את הדברים. אלהי העברים דהנה יד ה' הויה. הרצחת וגם ירשת. ב' בו: פיהו ופיהו כל לישנא כ"ב וסי' נמסר בריש שה"ש: והוריתי ב' ומלאים וסי' והוריתי אתכם את אשר תעשון. וחברו דשמואל. והוריתי אתכם: תעשון י"ד וסי' בשופטים סי' ז': בו דסבי' בה ו' וסי' ואת המטה הזה. והיתה עמו וקרא בו. והתעמר בו ומכרו. והנה בו מגלת ספר. זה הדרך לכו בו. ויקח חרש להתגרד בו. אל יתר ב' וסי' וישב אל יתר חתנו. זקני הגולה:

תולדות אהרן ויחר אף כ'. זבחים קב: הלא אהרן אחיך. שם: וראך ושמח בלבו. שבת קלט:

כי אהרן יהיה דומה לפה שיוציא דיבור הנשמה שאינה נראית כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף והנה ידמה משה כמעלת המלאך וזהו ואתה תהיה לו לאלהים והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד או מלאכיו הקדושים כי על ידם יראו מעשה השם בארץ או קודשי מטה העושים משפטי אלהים בארץ וכל אלהים שהוא עו"ג דבר הכתוב ככה לפי מחשבת העובדים כמו אל חנניה הנביא: (יז) ואת. טעם האותות שהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לפני פרעה ולהכות בו את היאור ולהעלות הצפרדעים ולהוציא הכנים ולהוריד הברד ולהביא הארבה ולהיות החושך: (יח) וילך וכו' יתר. הוא יתרו כמו

בעל הטורים

ידבר הוא וגו'. ר"ת שם של בן ד' אותיות לומר לך שמסר גם לאהרן השם ובכל כינויו: יוצא ב' במסורה חסר יוצא לקראתך יוצא המומם אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כשהקב"ה אמר למשה לך שוב מצרימה נחלק הדבור לשנים ונשמע למשה לך שוב ולאהרן לך לקראת משה ויצא מיד ולכך הוא חסר לומר שכבר יצא וכן יצא המומם חסר שעשה עצמו אלום ואמר שא"ל לנקביו ומשכים בבקר ויוצא המימה לצרכיו וז"ש לו כבר יצא והנה הוא שם: והוריתי. שנים במסורה והוריתי אתכם את אשר תעשון והוריתי אתכם בדרך הטוב והישרה מלמד שהקב"ה הורה להם הדרך ולא טעו באותו דרך: המטה. ה' תגין על הטי"ת לומר שהוא נדיק תשיעי שהיה המטה בידו אדם. חנוך. נח. שם. אברהם. יצחק. יעקב. יוסף: ואת המטה. בגימטריא סנפרינון היה: אל יתר. שנים במסו' אל יתר חותנו. אל יתר זקני הגולה. יתר זכה שישבו בניו בלשכת הגזית עם הזקנים שבסנהדרין יצאו ממנו:

רמבן

(יג) **ביד** תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן ד"א ביד אחר שתרצה לשלוח שאין סופי להכניסן לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה לרש"י. ואונקלוס אמר ביד מאן דכשר דתשלח יאמר שלח נא ביד אדם מדבר לאות שיהיה כשר וראוי לשליחות נכבדת כזאת ואל תשלח ביד כבד פה וכבד לשון ותהיה עם פיו בדברו אל פרעה כי איננו דרך כבוד ומעלה להיות שלוחך ערל שפתים כי לא ישמעו כל העמים בדברו אל המלך ויהיה זה גרעון בעיניהם. והנכון בעיני שלח נא ביד כל אשר תשלח כי אין אדם בעולם שלא יהיה הגון יותר ממני לשליחות. והסבה למשה בכל הסרבנות הזאת ענותו הגדולה מכל האדם אשר על פני האדמה שלא היה מוצא את לבו להתגדל ולדבר אל המלך ושיתפאר לאמר ה' שלחני ולא על ישראל להוציאם ממצרים ולהיות עליהם מלך:

(יד) **ידעתי** כי דבר ידבר הוא. כלומר גלוי לפני שידבר בעבורך כרצונך לאהבתך ואפילו לא צויתיו. וגם הנה הוא מעצמו יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ולא יקנא בך למעלתך על השליחות הנכבדת הזאת. ומה שהוצרך לומר לו לך לקראת משה המדברה בעבור כי הודיעו הדרך אשר יבא בה. ויתכן ששמע אהרן בצאת משה ממדין ויצא מעצמו לקראתו ואחר כך בדרך נאמר לו לך לקראתו המדברה כי שם תמצאנו:

(טו) **עם** פיך. להורותך אשר תדבר אל פרעה. כי עתה לא אמר שידבר אהרן בעבורו רק אל העם כמו שנאמר ודבר הוא לך אל העם אבל לפרעה משה ידבר. ויתכן שיהיה זה לכבוד המלכות ובסוף חזר משה ואמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה ונתן לו רשות שלא ידבר גם לפרעה והיא מעלה למשה ולכך אמר שם ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך. וטעם ועם פיהו להיות דברי פיהו לשומעים חן:

(יז) **ואת** המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. לא נזכר עדין במטה רק אות אחת שיהיה לנחש אבל אמר תעשה בו

ספורנו

שלח נא ביד תשלח. ביד מי שהיה שליח מוכן לעשות שליחותך ולא איש כמוני שיצטרך שתהיה עם פי והורני באופן שאתה תהיה המדבר: (יד) הלא אהרן אחיך הלוי. אם היתה הכוונה לשלוח איש מוכן לדבר הנה אהרן אחיך שהוא לוי בעל חכמה בלי ספק ככל אחיו הלוים: ידעתי כי דבר ידבר הוא. שמעצמו הוא בעל לשון למודים: וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו. ואע"פ שהוא יוצא לקראתך לכבדך מפני מעלתך עליו ישמח בלי ספק ויהיה לך למליץ בלב שלם: (טו) ושמת את הדברים בפיו וגו'. אע"פ שתשים את הדברים בפיו לא יספיק זה אבל יצטרך שאהיה אנכי עם פיכם באופן שיכנסו דבריכם בלב פרעה ולא יתקוממו עליכם ולא יגרש אתכם מעם פניו: (טז) לאלהים. שיעשה נפלאות במצותיך: (יז) ואת המטה הזה. ואע"פ שאינו ממין עץ חשוב הנה קדשתיו להיות לך לאות: תקח בידיך. לשבע מושל שמניחיך לשנות את הטבע במצותך: אשר תעשה בו את האותות. שתצוה לטבע במצותי בגלל מה שמניחיך לזה: (יח) אלכה נא ואשובה.

וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה כָּל־הַמֹּפְתִים

הַעַד כְּעַן אִינוּן קַיָּמִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אֱזֵיל לִשְׁלָם׃
יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אֵיזֵיל תּוּב לְמִצְרָיִם אֲרֵי מִיתוּ כָּל גֻּבְרַיָּא דִּבְעוֹ לְמִקְטְלָךְ׃ כ וּדְבַר מֹשֶׁה יָת אִתְּתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְאַרְכְּבִנּוּן עַל חֲמָרָא וְתָב לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵיהּ׃ כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֵהָכָךְ לְמֵתַב לְמִצְרַיִם חֲזֵי כָּל מוֹפְתַיָּא דְשַׁוֵּיתִי בִידָךְ

פ
ג׳ חסרי׳. ו׳ סבירין מצרימ׳
ג׳ חסר
ד׳ חסר
ד׳ בטעמא בספרא
כ״ח

אבן עזרא

גשם הוא גשמו ושלמה הוא שלמון והנה אמר לו שילך לראות אחיו ולא גלה לו הסוד: (יט) ויאמר. אין מוקדם ומאוחר בתורה ופירושו וכבר אמר וככה וילמח ה׳ אלהים מן האדמה ורבים כאלה הנה עתה בהשיבו לאן יתרו אליו הבטיחו השם שילך בלי פחד למצרים כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי וזהו וימת מלך מצרים כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה: (כ) ויקח. לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין או בזקנתו ואל תסמוך אל דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהבנאו וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים ושיאו יחדו עם ישראל ולא היתה עצה נכונה כי הוא בא להוציא ישראל והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון כי הנה מצאנו דוד שאל אל נתן הנביא היש ישר לבנות בית לשם והוא השיב כל אשר בלבבך עשה וה׳ עמך ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית והוצרכו הזקנים לתרגם על החמור על נושא אדם בעבור שהוא דרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה ויפת אמר כי הוא שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ולא דבר נכונה כי אין זה מקום להזכיר שם המין רק הוא כמשמעו והחמורים שהם במצרים יקרים ונכבדים מהפרדים ואין לתמוה אם רכב גרשם בנו אחריה אולי קטן היה והיה אליעזר בחיקה כי עוד לא נמול: וטעם וישב ארצה מצרים. כי הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם את משה נימול אליעזר ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה ומשם הניחם ושב למצרים. ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות. ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים והזכיר לו אות שילאו בעבורו ממצרים הוא מכת בכורות. והנה ויהי בדרך במלון היה ראוי להיותו דבק עם ויקח משה את אשתו ואת בניו ורבים כזה בתורה כמו שלם ישלם ואם אין לו כי הוא דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור: (כ) ויאמר. זה אמר לו במדין והנה הודיעו כי השם יחזק

רשי

אם ברשותו) (מכילתא) וז׳ שמות היו לו רעואל יתר יתרו קיני וכו׳: (יט) כי מתו כל האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת (נדרים פד): (כ) על החמור. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר (זכריה ט) עני ורוכב על חמור: וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא: (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו׳. דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשו׳ כל מופתי לפני פרעה ולא תירא ממנו

שב ב׳ חסר וסי׳ לך שב מצרים. שבע פעמים דנעמן: מצרים ו׳ סבירין מצרימה וסי׳ והמדנים מכרו. ויקומו וירדו מצרים. לך שב מצרים כי. והשיבך ה׳ מצרים באניות. ויעקב ובניו ירדו. כאשר בא יעקב: החמר ד׳ חסרים גמס׳ פרשת ויחי: ויאמר ה׳ אל משה ד׳ בטעמא בספרא וסי׳ בלכתך לשוב מצרימה. והעל את הצפרדעים. והיו לכנים. קחו לכם מלא חפניכם:

תולדות אהרן לך לשלום. ברכות ס״ד מ״ק כ״ט: שוב מצרימה. נדרים סה: מתו כל האנשים. נדרים ז סד ע״ב ס: וירכיבם. פסחי׳ ג מגלה ט (מגל׳ עא):

בעל הטורים שב. ב׳ חסרים לך שב מצרים. שב שבע פעמים. ואיתא במדרש שבשבע פעמים הלך משה למצרים וחזר:

ספורנו

בין כך יהיו אשתי ובני אצלך: לך לשלום. כי כן תעשה: (יט) כי מתו כל האנשים. המלך ועבדיו אשר בקשו להרגך כאשר באר למעלה באמרו וימת מלך מצרים: (כ) וירכיבם על החמור. להוליכם מן המדבר למדין ולבית חמיו: וישב ארצה מצרים, הוא לבדו אחר שלוחיהם: (כא) בלכתך לשוב מצרימה. בכל פעם שתלך מאהלך שיהיה חוץ לעיר מצרים כאמרו בצאתי את העיר אפרוש כפי: והלוך. בהשוב למצרים לדבר אל פרעה: ראה כל המופתים אשר שמתי בידך. עיין בכל פעם כל המופתים שיהיו אז מושמים בידך לעשותם על האופן והסדר אשר אצוך: ועשיתם לפני

רמבן

את האותות אשר אומר אליך. ויראה בעיני כי כאשר אמר ה׳ למשה בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו הודיעו אותן בפרט אבל הכתוב יקצר וזה טעם אשר תעשה בו את האותות:

(יט) **ויאמר** ה׳ אל משה במדין. אמר ר״א כי אין מוקדם ומאוחר בתורה ופי׳ וכבר אמר ורבים ככה. ואין דברו זה נכון כי הדבור הראשון לא היה במדין רק בהר סיני ובמדין לא נדבר עמו רק הפעם הזאת אבל כאשר קבל משה ללכת בדבר השם וחזר למדין ליטול רשות מחותנו היה סבור ללכת יחידי מתנכר. ולכן אמר אליו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים כלומר אראה את אחי העודם חיים ואשוב כי הוא בדרך בחור הנכסף לראות את אחיו ואז אמר לו ה׳ במדין לך שוב מצרים כלומר קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מצרים ואל תפחד שם כי מתו כל מבקשי רעתך והיה שם עם העם עד שתוציאם משם. ולכן לקח אשתו ובניו כי היה זה עצה נכונה להוליכם עמו כי בעבור זה יבטחו בו ישראל יותר כי בהיותו בן חורין במדין יושב בביתו בשלום עם בניו ועם אשתו החן כהן הארץ לא יביא אותם להיות שם עבדים וימררו את חייהם בעבודה קשה רק אם היה נכון לבו בטוח שיצאו בקרוב ויעלם עמהם לארץ כנען ולא יצטרך בצאתם לשוב למדין לקחת אשתו ובניו שם:

(כ) **וטעם** ויקח משה את אשתו ואת בניו. כמו ובני פלוא אליאב כי לא היה לו רק גרשום כאשר הזכיר הכתוב ואליעזר נתעברה ממנו בדרך או במצרים אם הלכה שם. ויתכן כי קודם הדבור הנדבר לו בהר האלהים לא נולד לו רק גרשום. אבל היותם לצפורה הרה וכאשר שב אל יתר חותנו ילדה ובעבור כי היה דבר המלך נחוץ לא מל אותו ולא קרא לו שם. ובדרך כאשר מלה אותו אמו לא קראה לו שם כי משה היה נפגע מן המלאך. ואחרי לכתו למצרים וראה שנצל מכל המבקשים את נפשו אז קרא לו אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה. וכה הזכירו רבותינו כי הנמול הזה הוא אליעזר:

וטעם וישב ארצה מצרים. עם הנזכרים ור״א אמר וישב ארצה מצרים הוא לבדו שב כי כאשר פגש השם משה נמול אליעזר ובהתרפאו שבה צפרה עם בניה אל אביה. ויתכן זה כי בעבור שנימול אליעזר לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתחזק הילד ולא רצה לעכב שליחותו של הקב״ה. ולכן עזבם במלון ולוה אותה לשוב אל בית אביה בהתרפאו וזהו שנאמר אחר שלוחיה גם אפשר שהלכו למצרים וכאשר נתעכבו שם נכספה אל אביה ושלחה עם הבנים. וזה טעם שלוחיה כי פחד יתרו שלא היה דעתו לגרש אותה. ובאלה שמות רבה וילך משה לסיכן הלך שהלך ליטול אשתו ובניו אמר לו יתרו להיכן אתה מוליכן למצרים אמר לו מאותם מבקשים לצאת את מוליכן למצרים אמר לו למחר עתידין לצאת ולעמוד על הר סיני ולשמוע מפי הגבורה אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ובני לא ישמעו עמהם אמר לו יתרו לך לשלום. ועל דעתם ראוי שנפרש אחרי שהסכימו בכך לוהו הקב״ה שישלים עלתו וישוב למצרים עם בניו ואשתו כאשר פירשתי:

(כא) **ויאמר** ה׳ אל משה בלכתך לשוב מצרימה. אמר ר״א כי זה נאמר לו במדין הודיעו כי יחזק את לבו ולא ישלחם בעבור כל המופתים שיראם עד המופת האחרון ירצה לפרש בפסוק הזה שיאמר ראה כי בעבור כל המופתים אשר שמתי בידך ואתה תעשה לפני פרעה בכל זה לא ישלחם ותאמר לו כי אני הורג את בנו בכורו ואז ישלחם. ואין הפי׳ הזה נכון כי מה טעם בלכתך לשוב מצרימה. אבל פי׳ כי כאשר לקח את מטה האלהים בידו ממדין לבוא לדרך פעמיו הזהירו האלהים ואמר לו בלכתך בדרך שים לבך וראה שכל המופתים אשר שמתי בידך תעשה לפני פרעה לא תשכח דבר שלא תעשה לפניו ואני אחזק את לבו ואל תהיה אתה מלעשותם בעבור כן. ועוד תזהיר אותו במכת האחרונה אשר בה ישלחם. וענין שמתי בידך שבידך במתי אותם אהב

אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃
כב וְאָמַרְתָּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃
כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃
כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ׃
כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃
כו וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ

וְתַעַבְדִינוּן קֳדָם פַּרְעֹה וַאֲנָא אַתְקֵיף יַת לִבֵּיהּ וְלָא יְשַׁלַּח יַת עַמָּא׃ כב וְתֵימַר לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּרִי בוּכְרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וַאֲמָרִית לָךְ שַׁלַּח יַת בְּרִי וְיִפְלַח קֳדָמַי וְאִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחוּתֵיהּ הָא אֲנָא קָטֵיל יַת בְּרָךְ בּוּכְרָךְ׃ כד וַהֲוָה בְאוֹרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּיהּ מַלְאֲכָא דַיְיָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵיהּ׃ כה וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִינְרָא וּגְזַרַת יַת עוּרְלַת בְּרַהּ וְקָרִיבַת לִקְדָמוֹהִי וַאֲמַרַת בִּדְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵב חַתְנָא לָנוּ׃ כו וְנָח מִינֵּיהּ בְּכֵן אֲמַרַת אִילוּלֵי דְמָא דִמְהוּלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב

ל' וחד לא עשיתם כלם. י"ב. ל. ל'. ב' חסר עשו ודין. ב' כסר הפלגים. ג'. ב' חס' בטינר'. ל. ד'. ד' וחד וחתן המלך. ל' חסר. ל' חסר וי"ו תניין

המיתו ג' וסי' ויפגשהו ה'. וישמע המלך יהויקים וכל גבוריו. ואל המיתו אל תשא נפשך. אנ"ך: צר ב' חסר בטינרא וסי' ותקח צפרה. כשמיר חזק מצר: לרגליו ד' וסי' צפרה צר. כרעים ממעל לרגליו. ויצא רשף לרגליו. והפציחו לרגליו: חתן ד' וסי' דמים אתה לי. למולת. שמשון חתן התימני. כי חתן בית אחאב הוא. וחד וחתן המלך וסר אל. ומשמש אלפא ביתא:

תולדות אהרן בני בכורי. שבת לא סנהדרין מג ע"ג ג: הנה אנכי הורג. סנהדרין מג: בדרך במלון. נדרים לב: ויפגשהו ה'. שם לא: ותקח צפרה. שם לב ע"ג כו (נדרים לא): חתן דמים. נדרים שם: אז אמרה. שם (יבמות ה):

רש"י

ממנו: אשר שמתי בידך. לא על ג' אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו. ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו' ואל תתמה על אשר כתב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: (כב) ואמרת אל פרעה. כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: בני בכורי. ל' גדול' כמו (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו: (כג) ואמר אליך. בשליחותו של מקום: שלח את בני וגו' הנה אנכי הורג וגו'. היא מכה אחרונה ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה. וזה הוא שאמר באיוב (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה. בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב: (כד) ויהי בדרך במלון. משה: ויבקש המיתו. למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה הוא לתינוק עד ג' ימי' אמול ואשהה שלשה ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחלה. במסכת נדרים והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד ירכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא: ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה: ותאמר. על בנה: כי חתן דמים אתה לי. אתה היית גורס להיות החתן שלי נרצח עליך הורג אישי אתה לי: (כו) וירף: המלאך ממנו. הבינה שעל המילה בא להורגו אז אמרה חתן דמים למולות. חתני היה נרצח על דבר המילה (שינה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורס. דקשה לרש"י מה זה אז אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים. אלא

אבן עזרא

יחזק את לבו ולא ישלח' בעבור כל המופתים שיראם עם המופת האחרון: (כב) ואמרת. טעם בני בכורי זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה. ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו ואתה לקחתו לעבד עולם על כן אני אהרוג את בנך בכורך: (כג) ואמר. הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלח את בני לעבדני להקריב לי זבחים ואתה מאנת לשלחו על כן אענשך וחסרי דעת חשבו כי עם משה ידבר וזה שגעון ועוד כי אליעזר איננו בכור משה: (כד) ויהי בדרך. היתה קבלה בידם שלא יומל הבן ביום השמיני אם הוא חולה או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם ראה בעלתו שלא יומל כי יסתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שיניח עלתו ויומל הנער וילך לו לבדו והנער יהיה עם אמו עד שיתרפ'. והנה טעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו וזהו ויבקש המיתו אם לא יומל בנו ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה כי הוא גלה לה זה הסוד ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו ה' כי מלאך ה' הוא וכמוהו וה' הולך לפניהם יומם ושם כתוב ויסע מלאך האלהים ורב שמואל בן חפני אמר חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו רק בקש להמית אליעזר והוא סימן ויפגשהו גם המיתו ואחרי כן פי' שהוא אליעזר על כן כתוב את ערלת בנה ולא הזכירו בתחלה כי עוד לא נקרא שמו וכמוהו ויהי בלדתה ויתן יד: (כה) ותקח צפורה צור. דבר חד כמו חרבות צורים שהם חדים וכמוהו אף תשיב צור חרבו וטעם ותגע לרגליו לפי דעתי לרגלי משה כדרך וראה הדם על המשקוף ולא יתן המשחית ע"כ וירף ממנו ממשה שחסר החולי והרעדה ורב שמואל אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר גם כן וירף ממנו אם כן יש להשיב עליו אם החלי שיה על אליעזר איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר יומל חתן. וטעם דמים כי איש דמים אתה לי כי בעבורך ימות בעלי: (כו) וירף. דמים בלשון הקדש על ב' ענינים האחד שפיכות דמים כמו איש דמים אתה לי והמפרש שהוא חיים איננו לשון והשני לשון רבים מדם ממש כמו בדמיך חיי והנה אמרה בראותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה ומולות

בעל הטורים ויפגשהו. ב' במסורה ויפגשהו ה' ויבקש המיתו. ויפגשהו בסר האלהים. לומר שבשעה שנתרשל משה מן המילה בא אף וחימה לבולעו ולא היה יכול לשם עד שבא אהרן ופייעו שנאמר ויפגשהו בהר האלהים ובזכותו ניצל:

רמבן

העם ולא אחר שכבר הודיעו שיעשה בו אותות ומופתים רבים כמו שאמר בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו. וכל זה זרוז במשה כי בעבור שהיה מוכרח בשליחות מזהירו קודם מעשה ויצוה אותו בשעת מעשה בכל מופת ומופת ויתכן שהיה ואמרת אל פרעה ידיעה שיצוונו לאמר לו כן ובסוף יאמר אני אחזק את לבו ולא ישלח את העם בכל המופתים ואמרת אליו ביום ההוא הנה אנכי הורג את בנך בכורך ואז ישלחם כי לא מצינו שהודיעו מיתת בכוריהם רק בעת ההיא. והנה כל הדבור הזה עתה ויש לפרש ראה כל שלשת המופתים האלה אשר שמתי בידך לעשותם לישראל ותעשה אותם גם כן לפני פרעה בעבור שידע פרעה כי זקני העם

ספורנו

פרעה. אז תצליח לעשותם לפני פרעה כשלא תשנה כי כשיחטא האדם במצות בוראו בחסר וביתר יקלקל הכונה והיא לא תצליח כמו שהיה הענין במי מריבה וכן צוה בקיום המצות לא תוסיפו ולא תגרעו: ואני אחזק את לבו. כי בהיותו בלתי יכול לסבול המכות היה משלח את העם בלי ספק לא מפני שיכנע לאל יתבר' לעשות רצונו ולזה חזק את לבו שיתאמץ לסבול המכות ולבלתי שלחם: (כב) בני בכורי ישראל. אע"פ שאתקן הימין אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ולעבדו שכם אחד מכל מקום יחשב ישראל אצלי נכבד מכלם כאשר הוא בני עובד כמו בן מאהבה לא כעובד מאהבת שכר ויראת עונש ומגיד מה שהוא בכורי ראשון לעבודתי בתעות כל האומות מעלי כאמרו כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו

וכו': (כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך. כפי המשפט האלהי שהוא מדה כנגד מדה כאמרו וכארח איש ימציאנו כי אמנם מכת בכורות לבדה היתה למשפט עונש לפרעה מכל המכות אבל שאר המכו' היו לאות ולמופת למען ישובו כי לא יחפוץ במות המת כי לא נעל בפניהם דרכי התשובה אמתית כלל לו חכמו לשוב אל האל יתברך מאהבת טובו ויראת גדלו שהיא התשובה המגעת עד כסא הכבוד אשר היא המצלת ונותנת חן בעיני האלהים כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) עונות נחשבים לו כזכיות או לפחות לשוב כעבדים מיראת מה שיוכל להענים אבל מכת בכורות וטביעת פרעה וחילו בים היו עונשים לקיים מדה כנגד מדה: (כד) ויהי בדרך במלון. בלכתו מן המדבר למדין עם אשתו ובניו וספר זה אחר שהשלים כל מצות האל יתברך אליו בדבר השליחות: ויפגשהו ה'. קרה יום מילת בנו אשר בו חסרה שכינה לעמוד בברית כענין נמולו אתו וירא אליו ה'. ואולי זאת היא סבת המנהג להכין כסא הכבוד במקום המילה: ויבקש המיתו. מלאך הברית המקדש את הנימול לזרע יעבדנו בקש להרוג את משה בשביל שנתרשל: (כה) ותאמר כי חתן דמים אתה לי. עשיתי זה כי אתה כשנשאתני והיית חתן לי התנית עמי שנימול את בנינו וגוליא מהם דם ברית וכל זה אמרה לזכות משה לפני המבקש להמית: (כו) וירף ממנו. אבל לא הניחו לגמרי: אז אמרה חתן דמים למולות. בה"ה

ומולו׳ שם דבר והנה על לשון רבים בעבור דמים : (כז) ויאמר . לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך כי משה הוא השליח אל פרעה ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישראל ומריס לנשים ע״כ אמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים: הר האלהים . הוא חורב : (כח) ויגד . שלחו גם לישראל תחלה ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישראל תחלה ואחר כך אותות אחרים לפרעה : (כט) וילך . הזקנים הם היועצים בכל דור ודור כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש רק הזקנים ידברו להם : (ל) וידבר . כי הוא המליץ על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אלעזר בנו : (לא) ויאמן . אחר ששמעו כי פקד ה׳ את עמו כי הגיע הקץ האמור לאברהם : ענים . מגזרת עינוי : ויקדו . מבעלי הכפל כמו קדקד על משקל ויתמו ימי בכי אבל משה ידמו כאבן והאומרים כי הם מבעלי הנו״ן מי יתן וידמו כאבן כי יוסיפו שרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל והלא יראו כי רדו על משקל בנו לכם בתים והם שרשים כי כל מה שנוכל שלא נעשה שרשים רבים בעבור המשקל הוא הנכון : (א) ואחר . אחר שעשה אהרן את האותות באו שניהם אל פרעה ואמרו לו שניהם כי השם הביאם ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו : ויאמרו כה אמר ה׳ . וזה השם לא שמעו פרעה על כן הזכיר אלהי ישראל והטעם עם ישראל ולא יעקב לבדו : ויחגו לי במדבר . לזבוח זבחים כמו אסרו חג בעבותים חגים ינקופו : (ב) ויאמר מי ה׳ אשר אשמע בקולו . שואל הוא מי ה׳ שהוא האלהים ומתשובת משה שהשיב לו אחרי כן נלמוד זה : (ג) ויאמרו . זה השם הוא אלהי העברים שהיו יודעים והוא אברהם הנקרא עברי ויצחק בנו ויעקב ובניו כאשר אפרש בפסוק כי תקנה עבד עברי : ויאמרו. מלת נקרא כמו נקרא נקראתי בהר הגלבוע והוא כטעם פגיעה והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב : מלת פן יפגענו. כוללת אנחנו ישראלים גם אתה פרעה עמנו וכל המצרים ובראות פרעה שבא הערוב ואבל מצריים רבים כמו שכתוב וישלח בהם

חַתְנָא קְטוֹל: כז וַאֲמַר יְיָ לְאַהֲרֹן אֵיזֵיל לְקַדָּמוּת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל וְעַרְעֵיהּ בְּטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ וּנְשַׁק לֵיהּ: כח וְחַוִּי מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַּייָ דְּשַׁלְחֵיהּ וְיָת כָּל אָתַיָּא דִּי פַּקְדֵיהּ: כט וַאֲזַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּכְנַשׁוּ יָת כָּל סָבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ל וּמַלֵּיל אַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וַעֲבַד אָתַיָּא לְעֵינֵי עַמָּא: לא וְהֵימִין עַמָּא וּשְׁמַעוּ אֲרֵי דְכִיר יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי יָת שִׁעְבּוּדְהוֹן וּכְרַעוּ וּסְגִידוּ: א וּבָתַר כֵּן עָלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְפַרְעֹה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיֵחֲגוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא: ב וַאֲמַר פַּרְעֹה שְׁמָא דַּייָ לָא אִתְגְּלִי לִי דִּי אֲקַבֵּל בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁלָּחָא יָת יִשְׂרָאֵל לָא אִתְגְּלִי לִי שְׁמָא דַּייָ וְאַף יָת יִשְׂרָאֵל לָא אֲשַׁלַּח: ג וַאֲמַרוּ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי אִתְגְּלִי עֲלָנָא נֵזִיל כְּעַן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא דִּלְמָא יְעָרְעִנָּנָא

כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ: כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ: כט וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ל וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם: לא וַיַּאֲמֵן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת־עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ:

שביעי ה א וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר: ב וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ: ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ

אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם הטאת המילה וחטאת אחר אח״כ כשראתה וירף לגמרי או הבינה דעל דבר המילה לבד בא וכזה מתורץ ג״כ שינוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודוק כנ״ל): למולות. על דבר המולות שם דבר הוא והלמד משמשת בלשון על כמו ואמר פרעה לבני ישראל ואונקלוס תרגם דמים על דם המילה : (א) ואחר באו משה ואהרן וגו׳. אבל הזקנים נשמטו א׳ א׳ מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת (ש״ר) ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירם לאחוריהם : (ג) פן יפגעו . פן יפגעך היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות פגיעה זו לשון

ויאמר ה׳ אל אהרן ג׳ וסי׳ לך לקראת משה. אתה ובניך ובית. בארצם לא תנחל : המדברה י״ב נמסר בפרשת אחרי מות : ויאספו י׳ פתחין וסי׳ את כל זקני. את השלו. את כל סרני פלשתים. וחברו שלחו את ארון ה׳. פלשתים את מחניהם. ויעל משם את עצמות שאול. וישלח המלך ויאספו. ויאספו את אחיהם. ויאספו ככף לרב ד״ה. ויאספו יין וקיץ הרבה מאוד : ויאמן ב׳ וסי׳ העם. אכיש : כי פקד ה׳ ד׳ וסי׳ ויאמן העם וישמעו . כי פקד ה׳ את חנה . כי פקד ה׳ את עמו . כי פקד ה׳ את עדרו . דזכריה : כה אמר ה׳ אלהי ישראל כ״ד נמסר בירמיה סי׳ י״ג . ויאמר פרעה ג׳ בטעם זקף ר״פ וסי׳ אביך ואחיך . מי ה׳ אשר . הן רבים עתה : אלהי העברים ה׳ וסימן נלכה נא דרך שלשת ימים . חנינא. והנה לא שמעת עד כה . מכת ברד. מכת דבר. מכת ארבה וחד אלהי העבריים . ס״ל תלך ואספת :

תולדות אהרן ויאמן העם . שבת כז : ויחגו לי . חגיגה י : מי ה׳ . סנהדרין נד חולין פט ודיס טו :

בעל הטורים

ויאמן . ב׳ במסרה ויאמן העם . ויאמן אכיש בדוד . ב׳ פרנסים טובים עמדו להם לישראל משה ודוד משה אמר מחני נא . דוד אמר הנה ידך בי ואלה הצאן מה עשו . בני פרנסים נאמנים היו וכן שאמינו בהם : נקר׳ . בגימטריא בגט רמז ע עשר מכות והיו בו בגה אתם :

ספורנו

בשהיית חתן אמרת שנוצא דמים בשתי מילות שהן בהיות המילה והפריעה : (כז) לך לקראת משה המדברה . כתלמיד המקבל פני הרב כאמרו ואתה תהיה לו לאלהים : ויפגשהו בהר האלהים . בשובו ממדין ללכת למצרים : וישק לו . כמנשק דבר קדוש כענין וישקהו ויאמר הלא כי משחך ה׳ על נחלתו לנגיד : ה (ב) לא ידעתי את ה׳ . לא ידעתי שום נמצא מהוה אחר אפיסות מוחלט : וגם את ישראל לא אשלח. וגם שיתאמת מציאות זה הנמצא לא בשביל זה אשלח את ישראל : (ג) אלהי העברים. על שאמרת מי הוא זה הנה הוא אלהי העברים המפורסמים המחזיקים בדעות עבר . ועל מה שאמרת שאף גם זאת לא תשלח הנה מה טוב

רמבן

הטעם המבקשים ממנו לשלחם על פי ה׳ יאמרו כן ולא יעליל עליהם . וכן עשה משה אע״פ שלא נכתב ואשר אמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת כי ירצה מופת לו ולא במטה שיהיה לתנין לא נתם כאשר היה בפעם הראשון והנה רצה להראותו שיבלע מטה אהרן את מטותם להורות לו שיגלחם ויהיו אובדים מן העולם על ידו . ובמדרש ואלה שמות רבה ראיתי וכי על אי זו מופת אמר אם תאמר על הנחש והצרעת והדם והלא אותן לא אמר הקב״ה לעשותן אלא לישראל ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפרעה אלא מהו כל המופתים אשר שמתי בידך זה המטה שהיו כתובין עליו נוטריקון דצ״ך עד״ש באח״ב ולפי זה יהיה פי׳ הכתוב נכון ראה והסתכל במטה אשר שמתי בידך שכל המופתים שבו תעשה לפני פרעה :

(כז) ויפגשהו בהר האלהים. הנה הר סיני בין מדין ובין מצרים : וישק לו. אהרן נשק למשה כי משה הענו נהג כבוד באחיו הגדול ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו : (כח) וטעם את כל דברי השם אשר שלחו . שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הב״ה וכל אשר היה מסרב בשליחות וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל. ובמדרש חזית ורבנן אמרי גלה לו שם המפורש ודרשו כי הגיד לו השמות הנזכרים למעלה אשר שלחו בהם והשם היוצא והוא פירש להם:

ה (ג) פן יפגענו . פן יפגעך היו רוצים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות לרש״י. ור״א אמר פן יפגענו כולל אנחנו הישראלים גם אתה פרעה וכל

בחרב׃ ד ויאמר אלהם מלך
מצרים למה משה ואהרן
תפריעו את־העם ממעשיו
לכו לסבלתיכם׃ ה ויאמר
פרעה הן־רבים עתה עם
הארץ והשבתם אתם מסבלתם׃
ו ויצו פרעה ביום ההוא את־
הנגשים בעם ואת־שטריו
לאמר׃ ז לא תאספון לתת
תבן לעם ללבן הלבנים כתמול
שלשם הם ילכו וקששו להם
תבן׃ ח ואת־מתכנת
הלבנים אשר הם עשים תמול
שלשם תשימו עליהם לא
תגרעו ממנו כי־נרפים הם
על־כן הם צעקים לאמר
נלכה נזבחה לאלהינו׃
ט תכבד העבדה על־האנשים
ויעשו־בה ואל־ישעו בדברי־שקר׃

במות או בקטול׃ ד ואמר
להון מלכא דמצרים למא
משה ואהרן תבטלון ית
עמא מעבידתהון איזילו
לפולחנכון׃ ה ואמר פרעה
הא סגיאין כען עמא דארעא
ותבטלון יתהון מפולחנהון׃
ו ופקיד פרעה ביומא הדין
ית שלטוני עמא וית סרכוהי
למימר׃ ז לא תוספון למתן
תיבנא לעמא למרמי
לבנין כמאיתמלי
ומדקדמוהי אינון יזלון
ויגבבון להון תיבנא׃
ח וית סכום לבניא די
אינון עבדין מאתמלי
ומדקדמוהי תמנון עליהון
לא תמנעון מיניה ארי
בטלנין אינון על כן אינון
מצווחין למימר ניזיל נדבח
קדם אלהנא׃ ט תתיקר
פולחנא על גבריא ויתעסקון
ביה ולא יתעסקון בפתגמין

ג׳ ומ״ל — ג׳ בטעם ר״פ — ל׳ — ב׳ לכל עמו — ג׳ ו׳ חסר — ל׳ — ל׳ — ו׳. ג׳. ב׳ — ל׳ — ב״ חסר קול דמי — ל׳. ס׳ — ג׳ רפין. ב׳

כתמל ז׳ חסר נמסר פרשת ויצא׃ תאספון חד מן מ״ח מלין נסבין אלף באמצע תיבותא ולא קריין וסי׳ במסרה רבתא׃ הלבנים ג׳ וסי׳ מקטרים על הלבנים. לא תאספון לתת תבן. ואת מתכנת הלבנים תתנו׃ ׃ תמול שלשום ד׳ בלישנא וסי׳ ואת מתכנת הלבנים. ודבר אבנר היה. ותלכי אל עם. גם תמול גם שלשם דד״ה׃ צעקים ב׳ וחסר בתורה וסי׳ קול דמי אחיך. כי נרפים הם׃ על האנשים ה׳ וסי׳ תכבד העבודה. ויאמר רבשקה דמלכים. וחברו דישעיה. אחפש את ירושלים בנרות. וילכו ויגידו לדוד. ושאר קרי׳ אל האנשים׃ ויעשו ג׳ רפין וסי׳ תכבד העבודה. וכל חכם לב בכם. ויעשו בני ישראל את הפסח׃ ישעו ב׳ בתרי לישנא וסי׳ בדברי שקר. ואין מושיע׃

לשון מקרה מות הוא׃ (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה. וכן (משלי ד) פרעהו אל תעבור בו רחקהו. וכן (שם א) ותפרעו כל עצתי. כי פרוע הוא נרחק ונתעב׃ לכו לסבלותיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות׃ (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים אותם מסבלות׳ הפסד גדול הוא זה׃ (ו) הנוגשי׳. מצריי׳ היו והשוטרים היו ישראל הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה׃ (ז) תבן. אשטו״בלא היו גובלין אותו עם הטיט׃ לבנים. טיו״לש שעושים מטיט ומייבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן׃ כתמול שלשום. כאשר הייתם עושים עד הנה׃ וקששו. ולקטו׃ (ח) ואת מתכונת הלבני׳. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהי׳ התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם כי נרפים מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים נלכה וגו׳׃ מתכונת. ותוכן לבנים (שמואל א ב) ולו נתכנו עלילות. (מלכים ב יב) ואת הכסף המתוכן. כלם לשון חשבון הם׃ נרפים. המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטר״יש בלע״ז׃ (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה. ודומה לו (תהלים קיט) ואשעה בחקך תמיד. למשל ולשנינה מתרגמי׳ לשועין. ויספר ואשתעי וא״א לומר וישעו לשון ויישע אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולפרש אל ישעו אל יפנו שא״כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר

בהם ערוב ויאכלם אז אמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר ושם זבחו ככתוב תעבדון את האלהים על ההר הזה ועוד ויבן משה מזבח תחת ההר גם המזבח שבנה בחלושת עמלק בהר סיני הוא כי כתוב ויחנו ברפידים ושם כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב ובבא הארבה נתן רשות לקחת ישראל שילכו לזבוח ובמכת חשך נתן רשות ללכת כולם רק המקנה שלהם לא ילך עמהם וכראותם שבא הדבר והכה הבכורים אז נתבררו להם דברי משה פן יפגענו בדבר על כן אמרו כולנו מתים וגרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם השאילום׃ (ד) ויאמר. מלת תפריעו כמו שבוש וכמוהו באין חזון יפרע עם. וכלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן כי הם כנגד כל ישראל כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם והעד והשבתם אותם מסבלותם׃ (ה) ויאמר. אמר יפת כי פי׳ הן רבים עתה עם הארץ שלא נחוש אם יבא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הסובלים ולפי דעתי שפירושו מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית׃ (ו) ויצו. הנוגשים הם המצריים ושוטרי העם הם מישראל׃ (ז) לא תאסיפון. כתוב באל״ף והמנהג להיותו בוי״ו ושניהם מתחלפין ביו״ד ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן או קש שיעמידנו׃ ללבון. מגזרת לבנה ובנין הלבנים חזק מהאבנים כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש וכן כתוב ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר. ודע כי יש שמות לא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן כמו ספר ובבעלי פתח קטן כמו צדק והנה כן תבן וטעמ׳ לא נודע רק ככה נמצאו׃ וקששו. מגזרת קש מבעלי הכפל׃ (ח) ואת מתכנת. כמו תוכן דבר ידוע׃ תכבד. אמר הגאון כי אל ישעו כמו אל ישענו והנו״ן חסר כחסרונו ממלת את פחדך ולא תאבה ולא תשמע אל דברי החולם האומר כי שרשו תת בעבור שנמצא תתה לי ערף חשב כמו שתה עונותינו לנגדך והנה לא יוכל לכחש כי התי״ו השני במלת תתה לנכח והתי״ו של עיקר מובלע׳ כדגש אף על פי שהתי״ו ראוי להדגש כתי״ו והשבתי חיה רעה אם כן יותר טוב שיהיה הנו״ן מובלע כהתבלע הנו״ן בתי״ו אמתו כי היה ראוי להיות אמנתו וכת

בעל הטורים הלבנים. ג׳ במסרה. ללבון הלבנים. מתכונת הלבנים. מקטרים על הלבנים. פי׳ אותו שונא מהלבנים דהיינו מיכה היה מקטר לע״ג כדאיתא במדרש שונא מיכה מתחת הלבנים׃ תמול שלשם. ב׳ במסרה אשר הם עושים תמול שלשום. ואידך אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום. רות באה אל עם אשר לא ידעה תמול שלשום וקרבוה לכך יצא ממנה גואל שיגאלם. וישראל באו אל מצרים אשר לא ידעו תמול שלשום ודחקום ועבדו בהם והשליכו ליאור בניהם לכך יצא מהם משה שהכה אותם בי׳ מכות ולקח ממונם והטביעם׃ נצקים. ב׳ במסרה. הכא ואידך בפרשת בראשית שאמר להם פרעה מה שחסר להם מסכום הלבנים תקבעו עצמכם בבנין וזהו צועקים אלי מן האדמה׃ תכבד. ב׳ במסורה תכבד העבודה כי יומם ולילה תכבד עלי ידך מלמד שהכביד עליהם ביום ובלילה׃ ויעשו בה. ג׳ במסורה הכא ואידך יבאו ויעשו. ויעשו בני ישראל את הפסח בשכר זאת העבודה זכו לעשות משכן ולהקריב קרבן׃ ישעו. ב׳ במסרה. ואל ישעו בדברי שקר. ישעו ואין מושיע. אותם שאין מכוונים בתפלה וישעו בדברי שקר שאינם מכוונים בלבם מה ששם מוציאים בפיהם עליהם נאמר ישעו ואין מושיע אבל המכוונים בלבם כמה שמוציאים בפיהם עליהם נאמר אז תקרא וה׳ יענה תשוע ויאמר הנני וזה״ש דוד האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה. אימתי תאזין תפלתי כשהוא בלתי שפתי מרמה להכחיש הלב ולומר דבר שאינו מכוון בלבו׃

רמבן

ספורנו

וכל מצרים ולכן בראותם מכת בכורות אמרו כלנו מתים כי נתברר להם דברי משה שאמר פן יפגענו בדבר וגרשו אותם ללכת לזבוח ואין דברו זה נכון כי שתשמע בקולו׃ פן יפגענו בדבר. אותנו ואותך׃ (ה) הן רבים עתה עם הארץ.
לא צוו לאמר שיהיה בישראל דבר או חרב אם לא יזבחו והם לא ישנו בשליחות השם דבר. ועל דרך האמת הוא סוד הקרבנות שהם כופר מן הפגיעה כי לפניו ילך דבר או בחרב הקשה ואמר זה כי הקב״ה צוה אותם שיאמרו ואמרתם אליו ה׳ אלהי העברים נקרה עלינו ונזבחה לה׳ אלהינו והם אמרו כה אמר ה׳ אלהי ישראל שלח את עמי והנה פרעה היה חכם גדול ויודע את האלהים ומודה בו כאשר אמר הוא או מוריו ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את אשר רוח אלהים בו אבל לא היה יודע את השם המיוחד וענה לא ידעתי את ה׳ והם נזכרו וחזרו ואמרו לו כאשר צוו אלהי העברים נקרה עלינו כי הזכירו לו אלהי העברים בלבד שהוא אל שדי ואמר נקרה עלינו שהודיעוהו לשון המקרה כאשר נצטוו לו ופירשו לו כי במקרה הזה אשר נקרה עליהם יצטרכו לזבוח לפניו פן תהיה הפגיעה בדבר או בחרב וכענין הזה בא בדבר בלעם כנאמר ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח׃
(ד) למה משה ואהרן. שאל להם בשמותם והזכירם בשמם דרך כבוד׃ הפריעו את העם ממעשיו. אמר אונקלוס תבטלו. וכן פורע מוסר ותפרעו כל עצתי לכן

שָׁקֶר׃ י וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן׃ יא אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר׃ יב וַיָּפֶץ הָעָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ יג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃ יד וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃ טז תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים

בְּטֵלִין׃ י וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמַרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר פַּרְעֹה לֵית אֲנָא יָהֵיב לְכוֹן תִּבְנָא׃ יא אַתּוּן אִיזִילוּ סַבוּ לְכוֹן תִּבְנָא מֵאֲתַר דְּתַשְׁכְּחוּן אֲרֵי לָא יִתְמְנַע מִפּוּלְחַנְכוֹן מִדְּעַם׃ יב וְאִתְבַּדַּר עַמָּא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם לְגַבָּבָא גִילֵי לְתִבְנָא׃ יג וְשִׁלְטוֹנַיָּא דָּחֲקִין לְמֵימַר אַשְׁלִימוּ עִיבִידַתְכוֹן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כְּמָא דַּהֲוֵיתוּן עָבְדִין כַּד מִתְיְהַב לְכוֹן תִּבְנָא׃ יד וּלְקוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּמַנִּיאוּ עֲלֵיהוֹן שִׁלְטוֹנֵי פַרְעֹה לְמֵימַר מָה דֵּין לָא אַשְׁלֵימְתּוּן גְּזֵרַתְכוֹן לְמִרְמֵי לְבֵנִין כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי אַף תְּמָלֵי אַף יוֹמָא דֵין׃ טו וַאֲתוֹ סָרְכֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוַחוּ קֳדָם פַּרְעֹה לְמֵימַר לְמָא תַעְבֵּיד כְּדֵין לְעַבְדָּךְ׃ טז תִּבְנָא לָא מִתְיְהֵב לְעַבְדָּךְ וּלְבֵנַיָּא אָמְרִין לָנָא עִיבִידוּ וְהָא עַבְדָּךְ לְקַן וְחָטָן עֲלֵיהוֹן עַמָּךְ׃ יז וַאֲמַר בַּטְלָנִין אַתּוּן בַּטְלָנִין עַל כֵּן אַתּוּן

אבן עזרא

בגנת ותת תנת וחסרה נו"ן הראשון ממלת תתה לו כאשרון יו"ד והיום רד מאד וחוסר טן גע בהרים ויעשנו ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו כאשר אמר נרפים וכמו השע ממני שעו מני ועיניו השע כי כאשר תרפינה העינים תכהינה וכמוהו ולא תשענה עיני רואים: וטעם בדברי שקר. בעבור דברי שקר שמבטיחים אותם משה ואהרן: (י) ויצאו. מארמון המלך אל העם העובדים: (יא) אתם מאשר תמצאו. קרוב או רחוק: כי אין נגרע. תואר על כן הוא קמוץ כמשפט: (יב) ויפץ. פועל יוצא והפועל פרעה שהצריכם להפיץ: לתבן. תחת תבן כמו והחמר היה לחמר: (יג) והנוגשים אצים. פועל יוצא כמלת שב וכמלת מש שיוצא פעם יוצא ופעם עומד: וטעם לאמר. לאמר להם: דבר יום ביומו. כמו מדי חדש בחדשו: (יד) ויכו וכו' עליה'. על בני ישראל. וטעם להוסיף גם פירשתיו. והנה תמול הוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה וכן כתוב ויצו פרעה ביום ההוא: (טו) למה תעשה כה לעבדיך. שלא היה מנהגך לעשות כן. ומלת וחטאת פועל עבר והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כי היא כמו וחטאה וכאשר העלימו האלף כאשר היא במלת חטא ולא יוכלו לשום נעלם אחר אל"ף על כן החליפו הה' בתי"ו ואין צורך לשום דגש בט' וכמוהו וקראת אתכם הרעה והעם במקום הזה לשון נקבה כמו העם אשר בקרב' יושבת לבטח מדוע שובב' העם הזה והטעם כי החטא יהיה עליך וכינו דרך מוסר כי החטא יהיה על עמו וכמוהו והייתי אני ובני שלמה חטאים ואויבינו ילעגו למו וימירו את כבודם: (יז) ויאמר. לא הועילו דבריהם כי הוא מתאמן בחוזק לבו

רש"י

שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כולם. (ישעיה יז) ישעה האדם אל עושהו (שם לא) לא שעה אל קדוש ישראל (שם יז) ולא ישעה אל המזבחות. ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר ל' דבור כמתעסק לדבר בדבר נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך. ותדבר מרים ואהרן במשה. המלאך הדובר בי. לדבר בם. ואדבר' בעדותיך. אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבני' שהייתם עושי' ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט: קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות: (יג) אצים. דוחקים: דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שוטרי בני ישראל. השוטרים ישראל היו וחסים על חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשי' שהם מצריי' והיה חסר מן הסכו' היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר אספה לי שבעי' איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו: ויכו שוטרי בני ישראל. אשר שמו נוגשי פרעה אותם לשוטרי' עליהם לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכ' ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויופעלו הוכו מיד אחרי' הנוגשי' הכום: (טז) ולבנים אומרים לנו עשו. הנוגשים אומרים עשו לנו לבנים כמנין הראשון: וחטאת עמך. אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר

אתם ד' ר"פ וסי' אתם קחו לכם. אתם ראיתם. אתם נצבים. אתם עדי נאום ה': ויפץ שלשה נמסר פרשת נח: לתבן שנים וסי' לקשש קש. מה לתבן את הבר: עלהם י"ג חסר בתורה נמסר פרשת ויגש: גם תמול גם היום, ב' וסי' כליתם חקכם. מדוע לא בא בן ישי: נתן ד' קמצין וסי' נתן לעבדיך. מלך ישראל נתן. ד"ה. נתן מימיו נאמנים. חללים נתנו משכב. תנינא דפסוק וסימן בלשון ארמית עבריא דישראל הימנין קטילין:

בעל הטורים ויפץ. ג' במסורה הכא ואידך ויפץ ה' אותם משם. ויפץ העם מעליו גבי שאול אלו נפוצו ללבון לבנים ואנשי הפלגה נפוצו על עון הלבנים שאמרו הבה נלבנה לבנים וכמו שבאותה נפילה נתבטלה כוונתם ומלכותם כך הנפילה שנפץ העם מעל שאול גרם לו שמיהר להקריב העולה קודם שבא שמואל וזו היתה סיבה ראשונה לביטול מלכות שאול: גם תמול גם היום. ב' הכא. ואידך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום מלמד כשלא כלו חוקם ללבון הלבנים נהכאו כדי שלא יוכו כדרך שנהכא דוד: נתן. ד' במסורה הכא תבן אין נתן לעבדך ואידך לחמו נתן מימיו נאמנים בתיך ערלים נתן ועוד א' בההוא א'. פרעה שלא נתן תבן טבע בים. אבל לחמו נתן שנתן מלחמו לדל שימיו נאמנים כדכתיב שלח פרוס לרעב לחמך וגו' וכתיב בפרים ושים כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו:

ספורנו

ש' המשכילים לא יפנו אל דבריהם: (טז) והנה עבדיך מוכים וחטאת עמך. והנה אנחנו המוכים ואנשי החטאת המכים כלנו עמך וראוי לך להקפיד על שתי אלה: (יז) נרפים אתם נרפים. אתם הנרפים ועצלים מתרפים אתם במלאכתכם לפיכך הכבדתי עליכם לזרזכם: על כן אתם אומרים נלכה נזבחה. מזה התבאר שאתם נרפים

רמבן

לכו לסבלותיכם. על דרך הפשט עבודת המלך שהיו מכלל העם כי בפעם הזאת באו לפניו עם כל העם ולא שמע אליהם וצוה אותם שובו כלכם אל העבודה. ושבו משה ואהרן לפניו ואמר להם פרעה תנו לכם מופת ועשו כן אז היו בעיניו חרטומים ומכשפים וחכמים ונהג בהם כבוד ומעת החלו המכות עליו נהג בהם מורא גדול. וכן נראה עוד שלא היו כל עם בני ישראל עובדים כל הימים לפרעה בחמר ובלבנים כי היו ממלאים ארץ מצרים ערים. אבל במס היו עושין רק כי הכביד עליהם עולו לקחת מהם רבים ורש"י פירש לסבלותיכם למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכה שעבוד מצרים לא היה על שבטו של לוי. ותדע שהיו משה ואהרן יוצאים ובאים וכנון הוא. כי כל עבודת האדם בבית ובשדה נקראת כן כמו לכל סבל בית יוסף. ומנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם. ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שהיו חכמיהם וזקניהם והכל שבה מאת ה'. ובאלה שמות רבה ראיתי אמר רבי יהושע בן לוי שבטו של לוי פנוי היה מעבודת פרך אמר להם פרעה בשביל שאתם פנוים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם לישראל. י"א אמר להם דייכם שאתם עומדים פנוים שמא רע לכם שאין אתם עושים במלאכה לכו לסבלותיכם. ור"א פי' לכו לסבלותיכם סבלות העם כי ידבר עמהם בעבור כל ישראל:

רשי

דבר זה חטאת עמך הוא עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא וכן פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאלו כתוב וחטאת לעמך כמו (רות א) כבאנה בית לחם שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן (מלכים ב יב) את הכסף המתוכן המנוי כמו שאמור בענין (שם) ויצירו וימנו את הכסף: (יט) ויראו שוטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם: ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבוד' עליהם לאמר לא תגרעו וגו': (כ) ויפגעו. אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו': ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים: (כב) למה הרעות' לעם הזה. ואם תאמר מה אכפת לך קובל אני על ששלחתני ש"ר: (כג) הרע. ל' הפעיל הוא הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאיש: (א) עתה תראה וגו'. (סנהדרין קיא) הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ: כי ביד חזקה ישלחם. מפני ידי חזקה שתחזק על פרעה וישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרש' ולא יספיקו לעשות להם צידה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו':

שמות ה

נלכה נזבחה ליהוה׃ 18 ועתה לכו עבדו ותבן לא־ינתן לכם ותכן לבנים תתנו׃ 19 ויראו שטרי בני־ישראל אתם ברע לאמר לא־תגרעו מלבניכם דבר־יום ביומו׃ 20 ויפגעו את־משה ואת־אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה׃ 21 ויאמרו אלהם ירא יהוה עליכם וישפט אשר הבאשתם את־ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת־חרב בידם להרגנו׃ מפטיר 22 וישב משה אל־יהוה ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני׃ 23 ומאז באתי אל־פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא־הצלת את־עמך׃

ו

1 ויאמר יהוה אל־משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו׃

ס ס ס

קכ"ד . ויקח סימן . מעד"י סימן .

ס׳ · ל׳ ומב׳ לשני ג׳ · ג׳ · ל׳ כיתו · ס׳. ו׳ בלישנא · ל׳ חסר . ל׳ · ל׳ וכ״כ · ל׳ · קל"ד · ל׳ כתיב ס׳ · ד׳ פתח וא׳ וכרע ב׳ · ב׳ · ל׳

תרגום

אמרין ניזיל נדבח קדם יי׃ 18 וכען איזילו פלחו ותבנא לא מתיהיב לכון וסכום לבניא תתנון׃ 19 וחזו סרכי בני ישראל יתהון בביש למימר לא תמנעון מלבניכון פתגם יום ביומיה׃ 20 וערעו ית משה וית אהרן קיימין לקדמותהון במפקהון מלות פרעה׃ 21 ואמרו להון יתגלי יי עליכון ויתפרע דאבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למתן חרבא בידיהון למקטלנא׃ 22 ותב משה קדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא הדין ולמא דנן שלחתני׃ 23 ומעידן דעלית לות פרעה למללא בשמך אתבאיש לעמא הדין ושיזבא לא שזבתא ית עמך׃ 1 ואמר יי למשה כען תחזי דאעביד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחינון ובידא תקיפא יתרכינון מארעיה׃

ס ס ס

אבן עזרא

לבו: (יח) ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרים גם הם חייבים לעבוד: (יט) ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו כי ראו נפשם בצרה בעבור שאמר להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם. ומלת אותם כמו נפשם ועצמם וכמוהו וירעו הרועים אותם ויקבור אותו בגיא ורבי יהודה בן בלעם אמר כי כמוהו יביא אותו אל פתח אהל מועד ולפי דעתי שהכהן יצוה להביאו: (כ) ויפגעו. תחס' מלת והם היו נצבים וכמוהו ופרעה חולם היה חולם והנה היה עומד על היאור ורבים ככה: (כא) ויאמרו ירא ה'. חמסנו שהוא עליכם ודע כי החמש הרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה כמו ומתוק האור ורבי מרינוס אמר שהנו כמאסים ונבאשים בעיניו כריח רע: (כב) וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך עד שיעשה כל האותות אשר צוהו אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני והצל לא הצלת. התשובה חשב משה כי מעת דבר אל פרעה יקל מעליה' עולם והנ' הוא הכביד העבודה עליהם וטעם למה הרעות הפך מה שאמרת ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו מיד מצרים ולמה זה שלחתני להרע לישראל והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים: (כג) ומאז. מהיום שדברתי אליו אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא והטעם והצל לא הצלת וזה שחשבתי שיקל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם. ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא כמו הרעו מאבותם: (א) ויאמר עתה תראה. כאשר אביא המכות על מצרים אז ירווח להם מעט כאשר אפרש עוד:

מסורה

נזבחה לה' חד מן ה' זוגין מתחלפין. קדמאה אלהים תני' ה' וסי' ויאמר אלהים אל נח. ויאמר ה' לנח. ואת מתכנת הלבנים אשר הם עושים. נזבחה לאלהינו. ויאמר נרפים. נזבחה לה'. ויקר אלהים. ויקר ה'. יתן מציון ישועות. בשוב אלהים. וחברו בשוב י"י. ויאמרו תמיד יגדל י"י. וחברו יגדל אלהים: ותכן ב' ומב' ליש' וסי' ותכן לבנים תתנו. ותכן יעשו: לבנים ג' נמ' סוף פרשת נח: ירא ה' וסי' ירא פרעה, ירא ה' עליכם וישפוט. ירא אלהי אבותינו ויוכח. ובמותו אמר ירא ה'. אל ירא בפלגות: ומאז ז' זוגין מן ב"ב חלוף מיחד' יסי' ומאז באתי. ומן אז חדלנו. ומקמי תרוממני. אף מן קמי. דתהלים. ומאיבי אושע. ומן איבי דתהלים. רב פעלים מקבצאל. מן קבצאל דד"ה. ועיניך מרמעה. רמיה את עיני מן דמעה. מקדמת. דעזרא. מן קדמת דדניאל. כי לא ממוצא וממערב. ותדע ותשכיל מן מוצא דבר: הרע ד' וסי' ומאז באתי אל פרעה. אשר עשה מנשה. הרימה פניך למשואות. וה' ענה בי ושדי הרע לי. וא' ושב והרע לכם: והצל ב' וסי' והצל לא הצלת. כי השג תשיג והצל: עתה תראה ב' דסמיכי וסי' אשר אעשה לפרעה. היקרך דברי אם לא:

תולדות אהרן

נצבים. נדרים סד: למה הרעותה. סנהדרין מד: ומאז באתי. סנהדרין קיא: והצל לא הצלת. סנהדרין שם: עתה תראה. סנהדרין שם עקידה שער מג:

בעל הטורים

לבנים. ג' ותוכן לבנים תתנו. נלבנה לבנים. לבנים נפלו. וס"פ שכל מה שהיו בונים ביום נפל בלילה וזהו לבנים נפלו. וכן באנשי המגדל אמרו שליש נפל שליש נשקע באר׳ ושליש עודנו קיים: הרעתה. ג'. א' הכא. ואידך למה הרעות לעבדך כמו כן במשה שבשניהם הגג. וכן עתה תראה ב' גבי משה בזה הלשון הכא שא"ל עתה תראה. ורמז לו שלא יכנס לא"י. וכן לקמן א"ל עתה תראה היקרך דברי שאמרתי לך שלא תכנס לא"י ואידך הרעית גבי אליהו הרעות להמית את בנו דכמו גבי משה בא מלאך להרוג את בנו ובשביל משה בתפלתו. כך אליהו החיה בן האלמנה בתפלתו וכמו גבי משה כתיב עלית למרום שבית שבי כך בא אליהו ויעל אליהו בסערה השמימה: והצל. שנים במסורה הכא ואידך בדוד והצל תציל דאיתקש דוד למשה כדפי' גבי ויאמן:

רמבן

(כב) אדני למה הרעותה. נכתב באל"ף דל"ת כי בשם המיוחד שהוא מדת הרחמים לא יריע לעם ולמעלה הזכירו שני פעמים באל"ף דל"ת שהיה מתחנן בו שלא יחר בו האף ואולי היה מתירא מהזכיר ה' הגדול המיוחד לו ומדבר אליו:

למה הרעותה. אחרי הודיע אלהים את משה פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך מדוע יהרעם ואמר ר"א כי חשב משה כי מעת דברו אל פרעה בשליחות ה' יקל מעליהם ויחל האלהים להצילם. והנה פרעה הכביד והרע. וזה טעם למה הרעותה כי זה הפך מה שאמרת לי ראה ראיתי את עני עמי וארד להצילו ואיננו נכון בעיני. בעבור שאמר והצל לא הצלת ואין ההצלה רק יציאתם מן הגלות. ולפי דעתי שהשב משה רבינו כי יאמר ה' שלא ישמע

ספורנו

נרפים שאין לחשוב שאמרו נזבחה אלא כדי להתרפות מן המלאכה: (כב) למה זה שלחתני. אם היו ראוים לזה הפורענות למה גלגלת אותו על ידי: (כג) והצל לא הצלת. את שוטרי ישראל המוכים: ו (א) עתה תראה. עתה שראית בפשע פרעה המתאמץ להחזיק בישראל בשבט עברתו תראה כי ביד חזקה ישלחם שיתאמץ מעוצר רעה ויגון לשלחם בכל כחו: וביד חזקה יגרשם מארצו. וכנגד מה שהפיץ עתה את ישראל בכל ארץ מצרים. יתאמץ לגרשם מארצו שלא ישאר בכלם אפי' אחד מהם:

ישמע אליהם פרעה להוציאם מיד במצותו ולא באות ומופת עד שיעשה בו נפלאותיו הרבות. אבל חשב כי יביאם עליו תכופות זו אחר זו בימים מעטים. כשאמר לא ידעתי את ה' צוה לעשות מיד לפניו אות התנין והוא לא ישמע יכה אותו בו ביום בדם ואח"כ בכל המכות. וכשראה שעמדו ג' ימים והוא ירוע להם בכל יום וה' לא כהה בו ולא נתגלה למשה להודיעו מה יעשה אז חשב משה כי ארוכה היא. ויתכן שהיו בזה המעשה שספר הכתוב ימים רבים כי כאשר הוכו שוטרי בני ישראל עמדו ימים עד שדברו עם פרעה עצמו ואמרו לו למה תעשה כה לעבדיך כי אין ברשות כל אדם לבא בהיכל מלך פנימה ולדבר אליו פנים בפנים אף כי שוטרי העם הנבאשים בעיניו והנה סבלו עמלם ולחצם ימים רבים והיו באים עד לפני שער המלך עד שנשמעה צעקתם לפני המלך וצוה שיבאו לפניו וידברו עמו. וכן אפשר ששב משה אל ה' ואמר למה הרעותה אחרי ימים מעט שפגעו בו השוטרים ובאלה שמות רבה אמרו ויצאו נוגשי העם ושוטריו כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה שם ששה חדשים ואהרן היה יושב במצרים ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין. ועוד אמר ויפגעו את משה ואת אהרן אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה אל משה במדין ואמר לו לך שוב מצרים בא משה ממדין ואהרן ממצרים ופגעו בהם שוטרי ישראל כשהן יוצאין מלפני פרעה וכן ראיתי עוד במדרש הזית דומה דודי לצבי מה צבי זה נראה וחוזר ונראה כך גואל הראשון נראה להם. וחזר ונכסה מהן. וחזר ונראה להם. וכמה נכסה מהם רבי תנחומא אמר שלשה חדשים הה"ד ויפגעו את משה ואת אהרן. ורבי יהודה בר' אומר לקיצין כלומר כי לשון פגיעה לפרקים היא. והנה היו ימים רבים מעת דבר לו השם ובואו אל פרעה. ולכן כששב משה אל ה' אמר למה הרעותה לעם למהר לשלוח אותם קודם שהגיע הקץ כי לא היה ראוי לשלוח לו עד שתרצה להצילם כי עתה הרעות להם ולא הצלת אותם ואם ככה את עושה להם יוספו ברעה אשר תמצאם. ולכן ענה אותו עתה בעת הזאת בקרוב תראה אשר אעשה לפרעה כי לא אאריך לו כל כך כאשר חשבת וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו:

אדרת אליהו

ובני ישראל כו'. פרו שכ"א הוליד ולא היה בהן עקר ועקרה. וישרצו שרבה בכרס א' דוגמת שרצים. וירבו שהולידו הרבה פעמים. ויעצמו שהיו לגוי עצום שלא מתו מהן בקטנותן. במאד מאד. קאי על הכל שפרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד:

כלי יקר

פרשת שמות

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. הוסיף וי"ו במלת ואלה גם אמר מתחלה הבאים לשון הוה ואח"כ אמר איש וביתו באו לשון עבר לפי שנא' למעלה ויישם בארון במצרים ואחרי מות יוסף לא היו פני המצרים עם ישראל כתמול שלשום והיו מרגישים אז הביאה למצרים כאלו באו בפעם ההוא למצרים לכך נאמר ואלה מוסיף על ענין ראשון שמצד מיתת יוסף דומה כאילו עכשיו המה באים אבל מ"מ אע"פ שיוסף מת הנה יעקב לא מת לכך נאמר את יעקב שהיו עדיין עם יעקב וזכותו של יעקב עמד להם וזכות מה שהיו גדורים מעריות ולא רצו לישא מן המצריות שטופי זימה ונשאו נשים כולם קודם בואם למצרים ז"ש איש וביתו באו. והמפרשים אמרו איש וביתו באו איש זה הקב"ה איש מלחמה וביתו דינו כמ"ש וה' הולך לפניהם הוא ובית דינו. ומה ענין בית דינו לכאן ונראה שבא להבטיחם שיתקיים בהם וגם הגוי אשר יעבודו דן אנכי ע"כ באו הקב"ה ובית דינו עמהם להבטיחם כי ה' נלחם להם במצרים:

ואלה שמות בני ישראל. פירש"י אע"פ שנמשלו לכוכבים כו'. י"א כי הכוכב אע"פ שאינו נראה ביום מ"מ הוא בנמצא גם ביום כך הצדיק לעולם הבא שנמשל ליום יש לו מציאות ואינו נראה ואינו אבד כי אם לדורו. וי"א להפך כי הכוכב אינו נראה כ"א בלילה כך אור הצדיק זורח אחר הערב שמשו כד"א עד אשר לא תחשך השמש וגו'. ול"נ לפי שכל עיקר שם טוב של אדם אינו ניכר כ"א אחר מותו כי בחייו אין הדבר ידוע אם ישאר בצדקו כמ"ש ושבח אני את המתים כי בחייו אין מקום לסיפור שבחו כי מי יודע אם ישאר בצדקתו וזהו שנאמר ויוסף היה במצרים פירש"י שבא להודיע צדקתו שעמד בצדקתו מתחלה ועד סוף כי סוף כל דבר הכל נשמע על כן ספר שבחו אחר ויישם בארון במצרים ובזה נמשלו לכוכבים הנראים אחר שקיעת החמה כך אחר הערב שמשו של אדם נראה צדקתו אם נשאר בו עד סופו וז"ש ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד כי המצדיק רבים אין חטא בא לידו כדי שלא יהיה הוא בגיהנם ותלמידו בגן עדן. ובו מצאתי דפסיקא שאורו מזהיר ככוכבים לעולם ועד אף אחרי מותו אבל מי שאינו מצדיק רבים אינו מלתא דפסיקא שישאר בצדקו לעולם. ומ"ש רז"ל שנמשלו לכוכבים שמכניסן ומוציאן במספר יש קצת רמז לזה ממה שנאמר הבאים לשון הוה וכתיב איש וביתו באו לשעבר לפי שמדבר בשני ביאות אחת בבואם למצרים את יעקב איש וביתו כבר באו אותה ביאה ראשונה היתה את יעקב גם כל איש בא עם ביתו זו אשתו. אבל עכשיו שרצה לדבר ממיתתם כי זה נקרא גם כן ביאה ודומה כאילו עכשיו באו מאחר שמתו שם ונקברו שמה וזו ביאה שניה בהוה אבל לא עם יעקב כי המה מתו ויעקב לא מת גם ביאה זו אינה איש וביתו יחד כי אשתו ובניו אין מלוין אותו כ"א עד הקבר כדאיתא במשל בפרקי ר"א על כן אינה איש וביתו ומזה ראיה שמדבר בכניסה ויציאה כי שניהם נקראו ביאה. וענין המספר הוא להודיע מעלתן כי כל דבר חשוב יש לו מספר כמו שיתבאר בעזרת השי"ת פרשת כי תשא ועל מעלת הצדיק שמת כתיב נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך ובפסוק זה דרשו רז"ל פרק האורג על המוריד דמעות על אדם כשר ונ"מ מה שאמר הלא בספרתך צריך ביאור ונראה שרצה להביא מופת על מעלת הצדיק שמת שאינו דבר אבד ויש בו ממשות ואמר הלא המה בספרתך כי אתה מכניס' במספר ע"כ אני מבקש שתספור גם נדודותי ותשים דמעתי בנאדך למשמרת:

ראובן שמעון וגו'. פרט כאן שמות על דרך המדרש בזכות ד' דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שנו את שמם ואת לשונם שהיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין כו'. וטעמו של דבר הוא כדמסיק בילקוט פרשה זו שכל שמות השבטים נקראו על שם הגאולה. ראובן ראה ראיתי את עני עמי שמעון על שם וישמע אלהים את נאקתם וכן כולם. ולפי זה אם היו משנים את שמם לא היה רומז על הגאולה ולא היו ראוין להגאל אחר שהחליפו את שמותם המורים על הגאולה וקורא להם שם חדש אשר אין בו הוראה על הגאולה או היה להם שינוי השם סבה להתיאש מן הגאולה ולא היו מבקשים את פני ה' על הגאולה ועל התמורה. וכמו כן אלו היו משנים את לשונם אע"פ שלא היו משנים את שמם מ"מ לא שמם מורה על הגאולה כי דווקא בלשון הקדש מורה ראובן על שם ראה ראיתי עני עמי ושמעון על שם וישמע אלהים אבל בלשון אחר אין שם ראובן מורה על ראה ראיתי וכן כולם. ובזכות שהיו גדורין מעריות ע"כ לא היו ראוין להיות בין המצרים שטופי זמה שנאמר בהם וזרמת כו' ולפי שלא היה בהם לשון הרע והיה פקוד אצלם וישאלו אשה מאת רעותה ע"כ נגאלו כי אלו לא היה הדבר פקוד ולא היו משאילים להם כלום ואז לא היה אפשר לגאלם כדי שלא יאמר אותו זקן ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם לכך נאמר ואלה שמות בני ישראל כי אע"פ שמת יוסף והיה השעבוד קרוב לבא מ"מ רושם הגאולה נשאר קיים כי אלו שמותם עמהם באו לשעבר ועמהם המה הבאים גם עכשיו כי לא נשתנו שמותם וזה ראיה שגם לשונם לא שנו דאל"כ אין נפקותא במה שלא שנו שמותם. איש וביתו באו שהיו גדורים מעריות כי כל א' דבק באשתו ולא באחרת ועוד שנשאו להם נשים קודם שבאו מצרימה כדי שלא ישאו נשים המצריות שטופי זמה. ואח"כ פרט ראובן שמעון כו' כי אלו השמות מורים על הגאולה. ויהי כל נפש קרא לע' נפשות נפש אחד לרמוז שהיה שלום ביניהם מתוך שלא היה בהם לשון הרע ודלטורין כאיש אחד שלבא לפומא לא גלי כך היה הדבר פקוד אצלם כל י"ב חדש ואולי שגם מטעם זה נאמר יוצאי ירך יעקב לומר לך מה ירך בסתר אף אצלם היה הדבר בסתר:

ובני ישראל פרו וישרצו. לפי שכבר הזכיר שיוסף מת וכל אחיו וכל הדור ההוא אבל מיתת יעקב לא הזכיר לפי שיעקב לא מת וזה הזכות שהיו ב"י היה קיים לעולם ע"כ אמר ובני ישראל מצד היותם בניו של ישראל פרו וישרצו וגו' ומ"ש בני ישראל ולא בני יעקב לפי ששם יעקב גופני וישראל רוחני כי כבר נסתלק החומריות מן יעקב וירבו ויעצמו במאד מאד הל"ל מאד מאד מהו במאד אלא שרצה להורות שנעשו עשירים גם בממון שנקרא מאד כמ"ש ובכל מאדך ז"ש ויעצמו במאד היינו בממון שנקרא מאד באותו מאד נתעצמו מאד ולפיכך חשב פרעה להביאם לידי עוני כמ"ש וישימו עליו שרי מסים כי ע"י המס שיתנו יבאו לידי עוני וע"כ נענש פרעה כי הבנין גרם לו להתמסכן שנאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה וכארז"ל העוסק בבנין מתמסכן. ותמלא הארץ אותם הל"ל ותמלא הארץ מהם מהו אותם אלא שהארץ גרמה להם לפרות ולרבות כמו שבארנו למעלה על פסוק וידגו לרוב בקרב הארץ בקרבה ממש כארז"ל שהיו המצרים מבקשים להרגם ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע והיו חורשים על גבם ואח"כ מבצבצים ועולין שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך כו'. ולפי זה אלמלא לא היתה הארץ מכסה אותם לא היו רבים כל כך וא"כ הארץ גרמה להם שהיו מלאים כל כך לכך לא אמר שהם היו ממלאים את הארץ אלא הארץ ממלאה אותם. ונוכל לפרש עוד לשון וישרצו שאחר שמת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא הצדיקים שהיו מגינים עליהם מאז נעשו שפלים כשרצים זוחלי עפר בעיני המצרים לכך נאמר וישרצו:

ויקם מלך חדש על מצרים וגו'. לשון קימה לא מצינו במלך אלא וימלוך מלך על מצרים מהו ויקם ונראה לפי שלשון קימה שייך במי שקם על רעהו להרע לו כמ"ש ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו וכתיב כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן מלך ערין זה ע"י התחבולות אשר חישב לעשות לישראל נגד רצון האל יתברך אע"פ שראה כי ה' עמהם שמה שהיו פרים ורבים שלא כדרך העולם מ"מ רצה להתחכם לו יתברך ועי"ז גרם שהשיב ה' עמלם בראשם ע"י המכות עברה וזעם וצרה אשר שלח ה' בהם כמ"ש הטרם תדע כי אבדה מצרים ומתוך זה דומה כאילו הוא קם עליהם להביא על המצרים כל המכות ההמה ואמר אשר לא ידע את יוסף כי לא ידע מה שקרה ליוסף כי אחיו היו משתדלים בכל עת לאבדו ולבטל חלומותיו ולא הועילו להם כל נכליהם אשר נכלו כי רצון האל יתברך שיה

עם יוסף לגדלו ודבר אלהינו יקום לעולם כך פרעה אמר פן ירבה נגד רצון האל יתברך שאמר כן ירבה וחשב מחשבות עליהם ולא עלתה בידו כאשר לא עלתה בידי אחי יוסף ובכל מה שהיה קם על ישראל אותה קימה היתה על המצרים ועל קדקדם חמסו ירד:

הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הוסיף מלת עם כי הל"ל הנה בני ישראל גם מ"ש ויאמר אל עמו וכי עם כל העם דבר הל"ל ויאמר אל שריו וחכמיו אלא כך אמר להם פרעה שלא יתכן שיהיו שני עמים מתנגדים דרים במדינה אחת לכך נאמר ויאמר אל עמו בשביל עמו לומר כי אתם עם מיוחד בארץ. והנה עם בני ישראל כי גם בני ישראל הנה הנם נעשו לעם גם המה בזמן מועט נעשו עם רב אע"פ שעדיין אינן רבים ממנו מ"מ הוא עצום ממנו גבורים בטבע כי כל התאומים דרכם להיות חלשים בטבע וכאן נולדו ששה בכרס אחד ואעפ"כ הם עצומים בטבע יותר ממנו לפיכך הבה נתחכמה לו פן ירבה שנוסף על גבורתם בטבע יהיו גם כן רבים ממנו ואע"פ שבמלת ירבה עדיין אינו מבואר שיהיו רבים יותר מהם מ"מ חזר והביא דבריו אחר כך ואמר והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו וכאלו אמר ונוסף גם הוא עלינו ר"ל כבר המה עצומים ממנו ואם ירבו עוד אז יהיו גם נוספים עלינו ומלת גם קאי על הגבורה. כמ"ש על שונאינו כמי שתולה קללתו בשונאיו ואמר שיהיו רבים על שונאינו ועיקר כוונתו לומר שיהיו רבים עלינו ולא רצה לומר עלינו לתלות הקללה בעצמו ותלה בשונאיו לומר שיהיו רבים ונוספים על שונאינו אע"פ שלענין הגבורה תלה בעצמו ואמר ועצום ממנו לפי שזה כבר היה אבל הריבוי שעתיד להיות לא רצה לתלות בעצמו. ולפי שרז"ל דרשו הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל נראה לפרש גם תיבת ממנו קאי על הקב"ה כדרך שדרשו בפסוק כי חזק הוא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם כך ועצום ממנו מוסב על הקב"ה ונו"ן של ממנו בחול"ם ור"ל שכל חזקו של ישראל נמשך לו ממנו יתברך דהיינו ממקור ישראל לפיכך הבה נתחכמה לו למקורם דהיינו למושיען. או יאמר ועצום ממנו ממש כי הם עצומים ממנו יתברך כאמרו רז"ל אמר הקב"ה אני מושל בכל ומי מושל בי הצדיק שנאמר צדיק מושל ביראת ה' שאני גוזר גזרה והצדיק מבטלה ובוודאי עיקר כחם ועוצם ידם בעבור שהם דבקים במצותיו ותורותיו ינצורו ע"כ הבה נתחכמה לו ליתן ריוח בין הדבקים כי ע"י שנעשה אותם רעים וחטאים לה' סר כחם כמו שפירשו המפרשים בפסוק וירעו אותנו המצרים כי הל"ל וירעו לנו המצרים אלא נקט אותנו לומר שהמצרים עשו אותנו רעים וחטאים לה' וע"י זה ויענונו. והנה דברי המפרשים אמת שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים כמ"ש ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים גו' איש גלולי עיניו השליכו גו' אך בתורה לא מצינו רמז בשעת מעשה לזה על כן נ"ל פסוק זה האומר הבה נתחכמה לו היינו בנכליהם אשר נכלו להם להחטיאם וישימו עליו שרי מסים לשעלות מס לכומרי ע"ג כי זה דומה כאילו עבדו ע"ג ממש כמו שפירש"י פרשת כי תבא בפסוק ועבדתם שם אלהים אחרים לכך נאמר למען ענותו בסבלותם דומה ממש למה שנאמר וירעו אותנו המצרים ויענונו שע"י שעשו אותנו רעים וחטאים מצא מקום לויענונו כי אז יוכלו לנו כך אמר כאן וישימו עליו שרי מסים ליתן מס לע"ג למען ענותו כי נמשך מזה שיוכלו לענותו בסבלותם ע"י שסר צלם מעליהם כשיסורו מאחרי ה' ואולי שעל זה נאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך כי כל פסוק זה נראה מיותר ויכול להיות שרמז בזה שע"י שהטילו עליהם שרי מסים דומה כאילו העבידום לע"ג לכך נאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך שהעבידום לע"ג מתחלה בפה ע"י הסתה ופתוי ואח"כ בפרך לעבודה ממש וע"י הכרח לפיכך וימררו את חייהם כי אצל הקב"ה נאמר כי הוא חייך וגו'. וע"י שסרו מאת ה' מררו את חייהם בעבודה קשה היינו בע"ג שהיא קשה ורעה ואח"כ בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה שהרי סתם עבודה בשדה אמורה ואח"כ אמר את כל עבודתם היינו גם עבודה שבעיר ומה אני מקיים וימררו את חייהם בעבודה קשה אלא שרמז על שמאוס בגילוליהם בע"ג זרות וקשות כאמור. ולפי שהיו בכלל מחטיאי הרבים שאין מספיקין לעשות תשובה א"כ הקשה ה' את לב פרעה ועבדיו ובזה הותר הפסוק אשר נתחבטו בו הראשונים בענין קישוי לב פרעה:

ויקצו מפני בני ישראל. פירש"י כקוצים היו בעיניהם ורצה שישראל נמשלו בעיניהם לקוץ מכאיב ולסילון ממאיר ואין הלשון משמע כן שהרי נאמר מפני בני ישראל ואיך היו ישראל כקוצים מפני בני ישראל ועוד ויקוצו בשורק לשון נפעל ומזה נראה שקאי על המצרים ולא על ישראל ואם רצה לומר שהיה דומה כאלו נכנסו הקוצים בגופם הל"ל ויקוצו מן בני ישראל ע"כ נראה לי שהמצרים נמשלו בעיני עצמם לקוצים כי מדרך העולם שעוקרין מן השדה הקוצים כדי לטעת במקומם נטיעה משובחת וכמ"ש גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה פנית לפניה ותשרש שרשיה וגו' רצה הקב"ה ליטע בא"י נטיעה משובחת דהיינו ישראל אשר כרם חמד ענו לה ולעקור משם ז' אומות שנמשלו לקוצים. כך חשבו המצרים אחר שראו רצון האל ית' עם ישראל שפרו ורבו עד למעלה וודאי רצון האל שיהיו ישראל נטועים בארץ מצרים והמה יהיו כקוצים מושלכים מן הארץ זרה הלאה כמ"ש ועלה מן הארץ ועלינו מבעי ליה אלא שתלו קללתן באחרים וז"ש ויקוצו מפני בני ישראל שהיו נמשלו המצרים בעיני עצמם כקוצים המושלכים מן הארץ שיהיו נטועים במקומו ד"א ויקוצו בני ישראל כדמסיק ברבתי פ' זו למה נגלה הקב"ה למשה בסנה ר' יוסי אומר מה הסנה קשה מכל האילנות וכל עוף שנכנס בתוכו אינו יוצא בשלום כו' ע"כ אמר ויקוצו שנמשלו המצרים לקוצים אלו שהעוף כשנכנס בתוכו הוא נכנס בנקל וכשרוצה לצאת אינו יכול מפני המדקרות של הקוצים כך המצרים הכניסום בשעבוד בקלות בפה רך ואח"כ בפרך כי לא הניחום לצאת מן השעבוד לכך סמך לפסוק ויקוצו ב"פ בפרך שנזכרו בפ' כי המה ממש מענין ויקוצו שנמשלו המצריים לקוצים כסוחים מפני מה שעשו בבני ישראל לכך נאמר מפני בני ישראל:

ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות וגו'. יש אומרים שהמילדות היו מצריות וכאלו אמר למילדות את העבריות דאל"כ מאי רבותיה דקאמר ותיראן המילדות את האלהים ורז"ל אמרו שפרה זו יוכבד ופועה זו מרים כו' ויש להתבונן דלמא איפכא שפועה יוכבד ושפרה זו מרים או מה הגיד לנו הכתוב בזה שנשתנה שמם. ונ"ל שפועה לשון דבור וזה מורה ממש על מרים שהיתה נביאה כארז"ל ותקח מרים הנביאה אחות אהרן שהיתה מתנבאת עתידה אמי שתלד בן שמושיע לישראל ובפרשת ואתה פירש"י שנבואה לשון דבור נגזר מלשון בורא ניב שפתים. יוכבד היינו שפרה על שם שחזרה לשופרה ונערותה בהיותה בת ק"ל שנה כי אז היתה שפרה של ימי נערותה כמו שקרה לשרה וגם נס זה היה מופת שיולד ממנה בן המושיע לישראל כי לא בחנם נעשה לה נס. ועל כן הגיד לנו המקרא לומר לאה כי נבערה עצת פרעה וכל חרטומיו כי קרא למילדות אשר נקבו בשמות שפרה ופועה המורים על הגואל שילא מהם והם הם מולידי הגואל ואיך ימיתו בניהם ממש ופרעה לא הרגיש בשינוי שמותם אלו לומר הלא דבר הוא. ועוד הגיד לנו הכתוב שמותם כי המה הוראה על שלא היו מסופקים בגאולה כי היה להם מקום לספק בה כמ"ש ביחזקאל ואמר לכלותם בתוך ארץ מצרים ושמות אלו מורים על לידת הגואל וממעט זה לא עשו כאשר דבר אליהם פרעה כי אילו היו מסופקים אולי היו מסכימים לגזירת פרעה כי טוב להם שימותו קטנים ממה שילדו לריק ולבהלה ויהיו כל ימיהם בצרה ושעבוד. ומ"ש ואם בת היא וחיה שנראה מיותר נראה כדי שלא יבינו אם בן הוא לשון אע"פ כמו ואם יהיה היובל שפירושו אף אם יהיה היובל כך יכולין להבין לשון אם בן הוא אף אם בן הוא שיש בו צורך בעבודה מ"מ תמיתון אותו ומכל שכן הבת ת"ל ואם בת היא וחיה ותיראן המילדות את האלהים כמ"ש אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים כי אלהים אשר השבע השביע אותנו לשמור כל מצותיו כך יראו המילדות את האלהים ושמו את נפשם בסכנה כי ההריגה היא מן אותן ג' שיהרג ואל יעבור כי מאי חזית דדמא דידך סומק כו'. ולדעת רז"ל שאמרו שפרה שמשפרת הולד ופועה לשון דבור אל הילד נ"ל בזה מה שדחו את פרעה בקש ואמרו כי חיות בטרם תבא אליהן המילדת וגו' וקשה א"כ למאי נפקא מינה המה מילדות מאחר שהעבריות אינן צריכין להם על זה אמר הכתוב כמתרץ שאמרו שהמה אינן מולידין העבריות כי חיות הנה אך עיקר מלאכתם לשפר הולד ולצעוק לו אחר שנולד כבר ופרעה אמר בילדכן את העבריות וגו' ומזה מצאו מקום אל התנצלות לומר שאנחנו אין מולידין אותם וע"כ שתקו ולא ענו דבר לפרעה מיד כדי שלא ימנה מילדות אחרות ואיהו דהשעי אנפשי' לפיכך וייטב אלהים למילדות וירב העם ויעצמו מאוד כי זה טובה להם. לפי שברוב עם הדרת מלך ומהם יצאו מלכים וכהנים כמו שפירש"י על פסוק ויעש להם בתים והן טובה לכהנים ולוים ברוב עם נותנין מתנות כהונה ולויה. ויצו פרעה לכל עמו וגו' ארז"ל לפי שהיו אצטגניני מצרים מסופקים אם יולד הגואל מן העבריות או מן המצריות על כן ויצו לכל עמו וספק זה בא להם לפי שבאמת נולד מן העבריות אבל נאמר בבת פרעה ויהי לה לבן ע"כ סברו שמא יהיה בן ממש לאיזו מצרית דוגמת השמש והירח בחלומו של יוסף שהיו הדברים מגיעים עד בלהה:

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. פירש"י פרוש היה ממנה כו' ונראה שלמד זה ממה שנאמר וילך איש ולא פירש מאין הלך ולהיכן הלך גם מבית לוי הל"ל וילך איש לוי. אלא לפי שמצינו לשון הליכה בגירושין שנאמר והלכה והיתה לאיש אחר והאשה נקראת בית. ולוי לשון חיבור איש לאשה כמו הפעם ילוה אישי אלי לכך אמר וילך איש מבית לוי שהלך לו מן ביתו דהיינו אשתו ומן החיבור אשר נתלוה לה. ואח"כ חזר ויקח את בת לוי עשה בה ליקוחין שניים כי בזה הפעם ילוה אליה אישה הראשון וז"ש את בת לוי:

ותרא אותו כי טוב הוא. שנתמלא כל הבית אורה שנא' וירא אלהים את האור כי טוב ומטעם זה הצפינה אותו כי יראה שמא יראו המצרים האור ההוא וע"י האור יראו גם את הילד ולכך הצפינה אותו יותר מכל הילדים ועוד שמא ירגישו ביתרון האור כי הוא הגואל המוציאם מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה ואולי מסבה שלכך נברא האור עמו כדי שתלמד ממנו להצפינו כמו האור הראשון שנגנז לצדיקים לעתיד לבא. ומספר שלשה ירחים רמז שאור התורה היה גנוז עד הירח השלישי הוא סיון כמו שלמדו מפסוק יצפון לישרים תושיה לפיכך לא יכלה עוד הצפינו. ועיין עוד לקמן בפסוק של נעליך מעל רגלך שמשה היה מסולק מן החומריות מכל וכל והיה מאיר מכל שני חלקיו והיה הבית האנושי שלו מלא אורה וגם זה יוכיח על מהותו לעתיד. ונראה שעל מציאות אור זה שנולד עמו כתיב ותפתח ותראהו את הילד מהו ותראהו אמרו רז"ל שראתה שכינה עמו ושכינה מאן דכר שמיה אלא ותראהו קאי על מציאת האורה הנזכר לפנים באמרו כי טוב הוא ואותו אור ראתה עם הילד כי את משמש במקום עם ובזה היה נראה כנער גדול כי נתחברו יחד הילד והאור ע"כ נאמר ותראהו כנ"ל האור את הילד עם הילד והנה נער בוכה שהיה נראה כנער גדול ובכיה זו ע"ש עמו אנכי בצרה כמ"ש כי ידעתי את מכאוביו ר"ל אני מרגיש מכאוביו כביכול וזהו כפל ההיה אשר אהיה כי בצרתם גם לו צר. וי"א שלכך נשמע קולו כנער כדי שתחשוב בת פרעה שנולד מזמן רב דאל"כ לא תציל אותו מספק כי שמא הוא הגואל ונולד באותו יום שאמרו האצטגנינים. ותאמר אחותו האלך וקראתי לך מינקת כו'. מכאן ראיה שמרים נביאה היתה דאל"כ במה ידעה שתחמול עליו בת פרעה כי מאמר ותחמול עליו מאוחר הפסוק אבל היא מנבא ידעה:

ויאמר לרשע למה תכה רעך. פירש"י אע"פ שלא הכהו בהרמת יד נקרא רשע רעך כמותך וקשה מי הגיד למשה כי זה רשע כמותו. ועוד היכן כתיב שבקש להכותו שהרי לא נאמר וירם ידו להכותו. ונ"ל שלשון הכאה שייך גם בלשון כמ"ש יש בוטה כמדקרות חרב וכתיב ארור מכה רעהו בסתר כי המטיל מום בחבירו

אין

אין לך מכה גדולה ממנו ורז"ל אמרו כל הפוסל במומו פוסל ומשה ראה שני עברים נצים בחרופים וגדופים וא"כ שניהם רשעים כי מדת הצדיקים להיות מן הנעלבים ואינן עולבים שומעים קול מחרף ואינן משיבין. וקראו רעך רשע כמותך ממש כי באותו מום שאתה פוסלו ומכהו בשוט לשונך וודאי אותו מום נמצא גם בך כי הפוסל במומו פוסל על כן אמר למה תכה רעך כי הוא רעך במום זה. והראיה על זה שלא היתה כאן הכאה ביד כי אם בפה ממה שאמר הלהרגני אתה אומר וכי אתה חושב להרגני באמרי פיך לשלם לי מדה כנגד מדה. הלא עדיין לא הרגתיו ממש שתחשוב להרגני כי כך דרכך להוסיף בעונש יותר על החטא כי המצרי היה ג"כ מכה איש עברי ואתה הרגתו כך תחשוב לעשות גם לי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר הטה הדבור אשר בעבורו ישראל שרוין בצרה יותר מכל האומות כי חטא לשון הרע מגדיל עונות כנגד ע"ג ג"ע וש"ד ובאמת אינו כן שאדרבה ישראל נגאלו בזכות שלא היה בהם לשון הרע ורק שנים אלו היו בעלי לשון הרע ופרסמם הכתוב דוגמת שלומית בת דברי שפרסמה הכתוב:

ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו. קצת קשה לערבינהו ולתנינהו ויאנחו ויזעקו בני ישראל מן העבודה. ונראה שאנחה היא בלב והיתה מחמת העבודה אמנם הזעקה לא תלו ישראל בעבודה כי המה חשבו שראוין המה להגאל מצד מעשיהם אף אם לא היו בעבודה קשה זו אמנם בעיני הש"י היו רעים וחטאים ובלתי ראוין להגאל כי אם מצד העבודה כמ"ש כי קצף גדול אני קוצף על הגוים אשר קצפתי מעט והמה עזרו לרעה לכך נאמר ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה שעזרו לרעה כאמור. גם יש לפרש שהיו שני כתות בישראל הטובים שבהם צעקו והתפללו אל האלהים שיצילם מן כובד העבודה. אבל הפחותים שבהם לא התפללו אל ה' אך שזעקו כקורא תגר על ה' וכנגדם אמר ויזעקו ולכך לא כללם יחד כי מה שנאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה הם הטובים שהתפללו אל ה' כי עקר התפלה בלב. ויזעקו מדבר בפחותים שזעקו כקורא תגר לכך נאמר ותעל שועתם אל האלהים מן הכתות אשר שועו אל האלהים מחמת העבודה עלתה שועה אבל לא כן הכת הזועקים בלא תפלה וי"א שזעקה זו בנגלה אמרו בפני המצרים שהיא על מיתת המלך כמתאבלים עליו אבל האנחה בלב מן העבודה כי מיראה לא היו רשאים לומר בפני המצריים שהם זועקים מחמת העבודה ולכך לא ערבינהו:

ומשה היה רועה צאן יתרו. אמרו המפרשים לפי שכל רועה פסול על שמרעים בהמות בשדות אחרים וחשודים על הגזל ועל כן אמר שצאן אלו היו של יתרו ואין אדם חוטא ולא לו אבל מ"מ הוצרך להודיע שהיה רועה כי רוב הנביאים באו לידי נבואה מתוך המרעה כי הנבואה צריכה התבודדות וע"י שיראה השמים מעש' אלהים כמ"ש כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' כי ע"י"ז תהיה כל מחשבתו במציאות הש"י עד אשר יערה עליו ממרום רוח ה' מה שאינו מצוי כל כך ביושב בביתו או בעושה איזו מלאכה אחרת בשדה זולת הרועה היושב פנוי ברוב הזמנים:

וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה. במראה זו רבו הדעות כי יש אומרים שהוא על שם עמו אנכי בצרה ע"כ נגלה אליו בסנה עץ שפל ונמוך. ולפירש"י אינו מיושב כלל למה דוקא בסנה. וי"א שהסנה רמז לסבלותן של ישראל כי אש הצרות מתלקחת סביבו ואיננו אוכל על דרך חצי כלים והם אינן כלים. ובב"ר נמצאו ג"כ הרבה דמיונות. ולפי מה שפירשתי למעלה בפסוק ויקוצו מפני בני ישראל שהמצרים נמשלו לקוצים כי המה היו לישראל לקוץ מכאוב על כן הראה לו הקב"ה שהסנה איננו אוכל כי ירמוז על פרעה שאע"פ שאש הצרות מתלקחת סביבו עברה וזעם וצרה מ"מ איננו אכל כי יתן בו הקב"ה כח לסבול כל המכות כמ"ש ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. ד"א רמז למה שנא' אכן נודע הדבר מפני מה ישראל שרוין בצרה יותר מכל האומות לפי שיש בהם דלטורין משמיעים קול ענות בחרופים וגדופים על שכני ועדי כקוצים הללו המשמיעים קול כשהוא בוער באש כך ישראל אפי' בזמן שאש הצרה מתלקחת סביביו מ"מ כל אחד לחבירו קוץ מכאיב וסילון ממאיר כמנהג דורות הללו ותמיד משמיעים קול כקול הסיר כמ"ש כי כקול הסירים תחת הסיר כן קול הכסיל וזו עיקר הסיבה לישראל להיות בגלות מצד השנאה והקנאה שביניהם יותר מבכל האומות ובעלי הלשון השמיעו את כל ישראל אין נקי כי תלה את המחלוקת משלש המחלוקת האבות מבערים האש והבנים מלקטים עצים על כן בערה בהם אש ה' לכך נאמר והסנה איננו אכל כי אע"פ שאש התלאות יבער ביעקב מ"מ מציאת הסנה נשאר קיים בכל דור ואיננו אכל כי לא יכלו הקוצים מן כרם ה' צבאות בית ישראל. ובזה מיושב מה שנאמר בלבת אש מתוך הסנה כי הל"ל בלבת אש בסנה או בתוך הסנה מהו מתוך הסנה וכן מה שנאמר והנה הסנה בוער באש איפכא מבעי ליה והנה האש בוער בסנה שהרי האש הפועל והסנה הפועל. אלא האמת הוא כדברינו שהסנה מבעיר אש הצרות כי מתוך שישראל נמשלו לסנה זה שכל אחד לחבירו קוץ מכאיב ומשמיע קולו עליו בחרופים וגדופים ע"כ בערה בהם אש ה' וא"כ הסנה הפועל והאש הוא הפעול לכך נאמר והנה הסנה בוער באש כי הסנה גורם הבערת האש וזה"ש בלבת אש מתוך הסנה כי הלבת אש נמשך מתוך הסנה כי הסנה גורם הלבת אש וזה פירוש נכון:

אסורה נא ואראה. ענין הסרה זו להתרחק מן המקום ההוא כי כל עוד שיתרחק מן המקום ההוא ביותר שלטה בה עינא לא ולמד מאור השמש שכל עוד שיתקרב האדם אל האור ההוא אינו יכול להסתכל בו וכשהשמש במזרח או במערב הכל מסתכלים בה לגודל המרחק כך אור זה שהיה בסנה לגודל האור לא היה יכול משה להסתכל בו ולהתבונן במהותו וכן אמר ירמיה מרחוק ה' נראה לי משמע אבל לא מקרוב וכן פירשנו למעלה פ' וירא את המקום מרחוק. ולפיכך אמר אסורה נא מכאן להתרחק מן המקום ההוא כי אז אראה בו מדוע לא יבער הסנה. ומ"ש והנה הסנה בוער ואיך אמר מדוע לא יבער הל"ל מדוע איננו אכל י"א שהיה בוער בעצמו אך מדוע לא יבער גם אל שאר חלקי הסנה שסביביו וי"א שמשמע בשכלו שאינו בוער שאילו היה בוער למה איננו אכל ע"כ אמר מדוע לא יבער. ויש לפרש עוד מדאמר וירא ה' כי סר לראות ש"מ שבשביל סר ממקומו להתקרב או להתרחק כפי מה שפירשתי אסורה נא ואם כן אין מקום לקושיא זו כי מתחלה היה סבור שהסנה בוער ממש וכאשר סר לראות קצת היטב לראות יותר ממה שראה קודם שסר לראות וראה אז כי אינו בוער כלל על כן אמר מדוע לא יבער. ויאמר ה' אליו אל תקרב הלום רצה לומר שהרחקה זו קריבה היא לראות תדע שכן הוא כי אלו היתה עיקר המניעה שלא יתקרב אל המקום הקדוש ההוא אם כן הל"ל וירא ה' כי סר לבא מהו כי סר לראות אלא שראה ה' כי סר ממקומו כדי לראות על כן מנעו ה' מהביט אל האלהים על כן נאמר אל תקרב הלום קריבת ראית העין. ומ"ש של נעליך אינו תלויה בקריבה זו אלא מילתא באנפי נפשיה הוא שאמר לו ה' שיסיר נעליו במקום אשר הוא בו כי כולו אדמת קודש כי הר חורב וכל סביביו קודש הוא לה'. ובסמוך יתבאר זה על דרך השכל כפי הדרך שדרכו בו המפרשים:

של נעליך מעל רגליך. נתעוררו המפרשים בכמה שינוים שבין מראה זו ובין המראה של יהושע כי כאן נאמר של נעליך שנים במשמע ואצל יהושע נאמר של נעלך אחד במשמע וכאן נאמר כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא ואצל יהושע לא נאמר כן אלא קודש סתם ולא אדמת קודש. והנה ראיתי ברבינו בחיי ושאר מפרשים פירשו של נעליך על הרחקת הגשמית וכי משה היה מופשט מן החומריות יותר מן יהושע. ע"כ אבחר דרכם ואוסיף נופך מבלי ליישב כל הספיקות שהזכרנו בדרך שפירשו רז"ל פני משה כחמה ויהושע כלבנה כי כמו שהלבנה מאירה מצד אחד וחשוכה מצד שני כך יהושע האיר מצד השכל והיה חשך מצד החומריות שנשאר בו. אבל פני משה כחמה המאירה מכל צד כך משה נזדכך גם בחלק החומרי שבו כל כך עד שזכה לקירון עור פני החומר כי נזדכך ע"י שעמד בהר מ' יום בלא אכילה ושתיה והיה ניזון מן זיו שכינתו יתברך לכך נאמר למשה של נעליך שנים במשמע רמז לשלילות החומריות מן כל שני חלקיו הן זיכוך כח השכלי מן התערבות החומריות שבו הן זיכוך כח החומריות עצמו ולכך אמר כנותן טעם כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש ושם מקום מורה על המדריגה ואמר כי המדריגה אשר אתה עומד בה היא קדש שאפי' חלק האדמה שבך קדש הוא וזה"ה אדמת קודש היא ולפי שאתה במדריגה גדולה כזו ע"כ אמרתי אל תקרב הלום להציץ בשכינה כי לא יראני האדם וחי ואפילו המלאכים אינן מתקרבין אליו ית' להביט במהותו יתברך כ"ש האדם בהיותו בחיים בעה"ז וזה"ש שנתמלא כל הבית אורה כשנולד משה כי זה היה סימן לו שהבית האנושי יהיה אורה מכל צד. אבל יהושע שלא היה מאיר כ"א מצד השכל לבד ע"כ נאמר לו של נעלך אחד במשמע כי לא הוסר החומריות כ"א מן החלק השכלי לבד. וע"כ לא הזכיר אצלו אדמת קודש כי חלק האדמה שבו לא נתקדש. ולא הוצרך לומר לו אל תקרב הלום ולא הוצרך למנוע ממנו הקריבה אל ה' כי בלאו הכי היה החומר מסך מבדיל בינו לבין אלהיו לשלא יוכל להביט אל האלהים. ואולי מטעם זה נאמר ויקרא משה משה ב"פ כי קרא ה' לשני חלקיו כי שניהם קדושים המה החומר והצורה. וי"א שקרא לו משה משה לפי שגלות של ישראל דומה עליו יתברך למשא כביכול לכך קראו קריאה אחר קריאה למהר ביאתו ולהקל מעליו יתברך המשא כמ"ש עמו אנכי בצרה וכמ"ש כי ידעתי את מכאוביו כי ידעתי היינו מרגיש במכאוביו כביכול. ומ"ש אנכי אלהי אביך פירשו רז"ל שנראה אליו הקב"ה בקולו של עמרם אביו וכשאמר הנני אמר לו הקב"ה אין זה קול אביך אלא קול אלהי אביך עמרם. וכתיב כאן ד"פ אלהי כנגד ארבע לשונות של גאולה כמו שיתבאר בע"ה פרשת וארא. וי"מ שלכך הזכיר אלהי אביך לפי שגילה לו שזה שאביו כבר מת אחר שיחד שמו יתב' עליו וכדי שלא יסרב לילך בשליחות זה במקום אביו כי אפילו בפני אהרן אחיו הגדול היה מסרב ליקח שררה זו ק"ו במקום אביו:

ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי. ראיתי משמע לשעבר וכן כפל לשון ראייה נראה שכך פירושו כי רצה הקב"ה ליתן טעם למשה למה עזבם זמן רב כזה ואחר עד עתה מלראות בצרתם על זה אמר לפי שעד עתה אע"פ שבכל צרתם היו צועקים מתוך עבודתם הקשה כל הצעקות לא היו התינה ובקשה מלפניו יתברך כי אם צעקה של תלונה אבל לא בקשו את פני ה' עד עתה זה"ש ויאמר ה' ראה ראיתי רואה אני עכשיו וגם ראיתי לשעבר את עני עמי ואת צעקתם שמעתי היינו צעקה של תלונה ולא זכרו כי אני אמרתי ליעקב אנכי ארד עמך והגלות ירידה זו היתה להצילו וגומר ולהעלותו כמ"ש ואנכי אעלך גם עלה זה"ש וארד להצילו והיה להם לשום אל לב ולבקש את פני אבל עתה צעקת בני ישראל באה אלי כי התפללו אלי בלב שלם על כן ראיתי תפלתם וראיתי גם את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם אשר לא כדת ואשלחך אל פרעה עתה תכף כי כך דרכי שעוד הם מדברים ואני אשמע:

מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל. שמשה אמר משני צדדים אין אני ראוי לשליחות זה הן מצד שפלות השליח הן מצד גודל מעלת ישראל. כי משה היה עניו מכל האדם ובעיניו היה הוא שפל אנשים לפיכך אמר מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי שפל אנשים כמוני ידבר לפני המלך. והן מצד מעלת ישראל אמר וכי אוציא את בני ישראל וכי אומה גבוהה ורמה כזאת בני אברהם יצחק ויעקב עם גדול ורם איך ילכו אחרי שפל ובזוי כמוני. ועל שתיהם השיב לו הקב"ה כי אהיה עמך ולא אתה תדבר אל פרעה אלא אני המדבר ופיך כפי. גם לא אצריך ילכו ישראל כי אם אחרי ה' ילכו שהרי אהיה עמך. וא"ת מעיקרא דדינא למה יהיה הקב"ה עמך דווקא ולמה לא יהיה עם איזה נכבד גדול במעלה ולמה יתחבר לשפל אנשים דווקא למנותו שליח. ע"ז נתן לו אות שכך מדתו של הקב"ה שהוא

טפל ביותר להתחבר אל הנמוכים וישכון את דכא ושפל רוח. וז"ש וזה לך האות כי אנכי שלחתיך כי אם יאמרו לך למה בחר ה' בך להיות שליח יותר מבזולתך תאמר להם שכך מדתו של הקב"ה שהרי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה הר סיני הנמוך שבהרים אע"פ שיש הרים גבוהים ממנו מ"מ לא בחר הקב"ה כי אם בזה סיני ומזה תקח ראיה שהקב"ה בוחר יותר בנמוכים וזה ג"כ מופת על שליחותך. אמנם צריך ליישב מ"ש במקום אחר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכאן לא הזכיר ארץ אלא אמר והוצא את עמי בני ישראל ממצרים גם מלת עמי נראה מיותר על כן נ"ל שהוצאה זו אינה מדברת ביציאה מן הארץ אלא שיצאו מן המעשים של מצרים שנטמאו בגלולי מצרים כדאיתא ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים וגו' ומכל הענין ההוא משמע ששלח הקב"ה עליהם כמה פעמים להתרות בישראל שלא יטמאו בגילולי מצרים והם לא אבו שמוע ע"כ גם בפעם זה אמר הקב"ה למשה הוצא את עמי בני ישראל ממצרים להוציאם מן מעשה המצרים שלא יטמאו עוד בגילוליהם אע"פ שנטמאו בהם כבר מ"מ עדיין המה עמי ואע"פ שחטא ישראל הוא וז"ש עמי בני ישראל. ודבר זה היה קשה בעיני משה מאד כי ידע שישראל לא שמעו אל השלוחים אשר הלכו אליהם כבר להוציאם מן גילולי מצרים לכך אמר וכי אוציא את בני ישראל ממצרים מצד איזה סבה יבואו לעזוב ההרגל שלהם ועל זה השיב לו הקב"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את ה' על ההר הזה ע"י שיקבלו התורה תפסוק זוהמתן כארז"ל ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כי מעמד הר סיני היה מופת גדול לישראל על אלהותו ית' ועי"ז יצאו מכל וכל מן גילולי מצרים:

אהיה אשר אהיה. ואח"כ אמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם ועוד מהו שאמר ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה הל"ל ויאמר אלהים אליו שהרי עם משה הוא מדבר ונראה לפי שלשון אהיה מורה על שהקב"ה יהיה עמהם ומשה היה ירא שני מיני יראה האחת שלא ינזק בשליחות זה השניה היא פן לא יניחום המצרים לילך. אבל ישראל לא היו יראים כי אם פן לא יניחם פרעה לילך. על כן אמר הקב"ה למשה אהיה אשר אהיה כדרך שאמר לו למעלה כי אהיה עמך גם בכלל כל ישראל שלא יזיקום המצרים ויניחום לצאת אבל לישראל תאמר אהיה שלחני אליכם כי אין צורך להודיעם שאהיה עמך בשליחות זה אבל משה היה צריך לשניהם. וי"א שמאמר אשר אהיה הוא נתינת טעם על שם אהיה כי לכך אני נקרא בשם אהיה לפי שאני אהיה והוה בכל הזמנים בעבר ובהוה ובעתיד לכך אמר כה תאמר אהיה שלחני כי אין צריך כל כך בנתינת טעם לישראל. ומה שאמר עוד כה תאמר לבני ישראל אלהי אבותיכם וגו' כי לא יתכן שיהיה נזכר בשם העלם הזה כי אם בשם אלהי אברהם כו' וז"ש זה שמי לעולם היינו אהיה וזה זכרי לדור ודור זהו שם אלהי אברהם שבו יהיה נזכר תמיד לא בשם העלם ולי נ"ל כי לפי שבשם אהיה נגזר מלשון הויה ומורה על נצחותו כי הוא ית' היה הוה ויהיה על כן אמר זה שמי לעולם ר"ל זה שמי מורה שאני לעולם ר"ל מן העולם ועד העולם מציאותי שוה וזה זכרי לדור ודור זהו שאמרתי שאני נקרא אלהי אברהם יצחק ויעקב להיות נזכר בשם זה תמיד מורה שלא לבד שאני שוה במציאה מצד עצמי בכל הזמנים. אלא אפילו שבכל הזמנים יזכר שמי על יראי ה' וחושבי שמו בכל דור ודור שוה בשוה כשהבנים אוחזין מעשה ידי אבותם הקדושים. כדרך שעשיתי לאברהם יצחק יעקב שנקראתי בשמי על כל אחד ואחד בפני עצמו כך בכל דור ודור יזכר שמי על כל השרידים אשר ה' קורא וז"ש וזה זכרי לדור ודור ולפי נבואת יחזקאל אשר משם משמע שישראל היו במצרים רעים וחטאים א"כ לא היה בידם שום זכות שלא נגאלו כי אם בזכות שני דברים אחד בעבור שמו הגדול כמ"ש כי ידעתי את מכאוביו וכמ"ש ומה תעשה לשמך הגדול ב' בזכות האבות על כן אמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם נקט שם זה דוקא המורה על עמו אנכי בצרה. ויאמר עוד כה תאמר וגו' ה' אלהי אבותיכם וגו' היינו זכות אבות שתים אלו חברו להוציאם מצרה לרווחה:

ושאלה אשה משכנתה וגו'. י"מ שאלה זו אינו לשון הלוואה כי איך יצוה ה' לדבר שקר וליקח בערמה אלא הוא מלשון שאל ואתנה לך האמור בשלמה המלך שהוא מתנה גמורה וכן חיים שאל ממך כך שאלה זו היא שיתנו להם מתנות ומ"ש וישאילום היינו שהמצרים התחילו לתבוע מעולים בו כנחש וינס משה מפניו. היה בורח מן השליחות כי לתבוע מהם שיקבלו מהם מתנות כל כך מצאו חן בעיניהם. יש לדקדק למה הזכיר כאן כלי כסף וכלי זהב ושמלות. ובפ' בא אצל הציווי לא הזכיר שמלות. ואחר כך בשעת מעשה חזר והזכיר שם שמלות ועוד למה אמר כאן ושמתם על בניכם וגו'. וכי עלה טובה קמ"ל מה להם לעשות עם השמלות ולמה לא נתן להם עצה מה יעשו עם כלי כסף וזהב. ונ"ל לפי ששאלה זו לא היתה כ"א אחר מכות בכורות אחר שהסכים פרעה לשלחם כי קודם זה למה ישאילום ומכת בכורות היתה כמו חשש מגפה ויש חשש סכנה ליקח בגדים מן הבית שיש בו חשש שינוי אויר ע"כ לא הוצרכו לבקש מן המצרים שישאילו להם בגדיהם כי המה מעצמם יתנו להם השמלות כי ניחא להם שילכו במדבר בבגדיהם כדי שיפוח הרוח בהם. וחשש הקב"ה שמא יהיו ישראל יראים ללבוש אותן הבגדים מחמת חשש עיפוש אויר שבהם על כן אמר ושמתם על בניכם ובנותיכם ולא תיראו כי לא יגע בהם רע. לפיכך בפרשת בא כשציוה להם ה' שישאילו מן המצרים לא הזכיר שמלות כי ידע ה' שהמצרים מעצמם ישאילום ואולי שעל זה נאמר וישאילום ודרשו רז"ל בעל כרחם דישראל וכן נאמר בשעת מעשה ששאלו גם שמלות אבל לא מחמת בקשת ישראל כ"א המצרים מעצמם השאילום. ומ"ש כאן ושאלה אשה וגו' והזכיר גם שמלות אין כאן מקום הציווי כי אם הגדת עתידות הוא לומר שכך יהיה לעתיד שאת הכל ישאילום מקצתם ע"י בקשת ישראל דהיינו כלי כסף וזהב ומקצתם ישאילום מעצמם דהיינו שמלות. רמז לדבר שמצינו ג"פ לשון חן בשאלה זו אחת בפרשה זו ב"פ בפרשת בא וג"פ חן עולה למספר כסף זהב להורות שדווקא כסף וזהב השאילום מצד החן שמצאו בעיני המצרים אבל שמלות לא היו בכלל החן כי אף אם לא היו מוצאים חן בעיני המצרים היו משאילום כאמור. ובזה מיושב מ"ש כאן ושאלה אשה משכנתה ולא הזכיר איש ובציווי נאמר וישאלו איש מאת רעהו לפי שבצווי לא הזכיר שמלות מן הטעם שנתבאר ובשאלת כלי כסף וזהב היו האנשים והנשים שוין. אבל כאן שמגיד העתידות שישאילום גם שמלות ומסתמא ישאילום הנשים אשר מתו בעליהם הבכורים כדי להשליט הרוח בבגדים ע"כ הזכיר רק הנשים ומדבר בבגד העליון של האנשים שגם הנשים דרכן ללובשן:

מזה בידך ויאמר מטה וגו'. בשלשה אותות אלו רבו הדיעות מצד הספק הנופל בהם מאי אולמיה דהאי מהאי שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו'. והקרוב אלי לומר בזה כי אות ראשון מורה על ישראל שהיו מתחלה בימי האבות בקומתם ובשררתם כמטה זה העומד זקוף ומורה על השררה כמ"ש מטה עוזך ישלח ה' מציון וגו' ואחר כך בחטאם נעשו לנחש כמו שהנחש הלך מתחלה בקומה זקופה וע"י שסיפר לשון הרע בבוראו הושפל מלא קומתו ארצה כך ישראל היו תחלה בקומה זקופה וע"י שאחזו במעשה הנחש והיו ביניהם דלטורין מביאי דבה ע"כ נעשו כאפר לדוש עם חמת זוחלי עפר. וכאשר סרה הסבה אשר גרמה להם שפלותם יחזרו למעלותם וז"ש מזה בידך ויאמר מטה ויאמר השליכהו ארצה ויהי לנחש כי בזה נתן לו אות על גלות מצרים וסבתו וכי היו ישראל חשב מאחר שהמשיל את ישראל לנחש שמא חס ושלום אין להם תרופה כמו הנחש שהכל מתרפאים לעתיד חוץ מן הנחש כו' וא"כ למה זה אני שלוח אל פרעה אם יהיו לעולם כזוחלי עפר. ויאמר ה' למשה אחוז בזנבו הזנב מורה על השפלות ביותר ורמז לו שיוסיף על שפלותם שהיו כבר שפלים כזוחלי עפר יתוסף להם שפלות יותר כזנב הנחש שהוא שפל מכל הגוף כך יתוסף שפלותם כמו שקרה להם באומרו תכבד העבודה על האנשים במה שלא נתנו להם תבן ומן אותה מדריגה התחתונה בתכלית השפלות משם יעלו ויחזרו למעלתם להיות כמטה זקוף זה ודבר זה נרמז למשה במה שנאמר לו אחוז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו והוא רמז נכון מאד למה שקרה להם בסוף כי מגיד מראשית אחרית גלה אזנו שיהיו כזנב הנחש דהיינו תוספת שפלות על שפלותם ומשם יעלו להיות מטה מושלים הרודה בפרעה ובכל עמו ובזה נתן לו הקב"ה אות שבידו יתברך להשפיל ולהרים מן אשפות אביון. ובסמוך פרשת וארא יתבאר בע"ה ענין הנחש בענין אחר ע"ש. והיה אם לא יאמינו לאות זה לבד כי יאמרו אחר שמצד שהיו בהם דלטורין כחמת זוחלי עפר הושפלה מלא קומתם ארצה א"כ כל זמן שסבה זו קיימת אין תרופה. על כן נאמר ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך בס"ל עוד הורה שלא סגי באות ראשון המורה על ביטול המסובב כי כל מסובב אינו יכול להתבטל כל זמן שהסבה קיימת ע"כ אתה צריך לאות שני המורה על ביטול הסבה וביטול הסבה הוראה על ביטול המסובב כי הא בהא תליא. והסבה כבר אמרנו שחטאת הלשון גרם להם כל זה אם בעון שאמר אברהם במה אדע אם בעון שהביא יוסף את דבתם רעה כי על ידי זה נתגלגל הדבר וירדו למצרים אם בעבור שהיו בהם דלטורין כמ"ש אכן נודע הדבר והראה לו הקדוש ברוך הוא שבטלה הסבה כי מעתה אין עוד בהם לשון הרע ורמז לו הענין במה שנאמר הבא נא ידך בחיקך וגו' והנה מצורעת כשלג ולדעת רז"ל נצטרע על שספר לשון הרע על ישראל ואמר והן לא יאמינו לי וזה מופת שאין בישראל עוד בעלי מחלוקת ולשון הרע שאילו היה בהם בעלי מחלוקת ולשון הרע לא היה משה נענש עליהם שהרי ארז"ל מותר לספר לשון הרע על בעלי המחלוקת אלא לפי שנרפא נגע זה מישראל ע"כ נענש משה עליהם וכארז"ל שישראל נגאלו בעבור שלא היה בהם לשון הרע. גם לפי פשוטו נרמז ברפואות יד משה כי נרפא חטא הלשון מישראל זה ביטול הסבה אשר הוא מופת על ביטול המסובב דהיינו גלות. ולקמן פרשת קרח בפסוק כאשר דבר ה' ביד משה לו יתבאר בעזרת השם טעם אחר על צרעת של יד משה. והיה אם לא יאמינו גם לשתי האותות האלה כי יאמרו הלא הבטיח ה' את אברהם לאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ומה האות כי ידין בגוים מלא גויות על זה אמר ולקחת ממימי היאור ושפכת היבשה וגומר והיו לדם ביבשת וידוע שמלת היאור הוא מכת אלהי מצרים כי היו כולם מאמינים בו כארז"ל הכשרים עומדים על אלהיהם שנאמר והנה עומד על היאור וכו' וכל מצרים לוקים כשהיאור לוקה כ כל הנלחמים תלויה ביאור ומכת היאור מופת גדול שישלח ה' בהם עברה וזעם וצרה בהם ובאלהיהם וכן היתה מכה ראשונה ביאור וזה היתה התחלה לנפילה ע"י שנהפך היאור לדם וכן מכה אחרונה היתה במי ים סוף ואחר שיראו כל המופתים הללו יהיו בטוחים שמאשפות ירים אביון בביטול הסבה והמסובב ובקיום הבטחת וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי:

שלח נא ביד תשלח. י"א שניבא משה שאין סופו להביאם לארץ ע"כ שלח נא עכשיו כי נא מורה על העתה ביד אשר תשלח לעתיד. וי"א שאמר משה אף אם אתחיל לילך בשליחות יודע אני שאין בי כח לגמור כל הדברים כי כבד פה אנכי וסופך לשלח אחר במקומי ע"כ שלח נא עכשיו ביד אשר תשלח אח"כ. והנכון הוא שעל אהרן אחיו הגדול אמר כן כי היה לו בסוף חלק בכל השליחות ע"כ אמר תמסור כל השליחות בידו פן ירע בעיניו על משה והשיב לו הקב"ה וראך ושמח בלבו וק"ל:

עתה תראה את אשר אעשה לפרעה. מלת עתה תשובה נכונה למשה על אשר אמר למה הרעות לעם הזה כי לא נתרעם משה על מה שלא שלח פרעה את ישראל תיכף ומיד בבואו אליו שהרי כבר אמר לו הקב"ה שני פעמים שלא יתן אותם מלך מצרים להלוך אך שנתרעם על מה שהרע לעם הזה יותר מבראשונה כי לפחות אם שליחותו לא יועיל להם תכף לא יזיק והרי עינינו הרואות כי הזיק להם בשליחותו ואמר משה אולי אני הייתי סבה לזה לפי ששלחת הלז איש כבד פה ולשון כמוני ע"כ חרה אפו של פרעה ביותר כי יאמר ראה היהודים משחקים

בי

כי ואח"כ למה זה שלחתני ואולי הבין זה מדברי פרעה שאמר להם משה ואהרן תפריעו את העם כי הול"ל משה ואהרן למה תפריעו אלא כך אמר אלו היה עושה שליחות זה להפריע את העם ממעשיו איזהו אדם הגון ודבכן אחר הרהרתי אבל למה משה ואהרן שאינן ראויות לשליחות זה והם יפריעו העם ממעשיהם דבר זה חרה לו ביותר שיעשה לו זה שליח נקלה מאלו היה עושה זה לו הראוי לשליחות. והשיב לו הקב"ה עתה תראה וגו' כי מהידוע שכך היא המדה שבכל יום סמוך לעלות השחר החשך מחשיך יותר מן חשכת לילה ואח"כ אור השחר בוקע ועולה. וכן רוב החולים סמוך למיתתם הם מתחזקים ויושבים על המטה ומבקשים לאכול ואח"כ המות נוכר. וכן בימות החורף סמוך לעליית השמש הקור הולך וגובר ולסוף הוא מוגלה מן השמש וזה דבר טבעי כי כל דבר טבעי המרגיש שבא כנגדו איזו דבר הפכי לו הרוצה לבטל מציאותו אז הוא מתחזק ביותר כנגד מתנגדו וימאן לענות מפניו ופועל בטבעו כל אשר ימצא בכחו לפעול ולסוף הוא מגולה כי גבר עליו ההפך כך הוא בכל הדברים שהזכרנו. כמו מה שהרע פרעה לישראל עכשיו יותר ממה שעשה לשעבר והמופת חוזק שקרב קצו ושזמן הגאולה קרובה לבא כל פעולותיו של פרעה על כן הוא רוצה להתחזק בפעולותיו זש"ה עתה תראה במלת עתה תירץ לו על מה ששאלו למה הרעות וגו' לפי שעתה הגיע הזמן שיהיה מוכרח לשלחם ולגרשם ע"כ הוא רוצה להתקומם עליהם ביד חזקה וזה מופת כי קרובה ישועתי לבא ולדקתי להגלות. גם יש לפרש מלת עתה תראה להורות שלא הגיע עדיין קץ ה' שנה שהיה להם להיות במצרים שהרי לא נשתעבדו כי אם רד"ו שנים ע"כ הוסיף להם צרה ושעבוד כדי שהסך המועט יעלה לחשבון מרובה כי בימים מועטים אלו דומה כאלו נשתעבדו בהם שנים רבות ועי"ז יתקרב להם הקץ בעתה תכף ומיד תראה את אשר אעשה לפרעה וזה דקדוק נכון:

הפטרת שמות בישעיה סימן כז

הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה: הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג הֲרֻגָיו הֹרָג: בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם קָדִים: לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֹן־יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ בְּשׂוּמוֹ | כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים וְחַמָּנִים: כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ: בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְהָיָה | בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָיִם: הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן: הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד: בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם: וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ יִבְלָעֶנָּה: בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ: וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה: וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה פָּקוּ פְּלִילִיָּה: כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם: אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי מִשָּׁדָיִם: כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם: כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה: אֲשֶׁר | אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ: וְהָיָה לָהֶם דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ: לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ: כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ:

פירוש המלות ○ יתיר א

הבאים . ימים הבאים זמן הישועה : ישרש . יתן שורש : בסאסאה . באותה מדה : הגה . בדבורו הקשה : קדים . רוח קדים : אבני גיר . מין לבע הוא : מאירות . מבעירות : משבלת הנהר . מן הגלות : הלומי יין . מוכים מיין : שער . רוח סערה : קטב . כורת : מלחמה . מלחמתה של תורה : שגו בראה . בדברי הנביאים : פליליה . הכשלו במשפט : קיא צואה . לי ולא תקיא : בלי מקום . אין מקום נקי : גמולי . לי ויגמל : עתיקי. לשון ויעתק : צו לצו . נבואה מצוה לכם . ולכם צו של ע"ג : קו לקו . נגד קו הצדק יש לכם קו משקלות מעשי רשע : זעיר שם , עוד מעט תבוא עליכם רעה : המרגעה . המנוחה :

פרשת וארא

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה:

ב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה ג' וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא

וידבר אלהים ג' וסי' אל נח . אל משה , את כל הדברים :

אבן עזרא

(ג) וידבר הכתוב אמר ויאמן העם ולא כל העם והכל מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד על כן אמר ויאמר אליו אני ה' לכן אמור

רשי

(ג) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה: ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים

ספורנו

(ג) אני ה'. מקיים המציאות לא ממציאו בלבד אבל גם מקיימו שאין לנמצאות שום ישות וקיום זולתי מה שאני משפיע עליהם כאומרו ואתה מחיה את

רמבן

ו (ג) וידבר אלהים אל משה. לשון רש"י דבר אתו משפט על שהקשה לומר ולדבר למה הרעות לעם הזה ויאמר אליו אני ה' נאמן לשלם שכר למתהלכים לפני בתמים ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות וכו' וארא אל אברהם וגו' באל שדי הבטחתיו הרבה הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי להם שלא נודעתי להם במדה אמתית שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת הדברים שהרי הבטחתים ולא קיימתים כל אלו דברי הרב ויראה לפרש שעדיין לא נודע קיום ההבטחה ואע"פ שעדיין לא הגיע הזמן מ"מ לא נודע להם בקיום הבטחתו ועם כל זה לא תקן הלשון שהיה ראוי לומר לא הודעתי להם

רש"י

למתהלכים לפני. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה'. וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות: באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי להם במדת אמתות שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ולא קיימתי: (ד) וגם הקימותי את בריתי וגו'. וגם כשנראתי להם באל שדי הצבתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך. ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' את הארץ אשר וגו' הרי שנדרתי להם ולא קיימתי: וגם

ג וָאֵרָא אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהֹוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם: ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ:

י׳. ג׳. י׳ · י"ג ר"פ · ג׳ מלעיל · ג׳ חסר

יְיָ: ג וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְיָ לָא אוֹדַעִית לְהוֹן: ד וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן

אורייתא נודעתי להם. יחזקאל נודעתי אליהם: וגם. כל רישי פסוק דאורי' ויהושע ושופטים וגם. במ"ה גם וסי' גם מעוף השמים: גם צאנכם גם בקרכם. גם בי התאנף ה'. גם כל חלי וכל. גם אני לא אוסיף להוריש:

תולדות אהרן וארא אל אברהם. עקידה שער יח עקרים מ"ג פי"ט: וגם הקימותי. סנהדרין ג': והזכור את בריתי. זוכר ההזינו:

אבן עזרא

אמור לבני ישראל אני ה' וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם: (ג) וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה על כן מלת וארא. מלת שדי קשה בפירוש והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן שאתה מדבר עמי והטעם שאמר לעולם די ולא אדע טעם לפירוש זה כי איך יקרא שם אשר די רק להיותו תאר כמו טוב וסלח עלי לבי דוי והנגיד רב שמואל פי' בו בל' ערבי אלקאהר ופירושו מנצח ותקיף והיו"ד תחת אות הכפל כיו"ד דליו שוקים מפסח ואל"ף אשר בזאו נהרים וכמוהו כקול שדי והיה שדי בצריך ויפה פירש. ומלת נודעתי מבנין נפעל ואיננו כמו הודעתי כדברי מנחם ורבי מרינוס אמר כי ושמי ה' שבועה כי בל' ערבי יש וי"ו לשבועה. וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך וכוי"ו הזה לא מצאנו בלה"ק וככה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמם גם אותיות כמ"ם מאל אביך ויעזרך ואת שדי שהוא ומאת שדי וככה בי"ת באל שדי כאילו כתוב ובשמי ה' לא נודעתי להם אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו כאלו אמר ובשמי ה' לבדו לא נודעתי להם רק פעם באל שדי ופעם בשם ה' וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו ואין צורך לתקון הזה כי ידענו כי אל שדי הוא הש"י הנכבד ואין ביניהם הפרש רק ששם שדי הוא תואר והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר פרשתי והנה מצאנו כתוב באברהם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים וביעקב אני ה' אלהי אברהם אביך ורבי ישועה אמר כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם רק משה כתב ככה ולא דבר רבי ישועה נכונה כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם רק זה השם הוא התאר לא ידעו ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי ידענו כי השם ברא ג' עולמות שהזכרתי והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון כל אחד מהפרטים כפי מערכת העליונה ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא אמצעי וע"י אמצעי והניחה תאות העולם השפל והתבודדה לדבקה בשם הנכבד אם יש במערכת הככבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו וככה אם יש במערכה שיהיה עקר השם יתקן לו כח תולדתו ויוליד ע"כ אחז"ל שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בפרשת כי תשא על כן אמר השם לאברהם קודם והרבה את זרעך אני אל שדי שפירושו מנצח המערכות העליונות לא שהמערכה תשחת רק שידע הדבק בשמו שמחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו ע"כ אמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע שהיה נכון לבא עלי וזה הוא סוד כל התורה כאשר אפרש עוד והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם והנה משה אמר שני דברים הא' למה זה שלחתני והשני והצל לא הצלת את עמך והשיב על האחרון עתה תראה אשר אעשה לפרעה ועל הראשון ויאמר אליו אני ה' והטעם כי על יד האבות נודע שמי שהוא אל שדי ועל ידך יודע שמי ה' הנכבד בעולם כאשר אמר לכן אמור לבנ"י אני ה' והנה שלחתיך להודיע זה השם: (ד) וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם

בעל הטורים וארא. לעיל מיניה כתיב יגרשם מארצו וסמיך ליה וידבר אלהים מלמד שלא היה הדיבור עמו בארצו אלא חוץ לכרך. וארא ו' ארא ששה פעמים כתיב באבות וארא ג' באברהם ב' ביצחק וא' ביעקב: אלהים. בגימטריא הוא דיין שדבר אתו משפט. וארא בגימטריא יצחק כדאיתא במדרש שיצחק גרם לישראל שיצאו ממצרים: וארא אל אברהם. ס"ת אלם שעשו עצמם אלמים ולא הרהרו אחר מדותי: באל שדי. זה אינו חוזר אלא על אברהם ויעקב שלהם נראה באל שדי ופירש"י מ"ש ביצחק והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ונאמר בה באל שדי. דבר אחר אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' פי' כאלו ב' שמות נראיתי להם בשם יו"ד ה"א הבטחתים להושיבם בארץ לנטע ובשם אל שדי הבטחתים לספרות ולהרבות כי זה השם הוא על פריה ורביה. ב' דיעקב ק' דיצחק מ' דאברהם והוא בקם שהוא בא"ת ב"ש שדי לכך נראה להם בזה השם. ובר"ת א' דאברהם י' דיצחק י', דיעקב עולה כ"א כמנין אהיה הרי השם בר"ת ובס"ת. וזהו חונה מלאך ה' סביב ליראיו: לתת להם את ארץ כנען. לתת עולה ת"י ת"ך רמז לשני מקדשים שעמדו ת"י ות"ך שנים. אשר גרו בה: מנין אשר גרו בה עמדו עשרת השבטים בארץ:

רמבן

או שיאמר ושמי ה' לא נודע להם. ואולי לדעתו יאמר ושמי ה' ולא נודעתי להם כלומר שלא נודעתי להם בו. והחכם ר"א פירש כי בי"ת באל שדי מושכת ושיעורו וארא אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם וענין הכתוב כי נראה לאבות בשם הזה שהוא מנצח מערכות השמים ולעשות עמם נסים גדולים שלא נתבטל בהם נוהג העולם ברעב פדה אותם ממות ובמלחמה מידי חרב ולתת להם עושר וכבוד וכל טובה והם בכל היעודים שבתורה בברכות ובקללות כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה וענשה בעוה"ז הכל נסים והם נסתרים יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם והם באדם עונש ושכר באמת ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעולם הזה ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות כי אלה מופתים וכנגד התולדות וקיום הנפש ודבקה באלהים הוא דבר ראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלהים אשר נתנה. ועוד אפרש זה אם גומר ה' עלי. והנה אמר האלהים למשה נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני שודד בו המזלות ועוזר לבחירי אבל בשמי של יו"ד ה"א אשר בו נהיה כל הווה לא נודעתי להם לברוא להם חדשות בשנוי התולדות ולכן אמור לבני ישראל אני ה' ותודיע להם פעם אחרת השם הגדול כי בו אני עושה עמהם להפליא וידעו כי אני ה' עושה כל ודקו כל דברי ר"א בענין הזה אלא שהוא כמתנבא ואינו יודע. והנה גם לדבריו היה ראוי שיאמר הכתוב ואודע אל אברהם וגו' באל שדי ובשמי ה' לא נודעתי להם או שיאמר ובשמי ה' לא נראיתי להם אבל הוא יתקן בזה כי מפני היות נבואת האבות במראות הלילה אמר בהם וארא. ובעבור היות של משה פנים אל פנים אמר לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך ועל דרך האמת בא הכתוב כפשוטו ומשמעו יאמר אני ה' נראיתי להם באספקלריא של אל שדי כטעם במראה אליו אתודע ואותי אני ה' לא נודעתי להם שלא נסתכלו באספקלריא המאירה שידעו אותי כטעם אשר ידעו ה' פנים אל פנים כי האבות ידעו ה' המיוחד אבל לא נודע להם בנבואה ולכן כשידבר אברהם עם השם יזכיר השם המיוחד עם אלף דלת או אלף דלת לבדו והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במה"ד רפה ונהג עמהם בה ועם משה יתנהג ויודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול כטעם מוליך לימין משה זרוע תפארתו וכתיב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת ולכן לא יזכיר משה מעתה שם אל שדי כי התורה בשמו הגדול נתנה שנאמר אנכי ה' אלהיך והוא שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וכבר רמזתי פי' מן השמים והקב"ה יגלה עינינו ויראנו נפלאות מתורתו:

(ד) **וטעם** וגם הקימותי את בריתי אתם. וגם אני שמעתי כלומר נראיתי להם באל שדי וגם הקימותי להם הברית ההוא לפני וגם בשמי הגדול

ספורנו

את כלם ומזה יתחייב שאין לשום נמצא קיום מציאות בלתי רצונו: (ג) וארא. במראה הקודמת לנבואה כענין וירא אליו ה': באל שדי. המורה שהמצאתי את המציאות כלו כמבואר בפרשת לך לך: ושמי ה' לא נודעתי להם. בי"ת באל שדי נמשכת לתיבת ושמי. אמר ובשמי ה' לא נודעתי להם באותה המראה ולא שניתי בעדם שום טבע מטבעי הבלתי נפסדים. ולכן ראוי שאודיע זה לזרעם שלא קבלו זה מאבותם למען הקים אותם לי לעם ובכן אגאלם: וגם הקמותי את בריתי.

אבן עזרא

או לבניהם שהם כמוהם את ארץ כנען: (ה) וגם. גם עוד שלחתיך בעבור שעשו ישראל תשובה וצעקו אלי: (ו) לכן. כמו שאני עומד כן יהיה דברי קיים שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים אל הארץ: (ז) ולקחתי. כאשר תקבלו את התורה על הר סיני: וטעם המוציא אתכם. כי היתה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות וזה יתברר לך בפ' כי תשא: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כי רבים מיוצאי מצרים גם בניהם ישבו בהם: וטעם אשר נשאתי את ידי. דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע כמו כי אשא אל שמים ידי וירם ימינו ושמאלו אל השמים: וטעם אני ה'. שאקיים זה: (ט) וידבר. ולא שמעו. ולא הטו אוזן לדבריו כי קצרה רוחם באורך הגלות ובעבודה קשה שנתחדשה עליהם:

רשי

(ה) וגם אני. כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים: אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור. אותו הברית כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי: (ו) לכן. על פי אותה השבועה: אמור לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: סבלות. טורח משא מצרים: (ח) נשאתי את ידי. הרימותיה לישבע בכסאי: (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין: מקצר רוח. כל מי שהוא מיצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי פרשה זו מרבי ברוך בר' אליעזר והביא לי ראיה ממקרא זה (ירמיה יו) בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' למדנו כשהקב"ה מאמן את דבריו אפי' לפורענות מודיע ששמו ה' וכל שכן האמנה לטובה. ורבותינו דרשוהו (סנהדרין קי"ד ס"א) לענין של מעלה שאמר משה למה הרעותה אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין! יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי אליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם: וגם הקמותי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים. וכן יצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה

תורה

ה וגם אני שמעתי את־נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את־בריתי: ו לכן אמר לבני־ישראל אני יהוה והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים: ז ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יהוה אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים: ח והבאתי אתכם אל־הארץ אשר נשאתי את־ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני יהוה: ט וידבר משה כן אל־בני ישראל ולא שמעו אל־משה מקצר רוח ומעבדה קשה: פ

אונקלוס

דאתותבו בה: ה ואף קדמי שמיע ית קבילת בני ישראל דמצראי מפלחין בהון ודכירנא ית קימי: ו בכן אימר לבני ישראל אנא יי ואפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי ואשיזיב יתכון מפולחנהון ואפרוק יתכון בדרע מרמם ובדינין רברבין: ז ואקריב יתכון קדמי לעמא ואהוי לכון לאלהא ותדעון ארי אנא יי אלהכון דאפיק יתכון מגו דחוק פולחן מצראי: ח ואעיל יתכון לארעא דקימית במימרי למתן יתה לאברהם ליצחק וליעקב ואתן יתה לכון ירותא אנא יי: ט ומליל משה כן עם בני ישראל ולא קבילו מן משה מעיק רוח ומפולחנא

מסורה

ג' יען יד לכנן דד"ס
ג' והס' יו"ד קדמא
י"א פסוקים בטעם מארכא לזרקא
ג' חד חסר וחד מ"ל דין חסר
ג' מ"ל בתורה בלישנא
ג'
י' בקריי'
ג' ומ"ל
י"ס
ג'
י"ו זוגין מתחלפין
ג' חס'
ג' ומס'

הקמתי ג' מלעיל נמסר פרשת נח: לכן אמור לבני ישראל. י"א פסוקים בטעמא מארכא לזרקא וסי' לכן אמור לבני ישראל. כי תשא את ראש בני ישראל. וחצי שבט מנשה. וכל אשר התהלכתי וחברו. נספה מפני צדיק. ויזבח שור ומריא וצאן. וחברו. ויעלו בבעל פרצים. וחברו קנה נגד היושבים. וחצי שבט מנשה דד"ת: סבלת. ב' בענין א' מלא וא' חסר וסי' לכן אמר לבני ישראל. המוציא אתכם. בתראה מלא: זרוע ג' מ"ל וסי' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה. או הנסה אלהים. וטרף זרוע אף. וכל נביאי' וכתובים דכוו' מ"ל במ"ג חסרים וסי' וגדעתי את זרועך ואת זרע. הכל היום יחרש החרש לזרע. ולא בזרע גדולה ובעם רב: מורשה ב' וסי' ונתתי אותה לכם. תורה צוה לנו משה: י"ו זוגין מתחלפין בחד עינגא חד זקיף לרומא וחד נחית לתתומא

בעל הטורים

נאקת. בא"ת ב"ש טתד"א בגימט' האבות לומר לך בעלהם לעקת

תלודות אהרן לכן אמור. (פסחים לז): ולקחתי. סנהדרין קיא: סבלות מצרים. ברכות לח: והבאתי. סנהדרין קיא: לכם מורשה. בתרא קיז קיט:

האבות ותפלתם: לכן אמור. ב' במסורה לכן אמור לבני ישראל. לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום שדורש בספרי כל מה שעשה משה עשה פנחס משה נעשה בנוית לגואלת ישראל ממצרים ופנחס יהיה שליח להוציא ישראל מגלות וכן כל הדברים שעשה משה עשה גם כן פנחס. לכן עולה ק' שבזכות אברהם שהוליד בן למאה ויצחק במלא מאה שערים ויעקב כנגד תולדותא למאה שנה יצאו (ר"ל כשנולד בנימין היה יעקב בן ק' דו"ק ותשכח): והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. ד' לשונות של גאולה כנגד ד' גליות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי כי מטריא זה ענין בישראל לא יפתחו לו מד' כוסות (של יין): מורשה. ב' במסורה ונתתי לכם מורשה. ואידך משה מורשה קהלת יעקב שבזכות התורה ירשו הארץ כדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. כתיב מורשה ולא אמר ירושה רמז שמורישין ולא יורשין שלא יכנסו לארץ: מקצר חסר וא"ו ועולה כמנין ת"ל לומר שלבסוף ת"ל שנה יצאו שנאמר ויהי מקץ ארבע מאות שנה ושלשים שנה:

ספורנו

וסבה שנית לגאולתם היא הברית שכרתי עם אבותם: (ה) וגם אני שמעתי. וסבה ג' לגאולתם היא שמעתי נאקתם ותפלתם בצר להם: ואזכור את בריתי. ובזה נעשו ראוים שאזכור להם בריתי כענין וירא בצר להם בשמעו את רנתם ויזכור להם בריתו: (ו) לכן אמור לבני ישראל אני ה'. לכל אלה הג' סבות אמור לבני ישראל שאני הוא הנותן המציאות ההוה לכל הנמצאות ובזה הכח אוציאם שאשנה טבע קצתם: והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. מיום התחלת המכות ישקוט השעבוד: והצלתי. ביום לאתכם שתצאו מגבולם: וגאלתי. בטביעת המצרים בים כמו שהעיד באמרו ויושע ה' ביום ההוא וכו' כי אחרי מות המשעבדים לא היו עוד עבדים בורחים: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם. במעמד הר סיני: וידעתם. הכירו והתבוננו שכל זה יתאמת כמו וידעתם היום כי לא את בניכם: כי אני ה' אלהיכם המוציא. כי בהיותי אלהיכם משגיח עליכם בפרט ואני המוציא ומשתדל עתה להוציאכם אין ספק שאעשה כל מה שאמרתי: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ. כאשר תתבוננו בכל זה תהיו ראוים שאביאכם אל הארץ ואתננה לכם: (ט) ולא שמעו אל משה. להתבונן בכל זה בענין שיבטחו בישועת האל יתברך ויחשבו להם לצדקה כענין באברהם וכן לא נתקיים בהם ונתתי אותה לכם אבל נתנה לבניהם:

רמבן

הגדול שמעתי עתה אני נאקת בני ישראל ואזכור את בריתי אשר הקימותי להם עמדי והמשכיל יבין. ומה שדרשו רבותינו בענין הזה חבל על דאבדין ולא משתכחין הרבה פעמים נגליתי על אברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הודעתי להם ששמי ה' כשם שאמרתי לך ולא הרהרו אחר מדותי וכו' ועוד שלא שאלוני מה שמי כשם ששאלת אתה ואתה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמך ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה וגו' ועל זה נאמר וגם הקימותי את בריתי אתם וגו' גם המדרש הזה איננו מתישב אחר המקרא כי הוקשה להם ז"ל למה יזכיר נבואת האבות לפחות מעלתם בנבואה ולאמר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לו בזה היה ראוי לומר אני ה' ולכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וידעתם כי אני ה' המוציא. ולכן ידרשו כי היה הדבר תוכחות למשה לאמר לו הנה האבות שלא הגיעה להם מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי הם האמינו בי וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם אף כי אתה שידעתני בשם הגדול והבטחתיך בו שים לך לבטות ברחמים ולהושיע ישראל בשמי שאעשה עמהם אותות ומופתים וגם זה נכון והגון:

(ו) **והוצאתי** אתכם מתחת סבלות מצרים. יבטיחם שיוציא אותם מארצם ולא יסבלו עוד כובד משאם והצלתי אתכם מעבודתם שלא ימשלו בהם כלל להיות להם במקומם למס עובד וגאלתי אתכם כי יעשה בהם שפטים עד שיאמרו המצרים הנה לך ישראל בפדיון נפשנו כי מעם גאולה כענין מכר. וטעם בזרוע נטויה שתהיה ידו נטויה עליהם עד שיוציאם ולקחתי אתכם לי לעם בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה כי שם נאמר והייתם לי סגולה:

(ז) **וטעם** וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מארץ מצרים. אמר ר"א כי היה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות. ואין זה מדרך הפרשה רק שיאמר כאשר אגאל אתכם בזרוע נטויה שיראו אותה כל העמים תדעו כי אני ה' העושה אותות ומופתים מחודשים בעולם ואני אלהיכם ובעבורכם עשיתי כי אתם חלק השם:

(ח) **אשר** נשאתי את ידי. הרימותי לישבע בכסאי לשון רש"י. ור"א אמר דרך משל כאדם שישא ידו אל השמים וישבע כמו כי אשא אל שמים ידי וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע ועל דרך האמת נשאתי את ידי

רשי

למה הרעותה. ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחילה כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו'. לכן אמור לבני ישראל. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרש תדרש שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע מתחלק לכמה ניצוצות: (יב) ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום. (שם ו) ערלה אזנם אטומה משמוע. (שם ט) ערלי לב אטומים מהבין. (חבקוק ב) שתה גם אתה והערל והאטם משכרות כוס הקללה. ערלת בשר שהגיד אטום ומכוס' בה. (ויקרא יט) וערלתם ערלתו עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. (שם) שלש שנים יהיה לכם ערלים אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: ואיך ישמעני פרעה. זה אחד מי' ק"ו שבתורה (ב"ר פ' צ"ב): (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה אני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: ויצום אל בני ישראל. (ש"ר) צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם: ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זהו מדרשו. ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה. ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שנייה לאחר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי

י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יא בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי
יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־
שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה
וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ
יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

דַהֲוָה קְשֵׁי עֲלֵיהוֹן׃ י וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
יא עוֹל מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה
מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וִישַׁלַּח יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ׃
יב וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ
לְמֵימַר הָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא
קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל
מִנִּי פַרְעֹה וַאֲנָא יַקִּיר
מַמְלַל׃ יג וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן וּפַקֵּידִינוּן
לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְוָת
פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ו' ד' ג' וח' כן אני י"ב ד' ג'

אבן עזרא

(י) וידבר. לאמר. למשה כמו דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם: (יא) בא. אל ארמון המלך: (יב) וידבר. הן בני ישראל. שהם עמך: לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה. שהוא מלך ואינו מעמך ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו: ואני ערל שפתים. כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה את פי שלא אבטא במלות שהוא כבד עלי אולי תכשל לשוני לפניו ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ ביני ובין ישראל: (יג) וידבר. עתה כלל הענין כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרעה כאשר יפרש עוד ע"כ השתתפו שניה' בדבור: ויצום. ללכת. אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. ורבי ישועה אמר כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא ישמעו אליהם

וסי' והנער שמואל הלך וגדל. והנער שמואל משרת. ועשיתם ביום הניפכם את. ועשיתם שעיר עזים. התורה התורה. ויך דוד את פלשתים. דשמואל. ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים. דד"ה. ממנו פנה ממנו יתד דזכריה. איום ונורא הוא ממנו. דחבקוק. אלה הם משפחת הלוי. אלה משפחת הגרשוני. ואלה אשר נחלו בני. אלה אשר נחל משה. ומים במשורת תשתה, ומים במשורה ובשממון. דיחזקאל. ויכו את ששי. ויכו את הכנעני יושבי צפת. ויכהו שם החמש. ויכהו שם האלהים על השל. ואף בעונות אבותם. ואף אשר הלכו. אחרי מות משה. אחרי מות יהושע. ויספר שר המשקים. וידבר שר המשקים. קלעים חמש עשרה אמה. לשער החצר קלעים חמש עשרה אמה. וידבר משה בן אל בני. וידבר משה לפני ה'. אשר הגלה, ואלה בני המדינה העולים. וחברו. אלה בני המדינה. וסי' בל' תרגום שמואל עבד אוריתא דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא. ויש ספרים מוסיפין והביא אותו דכהן משיח. יביא אותו דנזיר וסי' משיח למטה ונזיר למעלה. אלה בני זלפה. אלה בני בלהה. דויגש: וידבר ה' אל משה ואל אהרן י"ב נמסר ר"פ חקת התורה: ויצום. ד' וסי' אל בני ישראל ואל פרעה. ואחרי כן נגשו בני ישראל. ויצום לאמר זה הדבר. ויכרת ה' אתם ברית:

בעל הטורים ויצום. ד' במסורה ויצום אל פרעה. אח"כ נגשו בני ישראל ויצום את כל אשר דבר. ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשו גבי יהוידע כשהוציא את בן המלך ויצום לאמור. לא תיראו אלהים אחרים גבי מלך אשור בפרשת השמרונים כשהרגו בהם האריות. בזכות משה שנעשה שליח להקב"ה לצוות על בני ישראל ומה ציווי דהתם מיירי בעבודת גלולים שהוא דמלך אשור ובענין שפיכת דמים שהוא דיהוידע שצוה להרוג את המלך אף כאן צוה משה להתרחק מעבודת גלולים ומשפיכות דמים:

רמבן

ידי שהרימותי זרוע עזי אלי שאתן להם הארץ וכן כי אשא אל שמים ידי שאשא היד הגדולה אל השמים לשבות בה לעולם החיים ואין וירם ימינו ושמאלו אל השמים מן הענין הזה כי הוא כאשר במלאך לבוש הבדים שנשבע בחי העולם:

(ט) **מקוצר** רוח ומעבודה קשה. לא בעבור שלא יאמינו בה' ובנביאו רק שלא הטו אוזן לדבריו מקוצר רוח כאדם שתקצר נפשו בעמלו ולא ירצה לחיות רגע בצערו מרעתו שירוח לו אחרי כן וקוצר הרוח הוא פחדם שלא יהרגם פרעה בחרב כאשר אמרו שוטריהם אל משה. ועבודה קשה הוא הדוחק שהיו הנוגשים אצים בהם ולא יתנום לשמוע דבר ולחשוב בו:

(י) **וידבר** ה' אל משה לאמר. אמרו המפרשים כי מלת לאמר בכל התורה לאמר לישראל וטעם שיאמר השם למשה אמור לישראל דברי אלה ובכאן לאמר אל פרעה והכתוב שאמר אמש אמר אלי לאמר איננו בא על נכון בפירוש הזה וכן במקומות רבות שיכפול. וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם וכן ויאמר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ויאמרו אל כל עדת בני ישראל לאמר ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר הן גוענו ואומר אליכם בעת ההוא לאמר וכיוצא בהלו רבים וכן בסדר הזה וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר איננו לאמר לאחרים על נכון והנכון בעיני כי מלת לאמר להורות על בירור הענין בכל מקום. וידבר ה' אל משה לאמירה גמורה לא אמירה מסופקת ולא ברמז דבר. ולכך יתמיד זה בכל התורה כי נבואת משה פה אל פה ידבר בו ולא בחידות ולכן אמר כן ליעקב אמש אמר השם אלי לאמר באמירה ברורה שלא אזיק לכם כי לולי כן הייתי עושה עמכם רע וכן ויאמרו בני ישראל אל משה ואל אהרן לאמר שהיו אומרים להם כן בפירוש וצועקים להם בגלוי פנים כי המקור לברור הענין פעם מוקדם פעם מאוחר כמו אומרים אמור למגלאי:

(יב) **הן** בני ישראל לא שמעו אלי. כי לא עשיתי להם שיהיו דברי נשמעים להם. ואיך ישמעני פרעה ועוד כי אני ערל שפתים ואיני הגון שאדבר לפני מלך גדול. ויתכן לפרש שחשב משה אולי כי מפחיתותו לא שמעו אליו כי הוא ערל שפתים ולא יבין לדבר על לבם דברים טובים דברים ניחומים אף כי ידבר לפרעה. וטעם הכתוב הזה כי מתחלה לא צוה אותו שידבר הוא אל פרעה רק אמר ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו והיה אפשר שידברו הזקנים והוא יחריש והיה בום מלדבר גם אל העם. ואמר לא איש דברים אנכי והקב"ה השיבו ודבר הוא לך אל העם וכן עשה בבואם מתחלה כמו שאמר וידבר אהרן את כל הדברים האלה אשר דבר ה' אל משה ויעש האותות לעיני העם ועתה כאשר נצטוה משה לכן אמור לבני ישראל אני ה' דבר הוא להם בעצמו כאשר צוהו ולא שמעו אליו וכאשר חזר וצוה אותו לדבר אל פרעה אמר איך אדבר אליו ואני ערל שפתים והקב"ה צירף אהרן עמו וצוה שניהם אל בני ישראל שידברו להם כל אשר יצום ואל פרעה להוציאם מארצו. ורש"י פירש על דבר בני ישראל ועל שליחותו של פרעה ואין צורך:

(יג) **ויצום** אל בני ישראל. פי' רש"י ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין ללמדנו היאך נולדו ובמי נתיחסו וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך הוא הדבר עצמו האמור כאן בא דבר אל פרעה מלך מצרים. אלא מתוך שהפסיק הענין בשביל ליחסם חזר עליו להתחיל בו ויאמר משה לפני ה' היא אמירה האמורה כאן הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו' ונראה הכתוב בשביל שהפסיק הענין. וכך היא השטה כאדם שאומר נחזור על הראשונות וכן דעת ר"א. ואין כן דעתי אבל כאשר צוה השם את משה לדבר אל בני ישראל לכן אמר לבני ישראל ועשה כן ולא שמעו אליו וחזר וצוה אותו שיבא אל פרעה ויצוה אותו לשלחם ואז ענהו הן בני ישראל לא שמעו אלי והקב"ה צוה את שניהם לדבר אל העם ואל פרעה וחשב משה כי שניהם יתנבאו בכל האותות ושניהם יבאו אל בני ישראל ואל פרעה ודי שידבר האחד

ספורנו

מקצר רוח. כי לא נאמנה את אל רוחם ולא נתנו לב להתבונן: ומעבודה קשה. כי לולי העבודה הקשה היו נותנים לב לדברי משה והיו מבינים מטענותיו שראוי לבטוח: הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי חשב שהיה זה מפני שראו שמאז בא לדבר אל פרעה הרע הגורר ולא הציל הצליח כל שכן שיעשה זה פרעה שעשה כרצונו והגדיל: ואני ערל שפתים. כי חשב שלא נרף אהרן עמו אלא בדבור ראשון שהיה דברו לעם: (יג) ויצום. מנה אותם לשרים כמו ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו. וציך לנגיד וזולתם: אל בני ישראל. על בני ישראל. כמו אל ההרים לא אכל: ואל פרעה מלך מצרים להוציא. ועל פרעה מלך מצרים מנה אותם לשרים בענין הוצאת ישראל ממצרים באופן שישראל וגם פרעה ישמעו על כרחם למשה ולאהרן

אבן עזרא

אליהם ואין צורך: (יד) אלה ראשי בית אבותם. על משה ואהרן או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה והאנשים הם מיורדי מצרים והחל מראובן כי לא נשאר לו כבוד רק להתייחס ראשון ואלה ארבעת בניו הם יורדי מצרים: (טו) ובני. משפחת אוהד נכרתה במצרים או במדבר כי איננה נזכרת בפרשת פנחס: וצחר. הוא זרח:

(טז) בני לוי. הזכיר אלה השני שבטים בתחלה בעבור שהם גדולים מלוי כי לוי הוא העיקר כי לא בא לפרש עתה רק יחוס משה ואהרן והזכיר גרשון וקהת ומררי כאשר עלה הם ירדו מצרים: הוא אהרן ומשה. הקדים שם אהרן בעבור שניו. והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן: (יז) בני גרשון. לא היו לו בנים כי אם שניהם: (יח) ובני. הזכיר חיי קהת ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד השלוחים: (יט) ובני מררי. שנים היו בניו ולא יותר ע"כ אמר אלה משפחות הלוי לתולדותם כי לא הולידו יורדי מצרים רק אלה בני יעקב גם הזכיר שני חיי עמרם בעבור כבוד בניו: (כא) ובני יצהר. הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה: (כב) ובני עוזיאל. הזכיר עוזיאל בעבור כבוד מישאל ואלצפן בתורה ולא חשש להזכיר בני חברון: (כג) ויקח. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אלעזר. והזכיר אחות נחשון בעבור כבוד הכהונה. והזכיר בני קרח כי היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו ושמואל הנביא היה מבני קרח

תולדות אהרן ויקח עמרם: סנהדרין נח (יבמות יב): חיי עמרם. מגילה יא: ויקח אהרן. בתרא קי:

אונקלוס

מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: יד אִלֵּין רֵישֵׁי בֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי אִלֵּין זַרְעֲיַת רְאוּבֵן: טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצוֹחַר וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא אִלֵּין זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן: טז וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי לֵוִי לְתוּלְדַתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין: יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְזַרְעֲיַתְהוֹן: יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת מְאָה וּתְלָתִין וּתְלַת שְׁנִין: יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי לְתוּלְדַתְהוֹן: כ וּנְסֵיב עַמְרָם יַת יוֹכֶבֶד אֲחַת אֲבוּהִי לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יַת אַהֲרֹן וְיַת מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין: כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי: כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי: כג וּנְסֵיב אַהֲרֹן יַת אֱלִישֶׁבַע בַּת עַמִּינָדָב אֲחָתֵיהּ דְנַחְשׁוֹן לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יַת נָדָב וְיַת אֲבִיהוּא יַת אֶלְעָזָר

תורה

שני ס יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם
בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ
וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן׃ טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן
יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר
וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן׃ טז וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן
וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי שֶׁבַע
וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יז בְּנֵי
גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר
וְחֶבְרֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת
שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃
יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם׃
כ וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ
לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן
וְאֶת־מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע
וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ כא וּבְנֵי
יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ כב וּבְנֵי
עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃
כג וַיִּקַּח אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־
עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה
וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא
אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃

ז' חס' תורה · ג' חסר דחס' · ג' · ג' ר"פ · כל אור' חס' כמ"א · ג' · ל' . ל' . ל' · ג' וחד מתרי ומגיני

רש"י

(יד) אלה ראשי בית אבותם. ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: אלה ראשי בית אבותם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן (ובפסיקתא גדולה ראיתי לפי שקנתרם יעקב אבינו לג' שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם): (טז) ושני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שא' מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואח"כ ויקם מלך חדש ולוי האריך ימים על כולם: (יח) ושני חיי קהת ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ד' מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק. שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמנים של משה לא תמצאם ארבע מאו' והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות: (כ) יוכבד דודתו. אחות אביו בת לוי אחות קהת: (כג) אחות נחשון. (ב"ב ק"י ס"ר) מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה:

מבנות

בכר ז' חסרים בתורה מסור ס' ויגש: כל אוריתא הולדתם כתיב במ"ב חסר דחסר וסי' ואלה שמות בני לוי לתלדתם. ובני מררי מחלי ומושי. וכל ד"ה תלדותם כתיב במ"א ואחיהם לתולדותם: ואביאסף י"ז מלין סן חד וחד מפקין אלף וסי' במסרה רבתא: ה' פסו' דמיין בשמהתהון ומתחלפין באתיהון וסי' ואלה שמות. ותני' דד"ה. עמרם ויצהר וחברון ועזיאל. קדמאה דד"ה עמרם יצהר וחברון ועזיאל. תליתא דד"ה בני קהה עמרם יצהר חברון ועזיאל:

ספורנו

ולאהרן הממונים עליהם מאתו יתברך: (יד) אלה ראשי בית אבותם. בדין מנה את אלה שרים על ישראל כי הם היו נכבדים מכל האומה וזה כי ראובן בכור ישראל ולא היו מצאצאיו אנשים ראוים להקרא בשם זולתי בניו הנזכרים שהיו מכלל ע' נפש שכבר מתו כמו שבאר באמרו וימת יוסף וכל אחיו וגו' וכך היה מבני שמעון. אבל לוי שהאריך ימים על כלם גדל גם את בני בניו להבין ולהורות וכן קהת ועמרם באופן שיצאו מהם משה אהרן ומרים: (כג) ואהרן לקח את אחות נחשון. החשוב בדורו והוליד ראשי הדור שנבחרו אחר כך לכהונה ואלעזר לקח מבנות פוטיאל שהיה גם כן חשוב בדורו והוליד את פנחס שזכה לברית שלום:

אלה

רמבן

האחד כי כן דרך כל שנים שלוחים שהאחד ידבר והשני יחרים ומפייס בזה וחזר השם ואמר אליו אני ה' הנגלה לך לבדך לדבר בשמי הגדול דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך כי לך יהיו הדברות כלם לא לאהרן עמך והוסף עשיתי שליח אל פרעה אז ענה משה פעם אחרת הן אני ערל שפתים והשם אמר אליו ראה נתתיך אלהים לפרעה כי אתה תבא לפניו עם אהרן וגם הלוה את אהרן ולא ישמע פרעה דבריך ואהרן בשליחותך ישמיענו דבריך כאשר האלהים מצוה לנביא והנביא משמיע דבריו ומוכיח בהם. והנה זו מעלה גדולה למשה זכה בה בענותו שהיה בוש לדבר בערלת שפתיו וכן אמר גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם מדה כנגד מדה שהיה ירא שלא יהיה נבזה בעיניהם. ורש"י כתב אתה תדבר פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעתו מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה ואין זה נכון כלל:

(יד) אלה ראשי בית אבותם. לא רצה הכתוב להתחיל אלה שמות בני לוי לתולדותם שלא יראה שיהיה לוי בכור היחס מכאן ואילך לכבוד משה אבל הזכיר אחיו הגדולים ממנו וכי הוא נמנה שלישי והזכיר בבני לוי לתולדותם כי בראובן ושמעון לא הזכיר רק יורדי מצרים עמהם ובלוי יזכיר תולדותיו ובנותיו ותולדות אבות הנביאים ושנותם לכבודם. ועוד כי הם בעצמם חסידי עליון ראויין לספר בהן כאבות העולם:

(כג) ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון. כאשר הזכיר אם הנביאים לכבודם ולומר שהיא בת לוי איש צדיק ורמז שנעשה

רש״י

(כה) מבנות פוטיאל. מזרע יתרו שפטם עגלים לע״ג. ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (ב״ב קט): (כו) הוא אהרן ומשה. אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם הוא אהרן אשר אמר ה׳ (ש״ר פ״א) יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר ששקולין כא׳: על צבאותם. בצבאותם כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום אות אחת. על חרבך תחיה כמו בחרבך. (יחזקאל לג) עמדתם על חרבכם כמו בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו׳. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף: (כח) ויהי ביום דבר וגו׳. מחובר למקרא של אחריו: (כט) וידבר ה׳. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה׳. כדאי אני לשלחך לקיי׳ דברי שליחותי: (ל) ויאמר משה לפני ה׳. היא האמירה שאמר למעלה הן ב״י לא שמעו אלי ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות: (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות

אבן עזרא

קרח: (כה) ואלעזר. הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס כי לו נתנה הכהונה לעולם ע״כ מדרך הסברא. פוטיאל היה מבני ישראל ולא ידענו טעם פוטיאל כאשר לא ידענו טעם למישאל וכל שמות הנזכרים כמו אהרן ולולי נכתב מעשה משה לא היינו יודעין למה נקרא כן: (כו) הוא אהרן ומשה. הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים ועוד כי הוא התנבא לישראל קודם בא משה: (כז) הם. עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו והשם דבר עמו פנים אל פנים ונגש אל הערפל אשר שם השם ולא כן אהרן והכתוב מעיד לא כן עבדי משה ואהרן אמר לו פעמים בי אדוני על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדי׳ משה לאהרן וככה בנביאי׳ וככה בכתובים ואין טענה ממלת ואלה תולדות אהרן ומשה גם ותלד לו את אהרן ואת משה כי כאשר נולדו הזכירם והעד תולדות גם ותלד: (כח) ויהי. יש לתמוה על המסדר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו והוא סמוך אליהם ואם לא ידענו בו טעם כי כן ביום דבר ה׳ אל משה בארץ מצרים וזה שדבר לו אני ה׳ דבר אל פרעה וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם דבק בפרשה הסמוכה אליו אולי בעל הפסקות ידע לו טעם למה עשה כן כי דעתו רחבה מדעתנו: (כט) וידבר ה׳. עתה פי׳ ענין וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן וזהו בא דבר אל פרעה מלך מצרים: (ל) ויאמר ה׳. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים השיבו השם ראה נתתיך אלהים לפרעה: (א) ויאמר. טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו אלהים והוא מדבר אל הנביא והנביא מדבר אל אנשי דורו והאומרים כי נביא מגזרת ניב שפתים איננו נכון כי שורש ניב מהשניים לפי דעת חכמי צרפת ומעלומי העי״ן לפי דעת חכמי ספרד ושרש נביא שלש אותיות והעד נביאים ויתנבאו כי האל״ף שרש ועוד כי ניב שפתים כמו פרי כי הוא מגזרת תנובה עוד ינובון בשיבה והעד הנאמן וניבו נבזה אכלו ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא אם פירושו דברן הוא רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים והוא מתענג עלי ע״כ ויתפלל בעדך

מקרא

כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי׃
כה וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃
כז הֵם הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃
כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס
שלישי כט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃
ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ
ז א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן

(כד) כו׳ מ״ל בנ״א חסר שאלתיאל וכל׳ דגש במ״ב — (כה) ד׳ — (כו) ד׳ דקדים אהרן למשה — ד׳ חס׳ בליש׳ — (כז) ג׳. ג׳ — (כט) ו׳ בטעם ר״פ — (ל) ד׳

תרגום אונקלוס

וְיַת אִיתָמָר׃ כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אִלֵּין זַרְעֲיַת קֹרַח׃ כה וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן נְסֵיב לֵיהּ מִבְּנַת פּוּטִיאֵל לֵיהּ לְאִתּוּ וִילֵידַת לֵיהּ יַת פִּינְחָס אִלֵּין רֵישֵׁי אֲבָהַת לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן אַפִּיקוּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן׃ כז אִינּוּן דִּמְמַלְּלִין עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ כח וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כט וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר אֲנָא יְיָ מַלֵּיל עִם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם יַת כָּל דַּאֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ׃ ל וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלַל וְאֵיכְדֵין יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה׃ א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזִי דְמַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְהֵי

פוטיאל ל׳. חניאל וחניאל ל׳. פדאל ל׳ פניאל ל׳. עבדאל ל׳. וההראל ל׳: אהרן ומשה ד׳ דקדים אהרן למשה וסי׳ הוא אהרן ומשה. ואלה תולדות אהרן. ובני עמרם אהרן וחברו: אמר ה׳ להם ד׳ וסי׳ הוא אהרן ומשה. מות ימתו במדבר ולא. ויעבדו את הגלולים דמלכים. ולא השמידו את העמים: צבאתם ד׳ חסרים בליש׳ וסי׳ מארץ מצרים על צבאתם. והוצאתי את צבאתי. במראת הצבאת. ולא תצא אלהים בצבאתינו. וכל לצבאתם דכוות׳: וידבר ה׳ ו׳ ר״פ בטעם דרגא תביר וסי׳ דבר אל פרעה מלך. זאת החיה אשר. בערבות מואב: וחברו אליכם מתוך האש. אל מנשה ואל עמו: אמירה לפני ה׳ וסי׳ הן אני ערל שפתים ואיך. ויאמר דוד אל מיכל לפני ה׳. ויאמר ממוכן לפני. ויאמר חרבונה אחד. ויאמר לפניו אחיו וחיל שמרון: הן אני ד׳ וסי׳ הן אני ערל שפתים. הן אני נשארתי לבדי. הן אני עץ יבש. הן אני כפיך לאל:

תולדות אהרן מבנות פוטיאל. סוטה מג בתרא קט: הוא משה ואהרן. מגלה יא:

בעל הטורים

אסיר. ב׳ אסיר ואלקנה. להוציא ממסגר אסיר ז״ש על בני קרח שמקום נתבצר להם בגיהנם. וזהו להוציא ממסגר אסיר: הן אני. ד׳ דסמיכי הן אני ערל שפתים הן אני כפיך לאל. הן אני נשארתי לבדי. ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש. משה אמר הן אני ערל שפתים והקב״ה אמ״ל הן אני כפיך לאל כלומר אל תחוש לערלת שפתיך כי אהיה עם פיך והוריתיך וכן אל יאמר הסרים הן אני עץ יבש. אל יאמ״ר בלבו מי ילד לי את אלה כלומר ובעת כס׳ שיש בידו לרפאותו כאשר אלה וילד׳ ציון:

רמב״ן

בא גם כן הזכיר אם הכהונה שהיא מיוחסת מזרע המלוכה אחות הנשיא הגדול והזכיר אמו של פנחס שהוא ג״כ כהן שזכה בה בעצמו. ואם היה זה שם פוטיאל גם איננו נדרש מה טעם להזכיר שם אדם לא ידענו מי הוא ולכן אמרו רבותינו שהוא מזרע יוסף שפטפט ביצרו ומזרע יתרו שפטם עגלות לעבודת גלולים והולך לשבח שזכו בצדקתם בכהונת עולם. ועל דרך הפשט הזה נאמר שהכתובים מזכירים במלכים שמות אמותם ושם אמו מעכה בת אבישלום ושם אמו עזובה בת שלחי וכן כולם או שהיה פוטיאל נכבד וידוע בדורו והזכירו לשבח ואמר הכתוב מבנות פוטיאל ולא אמר בת פוטיאל כי היו לו בנות רבות והוא בחר מהן האחת או שלא היתה בתו. אבל בת בתו מתיחסת אליו למעלתו ועל כן לא הזכיר שמה:

(כח) ויהי ביום דבר ה׳ אל משה בארץ מצרים. יתכן לפרש שהכתוב מוסב למעלה. אמר ויהי זה שהיו הם המדברים אל פרעה מלך מצרים בעת אשר דבר

ספורנו

(כה) אלה ראשי אבות הלוים. באופן שאלה משה ואהרן הנזכרים היו ראשי אבות הלוים: (כו) הוא אהרן ומשה. ואלה הנכבדים מכל בית אבותם הם האנשים שבדין ובראוי אמר ה׳ להם הוציאו את בני ישראל כי היו ראוים להיות דבריהם נשמעים אצל כל ישראל: על צבאותם. כל קהל עם פרעיו יחדיו: (כז) הם המדברים. הם היו ראוים לדבר לפרעה ולהיות נשמעים ממנו: (כח) ויהי ביום דבר ה׳ אל משה. כאשר דבר ה׳ אל משה שידבר אל פרעה והוא השיב שלא ישמעו אליו הנה אחר שצוה אותו ואת אהרן לשרים על ישראל ועל פרעה כאשר בזכיר באר שלא היה המכוון בהם שום אבל היה שיהיה משה אלהים לפרעה ואהרן

אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃ ב אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ג וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ה וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ ו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם כֵּן עָשׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־פַּרְעֹה׃ רביעי פ

ד׳ ר״פ נחו׳ · ל׳ דטעים כיה · י׳ · ל׳. כ׳ מ״ל רבות מופתי. · ד׳ · ו׳ חס׳ בתורה · ל׳ חסר · כ׳ · ל׳ וחד ובשפטי׳ גדלים · ל׳ וחסר · חד מן ז׳ ר״פ

מְתוּרְגְּמָנָךְ: ב אַתְּ תְּמַלֵּל יָת כָּל דַּאֲפַקְדִינָךְ וְאַהֲרֹן אָחוּךְ יְמַלֵּל עִם פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵיהּ: ג וַאֲנָא אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְאַסְגֵּי יָת אָתְוָתַי וְיָת מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: ד וְלָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה וְאֶתֵּן יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי בְּמִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת חֵילַי יָת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּדִינִין רַבְרְבִין: ה וְיִדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד אָרֵים יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל מִצְרָיִם וְאַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּינֵיהוֹן: ו וַעֲבַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתְהוֹן כֵּן עֲבַדוּ: ז וּמֹשֶׁה בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְאַהֲרֹן בַּר תְּמָנַן וּתְלָת שְׁנִין בְּמַלָּלוּתְהוֹן עִם

אבן עזרא

כעדך וחיה: (ב) אתה תדבר. אל אהרן: את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה. ואע״פ שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדו באו: (ג) ואני אקשה. יש לשאול אם השם הקשה את לבו מה פשעו ומה חטאתו. והתשובה כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון להוסיף על טובתו או לחסר מרעתו וזה אפרש בפרשת כי תשא ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה. והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי ורבי ישועה אמר כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות ולא דבר נכונה: (ד) ונתתי את ידי. מכתי כי ביד היא כדרך בני אדם: וטעם צבאותי. כמו שהם המלאכים צבאות ה׳ בשמים כך הם ישראל בארץ: (ה) וידעו. כבר הזכיר ר׳ יהודה המדקדק הראשון ההפרש שיש בין וידעו ובין וידעו כי הקמוץ בקמץ גדול הוא פועל עבר כמו שמעו והוי״ו השיבו לעתיד כמשפט והקמוץ בקמץ קטן והיו״ד סימן לעתיד כמו וישמרו והנח הנעלם בין היו״ד והדל״ת תחת היו״ד שהוא שורש והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים כדי שיודע שמו הנכבד בעולם: (ו) ויעש משה ואהרן. עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות ואחר כן יפרש כל אות ואות: (ז) ומשה. הזכיר שנותיהם ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה כי מעלתם גדולה מכל הנביאים ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן ואל יעלה על לבך כי שמואל עמהם בעבור שכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם כי כבר פירשתי במקומו כי לאלה לבדם נתנה התורה והנה על ידם ינחלו הצדיקים העוה״ב וכל הנביאים הם נביאי תוכחות או עתידות

רשי

במכות ויסורין: יהיה נביאך. כתרגומו מתורגמנך. וכן כל ל׳ נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ינוב חכמה ויכל מהתנבות דשמואל (סימן י׳) ובלע״ז קורין לו פרידי״גר: (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך יטעימנו וימליצנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתרים כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח בעו״ג לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי. ותכירו את גבורתי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על העו״ג כדי שישמעו ישראל וייראו שנאמר (צפניה ג) הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר אף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמ׳ ויחזק ה׳ את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה (עיין ברא״ם שגורס כאן דבור המתחיל בלבתך לשוב עד אשר שמתי בידך וכדלעיל פרשת שמות בפסוק בלכתך לשוב ע״ש): (ה) את ידי. יד

ולא ישמע ד׳ וסי׳ אלכם פרעה. ויסרו אותו. כל איש אשר ימרה. ראות רבות ולא תשמר: אלכם ו׳ חסרים נמסר פ׳ מקץ: ומשה ז׳ ר״פ נמסר פ׳ שמות:

תולדות אהרן אם לבאותי. שבועות לת:

בעל הטורים

ואני אקשה. עליו נאמר עם עקש תתפל. עקש בגימט׳ מלך מצרים.

ספורנו

ואהרן יהיה לו למתרגם ומליץ: ז ואני אקשה: הנה בהיות האל חפץ בתשובת רשעים ולא במיתתם כאמרו חי אני נאם ה׳ אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב הרשע מדרכו וחיה אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו וזה להשיב את המצרים בתשובה בהודיע להם גדלו וחסדו באותות ובמופתים כאמרו בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. ועם זה היתה הכונה שישראל יראו וייראו כאמרו למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בלי״ס לא על צד תשובה והכנעה לאל יתברך שיתנחם מהיות מורד אע״פ שהכיר גדלו וטובו אלא ע״צ היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרות המכות כמו שהגידו עבדיו באמרם הטרם תדע כי אבדה מצרים וזאת לא היתה תשובה כלל אבל אם היה פרעה חפץ להכנע לאל יתברך ולשוב אליו בתשובה שלמה לא היה לו מזה שום מונע והנה אמר האל יתברך ואני אקשה את לב פרעה שיתאמץ לסבול המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל למען שיתי אותותי אלה בקרבו שמהם יכירו גדלי וטובי וישובו המצרים באיזו תשובה אמתית: ולמען תספר. וידעת אתה ישראל הרואה בצרתם: באזני בנך. להודיע שכל אלה יפעל אל עם גבר להשיבו אליו וזה כשיפשפשו במעשיהם בבא עליהם איזה פורענות: (ד) ולא ישמע אליכם פרעה. לא קודם ההקשאה גם לא אחרי כן עם ראותו רבוי האותות והמופתים ולכן אעשה בהם שפטים והם מכת בכורות וטביעת מצרים בים סוף שאניהם בלבד היו ע״צ עונש להם מדה כנגד מדה אבל שאר המכות היו אותות ומופתים להשיבם בתשובה כאמרו בזאת תדע כי אני ה׳ בעבור תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ למען ידעו כי לה׳ הארץ. למען שיתי אותותי אלה בקרבו ולמען תספר וידעת אתה ישראל והמצרים וגם כשהשביעם בים לעשות באופן שהנשארים במצרים יכירו וידעו כאמרו וידעו מצרים כי אני ה׳: (ו) ויעש משה ואהרן כאשר צוה ה׳ אותם. בכל דבור ודבור שמרו זה הסדר המצוה שהיה משה מדבר קודם כמו שליח מהאל ית׳ ואחר כן היה אהרן מתרגם: כן עשו. לא הוסיפו ולא גרעו: (ז) ומשה בן שמנים שנה. ועם כל זקנתם השכימו והזדרזו לרצון קונם. כי אמנם מי שהגיע

רמבן

דבר ה׳ אל משה בארץ מצרים כי בעבור שאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה׳ להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים היה נראה שהדבור לשניהם בשוה ועתה פירש שהיה הדבור למשה והמצוה לשניהם שיוציאום וזה טעם הפסק כל הפרשה:

ז (ג) ואני אקשה את לב פרעה. אמרו במדרש רבה גלה לו שבוא עתיד לחזק את לבו בעבור לעשות בו הדין תחת שהעבידם בעבודה קשה ועוד שם כי אני הכבדתי את לבו אמר רבי יוחנן מכאן פתחון פה לאפיקורסין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה אמר רבי שמעון בן לקיש יסתם פיהם של אפיקורסין אלא אם ללצים הוא יליץ מתרה בו פעם ראשונה ושניה ושלישית ואינו חוזר בו הוא נועל בו דלת מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. כך פרעה הרשע כיון ששגר הקב״ה אצלו חמש פעמים ולא השגיח על דבריו אמר לו הקב״ה אתה הקשית את ערפך והכבדת את לבך הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל אם השם הקשה את לבו מה פשעו ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים ולפי מעשיו הראשונים נדון. והטעם השני כי היו חצי המכות עליו בפשעו כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה ויכבד פרעה את לבו הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות לא לעשות רצון בוראו ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו׳ ואשר אמר קודם המכות ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם יודיע למשה העתיד להעשות בו במכות האחרונות כענין שאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך. וזה טעם ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר ויחזק ה׳ כי לב

רשי

יד ממש להכות בהם : (ח) מופת . אות להודיע שיש צורך במי ששולח אתכם : (י) לתנין . נחש : (יא) בלהטיהם . בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו (בראשית ג) להט החרב המתהפכת דומה שהיא מתהפכת ע"י לחש : (יב) ויבלע מטה אהרן . (שבת צ"ז) מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן : (יד) כבד . תרגומו יקיר ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו (שמות י"ח) כי כבד ממך הדבר : (טו) הנה יוצא המימה . לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו (ש"ר) : (טז) עד כה . עד הנה ומדרשו עד שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה אמר ה' כחצות הלילה

אבן עזרא

עתידות : (ח) ויאמר ה' . החל לשתפם שניהם כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש פרעה מופת רק יאמר לא ידעתי את ה' ועתה יבקש מופת : (ט) קח את מטך . הוא מטה משה שנתנו לו והעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך וכתוב וירם במטה ויך את המים והנה הודיענו בפתחות הכי"ת שהוא המטה הידוע שאמר לו קח את מטך ועוד ומטך אשר הכית בו את היאור : (י) ויבא משה . גם זה מופת שהמטה היה לתנין ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש ויפת אמר נחש הוא תנין : (יא) ויקרא גם פרעה לחכמי' . חכמי המזלות : ולמכשפים . משנים דבר התולדות למראה העין : והחרטומים . הם היודעי' סוד התולדות והמלה רביעית אולי לשון מצרים הוא או לשון כשדים כי לא מצאנוה בכל המקרא רק בדברי שניהם והפריש הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין ובין מעשה החרטומים על כן כתיב בלטיהם והמלה השלישית מגזרת להט החרב אשכבה לוהטים ולהט אותם היום הבא והוא כמו כריקות ואש עוברת וזאת היא אחיזת עינים : (יב) וישליכו . זה פלא שני שבלע מטה אהרן מטות החרטומים ולא נמצאו וקראו מטה אהרן כי כן היה בתחלה ור' ישועה אמר כי אחר שסב בלע מטותם וזה פלא גדול : (יג) ויחזק . מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן : (יד) ויאמר כבד . פועל עבר כמו כי זקן יצחק לו חפץ ה' . כאשר אהב . והיה קמץ קטן תחת מ"ם מאן שהוא שורש שלא ידגש האל"ף ההוא אחריו כמו חרף נפשו : (טו) לך אל פרעה בבקר . מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה וצוה השם למשה שילך בבקר ויעמוד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאור לפני פרעה וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה ויתנהו אל אהרן לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם : (טז) ואמרת . אמור לו ככה כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע

ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ט כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם
פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת
וְאָמַרְתָּ אֶל־אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ
וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃
י וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה
וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי
פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃
יא וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים
וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם
חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃
יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ
לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־
מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה׃ ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן
לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה
בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ
לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה
אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃
טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר
שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר

ו' חס' כתור' · ל' חד מן חד לישנ' בסוף תיבותא · ל' · ל' · ל' · ג'. ל'. · ה' מלאים · ג' חסר י' בתראה בתורה · ב' חד חסר וחד מ"ל ודין חסר · כול' חסר יו"ד · ל' דמטעים ביה · ג' חס' בסי' · ל' · ד'

ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימָר : ט אֲרֵי יְמַלֵּיל עִמְּכוֹן פַּרְעֹה לְמֵימָר הָבוּ לְכוֹן אָתָא וְתֵימַר לְאַהֲרֹן סַב יָת חוּטְרָךְ וּרְמִי קֳדָם פַּרְעֹה יְהֵי לְתַנִּינָא : י וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוַת פַּרְעֹה וַעֲבָדוּ כֵן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וּרְמָא אַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהּ קֳדָם פַּרְעֹה וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַהֲוָה לְתַנִּינָא : יא וּקְרָא אַף פַּרְעֹה לְחַכִּימַיָּא וּלְחָרָשַׁיָּא וַעֲבָדוּ אַף אִינוּן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן : יב וּרְמוֹ גְּבַר חוּטְרֵיהּ וַהֲווֹ לְתַנִּינַיָּא וּבְלַע חוּטְרָא דְאַהֲרֹן יָת חוּטְרֵיהוֹן : יג וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ : יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה סָרֵיב לְשַׁלָּחָא עַמָּא : טו אִיזֵיל לְוַת פַּרְעֹה בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא וְתִתְעַתַּד לִקְדָמוּתֵיהּ עַל כֵּיף נַהֲרָא וְחוּטְרָא דְאִתְהֲפֵיךְ לְחִוְיָא תִּיסַב בִּידָךְ : טז וְתֵימַר לֵיהּ יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי לְוָתָךְ לְמֵימָר שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן ו' וסי' כי ידבר אלכם . ויאמר ה' דעלם כי ידבר אלכם . פיח הכבשן . ויאמר ה' דעלם קחו מלא חפניכם . החדש הזה לכם . ויאמר ה' דעלם דברו בעשור לחדש . הפסח . ויאמר ה' דעלם זאת חקת הפסח . בהר . ויאמר ה' דעלם בהר ההר . האמנתם . ויאמר ה' דעלם יען לא האמנתם : תנין חד מן ח' ליש' ן' בסוף תיבותא וסי' יהי לתנין. ויהי לתנין . הים אני אם תנין. ביום ההוא יפקד. ואצאה בשער הגי . מחוללת תנין . תרמס כפיר ותנין. אכלני הממני. וכל כתו' דכו' במ"ג דכיתני במקום תנים . אח הייתי לתנים . גם תנים חלצו שד דא"ג סי' : ולמכשפים ב' וסי' ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים . ויאמר המלך : וישליכו ה' מלאים וסי' איש מטהו . וישליכו שמה איש נזם זהב . ואת מלך העי תלה . וישליכו את האיש אל קבר אלישע. וישליכו אתה ויפרשו את השמלה. וכל ד"ה דכו' במ"א חס' וישלכו את תורתי אחר גום : לתנינים ג' כתו' כן וסי' ואת התנינים הגדלים. ויהי לתנינם . חמת תנינם יינם : מטתם ב' בתורה חד מ"ל וחד חסר וסי' ויבלע מטה אהרן . ומטה אהרן בתוך מטותם קדמא חסר : המימה ב' וסי' לך אל פרעה בבקר . השכם בבקר דערוב. אלהי העברים ה' נמסר פ' שמות.

תולדות אהרן בלהטיה'. סנהדרין סז : ויבלע מטה אהרן . שבת נז : ונצבת לקראתו . זבחים קב :

בעל הטורים והשלך לפני פרעה וכו' לתנין . ולא אמר ויהי אלא אחר שתשליך אותו אמור למטה וכו' תנין כדי שישמע פרעה שעל פי דבורך יחזור לתנין ולמה לתנין לפי שפרעה אמר על עצמו התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו. ורמז לו כשם שזה הוא תנין וחזר להיות עץ יבש כך יחזור פרעה להיות עפר רמה ותולעה : מטותם . ב' ויבלע מטה אהרן את מטותם. מטה אהרן בתוך מטותם. איתא במדרש שגם במעשה קרח בלע מטה אהרן מטותם וכשהוציאו אז חזר ופלטם ולכך לא הוציאו פרח . וע"כ כתיב ויוציאו את המטת חסר לפי שבלעם :

רמבן

לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו :

(יא) **בלהטיהם** . אמרו רבותינו שהם מעשה כשפים וע"י מלאכי חבלה הם עושים והמלה מגזרת אש לוהט להבה תלהט רשעים והענין כי הם נעשים על ידי לוהטים מלאכי אש מלהטת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב כענין ויגל ה' את עיני נער אלישע והנה רכב אש וסוסי אש ואולי יקראו כן המלאכים הסוככים באויר בגלגלי היסודות שקורין אותם שדים ועוד אבאר בעזרת השם אבל בלטיהם אמר שהם שדים והמלה נגזרת ממלת לט דברו אל דוד בלט כי השדים באים בלט כי הם בעלי גופות מאויר שאינו נרגש וזהו שאמר לחכמים ולמכשפים כי חכמי ההשבעות והסיפה השדים היו ראשיהם וזקניהם וחרטומי מצרים יכלול את שניהם ולא ידענו גזרת המלה ואמר ר"א כי הוא לשון מצרי או לשון כשדי כי לא מצאנו רק בדברי שניהם והקרוב

ספורנו

לשמים גם בימים ההם כבר עבר ימי השיבה והגיע לגבורות כמו שהעיד בתפלתו באמרו ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' : (ט) תנו לכם מופת . המופת הוא להורות על גודל הממלא ושראוי לשמוע בקולו אמנם האות הוא עדות לשליח לפיכך עשה אותות לעיני עם ישראל שלא היה ספק אצלם על גודל הממלא ויכלתו אבל היה על השליח אם הוא שליח אמת אבל פרעה שהיה מסופק על הממלא או מכחישו באמרו לא ידעתי את ה' שאל מופת לאמת גודל הממלא באופן שיורה שראוי לשמוע בקולו ואינו נמנע שיהיה דבר אחד בעצמו אות ומופת ביחס לאנשים מתחלפים : (יב) ויהי לתנינים . על תבנית ותמונת תנינים אבל לא בתנועתם : ויבלע מטה אהרן את מטותם . שיראו שהאל יתברך לבדו הוא הנותן נשמה ורוח ולא היה כח בחרטומים לתת תנועה בתנינים : (יג) כבד לב פרעה . אף על פי שראה ההבדל בין המופת שעשיתם אתם ובין מעשה הכשפים : (טו) נהפך לנחש .

וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה
אָמַר יְהוָה בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי
יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה פ'
אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם אֲשֶׁר ד'
בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ יח וְהַדָּגָה ג'
אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר
וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־ ל'
הַיְאֹר׃ ס יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־ י"ב בטעמא בספ'
מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ
וּנְטֵה־יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם י"ו חסר את
עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־ ד' חסר בלי'
אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם
וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ י"א
מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃ ל'
כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה ה'
וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר
לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו ד'
וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר
לְדָם׃ כא וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר ג'
מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ ג' בספ'
מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר כול' מ"ע במ"ד
וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
כב וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם
בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־ ג'. ט"ו
שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃

בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא
קַבֵּילְתָּא עַד כְּעַן׃
יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּדָא תִּידַע
אֲרֵי אֲנָא יְיָ הָא אֲנָא מָחֵי
בְּחוּטְרָא דִּי בִידִי עַל מַיָּא
דִּבְנַהֲרָא וְיִתְהַפְּכוּן לִדְמָא׃
יח וְנוּנֵי דִּבְנַהֲרָא יְמוּתוּן
וְיִסְרֵי נַהֲרָא וְיִלְאוֹן
מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִן
נַהֲרָא׃ יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
אֵימַר לְאַהֲרֹן סַב חוּטְרָךְ
וַאֲרֵים יְדָךְ עַל מַיָּא
דְּמִצְרָאֵי עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל
אֲרִיתֵיהוֹן וְעַל אַגְמֵיהוֹן
וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישַׁת
מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא וִיהֵי
דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם
וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא׃
כ וַעֲבַדוּ כֵן מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד
יְיָ וַאֲרֵים בְּחוּטְרָא
וּמְחָא יָת מַיָּא דִּבְנַהֲרָא
לְעֵינֵי פַרְעֹה וּלְעֵינֵי
עַבְדוֹהִי וְאִתְהֲפִיכוּ כָּל
מַיָּא דִּבְנַהֲרָא לִדְמָא׃
כא וְנוּנֵי דִּבְנַהֲרָא מִיתוּ
וּסְרֵי נַהֲרָא וְלָא יְכִילוּ
מִצְרָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַיָּא
מִן נַהֲרָא וַהֲוָה דְמָא בְּכָל
אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ כב וַעֲבַדוּ
כֵן חָרָשֵׁי מִצְרַיִם
בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאִתַּקַּף לִבָּא
דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן
כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃

תולדות אהרן והדגה. נדרים נא: בלטיהם. סנהדרין סז:

רש"י

הלילה: (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראוין לשתות: (יט) אמור אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן: נהרתם. הם נהרות המושכות כעין נהרות שלנו: יאוריהם. הם בריכות נגרים העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות ונילוס מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: אגמיהם. קבוצת מים שאינן נובעין ואין מושכין אלא עומדים במקו' אחד וקורין לו אשטא"נק: בכל ארץ מצרי'. אף במרחצאות ובאמבטאו' שבבתים: ובעצים ובאבנים. מים שבכלי עץ ובכלי אבן: (כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי. (סנהדרין סז) רבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים בלהטיהם מעשה כשפים: ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן (מנחות פה) תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן. אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים

אבן עזרא

תשמע כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה: (יז) כה. השליח ידבר על פי השולח ואמר דרך קצרה כי תחסר מלת שלוחו וככה הנה אנכי שלוחו מכה במטה אשר בידי ואמר אשר בידי ואף על פי שביד אהרן היה כי שניהם שוים ומשתתפים באות: (יח) והדגה. שם מין כולל לכל שורץ במים. ונלאו. מבנין נפעל מגזרת לאה כטעם לא יכלו: (יט) ויאמר. לפי דעתי הפשט כי אהרן נטה ידו והכה היאור ונטה ידו כנגד כל הרוחות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים והטעם בכל מלכות מצרים: ומלת מימי מצרים. כלל והפרט על נהרות' ואינם היאור רק שיאור ונהרות אחרים בארץ מצרים כי הדם היה בכל ארצם: ועל יאוריהם. לשון רבים בעבור שהיאור במקומות רבים: אגמיהם. מים מחוברים מעצמם ממי המטר: ומקוה מימיהם. הם המעיינים והבארות והבורות ואמר הגאון כי מימי כפול מים מתוקים ומים מרים כמו הים על כן כתוב הקורא למי הים והנה שכח מי הירדן יכרתון ומלת מים כאשר היא סמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה כמו מימי ומימיך גם על לשון רבים כי לא יתכן לומר מימי ומימה ומצאנו מי על לשון יחיד כי מי נדה לא זורק: וטעם ובעצים ובאבנים. המים שהיו בבתים בכלי עץ או בכיור הנעשים מאבן: (כ) ויעשו. הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי מצרים: (כב) ויעשו כן. מלת בלטיהם מגזרת ותבא אליו בלט בדברי סתר הנעלמים מן העין ואין המלה חסרת ה"א כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם אנה מצאו החרטומים מים והפכום והתשובה אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ לא המים שהיו תחת הארץ והחרטומים חפרו והוציאו מים וראו כי נהפכו לדם ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן ובין מעשיהם כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו וכל מים שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד

מכת ח' פתחין וסי' פ' שמות וסי' בל' תרגום עבראה בחוברא לא תלקי עממין ה' ברוגזא מחי. וכל אית"ן דכו': על המים ד וסי' אנכי מכה במטה. ויבאו אלימה ושם. את הצפר החיה יקח. וישכמו בבקר והשמש זרחה. וכל תהלות דכו' במ"א ה' על מים רבים: ויאמר ה' י"ב בטעם קדמא אזלא בספרא נמסר פרשת שמות: מימי ו' וסי' קח מטך ונטה. ויט אהרן את ידו על מימי מצרים. אשר נכרתו מימי הירדן. נהרות דמשק. סתם את מוצא. יגזלו מימי שלג: והיו י"א רפי' נמסר פ' תרומה: וירם ח' נמסר בתהלים סי' קמ"ח: נהרתם ד' חסר בלישנא וסי' על נהרתם ועל יאריהם. על הנהרת על היארים. את נערתיה שלתה. ונהרתיך אוביש: ולעיני ד' וסי' לעיני פרעה ולעיני. את המרינית. ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא. לעיני חנמאל דודי: בלטיהם ג' וסי' דם צפרדעים כנים: ויחזק ט"ו נמסר בשמואל א' סימן י"ז בפסוק ויחזק דוד מן הפלשתי:

בעה"ט והנה לא שמעת עד כה. כה אמר ה' כחצות הלילה. כה בא"ת ב"ש ל"ן וב"פ ל"ן עולה ר"מ וכל כך מכות לקו במצרים מ' ועל הים ר' זהו שרמז לו לא תשמע עד שתלקה כמנין כה כה וז"ש לן תכה ופתי יערים כמנין לן לן: על המים. ה' במסרה על המים. ויחנו שם על המים. אשר ביאור. כדם הלבור השתוטה על המים החיים. והשמש זרחה על המים. ויראו את המים אדומים כדם. זהו שאמרו רבותינו ז"ל צריך שיתן מים כדי שיהא הדם ניכר במים וזהו ויראו מים אדומים כדם שיהא נראה במים אודם כדם. וכן במכות היאור נראה כדם במים ובזכות המצוה שנעשה במים מצאו י"ב עינות מים: ויבאש. ב' ויבאש היאור. וירם תולעים ויבאש מלמד שגם ביאור גדלו תולעים שנבאש מהם:

ספורנו

גם בתנועתו כאמרו ויבלע וכן למעלה וינס משה מפניו: (יז) בזאת תדע כי אני ה'. שאשנה טבע דבר בלתי נפסד והוא היאור: (יח) והדגה אשר ביאור תמות. לא תשאר בו צורת המים עם מראית הדם אבל תהיה בו צורת הדם בעצמותו ובמראיתו ולפיכך תמות הדגה: ונלאו מצרים. לחפור סביבת היאור

רמבן

והקרוב כדברי רש"י שהיא מלה ארמית מורכבת מהטעמים הנזכרים בעצמות כי נודע הוא כי רוב האומות בעצמות מתים או בעצמות חיות כענין שהזכירו בידעוני:
(טז) והנה לא שמעת עד כה. בעבור שזאת מכה ומעתה יחל להכותו אמר לו כי רשעו גורם לו להביא עליו עונש שלא שמע למצות בוראו והנה פרעה לא היה אומר להם בפירוש שלא ישמע ולא ישלח רק בפעם הראשון שאמר לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח ולא היה גוער בהם רק שומע דבריהם ושותק כי יפחד מהמכות מעת שעשו לפניו מופת התנין ובלע מטותם אך במכות הראשונות מנסה את החרטמים לעשות כהם כלומר שהם מעשה חכמים והנה הוא ירא ומתחזק וזה טעם ויחזק לב פרעה:
(כ) וירם במטה ויך את המים. שהרים ונטה ידו על ארץ מצרים כנגד כל הרוחות ואח"כ הכה המים אשר ביאור לעיני פרעה ונהפכו כל המים שביאור לדם לעיניו ויהי הדם עוד בכל ארץ מצרים ורבי אברהם אמר כי הזכיר מכת היאור ולא חשש להזכיר נטיית ידו על כל ארץ מצרים:

רש"י

כשפים: (כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם: (כה) וימלא. מנין שבעת ימים שלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש וג' חלקים היה מעיד ומתרה בהם (בש"ר): (כז) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל כמו שלו ושקט שרוי ועף: נוגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן (שמות כא) ונגפו אשה הרה אינו מיתה. וכן (ירמיה יג) בטרם יתנגפו רגליכם. (תהלים צא) פן תגוף באבן רגלך. (ישעיה ח) ולאבן נגף: (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואחר כך בבתי עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו וממנו התחיל' הפורענו' (סוטה יא ש"ר): (כט) ובכה ובעמך. (סנהדרין פז) בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין: (ב) ותעל הצפרדע. (ש"ר) צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו. ופשוטו י"ל שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות. וכן ותהי הכנ' הרחוש' פדולי"ירא בלע"ז. ואף ותעל הצפרדע גרינולייר"א

תורה

כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ
וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת׃
כד וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת
הַיְאֹר מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ
לִשְׁתֹּת מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃ כה וַיִּמָּלֵא
שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה
אֶת־הַיְאֹר׃ פ
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא
אֶל־פַּרְעֹה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה
אָמַר יְהוָה שַׁלַּח אֶת־עַמִּי
וְיַעַבְדֻנִי׃ כז וְאִם־מָאֵן אַתָּה
לְשַׁלֵּחַ הִנֵּה אָנֹכִי נֹגֵף אֶת־כָּל־
גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים׃ כח וְשָׁרַץ
הַיְאֹר צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ
בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־
מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ
וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ׃
כט וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ
יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים׃ ח א וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן
נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־
הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־
הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיֵּט אַהֲרֹן
אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל
הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם
וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־

אונקלוס

כג וְאִתְפְּנִי פַרְעֹה וְעַל
לְבֵיתֵיהּ וְלָא שַׁוִּי לִבֵּיהּ אַף
לְדָא׃ כד וַחֲפַרוּ כָל מִצְרָאֵי
סַחֲרָנֵי נַהֲרָא מַיָּא לְמִשְׁתֵּי
אֲרֵי לָא יְכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָּא
דִבְנַהֲרָא׃ כה וּשְׁלִימוּ
שַׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר דִּמְחָא יְיָ
יָת נַהֲרָא׃ כו וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה עוּל לְוַת פַּרְעֹה
וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן
קֳדָמַי׃ כז וְאִם מְסָרֵב אַתְּ
לְשַׁלָּחָא הָא אֲנָא מָחֵי יָת
כָּל תְּחוּמָךְ בְּעוּרְדְּעָנַיָּא׃
כח וִירַבֵּי נַהֲרָא עוּרְדְּעָנַיָּא
וְיִסְקוּן וְיֵעֲלוּן בְּבֵיתָךְ
וּבְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ וְעַל
עַרְסָךְ וּבְבֵית עַבְדָּךְ
וּבְעַמָּךְ וּבְתַנּוּרָךְ וּבְאַצְוָתָךְ׃
כט וּבָךְ וּבְעַמָּךְ וּבְכָל עַבְדָּךְ
יִסְקוּן עוּרְדְּעָנַיָּא׃ א וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן
אֲרֵים יָת יְדָךְ בְּחוּטְרָךְ עַל
נַהֲרַיָּא עַל אֲרִיתַיָּא וְעַל
אַגְמַיָּא וְאַסֵּיק יָת עוּרְדְּעָנַיָּא
עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ב וַאֲרֵים
אַהֲרֹן יָת יְדֵיהּ עַל מַיָּא
דְמִצְרָאֵי וּסְלִיקוּ עוּרְדְּעָנַיָּא
וַחֲפוֹ יָת אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
ג וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא
בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאַסִּיקוּ יָת
עוּרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ ד וּקְרָא פַרְעֹה
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר צַלּוֹ

אבן עזרא

תמיד ומים אחרים באים ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי וזה היה רגע אחד עד ששב פרעה אל ביתו: (כג) ויפן. טעם גם לזאת כי הזכיר בתחלה אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות: (כד) ויחפרו. רבים אומרים כי המים היו ביד המצרי אדומים כדם ונתלבנו ביד הישראלי אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעי' והכנים היתה כוללת המצריים והעבריים כי אחר הכתוב נרדוף ואלה השלש מעט הזיקו רק מכת הערוב שהיתה קשה. השם הפרים בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם ולא כן בשחין ולא בארבה כי הם יוצאים ממצרים וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העבריים: (כה) וימלא. הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות: (כו) ויאמר בא אל פרעה. עם אהרן אחיך ויודיע אותו המכה השנית אם לא ישלח עמי: (כז) ואם. מלת מאן תאר יוצא כמו ושבח אני את המתים: וטעם נוגף. כמו משחית וכן כתיב וצפרדע ותשחיתם והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים יקרא בלשון ערב אלתמס"ח ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם ואחרים אמרו כי הם הנמצאים ברובי הנהרות שמשמיעים קול והוא הנכון בעיני והוא הידוע: (כח) ושרץ היאור. פועל יוצא כמו ישרצו המים: וטעם ועלו. כי הנהר לעולם שפל מן העיר: (כח) ובכה ובעמך. אמר יפת בעבור שהכתוב אמר ובכה ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד ולא בעם ישר' ואין זו ראי' כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו ואין צורך להזכיר ישראל: (א) ויאמר נטה ידך. על רוחות השמים והנה הצפרדעים יעלו מהיאורות ומהנהרות ומהאגמים ולא מכל מקוה מים: (ב) ויט. הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים מרגע נטות ידו: (ג) ויעשו. במים מועטים ע"כ ראה פרעה כי יש הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיה' ע"כ קרא למשה כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה ולא יכלו להסירה: (ד) ויקרא. אמר העתירו דרך מוסר לשניהם וזאת

מסורה

שת ד' וסי' כי שת לי אלהים זרע. ולא שת לבו גם לזאת. גם יהודה שת קציר. מי שת בטוחות חכמת: לזאת ג' קמצין וסי' ולא שת לבו גם לזאת. אי לזאת אסלח לך. לכן קראתי לזאת רהב: לשתות כלם מלאים בס"ד גמסר פ' חיי שרה: גבולך ג' מלאי' בתורה וסי' הנה אנכי נגף את כל גבולך בצפרדעים. והנה אנחנו בקדש. זתים יהיו לך בכל: ובכה כ' מלין דכתיבין כה בסוף תיבותא וסי' ובכה. על ידכה. מי כמוך באלים ה' ב' בו. גם אתכה הרגתי. הנצבת עמכה בזה. כי בכה ארוץ גדוד דשמואל. כי לא ימצאכה. ולא יעצרכה הגשם. הנכה ראה. ולא יענוכה. אתה שלחת בשמכה ספרים. למען הראתכה. התרפית ביום צרה צר כחכה. בכה חסיתי אל תער. תבונה תנצרכה. לחלכה יעזב חלכה יתום. ותשת עלי כפכה. וחסידיך יברכוכה: ויאמר ח' ד' בטעם זרקא בספרא

תולדות אהרן ועלו ובאו. פסחים נג: ובכה ובעמך. סוטה יא: ותעל הצפרדע. סנהדרין סז:

בעל הטורים

ועלו ובאו בביתך ובבית עבדיך ובעמך הרי הקדים עבדים לעם ובתר הכי כתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך והיינו טעמא דכשלקו בגופן כדדרשינן מוכים שהיו מקרקרים בגופן אז לקו הוא והעם תחלה שהיו בעצה כדכתיב ויאמר אל עמו ואח"כ בעבדיהם. אבל כשעלו נכנסו תחלה בביתו ובבית עבדיו ואח"כ בעמו: ובכה. ג' ובכה ובעמך. כי בכה ארוץ גדוד. בכה חסיתי. מלמד שבאו בהם הצפרדעים גדודים ואני בכה ה' חסיתי. שאע"פ שאינו מפרש שלא היו הצפרדעים לישראל הב"ה בצדקתו מלטם: והעל ב' במסורה והעל את הצפרדעים. והעל אותם הר ההר. כדאיתא פרק מקום שנהגו בפסחים מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמם לשרפה נשאו ק"ו מצפרדעים שמסרו עצמן למיתה על קדוש השם ועל כן נמלטו כדכתיב וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות ומן השדות אבל לא מן התנורים. אבל משה ואהרן שנאמר בהם יען לא האמנתם בי להקדישני ולא נשאו ק"ו מצפרדעים מתו ולא זכו לכנס בארץ:

רמבן

(כג) גם לזאת. למופת המטה שנהפך לתנין וגם לזה של דם ויותר נכון גם לזאת שהיתה מכה והיה לו לירא פן תהיה בו יד השם מעתה. ופסוק

ספורנו

מים לשתות כאמרו ויחפרו כל מצרים סביבות היאור: (כג) ולא שת לבו גם לזאת. להבין ההבדל אשר היה גם בזאת בין הפעל האלהי לפעל המכשפים שפעולת האל יתברך היתה שנוי בטבע היאור אשר הוא כלו בלתי נפסד והפך אותו לטבע דם אמתי עד שמתו בו הדגים ופעלת החרטומים היה שנוי בדבר נפסד ואולי באחיזת עינים: ח (ג) ויעלו את הצפרדעים. אבל לא יכלו להוליד אחרים כי אין נאל ידם להמצאות בריה מתנועעת בלאט: (ד) העתירו אל ה'. כי בזאת שם לבו

אבן עזרא

זאת המכה היתה קשה מהראשונה כי כתיב וצפרדע ותשחיתם : (ה) ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה לך תפארת שאעתיר אל השם ויסר המכה ביום שתבקש: וטעם ביאור תשארנ'. כי שם היו בתחילה ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים : (ו) ויאמר למחר. אמר רב שמואל בן חפני אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד וחשב פרעה כי מערכת כוכבי שמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה היה יודע זה וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים על כן נסהו והאריך ואמ' למחר: (ז) וסרו. באה זו המלה מלרע הפך המשפט וכמוהו כי שמו אותי בבור : (ח) ויצא. טעם ויצעק כי בטח בשם שלא יכזיבהו כי אמר אל פרעה מעצמו כדברך יהיה בלא רשות השם: (ט) ויעש ה' כדבר משה. מעצמו : (י) ויצברו. כמו ויצבר יוסף בר : חמרים חמרים. כמו חמור חמורתים : (יא) וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו ורוח לשאול : והכבד את לבו. שם הפועל תחת פועל עבר : (יב) ויאמר. דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונות והאותות היו כפלים כמו שפירשתי למעלה כי השתים היו

תורה ותרגום

יְהוָה וְיָסֵר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ חמישי ז וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה עַל־דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם לְפַרְעֹה׃ ט וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּמֻתוּ הַצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־הַחֲצֵרֹת וּמִן־הַשָּׂדֹת׃ י וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם חֳמָרִם חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃ יא וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־

קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵי עוּרְדְעָנַיָא מִינִי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלַּח יָת עַמָּא וִידַבְּחוּן קֳדָם יְיָ׃ ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה שְׁאַל לָךְ גְּבוּרָא וְהַב לָךְ זְמַן לְאֵימָתַי אֲצַלֵּי עֲלָךְ וְעַל עַבְדָךְ וְעַל עַמָּךְ לְשֵׁיצָאָה עוּרְדְעָנַיָא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן׃ ו וַאֲמַר לִמְחָר וַאֲמַר כְּפִתְגָמָךְ בְּדִיל דְּתִידַע אֲרֵי לֵית כַּייָ אֱלָהַנָא׃ ז וְיִעְדּוֹן עוּרְדְעָנַיָא מִנָּךְ וּמִבָּתָּךְ וּמֵעַבְדָךְ וּמֵעַמָּךְ לְחוֹד דִּבְנַהֲרָא יִשְׁתַּאֲרוּן׃ ח וּנְפַק מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִלְּוָת פַּרְעֹה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ עַל עֵיסַק עוּרְדְעָנַיָא דְּשַׁוִּי לְפַרְעֹה׃ ט וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּמִיתוּ עוּרְדְעָנַיָא מִן בָּתַּיָא מִן דָּרָתָא וּמִן חַקְלָתָא׃ י וּכְנַשׁוּ יָתְהוֹן דְּגוֹרִין דְּגוֹרִין וּסְרִיאוּ אַרְעָא׃ יא וַחֲזָא פַרְעֹה אֲרֵי הֲוָת רְוַחְתָּא וְיַקַּר יָת לִבֵּיהּ וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְאַהֲרֹן

ג' רפי' . כ' . כ' . ל' . ל' . ג' . ס' . ד' . ל' . ל' . ל' ד' חסר . ל' חסר וכל עזר' דכו' . כמ"ה. ל' . ל' . ד' בטעם זרקא כספ'

מסורה

וסי' בפרשת שמות : ויסר ג' רפין וסי' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי. ויסר מעלי רק את המות . ויסר מעלינו את הנחש : ולעבדיך ג' וסי' התפאר עלי. ולעבדיך מקנה. מה חטאתי לך ולעבדיך : למחר ה' וסי' ויאמר למחר ויאמר. ושמתי פדת בין עמי. ואל העם תאמר. קום קדש את העם. וגם למחר אני קרוא לה : כה' ד' וסי' למען תדע כי אין כה'. כה' אלהינו בכל קראנו . אין קדוש כה'. מי כה' אלהינו המגביהי : משה ואהרן ב' וסי' ויצא משה ואהרן . משה ואהרן בכהניו : ד' פסוקים אית בהון מן מן ומן . וימותו הצפרדעים . אדם כי יקריב . ויקח משה ממחצית בני ישראל . ואח"כ נאם ה' אתן את צדקיהו : חמרים ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' חמרם חמרם . ותליתאה אסף עשרה

רש"י

גרינול"יירא בלע"ז : (ה) התפאר עלי. כמו (ישעיה י) היתפאר הגרזן על החוצב בו משתבח לומר אני גדול ממך ונט"יר בלע"ז. וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו : למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו ותראה אם אקיים דברי למועד שתקבע לי אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנאמר למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי. אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו: אעתיר. העתירו. והעתרתי ולא נאמ' אעתר עתרו ועתרתי מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא. וכאשר יאמר הרבו ארבה והרבתי לשון מפעיל כך יאמר העתירו אעתיר והעתרתי דברים. וכן לכולם העתרתם עלי דבריכם (יחזקאל לה) הרביתם :(ו) ויאמר למחר. התפלל היום שיכרתו למחר : (ח) ויצא ויצעק. מיד שיכרתו למחר : (י) חמרים חמרים. צבורים צבורים כתרגומו דגורין דגורין : (יא) והכבד את לבו. לשון פעול הוא כמו הלוך ונסוע וכן והכות את מואב ושאול לו באלהים הכה ופצוע : כאשר דבר ה'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה : (יב) אמור אל אהרן

בעל הטורים

ויזבחו. ג' במסרה ויזבחו לה' ויזבחו זבחי תודה. ד' צריכין להודות. וא' מהם יוצא מבית האסורים : ולעבדיך. ג'. הכא. ולעבדיך מקנה. ואידך בירמיה מה חטאתי לך ולעבדיך בהתחננו לצדקיהו כשהשמוהו בבור. מלמד שאפי' אם היו מחביאים עצמם תחת הקרקע שם היו באים הצפרדעים ומשחיתים בהם וגם משחיתים יבול השדה עד שלא נשאר מרפא למכה : חמרים. ג' במסורה הכא תרי ואידך אסף ערמה חמרים מלמד שאף כאן שמעמיסים אסף ערמה חמרים :

ספורנו

לבו וראה יתרון פעלת האל יתברך על פעלת החרטומים : (ה) למתי אעתיר לך. למען תכיר רב ההבדל בין פעלת החרטומים לפעל האלהי כאמרו למתי וכאמרו רק ביאור תשארנה. וזה כי אמנם מעשה הכשוף יהיה לזמן מוגבל ויסוב הטבע לאיתנו אחר כשיבוטל הכשוף כי אז יסור המעיק לטבע כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה אמנם האל יתברך ינוה לטבע לשבות ולהשתנות ולפעול כפי רצונו או כפי כלו בזמן אשר יגביל לו ולא ימרה את דברו : (ו) כדברך. שאמרת ויסר הצפרדעים ממני ומעמי ולא בקשת להכריתם מן העולם: למען תדע כי אין כה' אלהינו. שאין שום כח מחדש שנוי בטבע כי אם לאיזה זמן קצוב והנה הצפרדעים ביאור היה אז שינוי מחדש בטבע היאור כל שכן בהיות אותם הצפרדעים משונים מכל ב"ת אלהם במה שמגיעים לחי העליון ומכניסים ואינם מוציאים והנה האל יתברך יכריתם ממך ומבתיך בלבד : (ז) וסרו הצפרדעים. ולא די שיכרית את אלה אבל יעשה שהנשארים לא יוסיפו עוד לעלות אל בתיך : ממך ומבתיך. אבל לא מכל הארץ כי אמנם ימותו בארץ ויבאישו : רק ביאור תשארנה. לדורות ולא יעלו על היבשה : (ח) ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. שיסיר אותם הצפרדעים בלבד אשר שם לפרעה וישארו ביאור ובזה הוצרך לתפלת צעקה דפלגא מן שמיא לא יהבי (פרק סדר תעניות אלו) : (יא) כי היתה הרוחה. אף על פי שלא סר הרע לגמרי שנשארה באשת הארץ ונשארו הצפרדעים ביאור המזיקים שם עוד היום : והכבד את לבו. התאמץ על טבעו שלא לירא מן הצפרדעים הנשארים ולסבול רעת הבאשה כדי שלא לשמוע בקול האל יתברך : (יב) והך את

רמב"ן

ויפלא שבעת ימים קשור בעליון ויפלא בזה שבעת ימים שחפרו מצרים סביבות היאור ולא יכלו לשתות ממימי היאור עד מלאת שבעת ימים אחרי הכותה :

ח (ה) למתי אעתיר לך. כתב רש"י אלו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל עכשיו שנ' למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו לזמן שתקבע לי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו ועל דרך הפשט בעת הפלתו סרו המכות כי כתוב ויצעק משה אל ה' וגו' ויעש ה' ואין כתוב ויעש ה' ממחרת ואין לי למתי ראיה שהתפלל מיד כי הוא כמו מתי ורבו הלמדין הבאים ככה למחר יהיה האות הזה למן היום אשר יצאת מארץ מצרים. עד למנחת הערב כנף האחד לאמות חמש ורבים ככה. וטעם להכרית הצפרדעים רמז למיתתם כלשון ונכרתה הנפש ההיא והכרתי לאחאב ואמר משה פעם אחרת וסרו הצפרדעים לאמר כי מיד שיתפלל יסורו כלם שלא יפחד פרעה שימותו אלה ויעלו אחרים מן היאור רק תסור המכה לגמרי ואע"פ שתשארנה מהם ביאור וכל זה להודיעו כי המכה מאת האלהים על ענין ישראל בלבד :

(ו) ויאמר למחר. ידוע כי מנהג כל האדם לבקש שתסור רעתו מיד ופי' בשם הגאון רב שמואל בן חפני שפרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על מצרים ומשה ידע כי הגיע עת סורם ולכן אומר אליו התפאר עלי בחשבו שאומר לו עתה להכריתם מיד ועל כן האריך למחר והנכון בעיני כי בעבור שאמר למתי אעתיר לך חשב פרעה כי בקש זמן ועל כן נתן לו זמן קצר ויאמר למחר ומשה ענה לו כדברך כן יהיה כי אחרי שלא בקשת שיסורו מיד לא יסורו עד למחר : ויעשו

אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה על ידי אהרן: (יג) ותהי הכנם. הרחישה פדול"ירא בלע"ז: להוציא את הכנים. לבראותם (נ"א ולהוציאם) ממקום אחר: ולא יכולו. שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה: (טו) אצבע אלהים היא. מכה זו אינה על ידי כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם

אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־
עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ יג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן
אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ אֶת־עֲפַר
הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה כָּל־עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה
כִנִּים בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם
לְהוֹצִיא אֶת־הַכִּנִּים וְלֹא יָכֹלוּ
וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃
טו וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה
אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־
פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה׃ ס טז וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב

כ' אֲרֵים יַת חוּטְרָךְ וּמְחִי יַת
ג' חסר עַפְרָא דְאַרְעָא וִיהֵי
לְקַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ יג וַעֲבַדוּ כֵן
וַאֲרֵים אַהֲרֹן יַת יְדֵיהּ
בְּחוּטְרֵיהּ וּמְחָא יַת עַפְרָא
דְאַרְעָא וַהֲוָה קַלְמְתָא
ד' סבירין וכל בְּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא כָּל עַפְרָא
דְאַרְעָא הֲוָה קַלְמְתָא בְּכָל
ג' חסר ה' אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ יד וַעֲבַדוּ
כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן
ה' לְאַפָּקָא יַת קַלְמְתָא וְלָא
ב' וכענין יְכִילוּ וַהֲוַת קַלְמְתָא
ב' חסר בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃
טו וַאֲמַרוּ חָרָשַׁיָּא לְפַרְעֹה
מ"ז מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הוּא וְאִתְתַּקַּף
לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל
י"ב בספס בספר' מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ׃
טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים
בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם

היו במים והשלישית בעפר הארץ והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונים כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאם וחשך שהיה באויר גם מכת השחין היתה על ידו רק שלש בלא מטה והם ערוב ודבר ומכת בכורים ואחת בלא מטה על ידי משה ומעט שתוף לאהרן והיא מכת השחין: טעם והיה לכנים. כמו והיה לאבק כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כני' בכל ארץ מצרי': (יג) ויעשו. טעם ויעשו על משה בעבור שדבר לאהרן שיכה במטה כדרך המטה אשר הכית בו את היאור: ותהי הכנם. שם המין והמ"ם נוסף או הוא תחת ה"א ואיננו שורש ולפעמים הוא סימן לשון נקבות כמו צפרדעים כי האחת ותעל הצפרדע והעד כנים והיה מלת הכנם זרה בעבור תוספת המ"ם כמו ריקם חנם ויפת אמר כי המ"ם סימן למצריים כי האחת כן מן כנים כמו פת מפתי' וזהו המלה כדרך בתוך האהלי ואל תתמה בעבור שאמר כל עפר הארץ היה כנים בעבור שהכה במטה במקו' אחד כי כן היה דבר המים ודבר השחין כי הטעם הוא כי אז תחל המכה: (יד) ויעשו כן. שהכו עפר הארץ: להוציא את הכנים. טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו: וטעם להזכיר ותהי הכנם. פעם אחרת כי גם היא היתה בחרטומים: (טו) ויאמרו. בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל להלחם רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על מזל ארץ מצרים כי כבר פירשתי כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזה כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו מן השמים על כן חזק לב פרעה ואשר יחזק זה הפי' שאמרו אצבע אלהים היא ולא אמרו אצבע ה' שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכות הצפרדעים העתירו אל ה' וזה השם הזכיר במכות האחרונות ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה וככה מכת הצפרדעים ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים: (טז) ויאמר, מנהג

חסרים מלא: והך ב' וסי' את עפר. כף אל כף: ד' סבירין וכל ואינון כל וסי' כל עפר הארץ. כל בכור בניך תפדה. דכי תשא. כל תמוגה דאלה הדברים. כל אנחתה השבתי: ולא יכלו ג' וסי' להוציא את הכנים. ויחתרו האנשים להבקיע אל מלך אדום:

בעל הטורים

וכן. ב' הכא ואידך וכן כף אל כף (יחזקאל כ"א) מלמד שהיו הכנים מכים ומספחים על כל פניהם ועל בשרם: טעם הכנים לפי שמנעו המצרים את ישראל מלכת במרחצאות ומתוך כך נתמלאו כנים בבגדיהם לפיכך לקו שם בכנים: ולא יכלו ג' במסרה הכא. ואידך ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה ולא יכולו (יונה א). וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה וגו' להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו (מ"ב ג') מלמד שאף הם היו בורחים אל הים מפני הכנים שם היו באים להם ונלחמים עמהם:

תולדות אהרן ויאמרו החרטומים. סנהדרין סם לבנ הנה יוצא המימה. מועד קטן יח:

רמבן

(יד) **ויעשו** כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים. אמר ויעשו כן שהכו בעפר הארץ ואמרו השבעת השדים ועשו לטיהם כאשר עשו בשאר פעמים להוציא את הכנים ולא יכולו. ויתכן שילמד ויעשו כן שעשו כהוגן דברים מוציאי הכנים ולא הצליחו מעשיהם בפעם הזאת כי חכמי החרטומים יודעים היו מה בכח ידם לעשות וכבר נסו כן מעשיהם פעמים אחרות:

(טו) **ויאמרו** החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא. אמר ר"א כי בעבור שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע ולא יכלו עתה לעשות כן אמרו אל פרעה לא באה זאת המכה על יד אהרן בעבור ישראל רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים כי פרעה לא כחש הבורא רק השם שהזכיר לו משה וזהו כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה היא היה לנו על כן חזק לב פרעה והביא ראיה מפני שלא אמר אצבע ה' שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים העתירו אל ה' ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים. ואין דבריו נכונים בעיני כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה' ואצבע אלהים כאשר נאמר בכתוב שהביא לא ידו נגעה בנו וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה. והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם. כבדה מאד יד האלהים שם. ועוד כי לא עמדו החרטומים לפני משה אחרי כן גם במכת הערוב שהיתה בהתראה ולא בשאר המכות אבל הענין כפשוטו כי בראות החרטומים שלא יכלו להוציא את הכנים הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים ולכן לא קרא להם פרעה מן העת הזאת והלאה ולהמעיט הענין אמרו יד אלהים ולא אמרו אצבע אלהים כלומר מכה קטנה מאתו ולא אמרו אצבע ה' כי פרעה ועבדיו לא יזכירו השם המיוחד רק בדברם עם משה בעבור שהוא יזכירנו להם ומה שלא יכלו החרטומים להוציא את הכנים סבה מאת השם היתה להם שכל עלתם ברצונו שהכל שלו והכל בידו והנראה בעיני עוד כי מכת הדם להפוך תולדת המים לדם ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור יכלו לעשות כן כי אין בהם בריאה או יצירה כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעים רק ותעל הצפרדע שנאספו ועלו רק מכת הכנים היתה יצירה ואין טבע העפר להיות כנים על כן אמר והיה לכנים ואמר להוציא את הכנים כענין תוצא הארץ נפש חיה ויהי כן. ולא יוכל לעשות כמעשה הזה זולתי היוצר יתברך ויתברך ואמר ויעשו כן ולא יכולו כי השביעו השדים לעשות מאמרם ואין בהם כח. ומה שיחזק דברי בצפרדעים אמרם רבי עקיבא אומר צפרדע אחת היתה השריצה ומלאה כל ארץ מצרים. אמר לו רבי אליעזר בן עזריה מה לך עקיבא אצל הגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות. צפרדע אחת היתה שרקה להם והם באו ושלא ראה ר' אליעזר בן עזריה שיוכלו החרטומים להביא טבע חדש בצפרדע להוליד רבות חוץ מטבעה אבל אספו אותן להעלותן. ועל דעת רבי עקיבא שרץ היאור צפרדעים שיפרון בפס יותר ממנהגו. ועל דעת רבי אליעזר בן עזריה כמו שראו בארץ ענין תנועה כמו שפירשתי בסדר בראשית שיאספו ויתנועעו ביאור ומשם יעלו על המצרים. ורבותינו אמרו בכנים שאין השד שולט על בריה פחותה מכעדשה. ולא יוכלו אפילו לאסוף כנים ממקומם ולהביאם. ואמרו במדרש רבה עוד כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיה מעשה אלהים ולא מעשה שדים ועוד לא חשבו לדמות עצמם למשה להוציא את המכות. ומה שאמר ר"א כי משה לא הודיעם מכת הכנים נראה בעיני שהכה אהרן במטה לעיני פרעה כאשר עשה בפיח. אבל לא התרה בו כי אין הקב"ה מתרה בפרעה רק במכות אשר בהן מיתה לאדם וכתיב בצפרדעים ובצפרדע ותשחיתם שהוא רומז למיתה או להשחתה שהזכירו רבותינו שהיו מסרסים אותן וכן הארבה ימיתם ברעב כי אכל יתר הפלטה הנשארת להם מן הברד והכל רחמים מאתו באדם כענין שנאמר ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנו ולא שב מדרכו הוא רשע בעונו ימות ואתה את נפשך וגו'. **ולכן** לא התרה בו בכנים ולא בשחין ובחשך רק בדבר בעבור שהוא מיתה ורמוי שמחול גם באדם כאשר אמר אח"כ ואולם בעבור זאת העמדתיך ולכן הודיעו הענין איך יהיה ואמר במקלת המכות השכם בבקר הנה יוצא המימה. ועל **דרך** הפשט היה בעת צאת המלכים בבקר

ספורנו

עפר הארץ. לא התרה בפרעה בזאת ולא בשחין ולא בחשך וזה כי השלש המכות שהיו לאותות ולמופתים היו דצ"ך עד"ש באח"ב בלבד כי מכת בכורות לא היתה לאות ולא למופת אבל היתה לעונש כמבואר למעלה והנה דצ"ך היו אותות בשתי היסודות הכבדים. ועד"ש. היו אותות בבעלי חיים. ובאח"ב. היו אותות באויר ובכל שתים מהן התרה ובשלישית נעשה האות בלתי התראה כאמרו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר: (יד) ולא יכולו. מבלי אין לאל ידם להמציא דבר

לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה
שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יז כִּי
אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי
הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ
וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב
וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב
וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ׃
יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ
גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד עָלֶיהָ
לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן
תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃
ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין
עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה׃
כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד
בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי
הֶעָרֹב׃ כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־
מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ
לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ׃ כב וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי
תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה
אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת
מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ׃

ט' מ"ג · י' · ג' · ג' בחולם · ל' ומ"ג · ג' א' חס' וב' מ"ג. פ'. · ג' חסר · ד' סבירין ובבית · פ' · ס' · כ"ע. ג' וחס'

פַּרְעֹה הָא נָפֵיק לְמַיָּא
וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃
יז אֲרֵי אִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח יָת
עַמִּי הָא אֲנָא מְשַׁלַּח בָּךְ
וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ וּבְבָתָּךְ
יָת עָרוֹבָא וְיִתְמְלוֹן
בָּתֵּי מִצְרָאֵי יָת עָרוֹבָא
וְאַף אַרְעָא דְּאִינוּן עֲלַהּ׃
יח וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא הַהוּא
יָת אַרְעָא דְּגֹשֶׁן דְּעַמִּי
שָׁרֵי עֲלַהּ בְּדִיל דְּלָא
לְמֶהֱוֵי תַמָּן עָרוֹבָא בְּדִיל
דְּתִידַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ שַׁלִּיט
בְּגוֹ אַרְעָא׃ יט וַאֲשַׁוֵּי
פֻּורְקָן לְעַמִּי וְעַל עַמָּךְ
אֵיתֵי מַחָא לִמְחַר יְהֵי
אָתָא הָדֵין׃ כ וַעֲבַד יְיָ כֵּן
וַאֲתָא עָרוֹבָא תַּקִּיף לְבֵית
פַּרְעֹה וּלְבֵית עַבְדוֹהִי
וּבְכָל אַרְעָא דְּמִצְרַיִם
אִתְחַבַּלַת אַרְעָא מִן קֳדָם
עָרוֹבָא׃ כא וּקְרָא פַרְעֹה
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר אִיזִילוּ
דְּבַחוּ קֳדָם אֱלָהֲכוֹן
בְּאַרְעָא׃ כב וַאֲמַר מֹשֶׁה
לָא תַקִּין לְמֶעְבַּד כֵּן אֲרֵי
בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵיהּ
מִנֵּיהּ אֲנַחְנָא נַסְבִין לְדַבָּחָא
קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא הָא נְדַבַּח יָת
בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵיהּ
וְאִינוּן יְהוֹן חָזַן הֲלָא יִרְגְּמוּן

רש"י

אליכס פרעה: (יז) משליח בך. מגרה בך. וכן (דברים לב) ושן בהמות אשלח בס לשון שסוי אנטויי"ר בלעז: את הערוב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדברי אגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעינותי' ואחר כך תוקע עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם. וכן הצפרדעי' מקרקרים והומיםוכו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא: (יח) והפליתי. והפרשתי וכן והפלא ה' וכן (דברים ל) לא נפלאת היא ממך לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אף על פי ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתוני': (יט) ושמתי פדות. שיבדיל בין עמי ובין עמך: (כ) תשחת הארץ. נשחתת הארץ מתחבלת הרעה: (כא) זבחו לאלהיכם בארץ. במקומכם ולא תלכו במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו (מלכים ב כג) ולמלכם תועבת בני עמון ואצל ישראל קורא אותה תועבה. ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים זביחה שאנו זובחים שהרי יראת' אנו זובחים: ולא

אבן עזרא

מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר כי ראות המים טוב לעינים: (יז) משליח. מלא זרה מהבנין הכבד הנוסף: ומלת ערוב. חיות רעות מעורבות כמו אריות ואבים ודובים ונמרים: וטעם וגם האדמה. מקום שאין בתים שם: (יח) והפליתי. יש אומרים שהוא חסר אל"ף והנכון שהוא מבעלי הה"א וטעמו אפרש ומדרך הסברא עתה החל פרעה להקל מעבודת ישראל כאשר ראה שהפריש השם בין ישראל ובין מצרים פחד לעשות להם רעה כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגעהו בדבר הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ: וטעם כי אני ה' בקרב הארץ. דרך משל כמנהג המלכי' לעמוד באמצע מלכותם להיות קרוב אל הקצות כאשר ברא השם לב האדם שהוא מלך על כל הגוף באמצע ורוח האדם באמצע הגוף ככתוב ויוצר רוח אדם בקרבו ועל זה ראיות רבות מן התולדות על כן כתוב מציון מכלל יופי אלהים הופיע כי הוא באמצע הישוב ומלכות השם תראה ביישוב: (יט) ושמתי פדות. כטעם הפרש. וכל פדיון קרוב מזה הטעם: (כ) ויעש. למחרתו כאשר דבר משה: וטעם ויבא ערוב כבד. מעצמו וזו המכה היתה קשה מהראשונות: (כא) ויקרא. התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו: וטעם בארץ. במלכותו ולא במקום אחר: (כב) ויאמר. א"ר ישועה כי פי' תועבת מצרים משה כתב כן לגנות ע"ג כי לא אמר לפרעה רק אלהי מצרים והוא אמר כי היה אלהיהם על צורת טלה כי היו חושבים על מזל טלה שהוא מושל במצרים ובעבור זה לא היו אוכלים בשרו ואילו היה כן למה לא יאכלו בשר שור או בשר גדיים ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי לנדיא"ה שהם יותר מחצי העולם וכלם הם בני חם ואינם אוכלים בשר עד היום גם דם וחלב ודג וביצים והכלל כל דבר שיצא מן החי והם מתעבים מי שיאכל אותם ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן וכן כתוב כי תועבת מצרים כל רועה צאן ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם ואם אחד מהם יבא בארץ נכריה יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר וכליו טמאין בעיניהם וכן כתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל לבד על הלחם אשר הוא אוכל כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה כי כן יש לאנשי לנדיא"ה כי הסוסים והחמורים והגמלים למשא ולרכוב והבקר לחרוש והצאן לצמר ועוד אדבר על זה בפסח מצרים. אמר יפת כי תחסר כ"א ממלת ולא יסקלונו כי הטעם והלא יסקלונו ולפי דעתי כי מלת הן נזבח כה"א

בעל הטורים פדת. ג' במסורה דין חסר וב' מלאים פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. כי זה לא היה פדות שלם אלא תשעה הערוב אבל לעתיד הרבה עמו פדות ויהיה גאולה שלימה:

יוצא ט' מלאים נמסר ביהושע ריש סי' ו': משליח ל' וישלהו ל'. תשלחו ל'. תשלהום ל'. וישלחום ל'. שלחו ל'. שלהיני ל'. משלח ל'. ושלחהם ל'. ותשלח ל'. ואשלח ל'. ולשלח ל': ובעמך ג' וסי' ובכה ובעמך. הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך. ויאמר דוד אל האלהים: פדת ג' א' הסר וב' מ"ל וסי' ושמתי פדת. פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. קרמאה חסר: בית ובית ד' סבירין בבית ובבית וסי' ביתה פרעה ובית עבדיו. ולא נשאר איש בעי ובית אל. ויצאו בני הנביאים. עגלי הזהב אשר בית אל ואשר בדן; לה' אלהינו ט' נמסר פ' שמות;

ספורנו

מהנוטע באמת: (יז) וגם האדמה אשר הם עליה. קרקע אשר עליו הבתים ימלא נחשים וזולתם מהשוכנים במעבה האדמה באופן שלא יהיו בטוחים גם בלילה בבית סגור: (יט) ושמתי פדות בין עמי ובין עמך. שגם לקצת עמי שיבאו למקום

רמבן

בבקר להשתחוות אל המים וזה הקב"ה למכה שילך שם. והטעם כי בדם בעבור היותה המכה הראשונה רצה שיעשנה לעיניו ובלי יראה ממנו. וזה טעם וגלבת לקראתו הנה יוצא המימה והתיצב לפני פרעה שיעמוד כנגדו ביד רמה וכן במכת הערוב נאמר בבקר השכם והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה ובברד השכם בבקר והתיצב לפני פרעה והוא גם כן בצאתו המימה כי הערוב והברד אשר בהן המיתה והעונש לבני אדם רצה הקב"ה שיהיה לעיני כל העם כי בצאת המלך המימה ילכו מרבית העם אחריו והנה יתרה אותו לעיניהם אולי יצעקו אל אדוניהם לשוב מדרכו הרעה ואם לא יעשו כן יהיו חייבין להענש. אבל בשאר המכות די בהתראת המלך. וע"כ נאמר בהן בא אל פרעה שיבא אל היכלו ולא הזכיר בכנים ובשחין כן בעבור שהוצרך אהרן להכות העפר והיכל המלך אין בו עפר כי היה רצפה בהט ושש וכן הוצרך משה לזרוק הפיח השמימה והנה עשו אלו המכות בפני פרעה בהיותו בחצר גינת ביתן המלך או כיוצא בו:

(יח) והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן. בעבור היות המכות הראשונות עומדות אינגו פלא שיהיו בארץ מצרים ולא בארץ גשן אבל זו מכה משולחת וכאשר יעלו החיות ממעונות אריות ומהררי נמרים וישחיתו כל ארץ מצרים ראוי היה בטבעם שיבאו גם בארץ גשן אשר היא מכלל ארץ מצרים

לא יסקלונו. בתמי': (כה) התל. כמו להתל: (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה וכן אם בא לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה. עכשיו כשהוא אומר בלשון ויפעל משמע וירבה להתפלל: (כז) ויסר הערוב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו יהיה להם הנאה בעורות: (כח) גם בפעם הזאת. אע"פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו: (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו (דברים כה) והחזיקה במבושיו: (ג) הנה יד ה' הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד תהיה ועל העומד הויה כמו עושה רוצה רועה

כג דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ׃ כד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר רַק אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָה׃ כו וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ כז וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד׃ כח וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

ט א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ב כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם׃ ג הִנֵּה יַד־יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן

לְמִרְגְּמִנָא׃ כג מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין נֵיזִיל בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא כְּמָא דְּיֵימַר לָנָא׃ כד וַאֲמַר פַּרְעֹה אֲנָא אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וּתְדַבְּחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמַדְבְּרָא לְחוֹד אַרְחָקָא לָא תְרַחֲקוּן לְמֵיזַל צַלּוֹ אַף עֲלָי׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה הָא אֲנָא נָפֵיק מֵעִמָּךְ וְאֶצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיֶעְדֵּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה וּמֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ מְחַר לְחוֹד לָא יוֹסֵף פַּרְעֹה לְשַׁקָּרָא בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחָא יָת עַמָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ׃ כו וּנְפַק מֹשֶׁה מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ כז וַעֲבַד יְיָ כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וְאַעְדִּי עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה מֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּיהּ לָא אִשְׁתְּאַר חָד׃ כח וְיַקַּר פַּרְעֹה יָת לִבֵּיהּ אַף בְּזִמְנָא הָדָא וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃ א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוּל לְוָת פַּרְעֹה וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ ב אֲרֵי אִם מְסָרֵב אַתְּ לְשַׁלָּחָא וְעַד כְּעַן אַתְּ מַתְקִיף בְּהוֹן׃ ג הָא מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הָוְיָא בִּבְעִירָךְ דִּבְחַקְלָא בְּסוּסְוָתָא בִּחְמָרֵי בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי

התמה והנה יוא כך הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו כמוהו הן היתה כזאת: (כג) דרך. צריכים אנו לרחוק מהמצרים: וטעם כאשר יאמר אלינו. איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו: (כד) ויאמר. מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדים כי טעם העתירו בעדי ותסור זו המכה ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר מהשלש' ימים: (כה) ויאמר. התל. זה השורש משונה כי היה ראוי להיותו התי"ו בדגש כי הה"א שורש כמו הנה לא ידעתי דבר וככה התל תהתלו בי והנכון ויהתל בהם אליהו ואמר לו משה כן בעבור שאמר במכת הצפרדעי' לשלח את העם ולא שלח: (כו) ויצא. יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם והם משני בניינים מהקל ומהכבד כמו ויעתר אל ה' והעתרתי אל ה' וכמוהו אשר אנכי מורה והוא ירה החצי ואלה המלות שהן ככה מועטות הן במספר: (כז) ויעש. מלת ויסר זרה בדקדוק כי הפעלים השניים לעולם האות הראשון קמוץ כמו וישב ויקם ואם הי' האות האחרון ח' או עי"ן או ר' שלא ידגשו יהיה האות הראשון בפתח גדול כמו וינח ביום השביעי ויגע לכבו ויסר אליה ואלה מהבנין הקל כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן אם לא היה האות האחרון אחת מהאותיות הנזכרות כמו ויסב את כל הרכוש והנה בא ויסר תחת ויסר כמו ויסר את אופן מרכבותיו ונכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל כמו וסר הערוב: (כח) ויכבד פרעה. הוא חזק לבו כאשר עשה בצפרדעים שכתוב שם והכבד את לבו: (א) בא אל פרעה. אל הארמון שלו א"ר יהודה הלוי שתים מכות היו במי' האחת שהתאדמו ומתה הדגה והשנית שעלו הצפרדעים מהם ובארץ שתים אחת מהכנים והשנית מהערוב והן חיות מעורבות וכתיב ותולא הארץ נפש חיה ושתים באויר כי הדבר איננו רק חם או קר משונה מן המנהג וברגע אחד מתים אין להם מספר בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב תלויה באויר ושנית מכת שחין כי הכתוב יקרא הרקיע אשר על ראשם שמים והמכה השביעית מעורבת מגלגל הספירה ומגלגל האש וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק על ידי הרוח והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והככבים מארץ מצרים והעשירית דרך המשחית מגלגלי הכבוד להרוג הבכורים: (ב) ועודך מחזיק. חסר יד או הדומה לו כמו מחזיק באזני כלב: (ג) הנה יד ה' הויה. הנה מצאנו שיתחלף היו"ד בוי"ו ואתה הוה להם למלך והפך זה שוי"ו אשר לא יבושו קווי יתחלף ביו"ד וקווי ה' יחליפו כח: ומלת דבר. שם כלל לא מצאנוה בפעלים רק במקום אחת ותדבר את כל זרע המלוכה ובספר מלכים כתוב ותאבד והפי' רחוק רק לא ידענו טוב ממנו: והפלה

אשלח ט' נמסר פרשה בא אל פרעה: ללכת כל ללכת שבמקרא ללכת בששה במ"א ללכת בקמץ וסי' שמה הם שבים ללכת: ויעתר ד' וסי' יצחק. משה. משה. מנוח. ב' ר"פ וב' מצעות פסוק: מפרעה מעבדיו ומעמו ב' דסמי' וסי' וסר הערב. ויסר הערב: ודברת אליו ד' וסי' ודברת אליו ושמת את הדברים. ויאמר ה' אל משה דמכת דבר. הרצחת וגם ירשת. ב' בו:

ספורנו

הערוב לא יזיק הערוב כלל ויזיק לעמך באותו המקום בעצמו: (כו) ויעתר. להסיר הערוב באותו הזמן שקבע ובאותו האופן שיעד לפרעה כאמרו ויסר הערוב לא שיכרת וימות כמו שהי' בצפרדעים וזה הורה באמרו ויעש ה' כדבר משה באופן הסרת המכה ובזמנה: (כח) גם בפעם הזאת. כמו שעשה בצפרדעים אע"פ שהיה לו

רמבן

מצרים בתוכה לכך הוצרך לומר והפליתי את ארץ גשן שתנצל כולה בעבור שעמי עומד עליה כי רובה של ישראל היא ואומר ושמתי פדות בין עמי ובין עמך שאפי' בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש יהודי לא יזיקוהו ויאכלו המצרים כדכתיב ישלח בם ערוב ויאכלם וזהו לשון פדות כטעם נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתך: אני ה' בקרב הארץ. פי' ר"א דרך משל כמנהג המלכים שיעמדו באמצע המלכות להיותו קרוב אל הקצוות ואין לדבר זה טעם. אבל הוא לומר כי הוא שליט ומשגיח בקרב הארץ לא כמי שיסבוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך. ויתכן שיהיה כמו כי שמי בקרבו והוא סוד נשגב ונעלם:

ספורנו

(כה) וסר הערוב מפרעה מעבדיו ומעמו. מחר כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים למחר כן רצה משה לעשות גם בזאת שיתפלל ויסורו מחר. והנה סר הערוב והלכו להם לא כאשר היה בצפרדעים מן הטעם שאמרו רבותינו שרצה הקב"ה לצער אותם במכות לא להועיל להם כלל ומשה נשמר בכך באמרו כי אמר לפרעה להכרית הצפרדעים שירמוז למיתתם כמו שפירשתי:

ט (ג) במקנך אשר בשדה. התרה אותם בהווה כי רוב המקנה בשדה אבל היה הדבר גם במקנה אשר בבית כמו שנאמר וימת כל מקנה מצרים. ויתכן כי בעבור היות תועבה למצרים כל רועה צאן היו מפרישים אותם

אבן עזרא

(ד) והפלה. דבר. ואמר על ענין דברים מחוברים כמו הדבר אשר דבר ה' גם יאמר על יש כמו זה וכמוהו לא חסרת דבר: (ה) וישם. שם קצב וזמן לתחלת האות: (ו) ויעש ה'. ופי' וימת כל מקנה מצרים. רובו. כי הנה כתיב שלח העז את מקנך וככה תמצא בברד את כל עשב השדה והעד מכת הארבה ואכל את יתר הפליטה: (ז) עד אחד. אפי' א' כאשר אפרש בשירה וטעם זה הפסוק ואפילו ששלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו לא חשש מהמקנה בזאת המכה לשלח עמו אולי לא עמדה הרבה: (ט) והיה. זה מעשה נס שזה הפיח שהוא מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים ולא הפריש ישראל: אבעבועות. האל"ף נוסף כי הוא מגזרת מים תבעה אש והמלה כפולה כמו תשעשעי תשגשגי: (י) ויקחו את פיח הכבשן. מלא חפניהם כאשר הזכיר ומשה זרק הכל. יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדות להרויח לה' מעט ועת' נבערה חכמתם על כן הזכיר זה ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו ובעבור שהמכה הראשונה עמדה ז' ימים לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שככה עמדה כל מכה ועוד כי אחר הכתוב נרדף וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת ומכת החשך ג' ימים על כן אין לנו דרך לדעת באיזו חדש בא משה והחלו המכות רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו: (יב) ויחזק ה'. על

תרגום אונקלוס

וּבְעֲנָא מוֹתָא סַגִּי לַחֲדָא׃
ד וְיַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וְלָא יְמוּת מִכּוֹלָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּעַם׃
ה וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא לְמֵימַר מְחַר יַעֲבֵיד יְיָ פִּתְגָמָא הָדֵין בְּאַרְעָא׃
ו וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמִית כֹּל בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא מִית חַד׃
ז וּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד חַד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃
ח וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן סַבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְיִזְרְקִינֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא קֳדָם פַּרְעֹה׃
ט וִיהֵי לְאַבְקָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא לְשִׁיחֲנָא סָגֵי אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
י וּנְסִיבוּ יָת פִּיחַ דְּאַתּוּנָא וְקָמוּ קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵיהּ מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה שִׁיחֲנָא אֲבַעְבּוּעִין סָגֵי בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃
יא וְלָא יְכִילוּ חָרָשַׁיָּא לְמֵיקַם קֳדָם מֹשֶׁה מִן קֳדָם שִׁיחֲנָא אֲרֵי הֲוָה שִׁיחֲנָא בְּחָרָשַׁיָּא וּבְכָל מִצְרָאֵי׃
יב וְאַתְקֵיף יְיָ יָת לִבָּא

מקרא

ג' מד כתי' ה' וחד כתיב א'

דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד׃ ד וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃
ה וַיָּשֶׂם יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃
ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃
ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ
ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פַרְעֹה׃
ט וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃
יא וְלֹא־יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃
יב וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה

רש"י

רועה: (ד) והפלה. והבדיל: (ח) מלא חפניכם. ילוויי"ניש בלעז: פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים הנשרפים בכבשן ובלעז אול"בש. פיח לשון הפחה שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים: (ט) לשחין פורח אבעבועות. כתרגומו לשחין סגי אבעבועין שעל ידו צומחין בועות: שחין. לשון חמימות. והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה: (י) באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרי' לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד שנאמר במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה' הכניס את מקנהו אל הבתים. וכן שנויה במכילתא אצל ויקח שש מאות

ספורנו

לו לירא מהערוב שלא מת אבל סר ונקל זאת בעיני ה' להשיבו: (ז) והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה. אע"פ שהיה זה פלא מבואר בלתי מתיחס בשום פנים זולתי לאל ית' כי אין מי שיוכל להבעית בחיים זולתו: (ח) לעיני פרעה. למען יראה שלא היתה מכה מסובבת מעפוש באויר מצד האויר או המערכת אשר מהם תבא לפעמים מכת מדינה טבעית: (יב) ויחזק ה'. כי

מסורה

והפלה ב' חד כתיב א' בסוף וחד כתיב ה' בסוף וסי' והפלה ה' בין מקנה ישראל. והפלא ה' את מכותך ואת. בהרא כתיב א: עשיית הדבר י"א הסרים את בלישנא וסי' מהר המלט שמה. אם תעשה לי הדבר הזה אשובה ארעה. לא נוכל לעשות. ולא אחר הנער. מדוע עשיתן הדבר הזה. וישם ה' מועד לאמר. גדעון בן יואש עשה. ב' בו. הרפה ממני שנים חדשים. וגם אנכי אעשה אתכם הטובה. כי מה עבדך הכלב: השמימה י"א נמסר סוף פרשת נצבים: ולא ז' ר"פ בספרא וסי' ולא יכלה עוד הצפינו. ולא יכלו התרטומים. ולא יכול משה. ולא ישמע אליכ' פרעה. גלא שמעו אל משה. ולא תותירו ממנו עד בקר. ולא תעלה במעלות: בחרטמם ב' חסר י' בלישנא וסי' ויאמרו החרטומים. דאצבע. כי היה השחין בחרטמם:

תולדות אהרן ויסי שחין. כ"ק פ בכורות א:

בעל הטורים

והפלה. ב' במסורה הכא ואידך והפלא ה' את מכותך לומר מה התם מכה בגוף אף הכא מכה בגוף. ולהכי כתיב הכא בה"א דלאחר ה' מכות לקו בגופן בשחין שהיא מכה ששית והתם כתיב באל"ף מלמד שמופלאת בבדיונין קורא ויליפינן התם מכאת דמי פלקה ושנה שאר, מתרין בו דכל מכה ג' פעמים בלא התראה:

רמבן

אותם מן העברים בלתי בעת השתמשם בסוסים לרכוב ובחמורים במשא. והנה היה המקנה רחוק ממצרים בשדה גבול גשן ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנה ישראל. ועל כן הוצרך לומר והפלה ה' בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל. או בעבור שהדבר משנוי האויר ראוי שיתפשט בכל הפלך רק שעשה השם עמהם להפליא:

(ט) **והיה** לאבק על כל ארץ מצרים. על דעת רבותינו היה מן הפיח שהוא אבק יורד על כל ארץ מצרים והיה האבק ההוא כשיורד על האדם ועל הבהמה בכל ארץ מצרים מעלה בהן שחין ואבעבועות כי היה חם שורף ואולי היה ברוח מביאים אבק נס בבתים ואין ניצל ממנו ונטן הוא וכן ירד פעמים רבות בימי הגלות כדמות אבק ברדת הטל וכתיב יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר. וכן יתכן לומר על דרך הפשט כי פירוש והיה לאבק שיהיה כאבק אשר יעשה מן הפיח במקומו נותן שחין על כל ארץ מצרים שהלקה את האויר לעשות כן וגזרת עליון היא:

(יא) **ולא** יכלו החרטומים לעמוד לפני משה. בושו והכלמו וחפו ראשם בהיותם מלאים שחין ולא יכלו מלט נפשם ע"כ לא באו בהיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות והיו בבתיהם מסוגרים:

(יב) **ויחזק** ה' את לב פרעה. ויתכן שבמכות הראשונות היו החרטומים מחזקים את לבו להתפאר אצלו בחכמתם ועתה לא באו לפניו

רשי

מאות רכב בחור : (יד) את כל מגפותי . למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות : (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו'. כי אלו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתי והכיתי אותך ואת עמך עם הבהמות : ותכחד מן הארץ. אבל בעבור זאת העמדתיך וגו' : (יז) עודך מסתולל בעמי . כתרגומו כבישת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה (ס"ר) דמתרגמי' אורח כבישה ובלעז חלקי"ר . וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בל' מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון (קהלת יב) ויסתבל החגב מגזרת סבל (במדבר יז) כי תשתרר עלינו מגזרת שר ונגיד (דניאל ז) מסתכל הוית : (יח) כעת מחר . כעת הזאת למחר שרט לו שריט' בכותל למחר שתגיע חמה לכאן ירד הברד . הוסדה . שנתיסדה וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסדה הולדה ויולד ליוסף . (משלי כט) בדברי' לא יוסר עבד: (יט) שלח העז . כתרגומו שלח כנוש וכן (ישעיה י) יושבי הגבים העיזו (ירמיה ו) העיזו בני בנימין : ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה הוא

אבן עזרא

על כן לא בקש להעתיר : (יג) ויאמר . לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה אולי היה לו צורך אחר : (יד) כי . הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת ואמר ה' הצדיק: וטעם כי אין כמוני בכל הארץ . כפי מחשבת מצרים היה שאלהיהם יוכלו להרע או להטיב : (טו) ואך. חסר נו"ן כמו ואט אליו אוכל שניהם שוים שרשם נטה נכה . וטעם בדבר הידוע שבו הרגתי המקנה שלכם הייתי הורג כלכם עמהם : (טז) ואולם בעבור זאת העמדתיך. פי' מה טעם זאת והוא בעבור הראותך את כחי וכמוהו כעין החשמל מתוך האש ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד : וטעם ולמען ספר שמי . איננו שב אל פרעה רק מלת ספר שם הפועל כמו כי כבד אכבדך. ואין הטע' שפרעה ישוטט בעולם לספר כבוד השם רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור אלה האותות שעשה : (יז) עודך מסתולל. כמו משתבח מגזרת סלסלה ותרוממך ואם הוא כפול הפ"א מפעלי הכפל כמו סולו לרוכב בערבות וגלגלתיך כמו מתגולל גם גלו ורבי מריטם אמר כי פירושו מתחזק מגזרת מסלות לבית ה' ובמקום אחר כתוב מסעד לבית ה' : (יח) הנני ממטיר. ידוע כי לא ירד גם היום על מצרים ברד ומטר ואין צורך לפרש למה זה וככה במקומות אחרים עד היום ובעבור זה פחדו פחד גדול כי לא ירד שם אלא כדמות טל : (יט) שלח העז. הכנס או אסוף וכמוהו יושבי הגבים העיזו :

הירא

תורה

וְלֹ֥א שָׁמַ֖ע אֲלֵהֶ֑ם כַּאֲשֶׁ֛ר דִּבֶּ֥ר

יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶֽׁה׃ ס יג וַיֹּ֤אמֶר

יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה הַשְׁכֵּ֣ם בַּבֹּ֔קֶר

וְהִתְיַצֵּ֖ב לִפְנֵ֣י פַרְעֹ֑ה וְאָמַרְתָּ֣

אֵלָ֗יו כֹּֽה־אָמַ֤ר יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י

הָֽעִבְרִ֔ים שַׁלַּ֥ח אֶת־עַמִּ֖י

וְיַֽעַבְדֻֽנִי׃ יד כִּ֣י ׀ בַּפַּ֣עַם הַזֹּ֗את

אֲנִ֨י שֹׁלֵ֜חַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי֙ אֶֽל־ ג' וחסר

לִבְּךָ֔ וּבַעֲבָדֶ֖יךָ וּבְעַמֶּ֑ךָ בַּעֲב֣וּר

תֵּדַ֔ע כִּ֛י אֵ֥ין כָּמֹ֖נִי בְּכָל־הָאָֽרֶץ׃

טו כִּ֤י עַתָּה֙ שָׁלַ֣חְתִּי אֶת־יָדִ֔י ג' בליש׳א

וָאַ֥ךְ אוֹתְךָ֛ וְאֶֽת־עַמְּךָ֖ בַּדָּ֑בֶר ג' י"ו מ"ל בלישן זכר ס' ר"פ

וַתִּכָּחֵ֖ד מִן־הָאָֽרֶץ׃ טז וְאוּלָ֗ם

בַּעֲב֥וּר זֹאת֙ הֶעֱמַדְתִּ֔יךָ בַּעֲב֖וּר ג' ומ"ל

הַרְאֹֽתְךָ֣ אֶת־כֹּחִ֑י וּלְמַ֛עַן סַפֵּ֥ר ט' יתידאין. ג'

שְׁמִ֖י בְּכָל־הָאָֽרֶץ׃ שביעי יז עוֹדְךָ֖

מִסְתּוֹלֵ֣ל בְּעַמִּ֑י לְבִלְתִּ֖י שַׁלְּחָֽם׃ ג' וחד מסתולל

יח הִנְנִ֤י מַמְטִיר֙ כָּעֵ֣ת מָחָ֔ר בָּרָ֖ד

כָּבֵ֣ד מְאֹ֑ד אֲשֶׁ֨ר לֹא־הָיָ֤ה כָמֹ֙הוּ֙

בְּמִצְרַ֔יִם לְמִן־הַיּ֥וֹם הִוָּסְדָ֖ה ז'. ג' לא מסיק

וְעַד־עָֽתָּה׃ יט וְעַתָּ֗ה שְׁלַ֤ח

הָעֵז֙ אֶֽת־מִקְנְךָ֔ וְאֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר ל'

לְךָ֖ בַּשָּׂדֶ֑ה כָּל־הָאָדָ֨ם וְהַבְּהֵמָ֜ה

אֲשֶׁר־יִמָּצֵ֣א בַשָּׂדֶ֗ה וְלֹ֤א יֵֽאָסֵף֙ ב'. ס'

הַבַּ֔יְתָה וְיָרַ֧ד עֲלֵהֶ֛ם הַבָּרָ֖ד י"ש

תרגום אונקלוס

דְּפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְהוֹן

כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה׃

יג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּים

בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם

פַּרְעֹה וְתֵימַר לֵיהּ כִּדְנַן

אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִּיהוּדָאֵי

שַׁלַּח יָת עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃

יד אֲרֵי בְּזִמְנָא הָדָא אֲנָא

שָׁלַח יָת כָּל מַחָתַי בְּלִבָּךְ

וּבְעַבְדָּךְ וּבְעַמָּךְ בְּדִיל

דְּתִידַּע אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי

שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא׃ טו אֲרֵי

כְּעַן קָרִיב קֳדָמַי דְּשָׁלַחִית

פּוֹן יָת מְחַת גְּבוּרְתִּי

וּמְחֵית יָתָךְ וְיָת עַמָּךְ

בְּמוֹתָא וְאִשְׁתֵּיצִיתָא מִן

אַרְעָא׃ טז וּבְרַם בְּדִיל דָּא

קַיֵּימְתָּךְ בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ יָת

חֵילִי וּבְדִיל דִּיהוֹן מִשְׁתַּעַן

גְּבוּרַת שְׁמִי בְּכָל

אַרְעָא׃ יז עַד כְּעַן אַתְּ

כָּבֵישַׁת לֵיהּ לְעַמִּי

בְּדִיל דְּלָא לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃

יח הָא אֲנָא מָחֵית בְּעִדָּנָא

הָדֵין מְחַר בַּרְדָּא תַּקִּיף

לַחֲדָא דְּלָא הֲוָה דִכְוָתֵיהּ

בְּמִצְרַיִם לְמִן יוֹמָא

דְּאִשְׁתַּכְלַלַת וְעַד כְּעַן׃

יט וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ יָת בְּעִירָךְ

וְיָת כָּל דִּלָּךְ בְּחַקְלָא כָּל

אֱנָשָׁא וּבְעִירָא דְּיִשְׁתְּכַח

בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנֵישׁ לְבֵיתָא

וְיֵחוֹת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָּא

בעל הטורים

ספר ב' במסרה. למען ספר שמי בכל הארץ. הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק . כשהקדוש ברוך הוא עושה דין ברשעים שמו מתעלה. וזהו נשפטה יחד ספר שמי בכל הארץ שמו מתעלה בכך : עודך מסתולל בעמי לבלתי . ר"ת בלעם שעל ידו הינך משלחם. דג' הון באותו העלה : יאסף . ב' במסרה יאסף הביתה. עשיר ישכב ולא יאסף . שמי שהיה עשיר והיה לו מקנה הכנסה לפי שעה ישכב ולא יאסף שהכהו הברד :

מסורה

שליחת יד ג' דסמיכי נמסר בסדר שמות : ואך א"ב וי"ו בריש תיבותא וקמץ וסי' במסרה רבתא : ואולם ה' ר"פ וסי' ואולם בעבור זאת העמדתיך . ואולם חי אני וימלא . ואולם חי ה' אלהי ישראל אשר מנעני מהרע . ואולם הכסא אשר . ואולם אנכי מלאתי . וכל איוב דכות' בם"ג אולם וסי' אולם שלח נא ידך בתרא . אולם אני אדרש אל אל . אולם אני אל שדי אדבר : ולמען ט' יתידאין וסי' נמסר פרשת ואתחנן : ספר ב' וסי' ולמען ספר . ספר אתה למען תצדק : למן היום ז' וסי' הוסדה . אשר ברא אלהים אדם . אשר יצאת מארץ . לבת אדני המלך . אשר יצאו אבותיכם מארץ . אשר בנו אותה . אשר יסד היכל ה' . וא' ולמן היום אשר צויתי שופטים : ולא יאסף ב' וסי' הביתה . עשיר . יאסף ט' נמסר פרשת חקת התורה :

רמבן

ואין עוזר לו ואין סומך באולתו רק עונותיו אשר ילכדונו או שירמוז הכתוב למה שפירשו רבותינו כי במכות הראשונות בפשעו היה הדבר ועתה שבה מאת ה' כמו שביארתי למעלה והוא האמת :

(יח) **הנני** ממטיר כעת מחר . ועתה שלח העז . כל אלה דברי ה' אל משה ובידוע שבא משה ואמר לפרעה את כל דברי ה' אשר שלחו ולא הוצרך להאריך רק אמר הירא את דברי ה' שדבר להם משה כן והיתה העצה הזאת בחמלת ה' כי מכת הברד לא שלחו רק להשחית יבול הארץ ולא על האדם על כן יורה חטאים בדרך להצילם ממנו . בעבור שאמר הכתוב אשר לא היה כמהו במצרים למן היום הוסדה ושנה ואמר עוד כבד מאד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי . ירמוז כי יש מקומות אחרים בעולם שירד עליהם כן כענין וה' המטיר עליהם אבנים גדולות מן השמים או כענין סדום גפרית ומלח ואש הכל בארץ מצרים שאין הגשמים יורדים ולא הברד היה פלא גדול בה . ולא הבינותי מה שאמר במדרש רבה אינו אומר אשר לא היה במצרים כמוהו אלא אשר לא היה כמוהו במצרים שלא היה כמוהו בעולם ולא במצרים.

ספורנו

כי לא היה סובל זה בלי ספק כענין באיוב וגע אל עצמו ואל בשרו : (יד) כי בפעם הזאת . בזה המין השלישי מהמכות באויר : אני שולח את כל מגפותי אל לבך ובעבדיך ובעמך . כל אחת מאלה שאשלח תהיה בלב כלכם גם אחר שתסור כי גם אחרי כן תרגישו בהזק נמשך ממנה בקלקול הלחמים והמזונות ובחולי הגוף כמכת החשך שקלקלה מזג האויר בלי ספק ושלא קמו איש מתחתיו שנמשכו אליהם חלאים רעים בלי ספק. אבל מהמכות הקודמות לא נמשך היזק מבואר אחר שסרו : בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ . כאשר תראה יכלתי גם באויר המקיף אמנם יכלתו בעליונים הודיעם על ים סוף כענין מלאך האלהים ועמוד הענן ועמוד האש שכלם דברים אשר מציאותם בלתי טבעי : (טז) בעבור הראותך את כחי. כדי שתחזור בתשובה כי לא אחפוץ במות : ולמען ספר שמי . ורבים השבתי מעון : (יט) ועתה שלח העז את מקנך . כדי שימלטו העבדים אשר עם המקנה

וָמֵתוּ׃ כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים׃ כא וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ פ

כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ כה וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ כו רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃ כח הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃ כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר אֶפְרֹשׂ אֶת־כַּפַּי אֶל־

וימותון׃ כ דדחיל מפתגמא דיי מעבדי פרעה כנש ית עבדוהי וית בעיריה לבתיא׃ כא ודלא שוי לביה לפתגמא דיי ושבק ית עבדוהי וית בעיריה בחקלא׃ כב ואמר יי למשה ארים ית ידך על צית שמיא ויהי ברדא בכל ארעא דמצרים על אנשא ועל בעירא ועל כל עסבא דחקלא בארעא דמצרים׃ כג וארים משה ית חוטריה על צית שמיא ויי יהב קלין וברדא ומהלכא אישתא על ארעא ואמטר יי ברדא על ארעא דמצרים׃ כד והוה ברדא ואישתא משתלהבא בגו ברדא תקיף לחדא דלא הוה דכותיה בכל ארעא דמצרים מעידן דהות לעם׃ כה ומחא ברדא בכל ארעא דמצרים ית כל דבחקלא מאנשא ועד בעירא וית כל עסבא דחקלא מחא ברדא וית כל אילני חקלא תבר׃ כו לחוד בארעא דגושן דתמן בני ישראל לא הוה ברדא׃ כז ושלח פרעה וקרא למשה ולאהרן ואמר להון חבית זמנא הדא יי זכאה ואנא ועמי חיבין׃ כח צלו קדם יי וסגי קדמוהי רוחא דלא יהון עלנא קלין דלוט כאלין מן קדם יי וברדא ואשלח יתכון ולא תוספון לאתעכבא׃ כט ואמר ליה משה כמפקי מן קרתא אפרוש ית ידי בצלו קדם

רש״י

הוא : (כ) הניס . הברית ל׳ וינס : (כב) על השמים . לצד השמים ומדרש אגדה הגביהו הקב״ה למשה למעל׳ מן השמים: (כד) מתלקחת בתוך הברד . נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (ש״ר ע״ש) : (כח) ורב . די לו במה שהוריד כבר : (כט) כצאתי את העיר . אבל

וסחו ה׳ קמץ בספר פ׳ וישלח : ואשר י״ב ר״פ בספר פ׳ בהר סיני : ואשר לא ח׳ וסי׳ ואשר לא שם לבו . ואשר לא צדה . ואשר לא ראו את . ואשר לא טוב עשה . ואשר לא יתן על פיהם ואשר לא בקשו את ה׳ . ואשר לא נתן בנתינו לעמי הארץ . ואשר לא שמענו התבוננו : קלת ד׳ חסר דחסר וסי׳ וה׳ נתן קלת . ורב מהיות קלת . כי חדל המטר והקלת. ויהי קלת וברקים. וחד קולת כתיב . וכל העם רואים את הקולת : ואש ג׳ בטעם וסי׳ ואש מתלקחת . תהיה לילה בו . אכלה נאות מדבר : ועמי י״א מסור בהושע סימן י״א : ואני ועמי ג׳ בלישנא וסי׳ הרשעים. איש ריב הייתי אני ועמי . כי נמכרנו אני ועמי . אנ״ך : מהית ה׳ חסר בלישנא מסר פ׳ יתרו : ואשלחה ב׳ וסי׳ ואשלחה אתכם ולא תספון . ואשלחה את העם : לא תאספון ג׳ וסי׳ לא תאספון לתת תבן . לא תספון לראות פני , ולא תספון לעמוד :

בעל הטורים

הירא . ב׳ במסורה הירא את דבר ה׳ , איש הירא ורך הלבב מה השם הירא מעבירה שבידו אף הכא נמי הוו יראי׳ מעבירות שבידם . מכאן אמרו טוב כו׳ חייבים הין מיתם שנאמר הירא את דבר ה׳ וסמיך ליה וירד עליהם הברד ומתו : וימטר . ב׳ במסורה . וימטר ה׳ ברד . וימטר עליהם כעפר שאר גבי שליו . מלמד שהשליו היה יורד בכח ומכה לרשעים כדרך שהברד מכה במצרים : אש מתלקחת . ב׳ במסרה הכא . והאש מתלקחת ונוגה לו סביב . גם בכאן בתוך הברד היה האש יוצא ממנו גלוגות ומאיריש חם ונוגה לו סביב :

אבן עזרא

(כ) הירא הנים . והאותו היום : (כא) ואשר לא שם . יש בל׳ קדר טעם לוי״ו ויעזב רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בל׳ אחרת וככה ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ורבים ככה : (כב) ויאמר. מדרך סברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה והנה כתוב אחריו ויט משה את מטהו על השמים הוא האויר וכמוהו על פני רקיע השמים : (כג) ותהלך אש . מהבנין הקל מלשון הליכה : ארצה . הפך תולדותה כי היא למעלה עולה : (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד . פלא בתוך פלא : (כה) ויך . זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה ושבר עץ השדה רק שהשם חמל עליה׳ ועל מקניהם . ולא הזכיר משה לפרעה זה שראה ששלח פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד א׳ ולא שת לבו : (כז). ויקרא . אמר חטאתי מרוב פחדו שיפחד בדבר כאשר אמר לו : (כח) העתירו אל ה׳. הזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהי׳ כי הוא מודה שיש אלהים כאשר הזכרתי ובעבור שלא אמר קולות ה׳ חבר משה שם העלם והתואר ואמר מפני ה׳ אלהים . והטעם כי השם הוא אלהים לבדו ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה ואין טענה ממלת ה׳ אלהים אתה החלות כי באלף דל״ת הוא כתוב : (כט) ויאמר אליו משה כצאתי את העיר . אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש

ספורנו

כאמרם ז״ל חביב אדם שנברא בצלם : (כ) הירא את דבר ה׳ הנים . והטעם שאמרתי שלא העז הוא מפני שראיתי בענין הדבר שהירא את דבר ה׳ הנים והשר לא שת לבו חטא ויעזוב באופן שעם חטאו מפסיד לכך אני מזהיר עתה כדי שלא ימות האדם אשר בשדה : (כד) ואש מתלקחת בתוך הברד . בחוזק תנועת הברד ברדתו נלהב האויר והן קולות והוזק תנועתו היה בגדלו לקלקל הכך והקשה כאמרו ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר : (כג) ותהלך אש ארצה . כי האויר הנלהב ירד לארץ בחוזק תנועת הברד המכביד עליו ברדתו למטה : (כט) כצאתי את העיר . אע״פ שאמרת ורב מהיות קולות אלהים וברד לא

רמבן

וטעם למן היום הוסדה כאומר לא ראו בה כן אבותיכם ואבות אבותיכם מעולם . ולא יתכן לומר שהיה כן פרם הוסד העולם או טרם היות הארץ לגוי ואולי בעבור שהברד הזה ענש על חטא יושביה ואיננו בנוהג שבעולם יאמר כן שלא בא ככה בעונות אבותם כי טרם היותה לגוי דבר ברור הוא שלא בא כן :

(כו) רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל. בעבור שנטה ידו על השמים והוריד הכבד היה ראוי שירד גם על ארץ גושן שהאויר שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא. ולכן פירש הכתוב שניצל אויר ארץ גשן בעבור ששם בני ישראל :

(כז) חטאתי הפעם . ביאורו הפעם אודה לה׳ כי חטאתי לו והוא הצדיק ואני ועמי הרשעים שמרדנו בדברו מאז ועד עתה :

(כט) כצאתי את העיר. על דרך הפשט יתכן לומר שהיה משה מתפלל בביתו רק בפעם הזאת רצה להיות כפיו פרושות השמים ויחדלו הקולות

רשי

אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים (ש"ר): (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קדם (בראשית יט) טרם ישכבו עד לא שכיבו. טרם יצמח עד לא צמח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. נשברה. לשון פרעה נכה. נכאים. וכן לא נכו ולא יתכן לפרשה לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי הוא מגזרת (איוב לג) ושפו עצמותיו: כי השעורה אביב. כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: השעורה אביב. עמדה באביה לשון (שיר השירים ו') באבי הנחל: (לב) כי אפילות הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה. ואע"פ שנאמר ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש לפשוטו של מקרא בעשבים העומדים בקלחם הראוים ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו: (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו (דניאל ט) ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק (יחזקאל כב) כהתוך כסף לשון יציקת מתכות. ורואה אני את דבריו כתרגומו ויצק ואתיך לנקת לאתכא. אף זה לא נתך לארץ לא הוצק לארץ:

תורה

יהוה הקלות יחדלון והברד לא יהיה־עוד למען תדע כי ליהוה הארץ: ל ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני יהוה אלהים: לא והפשתה והשערה נכתה כי השערה אביב והפשתה גבעל: לב והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה: מפטיר לג ויצא משה מעם פרעה את־העיר ויפרש כפיו אל־יהוה ויחדלו הקלות והברד ומטר לא־נתך ארצה: לד וירא פרעה כי־חדל המטר והברד והקלת ויסף לחטא ויכבד לבו הוא ועבדיו: לה ויחזק לב פרעה ולא שלח את־בני ישראל כאשר דבר יהוה ביד־משה: פפפ

אונקלוס

יי קליא יתמנעון וברדא לא יהי עוד בדיל דתידע ארי דיי ארעא: ל ואת ועבדך ידענא ארי עד כען לא אתכנעתון מן קדם יי אלהים: לא וכיתנא וסעורי לקו ארי סעריא אביבין וכיתנא גבעולין: לב וחטיא וכונתיא לא לקאה ארי אפילתא אינון: לג ונפק משה מלות פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם יי ואתמנעו קליא וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא: לד וחזא פרעה ארי אתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסיף למחטי ויקריה ללביה הוא ועבדוהי: לה ואתקף לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל כמא דמליל יי בידא דמשה: פפפ

קכ"א, גבע"ל סימן, יעיא"ל סימן

אבן עזרא

לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה גלולים: כי לה' הארץ ולא לך: (ל) ואתה. אמר רבינו שלמה כי טרם תיראון כמו לא תראון וכמוהו טרם ישכבו וזו המלה איננה נמצאת כאשר חשב כי לעולם יבוא אחריה הענין כי אחר טרם ישכבו כתיב ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית וככה טרם יקראו ואני אענה וככה בטרם יקטירון את החלב וככה כל טרם והנה אין טרם כמו לא והגאון רב סעדיה ז"ל דבק הענין וככה פי' אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכת הברד רק מה שהשחית השחית: וטעם והפשתה והשעורה נכתה. זה לא ישוב ולא אתפלל לרפאם והנה הטעם קודם שתיראון ותודה ותאמר ה' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה סוי"ו נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך וזה דרך מוסר והטעם שבסור המכה תמרדו על כן כתיב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו ולא תמצא כן במקום אחר: (לא) והפשתה והשעורה. ספר הכתוב מה שאירע והנה התברר ממלת נכתה גם נכו כי שרש מכה נכה כמו ושפו עצמותיו לא ראו: (לב) אפילות. תאר וקרוב ממנו ואפל ואין נוגה לו והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו: (לג) נתך. כדרך כהתוך כסף בתוך כור והוא מבנין נפעל כמו ונגש אל הערפל: (לד) וירא. הזכיר פתה ויוסף לחטוא בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם: וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו. התברר מה שאמר משה ואתה ועבדיך: (לה) ויחזק. אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות:

קלות ו' כתיב כן מסור בתהלים סימן צג: מפני ה' אלהים ב' באורייי וסי' ויתחבא האדם ואשתו. ואתה ועבדיך: ויחדלו ב' וסימן לבנות העיר. הקלות והברד: דבר ה' ביד משה ד' וסי' ויחזק לב פרעה. ולהורות את בני ישראל. זכרון לבני ישראל. כי סמך את ידיו עליו ויצוהו:

תולדות אהרן אביב. מנחות סח פד:

בעל הטורים הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. אבל על הקולות לא אמר שלא יהיו עוד כי יהיה עוד במתן תורה: תיראון ב' במסורה. כי טרם תיראון. לא תערצון ולא תיראון שאמר להם משה ידעתי כי עד שתסור המכה תיראון אבל כשיהיה הרוחה לא תערצון ולא תיראון: ויחדלו ב' במסורה. ויחדלו הקולות. ויחדלו לבנות העיר. מלמד שגם בדור הפלגה הממם השם בקולות וערבבם עד שחדלו לבנות וגם בכאן חדלו לבנות ע"י הקולות שיצאו מתחת סבלות מצרים: נתך ג'. לא נתך ארצה. עד נתך עליהם מים גבי בני שאול המוקעים. כאשר נתך חמתי על ירושלים לומר שתפלת הצדיקים מעצרת המטר כמו הכא גבי משה. ותפלת הצדיקים מוריד אותו כמו גבי דוד שעשה דין גבי בני שאול והתפלל אל ה' וכפר להם. וכן יכפר ה' לירושלים ע"י תפלת הצדיקים דכתיב וכפר אדמתו עמו:

רמבן

הקולות והמטר מיד. ולא יתכן לעשות כן בעיר על כן אמר כצאתי את העיר וכן נאמר עוד ויצא משה מעם פרעה את העיר ובראשונה אמר הנה אנכי יוצא מעמך. ורבותינו אמרו שלא היה מתפלל בתוך העיר לפי שהיא מלאה גלולים וכ"ש שלא היה נדבר עמו אלא חוץ לכרך א"כ נאמר כי בעבור שהיה פרעה מבקש עתה שיסור הברד מיד הוצרך משה לפרש לו כי יצטרך לצאת את העיר ואחרי כן יפרוש כפיו אל ה' ויסור בתפלתו והוא האמת:

(ל) **ידעתי** כי טרם תיראון. יפה תפש ר"א על דברי רש"י שאין טרם כמו לא. אבל הוא כטעם קודם ופי' כי הכתוב יחסר מלה אחת טרם זה תיראון כלומר טרם שאפרוש כפי ויחדלו הקולות והברד אתם יראים את ה' כי בסור המכה תשובו ותמרו והנכון עוד שנפרש כי ירמוז גם לפעמים הראשונים יאמר כבר ידעתי מכם כי בטרם אתם יראים ובאחרית אתם מורדים כי לעולם טרם סור מכם המכות אתם יראים את ה' כאשר עשיתם בצפרדעים ובערוב ותשובו ותמרו את פי ה'. וכן תעשו לעולם ומפני זה לא הזהירו עוד בשובו אבל התפלל עליו בהרבה על דעת כדי שיוסיף לחטוא:

(לא) **והפשתה** והשעורה וגומר. ספר הכתוב מה שאירע ולא ידעתי למה נכנסו שני הפסוקים האלה במקום הזה טרם השלים דבר משה בתפלתו וסור הברד ואמרו בשם הגאון רב סעדיה שהן דברי משה אל פרעה שאמר לו קודם שתיראון ותאמרו ה' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה וזה לא ישוב לרפואה. אבל החטה והכסמת לא נכו עדיין ומעתה לא יפסד לכם דבר. ואין לי טעם בפירוש הזה כי הברד הכה כל עשב השדה וכל העץ שבר ולא נמלטו החטה והכסמת רק מפני שהן אפילות לא צמחו כלל או שמפני קטנותן לא נפסדו כי עוד תצמחנה. ואם כן אפילו ירד עליהם הברד עוד ימים לא יזיק. ואין צריך להודיע לו מה שנפסד ומה שלא נפסד כי בסור הברד יראה. ועל דעתי שהם דברי משה אל פרעה שאמר להם ידעתי כי טרם סור

ספורנו

לא יחדל כל זה עד שאצא מן העיר: הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ. כל זה יהיה יחדו כמו רגע שלא כמנהג הטבע וזה למען תדע לא בשביל שאחשוב שכבר שבתם בתשובה כי אמנם ידעתי כי: (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון: (לא) והפשתה והשעורה נכתה. אע"פ שהפשתה והשעורה נכתה וזה היזק רב במצרים כאמרו ובושו עובדי פשתים: (לב) והחטה והכסמת. בוא וראה מה רב רשעם של פרעה ועבדיו כי אע"פ שהחטה והכסמת לא נכו ומשה התפלל וראה פרעה כי חדל כל הרע בתפלתו כי באופן אחר היה כלה גם יתר הפלטה מכל מקום הוסיף פרעה לחטוא והכביד לבו במזיד הוא ועבדיו. (לה) ויחזק לב פרעה. לא מעצמו אבל כאשר דבר ה' ביד משה קודם שצרף את אהרן עמו שאמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך שלא יניחכם להלוך ברצונו ולא ביד חזקה וידלה לא שיעשה זאת מיראת יד החזקה שלא יוכל לסבלה וכן עשה בזה המקום כי אחר שהוסיף לחטוא במזיד והכביד הוא עצמו את לבו נגד טבעו אבל היה מסופק אם יוכל לסבול התחזק לבו באותו האופן אשר דבר ה' ביד משה ושם בלבו שלא יוסיף עוד להכותו:

המכות תיראון ואחרי כן תשנו באולתכם אבל הפשתה והשעורה נכתה והחטה והכוסמת שהן לכל חייתכם לא נכו במכה הזאת והן ביד האלהים לאבד אותם מכם אם תשובו ותחטאו לפניו רמז להם למה שאמר ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד :

אדרת אליהו

לכן אמר כו' והוצאתי אתכם כו'. זו שעבוד לבנים וכל עבודתם בפרך. והצלתי אתכם כו' שלא תהיו עוד עבדים למצרים. וגאלתי אתכם כו' הוא יציאתם ממצרים. ולקחתי כו' והייתי כו' הוא מתן תורה כמ"ש ואתם תהיו לי לעם כו'. וז"ש כאן וידעתם כי אני כו'. והבאתי אתכם כו' הוא ביאתן לארץ ונתתי כו' הוא ירושה וישיבה שם :

כלי יקר

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'. אליו מיותר לגמרי כי כבר הזכיר שמו של משה ונ"ל על דרך שארז"ל שלכך נקרא משה ולא משוי ממים לפי שמשה לשון הוה ורוח ה' דבר בבת פרעה לקרותו משה לשון משה ומושך כי הוא המושך את ישראל מן הגלות מן המים הזידונים ואלו היה משה בודק בשמו היה נודע לו באמת כי על ידו יגאלו ישראל ולא היה קורא תגר לאמר למה זה שלחתני למה הרעותה וגו' אך מצד אחד יש ללמד זכות על משה שבדק במהות עצמו וראה את עצמו כבד פה ולשון ע"כ חשב שאינו ראוי לשליחות זה. לכך נאמר וידבר דבור קשה אלהים זה מדת הדין אל משה לומר שהוא ראוי ליתן את הדין על שלא בדק בשמו משה ולהבין מהותו שהוא יהיה משה ומושך את ישראל מן הגלות ומצד זה לא היה לו לומר למה הרעותה. אך מצד עצמותו נתמלא ה' עליו רחמים ויאמר אמירה רכה. אליו בשביל מהות עצמו כי מאחר שהיה כבד פה ולשון ע"כ מלאו לבו לומר למה זה שלחתני ובשביל אליו נאמר לו אני ה' המורה על רחמים כי שמו ומהותו סתרי אהדדי לכך אמר אני ה' מלא רחמים לדונך לכף זכות :

וארא אל אברהם וגומר. התחיל בלשון ראיה וסיים בלשון ידיעה כי היה לו לומר וארא אל אברהם וגו' ובשמי ה' לא נראיתי להם או היה לו לומר ואודע אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם והקרוב אלי לומר בזה שלשון ראיה מורה יותר על בירור הדבר מלשון ידיעה כי יש לך ידיעה בדבר הניכר ונודע במופת מצד היקש השכלי אשר יפול בו הטעות או על ידי שמיעה שיפול הכזב בו. אבל בדבר שהאדם רואה עין בעין טוב מכולם כי לא יפול בדבר הנראה שום טעות או כזב. ותדע כי שם של שדי מורה על שם שהקב"ה אמר לעולמו די ועל שם שיאמר די לצרותם כמו שפירש"י על פסוק ואל שדי יתן לכם רחמים וידוע שהאבות היו כל ימיהם מכאובים או רודפים כי אברהם הושלך לכבשן והלך נע ונד ונלקחה אשתו וכן ליצחק ועוד סתמו בארותיו והיה גר בארץ ויעקב יותר פשוט מכולם והקב"ה אמר די לצרות כלם וזה הדבר אשר ראו בעיניהם את כל התלאה אשר עברו עליהם והצילם ה' בשם של שדי ואמר די לצרותם. אבל שם ה' המורה על רחמים גמורים בלי תערובת דבר רע לא זו שלא ראו בעיניהם דבר זה אלא אפילו בידיעה על צד המופת לא נודע להם כי אני ה' מטיב לכל וא"כ נקט ראיה וידיעה בדרך לא זו אף זו כי הרעות לא זו ידיעה אלא אפילו בראיה עין בעין נראה להם והרחמים גמורים לא זו שלא ראו אותם עדיין אלא אפילו לא נודעתי להם בידיעה מופתית. והרי אמרתי לאבות אני ה' מלא רחמים ולא קיימתי להם עדיין הבטחה זו וזה מופת ראשון על הגאולה ועל התמורה. מופת שני וגם הקמותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען והרי עדיין לא נתתיה להם. מופת שלישי וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם עבודה קשה יותר מן הנגזר כי אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. שלשה אלה חברו אל עמק שלשה הבטחות שנזכרו אח"כ בג' פסוקים רצופים כי בם נזכר מפורש לכן אמור לבני ישראל אני ה' והזכירה שפטים גדולים לעשות במעבידיהם וביאת הארץ כאשר מבואר לכל מעיין בפסוקים אלו :

דרך ב'. בהמשך פסוקים אלו הוא שאין אלהים אלא דיין ולא פי' עדיין באיזו דין דנו הקב"ה ע"כ נ"ל שדין זה קאי אל פסוק שלפניו שנאמר עתה תראה את אשר אעשה לפרעה דרשו רז"ל ולא העשוי למלכי שבעה אומות והנה תיבת למלכי נראה יתור כי הל"ל ולא העשוי אל שבעה אומות ובילקוט מסיק ולא תראה את אשר אעשה במלחמת שלשים ואחד מלכים וקשה מניגא למה לי וכי עדיין לא ידענו שנלחמו ישראל בל"א מלכים וע"ק מהו שנאמר עתה תראה את אשר אעשה לפרעה עתה למה לי אע"פ שבסוף פרשת שמות בארתי לשון עתה מ"מ עוד לאלהים פתרונים לפרשו בלשון אחר. וזה כי אמר הקב"ה למשה אני ה' היה הוה ויהיה כי כל בשר ודם אינו בטוח לקיים הבטחתו כי רוח עברה בו ואיננו לקיים הבטחתו על כן צריך לקיימה לאלתר ואם לאו אזי כדין המובטחים קוראים תגר על אשר לא נעשה פתגם דברו מהרה כי אם לא עכשיו אימתי. אבל אני הוה לנצח בכל הזמנים בשוה על כן לא היו האבות קוראים תגר אלא היו מצפים וממתינים מתי יבא דבר ה' והיו בטוחים שסופה להתקיים. אבל אתה קראת תגר על שלא נתקיימו דברי תיכף ומיד א"כ מכל שכן שתקרא תגר במלחמת ל"א מלכים כי אותן המלחמות יתארכו בהכרח כמ"ש ימים רבים עשה יהושע מלחמה את המלכים האלו כי לא יכלו ישראל לנחול את כל הארץ מהרה פן ירבה עליהם חית השדה אלא מעט מעט יתגרשו מפניהם ויען כי דרכך לקרא תגר כשאין הבטחה נעשית מהרה על כן אני קונם שבדין לא תראה המלחמה ארוכה שתהיה עם ל"א מלכים. חוץ ממלחמת פרעה שהוא מלך אחד ויכול אתה לראות עתה ר"ל תיכף את אשר אעשה לפרעה אותה לבד תראה ועיקר המיעוט בא מן מלת עתה ר"ל דוקא דבר שנעשה עתה תיכף אותו תראה אבל לא דבר שלא יהיה נעשה עתה כי אם בימים רבים כמו מלחמת שלשים ואחד מלכים אותה לא תראה. וז"ש ושמי ה' המורה שאני הוה לנצח וסוף הבטחתי להתקיים אבל עדיין לא ידענו דבר זה והמתינו לצפות על דברי כאמור:

דרך שלישי. הוא שרצה הקב"ה לפרסם בעולם כי הוא ית' ברא עולמו יש מאין כי עדיין לא היו מתפשטים בעולם מופתים המורים על החידוש על כן הוצרך הקב"ה לעשות כל המופתים הללו כדי שיאמינו למפרע כי ה' ברא עולמו יש מאין כמ"ש בזאת תדע כי אני ה' וכן יתרו אמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ודברו מזה הרבה מפרשים איך מופתי מצרים היו מופתים על חידוש העולם. על כן אמר וארא אל האבות באל שדי כי הוא שם מורה על שאמר הקב"ה לעולמו די והוא מופת על הבריאה אבל לא על החידוש יש מאין ז"ש ושמי ה' לא נודעתי להם כי שם זה של הויה מורה שהקב"ה מהוה את הכל וכל ההוויות מאתו ית' כי זה מאמת החידוש לומר שאין הויה לשום נמצא זולתי ית'. וזה תשובה למשה על שקרא תגר ואמר למה הרעותה וגו' ואע"פ שכבר אמר לו ה' ולא יתן אתכם מלך מצרים להלך מ"מ רצה משה לידע טעם לקישוי לב פרעה כל כך ואם כדי לעשות כל המופתים היא גופא קשיא מה צורך יש בכל המופתים. עד שאמר לו הקב"ה טעמו של דבר כי אני ה' מהוה את הכל ודבר זה לא נתפרסם עדיין בעולם כי אל האבות לא נראיתי כי אם בשם של שדי המורה כי אמרתי לעולמי די אבל עדיין לא נתפרסם מופת על החידוש ז"ש ושמי ה' לא נודעתי להם על כן צריך אני להקשות לב פרעה כדי לעשות מופתים המורים על החידוש. וא"ת מה יום מיומים ומה צורך בידיעה זו עכשיו יותר מבשאר זמנים. על זה אמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען ואם לא אפרסם עכשיו כי לי כל הארץ אם כן יאמרו האומות לסטים אתם כי ביד חזקה אתם כובשים ארצות ז' אומות ולא כהה בהם ה' ובזה יבואו לידי כפירה ומינות לומר לית דין ודיין כמבואר למעלה בפרשת בראשית על דברי ר' יצחק. וא"ת הלא גם בימי האבות הבטחתים לתת להם הארץ ולא עשיתי פרסום על החידוש. על זה אמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו' ר"ל שהאבות לא היו צריכין למופתים כי בלאו הכי היו בנים אמון בם. ולכל האומות לא היה צורך בידיעה זו עדיין אבל עתה שאני שמעתי את נאקת בני ישראל והגיע זמן כניסתם לארץ ע"כ אני צריך לפרסם עכשיו ע"י המופתים כי אני ה' מהוה את הכל ולי כל הארץ ובידי ליתן הארץ למי שארצה. וז"ש ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' לפי שאני ה' מהוה את הכל ואני עשיתי הארץ וכל אשר עליה על כן בידי ליתן אותה לכם מורשה :

דרך רביעי. הוא על דרך שארז"ל פ' חלק מנין לתחית המתים מן התורה שנא' וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחית המתים מן התורה פירש"י מכאן שעתידין לחיות ויירשו את הארץ ופירושו דחוק מכמה ספקות כי מה ענין תחית המתים לסיפור זה שהיה להקב"ה עם משה על שקרא תגר. ועוד שלא מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים שלימות המשיח יחיו האבות וישבו על אדמת ישראל כי מה תועלת להם בזה להחליף עולם עומד בעולם עובר וכ"ש לזמן התחיה כי אז יהיה העולם חרב ואיך ישבו האבות על האדמה. ועוד קשה על המדרש שמביא רש"י חבל על דאבדין כו' הרבה יש לי להתאונן על מיתת האבות אמרתי לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בדמים וכן ביצחק ערערו על הבארות וכן יעקב הוצרך לקנות השדה כו' ולא הרהר. וקשה ממה נפשך אם היתה הבטחת הארץ דווקא לזרעם ולא לאבות א"כ למה יהרהרו ויערערו האבות הרי מעולם לא הבטיח לאבות שיהיה להם חלק בארץ. ואם הבטיח גם לאבות א"כ איה הבטחתו. והקרוב אלי לומר שלדדין קתני כי האבות לא ניתן להם חלקו בארץ לצורך תשמיש העה"ז כ"א מקום קבורה לבד כי מתי ארץ ישראל חיין תחלה ובכל מקום שנא' כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל אין הנתינה שוה בשניהם כי איך יירשו יחידים ארץ גדולה כזו אלא לזרעם בעולם הזה ולהם לצורך תחית המתים לעולם הבא שיהיה להם חלק וקבורה בארץ להנצל מצער גלגול מחילות. ואם כן כשבקש אברהם מקום לקבור את שרה ולא מצא היה לו לאברהם מקום להרהר על עיקר הבטחה זו לאבות שהיתה על שיהיה להם מקום קבורה ולא מצא ומ"מ נתקיימה הבטחה זו אח"כ כשמצא לקנות בדמים אבל קודם שמצא לקנות היה לו להרהר ולא הרהר. וכן יצחק כשערער על הבארות היה לו גם כן להרהר פן לא יתנו לו גם מקום קבורה בארץ אחר שמדקדקין עליו כל כך שלא ליתן לו חלק מועט בארץ. וכן יעקב. וענין תחית המתים תלוי בחידוש העולם כי המאמין בחידוש יאמין גם בתחיה בק"ו כדאיתא בגמרא מאי דלא הוה הוה מאי דהוה מכ"ש דהוה וז"ש וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' המהוה את הכל היה הוה ויהיה גם לעתיד וכל זה מופת על התחיה ע"כ הוצרכת לעשות כל המופתים בפרעה ובכל עבדיו כדי שיאמינו גם בתחיה כי עד הנה שמי ה' המורה

על אחיזה לא נודעתי להם ואעפ"כ הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען להם היינו שיהיו נקברים בארץ כדי שיהיו בטוחים לעמוד לעתיד לבא בלא צער גלגול מחילות. ופירוש זה יבא על נכון אך לדרך שלישי שכל הפרשה בניחותא לא כמאשים את משה על שקרא תגר. אך לדרך של רש"י שפירש חבל על דאבדין כו' ועוד נ"ל שהזכיר שם של שדי לאבות בהבטחת הארץ לרמוז להם שתועלת הארץ הוא בעה"ז ובעה"ב כי יש מן שדי רמז לשכר העה"ז שנאמר להנחיל אוהבי יש ד' מן שדי רמז לשכר העה"ז מתפשט לד' רוחות העולם כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגו' ועל זה נאמר למשה וראית את אחורי ופני לא יראו הראה הקב"ה למשה קשר של תפילין כי הדלי"ת מן שדי הוא בקשר של תפילין מאחוריו שהראה לו הקב"ה כל שכר העה"ז הרמוז בד' רוחות כמ"ש למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה וגו' אבל פני דהיינו אותיות יש שבתפילין של ראש מלפניו המרמז לשכר העה"ב דהיינו שי"ן בתפילין של ראש ויו"ד בתפילין של יד לא יראו אמר לו כי שכר העה"ב לא יראו כמ"ש עין לא ראתה אלהים זולתך. ע"כ הזכיר כאן שם של שדי לומר שלא הרהרו על שלא מצאו מקום קבר בארץ הבא לתכלית התחיה אע"פ שהובטחו גם על התחיה בשם של שדי:

והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. כנגד ד' דברים שעברו עליהם שנאמר כי גר יהיה זרעך הרי הגרות. בארץ לא להם הרי ריחוק השכינה כי הדר בח"ל כו' וסמך רחוק השכינה לגרות כי הא בהא תליא שריחוק השכינה נמשך מן הגרות שיהיו גרים בח"ל במקום ריחוק השכינה. ועבדום זה דבר נוסף על הגרות כי סתם גר אינו עבד לפחות. וענו אותם זה דבר נוסף על העבדות כי סתם עבד אין מענין אותו חנם ובהגלה ראה הקב"ה להצילם בהדרגה מעט מעט מתחלה הצילם מן הדבר המסוכן ביותר והוא העינוי ועליו נאמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים כי הסבלות היינו העינוי כמ"ש למען ענותו בסבלותם ואח"כ הצילם גם מן העבדות ועליו נאמר והצלתי אתכם מעבודתם. ואח"כ הצילם מן הקל שבכולם והוא הגרות ועל זה אמר וגאלתי אתכם כי סתם גר אין לו גואל כמ"ש ואם אין לאיש גואל ארז"ל זה הגר כו'. ולפי שמן הגרות נמשך סילוק השכינה כי מטעם זה הוצרך להסמיך אל הגרות מאמר בארץ לא להם המורה על סילוק השכינה. לעמת זה אמר כאן שבביטול הגרות יזכו לדיבוק השכינה וע"ז אמר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים ליקוחין ממש כדרך גבר בעלמה ויען כי הדר בח"ל כו' ע"כ אמר כאן והייתי לכם לאלהים וע"י דבוק זה וידעתם כי אני ה' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים הגדולה שברעות ואחר כך פירש ליקוחין אלו באמרו והבאתי אתכם אל הארץ וגו'. ועל כן תקנו בפסח ד' כוסות כנגד התשועה מן ד' רעות אלו ולמעלה פרשת וישב בשום הנאמר בשר המשקים תמצא טעם נכון מאד על ד' כוסות של פסח ע"ש. והנה בד' לשונות של גאולה אלו מה שהזכיר ד"פ שם אלהים בפסוק כה תאמר אל בני ישראל אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם כלל ופרט למה לי אלא לומר כי מן הגרות נגאלו בזכות אברהם שהלך לו מארצו וממולדתו ומבית אביו אל ארץ נכרים. ובזכות העבודה של יצחק שנעקד על גבי המזבח לעבודת ה' ניצולו מעבודת מצרים. ובזכות יעקב שסבל ענוים כל ימיו ניצולו מעינוי מצרים. אבל בענין דיבוק האלהי היו כל האבות שוים בו ע"כ כללם יחד ואמר אלהי אבותיכם שבזכות כולם יזכו לדיבוק השכינה. וי"א והצלתי אתכם מעבודתם היינו מן מזל טלה אשר אליו עבדו המצרים ור"ל מן אלהות שלהם דהיינו עבודתם ונכון הוא:

וידבר משה כן אל בני ישראל וגו'. יש בספור זה כמה ספקות כי קוצר רוח היינו עבודה קשה ולמה חלקם. ועוד מ"ש אח"כ בא דבר אל פרעה משמע שתיקן בזה מיאון וסירוב של ישראל והדבר מחוסר ביאור. והכל מקשים שלא יש לק"ו זה פירכא כי מה לישראל שכן היה להם קוצר רוח ומה השיבו הקב"ה על ק"ו זה ואיך תקנו במה שנאמר ויצום אל בני ישראל וגו'. והנראה אלי בזה שכל הסיפור מן וארא אל אברהם עד ונתתי אותה לכם מורשה לא נזכר בו פרעה כלל שישלחם מארצו ויובן מזה כאלו רצה ה' שיצאו מעצמם בלא הורמנא דמלכא כי כן משמע הלשון והוצאתי ולקחתי ואע"פ שכבר אמר לפרעה שלח את עמי ויעבדוני אולי אחר סירובו של פרעה רצה ה' שיצאו משם בעל כרחו של פרעה וטעם משה בדבר זה כי היה לו להוסיף מדעתו ולדבר אל בני ישראל גם בפעם זה שישלחם פרעה כי כופין אותו עד שיאמר רוצה אני כי לא איש הוא ית' ויתנחם. ומשה לא הוסיף כלום אלא אמר להם דברי הש"י כהווייתן כמ"ש וידבר משה כן אל בני ישראל כן מורה על דברים כהווייתן. ולא שמעו אל משה לא קבלו דבריו והיה להם להשיב על דבריו איך נצא בלא רשות המלך כדרך שנאמר איך אלך ושמע שאול והרגני. אך מקוצר רוח שהיתה נשימתן קצרה כאיש מבוהל על כן לא יכלו להוציא מן הפה תשובתן אליו. ועוד שיראו מעבודה קשה פן תכבד עליהם כאשר כבדה עליהם בשליחות ראשון של משה. וכאשר ראה ה' כוונת ישראל וסיבת מיאונם וסירובם רצה לתקן טעותם וידבר ה' אל משה בא דבר אל פרעה וגו' כי גם מתחלה לא עלה בדעתו ית' שילכו בלא רשות זולת שמשה וישראל שניהם טעו בדבריו הראשונים. והנה גם בדבריו אלה טעה כי חשב מדתלה השליחות בפרעה ש"מ שדוקא דעת משלח בעינן אבל לא דעת ישראל כי ביד חזקה יגרשם שלא ברצונם על כן אמר הן בני ישראל לא שמעו אלי לא בדרך ק"ו אלא אמר לדעתי אינן רוצים לשמוע לצאת ממצרים כלל שהרי מצינו לרז"ל במכת החושך שהיו רבים רשעי ישראל שלא היו רוצים לצאת וכן פירש"י ס' בא ואף על פי שהפסוק מגיד לנו האמת שמקוצר רוח לא שמעו מ"מ משה היה סבור שלא שמעו בעבור שאין רצונם לצאת כלל. על כן אמר משה בלא ק"ו מאחר שבני ישראל לא שמעו לי ואין רצונם לצאת א"כ איך ישמעני פרעה לגרשם כי פרעה יקח לו מיאונם וסרבונם להתנצלות. וכאשר ראה ה' טעותו של משה וטעותם של ישראל רצה לתקן שניהם כאחד שנאמר ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים שיהיה כאן דעת המשלח ודעת השליח כי אין זה בלא זה כי ידבר אל בני ישראל שיתרצו לצאת כי ידבר על לבם דברים טובים ונחומים ואל פרעה שיתרצה לשלחם ואותן מישראל שלא רצו לצאת מתו בג' ימי אפלה ומה שחזר ואמר ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים לפי שאמר לו הקב"ה בא דבר אל פרעה חשב שאת חזר ה' מתה שאמר והיה הוא יהיה לך לפה ורוצה עכשיו שאני אדבר הכל ולא אהרן. על כן אמר הרי אני ערל שפתים. על זה נאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום וגו' הורה שלא חזר מזה ואהרן יהיה לו לפה ובזה תיקן הכל ולפי פשוטו נוכל גם כן לומר שאין פירכא לק"ו זה כי משה לא הבין כוונתם שלא שמעו מקוצר רוח וחשב שלכך לא שמעו כי אינם מאמינים בנבואתו וא"כ כ"ש שפרעה לא יאמין לו אבל הקב"ה ידע האמת שמקוצר רוח לא שמעו ע"כ לא חש להשיב לו כלום על הק"ו כי ידע הקב"ה שאין בק"ו זה ממשות ולא השיבו כי אם על אמרו ואני ערל שפתים ואמר שאהרן יהיה לו למליץ כאמור. ומ"ש שנית בסוף הענין הן אני ערל שפתים לפי שנאמר דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך וחשב משה כי מה שידבר ה' אלי ואל אהרן זהו הדבר שאהרן יהיה לי לפה אבל מה שידבר ה' לי לבדי אצטרך אני לבד לדבר אל פרעה כי כן משמע הלשון את כל אשר אני דובר אליך ע"כ השיב לו הקב"ה אתה תדבר ואהרן אחיך ידבר אל פרעה כל הדבורים אפי' מה שאני מדבר אליך לבד:

אלה ראשי בית אבותם. לפי שרצה ה' ליתן אורייתא תליתאה ע"י שבט משולש בהדרגה מיני שילוש שנזכרו בגמ' ע"כ התחיל לבדוק בראשי בית אבותם ומצא ראובן ד' משפחות ושמעון ה' משפחות ולוי ג' משפחות על כן פסל הראשונים ובחר בלוי המשולש פעמים. והמפרשים אמרו שהיה מחפש בראובן תחלה אם ימצא בבניו איש כלבבו הראוי לזה השליחות כדרך שחפש שמואל הנביא בבני ישי וילפינן חיפוש מחיפוש דהתם מה להלן פסל הראשונים עד אשר מצא איש כלבבו כך רצה לחפש כאן בבני ראובן ושמעון ויתפש ולא מצא עד אשר תהה בקנקנו של לוי ומצא את אהרן ומשה ושוב לא היה צריך לחפש:

הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן. לפי שבעיקר השליחות נראה כי משה העיקר שהרי אליו לבד נראה ה' בסנה והייתי אומר שאהרן טפל עליו ת"ל הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל לומר לך שיש חלק לאהרן בהוצאה כמו למשה ע"כ הקדים את אהרן. אבל בענין הדבור אל פרעה נראה כי אהרן העיקר ומשה טפל לו שהרי משה היה כבד פה וכבד לשון. ע"כ אמר הם המדברים אל פרעה מלך מצרים הוא משה ואהרן הקדים את משה לומר לך שאפי' בענין הדבור אל פרעה אינו טפל לאהרן אלא שקולים המה בכל דבר. ד"א לפי שמצינו שקודם שליחות זו היה אהרן שלוח אל ישראל להשיבם מדרכיהם הרעים כדי שיהיו ראוים ליציאה ממצרים ובאותו שליחות היה אהרן העיקר ועל זה אמר משה שלח נא ביד תשלח היינו ביד מי שאתה רגיל לשלוח כמו שפירש"י על אותו פסוק ועל אותו שליחות אמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו וגו' כי באותו שליחות היה אהרן העיקר ע"כ הקדימו. אבל בשליחות של עכשיו שעיקרו אל פרעה ודאי משה העיקר ע"כ הקדימו ואמר הם המדברים אל פרעה וגו' הוא משה ואהרן:

ויהי ביום דבר ה' אל משה וגו'. פירש"י שהוא מחובר למקרא שלאחריו וכל שאר המפרשים תפשו עליו לומר אם כן הוא למה הפסיק בינתים. ואומר אני שרצה להורות בזה מעלת נבואת משה רבינו על כל שאר הנביאים כי כל הנבואות הם בחזיון לילה כמ"ש אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה וגו' כי נבואתו היתה ביום ממש כמו שלמדו רז"ל מן פסוק ביום צותו הנאמר בפ' צו שכל המצות נצטוה עליהם משה ביום ע"כ נאמר כאן ויהי ביום כשהיה יום ממש אז דבר ה' אל משה בארץ מצרים כי כאן התחלת נבואתו ע"כ הודיע לנו שהתחלת נבואתו היתה ביום וכן היו מסתמא כל הנבואות של משה כולם ביום:

קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין, כאן נאמר שיקח מטה אהרן ויהי לתנין ולמעלה פרשת שמות צוה שיקח משה מטה שלו ויהי לנחש ונחלקו המפרשים בזה כי י"א שתנין היינו דג גדול כמו שפירש"י על פסוק התנינים הגדולים. וי"א שתנין היינו נחש וכן פי' רש"י והנה מקום אתי ליישב שינוי הלשון וזה כי התנין הוא נחש גדול מסוכן ביותר כמ"ש חמת תנינים יינם ש"מ שחמתו גדול מחמת סתם נחש והנה משה ואהרן עשו כל הנסים באמרי פיהם כנחש זה שעקר כחו בפיו. וכפי הנראה שרוב הנסים נעשו על ידי מטותם של משה ואהרן ושלא יהיה פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר שבכח המטות נעשו כל הנסים ואולי יטעו לומר שיש צד כשוף במטותם ע"כ נהפכו לנחשים לומר כמו הנחש הנושך בלי לחש בפיו כך משה ואהרן כחם בפיהם והמטות פעלו כל אותן הפעולות בכח אמרי פיהם שלהם כי הצדיק גוזר אומר ויקם לו וע"כ נעשו מטות שניהם לנחשים כד"א יהי דן נחש עלי דרך כך מטה משה ואהרן יהיו כנחשים שורפים להזיק לפרעה ולכל עבדיו ותדע ותבין כי משה היה רועה ומנהיג לישראל במטה עוז כאשר ינהג הרועה את עדרו והיה שר ומושל גם על פרעה אבל אהרן לא היה מושל כ"א על פרעה ועמו לבד. ע"כ צוה ה' שלפני ישראל ישליך משה מטה שלו ויהיה לנחש עלי דרך לפרעה ולכל עמו הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור רמז לסוס מצרים ורוכבו. וינס משה מפניו כי חשב שלעולם יהיה מטה שלו משחית ומחבל כנחש ואין זה ממדת טובו ע"כ נאמר לו אחוז בזנבו ויהי למטה בכפו כ"א פניו דהיינו מקום הראש והפה מסוכן להזיק ולהשחית בשונאי הש"י הנה זנבו בהפוך זה כי סופו להיות רועה ישראל לא ירע ולא ישחית בזנב של הנחש שאינו מזיק אלא הרי הוא כמטה בעלמא כן יהיה כח זה של הנחש למטה בכפו כאלו

אמר

אחר שיהא נחש מזיק למצרים ומטה עוז לישראל כאחד ואם תרצה לומר שגם לישראל יהיה מטה ונחש כאחד מטה עוז לטובי' ונחש שורף לרעים כי נשיכתן של חכמים נשיכת נחש אתי ג"כ שפיר מה שנעשה נס זה לפני ישראל דווקא במטהו של משה. אבל עדיין לא ראינו שום מופת שאהרן יהיה רודה ומושל בפרעה ובכל עמו ע"כ צוה ה' לפני פרעה להשליך מטהו של אהרן ויהי לתנין שאמתו גדול מאמת סתם נחש כי בזה הורה שגם אהרן יהיה רודה ומושל בפרעה שנקרא תנין שנא' התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ולפי שפרעה משול לתנין שהוא גדול מן הנחש על כן הורו לו כי מטהו של אהרן יהיה לתנין כנגד פרעה שנמשל לתנים כי סתם נחש אינו יכול לו כל כך כי התנין כחו גדול מן הנחש ע"כ הראה לו תנין שיהא כחו גדול מפרעה כי בפרעה כתיב התנים הגדול במ"ם בסוף המורה על נקבה אשר כחה אינו גדול ככח התנין הזכר בנו"ן בסוף על כן נעשה מטה אהרן לתנין כי הוא יבלע את פרעה שנמשל לתנים נקבה וכמו שאמר ויבלע מטה אהרן את מטותם יען כי אמרו החרטומים יש גם לנו מטה עוז שנמשל לתנים והיינו פרעה ועבדיו ומזה אתה מתפאר במטה שלך שיהא לתנין ע"כ הראו להם שהתנינים שלהם חלושים כנקבות ומטה של אהרן יבלע את מטותם. ולא הוצרך לעשות זה במטהו של משה כי כבר נעשה נס זה לפני ישראל ועוד לפי שכנגד ישראל לא רצה ה' שיהיה אמת תנינים מטהו ומטהו של משה כולל ההנהגה בין לישראל בין לפרעה על כן נהפך לנחש. אבל מטהו של אהרן שפעל כנגד פרעה לבד נהפך לתנין כדי לבטל כחו של פרעה שנמשל לתנים כאמור. וראיה לדבר שבמכת היאר נאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך וזהו מטה משה וכתיב בו הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם אבל היה כחו גדול כל כך עד שישחית כל מימי מצרים ונהרותם ואגמיהם. ואח"כ נאמר אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים על נהרותם וגו' ש"מ שכח מטה של אהרן גדול מן כח מטה של משה שהרי מטה של אהרן פעל גם בנהרות ואגמיהם ובכל מקוה מימיהם וזה לפי שמטה אהרן נמשל לתנין שאמת תנינים גדול מן אמת סתם נחש ולמטה משה לא ניתן אמת גדולה בעבור שהיה רועה בו גם את ישראל שצריך להתנהג עמהם בנחת גם בשעת הכעס וזה רמז יקר. אמנם לאומרים שתנין היינו דג נוכל לומר כי בפני ישראל נהפך המטה לנחש להורות שמתחלה היו ישראל כמקל זקוף בקומה זקופה ואחר כך השפלה מלא קומתה ארצה להיות עם זוחלי עפר וכאשר יאחזו בזנבו שיהיו בתכלית השפלות יחזרו לקדמותם להיותם כמטה זה וכן היה שהוסיף להם פרעה שעבוד בסוף ויזנב בהם לעשותם כזנבות האודים העשנים ומשם עלו על מעלתם וזה לא יתכן לעשות לפני פרעה. על כן נעשה המטה בפניו לתנין דהיינו דג להורות שכשם שסכל ה' עצתו בראשונה כי הוא רצה לעשותם כמטה יבש זה שאינו פרה ורבה כך אמר פן ירבה ונהפך הדבר שמטה היבש נעשה דג כמ"ש וידגו לרוב בקרב הארץ כך גם עתה יסכל ה' עצתו. ועל כן לא חזר התנין להיות מטה לרמז שישארו ישראל ברבוים לעולם ומ"ש ויבלע מטה אהרן היינו התנין שהיה מתחלה מטה. והוכה היאור שיש בו דגים ע"י מטה משה דווקא שהיה מתחלה נחש אבל מטה אהרן שהיה מתחלה דג ונעשה עכשיו למטה שלא בפני פרעה אין נכון שימית את דגתם אחר שהוא היה דג. ואח"כ צוה ליקח מטה אהרן להכות בכל נהרות ואגמים ולפיכך נאמר והדגה אשר ביאור מתה ולא אשר באגמים ונהרות שהוכו ע"י מטה אהרן והאמיר ביאור לפי שהיה אלהיהם ע"כ עשה שפטים באלהיהם והראה להם שאינו יכול להציל הדגים אבל האגמים ונהרות לא החזיקו באלהות על כן לא המית את דגתם:

כה אמר ה' בזאת תדע כי אני. לשון זה נאמר במכה ראשונה של סדר דצ"ך וכן במכה ראשונה של סדר עד"ש נאמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ וכן במכה ראשונה של סדר באח"ב נאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. גם מהרי"א נתעורר על זה ופירש שפרעה היה חולק על ג' דברים. האחד הוא מציאת הש"י כי כחש בה' ויאמר לא הוא ולא ידעתי את ה' על כן נאמר במכה ראשונה בזאת תדע כי אני ה'. השניה שהיה חולק לומר את"ל שיש אלוה בעולם מ"מ אינו משגיח בשפלים על זה נאמר כי אני ה' בקרב הארץ. השלישית הוא שהיה חולק על יכולת הש"י לומר שאינו יכול לשנות הטבע כלל על זה אמר כי אין כמוני בכל הארץ כלומר יכול לפעול כחפצו. ואומר אני להוסיף ביאור על דבריו לבבגים כל ג' מכות תחת סוג אחד. כי ג' מכות ראשונות באו לאמת מציאת הש"י לפי שהמצרים אמרו שהיאור הוא אלהיהם אין עוד מלבדו על כן עשה ה' שפטים באלהיהם להורות שיש גבוה מעל כל גבוה וכן מסיק בב"ר הרשעים מתקיימים על אלהיהם שנאמר והנה עומד על היאור ש"מ שחשבוהו לאלהות ע"כ נאמר במכת היאור בזאת תדע כי אני ה' וגו'. ובענין הצפרדעים שרץ היאור הורה שגם היאור ישרוץ דברים המאמתים מציאות הש"י כי פרעה היה מחלל השם ואמר לא ידעתי את ה' על כן הודיע היאור כי ראוי לקדש השם ברבים כדאיתא במסכת פסחים שחנניה מישאל ועזריה מסרו נפשם על קידוש השם ולמדו קל וחומר מצפרדעים שעלו בתנורים ולפיכך לא מתו אותם שבתנורים כדמסיק בילקוט פרשה זו. ובכנים נאמר אצבע אלהים הוא הרי שבמכה זו גם החרטומים הודו והמליכו שמו ית' לומר שמכה זו ממנו ית' והודאת בעל דין כמאה עדים דמי. ובסדר עד"ש נרמז כי הוא יתברך משגיח למטה בכל פרטי האישים להוציא מלב האומרים שאין הקב"ה משגיח כי אם על כללות המין ולא בפרטות על כל דרכי איש. ולפי דבריהם הכל נכנס בערבוביא כי אין הבדל בין איש לחבירו ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו על כן בא עליהם הערב בערבוביא וכתיב והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב וזה מופת חותך שיש הבדל בין צדיק לרשע ושהקב"ה משגיח על כל פרטי האישים לכך נאמר שם למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ לומר שהשגחתי הפרטית גם בתחתונים וכן במכת הדבר כתיב והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים והיינו מצד השגחתו יתברך בפרטות. וכן בשחין שהיה האבק פורח בכל ארץ מצרים ואעפ"כ הבדיל בין ישראל למצרים לפיכך לא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה ר"ל שלא יכלו לעמוד בויכוח שהיה להם עם משה מפני השחין כי לכל מכה נתנו סבה חוץ מזו שלא יוכלו לתת סבה כ"כ המכות באו בפעם אחת ע"כ מצרים והחרטומים היו בכלל המכה אבל מכת השחין בא תחלה על החרטומים ואח"כ על כל מצרים שנאמר כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים על כן לא יוכלו לעמוד בויכוח כי טען משה עליהם שחטאם גרם להם שלקו תחלה לפי שעד הנה גרמו החרטומים קישוי לב פרעה בלהטיהם וכזביהם. בסדר באח"ב פירש מהרי"א שבאו לאמת יכולת הש"י ולי נראה שפרעה טען שתי רשויות הם על כן נאמר במכה ראשונה של סדר באח"ב למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ רוצה לומר אין עוד מלבדו יתברך שיהיו רשות אחר מכלל שפרעה טען שיש עוד אלוה אחר ונראין הדברים שטען זה על מזל טלה והשמש כי מצינו ששלשה מכות היו מונעים אור השמש והמזלות כי ברדת הברד מסתמא היו השמים מתקדרים בעבים עד שלא יוכלו לראות השמש כל זמן ירידת הברד. ובמכת הארבה כתיב ויכס את עין כל הארץ היינו השמש כי היא עין הארץ לפיכך ותחשך הארץ. וכן במכת החשך. וכן מכת בכורות בלילה. וכל זה ראיה שטען פרעה על השמש ומזל טלה שכחם ג"כ גדול ע"כ נאמר בברד אשר לא היה כמוהו וכן בארבה נאמר לפניו לא היה כן ארבה כמוהו וכל זה מופת למאמר כי אין כמוני בכל הארץ וכל שכן מכת בכורים שהוא סימן להכנעת מזל טלה בכור לכל המזלות ודבר זה מחוור יותר מן פירוש מהרי"א ולשון הכתוב מוכיח האומר כי אין כמוני:

הנה אנכי מכה במטה וגומר. בעשרה מאמרות של עשרה מכות אלו רבו בהם הדעות למה זה ועל מה זה היו מכות אלו באים עליהם וכל המפרשים יגאו ללקוט טעמים איש לפי שכלו גם אני לא אחשך פי לקרב דמיונות אל פשטי המקראות. והנה מכת היאור כענין שאמר פרעה לי יאורי ואני עשיתני ובעון השלכת הבנים ליאור. ומיתת הדגים בעבור שרצו לבטל מישראל ברכת וידגו לרוב בקרב הארץ. צפרדעים באו על אשר כחש בה' ויאמר לא ידעתי את ה' ע"כ באו הצפרדעים שידעו את ה' ומסרו נפשם על קידוש שמו יתברך כאמור למעלה והיאור שרץ אותן צפרדעים כי הודאת בעל דין כמאה עדים דמי כי אמרו שהיאור יש בו צד אלהות. כנים בא עליהם לפי שכל בעל עבודה קשה מלא כנים הבאים מן הזיעה המצויה מתוך העמל והתחממות הגוף ומה שנעשה עפר הארץ כנים לפי שכל עבודתם היתה בשדה דהיינו עפר הארץ והיא שגרמה להם הזיעה והכנים ע"כ עפר הארץ הביאה הכנים גם על המצרים. ערוב בא עליהם לפי שנשתעבדו בישראל שנמשלו לחיות כמו שפי' רש"י על פסוק כי חיות הנה ובכל ארץ גושן לא היה ערוב כי אין חיה מזקת להכבשה. דבר במקנה המצרים היה לפי שהשבטים אנשי מקנה היו בבואם מצרימה ועתה החליפו אומנותם בעבודת חומר ולבנים וממילא נפסד מקנה שלהם ע"כ וימת כל מקנה מצרים. שחין בא עליהם לפי שהפרישו נשותיהן מבעליהן על כן הוכו בשחין שהתשמיש קשה לו כמ"ש וינגע ה' את פרעה ופירשו רז"ל שלקה בשחין שהתשמיש קשה לו והיה זה לפרעה כמו סימן על העתיד. ברד וקולות השמיע ה' לאזנו על אשר אמר בקול ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו ולפי שלא רצה לשמוע בקול ה' ע"כ השמיעו ה' בעל כרחו את קולו קול ה' על המים קול ה' חוצב להבות אש אשר תהלך ארצה לומר שאם מרצון טוב לא רצית לשמוע בקול ה' עתה שמע בקולו קול ה' יחיל פרעה וכל חילו. ארבה בא עליהם לפי שרצו לבטל מישראל והרבה ארבה את זרעך ואמרו פן ירבה ע"כ שלח עליהם ארבה כי לשון ארבה משמש על הריבוי כמ"ש בשופטים ובאו כדי ארבה לרוב וכתיב בירמיה כי רבו מארבה. חשך בא עליהם לפי שגרמו לישראל להצפין את בניהם בחשך כמו שהצפינו את משה ע"כ במחשכים הושיבם ה' וכן המילדות היו כל מעשיהם בחשך וכן נבלעו ישראל בקרקע בחשך כדאיתא במסכת סוטה. מכת בכורות בא עליהם לפי שרצו לאבד בנו בכורו ישראל אבל מי הים לא הביא ה' עליהם אלא הם עצמם בזדון לבם נסו לקראתו כמו שיתבאר בע"ה בפסוק כי בדבר אשר זדו עליהם:

וירא פרעה כי היתה הרוחה. לא נאמר לשון זה בשום מכה כ"א במכת הצפרדעים לפי שכל המכות כאשר כלו אז סרו לגמרי לא נשאר מהם שום רושם אחר הסרתן וא"כ אין חידוש כל כך מה שחזר פרעה לקשות ערפו כי העבר אין. אבל הצפרדעים אף לאחר שסרה המכה מ"מ לא סרה לגמרי כי לא הלכו להם אלא מתו ותבאש הארץ והיה לו להיות נכנע לפחות בעבור הבאשת ריח שנשאר לו מן הצפרדעים. ע"ז אמר כמתרץ וירא כי היתה הרוחה והכבד לפי שאין הבאשת ריח מזיק כי אם במקום צר אבל במקום רחבת ידים אין הריח שולט כל כך לפיכך כאשר ראה פרעה כי היתה הרוחה שארץ מצרים רחבת ידים היא ולא יזיק לו הריח רע על כן והכבד את לבו כבראשונה:

ויסר הערוב. פי' רש"י ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו היה להם הנאה בעורות. ואין להקשות למה מתו הצפרדעים ולא הלכו להם כמו הערוב והארבה ואין לומר כדי שתבאש הארץ דא"כ למה לא מתו גם הארבה. תשובה לדבר שרצה הקב"ה ללמד שהמוסר עצמו על קידוש השם ינצל לפיכך מתו כל הצפרדעים שלא עלו בתנורים ולא נשארו חיים כ"א אותן שעלו בתנורים כמ"ש וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות משמע אבל לא אותן שבתנורים לפי שמסרו את עצמם על קידוש השם ומכאן למדו חנניה מישאל ועזריה למסור נפשם על קידוש השם. ולמדו מכאן שהמוסר עצמו על קידוש השם ינצל ומי שאינו מוסר עצמו הרבה שלוחים למקום ב"ה לסבב לו מיתה ממקום אחר כמו שמתו אותן הצפרדעים

שלא

שלא עלו בתנורים והערוב והארבה הלכו להם שלא יהיה להם הנאה בעורות ובאותן המלוחים שמלחו מהם :

כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי. פי' רש"י למדנו שמכת בכורות שקולה ככל המכות פירש הרא"ם בכורות הבי"ת נקודה בפתח כי בברד לא הוכו כי אם האביב שבכרו כמ"ש כי השעורה אביב פירש"י בכרה כבר . ויש גורסין בצורות במקום בכורות כי הברד גרם להם רעב ובצורת וכן גרס מהרי"א . ומ"מ לא שקטה רעיון השואל למה היתה מכה זו גדולה מן כל המכות ואין לומר שהיא גדולה מחמת הבהלה הגדולה הבאה מן קול ה' חוצב להבות אש כי המה דברים מבהילים באמת . דא"כ למה תלה רש"י הדבר במה שהוכו הבכורים או בצורות ולא הקולות עיקר הבהלה. ואדרבה נראה שלא הקפידו כל כך על התבואה דאל"כ מכת הארבה תהיה שקולה ככל המכות שהרי אכל מה שהשאיר הברד אלא ודאי שלא הקפידו כל כך מאחר שהחטה והכסמת לא נכו וא"כ למה תהיה מכה זו גדולה מכל המכות. והנה כפי הפשט נוכל ליישב זה שמכת בכורות ממש ידבר כי יש לדקדק מהו שנאמר כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך למה לא נאמר לשון אל לבך בשום מכה חוץ מבזו. אלא שר"ל שבסדר בא"ב אני שולח לך מכה אחת שתהיה גורמת שאם תכם אתה אזי תתן אל לבך מכת בכורות שתהיה בסוף סדר בא"ב יען כי מתחלה התרה ה' בפרעה במכות בכורות כמ"ש ואם מאן אתה לשלח הנה אנכי הורג את בנך בכורך וכמו שפי' רש"י שם ולפי שבפעם ההוא לא הרגיש עדיין ברעה זו כמה גדולה היא לפי שלא ראה אותה כי אם קול דברים בלבד היה שומע על כן לא היה משים אל לבו ולא ישוב מפני קול. על כן אמר הקב"ה כי עכשיו אני שולח לך מכה בביכורי צמח האדמה ויודע אני שמכה זו יהיה לך צער מאד יותר מכל המכות הקודמים לפי שכל פרי שנתבכר חביב על האדם ביותר כמו שיתבאר בע"ה בפרשת כי תבא בטעם הביכורים והראיה שבמכה זו התודה ואמר חטאתי הפעם מה שלא אמר כן בכל המכות הקודמים לפי שבאמת היה צר לו מאד שהוכו הפירות שנתבכרו תחלה מחמת שהם חביבים על האדם ביותר. ואם בפרי צמח האדמה כך ק"ו בפרי בטנך כמה גדול הצער במיתת בנך בכורך. ואם עד הנה לא הרגשת בדבר הנה בפעם הזאת שאני מכה את בכורי צמח האדמה אזי תתן אל לבך את כל מגפותי דהיינו מכת בכורות פרי הבטן כמה גדול הצער וע"ז נאמר כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי דהיינו מכת בכורות של פרי הבטן. אל לבך שתתן לבך להתבונן ולדרוש ק"ו שאם בבכורי פרי האדמה כל כך גדול הצער מחמת שהם חביבין על האדם ק"ו בבכורי פרי בטנך. וא"כ שפיר קאמר רש"י שמכת בכורות ממש שקולה כנגד כל המכות שהרי הכתוב קראה כל מגפותי וכך הוא האמת שהרי בכולם לא נכנע פרעה כ"א במכות בכורות. ובזה מיושב מה שהוצרך הכתוב לומר והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב וכבר ביכרה. וזה פי' יקר מאד. ועל צד האמת נ"ל על דרך שכתבתי למעלה שמכת הברד והקולות בא לפרעה על אשר לא רצה לשמוע בקול ה' בהדר ועל כן השמיע ה' לאזנו קולות נוראים ומבהילים ולכן היה מתודה דווקא בחטא זה ואמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים תחת אשר כחש בה' ויאמר לא הוא והיה חוטא בקול וסיפר לשון הרע על בוראו ע"כ נידון בקולות כדרך שאמרו במצורע שמביא צפרים העושים מעשה קול לכפר על קול של לשון הרע. וע"כ נאמר כאן הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד וקשה ליערבינהו וליתנינהו הקולות והברד יחדלון או לא יהיו עוד. אלא שכך אמר משה לפרעה מה תצעק אלי לאמר העתירו אל ה'. אם תשוב מדרכך ולא תשמיע בחוץ קולך קול ענות בחרופים וגדופים כלפי מעלה לאמר מי ה' אז ממילא הברד לא יהיה עוד כי בסור הסבה יסור גם המסובב. וז"ש כשהקולות שלך יחדלון אז ממילא הברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ כשתשוב בתשובה לא כאשר אמרת בתחלה מי ה'. ולפי שחטא זה היה בלשון וידוע שחטא הלשון מגדיל עונות כנגד ג' ראשי עבירות והם ע"ג ג"ע ש"ד. וכל התורה בכלל כי כל המודה בע"ג ככופר בכל התורה א"כ מן הראוי שבעל הלשון יהיה נידון בכל המיתות כי עונש עו"ג בסקילה וכן עונש המגדף. ועונש שפיכות דמים בהרג. ועונש שהם ג"ע בחנק. ובת כהן כי תזנה בשרפה אם כן מצינו שכל ד' מיתות ב"ד שייכים בשלשה ראשי עבירות אלו על כן מן הראוי שבעל הלשון יהיה נידון בכל המגפות הללו כי הוא שקול כנגד כולם וז"ש כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי כי מצינו במכת הברד דוגמא לכל ד' מיתות ב"ד סקילה באבנים דוגמא לזה ירד הברד עליהם ואבני אלגביש וסקול יסקל אותם. שריפה שנאמר ותהלך אש ארצה. הרג שנאמר יהרג בברד גפנם ולשון הריגה אינו שייך בגפן אלא שרמז לאנשיהם היקרים שנמשלו לגפן כד"א גפן ממצרים תסיע. וחנק היינו בריבוי מים שירדו עם הברד כי אולי נטבעו קצתם בשדה במטר הברד כי כל מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו'. והכה הברד את מה שנתבכר תחלה תחת אשר שלח פרעה יד לשונו בהקדוש ברוך הוא בכורו של עולם כדאיתא בספר נוה שלום ואגב זה הודיע לנו הכתוב שהפשתה והשעורה נכתה וגומר אף על פי שפשוטו משמע שבא להודיענו שכשם שהוכתה הפשתה מצד היותה עומדת בקשיה כך הוכה פרעה על קשי ערפו כגבעול זה מ"מ אגב אורחיה בא נמי להודיע מי ומי המוכים ולוקים המקבלים נזק מן בעלי הלשון ומי הוא בן חורין מן בעלי הלשון באופן שיהיה הכל מדה כנגד מדה שכל מי שמקבל נזק מן קול ענות של בעלי הלשון כנגד זה הוכו גם אותן צמחים הדומים לו מן קול הברד וכל מי שניצול מן קול בעלי הלשון ניצולו גם מן קול הברד אותן צמחים הדומים לו. כי מהידוע שמן בעלי הלשון מקבלים נזק שני כתות. כת אחת הם הבכורים במעלה אשר רבים קנאים פוגעים בהם המתקנאים בגודל מעלתם ועוד שלגודל מעלתם ביותר הם מתפעלים מן הלשון הרע לאפוקי מי שהוא מן קטני המעלות אין מתקנאים בהם כל כך ואין שולטים בהם כל כך חץ לשונם ואת"ל שהליז נחתו בו מ"מ אינו מתפעל כל כך ואינו מזיק לו כל כך כמו שמזיק הלשון לאנשי המעלה אשר להם משפט הבכורה היושבים ראשונה במלכות שמים. הלא מדה זו מצויה ברבת בני עמנו כי בעלי הלשון השמיעו אין נקי כל איש חיל רב פעלים ובלשונם מפילים כל חומה גבוה וכל ארז אדיר בלבנון ינקבוהו תולעת יעקב. כת שניה הם העומדים כנגד בעלי הלשון כגבעול זה ואינו נכנע להם להיות מן השומעים חרפתם ואינן משיבים אלא רוצה לעמוד כנגדם להשיב למחרפו דבר או המתפאר במעלתו כי זאת קומתו דמתה לתמר אז ביותר הלשון הרע מזיק לו. והניצול מן הלשון הרע הוא מי שהוא מן המשפילים שאינם מראים את עצמם בפני הבריות לקיים מה שנאמר עמי בא בחדריך חבי כמעט רגע עד יעבר זעם אע"פ שחץ שחוט לשונם עוברים אפילו כמה חומות והיושב בחדרי חדרים ניצול מכל כלי זיין מ"מ אינו ניצול מבעלי חצים אלו מכל מקום הצלה פורתא מיהא הוי כשאין האדם מתראה בפניהם במעלותיו ואינו משיב למחרפו דבר ויהיה כאיש אשר אינו שומע. לכך ספרה לנו התורה כי הפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעול וקשה מאי קמשמע לן דאם בא להורות שלפי שהחטה והכסמת לא נכו על כן הכביד פרעה את לבו. מכל מקום למה הוצרך ליתן טעם למה נכו אלו ולא נכו אלו אלא לרמז לנו כשם שקול הלשון מזיק לבכורי המעלה ולעומד כנגדם כגבעול זה כך הוכו מן קול הברד הפשתה והשעורה כי הפשתה גבעול עומדת בקשיה והשעורה אביב נתבכרה. אבל החטה והכסמת לא נכו. כמו כן המשפילים עצמם ואינן נראין לבריות במעלתם ועושין את עצמם כלא שומעין אלו לא נכו וכן יתבאר בע"ה פרשת כי תצא על פסוק ויתד תהיה לך על אזנך כי השתיקה עיקר כלי זיינו של אדם לנצח בה את מחרפיו. ובזה מתורץ מ"ש כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל ה' פירש"י לפי שהיתה העיר מלאה גלולים ומקשים כאן למה הקפיד דווקא במכה זו אעפ"י שלפי פשוטו י"ל שוודאי בכל המכות הקפיד על זה ולא הוצרך משה להודיע לפרעה אימתי יתפלל ואם תוך העיר או חוצה לה זולת במכה זו שאמר פרעה ורב מהיות קולות אלהים שמע מינה שכל כך נבהל מן הקולות עד שרצה שיפסקו לאלתר ע"כ הוצרך משה להודיעו שא"א שיפסקו לאלתר שהרי הוא צריך לצאת מן העיר תחלה ושם יעתיר אל ה' מ"מ גם לפי דרכנו רמז לו שחטא הלשון גרם לפרעה כי סר ה' מעליו ואינו רוצה להתראות אפילו למשה כל זמן שהוא במחילה אחת עם פרעה על דרך שאמרו רז"ל כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור יחד שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו ע"כ נאמר כצאתי את העיר אפרש את כפי אל ה' לפי שהעיר מלאה גלולים כי כמו ששלח בו כל מגפותיו לפי שלשון הרע מגדיל עונות כנגד ע"ג וג"ע וש"ד כך הזכיר לשון מלאה גלולים להורות שחטא זה כולל גלולים הרבה וממלא כל העיר בכל מיני גלולים. וי"א שהוצרך להתפלל בשדה מקום שהמכה משמשת ביותר. ונראה עוד לומר שהוצרך לומר כצאתי את העיר שלא יחשדו פרעה שמיראת הקולות והברד ילך לאיזה בית להתפלל על כן אמר כצאתי את העיר להראות לו גודל הנס שבכל מקום אשר תדרך כף רגלו שם לא יהיה הברד :

כי טרם תיראון וגו'. פירש רש"י עדיין לא תיראון הוצרך לומר לו כן דווקא בהסרת מכה זו לפי שפרעה לא בקש כי אם על הסרת הקולות והברד שנאמר הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד אבל על המטר לא אמר שיחדל לפי שארץ מצרים צריכה למטר ביותר משאר ארצות וכן הבטיחו משה שמ"ש פרעה ורב מהיות קולות אלהים וברד ולסוף לא היה כן אלא ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה וחשב משה פן יחזיקו פרעה לבדאי ויאמר שלא כן הבטיחו ע"כ אמר משה אם הייתי יודע שתהיה מהיום והלאה יראת אלהים הייתי עושה כל רצונך כי הקב"ה רצון יראיו יעשה אבל אני יודע שעדיין לא תיראון את ה' בלב שלם על כן לא ימלא ה' כל רצונך כדי שלא יהיה חוטא נשכר ע"כ יחדל הכל בבת אחת ולא יהיה מטר כי אינו נותן כי אם ליראי ה' כמ"ש ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו וגומר :

הפטרת וארא ביחזקאל סימן כח

כֹּה־אָמַר֮ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִה֒ בְּקַבְּצִ֣י ׀ אֶת־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֗ל מִן־הָֽעַמִּים֙ אֲשֶׁ֣ר נָפֹ֣צוּ בָ֔ם וְנִקְדַּ֥שְׁתִּי בָ֖ם לְעֵינֵ֣י הַגּוֹיִ֑ם וְיָֽשְׁבוּ֙ עַל־אַדְמָתָ֔ם אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לְעַבְדִּ֥י לְיַעֲקֹֽב׃ וְיָשְׁב֣וּ עָלֶיהָ֮ לָבֶטַח֒ וּבָנ֤וּ בָתִּים֙ וְנָטְע֣וּ כְרָמִ֔ים וְיָשְׁב֖וּ לָבֶ֑טַח בַּעֲשׂוֹתִ֣י שְׁפָטִ֗ים בְּכֹ֨ל הַשָּׁאטִ֤ים אֹתָם֙ מִסְּבִ֣יבוֹתָ֔ם וְיָ֣דְע֔וּ כִּ֛י אֲנִ֥י יְהוָ֖ה אֱלֹהֵיהֶֽם׃ בַּשָּׁנָה֙ הָֽעֲשִׂירִ֔ית בָּעֲשִׂרִ֕י בִּשְׁנֵ֥ים עָשָׂ֖ר לַחֹ֑דֶשׁ הָיָ֥ה דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ בֶּן־אָדָ֕ם שִׂ֣ים פָּנֶ֔יךָ עַל־פַּרְעֹ֖ה מֶ֣לֶךְ מִצְרָ֑יִם וְהִנָּבֵ֣א עָלָ֔יו וְעַל־מִצְרַ֖יִם כֻּלָּֽהּ׃ דַּבֵּ֨ר וְאָמַרְתָּ֜ כֹּה־אָמַ֣ר ׀ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֗ה הִנְנִ֤י עָלֶ֙יךָ֙ פַּרְעֹ֣ה מֶֽלֶךְ־מִצְרַ֔יִם הַתַּנִּים֙ הַגָּד֔וֹל הָרֹבֵ֖ץ בְּת֣וֹךְ יְאֹרָ֑יו אֲשֶׁ֥ר אָמַ֛ר לִ֥י יְאֹרִ֖י וַאֲנִ֥י עֲשִׂיתִֽנִי׃ וְנָתַתִּ֤י חַחִים֙ חחיים

בלחייך

פירוש המלות

השאטים . הבוזזים : התנים . לפי שכל גדולתם ע"י נילוס : חחים . פי' שתופסין בו הדג :

בלחייך והדבקתי דגת־יאריך בקשקשתיך והעליתיך מתוך יאריך ואת כל־דגת יאריך בקשקשתיך תדבק: ונטשתיך המדברה אותך ואת כל־דגת יאריך על־פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה: וידעו כל־ישבי מצרים כי אני יהוה יען היותם משענת קנה לבית ישראל: בתפשם בך בכף בכפך כ׳ תרוץ ובקעת להם כל־כתף ובהשענם עליך תשבר והעמדת להם כל־מתנים: לכן כה אמר אדני יהוה הנני מביא עליך חרב והכרתי ממך אדם ובהמה: והיתה ארץ־מצרים לשממה וחרבה וידעו כי־אני יהוה יען אמר יאר לי ואני עשיתי: לכן הנני אליך ואל־יאריך ונתתי את־ארץ מצרים לחרבות חרב שממה ממגדל סונה ועד־גבול כוש: לא תעבר־בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר־בה ולא תשב ארבעים שנה: ונתתי את־ארץ מצרים שממה בתוך ׀ ארצות נשמות ועריה בתוך ערים מחרבות תהיין שממה ארבעים שנה והפצתי את־מצרים בגוים וזריתים בארצות: כי כה אמר אדני יהוה מקץ ארבעים שנה אקבץ את־מצרים מן־העמים אשר־נפצו שמה: ושבתי את־שבות מצרים והשבתי אתם ארץ פתרוס על־ארץ מכורתם והיו שם ממלכה שפלה: מן־הממלכות תהיה שפלה ולא־תתנשא עוד על־הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים: ולא יהיה־עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם וידעו כי אני אדני יהוה: ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש היה דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם נבוכדראצר מלך־בבל העביד את־חילו עבדה גדלה אל־צר כל־ראש מקרח וכל־כתף מרוטה ושכר לא־היה לו ולחילו מצר על־העבדה אשר־עבד עליה: לכן כה אמר אדני יהוה הנני נתן לנבוכדראצר מלך־בבל את־ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו: פעלתו אשר־עבד בה נתתי לו את־ארץ מצרים אשר עשו לי נאם אדני יהוה: ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון־פה בתוכם וידעו כי־אני יהוה:

פירוש המלות

תרוץ. לשון שבירה : מכורתם. מגורתם : אל צר. כמו על : מקרח לשון קרחה : מרוטה. שער מרוט :

פרשת בא

אבן עזרא

זרע איש תם אל הושיעו. וביד עבדו חק הודיעו. הנה מצות החדש היא. סוד פרשת בא אל פרעה:

(א) **בא** אל פרעה. בא אליו זאת הפעם ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה. כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו. הזכיר לב עבדיו בעבור שירך לבם בבוא מכת הארבה. וטע׳ שהכבדתי את לבו למען שתי אותותי אלה בקרבו. ואין דעת חכמי ספרד שוה כי יש אומרי׳ כי שתי כמו בינו שימו והדומה להם וככה ישית ושי׳ יבין והדומה להם בכל הסימנים ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל (והוא) [וה״א] הבנין חסר בעבור שמלאו או מי ישום אלם לשום עליך לטוב כאשר שש על אבותיך שהוא מבנין הקל. ויש אומרים ישים כמו ישום ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל: (ב) ולמען תספר. למשה ידבר שהוא כנגד כל ישראל וככה וידעתם כי אני ה׳ שידעו

אונקלוס

א ואמר יי למשה עול
לות פרעה ארי
אנא יקרית ית לביה וית
לבא דעבדוהי בדיל לשואה
אתי אלין ביניהון: ב ובדיל
דתשתעי קדם ברך ובר
ברך ית נסין דעבדית
במצרים וית אתותי דשויתי

רש״י

י א ויאמר יהוה אל־משה בא
אל־פרעה כי־אני
ג׳. ג׳ הכבדתי את־לבו ואת־לב
ג׳ כ׳ חסר ואו׳ מ״ל עבדיו למען שתי אתתי אלה
ט׳ יתידאין ומנהון ב׳ ר״פ בקרבו: ב ולמען תספר באזני
בנך ובן־בנך את אשר
ג׳. ג׳ התעללתי במצרים ואת־אתתי

שתי ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסי׳ שתי זאתתי. שיתי כליל צלך. שתי לבך למסלה. מציעתא מלא וקדמא טעמא מלרע וב׳ בתראי מלעיל: ולמען ב׳ ר״פ וסי׳ ולמען תספר. ולמען יאריך ימים:

(א) **ויאמר** ה׳ אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שיתי. שומי שאשית אני: (ב) התעללתי. שחקתי כמו (במדבר כב) כי התעללת בי (שמואל א׳ ו) הלא כאשר התעולל בהם האמור במצרים. ואינו לשון פועל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו (איכה א) ועולל למו כאשר עוללת לי אשר עולל לי: למנות

בעל הטורים בא אל פרעה. כשהיה אומר לו לבא לביתו היה אומר לו בא וכשהיה אומר לו לילך אליו במימה היה אומר לו לך: בא. עולה בגימט׳ ג׳ רמז לו ג׳ מכות יביא עוד עליו: שתי ג׳ במסורה. הכא ואידך שתי כליל צלך. שתי לבך למסלה. מלמד שאע״פ שלא התרה בו בפירוש על מכת החשך רמזה לו וזהו שתי כליל צלך ולישראל אמר שתי לבך למסלה שיכינו עצמם לדרך ויחפשו בבתי המצריים בימי החושך לראות כליהם שישאלו מהם כליהם לכשילכו: למען שתי. כתיב חסר קרי ביה שתי רמז לב׳ מכות חוץ ממכת בכורות שכבר רמזה לו בוכתה לא שמעת עד כה: באזני בנך ובן בנך. שעד כאן רחמי האב על הבן. א״נ כנגד ג׳ דורות שהיו במצרים:

ספורנו

י (ג) **כי** אני הכבדתי. אע״פ שאמר משה ידעתי כי טרם תיראון חשב שאע״פ שלא יכנע לאל ית׳ מיראת גדלו מכל מקום ישמע בהיותו בלתי יכול עוד לסבול את רעת המכות וזה חשב כאשר ראה שמכת המכה אמר ה׳ הצדיק. אמנם כאשר ראה שעם כל זה לא שמע חשב משה שהיתה ההתראה בו לריק כי גם שלא יוכל לסבול לא ישמע ולכן אמר לו ה׳ ית׳ אע״פ שעתה גם הוא הכביד לבו הנה אנכי כבר הכבדתי את לבו בשחין וזה להרבות האותות בקרב מצרים כדי שישוב איזה מהם בתשובה ולמען יספרו ישראל לדורות ויכירו גדלי וטובי לפיכך ההתראה ראויה אף על פי שלא ישמע פרעה: למען שתי אתתי אלה בקרבו. כדי שבהם יכיר העם את גדלי וישוב מרשעתו: (ב) ולמען תספר. למען ידעו דורות ישראל את כל אלה: וידעתם

רמבן

י (א) **כי** אני הכבדתי את לבו. הודיע הקב״ה למשה שהוא הכביד את לבם עתה אחרי שפחדו ממנו מפני הברד והתודו על עונם. ואמר לו הטעם כי עשיתי כן למען שאשית בקרבם אלה האותות אשר אני חפץ לעשות בהם שידעו מצרים את גבורתו לא שהעניש אותם יותר מפני הכבוד הזה. ועוד כדי שתספר אתה וכל ישראל לדורות הבאים כח מעשי ותדעו כי אני ה׳ וכל אשר אחפוץ אעשה בשמים ובארץ:
(ב) **וטעם** התעללתי. כי אני מצחק בו שאני מכביד את לבו ועושה הנקמות בו כטעם יושב בשמים ישחק ה׳ ילעג למו. והנה הודיע הקב״ה עתה למשה מכת הארבה ושיגיד אותה לפרעה כי מה טעם בא אל פרעה כי לא יאמר לו כלום ולא נזכר רק בדברי משה אל פרעה כי

שידעו כל ישראל זה. ודברה תורה כלשון בני אדם לומר שהתעללתי כאדם משנה התולדה להנקם מאחר: (ג) ויבא. ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניהם ונגרשו באחרונה שלא עשה כן בכל המכות: לענות. מבנין נפעל מגזרת עני: (ד) ארבה. שם מין אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים וכתוב יתר הגזם אכל הארבה ועליו כתוב חילי הגדול ואם כן יהי האל"ף נוסף: (ה) וכסה. דרך משל: ולא יוכל לראות. תחסר מלת איש. אמר יפת כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה: (ו) ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש כי טעם ומלאו שהבתים היו מלאים מהן והנה מצאנו מלאו ארבעה כדים מים שהוא פועל יוצא כאילו הוא כתוב בפתחות המ"ם ודגשות הלמ"ד מהבנין הדגוש. אמר רבי ישועה כי ויפן הוא שב אל משה שהיה חולק כבוד למלכות שפונה אל המלך בצאתו והוא הולך אחורנית ויפת אמר כשהשלים דברו והכה ופנית בבקר והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה והנה טעם ויפן מגזרת פנים כאילו הוא ויראו והנה משה יצא מאת פרעה בלא רשותו והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וצוה לגרשם אחר שהושבו: (ז) ויאמרו. פי' הטרם תדע הטרם תרצה שיתברר לך כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. מלת את כמו עלם הדבר וכאשר יאמר האדם אוהבי שהיו"ד סימן המדבר או יאמר אוהב אותי שהטעם עצמי הדבר שוה על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון אז שמעון הרוג אך באמור ראובן הרג שמעון הטעם שוה כמו ורב יעבד צעיר אשר ברא אלהים אדם ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפעול ובעבור שהוא נמצא כן ברבים וימצא עם הפעול

אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־
אֲנִי יְהוָה: ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־
מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח
עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי: ד כִּי אִם־
מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי
הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ:
ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא
יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל
אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם
מִן־הַבָּרָד וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ
הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה:
ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ
וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־
רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם
הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם
הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה:
ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־
מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח
אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה
מִצְרָיִם: ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה
וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה

ל׳. ל׳ וחסר. ל׳ — כל אורי׳ חסר במ"ג מ"ל — ד׳ — ג׳ חסר באורי׳ — ג׳ חסר בלישנ׳ — ע"ז פסוקי׳ את את את את — ג׳ בתורה בלישנא — כ׳ — ל׳ — ל׳ — ל׳ רפין. ד׳ — ל׳ — ל׳ ול׳ יושב

בְּהוֹן וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ:
ג וְעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת
פַּרְעֹה וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי עַד
אֵימָתַי מְסָרֵיב אַתְּ
לְאִתְכְּנָעָא מִן קֳדָמַי שַׁלַּח
עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי: ד אֲרֵי
אִם מְסָרֵיב אַתְּ לְשַׁלָּחָא יָת
עַמִּי הָא אֲנָא מַיְתֵי מְחַר
גּוֹבָא בִּתְחוּמָךְ: ה וִיחַפֵּי
יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא
וְלָא יִכּוּל לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא
וְיֵיכוּל יָת שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא
דְּאִשְׁתְּאָרַת לְכוֹן מִן בַּרְדָּא
וְיֵיכוּל יָת כָּל אִילָנָא
דְּאַצְמַח לְכוֹן מִן חַקְלָא:
ו וְיִתְמְלוֹן בָּתָּךְ וּבָתֵּי כָל
עַבְדָּךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרָאֵי
דְּלָא חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ וַאֲבָהַת
אֲבָהָתָךְ מִיּוֹם מֶהֱוֵיהוֹן עַל
אַרְעָא עַד יוֹמָא הָדֵין
וְאִתְפְּנִי וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה:
ז וַאֲמָרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה לֵיהּ
עַד אֵימָתַי יְהֵי דֵין לָנָא
לְתַקְלָא שַׁלַּח יָת גּוּבְרַיָּא
וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן
הַעַד כְּעַן לָא יְדַעְתְּ אֲרֵי
אֲבַדַת מִצְרָיִם: ח וְאִתּוֹתַב
יָת מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן לְוָת
פַּרְעֹה וַאֲמַר לְהוֹן אִיזִילוּ

(ג) לענות כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני: (ה) את עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל וגו'. הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים: (ח) ויושב. הושבו ע"י שליח שהשלחו אחריהם והשיבום

אלהי העברים ה' נמסר פרשה שמות: גבלך כלם חס' במ"ג נמסר פרשת וארא: ולא יוכל ד' וסי' וכסה את עין הארץ. ובא אל מקדשו להתפלל. ולא יוכל לשאת. מה שהיה כבר נקרא: לראת ג' חס' וסי' ולא יוכל לראת. וירד ה' לראת. ויאמר לא תוכל לראת. ובמס' אחריתי. נמסר פן יהרסו אל ה' לראת. ושומט לא תוכל לראות וטעות כי ברזא דילן לא יתכן כי פן יהרכו אל ה' לראות צריך למיהוי מלא בוי"ו דלא יסתכלון בההוא נהורא עילאה דאת וי"ו והקב"ה אמר למשה לא תוכל לראות כלום בהנהו פנים המאירים דאריך אנפין במקומם אלא מהנהו נהורין דשכינתא תתא' ובגין דא לא תוכל לראת חסר: הפלטה ג' חסר בלי' וסי' ואכל את יתר הפלטה. את יתר הפלטה דעמלק. והנה נותר לה פלטה: מלאו ומלאו ג' בתורה בלישנא וסי' הבה את אשתי. כי אם אינך משלח. ומלאו בתיך ובתיוכל שאר קריין דכוותא מלאו ומלאו במ"ב מלאו השלטים. ומלאו את ידיו: ה' אלהיהם ד' וסימן ויאמרו עבדי פרעה. ואף גם זאת בהיותם בארץ. וירעו ויחללו ב' בו:

בעל הטורים

עד מתי יהיה זה לנו למוקש. זה בוונו משה כדכתיב כי זה משה האיש: שלח את האנשים. האנשים בגימטריא גדולים עם קטנים:

ספורנו

וידעתם. אתה ודורותיך והמצרים: (ג) עד מתי מאנת. הנה מאהר שאינך נכנע אפי' עתה שראית יכולתי על האויר המקיף אשר לא תוכל לחיות בלעדיו אפי' כרגע. אין לקוות שתשוב מכת שום גודל מכות אבל אולי תשוב מכה התמדת' זמן ארוך לכאן ראוי לשאול עד איזה זמן יהיה גבול התמדת המאון עם התמדת המכות: (ה) ואכל את

רמבן

כי הכתוב קצר בזה. וכן קצר למעלה במכת הברד שסיפר דברי הקב"ה אל משה התיצב לפני פרעה ואמרת אליו ולא הזכיר דברי משה אל פרעה כלל כמו שפירשתי וסבת זה שלא ירצה להאריך בשניהם ופעם יקצר בזה ופעם בזה. ובאלה שמות רבה ראיתי ולמען תספר באזני בנך הודיעו הקדוש ברוך הוא למשה מה מכה יביא עליהם וכתב אותה משה ברמז ולמען תספר באזני בנך ובן בנך זו מכת הארבה כמה דתימר עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם וכו':

(ג) **ויבא** משה ואהרן. כתב רבי אברהם ידענו כי לעולם לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו כי הוא המליץ אבל הזכיר עתה משה ואהרן בעבור שצוה פרעה להשיב את שניהם וגירש אותם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות:

(ד) **הנני** מביא מחר ארבה. אמרו המפרשים שהיו ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה בעבור הצומח לכם מן השדה ועל דעתי לא היו ימים רבים ביניהם רק מעט כי בידוע הוא שלא נמשך דין המצריים יותר משנה כי משנות משה רבינו יודע זה. כמו ששנינו במסכת עדיות משפט המצריים במצרים שנים עשר חדש וכן אמר יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד וכתיב אשר השאיר הברד כי היתה השנה ההיא בעצמה אם כן היה הברד בחדש אדר בשנה ההיא לא מקודם לכי פי' השעורה אביב והחטה אפלה ולא יזיק אליה אם יכה הברד מה שצמח ממנה כי תשוב ותצמיח. ועדיין לא פרחה הגפן ולא הנצו האילנות. ולכך אמר הכתוב ואת כל עץ השדה שבר כי שבר הענפים והפארות ואחרי כן בחדש ימים בניסן צמחה החטה והכוסמת והיא הפליטה הנשארת להם מן הברד והתחילו העצים להוציא פרח והנצנים נראו. וזה טעם הצומח כי בא הארבה ואכל פרחיהם והשחית הכל עד אשר לא השאיר להם פרח או ציץ ובחדש הזה בעצמו נגאלו והכתוב שאמר ואת כל פרי העץ יאמר על העץ שיעשה פרי. כמו שאמר כל ירק בעץ:

(ו) **ויפן** ויצא מעם פרעה. בעבור שפחדו מאד בברד חשב משה שיפחדו גם עתה שימותו ברעב אם יאבדו יתר הפליטה הנשארת להם ויצא בלא רשותו טרם שיענוהו הן או לאו כדי שיתיעצו בדבר חשב מחשבת אמת כי כן עשו ואמרו לפרעה הטרם תדע כי אבדה מצרים. ובדברי רבותינו ראה אותן שפונים זה לזה מאמינים לדבריו יצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה. והנכון בעיני כי כן היה עושה בכל עת בואו אל פרעה אל היכלו מתרה בו ויוצא מלפניו. אבל הוצרך הכתוב להזכיר זה בכאן בעבור ויושב את משה וגו'.

מי

אבן עזרא

הפועל ובא האחרי ואת הדוב ואחרים ככה. ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר וככה ותדבר מרים ואהרן היא היתה עיקר הדבור: (ט) כי חג ה׳ לנו. לזכות והיא מצוה על כולנו: (י) ויאמר יהי כן ה׳. שאתם אומרים עמכם. וטעם ראו כי רעה נגד פניכם. כי הרעה קרובה מכם וכנגד פניכם היא ועם זה הטעם דבק כי אותה אתם מבקשים כי דין שתעשה ככה ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח. ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עוד שיכזב רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום ובעבור דבר אחר שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו לא היה רודף אחריהם והשם צוה לעשות כן עד שירדוף אחריהם ויטבע והנה זה מפורש וישובו ויחנו לפני פי החירות ואין להרהר אחרי מעשי השם שהכל עשה בחכמה אע״פ שהיא נעלמת מעיני החכמים והנה בדברי דוד כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ כי אז יצא ה׳ לפניך להכות במחנה פלשתים: (יא) לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים ולא כן מלת אדם: כי אותה אתם מבקשים. על הרעה הנזכרת למעלה: (יב) בארבה. אמר רבי משה הכהן כי טעם בארבה שארבה שם במטה ואין זה נכון רק הטעם בארבה בעבור שיבא: (יג) קדים. שם התאר כי קדמה מזרחה שם ונקרא קדים בעבור שהוא נקדם בפאות כי משם תחל השמש לזרוח על כן נקרא מערב אחור כמו הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו: נשא את הארבה. ממקומו והניחו בכל ממלכות מצרים: (יד) ויעל. אמר ואחריו לא יהיה כן נכתב על

תורה

אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים:
ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָה לָנוּ:
י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם:
יא לֹא כֵן לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה: שני ס
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד:
יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה:
יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן

(מסורה: ג׳. ג׳ וחסר · ל׳. ל׳ וכ״כ · כתורה וחסר · ג׳ וחס׳. ד׳ · י״ב בטעם בספרא · ד׳ ע״ו חסר את · ז׳ רפין · ס״ רפין. פ׳ · כ׳ כוכים פרי׳ · ז׳ רפין · ד׳ פסו׳ אית בהון פני׳ ואחור)

תרגום אונקלוס

פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן אָזְלִין:
ט וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּעוּלֵימָנָא וּבְסָבָנָא נֵיזֵיל בִּבְנָנָא וּבִבְנָתָנָא בְּעָנָנָא וּבְתוֹרָנָא נֵיזֵיל אֲרֵי חַגָּא קֳדָם יְיָ לָנָא:
י וַאֲמַר לְהוֹן יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן כַּד אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן חֲזוֹ אֲרֵי בִישָׁא דְאַתּוּן סְבִירִין לְמֶעְבַּד לְקָבֵיל אַפֵּיכוֹן לְאִסְתַּחֲרָא:
יא לָא כֵן אֵיזִילוּ כְעַן גּוּבְרַיָּא וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן בָּעַן וְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִלְּוָת אַפֵּי פַרְעֹה:
יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיֵיתֵי גּוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵיכוּל יָת כָּל עִסְבָּא דְאַרְעָא יָת כָּל דְּאַשְׁאַר בַּרְדָּא:
יג וַאֲרִים מֹשֶׁה יָת חוּטְרֵיהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַייָ דְּבַר רוּחַ קִדּוּמָא בְּאַרְעָא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִדּוּמָא נְטַל יָת גּוֹבָא:
יד וּסְלֵיק גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכָל תְּחוּם מִצְרָיִם תַּקִּיף לַחֲדָא

רשי

והשיבום אל פרעה: (י) (כאשר אשלח אתכם וגו׳. אף כי אשלח גם הצאן והבקר כאשר אמרתם): ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו. ומדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב״ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה׳ על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנאמר (יהושע ה׳) היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם שהיו אומרים לכם דם אנו רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברי׳ ועבדו את ה׳: כי אותה אתם מבקשים. (אותה עבודה) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח: ויגרש אותם. הרי זה לשון קצר ולא פי׳ מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה: (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו

מסורה

חג ה׳ ד׳. וסי׳ בנערינו ובזקנינו. אך בחמשה עשר יום. בשילה. מה תעשו ליום מועד: אשלח ט׳ וסי׳ גדי עזים. יהי כן ה׳ עמכם. אשלח אתכם. את אימתי אשלח. ושן בהמות. והכרתי את ישראל. בשלחי את חצי הרעב. או דבר אשלח אל הארץ. הן אעצר השמים. דד״ה. וא׳ ואשלח את כל האדם דזכריה: מאת פני ה׳ נמסר פרשת תולדות. נטיית יד ייו חסר את נמסר במשלי סימן א׳: ויאמר ה׳ י״ב בטעם קדמא ואזלא כספרא נמסר פרשת שמות: ויעל ז׳ רפין נמסר סוף שמואל: ויאכל ה׳ רפין נמסר פ׳ תולדות וסי׳ בלשון ארמי קם עשבא דלחמא וכפר בגנתיה: ורוח הקדים ב׳. וסי׳ נשא הארבה. הוביש פריה: לפניו ד׳ פסו׳ אית בהון פני׳ ואחור וסימן לפניו לא היה כן ארבה. ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו. לפניו אכלה אש ואחריו תלהט להבה. וכמהו לא היה לפניו מלך: וינח ז׳ רפין וסי׳ בכל גבול מצרים. ביום השביעי. וינח ה׳ להם מסביב דיהושע. וחברו דד״ה. ויאמר ליהודה נבנה. וישמחו כל יהודה ותשקט מלכות יהושפט:

בעל הטורים

בעל הטורים מי ומי ההולכים. אמר פרעה למשה מה אתם מבקשים כל כך ללכת וכי אתם סבורים ליכנס לארץ מי ומי ההולכים ליכנס לארץ כי כולם ימותו במדבר חוץ מיהושע וכלב. מי ומי ההולכים בגימטריא כלב ובן נון. השיבו משה בנערינו ובזקנינו נלך כי לא נגזרה גזרה לא על פחות מבן עשרים ולא על יתר מבן ששים: כי חג ה׳ ד׳ במסורה. חג ה׳ לנו. כשאספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה׳. הנה חג ה׳ בשילה. מה תעשו ליום מועד וליום חג ה׳. שאמרו לו כי חג ה׳ לנו וצריכין אנו לאסוף כל מה שיש לנו תבואת הארץ וכנסים לחול במחולות. ולא ישאר דבר הכל אתה צריך לשלוח ואם אינך משלח תראה מה תעשה ליום חג ה׳: רעה נגד פניכם. ס״ת הדם שראה כוכב של דם עולה לקראתם: ויאכל ה׳ במסורה. ויאכל כל עשב. יקום אמי ויאכל. קראן לו ויאכל לחם. ויאכל גבי נביא השקר שהחזיר לאיש האלהים אשר בא מיהודה. ויאכל פרי מגדיו. מלמד שהארבה אכל כל פרי המגדים: ויתרו כיה באותה עלה ובשביל שברת והאכיל למטה נינול סימנה. וכן הנביא השקר בשביל שהאכיל לאיש האלהים זכה שדיבר עמו ה׳. וכן עשו בשביל שבא להאכיל את אביו זכה ונתברך: וינח פעים. וינח בכל גבול מצרים. וינח ביום השביעי מלמד שנח הארבה בשבת, ד״א רמז להא דאיתא בתענית מתריעין ומתענין על הארבה בחול אבל לא בשבת וזה שכתוב וינח בכל גבול מצרים אפילו אם נח הארבה בכל הגבול אעפ״כ וינח ביום השביעי:

ספורנו

את כל העץ. יקלקלהו כמו והיה לאכול. כי אכל את יעקב: (י) כאשר אשלח אתכם ואת טפכם. כל שכן המקנה: ראו כי רעה נגד פניכם. ראו כי אתם הולכים בעסקכם זה אל הרע לכם ותמצאוהו. כענין הולך למות. רגליה יורדות מות. וכדבריהם ז״ל והם רצים לבאר שחת: (יב) על ארץ מצרים בארבה. בגד הארבה והוא הדרומי כמו מצוה לארבה שיבא. כענין ונשא נס לגוים ושרק לו מקצה הארץ

רמבן

(ח) **מי** ומי ההולכים. היה פרעה רוצה שילכו ראשיהם זקניהם ושוטריהם אנשים אשר נקבו בשמות ומשה ענהו כי גם הבנים והבנות ילכו כי חג ה׳ לנו ומצוה על כלנו לחוג לפניו אז חרה לפרעה על הבנים והבנות ואמר שלא ישלח הטף בשום פנים כי הם לא יזבחו אבל ישלח כל הזכרים הגדולים בעבור החג שאמר וישארו הטף והנשים:
(י) **כי** רעה נגד פניכם. כתרגומו זה לשון רש״י. ומה טוב היה שיפרשהו אלינו והנוסחאות מן התרגום מתחלפות כי יש שכתוב בהן ארי בישא דאתון סבירין למעבד לקבל אפיכון אסתחרת. ונראה לזאת הנוסחא שרצה אונקלוס לפרש הרעה שאתם חושבים לעשות שבה לנגד פניכם להעיד בכם שאתם רוצים לברוח כלשון ויושיבו אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר והוא כלשון וישבו לאכל לחם ואמתחרו קום נא שבה אסתחר ויש נוסחאות כתוב בהן לקבל אפיכון לאסתחרא. יאמר הנה הרעה הזאת מזומנת לשוב לנגד פניכם כי עליכם תחזור מלשון ולא תסוב נחלה לא תסתחר. וזה במדרש חכמים שאמרו

רש"י

כנגדו שמצרים בדרומית מערבית היתה כמו שמפורש במקום אחר: (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר (יואל ב) כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה כבד משל משה כי של יואל היה ע"י מינין הרבה שהיו יחד ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה מין אחד (כ"ג רא"ם ע"ש) וכמוהו לא היה ולא יהיה: (טו) כל ירק. עלה ירוק וירדור"א בלעז: (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של ארץ ישראל לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים (צפניה ב) יושבי חבל הים גוי כרתים: לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם (ש"ר): (כא) וימש חשך. ויחשיך עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך של לילה יאמיש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האל"ף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונו כגון (ישעיה יג) לא יהל שם ערבי כמו לא יאהל לא יטה אהלו וכן (שמואל ב כב) ותזרני חיל כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קבל ליליא כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב על הוי"ו של וימש לפי שהוא כתוב אחר ויהי חשך. ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב

עד

אבן עזרא

על פי הנבואה: (טו) ויכס. טעם ותחשך הארץ כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ כי לעולם הארץ חשך היא: (טז) וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו והוסיף לומר להם חטאתי בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו: (יז) ועתה שא נא. מלת שא נא אפרשנה בפרשת כי תשא: וטעם אך הפעם: כי לא אחטא עוד למרוד פי השם ובעבור שהיה כעוס משה לא אמר לו שישלח העם ויצא מחוץ לעיר כמשפטו ויעתר: (יט) ויהפך ה' רוח ים. נקרא מערב ים בלשון הקדש בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים אל ארץ ישראל והוא לפאת מערב ואיננו ים אוקינוס כי ישראל לא ירשו כל כך ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו ג' מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה: (כ) ויחזק. על דרך שאמרו חז"ל בא ליטמא פותחין לו: (כא) ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה בידו אף על פי שאיננו כתוב: וימש חשך. אמר יפת כי וימש חשך כמו וימיש והטעם כי ימיש כל חשך שהיה להם ויבא אחר עב ממנו ויש אומרים כי הוא חסר אל"ף ומלת אמש בלשון הקדש הלילה שעבר כמו אמש אמר אלי ובלשון ערבי אמ"ש כי השי"ן יתחלף בסמ"ך ברוב המלות כמו שמש שמ"ס והנה אין טעם לפירושם

תורה

אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־
כֵּן׃ טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ
וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־
עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ
אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר
כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ טז וַיְמַהֵר
פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי
אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־
הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם
פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃
יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק
מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה
וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר
אַרְבֶּה אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃
כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה
יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃

תרגום אונקלוס

קדמוהי לא הוה כן גובא
דכותיה ובתרוהי לא יהי
כן׃ טו וחפא ית עין
שמשא דכל ארעא
וחשוכת ארעא ואכל ית
כל עסבא דארעא וית כל
פירי אילנא דאשאר ברדא
ולא אשתאר כל ירוק
באילנא ובעסבא דחקלא
בכל ארעא דמצרים׃
טז ואוחי פרעה למקרי
למשה ולאהרן ואמר
חבית קדם יי אלהכון
ולכון׃ יז וכען שבוק כען
חובי ברם זימנא הדא
וצלו קדם יי אלהכון ויעדי
מיני לחוד ית מותא הדין׃
יח ונפק מלות פרעה וצלי
קדם יי׃ יט והפך יי רוח
מערבא תקיף לחדא ונטל
ית גובא ורמהי לימא
דסוף לא אשתאר גובא
חד בכל תחום מצרים׃
כ ותקיף יי ית לבא
דפרעה ולא שלח ית בני
ישראל׃ כא ואמר יי למשה
ארים ידך על צית שמיא
ויהי חשוכא על ארעא
דמצרים בתר דיעדי קביל

ספורנו

הארץ והנה מהרה קל יבא: (טז) וימהר פרעה. בטרם יאכל הארבה את פרשי החטה והכוסמת ושאר העשבים: (כא) נטה ידך על השמים. על אותו החלק מהאויר הנקרא שמים כמבואר בפרשת בראשית: וימש חושך. ויסיר את החשך הטבעי של לילה כי אמנם חשך הלילה הוא אויר מוכן לקבל מאור והוא חשוך בהעדר האור בלבד

עשב הארץ ה' דסמיכי בלישנא וסי' נטה ידך. דארבה. ויכס את עין כל הארץ. והיה אם כלה לאכול. ויציצו מעיר. וצאצאיך כעשב הארץ: ולא נותר ה' נמסר בפרשת פנחס: בעץ ב' וסי' כל ירק. כשלו: עתירו לה' ב' וסי' העתירו לה'. ויעתר יצחק לה': ויסר ג' וסי' פרשת וארא: ויעתר ד' נמסר ריש תולדות:

בעל הטורים בעץ ב' במסורה. הכא ולא נותר כל ירק בעץ ואידך ונערים בעץ כשלו בשביל הנערים שלא רצו לשלוח שאמר וכי דרך הטף לזבוח נכשל בעץ שלא נותר כל ירק בעץ: ויסר ג' במסורה. ויסר מעלי רק את המות הזה. ויסר הצפרדעים. ויסר מעלינו הנחש מלמד שעם הצפרדע ועם הארבה היו נחשים והיו ממיתים בהם ע"כ אמר ויסר מעלי את המות:

רמבן

באמרו בואלה שמות רבה דרך הבחורים והזקנים לזבוח שמא הקטנים והטף מי שאומר דבר זה אין דעתו אלא לברוח ראו כי אותה שאתם מבקשים לעשות יש בדעתכם לברוח היא תשוב נגד פניכם שלא תצאו מכאן כלומר מדה כנגד מדה. ועוד מצאתי בו נוסחא אחרת לית קביל אפיכון לאסתחרא יאמר אין בהכרת פניכם להסב הרעה אשר בלבבכם כי הכרת פניכם ענתה בכם. ודרך הפשט דעו כי רעה נגד פניכם עומדת וקרובה לבא עליכם מאתי כי אגמול אתכם רעה ברעותי שאתם חפצים לברוח:

(יד) **ואחריו** לא יהיה כן. הכתוב מודיע אותנו מדרך הנבואה שאחריו לא יהיה כן. וכתב רש"י ואותו שהיה בימי יואל שנאמר בו כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה גדול משל משה אותו של יואל היה על ידי מינים הרבה שהיו יחד ארבה וחסיל וילק וגזם אבל של משה שלא היה אלא מין אחד וכמוהו לא היה ולא יהיה. וקשה עלי מאמר הרב שהרי כתיב ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וכתוב אחר אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר ואולי יאמר הרב שהיה מין הארבה של משה גדולה משל יואל ושאר המינין של יואל גדולים משל משה. ואלה דברים בטלים אבל בכל גבול מצרים נמשך לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן שם. ויתכן כי בעבור היות ארץ מצרים לחה מאד ביאור לא היה ארבה גדול שם כי דרכו לבא בשני עצירת המטר וכאשר הוא מוזכר ביואל. וכתב רבינו חננאל בפירוש התורה שלו מעת עתרת משה רבינו ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויבא ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מכל יבול הארץ כלום עד עכשיו ואמר כי זה כבר ידוע הוא לכל בא וראה כי בצפרדע אמר רק ביאור תשארנה ולפיכך נשאר בו רק אל תמלא עד עכשיו אבל בארבה כתיב לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים. ועל זה נאמר שיחו בכל נפלאותיו עד כאן לשון הרב. ודעתו כפשט הכתוב כי בעבור שהכת הארבה רגילה לבא לפעמים בכל הדורות. ועוד שבאה זאת כדרך המקרים כי רוח הקדים נשאו בעבור זה אמר כי היה גדול מאד מכל אשר נהיה במקרה העולם כי לפניו ואחריו איננו בא כמוהו ובגדלו ידעו כי מכת אלהים היא שאין רגילות לבא כן באחד הזמנים וגם אותו של יואל מכה מאת אלהים:

(יז) **וטעם** שא נא חטאתי. דרך כבוד למשה כי הוא אלהים לפרעה וגדול מאד בארץ מצרים והעתירו אל ה' אלהיכם לשניהם כי כן יאמר פרעה בכל פעם דרך מוסר כי יודע פרעה כי משה הוא המעתיר כי כן אמר לו למתי אעתיר לך והעתרתי אל ה' אפרוש את כפי אל ה' כי לא ידע משה

משה

אבן עזרא

לפירושם ולפי דעתי כי וימש מגזרת ימשש ואין טענה בעבור שהוא מפעלי הכפל כי כמוהו בזה הענין ידיהם ולא ימישון ושב על מצרים כי מצרים לשון יחיד כמו ויאמר מצרים אנוסה. והנה הטעם שימששו בידם החשך שכל כך יהיה עב כי האור של אש לא ידלק ולא הנר והעד לא ראו איש את אחיו לא באור היום ולא באור הנרות :

רש״י

עד שהיה בו ממש : (כב) ויהי חשך אפלה שלשת ימים. חשך של אופל שלא ראו איש את אחיו אותן ג׳ ימים. (בש״ר) ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד עומד אין יכול לישב (ב״ר ע״ס) ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא

כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־
הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־ ג׳
אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃
כג לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־
קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים
וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר ב׳ ובענין
בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא
פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ
עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם
וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ ל׳
עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־
אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת ג׳
וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כו וְגַם־ ס׳
מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר ל׳
פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע ג׳
מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ ג׳ סבר
שָׁמָּה׃ כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב
פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃ ג׳ בטעם
כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי
הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי
בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת׃ כט וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד
רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ

לֵילְיָא׃ כב וַאֲרֵים מֹשֶׁה
יָת יְדֵיהּ עַל צֵית שְׁמַיָּא
וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ קְבֵיל בְּכָל
אַרְעָא דְמִצְרַיִם תְּלָתָא
יוֹמִין׃ כג לָא חֲזוֹ גְּבַר יָת
אֲחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ
מִתְּחוֹתוֹהִי תְּלָתָא יוֹמִין
וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה
נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן׃ כד וּקְרָא
פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אִיזִילוּ
פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד עָנְכוֹן
וְתוֹרֵיכוֹן שְׁבוּקוּ אַף
טַפְלְכוֹן יֵיזִיל עִמְּכוֹן׃
כה וַאֲמַר מֹשֶׁה אַף אַתְּ
תִּתֵּן בִּידָנָא נִכְסַת קוּדְשִׁין
וַעֲלָוָן וְנַעֲבֵיד קֳדָם יְיָ
אֱלָהָנָא׃ כו וְאַף בְּעִירָנָא
יֵיזִיל עִמָּנָא לָא נִשְׁאַר
מִנֵּיהּ מַרְעַם אֲרֵי מִנֵּיהּ
אֲנַחְנָא נָסְבִין לְמִפְלַח קֳדָם
יְיָ אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא לֵית
אֲנַחְנָא יָדְעִין מָה נִפְלַח
קֳדָם יְיָ עַד מֵיתָנָא לְתַמָּן׃
כז וְתַקֵּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה
וְלָא אֲבָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃
כח וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אִיזֵיל
מֵעִלָּוַי אִסְתְּמַר לָךְ לָא
תּוֹסִיף לְמִחְזֵי אַפַּי אֲרֵי
בְּיוֹמָא דְתִחְזֵי אַפַּי תְּמוּת׃
כט וַאֲמַר מֹשֶׁה יָאוּת
מַלֵּילְתָּא לָא אוֹסִיף עוֹד

(כב) ויט. ולא ידעו שהיו ג׳ ימים אלא על פי ישראל שהיה להם אור. והנה בים אוקינוס יבא חשך עד שלא יוכל אדם להכיר בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים ואני הייתי שם פעמים רבות : (כג) ולא קמו איש מתחתיו. מביתו כמו שבו איש תחתיו כי אנה ילכו בלא אור: (כד) ויקרא. אחר ג׳ ימים שראו אור. רק צאנכם ובקרכם יוצג. לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח ואמר גם טפכם ילך כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך: גם אתה תתן בידנו. גם אתה חייב ליתן בידנו זבחים ועולות להקריב בעדך: (כו) וגם לא תשאר פרסה. מאיזה מין שיהיה ממקננו שלא נודע איזה מין נבחר וכמה נקריב ממנו וזהו טעם מה נעבוד : (כז) ויחזק. כדרך כי הקשה ה׳ את רוחו ואמץ את לבבו : (כח) תמות. אתה תהיה חייב מיתה שתמרוד במלכות : (כט) כן דברת. כמו כן בנות צלפחד : לא אוסיף עוד ראות פניך. שאני לא אבוא אליך עוד לעולם

היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקים כמונו. ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא : שלשת ימים. שלוש של ימים. טרצייינ״א בלעז וכן ז׳ ימים בכל מקום שטיינא״ה של ימים : (כד) יוצג. יהא מוצג במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם אתה תתן : (כו) פרסה. פרסת רגל פלנט״א בלעז : לא נדע מה נעבוד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו : (כט) כן דברת. יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אסף עוד ראות פניך ס״ד

ספורנו

בלבד. אמנם זה החשך יהיה אויר בלתי מוכן לקבל האור לרוב עביו ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו. ולפיכך לא ראו איש את אחיו כי לא הספיק לזה אור נר ואבוקה : (כט) לא אוסיף עוד ראות פניך. כי תמות כענין לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. אמנם כאשר קרא למשה ולאהרן לילה קרא אותם על ידי עבדיו

זבחים ועלת ב׳ וסי׳ גם אתה תתן. ויבאו לעשות זבחים : לא נדע ג׳ וסי׳ ואנחנו לא נדע מה נעבד. כי כל נבל ימלא יין : לא נדע מה נעשה כי עליך. אג״ד : לשלחם ד׳ נמסר פרשת וירא : דברת ג׳ פתח באתנחתא בספרא וכי׳ כן דברת. וירם תולעים ויבאש. לא תהיה לו כנשה : תסף ב׳ בתורה מלעיל חד מלא וחד חסר וסי׳ אל תוסף ראת פני. אל תסף דבר אלי: אסף ג׳ חסר וסימן וירח ה׳ את ריח ב׳ בו. ויאמר משה כן דברת :

תולדות אהרן זבחים ועולות : תנינא י ע״ג כ״ד :

בעל הטורים זבחים ועלת ב׳ במסורה. הכא ואידך ויבואו לעשות זבחים ועולות גבי יהוא כשהרג נביאי הבעל מה התם עשה נקם שפטים ובאלהיהם שנתן מזבח הבעל והרגם אף הי״נ עשה נקם ובאלהיהם שפטים : לך מעלי. מעלי בגי׳ בפסח. רמז שבפסח יצאו : אל תוסף ב׳ במסורה . אל תוסף ראות פני . אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה : אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך. בשביל שאמר לו אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות אמר לו ה׳ בעת מותו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה : לא אוסיף ב׳ (נ״ל לא אוסיף עוד ב׳) הכא ואידך ולא אוסיף עוד להכות שרמז לו שכבר כלו המכות ולא יוסיף להכותו אלא מכת בכורות שהיתה ע״י ה׳ לבדו

רמבן

משה בזה לשון רבים שלא יוצא שקר מפיו :

(כב) **וטעם** לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו. כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמשם והיה כמו לילה אבל היה חשך אפלה כלומר אד עב מאד שירד מן השמים כי על כן אמר נטה את ידך על השמים להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם והיתה מכבה כל נר כאשר בכל החפירות העמוקות ובכל מקומות החשך העצום לא יתקיים הנר. וכן העוברים בהרי חשך לא יעמד להם שם הנר ולא האש כלל ועל כן לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו ואלמלא כן היו משתמשין בנרות וזהו שאמר הכתוב שלח חשך ויחשיך כי היה שליח חשך לא אפיסת אור היום בלבד. ויתכן שהיה אד עב מאד מורגש שהיה בו כמו ממש כדברי רבותינו כאשר הוא בים אוקינוס בעדות ר״א :

(כד) **וטעם** צאנכם ובקרכם יוצג. כי אנשי מקנה היו גכל רכושם ואילם במקנה היה וחשב פרעה כי לא יניחו כל ממונם ויברחו ואם אולי יעשו כן הנה ישאר לו עושר גדול כי היה מקנה כבד מאד :

(כה) **גם** אתה תתן בידינו זבחים ועולות. לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות ולא עשה כן כלל אבל הם דברי חיזוק ויאמר כי תכבד מאד יד ה׳ עליו ועל עמו עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו ובאמת כי כאשר אמר להם וברכתם גם אותי היה נותן ברצונו כל מקנהו לכפר עליו אבל לא עלה על דעת משה לעשות זבח רשעים תועבה כי ה׳ חפץ דכאו לא לכפר עליו רק להעניש ולבער אותו ואת כל חילו בים ורבותינו אמרו כי כאשר דברתם הוא על מאמרם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות אולי רצו לומר שרמז להם לתת ככל אשר אמרו לא שלקחו ממנו כלום או זבחים ועולות להם כדי שיצאו לא להקריבם עליו וגם זה איננו נכון :

(כט) **לא** אוסיף עוד ראות פניך. פעם אחרת אחרי לאתי כי במכת הבכורות לא ראהו כי טעם ויקרא למשה ולאהרן שהלך עד פתח ביתם וצעק בחשך קומו צאו מתוך עמי או ששלח להם על יד המצרים שנאמר בהם ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ. ויתכן שיאמר לא אוסיף עוד ראו

(ע"ר): (א) כלה. גמורה כלה כליל כולכם ישלח: (ב) דבר נא. (ברכות ז) אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום ועינו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם: (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו: כחצות הלילה. כהחלק הלילה כחצות כמו בעלות בחרות אפם כנו זהו פשוטו לישבו על אפניו שאין חצות שם דבר של חצי (ברכות ד) ור"ד כמו כחצות הלילה ואמרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך לו או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא. אבל הקדוש ברוך הוא יודע עתיו ורגעיו אמר בחצות: (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והביא פורענות על מצרים: מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה בכלל. ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם: וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדים לה. כשהקב"ה נפרע מן האומה נפרע מאלהיה מכילתא

יא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ ב דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ ׀ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם ׀ הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃

רביעי ס ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ו וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא

י"ג בטע' בספ' · י"ג · ל'. ג' · ל' · ס' · י' · ל' וחסר ט' מ"ע. · ג' מ"ע כתורה · ל'. ד · ג' סבירין כמוס

לְמֶחֱזֵי אַפָּךְ: א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹד מַכְתָּשׁ חָד אַיְתֵי עַל פַּרְעֹה וְעַל מִצְרַיִם בָּתַר כֵּן יְשַׁלַּח יָתְכוֹן מִכָּא כְּשַׁלָּחוּתֵיהּ גְּמִירָא תָּרָכָא יְתָרֵיךְ יָתְכוֹן מִכָּא: ב מַלֵּיל כְּעַן קֳדָם עַמָּא וְיִשְׁאֲלוּן גְּבַר מִן חַבְרֵיהּ וְאִתְּתָא מִן חַבְרְתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב: ג וִיהַב יְיָ יָת עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי מִצְרָאֵי אַף גַּבְרָא מֹשֶׁה רַב לַחֲדָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַמָּא: ד וַאֲמַר מֹשֶׁה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּפַלְגוּת לֵילְיָא אֲנָא מִתְגְּלֵי בְּגוֹ מִצְרָיִם: ה וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי בָּתַר רֵיחַיָּא וְכָל בּוּכְרָא דִבְעִירָא: ו וּתְהֵי צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם דִּכְוָתַהּ לָא הֲוַת וְדִכְוָתַהּ

לעולם: (א) ויאמר ה'. היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת ויאמר משה כה אמר ה' ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד והטעם להורות זה שאמר כה אמר ה' ומתי נאמר לו וזה נאמר לו במדין עוד הנה אנכי הורג את בנך בכורך ובבוא מכת בכורים נווה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו וכבר פירשתי למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה וכאן כתיב וישאלו איש מאת רעהו והנה פי' ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד וכבר אמר השם זה למשה כי רבים ככה. ואמר גרש יגרש כאשר אמר וביד חזקה יגרשם מארצו: (ב) דבר נא. כבר פירשתי נא כי הוא עתה: (ג) ויתן. ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה ונתתי את חן העם: וטעם גם האיש משה. כי היו רבים מהם משאילים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם. עם מצרי'. (ד) כחצות הלילה. יש מדקדקים שאמרו כחצות שם הפועל והטעי' כאשר יהיה חצי הלילה בשוה כי רצו לדמותו כמו ויהי בחצי הלילה וידוע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כי אם בטורח גדול בכלים גדולים של נחשת ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה ולפי דעתי אין צורך לכל זה כי פי' כחצות הלילה כאשר יעבור חצי הלילה הראשון וככה בחצי הליל' הנשאר והעד הנאמן ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת. חצות לילה אקום להודות לך: וטעם אני יוצא. על הגזרה היוצאת מאת השם: (ה) היושב על כסאו. הראוי לשבת על כסאו אחריו והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו והנבזה מהכל בכור השפחה שהוא עבד: וטעם אשר אחר הריחי' שהוא טוחן כמו ויהי טוחן בבית האסורים וכבר אמרתי כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים כי מלת הגמיאיני השקיני וזכור ושמור ושוא ושקר לא תחמוד ולא תתאוה שנים בטעם ועוד אדבר על זה בתפלת משה. והנה בכור השפחה כמו בכור השבי כי השבויה שפחה היא ותישן בבית הבור בלילה כמנהג האסורים כאשר הזכיר יוסף כי שמו אותי בבור: (ו) והיתה. לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף ותחסר מלת על וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה ועל כמוהו לא תוסיף צעקה

גרש ג' נמסר פרשת וירא: רעותה ה' וסימן ואשה מאת רעותה. אך שם נקבצו דיות. דרשו מעל ספר ה'. ולמדנה בנתיכם נהי תאכלנה אשה בשר רעותה. וא' לרעותה הטובה ממנה: יוצא ט' מלאים נמסר ביהושע ריש סימן ו': מבכור ב' מלאים וסי' ומת כל בכור. ואת פדויי השלשה והשבעים: תוסף י"ג וסי' וכמהו לא תוסף. ל' חסר דחסר. והשיבך ה' מצרים. נוע תנוע ארץ. עד פה תבא. תוסיף כתיב. והולכתי עליכם אדם. נפלה ולא תוסיף. ימים על ימי מלך. עין שזפתו ולא תוסף. יראת ה' גדל חמה גשא ענש. ובוגדים באדם תוסף. ולא תוסף עוד לשכלם. הלין תוסף כתיב וב' מלאים דמלאים וסי' הכינותי ועליהם תוסיף. דד"ה. ולא תוסיף עוד להנבא. דעמוס:

תולדות אהרן באזני העם. ברכות ט: כחצות הלילה. שם ג ד:

בעל הטורים גם האיש משה. סי' השם בסיפוק משה רמז שנכפלה גדולתו: ומת כל בכור. ג' פעמים בכור בפסוק חוץ מבכור בהמה (נ"ל בל"ל מבכור פרעה). כנגד בכור לאיש בכור של בהמה וגדול הבית: כמוהו. ב' במסורה וכמוהו לא תסף. וכמוהו לא היה לפניו גבי יאשיהו לומר שגם אחריו לא קם כמוהו כדכתיב הכא ואחריו לא הם כמוהו:

רמבן

ראות פניך בהיכלך שלא אבוא עוד אני אליך וכך אמרו באלה שמות רבה יפה אמרת אל תוסף ראות פני עוד איני בא אצלך אתה תבא אצלי:

יא (א) ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד. בעמדו לפני פרעה נאמר לו זה שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו ל' רש"י. וכן אמרו רבותינו קפץ עליו האלהים כביכול נכנס בפלטין של פרעה בשביל משה שאמר לא אוסיף עוד ראות פניך שלא ימצא בדאי ואתה מוצא שלא דבר הקב"ה עם משה בביתו של פרעה אלא אותה שעה מנין כצאתי את העיר וגו' ועכשיו קפץ הקב"ה ודבר עם משה שנאמר עוד נגע אחד וגו' והנה גם בזה קיצר בסיפורים כי ה' אמר לו עוד נגע אחד אביא על פרעה והודיענו הנגע ההוא. ואמר לו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. וכל ענין הפרשה ההיא אבל לא רצה הכתוב להאריך באמירה שאמר השם למשה כי די במה שספר משה לפרעה כה אמר ה' כמו שפירשתי בארבה ובאו כענין הזה פרשיות רבות בתורה וכסדר הזה פרשת קדש לי כל בכור תקצר בדבור הקב"ה למשה ותאריך במאמר משה אל העם זכור את היום הזה וגמר הפרשה כולה. והם דברי השם אל משה שאמרם לישראל בו בלשון שנצטוה ואמר דבר נא באזני העם בצאתך מלפני פרעה:

(ג) וטעם ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים. שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות אבל מוסיפין בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם

ספורנו

יא (א) ישלח אתכם מזה כשלחו. באותו האופן ששלחו כבר מרצונו אותך ואת אהרן בשבט עברתו כאמרו ויגרש אותם מאת פני פרעה באותו האופן ישלח אתכם עתה מוכרח בצרתו: כלה גרש יגרש אתכם. אבל אז גרש את שניכם בלבד ומפניו בלבד. אמנם עתה יגרש את כלכם מכל זה המקום כי אמנם זו מדת נדקו של הקב"ה כשיתעקש אדם מעשות הראוי לבלתי עשות רצון קונו יעשה מה שברח ממנו בצרה ויגון ולא לרצון יהיה לו כאמרו תחת אשר לא עבדת ועבדת את אויביך אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם כאמרם ז"ל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני: (ב) דבר נא באזני העם וישאלו. שלא ידאגו שמא בסבת הממון ימסרו עצמם לרדוף אחריהם כי בזה תהיה תשועתם: (ג) גם האיש משה גדול מאד. ולכבודו הרבו להשאיל: (ד) מבכור פרעה עד בכור השפחה. מן הנכבד מכלם עד הנקלה מכלם אבל מבכור פרעה עד בכור השבי הוא מן היותר חוטא בזה עד החוטא פחות מכלם: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה. אשר בלילה כמוהו לא נהיתה צעקה כזאת וזה כי לא היה ליל מלחמת חיל אויבים כי אמנם אז תרבה הצעקה בעיר כענין קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות אבל בלילה

אבן עזרא

צעקה: וטעם כמוהו. סוד או סבר או מות והדומה להם: (ז) לא יחרץ כלב לשונו. שיפחידם כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו והטעם שיהיה נובח או נושך והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשום ילבהמתם ואף כי ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם: (ח) וירדו והשתחוו לי לאמר. על פיך וכל העם אשר ברגליך שהם ברשותך שאוליכם אל המקום שארצה כמו ויעל ברגליו והנה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני יצא בחרי אף: (ט) ויאמר. כמנהג העברים כמשפט הלשון וכבר אמר השם ורבים כמוהו: (י) ומשה. אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים לא רך לבו לשלחם כי השם חזקו והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה להיות המכות על הסדר רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצרים: (א) ויאמר. עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן כי הם לבדם היו נביאי התורה כי זאחריהם לא נתחדשה מצוה רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד כי כמו תקון היה ומוסד שיסד דוד ושלמה וככה כתוב באמונתם ולא בנבואתם והגאון אמר כי קבלה היתה בידם מפי משה כי מלך יקום ויחדש כלי שיר וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: (ב) החדש הזה. א"ר יהודה הפרסי כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים וראייתו ושמרת את החקה הזאת למועדה כי שנת לבנה איננו שוה כי ימי החריש והקציר תלוים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה לצפון או לדרום ולא דבר נכונה. ועתה אפרש

תרגום אונקלוס

לא תוסיף: ז ולכל בני ישראל לא יגזק כלבא בלישניה למנבח למאנשא ועד בעירא בדיל דתדעון דיפריש יי בין מצראי ובין ישראל: ח ויחתון כל עבדך אלין לותי ויבעון מיני למימר פוק את וכל עמא דעמך ובתר כן אפוק ונפק מלות פרעה בתקוף רגז: ט ואמר יי למשה לא יקבל מנכון פרעה בדיל לאסגאה מופתי בארעא דמצרים: י ומשה ואהרן עבדו ית כל מופתיא האלין קדם פרעה ואתקיף יי ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל מארעיה: א ואמר יי למשה ולאהרן בארעא דמצרים למימר: ב ירחא

מקרא

תסף: ז ולכל בני ישראל לא יחרץ־כלב לשנו למאיש ועד־בהמה למען תדעון אשר יפלה יהוה בין מצרים ובין ישראל: ח וירדו כל־עבדיך אלה אלי והשתחוו־לי לאמר צא אתה וכל־העם אשר־ברגליך ואחרי־כן אצא ויצא מעם־פרעה בחרי־אף: ס ט ויאמר יהוה אל־משה לא־ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים: י ומשה ואהרן עשו את־כל־המפתים האלה לפני פרעה ויחזק יהוה את־לב פרעה ולא־שלח את־בני־ישראל מארצו: ס יב א ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן בארץ מצרים לאמר: ב החדש הזה

כ׳ וכענין · ל׳. ג׳ · ה׳. ל׳ וכ״כ · ד׳ רפין · ז׳ · כ״א מלועי׳ פסוק · ס׳ · ל׳. כ׳ ומ״ל · ו׳ ר״פ. כ׳ חד ר״פ וחד כ״פ · ו׳

רש"י

(מכילתא): (ז) לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן וכן (יהושע י׳) לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו לא שנן. אז תחרץ תשתנן. (ישעיה מא) למורג חרוץ שנון. (משלי כא) מחשבות חרוץ אדם חריף ושנון (שם י) ויד חרוצים תעשיר חריפים סוחרים שנונים: אשר יפלה. יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי (זבחי׳ קב): אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו׳. כבר כתב לנו שאת בכל המופתים ולא שנאם כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה של אחריה: (א) ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן. שבשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה שכללו עם משה בדבור: בארץ מצרים. (מכילתא) חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי את העיר וגו׳. ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גלולים דבור חמור כזה לא כ"ש: (ב) החדש הזה. (מכילתא ש"ר) הראהו לבנה בחדושה ואומר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה באיזו שעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש. וכיצד הראהו והלא לא היה

מסורה

למאיש ג׳ וסימן ולכל בני ישראל לא יחרץ. ויהלך לכל העם. וכל אשר לא ידרוש לה׳: וירדו ז׳ רפין נמסר פרשת קרח. והשתחוו ז׳ וסי׳ וירדו כל עבדיך. וראה כל העם את עמוד. והיה ביום ההוא יתקע. והלכו אליך שחוח. והשתחוו עם הארץ. רוממו ה׳ אלהינו. וחברו: וכל העם נ״א נמסר במסרה רבתא: ומשה ו׳ ר״פ נמסר פרשת שמות:

תולדות אהרן לא יחרץ. ברכות נו: כל עבדיך. זבחים קב מנחות לא: בחרי אף. זבחים קב: ויאמר ס׳ אל משה ואל אהרן. ר״ה כב כה (ר״ס נח): החדש הזה. סנהדרין מב מנחות כט:

בעל הטורים

בעה"ט אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. וסמיך ליה החודש לומר שראש בית אב אומר מקודש ד"א אל משה ואל אהרן החדש לומר שעדות החדש כשרה בקרובים כמשה ואהרן: החדש הזה לכם. הפסוק משולש יש בו ג"פ חדש וכן בין כל א׳ וא׳ ג׳ תיבות לומר. באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים ולחדשים ותבנון חודש בגימטריא לרגלים. לכם אותיות מלך. ניסן בגי׳ למלכים. מתחילים עבור החדש בג׳ לכן ג׳ פעמים חדש בפסוק וגופאים וגותנים כה׳ שאלו בג׳ פעמים חדש ב׳ מהם חדבי הדשים שהם תמבה (עם הכהם). וגומרין בז׳ שד׳ פעמים כתיב עוד חודש בפרשה וכשתכיר ג"פ חודש בבפסוק ישארו שבעה תיבות דשבעה עולים לעיבור השנה:

ספורנו

בלילה כזה שהיה ליל שלום במצרים לא נהיתה ולא תוסיף צעקה כזאת: (ח) ואחרי כן אצא. לא אצא מיד כשתבקשו מלפני שאצא אלא אחרי כן כי אמתין עד הבקר: (ט) ויאמר ה׳ אל משה לא ישמע אליכם פרעה כו׳. אמר שבהיות שהאל ית׳ אמר אל משה שטעם הכבדת הלב שהיתה לפרעה כי הקשה ה׳ רוחו היה כדי להרבות מופתיו כדי שבהם יכירו המצרים וישראל את גדלו וטובו כאמרו וידעתם כי אני ה׳. והנה להשלים כונתו זאת משה ואהרן יחדו התעסקו לעשות המופתים לכן עתה כאשר גזר האל ית׳ להעניש את המצרים ולהציל את ישראל מאותו העונש עם היות קצתם ראוים לו בצד מה ולהפיל את אלהי מצרים כדי שיחול העונש וכל זה בזבח הפסח כאמרו ועברתי והכיתי ועשה שפטים ופסחתי רצה שתהיה מצותו זאת לישראל על ידי משה ואהרן יחדו כמו שהשתדלו יחדו להשיב את המצרים בתשובה ולהורות את בני ישראל כדי שיזכו שניהם יחד להוציא לפועל את פרי פעולת השתדלותם: יב (ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. מכאן ואילך יהיו החדשים שלכם

רמב"ן

בעיניהם לאמר אנחנו הרשעים גם עושים חמס וראוי הוא שיהון אתכם האלהים גם האיש משה המביא עליהם המכות גדול מאד בכל ארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ואנשי ריבו. ובעיני העם ישראל אחרי שאמרו לו ירא ה׳ עליכם וישפוט אחרי ולא שמעו אל משה מקוצר רוח כי נתגדל מאד בעיניהם בראותם כי נאמן הוא לנביא לה׳ וי"א כי בעיני העם עם מצרים ולא אמר בעיני פרעה ובעיני עבדיו כי השם אמץ את לבו כנגד משה ודבר לו שלא כהוגן עתה פעמים כי רצה ה׳ שיבא אליו וישתחוה לו כבא אדם אל שונאו כי כל זה גדולה ומעלה למשה. ולא יתכן לפרש כי ויתן ה׳ את חן העם בעיני מצרים הוא אן השאלה כי עתה בזמן ההבטחה לא יאמר ונתן ה׳ אבל היה אומר ואני אתן את חן העם ולמטה בשעת מעשה נאמר וה׳ נתן:
(ד) ויאמר משה כה אמר ה׳ כחצות הלילה. אל פרעה אמר כן ואל עבדיו כמו שאמר בסוף דבריו וירדו כל עבדיך אלה אלי ולא פירש עתה איזה לילה תהיה המכה הזאת כי הדבור הזה והאמירה אל פרעה קודם ראש חדש ניסן היה. וכשיאמר כחצות הלילה לא יודע איזו לילה הוא. והנה לא הודיעם משה ליל מכתם אבל אמר בחרי אף לא אוסיף אני ראות פניך אבל אתה תקראני ועבדיך ישתחוו לי כחצות הלילה לצאת מארצך ובפרשה השניה פירש לישראל הלילה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה וגו׳ ובפרשה השלישית אמר ויהי בחצי הלילה הנזכר שעשו בו הפסח:

(ט) ויאמר ה׳ אל משה. לא ישמע אליכם פרעה. בעבור שהיה ראוי שיפחד פרעה ועבדיו במכת הבכורות ויירא ממנה יותר מכל אשר בא עליהם. וכבר ראו כל דברי משה מתקיימים בהם בעבור כן הודיעו השם שהוא מחזק את לבו כדי שירבה בו מופתיו במכת בכורות באדם ובבהמה ושפטים באלהיהם ורש"י אמר מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער המצריים בתוכו. ולא יתכן זה בעבור שאמר ולא שלח את בני ישראל מארצו:
(י) ומעם ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה. הם המופתים הנזכרים למעלה ואמר זה בעבור שהשלים כל המעשים שעשו וגזרת מכת בכורות שכבר הודיעו אותה לפרעה כי במיתת הבכורות אין למשה ואהרן בה מעשה:
(ב) החדש הזה לכם ראש חדשים. זו מצוה ראשונה שצוה הקב"ה את ישראל על ידי משה ולכן אמר בארץ מצרים כי שאר מצות שבתורה

היה נדבר עמו אלא ביום שנא׳ ויהי ביום דבר ה׳. ביום צוותו.

לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא ב׳. מ׳ **הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ יַרְחַיָא קַדְמָאָה הוּא לְכוֹן לְיַרְחֵי**

מן

ראשון ה׳ וסימן ראשון הוא לכם. ולא היה דברי ראשון לי. באתי היום ראשון לבית יוסף. ראשון לציון הנה הנם. אני ה׳ ראשון ואת אחרונים. אני ראשון ואף אני אחרון. אני ראשון ואני אחרון. כי שאל נא לדור רישון. בתרא ל׳ כתיב כן:

תולדות אהרן לכם. ברכות י שבת פו קמז פסחים ו ר״ה ו כ כב כה מגלה כט ל סנהדרין יב ערכים מג עז (ר״ה נו) : ראשון הוא. ר״ה ח ע :

אפרש לך ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ״ז יום ושלישית יום בקרוב. והנה נחשוב כי התחברה עם השמש כשהיתה בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה והנה בשובה אל ראש מזל טלה לא מצאה השמש שם כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ״ז מעלות כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח הפך התנועה העליונה והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש גם הלכה הלבנה בחלקים שהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות שני ימים וקרוב מה׳ שעות התחברו שניהם לסוף כ״ט יום וחצי וב׳ ידות שעה וע״ג חלקים מחלקי ישראל והשנה באמת היא לשמש לבדו כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף שהם ד׳ תקופות השנה ואז נחשוב שהיתה בתחלת ראש טלה והוא ילך בגלגלו שס״ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית ובעבור זה נקרא שנה. והנה אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חדש כלל כי לא יתחדש בשמש דבר רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה ובעבור זה נקרא חדש גם ירח בעבור חדוש אור הלבנה כי אין לה אור בראיות גמורות כי אם מהשמש על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה אם היו בראש הטלה או בזנבו ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים ובעבור שבשנת הערלים קרובה אל שנת החמה וראו ששתים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה חלקו ימי השנה על שנים עשר וקראו לכל חלק חדש בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה וזאת ההסכמה מהם אינה בדרך התולדות. גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה ותחלת החדש מליל ראות הלבנה וראו כי י״ב חדש יש בשנת החמה לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה כי אין בין שני המספרים רק י״א יום על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחורנית י״א יום עד שיהיו ל״ג שנות חמה הם ל״ד שנות הלבנה כי אלה אינם על דרך התולדות והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו כי אמר שמור את חדש האביב ועשית פסח לה׳. והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו וככה קרא חג השבועות חג הקציר וסכות חג האסיף כי הקציר והאסיף תלוים באביב וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה וככה סכות. והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה ויהיו המועדים זמניהם שמורים ומשה לא הזכיר בתורה שנספר י״ב חדש או י״ג רק אמר בחדש שנמצא אביב בו נחל לספור והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי״ב חדש או י״ג וככה כתוב בחדש השני בחדש השלישי וכלם על דרך הזה. וניסן ואייר וסיון וכל שמות החדשים אינם לשון קדש כי הם לשון כשדים על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם רק בנבואת זכריה ודניאל ועזרא ומגלת אסתר שהיו בגולה וככה הפי׳ בחדש הראשון שנקרא ניסן בלשון כשדים רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג׳ חדשים בדרך אחרת ירח זיו בירח האיתנים בירח בול ואם רדפנו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר כי כן כתוב הוא החדש השני הידוע שהוא שני לראשון לחדשי ישראל ומלת למלוך שלמה אינה דבקה עם החדש רק עם בשנה הרביעית למלוך שלמה כי לא מצאנו בחשבון כל המלכים שיספר החדשים רק השנה שמלך והעד שהוא שכתוב בדברי הימים בחדש השני (בשנת ארבע למלכותו). ויש לטעון על יהודה הפרסי כי כל השנים אינם שוות כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמים או ימעטו וימעט או ירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע על כן לא ימצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלמה עם תוספת שבועים על כן היו ישראל סומכין על האביב הנמצא בארצם באיזה חדש שיהיה נמצא כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מהקו השוה. ועתה אתן לך כלל אע״פ שישראל בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב לא היה עבור השנה מסור להם כי אם לב״ד שהיה מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב ככתוב במשנה. והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביב מה נעשה ויש לתמוה מזה תימה גדולה איך פירש דיני נגעי המצורע שהוא באדם אחד ולא יעמוד בכל זמן והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרם בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח ועל אכילת יום הכפורים. והנה אם סמך על המולד היה לו לפרש אם הוא כפי המהלך האמצעי או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמתי פעם להוסיף ופעם לגרוע קרוב מי״ד שעות ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות וזה היה לו לפרש על איזה מקום מהארץ הוא המולד כי הנה בין ירושלם ובין העיר הזאת ששמה לוק״א יותר מג׳ שעות ואם על הראיה סמך היה לו לפרש על איזה מקום היא הראיה כי תשתנה קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו ואלה הדברים צריכים פי׳ ארוך ואם לא היה האויר זך הנעשה ר״ח שני ימים מספק וזה לאות כי סמך על קריאת ב״ד בכל דור ודור והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב״ד שבע שנים בכל י״ט שנה שהם רל״ה חדשים והם ו׳ אלפים יום תתקל״ט גם שתי שלישית יום גם תקנ״ה חלקים ואלה הם י״ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת ואל תחוש לשעה ותפ״ה לחשבון תקופת שמואל וידענו כי לא נעלם ממנו זה רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו כי היום יש בין תקופות האמת ותקופתו קרוב מט׳ ימים. ואל תתמה על זה כי הנה אמרה הברייתא הרוצה לידע מקום הלבנה יחשוב שנות העולם ויעשה מהם חדשים ויתן לכל חדש כ״ט יום וחצי ושתי ידות שעה שהם תש״כ חלקים והנה חסר ע״ג חלקים. והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישיות יום והנה יהיה המרחק בין חשבון מולדת מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחצי שנה. והנה התברר לך כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות החמה וחדשינו תמיד חדשי הלבנה וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה. הנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלויין בבית דין דכתיב ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב כאשר אמרו החולקים על רבותינו ז״ל למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני. והנה יראה אם דבריהם אמת כי עשה חזקיהו שלש רעות האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה. והשנית שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון. והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים וכן לא יעשה כי השם לא צוה לעשות חג המצות בחדש השני רק על אכילת הפסח לילה אחד כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות ה׳ ימין ושמאל גם הוא אמר בתפלתו זכר נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי. והנה עתה אפרש לך דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל בהכנס החדש הראשון שיעשה פסח בחדש שבא אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו והכהנים לא התקדשו למדי והנה עיבר השנה והפסח שעשה פסח ראשון היה ובמועדו נעשה והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב ואם לא נעשה במועדו למה נגעם אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו ואילו חטא חזקיהו איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם. ואם טען הטוען הלא החכמים ז״ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן התשובה אמת אמרו כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש אדר אם הוא צריך לעבר השנה או לא והנה חזקיהו לא עשה כן כי (שגג) שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון ע״כ יהיה הוא לעולם ראש לחדשים ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל וככה כתיב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת

בני

בעל הטורים ראשון הוא לכם. וסמיך ליה דברו שאין מקדשין אלא בב״ד הגדול: לחדשי השנה ב׳ במסורה. ראשון הוא לכם לחדשי השנה. עולת חדש בחדשו לחדשי השנה. מכאן דרשו חדש ובא קרבן מתרומה חדשה שבא׳ בניסן מתחילין להביא מתרומה חדשה דהיינו ראשון הוא לכם לחדשי השנה והוא ניסן :

רמבן

שבתורה היו בהר סיני או שבא לומר בארץ מצרים לא בעיר מצרים כמו שאמרו רבותינו חוץ לכרך והיה ראוי שיאמר תחלה דברו אל כל עדת ישראל לאמר החדש הזה לכם וגו׳ הפרשה אבל משה ואהרן הם במקום ישראל ואמר לכם כנגד ישראל לדורותם וחזר ואמר דברו אל כל עדת בני ישראל שיצום במצות שעה לקחת פסח מצרים מבעשור ולפי מדרשו לכם לומר שקדוש החדש צריך בית דין מומחין. ולכך לא נאמר בתחלה דברו אל כל עדת ישראל שאין בקדוש החדש אלא משה ואהרן וכיוצא בהם. וטעם החדש הזה לכם ראש חדשים שימנו אותו ישראל חדש הראשון וממנו ימנו כל החדשים שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר חדש כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול כי בכל עת שיזכיר החדשים יהיה הנס נזכר ועל כן אין לחדשים שם בתורה אלא יאמר בחדש השלישי ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן ובחדש השביעי באחד לחדש וגו׳ וכן כלם. וכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותנו ממנו אחד בשבת ושני בשבת כאשר אפרש כך הזכירה ביציאת מצרים במנותנו החדש הראשון והחדש הב׳ והשלישי לגאולתנו שאין המנין הזה לשנה שהרי תחלת שנותינו מתשרי דכתיב וחג האסיף תקופת השנה וכתיב בצאת השנה אם כן כשנקרא לחדש ניסן ראשון ולתשרי שביעי פתרונו ראשון לגאולה ושביעי אליה וזה טעם ראשון הוא לכם שאיננו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לשם שנקרא לו לזכרון גאולתנו וכבר הזכירו רבותינו זה הענין ואמרו שמות חדשים עלו עמנו מבבל כי מתחלה לא היו להם שמות אלו והסבה בזה כי מתחלה היה מנינם זכר ליציאת מצרים אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב ולא

יאמר

אבן עזרא

בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני והאומות אומרים כי אם השנה בנויה מהחדשים הנה חדש האביב הוא יסוד וראש אם כן למה תחלו מספרכם מהחדש השביעי ותאמרו כי הוא ראש השנה והתשובה כבר הזכירו חכמינו ז"ל כי ארבעה ראשי שנים הם וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה במועד שנת השמטה בחג הסכות למען ישמעו ולמען ילמדו ואם תחלת שנת השמטה תהיה מניסן למה לא צוה לקרוא בתורה בחג המצות. והנה חצי שנה עמדו בטלים וכתוב בחג האסיף תקופת השנה ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדות שאמר בתחלה לא תזרעו ואחר כן ולא תקצרו כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן ועוד אם שמנו תחלת השמטה ניסן מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית כי הקציר אחר ניסן הוא וכבר נכנסה שנת השמטה גם לא יזרע בשנת השמטה והנה כי דברי חכמינו ז"ל הם נכונים: ראש חדשים. אמר רבי משה הכהן אין צריך לומר ראש חודש רק חדש לבדו כי הטעם יום חדוש אור הלבנה וכן כתיב חדש ושבת חדשיכם ומועדיכם מדי חדש בחדשו ואחרים טענו עליו אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש והוא השיב להסיר הספק גם טענו עליו ובראשי חדשיכם והוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים ושאלוהו אם כן מה קרבן שאר החדשים והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה בפרשה עצמה וכן אמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות כי הוא תחלת השנה ואנחנו לא נניח דברי רבותינו ז"ל בעבור סברותינו כי הם אמרו בכל חדש יתקעו בחצוצרות והוא הנכון לומר חדש או ר"ח וכתיב עד חדש ימים שטעמו שימלאו ימי החדש שלו: (ג) דברו אל כל עדת בני ישראל. כי כל בני מצות חייבים: ויקחו להם. מי שיש להם ממקנהו כי מקנה רב היה להם או יקנו ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין השה יום י"ד רק לא ידענו אם זו מצוה לדורות או על פסח מצרים: שה לבית אבות. אם הם מעוטים: שה לבית. אם הם רבים ואחר שאמר שה לבית אבות אמר שה לכל בית ובית ובתחלת זה הספר פירשתי בית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. מהיות מעט מאכילת השה כי אנשי הבית יהיו מועטים יקח הוא ושכנו: במכסת. חלק וכן המכס לה' חלק שיקח כל אחד וכמוהו ה' מנת חלקי וכוסי גם תכוסו והיא מפעלי הכפל והכפל חסר מתלת במכסת גם מן המכס והנה אמר המכס על משקל וממר ליולדתו שהוא מפעלי הכפל: (ה) שה תמים. שיהיה בלא מום גם שה יקרא כל אחד משני המינים שם הצאן כולל וככה שה כשבים ושה עזים א"ר משה בן עמרם הפרסי כי השה חיוב פסח מצרים ובארץ ישראל שה או פר וראייתו וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר שהוא פסח דורות ולא דבר נכונה כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים ואין ראוי לשנות רק וזבחת פסח לה' אלהיך צאן חיוב ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים וכמוהו ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך אתה חיוב ובנך ובתך רשות והעד שכתוב בדברי הימים ששחטו יום ארבעה עשר כבשים ופרים ושם כתוב הכבשים לפסחים והפרים לשלמים בשלו אותם בדודים ובסירות רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט. א"ר ישועה כי יש הפרש בין בן שנה ובין בן שנתו כי בן שנה עלתה לו שנה ובן שנתו כמשמעו והנה בקרבן הנשיאים כבש אחד בן שנתו ובאחרונה כתוב כבשים בני שנה: (ו) והיה לכם למשמרת. שישמרנו כל אחד בביתו: בין הערבים. מלה קשה ורבינו שלמה אמר פי רגע נטות השמש מחצי היום ללד

מערב

תורה

לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ ג דַּבְּרוּ
אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם
אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה
לַבָּיִת׃ ד וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת
מִהְיוֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ
הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת
אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃
ה שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה
יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־
הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃ ו וְהָיָה לָכֶם
לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר
יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ
כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין

ג'. ג' / ד' ג' מנהון ר"פ / ג' חס'. ו' רפי' / ב' חסר / ב' / ג' ומ"ל. ג' / ל'. ב' חסר בתורה / ג' / ג' דמטעים / י"א

אונקלוס

שַׁתָּא׃ ג מַלִּילוּ עִם כָּל
כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר
בְּעַסְרָא לְיַרְחָא הָדֵין וְיִסְּבוּן
לְהוֹן גְּבַר אִימְּרָא לְבֵית
אַבָּא אִימְּרָא לְבֵיתָא׃
ד וְאִם זְעֵיר בֵּיתָא
מִלְּאִתְמְנָאָה עַל אִימְּרָא
וְיִסַּב הוּא וְשֵׁיבָבֵיהּ דְּקָרִיב
לְבֵיתֵיהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא
גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ תִּתְמְנוֹן
עַל אִימְּרָא׃ ה אִימַּר שְׁלִים
דְּכַר בַּר שַׁתָּא יְהֵי לְכוֹן מִן
אִימְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְּבוּן׃
ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד
אַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
הָדֵין וְיִכְּסוּן יָתֵיהּ כָּל קְהָלָא
כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין

דברו ג' מנהון ר"פ וסימן בעשור לחדש הזה ויקחו. זאת החיה. זב מבשרו וא' מצעות פסוק דברו נא באזני פרעה: אל כל מן החדש הזה עד סופא דספרא אל כל ועל כל במ"ד על כל. עיין במסרה רבתא: ויקחו ז' רפין וסי' ויקחו להם איש שה. ויקחו לי תרומה. ויקחו אליך שמן. פרה אדומה. ויקחו נא שנים סוסים: נפשת ב' חסר וסי' במכסת נפשת. בערכך נפשת לה':

תולדות אהרן דברו. פסחים צו: בעשור לחודש. פסחים ו לו ר"ס ז: איש שה. פסחים לא קדושין לב בכורות יב (קדושין סא סב פסחים לח): שה לבית. פסחים פח ל: ואם ימעט הבית. פסחים פט לט תמורה ל (פסחים לו): במכסת נפשת. פסחים נא: לפי אכלו. פסחים כא עח סט זבחים כג: תכסו. פסחים לא סכה מב קדושין פב זבחים כג: שה תמים. זבחים כה בכורות ז יב לט (פסחים לו): מן הכבשים. (פסחים לג): לכם למשמרת. ר"ה ז מנחות מט ערכין יג: ושחטו אותו. פסחים סד עח קדושין מא מב (קדושין סב): בין הערבים. פסחים נט סא סו קח זבחים יב לא:

רשי

מן היום אשר נוה ה' והלאה אלא סמוך לשקיעת החמה נראה לו משה זו והראהו כחשכה: (ג) דברו אל כל עדת. (מכילתא) וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים: דברו אל כל עדת ישראל בעשור לחדש. (מכילתא) דברו היום בר"ח שיקחוהו בעשור לחדש הזה פסח מצרים מקחו בעשור ולא פסח דורות (פסחים צו): שה לבית אבות. (שם) למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה א' לכלן ת"ל שה לבית: (ד) ואם ימעט הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה א' שאין יכולין לאכלו ויבא לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו ועוד יש בו מדרש ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנות על שה אחר אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיות בחיים ולא משנשחט (פסחים פט): במכסת. חשבון וכן (ויקרא כז) מכסת הערכך: לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יכול לאכול כזית (מכילתא): תכסו. תתמנו: (ה) תמים. בלא מום: בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו: מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי שה שנאמר ושה עזים: (ו) והיה לכם למשמרת. זה לשון בקור שטעון בקור ממום ד' ימים קודם שחיטה ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ד' ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה ר' מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר (שם) ואת ערום ועריה ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנא' מתבוססת בדמיך בשני דמים ואומר (זכריה ט) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ושהיו שטופים באלילים אמר להם משכו וקחו לכם. משכו ידיכם מאלילים וקחו לכם צאן של מצוה: ושחטו אותו. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו (מכילתא קדושין מא): קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו פסחי צבור נשחטין בג' כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאיתא בפסחים (דף סד): בין הערבים

משש

בעל הטורים איש לפי אכלו. בגי' אכל כזית לומר לך שאם אכל כזית יצא: תכסו על השה שה תמים. שצריך ב' ביום א' לפסח וא' לחגיגה: שנה תמימים בן בגימ' כשאלף פעמים מן הכבשים רמז שאין פותחין משתה עלאים מבוקרים:

ספורנו

שלכם לעשות בהם כרצונכם אבל בימי השעבוד לא היו ימיכם שלכם אבל היו לעבודת אחרים ולרצונם לפיכך: ראשון הוא לכם לחדשי השנה. כי בו התחיל מציאותכם הבחירי: (ד) ושכנו הקרוב אל ביתו. אע"פ שיהיו מצריים רבים שוכנים בין בית עברי לבית רעהו קרא שכני אותו העברי שהוא יותר קרוב לביתו

משאר

רמבן

יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון חזרנו אותו לקרא החדשים כשם שנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י כי אלה השמות ניסן אייר וזולתם שמות פרסיים ולא ימצאו רק בספרי נביאי בבל ובמגלת אסתר ולכן אמר הכתוב בחדש הראשון הוא חדש ניסן כמו הפיל פור הוא הגורל ועוד היום הגוים בארצות פרס ומדי כך הם קוראים אותם ניסן תשרי וכלם כמהו. והנה נזכיר בחדשים הגאולה השנית כאשר עשינו עד הנה בראשונה: (ג) **איש** שה לבית אבות. טעם המצוה הזאת בעבור כי מזל טלה בחדש ניסן בכחו הגדול כי הוא מזל הצומח לכך צוה לשחוט טלה ולאכול אותו

להודיע

רש"י

משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה. ערב לשון נשף וחשך כמו (ישעיה כד) ערבה כל שמחה: (ז) ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם יכול ביד ת"ל אשר בסף: המזוזות. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלעז. ולשון שקיפה חבטה כמו (ויקרא כו) קול עלה נדף טרפא דשקיף. חבורה משקופי: על הבתים אשר יאכלו אותו בהם. ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובבית הבקר שאין דרין בתוכו: (ח) את הבשר. ולא גידים ועצמות מכילתא

שמות יב

הָעַרְבָּֽיִם׃ ז וְלָֽקְחוּ֙ מִן־הַדָּ֔ם וְנָֽתְנ֛וּ עַל־שְׁתֵּ֥י הַמְּזוּזֹ֖ת וְעַל־הַמַּשְׁק֑וֹף עַ֚ל הַבָּ֣תִּ֔ים אֲשֶׁר־יֹאכְל֥וּ אֹת֖וֹ בָּהֶֽם׃ ח וְאָכְל֥וּ אֶת־הַבָּשָׂ֖ר בַּלַּ֣יְלָה הַזֶּ֑ה צְלִי־אֵ֣שׁ וּמַצּ֔וֹת כ׳. כ׳ לפס

שִׁמְשַׁיָּא׃ ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָא עַל בָּתַּיָּא דְּיֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ ח וְיֵיכְלוּן יַת בִּסְרָא בְּלֵילְיָא הָדֵין טְוֵי נוּר

המזוזת. כל ואלה שמות ומשלי מזוזת כתיבן וב׳ כתיבן מזוזת. דשמע ישראל. וישכב שמשון. וב׳ מלא דמלא. האיל מזוזות חמישית. ההיכל מזוזת עצי שמן. ושארא מזוזת כתיבן:

תולדות אהרן על שתי המזוזות. (פסחים לד): על הבתים. פסחים פ׳ (פסחים לה): ואכלו. ברכות ט פסחים מא פה נו קכ מגלה כא (פסחים לט):

אבן עזרא

מערב ולא נתן טעם למה ערבים שנים והנה כתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות וכאשר חפשנו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב כי כן כתיב בין הערבים תאכלו בשר וגם כתוב בתת ה׳ לכם בערב בשר לאכול ובהדלקת הנרות כתיב יערך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר וכתיב עולות לה׳ לבקר ולערב וכתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים מצאנו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים פי׳ כבא השמש לצד מערב ואין זה משמע ביאה כי הוא הפך יציאת השמש מדכתיב השמש יצא על הארץ שהחל להראות על הארץ וככה ובא השמש וטהר שלא יראה על הארץ והנה כתוב על מקרה לילה והיה לפנות ערב ירחץ במים ואם אין הדבר כן יבאר לנו מה הפרש יש בין ביאת השמש של פסח ובין ביאת השמש של מקרה לילה וככה ובא השמש וטהר אמרו הצדוקים כי שלשה ערבים הם וראיתם בעבור שמצאו עד הערב השלישית והם לא הכירו האמת ולא הבינו כי כתוב מחר חדש ושלשת תרד מאד שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב השדה שאתה נסתר שם ובעבור זה אמר עד הערב השלישי. ועתה אשוב לפרש דע כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים כמו אבנים וכמוהו לוחותים וככה דרכים והעד יפול באחת וככה שמים כי הם שני סדני הגלגל שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל וככה לנטוע שמים וכבר פירשתי בספר השם הנכבד כי שמים מגזרת שם ישר נכח עמו רמז לשני מקומות. והנה יש לנו שני ערבים האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ והערב השני ביאת אורו הנראה בעבים והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה אז יבא בעל קרי אל המחנה וידליק אהרן את הנרות. אמר הגאון רב סעדיה ז"ל מדת מזבח העולה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב ובמדה הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרשו. והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה ואף כי בהיות כל השבטים בארצם והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים אז היו נשחטים שם והוא סוף הזמן שלא יעבור על עריבת אור השמש: (ז) על שתי המזוזות. של פתח הבית ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם: ומלת משקוף. מגזרת חלון וישקף וזה המשקוף הוא על פתח הבית וככה מנהג כל ארץ ישמעאל כי מנהג הערלים לא היה כמנהג המצרים ואפי׳ במאכליהן כמו פתות אותה פתים וככה תכשיטי הנשים לשום נזם באף ובאזן וכל אשר הזכיר ישעיהו על בנות ציון וככה אין בית להם כי אם בחצר האחת יקרא פתח הבית והחיצון שער החצר ורבים אמרו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות להראות ששחטו תועבת מצרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם עליהם ולא יפחדו שיסקלום ואילו היה כן היה זה בשער החצר והנה לא הושם הדם כי אם בסתר שסגרו שער החצר והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר שהלכו לדרכם וסגרו כל אחד שער חצרו כי המצריים חשבו שישובו רק הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית ויהיה סימן למשחית שיראנו כדרך והתוית תיו: ומלת בתים משונה בדקדוק כי יש דגש אחר קמץ גדול ואין זה משפט הלשון רק אם היה הקמץ חטף כמו רנו שמים אולי היה כן בעבור חסרון יו"ד בית שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הבתים שהוא פתח לשון רבים

בעל הטורים ואכלו את הבשר. הפסוק מתחיל ומסיים באכילה על מרורים יאכלוהו רמז שצריך ב׳ אכילות אכילת פסח ואכילת חגיגה. יאכלוהו וסמיך ליה אל תאכלו לומר ביאכלוהו דוקא לשם פסח ולא לשם אכילה גסה:

רמבן

להודיע שלא בכח מזל יצאו משם אלא בגזרת עליון ועל דעת רבותינו שהיו המצרים עובדים אותו כ"ש שהודיע במכה הזאת שהשפיל אלהיהם וכחם בהיותו במעלה העליונה שלו. וכך אמר קחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים: (ו) בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לצד מבואו לערוב ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה. עריבת היום בתחלת שבע כי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הלילה ערב לשון נשף וחשך כמו ערבה כל שמחה לשון רש"י. ור"א השיב מן הכתוב שאמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים כי שם כתוב יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר. ועוד מן הכתוב בפסח עצמו שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים כי בבא השמש שקיעת החמה. ואין זה תשובה על הרב שכבר אמרו רבותינו בערב אתה זובח כבא השמש אתה אוכל מועד צאתך ממצרים אתה שורף וכבר כתב הרב זה. והנכון בעיני בזה כי הלילה נקרא ערב כמו שנאמר בערב תאכלו מצות והוא בלילה שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות וכן ויהי ערב ויהי בקר על תחלת הלילה כצאת הכוכבים וכן בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה ויקרא ג"כ סוף היום ערב וכן הן עוד היום גדול כמו שנאמר ויבאו שני המלאכים סדומה בערב ולוט יושב בשער סדום וכן ויהי בערב ותעל השלו ולא בא השלו בלילה וכן רבים וכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. והנה אלה השלשה עתים כוללים כל היום אם כן אחרי הצהרים יקרא ערב מיד וכעלות השמש וכל עת היותו במזרח יקרא בקר והוא ארבע שעות כמו שהעידו על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות ואחר הבקר יקרא העת צהרים כמו שנאמר מהבקר ועד הצהרים והן שתי השעות החמישית והששית והוא מלשון צוהר תעשה לתבה כענין זוהר ויזכיר בהן לשון רבים בעבור שהן שתים. והנה הם שני צהרים או מפני שיצהירו כל הצדדין כי בבקר האור במזרח ובערב הוא במערב ובאמצע היום בגובה הרקיע מאיר לכל הצדדין וכאשר יעברו הצהרים ויסגד השמש מזרוח בשני הצדדין יקרא ערבים מפני שיערוב השמש משני הצדדין ההם והזמן הזה הוא כל עת זרוח השמש ברקיע אבל בשקיעת החמה והוא כמו שעה ורביע על דעת רבותינו איננו זמן השחיטה ואינו נקרא ערבים אבל הוא ערב יום ואמר בין הערבים כי בין במקום הזה איננו מבדיל אבל הוא כענין בתוכם והוא כמו בינותינו בינינו ובינך ביני ובינך מה היא על בין עבותים מבינות לגלגל כמו בתוכם. מבין השרפה מתוכה כענין שנאמר ותקם בעוד לילה בתוך לילה. וכן בין הערבים ולא נאמר בערבים שלא יהיה במשמע ערב ימים רבים. והנה אמר הכתוב שנשחט את הפסח בתוך הערבים כי זמן השחיטה מן התורה הוא משש שעות ולמעלה עד תחלת שקיעת החמה. וכן אמר בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה׳ שהוא זמן השחיטה וכן בין הערבים תעשו אותו על תחלת העשיה שהיא השחיטה וכן בין הערבים תאכלו בשר הם השעות הנזכרות כי היה להם לאכילת הבשר זמן גדול ואמר ויהי בערב ותעל השלו כי עלה ביום הראשון לשעה אחת בערב ויתכן שיהיה הלשון כדברי רש"י שני ערבים ערב בקר וערב יום כי כן יאמר הכתוב מנחת הבקר ומנחת הערב שנאמר ויהי בבקר כעלות המנחה. ואומר עד למנחת הערב ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ומנחה לשון מנוחת השמש והשקט אורו הגדול כדמתרגמינן למנח יומא וכן מנחה גדולה ומנחה קטנה שהזכירו חכמים. והנה כל הזמן הזה להדלקת הנרות ולקטרת שאינן כשרין בלילה אלא בזמן תמיד של בין הערבים והזמין לו ולזה יטה דעת אונקלוס שאמר בין שמשיא שמש המזרח ושמש המערב ואמר הכתוב יערוך אותו אהרן מערב עד בקר שתהיינה דולקות כל הלילה. והנה נוכל לפרש שם תזבח את הפסח בערב בזמן הנזכר כי נקרא ערב ויהיה כבא השמש מועד צאתך ממצרים מחובר עם ובשלת ואכלת וכן רבים. אבל על דעתי אין תזבח את הפסח על השחיטה אבל יאמר במקום אשר יבחר ה׳ אלהיך שם תעשה זבח הפסח בלילה כבא השמש שהוא מועד צאתך ממצרים כמו שנאמר הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה ואמר על זו העשיה ובשלת ואכלת במקום ההוא הנזכר והפסח עצמו יקרא זבח לא תשחט על חמץ דם זבחי. פסחי. וזה טעם כל הפרשה שמור את חדש האביב ועשית פסח לה׳ אלהיך כי בחדש האביב הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה. לא תאכל עליו חמץ הזכיר העשיה והלילה וצוה איך יאכלוהו והזכיר שבעת הימים ואין בכל הפרשה ההיא זכר ליום ארבעה עשר והשחיטה בו. וכן אמר ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר והנה בערב ביום הראשון יום חמשה עשר הראשון. בשבעת ימים הנזכרים כי יום ארבעה עשר לא הוזכר כאן כלל וכן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות הוא ליל חמשה עשר. והנה פירוש אשר תזבח

אבן עזרא

רבים מן האיפה והבת ומלת על הבתים יורנו כי היא מלעיל הפך המנהג : (ח) על מרורים יאכלוהו. אמר אחד מחכמי ספרד ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור ובעבור שלא ירד שם גשם כי האויר הוא לח תמיד על כן מנהגם היה לאכול בכל שלהנם מיני מרורים רבים מעשבים וחרדל ואפי' לא יהיה למצרי הלא פת לבדה לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול בו הפת כי הם רפוא' להוירם ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז"ל שפירשו לנו כי המרורים זכר לוימררו את חייהם: (ט) נא. יש אומרים כאשר הוא עתה שהבשר חי ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא ואחרים אמרו כי הוא מגזרת כי הניא אביה אותה והטעם שבור ואין זה נכון כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא ופירושו הפך מבושל והוא הנקרא חי כמו לא אקח ממך בשר מבושל כי אם חי וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית והבשר החי יקרא בלשון ערבי ני"י והותיות אהו"י מתחלפים להם בלשונם כמו בלשוננו : ובשל. שם התאר ופירושו שהוא מבושל במים כי גם צלי אש יקרא מבושל כדכתיב ובשלת ואכלת ויבשלו את הפסח באש כמשפט ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכים על דרך המשקיות כי ישימו על האש כלי נחשת רחב וימלאו חציו מים וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים וככה יתבשל הבשר וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו ובשל שם התואר על משקל כבד זקן וככה זה ובשל כי הבי"ת קמוץ והשי"ן רפה ואינו שם הפועל על דרך כי כבד אכבדך הכה תכה כי לעולם לא יבא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד כמו דבר ידבר הקדש הקדשתי רק להתחבר שם הפעל עם פועל ופעול לא יבא והנה זה בשל כמו כבד ולנקבה הזרוע בשלה ואל תתמה מה צורך לומר שני הענינים בשל ומבושל כי שני בשולים הם כמו שפירש האחד להככים כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין ולרבים בשלים מבושלים והמה חכמים מחוכמים וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם ברוך ומבורך והפרש יש בין בדיקות הלשון בין חכם למחוכם וככה בין לבשל ומבושל כאשר פירש: ראשו על כרעיו ועל קרבו. כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים והראש והכרעים ירחץ במים כמשפט: (י) והנותר ממנו. אם יהיה אנוס שלא היה יכול לאכול חלקו ויפת אחר על העצמות ואיננו נכון כי לא דבר הכתוב רק על הווה: וטעם וככה תאכלו אותו. פסח מצרים לבדו ואשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר מארצם זכר ליציאת מצרים : (יא) ומקלכם בידכם . לנהוג החמורים כמו ויך את האתון במקל : וטעם בחפזון. שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח על כן נוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה וכן אמרו אבות הקדושים איננו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא צלי : (יב) ועברתי בארץ מצרים. כי כח השם וגבורותיו הם העוברים כאילו השם עובר : ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים

אונקלוס

ופטיר על מררין ייכלוניה : ט לא תיכלון מניה כד חי ואף לא בשלא מבשל במיא אלהן טוי נור רישיה על כרעוהי ועל גויה : י ולא תשארון מניה עד צפרא ודישתאר מניה עד צפרא בנורא תוקדון : יא וכדין תיכלון יתיה חרציכון יהון אסירין מסניכון ברגליכון וחטריכון בידכון ותיכלון יתיה בבהילו פסחא הוא קדם יי : יב ואתגליתי בארעא דמצרים בליליא הדין ואקטול כל בוכרא בארעא דמצרים מאנשא ועד

תורה

על־מררים יאכלהו : ט אל־תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם־צלי־אש ראשו על־כרעיו ועל־קרבו : י ולא־תותירו ממנו עד־בקר והנתר ממנו עד־בקר באש תשרפו : יא וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה : יב ועברתי בארץ־מצרים בלילה הזה והכיתי כל־בכור בארץ מצרים מאדם ועד־בהמה

ד' וחסר | ב' | ז' ר"פ . ג' | ג' חסר | י' | ג' ב' חסר וא' מ"ל ג' | ג' ומ"ל | ד' פסו' דמיין יב | כו"ל מ"ל

רש"י

(מכילתא כפסחים פג) : ומצות על מרורים. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מר זכר לוימררו את חייהם: (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צורכו קוראו נא בלשון ערבי : ובשל מבושל. כל זה באזהרת לא תאכלו (מכילתא פסחים מא) : במים. מנין לשאר משקין ת"ל ובשל מבושל מכל מקום (פסחים שם) : כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה כאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו ממנו כי אם צלי אש: ראשו על כרעיו. צולהו כלו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו בני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן (פסחים עד). ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על צבאותם כמו בצבאותם כמות שהן אף זה כמות שהוא כל בשרו משלם:(י)והנותר ממנו עד בקר. מה ת"ל עד בקר פעם שניה ליתן בקר על בקר שהבקר משמעו משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו. ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף בי"ט אלא ממחרת וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו : (יא) מתניכם חגורים. מזומנים לדרך : בחפזון. לשון בהלה ומהירות כמו (שמואל א כג) ויהי דוד נחפז ללכת (מלכים ב ז) אשר השליכו ארם בחפזם : פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לש"ש . ד"א דרך דלוג וקפיצה זכר לשמו שקרוי פסח וגם פסק"א לשון פסיעה : (יב) ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין (מכילתא) : כל בכור בארץ מצרים. אף בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים ת"ל (תהלים קלו) למכה מצרים בבכוריהם : מאדם ועד בהמה. מי

מסורה

יאכלהו ד' וחסר וסימן ומצות על מררים יאכלהו : בשלו את הבשר. בחדש השני בארבעה. כי מאספיו יאכלהו: מבשל ב' קמצין וסי' ובשל מבשל במים . ולא יקח בשר מבשל : צלי אש ב' וסי' אל תאכלו ממנו נא . ומצות על מררים : והנתר ג' חסר בלישנא וסי' והנתר ממנו עד בקר דפרשת החדש. בניהם אשר נתרו דמלכים. ותאכל ותשבע ותתר : וככה ב' וסי' וככה תאכלו אותו. יהיה נעור וריק : חגרים ב' חסר וא' מלא וסי' מתניכם חגרים. ושש מאות איש חגורים. ומתניו חגרים . מצעות מלא : בחפזון ג' ומלאים וסי' ואכלתם אותו בחפזון . כי בחפזון יצאת. כי לא בחפזון תצאו :

תולדות אהרן צלי אש. פסחים עס עו ב"מ קטו : ממנו נא . פסחים מא לס לו יבמות עד ב"מ קטו חולין קטו (שבת ד י פסחים כט) : ובשל מבושל . פסחים מא : צלי אש . פסחים עד עס : לא תותירו. שבת כד קלג פסחים פג פד קכ יבמות עו סנהדרין סג מכות ד טו שבועות ג זבחים לו חולין סב לא קמא תמורה ד (שבת ד פסחים לה) : בקר . ברכות ט : והנותר ממנו . יבמות עד תמורה ד : בחפזון . ברכות ט פסחים לד קכ זבחים נו : פסח הוא . פסחים לו : ועברתי בארץ מצרים . ברכות ט פסחים קכ (סנהדרין כ) : בלילה הזה . מגלה כא זבחים נו :

בעל הטורים יאכלוהו ד' פעמים במסורה . ב' בענייני דפסח ואידך אהרן ובניו יאכלוהו בעזרה דמלואים מה התם נאכלו ומפתח אהל מועד לא תצאו הכא נמי ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו. ואידך כי מאספיו יאכלוהו דאיתקש גאולה אחרונה לגאולה ראשונה : מבשל ב' במסורה . ובשל מבושל ולא יקח ממך בשר מבושל גבי חפני ופנחס . לומר שהיו מחללין קדשי השם בכל דבר אף לבשל הפסח כי אכלו אותם ככל אשר חפץ לבם : ולא תותירו ממנו עד בקר. עד בקר בגימטריא הוא הבוני ליתן בקר בני לבריתו : וככה ב' במסורה. וככה תאכלו אותו וככה יהיה נעור גבי עזרא כשהשביע לבני הגולה לעזוב המשאה דאיתקיש ביאה שניה לביאה ראשונה כמ"ש רז"ל ראויים היו לעשות להם נס בימי עזרא כמו בנעשה בימי משה אלא שגרם החטא : חגורים ג' במסורה . מתניכם חגורים. ואידך בענין פסל מיכה ושש מאות איש חגורים וו"ש שפסל מיכה עבר עמהם בים שאף בביזו חגורים נילך היה הפסל עמהם. ואידך בדניאל והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו חגורים לומר שאף על פי שהיו בהם רשעים לדיקים שבהם דומין למלאכי השרת: בחפזון ג' במסורה . הכא ואידך כי בחפזון יצאת מארץ מצרים . כי לא בחפזון תצאו וזש"ה דלאו חפזון דישראל היה דכתיב כי לא בחפזון תצאו :

ספורנו

משאר העברים : (יא) מתניכם חגורים . מזומנים לדרך כענין ויעבם מתניו להורות על בטחון בלתי מסופק באל ית' בהיותם מכינים עצמם לדרך בעודם בבית כלא : (יב) ועברתי. אפלם נתיב לאפי שלא יוכל על זה הפליה : והכיתי כל בכור. מאבחין

רמבן

תובח בערב שלא ילין לבקר מן הבשר אשר תעשה אותו זבח בערב יום הראשון. (ח) ומצות על מרורים יאכלוהו . שעורו ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ובמצות עם מרורים יאכלוהו וכן על מצות ומרורים. כמו עם וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים וכן ראשו על כרעיו ועל קרבו ולא אמר עם ללמד שאינו חובה שיהא כורכן בבת אחת ואוכלן ויחסר הכתוב בי"ת כמו ירחצו מים וימת שלך לא בניס וילמד הכתוב שאין מצוה במרורים אלא עם אכילת הבשר אבל המצות חוב וזוה בערב תאכלו מצות אפילו בפני עצמן כדעת רבותינו. ויותר נכון שנאמר כי ומצות נמשך למעלה ואכלו את הבשר ומצות וחזר וצוה עם מרורים יאכלוהו לבשר הנזכר והנה צוה באכילת הבשר באכילת המצות ולא צוה באכילת המרורים רק אמר שיאכלו לבשר עם מרורים ירמוז שאין במרורים מצוה רק לאכול הבשר עמהם ובזמן שאין בשר אין במרורים מצוה וגם אינם מעכבים הבשר ואם אכל פסח ולא אכל מרורים ידי פסח יצא כי המצוה בפסח כמו המצוה במצה כל אחת צווה בפני עצמה : (ט) אל תאכלו ממנו נא ובשל. זו מצוה לדורות שכל המצות בכאן

וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם הַשְּׁבִעִי׃

בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוַת מִצְרָאֵי אַעְבֵּיד דִּינִין אֲנָא יְיָ׃ יג וִיהֵי דְמָא לְכוֹן לְאָת (ג' וחסר) עַל בָּתַּיָּא דְּאַתּוּן תַּמָּן וְאֶחֱזֵי (י"ג) יָת דְּמָא וְאֵיחוּס עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵי בְכוֹן מוֹתָא (ג' חסר) לְחַבָּלָא בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא (ב' חד חסר וחד מ"ל) דְמִצְרָיִם׃ יד וִיהֵי יוֹמָא הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם תְּחַגְּנֵיהּ׃ (ג' וחסר) טו שִׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּירָן תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִירָא מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה (ב' חסר בלישנא וחד ראשן ח' חסר) עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃

מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות: ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא ע"י שליח: (יג) והיה הדם לכם לאות. לכם לאות ולא לאחרים לאות. מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים: וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקב"ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם: ופסחתי. וחמלתי ודומה לו (ישעיה לא) פסוח והמליט ואני אומר כל פסיחה לשון דלוג וקפיצה. ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרי' שהיו שרויים זה בתוך זה. וכן (מלכים א יח) פוסחים על שתי הסעפים וכן כל הפוסחים הולכים כקופצים. וכן פסוח והמליט מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. (מכילתא) הרי שהיה מצרי בביתו של ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף: (יד) לזכרון. לדורות: וחגתם אותו. (מכילתא) יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואי זה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו: לדורותיכם. שומע אני מעוט דורות שנים ת"ל חקת עולם תחגהו (מכילתא): (טו) שבעת ימים. שטייצ"א של ימים: שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות. (פסחים קכ) למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות ת"ל ששת ימים זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות אף ששה רשות יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה (פסחים כח): אך ביום הראשון תשביתו שאור. מעי"ט וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ומצינו מוקדם קרוי ראשון (איוב טו) הראשון אדם תולד הלפני אדם נולדת או אינו אלא ראשון של שבעה

שפטים. כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה וכן כתוב ובאלהיהם עשה ה' שפטים וזה יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף כי זה הדם יהיה לאות על המשחית: (יד) והיה היום הזה. יהיה זכר לדורות: וחגותם אותו. הוא חג הפסח. ואמר חקת עולם לדורותיכם ולא אמר בכל מושבותיכם כי זו המצוה תלויה בארץ כאשר אפרש: (טו) שבעת ימים. טעם מצות תאכלו זכר לאכילתכם בצאתכם ממצרים כי לא נוה שיאכלו מצות רק הנאכלי' עם הפסח לפני חצות לילה רק שבעת ימים נוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים כי שם כתוב כי לא חמץ ואילו היו מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסתם והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד שטבע פרעה ביום השביעי כי הענן היה מוליכם יומם ולילה ולא היו מתעכבים בהנותם עכוב רב וככה כתוב על הפסח שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצות חיוב על דרך הפשט והעד למען תזכור את יום צאתך ובעבור זה כתוב כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות חיוב בארץ ישראל ובחוצה לארץ ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיחלו לשחוט את הפסח בנטות השמש לצד מערב וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי על כן דרשו רז"ל אך חלק ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה והנה פירוש ויכל אלהים ביום השביעי כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכה וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתים והנה תחלת יום ראשון סוף יום י"ד בערב ככתוב מיום הראשון עד

וראיתי י"ב חסרים נמסר בדניאל סימן י"א: בהכתי ב' חד חסר וחד מלא וסי' בהכתי בארץ מצרים. בהכותי את כל יושבי בה. קדמאה חסר: השבעי ח' חסר וסי' מיום הראשון עד יום. וישבתו העם ביום. והעברת שופר תרועה. אצם הששי דויד השבעי. אליאל השבעי. להכוץ השבעי. השבעי ישראלה. ויקהלו דפלגא דספרא: הראשן ב' חסר בלישנא וסי' מיום הראשון עד יום. בראשן בארבעה עשר יום להדש בערב. וא' הראשון אדם תולד. וא' כי שאל נא לדור רישון:

תולדות אהרן ובכל אלהי מצרים. נדרים כה: שבעת ימים. פסחים לח (פסחים כז): אך ביום הראשון. פסחים ד ה י כז (פסחים כו סנהדרין כב): כי כל אוכל חמץ. פסחים מג: מיום הראשון. ערכין יח:

בעל הטורים והיה הדם לכם. לכם בגי' המילה שבאותו הלילה מלו: לאת. כתיב חסר ו' לומר לך בממילה יצחק עד מילם מצרים היה ד' מאות ואחד ושלשים שנים: אך ביום הראשון תשביתו אך בגימטריא חובה שאין חובה אלא ביום הראשון:

רמבן

בכאן בגוף הפסח מצוה לדורות אבל המצוה באוכלים כגון מתניכם חגורים והדם על המשקוף איננו רק בפסח מצרים. וכן אמר הכתוב בפסח שני על מצות ומרורים יאכלוהו ולא ישאירו ממנו עד בקר ועצם לא ישברו בו ככל חקת הפסח יעשו אותו שהן צלי אש לא נא ולא מבושל:

(יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. של עץ היתה נרקבת ושל מתכת היתה נתכת ולא פירש הכתוב בשפטים האלה בעבור כי מוסר הבלים עץ הוא וכן בשעת מעשה כתוב וה' הכה כל בכור אדם וכל בכור בהמה ולא הזכיר השפטים באלהיהם כי למיתת הבכורות חרדו שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים והשפטים באלהיהם לא נודעו עד הבקר שהלכו לבית תועבותיהם וכתיבו מצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים. ועל דעתי ירמוז הכתוב לשרי מעלה אלהי מצרים כענין יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה והנה השפיל מזלם ושרי המזלות שעליהם והכתוב ירמוז ויקצר בנעלם:

אעשה שפטים אני ה'. אני בעצמי ולא על ידי השליח זה לשון רש"י. ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח אני ה' אני הוא ולא אחר. ופירושו כי בעבור שהפרשה דבר משה עם ישראל היה ראוי שיאמר ועבר ה' בארץ מצרים והכה כל בכור ולכך ידרשו כי ועברתי אני בעצמי לא על ידי מלאך שלוח מאתו במגפות כענין בדוד ובסנחריב והכיתי כל בכור אני ולא שרף לומר כי גם המכה תהיה על יד הקב"ה לא כמלך שיעשה נקמה בשונאיו לפניו על ידי ספקלטור שלו שהם השרפים שמהם תצא אש שורפת באויביו כענין אליהו בשרי החמשים ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ולא על ידי השליח מאתו יתברך לכל המעשים הנעשים בארץ והוא המלאך הגדול שנקרא בעבור כן מטטרון כי פי' המלה מורה הדרך כמו שאמר בספרי אצבעו של הקב"ה נעשה מטטרון למשה והראהו כל ארץ ישראל וכילמדנו וישמע בלק כי בא בלעם שלח מטטרון לפניו ועוד שם ראה החילותי תת לפניך אי אכפת לך אני מטטרון שלך:

ואל תתמה שהרי אני עתיד לעשות מטטור לפני אדם ערל לפני כורש שנאמר אני לפניו אלך לפני אשה אני עתיד לקדם לפני דבורה וברק שנאמר הלא ה' יצא

ספורנו

שאבחין בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור (ב"מ פרק איזהו נשך): ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. אשפיל שרי מעלה המנהיגים אותם עתה כדי שיחול העונש יותר: אני ה'. ולא יאות כל זה בלתי לה' לבדו כאמרו אני ה' אני הוא ולא אחר ובזה נתן טעם לכל הקודם למה הוצרך שיעשה האל ית' בעצמו את כל אלה ולא כן עשה בסנחריב וזולתו: (יג) ולא יהיה בכם נגף למשחית. לא יגע בכם נגף פי' מכה של אותה ההשחתה שאני עושה במצרים: בהכותי. שמלבד מכת הבכורות שלא בשאר העם עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים כי לולא הפסיחה שעשה בחמלתו על ישראל לא היו נמלטים מאחר הצרות שנלח על שארית עם מצרים כענין פן תספה בעון העיר ונוה עליהם מתנות הדם לאות למען ימלטו וזה

אבן עזרא

עד יום השביעי והנה פירוש זה כי שבעת ימים שלמים הם מיום י״ד לחדש בערב שהוא סוף יום י״ד עד יום הכ״א לחדש בערב ועוד אדבר על זה : (טז) וביום הראשון . הוא יום יציאת מצרים והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש : כל מלאכה . בכל המועדים חוץ מיום שבת ויום הכפורים אין כתיב בהם כל מלאכה רק בפסח לבדו אמר והתנה להוציא אוכל נפש ובכל מקום בין בפסח בין בעצרת בין יום הזכרון וחג הסוכות היה אוחז דרך קצרה לומר כל מלאכה לא תעשו רק במקום אחד בפסח לא תעשה כל מלאכה על דרך שהזכיר תחלה : (יז) ושמרתם. הנה צוה להיות המצות שמורים מימות הקצי׳ וכ׳ והוצאתי את צבאותיכם ועדיין לא יצאו כי בתחלת החדש היתה זו הנבואה והטעם שתאמרו כן לדורותיכם : (יח) בראשון. אחז דרך קצרה בעבור שהזכיר בתחלה ראשון הוא לכם והנה טעם בחדש הראשון וכמוהו בעשירי באחד לחדש : (יט) שאר. שהוא מחמיץ והוא הידוע ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת כל דבר שיחמץ ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי איננו דבק בקרוב אליו שהוא ונכרתה רק עם אוכל מחמצת כמו למלוך שלמה על ישראל אמר יפת כי יש אות שמושכת עצמה ואחרת עמה אחורנית כמו אדם פטדה וברקת שהטעם אודם ופטדה וברקת וככה מיום הראשון עד יום השביעי וכבר הזכיר כי כל אוכל חמץ מישראל חייב כרת ובכאן הוסיף גר שהוא גר צדק :

כל

תרגום אונקלוס

טז וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידָא לָא יִתְעֲבֵיד בְּהוֹן בְּרַם מַה דְּמִתְאֲכֵיל לְכָל נְפַשׁ הוּא בִלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵד לְכוֹן׃ יז וְתִטְּרוּן יָת פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יָת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יָת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם׃ יח בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא עַד יוֹמָא חַד וְעַסְרִין לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא׃ יט שִׁבְעַת יוֹמִין חֲמִירָא לָא יִשְׁתְּכַח בְּבָתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוֹל מַחְמְעָא וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּגִיּוֹרַיָּא וּבְיַצִּיבַיָּא

תורה

ג׳ ר״פ טז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ
ג״ו יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה
כ״ג בָהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ
ג״ר הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃
יז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־
ג׳ מ״ל בתורה צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה
לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃
יח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם
ד׳ חסר לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד
ג׳ יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ
בָּעָרֶב׃ יט שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר
לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל
מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
ג׳ מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח

רשי

ז׳ תלמוד לומר לא תשחט על חמץ לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים (מכילתא) : הנפש ההיא. כשהיא בנפשה ובדעתה פרט לאנוס מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת״ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי : (טז) מקרא קדש . מקרא שם דבר קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות (מכילתא): לא יעשה בהם . אפי׳ ע״י אחרים : הוא לבדו . (יכול אף לא״י ת״ל הוא לבדו יעשה לכם לכם ולא לא״י) הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מעי״ט : לכל נפש . אפי׳ לבהמה יכול אף לאחרים ת״ל אך (ביצה כח ב״ר): (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן . רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצו׳ אלא את המצו׳ כדרך שאין מחמיצין את המצ׳ כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה מיד : ושמרתם את היום הזה. ממלאכה: לדורותיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקת על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא תאמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור : (יח) עד יום האחד ועשרים . למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים לפי שנאמר ימים לילות מנין ת״ל עד יום האחד וגו׳ : (יט) לא ימצא בבתיכם . מנין לגבולין ת״ל בכל גבולך . מה ת״ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של א״י שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות : כי כל אוכל מחמצת . לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש (עליו) מכילתא ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמר שניהם : בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הוצרך לרבות את הגרים :

מחמצת

מסורה

לחדש בערב ד׳ וסימן בראשון בארבעה עשר יום . ב׳ בו . בתשעה לחדש בערב מערב . ויחנו בני ישראל בגלגל : מצת ד׳ חסר וסי׳ בראשון בארבעה עשר יום . שבעת ימים האכל מצות דקדש לי כל בכור . וכי תקריב קרבן מנחה קדמאה דפסוק . ולחם מצות וחלות תנינא דפסוק :

תולדות אהרן

תולדות אהרן כל מלאכה . (פסחים ב) : אך אשר יאכל . (ביצה ס סג . חגיגה עח) : הוא לבדו . שבת כד קלג פסחים מז פג ביצה כ כא כח מגלה ז : ושמרתם את המצות . פסחים לח מ חגיגה יא מנחות כב (פסחים כז) : בראשון בארבעה . (שם) : בערב תאכלו מצות. פסחים ה כח קכ סכה כז : עד יום האחד ועשרים . ערכין יח : שבעת ימים שאר. פסחים דוזתי כה כט ל (סנהדרין כב) : כי כל אוכל מחמצת . פסחים מג :

ספורנו

וזה למען שמו לבלתי החל כאמרו ואומר לך בדמיך חיי : (יז) ושמרתם את המצות. המורות על מהירות בלי המתנת חמוץ : כי בעצם היום הזה. ביום הזה בעצמו שביום

בעל הטורים

בעל הטורים בראשון . אסר ו׳ עד ו׳ שעות עומד להשבות חמץ : בערב תאכלו מצת . אסר ו׳ ו׳ ימים רשות לאכול מצה :

רמבן

יצא לפניך וכן במקומות רבים. וכן שמעתי כי שליח בלשון יון מטטור ודרשו אני ה׳ אני הוא ולא אחר שהוא אחד ואין אלהים עמו למחות על ידו וזהו ענין המדרש הזה :

(טז) כל מלאכה לא יעשה בהם . פירש רש״י אפי׳ על ידי אחרים ולא הבינותי זה שאם האחרים האלו ישראל הם עצמן מוזהרין עליה ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה על ידו אלא שאם מטעה אותו באסור מוזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול בין במלאכתו בין במלאכת העושה עצמו ואם אחרים הללו גוים אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של גוי כלל לא ביום טוב ולא ביום שבת אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו כמו שאמרו אמירה לגוי שבות וזה דבר מבואר בגמרא אבל מצאתי במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך אתה אומר לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך או לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתו תלמוד לומר ששת ימים תעשה מלאכה הא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך אבל יעשה גוי מלאכתו דברי ר׳ יאשיה ור׳ יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך והרי דברים קל וחומר ומה שבת חמורה אין אתה מוזהר על מלאכת הגוי כמלאכתך וכו׳ ע״כ בברייתא זו ובודאי היא אסמכתא בעלמא שבאו לאסור מדבריהם אמירה במלאכת שלנו וסמכו אותה למקרא זה אבל במלאכת הגוי בשלו מותר ולפי דרכנו למדנו שלא גזרו באמירה לגוי אלא בשלנו. אבל בשלו אומר לגוי ועושה וכן פירש רש״י בגמרא בבא מציעא וגם במכילתא עוד אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר ושמרתם היום הזה להביא דברים שהן משום שבות וברייתות כאלה מוטעות ואינו ראוי לכותבן כפשוטן שגם זה נראה שהוא אסמכתא בעלמא ויש לי בזה פי׳ נכון עוד אדבר עליו בע״ה :

לכל נפש . אפילו נפש בהמה יכול אף וכו׳ תלמוד לומר לכם לשון רש״י. וגם זה איננו כהלכה אבל לכם ולא כו׳ לכם ולא לבהמה :

(יט) לא ימצא בבתיכם . מנין לגבולין ת״ל בכל גבוליך מה ת״ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של נכרי שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות זה לרש״י . ואינו מכוון אצלי שאין במשמע ברשותך להוציא חמץ של נכרי שהרי ברשותו הוא ובתים וגבולין שוין הן בו שהרי שתיהן רשות שלו וממון של אחרים ועוד שחמץ של נכרי שלא קבל עליו אחריות אינו בא בהיקש הזה שאין של בתים פשוט להיתר יותר משל גבולין אבל בבתים הוא במשמע איסור מן המקרא הזה דכתיב לא ימצא והתירו יוצא לנו מדכתיב לא יראה לך שאור שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה ואין לי אלא בגבולין בבתים מנין ת״ל שאור שאור לג״ש כמו שמפורש בתחלת מסכת פסחים אבל המדרש הזה שדרשו מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך אינו אלא להוציא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי וכן שנויה במכילתא בבתיכם למה נאמר לפי שנאמר בכל גבולך שומע אני כמשמעו ת״ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אע״פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפל עליו

מפולת

הָאָרֶץ׃ כ כָּל־מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ חמישי פ

כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃ כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃

ג׳ פתחין. ו׳ | ג׳ מ״ל בתורה

דְאַרְעָא׃ כ כָּל מַחְמְעָא לָא תֵיכְלוּן בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן פַּטִּירָא׃ כא וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן נְגוּדוּ וְסַבוּ לְכוֹן (מִן בְּנֵי) עָנָא לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוּסוּ פִסְחָא׃ כב וְתִסְּבוּן אֵיסָרַת אֵיזוֹבָא וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִבְמָנָא וְתַדּוּן לְשַׁקְפָא וְלִתְרֵתֵּין סִפַּיָא מִן דְּמָא דִבְמָנָא וְאַתּוּן לָא תִפְּקוּן אֱנָשׁ מִתְּרַע בֵּיתֵיהּ

רשי

(כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו: בכל מושבותיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שתהא ראויה ליאכל בכל מושבותיכם פרט למעשר שני וחלות תודה (מכילתא ע״ש) (שאינם ראוים ליאכל בכל מושבות אלא בירושלים): (כא) משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק: למשפחותיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגודת אזוב. ג׳ קלחין קרויין אגודה: אשר בסף. בכלי כמו (מלכים ב יב) ספות כסף: מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה: ואתם לא תצאו וגו׳. (מכילתא) מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר (תהלים קד) בו תרמוש

אבן עזרא

(כ) כל. הזכיר העונש תחלה ואחר כך האזהרה ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות כמו ששת ימים תעשה מלאכה רק חיוב למען תזכור: (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל. והם יאמרו לקהל: וקחו לכם צאן. בעשור לחדש כאשר צוהו השם. אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש ולא דבר נכונה כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל הוא מהבנין הקל והשי״ן קמוץ כמשפט בעבור הנח הנעלם רק ושחטו הפסח לשון צווי מהבנין הקל ולא מצינו מזאת הגזרה בכל המקרא מהבנין הדגוש והיה ראוי השי״ן להיות חירק תחתיה כמו משכו רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו נפתח השי״ן כמשפטם לעשות כך כמו בחרו לכם ורדים ככה על כן יהיה השי״ן בפתח גדול בלשון צווי ושניהם מבנין אחד: (כב) ולקחתם. אתם פי׳ איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף: ומלת אגודת. כמו חבורה כמו ויהיו לאגודה אחת ורבי מרינוס אמר כי האל״ף נוסף והוא מגזרת גדוד ואחרים אמרו כי האלף שורש וחשב אפודתו. והגאון פי׳ האזוב בלשון ערבי זעת״ר ובלשון לעז אוריגנ״ו והוא עשב נכבד במיני מטעמים וזה לא יתכן כי הכתוב אומר על האזוב אשר יצא בקיר ולא ידעתי מהו רק מדרך הסברא אונו עשב תקיף כי הוא הפך הארז שהזכיר הפסוק. ויש אומרים כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער וטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות כמו וימד סף השער אמות הספים ואחרים אמרו כי הוא כלי ועליו היו שוחטים כמו משכב וספות ועוד אפרש

עדת ישראל י״א וסי׳ מצויין בויקרא: ושחטו ב׳ פתחין וסי׳ ויקרא משה לכל זקני ישראל. והתקדשו והכינו והוא חד מן א״ב מן ב״ב פתחין וסימן מצויין במסרה רבתא: ולקחתם ז׳ נמסר פרשת ויגש: אזוב ג׳ מלאים בתורה וסי׳ ולקחתם אגדת. ולקח הכהן עץ ארז. ולקח אזוב וטבל במים: המשקוף ג׳ וסי׳ ונתנו על שתי המזוזות. ולקחתם אגדת אזוב. ועבר ה׳ לנגף את: אל המשקוף חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ חד אל וחד על וחד ועל נמסר במסרה רבתא:

תולדות אהרן כל מחמצת. פסחים ס כח מג: בכל מושבותיכם. פסחים לו (מגלה עב): משכו וקחו. (קדושין ס): אגודת אזוב. סכה יא לג חולין סב: אל המשקוף. מנחות לד: ואתם לא תצאו. ב״ק ס:

בעל הטורים משכו וקחו לכם צאן. רמז לבהמה דקה שנקנית במשיכה: משכו. בגי׳ מן עבירה שלא יביאו מן הגזל: והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות. ובנתינה כתיב ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף שקדים מזוזה למשקוף לומר שאם שינה הסדר יצא: מן הדם. בגי׳ דמי מילה:

רמבן

מפולת אע״פ שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו וכו׳ ופירושה שהיה במשמע ולא יראה לך בכל גבולך שלא נניח חמצנו בכל גבולנו אפי׳ בבית של נכרי. ולכך בא בבתיכם להוציא ביתו של נכרי ולמדנו מן הברייתא הזו שלא הוזהרנו מן התורה אלא שלא נקיים חמץ שלנו ברשותנו בין בבתינו בין בגבולינו אבל אם הפקדנו אותו ביד גוי בבית שלו אין אנו עוברים עליו בבל יראה ובל ימצא וכן הדבר שאם לא תאמר כן על חמץ שלו עובר בכל מקום ואפילו הפקידו ביד גוי במדינת הים ועל של נכרי אינו עובר עליו אפי׳ בביתו של ישראל ואם כן למה נאמר בבתיכם ולא נאמר גבולך אין בין בתינו וגבולינו לבתי הגוים וגבוליהם שום הפרש אלא שלא הוזהרנו כלל מן התורה אלא מרשותנו. אבל מדברי סופרים הוצרכנו לבער חמץ שלנו מכל מקום. ולפי זה אמרו בגמרא יחד לו בית אינו עובר עליו לומר שחמץ של נכרי שקבל עליו אחריות אע״פ שנדון כשלו אינו אסור אלא ברשות ישראל אבל ברשות גוי מותר ואפי׳ מדבריהם לא גזרו עליו כלל. והרב לא סבר כן כפי׳ הגמרא דפסחים וזה שסיימו בברייתא שכתבנו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל מהיקש בתים וגבולין קאמר דמה בגבולין מותר דכתיב לך שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה אף בבתים נמי מותר ומוציא נמי חמץ שנפלה עליו מפולת גדולה שאין בידו לפקח הגל והוא אבוד ממנו ומכל אדם שהוא מותר דלא קרינא ביה שלך:

(כ) כל מחמצת. להביא את תערובתו לשון רש״י. וגם זה אינו שהלכה היא כדברי חכמים על חמץ דגן ענוש כרת ועל עירובו בלא כלום:

(א) ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם. הפרשה הזו תקצר כאשר צוה אותו ה׳ בפרשה של מעלה כי בידוע שאמר להם משה לישראל הכל בפרט ולימד אותם כל הענין ונכלל הדבר בכתוב כאשר צוה ה׳ את משה כן עשו אבל הזכיר זאת הפרשה בכלל כי קרא משה לכל זקני ישראל והם אספו אליו כל העם ואז אמרו אל כל עדת ישראל משכו הצאן מן העדר אל בתיכם להיות לכם למשמרת מבעשור לחדש. ויתכן שאמר משכו בעבור היות הצאן רחוק מאד מהם בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רועה צאן ואמר וקחו לכם קחו אותם למשפחותיכם איש שה לבית אבות שה לבית ושחטו הפסח בין הערבים ככל המפורש למעלה במצוה. ושנו במכילתא ויקרא משה לכל זקני ישראל מגיד שעשאן ב״ד ויאמר אליהם הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל דברי ר׳ יאשיה ר׳ יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים וזקנים לאמר לכל ישראל. והנה לדעת רבי יאשיה יהיה ויקרא משה לכל זקני ישראל שיאספו אליו כל העם כמו שפירשתי ועל דעת רבי יונתן כן יאמרו לקהל ויהיה דברו אל כל עדת בני ישראל הזקנים הנועדים להם כמו והיה אם מעיני העדה והוסיף בזאת הפרשה ביאור בנתינת הדם שתהיה באגודת אזוב וטבילה בסף שלא נאמר למעלה בפירוש אבל שם נאמר סתם ולקחו מן הדם ללמד שכל לקיחה האמורה בתורה סתם שתהא באגודה ושכל קבלת דם טעונה כלי כמדרש רבותינו ופירש להם בפרשה הזאת:

(כב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. כי בעבור זה נצטוו בנתינת הדם על המשקוף שיהיו שמורים שם כמו שאמר ולא יהיה בכם נגף למשחית וכתב רש״י ואתם לא תצאו מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער ולא הבינותי דבריו במה שאמר ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער וכי אסור לאדם לצאת מפתח ביתו עד בקר מן המקרא הזה והיה לו לומר שהלילה הזה נתנה בו רשות למשחית לחבל ולכן הזהירה ממנו אבל לא ראה הרב לומר כן מפני שהקב״ה בעצמו ובכבודו הוא המכה וכענין הזה שנוי הוא במכילתא בלשון אחרת ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר מגיד משניתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנא׳ לך עמי בא בחדריך ואומר הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע ואומר והיה בעבור כבודי ללמדך שתהא נכנס בכי טוב ויוצא בכי טוב. וכן אמר

ספורנו

שביום אחד נעשה קבוץ שלא היו מספיקים אליו בשבע כמה ימים עם לילותיהם. הוצאתי את צבאותיכם. כל קהל וקהל כמות שהיו יחדו: (כב) מן הדם אשר בסף. שתהיה עם כל הזאה טבילה. כמו שנוה הלל באמרו על שתי המזוזות וזה קודם ואחר כך על המשקוף וזה לא יתכן זולתי בג׳ הזאות להורות על ג׳ יודי״ן כאמרם העולם הבא נברא ביו״ד וכן היה קודם חטא אדם הראשון וביום מתן תורה עד העגל. כי בם יהיה צור עולמים נצחיים כי היו״ד תורה על פשיטות נצחי ותורה היו״ד עליונה מציאות היחיד בעולמו על שני עולמים נצחיים: ואתם לא תצאו. הנה הבית יהיה מצויין בדם ואתם לא תצאו ובזה האופן ופסח על דלך והחיות את לנגוף

אבן עזרא

אפרש על נכר: (כג) ולא יתן המשחית. לא יניחנו כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה והנה המשחית ברשותו ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות: (כד) ושמרתם. רבים חשבו כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות בעבור כי הדבר הזה סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו ועוד כי כתוב אחר כן אשר פסח על בתי בני ישראל ובדרך הסברא נכון היה לולי קבלת האמת הנגמרת. הנה הנכון שמלת הדבר הזה שב אל ושחטו הפסח. וטעם שאלת הבנים בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלי׳ שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו ועצם לא תשברו בו וכן נכר ותושב וערל ושכיר לא יאכל בו ואין זה המנהג במועדים אחרים: (כה) והיה. עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ ואל יקשה עליך פסח הר סיני כי מצוה עליונה היתה ולא עשו פסח אחר במדבר כי בהר סיני היו עם הישוב וימצאו מצות ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש אין להם רק המן לבדו: (כו) והיה. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי: (כז) ואמרתם זבח פסח. מלאנו פסוח וממליט והטעם כמו המלה. ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה נקרא השה פסח כמו ושחטו הפסח והגאון אמר שהוא מגזרת פסח כי הפסח ישען על רגלו התמימה והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית המצרים ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו וכמוהו עד מתי אתם פוסחים: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן זאת חקת הפסח כן עשו: (כט) ויהי בחצי הלילה. השניה. אמר יפת כי השבויים הטוחנים בריחי׳ ביום בבית הסהר יכניסם בבור בלילה וישימו הריקים על

תרגום אונקלוס

עַד צַפְרָא: כג וְיִתְגְּלֵי יְיָ לְמִמְחֵי יָת מִצְרָאֵי וְיֶחֱזֵי יָת דְּמָא עַל שַׁקְפָּא וְעַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְיֵחוֹס יְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא יִשְׁבּוֹק מְחַבְּלָא לְמֵיעַל לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי: כד וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָמָא הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ עַד עָלְמָא: כה וִיהֵי אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דְּיִתֵּן יְיָ לְכוֹן כְּמָא דְּמַלֵּיל וְתִטְּרוּן יָת פֻּלְחָנָא הָדֵין: כו וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן בְּנֵיכוֹן מָה פֻלְחָנָא הָדֵין לְכוֹן: כז וְתֵימְרוּן דְּבַח חַיָּס הוּא קֳדָם יְיָ דְּחָס עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם כַּד מְחָא יָת מִצְרָאֵי וְיָת בָּתַּנָא שֵׁיזֵיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ: כח וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ: כט וַהֲוָה בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַייָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דְּפַרְעֹה דַּעֲתִיד לְמִתַּב עַל כּוּרְסֵא מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְּשִׁבְיָא דִּבְבֵית

תורה

כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃
כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃
כה וְהָיָה כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃
כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃
כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃
כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃
ששי ס כט וַיְהִי ׀ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי

ג׳ · ג׳ · ג׳ · ע׳ חסר · כ׳ נטעם גריש ר״פ בתורה · כ׳ נטעם פזר · ג׳.ג׳ · ג׳.ג׳ · ג׳ בלישנא · כ׳ חסר

רשי

תרמוס כל חיתו יער: (כג) ופסח. וחמל וי״ל ודלג: ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו (מכילתא) ולא נתנו אלהים להרע עמדי: (כה) והיה כי תבואו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור: כאשר דבר. והיכן דבר (שמות ו׳) והבאתי אתכם אל הארץ וגו׳: (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם: (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. (מכילתא) וכי כבר עשו והלא מר״ח נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם כאלו עשו: וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה. כאשר צוה ה׳ את משה ואת אהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו: (כט) וה׳. כל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו שהוי״ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של אומה אחרת והוא במצרים: מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור זאת העמדתיך: עד בכור השבי

ולא יתן ג׳ וסי׳ ולא יתן המשחית. ולא יתן עליה לבונה. לא יתן עליו לבונה: לבא ט׳ הכרים נמסר פרשת ויחי: והיה ה׳ בטעם גריש ר״פ בתורה וסי׳ ושמרתם את העבדה. כי יביאך ה׳ אלהיך. כי ישאלך בנך. אם לא חפצת. אבנים גדולות: בחצי הלילה ג׳ וסי׳ הכה כל בכור. וישכב שמשון. ויחרד האיש וילפת. וסי׳ בלשון ארמי שמשון קטל גברא. אנ״ך. מבכור ב׳ חסר וסי׳ ויהי בחצי הלילה וה׳ הכה. ויהי כי הקשה:

תולדות אהרן מס׳ כמנוחס (פסחים לז):
ואמרתם זבח. פסחים מב זבחים ז ו (פסחים לא): ויהי בחצי הלילה. יבמות סב:

בעל הטורים ולא יתן המשחית לבא ג׳ במסורה. הכא ואידך ולא יתן עליה לבונה גבי חטאת שבזכות הקרבנות ניצולו ואידך גבי סוטה ולא יתן עליו לבונה בזכות הכהנים שהדקמות יצאו כהם וזו שלא עשתה כמעשיהם לא יהדר קרבנה: ויעשו כן. עשו שתי עשיות אחת לפסח ואחת למילה: בחצי הלילה ג׳ במסורה. הכא ואידך ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש לומר שגם בכאן חרדו חרדה גדולה. ואידך גבי שמשון ויקם בחצי הלילה בעינא דעזה לומר לך בהקב״ה עושה נס לצדיקים בחצי הלילה:

ספורנו

(כג) לנגוף. את עם מצרים בעברה וזעם וכו׳. כי אמנם יאמר נגף על כל מה אם בלתי מות כאמרו ונגפו אשה הרה ולא יהיה אסון: המשחית. את עם מצרים בעברה וזעם כו׳: (כו) מה העבודה הזאת לכם. שאינה ביום מקרא קודש כשאר הקרבנות ולא תוך זמן שאר הקרבנות שהוא מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים ולמה לא יספיק קרבן אחד לכל ישראל כמו בשאר קרבנות צבור: (כז) זבח פסח הוא. זה הזבח נעשה בשביל הפסיחה שהיתה עתידה להעשות בחצי הלילה של אחריו ומפני שאין זבח בלילה הוצרך לעשותו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו כענין הקרבנות והוצרך כל אחד להקריב כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו לא לצבור בכלל: (כט) וה׳ הכה. כלומר ישראל התעסקו במצות הפסח וה׳ הכה באותו

רמבן

אתה מוצא שהאבות והנביאים נהגו בדרך ארץ וישכם אברהם בבקר וישכם יעקב בבקר וישכם משה בבקר וישכם יהושע בבקר וישכם שמואל לקראת שאול בבקר והרי דברים קל וחומר ומה האבות והנביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ שאר בני אדם על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר תשת חשך ויהי לילה הכפירים שואגים לטרף תתן להם ילקטון תזרח השמש יאספון מכאן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ע״כ הברייתא. והענין לומר שהזהיר הכתוב את ישראל במצרים שלא יצאו מפתח ביתם בלילה ההוא לפי שהקב״ה עובר במצרים כמלך שעובר ממקום למקום וספקלטורים לפניו שלא יפגע בו אדם ולא יסתכל בו כענין ובא ה׳ אלהי כל קדושים עמך. וכן והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור להגין עליו מטרפים ומצילא של תצלה וכיון שמציגו בשעה שנתן רשות למשחית לחבל שאינו מבחין בין צדיק לרשע לפיכך אין אדם רשאי לשנות דרך העולם שיצא בלילה לפי שהוא זמנן של חיות שניתן להם לטרוף ואין להבחין בין צדיק לרשע:

(כג) **וטעם** ולא יתן המשחית. והוא המלאך המשחית בעולם בעת הנגף כענין ויאמר ה׳ למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך לא המשחית במצרים כי הקדוש ברוך הוא המכה:

(כד) **ושמרתם** את הדבר הזה. הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה ושחטו הפסח ואם הוא רחוק לא מתן הדמים הסמוך לו כי בפסח מצרים בלבד נצטוו בכך כמו שאמר ועבר ה׳ וראה את הדם וגו׳ וכן ושמרתם את העבודה הזאת זבח פסח וכמוהו ואף לאמתך תעשה כן:

(כח) **וילכו** ויעשו בני ישראל. שיצאו מלפני משה והלכו אל הצאן ועשו הפסח בערבים ודרך הכתוב לכפול ולאמר כן עשו לבאר שלא הפילו דבר

השבי שהיו שמחין לאידם של ישראל. ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכולן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה. ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום: הוא. תחלה ואחר כך עבדיו

על פי הבור וזהו אשר אחר הרחים והנה הוא כמו בבית הסוהר: (ל) ויקם. הוא בעצמו כמו ועבד הלוי הוא בעצמו: כי אין בית. על הרוב ידבר הכתוב: (לא) ויקרא. מדרך הסברא כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שם פרעה והנה

אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃
ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם
וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃
לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם׃
לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי׃
לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃
לד וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם

כ׳ זוגין חד נסיב ב׳ וחד לא נסיב ב׳ · ג׳ · ד׳ · כ׳ דגש · ג׳ · ג׳ · ח׳ וכל עזרא דכוו׳ · ג׳. ג׳ · ג׳. ג׳ ל׳ חסר · כ׳ בכ׳ לש׳ וחד מ״ל

אֲסִירֵי וְכָל בּוּכְרָא דִבְעִירָא:
ל וְקָם פַּרְעֹה בְּלֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדוֹהִי וְכָל מִצְרָאֵי וַהֲוָת צְוָחְתָא רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית בֵּיתָא דְּלָא הֲוָה תַמָּן מִיתָא:
לא וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן בְּלֵילְיָא וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִגּוֹ עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִיזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין:
לב אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרֵיכוֹן דְּבָרוּ כְּמָא דְמַלֵּלְתּוּן וְאִיזִילוּ וְצַלּוּ אַף עֲלַי:
לג וְתַקִּיפוּ מִצְרָאֵי עַל עַמָּא לְאוֹחָאָה לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא אֲרֵי אֲמַרוּ כֻּלָּנָא מֵיתִין:
לד וּנְטַל עַמָּא יָת לֵישֵׁיהוֹן עַד לָא חֲמַע מוֹתַר אַצְוָתְהוֹן צְרִיר

בבית הבור חד מן ח׳ זוגין חד בית וחד בבית נמסר בירמיה סי׳ ל״ז גבי פרשת ויצא ירמיהו מירושלים: וכל עבדיו ז׳ נמסר בשמואל סי׳ כב: כי אין בית אשר אין י״ו פסוק אית בהון אין אין מצעות פסוק נמסר בישעיה סימן מ׳ גבי פסוק ולבנון אין די בער: גם צאנכם גם י״ב פסוקים אית בהון גם גם גם נמסר בשפטים סימן ח׳ גבי זבח וצלמונע וגם נמסר במסרה רבתא: על העם ח׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ד גבי ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית: למהר ג׳ וסי׳ לשלחם מן הארץ. למהר שלל חש בז. וכצבאים על ההרים למהר. אנ״ך: לשלחם ג׳ נמסר פרשת וירא: צררת ב׳ בתרי לישני חד חסר וחד מלא וסי׳ משארתם צררת. עד יום מותן. בתרא מלא:

מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן: כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור שנא׳ (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו. דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה פעמים חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו: (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי: גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל צאנכם ובקרכם יצג גם צאנכם גם בקרכם קחו. מהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות: (לב) קחו כאשר דברתם וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור (מכילתא): (לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה׳ או י׳ בבית אחד (מכילתא): (לד) טרם יחמץ. המצריים לא הניחום לשהות כדי חמוץ: משארתם. שירי מצה ומרור (מכילתא): על שכמם. אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצות מכילתא

יצאו הם מפתח ביתם במצות השם בחצי הלילה ונתן להם פרעה רשות שילכו ישראל לעבוד׳ השם והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל. וידוע היום כי יש בין מצרים היושנה שיש שם אוצרות יוסף ידועים עד היום ובין רעמסס ששה פרסאות והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראות אור השמש בעבים. והנה יש בין תחלת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה והנה יש לנו בקר והחשך גדול כמו ותשכב מרגלותיו עד הבקר ושם כתוב בטרם יכיר איש את רעהו והנה היו מישראל שיצאו בתחלת עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה עד זרוח השמש ואלה היו קרובים אל מצרים והאחרים שהם רחוקי׳ יצאו בו ביום כי קהל רב היה ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות על כן כתוב הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה וכתוב אחר היום אתם יוצאים ועוד ובני ישראל יוצאים ביד רמה וכתוב שם ומצרים מקברים וביום יקברו וכבר פירשתי: גם אתם כדברכ׳. שתלכו דרך שלשת ימי׳ גם כאשר דברתם וגם מקננו ילך עמנו: (לב) וטעם וברכתם גם אותי. שיברכו אותו ויתפללו בעדו: וטעם גם. שנתן להם זבחים כאשר אמר לו משה: (לג) ותחזק. לשון נקבה כי מדינת מצרים כוללת הכל: וטעם כלנו מתים. פירשתיו במלת פן יפגענו: (לד) משארותם. כלי עץ כמו טנאך ומשארתך כי המוריהם היו טעונים בגדים שישאלו ממצרים

בעל הטורים קומו צאו ב׳ במסורה. קומו צאו מתוך עמי. קומו צאו מן המקום הזה גבי לוט מה התם הוציאום המלאכים בעל כרחם אף כאן נמי: למהר לשלחם ג׳ במסורה. הכא למהר לשלחם מן הארץ. וכצבאים על ההרים למהר. למהר שלל חש בז. שהמצרים היו ממהרים לשלחם כצבאים וישראל היו ממהרים לבזוז שלל ולבוז בז:

רמבן

דבר מכל אשר צוו כמו שפירשתי בנח וכן וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה׳ כן עשו ולרבותינו בזה המדרש לפי שלא היה צריך הכתוב להזכיר ההליכה אמרו ליתן שכר להליכה ושכר לעשיה ויעשו וכי כבר עשו אלא מכיון שקבלו עליהם לעשות העלה עליהם הכתוב כאלו עשו כאשר צוה את משה ואת אהרן כן עשו להודיע שבחן של ישראל שכשם שאמר להם משה ואהרן עשו ד"א מה תלמוד לומר כן עשו אלא שאף משה ואהרן כן עשו דרשו תחלה כי הכפל לשבח ישראל שלא שכחו ולא נפל להם דבר מכל אשר אמרו להם והוא דרך הכ׳ במקומות רבים:

(ל) כי אין בית אשר אין שם מת. לרש"י היה שם בכור מת אין שם בכור גדול הבית מת שקרוי בכור שנאמר גם אני בכור אתנהו. ד"א מצריות מזנות תחת בעליהם ויולדות מרווקים פנוים והיו להם בכורות הרבה פעמים הם חמשה לאשה אחת וכל אחד בכור לאביו ועל דרך הפשט הבכורות שמתו במצרים בכורי פטר רחם היו שנולדו ועל כן קדש תחתיהם כל בכור פטר רחם בבני ישראל באדם ובבהמה והיה בכור פרעה היושב על כסאו פטר רחם לאמו וכן מנהג המלכים להיות הגבירה המולכת בתולה כענין שנאמר באחשורוש אבל על דעת רבותינו שהקדוש ברוך הוא נתרצה שהכה במצרים כל בכוריהם כלומר בכור האב ראשית אונו ובכור האם פטר רחם וגם גדול הבית ולא רצה לקדש תחתיהם בישראל רק בכור האם שהוא ידוע ומפורסם יותר ובבהמה לא יודע כלל רק בכור האם ובחר מכלם המין ההוא וכדמות ראיה לזה ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם כי על הזכר יאמר כן:

(לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי. לשון רש"י. והיה זה כי משה ואהרן לנו במצרים בלילה ההוא לקיים דבריו שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר ובצא פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת ונאספו כלם ברעמסס והיה יום גדול ומשם נסעו ביד רמה ומשה בראשם כמו שנאמר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים והכתוב שאמר הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה כי מעת שפטרם פרעה יקראו יוצאים וכך אמרו בספרי והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל אלא מלמד שנגאלו מבלילה במסכת ברכות הכל מודים כשנגאלו לא נגאלו אלא בלילה שנאמר הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. וי"א שיצאו ממצרים בלילה מארץ מצרים שהיא רעמסס ביום כי רבים מהם יושבים בעיר מצרים ויצאו בלילה ונאספו עם אחיהם ברעמסס. ואינו נכון כי הכתוב אמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר שהיו אסורים לצאת כלל מן הבתים בלילה וכך אמרו במכילתא ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו אמר לו משה כך נצטוינו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וכי גנבים אנחנו שנצא בלילה לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים. ואונקלוס פי׳ כי הנסים שנעשו להם בלילה יקרא הוציאך כי בעבורם יצאו. וטעם קומו צאו מתוך עמי מצות מלך שיצאו מיד כי לא אתן לכם רשות לעמוד בתוך עמי כלל כי הם נהרגים עליכם גם אתם המכים גם בני ישראל כלם תצאו ולא תתעכבו בכאן בשום פנים וזה לקיים גרש יגרש אתכם מזה ואמרו לכו עבדו את ה׳ כדברכם פיום שירצו לצאת וישמעו אליו כי אתם חפצים ללכת למדבר לעבוד את ה׳:

(לב) וטעם וברכתם גם אותי. כאשר תזבחו לה׳ אלהיכם כאשר דברתם ותתפללו על נפשותיכם שלא יפגע אתכם בדבר או בחרב תזכירו

אבן עזרא

ממצרים: (לה) ובני ישראל. כל אחד שאל כפי מעלתו כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבנים היקרות והבושם והשמן: (לו) וינצלו. לא מצאנו גזרת הנצלה מבנין הקל רק מהנוסף או מהדגוש ושניהם פעלים יוצאים כי אין הפרש בטעם בין וינצלו ובין ויצל אלהים רק בבנין הנוסף יזכיר הפעול ולא כן בדגוש:
(לז) ויסעו. היה הסמ"ך ראוי להדגש בהתבלע הנו"ן כמו ויגשו ויתנו אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן והוא שם מחוז ולא עיר: סכותה. אל סכות. וזכר הגברים ואין צורך להזכיר הנשים כי הם כמו הם או יותר: לבד מטף. שהוא פחות מכ' שנה: וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערב עמהם והם האספסוף שנאספו עליהם: (לט) ויאפו. הנה הבצק שהוציאו ממצרים היה בו שאור ולא אפוהו עד שחנו בסוכות: (מ) ומושב בני ישראל. חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים והנה אזכיר מקצתם ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה גם לא נשלמה מלכות בית דוד ומפרשים אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים וכתוב ויהי בשלשים שנה יש אומרים בן שלשים שנה נתנבא ויש אומרים ליובל ויש אומרים מציאת ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן ואני לא ידעתי כי הם סברות בלא יסוד ומשענת וכתוב בעוד ששים וחמש שנה וזו הנבואה היתה בימי אחז ומלכותו היתה שש עשרה שנה ובשנת שש לחזקיה בנו גלתה שומרון על כן הוצרכו המפרשים לומר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ואחרים אמרו משנת הרעש וכאשר חפשנו שנות שבא ישראל במצרים בימי יוסף ואחיו הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה ונחשוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו ושנה מספר חייהם מאתים ושבעים שנה ומשה בן שמונים שנה בצאת ישראל ממצרים והנה הכל ג' מאות ונו"ן שנה הנה חסרו לנו שמונים והזקנים הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות כי ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה איננו דבק עם וענו רק עם יהיה זרעך וכמוהו רבים ובפרשה הזאת מיום הראשון עד יום השביעי אחר שמצאנו כתוב שהשם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה ידענו כי חשבון מושב בני ישראל תלוי בקץ ואברהם והולך בעל
סדר

תורה

על שכמם: לה ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת: לו ויהוה נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום (ל' וכ"כ) (ל' לאין מלא) וינצלו את מצרים: פ
לז ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה (ל' וחסר. ג') כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף: (ל') לח וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר (ב' קמצין שתי וערב דכוותא) מקנה כבד מאד: (ל') לט ויאפו את הבצק (ל') אשר הוציאו ממצרים (ל' חסר דחסר) עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים (ל' וחסר) ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם: (ל') ס מ ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות

אונקלוס

בלבושיהון על כתפיהון: לה ובני ישראל עבדו כפתגמא דמשה ושאילו ממצראי מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין: לו ויי יהב (ס' ר"פ בטעמא) ית עמא לרחמין בעיני מצראי ואשאילונון ורוקינו ית מצראי: לז ונטלו בני ישראל מרעמסס לסכות כשית מאה אלפין גברא (ל' וחסר) רגלא בר מטפלא: לח ואף נוכראין סגיאין סלקו עמהון וענא ותורי בעירא תקיף לחדא: לט ואפו ית לישא דאפיקו ממצרים גריצן פטירן ארי לא חמע ארי אתרכו ממצרים ולא יכילו לאתעכבא ואף זודין לא עבדו להון: מ ומותב בני ישראל דיתיבו במצרים ארבע מאה ותלתין שנין:

מסורה

והי' ז' בטעם גריש ר"פ נמסר פרשת וירא: סכתה ב' וסי' ויעקב נסע סכתה. ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה: ערב ב' קמצין וסי' וגם ערב רב עלה אתם. ויבדילו כל ערב מישראל· וכל שתי וערב דכותא: צדה כל אורייתא חסר וכל קריי' מל' במ"ב וסי' ויקחו את צדת העם בידם. לקחת צדה לעם:

רשי

(מכילתא): (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים ושאלו איש מאת רעהו: ושמלות. אף הן היו חשובות להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב (מכילתא): (לו) וישאילום. אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך: וינצלו. ורוקינו: (לז) מרעמסס סכתה. ק"ך מיל היו ובאו שם לפי שעה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים: הגברים. מבן כ' ומעלה: (לח) ערב רב. תערובת אומות של גרים: (לט) עוגות מצות. חררה של מצה בצק שלא החמיץ קרוי מצה: וגם צדה לא עשו להם. (מכילתא) לדרך מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נצא למדבר בלא צדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה (ירמיה ב') זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. מה שכר מפורש אחריו קדש ישראל לה' וגו': (מ) אשר ישבו במצרי'. אחר שאר הישיבו' שישבו גרים בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה. בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ת' משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק. וא"א לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות לביאת מצרים והוזקקת לומר על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון כענין שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק ואומר את ארץ

תולדות אהרן את חן העם. סנהדרין לב: וישאילום. ברכות ט: וינצלו את מצרים. ברכות שם פסחים קיט: ומושב בני ישראל. מגלה ט סנהדרין נא (מגלה פא):

בעל הטורים צררת ב' במסו'. צררת בשמלתם. צררות אלמנות רמז לאלמנות שיכסו פניהן בשמלה: וינצלו את מצרים. בגימט' עשאוה כמצודה שאין בה דגן: סכתה ב' המרים. מרעמסס סכתה. ויעקב נסע סכתה. שבזכות יעקב יצאו ממצרים:

ספורנו

באותו הזמן בעצמו את בכורי מצרים לגאלם: (לח) וצאן ובקר. של ערב רב בעלו עמם לגור בתוכם עם כל קניהם: (לט) כי לא חמץ. כי לא התחמץ מפני קוצר הזמן שהיה משעת נסעם מרעמסס שהיה בארץ מצרים עד שהגיעו לסכות שהיא חוץ לגבולם כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם וכו' כי אמנם בהיותם בסכות חוץ לגבול מצרים נגלו עליהם עמודי הענן והאש וה' הולך לפניהם: אשר ישבו במצרים ת"ל שנה. תשלום ת"ל שנה מיום שהוציא את אברהם אבינו מאור כשדים להכניסו בברית בין הבתרים כאמרו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ולזה אמרו בסדר עולם בן ע' שנה היה אברהם אבינו בברית

רמבן

גם אותי עמכם ואמר רש"י התפללו עלי שלא אמות שאני בכור ופשוטו שיברכו אותו ואת ממלכתו כי בכלל ברכת המלך שלום כל המלכות ובמכילתא התפללו עלי שתכלה ממני הפורעניות כלומר שלא יענש עוד בעבורם:
(לט) וטעם ויאפו את הבצק. שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל חמץ ונכרתה ואמרו כי גורשו ממצרים לומר שאפו אותו בדרך בעבור כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי מצות ועל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם ומהרו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכות שבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו:
(מ) ומושב בני ישראל אשר ישב במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה שמשעה שהיה זרע לאברהם נתקיים בו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ושלשים שנה היה משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק וכשתמנה ארבע מאות משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן מאתים ועשר שנים זה לשון רש"י. והוא דעת רבותינו אלא שאינו מתוקן בפירושיו כל צרכו שהרי כתוב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ומעמד בין הבתרים היה אחר כך ימים רבים אבל נצטרך לתרץ הענין כמו ששנו בסדר עולם אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים חזר לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ויהיה ענין הכתוב לומר כי בצאתו מחרן ארץ מולדתו שלא חזר וראה עוד בית אביו היה בן שבעים וחמש שנה. ודעתי בדרך הפשט כי ה' אמר לאברהם ידוע תדע כי טרם תתי לך הארץ הזאת גר יהיה זרעך בארץ לא להם ימים רבים ארבע מאות שנה ולא

רשי

ארץ מגוריהם אשר גרו בה לפיכך אתה צריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע . וכשתמנה ת' שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר"י וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך : (מא) ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה . (מכילתא) מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו בט"ו בניסן נולד יצחק בט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים : (מב) ליל שמרים . שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים: הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך : שמרים לכל בני ישראל לדרתם . משומר ובא מן המזיקין כענין שנאמר ולא יתן המשחית וגו' :

את

אבן עזרא

סדר עולם לומר כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן והוצרכו המפרשים לומר כי נבואת אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת אבל אחר זה נאמרה ואין צורך לכל זה רק חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים ובא עם אביו אל חרן כאשר כתוב ויבאו עד חרן וישבו שם ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען והוא בן חמש ושבעים שנה ולא שב אל חרן והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו כי הוא העיקר כי לו נתנה ארץ הכנעני ויהיה פסוק אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה והנה פי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שהיו גרים שם גם אבותיהם היו גרים ככתוב כמעט וגרים בה ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם שלשים שנה וארבע מאות שנה מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו : (מא) וטעם ויהי מקץ שלשים שנה . להודיעו כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו עד שהגיע הקץ שגזר עליהם: (מב) ליל שמורים הוא לה'. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא לה' ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם ולא יתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף צוה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם והטעם אכילת הפסח על משפטו ומצות ומרורים בלילה הזה ויש מפרשים אותו כטעם שומרי החומות שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם בצאתם ממצרים

שמות יב

שָׁנָה׃ מא וַיְהִ֗י מִקֵּץ֙ שְׁלֹשִׁ֣ים שָׁנָ֔ה וְאַרְבַּ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיְהִ֗י בְּעֶ֙צֶם֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה יָֽצְא֛וּ כָּל־צִבְא֥וֹת יְהוָ֖ה מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃
מב לֵ֣יל שִׁמֻּרִ֥ים הוּא֙ לַֽיהוָ֔ה לְהוֹצִיאָ֖ם מֵאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם הֽוּא־הַלַּ֤יְלָה הַזֶּה֙ לַֽיהוָ֔ה שִׁמֻּרִ֛ים לְכָל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לְדֹרֹתָֽם׃ פ

ג' ומ"ל · ב' וכפסוק · כ' וכפסוק

מא וַהֲוָה מִסוֹף אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל חֵילַיָא דַיְיָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
מב לֵיל נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ נְטִיר לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

צבאות ג' ומלאים וסי' יצאו כל צבאות ה'. אשר עשה לשני שרי צבאות . נחלת צבי צבאות גוים : שמרים ג' פסוקים דאית בהון שוים שתי תיבות ואות ראשונה ש' וסי' ליל שמרים הוא לה' וגו' שמרים. עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל . ובתו שארה ותבן וגומר ואת אזן שארה . ד"ה :

תולדות אהרן ויהי בעצם היום . (פסחים לו) : ליל שמורים . ר"ה יא .

ספורנו

בברית בין הבתרים : (מב) ליל שמורים הוא לה' להוציאם . שהיה מצפה להוציאם כי לא ענה מלבו אבל לא מצא את ישראל מוכנים וראוים לגאלם עד אותו הלילה ואותו היה משמר ומצפה כי חפץ חסד הוא כאמרם ז"ל שהקב"ה מחשב את הקץ : הוא הלילה הזה לה' שמורים. וכמו שהיה משמר ומצפה לגאולת ישראל כל ימי גלותם במצרים כן הוא משמר ומצפה לגאולת ישראל העתידה כאמרו ולכן יחכה ה' לחננכם : לכל בני ישראל לדורותם . כאמרם בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל :

זאת

בעל הטורים שמרים ב' במסורה . ליל שמרים . שמרים לכל בני ישראל שחלק הקב"ה ליל ט"ו לשנים חציו ליציאת מצרים וחציו השני לגאולה לעתיד לבא :

רמבן

חשש להודיע השלשים כי אמר לו עוד ודור רביעי ישובו הנה להודיעו שלא ישובו מיד בסוף ארבע מאות עד הדור הרביעי שיהיה שלם עון האמורי ורמוז לשלשים שנה הללו כי עמדם במדבר ארבעים שנה לא היה אלא מפני עון האמורי שלא נשלם ויהיה שיעור הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים עד שלשים שנה וארבע מאות שנה שישבו שם למלאות להם כן בארץ לא להם הודיענו הכתוב כי עתה בצאתם נשלמה הגלות הנגזרת עליהם והוציאם מעבדות לחירות לא שיוציאם ממצרים ויהיו עוד גרים בארץ לא להם. ובעבור שכבר הזכיר הענין הזה והודיע בו לא הוצרך בו להאריך כי לא בא הכתוב הזה רק להודיע השלשים שנה שנוספו עליהם . ולכך אמר דרך קצרה שהשלימו במצרים ארבע מאות שנה הנאמרים לאברהם אביהם וידועים להם ועוד שלשים שנה וחזר ואמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה לגלותם יצאו מארץ מצרים לחירות עולם ודומה לו והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד ל"ח שנה להשלים החשבון כי לא הלכו מקדש ברנע עד נחל זרד ל"ח שנה אבל ישבו בקדש שנים רבות ואח"כ הלכו משם וחזרו לאחור דרך ים סוף ובשנת ל"ח עברו נחל זרד. והנה שיעור הכתוב והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמנה שנה וכמוהו אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה שיגיע לקצם לא להם עצמם ואמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים כי שמר להם הדבר מן העת שגזר עליהם הגלות שיוציאם בלילה הזה כבא הקץ מיד כי בעתה אחישנה. או טעמו ליל שמורים הוא לה' שהוא שומר ומצפה לילה שיוציאם מארץ מצרים שהקב"ה מצפה לעת שיהיו ראוים להוציאם משם. והנה אם נאמר שטעם כי גר יהיה זרעך מעת שיהיה לך זרע ונתחיל החשבון משנולד יצחק תהיה עמידתם במצרים מאתים וארבעים שנה כפי הפירוש שהזכרנו וגם זה לדעתי איננו דרך הפשט על נכון שכל ימי אברהם לא יקרא הגלות בזרעו והנכון שיאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה מן היום הזה והענין לאמר לו לא ינחלו בניך הארץ הזאת אשר אני נותן להם מיד אבל יהיו גרים כמוך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועוד לא ישובו הנה עד הדור הרביעי למלאות ארבע מאות ושלשים ואם כן תהיה עמידתם במצרים כמו מאתים ועשרים שנה או קרוב לזה. ואם יהיה חשבון של אותיות רד"ו שמה מסורת בישראל יתכן שירמוז ליורדים עצמם שאחרי מות יעקב יעמדו הם שם מאתים ועשר שנים ועם י"ז יהיו רכ"ז וכבר הזכרתי פי' ר"א שאמר כי גר יהיה זרעך בעבדות ענוי עד ארבע מאות שנה מן היום הזה ואמר כי השלשים הנוספים היו מיום צאת אברהם מארצו והנה יהיה פירוש הכתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים עד מלאת שלשים שנה וד' מאות שנה להיותם גרים הם ואבותיהם בארץ לא להם

ועוד אני אומר כי הפשט המחוור מן הכל הוא שנאמר כי הגזרה היתה ארבע מאות שנה מן היום ההוא כאשר הזכרנו והשלשים שנה האלו הם תוספת עליהם בעבור הדור ההוא כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות וענוי שנה או שנתים והוא יוסיף על חטאתו פשע בהם יוסיפו עליו שבע על חטאתיו וגלות ויסורין כהנה וכהנה שאין ענשו הראשון הבטחה לו שלא יענש בעון שיעשה. והנה היה על אברהם אבינו גזרה שיהיה זרעו גר בארץ לא להם ארבע מאות שנה ושלא ישובו הנה עד דור רביעי כי לא שלם עון האמרי ולא היתה לו הבטחה רק באחרי כן יצאו ברכוש גדול. והוא מיד או מופלג כמה וגם הוא על תנאי כמו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שיעמיד בדין את הגוי אם עשו כראוי לישראל לפי מעשיהם ולפי הנגזר עליהם. ועוד שאין שום הבטחה שלא יגרום החטא לבטלה אלא במקום שבועה. ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד ובטלו גם המילה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים וגו' וכתיב והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה' ועל כן אורך גלותם שלשים שנה והיה ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו תפלה. וזה טעם ויאנחו בנ"י מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם וישמע אלהים את נאקתם ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וכתיב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו כי לא היו ראויים להגאל מפני הקץ שבא אלא שקבל צעקתם ונאקתם מפני הצער הגדול שהיו בו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות ולמה יהיה קשה על הראשונים לפרש כי נתארך גלותם על הקץ שלשים שנה והנה נתארך עליהם ארבעים שנה בחטא המרגלים כי כל הארבעים ההם היה להם ענוי כמו שאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך וכתיב ויענך וירעיבך והיה להם גלות שלמה בארץ לא להם רק לנחש שרף ועקרב ולא נתקיים להם ודור רביעי ישובו הנה כי בארבעים שנה נתחלף הדור ההוא בודאי שכבר נולד אבל החטאים גרמו הכל ואפשר שיהיה זה בסבת בני אפרים שיצאו שלשים שנה קודם לביאת משה רבינו וכמו שהזכירו רבותינו כי הם מנו ולא טעו ועונותיו ילכדונו את הרשע והקב"ה ימחול לנו על כל חטא ושגיאה :

(מב) **וטעם** הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם . שזה הלילה שהיה שמור לשם להוציא ממצרים הוא לה' כלומר מקודש לשמו שמורים לכל בני ישראל לדורותם שישמרו אותו לעבוד בו לפניו ובאכילת הפסח וזכירת הנסים ולתת הלל והודאה לשמו כמו שאמר ושמרת את החקה הזאת ואמר שמור את חדש האביב ור"א אמר כי טעם ליל שמורים הוא לה' שהשם

אבן עזרא

ממצרים וככה רמזו חכמינו ז"ל הגיע זמן קריאת שמע של שחרית: (מג) ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים שהוא ליל חמשה עשר שבו יאכל הפסח השלים לפרש חוקת פסח דורות. והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה ולא הזכיר על מצות ומרורים כי כבר הזכירו בפסח מצרים והנה הטעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים והוסיף מצות אחרות רק מצות המשקוף והמזוזה איננה מענין אכילת הפסח הלא תראה בתחלת הפרשה כל בן נכר לא יאכל בו והטעם כמו ממנו כי נכון הוא בלשון הקדש גם בלשון ערבי לומר כך וכמוהו והנותר בבשר ובלחם: (מד) וכל. ומלתה אותו. לרצונו שישוב לדת ישראל אם הוא בן מצוה ומשפט מקנת כסף או יליד בית שוה רק דבר הכתוב בהווה יותר: (מה) תושב. מישראל או שכיר לא יאכל בפסח אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה: (מו) בבית אחד יאכל. כפסח מצרים והעד לא תוציא מן הבשר חוצה והכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת והוא הנכון: (מז) כל עדת ישראל. כל בני מצוה חייבים לעשות הפסח וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה חיוב ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו ובהתחלת עשרת הדברים אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים: (מח) וכי יגור אתך. טעם אתך בארץ מצרים: וטעם ועשה פסח. והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה: וטעם וכל ערל לא יאכל בו. על ישראל שלא נמולו כמו הילודים במדבר בדרך: (מט) תורה. זה הגר הוא גר צדק לא גר שער: (נ) טעם ויעשו כל בני ישראל. וכבר הזכיר זה למעלה אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני שמלו הגרים ואל תתמה בעבור שהוא כתוב במקום הזה כי בפרשת רדת המן כתוב שיקח צנצנת ויתן

תורה ותרגום

מג ויאמר יהוה אל משה ואהרן זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו: מד וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו: מה תושב ושכיר לא יאכל בו: מו בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו: מז כל עדת ישראל יעשו אתו: מח וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליהוה המול לו כל זכר ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח הארץ וכל ערל לא יאכל בו: מט תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם: נ ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה ואת אהרן כן עשו:

לדריהון: מג ואמר יי למשה ולאהרן דא גזירת פסחא כל בר ישראל דאסתלק לא ייכול ביה: מד וכל עבד גבר זביני כספא ותגזר יתיה בכן ייכול ביה: מה תותבא ואגירא לא ייכול ביה: מו בחבורא חדא יתאכיל לא תפקון מן ביתא מן בסרא לברא וגרמא לא תתברון ביה: מז כל כנשתא דישראל יעבדון יתיה: מח וארי יתגיר עמך גיורא ויעביד פסחא קדם יי יגזר ליה כל דכורא ובכן יקרב למעבדיה ויהי כיציבא דארעא וכל ערלא לא ייכול ביה: מט אוריתא חדא תהי ליציבא ולגיורא דאתגיר ביניכון: נ ועבדו כל בני ישראל כמא דפקיד יי ית משה וית

וכל ח' ר"פ בספרא וסי' וכל עבד איש. וכל פטר חמר. וכל העם ראים. וכל חכם לב בכם. וכל אשה חכמת לב. וכל הנשים אשר נשא. וכל איש אשר נמצא. וכל היתדות למשכן: בבית ו' רפין וסימן במלכים א' סי' ג' גבי שתים נשים זונות: חוצה ד' ג' מלא וא' חסר וסי' לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. כי מגרעות נתן לבית חוצה. הן אראלם צעקו חצה. דין חסר. ויאמר המלך ויעשו ארון. ד"ה: עדת ישראל י"א נמסר בפ' ויקרא: אתך בתורה נמסר במסרה רבתא: ואז ד' קמץ וסי' ואז יקרב לעשתו. ואז תשכיל. ואז ירצו את עונם. ואז היל מלך בבל צרים: לעשתו ה' חסר נמסר פ' מקץ: את משה ואת אהרן דבעניינא מטעים קדמא אל משה ואל אהרן. תניינא את משה ואהרן. תליתאה אל משה ואהרן. רביעאה את משה ואת אהרן:

תולדות אהרן זאת. פסחים סא: כל בן נכר. שבת פז ערובין ג פסחים נו יבמות סב ע: וכל עבד איש. יבמות מח גטין לח קדושין עב: (ומלתה אותו. פסחים נו יבמות ע עא): תושב ושכיר. יבמות ע פסחים נו: בבית אחד יאכל. פסחים פו: בבית אחד יאכל. פסחים פד נו: לא תוציא מן הבית. פסחים פה נו: ועצם לא תשברו. פסחים פג פד פה נה שבועות ג זבחים נו חולין יא (פסחים לד): בו. פסחים פ: לס' המול. ע"ג כז: המול לו. יבמות עא (פסחים ל): ואז. יבמות עט: וכל ערל. פסחים ג כח סא נו יבמות ע עא (יבמות ח):

רש"י

(מג) זאת חקת הפסח. בי"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. (פסחים כח) שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. וא' א"י וא' ישראל מומר במשמע (מכילתא): (מד) ומלתה אותו אז יאכל בו. (יבמות עא) מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. ר"א אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א"כ מה ת"ל אז יאכל בו. העבד: (מה) תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה העו"ג ומה ת"ל והלא ערלים הם ונאמר כל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר: (מו) בבית אחד יאכל. (מכילתא) בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקוהו. אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית תלמוד לומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בשני מקומות: לא תוציא מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם: (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן ת"ל כל עדת ישראל יעשו אותו: (מח) ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ. מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מבן נכר לא יאכל בו: (מט) תורה אחת וגו'. (מכילתא) להשוות גר

ספורנו

(מג) זאת חקת הפסח. לדורות בענין האוכלים והמקום כי אמנם המצות האמורות למעלה חוץ מפתי אלה לא הגו לדורות כאמרם ז"ל אין פסח דורות משון הזאה

בעל הטורים הוצה שלשה במסורה. מן הבשר חוצה. הן אראלם צעקו חוצה. כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה. פי' תוך לבתים היה הקב"ה מגרעם והורג בכוריהם על כן צעקו חוצה אבל בבית לא נתן המבהים לבא ע"כ לא הוציא מן הבשר חוצה שלא לצאת בחוץ: ואז ד' במסורה. הכא. ואז תשכיל. ואז ירצו את עונם. ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלים. גומר והז כשיקרב להקריב קרבן אז יגלות ויבכיל. וכן ואז כשהיל מלך בבל צרו על ירושלים ואז ירצו את עונם: וכל ערל לא יאכל בו. וסמיך ליה תורה אחת רמז לקיו שנשא מבס במעשה העגל ומה פסח בבואת מצוה אי' אמרה תורה וכל ערל לא יאכל בו כו':

רמבן

שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם ואיננו נכון בעבור שאמר להוציאם מארץ מצרים:

(מג) ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח. בארבעה עשר בניסן נאמרה פרשה זו לשון רש"י. וכן הדבר שהרי כתוב בסופה ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה ה' ללמד עליהם שנימולו הם ועבדיהם ואם כן היה בדין להקדים הפרשה הזאת קודם ויהי בחצי הלילה אבל הטעם כי פרשת החדש הזה לכם נאמרה בראש חדש ובו ביום מיד עשה משה שליחותו ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם צוה אותם בחקת הפסח והבטיחם שיגאלו בליל חמשה עשר והם האמינו ויקוד העם וישתחוו וסמך הכתוב לזה ויהי בחצי הלילה אבל הטעם לומר שקיים להם הבטחתם וכשהשלים זה חזר לענין ראשון להשלים חקת הפסח והוסיפה זאת הפרשה מצות רבות איסור בן נכר וערל והוצאה מן הבית ושבירת עצם ופסח הגר והן מצות מיד ולדורות והשלים בה כי עשו בני ישראל כל זה ועשו כאשר צוה ה' ואמר בכאן כל בני ישראל לבאר שלא היה בהם אחד עובר את פי ה' בכל אשר צוה בדיני הפסח בכל הפרשיות הנזכרות ור"א אמר כי זאת הפרשה בפסח דורות נאמרה אחרי פסח מצרים ואמר ויעשו בני ישראל על פסח מדבר שעשו בשנה השנית ונכתב בכאן עם הצואה כדרך ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת. וזה שבוש כי לא נצטוו בכל הפרשיות האלו אלא בפסח מצרים ובפסחי הארץ כמו שנאמר למעלה והיה כי תבאו אל הארץ וגו' אבל פסח מדבר מצוה שנצטוו בה באותו הפרק: כל בן נכר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ואחד גוי ואחד ישראל במשמע לשון רש"י. ממכילתא. והכתוב לא הוצרך אלא לישראל וכן ת"א כל בן כל בר ישראל שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים במעשיו הרעים והוא נכר שהזכירו חכמים בכל מקום ופירושו מנוכר ושעורו מלשון ואשתמודע יוסף לאחוהי ואינון לא אשתמודעוהי וחסרו העי"ן כמו שהבליעה במלות רבות ואמרו מדם במקום מדעם דור קטי קטיע בקי בקיע:

(מה) תושב זה גר תושב שכיר זה הגוי ומה תלמוד לומר והלא ערלים הם אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול לשון רש"י. ולא ידעתי למה

רש"י

גר להזרח אף לשאר מצות שבתורה: (ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחלה כמו (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. וכן (תהלים כב) יפטירו בשפה יפתחו שפתים: לי הוא. לעצמי קניתים ע"י שהכיתי בכורי מצרים: (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום: (ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באיזה חדש אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר (תהלים סח) מוציא אסירים בכושרות חדש שהוא כשר לצאת: (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. (תנחומא) ואף על פי שלא מנה אלא חמשה עממין כל ז' גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחות כנען היתה שלא נקראת לה שם אלא כנעני: נשבע לאבותיך. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו'. וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת. וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו': זבת חלב ודבש. חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים (מגילה ו): את העבודה הזאת. (פסחים צו) של פסח הלא כבר נאמר למעלה. והיה כי תבאו אל הארץ וגו'. ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוציא עצמו מן הכלל. וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי

שמות יב–יג

ס נא וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם: שביעי פ　ה' חסר בלישני

יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר　ל' ר"פ

פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל　ג'

בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא:

ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר

אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם　ב' וכ' ויצאתם

מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק　ג'

יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא　ג'

יֵאָכֵל חָמֵץ: ד הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים

בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: ה וְהָיָה כִי־

יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי　כפומי"ם סימן

וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי

אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ

אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ

אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה:

ו שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת　ד' חסר

וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה:

תרגום

אַהֲרֹן כֵּן עֲבָדוּ: נא וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיק יְיָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל חֵילֵיהוֹן: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב אַקְדֵּישׁ קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא פְּתַח כָּל וַלְדָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא דִּילִי הוּא: ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֱווֹ דְכִירִין יָת יוֹמָא הָדֵין דִּנְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף יְדָא אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן מִכָּא וְלָא יִתְאֲכֵיל חֲמִיעַ: ד יוֹמָא הָדֵין אַתּוּן נָפְקִין בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא: ה וִיהֵי אֲרֵי יָעֲלִינָךְ יְיָ לְאַרַע כְּנַעֲנָאֵי וְחִתָּאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ וְתִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא הָדֵין בְּיַרְחָא הָדֵין: ו שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה חַגָּא קֳדָם יְיָ:

אבן עזרא

ויתן שם מן ויניחה לפני העדות ועוד לא צוה השם לעשות ארון העדות וכמוהו הוצאתי את צבאותיכם: (נא) ויהי בעצם. לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו שדבר השם למשה לקדש הבכורים וחצי הלילה היתה מכת בכורים ובצאת ישראל ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם: (א) וידבר. אחז דרך קצרה כי משה כנגד כל ישראל ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בפה הסך וטמאו הכהן כי הכהן קדוש הוא ולא יטמאנו רק בדבור שיאמר בפה שהוא טמא: (ב) פטר. פתיחת כמו ופטורי ציצים והטעם הבן שפתח תחלה הרחם ומלת רחם זרה כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון: (ג) ויאמר משה. ביום ט"ו יום אמר זכור כמו והיה היום הזה לכם לזכרון: וטעם מבית עבדים. שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם ובמקום אחר אמר מכור הברזל כי המצרים חזקו עליהם והשם הוציאם בחוזק יד מהחזקים: (ד) היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ וככה תעשו לדורות כמו שעשיתם ביום שיצאתם וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא ככה תעשו בכל שנה בעת המצא האביב בארץ ישראל וזהו האביב שעורה ופי' אביב כמו בכור כי הוא מגזרת אב שהוא כמו ראשון לאשר הוליד או חכם לתלמיד שלמד וכתוב כי השעורה אביב והעד שאמר בחג שבועות בכורי קציר חטים: (ה) והיה וגו'. לא הזכיר כל השבעה כי כבר הזכי' זה במקו' אחד: (ו) שבעת. ואת

מסורה

יצאתם ב' וסי' אשר יצאתם ממצרים. דפרשת בא. לא כארץ מצרים. וב' ויצאתם ופשתם: כי בחזק יד חד מן י' זוגין תניינא משניא וסי' נמסר ביהושע סימן ד': ולא יאכל ב' וסי' חמץ. את בשרו: יאכל כ"ג נמסר במסרה רבתא: מצת ד' חסר נמסר לעיל בהאי סידרא:

תולדות אהרן

תולדות אהרן קדש לי. מנחות לד בכורות ב יט: פטר כל רחם. בכורות מו מז: זכור. שבת פו: לא יאכל חמץ. פסחים כח כג כח לו (ערלה סג פסחים כח לו): היום אתם יוצאים. פסחים כח לו: וכו' כי יביאך. מנחות לד: ועבדת. פסחים לו מנחות סב: שבעת ימים. מנחות סו (פסחים לג):

רמבן

למה יכתוב הרב הדברים הנדחים בגמרא שהרי הקשו על זה והני מולין נינהו. והתנן הנודר מן הערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי אומות העולם שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב והעמידו הכתוב בגר שמל ולא טבל:

(כא) ויהי בעצם היום הזה הוציא ה'. מפני שאמר למעלה ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים חזר ופירש כי לא יצאו בלילה כלם מן הארץ אלא שנתן להם רשות לצאת והיו בני חורין אבל בעצם היום ההוא יצאו מכל גבול מצרים עם כל צבאותם צבא הנשים וערב רב הנלווים עליהם. ור"א פי' כי ויהי בעצם היום הזה שהוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים דבר השם אל משה קדש לי וטעם קדש לי שיקדש אותם מיד שתהיה המצוה נוהגת במדבר והוסיפה הפרשה מצות רבות שיזכרו היום והחדש שהיה אביב וישמרו את החקה הזאת למועדה וזה רמז לעבור השנה כי לא נעשה פסח בחדש האביב והוסיפה בחמץ לא יראה לך שאור בכל גבולך ומצות הטוטפות:

יג (ה) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. אע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעה עמים במשמע שכלם בכלל הכנעני הם ואחת מן המשפחות היתה שלא נקרא לה אלא כנעני לשון רש"י. ובאמת שהם בכלל כנעני שהם בניו כלם ולכך כשאמר והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני יכלול בו את כלם וכן אמר הכתוב בכל מקום ארץ כנען אבל בכאן אין טעם שיזכיר רובם ויניח קצתם בכלל כנעני. ודעת רבותינו שהיתה ארץ ה' עממים הללו זבת חלב ודבש ולא היתה כן ארץ השנים הנשארים ולכך יבשר אותם בארץ הזאת כך שנינו בספרי לענין הבכורים ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ אשר היא זבת חלב ודבש מה ארץ זבת חלב ודבש האמור להלן ארץ חמש עממים אף ארץ זבת חלב ודבש האמורה כאן ארץ ה' עממים. רבי יוסי אומר אין מביאים בכורים מעבר לירדן שאינה זבת חלב ודבש הרי מעטו ארץ שני העממים מן הבכורים לפי שאינה זבת חלב ודבש ור' יוסי מיעט אף עבר הירדן שהיתה של אמורי לפי שגם היא אינה זבת חלב ודבש והאמורי המוזכר כאן הוא אותו שבא"י עצמה וכענין הזה שנוי במכילתא בפרשת הזאת ועוד שנוי בספרי ונחלה לא יהיה לו זו נחלת חמשה עממין בקרב אחיו זו נחלת שני עממים הפריזו בפני עצמן ה' עממין הללו לפי שהם עקר הארץ שבה הבטיחם שהיא זבת חלב ודבש ורש"י בפרשת שופטים ושוטרים נתקשה בזו הברייתא ועל דעת הזו הכתיב למעלה אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש הוסיף שם הפרזי בעבור שהיא ארץ טובה ורחבה לא בעבור זבת חלב ודבש והם הששה גוים הנזכרים בכל מקום כי הגרגשי פנה ולא נזכר בתורה רק בפסוק ונשל גוים רבים מפניך וגו' ולכן אמר רבים וכן כתוב כי החרם תחרימם החתי והאמורי והכנעני והפרזי החוי והיבוסי ולא הזכיר הגרגשי ירמוז כי לא יבא עמהם במלחמה ויפנה מפניהם:

(ו) וטעם וביום השביעי חג לה'. שיבואו חגיהם ביום השביעי ולא יאחרו עוד שאין לו תשלומין אח"כ אבל הראשון יש לו תשלומין כל שבעה לענין החג וחגיגה

ספורנו

על המשקוף ועל שתי המזוזות והינו נצול בהפסון: יג (ב) קדש לי כל בכור. שיתחייבו כלם בפדיון כשאר כל הקדש למען יהיו מותרים בעבודת חול שלולי הפדיון היו אסורים לעשות כל מלאכת חול כענין לא תעבוד בבכור שורך ופדיון נפשם הוא הערך המפורש לבן חדש בפרשת ערכין בהיות אז זמן פדיונו כאמרו ופדויו מבן חדש תפדה: (ד) היום אתם יוצאים בחדש האביב. בזאת השנה קרה שיהיה חדש הלבנה ביציאתכם בחדש האביב לפיכך שמור את היום הזה ועשו עבורי

אבן עזרא

את היא העבודה: (ז) מצות. הנה השבת הזהיר על גרך אשר בשעריך כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפני בשבת וככה ביום הכפורים כי כן כתוב וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותו וזהו טעם בכל גבולך: (ח) בעבור זה. אמר רבי מריגוס פי' בעבור זה היה ראוי להיותו הפך זה בעבור שעשה ה' לי והביא רבים כמוהו לדעתו ולפי דעתי אין אחד מהם נכון כי איך נהפוך דברי אלהים חיים וטעם הפסוק הפך מחשבתו כי אין אנו אוכלים מצות בעבור זה רק פי' בעבור זה בעבור זאת העבודה שהוא אכילת המצה ולא יאכל חמץ שהוא תחלת המצות שצוה לנו השם עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו ככתוב בהוציאך את העם ממצרי' תעבדון את האלהים על ההר הזה וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים: (ט) והיה לך. יש חולקין על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון על דרך כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך גם וקשרתם לאות על ידך כמו קשרם על לוח לבך תמיד גם וכתבתם על מזוזות ביתך כמו כתבם על לוח לבך ומהו שיהיה לאות ולזכרון שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים ואין זה דרך נכונה כי בתחלת הספר כתוב משלי שלמה והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל ואין כתיב בתורה שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו על כן לא נוציאנו מידי פשוטו כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת כמו ומלתם את ערלת לבבכם שנצטרך לתקנו לפי הדעת. וא"ר משה הכהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ידה ליתד תשלחנה ודברי הקבלה חזקים ואין צריכין חזוק: (י) מימים ימימה. כמו ימים תהיה גאולתו והטעם משנה לשנה ותחלת השנה על פי קריאת ב"ד: (יא) והיה. הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם: וטעם נשבע לך. כמו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל: (יב) והעברת. תעביר לשם שלא יתערב עם אחר והנה אלה שתי מצות צוו ביום ט"ו: שגר. על משקל ארץ שלא ישתנה בסמיכה רק נמצאו מלות זרות ואלה הם שגר

רש"י

בדברי אגדה המושכין את הלב: (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו: עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאלו היית שם לא היית כדאי ליגאל (מכילתא): (ט) והיה לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך רוצה לומר שתכתוב בפרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. יד שמאל לפיכך ידכה מלא בפרשה שניה לדרוש בה יד שהיא כהה (מכילתא מנחות לו): (י) מימים ימימה. משנה לשנה (שם לו): (יא) והיה כי יביאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר והאומר קדשו מפרש ביאה זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם: (יא) נשבע לך. (מכילתא) והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו'. ונתנה לך. (מכילתא) תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות: (יב) והעברת. אין והעברת אלא לשון הפרשה (מכילתא) וכן הוא אומר (במדבר כז) והעברתם את נחלתו לבתו. שגר בהמה. נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך. אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. וא"ת אף בכור בהמה טמאה במשמע בא ופירש במקום אחר בבקרך ובצאנך. לשון אחר יש לפרש

תרגום אונקלוס

ז פטירא יתאכיל ית שבעת יומין ולא יתחזי לך חמיע ולא יתחזי לך חמיר בכל תחומך: ח ותחוי לברך ביומא ההוא למימר בדיל דא עבד יי לי במפקי ממצרים: ט ויהי לך לאת על ידך ולדכרנא בין עינך בדיל דתהי אוריתא דיי בפומך ארי ביד תקיפא אפקך יי ממצרים: י ותטר ית קימא הדין בזמניה מזמן לזמן: יא ויהי ארי יעלינך יי לארע כנענאי כמא די קים לך ולאבהתך ויתנינה לך: יב ותעבר כל פתח ולדא קדם יי וכל פתח ולד בעירא דיהון לך

מקרא

ז מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: ח והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים: ט והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יהוה בפיך כי ביד חזקה הוצאך יהוה ממצרים: י ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה: פ

יא והיה כי יבאך יהוה אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך: יב והעברת כל פטר רחם ליהוה וכל פטר ׀ שגר בהמה אשר יהיה

מסורה

מצות יאכל ג' וסי' מצות יאכל את שבעת. ובחמשה עשר יום לחדש. בראשון בארבעה ׳ דיחזקאל: שבעת הימים ח' נמסר בישעיה סימן ל' גבי פסוק והיה אור הלבנה וגם במסרה רבתא: יראה י"ג וסי' בהר ה' יראה. מצות יאכל את. ב' בו. שלש פעמים בשנה. דואלה המשפטים. וחברו דכי תשא. וחברו דמשנה הורה. ב' בו. ולא יראה לך שאר. מגן אם יראה ורמח. וה' עליהם יראה. כי הנה החשך יכסה ארץ. ילכו מחיל אל חיל. יראה אל עבדיך פעלך: ולא יראה חד מן קכ"ג פסוקים דאית בהון ולא ולא וסי' במסרה רבתא: י"ד פסוקים דאית בהון לך לך וסי' במסרה רבתא: מימים ימימה ה' וסי' ושמרת את החקה הזאת. מימים ימימה דבת יפתח. ויאמרו הנה חג לה' בשילה. ועלה האיש ההוא מעירו. ומעיל קטן תעשה לו אמו:

ספורנו

עבורי הפגה באופן שיהיה לשלם זה הקדם באביב שבו תפשו זה ההג: (ט) כי ביד חזקה הוציאך. בשנותו את טבע הבלתי נפסדים כאמרו בענין בקיעת הירדן למען

תולדות אהרן לא יראה לך חמץ. פסחים ה י בא כג כה כט ל מגלה ו: והגדת לבנך. פסחים קטז: לאות על ידך. ערובין צו קדושין לה מנחות לד לו לז: על ידך. ערובין לה מנחות לו: ולזכרון בין עיניך. מנחות לד: תורת ה' בפיך. שבת קח קדושין לה מכות יא: החקה הזאת למועדה. ערובין צו מנחות לו (ברכות י) מימים ימימה. נזיר ה: והיה כי יביאך. בכורות ד ה: והעברת כל פטר רחם. זבחים ס לו בכורות ב ה יט כא לב נדה מא מגלה יג: סוכתים לה'. בכורות ט יז פא: אשר יהיה לך. בכורות מ:

בעל הטורים והיה לך לאות על ידך. בגימטריא זרוע שמאל (נ"ל זרע שמאל): תורת ה' בפיך בגימטריא זו היא ק"ש: הוצאך. חסר י' שבמכה עשירית הוציאך: למועדה מלא לומר לך ששבעה ימים בשבוע חייב בתפלין ויש ששה ימי מועד שאין בהם תפלין והם פסח עצרת ר"ה וי"כ סכות שמיני עצרת. פארך חבוש בגימטריא אלו תפילין: מימים ימימה ה' במסורה. הכא ואידך מימים ימימה תלכנה גבי בת יפתח הגלעדי. חג ה' בשילה מימים ימימה. ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה גבי אלקנה. ובשלהם לו מימים ימימה גבי שמואל ודרש מימים ולא כל ימים למעוטי שבת ויו"ט והיינו דכתיב ימימה גבי חג ה' וכן גבי אלקנה ושמואל שהיו עולים לרגל וכן מימים ימימה דכתיב גבי בת יפתח דנשים נמי פטורות מן התפילין: ונתנה לך. ג' תגין על הה"א לומר לך אם תשמור ה' חומשי תורה יתננה לך:

רמב"ן

ושניהם שוים לענין מקרא קדש כמו שאמרו למעלה וביום הראשון מקרא קדש וגו' וביום השביעי מקרא קדש וגו':

(ח) **בעבור** זה עשה ה' לי. בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה ורבים כן ואמר כי בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת כענין שאמר למטה על כן אני זובח לה' כל פטר רחם ואמר זה כלומר תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה ה' לך בצאתך ממצרים ורבותינו דרשו כי על מצה ומרור שמונחים לפניו ירמוז ויתכן שיהיה שיעורו והגדת לבנך בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים כאומר כך וכך עשה ה' לי כי מלת בעבור תשמש גם בעלם ענין כמו בעבור הילד חי צמת ותבך אינו בכלל ור"א אמר כי בעבור זה שאני עושה ועובד לפניו באכילת הפסח והמצה עשה ה' לי אותות עד שהוציאנו ממצרים ואינו נכון ועוד אפרש הכתוב:

(ט) **והיה** לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך. שיעורו והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים לילה למען תהיה תורת ה' בפיך ופי' שתכתוב על ידך ובין עיניך יציאת ממצרים ותזכור אותה תמיד למען שתהיה תורת ה' בפיך לשמור מצותיו ותורותיו כי הוא אדוניך הפודך מבית עבדים:

(יא) **והיה** כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני. בעבור כי מצות פטר חמור איננה נוהגת אלא בארץ. ועל דרך הפשט קדש לי כל בכור כל הנמצאים בישראל היום כי בעבור שפדאם ממות בהכותו בארץ מצרים צוה שיהיו קדושים לו לעבוד את עבודת ה' לכל אשר יצוה בהם ולא צוה להם עתה פדיון עד שהחליפם בלוים וצוה בפדיון העודפים אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר וצוה כי כאשר יבאו אל הארץ תנהג באדם ובבהמה ובפטר חמור וצוה בפדיונם לדורות. וטעם כאשר נשבע לך ולאבותיך שנשבע לאבותיך לתת לך כמו שאמר למעלה אשר נשבע לאבותיך לתת לך או שיקרא דבר השם שבועה כי אמר כן פעמים וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה ועוד והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי:

(יב) **והעברת** כל פטר רחם לה'. לשון הפרשה שתעבירנו מן

לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה׃ יג וְכָל־ ‏יא ריש מלעו׳ וכל
פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־
ד׳ לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר
אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ מפטיר
יד וְהָיָה כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר ס׳ בטעם י״ס בתורה
לֵאמֹר מַה־זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם
ב׳ מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו וַיְהִי כִּי־הִקְשָׁה
ג׳ פַרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ וַיַּהֲרֹג יְהוָה כָּל־
בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר אָדָם ב׳ חסר בתור׳
ג׳ וְעַד־בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל־כֵּן אֲנִי
זֹבֵחַ לַיהוָה כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם ז׳ פסו׳ כל כל וכל
ד׳ הַזְּכָרִים וְכָל־בְּכוֹר בָּנַי אֶפְדֶּה׃
טז וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטָפֹת ב׳ כתיב כן
ג׳ בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ
יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ פ פ פ

ק"ח ימנה סימן

דִכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ׃
יג וְכָל פָּתַח בּוּכְרָא
דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא
וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵיהּ
וְכָל בּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא בִּבְנָךְ
תִּפְרוֹק׃ יד וִיהֵי אֲרֵי
יִשְׁאֲלִינָךְ בְּרָךְ מְחַר לְמֵימַר
מָא דָא וְתֵימַר לֵיהּ בִּתְקוֹף
יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם
מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ טו וַהֲוָה
כַּד אַקְשֵׁי פַרְעֹה לְשַׁלָּחוּתַנָא
וּקְטַל יְיָ כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִבּוּכְרָא דֶאֱנָשָׁא
וְעַד בּוּכְרָא דִבְעִירָא עַל כֵּן
אֲנָא דָבַח קֳדָם יְיָ כָּל פָּתַח
וַלְדָּא דִּכְרַיָּא וְכָל בּוּכְרָא
דִבְנַי אֶפְרוֹק׃ טז וִיהֵי לְאָת
עַל יְדָךְ וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ
אֲרֵי בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ
מִמִּצְרָיִם׃
פ פ פ

רש"י

לפרש והעברת כל פטר רחם בבכור אדם הכתוב מדבר: (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה גזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים (שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים) טעונים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו. הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו (מכילתא): וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון (יהושע כב) כי יאמרו בניכם מחר לבנינו דבני גד ודבני ראובן: מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים וגו׳ הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים תם רשע ושאינו יודע לשאול והשואל דרך חכמ׳: (טז) ולטוטפ׳. תפילין ועל שם ארבעה בתים קרויין טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים (סנהדרין ד) ומנחם חברו עם (יחזקאל כא) והטף אל דרום אל תטיפו לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמור בפרשה ראשונה שהרוא׳ אותם קשור בין העינים יזכור הנס וידבר בו:

אבן עזרא

סגר אלפיך וכאחד משכבך הבל הכליס מספח חמתך וסגור דלתך ולא מצאתי יותר: (יג) וכל פטר חמור. שהוא טמא תפדה בשה: וערפתו. יש אומרים תכתוב על ערפו קדש והאומר כזה אומר אני שהוא חמור קשה עורף כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם וערפו שם את העגלה בנחל שהפירוש לכרות העורף כאשר פירשו מעתיקי הדת כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה כי כל בכור מצרים אדם ובהמה מתו כי ה׳ לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים רק שהיו מוכנים לעבודתו ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם על כן לא יפדה בכור מין אחר: (יד) והיה. אמר ר׳ יהודה הלוי ז"ל כי מחר חסר אלף והטעם מה שהוא אחר היום: (טו) ויהי. החל לומר בחוזק יד הוציאנו ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים כי על יד זה יצאו ממצרים ולא על יד מכות הראשונות וככה אמר המשורר למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו ומשה תפס דרך קצרה כי ידוע היה באמרו ויהרוג ה׳ כל בכור והציל בכורינו ובכורי בהמתנו ועם זה ידבק על כן אני זובח ולא עם הריגת בכורים: כל פטר רחם הזכרים. מהמין הראוי לזבוח לפני השם: (טז) והיה. הזכיר על שתי המצות והיה לאות על ידכה ומה שהעתיקו חכמינו ז"ל לכתוב הפרשיות הוא האמת לטוטפות כמו זכרון ויש אומרים כי הטי"ת כפול פי׳ כמו דבר מגזרת והטף אל דרום והוא רחוק בעיני:

חסר ד׳ חסר בתורה נמסר פרשת ויחי: לטוטפת ולטוטפת ג׳ וסי׳ והיה לאות על ידכה. וקשרתם אתם. בתרא. וקשרתם לאות לטטפת כתיב. ושאר לטוטפת כתיב. ועיין פלוגתא דר"ת:

תולדות אהרן ופטר חמור. בכורות ה ו (ע"ג מה): תפדה בשה. בכורות ד ע יב: ואם לא תפדה וערפתו. שם יג: וערפתו. שם י: וכל בכור אדם. (קדושין סא): לאמר מה (פסחים לג): ולטוטפת. סנהדרין ד זבחים לז זוכר פנחס סוד יוד של רצועה שלא תסור מעל הקמיע. ועקידה בער עה: (על פרשיות התפילין. סנהדרין ל):

בעל הטורים וכל פטר ב׳ במסרה. וכל פטר חמור תפדה בשה. וכל פטר שגר בהמה כדאיתא בבכורות פרה שילדה כמין חמור וחמור כמין סוס פטורים מן הבכורה שנאמר פטר חמור פטר שגר ב"פ עד שיהיה היולד והנולד חמור: הקשה שנים במסורה. ויהי כי הקשה לשלחנו ואידך מי הקשה אליו וישלם שדורש במדרש זה הפסוק על פרעה: והיה לאות על ידכה. ה׳ תגין על הה"א כנגד ה׳ פרקים עד הפרק שמניחין בו תפלין. ולטוטפת בין עיניך. בגימט׳ אלו ד׳ בתים:

רמבן

יזן העדר להיות לה׳ וחזר ופי׳ מה היא העבודה זו שכל פטר שגר בהמה הזכרים ופטר חמור ובכור אדם בבניו יהיו לה׳. ורש"י כתב והעברת כל פטר רחם לה׳ בבכור אדם הכתוב מדבר:

(טז) **ולטוטפת** בין עיניך. אין למלה הזאת משפחה ידועה אבל בעלי הלשון יחשבו ליחס אותה אל לשון והטף אל דרום ועלימו תטוף מלתי ענין מושאל מן והטיפו ההרים עסים יאמר שתעשה יציאת מצרים על ידך אות ובין עיניך דבור יזל כטל על שומעיו אבל רבותינו יקראו הדבר המונח בראש טוטפות כמו שאמרו לא בטוטפת ולא בסנבוטין יאמר רבי אבהו אי זהו טוטפת המקפת מאזן לאזן והם בעלי הלשון שמדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו ואמר טוטפות ולא אמר טוטפת בעבור שהם בתים רבים כאשר קבלנו צורתם מן האבות הקדושים שראו הנביאים והקדמונים עושים כן עד משה רבינו. והנה שורש המצוה הזאת שנניח כתב יציאת מצרים על היד ועל הראש כנגד הלב והמוח שהם משכנות המחשבה והנה נכתוב פרשת קדש והיה כי יביאך בטוטפות מפני המצוה הזאת שנצטווינו בהם לעשות יציאת מצרים לטוטפות בין עינינו ובפרשת שמע והיה אם שמוע שנצטוינו שנעשה המצות גם כן טוטפות דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והיו לטוטפות בין עיניך ולכך אנו כותבים גם שתי הפרשיות הכן לטוטפות שהם מצות היחוד וזכרון כל המצות ועונשן ושכרן וכל השרש באמונה ואמר בשל יד והיה לך לאות על ידכה ודרשו בו שהוא שמאל שהלב נוטה לו. ועל דרך האמת מה שאמר הכתוב בעבור זה עשה ה׳ לי כי כמו זה אלי ואנוהו יאמר כי בעבור שמו וכבודו עשה עמנו והוציאנו ממצרים והיה זה לך לאות על זרוע עוזך כטעם כי תפארת עוזמו אתה והנה האות כאות המילה והשבת ובעבור שהכל בכלל הוא האות על היד העתיקו אבותינו ממשה מפי הגבורה שיהיה בית אחד כענין שאמר הכתוב אחותי כלה בעבור שהיא מתאחדת וכלולה מל"ב נתיבות וכתיב שמאלו תחת לראשי ואמר ולזכרון בין עיניך שיונחו במקום הזכרון בין העינים שהוא ראשית המוח והוא תחלת הזכרון ומעמד הצורות אחרי הפרדן מלפניו והם מקיפים את כל הראש ברצועותיהם והקשר שהוא על אחרית המוח המשמר לזכירה ולשון בין עיניך שיהיו באמצעות הראש לא מצד אחד או ששם שרשו העינים ומשם יהיה הראות וכן ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת ולפרש זה הזר ואמר ולטוטפות לבאר שאין המצוה בין העינים למטה אבל בגובה הראש מונחים שם כטוטפות ואמר לשון רבים שהם בתים רבים כאשר קבלנו: ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה מהם כופרים בעיקר והאומרים כי העולם קדמון כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא ומהם המכחישים בידיעתו הפרטית אמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון ומהם שיודו בידיעה ומכחישים

ספורנו

למען דעת כל עמי הארץ את יד ה׳ כי חזקה היא: (יד) מה זאת. פדיון פטר חמור שהיא בהמה טמאה ולא תחול עליה קדושת הגוף ועריפת פטר חמור אם לא תפדה: בחזק יד הוציאנו ה׳ ממצרים. בחזק ידם של מצרים הוציאנו ה׳ כאמרו ותחזק מצרים על העם באופן שלא יכולנו לשאת נכסינו בעגלות כמנהג מצרים והוצרכנו לשאת בחמורים ונעשה בהם נס שהספיקו לזה בכמו רגע וחלה עליהם איזו קדושה ראויה לפדיון: (טו) ויהי כי הקשה פרעה. ובהיות שפרעה הקשה לשלחנו והוא נמשל כו׳ והיה יכול לפדות עצמו ועמו כשלחו את ישראל שהם נמשלים לשה כאמרו שה פזורה וכן כאמרו ואתנה נפשך תחתיך: ויהרוג ה׳. והאל הרג את הנמשל לחמור כאשר לא נפדה בשה: כל בכור בארץ מצרים. והיו בכורי ישראל ראויים ללקות עמהם ע"ד פן תספה בעון העיר והצילם במה שהקדישם לו באופן שהיו בכורי האדם בישראל כמו נזירים או יותר מיוחדים לעבודת האל ית׳ ואסורים בעבודת הדיוט: על כן אני זובח. בכור בהמה: וכל בכור בני אפדה. כדי שיהיו מותרים בעבודת חול:

ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר יאמרו עזב ה' את הארץ וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים ותתקיים עם זה התורה כלה ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ להורות על ההשגחה כי לא עזב אותה למקרים כדעתם ואמר למען תדע כי לה' הארץ להורות על החדוש כי הם שלו שבראם מאין ואמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ להורות על היכולת שהוא שליט בכל אין מעכב בידו כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ובעזיבת הפסח והצריך שנכתב כל מה שנראה אלינו באמת ובאותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב כמו שאמרו אמת ויציב דאורייתא ממה שכתוב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ושנעשה סוכה בכל שנה. וכן כל כיוצא בהן מצות רבות זכר ליציאת מצרים והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישכחו ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו וגם בנבואה והאמין בכל פנות התורה מלבד שהודה שחסד הבורא גדול יותר מאד על עושי רצונו שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו ולפיכך אמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד שבכל שעה אדם מודה בהן לאלהיו וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו והוא כוונת היצירה שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה ואין לעליון בתחתונים חפץ מלבד זה שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי כנסיות וזכות תפלת הרבים זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל ויקראו אל אלהים בחזקה מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול חציפא נצח לבישה מן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ברבים בין ביחיד אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא בייעודי התורה בענין הברכות והקללות כמו שאמר הכתוב ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בענשם ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ועוד אפרש זה בעז"ה:

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה וגו'. רבים תמהו על פרשה זו שלא נזכר בה מה יאמר משה לפרעה בבואו אליו כי לא נזכר דבר מן מכת הארבה. ומה שפירש הרמב"ן בשם הרבתי שיש רמז למכת הארבה במה שנאמר ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים וכתיב בארבה דיואל עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם. אין זה מספיק ליישב קושיא זו כי היא גופא קשיא כי למה נאמר במכה זו שיספרה לבניו יותר מבכל המכות. ולי קשה עוד למה לא נאמר הכבדת לב עבדיו כי אם במכת הברד והארבה. וכפי הפשט נ"ל שבכל המכות ודאי אין חילוק בין פרעה לעבדיו כי ודאי היה פרעה מרגיש בכולם כמו עבדיו זולת מכת הרעב והבצורת שאינו נוגע כי אם בעבדיו אבל לא במלך עצמו כי על הרוב יש למלכים אוצרות חטים מפני שנת הרעב ועל צד ההפלגה הוא אם יגע הרעב במלך עצמו על כן אמר בברד ויכבד לבו הוא ועבדיו לא זו הוא אפילו עבדיו שהיה להם ליתן לב על כי קרא ה' לרעב מ"מ לא הקפידו לפי שהחטה והכסמת לא נכו וכשאמר הקב"ה שנית למשה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו הבין משה מזה שיעשה לו התראה שנית כי קרא ה' לרעב ואעפ"כ לא ישיתו לבם להתאמץ לא זו הוא אפילו עבדיו ומזה הבין משה שרצון השי"ת לשלוח הארבה כי מדרך העולם שהתבואה שנגמרה בשדה אין לה כליון כי אם על ידי ברד או על ידי ארבה ומאחר שכבר היה ברד אין זה כי אם ארבה שיאכל מה שהשאיר הברד לכך נאמר במכה זו דוקא ויאמרו אליו עבדי פרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש כי היה הרעב נוגע ביותר בעבדיו מבפרעה על כן הפצירו בפרעה שישלח את העם. ומה שנאמר במכה זו ולמען תספר באזני בנך ובן בנך יותר מבכל המכות הנה מקום אתי ליישב זה על דרך שכתב הרמב"ן בפרשה זו בשם רבינו חננאל על פסוק לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים וזה לשונו מן עתירת משה עד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מן יבול מצרים כלום וזה ידוע לכל ועל זה נאמר שיחו בכל נפלאותיו עכ"ל. והבט ימין וראה כי פסוק שיחו בכל נפלאותיו הוא ממש דומה לפסוק ולמען תספר באזני בנך ובן בנך. וביאור הענין הוא שבכל המכות שהיו במצרים לא נשאר מהם שום רושם במצרים אחר הסרתם שיגרום לדורות שישאלו הבנים על מה זה ועל מה זה כי נשכח זכרם אצל ההמון כי ארכו להם הימים והכל נשכח. אבל במכת הארבה נשאר רושם לדורות גם אחר הסרת המכה כי ברוב הימים ימצאו הדורות דבר חידוש ויראו כי יבא ארבה ולא יאכל כלום מכל יבול מצרים אז ודאי ישאלו הבנים על נס זה מדוע אינה אוכלת מיבול מצרים כ"א מיבול ארץ ישראל. ועל כרחך תצטרך להשיב לו סיפור כל הקורות בארץ מצרים וכי אמר משה בהסרת המכה שלא תשאר ארבה בכל גבול מצרים ועל ידי זה יספרו בנסי מצרים ויכירו כח מלכותו יתברך וזהו שמסיים רבינו חננאל בדבריו פסוק שיחו בכל נפלאותיו כי בלי ספק שלכך השאיר הקב"ה רושם זה לדורות כדי שעל ידו יזכירו יציאת מצרים וישיחו בכל נפלאותיו זהו שאמר ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני ה' כי ע"י סיפור זה ידעו דורות הבאים גבורותיו יתברך ונפלאותיו ופירוש זה יקר ונכון מאד. ומה שנאמר בארבה דיואל לבניכם ספרו וגו' אין זה קושיא כי ודאי ראוי לספר לדורות כמה החטא גורם לישראל כדי שיקחו מוסר דורות הבאים. אבל כאן ודאי אין הפירוש כן דא"כ למה צוה שיספר לבניו דווקא מכת הארבה יותר מכל המכות אלא ודאי הטעם הוא כמו שהזכרנו. ומה שלא נזכרה מכת הארבה בפ' כ"א ברמז לפי שרצה הקב"ה שמשה יוכיח את פרעה על סכלותו שלעולם לא היה נכנע מפני דבר ה' כי אם בפני המכות אשר כבר באו והתשובה שהאדם עושה מפני ההכרח אינה תשובה שלמה כי בסור המכריח ישוב לסורו כמו שקרה לפרעה על כן לא הזכיר בפירוש המכה כדי שיבין משה מזה שיתחיל לו בתוכחה על עונו ולבקש ממנו שיהיה נכנע מפני דבר ה' ולא מפני המכה ואז ישאר בצדקתו. וכן עשה משה כי התחלת דבריו עד מתי מאנת לענות מפני ר"ל מפני דבר ה' ולא מפני המכה. לפיכך ויאמרו אליו עבדי פרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש ורצו לעשות פשרה עם משה קודם ביאת המכה כדבר משה ועבדיו נכנסו תחלה בעונש הקורה מן הטעם שנתבאר למעלה:

ולא יוכל לראות את הארץ. פירש"י הרואה ועיקר חסר מן הספר וע"ק לפירושו כי מה שלא יוכלו לראות את הארץ אין בזה נפקותא לענין הנזק ולפחות היה לו להקדים מאמר ואכל את יתר הפלטה כי זה עיקר הנזק. וכן בשימוש המכה נאמר ג"כ ותחשך הארץ ויאכל את כל עשב הארץ ש"מ שטעם האכילה הוא בעבור חשכת הארץ והדבר צריך ביאור. ואומר אני שמהידוע שכל סומים אוכלים ואינן שבעים כך ארבה זה ע"י שריבוי גורם שתחשך הארץ גם הארבה אינו יכול לראות מה שהוא אוכל והרי הוא אוכל כסומא בארובה ולא ישבע ועל כן יאכל את כל אשר בשדה ועוד לא ישבע עד שיכנס מן השדה גם אל הבתים ומלאו בתיך וגו' וז"ש ולא יוכל לראות היינו הארבה שהזכיר לפניו לא יוכל לראות הארץ ע"י שלא יראה הארבה את הארץ יאכל את הכל ולא ישבע עד אשר יבקש אח"כ גם אשר בבתים ומה שמצינו שבשימוש המכה לא אכלו כ"א את שבשדות ולא מצינו שנכנסו לבתים. לפי שנאמר וימהר פרעה לקרא למשה ולאהרן למה לא נאמר לשון וימהר בשום מכה אלא לפי שידע פרעה שהם לא ימצאו בשדות יאכלו גם מה שבבתים ע"כ וימהר פרעה קודם שיכנסו לביתו ולכך ועתה שא נא חטאתי ועתה תיכף ומיד קודם שיכנסו לבתים:

ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים. בלי ספק שבית המלך יותר פנימי מן בתי כל עבדיו ובתי כל עבדיו יותר פנימיים מן בתי כל מצרים ואיך יכנס הארבה תחלה לפני ולפנים ואחר כן בראש כל חוצות אלא ודאי שבדרך גם נעשה זה כי כדרך החטא כך העונש כי הוא התחיל בקלקלה תחלה ואח"כ עבדיו כי בלי ספק שתלה החטא יותר בו מבעבדיו ויותר בעבדיו מכל עמו כדרך שפירש"י בצפרדעים שנאמר ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדיך ובעמך. ואולי שעל הפוך סדר זה נאמר לפניו לא היה כן ארבה כמוהו יכול להיות שהיה ארבה כמוהו אבל כן לא יהיה על זה הסדר ההפוך שלא כדרך העולם:

ויפן ויצא מעם פרעה. יתכן לפרש שלא יצא עדיין אלא פנה פניו ממנו לצאת ולא יצא כ"א מעם פרעה אבל היה עדיין בתוך עבדיו ובתוך כך ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש היו מראים על משה באצבע לאמר כי זה משה האיש לא ידענו עד מתי יהיה לנו למוקש ומדאמרו זה ש"מ שהיה עדיין ביניהם לפיכך ויושב את משה ואת אהרן ממילא הושבו כי לא שלח אחריהם שהיו עדיין בינותם ושמעו דברי עבדיו וע"י כן הושבו וחזרו אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו וגו':

מי ומי ההולכים. יש בענין זה ספיקות הן כפל מי ומי כי די באחד. ועוד ההולכים לשון הוה אינו מתישב כי היה לו לומר מי ילך משמע להבא כי ההולכים משמע שהולכים עכשיו והרי עדיין לא הלכו. ועוד כ"פ נלך ודאי אחד מהם מיותר כי היה לו לומר בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו נלך. ועוד כי חג ה' לנו והרי למעלה אמר בשם ה' ויחוגו לי במדבר משמע שיהיה חג לה' ולא לנו. והבדל זה ידוע כי חג לה' הוא בעבודת השי"ת וחג לנו הוא בשמחה העובדים כמ"ש עצרת לה' וכתיב עצרת תהיה לכם ורז"ל אמרו דרך פשרה חציו לה' וחציו לכם וכאן מי כהכם ומי יודע שפר דבר וע"ק כי אותה אתם מבקשים לשון הוה והיה לו לומר כי אותה בקשתם לשון עבר כי עכשיו הם מבקשים יותר מזה שהרי אמרו בנערינו ובזקנינו ואומר הרי שבקשו לעקור את הכל משב ופירוש של המפרשים כבר נודע. ובמקום תיבת אותה הל"ל זה אתם מבקשים. וביאור לכל הספיקות הללו הוא כי פרעה לא שאל את משה מי שילך אלא גזר אומר שודאי לא ילכו כי אם הזכרים שדרכם לזבוח ואמר לכו עבדו את ה' אלהיכם ושופכא בכל קלוי העולם ופוק חזי מאי עמא דבר מי ומי שדרכם לילך לכך אמר כפל מי ומי ר"ל אם תימינו ואם תשמאילו לראות בכל מקום הנהוג מי שדרכם לילך לזבוח ובזה מיושב לשון ההולכים שקאי על כל ההולכים בכל העולם ומהם תראו וכן תעשו גם אתם כפי הנהוג. והשיב משה בנערינו ובזקנינו נלך

כפי הנראה שלפי פשוטו נלך מיותר לגמרי ר"ל שניהם מיותרים שהרי קאי על שאלת מי ומי ההולכים. והיה לו להשיב בנערינו ובזקנינו בבנינו וגומר ויהיה הכל קאי על ההולכים. אלא ודאי שאינו מוסב על ההולכים ור"ל אתה אומר לנו לילך כדרך ההולכים שבכל העולם אבל אנחנו לא כן נעשה אלא בנערינו ובזקנינו נלך והבדל נלך מן הולכים כי לא קרב זה אל זה ואע"פ שבכל ההולכים אין הולכים לזבוח כי אם מי שדרכם לזבוח מ"מ אנחנו נלך מכל וכל. ונתן טעם לדבר כי חג ה' לנו כי בשלמא כל ההולכים שאינן הולכים כ"א לזבוח דין הוא שלא ילכו כ"א מי שדרכן לזבוח. אבל אנחנו זולת העבודה דהיינו חג לה' יש עלינו מצוה אחרת עוד והיא שמחת החג ז"ש כי חג ה' לנו צריך להיות גם לנו וידוע שאין שמחת האדם שלמה כ"א בזמן שאשתו ובניו וכל קניניו עמו כי איך ישיר את שיר ה' על אדמת נכר ואשתו ובניו וקניניו נתונים בערבון בעדו והשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה. ולכך אמר ב"פ נלך לעשות ב' חלוקות בההולכים כי בנערינו וזקנינו נלך לעבוד. ובנינו ובנותינו ילכו לשם שמחה ר"ל שנשמח אנחנו עמהם לקיים מצות ה' עלינו ליתן חציו לה' וחציו לנו ולבנינו לשם שמחה. ויאמר פרעה יהי כן ה' עמכם וגו' אתם אומרים לצרף את ה' אליכם בהשאלת אתכם ואת טפכם כי אתכם לעבודת ה' וטפכם לשמחתכם כדי שיהיה ה' מצורף עמכם על כן אני אומר יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם כי אין רצוני לשלח הטף עמכם ואז לא יהיה גם ה' עמכם כי אין נכון לשתף שם שמים עם דבר אחר. ראו כי רעה נגד פניכם הרי אתם הולכים לזבוח כדי לבטל הוראת הכוכב ששמו רעה ודי לכם בזה שתגאלו מן פרעה ותבקשו עוד שובע שמחות לברוח מן הקצה אל הקצה אין זה דבר נכון. לא כן לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה דהיינו השמחה. אתם מבקשים אני אומר שאתם מבקשים השמחה ובודים אותה מלבכם ומפי עליון לא תצא אלא אתם מבקשים מלבבכם שמחה זו שהרי אמרתם תהלה בשם ה' ויחוגו לי במדבר לי משמע לשמי לבד לי ולא לכם ואיך אמרתם בשם ה' כי חג ה' לנו כי לא איש אל ויתנחם אלא ודאי שאתם מבקשים זה מלבכם על כן נתמלא פרעה עליהם חמה לפיכך ויגרש אותם מאת פני פרעה. ומה שנאמר בנערינו ובזקנינו בצאננו ובבקרנו משמע שעשו את עצמם טפל אל כולם מדלא אמרו ילכו עמנו ופרעה אמר גם טפכם ילך עמכם משמע שהטף טפל להם יתבאר בסמוך בעז"ה:

ראו כי רעה נגד פניכם וגו'. לפי שארז"ל האי מאן דנולד במזל מאדים להוי גברא אשד דמא מאי תקנתיה להוי טבחא או מוהלא וטעמו של דבר לפי שאין הקב"ה משדד המערכה מכל וכל כ"א זה הדבר אשר יעשה ה' ליראי ה' וחושבי שמו שבזמן שיש במערכה הוראת איזה דבר רע אזי הקב"ה מסבב פני המערכה אל דבר אחר הדומה לו באופן ששומר מצוה לא ידע דבר רע ומשפט המערכה יתקיים על כל פנים ועל זה הדרך מצינו במסכת מועד קטן פרק ה' זיל גבייהו דליברכוך אמרי ליה יהי רעוא דתזרע ולא תחצד כו' ליחרב ביתך כו' א"ל הני כולהו ברכתא נינהו כו' ומקשים על זה למה ברכו במשלים וחידות היה להם לברך בברכה ולא בחידות אלא לפי שראו משפט המערכה מורה על תזרע ולא תחצד רצו להפכו לברכה באופן שתתקיים משפט המערכה והוא לא ליהוי ניזוק. כך בצאת ישראל ממצרים ראה פרעה באצטגנינות שלו כי כוכב מאדים ששמו רעה עולה כנגדם המורה על שפיכות דם והוראת הכוכב ההוא לא יתוקן כי אם על ידי מוהלא או טבחא וביניהם כאחד טובים לפי שיש ספק אם כוכב זה מורה על הריגה ממש או על פצע וחבורה לבד או על שניהם כאחד על כן לתיקון ספק זה צריך לשניהם להיות מוהלא וטבחא ועל כן מסר ה' לישראל שתי מצות דם פסח ודם מילה לפי שרצה להצילם ממשפט המערכה ולהסב פני הוראתו של המזל ההוא על טבחא ומוהלא טבחא זביחת דם פסח ומוהלא היינו דם מילה רמז לדבר כי רעה עולה למספר ערלה ונצטוו על שניהם להנצל מהריגה ממש ומפצע וחבורה. ואמר פרעה רואה אני כוכב ששמו רעה עולה לקראתכם ולקראת כל העולים ממצרים בין אנשים בין נשים וטף וא"כ במה תתקנו שתי הוראות המערכה בשלמא האנשים יתקנו ע"י דם פסח ומילה. אבל נשים וטף במה יתקנו כי הנשים אינן במילה והטף אין דרכם לזבוח לפיכך לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים לתקן הוראת הכוכב שהרי כבר אמרתם פן יפגענו בדבר או בחרב וזה טעם על ונזבחה לה' אלהינו דוקא לא על ההליכה כדי שלא יאמר פרעה תלכו לעבוד איזה עבודה בלא זביחה כדי שישאר מקנה שלכם פה על כן אמר משה ונזבחה כדי שלא יפגע ההולכים בדבר או בחרב מצד הוראת הכוכב ועל כן הזכיר לשון פגיעה המורה על ההולכים על כל פנים. ואם כן פיך ענה בך שאתם צריכין לתקנת פני הוראת המערכה המורה על דבר וחרב וזה לא יתוקן כ"א ע"י הגברים ובהכרח ישארו נשים וטף עמנו:

ועתה שא נא חטאתי וגו'. לפי שאמר פרעה חטאתי לה' אלהיכם ולכם הקדים החטא לה' לפי שהוא גדול מנשוא יותר מן החטא שחטא למשה ואהרן אבל מכל מקום הקב"ה נושא עון ומרבה לסלוח יותר מן בשר ודם לפיכך בקש ממנו תחלה וא"כ מן השי"ת כי אמר שאם משה ימחול לו תחלה אז יהיה הוא הסרסור בינו לבין אלהים ומכ"מ לא ירע בעיני ה' על אשר איחר לבקש ממנו תחלה כי הקב"ה רב חסד ועמו יתברך הסליחה ועוד שיודע ה' כי פרעה צריך לסרסור לכך נאמר ועתה שא נא חטאתי ר"ל אתה תיכף שא נא חטאתי וא"כ העתירו בעדי אל ה' אלהיכם ומ"ש שא נא ולא אמר שאו נא כי אולי לפי שמשה נתגדל בביתו של פרעה ידע בו פרעה כי הוא איש עניו מאד ופשרי ומחיל לכל מאן דמצער ליה ע"כ חשב שאין צורך לבקש מחילה כ"א מאהרן שלא ידע פרעה מה טיבו ומ"ש ויסר מעלי רק את המות הזה י"א שבקש שלא יסיר כ"א החיים כי הנה מזיקים וממיתים אבל לא המלוחים שכבר מתו כי אינן ממיתים ומזיקים והקדוש ברוך הוא לא נעתר לו בזה ושלא אף המלוחים:

וימש חשך. לשון הסרה יען כי מטבע הבריאה שכל אדם יש לו יום אף לילה מה עשה הקב"ה הסיר חשכת לילה מן גבול ישראל ויתן אותו על ארץ מצרים. ועל כן היה למצרים חושך כפול ובסבה זו גם ביום רשעים בחושך ידמו כי לא היה לו זמן לשמש כי אם ביום שהרי הלילה בלאו הכי אפילה ובסבה זו היה לבני ישראל אור במושבותם גם בלילה. רמז לדבר ולכל בני ישראל היה ד' תיבות אלו סופם אותיות לילה וא"כ כתיב אור במושבותם כאילו אמר שגם לילה היה אור לישראל כמ"ש ולילה אור בעדני וזה"ש רש"י שהחושך היה כפול היינו כמדת יום ולילה. ויקרא פרעה אל משה אע"פ שבכל המכות קרא למשה ולאהרן מ"מ לא קרא עכשיו כ"א את משה כי ידע שכאשר נולד משה נתמלא כל הבית אורה וחשב שאולי זה היה סימן על העתיד שיהיה לו סגולה להביא האורה במקום החושך. ומה שמקשה רש"י למה הביא עליהם חשך ולא הקשה רש"י כן בכל המכות לפי שבכל המכות אלו היה פרעה רוצה לשוב בתשובה בעוד שהמכה משמשת היה יכול אבל כאן לא קמו איש מתחתיו כל ג' ימים ואף אם היה רוצה לשוב תוך ג' ימים לא היה יכול ולצאת כזאת מלפניו יתברך אע"פ שכבר הקשה ה' את לבו היינו לפי שהוא מעצמו הקשה לבבו בעוד שהיתה המכה משמשת ע"כ דין הוא להקשות לבבו אחר סור המכה אבל מכת החושך אף אם היה רוצה לשוב בעוד שהמכה משמשת לא היה יכול ולמה הביא ה' מכה זו למנוע ממנו דרך התשובה אלא משום רשעי ישראל כו':

רק צאנכם ובקרכם יצג. אם צאנם ובקרם יוצג א"כ מה יזבחו ומלת רק מיותרת ולמה קראם כאן צאן ובקר ואחר כך אמר וגם מקננו ילך עמנו ועוד קשה למה הכניס צאן ובקר בין הדבקים כי היה לו לומר לכו עבדו את ה' גם טפכם ילך עמכם רק צאנכם ובקרכם יצג כי לא יפול אחר יצג אמרו גם טפכם ילך. ומלת גם מיותרת. ועוד קשה מה שאמר גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות אם גם זה לרבות בא מקנה של ישראל א"כ למה חזר ואמר וגם מקננו ילך עמנו הלא כבר כללו במלת גם. וכפי הנראה שמקננו היינו גמלים וחמורים כי בלי ספק היו לישראל גם גמלים וחמורים ועליהם אמר וגם מקננו ילך עמנו כי אע"פ שאין ראוי להקריב מהם קרבן מ"מ ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו ר"ל ממנו נקח ונמכור אותם ונקנה בדמיהם צאן ובקר לעבודת ה' לכך נאמר ממנו נקח לעבוד והל"ל כי ממנו נעבוד אלא נקט לשון מקח וקנין וא"כ בעל כרחך מקנה זה מדבר באינן ראוין להקרבה. אך כדי ליישב כל הספיקות אומר אני שישראל קנו מקנה הרבה מלבד אותן צאן ובקר שהיו להם כבר כי ידעו שילכו למדבר שאינו מקום מקנה וחשב פרעה שלכך קנו כדי לזבוח מהם לה' ושלא יצטרכו ליקח מביתם פר וממכלאותם עתודים וזה לשון מקננו דהיינו צאן ובקר שקנו עכשיו וע"כ אמר פרעה רק צאנכם ובקרכם יצג ובמלת רק מיעט מקנה קנינם שילך עמהם כדי לזבוח ולא זו מקנה פשיטא שילך כי אין זביחה בלאם אלא גם טפכם שאינו צורך עבודה כ"א לשם שמחה לבד ע"מ ילך. ומשה אמר לא זו שצאננו ובקרנו שיש לנו כבר פשיטא שילכו כי איך יתכן שלא נקח לזבוח לה' מבכורות צאננו ובקרנו שיש לנו כבר כי אין זה דרך כבוד לקנות מן השוק לזבוח לה' ולא ליקח ממכלאות מבחר צאן ובקר שיש לנו כבר. א"נ אפי' גם אתה תתן בידנו זבחים ועולות וא"ת אם כן מסתמא דעתכם להקריב המובחר והיינו צאן ובקר שהיו גדלים על אבוסיכם וא"כ מה שקניתם דעתכם להשאיר לכם וא"כ לפחות יצג פה אותו מקנה שקניתם שהרי אין דעתכם להקריב ממנו. על זה אמר גם מקננו ילך עמנו וגו' כי לא קנינו כדי להשאיר לנו אלא לפי שאנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' כפירש"י שמא ישאל יותר ממה שבידנו. ובזה הותרו כל הספיקות:

גם טפכם ילך עמכם. עשה את הטף טפל להם ומשה אמר בהפך זה בבנינו ובבנותינו נלך הרי שעשו א"ע טפל אפי' לטף לפי שמשה מרוב ענוה שבו עשה את עצמו טפל לכולם לנערים וזקנים ובנים ובנות כולם עיקר בעבודת השי"ת ואנחנו נלך עמהם אגב כי אנחנו טפלים להם ומ"ש בצאננו ובבקרנו נלך לפי שבהמה הולכים ליפחם לעבודת ה' פשיטא שאנחנו טפלים להם כמ"ש רז"ל אדם ובהמה תושיע אדם בזכות בהמה אבל פרעה מפני הכבוד לא יתכן שיעשה אותם טפל אל הגוף ע"כ אמר גם טפכם ילך עמכם לעשותם עיקר והטף טפל להם. ומ"ש משה וגם מקננו ילך עמנו הרי שעשה המקנה טפל לפי שכאן מדבר במקנה קנין ומדרך השלמים שממונם טפל להם והם מושלים על קנינם ולא כדרך הפחותים שקנין ממונם מושל עליהם אל כל אשר יחפוץ יטנו כאשר הארכנו לדבר בזה בפרשת וישלח בפסוק יש לי רב ע"ש. הן לפירוש ראשון שהזכרנו למעלה שגם מקננו קאי על גמלים והמורים הן לפירוש שני שמדבר במה שקנו בהמות לצרכם סוף סוף הכל קנין ממון הוא ואין מדרך השלמים לעשות עצמן טפל וממונם עיקר. אבל למעלה נאמר בצאננו ובבקרנו נלך ההולכים לעבודת ה' ליפחם עשו עצמם טפל כאמור:

כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה. פירש"י כולם ישלח ונראה שמלת כשלחו מיותרת ואומר אני שכך פירושו לפי שהיה רע בעיני משה על שנתביים כי גרשו פרעה ב' פעמים במכת הארבה כתיב ויגרש אותם מאת פני פרעה ובמכת החושך ויאמר לו פרעה לך מעלי. והשיב לו הקב"ה אל ירע בעיניך כי זה סימן רע אל פרעה כי התחיל בגירוש מעט מעט עד לסוף שאז את כולכם יגרש כי מתחלה נאמר ויגרש אותם מאת פני פרעה אבל לא אמר שלא יוסיפו עוד ראות פניו וא"כ הוסיף בגירוש לומר אל תוסף עוד ראות פני אבל לסוף כשלחו כשיבא העת ישלח אתכם אז ככלם יגרש לא כעת הראשון הקל בגירוש כי לא גרש כי אם את משה ואהרן אבל כשלחו אז כלה גרש יגרש וזה מדוקדק מן מלת כשלחו:

דבר נא באזני העם וישאלו וגו'. ארז"ל אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. וקשה למה תלה קיום הבטחתו באמירת אותו צדיק ובלא אמירתו וכי לא יקיים ה' את דבריו חלילה. ונראה ליישב זה ע"ד שמסיק במסכת ברכות וישאילום בעל כרחם ומסיק שם בעל כרחם דישראל משום משוי הדרך. ולפי זה יצא ה' ידי הבטחתו כשהיה מראה להם מקום אשר בו תתקיים הבטחתו ומה יש לו עוד לעשות אם המה מעצמם אינן רוצים לקבל. מ"מ יש לחוש שלא יאמר אותו צדיק כו' כי לא ידע שהמה לא בקשו לקבל ובעבור היות אברהם צדיק ויפר יהיה עמל בעיניו על שנשתעבדו בהם

בהם בחנם ועל כן נאמר לו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול במלת ואחרי כן הורה שיקחו להם שכר עבודתם מן המצריים ועל כן נקט ואחרי כן כי אין שכירות משתלמת כ"א לבסוף ואע"פ שאין מעצור לה' ליתן לישראל רכוש גדול מבלי שיצטרכו ליקח מן המצרים דרך שאלה ורמאות מ"מ עשה כן אלהי המשפט להציל מידם שכר עבודתם כדאיתא בפרק חלק בגביהה בן פסיסא כו' ולפיכך לא היתה נחה דעתו של אותו צדיק בשום רכוש כי אם ברכוש מצרים חלף עבודתם כי בזה יקבל תנחומין על העבודה הקשה אשר עובד בזרעו וזה שאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם הביא רש"י לשון ואחרי כן מן הטעם שהזכרנו:

כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. רש"י פירש בפרשת שמות על פסוק וירא איש מצרי מכה וגו' שהנוגשים הקימו את ישראל למלאכתם בקרות הגבר ומהיכן למד רש"י לומר כן שהקימו דוקא בקרות הגבר ואולי למד רש"י זה ממה שנאמר כחצות הלילה וגו' לפי שמצינו עונשים למצרים מדה כנגד מדה בכל עשר מכות. אבל עדיין לא מצינו עונש מצד הזמן על כן נאמר כחצות הלילה בכ"ף כמו אותו חצות הלילה שעשו להם עול וחמס להקימם למלאכתם בקרות הגבר ראשון שהוא בחצי הלילה והיו הנוגשים שרים גדולים כך הוכו בכורי מצרים ג"כ בחצי הלילה. או קאי על אותו חצות דאברהם כמו שהכה אברהם את המלכים בחצי הלילה כך. הוכו בכורי מצרים בחצי הלילה. ומ"ש אני יוצא היינו לומר לך שמתחלה יצא הקב"ה בעצמו כדי להפיל שר של מצרים כי דבר זה אין כח ביד שום שליח או מלאך לעשותו ואחר זה שלח ה' משחיתים בבכורי מצרים לכך נאמר אני יוצא בתוך מצרים ולא אמר בתוך ארץ מצרים. ואח"כ אמר ומת כל בכור בארץ מצרים אלא ודאי שיציאה ראשונה לא היתה בארץ כי אם בשמים ובזה מתורץ כל קושית המפרשים כי איך יאמרו על מכת בכורות אני ולא מלאך כו' והרי הכתוב אומר ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם אלא מהוורתא כדשנינן. ונקט לשון יוצא ע"ד שנאמר כי הנה ה' יוצא ממקומו ודרשו רז"ל יוצא מכסא רחמים ויושב לו על כסא דין כך יציאה דהכא היא לעשות שפטים באלהיהם תחלה כמ"ש כי רותה בשמים חרבי ואח"כ על אדום תרד כך הוא הענין כאן וזה תירוץ יקר:

עד בכור השפחה. מקשים כאן למה נאמר בשימוש המכה עד בכור השבי שהוא מסתמא פחות מבכור השפחה וכפי הנראה שלא קשה מידי כי יכול להיות שבשעה שנאמרה נבואה זו עדיין לא היו שבויים במצרים שהרי נבואה זו נאמרה קודם ר"ח ניסן ובתוך זמן זה נעשו קצתם שבויים ואז לקו גם המה בהכרח הן כדי שלא יאמרו יראתם תבע עלבונם הן שהיו שמחים לאידם קודם שנשבו. ד"א לכך לא הזכיר משה לפני פרעה בכור השבי שלא יקשה פרעה בכור השבי מה פשעו כי תירוץ שלא יאמרו יראתם תבע עלבונם אינו מספיק לפרעה וכ"ש תירוץ של שמחים לאידם ויטעה פרעה לומר לא ה' פעל כל זאת מצד העונש אלא משה רואה באצטגנינות מכה כללית על כל בכורי מצרים. וי"א שהכל אחד הוא כי ביום היו נותנים השבוים לטחון ברחים ובלילה נתנים בבור ונבואת משה היתה ביום ע"כ קראם בכור השפחה אשר אחר הרחים. אבל המכה היתה בלילה כאשר היו בבור על כן קראם בכור השבי:

החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. לפי שהראה הקב"ה למשה באצבע הלבנה בחדושה לומר כזה ראה וקדש על כן אמר תחלה החדש הזה ר"ל החדוש הזה יהיה לכם ראש חדשים שבכל פעם שתראה חידוש הלבנה בתמונה זו אז יהיה לכם ראש חדשים בכל חדשי השנה ואחר שנתן סימן ידוע אל הימים של כל חדשי השנה לעשותם ראשים לכל ימי החדש שאחריהם אמר בכלל על כל החדש ראשון הוא לכם לחדשי השנה לעשות כל החדש של ניסן ראשון לכל שאר חדשי השנה ונקט לכם ב"פ לפי שלכם ראשון מדבר בקידוש החודש שאינו נמסר כ"א לבית דין וקאי על משה ואהרן שהזכיר לפניו. ולכם שני להורות שהעולם נברא בתשרי כדעת ר"א ע"כ אמר לכם להורות שכל האומות ראוי שימנו מן תשרי ראשית השנה אבל לכם לבד ראוי שתמנו מן ניסן כדי שיהיה זכרון יציאת מצרים תמיד בין עיניכם כמו הרבה מצות שבתורה שבאו לזכר יציאת מצרים וע"ד שנא' זכור את יום השבת לקדשו שראוי לנו למנות כל הימים אחד בשבת שני בשבת כדי שיהיה יום השבת תמיד לזכרון בין עינינו המורה על חידוש העולם כי החידוש מופת על מחדשו כך בחדשים נוה לנו למנות כל החדשים מניסן כאמור לכך נאמר ראשון הוא לכם אבל לשאר אומות כי אין להם צורך בזכרון יציאת מצרים וזה מסכים לדברי ר"א. וצריכין אנו ליתן טעם עוד למה התחיל כל המצות בקידוש החודש ולמה נסמכה מצוה זו למצות קרבן פסח. והביאור על זה הוא לפי שאמונת המצרים היתה שמזל טלה רועה לכל המציאות כי מזל מחכים מזל מעשיר לפיכך תועבת מצרים כל רועה צאן כי אין נכון לומר שהמנהיג יהיה מונהג מזולתו כי רועה הוא ועל כן צוה ה' לשחוט הפסח לפי שמזל טלה הוא ראשון ובכור לכל המזלות וע"י שחיטת הטלה יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ על אדמה תרד על בכורי מצרים. והנה חודש ניסן הוא זמן כניסת השמש במזל טלה ונעשה חודש זה ראש לחדשי השנה כדי שיהיה זכרון יציאת מצרים נגד עינינו תמיד ויש לחוש שמא מתוך מצוה זו יתן מקום לטועים לחלוק ולומר שמפני חשיבות מזל טלה המשמש בחודש זה נעשה חודש זה ראש לחדשי השנה ע"כ צוה אל חי מיד לשחוט הטלה לעין כל רואים ולקיחתו בעשור לחודש בשליש הראשון של החודש כי אז המזל יותר בתקפו ואין לאל ידו להציל את הצאן אשר תחת ממשלתו ועי"ז יכירו וידעו כי יש אלוה גבוה מעל כל גבוה ועל כן הקדים מצות קידוש החודש לפי שצוה ליקח השה בעשור לחודש ע"כ הוצרך להודיעו מאיזה יום יתחילו למנות עשרה ימים אלו ואמר לו כזה ראה וקדש ומן אותו יום והלאה ימנה עשרה ימים אלו להודיע חולשת בכור המזלות ובלקותו ילקו כל בכורי מצרים אשר שמו בטלה בבכור המזלות וזהו טעם למה שמסר להם מצות להתעסק בהם דם פסח ודם מילה כי דם פסח היינו לבטל דעת המאמינים במזל טלה ודם מילה לפי שנאמר בפסח כל ערל לא יאכל בו ור' מתיא בן חרש היה דורש לפי שלא היה בידם מצות להתעסק בהם וכו' וקשה על דבריו הלא אחז"ל בזכות ארבעה דברים נגאלו אבותינו ממצרים בזכות שלא שנו את שמם ולשונם והיו גדורין מעריות ולא היו בהם דלטורין. וע"ק לשון להתעסק בהם הל"ל ולא היו בידם מצות שיגאלו בזכותם אלא ודאי שגם ר' מתיא כוונתו שהיו בידם ד' מצות אלו אמנם אותן המצות הם בשב ואל תעשה והיו צריכין למצות להתעסק בהם בקום ועשה כי אחז"ל מצוה בעדנא דעסיק בה מגינה ומצלה וכאן היו צריכין ג"כ הצלה שלא ליתן המשחית לבא אל בתיהם על כן היו צריכין לדם פסח ומילה להתעסק בהם לבטל אמונת מזל טלה וזהו שפירש"י משכו ידיכם מע"ג וקחו לכם צאן של מצוה:

ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. ומשה הפך הסדר ואמר והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות ועל דרך המדרש נוכל לומר כי אמרו שהקב"ה אמר לישראל שובו אלי תחלה ואח"כ אשובה אליכם וכנסת ישראל משיבה אין בי כח לשוב תחלה אלא אתה תהיה המתחיל שנא' השיבנו ה' אליך ואח"כ ונשובה. ועל דרך זה יפורש המשקוף כלפי השי"ת עליון על כל כד"א כי השקיף ה' ממעון קדשו ושתי המזוזות המחזיקים המשקוף היינו זכות אבות ואמהות כמ"ש מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם כי האבות מתחת למרכבה והם זרועות עולם לכך אמר הקב"ה כחולק כבוד ליראיו ונתנו על שתי המזוזות תחלה ואח"כ על המשקוף לומר שהצדיקים בני אבות ואמהות יהיו המתחילים ומשה אמר והגעתם אל המשקוף תחלה כי אין בנו כח להתחיל. וי"א שהוא ע"ד שפירש"י בשיר השירים שישראל מקלסים להקב"ה מלמעלה למטה והקב"ה מונה קילוסם מלמטה למעלה על כן הקדים הקב"ה המזוזות למשקוף לומר שהשפע עולה מלמטה כי הצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה אמנם מפני הכבוד הקדים משה המשקוף למזוזות לומר שהשפע יורד מלמעלה למטה כי זה דרך כבוד אל השי"ת. ואם נפשך לומר ששתי המזוזות כנגד משה ואהרן יבא ג"כ אל נכון כי הקב"ה חלק להם כבוד והם חלקו כבוד אל השי"ת:

ואכלתם אותו בחפזון. במכילתא מסיק זה חפזון שכינה אבל לעתיד כתיב כי לא בחפזון תצאו וגו' ביאור הדבר הוא לפי שבגאולה זו כתיב וה' הולך לפניהם משמע אבל לא מאחריהם לפי שמצרים היתה מלאה גלולים ע"כ אין מקום לשכינה שם ע"כ הלכו בחפזון כדי למהר להקביל פני השכינה אבל לעתיד תהיה השכינה מלפניהם ומלאחריהם על כן לא יצטרכו לילך בחפזון אחר השכינה כי היה נראה כאלו ברחו מן השכינה שמאחריהם ז"ש כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. ד"א לפי שמפני הגלות ישראל יצא ה' ממקומו אל ארץ עמהם והיתה השכינה ממהרת לצאת ע"כ הוצרכו גם ישראל לילך בחפזה אחרי ה':

והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. באגדת פסח נוסיק שבפסוק זה מדבר בבן הרשע האומר דרך לעג מה העבודה הזאת מלשון מה אנוש. ומסיק שם אף אתה הקהה את שניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו אלו היה שם לא היה נגאל. ומקשים על זה למה לא זכר תשובתו בצדו שנא' בתורה ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו' ולקח לו תשובה מן פסוק שאינו סמוך לו בתורה. ועוד שכבר נדרש פסוק זה על מי שאינו יודע לשאול הצלו לא דייק לי ולא לו ואיך ידרוש מן פסוק אחד ב' תשובות הפכיות ומהרי"א נתעורר על קושיות אלו בספר זבח פסח שלו ונכנס בדחוקים גדולים ותירוצים שאינן מתישבים על הלב ואתה פקח עיניך וראה כי הנני מפרש כל סיפור של הארבעה בנים אשר בהם דברה התורה באופן שיותרו כל הספיקות והשאלות אשר הקשה מהרי"א וראיתי להתיר ספיקות הנזכרים בתשובת בן הרשע בג' דרכים שונות:

דרך ראשון. הוא שפסוק ואמרתם זבח פסח וגו' אינו נקשר עם פסוק שלמעלה כלל והוא מלתא באפי נפשיה והראיה על זה כי היה ל"ל ואמרתם אליהם זבח פסח הוא כדרך שהזכיר בתשובת כל הבנים והגדת לבנך ואמרת אליו ולמה שינה כאן וכתב ואמרתם זבח פסח ולא פירש למי יאמר. ועוד קשה למה אמר בכ"מ על הפסח ועבדת את העבודה וכאן אמר ושמרתם את העבודה. ועוד קשה שבכ"מ קרא הבנים בלשון יחיד כי לכלן נאמר והגדת לבנך ובבן תם אמר והיה כי ישאלך בנך לאמר מה זאת ובבן החכם נאמר בפ' ואתחנן כי ישאלך בנך מחר לאמר. וכאן אמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם לשון רבים. אלא ודאי שכאן מדבר בזמן שיקומו הרבה בנים סוררים ויחפצו להרוס פנת עבודה זו ולהשבית את העם ממלאכת עבודת השם ית' ובעבור אותם המהרסים צריכה העבודה שימור ביותר ועל אותו דור סורר אמר ושמרתם את העבודה הזאת תשמרו אותם שלא תהרוס. ואח"כ ביאר באיזו זמן צריכה העבודה שימור, על זה אמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. ר"ל והיה צורך זה השימור באותו זמן כי יקומו בניכם בנים משחיתים ויאמרו דרך לעג מה העבודה הזאת לכם כי בלעגי שפה ידברו אל העם הזה כדי להשביתם ממלאכת עבודת ה' ועל אותו זמן אמר ושמרתם את העבודה כי אז צריכה שימור ביותר לעמוד כנגד המלעיגים ולכך נקט בניכם לשון רבים כי בעבור איזו יחיד המלעיג אינה צריכה שימור כל כך כי בטלה דעתו אצל כל אדם ולפי זה פסוק ראשון אינו נקשר עם הפסוק שאחריו. ומה שנא' אחר כך ואמרתם זבח פסח הוא לה' מלתא באפי נפשיה לפי שאמר רשב"ג כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור ומנא ליה לרשב"ג לאמר כן שנוסף על עשיית המצות בפועל חייב הוא לומר ולספר בפה טעמיהם ודאי למד מן פסוק ואמרתם זבח פסח הוא וגו' שהוא צווי על האמירה בפה נוסף על העשיה. ועדיין לא הוזכר שיהיה חוב לספר בפה ענין מצה ומרור כי בפסוק זה לא נזכר כ"א זבח פסח. ע"כ נאמר אחר כך והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים ודרש בעל האגדה בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך וקשה ע"ז למה לא הזכיר גם הפסח ולומר בשעה שיש פסח מצה ומרור מונחים לפניך. אלא ודאי לפי שכבר הזכיר חוב האמירה בפה מענין הפסח בפסוק

בפסוק

בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא אבל מענין מצה ומרור לא הזכיר עדיין שחייב לספר בפה אף אם לא ישאל לו שום אדם עליהם. וא"כ פסוק והגדת לבנך מדבר במצה ומרור לחוד שחייב לספרם בפה בפני בני ביתו אף אם לא ישאלוהו כלום. ולפי זה לא הוזכר בתורה עדיין שום תשובה לרשע רע האומר בלעגי שפה מה העבודה הזאת לכם. ודעת בעל האגדה שפסוק והגדת לבנך היא תשובה לבן הרשע ולבן שאינו יודע לשאול כי קשה על דברי בעל האגדה שדרש פסוק זה על מי שאינו יודע לשאול מנא ליה לומר שהבן שותק מחמת שאינו יודע לשאול שמא הוא שותק מחמת שהוא רשע גמור ואינו רוצה אפי' לדבר מצוה זו כי כל כך היא בזויה בעיניו וכן הקשה גם מהרי"א אבל לא תירץ כלום כי התשובה שנאמרה בתורה אינה ראיה כלל על מחשבת הבן כי מי יודע מחשבתו אם לעקל אם לעקלקלות והתורה אין בידה להגיד לנו נבואה כזו לומר לפני השי"ת גלוי מחשבתו כ"א לפניו ית' גלוי מ"מ אנחנו לא נדע ולפנינו מי גלוי וכי מלתא דפסיקא הוא שכל שותק היינו לפי שאינו יודע לשאול. ע"כ לדי אומר שלא זו הדרך אלא כך ביאור הענין לפי שדיוק זה- לי ולא לו אינו מובן מלשון לי והדיוק תלוי בדעת הבן היושב לפניו כי אם זה הבן השותק רשע הוא והעבודה אינה נחשבת לכלום בעיניו אז שפיר מדייק לי ולא לו לפי שאומר לו שבעבור עבודה זו עשה ה' לי בצאתי ממצרים כל הגדולות וכל הנוראות ומשמע מזה שאלו לא הייתי מתעסק בעבודה זו עדיין לא הייתי נגאל וכן בן זה הרשע ודאי אלו היה שם לא היה רוצה לעבוד עבודה זו ואז בהכרח לא היה נגאל. אבל אם זה הבן השותק אינו יודע לשאול ואין העבודה בזויה עליו. א"כ מאן יימר שאילו היה שם לא היה עובד עבודה זו תסתמא אילו היה שם היה עובד גם הוא אותה עבודה ובלי ספק היה נגאל גם הוא ולא ידוייק כנגדו לי ולא לו כי לשון לי אינו דיוק כלל מצד עצמו כי האב הוצרך לומר אל הבן לשון לי כי הבן לא היה באותו דור ואיך יאמר עשה ה' לנו. אבל הדיוק בא מדעת הבן אם הוא מאמין בעבודה זו שיש בה ממש או לא כ"א אינו מאמין בה אז ודאי לא היה מתעסק בה אלו היה שם. ואז בהכרח לא היה נגאל שהרי בעבודה זו עשה ה' לי בצאתי ממצרים היציאה ושאר גדולות ומי שלא היה מתעסק בה לא היה נגאל. אבל אם הבן מאמין בעבודה זולת שאין בו דעת לשאול ודאי אלו היה שם היה מתעסק גם הוא בעבודה זו והיה נגאל גם הוא. ואמרה התורה אם יקרה מקרה שבנך ישב לפניך וישים יד לפה ולא ישאלך כלום ויהיה הדבר בספק אצלך אם הוא שותק בעבור שאינו יודע לשאול או בעבור שהוא רשע רע. הנה כדי לצאת מידי מבוכה זו לא תאמר לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ואז ממ"נ אתה יוצא ידי חובתך. כ"א הוא רשע בלב אז הקהית את שניו באמרך עשה ה' לי כי מאחר שאינו מודה בעבודה אז יובן לי ולא לו. ואם אינו רשע אך שאינו יודע לשאול אז אמור לו פסוק זה ולא יובן ממנו לי ולא לו שהרי אילו היה שם ודאי היה גם הוא עוסק בעבודה זו. ומטעם זה שינה כאן לומר והגדת לבנך ולא נאמר ואמרת או ודברת אלא לפי שלשון הגדה משמש דבר וחלופו משמש לשון דברים קשים כגידין כמו שפירש"י על פסוק ותגיד לבני ישראל אע"פ שבעבור היו"ד פירש כן מ"מ אף בלא יו"ד משמעותו דברים קשים כגידין. ומשמש גם לשון רכה כארז"ל פרק אין דורשין אגדה שמושכין לבו של אדם כמים וכן משמע בפרק ר"ע כי שם דרשו פסוק ויגד משה שהוא משמע לתרי אפי ע"כ נאמר כאן לשון והגדת לבנך שאם הוא אינו יודע לשאול אזי תמשוך לבו לעבודת הש"י כמ"ש משכו וקחו לכם כאן ר"ל משכו לב בניכם לעבודת ה' וכן אגדה לשון משיכה כאמור ע"י דברים רכים. וא"כ שזה רשע בלב אזי בדבריו אלה תאכילהו דברים קשים כגידין המקהים שיני האדם לפי שיבין מדבריך לי ולא לו. ומכאן למד בעל האגדה לומר ואף אתה הקהה את שניו כו' ולמד תשובה לבן הרשע מן פסוק והגדת לבנך שאם אמרה התורה לדבר כן אל הבן השותק מספק שמא רשע הוא. כל שכן שתשיב כן אל הבן הרשע האומר בפה מלא דרך לעג מה העבודה הזאת לכם. ופירוש זה יקר הוא. והנה מקום אתי לבאר זה עוד בדרכים שונות והמעיין יבחר מהם הטוב בעיניו :

דרך שני. הוא להפים דעת רוב מפרשי התורה הסוברים שהפסוק ואמרתם זבח פסח הוא נקשר עם פסוק שלפניו והוא תשובה לבן הרשע. ולסוררים אשר יבקשו להרס פנת העבודה כדרך שנתבאר למעלה ונוכל לומר שכוונת המגיד לומר שתשיב לבן הרשע תשובתו שבצדו והוא פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' כי כל המובן מן פסוק בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים מובן גם מן פסוק זה כי הרשע אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו כי הוא סובר שאין ממש בעבודה זו ואינה כ"א לכם להנאתכם כי אתם האוכלים והשותים. ואמרתם אליו זבח פסח הוא לה' ולא לנו. והמופת על זה אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ואיך תאמר שאין בה ממש הרי כל מי שהיה מתעסק בעבודה זו ניצול מן הנגף והמצרים שלא עסקו בעבודה זו נגפו ואת בתינו הציל בעבור עבודה זו ומפסוק זה הוציא דיוק לי ולא לו לפי שהרשע מודה שאלו היה שם לא היה עובד עבודה זו וא"כ ודאי לא היה נגאל אלא היה נגוף וגם המצרים שלא היו עסוקים בעבודה זו היו נגופים ומ"ש ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי אין הפירוש שיאמר לו אותו פסוק הנאמר על מי שאינו יודע לשאול אלא כוונתו להשיב לו כצורתו פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' ומה שלא הביא הפסוק כהווייתו לפי שהוסיף לומר ואף אתה הקהה את שניו ועדיין לא פירש מה הדבר המקהה שניו. ע"כ עשה פי' על פסוק ואמרתם זבח פסח הוא ואמר שמן פסוק זה יובן שבעבור זה הפסח עשה ה' לי בצאתי ממצרים והצילנו מן הנגף וממילא יבין הרשע לי ולא לו כי אלו היה שם ודאי לא היה עובד העבודה ואז לא היה נגאל אלא היה נגוף עם המצרים ובזה יקהה את שניו. ומ"ש לשון אף לומר ואף אתה הקהה את שניו. לפי שאמרו רז"ל שכאשר קשרו ישראל את הטלה בכרעי המטה היו שיני המצרים קהות לפי שגם המצריים היו מלעיגים על מצוה זו כי חשבו שהכל תלוי במזל טלה וזו היא דעת רשע זה הוא ומיד כאשר רשע זה רואה את ישראל עסוקים במצוה זו אז שניו קהות מעצמו כמ"ש רשע יראה וכעס שניו יחרוק ונמס. ונוסף על קהיית שניו שכבר קהו מעצמם אף אתה תוסיף להקהות שניו ואמור לו פירוש על פסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' שיובן ממנו בעבור זה עשה ה' לי ולא לו כו' ואילו היה מביא ל' הפסוק כהווייתו אולי לא היה הרשע מבין ממנו פירוש זה המקהה את שניו אבל פסוק זה הנאמר בסמוך והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי אע"ג ששם נאמר לי בהדיא מ"מ אין לדקדק ממנו לי ולא לו לפי שלשון לי אינו דיוק כלל כי איך יאמר האב אל הבן עשה ה' לנו והבן לא היה שמה בשעת היציאה ממצרים ע"כ הוצרך האב לומר לי וגם אין לדייק לי ולא לו לפיכך אפי' היה שם לא היה עובד עבודה זו כי מאן יימר לן שלא היה עובד העבודה מסתמא היה עובדה גם הוא והיה נגאל עם כל אחיו בני ישראל אבל בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' מובן שפיר שפירוש המקרא לי ולא לו כי שם ביאר בהדיא שהעוסקים בעבודה נצולו מן הנגף והמצריים שלא עסקו בה נגפו וא"כ רשע זה אשר בלעגי שפה מדבר מה העבודה הזאת לכם ולא לו והוציא את עצמו מן הכלל ודאי אלו היה שם לא היה עובד עבודה זו ואז בהכרח לא היה נגאל אלא נגוף עם המצרים וזה דקדוק נכון ויקר :

דרך שלישי. הוא להפים דעת מפרשי התורה והאגדה הסוברים שדעת בעל האגדה להשיב לרשע פסוק בעבור זה עשה ה' לי הנדרש על מי שאינו יודע לשאול ודעת בעל האגדה שכתבה התורה שתי תשובות לבן הרשע. תשובה אחת היא הנאמרת בצדו בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא לה' תשובה שניה היא הרמוזה בפסוק והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי וגו'. ודעתו לומר שפסוק והגדת לבנך תשובה לבן הרשע ולמי שאינו יודע לשאול וראייתו ממה שלא נאמר ואמרת או ודברת לפי שאמירה רכה וכל דבור קשה ולשון הגדה ממוצע וכולל לשון דברים הקשין כגידין המקהים שיני האדם ודברים רכים המושכים לבו של אדם כמבואר בדרך ראשון למעלה וזה רמז שרצה הכתוב שהאב יאמר פסוק זה לשני בנים הן לבן זה שאינו יודע לשאול להגיד ולמשוך לבו לעבודת הש"י כמ"ש משכו וקחו וגו' לומר לו בעבור זה עשה ה' לי וגו' וכבר אמרנו למעלה שלבן זה שאינו יודע לשאול אין דיוק כלל מלשון לי לומר לי ולא לו. כן לבן סורר תגיד דברים קשים כגידין וע"י שתאכילהו דברים קשים כגידין תקהה את שניו ותאמר לו ג"כ פסוק זה בעבור זה עשה ה' לי ומדוייק שפיר אצלו לי ולא לו לפי שאילו היה שם לא היה עובד עבודה זו ואז ודאי לא היה נגאל שהרי גם לי לא עשה ה' כי אם בעבור זה. ואלו נכתב פסוק זה לבן שאינו יודע לשאול לבד היה לו לומר ואמרת אמירה רכה. ואלו לא נכתב כ"א לבן הרשע לבד היה לו לומר ודברת דבור קשה ועוד שלא נסמך פסוק זה ללעגו ובוזו של דברי הרשע אלא כתב והגדת ששניהם במשמע כאמור ודעת התורה לנסות תחלה את הרשע אם הוא אפשרי למשוך אותו לעבודת הש"י בדברים רכים וזו היא התשובה שבצדו ואמרתם זבח פסח הוא לה' ומלת ואמרתם היינו אמירה רכה כי בפסוק זה לא משמע לי ולא לו שהרי לא נכתב בפסוק זה לשון לי בהדיא. ואם יקשה ערפו ולא ישמע לקול מלחשים. אז והגדת לבנך להאכילו דברים קשים כגידים להקהות בהם שניו ולומר לו בעבור זה עשה ה' לי ולא לו. וז"ש משכו וקחו. משכו לשון אגדה שתמשכו בתחלה בדברים רכים את ישראל לעבודת הפסח ואם לא ישמעו אז וקחו קיחה בידים בעל כרחם ודברים קשים דומים לכפיה בידים ממש דהיינו קיחה. ולמה שלא הזכיר בעל האגדה התשובה שנאמר בצדו ואמרתם זבח פסח הוא יכול להיות שרמוזה במה שאמר ואף אתה הקהה את שניו מהו לשון אף אלא שר"ל כי זה אין אני צריך לומר שתשיב לו התשובה שבצדו כי פשוט הוא שודאי תשיב לו אותה תשובה. אלא אף זו ר"ל אף תשובה שניה המדברת מענין קיהוי שיני הרשע אף אותה תשובה תשיב לו אם לא יוסר בתשובה ראשונה וא"כ רמז במלת אף גם התשובה שבצדו בדרך לא זו אף זו כי לכך כתבה התורה שתי תשובות לבן הרשע אחת רכה ואחת קשה ואמר בעל האגדה לא תגור מפני הרשע ונוסף על תשובה הרכה הראשונה תשיב לו אף תשובה שניה זו להקהות בה שניו. ואל תתמה על החפץ שפסוק אחד יהיה נדרש בשני אופנים פותרים כי כבר אמרנו שאין הדיוק בא ממלת לי ועיקר הדיוק תלוי בין עובד אלהים לאשר לא עבדו ע"כ לרשע רע שלא עבדו מדוייק לי ולא לו אבל הבן שאינו יודע לשאול אילו היה שם היה עובדו על כן אין דיוק לי ולא לו שייך אצלו ואילו היה שם היה נגאל גם הוא :

והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת בעל האגדה אמר שפסוק זה מדבר בבן תם. והקשה מהרי"א בספר זבח פסח מנא לן שזה מדבר בבן תם שמא הוא אומר דרך לעג מה זאת כמו בן הרשע. ותירץ שלמדנו מתשובתו אשר צוה ה' להשיב לו כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מאחר שצוה ה' להשיב לו כהוגן וודאי שאל כהוגן. אבל תירוץ זה אינו כהוגן וכל רואיו יאמרו מה זאת כי מלתא דפסיקא הוא שכל מי שאומר מה זאת תם הוא ואם לפניו ית' גלוי דעתו לפנינו מי גלוי ובמה אדע מה בלב השואל גם התורה אינה מגדת עתידות כזה. והקרוב אלי לומר בזה שקשה לבעל האגדה למה הזכיר בשני בנים לשון מחר א' בפסוק זה ב' בפרשת ואתחנן כי ישאלך בנך מחר לאמר. ובשני בנים לא הזכיר לשון מחר ואדרבה אמר והגדת לבנך ביום ההוא ממש והוא הפך המחר וקשה למה לא הזכיר בכולם לשון מחר או בכולם ביום ההוא. וע"ק למה זכרה התורה שאלת מה זאת אצל פדיון הבכורים ולמה לא זכרה שאלה זו על פסח מצה ומרור כמו שזכרה בבן הרשע ובשאינו יודע לשאול. מהכרח קושיות אלו ראה בעל האגדה לומר שפסוק זה מדבר בתם ושבפרשת ואתחנן מדבר בחכם ומחר הנאמר בשניהם אינו מחר שלאחר זמן אלא מחר ממש. כי התם כל זמן שאביו נותן לו פסח ומצה ומרור אינו שואל כלום כי ודאי אינו מלעיג על העבודה ומצות ה'. וטעם

על

על המצוה נ"כ אינו מבקש כי הלואי שיאכילוהו כל היום פטומות צלי אש ומצות מלחם נקיה על מרורים שדרכן לאכול לסבב תאות המאכל ולמה יבקש התם טעם לכל אלו כי אינו חסר לנפשו מאומה. אבל בפדיון הבן שאין נותנים לו כלום אלא מבקשים ממנו שיתן הוא דמי פדיון אז הוא שואל מה זאת כי אפי' תם ופתי גמור הרי הוא חכם לענין זה להחזיק ממונו שלא ליתן ממון לשום אדם כלום בחנם. אמנם מן מלת מחר אנו למדין שזהו תם וישר ואינו מלעיג על הנתינה ואינו ממאן בה כי באותו יום שמבקשים ממנו דמי פדיון הימנו אומר כלום ונותן דמיו ואינו מבקש לידע טעם הדבר לומר על מה זה כדי שלא יחשדוהו שאינו נותן מרצון טוב ויאמרו שהוא קורא תגר על מצות ה' לאמר למה זה אתן דמי בחנם על כן הוא שותק ביום הנתינה ונותן דמיו לקיים מצות ה'. אבל מכל מקום ביום המחרת הוא שואל מה זאת כי הוא חפץ לידע טעם על מה צוה לנו ה' ליתן דמי פדיון הבכור. וסימן זה מסרה לנו התורה שאם ישאלך מחר מה זאת למחרת יום הנתינה וביום הנתינה אינו שואל כלום אז ודאי בתום לבבו ובנקיון כפיו הוא שואל מה זאת שאילו היה מלעיג או קורא תגר על מצות ה' אז היה אומר דבריו ביום הנתינה כדי לבטל הנתינה ומאחר ששתק ביום הנתינה ושואל ליום המחרת ודאי תם וישר הוא ושואל כהוגן על כן תשיב לו כהוגן כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים ויהרוג ה' כל בכור וגו'. או אם הבן רואה את אביו נותן פדיון דמי בכור בהמה ואינו שואל לו כלום ביום הנתינה שלא יחשדוהו פן רצונו למנוע את אביו מן המצוה ושואל לו ביום המחרת גם הוא תם יחשב ולפי ששואל בקצרה מה זאת ואין בו דעת לפרש כל הענינים מזה שמע שהוא תם ואינו צריך לדקדק בפרטי הענין. אבל אם היה שואל לשון זה ביום הנתינה יכול להיות שאינו תם. וכן פסוק כי ישאלך בנך מחר הנאמר בפ' ואתחנן הנדרש על שאלת בן החכם נקט גם כן שם מחר למחרת יום העבודה כי החכם מתירא לשאול ביום עשיית המצוה פן יחשדוהו שומע לומר שהוא מלעיג על המצות בשעת עשייתם כדי להשבית העם ממלאכת עבודת הש"י כי באמת הכי רבים מקשים מה בין דברי הרשע לדברי החכם לא רבים יחכמו להבין מתוך דקדוקי הלשון לחלק ביניהם ואולי יחשדוהו כמלעיג. לצאת מידי חשד זה הוא שואל ג"כ ביום המחרת לעשייה. אבל הרשע שכל עיקר כוונתו כדי להשבית העם ממלאכת עבודת הש"י ע"כ הוא אומר דבריו בשעת עשיית המצוה ומלעיג עליהם לאמר במה אתם עסוקים וזקנים כמותכם יתעסקו בדברים בטלים הללו ע"כ לא הזכיר לשון מחר בדבריו. וע"כ אמרה התורה והגדת לבנך ביום ההוא כשם שהוא אומר דבריו ביום ההוא של העשיה כך תגיד לו גם אתה דבריך תיכף ומיד כי כבר אמרנו שבפסוק זה יש הגדה לשני בנים אם לבן הרשע פשיטא שצריך אתה להשיב לו תיכף ומיד פן יהיה חכם בעיניו לומר שאין מענה בפיך ע"כ דחית אותו בקש לאמר לך ושוב ומחר אתן לך תשובה ע"כ ענה כסיל כאולתו תיכף ביום ההוא. ואם לבן שאינו יודע לשאול למה תאמר לו דבריך למחר והלא יותר נכון שתגיד לו דבריך בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך כדי להמשיך לבו לעבודת ה'. ואגב גררא אפרש גם דברי החכם הנאמר בפ' ואתחנן כי יש להקשות על המגיד שאמר ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן למה לא זכר התשובה שבצדו הכתובה בפ' ואתחנן. ואומר אני כי החכם שואל טעם על פסח מצה ומרור כסדר שהם כתובים בתורה שנא' ואכלו את הבשר צלי אש על מצות ומרורים. ועל ג' אלה הוא שואל ואומר מה העדות והחקים והמשפטים. על צלי אש של הפסח אמר מה העדות כי זביחת הפסח יתן עדות ה' נאמנה שהש"י מושל על המערכה אפילו על מזל טלה שהוא בכור וראש לכל המזלות וכ"ש לשאר המזלות כמ"ש והיה הדם לכם לאות כי כל אות הוא עדות ומופת על איזו דבר כמבואר למעלה בפסוק החדש הזה לכם. והחקים היינו המצה שעניינה ההכנעה כעיסה זו שאינה עולה למעלה כמבואר כל זה באר היטב בחיבורי הקטן אורח לחיים מאמר כ"ה כי כל חק מורה על דבר שיש לו חק וגבול כמ"ש אל הים ואשבור עליו חקי ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף כך ניתן חק וגבול לעיסת המצה שלא יעלה כי ממנו נקח ללמוד על ההכנעה וע"כ המצה סימן חירות כי בזכות ההכנעה נגאלו הוציאנו ממצרים וכמ"ש לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט בזכות שאתם ממעטים אתכם לפני. וע"כ דין החמץ בשריפה כי כל המתגאה נידון באש כדאיתא בילקוט בפסוק היא העולה על מוקדה כי טבע האש לעלות למעלה ע"כ נידון בו העולה למעלה. ודינו של חמץ במשהו כי כך המדה בגסות הרוח שבכל המדות צריך האדם לילך בדרך ממוצע חוץ מן גסות הרוח שעליו אמרו רז"ל לא מינה ולא מקצתה הרי שאסרו אפי' המשהו וכן אמרו רז"ל מאד מאד הוי שפל רוח להפלגת הענין ולהרחיקו מכל וכל. והמשפטים רמז לוימררו את חייהם כי מה נענשו שפטים במצרים היינו בעבור שמררו חיי אבותינו והיסורין נקראים משפט כנאמר ויסרו למשפט. ואחר שהזכיר שאלת החכם על פסח מצה ומרור אמרה התורה שתהפוך לו הסדר ותשיב לו טעם תחלה על המרור ואח"כ על המצה ואח"כ על הפסח כדי שילמוד החכם סדר קנין השלימות. וזה סדרו כי מתחלה צריך האדם להביא את חומרו בכור עוני לזקקו ולצרפו מחלודתו. ועי"ז יבא לידי הכנעה לפני בוראו. ועי"י ההכנעה יבא לידי הכרת מציאת הש"י כי על כן הביא ה' את ישראל בכור עוני מצרים כדי למרק חומרם להביאם לידי הכנעה ומתוכה יבואו לידי הכרת מציאת הש"י. ושניים אלו הקודמים הם כמו הכנה לבא אל הענין השלישי והוא לידי ידיעת מציאת הש"י כי זה הנרצה והתכלית המכוון מכולם להביאם לידי אמונתו ברוך הוא כמ"ש משכו וקחו לכם צאן משכו ידיכם מע"ג וקחו לכם צאן לעבודת הש"י. זהו שאמר ואף אתה אמור לו ר"ל אע"פ שבעשית המצוה נזכר הפסח ראשונה לפי שהוא התכלית וראשון במעלה מ"מ אתה תשיב לו על הפסח באחרונה כסדר התשובה שנזכרה שם כדלקמן שיתבאר. ואל תטעה לומר שלכך הפכה התורה סדר התשובה על דרך במאי דסליק פתח אלא בכוונה גמורה הפכה התורה הסדר ואמרה שתשיב לו תחלה על המרור ואח"כ על המצה ועל הפסח לבסוף כסדר קנית השלימות כדי שילמוד מזה שהפסח הבא באחרונה עיקר כי מטעם זה יש על הפסח כרת מה שאין במצה ומרור כי אף מי שאינו אוכל מצה ומרור אינו בכרת. ורצה בעל ההגדה להביא לו ראיה ברורה ומוצא מהלכות הפסח שאמרו רז"ל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן והטעם כדי שישאר טעם הפסח בפיו אחרונה ולמה לא הקפידו שישאר טעם המצה או המרור בפיו באחרונה לפי שהפסח הוא העיקר וסוף התכלית הנרצה מן אכילת מצה ומרור והיינו לפי שהפסח מופת אל אמונת הש"י. וז"ש ואף אתה אמור לו ר"ל כמו שהפכה התורה הסדר כך תשיב לו גם אתה וזהו לשון אף. ואם ישאלך בנך למה זה הפכה התורה הסדר. תביא לו ראיה מהלכות הפסח שאמרו רז"ל אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ומכאן תביא לו ראיה שבשביל שטעם הפסח ראוי לישאר בפיו באחרונה כך התשובה לבן השואל צריך להיות באחרונה כסדר שהוא נאמר בתורה וכוונתו להשיב לו כל הפסוקים הנאמרים בתורה על שאלת בן החכם. וזה סדרן מתחלה נאמר שם ואמרת לבנך עבדים היינו וכו' עד ויצונו ה'. כי כל זה טעם על המרור הבא זכר לעבדות שנאמר וימררו את חייהם בעבודה קשה. ואח"כ אמר ויצונו ה' לעשות את כל החקים עד וצדקה תהיה לנו. וכל זה טעם על המצה שנקראת חק כמבואר למעלה שהיא הוראה על ההכנעה והענוה וכתיב עקב ענוה יראת ה' וכן נאמר כאן לעשות את החקים האלה ליראה את ה' כי ההכנעה מביאה לידי יראה. ואח"כ אמר וצדקה תהיה לנו עד סוף הפרשה הכל תשובה על הפסח הבאה לעדות על ממשלתו ית' כי במצות הפסח נאמר ופסחתי עליכם פירש"י והמלתי ר"ל כי עכשיו תצאו מרשות המזלות אשר כל פעולתם הכרחיות וטבעיות ואין בהם כח לפעול שום פעולה על צד החמלה והחנינה והצדקה ותכנסו תחת כנפי השכינה אשר פעולתו ית' ברצון המוחלט ופועל ישועות ועושה צדקות על צד החמלה וז"ש וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת כי הרבה מצות תלוין במצות הפסח לכך נאמר כל המצוה דהיינו מצוה פרטיית שהרבה מצות תלוין בה. לפני ה' אלהינו ר"ל ע"י מצוה זו נצא מתחת יד המערכה ולעמוד לפני ה' אלהינו לכנס בצל כנפיו וזו היא כוונת הפסח והמשכיל יוסף לקח:

שלשים שנה וארבע מאות שנה. פירש"י שמנה מזמן ברית בין הבתרים ומהרי"א פירש שנתוספו להם ל' שנה בהיותם כי היו ישראל במצרים רעים וחטאים כמ"ש ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו כדאיתא ביחזקאל סימן כ'. ולי נראה להוסיף ולומר שתוספת זמן זה בא להם לפי שרבים המה עמי הארץ אשר לא רצו לצאת כלל ממצרים שהרי בעבור זה מתו ד' חלקים בג' ימי אפלה וראיה לזה מה שנאמר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים כל אריכות זה למה לי כי היה לו לומר ומושב בני ישראל בארץ מצרים ת"ל שנה אלא שר"ל שהקב"ה אמר לאברהם כי גר יהיה זרעך גרים ולא תושבים והמה לשואה יבקשו להיות תושבים בארץ ולא לצאת משם ז"ש אשר ישבו במצרים ר"ל אותן בני ישראל אשר ישבו להם ישיבה של קבע כתושבים בארץ מצרים המה גרמו אל מספר ת"ל שנה כי בעבורם נתארך הקץ עד שלבסוף נתרצו לצאת חלק חמישי לפחות. ויובן מזה שלא היתה ישיבתם שמה ת"ל שנה אלא ישיבתם שמה כתושבים גרם מספר ת"ל:

ליל שמורים הוא לה'. ואחר כך אמר שמורים לכל בני ישראל לדורותם לפי שאמר הקב"ה לישראל נרי בידך ונרך בידי שמור לי ואשמור לך שמור נר מצות ואני אשמור נר אלהים נשמת אדם שבידי. והנה בלילה זו שמרו ישראל נר מצות הפסח ככל חקותיו והקב"ה שמרם ולא נתן המשחית לבא בבתיהם ועל שמירה זו אמר ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. וכנגד שמירת ישראל המצות אומר שמורים לכל בני ישראל לדורותם אבל בראשונה לא נאמר לדורותם כי שמירת מצות הפסח לבד הוקבע לדורות אבל שמירה מן המזיקים לא הוקבע לדורות כי במצרים לבד יצא המשחית להבל ולא לדורות:

ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' וגו'. כבר נאמר פסוק זה למעלה ויש כמה שנוים בין שני פסוקים אלו כי למעלה אמר יצאו כל צבאות ה' משמע כאילו יצאו מעצמם וכאן נאמר הוציא ה'. למעלה אמר שיצאו כל צבאות ה' ולא הזכיר בני ישראל וכאן אמר הוציא ה' את בני ישראל ועוד שאמר על צבאותם משמע שצבאות לאו היינו בני ישראל. והקרוב אלי לומר בזה שהערב רב שנתגיירו ויצאו מעצמם ממצרים קרא הכתוב צבאות ה' כי חביבים הגרים לפני הקב"ה אע"פ שאינן בכלל בני ישראל מ"מ צבאות ה' הם ג"כ כמו ישראל לכך נאמר בפסוק ראשון יצאו כל צבאות ה' על הגרים שיצאו מעצמם ולא הוציאם ה'. אבל בפסוק שני אמר על בני ישראל ממש שהוציאם ה' על צבאותם נוסף על אותן הצבאות שיצאו כבר מעצמם ולכך נאמר בפ' וארא והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל כדי שלא תבין לומר שעל קהל גרים אמר והוצאתי את צבאותי ע"כ הוצרך לפרש את עמי כי בלי ספק שגם ישראל נקראו צבאות ואמרו רז"ל שהיא מלה מורכבת צבא אות ר"ל צבא שיש לי בהם אות ואמרו זה על אות שבת מילה ותפילין כי שלשתן נקראו אות וטעמו ידוע. ואמר בשניהם ויהי בעצם היום הזה כי בערב רב הוצרך לומר כן שיצאו לעין כל ולא יראו מן פרעה מלכם ובישראל הוצרך לומר כן להורות שיציאת מצרים היתה ביום ממש כמ"ש ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ואע"פ שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה פירש"י והרמב"ן שבלילה נתן להם רשות לצאת. ומהרי"א פי' שמלת לילה מוסב על ועשית פסח:

והיה לאות על ידכה. ארז"ל יד כהה להורות שהנחת תפילין ביד שמאל וטעמו של דבר כי השכל והחומר הם כצרות זו לזו כשזה קם זה נופל וכאשר יענו את החומר כן ירבה הכח השכלי וטעם שיעבוד מצרים הוא כדי להביא את חומר ישראל בכור הברזל ועי"ז יתקומם ויתגבר השכל ויעידו על זה זקנים עם נערים כי בעוד היות האדם נער ובער וכח חמרו בתקפו אז כח שכלו חלש וכאשר יבא בימים וכח חמרו הלוך וחסור יתגבר שכלו ולפיכך האומר שהימים הראשונים היו טובים מאלה לא בעבור החכמה שאל על אלה שהרי בישישים חכמה ואורך ימים תבונה. וכן הוא כשתי ידות האדם כי יד שמאל החלושה והיא כהה

כנגד

נגד הלב שהו משכן החכמה כי המקום השכלי שבלב גורם שידו כהה כי היא
עסקנית בתשמישי החומר אבל יד ימין במקום הכבד כי בו משכן הכח המתאוה
ואינו מתנגד אל היד כי שם עיקר כחה אבל במקום משכן השכל שם היד כהה
וכשהוא אומר כאן והיה לאות על ידכה כאילו אמר שיהיה לאות על לבך כי
הלב סבה לכהות היד כי טעם התפילין הוא להיות לאדם לזכרון במקום משכן
השכל שבמוח ושבלב ואמר בשל ראש שיהיו בין עיניך כי עינא ולבא תרי סרסורי
דחטאה ניהו על כן שני מקומות אלו צריכין לדבר המזכיר אותם על מציאת השי"ת
ויכלתו ועי"ז ישובו מאון. ד"א לכך הזכיר יד כהה להורות שלא בכח יגבר איש
כי אם לה' המלחמה לפי שיד האדם כהה ואלושה מלעשות גדולה או קטנה אם
לא כי יד ה' עשתה זאת המחזיק בידו כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד וגו' כי
מתחלה היה דוד מצטער על הנחת הלב בצד שמאל והכבד בצד ימין כאילו
רצון האל שכח המתאוה יהיה עיקר והשכל שבלב טפל כמו שיד ימין עיקר
והשמאל טפל. ואחר כך אמר שויתי ה' לנגדי תמיד ואז יד שמאלי כנגד ימין ה'
ובזה אני בטוח כי מימיני בל אמוט שלא יהיה כח בתאוה שבימין להתמוטט
אותי מן דרך הישר לפי שימין ה' רוממה ליתן עוז ותעצומות אל הלב השכלי
שכנגדו כשפני לנגד ה'. לכן שמח לבי בראותי כי ה' סומך ידי. וזהו שמסיים
ואמר נעימות בימינך נצח משמע ולא בימיני לפי שהכל תלוי בימין ה' כי הוא
כנגד יד כהה שלי ע"כ צוה ה' להניח התפילין אשר שם ה' חקוק בהם על יד
כהה להורות שיד ה' החזקה הימנית היא הנותנת כח ליד כהה וז"ש כי בחוזק
יד הוציאנו ה' ממצרים היינו יד ה' הימנית החזקה אשר היא כנגד יד שמאל שבאדם
ובה הוציאנו ה' ובהיות פני כנגד ה' אזי ימינו כנגד יד כהה ולהורות נתן בלבם
שאין שום מעשה תלוי בפעולת אדם כ"א בעזר אלהי ית'. ומה שנאמר והיה
לך לאות על ידך ובשל ראש לא הזכיר לך לפי שהם אות גם לאחרים שנאמר וראו
כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ואמר מר אלו תפילין שבראש.
ומה שמניחין של יד תחלה ואחר כך של הראש ובהסרתן מסירין של הראש תחלה
לפי ששלשה סרסורי עבירה הם העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרים וא"כ
בשל יד הרוב כי שם הלב והיד ועל כן המקום ההוא צריך שמירה מן החטא
ביותר מבשל ראש ע"כ יקדים לתקן המקום ההוא וכן בהסרה יהיו על היד תמיד :

הפטרת בא
בירמיה סימן מו

הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לָבוֹא
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם :
הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף וּבְתַחְפַּנְחֵס
אִמְרוּ הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ כִּי־אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ : מַדּוּעַ נִסְחַף
אַבִּירֶיךָ לֹא עָמַד כִּי יְהוָה הֲדָפוֹ : הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה ׀ וְנָשֻׁבָה אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ
מוֹלַדְתֵּנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה : קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד : חַי־אָנִי נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל בַּיָּם יָבוֹא : כְּלֵי
גוֹלָה עֲשִׂי־לָךְ יוֹשֶׁבֶת בַּת־מִצְרָיִם כִּי־נֹף לְשַׁמָּה
תִהְיֶה וְנִצְּתָה מֵאֵין יוֹשֵׁב : עֶגְלָה יְפֵה־פִיָּה מִצְרָיִם
קֶרֶץ מִצָּפוֹן בָּא בָא : גַּם־שְׂכִרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי
מַרְבֵּק כִּי־גַם־הֵמָּה הִפְנוּ נָסוּ יַחְדָּיו לֹא עָמָדוּ כִּי יוֹם אֵידָם
בָּא עֲלֵיהֶם עֵת פְּקֻדָּתָם : קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ
וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ לָהּ כְּחֹטְבֵי עֵצִים : כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־יְהוָה
כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר : הֹבִישָׁה בַּת־
מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן : אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל־מִצְרַיִם
וְעַל־אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ :
וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל
וּבְיַד עֲבָדָיו וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־יְהוָה : וְאַתָּה
אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁעֲךָ
מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן
וְאֵין מַחֲרִיד : אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי
אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה
וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא אֲנַקֶּךָּ :

פירוש המלות

נסחף. נשמטו : הרבה כושל. הקב"ה : חרב היונה. חרבא דסנאה : פרעה. על פרעה : וגלתה. לשון ניה : קרץ. לשון חתוך : שכריה. שריס : מרבק. לשון פטים : הפנו. הפנו עורף : יערה. עלי היער : אל אמון. על השר אמון : ונקה. לשון השמד :

פרשת בשלח

רשי

(יז) ויהי בשלח פרעה. ולא נחם. ולא נהגם כמו (שמות לב) לך נחה את העם. (משלי ו) בהתהלכך תנחה אותך: כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרשי אגדה יש

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־
הָעָם וְלֹא־נָחָם אֱלֹהִים
דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב
הוּא כִּי ׀ אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם

ל׳
ל׳ ל׳
ו׳. נ׳

יז וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה
יָת עַמָּא וְלָא
דַבְּרִינוּן יְיָ אוֹרַח אַרְעָא
פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קְרִיבָא הוּא
אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּילְמָא יְזוּעוּן

אמר אלהים ו' וסי' והנחש היה ערום . ומפרי העץ אשר . כי כל העשר אשר הציל . ויהי בשלח פרעה . ולרשע אמר אלהים . וישם את פסל הסמל . וזה נמסר גם בבראשית : ינחם ד' וסי' פן ינחם העם . כי ינחם ה' מנאקתם . וגם נצח ישראל לא ישקר . נשבע ה' ולא ינחם . ותד וינחם . ועתה הטיבו דרככם :

תולדות אהרן ויהי בשלח . מגלה לא :

אבן עזרא

אויל מורד בעושהו היצלח . בשלותו כבדו חץ יפלח . ראה שובב ושים אל לבך. כל דבר פרעה בפרשת בשלח :
(יז) ויהי בשלח. וי"ו ולא נחם כפ"א רפה בלשון ישמעאל וידוע כי ממצרים עד ירושלם דרך פלשתי' אינו מרחק רב והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה ולולי זה איך היו באים

רמבן

(יז) כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים ומדרש אגדה יש הרבה לשון רש"י. וגם הוא דעת ר"א כי טעם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור כי קרוב הוא וינחמו וישובו אל מצרים מיד. ועל דעתי אם היה כדבריהם היה כי אמר אלהים מוקדם ויאמר הכתוב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים כי קרוב הוא פן ינחם העם אבל הנכון שיאמר כי לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים אשר הוא קרוב וטוב לנחותם בדרך ההוא :

ספורנו

(יז) ויהי בשלח וכו' ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים. אע"פ שהכונה האלהית היתה להוליך את ישראל להר סיני לקבל התורה ומשם לארץ ישראל כאמרו ולקחתי אתכם לי לעם והבאתי אתכם אל הארץ. מכל מקום הכונה עתה היתה להוליכם לים סוף אשר לא היה דרך לאחד מאלה וזה להטביע שם את פרעה וחילו על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא והנה הדרך הישר והקצר ללכת ממצרים לים סוף היה דרך ארץ פלשתים אמר שהאל ית' לא רצה לנחותם באותו

אבן עזרא

באים השבטים בחמוריהם עד מצרים אם היה הדרך רחוק מאד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם ובעלותם מביאים שבר לבתיהם: כי קרוב הוא. א"ר משה אע"פ שהוא קרוב וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפאה נפשי כי חטאתי לך כי רכב ברזל לו ולפי דעתי אין צורך. כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור שהוא קרוב והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמה ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק וידע שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים ואמר פן ינחם העם כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו הלומדים: (יח) ויסב. מבעלי כפל סבב נס יבא על משקל אחר ויסך בדלתים ויגל את האבן ולא תשמע אל דברי האומרים ששרשו נסב: ומלת המדבר. מושך עצמו ואחר עמו והוא דרך המדבר מדבר ים סוף וכמוהו הארון הברית הארון ארון הברית ועץ הדעת דעת טוב ורע הספר המקנה היין החמה וכמוהו רבים: וסוף. הוא שם מקום וי"א שהוא מגזרת סוף דבר כי הוא סוף העולם והוא ם אוקינוס כאשר כבר זכרתי וזאת טעות גדולה כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים ויש ספרדי גדול ממנו: וחמושים. י"א מלאים הון שיש להם כל צרכיהם והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם ומה טעם להזכיר זה עתה רק פירושו חגורי חומש למלחמה כמו חלוצים תעברו שפירושו חגורי חלוצים והעד הנאמן ואתם תעברו חמושים ובמקום אחר קראם חלוצים כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם וטעם להזכיר הכתוב וחמושים במקום הזה כי למעלה כתוב בראותם מלחמה כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים: (יט) ויקח. הזכיר למעלה עלו בני ישראל החיים בדור ההוא גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם שעל ידו ירדו מצרימה והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם והנה משה נתעסק לקיים השבועה שלא תבא אשמה על ישראל כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו ואחר שנמצאו קרובים היה נכון שלא ישמרו שבועתם ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו ואחר שנים רבות הענים השם בני ישראל בעבור שהניח שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים. והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות: (כ) ויסעו. באתם. הוא מדבר שור כאשר אפרש: (כא) וה' הולך לפניהם יומם. ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו ויושב קדם סלה והכתוב ידבר כלשון בני אדם בעבור כי כח השם הולך עם

התורה

יז עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן קְרָבָא וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם: יח וְאַסְחַר יְיָ יָת עַמָּא אוֹרַח מַדְבְּרָא לְיַמָּא דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: יט וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת גַּרְמֵי יוֹסֵף עִמֵּיהּ אֲרֵי אוֹמָאָה אוֹמֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר יִדְכַּר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא עִמְּכוֹן: כ וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְּאֵתָם בִּסְטַר מַדְבְּרָא: כא וַייָ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא לְדַבָּרוּתְהוֹן בְּאוֹרְחָא וּבְלֵילְיָא בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא

ג' ב' חסר וא' מ"ל הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה: יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים | אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף ד' חסר בליש' וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: יט וַיִּקַּח מֹשֶׁה ב' אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר ד' וחסר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם ס' חסר בליש' וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם: כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ ל' ושא' חסר בקמ"ה בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר: כא וַיהוָה ב' בטעם פזר ססלוך עליהם הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן ל' וא' להנחתם. ו' לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד

בראתם ג' ב' חסר וא' מ"ל וסי' בראתם מלחמה. בראתם כי ה' אלהינו עמו. וכל איש ישראל בראותם. בתרא מלא. אנ"ך: וחמשים ד' בלישנא וחסר וסי' וחמשים עלו בני ישראל. ואתם העברו חמשים לפני אחיכם. ויעברו בני גד ובני ראובן. וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים: ולילה ו' נמסר בתהלים סימן י"ט:

תולדות אהרן וחמשים עלו. (סכת ח): עלמות יוסף עמו. ססתים פן נזיר מה סוטה ט יג כ: לפניהם יומם. קדושין לב ב"ק נא ע"ג יא עקרים מ"ב כח:

רשי

יש הרבה: בראותם מלחמה. כגון מלחמת (במדבר יד) וירד העמלקי והכנעני וגו' (מכילתא) אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה. (לפי סדר הכתוב נראה דשומות מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ישוב נכון ע"ז): פן ינחם. יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב: (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה: ים סוף. כמו לים סוף וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים. כמו (שמות ב) ותשם בסוף (ישעיה יט) קנה וסוף קמלו: וחמושים. אין חמושים אלא מזויינים (לפי שהסיבתן במדבר גרם להם שעלו חמושים שאלו היה דרך ישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן שלא תתמה במלחמת עמלק ובמלחמות סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב ברש"י ישן) וכן הוא אומר (יהושע א) ואתם תעברו חמושים. וכן תרגמו אונקלוס מזרזין כמו (בראשית יד) וירק את חניכיו וזרי'. דבר אחר חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה: (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם (מכילתא) ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע יעקב. אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה ספק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו (סוטה יג): והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהם שנאמר אתכם: (כ) ויסעו מסכות. ביום השני שהרי בראשון באו מרעמסס לסכות: (כא) לנחותם הדרך. נקוד פתח

בעל הטורים

בעל הטורים את העם. בגימטריא גם ערב רב: ויסב אלהים את העם דרך המדבר. שערך להם שלחן והסיבן לאכול כמה דאת אמר היוכל אל לערוך שלחן במדבר: וחמושים. מזויינים. על שם חמשה כלי זיין כנזכרים בפסוק מגן וצנה ורומח ותליה ומקל יד: השבע השביע ב' במסורה. הכא ואידך גבי שאול כי השבע השביע אביך את העם. כדדרשינן הכא מלמד שהשביע את אחיו שישביעו לבניהם אף התם נמי השביע לעם שישביעו אף לאותם שלא היו שם כשהשביעם ולכך נלכד יהונתן אף על פי שלא שמע את השבועה: ולילה בעמוד אש. ולילה ו' במסורה. הכא ואידך ולילה אור בעדני. ולילה כיום יאיר. ולילה ולא דומיה לי. ולילה באים להרגך. ולילה ללילה יחוה דעת. וזהו ולילה באים להרגך בגלל ז' כוכבים וכאים להרגך. ולילה אור בעדני. כיום יאיר לי בעמוד אש ע"כ ולילה ולא דומיה לי שאמרתי לפניו שירה. ולילה ללילה יחוה דעת שלילה זו מתוק דעת לליל מלחמת סיסרא שהיתה גם כן בלילה שנאמר הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא ואימתי כוכבים נראים בלילה:

ספורנו

באותו הדרך: כי קרוב הוא. מפני שהיה אותו הדרך סופו קרוב למצרים ויעברו עוברי דרך שם ומגידים משם למצרים וממצרים לשם: והיה בראותם מלחמה. בשמעם שיכין פרעה את עצמו לרדוף אחריהם עם כל חילו ינחם העם בלי ספק מיראת מלחמתם וישובו למצרים ולפיכך הסבם אל דרך לא עבר בה איש: (יח) דרך המדבר ים סוף. שילכו לים סוף דרך המדבר כי באותו הדרך לא יבאו מגידים ממצרים ולא ידעו ברדיפת פרעה עד שהשיג אותם כאמרו וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים כו' ולא היה אז להם תקנה בשובם כי לא יקבלם פרעה וחילו: וחמשים עלו. וכל זה הוצרך לעשות אע"פ שהיו מזויינים כי עם כל כלי זיינם לא היה להם אומץ לב להלחם במצרים ולהמלט כי לא נסו באלה: (יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו. בהיותו אז נשיא הדור: כי השבע השביע את בני ישראל. והנה חיוב הדור מוטל על נשיאו: (כא) וה' הולך לפניהם. מאז שהיו בסכות

רמבן

כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. וטעם המלחמה שיהיה להם לעבור דרך ארץ פלשתים ופלשתים לא יתנום לעבור בשלום וישובו למצרים אבל בדרך המדבר לא יראו מלחמה עד היותם בארצם בארץ סיחון ועוג מלכי האמורי שהיא נתונה להם ורחוקים הם ממצרים בעת ההיא ומלחמת עמלק ברפידים לא היתה ראויה לשוב בעבורה כי הם לא יעברו עליהם והוא שבא אחריו ונלחם בהם לשנאתו אותם. ואם יתנו ראש לשוב למצרים לא יועיל כי ילחם בהם בדרך וגם רחוקים היו ממצרים בדרך העקום אשר הלכו בה ולא ידעו דרך אחרת. ולשון רש"י בראותם מלחמה כגון מלחמת הכנעני והעמלקי אם הלכו בדרך ישרה היו חוזרין מה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אם הוליכן בפשוטה על אחת כמה וכמה מכילתא והענין הזה שאמר ולא נחם ויסב אלהים את העם דרך המדבר כי בנסעם מסכות החל עמוד הענן ללכת לפניהם ולא הלך דרך ארץ פלשתים אבל הלך דרך מדבר אתם וישראל הלכו אחריו וישכון הענן באתם ויחנו שם והוא בקצה המדבר:

(יח) ומיעם וחמושים עלו בני ישראל. לומר כי אע"פ שהסב ה' אותם דרך המדבר היו יראים כן יבאו עליהם פלשתים יושבי הערים הקרובות להם והיו חלוצים כמו היוצאים למלחמה ויש אומרים שספר הכתוב שיצאו ביד רמה וחשבו להיות גאולים ולא הלכו כדמות עבדים בורחים:

(כא) וה' הולך לפניהם יומם. כבר אמרו שכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו הקב"ה עמהם ביום ובית דינו בלילה א"כ פי' הכתוב שהשם שוכן

רשי

פתח שהוא כמו להנחותם כמו (דברים א) לראותכם בדרך אשר תלכו בה שהוא כמו להראותכם. אף כאן להנחותם ע״י שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקב״ה בכבודו מוליכו לפניהם. ומ״מ את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע״י עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה אלא להראותם הדרך : (כב) לא ימיש. הקב״ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן (שבת כג) . שעד שלא ישקע זה עולה זה : (ב) וישובו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו׳ : ויחנו לפני פי החירות. (מכילתא) הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירת על שם שנעשו שם בני חורין והם שני סלעים גבוהים זקופים והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים : לפני בעל צפון. (מכילתא) הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ועליו פירש איוב (איוב יב) משגיא לגוים ויאבדם : (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם: לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה׳ ילחם לכם עליכם (בראשית כ) אמרי לי אחי הוא אמרי עלי : נבוכים הם. כלואים ומשוקעים ובלעז שירי״ר כמו (איוב לח) נבכי ים (תהלים פד) עמק הבכא (איוב כח) מבכי נהרות. נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעין לצאת ממנו ולהיכן ילכו : (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקב״ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד. וכן הוא אומר (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו׳ ואח״כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וגו׳ ואומר (תהלים עו) שמה שבר רשפי קשת ואחר כך נודע ביהודה אלהים ואומר (שם ט) נודע ה׳ משפט עשה : בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות (מכילתא) : ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם (מכילתא) : (ה) ויגד למלך מצרים. איקטורין שלח עמהם וכיון

שמות

אש להאיר להם ללכת יומם ולילה : כב לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם : פ

יד א וידבר יהוה אל משה לאמר : ב דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפן נכחו תחנו על הים : ג ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר : ד וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני יהוה ויעשו כן : ה ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל

כ׳ ז׳ · ו׳ חסר נאמר · חי רפין · ל׳ · כ׳ חסר · כ׳ · סי׳ בלישנ׳ · ל׳ ותסר ו׳ · כ׳ את זרעות מלך בבל · כ״ד · כ׳

אונקלוס

לאנהרא להון למיזל בימַמא ובליליא : כב לא יעדי עמודא דעננא בימַמא ועמודא דאשתא בליליא קדם עמא : א ומליל יי עם משה למימר : ב מליל עם בני ישראל ויתובון וישרון קדם פום חירתא בין מגדול ובין ימא קדם בעיל צפון לקבליה תשרון על ימא : ג ויימר פרעה על בני ישראל מערבלין אינון בארעא אחד עליהון מדברא : ד ואתקף ית לבא דפרעה וירדוף בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתיה וידעון מצראי ארי אנא יי ועבדו כן : ה ואתחוא למלכא דמצרים ארי אזל עמא ואתהפיך לבא דפרעה ועבדוהי

אבן עזרא

עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו וטעם בעמוד ענן. שלא היה כדמות העבים רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ ונקרא העמוד כן בעבור שמעמד הבית עליו : וטעם ללכת יומם ולילה. בעבור כי המחנה היה גדול ולא יכלו ללכת רק מסע מעט על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים כאשר אפרש : (כב) לא ימיש. פעל יוצא כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני העם : ומלת יומם. לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ כי יום ימצא בתורה ובנביאים ובכתובים והוא לילה כי כתוב ביום הכותי כל בכור וזה היה לילה וכתוב היום הזה יום בשורה הוא והוא היה לילה כי שם כתוב וחכינו עד אור הבקר וכתיב יום צעקתי בלילה נגדך: (א) וידבר. מדרך האמת אין ראוי למשכיל לחשוב על מעשה השם למה עשה כן כי כל מעשיו בחכמה וחכמת האדם כאין נגדו והזכרתי זה בעבור שתראה בזו הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם ויטבע בים ומחשבות השם עמוקות : (ב) פי החירת. הוא הנקרא פני החירות ונקרא כן בעבור שהפה בפנים והוא שם מקום : לפני בעל צפון. אמרו כי חרטומי מצרים עשו כדבר המזלות צורת נחשת וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה ובעבור זה כתוב כי ברח העם ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם וכאשר שמע פרעה שישראל החלו ללכת דרך המדבר ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת אז חשב פרעה כי כל מה שדבר משה בערמה היה כי אין דעתו לזבוח כי אם לברוח כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע אי זה דרך ילך : נכחו. באה זו המלה בחירק כמו אחרי כפלו ורבים ככה : (ג) ואמר פרעה לבני ישראל. כמו אמרי לי : נבוכים. בשורק תחת חולם כמו לא תעבורי מזה כי הוא מבנין נפעל כמו נכונים והנה נבוכו גם והעיר שושן נבוכה כמו והממלכה נכונה והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה ונו״ן נבכי ים שורש ופירושו מעמקי ים ואין לו טעם במקום הזה : סגר עליהם המדבר. שנסגרו עליהם דרכי המדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו כמו הבורחים : (ד) וחזקתי. כאילו שכל המכות שהוכו בעבור ישראל : ואכבדה בפרעה. אז יראה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו : וידעו מצרים. הנשארים גם הנטבעים לפני מותם כי אני ה׳ : ויעשו כן. אחז הכתוב דרך קצרה לומר ששבו אחורנית : (ה) ויגד. כי אין הולכים כי אם

מסורה

ימיש ד׳ וסי׳ לא ימיש עמוד . ומשרתו יהושע . ממקומו לא ימיש . ולא ימיש מעשות פרי . לא ימיש מרחובה תוך ומרמה . לא ימיש טרף . איך ימיש לי לשובב שדינו : דבר אל בני ב׳ בטעם זרקא בתורה וסי׳ ויחנו לפני פי החירות . כי יעשו מכל חטאת האדם : דבר אל בני ישראל ו׳ חסר לאמר וסי׳ וישובו ויחנו . מה תצעק אלי . ויקחו לי תרומה . איש או אשה . וקח מאתם מטה . ויקחו אליך פרה : וישובו ח׳ רפין נמסר ביונה סי׳ ג׳ : נכחו ב׳ וסי׳ נכחו תחנו . כי נכחו יצאו : אמירה לבני ישראל ה׳ נמסר פרשת שמות : ויגד כ״ד וסי׳ מצויין בישעיה סימן ז פסוק ב׳ :

תולדות אהרן לא ימיש . שבת כג : לפני פי החירת . עקידס שער לו :

בעל הטורים

בעל הטורים לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש וגו׳ שעמוד האש משלים לעמוד הענן מדכתיב לפני העם ולא כתיב מלפני העם משמע שלפעמים היו שניהם לפני העם. לא ימיש ב׳ במסורה. הכא ואידך ביהושע לא ימיש מתוך האהל כמו שהעננים היו משלימין זה לזה כך עשה יהושע משכים בבקר עד עמוד האש ללמוד ולערב מקדים ולמד עד עמוד הענן והיינו לא ימיש כמו שעננים לא משו כך יהושע לא ימיש מתוך האהל וע״כ זכה לילך לפני העם : נכחו ב׳ במסורה. נכחו תחנו על הים ואידך כי נכחו יצא ביחזקאל מה התם בשער שנכנס לא יצא דכתיב לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא. אף כאן פרעה וחילו הדרך אשר נכנסו בים לא יצאו בו אלא מצד אחר כדאיתא בפסחים שאמרו ישראל כמו שאנו עולין מצד זה כך הם עולין מצד אחר אמר הקב״ה לים ופלטן לצד שיצאו בו ישראל : וחזקתי ב׳. הכא ואידך וחזקתי את זרועות מלך בבל שהקב״ה מחזק לב הרשעים לטורדן מן העולם : ויהפך ב׳. הכא ואידך ויהפך להם לאויב שפרעה נהפך להם לאויב :

רמבן

שוכן בתוך הענן הולך הוא לפניהם ביום בעמוד ענן ובלילה בית דינו שוכן בעמוד האש להאיר להם כטעם כי עין בעין נראה אתה ה׳ ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה וראיתי באלה שמות רבה כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה׳ לשעבר אני ובית דיני הייתי מהלך לפניכם שנאמר וה׳ הלך לפניהם יומם אבל לעתיד לבא אני לבדי שנאמר כי הולך לפניכם ה׳ ומאספכם אלהי ישראל. וסוד המדרש הזה כאשר הזכרתי כי בגאולה הראשונה היה הקב״ה עמהם ביום ובית דינו עמהם בלילה אבל לעתיד לבא תתעלה מדת בית דינו ברחמים וה׳ הולך לפניהם השם המיוחד כי אלהי ישראל מאסף אותם עמו ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה כי הכל במדת רחמים מיוחדת ור״א אמר כי הכתוב ידבר כלשון בני האדם בעבור כי כח השם ושלוחו הוא הולך עם ישראל כדרך מוליך לימין משה זרוע תפארתו. והאמת שהוא כדרך מוליך לימין משה אבל לא כאשר יבין ר״א ממנו וכתיב כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת :

יד (ד) **וחזקתי** את לב פרעה ורדף אחריהם. בעבור שפחד פרעה מהם במכת הבכורות ובקש מהם וברכתם גם אותי לא היה בלבו לרדוף אחריהם אפי׳ אם יברחו אלא שיעשה משה בהם כרצונו ועל כן הוצרך לומר כי הוא יחזק את לבו לרדוף אחריהם ולמטה אמר פעם אחרת

ספורנו

בסכות שהוא חוץ לגבול מצרים ונכנסו למדבר : **יד** (ג) סגר עליהם המדבר. בעל צפון סגר את המדבר עליהם : (ה) כי ברח העם. שלא הלכו במדבר על קו ישר

אבן עזרא

אם לברוח: (ו) ויאסור. בלווי כמו ויבן שלמה את הבית: (ז) ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו: ושלשם. דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית מגזרת שני' ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שליטי: (ח) ביד רמה. לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה: (ט) וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה כמו וכל העם רואים וירא העם וינועו והטעם כאשר ראו כן נעו ועמדו מרחוק וככה כתוב וירדוף אחרי בני ישראל והנה טעם וירדפו כאשר רדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים. והזכיר כל סוס פרעה שלא באו מפוזרים רק כולם יחד: ופרשיו. רוכבי הסוסים: וחילו. רגלייה: (י) ופרעה הקריב. מחנהו כי הקריב בכל המקרא פועל יוצא: (יא) ויאמרו. מצאנו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נחברים האחד יספיק והנה זאת המבלי אין

רשי

וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי (מכילתא). ובחמישי ובששי רדפו אחריהם, וליל שביעי ירדו לים. (פ"ק דסוטה) בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח. לכן אנו קורין השירה ביום השביעי: ויהפך. נהפך מתה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי ונהפך לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום: מעבדנו. מעבוד אותנו: (ו) ויאסור את רכבו. הוא בעצמו (מכילתא): ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים. לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך מלכים ליטול בזה בראש כמו שיבחר אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל: (ז) בחור. נבחרים בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבתנין זה היה בחור: וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב (מכילתא) ומהיכן היו שבהמות הללו אם תאמר משל מצרים הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים. ואם משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו משל מי היו מהירא את דבר ה' מכאן היה רבי שמעון אומר טוב שבכשרים רצוץ את מוחו: ושלשם על כלו. שרי צבאות כתרגומו: (ח) ויחזק ה' את לב פרעה. שהיה תולה בס לרדוף אם לאו וחזק את לבו לרדוף: ביד רמה. (מכילתא) בגבורה גבוהה ומפורסמת: (י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרעה קרב מהו הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם כמו שהתנה עמהם: נוסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד. דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים. תנחומא: ויצעקו. (מכילתא) תפסו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר (בראשית יט) אל המקום אשר עמד שם. ביצחק (שם כד) לשוח בשדה. ביעקב (שם כח) ויפגע במקום: (יא) המבלי אין קברים

תורה ותרגום

הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ
כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃
ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ
לָקַח עִמּוֹ׃ ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת
רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם
וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃ ח וַיְחַזֵּק
יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ
מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה׃
שני ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם
וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם
כָּל־סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו
וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל
צְפֹן׃ י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה
מִצְרַיִם ׀ נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ
מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־
יְהוָה׃ יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי
אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ

לְעַמָּא וַאֲמָרוּ מַה דָא
עֲבַדְנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת
יִשְׂרָאֵל מִלְמִפְלְחָנָא׃ ו וְטַקֵּים
יָת רְתִיכֵיהּ וְיָת עַמֵּיהּ דַּבַּר
עִמֵּיהּ׃ ז וּדְבַר שִׁית מְאָה
רְתִיכִין בְּחִירָן וְכָל רְתִיכֵי
מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַן עַל
כּוּלְהוֹן׃ ח וְאַתְקֵף יְיָ יָת
לִבָּא דְפַרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקִין
בְּרֵישׁ גְּלֵי׃ ט וּרְדָפוּ מִצְרָאֵי
בַּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן
כַּד שָׁרָן עַל יַמָּא כָּל סוּסְוָתָא
רְתִיכֵי פַרְעֹה וּפָרָשׁוֹהִי
וּמַשִׁרְיָתֵיהּ עַל פּוּם חִירָתָא
דְקֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן׃ י וּפַרְעֹה
קָרִיב וּזְקָפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יָת עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי
נָטְלִין בַּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ
לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קֳדָם יְיָ׃ יא וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה
הֲמִדְּלֵית קִבְרִין בְּמִצְרַיִם

מסורה

ל' חסר. ל' ז' ל' חסר דחסר. ס"ו מלעות פסו' ג'. ע"ל מ"ל כתורס. ב' חסר ובענין ג'. ז'. ג' בטעם זרקא ר"פ ד'.

יאסר ג' דגשים נמסר פרשת מקץ: את עמו ז' וסי' ויאסר את רכבו. יחלש יהושע. אז עלה יהורם. ראה נתתי בידך את מלך העי ואת מלך מעכה ואת עמו. דד"ה. ויראו את הערמות ויברכו. ויאמר ללוים המבינים: ושלשם ל' חסר דחסר: ויצעקו ז' וסי' מצויין בשפטים סימן ד' גבי סיסרא: ויאמרו ג' בטעם זרקא וסי' פרשת ויצא: המבלי ד' וסי' אין קברים. ומלאך ה' דבר אל אליה התשבי. ויאמרו אליו איש עלה לקראתנו. יען אשר שלחת מלאכים לדרוש בבעל זבוב:

תולדות אהרן שש מאות רכב. פסחים קיח: המבלי אין קברים. ערכין טו:

בעל הטורים ביד רמה ג'. הכא ואידך בפרשת מסעי. והנפש אשר תעשה ביד רמה בפרשת שלח לך אנשים גבי עבודת גלולים מלמד שפסל מיכה עבר עמהם כמ"ש ועבר בים צרה: ופרעה שלשה במסורה. ופרעה הקריב. ופרעה חלם. כאשר כבדו מצרים ופרעה את לבם הלא כאשר התעולל בהם פי' אף על פי שפרעה חלם ופתר לו יוסף חלומותיו לא זכר לו טובה הזאת ופרעה הקריב להלחם עם ישראל ע"כ התעולל בהם: הקריב שנים במסורה. ופרעה הקריב. הקריב את קרבנו. כיון שבא לפני בעל צפון הקריב לו קרבן: והנה מצרים נוסע אחריהם. זה עוזא שר של מצרים ולכך אמר עזי וזמרת יה עמד כנגד שר של מצרים:

ספורנו

ישר כמו שיעידו באמרם דרך שלשת ימים נלך במדבר אבל חזרו לאחוריהם כבורחים בלתי יודעים הדרך: ויהפך לבב פרעה. כי חשב שהיה בעל צפון יכול נגד האל ית': מה זאת עשינו כי שלחנו. ולא דרשנו את בעל צפון שהיה עוזר לנו ולא היינו מוכרחים לשלוח: (ו) ואת עמו לקח עמו. מבחר פרשיו וחילו: (ז) וכל רכב מצרים. ההמוניים: ושלשם על כלו. גם על ההמון שלא היו בכלל עמו וחילו הפקיד שלישים מלומדי מלחמה כי אמנם כל תקף הצבא תלוי בשר הצבא והכמתו ותחבולותיו: (ח) ובני ישראל יוצאים ביד רמה. כענין ידנו רמה היו מתאמצים לנצח את פרעה וחילו שלא היו רבים במספר כמותם ובזה הודיע שלא היו יודעין ענין המלחמה כי אמנם היה ראוי לירא מאותם המעטים מלומדי מלחמה יותר ממה שהיה ראוי לירא מכל המון מצרים הנוסע אחריהם אחר כך: (ט) וירדפו מצרים אחריהם. אחרי היוצאים ביד רמה: (י) ופרעה הקריב. את חיל ההמון של כל רכב מצרים: (יא) לקחתנו למות במדבר. כי אפילו לא

רמבן

הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם כי בראותם שנקרע הים לפני בני ישראל והם הולכים ביבשה בתוכו איך ימלאם לבם לבא אחריהם להרע להם ואין בכל המופתים כפלא הזה וזה באמת שגעון להם אבל שכל עצתם וחזק את לבם ליכנס בים:

(ה) **ויגד** למלך מצרים כי ברח העם. איקטורין שלח עמהם וכיון שהגיעו עד שלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינם חוזרים למצרים חזרו והגידו לפרעה ביום הרביעי החמישי וששי רדפו אחריהם ליל שביעי ירדו לים בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח לכך אנו קורין השירה ביום השביעי זהו לשון רש"י וכן הוא במכילתא. ועל דרך הפשט הוא אשר דבר ה' ואמר פרעה לבני ישראל כי כאשר עשו כן בני ישראל ושבו וחנו לפני פי החירות לפני בעל צפון הוגד זה למלך מצרים ואמר כי ברח העם והם נבוכים במדבר ואינם הולכים אל מקום ידוע לזבוח וזה טעם ובני ישראל יוצאים ביד רמה שעשו להם דגל וגם להתנוסס ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור כדמות הנגאלים מעבדות לחירות לא כעבדים העתידים לשוב לעבודתם וכל זה הוגד לו:

(י) **וייראו** מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים. איננו נראה כי בני אדם הצועקים אל ה' להושיעם יבעטו בישועה אשר עשה להם שם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם אבל הנכון שנפרש שהם כתות והכתוב יספר כל מה שעשו כלם אמר כי הכת האחת צועקת אל ה' והאחרת מכחשת בנביאו ואינה בוחרת בישועה הנעשית להם ויאמרו כי טוב להם שלא הצילם ועל זאת כתוב וימרו על ים בים סוף ולכך יחזיר הכתוב בני ישראל פעם אחרת ויצעקו בני ישראל אל ה' כי הטובים בהם צעקו אל ה' והנשארים מרו בדברו ולכך אמר אח"כ וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו לא אמר ויראו ישראל את ה' ויאמינו אבל אמר העם כי בני ישראל שם ליחידים והעם שם להמון וכן וילונו העם וכך הזכירו רבותינו ויחל העם לזנות בכל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא וכל מקום שנאמר ישראל לשון שבח הוא: (יא) **והנה** לא אמרו לקחתנו למות במלחמה. אבל לקחתנו למות

לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ
לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם׃ יב הֲלֹא־
זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ
בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ
וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב
לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ ו' חסר בלישנ'
בַּמִּדְבָּר׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
הָעָם אַל־תִּירָאוּ הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ
אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה ה' פתחין
לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־ ה' סבירין כאשר
מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם כ' חס' וכ' מ"ל ל' וחסר
עוֹד עַד־עוֹלָם׃ יד יְהוָה יִלָּחֵם
לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃ שלישי פ ב' א' מ"ל וה' חסר דין חסר ל'
טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־
תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ו' חסר לאמר
וְיִסָּעוּ׃ טז וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ
וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ ל'

דְּבַרְתָּנָא לִמְמָת בְּמַדְבְּרָא
מַה דָּא עֲבַדְתָּא לָנָא
לְאַפָּקוּתָנָא מִמִּצְרָיִם׃
יב הֲלָא דֵּין פִּתְגָמָא
דְּמַלֵּילְנָא עִמָּךְ בְּמִצְרַיִם
לְמֵימַר שְׁבוֹק מִינָּנָא וְנִפְלַח
יָת מִצְרָאֵי אֲרֵי טַב לָנָא
דְּנִפְלַח יָת מִצְרָאֵי מִדְּנְמוּת
בְּמַדְבְּרָא׃ יג וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אִתְעַתְּדוּ
וַחֲזוֹ יָת פּוּרְקָנָא דַּיְיָ
דְּיַעֲבֵיד לְכוֹן יוֹמָא דֵּין
אֲרֵי כְּמָא דַּחֲזֵיתוּן יָת
מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵּין לָא
תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד
עָלְמָא׃ יד יְיָ יְגִיחַ לְכוֹן
קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן׃
טו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה קַבֵּלִית
צְלוֹתָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִטְּלוּן׃ טז וְאַתְּ טוֹל יָת
חוּטְרָךְ וַאֲרֵים יָת יְדָךְ עַל

ממתנו ו' חסרים בלישנא וסי' ממתנו במדבר. ומת בהר. עד יום מתן אלמנות. ישב נא עבדך ואמת בעירי. ברך אלהים ומת. בוזה דרכיו יומת. כן כתיב: ישועת ה' פתחים וסי' התיצבו וראו. חשף ה' את זרוע. מי יתן מציון. קדמאה. זכר חסדו ואמונתו. לא לכם להלחם בזאת: תספו ב' חסר וב' מלאים וסי' לא תספו לראותם. לא תספו על הדבר. הלין חסר: מלאים. לא תוסיפו הביא מנחת שוא. עוד תוסיפו סרה. ותרויהון בישעיה בחד ענינא: תחרשון ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' ה' ילחם לכם. מי יתן החרש תחרישון בתרא' מלא: הרם ג' ב' מלרע וא' מלעיל וסי' הרם את מטך. ויאמר הרם לך. כשופר הרם קולך. מציעתא מלעיל:

רש"י

קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם. שיפו"ר פליג"ש דיו"ן פוסי"ש: (יב) אשר דברנו אליך במצרים. (מכילתא) והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט: ממותנו. מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום (ר"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חולם מלאפום ועיין לקמן פרשת יתרו ברש"י פסוק פן יפרוץ) היה כאשר ממיתתנו. עכשיו שנקוד בשורק כאשר מאשר נמות. וכי מי יתן מותנו שנמות וכן (שמואל ב יט) מי יתן מותי דאבשלום שאמות. כמו (צפניה ג) ליום קומי לעד. עד יום שובי בשלום שאקום שאשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד: (יד) ילחם לכם. בשבילכם. וכן כי ה' נלחם להם. וכן (איוב יג) אם לאל תריבון. וכן ואשר דבר לי. וכן (שופטים ו) האתם תריבון לבעל: (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד"א מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן (ישעיה מה) על בני ועל פועל ידי תצוני: דבר אל בני ישראל ויסעו. (מכילתא) אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים: וילך

אבן עזרא

אין קברים כמו הרק אך במשה: להוציאנו. בקמץ גדול תחת קמץ קטן כמו ואומר אין רואני: (יב) הלא זה הדבר. איננו מפורש רק ידענו כי כן היה כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה ודבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה: (יג) התיצבו וראו את ישועת ה'. כי אתם לא תעשו מלחמה רק תראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום יש לתמוה איך יירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם. התשובה כי המצרים היו אדונים לישראל וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט ולולי תפלת משה היה חולש את ישראל והשם לבדו שהוא עושה גדולות ולו נתכנו עלילות סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים כי אין בהם כח להלחם בכנענים עד שקם דור אחר דור המדבר שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבוהה כאשר הזכרתי בדברי משה בפרשת ואלה שמות: (יד) ה' ילחם לכם. בעבורכם וככה כל מלחמה שאחריה למ"ד היא לעזור על כן פירש רבי משה הכהן כי רבים לוחמים לי מרום בשבילי וטעם מרום מלחמת מרום כמשפט כל היושבים: ואתם תחרישון. הפך ויצעקו בני ישראל: (טו) מה תצעק. יש אומרים כי משה היה צועק אל השם וזה איננו נכון כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה רק נאמר על משה שהוא כנגד כל ישראל בעבור שצעקו בני ישראל אל ה': ויסעו. מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים: (טז) ואתה. אמר השם למשה הרם את מטך ובקע

תולדות אהרן התיצבו וראו. (תענית סח): כי אשר ראיתם: (סוכה נג): ה' ילחם לכם. (תענית כח): מה תצעק. עקידה שער כב: ויסעו. סוטה לז: הרם את מטך. שם:

בעל הטורים תחרשון ב'. הכא ואידך מי יתן החרש תחרישון שאמר להם משה מי יתן החרש תחרישון כי ה' נלחם לכם ואין לכם לצעוק אלא תחרישון ותהי לכם לחכמה כי תבטחו בה': מה תצעק אלי רמז לו אתה עתיד לצעוק אלי ארבעים יום בהר להתפלל על ישראל וה' היכות על אחותך מרים אל נא רפא נא לה כי עת לקצר ועת להאריך אבל עתה אין עת להתפלל כלל אלא דבר אל בני ישראל ויסעו: הרם ג' במסורה. הרם את מטך. כשופר הרם קולך מלמד שהמים ועריבם בקולות ואידך ויאמר הרם לך גבי אלישע כשצף הברזל כמו הכא נעשה נס ע"י המים אף התם נעשה נס על ידי המים: ובקעהו. בזכות ויבקע עצי עולה ובזכות בקט לגולגולת קרי ביה בקע וז"ש בבזה השם נבקעו המים:

רמבן

למות במדבר וממותנו במדבר כי טרם יראו מלחמה לא היו חפצים לצאת אל המדבר פן ימותו שם ברעב ובצמא ויתכן שאמרו לו כן בצאתם ועודם בארץ מצרים כאשר הסב אותם אלהים דרך המדבר ים סוף או שאמרו לו מתחלה אנה נצא אם דרך פלשתים ילחמו בנו ואם דרך המדבר טוב לנו לעבוד את מצרים ממותנו במדבר ואפשר עוד לומר כי היו העם מאמינים בה' ומתפללים אליו להצילם אבל במשה נכנס ספק בלבם פן יוציאם למשול עליהם ואע"פ שראו האותות והמופתים חשבו שעשה אותם בדרך חכמה או שהשם הביא עליהם המכות ברשעת הגוים כי אלו חפץ השם ביציאתם לא היה פרעה רודף אחריהם ואונקלוס תרגם בכאן ויצעקו וזעקו עשאו ענין תרעומות לומר שלא התפללו אבל היו מתרעמים לפניו על שהוציאם ממצרים כלשון ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך וכמוהו ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם היהודים מתרעמים עליהם בקול גדול וצעקה. ובמכילתא תפשו להם אומנות אבותם ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים מאחר שנתנו שאור בעיסה באו להם אצל משה אמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך וגו' ושאור שבעיסה הוא היצר הרע והיה דעתם לומר כי מתחלה צעקו אל ה' לתת בלב פרעה לשוב מאחריהם וכאשר ראו שלא היה חוזר אבל היה נוסע וקרב אליהם אז אמרו לא נתקבלה תפלתנו ונכנסה בלבם מחשבה רעה להרהר אחרי משה כאשר בתחלה: (יד) כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד. על דעת רבותינו הרי זו מצות לא תעשה לדורות ואם כן יאמר הכתוב אל תיראו התיצבו במקומכם וראו את ישועת ה' שיושיע אתכם היום מידם ואל תשובו לעבודתכם למצרים כי כאשר ראיתם אותם היום הקב"ה מצוה אתכם עוד שלא תוסיפו ברצונכם לראותם מעתה ועד עולם מצוה ותהיה מפי משה לישראל ולא הוזכרה למעלה וכן ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד שהיא מצוה באמת לא הבטחה:
(טו) מה תצעק אלי. אמר ר"א כי משה כנגד כל ישראל שהיו צועקים לו כמו שאמר ויצעקו בנ"י אל ה' וא"כ למה אמר מה תצעק אלי ראוי להם לצעוק ואולי יאמר מה תניחם לצעוק דבר להם ויסעו כי כבר אמרתי לך ואכבדה בפרעה ורבותינו אמרו שהיה משה צועק ומתפלל והוא הנכון כי לא ידע מה יעשה

ספורנו

לא יתגבר בנו מלחמה פרעה ואילו הנה בעמדם לפנינו לשמור את דרך כל מחיה נמות במדבר ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל: (טו) מה תצעק אלי. כי אמנם הוא היה בכלל ויצעקו בני ישראל אל ה' אמנם צעקת משה לא היתה מיראת פרעה ואילו כי כבר הגיד לישראל את מפלת מצרים ומיתתם באמרו לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ה' ילחם לכם. אבל היתה צעקתו על שרי ישראל שהעיזו פניהם באמרם המבלי אין קברים וחשב בשביל זה שלא ישמעו לו ליכנס בים לפיכך אמר לו מה תצעק אלי בזה כי אמנם אתה. חופש בכשרים: דבר אל בני ישראל ויסעו. ולא ימרו את פיך: (טז) הרם את מטך. אל הרוח קדים שישים הים לחרבה: ונטה את ידך על הים. שיהיו המים הנה והנה כענין באליהו: וידעו

אבן עזרא

ובקע את הים טרם שיסעו כי לא אמר לו שיכה הים רק שיטה ידו על הים במטה כדרך ויט משה את מטהו על השמים וידענו כי המטה לא בקע הים רק תרגע נטות משה ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה אז יבקעו המים כי כן כתוב: (יז) ואני. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל ואין צורך שיכנסו בים רק צוה ה' לעשות כך בעבור שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו וממדבר אתם נכנסו ישראל אל הים ולמדבר אתם יצאו כאשר אפרש: (יח) וידעו מצרים. הנשארים: בהכבדי בפרעה. שהוא בעצמו יטבע עם רכבו ופרשיו: (יט) ויסע מלאך האלהים. זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו והנה פי' וכבר נסע וכבר הראיתיך רבים כזה ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה וכל אחד יש בו ע"ב אותיות על כן מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד יעלה לע"ב אותיות כאשר אפרש בפרשת כי תשא על כן כתוב ככה ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק ויהי בשלשים שנה כי הוא ע"ב אותיות: מלאך האלהים. הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו וה' הולך לפניהם יומם וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו והאומר כי מלאך אלהים הוא הענן יראה לנו אנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהי' ואם המלאך הוא העמוד למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם ואם השיב לנו הטעם כפול אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: (כ) ויבא. המלאך: ויהי הענן והחשך. בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה. כמשפט כל הלילות לישראל לעבור הים כי בלילה עברו ואמר ר' מריגוס כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך וכמוהו ולילה אור בעדני ובדברי חכמינו ז"ל אור לארבעה עשר והמפרש כזה השים חשך לאור ואור לחשך כי לא יתכן בכל לשון שיהיה פי' מלה אחת דבר והפכו אם לא היה על דרך כנוי כמו ברך נבות אלהים ומלת אור בעדני פירשתיה שהיה אור בעצמו גם חז"ל אמרו אור לארבעה עשר לישנא מעליא הוא והנה הוא כמו כנוי ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה כי כל לילה חשך הוא רק ויאר את הלילה כאשר עשה מיום צאת ישראל ממצרים כי עמוד האש בכל לילה היה ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים והשם השקיף עליו באשמורת הבקר ורוב ישראל כבר עברו: (כא) ויט. כל הלילה. אפי' בעת עבור ישראל לא סר הרוח: ויבאו

רשי

(יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: ויסע עמוד הענן. כשחשכה והשלים עמוד הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו: ויהי הענן והחשך. למצרים: ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והלך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. (מכילתא) מחנה אל מחנה: (כא) ברוח קדים עזה. (מכילתא) ברוח קדים שהיא עזה שברוחות היא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנאמר (ירמיה יח) כרוח קדים אפיצם (הושע יג) יבא קדים רוח ה' (יחזקאל כז) רוח הקדים שברך בלב ימים (ישעיה כז) הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ויבקעו המים. כל מים שבעולם (מכילתא): כל

תרגום אונקלוס

יַמָּא וּבְזָעוֹהִי וְיֵעֲלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בְּיַבֶּשְׁתָּא:
יז וַאֲנָא הָא אֲנָא מַתְקֵיף יָת לִבָּא דְמִצְרָאֵי וְיֵעֲלוּן בַּתְרֵיהוֹן וְאִתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ בִּרְתִיכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי:
יח וְיִדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִיכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי:
יט וּנְטַל מַלְאֲכָא דַייָ דִּמְדַבַּר קֳדָם מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲזַל מִבַּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא מִבַּתְרֵיהוֹן:
כ וְעָאל בֵּין מַשִּׁרְיָתָא דְמִצְרָאֵי וּבֵין מַשִּׁרְיָתָא דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל לֵילְיָא וְלָא אִתְקְרִיבוּ דֵין לְוָת דֵין כָּל לֵילְיָא:
כא וַאֲרִים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ עַל יַמָּא וְדַבַּר יְיָ יָת יַמָּא בְּרוּחַ קִדּוּמָא תַקִּיף כָּל לֵילְיָא וְשַׁוִּי יָת יַמָּא לְיַבֶּשְׁתָּא וְאִתְבְּזַעוּ

תורה

ד' רפין
וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה:
יז וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו:
יח וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו:
ס' בליטנא
יט וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם:
כ וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה:
כ' מלעיל אל זה / ג'
כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם:
ד' ג' חסר וא' מ"ל / ב' / ג'

ויבאו ד' רפין וסי' מצוין בישעיה סימן י"ג פסוק ב': מלאך האלהים ח' וסי' מצוין בשפטים סי' י"ג גבי אשת מנוח: זה אל זה ב' דסמיכי וסי' ולא קרב זה אל זה וקרא זה אל זה: ויולך ד' וסי' ויולך ה' את הים. ויולך אתם שמרונה. ויולך אתם אל מלך בבל דמלכים. והברו דידביה. ויולך אתם בחלת וחבור. וא' ויולך חשך ולא אור: ברוח קדים ב' דסמיכי וסי' ברוח קדים עזה. תשבר אניות תרשיש:

תולדות אהרן בתוך הים ביבשה. ברכות נד יומא ד: ויסע מלאך. זוכר בהעלותך: ולא קרב. מגלה י סנהדרין לט:

בעל הטורים

בעה"ט ויאר בגים במסורה. ויאר את הלילה. אל ה' ויאר לנו חסו ויהי הענן והחושך למצרים שלא סר עמוד הענן כמו בשאר הלילות אלא היה הולך לאחוריהם כדי להחשיך למצרים אבל לישראל היה אור דכתיב אל ה' ויאר לנו: ויולך ד' במסורה. ויולך ה' את הים. ויולך אותו שומרונה גבי אליגש כשהכה לעבדי מלך ארם בסנורים לומר שגם מצרים הוכו בסנורים ואידך ויקח נבוזראדן ויולך אותו בבלה ואידך גבי צדקיה כנולה שחשכו עיניהם בגלות בבל כאילו הוכו בסנורים: זה אל זה. ב' דסמיכי ולא קרב זה אל זה. וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש שבקשו המלאכים לומר שירה ואמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה ז"ש ולא קרב זה אל זה אותם שנאמר בהם וקרא זה אל זה: ברוח קדים ב' במסורה. הכא ואידך ברוח קדים תשבר אניות תרשיש. מלמד שנשברו כל אניות שבים כשנבקע:

ספורנו

(יח) וידעו מצרים. הנשארים במצרים וישובו אלי כי לא אחפוץ במות המת: (יט) ההולך לפני מחנה ישראל. בעמוד האש: וילך מאחריהם. להתיך אותם תהומות שיקפאו בלב ים לפני ישראל בעברם כדי להפוך קרקע הים לטיט כאשר יעברו מצרים אחריהם כי לא היה צריך אז שילך עמוד הענן לפני ישראל לנחותם הדרך כי הדרך שנעשה בבקיעת הים היה מנהיגם: ויעמוד מאחריהם. מאחרי ישראל ומאחרי עמוד האש: (כ) ויבא. המלאך בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל להנהיג את שני העמודים: ויהי הענן והחשך. חשך הלילה היה יחדו עם הענן מאחריהם של ישראל ושל עמוד האש: ויאר את הלילה. המלאך בעמוד האש כי בו הסיר חשך הלילה ולא היה שם ענן מפסיק בינם לאש המאיר כמו שהיה לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. כי ההולכים בחשך הולכים לאט בהכרח כי לא ידעו במה יכשלו: (כא) וישם את הים לחרבה. רוח הקדים הקפיא טיט קרקע הים

רמבן

יעשה ואע"פ שאמר לו השם ואכבדה בפרעה הוא לא היה יודע איך יתנהג כי הוא על שפת הים והשונא רודף ומשיג והיה מתפלל שיורנו ה' דרך יבחר וזה טעם מה תצעק אלי שהיה צריך לשאול מה תעשה ואין לך צורך לצעוק כי כבר הודעתיך ואכבדה בפרעה ולא סיפר הכתוב צעקת משה כי הוא בכלל ישראל:

(יט) ויסע מלאך האלהים. אמר ר"א מלאך האלהים הוא השר הגדול ההולך בענן והוא הכתוב עליו וה' הולך לפניהם יומם וכאשר נסע המלאך הזה ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם נסע עמוד הענן עמו ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה ויאר לישראל את הלילה בעמוד האש כאשר עשה בשאר הלילות לעבור הים כי בלילה עברו ועל דעתי זה שאמר הכתוב ויסע מלאך האלהים היה בתחלת הלילה ומלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל רמז לבית דינו של הקב"ה שנקראת מדת הדין במקומות מן הכתוב והוא השוכן בעמוד

רשי

(כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס אחד: (כד) באשמורת הבקר. (ברכות ג) שלשת חלקי הלילה קרויין אשמורת ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר. ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לג׳ חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אונקלוס מטרת: וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם. ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו (במדבר כג) שדה צופים חקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות (מכילתא): ויהם. לשון מהומה אשדורדישו״ן בלעז ערבבם נטל סגניות שלהם. ושנינו בפרקי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כל מקום שנאמר בו מהומה הרעמת קול הוא וזה אב לכלם (שמואל א ז) וירעם ה׳ בקול גדול על פלשתים ויהומם: (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין: וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו אף כאן וינהגהו בכבדות: נלחם להם במצריים. דבר אחר במצרים בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים: (כו) וישובו המים. שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבקר פונה לבא: לאיתנו

כב ויבאו בני־ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם׃ כג וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל־תוך הים׃ כד ויהי באשמרת הבקר וישקף יהוה אל־מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים׃ כה ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבדת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יהוה נלחם להם במצרים׃ רביעי פ

כו ויאמר יהוה אל־משה נטה את־ידך על־הים וישבו המים על־מצרים על־רכבו ועל־פרשיו׃ כז ויט משה את־ידו על־הים וישב הים לפנות בקר

ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל · ב׳ · ד׳ · ב׳ · ג׳ וחסר ג׳ וחסר ג׳ · כ״ל נקמץ לא נמנה במסו׳ במסמ׳ סי״ב פתחין · ח׳ רפין · ב׳

מיא: כב ועאלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ומשמאלהון: כג ורדפו מצראי ועאלו בתריהון כל סוסות פרעה רתיכוהי ופרשוהי לגו ימא: כד והוה במטרת צפרא ואיסתכי יי למשריתא דמצראי בעמודא דאשתא ועננא ושגיש ית משריתא דמצראי: כה ואעדי ית גלגלי רתיכיהון ומדברין להון בתקוף ואמרו מצראי נערוק מן קדם ישראל ארי דא היא גבורתא דיי דעבד להון קרבין במצראי: כו ואמר יי למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על רתיכיהון ועל פרשיהון: כז וארים משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידן צפרא

אבן עזרא

(כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים. אל תחשוב בעבור שאמר הכתוב בתוך הים כי הגיעו עד חצי ים סוף רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים כמו והאספסוף אשר בקרבו ולא היו באמצע המחנה וטעם בתוך הים המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה. שנקרשו המים וכתיב נצבו כמו כד נוזלים ואחר עבור רוב ישראל המים שהיו להם חומה נמסו וזהו וישובו המים על מצרים והם הבדילו בין המצריים ובין היבשה על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו כי היו חושבים שילאו אל היבשה וחומת המים נמסו והפסיקו ביניהם ובין היבשה והרודפים אין ספק שראו האור איך היו ישראל עוברים: (כד) ויהי באשמורת. האלף נוסף: וישקף. הטעם מלאך ה׳ הוא הנזכר וכמוהו בדבר גדעון כי השליח יקרא בשם השולח כי אחר שצוהו לעשות כן הוא עושה: בעמוד אש וענן. בין שני העמודים: ויהם. יתכן שבעבור זה אמר המשורר קול רעמך בגלגל ובכה וברקים רב ויהם ובמקום אחר ויהמם: (כה) ויסר. מהבנין הכבד הנוסף והיה לו להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ״ך וכבר הזכרתי דקדוקו וי״א כי טעם ויסר את אופן מרכבותיו שהתירו קשר האופן מהסוסים לברוח להיותם קלים ותהומת הגשם הכתובה למעלה נפלה עליהם ועל סוסיהם ולא יכלו לנהגם רק בכבדות ואחרים אמרו כי היא מגזרת סורר שרצה ההולך לפניהם להפוך המרכבה: נלחם להם במצרים. בעבורם והתברר דבר השם שאמר וידעו מצרים כי אני ה׳ לפני מותם: (כו) וישובו המים. שהיו חומות אליהם כאשר היו בתחלה: (כז) לפנות בקר. קרוב מבקר: לאיתנו

ומשמאלם ג׳ וסי׳ מימינם ומשמאלם. וחברו ויחזיקו ביה שמאלם. בתראה מלא: וישקף ב׳ גמסר פרשת חיי שרה: ויהם ב׳ וסי׳ ויהם את מחנה מצרים. את סיסרא: ויאמר מצרים י״ב סבירין ויאמרו וסי׳ מצויין בשפטים סי׳ י״א גבי ויוסף עוד יפתח וישלח מלאכים: אנוסה חד מן א״ב מן חד חד לעיל וסי׳ מצויין במסרה רבתא: וישבו ח׳ רפין נמסר ביונה סימן ג׳: לפנות בקר ב׳ וסי׳ וישב הים לפנות. יעזרה אלהים:

בעל הטורים באשמרת הבקר ב׳. הכא ואידך ויבא בתוך המחנה באשמרת הבקר גבי שאול כשלחמו עם אנשי יבש גלעד שהוא עת רצון שהקב״ה עושה בה נס לצדיקים: וישקף ד׳. הכא ואידך וישקף על פני סדום כמו ששם נדונו באש וגפרית כך נדונו כאן וישקף אבימלך וישקף ארונה וירא את המלך כמו שהיה אבימלך מלך פלשתים כך היה ארונה מלך כדכתיב את הכל נתן ארונה המלך למלך: ויהם ב׳ במסורה. ויהם את מחנה מצרים. ויהם ה׳ את סיסרא לומר כמו שבכאן היה עמוד הענן יורד ומלחלח את הקרקע ועושהו טיט ועמוד האש מרתיחו והיו טלפי סוסיהם מתמוטטות כך היה בסיסרא וכמו שלשם גרפם נחל קישון כך בכאן פלטן הים ליבשה: וינהגהו בכבדות. על שאמר תכבד העבודה: לפנת בקר ב׳. הכא ואידך יעזרה אלהים לפנות בקר שעזרם אלהים לפנות בקר:

רמבן

בעמוד האש והולך לפניהם לילה -להאיר להם וכן הזכיר האלהים. ויתכן שאינו נסמך אבל הוא ביאור וראיתי במכילתא דר׳ שמעון בן יוחאי שאל רבי יונתן בן יוחאי את ר׳ שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתוב מלאך ה׳ וכאן מלאך האלהים אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דין וכו׳ רמזו למה שאמרנו והנה עתה נסע בעמוד האש מלפני מחנה ישראל והלך מאחריהם ונסע עוד עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם והנה שני העמודים מאחריהם ושב לבאר כי בא עמוד הענן הזה בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל לומר שלא הפסיק עמוד הענן בין עמוד האש למחנה ישראל אבל הפסיק בין מחנה מצרים ובין עמוד האש ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה והיה לישראל אור בעמוד האש אע״פ שהוא מאחריהם מפני שהיה למעלה ולא היה עמוד הענן מפסיק אותו להם כאשר למצרים וזה טעם ויאר את הלילה כי האיר להם הלילה אבל לא כשאר הלילות לנחותם הדרך כי לא היה הולך לפניהם והיה זה שאלו היה עמוד האש הולך לפני ישראל כשאר הלילות ועמוד הענן בין מצרים ובין ישראל היו ישראל ממהרים ללכת והמצרים לא יראו ולא יבאו אחריהם ועתה הלכו ישראל לאטם ואין המרחק רב ביניהם והיו המצרים רואים את מחנה ישראל מתוך הענן והולכים אחריהם כי יראו האש מתוך הענן אלא שלא היו יכולים ליקרב אליהם מפני הפסק שני העמודים וזה טעם ולא קרב זה וגו׳:

(כד) **ויהי** באשמורת הבקר וישקף ה׳ אל מחנה וגו׳. כי הסיר עמוד האש ממחנה ישראל כמנהג כל הימים ושמו היום משקיף על מחנה מצרים בינם ובין עמוד הענן אשר ישתמשו בו ישראל היום ויהם את מחנה מצרים בהשקיף עמוד האש עליהם כי יגיע עליהם חומו הגדול ולהבה תלהט רשעים וכבר פירשתי במעשה בראשית כי יסוד האש יקרא חשך וענן והחשך הוא עמוד אש וענן אבל עמוד האש היה מאיר לכל ישראל בעמודו והיה מחשיך למצרים מפני היותו בא בעמוד הענן אשר יחשיך עליו כשמש אשר הענן יכסנו והנה עשה הכל בשני עמודים הללו וזהו הנכון בפסוקים האלה:

(כו) **ויט** משה את ידו על הים ויולך ה׳ את הים ברוח קדים וגו׳. היה הרצון לפניו יתברך לבקע הים ברוח קדים מיבשת שירצה כאלו הרוח היא המחרבת ים כענין שכתוב יבא קדים רוח ה׳ ייבוש מקורו ויחרב מעינו הסגיא למצרים ויאבדם כי בעבור זה חשבו אולי הרוח שם הים לחרבה ולא

ספורנו

הים: ויבקעו המים. בנטיית יד משה על הים במצות בוראו: (כב) הלכו ביבשה. כי קפאו תהומות ברוח הקדים ועברו על הטיט הנקפא: (כד) וישקף ה׳ אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן. שני העמודים שהיו מהלכים באמצע המרחק אשר בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל הקריבם לנגד מחנה מצרים: ויהם. במיני חלאים כענין בפלשתים ותהי יד ה׳ בעיר מהומה גדולה מאד ויך את אנשי העיר מקטן ועד גדול וישתרו להם עפולים. ואותם מיני חלאים הם מדוי מצרים הרעים והיא היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים שראו ישראל וייראו כאמרו אשר יגרת מפניהם. אמנם פרטי המכות שהזכירה התורה לא היה בהם שום חולי זולתי השחין והנה התורה הזכירה שחין מצרים והזכירה גם כן מדוי מצרים: (כה) ויסר את אופן. בעמוד האש: בכבדות. מכח הטיט: כי ה׳ נלחם להם. ובנוסעו לא ילחם בנו עוד

יד

לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ
וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ
הַיָּם׃ כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ
אֶת־הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל
חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם
בַּיָּם לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־
אֶחָד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ
בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם
חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃
ל וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־
יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל
אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃
לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה
אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ
הָעָם אֶת־יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה
וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ פ

ג׳ · ג׳ · ב״ס בת״ו סי׳ · ל׳ אורי׳ כנס · עופסים בס · ג׳ חסר וכל מלכים דכוו׳ · בת״ג . ג׳ כו״ל מ״ל · בת״ג הכר · ב׳ כתורס · ג׳ · ל׳ וודבר פעס

לְתוּקְפֵּיהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין
לְקַדָּמוּתֵיהּ וְשַׁנִּיק יְיָ יָת
מִצְרָאֵי בְּגוֹ יַמָּא׃ כח וְתָבוּ
מַיָּא וַחֲפוֹ יָת רְתִיכַיָּא וְיָת
פָּרָשַׁיָּא לְכָל מַשְׁרִיַת פַּרְעֹה
דְּעָלוּ בָּתְרֵיהוֹן בְּיַמָּא לָא
אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן עַד חַד׃
כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ
בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא וּמַיָּא
לְהוֹן שׁוּרִין מִיַּמִּינְהוֹן
וּמִסְּמָאלְהוֹן׃ ל וּפְרַק יְיָ
בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל
מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל
יָת מִצְרָאֵי מֵיְתִין עַל כֵּיף
יַמָּא׃ לא וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יָת
גְּבוּרַת יְדָא רַבְּתָא דַּעֲבַד
יְיָ בְּמִצְרָאֵי וּדְחִילוּ עַמָּא
מִן קֳדָם יְיָ וְהֵימִנוּ בְּמֵימְרָא
דַּייָ וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ׃

רשי

לאיתנו. לתקפו הראשון: נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים ורצין לקראת המים: וינער ה׳. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקב״ה בהן חיות לקבל היסורין: וינער. ושניק הוא ל׳ טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרשי אגדה: (כח) ויכסו את הרכב וגו׳ לכל חיל פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ״ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחשת. וכן לכל כלי המשכן לכל עבודתו ויתדותם ומיתריהם לכל כליהם ואינה אלא תקון לשון: (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו: (לא) את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב״ה. והרבה לשונות נופלין על ל׳ יד וכולן לשון יד ממש הן והמפרשו יתקן הלשון אחר

אבן עזרא

לאיתנו. לתקפו והוא שם דבר כמו נהרות איתן: נסים לקראתו. פירשתיו שהם חושבין בנוסם שהם חוזרין ליבשה והם הולכים לקראתו ישתאקו עצמות חוי הכלבי שאמר כי משה ידע את מיעוט הים ברדתו ועת רבותו בעלותו בהמשכו והוא העביר עמו במיעוט המים כמשפטו ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע ואלה דברי פגעון כי מנהג הים ברדתו לא ייבש מקום וישארו חומות מים מימינו ומשמאלו כי הכל ייבש ועוד כי לא יתברר סוף רדת הים ותחלת עלותו רק אחר שעות ועוד לא השלימו ישראל לעבור עד שטבע פרעה וחילו: וינער ה׳. מהבנין הכבד וקרוב ממנו גם אנכי נערתי כדרך רמה בים: (כח) וישובו המים. שהיו חומות: עד אחד. אפי׳ אחד לא נמלט וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד והמשורר אמר אחד מהם לא נותר: (כט) ובני ישראל. טעם להזכיר זה פעם אחר כי פרעה היה טבע ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים וזה היה פלא בתוך פלא כי במקום שהיו ישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מייבש ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובי׳ והעד הנאמן על זה הפי׳ שכתוב בשירה וברוח אפך נערמו מים וזאת הרוח היתה עם ישראל וכתוב נשפת ברוחך כסמו ים וזו היא שטבעה המצריים על כן כתוב בסוף השירה וישב ה׳ עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה וכי שש מאות אלף רגלי לא היה רביעית המחנה אולי על דרך אחר עברו או נקרע לי״ב קרעים כאשר אמרו חז״ל וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש: (ל) ויושע. עתה היו ישראל נושעים מיד מצרים כי עד עתה היה עליהם פחד המלך וכתיב כי המצריים טבעו בים והים לא השליכם אל היבשה כי כן כתוב תבלעמו ארץ על כן פי׳ וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים שהיו ישראל על שפת הים וראו מצרים מת כאשר טבע: (לא) וירא. כאשר ראו ישראל זו המכה הגדולה יראו מהשם כמו ויירא דוד את ה׳ ביום ההוא במות עוזא אשר שלח ידו בארון: ויאמינו בה׳. שהוא אמת והאמינו במשה שהוא עבדו ולא יעשה רק מה שיצוהו:
אז

לאיתנו ל׳ ומ״ל: הטה ג׳ חסר וסי׳ ובני ישראל הלכו ביבשת. וקם הבית אשר בעיר. ובתי החצרים. וכל מלכים דכו׳ במ״ב מל׳ וסי׳ ותפל החומה על עשרים. חומה ובריח נחשת. ויושע כולם מ״ל במ״ג וסי׳ ויושע דוד את ישבי. ויושע ה׳ את דוד בכל. קדמאה דשמואל. ויושע מחרב מפיהם. וא׳ קוה לה׳ ויושע לך: ויאמינו ג׳ וסי׳ בה׳ ובמשה עבדו. אנשי נינוה. ויאמינו בדבריו וישירו. אנ״ך: השירה בראש השיטה. לאמר. ורכבו. לישועה. אבי. שמו. שלשיו. אבן. ה׳ תרעץ . קמיך . אפיך . נוזלים . אויב . נפשי . ברוחך . אדירים . כמוך תנינא . פלא . בחסדך . קדשך . אחז . אדום . כל . ופחד . יעברו . קנית . לשבתך . ידיך :

תולדות אהרן נסים לקראתו. סוטה יא: וינער. סנהדרין לד: והמים לכם חומה. יומא ד: וירא ישראל. פסחים קיח ערכין טו: את היד הגדולה. ברכות נח סנהדרין לט: ויאמינו בה׳. עקרים מ״א פ׳ יח:

בעל הטורים לאיתנו אותיות לתנאו שהתנה הקב״ה עם הים במעשה בראשית שיבקע לפני ישראל: חמה מימינם ומשמאלם. חמה כתיב חסר שהקב״ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר עמהם בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה בי״ת רמ״ס בהוא בגימטריא פסל מיכה: ויאמינו ב׳. ויאמינו בה׳. ויאמינו אנשי נינוה בה׳ כדאיתא במדרש לא נשאר עד אחד שלא נשאר אלא אחד והוא פרעה והלך לנינוה ומלך שם וזהו ויאמינו אנשי נינוה בה׳ ונזכר למה שראה במצרים ועל הים: ובמשה ב׳. ובמשה עבדו וידבר העם באלהים ובמשה לומר לך החולק על רבו כחולק על השכינה והמאמין בדברי חכמים כמאמין בשכינה:

ספורנו

עוד: (כז) לאיתנו. בשוא גליו אל דרך הבקיעה שלא עשה כן מאז שנבקע: ומצרים נסים לקראתו. שמתחלת אשמורת הבקר יד ה׳ היתה בם להמם ואז אמרו אנוסה ונסו עד פנות הבקר דרך הבקיעה ובעת פנות בקר שב הים לאיתנו לשאת גליו במקום הבקיעה אשר הגיעו שם מצרים באותה שעה ונמצאו נסים לקראת הים: וינער ה׳ את מצרים. המלך ועמו נער אותם מעל המרכבות אל קרקע הים כמו אני נערתי. התנערי מעפר: (כח) וישובו המים. ברבות הגלים אל מקום הבקיעה: ויכסו את הרכב. אחר שננערו מעליהם העם אשר בם: ואת הפרשים. רוכבי הסוסים: לכל חיל פרעה הבאים אחריהם. המון כל רכב מצרים ורוכביהם שבאו אחר הפרשים למלחמה: (כט) ובני ישראל הלכו ביבשה. בעוד שמצרים היו טובעים בים כי לא שב לאיתנו באותו הקצה שהיו שם ישראל: (ל) ויושע ה׳ ביום ההוא את ישראל. במיתת המשתוללים בם לשעבדם נשארו הם בני חורין כי עד עת מותם היו ישראל כעבדים בורחים: (לא) היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים. מדוי מצרים הרעים שלקו בם על הים: וייראו העם. כאמרו אשר יגורת מפניהם:
אז

רמבן

יד ה׳ עשתה זאת בעבור ישראל אע״פ שאין הרוח בוקעת הים לגזרים לא שמו לבם גם לזאת ובאו אחריהם מרוב תאותם להרע להם וזה טעם וחזקתי את לב פרעה ויבאו אחריהם שחזק לבם לאמר ארדוף אויבי ואשיגם בים ואין מידי מציל ולא זכרו עתה כי ה׳ נלחם להם במצרים:

(כח) **ויכסו** את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה. כך דרך מקראות לדבר כן בלמד יתירה כמו לכל כלי המשכן לכל כליו תעשה נחשת ואינה אלא תיקון לשון. לשון רש״י. ואינו כן במקום הזה רק פירושו ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים והחיל אינם הרכב והפרשים אבל הם עמו אשר לקח עמו כמו שאמר למעלה כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו וכמוהו כסוי בלמד כמים לים מכסים ועשית מכסה לאהל ובא על המכסה על הקרב וכן רבים:

(לא) **וירא** ישראל את היד הגדולה. את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב״ה והרבה לשונות נופלים על לשון יד וכלן לשון יד ממש הן והמתקן יתקן הלשון אחר ענין הדבור לשון רש״י. אבל אונקלוס לא פירש היד הגדולה גבורה אבל אמר ית גבורת ידא רבתא ור״א אמר המכה הגדולה וכן הנה יד ה׳ הויה במקנך בכבדה מאד יד האלהים שם. ועל דרך האמת יאמר שנגלית להם היד הגדולה והיא מדת הדין שעשה ה׳ במצרים כי היתה שם במצרים מכה בהם וזה כמו על הארץ הראך את אשו הגדולה והוא הימין אשר תרעץ אויב והיא זרוע ה׳ שאומר הכתוב עורי עורי לבשי עז זרוע ה׳ הלא את היא המחרבת ויס לא יתעלם ממך מה שאמר לבשי עז ממה שכתבנו בפסוק מידי אביר יעקב:
אז

טו א אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ

א בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ לְמֵימַר נְשַׁבַּח וְנוֹדֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּיוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִּלֵיהּ הוּא סוּסְיָא וְרָכְבֵיהּ רְמָא בְיַמָּא׃ ב תּוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק דֵּין אֱלָהִי וְאֶבְנֵי לֵיהּ מַקְדְּשָׁא

וכו' חד מן י"ג מלין דנוקים וקמץ ג'

אז ישיר ב' וסי' משה. ישראל: ויאמרו לאמר ג' וסי' אז ישיר משה. ולו גוענו בגוע. הננו עצמך ובשרך: אשירה ג' וסי' אשירה לה' כי גאה גאה. אשירה נא לידידי. אנכי לה' אנכי אשירה אזמר. וכל כתובים דכו': עזי וזמרת ג' וסי' לישועה. הנה אל ישועתי. עזי וזמרת יה. דתהלים:

תולדות אהרן אז ישיר. ר"ה לא סוטה כז סנהדרין נא ע"ג כד: שירת הים. (מגלה עד): אז ישיר. (שקלים מה סוטה כ): ויאמרו לאמר. סוטה ל: אשירה לה'. חגיגה יג סוטה כז ל: זה אלי. שבת קלג סכה יא סוטה יא ל ב"ב טז סנהדרין מב מנחות כז: ואנוהו. שבת קלג מנחות כג:

רש"י

אמר ענין הדבור: (א) אז ישיר משה. אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן (יהושע י) אז ידבר יהושע. וכן (מלכים א' ז') ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה. (מלכים א יא) אז יבנה שלמה במה פירשו בו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל מדרש אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה ואין לומר וליישב ל' הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון (איוב א') ככה יעשה איוב (במדבר ט) על פי ה' יחנו. ויש אשר ישכון הענן. לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו בין ל' עתיד בין ל' עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה אינו יכול ליישבו בלשון הזה: כי גאה גאה. כתרגומו. (ד"א בא הכפל לומר שעשה דבר שא"א לב"ו לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס והסוס ורוכבו רמה בים וכל שא"א לעשות על ידי זולתו טפל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה וכן כל השירה תמצא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם כרש"י ישן). דבר אחר כי גאה גאה. על כל השירות וכל מה שאקלס בו עוד יש תוספת ולא כמדת אדם שמקלסין אותו ואין בו: סוס ורוכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותן לרום ויורדין לעומק ואין נפרדין: רמה. השליך וכן (דניאל ג) ורמו לגו אתון נורא. ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו (איוב לח) מי ירה אבן פנתה מלמעלה למטה: (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשורק וזמרת כמו וזמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך כמוהו בנקודתו במקרא אלא בג' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק (ירמיה יז) ה' עזי ומעזי (תהלים כח) עזי אליך אשמורה. וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפו"ם כשהיא מארכת באות שלישית ואין השניה בשב"א בחטף הראשונה נקודה בשור"ק כגון עז עזי רוק רוקי. חק חקי עול עלו יסור עולו כל כלו ושליטים על כלו ואלו ג' עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בחטף קמץ. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה. לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עזי כמו עזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עזי שם דבר הוא כמו (שם קכג) היושבי בשמים (עובדיה א) שוכני בחגוי סלע (דברים לג) שוכני סנה. וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא

אבן עזרא

(א) אז ישיר משה. משפט לשון הקדש לומר לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז אז יבנה שלמה אז ידבר יהושע אז יבדיל משה וככה בלשון ישמעאל. משה לבדו חבר השירה ולמדה ישראל ושורר כל אחד ואחד ואומר אשירה לה' וכמוהו ויצו משה וזקני ישראל כי המצוה משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל: ויאמרו לאמר. כל אחד ואחד ככה או בכל דור ודור: כי גאה גאה. הראה גאותו כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה והרוכב שהוא גבור שניהם השליכם בים כמשליך אבן כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת: (ב) עזי. אמר רבינו שלמה ז"ל כי יש הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין עזי בקבוץ על כן אמר כי יו"ד עזי וזמרת יו"ד נוסף ולא הראה לנו אחר כמו כן ואמר כי וזמרת יה סמוך כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לו לישועה כי חשב כי כמוהו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ומי שיבין בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם כי לאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל ואין הפרש בין עזי בקמץ חטף ובין היותו בקבוץ כי אמר הטריפני לחם חקי נאמר ממנו כי חקך וחק בניך. והנה בשירה הזאת נהלת בעזך בקמץ חטף וכמוהו ה' בעזך ישמח מלך והנה היו"ד סימן המדבר. א"ר משה הכהן בעבור רי"ש וזמרת קמוץ כי הוא וזמרתי יה ואם אתן שנת לעיני קמוץ כמו שנתי והנה נחלת שפרה עלי קמוץ כמו נחלתי ה' מנת חלקי וכוסי קמוץ כמו מנתי והנה מה יעשה במלת ומנת המלך שהוא קמוץ והוא סמוך ככה ים המלח ים כנרת ומי שהשיב לומר אלה זרות הן נאמר לו שיש עמהם עזי וזמרת יה ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה כמשפט לשון הקדש כאילו כתוב עזי וזמרת עזי יה והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו רק עזי ותפארת עזי הוא השם לבדו שהוא יה וזהו אחד משלשה שמות העצם אשר פירשתי ושלשתם מגזרה אחת ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון הוצרך להחליף היו"ד בוי"ו בשם הנכבד ומלת יה ידועה ובעבור אות הגרון נפתח היו"ד והוי"ו הנעלם הסירוהו כי יש לו סוד אחר מדרך המספר ומלאנו השם מחובר עם השם הנכבד והוא כמו כי עזי וזמרת יה ה' וכבר פירשתי כי השם פעם הוא שם העצם ופעם הוא שם תואר: זה אלי. תקיפי: ואנוהו. אושיבהו כנוה. וזה ישרת בעבור אחר זה אלהי

בעל הטורים אז ישיר ב'. בכא ואידך אז ישיר ישראל לומר אף על פי שלא הזכיר שם משה מ"מ גם הוא אומר שירה כמו בכאן אלא שלא הזכירו משום שלקה על ידי המים: אז ישיר. אמר בלשון שנתרעמתי ומאז באתי אל פרעה באותו לשון אתחיל לשבח ולקלם: ישיר. יו"ד שיר שיו"ד שירות הם. ים. באר. האזינו. יהושע. דבורה. חנה. דוד. שלמה. חזקיה. ושירה לעתיד: אשירה ג'. בכא ואידך אנכי לה' אנכי אשירה כמו בכאן טבעו בים סוף גם לשם נטל קישון גרפם ואידך אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו ע"ש גפן ממצרים תסיע: עזי ג'. בכא ואידך בהלל ואידך עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה ז"ש רז"ל שמים מתוקים היו נוזלים מקרקע הים ושאבו מים בששון:

רמבן

טו (א) **אז** ישיר משה. לשון רבינו שלמה כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה וכן עשה. ויאמרו לאמר וגו' וכן אז ידבר יהושע כשראה הנס אמר לו לבו לדבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל פי' אחריו עלי באר ענו לה וכן ובית יעשה לבת פרעה חשב בלבו לעשות לה הבית אז יבנה שלמה פירשוהו חכמי ישראל שבקש לבנות ולא בנה זהו ליישב פשוטו. ומה יאמר הרב בפסוק יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון וכל המזמור כן יהרג בברד גפנם ישלח בהם ערוב. וכן ומאין יבאו אליך מן המכים אשר יכוהו ארמים וכן ומשה יקח את האהל כי אינו לשון הוה שלא לקחו אלא פעם אחת אבל דרך הוא לומר עתיד במקום עבר וכן יאמרו במקומות רבים ההפך והטעם כי מנהג הלשון שהמספר ענין יעמיד עצמו בזמן שיתפון וירמוז למעשה פעם יעמיד עצמו בזמן המעשה וידבר בו בענין הווה ועומד עליו בתהלתו ויאמר ישיר ישראל כאלו משוררים לפניו וכן כלם ופעם יאחר עצמו ויאמר זה נעשה כבר והכל לאמת הענין ולכן רוב בשיבא זה יהיה בענין הנבואות: כי גאה גאה. על השירות ועל כל מה שאקלס בו עוד יש בו נוספות לשון רש"י. עשאו לשון רוממות וגדל ואולי כן הוא וכמוהו ופה ישית בגאון גליך כי גאו המים ויגאה כשחל תצודני לשון גדל ורבוי והנכון דעת אונקלוס לשון גאות ממש כי נתגאה על הסוס שמתגאה במלחמה ועל הגבור הרוכב בו כי את שניהם רמה בים וכן וברוב גאונך וכן כלם לשון גאות כי המתגאה ירומם עצמו במעלה:
(ב) **עזי** וזמרת יה. פירוש ר"א כי מלת עזי מושכת עזי וזמרת עזי יה והטעם הודה כי עוז ותקפו אשר יזמר בו הוא השם יהוה היה ישועתי זה אלי ואנוהו אושיבנו בנוה זה אלהי אבי וארוממנהו שאספר גבורותיו וזה הוא ודאי פשוטו של מקרא אבל לא הזכיר השם שלם והזכיר ממנו שתי אותיות בלבד

ספורנו

טו (א) אז ישיר. הסכים שישיר: כי גאה גאה. לו לבדו הגאות ליחס אליו על הטוב הנמצא ולא לפרעה התנין הגדול אשר אמר לי יאורי ואני עשיתני: סוס ורוכבו רמה בים. סוס פרעה ורוכבו כאמרו ונער פרעה וחילו בים סוף: (ב) עזי וזמרת יה. עזו וזמרתו של הקב"ה: רמה בים. את סוס ורוכבו כי בזה הראה עזו שהוא מלך על כל מלכים וראוי שיהללוהו הנושעים בקול זמרה שמחים להיות לעבדים למלך עולם: ויהי לי לישועה. והוא אשר רמה את האויב בים היה לי לישועה כאמרו ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו: זה אלי. הוא הנצחי והקדמון אלי אשר בהכרח יעלו כל סבות הנפסדים אליו וממנו תהיה נצחיות התמדתם: ואנוהו. אעשה נוה לשכנו בתוכנו וכו אתפלל אליו בלבד ואעבוד כראוי למטיב ומריע כאמרו ויתפלל אליו ויאמר הלילני כי אל יאתה כי אמנם העבודה והתפלה מכוונים למצוא חן: אלהי אבי. אלהי יעקב שהודיע באמרו אל אלהי ישראל שהוא נורא בגדלו ובהשגחתו שהם מדת הרחמים ומדת הדין: וארוממנהו. בהשתחויה והכנעה ובהודיע לכל שהתכלית המכוון לעשות רצונו הוא הטוב מכל התכליות בהיותו מרומם על כל ברכה ותהלה כענין

אבן עזרא

אלהי אבי והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב: וארוממנהו. שאספר גבורתו: (ג) ה' איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו והוא איש מלחמה לאויביהם ופי' איש כטעם הדבר והנה בכוכבים איש לא נעדר ובהיות איש אל עבר פניו ילכו ובמלאכים והאיש גבריאל והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה כמו איש אמונים איש שבו אמונים: ה' שמו. עתה יודע שמו כמו הקורא למי הים ה' שמו לבדו העושה ככה: (ד) מרכבות פרעה. שהיו כבדות ועמהם חילו כאילו ירה אותם כמו חץ שהוא קל ובעבור שהזכיר חילו הזכיר שלישיו שהיו על כלו. ואמר יפת כי ים סוף כמו קנה וסוף קמלו ותשם בסוף כי ים סוף קנה וסוף סביביו ולא סביבות שאר הימים. ור' ישועה אמר שם עיר כמו ים כנרת: (ה) תהומות. תהומות הארץ כמו תבלעמו ארץ ושורק יכסימו תחת חולם כמו לא תעבורי מזה: במצולות. המים העמוקים וכן ותשליכני מצולה בעמקי הגלים: (ו) נאדרי. היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי. ואמר פעמים ימינך ה'. כטעם כי הנה אויביך ה' נשאו נהרות והטעם כי פעם אחרי פעם פעמים אין להם מספר תעשה ככה שתרעץ ימינך האויב. והנה נאדרי בכח. הוא השם הנכבד וי"א שהוא שב אל הימין: (ז) וברוב גאונך. שהוא למעלה על כל גאה תוכל להרוס כל הקמים ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש כי החרון חום דומה לאש וברוח

מקרא ותרגום

אֱלֹהֵ֥י אָבִ֖י וַאֲרֹמְמֶֽנְהוּ׃ ג יְהוָ֖ה אִ֣ישׁ מִלְחָמָ֑ה יְהוָ֖ה שְׁמֽוֹ׃ ד מַרְכְּבֹ֥ת פַּרְעֹ֛ה וְחֵיל֖וֹ יָרָ֣ה בַיָּ֑ם וּמִבְחַ֥ר שָֽׁלִשָׁ֖יו טֻבְּע֥וּ בְיַם־ס֑וּף׃ ה תְּהֹמֹ֖ת יְכַסְיֻ֑מוּ יָרְד֥וּ בִמְצוֹלֹ֖ת כְּמוֹ־אָֽבֶן׃ ו יְמִֽינְךָ֣ יְהוָ֔ה נֶאְדָּרִ֖י בַּכֹּ֑חַ יְמִֽינְךָ֥ יְהוָ֖ה תִּרְעַ֥ץ אוֹיֵֽב׃ ז וּבְרֹ֥ב גְּאוֹנְךָ֖ תַּהֲרֹ֣ס קָמֶ֑יךָ תְּשַׁלַּח֙ חֲרֹ֣נְךָ֔

אֱלָהָא דַאֲבָהָתִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי׃ ג יְיָ מָרֵא נִצְחָן קְרָבַיָּא יְיָ שְׁמֵיהּ׃ ד רְתִיכֵי פַרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ שְׁדִי בְיַמָּא וּשְׁפַר גִּבָּרוֹהִי אִטְבַּעוּ בְיַמָּא דְסוּף׃ ה תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחַתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא׃ ו יְמִינָךְ יְיָ אַדִּירָא בְּחֵילָא יְמִינָךְ יְיָ תְּבָרַת סַנְאָה׃ ז וּבְסַגִּי תּוּקְפָךְ תְּבָרְתִּנּוּן לִדְקָמוּ עַל עַמָּךְ שַׁלַּחְתְּ רוּגְזָךְ שֵׁיצַתִּינּוּן

(בגליון: ג' וחסר · ר · ד' א' חסר · ג'. ל' וכ"כ · ל' . ג' חסר · דחסר במסורה ל' · ל'. ד' דגש · ג'. ס'. ל')

מרכבת ד' ג' מלאים וא' חסר וסי' פרעה. מרכבות השמש. עמי נריב. מרכבות כבודך. קדמאה חסר: ומבחר ב' וסי' ומבחר שלשיו טבעו. שדד מואב ועריו: תהמת ג' חסר דחסר וסי' קפאו תהמת בלב ים. תהמת יכסימו. עינות ותהמת יצאים בבקעה. וד' מלאים דמלאים וסי' כנס כנד מי הים. יעלו הרים בדעתו תהמת. באין תהומות חללתי ובמסורה אחריתי נמסר כל אורייתא תהמת חסר דחסר וב' מלאים. יעלו הרים. בדעתו התהומות נבקעו. מ"ל דמלא ושארא תהמות: במצולת ג' וסי' ירדו במצולת. ואת רדפיהם השלכת. במחשכים במצולת כתיב. דעזרא במצולות כתיב. וסי' בלשון תרגום נחתו רדיפיא לחשוכא: תשלח ח' וסי' בפרשת כי תצא:

תולדות אהרן ה' איש מלחמה. סוטה מב מח סנהדרין לג לו ע"ג ב: נאדרי בכח. ע"ג ד:

רשי

הוא לחיבת השם כמו (שופטים ה) לעזרת השם (ישעיה ט) בעברת ה' (קה"פ ג) על דברת בני האדם ול' זמרת ל' (ויקרא כה) לא תזמור (ישעיה כה) זמיר עריצים לשון כיסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו לישועה. ואל תתמה על לשון ויהי שלא נאמר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמת (מלכים א ו) את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות סביב. וכן בדברי הימים (ב י) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם (במדבר יד) מבלתי יכולת ה' וישחטם היה לו לומר שחטם (שם) והאנשים אשר שלח משה וגו' וימותו מתו היה לו לומר (שמות ט) ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים: ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה (ישעיה לג) נוה שאנן. (שם סה) לנוה צאן. דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום וכל הענין: אלהי אבי. הוא זה וארוממנהו. אלהי אבי. לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה ואלהותו עלי מימי אבותי: (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמות כמו (רות א) איש נעמי וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן (מלכים א' ב') וחזקת והיית לאיש. לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם כמ"ש (שמואל א' יז) ואני בא אליך בשם ה' צבאות. דבר אחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים ואין בו כח לעשות זו וזו: (ד) ירה בים. שדי בימא שדי ל' יריה. וכן הוא אומר (שמות יט) או ירה יירה. או אשתדאה אישתדי והתי"ו משמש באלו במקום יתפעל: ומבחר. שם דבר כמו מרכב משכב מקרא קדש: טבעו. (מ.ילתא) אין טביעה אלא במקום טיט כמו (תהלים סט) טבעתי ביון מצולה. (ירמיה לח) ויטבע ירמיהו בטיט מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שטעבדו את ישראל בחמר ובלבנים: (ה) יכסיומו. כמו יכסום והיו"ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו (דברים ח) ובאקך ירביון (תהלים לו) ירויון מדשן ביתך והיו"ד ראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פרשהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסומו מלאפו"ם (גם כאן מוכח להיות חולם כמ"ש): כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטורפין עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד: (ו) ימינך ימינך. שני פעמים כשישראל עושין רצונו של מקום השמאל נעשית ימין: ימינך ה' נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך השנית תרעץ אויב. ול"נ אותה ימין עצמה תרעץ אויב מה שא"א לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו (תהלים צב) כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו ודומיהם: נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גנובתי יום: תרעץ אויב. תמיד היא רועצת ומשברת האויב ודומה לו וירעצו וירוצצו את ישראל בשופטים (סימן י'). (דבר אחר ימינך הנאדרת בכח היא היא משברת ומלקה אויב): (ז) וברוב גאונך. אם היד בלבד רועצת האויב כשהוא מרומם ברוב גאונו אז יהרס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים ק"ו כששלח בם חרון אף יאכלמו: תהרוס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך ומי

בעל הטורים

בעה"ט מרכבות ד' במסרה. הכא ואידך ואת מרכבות השמש שרף באש גבי יאשיהו כשבער את עבודת גלולים מלמד שפרעה ואילו היו מאיירים עבודת גלולים שלהם על בגדיהם ואידך גבי שבנא מרכבות כבודך שהלך להשלים עם סנחריב ולעבוד עבודת גלולים אבל אני לא ידעתי נפשי בטוב עבודת גלולים אלא מרכבות עמי נדיב כדכתיב רוכב שמים בעזרך: ומבחר ב'. ומבחר שלשיו ואידך ומבחר בחוריו ירדו לטבח שלאחר שטבעו בים ירדו לטבח אבייהם בבלעים בבים: במצולת ג'. ירדו במצולת ואת רודפיהם השלכת במצולת ומחשכים במצולת שהיו במחשכים במצולות כדכתיב ויהי הענן והחשך: בכח ד' במסורה. נאדרי בכח ואידך הרימי בכח קולך דאיתקש גאולה אחרונה לראשונה ואידך איש חיל בכח קול ה' בכח וזהו שמדמין אותו לבריותיו: קמיך ב'. תהרוס קמיך שאון קמיך עולה תמיד ע"כ תהרוס קמיך: תשלח ה'. תשלח חרונך מבאריהם תשלח מלמד כמו שנקו הם על הים כך לקו במצרים והרם מבאריהם ואידך שלח תשלח את האם תשלח רוחך יבראון אבל ישראל עברו ביבשה בים כדכתיב תשלח קציריה עד ים ומ"מ לא נכנסו לארץ כדכתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך שתשלח האבות מעל פניו ומיתתם במדבר ולקח הבנים והכניסם לארץ מ"מ יש להם חלק לעוה"ב כדכתיב תשלח רוחך יבראון:

ספורנו

כענין למדני לעשות רצונך כי אתה אלהי: (ג) ה' איש מלחמה ה' שמו. אע"פ שהוא איש מלחמה ומכרית הרשעים במדת הדין מכל מקום ה' שמו במדת רחמים כי בזה הוא נותן הויה ומציאות לעולמו בהיותו מכלה קוצים מן הכרם שהם מחריבי עולם: (ד) מרכבות פרעה וכו'. אחר שספרו אבדן סוס ורוכבו שהוא פרעה וסוסו ונתנו עליו הודאה לאל ית' ספרו מלחמתו בחיל פרעה ומבחר שלישיו שהם היו עקר כל הכת: (ו) ימינך ה' נאדרי בכח. לא ימין חיל פרעה ומבחר שלישיו הבוטחים בזרוע בשר. וזאת היא הודאה שנתנו לאל ית' על מלחמתו זאת השנית: ימינך ה' תרעץ אויב. יהי רצון שיהיה כן לעתיד שתרעץ כל אויב לישראל כענין כן יאבדו כל

רמבן

בלבד ודרך משה רבינו בכל התורה להזכיר השם הגדול כלו אשר אמר לו זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. וכבר דרשו בפסוק כי יד על כס יה נשבע הקב"ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה זרעו של עמלק. ועל דרך האמת בעבור כי ישועת הים כולה היתה על יד מלאך האלהים הוא שכתוב עליו כי שמי בקרבו וכמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה כי היד ירמוז למדת הדין אשר היא היד הגדולה והנוקמת והיא המקרעת הים כמו שפירש הנביא עורי עורי לבשי עוז הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה וכמו שכתב למעלה בעבור כן אמר כי עזי וזמרת יה ה' הזה כי ביה ה' צור עולמים וכן ביאור מה לך הים כי תנוס מלפני אלוה יעקב וכן אמרו במכילתא ירדו ליש שכינה עמהם שנאמר ויסע מלאך האלהים ובאלה שמות רבה אמר אין עוז אלא דין שנאמר ועוז מלך משפט אהב: זה אלי ואנוהו. ואמעלה אותו אל נוה עליון אלהי אבותי שנראה להם באל שדי ועתה ארוממנו אותו בשם השלם כי מעתה יהיה השם איש מלחמה ויהיה ה' שמו כטעם עתה ארומם עתה אנשא ויתכן שירמוז זה לשבע ספירות בחכמה. כמו זה שמי לעולם וזה זכרי. ובמכילתא אלי עמי נהג במדת רחמים ועם אבותי במדת הדין ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר אלי אלי למה עזבתני אל נא רפא נא לה אל ה' ויאר לנו ואם כן יאמר זה אלי כי עמי הוא אל בזה כי יתעלה עם הרחמים להיות רחמן בדינו:

(ו) ימינך ה' תרעץ אויב ל' רש"י פשוטו של דבר ימינך הנאדר בכח מה מלאכתה ימינך ה' תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך

ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על צדיקים וכן הוא אומר (תהלים פג) כי הנה אויביך יהמיון ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום: (ח) וברוח אפיך. היוצא משני נחירים של אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך כדי להשמיע אוזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין הדבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן (תהלים יח) עלה עשן באפו וכן ומרוח אפו יכלו וזהו שאמרו (ישעיה מח) למען שמי אאריך אפי כשזועפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה (שם) ותהלתי אחטם לך למען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו לך בשבילך אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת (דף נא) כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו (איוב ל) ועצמי חרה מני חורב לשון שרפה ומוקד שהנחירי' מתחממי' ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר (אסתר א) בערה בו ובנוח החמה אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערמימות ולשון נחות המקרא כמו (שיר ז) ערמת חטים ונצבו כמו נד יוכיח: נערמו. ממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. לשון צבור וכנוס כמו (ישעיה יז) נד קציר ביום נחלה (תהלים לג) כונס כנד לא כתיב כנאד אלא כנד ואלו היה כנד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כבנאד מי הים אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן (יהושע ג') קמו נד אחד ויעמדו כל אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות ובצורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפום כמו (תהלים נו) שימה דמעתי בנאדך. (שופטים ד) את נאד החלב: קפאו. כמו (איוב י) וכגבינה תקפיאני שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצריים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן. עד לב השמים. (שמואל ב יח) בלב האלה. לשון עיקרו ותקפו של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף ואשיג ואחלק שלל עם שרי ועבדי: תמלאמו. יתמלא מהם נפשי רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא מהם יש הרבה בלשון הזה (שופטים א) כי ארץ הנגב נתתני כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום כמו דבר עמו. (ירמיה י) בני יצאוני כמו יצאו ממני (איוב לא) מספר צעדי אגידנו כמו אגיד לו אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם. (ירמיה מח) וכליו יריקו. ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש אריק חרבי כלשון (בראשית יד) וירק את חניכיו אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק (ירמיה מח) לא הורק מכלי אל כלי. לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין. וכן (יחזקאל כח) והריקו חרבותם על יופי חכמתך דחירם: תורישמו לשון רישות ודלות כמו (שמואל א' ב') מוריש ומעשיר: (י) נשפת. לשון הפחה וכן (ישעיה מ) וגם נשף בהם: צללו. שקעו עמקו לשון מצולה כעופרת אבר פלו"ם בלעז

(ח) וברוח אפך. כמו מרוח אפו יכלו תגער במים ויקרשו: נערמו מים. כמו ערמת חטים: כמו נד נוזלים. והמים. שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים שבו כמו נד כמו קמו נד אחד כמו חומה: קפאו תהומות. נקרשו כמו וקפאון: בלב ים. באמצע הגוף כנגד רוחב הגוף: (ט) אמר אויב. הוא פרעה. ומלת תמלאמו. קשה ורבי מרינוס אומר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל ממונם כדרך בני יצאוני והטעם דבק עם אחלק שלל ואחרים אומרים מגזרת אשר מלאו לבו ואחר כן אורישם: תורישמו ידי. תשמידם וכן ואם לא תורישו: (י) נשפת ברוחך. מגזרת נשף כי בנשף הבאת רוח שהטביע אותם: צללו. מגזרת מצולות כמו לקול צללו שפתי. ובמים אדירים דבק עם צללו כאילו אמר צללו במים אדירים כעופרת. ועופרת מגזרת עפר כי השפה מיני מתכות אם יושמו תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות ולעולם העופרת

יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם׃ ט אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ י נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם

ג׳. כ׳ מ״ל כְּנוּרָא לְקַשָּׁא׃ ח וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חַכִּימָא מַיָּא קָמוּ כְשׁוּר ג׳ אָזְלַיָּא קְפוֹ תְהוֹמֵי בְּלִבָּא ג׳. ג׳ דְיַמָּא׃ ט דַּהֲוָה אָמַר סַנְאָה ג׳ אֶרְדּוֹף אַדְבֵּיק אֲפַלֵּג בִּיזְתָא ג׳. ד׳ תִּשְׂבַּע מִנְהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף ג׳ חַרְבִּי תְּשֵׁיצִינוּן יְדִי׃ י אֲמַרְתָּ בְּמֵימְרָךְ חֲפָא ג׳. ז׳ רפין עֲלֵיהוֹן יַמָּא אִשְׁתְּקַעוּ כַּאֲבָרָא בְּמַיִין תַּקִּיפִין׃

כקש ב׳ וסי׳ יאכלמו. תזרם ורוח תשאם: אפיך ב׳ מלאים נמסר פרשת בראשית: בלב ים ד׳ וסי׳ קפאו תהמת. והיית כשכב בלב ים. והכבד מאד בלב ים. דרך אניה בלב ים: ארדף ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא וסי׳ אויב. אהרי הגדוד. בתראה מלא: אריק ד׳ וסי׳ אמר אויב. והרב אדיק אחריהם. שלישתך בדבר ימותו. וכל אשר סביבותיו אזרה וכל אגפיו. ותלתיהון ביחזקאל: צללו ג׳ וסי׳ בעפרת ׳ לקול צללו שפתי. שערי ירושלים. וסי׳ בלשון תרגום אעיל תרעא כאברא:

תולדות אהרן כעופרת. מנחות נג:

בעל הטורים וברוח ד׳ במסורה. הכא וברוח שפתיו ימית רשע. וברוח בער שברות ממית הרשעים ומבערם ואידך וברוח פיו כל צבאם שאלו הוא מבער ברוח ואלו בורא ברוח: בלב ים ג׳. קפאו תהומות בלב ים. דרך אניה בלב ים. כשוכב בלב ים פי׳ ישראל הלכו בים בדרך ישרה וסלולה כדרך האניה בלב ים כדכתיב דרך לעבור גאולים. אבל מצרים הלכו מעורפים בלא דרך והיו כשוכב בלב ים: צללו ג׳. הכא. ואידך לקול צללו שפתי. ואידך כאשר צללו שערי ירושלים. לומר שהביא על מצרים קולות והרב. קולות דכתיב לקול צללו והרב מה צללו דהתם דכתיב אם תשנו יד אעלה בכם אף הכא קולות והרב:

רמבן

אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו עד מתי רשעים ה׳ עד מתי רשעים יעלוזו נשאו נהרות ה׳ נשאו נהרות קולם ודבים ככה. ואינו נכון לדעתי כי הפסוקים יכפלו מלות לומר כי תמיד יהיה ככה מבלי שיבארו ענין רק בפעם השנית ואלו אמר ימינך ה׳ ימינך ה׳ תרעץ אויב היה כמות אלו הנזכרים. ור״א אמר כי פירושו ימינך ה׳ שאתה נאדרי בכח ימינך ה׳ תרעץ אויב שהוא כמו אלה הנזכר ויותר נכון לומר ימינך ה׳ הוא נאדר בכח להשפיל לכל גאה ורם ימינך ה׳ תרעץ אויב בכח גדול והזכיר ימין בלשון זכר ונקבה כמו יד ה׳ שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר והוא כפול כדרך הנבואות ודרך האמת ידענה המשכיל מן הפסוקים הראשונים שפירשתי וכך אמרו היתה ידו אחת משקעתן וידו אחת מצלת אותם כי הכח מציל כענין ועתה יגדל נא כח אדני:

(ט) אמר אויב. לעמו כשפתם בדברים ארדפם ואשיגם ואחלק שלל עם שרי ועבדי לשון רש״י. וראיתי במדרש חזית כך תני ר׳ ישמעאל אמר אויב ארדוף אשיג היה ראוי להיות תחלת השירה ולמה לא נכתב אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ואונקלוס סובר כן ולכך תרגם והוא אמר שנאה על תחלת מחשבתו ברדפו אחריהם. ולדעתי בדרך הפשט הוא סדור בפסוק הראשון ממנו כי מתחלה אמר שטבעו בים וירדו במצולות והיה זה כאשר שבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים ואח״כ שב לומר איך נעשה זה כי ברוח אפך היא רוח קדים עזה נערמו מים מתחלה וקפאו התהומות ומפני זה חשב האויב שירדוף וישיגם בים ויחלק שללם ותמלא נפשו מהם ונשפת עליהם ברוחך וכסמו הים והזכיר זה כי גם במחשבתו זאת סבה ופלא מאת השם שחזק לבם וסכל עצתם לבא בים כאשר פירשתי למעלה על כן אמר אחריו מי כמוכה באלים עושה גדולות ונפלאות בדבר והפכו:

(י) נשפת ברוחך. אמר ר״א מגזרת נשף כי בנשף הביא רוח שהטביעה אותם. ורש״י פירש לשון הפחה כמו וגם נשף בהם ויבשו ויפה פירש. ודעתי עוד שענינו כמו בבי״ת נשבת ברוחך מלשון כי רוח ה׳ נשבה בו ישב יזלו מים כי שתי האותיות האלה ישמשו בענין אחד כמו על גפי מרומי קרת על גבי אם בגפו וכן ורכוש להם יבזור בזר עמים לשון פזור. וכן בשמות יחליפו אותם שובך שופך. ולרבותינו במשנה הבקר לעניים הבקר כמו הפקר ומן עבשו פרודות יאמר עפוש ואמר בן פקועה במקום בן בקועה מפני שנבקעה ומצאו שם בן תשעה חי וכן על דעתי הכפישני באפר הכבישני מלשון ומלאו את הארץ וכבשוה יכבוש עונותינו ובלשונם עוד מדה כפושה כמו כבושה וענין הכתוב כי ברוחך הקשה והעזה נערמו מי הים ונשפת ברוחך אשר אתה מנהג הים וכסמו ים וזהו וישב הים לפנות בקר לאיתנו כי שב לנשוב בו הרוח כאשר יעשה באיתנו בשוא גליו. וטעם צללו כעופרת שבאו במצולות כמו העופרת והזכיר זה בשירה כמו אבן כעופרת כי גם זה להם מיד ה׳ שהיו בהם אנשים רבים יודעים לשחות והיו קרוב ליבשה אף כי רוכבי הסוסים במים כלם היו ראוים להנצל כי הסוסים שטים הרבה על פני המים וכן תופשי המגינים נצלים במים ובכאן לא נמלט מהם אחד וזהו טעם וינער ה׳ את מצרים שהיה השם מגביהם ברוחו הקשה ומשפילם בים מלשון ונגערו רשעים ממנה והיה החסון לנעורת מה שמפיך ומפיל מן הפשתן המתקן אותו:

ספורנו

כל אויביך ה׳: (ח) וברוח אפיך נערמו מים. עתה ספר המלחמה הגדולה שנלחם האל ית׳ בהמון מצרים ואמר הנה ברוח אפיך נבקע הים ונעשו המים כערמה וכנד וקפאו התהומות בקרקע הים באופן שיכלו ישראל לעבור וכאשר אמר אויב ארדוף אחריהם בים: (ט) אשיג אחלק שלל. והם היו המון כל רכב מצרים שלא באו אלא לגזול ממונם של ישראל: (י) נשפת ברוחך. באותו הרוח עצמו שהקפיא קרקע הים ונעשה דרך לעבור גאולים. נשפת לכסות הרודפים ולאבדם: אדירים. שרים ורא״שי עם צללו כעופרת במים ומהם היו השלישים על כלו שמנה פרעה על כל רכב

אבן עזרא

העופרת תוסיף: (יא) באלים ה'. הם מלאכי מעלה הקדושים ובני אלים הם הכוכבים ועוד אפרש זה בפרשת כי תשא: נאדר בקדש. הוא כסא הכבוד. וטעם נורא תהלות. כי כל המהללים יראים הם להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא: (יב) נטית ימינך. מהו הפלא כי שמך עליון בעליונים ותשם נטית ימינך ובלע' הארץ שהיא למטה מכל השפלים את האויב והנה כדרך משל כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים אל תחת הים. וטעם ימינך כחך: (יג) נחית בחסדך. אמר נחית לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות. וטעם בחסדך על עמודי הענן והאש כי הוא המנחה אותם או זה רמז לאשר נחם עד עתה: נהלת. כמו אתנהלה לאטי: בעזך. ולא בעוזם: אל נוה קדשך. הוא הר סיני שהם שכן הכבוד וכן כתוב ואביא אתכם אלי: (יד) שמעו עמים. שהם סביבותיהם גם יעברו עליהם: חיל אחז יושבי פלשת. יושבי ארץ פלשת כי יושבי לאות על זה: (טו) אילי. ביו"ד כמו כבשים כי השרים כדמותם כאן והנה פלשתים ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר: נמוגו כל יושבי כנען. בעבור השמועות כדרך ונשמע וימס לבבנו גם יושבי כנען

רשי

בלעו: (יא) באלים. בחזקים כמו (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח. (תהלים כב) אילותי לעזרתי חושה: נורא תהלות. יראו מלהגיד תהלותיך פן ימעט כמ"ש לך דומי' תהלה: (יב) נטית ימינך. כשהקדוש ברוך הוא נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתו וכן הוא אומר (ישעיה לא) וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עוזר משל לכלי זכוכית הנתונים בידי אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין: תבלעמו ארץ. מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק: (יג) נהלת. לשון מנהל ואונקלוס תרגם לשון טעינה וסבל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית: (יד) ירגזון. מתרגזין: יושבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרי' שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. (מכילתא) והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל: נמוגו. נמסו כמו (תהלים סה) ברביבים תמוגגנה. אמרו עלינו הם באים לכלותנו ולירש את ארצנו:

תפול

אַדִּירִים׃ יא מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא׃ יב נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ יג נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ׃ יד שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ טו אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃

ל' וחסר. ד' ג' חסר. מי. ל'. ב' כלאן עמך. כ'. ג'. ג' וחסר. ג' ר"פ. ב'. ל'.

יא לֵית בַּר מִנָּךְ אַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ לֵית בַּר מִנָּךְ אֱלָהָא אַתְּ אַדִּיר בְּקוּדְשָׁא דְּחִיל תּוּשְׁבְּחָן עָבֵד פְּרִישָׁן׃ יב אֲרֵימְתְּ יְמִינָךְ בְּלָעַתְנוּן אַרְעָא׃ יג דַּבַּרְתְּ בְּטַבְוָתָךְ לְעַמָּא דְנָן דִּפְרַקְתָּא סוֹבַרְתְּהִי בְּתוּקְפָךְ לְדִירָא דְקוּדְשָׁךְ׃ יד שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא זָעוּ דַּחֲלָא אֲחַדְתִּינוּן לְדַהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלֶשֶׁת׃ טו בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם תַּקִּיפֵי מוֹאָב אֲחַדְתִּינוּן רְתִיתָא אִתְבָּרוּ כֹּל דַּהֲווֹ

עשה ח' קמצין וסי' מי כמכה. מלא אתם חכמת לב. והיו שתותיה מרכאים פגעת את שש. עשה ארץ בכחו. דריש ירמיה. וחברו דסוף ירמיה. תועבת ה' שפתי שקר. עשיר ורש נפגשו וכל אמ"ת דתקי"ע פי' אלה הדברים מלכים תרי עשר ד"ה ההלים קהלת עזרא דכו' קמצין במכ"ב פתחין וסי' מצויין במלכים ב' סי' ז' גבי וארבעה אנשים היו מצרעים: עם זו ג' וסי' עם זו גאלת. עם זו קנית. עם זו יצרת לי: בעזך ג' וחסר וסי' נהלת בעזך. אתה פוררת בעזך. ה' בעזך ישמח: שמעו ג' ר"פ וסי' שמעו עמים. שמעו גוים קלונך. שמעו כי נאנחה. אנ"ך: אחז ב' וסי' חיל אחז יושבי. והנה אחז בקרנות: נמגו ד' וחסר וסי' נמגו כל יושבי כנען. וכי נמגו כל יושבי הארץ. גם נמגו כל יושבי. נמגו בים דאגה דירמיה:

תולדות אהרן מי כמוך. ר"ס נא גטין נו עקרים מב כג: אל נוה קדשך. כ"ב לא:

בעל הטורים באלם ב' במסורה. מי כמוך באלים. הנחמים באלים דרשו על עבודת גלולים שעובין אותם תחת האילנות כמו תחת האלה רגילים לעשות שיש לה צל כי יש אברות שיש להן פירות ואין להם צל ואלה יש לה צל ואין לה פירות אבל הקב"ה צלו נאה ופירותיו מתוקים ויש לו צל והיינו דכתיב בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: נחית ב' במסורה. נחית בחסדך. נחית כצאן עמך. מה הרועה מרעה כאן כל אחד לפי המרעה הראוי לו כך היה הענן מנהה אותם כ"א לפי מהלכו הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומה הרועה מרכין כאן כגברים שלא יכה שרב ושמש כך היו מוקפים בעננים שלא יכם שרב ושמש:

ספורנו

רכב מצרים: (יא) מי כמוך באלים. נתן שבח לאל ית' על מלחמתו השלישית נגד המון רכב מצרים ואמר מי כמוך בחזקים שיוכל לשנות טבע הנמצאים הבלתי נפסדים בטבעם: נאדר בקדש. הנה הקדוש במוחלט הוא הבלתי נפסד כלל. כאמרם ז"ל סנהדרין (פרק חלק) מתים שעתיד הקב"ה להחיות אינם חוזרין לעפרם שנא' הנשאר בירושלים קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים כו'. אמר שאין כמו האל ית' נודע לאדיר ומלך על כל אלהים קדושים ונצחיים ולפיכך לו לבדו יאות לשנות טבע כל נמצא בלתי נפסד כי נצחיות כל נצחי לא יהיה זולתי מאתו ית': נורא תהלות. ומי שידע גודל תהלותיו ייראהו בשבילו לא בשביל יראת עונש שיבא מאתו: עשה פלא. עושה מה שיפלא מן הטבע לעשות בשום אופן כגון עמוד הענן ועמוד האש: (יג) נחית בחסדך עם זו גאלת. מעת שגאלתם וזה כשהוצאתם חוץ לגבול מצרים ובאו לשכות התחלת להנחותם הדרך כאמרו ויסעו מסכות וה' הולך לפניהם: נהלת בעזך. נהלת אותם ביבשה בתוך הים כאמרו מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו: אל נוה קדשך. בדרך נכון ללכת אל נוה קדשך לקדשם שם לעבודתך: (טו) אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב. כשראו אלו הנסים אע"פ שידעו שלא עליהם יעלו ישראל למלחמה מכל מקום נבהלו לראות: יאחזמו רעד. יהי רצון שיאחזמו רעד ולא יתקוממו עלינו: נמוגו כל יושבי כנען. הנה יושבי כנען בשמעם כל אלה נמוגו בלי ספק כי ידעו שעליהם עלו לגרשם כאמרו וימס לבבנו

רמבן

(יא) **מי** כמוכה באלם ה'. בחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח אילותי לעזרתי חושה לשון רש"י. ובאמת שהלשון לשון תוקף וחוזק אבל מי כמוכה באלים במלאכי מעלה שהם נקראים אלים מלשון זה אלי ואנוהו והקב"ה נקרא אל עליון על כלם וכן ועל אל אלים ידבר נפלאות כמו הוא אלהי האלהים וכן הבו לה' בני אלים כמו בני האלהים כי יקראו אלים ובני אלים וכן יקראו האלהים ובני אלהים כי גדול ה' מכל האלהים ויבאו בני האלהים להתיצב על ה'. ויש אומרים כי בני איננו סמיכות וכן בני שלשים אנשי מחקה על הקיר וזה טעם מי כמוכה נאדר בקדש שאין כמהו אדיר במעון הקדש בשמים ובמכילתא מי כמוכה באלו שהם משמשים לפניך במרום שנאמר כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים אל נערץ בסוד קדושים רבה: נורא תהלות. יראוי מלהגיד תהלותיו פן ימעטו כמו ולך דומיה תהלה לשון רש"י. גם כן פירש ר"א כי כל המהללים יראים להלל שמו כי מי ישמיע כל תהלתו והם חייבים להלל שמו כי הוא לבדו עושה פלא. ולפי דעתי כי טעם נורא תהלות שהוא נורא בתהלות כי יעשה דברים נוראים ומתהלל בהם שעשה נקמות בעוברי רצונו והושיע בהם את עבדיו והנה הוא בזה נורא ומהולל מאד ובעבור כי מלכי ארץ נוראים בעשק וגלוז אמר כי הוא נורא בדברים אשר הוא מהולל בהם כי לך דומיה תהלה על דרך הפשט שתוחלת לך תהלה כי כל המיחלים לך יפיקו רצונם ויהללו שמך בציון וישלמו שם את נדרם אשר נדרו בעת צרתם מלשון אך לאלהים דומי נפשי כי ממנו תקותי וידום השמש וירח עמד וכן אך לאלהים דומיה נפשי מיחלת כך נראה לי. ואחרים שמעתי אומרים לך משתתקת התהלה כי לא תשיג תהלה לפעליך הגדולים והנוראים מלשון ולילה ולא דומיה לי ויהיה טעם אלהים בציון האלהים אשר בציון כלומר השוכן שם והנכון מה שאמרנו:

(יב) **נטית** ימינך תבלעמו ארץ. הטעם כי אחר שנשפת ברוחך וכסמו הים נטית עליהם ימינך וזרועך ותבלעמו ארץ והענין כי אחר שטבעו השליכם הים כמנהג הימים וכן אמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ושם יכלו וישובו לעפר על הארץ כשהיו והנה הם נבלעים ונשחתים כמו יחד סביב ותבלעני בלע ה' ולא חמל ודרך אורחותיך בלעו השחיתו. ורבותינו אמרו שפתחה הארץ את פיה ובלעה אותם שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק ואין לשון ימין ויד נטויה רק לנקמה ולהשחתה ואולי יפרשו נטית ימינך להמיתם בים ותבלעמו הארץ אחר כך והיא הקבורה שזכו אליה:

(יג) **נחית** בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך. אמר ר"א כי הוא עבר במקום עתיד כי כן יבא בנבואות. ועל דעתי כי יאמר נטית ימינך על האויב ותבלעם הארץ ונחית בחסדך בעמוד הענן לנחותם הדרך. עם זו גאלת ונהלת אותם בעז ידך אל נוה קדשך כי אליו הולכים וכן ונהרו אליו כל הגוים. ונוה קדשך הוא בית המקדש כאשר יאמר עוד מקדש אדני כוננו ידיך וכן אמרו במכילתא אין נוה אלא בית המקדש שנאמר חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן:

(יד) **שמעו** עמים ירגזון. יאמר כאשר שמעו העמים ירגזון מתגרת ידך וחיל אחז יושבי פלשת בעת ששמעו ויתכן שיאמר כי כבר שמעו העמים כל אשר עשה השם בארץ מצרים וירגזון תמיד מן המחלה אשר שם בהם ויתפלל שתפול עליהם אימה ופחד שלא יצאו לקראת ישראל למלחמה. ואמר ר"א כי תפול עליהם שב אל פלשת אדום ומואב לא אל כנען. וזהו שאמר עד יעבור עמך ה' כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען. ולא נלחמו עמהם

ואם

רשי

(טז) תפול עליהם אימתה. (מכילתא) על הרחוקים: ופחד. על הקרובים כענין שנאמר (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו': עד יעבר עד יעבר. כתרגומו: קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם: (יז) תביאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (נראה שלא יכנסו לארץ וכו' והכי איתא בהדיא פ' יש נוחלין דף קי"ט ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות אף שלא נגזר גזרת מרגלים עדיין ת"מ ניבא ולא ידע מה ניבא מהרש"ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה אשר פעלת: מקדש ה'. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם של אחריו המקדש אשר כוננו ידיך ה'. חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנאמר (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכ' שלו: (יח) לעול' ועד. לשון עולמות והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל (ירמיה כט) ואנכי היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא: (יט) כי בא סוס פרעה. כאשר בא: (כ) ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהית' אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאיתא בסוטה (דף יב). ד"א אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו: את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחולות. מובטחות היו צדקניו' שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפי' ממצרי': (כא) ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים

אבן עזרא

כנען ארץ כנען: (טז) תפול עליהם. שב אל אדום ואל מואב אע"פ שהזכיר למעלה כנען וכמוהו בעמוד ענן ידבר אליהם כאשר פירשתי ויסם דמי מלחמה בשלום שב אל אבנר לבדו את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו שב אל אשתו ואמהותיו וכל זה בעבור עד יעבור עמך ה' שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען: ואמר עד יעבור. פעמים כי סבבו את הר שעיר ימים רבים: וטעם קנית. שהיו עבדים למצרים ואתה קנית אותם להיות לך לעבדים: (יז) תבאמו ותטעמו. תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו כדרך בהר מרום ישראל אשתלנו: בהר. כמו ההר הטוב הזה והלבנון או רמז להר המוריה על כן כתוב אחריו מכון לשבתך פעלת ה': וטעם פעלת ה'. שאתה כוננתו מקדש מכון לך כי המקום הנזכר הוא כנגד המקום הנכבד מהעליון כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכ' העומד על ראשם וחכמי המזלות יבינו זה. ומלת מקדש. כמו מקדש וכמוהו השבת מטהרו כי הדגש בטי"ת נוסף כדגש קו"ף מקדש ובעבור שהיה בקו"ף שוא נע נרפה הדל"ת כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שתים וכבר הזכרתי דקדוקו. והנה כוננו ידיך. כמו פעלת כי הטעם כפול: (יח) ה' ימלוך. כאשר יבנה בית המקדש לשמו אז תראה מלכותו בארץ. וטעם לעולם ועד. על דרך קצרה כי הוא לעולם ועד עולם ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי"ו יפתחוהו כמו שור וכשב ועז ועבור זה נפתח ועד והנה אמר ואוכל מכל ובסוף הפסוק הנחש השיאני ואוכל על כן אמרו לעולם ועד: (יט) כי בא סוס פרעה. לפי דעתי כי גם זה הפסוק

מקרא

טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד
בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־
יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־
זוּ קָנִיתָ׃ יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ
בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ
פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ
יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם
וָעֶד׃ יט כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה
בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה
עֲלֵהֶם אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ
הַיָּם׃ פ
כ וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת
אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ
כָל־הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים
וּבִמְחֹלֹת׃ כא וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם
שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס

(מסורה בצד: ג'. ב' המשל · ב' מ"ל · ג'. ל' וכ"כ. ל' · ג' · ל'. קל"ד · ג' חסר. י"ח חסר בתורה · ל' פתח לרש"י ות"ע. · כ"ד · י"ג חסר בתורה · ל' וכ"כ · ב' · ב' חסר · ב' ובענין)

אונקלוס

יְתֵבִין בִּכְנָעַן׃ טז תִּפֵּיל
עֲלֵיהוֹן אֵימְתָא וְדַחַלְתָּא
בִּסְגֵי תוּקְפָךְ יִשְׁתְּקוּן
כְּאַבְנָא עַד דְּיַעְבַּר עַמָּךְ יְיָ
יָת אַרְנוֹנָא עַד דְּיַעְבַּר עַמָּא
דְּנַן דִּי פְּרַקְתָּא יָת יַרְדְּנָא׃
יז תַּעֲלִינוּן וְתַשְׁרֵינוּן בְּטוּרָא
דְּאַחְסַנְתָּךְ אֲתַר מְתַקַּן
לְבֵית שְׁכִינְתָּךְ אַתְקֵינְתָּא
מַקְדְּשָׁא יְיָ אַתְקְנוּהִי
יְדָךְ׃ יח יְיָ מַלְכוּתֵיהּ קָאֵם
לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃
יט אֲרֵי עָלוּ סוּסָוַת פַּרְעֹה
בִּרְתִיכוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי בְּיַמָּא
וְאָתֵיב יְיָ עֲלֵיהוֹן יָת מֵי יַמָּא
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ בְיַבֶּשְׁתָּא
בְּגוֹ יַמָּא׃ כ וּנְסֵיבַת מִרְיָם
נְבִיאֲתָא אֲחָתָא דְאַהֲרֹן יָת
תּוּפָּא בִּידַהּ וּנְפַקוּ כָל
נְשַׁיָּא בַּתְרַהָא בְּתֻפִּין
וּבְחִנְגִּין׃ כא וּמְעַנְיָא לְהֵן
מִרְיָם שַׁבַּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ
אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּוְתָנַיָּא וְגֵיאוּתָא דִילֵיהּ הִיא סוּסְיָא

מסורה

לשבתך ג' וסי' מכון לשבתך פעלת. בנה בניתי בית זבול. ואני בניתי בית זבול: ידיך חד מן י"א מלאים וסימן באיוב סימן י"ד סוף מענה אמנם כי אתם עם: לעולם ועד ט' וסי' ה' ימלוך. כי כל העמים ילכו. גערת גוים אבדת רשע. אזכירה שמך בכל דור. ואשמרה תורתך. תהלה לדוד ארוממך. בכל יום. תהלת ה' ידבר פי. והמשכילים יזהירו: לעלם י"ח חסר גמסר בתהלים סימן ע"ה: בתפים ובמחלת ב' וסי' ותקח מרים. ויבא יפתח:

תולדות אהרן תפול עליהם. סוטה לו: עד יעבור. ברכות ד סוטה לו סנהדרין נח אבות יג: עם זו קנית פסחים פז מנחות יג: תבאמו. כתובות סב ב"ב קיט עקידה שער א': מכון לשבתך. (ברכות ה): פעלת ה'. סנהדרין נב: מקדש ה'. ברכות לג כתובות ס אבות יג: ה' ימלוך. ערובין נד ר"ה לב אבות יג: ותקח מרים. מגלה יד סוטה יב:

בעל הטורים עם זו ב'. עם זו קנית. עם זו יצרתי לי מעם זו קניתי כשגאלתי אותם כלומר יצרתים אז בריה חדשה: אחז ב' במסורה. הכא ואידך אחז בקרנות המזבח מלמד שאחזו חיל ורעדה והולרך לאחוז בקרנות המזבח ועוד חד מליצה אהרינה שמאל בעבותו ולא אחז: לשבתך ג' במסורה. מכון לשבתך פעלת ואידך בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים ותבירו (בד"ב ב') ז"ש חז"ל ב"ה של מטה מכוון כנגד ב"ה של מעלה מכון לשבתך פעלת ה' בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך כנגדו: לשבתך בגימטריא ירושלים ציון: ידיך. יו"ד יתירה בשביל יו"ד נסים שנעשו במקדש ובשביל יו"ד קדושות שנתקדשה הארץ: ה' ימלוך. פסק לומר לך כשיבא העת שיאמרו ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. משה הקדים ה' למלכות ודוד הקדים מלכות נס' שנאמר ימלוך ה' לעולם לפי שסיים ודרך רשעים יעות לא רצה להזכיר ה' על הרעה:

רמבן

ואם יצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה לבל יעברו בארצו לא נלחם בהם ולולא כי נפל עליהם אימתה ופחד היו חפצים להלחם בם משנאתם אותם ולא הזכיר עמון כי עמון ומואב כגוי אחד הם. ויתכן שגם על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב אינו כנעני ביחוסו כדעת רבותינו:

(יח) ה' ימלוך לעולם ועד. יאמר כי הראה עתה כי הוא מלך ושלטון על הכל שהושיע את עבדיו ואבד את מורדיו כן יהי רצון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם לא יגרע מצדיק עינו ולא יעלימהו מן הרשעים המריעים ובאו כזה פסוקים רבים כגון ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם והיה ה' למלך על כל הארץ ואונקלוס נתיירא מ[illegible]נו בעבור שהמלכות לאלהים היא לעולמי עד. ולפיכך עשאו לשון הוה ה' מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא כדרך מלכותך מלכות כל עולמים ולא הבינותי דעתו בזה שהרי כתוב יהי כבוד ה' לעולם וימלא כבודו את כל הארץ יתגדל ויתקדש יאמן ויגדל שמך. ויתכן שטעמם כסוד הברכות:

(יט) כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו. אמר ר"א שגם זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים והוא נס בתוך נס ואיננו כלשון השירה והנביאות אבל פירש אז ישיר משה כי בא סוס פרעה ביום ההוא מיד לא ביום המחרת לא אחרי כן או טעמו אז ישיר כאשר בא סוס פרעה בים והשיב עליהם ה' מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוכו להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה ואמר עוד כי אז לקחה מרים הנביאה את התוף בידה וענתה להם הפסוק הראשון של השירה שתעניהו כן אחרי משה וישראל.

(כ) אחות אהרן. הנכון בעיני כי מפני שהוזכרו בשירה משה ומרים ולא הוזכר אהרן רצה הכתוב להזכירו ואמר אחות אהרן דרך כבוד לו

ספורנו

לבבנו וכו': (טז) תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך. יהי רצון שתפול עליהם אימתה ופחד באופן שינוסו מפנינו מיראת זרועך כענין אנוסה מפני בני ישראל כי ה' נלחם: ידמו כאבן עד יעבור עמך ה'. וכן יהיה רצון שלא יתקוממו נגדנו כאשר נעלה להלחם בם עד אחר שנעבור הנהרות והם ארנון והירדן כי אמנם במעבר הנהרות תקשה כל מלחמה ויצטרך לנס גדול אשר אולי לא נהיה ראוים לו: (יז) תבאמו ותטעמו. שלא יגלו ממנה: בהר נחלתך. בהר הבית שנאמר עליו בהר ה' יראה: מכון לשבתך פעלת ה'. כאמרו פה אשב כי אויתיה: מקדש ה' כוננו ידיך. כאמרו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך. וכן דוד אמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל בכל מלאכות התבנית: (יח) ה' ימלוך לעולם ועד. יהי רצון שהוא לבדו ימלוך לעולם ועד ואין עמו אל נכר: (יט) כי בא סוס פרעה. וזה שאמרנו אז ישיר היה כאשר בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים והאל יתברך הטביעם

תורה ותרגום

ורכבו רמה בים: ס כב ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים: כג ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה: כד וילנו העם על משה לאמר מה נשתה: כה ויצעק אל יהוה ויורהו יהוה עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו:

ורכביה רמא בימא: כב ואטיל משה ית ישראל מימא דסוף ונפקו למדברא דחגרא ואזלו תלתא יומין במדברא ולא אשכחו מיא: כג ואתו למרה ולא יכילו למשתי מיא ממרה ארי מרירין אינון על כן קרא שמה מרה: כד ואתרעמו עמא על משה למימר מה נשתי: כה וצלי קדם יי ואלפיה יי אעא ורמא למיא ובסימו מיא תמן גזר ליה קים

(בגליון: ג׳ — ב׳ בתרי לישנא — ד׳ חסר — כב׳ לישנא — ג׳ וס״ג — ג׳)

ויסע ג׳ וסי׳ ויסע משה את ישראל. ויסע כעץ תקותי. ויסע כצאן עמו. וחד יסע קדים בשמים: מרתה ב׳ בהרי לישנא וסי׳ ויבאו מרתה. כי אתי מרהה נאם ה׳: לשתת ד׳ חסר נמסר פרשת הוי: מרים ב׳ בתרי לישנא וסי׳ כי מרים הם. די הוה צבי הוה מרים: חק ומשפט ג׳ וסי׳ משה. יהושע. עזרא:

תולדות אהרן וילכו שלשת ימים. ב״ק פב: ויבאו מרתה. ערכין טו זוהר נשא: וילונו העם. שם: ויצעק אל ה׳ עקרים מד מא: שם שם. סנהדרין נו:

אבן עזרא

הפסוק מהשירה להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאשר פירשתי: ומלת עליהם. שבה אל סוס פרעה ברכבו ובפרשיו גם פרעה עמהם כי כן כתוב אמר אויב שהוא פרעה ואחריו תבלעמו ארץ וכתוב מפורש ונער פרעה וחילו בים סוף: (כב) ויסע. לפי דעתי כי עמוד הענן שהיה הולך לפניהם בצאתם ממצרים ועמוד האש ככה לילה ללכת יומם ולילה ואחר שטבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה והנה לא תמצא בפרשת בהעלותך שבלילה נסעו והנה הסיעם משה על פי השם ואינם רק שתי מסעות עד הר סיני והם פחותים מארבעים יום והאויר טוב לא לח ולא קר ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר ולא יזיקנו וכבואם אל מדבר סיני עשו כלם סכות כי שם עמדו כמו שנה ומשה הודיעם כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן כי בעבור זה הוציאו עלי שטים ממצרים כאשר אפרש ולהיות זכר לסכות שעשו שם היה חג הסכות כי הכתוב אמר כי בסכות הושבתי את בני ישראל ואיך ישבו בעננים כי הסכות אינם דומים לעננים ועוד אפרש למה חג הסכות בחדש השביעי וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו כי כן כתוב ואש תהיה לילה בו ובהנשא הענן יסעו בני ישראל ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם והנה שנים עמודים הם שמתחלפין על המשכן ואם קבלה היא שז׳ ענני כבוד היו נניח סברתנו ונסמוך על הקבלה: אל מדבר שור. הוא מדבר אתם בעצמו אולי שתי ערים היו במדבר שנקראו כן או יש למדבר שני שמות והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור על כן בהודעה נפתח בי״ת במדבר: ולא מצאו מים. ויבאו מרתה וכתוב ויסעו מים סוף כמו ויסע משה את ישראל מים סוף וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה: (כג) על כן קרא שמה. הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי: (כד) וילונו. מבנין נפעל כמו ויכונו מן נכונו מהפעלים השניים או מעלומי העי״ן ואילו היה מבעלי הע״ן היה על משקל ויגשו: (כה) ויצעק. זה העץ לא ידענו מה היה רק דבר פלא היה ואילו היו המים עומדים היינו אומרים דרך רפואה היה ונכון הוא מה שאז״ל: שם שם לו. השם לישראל: חק ומשפט. ליסר אותם וללמדם. וטעם ושם נסהו. על דרך כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם לדעת הישכם אוהבים וככה ויענך וירעיבך ולמען

רשי

לנסים (מכילתא): (כב) ויסע משה. (מכילתא) הסיען בעל כרחם שעטרו מצרים סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות (מכילתא) והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר (שיר א) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף לפיכך הוצרך להסיען בעל כרחם: (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה. ה״א בסוף תיבה במקום למ״ד בתחלתה והתי״ו היא במקום ה״א הנשרשת בתיבת מרה ובסמיכתה כשהיא נדבקת לה״א שהוא מוסיף במקום הלמ״ד תהפך הה״א של שרש לתי״ו וכן כל ה״א שהיא שרש בתיבה תתהפך לתי״ו בסמיכתה כמו (ישעיה כז) חמה אין לי. (אסתר א) וחמתו בערה בו. הרי ה״א של שרש נהפכת לתי״ו מפני שנסמכת אל הוי״ו הנוספ׳ וכן עבד ואמה (בראשית ל) הנה אמתי בלהה. לנפש חיה. (איוב לג) ווהמתו חיתו להם. בין הרמה ותשובתו הרמתה: (כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקימפ״ל שינ״ק שי״י מסב הדבר אליו באמרו שי״י: (כה) שם שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין (סנהדרין מ): ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים שיהיה

בעל הטורים ויסע ג׳ במסורה. ויסע משה. ויסע כלאן עמו מלמד שהיו מוצאים שם אבנים טובות בקרקע הים והסיעם משה בע״כ כלאן כזה שהרועה מסיעו מעדר לעדר ועוד חד כאוב ויסע כעץ תקותי שע״י פרעה שהיה עמו בעלתו בעבודת פרך נפרע לו מדה כנגד מדה שנאמר ויסע כעץ תקותי: מרתה ב׳ במסורה. הכא ויבאו מרתה ואידך כי אותי מרהה בירמיה מה משם היו ממרים בה׳ אף הכא נמי: חוק ומשפט. שלשה במסורה הכא חד ואידך ביהושע וישם בישראל חק ומשפט בשכרת ברית עם ישראל: ללמד בישראל חק ומשפט בעזרא מה כתם נתנו להם חוקים ומשפטים אף ביהושע כאילו בו ביום נתנה להם התורה שקבלו לעבוד את ה׳ וכן בעזרא נתחדש להם כתב כל תורה: שם שם לו חק ומשפט. זה פרה אדומה שכתוב שזה המר ממתיק המרים כך פרה אדומה מטהרת הטמאים ומטמאה הטהורים. שם בגימטריא פרה אדומה:

ספורנו

הטביעם בעוד שבני ישראל היו הולכים ביבשה בתוך הים בטרם יצאו התחילו לשיר: (כה) ושם נסהו. אם יקבל החק והמשפט אשר שם לו ולא יחזור לסורו וזה הנסיון היה כי אמנם אמר לישראל אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך לקבל עליו אותו חק ששם לך ומכאן ואילך הישר בעיניו תעשה והאזנת כו׳ אז תמלט מכל מדוי מצרים אבל אם תקבל עליך עתה ואחר תבגוד ישים עליך כהנה וכהנה בלי ספק. וזה היה כענין אמרם ז״ל גר בא״י הבא להתגייר אומרים לו הוי יודע שעד שלא באת למדה זו אכלת חלב אינך ענוש כרת. חללת שבת אינך חייב סקילה אבל משבאת למדה

רמבן

לו שהוא אחיה הגדול ואחותו הנביאה מתיחסת אליו שגם הוא נביא וקדוש ה׳. ויתכן שדרך הכתובים ליחס אל גדול האחים וכן ובני כלב אחי ירחמאל שהיה גדול מאחיו שנאמר ירחמאל ואת ארם ואת כלב:

(כה) **שם** שם לו חק ומשפט ושם נסהו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת פרה אדומה ודינין ושם נסהו לעם לשון רש״י. והיא דעת רבותינו ואני תמה למה לא פירש כאן החקים האלה והמשפטים ויאמר וידבר ה׳ אל משה צו את בני ישראל כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו׳ וכן יעשה בכל המצות באהל מועד בערבות מואב ופסח מדבר. ולשון רש״י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם עתיד הקב״ה לצוות אתכם בכך על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה והיה זה להרגילם במצות ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב והוא הנסיון שאמר ושם נסהו והודיעם שעוד יצוום במצות וזהו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם ועל דרך הפשט כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא ולמאון אשר אין מים שם להם במחייתם וצרכיהם מנהגים אשר יתנהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת כי המנהג יקרא חק כענין הטריפני לחם חקי חקות שמים וארץ ויקרא משפט בהיותו משוער כהוגן וכן כה יעשה דוד וכה משפטו כל הימים כמשפט הראשון אשר היית משקהו וארמון על משפטו ישב על מדתו או שייסרם בחקי המדבר לסבול הרעב והצמא לקרוא בהם אל ה׳ לא דרך תלונה ומשפטים שיחיו בהם לאהוב איש את רעהו ולהתנהג בעצת הזקנים והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו וכענין שצוה בתורה כשתצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם אינם חקי התורה והמשפטים אבל הנהגות וישוב המדינות כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים וכיוצא בהם ואמר ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים והביאם אל מקום המים המרים לנסיון כמו שאמר ויענך וירעיבך לנסותך להיטבך באחריתך וטעם ויורהו ה׳ עץ שהראה אותו עץ ואמר לו השלך את העץ הזה אל המים וימתקו ובעבור שלא מצאתי לשום מורה אלא בענין למוד ויורני ויאמר לי למדני וכן כלם נראה בדרך הפשט כי העץ ההוא ימתיק המים בטבע והוא סגולה בו ולימד אותה למשה. ורבותינו אמרו שהיה העץ מר והוא נכ בתוך נס כענין המלח שנתן אלישע במים ואח״כ אמר ויורהו וכי לא היה העץ נמצא במקום ההוא והקב״ה הורהו את מקומו או שהמציאהו אליו בנס ושוב מצאתי בילמדנו

רמה

כו ויאמר אם־שמוע תשמע לקול ׀ יהוה אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל־חקיו כל־המחלה אשר־שמתי במצרים לא־אשים עליך כי אני יהוה רפאך׃ ס
חמישי כז ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו־שם על־המים׃
טז א ויסעו מאילם ויבאו כל־עדת בני־ישראל אל־מדבר־סין אשר בין־אילם ובין סיני

ודין ותמן נסיה׃ כו ואמר אם קבלא תקבל במימרא דיי אלהך ודכשר בעינוהי תעביד ותצית לפקודוהי ותטר כל קימוהי כל מרעין דשויתי במצרים לא אשוי עלך ארי אנא יי אסך׃ כז ואתו לאילם ותמן תרתי עשרי מבועין דמיין ושבעין דיקלין ושרו תמן על מיא׃ א ונטלו מאילם ואתו כל כנשתא דבני ישראל למדברא דסין דבין אילם

יד בלישנא / י' / ג' / ב' / ב' בטורס / ד'

מצותיו דקדים לחקיו וסי' והאזנת למצותיו ושמעת בקול ה' אלהיך. להטות לבבנו אליו דמלכים. וחברו דדיה׃ ושמרת כל חקיו. כל

ייו פסוקים כל כל ומלה חד ביניהון נמסר בשפטים סימן ב' פסוק ב'׃ על המים ד' וסי' פרשת וארא׃

תולדות אהרן שמוע תשמע. ברכות ס מ סנהדרין קא הוריות ח׃ והאזנת. (ברכות ד)׃ כל המחלה. סנהדרין ל עקידה שער סא (סנהדרין כז כח)׃ רופאך. סנהדרין קא׃ אילמה. יבמות יג׃ ויסעו מאילם. שבת פז׃

רשי

שיהיה לנו מים לשתות אלא נתלוננו׃ (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם׃ תעשה. היא עשיה׃ והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם׃ כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום טעם ויצה"ר מקנטר עליהם מה איסור באלה ולמה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם׃ לא אשים עליך. ואם אשים הרי היא כלא הושמה כי אני ה' רופאך זהו מדרשו. (מכילתא) ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי וזהו איזון מצות וכן ה"א (משלי ג) רפאות תהי לשרך׃ (כז) שתים עשרה עינות מים. כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים׃

בחמשה

אבן עזרא

ולמען נסותך להטיבך באחריתך להטיב הסובלים שלא הלינו על משה׃ (כו) ויאמר אם שמע תשמע. כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת אין פי' לשמוע הדבר רק להבין טעם הענין הנושא הדבר והנה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשות׃ והישר בעיניו תעשה. אלו מצות עשה׃ והאזנת למצותיו. מצות לא תעשה להתבונן מה הם׃ ושמרת כל חקיו. שלא יעבור עליהם כמו ולא תלכו בחקות הגוי. וחקת הפסח שלא יעשו כמעשיהם׃ וטעם כל המחלה. יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים בעבור שמרדו בי ואם אתה תשמור חקי תמלט מהם שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם ועוד כי אני ה' אהיה רופאך מכל מחלה שגזרתי להיותה על הארץ אין לך צורך לרופא כאשר רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם. והנה דבר מרה הפך המכה הראשונה כי מימי היאור היו מתוקים ולא יכלו לשתות מהם וכאן המים המרים שבו מתוקים והנה השם עשה הדבר והפכו על כן יש לך להשמר שלא תמר בו ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך׃ (כז) ויבואו. אמר הגאון שבעי' מיני תמרים היו ואחרים הוסיפו לכל שבט ושבט ואחרים אמרו לכל איש ואיש ואין צורך לדברים האלה כי המעינות שהיו י"ב ושבעים תמרים לא נבראו עתה בשביל ישראל ואין זה זמן בשול תמרים ולפי דעתי כי ישראל לא ישבו במרה רק יום אחד והתעכבו באלים כמו כ' יום על כן אמר הכתוב ויחנו שם על המים על כן אמר בפסוק הבא אחריו כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאלים והנה בט"ו ימים חנו בד' מקומות ואלה הם מדבר סיני ודפקה ואלוש ורפידים כי תחלת החדש השלישי באו מדבר סיני. והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים׃ (א) ויסעו. אמר הגאון רב סעדיה כי טעם להזכיר בחמשה עשר לחדש השני להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי. ואייר יום ששי ושבת. והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם. ואמר להם משה כי בערב תאכלו בשר ובבקר יורד המן והנה ראוי להיותו יום ראשון בעבור שאמר והיה ביום הששי כי היה יום ששי והיה ששי לירידת המן. ומה שאמר הגאון נקבלהו בעבור הקבלה ולא בעבור פירושו כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן אולי עמדו שם

ספורנו

למדה זו אכלת הלב אתה טנוע כרת כו'׃ (כו) כי אני ה' רופאך. והטעם שאם תקבל ואחר כך תכבוד תהיה נענש כי אמנם כל מצותי הם לרפאות את נפשך מחלי התאות והדעות הנפסדות למען תהיה קדוש לאלהיך כאמרו ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. ואם תכבוד תחלה ותתחלל הנפש ורצוי שיענש מי שיחלל את קדש ה' אשר אהב׃ (כז) ובאילם שתים עשרה עינות מים. ועם כל זה ויסעו מאלים

 מחלה. אותיות כלהם ואותיות המלח לומר לך ששמונים מיני חלאים תלוים במרה ופת במלח שחרית וקיתון של מים מבטלתן ולכך סמך לו עינת מים׃ רפאך. בפ"א רפוי וזהו שרפואה שבידי שמים באה בשופי ושבידי אדם באה בקושי ע"כ ורפא (בס' משפטים) דגש׃ סין. בגימטריא הסנה ונקרא סיני ע"ש יו"ד דברות שנתנו בו׃

רמבן

ראה מה כתיב שם ויורהו ה' עץ ויראהו לא נאמר אלא ויורהו הורהו דרכו כלומר שהורהו ולמדהו דרכו של הקב"ה שהוא ממתיק המר במר׃

(כו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך. פירש ר"א להבין טעם מה שיצוך לעשות והישר בעיניו תעשה מצות עשה והאזנת למצותיו מצות לא תעשה ובמכילתא אמרו והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כלה ועוד אבאר זה בהגיעי בפסוק ועשית הישר והטוב אם ייטב האל עמי הטוב. כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. לשון רש"י לא אשים עליך ואם אשים הרי הם כאלו לא הושמו כי אני ה' רופאך זה מדרשו ופשוטו כאדם שאומר אני הוא הרופא המזהירך שלא לאכול דברים המחזירים את האדם לחליו ע"כ. ואין פשוטו של מקרא שיהיה רופאך תואר ואין דרך שיבטיח האדון את עבדיו אם תעשה כל רצוני ותפצי לא אמית אותך בתחלואים רעים ולא כן כל ההבטחות שבתורה אבל אזהרה שיזהירם שלא יהיו במורדיו כמצרים כי בשמעם קולו ינצלו מכל אותה המחלה כי כל המחלה ההיא ראויה לבא על כל עוברי רצונו כאשר באה על המצרים שלא שמעו אליו וזה כדרך שאמר שישים בך את כל מדוה מצרים אשר יגורת מפניהם ודבקו בך ואמר כי אני ה' רופאך הבטחה שאסיר מקרבך מחלה באה כדרך כל הארץ כאשר רפאתי המים ואמר ר"א כי האות הזה והוא הראשון במדבר הפך המכה הראשונה שבמצרים כי מימי היאור היו מתוקים והפכם לרעה ואלו היו מרים ורפא אותם והנה השם יעשה דבר והפכו על כן יש לך לירא מפניו שלא תמר בו שלא ירע לך כהם ולאהוב אותו כי ייטב לך כאשר ריפא להם המים וענין הכתוב שמדבר בשני לשונות ומצותיו וחקיו ולא אשים עליך כי אני ה' כבר כתבתי לך שלישים בביאור ענינו ויובן מתלת לקול ומתלת אני כי אם נשמע לקול אלהינו לשמור מצות ה' וחקיו יהיה השם הנכבד רופאנו ומכאן תקנו בברכות אשר קדשנו במצותיו וצונו כי הברכות יש בה מלכות והמצות נצטוו לנו מן העולם ועד העולם והמשכיל יבין והנני מאיר עיניך כי כל ברכה שיש בה מלכות היא כן שחלקו כבוד למלכות העולם אשר קדשנו ואשר עשה לנו והסמוכה לחברתה אשר לא יזכירו בו מלכות הן לנכח אתה גבור אתה קדוש וכן כלם ותקנו בעלינו לשבח נסתר מפני שמזכירין בה מלפני מלך מלכי המלכים והבן זה׃

(כז) ושם י"ב עינות מים ושבעים תמרים. אינגו דבר גדול בהמצא במקום שבעים תמרים כי בשפל מקומות ימצאו אלף תמרים ויותר מהמה ועינות מים רבים יוצאים בבקעה ובהר ולמה יספר הכתוב הזה. ור"א אמר כי יספר הכתוב שבאו במקום טוב הפך מרה כי באלים עינות רבות והם מים מתוקים ויפים כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים ולכן אמר ויחנו שם כי נתעכבו שם בעבור זה ימים יותר משאר המקומות שעברו בהן. אבל בפרשת אלה מסעי לא ספר דבר ממרה ואמר ויסעו ממרה ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים ויחנו שם ולא האריך כן בכל מקומות המסעים. ורש"י כתב שתים עשרה עינות מים כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו להם ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים לא ידעתי מהו הזמון הזה אם במעשה הנסים נעשו שם באותה שעה. אבל ראיתי במכילתא ר' אלעזר המודעי אמר מיום שברא הקב"ה את עולמו ברא שם שתים עשרה מבועין כנגד י"ב שבטי ישראל ושבעים דקלים כנגד שבעים זקנים וספר הכתוב זה כי חנו עליהם כל שבט על מבועו והזקנים ישבו בצלם לשבח האל עליהם שהכין להם כן בארץ ציה. ועוד לרבותינו במדרש של ר' נחוניא בן הקנה בכתוב הזה פי' לפלא ענינו׃

טז (א) ויסעו מאילם ויבאו אל מדבר סין. אחז הכתוב דרך קצרה כי בנסעם מאלים חנו על ים סוף ויסעו מים סוף ויחנו במדבר סין כי המדבר הזה גדול מגיע מאלים ועד סיני וכאשר נסעו מאלים חנו על ים סוף במדבר ההוא ונסעו משפת הים ונכנסו בתוך המדבר ונסעו

מסעות

בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי
לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּלּוֹנוּ
וילונו קרי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃
ג וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־
יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר
בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־
הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר
הַזֶּה לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה
בָּרָעָב׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־
הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־
יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ
בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא׃ ה וְהָיָה בַּיּוֹם
הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ
וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ

וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁא עַשְׂרָא
יוֹמָא לְיַרְחָא תִּנְיָנָא
לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
ב וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל
אַהֲרֹן בְּמַדְבְּרָא׃ ג וַאֲמַרוּ
לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַי דְּמִיתְנָא
קֳדָם יְיָ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
כַּד הֲוֵינָא יָתְבִין עַל דּוּדֵי
בִיסְרָא כַּד הֲוֵינָא אָכְלִין
לַחְמָא וְשָׂבְעִין אֲרֵי אַפֵּקְתּוּן
יָתָנָא לְמַדְבְּרָא הָדֵין לְקַטָּלָא
יַת כָּל קְהָלָא הָדֵין
בְּכַפְנָא׃ ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
הָא אֲנָא מָחֵית לְכוֹן לַחְמָא
מִן שְׁמַיָּא וְיִפְּקוּן עַמָּא
וְיִלְקְטוּן פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ
בְּדִיל דַּאֲנַסֵּינוּן הַיְהָכוּן
בְּאוֹרָיְתִי אִם לָא׃ ה וִיהֵי
בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְנוּן
יַת דְּיַיְתוּן וִיהֵי עַל חַד תְּרֵין
עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם יוֹם׃

רש"י

(א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק (או משירי המצה) ששים ואחת סעודות וירד להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה כדאיתא במסכת שבת (דף פז): (ב) וילונו. לפי שכלה הלחם: (ג) מי יתן מותנו. שנמות ואינו שם דבר כמו מיתתנו אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו לעשות אנחנו לחנות אנחנו לשוב אנחנו למות אנחנו. תרגומו לוי דמיתנא. לו מתנו הלואי והיינו מתים: (ד) דבר יום ביומו. צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא היום לצורך מחר (מכילתא): למען אנסנו הילך בתורתי. אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) והיה משנה. ליום ולמחרת: משנה על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע אומר אני אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים:

ערב

אבן עזרא

שם ארבעה ימים או יותר והחל המן לרדת ביום ראשון כי מיום רדתו החל לספור כי כל האומות סומכין על ישראל במספר הזה והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים ויום שבת לא כן ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר ויום ששי אלגומ"ע על שם הבורס כי הוא להם היום הנכבד בשבוע ויום שבת קראו אותו סב"ת כי השי"ן והסמ"ך מתחלפים בכתיבתם ואלה מישראל למדו כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם: (ב) וילונו. במי מרה הלינו על משה לבדו כי הוא לבדו הסיעם וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם על כן כתיב וילונו העם. ועתה במדבר סין וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום ובמרה התרעמו על המים ועתה מתרעמים על הבשר והלחם שכבר אכלו רוב מקניהם וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר כי שלשים יום היה להם מיום צאתם: (ד) הנני ממטיר. כדמות מטר היורד מהשמים: ומלת לחם. מאכל תמצא על הלחם כמשמעו גם על הבשר כמו לחם אשה גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו: וטעם אנסנו. שיצטרך אלי בכל יום: (ה) ופירוש משנה.

שני

תולדות אהרן בשבתנו. ערכין טו: הנני ממטיר. תענית ט ב"מ פו: לחם. יומא עה. ולקטו. שם: והכינו. שבת קיז פסחים מז ביצה ב:

לשבע ד' וחסר וסי' באכלנו לחם לשבע. ואכלתם לשבע וישבתם. ואכלתם לחמכם לשבע. צדה שלח להם לשבע: אם לא ד' ס"פ וסי' נמסר פרשת חיי:

בעל הטורים לשבע ד' במסורה. באכלנו לחם לשבע. ואכלתם לחמכם לשובע. צידה שלח להם לשובע. ואכלתם לשבע וישבתם מלמד שגם במצרים זימן להם הקב"ה סיפוקיהם כמ"ש רז"ל הדגה אשר נאכל במצרים חנם וכי תעלה על דעתך שנתנו להם בחנם הטחת אפילו תבן לא נתנו להם וכו' אלא שהקב"ה היה מזמין להם דגים בכדיהם וזהו צידה שלח להם לשובע: אנסנו הילך בתורתי, שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן: והיה משנה. כל מעשה השבת כפול שני כבשים שני ככרים שתי נרות זכור ושמור:

ספורנו

אל מדבר סין כענין לכתך אחרי במדבר: **טז** (ג) מי יתן מותנו. בשבתנו על סיר הבשר. אם היה האל ית' חפץ להמיתנו היה טוב לנו שימיתנו שם בעודנו שבעים כענין טובים היו חללי חרב מחללי רעב: (ד) ממטיר לכם לחם. מזון: למען אנסנו הילך בתורתי. כשיהיה מספרנס שלא בצער כאמרם ז"ל לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן: (ה) והכינו את אשר יביאו והיה משנה. גם אחר ההכנה יהיה משנה כי לא יחסר בבשול. ואמר והכינו לעורר שיזדרזו לענג שבת במטעמים ושכל זריזותם

רמבן

מסעות דפקה ואלוש ויסעו מאלוש אשר הוא במדבר סיני ויחנו ברפידים. ועל דעת רבותינו היה דבר המן באלוש כי בראותם שהיו נוסעים ונוסעים וחונים במדבר בדפקה ואלוש ולא יצאו ממנו פחדו ונתרעמו וזה טעם וילונו במדבר כי לא היתה תלונה ביום בואם שם רק בהיותם במדבר. וטעם אשר בין אילם ובין סיני להפריש בין מדבר זה למדבר צין האחר הכתוב בצד"י שבאו שם בשנת הארבעים ותמת שם מרים ולכך הזכיר שם ויחנו שם במדבר צין היא קדש להפרישו מזה:

(ב) **וילונו** כל עדת בני ישראל על משה. היה ראוי שיספר הכתוב תחלה טענת התלונה כאשר אמר במרה וברפידים ובכל התלונות ויאמר כאן ואין בשר לאכול ואין לחם לשבוע וירעב שם העם ללחם. ורש"י כתב שאמר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני להפריש חנייה זו לפי שבו ביום נשלמה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדך שאכלו משיורי הבצק ס"א סעודות וקבלת רבותינו היא ולזה לא פירש תלונותם מפני שלא האריך בנס הזה הנעשה להם בסתר וכבר כתבתי הטעם בסדר ויגש אליו ור"א אמר כי הזכיר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני לאמר שכבר להם חדש ימים שיצאו ממצרים ואכלו הלחם אשר הוציאו ממצרים ומקניהם כי קהל רב היו וזה טעם התלונה. ועל דעתי הזכיר הכתוב ויבאו אל מדבר סין להודיע תלונותם כי בבואם אל מדבר סין וכבר רחקו ממצרים אמרו מה נאכל ומה יספיק לנו במדבר הגדול אשר אנחנו באים בו או כי מתחלה היו סבורים שיבאו אל הערים אשר סביבותיהם אחרי ימים מעטים ועתה להם יש חדש ועיר מושב לא מצאו ואמרו כלנו מתים במדבר הגדול שבאנו בו וזה טעם וילונו על משה ועל אהרן במדבר כי תלונותם מפני המדבר. וכן אמרו כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב הזכירו המדבר והקהל לאמר כי קהל גדול כזה ימות בלי ספק ברעב במדבר הגדול הזה והקב"ה שמע אליהם והחל עתה לערוך להם שולחן במדבר עד בואם אל ארץ נושבת:

(ד) **הנני** ממטיר לכם. אמר ר"א כי בעבור היותו יורד כדמות מטר מן השמים יקרא ממטיר ומצינו ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש ואולי היו באים עם המטר שהוא לשון ירידה ודעת אונקלוס הא אנא מחית. ויתכן שיהיה מענין כמטרא לחץ אע"פ שהוא שרש אחד כי בכל זריקה אשר תבא מלמעלה יאמרו כן ותקרא מטרה על שם שימטיר עליה החצים ואמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף או שיאמרו כן בעוף השמים כי ירד עליהם כמטר לחם בעבור שיעשו ממנו לחם כמו שכתוב ועשו אותו עוגות כי כל פת יקרא לחם לא בהיותו מן החטה או מן השעורים בלבד. ואמר ממטיר לחם כי להיות לחם ימטירנו להם וכן ארץ ממנה יצא לחם וכן להוציא לחם מן הארץ שיוציא החטה שיעשו ממנה לחם. וי"א הנני ממטיר לכם לחם מאכל וכן לחם אשה כי את לחם אלהיך הוא מקריב כי תשב ללחום את מושל כלם ענין מאכל. והנכון כי ללחום לאכול לחם ולחם אלהיך כנוי שהוא סעודה לאלהיך כלחם לאדם כי מצאנו לא על הלחם לבדו יחיה האדם: **למען** אנסנו הילך בתורתי אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט לשון רש"י. ואיננו נכון אבל הוא כמו שאמר המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך כי נסיון הוא להם שלא יהיה לאדם מזון ולא יראו להם עצה במדבר רק המן שלא ידעו מתחלה ולא שמעו מאבותם ויורד להם דבר יום ביומו וירעיבו אליו ועם כל זה שמעו ללכת אחרי השם אל מקום לא לחם וכל כך אמר להם עוד וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך ולמען נסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא וכי היה יר להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם והוליכם במדבר נחש שרף ועקרב ושלא

יוֹם׀ יוֹם׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ז וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלִּונוּ (תלינו קרי) עָלֵינוּ׃ ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־

ל' ר"פ · ג' · ל"א. ג' · ג' חסר. ל'

ו וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַמְשָׁא וְתֵדְעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ז וְצַפְרָא וְתֶחֱזוֹן יָת יְקָרָא דַייָ כַּד שְׁמִיעַ קֳדָמוֹהִי יָת תּוּרְעֲמָתְכוֹן עַל יְיָ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי תִתְרַעֲמוּן עֲלָנָא׃ ח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדִיתֵּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּסְרָא לְמֵיכַל וְלַחְמָא בְּצַפְרָא לְמִשְׂבַּע כַּד שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת

יום יום ד' ופסק וסי' בפרשת וישב: בשמעו ג' וסי' ובקר וראיתם את כבוד ה'. והיה בשמעו את דברי האלה. וירא בצר להם בשמעו: על ה' ל"א נמסר בישעיה סימן נח גבי הפטרה ואמר סלו סלו: ונחנו ג' וסי' ונחנו מה כי תלינו. ונחנו מה לא עלינו. ונחנו עליו כאשר:

תולדות אהרן וראיתם את כבוד. שבת פו: בתת ה'. ברכות כ יומא עה:

רשי

(ו) ערב. כמו לערב: וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) בקר וראיתם. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבוקר תראו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם דרך חבה בבקר שיש שעות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא: את תלונותיכם על ה'. כמו אשר על ה': ונחנו מה. מה אנחנו חשובין: כי תלינו עלינו. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב. ועל כרחי אני זקוק לפרש תליני בלשון תפעילו מפני דגשותו וקרייתו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה או אם היה דגש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים כמו במרגלים (במדבר יד) וילינו עליו את כל העדה: (ח) בשר לאכול. ולא לשבוע. למדה תורה
דרך

אבן עזרא

שני העומר לאחד כי כן כתוב: (ו) ויאמר. טעם כי ה' הוציא אתכם בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו והנה שני אותות נעשה לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם האחד בערב זה היום ושני למחרתו בבקר והיה ראוי שיהיה ערב ובקר וידעתם כי איננו דבק ובקר עם וראיתם את כבוד ה' כי ביום עצמו ראו את הכבוד כאשר יפרש: (ז) ובקר. פירשתיו: בשמעו את תלונותיכם. דבק עם וראיתם את כבוד ה': ונחנו מה. מה בידינו לעשות לא עשינו רק מה שצונו. ונחנו חסר אל"ף: (ח) ויאמר. עתה פירש להם
שני

ספורנו

זריזותם בזה יהיה מערב שבת: ערב וידעתם. יהיה רצון שמה שאמר לי שיתן לכם מזון יהיה באופן זה שיתן לכם בערב צרכי הערב בענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם לגמרי מארץ מצרים כי יציאתכם גם ממנהגיה שהייתם יושבים שם על סיר הבשר בלתי זמן סעודה קבועה כבהמות כאמרם ז"ל בתחלה היו ישראל כתרנגולים המנקרים באשפה עד שבא משה רבינו וקבע להם זמן סעודה: (ז) ובקר. יהיה לכם אחר הבקר: וראיתם את כבוד ה'. וכן יהי רצון שתראו את כבוד ה' שיבא להגביל הזמנים למען תדעו שתלונותיכם הם עליו והוא יהיה הנראה להסירם מעליו: (ח) ויאמר משה בתת ה' לכם. אמר משה מה שהתפללו

בעל הטורים בשמעו ג' במסרה. הכא ואידך וירא בצר להם בשמעו את רנתם ואידך בשמעו את דברי האלה הזאת בשביל צער נפש שלא היה להם לחם לאכול ודין כתלונתו שמע תלונתם אבל מי שבוא בשלום ובשמעו את דברי האלה השבתך כלבנו לאמר שלום יהיה לי לא ישמע לו ה':

רמבן

ושלא יהיה להם לחם רק מן השמים דבר יום ביומו לנסותם ולהטיב להם באחרונה שיאמינו בו לעולם. וכבר פירשתי ענין הנסיון בפסוק והאלהים נסה את אברהם. והרב אמר במורה הנבוכים לדעת כל יודע ולנסות היש תועלת בעבודת האל ואם יש בה ספוק צורך אם לא ואם כן היה ראוי שיאמר למען ינסה לדעת. והנה לא הזכיר כאן דבר רק המן שהוא הלחם שהמטיר להם אבל כאשר אמר להם משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע ידענו כי הכל נאמר בו אבל הכתוב יקצר בדברים הנכפלים בענין הצווי או בספור כאשר הזכרתי לך פעמים רבים ופעמים לא יזכיר האחד כלל דכתיב בפרשה הזאת זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו ולא נכתבה הצוואה כלל וכן במקומות רבים. ועל דעת האומרים כי לחם כל מאכל יתכן שיאמר הנני ממטיר לכם לחם על המן ועל השלו כי יתן להם שאלתם ששאלו לחם ובשר ומשה פירש שיהיה הבשר בערב לאכול והלחם בבקר לשבוע כדרך כל הארץ: (ו) **ערב** וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים. ולא אנחנו המוציאים אתכם משם כאשר אמרתם כי הוצאתם אותנו. ובקר וראיתם את כבוד ה' לא נאמר זה על הכבוד הנראה בענן כי ביום היה מדבר להם אהרן ויפנו אל המדבר. ופי' רש"י אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן לכם אך לא בפנים מאירות יתננה לכם כי לא כהוגן שאלתם אותה ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך כהוגן בירידתו תראו לבקר את כבוד פניו שיורידנו לכם דרך חיבה בבקר שיש שהות להכינו. ואינו נכון שיאמר ובקר וראיתם את כבוד ה' מפני שיקדים לכם מתנת המן בבקר. אמרו במכילתא ויאמר משה בתת ה' לכם בערב מכאן אתה למד כי מה כבוד ה' בזה ועוד שסמך לזה בשמעו את תלונותיכם. והמדרש הזה לרבותינו איננו בפירוש וראיתם את כבוד ה' אבל אמרו כן מפני שחלק להם הפרנסה בשני עתים מן היום ולא נתן הכל בבקר. וכן אמרו במכילתא ויאמר משה בתת ה' לכם בערב מכאן אתה למד שבפנים חשוכות נתן להם השלו. והמן ששאלו כהלכה נתן להם בפנים מאירות כלומר בבקר. ור"א אמר כי ובקר נמשך בפסוק הראשון כי בעבור שאמרו כי הוצאתם אותנו משם אמר שני אותות יעשה השם לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם משם האחד בערב היום הזה והשני למחר בבקר והיה ראוי שיאמר ערב ובקר וראיתם כי ה' הוציא אתכם שאין ובקר דבק עם וראיתם את כבוד ה' כי ביום עצמו ראו הכבוד וגם זה איננו נראה כן. והנכון בעיני כי היה הפלא במן גדול מאד כי השלו הגיז אותו מן הים ברוח נסע מאתו כדרך העולם אבל המן נוצר להם עתה יצירה חדשה בשמים כענין מעשה בראשית והוא מה שאמרו בו שנברא בין השמשות. ולכך אמר הכתוב באות אשר יעשה לכם היום בערב תדעו כי הוא הוציא אתכם מארץ מצרים כי יערוך לכם שולחן במדבר אבל בפלא הגדול אשר יעשה לכם בבקר תראו את כבוד מלכותו אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו שבגדולות ובנפלאות שיעשה השם יראה את כבודו כענין לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי וכתיב והגידו את כבודי וכן רבים וכן הוא דעת אונקלוס שאמר ותחזון ית יקרא דה' ולא תרגם בו ואיתגלי. ודע כי יש במן ענין גדול רמזוהו רבותינו במסכת יומא לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת אוכלין דברי ר' עקיבא אמר לו ר' ישמעאל טעית וכי מלאכי השרת אוכלין לחם הלא כבר נאמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי אלא לחם אבירים לחם שנבלע באברים. והענין הזה שאמר רבי עקיבא הוא שקיום מלאכי השרת בזיו השכינה וכן דרשו ואתה מחיה את כלם מחיה לכלם ועליו נאמר ומתוק האור שישיגו בו באור טוב טעם והמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך ונמצא שאנשי המן ומלאכי השרת נזונין מדבר אחד ור' ישמעאל תפשו מפני שקיומם איננו בדבר המתגשם מתולדת האור שהרי קיומם באור העליון עצמו ומפני זה היו מוצאים טעם במן מכל מה שירצו כי הנפש במחשבתה תדבק בעליונים ותמצא מנוח חיים ותפק רצון מלפניו ואמרו במכילתא היום אין אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו לעולם הבא וזה יסבול שני פירושים שנאמרו שהיתה בבני העולם הבא מי שלא הגיעה מעלתם ליהנות תמיד מזיו השכינה ויהיה קיומם בדבר המתגשם וכן הזיו ההוא כמעלת דור המדבר שהשיגו לזיו השכינה בים כמו שאמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא ומאותה שעה נתעלית נפשם להתקיים בתולדותיו שהוא המן. ויותר נכון שרמז הכתוב לדברי ר' אלעזר בן חסמא במלת היום שבני העולם הבא יהיה קיומם ביסוד המן שהוא הזיו העליון כמו שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם והן נהנין מזיו השכינה בהדבקם בו בעטרה שבראשם והעטרה היא חמדה הנקראת כן שאמר בה הכתוב יהיה ה' לצבאות לעטרת צבי ובה נאמר בעטרה שעטרה לו אמו ורמזו על קיום בני העולם הבא. ורמזו על עיקר המן ואמר הכתוב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח. וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו לחם אבירים אכל איש וכן אמר ולחם שמים ישביעם שנראה מזה שיהיה הדגן הזה בשמים והורידו להם בפתיחת דלתיו והוא מה שפירשתי שנתגשם האור כי באור העליון יאמר הכתוב כלשון הזה נפתחו השמים ואראה מראות אלהים או שכבר היה בשמים כמאמרם שנברא בין השמשות: (ז) **ונחנו** מה כי תלינו. אמר רבי אברהם ונחנו מה בידינו לעשות כי לא עשינו רק מה שצונו ואיננו כן אבל הוא כמו מה אנוש כי תזכרנו מה אדם ותדעהו כי כמה נחשב הוא וזאת דרך ענותו כי מה אנחנו שתליתם עלינו שהוצאנו אתכם מארץ מצרים הן אנחנו אין ופעלנו הכל ולא עלינו תלונותיכם כי על ה' כי הוא המוציא אתכם מארץ מצרים לא אנחנו: (ח) **בתת** ה' לכם בערב בשר. יפרש מאמרו הראשון כי בתת ה' לכם בערב
בשר

אבן עזרא

בני אותות: (ט) קרבו לפני ה'. אל המדבר: (י) ויהי. התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו מיד בא הענן ונראה בו הכבוד: (יא) וידבר ה'. ורא‍ו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו: (יב) שמעתי. מלת תלונות זרה דגשות הנו"ן זאת הנבואה שניה כי כבר הזכירה משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר רק נשנית בעבור ישראל שיראו הכבוד. ומלת בין הערבי' כמו בערב כאשר פי' ומז' הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד ה' כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם: (יג) ויהי בערב. בסוף היום בעצמו: ותעל השלו. אולי עלתה מפאת ים: שכבת הטל. כמו ונבלי שמים מי ישכיב טעם ירידה ובמקום אחר כתוב וברדת הטל. ירקב שם חוי שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תר"נגבין ובלשון ערבי מ"ן ובלשון לעז מנ"א כי קושיות רבות עמדו עליו האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני כי ההר ידוע ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלגב"יר והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס ועוד כי בלילה לא יבאש ועוד כי איננו חזק ואין צורך שידוכנו אדם במדוכה שיעשה ממנו עוגות ועוד כאשר יושם בלשון ימס ועוד כי איננו משביע שיוליד דם טוב רק הוא נכנס ברפואות ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה ועוד כי לא היה יורד בשבת ועוד כי ירד לכל מקום שיחנו ועוד כי עבר עמהם את הירדן ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפשט: (יד) ותעל. הטעם שנפסקה כמו אז תעלה ילועי עלה כי הטעם מעת שחללת ילועי נסתלק מעלי ונפסק וכמוהו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי והטל היה יורד בתחלה לטהר הארץ ובהסתלק הטל יורד המן וכן כתוב וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: דק מחספס. כמו עגול ואין לו חבר והאומר שהוא כמו מחשוף שהוא בשי"ן איננו נכון כי משפט הלשון שיכפלו הפ"א והעי"ן כמו יפיפית או העי"ן והלמ"ד כמו ירקרק או הלמ"ד לבדה כמו סגריר רק העי"ן

תורה

ח תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃
ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃
י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ ששי פ
יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ (ג' כתיב כן)
יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ (ג' קמץ זקף)
יד וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס (ג' חסר)

אונקלוס

תּוּרְעֲמָתְכוֹן דִּי אַתּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלוֹהִי וְנַחְנָא מָה לָא עֲלַנָא תּוּרְעֲמָתְכוֹן אֱלָהֵין עַל מֵימְרָא דַּייָ׃
ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵימַר לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קְרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָמוֹהִי יָת תּוּרְעֲמָתְכוֹן׃
י וַהֲוָה כַּד מַלֵּיל אַהֲרֹן עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיאוּ לְמַדְבְּרָא וְהָא יְקָרָא דַּייָ אִתְגְּלִי בַּעֲנָנָא׃
יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
יב שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תֵּיכְלוּן בִּסְרָא וּבְצַפְרָא תִּשְׂבְּעוּן לַחְמָא וְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
יג וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּסְלֵיקַת שְׂלָיו וַחֲפַת יָת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא הֲוַת נַחְתַּת טַלָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא׃
יד וּסְלֵיקַת נַחְתַּת טַלָּא וְהָא עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא דַּעְדַק מְקַלַּף דַּעְדַק כְּגִיר

רשי

דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשבוע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעת טורח שלא כהוגן: אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו. למקום שהענן ירד: (יג) השלו. מין עוף ושמן מאד (יומא עה): היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר (במדבר יא) וברדת הטל וגו' (יומא עה מכילתא) הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי הוא כמונח בקופסא: (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה טל שעל המן לקראת חמה כדרך טל עולה לקראת החמה אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ור"ד (ועיין בש"ר פל"ח) שהטל עולה מן הארץ באויר ובעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר: דק. דבר דק: מחספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחספס ל' חפיסא ודלוסקמ' שבלשון משנה כשנתגל' משכבת הטל ראו שהיה דבר דק

בעל הטורים (בשולי הגליון)

אל כל עדת בני ישראל ג' וסי' קרבו לפני ה' כי שמע את תלנתיכ'. ויהי כדבר אהרן. הארץ אשר עברנו: ובבקר ה' וסי' ובבקר תשבעו להם. ובבקר היתה שכבת. ובבקר זרעך הפריחי. ובבקר תפלתי תקדמך. ובבקר אסר למלך. ובבקר היא שבה:

תולדות אהרן ותנו מס. חולין פט: סלגותיכם. סנהדרין קי: שליו. יומא עה:

בעל הטורים ויהי כדבר אהרן. ולא משה כי בזכות אהרן היו שעננים לכך סמך וסנה כבוד ה' נראה בענן: השלו ב' במסרה. הכא ותעל השלו ואידך ויאספו את השליו לומר שגם כאן אבאו ממנו הרבה אלא שפסק ולכך חזרו והתלוננו עליו: מחספס. בגימטריא עולם רגים בשום שמן נבלע ברמ"ח אברים:

ספורנו

שהתפללו שיתן ה' לכם המזון בערב בענין שתדעו שהאל ית' הוציא אתכם. רצונו שיתן לכם בערב בשר לאכול ולא לשבוע כמנהג המצרים אשר אין לפניהם בלתי אם גויתם ושבבקר יתן לכם לחם בלבד לשבוע שיהיה מספיק די שבעכם: בשמוע ה' את תלונותיכם. ומה שהתפללנו שתראו את כבוד ה' רצונו שיתן לכם אלא בענין שיראה לכם שתלונותיכם הם עליו ושהוא שמע את תלונותיכם: (ט) אמור אל כל עדת. כיון שידע שנתקבלה תפלתו כענין רבי חנינא כשהיה מתפלל על החולים (ברכות סוף פרק אין עומדין) או יותר מזה: קרבו לפני ה'. ההולך לפניהם בעמוד ענן: (י) ויפנו אל המדבר. כי דרך שמדבר היה הענן מהלך בנסעם: (יד) והנה על פני המדבר דק. דבר שהגרגיר

רמבן

בשר לאכול וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים ובתתו לכם לחם בבקר לשבוע וראיתם את כבוד ה':

(יב) **שמעתי** את תלונות בני ישראל דבר אליהם לאמר בין הערבים. זה הדבור כבר אמרו משה לישראל אבל נשנה בעבור שאמר שמעתי את תלונות בני ישראל כי מתחלה אמר הנני ממטיר לכם לחם כעושה עמהם חסד ברצונו או לזכותם. ועתה הגיד כי נחשב להם העון ובעבור התלונה יעשה עמהם כן כדי שתדעו בו כי אני ה' אלהיכם כי עד עתה אינכם מאמינים בה' אלהיכם על כן אתם מתלוננים על נביאיו. ויתכן שמתחלה לא הבטיחם להיות להם המן כל ימי המדבר והיו חושבים אולי יהיה ליום אחד או לשנים בהיותם במקום ההוא שעם משם יבאו אל מקום לחם ועתה אמר להם בין הערבים תאכלו בשר תמיד ובכל בקר ישבעו לחם כל ימי המדבר. וכן דעת רבותינו שהיה השלו עמהם מן היום ההוא והלאה כמו המן וכן נראה כי על שני הדברים נתלוננו ובשניהם שמע את תלונתם ותאותם יבוא להם כי מה יתן להם ומה יוסיף להם בשר ליום אחד או לשנים והפרשה שתפרש ותאריך בענין המן כי כל מעשיו הם נפלאים ותקצר בענין השלו ויהי בערב ותעל השלו כי הוא כנוהג שבעולם וענין השלו השני בקברות התאוה כי לא בא להם ממנו עתה לשובע כאשר יאמר בכאן תמיד בשר לאכול ולחם לשבוע ויתכן שהיו גדוליהם לוקטין אותו או שהיה מזדמן לחסידים שבהם ובעיריהם היו תאבים לו ורעבים ממנו כי לא יספיק בשנו וילקטו המרבה והממעיט כאשר אמר במן ולכך אמר שם והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה ואמר וישובו ויבכו גם בני ישראל שהיו גם מהם בוכים לו ולא כלם ואז נתן ממנו להם לרוב מאד כאשר אמר הממעיט אסף עשרה חמרים ואכלו חדש ימים בשפע ההוא ושב לעניננו הראשון. על דרך הפשט היו כל מעשה השלו לעתים והמן שהיה חייתם היה להם תמיד כי עיקר תלונתם על כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב:

(יד) **דק** מחספס. על דעת אונקלוס מן מחשוף הלבן חשף ה' בחלוף השי"ן בסמ"ך ועין הפועל כפולה. דק ככפור הוא הנופל בימי הקור וכן כפור כאפר יפזר ותרגם אונקלוס דעדק כגיר כגלידא על ארעא. וכתב רש"י ז"ל כאבני גיר והוא מין צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והורניך דעדק כגיר דגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירוש דק ככפור שטוח וקלוש ומחובר כגליד דק שהיה מגליד גלד דק מלמעלה. ומה שתרגם

רשי

דק מחספס כתוכו בין שתי שכבות הטל . ואונקלוס תרגם מקלף לשון מחשוף הלבן : ככפור . כפור יליד"א בלעז דעדק כגיר כאבני גיר והוא מן צבע שחור כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך . דעדק כגיר כגלידא על ארעא דק היה כגיר ושוכב מוגלד כקרח על הארץ וכן פירושו דק ככפור שטוח קלוש ומחובר כגליד . דק טינב"ש בלעז שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיר שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק : (טו) מן הוא . הכנת מזון הוא כמו (דניאל א) וימן להם המלך : כי לא ידעו מה הוא . שיקראוהו בשמו : (טז) עמר . שם מדה : מספר נפשותיכם . כפי מנין נפשות שיש לאיש באהל תקחו עומר לכל גלגלת : (יז) המרבה והממעיט . יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו : (כ) ויותירו אנשים . (ש"ר) דתן ואבירם : וירם תולעים . לשון רמה : ויבאש . ה"ז מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים

אבן עזרא

הע"ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה"א כמו הגיגי כי אחר שחסר הה"א נראו הגימ"ל כלמ"ד פעל על כן כפלוהו רק באותיות נראות לא מצאנו הע"ן כפול : (טו) ויראו . אמר רבינו כי בלשון ישמעאל תרגום מה הוא מן הוא והמגיד לו ככה לא דבר נכון כי תרגום מה הוא בלשון ישמעאל מה הוי רק מן הוא תרגומו מי הוא כי איננו נופל מן בלשונם כי אם על אדם כי פי' מן הוא מגזרת אשר מנה את מאכלכם אמר רבי משה הכהן ידענו כי אין מוקדם ומאוחר בתורה כי ויאמר משה אליהם וכבר אמר משה אליהם וכמוהו רבים ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש וכבר באש וכן כתוב ולא הבאיש ורמה לא היתה בו ואיחר הכתוב לומר דברי משה בעבור שהוא צריך להאריך לומר זה הדבר אשר צוה ה' זה כדרך הסברא כי עומר לגולגולת למי שהוא גדול בשנים ולקטנים כפי אכלם : ויעשו . על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא : (יח) וימודו בעומר . מנא כל אחד מה ששער : (יט) ויאמר . הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר רק יבטח בשם כי מחר ירד כי איננו מצוה עליו לאכלו כלו רק אם נשאר לו שלא יכול לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו : (כ) ולא . מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה כי אנשים מעטים היו . אמ' רבי מריגום כי ויר' מגזר' רמה : (כא) וילקטו גו' . טעם וחם

מקרא ותרגום

דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־
אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־
הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא
הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם
לְאָכְלָה׃ טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי
אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר (ג' חסר)
נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ (ג'. ג')
תִּקָּחוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי (ג')
יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה
וְהַמַּמְעִיט׃ יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא (ג')
הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא
הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃
יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־ (ג')
יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ כ וְלֹא־ (ז' בליש' מ"ל)
שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים (ה' חסר וי"ד בלישנא)
מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים (ג' וחסר)
וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ (י"ג חסר כסור')
כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר

(ג' כספרא) כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא׃
טו וַחֲזוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ
גְּבַר לַאֲחוּהִי מַנָּא הוּא אֲרֵי
לָא יָדְעִין מַה הוּא וַאֲמַר (ג')
מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא (ג')
דִּיהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכָל׃
טז דֵּין פִּתְגָּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ
לְקוּטוּ מִנֵּיהּ גְּבַר לְפוּם
מֵיכְלֵיהּ עוּמְרָא לְגֻלְגַּלְתָּא
מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְדִי
בְּמַשְׁכְּנֵיהּ תִּסְּבוּן׃ יז וַעֲבָדוּ
כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקַטוּ דְּאַסְגֵּי
וּדְאַזְעַר׃ יח וְכָלוּ בְעוּמְרָא
וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגֵּי וּדְאַזְעַר
לָא חֲסַר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵיהּ
לְקַטוּ׃ יט וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּיהּ
עַד צַפְרָא׃ כ וְלָא קַבִּילוּ
מִן מֹשֶׁה וְאַשְׁאָרוּ גּוּבְרַיָּא
מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא וּרְחֵישׁ
רִיחֲשָׁא וּסְרִי וּרְגִיז עֲלֵיהוֹן
מֹשֶׁה׃ כא וּלְקַטוּ יָתֵיהּ
(ג') בִּצְפַר בִּצְפַר גְּבַר לְפוּם

ויאמר משה אלהם ג' וסי' הוא הלחם אשר . איש אל יותר . אם יעברו בני גד : לגלגלת ג' וחסר וסי' עמר לגלגלת . בקע לגלגלת . מחצית השקל דולקחת המשת רכשת : יותר ז' בלישנא וסי' איש אל יותר ממנו. ואת היותר החרמנו. ויותר ממנו מאה רכב . דשמואל וחברו דר"ה כי מה יותר לחכם. ויותר לראי השמש. לעשות יקר יותר ממני : ויותרו ה' חסר בלישנא וסי' ויתרו אנשים ממנו. הנותרים לאמר. סוף פסוק. והותירך ה' לטובה בפרי בטנך. את אשר הותרה משבעה. ויאכלו ויותרו כדבר ה' ; בבקר בבקר י"ג וסי' בישעיה סי' ג' בהפטרת והיה עקב :

תולדות אהרן שכבת הטל . שם : מהוספס . שם : איש אל יותר . ערכין טו : ויותירו אנשים . שם : בבקר בבקר . ברכות כז :

בעל הטורים זה הדבר אשר צוה ה' . בזה הפסוק יש אלפ"א בית"א לומר לך כל המקיים את התורה הקב"ה מזמין לו את פרנסתו בלא טורח כמו אוכלי המן : ויותרו ב' במסרה. הכא ויותירו אנשים ממנו ואידך ויותירו כדבר ה' כשם שהותירו כדבר ה' נכתלה בו ברכה והכא שעברו על דברי ה' והותירו נכתלה בו קללה : וירם ג'. הכא וחד וירם כבוד ה' אלהי ישראל וחד שבעו וירם לבם . וירם לבם זו גסות הרוח ולכך נסתלקה שכינה שנאמר וירם כבוד אלהי ישראל דאמרינן בפ"ק דסוטה כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו דוחק רגלי השכינה ועוד וירם לבם שאם יש לבבו גס בו גסות הרוח ירום תולעים וז"ש מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה :

רמבן

שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק ואין כל זה נכון כי הגיר הוא העפר הלבן הנדבק לאבנים ויכפלו אותו וטחין בו הכותלים בסיד והוא לבן מאד וטוב מן הסיד לטוח על הקירות וכן כתוב על גירא די על כותל היכלא ועל כן ייחס בו המן שהוא לבן ומפוזר על הארץ כגיר המנופץ ואונקלוס תרגם במלת כפור בשני פנים עשאו תחלה מן וכפרת אותו מבית ומחוץ בכופר ולכן אמר כגיר במלת כפר כגיר שבו טחין ומכסים ועשאו עוד מן כפור כאפר יפזר שהוא הקרח הדק היורד בקיר כמו שתרגם וקרח בלילה וגלידא נחית עלי בליליא ומתנו מינים והאחד יקרא גליד כמו ששנינו במשנה מקואות אלו לא מעלין ולא פוסלין השלג והברד והכפור והגליד וכן תרגם אונקלוס בשני פנים בכתובים רבים אבל בנוסחאות הבדוקות מן התרגום כתוב בכן דעדק דגיר כגלידא על ארעא ופירוש עשוי חמרים חמרים כגליד על ארעא והוא האמת שאם היה מלשון גיר היה מתורגם גלידא כגירא כי כן דרך הלשון ההוא :

(כ) וירם תולעים ויבאש. הרי זה מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ורמה לא היתה בו וכן הוא הדרך לכל דבר שהוא מן המתליעים לשון רש"י. ואלו היה המן מתליע כדרך הטבע כדרך שאר המתליעים היה הדבר כן אבל זה שהתליע בדרך נס יתכן שהרים תולעים תחלה ואין צורך שנהפוך המקרא ועוד כי הכתוב שאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו הוא המוכיח כן כי אלו לא היה מריס תולעים עד אשר עלה באשו תחלה כשאמר ולא הבאיש כבר הבטיחנו שלא היתה בו רמה ולא יכפול אחרי כן ורמה לא היתה בו אבל אם הריס תולעים תחלה כפשוטו של מקרא והוצרך לומר שזה לא הבאיש וגם לא עלתה בו רמה כלל ואף מן המתליעים בטבע לא יבאשו רק החמים ולחים מהם אבל היבשים ירומו תולעים ולא יבאשו כלל כעצים המתליעים והפירות המרימים תולעים באוביהן או אחרי כן וספר הכתוב שגם זה הבאיש בנס. ובאלה שמות רבה אמרו וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים ואחר כך מבאיש אלא שהקב"ה בקש להראות מעשיהם לבריות שלא ירימו את ריחו בערב וישליכו אותו שהיה עושה כל הלילה שורות שורות תולעים מיד ויקצוף עליהם משה :

אשר

ספורנו

שהגרגיר שלו היה דק כאמרו כזרע גד הוא : דק ככפור . גם בהנחתו היה דק שלא היה מונח גרגיר על גרגיר : (טז) זה הדבר אשר צוה ה' . באמרו ובבקר תשבעו לחם : לקטו ממנו . כל אחד כרצונו אחד המרבה ואחד הממעיט : איש לפי אכלו עומר לגלגלת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו . כי בכל ענין שתלקטו הן שתרבו ללקוט והן שתמעיטו יהיה זה עכ"פ שיהיה הנלקט מזון לכל אחד כפי אכלו שישביע את הרגיל לאכול הרבה ולא יתן מזון יותר מהראוי למי שהוא רגיל לאכול מעט ושמה שילקוט הן על ידי המרבה ללקוט הן על ידי הממעיט יהיה עמר לגלגלת לא פחות ולא יותר . ושמי שילקוט בעד כל בני ביתו ילקוט עמר לכל אחד כמספר כל הנפשות אשר באהלו : (כ) ויקצוף עליהם משה . כי אמנם לא קרה זה מפני היותו יותר מכדי שבעם אבל הותירוהו לכתחלה לנסות : (כא) בבקר בבקר . בכל בקר

אבן עזרא

וחם השמש כחום היום כי השמש לא יחם : ונמס . מבנין נפעל מהעלי הכפל : (כב) ויהי . ירד המן יותר מהמנהג כאשר יפרש וישראל לקטו לחם משנה כי משה צוה להם לעשות ככה והם לא ידעו למה ועוד שהכתוב אמר לקטו ולא אמר מצאו ובאו הנשיאים והגידו למשה כי ישראל עשו כאשר צוה ושאלוהו מה יעשו כי למה צוה ללקוט משנה ואיך יוכלו לאכלו : (כג) ויאמר . כבר אמר לי השם כי אתם חייבים לשבות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש כי מחר הוא יום שבת לה' כי זה היו' סמוך לש' בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי וככה בשנת השמטה שבתה הארץ שבת לה' . ומלת שבת בדקדוק קשה כי איננה על משקל גנב כי תי"ו שבת סימן לשון נקבה והעד שבת היא לה' ומלת שבת שם דבר כמו שביתה וככה דקדוק המלה היתה ראויה להיות שבתת על משקל דלקת וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה וככה מלת אחת כאשר אפרש . ומלת אפו . זרה כי היא ראוי להיותו על משקל עשו והנה אמר משה לנשיאים מה יעשו : את אשר תאפו . כמנהגכם אפו שתאכלו היום וככה את אשר תבשלו בשלו והנה מהעומר האחת עשו כל זה ובשלו הכל כרצונכ' ואכלו מה שיספיק לכם : ואת כל העודף . הניחוהו עד הבקר שאומר לכם מה תעשו והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת רק בבקר הודיעם זה הסוד : (כה) ויאמר . רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו כי משה אמר כי שבת היום לה' ולא הלילה שעבר גם אמר מחר ופירשו ויהי ערב ויהי בקר כרצונם כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני ולא דברו נכונה כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם כאשר הזכרתי לך כי מנהג ארצות ערלים אינם כמנהג ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובנינם ועניינם כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחורף ולא לעשות מלאכה רק ביום על כן אמר מחר ועתה שים לבך להבין טפשות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום והוא מעת זרוח השמש עד שקעו ולחשך קרא לילה מעת שקוע השמש עד זרחו והנה הלילה הפך היום כמו שחשך הפך אור אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום והנה הוא לילה והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים האחת כאשר הזכרתי כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום על כן כתוב לילה ויום ויום ולילה שלשת ימים ושלשה לילות כי אלו היתה מדת היום כוללת עמו לילה למה יזכיר לילה וזה לא יתכן בראיה גמורה מחכמת הדבר ששם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק כמו ביום הכותי כל בכור אתה עובר היום אל ארץ אחרת כיום הזה והיה ביום ההוא ורבים ככה והנה נניח כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי כי שנותינו אינם קבועים כמהלך החמה והלבנה רק בקביעות בית דין והנה מצאנו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו ופירש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב וכתוב מערב עד ערב תשבתו שבתכם ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום כי כן כתוב מקרה לילה והנה לא יטהר עד בא השמש הוא סוף היום הראשון ואילו כן שהוא עד בקר יום שני היה ראוי שירחץ בבקר כי אם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה חצי יום שעבר טמא גם חצי יום הבא ואלה דברי התועים וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בוקר במקומו : ויאמר . עתה פירש מה יעשו בעודף המונח וגלה להם סודו כי לא ימצאוהו ביום

רשי

המתליעים : (כא) וחם השמש ונמס . הנשאר בשדה נעשה נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהן וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל (מכילתא) פשר לשון פושרים ע"י השמש מתחמם ומפשיר : ונמס . דישטנפי"ר . ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד' מיתות : (כב) לקטו לחם משנה . כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העומר לאחד . ומדרש אגדה לחם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו וטעמו (מכילתא) (שאם להגיד ששנים היו והלא כתיב שני העומר לאחד אלא משונה בטעם וריח) : ויגידו למשה . שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטווה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל : (כג) את אשר תאפו אפו . מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום . לשון אפיה נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל : למשמרת . לגניזה : (כה) ויאמר משה אכלוהו היום וגו' . (מכילתא) שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת היום ראה אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת"ל היום היום לא תמצאוהו אבל

מקרא

איש כפי אכלו וחם השמש ונמס : (ג')
כב ויהי ׀ ביום הששי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד (ב') ויבאו כל-נשיאי העדה ויגידו למשה :
כג ויאמר אלהם הוא אשר דבר יהוה שבתון (ג' וסהרא שבת שבתון) שבת-קדש ליהוה מחר את אשר-תאפו אפו (ג'. ג') ואת אשר-תבשלו בשלו (ג'. ג') ואת כל-העדף הניחו לכם למשמרת עד-הבקר :
כד ויניחו אתו עד-הבקר (ג') כאשר צוה משה ולא הבאיש ורמה לא-היתה בו :
כה ויאמר משה אכלהו היום כי-שבת היום (ג' וחסר) ליהוה היום לא תמצאהו (ז' חסר בליפנא)

אונקלוס

מיכליה ומה דמשתאר (י"ג) מניה על אפי חקלא כד (ג' שניו יתרק) חם עלוהי שמשא פשר :
כב והוה ביומא שתיתאה לקטו לחמא על חד תרין תרין עומרין לחד ואתו כל רברבי כנשתא וחויאו למשה :
כג ואמר להון הוא דמליל יי שבתא שבת קודשא קדם יי מחר ית דאתון עתידין למיפא אפו וית די אתון עתידין לבשלא בשילו וית כל מותרא אצנעו לכון למטרא עד צפרא :
כד ואצניעו יתיה עד צפרא כמא דפקיד משה ולא סרי וריחשא לא הוה ביה :
כה ואמר משה אכלוהי יומא דין ארי שבתא יומא דין קדם יי יומא דין לא תשכחוניה

וחם ג' פתחין וכו' וחם השמש ונמס . וחם לאדני המלך . אם ישכבו שנים . ואו' חם לבי בקרבי וסי' בלישון תרגום מלכא דדמוך בשמשא : תמצאהו ז' חסר בלישנא וסי' היום לא תמצאהו . וימצאהו המרים . ומצאהו רעות . דמצאהו בחלקת גבות . ויבקשו שלשת ימים . כחלום יעוף ולא ימצאהו :

תולדות אהרן ונמס . שם : לחם משנה . שבת קיז : את אשר תאפו . ביצה טו (ביצה סא) : אכלוהו היום . שבת קיח זוכר האזינו סוד שלש סעודות בשבת :

בעל הטורים

בעה"ט וחם השמש ונמס ד' במסורה . הכא ואידך וחם הוא אבי כנען . וחם לאדוני המלך . אם ישכבו שנים וחם להם כדאיתא ביומא שהמן היה מברר הכל אם נשאת תוך ג' חדשים וילדה ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון בבית מי שנמצא העומר שלו היה אביו וזהו אם ישכבו שנים וחם להם היה מתברר על ידו וחם השמש וכן אם זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה אם נמצא עומרה בביתו היה קרוב לה ואם נמצא בבית אביה היה קרוב לו וזה וחם לאדוני המלך שדורש בסנהדרין על קדושין וחם השמש שהיה מתברר על ידו וכן גבי עבד כנעני זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא בבית שנמצא עומרו שלו הוא וזהו וחם אבי כנען (א"א הרא"ש ז"ל) : ונמס ב' במסורה . הכא ואידך שניו יתרוק ונמס שהיה המן נמס ושותין ממנו החיות והאומות צדין אותן ואוכלין וטועמין בהם טעם מן והיו הורגין שניהם ונמס על טובתם של ישראל : לאחד ב' במסורה . הכא שני העומר לאחד ואידך ככה תעשו לאחד כמספרם כל אחד היה מנחתו עשרון אחד וככש הכא עם העומר היהם מנחתו שני עשרונים ואי' במדרש אחד לכבש האחד היתר להקבים בהוא הי' וכן נמי תעשה לאחד כמספרם כמו שעשיתם לכבש כן תעשו עשרון אי יתר להקבים (הקמן לאחד מורה על הידוע אחד המיוחד) : שבתון שבת קודש . הקדים שבתון לשבת ואח"כ קודש ובפרשת ויקהל הקדים קדש לשבת שבת יהיה לכם קודש שבת שבתון לה' לומר שמוסיפין מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו שצריך שביתה קודם שיבא עיקר הקדושה ולאחר שילכה הקדושה וכן במ"א נאמר את שבתותי תשמרו הקדים שבת לשמירה ובמקום אחר הקדים שמירה לשבת כדאיתא דתנן לא יצא החייט במחטו סמוך לחשכה ושמירה אחריו שאסור ליהנות ממעשה שבת כגון לרחוץ במרחץ שנתחמם לצורך ישראל : ורמה ב' במסורה . ורמה לא היתה בו . ורמה תכסה עליהם לומר לך שאין הרמה שולטת במתים בשבת ואין הרמה בולעת באוכלי המן כדאיתא בפ' המוכר את הספינה :

ספורנו

בקל כמו כדברה אל יוסף יום יום . וכן בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות : וחם השמש ונמס . לפיכך היו מלקטים בבקר כדי שלא ימס בחום השמש : (כג) את אשר תאפו . החלק ממנו שאתם חפצים לאפות בתנור כענין ועשו אותו עגות : אפו . עתה מע"ש : ואת אשר תבשלו . כענין ובשלו בפרור : בשלו . עתה : (כה) אכלוהו היום . לעתים מזומנים מזה היום : כי שבת היום לה' . כי כל זה היום שבת לה' ובכלו מותר לאכול את המן הנותר מע"ש ולא יהיה מותר זה לאחר השבת : היום

לא

רמבן

(כג) אשר תאפו אפו . פי' רש"י מה שאתם רוצים לאפות בתנור או לבשל במים אפו ובשלו היום לשני ימים ואם כן יאמר את אשר תאפו משני העומר אשר בידכם אפו היום ואת אשר תבשלו משניהם בשלו עתה ואת כל העודף לכם משבעכם היום הניחו לכם למשמרת עד הבקר ובבקר כאשר ראו שלא הבאיש באו לפניו כי לא רצו לאכול ממנו מיום אל יום אע"פ שהתיר להם להניחו עד הבקר ובבקר התיר להם אכלוהו היום הזה בלבד כי על כן אמרתי להניחו

רש"י

אבל מחר תמצאוהו: (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים (מכילתא): (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא ע"י הרשעי' מתגנין הכשרין (ב"ק צ"ב): (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ג' לגופו וא' לפישוט ידים ורגלים: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה של תחום שבת ולא במפורש שאין תחומין אלא מדברי סופרים ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר: (לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קוליינד"ר וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן: כצפיחת. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה והוא תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת. לגניזה: לדורותיכם. בימי ירמיהו כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא לה' צנצנת המן אמר להם אתם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו: (לג) צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן:

ארבעים

אבן עזרא

היום כי לא ירד: (כו) ששת. כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים: וביום השביעי לא יהיה. מן יורד והוסיף בו תוספת ביאור כמו ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו: (כז) ויהי ביום השביעי. לרדת המן. יצאו ללקוט. לראות היעמדו דברי משה: (כח) ויאמר ה'. משה כנגד כל ישראל והטעם שיאמר לישראל ככה: וטעם מצותי. על האנשים שהותירו ממנו עד בקר: וטעם ותורתי. שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה וטעם לשון רבים מצותי ותורותי כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם ויש להם סודות בדברי הנשמה ולא יבינום רק המשכילים ועל כן כל מצוה היא שתים: (כט) ראו. הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם שיתברר לכם כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשית על כן הוא נותן שירד המן היום כפלים ממנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו. באהלו. ופי' אל יצא איש ממקומו. ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט: וישבתו. ספר הכתוב כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיו' ההוא והלאה: (לא) ויקראו. הנה הזכיר למעלה הנסים שנעשו במן ושב עתה לספר שבחו: יש אומרים. כי כזרע גד לבן כוסברתא ונקרא בלשון ערבי כסבי"ר ויש אומרי' חרדל ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן וככה צפיחית והגאון אמר כי הוא רקיק מצות והנה כשיאכל כאשר ירד הוא כצפיחית בדבש ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב: (לב) ויאמר. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר שנעשה המשכן רק נכתבה במקו' הזה לספר זה הנס שעומד המן לדורות והנה משה אמר כן לישראל על כן אמר אשר האכלתי אתכם: (לג) צנצנת. כלי חרס או נחשת ואין למלה הזאת חבר. וטעם לפני ה'. בעבור הכבוד שהוא על הכרובים: (לד) כאשר. הנה פי' לפני ה' לפני העדות שהוא הארון ונקרא ארון העדות בעבור לוחות הברית

תורה

בַּשָּׂדֶה׃ כו שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־
בּוֹ׃ כז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ
מִן־הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃
ס כח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־
אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֺתַי
וְתוֹרֹתָי׃ כט רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן
לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן
לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם
שְׁבוּ׀ אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ
מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃ ל וַיִּשְׁבְּתוּ
הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃ לא וַיִּקְרְאוּ
בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן וְהוּא
כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת
בִּדְבָשׁ׃ לב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה
הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר
מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם
לְמַעַן׀ יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר
הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לג וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קַח צִנְצֶנֶת אַחַת
וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח
אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה לְמִשְׁמֶרֶת
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי

מסורה קטנה: ל' וחסר. ב' חד נלקט. ב' פסק. מטעים ביה אם. ס' בתורה. ג'. ב' בלשת רעי איוב. ג'. ל'. ב'. ל' ל' והכר. ל' תניינא. ל'. ל'. ל'. ב'. ל' דסמיך ופלרסון את

אונקלוס

בְּחַקְלָא׃ כו שִׁתָּא יוֹמִין
תִּלְקְטוּנֵיהּ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
שַׁבְּתָא לָא יְהֵי בֵיהּ׃
כז וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
נְפָקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקַט וְלָא
אַשְׁכָּחוּ׃ כח וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה עַד אֵימָתַי אַתּוּן
מְסָרְבִין לְמִטַּר פִּקּוֹדַי
וְאוֹרָיְתִי׃ כט חֲזוֹ אֲרֵי יְיָ
יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא עַל כֵּן
הוּא יָהֵב לְכוֹן בְּיוֹמָא
שְׁתִיתָאָה לְחֵם תְּרֵין יוֹמִין
תִּיבוּ אֱנָשׁ תְּחוֹתוֹהִי לָא
יִפּוֹק אֱנָשׁ מֵאַתְרֵיהּ בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה׃ ל וְנָחוּ עַמָּא
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ לא וּקְרוֹ
בֵית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵיהּ מַנָּא
וְהוּא כְּבַר זְרַע גִּידָא חִוַּר
וְטַעְמֵיהּ כְּאַסְקְרִיטָוָן בִּדְבַשׁ׃
לב וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָמָא
דְּפַקֵּיד יְיָ מְלֵי עוּמְרָא
מִינֵּיהּ לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן
בְּדִיל דְּיֶחֱזוֹן יָת לַחְמָא
דְּאוֹכֵלִית יַתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא
בְּאַפָּקוּתִי יַתְכוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ לג וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְאַהֲרֹן סַב צְלוֹחִית חֲדָא
וְהַב תַּמָּן מְלֵי עוּמְרָא
מַנָּא וְאַצְנַע יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ
לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן׃ לד כְּמָא
דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֹשֶׁה וְאַצְנְעֵיהּ
אַהֲרֹן קֳדָם סַהֲדוּתָא

בעל הטורים (מסורה)

על כן ב' בטעם תלישא גדולה וסי' על כן הוא נתן לכם ביום הששי. קרא שם המקום ההוא עמק עכור: יומים ה' בלישנא ג' מלאים וב' חסרים וסי' לחם יומים. אך אם יום או יומים. לא יום אחד תאכלון. או ימים או חדש או ימים. יחיינו מימים. ב' בתראה חסר: שבו ה' בתורה נמסר פרשת וירא: אל יצא ג' וסי' אל יצא איש ממקמו. אל יצא פליט מן העיר. בואו חכום איש אל יצא: השבעי חד מן ח' חסרים נמסר פרשת בא: וישבתו ב' וסי' ביום השביעי. וישבתו שלשת רעי איוב: אחת ו' פתחין בזקפא וסי' קח צנצנת אחת. ויסבו את העיר ביום. ויאמר אבישי אל דוד. ויחלק לכל העם לכל המון ישראל. ותנו את החצי לאחת. והנה ככר עפרת. זכריה. וסי' בלשון תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי. וכל חקה מדה שנה תורה חמש'ת סימן דכו' אחת במ'א נקי יהיה לביתו שנה אחת:

תולדות אהרן תלקטוהו. שבת פז: ויהי ביום השביעי. שבת קיח ערכין טו: עד אנה מאנתם. ב"ק נב סנהדרין יא (סנהדרין לח): נתן לכם את השבת. עקרים מג כה (מדרש לח): שבו איש תחתיו.. ערובין מה נא (ערובין כ כא פסחים לד): אל יצא איש. ערובין יז נא ערכין טו: ממקומו ביום השביעי. זוהר ויקהל: דבש. יומא עה: מלא העומר. הוריות יב כריתות ה: למשמרת. הוריות שם כריתות שם: לדורותיכם. הוריות שם כריתות שם:

בעה"ט ללקט ב' במסורה'. הכא יצאו מן העם ללקוט. ואתם ללקט מה התם ולפינן ב' לקט ג' אינו לקט אף הכא שנים לקטו ביום השבי ומצאו. ביום השבת יצאו ללקוט בפלוני ולא מצאו: אל יצא ג' במסורה. הכא ואידך אל יצא פליט מן העיר. בואו הכוס איש אל יצא. אל יצא איש ממקומו שיינו חוץ לד' אמות לפי שילא חוץ לתחום אל יצא פליט מן העיר שיינו תחום שבת בואו הכוס איש אל יצא רמז לב"ד לוקין על ערובי תחומין ד"ת: ותורתי שנים במסורה. בפרשת ואלה תולדות: למען יראו את הלחם. ר"ת אליה לומר שיהיה שמור עד שיבא אליהו: והנח ב' במסרה. הכא ואידך והנח אל הסלע דגדעון מה התם נתעכל מאליו גם המן נבלע באברים ונתעכל מאליו:

ספורנו

לא תמצאוהו. בכל יום שבת כמו שהוא היום לא תמצאוהו: (כז) יצאו מן העם. מן המהנה אל מקום רחוק חושבים למצא ממנו שם כי לא נאמנה את אל רוחם: ללקוט. וזה היה חלול שבת בלי ספק אם היו מלקטים הדבר ממקום גדולו כאמרם ז"ל (שבת פ' כלל גדול) האי מאן דעקר כשותא מהיזמי והיגי חייב משום תולש: (כח) עד אנה מאנתם לשמור. הנה החטא בשמירה נעשה בין כלכם כי אחר אע"פ שלא יצאת עמהם ללקוט גרמת שיצאו שלא למדת אותם הלכות שבת וענינו רק אמרת ששת ימים תלקטוהו ולא שבעת ימים ובזה מרו את פיך ואמרת וביום השביעי שבת לא יהיה בו והם לא האמינו לדבריך אבל לא למדתם מצותי שבכלל מלאכה תהיה לקיטת המן שחייב בה הלוקט משום תולש והבאתו מרשות לרשות שהיא מכלל המלאכות גם כן: ותורותי. ענין השבת וטעמו וממתן שכרו וענשו אשר כל יודעיהם יזהרו לשבות בשבת בלי ספק: ראו. התבוננו כי ה' נתן לכם השבת ואין זו מצוה בלבד אבל היא מתנה שלא נתנה לזולתם. כאמרם ז"ל (שם פרק במה מדליקין) מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני חפץ ליתנה לישראל. וכן סדרו בתפלה ולא נתתו לגויי הארצות וכו' כאמרו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את

אבן עזרא

הברית שהיו שם : (לה) ובני . זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה כי נסים רבים היו במן ועמדו ארבעים שנה ולא כל הנסים האחרים. וטעם אל ארץ נושבת . כי היו במדבר בארץ לא עבר בה איש והנה כשעברו הירדן היו אוכלים התבואה שמצאו על כן הוצרך לומר את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען כי המן נמשך עמהם עד שבאו לגלגל שהיא קצה ארץ כנען והנה התבואה חדשה עמהם אז שבת המן : (לו) והעומר . הזכיר זאת המדה כי הגלגלת היה רב לשובע : (א) ויסעו . אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש ומאלוש לרפידים . וטעם על פי ה'. ביד משה כאשר הזכרתי : (ב) וירב . הזכיר העם ולא כל העם כאשר הזכיר בדבר המן כי שתים כתות היו האחד אין להם מים לשתות והיא העושה מריב' עם משה והשנית יש להם מי' שהביאו מאלוש והיא הרוצה לנסות את השם אם יתן מים כאשר יפרש : תנו לנו מים . למשה ואהרן מדברים ואין צורך להזכיר אהרן כי כבר פירשתי כי משה לא דבר עם ישראל רק ע"י אהרן והנה השיב למריבים עמו מה תריבון עמדי נשעק כלנו אל השם ואמר למנסים מה תנסון את ה': (ג) וילמא. כאשר התחזק עליהם הצמאה התרעמו על משה כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים : (ד) ויצעק . דבר הכתוב דרך משל כי רבי' מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי

רשי

(לה) ארבעים שנה . והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמר וישבות המן ממחרת אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן : אל ארץ נושבת . לאחר שעברו את הירדן (קדושין לח) (ס"א שאותם שבעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושבת רש"י ישן) : אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והם ערבות מואב. נמצאו מכחישין זה את זה אלא בערבות מואב בשבת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן שנאמר (יהושע ה) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח : (לו) עשירית האיפה . האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים . נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות : (ב) מה תנסון . לומר היוכל לתת מים בארץ ציה : (ד) עוד מעט . אם אמתין עוד מעט

תורה

הָעֵדֻת לְמִשְׁמָֽרֶת׃ לה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים
שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת
אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה
אֶרֶץ כְּנָעַן׃ לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית
הָאֵיפָה הוּא׃ שביעי פ
יז א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי
יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם
לִשְׁתֹּת הָעָם׃ ב וַיָּרֶב הָעָם עִם־
מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם
וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה־
תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־
יְהוָה׃ ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם
וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה
זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית
אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃
ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר
מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט

אונקלוס

לְמַטְרָא׃ לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲכָלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין
שְׁנִין עַד דַּעֲלוּ לְאַרְעָא
יָתֵבְתָּא יָת מַנָּא אֲכָלוּ עַד
דַּאֲתוֹ לְסְיָפֵי אַרְעָא דִכְנָעַן׃
לו וְעוּמְרָא חַד מִן עַסְרָא
בִּתְלַת סְאִין הוּא׃ א וּנְטָלוּ
כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
מִמַּדְבְּרָא דְסִין לְמַטְלָנֵיהוֹן
עַל מֵימְרָא דַיְיָ וּשְׁרוֹ
בִּרְפִידִים וְלֵית מַיָּא לְמִשְׁתֵּי
עַמָּא׃ ב וּנְצָא עַמָּא עִם
מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ הָבוּ לָנָא מַיָּא
וְנִשְׁתֵּי וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה
מָה אַתּוּן נָצַן עִמִּי מָה אַתּוּן
מְנַסַּן קֳדָם יְיָ׃ ג וּצְחִי תַמָּן
עַמָּא לְמַיָּא וְאִתְרַעַם עַמָּא
עַל מֹשֶׁה וַאֲמַר לְמָא דְנַן
אַסֵּיקְתָּנָא מִמִּצְרַיִם לְקַטָּלָא
יָתִי וְיָת בְּנַי וְיָת בְּעִירַי
בְּצַחוּתָא׃ ד וְצַלִּי מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָה אַעֲבֵיד
לְעַמָּא הָדֵין עוֹד זְעֵיר פּוֹן

כו"ל חסר במ"ח . ל' / ל' / ג'. ל' חסר יו"ד קדמא בתורה ג' / כל סין מ"ל כל נן חסר ב' מ"ל בתורה / ד' וחסר / מטעים כ"ס תנס / כ"כ. ס' פסוק מה מה . / ג' ומ"ל / ס' דגש / ב' כמטע / ל' וא' אני ומקני

העדת כלם חסר במ"ח וסי' מצוין בפרשת אחרי מות : אל קצה ו' וסי' ובני ישראל אכלו את המן. וירד הגבול אל קצה ההר. ועבר הגבול אל כתף בית חגלה. וירד הוא ופורה נערו. צא נא לקראת אחז. הנה ה' השמיע : והעמר עשירית האיפה ל' כתיב כן בתורה. ועשירית האיפה סלת ל' מלא דמלא בתורה ושאר אורייתא עשירת כתיב. כל נביאים וכתובים עשירית כתיב במ"א ועשירת חסר האיפה. יחזקאל : ברפידים ב' מלאים בתורה וסי' ויחנו ברפידים ואין מים. ויסעו מרפידים ויבאו : תריבון ג' ומ"ל וסי' מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. הפניו תשאון אם לאל תריבון. אנ"ך : מה תריבון עמדי מה ח' פסוק מה מה נמסר פרשת שמות : למים ה' דגשים וסי' ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא לכו למים. ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. לא רעב ללהם ולא צמא למים. וחד בין מים למים.

תולדות אהרן אכלו את המן . קדושין לח : עשירית האיפה . ערובין פג : רפידים . סנהדרין קו בכורות ס : ואין מים לשתות . ערכין טו : וירב העם . שם :

בעל הטורים והעמר עשירית האיפה . סמך והעומר לפרשת המן רמז שאכלו המן עד שהקריבו העומר : תריבון ג' מה תריבון עמדי . האתם תריבון לבעל . אם לאל תריבון ללמדך שכל המריב עם רבו כאילו מריב עם הקב"ה וכאילו מריב ועובד ע"ג וזהו תריבון לבעל : למים ה' . ויצמא שם העם למים . רפאתי למים . הוי כל צמא לכו למים ואדיריהם שלחו צעיריהם למים . ולא צמא למים פי' אם יצמאו למים שאדיריהם ישלחו צעיריהם ולא ימצאו מים לכו למים דהיינו תורה ויתרפאו במים ולא יהיה לא רעב ללחם ולא צמא למים : העליתנו ב' במסורה . למה העליתנו ממצרים . סמעט כי העליתנו במחלוקתו של קרח לומר שאותם עצמם הם שדברו בכאן :

ספורנו

את השבת לדורותם והוא שיניחו יום שכלו שבת : (לה) אכלו את המן . תמורת להם הפיס וזולתו כאמרם בלתי אל המן עינינו : עד באם אל ארץ נושבת . אל ארץ סיחון ועוג כי שם אכלו גם מלחם הארץ : את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען . ועם לחם הארץ אכלו מן אחר בואם אל ארץ סיחון ועוג עד שעברו את הירדן כאמרו ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וישבות המן ממחרת : יז (א) לשתות העם. לשתיית העם כמו לשבת אברם : (ב) מה תריבון עמדי . הלא ידעתם שאני מצווה ועושה : מה תנסון את ה' . ואם ריבכם עמי הוא כדי לנסות המשלה מה שנכון לרע לכם כי זה הנסיון רב הסכנה שאם יקצוף יראה פעלו להשחיתכם ויהיה הנסיון

רמבן

להניחו למשמרת והודיעם בטעם המלוה כי היום לא תמצאוהו בשדה כי השם יעשה כן בעבור שהוא שבת קדש לה' ומפני שאמר ואת כל העודף יתכן שלא יתן להם מדה כזה אבל יאכלו כרצונם בששי כי העודף יספיק לשבת כי ברכת ה' היא ור"א אמר את אשר תאפו כמנהגכם אפו לכם היום והוא העומר הידוע להם ואת כל העודף שהוא העומר השני הניחו לכם למשמרת עד הבקר ולא הגיד מה יעשו ממנו ובבקר אמר להם אכלוהו היום ואם כן יאכלוהו בשבת חי מבלי שיאפו או יבשלו בפרור ועשו ממנו עוגות כמנהגם והראשון יותר נכון וכן דעת אונקלוס : יז (א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו ברפידים. ואמר שנסעו ממדבר סין שחנו שם בנסעם מאלים והלכו למסעים רבים שעשו על פי השם ואחרי כן חנו ברפידים ואמר זה דרך קצרה כי בנסעם תחלה ממדבר סין חנו בדפקה ואחרי כן באלוש ומאלוש לרפידים וזה טעם למסעיהם כי היו להם מסעים ממדבר סין אל רפידים ולא באו שם במסע הראשון אבל לא בא עתה אלא לפרש תלונותם כי בתחלת בואם במדבר ההוא ילונו על הלחם ועתה ירובו על המים ואין מים לשתות העם כאשר באו אל המקום ההוא ולא מצאו שם עיינות מים מיד עשו מריבה עם משה. וזה טעם וירב העם עם משה כי התלונות במקומות שנאמר בהם וילונו היא תרעומות שהיו מתרעמים על ענינם לאמר מה נעשה מה נאכל ומה נשתה אבל וירב שעשו עמו מריבה ממש ובאו עליו לאמר תנו לנו מים אתה ואהרן אחיך כי עליכם הדבר ודמינו עליכם ומשה אמר להם מה תריבון עמדי מה תנסון את ה' כי הריב הזה לנסות את ה' הוא היוכל תת לכם מים כי אם תחרישו ותתפללו אליו אולי יענה אתכם וכן היה הדבר בלבם לנסות כאשר אמר ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין ואז רפתה רוחם מעליו ועמדו יום או יומים מסתפקים במים שבכליהם ואחרי כן ויצמא שם העם למים וילן העם על משה כענין התרעומות אשר המה עושים בכל מקום בבקשם דבר שיאמר : (ד) למה זה העליתנו ממצרים. וכראות משה כי צמאו התפלל לשם והגיד לפניו צרתו במריבה שעשו עמו בראשונה . ר"א אמר כי היו שתי כתות האחת מריבה והאחת מנסה את ה' והנכון מה שאמרתי : להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא . יזכירו לו בתלונתם גם המקנה לאמר לו כי הם צריכים מים רבים וצריך לתת להם עצה לכלם ולכך נאמר שם בשנית ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם . ורבותינו אמרו השוו בהמתן לגופן אמרו בהמה של אדם כיס

רשי

מעט וסקלוני: (ה) עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני: וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם: ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן: (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפרינון והצור נבקע מפניו: (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ אומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שניה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו אינך יודע היכן אני השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו: (ט) בחר לנו. לי ולך השוהו לו מכאן אמרו יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חבירך כמורא רבך מניין שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מניין שנאמר (במדבר יב) אדני משה כלאם כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאלו מרדו בהקב"ה: וצא הלחם. צא

וסקלני: ה ויאמר יהוה אל־משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטך אשר הכית בו את־היאר קח בידך והלכת: ו הנני עמד לפניך שם ׀ על־הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל: ז ויקרא שם המקום מסה ומריבה על־ריב ׀ בני ישראל ועל נסתם את־יהוה לאמר היש יהוה בקרבנו אם־אין: פ ח ויבא עמלק וילחם עם־ישראל ברפידם: ט ויאמר משה אל־יהושע בחר־לנו אנשים וצא הלחם בעמלק

ג' וחסר · י"ג. ס"ז כהו' · ל' · י"ח פס' בטע' בתורה · ג' דגש. ז' רפין · ל' · ג' וחסר · ד' · כ' · ב' בטעם

וירגמני: ה ואמר יי למשה עיבר קדם עמא ודבר עמך מסבי ישראל וחוטרך דמחיתא ביה ית נהרא סב בידך ותיזיל: ו הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא בחורב ותמחי בטינרא ויפקון מניה מיא וישתי עמא ועבד כן משה לעיני סבי ישראל: ז וקרא שמא דאתרא נסיתא ומצותא על דנצו בני ישראל ועל דנסיאו קדם יי למימר האית שכינתא דיי בינגא אם לא: ח ואתא עמלק ואגח קרבא עם ישראל ברפידים: ט ואמר משה ליהושע בחר לנא גוברין ופוק אגח קרבא

אבן עזרא

אותי: (ה) ויאמר. יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה וקח אתך מזקני ישראל: ומטך אשר הכית בו. כלווי: (ו) הנני. הטעם כי תמצאני והטעם כחי וגבורתי בחורב: והכית בצור. שאין בו מים ואחז דרך קצרה שלא הזכיר ותשת העדה ובעירם: (ז) ויקרא. משה או הקורא: מסה ומריבה. בעבור שני דברים הנזכרים ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואחר כך ואתן לעשו וככה הזכיר תחלה מסה ואחר כך מריבה ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה ופי' מסה על נסותם את ה' והנה פי' המסה היש ה' בקרבנו שיעשה כל צרכינו וזאת הכת השנית הכעיסה השם יותר מן הראשונה על כן אמר לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה: (ח) ויבא. גוי עמלק הוא היושב בארץ הנגב: (ט) ויאמר משה אל יהושע. הוא נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד שהיה בעל דגל אפרים וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה בדבר המרגלים: בחר לנו. דרך הלשון לומר ככה בחר לך שבו לנו בזה: אנשים. ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה כמו כלם אנשים: וצא הלחם. צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק ואנכי אהיה נצב על

וקח י"ב וסי' מצויין במשלי סימן ד': בצור ג' דגשים וסי' והכית בצור ויצאו. בא בצור והטמן. לעד בצור יחצבון: ויצאו ד' רפין וסי' הנני עומד לפניך שם על הצור. כי ינצו אנשים יחדו. ויצאו זקניך ושפטיך. ויצאו אחריו עד. ויצאו וראו בפגרי. ויאמר אליהם טמאו. ויצאו ישבי עירו: מסה ב' שום קרתא ומשתנין חד כתיב ס' וחד כתיב ש' וסי' ויקרא שם המקום מסה ומריבה. ובתבערה ובמסה: נסתם ד' חסר בלישנא ועל נסתם. למען ענתך לנסתך. למען נסתך להטיבך. ותבא לנסתו בחידות: אם אין ד' וסי'

תולדות אהרן ומטך אשר הכית. סנהדרין נט: שם על הצור. ב"מ פו: והכית בצור. שם: היש ה' בקרבנו. זוהר אדרא נשא: (פ' עמלק. מגלה טס): ויבא עמלק. שבת קיח מגלה ל לא:

בעל הטורים אם אין ד' במסורה. היש ה' בקרבנו אם אין. אם אין אתה דבר גבי אבשלום כשיעץ לו לצאת אל המלחמה עם דוד. אם אין אתה שמע לי. היש בה עץ אם אין פי' אני אמרתי כי היא ארץ טובה ורחבה אם אין אתה שומע לי ושלחת מרגלים לראות אם יש בה עץ אם אין חייך שאתה צריך לשלחם כהויא אם אין דאבשלום דמיירי במלחמה כמ"ש רבותינו אם לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין וכן כאן בשביל שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין בא עליהם עמלק: ברפידים. ברך ידים שרפו ידיהם מן המצות. עם ישראל ברפידים בגימטריא רפו ידיהם מן המצות: ונא ב'. הבה ואידך ונא הבדם שאמר לו לצאת חוץ לעננים:

רמבן

הוא חייו המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא. וטעם הזכירם אותי ואת בני ולכך (לא) אמרו סתם להמיתנו בצמא או להמית את כל הקהל הזה שיכלול אנשים ונשים וטף כאמרם בשאר המקומות כי יזכירו לו הבנים להרבות עליו תלונה שימהר לדבר כי הקטנים לא יסבלו הצמא כלל וימותו לעיני אביהם כטעם דבק לשון יונק אל חכו בצמא:

(ה) **עבור** לפני העם. כלשון העביר אותו לערים והעברתי את אויביך בארץ לא ידעת שתעבור מהם אל מקום אחר או כמו ויעבור את הכושי והוא עבר לפניהם שקדם ללכת קודם להם ועניין הכתוב הזה כי העם היו ברפידים והצור אשר יצאו ממנו המים היה בחורב והוא הר סיני על דעת הראשונים או מקום עיר לפני ההר קרוב לו על דעתי כאשר אפרש עוד. והנה הולרך משה לקדם לפני העם לעבור מרפידים אל חורב כמהלך פרסה או פרסאות רחוק מן המחנה לפניהם ועל כן אמר לו עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל והלכת כלומר שתלך עד שתראה אותי עומד לפניך על הצור בחורב והנה הכה בצור ויצאו ממנו מים ולא ספר הכתוב ותשת העדה ובעירם כאשר בשניה אבל בידוע שעשו כן וברור הוא שלא הלכו העם אל חורב לשתות כי לא באו לפני הר סיני עד אחרי כן בחדש השלישי אבל שלחו שם נעריהם ובהמתם לשאוב מים ולהביא להם כמנהג המחנות. וקרוב אלי שיצאו מים מן הצור בחורב מים קרים נוזלים הלכו אל רפידים ושם שתו אותם והוא שאמר הכתוב ויוציא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים וכתיב פתח צור ויזובו מים הלכו בציות נהר ומה שאמר הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטופו גם הוא על הצור הזה בחורב על דרך הפשט והסלע השני אשר היה בקדש נבקע בו כמו באר מים נובע ועל כן אמר הוא הבאר אשר אמר ה' למשה ואמרו בשירת באר חפרוה שרים כי היה כמו באר חפרוה ולכן אמר שם ותשת העדה ובעירם ששתו מיד שם באותו המקום אבל כאן היו נהרות שוטפים ממנו ושותין בבתיהם לרצונם ואע"פ שהיה הכל בארה של מרים כקבלת רבותינו יתכן שהיה בפעם הראשון וכל הארבעים שנה מושך מים כנהרות שוטפות בפעם השנית מפני העונש אשר היה שם נעשה כמו באר חפרוה מלאה מים חיים. וטעם ומטך אשר הכית בו. כלווי לאהרן והזכיר בו מכת היאור. ולא אמר והמטה אשר נהפך לנחש או והמטה אשר עשית בו את האותות להזכיר בו פלא כי או הפך המים לדם והוציא אותם מטבע ועתה יביא מים בצור החלמיש והנה יעשה בו דבר והפכו:

(ו) **הנני** עומד לפניך שם על הצור בחורב. בעבור כי הפלא במים במקום הזה עתה היה קבוע שיהיה הבאר עמהם כל ימי המדבר כדברי רבותינו בעבור זה נגלית עליו השכינה במקום ההוא כמו שאמר במן ובקר וראיתם את כבוד ה' בעבור היותו פלא קיים:

(ט) **ויאמר** משה אל יהושע. נראה מכאן כי משה מיום היותו היה קורא אותו יהושע וכן כתוב וישמע יהושע את קול העם והכתוב שאמר בענין המרגלים ויקרא משה להושע בן נון יהושע למפרשונה ידבר הודיענו כי זה הושע בן נון אשר נסרו במרגלים הוא אשר קראו משה יהושע וכדברי רבותינו

ספורנו

הנסיון רע לכם כאמרו בחנוני גם ראו פעלי ר"ל נרע להם: (ה) עבור לפני העם. ותכל תלונתם בראותם שאתה משתדל להמציא צרכם: ומטך אשר הכית בו את היאור. ובהסכמתו נלאו מצרים לשתות. עתה יעשה ההפך: והלכת. מן המחנה אל הצור: (ו) והכית בצור ושתה העם. ובזה יכירו שאין פעל המטה טבעי לו כי הטבעי יעשה לעולם על ענין א' אמנם פעלו במצות פועל רצוני הפועל פעולות הפכיות: (ח) ויבא עמלק. לקול מריבה ולמאון כאמרו ואתה עיף ויגע כענין לא מים עיף תשקה

מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃ ג׳
י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃ ג׳ כספי׳ מוגה
יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׃ ג׳ בטעם רביע יא ג׳ וכנגין ג׳ ד׳
יב וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ׃ ג׳ ג׳ בתורה
יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ ג׳
מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים י״ב בטעם בספרא ט׳

בַּעֲמָלֵק מְחַר אֲנָא קָאֵים עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידִי׃
י וַעֲבַד יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא׃
יא וַהֲוָה כַּד מָרֵים מֹשֶׁה יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית יִשְׂרָאֵל וְכַד מָנַח יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק׃
יב וִידֵי מֹשֶׁה יְקָרָן וּנְסִיבוּ אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְחוֹתוֹהִי וִיתֵיב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר סָעֲדִין בִּידוֹהִי מִכָּא חַד וּמִכָּא חַד וַהֲוָה יְדוֹהִי פְּרִיסָן בִּצְלוֹ עַד דְּעָל שִׁמְשָׁא׃
יג וּתְבַר יְהוֹשֻׁעַ יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּיהּ לְפִתְגָּם דְּחָרֶב׃
יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתֹב דָּא דּוּכְרָנָא בְּסִפְרָא

היש ה׳ בקרבנו. הוש. בה עץ. אם אין אתה דבר. אם אין שמע לי: וילהם עם ישראל ב׳ וסי׳ ברפידים. ולא האמין כיהון. ושארא וילחם בישראל: וידי ד׳ וסי׳ וידי משה כבדים. וידי אדם מתחת כנפיהם. וידי עם הארץ תבהלנה. מעשה הרש וידי צורף: את עמו ז׳ נמסר לעיל כריש סדרא: ויאמר ה׳ י״ב בטעם קדמא ואזלא בספרא נמסר בסדר ואלה שמות: ושים ט׳ בקרי׳ וסי׳ ושים כסף איש בפי. באזני יהושע. קטרת. בסלע קנך. עשה לך שרף. ושים עליה כרים. דיחזקאל. ראה בעיניך ובאזניך שמע. קח נא מפיו תורה. ושים פחות תחתיהם דמלכים:

אבן עזרא

על ראש הגבעה שהוא חורב והוא הר סיני: ומטה האלהים בידי. שארים בו ידי להתפלל: (י) ויעש. הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו: (יא) והיה. יש אומרים כי הרמת ידו כאשר יעשה במלחמה מי שבידו הנס ואלו היה כן מרים אותו אהרן או חור או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד והנכון מה שאמרו קדמונינו: (יב) וידי משה. ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם ואפי׳ שעות מועטות ואף כי עד בא השמש והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים על כן לא היה יכול להרימם תמיד. וטעם וישימו. שלא היה יכול לעמוד ושגבו מקומו: ואהרן וחור. עמדו ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרי׳ וככה מזה אחד ומזה אחד וכמוהו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר; ויהי ידיו אמונה. כל אחד מידיו כמו בנות צעדה וכמו ולדיקים ככפיר יבטח. ואמונה דבר עומד וקיים והוא שם דבר ויש אומרים מגזרת ויהי אומן את הדסה כאילו אומנים הם שישאו ידיו: (יג) ויחלש. אין הפרש בין ויחלוש ובין ויחלש כאשר טעם יטרוף כמו יטרף כי תדור נדר וידר יעקב בפתח רק זאת הגזרה כמלת שב פעם יוצאת ופעם עומדת או יהיה גבר ימות ויחלש וכבר חלש כדרך וירם חולעים ויבאש על כן הזכיר גבר בעל גבורה: (יד) כתב זאת זכרון בספר. זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה והעד שאמר בספר בפתחות הבי״ת הנודע והוא ספר התורה

רשי

לא מן הענן והלחם בו (מכילתא): מחר. בעת המלחמה אנכי נצב: בחר לנו אנשים. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן. דבר אחר בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפין היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים: חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה: (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נוצחות היו המלחמה וגו׳ כדאיתא בר״ה: (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו: ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער: ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרולוגיא״ה באיזו שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה וערבב את השעות: (יג) ויחלוש יהושע. (תנחומא) חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדבור של שכינה: (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות (מכילתא); ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את

ספורנו

אפקה וכענין בארץ עיפה: (ט) ומטה האלהים בידי. להראות לעם בו את זמן תפלתו כדי שיכונו לבם ויתפללו עמו כענין המניפים בסודרים באלכסנדריאה של מצרים (פרק בהרא דברכות): (יג) את עמלק ואת עמו. המקובץ מעם אחר להלחם: כתוב זאת זכרון בספר. פרשת זכור: (יד) ושים באזני יהושע. ושים איזה זכרון

תולדות אהרן מחר אנכי נצב. יומא נב: כאשר ירים. ר״ה כט: וידי משה כבדים. נרכות נד פעמים יא: ויחלוש יהושע. זבחים קיו: כתב את זכרון. מגלה ז יח (מגלה ע):

בעל הטורים אמונה עד בא השמש. שהזכיר זכות אבות אמונה זה אברהם דכתיב והאמין כו׳. עד בא זה יצחק דכתיב כיום ויצחק בא מבוא. השמש זה יעקב דכתיב כיום וילן שם כי בא השמש. זכרון בספר ושים באזני. ר״ת זבוב שרק אחד ששים עושה דמן של ישראל כזבוב:

רמבן

רבותינו שאמר יה יושיעך מעצת מרגלים להגיד כי בעבור זה המעשה שהיה משה יודע שהוא עתיד ללכת עם המרגלים קרא לו השם הזה או נאמר כי או קבע לו משה אותו השם בפני העדה שלא יקרא שמו עוד הושע ויהי שמו יהושע. והטעם שצוה משה את יהושע להלחם בעמלק בעבור שיתפלל הוא בנשיאות כפים על ראש הגבעה ועלה שם כדי שיראה את ישראל הנלחמים וישים עינו עליהם לטובה וגם יראו אותו פורש כפיו השמימה ומרבה בתפלה ויבטחו בו ויוסיפו אומץ וגבורה. ובפרקי ר׳ אליעזר עוד כל ישראל יצאו חוץ לאהליהם וראו את משה כורע על ברכיו והם כורעים על ברכיהם נופל פניו ארצה והם נופלים על פניהם ארצה פירש את ידיו לשמים והם פורשים את ידיהם לשמים כשם ששליח צבור מתפלל כך כל העם עונין אחריו והפיל הקב״ה את עמלק ואת עמו ביד יהושע ואם כן יהיה טעם ומטה האלהים בידי לומר כי כאשר עלה על ראש הגבעה וראה את עמלק נטה ידו במטה להביא עליהם מכות דבר וחרב ואבן כענין הנאמר ביהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה כי בעת היותו מתפלל וכפיו פרושות השמים לא יתפוש בידו דבר. והיה כל הענין הזה שעשה משה רבינו מפני שהיה עמלק גוי איתן וחזק מאד וישראל אינם מלומדי מלחמה ולא ראו אותה מעולם כאשר אמר פן ינחם העם בראותם מלחמה והוא עיף ויגע ככתוב במשנה תורה על כן פחד מהם והוצרך לכל התפלה ואתהנה הזאת. ויתכן שפחד משה פן יתגבר בחרבו מפני היותו עם כוחל הח״ב מברכת הזקן שאמר לו ועל חרבך תחיה כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל כי עמלק מזרע עשו וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים ומזרעו של עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון כאשר יאמרו רבותינו שאנחנו היום בגלות אדום וכאשר ינוצח הוא ויחלש הוא ועמים רבים אשר אתו ממנה נושע לעולם כאשר אמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה׳ המלוכה והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם על כן התאמץ משה בדבר:

(יא) **וכאשר** יניח ידו. על דרך הפשט כאשר הניח ידו באונס מפני כובד ידיו ראה שגבר עמלק וצוה לאהרן וחור שיתמכו בהם ולא יניחם עוד. ורבותינו אמרו במדרש וכי משה היה עושה שיגבר עמלק עליו אלא אסור לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים:

(יב) **וטעם** ויהי ידיו אמונה. שהיו עומדות וקיימות ברוממותן כלשון ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו וכן אנחנו כורתים אמנה דבר קיים בברית וכן היתד התקועה במקום נאמן חזק. ועל דרך האמת נשא עשר אצבעות לרום השמים לרמוז על עשר ספירות לדבקה באמונה הנלחם לישראל וכאן נתבאר ענין נשיאות כפים בברכת כהנים וסודו:

(יד) **כתוב** זאת זכרון בספר. אמר רבי אברהם כי הוא ספר נודע והוא ספר המלחמות ה׳ וכתוב בו המלחמות שעשה השם בעבור יראיו. ויתכן שהיה מימות אברהם ואין בדבריו אלה רק תואנה. והנכון בעיני כי בספר ירמוז לספר התורה כענין שכתוב לקוח את ספר התורה הזה יאמר כתוב זאת בספר תורתי שיזכרו בני ישראל מה שעשה עמלק: כי מחה אמחה. את זכרו ונתתי נקמתי בו ביד עמי ישראל וזו היא המצוה שיכתוב לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק ואמר וגו׳ ושים באזני יהושע לצוות להזכיר לישראל את כל התלאה אשר באה להם על ידו כי הוא היודע ועד וירמוז כי אחרי שיירש הארץ

רשי

את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ: כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן כי חפץ אני למחותו: (טו) ויקרא שמו. של מזבח: ה׳ נסי. הקב״ה הוא עשה לנו כאן נס. לא שהמזבח קרוי ה׳ אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה׳ הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקדוש ברוך הוא הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקדוש ברוך הוא שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כלו וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים ט) האויב תמו חרבות לנצח זהו עמלק שכתוב בו (עמוס א) ועברתו שמרה נצח (תהלים ט) וערים נתשת אבד זכרם המה מהו אומר אחריו וה׳ לעולם ישב הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם:

בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ ג׳
טו וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי׃ י׳
טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ פ פ פ כ׳ כתרי לישני ל׳ ותסר. ג׳

קי״ו. י״ד אמונ״ה סי׳. סנא״ה סי׳

ושׁוי קדם יהושע ארי מימחא אמחי ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא: טו ובנא משה מדבחא ופלח עלוהי קדם יי דעבד ליה נסין: טז ואמר בשבועה אמירא דא מן קדם יי דחילא דשכינתיה על כורסי יקרא דעתיד דיתגח קרבא קדם יי בדבית עמלק לשיצאותהון מדרי עלמא: פ פ פ

אבן עזרא

התורה או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות ה׳ ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר ומדרש עדו ודברי הימים למלכי ישראל וספרי שלמה. וטעם באזני יהושע. כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען: וטעם כי מחה אמחה. בעבור שהכנעים את השם כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים ובים וככה מואב ופלשת והנה זה עמלק שמע גבורות השם בעבור עמו ישראל והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם וכן כתוב ולא ירא אלהים ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו או עם אחר נתחבר עמו: (טו) ויבן מזבח. כאורב: ומלת מזבח. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא מזבח ה׳: (טז) כי יד. כמו כי אשא אל שמים ידי. והטעם כי השם שם ידו על כסאו וזאת היא שבועה ור׳ ישועה אמר כי יד חזקה תהיה ליושב בראשו׳ על כסא ישראל כאשר נאמר בשלמה על כסא ה׳. והטעם על שאול:

אמחת ב׳ וסי׳ את הארם. את זכר עמלק: ויקרא שמו ו׳ חסר את נמסר פרשת וישלח וסי׳ ב׳ בתרי לישנא וסי׳ ה׳ נסי. ארים נסי: כס יה פליגא אם הוא חד מן מלין דלא מפקא ה׳ וסי׳ ובזיותיה והצר שועל. מאפליה הדור אתם ראו. הללויה קדמא. היהודיה ואשתו היהודיה. ידידיה. במרחב יה. שלהבת יה. בתית בת. וענתותיה וחנניה ועילם. ויערשיה ואליה וזכרי. כעשיה חגידה לי שאהבה נפשי:

תולדות אהרן ה׳ נסי. עקרים מ״ב כח: על כס יה. ברכות נח סנהדרין כ:

בעל הטורים מחה אמחה. בגימטריא זה סמן: אמחה ב׳ במסורה. הכא ואידך כמבול מה שהם נמחו כל אשר בארץ אף עמלק צריכים למחותו שלא ישאר לו שום זכר ולכך נענש שאול שהשאיר לו שום זכר: נסי ב׳ במסרה. הכא ואידך ואל עמים ארים נסי מה התם נס ממש וכמו וכנס על הגבעה אף כאן נס ממש שקרא הקדוש ברוך הוא נסי ודגלו: כי יד. יו״ד של כי ויד גמטריא דוד: מדר דר. בגימטריא לימות (נ״ל לימי) המשיח:

רמבן

הארץ ימחו אותו כי מצוה עליהם תחלה להכרית שבעת הגוים וינחלו הארץ וזהו שנאמר שם והיה בהניח ה׳ אלהיך לך וגו׳ ואם היה בימי יהושע בן נון היה מזהירם למחות אותו אבל נשאר הארץ לרשתה בימיו הרבה מאד ולא הגיע זמנה עד מלוך שאול:

(טז) **כי** יד על כס יה. ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו נשבע הקב״ה שאין הכסא שלם ואין השם מלא עד שימחה שמו של עמלק בן עשו ומשנמחה שמו יהי שם ה׳ מלא והכסא שלם שנאמר האויב תמו חרבות לנצח זהו עשו שנאמר ועברתו שמרה נצח אבד זכרם המה מה כתיב אחריו וה׳ לעולם ישב הרי השם מלא כונן למשפט כסאו הרי כסא שלם לשון רש״י. ומדרש חכמים הוא ויש מפרשים כי כאשר תהיה יד על כסא ה׳ תהיה מלחמה לה׳ בעמלק וכן תהיה מדור לדור והענין כי כאשר יהיה מלך בישראל יושב על כסא ה׳ תהיה מלחמה לה׳ בעמלק כענין שנאמר וישב שלמה על כסא ה׳ למלך ילחם בעמלק והוא רמז לשאול המלך הראשון וכן מדור לדור לאמר כי כל מלך בישראל חייב להלחם בהם עד שימחו ועל דרך הפשט נכון הוא וע״ד האמת כי היד אשר על כסא יה והיא מלחמה לה׳ הווה בעמלק מדר כי מדת הדין של מעלה תהיה בו למחותו לעולם מדור דור ומדרש הכמים בשם המלא ובכסא השלם ירמוז לזה. וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים בעבור כי כל העמים שמעו וירגזון ופלצת אדום ומואב ויושבי כנען נמוגו מפנו פחד ה׳ ומהדר גאונו ועמלק בא ממרחק כמתגבר על השם ולכך אמר לו ולא ירא אלהים ועוד כי הוא נין עשו וקרוב לנו עובר ומתעבר על ריב לא לו:

ספורנו

זכרון באזני יהושע וזה עשה משה בבנין המזבח ובתפלתו אז. ובמה שאמר כי יד על כס יה: מחה אמחה את זכר עמלק. שאחרים גם את בהמתם כאמרו והחרמתם את כל אשר לו משור עד שה וכו׳: (טו) ויקרא שמו. קרא שמו של הקב״ה בתפלתו כענין קראתי שמך ה׳: ה׳ נסי. ה׳ יהיה רוממתי כמו נתן לירא‍יך נס להתנוסס כלומר ה׳ הוא יהיה מעלתי ורוממתי על כל מתקוממים כענין ובשמך נבוס קמינו וכענין ובשמי תרום קרנו: (טז) ויאמר כי יד על כס יה. אמר טעם תפלתי זאת הוא מפני שהאל ית׳ נשבע שתהיה לו מלחמה בעמלק מדר דר וחייבים אנו להלחם מלחמתו בכל דור ודור כאמרם ג׳ מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך. ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית המקדש ולכן התפללתי שיהיה הוא נסי ורוממתי על האויב:

אדרת אליהו

עזי וזמרת יה. וזמרת כמו וזמרתי ויו״ד של עזי מושך אחר עמו ור״ל הוא עזי שאני מתלונן בצלו ואין לי מנוס אלא אליו וכן הוא תושבחתי בטובתי אני משבח אותו ואיני תולה בכחי. ויהי לי לישועה ר״ל כמו שאני תולה בו כן הוא לי לישועה וכן אמר זה אלי הוא כחי ומכבדני ואני ג״כ אנוהו לשון יפוי וכמו כן אלהי אבי הוא ואני ארוממנהו והוא מאירות הכפולות אלי ואלהי אבי. אנוהו וארממנהו. וכמו אלי אתה ואודך אלהי ארוממך (וע״ד האמת כמו זהב התנופה אבל כסף אינו מניף וכמ״ש בזוהר פקודי). ול״ש. והיפוכו שלג אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו כי שם הכפרה יום הכפורים והתשובה:

כלי יקר

פרשת בשלח

ויהי בשלח פרעה את העם. ואחר כך נאמר פן ינחם העם ויסב אלהים את העם ואחר כך נאמר וחמושים עלו בני ישראל ויש להתבונן למה קראם ג״פ העם וברביעי קראם בני ישראל אבל וחמושים דהיינו כלי זיין וכפי הנראה שמצד היותם בני ישראל לא היו צריכין לכלי זיין ושלוחו של פרעה היה מצד היותם בני ישראל ואם כן איפכא הל״ל. ונראה ליישב זה בשני פנים. הא׳ הוא על דרך שמסיק בילקוט וחמושים עלו אין חמושים אלא מזויינים בחמשה כלי זיין. וק׳ על זה וכי מלחמתן של ישראל תלויה ברבוי כלי זיין והלא כתיב מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל כי הש״י מגן בעדם והתורה כלי זיינם של ישראל והתפלה שנא׳ וחרב פיפיות בידם שני פיות כי שניהן תלוין בפה ואם כן מה תפארת זה לישראל שעלו חמושים מזויינים כאילו לא היו בטוחים בה׳ חלילה. אף אם נאמר שחייב אדם לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס מ״מ קשה על מה זה הגיד לנו הכתוב שיהיה לכל אחד ה׳ כלי זיין ומניגא למה לי ועוד וכי קרה בדרך נס או במקרה שהיה לכל אחד ה׳ לא פחות ולא יותר הלא דבר הוא. ועוד כי כפי הנראה לא היו ישראל מלומדי מלחמה כלל כי היו עסוקים בעבודת פרך כל הימים וכלי זיין אלו למה להם כי לא נסו באלה והיה להם לילך במקלות ובאבני קלע. ע״כ נראה לפ׳ שבא להודיענו שלא היה בידם שום כלי זיין כ״א ה׳ חומשי תורה החלוקים לז׳ ספרים שפרשת ויהי בנסוע ספר בפני עצמו וז״ש וחמושים היינו מזויינים הכל רמז לתורה ונקט לשון חמשים שהלשון נופל על הלשון וכן מזויינים כי לשון חמשה וזיין שמות כלי מלחמה המה ואבל ישראל ירמוז גם על התורה. או חמושים היינו חמשה חומשי תורה כאמור ומזויינים היינו

היינו התפלה כמ"ש שבע ביום הללתיך. והנה מהידוע שלא היו ישראל ראויין לקבל התורה כ"א אחר שעברו בים סוף ואחר שהלכו במדבר כי בים סוף באו לידי אמונה שלימה בה' ובנבואת משה עבדו כמ"ש ויאמינו בה' ובמשה עבדו. וקודם שבאו לידי אמונה זו פשיטא שלא היו ראוין לקבל התורה כל זמן שהיו מסופקים בנבואת משה ובאמונה בה' ואחר שבאו על ים סוף לידי אמונה זו מאז היו ראויים לקבלת התורה. והיו צריכין עוד לילך במדבר בארץ לא זרועה לקנות שמה מדת ההסתפקות כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' ולא נתנה התורה כי אם לאוכלי המן כי מן ירידת המן למדו דרך ההסתפקות אשר מקבלי התורה צריכין לזה נוסף על זה נשתרשו באמונה ע"י נסים שנעשו להם במדבר כמו נסי הים סוף ולהורות נתן בלבם עוד שלפי ששני אלפים תוהו והיה העולם שמם כמדבר כל זמן שהוא בלא תורה על כן היו צריכין לקבלת התורה להשלים חסרון העולם. והנה קודם שקבלו ישראל התורה היו בכלל שאר העם ולא נבדלו עדיין בשלימות המיוחד להם מן המצרי' על כן לא נקראו בשם בני ישראל כ"א על ידי קבלת התורה אז הבדילם ה' מכל העמים להיות לו לעם סגולה. ובזה יהיה ביאור הפי' על זה האופן. ויהי בשלח פרעה את העם בשעת שלוח נקראו עדיין בשם העם כי לא נבדלו עדיין מן שאר עמי הארץ לפי שלא היה כלי זיינם עליהם. לא כלי זיין הטבעי שהרי לא היו מלומדי מלחמה ולא כלי זיין של התורה שהרי לא קבלו עדיין התורה ולא היו אפי' מוכנים לקבלה כי לא נשתרשו באמונה עדיין. לפיכך לא נחם אותם אלהים דרך ארץ פלשתים אע"פ שקרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה לפי שעדיין המה בכלל יתר עמי הארץ על כן בהכרח ישובו מצרימה כי מאחר שאין בידם שום כלי זיין פשיטא שיהיו מנוצחים אם לא ישובו. על כן ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף כי על ידי ניסי הים והמדבר יקנו אמונה שלמה ואז יהיו מוכנים לקבל התורה ומשעה ההיא יהיה כלי זיינם עליהם ויהיה דומה כאילו כבר קבלו התורה ויהיו נקראים אז בשם בני ישראל להבדילם מן שאר עמי הארצות וז"ש וחמושים עלו בני ישראל אין חמושים אלא מזויינים בחמשה כלי זיין היינו חמשה חומשי תורה וז' ספרים או שבע תפלות כאמור ומסכים לזה מה שמצינו בב"ר שבמתן תורה חגר להם הקב"ה כלי זיינאות כו' ועיין ברמב"ן פרשת כי תשא בפסוק ועתה הורד עדיך שתרגומו אעדי תיקון זיינך מכך כי משם ראיה ברורה שהתורה כלי זיינם של ישראל ואע"פ שבשעת העליה ממצרים לא היו עדיין מזויינים עד שבאו למדבר מ"מ אמר וחמושים עלו וגו' לפי שמיד כאשר נתרצו לילך למדבר ולא אמרו האיך נלך למדבר לא מקום זרע מיד קנו האמונה והתחלת הקנין נחשב להם כאילו היו מטורשים בה לכך נאמר וחמושים עלו היינו בזמן שעלו מארץ מצרים אל המדבר וסוף קנין האמונה היה על ים סוף כאמור. דרך שני ביטוב מקראות אלו שהעם הנזכר כאן הם הפחותים שבישראל והערב רב כי שם אחד להם וכשאמר ויהי בשלח פרעה את העם בערב רב ידבר כי מאחר שלא מיחה בם לצאת דומה כאילו שלחם כי מצינו לשון שלוח במי שמניחו לילך כמו שלחוני ואלכה לאדוני הנאמר באליעזר עבד אברהם וכמו ויאמר יעקב אל לבן שלחני כך שילוח האמור כאן על הערב רב ובעבורם היה צריך להסב אותם שלא יחזרו למצרים בראותם מלחמה. אבל בעבור בני ישראל לא היה צריך לכל זה הסבוב כי בני ישראל עלו חמשים מזויינים כי המה בנים אמון בם בני מאמינים ובטוחים בתשועת ה' וזו היא כלי זיינם על כן היו בטוחים במלחמה אבל כל מיעוט הבטחון בא להם מן הערב רב כי קרוב הוא רצה לומר חדשים מקרוב באו ולא נשתרשו עדיין באמונה:

ויקח משה את עצמות יוסף עמו. סמך ענין זה לפסוק שלמעלה וחמושים עלו בני ישראל לפי שמסיק בילקוט פרשה זו שהיו מהלכין במדבר שני ארונות ארון השכינה וארונו של יוסף והיו האומות שואלים מה טיבו של ארונו של מת עם ארון חי העולמים והשיבו להם קיים זה מה שכתוב בזה שיוסף קיים כל עשרת הדברות כו'. וסמך זה למה שנא' וחמושים עלו בני ישראל מזויינים וכלי זיין שלהם הוא ארון הקודש שהיה הולך עמהם במלחמה ותיכף אחר מתן תורה. אבל קודם מתן תורה איך עלו חמושים הלא עדיין לא היה הארון הקודש עמהם. ע"כ אמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי ארונו של יוסף היה דומה כאילו היו חקוקים בו כל עשרת הדברות. ד"א לפי שראה משה שהשי"ת הסיבם דרך המדבר ים סוף וחשב משה שאם אולי יעכב עליהם הים אז יקרע להם בזכות יוסף כמו שלמדו רז"ל מן פסוק הים ראה וינוס מה ראה עצמותיו של יוסף שנאמר בו וינס ויצא החוצה וטעמו של דבר באר‏נו למעלה פרשת וישב. ורז"ל דרשו על משה פסוק חכם לב יקח מצות שכל ישראל נתעסקו בבזה והוא עסק במצות כדאיתא במסכת סוטה. רצו לתרץ יתור לשון עמו שבא למעט עסק ביזת מצרים כי הממון קנין שאינו דבק עמו כי לא ירד אחריו כבודו אבל מה שהאדם מסגל מעשים טובים בעולם הזה הוא הדבר הדבק עמו בעולם הזה ובעולם הבא לכך נאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו ואולי לכך עסק דווקא במצוה זו עכשיו להיות לישראל כמזכיר את יום המיתה כי בסבה זו לא יהיו כל כך להוטים אחר הביזה בזכרם כי יעזוב לאחרים חילו ולא ירד אחריו כבודו:

לפני בעל צפון הוא נשאר מכל אלהי מצרים כו' ויש לנו ליתן טעם למה נשארה זו יותר משאר אלהות. ונראה מזה שהיו להם הרבה ע"ג שעבדו להרבה מזלות כי כל מזל יש לו כח והשפעה על איזו ענין מיוחד ובעל צפון היינו הע"ג אשר חשבו כי ממנו יושפע להם זהב ורב פניניס כמ"ש מצפון זהב יאתה והשאיר הקב"ה דוקא ע"ג זו להטעותם שיאמרו שע"ג זו תתבע עלבונם על מה שנטלו ישראל ממונם שלא כדין כי בכל שאר המכות הצדיק פרעה את הדין עליו לומר שבדין באו עליו ובדין לקו גם שרי מעלה שלהם אבל הממון חשב פרעה שלא בצדק ולא במשפט נטלו ישראל ממונם ע"כ נשאר בעל צפון שיאמרו קשה יראתם ויתבע מן ישראל ממונם שהשאילום וז"ש ויהפך

לבב פרעה וגו' פירש"י בשביל ממונם שהשאילום ומה שאמרו כי שלחנו את ישראל מעבדנו לפי שכל מה שקנה עבד קנה רבו ועיקר דבריו היה בעבור הממון ותלה פרעה דבריו במה שראה שנשאר בעל צפון מכל אלהי מצרים:

ויגד למלך מצרים כי ברח העם כי בורח מבעי לי' שהרי מתחלה שלחם מרצונו ועכשיו הם בורחים. ועוד למה קראם ב"פ העם ובשלישי אמר כי שלחנו את ישראל. ועוד איך מלאו לבו לילך עם שש מאות רכב על ששים רבוא ואע"פ שנאמר וכל רכב מצרים ודאי לא מכל ארץ מצרים קבץ לפי שעה שלא היה לו שהות זמן כל כך אלא מעיר אחת לקח והיא מצרים עצמה ואפילו מעיר זו לא לקח כי אם מן הירא את דבר ה' והמה המיעוט אלא ודאי שבכל מקום שמזכיר העם מדבר בערב רב שהלכו לכתחלה בדרך בריחה לפי שראו במעלתן של ישראל וחשב פרעה כי עכשיו ע"י שיראו שישראל נבוכים בארץ יאמרו הערב רב שסר ה' מעל ישראל ובעבור זה ודאי רצון הערב רב לחזור מצרימה זולת שישראל אינם מניחין אותם וכשיראו שאנחנו באים לעזרתם ימרדו גם המה בישראל וישובו אלינו. ועל זה סמך פרעה ברדפו אחר ישראל עם מתי מספר. ועל זה נאמר ויוגד למלך מצרים כי ברח העם לא שהלך עמהם אקטורין כי דבר זה לא פירש במקרא אלא כביתו הוגד לו שהלכו דרך בריח' העם דהיינו המצרים והיה שונא אותם על זה. ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם נהפך לבו משנאה לאהבה כי אמר עכשיו אני צריך להם כי בלי ספק יהיו לי לעזרה בראותם כי סר ה' מעל ישראל ועל ישראל עצמם אמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו. ולפי מה שנאמר ויהי בשלח פרעה את העם על הפחותים שבישראל אמר כן כמבואר בדרך שני:

הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר. פירש"י והיכן דברו ירא ה' וישפוט וצריך פירוש לפירושו שהרי כאן אמרו כי טוב לנו עבוד את מצרים ממתנו במדבר ולהלן אמרו ירא ה' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו וזה אמרו ודאי על תוספת העבודה שנדמה לחרב ומה בין חרב למות גם מה שאמרו שם לתת חרב בידם כשלו ביאור כי לא בקש פרעה להרגם בחרב כי אם להכביד עליהם העבודה. ונ"ל שאמרו ישראל למשה תרתי לריעותא כי עכשיו לא שלח אותנו והכביד עבודתו כי הבאשתם ריחנו בעיניו. זאת ועוד אחרת את"ל שישלח אותנו מ"מ נהיו בורחים שהרי אמרת לו בשם ה' שלח עמי ויחגו לי במדבר וכשיודע לו שאנחנו בורחים אז בלי ספק ירדוף אחרינו בחרב ובזה דומה כאילו עתה נתת חרב בידם להרגנו ולהמיתנו וזהו שאמרו כאן כי כבר אמרנו לו במצרים כי טוב לנו עבוד את מצרים ממתנו במדבר לפי שכבר אמרו לו לתת חרב בידם להרגנו ואמרו זה על שסופו לרדוף אחריהם במדבר ולהמיתם. וי"מ דרך הלצה הלא זה הדבר אשר דברנו עכשיו במצרים היה לנו לומר כן ולא עכשיו כי עבר זמנו וז"ש במצרים לאמר ר"ל שם היה לנו לאמר חדל ממנו כו' ולא אמרנו:

ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים. במדרש אמרו לפי שהיו אומרים המצריים לולא המטה לא היה יכול לעשות את כל הנסים ע"כ אמר הקב"ה סלק את מטך ונטה את ידך כי הרם לשון סילוק הוא. והנני נותן טעם בדבר למה דווקא בקריעת ים סוף צוה הקב"ה להסיר המטה וזה לפי שרצה הקב"ה שיעשה משה למטה דוגמא אל כל דבר הנעשה למעלה. והנה כל המכות היו באצבע אלהים על כן נעשו גם למטה ע"י מטה משה כי המטה דומה לאצבע. אבל על הים לקו בכל היד שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה וגומר ע"כ אמר הקב"ה למשה שיעשה גם למטה דוגמא לזה ויסלק את המטה הדומה לאצבע ונטה את ידך כל היד דוגמת יד החזקה העליונה ית'. לכך נאמר וירא ישראל את היד הגדולה ואגב זה ראו כי שלא בכח המטה עשה משה כל המעשה הגדול והנורא הזה שהרי הוצרך לנטות ידו דוגמת היד החזקה שלמעלה ע"כ ויאמינו בה' ובמשה עבדו כי חזרו מדבריהם שאמרו לשעבר שבכח המטה פעל כל זאת. ומכאן תבין באמת מה היה חטאו של משה במי מריבה כי שם נאמר ממש הפך ממה שנאמר כאן כי כאן נאמר הרם את מטך דהיינו סלק את מטך ונטה את ידך וע"י זה באו לידי אמונה. ושם נאמר וירם את ידו ויך במטהו שסלק את ידו כי לא עשה הפעולה בידו כי אם במטהו וע"כ החזיר דברים הראשונים שאמרו שבכח המטה פעל הכל למקומם ובזה גרם מיעוט האמונה כמ"ש יען לא האמנתם בי ויתבאר דבר זה בע"ה באר היטב במקומו פרשת חקת:

ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. כאן הקדים תוך הים ליבשה ובסמוך אמר בהפך זה ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים גם כל הפסוק הבוא מיותר וכאן נאמר והמים להם חומה מלא בלא וי"ו ובסמוך נאמר חמה חסר בלא וי"ו ובילקוט מסיק שהוא לשון אף וחמה לפי שהיו ישראל נתונים בדין אם להנצל או אם להטבע עם המצרים ועל פי דרך זה נוכל לומר שהיו בישראל כיתות כיתות על הים מקצתם צדיקים מקצתם קטני אמנה כנח שנאמר בו מפני מי המבול שלא נכנס בתיבה עד שדחקוהו מי המבול. והנה הטובים מישראל באו תכף אל תוך הים באמצעיתו אע"פ שלא ראו היבשה עדיין מכל מקום האמינו בה' ובאו אל תוך הים ואח"כ ראו היבשה ולהם היו המים לחומה להגין בעדם. אבל הפחותים בנים לא אמון בם הלכו תחלה ביבשה כי לא האמינו באלהים ע"כ לא נכנסו אל תוך הים עד שראו תחלה היבשה ולהם היו המים חמה עזה כי היו נתונים בדין אם להנצל או להטבע ומטעם זה נאמר למעלה ויבאו להורות שמיד בבואם נכנסו אל הים קודם שראו היבשה ולמטה נאמר הלכו כי אע"פ שראו היבשה מ"מ לא האמינו עד שהלכו תחלה ביבשה ואח"כ נכנסו גם אל תוך הים. וי"א שבבואם לים היינו בכניסתם היו צדיקים גמורים לכך נאמר אצלם חומה מלא. אמנם כאשר הלכו על שפתיו השני ממרים היו עם ה' שנאמר וימרו על ים

בים

בים סוף כי אמרו כשם שאנחנו עולים מצד זה כך יעלו המצרים מצד אחר ע"כ היו להם המים לחמה וקצף כאמור:

ולא קרב זה אל זה. פירש"י מחנה אל מחנה. ועל צד הרמז יש לפתרו על ישראל כי ארז"ל ארבע כיתות נעשו אבותינו על הים כו' ולא היו בהסכמה אחת זה אומר בכה וזה בכה על כן לא קרב זה אל זה כל הלילה בדעתם. ורז"ל אמרו שלא אמרו המלאכים שירה כל הלילה שנאמר בהם וקרא זה אל זה ובפרקי ר"א אל תקרי לא קרב זה אל זה אלא לא קרא ואין צורך להגיה לפי שהמלאכים אינן מתקרבים זה לזה בשום עסק בעולם כי אם בזמן שאומרים שירות ותשבחות לפניו ית' אחד קורא והשני עונה לעומתו וכשהוא אומר לא קרב זה אל זה ודאי לא אמרו שירה כי דרך השיר אחד קורא וחבירו עונה. וי"ל עוד ולא קרב זה היינו המלאך שהזכיר למעלה בפסוק ויסע מלאך האלהים. אל זה היינו אל השירה הרמוז זה בזה שנאמר זה אלי ואנוהו כי הוא עיקר השירה שזכו לראות פני השכינה עד שהיו מראין עליו באצבע ואמרו זה אלי כי ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל והוא רמז אל המלאכים גם כן כי אצלם מצוי קירוב ההשגה יותר מבתחתונים:

וישם את הים לחרבה ויבקעו המים. היה לו לומר ויבקעו המים תחלה ואח"כ את הים לחרבה ואולי כדי ליישב זה פירש"י ויבקעו המים כל מימות שבעולם. ונראה לפרש שמתחלה היה הרוח שבתוך הארץ פועל מתחת לארץ בקרקעית הים שנעשו לחרבה ואח"כ פעל גם במים כי פעולת הרוח היתה מלמטה למעלה וכאשר עבר קרקעית הים נכנס הרוח גם אל המים והרוח מחסרם וממעטם כי טבע הרוח לחסר המים עד שנכווצו ונעשו גליד ואז בהכרח נבקעו המים והנשארים נצבו כמו נד כי הוגלדו מחמת הרוח שעלה מלמטה כי כל דבר לח המתייבש מתוכו נבקע כנודע מטבעיות. ד"א שהוליך הרוח מי הים לחרבה אל היבשה ויצאו המים מן שפתם אל היבשה וכן מצד השני וזה גרם בקיעת המים כי הרוח גירש המים ממקומם והוליכם אל היבשה וזה נס כפול כי דבר זה צריך לב' רוחות מקבילין ונעשה הכל ע"י רוח קדים. ד"א לפי שלולא שהתהום מוסיף לחות במים היו הלוך וחסור מפני הרוח השולט בהם וכאשר שב הים לחרבה תחלה ולא היה התהום מוסיף בהם לחות אז בהכרח יבשו המים ונחסרו מן הרוח:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'. מה שלא שר תכף בצאתם ממצרים לפי שיודע משה שעדיין בני ישראל מפקפקין באמונה עד שראה על הים שהאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר. והתחיל באז דהיינו אחד רוכב על ז' רמז להמליכו ית' על שבעה כוכבי לכת כמ"ש כי גאה גאה שמתגאה על כל גאים. ומה שנאמר השירה הזאת בלשון נקבה אמרז"ל שכל שירות העה"ז יאמרו בלשון נקבה לפי שיש אחריהן צער כנקבות שיש להם צער לידה ועוד שהנקבות אינן נוטלות בעה"ז כי אם עישור נכסים כך הנחיל ה' לישראל שבעה אומות מן שבעים אבל על העתיד נאמר שירו לה' שיר חדש כי אז יהיו כזכרים לא יולדים ואז ינחלו כל שבעים אומות כזכר שיורש הכל. ואולי מטעם זה התחיל באז א' רוכב על ז' לרמוז כי בעולם הזה ישראל גוי אחד בארץ ירכיבהו ה' על במתי ארץ של ז' אומות לבד כנקבות. וכדי ליישב יתור השירה הזאת כי היה לו לומר אז ישיר משה ובני ישראל לה' כמ"ש בשירות הבאר כי לא נאמר שם את השירה הזאת אומר אני שיש בו רמז למה שארז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל ועל פלא זה נאמר את השירה הזאת ר"ל השירה של זאת הנקבה כי גם הנקבות אמרו זה אלי ואנוהו ודבר זה היה פליאה בעיניהם שנקבה תסובב גבר מעין דוגמא שלעתיד. ואולי שעל זה ארז"ל שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחיית המתים מן התורה ומה ענין שירה זו לתחיית המתים אלא לפי שכשם שלעה"ב יהיו כולם מופשטים מן החומר ואז זכרים ונקבות שוין כך על הים ראתה גם השפחה זיו כבודו יתברך מעין דוגמא שלעתיד שנאמר נקבה תסובב גבר לכך נאמר בשירה זו ישיר להבא משמע כי כשם שאמרו כולם זה אלי ואנוהו כך כולם יאמרו לעתיד הנה אלהינו זה כארז"ל שהצדיקים יהיו מראים עליו באצבע כו' ועל פלא זה נאמר את השירה הזאת ולכן נאמר ותען להם מרים וגו' כמדברת למצרים כמו שיתבאר בסמוך. ובמדרש שנקרע הים בזכות המילה יכול להיות שעל זה נאמר את השירה הזאת רמז למילה שנאמר זאת בריתי וגו' ולפי שגם לעולם הבא המילה מצלת מן הגיהנם לכך נאמר ישיר בלשון עתיד ומכאן רמז לתחיית המתים:

אשירה לה' כי גאה גאה. שמתגאה על כל גאים אבל לא על ענוים כי ה' שוכן את דכא ומראה ענותנותו אצלם. וסמך מיד סוס ורוכבו רמה בים כי הרוכב מתגאה על הסוס ע"כ ירה שניהם בים. וכדי ליישב על פי הדקדוק לשון גאה גאה אומר אני שיש בו רמז למה שנאמר משגיא לגוים ויאבדם וכמ"ש בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד כי מי שהוא גאה הרבה אז הקב"ה מוסיף לו גאוה על גאותו ונותן לו עוד מעלה כדי להגדיל נפילתו מאיגרא רמה לבירא עמיקתא כמו שיתבאר בסמוך בפסוק אמר אויב ארדוף ע"ש. ז"ש אשירה לה' כי גאה ר"ל אותו בן אדם אשר גאה אז הקב"ה ג"כ גאה מוסיף לו גאוה וירכיבהו על במתי ארץ ולסוף סוס ורוכבו רמה בים רוצה לומר להגדיל נפילת הרוכב כי ממקום גבוה הוא נופל ונפילתו גדולה מן נפילת הנרכב:

עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. הורה בפסוקים אלו שהצדיקים מהפכים מדת הדין לרחמים והרשעים מהפכים מדת הרחמים לדין. וזהו שאמר עזי עוז זה היינו תוקף וחוזק של מדת הדין כמו שנאמר ה' בעזך ישמח מלך שאפילו במדת הדין שנקרא עוז מכל מקום ישמח בה צדיק כי שמחה לצדיק עשות משפטי ה' אמת ובישועתך דהיינו מדת הרחמים מה יגל מאד. וזמרת לשון כריתה מלשון כרמך לא תזמור וגם זה מורה על מדת הדין. וגם שם של יה מורה על מדת הדין כמבואר ברבינו בחיי על פסוק כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק. וכל אלו המתייחסים אחר מדת הדין מכל מקום ויהי לי לישועה שנהפכו לי לרחמים ולתשועה וזה דקדוק נכון בתוספת ו' של ויהי. ובדין הקב"ה עושה עמו חסד זה מדה כנגד מדה כי גם אני מברך את ה' על הרעה כשם שאני מברכו על הטובה ואע"פ שהרעו המצרים לנו ולאבותינו מ"מ אני מרומם שמו יתברך על כל. ז"ש זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו אלי ואלהי הכל רמז למדת הדין כי אל לשון חוזק ותוקף ואע"פ שרש"י פי' פרשת כי תשא אל מדת הרחמים וראייתו מן פסוק אלי אלי למה עזבתני הראיה אינה כלום שהרי הצדיקים מהפכין דין לרחמים על כן ביקש שגם אל לא יעזבנו ועיקר הלשון הוא לשון יכולת כמו ואת אילי הארץ לקח. ז"ש זה אלי אף על פי שהוא מתנהג עמי במדת הדין מ"מ אנוהו אספר נוי ושבחו וכן אלהי אבי שגם לאבותינו הרעו המצרים מ"מ וארוממנהו על זה. ואם תפצי ליישב זה ע"פ פירושו של רש"י. שאלי מדת הרחמים כך תפרשו זה אלי וגו' ע"ד שנאמר צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא ר"ל אין חילוק אצלי בין צרה ויגון לכוס ישועות כי בשניהם שם ה' אקרא לברכו על שניהם בשוה. כך אמר אם זה אלי ומתנהג עמי במדת הרחמים אז ואנוהו ואם הוא אלהי אבי ומתנהג עמי במדת הדין כהוראת שם אלהים אז וארוממנהו כי הכל שוה אצלי בין דין ובין רחמים ע"כ הקב"ה מודד לי במדה זו להפך לי דין לרחמים. לא כן הרשעים כי אדרבה המה מהפכים מדת רחמים לדין ז"ש ה' איש מלחמה ה' שמו הרי ה' המורה על רחמים פשוטים ואף על פי כן הוא עשה עמהם מלחמה עד רדתם. וכמ"ש ויסע מלאך האלהים הוא שלוחו של מדת הדין ונסע להצלת ישראל. וכתיב וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש ה' הוא מדת רחמים והשקיף עליהם להמם ולאבדם וכל זה לפי שהם קוראים לעולם תגר על ה'. אבל אני חסד ומשפט אשירה בין לחסד ובין למשפט אשירה וזהו שנא' ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב פירש"י כשישראל עושין רצונו של מקום השמאל נעשית ימין והיינו היפוך דין לרחמים. ויתכן לפרש ימינך ה' היינו ה' הפועל ימין על צד הרחמים עם ישראל כבר הוא נאדרי בכח ר"ל כבר היתה שמאלית ומדת הדין הקשה הפועלת בכח ועוז ונעשית ימנית לישראל. אבל לאומות אינו כן אלא ימינך ה' שהיתה ימנית לעולם ואעפ"כ תרעץ אויב כי נעשית שמאלית לפרעה וחילו:

מרכבות פרעה וחילו ירה בים. הדבר צריך ביאור למה הזכיר בפרעה וחילו הסמוכים אליו ירה בים ובמבחר שלישיו אמר טבעו בים סוף ונראה לפרש לפי שפרעה הקדים את עצמו והלך קודם לכל חיילותיו ולפי זה כשהיה פרעה עם חילו הסמוכים למרכבתו בתוך הים ממש דהיינו באמצעיתו שאין שם קנה וסוף. היו עדיין עבדיו ומבחר שלישיו סמוך לשפת הים מקום ששם גדלים קנה וסוף וגם רפש וטיט מצוי שם ושם טבעו בטיט היון המצוי במקום שהקנים גדלים כי אין המים עמוקים כל כך שמה ובאותו זמן היה פרעה בים עצמו ושם אין שייך לשון טביעה כי אין שם טיט ורפש. וראיה לזה מה שפירש"י כתוב אחד אומר רמה בים ואחד אומר ירה בים מלמד שהיו עולים לרום ויורדים לתהום כו' וזה לא יתכן כי אם במקום שהמים עמוקים ושם אין מקום לקנה וסוף כנודע:

אמר אויב ארדוף וגו'. פרעה השב לעשות לישראל על דרך שנאמר משגיא לגוים ויאבדם וכ"ש איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד כי כנוהג שבעולם שהרוצה להפיל את חבירו לארץ כל עוד שמגביהו ביותר תגדל נפילתו כי אינו דומה הנופל ממקום גבוה לנופל ממקום נמוך כמ"ש השליך משמים ארץ תפארת ישראל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא כמשל במלך אחד שמרד בו איש מן הכפר דל ונבזה מה עשה המלך העשירו והגדילו עד כי גדל מאד ותמהו עבדיו על זה ואחר שעמד במעלתו כמה שנים עשה בו נקמה והרגו עם כל בני ביתו ולקח את כל אשר לו ולא השאיר לו שריד ופליט כי אז היתה הנקמה גלויה ומפורסמת יותר מאלו היה הורגו בעוד שהיה שפל אנשים ואין לו מכיר. כך אמר פרעה מה נקמה היא זו שאתנקם מן העבדים שהיו עסוקים בחומר ולבנים וידל ישראל מאד. אלא אדרבה אחלק להם שלל משלי ואשל עמי ע"י שישאילום כלי כסף וזהב ושמלות ועי"ז יהיו ספונים וחשובים וז"ש אמר אויב ארדוף ואשיג אותם כי יבא יומם אבל לא עכשיו מיד אלא תחלה אחלק להם שלל משלי. וכאשר תמלאמו נפשי שימלא נפשי אותו כל טוב ויהיה שקט ושאנן בהיכלו אז אריק חרבי ותורישמו ידי כדי שתהיה גלויה ומפורסמת הנקמה שאעשה בהם על שמרדו בי הוא והביאו י' מכות על מצרים ובזה מדוקדק הלשון תמלאמו תורישמו שקאי הכל על ישראל אבל מה שפירש"י תמלאמו תמלא נפשי מהם רחוק מן דקדוק הלשון. וע"פ דרכנו יתבאר גם כן מה שארז"ל כל המצר לישראל נעשה ראש והוא כדי להגדיל אח"כ מפלתו. ובדרך זה נ"ל גם מ"ש פעם אחד ירה בים ופעם אחד רמה בים ופי' רש"י שהיו עולין תחלה ואח"כ יורדין וזה מסכים על צד הרמז לכל דברינו אלה וכן מביא רש"י עליו פסוק משגיא לגוים ויאבדם בפסוק לפני בעל צפון וזה דרוש יקר. ומ"ש אריק חרבי נ"ל אף אם לא יהיה חרב בידי מכל מקום תורישמו ידי כי בידי לבד בלא חרב אורישם כי חלשים המה. וי"א תמלאמו תורישמו היו הכפילו לומר כן כי סופו להוריש להם כל רכושו בביזת הים וימלא את ישראל משללו:

מי כמכה באלם ה'. במסכת גיטין דרשו מי כמוך באלמים ודרש זה רחוק לפרש באלים כמו באלמים ולהוסיף מ"ם אמנם נראה שאין כוונתם ז"ל להוסיף

להוסיף מ"ם אלא באלים הוא בחזקים כמו שפירש"י. וכן פירושו כי כל השומע עלבונו ומתאפק להיות כמחריש וכובש את כעסו הרי הוא חזק ותקיף כי איזהו גבור הכובש את יצרו כך בזמן שהקב"ה שומע ושותק ועושה את עצמו כאלם כביכול זה ומגד יד החזקה שלו ית' שכובש את כעסו ושותק למכעיסים כמו ששתק לפרעה שאמר מי ה' וכן שתק לטיטוס על חרופו וגדופו ע"כ דרשו מי כמוך באלים באלמים ומשה אמר זה על חירופו של פרעה וממנו הביאו פסוק זה לראיה על טיטוס ולעולם משמעותו באלים בחזקים ממש כאמור. ואם נפשך לומר באלמים ממש נוכל לפרש שמשה אמר שכל כך שבחו יתברך גדול עד שאפי' האלמים אשר אין להם פה לדבר מ"מ קלוסו ית' עולה מהם כאלו אמרו בפה מלא מי כמוך ה' על דרך שנאמר השמים מספרים כבוד אל וגו' אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם וגו' וא"כ איך הם מספרים כבוד אל אלא ודאי שע"י שהבריות רואים תנועות השמים וכל צבאם הם מספרים כבוד אל וע"י שהבריות מספרים כבוד אל ע"י תנועות השמים דומה כאילו השמים מספרים אע"פ שבאמת הם אלמים ואין בהם אומר ודברים. לכך נאמר כאן מי כמוך באלים באלמים אפי' בפה האלמים גדול שבחך כאילו אמרו מי כמוך ה' וכ"ש בפי המדברים ואמר זה גם על המים ע"ד שמסיק בב"ר יקוו המים משל למלך שבנה פלטין והושיב בה דיירים אלמים והם משכימים ושואלים בשלום המלך אח"כ הושיב בה דיירים פקחים עמדו ומרדו במלך כו' אמר המלך תחזור הפלטין לכמות שהיה כך מתחלת בריאת העולם היה קילוסו של הקב"ה עולה מן המים שנאמר מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה' כו' ולפי מדרש זה נקראו המים אלמים וקלוסו של הקב"ה עולה מהם הן ע"י שהן עושים רצון קונם הפך שבעם הן ע"י שהבריות מספרים כבוד אל ע"י שרואין פעולות המים אשר עשו בדור המבול ובקריעת ים סוף ודומה כאילו היו המים מספרים כבוד אל אע"פ שהם אלמים ע"כ אמר משה מי כמוך באלים ה' אפי' האלמים אומרים מי כמוך ואמר זה על מה שעשו המים האלמים בקריעת ים סוף ומ"ש באלים חסר מ"ם כדי לדרוש באלים ג"כ לשון חזקים רמז למים אדירים כי אדירים היינו לשון חוזק כמו באלים שהוא לשון חוזק וכמ"ש צללו כעופרת במים אדירים וזה פי' יקר. ומה שנדרש זה על טיטוס לפי שעמד עליו נחשול של ים להטביעו כדמסיק שם בגמ' ובהנחה זו משמעות כל המדרשים אחד הוא לדרוש אלים חזקים ואלמים כאחד. ד"א לפי שכל המרבה לספר בשבחו יתברך נקרא ממעט כמו שפירש"י על פסוק נורא תהלות ע"כ אמר מי כמוך באלים היינו בחזקים הכובשים את עצמם מלספר תהלתך מיראה פן ימעטו בתהלתך ע"כ הם עושים את עצמם כאלמים ואגל כתות אלו מי כמוך ה' כי לך דומיה תהלה השתיקה היא תהלתך ולפירוש זה נדרש גם כן באלים בחזקים ובאלמים כי ע"י שעושים את עצמם כאלמים דומה בשתיקה זו כאילו הם אומרים מי כמוך ה' ומה שהם עושים עצמם אלמים לפי שאתה נורא תהלות יראוי מלהגיד תהלתך פן ימעטו על כן הם עושים עצמם כאלמים ובחזקת היד הם כובשים פיהם להשים יד לפה וגם זה פי' יקר:

נטית ימינך תבלעמו ארץ. יש רמז למה שארז"ל מסכת סוטה כיון שהרגישו בהם המצריים היו מבקשים להרגם ונעשה להם נס ונבלעים בקרקע ואח"כ מבצבצים ועולים ובאים לביתם עדרים כו' ועל הים הם הכירוהו תחלה ואמרו זה אלי. ועי"ז אמר עושה פלא ומהו הפלא נטית ימינך תבלעמו ארץ לישראל שהזכיר בפסוק מי כמוך באלים ה' ואח"כ נחית בחסדך עם זו גאלת כי הלכו לביתם עדרים עדרים. ואח"כ נהלת בעזך אל נוה קדשך כי הם הכירוהו תחלה וראו השכינה בנוה קדשו ית' וי"א שאמר זה דרך שואל ומשיב למה אתה ה' הבאת את המצרים אל הים סוף להטביעם שמה ואילו רצית לנטות ידך עליהם אז תבלעמו ארץ כשאול חיים במקומם. ונתן תשובה לדבר נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך כאשר ינהל הרועה את עדרו אל מרעה כר נרחב בלא צער מלחמה כי בצאתם ממצרים לא היו מלומדי מלחמה ע"כ הביאם לים סוף שהיה קולו הומה מסוף העולם ועד סופו ועי"ז שמעו עמים ירגזון ולא היו צריכין למלחמות גדולות כמ"ש וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש ה' מי ים סוף מפניכם ואלו היו נבלעו בקרקע במקומם לא היה הקול נשמע למרחוק ולא רגזו וחלו כל מלכי כנען והיו ישראל צריכין למלחמות גדולות:

מקדש ה' כוננו ידיך. לפי שהמשכן נעשה כולו ע"פ ה' מאליו כי בכל מעשה המשכן נאמר והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר ע"כ נאמר כוננו ידיך. ונקד ידיך שתים במשמע פירש רש"י שהעולם נברא ביד אחת והמקדש בשתי ידים כו' ובפ"ק דכתובות אמרו גדולים מעשה צדיקים ממעשה שמים וארץ דאילו שמים וארץ נבראו ביד אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואילו במעשה צדיקים כתיב מקדש ה' כוננו ידיך וטעמו של דבר כי העליונים מצד מעלתן נבראו ביד ימין והתחתונים ביד שמאל אבל המקדש שהוא האמצעי המצרף עליונים ותחתונים נברא בשתי ידים כי שם מדור השכינה עם התחתונים שנאמר ושכנתי בתוכם ומשם נברא גם האדם האמצעי בין העליונים לתחתונים וזהו ענין הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ואמצע שפועו כנגד בית המקדש כי הוא האמצעי כאמור. ומה שקראו המקדש מעשה צדיקים והכתוב אומר כוננו ידיך היינו ידי הקדוש ברוך הוא לפי שיש לשניהם חלק בזה הבנין כי הקב"ה הראה למשה תבנית כל המשכן בנוי וכמ"ש כן עשה את המנורה הקדוש ברוך הוא עשאה וכן כל מעשה המשכן:

ה' ימלוך לעולם ועד כי בא סוס פרעה. יש לפרש מלת כי לפי שפרעה היה חולק על מלכות שדי ואמר מי ה' ואלו לא היה הקב"ה עושה שפטים בפרעה א"כ יש לחוש שגם לדורות יקומו בנים סוררים ויכחישו מלכותו ית' אבל מעתה שנעשה בפרעה משפט כתוב שוב לא יהיה שום חולק ומערער על מלכות שדי יתברך וה' ימלוך לעולם ועד כי יראו כל העולם כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וגו' ומאז מורא יעלה על ראשם להטות דברים כלפי מעלה:

ותקח מרים הנביאה וגו'. עכשיו נעשית נביאה כי במעמד זה זכו גם הנשים לראות פני השכינה עד שאמרו כולם זה אלי כארז"ל ראתה שפחה על הים כו' לכך נאמר ותצאן כל הנשים אחריה כי הנבואה התחילה במרים וכל הנשים יצאו בעקבותיה במעמד זה כי כולם זכו לנבואה ולפי שאין השכינה שורה כ"א מתוך שמחה והנשים יש להם צער לידה ע"כ לקחה את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות כדי שתחול עליהם רוח הקודש מתוך שמחה. ומ"ש אחות אהרן לפי שהיתה שוה לו בנבואה אבל לא למשה כי כן משמע סוף פ' בהעלותך בפסוק לא כן עבדי משה כי שם הושוו אהרן ומרים בנבואה וכן פירש מהרי"א. ולשון מחלת הוא ענין מחילת עון וכן כתב רבינו בחיי ואולי שזהו שמסיק בילקוט פרשה זו בפסוק ויסע משה שכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו כל עונותיו ומהיכן למד לומר אם לא מלשון מחולות שנזכר בשירת נשים אלו ומה שאמר ותען להם מרים להן מבעי ליה למימר אלא לפי שעל הים באו הנשים למדרגת האנשים בהשגת הנבואה ע"כ נאמר להם כמדברים לזכרים וכן לעתיד נאמר נקבה תסובב גבר:

ויסע משה את ישראל. עד כי אני ה' רופאך. פירש רש"י ויסע הסיעם בעל כרחם לפי שלא רצו לפרוש מן ביזת הים והיה משה מתירא פן ריבוי העושר יביאם לידי חטא ומעשה העגל יוכיח כי רוב זהב שהושפע להם היה סבת עשייתו ע"כ הסיעם בעל כרחם ועוד חשב משה שרבוי העושר יהיה סבה לשלא יהיו ראויין לקבל התורה כי התורה והעושר בורחים זה מזה והם צרות זו לזו כמ"ש טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך ע"כ הסיעם בעל כרחם. וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים מדה כנגד מדה לפי שעסקו בביזת הים יותר מהראוי ומאז היו בלתי ראוים לקבל התורה שנמשלה למים ע"כ נענשו במה שלא מצאו מים וזהו דעת רז"ל במסכת ב"ק דורשי רשומות אמרו שהלכו ג' ימים במדבר בלא תורה שנמשלה למים כו' ובלי ספק שלא כוונו לומר שחסרון מים זה היינו התורה דא"כ מה יעשו בהשלכת עץ אל המים אלא שרצו לומר לפי שע"י שהיו עסוקים בבזה ולא מהרו לילך אל המדבר מקום קבלת התורה ע"כ נענשו שלא מצאו שתם מים כי כבר אמר להם הקב"ה תעבדון את האלהים על ההר הזה דהיינו קבלת התורה והם היו עסוקים בביזת הים ולא אמרו נלכה ונרוצה לקבל התורה ע"כ נענשו בחסרון המים כמו ברפידים שעל שרפו ידיהם מן התורה ע"כ נאמר גם שם ויחנו ברפידים ולא היו מים לעם לשתות. ויבאו מרתה וגו' הקרה ה' לפניהם ענין מי מרה לחזור ולעשות בהם נסיון אם יהיו ראויין לקבלת התורה כי כבר נחלקו רז"ל במה שנאמר ויורהו ה' עץ י"א שהיה זית וי"א שהיה ערבה וי"א הרדופני. רשב"י אמר דבר מן התורה הראהו שנאמר עץ חיים. וביאור הענין שהתורה תחילתה מרה ונקראת תושיה שמתשת כחו של אדם ורז"ל אמרו למה נמשלה התורה לזית מה זית זה תחלתו מר וסופו מתוק אף ד"ת כן. והמצות ג"כ לאו ליהנות נתנו וכמ"ש ותגיד לבני ישראל דברים קשים כגידין כי חלי הנפש כמו חלי הגוף כי כמו שרוב חלי הגוף דרכה להתרפאות ע"י לקיחת עשבים מרים ואם אין החולה מאמין אל הרופא ימאן לקבלו כך בחלי הנפשות שהיו חולים ע"י קניית אמונות רעות שקנו במצרים רצה הקב"ה לרפאותם ע"י קבלת התורה שנמשלה לזית כי ראשיתה מרה כזית ויש לחוש פן ואולי יהרהרו ישראל בלבם לאמר איך יתכן לרפאות דבר מר בדבר מר. ע"כ הביאם ה' לידי נסיון והקרה לפניהם ענין מי מרה שנמתקו בדבר מר ובזה נסה אותם האלהים אם יאמינו שבכח אלהי עשה משה את הדבר הזה אז יאמינו גם כן שעל ידי התורה יומתק מרירות הנפש ואם יאמרו שבכח איזו לחש עשה הדבר הזה לא יהיו ראוין לקבל התורה לכך נאמר ויורהו ה' עץ והיה לו לומר ויראהו אלא ויורהו היינו שלמדו דרך התורה כמ"ש ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך שמור מצותי וחיה. ונוח לו לקחת עץ להיות דוגמא ומשל אל התורה הנקראת עץ חיים ולמ"ד שהיה זית אתי שפיר למשל על דברי תורה שתחלתה מרה כזית זה שתחלתו מר וסופו מתוק ועי"ז נאמר שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ונסיון זה הוא אם יהיו ראוים לקבלת התורה וכאשר האמינו ישראל כי בכח אלהי עשה משה את כל המעשה הגדול ההוא על כן מסר להם הקב"ה שם מקצת מצות שבת ופרה אדומה ודינין וכבוד אב ואם כי מצות אלו יש להם יחס עם זה המעשה כי ע"י שיאמינו בנס זה יאמינו גם בחדוש העולם אשר השבת מורה עליו. כי נס זה קרוב למציאת יש מאין כי מתיקות מים זה נתהוה מן לא דבר כי העץ אשר הושלך שמה היה ג"כ מר וא"כ לא נמתק המים כ"א בדבר ה' וכיבוד אב ואם יש לו דמיון עם שבת כי לא להנם נסמכו שני מצות אלו בדברות ראשונות ואחרונות ובפרשת קדושים איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו והקרוב אלי לומר בזה שבא להורות שלשה שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו ע"כ צוה על כיבוד שלשתן יחד כי כיבוד השבת הוא כבוד הקב"ה כי מאחר שהשבת מופת על חידוש העוה"ז נמשך ג"כ לידע ולהודיע שהקב"ה השותף השלישי הנופח באפיו נשמת חיים כי לדעת מאמיני הקדמות

אין להקב"ה חלק ביצירת האדם וזה נשמה יתירה שיש לשומרי השבת ביום השבת. ורמז לדבר שנצטוו שיהם במרה ממ"ש בדברות אחרונות בשבת וכיבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך ודורשי רשומות אמרו שסוף תיבות של ד' תיבות אלו עולין למספר מרה כי שם נצטוו עליהם. והפרה והדינין רמוזים במ"ש חק ומשפט דהיינו חקת הפרה ומשפטים ודינין רמז לדבר ואלה המשפטים אשר סוף תיבות מרה. ופרה אשר אין בה מום רמז ליקח מ"ם מן פרה אז ישאר מרה. ואל תתמה על שנכתב מום בוי"ו כי דומה לזה כתב ר"י בעל הטורים פרשת וישלח עזים מאתים וגו' סוף תיבות של כולם מ"ם לפי ששלח לו בעלי מומין שאינן ראוין להקרבה. וטעם למצוה זו לפי שע"י שיראו שדבר מר יתרפא בדבר מר כמותו לא יהרהרו אחר מצוה זו שהפרה מטמאה הטהורים ומטהרת הטמאים וכן פי' הריב"ה וטעם למצוה זו עכשיו כי ע"י אמונת החידוש יש דין למעלה אם אין דין למטה כמבואר למעלה פרשת בראשית על מה שאמר ר"י לא היה צריך להתחיל התורה מבראשית כו' אלא כדי שלא יאמרו אומות העולם ליסטים אתם ושם מבואר שזה תלוי בזה ע"ש. ויאמר אם שמוע תשמע בקול ה' וגו' כל המחלה וגו' כשם שעיניכם הרואות שבידי לרפאות דבר מר בדבר מר כיוצא בו מעתה תקבל עליך לשמוע בקול ה' ולעשות הישר בעיניו ואע"פ שהתורה והמצות נראים כתחלתם קשים ומרים מ"מ סופם מתוקים כי הם מרפא לעצם ורפאות לשריך והם מצילין אותך מכל המחלה אשר שמתי במצרים הן חלי הגופות הן חלי הנפשות מענין קישוי ערפם. ואם אתה מרגיש בסגולת התורה שתהיה לך לתרופה על זה האופן הנה אני ה' רופאך ורק הרופא לבד צריך לידע סגולת הדברים המרפים אבל הנרפא אינו צריך לידע רק יאמין אל הרופא הנאמן. ד"א שאמר למה אני מזהירך שלא תבא לידי מחלה לפי שאני ה' רופאך וכל רופא דרכו להזהיר את אוהביו שישמרו את נפשם מן הדברים המסבבים החולאים כדי שלא יצטרכו להתעסק אח"כ ברפואתם כך אני מלמדך להועיל בדברים השומרים הבריאות שלא תבא לידי מחלה לפי שאני ה' רופאך מדריכך בדרך תלך:

למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. פי' רש"י אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט וכל זה נאמר על מדת הבטחון כי אם לא יותירו ממנו זהו מופת שהם שלמים במדת הבטחון כי מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה וכן אם לא יצאו בשבת ללקוט הרי הם בטוחים שמה שלקטו אתמול יספיק להם גם ליום המחרת ואז ילכו בתורתי כי מי שאינו שלם במדת הבטחון מכלה כל ימיו לאסוף ולכנוס ומתי יפנה לבית ה' לעסוק בתורה כנודע מדרכי רוב העולם ההולכים אחר ההבל ויהבלו ועסק התורה שפל אצלם. ד"א לפי שעסק התורה יש לו מונעים מבית ומחוץ. מבית הוא מצד מאכלים גסים המפסידים זכות ובהירות השכל עד אשר כח שכלו עובר בעמק עכור ואינו זך לעסוק במושכלות כי מטעם זה לא אכל משה בהר מ' יום כדי שיהיה שכלו זך ונקי להבין במושכלות וכתיב ויכסהו הענן ששת ימים ואז"ל שהיה זה כדי למרק אכילה ושתיה שבתוך מעיו. ומבחוץ הלא המה בעבר הירדן בעברו דרך ימים ונהרות ורגליו כאילות לרדוף אחר מזונותיו במדבר בהר בערבה ובשפלה ועסק זה מטרידו מלעסוק בתורה. והמן הזה היה מאכל רוחני כל אוכליו נצולו מן שני מונעים אלו. הן מבחוץ כי לא היו צריכין לחזור אחריו אלא כל אחד מצא מזונותיו בכל יום פתח אהלו. הן מבפנים כי היה מאכל זך ונקי מכל פסולת ורז"ל קראוהו לחם אבירים שמלאכי השרת אוכלין אותו אע"פ שאין אצלם אכילה מ"מ הם נזונין מזיו השכינה והיינו אותו חלק רוחני שהיה במן כי היה בו ניצוץ גם מן הרוחניות ועינו כעין הבדולח מזהיר ומבהיק ולא היה בו שום פסולת וע"כ היה נבלע באברים ובזה נסתלקו שני המונעים. ושלישים על כולו והוא מי שיש לו הרבה יותר מכדי צרכו גם הוא אינו פנוי לעסוק בתורה כי רבוי הונו וקנינו והשבע לעשיר אינו מניח לו לעסוק בתורה וגם ממונע זה היו ניצולים במן זה כי לא ירד כ"א ארוחת איש דבר יום ביומו. ואמר ה' למען אנסנו הילך בתורתי אם לא כי בהסתלקות כל המונעים הרי לפניהם שולחן ערוך לעסוק בתורה אין מעכב. ואם על כל פנים לא ילכו בתורת ה' אין זה כי אם רוע לב הוחל הטהו למאס בתורת ה' ואז ודאי לא יהיו ראוין לקבלת התורה ויתבאר זה עוד בסמוך:

ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם וגו'. כבר אמרנו שהמן היה מאכל רוחני והיה מתיחס לאור השכלי וכאור בוקר יזרח שמש ע"כ ניתן המן בבוקר בהיטיבם לשאול כהוגן. אבל השליו היה מאכל גס ואומרי על כן ניתן בערב כי השכל מתיחס לבוקר והחומר לערב ולא ניתן להם השליו כ"א לפי שעה שהרי בקברות התאוה שאלוהו שנית וזה דוגמת מה שכתבנו למעלה פרשת ויחי על פסוק בבוקר יאכל עד ולערב יחלק שלל פירוש הדבר הנזכר שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בבוקר בפנים מאירות ואותו יאכל היינו כדי אכילתו ולשון עד היינו שלעולם אינו חסר לנפשו מאומה אלא ניתן לו לעד ולנצח. אמנם לערב היינו המותרות שהאדם שואל שלא כהוגן ניתן לו בערב בפנים חשוכות והוא הדבר אשר יחלק לזולתו ועזב לאחרים חילו והוא יהיה משולל ומרוחק מקנינו כהוראת לשון שלל ועוד שלא יתן לו הדבר כי אם לפי שעה כמו השליו שלא היה ניתן כי אם לפי שעה כי לא לנצח תאות רשעים יתן ה' כי אם היום יתן לשם לסלק תלונתם מעליו מחר מתאוה נפשו ואין ומטעם זה ירד המן מן השמים מקום התורה ותעל השליו מן הארץ מקום האפלה כי כל אחד בא ממקורו כפי מה שהוא. לכך נאמר ובוקר וראיתם את כבוד ה' והיינו פנים מאירות כי נראה להם ה' עין בעין אבל בערב אמר וידעתם את כבוד ה' ידיעה פחותה מראיה כמלך שנותן לאיזה אדם בקשותיו ופני המלך לא ראה אע"פ שיודע שנתינה זו מתת המלך היא מ"מ זה אשר מלך ביפיו תחזינה עיניו ודאי טוב ממנו. ועדיין לא פירש הכתוב במה ידעו בערב כי ה' מוציאם וגו' עד שפירש ואמר בתת ה' לכם בערב בשר לאכול בפנים חשוכות בזאת תדעון כי ה' הוציא אתכם ממצרים מן המקום אשר ישבתם שם על סיר הבשר כדי שתמאסו באכילות המותרות אשר כח הבהמי נכסף להם ותהיו עסוקים בשלימות הנפשי ולא כאשר אמרתם מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע כי הוצאתם אותנו אל המדבר והיה המכוון מן תלונה זו שבשבתם על סיר הבשר יש בו צד שלימות ואנחנו המוציאים אתכם ממקום שהיה לכם שלימות זה אל מקום חסר. והנה בתת ה' לכם בערב בשר בזאת תדעון כי לא אנחנו המוציאים. ובמה שיתן לכם בבוקר לחם לשובע תראו את כבוד ה' עין בעין כי יתן בפנים מאירות לכל שואל כהוגן:

ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. י"א לפי שאותיות מן הם אותיות החוטם כי כשיסגור האדם החוטם אינו יכול לדבר מ"ם ונו"ן בשפה ברורה. והמן היה בו ריח של כל מאכלים שבעולם אבל בעיניהם לא ראו כ"א זה המן כמ"ש בלתי אל המן עינינו וקראוהו מן לומר שכשם שב' אותיות אלו אין הברתם ניכר ע"י סגירת החוטם כך המן שאין כ"א הריח מכל מאכל בטל שלימותו ע"י סגירת החוטם. אמנם רז"ל אמרו שהיה בו גם חוש הטעם מכל מיני מאכל שהחיך היה טועם בו כל מיני מטעמים ולכך אמרו איש אל אחיו מן הוא לשון הכנת מזון ר"ל שהיה בו הכנה לכל מיני מזון שבעולם שהיה הטועמו דומה כאילו אוכל מכל ולא נשנו לו עדיין השם המיוחד לו כי לא ידעו מה הוא גם לא קראוהו עדיין בשם מן רק אמרו ביניהם מן הוא אבל לא קראו לו שם זה עדיין עד אחר יום השבת שנא' וישבתו העם ביום השביעי ואחר כך כתיב ויקראו שמו מן לפי שבששי ירד לחם משנה וכפול על כן קראוהו בשם מן כי המה מן האותיות הכפולות כשתכתוב מ"ם נו"ן על שם נס זה שירד כפול בששי. ומ"ש ויקראו בית ישראל את שמו מן ולא נאמר בני ישראל לפי שבית ישראל היינו הנשים כמו שפירש"י על פסוק כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ור"ל שהנשים היו מחבבות את המן ביותר ע"כ קראו לו שם המורה על קיום הדבר כי המה היו רוצין בקיומו לפי שהיה מודיע לדקת הנשים כדאיתא במסכת יומא פרק יום הכפורים והמן כזרע גד שהיה מגיד מי סרח על מי הבעל על אשתו או אשתו עליו אם נמצא המן בבית אביה אז ודאי בעלה סרח עליה וכן להפך כו' ע"כ היו הנשים מחבבין אותו כדי להודיע לדקתם כי על הרוב הנשים מנוצחים מן האנשים וז"ש איש לאשר באהלו תקחו לצורך אשתו שבאהלו כ"א נראה לו שאשתו מורדת עליו ואין עדים בדבר אזי יקח לו המן כי הוא יודיע כל הקורות שבאהלו ובזה מדוקדק לשון לאשר באהלו וסמיך ליה מיד והמן כזרע גד כי זה תלוי בזה. ועפ"ז נ"ל לפרש לשון מן כמ"ש מי ומי ההולכים תרגומו מן ומן כך כאן היה מודיע מי סרח על מי והיינו לשון מן. ולפי מה שמסיק שם בגמרא שהיה מגיד אם בן ט' לראשון אם בן ז' לאחרון נראה לפ' מלשון מנין שעל ידו היו יכולין למנות אם בן ט' או בן ז':

ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר. בעקידה כתב וכן מהרי"א כתב שזה מופת על שכל מזונותיו של אדם קצובים לו לכדי חייו וכשיצא האדם מן העולם המרבה בנכסים לא העדיף כי לא במותו יקח הכל והממעיט בנכסים לא החסיר כי ה' נותן לכל בשר די מחסורו ומטעם זה נעשה נס במן במדידה שמצאו כולם בשוה והנותר ליום המחרת ירום תולעים כי זה מורה שכל מה שהאדם רוצה להותיר ליום המחרת הוא דבר כלה ובלה וסופו לרמה ותולעה וכל מה שעוזב מהונו הוא לאחרים ואולי לנושא אלמנתו כי יעזוב לאחרים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע ולא לו יהיה הזרע אשר זרע בעמל ואון לכך נאמר איש לאשר באהלו תקחו לצורך אהלו להביא שבר רעבון ביתו וע"כ לא נתנה התורה כ"א לאוכלי המן כי זה הדרך אשר דורכים בו כל העוסקים בתורת ה' המואסים המותרות אשר סופם לרמה חוץ ממה שהותירו ליום השבת לא הבאיש ורמה לא היתה בו כי זה מופת על מה שהאדם מותיר מן מאכלו ליום שכולו שבת לעה"ב וע"י שמאכיל מלחמו לרעבים זה הדבר הקיים נצחי ולא הבאיש ודי רמז בזה ליראי ה' וחושבי שמו ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יבינו לאחריתם ולהערה זו צוה ה' להניח צנצנת המן למשמרת לפני העדות מקום הלוחות להודיע שלא נתנו עדות הלוחות כ"א לאוכלי המן:

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. בילקוט מסיק שעמלק דומה לזבוב כו' משל לאדם שהקיף כרם כו' ביאור המשל וסברתו הוא על דרך שכתבנו למעלה בפ' בראשית על פסוק לפתח חטאת רובץ שהיצה"ר המשילוהו רז"ל לזבוב שכח פיו חלש לעשות נקב בבשר השלם אך במקום שהזבוב מוצא איזו מורסא או שחין אשר שם פתח פתוח קצת בבשר שם ירבץ וירחיב הפרצה כך היצה"ר אין לו כח להזדווג אל הצדיק השלם בכל מעשיו ולא פתח לו כלל פתח לחטאת ולנדה. אך הבא לטמא ועושה פתחים לו שם וירבץ להרחיב הפרצה עד עלות חמ"ס גבר לאין מרפא והרז"ל מסכת יומא פרק א"ל הממונה אל תטמאו בכל אלה אדם מטמא עצמו מעט מטמאים אותו הרבה כו' ושם הארכנו לדבר מזה כי שם מקומו. כך עמלק כל זמן שהיו ישראל שלמים עם ה' והיה גם שלום ביניהם אז לא יכול להם כלל. וכאשר ראה אותם במסה ומריבה. על ריב בני ישראל שהיה מריבה ביניהם כי כל החניות שקודם מ"ת כולם היו בתרעומות ובמחלוקת כמו שפירש"י פרשת יתרו. ועל נסותם את ה' שהיו מריבים גם עם ה' אז מצא לו עמלק פתח פתוח ומקור נפתח לחטאת ולנדה ויבא עמלק להוסיף טומאה על טומאתם ע"י משכב כמ"ש אשר קרך בדרך וכל זה עשה כדי שיסור ה' מעליהם לגמרי כי אין קדושת יה' כ"א במקום שיש גדר ערוה ובעבור זה יוכל להלחם בהם כי אז רפו ידיהם מכל וכל כי אין להם הצלה על צד הנס שהיה סר ה' מעליהם וגם אין

להם

להם הללו שבעית שאיש את רעהו יעזורו שהרי חלק לבם זה מזה לכך נאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה׳ היש ה׳ בקרבנו אם אין ומיד ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים כי רפידים אותיות פרידים ואותיות רף ידם והא בהא תליא כי על ידי שני מיני פרידים אלו שנפרדו מאת ה׳ ופירוד לבבות שביניהם באו לידי רפיון ידים. ומטעם זה לא היה לעם מים ברפידים לפי שרפו ידיהם מן התורה שנמשלה למים ע״כ חסרו שהם מים ולא נתנו להם מים כי אם מצור בחורב מקום קבלת התורה. ומטעם זה המשילו את עמלק לזבוב כי לא היה יכול לישראל כל זמן שלא פתחו לו פתח. וז״ש משל לאדם שהקיף כרם ואמר כל מי שיפרון הגדר ישכנו הכלב כו׳ ר״ל שעל ידי הפותח הגדר ועושה בו פרצה הרי הוא פותח פתח אל הכלב שיוכל ליכנס שמה כך עמלק בא ונזדווג לישראל ע״י שהם עצמם פרצו גדרם וכן המן שבא מזרע עמלק בא על ישראל בטענות אלו באמרו ישנו עם אחד מפוזר ומפורד דהיינו מפוזר איש מרעהו ומפורד מן השכינה. ואולי רמז ברפיון ידים שרפו ידיהם מן התורה שנתנה מיד ליד ומן התפלה שע״י נשיאת כפים ומן מדת גמילות חסדים דבר הניתן מיד ליד ורמיה לזה מ״ש ואהרן וחור תמכו בידיו כדי להחזיק ג׳ עמודים אלו אשר בית ישראל נכון עליהם ובהם החזיקו ג׳ הרועים משה ואהרן ומרים אשר בזכותם נתן להם ה׳ מן באר וענני כבוד. מן בזכות משה כי לא נתנה התורה כי אם לאוכלי המן. והבאר שהיתה מספקת להם כל צרכם בזכות מרים שהיתה מספקת מזון לילדים שנאמר ותחיין את הילדים. וענני כבוד בזכות אהרן שהיה עסוק בעבודת הקרבנות שהיו גורמים שתשרה שכינה בישראל וענן ה׳ על המשכן וכאשר שמע עמלק מיתת אהרן שנסתלקו ענני כבוד אז בא ללחום עמהם כדאיתא בפ׳ חקת ומשם ראיה שזכותו של אהרן עמד לישראל להצילם מפני עמלק שהיה רצועה של מרדות לישראל לעולם. על כן במלחמה זו רצה משה שיהיו ידיו אמונה על ידי שיזכור להם זכות ג׳ עמודים אלו. ולפיכך היה משה עומד באמצע וזכות קבלת התורה בידו. ואהרן וחור תמכו בידיו מזה ומזה. כי אהרן זכות העבודה בידו. וחור בנה של מרים זכות ג״ח בידו. ויהי ידיו אמונה עד בא השמש כי עמלק בא עליהם בימי משה שהיה זמן בוקרן ותחילת זריחתם של ישראל ואח״כ בימי מרדכי ואסתר בקום עליהם המן מזרע עמלק והוא זמן הערב שמשן של ישראל כמו שפירש״י על פסוק ולערב יחלק שלל זה בימי מרדכי לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש כי עמדה זכותו של משה לישראל גם בימי מרדכי כארז״ל. כיון שנפל הגורל להמן בירח אדר שמח שמחה גדולה לפי שבו מת משה והוא אינו יודע שבאדר נולד משה עיין בילקוט דמגילה ש״מ שהמן סבור שמשה מת ותמה זכותו וטעה כן מאהר שנולד באדר זכות זה עמד לישראל בתוקף ההוא לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש וע״כ תקנו שם ג׳ עמודים אלו תורה שנאמר קיימו וקבלו מה שכבר קבלו עבודה על ידי הצומות שנחשבו כקרבן וזעקתם היינו עבודה שבלב ומשלוח מנות היינו ג״ח. ד״א עד בא השמש עד בא הערב שמשו של משה כמ״ש נקום את נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך ואע״פ שמשמע שמיתתו תלויה בנקמה זו מ״מ לא איחר לעשות הדבר כי חפץ בבית יעקב לראות נקמתם מאויביהם בחייו לכך נאמר עד בא השמש שכל כך היו ידיו אמונה לנקום נקמת בני ישראל עד שלא הקפיד אפילו על ביאת שמשו דהיינו מיתתו והרי כאילו מסר נפשו עליהם. ויש רמז גם על ימות המשיח כארז״ל ה׳ בסופה ובסערה דרכו בסופה זה משה שנאמר ותשם בסוף ובסערה זה אליה שעלה בסערה ולמדו מזה שגם משה יבא עם אליהו כשיבא משיח שנאמר בו וכבאו כשמש נגדי לכך נאמר ויהי ידיו אמונה עד בא השמש עד שיבא משיח וכאור בוקר יזרח שמש:

הפטרת בשלח בשפטים סימן ד

וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא : וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַמִּשְׁפָּט : וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא־צִוָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן : וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִיסְרָא שַׂר־צְבָא יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ בְּיָדֶךָ : וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ : וַתֹּאמֶר הָלֹךְ אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִהְיֶה תִּפְאַרְתְּךָ עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בְיַד־אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶדְשָׁה : וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָה : וְחֶבֶר הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בְּצַעֲנַיִם בצעננים קרי אֲשֶׁר אֶת־קֶדֶשׁ : וַיַּגִּדוּ לְסִיסְרָא כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבוֹר : וַיַּזְעֵק סִיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישׁוֹן : וַתֹּאמֶר דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת־סִיסְרָא בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ אַחֲרָיו : וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו : וּבָרָק רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִיסְרָא לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד : וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין מֶלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי : וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה : וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם כִּי צָמֵתִי חסר א׳ וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ : וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־אִישׁ יָבֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן : וַתִּקַּח יָעֵל אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעַף וַיָּמֹת : וְהִנֵּה בָרָק רֹדֵף אֶת־סִיסְרָא וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר לוֹ לֵךְ וְאַרְאֶךָּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר־אַתָּה מְבַקֵּשׁ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וְהִנֵּה סִיסְרָא נֹפֵל מֵת וְהַיָּתֵד בְּרַקָּתוֹ : וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : וַתֵּלֶךְ יַד בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הָלוֹךְ וְקָשָׁה עַל יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן עַד אֲשֶׁר הִכְרִיתוּ אֵת יָבִין מֶלֶךְ־כְּנָעַן : וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר : בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְהוָה : שִׁמְעוּ מְלָכִים הַאֲזִינוּ רֹזְנִים אָנֹכִי לַיהוָה אָנֹכִי אָשִׁירָה אֲזַמֵּר לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל : יְהוָה בְּצֵאתְךָ מִשֵּׂעִיר בְּצַעְדְּךָ מִשְּׂדֵה אֱדוֹם° אֶרֶץ רָעָשָׁה גַּם־שָׁמַיִם נָטָפוּ גַּם־עָבִים נָטְפוּ מָיִם : הָרִים

°יתיר וא״ו

נזלו

פירוש המלות

ויזעק . ויאסוף : ברגליו . ר״ל עמו : בצעננים . כמין גומוס : בשמיכה , באדרת : המקבת . פטיש : ברקתו . בלדעיו : ותצנח . ותחגח . ותתקע : פרעות . נקמות : בצעדך . ל׳ סליקה : עקלקלים

נזלו מפני יהוה זה סיני מפני יהוה אלהי ישראל: בימי שמגר
בן־ענת בימי יעל חדלו ארחות והלכי נתיבות ילכו ארחות
עקלקלות: חדלו פרזון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה
שקמתי אם בישראל: יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים
מגן אם־יראה ורמח בארבעים אלף בישראל: לבי לחוקקי
ישראל המתנדבים בעם ברכו יהוה: רכבי אתנות צחרות ישבי
על־מדין והלכי על־דרך שיחו: מקול מחצצים בין משאבים שם
יתנו צדקות יהוה צדקת פרזונו בישראל אז ירדו לשערים
עם־יהוה: עורי עורי דבורה עורי עורי דברי־שיר קום
ברק ושבה שביך בן־אבינעם: אז ירד שריד לאדירים עם
יהוה ירד־לי בגבורים: מני אפרים שרשם בעמלק
אחריך בנימין בעממיך מני מכיר ירדו מחקקים ומזבולן
משכים בשבט ספר: ושרי ביששכר עם־דברה ויששכר
כן ברק בעמק שלח ברגליו בפלגות ראובן גדלים חקקי־
לב: למה ישבת בין המשפתים לשמע שרקות עדרים לפלגות
ראובן גדולים חקרי־לב: גלעד בעבר הירדן שכן ודן למה
יגור אניות אשר ישב לחוף ימים ועל־מפרציו ישכון:
זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה: באו
מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על־מי
מגדו בצע כסף לא לקחו: מן־שמים נלחמו הכוכבים
ממסלותם נלחמו עם סיסרא: נחל קישון גרפם נחל קדומים
נחל קישון תדרכי נפשי עז: אז הלמו עקבי־סוס מדהרות
דהרות אביריו: אורו מרוז אמר מלאך יהוה ארו ארור ישביה
כי לא־באו לעזרת יהוה לעזרת יהוה בגבורים: תברך מנשים
יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תברך: מים שאל חלב
נתנה בספל אדירים הקריבה חמאה: ידה ליתד תשלחנה
וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה
וחלפה רקתו: בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל
באשר כרע שם נפל שדוד: בעד החלון נשקפה ותיבב אם
סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רכבו לבוא מדוע אחרו פעמי
מרכבותיו: חכמות שרותיה תעננה אף־היא תשיב אמריה לה:
הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעים
לסיסרא שלל צבעים רקמה צבע רקמתים לצוארי שלל: כן
יאבדו כל־אויביך יהוה ואהביו כצאת השמש בגברתו
ותשקט הארץ ארבעים שנה:

פירוש המלות

עקלקלות. מעוותים: יבחר. כשיבחר: לחם. מלחמה: שערים. לשערים: לחוקקי. אלו הסופרים: לחורות. לבנות: שיחו. ל' שיח ושבחה: מחצצים. ל' חץ: משאבים. אואבים: יתנו. יהגו: פרזונו. ל' פרזון: ירד. המשיל: בעממיך. עמך: בשבט. פי' החכמים וסופרים: ושרי. כמו שרים: בפלגות. ל' חלוק: חקקי. ל' מחשבה: יגור. ל' אסיפה: חרף. בזה נפשו: למות. במלחמה: על. כמו עד: בלע. ל' שכר: ממסלותם. ל' סלו לרוכב: גרפם. שטפם: עז. את גבורי כנען: הלמו. נשברו: מדהרות. מדריסת: אביריו. הם הסוסים: אורו. קללו: מרוז. שם עיר: בספל. מזרק: להלמות. לכתת: מחקה. הסירה: ומחצה. ל' מחץ: וחלפה. העבירה: ותיבב. ל' יבבא: האשנב. חלון: רחם רחמתים. נערה או נערות: גבר. לכל גבר: יאבדו. דבורה אומרת זאת:

רש"י

פרשת יתרו

אבן עזרא

יח א וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את

[תרגום:] ושמע יתרו רבא דמדין חמוהי דמשה ית

ב' בטעם שני א גרושין ר"פ בתורה סיני רביע.

וישמע ב' בטעם שני גרישין וסי' וישמע יתרו כהן מדין. וישמע הכנעני מלך:

תולדות אהרן וישמע יתרו. זבחים קיו (מגלה עב):

(א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק (זבחים קיו): יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל (מכילתא) יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה. יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחד על שמו. חובב שחבב את התורה חובב הוא יתרו שנאמר (שופטים ד) מבני חובב חותן משה וי"א רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר (מכילתא) ותבאנה אל רעואל אביהן שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. בספרי: חותן משה. (מכילתא) כאן היה יתרו מתכבד במשה

נאום אברם אסיר תקוה. אשר פתח עיני יתרו. עדי הלך חצי לבו. וענה הנדוד יתרו: וזה פירש בפרשה. תחלתה דבר יתרו:
(א) וישמע יתרו. הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידים באו והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי להיותה כתובה אחר דבר עמלק כי שם כתוב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני אם כן למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות והגאון אמר כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה ולפי דעתי שלא בא רק בשנ' השנית אחר שהוקם המשכן כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים

בעל הטורים וישמע יתרו. אמרו רבותינו ששמע קריעת ים סוף כשנקרע הים נעשה נקימה גדולה עד ששמעו כל מלכי מזרח ומערב וזש"ש וינהום עליו כנהמת ים ואמרו ג"כ ששמע מלחמת עמלק: וישמע יתרו כהן מדין חתן. בגימטריא והנה (אולי צריך להוסיף מלת זה ולחשוב המלות והכולל הסמי) קריעת הים ומלחמת עמלק: יתרו בגימטריא כומר היה נע"ג ובגי' התורה שהיה כומר לעבודת גלולים ובא להתגייר ולקבל התורה (לשון א"א הרא"ש ז"ל): יתרו. קרי ביה יתר ו' שששה שמות היה לו יתר על שאר בני אדם ד"א שבא לקבל עשרת הדברות (ומצות) [ותרי"ו מצות] יותר על ז' שהאומות בנצטוו בני נח: את כל אשר עשה אלהים למשה. למה אמר אלהים פי' אשר עשה הקב"ה למשה אלהים לפרעה. א"נ שמע שבא עליו במדת הדין להורגו על שלא מל בנו שנאמר ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ושמע שניצל מזה:

רמבן

יח (א) כבר נחלקו רבותינו בפרשה הזאת. יש מהם אומרים כי קודם מתן תורה בא יתרו כסדר הפרשיות ויש מהן שאמרו שאחר מתן תורה בא וזה ודאי יסתייע מן הכתוב שאמר ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים הנה אמר שבא אליו בחנותו לפני הר סיני שחנו שנה אחת וזה טעם אשר הוא חונה שם ועוד שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו שהם הכתובים לו בהר סיני ועוד כי כאן אמר וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו והיה זה בשנה השנית בנסעם מהר סיני כמו שאמר בפרשת בהעלותך ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו וגם כתוב ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך

ספורנו

יח (א) וישמע יתרו. הנה השמיעה תאמר על הדבר הבלתי הוה בזמן המסופר. כי אמנם על הדבר ההוה אז תפול ראיה לרחוק ולקרוב כענין וירא יעקב כי יש שבר במצרים. וירא בלק. וראו כל עמי הארץ. ובהיות יציאת ישראל ממצרים היתה אז דבר הוה לפיכך אמרו ז"ל מה שמועה שמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק מפני ששתי אלה כבר עברו. אמנם כשנפרסם כי הוציא שהוא כמו כאשר הוציא יאמר ששמע כל אשר עשה האל יתברך כאשר הוציא את ישראל ממצרים והם המכות הגדולות והאותות והמופתים וכו' ולכן נשאו לבו ללכת בעצמו אל המדבר ולא שלח על ידי שליח למשה את אשתו ואת בניו כי חפץ לדרוש אלהים כענין מלך בבל אשר שלח לראות את המופת אשר היה

אבן עזרא

לאלהים ולא הזכיר שבנה מזבח חדש ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו והנה זה אחר מתן תורה והעד הנאמן על דברי כי כן כתוב אל המדבר אשר הוא חנה שם הר האלהים ואמר משה לחובב שהוא יתרו כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות כי חתן משה לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחובב כי כן כתוב מבני חובב חותן משה ומשה אמר לו כי על כן ידעת חנותנו במדבר ודענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם והנה זה הזמן היה קרוב למסעם והוא אמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם כי ה' הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמי' לרוב וטעם להזכיר זה להם כי השם אמר ליעקב הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ על כן אמר ה' אלהיכם הרבה אתכם והגיע זמן שתירשו את הארץ ובעבור שאתם רבים לא יכולתי לבדי שאת אתכם והוצרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות וזאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני על כן אמר משה לחובב שהוא יתרו כמו שפירשנו נוסעים אנחנו והוא השיב לא אלך כי אל ארצי ואל מולדתי אלך וזהו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל וכתיב ויחד יתרו על כל הטובה ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל ומשה אמר לו והיית לנו לעינים והטעם שהאיר עיניהם ושאול אמר ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל ובעבור שכתוב למעלה מלחמה לה' בעמלק שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם הזכיר דבר יתרו כי הם היו עם גוי עמלק שיזכרו ישראל חסד אביהם ולא יגעו בורעו והנה ראינו הרכבים שהם בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים ובימי ירמיה יונדב בן רכב ויש פרשה אחרת דומה לזאת: אשר עשה האלהים. השם שהיה נודע בעולם לפני בא משה שהכל מודים בו. ולישראל עמו. עם ה' או עם משה ויתכן להיות הלמ"ד בעבור משה וישראל והטעם על המכות וטביעת פרעה: כי הוציא ה'. השם שנודע למשה כי על האותות יצאו: (ב) ויקח. אמר הכתוב אשת משה ולא אמר בתו בעבור כי משה נכבד מבית אביה: אחר שלוחיה. י"א אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה כשובו לבדו אל ארץ

אונקלוס

כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ אֲרֵי אַפֵּיק יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃
ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר

מקרא

כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃

ג' | ו' | ב' דמטעים | ג' ומ"ג

ולישראל ז' וסי' וישמע יתרו. זכר לאברהם ליצחק. כעת יאמר ליעקב. ביום השמיני שלח את להגיד ליעקב פשעו. וביום עשרים ושלשה לחדש שלח את. והנה דברי אסא הראשונים:

רשי

במשה אני חותן המלך ולשעבר היה משה תולה הגדולה בחמיו שנאמר וישב אל יתר חותנו: למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל: את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק: כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כלם (מכילתא): (ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרימה ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים אמר

ספורנו

היה באהרן: (ב) אחר שלוחיה. אחר שצלח' אליו לדעת איזה מקו' מנוחתו

בעל הטורים עשה אלהים ב' במסורה. הכא ואידך לעיל מה זאת עשה אלהים לנו שבאותו לשון שנצטערו באותו לשון הרויח להם בעלייתם משם: אשת משה אחר שלוחיה. ס"ה היא כאשתו (אע"פ שגלשה) שאין נושאין גרושתו (כי מלך הוא עפ"ב דסנהדרין):

רמבן

אלך והיא ההליכה הכתובה בכאן וילך לו אל ארצו ועוד הביאו ראיה ממה שאמר הכתוב ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם ושם נאמר ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וגומר וזו עצת יתרו ושם כתוב ונסע מחורב כי נסעו מיד ואם כן נצטרך טעם למה מקדים הפרשה הזאת לכותבה בכאן ואמר ר"א כי היה זה בעבור דבר עמלק כי כאשר הזכיר הרעה שעשה עמנו עמלק וצוה שנגמלהו כרעתו והזכיר שעשה לנו יתרו טובה להורותנו שנשלם לו גמול טוב ושנבא להכרית את עמלק כמצוה עלינו שנזהר בבני הקיני העומדים עמהם ולא נוסיפם עמם והוא דבר שאול שאמר להם כן ועם כל זה אני שואל על הדעת הזו כשאמר הכתוב וישמע יתרו כל אשר עשה ה' למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ולמה לא אמר ששמע מה שעשה למשה ולישראל במתן התורה שהוא מהנפלאות הגדולות שנעשו להם כמו שאמר כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי וכשאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ואמר יתרו מזה עתה ידעתי כי גדול ה' למה לא ספר לו מעמד הר סיני וממנה יודע כי השם אמת ותורתו אמת ואין עוד מלבדו כמו שאמר אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו מן השמים השמיעך את קולו וגו' ואולי נאמר ששמע יתרו בארצו מיד כי הוציא ה' את ישראל ממצרים ונסע מארצו והגיע אל משה אחרי היותו חונה בהר סיני אחר מתן תורה ולא סיפר שהזכיר לו ענין המעמד ההוא כי הדבר עודנו קרוב ועודם שם ובידוע כי יסופר לו והקרוב אלי לתפוש סדר התורה שבא קודם מתן תורה בהיותם ברפידים כמו שאמרו במכילתא רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו ונסע עמהם מרפידים אל הר סיני והכתוב שאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים ענינו כי היה הר סיני בדרך מדין קרוב משם שהרי משה הלך שם לרעות צאן מדין וכאהרן אמר ויפגשהו בהר האלהים והנה יתרו יצא עם בתו והבנים ממדין ובאו אל הר סיני ומשה היה ברפידים שהוא מקום אחד במדבר סין שהכתוב אמר ויסעו מאילם ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני לומר כי מדבר סין מגיע עד הר סיני ויכלול דפקה אלוש ורפידים ואף על פי שאמר ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים כך אמר ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה ואלוש ורפידים והם ממדבר סין עצמו כי המדבר כלו יקרא מדבר סין והמקום שלפני הר סיני יקרא מדבר סיני וכמוהו וישובו אל ארץ פלשתים והנה יהיה פירוש הכתוב ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא חונה שם ויבא אל הר האלהים כי אל ההר בא ושם עמד והוא כמו שאמר ויבא אל הר האלהים חורבה וכן ויפגשהו בהר האלהים וכן רב לכם שבת בהר הזה ומן ההר שלח אליו אני חותנך יתרו בא אליך ויצא אליו משה ולא נצטרך לומר כי ויאמר יהיה מוקדם ואפילו אם לא יהיה רפידים במדבר סין על כל פנים במדבר הוא כי לא באו ישראל בארץ נושבת כל ארבעים שנה וקרוב מהר סיני היה שבאו משם אל ההר ביום אחד מחנה קהל גדול כמוהו וכמו שנתבאר בענין הכור ששתו ממנו ברפידים כאשר פירשתי והנה יהיה הפירוש שאמרתי נכון וראיתי גמי במכילתא אל המדבר אשר הוא חונה שם הרי הכתוב מתמיה עליו שהוא שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת אל המדבר תוהו שאין בו כלום דעתם לפרש אל המדבר אשר הוא חונה שם הוא במדבר הר האלהים כי מאלים ועד הר סיני היה מדבר סין וספר הכתוב שבא אל קצה המדבר אשר הוא חונה שם הוא מדבר הר האלהים חורבה והזכיר זה לשבח יתרו שעזב ארצו ובא אל המדבר אשר הוא שם בעבור שידע שהוא הר האלהים כי בו נגלו אליו האלהים שכבר שמע כל הענין כי ישראל יצאו ממצרים לעבוד את האלהים על ההר הזה ובא לשם ה' אלהי ישראל וגם זה נכון. וכן נראה לי כי מה שאמר כאן וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו שהיה זה בשנה הראשונה והלך לו אל ארצו וחזר אליו. ויתכן שהלך שם לגייר את משפחתו וחזר למשה ועודנו בהר סיני כי קרוב הוא למדין כמו שהזכרתי שהרי בנסוע המחנה באייר בשנה שניה כשאמר לו משה נוסעים אנחנו לכה אתנו וענה אותו לא כי אל ארצי ואל מולדתי אלך התחנן לו משה מאד ואמר לו אל נא תעזוב אותנו וכו' והיית לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך ולא השיב אותו דבר ונראה שקבל דבריו ועשה כרצונו ולא עזבם אבל בימי שאול היו בניו עם עמלק ובאו והתחברו עוד אל ישראל והיו בירושלם בני יונדב בן רכב אולי במות משה חזר לארצו הוא או בניו ואפשר שהיה הקיני היושב עם עמלק ממשפחת יתרו לא בניו ועשה חסד עם כל המשפחה בעבורו כאשר עשה יהושע עם משפחת רחב. ודעת רבותינו כך היא שהלך שם עמהם אמרו בספרי שנתנו לו דשנה של יריחו והיו אוכלין אותה עד שנבנה בית המקדש ת"מ שנה ורש"י עצמו הוא כתב זה בסדר בהעלותך אם כן חזר אליו ובמכילתא אמר לו הריני הולך ומגייר את בני מדינתי שאביאם תחת כנפי שמים יכול שהלך ולא חזר ת"ל ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וכו':

למשה ולישראל עמו. הנפלאות שעשה למשה שעשה עמו חסד וטובה שיבא אל פרעה תמיד ולא יפחד ממנו ויביא עליו המכות עד שילאו ממצרים הוא והעם עמו כמלך עליהם. ור"א אמר למשה ולישראל בעבור משה וישראל. והטעם על המכות וטביעת פרעה וכן נראה מדעת רבותינו שאמרו שקול משה כישראל וישראל כמשה וטעם אשר עשה אלהים כי הוציא ה' הזכיר אלהים השם שהיה יתרו יודע מלפנים. וכי הוציא ה' בשמו הגדול שנודע עתה על ידי משה שבו נעשו האותות:

(ב) אחר שלוחיה. בעבור שהזכיר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו וישב מצרים הוצרך לומר כאן שהיתה בבית אביה כי משה שלחה שם

רשי

אמר לו על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה: (ד) ויצילני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש (מכילתא): (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היו אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה: (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח. אני חותנך יתרו וגו'. (מכילתא) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניה: (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנאמר והאיש משה (מכילתא): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה (מכילתא): את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק (מכילתא): התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של התיבה והתי"ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו

ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה: ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה: ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים: ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ: ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה: ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם

ג' | ד' חסר וכל ד"ס דכות' כמ"כ | וי"ג ר"פ | ד' חסר כלשנ' | סימן במדבר בזקף גדול. | כ' וחסר | נ' | ס' | נ' כ"כ

דְּפִטְרַהּ: ג וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דְּשׁוּם חַד גֵּרְשׁוֹם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר הֲוֵיתִי בַּאֲרַע נוּכְרָאָה: ד וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעֲדִי וְשֵׁיזְבַנִי מֵחַרְבָּא דְּפַרְעֹה: ה וַאֲתָא יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא דְּהוּא שָׁרֵי תַמָּן לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּיְיָ: ו וַאֲמַר לְמֹשֶׁה אֲנָא חֲמוּךְ יִתְרוֹ אָתֵי לְוָתָךְ וְאִתְּתָךְ וּתְרֵין בְּנַהָא עִמַּהּ: ז וּנְפַק מֹשֶׁה לִקְדָמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד וּנְשֵׁיק לֵיהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ לְמַשְׁכְּנָא: ח וְאִשְׁתָּעִי מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יָת כָּל דַּעֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל עָקְתָא דְּאַשְׁכַּחְתּוּן בְּאוֹרְחָא

ואת שני ג' וסי' ואת שני בניה. קח את אהרן. ונתת אתם על סל: גרשם ד' חסר וסי' מצויין פרשת שמות: ושם האחד ג' וסי' אליעזר. ובין המעברות אשר. ב' בו: ויצילני ז' חסר בלישנא וסי' מצויין בסדר וישב: חנה ב' וחסר וסי' חנה שם הר האלהים. חנה מלאך ה' סביב: האהלה ה' נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל סיסרא: אודת ג' כתיב כן נמסר בסדר וירא: התלאה ג' וסי' את כל התלאה אשר מצאתם. התלאה אשר מצאתנו. אל ימעט לפניך את כל התלאה: מצאתם דד מן ח' מלין מיחדין מלעיל וסי' כי רחל גנבתם. אשר מצאתם בדרך. והיא העלתם הגגה. אש שרפתם. ובקשתם ולא תמצא. משם אצוה את החרב. על כן נצרתם נפשי:

תולדות אהרן ויצילני מחרב פרעה. (עי' מב ברכות יג):

אבן עזרא

ארץ מצרים ויש אומרים אחר ששלחה דורונות אליו כמו שלוחים לבתו: (ג) ואת. דע כי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבניינים ואינם חוששים לשמור שמות. בני אדם על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם כי הנה קין בעבור קניתי ואינו נכון בדקדוק וקשה מזה נח מגזרת ינחמנו ופעם יהפכו השם כמו מושים הוא שומם וקרא יעבץ בעבור שילדתו אמו בעוצב גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה הוא מיכה והפך זה יוב הוא ישוב ורבים אמרו כי כן שמואל מגזרת שאלתיהו והישר בעיני כי שורק תחת חולם כמו תחו תוח וצוף וצופי יכון ונון והנה שמואל מגזרת שמו אל וקראתו אמו בשם אל כי הוא נתנו לה כאשר שאלה ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל כי הנה כמוהו צורי שדי ורבים ככה ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה ה' נסי וככה שם המשיח ה' צדקנו והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו ושם המשיח הוא צדקנו והנה הוא מטעם בעל הטעמים שהשם טרחא במלת יקראו כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם ה' הכתוב באברהם שהטרחא במלת ויקרא ובין ויקרא בשם ה' הכתוב בספר משה כאשר אפרש במקומו: (ד) ושם האחד. מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני ופעמים האחד כמו שם האחד בוצץ ושם האחד סנה. ותחסר מלת אמר אחר כי אלהי אבי בעזרי ואין כתוב כי אמר אלהי אבי כי המלה שבה למעלה כי אמר גר הייתי כמו כי הפרני אלהים. וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר: (ה) ויבא. הזכיר הכתוב דרך מוסר כבואו אל משה כי יתרו הולך בראשונה ואחריו בני משה אחריהם האשה כמשפט: אשר הוא חנה שם. כי ימים רבים חנה שם: (ו) ויאמר. וכבר אמר אל משה לפני בואם על יד שליח או באגרת כתובה אני חותנך יתרו ואשתך שהיא העיקר ושני בניה הבאים עמה: (ז) ויצא. לקראת חותנו. בעבור כבוד יתרו וחכמתו ולא לאשתו וכנוו כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בניו: וישתחו. דקדוק וישתחו קשה ידענו כי שרשו מבעלי הה"א באחרונה והנה הוי"ו במקום ה"א כוי"ו שלו הייתי שאמר ממנו לא שלותי והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו היה ראוי להיותו וישתחוה כי התי"ו מבנין התפעל כמו והאיש משתאה לה כי משפט אותיות השניים אם היה אחד מהם פ"א הפועל והיה האות אשר לפניהם תי"ו התפעל והנה בעבור שהחליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו הניחו הוי"ו הראשון שאינו סימן לשון רבים תחת ה"א השרש והעלימו הוי"ו ואמרו וישתחו ובעבור היות הוי"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם כמו למה תתראו והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי"ו שהוא סימן לשון רבים על כן הוצרכה להיות המלה מלעיל להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבים ולפי הסברא כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה וקראו הכתוב רעהו בעבור גודל מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה. שהוא ידוע אהל משה: (ח) ויספר. זה הפסוק יורה על פירוש משה ולישראל בעבורם: התלאה. מגזרת

ואת שני ג' וסי'

בעל הטורים

בעל הטורים שם האחד גרשום כי אמר גר הייתי וגו' ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו'. ואין כתיב כאן כי אמר איכא לתימר אכי אמר דלעיל קאי על גרשום כתיב כי אמר כי יש דרש במדרש כשנתן יתרו בתו למשה הותנה שיהיה הבן הראשון לעבודת גלולים ולכך לא נימול עד שפגעו המלאך בדרך וביקש להמיתו אז מלתו צפורה ומחלה לו התנאי שהתנה עם אביה לכן בכאן כתיב כי אמר כלומר עתה נגלה לכל כי אנוס היה על תנאי הזה כי גר היה והוצרך לעשות מאמר יתרו ומ"מ על התנאי יצא ממנו יהונתן שנעשה כומר לפסל מיכה לכן לא כתיב כי אמר על אליעזר כי לא היה רוצה לגלות שהרג את הנפש ורצה פרעה להרגו. מיהו בגמרא משמע שאליעזר בן משה לא נימול עד שפגעו המלאך שאמר משה אמול ואחר לדרך סכנה הוא לתינוק וזה היה אליעזר שמשבא למצרים לא מינו שהיה לו בן אח"כ: חונה ב' במסרה המדבר אשר הוא חונה שם ואידך חונה מלאך ה' סביב ליראיו מלמד שלא הוצרך יתרו לשאול על אהל משה אלא ראה ענן קשור עליו ובזה הכירו וזהו חונה מלאך ה' סביב ליראיו אל המדבר אשר הוא חונה שם:

רמבן

שם. ויתכן שיאמר כי לקחה יתרו להשיבה אליו אע"פ ששלחה ממנו בעבור ששמע כל אשר עשה אלהים למשה כי מעתה ראוי ללכת אחרי המלך בכל אשר ילך: (ג) ואת שני בניה אשר שם האחד גרשום. אף על פי שאין זה מקום מולדתם יפרש שם הבנים כי לא היה מקום להזכיר שם אליעזר בהולדו כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות ובכאן רצה להזכיר החסד שעשה הקדוש ברוך הוא למשה שהיה גר בארץ נכריה ונותן שם הודאה לשם שהצילו מחרב פרעה בברחו ועתה הוא מלך על ישראל והטביע פרעה ועמו בים וטעם כי אמר נמשך למשה הנזכר בפסוק הראשון וכן שם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי נמשך על כי אמר וכן רבים: (ו) ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך. שלח לו הדבר באגרת כתוב בה כן כי השליח לא יאמר אני חותנך אבל יאמר הנה חותנך יתרו בא אליך וכן לא יתכן שיאמר לו ככה פה אל פה כי יאמר הנה באתי אליך ואין דרך להזכיר שמו אני פלוני כי בראותו אותו יכירנו וכמוהו ויאמר חירם מלך צור בכתב וישלח אל שלמה: (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה כי עשה

ספורנו

ממותו והודיעו שלא ינוח עד הר האלהים ששם יעבדוהו כמו שיעד כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה ולפיכך אחר יתרו לבא עד היות משה ועמו שם: (ג) ויצילני מחרב פרעה. כי בלידת אליעזר כבר מת אותו מלך מצרים שהיה רודף את משה כאמרו ויהי בימים ההם וימת מלך מצרים ואז בטח להיות נמלט מחרב פרעה כי עד מותו לא היה משה בטוח מחרבו בכל מקום שיהיה נודע אל פרעה כענין אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך והשביע את הממלכה ואת הגוי: (ו) אני חותנך יתרו. הקדים להודיעו דרך מוסר למען יוכל להכין מקום לשבתם כאמרם ז"ל (נדה פרק כל היד) אל תכנס לביתך פתאום כל שכן לבית חבירך: (ז) ויצא משה. לא חדל בשביל מעלתו לקדם פני מי שגמלו עמו טובה בעת גר לו כענין ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כו'. וכענין יוסף עם אחיו במלכו. והפך ולא זכר שר המשקים את יוסף: (ח) את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים

ט וַיִּחַדְּ
יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־
עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ
מִיַּד מִצְרָיִם׃ י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ
בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם
מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר
הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־
מִצְרָיִם׃ יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל
יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר
אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃ יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ
חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים
לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי

וְשֵׁיזְבִינוּן יְיָ׃ ט וַחֲדִי יִתְרוֹ
עַל כָּל טַבְתָא דַּעֲבַד יְיָ
לְיִשְׂרָאֵל דְּשֵׁיזְבֵיהּ מִידָא
דְמִצְרָאֵי׃ י וַאֲמַר יִתְרוֹ
בְּרִיךְ יְיָ דְּשֵׁיזִיב יַתְכוֹן
מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא
דְפַרְעֹה דְּשֵׁיזִיב יַת עַמָּא
מִתְּחוֹת מָרְוַת מִצְרָאֵי׃
יא כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ
וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִינֵיהּ
אֲרֵי בְּפִתְגָמָא דְּחֲשִׁיבוּ
מִצְרָאֵי לְמֵידַן יַת יִשְׂרָאֵל
בֵּיהּ דָּנִינוּן׃ יב וְקָרֵיב
יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן
וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ
וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכָל סָבֵי

חסר כלו״ | סבור האלס וקרי׳ כאלו | כ״ס ר״פ | ל׳ | ל׳ ומלרע | ל׳

יחד ל׳ וחד אל יחד בימי שנה : עתה כ״ה ר״פ בקרי׳ וג׳ מנהון באו׳ וסי׳ מצוין בישעיה סימן ל״ג גבי פרשתא דהן אראלם צעקו חוצה וכל זקני ג׳ נמסר בסדר ויחי :

אבן עזרא

מגזרת ונלאו מצרים והתי״ו נוסף והטעם צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה והטעם על רדיפת מצרים כים וביאת עמלק ורעב הקהל וצמאו ומכולם הצילם ה׳ : (ט) ויחד. מגזרת חדוה והיה ראוי להיותו על משקל ויפת בסתר לבי וישב ממנו שבי רק נפתח החי״ת בעבור שהוא מן אות הגרון ונשאר הדל״ת דגוש כאשר היה ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה רק אם היה בג״ד כפ״ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף כמו וישב ממנו ויפת מן היין רק עם אחד מהמלכים לא מצאנוהו דגוש רק פתח והם שנים ויחד יתרו אל יחד בימי שנה : (י) ויאמר יתרו ברוך ה׳. שים לבך לדקדק זאת המלה דע כי לא יבא פעול רק מפעלים היוצאים ואם מצאת אותו שהו׳ על משקל פעול הסתכ׳ אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול ואם לא יהיה כן הוא תאר וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזרה גם הוא תאר ואיננו פועל כלל כמו שמר הפועל הוא שומר והפעול הוא עושר שמור לבעליו והנה מצאנו הולך עומד יוצא וכל אלה יראו פועלים כי הם על מתכונת שומר ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים כי לא יאמר ממנו הלוך עמוד יוצא והנה אין לנו פעול על כן אמר כי הולך הוא תואר ואיננו פועל מצאנו עצום והוא יראה פעול כי הוא על משקל שמור וכאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעצמו מהפעלים העומדים כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף ויעצימהו מצריו והנה לא נוכל לומר עצום על משקל שומר מענין עצמה רק מענין אחר עוצם עיניו מראות ברע והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור והנה חפשנו בכל המקרא ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל רק מענין אחר והוא ויברך על ברכיו גם הוא פועל עומד לא יבא ממנו פעול כלל והנה מלת ברוך תואר כמו עצום מהבנין הקל א״ר מרינוס ברוך הוא תאר מבנין הדגוש והיה הרי״ש ראוי להדגש ככל הגזרה כמו צרך נבות והוא על משקל כדוב שכול ולא דבר נכונה כי כל תואר כמו שכול וגבור ושכור לא ישתנו לסור הדגש בסמיכת היחיד או בלשון רבים כמו ויהרג זבדי גבור אפרים הוי גבורים והנה עומד כנגדו בוא ברוך ה׳ ברוכים אתם לה׳ : אשר הציל אתכם. אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובבקיעת ים סוף : (יא) ופי׳ עתה ידעתי. פירשתיו בפרשת שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו : וטעם כי בדבר. בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל וכן הזכיר למעלה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים ה׳ שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם כאדם שיעשה בזדון רצונו וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו ואחר להצילו מיד מצרים : (יב) ויקח עולה וזבחים. הם השלמים. וטעם לאלהים כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים : ויבא אהרן וכל זקני ישראל. ואין צורך להזכיר משה כי באהלו היו : לאכל לחם. שלמים : וטעם לפני האלהים. כי אהל משה היה

רש״י

ממנו לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה : (ט) ויחד יתרו. ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו. (סנהדרין לד) ומ״א נעשה בשרו חידודין חידודין מצר על איבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה : על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה (מכילתא) ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא (מכילתא) : (י) אשר הציל אתכם מיד מצרים. אומה קשה. ומיד פרעה. מלך קשה : מתחת יד מצרים. כתרגומו לשון רידוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה : (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר (מכילתא) : מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל ע״ג שבעולם שלא הניח ע״ג שלא עבדה (מכילתא) : כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים : אשר זדו. אשר הרשיעו. ורבותינו דרשוהו (סוטה י א) לשון (בראשית כה) ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו : (יב) עלה. כמשמעה שהיא כולה כליל : וזבחים. שלמים : ויבא אהרן וגו׳. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם:

לפני

תולדות אהרן ויחד יתרו. סנהדרין לד : ברוך ה׳. ברכות נד סנהדרין שם : אשר זדו. סוטה יא : עולה וזבחים. ע״ג כד זבחים קיו (מגלה עב) : ויבא אהרן. ברכות סד (ערוכין כב) :

בעל הטורים ויחד יתרו. שיחד לבו אל אל אחד ונעשה יהודי ׳ דבר אחר מלמד שנעשה כבשרו חדודים חדודים על אבדן של מצרים : ויחד יתרו על. בגימטריא כן כשלם כבשרו חדודים חדודים :

ספורנו

למצרים על אודות ישראל. כמשיב נקם לצרי עמו. על דרך אשיב נקם לצרי זה במה שלקו בגופם על הים כאמרו ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים ובזה הורה כי בחר בישראל לסגלה מכל העמים : את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. ברעב ובצמא ובמלחמת עמלק : ויצילם ה׳. ובזה הורה השגחתו הפרטית עליהם וסבת זה בהכרה היות דעותם ומעשיהם נכונים לעבדו שכם אחד : (ט) ויחד יתרו על כל הטובה. לא שמח על אבדן מצרים כראוי למקנא לכבוד קונו כענין ישמח צדיק כי חזה נקם אבל שמח על טובתם של ישראל כמרחם על דמעת העשוקים : (י) אשר הציל אתכם. משה ואת אהרן : מיד מצרים. בהכותכם אותם : ומיד פרעה. בבאכם להתרות בו : אשר הציל את העם. המשועבדים : (יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. כי הציל את העם באותו הדבר עצמו אשר זדו המצרים עליהם של ישראל כמו כי יזיד איש על רעהו וזה היה שהרג בכוריהם כמו שהרגו המצרים כל הבן הילוד לישראל והטביעם בים כדרך שהטביעו הם הבנים ביאור והרג את הבכורות כנגד בני בכורי ישראל והמאן לשלחו והקשה את לבם אחרי שלא שמעו ברצונם ובזה הורה גדולתו על כל האלהים כי לא חשבה שום אומה שיוכל שום אל מאלהיהם שרי מעלה לשלם מדה כנגד מדה בכל דבר אבל חשבו שיוכלו בדבר אחד מיוחד לו בלבד : (יב) עולה וזבחים לאלהים. לאות קבלת עול מלכותו כענין נעמן באמרו כי לא יעשה עוד עבדך עולה ומנחה לאלהים אחרים כי אם לה׳ : לאכל לחם עם חותן משה. להיות עמו על שנכנס תחת כנפי שכינה כענין ישמח ישראל בעושיו : לפני האלהים. לפני המזבח אשר עליו הקריבו אותם הזבחים. אם שהיה אותו המזבח שבנה משה בהאבדן עמלק. אם שהיה אולתו ולא נזכר בנינו והיתה אכילת הזבחים לפני

המזבח

רמב״ן

עשה עמכם נס גדול שלא הרגו אתכם פרעה ועמו כי באו בעבורכם עליהם מכות גדולות בארצם והיה נס זה גדול במשה על כן הזכירו לנכח בכלל ואמר אתכם אתה והעם. ועוד נס אחר אשר הציל את העם מתחת יד מצרים שהיו הם במצרים ויצאו משם לחירות עולם. ור״א אמר כי ברך תחלה השם אשר הציל אתכם אתה ואהרן שבאו המכות על ידכם לפרעה ולמצרים ואחרי כן ברך אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובים :

(יא) כי בדבר אשר זדו עליהם. פירשו בדבר אשר הזידו המצרים על ישראל ידעתי שהוא גדול מכל אלהים. וטעם זה מפני שהשם גזר על ישראל ועבדום וענו אותם ולא היה על המצרים בזה העונש הגדול אבל הזידו עליהם וחשבו להכרית אותם מן העולם כמו שאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה וצוה למילדות להמית הבנים וגזר עליהן כל הבן הילוד היאורה תשליכהו ומפני זה היה עליהם העונש המשחית אותם לגמרי וזהו שאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כמו שפרשתיו והנה השם ראה את מחשבתם ונוקם מהם על זדון לבם וכן אמר הכתוב עוד כי ידעת כי הזידו עליהם כי העונש בעבור הזדון שחשבו לעשות להם והנה ה׳ רואה ללבב ועושה משפט העשוקים ונוקם ובעל חמה ואין מוחה בידו ואונקלוס שאמר ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דנינון ירצה לומר כי היה ענשם על טביעת הילדים ביאור שאיננו בכלל ועבדום וענו אותם ועל כן אבדם במים:

(יב) ויקח יתרו חתן משה עולה וזבחים לאלהים. היה כל זה טרם בואם אל הר סיני. גם יתכן לפרש שסידר הכתוב כל ענין יתרו אבל היה זה אחר שעמד עמהם ימים רבים ונתגייר במילה וטבילה והרצאת דמים כמשפט:

ויבא

רש"י

לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין בה כאילו נהנה מזיו השכינה (ברכות כד): (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר. ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חקי וגו'. ומשנתנה תורה עד יה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביה"כ. ואין פרשה ז כתובה כסדר שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שניה אף לדברי האומר יתרו קודם מתן תורה בא שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שניה שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה (במדבר י) נוסעים אנחנו אל המקום וגו'. אל נא תעזוב אותנו ואם זו קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר. וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה. הוא חובב הוא יתרו שהרי כתוב (שופטי' ד) מבני חובב חותן משה: וישב משה וגו' ויעמוד העם. יושב כמלך וכולן עומדים. והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים: מן הבקר עד הערב. (שבת י) אפשר לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר בו ויהי ערב וגו': (טו) כי יבא. כי בא לשון הוה: לדרוש אלהים. כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה: (טז) כי יהיה להם דבר בא. מי שהיה לו הדבר בא אלי: (יז) ויאמר חותן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: נבול

תורה

יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ ז' וכל קהלת דכות'

שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ ל'

יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃ י"ו מ"ל בתורה

טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ ד'

טז כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃ ג' וכ"כ וחד ותורתיו יגנורו

יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא עִם חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ׃ יג וַהֲוָה מִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וִיתֵיב מֹשֶׁה לְמִידַן יָת עַמָּא וְקָם עַמָּא עֲלוֹהִי דְמֹשֶׁה מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא׃ יד וַחֲזָא חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת כָּל דְּהוּא עָבֵיד לְעַמָּא וַאֲמַר מָה פִּתְגָּמָא הָדֵין דְּאַתְּ עָבֵיד לְעַמָּא מָה דֵּין אַתְּ יָתֵיב בִּלְחוֹדָךְ וְכָל עַמָּא קָיְמִין עִילָּוָךְ מִן צַפְרָא עַד רַמְשָׁא׃ טו וַאֲמַר מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי אֲרֵי אָתַן לְוָתִי עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ׃ טז כַּד הָוֵי לְהוֹן דִּינָא אָתַן לְוָתִי וְדָאֵינְנָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵיהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יָת קְיָמַיָּא דַּייָ וְיָת אוֹרָיְתֵיהּ׃ יז וַאֲמַר חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה לֵיהּ לָא תַקִּין

אבן עזרא

היה לכד מזרח אהל מועד. (יג) ויהי ממחרת. לביאת יתרו: וישב משה. כמנהגו: מן הבקר עד הערב. דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים כמו שהבר זכרתי וזה הבקר הוא על דרך מקרה והערב האמיתי הוא בשקוע השמש גם יקרא ערב על דרך מקרה עד עריבת האור וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון ואחריו כתוב יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכ' ראוי להיות מערב האמ' עד ערב האמת רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים והנה ראוי להכנים השבת מן התורה מהשקע השמש וכל חכמי התולדו' וכל חכמי המזלות מודים כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד שטח הארץ בכל מקום וזהו מעת צאתו עד בואו: (יד) וירא את כל אשר הוא עושה לעם. שהוא מעמידם מערב עד בקר ורבינו שלמה אמר בעבור שמשה יושב לבדו וישראל נצבים ואין זה דרך מוסר ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל והיה גדול בשנים ממשה הוא אומר לו בי אדני ומשה עשה הדרך הנכונה כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים וכן כתוב ועמדו שני האנשים אשר להם הריב ולא אמר לו מדוע רק בעבור שהיה יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו ואמר רבי מריגוס כי מלת מדוע כמו מלכם מזה בידך כי כל אחת שתי מלות וככה מדוע מה דעתך לעשות ככה: (טו) ויאמר. השיב משה אני עושה שני דברים האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והטעם לדרוש תורתו והדבר השני כי יהיה להם דבר בא אלי והשיב על האחרון תחלה ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים לדורש: (יז) ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה. בעיני ונתן טעם לדבריו והוא נבול תבול מגזרת ועלהו לא יבול כאלה נבלת עליה כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה דרך משל. ומלת גם כמוה. גם כי כבד ממך הדבר: עשוהו

מסורה

לפני האלהים ז' נמסר ריש סידרא דנח: לבדך ג' זקף וסי' מדוע אתה יושב. ויחרד אחימלך לקראת דוד. אתה ה' לבדך אתה. וכל אס"ף דכו': מן הבקר ט"ו מלין מן חד חד מן ולית דכו' וסי' מצוין בתהלים סימן ל': לדרש אלהים ד' וסי' כי יבא אלי העם לדרש אלהים. לפנים בישראל כה אמר. ולא יכול ללכת. ויהי לדרוש אלהים בימי. וכל אורייתא חסר במ"ב: תורתיו ג' וסי' והודעתי את חקי. ואם נכלמו מכל אשר. בן אדם שים לבך. וחד ותורתיו בעבור ישמרו חקיו:

תולדות אהרן וישב משה. שבועות ל: ויעמוד העם. נדרים י:

בעל הטורים ממחרת. בגימטריא למחרת יום כפורים (עם האותיות מסוג כא' והתיבות מסוג הב'): מן הבקר עד הערב. לא אמר ועד רמז שזמן ב"ד עד ו' שעות וכנגד ו' פעמים שכתב בפרשה לשפוט ושפטתי ושפטו וכתיב הבקר עד הערב הס' יתירה שלמטה הינו אומר הנה מן בקר עד ערב לומר כל הדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשי בראשית הכי': לדרוש אלהים ד' במסורה. הכא ואידך בשמואל בלכתו לדרוש אלהים בענין שאול כשהלך לבקש האתונות. ולא יכול דוד ללכת לדרוש אלהים בדברי הימים בענין הדבר כשראה המלאך המכה בעם. ויהי לדרוש אלהים בענין עוזיה שדרש אלהים במלחמה מלמד שעל כל צרכיהם היו באים לדרוש אלהים כההיא דשאול שדרש אלהים על אבידתו וכההיא דדוד שהתפלל על הדבר וכההיא דעוזיהו שהתפלל על אויביו: תורותיו ג' במסורה. הכא ואידך תרי בנבואת דיחזקאל מלמד שרמז לו על בנין בית המקדש:

רמב"ן

ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם. עמו ביום חתונתו כי חתן דמים הוא: (יג) ויהי ממחרת. ממחרת היום שעשו זה שנזכר ישב משה לשפוט את העם ואמרו במכילתא ממחרת יום הכפורים ואין דעתם לומר שיהיה ממחרת רמז ליום הכפורים כי יום הכפורים לא נזכר בכתוב שיאמר עליו ממחרת וגם כן אין הכונה שיהיה ממחרתו ממש כי לא אכלו ביום הכפורים אם היה להם יום הכפורים בשנה ראשונה קודם שנצטוו בו ועוד כי ביום הכפורים נתנו לוחות אחרונות וממחרתו ירד משה ודבר עם בני ישראל ויצום את כל אשר דבר השם אתו בהר סיני ואיננו יום המשפט שיעמוד העם עליו מן הבקר עד ערב וג"כ אי אפשר שיהיה בשנה שניה ביום הכפורים כי בנסוע הדגלים אמר כי אל ארצי ואל מולדתי אלך אבל הכוונה לברייתא הזו לומר שהיה זה אחר יום הכפורים כי אין להם יום פנוי למשפט מיום בואם להר סיני עד אחר יום הכפורים של שנה ראשונה הזאת ואמר עולה וזבחים לאלהים בעבור שיתרו עדיין לא ידע ה' כי משה אמר אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים וגו' ויצילם ה' אבל יתרו הקריב לאלהים וככה לא ימלא בכל הקרבנות שבתורת כהנים כאשר אפרש בע"ה וכן כי יבא אלי העם לדרוש אלהים והודעתי את חקי האלהים דברי משה לחמיו ויתכן שאמר לו כן בעבור כי המשפט לאלהים הוא כמו שמזכירין רבותינו תמיד אלהים זו מדת הדין:

(טו) כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. השיב משה לחותנו צריכים הם שיעמדו עלי זמן גדול מן היום כי לדברים רבים באים לפני כי יבא אלי העם

ספורנו

המזבח כענין הנאכלים לפנים מן הקלעים: (יג) ויעמוד העם על משה. להמתין שיוכל לפנות אליהם אחר עסקי הרבים וגדולי הדור: (יד) מדוע אתה יושב לבדך. בעסקי צבור: וכל העם. הצריכים לאיזו סבה להקריב משפטם אליך צריכים להמתין מן בקר עד ערב: (טו) לדרוש אלהים. הנשיאים וראשי הדור הבאים על עסקי הרבים וסדרם באים עלי בהכרח לדרוש אלהים כי על פי ה' יחנו: (טז) כי יהיה להם דבר. וכאשר לאלו הראשים הבאים על עסקי צבור יהיה דבר ריב ביניהם: בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו. בין אותם גדולי הדור הבאים על עסקי צבור: והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. לאותם הגדולים כדי שידעם. כאמרו וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה ואחר כן נגשו כל בני ישראל וכמו שאמרו ז"ל (עירובין פרק כיצד מעברין) כיצד סדר משנה

אבן עזרא

(יח) עשוהו. מלה זרה בדקדוק ובאה על דרך לשמרהו כי לא מלאנו ה"א נראית בגזרת עשה: (יט) עתה שמע בקולי איעצך. אתן לך עצה. דע כי מלת אלהים הוא שם תאר כאשר פירשתי רק בעבור שידברו בה הרבה יחשבו זה שם התאר כאילו הוא שם עצם אלהים יראני בשוררי בראשית ברא אלהים ורבים ככה על כן שמוהו חכמינו ז"ל שם מן השמות שאינ' ראויים להמחק וטעם ויהי אלהים עמך. שהשם יעזרך אם תעשה ככה ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת וזהו אמרו וצוך אלהים ואין כפק כי כן עשה. וטעם היה אתה לעם. בעבור העם: מול האלהים. מפאת השם: והבאת אתה את הדברים. אם הם קשים ואלה הדברים הם שאמר משה בתחלה כי יהיה להם דבר בא אלי ופירש זה אחר כן את הדבר הקשה יביאו אליך: (כ) והזהרתה. הדרך השני שאמרת אתה חייב ללמדם ולהורותם מספקות כי טורח גדול הוא להודיע כל המעשה אשר יעשון וטעם והזהרת מן כי הוא נזהר וטעמו נשמר: אתהם. שתי מלות והוא להזהירם על מצות עשה ועל מצות לא תעשה הקשורים בלב שהוא העיקר כמו לאהבה השם ולדבקה בו ולירא' מפניו וללכת אחריו ולמול ערלת הלב ולא ישנא אחיו ולא יקום ולא יטור וכן אמר משה בפיך ובלבבך לעשותו ורבים ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה: ואת המעשה אשר יעשון. זאת מצות עשה למעשה ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם כי אם לזכר כמו השבת והמועדים ופדיון הבן ואהבת הגר וציצית ותפילין ותפלה ומזוזה גם שעטנז ורבים אחרים ובמקומם אפרשם: (כא) ואתה תחזה. כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמים על כן לא נחפש על חסר ומלא כאשר אפרש עוד. והנה הזכיר יתרו אנשי חיל שיש להם כח לסבול הטורח ולא יפחדו מהם והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים כמו בחר לנו אנשים כלם אנשים. ואמר יראי אלהים שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו וכנגדם אמר משה חכמים ונבונים כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם ואמר יתרו אנשי אמת שאינם כוזבים: שונאי בצע

תרגום ומקרא

פִּתְגָמָא דְאַתְּ עָבֵיד: יח מִילְאָה תִלְאֵי אַף אַתְּ אַף עַמָּא הָדֵין דְּעִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִינָךְ פִּתְגָמָא לָא תֵיכוּל לְמֶעְבְּדֵיהּ בִּלְחוֹדָךְ: יט כְּעַן קַבֵּיל מִינִּי אֶמְלְכִינָךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדָךְ הֲוֵי אַתְּ לְעַמָּא תָּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי מַיְתֵי אַתְּ יָת פִּתְגָמַיָּא לָקֳדָם יְיָ: כ וְתַזְהַר יַתְהוֹן יָת קְיָמַיָּא וְיָת אוֹרָיְתָא וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת אוֹרְחָא דִּיהָכוּן בַּהּ וְיָת עוֹבָדָא דְּיַעַבְדוּן: כא וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גּוּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַייָ גּוּבְרִין דִּקְשׁוֹט דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין

אַתָּה עֹשֶׂה: יח נָבֹל תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ: יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים: כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים

ל. ל׳ ל׳ וחסר. כ״ס ר״פ ג׳ פ׳ ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל דין מ״ל. ל. ל׳ ס׳ כ׳ לכן שמעו ולספרה. י״ג חסר

רשי

(יח) נבול תבול. כתרגומו. ולשונו לשון כמושה פלייסטר"א. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל. כנבול עלה תאנה שהוא כמוש על ידי חמה ועל ידי קרח וכמוש ונלאה: גם אתה. לרבות אהרן וחור וע' זקנים: כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך: (יט) איעצך ויהי אלהים עמך. (מכילתא) בעצה. אמר לו צא המלך בגבורה: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו: את הדברים. דברי ריבותם: (כא) ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך: אנשי חיל. עשירים שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. שסונאים את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא לאו דיינא הוא (ב"ב נח): שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף (סנהדרין יח): שרי מאות. ששת אלפים היו: שרי חמשים. י"ב אלף: שרי עשרות. ששים אלף. (מה שפירש"י על כל השרים כמה היו הוא לכאורה ללא צורך והנה באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקחשיב מלמעלה למטה ר"ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא כל"ל

מסורה

איעצך ג׳ וסי׳ עתה שמע בקלי. לכה איעצך אשר יעשה. וכי איעצך לא תשמע אלי: והזהרתה ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל וסי׳ אתהם את החקים: צפה נתתיך לבני. וחברו. קדמאה מלא: אתהם ה׳ נמסר בסדר ויצא: יעשון ה׳ וסי׳ והזהרתה אתהם. ועלי זקן מאד. כה יעשון לי אלהים דותשלת איזבל מלאך. וישלח אליו בן הדד דמלכים. שרשם יבש פרי בל יעשון: שרי אלפים ד׳ פסוקים אית בהון ד׳ מלין דמיין קדמאה ותניינא ותליתא קרחי ורביעא נסיב וי״ו וסי׳ ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי. ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי. ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי. אל תסתר פניך ממני אל אל אל ואל. דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך ודרך:

תולדות אהרן וסודעת לסס. מ״ק ס קדושין ב ב״ק לט ב״מ ל: ושמת עליהם. סנהדרין יח:

בעל הטורים

בעל הטורים איעצך. ג׳ (ג״ל ג׳) הכא ואידך דבלעם לכה איעצך דאיתקש נבואה דבלעם לנבואת משה והמרו חז״ל ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל באה״ע קם קבלתי שפי׳ קם לשעה פי׳ לפי שעה כמו שביתה מדברת לבעה ולא בסתמדה ואידך וכי איעצך לא תשמע לי בענין צדקיהו ביעץ לו ירמיה לצאת אל שרי המלך בבל. מכה שבמע לעצת יתרו נאמר בו על מקומו יבוא בשלום אבל צדקיהו שלא שמע לעצת ירמיה גלה ממקומו: וסוכרכסם אתהם. ס״א (כ׳ ססיין) יסירם (יתרים) אלו ס׳ (י׳) דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות:

ספורנו

משנה ולכלם הסבות האלה יתחייב שימתינו העם מן הבקר עד הערב עד שיסתלקו הגדולים ואוכל לפנות לשפוט עניי עם: (יח) גם העם הזה אשר עמך. בית דינך: לא תוכל עשוהו לבדך. לשמוע כל עסקי הגדולים ולשמוע עם זה את כל הצריכים לדבר עמך על מה שלא יספיק להם זולתך: (יט) היה אתה לעם מול האלהים. להודיעם המצות והמשפטים שיהיה כמליץ בינותם ובין האל יתברך: והבאת אתה את הדברים אל האלהים. מה שלא שמעת כענין עמדו ואשמעה וכענין ויקרב משה את משפטן: (כא) ואתה תחזה מכל העם. תברור ותמנה כי באלה הג׳ ענינים צריך שתהיה אתה בעצמך ולא יספיק זולתך אבל בעניני פסקי דינים פרטים יספיקו שרי אלפים שרי מאות כו׳ כי אמנם כשיהיו ד׳ מדרגות זו למעלה מזו הנה ישפוט הקטן ראשונה והצועק על פסק דינו יצעק אל הגדול ממנו

רמבן

העם לדרוש אלהים להתפלל על חוליהם ולהודיעם מה ידבר להם כי זה יקרא דרישת אלהים וכן יעשו עם הנביאים כמו שאמר לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הרואה וכן ודרשת את ה׳ מאותו לאמר האחיה מחלי זה שיתפלל עליו ויודיענו אם נשמעה תפלתו וכן ותלך לדרוש את ה׳ כמו שפירשתי שם ועוד שאני שופט אותם כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי. ועוד אני מלמד אותם תורה והודעתי להם את חקי האלהים ואת תורותיו: (יט) ויהי אלהים עמך. בעצה זו אמר לו צא המלך בגבורה לשון רש״י. ור״א פי׳ שמע בקולי ויהי ה׳ בעזרך להצליחך בעצתי אבל למטה אמר אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים שפירושו אם תעשה את הדבר וצוך אלהים לעשותו אז תוכל לעמוד שתמלך בגבורה ואין ספק שעשה כן: היה אתה לעם מול האלהים. נגד האלהים ויאמר היה אתה בעבורם עומד נגד האלהים להתפלל אליו כטעם יום צעקתי בלילה נגדך. והבאת אתה את הדברים שיבקשו אל האלהים הודה לו על הדבר הראשון שאמר כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. ויתכן שהיה גם בזה עצה ממנו יאמר היה אתה לעם מול האלהים לשבת באהל מועד מזומן לפניו לדרוש אותו ולא יהיה זה במקום המשפט:

(כ) והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות. ותודיע להם את הדרך אשר ילכו בה על פי התורה והמצוה שתזהירם אתה מאד ותלמדם התורה והמצוה הודה לו גם במה שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו וגם בזה עצה להזהיר אותם מאד ולהתרות אותם במצות ועונשים אחרי אשר לא יעשה הוא בהם את הדין אבל במשפט אשר אמרת ושפטתי בין איש ובין רעהו שים לך שופטים עמך. כי כבד ממך דבר המשפט יותר מן הכל וטוב לך ולהם להקל מעליך ונשאו אתך ובידוע כי היו עם משה שוטרים נוגשים בעם להביא הנתבעים לפניו ולנגשם בדבר המשפט והרבה מהם עם השופטים האלו ולכך אמר במשנה תורה ושוטרים לשבטיכם ואין צריך להזכיר זה בכאן כי לא היה מעצת יתרו:

(כא) וטעם אנשי חיל. אנשים ראויים להנהיג עם גדול כי כל קבוץ ואוסף יקרא חיל ואיננו כיואלי צבא המלחמה בלבד וכן חיל גדול מאד והארבה חילם הגדול ובממון כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה ישאו על כתף עירים חיליהם ובפירות תאנה וגפן נתנו חילם והנה יקרא איש חיל במשפטים כי הוא בהכם הזריז הישר ובמלחמה הגבור הזריז היודע מערכות המלחמה ותקרא גם כן האשה אשת חיל בהיותה זריזה ויודעת בהנהגת הבית והנה יתרו דבר בכלל

רש"י

הל"ל אלא מתחלה שרי עשרות כראשונה ואחר כך בהדרגה כולם ולפי פירושו שהזכיר ופרט סכום מנין השרים לא וחשוב וכשתדקדק במנינם ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחלה ואח"כ בהדרגה כנכון ודו"ק): (כב) ושפטו. וידונון לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל. כמו והכבד את לבו והכות את מואב לשון הווה: (כג) וצוך אלהים ויכלת עמוד: המלך בגבורה אם יצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד (מכילתא) ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד: וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא וע' זקנים הנלוים עתה עמך (מכילתא): (כו) ושפטו. ודיינין ית עמא: יביאון. מייתין: ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן לא תעבורי כמו לא תעבירי. ותרגומו דיינין אינון. מקראות העליונים היו לשון

אבן עזרא

בצע. ממון והם נודעים ככה למראה עיני אדם וכנגדם אמר משה וידועים: שרי אלפים. יש לתמוה אם פי' אלה השרים כמשמעם יהיה מספרם יותר מע' אלף וע' אלפים וזה רחוק מאד להיות שרים רבים כאלה והכתוב אמר בפשע ארץ רבים שריה ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים כי כן אמר משה ואקח את ראשי שבטיכם ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם וכתוב כמעשה ארץ מצרים והנה דור המדבר שלמדם משה מ' שנה ולא הוצרכו לעשות אומנות כי לחמם נתן ומימיהם נאמנים והמן מפקח הפך המינים שהתאוו מה שאין רגילים לאכול במצרים ומשה אמר להם בשנת הארבעים ולא נתן ה' לכם לב לדעת והנה יש לתמוה איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כלם חכמים ונבונים והנכון בעיני כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו אולי אלה הם ראשי השבטים והיה מספרם שנים עשר ושרי המאות הם רבים ושרי חמשים כדרך וחמשים איש רצים לפניו: (כב) ושפטו את. הדבר. ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה ואם אתה לא ידעת והבאת אתה את הדברים אל האלהים: (כג) וי"ו ויכלת כפ"א רפה בלשון ישמעאל אם תעשה את הדבר הזה ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד. והנה מלת עמוד שם הפועל כמו עמוד פתח האהל גם פשוטה ועורה וחגורה על חלצים. וטעם וגם כל העם הזה. כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם רק עתה יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום: (כד) וטעם וישמע. הזכיר עצת יתרו ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו והוא שם שוטרים על השבטים לעשות מה שיצוו השופטים וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם וכתוב שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. שהיה דבר ברור ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש ומשה אמר כי בחר לנו אנשים חכמים כי יוכל לדעת זה רק יש חכם שאיננו ירא שמים. והזכיר ידועים שהם למראה העין ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה: (כו) ישפוטו הם. כמו ישפוטו בשורק תחת חולם. כמו

שְׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כב וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ כג אִם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ שלישי כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כו וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם׃

חסר וי"ו · ס' · ב' לנגיד · ל' . ס' · ב' ותתבוננם · ב' נרפס · ס' · כו"ל חסר · ה' בלישנא ופתחין · ל' ומ"ל ו"ב ס"פ

רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִישׂוּרְיָתָא׃ כב וִידוּנוּן יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן וִיהֵי כָּל פִּתְגָם רַב יַיְתוּן לְוָתָךְ וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר יְדוּנוּן אִנּוּן וִיקִלּוּן מִנָּךְ וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ׃ כג אִם יָת פִּתְגָמָא הָדֵין תַּעְבֵּיד וִיפַקְּדִינָךְ יְיָ וְתֵיכוּל לְמֵיקָם וְאַף כָּל עַמָּא הָדֵין עַל אַתְרֵיהּ יְהָךְ בִּשְׁלָם׃ כד וְקַבֵּל מֹשֶׁה לְמֵימַר חֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דַּאֲמַר׃ כה וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין דְּחֵילָא מִכָּל יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יָתְהוֹן רֵישִׁין עַל עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִישׂוּרְיָתָא׃ כו וְדַיְנִין יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן יָת פִּתְגָם קְשֵׁי מַיְתַן לְוָת מֹשֶׁה וְכָל פִּתְגָם זְעֵיר

ג' פסוקים שרי שרי שרי וסי' ואתה תחזה. ויבחר משה. שם בנימין צעיר: הקשה ה' פתחין בלישנא נמסר פרשת וילך: ישפוטו הם כל ס"פ המה במ"ב הם וסי' שלשת השריגים. שלשת הסלים. ישפוטו הם. אשר כפר בהם. כל הולך על גחון. אלפי ישראל הם. ויאמר אליהם גדעון. כה אמר בן הדד כספך. ואמרת בלבבך מי ילד לי. בן אדם בתוך בית המרי. ואלה העולים מתל מלח תל חרשא. וחבריו:

תולדות אהרן ושפטו את העם. סנהדרין לד: הדבר הגדול. סנהדרין יו יח: והקל מעליך. סנהדרין יז: וגם כל העם הזה. שם ז:

בעל הטורים וצוך ב'. וצוך אלהים ואידך וצוך לנגיד. פי' אם יצוך אלהים בזה תוכל להיות נגיד כי בענין אחר לא תוכל לעמוד: על מקומו ב' במסרה. על מקומו יבא בשלום. והתבוננת על מקומו ואיננו. לומר אם תעשה דין למטה הרי הוא שלום ואם לא יעשה לו דין למעלה וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו: הקשה ב' במסורה. הדבר הקשה. ערפך הקשה מלמד שהיה משה דן דין האלהים (נ"א האלים ור"ל אנשי אלים) שהיו קשי ערף:

רמב"ן

בכלל ובפרט אמר שיחזה אנשים ראויים להנהיג העם הגדול במשפטים ופרט שיהיו יראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע כי לא יהיו אנשי חיל במשפט בלי מדות הללו. ולא הוצרך להזכיר חכמתם ובינתם כי הדבר ברור שהוא בכלל אנשי חיל. וכאשר נאמר למטה ויבחר משה אנשי חיל הנה הכל בכלל שהיו יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע וחכמים ונבונים. ועוד שאמר מכל ישראל וטעמו המובחר מכל ישראל והם שיש בהם כל המדות הללו כי כיון שאמר מכל ישראל אמר שהיו המובחרים מכלם בידוע כי הטובים שבישראל כל מדות טובות בהם אבל יתרו מפני שלא היה רגיל בעם הוצרך לפרש. ויש מפרשים אנשי חיל אנשי כח וזריזות וכן אשת חיל בעלת כח וזריזות בעבודת הבית כאשר נפרש בה בענין ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך וכן הניעמו בחילך בכחך וכן וברב חילו לא ימלט מלשון הארמית שיאמר ביש לאל ידי אית חילא בידי. ולמטה אמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל המובחרים מכל העם והכל בכלל כאשר פירשתי: שונאי בצע. ששונאין את ממונם בדין כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא לשון רש"י. ירצה לפרש שכל ממון שידעו בו שאדם יכול להוציאם מידם בדין ישנאו אותו ויחזירוהו מעצמם ואפילו הוא שלהם באמת כגון שקנה עבד שלא בעדים וכיוצא בו אבל הלשון במכילתא אינו כן. אלא כך שנויה שם שונאי בצע שהן שונאין לקבל ממון בדין דברי רבי יהושע רבי אלעזר המודעי אומר שונאי בצע אלו שהן שונאין ממון עצמן אם ממון עצמן שונאין קל וחומר ממון חבריהם פירש רבי יהושע שונאי בצע שונאי שוחד כמו כולו בוצע בצע איש לבצעו מקצהו רבי אלעזר המודעי דרש כי הם השונאים הממון הרב ואין להם חפץ ברבוי כסף וזהב כענין אם אשמח כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי כי הממון יקרא בצע מה בצע כי נהרוג את אחינו ואם בצע כי תתם דרכיך והחרמתי להם בצעם כמו וחילם לאדון כל הארץ ושוב ראיתי בילמדנו שונאי בצע שסונאין ממון עצמן ואין צורך לומר ממון אחרים יהיו אומרים אפילו שורף גדישי אפי' קוצץ נטיעותי כהוגן אני דנו וזה ענין ששונאין ממון עצמן שאמר רבי אלעזר המודעי שלא יחמלו על ממונם בענין הדין אם יבא להם הפסד ממונו ומשה הזהירם עוד בזה ולא תגורו מפני איש והבצע ממון כמו שפירשתי והונקלוס אומר דסנן לקבלא ממון ואין הממון אבלו שחד רק שלא יקבלו ממון מבני אדם במתנה או בהלואה לעולם שלא ישאו להם פנים בעת המשפט וכענין שאמרו האי דיינא דשאיל שאלתא אסור למידן דינא. ועל דרך הפשט אנשי אמת שונאי בצע שהם אוהבים האמת ושונאים העושק וכי יראו עושק וחמס אין דעתם סובלת אותו. אבל כל חפצם להציל גזול מיד עושק:

ספורנו

ממנו ומן השני אל השלישי ומן השלישי אל הרביעי ובכן יהיו מעטים הבאים לפניך לדין: (כב) והקל מעליך. דברי ריבות רבים שלא יצטרכו לבא לפניך: ונשאו אתך. במה שתצטרך להיות אתה בעצמך הם יעזרוך כענין ללמד דעת את העם אחר ששמעו מפיך כמו שהזכירו בסדר משנה: (כג) על מקמו יבא בשלום. אחר שיתברר הדין בכ"כ בתי דינין ידע כל בעל דין שפסק הדין היה אמתי ולא יוסיף לריב כאמרם ז"ל דמן דינא שקילי גלימיה ליזיל ולזמר באורחא: (כה) ויבחר משה אנשי חיל. אחר שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו

(כב) ושפטו את העם בכל עת. כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה וימצאנו מזומן כי אליך לא יוכל להתקרב בכל עת מפני ההמון הגדול אשר לפניך והטרדה הגדולה אשר לך ורבים מהם יסבלו החמס הנעשה להם מפני שלא יודמן להם

אבן עזרא

כמו וגם לא תעבורי מזה כמו ולא תעבורי ורבי שלמה רצה להפריש ביניהם ולא עלתה בידו ונוכל לומר דרך דקדוק כי ראינו חדלו פרזון בישראל חדלו בדגשות הלמ"ד בעבור שהוא באתנח הריש נזולו בסוף פסוק ואמר תהתלו בו כי חשבוהו כמו סוף פסוק כי מלת בו דבקה היא עם תהתלו ותנועה אחת לבדה וככה ישפטו הם כמו ישפטו בעבור שיש להשיב כי אין כח האתנח ככח סוף פסוק בו הנה עמים תחתיך יפלו ה' על ימינך טוב עשית עם עבדך ורבים כאלה וככה לא ימצא בסוף פסוק: (כז) וישלח. דרך כבוד כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: (א) בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה אם לא יהיה פי' רבי משה נכון שהוא ראש חדש כמו מחר חדש והזכיר הכתוב זה כי אחר ימי' מועטים ליום חנותם היה מתן תורה אולי יום אחד עלה אל השם וירד ודבר עם ישראל וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי העם ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה וכל זה דרך הסברא כי על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה ועל דרך העבורים ששי בשבוע היה אם לא היה חדש אייר מעובר אולי טעם ביום הזה כי רחוק מרפידים ובין הר סיני היה רב יותר ממרחק כל מסע: (ב) ויסעו. וכבר נסעו מרפידים כאשר הראיתיך רבים כאלה: ויחנו במדבר. הוא מדבר סיני הנזכר. וטעם ויחן שם ישראל. אחר שאמר ויחנו במדבר כי ראשי המטות והזקנים חנו נגד ההר בעבור כבודם על כן הזכיר ויחן כי מועטים היו כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש ורבינו שלמה אמר כי נגד ההר מזרח והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו שהוא מארבע הפאות כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו: (ג) ומשה עלה. הזכיר למעלה נגד ההר והנה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים. וטעם ויקרא אליו ה'. וכבר קרא אליו השם כי בלא רשות לא עלה. והזכיר מן ההר. כי לא עלה למעלה מההר כי שם דבר עמו השם. ואל יקשה עליך בעבור שאמר אחרי כן וירד ה' על הר סיני כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש כי כן כתוב ודבריו שמעת מתוך האש: וטעם לאמר. כי קראו הטעם לומר כה תאמר לבית יעקב והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים היום ובניהם אחריהם: ותגיד לבני ישראל. הם הזקנים והם יגידו לכל העם וכן כתוב ויבא משה ויקרא לזקני העם ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדו. ומלת בית

רשי

לשון גווי לכך מתורגמין וידונון ויתון ידונון ומקראות הללו לשון עתיד: (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר בני משפחתו (מכילתא): (א) ביום הזה. (שבת פו) בר"ח. לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנם: (ב) ויסעו מרפידים. מה ת"ל לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה (מכילתא): ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניו' בתרעומות ובמחלוקת (מכילתא): נגד ההר. (מכילתא) למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פניס למזרח: (ג) ומשה עלה. ביום השני. וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר: כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה (שבת פו): לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה: ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקים פרש לזכרים דברים הקשין כגידין (מכילתא): אתם

תרגום אונקלוס

דִּינִין אִינּוּן: כז וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יָת חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵיהּ לְאַרְעֵיהּ: א בְּיַרְחָא תְלִיתָאָה לְמִיפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי: ב וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵיל טוּרָא: ג וּמֹשֶׁה סְלֵיק קֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵיהּ יְיָ מִן טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי

תורה

כז וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ: רביעי פ

יט א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי: ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר: ג וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

ו' ר"פ. ג' · ד' · כ' מ"ג ואין מוס · ו' ר"פ · ג' מ' בלישנא

וישלח כ"ב נמסר פרשת נח: בחדש ז' ר"פ וסי' השלישי. הראשון דויקרא. השני דפסח קטן. הרביעי דמלכים. וחברו דירמיה. השלישי החלו הערמות. הראשון הוא חדש ניסן: לצאת ג' וסי' בחדש השלישי. ויעל אהרן. ויהי בשמנים שנה: ביום הזה ו' נמסר בסדר נח: ומשה ז' ר"פ נמסר פרשה שמות: ותגיד ג' מלאים בלישנא וסי' ותגיד לבני ישראל. הגיד נגיד למלך. ובעל כנפים יגיד. אג"ך:

תולדות אהרן בחדש השלישי. ר"ה ג: ביום הזה. שבת פו: מדבר סיני. שם פט: ומשה עלה. שבת פו: סנהדרין לח:

בעל הטורים

בחדש השלישי. סמך למה שאמרו הגזירות השבויה והמשוחררת לא ינשאו עד שיהא להם ג' חדשים כמו שישראל נשתחררו ויצאו משבי מצרים שמחין להם ג' חדשים ליום מתן תורה שנתחתנו בו להקב"ה: לצאת שלשה. שכא ואידך לצאת בני ישראל על בנין הבית וכן הכא בנו משכן ואידך על מיתת הכהן (באלה מסעי) בכנס הארבעים לצאת בני ישראל שמיתת צדיקים מכפרת: ביום הזה באו מדבר סיני. על אותו יום שנאמר למשה תעבדון את האלהים על ההר הזה: ותגיד לבני ישראל. מלא יו"ד שתגיד להם עשרה הדברות:

ספורנו

יתרו בחר באנשי חיל בקיאים והגונים לברר וללבן אמתות דבר ולהביאו אל תכלית יותר פילאי אלהים בלתי אנשי חיל כאמרם ז"ל (שבת פרק במה אשה יוצאה) אם תלמיד חכם נוקם ונוטר כנחש חגרהו על מתניך ואם עם הארץ חסיד הוא אל תדור בשכונתו: (כז) וישלח משה את חותנו. כי לא רצה ללכת עם ישראל לארץ כאמרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. וזה אולי מצד זקנתו כענין ברזלי. באמרו ישב נא עבדך ואמות בעירי עם קבר אבי ואמי. אבל בני יתרו הלכו עם ישראל לארץ בלי ספק כאמרו ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים כו'. ועליהם אמר בלעם איתן מושבך כו': יט (א) ביום הזה. ביום החדש: (ב) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני. נסיעתם מרפידים היתה בכונת בואם אל מדבר סיני אשר שם הר האלהים כי ידעו שפה יעבדוהו כאמרו תעבדון את האלהים על ההר הזה: (ג) ומשה עלה אל האלהים. אחר שישראל שמו פניהם אל

רמבן

להם להגידו לך ולא ירצו לעזוב מלאכתם ועסקיהם עד בא עת הפנאי שיוכלו לגשת אליך: (כג) וזה טעם איש על מקומו יבא בשלום. כי עתה מפני שלא יוכלו לגשת למשפט בכל עת לא יניחו בשלום כי זה פתח לגזולים לעשות חמס ולעושקים לעשות מריבה. וטעם על מקומו אל כל המקום אשר יבאו שמה בהיותם במחנה במדבר ודקדקו רבותינו מלשון ושפטו את העם בכל עת שדיני ממונות גומרין אפילו בלילה כי לא אמר כל היום:

יט (א) בחדש השלישי. היה ראוי שיאמר הכתוב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני בחדש השלישי לצאתם מארץ מצרים כמו שנאמר למעלה במדבר סין אבל בעבור היות ביאתם במדבר סיני שמחה להם ויום טוב ומעת צאתם ממצרים נכספים אליו כי ידעו ששם יקבלו את התורה כי משה הגיד להם מה שנאמר לו תעבדון את האלהים על ההר הזה וגם לפרעה אמר נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו והוא המהלך ממצרים ועד הר סיני. בעבור זה התחיל הפרשה בחדש השלישי כי ביום שהתחיל החדש באו לשם. ואחרי כן חזר לומר בשאר המסעות: (ב) ויסעו מרפידים. והיה ראוי ג"כ שיאמר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני. אבל כתב ויבואו מדבר סיני לומר כי מיד שבאו אל מדבר סיני חנו במדבר בראותם ההר מנגד. ולא המתינו עד שיכנסו בו אל מקום טוב לחנות שם אבל חנו במדבר או בחורב שהוא מקום חורב שממה לפני ההר. וזה טעם ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר. ויתכן שהבדילו מתוכם כל האספסוף אשר בקרבם וחנו בני ישראל לבדם לפני ההר וערב רב אחריהם כי לישראל יתן התורה כמו שאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל. וזה טעם ויחן שם ישראל או הוא להזכירם דרך כבוד בקבלם התורה. ורש"י כתב ויסעו מרפידים מה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר נאמר כי ברפידים היו חונים בידוע שמשם נסעו אלא מקיש נסיעתם מרפידים לחנייתם במדבר סיני מה חנייתן בתשובה אף נסיעתן בתשובה לשון רש"י. ולא הבינותי זה שכך נאמר בכל המסעות ויסעו מאילים ויבאו אל מדבר סין ויסעו ממדבר סין ויחנו ברפידים וכן כל פרשת מסעי. ויראה הכתוב לפרש שלא היו חניות אחרות ביניהן. ולשון מכילתא ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני והלא כבר נאמר בפרשת מסעות ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני ומה תלמוד לומר ויבואו מדבר סיני מקיש נסיעתם מרפידים וכו' והענין לומר מפני שכל המסעות שספר בהן כאן מאילים ורפידים כתנו בפרשת אלה מסעי בשביל דברים שנתחדשו בהן שם בכתוב אבל המסע הזה סיפר אותו הכתוב כאן וכאן בשוה. והוצרך לדרוש שהיה לצורך היקש: (ג) ומשה עלה אל האלהים. מיום באם אל הר סיני כסה הענן את ההר ושם כבוד ה' וזהו שכתוב וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים קודם מתן תורה. ולפיכך אמר ומשה עלה אל האלהים כי עלה אל קצה ההר להזדמן לפניו. ולא בא אל הערפל אשר שם האלהים ויקרא אליו השם מראש ההר כה תאמר לבית יעקב. ור"א אמר כי ויקרא אליו מוקדם שקרא לו ועלה אליו. ולא נראה לי כי הקרי' היא כה תאמר לבית יעקב. והוא יפרש

רשי

(ד) אתם ראיתם. (שבת פו) לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם: ואשא אתכם. (מכילתא) זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נקבצו כלם לרעמסס. ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון תיקן את הדבר דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אמר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואביא אתכם אלי. כתרגומו: (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות (מכילתא שבת פז): ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה: סגלה. אוצר חביב כמו (קהלת ב) וסגלת מלכים כלי יקר ואבנים טובות שהמלכי' גונזים אותם. כך אתם תהיו לי סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם ניכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר (שמואל ב' ח') ובני דוד כהנים היו: אלה הדברים. לא פחות ולא

אבן עזרא

בית פירשתיו: (ד) אתם ראיתם. הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם ונשאתי אתכם ממצרים כאילו הייתם נשואים על כנפי נשרים כי הנשר יגביה באויר למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד על דרך כנשר יעיר קנו שיוליך גוזליו לאט גם דבר הענן כמו יפרוש כנפיו: ואביא אתכם אלי. שכבודי ירד בהר הזה והוא הר הקודש והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה והוא נוה קדשך: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לעשות מצותי ושמרתם הברית שאכרות עמכם והוא הברית שכרת משה עם ישראל אחר מתן תורה בבנותו המזבח כאשר אפרש במקומו בראיה גמורה: ומלת סגולה. דבר נכבד ונחמד ולא ימצא אחר כמוהו. וטעם כי לי כל הארץ. דבק עם מכל העמים כמו כי לי כל עמי הארץ וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי ורבי מרינוס אמר כי פי' כי לי כל הארץ אע"פ כי שלי כל הארץ וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא רפאה נפשי כי חטאתי לך: (ז) ויבא משה. אל מחנה ישראל ואין צורך להזכיר כי ירד: וישם לפניהם. כמו וזאת התורה אשר שם משה ואמר הגאון כי הוא על דרך שימה בפיהם והטעם תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב: יחדו

מקרא

ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי׃ ג' חסר
ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ ל'
ו וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס' ד' חמישי
ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים

תרגום אונקלוס

ד' ר"פ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ד אַתּוּן חֲזֵיתוּן דַּעֲבָדִית לְמִצְרָאֵי וְאַטֵּלִית יָתְכוֹן כִּדְעַל גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵיבִית יָתְכוֹן לְפֻלְחָנִי: ה וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יָת קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילִי כָּל אַרְעָא: ו וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי מַלְכְוָת כַּהֲנִין וְעַם קַדִּישׁ אִלֵּין פִּתְגָּמַיָּא דִּי תְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ז וַאֲתָא מֹשֶׁה וּקְרָא לְסָבֵי עַמָּא וְסַדַּר קֳדָמֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא

אתם ד' ר"פ נמסר בסדר שמות: ואבא ג' חסרים וסי' ואבא אתכם אלי. ואבא אתכם אל ארץ הכרמל. ואבא אתם בית ה' אל לשכת. בירמיה: וגוי ד' וסי' ואתם תהיו לי. וגוי לא ידעוך. וגוי גדול יעור מירכתי ארץ. וחברו:

תולדות אהרן אתם ראיתם. (סוכה נה): והייתם לי סגולה. עקידה שער מו עקרים מג לג: ממלכת כהנים. שבת פו פז זבחים יט עקידה שער עו ע:

בעה"ט אתם. ד' ר"פ אתם קחו לכם תבן והידך אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים בשביל שלא רצו מצרים ליתן לכם תבן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. אתם נצבים. אתם עדי לומר בשביל שאתם נצבים היום לעולם תוכלו להיות עדי כי לעולם אני נצב: ואביא אתכם אלי. מה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה אף ישראל כן בכסף זו ביזת מצרים בשטר זו התורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה א"ת מורשה אלא מאורסה ובביאה זו שאמר ואפרוש כנפי עליך וגו' ואבא בברית אתך לכן אמר הושע ג' פעמים וארשתיך לי: ואביא. בגי' בביאה: והייתם לי סגולה מכל העמים. ס"ת מילה: ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. אלו זכו ישראל היו כולם כהנים גדולים ולע"ל תחזור להם שנאמר ואתם כהני ה' תקראו: ממלכת ד' במסורה. ממלכת ה' ויתן להם משה את ממלכת סיחון מלך האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן בשביל ממלכת כהנים זכו למלוכה וליתן להם ממלכת האומות: וגוי ד'. וגוי קדוש. וגוי לא ידעוך אליך ירוצו. ב' בירמיה על חורבן הבית וגוי גדול יעור מירכתי צפון אם תהיו גוי קדוש גוי לא ידעוך אליך ירוצו ואם לאו גוי גדול יעור:

רמבן

יפרש ויקרא אליו לאמר לו כה תאמר לבית יעקב ואיננו נכון. וטעם עלה אל האלהים ויקרא אליו ה' כי עלה אל כבוד השם ששכן בהר לאמר לישראל עשרת הדברות ובשמו הגדול ידבר עם משה כטעם אם יהיה נביאכם וגו':

(ד) **ואביא** אתכם אלי. אל מקום כבודי ההר הזה אשר שכנתי שם עמכם ואונקלוס שתרגם וקריבת יתכון לפולחני דרך כבוד של מעלה תפס לעצמו:

(ה) **וטעם** ושמרתם את בריתי. הברית אשר כרתי את אבותיכם להיות להם לאלהים ולזרעם אחריהם. ור"א אמר הברית שיכרות משה עם ישראל אחר מתן תורה כמו שאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. ועל דרך האמת שתשמרו את בריתי לדבקה בי כטעם כי אם שמוע תשמע לקולו ועשית כל אשר אדבר והייתם לי סגולה מכל העמים שתהיו בידי סגולה כדבר נחמד לא ימסרני המלך ביד אחר כמו וסגולת מלכים והמדינות ואמר כי לי כל הארץ כטעם אשר חלק ה' אותם לכל העמים ואתכם לקח ה'. וכך אמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי סגולה או יהיה סגולה דבקות כי לי הארץ הנקראת כל כמו שפירשתי בפסוק וה' ברך את אברהם בכל והמשכיל יבין. וכן ואתם תהיו לי שתהיו אתם לי ביחוד לא כשאר העמים. וכך אמרו במכילתא ואתם תהיו לי כביכול איני מעמיד ואיני משליט עליכם אלא אני. וכן הוא אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל:

(ו) **ממלכת** כהנים. ותהיו ממלכת משרתי וגוי קדוש לדבקה באל הקדוש כמו שאמר קדושים תהיו כי קדוש אני ה' והנה הבטיחם בעולם הזה ובעולם הבא:

(ז) **וישם** לפניהם את כל הדברים האלה. טעמו שאמר להם הנה נתתי לפניכם הדברים בחרו לכם היום אם תעשון כן ולכן ענו אותו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע כטעם הנה נתתי לפניכם היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וכן ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שיאמרו שאם יבחרו ויקבלו עליהם לעשותם ועל כן אמר שם ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים. ויען כל העם כל הדברים אשר דבר ה' נעשה וכן וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל שאמר לדור הבא בארץ אם יקבלו עליהם את התורה כי בא לכרות עמהם ברית בערבות מואב כאשר כרת עם אבותיהם בחורב והגאון רב סעדיה אמר כי וישם לפניהם כמו שימה בפיהם ואינו אלא כמו שפירשתי: וטעם

ספורנו

אל עסקי החניה וצרכיה ומשה עלה והכין עצמו לנבואה: (ד) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. כמה הפלאתי כדי שישובו מרשעם כי לא אחפוץ במות המת ובהקשות ערפם הוצרכתי להרבות אותותי ומופתי בקרבם ולהשחיתם: ואשא אתכם על כנפי נשרים. דרך לא עבר בה איש כמו הנשר המוליך את בניו ברום האויר אשר לא ילך בו שום מין עוף אחר וזה להבדיל אתכם מכל העמים ועסקיהם להיות לי: ואביא אתכם אלי. אל הר האלהים המוכן לנבואה: (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי. לקבל עליכם התורה והמצוה: ושמרתם את בריתי הברית שאכרות על קבלתכם והוא הברית שכרת אחר שאמרו נעשה ונשמע כאמרו הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה. באופן שלא אצטרך לעשות לכם כמו שעשיתי למצרים: והייתם לי סגולה מכל העמים. אע"פ שכל המין האנושי יקר אצלי מכל יתר הנמצאים השפלים כי הוא לבדו המכוון בהם כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם. מכל מקום אתם תהיו לי סגולה מכלם: כי לי כל הארץ. וההבדל ביניכם בפחות ויתר הוא. כי אמנם לי כל הארץ וחסידי א"ה יקרים אצלי בלי ספק: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. ובזה תהיו סגלה מכלם כי תהיו ממלכת כהנים להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד כמו שיהיה ענין ישראל לעתיד לבא. כאמרו ואתם כהני ה' תקראו. וכאמרו כי מציון תצא תורה: וגוי קדוש. בלתי נפסדים אבל תהיו קיימים לעד באיש כמו שיהיה הענין לעתיד לבא. כאמרו והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ואז"ל (סנהדרין פרק חלק) מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים וזה כי אמנם היתה כונת האל ית' במתן תורה לתת לה' אז כל הטוב העתיד לולי השחיתו דרכם בעגל כאמרו אז. ויתנצלו בני ישראל את

אבן עזרא

(ח) יחדו. היא מלה יחידה במקרא בדקדוק בעבור תוספת הוי"ו ויפת אמר כאדם יחיד לבדו לא יהיה משנה שם. והזכיר וישב. ואין צורך להזכיר ויעל כי הכתוב אחז דרך קצרה: (ט) ויאמר. אחר שאמר וישב משה מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל ה' דע כי יש פסוקים רבים בתורה שהיו ראויים להיותם מוקדמים והנה פירושם וכבר היה כך וכך כמו וייצר ה' אלהים וכבר יצר ויצמח ה' אלהים וכבר הצמיח ויאמר בת מי את וכבר אמר וכן כתוב ותשאל אותה ואומר ואחר כך ואשים הנזם על אפה ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד או ותפול מעל הגמל ואין צורך להאריך והנה זה ויגד משה וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו והנה איננו דבק עם וישב משה ומתשובת השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן למדנו מה הגיד ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר אפרש דע כי מצרים והודו הם מבני חם ואלה סומכין על אלה ואנשי הודו אינם אוכלים בשר וכך היו עושים המצרים ולא נשתנו מזה המנהג רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו. וחכמי הודו נותנין ראיות כפי מחשבתם כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי וישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת והיתה נבואת משה בספק אצלם ואין טענה מתלת ויאמינו בה' ובמשה עבדו כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון כמו וימת כל מקנה מצרים ואחר כן כתוב שלא העז את מקנך: והנה טעם אנכי בא אליך. תשובה על דברי משה שהגיד לו כן: וטעם בעב הענן. ברדת השם על ההר: ובדברי עמך. עשרת הדברים אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי: וטעם וגם בך יאמינו. שאתה נביא ויוסר הספק ממחשבותם והנה כתוב מפורש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועוד כתוב שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ושם כתוב קרב אתה ושמע וזהו גם בך יאמינו לעולם: (י) ויאמר וקדשתם היום ומחר. הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאחר זה היום ומחר: וטעם וקדשתם. שירחצו במים ויורה על

אונקלוס

הָאִלֵּין דְפַקְדֵיהּ יְיָ: ח וְאָתִיבוּ כָּל עַמָּא כַּחֲדָא וַאֲמָרוּ כֹּל דְמַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד וְאָתֵיב מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ: ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלָם וְחַוִּי מֹשֶׁה יָת פִּתְגָמֵי עַמָּא קֳדָם יְיָ: י וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִיזֵיל לְוָת עַמָּא וְתַזְמִינוּן יוֹמָא דֵין וּמְחָר וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן:

מקרא

ו' נקוד' ע' ור"ס — הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְהוָה: ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה (כ"ס) וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: ט (י"ב בטעם בספרא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה (ל') הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן (ל' וחד ובדברי) בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ (כ' מ"ל בתורה) וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה: י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־ (ל'. ו') הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ

רש"י

ולא יותר: (ח) וישב משה את דברי העם וגו'. ביום המחרת שהוא שלישי שהרי בהשכמה עלה וכי צריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני צריך להשיב: (ט) בעב הענן. במעבה הענן וזהו ערפל: וגם בך. גם בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה את דברי וגו'. ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) (ויאמר ה' אל משה. אם כן שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם): וקדשתם. וזמנתם שיכינו עצמם היום ומחר.

וכיו

מסורה

צוהו ה' י' נמסר בסדר נח: ויאמר ה' י"ב בטעם קדמא ואזלא בספרא נמסר פרשת שמות: לעולם ב' מלאים בתורה וסי' וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרוש שלומם: ומחר ו' וסי' וקדשתם היום ומחר. ומחר אל כל עדת ישראל. ומחר אתה ובניך עמי. שב בזה גם היום ומחר. אל תאמר לרעך לך ושוב. ומחר אעשה כדבר המלך:

תולדות אהרן נעשה. עקידה שער מז: וישב משה. שבת פז: בעב הענן. נדרים לח קדושין ל פקרים מא יח ומ"ג יא יט: ויגד משה. שבת פז: וקדשתם היום ומחר. שבת שם יבמות מו כב (שבת יב):

בעל הטורים לעולם ב' מלאים. וגם בך יאמינו לעולם ואידך לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם וכן יש במדרש ליתום כשמיה יבא משה ויוליך עמו דור המדבר וכן בא להזהיר בעמוני ומואבי שלא נדרוש שלומם וטובתם לעולם:

ספורנו

את עדים מהר חורב: (ח) וישב משה את דברי העם. השיב מה שהבין מדבריהם להשיב שולחו והוא שלא הבין מדבריהם זולתי שקבלו עליהם לעשות: בעב הענן. אע"פ שכל נבואותיו של משה מעת מתן תורה והלאה היו באספקלריא המאירה כאמרו ותמונת ה' יביט. מכל מקום נבואתו זאת היתה בעב הענן: (ט) בעבור ישמע העם. וגם בך יאמינו לעולם. יאמינו אפשרות נבואתך שתהיה פנים אל פנים כי אמנם אדבר עמהם פנים בפנים בלתי שום חלום. כאמרו פנים בפנים דבר ה' עמכם והוא היות האדם מתנבא בעודו משתמש בחושיו וזה חשבו לנמנע. עתה יאמינו גם בך שתהיה נבואתך באופן זה. כאמרו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ולכן אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. כי אמנם לא היה ספק אצלם על אפשרות הנבואה והיו יודעים שהאבות ומשה ואהרן ומרים כבר התנבאו אבל לא היתה נבואת שום נביא עד הנה כי אם במראה ובחלום כמו שביאר הוא ית' באמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. אמנם בנבואת משה בעודו משתמש בחושיו היה ספק אצלם לולא התנבאו גם הם באופן זה עד הנה ובזה יאמינו בדברי משה ולא יוכל שום נביא לקום נגדם כי לא תהיה נבואתם בזאת המדרגה: ויגד משה את דברי העם אל ה'. כאשר שמע תקנת קוצו למען יאמינו באמתות נבואתו הרגיש בספק העם והגיד דבריהם בחשבו שהטעם שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ולא אמרו כן נעשה בלבד היה מפני שהיו מסופקים אם היתה נבואת משה באופן זה דברי ה' או על ידי מלאך ושאולי אם יקבלו עליהם דברי מלאך ידקדק עליהם כחוט השערה ולא יסלח כאמרו כי לא ישא לפשעכם ובכן אמרו

רמבן

(ח) וטעם ויענו כל העם יחדו. כן כי משה קרא לזקני העם שהם חכמיהם ושופטיהם כי להם הבחירה ושם לפניהם כל הדברים האלה במעמד כל העדה כי על כלם צוה כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל והם לא התחינו לעצה ובחירה ויענו כל העם יחדו ויאמרו למקטן ועד גדול כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכן אמר עוד ויענו כל העם קול אחד ויאמרו: וישב משה את דברי העם אל ה'. שסב לפניו אל ההר עם מענת העם והנה הכל גלוי לפניו ולא שאלו מה ענה לך העם הזה וכענין שכתוב וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי ובבואו לפניו אמר ה' יתברך הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ואז הגיד לפניו ואמר רבונו של עולם בניך מאמינים הם ומקבלין עליהם כל אשר תדבר וכן וישיבו אותם דבר ויראום את פרי הארץ שובם עליהם עם הדברים שראו כי אח"כ אמר ויספרו לו ויאמרו ואין צורך לדברי ר"א בזה:

(ט) בעב הענן. הוא הערפל אשר שם האלהים והכל רואין ומכירין בו כמו שאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל: בעבור ישמע העם בדברי עמך. אמר ר"א כי היו בישראל אנשים שהיתה להם הנבואה בספק ואע"פ שכתוב ויאמינו בה' ובמשה עבדו שם אמר וירא ישראל ולא כל ישראל וזהו שאמר אליו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי כי לא היו מאמינים כן מתחלה. וזה טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך עשרת הדברים וגם בך יאמינו שאתה נביא כי מעתה יתאמת אצלם ענין הנבואה ואינו נכון כי זרע אברהם לא יסתפקו בנבואה כי האמינו בה מאבותם וכבר אמר עוד ויאמן העם וישמעו ויאמינו בה' ובמשה עבדו ואם לא אמר שם כל העם וכל ישראל אף כאן לא נאמר בעבור ישמע כל העם והנכון בעיני שאמר אני בא אליך בעב הענן שתגש אתה אל הערפל בעבור ישמע העם דברי ויהיו הם עצמם נביאים בדברי לא שיאמינו מפי אחרים כמו שנאמר באמור ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי למען ילמדון ליראה אותי כל הימים וגם בך יאמינו לנצח בכל הדורות ואם יקום בקרבכם נביא או חולם חלום כנגד דברך יכחישוהו מיד שכבר ראו בעיניהם ושמעו באזניהם שהגעת למעלה העליונה בנבואה יתברר להם ממך מה שכתוב אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא פה אל פה אדבר בו ולכך אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך כי ישמע דברי מתוך האש וידעו שאני ה' מדבר עמך ויאמינו בדברי וגם בך לעולם וכן מה שאמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי לומר הנה נתקיים הדבר אצלנו בראיית עינינו כאשר היה חפץ אלהים ומעתה קרב אתה שידענו בך שהגעת למעלה הגדולה ושמע כל אשר יאמר ה' אלהינו ונשמענו מפיך ועינינו שכבר נאמנה נבואתך כי היא העליונה על כל הנביאים. ובמכילתא ראיתי בעבור ישמע העם בדברי עמך מלמד שאמר הקב"ה למשה הרי אני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא ה' למשה. וגם בך יאמינו לעולם גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך מטין דבריהם לדעת ר"א:

(י) וקדשתם היום ומחר. פי' רש"י וזמנתם וכן דעת אונקלוס וכמוהו אני צויתי למקודשי וכן התקדשו למחר. ור"א אמר שירחצו במים ומה טעם היום ומחר ואין צריך לרחוץ אלא פעם אחת והנכון שיהיו קדושים שלא יגשו אל אשה ואל כל טומאה כי הנשמר מן הטומאה יקרא מקודש כמו שאמר

רש"י

(יא) והיו נכונים. מובדלים מאשה (מכילתא): ליום השלישי. (מכילתא) שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם (מכילתא): (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה: לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן ולהלאה ואתה הזהירם על כך: ונגע בקצהו. אפי' בקצהו: (יג) ירה יירה. (סנהדרין מ"ה) מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות: יירה. יושלך למטה לארץ כמו (שמות טו) ירה בים: במשוך היובל. כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה והפסקת הקול כיון שאסתלק הם רשאין לעלות: היובל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא ושופר של אילו של יצחק היה: (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. לסוף ג' ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי (שבת פז) ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום ולשלשת ימים כמו ליום השלישי: אל תגשו אל אשה. כל ג' ימים הללו כדי שיהו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל משהתה ג' ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת: (טז) בהיות הבקר. מלמד שהקדים על ידם מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא רב ממתין לתלמיד. וכן מצינו ביחזקאל (סימן ג') קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד: לקראת

אבן עזרא

על זה. וכבסו שמלותם כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ על כן אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה שיהיו קדושים ולא טמאים ומי שנגש אל אשה יתקדש כדרך והיא מתקדשת מטומאתה: (יא) והיו נכונים. אולי לא יישן אדם בהם בלילה שישמעו קול ה' בבקר כדרך כהן גדול ביום הכפורים: (יב) והגבלת. שים גבול בהר ע"כ כמוהו הגבל את ההר וקדשתו לשום גבול בהר והארכתי כל כך בעבור שאמר המשוגע שהפך בספרו דברי אלהים חיים אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם ויצא מפיו ההר במקו' העם: כל הנוגע בהר. בגופו: (יג) לא תגע בו. מלת בו שבה אל האדם שנוגע בהר והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו רק יסקלוהו הרואים ממקום מעמדם מיד ואם רחוק יורוהו בחצים: ומלת יירה. משוכה מרעותיה כי משפט בעלי היו"ד להתחלף בוי"ו בעתיד בנין נפעל כמו ולא יודע השבע ויסרתני ואוסר אולי עשו כך שלא תתערב עם גזרת למען תורא כי האלף והה"א נחים בסוף המלה אין הפרש ביניהם במבטא: אם בהמה אם איש לא יחיה. ולא העוף כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד: במשוך היובל. פי' כבש וקרא היובל כן בעבור והעברת שופר תרועה כי שופר הוא מקרני הכבש וכן כתוב במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר והתימה על האומרים כי על קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר במשוך היובל כי קול השופר הוא פלא גדול אין במעמד הר סיני גדול ממנו כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברי' והנה לא היה מקרן כבש אמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וזה לעשות המשכן: המה יעלו בהר. אמר רבי שמואל בן חפני כי טעם המה אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני על כן אמר המה ולא אחרים ודבריו טובים בעיני כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן דכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן אז דבר עם משה באהל מועד אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד: (יד) וירד ויקדש. כאשר פירשתי: (טו) היו נכונים לשלשת ימים. טעמו ליום השלישי ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד מדעתו ובזה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה הנה כתיב ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים וגם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי וכתיב בעוד שלשת ימים ישא פרעה וגם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת וכן זה היו נכונים לשלשת ימים: (טז) וענן כבד על ההר. לבדו היה וככה הקולות והברקים

מקרא

שִׂמְלֹתָם׃ יא וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם ב' דגשים
הַשְּׁלִישִׁי כִּי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד ל'. ג' חסר
יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־הַר ג'
סִינָי׃ יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב ל'
לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בָּהָר
וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת ל' כתורה
יוּמָת׃ יג לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל ב'
יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה ל'. ל'
אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל י"ח. ב'
הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃ יד וַיֵּרֶד
מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ
אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃
טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים ב' לפני יי ידין
לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־
אִשָּׁה׃ טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים ח' חסר בליש' ב'
וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר ד'. ו' חסר בליש'. כל
חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אורויי חסר במ"כ

תרגום אונקלוס

יא וִיהוֹן זְמִינִין לְיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָל עַמָּא עַל טוּרָא דְסִינָי׃ יב וְתַחְתֵּם יָת עַמָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמֵימַר אִסְתַּמָּרוּ לְכוֹן מִלְּמִסַּק בְּטוּרָא וּמִלְּמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל׃ יג לָא תִקְרַב בֵּיהּ יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא יִתְקַיַּם בְּמִיגַּד שׁוֹפָרָא אִנּוּן מְרַשַּׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא׃ יד וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא לְוַת עַמָּא וְזַמֵּין יָת עַמָּא וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ טו וַאֲמַר לְעַמָּא הֲווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד אִתְּתָא׃ טז וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא וַהֲווֹ קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא תַקִּיף עַל טוּרָא וְקָל שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל עַמָּא דִּי

מסורה

ליום ב' דגשים נמסר ביחזקאל סימן ל' פסוק ב': השלשי ג' חסר וסי' כי ביום השלשי. והשלשי שמה. והשלשי אבשלום. וכל ד"ה דבו' במ"ד וסי' ואחרה יחזיאל. לחרם יחזיאל. ולמשלמיהו שר הצבא. ב' בו: עלות ו' א' חסר וסי' מצויין בסדר וישלח: במשך ב' וסי' היבל. בקרן היובל: בהית ח' חסר בלישנא וסי' ורב מהית קלות. ביום השלשי בהית הבקר. להית עד חמס. לחבר להית אחר. להית על חשב האפד. להית להם משחתם. המעלה אתכם מארץ. מהית להם עבדים: קלת ד' חסר דחסר וסי' בסוף סדר וארא: קל ו' חסר וסי' בסדר תולדות:

תולדות אהרן סקל יסקל. סנהדרין מה: אם בהמה. ב"ק נד סנהדרין עו סו: במשוך היובל. ביצה ס תענית כה: היו נכונים. שבת פו פז (שבת יב): אל תגשו. יבמות סב: בהיות הבקר. ברכות י:

בעל הטורים סקול יסקל ב' במסורה. הכא כי סקול יסקל ואידך סקול יסקל השור דילפינן לדורות מכאן מה כאן בדחיה ובסקילה אף לדורות דחיה וסקילה: אם בהמה אם איש לא יחיה. בקללה מתחילין מן הקטן: במשך ב' במסורה. במשך היובל ואידך במשך בקרן היובל. שגם לשם נזדמן להם שופר מאילו של יצחק. ובזכות זה השופר של מתן תורה נפלה חומת יריחו: בהית הבקר חסר ו' שאז שלמו ו' עונות (שעונה היא י"ב שעות):

רמבן

בכהנים לנפש לא יטמא קדושים יהיו לאלהיהם וכתיב כי הכהנים לא התקדשו ל"ל לא הטהרו וכן כי אם אשה עצורה לנו ויהיו כלי הנערים קדש ובידוע כי ירחצו במים והוא נלמד מכבוס הבגדים וכך אמרו במכילתא אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה:

(יא) **ירד** ה' לעיני כל העם. שכלם יראו ברדתו שם כי יראו מראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לא שיראו את השם דכתיב כי לא יראני האדם וחי:

(יג) **במשך** היובל המה יעלו בהר. הוא שופר של איל ושופר אילו של יצחק היה לשון רש"י. ולא הבינותי זה כי אילו של יצחק עולה הקריב אותו והקרנים והטלפים הכל נשרף בעולה אולי גבל הקב"ה עפר קרנו והחזירו למה שהיה אבל לפי דעת האגדה הזו יש לה סוד ואמרו שזה הקול הוא פחד יצחק ולכך אמר ויחרד כל העם אשר במחנה ולא השיגו דבור בגבורה הזאת זולתי קול: (יד) **וירד** משה מן ההר. ויקדש את העם לימד כאן שגם הדבור הזה

ספורנו

אמרו שלא יעשו זולתי דברי ה' בלבד: (יא) היו נכונים. שיהיה גם הגוף טהור ומוכן לנבואה לא הנפש בלבד וזה בהיות מדרגת הנבואה העתידה אז להם פנים בפנים בעוד היותם משתמשים בחושיהם ולזה נאסרה האשה למשה מאז שהגיע לזאת המדרגה שהיה כל נבואתו מעת מתן תורה והלאה פנים אל פנים כאמרו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי כמו שאמרו רבותינו ז"ל: (יב) כל הנוגע בהר מות יומת. פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב ויערבנו שמחת האל בעמאם את המקום בפגריהם ובהטילם אבל על קרוביהם ולא תשרה שכינה עליהם: (טז) ויהי קולות וברקים. כענין והנה רוח גדולה וחזק ואחר הרוח רעש

אבן עזרא

והברקים: וטעם חזק מאד. יותר מכל קול השופר ששמעו: ויחרד כל העם אשר במחנה. בעבור קול השופר: (יז) ויוצא משה. טעם ויוצא מאהליהם לקראת האלהים. שיקבלו להיות השם שיורד על הר סיני להם לאלהים: ויתיצבו בתחתית ההר. מחוץ לגבול שהגבילם משה והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה ביניהם בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל ה' ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל ואחריהם הטף ואחריהם הנשים ואחריהם הגרי' ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהנים אע"פ שלא דבר הכתוב זה מפורש כי הכתוב אחז דרך קצרה כי ידענו כי הם לא מרו פי השם כי הנה כתוב לך רד ועלית אתה ואהרן עמך ואמר משה אנכי עומד בין ה' וביניכם: (יח) והר סיני עשן כלו. שי"ן עשן בפתח גדול כי הוא פועל עבר ואל תתמה בעבור מלת עשן שאמר: כעשן הכבשן. והנה הזכיר ויעל עשנו שהוא על משקל שללו זהבו כי שמות משקלי השמות חשתני' ואמר שגר אלפיך וכל פטר שגר בהמ' ואמ' ואת הכבש ואת השמן וקנמן בשם ועוד אמ' אריתי מורי עם בשמי ואלו היה מגזרת בשם היה ראוי להיותו בקמץ חטף תחת הבי"ת בשמי כמו מקדש קדשי ואילו היה מגזרת וקנמן בשם היה ראוי להיות בפתח הבי"ת כמו משמן שמני וקטרתי או בחירק כמו מלדק לדקי והנה עם בשמי בלא תוספת י"ד הוא בשם בשני קמצין כמו שלל זהב: ויחרד כל ההר מאד. הפך המנהג כי ההרים לא ימוטו רק על דרך משל אמר וירגזו ההרים: (יט) ויהי קול השופר. מנהג קול השופר שבתחלה יהיה יותר חזק וזה היה להפך אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא יצא לבם מהפחד: משה ידבר. דעת הגאון כי השם פעם מעביר קול השופר אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול כדרך וישמע את הקול מדבר אליו ועל זה כתוב בעבור ישמע העם בדברי עמך וכבר אמרתי לך כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר. וטעם משה ידבר. דבק עם קול השופר כי נשמת משה היתה דבוקה בשם כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו והכתוב לא גלה מה היה שואל והשם עונהו בקול שהיה משה שומעו ולא היה קול השופר אע"פ שהיה חזק מונע אותו לשמוע הקול ובעבור זה כתוב אחריו ויקרא ה' למשה בקריאת קול לעלות אל ראש ההר ששם ירד כבוד השם: (כ) וירד ה'. עתה אומר כלל שישען לבך עליו עד שתגיע בע"ה בפרשת כי תשא כי שם אבאר לך דברים עמוקים באר היטב. דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם האמצעי והגוף מהעולם השפל ואין מדבר בעולם השפל רק אדם לבדו גם שומע הוא האדם שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו ולא יוכל המשכיל לאדם לשון רק הידוע הנמצא וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם שהוא מורכב מהנשמה שהיא גוף ומגוף שהוא מורכב מד' שרשים והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו ודמותם במתכונתם ואם רצה לדבר על שפלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע ע"כ שמו ראש לארץ וראש לעפרות תבל ופה ותפתח הארץ את פיה גם ירך בירכתי הארץ ואמר יד הירדן בלב ים ורבים ככה והנה הכל בדברי משל כי אין ליס לב ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף ואמר מות וחיים ביד לשון ורבים ככה וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון תוריד מעלתם

תורה ותרגום אונקלוס

בַּמַּחֲנֶה׃ יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר׃ יח וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־הָהָר מְאֹד׃ יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ ששי כ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר

בְּמַשְׁרִיתָא׃ יז וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת עַמָּא לְקֳדָמוּת מֵימְרָא דַּייָ מִן מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃ יח וְטוּרָא דְּסִינַי תְּנַן כֻּלֵּיהּ מִן קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ בְּאִישָּׁתָא וּסְלִיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְּאַתּוּנָא וְזָע כָּל טוּרָא לַחֲדָא׃ יט וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵיל וְתָקֵיף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּיל וּמִן קֳדָם יְיָ מִתְעֲנֵי לֵיהּ בְּקָל׃ כ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא דְּסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא

ויוצא י"ב מלאים וסי' מצוין בשפטים סי' ו' גבי קרבן גדעון למלאך האלהים: ויתיצבו ה' וסי' בתחתית ההר. באהל מועד. ויאסף יהושע את. ויתיצבו פנות כל העם. בתוך החלקה ויצילו: שפר כל אורייתא חסר במ"ב וסי' והעברת שופר תרועה. ב' בו: הולך ט' מלאים בתורה נמסר סדר תולדות: והאלהים ז' נמסר בסדר וירא: י"ד פסוקים על אל אל וסי' וירד ה' על הר סיני. והיו הכרובים פרשים. ויהיו הכרובים פרשים. למען אשר יביאו. ויהי גבול מנשה. וילכו האנשים ויעברו. המה מיטיבים את לבם. ויסער לב מלך ארם. השלח בים צירים. ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנותיו. ויביאני במבוא אשר על כתף. וירדו שלשה מן השלשים. ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון. דד"ה. ואמר למלך אם ייטב:

תולדות אהרן ויוצא משה את העם. (שקלים מח): בתחתית ההר. שבת פח ע"א ב: קול השופר. ברכות ו זוכר קדושים ויקרא: משה ידבר. ברכות מה סוטה לג ע"ב ערכין יא (סוטה כח): וירד ה'. סוכה ה: הר סיני. שבת פט:

רשי

(יז) לקראת האלהים. (מכילתא) מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזה שאמר (דברים לג) ה' מסיני בא ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית (שבת פח): (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השי"ן פתח אלא ל' פועל כמו אמר שמר שמע לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: הכבשן. של סיד יכול ככבשן זה ולא יותר ת"ל בוער באש עד לב השמים. ומה ת"ל כבשן לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע נותן לבריות סימן הניכר להם כיוצא בו (הושע יא) כאריה ישאג וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האוזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו (יחזקאל מג) וקולו כקול מים רבים וכי מי נתן קול למים הלא הוא ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן: (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע: משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקב"ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע: יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו (מלכים א' יח) אשר יענה באש על דבר האש להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש ת"ל כי מן השמים דברתי עמכם. (מכילתא) מלמד שהרכין שמים העליונים והתחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם:

העד

בעל הטורים בתחתית ההר והר סיני. מלמד שנתלש ההר ממקומו ונעשה ההר על גבי הר: הולך וחזק שנים במסורה. ויהי קול שופר הולך וחזק. ודוד הולך וחזק כדאיתא בעירובין דוד גלי מסכת הולך וחזק שאול לא גלי מסכת כתיב הולכים ודלים וזה ודוד הולך וחזק בתורה דכתיב בה הולך וחזק מאד:

ספורנו

(יז) לקראת האלהים. לקראת פמליא של מעלה דתלפי קמיה דקודשא בריך הוא כאמרו אחר כך נטע ואחר הרעש אש וכן העיד באמרו ארץ רעשה אף שמים נטפו כו':

רמבן

(יט) משה ידבר והאלהים יעננו בקול. אמרו במכילתא שזה על שעת מתן תורה שהיה משה משמיע הדברות לישראל כמו שכתב רש"י. ועל דרך הפשט לא ידבר בזה עדיין אבל ירד השם הנכבד אל ההר ביום השלישי והוציא משה את העם מן המחנה לקראת הכבוד הנראה להם ויתיצבו הם בתחתית ההר ומשה עלה למעלה קרוב לראש ההר ששם הכבוד מחילה לעצמו ומדבר עם ישראל להורותם מה יעשו וישראל שומעים קול האלהים שעונה אותו ויצונו והם לא יבינו מה יאמר לו ויצוה אותו בצואות האמורות אח"כ בפרשה רד העד בעם וגו' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך וגו' והיה זה קודם מתן תורה וגם בשעת הדברות כי משה לא עלה אל ראש ההר אל הערפל אשר שם האלהים רק לאחר מתן תורה וכן אמר אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה' כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר כאשר עליתי אני. וי"נ כי ישראל יראים מאד מקול השופר שהולך וחזק מאד ומשה היה אומר תחלה כוונו דעתכם כי עתה תשמעו קול בכינין כך ומיד האלהים יעננו אותו בקול:

(כ) וירד ה' על הר סיני. אם תשכיל בפרשה זו תבין כי שמו הגדול ירד על הר סיני ושכן עליו באש והוא מדבר עם משה והדבור עם משה בכל הפרשה בשם המיוחד והעליה והיציאה לקראת מקום הכבוד כמו שפירשנו והזהיר פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב כי גם אצילי בני ישראל לא חזו אותו וכל ישראל שמעו קול השם מתוך האש והוא שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה כמו שאמרו רבותינו אין אלהים אלא דיין ואמרו מפי הגבורה שמענום

ובמשנה

זה שאמר בו ויאמר ה' אל משה לך אל העם היה בהר שהיה משה עולה שם בכל פעם לדבר אתו ובמכילתא דרשו בו מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה הולך לביתו כלל אלא מן ההר אל העם:

וַיַּעַל מֹשֶׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־
יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל
מִמֶּנּוּ רָב׃ כב וְגַם הַכֹּהֲנִים
הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־
יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם
לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה
הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־
הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו
יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן
עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ
לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃
כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם׃ ס כ א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃

ד׳ פ׳ · י"ז · ה׳ ומ"ב ס׳ · ב׳ א׳ ר"פ ומ׳ ס"פ · ג׳ · ד׳ חסר בתורה · ב׳

וּסְלִיק מֹשֶׁה׃ כא וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד בְּעַמָּא
דִּלְמָא יִפַגְרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי
וְיִפּוֹל מִנְּהוֹן סַגִּי׃ כב וְאַף
כָּהֲנַיָּא דְּקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא
קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּלְמָא
יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ׃ כג וַאֲמַר
מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִיכּוּל
עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינָי
אֲרֵי אַתְּ אַסְהֶדְתָּא בָנָא
לְמֵימַר תְּחֵים יָת טוּרָא
וְקַדְּשֵׁיהּ׃ כד וַאֲמַר לֵיהּ
יְיָ אִיזֵיל חוּת וְתִיסַּק אַתְּ
וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכָהֲנַיָּא וְעַמָּא
לָא יִפַגְרוּן לְמִיסַּק קֳדָם יְיָ
דִּלְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן׃ כה וּנְחַת
מֹשֶׁה לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן׃
א וּמַלֵּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא

ויאמר משה אל ה׳ ה׳ נמסר בסדר ואלה שמות: לעלת ד׳ חסר בתורה וסי׳ לא יוכל העם לעלת. אל יהרסו לעלת אל ה׳. ולא אביתם לעלת. ותהינו לעלת: אל הר י"ז וסי׳ מצויין בישעיה סי׳ נ"ג גבי פרשת שמרו משפט ועשו צדקה: וידבר אלהים ג׳ מסור פרשת נח:

רשי

(כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות ההר: פן יהרסו וגו׳. שלא יהרסו את מצבם ע"י שתאותם אל ה׳ לראות ויקרבו לצד ההר: ונפל ממנו רב. (מכילתא) כל מה שיפול מהם ואפי׳ הוא יחידי חשוב לפני רב: פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם (זבחים קטו): הנגשים אל ה׳. להקריב קרבנות אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרג בהם ויעש בהם פרצה: (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם שהרי מותרים ועומדין הם היום שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות: (כד) לך רד. (מכילתא) והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה: ועלית אתה ואהרן עמך והכהני׳. יכול אף הם עמך ת"ל ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים. והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה׳: פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא באה במקף משתנה הנקוד לחטף קמץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה זו: (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות (מכילתא) יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור א׳ מה שא"א לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופי׳ על כל דבור ודבור בפני עצמו: (קושיית א"כ כו׳ פי׳ לפי זה שמוכח מאת כל הדברים האלה שגם שאר עשרת הדברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד. א"כ מה ת"ל אנכי וכו׳ ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב׳ דברות אלו מהשאר מדהוציאם בלשון זה שהמשמעות דווקא אלו שנים בפרט מפי הגבורה יצאו והלא לפ"ז כולם כמוהם הקב"ה בכבודו ובעצמו דיברם. ותירץ שחזר ופי׳ וכו׳ ור"ל באותה החזרה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו ב׳ דברות ראשונות ביחוד ודוק): לאמר. מלמד שהיו עונין

תולדות אהרן הכהנים הנגשים. זבחים קטו: לך רד. שבת פו: עשרת הדברות בכלל. (סנהדרין כא כם ברכות ג): וידבר אלהים. חגיגה ג׳ פקרים מא יא יד ומ"ג יא:

אבן עזרא

מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע אמר והאיש גבריאל וזרועותיו ומרגלותיו וקול דבריו כקול המון והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים אמר וכובע ישועה בראשו כי פי ה׳ דבר עיני ה׳ אל צדיקים ואזניו אל שועתם פני ה׳ בעושי רע ותחת רגליו ועל זה הדרך וירד ה׳ ויעל אלהים כי הכל מלא כבודו ובפרשת כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעליה. וטעם ויקרא. שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה שהגיע לראש ההר ששם הכבוד ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם: (כא) רד העד בעם פן יהרסו. כל אחד מקום מעמדו והם חושבים כי לכבודי יעשו כן מרוב תאותם לראות כבודי ע"כ אמר משה לראות. ומלת בעם. מושכת אחרת וכן הוא ונפל ממנו עם רב: (כב) וגם. הם הבכורים אע"פ שהם קדושים ככתוב קדש לי כל בכור יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם: וטעם הנגשים אל ה׳. שהם בתחלת הגבול או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בתלישת עמלק גם הם יקריבו במזבח הברית שבנה ותקן משה בתחתית ההר ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם: (כג) ויאמר לא יוכל העם לעלות. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצוה לעשות דבר אחר אז יאמר לו ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם פן יהרסו אל ה׳ לראות לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית: (כד) ועלית אתה ואהרן עמך. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל כי עתידים הם לומר לך ככלות השם לדבר עשרת הדברים דבר אתה עמנו ונשמעה והנני משיב לו על שאלתו כי לא אמר לו שיזהירם שלא יראו אותו אך שלא יעברו הגבול כי הם צריכים שיזהירם הוא בשעת מעשה שישמעו וישמרו נפשם: (כה) וירד משה אל העם ויאמר אליהם. וכהשלימו לומר להם ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר מיד דבר השם: (א) וידבר אלהים. יש שאלות קשות בפרשה הזאת אמרו רבים כי השנים הדברים לבדם אמר השם ועדותם שכתוב בדבור ראשון אנכי ה׳ אלהיך ובשניה כי אנכי ה׳ אלהיך אל קנא ובשלישי כתוב את שם ה׳ אלהיך גם את אשר ישא את שמו לשוא ולא אמר שמי וברביעי כי ששת ימים עשה ה׳ וגו׳ על כן ברך ה׳ ובחמישי אמר אשר ה׳ אלהיך נותן לך ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה ושאלות קשות מאלה והנה אנחנו קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה ופרשת ואתחנן שניה והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף

בעל הטורים וקדשתו ב׳ במסרה. חד ר"פ וחד ס"פ וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב (פ׳ אמור). ודין. גבי כהן ר"פ לפי שקדשתו ראשון לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון ות"ח קדושתו בסוף דכתיב לקדושים אשר בארץ המה כלומר לאחר מיתתו שיהיה בארץ נכרת קדושתו כי נהייכם הן בקדושיו לא יאמין וגם גדולת ת"ח בסוף שקריאה שגדול שבכולם גולל: וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. בגימטריא בכל מה שכתב וגם (כל) מה שבע"פ (במ"ק):

רמבן

וכמשנה תורה כתוב את כל הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם בעבור שפירש מתוך האש וזה טעם פנים בפנים ולכך נאמר אנכי ה׳ אלהיך ואל יקשה עליך מה שאמרו הם למשה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כי לא אמרו אשר שמע אלהים מדבר מתוך האש אמר קול אלהים אמרו מה שהשיגו ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה׳ אלהינו וכן אמר להם משה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כי מדבר תואר לקול כענין וישמע את הקול מדבר אליו ומזה תבין מה שאמרו רבותינו תמיד במדרשי הגדות כי בשבעה קולות נתנה התורה והם שהזכיר דוד במזמור הבו לה׳ בני אלים והוא המנין הנרמז בפרשה הזאת כי ויהי קולות וברקים חסר וימנה אחד וכן וכל העם רואים את הקולות יחסר ממנו הרבים והנה הם ששה וכבר נאמר כפי׳. וידבר אלהים וכן במשנה תורה הזכיר שבעה קולות במתן תורה ובמסכת ברכות אמרו בגמרא שנתנה בחמשה קולות שאם (שהם) יחשבו הקולות הנסתרים והשנים מפורשים להם בכתוב והכונה כי למשה רבינו נתנה בשבעה הקולות והוא השומע ומתבונן בהם אבל לישראל בקול אחד ישמעו כמו שאמר קול גדול ולא יסף ונאמר קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול ואף כאן רמז וכל העם רואים את הקולות בחסרון וי"ו אחד כי כל הקולות יראו אחד והוא מה שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי על דרך האמת והנה הפרשיות מבוארות לא יתחלף להם דבר בדבר:

(כב) וגם הכהנים הנגשים אל ה׳. שהם מגישים לשם הנכבד קרבנות ונגשים בהם אליו:

ספורנו

כך וירד ה׳ על הר סיני: (כא) רד העד בעם פן יהרסו. כשאהיה מדבר עמהם שמא יחשבו שבהיותם עולים למדרגת נבואה פנים בפנים כמוך יוכלו לעלות אל מחיצתך: (כג) וקדשתו. באמור להם אם בהמה אם איש לא יחיה כענין אדמת קודש הוא: (כד) לך רד. עתה בהיותי מדבר היה עמהם למטה מן ההר: ועלית אתה ואהרן. אחר תשלום עשרת הדברות ופרשת מספיקים כאמרו ואל משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן וכו׳: (כה) ויאמר אליהם. אזהרה זו עם העונש פן יהרסו ונפל ממנו רב: כ (א) וידבר אלהים. אחר העדת משה ואזהרתו דבר אלהים אליהם

אנכי

האלין למימר: ב אנא יי אלהך דאפיקתך מארעא דמצרים מבית עבדותא:

ס ב אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית

ל"ג ג' ומ"ל

אנכי ה' י"ב וסי' מי שם פה לאדם. אשר הוצאתיך. וחברו. לא תשתחוה להם. וחברו. אנכי ה' עשה כל. אנכי אנכי ה'. ואנכי ה' אלהיך רגע הים. עוד אושיבך באהלים. ואלהים זולתי לא תדע. מי אנכי ה' ומי ביתי. דשמואל. הרחב פיך ואמלאהו. ד' מנהון ואנכי ה' אלהיך: הוצאתיך ג' מלאים וסי' מאור כשדים. אנכי ה' אלהיך. וחברו דמ"ת:

תולדות אהרן אנכי. שבת קה (סוכה נד): אשר הוצאתיך. שבת פה כותס פו גטין ח סנהדרין לט קו מכות כד סוריות ח עקידה שער סו:

צוף את אשר ישא את שמו לשוא אין שנוי בין שהי הפרשיות ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום בראשונה זכור ובשניה שמור גם שם באחרונה תוספת כאשר צוך ה' אלהיך בראשונה ובהתחך ובשניה תוספת ושורך וחמו"ך והקשה מכל אלה כי בראשונה כתוב טעם שבת כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ואמר עוד על כן ברך ה' את יום השבת ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית רק טעם אחר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ואמר באחרונה על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת בראשונה כתיב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך וכן בשני רק הוסיף ולמען ייטב לך גם הוסיף בכבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך בראשונה כתוב לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ולא תענה בשניה כתוב לא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב ולא תענה בראשונה כתוב עד שקר ובשנית עד שוא בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ובשנית ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך בראשונה אין כתיב שדהו ובשנית כתיב שדהו בראשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו ובשנית שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו בראשונה כתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ובשנית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם וכאשר חפשנו בדברי חז"ל מה אמרו על ככה מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וזה הדבר קשה מכל הקושיות שהיה לנו כאשר אפרש וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות ובאחרונה אפרש הדרך ישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס והנה נודה כי גם כאן יש לשאול למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור וגם כן בשנית והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור למה לא הזכירו זה חז"ל כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה כמו שתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת ואיך יאמר השם כאשר צוך ה' אלהיך ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם והנה אין כתיב בראשונה למען ייטב לך אם כן אמר זה ולא אמר זה ואיך יאמר לא תנאף בוי"ו וגם לא תחמוד בית רעך ובשנית לא תחמוד אשת רעך ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו ויאמר בבת אחת הפך הדבר ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על ידי משה יש למקבלתו דמיון והמשכיל יבין. והנה זה הדבר הפלא ופלא שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו ואם אמרנו אין דיבור השם כדיבור כל אדם הנה איך הבינו ישראל דבור השם כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפי' מלה אחת כמו זכור אם לא ישמע הזי"ן לפני הכ"ף והרי"ש לא יבין מה דבר המדבר והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין רואה מרחוק והאויר מביא הקול אל האזן והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע והאותיות שהאדם מדבר בם דמותם נכתב באויר על דרך מוצאם מהחמשה מקומות לא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם והנה כל אות הזי"ן נכנס באוזן קודם כ"ף וי"ו רי"ש והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת איך תשמע האזן ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהג לשמוע שתי אותיות למה לא הזכירו זה חכמים ז"ל שהוא כבד מן הדבור בבת אחת ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור והכתוב בשניה ולא בראשונה גם איך נתקן לא תחמוד בית רעך עם ולא תחמוד אשת רעך גם ההופכים ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוכר דרך לשון הקדש והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולא שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש ולפני שאפרש אתקן דברי חז"ל:

אמר אברהם המחבר משפט אנשי לשון הקדש פעם יבארו דבורם באר היטב ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן. והנה אתן לך דמיונות אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות והנה אמר אליעזר הגמיאיני נא והוא אמר והומר אליה השקיני נא אמר משה בכור השבי אשר בבית הבור וכתוב בכור השפחה אשר אחר הרחים ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואינו דומה לתפלה הנזכרת בפרשת כי תשא למי שאין לו לב להבין והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכדנצר ואחרים רבים תמצא מלות שונות רק הטעם שוה וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו והדבר שוה אמר השם תכלת ותרגמן ומשה אמר ותכלת וארגמן אמר השם אבני שהם ומשה אמר ואבני שהם וכאלה רבים ושניהם נכונים כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה ולא יזיק גם הכתוב בוי"ו לא יזיק בעבור שהוסיף לבאר הנה הוי"ו שהיא נראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף כי זה וזה נכון והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו כמו מלת לעולם למה נכתב מלא או למה חסר והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר ואילו היו מבקשים טעם לאחד מהם או שהמנהג היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחריש והנה אתן לך משל אמר לי אדם אחד כתוב לרעי וזה כתב אני פלוני אוהבך לעולם וכתבתי פלני בלא וי"ו אהבך גם כן בלא וי"ו לעולם חסר ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים אולי יבא לוי ויודיעני איך הכתוב ולא ארצה להאריך רק המשכיל יבין ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ותחלתם אנכי וסופם וכל אשר לרעך וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם ואין הפסק ביניהם ועוד כאשר נכתבו כלם באצבע אלהים כן אמרם השם כלם והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והחמישי אינו על דרך המדבר יש להשיב אחרי שקבלת זה השם להיות לך לאלהים על כן אמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא גם כי ששת ימים עשה ה' ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה כתיב לא ילין חלב חגי ואחריו כתיב תביא בית ה' אלהיך ורבים כאלה והאומרים כי דבור אנכי אינו מעשרת הדברים בזה נחלקו יש אומרים לא יהיה לך הוא הוא הדבור הראשון והשני לא תעשה לך פסל וזה אינו נכון. כי מענין אחד הוא זה וזה בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה והנה בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור עשירי לא תחמוד אשת רעך ורא'ייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד כי החמוד הוא על שני דברים האחד יוצא למעשה כמו גזל וכמוהו ולא יחמוד איש את ארצך שאם זה החמוד בלב היה א"י רעה ולא תחמוד השני הוא בלב על כי הוצרך משה לפרש לא תתאוה גם זה דברי הבל

עונין על הן הן ועל לאו לאו (מכילתא): (ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי (מכילתא) ד"א לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה לפניו בשעת השעבוד וכעצם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הם אנכי אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות קולות מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזהו

בעל הטורים אנכי. בגימטריא כסא לומר שקרע כל הרקיעים עד כסא הכבוד. ובגימטריא מלא ועוד עשרים זהו כלא את השמים ואת הארץ אני מלא ויש לו (ר) [נ"א מלאתי יו"ד] סוית ראשון ואחרון בשמים ובארץ ד' רוחות ועומק ורום: אשר הוצאתיך ג' במסורת. ב' בדברות ואידך אשר הוצאתיך מאור כשדים שהוציאו מאור כשדים ליתן לבניו תורה:

ספורנו

אליהם כל אלה הדברות כאמרו את כל הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר: (ב) אנכי. לבדי הוא ה' הנותן מציאות הקדמון הנודע אליך בקבלה ובמופת: אלהיך. ומקיים אני מה שקבלת עליך להיות אלהיך בלתי אמצעי ולכן לי לבדי התפלל ואותי תעבוד בלתי שום אמצעי: אשר הוצאתיך מארץ מצרים. בפעולות מתנגדות לפעולות כל אמצעיי שהם הטבע והמערכת וזה כאמרו קבלת באמרך אז זה אלי ואנוהו כו': מבית עבדים. להסיר כל אונס שאין עמו מקום לבוש מצוה כתקנה

רמבן

ב (ב) **אנכי** ה' אלהיך. הדבור הזה מצות עשה אמר אנכי ה' יורה ויצוה אותם שידעו ויאמינו בה' כי יש ה' והוא אלהים כלומר הוה וקדמון מאתו היה הכל בחפץ ויכולת והוא אלהים להם שחייבים לעבוד אותו ואמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי הוצאתם משם תורה על המציאות ועל החפץ כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאו וגם תורה על החדוש כי עם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו ותורה על היכולת והיכולת תורה על היחוד וכמו שאמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ וזה טעם אשר הוצאתיך כי הם היודעים ועדים בכל אלה:

ומשעם מבית עבדים. שהיו עומדים במצרים בבית עבדים שבויים לפרעה ואמר להם זה שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הוה להם

הכל כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו והנה לא הזכיר האחרים עמו והנה
אתן לך מדברי משה ראיה שאלו לא דברו נכונה הנה השם אמר לא תחמוד בית
רעך ומשה אמר לא תחמוד אשת רעך ולפי דעתם שלא תחמוד השני הכתוב
בפרשה הזאת הוא בלב והראשון גזלת הבית והנה משה הפך הדבר כי אמר עם
ולא תתאוה בית רעך ואמר עם לא תחמוד שהוא הגזל אשת רעך והנה נשחת
טעמם והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו ועתה אדבר
על זכור ושמור דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות והנה יצחק אבינו אמר
לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר
ואברכך לפני ה' לפני מותי כמו בטרם אמות א"כ מה טעם להוסיף לפני ה'
התשובה היא ידעה כי יצחק נביא לה' והברכה שיברך בדרך נבואה היא על כן
אמרה ליעקב לפני ה' והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה וככה עשה משה
כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת והם
לבדם הכתובים על לוחות הברית לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח
האחד ושמור בלוח השני ועשרת הדברים הכתובים בפרשת ואתחנן הם דברי משה
והראיה הגמורה ששם כתוב פעמים כאשר צוך ה' אלהיך ודע כי באחרית מות
הראש הוא הזכירה והמקום מקום משמרת הצורות והנה הזכירה כוללת השמירה
וטעם זכור שיזכור כל יום אי זה יום הוא מהשבוע וכל זה בעבור שישמור היום
השביעי שלא יעשה בו מלאכה והנה טעם הזכירה היא השמירה וכאשר אמר
השם זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאלו בבת אחת נאמרו ולא
הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה ה' כי בתחלה אמר כאשר
צוך ה' אלהיך כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו ובעבור
שהשם צוה שישבות העבד והאמה ולא פירש השם למה זה פירש משה טעמו ואמר
זה שצוך השם שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך
השם ודע כי השמונה דברים כולם מצות לא תעשה ודבור כבד הוא מצות עשה
ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שייטיב לו
והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו והם גמלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו
והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו כי הם היו לו הסבה להיותו חי על
פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיך ובעבור כי השם נפח בו נשמה על
ידי האבות שתקנו הגוף צוה שיכבד אבותיו כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם
והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה' אלהיך כי
הזכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה כאשר אפרש בפסוק לא
תאכלנו והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבות למען יאריכון ימיך וזה
החיוב הוא בשקול הדעת גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר
טוב וזאת למען ייטב לך בעבור ששמעת בקול השם והנה דברי משה כאשר מפורש
בדברי רבקה וכבר אמרתי כי אבני שהם ואבני שהם שוה הוא גם לא תנאף
ולא תנאף ושוא ושקר בני אב אחד הם גם תחמוד ותתאוה מבטן אחד יצאו והשם
אמר לא תחמוד בית רעך כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה ואחר כן
עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו וככה הם סדורים בפרשה הזאת ומשה
סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כך בית וכנגד
הבית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם ואחר כך עבד ואמה וכלל באחרונה
וכל אשר לרעך כאשר כלל השם ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין
על כן כתוב את הדברים ולא כל הדברים כאשר כתוב בראשונה. דבור ראשון
אנכי דע כי כל המצות הם על שני דרכים והדרך הראשון מצות שהם נטועות
מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים ואין בעשרת הדברים רק השבת לבדה
שאינה בכלל שקול הדעת על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם
נטועים בשקול הדעת ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע והם ששמר אברהם עם
מצות האחרות נוספות והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת ומי שאין לו
דעת אין לו תורה והדרך השנית מצות הנעלמות ואינן מפורשות למה צוו וחלילה
חלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת רק אנחנו חייבים לשמור
כל אשר צונו השם בין שנגלה לנו הסוד בין שלא נגלה ואם מצאנו אחת מהן
מכחשת שקול הדעת איננו נכון שנאמין בו כי הוא כמשמעו רק בספרי חכמינו
ז"ל נבקש מה טעמו אם הוא על דרך משל ואם לא מצאנו זה כתוב נבקש
אנחנו ונחפש בכל יכלתנו אולי נוכל לתקן אותה ואם לא יכולנו נניחנה כאשר
היא ונודה שלא ידענו מה היה כמו ומלתם את ערלת לבבכם וכי הוא צונו
שנרצחנו כאכזרי וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבות משקול הדעת
סוד אחד יש לכל אחד מהן ואם נעלם ממנו והעד על זה כי כתוב במקצתם
למה צוו כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית וחג המצות למען תזכור
ואהבתם את הגר כי גרים הייתם והכלאים פן תקדש ולא ירבה לו סוסים ולא
ישיב את העם וכן לא ירבה לו נשים והזכיר למה ולא יסור לבבו ולא שהיא
מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא וטעם וקרא בו

לבלתי רום לבבו מאחיו ופרשת הקהל למען ילמדו ורבות מצות ככה א"כ יוכל
המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות וכל המצות על
ג' דברים האחת מצות הלב והב' מצות הלשון והג' מצות עשה מצות הלב על
שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה והנה מצות עשה ואהבת את ה' אלהיך
ולדבקה בו ולירא את השם הנכבד ואהבת לרעך כמוך ומצות לא תעשה לא
תשנא את אחיך בלבבך לא תקום ולא תטור גם מצות הלשון עשה ולא תעשה
עשה כמו ק"ש וברכת המזון וברכת כהנים גם וידוי מעשר ורבים ככה ומצות לא
תעשה לא תענה ברעך אלהים לא תקלל לא תקלל חרש ומצות עשה ולא תעשה
במעשה הם רבים ואין צורך להזכירם ומצות הלב הם העיקרים הנכבדים על
כלם ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב רק בדברי ע"ג ובאמת כי היא קשה
לבדה יותר מכל מחשבות רעות רק היא כנגד כלם והלא ירמו כתוב שש הנה
שנא ה' ושם כתוב לב חורש מחשבות און וכתיב הטיבות כי היה עם לבבך
היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם והיה לבבכם שלם אני ה' חוקר לב וה'
יראה ללבב. והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים
אחריו והוא קרוב ממצות הלב וטעם זה הדבור שיאמין ותהיה אמונת לבו בלי
ספק כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא הוא לבדו אלהיו: שאלני
רבי יהודה הלוי מנוחתו כבוד למה הזכיר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ
מצרים ולא אמר שעשיתי שמים וארץ ואני עשיתיך וזאת היתה תשובתי אליו דע
כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם שהם מאמינים בשם הנכבד כי
הרבים מאמינים להשמעות אזנים שיאמר להם אדוניהם ככה ולמעלה מהם
שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה ואם יבא אפיקורוס לערער
כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם כי לא ידעו להשיב ואשר נשאו לבו ללמוד
חכמות שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו יכיר מעשה השם במתכונת
ובצמחים ובחיות ובגוף האדם בעצמו שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדת
ולמה היה על זאת המתכונת ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי גלגלים שהם
מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה
וכמה יקדר השמש ממנה גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה וכל אלה ידע
בראיות גמורות שאין בהם ספק ומדרכי השם ידע המשכיל את השם וככה
אמר משה הודיעני נא את דרכך ואדעך והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא'
אנכי ה' אלהיך וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא כי כבר פרשתי
בפ' ואלה שמות כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שנוי ואין זולתו שוכן עד ולא
כמוהו יושב קדם סלה ומעמיד העולם העליון בכחו והעולם האמצעי בכח השם
ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון. וזה העולם השפל שאנו בו תעמדו
בכח השם ובכח שני העולמים העליונים והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור
אנכי ה' כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי שנה וישראל לבדם
מודים בזה וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ
רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית והנה השם עשה
אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משם להיות להם לאלהים וככה אמר משה
או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא
עשה לכל גוי כי השם ברא העולם האמצעי והוא מושל על העולם השפל כפי
מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע כן יקרנו כי כן חלק להם
השם והנה היתה במערכת ישראל כפי כוכבי מזלם להיות עוד עבדים והשם בכחו
למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי
והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה ובעבור זה אמרו קדמונינו
אין מזל לישראל ועוד אבאר זה בדרך משלים בפרשת כי תשא והנה בעבור
האותות שעשה השם במצרים אמר משה אתה הראת לדעת שהכל ראו זה
חכמים ושאינן חכמים גדולים וקטנים גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני
ששמעו קול השם על כן אחריו מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ואמר
באחרונה כי הדעת הגמורה שישיב האדם אל לבו עד שיתברר לו בראיות כי
השם הוא לבדו על כן אמר וידעת היום והשבות אל לבבך ואמר דוד ואתה
שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו והדעת הוא בלב לא בהודעת הפה.
והנה הזכיר למשכיל אנכי ה' והוסיף אשר הוצאתיך שיבין המשכיל ושאינו
משכיל. ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות
לי לעבד שתעבדני ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאלהים ומשה פירש זה בפרשת
כי ישאלך בנך כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל
האדם והלא בורא אחד לכולנו והנה הזכיר שלש תשובות הא' עבדים היינו
לפרעה והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה על כן אנו חייבין לשמור כל מה
שיצונו אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו והב' כי אלה המצות אינם לצרכו
כי אם לטוב לנו כל הימים לחיותנו והשלישית וצדקה תהיה לנו שנהיה צדיקים
לנחול העה"ב ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם י' והם ראשים
כללים:

רמבן

להם לאלהים שיעבדוהו כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים כטעם כי עבדי הם
אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. וכבר רמזתי עוד למעלה טעם שני השמות
הקדושים על דרך האמת וזו המצוה תקרא בדברי רבותינו קבלת מלכות שמים
כי המדות האלה אשר הזכרתי הם במלך כנגד העם. וכך אמרו במכילתא לא
יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר לפי שהוא אומר אנכי ה' אלהיך
משל למלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות אמר להם לאו
כשתקבלו מלכותי אגזור עליכם גזירות שאם מלכותי אינכם מקבלים גזירותי היאך
אתם מקיימין כך אמר המקום לישראל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אני הוא
שקבלתם מלכותי עליכם במצרים אמרו לו הן כשקבלתם מלכותי קבלו גזרותי
כלומר אחר שאתם מקבלים עליכם ומודים שאני ה' ואני אלהיכם מארץ מצרים
קבלו כל מצותי ונאמרו כל הדברות כלן בלשון יחיד ה' אלהיך אשר הוצאתיך ולא
כאשר התחיל להם אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שמע תשובתו כי
להזהיר כל יחיד מהם יענש על המצות כי עם כל אחד ידבר ולכל אחד יצוה שלא
יחשבו כי אחר הרוב ילך והיחיד ינצל עמהם ויבאר להם משה זאת התוכחה
בסוף התורה בפרשת אתם נצבים:

כללים אין למעלה מהם הראשון הוא עקר כל דבר והוא עומד והט' דברים כולם מקרים וכולם נסמכים על הראשון ונלווים אליו וממנו יצאו כי הוא כמדות האחד בחשבון עשרה כי ממנו יצא כל חשבון וכל חשבון ימצא בו כי הוא היסוד. והנה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו כי כל מה שיעשה לו יעשנו כי אם בעבור כבודו ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה רק בעבור כבוד השם לבדו כאדם נותן צדקה לעני לא יתכנו בעבור כבוד הגבאי ולא בעבור שישבחוהו בני אדם כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון ועדף ממונו מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או יראוהו בני אדם ויקל בעיניהם והחושב זה הוא משוגע כי כן כתיב אם יוצר עין הלא יביט והנה השם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו והנה פחד מהמלך שימות מחר שלא יעניׁשהו ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא. והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים ומצא השם הנכבד בחמשה דברי' הראשונים וכבר פירשתי כי הדבור הראשון הוא היסוד ועליו כל בניני המצות ואחריו כתוב לא יהיה לך ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ג כי יש רבים שהם מאמינים בשם והם מזבחים ומקטרים לעבודת גלולים כמו המקטרים למלכת השמים שהם חושבים כי ייטיבו להם כאשר אמרו ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל וכתיב את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וככה נעמן בהשתחויתי בית רמון והנה אלה מודים בשם רק משתפים עמו אחר על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד ובדבור השלישי גם הוא כתוב כי פשע הנשבע לשקר פחות מע"ג רק הוא בוזה השם בגלוי אולי עשה זה בעבור כעס או צורך כי בלבו מאמין בשם ואינו משתף אחר עמו ובדבור הרביעי כתוב השם שבת ביום השביעי והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית וזה הפשע פחות מאשר ישא את שמו לשוא ובדבור החמישי כתוב השם כי האבות משתפים עמו ביצירתו ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם והראשון הוא הקשה שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף ואשר אחריו איננ בגוף ואשר אחריו לא תגנוב בממון ואחר כך בלשון ואחר כך חמוד בלב: (ג) לא יהיה לך. דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת עובדימו כמו ויקח חגיה הנביא והאנשים רדפו אחריהם וככה דבר שמואל למה הרגזתני כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול ואין זה מקומו לפרש אותו: וטעם על פני. כמו וימת הרן על פני תרח אביו שהיה כמצא אתו ורואה מותו וככה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן והנה הטעם אחר שאני אלהיך ואני נמצא תמיד בכל מקום ואני רואה מה תעשה אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים. ואמר אחד מחכמי לב אל תכעים אדונך והוא רואה אותך והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זה כי אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצוח או לנאף לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה והאומר נלכה

ג לָא יְהֵוֵי לָךְ אֱלָהָא אוֹחֲרָן

עֲבָדִים: ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים

וזהו שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים ת"ל ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים: (ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנא' לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך (מכילתא): אלהים אחרים. שאינן אלוהות אלא אחרי' עשאום אלהים עליהם (מכילתא). ולא יתכן

ספורנו

כתקנה: (ג) לא יהיה לך אלהים אחרים. אע"פ שתקבלו מלכותי לא תעבוד זולתי כעובד לעבד המלך

רמבן

(ג) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. כתב רש"י לא יהיה לך למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים ת"ל לא יהיה לך וזו באמת ברייתא היא שנויה במכילתא וא"כ תהיה זו מצות לא תעשה בלבד אזהרה למקיים ע"ג ברשותו ואין בה מיתת ב"ד ולמה הקדים הקיום שהוא בלאו להשתחואה ועבודה שהם בכרת ומיתת ב"ד. ולפי דעתי שאין הלכה כדברי זאת הברייתא וכדברי יחיד היא שנויה שכך שנינו בספרא ואלהי מסכה לא תעשו לכם יכול יעשו לכם אחרים ת"ל לא לכם אין לי אלא לכם יכול הן יעשו לאחרים ת"ל לא תעשו לא לכם ולא לאחרים מכאן אמרו העובד והעושה ע"ג לעצמו עובר משום שתי אזהרות משום לא תעשו ומשום לא לכם רבי יוסי אומר משום שלש משום לא תעשו ומשום לא לכם ומשום לא יהיה הרי שר' יוסי יחיד במקום רבים הוא האומר כי לא יהיה לך אזהרה למקיים ע"ג ולדברי תנא קמא אינו כן. והנכון גם לפי הפשט שהוא מלשון והיה ה' לי לאלהים להיות לכם לאלהים ואמר שלא יהיה לנו בלתי השם אלהים אחרים מכל מלאכי מעלה ומכל צבא השמים הנקראים אלהים כענין שנאמר זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו והיא מניעה שלא יאמין באחד מהם ולא יקבלהו עליו באלוה ולא יאמר לו אלי אתה. וכן דעת אונקלוס שאמר אלהא אחרן בר מיני ודע כי בכל מקום שאמר הכתוב אלהים אחרים הכוונה בו אחרים זולתי השם הנכבד ויתפוס זה הלשון בקבלת האלהות או בעבודה לו כי יאמר לא תקבלו עליכם אלוה בלתי ה' לבדו אבל כשידבר בעשייה לא יאמר בכתוב אחרים חלילה אבל יאמרו אלהי מסכה לא תעשו לכם אלהי מסכה לא תעשו לך ויקראם כן בעבור שיעשה בכוונה להיות אלהיו אבל בהם אמר הכתוב כי לא אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום. הנה הזכיר בדבור השני תחלה שלא נקבל לנו אדון מכל האלהים זולתי ה' ואחר כך אמר שלא נעשה פסל וכל תמונה להשתחות להם ולא לעבדם בשום עבודה בעולם. ולכך אמר לא תשתחוה להם כי הוא נסמך אל העשיה שמנע אותם מהשתחוות להם והנה כלם אזהרות מעבודת גלולים כלן חייבי מיתות ואין בפסוק הזה אזהרה לעושה ע"ג שלא עבדם אבל למטה יזהיר מזה אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם וכן אלהי מסכה לא תעשה לך ולא תעשו לכם אלילים: וטעם על פני. כמו אם לא על פניך יברכך ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב יזהיר לא תעשה לך אלהים אחרים כי על פני הם שאני מסתכל ורואה בכל עת ובכל מקום בעושים כי הדבר העשוי בפניו של אדם והוא עומד עליו יקרא על פניו וכן ותעבור המנחה על פניו וכן וימת נדב ואביהוא ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם. ובדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם והנה אמר לא תעשה לך אלהים אחרים שאני נמצא עמך תמיד ורואה אותך בסתר ובגלוי זו. ועל דרך האמת תבין סוד הפנים ממה שכתבנו כי הכתוב הזכיר במעמד הזה פנים בפנים דבר ה' עמכם ותדע סוד מלת אחרים ויבא כל הכתוב כפשוטו ומשמעו. וכן אמר אונקלוס והוא שנא' לא תעשון אתי וגו' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא לבדי ואין ראוי שתשתף עמי אחרים ואנכי אל תקיף שיש לאל ידי וקנא שאקנא בנותן כבודי לאחר ותהלתי לפסילים ולא נמצא בשום מקום שיבא לשון קנאה בשם הנכבד כי אם בענין ע"ג בלבד. ואמר הרב במורה הנבוכים שלא תמצא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון חרון אף ולא לשון כעס ולא לשון קנאה אלא בענין ע"ג בלבד והנה בקדושי עליון ויחר אף ה' במשה ויחר אף ה' בם וילך וכתיב חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב אבל בלשון קנאה אמת הוא. וכך אמרו במכילתא ובקנאה אני נפרע מע"ג אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים. ולפי דעתי שיזכיר קנאה בע"ג בישראל בלבד. וטעם הקנאה כי ישראל סגולת השם הנכבד אשר הבדילם לו כאשר פירשתי למעלה והנה אם העם שלו משרתיו פונים אל אלהים אחרים יקנא בהם השם כאשר האיש מקנא באשתו בלכתה לאחרים ובעבדו בעשות לו אדון אחר ולא יאמר הכתוב כן בשאר העמים אשר חלק להם לצבאות שמים. ובכאן אני מזכיר מה שיורו הכתובים בענין ע"ג כי היו שלשה מינין הראשונים החלו לעבוד את המלאכים שהם השכלים הנבדלים בעבור שידוע למקצתן שררה על האומות כענין שכתוב שר מלכות יון ושר מלכות פרס וחשבו שיש להם יכולת גם להיטיב או להרע וכל אחד עובד לשר שלו כי היו הראשוני' יודעין אותם והנה הם הנקראים בתורה ובכתובים כלם אלהים אחרים אלהי העמים כי המלאכים נקראים אלהים כמו שנאמר הוא אלהי האלהים וישתחוו לו כל אלהים כי גדול ה' מכל האלהים ואע"פ שהיו העובדים מודים שהכח הגדול והיכולת הגמורה לאל עליון וכך אמרו רבותינו דקרו ליה אלה דאלהיא ובזה אמר הכתוב זובח לאלהים יחרם הזכירם בשם הידיעה. והמין השני בע"ג שחזרו לעבוד לצבא השמים הנראה מהם עובדי השמש או הירח ומהם למזל מן המזלות כי כל אחת מן האומות ידעה כח המזל כפי משטרו על הארץ שלהם וחשבו כי בעבודתם יגבר המזל ויועיל להם כענין שכתוב ולשמש או לירח או לכל צבא השמים וגו' וכתיב ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם וכמו שנאמר בתורה באיסור של ע"ג ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים יאמר כי בעבור שחלק השם אותם לכל העמים ונתן לכל עם כוכב ומזל לא תהיה נדח אחריהם לעבדם ואלה האנשים הם שהחלו לעשות הצורות הרבות בפסילים והאשרים והחמנים כי היו עושים צורות מולם בשעות אשר להם הכח כפי מעלתם והיו נוסכים בעם כפי מחשבותם כח והצלחה. וקרוב בעיני שהוחל זה בדור הפלגה כאשר הפיצם השם אל הארצות ומשלו בהם הכוכבים והמזלות למחלקותיהם כי הבונים היו רוצים לעשות להם שם ולא יתחלקו כאשר רמזתי במקומו והיו לכל אלה הכתות נביאי שקר מגידים להם מן העתידות ומודיעים קצת הבאות עליהם בחכמת הקסם והניחוש כי יש גם למזלות שדים שוכנים באויר כמלאכים בשמים יודעים בעתידות וממין העבודה הזאת היו מהם עובדים לאנשים כי בראותם לאחד מבני האדם ממשלה גדולה ומזלו עולה מאד כנבוכדנצר היו אנשי ארצו חושבים כי בקבלם עליהם עבודתו וכוונתם אליו יעלה מזלם עם מזלו והוא ג"כ יחשוב כי בהדבק מחשבותם בו תוסיף לו הצלחה בכח נפשותיהם המכוונות אליו וזה היה דעת פרעה כדברי רבותינו ודעת סנחריב שאמר הכתוב במחשבתו אעלה על במתי עב אדמה לעליון וחירם וחביריו שעשו עצמם אלוהות כי היו רשעים

ד לֹא־תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ ה לֹא־תִשְׁתַּחְוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד

(…אֱלָהִין אָחֳרָנִין) בַּר מִנִּי׃ ד לָא תַעֲבֵיד לָךְ צְלַם וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃ ה לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי לְשָׂנְאַי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן׃ ו וְעָבֵד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין

ג׳ | כ׳ תגר | כ׳ | ד׳

כן דינו למען בר מינך דוליף כוה.

רש״י

יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי כלפי מעלה לקראותם אלוהות אצלו. ד״א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונים אותם ודומים כאילו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על ע״ג אלא אותו הדור (מכילתא): (ד) פסל. על שם שנפסל: וכל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: (ה) אל קנא. (מכילתא) מקנא ליפרע ואינו עובר על מדתו למחול על עבודת גלולים כל לשון קנא אנפרימנ״ט בלעז נותן לב להפרע: לשונאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם (סנהדרין כז): (ו) נוצר חסד. שאדם עושה לשלם שכר עד

אבות ב׳ חסר וסי׳ שה לבית. אבות שה. פקד עון אבות על בנים דוישמע יתרו: ועשה חסד ד׳ וסי׳ לאלפים לאהבי. וחברו דמ״ת לאלפים לאהביו. ועשה חסד למשיחו לדוד דשמואל וחברו דתהלים:

אבן עזרא

כלכה ונעבדה אלהים אחרים כזה הכתוב כי הרג תהרגנו וכן ועשה לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד ואין תמונת בשמים רק שמונה וארבעים צורות וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לעבודת גלולים: (ד) ואשר בארץ מתחת. שהוא מתחת השמים התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפרשת והתחנן גם כן במים: ואמר הכתוב. מתחת לארץ. כי הים והארץ כדור אחד: (ה) לא תשתחוה להם. כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד: ולא תעבדם. לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך גם כן אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך ובספר יהושע לא תשביעו: וטעם אל קנא. כי דין הוא אחר שהשם ברא אותך והוא מחיה אותך איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע וטעם אל הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע ולא תוכל להנצל ממנו. הזכיר ירמיהו כי האוכל הבוסר תקהינה שיניו בספר יחזקאל מפורש כי השם הנכבד נשבע כי בן לא ישא בעון האב אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים והתשובה כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו כי פקודת העון היא קשורה על שונאיו כמו שזכרתי וטעם פקידה כמו זכירה כמו וה׳ פקד את שרה שהוא כמו ויזכור ה׳ כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא ויוליד בן שהוא טוב ממנו והנה אם הלך בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי השם לא יאריך אפו לרביעי אם היו כך עד ארבעה דורות שונאי השם כלם כי בו יאבד זכר כולם כי השם יזכיר מה שעשה האב ומה שעשה הבן וכן הבן על כן לא יאריך לרביעי ובני הבנים נקראים בנים על כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה: (ו) כתוב ועושה חסד לאלפים. וכתוב לאלף דור ובני אדם יחשבו כי זו שאלה ואיננה כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך שהם הג׳ האבות וזה הוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ובפרשה זו אמר דבר אחר ועושה חסד לאלפים והטעם אין קץ והוא לעולם

תולדות אהרן פסל. סנהדרין סא: אשר בשמים. ע״ג מג: ואשר במים. עקרים מ״ג יח: לא תשתחוה. סנהדרין סא (נזיר נד סנהדרין כח): ולא תעבדם. סנהדרין שם ע״ג נד: פוקד עון אבות. ברכות ז סנהדרין כז מכות כד עקרים מ״ג כו שם כלל לכל עשרת הדברות:

בעל הטורים תמונה בגימ׳ פרצוף אדם: ואשר בארץ. בגימטריא אלו ההרים והגבעות: מתחת. בגימטריא זה (זו) שלשול קטן: ועשה חסד ד׳ במסורת. שנים בדברות וב׳ גבי דוד ועשה חסד למשיחו לומר מי שעושה חסד לאחרים עושין עמו חסד ודוד היה גומל חסד אף לעובדי גלולים דכתיב ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון לכך עשו עמו חסד:

רמבן

רשעים לא שוטים גמורים. והמין השלישי בע״ג אחר כך חזרו לעבוד את השדים שהם רוחות כאשר אפרש בע״ה כי גם מהם יש ממונים על האומות שיהיו הם בעלי הארץ ההיא להזיק לצריהם ולנכשלים שבהם כידוע מעניינם בחכמת נגרומאנסיא גם בדברי רבותינו ובזה אמר הכתוב יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם לעג להם הכתוב שהם זובחים גם לשדים שאינם אלוה כלל כלומר שאינם כמלאכים הנקראים אלוה אבל הם אלהים שלא ידעום כלומר שלא מצאו בהם שום אלהות וכח שולטנות להם והם חדשים להם שלמדו לעשות כן מחדש מן המצרים המכשפים וגם אבותיהם הרשעים כתרח ונמרוד לא שערום כלל ומזה מזהיר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם והנה התורה אסרה בדבור הזה השני כל עבודה בלתי לה׳ לבדו ולכך הזהיר בתחלה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני שהם המין הראשון וזהו על פני כאשר רמזתי סודו והזהיר עוד על הפסל וגם על התמונה שהיא תרמוז גם לדבר הרוחני המדומה כענין שכתוב יעמוד ולא אכיר מראהו תמונה לנגד עיני. וכך אמרו אשר בשמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ממעל לרבות מלאכי השרת כי גם בהם יעשו צורות לשכלים הנבדלים אשר הם נפש למזלות כאשר היה בענין מעשה העגל שאני עתיד לפרש בע״ה:

(ד) **ואמר** ואשר במים מתחת לארץ. לרבות השדים מתחת מים ושוכניהן וכך אמרו להביא את הבוביא ואמר בכלם לא תשתחוה להם ולא תעבדם בשום עבודה כלל ואפילו לא יהא דעתו להוציא את עצמו מרשותו של הקב״ה והנה ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד ית׳:

(ה) **פוקד** עון אבות על בנים. אמר ר״א כי טעם פקידה כטעם זכירה כמו וה׳ פקד את שרה שהוא כמו ויזכרה ה׳. והטעם כי השם יאריך לרשע אולי ישוב ויוליד בן צדיק אבל אם הלך הבן בדרכי אביו גם הדור השלישי גם הדור הרביעי יאבד זכרם. כי השם יזכור מה שעשו האבות ולא יאריך עוד. וכזה אמרו כל המפרשים וא״כ לא יפקוד עון אבות על בנים ועל שלשים רק על רבעים. וראוי היה שיאמר פוקד עון אבות ובנים ושלשים על רבעים ואולי יאמרו שהוא זוכר העון על הבנים לאמר אתה ואביך חטאתם וכן יעשה עם השלשים ועם הרבעים ואז ינקם מהם לא יפקוד להם עוד כי יכריתם בעון כולם. ואין פירושם נכון שיאמר הכתוב הזכירה בכלם בשוה ולא יזכיר הנקמה שתהא ברבעים בסוף ולשון פקידה עם מלת על לא תבא על זכירה אבל הוא הנקמה וכן וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. וכן יפקוד ה׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים. וכן יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום כלם הנקמה והעונש. והנכון בעיני שיאמר כי הוא פוקד העון אשר עשה האב על בניו ומכריתם בעון אביהם כענין שנאמר הכינו לבניו מטבח בעון אבותם וכן יפקוד אותו על שלשים כשלא יהיה עונש שלם בשני הדורות כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה ופעמים יפקוד עון כלם על הרבעים שנתמלא סאתם ויכריתם אבל בדור חמישי לא יענש הבן בעון אביו הראשון והוסיף במשנה התורה ועל שלשים ועל רבעים לשונאי כטעם או. ואמר ר״א כי בני הבנים נקראים בנים ועל כן אחז דרך קצרה כי ממלת שלשים ורבעים יתבונן זה ואיננו כן. אבל שלשים הדור השלישי בעון ורבעים כן כי הם ארבעה חטאים והכתוב שאמר בשלש עשרה מדות פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים יפרש על בני בנים השלשים והרבעים ולפיכך חזר משה במרגלים ואמר על בנים על שלשים ועל רבעים ולא הזכיר בני בנים והכל אחד ׳ ואמר הכתוב לשונאי. כשיהיו הבנים שונאי השם שאם הוליד בן צדיק לא ישא בעון האב כמו שפי׳ יחזקאל. ומדברי רבותינו נראה כפי׳ הזה שפירשתי שלמדו מכאן שמדה טובה מרובה על מדת פורענות שמדת פורענות לארבעה דורות ואם היה כפי׳ הראשון היתה מדה טובה מרובה אם יאריך גם דור עשירי. ויתכן שתהיה המדה החמורה הזאת בעבודת גלולים בלבד כי בה יזכיר אבל בשאר המצות איש בעונו ימות והסוד שנסתר בפוקד עון אבות על בנים בתחלת ספר קהלת תמצאנו וכבר כתבתיו: לאהבי

ספורנו

המלך על דרך את ה׳ היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים: על פני. שאין חולקין כבוד לעבדים במקום המלך ואני בכל מקום על אופן אחד בשוה: (ד) לא תעשה לך פסל. אפי׳ שלא לעבדו: (ה) לא תשתחוה להם. לנמצאים עצמם אשר בשמים או בארץ: אל קנא. לא הפלתי שהעובד אותי יעבוד גם זולתי כי אין ביני ובין זולתי שום הדמות וראוי לקנא על כבודי שיותן לאחר בלתי ראוי לו: פוקד עון אבות. והטעם שאני מאריך אפים כ״כ לקצת רשעים בעה״ז הוא מפני שאני ממתין שתמלא סאתם להאבידם אפי׳ בעה״ז וזה בהיותי פוקד עון אבות שהם׳ על בנים שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ומוסיפים יצר מחשבות לבם וכן יוצאים מרעה אל רעה בכל דור ודור כמו שקרה בירבעם: על שלשים. אם יוסיפו להרע מאבותם כמו שקרה בזרע זמרי: ועל רבעים. כמו שקרה בזרע יהוא. אם לא יוסיפו מאבותם אבל יגיעו למדרגה מן החטא שהיה אל הדור לקנין בלתי תקות תשובה ויתחייבו כליה כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה: (ו) ועושה חסד לאלפים. ולפעמים תהיה סבת האריכות שאני עשה חסד לאלפים בסבת

לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי׃

ס ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ

לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִּקּוֹדָי׃ ז לָא תֵימֵי בִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִשְׁמֵיהּ לְשִׁקְרָא׃

לא כל ליבנא פתח בס"א קמץ

רש"י

עד לאלפים דור נמלאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים (סוטה יא): (ז) לשוא. (הראשון לשון שקר כתרגומו כמה דתימר) אי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל) על של עץ עץ אבן אבן (שבועות כט מכילתא

אבן עזרא

לעולם ועד וזה הדבר יתפרש לשני ענינים האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמותם לעולם לאלף אלפי דורות והשני כי השם יעשה טוב לבניהם שהם כמותם עד אין קץ וככה אמר דוד וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יראיו ובעבור שהזכיר לבני בנים על דרך וצדקתו עומדת לעד הוצרך לפרש אם היו הבנים טובים על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו ובפרשת כי תשא אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים. ומלת לאוהבי. הם החסידים. ולשומרי מצותי. הם הצדיקים: (ז) לא תשא את שם ה' אלהיך. שם. הוא כמו זכר והוא מושך להיות סימן לנקרא רק ימצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה רק השם הוא נשוא בפה וכן מצאנו שאמר דוד ובל אשא את שמותם על שפתי והנה טעם לזכור השם כי כאשר הוא השם אמת כן יהיה דבריו אמת והנה אם לא יקיים דברו כאלו מכחיש את השם ומנהג אנשי מצרים עד היום אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דברו הוא בן מות ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא א"כ למלך אדם כמה אלף אלפים פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פלגש בגבעה ושם היה פינחס הכהן ומצאנו שנהרגו העוברים על השבועה וכן אנשי יבש גלעד אנשים ונשים וטף וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו והוא לא שמע השבועה וראינו שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעונים וכאשר נהרגו בית הדמים אז ויעתר ה' לארץ ושלמה אמר לשמעי הלא השבעתיך בה' והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם ולא עונש מפורש רק בע"ג ובנשיאות השם לשוא ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו כי הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף כי יפחד ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה והוא להם לשון צחות ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו ואני אראה שגעונם כי הרוצח אם רצה אויבו מלא תאותו בנקמתו גם הנואף כן לפי שעתו והגונב מצא הנאות לצרכו ועד שקר להתרעות או להתנקם והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה

תולדות אהרן

לאלפים. סוטה לא: לא תשא. ברכות לג שבת סט קך יומא פו חגיגה יד שבועות כ כא לט: לא ינקה. יומא פו נדרים יז שבועות כ כא לט תמורה ג: לשוא. שם: ה'. שם: לשוא. שם:

בעל הטורים לשומרי מצותי. וסמיך ליה לא תשא מלמד שחמורה שבועת שוא ככל המצות. ד"א לומר כשתשמור המצות הזהר שלא תעשה אותם לשוא שלא לשמים אלא עשה אותם לשמם. כל מ"ן דלא תשא יש ז' תגין כנגד ז' פעמים כוס כורמים. שבע תועבות בלבו. שבע תעלות בתוכחם ז' עונותיכם מלאים ז' שמות שיבדיר ז' מדרגות גיהנם:

ספורנו

בשבת איזה קדמון מאוהבי שזכה ובזכותו תעשה חסד להאריך לבניו כמה דורות: (ז) לא תשא. בשבועת האלה על דרך ונשא בו אלה להאלותו: לשוא. לשקר כי אין ספק שתחול באופן זה אלת השבועה על הנשבע: כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. להבל ובלתי צורך כי אע"פ שישבע על האמת לא ינקה ה' אותו מאלת השבועה כל שכן כשישבע לשקר כי אין כבודו שישא האדם את שמו זולתי לקיים איזה אמת אשר לא יקויים בלעדיו אמנם השבועה בשמו כשתהיה לשקר שאומר הנשבע זה אמת כמו שהאל ית' אמת הנה הוא כופר ומחלל את שמו כאומר שאין האל ית' אמת כאמרו ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך:

זכור

רמבן

(ו) לאהבי ולשומרי מצותי. הנראה ממשמעות הכתוב שזו הבטחה בעני המצות האלו אשר הזכיר יאמר כי הוא עושה בהן חסד לאלפים לאהביו הם המוסרים נפשם עליו הם המודים בשם הנכבד ובאלהותו לבדו ויכפרו בכל אלוה נכר ולא יעבדו אותם עם סכנת נפשם יקראו אוהביו כי זו היא האהבה שנתחייבנו בה בנפשותינו כמו שאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך שתמסור נפשך וחייך באהבתו שלא תחליפנו באל אחר ולא תשתף עמו אל נכר ולכך נאמר באברהם זרע אברהם אוהבי שנתן נפשו שלא יעבוד ע"ג באור כשדים ושאר הצדיקים יקראו שומרי מצותיו. ורבים פירשו כי אוהביו העובדים מאהבה שלא על מנת לקבל פרס כמו שהזכירו חכמים ומצאתי במכילתא לאוהבי זה אברהם וכיוצא בו:

ולשמרי מצותי. אלו הנביאים והזקנים רבי נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו שהם יושבים בארץ ישראל ונותנין נפשם על המצות מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף על שקראתי בתורה מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי את המצה מה לך לוקה מאפרגל על שנטלתי את הלולב ואומר אשר הוכיתי בית מאהבי המכות האלה גרמו לי לאהוב לאבי שבשמים הרי פי' רבי נתן כי האהבה מסירת הנפש על המצוה והכתוב ודאי על ע"ג כי בה נתחייבנו ביהרג ואל יעבור בכל הזמנים לעולם. אבל הרחיב הענין לכל המצות לפי שבשעת השמד אנו נהרגין על כלן מן הכתוב האחר ולא תחללו את שם קדשי ות"ק שאמר זה אברהם ואלו הנביאים אינו נכון שיאמר שהיו הנביאים עושים על מנת לקבל פרס אבל יש בזה סוד אמר שאברהם מסר נפשו באהבה כענין שכתוב חסד לאברהם ושאר הנביאים בגבורה והבן זה:

(ז) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. כבר נתפרש זה הכתוב בדברי רבותינו שהוא אסור להשבע בשם הנכבד לריק כגון הנשבע על הידוע לאדם לשנותו או לקיימו על עמוד של שיש שהוא של זהב או שהוא של שיש והוא עומד לפניהם ומכירין בו. ועל דרך הפשט יאסור עוד שלא ישא על שפתיו השם הנכבד על חנם כלשון לא תשא שמע שוא ובל אשא את שמותם על שפתי כי הדבור יקרא כן בעבור שישא בו קול וכן תשא דבר ה' וכן ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש שישא קולו לאמר כן ובאמת שגם זה אסור ונקרא בלשון חכמים מוציא שם שמים לבטלה. וכבר אמרו רבותינו מנין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' חטאת אלא יאמר עולה לה' חטאת לה' ת"ל קרבן לה' והלא דברים קל וחומר ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שמי אלא בקרבן קל וחומר וכו' וסדר זו המצוה אחר אזהרת ע"ג כי כאשר ראוי לירא את ה' הגדול והנורא שלא לתת כבודו לאחר כן ראוי לתת כבוד לשמו. והנושא אותו לשוא מחללו כענין שכתוב ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך וכמו שהחמיר בע"ג וכתב העונש כי הוא אל קנא ובה פוקד עון אבות על בנים כן כתב בזה העונש כי לא ינקה אותו ואמר בלשון הזה ולא אמר כי יפקוד עליו בעבור שאינו אלל הנשבעים עבירה גמורה ויחשוב שראוי למחול לו אמר כי לא ינקה כל הנוגע ודבר ר"א על הכתוב הזה כהוגן והנה לשון הכתוב הזה את שם ה' אלהיך כאלו משה ידבר וכן בכל הדברות אחרי כן ובשנים הפסוקים הראשונים השם ידבר אנכי אשר הוצאתיך על פני כי אנכי לאוהבי ולשומרי מצותי ומפני זה אמרו רבותינו ז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שהם עיקר הכל ור"א הקשה כי הכתוב אמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומפורש מזה את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם ושם כתוב עוד ויכתבם על שני לוחות אבנים כי כאשר אמרם אל כל קהלכם כן כתבם על הלוחות. ואני אפרש לך קבלת רבותינו בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלהים כפשוטו של כתוב אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינין אותו ממנו כאשר יבין אותם משה ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו כמו שהזכרתי ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה וכך הם מפרשים משה ידבר והאלהים יעננו בקול ועל כן היו בהם דברי ה' עם משה שיאמר להם כן והכונה היתה בזה כדי שיהיו כלם נביאים באמונת ה' ובאיסור ע"ג כאשר פירשתי לפי שהם העיקר לכל התורה והמצות כמו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים. אבל בשאר הדברות יקבלו מפי משה ביאורן עם שמועתם קול הדברים ובשאר המצות יאמינו במשה בכל:

זכור

רשי

מכילתא): (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו וכן מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים וכן (דברים כ"ב) לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכן (ויקרא י"ח) ערות אשת אחיך (דברים כה) יבמה יבוא עליה הוא שנאמר (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. זכור לשון פעול הוא כמו (ישעיה כב) אכול ושתו (שמואל ב' ג') הלוך ובכה וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת (ביצה יו): (ט) ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה (מכילתא):

אתה

אבן עזרא

הנאה שיש לו: (ח) זכור. טעם לקדשו הוא שכתוב ששת ימים תעבוד וככה פי' ויקדשהו. שהשם שבת בו מכל מלאכתו וטעם להיותו דבק עם ברך ה' כאשר הוא כתוב בפרשת ויכלו כי השם קדש זה היום וזימנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים על כן כתיב ברך ה' וכבר פירשתי זה במזמור שיר ליום השבת ראינו כי שנת השמטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים ועוד השם שיקראו התורה בתחלת השנה

נגד

ח זָכ֛וֹר אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת לְקַדְּשֽׁוֹ׃ ט שֵׁ֤שֶׁת יָמִים֙ תַּֽעֲבֹ֔ד וְעָשִׂ֖יתָ כָּל־מְלַאכְתֶּֽךָ׃ י וְי֙וֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י

כ' זוגין מתחלפין קדמא ואזלא תנינא שיין

ח הֱוֵי דְכִיר יַת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ ט שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל עֲבִידְתָךְ׃ י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא

תולדות אהרן זכור. ברכות כא שבת פו פט ר"ה כז שבועות כ: זכור את יום. פסחים קו קיז ביצה טו:

בעל הטורים זכור. זה הפסוק הוא פ' ז' ומתחיל בז' בשביל השבת שהוא שביעי וז' מוזכרים בפ' אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך ובנגדם תקנו ז' מגוחות בהתה אחד. וס' תיבות בפ' זכור. לומר לך כל המקיים את השבת כאילו קיים חמשה חומשי תורה:

ספורנו

(ח) זכור את יום השבת. היה תמיד זוכר את יום השבת בעסקיך בימי המעשה. כמו זכור את אשר עשה לך עמלק שמור את חדש האביב: לקדשו. וזה תעשה כדי שתוכל לקדשו. הזכיר שיסדר האדם עסקיו בימי המעשה באופן שיוכל להסיח דעתו מהם ביום השבת: (ט) ששת ימים תעבוד. בעסקי חיי שעה בהם כבודם

רמבן

(יח) **זכור** את יום השבת לקדשו. אחר שצוה שנאמין בשם המיוחד ית' שהוא הנמצא הוא הבורא הוא המבין והיכול ושנייחד האמונה בכל אלה והכבוד לו לבדו וצוה שנכבד זכר שמו צוה שנעשה בזה סימן וזכרון תמיד להודיע שהוא ברא הכל והוא מצות השבת שהיא זכר למעשה בראשית ואמר זכור את יום השבת לקדשו ובמשנה תורה כתוב שמור את יום השבת לקדשו ורבותינו הקפידו בזה ואמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפה להם והכוונה להם ז"ל כי זכור מצות עשה צוה שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו ושמור אזהרה מצות לא תעשה שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללהו ואין ראוי למשה שיחליף בדברי השם ממצות עשה למצות לא תעשה אבל אם החליף בדבור השני וכל תמונה ואמר כל תמונה בחסרון וא"ו והוסיף אותה בועל שלשים. וכן כל כיוצא בזה בשאר הדברות אין בכך כלום. כי הכל אחד. והטעם הזה לא יסבול אותו אלא מי שאינו רגיל בתלמוד ומפורש אמרו נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה שנאמר זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה שהנשים חייבות בשמירה שבכל מצות לא תעשה הן חייבות. ולא היו חייבות בזכירה שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אלא שההיקש הזה מחייב אותם. ואני תמה אם נאמר זכור ושמור מפי הגבורה למה לא נכתב בלוחות הראשונות ויתכן שהיה בלוחות הראשונות ובשניות כתוב זכור ומשה פירש לישראל כי שמור נאמר עמו וזו כוונתם באמת ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה הזכירו עוד סוד גדול בזכור ושמור ועל הכלל תהיה הזכירה ביום והשמירה בלילה וזהו מאמר החכמים שאומרים בערב שבת בואי כלה בואי כלה בואו ונצא לקראת שבת מלכה כלה ויקראו לברכת היום קדושא רבא שהוא הגדול ותבין זה ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמוז במצות עשה והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו. ומדת שמור במצות לא תעשה והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה. כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו. ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו. ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה ואין עושין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין כמו לולב וציצית אֵיני עושה סוכה איני עושה שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות וכתב רש"י בפי' זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת וזהו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גריון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת. אבל בלשון יחיד היא שנויה ואינה הלכה שהרי בגמרא אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו כל מעשיו היו לשם שמים שנאמר ברוך ה' יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי בית שמאי אומרים מחד בשביך לשבתיך וב"ה אומרים ברוך ה' יום יום יעמס לנו. ובמכילתא אחרת שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא שמירה משתבא ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו לקח חפץ טוב אומר זה לשבת כלי חדש אומר זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים והלכה היא כדברי ב"ה. ועל דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת ונודה בכל עת שיש לעולם בורא והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר כי אות היא ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת האל. וטעם לקדשו שיהא זכרוננו בו להיותו קדוש בעינינו כמו שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד. והטעם שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש להפנו' בו מעסקי המחשבות בהבלי הזמנים ולתת בו עונג לנפשנו בדרכי ה' וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דבר ה' כמו שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת שהיה דרכם כן. וכך אמרו רז"ל מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל וזה טעם שביתת הבהמה שלא תהא בלבנו מחשבה עליה. ולכך אמרו ז"ל שהשבת שקולה כנגד כל המצות שבתורה כמו שאמרו בע"ג מפני שהיא נעיד על כל עיקרי האמונה בחדוש ובהשגחה ובנבואה ובמכילתא רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת. ופירושה שהגוים מונין בימי השבוע לשם הימים עצמן וקראו לכל יום שם בפני עצמו או על שמות המשרתים כנוצרים או שמות אחרים שיקראו להם וישראל מונים כל הימים לשם שבת אחד בשבת שני בשבת כי זו מן המצוה שנצטווינו בו לזוכרו תמיד בכל יום וזה פשוטו של מקרא וכך פירש ר"א. ואומר אני שזה מדרשו של שמאי הזקן כפירוש מצות זכור עד שלא תבא כלומר שלא נשכחהו בשום פנים אבל הזכירו בברייתא עוד מדת חסידותו שהיה הוא מזכירו גם במאכליו ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו והלל עצמו מודה במדרש של שמאי אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים מפני שכל מעשיו היו לשם שמים והיה בוטח בה' שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים. אבל לרבותינו עוד בו מדרש ממלת לקדשו. שנקדש אותו כענין וקדשתם את שנת החמשים שגם שהיה טעון קדוש ב"ד לומר ביובל מקודש אף כאן צוה שנזכור את יום השבת בקדשנו אותו. וכך אמרו במכילתא לקדשו קדשהו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו אין לי אלא ליום ללילה מנין ת"ל ושמרתם את יום השבת זהו קדוש היום וזה מן התורה אינו אסמכתא. כך אמר נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה וזה על קדוש הלילה לפי שכל הטעונין קדוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת כגון קדוש החדש וקדוש היובל אבל ביום אסמכתא ואין אומר בו מקודש כלל שדיינו בפעם אחת בכניסתו וכן על היין אסמכתא ואינו קבע כלל ובגמרא פסחים אמרו זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא ביום בלילה מנין ת"ל את יום השבת האי תנא מהדר אלילוא ונסיב ליה קרא דיממא ועוד עקר קדושא בליליא הוא אלא הכי קאמר זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא בלילה ביום מנין ת"ל את יום השבת וכן הברייתא שבמכילתא נתרץ בה אין לי אלא בלילה שהוא עקר הקדוש ליום מנין וכו' אסמכתא בעלמא ומשם תלמוד שהמצוה הזאת למדה ממצות לקדשו אבל זכור את יום השבת מצוה לזכרו תמיד בכל יום כמו שפירשנו אלא שכל מצות הזכירה במנין אחד בחשבון רמ"ח מצות שנצטווינו ודע זה:

(ט) **ששת** ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ענין עבודה היא מלאכה שאינה להנאת הגוף כאוכל נפש וכיוצא בה כענין שנאמר ובכל עבודה בשדה כי תעבוד את האדמה וזורעת' ונעבדת וכאשר אפרש עוד בעז"ה. ולכך אמר ששת ימים תעבוד את האדמה ועשית כל מלאכתך אשר היא לצורך גופך ולהנאתך כענין את אשר תאפו אפו ובשבת לא תעשה שום מלאכה. אתה ובנך ובתך הקטנים הזהירנו בשבת שלא יעשו הבנים הקטנים מלאכה לדעתנו וברצוננו ועבדך ואמתך העבדים שאלו וטבלו שחייבין בכל דיני השבת כישראל כמו שאמר במשנה תורה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך ואלו חייבין בכל המצות כנשים כמו שמפורש בדברי רבותינו וראוי היה שיזהיר להם בעצמם כי הם עצמם מצווים בשבת אבל דבר הכתוב עמנו מפני שהעבדים ברשותנו לומר ששביתתם עלינו ואם לא נמנעו שכחנו נענשים עליהם. ועוד בעבור שעם ישראל ידבר אלהים בכל עשרת הדברות:

וגרך

אבן עזרא

נגד האנשים והנשים והטף ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו ושמרו והנה השבת נתנה להבין מעשי השם ולהגות בתורתו וככה כתוב כי שמחתני ה' בפעלך כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבור כבוד השם ולא יתעסק לשוא אפי' בצרכיו שעברו או מה יועץ לעשות וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אל הנביאים כמו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת. וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכ' בשבת הוא מכחיש במעשה בראשית רק איננו מכחיש השם הנכבד והנה אין ספק כי מלת אתה כוללת כל מי שהוא בן מצוה על כן טעם בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו. וככה ועבדך ואמתך שהוא ברשותך אתה חייב שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר ואם לאו אתה עובר על מצות לא תעשה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך כאשר פירש משה אדונינו על הדרך שהזכרתי ועל זה התנאי ידור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים על כן נכתב בשניהם הגר וככה בעריות ועל זה התנאי ידור שישמור העריות וככה באכילת הדם וראינו בירמיהו שהחמיר במצות שבת ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלם שתחרב אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צו' לא יגלו ממקומ' ויעמדו בירושלי כשאות מלכות בית דוד: (יב) כבד את אביך. כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם ושם עם כלם ה' אלהיך: ומלת יאריכון. פועל יוצא כי הן יהיו שנה והעד למען תאריכו ימים והארכת ימים בעבור המצוה שתעשה כמלאת אתה מאריך ימיך ואמר על האדמה כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה וכתיב אב ואם הקלו בך והנה במצות כבוד אב שלא יעשה ההפך שיהיה מקלל או מקלה וחייב מיתה על המקלל כי השומעים ישמעו הקללה מפיו

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵיד כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ׃
יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יַת שְׁמַיָּא וְיַת אַרְעָא יַת יַמָּא וְיַת כָּל דִּי בְהוֹן וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל כֵּן בְּרִיךְ יְיָ יַת יוֹמָא דְשַׁבַּתָּא וְקַדְּשֵׁיהּ׃
יב יַקַּר יַת אֲבוּךְ וְיַת אִמָּךְ בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃

מקרא

שַׁבָּ֣ת׀ לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹֽא־תַעֲשֶׂ֨ה כָל־מְלָאכָ֜ה אַתָּ֣ה׀ וּבִנְךָ֣־וּבִתֶּ֗ךָ עַבְדְּךָ֤ וַאֲמָֽתְךָ֙ וּבְהֶמְתֶּ֔ךָ וְגֵרְךָ֖ אֲשֶׁ֥ר בִּשְׁעָרֶֽיךָ׃
יא כִּ֣י שֵֽׁשֶׁת־יָמִים֩ עָשָׂ֨ה יְהוָ֜ה אֶת־הַשָּׁמַ֣יִם וְאֶת־הָאָ֗רֶץ אֶת־הַיָּם֙ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּ֔ם וַיָּ֖נַח בַּיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֑י עַל־כֵּ֗ן בֵּרַ֧ךְ יְהוָ֛ה אֶת־י֥וֹם הַשַּׁבָּ֖ת וַֽיְקַדְּשֵֽׁהוּ׃ ס
יב כַּבֵּ֥ד אֶת־אָבִ֖יךָ וְאֶת־אִמֶּ֑ךָ לְמַ֙עַן֙ יַאֲרִכ֣וּן יָמֶ֔יךָ עַ֚ל הָאֲדָמָ֔ה אֲשֶׁר־יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ

יג / ד' רפין / יג / ג' כתורס ול' כ"כ

רשי

(י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים וזהו ששנינו (שבת קכא) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נוח בשבת: ברך ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד בו: (יב) למען יאריכון ימיך. (מכילתא) אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרו שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן

מסורה

את השמים ואת הארץ י"ג נמסר בישעיה סימן ל"ז גבי תפלת חזקיהו: וינח ד' רפין נמסר בסדר בא אל פרעה: ברך י"ב נמסר בשמואל ב' סימן ח' גבי פרשת דויוסף עוד חד את כל בתור וגו': זכור חד מן ג' זוגין מתהלפין קדמאה ז"ן תנינא ש"ן וסימניהון זכור את יום השבת. שמור את יום השבת דמשנה תורה. לוז. ויקרא שם המקום ליש. ויקרא שם העיר דן. תזבח. לא תזבח על חמץ. תשחט. לא תשחט על חמץ. ואלה שמות פסל ובל תמונה. משנה תורה פסל כל תמונה. וא"ש על שלשם. מ"ת ועל שלשים. וא"ש זכור. עבדך ואמתך ובהמתך וגרך. מ"ת. שמור. כאשר צוך. ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך. וא"ש בשעריך כי ששת ימים. וינח ביום השביעי. מ"ת למען ינוח. וזכרת כי עבד היית. וא"ש ע"כ ברך. מ"ת ע"כ צוך ה' אלהיך. וא"ש לא תענה לא תחמד. מ"ת ולא תענה ולא תחמד. וא"ש לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך. ב"ש סימן. מ"ת לא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך. ש"ב ס"י. וא"ש ועבדו ואמתו ושורו וחמורו. מ"ת שדהו ועבדו שורו וחמורו:

תולדות אהרן לא תעשה. שבת קיז קנג קנד פסחים מז מח (נזיר נד): ועבדך ואמתך. ב"ק נד: כי ששת ימים. זוכר ויקרא דורש שעברם דברות כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם: כבד את אביך. שבת פט כתובות קג קדושין ל לא לב ב"מ לב (פאה טו סרומות מד קדושין פא):

בעל הטורים כבד את אביך ואת אמך. סמך כבוד אב ואם לשבת לומר לך כשם שהזהיר לכבד את השבת כך חייב לכבד אביו ואמו: למען יאריכון. חסר יו"ד שאין אריכת ימים בעולם הזה (רק בעוה"ב שנברא ביו"ד):

ספורנו

עבד בלי ספק שרוב עניים הוא היות מלמעד האדם על עולם שאינו שלו: ועשית כל מלאכתך. ההכרחית למסתפק: שבת לה' אלהיך. כלומר ללמוד וללמד לשמור לעשות ולהתענג בו די העבודה לכבודו ית' כענין חמרא וריהני פקחוני (הוריות פרק כהן משיח): אתה ובנך ובתך. הקטנים העושים לדעת אביהם: (יא) כי ששת ימים עשה ה'. והמכוון מהם שידמה האדם לבוראו כפי האפשר וזה בעיון ובתלמוד ובמעשה הבחיריי לרצון לפניו: וינח ביום השביעי. שבו כבר נשלם כל הצריך להביא המכוון אל תכלית ובשלמות תהיה המנוחה: על כן ברך ה' את יום השבת. בנפש יתירה והיא הכנה יתירה לעבודת האל ית': ויקדשהו. שיהיה כלו לה': (יב) למען יאריכון ימיך. אלו החמשה דברות בשמירתן יאריכון ימיך שיסבבו לך אורך ימים בלתי בעל תכלית שלא יפול בו כוחב כאמרם ז"ל לעולם שכלו ארוך כי אמנם ענין אלו החמשה דברות הוא כלו אומר כבוד לאל ית' אשר בו ינחל המכבד חיי עולם. וזה שנדעהו למהוה מאין ולהיות אלהיך הוא לבדו. ולא נעבוד זולתו. ולא נמרה בו במחשבה בדבור ובמעשה. ונכבדהו הלא הוא אבינו קננו: על האדמה. בשמירתם תזכה לזה שאותו אורך ימים שאמרתי תקנהו בשבתך על האדמה שלא תגלה ממנה. אמנם החמשה דברות אחרות והן שלא נזיק לאדם בגופו בכבודו ובממונו במעשה בדבור ובמחשבה הן אזהרות שומרות מהעונש בעוה"ב והעולם

רמבן

(י) וגרך אשר בשעריך. על דרך הפשט גר שער לעולם הוא גר תושב שבא לגור בשערי עירנו וקבל עליו שבע מצ"ת בני נח והוא הנקרא גר אוכל נבלות שאמר בו הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה. ולכן לא היתה בו מצוה שנאמר לא תעשה בו מלאכה האזרח והגר אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה לצרכינו כקטנים והבהמה והוא בעצמו אין עליו זאת המצוה ועושה מלאכה לעצמו בשבת והכתוב שאמר וינפש בן אמתך והגר הוא גר צדק שנתייחד וחזר לתורתנו שצוה אותו בשבת וכן בכל שאר המצות כאשר אמרה תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם לגר ולאזרח הארץ. אבל מצאנו לרבותינו שדרשו בהפך אמרו כי וגרך אשר בשעריך על דרך הפשט גר צדק והוא חייב כמונו בשביתה וינפש בן אמתך והגר לרבות גר תושב הערל ורצונם שיהיה המוזהר תחלה הגר הנימול שחייב כמונו והכתוב השני לרבות הערל ולפיכך הוקש לבהמה שאמר למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר צוונו בשביתת כלם בשוה שלא יעשו לנו ויעשו כרצונם לעצמם וכן יהיו העבד והגר הנזכרים בעשרת הדברות שוים וחייבים בכל דין השבת כמונו כמו שאמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך: (יא) ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. אמר שיהיה יום השבת מבורך וקדוש כי צוה בזכירה לברך אותו ולהדרו וצוה בשביתה שיהיה לנו קדוש ולא נעשה בו מלאכה. ור"א אמר כי ברך ה' היום הזה וקדשו שזימן אותו לקבל בו הנפש תוספת חכמה יותר מכל הימים ודרך האמת כתבתיו בפסוק ויכלו ומשם תשכיל ותבין כי ששת ימים עשה ה' לא יחסר בי"ת. אבל כי ששת ימים עשה ה' וביום השביעי שבת בהם וינפש: (יב) כבד את אביך. הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו וחזר לצוות אותנו בעניני הנבראים והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה כי השם אבינו הראשון והמוליד אבינו האחרון ולכך אמר כאשר צויתיך בכבודי כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך ולא פי' הכתוב שהוא הכבוד נלמד מן הכבוד הנאמר למעלה באב הראשון יתברך שיודה בו שהוא אביו ולא יכפור בו לאמר על אדם אחר שהוא אביו ולא יעבדנו כבן לירושתו או לענין אחר שיצפה ממנו ולא ישא שם אביו וישבע חי אבי לשוא ושקר ויכנסו בכלל הכבוד דברים אחרים כי בכל כבודו נצטוינו ומפורשים הם בדברי רבותינו וכבר אמרו שהוקש כבודו לכבוד המקום וכאשר המצוה הזאת היא בתחתונים כן נתן שכרה באריכות ימים כארץ אשר יתן לנו. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב למען יאריכון ימיך. ועל האדמה יבטיח כי במצוה הזאת יהיו כל ימותינו ארוכים כי ימלא השם ימינו בעולם הזה ויהיו ארוכים לעולם הבא שכלו ארוך ותהיה ישיבתנו לעד על האדמה הטובה שיתן לנו ובמשנה תורה פירש למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה והנה הם שתי הבטחות:

לאו הן: (יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנא' (ויקרא כ') מות יומת הנואף והנואפת ואומר (יחזקאל י"ו) האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים: לא תגנב. בגונב נפשות הכתוב מדבר לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זו בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת בית דין אף לא תגנוב דבר שחייב עליו מיתת בית דין סנהדרין

מפיו ולא חייב כן על המקלה כי המקלה יוכל לעשות גם כן בסתר על כן צוה הכתוב שיהיה במלת ארור ככל הכתובים שהם בסתר: (יג) לא תרצח. בידך או בלשונך להעיד עליו שקר להמיתו או להיותך רכיל או לתת עלה רעה בזדון שתדע שיהרג או שנגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו ואם לא גלית אתה כמו רוצח: לא תנאף. רבים חשבו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת רעהו כי מה טעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף את אשת איש ואין פירושו כאשר חשבו והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו והטעם כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו וככה אשר ינאף את אשת רעהו להודיע כי תועבה גדולה עשה שינאף את אשת רעהו והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו. ומלת נאוף כמו זנות והנה כתוב ותנאף את האבן ואת העץ ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת אמר רבי סעדיה הגאון כי הזונות על מעלות רבות ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה כי לאחר ימים מעטים

יג לֹ֥א תִּרְצָ֖ח׃ ס לֹ֣א תִּנְאָ֑ף׃ ס לֹ֖א תִּגְנֹ֔ב׃ ס לֹא־תַעֲנֶ֥ה בְרֵעֲךָ֖ עֵ֥ד שָֽׁקֶר׃ ס יד לֹ֥א תַחְמֹ֖ד בֵּ֣ית רֵעֶ֑ךָ ס לֹֽא־תַחְמֹ֞ד אֵ֣שֶׁת רֵעֶ֗ךָ וְעַבְדּ֤וֹ וַאֲמָתוֹ֙ וְשׁוֹר֣וֹ וַחֲמֹר֔וֹ וְכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר לְרֵעֶֽךָ׃ שביעי פ

יג לָא תִקְטוֹל נְפַשׁ לָא תְגוּף לָא תִגְנוּב לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא: יד לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ וְתוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ:

ח' פסו' דאית יג כהון לא לא לא לא כל ניסב' חסר במ"א מ"ל לא יכוזו לגנב כי יגנוב ל' וחד שורו ותמורו

ח' פסוק דאית בהון לא לא לא לא נמסר ביחזקאל סימן י"ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמא דספרא:

תולדות אהרן לא תרצח לא תנאף לא תגנב. שבת פח (סנהדרין לא): לא תנאף. שבועות מז נדה יג: לא תגנב. סנהדרין פו: לא תענה. סנהדרין י מכות ב ד שבועות לא (כתובות כח מכות ג לא): לא תחמוד. ב"מ ה (ברכות ג):

תהיה מותרת לו ולמעלה מזאת אשת איש כי יתכן שיאות בעלה ותהיה מותרת לו ולמעלה ממנה כנענית שאיננה על תורת ישראל אם לא נתן לה זרע כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה רק אם נתן לה זרע עובד הוא ע"ג בעצמה ולמעלה ממנו משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ מהמין כמו אם ישכב האדם עם הבהמה והגאון ידע איך החלוק כי על כל העריות כרת בפרשת אחרי מות והניח מזה החלוק מאם והאחות והבת: לא תגנוב. משמע גנבה קחת ממון בסתר ויש גנב שהוא בן מות כמו גונב נפש בין שהוא נער קטן או כלעג לשון והגנבה בממון בין בפניו בין שלא בפניו או שרמהו בחשבון או במדה או במשקל וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר כאשר עשה אבשלום: לא תענה. שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר ולא אמר עדות שקר ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר כאילו כתב לא תענה אם אתה עד שקר ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו ומלאנו מלת ענות כבי"ת כמו שקר ענה באחיו וכלא בי"ת כמו ישמע אל ויענם והטעם יענה בם וכמוהו וכאשר לא נגעגוך לא נגענו בך ויש עד שקר שהוא בן מות והוא שכתוב עליו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו: (יד) לא תחמוד. אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו ועתה אתן לך משל דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאוה שיהיו לו כנפים לעוף השמים ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו אע"פ שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו השם ואמר קהלת לאשר (ולאדם שלא עמל בו) יתננו חלקו ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו כי ידע שהשם לא רצה לתת לו לא יוכל לקחת בידו ובמחשבותיו ובתחבולותיו על כן יבטח בבוראו שיכלכל לו ויעשה הטוב בעיניו והנה נשלם פי' עשרת הדברים:

אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשעה גלגלים הם כנגד תשעה מספרים שהם עיקרי כל מספר וככה אלה התשעה דברים. והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשעה שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר כאשר הוא האחד במספר העשרה. והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך הוא כנגד הגלגל העליון שהוא מוליך כל הגלגלים הפך תנועתו ממזרח למערב בעשרים וארבע שעות ואמר כנגדו אלהים אחרים להודיע בכח השם ירוצון הגלגלים ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף. והדבור השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות ששם כל צבא השמים חוץ מהמשרתים השבעה והנה הגוף הנכבד מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה וארבעים ונראה כח השם לעין ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים רבים ומקומות אין כוכב בהם ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד ורבים מחסרי חכמה חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת המתכונת. והדבור הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו והוא בעל השעה הראשונה ביום וכן מי שהוא בעל השעה הראשונה בלילה ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים ומי שיחל מלאכה או ללכת בדרך באחד מאיהם כשהם מושלים יבא לידי נזק על כן אמרו קדמונינו שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלו שני המזיקים בהם רק ביום הזה על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק בוראת השם לבדו. והדבור החמישי שהוא כבד כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד ולשלם שכר ולכבד מי שהוא חייב. והדבור הששי לא תרצח כנגד גלגל מאדים שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות ויש מחלוקת בין חכמי המזלות אם נוגה הוא למעלה מהשמש או למטה ממנה וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה היא למעלה. והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף כנגד גלגל נוגה שתולדתה להורות על כל משכב וזנות. והדבור השמיני לא תגנוב כנגד גלגל השמש שהוא יורה על אונס ולהסיר כח כל מארת שיתחבר עמה שלא יראה אור בעבורה. והנה הדבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה שהוא יורה על הלשון. והנה

בעל הטורים לא תרצח. דבור ששי ויש בו ששה אותיות לומר לך שהאדם נברא ביום הששי: לא תגנב. בגימטריא גונב נפש: עשרת הדברות מתחילין באל"ף ומסיים בכ"ף וזהו אך טוב לישראל ויש בהם תר"ך אותיות כנגד תרי"ג מצות ושבע מצות של בני נח וסימנם כתר תורה לומר לך שאם לומד אדם תורה לשמה היא כתר לראשו. ואם לומד שלא לשמה יחזור לכיפו ויש בהם סיטות מנין עקב חסו שרמז אליעזר בקש מעקלו וזכי למידים אלו כ' לוחות. עשרה זהב משקלם אלו עשרת הדברות וזהו עקב אשר שמע אברהם בקולי ובשמים עקב רב אגרנס עקב עשה תורתך קבע מורשה קהלת יעק"ב עברת הדברות שיש בהם קע"ב תיבות:

רמבן

(יג) לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. אמר הנה צויתיך להודות שאני בורא הכל בלב ובמעשה ולכבד האבות בעבור שהם משתתפים ביצירה אם כן השמר פן תחבל מעשי ידי ותשפוך דם האדם אשר בראתי לכבודי ולהודות לי בכל אלה ולא תנאף אשת רעך כי תחבל ענין כבוד האבות לכפור באמת ולהודות בשקר כי לא ידעו את אביהם ויתנו כבודם לאחר כאשר יעשו עובדי ע"ג אומרים לעץ אבי אתה ולא ידעו אביהם שבראם מאין ואחר כן הזהיר לא תגנוב נפש כי הוא כמו כן גורם כזאת וכן סדר המצות בחומרן ועונשן כך והוא אחר ע"ג שפיכות דמים ואחרי כן גלוי עריות ואחר כך הזכיר גנבת נפש ועדות שקר וגזל ומי שלא יחמוד לא יזיק לעולם לחברו והנה השלים כל מה שאדם חייב בשל חבירו ואחר כן יבאר המשפטים בפרט כי המתחייב לחבירו במשפט מן המשפטים אם לא יחמוד ולא יתאוה למה שאינו שלו ישלם מה שעליו. ואמר ר"א כי אחז הכתב דרך ארץ לאמר תחלה בית רעך כי המשכיל יקדים להיות לו בית ואחרי כן יקח אשה להביאה אל ביתו ואחרי כן יקנה עבד אמה ובמשנה תורה הזכיר האשה תחלה כי הבחורים יתאוו לשאת אשה תחלה או שחמדת האשה האיסור הגדול שבהם והנה עשרת הדברות חמשה בכבוד הבורא וחמשה לטובת האדם. כי כבד את אביך כבוד האל כי לכבוד הבורא צוה לכבד האב המשתתף ביצירה ונשארו חמשה לאדם בצרכו וטובתו והנה הזכיר בקלת הדברות גמולם ובקלתם לא הזכיר כי בדבור השני אל קנא

ספורנו

והעולם הזה: (יג) לא תנאף. עקרו באשת איש שהוא היותר מורגל אצל עוברי עבירה ובכללו כל ביאה פסולה: לא תגנוב. בכלל גנבה גנבת נפשות וגנבת ממון וגנבת דעת הבריות אע"פ שעקר האזהרה על גנבת נפשות דבר הלמד מענינו כמו שלמדוהו ז"ל: לא תענה ברעך עד שקר. ובכלל זה הולך רכיל ומוציא שם רע אע"פ שעקרו על מעיד בבית דין: (יד) לא תחמוד. יהיה הדבר אצלך לנמנע גמור כי הנמנע לא יחמדהו הטבע כלל כענין ולא יחמוד איש את ארצך כי החמדה תגרום את

בשלישי

אבן עזרא

והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והיא תורה על החמדה: (טו) וכל העם רואים את הקולות. וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידים כי מנהג האדם שיתפחד מהם וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם. ואת ההר לבדו עשן כאשר ראו הפלאים האלה נעו כמו נע ונד שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנית וכמוהו וינעו אמות הספים וטעם אמות שהספים סרו ממקומם אמות לא יכול הנביא לשערם במראות הנבואה והאומר כי פי׳ כמו זעו לא יתכן זה כי אם לא סרו ממקומם איך עמדו מרחוק: (טז) ויאמרו. הכהנים וראשי המטות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו אחר שנשלמו עשרת הדברים כי כל כך היו יראים כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם וימותו ובעבור זה אמר משה להם אל תיראו: (יז) ויאמר. למ״ד

אונקלוס

טו וְכָל עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא
וְיָת בָּעוּרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא
וְיָת טוּרָא תָּנֵן וַחֲזָא עַמָּא
וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק: טז וַאֲמַרוּ
לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמָּנָא
וּנְקַבֵּיל וְלָא יִתְמַלֵּל עִמָּנָא
מִן קֳדָם יְיָ דִּלְמָא נְמוּת:
יז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא

ח׳ ר״פ בספרא ל׳ כ״כ · ל׳. ט׳ חסר · כ׳ וחסר כל אורי׳ חסר · ל׳

מקרא

טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת
וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר
וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם
וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק: טז וַיֹּאמְרוּ
אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ
וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ
אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת: יז וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי

וינעו ב׳ וחסר וסי׳ וירא העם וינעו. וינעו אמות הספים:

תולדות אהרן וכל העם רואים. ברכות ו:

רשי

(סנהדרין פו): (טו) וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם ומניין שלא היה בהם חרש ת״ל נעשה ונשמע (מכילתא): רואים את הקולות. רואין את הנשמע שא״א לראות במקום (שם): את הקולות. היוצאין מפי הגבורה: וינעו. (שם) אין נוע אלא זיע: ויעמדו מרחק. (שם) היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם שנאמר (תהלים ס״ח) מלכי צבאות ידודון ידודון:

לבעבור

ספורנו

את הגזל כענין עכן ואחמדם ואקחם: (טו) רואים את הקולות. כמו ולבי ראה. התבוננו בענין הקולות שלא יוכלו לסבלם כאמרם לא אוסיף עוד לשמוע את קול ה׳ אלהי ואת האש הגדולה הזאת לא אראה עוד ולא אמות: וירא העם. התבוננו מה לעשות: וינועו. כמתנועע תנועה בלתי מכוונת לגבול מה שאליו יקרא נע כענין ויניעם במדבר. תנוע ארץ כשכור. וזה כי מיראתם נסוגו אחור מגבול מה

בעל הטורים

וירא העם וינעו. ע״כ מתנענעים בשעת לימוד התורה. לפי שהתורה נתנה באימה ברתת בזיע. וינועו. בגימטריא י״ב מילין שהיו נרתעים לאחוריהם: וינועו ב׳ במסורת. הכא וירא העם וינועו ואידך וינועו אמות הספים מקול הקורא מה התם על ידי מלאך אף הכא על ידי מלאכים כדכתיב מלכי צבאות ידודון ידודון:

רמבן

בשלישי כי לא ינקה בחמישי למען יאריכון ולא הזכיר באחרים עונש או שכר והיה זה כי החמשה דברים האחרונים טובת האדם הם והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו אבל בע״ג צריך אזהרת עונש לחומר הגדול שבה ושיהיה לכבוד הבורא והנראה אלי כי אמר אל קנא על לא יהיה לך ואמר ועושה חסד על אנכי כי העונש יבא על מצות לא תעשה והשכר על מצות עשה וקבלת מלכות האל ואזהרת עבודת זולתו ענין אחר והשלים הדבר ואחר כך הזכיר על העובד והבטיח בשכר על העושה והזהיר בשבועת שוא בעונש לא ינקה ולא הזכיר בשבועה גמול כלל ולא אמר על המחלל השבת עונש הכרת או עונש אחר זולתו ולא הזכיר זולתי שכר על השומר שבת מחללו מפני שהשבת נכלל בשתים מצות הראשונות כי השומר שבת מעיד על מעשה בראשית ומודה במצות אנכי והמחללו מכחיש במעשה בראשית ומודה בקדמות העולם להכחיש במצות אנכי והנה הוא בכלל אל קנא פוקד ובכלל ועושה חסד לאלפים ובדבור החמישי בכבוד האבות הזכיר שכר כי היא מצות עשה והנראה במכתב הלוחות שהיו הה׳ ראשונות בלוח אחד שהם כבוד הבורא כמו שהזכרתי והה׳ השניות בלוח אחד שיהיו חמש כנגד חמש כענין שהזכירו בספר יצירה בעשר ספירות בלי מה כמספר עשר אצבעות. ה׳ כנגד חמש וברית יחיד מכוונת באמצע ומזה יתברר לך למה היו שתים כי עד כבד את אביך הוא כנגד תורה שבכתב ומכאן ואילך כנגד תורה שבעל פה ונראה שלזה רמזו רבותינו ז״ל שאמרו שתי לוחות כנגד שמים וארץ כנגד חתן וכלה וכנגד שני שושבינין וכנגד שני עולמים וכל זה רמז אחד והמשכיל יבין הסוד:

(טו) **וכל** העם רואים את הקולות. ויאמרו אל משה דעת המפרשים שהיה זה אחר מתן תורה והוא שאמר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו ה׳ אלהינו וגומר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה׳ עוד ומתנו וגו׳ ואין כן דעתי בעבור שאמר בכאן ואל ידבר עמנו אלהים ולא אמר עוד ומשה אמר בכאן אל תיראו ושם נאמר הטיבו את אשר דברו. ועוד כי בכאן לא סיפר שיפחדו רק מן הקולות והלפידים ומן ההר שהוא עשן ושם פחדו מדבור השכינה שאמרו כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. ועוד כי בכאן אמר ומשה נגש אל הערפל ולא אמר שבא בתוכו והנכון בעיני בפרשת ובסדור הענין כי וכל העם רואים ויאמרו אל משה היה קודם מתן תורה ומתחלה הזכיר כסדר כל דברי האלהים מה שצוה למשה בהגבלת ההר ואזהרת העם עשרת הדברות ועתה חזר והזכיר דברי העם אל משה ואמר כי מעת שראו את הקולות ואת הלפידים נעו לאחור ועמדו מרחוק יותר מגבול ההר אשר הגביל משה והסדר בדברים כי בבקר היו קולות וברקים וקול שופר חזק ועדיין לא ירדה שכינה כענין ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה׳ לא ברוח ה׳ וחרדו העם במחנה במקום תחנותם ומשה חזק לבם והוציאם לקראת האלהים ויתיצבו בתחתית ההר ובהיותם שם בתחתית מצפים ומתיצבים ירד ה׳ על ההר באש ויעל עשנו עד לב השמים חשך ענן וערפל וחרד ההר עצמו ונזדעזע כאשר יעשו ברעש הנקרא זלזלה או יותר מכאן וכן כתיב ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן ואיננו משל כאשר איננו משל הים ראה וינס הירדן יסב לאחור ונתחזק קול השופר מאד אז ראו העם וינעו לאחור ויעמדו מרחוק יותר מן הגבול ואז אמרו אליו כלם שלא ידבר עמם האלהים כלל פן ימותו כי במראה נהפכו ציריהם עליהם ולא עצרו כח ואם ישמעו הדבור ימותו ומשה חזקם ואמר להם אל תיראו ושמעו אליו ויעמוד העם מרחוק במעמדם כי לא רצו בכל דבריו להתקרב אל הגבול ומשה נגש אל הערפל לא בא בתוכו ואז דבר אלהים עשרת הדברות ואחר עשרת הדברות לא הזכיר כאן מה שאמרו הזקנים למשה כי רצה לבאר כסדר המצות והמשפטים אבל במשנה תורה הזכיר משה כי אחרי הדברות קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם ואמרו לו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה׳ אלהינו עוד ומתנו כי שערנו בנפשותינו שלא נוכל עוד לסבול משא דבר ה׳ אלהים כי חשבו שירצה האלהים לדבר אליהם כל המצות ולכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה׳ אלהינו ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו והקב״ה הודה לדבריהם ואמר הטיבו כל אשר דברו כי כן היה החפץ לפניו שלא ישמיעם רק עשרת הדברות והיראה ישרה לפניו: וינועו. על דעת רבותינו אין נוע בכאן אלא זיע וכן הוא אומר נוע תנוע ארץ כשכור ואם כן יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק. ועל דעת בעלי הפשט וינועו שנעו ממקומם לאחוריהם ועמדו מרחוק מלשון נע ונד תהיה בארץ וכן ויניעם במדבר:

(טז) **ואל** ידבר עמנו אלהים. השגיח הרב במורה הנבוכים באונקלוס שתרגם ואל ידבר עמנו אלהים ואל יתמלל עמנא מן קדם ה׳ ולא עשה כן בשאר המקומות כי תרגם וידבר אלהים את כל הדברים האלה ומליל ה׳ וכן בכל מקום וידבר ה׳ אל משה ומליל ה׳ והטעם אצלו כי הדיבור הראשון אע״פ ששמעוהו כל ישראל אין מעלתם בו כמעלת משה רבינו וא״כ כדעתו למה תרגם כי מן השמים דברתי עמכם מלילית עמכון והיה לו לומר איתמליל מן קדמי עמכון וכן במשנה תורה את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם תרגם אותו מילל ה׳ וכן אמרו ה׳ וגו׳ ואת קולו שמענו ותרגם ית קל מימריה שמענא יומא דין חזינא ארי ימלל ה׳ עם אנשא וכן פנים בפנים דבר ה׳ עמכם מליל ה׳ ועוד שהרי תרגם והאלהים יעננו בקול ומן קדם ה׳ מתעני ליה בקול וכבר בא בלשון התורה וכן במשה עצמו וישמע את הקול מדבר אליו והתרגום מתמלל וכן ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר משה ומתמלל. אבל הטעם לאונקלוס מבואר שלא נאמר בכל מתן תורה דבור השם לישראל רק מתוך האש ומן האש שמעו והוא מה שהשיגו הם וכן כי מן השמים על דרך האמת מתוך השמים והוא מתוך האש בסוד וכבר נתבאר ענינו והנה כשראה אונקלים בכאן ואל ידבר עמנו אלהים שלא הוזכר בו מחילה לא רצה לתרגם בו ולא ימלל עמנא ה׳ ואין בלשונו כנוי למלת אלהים ולכך שלל בכאן מהם הדבור ממש ומן המופלא בחכמת אונקלוס שלא הזכיר במעמד הר סיני יקרא דה׳ או מימרא דה׳ ותרגם הא אנא מתגלי לך יתגלי ה׳ לעיני כל עמא על טורא דסיני דאתגלי עלוהי ואתגלי ה׳ על טורא דסיני ולא תרגם ואיתגלי יקרא דה׳ כאשר הוא מתרגם תחלה הר האלהים טורא דאיתגלי עלוהי יקרא דה׳ כן עשה בכל מקום שהזכיר השם המיוחד בירידה הזאת אבל כאשר יזכיר הכתוב אלהים תרגם לקראת האלהים לקדמות מימרא דה׳ ותרגם בא האלהים יתגלי לכון יקרא דה׳ ולא אמר יתגלי לכון ה׳ דתמן יקרא דה׳ וכן אמר ומן קדם ה׳ מתעני ליה בקל וכל

זה

(יז) לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃
יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם הָאֱלֹהִים׃ ס מפטיר
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃
כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי

ג'. ל' — כ' — ל'. כ' — י"ד. ג' בטעמי' לעיל

תְּדַחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יַתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵיהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן׃
יח וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמשֶׁה קְרֵיב לְצֵית אַמִּטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא דַיְיָ׃
יט וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן׃
כ לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי דַּחֲלַן דִּכְסַף וְדַחֲלַן דִּדְהַב לָא

לבעבור ג' וסי' נסות אתכם בא. לבעבור סבב את פני הדבר. לבעבור הביא ה' אל אבשלום: ובעבור ב' וסי' תהיה יראתו. ובעבור חושי בי: החטאו ב' וסי' לבלתי. רגזו ואל תחטאו: תעשון י"ד נמסר בשפטים סימן ז' גבי גדעון בפסוק ממנו תראו: אלהי ג' בטעם מלעיל אלהי שם. לא תעשון אתי אלהי כסף. מענה אלהי קדם. ונמסר גם בפרשת נח:

תולדות אהרן לבעבור נסות. עקרים מ"ד יג: ובעבור תהיה יראתו. יבמות עט נדרים כ (קדושין סה סנהדרין כב): ומשה נגש. (סוטה כב): כי מן השמים. עקרים מ"ג יח: זוהר לך לך: לא תעשון אתי. ר"ה כד סנהדרין ז ע"ג מג עב: אלהי כסף. (בכורים סה):

רשי

(יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם: נסות. לשון הרמה וגדולה כמו (ישעיה סב) הרימו נס (שם מט) ארים נסי (שם ל') וכנס על הגבעה שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע"י שראיתם אותו יראוי ומאויים תדעו כי אין זולתו ותיראו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחיצות חושך ענן וערפל שנאמר (דברים ד') וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן: (יט) כה תאמר. בלשון הזה: אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין: כי מן השמים דברתי. וכתוב אחר אומר וירד ה' על הר סיני בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דברים ד) מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ (מכילתא) ד"א הרכין שמים ושמי השמים והציען על ההר וכן הוא אומר (תהלים יח) ויט שמים וירד: (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום (מכילתא): אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלוהות: ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על ב' שאם עשית ד' הרי הן לפני כאלהי זהב: לא תעשו לכם. שלא תאמר הריני עושה כרובים

אבן עזרא

למ"ד לבעבור נוסף כלמ"ד למבראשונה ולמ"ד והשלישי לאבשלום כן מעכה: וטעם נסות אתכם. כמו ולמען נסותך להיטבך באחריתך: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. ככתוב יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב: (יח) ויעמוד. הזכיר זה פעם אחרת כי משה היה עושה הפך מעשיהם אלה עמדו מרחוק ומשה נגש אל הערפל: (יט) ויאמר ה'. רבים השתבשו בעבור שמלאו ודבריו שמעת מתוך האש שהיה בהר סיני כי כתוב וירד ה' על הר סיני על ראש ההר ועתה אמר מן השמי' דברתי עמכם ומי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא רק עתה אתן לך משל אולי יבין מי שאין לו לב חשוב שיהיה כדמות האדם ראשו בשמי' ורגליו על הר סיני וזה טעם וירד ומן השמים ידבר כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: (כ) לא תעשון. הטעם והנה אנכי יושב בשמים ואני דברתי עמכם לא על ידי אמצעי וכן כתוב פנים בפנים דבר ה' עמכם ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים כי כן דרך צחות לשון הקדש כמו לא תחמוד כי הטעם אחד הוא וכן הוא לא תעשון לכם את אלהי כסף ואלהי זהב כמו לא תעשה לך פסל וכל תמונה וטעם שתעשו צורות לקבל כח עליונים ותחשבו כי לכבודי אתם עושים כאלו יהיו אמצעים ביני וביניכם כמו העגל שעשו ישראל כי אהרן לכבוד השם עשה כאשר אפרש במקומו ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו

בעל הטורים לבעבור ג' במסרה. הכא לבעבור נסות אתכם ואידך לבעבור סבב את פני הדבר גבי דוד בענין האשה התקועית. לבעבור הביא ה' אל אבשלום את הרעה. פי' לבעבור נסות אתכם ואם העמדו בנסיון תהיו כדוד כמו שנאמר בענין ואדוני חכם כמלאך האלהים ואם לאו לבעבור הביא ה' הרעה: החטאו ב' במסורה. הכא ואידך רגזו ואל תחטאו. הבושה מונעת מן החטא והכעס מביא לידי חטא וזהו לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא. וזהו רגזו ואל תחטאו כי הכעס מביא לידי חטא: יראתו על פניכם. בגימטריא בושת פנים: ומשה נגש. בפרקי דר"א גם לא נאמר אלא נגש מיכאל וגבריאל אחזו בשתי ידיו והגישוהו שלא כרצונו: אל הערפל. בגימטריא אל השכינה:

רמבן

זה מבואר ומפורש למי שישכיל דברינו המפורשים למעלה וכן ראיתי בנוסחאות מדוקדקות ויעל משה אל הר האלהים וסליק משה לטורא דה' כי אחרי מתן תורה יאמר כן וכתיב ויסעו מהר ה':

(יז) כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם בגוים שהוא בכבודו נגלה אליכם נסות. לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס כנס על הגבעה שהוא זקוף לשון רש"י. ואיננו נכון אבל יתכן שיאמר כי לבעבור הרגילכם באמונה בא האלהים שכיון שהראה לכם גלוי השכינה נכנסה אמונתו בלבבכם לדבקה בו ולא תפרד נפשכם ממנה לעולם ולמען תהיה יראתו על פניכם בראותכם כי הוא לבדו האלהים בשמים ובארץ ותיראו ממנו יראה גדולה או יאמר שתהיה על פניכם יראת האש הגדולה הזאת ולא תחטאו מיראתכם ממנה ויהיה הלשון מן כי לא נסיתי ללכת באלה ויואל ללכת כי לא נסה כענין רגילות והרב אמר במורה הנבוכים כי אמר להם אל תיראו כי זה אשר ראיתם היה שכשינסה ה' אלהים אתכם להודיע ערך אמונתכם ויצא לכם נביא שקר שירצה לסתור מה ששמעתם לא תמעד אשוריכם לעולם מדרך האמת כי כבר ראיתם האמת בעיניכם ואם כן יאמר בעבור שיוכל לנסות אתכם לעתיד בא האלהים עתה כדי שתהיו עומדים לו בכל נסיון ועל דעתו הוא נסיון ממש יאמר הנה רצה האלהים לנסותכם התשמרו מצותיו כי הוציא מלבכם כל ספק ומעתה יראה הישכם אוהבים אותו ואם תחפצו בו ובמצותיו וכן כל לשון נסיון בחינה כי לא נסיתי ללכת באלה לא בחנתי נפשי מעולם ללכת בהם. ויתכן שיהיה הנסיון הזה בטובה כי האדון פעם ינסה עבדו בעבודה קשה לדעת אם יסבלנה לאהבתו ופעם ייטיב עמו לדעת אם יגמול אותו בטובה אשר עשה עמו להוסיף לאדוניו עבודה וכבוד כענין שאמרו חכמים אשרי אדם שעומד בנסיונו שאין לך בריה שאין הקב"ה מנסה אותה העשיר מנסה אותו אם תהיה ידו פתוחה לעניים העני מנסה אותו אם יוכל לקבל יסורין וכו'. ולכך אמר הכתוב הטיב לכם האלהים להראותכם את כבודו אשר לא עשה כן לכל גוי לנסותכם אם תגמלו לפניו כטובה אשר עשה עמכם להיות לו לעם נחלה כענין שאמר הלה' תגמלו זאת ואמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם כי העמים אינם חייבים לי ככם אשר ידעתי אתכם פנים בפנים:

(יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. צוה שיאמר להם אחרי שראיתם בעיניכם כי מן השמים דברתי עמכם ואני הוא האדון בשמים ובארץ אל תשתפו עמי אלהי כסף ואלהי זהב כי אין לכם צורך אתי אל עוזר אחר ושיעור הכתוב לא תעשון אתי אלהי כסף ולא תעשו לכם אלהי זהב. ולדעתי פירושו לא תעשון אלהי כסף ואלהי זהב להיות לכם לאלהים אתו ולא תעשו לכם כלל הזהיר מן האמונה בהם וחזר והזהיר מן העשיה לבדה כענין ופסל ומצבה לא תקימו לכם. ועל דרך האמת טעם אתי כטעם על פני וכבר רמזתי פירושו. וכתב רש"י כי מן השמים דברתי עמכם וכתוב אחר אומר וירד ה' על הר סיני בא השלישי להכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כבודו בשמים ואשו וגבורתו בארץ זהו לשון הרב ואיננו מכוון אבל הכרע הפסוקים מדרש חכמים הוא ואמת הוא כי השם בשמים וכבודו בהר סיני כי באש ה' וכתוב ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים והמקראות כלן מבוארות בלשון לכל יודע וכבר באו הכל למעלה ור"א אמר כי מי שיש לו לב יבין הטעם בפרשת כי תשא ודברי פי חכם חן:
מוכח

ספורנו

מה שממנו בלתי מכוונים לגבול מה שאליו: (יז) לבעבור נסות אתכם. להרגילכם אל הנבואה שתזכיתם עליה פנים בפנים כמו שהיה הענין באליהו שהיתה אז נבואתו בהיותו מבתמש בחושיו. כאמרו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמוד פתח המערה גם כי אולי לא היתה באספקלריא המאירה כענין משה רבינו שנאמר בו אשר ידעו ה' פנים אל פנים: בא האלהים. פמליא של מעלה כמו שאמר למעלה לקראת האלהים: ובעבור תהיה יראתו על פניכם. כטעם מה שהשיב רבי יהושע לקיסר באמרו יומא דחד מן שמשי דקיימא קמיה דקודשא בריך הוא אמרת לא מצינא לאסתכלא ביה שכינה לא כל שכן (פרק אלו טרפות): (יט) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. כענין המגביהי לשבת המשפילי לראות: (כ) לא תעשון אתי אלהי כסף. ומאחר שראיתם שאין אתם צריכים לאמצעיים להתקרב אלי לא תעשו אתי

יעשו הוהירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב. והנה טעם אתי. שאין לי צורך לאמצעיים עמי על כן אחריו אבא אליך וברכתיך והטעם אני בכבודי אבא אליך: (כא) מזבח אבנים. י"א כי הטעם שלא יעשה ציורים במזבח על כן צוה במזבח אבנים להיותם שלמות ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים וכרובי זהב על הכפורת והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות ופטורי ציצים ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח ובפרשת כי תשא אדבר על זה ויש אומרים כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה ואין זה משמע הלשון והעד שכתוב אחריו מזבח אבנים וקדמונינו אמרו כי הטעם לשים אדמה במזבח הנחשת ואמת אמרו כי כן עשו רק שמו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא ואין זה פשוטו כי האדמה שישימו בו מקרה כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת כי מנחשת נעשה גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב בעבור שהוא מצופה זהב ועוד אילו היה כן משמע מזבח אדמה יהיה פי' ואם מזבח אבנים שישימו בו אבנים ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל. ועתה אפרש אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה תחת הר סיני י"א לפני מתן תורה היה ואחרים אמרו אחר כן והגאון הודה למחלוקת הראשונה ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר ה' נעשה הוא שנוי בפרשה השנית כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מתן תורה היה כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלות אל הר האלהים לפני מתן תורה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ואמר בתחלה כה תאמר לבית יעקב והנה לא הגיד להם לא מצות ולא חקים ולא משפטים רק לשמוע מפיהם אם יהיו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצום והם השיבו ואמרו נעשה וגם כתוב וישב משה את דברי העם אל ה' אז קדשם לשמוע דבר השם שהיו עשרת הדברים ועתה החל להשמיעם מצותיו וכאשר נגש משה אל הערפל אמר לו זאת הפרשה לא תעשון וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש ואחר כן כתוב ויבא משה שירד מן ההר ושם כתיב ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ודבר ה' הם מצות עשה ומצות לא תעשה שתחלתם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ודברי המזבח וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים כמו השב תשיבנו לו עד בא השמש תשיבנו לו אלהים לא תקלל והמשפטים דברי העבדים והמכים והנזקים והנגיחה וההבערה ודברי הגנבה והשבועה ועל אלה כתוב שם ואת כל המשפטים ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע ופירוש נעשה לשמור מצות עשה ומצות לא תעשה ונשמע על המשפטים על כן הוסיפו אחר מתן תורה לאמר ונשמע ולא אמרו כן בתחלה. והנה פי' מזבח אדמה כמשמעו עשוי מאדמה וזהו שכתב שם ויבן מזבח תחת ההר וכתיב בכאן וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך ושם כתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה גם לא תעשון אתי בעבור דם הברית שזרק על המזבח ועל העם שקבלו על נפשם שהשם לבדו יהיה להם לאלהים ושישמרו מצותיו ומשפטיו. והזכיר את צאנך ואת בקרך ששניהם מיני עולות ושלמים. ראיתי אפיקורום אחד ישתחקו עצמותיו שטען על החכמים בעבור שאמרו איזהו מקומן של זבחים כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים כמו עולה וזבחים כי עולה דבר בפני עצמו והזבחים שלמים כמו ויעלו עולות ויזבחו שלמים לה' פרים וככה בכל מקום והראיתי לו כי לא דבר נכונה כי כתוב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך אז הודה על חטאתו שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם: וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי. פירוש בכל מקום אשר אזכיר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם כמו שילה ונוב שעמד שם הארון אם תבא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי גם אני אבא אליך וברכתיך. וטעם אבא. כדרך בן אדם והטעם תמצאני שם במקום שאזכיר את שמי עליו והוא מקום הכבוד כאילו באתי אליך שידעתי שתבא ובעבורך באתי ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך. ולא תהיה צריך לאחר כי תמצאני בכל עת שם כבודי: (כב) ואם מזבח אבנים. המזבח שבנה משה לכרות ברית עם ישראל בדם הברית וצוה השם שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ ויכתבו על האבנים כל התורה כי מצות רבות הם תלויות בארץ כמו שהיה צורך עם במהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם ויהיה טעם ואם מזבח אבנים כאומר עשה עתה מזבח אדמה ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים: אתהן. הם האבנים: גזית. הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער כן לא תבנה אתהן בנין גזית וגזית מגזרת על גזזי לאנו כי גז חיש וכן נגוזו ועבר והטעם כמו כריתה רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות: כי חרבך. שם חרב נופל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו אולי נקראת כן החרב כי היא מחרבת ובמקום אחר כתוב לא תניף עליהן ברזל על מזבח אבנים שבנו ואין לנו לחפש על טעמי המצות ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול כי יחלל קדש שהקדיש אם ישאר ממנו עד שיהיה פגול וככה זה אם יכרתו האבנים לבנות המזבח אולי יחולל

כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם: (כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כיפין (כ"א בסיס) (מכילתא). ד"א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתן: תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי: וזבחת עליו. אצלו כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה. (מכילתא ע"ש זבחים נח נט) או אינו אלא עליו ממש ת"ל הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח: את עלתיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך: את צאנך ואת בקרך. פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא נתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם נתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים ולברך את העם: (כב) ואם מזבח אבנים. (מכילתא) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים שנא' (דברים כז) אבנים שלמות תבנה וכן (שמות כב) אם כסף תלוה חובה הוא שנא' (דברים טו) והעבט תעביטנו ואף זה משמש בלשון כאשר וכן (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים זו מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלויין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים: גזית. לשון גזיזה שפוסלין ומכתתין בברזל: כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה

משמש

[תורה]

זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ

יח

ג' כ"כ וכל משנה תורה דכות'

ט

תַעְבְּדוּן לְכוֹן׃ כא מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעֲבֵיד קֳדָמַי וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יָת עָנָךְ וְיָת תּוֹרָךְ בְּכָל אֲתַר דִּי אַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכָתִי לָךְ וַאֲבָרְכִינָךְ׃ כב וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעֲבֵיד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יַתְהוֹן פְּסִילָן דִּלְמָא תְּרִים חַרְבָּךְ

עלתיך ג' כ"כ וסי' מזבח ארמה תעשה לי. לא הביאת לי שה. לא על זבחיך אוכיחך. אניך וכל משנה תורה דכותית:

תולדות אהרן מזבח אדמה. חגיגה כו כהונות קיא זבחים נח (נזיר נו ברכות ח): וזבחת עליו. זבחים נח נט חולין כז: אזכיר את שמי. ברכות ו סכה לא אבות ס: מזבח אבנים. זבחים כא:

בעל הטורים אבוא אליך. אבוא עולה עשרה לומר שאם אמצא עשרה בבה"כ אבוא אליך וברכתיך:

ספורנו

אתי כאלה לאמצעיים: (כא) מזבח אדמה תעשה לי. וגם כן לא תצטרך נעשות היכלות של כסף וזהב ואבנים יקרות למען אקרב אליכם אבל יספיק מזבח אדמה: בכל המקום אשר אזכיר את שמי. שאבחר לבית ועד לעבדי. כענין הזכירו כי נשגב שמו: אבא אליך וברכתיך. לא תצטרך למשוך הנהגתי אליך באמצעיים של כסף וזהב וזולתם כי אמנם אני אבא אליך וברכתיך: (כב) לא תבנה אתהן גזית. ליפותן

רמבן

(כא) מזבח אדמה תעשה לי. פי' ר"א יאמר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לקבל כח מעליונים בצורתם להיות אמצעיים ביני וביניכם כי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך אני בכבודי וברכתיך אין לך צורך לאמצעי כלל. ועל דעת רבותינו במזבחות שהם הנעשים במשכן ובמקדש הזכיר מצות המזבחות באדמה ובאבנים לאמר שיעשו גם כן המזבחות לשם לבדו ושם יזבחו העולות והשלמים ולא לשדים על פני השדה ובכל המקום אשר יזכירו את שמו יבא בכבודו עליהן לשכן שכינתו בתוכם ולברך אותם: (כב) וטעם ואם. במצות חובה. לומר אם יגיע הזמן שתזכו לרשת הארץ ולבנות לי מזבח אבנים בבית הבחירה השמר שלא תבנה אתהן גזית שתחשוב לעשות כן למעלת הבנין. ודעת ר"א שהמצוה על המזבח הברית שבסדר ואלה המשפטים בפירושיו. ועל הדרך האמת הכתובים כסדרן אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם בשמי הגדול ולא תעשון על פני אלהי כסף ואלהי זהב אבל אני מתיר לכם שתעשו מזבח לי לבדי ולזבוח עליו עולות גם שלמים בכל המקום אשר אזכיר את שמי כי אבא אליך וברכתיך ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ואזכיר מן זכרנו יברך: כי חרבך הנפת עליה לאסור

כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו׃ פפפ

כג וְלָא תִיסַק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי׃ פפפ

ע"ב, יונד"ב סימן

מזבחי ח' וסי' ולא תעלה במעלות. וכי יזיד. ובחור אותו מכל שבטי ישראל. ואיש לא אכרית לך. והביאותים אל הר קדשי. כל צאן קדר. ולא תאירו מזבחי חנם. מגישים על מזבחי: תגלה ג' וסי' אשר לא תגלה ערותך. בטרם תגלה רעתך. תגלה רעתו בקהל. וחד ותגלה ערותך:

רשי

משמש בלשון פן שהוא דילמא פן תניף חרבך עליה: ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת (פ"ג דמדות) שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך. ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות: (כג) ולא תעלה במעלת. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות מעלות אשקלונ"ש בלעז אלא חלק יהא ומשופע: אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה:

אבן עזרא

יחולל הנכרת מן האבנים לע"ג וזה אינו כבוד וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח: (כג) תעלה. אמר בן זוטא כי במעלות מגזרת מעל ולא פקח עיניו לראות כי מ"ם מעל שורש והעד ומעלה בו מעל והנה מעל במשקל נעל ולשון רבים שאינו סמוך ונעלות בלות ומעולאות והנה ראוי להיות במעלות חיר"ק תחת הבי"ת וקמ"ץ תחת העי"ן רק פירושו כמו ומעלות שבעה עולותיו והנה חשב בן זוטא לעלות בסלם חכמה בהבליו ונגלתה ערותו עליו וככה יקרא לכל אפיקורס אשר בדברי קדמונינו לא יאמין וזאת מצות מעלות כוללת כל מזבח אדמה אבנים או נחשת כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר הוא כתוב מזבחי:

תולדות אהרן ולא תעלה במעלות. מיד מס סנהדרין ו (ברכות י):

בעל הטורים תגלה ג'. הכא ואידך תגלה רעתו בקהל. בטרם תגלה רעתך. לומר שאם יגלה ערותו על המזבח יגלה רעתו בקהל:

ספורנו

ליפותן: (כג) ולא תעלה במעלות. אע"פ שלא תצטרך לעשות מלאכו' ויפוים לשני בתוככם. מכל מקום השמר מלנהוג קלות ראש במזבח:

רמבן

לאסור בהם נגיעת הברזל כמו שנאמר אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך לא תניף עליהן ברזל והזכיר כאן הברזל בלשון חרב כי כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות יקראו חרב ואמר כשיף ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות ובאזמל קח לך חרב חדה ויאמר בכשיל וכילפות אשר יסתרו בו הבנין ומגדלותיך יתן בחרבותיו וכן זה המסתת אבנים יקראנו חרב:

(כג) **ולא** תעלה במעלות על מזבחי. בעבור כי התחיל לצוות במזבח השלים מצותו ולא איחר זה עד צוותו בדברי הקרבנות בתורת כהנים וזו ראיה לדברי חכמים ואין צריכין היזוק. וטעם המצוה בדברי רבותינו להדור מצוה שלא יונף המקצר על המאריך. ור"א אמר שלא ישאר הנפסל מן האבן באשפתות והמקלת בנו במזבח השם או שלא ילקח ממנה לעשות מזבח לע"ג כי עובדיה יעשו כן אולי יצליחו. והרב אמר במורה הנבוכים שהיא הרחקה שלא יבאו לעשות בהן צורה ותהיה אבן משכית כי היה כן מנהג עובדי ע"ג ואני אומר כי הטעם המצוה בעבור היות הברזל חרב והוא המחריב העולם ולכן נקרא כן והנה עשו אשר שכחו השם הוא היורש החרב שאמר לו ועל חרבך תחיה והחרב הוא כחו בשמים ובארץ כי במאדים ובמזלות הדם והחרב יצליחו ובהם תראה גבורתו ולכן לא יובא בית ה'. וזה הטעם שהזכיר הכתוב אמר לא תבנה אתהן גזית כי בהניפך עליהם שום ברזל לעשותו כן הנפת עליה חרבך המרצח ומרבה חללים והללת אותם ומפני זה לא היה במשכן ברזל כי גם יתדותיו שהיו טובות יותר מברזל עשה נחשת וכן בבית עולמים לא נעשה בו כלי ברזל מלבד הסכינים כי השחיטה אינה עבודה והכתוב לא אסר לבנות גזית רק בהניף עליהן ברזל כי פי' כאשר חרבך הנפת עליה ומפורש בזה לא תניף עליהן ברזל ואם בא לסתת אותן בכלי כסף או בשמיר שהזכיר רבותינו הרי זה מותר אע"פ שאינן שלמות וזה ישבר טעמו של ר"א גם טעם הרב בעבור זה איננו נכון. והנה שלמה הוסיף במצוה שלא נשמע כל כלי ברזל בבית בהבנותו אע"פ שהיה מותר שכך שנינו במכילתא לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדשי קדשים ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע והיה הענין הזה שהיו עוקרין האבנים מהרריהן בכלי ברזל ומסתתים אותם שם בברזל כאשר יכרתו ג"כ בברזל העצים והברושים אשר היו בבית וכן כתוב ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית וכאשר יביאו אותן אל הבית לבנות הקירות לא יתקנו אותם בברזל ולא יניפו אותו עליהן כלל כדרך הבונים. וזהו שאמר אבן שלמה מסע נבנה לא שהיא שלמה לגמרי רק שהיא שלמה שאין בה פגם כדי שתתגור בה צפורן אבל היא חלקה ונאה ופירוש מסע שהיא גדולה כאשר הסיעו אותה מן ההר לא חלקו הסלע לאבנים מרובות כמנהג הבונים רק יתקנו אותה בכאן ולא ישיבוה במקבות והגרזן כמנהג כל בנין אחר כי לא רצה שלמה שיבנה וישמע בכל הר הבית קול ברזל וכל זה להרחיק הברזל ממנו וזה כדעת רבי ירמיה במסכת סוטה. אבל לדעת רבי יהודה אבני גזית בביתו שם אותן לא בבית המקדש ועל דעתו פי' המקרא ויסיעו אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית אבני גזית כלומר שהסיעו גם אבני גזית והם לביתו וכן נראה בפשט הכתוב כי החצר עשה אבני גזית דכתיב ויבן את החצר ג' טורי גזית ולא החמיר רק בהיכל ובדביר. וכל זה ריחוק הברזל מן הקדש והברזל אשר הקדיש דוד שלא נחקר משקלו לעשות ממנו כלים לכרות העצים ולחצוב האבנים היה וטעם המעלות יראת המזבח והדורו לכבוד השם ולמצות השם טעמים רבים בכל אחת כי יש בכל אחת תועלות רבות לגוף ולנפש:

כלי יקר

פרשת יתרו

וישמע יתרו כהן מדין חתן משה וגו' בילקוט מסיק מה שמועה שמע ובא רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא. ר"א המודעי אומר מ"ת שמע ובא. ר"א אומר קי"ס שמע ובא. לכאורה יראה שיתרו שמע הכל כי לא מראש בסתר דבר ה' עמהם בהר סיני וכן היה קולו הומה ושמעו עמים ירגזון יא"כ במה נחלקו ומדנקט ובא ש"מ שאין מחלוקתם כי הכל מודים ששמע את כל אשר עשה וגו' כמו שמשמע בכל פ' זו שיתרו שמע את כל הנעשה. אך שעיקר מחלוקתם איזו שמועה גרמה לו לבא עם אשתו ובניו של משה לכך נקט לשון ובא בכולם וכולם הבינו שכל פסוק ראשון זה נמשך לפסוק ויבא יתרו וגו'. וכאילו אמר לפי ששמע איזו חידוש שהכריחו לבא ע"כ בא ויקח עמו את צפורה אשת משה וקשה להם מה שמועה שמע שגרמה לו לבא עם אשת משה ובניו. ר"י אומר מלחמת עמלק שמע כי אמר ה' שיהיה מלחמה בעמלק מדור דור ויתרו היה דר בין העמלקי שנא' ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל ישראל בעלותם ממצרים. וחשב יתרו אם לא אחזיר ואזווג את בתי למשה א"כ כשיהיה מלחמה בעמלק ילחמו גם בי ע"כ בא עם אשתו להזור ולזווג אליו אחר שלוחיה כי אמר שיעשו חסד עמו בעבור חתנו משה ובניו בי הבנים בניו ובני. ר"א המודעי אומר מ"ת שמע ובא שנא' שם אל תגשו אל אשה וחשב יתרו לדרוש אותו ק"ו אשר דרש משה ומה ישראל שלפי שעה קבלו את התורה פרשו מן האשה כ"ש משה שהשכינה מדברת עמו כל שעה שיהיה פרוש מאשתו מכל וכל ולא ישלח עוד אחריה ע"כ בא יתרו והביא למשה את אשתו כדי שתדור אצלו כתפארת אדם לשבת בית כדת משה וישראל׃ ר"א אומר קי"ס שמע ובא כי הוא סובר שמשה שלחה בגט פטורין כדמסיק בילקוט בפ' זו ורז"ל אמרו קשה לזווגם כקי"ס וזה בזיווג שני וכפי הנראה שזיווג שני זה היינו המחזיר גרושתו לפי שפירוד וזיווג זה דומה לפירוד וזיווג של מי הים כי מתחלה היו המים מחוברים חיבור טבעי וכאשר עבר עליהם רוח קנאת ה' ליתן ריוח בין הדבקים מאז קשה לחברם ואעפ"כ ראה כי כאשר רצה ה' בחבורם שנית עלה זיווגם יפה כך חשב יתרו שכמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם והנה ראה יתרו שאחר שלוחיה שפטרה משה בגט נתבטל הזיווג והיבור הטבעי כי מאיש לוקחה זאת וחשב שמעתה א"א שיתחברו יחד לדור באהבה ורעים כבראשונה וכאשר שמע ענין קריעת י"ס שאחר פירודם שבו לאיתנם כאילו לא נפרדו מעולם אז ראה שיש תקוה אל הזיווג השני שזיווגו יעלה יפה כמו שקריעת י"ס אפשרי כך אפשרי לזווגם ע"כ לקח את צפורה בתו ובא כו' וזה פירוש יקר:

את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו. יש בענין זה כמה ספקות כי בסמוך נאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים מה הוצרך לספר לו הלא כבר שמע יתרו את כל אשר עשה אלהים והכל בכלל. ע"ק למה נקט כאן למשה ולישראל ובסמוך אמר לפרעה ולמצרים. וכאן הזכיר שם אלהים ובסמוך שם המיוחד וכן בפסוק ראשון כשמזכיר משה וישראל מזכיר שם אלהים ואח"כ נאמר כי הוציא ה' את ישראל הרי שכשמזכיר את ישראל לבד הוא מזכיר שם המיוחד פעם אחד כאן ופעם שני בסמוך ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל גם קשה למה לא הזכיר שם גם את משה ואולי טעמו שנעשה בשרו חדודין על מה שנעשה לישראל אבל לא בעבור משה כי חתנו הוא. ועוד מ"ש ויספר משה לחותנו וגו' עתה ידעתי כי גדול ה' במה ידע זה עתה ולמה לא ידע זה מיד כששמע את כל אשר עשה ה' למשה ולישראל. ועוד מאחר שנאמר וישמע יתרו את כל אשר עשה אלהים למשה ודאי גם יצ"מ בכלל היתה ולמה יצאת וחזר ואמר כי הוציא ה' וגו'. להתיר שני ספקות האלו נקדים שתי הקדמות. האחת היא שהצדיקים מהפכים מדת הדין לרחמים והרשעים בהפך זה. השניה היא שבזמן ההוא היו בעולם רבים מעמי הארץ שהיו טועים בטעות של מאנ"י שטען שיש שני אלהות אחד מושל על הטובות ואחד על הרעות והנה לדעתם הנבערה שניהם חלשים כי המושל על הרעות חכם הוא להרע ולהיטיב אין אתו ופשיטא שאין ראוי ליכנס תחת כנפיו לקבלו לאלוה כי מי פתי יסור הנה. והמושל על הטובות אין בכחו להרע אפי' לשונאיהם של המאמינים בו וא"כ שוא עבוד אותו כן מקרה אחד לכל לעובדו ולאשר לא עבדו ועל כן אין ראוי לקבלו לאלוה ולקבל שניהם גם כן קשה כי יכחישו זה את זה כי זה יקלל וזה יברך. ועל כן כששמע יתרו מתחלה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עדיין לא שמע כי אם מן הטובות כי למשה ולישראל הטיב בכל מיני טובה. אע"פ ששמע קי"ס ומלחמת עמלק מ"מ לא שמע כי אם מה שנקרע הים לישראל והלכו ביבשה אבל לא שמע עדיין טביעת פרעה וחילו וכן מלחמת עמלק שמע שבא להרע לישראל ונצלו ממנו וע"כ הוצרך לפרש ולומר כי הוציא ה' וגו' לומר שלא שמע כ"א מן הטובות דהיינו היציאה ממצרים וחשב יתרו שמא אלוה זה אינו מושל כ"א על הטובות ועדיין לא היה מרוצה לקבלו לאלוה כי חשב שמא יש אלהים גדול ממנו המושל על הטובות ועל הרעות כאחד ולא בא כ"א להטיב בחו לבעלה. אמנם אח"כ כשספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים דהיינו כל הרעות והמכות אשר פעל ה' במצרים ובים סוף אז ראה ויספרה לאמר הנה זה האלהים מושל על הטובות ועל הרעות כאחד ועתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וראוי לקבלו לאלוה ולכנס בצל כנפיו. ושמא תאמר דלמא על כל פנים שני אלהות יש שהמושל על הטובות היטיב לישראל והמושל על הרעות הרע לפרעה ולמצרים. ע"ז אמר כי בדבר אשר זדו עליהם שהרי אנו רואין שנדונו מדה כנ"מ בכל מכה ומכה וזה ודאי לפי שזה המכה בפרעה ובמצרים חפץ בטובתן של ישראל ולפי שהרע להם פרעה ועשה כנגד רצון האל על כן נידון מדה כנגד מדה וזה מופת חותך שזה אלהים אשר הרע לפרעה הוא אשר חפץ בטובתן של ישראל וא"כ ודאי מאל אחד יצאו שני הפכים אלו והוא גדול מכל אלהים והמופת על זה כי בדבר אשר זדו עליהם. כי אילו היה מושל על הרעות לבד א"כ כל עושה הרעות יקרא שוה רצונו ולמה הביא אותן רעות כנגד הרעות שעשו לישראל אלא ודאי שזה האל חפץ במובחן של ישראל ולהטיב לטובים. ולכך נאמר ויחד יתרו על כל הטובות כי אע"פ ששמע כבר מן הטובות מ"מ לא היה שמח בהם כי שמא באו מן אותו אלהות אשר בידו להטיב ולא להרע וא"כ גם לשונאיו ייטב בהכרח ומה יתרון לבעלי אמונתו. אבל כאשר שמע גם מן הרעות וראה למפרע שהטובות באו תרצונו ית' על כן היה שמח בהם. והזכיר אצל הטובות שעשה למשה ולישראל שם אלהים כי זכותו של משה בצירוף זכות ישראל גרם להפך מדת הדין לרחמים שבכח שם אלהים עשה להם כל הטובות כמ"ש ויסע מלאך האלהים וגו' כי שלוחו של שם אלהים הלך להציל את ישראל אבל כשמזכיר את ישראל לבד הזכיר שם ה' ז"ש כי הוציא ה' את ישראל כי זכותם של ישראל בלא זכות של משה לא היה מספיק להפך דין לרחמים והוציאם ממצרים היתה לישראל לבד שהרי משה לא היה בכלל שעבוד מצרים. ומטעם זה נאמר גם בסמוך ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל אשר הצילו מיד מצרים כי להצלה זו היו ישראל צריכין ולא משה לכך הזכיר שם ה' לבד. אבל הרשעים מהפכים מדת רחמים לדין על כן נאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים כי השם המיוחד המורה על הרחמים עשה להם כל הרעות שנא' ויסקף ה' את מחנה מצרים בעמוד אש וענן ופירוש זה דבר יקר. ואוסיף עוד שנית ידי לבאר שינוי בשמות הקדושים על זה האופן והוא שלכך הזכיר אצל הטובות שם אלהים ואצל הרעות שם ה' להוציא מלב הטועים האומרים מאחר ששמות חלוקים הם אחד מורה על רחמים ואחד מורה על מדת הדין שמא ח"ו שתי רשויות יש ע"כ הזכיר אצל הטובות שם אלהים ואצל הרעות שם של רחמים להורות שכולם יצאו מן אל אחד והשינוי בא מצד המקבלים דוגמת אחז"ל שמזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כדרך שפירשנו למעלה בפ' בראשית על פסוק ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד וכמו שפירשנו בחבורנו עוללות אפרים מאמר י"ח על אחז"ל כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אטו האידנא לאו אחד הוא א"ר יוחנן לא כעה"ז העה"ב בעה"ז על בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות הוא אומר ברוך דיין האמת אבל לעה"ב כולם יאמרו ברוך הטוב והמטיב. רצה בזה כי מצד שנראין בעה"ז פעולות הפכיות להרע ולהטיב ע"כ מצאו הטועים מקום לטעות בו ולומר ב' רשויות יש ולדעתם הנפסדת אין ה' אחד כביכול גם שמו אינו אחד כי ההתחלפות השמות לקחו להם לראיה אבל לעה"ב לא יהיו רק טובות הנה אז לא יצאו לאפיקורסות ויכירו וידעו כי ה' אחד ושמו אחד ולא יצאו עוד לאפיקורסות ולא יראו פעולות הפכיות וענין זה ברור ונכון:

ויקח יתרו חתן משה את צפורה אשת משה. ודאי לא בחנם פירש הכתוב שם אשתו ושמות בניו וזה כי אמר לו יתרו לא בגין אשתך צפורה כי כצפור נודד מקנו כן איש נודד ממקומו ובא להזכירו צער אשה כל זמן היותה נודדת מביתה. ואם לא בגינה כי אולי אין האדם מרגיש כל כך בצער אשתו לא בגין בנך גרשם על שם כי גר הייתי בארץ נכריה ובא להזכיר צער בנים שאינן מסובין על שולחן אביהם כי גרים המה ואמר לו אתה ידעת את נפש הגר כי גר היית גם אתה ואם לא בגינו לא בגין בנך אליעזר שנקרא על שם כי אלהי אבי בעזרי ושתו כשם רבו ודומה כאילו אתה מקבל פני השכינה כי שמו בקרבו ע"כ הזכיר שמותם כי שלח אליו יתרו שיעשה בגין אשתו שהיתה כצפור נודדת מקנה ובעבור זה שסבלה ראוי לכבדה ולצאת כנגדה וכן בעבור בנו שהיה גר בארץ נכריה וכן בעבור שם אליעזר כי בזה דומה כאלו יצא לקראת האלהים. ומ"ש ושם האחד אליעזר ואחז"ל שאמר הקב"ה עתיד ידרוש אליעזר פרה בת שתים עגלה בת שנתה יתבאר בע"ה בפרשת חקת:

ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים. תמהו כל המפרשים על שבכל הקרבנות לא נזכר לא אל ולא אלהים כ"א השם המיוחד וכאן הזכיר לאלהים. ואומר אני לייסב זה על דרך שכתבנו למעלה שכל הטובות אשר עשה ה' למשה ולישראל היו בשם אלהים כי הצדיקים מהפכים דין לרחמים וכל הרעות אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים היו בשם המיוחד כי הרשעים מהפכים רחמים לדין ע"כ זכה יתרו לאלהים על כל הטובה והיה שמח וטוב לב ונתן הודיה לשמו ית' על כל הטובות אשר הטיב עמהם אבל לא שמח על מפלתן של מצרים שנעשו בשם המיוחד ע"כ לא זכה לשם המיוחד כי בזה הראה מחשבתו שהיה מצר על אבדן של מצרים ולכך נקט דוקא לשון ויחד שיש במשמעותו לשון שמחה ולשון הידודין כי על הטובות של ישראל שמח ועל אבדן של מצרים נעשה בשרו חדודין:

ויעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב. מכאן שאין דנין בלילה ורז"ל אמרו שכל דיין שדן דין אמת לאמתו אפי' שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנא' ויהי ערב ויהי בוקר. והדבר צריך ביאור כי כפי הנראה שמראה הערב והבוקר שמזכר בב' מקומות אלו אינן דומין זה לזה כי כאן מתחיל מן הבוקר ומסיים בערב ובמעשה בראשית מתחיל מן הערב ומסיים בבוקר. ותשכיל ותדע כי זה העולם בכלל אינו מתקיים כ"א בזמן שיש דין למטה או למעלה כי רצה הקב"ה לברא את העולם במה"ד ואע"פ ששיתף לו גם מדה"ר מ"מ גם מדה"ד במקומה עומדת כי מלך במשפט יעמיד ארץ ובמדרש א"ר אלעזר במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין כיצד יש דין למטה אין דין למעלה אין דין למטה יש דין למעלה ועל סדר זה העולם נכון שאין שעה פנויה בלא דין כי ידוע שמה"ד שלמעלה שולטת בלילה דוקא אע"פ שהקב"ה פוסק הדין ביום היינו כשאין דין למטה ביום אז הקב"ה דן גם ביום בין ההמונים על החמס שביניהם אבל אם יש דין למטה ביום מ"מ יש גם דין למעלה בלילה בין שרי מעלה. וא"כ זמן דין שלמעלה מערב עד בקר וזמן דין שלמטה מבקר עד ערב ומטעם זה הדיין שותף להקב"ה במעשה בראשית והלק כחלק יעמידו יסודות של כל העולמות העומדים על הדין כי מלכו של עולם במשפט יעמיד ארץ ושמים מן הערב עד הבקר ורבנן במשפט יעמידו ארץ מן הבקר עד הערב ודברים אלו עתיקים ונכונים והוא דבר יקר:

מן הבוקר עד הערב. פירש"י וכי אפשר לומר כן אלא לומר לך כו' אפי' שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו עסק בתורה כל היום וא"כ מהו זה שאמר יתרו וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב הרי באמת לא היה דן מבקר עד ערב אלא שמעלה עליו הכתוב כאלו היה דן כו' וכאלו נעשה שותף במעשה הבקר והערב הידועים בהוראת ה"א הידיעה רמז למעשה בראשית. ועוד קשה שהפסוק אומר ויעמוד העם על משה. ויתרו אמר וכל העם נצב עליך למה הזכיר נצב במקום עמידה. וכאן הקדים לשון עמידה אל העם ויתרו הקדים העם אל לשון נצב. ונ"ל שלשון עמידה שייך בעומדים לפני הדיינים קודם גמר דין כמ"ש ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ולשון נצב שייך אחר ג"ד שדרכם לעשות מריבה עם הדיין כמ"ש טרחכם ומשאכם וריבכם כי לשון נצים ונצבים מורה על דברי ריבות דתן ואבירם יוכיחו וכמ"ש נצב ה' לריב ועומד לדין עמים ובכ"מ שהזכיר את ישראל בלשון העם הוא שם כינוי לרשעים כמו שפירש"י בפסוק ויהי העם כמתאוננים אין העם אלא רשעים כו' וכן כאן אחז"ל שבזמן שבעלי דינין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים לכך נאמר כאן על תחלת הדין ויעמוד העם כי יכול להיות שאינן רשעים אך שהעמידה לדין גרמה להם שיהיו דומין כרשעים לכך הקדים לשון עמידה להעם. אבל יתרו מדבר באותן דברי ריבות שעשו עם משה אחר גמר דין שאם היו מקבלים עליהם היו כצדיקים ולפי שקראו תגר על הדיין ע"כ קראם רשעים גם אחר גמר דין לכך נאמר וכל העם נצב עליך כי מצד היותם רשעים ע"כ נצבו לריב כי כל איש טוב מקבל עליו הדין ואינו עושה מריבה עם הדיין ע"כ הקדים העם לנצב. ולהנהגה זו לא שאל יתרו אל משה על אריכות זמן הדין כל היום שהרי באמת לא היה דן כל היום כ"א זמן דיינים דהיינו ו' שעות. אך שאלו על מה שראה שאחר גמר דין נצבו לריב עמו מן הבקר עד הערב כל היום קראו תגר עליו וחשב יתרו אולי במה עשה להם איזה דבר אשר בעבורו הם מריבים עמו וכמ"ש וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם ראה והתבונן כה וכה בכל שאר הדברים אם יוכל למצוא איזו דבר אשר הוא עושה לעם שלא כהוגן ויחפש ולא מצא ולפיכך שאלו ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם כי רצה לידע אם הוא עושה לעם איזה דבר זולת המשפט ואחר שלא עניו משה הבין מזה שודאי אינו עושה להם מאומה ואז חשב יתרו ודאי עבור המשפט הם מריבים עמו וכל היוצא חייב בדינו נצב לריב עמו ע"כ שאלו מדוע אתה יושב לבדך כי אלו היו עמך דיינים רבים אז לא היה המתחייב יודע מי מחייבו ועל מי יצעק ומאחר שאתה יושב לבדך בסבה זו כל העם דהיינו הפחותים נצבים עליך לריב מבקר עד ערב. ויאמר משה לחותנו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים כי

הרוצה

הרוצה לידע מאיזו טעם דנוני אף אם יהיו ק' דיינים יושבים אצלי בדין לעולם לא יצא כ"א אלי לדרוש אלהים ר"ל משפטי ה' ואין לי מקום להפטר מצעקתם. וא"ת א"כ היה לך לחטוף מן הדין לגמרי ולמנות אחרים ותטל תלונתם מעליך. ע"ז אמר כי יהיה להם דבר בא אלי באו אלי לא נאמר. אלא שקאי על אותו דבר כי הדבר בא אלי בנבואה והכל מיד ה' עלי הטיל וכל דבר נעלם שאין עדים בדבר בא אלי עד שיש בי כח לשפוט בין איש ובין רעהו ר"ל בדברים שביניהם שאין עדים דדאר ע"כ אין נכון לי להשמט מן הדינין ואולי שע"ז אומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו דהיינו במקום שאין עדים בדבר תקריבון אלי ושמעתיו מפי הגבורה. ואמר לו יתרו אעפ"כ לא טוב הדבר אשר אתה עושה ולא אמר כאן לעם כמ"ש למעלה לפי שאמר לו שלא טוב אתה עושה גם לך גם לעם כי נבול תבול גם אתה גם העם כי כבד ממך הדבר וצריך אתה להקל תלונתם מעליך. ד"א כי יהיה להם דבר בא אלי אחד מהם כי התובע בא אלי לבדו כדי לסדר טענותיו בפני ואני איני שומע לדבריו אלא ושפטתי בין איש ובין רעהו כשיהיו שניהם לפני דווקא:

ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו'. לפי שאמרו רז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו כ"א על גבור חכם עשיר ועניו וכולם במשה ע"כ הזכיר כאן כל ד' תוארים אלו כי הדיין צריך לכולם לכך נאמר ואתה תחזה ברוח הקודש שעליך כי ממנו יוקח להאציל על הזקנים יושבי על מדין וצריכין המה שידמו אליך בכל התארים שבך כי המאציל והמואצל צריך שיהיה דמיון ויחס אחד ביניהם וכל המעלות שבך צריכין להיות גם בדיינים. אנשי חיל המה גבורי כח אשר ככחם אז כן עתה לשבר זרועות רמות האומרים ידנו רמה כי כל דיין אם כח מסתמא הוא עובר בלא תגור ממנו. יראי אלהים המה הענוים כי ענוה מביאה לידי יראה שנאמר עקב ענוה יראת ה' לכך נאמר ידרך ענוים במשפט כי ע"י הענוה יבא לידי יראה וכל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח. אנשי אמת המה החכמים היודעים להבחין בין אמת לשקר כדי לדון דין אמת לאמתו כי מי פתי יסור להבחין בין אמת לשקר בלי ספק לא ידע ולא יבין בחשכה יתהלך. שונאי בצע אלו העשירים אשר יש להם כל ובצע לא לקחו וכל דיין עני יש לחוש פן יקח שוחד להטות דין. ועל ד' כתות אלו אמר המשורר מזמור אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כי הקב"ה נצב להיות שופט את ישראל על העול הנעשה בקרבם ז"ש בקרב אלהים דהיינו הדיינים אותם ישפוט לדבר עמהם משפטים ואמר עד מתי תשפטו עול ופני רשעים תשאו סלה כנגד העדר היראה כי בזמן שאין הדיין ירא אלהים וגם רוח אז הוא נושא פני הרשע ביותר שאת כדי שיכבדו וינשאו גם הרשע מצד רום לבבו של הדיין המבקש התנשאות. שפטו דל ואביון עני ורש הצדיקו הורה שלא היו עשירים והיו לוקחין שוחד ע"כ לעולם לא יצא שום דל ואביון צדיק בריבו כי לא היה לו ליתן לדיין לשחדו. אחר כך אמר פלטו דל ואביון מיד רשעים הצילו כי היו ממנים דיינים חלשים אשר אין בידם למלט ולהציל עני מיד חזק ממנו. אחר כך אמר לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו כי היו ממנים דיין דלא גמיר ולא סביר נעדרי החכמה ע"כ לא ידעו בין ימין לשמאל ולא יבינו בין אמת לשקר ע"כ ימוטו כל מוסדי ארץ כי על הדינין העולם עומד ונתקלקל היסוד נופל גם הבנין שעליו. אני אמרתי אלהים אתם כי הדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה להיות כאלהים. אכן כאדם תמותון כי גם הוא גרם קלקול העולם כמותם. קומה אלהים שפטה הארץ כי בזמן שאין דין למטה יש דין למעלה כי המשפט לאלהים הוא וכל מה שהדיין מוציא מיד זה שלא כדין הקב"ה מחזירו ומנחילו משלו ז"ש כי אתה תנחל בכל הגוים עליך מוטל להנחילם ע"כ המשפט לאלהים הוא:

אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים. ודאי משה לא יעשה דבר זה עד אחר שיצוה לו ה' וצריך הוא להמלך בגבורה תחלה ואם כן היה לו להפך הסדר ולומר וצוך אלהים קודם אם את הדבר הזה תעשה. ונראה שקאי על מ"ש והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות וגו' ואחר כך ואתה תחזה מכל העם וגו' כי צריך אתה ללמדם תחלה משפטי ה' כי לאו כל כמיניה למנות דיין דלא גמיר ולא סביר וע"ז אמר אם את הדבר הזה תעשה ללמדם תחלה חקי אלהים ותורותיו אז וצוך אלהים יכול להיות שיסכים הקב"ה על ידך אבל קודם זה ודאי לא יסכים. ומ"ש וכל העם על מקומו יבא בשלום נראה שחסר כאן תיבת איש כי הל"ל איש על מקומו וגו' ופירושו שכל איש פרטי ישב בשלום תחת גפנו ותאנתו כשיש דין למטה ושלום על ישראל. ומדלא קאמר איש ש"מ שמדבר במקום כללי המיוחד לכל העם בכלל כאחד ואין זה כ"א א"י כמ"ש צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ פירש"י כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם לכך לא נאמר כאן ישב בשלום אלא יבא בשלום לומר שבזכות מנוי דיינים כשרים יבא כל העם הזה על מקומו המיוחד לכל העם והוא אדמת ישראל לשם יבא כל העם בשלום שמה שהרי עדיין לא באו שמה והורה שהחמס מקלקל הארץ ודור המבול יוכיח גלו בעבור העדר המשפט שנאמר יתום לא ישפטו וגו' ולעתיד ציון במשפט תפדה. ואמר על משה ויכלת עמוד כאן וגם כל העם על מקומו יבא בשלום הוציא את משה מן הכלל כי כבר נגזר עליו בפסוק עתה תראה את אשר אעשה לפרעה וגו' שמשה לא יבא שמה על כל פנים:

ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר. ויחן שם ישראל נגד ההר. ראה כמה כפלים נכתבו כאן ומה היה המקרא חסר אם היה אומר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני נגד ההר ולמה אמר תחלה ויחנו ואחר כך ויחן. תחלה אמר מדבר סיני ואחר כך אמר סתם במדבר ומתחלה קרא להר בשם סיני ואחר כך קראו סתם הר. ונראה שכל זה ראיה שלא היו ישראל ראוין לקבלת התורה עד אשר יהיה שלום ביניהם בעלי אסופות נתנו מרועה אחד והתורה כל נתיבותיה שלום כי מתוך פירוד הלבבות זה אוסר וזה מתיר ונמצא התורה כשתי תורות. וז"ש בחדש השלישי וגומר ביום הזה באו מדבר סיני הורה שחודש זה שמזלו תאומים המורה על הדיבוק והאהבה שיחדו יהיו תמים כתאומים זה לזה ואז יהי' שלום רב לאוהבי התורה ויש בזה רמז ג"כ לב' הלוחות שהיו כתאומים יחדו חמשה מול חמשה. ואחר כך אמר ויסעו מרפידים היינו מן המקום אשר היו שם בריב ומחלוקת כי המקום ההוא נקרא מסה ומריבה ורפידים אותיות פרידים כמו כשב כבש על שם הפירוד שהיה ביניהם ורז"ל דרשוהו מלשון רף ידים כי זה תלוי בזה כי ע"י הפירוד שהיה ביניהם רפו ידיהם מן התורה ועכשיו נסעו מרפידים מן המקום ההוא ר"ל הסיעו עצמם מן הפירוד ויבואו מדבר סיני כי מקום זה גרם להם שהיו באגודה אחת כי בקשת הכבוד והשררה סבה לכל ריב ולכל נגע וע"י שראו שהר סיני הנמוך שבהרים הוא ההר חמד אלהים לשבתו אז ראו שהקב"ה בוחר בענוים ועי"ז בחרו במדת ההכנעה וזהו סבת השלום לכך הוא מזכירם בלשון רבים ויבואו מדבר סיני ויחנו במדבר להורות שמצד המדבר עדיין היו חלוקים בדעתם ולא היו בלב אחד כאיש אחד עדיין אך בבואם נגד ההר והוגד להם כי על הר זה ירד ה' אז ויחן ישראל היו בלב אחד כאיש אחד. אבל מתחלה שקודם שבאו להר זה בין בבואם אל תוך המדבר בין בחנייתם במדבר עדיין לא סרו ממחלוקתם עד שבאו נגד ההר כאמור לפי ששמו מורה על ההפך דהיינו שנאה כארז"ל סיני שמשם ירדה כו' לכך אמר ויחן שם ישראל נגד ההר כי מהותו גרם השלום ולא שמו:

ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי. הזכיר כאן ג' מדרגות זו למעלה מזו. מתחלה אמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וזהו כאשר ישא האומן את היונק ואז הקב"ה במדרגת האב וישראל במדרגת הבן. ואחר כך אמר ואביא אתכם אלי משמע שתהיו שוים לי ונהיה כשני אחים שוים במדרגתם. ואח"כ אמר ואתם תהיו לי ממלכת כביכול מלכים לי כמ"ש צדיק מושל ביראת אלהים. וזה מבואר על דרך מדרש חזית הביאו הרמב"ן פ' חיי שרה וז"ל שאל רשב"י את ר"א בר"י אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו א"ל מלה"ד לאדם שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר ומתחלה קראה בתי. לא זז מחבבה עד שקראה אחותי. לא זז מחבבה עד שקראה אמי. כך הקב"ה שחבב את ישראל וקראם אותם בתי שנאמר שמעי בת וראי. לא זז מחבבן עד שקראם אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי. לא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב. וכפי הנראה שמדרש זה לא אמר סדר המדרגות כי מתחלה בת ואחר כך הוסיף לחבבה וקראה אחותי והוספה זו גרעון היא כי בלי ספק שיותר האדם מחבב את בתו מאחותו. ובלי ספק שמדרש זה מדבר במדרגות הממשלה שיש לזה על זה כי האב מושל על הבת וכן האם אבל אח ואחות שוין המה. כך מתחלה קרא הקב"ה לישראל בת מצד אהבתו לישראל ואף לו ית' המלוכה למשול על ישראל כממשלת האב על בתו וזה היה בימי אברהם כי פסוק שמעי בת וראי נדרש על אברהם וזו היא המדרגה האמורה כאן ראשונה ואשא אתכם על כנפי נשרים ונשיאה זו היא כאשר ישא האומן את היונק. ואחר כך העלה אותם הקב"ה למדרגה גדולה מזו לקרא אותם אחותי לומר שהם שוים אליו יתברך והשוה הקב"ה כבודו ומוראו ית' לכבודם וכארז"ל שהצדיקים דומים כאילו נעשו שותפים למקום ברוך הוא. וזה היה בימי יצחק שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת ואהיה עמך היינו בשוה לך כי נתוסף לו זכותו על זכות אברהם אביו ע"כ לא נאמר לשון ואהיה עמך לאברהם כמו ליצחק וזו היא המדרגה השניה האמורה כאן ואביא אתכם אלי כי זה דומה למאמר ואהיה עמך. ואחר כך כשבא יעקב חבל נחלתו חוט המשולש העלה אותו ה' למדרגה גדולה מזו לקרא אותו אם כמו שהאם מושלת על הבת כך צדיק מושל ביראת ה' כמו שדרז"ל מסכת מ"ק פ"ג וז"ש ביעקב כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל אע"פ שגם ליעקב נאמר ואהיה עמך מ"מ אח"כ הועלה למדרגה שלישית כששר אל אל ויוכל וז"ש הקב"ה קראו ליעקב אל ר"ל מושל עליו כביכול וזה שנא' כאן ואתם תהיו לי ממלכת מלכים לי כביכול כי אני גוזר גזירה והצדיק מבטלה וזכו למעלה זו מצד היותם בני ישראל כמו שמתחיל הענין כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל וגו'. ונוכל לפרש פסוק ואתם תהיו לי ממלכת כהנים מלכים על הכהנים כי על ידי קבלת התורה יש ללומדים יתרון על הכהנים כי אפי' ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ. וי"א אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים היינו המכות כי בזמן שבאו המכות מן הארץ דם כנים וכיוצא בהם אז ואשא אתכם על כנפי נשרים שלא תנזקו בהם כאילו הגבהתי אתכם מן הארץ. ואחר כשבאו המכות מן השמים אש וברד אז ואביא אתכם אלי להגביה אתכם למעלה מן המערכה. וי"א שהגביה אותם למעלה מן המלאכים שנקראו בעלי כנפים ועל זה אמר ואשא אתכם על כנפי נשרים ר"ל נשאתי אתכם במעלה שהיא למעלה מן כנפי נשרים:

ויגד משה את דברי העם אל ה'. פסוק זה כולו מיותר כי כבר נאמר וישב משה את דברי העם אל ה'. ורש"י פי' שהגיד להקב"ה איך אמרו ישראל רצוננו לראות מלכנו ודבר זה אינו מפורש במקרא ואולי קשה לרש"י שתיבות אל ה' נראין מיותרים כי היה לו לומר ויגד משה את דברי העם אליו שהרי עם ה' הוא מדבר אלא לפי שזה תשובה על מה שאמר לו הקב"ה בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם והם אמרו נשמע אל ה' ולא אל משה ז"ש ויגד משה את דברי העם ומה הם דבריהם ע"ז אמר אל ה' כי אמרו אל ה' נשמע ולא אליך. ועדיין לא פירש במקרא היכן שמע משה מהם שאמרו זה. וע"ק למה נאמר למעלה וישב משה וכאן נאמר ויגד משה. אלא כך פירושו לפי שנאמר ויבא משה ויקרא לזקני העם וגו' ויענו כל העם כל אשר דבר ה' נעשה והלא עדיין לא אמרו להם הזקנים כלום ואיך ענו תיכף אלא ודאי שמיד כאשר ראו שמשה דבר דבריו אל הזקנים אז מיד הבינו שכל

הדברים

הדברים יהיו דרך סרסרות שהקב"ה ידבר למשה ומשה לזקנים וזקנים לישראל מיד קפצו ישראל לענות למשה והורו בזה שאין להם חפץ בסרסרות של הזקנים ובאמרם כל אשר דבר ה' נעשה הורו שאין חפצים גם בסרסרות של משה ואמרו שנעשה כל אשר דבר ה' אלהינו ולא מה שתדבר אתה אלינו וטעמם ונימוקם עמם כי רצונם לראות מלכם כי היה להם לומר סתם כן נעשה אלא שאמרו כל אשר דבר ה' למעט דברי משה גם רמזו באמרם כל אשר דבר ה' נעשה והקב"ה דבר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ש"מ שרצה ה' שהמה ישמעו קול ה' מדבר עמהם ולא על ידי סרסרות. ואמר לו הקב"ה אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל אתה בעצמך לא ע"י שום סרסרות ומשה הלך והגיד אל הזקנים תחלה והיה חרה לישראל הישב על שידבר עמהם ה' על ידי ב' סרסורים על כן אמרו כל אשר דבר ה' נעשה לשמוע בקול ה' ממש. לפיכך בפעם ראשון לא השיב משה אל ה' כי אם הדבר אשר עיקר השליחות תלוי בו והוא מ"ש נעשה כל דבר ה' ושייך בזה לשון וישב. ועדיין לא אמר משה אל ה' כלום ממה שהבין מהם שרצונם לראות מלכם כי חשב משה ודאי אלהים הבין דרכם ומחשבתם ויעשה כרצונם. וכשחזר ואמר לו הקב"ה הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם אז הבין שעדיין הקב"ה רוצה לדבר עמהם ע"י סרסרות. אז ויגד משה את דברי העם אל ה' הגיד לו משה שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ושייך בזה לשון הגדה ולא לשון תשובה כי דבר זה אינו תשובה על עיקר השליחות אלא הגדת דברים בעלמא את כל אשר קרהו עמהם. ואמר לו הקב"ה א"כ אפוא זאת עשה לך אל העם וקדשתם היום ומחר כי לראיית פני מלכם הם צריכין להיות קדושים כי קדוש אני וביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם ואז יראו פני מלכם ובאמת שהתחיל לדבר עמהם בעצמו שהרי ב' דברות הראשונות מפי הגבורה שמעו עד שהיו יראים מן האש והקולות אז חזרו משאלותם ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה ומ"ש הנה אנכי בא אליך בעב הענן לפי שלעולם אין האדם יכול להשתמש בב' חושים בשוה כאחד לראות ולשמוע כאחד ע"כ אמר הקב"ה אם אראה להם בגלוי יתנו לבם ודעתם על הראיה לראות מלכם ולא יתנו לבם על השמיעה לפיכך אבא בעב הענן עד שלא יכלו לראות כדי לחזק חוש השמע זה שאמר בעבור ישמע העם:

ויהי קולות וברקים. מקלא מפרשי התורה רצו ליתן טעם על מה זה היו קולות אלו וקול שופר וכל אחד עושה רמזים על דרך הדרש כפי שכלו והקרוב אלי להוסיף דמיון בזה מאחר שאנו רואין שהקולות וברקים הם הפכים אל קול השופר כי קולות של רעם היוצאים מתוך הענן הוא קלא דפסק מהרה והברק יצא הנו כרגע נראה וכרגע ספו תמו. אבל קול השופר היה הולך וחזק. ע"כ קרוב לומר שרמז זה הוא לבני כתות המקבלים התורה זקני ת"ח וזקני עם הארץ כי אלו מוסיפין חכמה ואלו מטפשין והולכים. כך שופר זה שהיה מן אילו של יצחק ומתיחס אחר הצדיק קולו הולך וחזק כי זקני ת"ח מוסיפין חכמה תמיד. אבל הענן הגס והעב המתיחס אחר זקני עם הארץ בעלי חומר הנה קולם וניצוץ אורם אינו כי אם לפי שעה. ומלת שופר דרשו מלשון שפרו מעשיכם וזה מסכים לדברינו ורמז ג"כ לזכותו של יצחק שהולך וחזק נשמע קולו בכל דור ודור הולך וחזק. ורמז עוד למ"ש בפרקי ר"א אילו של יצחק לא היה בו דבר לבטלה קרנו של שמאל הוא שתקע בו בהר סיני קרנו של ימין יתקע בו לעתיד שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. וטעם לגדלו כי בעה"ז אין התורה נשמע בארצנו כי אם ביעודי שכר העולם הזה בעושר וכבוד שבשמאלה ובשכר הרוחני לא רצתה התורה לפרש לנעדרי ההשגה כי בעוד היות האדם מסובך בחומר אין בו כח להבין מהות השכר הרוחני אבל לעתיד מלאה הארץ דעה ואז ישמע ה' נגאולי ה' השכר הרוחני ואורך ימים בימינה בעולם שכולו ארוך וזהו קול נוסף וחזק על קולו של מתן תורה ע"כ נאמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד:

ויוצא משה את העם לקראת האלהים. משמע דשכינה קדמה ואזלה לקראתם וכן פירש"י מסכים למה שמסיק בילקוט בירמיה בפסוק מי זה ערב לגשת אמר רב הונא זו מעלה יתירה בישראל מבגרים דאילו בישראל כתיב ואנכי אהיה להם לאלהים והה"כ המה יהיו לי לעם ואלו בגרים כתיב מי זה ערב לבו לגשת אלי והיו לי לעם והה"כ המה יהיו לי לעם. ורש"י פי' כחתן היוצא לקראת כלה כו' כי מי מחזיר אחר מי בעל האבידה מחזר אחר אבידתו כך הקב"ה מחזר אחר ישראל אשר היו כצאן אובדות בגוים וכמ"ש כענבים במדבר מצאתי ישראל וגו':

ויתיצבו בתחתית ההר. מכאן למדו רז"ל שכפה עליהם ההר כגיגית לומר שאם לא תקבלו התורה שמה תהא קבורתכם ורבא אמר מכאן מודעה רבה לאורייתא שיכולין ישראל לומר אנוסים היינו. אין הפירוש שרצה ה' לאנסם כדי שיהיה להם פתחון פה דא"כ כשחזר על כל האומות ולא רצו לקבל התורה למה לא הכריחם ועוד הרי כבר קבלו ישראל מרצון טוב ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ועוד בימי יחזקאל כשרצו לפרוק מעליהם עול מלכות שמים ואמרו נהיה ככל הגוים והשיב להם ה' כי בחמה שפוכה אמלוך עליכם ואלו היו אנוסים בקבלת התורה איך היה יכול להכריחם. אלא ודאי שלעובתם כפה עליהם ההר לומר ראו שכל זמן שאין אתם מקבלים התורה הרי אתם חשובים כמתים גם בחייכם. ובמותכם אין לכם שום השארות אלא שמה תהא קבורתכם ומתים בל יחיו רפאים בל יקומו וע"י התורה יהיה חייכם בזה ובבא. ורבא אמר אע"פ שלא רצה לאנסם על קבלת התורה מ"מ נמשך נזק מזה על הדורות הבאים שיטעו לומר אנוסים היינו וזה טענתם בימי יחזקאל ובימי אחשורוש קבלו מה שכבר קיימו ר"ל קבלו עליהם שלא לטעון עוד טענת אונס כי טענה בטעות היא. וי"ל עוד שמה תהא קבורתכם שלא תזכו לכנס לארץ ישראל כי הובטחו על נחלת גוים בתנאי אם ישמרו חקיו ונקט דוקא הקבורה לפי שמתי א"י חיין תחלה ואמר להם אם לא תקבלו התורה אז ודאי אין לכם בתחיית המתים חלק לעה"ב ואז אין חילוק בין קבורת א"י לח"ל על כן במדבר תמותו ושם תקברו כי למכ"מ ישאו גם עצמותיכם להקבר שם אם אין לכם חלק לעה"ב:

וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. הזכיר דבור ואמירה אחד קשה ואחד רך דהיינו כמ"ש כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה ותגיד לבני ישראל לזכרים דברים קשים כגידין כי משעם זה נקראו אלו עשרת הדברות ושל בריאת העולם י' מאמרות לפי שכל מעשה בראשית נבראו בלציונם דהיינו באותן צורות שבחרו להם דהיינו אמירה רכה בלא גזירה אבל מצות ה' כולם גזירת מלך הם כי לא יאמר האדם אי אפשי לאכול חזיר ונפשי קצה בו אלא אפשי והקב"ה גזר עלי דהיינו דבור קשה אבל מ"מ לנשים הלושי השכל צריך להסביר בלשון רכה להודיעם תועלת המצות כי כל בעל שכל מקבל עליו גזירות הקב"ה והלושי השכל צריכין הסברה כדי שיהיו בלציונם ואפי' בבריאת שמים וארץ כתיב בדבר ה' שמים נעשו וגו' לפי שהם בעלי שכל ע"כ היו מקבלים עליהם גזירת הש"י אפי' שלא בלציונם אבל בתחתונים נאמר ויראו מה' כל הארץ כי הוא אמר ויהי ר"ל הרי אמר להם אמירה רכה ובלציונם נבראו אך בעליונים מצינו גערה שנאמר יהי רקיע כי האת גערה כמבין. וכן משה אמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי ואתי שפיר לשון דבור ואמירה הן אם בשתם שמים וארץ הוא מדבר הן אם מדבר כלפי האנשים אשר גובה וגובה להם כגבוה שמים וכלפי עמי הארץ. והיו דברות אלו עשרה להורות כי עליהם העולם עומד שנברא בעשרה מאמרות כדי לגלות הויות עשר ספירות בלי מה ועוד כדי להפרע מן הרשעים כו' כי אומרים לרשע רע היה לך ליתן לב שלא בהנם נברא העולם בעשרה מאמרות אלא לפי שקיומו תלוי בי' הדברות הכוללים כל התורה כמו שפירש"י סוף פרשת משפטים וא"כ בעברך עליהם אתה מאבד עולם מלא ובסיבה זו ראוי להפרע מהם כו':

אנכי ה' אלהיך וגומר. יש מחלוקת בין המפרשים כי י"א שרק אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו וראייתם ממה שב' דברות אלו נאמרו בלשון מדבר בעדו ושאר הדברות בלשון נסתר. וי"א ששמעו מפי הקב"ה כל י' הדברות ומה שאמר דבר אתה ונשמעה זהו לאחר ששמעו י' הדברות ולפי זה הדבר צריך ביאור למה נאמרו דוקא שני דברות אלו בלשון מדבר בעדו. ולפי פשוטו אימא מילתא דשויא לתרוייהו כי מדרך העולם שאחר שהאדם רואה פני המלך ומכירו ויודעו מאז הוא מקבלו למלך ואחר שקבל עליו עול מלכותו ראוי לקבל מצותיו הן מה שיצוה לו על ידי שליח הן מה שיצוה לו בעצמו אע"פ שפני המלך לא ראה בשעת הציווי. אבל אם עדיין פני המלך לא ראה מעולם והוא מסופק בקבלתו איך ישמע לשלוחו כ"א אין משלה אין שליח. כך הוצרך הקב"ה לדבר תחלה בנוכח אנכי ה' אלהיך להכניסו בברית בקבלת אלהותו כי עין בעין יראו את ה' קדושיו ואחר קבלת אלהותו ראוי לשמוע גם אל שלוחו אשר יבא בשמו. אך לפי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא נאמר אשר בראתיך ואשר ברא שמים וארץ מן הטעם שיתבאר בסמוך. יצא מזה משפט מעוקל לטועים לאמר את"ל שכן הוא שזה ה' אשר הוציאנו מארץ מצרים שמא יש אלוה אחר אשר בראנו ואשר ברא שמים וארץ ומאי חזית לשמוע בקול זה אלהים אלהינו אשר הוציאנו ממצרים שמא יש אלהים אשר בראנו ובקולו נשמע. ע"כ אמר מיד לא יהיה לך אלהים אחרים על פני להורות שאין זולתו שום אלוה וא"כ אין אתה רשאי לשמוע לשום שליח כ"א לזה השלוח מאתי. ולפיכך הוצרך הקב"ה לצוות ב' דברות אלו בנוכח כדי להוק בלבם קבלת עול מלכות שמים אח"ז נתחייבו ממילא לשמוע גם אל שלוחו המדבר בלשון נסתר. אבל לא היה יכול לצוות ב' דברות אלו ע"י שליח שהרי עדיין לא קבלו עליהם את המשלח לאלוה ואם אין משלה אין שליח ותירוץ זה מסכים לשתי הדעות כי לדעת האומרים אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום אתי שפיר כדי להודיעם מי הוא המשלח אשר ראוי לשמוע בקול שלוחו ולדעת האומרים שכל הדברות שמעו מפי הגבורה הנה בב' דברות ראשונות דבר עמם ה' פנים אל פנים בנוכח כדי שיכירו מי הוא מלכם ואחר זה חייבים לשמוע בקולו אף אם אינן רואין תמונה זולתי קול אף על פי שגם בראשונות לא ראו שום תמונה מ"מ הדבור בנוכח מורה על הדבור פנים אל פנים כמ"ש פנים בפנים דבר ה' עמכם וגו' אבל שאר הדברות דבר בלשון נסתר להודיע כי הוא אל מסתתר ואעפ"כ חייבים לשמוע בקולו אחר קבלת עול מלכותו פנים בפנים. ד"א לפי שכל מצות אלו הם חובת הגוף ואינן תלוין בא"י וחייבים בהם בין בארץ בין בח"ל בין בזמן שבהמ"ק קיים בין בזמן שאינו קיים. חוץ מן שתי מצות אלו אנכי ולא יהיה לך אינן מתקיימים כי אם בזמן שישראל יושבים על אדמתם ויאר ה' פניו אליהם מדבר עמהם בנוכח כי אינן בהסתרת פנים. אבל בזמן שגלו הבנים מעל שלחן אביהם אז אנכי ה' אלהיך אינו מקוים כי כבר אחז"ל שהדר בח"ל דומה כו'. ולא יהיה לך אלהים אחרים אינו מקויים לפי שנאמר בתוכחה ועבדת שם אלהים אחרים פירש"י מתוך שאתה מעלה מס לעו"ג מעלה עליו הכתוב כאלו עבדם. ע"כ דבר הקב"ה ב' מצות אלו דוקא בנוכח כי בזמן שישראל בהצלחתם נאמר ופניתי אליכם ואז הקב"ה מדבר עמהם פנים אל פנים ובזמן ההוא מתקיימים ב' דברות אלו לכך נאמר על פני. אבל שאר הדברות מתקיימים אף בזמן שישראל בהסתרת פנים ע"כ הם נאמרים בלשון נסתר. וז"ש אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום הזכירו דוקא כנוי לשון גבורה כלפי הש"י כי זה נאמר על הזמן שישראל בשלותם ובזמן ההוא מוסיפין כח בגבורה של מעלה אבל בזמן שהם בהסתרת פנים הם מתישין כחו כביכול כמו שארז"ל שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר ועתה יגדל נא כח ה' והרשעים מתישין כחו שנאמר צור ילדך תשי זה נאמר מגד המקבלים כי באמת אין שינוי למעלה כמ"ש אני ה' לא שניתי אף תשות כח זה הוא בזמן שעונותיו ילכדו את הרשע ודינו מכון להפסיק שפע הצנורות ממנו נראה כאלו יש חלילה תשות כח למעלה אשר מונע מלהטיב עמו אבל הצדיקים גורמים השפעת הצינורים ועל ידם נראה גבורה שלמעלה. ומה שנאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא נאמר אשר בראתי שמים וארץ לפי שהרוצה לשקר ירחיק עדיו שהרי דבר זה לא ראו ע"כ הזכיר להם הדבר אשר ראו בעיניהם וכן תמצא בספר הכוזרי ואשר בראתיך לא נאמר לפי שאמרו רז"ל מה לאדם שלא נברא משנברא ולא בא כאן להזכיר כ"א הטובות אשר הטיב להם כי בעבורם הם חייבים לעבדו:

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. לפי שאמר אנכי ושם המיוחד הוא לשון הוה לומר שהוא יתברך תמיד בהויתו הן בעבר הן בהוה הן בעתיד בכל הזמנים. הוא היה הוה ויהיה בהויה אחת הולך לומר כאן לא יהיה לך כי אלו אינן בהוייתן והם משתנים כי מצינו לרז"ל לשון יהיה מורה על בהוייתן יהיו ע"כ אמר כאן לא יהיה לך לומר שלא יהיו בהוייתן אלא הם משתנים ונעשו אחרים הן מצד שכל עוד שהיא מזקנת היא מפסדת צורתה ובעיר צלמם תבזה הן מצד שמשתנים מן כסף לזהב ולעץ ולאבן הן מצד שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן נענין ע"כ אמר לא יהיה לך והמופת על זה שהרי הם אלהים אחרים ואמר על פני כבר אמרנו למעלה לומר דוקא בזמן שפני נשואות אליך אז לא יהיה לך אלהים אחרים אבל אם יגרום החטא שיהיו בהסתרת פנים אז בהכרח תעבוד אלהים אחרים כמו שיעד משה בתוכחות ועבדת שם אלהים אחרים שפירשו מתוך שאתה מעלה מס לע"ג מעלה הכתוב כאלו עבדם. ד"א לפי שנראה להם ה' בהרבה פנים על הים כגבור מלחמה ועל הר סיני כזקן יושב בישיבה ושמא תאמר מאחר שנראיתי בכמה פנים שהרבה רשויות יש ע"כ אמר על פני לשון רבים במשמע לומר שכל אותן הפנים הכל א' המה ד"א פני לשון כעס וחמה שאם יאמרו כדרך שאמרו בימי יחזקאל נהיה כגוים וגו' ורצו לפרוק מעליהם עול מלכות שמים והשיב להם הקב"ה והעולה על רוחכם היו לא תהיה כי ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם לכך נאמר על פני כי באפי ובחמתי אמלוך עליכם אם תרצו לפרוק עול מלכותי מעליכם. ואמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים וגו' אע"ס שיש כמה מיני ע"ג שאין להם תמונה לא בשמים ולא בארץ מכל מקום נקט דוקא אלו לפי שאילו היו עובדים לדברים שאין לעולם בהם צורך היה הקב"ה מאבדם. אבל עכשיו שהם עובדים גם לדברים שיש לעולם בהם צורך כחמה ולבנה ודוגמתם וכי מפני השוטים שקלקלו יאבד עולמו. ואלו היה מאבד אותן שאין לעולם בהם צורך כל שכן דפקר שפי העובד לדברים שיש לעולם בהם צורך כי יאמר מאחר שאלו נאבדו ואלו נתקיימו ודאי יש בהם ממש. ע"כ נקט דוקא אלו שבשמים ובארץ שלאבדם אי אפשר ואם לא יעבדו אין לחוש לשאר ע"ג כי בנקל לאבדם כמון אשר תדפנו רוח. כי ה' אלהיך אל קנא אין הפירוש כפשטו לשון קנאה שהרי אין גבור מתקנא כ"א בגבור כמותו אלא קנא הוא כפירש"י מקנא לפרע כו' וזהו שביאר ענין הקנאה ואמר פוקד עון אבות על בנים. וטעם על שלשים ועל רבעים אמרו המפרשים כי אותן הדורות יכול החוטא לראות בחייו ועיניו יראו כידו ונ"ל שזהו טעם ועושה חסד לאלפים כי הצדיקים קרואים חיים גם במיתתם וא"כ ג"כ במותו יראה שכרו ופעולתו לפניו בראותו ילדיו מצליחים בחסד אלהים עולם ועד. וטעם שהבנים נתפסים בעון אבותם אם הם קטנים הרי הם כענף מן האילן ועובר ירך אמו ואביו הוא. ואם הם גדולים ואוחזים מעשה ידי אבותם בידיהם הרי עדיין הם דבוקים באבותם מצד המעשים והרי הם כענף הדבוק באילן ע"כ דין שיקחו כפלים ככל חטאתם כי בעונם ובעון אבותם ימקו. אבל אם אינן אוחזים מעשי ידי אבותם בידיהם הרי המה כענף הנכרת מן האילן לגמרי ואין להם שום אחיזה ודביקה עם אבותם. ומה שנקט כאן לשון פקידה וכאן לשון עשיה כבר בארנו למעלה פ' וירא בפסוק וה' פקד את שרה ההבדל שבין פקידה לעשיה שיש יותר ממשות בעשיה מבפקידה ולעולם מדה טובה מרובה לכך אמר בעונש לשון פקידה דהיינו רק זכירה בעלמא אבל במדה טובה אמר ועושה חסד עשייה ממש בפועל כי אל פועל ישועות הוא ומפי עליון לא תצא הרעות בפועל. ובמדה רעה אמר על בנים ולא אמר לבנים כי על בנים היינו בזמן שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם ונוסף על עון בנים יזכר גם עון אבותם להם. אבל במדה טובה אמר לאלפים ולא אמר על אלפים לומר שאפי' בזמן שאין לבנים זכות עצמם מ"מ הם אוכלים בזכות אבותם והבטחה זו היא שעמדה לנו בכל דור ודור שאפילו דור שכולו חייב אוכל בזכות אבותיו. ומ"ש לאלפים ובסוף פרשת ואתחנן כתיב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור נ"ל שהכל חשבון אחד כי הפלגת הטובה כפלים פי שנים הרמוז בברית ובחסד שהוא לאלף דור דהיינו הך שמירת החסד לבד בלא ברית לאלפים. ובגמרא תירצו הא מאהבה הא מיראה:

לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. ארז"ל שכל העולם נזדעזע בשעה שאמר הקב"ה לא תשא וגו' וטעמו של דבר לפי שנאמר אלה וכחש ורצוח וגנוב על זאת תאבל הארץ ומן פסוק זה למדו רז"ל פרק שבועת הדיינים שכל העבירות נפרעין ממנו ובשבועת שוא נפרעין ממנו ומכל העולם. וא"כ בדין נזדעזע כל העולם בשעה שאמר לא תשא כי כולם נוגעים בדבר העונש. וטעמו של דבר מבואר בלשון לא תשא שהוא לשון הגבהה כי דבר זה דומה לנושא האילן ומגביהו שודאי כל הענפים מזדעזעים עם האילן כך הנשבע בשמו ית' יען כי כל הנמצאים תלוין בשמו ית' והנושא את שמו ית' כאילו נשא והגביה כל הענפים הנשואים עמו ודבוקים בו דהיינו כל נמצאי מעלה ומטה וא"כ דין הוא שכולם מזדעזעים ושיהיה הפורענות נוגע בכולם ולפיכך נאמר כאן כי לא ינקה ה' לשון כי הוא כמו נתינת טעם וכאילו הוא מילתא דפסיקא שא"א לנקותו כי לא ניתן למחילה כלל והוא הדבר אשר דברנו בשם ה' כי אין הקב"ה מוחל כי אם בדברים שבינו לבין הבריות אבל לא בדברים שבין אדם לחבירו. ולפיכך זה שנגע בגוף האילן הקדוש וגרם פורענות לכל הענפים דרי מעלה עם דרי מטה איך ימחול לו הקב"ה והנמצאים שקבלו הפורענות בעבורו איפה הם שיוכל לפייסם וכי יוכל לילך מקצה השמים ועד קצהו ומתהום ארעא עד רום רקיע לפייס את כל הנמצאים שבעליונים ובתחתונים שהרי נוגע בכולם לכך נאמר כי לא ינקה ה' אין הדבר ביד הקב"ה למחול עון זה כי לא ניתן למחילה כלל. ואין להאריך יותר בחומר השבועה ובחומר המזכיר שם שמים לבטלה כי זה ידוע ומפורסם ואורך גלות זה יוכיח כי יספיק עון זה לבד לאורך גלות האל הזה מצד הסרגל המצוי על לשוננו כי שם שמים שגור בפי כל איש מישראל לא יזדעזע ולא יפחד בזכירתו ועל כל עבירות שבין אדם לחבירו יש דין למטה ובעון פלילי זה לית דין ולית דיין. וכן אמר ישעיה הנביא שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל וממי יהודה יצאו הנשבעים בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה כי מעיר הקודש נקראו ועל אלהי ישראל נסמכו ה' צבאות שמו. יאמר כי היה להם להיות נזהר בזכירת שמו הגדול ית' כי שמם כשם רבם כי הם בית יעקב שנקרא בשם ישראל כי בו נכלל שם של אל ישראל. וממי יהודה יצאו כי בו נכללו כל אותיות השם המיוחד והרי שם אל ושם המיוחד כלל בהם ואעפ"כ הם נשבעים בשני שמות אלו בשם ה' ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת וגו' כי על שני שמות אלו נאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. וא"ת שלכך אינן נזהרים בשני שמות הללו לפי שאינן ספונין וחשובים בעיניהם. על זה אמר כי מעיר הקודש נקראו שהרי הם מתיחסים אחר עיר הקודש הנקראת בשם ה' כמ"ש ושם העיר מיום ה' שמה. ועל אלהי ישראל נסמכו לומר ה' צבאות שמו שהוא ה' על כל צבאות ישראל וא"כ בכל מקום הם מתיחסים אחר שמו יתברך והרי כל השמות ספונין וחשובין בעיניהם ואעפ"כ אינן נזהרין בהם ומזכירין השם לא באמת ולא בצדקה כנגד שני פעמים לשוא שהזכיר כאן אחד לשון חנם ואחד לשון שקר. והנה באמת הפך השקר. ומ"ש לא בצדקה היינו בחנם כי הנשבע בב"ד כוונתו להצדיק טענותיו ועל זה נאמר ובשמו תשבע אבל המזכיר השם בחנם אין כוונתו להצדיק טענותיו כי אם להצדיק דברי הבאי שלו וזה נקרא לא בצדקה:

זכור את יום השבת לקדשו. לפי שהזהיר על קבלת עול מלכותו יתברך שלא יהיה לו אלהים אחרים וסמך לו ענין איסור השבועה כי כל זה מענין קדושת שמו יתברך סמך להם זכירת יום השבת שבכל ימות השבוע יזכור את יום השבת כי מטעם זה אמרו במכילתא שלא תהיה מונה כדרך ששאר האומות מונין אלא תהא מונה לשם שבת אחד בשבת שנים בשבת ועי"ז תזכור את יום השבת. וזכירה זו מועלת לקדש את הש"י וז"ש לקדשו כי לא אמר קדש את יום השבת כי כבר הוא מקודש ועומד אלא לקדשו שב אל הש"ת שהזכיר למעלה בלא תשא כי ע"י השבועה הוא מחלל את השם כמ"ש ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך ולעמת זה זכירת יום השבת מועלת לך לקדש את הש"ת ע"י שתזכור כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ בשמו יתברך כמ"ש כי ביה ה' צור עולמים וע"י זכירה זו תדע לנהוג קדושה בשמו יתברך בזוכרך כי בשמו יתברך נבראו כל העולמות וא"כ ודאי כולם תלוין בשמו יתברך. ותדע ותשכיל מה שכתבו המקובלים ששבוע נגזר מן לשון שבעה כמ"ש רבינו בחיי פ' זו ובפרשת וירא בפסוק ע"כ קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם. וזה כי הש"י ברא כל הנמצאים והגבילם בז' קצות והשם הגדול יתברך הוא השביעי הרוכב על כלם והנשבע הוא נוגע בז' דהיינו בשמו ית' והשבת מקדש שביעי ע"כ ראוי שיקדש הש"י השביעי והמשכילים יבינו ענין זה כי ברור הוא. וכשם שאין משתמשים בשם מן השמות הקדושים הרמוזים במספר שביעי כך אין להשתמש במלאכה ביום השביעי ע"כ כל שביעי קודש לה' הן בימים הן בשמיטה הן ביובל. ואמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך פסוק זה כולו מיותר ועוד שהתחיל בעבודה וסיים במלאכה ועוד שלשון עבודה צריך ביאור כי אין עבד כ"א בצירוף אדון והעובד לעצמו מי אדון לו. ובחבורנו עוללות אפרים מאמר רס"ט פירשנו שתעבוד בעבודת הש"י הוא מדבר ואמר שכל ו' ימים תעבוד עבודת השם תחלה ואח"כ תעשה גם כל מלאכתך כי טובה תורה שעמה מלאכה. אבל יום השביעי כולו לה' אלהיך לא תעשה בו כל מלאכה שלך אבל עבודת הש"י תעבוד גם בשבת. ואמר ששת ולא אמר ששה להורות שלא ששה ימים שלמים תעשה מלאכתך שהרי צריך להוסיף מחול על הקודש וששת כמו שלשת ימים שפירושו שלוש של ימים. ומה שנאמר בדברות ראשונות כי ששת ימים עשה ה' וגו' ובשניות כתיב וזכרת כי עבד היית וגו' הכל טעם אחד הוא לדעת המפרשים האומרים שטעם לכל מכות של מצרים היתה כדי לפרסם אמונת חידוש העולם כמ"ש מהרי"א ז"ל וכן כתבנו למעלה פרשת וארא כי מתוך אותן הנסים יאמינו גם בחידוש העולם א"כ שני טעמים אלו הכל אחד ובסמוך יתבאר זה בדרך אחר ועוד דברו המפרשים בהיתר ספק זה לשכנו תדרשנו ותמצא:

כבד את אביך ואת אמך. במצוה זו חתם חמשה דברות ראשונות המדברים בכבוד המקום ברוך הוא כי מטעם זה נאמר בכולם ה' אלהיך ולא הזכיר השם בכל ה' דברות אחרונות המדברים בדברים שבין אדם לחבירו. ומצות כבוד אב ואם אע"פ שהיא בין אדם לחבירו מ"מ מצוה זו נוגעת גם בכבוד המקום ברוך הוא לפי שג' שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו ואם הכבד אב ואם בעבור שמהם נוצר החומר והגוף הכלה והבלה ק"ו בן בנו של קל וחומר שתכבד את אביך שבשמים אשר נתן בך הנשמה החלק המעולה הקיים לנצח. ובמסכת קדושין תנו רבנן שלשה שותפים באדם כו' ומסיק שם בזמן שאדם מכבד אביו ואמו מעלה אני עליכם כאילו דרתי ביניכם וכבדוני. וקשה דירה מאן דכר שמיה ומהיכן למדו לומר כאילו דרתי ביניכם ודאי למדו זה ממה שמצינו שבכל ה' דברות אחרונות לא נזכר השם לפי שמדברים בדברים שבין אדם לחבירו. וא"כ למה הזכיר ה' אלהיך אצל כבוד אב ואם אלא שעשה הקב"ה דירה לשמו הגדול יתברך אצל אב ואם לומר שהמכבד אב ואם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. וא"כ שכרו אריכות ימים כי הדביקות בה' מקור חיים נותן חיים ארוכים אל האדם ואם הוא מכבד אב ואם בעבור שמהם נוצר החומר אם כן גם הנשמה חלק אלוה ממעל תתן כבוד לאביה שבשמים ועל ידי הדביקות שיש לה עמו תזכה לאריכות ימים כמ"ש ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

לא תרצח לא תנאף וגו'. אחר שהשלים ה' דברות שבין אדם למקום ברוך הוא הזכיר

הזכיר כנגדם ה' דברות שבין אדם לחבירו כדרך שנזכרו במכילתא איך היו מקובלים זה לעומת זה והדמיונות ההם כי מה שאמרו לא תרצח כנגד אנכי כי כל מי ששופך דמים כאילו ממעט הצלם והדמות שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם ואין צורך לטעם זה כי אם לאומר הרגני נא הרג ומוחל לו ההריגה ואעפ"כ דמו ישפך כי לא ניתן למחילה בעבור שיש בו חלק אלוה ממעל וחלק גבוה מי יתיר וזהו טעם גם בהורג עצמו וענין הצלם והדמות הוא שבכל המראות דרכו יתברך להתראות בדמיון צלם האדם אע"פ שבלי ספק אין שם צלם ודמות כביכול כמ"ש ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש וכתיב מה דמות תערכו לו מ"מ כשהוא מתראה אז הוא מראה דמות אדם לבריות ובעבור חשיבותו של האדם הוא מתראה בדמיון זה כמ"ש ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם הנך רואה שבאמת לא היה שם מראה אדם אלא דמות כמראה אדם וכן נראה על הים כגבור ועל הר סיני כזקן ולפיכך ראוי לנהוג כבוד באותו דמות והרוצח ממעט הדמות כי הוא גורם שאין הקב"ה יכול עוד להתראות בדמיון זה מאחר שהוא בזוי על הבריות והרואה הנרצח הוא דוגמת כי קללת אלהים תלוי ואין להאריך עוד מזה. ולי נראה לומר לכך בא דבור לא תרצח כנגד אנכי לפי שיעקב ועשו חלוקה ביניהם כי יעקב בחר לו יה לחלקו וה' מנת חלקו ועשו בחר לו אומנות על חרבך תחיה וע"כ כפר בעיקר כדמסיק בב"ב פרק א' שכפר בעיקר מדכתיב למה זה לי וכתיב זה אלי וגו' ולפיכך בא ציווי אנכי לבית יעקב וכנגד זה הזהירם שלא יאחזו באומנות עשו כי אומנות זה הביאו לידי כפירה ומטעם לא תרצח לא קבלו בני עשו התורה כי הרציחה מביאו לידי כפירה באנכי ה' אלהיך א"כ בטלה כל התורה כ"א אין מצוה אין מקום לשום ציווי וע"כ לא רצה לקבל אפי' שאר הדברות כי ענין הרציחה סותר הכל כי הרוצח חושב שהוא עושה רצון מזל מאדים בכח השר של מעלה ובזה הוא מכחיש אלהותו יתברך ואלו דברים עתיקים. לא יהיה לך אלהים אחרים כנגדו לא תנאף כמ"ש בעובדי ע"ג האשה המנאפת וגו' וכן רבים. ול"נ לומר שהניאוף גורם גם לעבוד ע"ג ומעשה בעל פעור בשטים יוכיח וכמ"ש בחיתון ז' אומות פן יסיר בנך מאחרי כי אין לך דבר המביא לידי ע"ג כמו פיתוי אשה זרה אשר בחלק שפתיה תדיחנו מעל ה' ודבר זה ידוע ומפורסם והמפורסמות א"צ ראיה לא תשא כנגד לא תגנוב כי שגונב סופו לישבע לשקר שנא' לא תגנובו וגו' ולא תשבעו וגו' כי זה גורר את זה ולכך נאמר ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר וכלתו וגו' השוה ב' עבירות אלו לפי שאחת גוררת חברתה ועניה אחר כי הגונב עושה עין של מעלה כאילו אינו רואה כביכול וכן זה הנשבע לשקר כדי לאמת שקרו בפני הבריות עושה ג"כ עין של מעלה כאילו אינו רואה כביכול ולפיכך מאן דעביד הא נפיל בהא אף אם נשבע באיזה דבר אחר שאינו מענין גניבה כך נ"ל נוסף על מה שנזכר במכילתא. זכור את יום השבת כנגדו לא תענה כי כל מחלל שבת מעיד שלא ברא הקב"ה עולמו בו' ימים ונח בז'. ול"נ לפי שנאמר בשבת ממצוא חפצך ודבר דבר וארז"ל שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול וטעמא של דבר הוא לפי שכל פעולות האדם הוא בכלי המעשה שלו אבל פעולת הקב"ה הוא בדבור לבד כי בדבר ה' שמים נעשו והוא אמר ויהי ולפי זה כשהאדם שובת בשבת ואינו עושה מלאכה בכלי המעשה שלו אין שביתה זו דומה לשביתת הקב"ה כי הקב"ה שבת אפי' מדיבור פיו והאדם אינו שובת כ"א מפעולת כלי המעשה ע"כ נאמר ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול לזכר שביתת הקב"ה אשר שבת מן הדיבור וממנו תראה וכן תעשה שלא לדבר בשבת מחפציך כי אם מחפצי שמים וע"י שיזכור את יום השבת שהוא מחויב לקדש מוצא שפתיו שלא לדבר בדברי חול אז לפחות מאחר ימות השבוע אע"פ שבלי שנשתמש בו קודם בשבת ישתמש בו חול בימי השבוע מ"מ לפחות יקדש דברי שפתיו שלא להוציא שקר מפיו לענות סרה בחבירו. כבד את אביך וגו' כנגדו לא תחמוד ומסיק במכילתא שכל החומד לסוף מוליד בן שמקללו ודבר זה מחוסר ביאור כי מה ענין זה לזה ונראה לפרש לפי שכל חומד אשת רעהו ודאי הוא מהרהר בה בשעת תשמיש ודומה כאילו הבן נולד לו מאשה אחרת אשר חמד והרהר בה ע"כ אינו מכבד את אמו כראוי לפי שאביו היה מהרהר באשה אחרת וגם את אביו לא יכבד כראוי כי החומד נשים אין כוונתו להוליד כי אם למלאות תאותו ולא נתכוין אל בן זה להולידו ע"כ דומה כאילו אינו בנו וע"כ לא יכבדו גם כי הכל הולך אחר הכוונה וחמדת ממון תלוי ג"כ בכבוד אב ואם כי החומד ממון אחרים אינו מכבדם כראוי מחמת היותו להוט בבולמוס חמדת הממון כי הכיבוד הוא מהונו להאכילם ולהשקותם ולהלבישם וזהו החומד בלי ספק שעינו צרה גם באביו ואמו מלתת להם די מחסורם:

זכור את יום השבת לקדשו. ראה ראינו ליתן טוב טעם ודעת על השינויים שנמצאו בדברות ראשונות ואחרונות. א' בראשונות כתיב זכור את יום השבת ובאחרונות כתיב שמור את יום השבת. ב' בראשונות לא כתיב כאשר צוך ה' אלהיך ובאחרונות כתיב בשבת ובכבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך. ג' בראשונות נתן טעם לשמירת השבת כי ששת ימים עשה ה' וגו' ובאחרונות נתן טעם אחר וזכרת כי עבד היית וגו'. ד' בראשונות לא הזכיר בשבת שור וחמור ובאחרונות אמר שורך וחמורך וכל בהמתך. ה' בראשונות כתיב למען יאריכון ימיך ובאחרונות למען ייטב לך. ו' בראשונות כתיב לא תחמוד ובאחרונות הוסיף לא תתאוה. ז' בראשונות לא הזכיר שדהו ובאחרונות הוסיף שדהו. ח' בראשונות הקדים בית רעך לאשת רעך ובאחרונות הקדים אשת רעך לבית רעך. ט' בראשונות כתיב עד שקר ובאחרונות אמר עד שוא. י' בראשונות לא תנאף לא תגנוב כולם בלא וי"ו ובאחרונות כולם בוי"ו בשכבר יגאו מפרשי התורה ללקוט טעמים מפוזרים ולא מצאו דרך אחד אשר יספיק לכל הספיקות המזכרים הלא קרוב לשמוע הצעה אחת קצרה לקוחה מדברי רז"ל שחזר הקב"ה על כל האומות אם ירצו לקבל התורה ועשו לא רצה לקבלה בעבור לא תרצח וישמעאל בעבור לא תגנוב ועמון ומואב בעבור לא תנאף ש"מ ששמעו תחלה כל האומות כל עשרת הדברות וכאשר אמרה כל אומה לא חפצתי לקחתה מאז מסרה לישראל. ועל כן נמצאו כל השנויים הללו בין דברות ראשונות לאחרונות כי הדברות הראשונות נאמרו בלשון אשר השמיע ה' לכל האומות אע"פ שנאמרו בנוכח לישראל כמו שמשמע מן לשון אשר הוצאתיך מארץ מצרים מ"מ אלו היו האומות רוצים היו מקבלים גם המה עליהם ועל זרעם כל הדברים אשר צוה ה' לישראל דרך משל יצחק צוה ליעקב שלא יקח אשה מבנות כנען וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וילך עשו אל ישמעאל וגו' אע"פ שיצחק לא צוה לעשו כלום מ"מ אחר שראה כי דעת אביו אינה נוחה מן בנות כנען רצה גם הוא למלאות רצון אביו למצוא חן בעיניו כך כל האומות כששמעו כל הדברות אשר צוה ה' לישראל וראו כי רצה ה' במצות אלו מן הדין היה שיקבלו גם המה לשמור ולעשות ככל אשר צוה ה' לישראל ועל כן אמר הקב"ה דברות הראשונות באותו ענין שלא ימצאו האומות שום פתחון פה לטעון ולערער עליהם בשום צד ועל כן נאמרו דברות הראשונות בקולי קולות והיה הקול הולך מסוף העולם ועד סופו כדי שישמעו כל האומות ויקבלו מהם כל דבר הנאות לכולם בשוה ולפי שמאנו לקבלם מחמת אותן מצות פרטיות שהם כנגדם כמו לא תרצח לא תנאף ועל כן אמר אח"כ דברות שניות בחשאי לישראל לבד ובזה יתורצו כל השנויים הללו. בראשונות אמר זכור את יום השבת לא רצה לומר שמור את יום השבת כדי שלא ליתן פתחון פה להאומות לומר איך הוא מצוה אותנו על השמירה מכל מלאכה הלא כבר נאמר לבני נח ויום ולילה לא ישבותו ורז"ל למדו מכאן וכו'. על כן נאמר זכור את יום השבת לומר כי אפילו מי שאינו בשמירה לפחות ישנו בזכירה כי כל האומות חייבים לזכור את יום השבת כדי לקבוע בלבם אמונת חידוש העולם אשר יתן עדות ה' נאמנה על מציאת השי"ת כי בכלל שבע מצות של בני נח הוא שלא יעבדו ע"ג ואע"פ שהאומות לא יוכלו לקבל ציווי לא תעשה כל מלאכה מ"מ יכולים הם לקבל עליהם מצות הזכירה אשר גם המה חייבים בה להיות חידוש העולם לנגד עיניהם לזכרון. מטעם זה הוצרך ליתן טעם בדברות ראשונות כי ששת ימים עשה ה' וגו' כי זה טעם לזכור חידוש העולם ואילו היה נותן טעם וזכרת כי עבד היית וגו' היו אומרים האומות אנחנו לא היינו עבדים במצרים על כן אין אנו צריכין לקבל תשבות לפיכך נתן להם טעם כי ששת ימים עשה ה' וגו' כי טעם זה מספיק לשניהם לישראל ולאומות. ואל תשיבני ממה שנאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים שמא יאמרו האומות אותנו לא הוציא ממצרים ועל כן אין אנו חייבים לקבלו לאלהות תשובה לדבר אין הפירוש שבעבור אותה הוצאה חייבים לקבלו שהרי בלאו הכי חייבים לקבלו מצד כי הוא ברא שמים וארץ וכל אשר בהם ומה שתלה הדבר בהוצאה זו לומר שאפילו הוצאה זו לבד תספיק לשעבד אותך לי וזהו שפירש"י כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי מדקאמר כדאי הוא ההוצאה ש"מ שאין זה עיקר הטעם. אבל דברות שניות שנאמרו לישראל לבד נאמרו בלשון שמור כי המה חייבים בזכירה ובשמירה מכל מלאכה על כן נתן הטעם וזכרת כי עבד היית וגו' כי זהו טעם על השביתה ממלאכה. ויש אומרים כי הנעלם מן זכר כשתכתוב זיי"ן כ"ף רי"ש סוף תיבות נפש והנעלם מן שמר כשתכתוב שי"ן מ"ם רי"ש סוף תיבות נשמה רמז לתוספת נשמה שיש לכל איש ישראל ביום השבת ולפי דרכנו רמז לנשמה יתירה דוקא באותו ציווי הבא לישראל לבד אבל האומות אין בהם כי אם הנפש לבד בסוד רוח נפש נשמה כידוע ליודעי מדע ע"כ בא הרמז מצד נפש בתיבות זכור והמשותף לשניהם. באחרונות נאמר כאשר צוך ה' אלהיך בשבת ובכיבוד אב ואם כי במרה נצטוו ישראל עליהם אבל לא האומות ואלו היה אומר כן בדברות הראשונות היה נותן פתחון פה לאומות לומר למה לא צוה גם לנו על שני מצות אלו קודם מתן תורה ויאמרו כאשר התחיל לצוות לישראל ולא לנו גם עתה אין רצוננו לקבל ועם מי שהתחיל יגמור. בראשונות לא אמר למען ייטב לך כי הראב"ע פי' למען ייטב לך זהו לעולם הבא שכלו טוב ולמען יאריכון ימיך בעה"ז על כן לא רצה הקב"ה ליעד בדברות הראשונות לאומות העולם כי אם שכר העה"ז אשר עין בעין יראה שכרו אתו ופעולתו לפניו אבל אם היה מיעד להם שכר העה"ב אשר עין לא ראתה ודאי לא ישמעו כי אמרו הרוצה לשקר ירחיק עדותו ויאמרו מדלא ליתא גם הא ליתא ויהיו מסופקים גם בשכר של העולם הזה. אבל דברות אחרונות שנאמרו לישראל לבד יהיו שכר העה"ב כי המה מאמינים בני מאמינים ואינן מהרהרין אחרי ה' ומאמינים בכל יעודיו בין בזה בין בבא. בדברות ראשונות לא הזכיר שורך וחמורך כי הוא בכלל בהמתך אבל בדברות אחרונות נאמר שורך וחמורך לדרוש מהם גזירה שוה שור בור לחסימה חמור חמור לפריקה כי כבר קבלו ישראל כל הדברות ומצות פריקה וחסימה שנאמרו אחר מתן תורה אבל האומות קודם ששמעו עשרת הדברות רצה הקב"ה לנסותם תחלה אם יקבלו עליהם דברות אלו ואם מקבלים עליהם הדברות היה מצוה להם אח"כ גם שאר המצות וחסימה ופריקה גם כן וע"כ לא היה לו לכתוב כאן שורך וחמורך לג"ש כי עדיין כל המצות בספק אם יקבלום אבל ישראל אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע היינו מה שיצוה לנו עוד. בראשונות אמר עד שקר ובאחרונות הוסיף עד שוא פי' הרמב"ן שלא יעיד אפי' על דבר בל יתחייב בו כלום כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו מידו זה נקרא שוא ודבר בטל וזה הרחקה יתירה וציווי זה לא יתכן כי אם לישראל כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב אע"פ שאותו דבר כזב אינו מזיק לחבירו כלום ואולי לא היו האומות יכולין לעמוד בהרחקה יתירה זו ועל כן נאמר בראשונות עד שקר. ומה שנאמר עד לשון יחיד נ"ל שלא יעיד בו אפי' יחידי כי אע"פ שעד אחד אינו מחייבו ממון מ"מ קם הוא לשבועה אבל כשמעיד על דבר שוא ובטל אינו קם אפי' לשבועה. באחרונות אמר לא תתאוה במקום לא תחמוד

חדש שהראב"ע כתב שהחמדה תאמר גם כן על גזלת דבר הנחמד כמ"ש וחמדו שדות וגזלו וכתיב ואחמדם ואקחם והסכים הרמב"ם על ידו לומר שאינו עובר בלא תחמוד עד שיקח החפץ אשר חמד. אבל התאוה אינה אלא בלב בלבד והשתדל הראב"ע לבאר שיש כח בהרגל האדם לעמוד על אזהרת החמדה אפי' בלב וזה כשירגיל אדם עצמו במדת ההסתפקות במה שיש לו. ולפי דבריו אתי שפיר מה שנאמר לא תתאוה דווקא בדברות אחרונות השייכים לישראל לבד כי המה הורגלו במדת ההסתפקות בעוני מצרים והיה בידם לקבל ציווי זה לקיימו אבל האומות שלא הורגלו במדת ההסתפקות איך יקבלו מצות לא תתאוה כי דבר זה אין ביד האדם לקיימו כי אין לבו מסור בידו אלא הרשעים הם ברשות לבם על כן לא הזכיר כי אם החמדה של גזילה. ומזה הטעם לא הזכיר בדברות הראשונות שדהו כי שדה קרקע אינה נגזלת ותמיד ברשות מרא קיימא אבל בענין התאוה שבלב הזכיר גם שדהו. ומה שהזכיר באחרונות לשון חמדה באשת רעך ולשון תאוה בממונו הכל לרבותא כי בממונו אסר אפילו התאוה שבלב וכ"ש החמדה של גזילה. אבל באשה אמרז"ל הרהורי עבירה קשים מעבירה ולפי זה נקט לא תחמוד לרבותא וכ"ש הרהור הלב וענין חימוד של לקיחה באשה היינו מתוך שהוא חומדה הוא מסבב סבות וגלגולים שבעלה יגרשנה והוא יקחנה וזה ודאי אינו רע כל כך כמו ההרהור התמידי. בראשונות הקדים בית לאשה כי חמדת הבית היינו כדי ליקח אותו בגזילה דהיינו לאו שיש בו מעשה. אבל חמדת האשה אין הפירוש שלא יחמוד לגוזלה בעודה תחת חבירו דא"כ היינו לא תנאף אלא שלא יסבב לחבירו לגרשה כדי שיקח אותה הוא וזה אין בו מעשה כל כך לכך אמר דרך לא זו אף זו לומר לא זו חמדת בית והון לגוזלה פשיטא שאסור אלא אפילו חמדת אשת רעהו ליקח אותה אחר שיגרשה גם זה אסור אע"פ שאין בו מעשה כל כך. אבל באחרונות שנקט לא תתאוה לרבותא שבממון אסור אפילו תאוה שבלב ובאשה הזכיר לא תחמוד אין כאן לא זו אף זו כי החמדה והתאוה ב' ענינים ושקולים המה. ומה שנאמר בדברות האחרונות לא תרצח ולא תנאף וי"ו מוסיף על ענין ראשון להוסיף לישראל אפילו ניאוף ביד להוציא זרע לבטלה כי ניאוף זה יש בו צד רציחה והיינו דם זרעיותיו וכדמסיק במסכת נדה אר"א מאי דכתיב ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד וכן דרשו על זה פסוק שוחטי הילדים בנחלים אע"פ שדרשו אל תקרי שוחטי אלא סוחטי מ"מ קרי ביה נמי שוחטי ממש שהרי נאמר ידיכם דמים מלאו וזו אזהרה לישראל דווקא כי קדושים המה מימות אבותיהם ויוכלו לעמוד בזה אבל דברות ראשונות שנאמרו גם לאומות לא רצה להחמיר עליהם כל כך כי אולי לא יוכלו לעמוד בזה. ולא תגנוב רמז בוי"ו העיטוף שלא זו ניאוף של א"א אלא אפי' ניאוף עם הפנויה אסור כי הוא נקרא מים גנובים כמ"ש מים גנובים ימתקו ופסוק זה מדבר בניאוף פנויה. ולא תענה ברעך עד שוא וי"ו מוסיף על ענין ראשון לומר שלא זו גניבת נפשות או ממון שאסור אלא אפילו גניבת דעת אסור שלא ירבה אליו בתקרובת מנחה ויודע בו שאינו מקבל וכיוצא בזה וזה בכלל דבור שוא ובטל ובחנם והוא בכלל לא תענה ברעך עד שוא. ולא תחמוד וי"ו מוסיף על ענין ראשון כי כל גונב דעת הבריות דרכו להחניף לו מצד שחומד את של חבירו ומצפה לקבל ממנו איזה הנאה בעבור זה ואם לא יחמוד למה יחניף לו בחנם וכל אלו הרחקות יתירות שאין האומות היו יכולים לעמוד בהם ע"כ לא רצה ה' להחמיר עליהם כל כך וכולי האי ואולי ישמעו וכאשר לא רצו האומות לקבל עליהם כלום אפילו הקלות חזר ואמרם לישראל עם כל החומרות הללו כי ידע בהם שחומרם זך ונקי ויכולין לעמוד בעם ובזה הותרו כל הספיקות והשינויים:

וכל העם רואים את הקולות וגו'. יש לדקדק בענין זה איך ראו את הנשמע ומהו שאמר אח"כ וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק אחר שכבר נאמר וכל העם רואים וגו' א"כ וירא למה לי. וכן מ"ש דבר אתה עמנו ונשמעה מלת ונשמעה מיותרת. והנה קרוב לשמוע שכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה מיד נתגשם אותו דבור והיה בו כ"כ ממשות עד שהיו רואין באויר כל האותיות פורחות וכאלו היה הכל כתוב לפניהם וראיה לזה ממ"ש בדבר ה' שמים נעשו וגו' הרי שכל דבור שיוצא מפי הקב"ה בורא בריאה חדשה וכן לאחר היצירה אמרו שמכל דבור שיוצא מפי הקב"ה נברא מלאך וכן כל דברות אלו אחר שיצאו מפי הגבורה היה בהם ממשות ולפיכך אמרז"ל שכששבר משה הלוחות היו האותיות פורחות ואם לא הי' ממשות באותיות איך היו פורחות וראיה גדולה מזו שבלוחות אחרונות כתיב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים כדברים אשר היו לא נאמר אלא את הדברים אשר היו למד שאותן אותיות שהיו פורחות מן לוחות הראשונות נקבעו בשניות וא"כ ודאי היה ממשות באותן אותיות ע"כ נאמר וכל העם רואים את הקולות דהיינו קול אלהים המדבר אתם אותן קולות ראו בעיניהם. תבין ותדע כי חוש הראות יותר דק באדם מן חוש השמע כי אדם יכול לראות ברחוק הרבה מילין אבל אינו יכול לשמוע כ"כ ברחוק כי חוש השמע אינו שולט כ"כ למרחוק כמו חוש הראות. וישראל היו מפחדים עכ"פ מן קול אלהים כי נורא הוא ע"כ כשיראו ישראל שיוכלו לראות את קול דברו יתברך אז חשבו אף אם יעמדו ברחוק ולא ישמעו את הקול מדבר אתם מ"מ די להם כשיראו לפניהם תמונת האותיות באויר לכך נאמר וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק ר"ל לפי שוירא העם שראו תמונת האותיות לפיכך ויעמדו מרחוק כי אמרו בראיה לחוד סגי לנו אף בלא שמיעה. ואח"כ נתחרטו ישראל ואמרו למה ה' יעמוד ברחוק הלא טוב לנו להתקרב אל מקום קדשו ובדי להנצל מן פחד הקול אמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה כי אע"פ שאינו דומה שמיעה לראיה מ"מ די לנו כשנשמע אף אם לא נראה כל תמונת האותיות ורז"ל אמרו כשחזרו ישראל לאחוריהם היו מלאכי השרת מדדין אותם לקרבם לצד שכינה כו' ועל אותו זמן נאמר פסוק דבר אתה עמנו ונשמעה אע"פ שלא פורש במקרא זה דהיו מדדים אותם מ"מ בא דוד ופירשה ואמר מלכי צבאות ידודון ידודון וגו' ויאמר משה אל העם אל תיראו מן השמיעה בקול ה' כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם אמר כי טוב לכם לקבל הדברות מתוך הראיה והשמיעה כאחד כי מכל אחד בפני עצמו ילא תכלית מיוחד. כי על השמיעה נתן טעם לבעבור נסות אתכם בא האלהים ונסות לשון הרמת דגל נס כי רצה ה' להגביה אתכם ביותר שאת על כל העמים ע"כ הוא רוצה שתשמעו בקולו כי לא נשמע כזה בשום אומה שתוכל להתפאר בזה ששמעו קול אלהים וחי כמ"ש כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי ומכאן ראיה בריאה וטובה ששמיעת קול אלהים הוא לישראל הרמת דגל נס על כל אומה ולשון. ועל ראיית האותיות לפניהם באויר נתן טעם ב' ואמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כי התורה נקראת יראת ה' טהורה וציור זה רצה ה' שיהיה על פניכם תמיד כדי שלעולם יהיה נראה לכם כאילו התורה כתובה לפניכם כדי שלא תבואו לידי חטא לעולם כי לא תשכח מפיכם ע"י שישארו ציורי רושם אותיות אלו נגד פניכם תמיד וזה פי' יקר מאד:

אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וגו'. רז"ל אמרו שנראה הקב"ה לישראל על הים כגבור עושה מלחמה ועל הר סיני כזקן יושב בישיבה והנה הגבור במלחמה מורה על מראה אדומה כמ"ש מדוע אדום ללבושך וכל בגדיך כדורך בגת פורה דרכתי לבדי וגו' ויז נצחם על בגדי וגו' וזקן יושב בישיבה מורה על מראה לבנה לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי ואם אולי לזכר זה תרצו לעשות צורות לבנות מן כסף וצורות אדומות מן זהב כדי להמשיך עליכם ע"י צורות אלו שבע רצון מסבה ראשונה ית' על כן אמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם כזקן יושב בישיבה וככר ראיתם דמיון האודם ע"כ אני צריך להזהיר אתכם שלא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. ואמר אתי ולכם כי הצורות לבנות מכסף הוא כדי להיות אתי כי אני ה' מלמדך להועיל ותרצו במראה זו לקרב התלמיד אל המלמד. אבל הצורה האדומה מזהב תעשו לכם שתהיו נצולין מן העושה מלחמה שלא ילחם גם בכם. אך מאחר שאמר מיד מזבח אדמה תעשה לי נראין הדברים שהוא נקשר עם תחלת הענין. כי רצה ה' שיבנו מזבח אדמה ולא מכסף וזהב כי העושה כן דומה כאלו עשה אלהי כסף וזהב כי אין חפץ לה' בהרבות מוהר ומתן כסף וזהב כ"א מזבח אדמה תעשה לי המורה על גדר ההכנעה כי באלה חפצתי נאם ה' וממני יראו וכן יעשו כי בכ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו ומורה על שמו הגדול ית' אשר חובר מן אותיות אשר מספרם עולה המועט מכל אותיות אלפ"א בית"א כשתכתוב יו"ד ה"א וי"ו ה"א בדרך שבארנו למעלה פרשת מקץ וכן בפרשה זו אחר שגמר עשרת הדברות שיש בהם תיבות כמנין עקב וכן פירש ריב"ה ועשה כמה פירושים על מלת עקב ואומר אני שזה רמז למה שנא' עקב ענוה יראת ה' כי כל המתיהר חכמת תורתו מסתלקת וההכנעה זה הדבר אשר נוה ה' והוא יסוד לכל התורה ע"כ אמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם כי רם ה' ושפל יראה ואע"פ ששכינתי בשמים מ"מ ממכון שבתי דברתי עמכם וזה מופת שאין חפץ לה' ברמי הקומה לפיכך לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' וזה ציווי על המזבח שלא יעשנו מכסף וזהב כ"א מזבח אדמה תעשה לי המורה על גדר הענוה. ואמר בכ"מ אשר אזכיר את שמי שהוא מחובר מן אותיות שמספרם המועט כאמור אז אבא אליך אל דכא ושפל אנשים כמוך לכדמסיק מסכת סוטה פרק ה' אשכון את דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא ח"א אתי דכא פירש רש"י אני מגביהו עד ששוכן אצלי. וחד אמר אני את דכא ר"ל אני מרבין שכינתי אצלו ומשתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני עכ"ל וז"ש אבא אליך וברכתיך דהיינו אני את דכא. ואם מזבח אבנים תעשה לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה הורה בזה שרצה ה' להראות במזבח זה עניני ענוה והחרב ענינו הגאוה כמ"ש ואשר חרב גאותך ע"כ הנפת החרב מחללו. וחתם גדר הענוה במאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי וגו' כי העליה במעלות היא ממדרגה למדרגה ויש בעליה זו דרך גאה וגאון. ולא יתכן שתהיה בעליה דרך גסות במקום זבחי אלהים רוח נשברה. ונתן טעם לדבר אשר לא תגלה ערותך עליו אע"פ שהמקרא כפשוטו מ"מ יש בו ג"כ רמז שכל דרך גאה וגאון יש בו צד גילוי ערוה כארז"ל כל המתגאה של בא על העריות כו'. ואמרו עוד כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש וטעמו דבר יתבאר בע"ה בפ' קרח בפסוק וישמע משה ויפול על פניו וארז"ל שחשדוהו באשת איש וזה לפי שאמרו שכל מעשיו לשם התנשאות שנאמר ומדוע תתנשאו על קהל ה' וישמע משה וגו' הבין זה מדבריהם שאמרו כי כל העדה כלם קדושים ומדוע תתנשאו כי בכל מקום שיש קדושה יש שם גדר ערוה ואם כן מדוע תתנשאו לחלל קדושתם על ידי ערוה לפיכך וישמע משה ושם מבואר כל הענין וטעמו של דבר. ובסמוך פרשת משפטים יתבאר שלכך היה מושב הסנהדרין אצל המזבח כדי שידמו זה לזה וכל הפוסל במזבח פוסל גם בדיינים ומטעם זה דרשו רז"ל פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף על דיינים שאין הגונים שנתמנו בשביל שהוא תפוס כסף וזהב וכל רוח אין בו על כן מצאנו מקום לבאר כל הפרשה על מנוי הדיינים הכשרים:

בשנת

בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־
כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ שְׂרָפִים
עֹמְדִים ׀ מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀
יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ וְקָרָא זֶה
אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־
הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת
יִמָּלֵא עָשָׁן׃ וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ טְמֵא־
שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יֹשֵׁב כִּי
אֶת־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃ וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־
הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃ וַיַּגַּע
עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ
תְּכֻפָּר׃ וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי
יֵלֶךְ־לָנוּ וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ וַיֹּאמֶר לֵךְ וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ וְאַל־תָּבִינוּ וּרְאוּ רָאוֹ וְאַל־תֵּדָעוּ׃ הַשְׁמֵן
לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו
וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב וְרָפָא לוֹ׃ וָאֹמַר עַד־מָתַי
אֲדֹנָי וַיֹּאמֶר עַד אֲשֶׁר אִם־שָׁאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים
מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה׃ וְרִחַק יְהוָה אֶת־
הָאָדָם וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ וְעוֹד בָּהּ עֲשִׂירִיָּה וְשָׁבָה
וְהָיְתָה לְבָעֵר כָּאֵלָה וְכָאַלּוֹן אֲשֶׁר בְּשַׁלֶּכֶת מַצֶּבֶת בָּם זֶרַע
קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ׃ כאן מסיימין הספרדים
וַיְהִי בִּימֵי אָחָז בֶּן־יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה
רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ
לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד
לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ
עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא
לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה
הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר
וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת הָאוּדִים
הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ יַעַן
כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ נַעֲלֶה
בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת
בֶּן־טָבְאַל׃ כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה
עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־
שָׁלוֹם׃ לְםַרְבֵּה למרבה קרי הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־
כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט
וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃

פירוש המלות

אדני. כבודו: ושוליו. כמו שולי המעיל: ממעל. סמוך לו: לו. לעבודתו: הספים. מזוזות ההיכל: נדמיתי. נכרתי: טמא. סתום: רצפה. גחלת אש: במלקחים, בצבת: השמן. הכבד: השע. סתום: ולבבו. ובלבבו: שאו ל' שממה: ורבה. וירבה: עשיריה. כולל עשרה מלכים: לבער. לשון תבער הדם: בשלכת. הוא שער שלכת שבירושלים:

פרשת משפטים

אבן עזרא

אשר נותן לב לפשטים. גם בכללים גם בפרטים.
אז יתבונן למה נכתב וי"ו עם אלה המשפטים:

(א) ואלה המשפטים. אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו אמר השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל והחל להזהיר על אלהי הזהב ושיכרית ברית עמהם בעבור שהשם לבדו יהיה להם לאלהים והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום אז יכרות להם ברית ואמר לו בסוף אלה התנאים פרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך ועיקר הפרשה להשמיד עבודת גלולים מארצם בהכנסם שם וככה פירש להם משה לפני כרות הברית כי בסוף

רשי

(א) ואלה המשפטים. (ש"ר) כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש (ס"א המזבח ופי' בעזרה); אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם: לפניהם. ולא

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃

א וְאִלֵּין דִינַיָּא דִי תְסַדַּר ייו ר"פ בתורה ל' קֳדָמֵיהוֹן׃

תולדות אהרן ואלה המשפטים. ערובין נד גטין פח קדושין לה ב"ק מו סנהדרין ז (סנהדרין יח ע"ג מא):

בעל הטורים ואלה. נוטריקון וחייב אדם לחקור הדין' המשפטים. נוטריקון הדיין מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט: אשר. נוטריקון אם שניהם רוצים: תשים. נוטריקון תשמע שניהם יחד מדברים: לפניהם. נוטריקון לא פני נדיב-הדר תתהדר מהם: סמיך משפטים ללא תעלה במעלות לומר הוו מתונים בדין כלומר לא יעלו אלא ילכו במתון. מעלות בגימטריא מתונים: וסמך משפטים לאלהי כסף לומר שלא ימנה דיין בשביל ממון. וכתיב לעיל מיניה כי חרבך הנפת עליה שצריך הדיין לראות כאלו חרב מונחת לו על ירכו. וסמך דינין לעבודה בשם מגי' שהעולם עומד עליהם וסמך אותם למזבח לומר כל המעמיד דיין הגון כאילו בנה מזבח ספך ממי שמעמיד את שאינו הגון כאילו נוטע אשרה אצל המזבח: ואלה המשפטים אשר. ס"ת מרה שנצטוו על הדינין במרה: ואלה המשפטים אשר תשים. ס"ת מרמס שאם יבא דין מרומה לפני הדיין יחקור וידרוש כדי להוציאו לאמתו: המשפטים אשר. אלו מנעל שופר רצועה: אשר תשים לפניהם. בגימטריא דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. ויש בפסוק ה' תיבות לומר לך שכל הדן דין אמת לאמיתו כאילו קיים חמשה חומשי תורה. וכאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית:

ספורנו

כא (א) ואלה המשפטים. הנה בפרשה של מעלה היתה האזהרה שלא תחמוד כל אשר לרעך. ואלה המשפטים אשר בם ידע האדם מה הוא כל אשר לרעך: אשר תשים לפניהם. שאין בהם עשה ולא תעשה כמו באזהרות

רמבן

כא (א) טעם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי רצה להקדים להם המשפטים כי כאשר היה בעשרת הדברות הדבור הראשון בידיעת ה'. והשני באיסור ע"ג חזר וצוה את משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שתזהירם אתם עוד שיתנו לבם למה שראו ויזהרו במצות האלו שצויתים כי אתם ראיתם כנגד דבור אנכי ולא תעשון אתי כנגד לא יהיה לך להשלים ענין, ע"ג ואלה המשפטים כנגד לא תחמוד כי אם לא ידע האדם משפט הבית או השדה ושאר הממון יחשוב שהוא שלו ויחמדהו ויקחהו לעצמו לפיכך אמר תשים לפניהם משפטים ישרים ינהיגו אותם ביניהם ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין. וכן אמרו במדרש רבה כל התורה כלה תלויה במשפט לכן נתן הקב"ה דינין אחר עשרת הדברות וכן יפרש באלה המשפטים המשפט בע"ג ובכבוד האב והרציחה והניאוף הנזכרים בעשרת הדברות ודרשו לפניהם ולא לפני כנענים מפני שהיה ראוי לומר

לא לפני הדיוטות (גיטין פח) ואפי' ידעת בדין א' שהם דנין אותו כדיני ישראל: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים (ויקרא כה) והתנחלתם אותם בלקוח מן הכנעני אבל בלקוח מישראל יצא בו' ת"ל (דברים טו) כי ימכר לך אחיך העברי לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנאמר ואם אין לו ונמכר בגנבתו או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש כשהוא אומר (ויקרא כה) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין: לחפשי. לחירות: (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו אם בלחודוהי ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים (קדושין כ): אם בעל אשה הוא. ישראלית (מכילתא):

ויצאה

ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא

ג' וחסר דחסר · ג' ובעינין

ב אֲרֵי תִזְבֵּין עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין יִפְלַח וּבִשְׁבִיעֵתָא יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן׃ ג אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵעוֹל בִּלְחוֹדוֹהִי יִפּוֹק אִם בְּעֵל אִתְּתָא הוּא וְתִפּוֹק אִתְּתֵיהּ

בגפו ג' ובענייננא. אם ד' ר"פ בסדרא וסי' העבד. לבנו ייעדנה. שלש אלה. אסון. שן עבדו. שור נגח. גנב יגנב מעמו :

תולדות אהרן כי תקנה. עקידה שער סז זוהר בסר סינו: שש שנים. קדושין טו יז ערכין יח נדה מח (קדושין נט): ובשביעית יצא. קדושין טז ערכין יח: אם בגפו. קדושין כ: אם בעל אשה. קדושין כב :

בסוף ולא תעבוד את אלהיהם והנה תחלת הפרשה שלא יעשו עם השם אלהים אחרים וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשויים בארץ כנען: (ב) כי תקנה. אומר לך כלל לפני שאחל לפרש כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה או זאת המצוה אל זאת נדבק בכל יכלתנו ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתנו ואין לאדם בעולם יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו על כן החל משפט העבד. וקדמונינו אמרו כי עבד עברי הוא ישראל וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה רק וכי יכה איש את שן עבדו הוא כנעני וככה וכי יכה איש את עבדו וככה אם עבד יגח השור והנה אמרו כי ונמכר בגנבתו הוא ישראל והחולקים עליהם אמרו כי עבד עברי אינו ישראל רק הוא ממשפחת אברהם וככה הבת וכל העבדים הנזכרים אחר כן דרך אחד לכל וראייתם דבר האשה וילדיה כי אמרו כי המשפחה תלויה באב ועוד ועבדו לעולם כי הם אומרים כל ימיו והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע ועתה נחפש המלות כמשמעם אם עבד עברי אינו ישראלי למה אמר הכתוב כי ימכר לך אחיך העברי והלא ידענו כי משמע לא תשנא את אחיך בלבבך וככה בין איש ובין אחיו ובין גרו ורבים ככה והנה אין ספק כי פירוש אברם העברי שהוא מבני עבר עליו כתיב אבי כל בני עבר הפך ואם הוא אבי כנען או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר אף אע"פ שהיה ראוי להיות עברי נהרי ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קלרה בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר והנה גם נקראו העברים שהם ישראל כי ראינו שאמר משה לפרעה כה אמר ה' אלהי ישראל וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם אז השיבו השם אלהי העברים והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל והנה אם ישראל נקראו עברים בעבור שהם מיוחסים אל עבר ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב גם לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו במצות רק בדבר השליחות וכמוהו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא אחר שהזכיר אדומי וככה על רדפו בחרב אחיו הנה בכל המקרא לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב וכתוב ושם אתנו נער עברי לאכול את העברים לחם מכה איש עברי שני אנשים עברים נצים ויונה אמר עברי אנכי כי הם שאלוהו אי מזה עם אתה ואם המלה היתה כוללת עמים רבים עוד לא השיב מאיזה עם הוא וכתוב פן תעבדון לעברים והעברים היו לפלשתים ובירמיהו כתוב לשלח איש את עבד העברי והעבריה ובסוף פירש לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי והחולקים אמרו והנה כתיב ורבים מעמי הארץ מתיהדים ואינם מישראל וזהו עורון כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה או ששבו לתורת יהודה היה ראוי להיותו לבלתי עבוד בם במתיהד אחיהו ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר והאומר זה מתעבר על ריב לא לו והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותם ועוד איך יעלה על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים והישראלי עד שנת היובל: שש שנים יעבוד. ולא יותר כמו שש שנים תזרע שדך ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי איזה שנה שתהיה ואל תתמה על מקץ שבע שנים הכתוב בירמיה כי לכל דבר יש לו שני קצוות והנה פעם ימצא קץ שהוא תחלה ופעם שהוא בסוף וזה העבד הוא העבד הכתוב עליו ונמכר בגנבתו שמכרוהו ב"ד רק וכי ימוך אחיך ונמכר לך או לגר ימכר עצמו כפי השנים שיש עד היובל כי ביובל יצא וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו ולא הנקבה בפרשה שהיא אחר זאת אשלים הענין. אמר ר' מרינוס יו"ד לחפשי נוסף כי הוא כמו למשעי אכזרי ורבי יהודה המדקדק אומר כי הלמ"ד נוסף כי הוא כמו וכי תשלחנו חפשי והיו"ד כאלו היא ליחס על דרך הקדמוני והלמ"ד כלמ"ד והשלישי לאבשלום בן מעכה ולפי דעתי כי בא שנים משרתים והאחד היה מספיק כמו בתוך האהלי והוא תואר השם: ומלת חנם. מגזרת חנונו אותם מטעם מתנה וטעם המ"ם לא ידענו כמ"ם ריקם: (ג) אם בגפו. י"א בגפו כמו בגופו ומצאנו גופת שאול ומשקלי השמות משתנים ואחרים אמרו שהוא כמו כנף וכנף בלשון תרגום וגפין כאלו אמר בכנף בגדו לבדו ואינו מטעם הענין כי אין ראוי להיות פירושו רק שאין גוף אחר תלוי על גבו והנה יהיה כמו על גבי חרשו חורשים אמר הגאון הוצרך הכתוב לומר אם בגפו יבא בגפו יצא וכאשר אמר יצא לחפשי בעבור דבר אשתו שהוא צריך לומר אם בעל אשה הוא ואחר

שאין

רמבן

לומר אשר תשים להם כמו שאמר שם שם לו חק ומשפט ואמר לפניהם שהם יהיו הדיינין כי על השופט יבא הלשון הזה ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' לפני הכהנים והשופטים עד עמדו לפני העדה למשפט לפני כל יודעי דת ודין. ודרשו עוד לפניהם ולא לפני הדיוטות מפני שכתב במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים עד האלהים יבא דבר שניהם וכתוב גם כן ונתן בפלילים שהם הדיינין המומחין הסמוכים עד משה רבינו ולכך אמר בכאן שהמשפטים האלה ישימו אותם לפני האלהים שיזכיר ולא לפני כנענים ולא לפני מי שאינו שופט על פי התורה והוא הדיוט לזה שאסור לבא בפניו כשם שאסור לבא לפני הכנענים ואע"פ שיודע שההדיוט הזה יודע שורת הדין ודין לו כהוגן אבל הוא אסור לשומו דיין ולצעוק לו שיכוף את בעל דינו לדון לפניו וההדיוט עצמו אסור לדון להם ואע"פ שהזכירו חכמים שתי הכתות האלה כאחת יש הפרש ביניהם שאם רצו שתי בעלי הדין לבא לפני ההדיוט שבישראל מותר הוא ובדקבלוה עלייהו דינו דין אבל לפני הכנענים אסורין היו לבא לפניו שידון להם ביניהם לעולם ואפילו היו דיניהם כדיננו באותו ענין :

(ב) כי תקנה עבד עברי. התחיל המשפט הראשון בעבד עברי מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכר בדבור הראשון כמו שאמר בו וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך הדבר הזה היום. ויש בה עוד זכר למעשה בראשית כשבת כי השנה השביעית לעבד שבתון ממלאכת אדוניו כיום השביעי ויש בה עוד שביעי בשנים שהוא היובל כי השביעי נבחר בימים ובשנים ובשמטות והכל לענין אחד והוא סוד ימות העולם מבראשית עד ויכלו. ולכן המצוה הזאת ראויה להקדים אותה שהיא נכבדת מאד רומזת דברים גדולים במעשה בראשית.

ולכך החמיר בה הנביא מאד ואמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו ואיש את שפחתו וגזר בעבורה הגלות כאשר תגזור התורה גלות על שמטת הארץ וכמו שנכתוב עוד בעזרת הצור. וכאשר השלים משפט המצוה הזאת בעבדי העברים החל במשפט לא תרצח שהיא החמורה ובכבוד האבות ובלא תגנוב וחזר למשפט מכה איש בלי שימות בה ואחרי כן לרציחת העבד שהיא חמורה ממיתת הולדות ואחרי כן לאברי ישראלים והעבדים ואחרי כן לנזקי הבהמות במיתה וכל הפרשיות בסדור ובכוונה נכונה :

(ג) ויצאה אשתו עמו. כתב רש"י וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו. ומדרש חכמים הוא והכניסו עמה הבנים מכתוב שאמר אחר כן ויצא מעמך הוא ובניו עמו ולא נתברר לי בדין הזה אם מעשי ידי האשה והבנים לאדון כל הימים אשר יזון אותם. והנראה בעיני שהוא נכנס במקום הבעל כי חמלה התורה על האשה והבנים שחייהם תלויין להם מנגד מצפים לידי הבעל ועתה שנמכר יאכלו בצרתם ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו ואם כן לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד ויקח מעשה ידיהם כאשר יעשה הבעל ויזון ויפרנס וזהו לשון ויצאה אשתו עמו כי היתה אשת העבד עם בעלה כשפחה לאדוניו שהרי מעשה ידי שניהם שלו והוא חייב במזונותיהם אין ביניהם אלא שהרשות ביד האשה ללכת לנפשה וכן הבנים אינו חייב להם במזונותם אלא בקטן בזמן שהאב מצווה או נוהג לזון אותם וכן פי' רש"י במס' קדושין וכל זה חמלה מאת השם עליהם ועל העבד שלא ימותו בצערו בהיות עמלו בבית נכרי ובניו ואשתו יהיו נעזבים ואע"פ שלא היה הוא מחוייב במזונותם מדין התורה כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות אבל כיון שדרך כל

הארץ

וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ: ד אִם־אֲדֹנָיו
יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים
אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה
לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ: ה וְאִם־
אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־
אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא
אֵצֵא חָפְשִׁי: ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו
אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת
אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־
אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם:

עִמֵּיהּ: ד אִם רִבּוֹנֵיהּ יִתֵּן
לֵיהּ אִתְּתָא וּתְלִיד לֵיהּ בְּנִין
אוֹ בְנָתָן אִתְּתָא וּבְנַהָא
תְּהֵי לְרִבּוֹנַהּ וְהוּא יִפּוֹק
בִּלְחוֹדוֹהִי: ה וְאִם מֵימַר
יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יָת
רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנַי לָא
אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין:
ו וִיקָרְבִינֵּיהּ רִבּוֹנֵיהּ לִקְדָם
דַּיָּנַיָּא וִיקָרְבִינֵּיהּ לְוָת דָּשָׁא
אוֹ לְוָת מְזוּזְתָא וְיִרְצַע
רִבּוֹנֵיהּ יָת אוּדְנֵיהּ בְּמַרְצְעָא
וִיהֵי לֵיהּ עֲבַד פָּלַח לְעָלָם:

ו׳ ר״פ בענין ג׳ · כ׳ ובפסוק · ג׳. ג׳ · כל איוב חסר במ״ב

אמר ו׳ ג׳ מלאים וג׳ חסרים וסי׳ ואם אמר יאמר. אמר אמרתי כי שנאתי. אם אמר אמר לנער אלין חסר. ואלין מלאים. כה תברכו. לכן נאם ה׳ אלהי ישראל. דעלי. אמרים אמור למנאצי דירמיה: י״ב פסוקים אית בהון את את ואת ונולה ביניהון וסי׳ ויהי נח. ויולד נח ויחי תרח. ואם אמר יאמר העבד. וערכו בני אהרן. אהה ההלת. חשקיפה. את המארה. כי נסך ה׳ עליכם. אנכי עשיתי את ארץ. ושלחתי בכם את החרב. הנני משליח בם את החרב. אזנו ז׳ נמסר בתהלים סי׳ קי״ו:

אבן עזרא

שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו להודיע כי הקונה עבד עברי צריך לפרנס את אשתו ותעמוד עמו עד שיצאו יחד: (ד) אם אדוניו יתן. מצאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד בתורת השמות אבל לא בפעלים אמרו אדון גם אדונים והוא לשון יחיד מיד אדונים קשה וכסמוכים אמרו אדוניו ולא אמרו אדונו כי לא נמצא ולשון המדבר אדני שאל ואסור לאמרו בלשון רבים שלא יתערב עם השם הנכבד וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד כמו בכינוי אדני שאל וככה מלת אלוה אמר רבי מרינוס זו כתו לאלוהו ולא לאלוהיו דרך בזיון: אם אדניו יתן לו אשה. זאת האשה על דרך חכמינו היא כנעני׳ ויתכן להיות פירוש כנענית על דרך מבני התושבים הגרים עמכם שכתוב מהם תקנו עבד ואמה וככה כל עבד כנעני כי על שבעה גוים כתיב לא תחיה כל נשמה ובשלמה כתיב מן הגוים אשר אמר ה׳ הם לא יבאו בכם ואתם לא תבאו בהם וזה כתוב על נכרית חתיות ולא מואביות עמוניות: (ה) ואם אמר. כבר פרשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים עד כי אהבך ואת ביתך: (ו) והגישו. מלת אלהים כמו מקימי משפט אלהים בארץ והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריח וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה שיעשה זה לפני יושבי השער: ועבדו לעולם. ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן כמו כבר היה לעולמים זמנים וישב שם עד עולם עד זמן שיהיה גדול וכן ועבדו לעולם. לזמנו של יובל שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש או יהיה

רש״י

ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (קדושין כב): (ד) אם אדוניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים או אינו אלא בישראלית ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים יוצאה שנא׳ (דברים טו) אחיך העברי או העבריה מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה: (ו) אל האלהים. (מכילתא) לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו: אל הדלת או אל המזוזה. יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה ת״ל (דברים טו) ונתתה באזנו ובדלת בדלת ולא במזוזה הא מה ת״ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד (קדושין כב): ורצע אדוניו את אזנו במרצע. הימנית או אינו אלא של שמאל ת״ל אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמר במצורע (שמות כט) תנוך אזנו הימנית מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אזן לירצע מכל שאר אברים שבגוף (מכילתא) אמר רבי יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע. ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע. ר״ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר״ל קשר צרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב״ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם: ועבדו לעולם. עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו (קדושין טו) ת״ל (ויקרא כה) ואיש אל משפחתו תשובו מגיד שחמשים שנה קרויים עולם ולא שיהא עובדו כל נ׳ שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג:
וכי

תולדות אהרן אם אדוניו. שם טו: האשה וילדיה. יבמות כב כג ע עח קדושין כח סט תמורה כה (קדושין סד): ואם אמר. קדושין טו יז כב: אהבתי את אדוני. קדושין כא כב: לא אצא חפשי. קדושין כב: והגישו אדוניו. (קדושין נח נט סב): המזוזה. קדושין כב: ורצע אדוניו. קדושין יד טו כא כב: את אזנו. יבמות קד קדושין טו: במרצע. קדושין כא: ועבדו לעולם. קדושין טו כא:

בעל הטורים אל הדלת. לומר שישמור בית אדוניו: מרצע. עולה במנין ת׳ שהשם גאלנו אחר ת׳ שנה משעבוד מצרים והוא הלך ונשתעבד אחר כך לפיכך ירצע במרצע. ועבדו. בגימ׳ לא הכן: ועבדו הוא בא״ת ב״ש פוסק״ף בגימטריא לא הכן ולא הכת:

רמבן

הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים זוה האל ברחמיו להיות הקונה כאב רחמן להם וכוונת חכמים בבניו הבנים והבנות. וראיתי במכילתא יכול שיהא חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם ת״ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו. עמו להוציא ארוסה שאינה עמו וגם זה ראיה לדין שאמרתי כי אין מנהג הארוסה ושומרת יבם לסמוך על האיש ולכן לא הטילה התורה מזונותי׳ על האדון ואפי׳ נתחייבו היבם והארוס לזון אותם מן הדין בזמן הידוע בתלמוד הוא עליו כשאר חובותיו ולא נתחייב בהן האדון ושוב מצאתי במכילתא אחריתא דרבי שמעון אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במזונותיו אף לאשתו ובניו חייב במזונותיהן עדיין אני אומר אשה ובניו שהיו לו עד שלא לקחו רבו חייב במזונותיהן משתחלה לא לקחו אלא על מנת כן אבל אשה ובניו שהיו לו משלקחו רבו לא יהא חייב במזונותיהן ת״ל אם בעל אשה הוא וגו׳ שתי נשים כאן אחת עד שלא לקחו רבו ואחת משלקחו רבו יכול אפילו היה לו ארוסה ושומרת יבם שהוא אינו חייב במזונותיהן רבו אינו חייב במזונותיהן אשתו ובניו יוכיחו שהוא אין חייב במזונותיהן ורבו חייב במזונותיהן ת״ל ויצאה אשתו עמו אשה שהיא עמו חייב יצאה זו שאינה עמו. יכול אפילו שאינה ראויה להתקיים עמו כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ת״ל ויצאה אשתו עמו מי שראויה להתקיים עמו יצאה זו וכו׳. יכול אפי׳ נשא אשה שלא מדעת רבו תלמוד לומר היא. מה הוא מדעת רבו אף אשתו מדעת רבו יכול יהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ודין הוא. ומה עבד כנעני שאין רבו חייב במזונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו עבד עברי שרבו חייב במזונותיו אינו דין שיהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ת״ל הוא. הוא מעשה ידיו של רבו ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו. ויצאה אשתו עמו אל תפרישנו מאשתו אל תפרישנו מבניו עד כאן הברייתא הזו ועדיין אני אומר שאם רבו אשתו ובניו ליזון משל אדם הוא לוקח מעשה ידיהם כמו שכתבתי ולא באו למעט בברייתא הזו אלא שאינם שלו כדין עבד כנעני וכדין העבד עצמו אלא יכולים הם לומר אין אנו ניזונין ואין אנו עושים ונתחדש לנו מן הברייתא הזו שאם נשא אשה שלא ברצון אדוניו אינו חייב במזונותיה ולא במזונות ולדיה שכיון שברשות אדוניו למסור לו שפחה כנענית אינו חייב במזונות הישראלית הזאת. ודרשו עוד ממלת עמו שלא תפרישנו מאשתו ומבניו לומר שאין רבו יכול לומר לו עם השפחה שמסרתי לך תתיחד ותישן בלילה ולא עם אשתך הישראלית אלא הרי הדבר ברשות העבד:

(ד) **אם** אדניו יתן לו אשה. בכנענית הכתוב מדבר או אינו אלא ישראלית ת״ל האשה וילדיה תהיה לאדניה הא בכנענית הכתוב מדבר זה לשון הברייתא השנויה במכילתא וכתב רש״י שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנים שנא׳ כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ואין זה מכוון כהוגן כי אם נאמר שהיא בישראלית לא במוכר את בתו לאמה שיוצאה בסימנים כי היאך יתננה לו אדוניו והוא אין בידו למוסרה לשום אדם אחר וכן הראיה שאף היא יוצאה בשש אינה אלא לדבריו שכתוב במוכר עצמו שאינו נמכר אלא לשש והם בתלמוד דברי יחיד והלכה במוכר עצמו שנמכר לשש ויותר על שש אם כן אין אשה יוצאה בשש אלא כשמכרה אביה אבל מה שאמרו הא בכנענית הכתוב מדבר מפני שאמר האשה וילדיה תהיה לאדניה שהולידם בכנענית לאדון שולד שפחה כנענית כמוה. אבל בישראלית אפי׳ היתה עבריה גדולה שמכרה עצמה בניה של אב הן:

(ו) **והגישו** אדניו אל האלהים. לב״ד צריך שימליך במוכריו שמכרוהו לו. ואמר ר״א כי נקראו השופטים אלהים בעבור שהם מקיימי משפטי האלהים בארץ. ולדעתי יאמר הכתוב והגישו אדניו אל האלהים עד האלהים יבא דבר שניהם לרמוז כי האלהים יהיה עמהם בדבר המשפט הוא יצדיק והוא ירשיע וזהו שאמר אשר ירשיעון אלהים וכך אמר משה כי המשפט לאלהים

ס ז וְכִֽי־יִמְכֹּ֥ר אִ֛ישׁ אֶת־בִּתּ֖וֹ לְאָמָ֑ה לֹ֥א תֵצֵ֖א כְּצֵ֥את הָעֲבָדִֽים׃
ח אִם־רָעָ֞ה בְּעֵינֵ֧י אֲדֹנֶ֛יהָ אֲשֶׁר־לֹ֥א (לו קרי) יְעָדָ֖הּ וְהֶפְדָּ֑הּ לְעַ֥ם נָכְרִ֛י לֹא־יִמְשֹׁ֥ל לְמָכְרָ֖הּ בְּבִגְדוֹ־בָֽהּ׃

ז וַאֲרֵי יְזַבֵּין גְּבַר יָת בְּרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדִּין׃ ח אִם בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דְּקַיְמַהּ לֵיהּ וִיפָרְקִינַהּ לִגְבַר אָחֳרָן לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵיהּ

יא ר״פ ובענין ג׳ ל׳. ג׳. ל׳ ל׳. ל׳ ב׳ נחרי ליבנא

כצאת ג׳ וסימן העבדים. כצאת משה אל האהל. כצאת השמש בגבורתו: יעדה ג׳ וסימן אם רעה בעיני אדניה. אשקלון ואל חוף הים. שמעו מטה ומי יעדה:

רשי

(ז) וכי ימכור איש את בתו לאמה (מכילתא. ערכין כט) בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא נמכר: לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובד׳ שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת״ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנעני׳ יכול העברי יוצא בראשי איברים ת״ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים: (ח) אם רעה בעיני אדוניה. (מכילתא) שלא נשאה חן בעיניו לכונסה: אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים: והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה כמספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב׳ שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועשתה אצלך ב׳ שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך: לעם נכרי לא ימשול למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב (קדושין יח): בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא

אבן עזרא

יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי: (ז) את בתו לאמה. קטנה היא שהיא ברשות האב כמו הבת שהוא מפר את נדרה. ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה כי על האב ידבר לעם נכרי: (ח) לא ימשול למכרה בבגדו בה. כמו מדוע נבגד איש באחיו. ואמת נכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל וזה ידענו מהקבלה ושמו זה לזכר ולאסמכתא ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסוק כי כמהו שלם ישלם כאשר אפרש. אמר הגאון כי לעם נכרי כמו לאיש נכרי וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל כי הוא שם המין הכולל כמו ויאמר מצרים רק להיות שם שטעמו כלל כמו עם וגוי וקהל ועדה לא יתכן שיאמר על היחיד ופי׳ הגוי גם צדיק שם מפורש כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה. וטעם לא תצא כצאת העבדים. שיציאתם לעולם אחר שש שנים כי גם זאת תצא אם הגיעו שש שנים כאשר הוא כתוב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים רק אם הגיעו קודם שש לזמן שהיא ברשותו תצא: (ח) אם רעה. שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה וזה הוא טעם אשר לו יעדה שהיא יעודה לו להיותו אשתו. או יעדה להיותה אשת בנו. ודעתי לא לו קרי וכתיב הוא בפנים באל״ף ובחוץ בוי״ו ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו כמו הוא עשנו ולא אנחנו הטעם האחד כי אנחנו לא עשינו עצמנו והשני כי לו אנחנו. והנכון בעיני כי זה השני הוא האחד לבדו וככה כולם אמר רבי יהודה המדקדק אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין לא באל״ף ובין לו בוי״ו או בה״א כמו הלה היא ברבת בני עמון כל אלה הפסוקים אל״ף מבפנים ומבחוץ וי״ו כל אלה כדרך קריאתם הוא טעמם. ודע כי מלת והפדה מהפעלים היוצאים כמו והפודך אשר פדה את נפשו כי פדיתים והנה והפדה פועל יוצא לשנים פעולים כמו המצמית הריס הציר או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם. והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו בין שתפדה היא עצמה או אביה או אחד מקרוביה כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה וכמה המרחק עד השביעית או עד הזמן שתהא ברשותה וכפי החשבון יהיה הפדיון: לעם נכרי. פירשנו ודע כי כל עם שאינו ישראל נקרא נכרי ואינו כמו זר כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן הנה כתוב כי ביצחק יקרא לך זרע אף על פי שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו ובני יצחק היו יעקב ועשו וכתוב ביצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו

תולדות אהרן וכי ימכור איש. כתובות מ מו מז סוטה כג קדושין ג יט כ ערכין ל: כצאת העבדים. קדושין טז כ: בעיני אדוניה. קדושין יט: אשר לו יעדה. קדושין יט בכורות יג: והפדה. קדושין יח יד טז יט בכורות יג: לעם נכרי. (קדושין נח): בבגדו בה. קדושין יח בכורות לד:

בעל הטורים כצאת ג׳ במסורה. הכא ואידך כצאת משה האהלה. כצאת השמש בגבורתו. ז״ש פני משה כפני חמה וזהו כצאת השמש בגבורתו וכן הא דאמרינן פועל ביציאתו משל בעס״ב פי׳ שאינו צריך לצאת למלאכתו אלא משיצא השמש אע״פ שאינו מתחיל במלאכתו עד אחר שעה שיצא השמש שהרי מתבטל מעט שיצא השמש שיוצא מביתו עד שיגיע למלאכה לא אמרינן שימהר לצאת כדי שיתחיל במלאכה ביציאת השמש וזהו כצאת העבדים שאינו חייב לצאת אלא כצאת השמש: בבגדו ב׳ במסורה. בבגדו בה. ואידך ותתפשהו בבגדו. והיינו דאמר ר״א כיון שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה. דילפינן לה מבגדו דהתם שהוא בגד ממש ור״ע נמי דסבר כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה ודורש בבגדו לי׳ בגידה איהו נמי יליף בגד דהכא מהכא. שגם להם היתה בגידה שסובר כמ״ד לעקום ערכיו נכנס אלא שנראים לו דמות אביו:

רמבן

לאלהים הוא וכך אמר יהושפט כי לא לאדם תשפטו כי לה׳ ועמכם בדבר המשפט וכן אמר הכתוב אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כלומר בקרב עדת אלהים ישפוט כי האלהים הוא השופט וכן אמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה׳. וזה טעם כי לא אצדיק רשע על הפירוש הנכון. ובאלה שמות רבה ראיתי אלא בשעה שהדיין יושב ודן באמת כביכול מניח הקב״ה שמי השמים ומשרה שכינתו בצדו שנא׳ כי הקים ה׳ להם שופטים והיה ה׳ עם השופט: ועבדו לעולם. פירשו רבותינו כי הוא עד היובל ואמר ר״א כי פי׳ עולם זמן בלשון הקדש כבר היה לעולמים אשר היה מלפנינו זמנים וישב שם עד עולם. ולכן אמר ועבדו לעולם לזמנו של יובל שאין במועדי ישראל זמן ארוך ממנו ויציאת חירות כאלו עולם מתחדש לו ויהיה פירוש שישוב לזמנו הראשון שהיה חפשי. והמשכיל יבין כי לעולם כמשמעו כי העובד עד היובל עבד כל ימי עולם ולשון מכילתא רבי אומר בא וראה שאין עולם אלא חמשים שנה שנא׳ ועבדו לעולם עד היובל. ושכח ר״א מה שהשכיל וכתבו במקום אחר:

(ז) לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים בשן ועין לשון רש״י. וכן דרשוהו רבותינו וכך הוא שאין עבד עברי נקרא עבד סתם. ואני תמה ולמה הוצרך הכתוב לומר כן ואולי לא עדון בעבריה שתצא גם בשן ועין בק״ו מן הכנענית ואמר זה בעבריה והקיש אליה העברי. אבל בעל הלכות גדולות כתב מפני שיציאת העבדים בשן ועין קנס הוא ואין למדין מן הקנסות עשה זה מצות לא תעשה יזהיר את האדון שאם בא להוציאה מרשותו בשן ועין שיעבור בלאו אבל ישלם לה דמי השן והעין ותהיה עמו ליעוד עד הזמן כי יהיה זה רעה רבה שהפיל את שנה בכעסו עמה ויוציאנה מביתו אשר היתה מיחלת ליעודו לאחר שפגם אותה. ועוד כי פעמים רבות יהיו דמי הנזק בראש האיברים יותר מדמי עבודתה בהיותה קרוב לצאת עתה והחמיר הכתוב על האדון בלאו שלא יגזול ממנה דמי ראשי אבריה אפי׳ ירצה להוציאה בהם ואפשר שההוצאה עצמה אסורה עליו עד הזמן כי חייבו הכתוב במזונותיה ולעמוד עמו אולי תמצא חן בעיניו ותתיעד כאשר הזהיר בלאו בשארה כסותה ועונתה לא יגרע ולזה הדעת ימנה לא תצא כצאת העבדים בכלל שס״ה מצות לא תעשה:

(ח) לעם נכרי לא ימשול למכרה. אינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב בבגדו בה אם בא לבגוד בה שלא לקיים מצות יעוד וכן אביה שבגד ומכרה לזה לשון רש״י. וא״כ יהיה לעם נכרי כמו לאיש נכרי ולא מצינו לו חבר בכל הכתוב. ושמא יהיה למ״ד לעם נמשך לעם נכרי לא ימשול למכרה לעם ופי׳ לנכרי כלומר לאיש נכרי מכל העם ויהיה נכרי כמו ועבדיך בבית נכרי בבית איש אחר מנכריה אחריה החליקה שאינה אשתו וכל זה לקיים דברי חכמים שאומרים כך שאין אדם רשאי למכור את בתו לשפחות אחר שפחות ואמרו כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למכרה. אבל ראיתי במכילתא לעם נכרי לא ימשול למכרה הרי זו אזהרה לב״ד שלא ימכרנה לנכרי. ונראה מלשונם שאינה אזהרה שלא ימכרנה פעם אחרת לא לזה ולא לאחר

ספורנו

באזהרות הפרשה של מעלה אלא כשיקרה הצורך לשפוט ישפטו בזה האופן: (י) לא תצא כצאת העבדים. אין ראוי לאדם כשר לקנות עבריה לשפחה שלא מדעתה. אבל תהיה מקנתו לקחתה לאשה לו או לבנו וכסף דמיה יהיו נתונים לקדושין לאביה שהוא זכאי בהם כפי מה שבא בקבלתם ז״ל: (ח) אם רעה בעיני אדוניה. אעפ״כ אם לא תישר בעיניו לא ישאנה שמא ישנאנה אבל ישתדל האב והאדון להפדותה: לעם נכרי לא ימשול למכרה בבגדו בה. האב בהיותו בוגד בבתו למכרה כאמרו הלוא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו וזה אחר שירצה פועל איש נכרי בישראל שקנה איש ישראל את בת ישראל שלא לשם אישות לא ימשול למכרה אחר כך לעם נכרי כזה

אבן עזרא

לבדו אשר לו נתנה הארץ והנה נכרים יחשבו בני הפלגשים ובני עשו עמהם: (ט) ואם לבנו ייעדנה. על משקל יירשנה מועד כמו מוקד: וטעם כמשפט הבנות. בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו: יעשה לה. גם הבן גם האב אם הוא יקחנה: אם אחרת. בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: (י) שארה. מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה: וענתה. יש אומר דירתה וכמוהו לפי דעתם וענה אייס וענתה שמה ולפי דעתי כי וענה אייס כמשמעו כמו ועניית ואמרת דרך משל כי שם כתוב ושעיר על רעהו יקרא גם וענתה שמה תנין כמו ענו לה' בתודה. ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים כי מלת עת בחסרון נו"ן כמו אמת על כן נדגש התי"ו והנה עתך או עתו כמו אמתו ג"כ עתה והנה עונתה מגזרת עת ועת' היא זאת העת: (יא) ואם. אחז דרך קצרה כמו שלש שאים כי הנכון השלש האלה ורבים חשבו כי השלש האלה הם שארה כסותה ועונת' וזה לא יתכן כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה והיוב הבנות אלה השלש ואין צורך להזכיר זה ועוד כי יפת תואר שהיא נכריה כתוב עליה ומכור לא תמכרנה בכסף ואף כי זאת רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה שהוא לא ישאנה ולא לבנו ייעדנה ולא יפדנה תצא חנם בהיותה ברשותה וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא פי' באחת מאלה וכמוהו רבים. ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף אחר שנאמר ויצאה חנם והוא השיב כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוספת ביאור. כדרך כי מת אתה ולא תחיה: (יב) מכה איש. טעם להזכיר זה אחר זכר

רש"י

שלא לקיים בה מצות יעוד וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה: (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו ואינו צריך לקדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה: (י) אם אחרת יקח לו. עליה (מכילתא): שארה כסותה ועונתה לא יגרע. מן האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונות (כתובות מז): כסות'. כמשמעו. עונתה. תשמיש: (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה: ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה למדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנא' (דברים טו) העברי או העבריה ועבדך שש שני' ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן. (קדושין ד' מכילתא) או אינו אומר שתצא אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש: מכה איש ומת. (סנהדרין למה

תרגום אונקלוס

בַּהּ: ט וְאִם לִבְרֵיהּ יְקַיְמִינַהּ כְּהִלְכַת בְּנַת יִשְׂרָאֵל יַעֲבֵיד לַהּ: י אִם אוֹחֲרַנְתָּא יִסַּב לֵיהּ זִיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא יִמְנַע: יא וְאִם תְּלַת אִלֵּין לָא יַעֲבֵיד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן בְּלָא כְסַף: יב דְּיִמְחֵי אֱנָשׁ וְיִקְטְלִינֵיהּ

מקרא

ט וְאִם־לִבְנ֖וֹ יִֽיעָדֶ֑נָּה כְּמִשְׁפַּ֥ט הַבָּנ֖וֹת יַֽעֲשֶׂה־לָּֽהּ׃ י אִם־אַחֶ֖רֶת יִֽקַּֽח־ל֑וֹ שְׁאֵרָ֛הּ כְּסוּתָ֥הּ וְעֹנָתָ֖הּ לֹ֥א יִגְרָֽע׃ יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵ֔לֶּה לֹ֥א יַֽעֲשֶׂ֖ה לָ֑הּ וְיָֽצְאָ֥ה חִנָּ֖ם אֵ֥ין כָּֽסֶף׃ ס יב מַכֵּ֥ה

ל' ומ"ל ז' פתח

כמשפט ז' ה' פתחין וב' קמצין וסימן כמשפט הבנות. כמשפט צידנים. את ה' היו יראים. ויעשו את חג הסכות. ויעמוד כמשפט דוד אביו. פנה אלי וחנני. ולכל העלות עלות. ב' בהראה קמץ: שארה ב' פסוקים מן ג' מלין מורדפים ומפקין ה' וסימן שארה כסותה וענתה. אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. וחד מן ד' מלין מפיק מורדפים משושה חגה חדשה ושבתה: וענתה ד' חסר בלישנא וסימן שארה כסותה. מענה אלהי קדם. היתן כפיר קולו ממענתו. וימלא טרף חוריו ומענתיו:

תולדות אהרן ואם לבנו יעדנה. (קדושין נח יבמות יא): אם אחרת. (קדושין ט טו): שארה. כתובות מז מח: שארה כסותה וגו'. נדרים טו גטין פד (כתובות ל קדושין נח): ויצאה חנם. כתובות מו קדושין ג ד בכורות כ (קדושין נח נט): מכה איש סנהדרין פד:

בעה"ט וענתה. חסר ו' לומר לך שעיקר עונה הוא בשבת ולא בשאר ששת ימי החול: ויצאה ב' במסורה. ויצאה חנם אין כסף. ואידך ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר דאיתקש אמה לאשה מה אשה מתקדשת בשטר אף אמה נקנית בשטר: אין כסף. בגימטריא בסימנין. סמך אין כסף למכה איש ומת שאם הכה ומת אין חייב לשלם כסף דקי"ל כדרים:

ספורנו

כזה: (ט) כמשפט הבנות יעשה לה. בנו שהם שאר כסות ועונה אע"פ שהוא לא קנה אותה ולא קדשה: (י) לא יגרע. שאין מותר להרבות נשים אלא היכא דמצי למיקם בספוקייהו (יבמות פרק הבא על יבמתו) באופן שלא יגרע את הראוי לראשונה

רמבן

לאחר אבל היא מניעה לגמרי מן הנכרי שלא ימכור אדם בתו לשפחות לעו"ג כי מפני שאמר בעבד עברי ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר הוצרך לומר שלא יעשה כן באשה. והטעם ידוע. וזה פשוטו של מקרא בודאי שאמר כי אחרי שהפדה האב המוכר לא יוכל למכרה לעו"ג והוא הדין מתחלה אבל כי לפעמים אדם רוצה מאד לפדות את בתו מן האדון שלא יעדה ויחפוץ למכרה לעו"ג לשנה או לשנתים להוציאה ממנו והזהירו הכתוב מזה. או יחזור לתחלת הענין כי ימכור איש את בתו לאמה לא ימשול למכרה לנכרי. וא"כ מה שדרשו בתלמוד שלא ימכור אדם את בתו לשפחות אחר שפחות הוא מיתור בבגדו בה שהרי לעם נכרי אינגו רשאי למכרה לעולם. ואם כן למה אמר בבגדו בה שמשמעו לומר דכיון שבגד בה פעם אחת ומכרה לשפחות לא יבגוד בה פעם אחרת. לפיכך ידרשו הכתוב כן לעם נכרי לא ימשול למכרה ובבגדו בה כלומר ולא ימשול למכרה בבגדו בה שכיון שמכרה שוב לא ימכרנה ובהרבה מקומות דרשו כך קרי ביה הכי לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי וכן דרשו בכאן ויצאה חנם אין כסף ומפני היתור עשו מכאן שתי יציאות ויצאה חנם ויצאה אין כסף ולמדו ממנה יציאה בנערות ובבגרות למי שאין לה נערות והוא בגר דאילונית כמו שאמר בתחלת קדושין. ודרך הפשט בפרשה זו שיאמר כי ימכור איש את בתו הקטנה לאמה לא תצא כצאת העבדים האלה הנזכרים בשביעית וביובל שלא יוכל האב להוציאה מביתו לעולם אם תיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו אבל יקחנה לו לאשה כרצונו ואם רעה בעיני אדוניה אשר לא יעדה להיות לו לאשה כי הקונה בת ישראל לקחתה לו לאשה יקנה אותה והנה היא מיועדת לו מן הסתם. ועתה אם לא יחפוץ בה אדוניה והפדה האב הנזכר כי אסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה ולא יוכל למכרה לעם נכרי בבואו לבגוד בה כי זאת בגידה שימכור אדם בתו זולתי למי שיוכל לישא אותה או טעמו שכל מוכר בתו בוגד בה:

(ט) **כמשפט** הבנות יעשה לה. על דרך הפשט יתכן שיאמר שאם ייעדנה הקונה לבנו והוא השדוך שישדכנה לו כי יעוד לשון זמון הוא מן המועד אשר יעדו כמשפט אשר יעשה האדם לבנותיו יעשה לה שיתן לו משלו כמוהר הבתולות וזה בזה כאשר צוה בהענקה והכל חסד מאתו יתעלה. ועל דרך רבותינו והוא האמת כמשפט הבנות אשר ישיאו אותן האבות יעשה לה הבן ופי' משפטן כי אם יקח אחרת: (י) שארה כסותה ועונתה. של זו לא יגרע ואין צורך לומר אם לא ישא אחרת כי הכתוב דבר בהווה ופי' רש"י שארה מזונות כסותה כמשמעה עונתה תשמיש וכן אמר אונקלוס זיונה ובגמ' אמרה על מי שאמר כך והאי תנא סבר מזונות דאורייתא דתניא שארה אלו מזונות וכן הוא אומר וימטר עליהם כעפר שאר וגו' והמובן בסוגיות הגמ' שהם דברי יחיד והלכה מזוני תקינו לה רבנן. וגם על דרך הפשט למה יזכיר במזונות שאר שהוא הבשר והראוי שיזכיר לחמה כי על הלחם יחיה האדם ובו יהיה החיוב וחשב ר"א לתקן זה ופי' שארה מזון שיעמיד שארה שהוא בשרה ואין בזה טעם שיאמר הכתוב לא יגרע הבעל בשרה. ולכך אני אומר כי פי' שאר בכל מקום בשר הדבק והקרוב לבשרו של אדם נגזר מלשון שאר בשרו כלומר שאר בשרו מלבד בשר גופו ויקראו הקרובים שאר אל כל שאר בשרו שארה הנה כענין אך עצמי ובשרי אתה ויאכל חצי בשרו וכן שם ושאר נין ונכד והקרוב אליו וכן ככלות בשרך ושארך עצמך ובניך שהם הבשר הקרוב לך ויקרא הבשר הנאכל שאר וימטר עליהם כעפר שאר כי הבשר הנאכל ידבק באוכל ויחזור לבשרו. ויתכן שיהיה מזה ככלות בשרך ושארך בשר גופך ושאר הבשר הנעשה מן המאכל יכלה ולא יהיה לך לבשר ותקרא האשה שאר לבעל כמו שדרשו כי אם לשארו שארו זו אשתו וכוא מן הענין שאמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד והנה שארה קרוב בשרה וכסותה כסות מטתה כמו שנאמר כי היא כסותו לבדה במה ישכב ועונתה הוא עונה שיבא אליה לעת דודים ואם יהיה פי' שאר כמו בשר כדברי המפרשים ונאמר כי על כל שאר בשרו כמו בשר בשרו כענין כי אחינו בשרנו הוא ג"כ נפרש שארה לא יגרע שלא ימנע ממנה בשרה כלומר הבשר הראוי לה והוא בשר הבעל אשר הוא עמה לבשר אחד. וענין הכתוב שאמר שאם יקח אחרת קרוב בשרה של זו וכסות מטתה ועת דודיה לא יגרע ממנה כי כן משפט הבנות והטעם שלא תהיה האחרת יושבת לו על מטה כבודה והיו שם לבשר אחד וזו עמו כפילגש ישכב עמה בדרך מקרה ועל הארץ כבא אל אשה זונה ולכן מנעו הכתוב מזה וכך אמרו חכמים שארה זו קרוב בשר שלא ינהג בה כמנהג פרסיים שמשמשין בלבושיהן וזה פי' נכון כי דרך הכתוב בכל מקום להזכיר המשכב בלשון נקי ובקצור ולכן אמר באלו ברמז שארה כסותה ועונתה על שלשת הענינים אשר לאדם עם אשתו בחבורן ויבא זה כהוגן על דין ההלכה ויהיו המזונות ומלבושי האשה תקנה מדבריהם:

(יא) **ואם** שלש אלה. שיעוד לו או לבנו או הפדיון לא יעשה לה או תצא חנם אין כסף כצאת העבדים הנזכר: מכה

אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ יג וַאֲשֶׁר ח' ר"פ
לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ ל' ז'. ב'
וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס
שָׁמָּה׃ ס יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־ ל' הכר וחד מ"ל. ה'
רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם ב'
מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת׃ ס טו וּמַכֵּה ח'
אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס טז וְגֹנֵב ל' ומכר
אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת ל'

אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ יג וּדְלָא
כְמַן לֵיהּ וּמִן קֳדָם יְיָ
אִתְמְסַר לִידֵיהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ
אַתְרָא דְיֵעֲרוֹק לְתַמָּן׃
יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל
חַבְרֵיהּ לְמִקְטְלֵיהּ בִּנְכִילוּ
מִן מַדְבְּחִי תִּדְבְּרִנֵּיהּ
לְמִקְטַל׃ טו וּדְיִמְחֵי אֲבוּהִי
וְאִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃
טז וּדְיִגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִנֵּיהּ וְיִשְׁתְּכַח
בִּידֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃

ואשר לא ח' נמסר פרשת וארא: על רעהו ה' וסי' וכי יזד איש. כי כאשר יקום איש. ושעיר על רעהו יקרא. כה תאמרו איש על רעהו. גבר מחליק על רעהו: בערמה ב' וסי' להרגו. ויעשו גם הם: ומכה ד' קמצין ג' ר"פ וחד מצעות פסוק וסי' אביו ואמו. נפש בהמה. ומכה בהמה. ב' בו

תולדות אהרן ואשר לא צדה. ב"ק כו מכות ו י: ושמתי לך מקום. מכות יב זבחים ט יז (ערכין כ): וכי יזד. יומא פה סנהדרין מא סט (סנהדרין כב כו): מעם מזבחי יבמות ו סנהדרין לה לו: מכה אביו. סנהדרין פד חולין יא (קדושין סז): וגונב איש. סנהדרין פה:

רשי

כד) למה נאמר לפי שנא' (ויקרא כד) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש הכה את האשה ואת הקטן מניין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה ועוד אלו נאמר ומכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל (שם) ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע ת"ל מכה איש אינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש (מכילתא): (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוון: צדה. לשון ארב וכן הוא אומר (שמואל א כו) ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה לשון הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזה הפועל שלו צד. ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה. ומנח' חברו בחלק הצד ציד ואין אני מודה לו ואם יש להברו באחת ממחלוקות של צד נחברנו בחלק (ישעיה סו) על צד תנשאו (שמואל א כ) צדה אורב (דניאל ז) ומלין לצד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מכל מקום לשון אורב הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידו לשון (תהלים צ"א) לא תאנה אליך רעה (משלי יב) לא יאונה לצדיק כל און (מלכים ב ה) מתאנה הוא לי מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת מלפניו הוא שאמר דוד (שמואל א כד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע ומשל הקדמוני היא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גולה והקב"ה מזמנן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדים מעידים עליו ומחייבים אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג: ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו זה מחנה לויה (מכות יב): (יד) וכי יזיד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו עבד ורופא שהמית ושליח ב"ד שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והשוגג תלמוד לומר וכי יזיד ולא שוגג על רעהו ולא על עבד להרגו בערמה ולא שליח ב"ד והרופא והרודה בנו שאף על פי שהם מזידין אין מערימין: מעם מזבחי. (זבחים קיז) אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות: (טו) ומכה אביו ואמו. (סנהדרין לו) לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה: אביו ואמו. או זה או זה: מות יומת. בחנק: (טז) וגונב איש ומכרו. (ת"כ) למה נאמר לפי שנאמר (דברים כד) כי ימצא איש גונב נפש מאחיו אין לי אלא איש שגנב נפש. אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מניין תלמוד לומר וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מניין תלמוד לומר (דברים כד) וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה: ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר קודם מכירה (סנהדרין פה): מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם חנק היא והפסיק הענין וכתב עוד וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן

אבן עזרא

זכר העבד והאמה. כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו, וזה האיש הוא מישראל. מות יומת. כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד חוץ מאחד כאשר תראה בסמוך: (יג) ואשר לא צדה. כמו בצדיה. ואתה צודה את נפשי. והנה הוא כענין ארב ועושה במזיד: אנה לידו. כמו כי מתאנה הוא לי. מבקש סבות ועלילות. והנה טעמו שהשם סובב ותכן עלילות שימות זה מיד זה ולא עלתה במחשבתו. והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו. וכתיב לא יאונה לצדיק כל און: (יד) וכי יזיד, טעם להרגו. כאילו כתיב והרגו בערמה. וכמוהו כי תחל לזנות. שפי' כי תחלל נפשה לזנות. על כן אביה היא מחללת. וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי הכפל והם שנים טעמים. על כן הוצרך להפריש בין שניהם אמרו כי תחל לזנות. כי מלשון תחלה יאמר תהל, כמו תחל לספור: מעם מזבחי. הנה זה הפך הפסוק הראשון ששם כתוב ושמתי לך מקום והם ערי מקלט. רק המזיד שינום אפילו אל מזבחי. כאשר עשה יואב יומת. וקדמונינו אמרו אפי' כהן ורצה לעבוד עבודת מזבחי יומת: (טו) ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת. הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שימות. כמו מכה אביו. ומכה ישרת בעבור אחר ובעבור כבוד האבות. הוצרך לומר אפילו שלא יכה רק יקללם יומת: (טז) וגנב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסוק בין מכה אביו ובין מקלל אביו. והשיב כי הכתוב לא ידבר רק על ההוה. כי הנגנבים היו קטנים וגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם ויתכן שיכום ויקללום והעונש על הגנב: ונמצא בידו. בשוק לפני המכרו יומת:
ומקלל

בעה"ט מקום. בגי' לאלפים אמה לומר שאף התחום קולט: אשר ינוס שמה. וסמיך ליה וכי יזיד לומר שגם המזיד גולה שם וב"ד שולחין ולוקחין אותו משם: יזד ב' במסורה. הכא וכי יזיד ואידך אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי. פי' אם הנביא יזיד לדבר דבר אשר לא צויתיו הרי הוא כהורג להבירו כמו הנביא בנבואת אל בשהזיר חנניה אשר בא בדבר השם וכתב לו וגרם לו שנהרג: על רעהו ה' במסרה. וכי יזיד איש על רעהו. כאשר יקום איש על רעהו. ושעיר על רעהו יקרא בישעיה גבי נפלת בבל. כה תאמרו איש על רעהו בירמיה בענין נביאי השקר. גבר מחליק על רעהו. לומר מי שמחליק על רעהו בשפת חלקות ומתנבא לו נבואות שקר להחליקו בדברים כאלו מחריבו וזהו ושעיר על רעהו יקרא וכאלו הורגו וזהו ורצהו נפש: בערמה ב' במסרה. הכא ואידך ויעשו גם המה בערמה בגבעונים זה שהזיד להרוג בערמה וריחק עצמו מעדת ישראל ע"כ מעם מזבחי תקחנו למות אבל בגבעונים שבערמה קרבו עצמם לעדת ישראל זכו להיות חוטבי עצים ושואבי מים למזבח זה נתרחק מן המזבח ואלו נתקרבו למזבח (מאדוני אבי הרא"ש ז"ל):

רמבן

(טו) מכה אביו ואמו מות יומת. כבר למדו חכמים שמיתתו בחנק ולכך סמך לו וגונב איש ומכרו שגם הוא באותה מיתה והפריש ממנו ומקלל אביו ואמו מפני שהוא בסקילה שנא' בו אביו ואמו קלל דמיו בו וכל מי שנא' כלשון הזה הוא בסקילה נלמד ממה שכתוב באבן ירגמו אותם דמיהם בם. והחמיר במיתת המקלל יותר ממיתת המכה מפני שחטא הקללה מצוי יותר שהכסיל כאשר יכעוס והתקצף וקלל במלכו ובאביו ואמו תמיד כל היום והעבירה כפי מציאותה תמיד צריכה יסור גדול או מפני שיש בקללה חטא גדול יותר שהיא בהזכרת ה' והנה צריך להעניש על חטאו באביו ואמו ועל אשר נשא שם ה' אלהיו לפשע ותטא. והגאון רב סעדיה אמר כי הכנים דבר הגונב איש ביניהן בעבור כי על הרוב הנגנבים הם הקטנים ויגדלו במ"א ולא יכירו אותם ויבא שיכום ויקללום:

(טז) ונמצא בידו. קודם המכירה ל' רש"י. ולא הבינותי זה אם ללמד שיראוהו עדים בידו קודם המכירה וכי תעלה על דעתך שיהא זה נהרג עליו על שיראוהו עדים שגנב ומכר ודי במה שאמר וגונב איש ומכרו והמציאות בידו איננה ראיה גמורה אבל הכתוב בא ללמד על מה שהיתה הגונב נפש אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו ואמר בבריתא גנבו ולא מכרו ועדיין הוא ברשותו פטור והענין ללמד שדינו כדין שאר הגנבים בממון שאם טבח ומכר ברשות הבעלים פטור ואם הגביהו או שהוציאו מרשות הבעלים חייב. וכן זה צריך שיבוא הגנב לרשותו וכן אם הגביה הנער על כתפו ומכרו לאחר חייב דהא קרינא ביה ונמצא בידו ולא תהא הארו קונה לו יותר מידו. וכן מה שאמר מכרו ועדיין הוא ברשותו שלא הוציאו ללוקח מרשותו כלל ואע"פ שנתן בו מעות כיון שלא הוציאו משם פטור. ולא ידעתי אם לומר שצריך קנין כמשפט הקניות שימשכנו מרשות המוכר לסימטא או עד שיגביהנו או היא גזרת הכתוב בנפש לומר שאפי' נגמר המכר ביניהן וקנה בהגבהה או במשיכה בחצר של שניהם יהיה פטור עד שיצא מרשותו לרשות

ספורנו

לראשונה: (יג) והאלהים אנה לידו. שלא פשע לעשות דבר גורם זה אלא שמגלגלין חובה על ידי חייב כאמרו וגם רשע ליום רעה: ושמתי לך מקום אשר ינוס. לכפר עונו בגלותו: (יד) מעם מזבחי. אע"פ שכל מחנה לויה היה קולט במדבר: תקחנו

(יז) ומקלל. מלאנו קללה בזכירת השם. כמו ויקלל בשם ה'. גם בלא זכרון השם: (יח) וכי יריבן. אמר הגאון באגרוף. כמו בעלי אגרופין דבר חזק וקשה. ורבי מרינוס אמר כי האל"ף נוסף כמו אל"ף אזרועי. מגזרת גרפם דבר שיגרוף בידו. וככה בלשון ערבי: (יט) אם יקום. על חז"ל נסמוך שפי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים רק על עצמו: ונקה המכה. שיוליאוהו מבית הסהר. ופי' שבתו. מגזרת שביתה ששבת ממלאכתו. ונכון הוא. והוא על משקל שברו. כי התי"ו שורש. ויתכן להיותו כמו זה שבתה הבית מעט. שהוא מגזרת ישב. והטעם זמן ישיבה בבית ששובת בלי מלאכתו. והעד על זה הפי' שהוא הפך והתהלך בחוץ: ורפא ירפא, לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ. רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאותו. וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש. וכתוב באסא וגם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים. והנה הכתוב הפריש כי לא אמר ורפוא ירפא מן הבנין הקל. רק ורפא ירפא שהוא מהבנין הכבד. ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת. וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שניהם. כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים. ואינם כתובים: (כ) וכי יכה. אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים. על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי. ועוד כי באחרונה כתיב כי כספו הוא. והנה זה העבד והאמה הוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה. ונפתח בי"ת בשבט שהיה מנהגו להכותם בו. והנה כל החולקים על חכמינו

יז וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס
יח וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב׃
יט אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא׃ ס שני
כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט

יז ודיילוט אבוהי ואמיה אתקטלא יתקטיל: יח וארי ינצון גברין וימחי גבר ית חבריה באבנא או בכורמיזא ולא ימות ויפול לבוטלן: יט אם יקום ויתהלך בברא על בוריה ויהי זכאה מחיא לחוד בוטליניה יתן ואגר אסיא ישלם: כ וארי ימחי גבר ית עבדיה או ית אמתיה

ב' חד ר"פ וחד ס"פ ולא יגוה. ומקלל ג' וכ"כ. ב' כהורי'. ב' רשע. ג'. ל' וחסר. ל'

באבן ב' בתורה וסימן או באגרף. ואם באבן יד: והתהלך בחוץ פלוגתא דבן אשר ובן נפתלי בן אשר והתהלך בחוץ הלמ"ד קמצא ובטעם מלרע תחת הלמ"ד. בן נפתלי והתהלך בחוץ הלמ"ד פתחא והטעם מלעיל תחת הה"א קדמאה ומוקף: ונקה ג' וסי' ונקה המכה. האיש מעון. במשית ה' ונקה:

תולדות אהרן ומקלל אביו ואמו. קדושין ל (פאה טו): באבן או באגרוף. ב"ק ל: אם יקום והתהלך. כתובות לג סנהדרין עח (כתובות כח סנהדרין כט כז): רק שבתו יתן. ב"ק פה: ורפא ירפא. ברכות ס ב"ק פד פה (ב"ק ה):

מקשינן (סנהדרין סה). (יז) ומקלל אביו ואמו. למה נאמר לפי שהוא אומר (ויקרא כ) איש איש אשר יקלל את אביו אין לי אלא איש שקלל את אביו אשה שקללה את אביה מניין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן: מות יומת. בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם (ויקרא כ) באבן ירגמו אותם דמיהם בם ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (ת"כ קדושין): (יח) וכי יריבן אנשי'. למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא למדנו לכך נאמרה פרשה זו (מכילתא): ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו: (יט) על משענתו. על בוריו וכחו (מכילתא): ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא למדך כאן שחובשי' אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז נקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה המכה. רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאלו שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל: ורפא ירפא. כתרגומו ישלם שכר הרופא (ב"ק פ"ח): (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית והרי היה בכלל מכה איש ומת אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית ת"ל בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה (או בכלי עץ יד גיר' רא"ם) הכהו והלא דברים קל וחומר מה ישראל חמור אין חייב

בעל הטורים ומקלל אביו (ואמו). בגימטריא זה בסקילה: ומקלל ב' במסורה. הכא ר"פ ואידך בשמעו והוא סוף פסוק לומר שאותו שמקלל היה ראש לסנהדרין ונעשה זנב ונדרג: באגרף ב' במסרה. באבן או באגרף ואידך להכות באגרוף רשע לפי שמחובשין אותו שאם ימות המוכה הורגין אותו לכך צריך שיהיה בהכאה כדי להמית דהיינו באגרוף רשע שהכה כח: אם יקום. הפסוק הזה מתחיל באל"ף ומסיים באל"ף ירפא לומר לך שהקב"ה שולח יסורים על האדם וגוזר עליהם שילכו לאותו יום ולאותה שעה: ונקה שלשה במסורה. ונקה המכה. ונקה האיש מעון. מי שלח ידו במשיח ה' ונקה. ג' מוחלין לכן על כל עונותיכן חולה שנתרפא חתן ומלך אם יקום והתהלך בחוץ כגון שנתרפא ונקה מעונותיו ונקה האיש היינו ע"י שישקנה והוא פשוט וכוה יקח אתרם או ונקה האיש מעון מי שלח ידו במשיח ה' ונקה היינו מלך: רק שבתו יתן. למעוטי אם עבר על דברי הרופא:

רמבן

לרשות הלוקח וכן נראה. ורש"י פי' שם בפירושיו בגמ' ועדיין הוא ברשותו של נגנב עצמו ופטור מפני שאין כאן גנבה כלל. ואם כן לא נתחדש כאן דבר שלא כמשפט גנבי ממון ועל כל ענין שיעור הכתוב וגונב איש ונמצא בידו ומכרו מות יומת. ויתכן שהיה עוד כסדרו ונמצא בידו של לוקח שאם גנב את הנפש והביאו לביתו והביאו שם הלוקח ומכרו לו ולא הוציאו הלוקח משם אינו חייב שלא נגמר המכר ביניהן או אפילו כשנגמר המכר יפטר כמו שכתבתי:

(יח) באבן או באגרוף. על לשון רבותינו אגרוף הוא היד שיקבצו האצבעות לתוך הכף להכות בה כמו שאומרין בעלי אגרופין אגרופין של בן אבטיח וכן באגרוף רשע יד רשע המכה והזכיר הכתוב שתי הכאות אחת קשה והיא האבן ואחת קלה והיא האגרוף לא תמית בה על הרוב לומר כי בשתיהן צריך אומד ואומדין אותו ואם ימות זה כגון שהכה על נפשו רוצח הוא מות יומת ואם לא ימות ישלם שבת ורפוי. במכילתא רבי נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ואגרוף לאבן מה האבן שיש בה כדי להמית אף אגרוף שיהיה בו כדי להמית ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע הא אם נתערבה באבנים אחרות הרי זה פטור לומר שאם נתערבה באבנים אחרות משערין את הקלה שבהם ואם אין בה כדי להמית פוטרין אותו. ואחרים אמרו כי אגרוף רגב אפר מלשון עפר עבשו פרודות תחת מגרפותיהן והא' כא' אזרוע והוא דעת אונקלוס שאמר בכורמיזא והזכיר את אלה ג"כ לאמר כי גם ברגב יומת אם הכהו במקום שיש בו כדי להמית וזהו להבדיל החרב מהם שאין צריך אומד כמו שהזכירו חכמים:

(יט) על משענתו. על בוריו וכחו לשון רש"י. ואמר ר"א כי טעמו שלא ישען על אחר כדרך החולים על עצמו כי אז ינקה המכה שיוליאוהו מבית הסוהר. ולפי דעתו כי משענתו כפשוטו כמו ואיש משענתו בידו מרוב ימים משענת קנה רצוץ ויאמר הכתוב כי כאשר יתחזק המוכה והוא מתהלך תמיד בחוץ בשוקים וברחובות על משענתו כמשפט החולים שנתרפאו מחולי ונקה המכה ולמד שאם פשע בנפשו ומת בחולשתו אחרי כן לא יומת ודבר הכתוב בהווה כי המוכים שנפלו למשכב לא יתהלכו בחוץ עד שתחיה מכתם ויצאו מידי סכנה וזה טעם והתהלך בחוץ כי אם יקום ויתהלך בביתו על משענתו לא ינקה. ובמכילתא אם יקום והתהלך שומע אני בתוך הבית ת"ל בחוץ אי בחוץ שומע אני אפי' מתנוונה ת"ל אם יקום וגם זה נכון מאד שיאמר הכתוב אם יקים ממשכבו לגמרי והוא מתהלך תמיד בחוצות שלא יחזור למשכבו בבאן מן החוץ כמנהג המתנוונים אע"פ שהוא חלוש ונשען על משענת ינקה המכה. והכלל כי כל זה כמין משל בהווה והדין הוא שיאמדוהו לחיים ולכך תרגם אונקלוס על בוריה. ואמר רק שבתו יתן ורפא ירפא ולא אמר שבתו ורפואתו יתן להגיד שיתן השכר אל הרופאים וירפאו אותו ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר והוא יעשה בו דברים אחרים רק ירפא בו על כל פנים:

(כ) וכי יכה איש את עבדו. כבר למדו רבותינו בהכרח מטעם כי כספו הוא שבעבד כנעני הכתוב מדבר ופשוטו של מקרא כדבריהם כן הוא באמת כי לא יקראו עבד ואמה סתם אחיו העברי או העבריה. ואמר בשבט בידיעה כי דרך מושל ואדון להיות בידו שבט והזכיר כי אע"פ שהוא שבט מוסר ואיננו מקל יד ישמר ממנו ולא יכה אותו בו אפי' העבד הכנעני מכת בלתי סרה. וזה טעם תחת ידו שהיה מכה אותו מכה רבה עד שמת ולא הוצרך לבאר משפטו. אבל אמר שלא יפטר בעבור שהוא כספו רק נקום ינקם כנקמת כל מכה איש ומת שאמר בו מות יומת. ועל דרך הפשט אך אם יום או יומים יעמוד שיקום העבד ויעמוד על רגליו ולכך הוצרך לומר יום או יומים וטעמו אם ביום ההוא או גם ביום המחרת יעמוד על רגליו לא יוקם ושיעורו אך אם ביום או ביומים או ליום או ליומים וכמוהו רבים. והנה בתחלה אמר ומת תחת ידו והיה במשמע שימות בעת הכאתו מיד והוצרך לבאר שאם עמד ביום ההכאה על רגליו או אפי' לא היה יכול לעמוד כלל ביום ההוא ועמד ביום המחרת יפטר האדון אבל אם לא עמד כלל חייב אע"פ

רש"י

חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו. עבד כנעני הקל לא כ"ש: נקום ינקם. (סנהדרין עא) מיתת סייף וכן הוא אומר (ויקרא כו) חרב נוקמת נקם ברית (מכילתא): (כא) אך אם יום או יומים יעמוד לא יוקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה זה מעת לעת (מכילתא): לא יוקם כי כספו הוא. הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעת לעת קודם שמת חייב: (כב) וכי ינצו אנשי'. (מכילתא) זה עם זה ונתכוון להכות את חבירו והכה את האשה: ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה כמו (תהלי' לא) פן תגוף באבן רגלך (ירמיה יג) בטרם יתנגפו רגליכם (ישעיה ח) ולאבן נגף: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל. שמין אותה כמה היתה ראויה לימכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה: ענוש יענש. יגבו ממון תמנו כמו (דברים כב) וענשו אותו מאה כסף: כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך: ונתן. המכה דמי ולדות: בפלילים. על פי הדיינים: (כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש תחת נפש. (סנהדרין עט) רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש ויש אומרים ממון אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפיתתו דמיו

כתוב ותרגום

ומת תחת ידו נקם ינקם׃ כא אך אם־יום או יומים יעמד לא יקם כי כספו הוא׃ ס כב וכי־ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים׃ כג ואם־אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש׃ כד עין תחת עין

בשולטן וימות תחות ידיה אתדנא יתדן׃ כא ברם אם יומא או תרין יומין יתקים לא יתדן ארי כספיה הוא׃ כב וארי ינצון גברין וימחון אתתא מעדיא ויפקון ולדהא ולא יהא מותא אתנבאה יתנבי כמא דישוי עלוהי בעלה דאתתא ויתן מן מימר דיניא׃ כג ואם מותא יהא ותתן נפשא חלף נפשא׃ כד עינא חלף עינא שינא

ל' וחסר · ס' · ג' ב' פתח וא' קמץ · ב'. ל' · ז' רפין · כל לישנא מ"ל בנ"ב חסר · ל'. ז' · ג'. ג' בליש ב' · חסר י' קדמאה וא' הס' דחס'

יקם ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' לכן כל הרג קין. כי שבעתים יקם. לא יקם כי כספו הוא. קדמאה קמץ: ויצאו ז' רפין נמסר בסדר ויהי בשלח: ענוש כל לישנא מ"ל במ"ב חסר וסימן ויענש את הארץ. בענש לץ יחכם פתי: בפללים ג' ב' חסר יו"ד קדמאה. וא' חסר דחסר וסימן ונתן בפללים. ואויבינו פלילים. והוא עון פללי. בתרא חסר דחסר:

תולדות אהרן ומת תחת ידו. (קדושין כג): נקום ינקם. סנהדרין נב: יום או יומים. ב"ק ל ב"ב ג: כי כספו הוא. ב"ק שם ב"ב שם: וכי ינצו. כתובות לג ב"ק מב סנהדרין עד עט: ונגפו אשה הרה. (ב"ק ס): ויצאו ילדיה. ב"ק מט: ולא יהיה אסון. כתובות לג (כתובות כז): ענוש יענש. שם לד לה לו סנהדרין עד: כאשר ישית. ב"ק מג ערכין ז: בפלילים. מגלה טו סנהדרין קיא: ואם אסון יהיה. כתובות ל לג סנהדרין עד (מכות ג): נפש תחת נפש. חגיגה יא כתובות לג ב"ק פד סנהדרין עט פו (כתובות כז): עין תחת עין. ב"ק פג פד (ב"ק ה):

אבן עזרא

חכמינו בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם. כי הנקמה על דרכים רבים. והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה. והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית: (כא) אך. הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל. והכותים אמרו כי פי' נקם ינקם נקמה גדולה ליסר אותו ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה ואם יומים לא יוקם כלל. וראייתם שלא מצאנו במיתות בית דין מלת נקמה. ואמרו כי חרב נוקמת איננה ראיה גמורה שהוא הריגה. ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים. וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד. והנה אשיב עליהם למה לא פי' הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה. והנה נרדוף אחרי הכתובים. נקם נקמת בני ישראל. ונהרגו המדינים כולם. והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם. ואחריו כתוב ויך אותם שוק. ואנקמה נקם אחת ומתו בבית. חרב פיפיות בידם. ואחריו לעשות נקמה בגוים. כי דם עבדיו יקום. והנה דם יורה על ההריגה. ועל זה הדרך כל הלשון. והכתוב שאמר זה המיתה במלת נקמה. כי האדון מתגולל בעבדו. בעבור היותו ברשותו, כי לא יוכל להכות בבר ישראל אחיו. וזהו שאמר יום או יומים. והנה כמוהו על פי שני עדים והם אמרו שלא ידעו טעמו אם כן ישימו זו עמו. וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהיינה השעות מארבעה ועשרים שעות ביום. וכאשר הסתכלנו בו מצאנו שיאמר בשבט שהוא שבט מוסר כמו אתה בשבט תכנו והנה האדון רצה ליסרו ולא הזכיר הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהיה עליו כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו כאשר יחמול אפילו על בהמתו והשם צוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרני מוסר אכזרי כי בראותו שנפשו יוצאה תחת השבט יניחנו ואם לא יניחנו יהרג בעבורו כי רחמי השם על כל מעשיו וכתוב בדוד ודם לרוב שפכת ולא היו מישראל: (כב) וכי ינצו. אלה האנשים הם עברים שהם נצים מכה זה את זה וכן כתוב למה תכה רעך: ונגפו. כולל שניהם גם פעם יהיה פי' זה או זה וכן באש ישרפו אותו ואתהן זאת או זאת ואם שניהם ישראלים דין אחד להם וזאת האשה היא ישראלית. ולא יהיה אסון באשה. ענוש יענש. בעבור הילדים שיצאו ומתו. כאשר ישית עליו אבי הילדים אם יעשה כחפצו הנוגף ואם לאו יתן על פי ב"ד כמו ופללו אלהים: (כג) ואם אסון יהיה. לאשה. ויש מחלוקת אומרים כי ימות הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת וראייתם כי על הילדים כתוב ענוש יענש ועל מות האשה כתוב ונתתה נפש תחת נפש ואם הוא עונש מה יתרון למות האשה יותר מן הילדים ואם אמרנו שהם בני עונשים למה שינה הכתוב לומר נפש תחת נפש. ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוון להרוג את זה והרג את זה לא יומת ושינה הכתוב לומר נפש תחת נפש כי עונש הנפש יותר מהילדים הרבה מאד וראיתם הכתוב הבא אחריו עין תחת עין שאינו כמשמעו רק הוא כפר. ונזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין שן תחת שן כי אחריו כתיב משפט עין העבד ושנו: (כד) עין. אמר רב סעדיה לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו כי אם אדם הכה עין חבירו וסרה שלישית אור עיניו איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת אולי יחשיך אור

בעל הטורים

בעל הטורים אך אם יום. הפסוק הזה מתחיל בא' ומסיים בא' לומר שצריך שיהיה מע"ל: יוקם ג' במסורה. הכא ואידך יוקם קין. כל הורג קין שבעתים יוקם. ז"ש המוכר עבדו לשלשים יום ר"מ אומר ראשון ישנו בדין יום או יומים ולא שני דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי. וזהו לא יוקם כי כספו הוא ואיזה כסף יוקם קין אותו שגופו קנוי לו כדכתיב קניתי איש את ה': כספו. בגימטריא כדין בהמה שאף בבהמה צריך מעת לעת לענין ריסוק איברים: וכי ינצו אנשים ב'. הכא ואידך וכי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו מה התם ממון דדרשינן וקנותם את כפה ממון אף ה"נ ממון דנתכוון להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה וחייב ממון:

רמבן

אע"פ שמת ביום השני כי גם זה תחת ידו מת. ולא הזכיר עמידה ביום השלישי כי כיון שחיה שלשה ימים פטור הוא שהרי אין אני קורא בו ומת תחת ידו. ועל דעת רבותינו הזכיר יום או יומים להודיע שצריך לחיות עשרים וארבע שעות וטעמו יום שלם או יומים שאין יום שלם בהם ואלו אמר יום בלבד היה צריך שיעמוד לילה ויום כיום התורה במעשה בראשית ובשבתות ובמועדים ויהיה יעמוד שיתקיים וכן למען יעמדו ימים רבים יתקיימו והוא הנכון והאמת:

(כב) כאשר ישית עליו בעל האשה. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך לשון רש"י. ונכון הוא וכן כאשר ייטב לך ורבים ככה. והכוונה כי הוא חייב בדמי הולדות כאשר ישית עליו הבעל ולא כאשר תשית עליו האשה כי אין לה חלק וזכות בהם. אבל אונקלוס אמר כמה דישוי עלוהי. ואמר ר"א ככל אשר ישית עליו בעל האשה או יתן בפלילים כאלו אמר שיתפשר עמו לרצונו או ישלם כדי דמיהם על פי ב"ד. ואיננו נכון כי מה טעם להזכיר זה. ולפי דעתי בעבור שאין בולדים היזק ניכר כי מי יודע אם יגליהו אמר הכתוב אע"פ שאין כאן ממון תשלומין נשים עליו ענש והוא כמו קנס וממין שיטילו אחרים עליו על כרחו וכן ויתן עונש על הארץ ויין ענושים ישתו. ואמר שיהיה העונש ככל אשר ישית עליו בעל האשה שהוא חפץ בילדיו ותאוביס הם אצלו ויתן זה בפלילים שלא יתן עליו עונש יותר מכדי דמיהן. ובמכילתא כאשר ישית עליו שומע אני כל מה שירצה ת"ל ונתן בפלילים ואין בפלילים אלא דיינים:

(כד) עין תחת עין. הידוע בקבלת רבותינו שהוא ממון ויבא כלשון הזה בתשלומין ומכה בהמה ישלמנה נפש תחת נפש. ואמר ר"א כי כוונת הכתוב לומר שהוא חייב בכך אם לא יתן כפרו והכתוב אסר עלינו שלא נקח כפר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות אבל נקח כפר בדמי שהוא רשע לכרות

ספורנו

תקחנו למות. כענין המערת פריצים היה הבית הזה: (כ) נקום ינקם. דם העבד כי לא הורשה האדון להכות עבדו מכת אכזרי כזאת אע"פ שהיה לו רשות להכותו ליסרו כאמרו בדברים לא יוסר עבד: (כא) כי כספו הוא. ועליו ליסרו ופעמים ימרה העבד עד שיקצוף הרב להכותו מכה רבה כאמרו אך מרי יבקש רע: (כד) עין תחת עין. כך היה ראוי כפי הדין הגמור שהיא מדה כנגד מדה ובאה הקבלה שישלם

אבן עזרא

אור עינו כולו ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה. כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת. אמר לו בן זוטא והלא כתוב במקום אחר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו. והגאון השיב לו יש לנו בי"ת תחת על. והנה טעמו כן ינתן עליו עונש. ובן זוטא השיב לו כאשר עשה יעשה לו. והגאון השיב הנה שמשון אמר כאשר עשו לי כן אעשה להם. ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם. ובן זוטא השיב אם היה המכה עני מה יהיה עונשו. והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו. כי העני יתכן שיעשיר וישלם. רק העור לא יוכל לשלם לעולם. והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פירוש שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל. כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבעל פה אין הפרש ביניהם. והנה יהיה פי' עין תחת עין. ראוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו. ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער כי אם יכרת עוד יחליף. והזכיר היד כי היא פעלת מלאכה. והזכיר הרגל שהוא יותר קשה מהיד כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת ולפי דעתי כי הזכיר אלה האיברים על ההוה ברוב כי כאשר יכה אדם חבירו או יכנו בעין שהוא עומד כנגדו או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו או ביד שבא ילחם או יגן בעד פניו או ברגל בברחו מפניו: (כה) כויה. מכות אש כמשמעו: י"א כי פצע להוציא דם וחבורה מכה בלי דם. והגאון אמר כי פצע שבירת עצם וחבורה מכת דם: (כו) וכי יכה. לזה השם שילא העבד חפשי תחת עינו או שנו שלא יהא אדוניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה כי אם ישחית עינו או אפילו שנו יצא מרשותו חפשי ויאבד ממונו: (כז) ואם שן. דבר הכתוב על ההוה ברוב כאשר הזכרתי וכן יצא בראשי איברים כפי הקבלה: (כח) וכי יגח. הזכיר זאת הפרשה בעבור אם יגח השור עבד או אמה וזה האיש והאמה ישראלים. והזכיר האשה ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר והוא הדין לנקבה והזכיר האשה עתה בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שנתה המנהג ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח כי משפט מכה איש שוה הוא יהיה גדול בשנים או קטן. והזכיר הבן והבת שהם קטנים שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם: סקול יסקל השור. טעם ולא יאכל את בשרו כמו הנבלה שיאכלנה גר שער או נכרי. וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל הוא אסור בהנאה: ובעל השור נקי. מעונש: (כט) ואם. אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת מיתתו בידי שמים הנה יהיה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין שהוא ראוי שימות אם

תרגום אונקלוס

חֲלַף שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רִגְלָא חֲלַף רִגְלָא: כה כְּוָאָה חֲלַף כְּוָאָה פִּידְעָא חֲלַף פִּידְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלַף מַשְׁקוֹפֵי: כו וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יַת עֵינָא דְעַבְדֵיהּ אוֹ יַת עֵינָא דְאַמְתֵיהּ וִיחַבְּלִינַהּ לְבַר חוֹרִין יְפַטְרִינֵיהּ חֲלַף עֵינֵיהּ: כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵיהּ אוֹ שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפִּיל לְבַר חוֹרִין יְפַטְרִינֵיהּ חֲלַף שִׁנֵּיהּ: כח וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹרָא יַת גַּבְרָא אוֹ יַת אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכִיל יַת בִּשְׂרֵיהּ וּמָרָא דְתוֹרָא יְהֵי זַכָּאָה: כט וְאִם תּוֹר נַגָּח הוּא מֵאִתְמְלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵיהּ וְלָא נַטְרֵיהּ וְיִקְטוֹל גְּבַר אוֹ

מקרא

שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל: כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה: ס כו וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ: כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ: פ
כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי: כט וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית

י"א ר"פ בספ׳ · ג׳ · ט׳ · ג׳ · ג׳ · ב׳ מ"ל וא סגע בו · ב׳ · ז׳ חסר ג׳ ומ"ל

רש"י

דמיו למכור בשוק וכן כלם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל (ב"ק פד): (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו כשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כוואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו בפרדו"ר בלעז הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער, ומקרא זה יתר הוא ובהחובל דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפי' במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרים אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש לו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וציערו: חבורה. הוא מכה שהדם נצרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו לשון חבורה טק"א בלעז כמו (ירמיה יג) ונמר חברבורותיו ותרגומו משקופי לשון חבטה בטדור"א בלעז. וכן שדופות קדים שקיפן קדים חבוטות ברוח וכן על המשקוף על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו לא תצא כצאת העבדי': תחת עינו. (מכילתא) וכן בכ"ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ובשתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנבראת עמו אף כל שנבראת עמו והרי שן לא נבראת עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי' שן תינוק שיש לה חליפין לכך נאמר עין: (כח) וכי יגח שור. (מכילתא ב"ק כד) אחד שור וא'כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה: ולא יאכל את בשרו. (סנהדרין ב) ממשמע שנא' סקול יסקל השור איני יודע שהיא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה (ב"ק מא) בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום זהו מדרשו. ופשוטו כמשמעו לפי שנאמר במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור נקי: (כט) מתמול שלשום. הרי שלש נגיחות (מכילתא): והועד בבעליו. (ב"ק כג) לשון התראה בעדים כמו (בראשית מג) העד העיד בנו האיש: והמית איש וגו'. לפי

עינו ט׳ וכי׳ לחפשי ישלחנו. והנה לא הפך הנגע. יצרנהו כאישון עינו. לא כהתה עינו. כנגע בבת עינו. גם עינו לא תשבע. כי יתן בכוס עינו. וכל יקר ראתה עינו. וחד ועינו כעין הבדלח: סקול יסקל ב׳ וסימן השור. לא תגע בו יד: ואם שור נגח כל אם ואם דעניגא בסקף במ"א ואם שור נגח הוא וסימן שור פר מקרן:

תולדות אהרן רגל תחת רגל. ב"ק פד: כויה. שם: פצע. שם כו פד פה: חבורה. שם פד: וכי יכה איש. קדושין כד: תחת עינו ב"ק עד: שן עבדו. קדושין כד: ושחתה קדושין כד. ב"ק כו: לחפשי ישלחנו. קדושין כד: כי יגח. ברכות נו ב"ק ב לט: סקול יסקל השור. קדושין נו. ב"ק מא (ערלה סב פסחים כח): ולא יאכל את בשרו. פסחים כב כד קדושין נו ב"ק מא תמורה ל: ובעל השור נקי. קדושין נ"ו ב"ק מא מב: והועד בבעליו. ב"ק יג מד קי"ב ב"ב כח בנהדרין יע: והמית איש. קדושין לד ב"ק טו מב מד:

בעל הטורים וכי יכה. אלו ב׳ פסוקים מתחילין בו׳ ומסיים בו׳ וכי יכה תחת עינו. ואם שן תחת שנו. הרי כ"ד כנגד כ"ד אברים שהעבד יוצא בהן. ויש בהם כ"ו תיבות כשתלך עמהם שן ועין יהיו כ"ו אברים וכן בוואמר ארור כנען ויאמר ברוך ה׳ אלהי שם כ"ו תיבות ומתחילין בו׳ ומסיימין בו׳: נגח ב׳ במסורה. הכא או נודע כי שור נגח כדאיתא בפרק שור שנגח דולפינן נזקין ממיתה לחייב על הקטנים כגדולים:

רמבן

לכרות אבר מאבריו ולכן לא נכרות אותו לעולם אבל ישלם כדי דמיו ואם אין לו יהיה עליו החוב עד שתשיג ידו ונגאל. והראיה לדברי חכמים מה שאמר למעלה רק שבתו יתן ורפא ירפא ואם נעשה באיש אשר יכה את רעהו כאשר עשה בו מה ישלם אחרי כן והוא גם הוא צריך שבת ורפוי ואין טענה מפני המתרפא מהרה כי אין זה פשוטו של מקרא. אבל הכתוב ידבר בכל אדם וגם אם נתרפא יותר מהר כבר לקחנו נקמתו ממנו כי עשינו לו כאשר עשה בשוה. ועל דרך הפשט אין הגלה מוצאת השאלה לבד אם יאמרו כי המכה אשר יתן מום בעמיתו והוא מום קבוע שישאר בו כגון עין יד ורגל וכויה שישאר ממנה הרושם לעולם או נעשה כמותה בגופו והוא מה שאמר כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ואין בזה תשלומי שבת ורפוי כלל. אבל אשר יכה אותו באבן או באגרוף על בגדיו ונפל למשכב ונתרפא רפואה שלמה ולא נשאר בגופו מום בזה אמר רק שבתו יתן ורפא ירפא והנה הכתוב שהזכיר כויה ופצע וחבורה כפי משמעו כל הנזקים האלו בכלל הזה והפצע והחבורה יתרפאו לגמרי. ומה שאמר הכתוב שם ואיש כי יתן מום בעמיתו רצה לכלול כל המכות שלא האריך שם להזכיר פצע וחבורה וכויה ואמר מום כי כל מכה יעשה מום לשעתו ואפי' המתרפא נקרא מום כאמרנו מום עובר והתורה קראה גרב או ילפת או מרוח אשך וכלם עוברים ומתרפאים וכתיב ילדים אשר אין בהם כל מום והכלל כי הקבלה בכל מקום אמת:
וגם

איש או אשה השור יסקל וגם־בעליו יומת׃ ל אם־כפר יושת עליו ונתן פדין נפשו ככל אשר־יושת עליו׃ לא או־בן יגח או־בת יגח כמשפט הזה יעשה לו׃ לב אם־עבד יגח השור או אמה כסף ׀ שלשים שקלים יתן לאדניו והשור יסקל׃ ס לג וכי־יפתח איש בור או כי־יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל־שמה שור או חמור׃ לד בעל הבור ישלם כסף ישיב לבעליו והמת יהיה־לו׃ ס לה וכי־יגף שור־איש את־שור רעהו ומת ומכרו את־השור החי וחצו את־כספו

ל׳ חס׳ ותד מל׳ ויקר פדיון — ג׳ סבירין בכל ומטעים — ל״ו — ל׳ הסר — כ״ד. ג׳ — י״ג זוגין מתהלפין בטע׳

אתתא תורא יתרגם ואף מריה יתקטיל׃ ל אם ממון ישוון עלוהי ויתן פורקן נפשיה ככל דישוון עלוהי׃ לא או לבר ישראל יגח תורא או לבת ישראל יגח כדינא הדין יתעביד ליה׃ לב אם לעבדא יגח תורא או לאמתא כספא תלתין סלעין יתן לרבוניה ותורא יתרגם׃ לג וארי יפתח גבר גוב או ארי יכרה גבר גוב ולא יכסיניה ויפל תמן תורא או חמרא׃ לד מרא דגובא ישלם כספא יתיב למרוהי ומיתא יהי דיליה׃ לה וארי יגוף תור דגבר ית תורא דחבריה וימות ויזבנון ית תורא חיא ויפלגון ית כספיה ואף ית

וגם בעליו יומת י״ד פסוקים אית בסופיהון וגם ותרין מיליא בסופא וסי׳ וגם בעליו יומת. וגם הגמלים השקתה. וגם לא שבעת. וגם אני אליך. וגם במכתב לאמר דעזרא וחברו דד״ה. וגם עמי ישראל. וגם בהמות שדי. וגם עם אנשים. וגם שמו בכליהם. וגם ילדתי בנים. וגם נגיד ברית. וגם זה הבל. וגם משרי ישראל. דד״ה: ככל אשר יושת ח׳ סבירין בכל ומטעים וק׳ ככל וסימן. ככל אשר יושת. ועתה צוה ויכרתו. הנם ככל המון ישראל. ב׳ בו. ויאמר ה׳ אל יהוא יען אשר הטיבות. דמלכים. ככל תורת משה. בחטאת מנשה דמלכים. ויכעס עליו: לבעליו ג׳ וסימן בעל הבור ישלם. ואם גנב יגנב. עשר שמור לבעליו: וכי יגף שור איש י״ג זוגין מתהלפין בטעמא פירוש בי״ג מקומות המשרת דרגא אע״פ שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסימן ואברהם היו יהיה. וכי יגף שור איש. לו תהיה שוק הימין. וכל אשר אין לו דמשנה תורה. בין בית אל דוישלחם יהושע. והברו. וקאם שאון בעמך. עתה ירע לנו. כשה שלמן. ואיש משך בקשת. דד״ה: הפך ידך דמלכים. כי לא יכלו לעשות בעת ההיא. וכל אשר תמצא ידך. וכל פסק בדרגא דכו׳ כגון המול ימול ואפילו אין ביניהם אפילו הברה אחת גם לא אפילו חטף כמו אחשרש מס ועיין בשער הנגינות:

לפי שנא׳ כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה דחיפה בעיטה מניין. ת״ל והמית: וגם בעליו יומת. בידי שמים. יכול בידי אדם ת״ל (במדבר לה) מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו (סנהדרין לג): (ל) אם כפר יושת עליו. אם זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו ב״ד כפר: ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר״ע אומר דמי מזיק (ב״ק טז מ): (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנא׳ והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת״ל או בן יגח וגו׳ לחייב על הקטנים כגדולים (מכילתא): (לב) אם עבד או אמה. כנעניים (מכילתא): שלשי׳ שקלים יתן. גזירת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר והשקל משקלו ד׳ זהובים שהם חצי אונקיא למשקל היושר של קולוני״א: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכריה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב (ב״ק נא): ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור ובחופר ברשות הרבים דבר הכתוב (ב״ק נה): שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנאמר שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים (ב״ק נג): (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע״פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו: כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין (ב״ק ז׳). (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש״י שהניזקין מן עידית תירץ בגמרא דפ״ק דב״ק רב הונא בריה דרב יהושע דוקא אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. (מכילתא ב״ק ז׳) לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (לה) וכי יגוף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין שנשכו בשניו כלן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה: שור איש. שור של איש: ומכרו את השור וגו׳. בשווים הכתוב מדבר שור

אם לא יתן כופר נפשו וכל זה בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות: (ל) אם כופר. אין זה הפך ולא תקחו כופר כי הכתוב שם הוא רוצח גמור וזה לא רצח רק נענש בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי או שלא מצא הפתח סגור וילא והזיק: יושת עליו. על פי הדיינין: (לא) או בן או בת. שניהם ישראלים כי כתוב אחריו אם עבד והשם שם עונש על בעל השור כי קשה בעינו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהים על כן נסקל השור: (לג) וכי יפתח איש בור. שהיה כרוי והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה חנם שלא לצורך אדם ועוד כי יזיק בעל הבהמה: (לד) בעל הבור. הפותח או הכורה אע״פ שהוא ברשות הרבים כי לצרכו עשה ע״כ נקרא בעל הבור: כסף ישיב לבעליו. שיתן דמי הנופל בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת: (לה) וכי יגוף. אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור ולא ראה כי שור איש סמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ריע רק בן זוטא לבדו. וזה השור שהוא תם ישלם בעליו

תולדות אהרן השור יסקל ב״ק יג מב מג מד מה (ב״ק ד סנהדרין יט כג): וגם בעליו יומת. ב״ק מב מג מד מה סנהדרין ב טו עח: אם כפר כתובות לו מב מג סנהדרין טו ערכין ו (כתובות כה שבועות לו): פדיון נפשו. ב״ק כז מ מכות ב: יושת עליו. ב״ק כו: או בן יגח. ב״ק מג מד (ב״ק ד): כמשפט הזה. ב״ק לג מב: יעשה לו. ב״ק ה: אם עבד. ב״ק מג: שלשים שקלים. כתובות מב ב״ק מג: וכי יפתח. ב״ק יט מט נ נא עח: או כי יכרה. ב״ק מה מט נ נא: ולא יכסנו. ב״ק מו נה זנחים סו: ונפל שמה. ב״ק כה נ נג נד (ב״ק ס): בעל הבור. זנחים כו: כסף ישיב. ב״ק ז ט י יא יד נד: והמת יהיה לו ב״ק ג י נא נג נד (ב״ק ב): כי יגוף. ב״ק ב (גיטין מו): את שור רעהו. ב״ק ז לח: ומכרו את השור החי. ב״ק לג לד: וחצו את כספו. ב״ק כו:

בעל הטורים פדיון שנים במסורס. הכא איהך ויקר פדיון נפשם רמז למ״ד כופרא כפרה בשביל שיקת נפשם בעיני הקב״ה נתן לה׳ כופר לכפרה. פדיון נפשו בגימטריא הדמים של מזיק ובגימטריא הדמים של ניזק (והוא פלוגתא דרבנן ורבי יהודה בב״ק דף כז אי בדניזק שיימינן או דמזיק): לבעליו ג׳. הכא והידך ישלם לבעליו בשומר שכר. עושר שמור לבעליו לרעתו פוס מתמת עשרו כרס בור ברה״ס והוא לרעתו שמחוייב לשלם בנזקו וכי היכי דדרשינן הכא ישיב אפילו סובין ה״נ בשומר שכר אמרינן אפילו סובין: והמת יהיה לו. בגימטריא (אולי צ״ל גם) הבעלים מטפלים בנבלה:

רמבן

(כט) וגם בעליו יומת. קבלו רבותינו ז״ל שהיא מיתה בידי שמים וכמוהו והזר הקרב יומת ומתו בו כי יחללוהו. וראיתי שלא בא בתורה בחייבי מיתות ב״ד יומת בלבד. אבל מות יומת נאמר בכולן ואין טענה ממכה אדם יומת ולא משבת ונביא המסית שכבר פי׳ בהם במקום אחר ולא ידעתי טעם לתרגומו של אונקלוס שאמר יתקטיל ואולי ירצה לומר כי ראוי הוא שיהרג אלא שיש עליו כופר או רצה לפרש שאמר הכתוב וגם בעליו יומת יהרג כאשר נהרג האיש המנוגח כי יומו יבא או במלחמה ירד ונספה לא ינקה ה׳ אותו רצה ללמד שהוא חייב בידי שמים למות ביד הורג לא מיתת עצמו כענין והרגתי אתכם בחרב ואמר עוד אונקלוס בפסוק והזר הקרב יומת יתקטל כי היה סובר כדברי רבי עקיבא שאמר הזר ששימש במקדש רבי עקיבא אומר בחנק: (ל) אם כפר יושת עליו. בעבור היות הכפר כפרה כענין הקרבנות ואם הוא אינו חפץ בה אין מכריחים אותו לבא לב״ד לחייבו בכך ואפילו אם חייבוהו אין ממשכנין אותו בעבור זה אמר אם: (לא) או בן יגח או בת יגח. אמר או שהוא מוסיף ושיעורו והמית איש או אשה או בן יגח או בת יגח משפט אחד להם ויש אומרים שיבא במקום אם. וכן או בנבלת חיה טמאה או עשיתי בנפשי שקר או נודע כי שור נגח הוא וכן רבים לדעתם וכלם עדי שקר תשכיל בהם במקומם. והוצרך הכתוב לפרט משפט הקטנים על דעת רבותינו ז״ל בעבור כי הוצרך למעלה לומר לאיש או אשה ללמד שהשוה אשה לאיש לכל נזקים שבתורה ויכול לא יהא חייב אלא על איש ואשה גדולים ת״ל או בן יגח לחייב על הקטנים כגדולים וכן עשה הכתוב בכי יכה איש כל נפש אדם כמ״ש רש״י. ועל דרך הפשט בעבור שהשור הממית אדם גדול הוא רע מאד כדוב שכול במדבר ואם הועד בבעליו ולא ישמרנו הנה פשע פשיעה גדולה וראוי שיתחייב מיתה וכופר אבל הממית את הקטנים איננו רע כל כך ודרך רוב השוורים שלא ייראו מהם ויעלה על דעת שלא יתחייב בעליו ולפיכך אמר הכתוב כי כמשפט הזה יעשה לו: (לד) והמת יהיה לו. לניזק ושמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליהם תשלומי נזקו זה לשון רש״י. ולא ביורר את דינו כי

ספורנו

שישלם ממון (קמא פרק החובל) מפני הסכון שהערתנו פן נסכל ונוסיף על המדה לאשמה בה: (כט) וגם בעליו יומת. בדיני שמים חייב כשאין שם עדים שיחייבוהו בכופר: (ל) אם כפר יושת עליו. אם יעידו עדים באופן שיחייבוהו דיינים בכופר: (לב) כסף שלשים שקלים. כערך הנקבה כי כמוה ענין העבד בקיום המצות

אבן עזרא

בעליו חצי נזק : (לו) או וגו׳ . ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם . והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל וכי יגנוב איש שור או שה . וכל זה בעבור העבד שהוא נמכר בגנבתו . כי כן החל כי תקנה עבד עברי : (לז) כי יגנוב . אמר רבי ישועה הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה . ולא יוכל לגנבו רק הרגיל יותר באומנות הגנבה. והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש : (א) אם במחתרת ימצא הגנב . בלילה . כי ביום לא יחתור והכתוב הבא אחריו לעד. אם זרחה השמש. ופי׳ אין לו דמים . אין על הורגו שפיכת דמים . ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים. אם כן מה הוא איש דמים. דמיו בו : (ב) אם זרחה השמש. שלם ישלם. שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו׳ . כמו לעם נכרי . ואף לאמתך תעשה כן. כי הוא

שב

אונקלוס

דְּמֵי מִיתָא יִפְלְגוּן : לו אוֹ
אִתְיְדַע אֲרֵי תוֹר נַגָּח הוּא
מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי וְלָא
נַטְרֵיהּ מָרֵיהּ שַׁלָּמָא
יְשַׁלֵּם תּוֹרָא חֲלַף תּוֹרָא
וּמִיתָא יְהֵי דִּלֵיהּ : לז אֲרֵי
יִגְנוֹב גְּבַר תּוֹר אוֹ אִימַּר
וְיִכְּסְנֵיהּ אוֹ יִזַבְּנִינֵּיהּ חַמְשָׁא
תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלַף תּוֹרָא
וְאַרְבַּע עָנָא חֲלַף אִימְּרָא :
א אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח
גַּנָּבָא וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית
לֵיהּ דְּמָא : ב אִם עֵינָא
דְּסָהֲדַיָּא נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא
לֵיהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית

תורה

וְגַם אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן : לו אוֹ
נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל
שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו
שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר
וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ : ס לז כִּי
יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וּטְבָחוֹ
אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם
תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת
הַשֶּׂה : כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת
יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ
דָּמִים : ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ
עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־

(מסורה בשוליים: ל׳ · ב׳ ובענין · ל׳ וחסר וחד מ״ל לא יבוזו לגנב . ל׳ · ב׳ מגאתים · ל׳ · ד׳ וחד וזרחה לכם יראי שמי)

כי שור נגח הוא וסימן כל עינגא עד את חג המצות כל כי שהגגון הסמוך לו פשטא או טפחא כי אינו במקף וכל מי שהוא שלוש לטפחא ולפשטא אינו במקף וכל שאר במקף במ״ב וסימן כי שור נגח הוא כי תפגע וכל כי דענין במקף : יגנב ב׳ א׳ חסר וא׳ מלא וסימן כי יגנב איש שור. לא יבוזו לגנב כי יגנוב בת׳ מ״ל : זרחה ד׳ וסימן אם זרחה השמש. והשמש זרחה על המים. שמש זרחה ונודד דנחום. והצרעת זרחה. וא׳ וזרחה לכם יראי שמי :

רש״י

שור שוה מאתים שהמית שור שוה מאתים בין שהנבלה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף כשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב וחצו את כספו׳. אם אמרת כן פעמים שהמזיק משתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לנכרים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר. או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין ניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה (ב״ק כו) : (לו) או נודע . או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ותתמול שלשום הרי ג׳ נגיחות : שלם ישלם שור. נזק שלם : והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל נזקו : (לז) חמשה בקר וגו׳. אמר ר׳ יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהלך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה׳ שה שנושאו על כתפו משלם ד׳ הואיל ונתבזה בו. אר״מ בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה׳ שה שלא בטלו ממלאכתו ד׳: תחת השור תחת השה. (ב״ק סו) שכאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ד׳ וה׳ נוהגת אלא בשור ושה בלבד : (א) אם במחתרת. (סנהדרין סב) כשהיה חותר את הבית : אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו. כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו : (ב) אם זרחה השמש עליו. (מכילתא וסנהדרין סס) אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג אפי׳ יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות : דמים לו. כחי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: שלם ישלם. הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה ואונקלוס שתרגם ואם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגהו דמים

תולדות אהרן

סמת יחצון. ב״ק לד : יחצון. ב״ק כו : או נודע. (ב״ק ו) כי יגנוב. ב״ק סב סז עז (ב״ק ס) : וטבחו או מכרו. כתובות לג קדושין נג סח עא עב עח עט : חמשה בקר ב״ק כז עא פד : תחת. כתובות לג : וארבע צאן. חולין קלז : אם במחתרת. יומא פה. סנהדרין עב (סנהדרין כה) : אם זרחה. סנהדרין עב (כתובות כח) :

בעל הטורים

במחתרת ב׳. הכא ואידך לא במחתרת מצאתים שכיון שבא במחתרת ודאי בא להרוג כדכתיב גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים אם מחתרת דכתם על עסקי דם אף ה״נ כן : זרחה ד׳. הכא ואידך והשמש זרחה על המים אדומים כדם. שמש זרחה ונודד. והצרעת זרחה במצחו. פי׳ אם שמש זרחה ונודד ככר שבא והלך בעוד לילה אז אין לו דמים אבל אם זרחה עליו השמש שבא ביום כמו החמה שזרחה על המים דמים לו וכן כתיב נמי התם אדומים כדם שאם ממתין עד שזרחה עליו השמש יש לו דם. וזרחה לכם יראי שמי. פי׳ לצדיקים שמתרפאין בה כמו דכתיב ומרפא בכנפיה אבל הרשעים מלקה ומשחלת (נ״א ומבהגה) אותם שנאמר הנה יום בא בוער כתנור ולהט אותם וגו׳ וע״כ זרחה לו הצרעת במצחו :

רמבן

כי אין צורך לאמר בנבלה הזאת שיעלנה הניזק בחשבון התשלומין כשיביא אותה לב״ד לשלם הנזק שאפילו היו למזיק נבלות וטרפות אחרות בביתו יפרענו בהם כפי דמיהם שכבר אמרנו לרבות שוה כסף אפילו סובין אבל הענין לומר כי הנבלה של ניזק היא וממונו תחשב לפיכך אם פחתו דמיה אחרי כן או שנגנבה אין על המזיק לשלם אלא דמי המיתה אם היה השור כשהוא חי שוה מנה וכשמת שוה חמשים זוז יש עליו חמשים זוז וזה יטפל בנבלתו וישמרנה לעצמו וזה הדין בכל הנזקין וזה שקורין חכמים פחת נבלה ומפורש הוא בגמרא :

(לו) ולא ישמרנו בעליו. ידוע כי גם התם איש ישמרנו בעליו כראוי ויצא והזיק במקרה שאירע בודאי שהוא פטור וזה שאמר במועד ולא ישמרנו על דעת האומר בתלמוד שהמועד צריך שמירה מעולה מן התם יאמר הכתוב ואם שור נגח הוא והועד בבעליו ולא ישמרנו להוסיף בו שמירה מפני רעתו ויצא והזיק ישלם נזק שלם . ועל דעת האומר שהשמירה בתם ובמועד שוה יאמר ואם נודע לו ששור נגח הוא וגם עתה לא ישמרנו בעבור פשיעתו הגדולה יתחייב נזק שלם . והמת יהיה לו לניזק ועליו ישלם המזיק עד שישתלם הניזק נזק שלם זהו לשון רש״י כדרך רבותינו . ואם כן ראוי שנפרש שלם ישלם שור תחת השור עם המת שיהיה לו וכן ויוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכן לא אוכל און ועצרה בעצרה כאומרו שונא גזל בעולה . ויתכן לפרש על דרך הפשט והמת יהיה לו למזיק כלומר שלם ישלם שור תחת שור והמת יהיה לו למזיק המשלם בתשלומין האלו שיכניסהו לניזק בחשבון . ועל שני הלשונות הדין שוה הוא שיהיו הבעלים מטפלין בנבלה ופחת מיתה תכנס עמו בחשבונו כדברי רבותינו :

כב (ג) אם זרחה השמש עליו . אין זה אלא כמין משל וכו׳ . ואונקלוס תרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית כנגדו התרו בו שלא יהרגנו דמים לו חייב עליו אם הרגו מאחר שיש (להם) רואים לו אין הגנב בא על עסקי נפשות ולא יהרג את בעל הבית לשון רש״י . ואני תמה שהרי כשאמר למעלה אין לו דמים לפטרו על הריגתו ודאי כשהתרו בו שאין רוצח חייב מיתה לעולם אלא בהתראה ואם תאמר שלא בא הכתוב אין לו דמים אלא להתיר לו דמו מידי שמים לומר שמותר להורגו זה איננו אמת אלא הכתוב הראשון פוטרו בכל ענין מידי שמים ומב״ד בהתראה והשני מחייבו בדין שניהם . ואולי יתכוין הרב לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית והכירוהו והגנב ידע בהם אינו בא על עסקי נפשות עכשיו שכבר ראה שהכירוהו העדים ואם יהרוג יבאו עדים לב״ד ויהרגוהו . וזה טעם אם זרחה השמש עליו כי בלילה שלא הכירוהו העדים יהרגהו לבעל הבית ויברח . ועל דעתי נתכוון אונקלוס לומר שאם יצא הגנב מן המחתרת ובא זה לומר עליו יש לו עדים שבא במחתרת דמים לו כשאר החיים ואינו מותר להרגו ואם הרגו נהרג עליו אבל ישלם אם לקח משם דבר ואמר הכתוב אם זרחה השמש עליו שדבר בהווה שדרך באי מחתרת לבא בלילה שאין אדם מכיר בהם והורגן שם פטור

ואחר

רש"י

דמים לו חייב אדם אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסק נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא. ברשותו שלא טבח ולא מכר: משור עד חמור. (ב"ק ס"ב) כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים שהרי נאמר במקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. (מכילתא) ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים: (ד) כי יבער את בעירו. ובער. כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו: כי יבער. מוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח בעירה או בבעור ופירשו רבותינו שלוח הוא נזקי מדרך כף רגל ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת (ב"ק כג): בשדה אחר. בשדה של איש אחר: מיטב שדהו ישלם. שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית (ב"ק ז'): (ה) כי תצא אש. אפילו מעצמה: ומצאה קוצים. קרדונ"ס בלעז: ונאכל גדיש. שליחכה בקוצים עד שהגיעה לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שליחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שניה: שלם ישלם המבעיר. אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק: (ו) וגונב מבית האיש. לפי דבריו: אם ימצא הגנב ישלם. הגנב שנים לבעלים (ב"ק סג): (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב. אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו: (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים

מקרא

אין לו ונמכר בגנבתו: ג אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עד חמור עד שה חיים שנים ישלם: ס שלישי ד כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירה בעירו קרי ובער בשדה אחר מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם: ס ה כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש או הקמה או השדה שלם ישלם המבער את הבערה: ס ו כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים: ז אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו: ח על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל

ג׳. ג׳ ג׳ ג׳ וכ״ג ל׳ כתרי לישנא ג׳. ג׳ ד׳ ב׳ חסר. ג׳ וחסר. ג׳ ר״פ ג׳ ר״פ דמיין מן ו׳ מלין דמיין לא נסבין וי״ו. ד׳ בלישנא אחורא

אונקלוס

ליה ויזדבן בגנובתיה: ג אם אשתכחא ישתכח בידיה גנובתא מתור עד חמר עד אימר כד אינון חיין על חד תרין ישלם: ד ארי יוכיל גבר חקל או כרם וישלח ית בעיריה וייכול בחקל אחרן שפר חקליה ושפר כרמיה ישלם: ה ארי יתפק נור וישכח כובין ויתאכלון גדישין או קמתא או חקל שלמא ישלם דאדליק ית דליקתא: ו ארי יתן גבר לחבריה כסף או מנין למטר ויתגנבון מבית גברא אם ישתכח גנבא ישלם על חד תרין: ז אם לא ישתכח גנבא ויתקרב מריה דביתא לקדם דיניא אם לא אושיט ידיה במא דמסר ליה חבריה: ח על כל פתגם דחוב על תור על חמר על אימר על כסו על כל

אבן עזרא

שב אל הפסוק העליון. העניק תעניק לו: (ג) אם המצא. זה הפסוק כולל כל בהמה. לתשלומי ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד כאשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור: ונמכר בגנבתו. בעבור גנבתו: חכמים קבלו גזירת הכתוב: (ד) כי יבער. גם זה דבק ואומר כי יבער איש מגזרת אנחנו ובעירנו. והוא מהבנין הדגוש: וטעם ובער בשדה אחר. אדם אחר. וכמוהו ואתם בערתם הכרם: (ה) כי תצא אש. גם זה דבק כי ידבר על נזק השדה: וטעם המבעיר. אינו כמו כי יבער איש. אע"פ שהם מבנין אחד. כי מלת אש תורה עליו וזאת הדרך לאות בלשון הקדש לאמר מלה שוה והיא משני טעמים. כמו בלחי החמור חמור חמרתים. ורוכבים על שלשים עיירים ושלשי' עיירים להם. וזאת השנית ערים. והטעם. להם יקראו חות יאיר: (ו) כי יתן. גם זה דבק כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגנבות: (ז) אם לא שלח ידו. יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפני הדיינין. על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע. ור' ישועה אמר כי פשע הוא שילא מרשותו. כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה. והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו. וכל דבר שילא מרשות הבעלים בין שנגנב בין שאבדה וכחש בה ולא הודה:

אשר

מסורה

ובער ב' בתרי לישנא וסי' בשדה אחר. ובער עליה הכהן: קצים ד' ב' חסר וב' מל' וסי' כי תצא אש ומצאה. נירו לכם ניר. קוצים כסוחים. דעכו כאש קוצים. ב' בתראי מלא: כל ר"פ דקריי' ואם לא במ"ח אם לא סי' מצויין בסדר חיי שרה: ג' פסוק' דמיין אית בהון ו' מלין דמיין לא נסיב וי"ו וקדמא ר"פ וסי' על כל דבר פשע. או גבן או דק. למי אוי למי אבוי: על חמור חד מן כ' זוגין תרין אל ותרין על וסי' במסורה רבתא: שלמה ד' בלישנא וסי' על כל דבר פשע. אם חבל תחבל. ושכב בשלמתו. ואולך אתכם ארבעים שנה. וכל קריי' דכוו' שלמת במ"ו שלמה וסי' ביהושע סי' ד':

תולדות אהרן

ונמכר בגנבתו. סוטה כב קדושין יח מכות ג: המצא תמצא. גטין עז ב"ק סד עה ב"מ י נו: שנים ישלם. ב"ק סד סה: כי יבער. (ב"ק ב): ושלח. ב"ק ב ג: את בעירה. ב"ק יז: בשדה אחר. גטין מט ב"ק ג יד כא כג כה נה נט: מיטב שדהו. גטין מח מט ב"ק ו ז נח נט (גיטין מו): ישלם. ב"ק כו: כי תצא אש. ב"ק כב ס (פאה ינ סנהדרין ה): ומצאה קוצים. ב"ק ס: ונאכל גדיש. שם: שלם ישלם. ב"ק כב נב ס סא: כסף או כלים. קדושין יח ב"ק סג קו ב"מ נז שבועות לט מב מג (שבועות לו קדושין נח שבועות לח): לשמור. ב"ק נג בכורות נ: וגונב מבית האיש. ב"ק ע עו בכורות יא (ב"ק ה): אם ימצא הגנב. ב"ק סג כד קו (שבועות לו): אם לא ימצא. שם: ונקרב. ב"ק סג קז ב"מ מא סנהדרין ב ג נו (סנהדרין יח): אם לא שלח ידו. קדושין מב ב"ק קו: על כל דבר. קדושין מב ב"ק נד סב סג ב"מ מד נו שבועות מב (שבועות לח): על שור. ב"ק סב סג סד ב"מ נז: על כל אבדה. ב"ק סג:

בעל הטורים

ובער ב'. ובער בשדה אחר. ואידך ובער עליה הכהן. אע"פ שאנו דורשין אותו על שן ורגל שדרכה על הפירות והזיקתן ה"ה כל מיני היזק שאם היה לו שם עלים והפסידתן חייב עליהן: קוצים ד'. הכא ואידך קוצים כסוחים באש יוצתו. אל תזרעו אל קוצים. דועכו כאש קוצים וי"ש ז"ל כי תצא אש אשלו מעצמה ובוינו באש

רמבן

ומותר אכל שמתעכב שם עד זרחה השמש עליו הוא מוטמר ויוצא ובורח לנפשו ואם בא לחייבו על פי עדים אינו מתחייב מיתה לא בב"ד ולא ביד בעל הבית ואם כן על דעת האומר בתלמוד שהבא במחתרת אפי' בליס ויצא פטור בדמים קננהו ויהיה שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו חוזר למעלה אל כי יגנוב איש כדרך ואף לאמתך תעשה כן. ודרך הפשט ידוע יאמר שאם חתר בחשך בתים ונמצא במחתרת בלילה יהרג ואם זרחה השמש על הגנב ואדם רואהו ומכירו לא יהרג אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום. וטעם השמש האור לעיני הרואים וכן לעיני השמש הזאת בגלוי. וטעם הדין הזה כאשר הזכרנו כי זה יהרוג את בעל הבית וזה יברח ממנו:

(ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. פרשה זו נאמרה בשומר חנם ולפיכך פטר בו את הגניבה כפי קבלת רבותינו ונזכר סתם בכתוב מפני שדרך שומרי כסף או שור או כלים לשמרם בחנם והפרשה הב' שבשומר שכר הזכירה חמור או שור או שה וכל בהמה ודרך הבהמות לתתן ביד רועים לשמור וירעו אותם בשכר: וגנב מבית האיש. פי' רש"י לפי דבריו לומר שהוא טוען כך והביאו לו דומים כי יקום בקרבך נביא חנניה בן עזור הנביא כי לא יקראנו בזה השם כל האמת רק שהוא יאמר כן ואין צורך כי הכתוב יאמר אם גונב מבית האיש וימצא הגנב ישלם שנים ואם לא ימצא הגנב יבאו לב"ד וישבע על הגניבה אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ואשר ירשיעון אותו ב"ד בגניבה הזאת שהוא הגונב ישלם שנים כי ב"ד לא ירשיעוהו לשלם שנים אם לא גנבו הוא כי חיוב התשלומין בכפל בגנב הוא כאשר אמר למעלה חיים שנים ישלם:

(ח) וטעם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. על דעת רש"י שיקרב אל האלהים לישבע שלא שלח ידו בשל חבירו. והנכון שיקרב אל האלהים לישבע שנגנב כאשר הוא טוען אם לא שלח הוא יד להשתמש לצרכו במלאכת רעהו כי השולח יד בפקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין:

ספורנו

המנות כדאיתא בחגיגה פ"ק: **כב** (ג) ונמכר בגנבתו. כי לולא זה היה רוב דלת העם גנבים שאם יפסידו הגנבה או יאכלוה אין אומר השב מבלי אין בידם לשלם ותמלא הארץ חמס: (ד) כי יבער איש שדה או כרם. בתוך שלו: ובער בשדה אחר. אע"פ שילאה הבהמה מאליה אל שדה אחר: מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם. שהשן והרגל מועדות ברשות הניזק (קמא פרק ראשון): (י) כסף או כלים. שסתם שלא ישמרם איש עשיר בחנם: (ז) לא שלח ידו. שאם שלח חייב

אפילו

אבן עזרא

(ח) אשר יאמר. העד: כי הוא זה. אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו. או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עליה: (ט) כי יתן. זה שומר שכר: (י) במלאכת רעהו. כמו לרגל המלאכה אשר לפני. ולא יקח ממנו רק השבועה: (יב) אם. על זה קבל שכרו: יביאהו עד. יביא קצת הנטרף להיות לו לעד. על דרך שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן: (יג) וכי ישאל. על דרך הפשט בעליו אין עמו ויכול לטעון על השואל שהכביד על בהמתו: (יד) אם. שהוא ראה בעצמו איך נשבר או מת. וככה השכיר שבא עם השוכר כדרך

רש"י

עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימני ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים שכך ד"ר ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב כפל אם באו עדים שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה: אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות ואם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני: (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. (ב"מ לד) פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הנגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמורה בשומר שכר לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחוזקה ע"י לסטים ואין רואה שיעיד בדבר: (י) שבועת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח

ל' אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד
ל' הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם
ג' והסר וי"ו אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם
לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־יִתֵּן אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־
מ' שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת
ג'. ל' אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃
ב' ד' חסר י שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם
אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת
ב' לוס רפע רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃
ל' יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם
ג': ג' לִבְעָלָיו׃ יב אִם־טָרֹף יִטָּרֵף
ג' חסר בתורה יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ
י"ס ר"פ יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ
ל' וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ
י"ב פסוקים ראשיהון ומלעות אם אם שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ
לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא

אֲבֵידְתָא דִּי יֵימַר אֲרֵי
הוּא דֵין לִקְדָם דַּיָּנַיָּא יֵיעוֹל
דִּין תַּרְוֵיהוֹן דִּי יְחַיְּבוּן
דַּיָּנַיָּא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין
לְחַבְרֵיהּ׃ ט אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ חֲמַר אוֹ תוֹר אוֹ
אִימַּר וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר
וִימוּת אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבֵי
לֵית דַּחֲזֵי׃ י מוֹמָתָא דַּייָ
תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם לָא
אוֹשֵׁיט יְדֵיהּ בְּמָא דִּמְסַר
לֵיהּ חַבְרֵיהּ וִיקַבֵּל מָרֵיהּ
מִינֵּיהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵּם׃
יא וְאִם אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵיב
מֵעִמֵּיהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי׃
יב אִם אִתְבְּרָא יִתְבַּר יַיְתֵי
סַהֲדִין דִּתְבִיר לָא יְשַׁלֵּם׃
יג וַאֲרֵי יִשְׁאַל גְּבַר מִן
חַבְרֵיהּ וְיִתְבַּר אוֹ יְמוּת
מָרֵיהּ לֵית עִמֵּיהּ שַׁלָּמָא
יְשַׁלֵּם׃ יד אִם מָרֵיהּ עִמֵּיהּ
לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא

כל בהמה ג' וסי' כי יתן איש. וכל בהמה מפרסת דמשנה תורה. החיה וכל בהמה: נשבה ג' וסי' מצוין פרשת לך לך: שבעת ה' ד' חסר וא' מלא וסי' שבעת ה' תהיה בין שניהם. וכל שבעת אסר לענת נפש. ויחמל דוד על מפיבשת. ומדוע לא שמרת את. אני פי מלך שמור. דין מ"ל. וא' ושבועת שקר אל:

תולדות אהרן אשר יאמר. ב"ק קו ב"מ ה: כי הוא זה. ב"ק קז ב"מ ה: עד האלהים. ב"ק קו סנהדרין ג: אשר ירשיעון. ב"ק סד סה סנהדרין ג ד (סנהדרין יח): כי יתן. נזיר לה שבועות מג (גטין מז מעבר שני נח ערובין כד): ומת או נשבר. ב"ק נה: אין רואה. ב"מ סג: שבועת ה'. ב"מ כס שבועות לה לט מז המורה ג (שבועות לו): במלאכת רעהו. ב"מ מג מד: ולקח בעליו. ב"ק קו שבועות מה: אם גנוב יגנב. ב"מ לד: אם טרף יטרף. ב"ק י (ב"ק ג): וכי ישאל איש. שם קו ב"מ לד לה לו: ונשבר. ב"מ לד לה: בעליו אין עמו. ב"מ לד לה ט: אם בעליו עמו. ב"מ לד לה לו (שבועות לא ב"מ יב):

בה יד ואח"כ נאנסה חייב באונסים: ולקח בעליו. השבועה: ולא ישלם. לו השומר כלום: (יב) אם טרף יטרף. ע"י חיה רעה: יביאהו עד. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור: הטרפה לא ישלם. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש אינו משלם ומי לחשך לדון כן שהרי כתוב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל: (יג) וכי ישאל. בא ללמד על השואל שחייב באונסין: בעליו אין עמו. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו (ב"מ לד): (יד) אם בעליו עמו. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה (ב"מ צח): אם שכיר הוא. אם השור אינו שאול

ילתו דמשמע מעלמן ומרבין ליתכה נירו וזה נירו לכם ניר אל תזרעו אל קוצים והתם דרשו על הרשעים והיינו דועכו כאש קוצים דהוירי ברשעים: אם לא ימצא הגנב ונקרב. ר"ת אליהו רמז לב' שהפקידו אצל א' זה ק' וזה ר' זה אומר ר' שלי וזה אומר ר' שלי כיון שאינו ידוע מי רוצה לגזול יהא מונח עד ביאת אליהו: אם לא ימצא הגנב. בגימטריא הוא עצמו גנב: על חמור ב'. הכא והידך עני ורוכב על חמור ליירי במשיח כי סוכי דכתיב הכא אשר ירשיעון התם נמי איירי במאן דכתיב ביה וברוח שפתיו ימית רשע: יאמר. בגימטריא זה מן הטענה: אשר יאמר כי הוא זה. בגימטריא מודה במקצת הטענה: וכל בהמה ג'. הכא והידך החיה וכל בהמה. וכל בהמה מפרסת פרסה. לומר שהחיה בכלל בהמה כמו התם דכתיב החיה וכל בהמה ואפילו עובר דכתיב וכל בהמה מפרסת פרסה וגו' בבהמה אותה תאכלו לרבות את העובר:

ספורנו

אפילו באונסין: (ח) אשר יאמר כי הוא זה. וכמו כן כשיאמר בעל דין הנתבע זה הוא אמת ולא שאר שעניך וזהו מודה מקצת: עד האלהים יבא דבר שניהם. התובע והנתבע לשבועה בין שהם מפקיד ונפקד בין שהם מלוה ולוה שמודה במקצת: אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים. אבל מי שירשיעוהו אלהים לגנב שהיה טוען טענת גנב לשקר ישלם שנים כדין גנב: (ט) חמור או שור או שה. שהם אלה ישמרו אותם עניי עם בשכר: (יב) יביאהו עד. כבר אמרו (שם) כל מקום שנא' עד הרי כאן שנים יאמר אם כן אם טרף יטרף על ידי חיה רעה שהשמה יש רואה כי יקרא עליה מלא רועים הנה אז יביא את הנטרף ואיזה זוג עדים שיעידו שזו היא שנטרפה באונס: הטרפה. באונס: לא ישלם. אבל אכלוה חיות מחסרון שמירה ישלם כאמרם ז"ל (מציעא פרק השואל) זאב אחד אינו אונס. כלב אחד אינו אונס ואין צריך לומר חתול ונמיה ודומיהם שיכול להציל: (יד) אם בעליו עמו. במלאכתו בשעת שאלה: לא ישלם. שהשם משאיל בקרוב דעת כזה הוא נותן מתנה על דעת שיחזיר וכיון שלא הקנה אינו חייב להחזיר אלא כשהיא נמצאת בעין שאפילו לדעת האומר שבמתנה על מנת להחזיר חייב באונסין זהו מטעם שהתנאי

רמבן

(ח) אשר יאמר כי הוא זה. כתב רש"י לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו והרי הוא אצלך. ורבותינו אמרו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת כך וכך אני חייב והמותר נגנב ממני וזה הענין שכתבו הרב דברי יחידים הוא ואינו כהלכה שהשומרים אינן צריכין כפירה במקצת והודאה במקצת ואפילו כשטוען טענת גנב בכל הפקדון חייב הוא לישבע שבועת השומרים ועוד מתבאר בגמרא בראיות גמורות כי כשהוא כופר בעיקר הפקדון ואומר לא הפקדת אצלי אם כופר בכל פטור ואם מודה מקצת חייב שבועה וזה לדברי הכל ואף על פי שהרב אינו אומר כן בפירושיו בגמרא ואם כן נאמר כי הכתוב הזה לפי מדרש חכמים הוא בטוען לא הפקיד אצלי מעולם שאם כפר בכל פטור ואם הודה במקצת וכפר במקצת חייב שבועה ויאמר אם לא ימצא הגנב יקרב בעל הבית אל האלהים על כל טענת פשע שיטען עליו פשעת בשמירה או אשר יאמר השומר כי הוא זה פקדון שבידי ולא הפקדת לי יותר הנפקד אשר ירשיעון אותו האלהים ישלם שנים לרעהו והנה שניהם ישלמו אבל אין תשלומי השנים אלא בטוען טענת גנב וטענת מודה מקצת נוהגת בכל התביעות ואפילו בהלואה וגזלה ושאר ענינים ובאלה הדינין מקרא מועט והלכות מרובות אין צורך לבאר מהם בכאן אלא בכדי ישוב המקראות:

(יב) אם טרף יטרף. על ידי חיה רעה יביאהו עד יביא עדים שנטרפה באונס ופטור זה לשון רש"י. ויש לתמוה למה הצריך הכתוב בכאן עדים ולא אמר

שאול אלא שכור בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא נשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין ולא פי' מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם רמ"א כשומר חנם ר' יהודה אומר כשומר שכר: (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגומו ארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי: מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה: (טז) כמהר הבתולות. שהוא קצוב נ' כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס שנ' (דברים כב) ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף: (יז) מכשפה לא תחיה. (סנהדרין סז) אלא תומת בב"ד ואחד זכרים ואחד נקבות אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות: (יח) כל שוכב עם בהמה מות יומת. בסקילה רובע כנרבעת שכתוב בהן דמיה' בם

כדרך אחד. השלים לדבר על גניבת ממון ועתה ידבר על גניבת הלב הוא המפתה. כי ההוה לפתות הנערות שאין דעתם שלמה: (טו) אשר לא אורשה. כי המאורשה אע"פ שלא נבעלה נקראת אשת רעהו. מלת ימהרנה כמו מוהר בענין קשור כמו אחר מהרו. כי גזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל המקרא: (טו) כסף ישקול. בעבור שפתה: (יז) מכשפה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאות תאותם והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים: (יח) כל. הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה פה לצעוק כמו האשה והזכיר האשה שיש לה פה לצעוק

בִּשְׂכָרוֹ: ס טו וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה: טז אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת: ס יז מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה: יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־

ד' · ג' וחסר · ג' · ב' · ג' · ג'

עַל בְּאַגְרֵיהּ: טו וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתוּלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ קְיָמָא יְקַיְּמִינַּהּ לֵיהּ לְאִנְתּוּ: טז אִם מְצָבָא לָא יִצְבֵּי אֲבוּהִי לְמִתְּבַהּ לֵיהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהֲרֵי בְּתוּלָתָא: יז חָרָשָׁא לָא תְחֵי: יח כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא

יפתה ד' וסי' איש בתולה. מי יפתה את אחאב. וחברו דד"ה. איש חמס יפתה רעהו: תחיה ג' וסי' מכשפה. כל נשמה. והחכמה תחיה בעליה:

תולדות אהרן בתולה. כתובות כט : לא אורשה. שם לט ; מהר ימהרנה. שם מ קדושין מו : אם מאן ימאן. כתובות לט מד קדושין מו (כתובות כז) ; כסף ישקול. כתובות י כט לה : מכשפה לא תחיה. ברכות כא יבמות ד סנהדרין ס סז (סנהדרין כס) ; שוכב עם בהמה. ברכות כא יבמות ד סנהדרין עו נד ס סז (סנהדרין כס) :

בעל הטורים מכשפה. אותיות המכשף. אחד האיש ואחד האשה אלא שדיבר הכתוב בהווה וסמך לו כל שוכב עם בהמה שרוב ערוות על ידי כשפים. ד"א רמז לבלעם הקוסם (סי"ח) כל שוכב (ותיבת) עם אותיות בלעם וסמיך ליה זובח לאלהים יחרם שרוב מכשפות על ידי זביחה לעבודת גלולים: תחיה ג' במסורה. הכא מכשפה לא תחיה לא תחיה כל נשמה. והחכמה תחיה בעליה. במדרש יש עמלקים מכשפים היו ועשו עצמם כדמות בהמות למלט עצמם לכך צוה הקדוש ברוך הוא והמתה מאיש עד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה וגו' וזהו בשביל חכמת שהי' בהם ורצו להיות עצמם בחכמתם צוה שכתוב לא תחיה כל נשמה (ומכשפה לא תחיה):

רמבן

ולמעלה אמר שבועת ה' תהיה בין שניהם והדין בהם שזה הוא שאם יש לו עדים יפטר במת ונשבר ונשבה וכן בנטרף ואם אין לו עדים נשבע על כלן והיינו משלם ובמה כי דבר הכתוב בהווה שהשור כשימות באבוס בעליו או יעלה לצוק ונשבר אין רואה בו וכן הנשבה בלסטים מזויין שבא עליו ונטלו מן העדר והלך לו אבל הארי והדוב כאשר יטרוף יקרא עליו מלא רועים ולכן יאמר שיביא אותם לב"ד ויפטר או שנפרש שבא הכתוב ללמד על דינו של איסי בן יהודה שאומר אין רואה פטור הא יש רואה יביא עדים ויפטר ופירושו שאם אירע האונס במקום שהאנשים מצויין שם כל היום אין סומכין על שבועתו וצריך להביא עדים ודרך הטרפה שתהיה כן כאשר אמרנו ולכן הצריך בה הכתוב שיביא העדים. ור"א אמר יביאהו עד שיביא קצת הנטרף שתי כרעים או בדל אזן להיות לו לעד וכן ראיתי במכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אבא שאול אומר יביא עדים שנאמר כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים וגו':

(טו) **וכי יפתה איש.** מדבר על לבה וכן תרגומו ארי ישדל שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון הקדש. מהר ימהרנה לו לאשה יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה לשון רש"י ואיננו נכון. אבל ענין הפתוי הטיית רצון בשקר וכן יפתה לבבכם ויפת בסתר לבי אם נפתה לבי על אשה ולכן האנשים אשר אין דעתם שלמה להשכיל ויטעה לבם בדברים בתחלת ענינם יקראו פתאים וכמו שאמר פתי יאמין לכל דבר והמסית את הבתולה לשכב עמה יטה רצונה לחפצו בדברי שקר ונקרא מפתה. ואונקלוס חלק הלשון למחלוקת אמר כאן ישדל והוא לשון תחבולה ועסק אשר יעשה האדם עם אחר לעשות בו כרצונו ויהיה השתדלותו בדברים או במעשה כי כן אמר ויאבק איש עמו ישתדל. ויונתן בן עוזיאל תרגם ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך ואשתדלינך ובתרגום ממגלת רות איפה לקטת ואנה עשית ולאן אשתדלת למעבד ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז דאישתדלית עמיה כי תחבולת הענין אשר האדם מסדר לעשותו יקרא השתדלות ואמרו במשנה ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש ובגמרא לעולם ישתדל אדם לצאת לקראת מלכי ישראל ובכתוב הוה משתדל לשיזבותיה משתדל ועושה התחבולות. ועל דעתי מזה הלשון הוא ומרד ואשתדור מתעביד בגויה מרד ותחבולה רבה כי יחליפו אף האותיות האלה בלשון הקדש מזלות ומזרות כמלצו וכמרצו מפלשי עב מפרשי. וכן בארמית ואלו עייכין וארו ארבע חיון ובלשון חכמים שרשרת שלשלת ויש נסחאות שכתוב בהם במשנה השתדר להיות איש ולכן אמר אונקלוס כי יפתה ארי ישדל יסובב וישובב את הבתולה בענינים רבים עד שישכב עמה ובעבור כי פתוי הבתולות בענינים רבים פעם בדברים פעם בממון פעם בשקר שיטעה אותה פעם באמת שרצונו לישא אותה לו לאשה לא ייחד לו לשון ועשאו השתדלות אבל כפן יפתה לבבכם אמר בו דלמא יטעו ומה שפי' הרב במהר ימהרנה לו שיפסוק לה מהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה אינו אמת שהמפתה אם ישאנה אינו נותן קנס ואם יגרשנה אחר הנשואין אין עליו כלום מן התורה שהכתובה מדברי סופרים הוא אבל פי' מהר השלוחים שאדם משלח לארוסתו כלי כסף וכלי זהב ובגדים לצרכי החופה והנשואין והם הנקראים סבלונות בלשון חכמים

וכך אמרו מוהרי הדרי ואונקלוס אמר בהרבו עלי מאד מוהר ומתן אסגו עלי לחדא מוהרין ומתנן ולא היה נודר להם לכתוב לה כתובות הרבה מאד אבל המהר סבלונות כמו שפירשתי ויתכן שיהיה הלשון נגזר מן מהרה חושה לפי שהוא הדבר הראשון הנמהר בנשואין כי החתן ממהר ומקדים לשלוח לפניו המנחה ההיא ואחרי כן הוא בא לבית חמיו לעשות הנשואין או השמחה כמו שהזכירו חכמים סעודת סבלונות ופי' מהר ימהרנה לו לאשה שישלח לה סבלונות וצרכי חופה להיות לו לאשה רמז שהם יכולים לעכב ואמר שכתוב בלשון הזה ולא אמר שיקחנה לו כי אין מצוה עליו שישאנה רק אם רצה ואם לא יחפוץ בה מתחלה יפרע ואחרי כן אמר שאם ימאן אביה לתתה לו שישקול על ידו כסף כמהר אשר יתנו האנשים לבתולות הנשואות להם והטעם כי פסלה בעיני הבחורים ויצטרך אביה להרבות לה מתן ואם לא יתנו לה מהר וראוי הוא שיפרענו המפתה ואמרו רבותינו כי ענין המהר הזה הוא נקצב בענין האונס כי הוא חמשים כסף ודין האונס והמפתה שוין בזה אבל חלק הכתוב בין אונס למפתה ששם נאמר ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו. והטעם כי דרך ארץ להיות בחורי חמד מפתים בתולות בנות הגדולים היפות ואיננו הגון שיהא חוטא נשכר ולכן פי' שלא ישאנה על כרחה וישלם לה ובעבור שגם היא חטאה בדבר לא נתן עליו עונש שישאנה על כרחו ודי שישלם הקנס ואחרי שישאנה לדעתה ודעת אביה הרי היא עמו ככל הנשים אין לה עליו כתובה בתורה וכן דרך בני הגדולים לאנוס בנות הפחותים במעלה אשר אין להם כח כנגדם ולכן אמר באונס ולו תהיה לאשה על כרחו. ועל דעת רבותינו שם בין היא בין אביה יכולין לעכב כי איננו הגון שיקחנה על כרחה ויעשה עמה שתי רעות ופעמים שתהיה נכבדת ממנו ולא יתכן שתתבזה בחטאו והמשפט הישר שיהיו הנשואין בידה ולא בידו שהוא ישאנה על כרחו שלא יהו בנות ישראל הפקר לבעלי הזרוע והנה הדין הזה איננו רק בנערה כדין האונס אבל שם פירש הכתוב כי ימצא איש נערה בתולה וכאן לא הזכיר נערה ומטעם כי הנערה הנזכרת שם איננו אלא להוציא את הבוגרת שהיא אשה אבל הקטנה גם היא בכלל וכאן לא הוצרך להוציא את הבוגרת כי בידוע שהמפתה הבוגרת שלא ישלם כלום כי מדעתה עשה והאב אין לו בבתו שום זכות אחרי ימי הנעורים כדכתיב בנעוריה בית אביה ואמר כאן אם מאן ימאן אביה לתתה לו לרמוז שהוא הנותן אותה לו לאשה שהוא זכאי בכסף קדושיה בקטנה ונערה כמו שדרשו כל שבח נעורים לאביה אבל באונס הוצרך לכתוב הנערה להוציא את הבוגרת כי היה עולה על דעתנו שישלם אליה אלא שגזרת הכתוב היא. והטעם כי בעמדה על דעתה תשמר מאונס. ור"א אמר מהר לשון קישור וכן ירבו עצבותם אחר מהרו ואיננו נכון. אבל הוא כמו שביארתי מדברי רבותינו ז"ל ועל דעתי אחר מהרו שהיו נמהרי לב לאל אחר ללכת אחריו במהירותם בלי השגחה ובלי דעת ובדברי המדקדקים שנתנו מהר לאל אחר והטעם שנתנו לו זבח ומנחה:

(יז) **מכשפה** לא תחיה. אמר למעלה בכל חייבי מיתות מות יומת והטעם שהוא חייב מיתה ומצות עשה עלינו להמית אותו ממה שנא' ובערת הרע מקרבך או מזה בעצמו שיאמר יומת אבל בכאן לא אמר מכשפה מות תמות כי החמיר בה להזכיר מיתתו כלאו שלא נחיה אותה. והטעם מפני
שהוא

בְּהֵמָה מ֥וֹת יוּמָֽת׃ ס יט זֹבֵ֥חַ לָאֱלֹהִ֖ים יָחֳרָ֑ם בִּלְתִּ֥י לַיהוָ֖ה לְבַדּֽוֹ׃ כ וְגֵ֥ר לֹא־תוֹנֶ֖ה וְלֹ֣א תִלְחָצֶ֑נּוּ כִּֽי־גֵרִ֥ים הֱיִיתֶ֖ם בְּאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ כא כָּל־אַלְמָנָ֥ה וְיָת֖וֹם לֹ֥א תְעַנּֽוּן׃ כב אִם־עַנֵּ֥ה תְעַנֶּ֖ה אֹת֑וֹ כִּ֣י אִם־צָעֹ֤ק יִצְעַק֙ אֵלַ֔י שָׁמֹ֥עַ אֶשְׁמַ֖ע צַעֲקָתֽוֹ׃ כג וְחָרָ֣ה

אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל: יט דְּדָבַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא יִתְקְטֵיל אֱלָהֵין לִשְׁמָא דַּיְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי: כ וְגִיּוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקוּן לֵיהּ אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: כא כָּל אַרְמְלָא וְיָתַם לָא תְעַנּוּן: כב אִם עַנָּאָה תְעַנֵּי יָתֵיהּ אֲרֵי אִם מִקְבַּל יְקַבֵּיל קֳדָמַי קְבִילְתֵיהּ אֲקַבֵּיל קְבִילְתֵיהּ: כג וְיִתְקֵיף

ג. ג' ב' פתחין וחד קמץ · ל' · ס' · ל. ס"ו מלין מיהדין קמץ · ס' מפר

יחרם ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' זבח לאלהים. כל חרם אשר יחרם. יחרם כל רכושו. קדמאה קמץ: ויתום ה' וסי' כל אלמנה ויתום. וקרבתי אליכם למשפט. שפטו דל ויתום. גר ועני אל תעשקו. כי אמלט עני משוע. י"ב פסו' ראשיהון ומצעות אם אם וסי' אם בגפו. אם זרחה השמש. אם לא ימצא הגנב. אם בעליו עמו. אם ענה תענה. אם אתם תבאו אלי. אם גנבים באו לך. אם יתקע שופר בעיר. אם תחנה עלי מחנה. אם אבא באהל ביתי. אם תדברנה שפתי. אם כח אבנים כחי: ענה תענה כ"ח מלין מיהדין קמץ וסי' מצריין בישעיה סי' ט' גבי פסוק למרבה המשרה: שמע ה' חסר וסי' שמע אשמע צעקתו. שמע בין אחיכם. והיה אם שמע. שמע ישמע עבדך כי. והיה אם שמע תשמעון דירמיה ובמכורה אחריתי נמסר דתריסר התוא דזכריה והוסיף אלו ג' אחרים שמעו שמע אלי ואכלו. שמע שמעתי אפרים. שמעו שמע ואל תבינו:

תולדות אהרן זבח לאלהים. גטין נו סנהדרין ס (סנהדרין כה נזיר נד תרומות מה): בלתי לה' לבדו. סוכה מה סנהדרין סג: וגר לא תונה. ב"מ נח נט: וחרה אפי. ב"מ לח:

אבן עזרא

לצעוק: (יט) זבח. על דרך הפשט אינו מדבר על ישראל כי כבר הזהיר על זה בדבור שני רק בעבור הגר וכתוב אחריו נאמר זה כי בעבור נאמר כל שוכב עם בהמה כי כן מנהג עם נכרי והנה על זה התנאי יגור בארץ ישראל שלא ישכב עם בהמה ושלא יזבח לע"ג ואמר לאלהים שהיה רגיל לעבדו מקדם ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים: לה' לבדו. רק לשם הנכבד לבדו שהוא שם העצם ולא יתערב אחר עמו: (כ) וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד ע"ג לא תונהו בארצך בעבור שיש לך כח רב ממנו וזכור כי גרים הייתם כמוהו וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח ככה היתום והאלמנה שהם ישראלים ואין להם כח ואחר שאמר לא תענון לשון רבים אמר אם תענה כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה: (כב) אם ענה. והנה העונש אם אחד יענה ואין עוזר העונש על כלם על כן באו אחריו וחרה אפי

רש"י

כס): (יט) לאלהים. לע"ג אלו היה נקוד לאלהים (הלמד בצירי) היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת המשמשת בראש התיבה אם נקודה בחטף כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכים ולרגלים בחירק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לאלהים כל אלהים במשמע אפי' קודש אבל כשהיא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר (פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקדוקי רש"י יעויין בו) נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהים לאותן שהוזהרתם עליהם במקום אחר כיוצא בו (תהלים פו) אין כמוך באלהים לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח: יחרם. יומת ולמה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במקום אחר (דברים יז) והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' אלא לפי שלא פי' על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופי' לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה עבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהן עבודות בפנים וחייבים עליהם לכל ע"ג בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה: (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים קונטרליא"ר בלעז כמו (ישעיה מט) והאכלתי את מוניך את בשרם: ולא תלחצנו. בגזלת ממון: כי גרים הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת. מום שבך אל תאמר לחברך. כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם: (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם: אם ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גזם ולא פירש עונשו (הא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם צעק יצעק אבל באם לא צעק לא פי' וק"ל) כמו לכן כל הורג קין גזם ולא פירש עונשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו': (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנא' והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו

בעל הטורים

זובח ב' במסורה. זובח לאלהים. זבח תודה יכבדני זובח ומודה להקב"ה מכבדני ויראה בישע אלהים אבל זובח לאלהים יחרם: יחרם ג' במסרה. הכא והודך יחרם מן האדם לא יפדה. יחרם כל רכושו. זובח לאלהים יחרם כל רכושו והיינו דאמר הנושא ונותן ביריד של עו"ג בהמה כו' ואין לו פדיון דכתיב יחרם לא יפדה שתופסת את דמיה: תענה ב'. אם ענה תענה. אם תענה את בנותי זהו שדרשו אם תענם מתשמיש דילפינן מהכא דכתיב אלמנה ויתום לא תענון וסמיך ליה אם ענה תענה שלא יענה אותם כענין אלמנות שלא יהיו צרורות כאלמנות חיות: לא תענון. בנו"ן לשון רבים. אם ענה תענה אותו לשון יחיד לומר א' ענוי מרובה ואחד ענוי מועט. ד"א לומר שכל ישראל ערבים זה בזה כאילו אם ענה א' כאילו ענה כולם: ענה תענה צעק יצעק שמוע אשמע. שכל כפול לומר שכל במדה שעשה לו תעשה לך:

ספורנו

שהתנאי של על מנת מבטל את המתנה אם לא יקיים התנאי אבל בזה שהיא מתנה על דעת להחזיר בלתי תנאי שיבטל המתנה אם לא יחזירנה הנה כל זמן שהוא בידי המקבל היא שלו אע"פ שיחזירנה אחר כך ולא יתחייב על כל מה שאירע בה אפי' בפשיעה וכן באה הקבלה שם שיהיה פטור כל שומר בבעלים אפילו בפשיעה: (יט) זובח לאלהים. לכל האלהות יחדו אע"פ שבכללם יכוין לכלול את האל ית': יחרם. מנפש ועד בשר. כי חרם הם. אסורים בהנאה כלם ומגיד מה שיקבלוס לאלוה המקבל הוא חרם האמור בהם כאמרו והיית חרם כמהו: לה' לבדו. בלא שתוף אלהים אחרים: (כא) לא תענון. אם ענה תענה אותו. אם כשתענה את היתום תהיה כונתך לענותו בלבד אבל אם תענהו ליסרו ולהטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים: (כב) שמוע אשמע צעקתו וחרה אפי. ארחם על הצועק ואקצוף על המענה כענין ישראל במצרים ויהיה העונש מדה כנגד מדה שמי שענה את

רמב"ן

שהיא טמאת השם רבת המהומה והשוטים נפתים אחריה החמיר בה בלאו וכן בכל מרבי התקלה כגון שאמר במסית לא תחמול ולא תכסה עליו ואמר ברוצח ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות:

(יט) **זובח** לאלהים יחרם. לע"ג והוא נקוד פת"ח כלומר לאותן האלהים שהוזהרתם עליהם במקום אחר זהו לשון רש"י. ור"א פי' שעל דרך הפשט איננו מדבר לישראל שכבר הזהיר על ע"ג בדבור השני רק בעבור הגר הכתוב אחריו כי על תנאי יגור בארצנו שלא יזבח לאלהיו כאשר היה עושה והבל יפצה פיהו כי בעשרת הדברות הזהיר על ע"ג בלאו וכאן מפרש העונש והמשפט שנעשה בו כאשר עשה בלא תרצח ולא תנאף כי אלה הם המשפטים אשר ישים לפניהם והנה חייב אותו מיתה כי יחרם מיתת ב"ד וכן כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת ואמר יחרם כי תפני אשר זבח להרם יהיה חייב שיחרם כענין והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ויתכן כי יכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם לרמוז שהוא אסור בהנאה והזכיר הכתוב זביחה והוא הדין להשתחויה ולכל עבודת פנים אבל שאר עבודת פנים כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה בשלא כדרכה אבל כדרך עובדו בכל ענין הוא מתחייב ואפילו פוער עצמו לפעור. והנכון במלת לאלהים בפתחות הלמ"ד שהם מלאכי מעלה ונקראו אלהים בהרבה מקומות ככתוב אין כמוך באלהים ה' ה' הוא אלהי האלהים ואדני האדונים וישתחוו לו כל אלהים ויקראו גם כן אלהים כאשר הזכרתי כבר ואמר בלתי לה' לבדו בעבור שהזובחים למלאכיו יחשבו לעשות חפצו שיהיו הם אמצעיים להפיק להם רצון מאתו וכאלו הזובחים לאל ולמשרתיו על כן אמר בלתי לה' לבדו. ויש בכאן עוד בדרך הזה סוד עמוק יובן ממנו ענין הקרבנות ויכול המשכיל לדעתו ממה שכתבנו במקום אחר ואונקלוס רמז לו בכאן ועוד נרמזנו אנחנו בתורת כהנים בעזרת השם יתברך שמו לעד ולנצח:

(כ) **כי** גרים הייתם בארץ מצרים. לא הוכשרו כל הגרים בעבור היותם גרים בארץ זמן ואין טעם שיהיו מובטחים לעולם בעבור כן ופי' רש"י כי הוא טעם ללא תונו אותו יזהיר שלא תונה אותו בהונאת דברים אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר לחברך. ור"א אמר זכור כי גרים הייתם כמוהו ואין בכל זה טעם בעקר. והנכון בעיני כי יאמר לא תונה גר ולא תלחצנו ותחשבו בשאין לו מציל מידך כי אתה ידעת שהייתם גרים בארץ מצרים וראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אתכם ועשיתי בהם נקמה כי אני רואה דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואני מציל כל אדם מיד חזק ממנו וכן האלמנה והיתום לא תענו כי אשמע צעקתם שכל אלה אינם בוטחים בנפשם ועלי יבטחו ובפסוק האחר הוסיף טעם ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים כלומר ידעתם כי כל גר נפשו שפלה עליו והוא נאנח וצועק ועיניו תמיד אל ה' וירחם עליו כאשר רחם עליכם כמו שכתוב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה כלומר לא בזכותם רק שרחם עליהם מן העבודה:

(כא) [illegible] כל אלמנה אפילו עשירה בעלת נכסים כי דמעתה מצויה ונפשה שפלה ואמר אם ענה תענה אותו על כל יחיד מהם על

אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים׃ פ

כד אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃

כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃

כו כִּי הִוא כְסוּתֹה (כסותו קרי) לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס רביעי

כז אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא

ב' חסר וי"ו . לְּ. ג' מ"ג . ל' וחסר ד' בתורה . ל' קמץ בזקפ' . ל' ס"פ חצי הספר

רוגזי ואקטול יתכון בחרבא ויהון נשיכון ארמלן ובניכון יתמין: כד אם כספא תוזיף בעמי ית עניא די עמך לא תהי ליה כרשיא לא תשוון עלוהי חבוליא: כה אם משכונא תיסב כסותא דחברך עד מיעל שמשא תתבינה ליה: כו ארי היא כסותיה בלחודיה היא תותביה למשכביה במא ישכוב ויהי ארי יקבל קדמי ואקביל קבילתיה ארי חננא אנא: כז דינא לא תקיל ורבא בעמך לא

רש"י

והיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו: (כד) אם כסף תלוה את עמי. (ב"מ קיד) רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' וזה א' מהן: את עמי. (ב"מ עג) עמי ועו"ג עמי קודם עני ועשיר עני קודם עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין וזה משמעו אם כסף תלוה. את עמי תלוהו ולא לעו"ג ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך. (ד"א את העני שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאילו את עני): לא תהיה לו כנושה. לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאלו הלויתו אלא כאלו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו: נשך. רבית שהוא כנשיכת נחש שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה: (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע (חבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אצלי כל אמש ואמש ונותנת דין ומתחייבת לפני ואני מחזירה לך אף אתה טול והשב): עד בא השמש תשיבנו לו. כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבוא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה (מכילתא): (כו) כי היא כסותו. זו טלית: שמלתו. זה חלוק: במה ישכב. לרבות את המצע: (כז) אלהים לא תקלל. (סנהדרין סו) הרי זו אזהרה

אבן עזרא

אפי והרגתי אתכם כלכם ואמר כי אם צעק יצעק אלי על היתום וכן דין האלמנה רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה: (כד) אם כסף תלוה. אם נתן לך השם הון שתוכל להלוות העני והזכיר זאת הפרשה כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה וקרא העניים עמי כי החסידים לא יבקשו עשר בעולם הזה והעד אליהו ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן גם שמואל הרמתי וטעם עמך שהוא במקום שאתה דר בו: לא תהיה לו כנושה. שישא לך פנים בעבור טובתך ואמר תשימון כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים: (כה) אם חבל תחבל. אחר שאמר שלמת רעך שהוא לשון נקבה וככה אחר כי היא כסותה לבדה אמר תשיבנו והטעם על החבול שהוא לשון זכר אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו כי הטעם יש לך לחמול עליו: (כו) וטעם כי חנון אני. על דעת הגאון שהוא כמו חנוני חנוני והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך ולפי דעתי כי מלת חנינה איננו כן כי מה יבקש דוד לאמר חנני אלהים כחסדך רק הוא כמו רחום אע"פ שיש ביניהם הפרש כאשר אפרש בפרשת כי תשא והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי כמו הכתוב למעלה כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו. וחרה אפי. ובמה תדע כי שמע אשמע צעקתו בחרון אפי שאחריו: (כז) אלהים לא תקלל. הם הדיינים והם הכהנים בני לוי שעמהם התורה: ונשיא בעמך לא תאר. בסתר או

ג' סבירין ולא ואינון לא וסי' לא תשימון עליו נשך . לא ישמע על פיך . לא תכיר פנים : תשימון ג' וסי' עליו נשך . אם שום תשימון פניכם . קנצי למלין : אלהים ל"א ר"פ נמסר בתהלים סי' ז' :

תולדות אהרן אם כסף תלוה . ב"מ ע"א : כנושה . ב"מ נט עה : לא תשימון . כתובות מו עה : אם חבול . ב"מ לא קיג (ב"מ יב) : תשיבנו לו . ב"מ קיד : אלהים לא תקלל . סנהדרין נו סו (סנהדרין כח) : ונשיא בעמך . יבמות כ"ב ב"ק לד ב"מ מח סב ב"ב ד סנהדרין פה מכות ח :

בעל הטורים ובניכם יתומים . וסמיך ליה אם כסף תלוה לומר שבעון רבית ימות ויהיו בניו יתומים כדכתיב ביחזקאל חיה לא יחיה : לא תשימון עליו נשך . בגימט' שלוה והמלוה ועדים והסופר והערב עוברים בלאו : אם חבל תחבל . וסמיך לו אלהים לא תקלל . לפי שכשבא למשפט שלית ב"ד מזהיר שלא יקלל הדיין . אלהים . בגימטריא הוא דיין : ונשיא בגי' כל שהוא בעמך וסמיך ליה מלאתך דאיירי בבכורים דכתיב בהו ברכת השקיפה וגו' ומקלל איש הופך ברכה :

רמב"ן

כן כתיב אחריו והיו נשיכם אלמנות בעונש האלמנה וצעקתה ובניכם יתומים וצעקת היתום והעונש הזה לא מנו אותו רבותינו בכל מייבי מיתה בידי שמים בברייתא דאלו הן שבמיתה השנויה בסנהדרין. והטעם שאין זה מיתה כמיתת בני אדם בידי שמים שנא' בהם ומתו בו כי יחללוהו ולא תמותו אבל ענש בכאן שיהרג אותם בחרב אויב או במלחמה ירד ונספה בלא הודעה והיו נשיהם אלמנות לעולם ובניהם יתומים לעולם :

(כב) **אם** ענה תענה אותו. הרי זה מקרא קצר גיזם ולא פירש ענשו כמו לכן כל הורג קין ולא פירש העונש אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גיזום סופך ליטול את שלך למה כי יצעק אלי אשמענו ואנקמנו לשון רש"י. ואיננו נכון וגם העד שהביא לא העיד כן אבל יתכן שיהיה כי במקום הזה כמו אם שהוא אחד ממשמשין שלא אמר אם יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו והכפל לנחוץ הענין וחזוקו כדרך המבלי אין קברים הרק אך במשה. והנכון בעיני שבמלת כי יאמר אם ענה תענה אותו רק אם צעוק יצעק אלי בלבד מיד אשמע צעקתו איננו צריך לדבר אחר כלל כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך והטעם כי אתה לוחץ אותו מפני שאין לו מושיע מידך והנה הוא נעזר יותר מכל אדם כי שאר האנשים יטרחו אחרי מושיעים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם ואולי לא יועילו והכל לא יכילו וזה בצעקתו בלבד נושע בה' וינקם ממך כי נוקם ה' ובעל חמה ויבא כענין הזה בכתובים רבים כגון מה שאמר אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם ואמר אל תגזול דל בעבור שהוא דל ואין לו עוזרים ואל תדכא העני אשר בשעריך כי ה' יריב בעבורם וכן אמר ובשדה יתומים אל תבוא כי גואלם חזק ה' נבאות שמו שיש להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם אף כאן אמר כי בלבד בצעקתו יושיע וכמוהו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי בשניהם יאמר שלא יעשו דבר אחר כי אם שירוה את הארץ מיד וכן כי אם שיעשה מה שחפצתי והנה הוא כטעם אלא וכן כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך:

(כד) **לא** תהיה לו כנושה הוא המלוה יאמר שלא תהיה לו כמלוה שהוא כמושל ללוה כענין שכתוב עבד לוה לאיש מלוה אבל תהיה לו בכל דבר כאלו לא לוה ממך לעולם ולא תשים עליו נשך שהוא נשך כסף נשך אוכל אבל תהיה בהלואה אליו חסד לא תטול ממנו תועלת כבוד ולא תועלת ממון:

(כו) **ושמעתי** כי חנון אני. חונן ומקבל תחנת כל אדם אע"פ שאינו הגון מגזרת חנם והענין שלא תחשוב לא אחבול שלמת הצדיק אבל שלמת אדם שאיננו צדיק אקח ולא אשיבנו כי צעקתו לא ישמע אל לפיכך אמר כי חנון אני ושומע צעקת כל מתחנן לי :

(כז) **אלהים** לא תקלל. אמר אונקלוס על הדיין שלא יקלל אותו כאשר יחייבנו בדין לא תקיל לשון קללה הוא בארמית מיקל להו יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה וכן הרבה בלשון ירושלמי. ונשיא בעמך לא תאור הנשא על העם והוא המלך והזכיר שלא יאור אותו כאשר יחייב אותו במשפטו ועל דעת רבותינו בגמרא אלהים לא תקלל אזהרה על ברכת השם אפי' בכנוי והנה הזהיר על המלך העליון ית' ועל המולך בארץ והם אמרי

ספורנו

את אלמנה ויתום כרצונו יסבב על כלמו עונו אשתו ובניו : (כד) אם כסף תלוה. אם יהיה זה שלא יתקיים בישראל מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון אבל יתקיים בהם כי לא יחדל אביון ואז יקרה שתלוה : (כו) ושמעתי כי חנון אני. אף על פי שלא יוכל לצעוק אליך חמס שהרי הוא חייב לך מכל מקום כשיצעק אל על עניותו הגורם לו להיות ערום בלי לבוש על ידך אתן לו קלא ממה שהייתי חונן אותך יותר על ספקך כדי שתוכל לפרנס בו אחרים : כי חנון אני . והנני חונן כל צועק כשאין לו חונן זולתי לפיכך טוב לך שאתה תחננהו בהשבת עבוט באופן שיתמיד לך החן מאתי שתוכל אתה להלוות ולפרנס אחרים : (כז) אלהים לא תקלל . אף על פי שתחשוב שהטה את דינך הדיין לא תקללהו שאין אדם רואה חובה לעצמו : ונשיא בעמך לא תאור . כי אמנם קללת המלך ורעתו תהיה על הרוב סבת רעה רבה והיזק לצבור כאמרו ירא ה' בני ומלך עם שונים אל תתערב

אבן עזרא

או בגלוי והגאונים פירשו בין קללה ומארה וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנה תורה וכאשר הסתכלנו בפסוקים הבאים זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו מצאנו רובם כדברי העניים כאילו הם דבוקים עם פרשת אם כסף תלוה אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל אולי העני ברוב צערו בלילה אם יעבור המלוה ולא ישיבו העבוט יקלל את הדיין שדן שיקח עבוטו : (כח) מלאתך. כנוי לתירוש : ודמעך. כנוי ליצהר והגאון רב סעדיה אמר כי מלת מלאתך כוללת המלאה מן הזרע והמלאה מן היקב ואמר כי דמעך רמז ליצהר כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע והנה פי׳ זה הכתוב במקום אחר והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך על כן עמו בכור בניך תתן לי כי הוא ראשית אונו ובן זוטא אמר כי מלאתך על ההריון ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה על כן אחריו בכור בניך תתן לי וזה שגעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה ואחר כך תבא ההריון ועוד כי דבר ההריון איננו ביד אדם רק ביד השם לבדו אמר יפת הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתת מה שהוא חייב כך תעשה לתת הבכור לכהן : (ל) ואנשי קדש. (בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרי׳ לאכילה הזכיר על הבשר שהוא נטרף אולי העני יאכלנו בעבור ענין והזכיר בשדה ההוה יותר וככה הדין בנטרף גם בתוך העיר וכמוהו מקרה לילה : וטעם לכלב. נפתח הלמ״ד שהוא שומר שורך וצאנך ואין ראוי לאכלו כי אם הכלב ור׳ משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מהנבילה כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדות האדם על כן לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך או לימכר לנכרי כמו הנבלה : (א) לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה : וטעם אל תשת ידך עם רשע. להתחבר עמו בעדות שוא לעשות

תרגום אונקלוס

תְלוּט׃ כח בְּכוּרָךְ וְדִמְעָךְ
לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְרָךְ
תַּפְרֵישׁ קֳדָמָי׃ כט כֵּן תַּעֲבֵיד
לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין
יְהֵי עִם אִמֵּיהּ בְּיוֹמָא
תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁנֵּיהּ קֳדָמָי׃
ל וְאֱנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי
וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוָא חַיָּא
לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן
יָתֵיהּ׃ א לָא תְקַבֵּל שְׁמַע
דִּשְׁקַר לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם
חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵיהּ סָהִיד

תורה

תָאֹר׃ כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא
ד׳ תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי׃
ג׳ חס כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ
שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ
מטעים ביה ספרא . ל׳ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃
ד׳ ר״ס . ל׳ ח׳ ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר
ל׳ בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב
י״ב חסר בליש׳ תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ כג א לֹא
כ״ס . ה׳ קמץ תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת
ה׳ חסר בלישנא בתורה יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃

תאר ג׳ בתורה וסי׳ ונשיא בעמך . ואשר תאר יאר . לא תאר את העם : תאחר ד׳ וסי׳ מלאתך ודמעך . כי תדר נדר לה׳ . כאשר תדר נדר לאלהים . צדקתי לא תרחק : ואנשי ד׳ ר״פ נמסר פרשת לך לך : תשלכון י״ב חסר בלישנא נמסר בטסרה בסדר כי תשא : שמע ה׳ קמצין נמסר בסדר ויצא :

תולדות אהרן מלאתך . בכורות כו תמורה ד ס : בכור בניך . בכורות כו נס : כן תעשה . חולין פא בכורות כו נס : שבעת ימים . נדה מ נא : ואנשי קדש . פסחים כד קדושין נו חולין קטו קטז בכורות י : ובשר בשדה . מכות יח זבחים עב מנחות קא חולין מב סח עג קב (נזיר נד תרומות תם פסחים כח) : לכלב תשליכון . פסחים כב כד קיח קדושין נח מכות כג : שמע שוא . פסחים קיח סנהדרין ז מכות כג שבועות לא : אל תשת ידך . יבמות כה ב״ק עב סנהדרין ט יג כה כו :

רש"י

אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין : (כח) מלאתך . חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים : ודמעך . התרומה ואיני יודע מהו לשון דמע . לא תאחר . לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה : בכור בניך תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל׳ יום פודהו שנאמ׳ (במדבר יח) ופדויו מבן חדש תפדה אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל׳ יום ואח״כ נותנו לכהן : (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמונה לפי שהוא מחוסר זמן : ביום השמיני תתנו לי . יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן (ויקרא כב) ומיום השמיני והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביום שמיני אתה רשאי ליתנו לי (מכילתא) : (ל) ואנשי קדש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי: ובשר בשדה טרפה . (מכילתא) אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן (דברים כב) כי בשדה מצאה וכן (דברים כג) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה . ובשר דתלים מן חיוא חייא בשר שנתלש ע״י טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה או מבהמה כשרה בחייה : לכלב תשליכון אותו . (מכילתא) או איננו אלא כלב כמשמעו ת״ל בנבילה או מכור לנכרי ק״ו לטריפה שמותרת בכל הנאות . אם כן מה ת״ל לכלב למדך הכתוב שאין הקב״ה מקפח שכר כל בריה שנאמר (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב״ה תנו לו שכרו : (א) לא תשא שמע שוא . כתרגומו לא תקבל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע ולדיין שלא ישמע

בעל הטורים לא תאחר בכור בניך. אלא תתן מיד אחר ל׳ יום : ואנשי ד׳ ראשי פסוקים. ואנשי קודש תהיון לי. ואנשי תמיד יבדילו. ואנשי סדום. ואנשי בבל עשו את סוכות. מי אנשי סדום עובדי גלולים היו כדכתיב עשו את סוכות אבל אתם אנשי קדש תהיון לי . ותמיד תבדילו מטומאה מביניכם כדכתיב ואנשי תמיד יבדילו : תשלכון אתו . ע״ן יתירה ללמדך שמרחיקין הנבילה מן העיר המשים אמה : לכלב תשלכון אותו . וסמיך ליה לא תשא שמע שוא כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים :

ספורנו

מתערב : (כח) מלאתך . תרומת הדגן כענין מלאות וטובות : ודמעך . תרומת התירוש והיצהר הנוזלים : בכור בניך תתן לי. לכל עבודת קדש. לעבודת המקדש לתלמוד תורה כמו שהיה אחר כך בכהנים כאמרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו : (כט) כן תעשה לשורך לצאנך . שתתן לי הבכור כיון שיצא מכלל נפל כאמרם בבכורות כל ששהה שלשים יום באדם אינו נפל ח׳ ימים בבהמה אינו נפל : (ל) ואנשי קדש תהיון לי . ובאופן זה תהיו אנשי קדש כי כשתפרישו בכורות זבנים ומתנותיהם לעובדתי הנה הבכורות ילמדו דעת את העם והתקדשתם והייתם קדושים : ובשר בשדה טרפה . אפי׳ הטרפה שאינה מטמאה כלל : **כג** (א) אל תשת ידך עם רשע . להתום עמו על שטר כאמרם על אנשי ירושלים שלא היו חותמים על השטר אלא אם כן יודעים מי חותם עמהם (סנהדרין פרק זה בורר) : להיות עד חמס . שהיה מעיד יחידי שאין הרשע ראוי להעיד ויוציא הדין כל הממון

רמב"ן

אמרו בגמ׳ כי יכנס בכלל אלהים השם הנכבד והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ ולא נתבאר אם יכנס בכלל הנשיא ראש סנהדרי גדולה שנקרא נשיא בגמ׳ והרב רבי משה אמר שהוא בכלל האזהרה הזו וכן נ״ל ממה ששאל ר׳ יהודה הנשיא על עצמו כגון אני מה אני בשעיר וכו׳ וא״כ יאמר לא תאור כל נשיא בעם שהוא ראש השררה על כל ישראל בין שתהיה השררה ההיא במשלת מלכות בין שתהיה ממשלת תורה כי נשיא הסנהדרין הוא במעלה העליונה בשררת התורה :

(כח) **מלאתך** ודמעך לא תאחר. מלינו מלאה בזרע פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ועוד במלאה מן היקב התירוש והיצהר כענין שנאמר והשיקו היקבים תירוש ויצהר והנראה לי בלשון הזה כי יקרא פרי השדה והכרם תבואה בעבור שיביאו אותה אל הבתים ותקרא ג״כ אסיף אוסף בלי יבא וחג האסיף ולכך תקרא מלאה כי לאוסף הדבר וקבוצו יקרא מלוי אשר יקרא עליו מלא רועים קראו אחריך מלא יחד עלי יתמלאון יאספו ויבאו וכן וזרעו יהיה מלא הגוים קבוץ ורבוי עמים . ועוד יתכן שתקרא מלאה בכנוי לברכה שימלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר ובוצר כי כאשר תקולל חלקתם יאמרו יהיו כחציר גגות שקדמת שלף יבש שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר והמתברכים יקראו מלאה ויהיה דמעך רמז לתירוש ויצהר מושאל מן דמעת העין בעבור שידמה ברדתו טיפות היורדות שמש דמעה ותרד עיני דמעה טיפות מים ואיננו שם לבכי בלבד וענין הכתוב כי כאשר תאסוף פרי השדה וימלאו הגרנות בר ותדרוך הגתות שתזל דמעתה והשיקו היקבים תירוש ויצהר לא תאחרם בידך כי בראשיתם תתנם לי כמו שאמר ראשית דגנך תירושך ויצהרך . ועל דעת רבותינו ז״ל לא תאחר שלא תאחר המוקדם ולא פי׳ איזהו כי בכאן יזכיר המצות דרך כלל ואחר כן יבארם והם סדרי בכורים ותרומה ומעשר ראשון ושני ואונקלוס תרגם בכורך ודמעך ופירש״י מלאתך חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך ותתבשל והם בכורים ודמעך היא תרומה ואיני יודע מהו לשון דמע וכן במכילתא מלאתך אלו בכורים הנטל מן המלא ודמעך זו תרומה ואולי כאשר יקראו לדעתם במקום הזה הבכורים מלאה בעבור שנוטלין מן המלא יקראו התרומה דמעה בעבור שיביאו אותה תירוש ויצהר לא פרי והזכיר שני המינין ממנה לרמוז כי דינה להפריש תירוש ויצהר אין חיוב להקדימה בענבים וזיתים והנה לא יזכיר המצות בכאן רק ברמז כי היה זה לכותבם לאלו המצות בספר הברית אשר יזכיר בפרשה האחרת ועוד יחזור ויבארם כלם במקום אחר כל אחת : (ל) **ואנשי** קדש תהיון לי. טעם הכתוב הזה כי עד הנה הזכיר המשפטים והזהיר בדברים המבוערים ועתה בשבא להתחיל באיסור המאכל פתח ואמר ואנשי

ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת ד׳ חסר בלישנ׳
וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת ו׳ חסר בלישנ׳
אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃
ג וְדָל לֹא
תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס
ד כִּי תִפְגַּע ד׳. ס׳ ר"פ בטעם מונח לפני גריש
שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב ד׳ ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ"ל
תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס
ה כִּי־תִרְאֶה
חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ ב׳ אם רעב
וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב ג׳ וחסר
עִמּוֹ׃ ס חמישי
ו לֹא תַטֶּה
מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃
ז מִדְּבַר־ ב׳ חסר בלישנ׳ כי לא יחדל
שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־ וזין. ד׳. ג׳ ו׳
תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃
ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד
יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי ב׳ בתורה

ב לָא תְהֵי בָּתַר סַגִּיאֵי לְאַבְאָשָׁא וְלָא תִתְמְנַע מִלְּאַלָּפָא מַה דִּבְעֵינָךְ עַל דִּינָא בָּתַר סַגִּיאֵי שְׁלַם דִּינָא׃ ג וְעַל מִסְכְּנָא לָא תְרַחֵם בְּדִינֵיהּ׃ ד אֲרֵי תְעָרַע תּוֹרָא דְסָנְאָךְ אוֹ חֲמָרֵיהּ דְּטָעֵי אֲתָבָא תְתִיבִינֵּיהּ לֵיהּ׃ ה אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְסָנְאָךְ רָבִיעַ תְּחוֹת טוֹעֲנֵיהּ וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁבַּק לֵיהּ מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מַה דִּבְלִבָּךְ עֲלוֹהִי וְתִפְרֵק עִמֵּיהּ׃ ו לָא תַצְלֵי דִּין מִסְכֵּנָךְ בְּדִינֵיהּ׃ ז מִפִּתְגָּמָא דְשִׁקְרָא הֲוֵי רָחִיק וּדְיִזְכֵּי וְדִי נְפַק (דְּכֵי) זַכַּאי מִן דִּינָא לָא תִקְטוֹל אֲרֵי לָא אֲזַכֵּי חַיָּבָא׃ ח וְשׁוֹחֲדָא לָא תְקַבֵּל אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוֵּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃

לרעת ד׳ חסר בלישנא וסי׳ ושבע הפרות הרקות. לא תהיה אחרי רבים לרעת. את רעתיכם ואת רעת נשיכם. ב׳ בפסוק: רב ו׳ חסר בלישנא וסי׳ ולא תענה על רב. נצב לרב ה׳. הנני קרא לרב. ורב לא ידעתי אחקרהו. אל תצא לרב מהר. ברבם עמדי: בריבו ד׳ וסי׳ לא תטה. ודל לא תהדר. צדיק הראשון. לעות אדם בריבו: כי ה׳ ר"פ בטעם מונח לפני גריש וסי׳ כי תפגע שור. כי תשא את ראש בני ישראל. כי רק עוג מלך. כי תכלה לעשר. ושארהון במקף: תעה ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא נמסר בסדר וישב: שנאך ב׳ וסי׳ חמור שנאך. אם רעב: ונקי ג׳ וסי׳ ונקי וצדיק אל תהרג. ונקי ילעג למו. ונקי על חנף יתעורר: וצדיק י"ו נמסר ביחזקאל סי׳ ל"ג גבי פרשת אם אחפץ במות הרשע:

ושמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו: אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. (סנהדרין ב) יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו מכאן דרשו שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו אחרי רבים להטת שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו לא תענה על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלין תחלה שיאמרו את דעתם (סנהדרין מ) ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא לא תהיה אחרי רבים לרעות לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו המחייבין על המזכין ולא תענה על הרב לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן: אחרי רבים להטות. יש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנא׳ לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין על פי אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעינך על דינא ולשון העברי לפי התרגום כך הוא כדרש לא תענה על ריב לנטות אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחר ולסלק עצמך מן הריב אלא הוי דן אותו לאמיתו ואני אומר ליישבו על אופניו כפשוטו כך פתרונו לא תהיה אחרי רבים לרעות אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם ולא תענה על ריב לנטות וגו׳ ואם ישאל הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו: (ה) כי תראה חמור שונאך וגו׳. הרי כי משמש לשון דלמא שהוא מד׳ לשונות של שמושי כי וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזוב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה וכן (מלכים א יד) עצור ועזוב וכן (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים עד החומה מלאוה עפר לעזוב ולסייע את חוזק החומה כיוצא בו (דברים ז) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו׳ שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרשו כך דרשו רבותינו כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת או בהמת עו"ג ומשאוי ישראל וחדלת (מכילתא): עזב תעזב עמו. לפרק המשא מלמשקל ליה מליטול משאו ממנו: (ו) אביונך. לשון אובה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה (ב"מ לב): (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מניין ליוצא מב"ד חייב ואמר א׳ יש לי ללמד עליו זכות שמחזירים אותו ת"ל ונקי אל תהרוג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומניין ליוצא מב"ד זכאי ואמר א׳ יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד ת"ל וצדיק אל תהרוג וזה צדיק הוא שנצטדק בב"ד: כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדיני אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה: (ח) ושחד לא תקח. אפי׳ לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות הדין שהרי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים.
ב"מ

לעשות חמס לנקי אולי העני יעשה זה למלאות חסרונו: (ב) לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה האחת מצות לא תעשה והשנית מצות עשה כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות ואינה כן רק הוא מהבנין הדגוש הכבד כמו ארור מטה משפט גם נמצאת בלא משפט ומטה גר וחז"ל פירשו כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים ומה שהעתיקו הוא האמת ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות מזה נלמוד כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם: לא תענה על ריב. מצוה על כל ישראל ואף כי הדיין שהוא שהריב לפניו לעזור לרעהו: (ג) ודל. גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל ובמקום אחר לא תהדר פני גדול: (ד) שור אויבך. בחירק תחת היו"ד והוא פועל כי מלת ואויבתי מהפעלים היוצאים והטעם אע"פ שתדע שהוא אויבך וככה שונאך ונאמר אויבך כי נכון לדבר ככה גם כן שונאך אולי בא זו הפרשה אם היה השור והחמור של עני ויהיה שכרך הרבה מאד שעשית מצות השם וגם גמילות חסד עם עני: (ה) וחדלת. כמו חדל לך מעשות הדבר וכן ושמרת והטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד ויקום החמור ויש אומרי׳ כמו ויעזבו את ירושלם לטעון המשא בדרך רחוקה: (ו) לא תטה. עם הדיין ידבר וכמוהו לפני ה׳ אלהיך תאכלנו הראוי לאכול כאלו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישראל שידבר עמהם והאומר כי הוא בכור עדר הכל הוא: (ז) מדבר שקר. עם הדיין ידבר שלא ידין דין שקר וכמוהו צדק צדק תרדוף: ונקי וצדיק אל תהרוג. באותו הדבר אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר שלא תאמר הואיל וככה עשה רשע אחר קשה אהרגנו ואסיר המכשול מהדרך כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי: (ח) ושחד. גם הזכיר כל זה כי העשיר יתן שחד לדיין להטות מדין דלים: ויסלף דברי צדיקים. אמר הגאון כי צדיקים תאר לדברי
ולא

תולדות אהרן אחרי רבים לרעות. סנהדרין ב: על ריב לנטות. סנהדרין יח לו: לנטות. סנהדרין ג: להטות. ב"מ נט סנהדרין ב ג חולין יא (סנהדרין כב): ודל. חולין קלא: כי תפגע. ב"מ לג (ב"מ ח): חמור שונאך. פסחים קיג ב"מ לג: רובץ תחת משאו. ב"מ לב לג: וחדלת מעזוב. ב"מ לב: עזוב תעזוב. ב"מ לא לב (ב"ק ס): לא תטה משפט. כתובות קה סנהדרין לו (פאה יז): מדבר שקר תרחק. שבועות ל לא: ונקי וצדיק. סנהדרין לג מג (סנהדרין כב): ושוחד לא תקח. פאה יא כתובות קה: כי השוחד יעור. כתובות קה: ויסלף. שם:

בעל הטורים ודל ב׳ במסורת. הכא ואידך ודל מרעהו יפרד לומר אפילו הוא רעהו יפרד ממנו ולא ישא לו פנים בדינו: בריבו ד׳. ודל לא תהדר בריבו. צדיק הראשון בריבו. לא תטה משפט אביונך בריבו. לעות אדם בריבו. לומר לך אף אם הוא דל לא תשמע דבריו תחלה להצדיקו בדינו ולעות בעל דינו הבא אחריו: תעה ג׳ במסורה. חמורו תועה. והנה תועה בשדה. אדם תועה מדרך השכל. ז"ש מצא פרה רועה אינו אבידה. מצא חמור וכליו הפוכים הרי זו אבידה. וזהו חמורו תועה שהוא תועה בשדה ויצא מהדרך: בנאך ב׳ במסורה. חמור שונאך. אם רעב שונאך האכילהו לחם משום דהכא מיירי בשני מיני שונאים עו"ג וישראל דבשונא עו"ג דרשינן וחדלת מעזוב לו ובשונא ישראל עזוב תעזוב עמו: רבץ ג׳ במסורה. רובץ תחת משאו. לפתח חטאת רובץ. רובץ בין המשפתים. לפתח חטאת רובץ היינו היצה"ר שאם הלך אחרי יצרו והרבה עון עד שהוא רובץ תחת משאו מאי תקנתיה יעסוק בתורה כיששכר שהיה רובץ בין המשפתים כדאמרינן אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ:

ספורנו

הממון המהנהגו על פיך בלבד שלא כדין: (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעות. להכריע לכף חובה בדיני נפשות שאין דנין על פי דיין אחד בלבד לחובה. ולא תענה על ריב. כשישאלך חבירך הדיינים מה דעתך: לנטות אחרי רבים. לא תהיה תשובתך שראוי לנטות אחרי רבים אם היו עשרה מזכים ואחד עשר מחייבים: להטות. כדי להכריע על פיך לכף חובה שתהיו אז י"ב מחייבים אלא אמור דעתך וסברתך ולא יספיק לך שתאמר שראוי לנטות אחר דעת הרבים מבלתי שתאמר בזה שום סברה אלא זו שהם עודפים על המזכים ולהכריע אז ע"פ שנים לחובה: (ו) לא תטה משפט אביונך בריבו. שלא יהא רך לזה וקשה לזה בעת המשפט שבעלי דינים מספרים טענותיהם וכמו כן שלא יהא אחד עומד ואחד יושב ודומיהם: (ז) מדבר שקר תרחק. מכל דבר שיוכל לסבב שקר כאמרם ז"ל (אבות) הוי זהיר בדבריך

צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ
וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר
כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ
וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃
יא וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ
וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל
חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ
לְזֵיתֶךָ׃ יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה
מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת
לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ
בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ יג וּבְכֹל אֲשֶׁר־
אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם
אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא
יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים

ט וְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן
יְדַעְתּוּן יָת נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא
אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ י וְשִׁית שְׁנִין
תִּזְרַע יָת אַרְעָךְ וְתִכְנוֹשׁ
יָת עֲלַלְתַּהּ׃ יא וּשְׁבִיעֵתָא
תַּשְׁמְטִנַּהּ וְתַרְטְשִׁינַהּ
וְיֵיכְלוּן מִסְכְּנֵי עַמָּךְ
וּשְׁאָרְהוֹן תֵּיכוֹל חֵיוַת בָּרָא
כֵּן תַּעֲבֵיד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ׃
יב שִׁתָּא יוֹמִין תַּעֲבֵיד
עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
תְּנוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרָךְ
וְחַמָרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר אַמְתָךְ
וְגִיּוֹרָא׃ יג וּבְכֹל דִּי אֲמָרִית
לְכוֹן תִּסְתַּמְרוּן וְשׁוּם טַעֲוַת
עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא
יִשְׁתְּמַע עַל פּוּמָךְ׃ יד תְּלָת

ד׳ מ"ג דמ"ל ג׳ ג׳ ר"פ ג׳ וחס׳ י׳ בנין ג׳. ל׳ כ׳ חסר אכלם סהם ג׳ ל׳ וחד שבת וינפש כ׳ דמטעים סבירין וכל ג׳

אבן עזרא לא יתכן זה כי דברי סמוך: וטעם צדיקים. כדין לא צדיקים במצות: (י) ושש שנים. הזכיר גם זה בעבור ואכלו אביוני עמך: (יא) והשביעית תשמטנה. היא שתקרא שמטה לה׳ ולא יגוש איש את רעהו האביון: ונטשתה. שלא תזרע וכמוהו ונטוש את השנה השביעית: (יב) ששת. גם הזכיר זה בעבור וינפש בן אמתך והגר אשר בשעריך שהוא עני ושכיר לך: (יג) ובכל אשר. עתה הזכיר ע"ג והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי ולא כן משפטי אלהים אחרים ואמר לא תזכירו שלא תזכירו שמותם להשבע בהם גם שלא ישביעו בהם עובדיה וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים שלא תאמר לע"ג השבע לי באלהיך: (י) שלש פעמים. לי לבדי תהיה עבד שתעבוד שלש רגלים בשנה ותבוא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו על כן כתוב אחריו את פני האדון ה׳ כמו לפני האדון ה׳ וכן לא יראו פני ריקם והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים שהלכים עובדי גלולים להבליהם על כן כתוב תחוג לי לבדי: ומלת תחוג. תוכח כמו אסרו חג בעבותים: (יד) רגלים. מגזרת רגל כי דוג

רשי (כ"ת קיא מכילתא) אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרוף דעתו עליו ותשכח תלמודו ויכהה מאור עיניו: ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע (ב"מ נט): את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: (יא) תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. מאכילה אחר זמן הביעור. ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה. מלזבל ומלקשקש: ויתרם תאכל חית השדה. (מכילתא) להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא מדבר בשדה הלבן כמו שאמר למעלה הימנו תזרע את ארצך: (יב) וביום השביעי תשבות. (מכילתא) אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהוג בה שבת בראשית: למען ינוח שורך וחמורך: (מכילתא) תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער: בן אמתך. (מכילתא) בעבד נכרי הכתוב מדבר: והגר. גר תושב: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. (מכילתא) לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו: לא תזכירו. (ע"ג נ) שלא יאמר לו שמור לי בצד ע"ג פלונית או תעמוד עמי ביום ע"ג פלונית. ד"א ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה ע"ג כנגד כל המצות כולן והנזהר בה כשומר את כולן: לא ישמע. מן עו"ג: על פיך. שלא תעשה שותפות עמו וישבע לך בע"ג שלו נמצאת שאתה גורם שיזכר על ידך: (יד) רגלים. פעמים וכן (במדבר כב) כי הכיתני זה שלש

שש ג׳ ר"פ וסי׳ ושש שנים תזרע. ושש מאות איש חגורים כלי מלחמתם. ושש מעלות לכסא. דד"ה: ובכל אשר ה׳ דכתיבי וסי׳ ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. ובכל אשר תרמש. ובכל אשר תשאלך נפשך. ובכל אשר יפנה ירשיע. ובכל אשר עגבה: ישמע ד׳ נמסר בישעיה סימן ס׳ גבי סוף פרשת קומי אורי כי בא אורך:

תולדות אהרן וגר לא תלחץ. ב"מ נט זוכר בדברי הסכלה פירוש נפלא: והשביעית תשמטנה. סכה מד מ"ק ג ב"מ לט (פאה יט שביעית לט): ששת ימים. (שביעית לו): וינפש בן אמתך. יבמות מח: ובכל אשר אמרתי. שבת יח: ושם אלהים אחרים. סנהדרין סג קס: לא ישמע על פיך. סנהדרין סג בכורות ב: שלש רגלים. חגיגה ב ג:

בעל הטורים את תבואתה והשביעית. לאסור פירות ערב שביעית הנכנס לשביעית: ויתרם ב׳ במסורה. ויתרם תאכל חית השדה. ויתרם אכלה אש. לומר שפירות שביעית אסורין בהנאה והופסין את דמיהן וצריך לבערם: ושם אלהים אחרים שלש רגלים. לומר לך כל המבזה את המועדות כאילו עובד ע"ג וסמיך פסח לעבודת גלולים לומר מה עבודת גלולים אסורה בהנאה ואוסרת בכל שהוא אף חמץ בפסח אסורה בהנאה ואוסר בכ"ש:

ספורנו

בדבריך שאת מתוכם ילמדו לשקר: (יא) תשמטנה. שמטת כספים כאמרו וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו: ונטשתה ואכלו אביוני עמך. בשמטת קרקע יאכלו גם העניים: ויתרם. של עניים: תאכל חית השדה. שהעניים קודמים כאמרם מאכל אדם אסור להאכילו לכלבים (ברכות): (יב) תשבות. אפי׳ מדברים שאינה מלאכה אבל הם טורח כדרך חול כאמרו וכבדתו מעשות דרכיך ממצא חפצך ודבר דבר: למען ינוח שורך והמורך. כשתשבות גם מכמו אלה: וינפש בן אמתך והגר. ומזה ימשך שינפש גם כן אמתך והגר על הפך מה שקרה לך במצרים בהיותך שם עבד שלא היתה לך מנוחה כאמרו תכבד העבודה על האנשים ובזה תזכור יציאת מצרים כמו שאמר בדברות משנה תורה וזכרת כי עבד היית: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. ושם אלהים אחרים לא תזכירו. בכל האזהרות שאמרתי צריך להשמר שלא לעבור עליהן אבל באזהרת ע"ג לא יספיק להשמר מעבור עליה אבל צריך להשמר אפי׳ מהזכיר שמה: לא ישמע על פיך. אפילו על

רמבן

ואנשי קדש תהיון לי שראוי הוא שיאכל האדם כל מה שיחיה בו ואין האסורין כלל במאכלים רק טהרה בנפש שתאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי וגסות בנפש על כן אמר ואנשי קודש תהיון לי כלומר אני חפץ שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה בי שאני קדוש לפיכך לא תגאלו נפשותיכם באכילתכם הדברים המתועבים וכך אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה׳ אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני והנה השרצים משקצין הנפש והטרפה אין בה שקוץ אבל יש בשמירה ממנה קדושה:

כג (א) תשמטנה ונטשתה. תשמטנה מעבודה ונטשתה מאכילה אחר זמן הביעור ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה ונטשתה מלקשקש ומלזבל לשון רש"י. ואיננו נכון כי לא הוזהרנו מן התורה אלא על חרישה וזריעה אבל המקשקש והמזבל ואפילו מנכש ועודר וכוסח וכל שאר עבודות קרקע אינו אסור מן התורה וכך העלו בתחלת מסכת משקין דחרישה וזריעה אסר רחמנא אבל תולדות לא אסר רחמנא וכלהו מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא וכן הביעור אינו נלמד מן המקרא הזה. ור"א אמר תשמטנו שמוט כל בעל משה ידו ונטשתה שלא תזרע את ארצך ואינו כלום אבל הכתוב דבר בראשון אמר שש שנים תזרע ותאסוף התבואה והשביעית תשמטנה שלא תזרע את ארצך ונטשתה שלא תאסוף את תבואתה אבל תעזבנה ואכלו אביוני עמך והיות השדה פרי העץ ותבואת הכרם וכן ונטשת השנה השביעית:

(יב) **למען** ינוח שורך וחמורך מפני שאלת לתמן כמו בעבור כפרש שיאמר ששת ימים תעשה כל מעשיך בבית ובשדה בעבור שינוח בשביעי בן אמתך והגר לשיות כלם עדים במעשה בראשית כטעם את אשר תאפו אפו וכן אמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כאשר פירשתי שם:

(יג) **ובכל** אשר אמרתי אליכם תשמרו. פירש"י לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו ולפי דבריו יצטרך הרב לומר שיהיה לאו שבכללות שאם לא כן היו לוקין על כל עשה ועשה שבתורה אבל בזה הלאו שיכלול דברים רבים ולא יזכיר שם העבירה כלל הכל מודים שאין לוקין בו אבל כבר אמרו השמר דעשה עשה וא"כ לא הוסיף בכאן אלא עשה ובמכילתא נחלקו במקרא זה ודרשוהו בפנים רבים. ועל דרך הפשט טעמו בכל אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו כי הכתוב נקשר בסופו יאמר מכל האזהרות הרבות אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו מאד שלא תעבדום ולא תשתחוו להם ולא תעשו פסל וכל תמונה ועוד תשמרו שלא תזכירו שם אלוהתם להזכיר כתוב אלפי

רש"י

שלש רגלים : (טו) חדש האביב . שהתבואה מתמלאת בו באביה אביב לשון אב בכור וראשון לבשל פירות : ולא יראו פני ריקם . כשתבואו לראות פני ברגלים הביאו לי עולות (חגיגה ז) : (טז) וחג הקציר . הוא חג שבועות : בכורי מעשיך . שהוא זמן הבאת בכורים ששתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש שנאמר (במדבר כח) וביום הבכורים וגו' : וחג האסיף . הוא חג הסכות : באספך את מעשך . שכל ימות החמה התבואה מתייבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים : (יז) שלש פעמי' וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יתחרשו שלש רגלים ממקומן (מכילתא) : כל זכורך . הזכרים שבך : (יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ. (מכילתא פסחי' סג): ולא ילין חלב חגי וגו'. חוץ למזבח : עד בקר . יכול אף על המערכה יפסל בלינה ת"ל (ויקרא ו) על מוקדה על המזבח כל הלילה : ולא ילין . אין לינה אלא בעמוד השחר שנ' עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח : (יט) ראשית בכורי אדמתך . אף השביעית חייבת בביכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך . כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגו': לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא כמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון (בראשית לח) אנכי אשלח גדי עזים את גדי העזים (שם כז) שני גדיי עזים ללמדך שכל מקום שנ' גדי סתם אף עגל וכבש במשמע : ובג' מקומות נכתב בתורה א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בישול (פסחים כז חולין קט"ו

תורה

תָּחֹ֥ג לִ֖י בַּשָּׁנָֽה׃ טו אֶת־חַ֣ג הַמַּצּוֹת֮ תִּשְׁמֹר֒ שִׁבְעַ֣ת יָמִים֩ תֹּאכַ֨ל מַצּ֜וֹת כַּאֲשֶׁ֣ר צִוִּיתִ֗ךָ לְמוֹעֵד֙ חֹ֣דֶשׁ הָֽאָבִ֔יב כִּי־ב֖וֹ יָצָ֣אתָ מִמִּצְרָ֑יִם וְלֹא־יֵרָא֥וּ פָנַ֖י רֵיקָֽם׃ טז וְחַ֤ג הַקָּצִיר֙ בִּכּוּרֵ֣י מַעֲשֶׂ֔יךָ אֲשֶׁ֥ר תִּזְרַ֖ע בַּשָּׂדֶ֑ה וְחַ֤ג הָֽאָסִף֙ בְּצֵ֣את הַשָּׁנָ֔ה בְּאָסְפְּךָ֥ אֶת־מַעֲשֶׂ֖יךָ מִן־הַשָּׂדֶֽה׃ יז שָׁלֹ֥שׁ פְּעָמִ֖ים בַּשָּׁנָ֑ה יֵרָאֶה֙ כָּל־זְכ֣וּרְךָ֔ אֶל־פְּנֵ֖י הָאָדֹ֥ן ׀ יְהוָֽה׃ יח לֹא־תִזְבַּ֥ח עַל־חָמֵ֖ץ דַּם־זִבְחִ֑י וְלֹא־יָלִ֥ין חֵֽלֶב־חַגִּ֖י עַד־בֹּֽקֶר׃ יט רֵאשִׁ֗ית בִּכּוּרֵי֙ אַדְמָ֣תְךָ֔ תָּבִ֕יא בֵּ֖ית יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹא־תְבַשֵּׁ֥ל גְּדִ֖י בַּחֲלֵ֥ב אִמּֽוֹ׃ ששי פ

מסורה

ג' חסר · ז' רפין . ס"א · פ' · ג' חסר וחד מ"ל תקופת השנה · י"ג · ט'. ב' הסר ופסק · ג' זוגין מתחלפין · י"ג · ג'

תרגום אונקלוס

זִמְנִין תְּחַגּוּן קֳדָמַי בְּשַׁתָּא: טו יַת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּיטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לְזִמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵיהּ נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתַחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין: טז וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי עוֹבָדָךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִיפְּקָא דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יַת עוֹבָדָךְ מִן חַקְלָא: יז תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ: יח לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא עַד צַפְרָא: יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר

אבן עזרא

רובם רגלים הם : (טו) את חג המצות. החל ממנו כי הוא ראשון לחדשי השנה והנה כתוב שבעת ימים תאכל מצות כמו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים והנה הוא חיוב ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך כי אחריו כתוב שתשבות ביום השביעי ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ : חדש האביב . פירשתי . רבים חשבו כי לא יראו פני ריקם כמו ופני לא יראו וזה איננו נכון כי הבאים אל בית השם הם נראים והעד ונראה את פני ה' גם יראה כל זכורך את פני השם כמו לפני השם : (טז) וחג הקציר . בכורי קציר חטים . והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטי' כמו שבעה שבועות תספר לך : וחג האסיף בצאת השנה . ותכנס שנה אחרת והחל ממרחשון לזרוע: (יז) שלש. ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם חולים שלא יוכלו לבא: (יח) דם זבחי . הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים : חלב חגי . הוא שה תמים שהוא חיוב וכן כתוב בהעלות העולה והחלבי' עד הבקר : (יט) ראשי'. זהו ואם תקריב מנחת בכורים כי עם היחיד מדב' כאשר אפרש במקומו . והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי . כי משם יחלו הבכורים . אמרו חסרי הדעת כי גדי מגזרת מגד ולא יתכן כי מ"ם מגד שרש והעד הנאמן עם פרי מגדים כי ככה לא ימצא בלשון הקדש ועוד מה טעם לא תבשל ואין כח ביד אדם לבשל המגד וכתוב וממגד תבואת שמש ומה טעם לומר בחלב ואנה מצאנו כלשון הזה ועוד מה טעם אמו ואנה נקרא העץ אם המגד וכל זה חשבו בעבור שמצאנו זאת המצוה עם ראשית בכורי אדמתך והנה גם היא במקום אחר עם הבשר

מסורה

למועד ו' רפין וסי' חדש האביב . וחברו . ואת לא באת למועד הימים . ויצא יהונתן השדה . ויאמר הנני מודיעך דניאל. כי למועד מועדים והצי: יראה י"ג נמסר פרשת בא: אל פני ט' וסי' שלש פעמים בשנה . וזאת תורת המנחה . ויקחו את אשר צוה משה . ושלח את הצפור החיה . ואל יבא בכל עת . ויבא משה ואהרן . ויקהלו משה ואהרן . לא חסה עליך עין . ואצאה בשער הגיא . ומן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף ספרא דכו' . אל פני ואל פני במ"ד על פני וסי' ועל פני השער האיתון . כי ארך הלשכות אשר לחצר . וחמשת אלפים הנותר . והנותר לנשיא מזה ומזה : תביא י"ג וסי' ומכל החי . ובמלאת ימי טהרה . ראשית בכורי אדמתך . וחברו . לא תביא תועבה . לא תביא אתנן זונה . ולקחת מראשית . ויצו את יהושע . עשרת חריצי החלב . ועניים מרודים . תשמע זעקה מבתיהם . אף על זה פקחת עיניך . היתה כאניות סוחר :

תולדות אהרן

תולדות אהרן חג המצות . חגיגה יח : ולא יראו . חגיגה ז : וחג הקציר . הלט עח בכורים פג חגיגה יח מנחות פד : וחג האסיף . חגיגה יח ר"ה י מנחות פד : יראה . סנהדרין ד (שבת יז) : כל זכורך . חגיגה ז : כל זכורך וגו' זוסר שלת לך : לא תשחט . פסחים סג לה : זבחי . פסחים סד : חלב חגי . פסחים נט עא חגיגה י (פסחים לב לג ר"ה נו) : בכורי אדמתך . בכורים פג פד פסחים עא ב"ב פא (פאה יט בכורים סג) : לא תבשל גדי . קדושין נז סנהדרין ד חולין קיג קטו (ע"ג מג) : בחלב אמו . סנהדרין ד חולין קיד :

בעל הטורים

בעל הטורים האסף . ב' במסורה האסיף בצאת השנה . האסיף תקופת השנה וסיינו דאיתא בפרק קמא דסנהדרין וחג האסיף תקופת השנה שיהא חג האסיף בתקופה חדשה וסאיך משמע זה בכאן אדרבה לכאורה משמע מכאן לסיפוך שיהא בתקופה ישנה אלא ס"פ חג האסיף מתחיל עם בצאת השנה משום הכי צריך שיהיה בתקופה חדשה :

רמבן

אלהי מואב מלכוס אלהי בני עמון אשימא אלהי חמת לא ישמע על פיך שמם אפי' בלא זכר אלהות להזכיר מלכוס ואשימא כלל אבל תכנה אותם לגנאי שקוץ מואב תועבת בני עמון או לא ישמע כפי עובדיו ועל דבריך כענין שאמרו רבותינו לא יעשה שותפות עם הע"ג וישבע לו בע"ג שלו . ויתכן שיהיה לא תזכירו יוצא שלא תזכיר אותו לעובדיו לאמר באלהיך תעשה עמי חסד ולא ישמע על פיך זכר שמו כלל והוא שנאמר בספר יהושע ובשם אלהים אחרים לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדום הוסיף שם לאוין לבאר כי האזכרה שלא יזכיר או ישביע שום אדם באלוהו הנכר :

(טז) וחג הקציר בכורי מעשיך . לא ידעתי למה יזכירם הכתוב בשם הידועה כי לא צוה בהם ולא הזכירם עד עתה וראוי הוא שיאמר ועשית חג קציר בכורי מעשיך כאשר אמר במשנה תורה ועשית חג שבועות לה' אלהיך ואולי בעבור שאמר שלש רגלים תחוג לי בשנה ופירש את חג המצות תשמור בחדש האביב שתשמור לעשות חג בתחלת האביב חזר ואמר והאחר תשמור שיהיה חג הקציר בכורי מעשיך והשלישי תשמור שיהיה חג האסיף בצאת השנה והנה כלם על מעשיו מן השדה לתת בהם הודאה לאלהים שהוא שומר חקות שמים ומוציא לחם מן הארץ להשביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב וזה טעם את פני האדון ה' שהוא האדון המפרנס עבדיו ובנטלם פרס מלפניו יבאו אליו לראות מה יצוה והנה אל פני כמו לפני . ועל דרך האמת יהיה מן פנים וכבר רמזתי לך פי' הפנים בעשרת הדברות ולכן אמר האדון ה' כמו שאמר בפעם השנית האדון ה' אלהי ישראל וכן הנה ארון הברית אדון כל הארץ מלפני אדון חולי הארץ :

(יט) לא תזבח על חמץ דם זבחי . לא תשחט את הפסח בארבעה עשר בניסן עד שתבער את החמץ לשון רש"י . ולא תבין ממנו שירצה לדרשו אל

ספורנו

על ידי אחרים לא ישמע בהסכמתך : (יד) תחוג לי . כענין ישמח ישראל בעושיו על הפך וירא את העגל ומחולות : (טו) את חג המצות תשמור . כענין שמור את חדש האביב ועשית פסח כמו שאמר בזה למועד חדש האביב . שמור שיהיה בחדש האביב על ידי עבורי השנים והחדשים כמו שבא בקבלה : (טז) בצאת השנה . שכבר נאספו כל תבואותיה : (יז) שלש פעמים בשנה יראה . להודות על החירות ועל האביב ועל הקציר ועל האסיף כי ממנו הכל : את פני האדון . יאמר אדון על מנהיג ענייניס הנפסדים אמר אם כן שהוא אדון פני העם הנראים בפרט ובהראותם לפניו הם כעבד המקביל פני רבו והוא גם כן אדון הקרקע כאמרו כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי ובזה ראוי להודות לפניו על האביב הקציר והאסיף ביבול הארץ ולפיכך : (יט) ראשית בכורי אדמתך . מבחר הבכורים כמו וראשית שמנים ימשחו . נקובי ראשית הגוים . והם בכורי ז' המינים כפי מה שבא בקבלה : לא תבשל גדי בחלב אמו . לא תעשה כמו אלה הפעולות להרבות הפירות כמחשבת עובד ע"ג אלא ראשית בכורי אדמתך תביא כאמרו וראשית כל בכורי כל

כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי׃ כא הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי

ב׳ ומ״ל — ל׳ וחס׳ דחסר — כ״ג. ל׳

בַּחֲלָב׃ כ הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאָכָא קֳדָמָךְ לְמִטְּרָךְ בְּאוֹרְחָא וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דְּאַתְקֵינִית׃ כא אִסְתַּמַּר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ לָא תְּסָרֵב לְקִבְלֵיהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי

מפניו כ״ג נמסר בישעיה סי׳ י״ט בריש פרשת׳ דמשא מצרים הנה ה׳ רוכב על עב קל׃

תולדות אהרן שולח מלאך. ב״ק לג עקרים מ״ד לג׃ אל תמר בו. סנהדרין לח׃ כי שמי בקרבו. שם עקידה שער מו׃

רשי

קטן): (כ) הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם (שמות לג) כי לא אעלה בקרבך: אשר הכינותי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר כנגדו וזה א׳ מן המקראות שאומרים שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד של מטה: (כא) אל תמר בו. לשון המראה כמו (יהושע א) אשר ימרה את פיך: כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאין חוטאין ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו: כי שמי בקרבי. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא

אבן עזרא

כבשר לא תאכלו כל נבלה והוא הישר רק הזכירה עם הבכורים כי אז ירבו ויגדלו הגדיים ויש אחר שאמר לא תבשל כמו לא תאחר שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים אם כן מה טעם להזכיר המצוה הזאת פעם אחרת ועוד כי ראייתם בשל הקציר ואיננו רק בשול כי השמש מבשלת כמו האש וככה הבשילו אשכלותיה ורבי שלמה אמר כי גדי הוא הקטן הרך וזה השם יאמר לקטן השור והכבש וראייתו גדי עזים כי מה צורך לסמכו ואיננו כן כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ובלשון ערבי הוא גדי ולא יאמר על מין אחר רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים כי גדי גדול מגדי עזים כי עודנו צריך היותו עם העזים וככה שעיר ושעיר עזים ומכמים קבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב ועתה אפרש דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה כמו בת היענה למה שינה הכתוב לומר ככה ותהיה הבת כוללת כל המין וכזה לא מצאנו דע כי בשר היענה יבש כעץ ואין המנהג שיאכלנו אדם כי אין בו ליחה ולא יאכל מכל המין רק הבת כי היא נקבה וקטנה יש בה מעט ליחה ולא כן הזכר הקטן וככה אין אדם אוכל בשר בחלב כי אינו מאכל ערב והבשר לא יתבשל רק בזמן רב והחלב אינו כן כי אין המנהג עד היום בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב בעבור שיש בטלה ליחה רבה וככה בחלב והנה הוא מזיק על כן לא יאכל ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה וכשהוא קטן הוא חם על כן יבשלו הגדי בחלב ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים כי כל הרופאי׳ מודים כי אין בשר כמוהו ואפי׳ לחולים התירו שיאכלוהו וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וארץ ישראל ופרס ובבל גם ככה היה מנהג הקדמונים שני גדיי עזי׳ טובים ונעשה לפניך גדי עזים והכהן אוכל גדי עזים אחד לחטאת ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו ויש אומרים כי אין בישול כי אם באש והלא כתוב ובשל מבושל במים ובדברי הימים ויבשלו בסירות ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו כי נעלם מעיני הנבונים אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו כדרך ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו גם לא תקח האם על הבנים ומנהג רוב האדם שאין להם לאן ויקנו החלב בשוק והחלב יהיה מאוסף משיות רבות אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו והנה אם קנה חלב אולי יש בו מחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר וכל כפק שהוא מן התורה לחומרא והנה גם הישמעאלים מודים כי אם יבשל הגדי בחלב אמו שהתולדה שוה אז הוא יותר ערב והכתוב דבר על ההוה והנה קדמונינו ז״ל החמירו להסיר כל ספק ואסרו בשר בחלב והשם שנתן להם חכמה הוא יתן משכורתם שלמה ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית גם שלישית במקום כל אחד מהם: (כ) הנה אנכי. אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם אז יביאם אל הארץ ורבים השתבשו בזה יש אומרים כי המלאך (הוא) ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו ואחרים אמרו (הוא) ארון הברית ופירשו ושמע בקולו הכתוב בו ואמרו לא ישא השם לפשעכם וכל אלה דברי רוח כי כל התורה והמקרא מלאים מזה הטעם הוא ישלח מלאכו לפניך המלאך הגואל אותי מכל רע ומשה אמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ומלאך פניו הושיעם ויצא מלאך ה׳ ויאמר ה׳ למלאך המשחית בעם אלהי שלח מלאכיה דמה לבר אלהין ורבים כאלה ובספר דניאל שר יון ושר פרס כי אם מיכאל שרכם והוא הנקרא הגדול כי הוא נכבד מאחרים רבים גם כתוב עליו אחד השרים הראשונים בא לעזרני שפירושו במעלה כמו היושבים ראשו׳ במלכות וזהו המלאך הוא מיכאל: לשמרך בדרך. שלא יגע בך רע: אשר הכינותי. לך כדרך בהנחל עליון גוים כאשר אפרש: (כא) השמר. כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע וככה שטן איוב מלאך היה וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו והנה השומע בקול מלאך הוא שומע בקול השם הנכבד: ומלת אל תמר בו. קשה והנה נראה הטעם כמו וימרו בי רק היה ראוי להיותו תמרה על כן הורכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל ועל דרך ויכב אלהים את העם כי כל הגזרה הוא מפעלי הכפל כי ורחבה ונסבה מבנין נפעל כמו ונבלה שם מגזרת בלל ונבקה רוח מצרים מגזרת בוקק ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד כי הנה שורר בביתו כי שרית עם אלהים וכמוהו אל תמר בו וממר ליולדתו על משקל מכס שהוא מגזרת תכוסו על השה מפעלי הכפל: כי לא ישא לפשעכם. עם למ״ד כמו שא נא לפשע עבדי: ודע כי שמי בקרבו. דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו כמו ואף לאמתך תעשה כן וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם כי הוא לבדו גם ימלא תאר השם כי הוא הכל ומאתו הכל: וטעם בקרבו. משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק על כן היה כבוד השם בקרב המחנה ונוסע בתוך המחנות וכן כתוב כי אתה ה׳ בקרב העם הזה וכתיב ויוצר רוח אדם בקרבו ואל השתומם בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו ואחר כן ועשית כל אשר אדבר והנה אתן לך משל כל חכמי המדות הביאו ראיות גמורות כי צלם הלבנה גוף מקבל אור השמש כי הוא בעצמו אין נוגה לו ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות ואין הקדרות רק שתהיה הלבנה תחת השמש ושתיהן עגולות והנה פני הלבנה שהם לצד השמש כלם אור ופניה שהם למעלה ממנו חשך ולא אור והנה תסתיר אור השמש גם במהלית חדש הלבנה בהכנס כל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא ישאר ללבנה אור והנה ידענו כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר

ספורנו

כל. וכל תרומת כל וגו׳. להגיע ברכה אל ביתך: (כא) השמר מפניו. שלא לחלל כבודו כענין של נעליך מעל רגליך האמור ביהושע: ושמע בקולו. ללכת בעקבותיו הפך מה שאמרו אנה אנחנו עולים: אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם. אם איש אחד יחטא ילקו הרבים כמו שהיה הענין בעכן כאמרו הלא עכן בן זרח מעל מעל בחרם והוא איש אחד לא גוע בעונו: כי שמי בקרבו. ואין לאל ידו למחול על כבודי

רמבן

על ביעור חמץ שיהיה קודם זמן שחיטה כמו שהוזכר זה בפרק ראשון בפסחים זמן שחיטה אמר רחמנא שאין זה מדרש עיקר הכתוב כפי פסק ההלכה שם כי ביעור חמץ בערב פסח אין בו לאו מן התורה ולא אפי׳ לאוכל אותו אבל לפי הענין שהוא כהלכה הוא אזהרה לשוחט את הפסח על החמץ וענינו שלא יהא חמץ לאחד מבני החבורה הנמנין על הפסח בשעת השחיטה וכך כתב רש״י בפרשת כי תשא וראוי למקרא שיאמר לא תזבח על החמץ זבחי כי הדם איננו זבח נזבח אבל דעת רבותינו הוא לרבות את הזריקה שלא יזרוק על חמץ יאמר לא תשחט על חמץ ולא דם זבחי כלומר ולא דם זבחי יהיה על החמץ ומקרא קצר הוא:

(כ) **הנה** אנכי שולח מלאך לפניך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת כי לא אעלה בקרבך:

(כא) **כי** שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בקרבו ורבותינו דרשו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי לשון רש״י.

ובאלה שמות רבה ג״כ יש מי שדורש כך שזה על דבר העגל ויש לשאול שהרי הגזרה ההיא לא נתקיימה שהקב״ה אמר לו ושלחתי לפניך מלאך כי לא אעלה בקרבך ומשה בקש עליה רחמים ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונתרצה לו הקב״ה ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה וכך אמרו דאפי׳ בפרונקא לא קבליניה דכתיב אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה והתשובה לפי הדעת הזאת כי הגזרה ההיא לא נתקיימה עם משה בימיו הוא מה שאמר ונפלינו אני ועמך ואמר כי מצאתי חן בעיניך ואדעך בשם ועוד אמר וראה כי עמך הגוי הזה אתה בקרבו אבל לאחר מיתתו של משה רבינו שלח להם מלאך וזש״ה ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא ה׳ עתה באתי ושם תראה ששאלו יהושע מה אדוני מדבר אל עבדו ולא צוה דבר שנגל׳ אליו בעבורו אלא שאמר לו של נעליך מעל רגליך ולא בירר למה בא. אבל היתה המראה להודיע אותו כי מעתה יהיה מלאך שלוח לפניהם ללאת בבואם במלחמה וזהו שאמר עתה באתי וכך אמר בתנחומא אני הוא שבאתי בימי משה רבך ודחה אותי ולא רצה שאלך עמו ומפורש אמרו בטל שלא ימסרו להם שר כל ימי משה וכיון שמת משה חזר אותו השר למקומו שכן יהושע רואה אותו שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו ויאמר לא כי אני שר צבא ה׳ עתה באתי לכך נאמר הנה אנכי שולח מלאך ועל דרך האמת המלאך הזה שהובטחו בו בכאן הוא מלאך הגואל אשר השם הגדול בקרבו כי ביה ה׳ צור עולמים והוא שאמר אנכי האל בית אל כי דרך המלך לשכון בביתו ויקראנו הכתוב מלאך בעבור היות כל הנהגת העוה״ז במדה ההיא ורבותינו אמרו כי הוא מטטרון והוא שם למורה הדרך

ואמר אמת ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת : (כב) בעבור שמלאו חכמי ספרד איבה בהעלם היו"ד וכתוב ואיבתי את אויביך גם ליד היה אמר לידים ודין עני לא דנו וכתיב והיה ה' לדיין על כן אמרו אין פעל פחות מג' אותיות על כן איבה מעלומי העין : (כג) כי. לוס בעת בואס אל הארץ שיסירו כל ע"ג והזכיר שש גוים ולא חשש להזכיר הקטן שבהם ובעבורו אמר והכחדתיו מיד כי האחרים מעט מעט יגרשם או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד כמו בנות לעדה עלי שור : (כד) לא. זהו שהזכרתי שתחלת ספר הברית אתם ראית' שהזהיר על ע"ג וסוף הספר להזהיר על ע"ג שהוא הסוף כי יהי' לך למוקש רק יש הפרש שבתחלת הספר לוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף ובסוף ספר הברית לוה להכרית ע"ג הנמלאה בארץ כנען שעשאוה יושביה כי העובד ע"ג כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא : (כה) ועבדתם. הטעם לא תעבדו רק השם שהוליאכ' מבית עבדי' והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים ולא יוכלו להצילם מידכ' ועבודת השם היא לעשות כל אשר לוה לאהבה אותו ולדבקה בו ולהשבע בשמו ולהתפלל אליו ולזבוח לפניו תמידין ומוספין ולכבדו בתת המעשרות הנה שכרו אתו והם ד' דברים בעולם הזה הא' וברך את לחמך ואת מימיך והב' והסירותי מחלה מקרבך והג' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך והד' את מספר ימיך אמלא והנה כל אלה בגוף האד' ועוד כי הפך אלה הברכות אעשה בכל אויביך והוא את אימתי וגם את הצרעה :

רש"י

בגימטריא שדי : (כב) וצרתי. כתרגומו ואעיק : (כד) הרס תהרסם. לאותם אלוהות : מצבותיהם

בְּקִרְבּוֹ׃ כב כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ׃ כג כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו׃ כד לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם׃ כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ

ל'. כ' כתרי ליס' מלב ודין | מחכפו"ס כי' | ל' ומ"ל | ג' | ל' | כל אוריותא כתיב כן | ג'

בְּשְׁמִי מֵימְרֵיהּ׃ כב אֲרֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל בְּמֵימְרֵיהּ וְתַעֲבֵיד כָּל דַּאֲמַלֵּיל וְאַסְנֵי יַת סַנְאָךְ וְאָעִיק לְדִמְעִיקִין לָךְ׃ כג אֲרֵי יְהָךְ מַלְאָכִי קֳדָמָךְ וְיַעֲלִינָךְ לֶאֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאֵישֵׁיצִינוּן׃ כד לָא תִסְגּוּד לְטַעֲוָתְהוֹן וְלָא תִפְלְחִינוּן וְלָא תַעֲבֵיד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי פַגָּרָא תְפַגְּרִנּוּן וְתַבָּרָא תְתַבַּר קָמָתְהוֹן׃ כה וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יַת מֵיכְלָךְ

ספורנו

כבודי : (כב) כי אם שמוע תשמע בקולי והיבהי את אויביך. ולא אתום עליהם כדרכי טובי. על הפך ואני לא אחום על נינוה : (כג) כי ילך מלאכי לפניך. שלא ישא לפשעי האויבים : (כד) לא תשתחוה לאלהיהם. שלא תעשה כמו בעשה אמציהו אחר שכבש את שעיר ויבא את אלהי בני שעיר ולהם ישתחוה שאולי חשב לרצותם שלא יקצפו עליו על שהרג את עובדיהם : (כה) ועבדתם את ה' אלהיכם. ובזה האופן תעבדוהו כי אחר שיאבדו האומות ופסיליהם והמקומות אשר עבדו שם לא יהיה לכם מסית ומדיח מעבודתי : וברך את לחמך. שיזונו ולא יולידו מותרו' מחליאות

וברך ג' וסי' וברך את לחמך. ואהבך וברכך והרבך. וברך עלי את אלקנה :

תולדות אהרן ועבדתם. ב"ק לב ב"מ קז ברכות יא מגלה כח : וברך את לחמך. ברכות מו ערובין סה ב"ק לב ב"מ קז עקרים מ"ב כו מ"ד עב :

אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים חכמי השתי תורות ולא התעסקו בחכמת התולדת ע"כ לא יכולתי לפרש אלה הברכות אם לא אזכיר מעט מן החכמות בעבור שגוף האדם מהעולם השפל והנשמה העליונה קשורה בו ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף והנה הם שני כחות ובל' הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש כי הנשמה היא החכמה ומושבה במוח הראש וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ והרוח בלב ובו חיי האדם והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה והיא בעלת הכעס וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס כל רוחו יוציא כסיל והנפש בכבד והיא המתאוה לאכול וככה כתיב כי תאוה נפשך ותאות המשגל ממנה והנה יש אדם שנברא שתהיינה לו

בעל הטורים וצרתי. ב' במסורה וצרתי את צורריך. וצרתי עליך מצב והקימותי עליך מצודות מלמד שצר הקב"ה על ז' עוממין בכל כלי מלחמה : ועבדתם את ה' אלהיכם. אומר לשון רבים דזו תפלת רבים שאינה נמאסת ואמר וברך את לחמך לשון יחיד דלכל אחד ואחד מברך לפי ענינו : וברך. ג' במסורה וברך את לחמך ואת מימיך. וברך פרי בטנך. וברך עלי את אלקנה ואת אשתו כדאיתא בברכות בכוס של ברכה מבגרו לאנשי ביתו כי היכי דתתברך פרי בטנה. וזהו וברך את לחמך ואת מימיך שברך ברכות המזון ושגר לאשתו וברך פרי בטנה. וכן בעלי שברך את אלקנה ונתעברה אשתו וזהו וברך עלי וברך פרי בטנך : מימיך. ג' את לחמך ואת מימיך. ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם. מהוטב עליך עד שואב מימיך. ואם מימיך נשתה ונתתי מכרם. לומר שאע"פ שברך מימיהם ולא היו לריכים למים אחרים קנו מהם כמ"ש מכאן לאכסנאי שיש לו שאלו דרך ארץ הוא שיקנה משל אכסנאי כדי להנותו :

רמבן

הדרך וכבר פירשתי זה בסדר בא אל פרעה וזה טעם לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי הוא בית המקדש כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך והטעם אשר הכינותי לי להיות בית קדשי ותפארתי כי שם הכסא שלם ועוד אזכיר כוונתם בשמו כשם רבו והנה קולו הוא קול אלהים חיים והמצוה לשמוע בקולו מפי הנביאים או הטעם שלא יקללו בנטיעות ויעזבו תורה שבעל פה כענין שדרשו ואת אמרת קדוש ישראל נאצו זו תורה שבעל פה והנה פירוש ושמע בקולו לדברי וכן אמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר. ואונקלוס רמז שתרגם ארי בשמי מימרא כי בו ידבר ואמר ואיבתי את אויבך שגם במדת הרחמים אהיה להם אויב וצרתי את צורריך על ידו במדת הדין ולכן פי' כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי והכנעני והכחדתיו בהביאו אותך אליהם להודיע כי הוא המכחיד אותם והזכירם בלשון יחיד כי כלם כאיש אחד יכחידם והנה כאשר המלאך הזה שוכן בקרב ישראל לא יאמר הקב"ה לא אעלה בקרבך כי שמי בקרבו והוא בקרב ישראל אבל כשחטאו בעגל רצה לסלק שכינתו מתוכם ושיהיה מלאך משלוחיו הולך לפניהם ובקש משה רחמים וחזר ושיכן שכינתו בתוכם ושם אפרש הפסוקים בע"ה וגם שם במדרש רבה רמזו לזה אמרו הנה אנכי שולח מלאך אמר לו הקב"ה מי ששמר את האבות ישמור את הבנים וכן אתה מוצא באברהם כשברך את יצחק אמר הוא ישלח מלאכו לפניך ביעקב המלאך הגואל אותי אמר להם הוא גאלני מיד עשו הוא הצילני מיד לבן הוא זנני ופרנסני בשני רעבון אמר הקב"ה למשה אף עכשו מי ששמר את האבות ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך. ועוד אמרו שם בפי' אמר להם הב"ה לישראל הזהרו בשליח שאינו חוזר בשליחותו מדת הדין הוא אל תמר בו וכו' ומ"מ לדברי הכל המדרש שהזכרתי אמת הוא שכל ימי משה לא היה מלאך שר צבא הולך עמהם כי משה היה ממלא מקומו כענין שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ובימי יהושע הוצרך לו שיבא הליו מלאך שר צבא ה' ללחום מלחמותם והוא גבריאל הנלחם להם וזהו שראה אותו והרכו שלופה בידו כי בא לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים. כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו ואמר אל תמר בו שלא ישא לפשעכם אם תמר בדברו כי הממר בו ממר בשמי הגדול אשר בקרבו וראוי להכחידו במדת הדין. ויתכן שיהיה שמי בקרבו מחובר למעלה ושמע בקולו כי שמי בקרבו וקולו הוא קול עליון :

(כד) **לא** תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם. התורה תזהיר על ע"ג בכמה מקומות ואע"פ שהמקראות מיותרין בה אין להקפיד בכך שמפני חומר שבה שכל המודה בה כופר בכל התורה כלה תזהיר ותחזור ותזהיר כאומר לעבדו זכור תמיד ולא תשכח העיקר הגדול שצויתיך שהכל תלוי בו. ויתכן שתזהיר בעשרת הדברות שלא יעשה לו ע"ג שימלאו אותה עשויה ונעבדת לגוים שבארץ שלא יעבדו אותה כלל אבל יעקור אותה מן הארץ. ולא תעשה כמעשיהם יתכן שהיא אזהרה מדרכי האמורי שמנו חכמים כמו שהזהיר במקום אחר ובחקותיהם לא תלכו ואמרו אלו דרכי האמורי שמנו חכמים והנראה יותר כי יזהיר על ע"ג שלא יעבוד אותה כדרכה אפילו בעבודה שאינה דרך כבוד כמו שדרשו בפסוק איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. והטעם כי אמר לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ועבודה הוא הכבוד אשר יעשה העבד לאדוניו וחזר ואמר כי אפי' ענין שאינה עבודה אלא בזיון כגון פעור שפוער עצמו לפעור וזורק אבן למרקולים אם נהגו בה לעשות להם כן לא תעשנו אתה להם כלל ואמרו אע"ג דקא מכוין לבזויה לפעור ואע"ג דקא מכוין למירגמיה במרקולים :

(כה) **ועבדתם** את ה' אלהיכם וברך את לחמך וכו'. כוונת הכתוב הזה בעבור שרוב עובדי ע"ג יכירו וידעו כי השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ואין כונתם בע"ג רק יחשבו כי בעבודות ההם תהיה להם הצלחה כגון שיעבדו השמש בעבור שמלאו לו ממשלת בתבואות והירח במעיטת ובכל התהומות וכן כיוצא בהם בכל צבא השמים וכ"ש שיחשבו כי תהיה להם תוספת טובה בעבודת המלאכים בעבור שהם מכבדים משרתי האל

וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ׃ ס שביעי כו לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ כז אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף׃ כח וְשָׁלַחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃ כט לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה

וְיָת מִשְׁתְּיָךְ וְאַעְדֵּי מַרְעִין בִּישִׁין מִבֵּינָךְ׃ כו לָא תְהֵי מְתַכְּלָא וְעַקְרָא בְּאַרְעָךְ יָת מִנְיַן יוֹמָךְ אַשְׁלֵים׃ כז יָת אֵימְתִי אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וַאֲשַׁגֵּשׁ יָת כָּל עַמָּא דְּאַתְּ אָתֵי לְאַגָּחָא קְרָב בְּהוֹן וְאֶימְסַר יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְּרֵי קְדָל׃ כח וְאֲשַׁלַּח יָת עִרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵךְ יָת חִוָּאֵי יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת חִתָּאֵי מִן קֳדָמָךְ׃ כט לָא אֲתָרֵיכִינוּן מִן קֳדָמָךְ בְּשַׁתָּא חֲדָא דִּלְמָא תְהֵי אַרְעָא צַדְיָא

ג' וכ"כ · ל' . ב' · ג'וא' ואמלא · כול' כ"כ במ"ב ל' וחסר · י"ז חסר · ג' · ז' פסו' את את את את

מימיך ג' וסי' וברך את לחמך. ואם מימיך נשתה, מחטב עציך עד שאב. וא' ומימיך. בן אדם לחמך ברעש: ועקר' ב' וסי' לא תהיה משכלה ועקרת: עקר ועקרה. אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה ועקרה. אערכה לפניו משפט. להנחיל אהבי יש. וחד ואמלא אתו רוח אלהים: הצרעה ג' וסי' ושלחתי את הצרעה לפניך. וגם את הצרעה. ואשלח לפניכם: מלפניך י' וסי' ושלחתי את הצרעה. תנינא דפסוק. אל תאמר בלבבך בהדף. שורך טבוח. הוא ישמיד את הגוים האלה. אשר הסרתי מלפניך. וחטאתם מלפניך אל תמחה. מלפניך אל תמחה. והעשר והכבוד. מלפניך משפטי יצא. אל תשליכני מלפניך:

תולדות אהרן מחלה. ב"מ קז: את מספר ימיך. ר"ה יא יבמות מט סוטה יא קדושין לח: את אימתי. סוטה לו: את הצרעה. שם:

אבן עזרא

לו אלו השלש הנזכרות חזקות או כלן רפות או זו חזקה וזו רפה או לא חזקה ולא רפה והנה בני אדם על כ"ז מינים משונים והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה ואז לא ימשל הגוף עליה ואם לא תהיה התורה נשמרת אז יגבר הגוף על הנשמה והנה אתן לך משל ידענו כפי חכמת התולדת כי כל אדם שגברה על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף כי כן תולדת האש כי המרה האדומה דומה לה והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול גם נחשב אדם שאין חום בגופו ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו והשם יתע' למען חסדיו בחר בישראל והורם תורתו וכאשר ישמרוה ימציאם חכמתה וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם והכלל שיהיה גופם סר אל משמעת הנשמה ולא הפך הדבר שהנשמה סרה אל משמעת הגוף ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים והוא הנקרא תולדת והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה כי יש מארה באה לחסר כח התולדת כדרך אתה תאכל ולא תשבע והנה כל התחלואים באים בעבור אוכל הנכנס בגוף והנה לא יפחד שומר התורה מהם וזהו וברך את לחמך ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שנוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים ועל זה כתוב והסירותי מחלה מקרבך והנה שומר התורה אינ̇ו צורך לרופא עם השם הנכבד על כן כתיב גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים והנה דברתי על חכמת הרפואות ועתה אדבר על חכמת המזלות דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה מערכת המשרתים ברגע הולדו וערך אלה אל אלה והדבר עמוק מאד והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה כי תולדות הרחם להשכיל הילודים או שתהיה עקרה ולא תלד והנה אם היה הדבק בשם במולדו וכפי תולדתו שלא יוליד בנים השם הנכבד אם היה דבק בו יאמץ כח תולדת הכליות ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים על כן אמר השם לאברהם התהלך לפני והיה תמים וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל לא מאצטגנינות שלך ואם תכרות ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד כי אנלא התולדת ואין זה נגוח במערכת הכוכבים כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל רק הולכים תמיד לעבודת השם לרצם ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם והנה אם נשמור לא נקבל ועוד אדבר על זה בפרשת כי תשא והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בנים ולא ימותו בחיי אביהם: (כו) ומלת עקרה. כוללת אשת איש ובהמתו. והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והליחה התולדת לא אש זרה וליחה נכריה כי הוא הפך התולדות והדבק בשם יחזק החום והליחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב וכן כתיב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה וכתיב בחצי ימיו יעזבנו וכתיב כי אם ה' יגפנו או יומו יבוא והנה המת במלחמה או במגפה לא מת ביומו בזמן הקצוב כפי תולדות החום והליחה כי מחוץ באו לו מקרים והנה השם שדבק בו יצילנו מכלם. ובתורה פן ימות במלחמה אמר שלמה למה תמות בלא עתך ואין זה הפך חכמת המזלות כי דבר המזל תלוי בדברים רבים כאשר אפרש בפסוק ונפלינו אני ועמך על כן כתוב הנני יוסיף על ימיך ומה אוסיף עוד להאריך: (כז) את אימתי. הוא פחד בנשמה והנה תבא לגוף חולשה מיד וזהו ונתתי את כל אויביך אליך עורף. שיתנו לך את ערפם והטעם שיברחו מפניך ברואתך אותם: (כח) ושלחתי את הצרעה. מכה בגוף מגזרת צרעת שתחלש כח הגוף. והזכיר משבעה הגוים שלשה והוא הדין לכלם גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנזכרים מהאחרים: (כט) לא. אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית אז יברתו כל השבעה עממין

רשי

מלבותיהם. אבנים שהם מציבין להשתחוות להם: (כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה רצוני: משכלה. מפלת נפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: (כז) והמותי. כמו והממתי ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל הות אחרונה כשתהפוך לדבר בלשון פעלתי יש מקומות שנוטל הות הכפולה ומדגיש את האות ונקדו במלאפום כגון והמותי מגזרת (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו. וסבותי מגזרת (שמואל א ו) וסבב בית אל דלותי מגזרת (ישעיה יט) דללו וחרבו. (שם מט) על כפים חקותיך מגזרת (שופטים ה) חקקי לב. (שמואל א יב) את מי רצותי מגזרת (איוב כ) רצץ עזב דלים. והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא. שאלו מגזרת מיתה היה אין ה"א שלו בפתח ולא מ"ם שלו מודגשת ולא נקודה מלא"פום. אלא והמתי כגון (במדבר יד) והמתה את העם הזה והתי"ו מודגש' לפי שתבא במקום ב' תוי"ן. האחת נשרשת לפי שאין מית' בלא תיו. והאחרת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי. וכן ונתתי התי"ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלש תוי"ן שתים ליסוד כמו (יהושע י) ביום תת ה' (קהלת ג) מתת אלהים היא. והשלישי לשמוש: עורף. שינוסו מפניך ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מן שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים. (סוטה לו) והצרעה לא עברה את הירדן והחתי והכנעני הם ארץ סיחון ועוג לפיכך מכל ז' אומות לא מנה כאן אלא אלו. וחוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כדי למלאות אותה

בעל הטורים והסרותי. ב' במסורה הכא והסירותי מחלה מקרבך ואידך והסירותי את כפי בשביל שהיה משה מקבל פני שכינה זכה לוהסרותי מחלה דכתיב ביה לא כהתה עינו ולא נס ליחה: והסירותי מחלה מקרבך וסמיך ליה לא תהיה משכלה שכיון שסרה המחלה לא תהיה משכלה וגם את מספר ימיך אמלא. אמלא עולה ע"ב ימי שנותינו בהם שבעים שנה חוץ משנה שנולד בה ושנה שמת בה: אמלא. ג' במסורה את מספר ימיך אמלא. ואוצרותיו אמלא. ופי' אמלא תוכחות כשהצדיק נפטר מהעולם וממלא מספר ימיו אז מראין לו תלקי בג"ע כמו שמצינו גבי ר' אבהו ורבי אלעזר בן פדת בתענית וזהו מספר ימיך אמלא ואוצרותיהם אמלא ופי אמלא תוכחות אין לאדם להוכיח לחבירו אלא סמוך לפטירתו כדי שלא יצא מוכיחו וחוזר ומוכיחו וזהו ופי אמלא תוכחות מתי את מספר ימיך אמלא:

ספורנו

מחלואות: והסירותי מחלה מקרבך. הבאה מצד האויר או המערכת: (כו) לא תהיה משכלה ועקרה. באופן שתוכלו ללמד את בניכם: את מספר ימיך אמלא. שתחיו כמדת הזמן אשר בגר אלהים והוא הלחות השרשי בתולדה. והפך זה יקרה על הרוב שימות האדם קודם שיכלה הלחות השרשי בחלאים יקרו מרוע בחירה או מצד המערכת והיסודות והנה במלאת לאדם מספר ימיו יראה על הרוב בנים לבניו ויוכל ללמדם כאמרו והודעתם לבניך ולבני בניך. ויתוקן בחיי הזקנים עניני הדורות כמו שספר שקרה בענין לוי קהת ועמרם: (כז) ונתתי את כל אויביך אליך עורף. מפני האימה והמהומה שיעד באומרו את אימתי אשלח לפניך: והמותי. כמו שהיה הענין במצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם:

כי

רמבן

האל הגדול ועל כן יאמר הכתוב הזה כי בעבודת הקב"ה בלבד תהיה להם ההצלחה והשמירה ועקירת ע"ג לא תזיק אבל תוסיף לכם טובה וברכה כי הב"ה יברך לחמך והוא כלל לכל מאכל אשר יאכל ויברך מימיך שהוא אב לכל משקה אשר ישתה והברכה היא תוספת בהן שיהיה מהן לך לרוב מאד ואמר והסירותי מחלה מקרבך שיהיו המאכלים והמשקים טובים ובריאים לא יולידו מחלה אבל ירפאו מחנה ואמר עוד שלא תהיה בהם אשה משכלה ברחם משכיל ולא עקרה ברחם ושדים צומקים כי בהיות המאכלים והמשקים והאויר מבורכים יהיו הגופים בריאים ואברי הזרע נכונים לעשות מעשיהם כהוגן והזכיר הנקבות כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרי' ויתכן שיהיו הזכרים בכלל והסירותי מחלה מקרבך כי

אותה

אותה: ורבה עליך. ותרבה עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו: (לא) ושתי. לשון השתה והתי"ו מודגשת מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה בלא תי"ו והאחת לשמוש: עד הנהר. פרת: וגרשתמו. ותגרשם: (לג) כי תעבוד וגו'. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא א' מד' לשונות שהכי משמש. וגם מצינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו (ויקרא ב) ואם תקריב מנחת בכורים שהוא חובה: (א) ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות בד' בסיון נאמרה לו עלה

עממין ואין צורך כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת וזהו פן תהיה הארץ שממה. כי ארץ ישראל תהיה ארוכה מאד ויואלי מצרים לא יוכלו לישבה כלה כמו פן תוקדש: (ל) מעט. עד שתפרה שתוכל לישב כל הארץ ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה: (לא) ושתי את גבולך. וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ והנהר הוא נהר פרת בין כך ובין כך לא תכרות להם ברית: (לב) וטעם לאלהיהם. שתשחיתם: (לג) לא ישבו בארצך. כאשר תפרה תשחית ותכחיד כל הז' עממין עד כה ספר הברית: (א) ואל משה אמר. כל מה שהזכיר למעלה עד עתה הם התנאים שיספרם לישראל ואחר כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברית תעלה אלי אתה ואהרן ובניו וע'

וְרָבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה: ל מְעַט
מְעַט אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר
תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ:
לא וְשַׁתִּי אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף
וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־
הַנָּהָר כִּי | אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ:
לב לֹא־תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם
בְּרִית: לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ
פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד
אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ
לְמוֹקֵשׁ: פ
כד א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה
אֶל־יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב
וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל

וְתִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בְּרָא:
ל זְעֵיר זְעֵיר אֲתָרֵיכִנּוּן מִן
קֳדָמָךְ עַד דְּתִסְגֵּי וְתַחְסֵן
יָת אַרְעָא: לא וַאֲשַׁוֵּי יָת
תְּחוּמָךְ מִיַּמָּא דְסוּף וְעַד
יַמָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי וּמִמַּדְבְּרָא
עַד פְּרָת אֲרֵי אֶמְסַר בִּידֵיכוֹן
יָת יָתְבֵי אַרְעָא וּתְתָרְכִנּוּן
מִן קֳדָמָךְ: לב לָא תִגְזַר
לְהוֹן וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם: לג לָא
יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ דִּלְמָא
יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי
תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי
יְהוֹן לָךְ לְתַקָּלָא: א וּלְמֹשֶׁה
אֲמַר סַק קֳדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן
נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי

ספורנו

(לא) כי אתן בידכ' את יושבי הארץ וגרשתמו. הדבר מסור בידכם ואתם אל תתעצלו בזה כמו שהעיד בהם יהושע באמרו עד אנה אתם מתרפים לבא לרשת את הארץ אשר נתן לכם ה' אלהי אבותיכם: (לג) לא ישבו בארצך. באותו החלק מהארץ שתכבוש ותשב בו אתה לא ישבו הם הפך מה שעשו כמו שהעיד באמרו וישב הכנעני בקרבו בגזר וישב בקרב הכנעני יושבי הארץ: כי יהיה לך למוקש. שבהם בארצך שיגרום שתעבוד את אלהיהם: כד (א) ואל משה אמר עלה. אחר שסיים אמרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם ופירש שלא יעלו אליו באמצעיים ושיספיק מזבח אדמה עם שמירת מצותיו שפירש בדברות ובפרשת המשפטים אמר הכתוב שכל אלה אמר

ד' | ל.ל | ל.ג' | ג' פסו' ועד עד. ב' מתנס | ל' | ל' | ל' | ל' ומ"ל | ל' ושאר' אל משה

ורבה ד' וסי' ורבה עליך חית השדה. ורבה העזובה בקרב הארץ. ורבה משמטה. ורבה היא על האדם: ועד ים ד' יחידאין וסי' ושתי את גבלך. והערבה והירדן. והערבה עד ים כנרת. דיהושע. וכל הערבה עבר הירדן. ג' פסוקי' ועד עד וסי' בסדר לך לך: ישבו כ' וסי' עתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן. ארץ מצרים לפניך. לא ישבו בארצך. בסוכת השבו. רק נשיכם וטפכם. וחברו דיהושע. כי ישבו אחים. בטעפתיו קננו כל. לכן ישבו ציים את. כי ימים רבים ישבו. לא ישבו בארץ ה'. עוד ישבו זקנים וזקנות. בני רביעים ישבו. וחברו. וישבו ערים נבחדות. כי ישבו במעונות. אך צדיקים יודו: אם ישמרו בניך. ישבו לארץ ידמו. וימצאו כתוב בתורה:

תולדות אהרן פן יחטיאו. גטין מה: ואל משה אמר. סנהדרין לח עקרים מ"ב כה.

בעל הטורים ורבה. ד' ורבה עליך חית השדה. ורבה העזובה. ורבה משמטה. ורבה היא על האדם וזהו שיש במדרש וכי תעלה על דעתך עוד שיהיו יראים מחית השדה והא כתיב כי עם אבני השדה בריתך אלא גלוי וידוע לפניו ית' שעתידין לחטוא ומופקרו לחיות השדה וזהו חיה רעה וגו' ורבה היא על האדם מה היא ורבה משמטה ע"כ ורבה העזובה בקרב הארץ שהארץ תעזב מהם ורבה עליך חית השדה: יהיה לך למוקש. וסמיך ליה ואל משה אמר וגו' שהיה להם למוקש מה שראו שכינה ומתו נדב ואביהוא:

רמבן

העקר מחלה בגופי' ועם המגפ' ידבר מן הסתם ואח"כ הזכיר הנפי' כמו שאמר לא יהיה בך עקר ועקרה וטעם בארצך להכנים גם הבהמות כמו שאמר שם ובבהמתך ואמר את מספר ימיך אמלא שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר רק בזקנה שימלא ימים כמספר אשר הם חיי האדם בדורותיו כגון שבעים ושמונים שנה כדור דוד המלך וכבר הזכרתי כי כל אלה נסים שיעשה השם בשמים ובארץ מופתים בעבור עושי רצונו ואמר כי כאשר יעשה עמהם אות לטובה כן יעשה בשונאיהם לרעה שיתן להם לב רגז ומחדריס אימה ועוד ישלח בהם את הצרעה והוא מין ידוע כגון הדבורה ומזכירין אותה חכמים תדיר דבם דבורין דבם צרעין והענין כי ישלח המכה הזו באויר ארצם כמו הארבה שבא במצרים והילק החסיל והגזם חילו הגדול שבא בימי יואל וטעם וגרשה כי הוא סבה בהם להתגרש מן הארץ כי תכסה את עין הארץ ותחשך ולא יוכלו לבא במלחמה ועוד כי תאכל כל יגיעם בשדה כענין שאמר בקללות זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כי יחסלנו הארבה וגו' כל עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל כן אמר בכאן שיעשה בשונאינו והזכיר הכתוב החוי והכנעני והחתי דרך קצרה והכונה בכל הנזכרים למעלה. והנכון בעיני כי ג' אלה לא יצאו רובם במלחמה ולא נפלו להם בחרב והיו נשגבים במצריס ושלח בהם רק את המות הזה כענין שאמר במצרים ומלאו בתיך ובתי כל עבדיך ובתי כל מצרים והוא מה שאמר במשנה תורה וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך בם עד אבוד הנשארים והנסתרים מפניך והצרעה הזאת עברה עם יהושע את הירדן וכך הצלו במס' סוטה ואמרו שהיתה תולת בהם ארס ומתים בה והאמת כי יש בה גם היום ארס מזיק וממית כתיב ביהושע ותעברו את הירדן ותבאו אל יריחו וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם וכתיב ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי לא בחרבך ולא בקשתך וטעמו ותגרש אותם הנשארים בהם כי אחרי נתנו בידכם כל הנזכרים שלחת הצרעה לגרש הנשארים והנסתרים ואמר שני מלכי האמורי והם סיחון ועוג שהזכיר מתחלה ולא בחרבך ולא בקשתך עשית כל אלה ור"א אמר כי הצרעה עלי בגוף מגזרת צרעת ואין צריך והטעם ועבדתם את ה' אלהיכם ריקן בעבודה שם המיוחד ואמר וברך והסירותי כדרך כי אני ה' רופאך וכב' פירשתיו והמשכיל יבינהו משם:

(לב) לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. הזהיר שלא יכרות להם ברית להחיות מהם כל נשמה ולאלהיהם יזהיר שלא יכרות להם ברית להניח ע"ג שלהם אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם ויתכן שיאמר שלא יכרות להם ברית ועם אלהיהם כאחת אלא שיהרסם וישבר מצבותיהם והכוונה לומר כי בעודם עובדים את אלהיהם לא יכרות להם ברית אבל אם קבלו עליהם שלא לעבוד ע"ג רשאי הוא לקיימם:

(לג) כי תעבוד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש. אלו כי משמשין בלשון אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד' לשונות שהכי משמש שמצינו בכמה מקומות וזהו אם משמע בלשון אשר וכו' לרש"י ואינו כן אבל שיעור הכתוב לא ישבו בארצך כי יהיה לך למוקש פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם וכן אמר פן תכרות ברית ליושב הארץ פן יהיה למוקש בקרבך. והטעם כי ישיבתם בארצך יהיה לך למוקש ולמכשול פן יחטיאו אותך לי בדרכיהם הרעים ובעלילות הנשחתות כי תעבוד את אלהיהם כי יפתוך וישיאוך בכך:

כד (א) ואל משה אמר וגו'. פרשה זו קודם עשרת הדברות בארבעה בסיון נאמרה לו גם אלו דברי רש"י ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה שם לאחר מתן תורה נאמרו ג"כ אלו דבריו ז"ל ואין הפרשיות באות כסדרן ולא כמשמען כלל ועוד כתיב ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים שהם המשפטים האלה הכתובים למעלה שאמר בהם ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם כי איננו נכון שיהיה על המשפטים שנצטוו בני נח ושנאמרו להם במרה שכבר שמעו וידעו אותם ולא יאמר ויספר אלא בחדשות אשר יגיד וכבר היטיב לראות ר"א שפירש הענין כסדרו ואמר כי עד הנה ספר הברית והנה הפרשיות כלן באות כהוגן כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר השם אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם והתחיל לחזור ולהזהיר על ע"ג לא תעשון אתי וצוה אותו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכל המצות הבאות אחרי כן והשלים באזהרת הע"ג שימצאו בארץ ובעובדיה ואמר לו אחרי צותך זה להם עלה אל ה' אתה ואהרן והזכיר הפרשה כי משה עשה כמצות ה' ובא אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה' כאשר צוה אותו כה תאמר אל בני ישראל וגו' ואת כל המשפטים כאשר

אבן עזרא

וע' מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים: (ב) ונגש. אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל ה' ואחר כך ונגש משה לבדו ולא אמר ונגשת כי כן מנהג הלשון וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים והטעם מאתו ושמואל אמר וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ולא אמר ואותי ורבים ככה:
(ג) ויבא משה. לא הזכיר וירד מן ההר כי אין צורך: וטעם ויבא משה. בתוך מחנה ישראל ויספר לעם את כל דברי ה' מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים עד סוף כי יהיה לך למוקש: ואת כל המשפטים. אשר שם לפניהם הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם. כאלו הוא איש אחד: (ד) ויכתב משה. אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם וזהו ספר הברית: ויבן מזבח תחת ההר. במקום שעמדו ישראל בעת מתן תורה ומצת ויבן מצבת בעבור אחרת כאילו כתב ושתים עשרה מצבה בנה: (ה) וישלח את נערי. הם הבכורים

רש"י

עלה: (ב) ונגש משה לבדו. אל הערפל: (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. (מכילתא בפרשת יתרו) ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה: (ד) ויכתוב משה. (מכילתא) מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה: וישכם בבקר. בחמשה בסיון: (ה) את נערי. הבכורות: ויקח

כל אורי' חסר ג' בתורה וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ ב וְנִגַּשׁ
מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא
יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃
ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת
כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־
ד' פסו' ויען ויאמרו הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל
אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה׃
ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי
יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ
כול' כ"כ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה
לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃
ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק׃
ב וְיִתְקְרַב מֹשֶׁה בִּלְחוֹדוֹהִי
לִקֳדָם יְיָ וְאִינוּן לָא יִקְרְבוּן
וְעַמָּא לָא יִסְקוּן עִמֵּיהּ׃
ג וַאֲתָא מֹשֶׁה וְאִשְׁתַּעִי
לְעַמָּא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דַיְיָ
וְיָת כָּל דִּינַיָּא וַאֲתִיבוּ כָּל
עַמָּא קָלָא חַד וַאֲמַרוּ כָּל
פִּתְגָּמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ נַעֲבֵיד׃
ד וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל פִּתְגָּמֵי
דַיְיָ וְאַקְדִּים בְּצַפְרָא וּבְנָא
מַדְבְּחָא בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא
וְתַרְתֵּי עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵין
עֲסַר שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃
ה וְשַׁלַּח יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי

ויען ד' פסוקים אית בהון ויען ויאמרו נמסר בסדר חיי שרה:

תולדות אהרן ויצלח את נערי. יומא נב מגלה ט חגיגה ו זבחים קטו כריתות ט (מגלה עב):

בעל הטורים

ונגש ג'. ונגש משה לבדו. ונגש הכהן. ונגש חורש בקוצר. כמו שנגש משה לבדו כך הכהן נכנס לבדו לפני ולפנים להתפלל שם על הבנים בתפלה כתיקונה דכתיב ונגש חורש וכו': יגשו. ב' והם לא יגשו. אחד באחד יגשו. לומר כל אחד ואחד נכנס לפנים יותר מחבירו כמ"ש משה מחילה לעצמו וכו': כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. שבה תיבות. וכן כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע שבה תיבות הרי י"ב כנגד י"ב שבטים שאמרו ו' תיבות כנגד שמע ישראל ויעקב השיבם ו' תיבות ברוך שם כבוד וכו':

ספורנו

אמר וזוה בכלל לישראל ואל משה אמר שיעלה כמו שיעד אליו קודם מתן תורה באמרו לך רד ועלית אתה ואהרן עמך: (ג) ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה'. מתחלת כה אמר עד ואלה המשפטים: ואת כל המשפטים, מתחלת ואלה

רמבן

כאשר צוהו ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וקבלו הכל בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והטעם כל הדברים האלה אשר דבר לך השם נעשה כי מאמינים אנחנו בדבריך כמו שספר במשנה תורה ואת תדבר אלינו את כל אשר יאמר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו ואז כתבם משה והנה משה כתב ביום ההוא בספר כל מה שנצטווה חקים ומשפטים ותורות והשכים בבקר ממחרת היום ההוא לכרות להם ברית על הכל ובנה המזבח וזבח הזבחים ונתן חצי הדם על מזבח ה' וחצי שם באגנות ולקח הספר שכתב מאמש וקראו באזניהם וקבלו עליהם עוד לבא בברית עמו אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע אליך וכל אשר תצוה מאתו יתברך ואז זרק עליהם חצי הדם כי זאת אות הברית לבא השנים בחלקים שוים ואחרי שהשלים מעשיו עמהם הוצרך למלאת דבר ה' שאמר לו ה' עלה אתה ואהרן וגו' וזהו שאמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וגומר ועשה עוד מה שצוה ונגש לבדו אל ה' והוא שאמר ויבא משה בתוך הענן וגומר והנה מעשה הברית ביום המחרת למתן תורה ובו היתה העליה שעלה משה אל ההר וממנה נתעכב שם ארבעים יום והוא שפי' הכתוב ויקרא אל משה ביום השביעי וגומר ונאמר ויבא משה בתוך הענן וכל זה מתוקן ומבואר. וראיתי במכילתא שנחלקו בדבר יש שאמרו שהיה קודם מתן תורה בחמישי ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר באו וקבלו עליכם את כל המצות. ורבי יוסי בר' יהודה אמר בו ביום נעשו כל המעשים כלומר בו ביום לאחר מתן תורה נעשו המעשים של סיפור העם וכתיבת ספר הברית הכל כמו שפירשנו ולזה שומעין שאמרו כהלכה. וטעם ואל משה אמר בעבור שהיו עד כאן המצות והמשפטים אל בני ישראל אמר עתה שהיה זה המאמר אל משה שהיא מצוה שיעשנה הוא בעצמו כי צוה אותו אחר שתשים לפניהם המצות והמשפטים ותכרות עמהם הברית עלה אתה אלי ולכך עשה המצוה הראשונה בששי והשכים בשביעי בבקר וכרת עליהם הברית ואחרי כן עלה אל ההר הוא והנקראים על הדרך אשר נצטוו וטעם עלה אל ה' דרך הפשט יזכיר שם במקום הכנוי כמו נשי למך ואת יפתח ואת שמואל וכן והאר פניך על מקדשך השמם למען ה' אבל בתלמוד שאלו עלה אלי מיבעי ליה ולכן אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו כלומר ואל משה אמר השם הנזכר בתחלת הענין ויאמר ה' אל משה עלה אל מטטרון שנקרא בשמי ה'. והטעם עלה אל מקום הכבוד אשר שם המלאך הגדול והכונה כי משה יבא בתוך הענן אשר שם כבוד ה' ולא יבא אל השם המיוחד כי לא יראני האדם וחי ואין כוונת רבותינו כלל במה שכתב רש"י למעלה גם במסכת סנהדרין הפך הרב הענין וכבר הזכרתי כוונתם בשם הזה וכל דבריהם אמת אלא שדברו בהגדה ההיא כמסתיר פנים כי רב אידי לא גלה למין ההוא השואל ענין מטטרון הגדול וסודו חלילה. אבל הזכיר לו כי על המלאך מורה דרך בעולם התחתון הכתוב הזה מדבר ולפיכך אמר לו דאפי' בפרוקא לא קבילניה דכתיב אם אין פניך הולכים שאנו לא קבלנו שליח בלתי השם הנכבד וכבר פירשתי סוד הפנים וכל הענין בביאור במשכילים בו במתן התורה:

(ב) ונגש משה לבדו אל ה'. גם זה על דעת ר"א שם במקום כנוי שהיה ראוי לומר אחר עלה אל ה' ונגשת לבדך אבל מנהג הלשון כן כאשר הזכרתי וכן וה' המטיר על סדום ועל עמורה מאת ה' והטעם מאתו ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה הטעם חותנו וכן וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל וכן אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות אל המלך שלמה והנכון בעיני בכאן כי הדבור הזה היה גם לאהרן שגם הוא שמע באם קול ה' אומר למשה עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל והשתחוית' מרחוק וא"כ היה צריך להזכיר הנגש בשם ואז ידבר אליו לנכח ג"כ היה צריך לבאר ונגשת אתה משה אל ה' ולא יספיק הכנוי בו ולפיכך אמר ונגש משה לבדו והם לא יגשו וזה טעם לבדו גם אהרן הנכלל עמו בדבור ויתכן שהיה רמז לדבור המתעלה שיצוה לאמר למשה שיגש אל ה' והמשכיל יבין:

(ג) ויבא משה ויספר לעם. היה משה בעת הדבור הנזכר כלו במקום אשר נגש בו אל הערפל אשר שם האלהים ועתה בא אל מקום רחוק משם שהיו בו העם בשעת מתן תורה וספר להם כל מה שנצטוה ושמעו בקולו ולא אמר בכאן וירד כי כלם בתחתית ההר היו לא ברחשו ששם כבוד השם אלא שמשה היה קרוב אל מקום הערפל והם עמדו מרחוק בשעת הדברות כאשר פירשתי וכאשר נפרד משה ממקומו והאל לבא אל העם קרבו אליו כל ראשי שבטיהם וזקניהם אל מקום מעמד הכהנים הנגשים אל ה' ואמרו לו ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת קרב אתה ושמע וכו' כי היו סבורים שידבר להם השם הנכבד כל המצות כאשר דבר להם עשרת הדברים ומשה בא עמהם אל מקום העם וספר לכלם את כל דברי ה' והם אמרו נעשה כל דברי ה' אשר צוה אותנו בעשרת הדברות ונשמע לקולך לכל אשר צוית או תצוה בשמו יתעלה וכאשר חזר משה אחרי כן ועלה אל קצה ההר עם הזקנים כאשר צוה אותו אלהים אז אמר לו השם פעם אחרת עלה אלי ההרה והיה שם ובעת הזאת הודיעו שמעתי את כל דברי העם הזה אשר דברו אליך הטיבו אשר דברו וצוהו לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך את כל המצוה והחוקים והמשפטים אשר תלמדם זהו שאמר בכאן ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה כי לך לבדך אתן את התורה והמצות אשר תלמדון ועשו אותי כאשר נדרו לעשות:

(ה) נערי בני ישראל הם הבכורות כדברי אונקלוס כי הם המעלים עולות והשלמים ולא ידעתי למה יכנה הבכורות בלשון נערי אולי בעבור שהזכיר הזקנים שהם אצילי בני ישראל קרא הבכורות נערים כי הם נערים כנגדם ירמוז כי לא בעבור מעלתם בחכמה שלחם כי לא היו זקנים רק מפני הבכור׳

(ו) ויקח משה חצי הדם. (זבחים נו) מי חלקו מלאך בא וחלקו: באגנות. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. (כריתות יט) ומכאן למדו רבותינו שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא טבילה: (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה: (ח) ויזרוק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על מדבחא לכפרא על עמא: (י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה אלא שלא רצה הקב״ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ואביהו עד יום חנכת המשכן. ולזקני׳ עד ויהי העם כמתאוננים. ותבער בם אש ה׳ ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. (סוטה יב) היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: וכעצם השמים לטוהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: וכעצם. כתרגומו לשון מראה: לטוהר. לשון ברור וצלול: (יא) ואל אצילי. הם נדב ואביהוא והזקנים

הבחורים בני הזקנים הבחורים שיעלו עם משה: ויעלו עולות. וזהו וזבחת עליו. והזכיר עם השלמים פרים. כי האוכלים רבים היו: ויקח חצי הדם. מהעולות והשלמים: ומלת באגנות. כלים עגולים כמו אגן הסהר ובלשון ערבי אגא״ן: וחצי הדם. של עולה והשלמים זרק על המזבח לשם והנה באגנות ישמש לשנים שנתן חציו באגנות וחציו אחר באגנות: (ח) ויקח. כאשר קרא באזני הזקנים וקבלו על נפשם אז לקח חצי הדם הנשאר וזרקו על העם והם הזקנים כי הם כנגד כל ישראל כמו שכתוב בפר העלם דבר של צבור וסמכו זקני העדה את ידיהם שהם כנגד כל ישראל וזאת הזריקה כמו ויז על אהרן ועל בגדיו וקראה דם הברית: (ט) ויעל. ולא הזכיר ההר כי אין צורך: (י) ויראו. במראה נבואה כמו ראיתי את ה׳ יושב על כסא אמר הגאון כי ספיר לבן ראייתו לבנת הספיר ואיננו רק אדום והעד כי מנהג הלשון לכפול הטעם במלות שונות והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב והנה הטעם כפול אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם והנה ספיר כמו פנינים ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן מה טעם לומר כמעשה היה ראוי לומר כמראה והנכון כי לבנת מגזרת לבנה כמו חשכת מים מגזרת חשכה והנה לבנת הספיר כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא: וטעם וכעצם השמים לטוהר. תחת לבנת הספיר והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל והנה כתוב ויראו את אלהי ישראל וכם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפש דרך קצרה כי היא תחת רקיע גם הוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד: (יא) ואל אצילי. כמו ומאציליה ולא הזכיר זקנים להכנים עמהם נדב

ה וַֽיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ ט וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ יא וְאֶל־אֲצִילֵי

פלוגתא עלות. ג׳ ססו׳ זה אחר זה מתהילין ויקח. ל׳ וחד מכלי האגנות ומ״ל ודין חסר. ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ. ח׳ וכל עזרא דכוות׳. כ״ח מיחדין. ב׳ בתרי ליסג׳ ל׳ ל׳. ל׳

ישראל ואסיקו עלון ונכיסו נכסת קודשין קדם יי תורין׃ ו ונסיב משה פלגות דמא ושוי במזרקיא ופלגות דמא זרק על מדבחא׃ ז ונסיב ספרא דקימא וקרא קדם עמא ואמרו כל די מליל יי נעביד ונקביל׃ ח ונסיב משה ית דמא וזרק על מדבחא לכפרא על עמא ואמר הא דמא דקימא דגזר יי עמכון על כל פתגמיא האלין׃ ט וסליק משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעין מסבי ישראל׃ י וחזו ית יקר אלהא דישראל ותחות כורסי יקריה כעובד אבן טבא וכמחזי שמיא לבירורו׃ יא ולרברבי בני

נשמע ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסי׳ כל אשר דבר ה׳ נעשה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש. ונשמע פתגם המלך. קדמאה קמץ: אלהי ישראל כ״ח מיחדין וסי׳ ויצב שם מזבח דיעקב. ויראו את אלהי ישראל. המעט מכם כי הבדיל. אנשי אשדוד, ויאספו את כל סרני פלשתים ג׳ בו. וישלחו ויאספו. ונתתם לאלהי ישראל כבוד. ויען עלי ויאמר. ויצעקו העקרנים. אם משלחים אתם. לי דבר צור. יאמן נא דבריך. בראותו ילדיו. אלהי ישראל לא אעזבם. הקורא בשמך. אתה אל מסתתר. כי מעיר הקדש. ומאספכם. ותנה שם כבוד. נעלה מעל הכרוב. וירומו מן הארץ. היא החיה אשר ראיתי. והאפנים אשר לעמתם. בא מדרך הקדים. את רוח פול מלך אשור. אל יבושו בי קויך. ויקם ישוע. ואלי יאספו כל חרד. ויתן את שלתך: לבנת ב׳ בתרי לישנא וסי׳ הספיר. ובשיהור קדמאה פתח:

תולדות אהרן ויעלו עולות. חגיגה ו: ויזבחו זבחים. חגיגה שם זבחים קטז: נעשה ונשמע. שבת פח פע גטין ז עקידה שער מז: אלהי ישראל. חולין פע עקידה שער לא (סוכה נד): ותחת רגליו. סוטה יז מנחות מג: וכעצם השמים. יומא עו נע זבחים לח:

בעל הטורים ישראל ותחת רגליו. מלמד שראו דמות יעקב תחת כסא הכבוד ודמות פניהם פני אדם ס״ת תמים וז״ש יעקב שתחת אלהים אנכי אנכי בגימטריא כסא: לבנת. ב׳ במסורה הכא כמעשה לבנת הספיר. ובשיחור לבנת ביהושע והיא שם עיר ונקראת כן ע״ש שבנויה מלבנים וז״ש שהיתה כעין לבנה לזכור שעבודן של ישראל:

רמבן

הבכורה כי הם המקודשים לקרבנות ועל דרך הפשט נערי בני ישראל הם בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שלא נגשו אל אשה מעולם כי הם הנבחרים בעם והקדושים בהם כענין שאמרו עתידין בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא ליתן ריח כלבנון וכו׳ וטעם לה׳ פרים כי ישראל כל ימי היותם במדבר פחדו ממדת הדין וזאת טעותם במעשה העגל והנה העלו העולות וזבחו השלמים כולם פרים כטעם פר כהן משיח ופר העלם דבר ופר ע״ג גם פרה אדומה כן ובענין העגל אזכיר זה:

(ו) **וישם** באגנות. הם כלי׳ עשוים כדמות כלי המזבח ולכך אמר כי חצי הדם שהיה דעתו ליתן על העם שהם בכלים ההם והחצי האחר זרק על המזבח מן המזרקות שקבל אותו בהם כדרך הקרבנות. ור״א אמר כי באגנות ישמש בעבור שניהם וכן דעת אונקלוס שתרגם במזרקיא:

(י) **ויראו** את אלהי ישראל. פי׳ ר״א במראה הנבואה כמו ראיתי את ה׳ נצב על המזבח: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. הוא שראה יחזקאל כמראה אבן ספיר דמות כסא. וכעצם השמים לטוהר שראו תחת לבנת הספיר כעצם השמים לטוהר הוא הרקיע כעין הקרח הנורא הנטוי על ראשי החיות והנה בכאן כתוב ויראו את אלהי ישראל ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל כי תפש דרך קצרה כי הוא תחת הרקיע שהוא תחת הכסא והכל תחת השם הנכבד ועל דרך הפשט טעם אלהי ישראל לומר כי זכות ישראל שהביאם עמהם לזכותם במראה הזאת ועל דרך האמת בעבור כי הזכיר במתן תורה וידבר אלהים והוא כאשר אמר הן הראנו ה׳ אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש ביאר בכאן שראו אלהי ישראל ולא אמר כאשר יאמר בכל מקום ה׳ אלהי ישראל והזכיר בהם זה לומר שהשיגו הזקנים במראה הזאת יותר מאשר העם שראו על הארץ את אשו הגדולה כי היה לעם במחיצת ענן וערפל ואונקלוס ירמוז לזה שתרגם וחזו את יקר אלהא דישראל ולא תרגם ואתגלי להון יקרא דה׳ כמנהגו במקומות אחרים:

(יא) **ואל** אצילי בני ישראל. הם נדב ואביהוא והזקנים הנזכרים וקראם כן כי נאצל עליהם רוח אלהים וכן מאציליה קראתיך הנאצלים שנאצל עליהם מרוחו או הגדולים שנאצל עליהם כבוד מן המלכות וטעם לא שלח ידו בעבור שאמר והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה׳ פן יפרץ בם הודיע בכאן שמחזו

ספורנו

ואלה המשפטים עד ואל משה אמר: (ו) וחצי הדם זרק על המזבח. עשה את המזבח כשליח לאל ית׳ לבדו לכרות הברית וכן קבל חצי הדם וחציו האחר נזרק על העם הנכנסים עמו לברית: (ז) ספר הברית. הספר שכתב בו דברי ה׳ והמשפטים שעליהם יכרתו הברית כאמרו למעלה ויכתוב בספר. ויקרא באזני העם. שידעו מה הם מקבלים עליהם שלא יהיו כמוטעים. נעשה ונשמע נעשה לתכלית שנשמע בקולו כעבדים המשמשים את הרב שלא על דרך לקבל פרס כענין עושי דברו לשמוע בקול דברו: (ט) ויעל משה ואהרן. הנה שקיים מה שצוהו ה׳ ית׳ כאמרו כה תאמר אל בני ישראל קיים מה שצוהו אחר כך באמרו עלה אל ה׳ אתה ואהרן: (י) ותחת רגליו. בארץ שהיא שפל הכל כאמרו והארץ הדום רגלי: כמעשה לבנת הספיר. עלם נעדר כל הצורות השכליות ומוכן לקבלם כמו הספיר הלבן הנעדר מכל המראות והוא עלם הנפש האנושית השכלית הנעדרת מכל מדע ומוכנת לקבלם בעיון בחירי: וכעצם השמים לטוהר. וראו שזה העלם הוא נבדל מן החומר האנושי וטהור ממנו כמו שעלם השמים והוא נפש הגלגל בלתי מעורב עם חומר הגלגל או גופו כלל. אבל טהור ונקי ממנו באופן שזה העלם הוא כעלם השמים ונפשו בענין הטוהר והנקיות מהחומר: (יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ ס
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃
יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃
יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ

י״ב בטע׳ קדמ׳ ואזלא בס׳ · י״ג . ו׳ ז׳ בתורס · ל. ב׳ · ג׳ וכ״כ · י״ו. ל · ס׳ · ל

יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַייָ וַהֲווֹ חָדַן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן דְּאִתְקַבַּלוּ בְרַעֲוָא כְּאִילוּ אָכְלִין וְשָׁתַן׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵדְתָּא דִּכְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן׃ יג וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ וּסְלִיק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַייָ׃ יד וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ לָנָא הָכָא עַד דִּנְתוּב לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵיהּ דִּינָא יִתְקְרֵיב לִקְדָמֵיהוֹן׃

ויחזו ב׳ וסי׳ אצילי בני ישראל. נביאיך חזו לך: ההרה י״ג נמסר בשפטים סוף סימן א׳: והיה ו׳ נמסר בריש סדר לך לך: ואל הזקנים חד מן מ״ד. מן חד וחד ואל וסי׳ מצויין במסורה רבתא:

תולדות אהרן ויחזו. ברכות יז: ויסם באגנות. זבחים לז מנחות עב כריתות ע: ויזרוק על העם. יבמות מו: ויעל משה ואהרן. ר״ה כה: הספרה. זוכר שמותי: ואתנה לך. ברכות ה מח (ברכות י): מי בעל דברים. ב״ק מו (סנהדרין כה):

אבן עזרא

מל ואכילו: וטעם לא שלח ידו. כי ראו השם הנכבד ולא מתו כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי: וטעם ויאכלו וישתו. שירדו שמחים מההר **ויאכלו** זבחי שלמים שזבחו נעריהם וישתו בשמחה ורבי יהודה הלוי אמר כי טעם ויאכלו כי הוצרכו שיאכלו אף על פי שנהנו מזיו השכינה **והזכיר** זה בעבור משה שהיה ארבעי׳ יום וארבעי׳ לילה בלא אכילה ככתוב בפרשה אחרי **זאת:** (יב) ויאמר. ושב שם **עד** שאתן לך אמר חכם אחד בספרד כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים והטעם **מתוקנים** נבראו כמדת הארון **כי** גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל רק משה תקנם כי התקון נקרא מעשה **כמו** וימהר לעשות אותו ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן ולא **הזכיר** אבנים כאשר הזכיר **בשניים** והנה הראיתי לו בעלותי ההרה לקחת שני לוחות האבנים ושלש פעמים הזכיר כי על כן פירש לוחות האבן שהם ממין אבן לא מעץ אמר הגאון כי אשר כתבתי דבק עם לוחות האבן לא עם התורה והמצוה כי השם לא כתב רק עשרת הדברים ופי׳ התורה תורה שבכתב. והמצוה. תורה שבע״פ כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר וכן כתיב ואתה פה עמוד עמדי ולפי דעתי כי התורה הדבור הראשון והשני והמצוה השמנה דברי׳: (יג) ויקם משה. מדרך הסברא כי יהושע הלך ממחנה ישראל עם משה וישב בתחתית ההר עד רדת משה כי הנה לא ידע דבר העגל שנעשה ואין טעם לשאול מה אכל כי המן סביב למחנה לקט ואכל יום יום: (יד) ואל הזקנים. הידועים הם שראו השם הנכבד: והנה אהרן. גם הוא בכור היה ואולי היה חור והוא מהשנים ששניהם ידינו

רשי

והזקנים: לא שלח ידו. מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד: ויחזו את האלהים. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתייה כך מדרש תנחומא ואונקלוס לא תרגם כן: אצילי. לשון גדולים כמו (ישעיה מא) ומאציליה קראתיך. (במדבר יב) ויאצל מן הרוח. (יחזקאל מא) שש אמות אצילה: (יב) ויאמר ה׳ אל משה. לאחר מתן תורה: עלה אלי ההרה והיה שם. מ׳ ימים: את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו: (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ׳ יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר. בלאתו מן המחנה: שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפונה שנ׳ (ד״ה א ב) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. אפרת. זו מרים כדאיתא בסוטה: מי בעל דברים. מי שיש

בעל הטורים ויחזו. ב׳ הכא והידך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים. הם אמרו ויחזו את האלהים וזה היה משאות שוא. ד״א ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו מה הכא אכילה ושתיה אף ויחזו משאות שוא היה ע״י אכילה ושתיה דכתיב ותחללנה אותי בשעלי שעורים בפתותי לחם בשביל אכילה ושתיה שנתנו להם אמרו להם נבואות שקר:

ספורנו

שלח ידו. להוציאם מחושיהם כדי שינבאו כענין בשאר הנביאים בהיות עליהם יד ה׳ כאמרו ביחזקאל ותפול עלי שם יד ה׳ כי אז יבטלו פעולות חושיהם כמו שקרה לשאול בהנבאו כאמרו ויפשוט גם הוא את בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפול ערום כל היום ההוא וכל הלילה אמנם לאלה האצילים לא שלח ידו להוציאם מחושיהם כדי להשיג מה שראו אז: ויחזו את האלהים. במראה נבואיי: ויאכלו וישתו. עשו משתה אחרי כן בלתי השתנות בחושיהם וזה עשו לשמחה על מה שהשיגו: (יב) עלה עלי ההרה. לראש ההר שאחר שנגש יותר מן העולים עמו כאמרו ונגש משה לבדו ועכ״ז לא עלה אל ראש ההר ובאותו המעמד השיגו הזקנים את המראה הגדול. אמר למשה שיעלה אל ראש ההר ששם היה מראה כבוד ה׳ כאמרו ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר. וכן במתן תורה אמר ויקרא ה׳ אל משה אל ראש ההר: והיה שם. עמוד שם איזה זמן ארוך כמו ויהיו שם כאשר צוני ה׳: והתורה. החלק העיוני ממנה: והמצוה. הוא חלק המעשי ממנה: אשר כתבתי. כי לולא חטאו בעגל היתה כל התורה נתונה חתומה מיד הבורא ית׳ כמו הלוחות כמו שהעיד באמרו ואתא מרבבות קדש וכו׳. ומאז שחטאו בעגל לא זכו לכך אבל כתבה משה במצותו כאמרו אחר כך וכתוב לך את הדברים האלה ולא הביא משה רבינו את הלוחות אלא כדי לשברם לעיניהם לשבר את לבם הזונה כדי שיחזרו בתשובה: להורתם. אתנם לך כדי שתורה אותם כי אף על פי שהכל בכתב כאמרם (תענית פרק קמא) מי איכא מידי דכתיבאי וכתובי דלא רמזה משה באורייתא וכמאמר קאתם ז״ל (גיטין) רב בכתב ומעוט בעל פה הנה הרמזים אשר בה מציון ובמעשה לא יובנו אצל רוב ישראל זולתי על ידי מורה צדק. ובזה צדק ג״כ מאמר קצת רבותינו ז״ל באמרם רוב בעל פה ומעוט בכתב: (יד) ואל הזקנים אמר. בנסעו מהם

רמבן

שנזהרו בכך ולא פרץ בהם פרץ כי היו אצילי בני ישראל ראויי׳ למה שחזו במחזה והטעם כי חזו את האלהים ולא הרסו לעלות אל ה׳ וטעם ויאכלו וישתו שאכלו שם השלמים בתחתית ההר לפני האלהים טרם ששבו אל אהליהם כי השלמים טעונין מחיצה ונאכלין בירושלים לפנים מן החומה ובשילה בכל הרואה וכאן היו נאכלין לפני המזבח תחת ההר לא במחנה וטעם וישתו שעשו שמחה וי״ט כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה כאשר צוה בכתבם כל דברי התורה על האבנים וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה׳ אלהיך וכתיב בשלמה החכמה והמדע נתון לך וגו׳ מיד ויבא ירושלם ויעש משתה לכל עבדיו אמר רבי אלעזר מכאן שעושין משתה להגמר׳ של תורה ונאמר בדוד אביו בהתנדבם לבנין בית המקדש ויזבחו לה׳ זבחים ויעלו עולות לה׳ וגו׳ ויאכלו וישתו לפני ה׳ ביום ההוא בשמחה גדולה ואף כאן ביום חתונת התורה כן עשו:

(יב) **ויאמר** ה׳ אל משה עלה אלי ההרה. היא המצוה שאמר לו מאמש עלה אל ה׳ ונגש משה לבדו אל ה׳ ועתה ביום השביעי הוסיף לו לאמר והיה שם ואתנה לך כי יתעכב בהר עד כי יתן אליו לוחות האבן והתורה והמצוה ואשר כתבתי יחזור על הלוחות ולהורותם על התורה והמצוה ושיעור הכתוב ואתנה לך את הלוחות האבן אשר כתבתי והתורה והמצוה להורותם והוא כאשר אמר במשנה תורה ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם. ורש״י כתב אשר כתבתי בתוך לוחות האבנים להורותם שכל שש מאות ושלש עשרה מצות בתוך עשרת הדברות הם ור״א אמר התורה הדבור הראשון והשני. והמצוה השמנה הנזכרים ואינו כלום כי הכתוב במשנה תורה ואדברה אליך יעיד כי על כל המצות כולן ידבר ועל דעת רבותינו יתכן כי יהיה רמז שכיתה כל התורה כתובה לפניו. קודם שנברא העולם כאשר הזכרתי בתחלת ספר בראשית:

(יג) **ויקם** משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע בכאן ואומר אני שהיה התלמיד מלוה את הרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאין רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל האלהים ויהושע נטה שם אהלו כל ארבעים יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה יהושע עמהם לשון רש״י ועל דעתי היה יהושע מכלל ע׳ הזקנים כי אין בישראל ע׳ זקנים ראויים לקרבה אל האלהים יותר ממנו וכאשר פירש משה מהם היה מלוה את רבו עד הגבול ואל תקשה עלי ממאמר רבותינו בעונש הזקנים האלו בתבערה כי יאמרו כן על כלן חוץ מיהושע לפי שהיה ראוי למראות אלהים ולכל נבואה וטעם ואל הזקנים אמר שב ולנו בזה כי בהפרדו מהם עם משרתו צוה אותם שישבו להם בזה. ואין הטעם שיעמדו שם כל היום וכל הלילה

רשי

שיש לו דין: (טו) ויכסהו הענן. (יומא ד) רבותינו חולקין בדבר יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח (עד עצרת יום מתן תורה רש"י ישן): ויכסהו הענן. להר: ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד למשה (יומא שם) וי"א ויכסהו הענן למשה ו' ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ' יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים: בתוך הענן. (יומא שם) ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל בתוכו:

אבן עזרא

ידינו תחת משה עד שובו וכבר פירשתי כי יתרו לא בא רק בשנה השנית: (טו) ויעל ויכס. וכבר כסה הענן בששה לחדש: (טז) וישכן. וכבר שכן הכבוד כי כן כתיב וירד ה' על הר סיני ועוד ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים: ויכסהו הענן. את משה והעם לא ראהו: ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות: (יז) ומראה. הנה ההר כולו מכוסה ענן וכראשו הכבוד ששם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת: (יח) ויבא. ויעל אל ההר הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד: ויהי משה בהר. שלא ירד וכתיב על אלה הארבעים יום לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו:

אֱלֹהִֽים׃ מפטיר 15 וַיַּ֥עַל מֹשֶׁ֖ה אֶל־הָהָ֑ר וַיְכַ֥ס הֶעָנָ֖ן אֶת־הָהָֽר׃
16 וַיִּשְׁכֹּ֤ן כְּבוֹד־יְהוָה֙ עַל־הַ֣ר סִינַ֔י וַיְכַסֵּ֥הוּ הֶעָנָ֖ן שֵׁ֣שֶׁת יָמִ֑ים וַיִּקְרָ֧א אֶל־מֹשֶׁ֛ה בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִיעִ֖י מִתּ֥וֹךְ הֶעָנָֽן׃
17 וּמַרְאֵה֙ כְּב֣וֹד יְהוָ֔ה כְּאֵ֥שׁ אֹכֶ֖לֶת בְּרֹ֣אשׁ הָהָ֑ר לְעֵינֵ֖י בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
18 וַיָּבֹ֥א מֹשֶׁ֛ה בְּת֥וֹךְ הֶעָנָ֖ן וַיַּ֣עַל אֶל־הָהָ֑ר וַיְהִ֤י מֹשֶׁה֙ בָּהָ֔ר אַרְבָּעִ֣ים י֔וֹם וְאַרְבָּעִ֖ים לָֽיְלָה׃ פ פ פ

קי"ח, עויא"ל סימן, חנג"י סימן

15 וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא וַחֲפָא עֲנָנָא יַת טוּרָא׃
16 וּשְׁרָא יְקָרָא דַיְיָ עַל טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ עֲנָנָא׃
17 וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ כְּחֵיזוּ אֶשָּׁתָא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
18 וְעַל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵיק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃ פ פ פ

ס' ד' חסר וא' מ"ע. ג' | ו' קמץ | ג'

וישכן ה' ד' חס' וא' מלא וסי' וישכן כבוד ה'. ישראל בטח בדד. וישכן הענן. וישכן בירושלים: וישכון ערים נכחדו'. בתרא' מלא. ויקרא אל משה ב' וסי' וישכן כבוד ה'. ויקרא אל משה דריש ספרא. ומראה ז' קמץ וסי' ומראת כבוד ה'. ומראת הנגע עמק. ומראה הנתק. ומראת אש לילה. ומראה האפנים כעין אבן תרשיש. ומראה הילדים האכלים. ומראת הערב והבקר. וא' פתח ומראה ולא בחידת:

תולדות אהרן וישכן כבוד ה'. יומא ג ד: ויקרא אל משה. יומא ד תענית כח: בתוך הענן. יומא שם תענית כח וזוכר בדברי הסבא בתחלת זאת הפרשה וס' פקודי:

בעל הטורים וישכן. ה' במסורת וישכן כבוד ה' על הר סיני. וישכן הענן במדבר פארן. וישכן ישראל בטח בדד. וישכן בירושלים עד לעולם. וישכן ערים נכחדות. לומר שכבוד ה' שכן על הר סיני היה עמהם לעולם כ"ז שלא הרשיעו במעשיהם אבל משהרשיעו וישכן ערים נכחדות ונחרב הבית ונסתלקה השכינה:

רמבן

הלילה עד שובם כי אמר הנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם ובמחנה יהיו בעלי הדברים ושם מקום המשפט וכבר אמר לכולם שבו לכם לאהליכם. אבל הטעם שיעמדו ויבאו עד מקום ההוא ולא יהרסו לעלות אליהם אפילו אל מקום יהושע עד שובו אליהם ולפי דעתי יתכן להיות פירושו שבו בעבורנו ובמקומנו במחנה ואהרן וחור עמכם ומי בעל דברים מן הדבר הקשה אשר יקרבון אלי יגש אליהם במקומי ואמר אליהם. דרך מעלה לאהרן וחור כי לפני כלם יבוא לבא ובמעמד אחד יהיה כאשר אמר עמכם והנה צוה שישבו הזקנים ואהרן וחור מושב ב"ד כמשה על שרי האלפים והמאות עד שובו כי ידע שיתעכב בהר ואמר לנו דרך כבוד לתלמיד כאשר אמר בחר לנו אנשים וזה פי' נכון אבל רש"י כתב ואל הזקנים אמר בצאתו מן המחנה שבו לנו בזה התעכבו שם עם שאר העם להיות נכונים לשפוט לכל איש ריב ולא יתכן כי לא היו עתה במחנה ומה טעם שיאמר להם כן והם במחנה ישבו וכבר נתמנו שופטים:

ספורנו

משם לעלות אל ראש ההר כמו שצוהו האל ית' באמרו עלה אלי ההרה: (יח) ויהי משה בהר. בכל פעם שעלה שם מכאן ואילך שהה ארבעים יום וארבעים לילה כימי יצירת הולד לקנות תחתיו שם הויה נכבדת ראויה לשמוע מפי הרב מה שלא ישיגהו זולתו כמו שהעיד באמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו וקלקל זה חטאם בסוף ארבעים יום ראשונים בעת שהיה ראוי להשיגו כאמרו לך רד כי שחת עמך ובאמצעיי' כפי הקבלה שהיו בכעס ולא זכו ליהנות מקרני הוד והושג זה בארבעי' יום אחרונים ובהם נצטוה על מלאכת המשכן כמו שבאר באמרו ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזה לא נתקיים בלוחות ראשונות שלא באו לשום ארון אלא שבריהם בלבד בלתי עדות כאמרם ז"ל לוחות נשברו ואותיות פרחו וזה בעצמו באר באמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם לא כמו שיעד קודם לכן באמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך אבל עתה יצטרך לכהנים וזה בעצמו התבאר באמרו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. והנה לא נבחר שבט לוי לשרת עד אחר מעשה העגל כמו שהעיד באמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשרתו ולברך בשמו. אמר אם כן שבכל פעם שעלה משה להר שהם ארבעים יום וארבעים לילה והפעם אשר בה הושג זה התכלית היתה הפעם אחרונה לכלם שבה צוה על מלאכת המשכן ואחר שסיים מלאכת המשכן ובגדי כהונה והקטרת ושמן המשחה באר שבסוף הראשונים נתן האל ית' הלוחות הראשונות ולא סבב הוא ית' שום אחור כי לא ענה מלבו אלא שישראל השחיתו עניכם כאמרו כי שחת עמך ובאמצעיים כפי קבלת רבותינו ז"ל היתה סרבת ראה אתה אומר אלי ופסל לך ובשלישית היה כל הענין שספר באמרו ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב על הלוחות וירד אז עם קרני ההוד וצוה על מלאכת המשכן:

אדרת אליהו

אם בגפו יבא בגפו כו'. בגפו בחילוף פ' בבית וכן עכשו פרודות (יואל א') בקרת (פ' קדשים) והרבה כיוצא וכ"כ ג"כ הרמב"ן ומביא הרבה שם: אל הדלת כו' שהם בשער ועיין רשב"ם: או אל המזוזה. פשטא דקרא גם המזוזה כשרה אבל הלכה עוקרת את המקרא וכן ברובה של פרשה זו וכן בכמה פרשיות שבתורה והן מגדולת תורתנו שבע"פ שהיא הל"מ והיא מתהפכת כחומר חותם חוץ המצות שבאו במגלפ"ך שהם מיסרים וכמ"ש (מכות כ"ב ע"ב) כמה טפשאי איגשי דקיימי מקמי ס"ת כו' ואתו רבנן כו' וכן בסיגול ורוב התורה ע"כ צריך שידע פשוטו של תורה שידע החותם וכן במרצע. ואמרו דה"ה לכ"ד כמ"ש ר"י כו' (קדושין כ"א ע"ב): לעלם. משמע לעולם ממש. רק שבפ' היובל אמרה תורה שהיא מוציאה כל הנמכר לעולם וביארה תורה פ' היובל בס' מיוחדת על הכל: לאמה. היא הפלגש שאין אדם רשאי למכור לשפחה ולא ליקח רק להיות לפלגש וז"ש לא תצא כו' ר"ל בשש ויובל וש"ד וכמ"ש הומר בשפחה שאינה יוצאה: יעדה. פשיטא כו' מ"ד כו' (קדושין י"ח ע"א) ואמר אם רעה ר"ל שלא נשאה חן בעיניו. לו יעדה הוא הקרי ור"ל שלקחה ליעדה לו ועכשיו אינו רוצה בה. פשטא דקרא בזימון בעלמא בלא קדושין כי יעדה הוא זימון אבל חז"ל אמרו שהיעודה היא קדושין וזהו המחלוקת בין הפוסקים אם פלגש בקדושין או בלא קדושין והיא היא הפלגש וכמ"ש הרמב"ם ז"ל ג"כ אלא שאסר פילגש אחר בלתי דרך זה ולפי דברי רז"ל היינו ע"כ פילגש בקדושין וזהו הרמז בכתוב לא יעדה באל"ף ר"ל שלא קדשה עדיין לכך ויוצאה חנם כו': והפדה פועל יוצא. ופשטא דקרא שיקח האב הפדיון מאחר שימכרנה לאחר לפלגש וז"ש לעם נכרי כו': בבגדו. שבגד בה כמו (מלאכי ב' יו"ד) מדוע נבגד והבגידה שלא לקחה לפלגש: ויצאה חנם כו'. פשטא דקרא שתצא מיד לנמרי ואמר אין כסף שלא תימא שכותבת שט"ח על הדמים כמ"ש בהאי עבד וכיוצא בו: מעם מזבחי. שהמזבחה מציל במומתים שלא ע"פ דין תורה כמו בהוראת שעה או בהורג שלא בעדים שמכניסין לכיפה וכן במומתים ע"פ חק המלכות כמו שהרג דוד גר העמלקי ושני שרי גדוד ושלמה שהרג ליואב ושמעי וזה סברת יואב למזבח ולכן אחר כך דייניה שלמה בב"ד כמ"ש רז"ל וסעטם שאמר יואב פה אמות (סנהדרין מ"ח ע"ב) כמשרז"ל שרצה להיות מהרוגי ב"ד ונכסיו ליורשין ולא רצה לנאת וז"ש עשה כאשר דבר וכו' ולכן היה צריך שלמה לכל הטענות שאמרו בגמ' בשביל להתחייב בדין ב"ד ואף שאמרו (מכות י"ב ע"א) ב' טעיות כו' כבר פי' הראשונים. בשבט. דוקא כדרך האדון וזה טעם יום כו' כ"כ המפרשים: אסון הוא כלל לכל מכה בגוף וזה שחשש יעקב פן יקראנו וכו'. וז"ש ואם אסון יהיה כו' והוה כלל ופרט. נפש כו' עין כו' בפ' ראשון נפש ובשני ראשי אברים ובשלישי מכות והלכה עוקרת את המקרא: כאשר ישית עליו וכו'. הרי אמר ונתן בפללים אלא ללמד שבבעל

הדבר תלוי להתפשר ולומר שדמי ולדות לבעל: לחפשי. ישלחנו הוא קנס על הכותו מכה גדולה כמ"ש חז"ל: ובעל השור נקי ממ"ש למטה וגם כו'. אם כופר כו': יומת ג"כ הלכה עוקרת את המקרא: יומת בב"ד וסמך המקרא על מה שכתב למעלה בוולדות: או בן יגח. פרש כאן אשה ובן ובת משום הכופר שאין הניזק חי וברא כרעא דאבוה קמ"ל שגם בהם ליורשיהם וכמ"ש מה איש נזקיו כו' (ב"ק מ"ב ע"ב): והמת יהיה לו. פשטא דקרא למזיק וכן כתבו המפרשים: אין לו דמים ר"ל חיים כלל ואמר כאן בלשון הזה לומר שרשות ביד כל אדם להמיתו וא"צ ב"ד: אם זרחה כו'. כפשטיה שביום אין דין מחתרת: בידו כו'. חיים. שלא טבחו ולא מכרו: ומצאה קוצים. לא בעד הקוצים ישלם אלא רבותא הוא שאעפ"י שאינה ראויה האש בלתי הקוצים להדליק מ"מ חייב. ואמר גדיש כו' כדרך לא זא"ז כי גדיש שרח בקצירתו ועמורו ואף קמה בזריעתו וניכושו ואף שדה שלא נזרע כלל כמ"ש ירקות שדה ובכמה מקומות וכמ"ש בפ' בראשית: אם לא שלח כו' ליקח ולגנוב לעצמו: דבר פשע. ר"ל כל דבר שנפשע מרשות הבעלים ואין בידו עכשיו בין בשמירה בין באבדה. אשר יאמר כי הוא זה ר"ל יאמ' האומר שימצא בידו ויראו אותו לב"ד. אשר ירשיעון אלהים. אשר כמו אם: ולקח בעליו ר"ל המתה או הנשבר שיקח נזקי שור ובור שמשלם והמה וכו': יביאהו עד הטרפה. ר"ל קצת מאיברי הנטרפת יביאהו לעד. כי בשבורה ומתה י"ל כי הוא בפשיעתו שהכה אותה או הפילה אבל בטריפה היה נתברר שהוא באונס. ונק' עד כ"ד שמתברר על ידו כמשרז"ל מעמעם בשני עדים עד הכדוק וכיוצא: אם בעליו כו' שה"ל לשמור בהמתו בעצמו: ואמר אם שכיר הוא כו' שהוא שכיר לשואל וס"ד שאין לו רשות לשמור בהמתו ואמר הכתוב בא בשכרו שמירת הבהמה בא ג"כ בשכרו וה"ל לשמור: מהר ימהרנה. שיתן לה מהר וישאנה כי שאר ב"א לא יתנו מהר שנפגמה ולכן אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמהר הבתולות כדרך שנותנין לשאר הבתולות בנדונייתן ובאה ההלכה ע"ז שהוא המפיס כסף: מכשפה לא תחי'. בל"ת כדברי הרמב"ן: זבח לאלקים פי' למלאכים וכמ"ש בלמ"ד ידועה וז"ש בלתי לה' לבדו אע"פ שהן משרתי עליון ושמו בקרבם: כי גרים הייתם כו'. וידעתם נפש הגר וכמ"ש ואתם ידעתם את נפש כו' וכן הזהירה התורה על אלמנה ויתום כי צרתם מרובה וכמשרז"ל ולא תחת יתום ואלמנה (שבת י"א ע"א): לא תהיה לו כנשה כמ"ש ועבד לוה כו' (משלי כ"ב ז'): עד בא השמש. פשטא דקרא גם בכאן כסות לילה ולהחזיר לו קודם הזמן שיצטרך שלא יצטער וכמ"ש במה ישכב כו': אלקים כו' כמ"ש גם במדעך כו' (קהלת יו"ד כ'): מלאתך ודמעך לא תאחר בכור בניך תתן לי עיין רשב"ם וכן פירשו כל המפרשים: ואנשי קדש תהיון לי. מיוחדין לי לפיכך ובשר בשדה כו' לא תאכלו: על רב לנטות כו'. עיין רשב"ם וז"ש לנטות כו' להטות: לא תבשל גדי. דבר הכתוב בהוה וכמ"ש בל"ב מדות:

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. למה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים הסנהדרין אצל המזבח כך פירש"י. ובמסכת סנהדרין מסיק דרש בר קפרא מנא הא מילתא דאמור רבנן הוו מתונים בדין שנאמר ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים ור"א אומר מנין לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קודש שנאמר ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים ומדהזכיר לשון דרש אצל דברי בר קפרא ואצל דברי ר"א לא הזכיר דרש ש"מ שדברי בר קפרא הם דרך דרש בעלמא כי פסוק ולא תעלה במעלות פשוטו מדבר במזבח ודיינים מאן דכר שמם. אבל דברי ר"א אינם דרש ומפשוטו של פסוק ולא תעלה במעלות על מזבחי הנו למידין שפי' שלא לפסוע על ראשי עם קודש כדרך שפירש"י והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאין בהם דעת להקפיד על בזיונם אמרה התורה לא תעלה במעלות לא תנהוג בהם דרך בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה ולפי זה בלא שום דרש אנו למידין בק"ו שלא יפסיע על ראשי עם קודש בק"ו מן האבנים. ומכ"מ צריך ר"א גם אל סמיכות הפרשיות כי בלא הסמיכות הייתי אומר דווקא אדם אחר שאינו דיין וחשוב לא יפסיע על ראשי עם קודש דרך בזיון בק"ו מן האבנים כי נווי לא תעלה במעלות הוא לסתם כהנים שאינן דיינים. אבל הדיין שצריך להטיל אימה על הצבור כדי שיהיו דבריו נשמעים ס"ד שמותר לו לפסוע על ראשי עם קודש ושמא תאמר שמעלת השופט גדולה מן מעלת הכהן ודיו לבא מן הדין להיות כנדון קמ"ל הסמיכות ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ר"ל אותן משפטים שנזכרו למעלה ובאים בק"ו מן האבנים שלא לפסוע על ראשי עם קודש תשים גם לפניהם דהיינו לפני הדיינים לומר שגם הדיין הוא בכלל ק"ו זה. ודעת בר קפרא לדרוש פסוק ולא תעלה במעלות דרך דרש שהדיין צריך להיות מתון בדין ודבריו מחוסרים ביאור כי מה ענין המעלות אל המתון אע"פ שרש"י רצה לתקן זה ופי' במעלות היינו במרוצה נראה שלא תיקן כלום כי העולה למעלה הולך לאט לאט והיורד הוא ההולך במרוצה. והקרוב אלי לומר בזה שכך פירושו כי כל דיין שאינו דן במתון הוא מצד גסות רוחו שהוא רוצה להראות לכל אדם כי הוא בקי בדינין ויודע לדמות מילתא למילתא ובגובה אפו בל ידרוש מעל ספר תוכן הדין ונמצא שזה שאינו דן במתון הוא העולה במעלה דרך גאוה וגאון וזהו שפירש"י במרוצה כי עד מהרה ירוץ דברו לחתוך הדין והוא גס לבו בהוראה והפסוק אומר כי אקח מועד אני מישרים אשפוט דווקא בזמן שאקח לי זמן ומועד וכמו שנאמר כי יתחמץ לבבי ר"ל להחמיץ הדין אז כליותי אשתונן. ועכ"פ קשה לי על רש"י שפירש שסמיכות הפרשיות בא להורות שתשים הסנהדרין אצל המזבח מנא ליה לרש"י לומר כן שמא הסמיכות אתי לכדדרש בר קפרא או לדברי ר"א ומה ראה רש"י על ככה לעשות פי' שלישי והשמיט אותן ב' פירושי' שנזכרו בגמרא. ע"כ נ"ל שבר קפרא ור"א שניהם סוברים שמה שנאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי מלת על יש לו ב' פירושים הן על ממש והוא פשוטו של מקרא הן לשון אצל כדרך שנאמר וזבחת עליו שפירש"י אצלו כמו ועליו מטה מנשה וילמוד התחתון מעליון כמו ועליו הנאמר למעלה הוא לשון אצל כך על הנאמר למטה הוא ג"כ לשון אצל וסמיכות הפרשיות כיאם לידי פירוש זה כי מדקאמר ואלה המשפטים בוי"ו העיטוף ש"מ שגם למעלה ניתן איזו חק ומשפט אל הדיינים להורותם הדרך אשר ילכו בו ועליו אמר ואלה שנוסף על החק והמשפט שניתן להם למעלה תשים לפניהם גם אלו המשפטים. ואם כן קשה והיכן דבר למעלה מן חקי הדיינים. אלא וודאי שמקום הסנהדרין הוא אצל המזבח ואמר למעלה דרך אזהרה לאותן היושבים אצל המזבח ולא תעלה במעלות על מזבחי רצה לומר אצל מזבחי. ובמשמעות זה נחלקו בר קפרא ור"א כי דעת בר קפרא לפרש המקרא נוסף על פשוטו שנאמר לאותן היושבים על המזבח רצוי לומר אצל המזבח ולא תעלה במעלות במרוצה לדון בלא מתון דרך גאוה וגאון מאחר שאתה יושב על מזבחי אצל מזבחי המורה כולו על גדר הענוה הן מצד שמזבח אדמה הוא הן מצד שזבחי אלהים מביאין לידי רוח נשברה ואיך יעלה על לבך להתנהג בגאוה ובגודל לבב במקום זה שכולו מורה על גדר הענוה ופירוש זה הוא דרך דרש כי הפשט והמדרש אינן מדברים מענין אחד. ע"כ בא ר"א לפרש זה באופן שהדרש והפשט מדברים מענין אחד ודעתו לפרש שרצה להזהיר הדיין היושב אצל המזבח ולא תעלה במעלות לפסוע פסיעות דרך גסות אצל המזבח כי שם מושב הסנהדרין והעולה שמה במעלות שכי הוא פוסע על ראשי עם קודש ר"ל על אותן ששם ראשים על עם קודש דהיינו הסנהדרין כי על פשוטו קשה וכי על הראש דווקא אל יפסיע ועל כל גופו מותר לפסוע אלא על ראשי היינו על אותן שהם ראשים על עם קודש ובלא הסמיכות הייתי אומר שבפסוק ולא תעלה במעלות אין בו כ"א פשוטו. גם לא רצה שמקרא לשמוך על הק"ו שזכר רש"י דה"כ מניין לדיין שלא יפסיע כי בק"ו אין ללמוד כ"א שאר אדם אבל הדיין שמא יטעה לומר גם אני דיין כמותו ומותר לי לפסוע עליו ע"כ בא הסמיכות לבטל דעה זו ונמצא שבין לדברי בר קפרא ובין לדברי ר"א יש ללמוד שמקום הסנהדרין אצל המזבח ע"כ פירש"י העולה מדברי שניהם. ויש עוד אזהרה בענין המתון שלא יחתוך הדין מהרה מצד קבלת איזו שחד כי לשון שחד אמרו בו רז"ל כי הוא נגזר מן לשון שהוא חד ר"ל כי שנותנו והמקבלו נעשו חד כאיש אחד ואין הדעת נוחה בפירוש זה כי מלת שוחד קאי על הדבר אשר לוקח ולא על האדם אשר לקח. ע"כ נ"ל שהוא חד לשון חידוד מלשון ברזל בברזל יחד כי כל גמר דין נקרא בלשון חכמים חותך הדין ומי שהוא מתון בדין ואינו חותכו מהרה דומה לחותך בסכין שאינו מחודד כ"כ שאינו חותך מהרה. אבל כשמקבל הדיין איזו דבר מיד נעשה סכינו מחודד וחותך הדין מהרה ואינו צריך להיות מתון בדין כדי לברר האמת כי כבר הסכימה דעתו להצדיק את הנותן לו ע"כ נקרא הממון שוחד שהוא חד כי הממון מחודד והותך הדין מהרה. ואם נפשך לומר לשון חד על הדיין אז פירושו כי משקבל הדיין מזה מיד נעשה הדיין מחודד וחריף ויודע תכף לסיכן הדין נוטה ולית דין צריך בשש ומתון. ד"א לכן נקרא הממון שוחד שהוא חד לפי שארז"ל חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עיות הדין א"כ זה הממון חד כחרב ותוחך כמו חרב מחודד. וטעם לשימת הסנהדרין אצל המזבח יתבאר בסמוך:

לפניהם ולא לפני כו'. דבר זה צריך ביאור מספיק. ונקדים לביאור דבר זה מה שמצינו במדרש שבכסא שלמה המלך היו ו' מעלות והיה כתוב על אחת לא תטה משפט ועל הב' לא תכיר פנים ועל הג' לא תקח שוחד ועל הד' לא תטע לך אשרה ועל החמשית ולא תקים לך מצבה ועל הששית לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום. וכל משכיל ישתומם על המראה מה ענין ג' לאוין אלו לא תטע ולא תקים ולא תזבח אל כסא אשר הוכן ליושב על מדין וכי בעבור שהם סמוכים בתורה נסמכו בכסא ויותר היה נכון אם היה כתוב במקומם ולא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו. מזה ראיה ברורה שכל ו' לאוין אלו מדברים מענין המשפט ומהיכן למד שלמה המלך לומר כן אלא ודאי שהבין זה מן סמיכות פרשת משפטים לפרשת מזבח לומר שתשים סנהדרין אצל מזבח ולמג"מ צוה הקב"ה לשום סנהדרין אצל מזבח. אלא וודאי כדי ללמד דעת את העם שכל הפוסל במזבח ובנקרבים עליו פוסל גם בסנהדרין ודוקא בדברים שנזכרו סוף פרשת יתרו בענין המזבח ובזה מיושב ג"כ מה היה הצורך הגדול לצות להם על עשיית המזבח בשלמא הדינין היה צורך שעה אבל המזבח לא היה כל כך צורך שעה כי עדיין לא נצטוו על המשכן אלא וודאי לכך הקדים מלאכת המזבח אל פרשת משפטים לומר לך שתשים הסנהדרין אצל המזבח כדי שילמדו מן המזבח שכל מה שפוסל במזבח פוסל גם בסנהדרין. כאחד הוא מ"ש וזבחת עליו את עולותיך וגומר לכך הזכיר כאן הנקרבים לומר לך כשם שמום פוסל בנקרבים כך מום פוסל בסנהדרין כדאיתא מסכת יבמות פרק י"ב כשם שב"ד היו מנוקים בצדק כך היו מנוקים מכל מום שכן אמר שלמה כולך יפה רעיתי ומום אין בך. ומהיכן למדו לומר כן והלא ד"ת מדברי קבלה לא ילפינן אלא ודאי שלמה המלך למד זה מן הסמיכות של פרשה זו ומן סמיכות של לא תזבח כי במשנה תורה הכל מודים שדרשינן סמוכים אפילו מאן דלא דריש לה בשאר מקום וע"כ היה חוקק על כסאו פסוק לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר בו מום וגומר כי בזה הורה שכל הסנהדרין יושבי על כסא דין היו מנוקים ממום דוגמת הקרבן. ובפרשת

אמור יתבאר בע"ה שכל מום שבגוף אינו פוסל כל כך מצד עצמו כ"א מצד שהוא מורה על איזו תכונה רעה שבגוף הן בבהמה הן באדם ע"כ נאמר אשר בו מום כל דבר רע כי המום מורה על איזו דבר רע כאמור וע"כ היו נזהרים שהיו הסנהדרין מנוקים מכל מום לכך אמרו כשם שהיו מנוקים בצדק כך היו מנוקים ממום למה תלו המום בצדק אלא וודאי לפי שזה תלוי בזה. ועל צד הרמז נוכל לומר שנלמוד סתום מן המפורש כתיב הכא מום וכתיב התם וכי יהיה בו מום פסח או עור מה להלן פסח או עור אף כאן כן. ודון מינה גם אל מום המעכב בסנהדרין שמדבר בלוקח שוחד כי הוא בא לידי עורון ובמטה דין כי הוא צולע על יריכו ואין רגלו עמדה במישור אלא הרי הוא פוסח על שתי הסעיפים והרי הוא מתמוטט כמ"ש ושחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם מכלל שהלוקח מתמוטט ושתם פיסח דרכו להתמוטט. השני הוא מה שהיה כותב על כסאו ולא תקים לך מצבה היינו של אבן אחת היינו לומר לך שלא לדון יחידי שאין דן יחידי אלא הקב"ה אחד הוא ברוך שמו ולמד זה ג"כ מן הסמיכות של פרשה זו שנאמר ואם מזבח אבנים תעשה לי משמע מחובר מן אבנים הרבה דווקא ולא מצבה של אבן אחת כך הסנהדרין אנשי המעלה שנקראו אבני נזר אבני קודש צריכין להיות רבים דווקא ולא אחד. ופירש"י בפרשת שופטים אשר שנא ה' אהובה היתה בימי האבות כו'. ודוגמא לזה בענין הדן יחידי בימי האבות לא הקפיד הקב"ה כל כך כי שם ועבר ואברהם יצחק ויעקב היו דנין יחידי וכן יהודה אמר הוציאוה ותשרף ש"מ שהיה דן יחידי וכן משה היה דן יחידי קודם שבא יתרו לפי שהיו שלמים בדעתם והיה בהם מדעת קונם ובלתי יראים מן הטעות וכאשר נתמעטו הלבבות והיו הלוך וחסור סוד ה' שלא לדון יחידי. ויש עוד רמז במזבח אבנים שיהיו אבנים שלימות ולא יהיו גזית כך הדיין יהיה שלם מכל מום בלי תוספת ומגרעת ושלא יצטרך ליפוי והידור חיצוני כאבן גזית זה. אשר הונף עליו החרב ומחללו מקדושתו כך הטעם בדיין הצריך תיקון מבחוץ ויש בזה מקום שיתפאר עליו הגרזן והחוצב לומר אני מניתיך ומצד עצמך אינך הגון לכך ע"כ טוב לבחור אבנים שלימות שאינן צריכין תיקון מבחוץ. ורש"י פי' שיש לדרוש ק"ו מן האבנים שאינן רואות וכו' ועל ידי שמטילות שלום אמרה התורה ולא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין אדם לחבירו עאכ"ו שלא תביאהו פורענות נראה שכוונת רש"י בק"ו זה ליתן טעם אל סמיכות הסנהדרין אל המזבח כי כל יושב על מדין מטיל שלום בין איש לחבירו ופן יגור מפני איש שלא ירדוף אחריו המתחייב בדין וירצה לסלק עצמו מן הדין כדי שלא תבואהו רעה על כן היתה ישיבת הסנהדרין אצל המזבח כדי שילמדו ק"ו מן המזבח שלא תביאהו רעה וזה פירוש יקר. הג' הוא ולא תקים לך אשרה דרשו רז"ל על המעמיד דיין שאינו הגון ובמקום ת"ח כאילו נטעו אצל מזבח ה' וכן דרשו שם פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף וגומר על אלוה ודיין הבא בשביל כסף וזהב. וענין האשרה אנו למידין ממ"ש מזבח אדמה תעשה לי או מלא אדמה או סמוך לאדמה וכל זה יש ללמוד שיהיו ג"כ הסנהדרין נמוכי הדעת כי כל עניו ושפל רוח משפיל מלא קומתו ארצה ולכך נאמר ידרך ענוים במשפט אבל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח כי אינו דן במתון לפי שהוא בוש לשאול על ספיקותיו. וידוע כי מה שממנין לפעמים איזו דיין שאינו הגון זהו בסבת רום לבבו או לבב קרוביו ומשפחתו המסדרים אחריו כדי שיהיה מאושר בארץ להיות להם לשם ולתהלה כהוראת שם אשרה מלשון כי אשרוני בנות. ורז"ל אמרו כל מי שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה כתיב הכא ואשריהם תגדעון וכתיב התם ורמי הקומה גדועים ומה ענין גס רוח אל האשירה אלא לפי שזה הבלתי הגון הוקם בעבור אושר ושבח קרוביו והרי הוא כאשרה שיש לה ענפים רבים ועלים ליושב בצלו כך מושיבים אותו לדיין כדי שיהיו קרוביו יושבים בצלו ובאמת סר צלם מעליהם ואין להאריך מזה. ומה שאמרו ובמקום ת"ח כאילו נטעו אצל המזבח לפי ששם ישיבת הסנהדרין. ומטעם זה אמרו לפניהם ולא לפני כו' לפי שנאמר לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט ואמרו רז"ל במסכת חולין שישראל ממעטים את עצמם. וראיה לכל זה מן מדרש רז"ל הובא בילקוט פרשת שופטים וזה לשונו שופטים ושוטרים התן לך משל לאדם שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכולם והיה לו פרדס אחד והיה אוהבו יותר מכל אשר לו והיה נותן הפרדס אשר אהב אל בנו הקטן אשר היה אוהב. כך אמר הקב"ה מכל העו"ג אני אוהב ישראל שנאמר כי נער ישראל ואוהבהו ממצרים קראתי לבני וכתיב כי ה' אוהב משפט נתן המשפטים לישראל אמר הקב"ה אם אתם משמרים את הדין אני גבוה שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט כו' ויש לדקדק במדרש זה שאמר משל לאדם שהיו לו בנים הרבה א"כ קרא גם לעו"ג בנים ודבר זה אינו מפורש בשום מקרא ואדרבה הפסוק אומר ממצרים קראתי לבני ש"מ שישראל לבד קרוין בנים. גם מדקאמר והיה אוהב את הקטן יותר מכולם ש"מ שהוא אוהב גם לעו"ג אך לא כישראל ודבר זה אין לו ראיה מן המקרא ואדרבה הכתוב אומר ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי. וע"ק למה הביא לראיה פסוק כי נער ישראל ואוהבהו למה לא הביא לראיה פסוק אהבתי אתכם נאם ה'. ואומר אני שכל מדרש זה בנוי על יסוד הענוה להשרים בה את כל יושבי על מדין כי בעבורה נאמר לפניהם ולא לפני עו"ג כי כל גס רוח אינו דן במתון ואינו מחמיץ הדין להעמידו שקט על שמריו. וזה"ש משל לאדם שהיו לו בנים הרבה והנמשל אינו על העו"ג וישראל כ"א כל ישראל שנקראו בני אל חי. ומכולם הוא אוהב את הקטן היינו בין כל הבנים דהיינו בין כל ישראל הוא אוהב את הקטן המקטין את עצמו בהיות עניו ושפל ברך הוא הנבחר ליושב מושב אלהים בעדת הדיינים לכך מביא ראיה מן פסוק כי נער ישראל ואוהבהו ר"ל כשהוא מקטין את עצמו כנער ובער אז הקב"ה אוהבו ביותר מכל בני ישראל כי כל עוד שהענוה מצויה ביותר בתחתונים אז הגלה ונראה גבהות הש"י כי הענוים מחזירין העטרה ליושנה אל הקב"ה שנקרא עתיק יומין כי בזה יודו שהוא יתברך לבדו גאות לבש ולו יאתה ולא לזולתו לכך מביא לראיה פסוק ויגבה ה' צבאות במשפט ואמר אם אתם משמרים הדין

והוא לשון שמרי היין ור"ל כי יתחמץ לבבכם על ידי שתדונו במתון כמ"ש שמרו משפט וגם הוא לשון שמרים כי כל משקה שעומד שקט על שמריו אז השמרים יורדין למטה והמשקה נשאר צלול וכל חומץ וודאי עמד זמן רב על שמריו ובסבה זו נעשה חומץ וע"ז נאמר שמרו משפט כי כל משפט צריך להחמיצו ולעכבו עד שירד השמרים למטה דהיינו הפסולת ודיעות משובשות המעורבים בשכל האדם ועל ידי שירדו למטה ישאר שכלו צלול זך ונקי בלי תערובות ואז לא יבא לידי טעות לכך נאמר שמרו משפט אבל הצדקה לא תחמיץ כ"א בקש ממך איזה עני דבר עשה מבוקשו מיד לכך נאמר ועשה צדקה יתבאר כל זה עוד פרשת שופטים בעזרת הש"י בפסוק צדק צדק תרדוף הלשון רדיפה שייך בצדקה ולא בדינין. וז"ש אם אתם משמרים את הדין אני גבוה כי הדין במתון וודאי יש בו מדת הענוה שאין הוא בוש לשאול על ספיקותו או לעיין בדין זמן רב עד כי לאמת יוציא משפט ומתוך הענוה שבתחתונים הקב"ה גבוה כמ"ש וישח אדם וישפל איש וסמיך ליה ויגבה ה' צבאות במשפט וגומר ומ"ש מכל העו"ג אני אוהב את ישראל אין זה פירוש על המשל שאמר לאדם שהיו לו בנים הרבה שהרי בנים הרבה קאי על כל ישראל. אלא מילתא באפי נפשיה הוא מ"ש מכל אינה מ"ס היתרון והביא עו"ג לראיה על דבריו לומר כשם שמכל העו"ג לא אהבתי שום אומה כלל כי אם ישראל לבד אהבתי ועיקר שנאתי לכשדים בעבור רום לבבם כי תועבת ה' כל גבה לב כך אפילו בין ישראל שקרוין בנים אני אוהב יותר מכולם את הקטן המקטין עצמו כנער ובער כי אז הוא דן במתון ועוד שהדיין שאינו גבה רוח הוא נזקק לדבר קטן כגדול כמ"ש כקטן כגדול תשמעון לאפוקי כל גס רוח אינו נזקק לדבר קטן. ומזה הטעם המשיל בעל מדרש זה המשפט לפרדס חביב כי כל פרדס אין בעל הפרדס מגלה איזה נטיעה משובחת יותר מחבירתה כדי שיהיו הכל מתעסקין בכל הנטיעות בשוה כדמסיק בילקוט ריש פרשת עקב וזהו ממש ענין כקטן כגדול תשמעון וזה פירוש יקר:

לפניהם ולא לפני הדיוטות. כך מסיק במסכת גיטין ומשמעות זה כאילו כבר הוזכר בפסוק שמדבר בדיינים סמוכים בעלי חכמה והיכן דברו זה אלא וודאי שסמך על פ' מזבח שהזכיר לפני פסוק זה וכבר אמרנו למעלה שאנו למידין מן המזבח כל הנאמר בו וכל הפוסל במזבח פוסל גם בדיינין ואמר במזבח ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית אלא אבנים שלמות תבנה וכך היושבים אצל המזבח יהיו אבנים שלמות שאינן צריכין תיקון לאפוקי הדיוטות שצריכין תיקון וכולי האי ואולי יועיל וכשם שפסל את הגאים בעבור רום לבבם כך פסל את ההדיוטות מטעם זה כי כל הדיוט ביותר יש בו גסות הרוח מבאדם חשוב ודבר זה ידוע וכבוש לרבים והנה דרך הנהגת הדיינין הואיל ואתי לידן נימא ביה מילתא אע"פ שאינו מענין הפרשה אך מדסמיך פסוק ואלה המשפטים לפסוק ולא תעלה במעלות ש"מ שעיקר קלקול הדיינין תלוי בגסות הרוח. וכן אמרו רז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח יאמר שגסות לבו יביאו לידי ג' קלקולים. קלקול ראשון הוא שגסותו יביאהו לידי שטות כי לא ירצה לדון במתון כי חרפה היא לו ועי"ז יערבב מין בשאינו מינו. קלקול שני הוא שיביאו לבו לדמות לעליון לדין יחידי והרי הוא רשע אשר בגובה אפו בל ידרוש ואין אלהים כל מזימותיו. קלקול ג' הוא שיבוא לאחוז במדת הגאוה להיות גס רוח לא בדינין לבד כי אם בכל תושיה יתגלע. ומצינו שאנשי כנה"ג כאשר ראו קלקול הדיינים של בית ראשון וכל זה בא להם יען כי גבהו בני ציון ע"כ נתמשו בשרביטו של מקום ב"ה אז אמרו עת לעשות להחזיר העטרה אל יושנה דהיינו אל הקב"ה שנקרא עתיק יומין וע"כ הם אמרו ג' דברים הוו מתונים בדין שלא להיות שוטה מהולל בדין כי אולי המושכל ראשון מהולל ומעורב בשמרים קודם שיחמיצו כמבואר למעלה ובזה החזירו העטרה להקב"ה כמו שבארנו למעלה על פסוק ויגבה ה' צבאות במשפט. ואמרו עוד והעמידו תלמידים הרבה שלא יצטרך לדון יחידי כאמור. ואמרו עוד ועשו סיג לתורה שלא יהיה גס רוח כלל כי בכל המדות טוב לאדם לילך בדרך הממוצע חוץ מבענין גסות הרוח ארז"ל לא מינה ולא מקצתה וכמ"ש מאד מאד הוי שפל רוח להפליגת הדבר ולהטות לקצה אחרון וזהו ענין הסוג והגדר שמדה זו צריכה יותר מכל המדות וע"כ תלוי דבר זה בהגס לבו בהוראה כי אולי במדה זו יורה היתר לעצמו לומר כי טוב לי להתנהג בגסות כדי להטיל מוראי על הבעלי דינין כי בסבה זו יהיו דברי נשמעין לכן אמר שמעלת הילה"ר הוא זה כי לסוף יהיה גס רוח בכל דבר שבעולם אף זולת הדינין. ג' דברים אלו בצלמם ובדמותם זכרם אסף המשורר במזמור ע"ה למנצח אל תשחת לאסף מזמור שיר כי קלקול הדינין גורם השחתת העולם כי על הדינין עומד העולם והשחתת דור המבול יוכיח והמשורר רצה לזכור תיקון הדיינין ע"כ אמר אל תשחת. ואמר הודינו לך אלהים הדיינים שנקראו אלהים יודוך על ב' עניינים. אחד היא וקרוב שמך שאתה נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. השני ספרו נפלאותיך והוא לשון העלם והפלאה והוא על שהעלמת המשפטים מכל אומה ולשון ומשפטים בל ידעום אבל אני כי אקח מועד אני מישרים אשפוט לכך הוסיף לשון אני למעט עו"ג והדיוטות נמוגים ארץ וכל יושביה כי המקלקל הדין גורם קלקול יסוד העולם כמ"ש במזמור עד מתי תשפטו עול ימוטו כל מוסדי ארץ. ע"כ אמר כאן אנכי תכנתי עמודיה סלה. אחר כך הזכיר ג"פ אל. אמרתי להוללים אל תהולו הרי אחת. ולרשעים אל תרימו קרן הרי שני. אל תרימו למרום קרנכם הרי ג'. וכנגדם אמר ג' פעמים כי. כי לא ממוצא וממערב הרי אחת. כי אלהים שופט הרי שני. כי כוס ביד ה' הרי ג'. וכלפי שאמרו רז"ל הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח אמר כאן אמרתם להוללים אל תהולו לומר אל תהיה שוטה הסומך על חכמתו ואינו רוצה לדון במתון כי כל אדם אינו בטוח שמא יש בשכלו תערובת שמרים כי להוללים הוא לשון תערובת מלשון לשחוק אמרתי מהולל היינו מעורב בתוגה וכאן יאמר על שהוא מעורב בסכלות לפיכך צריך להחמיצו שלא ישקט עם שמריו. וכלפי שאמרו שלא יהיה רשע דן יחידי לדמות לעליון

לעליון אמר כאן ולרשעים אל תרימו קרן הזכיר רק קרן אחד לפי במדבר ברשע אשר בגובה אפו בל ידרוש אמר אחזת מריעיו ליקח עלה בדין אלא רוצה לתלות הכל בעצמו. גם נוכל לומר שמלת ולרשעים אינו קאי על הדיינים אלא על הבעלי דינין העומדים לפניך כרשעים וכנגדם אל תרימו קרן אחד כי אולי דיין אחד לא יוכל לבעלי זרוע ומוטים השני' מן האחד. וכלפי שאמרו שהנם לבו בהוראה לסוף יהיה גס רוח ובכל תושיה יתגלע אמר כאן אל תרימו למרום קרנכם כי טבע הרוח לעלות כלפי מרום לכך אמר כנגד גסי הרוח אל תרימו למרום. ואחר כך נתן ג' טעמים על ג' אלה ובמאי דסליק פתח. ואמר כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים ומסיק בילקוט פ' מפות כל הרים שבמקרא הוא לשון הרים ממש חוץ מזה שהוא לשון רוממות כך לפי דרכנו יאמר על רוממות של גסות רוח אשר עליו אמר אל תרימו למרום קרנכם כי איך יתגאה אדם להבל דמה כי התחלתו מן טפה סרוחה וסופו למקום עפר רמה ותולעה והנה שלמה אמר על יום המיתה עד אשר לא תחשך השמש מכלל שזמן יציאתו לעולם הוא התחלת זריחת השמש לכך נאמר כי לא ממוצא וממערב שאינו יכול לטעון שיש לו הרים ורוממות ממוצא דהיינו מהתחלת יצירתו שהרי אדרבה הוא בא ויצא מטפה סרוחה וכן אין הרים ורוממות ממערב כי אדרבה בהערב שמשו הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה. ואם יאמר שבין שני גבולים אלו יש לו להתגאות בעבור תורתו וחכמתו ע"ז אמר ולא ממדבר הרים וכי יש רוממות מן המדבר והלא הכל דשים עליה ובמסכת עירובין פ"ה אמרו רז"ל אם אדם משים עצמו כמדבר שהכל דשים עליה התורה נתנה לו במתנה ש"מ שלכך נתנה התורה במדבר כדי שכל לומדיה יהיו כמדבר הזה שהכל דשים עליה ואיך יעלה על הדעת ליקח הרים ורוממות מן המדבר ע"כ אמרתי אל תרימו למרום קרנכם. ואחר כך אמר כנגד מ"ש ולרשעים אל תרימו קרן יחידי שלא יהיה דן יחידי ע"ז נתן טעם ואמר כי אלהים שופט רוצה לומר שאין דן יחידי אלא אחד ברוך הוא ובידו להשפיל ולהרים ומי יאמר לו מה תעשה. ואחר כך אמר כנגד מ"ש אמרתי להוללים אל תהולו שלא ידין קודם שיחמיץ הדין בעוד שכלו מעורב עם השמרים. ע"ז אמר כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה כי כוסו של הקב"ה נקי מכל שמרים ויגר מזה לשפוך רוחו על בשר רוח זך ונקי מכל תערובת. אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ אלו המה ההוללים אשר יין שכלם מעורב בשמרים והרשעים שאינן דנין במתון לשחמיץ הדין דומה כאילו שתו יין כשהוא עדיין מעורב עם השמרים ובלבול השכל ועכירתו גורם להם הטיית הדין ואני אגיד לעולם כי למעלה אמר על עצמו אני מישרים אשפוט נתן עוד דרך ישר לפני איש יושב על דין ואמר אני אגיד לעולם לדבר קשות כנידון לעולם עם שני הבעלי דינין כי כשעומדים לפני הרי הם כרשעים בעיני ולא אירא מן הבעל דין החזק בעוד רשע לנגדי כי אזמרה לאלהי יעקב אשר הציל את יעקב מיד חזק ממנו ומרודפיו שוא יצילנו ג"כ מן הרודף ומ"מ לא יסמוך הרשע ע"ז לומר מאחר שאני מדבר קשות גם עם חבירו שמא גם חבירו נראה בעיני חייב אלא כל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק כי לסוף אני מרשיע את הרשע ומצדיק את הצדיק וכל הרמוז במזמור זה הוא שרמוז במלות קצרות אלו שדרשו רז"ל לפניהם ולא כו' והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

כי תקנה עבד עברי. טעם להתחלת כל הדינין בשלוח העבד חפשי לשם לפי שהדברות מתחילין אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים אמר כאן כשם שהיית עבד וחפשה נתן לך כי פדיתיך מבית עבדים כך הקרא דרור וחפשי לעבדך הנמכר לך בגנבתו כי גם אתם נמכרתם בגנבת יוסף שמכרוהו השבטים ונתגלגל הדבר שירדו על ידו למצרים לבית עבדים ואעפ"כ יצאתם לחפשי כך גם אתם לרבות עבדכם תשלחו חפשי. ומ"ש לשון עברי ולא נאמר אחיך או ישראל וכן בפרשת ראה נאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה לפי שכל זרע אברהם היו מעבר הנהר ושם עובדי ע"ג היו אבותינו מעולם ואחר שנכנסו בצל כנפי השכינה נקראו בשם ישראל וזה החוטא שנמכר בגנבתו נקרא בשם עברי כי אחז דרכי אבותיו של אברהם ולשון עברי נופל ג"כ על העובר עבירה ואעפ"כ שחטא ועבר עבירה מ"מ אחיך הוא לכך נאמר אחיך העברי וגו' אבל מוכר עצמו שלא חטא נאמר בו כי ימוך אחיך סתם ולא נאמר העברי. וי"א שלכך נאמר עבד עברי לומר שכבר הוא עבד קודם שקנית אותו כי שטרו של הקב"ה קודם שנא' כי עבדי הם ומ"ם ואם אמר יאמר העבד לפי שסגה באולתו לא הזכירו בשם עברי וטעם לו' שנים יעבוד י"א שסתם שני שכיר ג' שנים שנאמר ונקלה כבוד מואב ג' שנים כימי שני שכיר והוסיף עליו משנה שכר שכיר בעבור הקנס של כפל. וי"א שאין הדבר כן שהרי נאמר במקום אחר שנה אחת כשני שכיר ופירושו שנה מלומלמת וכך פירש"י והרד"ק בפסוק ונקלה כבוד מואב. ואולי טעמו כנגד ג' גניבות שגנב ממון בעליו ודעת בעליו ודעת עליונים כנגדן יעבוד ג' שנים ובעבור הקנס של כפל עוד ג' שנים. וי"א שזהו דוגמת כל השביעיות שנבחרו למנוחה לזכר חידוש העולם כמו השבת והשמיטה והיובל כי כל שביעי נבחר למנוחה וזה יותר נכון וקרוב לשמוע:

אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי וגו'. טעם לרציעת האוזן אר"י בן זכאי אוזן ששמעה בהר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע כו' ומקשים עליו למה לא ירצע מיד כשמוכרים אותו ב"ד או מוכר עצמו. ולדעתי יותר קרוב לשמוע שלכך הוא לוקה באזנו כדמסיק בב"ק פרק מרובה מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מבגזלן לפי שהגנב לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עין של מעלה כאלו אינו רואה ואוזן של מעלה כאילו אינה שומעת כו' ע"כ דין הוא שילקה באזנו לפי שחטא כנגד אוזן של מעלה ובזה מתורץ למה זה ירצע יותר מכל עושה עול כי לדברי ריב"ז קשה שעל כל עבירה שבתורה ירצע ואין להקשות א"כ ילקה גם בעיניו דא"כ ישמא אותו ולא יהיה ראוי לעבוד. אבל מוכר עצמו מחמת דוחקו יש טעם אחר בדבר לפי שכל זמן שהוא עבד לעבדים צריך הוא להטות אזנו לשמוע בקול רבו והוא מסיר אזנו משמוע בקול ה' כי רשות אחרים עליו מש"כ כנמכר בגניבתו כי הוא אנוס בדבר שהרי הבית דין מוכרין אותו. ומ"מ קשה שהגנב ירצע מיד אף אם יש לו במה לשלם וכן המוכר עצמו ירצע מיד בשעת מכירה. תשובה לדבר שאין דנין את האדם בשני דינין כי כל גנב אם יש לו במה ישלם ואז קבל דינו ונפטר ואם מכרוהו ב"ד בגניבתו עונשו העבדות. וכן מוכר עצמו מחמת דוחקו גם הוא אנוס ע"פ דבר הדוחק הגדול אשר הביאו לידי מדה זו. אך גם את זה לעומת זה נתנה לו התורה מקום לצאת לחירות אחר שש והוא מרצון טוב בלתי שום אונס כלל ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי והרי הוא בוחר להיות עבד לעבדים ומסיר אזנו משמוע בקול ה' אז דין הוא שילקה באזנו. והנמכר בגניבתו צריך ג"כ עונש אחר מן העבדות כי אגלאי מילתא למפרע שאין העבדות אצלו שום עונש שהרי עדיין הוא בוחר בעבדות כי טוב לו עמך והיכן עונשו על לא תגנוב ועל כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים ע"כ ירצע באוזן כי בזה יפטר משני עבירות אלו כי עונש אחד שייך על שניהם. וטעם זה מספיק לדברי ריב"ז ומתורץ גם כן למה לא ירצע מיד אפי' לפי דבריו. וטעם לרציעה דווקא בדלת ומזוזה לפי שאחר שש פתחה לו התורה פתח לצאת מעבדות לחירות והדלת תסוב על צירה והעגל אינו רוצה לצאת כמי שיושב בבית האסורים ופותחין לו פתח לאמר לך התלש על נפשך כך הוא בוחר בעבודות המדומות שיש לו כי טוב לו עמו במאכל ומשתה על כן הוא מניח הדלת פתוחה ואינו רוצה לצאת דין הוא שירצע בדלת. או אל המזוזה שהקוק עליה פרשת ואהבת את ה' אלהיך והוא אומר אהבתי את אשתי ואת בני והרי הוא מחליף אהבת השם ית' באהבת אשתו השפחה על כן ירצע במזוזה. ועוד שכל בן חורין בידו לקיים מה שנאמר לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי וזה שוקד על דלתות רבו ומסיר אזנו משמוע בקול ה' לשקוד על דלתותיו על כן ירצע בה לומר הרי אתה מרוע בחירתך קבוע פה ולא תזוז מכאן עוד. ועוד יש טעם אחר לרציעת האוזן על דרך אמרו רבותינו ז"ל כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו אע"פ שרש"י פירש רוצעו מלקהו ברצועה מ"מ כ"ש יותר נכון לומר רוצעו במרצע ודבר זה אנו למדין מן דין עבד זה האומר אהבתי את אשתי השפחה הפסולה כי אע"פ שנתנה התורה רשות לרבו למסור לו שפחה כנענית מ"מ גם לעומת זה נתנה לו התורה מקום להסיר מעליו גנאי ודופי זה ולצאת ממנה לחירות אמנם כשאומר אהבתי את אשתי השפחה ואיני רוצה לצאת ממנה אז דומה כאילו בא אותו פעם מרצונו הטוב הוא נושא אשה פסולה זו ע"כ ילקה באזנו כי אין שום אבר מרגיש בגנאי זה כ"א האוזן בשמעו דבת רבים מסביב לאמר זו אשתך הפסולה ואלו בניך הפגומים ומכאן יצא דין זה לכל הנושא אשה פסולה. ועוד יש טעם לרציעת האוזן כי דין הוא שילקה בכל גופו והסה התורה עליו שילקה באבר אחד השקול ככל גופו כי מי שקטע יד חבירו נותן לו דמי ידו סימא עינו נותן לו דמי עינו חרשו נותן לו דמי כל גופו וכן מסיק בשערי תשובה של ר' יונה. מלבד כל הטעמים הללו יש בענין זה רמז נכון לכל העורים שבמהגה העברים הנושאים כל ימיהם על שכמיהם כל מיני עבדות ותלאות ומכאובות כדי להשיג הקניינים המדומים ואל אותן הקניינים הוא נמכר לעבד עולם ופוען שהוא מוכרח לעשות בכסף ובזהב בשביל אשתו ובניו וכי הוא מרבה בשבילם ואינו מבקש לצאת לחירות כל ימיו ומכור וקבל עליו כל התלאות באמרו אהבתי את אשתי ואת בני לא אצא חפשי חרות חירות על הלוחות כי הנני קשור בחבלי אדם ובעבותות אהבת אשה ובנים וע"כ קרא שמו עבד נרצע כי כל ימי חייו לא ישקוט האיש עד אם אשר כלה בהבל ימיו ושנותיו בבהלה וטרדות שונות זו מזו ובמותו לא ילווהו אשתו ובניו כ"א עד פתח קברו ומשם יפרדו כדאיתא בפרקי ר"א במשל של שלשה אוהבים כו' ע"כ נאמר בסתם עבד זה והגישו אדוניו אל האלהים אל מקום המשפט כי בזה המרמזים לכל אדם כי לעתיד ביום הדין לא יצאו לעזרתו אשתו ובניו אשר עליהם אמר אהבתי את אשתי ואת בני כי המה אינן אוהבים אותו כל כך ואדרבה יעזבוהו מן הדלת והלאה ושם ירבץ לפתח חטאת ומן הדלת והלאה לא יכנסו עמו להלין בעדו וזה רמז נכון וסוד מסתרי התורה:

אם אדוניו יתן לו אשה. בזמן שהוא נשוי תחלה אז דווקא מותר לרבו ליתן לו שפחה י"א הטעם לפי שאם אינו נשוי יש לחוש שמא יאמר אהבתי את אשתי השפחה אבל אם הוא נשוי ככר ישראלית אין לחוש כל כך כי כבר דבקה נפשו באהבת הישראלית. וי"א הטעם לפי שאם הוא נשוי חייב אדונו במזונות אשתו ובניו ואז לא ירצה שום אדון לקנותו ולהכניס ראשו בעול זה ע"כ כנגד זה נתנה לו התורה זכות שיוכל ליתן לו שפחה להוליד ממנה עבדים אבל אם אינו נשוי יש לו קונים הרבה בלאו הכי. ואולי יש עוד דברים בגו מחמת ביטול פ"ו כי אם הוא נשוי הרי הוא מקיים מצוה זו עם ישראלית ולא חששה התורה למה שיהיה לו עסק גם עם השפחה אבל אם אינו נשוי יתבטל ממצות פ"ו ויכלה זרעו עם השפחה הפסולה:

לא תצא כצאת העבדים. כעבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אלא עובד' שש או עד היובל או עד שתביא סימנים לפום ריהטא נראה ליתן טעם לכל עניני חירו' אלו בעבד עברי או העבריה או הכנעני לפי שכל כנעני אשר לא נגה עליו אור התורה אין לו תכלית אחר כ"א לעשות בכסף ובזהב ולצבור בר כחול הים ולעשות חיל ובעבור זה הוא עושה את עצמו כחמור נושא משא והרי הוא עבד נרצע אל קנין ממונו כל ימיו לעולם. ובאותו ממון המקובץ אין לו תכלית אחר כ"א לזון בו את שיניו ואת עיניו. שינו וגופו כילד שע"י ממונו הוא משיג כל מיני מאכל הנכנסים דרך הפה והשוחנות וכל זמן ששיניו השוחנות חזקים אף בריאים ידמה בנפשו שככחם אז כן עתה לטחון כל מאכל לא ישבות האיש עד אם אשר כלו לאכול ובטלו השוחנות כי מעטו אבל קודם זה לעולם הוא עומד בעול עבדות זה ובבואו בימים ולא ישעם כל אוכל לחכו אז ישבות ואז הוא בן חורין כי למה זה יעמול לרוח כמ"ש ברזילי הגלעדי בן שמונים שנה אנכי היום אם אטעם

עוד

עוד מאומה. עיניו כיצד לטעמים ועל הרוב יש לך אדם המאסף לכל המחנות יותר מכדי צורך אכילתו ושאר צרכיו והוא כדי לזון בו את עיניו כמ"ש ועיני האדם לא תשבענה וכתיב ומה כשרון לבעליו כי אם ראות עיניו וכל זמן שעיניו בראשו לא ישבע לעולם ואין לו חירות כלל. אך כאשר יזקן ותכהין עיניו מראות וחשכו הרואות בארובות אז מעמל נפשו ישבע כי למי הוא עמל אם עיניו כהות ובטלו הטוחנות וכל זמן ששניהם בהקפם אז הוא קופץ מזן אל זן ומוריק מהאי להאי כמבואר בחבורנו עוללות אפרים במאמר של הורמיז בר לילתא שהיה מוריק מהאי להאי. לפיכך נתנה התורה חירות לעבד כנעני בהפלת שן ועין מדה כנגד מדה כי זה החירות אשר יבחר גם הוא מעמל נפשו כי גם הוא אינו פוסק מלרדוף אחר הכסף כ"א בביטול שן ועין. אמנם לא כאלה חלק יעקב כי כל איש מישראל אשר תורת ה' בקרבו אינו מבקש הקנינים המדומים כ"א כדי שיעור הביא שבר רעבון ביתו כדי שיהיו אבריו חזקים אף בריאים לעסוק בתורת ה' שנתנה בשביעי ביום השבת יום פנוי ממלאכה כי בעצם היום ההוא הוא בן חורין ממלאכה כדי לעסוק בתורה הנתנה לחמשים יום במשוך היובל וכשיש לו כל כך הרבה בידו שיוכל לעסוק בתורה בלא טרדה אז הוא בן חורין ומשליך מעל כתפיו משא קנינים המדומים ונותן על צוארו עול תורה הרמוזה בשש וביובל וזהו שארז"ל שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה כו' כי אינו ממתין חירותו עד זקנתו כמנהג הכנענים שיוצאין בשן ועין אלא גם בבחרותו הוא בן חורין כשיש בידו די ספוקו עד שיוכל לעסוק בתורה הנתונה אחר שש ימים וביובל וע"כ מדה כנגד מדה נתנה התורה חירות לעבד עברי שש ויובל. ונוסף על זה יוצאה אמה העבריה בסימנים להורות שעיקר מציאתה לקיום המין להוליד ממנה בנים לפיכך מיד כאשר תביא סימנים וראויה להוליד חייב לשחררה כדי לזווגה לאיש כי לכך נוצרה. ויש עוד רמז לכל פרשה זו שמספר שביעי נבדל מן הששה בג' מקומות בתחלת הפרשה ובשביעית יצא לחפשי ובסוף כל הדינין שבין אדם לחבירו כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך. ובאמצע כל הפרשה כדמסיק בילקוט בפרשה זו שיש בכל הפרשה ששים מצות עד פרשת השמיטה ובפרשת השמיטה עשר מצות סך הכל ע' ובודאי שלא דבר רק הוא מספר זה. והקרוב אלי לומר בזה לפי שכל נושא עול וחמס בממון טח עיניו מראות כי לא במותו יקח הכל ולא יוכל להשתמש בכל אשר לו כ"א ע' שנה המועד לכל חי וכאשר קרבה שנת השבע יצא לחפשי כמ"ש במתי' חפשי והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך כי רוב תשמישו בהם בכלח אלי קבר כמספר בכלח. אבל י' שנים האחרונים יעשה בהם לביתו הנצחי ויזכור כי במותו הכל הפקר ואין לו יתרון בעמלו ואלו היה דבר זה לזכרון נגד עיניו לא היה עושה עול לעות אדם בריבו כי זה שיש לו אינו שלו קנין שאינו שלו למה הוא לו על כן רמזה התורה החפשיות בשנת השבע בג' מקומות הללו בפרשה זו אשר כולו בנוי על יסוד הדינין שבין אדם לחבירו וזהו סוד מספר ששים מצות ופרשה השביעית דהיינו השמיטה עשרה מצות והמשכילים יבינו:

מכה איש ומת מות יומת. רבים השתדלו ליתן סדר לכל המצות שבפרשה זו וכן מצאתי בתולדות יצחק ובמהרי"א ולא ישרו דבריהם בעיני על כן לא ראיתי להאריך בזכרונם ואומר אני כשם שהתחיל בדין תקנה עבד עברי כי הוא כנגד דבור אנכי ודבור אנכי ודאי כולל כל הדברות שבין אדם למקום עד לא תרצח כך התחיל מכה איש שהוא דבור לא תרצח והוא כנגד אנכי וראש חמשה דברות אחרונות שבין אדם לחבירו ולא תרצח כולל כולם כי גם העושה עול בממון נקרא מכה איש כי נפש הוא חובל ובטוב ההשקפה הצרופה נזכרו בפרשה זו כל עשרת הדברות ואם אומר להוסיף טעמים בכל מצוה יאריך הסיפור וכבר הסכמתי לקצר חיבור זה בכל היכולת ע"כ משכתי ידי ממלאכה זו כי רבה היא עלי ומכולם אמרתי להוסיף טעמים בדיני הגנב כי יש בו כמה דינים חלוקים כי הגונב איש ומכרו דומה כאילו מסרו למיתה כי הקונה בידו לעשות בו כל מה שירצה כי השבי כולהו איתנהו ביה על כן דינו למיתה. והגונב ממון שנים ישלם כי אין האדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים כו' כך גנב זה שלא נסתפק במה שבידו וודאי כל היום הוא מתאוה תאוה הכפל ע"כ דינו לשלם כפל ורמז לדבר ממון מן האותיות הכפולות כשתכתוב מ"ם וי"ו נו"ן אבל שתם גזלנים פורצים ואין מתאוים אל הכפל ועוד שהגנב גונב שני גניבות ממון בעליו ודעת קונו מה שאין כן בגזלן. ובתשלומי ד' וה' בגונב שור או שה וטבחו או מכרו לפי שדמו הנה כלרם וגם לרבות דמי זרעיותיו כי השור הזכר ושה הזכר היו ראוין להוליד ומצינו בתורה שצאן יעקב פרות ארבעים ופרים עשרה כי כל פר ראוי להוליד ד' פרות ע"כ יתן ד' בקר נקיבות תחת השור ועוד בקר החמישי קנס בעבור הכפל. ולפי חשבון זה היה לו ליתן י"א צאן נקיבות תחת שה זכר כי כל איל צריך עשר נקיבות ועוד אחד בעבור הקנס אלא שחסה עליו התורה בעבור בזיונו שנשא השה על כתפו וחסרה ממנו שבעה בעבור הבזיון כי גדול כבוד הבריות עד שדוחה שבעה צאן. ויש סמך לזה מן פסוק אל יבוזו לגנב כי יגנוב וגו' ונמצא ישלם שבעתים פי' הרלב"ג שאם ימצא הגנב בבית בעל הגניבה כשיתן לו על אחד ז' כו' נמצא שזה נותן שבעה בעבור בזיונו שהרי מטעם ישלם שבעתים אמר אל יבוזו לגנב. ומהיכן למד שלמה לומר כן שיתן שבעה בעבור בזיונו אלא מן חסרון שבעה צאן מן י"א כאמור:

אך אם יום או יומים יעמוד לא יקם כי כספו הוא. לא זו יום אפי' יומים כי סד"א כיון שעמד שני ימים ומת ביום הג' וודאי מחמת מכתו מת כי המכה כואבת ביותר ביום השלישי כמ"ש ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים קמ"ל יומים כי בין יום או יומים אנו תולין לומר שמת מחמת איזו דבר אחר שנתחדש בו והוא. ודאי לא הכהו מכה אכזרית שיש בה כדי להמית כי כספו הוא וכי יש לך אדם שמאבד כספו בידים וודאי לא הכהו מכה רבה כי חס על ממונו ומת מחמת דבר אחר:

אם ענה תענה אותו. אותם מבעי ליה ומה הכפל ענה תענה צעק יצעק שמוע אשמע ובדרך הפשט נוכל לומר שלפעמים אדם מענה את היתום לבד ואמו אלמנה עיניה רואות וכלות ואין לאל להציל את בנה וע"י ענוי אחד מהם שניהם מעונין ושניהם צועקים והקב"ה שומע לשניהם ומענישו בכפל שיהיו בניהם יתומים ואשתו אלמנה ועל צד הרמז נוכל לומר מאחר שהקב"ה אבי יתומים אם כן וודאי בכל צרתם לו צר כביכול לכך אמר אם ענה אז תענה גם אותו שהוא אבי יתומים והנה שניהם צועקים מדת הדין מקטרג' עליו למעלה והיתום צועק והקב"ה הרחמן מקבל צעקת שניהם:

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. נראה כאן כפל כי היה לו לומר אם כסף תלוה את העני ומתחלה קראו עמי ואח"כ עני ואח"כ רעיך שאמר אם חבול תחבול שלמת רעך לפי שרצה לצוותו על שני דברים על כן הקדים לו שני הקדמות שמשני צדדים אתה חייב ללות לו הא' הוא מצד שהוא בכלל עמי הארץ ודרך המלך הוא בזמן שעמו ועבדיו מחוסרים צידה כל אדם יכול ללות להם על סמך שהמלך יפרע את חובו כי על המלך מוטל לזון את עמו והנותן להם כאלו נותן למלך עצמו ועל כן הוא בטוח בפרעון החוב כך העני זה בתוך עמי הוא יושב ועל ה' הוא משליך יהבו ומלוה ה' חונן דלים החונן דל הוא מלוה לה' וגם לו. השני הוא שיותר העני עושה עמך ממה שאתה עושה עמו כדמסיק בב"ב פרק א' תניא היה ר"מ אומר כו' ומסיק שם אם אלהיכם חפץ בעניים למה אינו מפרנסן אף אתה אמור לו כדי להציל אותנו מדינה של גיהנם. ואם כן אתה עושה עמו חיי שעה והוא עושה עמך חיי עולם אתה נותן לו פרוטה והקב"ה משלם לך פי שנים כפלים לכך נאמר אשר עשיתי עמו היום בועז וארז"ל יותר העני עושה עם בעל הבית ממה שבעל הבית עושה עם העני לכך נאמר כאן את העני עמך ויכלול לשון עמך לפי שהוא עמך ע"כ בא לידי עוני כדי לזכותך. וכנגד שנים אלו צוה לו על שני דברים כנגד מ"ש אם כסף תלוה את עמי אמר לא תהיה לו כנושה כאילו אמר לא תהיה כנושה לו כי לא לו אתה נושה אלא להקב"ה כי החונן דל נקרא מלוה ה' ולא לו ונאמן בעל מלאכתך לשלם לך בעבור עמו ולפיכך לא תדחוק עליו לתבעו בחזקה כמו שפירש"י כי למה תדחוק עליו אחר שלא לו הלוית כי אם למלכו ברוך הוא. וכנגד מ"ש את העני עמך זה העני העושה עמך יותר ממה שאתה עושה עמו על זה אמר לא תשימון עליו נשך כדי להרויח בממונך הקטן בעיניך מה שהעני עושה עמך כהנה וכהנה הן מצד שסכך הרבה מאד ותבקש עוד ממנו ריוח הן מצד שזה העני נעשה עני בעבורך כי כדי להציל אותך מדינה של גיהנם אין הקב"ה מפרנסו בעצמו כמבואר למעלה ואם כל זה העוני והדוחק הוא סובל עמך בעבורך כדי לזכות אותך ואיך יעלה על דעתך לבקש עוד ריוח מה אין זה כי אם רוע לב ומה שאמר תשימון לשון רבים להזהיר את כולם שמלוה והלוה והערב והעדים כולם עוברים בלא תשימון ואם חבלת שתהיה מחוסר אמנה ולא תאמין כי לך ישולם מאוצר של מעלה הגנוז לעושה צדקה בקרב הארץ. אז זה עונשך שלסוף תחבל שלמת רעך כי תבא גם אתה לידי עניות ותהיה ריעו של העני וחבירו בעניות ותהיה מוכרח ליקח ממנו חבל מאחר שתהיה עני כמותו וזהו ענין הכפל של חבל תחבל. ומ"מ אני מזהירך שעד בא השמש תשיבנו לו כי אם עברת מן דרך היושר וכבר לקחת ממנו חבל אז ראה לעמת זה שתשיב לו החבול קודם שקיעת החמה ונראין הדברים שבכסות לילה הוא מדבר שהרי נאמר במה ישכב. ועל צד הרמז הזכיר השמש לומר הסתכל בשמש שבראתי לשמשכם על צד החסד והצדקה כי הקב"ה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית וכל המצות שעושין בעה"ז יראי ה' וחושבי שמו כולם אינן כדאי לחסד גדול זה שהקב"ה מזריח להם השמש בכל יום כמ"ש וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה כי אם ליראי ה' השמש זורחת על צד הצדקה וא"כ יפה אמר שלמה ואין יתרון תחת השמש שבכל מעשי האדם אין בהם די השיב להקב"ה חסד גדול וע"כ אמר עד בא השמש תשיבנו לו כי תסתכל בשמש צדקה שאני עושה עמך ואז תקח מוסר וממנו תראה וכן תעשה כשם שאני מזריח לך החמה כך תזריח לעני זה ההולך חשכים ואין נוגה לו כמ"ש הלא פרוס לרעב לחמך וגו' וסמוך ליה אז יבקע כשחר אורך וגו' וזרח בחשך אורך וגו'. ויש עוד רמז באמרו עד בא השמש תשיבנו לו אל העורים אשר במחנה העברים שיש להם משכנות של עניים ויצוו ליורשיהם שיחזירום לעניים אחר מותם דהיינו אחר הערב שמש כמ"ש עד אשר לא תחשך וגו' לכך נאמר עד בא השמש תשיבנו לו כי מי פתי יסיר הנה שלא יקיים המצוה בחייו שהוא מצווה בה ויעשה המצוה לאחר מותו שאינו מצווה בה עוד שנא' במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות והעושים כן בלי ספק אין להם שכר בעולם כיון שלא קיים המצוה בזמנה כשהיה מחוייב בה וירצה לקיימה אחר מותו כשרואה כי אז אינו יכול להשתמש בממונו כלל ומה יתרון לעושה צדקה בזמן שהוא הן מצד כי אז אין ממונו ברשותו הן מצד שאין לו צורך בו עוד הן מצד שהוא חפשי מן המצות ובחייו מאנו ידיו לעשות ובמותו ירצה להיות צדיק ועל צד הרמז נוכל לפרש גם פסוק כי היא כסותו לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב שקאי על האדם אשר עינו רעה בעניים ולא ירצה לעשות צדקה בחייו קודם בא השמש א"כ במה ישכב בקבר כי היא דהיינו הצדקה כסותו לבדה כי במותו הוא נקבר ערום ממצוה זו ואין לו כסות אחר כ"א הצדקה שנא' צדק לבשתי וילבשני וארז"ל שהצדקה נמשלה לבגד שכל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול כך הצדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול לכך אמר במה ישכב לכך נאמר כסותה בה"א לדרוש בו כי היא כסותה של הנשמה של המלוה ונוכל לומר עוד שכל פסוק זה כפשוטו ומ"מ נקט פרטים אלו כדי שילמוד מהם או הנותן או הבלתי נותן שכל מה שהוא עושה עם העני עושין גם עמו כי אזהרה עד בא השמש תשיבנו לו יש במשמעותו שתם השבה בעוה"ז. והשבה לעניים עד בא הערב שמשו זמן החירות והחפשי והוא קודם זמן המיתה כאמור ואחר כך אמר שאם לא יתן לעני קודם בא השמש אז
אין

אין לעני במה לשכב . אך הוא לא יהיה לו לעתולה במה לשכב בקבר כי הנדבה לבדה כסותו ושמלתו לעורו וזולתו אין לו בגד אחר ושוכב ערום בגיא צלמות כמו שעשה לעני זה בלילה כך יעשה גם לו וזה רמז נכון ויקר מאד . וכל שכן לאותן הכתות שאפי' ליורשיהם לא יצוו להחזיר והנה היורשים יקחו ממונם והמה ישאו את עונם אוי לאותה כלימה ובושה כי ראיתי בדורנו עשירים רבים בספל ישבו כי נכשלים בזה ובכיוצא בו ואינן לוקחים מוסר בחייהם וצרות העין נעשה קנין דבק בהם בחייהם ובמותם לא נפרדו ודי בהערה קטנה זו . והיה כי יצעק אלי יאמר שאם זה העשיר יהיה אוטם אזנו מזעקת דל אל ידמה בנפשו שבעבור זה אבדה תקותו של העני אלא כ"א יצעק אלי ושמעתי כי אם הוא אכזרי אני איני במותו אלא ושמעתי כי חנון אני או יאמר ממני תראו וכן תעשו בק"ו :

וחדלת מעזוב לו עזב תעזוב עמו . לומר לך דווקא שרוצה להיות עמך במלאכתו ורוצה להקים עמך אז אתה מחויב לסייע לו אבל אם יושב לו ואומר הואיל ועליך מוטל הדבר חייב אתה להקים לבד ע"כ אמר וחדלת מעזוב לו כי מלת לו אין במשמעותו עמו כי מותר לך לחדול מלעזוב לו כשאינו רוצה להיות עמך במלאכתו ומכאן תשובה על מקצת עניים בני עמינו המטילים את עצמם על הצבור ואינן רוצים לעשות בשום מלאכה אף אם בידם לעשות באיזו מלאכה או איזו דבר אחר אשר בו יכולין להביא שבר רעבון ביתם וקוראים תגר אם אין נותנים להם די מחסורם כי דבר זה לא צוה ה' כי אם עזוב תעזוב עמו הקם תקים עמו כי העני יעשה כל אשר ימצא בכחו לעשות ואם בכל זה לא תשיג ידו אז חייב כל איש מישראל לסעדו ולחזקו וליתן לו די מחסורו אשר יחסר לו ועזוב תעזוב אפילו עד מאה פעמים :

לא תבשל גדי בחלב אמו . בטעם מצוה זו יצאו רוב המפרשים ללקוט ולא מצאו בה טעם מספיק עד שי"א שמצוה זו מן החקות שאין להם טעם נודע לנו וי"א שהיה מתחלה חק לעו"ג שבשלו בשר בחלב בחגים שלהם ועל כן סמך מצוה זו לחגי השנה . ויש מביאין ראיה ממ"ש והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן שהיו רגילין לעשות עבודה מן בשר בחלב וקרוב לשמוע שמצוה זו היא מענין איסור כלאים וערבוב הכחות כי ידוע שבשר העובר נולד מן הדם של הנקבה האדום שמוליד כל אודם כי משם מקורו . וכן חלב הבהמה גם כן מן הדם מקורו כי הדם נעכר ונעשה חלב . ולפי זה מן דם הבהמה יצא בשר העובר והחלב כי משם יפרדו ואין נכון לחזור ולערבם ע"י בישול וכן ע"י אכילה כי האכילה היא ג"כ בשול באצטומכא . ואי תרו ליה כולא יומא בחלבא לית בה לאו דלא תבשל כי אינן חוזרין אל ערבובם הראשון ע"י שרייה כמו ע"י בישול בקדירה ובישול באצטומכא ודווקא כשאוכל בשר תחלה שאינו מתבשל באצטומכא מהרה עד שיבא החלב . אבל החלב מתבשל מהרה קודם שיבא הבשר ואין בו ערוב כל כך ע"כ אין איסור לאכול אחריו בשר . וטעם עירוב זה שייך בכל בשר בהמה . וגדי בחלב אמו נקט למופת כי בו נמצא בעצם וראשונה עירוב זה . ובפרשת ראה סמך מצוה זו לאסורי מאכלות לומר לך שלא בישול לבד אסרה תורה כי אם גם אכילה . וכאן סמכה למצות בכורים כי הפירות שנתבכרו ראשונה אין ראוי לערבם עם הפירות שנתבכרו אחר כך כי אם אותן שנתבכרו ראשונה תביא בית ה' אלהיך והמותר יהיה לך . כך אין לערב הדם שנתבשל ראשונה ונתהווה ממנו העובר עם הדם שנתבשל אחר כך ונתהווה ממנו החלב כי אחר שרצה ה' בפרודם אינו רוצה בערבובם :

ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך . התחיל בלשון רבים וסיים בלשון יחיד לפי שכל ישראל ערבים זה בעד זה ולא יברך ה' לחם של כל יחיד ויחיד עד אשר יהיו עובדי ה' רבים ויעבדוהו כל זרע יעקב כאחד אז יבורך לחמו של כל אחד ואחד . וי"א שעבודת ה' טוב יותר כשרבים מתקבצים להתפלל כי הן אל כביר לא ימאס אבל בעניני אכילה טוב יותר כשאוכל כל אחד פתו לבדו . ולפי שרוב החולאים באים ע"י המאכלים שמבהון או ע"י התגברות היסודות זה על זה מכפנים ע"כ אמר וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך :

כל אשר דבר ה' נעשה . לא אמרו לאלתר נעשה ונשמע יתכן לפרש לדעת חכמי ספרד שפירשו שכל פרשה זו היתה אחר קבלת עשרת הדברות א"כ בדין אמרו מתחלה נעשה כי חשבו שלא יצוה להם ה' יותר מן עשרת הדברות אלו . אמנם אחר כך כאשר ראו שמשה לקח חצי הדם וישם באגנו' וחצי הדם זרק על המזבח אז עלה במחשבתם חצי השני להיכן יתן וודאי הכוונה שעכשיו לא נתן לנו כי אם חצי התורה והמצוה ועוד יוסיף לנו מצות כהנה וכהנה ובאותו זמן יזרוק על המזבח חצי שניה ע"כ אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ומשה הבין מחשבתם ואמר אתם טועים כי חילוק הדם הוא כדי לזרוק חצי השני על העם לומר שעל ידי קבלת התורה יהיו לאחדים באהבה ושבה עם הש"י . וגם לפירש"י שפי' שפרשה זו היתה קודם עשרת הדברות נוכל לומר שבפעם ראשון שמעו ז' מצות בני נח ושבת ודינין וכבוד אב ואם ופרה אדומה כמו שפירש"י ובדרך שנתבאר :

ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו . פירש"י שהיו מסתכלים בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה וקשה על דבריו דהל"ל תחלה ויאכלו וישתו ואחר כך ויחזו את האלהים . ותרגומו והוו חדן בקורבנהון גם זה אינו מתיישב על הלשון . ויותר היה נכון לפרש שלא היה שם שום אכילה ושתיה אלא היו דוגמת משה שעמד בהר מ' יום בלא אכילה ושתיה והיה נזון מזיו השכינה כך אצילי בני ישראל מתוך שחזו את האלהים על כן היה דומה כאילו אכלו ושתו כי ראיית פני השכינה היתה אכילה שלהם . האמנם מדקאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו יש לדקדק למה קראם אצילים ועוד פסוק זה צריך קישור עם ויאכלו וישתו ונ"ל שבא להורות ההבדל שבין נבואת משה לנבואתם כי אל משה שלח ה' יד נבואתו בלא אמצעי כי הנבואה נקראת יד ה' כמ"ש היתה עלי יד ה' וזה מדבר ברוח הקודש ולפי שמשה היה קרוב אל השכינה על כן לא הותרה לו להשתמש בצרכי הגוף כלל כל זמן שהיה עומד לפני ה' וזהו שאמרו ויכסהו הענן ז' ימים ובמסכת יומא פ"א אמרו רבותינו ז"ל שכיסוי זה היה כדי למרק אכילה ושתיה שבתוך מעיו כדי שיעמוד חי לפני ה' נקי ומשולל מכל עניני גשמיות ומטעם זה לא אכל מ' יום כדי להרחיקו מכל עניני הגוף שנבראו בו' ימי בראשית ויקרא למשה ביום השביעי כי השביעי קודש לה' ויום השבת יוכיח . אבל אלו הזקנים נדב ואביהו וע' זקנים היו מן האצילים אשר הואצל עליהם מן רוח הקודש שעל משה וניתן עליהם לפיכך לא היו כמשה בנבואתו שלא אכל ושתה כשחזה פני אלהים אלא המה חזו את האלהים ויאכלו וישתו שהיו משתמשים בב' החלקים בחלקי השכל ובחלקי החומר כי מצד השכל יחזו את האלהים ומצד החומר אכלו ושתו ולפי שחזו מחזה שדי מתוך אכילה ושתיה ע"כ לא ראו באספקלריא המאירה כמו משה כי פני משה כפני חמה המאירה מכל צד כך משה האיר מב' חלקיו כי גם חומר שלו נעשה זך ונקי כחמה ברה ולא עכב על ידו מלראות מחזה שדי באספקלריא המאירה . אבל פני יהושע שהיה מן המואצלים כלבנה החשוכה מצד אחד ומאירה מצד השני כך היה נקי וזך מצד השכל ומ"מ לא ימוש מתוך המחנה מלהיות כאחד העם מן המחנה מצד החומר המשמש בצרכי הגוף והיה כמו אצילים אלו שנא' בהם ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו . ולדברי רש"י יש קצת ראיה ממש"ה אחרי מות שני בני אהרן ואל יבא בכל עת אל הקודש וגו' מאחר שצוה לו הש"י שלא יבא אל הקודש כי אם ביום שאין בו אכילה ושתיה ביה"כ ש"מ שבני אהרן חטאו בזה שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס של אכילה ושתיה ולא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה ולא שלח בהם יד עכשיו עד יום פקדו ודבר זה יתבאר עוד לקמן פ' אחרי מות בע"ה ית' שמו :

הפטרת משפטים בירמיהו סימן ל"ד

הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה אַחֲרֵי כְּרֹת הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בְּרִית אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַםִ לִקְרֹא לָהֶם דְּרוֹר׃ לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ הָעִבְרִי וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם בִּיהוּדִי אָחִיהוּ אִישׁ׃ וַיִּשְׁמְעוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־בָּאוּ בַבְּרִית לְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ חָפְשִׁים לְבִלְתִּי עֲבָד־בָּם עוֹד וַיִּשְׁמְעוּ וַיְשַׁלֵּחוּ׃ וַיָּשׁוּבוּ אַחֲרֵי־כֵן וַיָּשִׁבוּ אֶת־הָעֲבָדִים וְאֶת־הַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר שִׁלְּחוּ חָפְשִׁים וַיִּכְבְּשׁוּם ויכבישום כתיב לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה לֵאמֹר׃ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי כָּרַתִּי בְרִית אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם הוֹצִאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים לֵאמֹר׃ מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים תְּשַׁלְּחוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו הָעִבְרִי אֲשֶׁר־יִמָּכֵר לְךָ וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְשִׁלַּחְתּוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם׃ וַתָּשֻׁבוּ אַתֶּם הַיּוֹם וַתַּעֲשׂוּ אֶת־הַיָּשָׁר בְּעֵינַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְרֵעֵהוּ וַתִּכְרְתוּ בְרִית לְפָנַי בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו׃ וַתָּשֻׁבוּ וַתְּחַלְּלוּ אֶת־שְׁמִי וַתָּשִׁבוּ אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ וְאִישׁ אֶת־שִׁפְחָתוֹ אֲשֶׁר־שִׁלַּחְתֶּם חָפְשִׁים לְנַפְשָׁם וַתִּכְבְּשׁוּ אֹתָם לִהְיוֹת לָכֶם לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת׃ לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אַתֶּם לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי לִקְרֹא דְרוֹר אִישׁ לְאָחִיו וְאִישׁ לְרֵעֵהוּ הִנְנִי קֹרֵא לָכֶם דְּרוֹר נְאֻם־יְהוָה אֶל־הַחֶרֶב אֶל־הַדֶּבֶר וְאֶל־הָרָעָב וְנָתַתִּי אֶתְכֶם לְזַעֲוָה לזועה כתיב לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ וְנָתַתִּי אֶת־הָאֲנָשִׁים הָעֹבְרִים אֶת־בְּרִתִי אֲשֶׁר לֹא־הֵקִימוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְפָנָי הָעֵגֶל אֲשֶׁר כָּרְתוּ לִשְׁנַיִם וַיַּעַבְרוּ בֵּין בְּתָרָיו׃ שָׂרֵי יְהוּדָה וְשָׂרֵי יְרוּשָׁלַםִ הַסָּרִסִים וְהַכֹּהֲנִים וְכֹל עַם הָאָרֶץ

העוברים

פירוש המלות

את . כמו עם כל פעם : דרור . חפשי : לזועה . ענין תנועה : לשנים . זהו כריתות ברית :

הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל׃ וְנָתַתִּי אוֹתָם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד
מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהָיְתָה נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת
הָאָרֶץ׃ וְאֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרָיו אֶתֵּן בְּיַד
אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל הָעֹלִים
מֵעֲלֵיכֶם׃ הִנְנִי מְצַוֶּה נְאֻם־יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָעִיר הַזֹּאת
וְנִלְחֲמוּ עָלֶיהָ וּלְכָדוּהָ וּשְׂרָפֻהָ בָאֵשׁ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן
שְׁמָמָה מֵאֵין יֹשֵׁב׃ כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם
וָלָיְלָה חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא־שָׂמְתִּי׃ גַּם־זֶרַע יַעֲקוֹב וְדָוִד
עַבְדִּי אֶמְאַס מִקַּחַת מִזַּרְעוֹ מֹשְׁלִים אֶל־זֶרַע אַבְרָהָם יִשְׂחָק
וְיַעֲקֹב כִּי־אָשִׁיב אשוב כתיב אֶת־שְׁבוּתָם וְרִחַמְתִּים׃

פרשת תרומה

רשי

(ב) **ויקחו לי תרומה.** לי לשמי: תרומה. הפרשה יפרישו לי מממונם נדבה: ידבנו לבו. לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פוישנ"ט בלע"ז: תקחו את תרומתי. אמרו רבותינו ג' תרומות אמורות כאן אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות צבור ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד. י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה ו׳ חסר לאמר ו׳ רפין ג׳ מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־תְּרוּמָתִי׃ ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל גְּבַר דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ תִּסְבוּן יָת אַפְרָשׁוּתִי׃ ג וְדָא אַפְרָשׁוּתָא דְּתִסְבוּן

דבר אל בני ישראל ו׳ חסרים לאמר נמסר בפרשת בשלח: ויקחו ו׳ רפין נמסר בסדר בא אל פרעה: וזאת י"ז ר"פ וסי׳ וזאת התרומה אשר תקחו. וזאת תורת המנחה. וזאת תורת האשם. וזאת תורת זבח השלמים. וזאת תהיה טמאתו בזובו. וזאת עשו להם וחיו. וזאת משמרת משאם. וזאת תורת הנזיר. וזאת התורה החקים. וזאת התורה אשר שם. וזאת הברכה. וזאת ליהודה. וזאת התרומה אשר תרימו. וזאת לכם האות דירמיה. וזאת תהיה המגפה. וזאת שנית תעשו. וזאת לפנים בישראל:

תולדות אהרן ויקחו לי תרומה. סנהדרין לט ע"ב ס"ג (תרומות מ שקלים מס): וזאת התרומה. (שקלים שם):

אבן עזרא

אשר נתן לבניו דת תמימה. אשר יוציא לאור כל תעלומה: יבינני דבר הכמה רשומה. בפרשת ויקחו לי תרומה:

(א) **וידבר** בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן והטעם שיעשו מקדש לשם הנכבד וישכון בתוכו ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר: (ב) אלת ויקחו לי. כגזירת סורה אלי שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו וככה שיקח מאתו ויתן לי וככה קחי נא לי מעט מים: (ג) וזאת. אמר הגאון לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העדה אם כן איך כתיב כי הכסף נדבה והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה לצורך שלחן כסף כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד משנה עשר דברים כי החמשה עשר היו כדב׳ וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם ובנימין לא טלד כי אם בארץ כנען ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו. והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב והשלים בנכבד אבני שוהם ואבני מלואים כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים ולא כן הזהב כי ברוב הקהל נמצא והנה לא היה במעשה המשכן ברזל וכתוב בבית ראשון ומקבות והגרזן

בעל הטורים ויקחו לי תרומה. פתח דבר אל בני ישראל בלשון פיוס כמו דברו על לב ירושלים בשביל שהיה בו חסרון כיס פייסם. ואיתא במדרש א"ר אבהו ומה לעשות משכן כבוד וכפרה לישראל אמר דבר אל בני ישראל לשון פיוס פרנסי ישראל הדוחקים את ישראל ונוטלים את ממונם לעצמם מה תהא עליהם. תרומה. אותיות מ׳ תורה. שהתורה שנתנה למ׳ יום זהו לאוכלי תרומה כהסוא דאמרינן לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן שניה לה לאוכלי תרומה. וזהו ויקחו לי לשמי שכל מי שעוסק בתורה כאלו לוקח לי שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה בלבד. ועל"כ סמך פ׳ ויקחו לי תרומה לפ׳ של תורה: ויקחו לי תרומה עשו לי מקום מקדש א׳ מנ׳ שבשר הבית כמו תרומה שהיא אחד מחמשים שהרי הר הבית ת"ק על ת"ק. ומקום החצר היה ק׳ על נ"ן שהיא אחד מנו"ן של ת"ק ות"ק: סמך לילה לויקחו לי תרומה רמז זמן אכילת תרומה בלילה כדתנן מאמע שהכהנים נכנסין לאכול בתרומה שהוא לה"כ: ויקחו לי לי עולה מ׳ שהיינו עין יפה א׳ ממ׳: מאת כל. כל עולה נו"ן שהיינו בינוני א׳ מנו"ן. מאת כל ר"ת עולה ס׳ שהיינו עין רעה א׳ מס׳: אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. בגימטריא אך בני ישראל יהיו תורמין וכו׳: תקחו את תרומתי. ולא אמר תקח שאין גובין לדקה בפחות משנים: תקחו. בגימטריא שנים קחו:

רמבן

כה **כאשר** דבר השם אל משה עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות וצוה אותם ע"י משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתיהד וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצום על ידו של משה וכרת עמהם ברית על כל זה מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלהים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והנה הם קדושים ראוים שיהיה לו בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו ושם ידבר עם משה ויצוה את בני ישראל והנה עיקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון כמו שאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה וסמך לארון השולחן והמנורה שהם כלים כמוהו ויורו על ענין המשכן שבעבורו נעשה אבל משה הקדים בפרשת ויקהל את המשכן את אהלו ואת מכסהו וכן עשה בצלאל לפי שהוא הראוי לקדם במעשה וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר וכמו שנאמר שם וישכן כבוד ה׳ על הר סיני וכתיב הן הראנו ה׳ אלהינו את כבודו ואת גדלו וכן כתיב במשכן וכבוד ה׳ מלא את המשכן והזכיר במשכן שני פעמים וכבוד ה׳ מלא את המשכן כנגד את כבודו ואת גדלו והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בהר סיני וכמו שאמר במתן תורה מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כך במשכן כתיב וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וידבר אליו וכפל וידבר אליו להגיד מה שאמרו בקבלה שהיה הקול בא מן השמים אל משה מעל הכפרת ומשם מדבר עמו כי כל דבור עם משה היה מן השמים ביום ונשמע מבין שני הכרובים כדרך ודבריו שמעת מתוך האש ועל כן היו שניהם זהב וכן אמר הכתוב אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם ונקדש בכבודי כי שם יהיה בית מועד לדבור ונקדש בכבודי והמשכיל יבין בכתובים הנאמרים במתן תורה ומבין מה שכתבנו בהם יבין סוד המשכן ובית המקדש ויוכל להתבונן בו ממה שאמר שלמה בחכמתו בתפלתו בבית המקדש ה׳ אלהי ישראל כמו שאמר בהר סיני ויראו את אלהי ישראל והוסיף שם לפרש ה׳ לענין שרמזנו שם למעלה כי אלהי ישראל יושב הכרובים כמו שאמר וכבוד אלהי ישראל עליהם מלמעלה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ואמר דוד ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה׳ וכן יזכיר תמיד בבית המקדש לשם ה׳ למען ויאמר בכל פעם ופעם ואתה תשמע השמים במדת רחמים וכתיב והתפללו אל ה׳ דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך ושמעת השמים ובביאור אמר כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכתיב על הארון להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם ה׳ צבאות יושב הכרובים עליו ובדברי הימים להעלות משם את ארון האלהים ה׳ יושב הכרובים אשר נקרא שם כי השם יושב הכרובים:

(ג) **וזאת** התרומה. על דרך האמת הוא עמו וה׳ נתן חכמה לשלמה וכן כתוב וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם וכתיב וזאת הברכה וכתיב תאת

ספורנו

כה (ב) **דבר** אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. אמור לישראל שהפצתי שנבאים יגבו בעדי תרומה וכן עשה משה ברדתו מן ההר כאמרו ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצום את כל אשר דבר ה׳ אתו בהר סיני ואחר כך ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל שהם הסנהדרין קחו מאתכם תרומה וכזה צוה להם שיגבו וישראל לא המתינו שיגבו הסנהדרין אבל תכף יצאו מלפני משה והביאו עד בלי די ולפיכך לא נשאר על הנשיאים שחשבו לגבות זולתי האבנים והשמן שלא הביאו ישראל עדיין: מאת כל איש. צוה שלא יגבו בזרוע כענין שממשכנים על הצדקה אבל יגבו מן המתנדבים בלבד: (ג) וזאת התרומה. צוה שלא יקבלו כל שוה כסף כגון פירות ומרגליות ואבנים טובות שאינן מאבני האפוד

אבן עזרא

והגרזן של כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו: (ד) ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבעים והכל ישובו אליו והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר: וארגמן. כדמות אדום ובדברי הימים ארגון ובלשון ערבי ארגואן וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי: ותולעת שני. וכתוב ושני התולעת כמו מצור החלמיש חלמיש צור והגאון אמר בו קרימ"ז כי הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן ובעבור תולעת אמרו רבים כי הוא משי: ושש. הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע שש ורקמה ממצרים והגאון תרגמו בלשון ערבי עושר וידוע הוא עד היום: ועזים. שער העזים: (ה) וערת אילם. שהם גדולים זאת האומות בארץ אלגודמאם ונקרא גודמנסי: תחשים. מין חיה היתה ידועה בימים ההם כי כן כתוב ואנעלך תחש והנה כבר היה נודע: ועצי שטים. יש מקדמונינו שאמרו שיעקב אבינו נטעם וישראל הוציאום ממצרים במצות משה והראיה כל אשר נמצא אתו כמו התכלת והארגמן ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו לצרכו ואם אמרנו כן יש לתמוה למה הוציאו עצי שטים כי מה צורך יש להם ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כך ישובו ועל כן השאילום ואיך יוציאו קרשים רבים אורך כל אחד מהם עשר אמות גם בריחים והם עברו על מצרים מקום המלוכה ומה היתה תשובה לשואליהם למה יוליכו עצי שטים והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים והנה לא ידענו אם קבלה היתה היא ביד אבותינו שממצרים הוציאום. גם אנחנו נסור אל משמעתם ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים ובבאם שם אמר להם ששם יתעכבו הרבה ואין עליהם ענן כאשר פירשתי אז עשה כל אחד סוכה והנשיאים עשו כדמות חדרות כל א' כפי מעלתו וכרתו כל היער כי עם רב היו ועשו סוכות ומשה לא דבר להם דבר המשכן רק אחר יום הכפורים וזה טעם וכל אשר נמצא אתו: (ו) שמן למאור. לצורך המאור כמשפט אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטרת הסמים הפוך וכן הוא הסמים בעבור קטרת אם כן למה לא נאמר כן ולשמן המשחה בשמים ועוד ואת הבושם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים. והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה ובשמים שהם מעורבים עם הסמים לקטרת וככה קבלת האמת: (ז) אבני שוהם. כוללת כל האפוד ואחד מהחשן: מלואים. עוד אפרש:

רשי

בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחצית השקל לכל אחד ולא מצינו בכל מלאכת המשכן שהוצרך שם כסף יותר שנא' (שמות לח) וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוהו לכלי שרת: (ד) תכלת. צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק (מנחות מד יבמות ד): ארגמן. צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: ושש. הוא פשתן: ועזים. נוצה של עזים לכך ת"א ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמם שתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמי'. צבועות היו אדו' לאחר עבודן: תחשים. (שבת כח) מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו: ועצי שטים. ומאין היו להם במדבר פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדב' והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים: (ו) שמן למאור. שמן זית זך להעלות נר תמיד: בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא: ולקטרת הסמים. שהיו מקטירין בכל בקר וערב כמו שמפורש בואתה תצוה ולשון קטרת העלאת קיטור ותימרת עשן: (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור בואתה תצוה: מלואים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות

תורה ותרגום

מִנְהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ד וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי: ה וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא וְאָעֵי שִׁטִּין: ו מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא בוּסְמַיָּא לִמְשַׁח דִּרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: ז אַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא

ג'. ס' — ג' — ח' זוגין מתחלפין ל' חסר

זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת: ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים: ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים: ז אַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים

זהב וכסף ג' וסי' וזאת התרומה. קחו מאתכם התרומה. וישלח את הדורם בנו.

תולדות אהרן תחשים. שבת כח (שבת כו):

בעל הטורים

בעל הטורים שמן למאר. חסר דלא לאורה הוא צריך וי"ג דברים כתוב כאן. וכן יש י"ג מיני מלבושים ביחזק' ואעדך עדי ואנעלך תחש וגו' וכשחטאו ישראל בעגל אבדו י"ג מלבושים דכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים וכזכות אלו י"ג מינים שהתנדבו חזרו להם י"ג:

רמבן

מאת ה' היתה זאת וכבר רמזו זה בבראשית רבה במדרש מזקנים אתבונן והמבין יתבונן ובאלה שמות רבה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כנסת ישראל שהיא תרומה שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ושם עוד אמר להן הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי וכביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה כי התרומה תהיה לי ואני עמה כדרך דודי לי ואני לו וכן אמר ככל אשר אני מראה אותך כי אני הוא המראה ואמר מראה אותך רמז למלת אני וכן אשר אתה מראה וכן אמר דוד הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כי היתה עליו יד ה':

(ו) **בשמים** לשמן המשחה ולקטרת הסמים. יש אומרים שזה מקרא קצר בשמים לשמן המשחה וסמים לקטרת הסמים ואחרים אמרו שהוא כאלו בהפוך ולקטרת יביאו הסמים והזכיר בידיעה לומר הסמים הטובים להקטיר כי גם שם לא פי' אותם ור"א אמר שהוא כמשמעו ובשמים לשניהם לשמן המשחה ולקטרת כי יכנסו בקטרת בשמים שבלא נרד וכרכם וקנמון כדברי רבותינו ולא הוצרך להזכיר ובשמים וסמים לקטרת בעבור שהזכיר קטרת הסמים כאשר לא הזכיר שמן לשמן המשחה וזהו הנכון והוצרכנו לכל אלה הסברות כי דעת בעלי הלשון שהסמים הם התרופות כגון הלבונה והחלבנה ובשמים הם הנאכלים שיקראו מסעדים אשר להם ביסום בריח הטוב אבל על דעת רש"י סמים שם בשמים וכך היא כונת רבותינו במדרש אחד עשר סמנין נאמרו למשה בסיני וכן מתרגם אונקלוס בוסמין בשניהם והוא הנכון בכתוב הזה אבל בעבור ששינה הכתוב הלשון יתכן שנאמר כי החשובים שבבעלי הריח והבשם נקראים בשמים וענינו המובחרים והידועים בשמים כמו שאמר בשמים ראש בראש כל בושם גם נכון הוא שנאמר כי מלת בשמים ובשם מלה מורכבת בו שם בה סמים והראיה על דבריהם שאמר בשמים ראש מר דרור וסמור בשמים יחשב שהוא תרופה לא מסעד ואמר הכתוב נרד וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה וכתיב מר ואהלות עם כל ראשי בשמים ועל כולם אמר הפיחי גני יזלו בשמיו ועוד שהכתוב אמר ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים ולא הזכיר שהביאו סמים א"כ כלם בכלל הבושם:

(ז) **אבני** שהם ואבני מלואים לאפוד ולחושן. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויין אבני מלואים ומקום הגומא קרוי משבצת לאפוד ולחשן השהם לאבני האפוד אבני המלואים לחשן לשון רש"י וכן פירש מסובבים זהב יהיו במלואותם מוקפים משבצות בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון מלאותם וכן כל לשון מלוי האמור בענין הזה ואיננו נכון בעיני כלל שיקרא אותם עתה אבני מלואים על שם שעתיד עוד לצוות למלא בהם הגומא שיעשו להם ועוד כי גם אבני השהם היו מוסבות משבצות זהב ולא קרא אותם מלואים ועוד שכבר אמרו רבותינו בגמרא אבנים הללו אין מפרשין עליהם באיזמל שנאמר במלאותם ואם כיש פירוש במלאותם שימלאו האבנים את הגומו' לא היה ראיה מכאן שלא לחרוץ בהן השמות באיזמל כלל ועוד כי ענין מושב האבנים שאמר הרב שהוא עשוי כמין גומא איננו כן אבל הוא כדברי אונקלוס שתרגם מרמצן והוא שיעשו מלמטה מושב כמדת האבן ומוציאין ממנו מזלג שלש שנים שיאחזו את האבן מלשון חכמים ומפקי ליה ברמצא דפרזלא כגון דבזעה ברמצא דפרזלא וכן יעשו גם היום בכל אבן יקרה בטבעות כדי שתתראה מכל צד ולא יטמן יפיה והדרה בתוך הגומא תדע לך שהוא כן שהרי שתי שרשרות זהב התחובות בשתי הטבעות שבחשן תקועים במשבצות שבכתפות האפוד ואם המשבצות בתים הם למושב אבנים היאך יתקעו בהן שרשרות ומה יעשו שם גומות שבהן אבל הם מזלגות כמו שאמרנו ונקבי השרשרות נכנסים בהן וממנו לפי דעתי כי אחזי הסבך אנשים בידם הרמחים ובראשם מזלגות להפוש הבורחים כמו שאמר והנה הרכב ובעלי הפרשים הדביקוהו ופי' מוסבות משבצות שיעשה רמצי זהב סביב. ועל דעת אונקלוס שאמר משקען היו האבנים משוקעות בתוך הבתים והיו יוצאין מהם רמצין מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה אבל ענין מלואים הוא שתהיינה האבנים אבני שלמות שנבראו כך ולא תהיינה אבני גזית שנכרתו ממחצב גדול או שנחצב מהן כלום כי גם בתולדת ידוע שאין שלמות כחום האבנים היקרות והסגולות שבהן זולתי באבן אשר היא כתלוקי אבנים מן הנחל ולכך תרגם אונקלוס אשלמותא כי לשון מלוי כליס או גומא כתרגום מלוי מתם ומלאת כדה ומליאה וכן כלם אבל כאן תרגם המלוי ללשון שלמות וכן מלא אותם חכמת לב אשלם כי איננו דבר שימלא כלי אבל הוא שלימות שהיו שלמים בחכמה וזה טעם ובחרשת אבן למלאת שידעו לפתח פתוחי חותם באבנים במלאותם והנה באבני האפוד נאמר מעשה חרש אבן פתוחי חותם תפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל כי היו עושין חרין בהם בכתיבת השמות כאשר יעשו חרשי האבן והנה לא היו במלאותם אבל באבני החשן כתוב ומלאת בו מלואת אבן וכתיב יהיו במלאותם והאבנים על שמות בנ"י הנה שתים עברה על

רשי

למ:אות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת : לאפוד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן וחשן ואפוד מפורשים בואתה תצוה והם מיני תכשיט : (ח) ועשו לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה : (ט) ככל אשר אני מראה אותך. (מנחות כט) כאן את תבנית המשכן המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך : וכן תעשו. (סנהדרין טז שבועות יד) לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שלחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם (תוספות שבת נח) ואם לא היה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו : (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז שקורין איסקרי"ן יושב על שוליו : (יא) מבית ומחוץ תצפנו. (יומא עב) ג' ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבע כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ (תנחומא שיר רבה יומא עב) : זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החיצון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפורת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפורת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפרת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה : (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו : פעמותיו. כתרגומו זויתיה. ובזווית העליוניות סמוך לכפרת היו

אבן עזרא

(ח) ועשו. נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש : (ט) מראה אותך. במראה העין כי מראות יחזקאל היה בחלום נבואה והוסיף ה"א הדעת ואמר המשכן אחר שהזכיר מקדש. תוספת וי"ו וכן תעשו. לצורך הכלים כי בתחלה ועשו לי מקדש : (י) ועשו. בעבור שאמר בתחלה ועשו לי האל ככה ועשו ארון ולא ידענו אם זאת המדה בחוץ או בפנים והנה אם היא בחוץ יהיה עבר הארון מצופה מבית ומחוץ מב' העברים חצי אמה עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה רוחב ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה תהיה כל אבן כבדה מאד אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים להוריד לוח אבן ביד אחת. וכתוב משני עבריהם אולי כן היה כי הלוח הוא גוף מעוקב שיש לו ששה עברי' וככה כתוב כי ג' ארונות היו ויש לתמוה על הכבדות ועוד כי עובי הכפרת טפח ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מג' אלפים וארבע מאות מהזהב שהניח דוד והנה הכרובים היו עצי שמן גם מזבח הקטורת לא היה כולו זהב והיה שוה לפי הסברא כי הליפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בליפוי הלא כי הקרשים והבריחים והשלחן ומזבח הקטורת כלם מצופים ואין דבר שיהיה זהב כלו רק המנורה ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ ויוכיח על הליפוי כי הנה האולם והבית צפה שלמה זהב : (יא) זר זהב. מגזרת ארחי ורבעי זרית : (יב) פעמותיו. חפשתי בכל המקרא

ח לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׃ ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת

ג' חסר · י"ט בתורה · י"ו מ"ל בתורה כליםנא זכר · ב' · ג' · כל אורי' חסר

לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ ח וְיַעְבְּדוּן קֳדָמַי מַקְדְּשׁ וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן׃ ט כְּכֹל דִּי אֲנָא מַחְזֵי יָתָךְ יַת דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיַת דְּמוּת כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן׃ י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָא רוּמֵיהּ׃ יא וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי מִגֵּיו וּמִבָּרָא תַּחְפִינֵּיהּ וְתַעְבֵּד עֲלוֹהִי דֵּר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וְתַתִּיךְ לֵיהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ

ככל אשר י"ט בתורה וסי' ויעש נח. וחברו. אני מראה אותך. ככל אשר צויתי אותכה. ואת שמן המשחה. ותכל כל עבדת. ככל אשר דויביאו. ויעש משה. ויעשו בני ישראל וחברו דחניית דגלים. ויעש משה דללוים. ויעשו את הפסח בראשון. ככל אשר דסוף פנחס. ויהי בארבעים שנה. ככל אשר עשה אתכם. ותענו ותאמרו אלי. ככל אשר שאלת. לא אכלתי באני. ושבת עד ה' אלהיך : אותך י"ז מלאים נמסר ביחזקאל סי' כ"ט גבי פרשתא בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים : וכן תעשו ב' וסי' ואת הבנית כל כליו. ממני תראו :

תולדות אהרן ועשו לי מקדש. ערכין ג כתובות סב שבועות טו : תבנית המשכן. סנהדרין יו שבועות יו (סנהדרין יט) : ארון עצי שטים. יומא ג עב סכה ה : אמתים וחצי. סנהדרין כט (שקלים מט) : זר. יומא עב : וצפית אותו זהב. (שקלים שם סוטה כב) :

בעה"ט ושכנתי. רמז לבית ראשון ושכן ת"י שנים וכן ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. קדוש עולה ת"י שמנין קדוש שיה תהלות ישראל ויש בו אותיות ת"כ שני רמז לת"ך שנים של בית שני : מראה. בגימטריא גבריאל מלמד שהיה הגור כמין פסקיא של עור ומראה למשה תבנית המשכן ותבנית כל כליו : וכן תעשו. ב' במסורה הכא ואידך וכן תעשו דגדעון שוכות אלו הכלים עמד לגדעון וכן כל מעשה דגדעון היה כנגד עבודת המשכן וכל כליו נתן הלפידים בכדים להזכיר זכות אלו הכלים וכראש האשמורה התיכונה להזכיר זכות עבודת המקדש שלו היו תורמין את המזבח והיא העבודה הראשונה שהיו עושין בהם ביום : ועשו ארון. י' פרשיות מתחילים בעשיה כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם : ועשו ארון. בכלם כתיב ועשית חוץ מבארון דכתיב ועשו שכל הכלים עשה שלמה כיוצא בהן חוץ מארון : ארון אותיות אורן שיש בה אורן של ישראל. ואותיות נורא כי הוא אש אוכלה : ארון. בגימטריא נזר. שכתר תורה עולה על כל הכתרים לכן כתיב ועשית עליו זר זהב. ובשולחן כתיב ועשית לו לומר שכתר תורה עולה על כל הכתרים : אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו. כל מדותיו הן שבורות כתנאי אמות ללמד שכל מי שלומד תורה צריך לשבר ולהשפיל את עצמו : זהב טהור מבית ומחוץ. ב' דזהב עם טהור מבית ומחוץ בגימטריא שנה הת"ח יהי תוכו כברו :

רמבן

על שמותם לא מעשה חרש ולכן לא היה למשה רבינו עלה בהם זולתי בשמיר שהזכירו רבותינו כמו שאמרו במסכת סוטה אבנים הללו אין כותבין עליהן בדיו שנאמר פתוחי חותם ואין מפרשין עליהם באיזמל שנאמר במלואותם אבל מביא שמיר ומראה להן והן נבקעין מאליהן ובמלואותם לא נאמר אלא באבני החשן ולא חשוש למה שהוזכר באגדת איכה שמיר דאייתי משה לאבני אפוד שהאבן יקראו לו אפוד בדרך העברה מפני שהוא מחובר בו וכתיב נמי הגישה האפוד והחשן היו שואלין והנה פי' הכתוב אבני שהם שלא שתים לאפוד ואחת לחשן ואבני מלואים לחשן ואם היה דעת רבותינו שיהיו גם אבני האפוד מלואים מן הכתוב הזה יהיו לאפוד ולחשן שניהם אבני שהם ואבני מלואים :

(ט) **וכן** תעשו לדורות אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא יהיה המקרא מחובר למעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו לשון רש"י ולא ידעתי שיהיה זה אמת שיתחייב שלמה לעשות כלי בית עולמים כתבנית אלו ומזבח הנחשת עשה שלמה עשרים אמה ארך ועשרים רחב ור"א אמר וכן תעשו הכלים כי בתחלה אמר ועשו לי מקדש ועל דרך הפשט אין צורך לכל זה אבל בא הכפל לחזוק וזרוז אמר ועשו לו מקדש בית וכלים כמקדש מלך ובית ממלכה ושכנתי בתוכם בבית ובכסא הכבוד אשר יעשו לי שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן הזה אשר אמרתי שאשכון בו בתוכם ואת תבנית כל כליו וכפל וכן תעשו כולם בזריזות ותכילות והוא כהכפל ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו כי מפני שהוא צוואה אמר וכן תעשו :

(י) **ועשו** ארון יחזור אל בני ישראל הנזכרים למעלה ואחרי כן וצפית אותו ויצקת לו וכולן בלשון יחיד כי משה כנגד כל ישראל ויתכן שירמוז שיהיו כל ישראל משתתפין בעשיית הארון בעבור שהוא קדוש משכני עליון ושיזכו כולן לתורה וכן אמרו במדרש רבה מפני מה בכל הכלים כתוב ועשית ובארון כתיב ועשו ארון א"ר יהודה בר' שלום אמר הקב"ה יבאו הכל ויתעסקו בארון שיזכו לתורה והעסק שיתנדב כל אחד כלי זהב אחד לארון או יעזור לבצלאל עזר מעט או שיכוונו לדבר :

(יב) **ארבע** פעמותיו כתרגומו ארבע זויתיה ובזווית העליונות סמוך לכפרת היו נתונין : ושתי טבעות על צלעו האחת הן הן ארבע טבעות שבתחלת המקרא

ספורנו

האפוד והחשן אבל יקבלו תרומה שגופה נכנסת במלאכת המשכן והם י"ג דברים האמורים בענין : (ח) (ט) ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וגו'. אשכון ביניהם לקבל תפלתם ועבודתם באותו האופן שאני מראה אותך שכינתי בהר על הכפרת בין שני הכרובים עם תבנית המשכן ועם תבנית כל כליו כי אמנם תבנית המשכן תורה על הכרובים שהם שרפים עומדים ממעל לו הנראים לנביאים ומהם בקדש ומהם בקדש הקדשים בשני מחברות מחוברות בקרסים להיות לאחדים לעבודת בוראם וכן ראוי שיהיו בישראל כל קדושיו מחוברים אל ההמון להבין להורות ובקדש הקדשים נתן התורה הוך גוף מצופה זהב מבית ומחוץ כאמרם ז"ל בזה (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח. ועל אותו הגוף שהוא הארון נתן כפרת כלו זהב מורה על צלם אלהים בלתי מחובר עמו כלל וכן כרובים פניהם איש אל אחיו מורים על פעלת המצאת המושכל וקבלתו וזה בהביט אל התורה כאומרו אל הכפרת יהיו פני הכרובים ובזה הם פורשים כנפים למעלה כאמרו ארח חיים למעלה למשכיל ובזה יתעשת האלהים לנו כאמרו ואל זה אביט : וכן תעשו. אתם כדי שאשכון בתוככם לדבר עמך ולקבל תפלת ועבודת ישראל לא כמו שהיה הענין קודם העגל כאמרו בכל המקום כו' אבא אליך : (יב) פעמותיו. זווית שוליו : ושתי טבעות על צלעו האחת. בצד הארוך יקרא צלע גם אם כן המקרא

על־צלעו האחת ושתי טבעת על־צלעו השנית: יג ועשית בדי עצי שטים וצפית אתם זהב: יד והבאת את־הבדים בטבעת על צלעת הארן לשאת את־הארן בהם: טו בטבעת הארן יהיו הבדים לא יסרו ממנו: טז ונתת אל־הארן את העדת אשר אתן אליך: שני יז ועשית כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה: יח ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת: יט ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב־אחד מקצה מזה מן־הכפרת תעשו את־

ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא: יג ותעביד אריחי דאעי שטין ותחפי יתהון דהבא: יד ותעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי ארונא למיטל ית ארונא בהון: טו בעזקת ארונא יהון אריחיא לא יעדון מניה: טז ותתן בארונא ית סהדותא די אתן לך: יז ותעביד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה: יח ותעביד תרין כרובין דדהב נגיד תעביד יתהון מתרין סיטרי כפורתא: יט ועביד כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפורתא תעבדון ית

כו"ע חסר. כל צלעת דאו' חסר דנביאים וכתובים מ"ל. כ"ד ל'. ל' חסר. כ"ט תסרים. כל הארן דאור' חסר דנביאים וכתובים מ"ל. י'. ג' ר"פ

ממנו ט' דמטעים וסי' בטבעת הארן יהיו. והרים ממנו בקמצו. ואם האכל יאכל. ואם בהמה אשר. תניינא דפסוק. אל תסור ממנו דיהושע. ורק היא יחידה דבת יפתח. וילך בכל דרך אסא. דמלכים. וצדקת צדיקים יסורו: ועשה ג' ר"פ וסי' לי מטעמים. כרוב. מכנסי בד:

תולדות אהרן בטבעות שארון. יומא עב: לא יסרו. יומא עב מכות כב: כרובים. חגיגה יג:

המקרא ולא מצאתי פעם שהיא זוית רק מלשון רגל רגלי עני פעמי דלים ויפה לדרך פעמיו מה יפו פעמיך ורבים ככה על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ ועוד מה טעם לומר ושתי טבעות זהב בתוספת הוי"ו ואילו היו הראשונות היה כתוב שתי טבעות להודיע ששם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון ויש מחכמי דורנו שהבין זה ואמר כי הבדים היו נשמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות וכן כתוב ושמו בדיו ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם כי כן כתוב לא יסורו ממנו. ופירוש ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים וכאשר הושם הארון בדביר הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסוכו הכרובים על הארון ועל בדיו על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים וזהו ויאריכו הבדים והנה הד' הטבעות השפלים היו ליופי ותפארת כמשפט הארוני': (טו) בטבעות. שהם על צלעות הארון: (טז) ונתת. הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה והם לוחות הברית והעד הנאמן ויקח ויתן את העדות אל הארון ועוד כי לא כתב משה ספר תורה וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית ה' מחוץ ועוד כתוב אין בארון רק שני לוחות אבנים ומחלוקת היא יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה ונתת אל הארון הלוחות אשר אתן אליך וכתוב ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו והנה שברם ולא מלא מצות השם ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם ועוד טכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות ואין טענה ממלת אשר אתן עליך כי הנה כתוב גם עליהם ויתנם ה' אלי ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון ויושם שם הלוחות הראשונות כי השם יודע כי ישברם משה רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא ועל דרך הפשט איננו רחוק בעיני כי על הארון שעשה בצלאל ידבר וכן כתיב ועשו ארון עצי שטים ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן כי אין צורך להזכיר זה והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה אע"פ שלא נדע טעם למה יזכיר זה והנה מה נעשה בכתוב אח"כ ויהיו שם כאשר צוני וזה לאות כי ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברית והם שם עד היום הזה וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון כי בתחלה שם הלוחות בארון ואח"כ הכפורת עם הכרובים והנה שכן הכבוד על הכרובים וכתיב יושב הכרובים אם כן איך ישים משה ספר התורה בשנת הארבעים בתוך הארון אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה: (יז) ועשית כפרת. כדמות מכסה ואמר יפת כי כמוהו לכפר עליו כמו כסוי חטאה ולפי דעתי שמלת לכפר עליו מגזרת כופר והנה זה מפורש ונתנו איש כופר נפשו ושם כתוב לכפר על נפשותיכם ועובי הכפורת לא נזכר: (יח) ועשית. אמרו קדמונינו כי צורת כרובים כשני נערים ופירשו כרביא בלשון ארמי והכ"ף משרת ונכון דברו שהיו כצורת ילדים אם היא קבלה ושמו המלה לזכר כמו מלת חנוכה כי כ"ף כרוב שורש והעד והיו הכרובים כי הה"א ה"א הדעת ואינה לתימה כה"א הכמכת מכהו הכהו וכאשר חפשתי על מלת כרובים הנה הוא צורות כמו את כרוב ממשח הסוכך אמר יחזקאל כי ראה ד' פנים לחיה ואחד מהם פני שור ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור פני הכרוב והטעם הצורה שהזכיר בפעם הראשונה ואמר באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה וקרא כל הד' כרובים והנה הכ"ף שורש: מקשה. כמו שוה וכמוהו תחת מעשה מקשה. ופי' תעשה כמו לא עשה את שפמו. וטעם מפני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת: (יט) כרוב. הנה הכרובים על דרך האורך על כן הבדים על רוחב הארון ומערער אמר כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך וראייתו ולצלע המשכן השנית ותשובתו בצדו וחמשה בריחים לקרשי צלע המשכן לירכתים ומהכפורת בעצמה

נתונים שתי' מכאן ושתי' מכאן לרחבו של ארון והבדי' נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי כדי שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם: ושתי טבעות על צלעו האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך לישנה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת: צלעו. צדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסורו ממנו. (יומא שם) לעולם: (טז) ונתת אל הארון. כמו בארון: העדות. התורה שהיא לעדות ביני וביניכ' שצויתי אתכם מצוה הכתובות בה: (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכתלים ארבעתם ואף על פי שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח (סוכה ה): (יח) כרובים. דמות פרצוף תינוק להם: מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמ' ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפי' שקורין שולדי"ר אלא הטיל זהב הרבה בתחילת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. בטד"ין בלע"ז כמו (דניאל ה) דא לדא נקשן: קצות הכפרת. ראשי הכפרת: (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אח' מקצה מזה מן הכפרת עצמה תעשו את הכרובים זהו פירושו

בעל הטורים שמש כרובים ופניהם איש אל אחיו. כמו שני חברים שנושאים ונותנים בד"ת: כרובים. בגימטריא מראה כבוד: כרבים. כרביא כי נער ישראל ואוהבהו: שנים כרובים. בגימטריא אברהם יצחק ויעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות: הכרבים ג' כנגד ג' אבות:

ספורנו

שארבעתם היינו על ד' זויות השולים ולזה גם כן שלא תושמנה על הצדדים הצרים אבל תושמנה על הארוכים הנקראים צלעות שתים מהן על צלעו האחת ושתים מהן על השנית: (טז) ונתת אל הארון. באר ענינו בהיותו כלי בלתי נאות

רמבן

המקרא ופי' הכתוב ושתים מן הטבעות האלו על צלעו האחת כך פי' רש"י ויפה פירש אבל לא ידעתי למה אמר שבזויות העליונות סמוך לכפרת היו הטבעות שהכבוד שיהיה גדול יותר מאד ועוד כי דרך הכבוד הוא שיהיה הארון נשא ונבוה למעלה על כתפות הכהנים ור"א אמר חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שבוא זוית רק רגל מה יפו פעמיך רגלי עני פעמי דלים על כן הוצרכתי לפ' כי רגלים היו לארון ופי' כי הם שמונה טבעות ד' תחתונות לשאת אותו בהם והעליונות היו ליופי ואין דבריו נכונים כלל אבל אם כדבריו שהפעם רגל יגזה הכתוב שיהיו הטבעות בזויות התחתונות אשר הארון יושב בהן ויקרא הצדדים התחתונים רגלים כי לשון הקדש יתפוש כל הצורות לדמות האדם ויאמר לכל דבר לעליונו ראש ולצד התחתון רגל וזה באמת כך הוא שבזויה התחתונות היו הטבעות והארון נשא למעלה כמו שפירשתי למעלה אבל לפי דעתי אין פעם רגל אבל הוא שם הפסיעה מה יפו פעמיך פסיעותיך כענין שנאמר בתלמוד כמה נאות פסיעותיה של ריבה זו וכן מדוע אחרו פעמי מרכבותיו

רשי

פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת: (כ) פורשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים אלא פרושים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפרת כדאיתא בסוכה (דף ה): (כא) ואל הארון תתן את העדות. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן הכפורת עליו וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר (שמות מ) ויתן את העדות אל הארון ואחר כך וישם את הכפרת על הארון מלמעל': (כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך: ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד: ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי"ו יתירה וטפלה וכמוה הרבה במקרא וכה תפתר ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא:

מקרא ותרגום

הַכְּרֻבִים עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃
כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃
כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃
כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

כל משכנ' פרשי כנפים וכל קריאה חליף פרשים כנפי'. י"ד פסוקים על אל אל. ט' ב' · י · ס' · ג' מ"ל וחד חסר ט"ו בתורה · ג' צואה את כל אשר

כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי׃ כ וִיהוֹן כְּרוּבַיָּא פְּרִיסָן גַּדְפֵּיהוֹן לְעֵילָא מְטַלְלִין בְּגַדְפֵּיהוֹן עַל כַּפּוּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד לָקֳבֵיל חַד לָקֳבֵיל כַּפּוּרְתָּא יְהוֹן אַפֵּי כְרוּבַיָּא׃ כא וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא מִלְעֵילָא וּבַאֲרוֹנָא תִּתֵּן יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ׃ כב וְאִזְדַּמַּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי כַּפּוּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא יָת כָּל דִּי אֲפַקֵּיד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי

אבן עזרא

בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון: (כ) והיו. אמר יפת כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים אל אמצע הכפרת. ולפי דעתי כי לא היו פני הכרובים עומדים על זוית נכחה על כן פניהם מעט פונים אל הכפורת: (כא) ואל הארון. כמשפט הלשון וכבר היה נותן העדות בארון ואחר תשים הכפורת: (כב) ונועדתי. לא אבין איך יכחיש זה הפסוק פסוק וידב' ה' אליו מאהל מועד לאמר כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צורך למכריע. וטעם וי"ו ואת כל אשר אצוה. ככה הוא. מלת ודברתי. משרת בעבור אחרת כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים ולא הזכיר הדבר המדובר והטעם שאדבר אתך להודיע סודי ולהשיב על שאלתך ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה כי כתוב את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו על כן החל ופירש כלי המשכן והחל מהנכבד ואחר כן השולחן והמנורה ואחר כן ואת המשכן תעשה והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לומ' להם בתחלה המשכן והאהל ואחר כן הארון ואין צורך שילמד אדם את משה ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטורת והתשובה בדרך משל כי הכבוד לא ימוש על כן הארון דמות כסא והנה מנורה ושולחן ערוך על כן לא הזכיר מזבח הקטורת רק אחר מזבח העולה בעבור שיזהיר לא תעלו עליו עולה ומנחה ונסך ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן במעשה

מסורה

הכרבים כל אורי' חסר ונביאים וכתו' מלאי' במ"ג חסר וסי' וישלח העם שילה. מבעלי יהודה. ועשר באמה הכרוב השני. ויפרשו את כנפי הכרבים. ויסכו הכרבים על הארון על בדיו. ויתפלל חזקיהו. וחברו. ואראה והנה אל הרקיע. וישלח הכרוב את ידו. ומלא חפניך גחלי אש. והכרבים עמדים מימין לבית. וירא לכרבים תבנית יד. וישלח הכרוב את ידו מבינות. תנייגא דפסוק: פרשי ב' חסר וסי' והיו הכרבים. וחברו: ופניהם ט' וסי' אחרנית. והיו הכרבים. ויהיו הכרבים. וידי אדם. ופניהם וכנפיהם פרודות. ופניהם קדמה והמה. ומחוץ לשער הפנימי לשכות. כנפי הכרובים. דד"ה. ופניהם אל יחפרו: י"ד פסו' דאית בהון על אל אל וסי' מצויין בסדר וישמע יתרו: ונתת נתת כ"ט חס' ה' בקריי' וסי' ונתת כוס פרעה. ונתת אל הארן. ונתת את הכפרת על הארן. ועשית לו ארבע טבעת. ונתת על השלחן לחם. ונתת את הכפרת על הארן. ועשית על החשן שרשרות. ונתת אל חשן המשפט. ונתת אתם על סל. ושמת את המצנפת. ואת האיל תנתח. ולקחת את כסף הכפורים. ועשית כיור נחשת. ב' בו. ונתת את הכיור ב' בו. ושמת את החצר סביב, ונתת עליה שמן. ונתת על המערכה לבנה. ואתה תשמע מן השמים. ב' בו דמלכים. אתה נתת ביד עבדך. נתת ירושת יראי. מן היום הראשון. ולחם משמים נתת. ורוחך הטובה נתת. והם במלכותם. ב' בו: ונועדתי ב' א' חסר וא' מלא וסי' ונועדתי לך שם. ונעדתי שמה לבני ישראל. קדמאה מ"ל: נתינה אליך ה' נמסר בסדר ראה אנכי: צואה את כל אשר ג' וסי' ונועדתי לך שם. נביא אקים להם מקרב. והיה המקום אשר יבחר ה': לשאת כ"ד בקריי' וסי' מצויין בדברי הימים א' סימן ט"ו:

תולדות אהרן והיו הכרובים. סכה ה: ופניהם. בתרא לט: אל הכפרת. סכה ה: ונתת את הכפרת. (סוטה כב): ונועדתי לך. ר"ה לא סנהדרין ז הוריות יב (שבת ג סכה נא):

בעל הטורים מבין שני הכרובים. ר"ת משה: ונועדתי שנים במסורה ונועדתי לך. ונועדתי שמה לבני ישראל זהו שדרשו אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיכן דיבר ונקדש בכבודי אמר משה לאהרן יודע הייתי שיתקדש המשכן בקרוביו של מקום והייתי סובר שיתקדש בנו ומהיכן ידע מכאן שאמר לו ונודעתי לך פי' על ידך ע"כ כאן כתיב ונועדתי לך ולקמן ונועדתי שמה לבני ישראל:

רמבן

מרכבותיו ואמר הכתוב בכאן פעמותיו לפסיעות הכהנים הנושאים אותו רמז כי דברים שיהיו הטבעות בזוית למטה ממש סמוכים למושב הארון ושיהיה כל ארכו של ארון מפסיק בין שני הטבעות כי הארון ארכו למזרח והטבעות שנים בצפון אחד בראש המזרחי ואחד במערבי ושנים בדרום ופעמי הכהנים הולכים בין טבעת לטבעת ולפניהם וכתבנית המשכן שנו ארבע טבעות של זהב היו קבועות בו שתים בצפונו ושתים בדרומו שבהם היו נתונין הבתים ולא היו זזים משם לעולם וכו':

(כא) **ואל** הארון תתן את העדות. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר אמור ונתת אל הארון את העדות וי"ל שבא ללמד שבעודו ארון בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואח"כ יתן הכפרת עליו וכן מצינו כשהקים המשכן כאמר ויתן את העדות אל הארון ואח"כ ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה לרש"י ואם היה זה נואם משמעו יותר שאחר שיתן הכפרת על הארון כאשר יתן בארון את העדות כי ארון יקרא גם בהיות הכפרת עליו ועוד כי יש לשאול ג"כ למה החזיר אשר על ארון העדות כי בידוע שהכרובים הם על ארון העדות ומה נורך לפרש עוד כיון שאמר מעל הכפרת מבין שני הכרובים אבל פירושו כי בעבור שיצוה בכרובים להיותם פורשי כנפים למעלה ולא אמר למה יעשה כלל ומה שימושו במשכן ולמה יהיו בענין הזה לכך אמר עתה ונתת הכפרת עם כרוביו שהכל דבר אחד על הארון מלמעלה כי אל הארון התן את העדות אשר אתן אליך כדי שיהיה לי כסא כבוד כי אני אועד לך שם והשכין שכינתי עליהם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים בעבור שהוא על ארון העדות והנה הוא כמרכבה אשר ראה יחזקאל שאמר היא החיה

ספורנו

נאות לעבודת שום זבח: (כ) והיו הכרובים. כבר באר הנביאים שהמלאכים במראה הנבואה נראים לחוזים כדמות כרובים והם פני אדם ולהם כנפים ובכל זה יורו ענין השכל הנבדל אשר כל הלוכו לצד מעלה וזה להביט אל האלהים השכל וידוע אותו כל אחד מהשכלים הנבדלים כפי האפשר אללו וזהו בעצמו הורה עתה באמרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה כי בהיות השכל האנושי שכל בכח אל השלמות השני אשר יקנהו בעשותו כללים ויפשיטם מחמר להשכיל ולדעת את בוראו כפי האפשר וזה יעשה בהביט נפלאות מתורתו המורות במופת פלאות מעשיו ודרכי טובו. כי אמנם מהות הדבר ותורתו תודע לנו מצד פעולותיו וזה יקרה לשכל האנושי כשישכיל ממציאות הבורא ית' את האפשר אללו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך אמר שיהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וכבר אמרו שהכרובים זכר ונקבה היו המורים פעלת המצאת הכללים מופשטים שהיא כפעלת הזכר בממציאו ומורים קבלת אותם המופשטים שהיא כפעלת הנקבה ואמר ופניהם איש אל אחיו כי פעלת המצאת הכללים והפשטתם תבוא ותכון אל פעלת קבלת הכללים המופשטים מחומר אשר בה קנין השלמות המכוון. ואמר אל הכפרת יהיו פני הכרובים ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך. כי אמנם הבנת השכל והמצאת הכללים והפשיטו אותם מחומר וכן קבלתו כשיקבלם לעשותם קנין. הנה כל זה יעלה לו במאמצעות העיון וההכנות המעשיות אם כן יושג כל זה בהביט אל העדות אשר בארון אשר עליו הכפרת כי אמנם בעדות שהם הדברות נמצאים כללי החלק העיוני והמעשי ובזה יעד: (כב) ונועדתי לך שם ודברתי אתך. כי בזה שרתה שכינה ותשרה בכל מקום אשר שם חכמי הדור אשר מגמת פניהם השכל וידוע

אבן עזרא

במעשה: (כג) ועשית. אין ספק כי עובי השולחן עם קומות הרגלים הוא המדה הנזכרת: (כה) ועשית. המסגרת למעלה כמשפט השולחנות: ועשית זר זהב. עתה פי' כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת: (כו) ועשית. ארבע הפאות. מזרח ומערב וצפון ודרום: (כז) לעומת. הזכיר המקום שתושמנה שם הטבעות:

(כח) ונשא בם את השולחן. מבנין נפעל כמו ונקה המכה כי הדגשות להתבלע פ"א הפועל: (כט) ועשית. מה שאמרו רז"ל ידוע הוא. ומלת אשר יוסך בהם שבה אל וקשותיו לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וכתוב בעמוד ענן ידב' אליה' שהם משה ואהרן לא שמואל והעד כי במעשה הזכיר הקשוות אש' יוסך בהם ועוד ואת קשות הנסך ומלת נסך לטעמים רבים לא יסכו לה' נסך הפסל נסך חרש ואני נסכתי מלכי אמ' רב נתן שהוא בעל הערוך כי הקשוות דמות קנים כי כן יקראו בל' ישמעאל והמגיד לו לא ידע ל' ערבי כי נלעג היה כי הקנים יקראו קצ"ב בל"די גם בב"ית ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים ותחת הכפות כפורים והזכיר הקשוות כאשר הם ותחת המנקיות אמר מזלגות

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל: כג וְתַעְבֵּד פָּתוּרָא
דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין
אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ
וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵיהּ:
כד וְתַחְפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי
וְתַעֲבֵיד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב
סְחוֹר סְחוֹר: כה וְתַעְבֵּד
לֵיהּ גְּדַנְפָּא רוּמֵיהּ פּוּשְׁכָּא
סְחוֹר סְחוֹר וְתַעֲבֵיד דֵּיר
דִּדְהַב לִגְדַנְפֵּיהּ סְחוֹר
סְחוֹר: כו וְתַעֲבֵיד לֵיהּ
אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת
עִזְקָתָא עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי
לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי: כז לָקֳבֵיל
גְּדַנְפָּא תֶּהֶוְיָן עִזְקָתָא
לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל
יָת פָּתוּרָא: כח וְתַעֲבֵיד יָת
אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחְפֵּי
יָתְהוֹן דַּהֲבָא וִיהוֹן נָטְלִין בְּהוֹן יָת פָּתוּרָא: כט וְתַעֲבֵיד
מְגִיסוֹהִי וּבָזִיכוֹהִי וְקַסְוָתֵיהּ וּמְכִילָתֵיהּ דְּיִתְנְסֵךְ בְּהֵן

מקרא

כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים
אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה
וָחֵצִי קֹמָתוֹ: כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר (כל אורי' חסר)
טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב:
כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב (כול' חסר)
וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב: (ל')
כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב
וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע (כ"ט חסר ה')
הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו: (ב' חסר)
כז לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת
לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־ (ל'. כ"ד)
הַשֻּׁלְחָן: כח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים
עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב
וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן: (י"ב)
כט וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו (ל' וח' דגש. ל')
וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן (קדמאה מ"ל. ל'. ב')

רשי

(כג) קומתו. גובה רגליו עם עובי השלחן (פסחים קט): (כד) זר זהב. סי' לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים: (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר. י"א למעלה היתה סביב לשלחן כמו לבזבזין שבשפת שלחן שרים וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחות השולחן ודף השולחן שוכב על אותה מסגרת: ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופי' לך כאן שעל המסגרת היתה: (כז) לעמת המסגר' תהיין הטבעות. ברגלי' תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכנים בהן הבדים: לבתים. לצורך בתים: לבדים. כתרגומו אתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם. ל' נפעל יהיה נשא בם את השלחן: (כט) ועשית קערותיו וכפותיו. קערותיו זה דפוס שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה שוליים לו למטה וקופל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותלים ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכותליו זקופים כנגד שפת השלחן והיה עשוי לו הדפוס זהב ודפוס ברזל בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השלחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפותיו. בזיכין שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונ' שנותנין על שתי המערכות שנאמר (ויקרא כד) ונתת על המערכת לבונה זכה: וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עושה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קס"וא: ומנקיותיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן שלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה (הרא"ם גורס חמשה) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין כדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סובלותיו כמו נלאיתי הכיל. אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים (מנחות צז) קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו. אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומ' מנקיות הן סניפין: אשר יוסך בהם. אשר יכוסה בהן. ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין

מסורה

ונשא י"ב ו' בישעיה ו' בקריא וסי' בם את השלחן. ונשא כל אשר בביתך. דמלכים. וחברו דישעיה. ונשא מגבעות. וחברו דמיכה. יושב על כסא רם ונשא. על הר גבוה ונשא. הנה ישכיל עבדי. רפאנו את בבל. ונשא אתכם בצנות. עמוס. ונשא המון ורם לבבו. כי כה אמר רם ונשא: בהן ט"ו קמצין וג' פתחין נמסר בסדר ויצא:

תולדות אהרן

תולדות אהרן מסגרת טפח. שבת ה' (שבת כ סוכה נא): ועשית קערותיו. מנחות צז:

בעל הטורים

בעל הטורים ועשית זר זהב. זהב בגימטריא דוד שהוא יזכה לזר של מלכים: ועשית מנרת. ז' פעמים כתיב מנורת כנגד ז' רקיעים וז' ארצות ואין כפ' מנורת סמ"ך וכן במעשה בראשית לומר במקום נר אין שטן ואין מזיק וכזכות נר מצוה ותורה אור סותם פיו של שטן מלהשטין:

ספורנו

אותו כמו שיעד באמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך. והוסיף ואמר וכן תעשו כמו שהעידו ז"ל שקרה להם בהיותם דורשים במעשה מרכבה כאמרם ז"ל (חגיגה פרק אין דורשין) אתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוים אותנו: (כג) ועשית שלחן. אחר מעשה הארון שהיה כדמות כסא לשכינה כאמרו ונועדתי לך שם נוה על שלחן ומנורה כמנהגם לפני השרים כענין השונמית באמרה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה ובהיות זר השלחן מורה על כתר מלכות כדבריהם ז"ל וענין המלך בהנהגת המדינה הוא על ב' פנים הא' בענין המשפט וזולתו מסדרי המדינה והב' להגין על המדינה מכל צר ואויב כאמרו ושפטנו מלכנו ונלחם מלחמותינו הושמו בשלחן ב' כתרים אחד מהם לשלחן עצמו המורה על פרנסת המדינה וסדור עניניה והב' למסגרת המורה היות סוגר בעדה מכל מזיק להשבית אויב ומתנקם: (כט) קערותיו וכפותיו. הידועות אז לשלחן

רמבן

אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ולכך נקרא יושב הכרובים כי היו פורשי כנפים להורות שהם המרכבה נושאי הכבוד וכמו שנאמר ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפורשים וסוככים על ארון ברית ה' כאשר הזכרתי. ועל דעת רבותינו הם צורות אדם מלשון ארמית שתאמר לעלם רביא והחזיר בשם הזה הכף שרש כי כן השם בנערים להורות על עניינם ואם תחשוב עוד למה היו פניהם איש אל אחיו ולמה היו מקשה תוכל לדעת כי ראוי להם שיהיו פורשי כנפים למעלה כי הם כסא עליו וסוככים על העדות שהוא מכתב אלהים וזה טעם ולתבנית המרכבה כי הכרובים שראה יחזקאל נושאים הכבוד תבנית לכרובים שהם כבוד ותפארת והכרובים אשר במשכן ובמקדש תבנית להן כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם וזה טעם ואדע שראה באחד וידע באחד ולפיכך אמר המה והמשכיל יבין:

(כד) זר זהב סביב. סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה הוא כמו שאומרים שולחן מלכים לשון רש"י וכן הדבר שזה סוד השולחן כי ברכת השם מעת היות העולם לא תברא יש מאין אבל עולם כמנהגו נוהג דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אבל כאשר יהיה שם שרש דבר תחול עליו הברכה ותוסיף בו כאשר אמר אלישע הגידי לי מה יש לך בבית וחלה הברכה על אסוך שמן ומלאה כל הכלים ובאליהו כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר וכן השולחן בלחם הפנים בו תחול הברכה וממנו יבא השובע לכל ישראל. ולכך אמרו כל כהן שמגיע כפול אוכל ושבע:

(כט) ועשית קערותיו. פירש"י כי קערותיו דפוסיו וכפותיו בזיכין שנותני' בהם הלבונה וקשותיו כמין חצאי קנים ומנקיותיו הם סניפין מפוצלין שסומכין את הקנים וכן הוזכרו הכלים האלה בגמ' ואמר הרב ולשון מכילתיה סובלותיו מלשון נלאיתי כלכל נלאיתי הכיל. ונחלקו בו חכמי ישראל יש אומרים קשותיו אלו סניפין ומנקיותיו אלו הקנים אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שונה כדברי האומר מנקיות אלו סניפין אלו דבריו ז"ל ולא נתכוון

רשי

נמין סכך וכסוי וכן במקוס אחר הוא אומר (במדבר ד) ואת קשות הנסך וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הס: (ל) לחס פניס. שיש לו פניס כמו שפירשתי ומנין הלחס וסדר מערכותיו מפורשיס באמור אל הכהניס: (לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איבריס איבריס ואחר כך ידביקס כדרך הצורפיס שקורין שולדרי"ן אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקניס אילך ואילך: מקש'. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיבריס מן העשת לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ול' מקשה מכת קורנס בטד"ין בלע"ז כמו (דניאל ד) דא לדא נקשן: תיעשה המנורה. (תנחומא) מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה (מנחות כט): ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה הרגליס יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכין וקצריס וקורין להס מדירנ"ש ואלו עשוין של זהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהס הכתוב ולא היה בה אלא לנוי: כפתוריה. כמין תפוחין היו עגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השריס וקורין להס פומיל"ש ומנין שלהס כתוב בפרשה כמה כפתוריס בולטין ממנה וכמה חלק שבין כפתור לכפתור: ופרחיה. ציורין עשוין בה כמין פרחין: ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשה לבדס וידביקס: (לב) יוצאיס מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכיס ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובה של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאיס הששה קניס: (לג) משוקדיס. כתרגומו מצויירים היו כדרך שעושים לכלי כסף וזהב שקורין נייל"ר: שלשה גביעיס. בולטין מכל קנה וקנה. כפתור ופרח היה

תורה

זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃
ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד׃ שלישי פ
לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃
לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃
לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־

אונקלוס

דְּהַב דְּכֵי תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן׃
ל וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֵם אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא׃
לא וְתַעֲבֵיד מְנַרְתָּא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵיד מְנַרְתָּא שִׁידַהּ וּקְנַהּ כַּלִּידָהָא חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן׃
לב וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃
לג תְּלָתָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֲזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן

כ"ט חסר. ג'. ג' מ"ל. ג' מ"ל בתורה. ו' כלישנא. ג' וכ"כ. ד' כתיב. ו' בתורה. ס' מלין דלית להון הכרע. כול' חסר יו"ד קדמאה. כל לש' חסר

מסורה

לחם פנים. אלין זוגין דלא נסבי ה' וסי' ויקרא מלאך אלהים. והאבן גדולה. לחם פנים לפני תמיד. בגדי שרד. נחש נחשת. מורחה שמש. דאז יבדיל. אי זה בית אשר תבנו לי. וגם שם עיר המונה. זה הים גדול. ותחדש פני אדמה. מזבח נחשת. חג מצות. דעזרא: מנרת כול' מ"ל במ"ב וסי' ומקטירים לה'. ראיתי והנה מנרת: תיעשה ז' וסי' תיעשה המנורה ל' ומ"ל. ששת ימים תעשה מלאכה. דויקהל. וחברו דויקרא. ואת מנחת מרחשת. על מחבת בשמן. כל מנחה אשר תקריבו. כי כלם מיראים אותנו: ה נורה ג' מ"ל וסי' מקשה תעשה המנורה. ויעש כן אהרן אל. בהעלתך את הנרות: סימן כל דסמיך האחד בקנה בפתח תחת הבי"ת דסמיך אחד בשוא תחת הבי"ת: ג' פרשיות משתנות. מקץ בקנה אחד בקנה אחד בשוא תחת הבי"ת. תרומה בקנה האחד בקנה האחד בפתח תחת הבית. ויקהל בקנה האחד בפתח תחת הבית בקנה אחד בשוא תחת הבית. קדמאה כן לששת הקנים היוצאים מן המנורה. תניין לששה הקנים היוצאים מן המנרה:

תולדות אהרן

ונתת על השלחן. מנחות לו: לחם פני. מנחות עו: לפני תמיד. שבת קלג מגלה כא חגיגה כס מנחות לט: מנורת זהב. שבה נ מנחות כח עקידה שער א: מקשה. מנחות פח: וששה. מנחות כח: שלשה גביעים. שס:

אבן עזרא

מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כליס אחריס צוה דוד לשומס בשלחנות שיעשה שלמה ואין ככה שלחן אהל מועד: (ל) ונתת. על דרך הפשט נקרא לחס הפניס בעבור הפי' שהוא אחריו ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו דפוס: (לא) ועשית. ראיתי ספריס שבדקוס חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקיניהס ששלש פעמיס הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה. ולא מצאתי ככה בספרי ספרד וצרפת ומעבר ליס והקדמוניס דרשו כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה והכלל אס יש שס יו"ד היא מלה זרה ונדרש כי נעשית מאליה והטעס שכל רואיה היו תמהיס איך יכול אדס לעשותה כי הנה כתוב ויעש מנורת. כן עשה את המנורה. והנה על מחבת בשמן תעשה מורבכת תביאנה. והנה מקשה. כמו שכתוב בכרוביס. ירכה וקנה. הוא גוף המנורה: (לב) וששה. טעס קניס. עגוליס ארוכיס חלוליס: (לג) שלשה גבעיס. אמר הגאון כי משקדיס. כמות שקדיס והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי:
טהור

ספורנו

לשלחן מלכי': (לא) ועשית מנורת זהב טהור. אחר סדור שני הכתריס. והס כתר תורה בארון וכתר מלכות בשלחן סדר ענין מנורה כלה מקשה אחת ואור נרותיה אחד כאמרו והאיר אל עבר פניה וזה שיהיה אור נרות הימין ונרות השמאל מכוון אל האמצעי וכן ראוי שיהיה ענין האור השכלי בחלק העיוני וגס
כן

רמבן

נתכונו אצלי לפי שאין מכילתיה בלשון ארמי אלא שס למדות כמו איפות וכיוצא בהס שכן תרגוס איפת צדק מכילן דקשוט לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה לא יהא לך בביתך מכילתא ומכילתא וכן בכל מקוס בתלמוד ובדברי הכמיס כייל מיכל במכילתא דכייל איניס בה מיתכל וכן נלאתי הכיל לשון מדה מחזקת מן אלפיס בת יכיל וכל בשליש קטן מהכיל את העולה וכן רביס וכן נלאתי כלכל על דעתי אינו לשון סבל אבל הוא מלשון זה בעצמו נלאתי להכיל כלשון לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו וכן רוח איש יכלכל מחלהו שיכיל אותו בתוך נפשו ולא יקוץ בו הנה השמיס ושמי השמיס לא יכלכלוך לא יכילו ויחזיקו גודל רוממותך כי אין לך קצב ומדה אף כי הבית הזה הקטן אשר בניתי מכלכל דבריו במשפט שלא יהיה כסיל יוציא כל רוחו אבל מכיל דבריו בקרבו כראוי ומוציא מהן כראוי ויכלכל יוסף שנתן להס מזון כאשר יכילו לא העדיף ולא החסיר רק לחס לפי הטף וכן כלס אבל דעתו של אונקלוס לא נתברר ואולי מנקיותיו לדעתו שס למדות כי היתה שס מדה מחזקת שני עשרוניס קמח למדוד בה החלה האחת לא היו מודדין בעשרון של מנחות ולית ליה מתני' דקתני שתי מדות של יבש היו במקד' עשרון וחצי עשרון אבל היו שס לדעתו שלש מדות עשרון וחצי עשרון ושני עשרוניס. והנכון בעיני כדעתו כי המכילת' הוא הדפוס העשוי לבצק כמו שאמרו שלשה דפוסיס היו שס נותנה בדפוס ועדיין הוא בצק וכמין דפיס היה בתנור וכשהוא רודה נותנה בדפוס כדי שלא תתקלקל והדפוס הזה שהוא כדי שלא תתקלקל אינו צריך להיות כצורת הלחס וכשיעורו אבל הוא עשוי כמין קערה לסמוך דפנותיו של לחס והוא קערותיו אבל הדפוס הראשון של בצק עשוי כמדתו של לחס וכשיעורו ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות ובו מושיבין הבצק ומודדין אותו ומתקנין אותו ולפיכך הוא נקרא מכילא שהוא עשוי למדה ולפון מנקיות שס כמו איפה ושאר כשס קערותיו וקשותיו ושאר השמות אין בהס תאר ואולי המדות המצודקות איפת צדק והין צדק יקראו אותן מנקיות שהס נקיות מן השקל ומנקות בעליהן מן התוצאה והחטא והקשו' שס כולל הקניס והסניפין אולי בעבור שצורך יקראו כן בחלוף הצדיק בשין כמו וילאו יושבי קצוות מאותותיך בחלוף צדי"ק ושי"ן כמלת שחוק וכתב ר"א ויש שבוש בדברי הימיס שהזכיר תחת קערות מזרקות ותחת הכפות כפורי' והזכיר הקשוות כאשר הס ותחת המנקיות מזלגות והכל זהב לצורך השלחן אולי כליס אחריס היו שצוה דוד לשומס בשולחנות שיעשה בנו שלמה ואין ככה שולחן אהל מועד והשבוש בדברי רבי אברהס הוא כי מה שאמר הכתוב והמזלגות והמזרקות והקשוות זהב טהור ולכפורי הזהב במשקל לכפור וכפור איננו מחובר עס לשלחנות המערכת בלבד אבל הוא חוזר למה שא"ה ולכל עבודת בית ה' ולכל כלי עבודת בית ה' ואמר לזהב לכל כלי עבודה ועבודה והזכיר המזלגות ומזרקות שהס כלי המזבח והקשוות לשולחן והכפוריס למזבח והזכיר ולמזבח הקטורת זהב מזוקק במשקל ואמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית והנה הוא כלל לכל צרכי ביהמ"ק:

(ו) **לחם** פניס שיש לו פניס רואיס לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה ונותן ארכו לרחבו של שלחן וכתליו זקופין כנגד שפת השולחן לצון רש"

הַמְּנֹרָה׃ לד וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ לה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ לח וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ לט כִּכָּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה׃

מְנַרְתָּא׃ לד וּבִמְנַרְתָּא אַרְבַּע כַּלִּידִין מְצַיְּרִין חֲזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ לה וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחַזּוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנַרְתָּא׃ לו חֲזוּרֵיהוֹן וְקַנֵיהוֹן מִנַּהּ יְהוֹן כּוּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ לז וְתַעְבֵּיד יָת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְתַדְלֵק יָת בּוֹצִינָהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין לָקֳבֵיל אַפָּהָא׃ לח וְצִבְתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דְּהַב דְּכֵי׃ לט כִּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּד יָתַהּ יָת כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין׃ מ וַחֲזֵי וַעֲבֵד בִּדְמוּתְהוֹן

ב׳ ותסר — ל׳ וחד אל עבר — ו׳ וחד ופניה. כול׳ כ״ב — ג׳ ר״פ — ל׳ ומטעים ל׳

וראה ג׳ ר״פ ופי׳ וראה ועשה בתבניתם. וראה אם דרך עצב בי. וראה בנים לבניך שלום׃

תולדות אהרן ארבעה גביעים. יומא נב מנחות כח׃ ועשית את נרותיה. מנחות צח׃ ומלקחיה. שם׃ ככר זהב. מנחות כח צח׃ את כל הכלים. מנחות צח׃ בתבניתם. מנחות כט׃

אבן עזרא

(לח) טהור. שהוא מזוקק שאין בו פסול׃ (מ) וראה. כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב איך יעשה מככר אחד כל הכלים׃ מלת מראה. זרה ואיננה כדרך מושלך כי אין פעול למלת ראה כי אם נראה לבדה והיה כן בעבור כי הרואה איננו פועל רק מקבל דמות ובעל התולדת יבין זה ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובים אתן לך עיקר שתסמוך עליו׃ אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים האחד יש שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק והנה שש פאות מהאורך יבאו פני׳ ואחור ומהרוחב ימין ושמאל ומהגובה מעלה ומטה ויש יש שאינו גוף והם מלאכי השם הקדושים גם נשמת האדם ואלה השנים דרכים השם ברא לבדו ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף אף יש שאיננו גוף שהוא נכבד יותר גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה גם היא על שני דרכים האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים והחכמה בנשמה גם בגופות כחום האש וליחות המים והדרך האחר מקרים אינם עומדים רק מתהפכים ונחלפים וסרים ונעדרים וכאלה יכול האל׳ לעשות על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה לא עומדת ולא נעדרת כי הוא ברא עצם כל דבר כי כל צורה עומדת או מקרה ואתן לך משל אחד קדרות הלבנה כשנכנס צל הארץ בינה ובין השמש בראש התלי או בזנבו ואתן לך משל אחר ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאים מן המוח שירגישו יותר מהאחרים כמו העינים והאזנים כי העצמות גם הכבד לא ירגישו והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף על כן היו איברים רבים משרתים לו וככה השם הנכבד ידענו כי כבודו מלא כל העולם רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים ובעבור שני דברים האחד כפי מתכונת תולדת המקבל והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל על כן נבחר מקום בית המקדש ואם נתן לך השם חכמה בלבך תבין סוד הארון והכפורת והכרובים שהם פורשי כנפים ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטורת והשלחן ומחוץ לפתח המשכן מזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו ואלה הדברים הם כבוד אלהים ובעבור זה רמזתי לך כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יהתלו על דברי והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון כי האדם כדמות עולם קטן והוא היה סוף בריאתו בארץ וסימן לדבר בגדול האל ובקטן כלה והגאון הזכיר

רשי

לכל קנה וקנ׳׃ (לד) ובמנורה ארבעה גביעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג׳ למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה׃ משוקדים כפתריה ופרחיה. (יומא נב) זה אחד ממחמשה מקראות שאין להם הכרע אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה׃ (לה) וכפתור תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך (מנחות כט) כך שנינו במלאכת המשכן גובהה של מנורה י״ח טפחים הרגלים והפרח ג׳ טפחים הוא הפרח שאמור בירך שנא׳ (במדבר ח) עד ירכה עד פרחה וטפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורים במנורה עצמה שנא׳ משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג׳ כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנ׳ וכפתור תחת שני הקנים וגומר וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכי׳ ועולי׳ כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו ונמשכים ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיי׳ חלק נשתיירו שם ג׳ טפחים שבהם ג׳ גביעים וכפתור ופרח נמצאו גביעים כ״ב י״ח לששה קנים ג׳ לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ״ב ואחד עשר כפתורים ו׳ בששת הקנים וג׳ בגופה של מנורה שהקנים יוצאי׳ מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג״ט העליוני׳ עם ג׳ הגביעים ותשעה פרחים היו לה ו׳ לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג׳ למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמניינם איש איש במקומו׃ (לז) את נרותיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות׃ והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקנים היוצאים מצדיה מסובים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים אל עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה׃ (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליתנן ולמושכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים ובלשון משנה צבת׃ צבת טנליי״ש בלע״ז׃ ומחתותיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ול׳ מחתה פוויישדר״א בלע״ז כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד׃ (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה כפול ק״כ מנה והמנה הוא ליטרא שהוקלין בה כסף למשקל קולוניא והם ק׳ זהובים כ״ה סלעים והסלע ארבעה זהובים׃ (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב״ה מנורה של אש׃ אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפתח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים

בעל הטורים וראה. שלשה ר״פ הכא ואידך וראה אם דרך עוצב בי. ואידך וראה בנים לבניך פי׳ אם דרך עוצב בי וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר שתבוא לבר שנית לבית המקדש להתפלל ולהודות ויתכפר לך כמו שסידר שלמה בתפלתו אם יחטא איש לרעהו וגו׳ ובא אל המקום הזה ואם תעשה כן וראה בנים לבניך׃

רמבן

ולשון המשנה בן זומא אומר לחם פנים בעבור שיהיה לו פנים אבל כל זה יהיה לדברי האומר כיצד עושין אותו כמין תיבה פרוצה אבל לדברי האומר כמין ספינה רוקדת איננו כן. ור״א אמר שנקרא לחם פנים בעבור לפני תמיד. ועל דרך האמת כי תבין מ״ת לפני תבין שמו וסודו כי בעבור היותו כן היה מונח בצפון כי ברכת ה׳ היא תעשיר כענין שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכבר רמזתי בו. חכמת המנורה בגביעיה וכפתוריה ופרחיה מאין תמצא ונעלמה מאד אבל היותה מקשה בששה קנים יוצאין מן השביעי ועליהם נר אלהים ומאירים כלם אל עבר פניה כל זה תוכל להבין מדברינו שכתבנו במקום אחר וזהו מאמרם שנתקשה משה במנורה׃

(לט) ככר זהב טהור שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר לשון רש״י וכן הוא פשוטו של מקרא אבל אם הדבר כן יהיה אימה גדול שלא יתן הכתוב משקל למנורה כמה יהיה בה מן הככר ויוכל לתת תלי הככר או יותר במלקחי׳ ובמחתות שהם כלים נפרדים ממנה וימעט בו או שיתן במנורה ככר פחות מנה ובכל הכלים האלה מנה ועוד מה שפט שמשקל המנורה עם כלים רבים נפרדים במשקל הככר ולמה לא נפרשו כמה יהיו המלקחים והמחתות שיעשו ממנו. אבל אין דעת רבותינו כמו שאמר הרב אלא כך שנו חכמים במנחות מנורה ונרותיה באה מככר ולא מלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה לרבות את הנרות כדברי רבי יהודה. רבי נחמיה

רשי

מראים לך . (שהנקוד מפריד בין עושה לנעשה) : (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעות . להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן : שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני . הרי ארבע מינין בכל חוט וחוט אחד של פשתן וג' של צמר וכל חוט וחוט כפול ו' הרי ד' מינין כשהם שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט(כדאיתא דמלאכ' המשכן): כרובים מעשה חושב. כרובים היו מצוירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלי' פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורו׳ של משי שקורין בלע"ז פיישו"א: (ג) תהיין חוברות. תופרן במחט זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחות'. כך דרך המקר' לדבר בדבר שהוא לשון נקבה ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנא' בכרובי' ופניהם איש אל אחיו : (ד) ללאות. לצול"ש בלע"ז וכן ת"א ענובין לשון עניבה : מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור קבולת חמשת היריעות קרויה חוברת : וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת : (ה) מקבילות הלולאות אשה אל אחותה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד של זו וזהו ל' מקבילות זו כנגד זו תרגומו של כנגד לקבל. היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום י' אמות שנ' ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומם אפרשם למקראות הללו נותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג

אבן עזרא

הזכיר כי שמונה עשר דברים הם במשכן שהוא עולם אמצעי וכמוהם בעולם העליון וככה העולם הקטן הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון גם בעבור שילמוד המשכיל ואין צורך להאריך : (א) ואת המשכן. כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן : מעשה חושב. אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים. ורוקם. פרצוף אחד ונכון הוא ועל דרך הפשט מעשה חושב אינו רוקם ולא אורג רק על דרך שעושין היום בגדי משי כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון ומחשבתה וציירנה בלוח ושים שני חוטין בחשבון למשוך מרחוק : (ב) ארך. חסרי דעת אמרו כי מדת כ"ח בעבור כ"ח מחנות הלבנה והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמי' כיריעה על כן היה מקום קדש הקדשים בחשבון מעוקב : (ג) חוברות. כדמות תואר או יהיה כדמות פועל שזאת חוברת זאת והעד חבור עלכים אפרים הנח לו שהוא פעול: (ד) לולאות. יש אומרים כי כמוהו ובלולים יעלו אל התיכונה כי הבי"ת משרת : הקיצונה. תאר כמו העליונה : (ה) חמשים. עתה הזכיר מספר הלולאות : ומלת מקבילות. זאת לקבל זאת. ויש אומרים כי כמוהו ויכהו קבל עם

בָּהָר׃ ס **כו** א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת

ג' חסר בליש' כי סהכלנו

כול' כ"ב ב"מ תני' דיחוקאל

כל הוני' חסר וי"ו

כול' חס' כמ"א ג'

ד' . ג' . ו'

ג' מ"ל וינע ננאת ודין

ג' קמצין וכל אתנחת' וזקפ' וס"פ דכוותה כמ"ב

דין חסר תניי' מ"ל ובמסרה אחרית' נמסר ב' וכתיב כן .

י דְּאַתְּ מִתְחֲזֵי בְּטוּרָא׃ א וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעֲבֵיד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אוּמָן תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן׃ ב אוּרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא׃ ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהוֹיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא׃ ד וְתַעֲבֵיד עֲנוּבִין דְּתִכְלָא עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא בֵּית לוּפֵי וְכֵן תַּעֲבֵד בְּשִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוּפֵי תִּנְיָנָא׃ ה חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵיד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעֲבֵיד בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא דִּבְבֵית לוּפֵי תִּנְיָתָא מְכַוְּנַן עֲנוּבַיָּא

וכן תעשה ה' וסימ' וכן תעשה בשפת היריעה. וכן תעשה לחמרו . ג' בו . וכן תעשה בשבעה בחדש : האחת ג' קמצין וסי' חמשים ללאו' ר"פ . וחברו . חמשים ללאות דמשכן תניין. ויעש את העמודים דמלכים . וכל אתנחתא וס"פ וזקפין דכו' קמצין במ"ב וסי' ויעש עשרה כיורות נחשת . דמלכים . ובני ישראל למספרם. וכל אחת דכו' קמץ במ"ו פתחין זקפים וסי' מצויין בסדר בשלח: מקבילת ב' וכ"ב וסי' הללאות. וחברו .

תולדות אהרן ואת המשכן . שבת לא (שבת ד) ; המשכן תושב . יומא עב : ארך היריעה. שבת לח :

בעל הטורים עשר יריעת. כנגד עשרת הדברות : משזר . בגימטריא כפול שמנה : חמש חברת כנגד ה' דברות על לוח א' וכנגד ה' שעל לוח השני : חמשים . קרסי. כנגד חמשים שערי בינה :

רמבן

נחמיה אומר מנורה באה מככר ולא נרותיה ומלקחיה ומחתותיה ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהיו כלן של זהב ושם אמרו לדברי ר' יהודה שהיו הנרות מקשה עמה ואע"פ שקראם הכתוב הכלים האלה מפני שהם כלים לקבל השמן ויש להם שם בפני עצמן ובשאר המנורות נעשין נפרדין ממנה ולדברי ר' נחמיה אמרו שם שאין הנרות עמה מקשה ואה על דעת רבי יהודה כלם לא יבא במשקל הככר אלא גוף המנורה במה שהוא עמה מקשה לא כלים נפרדים ממנה כלל ולדברי רבי נחמיה אמרו שם ומה אני מקיים את כל הכלים האלה שיהיו כלן של זהב ולא נצרכה אלא לפי נרות . ועל דרך הפשט יאמר ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה יעשה זהב טהור כי לא פירש תחלה בנרות שיהיו זהב וכן במעשה אמר ויעש את נרותיה שבעה ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור ואין זהב טהור חוזר רק על המלקחים והמחתות וחזר ואמר ככר זהב טהור עשה אותה ואת כל כליה שעשה כל כליה זהב טהור לא מן הככר ויכנס עוד בכלל כל כליה כלי השמן שהרי עשה לה כלים רבים מלבד אלה הנזכרים כמו שנא' במסעות וכסו את מנורת המאור ואת נרותיה ואת מלקחיה ואת מחתותיה ואת כל כלי שמנה אשר ישרתו לה בהם והכתוב שאמר עד ירכה עד פרחה מקשה היא כפי פשוטו כך נראה שגופה מקשה ולא נרותיה וכל זה לפי שטת הגמרא אבל בברייתא של מלאכת המשכן שנויה בענין אחר מנורה שעשה משה במדבר היתה באה של זהב טעונה מקשה וטעונה גביעים כפתורים ופרחים שנאמר ועשית מנורת זהב טהור שומע אני יעשה איברים איברים וידביקם ת"ל ממנה יהיו מנין לרבות את נרותיה שיהיו ממנה ת"ל יעשה יכול שאני מרבה גביעים כפתוריה ופרחיה ת"ל אותה ומה ראית לרבות את נרותיה ולהוציא גביעים כפתוריה ופרחיה אחר שריבה את נרותיה הכתוב מיעט מרבה אני את נרותיה שהן נעשין עמה ומוציא אני גביעים כפתוריה ופרחיה שאין נעשין עמה ומנין לרבות מלקחיה ומחתותיה ת"ל תעשה יכול שאני מרבה את הצבתים ואת המלקטאות ת"ל אותה ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתותיה ולהוציא את הצבתים ואת המלקטאות אחר שריבה הכתוב ומיעט מרבה אני מלקחיה ומחתותיה שהן מתשמשין עמה ומוציא אני את הצבתים ואת המלקטאות שאין משתמשין עמה רבי יהושע בן קרחה אומר אותה מככר ואין כליה מככר שנאמר ככר זהב טהור יעשה אותה ומה אני מקיים ואת כל כליה שיהיו זהב טהור עד כאן הברייתא. ונראה ממנה שהיו הנרות והמלקחים והמחתות כלן עמה

ספורנו

כן אורו בחלק המעשי שיהיו פונים אל האור העליון לעבדו שכם אחד כי אז יאורו כלם כמו שיעד במנורה באמרו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה וכו' וזה מעשה המנורה מקשה כי בהיות כל האור מכוון לאחד בענין המקשה המורה אחדות אז נראה אור כי יהל מן המאור הגדול: **כו** (א) ואת המשכן תעשה . קרא היריעות בשם משכן כי בתוכם היו כסא שלחן ומנורה למשכן שכינה והיו עשויות כרובים כענין שרפים עומדים ממעל לו וכענין וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו הנראים לנביאים במראות הנבואה : (ב) חמש היריעות תהיינה חוברות . במלאכת ציוריהן תהיה מלאכת כל אחת מהן מכוונת עם מלאכת חברתה. וזה להבדיל בין יריעות הקדש ויריעות קדש הקדשים כי עם היות כלם מורים במלאכת הכרובים על שכלים נבדלים נתונים מרועה אחד הם אמנם בלתי שוים

אבן עזרא

פס ומתי קבלו ופירוש אשה עלס דבר וכן איש על כן והאיש גבריאל : (ו) ועשית קרסי . כמוהו כרע כל קורס נכו . והנה עשר יריעות הוא המשכן והמשכן קראו אחד כולל הכל כי כל גוף אינו דבר אחד רק הוא מחובר מאחדים וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד . וכן העולם הקטן והגדול : (ז) ועשית יריעו' עזים לאהל . להיות אהל . ומלת אותם תוספת ביאור כי הוא שבה אל יריעות עזים : (ח) ארך האחת . מלת אחת זרה . כי היתה ראויה להיות אחדת. כי הדל"ת איננה מאותיו' המשרתים רק בעבור שהתחברו שנים דל"ת ותי"ו שהם ממוצא אחד יכבד על הלשון על דרך משרת את המלך וחסרו הדל"ת : (ט) חמש . בשוא ופתח דרך קריה כמו שלש סאים והנה כאשר כפל את היריעה הששית . נשאר חציה בסוף על כן כתוב חצי היריע' סעודפת . ואין צורך להזכי' כי אורך היריעות לרוחב המשכן והנה רוחב המשכן עשר אמות ותשע אמות היה גובה שני צדי המשכן . על כן כתוב והאמה מזה לכסות המשכן : (י) ועשית. מספר לולאות יריעות האהל כמספר לולאות יריעות המשכן . וכן הקרסים רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו רק אחריהם לפאת מערב שתים אמות : (יא) ועשית . קרסי המשכן זהב כי הוא נכבד : והאהל . כמו מכסה . על כן קרסיו נחשת ואינם נראים . כי ב' מכסים על האהל : (יב) וסרח . יש חצי שהוא כדר' קירוב כמו וחצי שבט המנשה . ובמעשה הקרשים תבין הצורך לפרש : (יג) והאמה בעודף . כמו אוכד והוא תואר . כי הוא מלרע הטעם : ועשית

רשי

לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעביים אמה נשתיירו י"ו אמה ח' לצפון וח' לדרום מכסות קומת הקרשים שגבהן עשר נמצאו שתי אמות התחתונו' מגולות רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברת שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העומדים שבמזרח שלא היו קרסים במזרח אלא ד' (כרש"י ישן חמשה) עמודים שהמסך פרוש ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות התחתונות מגולות זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות . אבל במסכת שבת (פרק הזורק) אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייעו ואתת את הפרוכת תחת הקרסים . ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה : (ו) קרסי זהב. פירמיל"ש בלע"ז ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברת זו ומחברן בהן : (ז) יריעות עזים. מנוצה של עזים . לאהל על המשכן .לפרוש אותן על היריעו' התחתונות : (ח) שלשים באמה . שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחתונה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה : (ט) וכפלת את היריעה הששית . העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות : אל מול פני האהל . חצי רחבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה: (יב) וסרח העודף ביריעות האהל . על יריעו' המשכן יריעו' האהל הן העליונים של עזים שקרויים אהל כמו שאמר בהם לאהל על המשכן וכל אהל האמור בהן אינו אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו שתי אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונה : תסרח על אחורי המשכן . לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים : (יג) והאמה מזה והאמה מזה . לצפון ולדרום. בעודף באורך יריעות האהל . שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות : יהיה סרוח על צדי המשכן . לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה: אחורי המשכן . הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח

תורה

הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃
ו וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב
וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־
אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן
אֶחָד׃ ז וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים
לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה
יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ח אֹרֶךְ |
הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה
וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה
הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה
יְרִיעֹת׃ ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ
הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת
לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה
הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃
י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת
הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת
וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה
הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יא וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי
נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־
הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־
הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ יב וְסֶרַח הָעֹדֵף
בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה
הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי
הַמִּשְׁכָּן׃ יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה
מִזֶּה בָּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל
יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה

אונקלוס

חֲדָא עִם חֲדָא׃ ו וְתַעֲבֵיד
חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב
וּתְלָפֵיף יָת יְרִיעָתָא חֲדָא
עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָּא וִיהֵי
מַשְׁכְּנָא חַד׃ ז וְתַעֲבֵיד
יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל
מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַשְׂרֵי יְרִיעָן
תַּעֲבֵיד יָתְהוֹן׃ ח אוּרְכָּא
דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִּין
וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין
דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא
חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן׃
ט וּתְלָפֵיף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן
לְחוּד וְיָת שִׁית יְרִיעָן לְחוּד
וְתֵעֵיף יָת יְרִיעֲתָא
שְׁתִיתֵיתָא לָקֳבֵיל אַפֵּי
מַשְׁכְּנָא׃ י וְתַעֲבֵיד חַמְשִׁין
עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא
חֲדָא בִּסְטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי
וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא
דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי
תִּנְיָנָא׃ יא וְתַעֲבֵיד פּוּרְפִּין
דִּנְחָשָׁא חַמְשִׁין וְתָעֵיל יָת
פּוּרְפַיָּא בַּעֲנוּבַיָּא וּתְלָפֵיף
יָת מַשְׁכְּנָא וִיהֵי חַד׃
יב וְסַרְחָא דְּיַתִּיר בִּירִיעַת
מַשְׁכְּנָא פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא
דְּיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי
מַשְׁכְּנָא׃ יג וְאַמְּתָא מִכָּא
וְאַמְּתָא מִכָּא בִּדְיַתִּיר
בְּאוּרְכָּא יְרִיעֲתָא דְמַשְׁכְּנָא
יְהֵי סְרִיחַ עַל סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא

מסורה

מסכנת קדמא אשה אל אחותה תניין אחת אל אחת ·
פ׳ ·
כל אורך דגוה׳ במונה ודעשיה בגרע וסימן דפקיד יחיב ודעביד קאים ·
ל׳ ·
ב׳ וכ״כ ולווית את ברכתי ·
קדמ׳ הקיצונה במחברת תניין סקלג׳ בחברת ;תלית׳ דעשים ורביעאה הקיצונ׳ ב׳ יתב׳ ומטעים ביה ·
ל׳ כתיב סמ״ך ·
ל׳ וחד ביריעו׳ שלמה ·
ל׳ ·
כל אורי׳ כ״כ

ספורנו

שוים במדרגה : (ו) והיה המשכן אחד . כי עם היות המדרגות בלתי שוות הן אמנם מסודרות בסדר אחד לעשות רצון קונס כאמרו וקרא זה אל זה ואמר קדוש : (ז) לאהל על המשכן . כי המשכן לא היתה הכונה בו שיאהיל אבל שיהיו הכרובים סביב לכסא שלחן ומנורה : (ט) וחברת את חמש היריעות לבד . שנה באהל יש

לאהל ה׳ מיחדין וסי׳ ועשית יריעות עזים . ויעש יריעות עזים . וביום הקים את המשכן : ויעש שלמה . ויקרא תמלך ליהוידע . וכל לאהל מועד דכו׳ . לבד כל הדין סיפרא ותריסר קמץ וכל שאר קריין פתח במ״א תציג אותו לבד שפטים : והאמה מזה והאמה מזה חד מן ל״ה פסו׳ מסורתא מכא ומסורתא מכא נסבין וי״ו ומלה ביניהון וסי׳ מצויין במס״ר :

תולדות אהרן יריעות עזים . שבת לח : עשתי עשרה יריעות . סנהדרין כט : ארך היריעה . שבת לח : וכפלת . שם : חצי היריעה . שם : והאמה מזה . שם :

בעל הטורים הששית . ב׳ בתורה היריעה הששית . וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית . בזכות השולחן שהיה במשכן נשלחה ברכה בכל העולם : בארך . ג׳ במסורה בארך יריעות האהל . ויף בגדלו בארך דליותיו . בארך אפים ושופה קלון . פי׳ בארך אפים במשכן שנאמר בו בארך יריעות האוהל יפותה קלון שנתפתה הקב״ה ונתרצה לישראל וכפר להם על עון העגל ונתיפה ישראל ונתגדל על כל שהסרה שכינתו בתוכם וזהו ויף בגדלו בארך שנתיפה ונתגדל בארך במשכן שכתוב בו בארך :

רמבן

עניה מקשה שאין המלקחים נבתים אבל הם שעושין על פי הנרות שם של זהב פותח וסוגר ושוכב עליו שלא יפול בשמן דבר כאשר עושים היום במנורות של מלכים והוא מלשון ולשוני מודבק מלקוחי שיקרא מה שעל הלשון ומהתיו מלקוחים שהם לוקחין הלשון באשעם והמחתות הם ספלים שתחת כל נר ונר לחתות גיצוצי אש שיפלו ממנה והכל מקשה א׳ ובאין מן הככר אבל הלבתים והמלקטין שאין חשמישן בעלמם אבל הם כלים נפרדים ממנה ואינן הבור בה אין

רש"י

במזרח שכן פניו וצפון ודרום קרויין לצדדין לימין ולשמאל: (יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחר של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנו מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשים: (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמה שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים במצרים וכשמת צוה לבניו להעלותם עמהם כשיצאו ממצרים ואמר להם שעתיד הקב"ה לצוות אות' לעשות משכן במדב' מעצי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי בפיוט שלו טס מטע מזורזים. קורות בתינו ארזים. שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עומדים. איתשנב"יש בלע"ז שיהא אורך הקרשי' זקוף למעל' בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש: (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שהיו בצפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה: (יז) שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חצי רוחב הקרש באמצע (רוצה לומר קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן. ואז נשאר רוחב אמה. נמצא דוחב הקרש שבאמצע הוא חצי האמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפרק הזורק שהחריץ באמצע רחב חצי אמה. והיה חורץ רביעית אמה מכל צד. וכל יד היה רחב רביעית אמה וכן כל שפת אדן היה רחב רביעית אמה ודוק היטב ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רצופים מ' זה אצל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים חרוצות משלשת צידיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש וקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תאמים מלמטה שיחרוץ את צדי הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבת. עשויות כמין שליבות סולם ומובדלים זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמודי הסולם: אשה אל אחותה. מכוונת זו כנגד זו שיהיו חריציהם שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים

תורה

וּמָזֶה לְכַסֹּתוֹ׃ יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה כ׳ חס׳ בליש׳
לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים ג׳
וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים ג׳
מִלְמָעְלָה׃ רביעי פ ב׳
טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ טז עֶשֶׂר
אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי ל׳ וכל קריא׳ חלוף אמה
הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ וחצי האמה
יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן ב׳ וחס׳
תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃

תרגום אונקלוס

מִכָּא וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵיהּ׃
יד וְתַעֲבֵיד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא
דְּמַשְׁכֵי דִכְרֵי מְסַמְּקֵי
וְחוּפָאָה דְּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא
מִלְעֵילָא׃ טו וְתַעֲבֵיד יָת
דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין
קָיְמִין׃ טז עֲשַׂר אַמִּין
אוּרְכָּא דְּדַפָּא וְאַמְּתָא
וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְּדַפָּא
חַד׃ יז תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא
חַד מְשַׁלְּבִין חַד לָקֳבֵיל חַד
כֵּן תַּעֲבֵיד לְכֹל דַּפֵּי

אבן עזרא

(יד) ועשית. מכסה על מכסה בעבור הגשם: (טו) ועשית. המשכן אינו רק היריעות והקרשים. וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים ומלת עומדים כפי תולדת העץ כי האורך הוא הגובה וככה האדם. כאשר הוא עומד והפך זה בשכבו. או מלת עומדים על זווית נכבות: (טז) עשר אמות. אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמו' יחזקאל שהם אצילה ובדרך סברא אמות הבית הראשון כן היו. בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה אחרונה: (יז) שתי ידות. מגזרת יד: משולבות. אין לו אח כי אם בין השלבים:

ועשית

לכסתו ב׳ חסר בלישנא וסי׳ על צדי המשכן מזה ומזה. וכלה אהרן ובניו: לאהל ג׳ וסי׳ ועשית מכסה לאהל. ויעש מכסה לאהל. שמרי הספים לאהל:

ספורנו

יש הבדל בין מדרגות קדש למדרגות קדש כענין במניעי הגלגל הנקראי' אהל כאמרו לשמש שם אהל בהם: (טו) עצי שטים עומדים. לא שוכבים זה על זה

תולדות אהרן ועשית את הקרשים. יומא עב ג עצי שטים, סוכה מה: עשר אמות ארך הקרש. שבת כח נדרים לח בכורות מד:

בעל הטורים תחש. בגי׳ שם גונים: למשכן עצי שטים עמדים. בגימטריא לכפר על מעשה שטים. כ״ד פעמים שטים בפ׳ כנגד כ״ד אלף שנפלו בשטים: מ״ח קרשים כנגד מ״ח נביאים ומ״ח משמרות כהונה ולויה. והיו ז׳ בריחים כנגד שבעה דורות מאברהם עד משה ושבעה רועים:

רמבן

אין באין מן הככר כלל וכן מיעט בברייתא זו גביעים כפתוריה ופרחיה בהם רצה שלא לעבותה עמה מקשה דאי ונהן הטעם לפי שאין נעשין עמה כלומר שאין מעכבין בה שאם עשאה בל שאר מיני מתכות איננה באים גביעים כפתורים ופרחים אבל קנים מעכבין בה לעולם ולפי הברייתא הזו אמר הכתוב ואת כל כליה לרבות שעשה לה כל הכלים הצריכין לשמושה והראוין לה זהב והם הנבתים והמלקטאות שצריכין לכל המנורות והשמישן וכן לכל כלי המשכן בכל עבודתו כלים הצריכים למשכן לא פירש אותם ולא הזכיר בהם רק שיהיו נחושת אבל ככר זהב טהור יעשה אותה את כל הכלים האלה הם הנזכרים בה וכולה מקשה עמה. ויתכן שגם מה שאמר במעשה ואת כל כליה רמז לכלים האלה הם הנזכרים בה שהיו כלם עמה. ככר זהב טהור כפשוטו של מקרא אבל כלי שמנה לא הוזכרו במעשה כאשר לא הוזכרו בצואה וברצון עצמם עשו אותם ואולי לא עשאם בצלאל אבל יחידים עשו אותם ומסרום לצבור ועל הכלל גופה באה מככר ואין דבר שחוץ לגופה בא מן הככר לדברי הכל:

(יז) **שתי** ידות לקרש האחד. כתב רש"י הי' חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה ומניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ שבאמצע הידות חצי רחב הקרש ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולין והאדנים היו גבוהין אמה ויושבין רצופין ארבעים זה אצל זה וידות הקרשים הנכנסין בחלל האדנים חרוצות משלשת צדיהן רחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאל"כ נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדני' שיפסיק ביניהם וזה שנ' ויהיו תואמי' מלמט' שיחרוץ את הידות בצדיהן כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה כך מצאתי לשון הרב ואני תמה בו שאם היה החריץ שבאמצעי חצי רחב הקרש והם ד' טפחים וחצי יצטרך שיהיה עובי שפת האדן כרביע רוחב הקרש שני טפחים וגודל כדי שיהא עובי שני האדנים ממלא החריץ שבאמצע שהוא חצי רחב הקרש ולא יהיה ריוח בין אדן לאדן וא"כ כשאתה חורץ הקרשים משלשת צדיהן כך לא ישאר בהם כלום ושפתי האדנים שוה היו בכל צד ועוד מה שהביא הרב ראיה כך שנויה משנת מעשה המשכן סדר הקרשים למלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועושה לו שתי ידות כמין שני חווקי' ומכניסן לתוך שני האדנים וגם זו הברייתא כפי משמעה יש בה תימה גדול שחורצת מן הקרש רביע מכאן ורביע מכאן ובאמצע עפס חריץ חציו של רחב הקרש נמצא כלו חרוץ לא נשאר בו יד ורגל כלל. אבל לפ"ד הברייתא הזו לא נתנה שיעור לחריץ לפי שלא נתנה תורה שיעור לעובי ספתי האדנים ולפיכך אמרו שהיה חורץ את הקרש רביע חרצו מכאן לכסות ספה אחת של אדן ורביע חרצו מכאן ובאמצעו של קרש היה חורץ חציו של כל האדן שבאותו הקרש לכסות שפת שני האדנים ולדברי הכל צריך תלמוד שלא היה במשכן מלמטה בגובה אמה רחב עשר אמות שהרי עובי שני האדנים שמכאן ומכאן ממעט בו ואולי אין קפידא בכך. ומדברי רש"י הקרש שהיה עביו אמה היה חורץ בעובי הידות מבפנים כפי עובי שפת האדנים והוא נכון אלא שלא הוזכר זה בברייתא: משולבות אשה אל אחותה. עשויות כמין שליבות סולם אשה אל אחותה מכוונות זו כנגד זו ומובדלות זו מזו ומשופי' ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקבי עמודי הסולם ושיהיו חריצין שוין זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ מעובי הקרשים שהוא אמה לשון רש"י והנה לדבריו משולבות יחזור על הידות שיהיו משופות כראשן ליכנס בחלל האדנים ואשה אל אחותה לא יבא רק על הקרשים שתהיינ' מחוברות בשוה והקרשים לשון זכר והיה לו לומר איש אל אחיו ואולי יאמר אשה אל אחותה שתהיינה השליבות מכוונות זו כנגד זו וחריציהן שוים כי בכך יהיו הקרשים חוברות והידות אין ראשיהן משופים בשפוע ממש כי חלל האדנים שוה הוא בכל האדן אלא שיהא חריץ בצדדין שלהן כדי שיתחברו קרש אל קרש אבל בברייתא של מלאכת המשכן מצאתי ושני השנין יוצאין מן הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע את הזכר בתוך הנקבה שנאמר משולבות אשה אל אחותה דברי רבי נחמיה שרבי נחמיה אומר אין ת"ל משולבות ומה ת"ל משולבות שעושה להם שלבים כסולם המצרי ופי' שנין כעין שעושין בארגזין להדק ולחבר הדפין זה

יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה׃ יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃
כ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃
כא וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת

(ג' סניין נגב תימנה · כול' חס' · ל' · ל' · ב' וחס' · ב'. י"א רפין · ג' וכ"כ · ג' וכול' חס' במ"צ. ב'. ג' סניין אל ראשו)

מַשְׁכְּנָא׃ יח וְתַעְבֵּיד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַסְרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵבַר דָּרוֹמָא׃ יט וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף תַּעְבֵּיד תְּחוֹת עַסְרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי׃ כ וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִפּוּנָא עַסְרִין דַּפִּין׃ כא וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד׃ כב וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא מַעְרְבָא תַּעְבֵּיד שִׁתָּא דַפִּין׃ כג וּתְרֵין דַּפִּין תַּעְבֵּיד לְזָוְיַת מַשְׁכְּנָא בְּסוֹפֵיהוֹן׃ כד וִיהוֹן מְכַוְּנִין מִלְּרַע וְכַחֲדָא יְהוֹן מְכַוְּנִין עַל רֵישֵׁיהּ לְעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן יְהֵי לְתַרְוֵיהוֹן לִתְרֵין

אבן עזרא

(יט) ועשית. הנה לא נכתב כמה עובי הקרש והראשונים אמרו שהיה אמה א"כ הוא כותל הדרומי היה שלשים אמה וככה הצפוני. והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמנה אמות ובריכים אנו לשום שם שמנה קרשים. אולי הצרכו לאמה כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש. ועל דעת רבינו שלמה כי כתב כי במעשה נס היה עומד כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכונים הם. וככה כתוב מן הקצה אל הקצה לא אל הקצות. ואם קבלה היא שהעובי היה כך נשמע ונקבל. ואם דרך סברא יש תיקון אחר כי השני' הבריחי' הם עליונים גם השפלים הם עד חצי הקיר. והבריח התיכון שהוא בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצה אל הקצה. וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן. וכן הפעמונים בתוך הרמונים ולולי זה לא היו מלפים הבריחים התיכונים זהב ואם נאמר כי לא ידענו כמה עובי הקרש יש לנו לתקן המערב איך היתה. והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב כי השנים הקרשי' שהם למקצועות המשכן פירושו כמו זויות. וככה היה חצי מקצוע החצר כי היה כצורת מרובע ארוך. והנה יש לנו מקצעות ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעות אינם כמדת הקרשים הנזכרים. על כן הגדילם הכתוב ואמר כן יהיה

רש"י

הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה. אין פאה א לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר דרומא: (כב) ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסייפי ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף שהפנים הוא מהראש: תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעו'. אחד למקצוע צפונית מערבית וא' למערבית דרומית כל שמונה קרשים בסדר אחד הן. אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלי' רחבו לעשר והאמה מזה והאמה מזה באות כנגד אמת עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה: (כד) ויהיו. כל הקרשים תואמים זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקם זו מזו זהו שפירשתי שיהיו ציר הידות חרוצים מצידיהן שיהא רחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תואמי' זה לזה וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חרץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדני' ביניהם: (כד) ויחדו יהיו תמים. כמו תואמים. על ראשו. של קרש. אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חרוץ מלמעלה ברחבו שני חריצין בשני צדיו כדי עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת נמצא מתאים לקרש שאצלו. אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטלות ובקרש שבמקצוע היה טבעת בעובי הקרש (נראה כי תלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. ורוצה לומר שהדרומי והצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתוב היה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי ודוק) הדרומי והצפוני וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניה'. לשני הקרשי' שבמקצוע לקרש

ספורנו

זה כשורות הבנין: (כד) אל הטבעת האחת. אל אותה הטבעת אשר בעובי קרש המקצוע אשר הוא שוה בהנחה לרוחב קרשי הצלע כי באותו העובי היתה טבעת אחת למעלה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מעלה וטבעת אחת באותו העובי למטה מכוונת בקו טבעות קרשי הצלע של מטה והיו הבריחים נכנסים בטבעת עובי

ויהיו י"א רפין וסי' ויהיו דם.
ויהיו תאמם מלמטה. את מחתת
החתאים. ויהיו על מרין. ויהיו דברי אלה. דשלמה. ויהיו מוכשלים לפניך. ויהיו כל האנשים.
ויהיו נרדים בגוים. הבאת יום קראת ויהיו. ויהיו חיים לנפשך. אמרתי אעלה בתמר. וא' דמטעים
בית דסבירין ויהיו בשוא תחת הויו והוא ויהיו בפתח תחת היו"ו ויאמרו להם הנשאים יהיו ויהיו
חטבי עצים בפתח תחת הוי"ו. וחד ויהיו בשוא תחת וי"ו ויאמר אלי הנבא אל הרוח ותר ויהיו
בפתח תחת הוי"ו ונבאתי כאשר צוני ה': מלמטה ו' וסי' ויהיו תאמם מלמטה. והיו תאמם מלמטה.
על כתפת האשר. וחברו תחת כרכב המזבח. תחת כרכבו מלמטה. חד מנהון קמץ תחת כרכב
המזבח ושאר פתחין: ויחדו ג' וסימן ויהיו תאמים מלמטה. והיו תאמים מלמטה. ויחדו כלם
יכליון: קדמאה תחת עשרים הקרש. תניינא תחת עשרים הקרשים. קדמא שני אדנים תחת. תניינא
שני אדנים שני ארנים:

תולדות אהרן ולירכתי המשכן, שבת לח: למקולעות. שם: יהיו תמים. שם:

בעל הטורים ויחדו ב' במסורה ויחדיו יהיו תמים. ואידך ויחדו כולם יכליון לומר שהיו הקרשים כלים זה עם זה אלא שזה נכנס וזה יוצא א"נ רמז לצ"ד שהיו כלים עד האצבע. וזהו ויחדו כלם יכליון שהיו כלים והולכים:

רמבן

זה בזה כמין יתדות של עץ כמו ששנינו במשנה כלים עשאן בסנין או בשוגמין אינו צריך למרח באמצע ואומר בתלמוד קנים וסנין וכפי זה נראה שיאמר הכתוב שיעשה שליבה יוצאה מן הקרש כעין הולין זכרים וכנגדו בקרש שבצדו שליבה אחרת נקובה ומכניס הזכר לתוך הנקבה וכן בקרש האחר שתהא בכל קרש שתי שליבות נכנסות זו בזו: משולבות אשה אל אחותה. שם לשליבות עצמן והוא לשון נקבה בכאן וכן הזכירו אותן חכמים בשמטה שליבה מתחתיו בסולם הלך אחר שליבותיו ואע"פ שמצינו בין השלבים הוא כמו נשים ופלגשים:

(כד) **ויחדו** יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת. על הדרך שכתב פירש"י הכתוב הזה יחזור לפרש בכל הקרשים שיהיו כלם שוים תואמים מלמטה לחרוץ הקרשים בצדיהן ויחדו יהיו כלם תמים אל ראשו של כל קרש וקרש או ראשו רמז למשכן אל עליונו וכן אל הטבעת האחת שבכלן ופי' כן יהיה לשניהם וכן יהיה לשניהם של שני המקצועות ולא ידעתי למה לא פי' בהן הכתוב ואמר ועשרים טבעות זהב העשה ויזכיר החרין שיעשה בקרשים. ועוד היאך אמר אל הטבעת האחת בידיעה. ואולי בעבור שדרך כל בתי הקלעים לחברן כן בטבעת אחת בראשן קצר הכתוב ואמר הטבעת הידוע והנהוג לו וכן אמר בבריחים ואת טבעותיהם תעשה זהב הידועים להם כמנהג וכן וויהם זהב ומצאתי בברייתא של מלאכת המשכן שיה חורץ את הקרש מלמעלן אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן בתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנא' ויהיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת שאין ת"ל אל הטבעת האחת ומה ת"ל אל הטבעת הא' מקום שמתנין את הבריח ולפ"ז פי' הכתוב ויחדו יהיו תמים אל ראשו של קרש בחרין שיעשה בו אל מקום הטבעת העליונ' של הבריחים שיכנס החרין עד מקום הטבעת ולא הקפיד הכתוב במה יתחברו אם בטבעות כסף או זהב קבועות או מטלטלות או בחבוקים. והברייתא אמרה שעשה משה טבעות להם. ועל דרך הפשט הכתוב הזה בקרשי המקצעות לבדן:

והנה

לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות: (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקוצעות נמצאו שמנה קרשים בסדר מערבי כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חמיקין. (ולי נרא' שהגרסא כמין שני חווקין) כמין שני שליבות סול' המובדלות זו מזו ומשופות ליכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא ל' משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדין זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה וגומר כך היא המשנה והפירוש שלה הבעתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחים. כתרגומו עברין ובלע"ז אשפרי"ש: חמשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנא' והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים ליכנס בתוכן שתי טבעות לכל קרש משולבים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה וחלק אחד מן התחתונה ולמטה וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת כדי שיהיו כל הטבעות מכוונין זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעוביין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנאמר בתוך הקרשים הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום אורך כל אחת ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רחב ח' קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן (שבת לח): (כט) בתים לבריחם. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים להכנים בהן הבריחים: וצפית את הבריחים זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום צפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיפיות של זהב כמין ב' סדקי קנה חלוק וקובען אצל הטבעת לכאן ולכאן ארכן ממלא את רחב הקרש מן הטבעת לכאן וממנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמצאו הבריחים מצופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות הטבעות והפיפיות לא היו נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמות את המשכן. לאחר שיגמור הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו: (לא) פרכת. לשון מחיצה הוא ובלשון חכמים פרגוד דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין: מעשה חשב. כבר פירשתי שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרובים. ציורין של בריות יעשה בה

יהיו: כה והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף ששה עשר אדנים שני אדנים תחת הקרש האחד ושני אדנים תחת הקרש האחד: כו ועשית בריחם עצי שטים חמשה לקרשי צלע־המשכן האחד: כז וחמשה בריחם לקרשי צלע־המשכן השנית וחמשה בריחם לקרשי צלע המשכן לירכתים ימה: כח והבריח התיכן בתוך הקרשים מברח מן־הקצה אל־הקצה: כט ואת־הקרשים תצפה זהב ואת־טבעתיהם תעשה זהב בתים לבריחם וצפית את־הבריחם זהב: ל והקמת את־המשכן כמשפטו אשר הראית בהר: ס חמישי לא ועשית פרכת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חשב יעשה אתה כרבים: לב ונתתה אתה על־ארבעה עמודי שטים מצפים זהב וויהם זהב על־ארבעה אדני־כסף: לג ונתתה את־הפרכת תחת הקרסים והבאת שמה מבית לפרכת את

תניין סלתם

כול' כ"כ כמ"א ביחזקאל בירכתים ל'. כלם כ"כ ובמסו' אחרת נמסר ל' חסר וא' מ"ל חסר התיכון

כול' חס' ו' בתר'. ב' חס' לך אבנים. ל' מ"ל וחד חסר לדעת

כ' סבי' מעשה כ"ף סי' ככר פרכת

זוין יהון: כח ויהון תמניא דפין וסמכיהון דכסף שתא עשר סמכין תרין סמכין תחות דפא חד ותרין סמכין תחות דפא חד: כו ותעביד עברי דאעי שטין חמשא לדפי סטר משכנא חד: כז וחמשא עברין לדפי סטר משכנא תנינא וחמשא עברין לדפי סטר משכנא לסופהון מערבא: כח ועברא מציעאה בגו דפיא מעבר מן סיפי לסיפי: כט וית דפיא תחפי דהבא וית עזקתהון תעביד דהבא אתרא לעבריא ותחפי ית עבריא דהבא: ל ותקים ית משכנא כהלכתיה די אתחזיתא בטורא: לא ותעביד פרוכתא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר עובד אומן יעביד יתה צורת כרובין: לב ותתן יתה על ארבעה עמודי שטין מחפן דהבא וויהון דהבא על ארבעא סמכין דכסף: לג ותתן ית פרוכתא תחות פורפיא ותעיל תמן מגו לפרוכתא ית ארונא

והיה לשניהם לבדם לא הקרשים האחרים. ובאלה שנים קרשים הם מקיפין המשכן והיו הששה קרשים באמצע. והנה רוחב המשכן עשר אמות ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות כי אין לנו רק אמה אחת. ועל הדרך שאמר רבינו שלמה לא תהיינה אלה הקרשים בטור שוה כי חצי אמה יהיה בפנים כי קרש הוא ואינו בגד ואחר כן ישימו קרשי צפון ודרום והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש. על כן יהיה כנגד עמוד פתח המשכן ובחצי יריעות עזים יהיה התיקון: (ל) והקמת. שיאמר כן לחכמי הלב. או בעבור שהוא יקימנו בראשונה ואחרים עמו. כי יש צורך לרבים: (לא) ועשית פרכת. ככה מצאנו שיעשה שלמה לפתח הדביר אולי הקיר היה עץ. בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששים. ופירש רש"י ז"ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר. ואדני כסף בעבור כבוד הארון. והנה הדביר היה כפל מקום קדש הקדשים באורך וברוחב ובגובה ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית. והדביר שלישית הבית היה כי עליות היו על פני הכפורת שהוא הדביר. וכתוב בדברי הימים והעליות צפה זהב: (לג) ונתת והבדילה הפרוכת. זרה בעבור היותה

בריחם כלם חסר יו"ד תנין במ"ת מלא וסי' ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים: קדמא דצוא' לקרשי צלע המשכן האחד דעשיה לקרשי צלע המשכן האחת. סימן ד"ת. ס"א באחד ההרים או באחת הגיאיות: קדמא טבעתיהם תניין טבעתם: מברח ג' חסר בלישנא וסי' מברח מן הקצה אל הקצה. ועל לויתן נחש ברח. חולל' ידו נחש ברח: והקמ' ב' וכ"כ וסימן והקמת את המשכן. והקמת לך אבנים: הראית ב' חד חסר וחד מלא וסי' והקמת את המשכן כמשפט אתה הראת לדעת קדמאה מלא:

ספורנו

עובי קרש המקצוע וטבעות קרשי הצלע למעלה ולמטה ובזה היה מתחבר הכותל המערבי עם הצפוני ועם הדרומי: (כט) ואת טבעותיה'. כי שהם בריחים נכנסים בטבעות אם

תולדות אהרן והבריח התיכון. שם: והקמות את המשכן. מנחות כט עקידת שער א (שבת יג):

ד'

בעל הטורים והבריח התיכן. הוא חוד שהבריח עובדי כוכבים מן הקלם: הראית. ב' במסורה אשר הראית בהר. ואידך אתה הראת לדעת. פי' בהר הראיתי לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד שהראיתי שמי שמים על ההר והראיתך שהוא לבדו מושל בעליונים ובתחתונים:

רמבן

(לג) והבאת שמה מבית לפרוכת את ארון העדות. לא ילוני עתה שיעשה כסדר הזה שיתן הפרוכת תחת הקרסים ואחרי כן יביא שמה אל מבית לפרוכת את הארון כי אין פתח הגולה בהקמת המשכן אלא בעשייתו וכן ונתת את הכפורת על ארון העדות בקדש הקדשים אין פירושו שיתן הכפורת על

היותה מלרע. וכן והכית בצור: (לו) ועשית מעשה רוקם. פחות ממעשה חושב והעמודים מצופים זהב גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום. והאדנים לעמודים נחשת כי הוא אמצעי: (א) ועשית. כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבוע וזה המרובע באמה כי על חמש צורות הם המרובעות הנה אם אמרנו כי אין אורך לכבש כאשר אמרו קדמונינו בעבור שלש אמות קומה הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמ' שהיתה קומתו עשר אמות וקומת האדם איננה רק ארבע אמות: (ב) והפנות. הם הזויות: (ג) וטע' לדשנו. להסיר הדשן ממנו ומלת ידשנה שלה יעשה ממנה דשן. והטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת והנה תדשן עלם מבנין אחר שהוא הככד הדגוש והוא מגזרת מאשר שמנה לחמו: (ג) ויעיו. כמו ויעה ברד ולמ"ד לכל כליו נוסף כמו למן היום אשר יוסד בית ה': (ד) מכבר. כמו כברה: ונחשת. דבק כאילו כתוב מכבר נחשת כמעש' רשת: ומלת

ד' עמודים תקועים בתוך ד' אדנים והאונקליות קבועין בהן עקומים למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן הווין שהרי כמין ווין הן עשויים והפרכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים פרוסה בשליש של משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רחב החוברת כ' אמה וכשפרסה על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסו' את הקרשי': (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד ארך המשכן מן הפתח לפרכת עשרי' אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון הוא שמסך כנגד הפתח כמו (איוב א) שכת בעדו לשון מגין: מעשה רוקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה: רוקם. שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור. מדת המסך כמדת הפרכת י' אמות על י' אמות: (א) ועשית את המזבח וגו'. ושלש אמות קומתו. (זבחים נט) דברי' ככתבן דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר נאמר כאן רבוע ונאמר בפנימי רבוע מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה: (ב) ממנו תהיינה קרנותיו. שלא יעשה לבדם ויחברם בו: וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מצח שנאמר (ישעיה מח) ומצחך נחושה: (ג) סירותיו. כמין יורות: לדשנו. להסיר דשנו לתוכה והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בלשון עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו (תהלים פ) ותשרש שרשיה (איוב ה) אויל משריש וחלופו (שם לא) ובכל תבואתי תשרש וכמוהו (ישעיה יז) בסעיפיה פוריה וחלופו (שם י) מסעף פורה מפסח סעיפיה וכמוהו (ירמיה נ) וזה האחרון עצמו שבר עצמיו וכמוהו (יהושע ז) ויסקלוהו באבנים וחלופו (ישעיה סב) סקלו מאבן הסירו אבניה וכן (שם ה) ויעזקהו ויסקלהו אף כאן לדשנו להסי' דשנו ובלע"ז אדשנדרי"ר. ויעיו כתרגומו מגרפות שנוטל בהם הדשן והן כמין כסוי הקדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלעז וודי"ל: ומזרקותיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומתהפכין מהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרוכי"ש ובלשון חכמים צנוריות: ומחתותיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרוים מחתות כמו (ישעיה ל) לחתות אש מיקוד לשון שאיבת אש ממקומה וכן (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו: לכל כליו. כמו כל כליו: (ד) מכבר. לשון כברה שקורין קריבל"ש כמין לבוש עשוי לו למזבח עשוי חורין חורין כמין רשת ומקרא

אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: 34 וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: 35 וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן: 36 וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם: 37 וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת: ס ששי

כז 1 וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ: 2 וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת: 3 וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת: 4 וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו:

י"ב. ח' מ"ל. ל' ומלרע מ"ל. ל'. ו' בתורס. כ"ע חסר כ'. ג' רפין. ג'. ג'. כ' ומשמרסם הארון. ג' וסי' ועשית ולסער וייעש וכל המסך למסך דכוותא. ג' דגש וחד פרש ענן למסך. כ"ח קמצין. כל אוריתא חסר. ג' חסר כול' חסר. ג'. ג' וחסר. חסר. חסר. ס' סבירין כל וכוא חד מן י"ד זוגין מתחלפים. ג' קמן בזקפא בסורס ג'.

דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵישׁ פָּרוּכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: 34 וְתִתֵּן יָת כַּפּוּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: 35 וּתְשַׁוֵי יָת פְּתוֹרָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא וְיָת מְנַרְתָּא לָקֳבֵיל פְּתוֹרָא עַל סְטַר מַשְׁכְּנָא דָרוֹמָא וּפְתוֹרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִפּוּנָא: 36 וְתַעֲבֵיד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר: 37 וְתַעֲבֵיד לִפְרָסָא חַמְשָׁא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכִין דִנְחָשָׁא: א וְתַעֲבֵיד יָת מַדְבְּחָא דְאָעֵי שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכָּא וְחָמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין רוּמֵיהּ: ב וְתַעֲבֵיד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֶוְיָן קַרְנוֹהִי וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ נְחָשָׁא: ג וְתַעֲבֵיד פְּסַכְתְּרָוָתֵיהּ לְמִסְפֵּי קִטְמֵיהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵיהּ וּמִזְרְקוֹהִי וְצִנּוֹרְיָתֵיהּ וּמַחְתְּיָתֵיהּ לְכָל מָנוֹהִי תַּעֲבֵיד נְחָשָׁא: ד וְתַעֲבֵיד לֵיהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְתָּא דִנְחָשָׁא וְתַעֲבֵיד עַל מְצַדְתָּא אַרְבַּע עִזְקָן דִנְחָשָׁא עַל

העדות ח' מלאי' נמסר בסדר אחרי מות: קדש הקדשים ו' בתורה בלישנא וסי' והבדילה הפרוכת. ונתת את הכפורת על ארון העדת. זאת עבדת בני קהת באהל מועד. וזאת עשו להם וחיו. זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש. בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכלנו וכל נביאים וכתובים דכו' במ"ה קדש קדשים וסי' זאת תורת הבית על ראש. סן המדה הזאת תמד. והיה להם תרומ'. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן. ולחתם חזון ונביא ולמשוח קדש הקדשים: חמש כ"ח קמץ וסי' ויהיו כל ימי מהללאל. ימי למך. כל ימי חנוך. ויחי למך אחרי. ויהיו ימי תרח. ואברהם בן חמש שנים. ועוד חמש שנים. ועשית את המזבח. וקמה חמש אמות. וקמה ברחב חמש. היציע התחתונה חמש. ויבן את היציע על כל הבית. ושתי כתרות עשה לתת-קדמאה דפסוק. ויתן את המכונות חמש. ואת המנורות חמש מימין. וכנפי הכרובים דד"ה. ב' בו. וכנף הכרוב ב' בו. ויעש את מנורות הזהב דד"ה. וכתרות עשה עליו נחשת. דסוף ירמיה. ויביאני אל אולם הבית קדמאה וקדמא ואולמיו סביב ותאיו ואילו. תאיו אילו. וכתפות הפתח. רחב הקיר. והבנין אשר על פני הגזרה: קדמ' חמש אמות ארך וחמש אמות רחב. תנין ארכו רחבו. קדמאה ועשית סירתיו לדשנו ויעיו ומזרקותיו ומזלגתיו ומחתתיו לכל כליו. תניין ויעש את כל כלי המזבח את הסירות ואת היעים ואת המזרקות ואת המזלגות ואת המחתת כל כליו

תולדות אהרן והבדילה הפרוכת. יומא נא מנחות כז: ואת המנורה. יומא לג חגיגה כו מנחות נח: והשלחן תתן. מנחות נח: מעשה רקם.

ספורנו

אם לא פורש הפכו כמו שפירש בבריאת התיכון כאמרו בתוך הקרשים שיכנס בעובי הקרשים ולא בטבעות: (לה) ושמת את השלחן מחוץ לפרוכת. אחר שסדר את הכסא בפנים סדר לפניו חוץ לפרכת שלחן ומנורה הבאים לכבוד יושב הכסא וסדר את המנורה בימין והשלחן בשמאל. כאמרו אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: כז (ב) קרנותיו. סידושים לכל מצח וכן אמרו ומזרקותיו וגו'

רמבן

על ארון העדות כשהארון שם בקדש הקדשים אבל הענין שיהיה אותו ככה שיטים

רש"י

ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחשת מעשה רשת: (ה) כרכב המזבח. סובב כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל שוחטין אלו הן גלמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושים חריצין עגולין בקרשי דפני התיבות וספסלי העץ אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה כדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס"א שש) אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים בארכו הא מה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה אבל סובב להלוך הכהנים לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים אי זהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרויים כרכוב ודקדקו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו ילבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליוני' לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסקרא באמצעו וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפ' מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות לא תעשה לו מעלות בכבש שלו אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש כך שנינו במכילתא. ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרו' המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום כדברי האומר י' אמות קומתו ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מצאתי במשנת מס' מדות וזה שהוא מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים למדוה מן המקרא: (ז) בטבעות. בארבע טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לוחות. כתרגומו חליל לוחין לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ א' שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן: (ט) קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגום סרדין כתרגומו של מכבר המתורגם סרדה לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת. כל הרוח קרוי פאה: (י) ועמודיו עשרים. חמש אמות בין עמוד לעמוד: ואדניהם. של העמודים נחשת האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכן היה עושה כמין קונדסין שקורין פלא"ש ארכן ששה טפחים ורחבן ג' וטבעת נחשת קבועה בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד כאותן שעושין להגיף דלתות שקורין גונזו"ש רחב הקלע תלויה מלמטה והיא קומת מחיצות החצר: ווי העמודים. הם האונקליות: וחשוקיהם. מוקפין היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם בראשם אם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון חגורה שכן מצינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורים חבושים תרגומו חשוקים: (יג) לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרויים קדם לשון פנים אחור לשון אחורים לפיכך מזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור כד"א הים האחרון ימא מערבא: חמשים אמה. אותן נ' אמה לא היו סתומים כולם בקלעים לפי ששם הפתח אלא ט"ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השני נשאר רחב חלל הפתח בינתיים כ' אמה וזהו שנאמר ולשער החצר מסך כ' אמה וילון

אבן עזרא

(ה) ומלת כרכב. אין ריע לו במקום אחר: (ח) ומלת נבוב לוחות כמתורגם ארמית. וכמוהו ואיש נבוב ילבב שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרים ראש בלי מוח. והנה לא הזכיר הכיור כי לא נעשה מנדבת כל ישראל רק מנדבת הנשים לבדם על כן הזכירו עם פרשת הבשמים שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם: (ט) ועשית. מצאנו כתוב קדמה מזרחה וידענו כי ראשי המזרחים שלשה האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי שהוא סוף נטות השמש בפאת דרום. והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש טלה ומאזנים. והשלישי כנגד ראש סרטן. שהוא סוף נטות השמש לצפון וככה נגבה תימנה דרום: ותימנה. מגזרת ימין לפון וימין אתה בראתם: (י) ומלת חשוקיהם. דבוקיהם כי הווים ידבקו אל העמודים כי ותדבק נפשו כמו חשקה נפשו: (יב) ורחב. הנה הרוחב חצי האורך והמפרשים אמרו

ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ ח נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס

שביעי ט וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃ י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו (ועמדיו ק') עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ יג וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים

כול' חסר · ל' קמץ וס' פתח · כ' · כו' מ"ל · ג' פסק · ל' וחד לפאה · כול' חס' במ"ד מ"ל · י"א חס' בלי' · ל' חסר דחסר · חסר ו' · כל משכנא קדמאה חסר תנייני ד' מ"ל

אַרְבַּע סִטְרוֹהִי׃ ה וְתִתֵּן יָתַהּ תְּחוֹת סוֹבֵיבָא דְמַדְבְּחָא מִלְּרַע וּתְהֵי מְצַדְתָּא עַד פַּלְגוּת מַדְבְּחָא׃ ו וְתַעְבֵּיד אֲרִיחַיָּא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ ז וְיָעֵל יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָּא עַל תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל יָתֵיהּ׃ ח חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵּיד יָתֵיהּ כְּמָא דִּי אַחֲזִי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן׃ ט וְתַעְבֵּיד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָּא דְּבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְּאַמִּין אוּרְכָּא לְרוּחָא חֲדָא׃ י וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין דִּנְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יא וְכֵן לְרוּחַ צִפּוּנָא בְּאוּרְכָּא סְרָדִין מְאָה אוּרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי עַסְרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יב וּפוּתְיָא דְדָרְתָּא לְרוּחַ מַעְרְבָא סְרָדִין חַמְשִׁין אַמִּין עַמּוּדֵיהוֹן עַסְרָא וְסַמְכֵיהוֹן עַסְרָא׃ יג וּפוּתְיָא דְדָרְתָּא לְרוּחַ קִידוּמָא מַדִּינְחָא חַמְשִׁין

בשאת חד מן י"א זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבותא וסי' מצוין בישעיה ריש סימן ה': לפאה חד מן י"ח זוגין מן חד וחד מלרע וחד חד מלעיל למ"ד בריש תיבותא. וסי' מצוין במשלי סוף סימן כ"ג גבי פ' כי תשב ללחם את מושל בין תבין: קדמא לפאת נגב תימנה קלעים לחצר. תניין קלעי החצר: עמדיהם כל משכנא קדמאה חסר ובמשכנא תנינא ד' מלא וסי' עמודיהם עשרים. ולפאת צפון ולפאת ים, קלעים חמש עשרה. ולכתף השנית חסר. וא' ועמדיהם ארבעת חסר. קדמאה ורחב החצר לפאת קדמה מזרחה. קדמאה חמש עשרה אמה קלעים לכתף. תניין קלעים חמש עשרה אמה אל הכתף. קדמאה ולכתף השנית חמש עשרה קלעים. תניין לשער החצר קלעים חמש עשרה אמת:

תולדות אהרן וסוכה את בדיו. יומא עב: נבוב לחות. בתרא יד: ווי העמודים. סנהדרין כב:

בעל הטורים נבוב לחת. נבוב עולה חשים שעד חשים אמות יכולין להוסיף על המזבח:

רמבן

שישים הפרכת תחת הקרסים כדי שיהא הארון שמה מבית לפרכת ותבדיל הפרכת בין הקדש ובין קודש הקדשים וכן אמר ונתת את הכפורת על ארון העדות שם בקדש הקדשים להודיע שהכפרת עם כרוביו על הארון יהיו כלם שם בקדש הקדשים הנזכר שהוא מבית לפרכת אבל כשמגיע לצוות הקמתו אמר ושמת שם את ארון העדות ואחרי כן וסכות על הארון את הפרכת וכן במעשה ויתן את הכפורת על הארון מלמעלה ויבא אל הארון את המשכן ואחרי כן וישם את פרוכת המסך:

(יא) ומעם קדמה מזרחה. כי לשון הקדם יקרא למזרח קדם כענין

ספורנו

ומזרקותיו וכו': (ה) כרכוב המזבח. הרגיל להיות בכל כלי עץ כאמרם ז"ל אלו הם גולמי כלי עץ כל שעתידין לשוף ולכרכב: (ח) נבוב לוחות. כמו תיבה בלי שולים ובלי מכסה: כאשר הראה אותך בהר. שימלאו חללו באדמה בשעת חנייתם ועל האדמה אש תמיד תוקד: (ט) מאה באמה ועמודיו עשרים. כל אלו שביניהם עם עמוד שלו היה חמשה. אמנם לא היו עשרים עמודי צפון ועשרים עמודי דרום מתחילים אלה נכח אלה בקו ישר. אבל היתה התחלת הפאה האחת נמשכת מתחלת הפאה שכנגדה כמות אחד חלל ועמודי המזרח והמערב היו מתחילים ברחוק מן הפאה הנמשכת כמות אחד חלל: (י) וחשוקיהם. עגולים סובבים

אבן עזרא

אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשים במערב והנה רחבו חמשים וזהו ורוחב חמשים בחמשים ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרוב אורך זויותיו נלכות כי רחבו בכל צד חמשים ואין טעם להיות פירוש חמשים בחמשים מצד החצר כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט: (יט) לכל. טעם לכל כלי המשכן כל הכלים שהם לצורך המשכן ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת וכן כאולמים:

תרגום אונקלוס

אַמִּין: יד וְחַמֵּשׁ עַסְרֵי אַמִּין סְרָדִין לְעִיבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טו וּלְעִיבְרָא תִּנְיָנָא חֲמֵשׁ עַסְרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא עַסְרִין אַמִּין תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא: יז כָּל עַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף וָוֵיהוֹן דִּכְסַף וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא: יח אוּרְכָּא דְדַרְתָּא מְאָה בְאַמִּין וּפוּתְיָא חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן דִּנְחָשָׁא: יט לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פּוּלְחָנֵיהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדַרְתָּא נְחָשָׁא: ס ס ס

כתוב

אַמָּה: יד וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה: טז וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה: מפטיר יז כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת: יח אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב ׀ חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת: יט לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת: ס ס ס

צ"ו, יע"א סי'. סל"ו סי'

(הערות בשוליים: וע"פ ושאר' והמסס · ג' ג' קמץ · כול'/מ"ל כמ"ד · ד' מ"ל · פול' כ"כ · ל' חסר ומד מ"ל · ס' דמטעים דסבירין כל ג'. ג')

רש"י

וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארך כרחב הפתח: (יד) עמודיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקצוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג' שבמזרח ה' אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש אמות וכן לכתף השנית וארבע עמודים למסך הרי י' עמודים עמודי החצר סביב ונומר. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ומערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: (יח) ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת נ' החיצונים של ארך החצר נמצא כלו בחמשים הפנימיים וכלה ארכו לסוף ל' נמצאו כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן ורחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב וחמשים על חמשים חצר לפניו (ערובין כג): וקומה חמש אמות. גובה מחיצות החצר והוא רחב הקלעים: ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעי' אבל אדני המסך של מין אחר כן נראה בעיני שלכך חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות לתקוע יתדותיו ועמודים: יתדות. כמין נגרי נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורים ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעות שלא ינועו ברוח ואומר אני ששמן מוכיח עליהם שהם תקועים בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני (ישעיה לג) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח:

מסורה

קשה ב' א' חסר וא' מלא וסי' קשה חמש אמות. וקומה ברחב חמש אמות בתראה מ"ל: משכנא קדמ' ארון כפרת שלחן מנרת משכן יריעות קרשים פרכת מזבח העלה חצר המשכן. רכש"ם מע"ק פז"ח סימן. משכנא בתראה משכן יריעות קרשים פרכת ארון כפרת שלחן מנורה מזבח הקטרת מזבח העלה כיור החצר מעק"ף רכש"ם קו"ח סימן: ה' סבירין כל וקרי' לכל וסי' לכל כליו תעשה. לכל כלי המשכן. לכל דבר נקי יהיה. לכל דרכיו משכיל. חירם מלך צר נשא וגו' לכל חפצו:

תולדות אהרן

חמש אמית. זבחים נט סב: רבוע. זבחים נט סב: ושלש אמות. זבחים נט ס: ככרכב המזבח. זבחים סב: וסיה סרשת. זבחים נג קיט: קלעים לכתף. ערובין ב: ארך החצר. ערובין כג נח זבחים נט:

ספורנו

סובבים העמוד באמצעו לנוי: (יט) לכל כלי המשכן ולכל עבודתו. הכלים הצריכים לעבודתו כגון פטיש ומקבות וזולתם הצריכים בשעת הורדה והקמה:

בעל הטורים אורך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים. פי' בחלק א' מחמשים שבכר סבית כדפי' לעיל:

רמבן

כענין ומדוהם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה. ויקרא למערב אחור כענין שנא' הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו וכן עד הים האחרון המערבי ופניהם כנויים כי יתפוש הלשון כנוי באדם הפונה אל אור השמש וכן יאמר וילכו לאחור ולא לפנים ויקרא הדרום נגב בהיותו נגוב מפני החום ופעמים שיזכיר הכתוב הכנוי ויבאר אותו בשם יאמר קדמה שהוא כנוי ויבאר מזרחה שהוא השם ואמר נגבה בכנוי ויבאר תימנה הוא השם והמערב יזכרנו בכנוי ים כי יתפוש אותו באנשי ארץ ישראל שהים הגדול להם מערבי והצפון יזכירנו בשמו ונקרא כן כי הוא צפון אין השמש נראה בו לעולם ויקרא התימן דרום כענין שנא' הולך אל דרום וסובב אל צפון והיא מלה כפולה תחבר רי"ש אחת להתחבר שתי אותיות שוות דר רום כי השמש ילך ברום הרוח ההוא. ויקרא לדרום ימין ולצפון שמאל בכנוי האדם הפונה למזרח כאשר הזכרתי. והסוד בשמות הללו נודע ממעשה המרכבה העליונה וכן שם המערב ים ימה שאמרו שכינה במערב כי הים חכמת שלמה כמו שאמרו במדרש אין ים אלא תורה שנא' ורחבה מני ים. ואני עתיד להזכיר זה בפרשת וזאת הברכה בפסוק ים ודרום ירשה אם יברכני צורי להגיע שם:

אדרת אליהו

סוד האדם. עולם קטן שנימאה דלגו נר"ן סוד האדם הוא צלם אלקים ועיקרו נ"ל כי הנשמה תוספת והן זו"ל וזהו בצלמו בצלם אלקים ועל נ"ל לבושא דקיק סוד בבגדו בה ונק' אלוה סוד יריעות עזים הוא הבשר עורות אילים מאדמים ועורות תחשים הן העור ושני עורות יש באדם כמו בברית ערלה ופריעה ועור תחש הוא חילון בסוד הערלה שניתנה לאברהם אבינו בסוד החשמל ממשפחת א"ה כמ"ש בפרשת תרומה וכנגדן בעולם השמים הן ג"כ שנים שמים ושמי השמים והן מתחלקין לשבעה וכן העורות והעור החילון נחלק לשנים נגד רקיע וילון והיא הקרום דקיק שעל העור הוא כוילון ובעור החילון שכוכבים סוד השרטוטין והכרת הפרצוף שהן ברקיע שבו חמה כו' ועור הפנימי נחלק לה' והבשר הוא י"א יריעות עזים סוד י"א סמני הקטרת י"א אלופים כנודע והרקיעין סוככין עליהם וסוד יריעות של המשכן תכלת וארגמן ותולעת שני ושש הן סוד רקיעין דלגו שתוספין על סטרא דקדושה כמו הרקיעין שתוספין על סט"א והוא סוד החשמל שחופף על החיו' סוד מלבוש שמגין שוה והוא מלבושם כידוע. סוד הפרכת הוא הפרגוד שבין החיות לשכינה והוא הרקיע שע"ג החיות ולפנים מהפרכת אבן שתיה הוא אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא כמראה אדם כו' דמות כבוד ה' השכינה והרין רביין קביעין תחותיה סוד הכרובים והיכל ק"ק הוא בית ק"ק והחיות הן בהיכל הרצון ובין אלו ההיכלות פרגוד הרקיע הנ"ל ויסוד דנוק' שהוא ק"ק בתוכו מקום שמקבל בהוסי הרע והוא הארץ ובתיכו יסיד דדכורא הלוחות הברית והן שנים כנגד ב' ליטורות שבתוכו ולכן מימין מ"ע ומשמאל ל"ת. העצמות הן הקרשים והן ברסים ב' עומדים האיברים הן שבעה כלים דמשכנא כרזא דז' היכלות ב' פרגודים שבאדם בין ג' עורות שבאדם חב"ג הן פרכת ומסך וכן הפרגוד בכלל ובין בתי גואי לבתי בראי ובתי בראי הן נר"ן למשכנא בחצר א"מ ואלין קלעי' סובבין לבתי בראי ועיין בע"ח דכ"ב וכן ביחזק"ל נפתחו השמים הן הטורית ואמך השמים

השמים ה' שמים ה' עורות של הפנימי והא"כ והראה והנה רוח סערה כו' הבשר ומתוכה כעין החשמל לבושא דקיק ובתוכן החיות ע"ג הרקיע וע"ג אבן ספיר כו' עליו כמראה אדם כו' ועיין ברי"ג שיש רקיעין בספרא דקודשא ויש בס"א ויש רקיעין תתאין והן ב' חופאין על משכנא וברקיעין תתאין שני חופאין נגד ב' רקיעין הנ"ל דקודשא ושל ס"א יע"ש כל הרקיעים : והאיברים הפנימים מוח הוא הארון וכל כליה וידוע שמוח סוד הכפרת והכרובים קנה ושם הן עזרה ושלחן ו' קנה הן ו' טבעות קנה השביעית היא טבעת העליונה שמקפת הכל ושט לאכילה וקנה לתורה ולב הוא המזבח הפנימי ששם ריח הקטרת ומזבח החיצון הוא הכבד שהוא לאכילה והן האיברים האמצעים ומוח לב כבד שבתוכם הנר"נ והם אשה ריח ניחוח לה' ב' כליות הן כיור וכנו ובין ג' לג' ופרוכת פרוס יותרת וקרום של מוח מסך ופרכת שהן ג' עולמות ג' שמות כלל הכל : והיה המשכן אחד . יפה דיבר ראב"ע שאחד הוא דבר כולל דברים באחדות וכן שמע ישראל כו' כמ"ש שימליכהו בשמים ובארץ וכו' והוא השם המיוחד בתוכם וז"ש ר"א הנ"ל שהשם הוא פעם עלם ר"ל במקומו ופעם שם התאר ה' אלקים ה' צבאות שהוא מעמידם והן ד' עולמות הידועים א' עלם וג' תאר ה' אלקים א' ה' צבאות ב' צבאות מעלה ומטה כמ"ש כל צבאיו וכתיב כל צבאו' ה' ולכן השם בשנים נו"ה מעלה ומטה והן ד' אבי"ע וכן נגד ד' נהי"ס שהן שורש אבי"ע יסוד שם העלם גוף וברית חד והוא למעלה מנו"ה כידוע צבאות בנו"ה ואלקים במלכות :

פרשת כלי יקר תרומה

וידבר ה' וגו' ויקחו לי תרומה וגו'. ג' תרומות נזכרו כאן כו'. ויש בענין זה כמה ספיקות כי למה יחס ב' תרומות ראשונות אל הש"י כי בראשונה אמר ויקחו לי לשמי ובשניה אמר תקחו את תרומתי אבל בשלישית לא הזכיר לא זה ולא זה אדרבה נאמר בה מאתם יחסה אל הנותנים. וע"ק למה בשני תרומות ראשונות הקדים לשון קיחה ללשון תרומה ובשלישית הקדים לשון תרומה ללקיחה. וע"ק איך הכניס מאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו בין ב' תרומות הראשונות שהיו בקע לגלגולת שהיה חוב גמור על כל איש מישראל ואינן תלוין בנדבת לב הנותן כלל כ"א תרומה שלישית שנא' בה זהב וכסף ונחשת היא לבדה באה בנדבה ולמה הזכיר בה לשון קיחה משמע בהכרח והדבר הבא בנדבה אין בו הכרח. ועוד בראשונה אמר ויקחו בלשון נסתר ובשנים האחרונים אמר תקחו לנוכח. והקרוב אלי לומר בזה בהיות שבענין השקלים יש מחלוקת בין מפרשי התורה כי יש סוברים שלא נמנו ישראל לגלגולת אלא השקלים נמנו כדי להצילם מן עין הרע ומהרי"א חולק על דעה זו ואמר שנמנו לגלגולת ממש והשקלים נתנו דרך צדקה או קודם המנין או אחריו לכופר נפש כמבואר בספרי פ' כי תשא. והנה מקום אתי לחלק לשון ידבנו לשני פנים אם לשון נדבה כפשוטו ואם ההפך ממש מדלא כתיב ינדבנו בנו"ן א"כ יש מקום לפרשו כמו ידוגו בוי"ו כי אותיות בומ"ף מתחלפות בפרט בית רפויה שמוצאה כמו וי"ו וזה מורה על מי שלבו דוה וכואב על הנתינה. ולפי' ב' תרומות ראשונות שלכל הדיעות היו חובה על כל איש ואף אם לא היה רוצה לתרום מ"מ היו יכולין הגבאים ליקח ממנו בעל כרחו לפיכך הקדים בהם לשון קיחה לתרומה כי ע"י שיבואו הגבאים לגבות ממנו בעל כרחו יבוא לתרום כי קיחת הגבאים מסבבת התרומה. אבל השלישית הבאה בנדבה ולא היה שם חובה כלל ואילו לא ירצה לתרום מי יוכל להכריחו ע"כ הקדים בה התרומה ללקיחה לומר שאחר שהוא מנדבת לבו קרא שם ותרם מן ממונו כפי רצונו אז יוכלו הגבאים לכופו וליקח ממנו בעל כרחו מה שתרם כבר. הן בפה הן בידים לכך נאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם וגו' לומר שאחר שתרם אז תקחו מאתם בזרוע אם ביני ביני נתחרט. וז"ה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה שימנו גבאים שיקחו התרומה מכל איש ואיש וקודם שיתבעו אחרים יתנו המה חלקם לקשט א"ע תחלה ואחר כך יקחו מאחרים וזה הוראת וי"ו של ויקחו. אבל מאת כל איש אשר ידבנו לבו שלבו דוה על הנתינה כי הוא איש כילי ואינו נותן מרצון טוב ויש לחוש שמא יתקוטט עם הגבאים אז תקחו אתם משה ואהרן או נשיאי ישראל כי וודאי ישאו פניהם ולא יריבו עמהם על זה. ואם ידבנו פירוש כמו ינדבנו והוא לשון נדיב לב או יהיה מוסב אשלמעלה שאמר ויקחו לי הגבאים תרומה מאת כל איש אשר ידבנו נדיבת לבו. וממילא נשמע שמ"ש אח"כ תקחו את תרומתי משמע אתם בעצמכם תקחו מדבר במי שאינו נדיב לב מן הטעם שנתבאר. אמנם מדקאמר פרשת ויקהל כל נדיב לב יביאה ש"מ שכאן מדבר שלבו דוה וכואב וממנו תקחו בעל כרחו אבל מי שהוא נדיב לב הוא יביאה מעצמו ואין צריך לכופו. אבל לשון תקחו הנאמר בתרומה שלישית הבאה נדבה יש דברים אחרים בגו וזה שאם יבאו גבאים חשובים אל המתנדב בלי ספק שישא פניהם ויתנדב יותר מאלו היו באים אליו סתם בני אדם כי מטעם זה נוהגין לעשות נדבה ברבים אולי ישא פניהם. ולפי' מהרי"א שפי' כי גם השקלים אע"פ שהיו חובה מ"מ היו כמו צדקה וכופר יהיה מאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו לשון נדבה ממש ומוסב אשלמעלה ושלמטה להורות שגם שני תרומות אלו היו תלוין בנדבת לב הנותן אבל בתרומה שלישית לא הוצרך להזכיר זה כי פשיטא שהיא באה נדבה ולא חובה כי כבר נרמז זה במה שהקדים התרומה אל הקיחה. ולפי ששני תרומות הראשונות הם חובה וכופר נפש כמ"ש לכפר על נפשותיכם וכתיב כי כל הנפשות לי הנה ובחסד האל ית' הוא לוקח בקע לגלגולת תמורת נפש על כן נאמר בראשונה ויקחו לי בשניה תרומתי כי שם ה' נקרא עליהם. אבל השלישית שאינה חובה לא יחסה אל הש"י ותלאה במתנדבים שנא' וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כי היא הלויה בהם וז"ש מאתם ולא מאת ה' היתה זאת חובה. והנה קרוב לשמוע טעם אחר על מה שייחס שני תרומות ראשונות אל הש"י ולא השלישית לפי שבכל מקום שיש שם גדר ענוה והכנעה בין התחתונים שם חביון עוזו של הקב"ה השוכן את דכא ושפל רוח אבל בכל מקום שיש נדנוד גאוה אין הקב"ה רוצה לייחד שמו ית' שם לפיכך שני תרומות ראשונות שהיה יד כל אדם שוה בהם כי העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ואין מקום לשום אחד להתפאר על חבירו לומר תרומתי גדולה מתרומתך אותן ייחס הש"ית אליו כי בראשונה נאמר ויקחו לי לשמי כי כבר בארנו למעלה תחלת פרשת מקץ ובפסוק בכל המקום אשר אזכיר את שמי שכל אותיות השם הגדול מורים על גדר הענוה ע"ש ובשניה אמר תרומתי. וכן הדבר הנעשה מן שני תרומות אלו דומה אל התרומה עצמה כי כשם שכולן היו שוים בה ולא הי' בה שום התנשאות לאחד על חבירו כך נעשה מתרומה אחת האדנים כי כל האדנים היו שוים אחד כמו חבירו והיו תחתונים לכל הבנין כאסקופה הנדרסת והיו יסודות לכל הבנין כי כמוהם יהיו עושיהם כי כמו שהעושים הנדבה הזאת היו שוין בנתינה ולא היה לשום אחד מהם התנשאות על חבירו כך נעשו מהם אדנים אלו המורים על גדר הענוה כי הענוה היא יסוד הבנין אשר עליו כל בית ישראל נכון ונקראו בשם אדנים שיש במשמעתו לשון אדנות ושררה יען כי כל מי שעושה את עצמו כאסקופה הנדרסת מלמטה נעשה אדון מלמעלה כי כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו ועושה אותו יסוד ונושא לכל הבנין כאדנים אלו שהיו יסוד ונושא לכל הבנין וכן מלת נשיא פירושו שהוא נושא את אחרים כי כלם נשענים עליו. ומתרומה שניה הביאו קרבנות צבור שהיו ג"כ שוים בכל יום כבש אחד בבקר ושניה בין הערבים וכתיב זבחי אלהים רוח נשברה ר"ל תכלית הזבחים להביא את האדם לידי רוח נשברה. ועל כן יחסה ג"כ אליו ית' שנא' תקחו את תרומתי לפי שהתרומה והעשוי ממנה הכל מורה על גדר הענוה ע"כ אמר הקב"ה זו היא תרומתי. אבל תרומה שלישית שלא היו הכל שוין בה והיו מתחלפים בפחות ויתר כי העשיר הנותן הרבה יש לו מקום להתנשאות על העני לאמר יש לי חלק גדול בבית אלהינו יותר מן העני בהרבות מהר ומתן על כן נעשו ממנה כל כלי הקודש כמו הארון והמנורה והשלחן והמזבח ויתר הכלים ובלי ספק שהיה יתרון לקצתם על קצתם כי זר הארון הוא כנגד כתר תורה וזר המזבח כנגד כתר כהונה וזר השלחן כנגד כתר מלכות ואע"פ שכפי קדושת הכלים היה לו להקב"ה ליחס נדבה זו אליו ית' מ"מ מאחר שמצד גביית הנדבה היה שם צד גאוה והתנשאות למרבה על הממעיט ע"כ לא יחסה הקב"ה אליו. ובזה ראיתי לתרץ קושיא אחת מאחר שחשב הנדבה כסדר מדריגתן זהב וכסף ונחשת אם כן למה קא חשיב אבני שהם ואבני מלואים לבסוף כי האבנים בלי ספק הם יקרים יותר מן זהב אע"פ שנוכל לתרץ ולומר לפי שהנשיאים הביאו אבני שהם ואבני מלואים לבסוף כמו שמביא רש"י פרשת ויקהל על כן הזכיר נדבתם באחרונה מ"מ גם לפי דרכנו נוכל לומר שרצה הקב"ה להראות שאחד הממעיט ואחד המרבה הכל שוין לפניו יתברך ע"כ הזכיר החשוב לבסוף שלא יהיה תפארת העשיר על העני לומר נדבתי גדולה והכתוב מנאה בראש. ועוד הזכיר נדבתם באחרונה לפי שרוב לבבם הביאם לידי זה שהתנדבו לבסוף לומר יתנדבו הצבור ומה שהם מחסרים אנו משלימין וכל זה דרך גאה וגאון לומר יש לאל ידינו למלאות מה שהם מחסרים ע"כ הזכיר נדבתם אחרונה כי כל המגביה את עצמו הקב"ה משפילו ולא עוד אלא והנשאם חסר יו"ד כתיב כי רק אות אחת מן השם הגדול חקוק בשם נשיא דהיינו היו"ד וע"י שהתנשאו בדברים לקח ה' מן שמם אות זה משמו יתברך המורה כולו על גדר הענוה כמבואר בפסוק בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך ודבר זה סוד מסודות התורה וצורת היו"ד מורה ג"כ על הענוה והקטנות :

וזאת התרומה אשר תקחו מאתם. לדעת רז"ל היתה תרומה זו לכפרה על זהב העגל ולדיעה זו נוכל לפרש שג' תרומות שנזכרו כאן הם נגד ג' עבירות שעשו במעשה העגל בשנים היו כל העובדים שוין ובג' נתחלפו בפחות ויתר ע"כ הביאו ג' תרומות ורק בשנים היו שוין. א' מה שקבלו את העגל לאלוה ויאמרו אלה אלהיך ישראל ובחטא זה היו כל העובדים שוים כי כולם קראו לעגל אלוה ואדון ע"כ הביאו תרומה ראשונה שהיו כלם שוים בה ונעשו מהם כל האדנים כי זה נגזר מלשון אדון לכפר על מה שקראו לעגל אלוה ורז"ל אמרו שאוו לאלהות הרבה ר"ל להרבה אדונים ע"כ נעשו ממנה אדנים הרבה. ב' מה שזבחו לו שנא' ויזבחו לו ובזביחה זו היו ג"כ כולם שוין ע"כ באה תרומה שניה שהיו כולם שוין בה ונעשו ממנ' קרבנות ציבור לכפר על ויזבחו לו. ג' הוא מה שנא' ויתפרקו נזמי הזהב וגו' כי עשו נדבה אל מלאכת העגל מממונם ולא היתה יד כל האדם שוה בהם כי העשיר היה נותן יותר מן העני כנגד זה באה תרומה שלישית שלא היו כלם שוין בה כי אם איש לפי עשרו נתן ומטעם זה מנה נדבת הנשיאים אבני שהם באחרונה כי אל העגל היו ג"כ נותנים יותר מן העני וע"כ נדבתם נזכרה באחרונה דרך קנס לפי שהיה להם חלק גדול בחטא זה. וגם לפי פשוטו לא הקפיד ה' על מעלת הנדבה כ"א על מעלת הנותנים כי לפעמים יתן אדם הטוב מעט כסף מסת נדבת ידו ואיזו עשיר בליעל ואיש חמס יתן אבני יקר בלי ספק שנדבת

הנדיב

הצדיק יותר מקובלת ע"כ מנה אבני שהם באחרונה. ומה שלא הזכיר בכולם לשון נתינה כ"א לשון קיחה לפי שכל נותן נדבה יותר הוא לוקח ממה שהוא נותן כי יוסיף ה' לו כהנה וכהנה פי שנים כפלים. וזהו דעת המדרש האומר אדם לוקח חפץ שמא יוכל ליקח בעליו עמו אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ואמר קחו אותי עמה שנא' ויקחו לי תרומה כביכול אותי אתם לוקחין ויש לדקדק מה ענין התורה אל התרומה אלא לפי שכמו שהלומד עם חבירו תורה יותר הוא מקבל ממה שנותן כמ"ש ומתלמידי יותר מכולם כך בתרומה זו יותר הוא לוקח ממה שהוא נותן וזהו שמסיק באותו מדרש בנוהג שבעולם מוכר חפץ אז המוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב"ה נותן התורה ושמח שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו וביאור ענין זה שכל מוכר לחבירו איזה דבר תורה ולומד עמו אז הוא מקבל ג"כ ממנו וכל נתינה יש בו צד לקיחה ולכך מביא ראיה מן פסוק כי לקח טוב וזה ראיה נחרה בריאה וטובה שהנתינה קרויה לקיחה כך בתרומה זו הנתינה קרויה לקיחה ועל כן הסמיך בעל מדרש זה כל דבריו על פסוק ויקחו לי תרומה:

זהב וכסף ונחושת. אע"פ שמדרש תנחומא מסיק שהיו שם י"ג דברים וכן פירש"י ובפרשת אתה מוצא ט"ו דברים ותירץ הרא"ש כי תכלת וארגמן ותולעת שני הכל מין צמר ונחשבו לאחת והחזקוני תירץ בענין אחר אבל רוב המפרשים הסכימו שהיו שם ט"ו דברים וזה מסכים למה שכתבו הרבה מפרשים שכל המשכן בנוי על תבנית ג' עולמות וכן כתב רבינו בחיי ובעקידה ובתולדות יצחק ומהרי"א כתב שגם חכמי האומות הסכימו על ציור זה וכתיב כי ביה ה' צור עולמים שכל העולמות נבראו בשם של יה ע"כ באה כל הנדבה על המשכן וכליו במספר ט"ו להורות שקיום ג' עולמות תלוי במשכן זה הבנוי על תבנית ציור זה ומורה קצת על זה אותן ט"ו מעלות שהיו מן עזרת נשים לעזרת אנשים ושנבנה ע"י שלמה שהיה בדור ט"ו לאברהם וכתבו עוד המפרשים שגם האדם שנקרא עולם קטן בנוי על תבנית ציור זה ונראה שלכך נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו מבעי ליה אלא שר"ל שבאמצעות ציור זה אשר בו שוכן כבוד ה' ישכון גם בתוכם של ישראל בגופם ממש כי עיקר שכינתו שמה בעבור ציור זה העשוי מכסף וזהב כי הוא אינו כ"א אמצעי להמשיך באמצעיתו כבוד ה' אל תוך בני ישראל. ובמדרש תנחומא מסיק זהב כנגד מלכות בבל שנא' אנת רישא דדהבא. וכסף כנגד מדי שנא' בו ועשרת אלפים ככר כסף וגו'. ונחשת כנגד מלכות מוקדון שהיא פחותה מכולם. עורות אילים מאדמים כנגד מלכות אדום כו' אמר הקב"ה אע"פ שאתם רואין ד' גליות מתגאות ובאות עליכם חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השעבוד מה כתיב בתריה שמן למאור זה מלך המשיח שנא' שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי וכתיב קומי אורי כי בא אורך מדרש זה וכיוצא בו תמהו רבים שהוציאו המקרא מפשוטו ונפתרו על ד' גליות ולי נראה שגם בעל מדרש זה סובר שהכל כפשוטו ואינן מרמזים כלל על ד' גליות אך שדעתו לפרש על מה זה הראה הקב"ה לנבוכדנצר הרשע כל ד' גליות וכי נמשלו לזהב וכסף ונחשת וברזל וכי הרשע הגון לכך שיודיעהו הש"י מה שיהיה אחריו אלא וודאי שכוונתו היתה לתועלת ישראל כדי שידעו שיש בידם זכיות אשר בכחם יכלו לעמוד כנגד כל ד' גליות אלו שלא יוכלו לכלות את ישראל כי מלכות בבל נמשל לזהב ויש לישראל כנגדם מצוה אחת שעושין בזהב והוא זהב התנופה זהב זה הוא כנגד גליות בבל לשון כנגד מורה דזהב זה מתנגד אל אותו מלכות שנמשל לזהב וכן כסף כנגד מדי וכן נחושת כנגד מוקדון וכן עורות אילים מאדמים כנגד טיטוס שהמשיל לברזל כי ממנו עושין החרב המאדים ובנין אב לכולם מה ששנינו במסכת מגלה פ"א אר"ל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקלי המן. ומכאן ראיה שכסף זה בא להקדים את המן דהיינו מלכות מדי כך זהב זה בא להקדים את נבוכדנצר ונחושת זה בא להקדים את מוקדון ועורות אילים מאדמים להקדים את טיטוס ובזה מדוקדק לשון כנגד הנאמר בכולם כי מצות אלו מתנגדים להם. אבל בשמן למאור לא אמר שהוא כנגד מלך המשיח כי אין כאן התנגדות אלא ענינם אחד שבזכות שמן למאור יערוך ה' נר למשיחו וכן ראיתי בתנחומא שהזכיר בכולם לשון כנגד לא כגרסת הילקוט שלא נכתב לשון כנגד במקצתם. וכן דעת בעל מדרש זה להורות באיזו זכות יש לישראל תקומה בד' גליות אלו וזה שמסיק אע"פ שאתם רואים כו':

וכן תעשו. פירש"י לדורות ואין זה מבואר במקרא ונ"ל לפי שהראה הקב"ה למשה תחלה תבנית המשכן ואח"כ הראה לו תבנית כל כליו כמ"ש את תבנית המשכן ואת כל כליו וכשצוה לו על עושי המלאכה התחיל בכלים תחלה שנא' ועשו ארון וגו' ואח"כ הזכיר המשכן והיה משה נבוך בדבר אם יעשו המשכן תחלה כמראה אשר ראה בהר ואחר כך הכלים או יעשה הכלים תחלה כדרך שנזכר בציווי העשיה ע"כ נאמר וכן תעשו בוי"ו כי אילו היה אומר כן תעשו הייתי מוכרח לומר שקאי על תבנית המשכן וכליו ולא על סדר קדימה ואיחור. ומדקאמר וכן תעשו ש"מ שקודם זה הפסיק הענין וא"כ וודאי מה שנא' ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו קאי על מש"כ למעלה ועשו לי מקדש ואחר כך עשיית תבניתם כבר אמור. ומה אני מקיים וכן תעשו אלא שר"ל כסדר הזה תעשה תחלה משכן ואח"כ כליו ומה שהקדים הארון זהו סדר מעלת מדריגתן קא חשיב וסוף המעשה תחלת המחשבה כי עיקר בנין זה הוא בעבור ארון ברית ה' כי שם מקום השכינה ע"כ הקדימו ולא ידעתי מי הכניס את רש"י בדוחק זה לומר שמשה צוה אל בצלאל לעשות כלים תחלה ואנו רואין בהפך דבריו שהרי גם בפ' כי תשא גם בפרשת ויקהל בכ"מ צוה על המשכן תחלה וא"כ וודאי מה שהקדים כאן הארון הוא בעבור מעלתו על המשכן וכל כליו ומי לא ידע בכל זאת שכתר תורה הוא העולה על כולם:

ועשו ארון עצי שטים. במעשה המשכן וכל כליו ודיני עשייתם כבר נמצאו פרטי דיניהם בתלמוד עליהם אין להוסיף וממנה אין לגרוע ולא נשאר לנו לחדש בהם דבר כ"א במה שהסכימו עליו כל המפרשים לעשות בהם רמזים על ענינים נסתרים או נגלים כי לא יתכן לומר שכל פרטים אלו היו בלא כוונה ועל דרך זה הלכו רוב מחברים לעשות בהם רמזים איש לפי שכלו זה אומר בכה וזה בכה ואפי' רש"י שכל דבריו פשוטים מ"מ במקום שמצא לדרוש קרוב לפשוטו לא הניח מלכתבו שכן בפ' ו' פי' מזבח נחושת לכפר על מצח נחושה וכן י"ב עינות מים וע' תמרים פירש כנגד י"ב שבטים וע' זקנים ע"כ לא אחשוך אני מלומר מה שהעלה מצודת שכלי להוסיף קצת על אותן רמזים שדברו בהם המפרשים בשני פרשיות אלו תרומה תצוה. וטרם בואי לדבר בהם אומר בדרך כלל על ג' ראשי כלים אשר עליהם נעשה זר זהב והם ארון שלחן ומזבח ורז"ל אמרו שהם כנגד ג' כתרים כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות. והבט ימין וראה כי ג' כלים אלו היו חלוקים במדות האמות כי הארון היה כל אמותיו שבורות והמזבח היו כל אמותיו שלימות והשלחן היו מקצתן שבורות ומקצתן שלימות הלא דבר הוא. והקרוב אלי לומר בזה לפי שאמרו החכמים במעלות הבט למעלה ממך כי ע"י ז ידמה בנפשו כי הוא חסר מן שלימות ולא הגיע למדריגת חבירו ויבא להתקנאות בו ויוסיף על שלימות חכמתו כי קנאת סופרים תרבה חכמה אבל בענייני העוה"ז דהיינו כל הצלחות הגופניות בעושר וכבוד יסתכל במי שהוא למטה ממנו ובסיבה זו ישמח בחלקו בראותו כי יש לו רב יותר מן הרבה אנשים וכ"ש המתפלל יתן עיניו למטה ולבו למעלה זה המתפלל על צרכי הנפש והגוף יתן לבו הרואה הרבה חכמה ודעת במי שהוא למעלה ממנו ויתפלל אל ה' להטות לבבו אל החכמה שיגיע בה למעלת השלמים שכן שלמה לא שאל מעם ה' כ"א שיתן לו לב שומע. ועיניו הרואות בחמדות הגוף המוחשות יתן במי שהוא למטה ממנו במדריגה ואז ישמח בחלקו ולא יבקש על ריבוי עושר שכן שלמה אמר ריש ועושר אל תתן לי. וע"כ היו כל אמות הארון שבורות להורות שכל אדם ידמה בנפשו כאילו הוא חסר מן שלימות החכמה וצריך ללמוד עדיין למלאת חסרונו כי כל אמה חסירה מורה על דבר חסר הצריך שימלא חסרונו כך עיקר החכמה מאין המצא ממי שחושב את עצמו לאין וחסר אבל במי שהוא חכם בעיניו השוטה בעצמו לאמר שכבר הגיע אל תכליתה כי איזהו חכם הלומד מכל אדם החושב שהוא חסר מן החכמה והוא צריך עוד להתלמד וכן בידיעת מציאת הש"י אמרו תכלית שנדעך מה שלא נדעך. וע"כ היו כל אמות הארון שבורות באורך וקומה ורוחב כנגד ג' דברים העומדים כנגד משיגי החכמות והם קוצר דעת המשיג ועומק המושג ואורך התלאות. כי הקומה היינו העומק כי עמוק הדבר מי ימצאנו והוא עומק המושג והרוחב עומד כנגד קוצר דעת המשיג והאורך היינו אורך התלאות וכמ"ש עמוקה משאול מה תדע וכתוב ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. אבל השלחן המרמז לכתר מלכות ולכל הצלחות האנושית אשר ישראל זוכין להם משלחן גבוה היו אמותיו קצתם שלימות כי כל משכיל ישמח בחלקו וידמה בנפשו כאילו יש לו כל ואינו חסר לנפשו מאומה שכן יעקב אמר יש לי כל אמנם קצתם היו שבורות להורות שלא ישלים האדם תאותו מכל וכל ולא יתן אל האומר כל אות נפשו אלא צריך שישבור תאותיו כי מעט זה נזכר לשון שבירה אצל הלחם כמ"ש שברו לנו מעט אוכל בשברי לכם מטה לחם ויתבאר זה עוד בסמוך בפר' השלחן. אבל מזבח הקטורת היו כל אמותיו שלמים וכן מזבח העולה כי ענין שניהם לשלים את האדם החסר מצד מעשיו כי כל הבא לכפר על האדם משלים חסרונו כי מזבח העולה מכפר על גוף החוטא ע"י הקרבת גופות של בעלי חיים ומזבח הקטורת מכפר על הנשמה ורוח אלהים העולה היא למעלה כעשן הקטורת וע"כ היו כל אמות ההם שלמות ואחר הצעה קטנה נבאר בפרטות ענין המשכן וכליו:

ועשו ארון. מה שנא' בכולם ועשית וכאן נאמר ועשו אמרה התורה הכל יבואו ויתעסקו בארון כדי שיהיה לכולם חלק בתורה כי כתר תורה הפקר לכל. ד"א לפי שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה ללומדיה לא נאמר אלא למחזיקים בה רמז למחזיקים ידי לומדי תורה ובהיות שלא כל אדם מוכן לת"ת ומ"מ יש צד בכל אדם שיכול להיות שיהיה חלקו בתורה כי אף אם אינו מוכן ללמוד מכל מקום יכול הוא להחזיק ידי לומדיה ונחשב לו כאילו הוא למדה כיששכר וזבולן. לכך נאמר ועשו ארון עצי שטים כי מצד היות בארון העץ המרמז על כי עץ חיים היא למחזיקים בה ע"כ הכל יכולין לעשותה לכך נאמר ועשו כי זה דבר הכל יכולין לעשותו ויכול להיות שזהו דעת ר' יוחנן שאמר במסכת יומא פרק בא לו מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו. ואחר כך אמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו בעשיית עצי שטים אמר ועשו ובצפוי הזהב אמר וצפית כי הכל יכולין להחזיק ידי לומדי התורה הרמוז בעץ אבל אין הכל יכולין לעמוד על הנגלה והנסתר בתורה הרמוז באמרו מבית ומחוץ תצפנו וכן אין הכל תוכם כברם כמו שיתבאר. וקרוב לומר שלכך נעשה הארון עצמו מעץ כי כל עץ עושה פרי וזהו רמז לשכר טוב אשר יש לעוסקים בתורה כמ"ש נוצר תאנה יאכל פריה וזה דבר שהכל נכספים אליו לכך נאמר ועשו ארון עצי שטים אבל ליפוי זהב מבית ומחוץ המרמז על עלם כמעשה אין כל אדם שוין בזה והוא מיוחד למשה ולאנשי סגולה אשר כערכו לכך נאמר וצפית. והנה הליפוי נזכר ב"פ כדי להבדיל בית מחוץ כי מתחלה אמר וצפית אותו זהב טהור מבית. ואחר כך אמר ומחוץ תצפנו ולא הזכיר זהב טהור מחוץ אע"פ שבלי ספק היה הכל מזהב טהור מ"מ לא הזכיר זהב טהור אצל החוץ כי כל אומן דרכו להדר את הכלי מבחוץ יותר ממה שמהדרו בפנים מפני הרואים ועל כן לא הוצרך להזכיר זהב טהור כ"א אצל מבית אבל מחוץ אין אני צריך להזהירך שיהיה היפוי ג"כ מן זהב כי ק"ו הוא מן הפנים. ולהורות נתן בלבם שכמוהם יהיו עושיהם כי כל לומדי התורה צריכין ביותר אזהרה על טהרת הלב שבפנימי שאינו נראה בלתי לה' לבדו אבל על חיצונם אינם צריכין כל כך אזהרה כי כל אדם דרכו להדר את עצמו כדי למצוא חן בעיני אדם. ד"א לכך לא הזכיר זהב טהור אצל החוץ כדי שנלמוד מזה שכל מה שהאדם עושה כדי להדר עצמו בעיני אלהים טוב ודאי

ודאי טהור בהחלט אבל כל מה שהוא מראה אינו טהור אינו טהור בהחלט כי יכול להיות שהוא עושה כן מפני הרואים ולבו בל נכון עם ה'. ד"א לפי שנקיון פנימי הקב"ה מקבלו כשהוא טהור המחשבות אבל לטהר את עצמו מבחוץ הוא דבר קשה מאד כי מדרך בני עמנו לדון את כל אדם לכף חובה כי מי לנו גדול ממשה ויחשדו עליו דברים וחשדוהו במה שאין בו ואם בארזים נפלה אש שחוט לסוגם מה יעשו אזובי קיר. ד"א מבית ומחוץ רמז לנגלה ונסתר שבתורה וידוע שהנסתר יש בו יותר טהרה וקדושה מן הנגלה על כן לא הזכיר טהור כ"א אצל מבית. והנה מקום אתי לפרש עוד מבית ומחוץ ע"ד שמצינו במסכת מ"ק רבי גזר לתלמידיו שלא ישנו בשוק כו' ומסיק שם והכתיב חכמות בחוץ תרונה אמר רבא כל העוסק בתורה בפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ ולפי זה יש יותר שלימות בתורת הבית מבתורה שנשנית בחוץ ע"כ הזכיר זהב טהור מבית ולא הזכיר זה אצל החוץ ואולי שמטעם זה שקדים כאן בית לחוץ כי התחיל בזהב טהור מבית ומשם נלמד גם אל החוץ כך העוסק בתורה בבית משם יתפשט הדבר לראש כל חוצות. ועשית עליו זר זהב סביב ארז"ל שזה רמז לכתר תורה ובשלחן ובמזבח נאמר ועשית לו לפי שכתר כהונה ומלכות הוא לאנשים מיוחדים כי אין כהונה כ"א למי שהוא מזרע אהרן ומלכות לזרע דוד לכך נאמר לו אבל כתר תורה הפקר לכל לכך לא נאמר לו ונקט לשון זר להורות שהמשתמש בכתרה של תורה דינו כזר הקרב יומת וכן כתר כהונה נאמר בה והזר הקרב יומת וכן כתר מלכות זר וכתר לזרע דוד וזר לזרים. ומה שנא' אמתים וחצי ארכו וגו' כבר אמרנו שהיו כל האמות שבורות כדי שכל אדם ידמה בנפשו כאילו הוא חסר ולא בא עד תכלית החכמה ורז"ל אמרו שהתורה נקנית בשמונה וארבעים מעלות רמז לדבר ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי וסוף תיבות עולה קנ"ך. ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו ס"ת עולה מ"ח כאילו יאמר קנו התורה במ"ח דברים. ובזה הרמז באמות שבורות לפי שרוב הדברים שקנין התורה תלוי בהם תלוין במדת הענוה כי הוא יסוד ומקור לכל אותן מ"ח דברים וכן האמות שבורות מורים על לב נשבר ונדכה והוא עניו ושפל בכך. ויכול להיות שמטעם זה גזר רבי שלא ישנו בשוק כו' כדי שלא ירגילו את עצמם ללמוד מחמת יוהרא כדי להתהדר בפני הרואים כמנהג דורנו שרוב הלומדים דרכם להתפאר ולמען הרבות חריפתם ופלפולם ברבים. ועשית בדי עצי שטים הם נושאי הארון כי בהם אחוז הארון והיה לו לומר ועשית בדים אלא שכפי הרמז ירמוז לט"ז גברי הקורין בתורה בשבת בב' וה' זס"ם וצפית אותם זהב היינו יום ז' ויום ה' ויום ב' דוגמא לזה פירשנו בעוללות אפרים מאמר רס"פ בקלב אחד שהיה לו שלחן של זהב משאוי ששה עשר בנ"א כו' ולא יסורו הבדים כי ברית כרותה אמר ה' לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' וכמ"ש לא ימוש ספר התורה מפיך. ועשית כפורת כסוי מלמעלה רמז שצריך לכסות סודות התורה שלא לגלותם ברבים כי דברים שכסה עתיק יומין אל תגלה אותם וכמ"ש ונאמן רוח מכסה דבר וכתיב כבוד אלהים הסתר דבר. ושני כרובים בדמות מלאכים שנקראו כרובים ובדמות ילדים קטנים להורות שאם הרב דומה למלאך ה' צבאות והוא נקי מן החטא כתינוק בן שנה אז יבקשו תורה מפיהו וצריך להיות נקי מאלהים ואדם כי לנאת ידי שמים היו הכרובים פורשים כנפים למעלה ולצאת ידי הבריות היו פניהם איש אל אחיו המורה גם אל השלום הניתן לאוהבי התורה והיו יחדיו תואמים בשלום וריעות. אל הכפורת יהיו פני הכרובים שכל מגמת פניהם יהיה אל התורה שבארון לא כאותן אשר המה חכמים בעיניהם ודורשים לכבוד עצמם ולא לכבוד התורה. ונועדתי לך שמה כי אין להקב"ה בעולמו כ"א ד' אמות של הלכה ובמקום שהשלום מצוי כי שם אין לומדין לקטגר. ומשם היה הקול נכנס אל אהל מועד כמו שפירש"י לפי שהארון נושא לכל הכלים המקודשים ועל ידו יחול השפע האלהי על כולם וכבר מצינו שהיה הארון נושא את נושאיו והוא כדמות רמז למחזיקים בידי לומדי התורה נראין נשואות והם נושאות מן לומדי התורה:

ועשית שלחן עצי שטים. הסכימו רוב המפרשים לאמר שהשלחן כנגד כתר מלכות ושלחן של מלכים רמז לדבר שלחן עצי שטים ר"ת עולה למספר שלשים כי יו"ד נבלעה או תצרף, גם ויו של ועשית וארבע תיבות אלו רמז למלכות שנקנה בשלשים מעלות וזה כולל כל ההצלחה האנושית לאשר חנן אותו אלהים בה כי מן שלחן גבוה זה יוצא השפע ושבע רצון לכל העולם התחתון. אמתים ארכו ואמה רחבו שלימות ולא שבורות כי יתרון ארץ בכל היא וכל טובות העוה"ז יש להם סוף וקצבה באורך ורוחב כמ"ש קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. ולמעלה כתבנו שזה רמז למדת הצדיקים השמחים בחלקם ואינן חסרים לנפשם מאומה ובכל מה שהאכילם הקב"ה משלחנו בין רב בין מעט דומה להם כי יש להם כל כמבואר למעלה פרשת ויצא יש לי כל על כן היו אמות השלחן שלימות לארכה ולרחבה אך במקום הקומה כתיב ואמה וחצי קומתו רמז שלא יגבה לבו ולא ירום לבבו למעלה בעבור עושרו כי האמה השבורה בקומה רמז לשיהיה לו לב נשבר על כל פשע שלא יתקומם בעבור כי רב חילו. ורמז עוד שהאוכל משלחן גבוה לא ימלא כרסן בשנו ותאותו אלא ישבור תאותיו ולא ישלים אל החומר כל מאויו כי הצדיק אינו אוכל כי אם לשבוע נפשו והמותר יחרים ומטעם זה נזכר לשון שבירה אצל הלחם שברו לנו מעט אוכל בשברי לכם מטה לחם וזה טוב לאדם מן מצד הרפואה שלא ימלא האצטומכא מאכל כאשר יוכל שאת כי דבר זה מזיק אל העיכול אלא יחסר כמו שליש מכדי שבעו וזה יסוד לכל בריאות. האדם מן מצד מצות ה' כי אין טוב לאדם כי אם למעט בכל היכולת בתענוגות בני האדם כדי שלא ימשוך אחריהם ויתבטל מעסק התורה כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל. וצפית אותו זהב טהור רבינו בחיי עשה רמז ממלת זהב על ברכת המזון ז' היינו ברכת הזן ה' ברכת הארץ ב' ברכת בונה. ועשית לו זר זהב סביב בכל מה שיזמין לו ה' לאכול משלחן גבוה ידמה בנפשו כאלו הוא מלך בעטרה שעטרה לו מדת ההסתפקות וכן ארז"ל ואל תתאוה כו'. ועשית לו מסגרת שיסגור בעד התאוה שלא יהיה לו פתח פתוח אליהם אלא יסגור בעדם ויתן להם קצבה. ועשית זר זהב למסגרתו סביב כי הסוגר בעד תאותו הרי הוא בן חורין ומלך לאפוקי הפורץ גדרו לעולם הוא עני בדעתו. ונקט לשון זר זכה נעשה לו זר וכתר לא זכה נעשה זר ונכרי כי יעזוב לאחרים חילו. ועשית לו ד' טבעות זהב כדי שיזכור כי הצלחות העה"ז הם גלגל החוזר בעולם כטבעת העגול זה וע"י זכירה זו יפרנס משלחנו לעניים ולעמת זה יזכור גודל השכר לעה"ב שאין לו סוף כטבעת זה העגול שאין לו סוף. ואמר לעומת המסגרת תהיין הטבעות כי הסוגר בעד תאותיו ויש קץ לכל עמלו ומסתפק במה שחננו ה' הוא הזוכר כי גלגל הוא שחוזר בעולם וחונן דלים והוא המצפה אל רוב טוב הצפון לצדיקים לעה"ב שאין לו תחלה וסוף אבל מי שאינו סוגר בעד חמדתו ואין קץ לכל עמלו ועינו לא תשבענה לעולם אינו מקוה אל שכר העה"ב ולעולם אינו נותן מלחמו לדל כנודע מדרך רב בני עמנו. וזה הטעם גם בטבעות של הארון כי על ידי התורה שבארון יזכה למחול של צדיקים בגן עדן כמחול עגול זה שאין לו סוף ודומה לטבעות ומטעם זה היו הטבעות עגולים ולא מרובעים. וכתיב כאן לבתים לבדים אע"פ שגם טבעות של הארון היו בתים לבדים מ"מ לא נאמר שם לשון זה כי אם בשלחן לפי שבשלחן בא הרמז שעניים ומרודים יביא בית וזהו בתים לבדים אל העניים שנקראו בדים כי בד בבד לשון יחידי וכן כל עני שוכן לבדו ואחים מתרחקים ממנו כ"ש אף כי מרעהו רחקו ממנו סימן לדבר לבדים אותיות בדלים וכמו ששם בדים אלו הם נושאי השלחן כך העניים הם נושאי שלחן של העשירים כי בזכותם יערוך לו ה' שלחן ונחת שלחנו ימלא דשן בזכות שהוא מפרנס את העניים. ועשית קערותיו וגו' ומנקיותיו אתם כל כלי השלחן במנקיות להורות שהוא יתפרנס בנקיות לא מן הגזל וכן יתן משלחנו לעניים בדרך נקיה לא דרך בזיון וכתיב ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד כי מן השמים יתן לו לחמו הש"י בפנים מאירות ולא יחסר לחמו וז"ש לפני תמיד כי הלחם שאדם שואל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות ולנצח כמו שביארנו פרשת ויחי על פסוק בבוקר יאכל עד והיו י"ב חלות המערכה האחת כנגד י"ב מזלות אשר ו' מהם משרתים ביום וששה בלילה כי על ידם בא השפע לעולם משנה ראשונה ית' וכל מה שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות על ידי המזלות המשמשים ביום ומה שהוא שואל שלא כהוגן ניתן לו בפנים חשוכות ע"י המזלות המשמשים בלילה. וכן בלחמו של אהרן שזכה משלחן גבוה החזה שיש בה י"ב נלעות ששה מימין וששה משמאל וראוי ליחס הימין לפנים מאירות והשמאל לפנים חשוכות וז"ש לחם הפנים לפני תמיד כדרך שהלחם פונה פניו אלי כך אני אליו הן מאירות הן חשוכות. כל אלה דברי על צד הרמז יען כי ראיתי שרוב המפרשים הנגשים לבאר פשטי המקראות ואין דרכם לדבר מענין רמזים מ"מ בפ' זו עשו רמזים איש לפי שכלו ע"כ מלאני לבי לעשות ג"כ רמזים לאמר אולי ישמעו הנערים שבמחנה העברים ויקחו מוסר:

ועשית מנורת זהב טהור. פירש"י שהיה משה מתקשה בה אמר לו הקב"ה השלך ככר זהב לתוך האור והיא נעשית מאליה לכך נאמר תיעשה המנורה ולא כתיב תעשה ולסוף נאמר ככר זהב יעשה אותה לא פי' מי יעשה אותה אלא הככר עצמו יעשה אותה דהיינו מאליה. והיה ענין קשוי זה לפי שנעשית מחתיכה אחת ע"כ היה צריך במלאכה זו עזר אלהי והיא דומה כאילו נעשית מאליה כי לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה. ועל צד הרמז נ"ל שג' פרשיות סמוכים אלו ארון שולחן מנורה כוללים כל הצלחות האדם בעה"ז ובעה"ב. כי הארון נזכר תחלה לפי שהוא מדריך את האדם לבא לידי שלימות כי במה יזכה נער ארחו ויקח שם ויפת מבני אדם וכמא דחיי בעה"ז ובעוה"ב כ"א ע"י זאת התורה אשר אורך ימים בימינה לעולם שכולו ארוך עושר וכבוד בשמאלה בעה"ז. והנה בפרשת הארון לא נזכר כ"א עלם המעשה אשר יעשה האדם אבל לא נזכר שם שום תשלום גמול ומטעם זה תמצא בפרשת הארון כל אותיות מן אלפ"א בי"ת חוץ מן גימ"ל ויש בזה רמז שלא ילמוד תורה לשם תשלום גמול אלא תורת אמת יהיה בפיו שאינו מצפה לתשלום גמול כמ"ש אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס כו' ולכך אין גימ"ל שהרי ארז"ל שכר מצוה מצוה וא"כ המעשה עצמו גמולו ואינו רשאי לצפות על גמול אחר והרי כאלו נכתב שם גימל כי המעשה של המצוה הוא גמולו. אבל מ"מ אע"פ שהוא לא יצפה אל תשלום גמול אחר מ"מ סוף הכבוד לבוא והקדוש ברוך הוא אינו מקפח שכר כל בריה בעה"ז ובעה"ב ע"כ הזכיר מיד אחר מעשה הארון שני הגמולים כסדר הוייתן. הגמול הראשון הנה בא רמוז במצות השלחן וכל כליו כי ממנו יוצא השפע לכל העולם וכולם זופין מן שלחן גבוה ותדע כי גם המזבח נקרא שלחן גבוה כמו שמצינו בגמרא בכמה מקומות על קרבנות של מזבח שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם ובזה מיושב מה שמצינו בנבואת יחזקאל פתח במזבח שנא' והמזבח עץ וסיים בשלחן שנא' זה השלחן אשר לפני ה' כי המזבח שלחנו של מקום ב"ה ובמס' ברכות דרשו זה על שלחנו של אדם אשר ממנו הוא מאכיל לעניים והוא מכפר כמו המזבח ומה שכתבנו הוא קרוב לפשוטו שהמזבח שלחן גבוה. והשלחן של זהב הוא שלחנו של כל באי עולם כולם כי אוכלים בזכות להם הסנים שנותנים לכהנים דרך צדקה כמ"ש והיתה לאהרן ולבניו וגו' ואולי שבעבור זה נחלקו לו' חלות המערכה האחת כי הנותן פרוטה לעני ארז"ל שמתברך בו' ברכות. ואחר מעשה השלחן הזכיר מעשה המנורה כי בזכות המנורה יזכה אל שכר הרוחני לעה"ב וע"כ אמרו שהיתה המנורה נעשית מאליה וכן בהדלקתה אמרו שצריך שידליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה הלא דבר הוא. והנה קרוב לשמוע שזכותה גורם לשעלאת נר אלהים נשמת אדם וע"כ אמר הקב"ה לישראל מלוה בנרות אלו לאמר

להם נרי בידך ונרך בידי אם תשמור נרי שבידך להעלות נר תמיד על המנורה הטהורה גם אני אשמור נר אלהים נשמת אדם שבידי ותהיה עליית הנשמה מאליה כעליית נרות הללו כי כבר מצינו טעמים רבים למה העלימה התורה יעוד השכר הנפשי לעה"ב ובפרשת בחוקותי נזכיר בע"ה כל הטעמים אשר הסכימו עליהם חכמי התורה ושם אתנו טעם של רבינו בחיי הזקן והרא"בע והסכים הרמב"ן על ידם לאמר שכל היעודים שבתורה הם למעלה מן הטבע כי אין זה דבר טבעי שירדו גשמים בזמן שעושין המצות ויכלה הגשם מן הארץ כשאין עושין רצונו של מקום ב"ה. אמנם מה שתעלה הנפש למקום חוצבה זהו דבר טבעי אל הנשמה ואין זה בדרך פלא אם לא ימנעוה העונות מלעלות אז תעלה מאליה כמו שיסוד הרוח והאש עולה למעלה מאליו אם אין לו איזו מונע כך רוח בני האדם העולה היא למעלה מאליה אם לא יעכבו עליה העונות. ע"כ באו במנורה שני ענינים אלו שהמנורה נעשית מאליה והשלהבת עולה מאליו להורות שבזכות מצוה זו יזכו להעלאת הנפש מאליה. לכך נאמר וישם את המנורה נוכח השלחן כי הצדיקים זוכין לשתי שולחנות. והיה השלחן בצפון ומנורה בדרום כי מצפון זהב יאתה הכולל הצלחות העה"ז באורך ימים בימינה לעולם שכולו ארוך ע"כ היתה המנורה בימין וכן סמכה דוד באומרו תערוך לפני שלחן נגד צוררי. ואח"כ אמר דשנת בשמן ראשי כנגד שמן המנורה כי השמן הוא העולה על כל המשקים ע"כ ראוי ליחסו אל רוח בני אדם העולה בראש. וראיה לזה שפסוק זה מדבר בשכר העולם הבא שהרי רז"ל אמרו במסכת יומא פ"ח כוסי רויה ש"מ דכסא דדוד לעתיד לבוא מחזיק רכ"א לוגין כמספר רויה ומאי קמ"ל בזה. אלא וודאי שר"ל שכל עיקר שכרו לעולם שכולו ארוך ע"כ לקחו ראיה מן המספר רכ"א אותיות ארך. גם אנו נביא ראיה ע"ז מפרטי מעשי המנורה שהיתה בת שבע קנים ועל דרך שמסיק בויקרא רבה תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח אל תקרי שובע אלא שבע אלו ז' כתות של צדיקים שפניהם דומים לחמה ולבנה ולרקיע ולכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורות כו' הזכיר ז' מיני אורה חלוקים במדרגתם כנגד ז' קני המנורה לפי שכל הצדיקים מקבלים האורה מן זיו שכינתו ית' כמו ז' קני מנורה אלו שכולם היו פונים אל מול פני המנורה וזה כי ו' קנים שמימין ומשמאל היו פונין מול נר האמצעי ונר האמצעי היה מונח מול קדשי קדשים מקום שהשכינה שרויה וא"כ כל הקנים פונין מול זיו שכינתו ית' הנקרא פני המנורה כי באור פניו ית' יושפע האורה על כל ז' כתות כמ"ש כי ימינך וזרועך ואור פניך וגו' רמז למנורה שבימין וכן בפסוק שובע שמחות את פניך אמר נעימות בימינך נצח רמז למנורה שבימין וקרא להקב"ה אור פניך וכאן אמר שובע שמחות את פניך ש"מ שהקב"ה נקרא פני המנורה לכך נאמר מול פני המנורה יאירו ז' הנרות ולא אמר ו' הנרות אלא שרמז להקב"ה שנקרא פני המנורה הן בשהם מנורה זו שדומה כאלו פונין אל מקום השכינה הן כפי הרמז שז' כתות אלו פונין מול אור פניו ית' וזה רמז נכון ויקר. ואולי מטעם זה נתקשה משה במעשה המנורה כי השכר הרוחני לעה"ב קשה על שכל אנושי לציירו כי עין לא ראתה אלהים זולתך עד שהראה לו הקב"ה באצבע שנא' וזה מעשה המנורה כי בציור של שתם מנורה זו הראה לו אות על השכר האחרון דוגמת מעשה המנורה אשר רשפיה רשפי אש שלהבת יה עולה מאליה כדרך שנתבאר. ובמנורה גביעים כפתורים ופרחים. גביעים היינו כוסי רויה שדרשו על שכר הרוחני. וכפתור פי' רבינו בחיי שהכפתור העגול רמז לתענוג זיו השכינה שאין לו סוף ככפתור עגול זה שאין לו סוף. ופרחים על שם צדיק כתמר יפרח. וקומתה י"ח טפחים רמז לח"י עלמא והמשכיל ישמע ויוסיף לקח כי הענין ברור ונכון שהשלחן והמנורה כוללים שני ההצלחות. ומדהזכיר נוכח השלחן נוכל לפרש שכל נוכחיות ענינו התנגדות וזה ידוע שכל המרבה לאכול משכרו בעה"ז משלחן גבוה מנכין לו מזכיותיו לעה"ב כדאיתא בגמ' מאן קדים וספי ואכיל כו' וכן בענין כרעא דדהבא כו' וא"כ השלחן נוכח המנורה כי כל מצליח בעה"ז יותר מן ההכרחי ידל לעה"ב וע"כ מאסו כל הצדיקים בהצלחות העה"ז ולא בקשו דבר ממנו כ"א המוכרחות ובזה קבלו חלקם ברב טוב הצפון לצדיקים לעו"ה:

ואת המשכן תעשה עשר יריעות. היה לו לומר ועשית משכן כדרך שאמר ועשית שלחן ועשית מנורת זהב. לפי שמשכן הוא על שם ושכנתי בתוכם ע"כ אין נכון לומר לשון עשיה על שכינתו יתברך כי דבר זה אין לייחס בלתי לה' לבדו שנא' ונתתי משכני בתוככם ולא רצה להזכיר לשון עשיה כ"א על עשר יריעות ולא על משכנו ית' וכך פירושו ואת המשכן שכבר אמרתי ושכנתי בתוככם הוא ע"י שתעשה עשר יריעות וגו'. ואולם על תבנית עשייתו הסכימו כל המפרשים שהיה בנוי על תבנית ג' עולמות להורות שהעולם קיים על יסוד בנין זה וע"כ נעשה מן עשר יריעות כנגד העולמות בכללם שנבראו בי' מאמרות וכולם היו תלוין עד יום ו' בסיון על מנת שיקבלו ישראל עשרת הדברות ושל בריאת עולם נקראו מאמרות כי כל אמירה ל' רכה וכן כל מעשה בראשית בצביונם נבראו בצורות אשר בחרו להם בלא כפיה אבל הדברות דבר אתנו אדוני השמים והארץ קשות לאמר אם תקבלו התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם וז"ש קול ה' בכח כי כפה אותם בכח על קבלת התורה ע"כ היה אורך היריעה האחת שמונה ועשרים באמה כמספר כח וכמ"ש כח מעשיו הגיד לעמו כי הלוחות מעשה אלהים המה והגיד להם קשים כגידין אלו העונשים כפירש"י והיינו כח. והיו היריעות ה' מול ה' כנגד עשרת הדברות שהיו ה' דברות מול ה' והנה חמשה דברות ראשונות הן בין אדם למקום ב"ה וה' דברות אחרונות בין אדם לחבירו פי' בעל הטורים ג"כ שהיו כנגד י' דברות ה' מול ה'. ונ' קרסים כנגד נ' שערי בינה ואני מוסיף נופך משלי לומר כי על ידם יוכל האדם להתחבר לעליונים לפי שכולם נמסרו למשה חסר אחת שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים משמע שמשה היה שלם בכולם לא היה חסר מאלהים ולרמוז ע"ז נאמר נ' ללאות תעשה וגו' ועשית נ' קרסי זהב וגו' והיה המשכן אחד כי ע"י מספר חמשים יהיו העליונים והתחתונים לאחדים כי אותן ה' יריעות שהם כנגד דברות ראשונות יש בהם רמז אל העליונים היושבים ראשונה במלכות שמים ואותן ה' יריעות שכנגד דברות אחרונות הם כנגד התחתונים ומספר נ' מצרפם כאמור. ותבין ותשכיל כי הפרוכת שהיה מבדיל בין הקודש ובין קודש הקדשים היה נתון תחת הקרסים שנא' ונתת את הפרוכת תחת הקרסים והטעם לפי שהפרוכת והקרסים מורים על ענין אחד כי הפרוכת היה מבדיל בין המקום המיוחד לשכינתו ית' הנקרא קדש קדשים ובין העולם אשר שם היו הכלים הקדושים המורים על הצלחות של בני האדם כי המנורה גבהה י"ח טפחים כקומת אדם בינוני והשלחן הוא המקום אשר משם יזונו וכדי שלא תאמר שבשום אופן אין מקום שידבק האדם בה' אלהיו ע"כ באו קרסים אלו במקום ההוא לחברם להורות שע"י שישכיל האדם בנ' שערי בינה ידבק האדם באלהיו ומכאן תלמוד ג"כ שהחמשה יריעות שהיו מכסים הקודש קדשים הם כנגד ה' דברות ראשונות כי הם לכבוד המקום ב"ה. וה' יריעות שהיו מכסים האהל מועד הם כנגד ה' דברות אחרונות השייכים לבריות לבד וצירוף חמשים קרסים מורה שמספר נ' מצרפם ואלו דברים ברורים ועתיקים ונכונים. והנה מקום אתי לפרש ה' מול ה' כנגד מה שאמרו ז"ל במסכ' ברכות הני ה' ברכי נפשי אמר דוד כנגד הנשמה שנמשלה בה' דברים אל הקב"ה וחבורם ודבוקם ע"י נ' שערי בינה כאמור. והנה ימין וראה כי כל מה שברא הקב"ה יש בכולם איזו אמצעי המחבר שני הקצוות והסכימו כל המפרשים לומר שהאדם מצד היות בו חלק אלוה ממעל מחו' אל הגוף הנה הוא האמצעי המצרף עליונים ותחתונים ועושה שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה לבלתי היות בהם התנגדות וכשם שהאדם אמצעי כך יצירתו של אדם ממקום שנא' בו מזבח אדמה תעשה לי כי הבית המקדש ג"כ מרכז העולם והמקום המצרף עליונים ותחתונים כי שם עשה לו הקב"ה מדור בתחתונים כמראה אשר הראה ה' ליעקב בסלם שהי' מצב ארצה וראשו מגיע השמימה ואמצע שפועו כנגד בהמ"ק כי היה הסלם מחבר ארץ לשמים ע"י המקדש שבאמצע כי המקום ההוא המיוחד להיות מדור לעליונים ותחתונים הוא האמצעי המצופה וע"כ מצינו בבנין בית המקדש ענינים המצרפים הקצוות והוא הדבר אשר דברנו שנ' קרסים היו מחברים היריעות אשר היו חמשה מהם נתונים על קודש קדשים חלק העליונים. וחמש מהם נתונים על הקודש שיש בו חלק התחתונים והקרסים מצרפים אותם וז"ש רז"ל נראים הקרסים במשכן ככוכבים ברקיע כי הכוכבים הם העולם האמצעי שבין העולם העליון לבין העולם התחתון וכמו שהכוכבים אמצעים ויש גם בהם חלק מן הצירוף לצרף עליונים לתחתונים כך הקרסים שבמשכן באו על כוונה זו וכתיב ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד ומצדיקי הרבים הם צדיקים יסודי העולם המשימים שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה דהיינו רבים כי הם אמצעים ככוכבים אלו להפוקי מי שאינו עוסק בתורה אין בו חלק מן העליונים כלל ואינו אמצעי לפיכך אינו בכלל ומצדיקי הרבים כי הלשון מצדיקי יאמר על המבטל ההתנגדות שבין שני הקצוות. ומטעם זה נעשה כאן עוד גם אחר מורה על ענין זה והוא הבריח התיכון שהיה מבריח מן הקצה אל הקצה ואוחז בשני הקצוות ומחברם ולמה דווקא בריח התיכון אלא וודאי כדי שנלמד מזה שכל תיכון ואמצעי מחבר הקצוות כמו המקדש והצדיק והכוכבים כאמור ובמדרש אמרו שיעקב הביא עמו הבריח התיכון למצרים כו' ואולי למד זה ממראה הסלם כמבואר למעלה. ועוד שהמקדש עומד באמצע העולם ושולח השפע לכל העולם מן הקצה אל הקצה על כן נעשה בו גם זה בבריח התיכון:

ועשית את הקרשים למשכן וגו'. הקרשים בה"א הידיעה היינו אותן ארזים שנטע להם יעקב במצרים סימן לדבר הקרשי"ם למשכ"ן עולה למספר יעק"ב אבינ"ו נט"ע לה"ם ארזי"ם במצרי"ם כי מספר שניהם תתרנ"ה כי אמר יעקב להקב"ה במה תתרצה על מעשה העגל והשיב לו הקב"ה בעצי שטים וכן איתא במדרש עצי שטים לכפר על שטות מעשה העגל ונרצה להם לכפרה לפני ה' וכן מסיק בתנחומא. ובמסכת יומא דרשו מ"ש עצי שיטים עומדים שעומדים לעולם אך כפי הפשט שיעקב הכין אותם לעבודת בית אלהינו נוכל לומר שלכך אמר עומדים לומר שיקחו מאותן עצי שיטים העומדים מוכנים לכך כי זהו משמעות לשון עומדים בהרבה מקומות בדבר המוכן ועומד לכך ובא הרמז בארזים אלו למה שנא' צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה ומאחר שגוף הצדיק נמשל לארז זה ע"כ השכין הש"י שכינתו תוך מחיצת עצי ארזים ללמוד בק"ו שהוא שוכן גם בתוך בני ישראל שנמשלו כארזים עלי מים וכמ"ש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם לומר שעיקר השכינה בעבור ישראל. ובעל הטורים פי' מ"ח קרשים כנגד מ"ח נביאים ומ"ח משמרות כהונה ולויה ומה ענינם אל הקרשים אם לא לפי שהצדיק נמשל לארז כאמור. ועוד כתב ר"י בעל הטורים שבפרשה מצינו כ"ד פעמים שטים כנגד כ"ד אלף שנפלו בשטים וטעמו של דבר שכ"מ שתמצא גדר ערוה שם תמצא קדושה ויען כי בשטים היו פרוצים בעריות ולא זכרו בקדושה כ"ד שטים אלו על כן נפלו כ"ד אלף ובפרשת בלק בע"ה יתבאר טעם יקר על מספר כ"ד אלף בפסוק ואנכי אקרה כה יבוקש ממקומו:

ועשית פרוכת תכלת וגו'. בשלשה דברים נבדל פרוכת זה המבדיל בין קודש לקודש קדשים מן המסך המבדיל בין אהל מועד לחצר המשכן כי הפרוכת היה מעשה חשב כרובים והמסך היה מעשה רוקם. הפרוכת היה על ד' עמודים והמסך על חמשה עמודים. הפרוכת היה על אדני כסף והמסך על אדני נחושת. לפי שבית קדש קדשים לא היה הכהן רשאי ליכנס שם כי אם ביום כיפורים שבו נמשלו ישראל למה"ש שנקראו כרובים כי בעצם היום ההוא החומר מפוגה וכאלו איננו ולא נשאר בו כי אם הכח השכלי המחשביי שנקרא מעשה חשב ע"כ היה הפרוכת ההוא מעשה חשב כרובים כדי שהרואה בפרוכת זה ישכיל ויבין שאין לו רשות להכנים שמה כי אם בזמן שהוא דומה לכרובים מעשה חשב וכן נקרא המלאך

לבוש

לבוש הבדים כדרך הכ״ג ב״יכ שהיה לבוש בדים ובגדי לבן ועל כן היה על אדני כסף כי כל כסף לבן מורה על המחילה של י״כ שהחטאים כשלג ילבינו ואז היה הכהן משמש בד׳ בגדי לבן האמורים בפרשת אחרי מות ודבר זה קרוב לשמוע שדמיון הפרוכת ואחריו מורה על מה שהוא מבדיל כי הרואה בו מבין מתוך רמזיו על מה הוא מורה. אבל המסך של המשכן מפסיק בין מקום המזבח המכפר על כל חטא ועון הנעשה ע״י חמש חושים ומקור החטא מן הנחש הקדמוני ובין ההיכל מקום הקדש ע״כ היה המסך על ה׳ עמודים ואדניהם נחושת ומעשה רוקם כנגד יצירת האדם כמ״ש רקמתי בתחתיות ארץ הרי ג׳ סיבות אל החטא האחת מצד החומר המרוקם בתחתיות ארץ. שניה מצד עצת הנחש. שלישית מצד התחלפות פעולת ה׳ חושים ע״כ היה צורת הפרוכת שכנגד המזבח מעשה רוקם ועל ה׳ עמודים ואדניהם נחושת והמסתכל בצורת המסך יבין וידע שמצד החטא לא ניתן רשות לכל אדם להסתכל אל מקום הקדש כד״א עונותיכם היו מבדילים וגו׳ ומהרי״א פירש בענין אחר על צד הרמז ורחוק מפשוטו:

ועשית את המזבח עצי שטים. בתנחומא מסיק הם עשו שטות והכעיסו בעגל יבואו עצי שטים ויכפרו על שטותן וזה כי כל חוטא נכנס בו רוח שטות כי מטעם זה שלמה מכנה את הרשעים בכסילים וע״כ נאמר במזבח נבוב לוחות תעשה אותו כי כל מי שהוא בלא דעת ותבונה נקרא איש נבוב שנא׳ ואיש נבוב ילבב פירש״י שם שכל מי שהוא חלול ונבוב בלא דעת ותבונה צריך שיקנה לו לב לשוב בתשובה. וג׳ אמות קומתו כקומת אדם בינוני וה׳ אמות אורך וה׳ רוחב הרי י׳ כנגד י׳ דברים הבאים מן אב ואם בשר ודם וגידין כו׳ המנויין במס׳ נדה ועל ידם יהיה כל חטאת וכל עון והוא מחצית השקל י׳ גרה. ועשית קרנותיו לכפר על החוטא שנמשל לאיל בעל קרנים מנגח כלפי מעלה כמ״ש ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם כמבואר למעלה פ׳ וירא בפסוק והנה איל אחר נאחז. וצפית אותו נחושת פירש״י לכפר על עזות מצח שנא׳ ומצחך נחושה וזה מסכים לדברינו כי כל קרן הוא במצח. ועשית לו מכבר מעשה רשת נחושת כי היצה״ר פורש רשת ללכדו במצודתו ורשת של המזבח מוציא מרשת יצרו. ומצינו שהיו במזבח מעשה ניסים שהיה ניצול מן האש שהרי היה האש דולק בו ביום ובלילה ולא נשרף באש ולא נתך נחושתו. והיה ניצול ממים כי לא כבו הגשמים האש של עצי המערכה. והיה ניצול מן הרוח כי לא נצחה הרוח את עמוד העשן. והיה המזבח חלול ומלא אדמה או מזבח אבנים אשר לא הניף עליו החרב. וכל זה רמז לאדם שע״י המזבח האדם ניצול והינו מקבל נזק בכל ד׳ יסודות שבו. כמ״ש באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה אבא ביתך בעולות כי כמו שמזבח העולה ניצול מן אש ומים כך ינצל האדם מהם על ידו. וכן המזבח מצילו מן כל ד׳ מיתות בית דין מסקילה באבנים ינצל ע״י מזבח אבנים משריפה אש ינצל על ידי אש המזבח אשר תוקד בו. מן הרג בחרב ינצל ע״י המזבח שנא׳ לא תניף עליהם ברזל וגו׳. מן חנק ינצל על דרך אחז״ל אע״פ שבטלו ד׳ מיתות בית דין מ״מ דין ד׳ מיתות לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו׳ נמצא כשם שהמזבח ניצול משטף מי גשמים כך החוטא לשטף מים רבים אליו לא יגיעו:

הפטרת תרומה במלכים א׳ סימן ה׳

וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם׃ וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃ וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃ לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃ וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית׃ וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת׃ וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה׃ וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃ וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצִיעַ יצוע כ׳ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ הַיָּצִיעַ היצוע כ׳ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת׃ וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ אֶבֶן־שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ פֶּתַח הַצֵּלָע הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים וּשְׂדֵרֹת בָּאֲרָזִים׃ וַיִּבֶן אֶת־הַיָּצִיעַ היצוע כ׳ עַל־כָּל־הַבַּיִת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ וַיֶּאֱחֹז אֶת־הַבַּיִת בַּעֲצֵי אֲרָזִים׃ וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר׃ הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתָּה בֹנֶה אִם־תֵּלֵךְ בְּחֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשֶׂה וְשָׁמַרְתָּ אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי לָלֶכֶת בָּהֶם וַהֲקִמֹתִי אֶת־דְּבָרִי אִתָּךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־דָּוִד אָבִיךָ׃ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶעֱזֹב אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃

פירוש

סבל. כמו משא: הנצבים. הנוגשים: ויסעו. לשון עקירה: יקרות. כבדות: גזית. נפסלות: ויפסלו. נכרים: והגבלים. אומה ששמה גבל: זיו. הוא אייר: שקופים. פתוחים מבחוץ:

המלות

אטומים. סתומים מבפנים: יציע. חדר: התיכנה. האמצעית: מסע. כמו שהסיעו מן ההר: ומקבות. פטיש: ויספן. לשון כסוי. גבים. שתי תקרות היו: ויאחז. כמו ויספון:

פרשת תצוה

רשי

(כ) ואתה תצוה. זך בלי שמרים כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה ׀ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ ו׳ רפין כ׳ קמץ בז״ק

כ׳ וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דָּכְיָא כְּתִישָׁא

אבן עזרא

לדעת אמת אם לבבך יאוה׃
ראה כל גויה לנכבד בנוה׃
ואורים ותומים וסודם אחוה׃
בסתר בסדר ואתה תצוה׃

(כ) ואתה תצוה. הזכיר בתחלה טעם לדבק

ואתה תצוה ב׳ דסמיכי וסי׳ ואתה תצוה את בני ישראל. ואתה תצוה את הכהנים דיהושע: ויקחו ו׳ רפין וסימן נמסר פרשת בא:

תולדות אהרן ואתה תצוה. מגלה כט ל: ויקחו אליך. ברכות נז מנחות פו:

בעל הטורים ואתה תצוה. לא הזכיר משה בזה הסדר מה שאין כן בכל החומש שמשעה שנולד משה אין סדר שלא הזכיר בה והטעם משום שאמר מחני נא מספרך אשר כתבת וקללת חכם אפילו על תנאי באה ונתקיימה בזה: וכתב צואה במנורה וכן בתמיד צו את בני ישראל לפי שהיו נוהגים בכל יום ויום ויש בהם חסרון כיס לפיכך צריך זירוז ולכן כ׳ בהם בלשון צואה: תצוה. בגימטריא נשים צוה. רמז להדלקת הנר לנשים חובה בשבת: ויקחו אליך. אבל אני איני צריך לאורה:

רמבן

(כ) **אמר** הכתוב בכאן ואתה תצוה בעבור שאמר במשכן תמיד ועשית והוא

ספורנו

(כ) **ואתה** תצוה הנה מה שאמר עד עכשיו ועשית יובן שיעשה על

אבן עזרא

לדבק הפרשה . כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש והפרכת והמשכן והאהל והמ־סה ומזבח העולה והחצר והמסך החל לפרש משרתי המשכן ומה היא עבודתם בעצמם אין זר אתם והחל שיעלו נרות בשמן זית לא בשמן זר . ואלה המשרתים ראוים להיות נכרים ונבדלים במשפחותם גם בלבושיהם . והזכיר הכתוב זה אחר זה . ואחר כן הזכיר שהם חייבים ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה וירגילם ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה לא על מזבח הזהב רק שיקטירו עליו ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה : וטעם ואתה תצוה . שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד. ואל תשתומם בעבור השמן שהביאו הנשיאים כי הוא היה שמן המשחה רק שמן למאור חיוב הצבור . ויש מנהג במקומות שהם זיתים שיבחרו הזית הזך . והטעם הגרגרים שאין בהם עפוש או שלא נאכלה קצתם וממנו יעשו שמן למאכל המלכים על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית : למאור . לצורך האור בלילה : להעלות . להדליק הנרות ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט : וטעם תמיד . כל לילה ולילה ויש עולת תמיד קשה מזאת והיה על מצחו תמיד כאשר הוטם המצנפת על ראשו לעולם ישימו עליה ציץ הקדש : (כא) אשר על העדות . דרך קצרה על ארון העדות אמר יפת כי יערוך כמו בערכך הכהן שיערוך שמן שיספיק להיו' הנרות מאירים מערב ועד בוקר וככה נרות המערכה ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כחצי עגולה ועוד אדבר על זה : (א) ואתה . בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה על כן טעם הקרב אליך וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון שיהיו הכהנים מכפרים על בני ישראל ואין לדבר על משה אדוננו כי בורח היה ומי יתן לו עברית ועוד כי טורח כל ישראל על משה ללמדם המצות ולדון כל דבר קשה : וי"ו לכהנו לי . נוסף כוי"ו חיתו שדי בנו בעור . ופי' שמות בני אהרן אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן על כן נתנו להם ישראל ערים רבות ככתוב בספר יהושע : (ב) ועשית בגדי קדש . נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש או על דרך ולא יקדשו את העם בבגדיהם ובגדי אהרן כלם הנזכרים : לכבוד ולתפארת . שיתפארו בהם כי אין אחד מישראל שילבש כאלה : (ג) ואתה . וי"ו מלאתי

שב

תרגום אונקלוס

לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְדִירָא : כא בְּמַשְׁכַּן זִימְנָא מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דְעַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא וְעַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : א וְאַתְּ קָרֵב לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן : ב וְתַעֲבֵיד לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ לִיקָר וּלְתוּשְׁבְּחָא : ג וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִם כָּל חַכִּימֵי לִבָּא דְּאַשְׁלֵמִית עִמְּהוֹן רוּחַ חוּכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת לְבוּשֵׁי אַהֲרֹן לְקַדָּשׁוּתֵיהּ

מקרא

כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד : ל'

כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת ג' וחד לפרכת

אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן כול'חס' כמ"ח

וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה

חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי ג'

יִשְׂרָאֵל : ס כח א וְאַתָּה הַקְרֵב ד'

אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו

אִתּוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי ג' וכעניין

אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר

וְאִיתָמָר בְּנֵי אַהֲרֹן : ב וְעָשִׂיתָ

בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד ג' דסמיך

וּלְתִפְאָרֶת : ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־ ל'

כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו רוּחַ

חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן ל' דסמיך

רשי

הזית וכו' (מנחות פ"ו) : כתית . הזתים כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהיו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן והשמן השני פסול למנורה וכשר למנחות שנאמר כתית למאור ולא כתית למנחות : להעלות נר תמיד . מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה (שבת כא) : תמיד . כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר (במדבר כח) עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חביתין נאמר תמיד והיא אלא (ויקר' ג) מחצית' בבק' ומחצית' בערב . אבל תמיד האמור בלחם הפנים תשבת לשבת הוא : (כא) מערב עד בקר . תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום : (א) ואתה הקרב אליך . לאחר שתגמר מלאכת המשכן : (ג) לקדשו לכהנו לי . לקדשו להכניסו בכהונה ע"י הבגדים שיהא כהן לי ולשון כהונה שירות הוא

מסורה

להעלת ג' וסי' ואתה תצוה את בני ישראל . צו את בני ישראל ויקחו. לבנות לנו מזבח לשום. ב' דכתי' חסר : ב' פסו' מטעים בתו' וסי' קדמאה ח' מלין ב"ב אהי אהי ברישיהון ואתי בסופיהון בתרא תלת מלין ואהי. ותלת מלין ואהי וסי' באה ל מועד מחוץ לפרכת . תניין מחוץ לפרכת העדת : חקת עולם לדרתם ב' וסי' באהל מועד בחוץ . אשר צוה ה' לתת : ואתה ד' בטעם פזר וסי' ואתה הקרב אליך . ואתה הפקד את הלוים . אביך הקשה את . ואתה אל תירא דירמיה . וא' ובאת אתה וקראת במגילה : הקרב ד' וסימן ואתה הקרב אליך . הקרב את מטה לוי . וזאת תורת המנחה הקרב . וגם את אחיך מטה לוי . וא' והקרב לפני ה' :

תולדות אהרן

תולדות אהרן להעלות נר . שבת כא : באהל מועד . מנחות כו : יערוך אותו . מנחות לח : מערב עד בקר . פסחים נט יומא סו : לכבוד ולתפארת . מגלה יב :

בעל הטורים

בעל הטורים כתית . רמז ת"י ת"ך שנים היה נוהג הדלקת המנורה : להעלת . חסר ו' לומר שו' נרות מכוונין אותן אבל נר מערבי דולק לעולם : למאור להעלת . בגימטריא חצי לוג בתי לנר : נר תמיד . בגימטריא בשבת : הקרב . ד' הקרב אליך . וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן . הקרב את אחיך מטה לוי . הקרב את מטה לוי . הקרב אליך ואח"כ המנחה . שאינו ראוי לכהונה עד שיתחנך בבגדים רמז לו שיקרב אליו בני לוי דכתיב כי נתונים נתונים המה לו : ואתה הקרב אליך את הכהן . ג"פ הכהן בפסוק רמז לג' כהנים שיצאו־ והם אהרן אלעזר ואיתמר וג"פ לכהנו לי כפ' כנגד בית ראשון ובית שני ולעתיד : חכמי לב אשר . בגימטריא יראת מי שמלא יראה ה' והיינו שנאמר ראשית חכמה יראת ה' :

ספורנו

על ידי אחר וזה ביצוה לאומנים שיעשו לפיכך באלו הג' מצוות שצוה הנה אמר ואתה . להודיעו שיעשה הוא בעצמו שיצוה לישראל על עשיית השמן ושיקריב אליו את אהרן ובניו ושידבר אל כל חכמי לב : ויקחו אליך . כשיצטרך וזה יהיה ככלות השמן למאור שהתנדבו עתה בנדבת המשכן שלא יחשבו שתהיה מצות הדלקת המנורה מצות שעה בשמן ההוא שהתנדבו בלבד : כח (ב) לכבוד . לכבוד האל ית' בהיותם בגדי קדש לעבודתו : ולתפארת . שיהיה כהן מורה נורא על כל סביביו שהם תלמידיו החקוקים על לבו וכתפיו : (ג) ואתה תדבר אל כל חכמי לב . שיעשו כל האמור למעלה : ועשו את בגדי אהרן . ויעשו גם כן את בגדי אהרן : לקדשו .

רמבן

והוא כלווי אמר בכאן ואתה בעצמך תצוה אליהם שיקחו אליך שמן למאור כי אין להם דרך לעשות אותו במדבר רק אם היה אצלם משמרת והנשיאים הביאוהו וטעם אליך שיביאוהו לפניו והוא יראנו אם הוא זך וכתית כראוי וכן לו את בני ישראל ויקחו אליך וטעם מאת בנ"י שיקחו אליך השמן מאת כל ישראל מאשר ימצא בידם כמו שאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו וכן אמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך כי אתה בעצמך תקראם ותבשרם במעלה הזאת ועשית להם בגדי קדש בלווי לחכמים העושים במלאכה כדרך כל מלאכת התבנית וכן ואתה תדבר אל כל חכמי לב שידבר עמהם הוא עצמו כי הוא יכיר את חכמתם וידע המלאכה הראויה להמסר לכל אחד מהם ובעבור שאמר ואתה הקרב ועשית הוצרך לפרש ואתה תדבר אל כל חכמי לב כי בלווי יעשו הבגדים כשאר המלאכה אשר יאמר בה ראה קראתי בשם בצלאל וגו' : להעלות נר תמיד . כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ואינה אלא מיום ליום וכן במנחת חביתי' נאמר תמיד ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב אבל תמיד האמור בלחם הפנים הוא משבת לשבת לשון רש"י . ומדרש רבותינו אינו כך אלא כך שנו בספרי יאירו שבעת הנרות שומע אני שיהיו דולקין לעולם ת"ל מערב עד בקר אי מערב עד בקר יכול יהיו דולקים מערב עד בקר ויכבם ת"ל יאירו שבעת הנרות הא כילד יאירו שבעת הנרות מערב עד בקר לפני ה' תמיד שיהא נר מערבי דולק תדיר שממנו מדליקין את המנורה בין הערבים ובת"כ נמי אמרו כך להעלות נר תמיד שיהא נר מערבי תדיר וקתני התם מצאו שכבה מדשנו ומדליקו ממזבח העולה דאפי' ביום נמי מדליק נר מערבי לפי שהוא תמיד לעולם ובמס' תמיד שנינו כך מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא שתי נרות מזרחיים דולקין מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן מצאן שכבו מדשנן ומדליקן מן הדולקין ואח"כ מדשן את השאר וכתם משנה זו שנויה כדברי ר' שאמר בנרות מזרח ומערב היו מונחין ולדעתו נר מערבי הוא השני ונקרא מערבי לפי שהוא מערבי לראשון ולפי שהוא צריך להדליק נר מערבי לקיים בו לפני ה' תמיד צריך להדליק המזרחי שאין השני קרא מערבי עד שיהא זה מזרחי אצלו אבל לדברי האומר צפון ודרום היו מונחים נר מערבי הוא האמצעי שבגופה של מנורה והוא לבדו מדליק בבקר ועל הכלל לפני ה' תמיד בנר מערבי שהוא דולק תמיד ביום ובלילה :

בעל הטורים / פירוש

כח (א) ומטעם נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן. שלא יחשב כי בהמשח האב לכהנו יהיו הבנים האלה כהונים אבל להם בעצמם יכהן והנה יצא פינחס ושאר הנולדים שלא נתכהנו רק אלה הארבעה הנמשחים עמו ומולדתם אשר יולידו אחרי כן :

ג) לכבוד ולתפארת . שיהיה נכבד ומפואר במלבושים נכבדים ומפוארים כמו שאמר הכתוב כחתן יכהן פאר כי אלה הבגדים לבושי מלכות

לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ פ
ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר

י"ז ר"פ . נ' · ה' מ"ל בליש' · כ' . ל' · ב' דסמיך · ט' ר"פ · ל' וחד את התכלת · ל' וחד את תולעת . ו' · ב' בטעם · ג'. ג' דסמיך

לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ ד וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דְּיַעְבְּדוּן חוּשְׁנָא וְאֵיפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִתּוּנָא מְרַמְּצָא מִצְנֶפְתָּא וְהֶמְיָנִין וְיַעְבְּדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלִבְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ ה וְאִנּוּן יִסְּבוּן יָת דַּהֲבָא וְיָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא׃ ו וְיַעְבְּדוּן יָת אֵיפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ

ואפוד ט' מלאים בלי' וסימן ואלה הבגדים אשר. על שתי כתפות האפוד קדמאה ב' בו. וירכסו את החשן. ג' בו. ועשית את מעיל. ואבני שהם תניין. והנשאם הביאו. וכל נביאים וכתובים דכוותא מלא: ואלה י"ז ר"פ בתורה וסימן נמסר בריש ס׳פרא: ז' משמשין ואלה ול' דכות' וסימן הבגדים אשר יעשו. ואלה משפחות הלוי. ואלה הדברים אשר דבר. ואלה הגוים אשר הניח ה'. שרי הנצבים אשר. ואלה העמדים ובניהם. ואלה משפחת בני מררי: והם ט' ר"פ וסימן נמסר במשלי סימן א': את הזהב ו' וסימן והם יקחו את הזהב. אך את הזהב. ויקח משה ואלעזר. וחברו דבתרי'. וירד על הכרובים ועל התמרות. ובחנתים כבחון את הכסף:

תולדות אהרן וכס יקחו. ב"ב ח:

רשי

הוא שנטרי"אה בלע"ז: (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: ואפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פירוש תבניתו ולבי אומר לי שהיא חגורה לו מאחוריו רחב כרחב גב איש כמין סינר שקורין פורציי"ט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים כך מעשהו מלמטה שנאמר (שמואל ב ו) ודוד חגור אפוד בד למדנו שהאפוד חגורה היא וא"א לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר (ויקרא ח) ויתן עליו את האפוד ואח"כ ויחגור אותו בחשב האפוד ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא"א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפו' שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע"ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנ' (ויקרא ח) ויאפוד לו בו והחשב הוא חגור של מעלה הימנו והכתפות קבועות בו ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלו' (שמואל ב יג) כי כן תלבשן בנות המלך הבתולות מעילים: מעיל. הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון: תשבץ עשויין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויו' בתכשיטי זהב למושב קביעות אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב ובלעז קוראין אותו קשטונ"ש: מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופי"א שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות ומתרגמינן כובעין (סוכה מג): ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד: בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמו יעשה אותם: (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו את האפוד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים ויטעה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ קורא בו ואח"כ אפרש על סדר המקראות. האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רחב גבו של אדם ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו והכתפות מחוברות בחשב אחד לימין ואחד לשמאל מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתיפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל והמשבצות נתונות בראשיהם לפני כתפיו ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות תקועין במשבצת לימין וכן שני ראשי השרשרות השמאלי' תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשתי קצות החשן בתחתית וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון המחובר בחשב טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעת האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטים של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול שש וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כולם כאחד נמצא חוטן כפול כ"ח וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות את פתילי הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו'. למדנו שחוט

אבן עזרא

שב אל לב: (ד) ואלה. הזכיר בתחלה החשן שהיה למעלה מהאפוד שהוא למעלה מהמעיל ואחר כך הכתנת והאבנט החוגר אותו והמצנפת על ראשו וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד ואין צורך להזכירם עתה ולא בשעת מעשה כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים והנה משה הלבישו הכתונת ואחר כן שם המצנפת על ראשו ושם על המצנפת ציץ נזר הקדש ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סוכר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש כי איננו בגד וקדמונינו הזכירו בעבור הרבי' שמנה בגדי כהונה ואין האורים והתומים בגדים ולא אבנים ולא קלפים ואחר כן חגר אותו באבנט ואחר כן הלבישו המעיל ואחר כן האפוד ויאפוד לו בו כי החשב מהאפוד ובעבור החשב נקרא אפוד והנה על הסדר שהוא בפסוק הזה ואל תשתומם שתמצא כתוב באחרונה במעשה וישם את המצנפת על ראשו כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת וכמוהו וילבישוהו בגדים וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב וישימו הצניף הטהור על ראשו: (ה) והם. חכמי לב העושים נאמנים הם: וטעם האפוד. כי הוא גדול מהחשן ולא יזח מעל החשב.

ספורנו

לשם כך יעשו הבגדים: (ה) והם יקחו את הזהב. וכמו שיכונו בעת העשייה כן יכונו כשיקחו את הזהב וכו': (ו) אפוד. מלבוש ממתני אדם ולמטה ושפתו העליון עשוי כמין אזור מלאכת מחשבת ובו יתגור שלובש את האפוד על המעיל

בעל הטורים ואלה הבגדים. ולא הזכיר מכנסים (שלא היו) לכבוד ולתפארת ולא הזכיר ציץ לפי שלא היה מין בגד. ושש משזר. בגימטריא שלשים ושנים חוטים כנגד התורה שמתחלת בב' ומסיימת בל':

רמבן

מלכות הן כדמותן ילבשו המלכים בזמן התורה כמו שמצינו בכתנת ועשה לו כתונת פסים שפי' מרוקמת כדמות פסים והוא כתונת תשבץ כמו שפי' והלבישו כבן מלכי קדם וכן הדרך במעיל וכתנת וכתוב ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים ופי' כי עליה כתנת פסים נראית ונגלית כי המנהג ללבוש בנות המלך הבתולות מעילים שתתעלפנה בהן ונמצא שכתנת הפסים עליה מלבוש עליון ולכן אמר וכתנת הפסים אשר עליה קרעה והמצנפת ידועה גם היום למלכים ולשרים הגדולים ולכן אמר הכתוב בנפול המלכות הסר המצנפת והרם העטרה וכן כתיב וצניף מלוכה וכך יקראם הכתוב פארי המגבעות וכתיב פארי פשתים יהיו על ראשם שהם פאר ושבח למכתירים בהם והאפוד והחשן לבוש מלכות כענין שכתוב והמניכא די דהבא על צואריך והציץ נזר המלכים הוא וכתיב יציץ נזרו והם זהב וארגמן ותכלת וכתיב כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה וכתיב ארגוונא תלבש והמניכא די דהבא על צואריך והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך הגוים וכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן והתכריך הוא המעיל שיעטף בו. ועל דרך האמת לכבוד ולתפארת יאמר שיעשו בגדי קדש לאהרן לשרת בהם לכבוד השם השוכן בתוכם ולתפארת עזם כדכתיב כי תפארת עזמו אתה וכתיב בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו וקדשנו הוא הכבוד ותפארתנו תפארת ישראל ועוד נאמר עוז ותפארת במקדשו וכן לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד שיהיה מקום המקדש מפאר בתפארת ומקום רגליו שהוא מקום בית המקדש מכובד בכבוד השם וכן ובישראל אתפאר שיהיה מראה ומיחד בהם תפארתו וכן אמר למטה גם בבגדי הבנים כלם לכבוד ולתפארת ואמר בקרבנות יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר והנה המזבח רצונו והכבוד בית תפארתו והיו הבגדים צריכין עשייה לשמן. ויתכן שיהיו צריכין כוונה ולכן אמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה שיבינו מה שיעשו וכבר אמרו דמות דיוקנו מנצח לפני בבית מלחמתי:

כח (ה) והם יקחו את הזהב הנה כל הצואות עד כאן היו במשה עצמו ועשית תעשה עתה צוה שידבר אל כל חכמי לב שיעשו הבגדים ולכן אמר והם יקחו את התכלת ואת הזהב שיקבלו הנדבה מן הצבור ויעשו בה את הבגדים. והטעם לאמר שלא ישקול להם הנדבה ולא ימנה כי נאמנים הם

אבן עזרא

יש שאלות קשות בדבר האפוד והחשן כי משה לא עשה רק אפוד אחד והנה כתוב אפוד ירד בידו ואיננו אפוד משה כי אין כתוב האפוד הידוע כמו הגישה האפוד ועוד למה כתוב ירד ולא אמר הוריד כי יראה כי מקרה הוה וגם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד ומפרשים רבים פירשו זה שהיו ראוי׳ לשאת אפוד ולא שמו לב לדעת האמת כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתים ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש עם הכל ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהיו עליו עולים האורים והתומים וככה כתוב במשפט האורים לפני ה׳ ואין טענה מן הגישה האפוד כי החשן דבק עמו בהאורים עם החשן וכן כתוב עד עמוד הכהן לאורים ותומים וכתוב תמיך ואוריך והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר והנה שאול בלכתו למלחמה שאל באורים הם הם שהיו

תרגום

שְׁזִיר עוֹבַד אוּמָּן׃ ז תַּרְתֵּין כַּתְפִּין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלָפֵף׃ ח וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵיהּ דִּי עֲלוֹהִי כְּעוֹבָדֵיהּ מִנֵּיהּ יְהֵי דִּדְהַב תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃ ט וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהוֹן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁתָּא מִשְּׁמָהַתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְּאִשְׁתָּאֲרוּ עַל אַבְנָא תִּנְיֵתָא כְּתוּלְדָתְהוֹן׃ יא עוֹבַד אוּמָּן אֲבַן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלַף דְּעִזְקָא תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן׃ יב וּתְשַׁוֵּי יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל כַּתְפֵי אֵפוֹדָא אַבְנֵי דָכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין כַּתְפוֹהִי לְדָכְרָנָא׃ יג וְתַעְבֵּיד מְרַמְּצָן דִּדְהַב׃ יד וְתַרְתֵּין תִּכִּין דִּדְהַב דְּכֵי מְתַחְמָן תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן עוֹבַד גְּדִילוּ וְתִתֵּן יָת תִּכַּיָּא גְדִילָתָא עַל

תורה

מַעֲשֵׂ֥ה חֹשֵֽׁב׃ ז שְׁתֵּ֧י כְתֵפֹ֣ת חֹֽבְרֹ֗ת יִֽהְיֶה־לּ֛וֹ אֶל־שְׁנֵ֥י קְצוֹתָ֖יו וְחֻבָּֽר׃ ח וְחֵ֤שֶׁב אֲפֻדָּתוֹ֙ אֲשֶׁ֣ר עָלָ֔יו כְּמַעֲשֵׂ֖הוּ מִמֶּ֣נּוּ יִהְיֶ֑ה זָהָ֗ב תְּכֵ֧לֶת וְאַרְגָּמָ֛ן וְתוֹלַ֥עַת שָׁנִ֖י וְשֵׁ֥שׁ מָשְׁזָֽר׃ ט וְלָ֣קַחְתָּ֔ אֶת־שְׁתֵּ֖י אַבְנֵי־שֹׁ֑הַם וּפִתַּחְתָּ֣ עֲלֵיהֶ֔ם שְׁמ֖וֹת בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ י שִׁשָּׁה֙ מִשְּׁמֹתָ֔ם עַ֖ל הָאֶ֣בֶן הָאֶחָ֑ת וְאֶת־שְׁמ֞וֹת הַשִּׁשָּׁ֧ה הַנּוֹתָרִ֛ים עַל־הָאֶ֥בֶן הַשֵּׁנִ֖ית כְּתוֹלְדֹתָֽם׃ יא מַעֲשֵׂ֣ה חָרַשׁ֮ אֶבֶן֒ פִּתּוּחֵ֣י חֹתָ֗ם תְּפַתַּח֙ אֶת־שְׁתֵּ֣י הָאֲבָנִ֔ים עַל־שְׁמֹ֖ת בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל מֻסַבֹּ֛ת מִשְׁבְּצ֥וֹת זָהָ֖ב תַּעֲשֶׂ֥ה אֹתָֽם׃ יב וְשַׂמְתָּ֞ אֶת־שְׁתֵּ֣י הָאֲבָנִ֗ים עַ֚ל כִּתְפֹ֣ת הָאֵפֹ֔ד אַבְנֵ֥י זִכָּרֹ֖ן לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וְנָשָׂא֩ אַהֲרֹ֨ן אֶת־שְׁמוֹתָ֜ם לִפְנֵ֧י יְהוָ֛ה עַל־שְׁתֵּ֥י כְתֵפָ֖יו לְזִכָּרֹֽן׃ ס שני יג וְעָשִׂ֥יתָ מִשְׁבְּצֹ֖ת זָהָֽב׃ יד וּשְׁתֵּ֤י שַׁרְשְׁרֹת֙ זָהָ֣ב טָה֔וֹר מִגְבָּלֹ֛ת תַּעֲשֶׂ֥ה אֹתָ֖ם מַעֲשֵׂ֣ה עֲבֹ֑ת וְנָתַתָּ֛ה אֶת־שַׁרְשְׁרֹ֥ת הָעֲבֹתֹ֖ת עַל־

מסורה

ופתחת ג׳ וסי׳ ופתחת עליהם שמות בני ישראל. פתוחי חותם. ופתחת השק מעל: חרש ג׳ פתחין וסימן מעשה חרש. חרש עצים נטה קו. חרש ברזל מעצד. וסי׳ בלשון תרגום עובדא דקיסא פרזלא. חותם כלם מלאים במ״ז חסר בלישנא וסי׳ מעשה חרש אבן. והאבנים תהיין על שמות בני. ועשית ציץ זהב טהור ופתחת. התמך ופתילך. למי התתמת והפתילי׳. ותחת׳ בחתמו ב׳ בפסוק: שמת ג׳ חסר וסימן מעשה חרש. והאבנים תהיין. והאבנים על שמת: משבצות ג׳ מלאים וסימן מעשה חרש אבן. ואת שתי קצות שתי העבתת תתן. ממשבצות זהב לבושה. זכרן ג׳ חס׳ וסי׳ ושמת את שתי האבנים. ב׳ בו. ונשא אהרן שמות בני ישראל: שמותם ב׳ מ״ל בתורה וסי׳ אבני זכרון לבני ישראל. ואלה שמותם למטה: לזכרן ח׳ ו׳ מ״ל וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר בזכריה סוף סימן ו׳: י״ד פסוקים מן ג׳ ג׳ מלין וסי׳ ומשמע ודומה ומשא. וישב יצחק בגרר. והרעב כבד בארץ. ובני דן חשים. לישועתך קויתי ה׳. יששכר זבולן ובנימין. מכשפה לא תחיה. ועשית משבצו׳ זהב. ולצרעת הבגד ולבית. ולשאת ולספחת ולבהרת. יברכך ה׳ וישמרך. ובני פלוא אליאב. ברוך טנאך ומשארתך. ארור טנאך ומשארתך:

כול׳ חסר כמ״א בעבותו׳ אסכם.

תולדות אהרן שמה משמותם. סוטה לו (סוטה כא): כתולדותם. סוטה לו: פתוחי חותם. שם מח: ועשית. יומא עא:

רשי

שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חושב. כבר פירשתי שהיא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו: (ז) שתי כתפות וגו׳. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלות כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחד בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קידי״ש אנא׳ (יחזקאל מד) לא יחגרו ביזע אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם: וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואחר כך מחברם: (ח) וחשב אפודתו. וחגור שעל ידו הוא מאפדו מתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מינים כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינין: ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו: (י) כתולדותם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה דן ונפתלי על האחת ועל השנית גד ואשר יששכר וזבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ״ה אותיות בכל אחת ואחת: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה של אחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו. וכן (ישעיה מד) חרש עצים נטה קו חרש של עצים. וכן (שם) חרש ברזל מעצד כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו כתב מפרש כגלף דעזקא חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפרש: על שמות. כמו בשמות: מוסבות משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצות נמצאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר המשבצות בכתפות האפוד: (יב) לזכרון. שיהא רואה הקדוש ברוך הוא השבטים כתובים לפניו ויזכור צדקתם: (יג) ועשית משבצות. מועט משבצות שתים ולא פי׳ לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרות זהב. שלשלאות: מגבלות. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבות. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושים לערדסקאות שקורין אינשדסייר״ש (בילה כב): ונתת את שרשרות. של עבותות העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעתן ואין תעשה האמור כאן לשון צווי ואין ונתת האמור כאן לשון צווי אלא לשון עתיד. כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן. ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצות הללו יוזקקו לך לכשתעשה שרשרות מגבלות על החשן תתקנם על המשבצות הללו

בעל הטורים אל שני. שלשה. אל שני קצותיו. וזה לך האות אשר יבא אל שני בניך בעלי. ואלך ככרים וגו׳ ויתן אל שני נעריו בנעמן. בני עלי היו מבזין הכהונה שנאמר בהם אל שני לכך נענשו ונהרגו אבל נעמן היה מכבדה שבקש אדמה לעשות מזבח נתקרב תחת כנפי השכינה ומבני בניו למדו תורה ברבים: את אבני שהם. כנגד ב׳ לוחות שהם במילוי שי״ן ה״א מ״ם בגימטריא הלוחות: ששה משמתם על. ר״ת שמע שאמר שמע ישראל וגו׳: שמותם. שנים במסורה ונשא אהרן את שמותם. ואלה שמותם במרגלים מלמד שהיו מרגלים כולם כשרים ומשה בירכם על פי ה׳.

ספורנו

המעיל כאומרו ויחגור אותו בחשב האפוד ויאפד לו בו: (ז) שתי כתפות חוברות. מכוונות במלאכה ציוריהם: אל שתי קצותיו. אל מלאכה שתי קצות רחבו: וחבר. האפוד יחובר עם הכתפות על אופן מכוון במלאכתו עם מלאכת הכתפות: (יב) על שתי כתפיו לזכרון. לעורר רחמים על ישראל בזכותם: (יד) מגבלות. מכוונות מקצה הכתפות

רמבן

הם כענין שנאמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים וכאשר נאמר בבגדים הוא הדין בכל מלאכת המשכן כי ביום הראשון בלבד כתיב ויקחו מלפני משה וגם הוא שלא בחשבון לקחו הכל מלפניו ובשאר הימים הביאו אליהם ולכך כתיב ויאמרו אל משה

רשי

הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין. ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דירייזמנ"ט בלע"ז שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות הבעלי דינים וגמר הדין ועונש הדין אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר דבריו: כמעשה אפוד. מעשה חושב ומחמשת המינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו וקפלות ויורדות לפניו מעט והחשן תלוי בהן ובשרשרות וטבעות כמו שמפרש בענין: (יז) ומלאת בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להן קורא אותן בל' מלואי: (כ) משבצים זהב. יהיו הטורים במלואותם. מוקפין משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן. זהו לשון במלואותם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים אודם לראובן פטדה לשמעון וכן כלם: על החשן. בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין: (כב) שרשת. לשון שרשי אילן המאחזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחזין לחשן שבהם יהיה תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשרות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשות ואמר שהרי"ש יתירה כמו מ"ם שבשלשם מ"ם שבריקם ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלת בלשון משנה: גבלות. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול לשון קצה אשומיי"ל בלע"ז: מעשה עבות. מעשה קליעה: (כג) על החשן. לצורך החושן כדי לקבעם בו. ולא יתכן לומר שתהא תחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החשן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתת את שתי עבותות הזהב. והן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פי' מקום קבועה בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעת ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפ' אלה פקודי לא הוכפלו: (כה) ואת שתי קצות. של שתי עבותות ב' ראשיהם של כל אחת: תתן על שתי המשבצות. הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעת החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תקוע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתת. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול וכן הוא תלוי ועדין

אבן עזרא

שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון והנה דוד שאל בקלקל באפוד אביתר והנה אינו איפוד משה וקשה שאלה מזאת כי האורים אינם אבני חשן כי הנה כתוב ומלאת בו מלואת אבן וזהו מעשה החרש הוא לא מעשה משה ואחר כן אמר למשה ונתת אל חשן המשפט את האורי' ואת התומי' ובמעשה האפוד כתוב ארבעה טורי אבן והזכיר הטורים ואמר על משה ויתן עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים כי השאלה היא באורים ותומים והנה לא ידענו מה הם והנה אין מועילות אותיות שמות השבטי' גם שמות האבות כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו ועוד שאלה אחרת כי לא נוכל לומר כי האורים הם עצמם התומים כי כתוב לאורים לתומים ועוד כי מלת לאורים גם תומים לשון רבים והנה דברים רבים הם ורבינו שלמה אמר כי האורים והתומים היו כתבי שם המפורש ואלו ראה תשובת רבינו האיי לא אמר ככה וסוד עמוק הוא דבר האפוד והחשן רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא ידע דעת עליון והפתח שיוכל לבא אל הסוד. שתי העבותות הכתובות על שתי המשבצות וחשב האפוד הוא

תורה

הַמִּשְׁבְּצֹת: ס טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן
מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה
אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: טז רָבוּעַ יִהְיֶה
כָּפוּל זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ:
יז וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה
טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה
וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד: יח וְהַטּוּר
הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם:
יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ
וְאַחְלָמָה: כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי
תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים
זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם: כא וְהָאֲבָנִים
תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי
חוֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי
עָשָׂר שָׁבֶט: כב וְעָשִׂיתָ עַל־
הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה
עֲבֹת זָהָב טָהוֹר: כג וְעָשִׂיתָ עַל־
הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ
אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת
הַחֹשֶׁן: כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי
עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת
אֶל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן: כה וְאֵת שְׁתֵּי
קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־
שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־

אונקלוס

מְרַמְצָתָא: טו וְתַעֲבֵיד חֹשֶׁן
דִּינָא עוֹבַד אוּמָן כְּעוֹבַד
אֵפוֹדָא תַּעַבְדִינֵיהּ דַּהֲבָא
תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר תַּעֲבֵד יָתֵיהּ:
טז מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא
אוּרְכֵּיהּ וְזַרְתָּא פּוּתְיֵהּ:
יז וְתַשְׁלֵים בֵּיהּ אַשְׁלָמוּת
אַבְנָא אַרְבְּעָא סִדְרִין דְּאֶבֶן
טָבָא סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן
יַרְקָן וּבַרְקָן סִדְרָא חַד:
יח וְסִדְרָא תִּנְיָנָא אִזְמַרַגְדִּין
שַׁבְזִיז וְסַבְהֲלוֹם: יט וְסִדְרָא
תְלִיתָאָה קַנְכִּירֵי טַרְקְיָא
וְעֵין עִיגְלָא: כ וְסִדְרָא
רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא וּבוּרְלָא
וּפַנְטֵירֵי מְרַמְצָן בִּדְהַב יְהוֹן
בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן: כא וְאַבְנַיָּא
יְהֶוְיָן עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל שְׁמָהַתְהוֹן
כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא
גְּבַר עַל שְׁמֵיהּ יְהֶוְיָן לִתְרֵי
עֲסַר שִׁבְטִין: כב וְתַעֲבֵיד
עַל חוּשְׁנָא תִּכִּין מְתַחְמַן
עוֹבַד גְּדִילוּ דְּהַב דְּכֵי:
כג וְתַעֲבֵיד עַל חוּשְׁנָא
תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן
יָת תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל תְּרֵין
סִטְרֵי חוּשְׁנָא: כד וְתִתֵּן יָת
תַּרְתֵּין גְּדִילָן דִּדְהַב עַל
תַּרְתֵּין עִזְקָתָא בְּסִטְרֵי
חוּשְׁנָא: כה וְיָת תַּרְתֵּין
גְּדִילָן דְּעַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי
תִּתֵּן עַל תַּרְתֵּין מְרַמְצָתָא

מסורה

ג' וא' חשן משפט. ג'. ב' בטעמ' ובענין. ג' חסר. ג' חסר. ב'. ב' ומב' לישנא ב'. ב' חד מ"ל וחד חסר דין מ"ל. ג' חסר. ג' מ"ל בתורה. ו' בלישנא. ג' חסר. ב' חסר. ו' מ"ל. ו' מ"ל. ו' וכל הכלוית דכוותא. ג' מ"ל.

ויהלם ג' וחסר וסימן נפך ספיר ויהלם. וחברו. בערן גן אלהים: ושהם ב' ומב' לישנא וסי' והטור הרביעי תרשיש בני מררי ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי: במלאותם ב' חד חסר וחד מ"ל וסי' משבצים זהב יהיו. משבצות זהב במלאתם. קדמא מ"ל: לשני עשר ו' וסימן והאבנים תהיין. ויביאו את קרבנם לפני ה': ועתה קחו לכם. עמד על שני עשר: ויהי בשתי עשרה שנה בשני עשר חדש. דעלם. שא קינה על פרעה. גבול אשר תתנחלו אותה: טבעות ז' מ"ל וסי' ועשית על החשן שתי טבעות זהב. ב' בו. ועשית שתי טבעות זהב ושמת. דזקפא. ועשית דבתרי' דזורקא. הטבעות ונזמי האף. בני חשופא בני טבעות וחברו:

תולדות אהרן חשן משפט. יומא עב זבחים פח ערכין טז (יומא מד): כמעשה אפוד. עא: תרשיש. מגלה יב: במלואותם. סוטה מח:

בעל הטורים

חשן משפט. שמכפר על עוונות משפט ומה משפט ביום אף שאלת אורים ביום: חשן משפט. בגימטריא מכפר על הרהור הלב: ארבעה טורים. כנגד ארבעה דגלים וד' אמהות. בכל אבן היה ששה אותיות כי שמות שלשה האבות ושבטי ישורון עם כל א' וא' עד שיהיו ו' אותיות כמו ראובן וא' דאברהם. שמעון ב'. לוי רב"ס. יהודה ג' דיצחק. יששכר ג'. זבולן ה'. דן ק' יע"ק. נפתלי ב'. גד שבטי. אשר יש"ו. יוסף ר"נ ובנימין לא היה צריך לצרוף כי היה בו ששה אותיות: ישפה, גי' בן יעקב שיוספה היה לבנימן:

רמבן

משה לאמר מרבים העם להביא כי להם היו מביאים לא שיתנום למשה והוא ישקול על ידם אבל הם לאחר שגבו הכל מנו ושקלו ואמרו למשה כדכתיב ויהי זהב התנופה וגו':

יחליף לא האבן ולא הכוונה מזה לזה: (כב) גבלות. לא שרשרות להאריך ולקצר:

ספורנו

הכתפות אל קום החשן בגמנום: (כא) והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל. כשיקדישום המתנדבים יהיה הקדשם לשם כך שיכתבו עליהם שמות השבטים: פתוחי חותם איש על שמו. ותהיינה שנים עשר כנגד שמותם לא פחות ולא יותר: פתוחי עברה על שמותם. וכן המפתח יפתח את האבן של כל אחד מהם על שמו ולא ממול

אבן עזרא

יאה המיוסר על אמצעיתו על כן השטה על כתף השנית ואלה הם כפי המחשבה על כן הם באבן אחת על מספר בני ישראל ועל שמותם כתולדותם וככה השטה השניים רק המשפט איננו כפי החלוק בלב רק כפי החלוק למראה העין ובעבור הנטייה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת והיה החשן כפול כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הצורך אז יתגוש מחוץ אל החשן והנה אבני שוהם שוות ומעין אחד ואין ככה אבני החשן כי השהם הם לזכרון ומשפט בני ישראל על אבני החשן ומלת אורים מגזרת חמותי ראיתי אור ותומים שהם תמימים והאורים לא התומים זהב וכסף היו והמספר ידוע בראיות גמורות מהעליון והשפל והמשכיל יבין והנה אפודים רבים היו עם הכהנים ויש להם חשב רק כי אין שם חשן ולא אורים ואשר היה רגיל בדברי האורי' והתומי' שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי' הספר כלו כי לא יבינכו מי שלא למד ספר המדות וסוד מלאכת שמים ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות. ואבן השהם. לבנה ובארמית בורלא ולשון ישמעאל בלאור ואין לנו דרך בבירור לדעת אבני המלואים כי הגאון תרגמם כרצונו כי אין לו קבלה שיסמוך עליה כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן ואינו רק אדו' ואין טענה מאודם הכתוב בראשונה כי ידוע כי חמש הם גווני העינים הלבן וברקת ואדום וירוק ושחור והנה בעבור היות האדם האמצעי ימצא על מינים רבים ותרגם נופך כדמות שחור בעבור ותשם בפוך עיניה וזה לא יתכן שלא יהיה נו"ן נופך שרש כי הוא על משקל אוד' וחכ' גדול ספרדי אמ' כי יהלו' הוא הנקרא אלמס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולח מגזרת הולם פעם והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר גם אחלמה אל חלמה והוא אבן שכל מי שהאבן ההיא באצבעו לעולם יראה חלומות ואין לתמוה על זה כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן כי יש אבן המושכת את הברזל והמעמדת את הדם והבורחת מהחומץ והנשברת לעולם על משולש. ומלת שרשרות. כפול העי"ן ואם לא יכפלוהו שוה הוא שרשות גבלות ולפרש בלשון הקדש מלת גבלות ומלות רבות במעשה החשן גם מלת חשן קשה: (כח) ומלת וירכסו. מגזרת מרוכסי איש כדרך עוות: (ל) ונתת. טעם

מקרא ותרגום אונקלוס

כה בָּתְּפֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ כו וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה׃ כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מֶחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃ כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מטבעתיו קרי מִטַּבְּעֹתָו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ

ותתן על כתפי אפודא לקביל אפוהי: כו ותעביד תרתין עזקן דדהב ותשוי יתהון על תרין סטרי חושנא על ספתיה די לעברא דאפודא לגיו: כז ותעביד תרתין עזקן דדהב ותתן יתהן על תרין כתפי אפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעילוי להמין אפודא: כח ויחדון ית חושנא מעזקתיה לעזקתא דאפודא בחוטא דתכלתא למהוי על המין אפודא דלא יתפרק חושנא מעלוי אפודא: כט ויטול אהרן ית שמהת בני ישראל בחושן דינא על לביה במעליה לקודשא לדכרנא קדם יי תדירא: ל ותתן בחושן דינא ית אוריא וית תומיא ויהון על לבא

ב׳ מ״ג | ד׳ ב׳ כטעם זקף גדול ותכרו דפקודי | נ׳ ר״פ וחד וירכסו | ע׳ מ״ג נ׳ כפסוק | ב׳ מ״ג | ח׳ ו׳ מ״ג וב׳ חסר. כ״ט חסר. נ׳

אשר אל ה׳ וסי׳ ועשית שתי טבעות זהב ושמת אתם. ויעשו שתי טבעות זהב. והשלך אל האש. ויבא אותי אל פתח שער בית ה׳. ומחוצה לשער הפנימי. והבנין אשר על פני הגזרה. ויאמר אלי לשכות הצפון. חמת ברותה סברים: וירכסו ל׳ בשוא תחת הוי״ו. וא׳ וירכסו בפתח תחת הוי״ו ומשמש א״ב:

תולדות אהרן ו״א יזח. יומא עב מכות עב חולין ז: על לב אהרן ערכין טז:

רש"י

ועדין שפת החשן התחתונה הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינו דבוקה לו יפה לכך הוצרך עוד ב׳ טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החשן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבענה בעבר החשן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנא׳ ביתה ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן ונקפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד והוא שנא׳ לעמת מחברתו סמוך למקו׳ חבורן באפוד למעל׳ מן החגורה מעט שהמחברת לעומת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמ׳ ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון: (כח) וירכסו. לשון חבור וכן (תהלים לא) מרוכסי איש חבורי חבלי רשעים וכן (ישעיה מ) והרכסים לבקעה הרים הסמוכים זה לזה שא״א לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ועמוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט: (ל) את האורים ואת התומים. הוא כתב שם המפורש היה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו. (יומא עג) ובמקדש שני היה החשן שא״א לכהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנא׳ (במדבר כז) ושאל לו במשפט האורים:
את

בעל הטורים את האורים ואת התמים. בגימטריא שם בן ע״ב: אורים ותמים. בגימטריא אור ישראל: אפוד. בגימטריא מלאך שהיה מלובש כמלאך:

ספורנו

(כז) ממול פניו. שלא יהיה מול פניו: לעמת מחברתו. נכח מחברתו בקו ישר נגד מקום חבור הכתפות עם האפוד: (כט) לזכרון לפני ה׳ תמיד. שיזכור ה׳ זכותם ויפקוד את בניהם לשלום בזכותם: (ל) משפט בני ישראל על לבו. שיתפלל עליהם

רמבן

(כח) ולא יזח החושן. לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט לשון רש״י והקרוב אלי כי הוא כמו יסח מן בית גאים יסח ה׳ ובוגדים יסחו ממנו ענין נתילה ונתוק בחלו״ף הסמ״ך והזי״ן כמו ויעלזו חסידים בכבוד עם נתעלסה באהבים ונתלתם את מזבחותם עם נתצו נתיבתי וכן ושמרתם את משמרת הבית מסח תהכתן יזהירם שלא יפרד אחד מהם וינתק את המשמר ואולי ג״כ ולמזח תמיד עד שיהרם וינתק בה כאשר אחרים מתאזרים בחגורתם אין מזח עוד אין הריסה עוד יאמר לצור עברי באנשי ארצך כיאור אל ארץ תרשיש שהיתה סוחרתך ואין הריסה ופירוד עוד שלא יפרד אחד מכלכם משם ולא ישוב לצור כי תחרב לגמרי הנפרד ממעמד חבירו יקרא הורס כלשון אל יהרסו אל ה׳ לראות וכתיב וממעמדך יהרסך וכן ומזיח אפיקים רפה נתילת האפיקים הם הנחלים השוטפים והורסים ההרים והגאיות ומזח בשקל מלח שנים בעלי הנו״ן כי הוא מלשון נגוח כי חוזק הראש במלח:
(ל) ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים. סבר ר״א להתחכם בענין האורים והתומים ואמר כי הם מעשה אומן כסף וזהב והאריך בענינם כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבת השואל ולא אמר כלום אבל כדברי רש״י כתב של שם המפורש נתון בין כפלי החשן ולכך הוצרך להיות כפול והראיה כי לא נזכרו אורים ותומים כלל במעשה האומנין לא הוזכרו להם בצואה ולא במעשה כלל ופרט בבגדים ויעש
את

רשי

את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט: (לא) את מעיל האפוד. שהאפוד נתן עליו לחגורה: כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו: (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפיל לגויה כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: לא יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו (יומא עב) שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן וכן לא יסורו ממנו הנאמר בבדי הארון: (לג) רמני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת: ופעמוני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל: (לד) פעמן זהב ורמון פעמן זהב ורמון. פעמן זהב ורמון אצלו: (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיה אלו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים: (לו) ציץ. (סוכה ה) כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעות מקיף על המצח מאוזן לאוזן: על

אבן עזרא

משפט. דיני השם וגזירותיו העתידות כי בעבור כן שואלים באורים ותומים: (לא) ועשית. הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקר' סרבל רק פי ראשו בתוך המעיל וקדמונינו ז"ל אמרו כי רמון סבב המעיל ופעמון בין שני רמונים כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים רק הם בתוך הרמונים ושם ישמיעו קול: (לו) ועשית ציץ. תרגמה הגאון עלאבה והיא נתונה על המצנפת ואיננה כדמות כתר כי הוא על המצח לבדו כי על דרך הפשט אין

עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי יְהוָה
וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה
תָּמִיד׃ ס שלישי לא וְעָשִׂיתָ
אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃
לב וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה
יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי
תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃
לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב
בְּתוֹכָם סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן זָהָב
וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־
שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ לה וְהָיָה
עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ
בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה
וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס לו וְעָשִׂיתָ
צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו

יש ספוקים אל על על · ט' מל. ג' · כי כתיב א' · ט' חס' בלישנ' · ס'. ג' ב' פתח וא' קמץ ג' · ב' והיו את כמלך דד"פ ג'

דְּאַהֲרֹן בְּמֵעֲלֵיהּ קֳדָם יְיָ
וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת דִּין בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּיהּ קֳדָם יְיָ
תְּדִירָא׃ לא וְתַעְבֵּיד יָת
מְעִילָא דְאֵפוֹדָא גְּמִיר
תִּכְלָא׃ לב וִיהֵי פוּם רֵישֵׁהּ
כְּפִיל לְגַוֵּיהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף
לְפוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד
מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵיהּ
לָא יִתְבְּזַע׃ לג וְתַעְבֵּיד עַל
שִׁפּוֹלוֹהִי רִמּוֹנֵי תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי עַל
שִׁפּוֹלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְזַגִּין
דִּדְהַב בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר׃
לד זַגָּא דִדְהַבָא וְרִמּוֹנָא
זַגָּא דִדְהַבָא וְרִמּוֹנָא עַל
שִׁפּוֹלֵי מְעִילָא סְחוֹר סְחוֹר׃
לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן לְשַׁמָּשָׁא
וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ בְּמֵעֲלֵיהּ
לְקוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ
וְלָא יְמוּת׃ לו וְתַעְבֵּיד צִיצָא
דִּדְהַב דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי

רמני ט' חסר בלישנא וסי' ועשית על שוליו רמני. קדמא. פעמן ורמון. ב' בו. דאלה פקודי. ויחנו ברמן פרץ. ויסעו מרמן פרץ. מעסים רמני. והשתחויתי בית רמן. בהשתחויתי בית רמן. הדדרמון בן טברמן. דמלכים. וכל הרמנים דאורייתא ומלכים דכוו' חסר במ"א והרמונים מאתים טורים. וכל שאר קריא דכו' מ"ל במ"ב חסר. ויהיו הרמנים תשעים. הנצו הרמנים: על אהרן ה' וסי' והיה על אהרן לשרת. והיו על אהרן ועל בניו. והזית על אהרן. ויקהל העם על אהרן. ויז על אהרן ועל בגדיו: ונשמע ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' ונשמע קולו כו' נמסר פרשת משפטים: קולו כל אורייתא חסר במ"א ונשמע קולו. קדמא ועשית ציץ ופתחת עליו. תנינא ויעשו את ציץ פתוחי: מצח ב' קמצין וסימן אהרן. אשת זונה:

ספורנו

עליהם שיזכו במשפט: (לב) לא יקרע. לא יהיה לו בית הצואר נפתח לארכו לפניו אבל יהיה עגול ולשון יקרע יאמר על הדבר הפתוח לארכו כמו וקרע לו חלוני

תולדות אהרן מעיל האפוד. יומא עא: כליל תכלת. מנחות מב: מעשה אורג. יומא עח זבחים פח: לא יקרע. יומא עב: פעמן זהב. סוטה ט: על אהרן לשרת. (יומא מד):

בעל הטורים שפה יהיה לפיו שהמעיל מכפר על לשון הרע שאם חטא בלשון הרע יעשה שפה לפיו שימנע מלשון הרע ויעשה תשובה ויתכפר לו: ועשית על שולי המעיל רמוני תכלת ופעמוני זהב בתוכם והיו ע"ב כנגד ע"ב מראות נגעים שהמעיל מכפר על לשון הרע ונגעים באים בעון לשון הרע: זהב ורמון פעמון זהב ורמון בגימטריא הם שבעים ושנים: ונשמע ג' במסורה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש. כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ונשמע פתגם המלך. והיינו דאמרינן במגלה אמר רבה מקרא מגילה ות"ת מקרא מגלה עדיף מקרא מגלה ועבודה מקרא מגלה עדיף והיינו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע דהיינו ת"ת ועבודה דכתיב בכהן ונשמע קולו ונשמע פתגם המלך והיינו קריאת המגילה וסמיך כי רבה היא אלמא דעדיף עפי וגם רבה קאמר לה: ובצאתו ב' במסורה. ובצאתו ולא ימות. והיו את המלך בבאו ובצאתו גבי יואש כד"א שהיו שומרים אותו שלא יהרגוהו וזהו ובצאתו ולא ימות:

רמבן

את האפוד ויעש את החשן ולא אמר ויעש האורים והתומים ואלו היו מעשה חרש וחכם היה מאריך בהם יותר מן הכל ואם אולי ירצה לקצר בהם לעמקם היה אומר ועשית אורים ותומים כאשר הראה אותך בהר וזהב טהור תעשה אותם או כסף מזוקק ועוד תשוב תראה כי לא הזכיר הב"ה הידיעה אחד מכל הכלים שלא נזכרו בהר אבל אמר ועשו ארון ועשית שלחן ועשית מנורת וכן כלם ובמשכן אמר ואת המשכן תעשה בעבור שכבר הזכירו ועשו לי מקדש. והנה באורים ותומים אמר ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים לא צוה אותו בעשייתם והזכירם הכתוב בה"א הידיעה ולא הזכירם הכתוב רק במשה לבדו שאמר בצוואה ונתת אל חשן המשפט ובמעשה ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי לא היו מעשה אומן ולא היה לאומנין ולא לקהל ישראל בהם מעשה ולא נדבה כלל אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה והוא כתבם בקדושה והיו מעשה שמים ולכך יזכירם סתם ובידיעה כמו וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים והנה משה לקח כתב האורים והתומים והניחם שם בחשן המשפט אחרי שהלביש את אהרן האפוד והחשן כמו שאמר ויתן עליו את האפוד ויחגור אותו בחשב האפוד וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים כי לאחר כן נתנם בין כפלי החשן והענין הוא כי היו שמות קדושים מכחם יאירו האותיות מאבני החשן אל עיני הכהן השואל במשפטם והמשל כי כאשר שאלו מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם היה הכהן מכוין בשמות שהם אורים והאירו לעיניו אותיות יהודה יו"ד מלוי ועי"ן משמעון ולמ"ד מלוי וה"א מאברהם הכתוב שם על דעת רבותינו או שהאיר הפעם אחרת לנגד עיניו הא' מיהודה. והנה כאשר האותיות מאירות אל עיני הכהן עדיין לא ידע סדורן כי מן האותיות אשר סדרו מכן יהודה יעלה היה אפשר להעשות מהם הוי כד עליה או הי על יהדה ותיבות אחרות רבות מאד אבל היו שם שמות הקדש אחרים נקראים תמים מכחם יהיה לב הכהן תמים בידיעת ענין האותיות שהאירו לעיניו כי כאשר כוון בשמות האורים והאירו חוזר מיד ומכוון בשמות התומים ועודם האותיות מאירות לעיניו ויבא בלבו שאבורים יהודה יעלה וזאת מדרגה ממדרגת רוח הקדש והיא למטה מן הנבואה ולמעלה מבת קול שמשתמשים בה בבית שני לאחר שפסקה הנבואה ופסקו אורים ותומים כמו שהזכירו רבותינו. ואפשר שאחרי שנתן משה בחשן השמות הקדושים של האורים והתומים היו נודעים במסורת ממנו לגדולי חכמי ישראל שמסרם להם עם סתרי תורה ולפיכך היה ביד דוד אפוד והיה כדמות אפוד משה ובו חשן כדמות חשן הקדש אבל נראה שהיה בד כאשר נאמר בשמואל נער חגור אפוד בד ואמר בנוב עיר הכהנים שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד וילבישו אותו את הכהן שהוא מבני הנביאים ושואלים בו ונענין לפעמים כאשר חשב בזה ר"א ומה שאמר שאלו ראה תשובת רביע האי לא אמר ככה כבר ראיתיה ותשבותיה וידענו כי דעת ר"א לא נתכון אליה:

(לא) **מעיל**. כתב רש"י הוא כמין חלוק וכן הכתנת אלא שהכתנת סמוך לבשרו ומעיל קורא חלוק העליון ואין הדבר כן כי המעיל בגד יתעטף בו כמו שאמר והוא עוטה מעיל וכתיב מעיל לדקה יעטני ולא תבא עטיה על הכתנת רק על השלמה אשר יכסה בה דכתיב עוטה אור כשלמה כי הוא עטוף וכן ועל שפם יעטה יתעטף והוא תרגומו של יונתן בן עוזיאל שהזכיר הרב כדרוניא כי הוא עטוף קרוב לצורת האפוד שיתעטף בו חצי הגוף שכלפי רגליו כי אם הי' חלוק אינן דומין זל"ז כלל וראי' עוד ויחזק בכנף מעילו ויקרע והנה יש לו כנפים ואינו כמין חלוק אבל המעיל כסות מקיף את הגוף כלו מצוארו ולמטה עד רגלי האדם ואין לו בית יד כלל ובשאר המעילים יש להן בית צואר כנגד כל הצואר תפור בו ואותו בית צואר נקרא פי מעיל וטעם הכתוב שיהא

פתוחי חתם קדש ליהוה׃ ג׳ חסר
לז ושמת אתו על־פתיל תכלת והיה על־המצנפת אל־מול פני־המצנפת יהיה׃ לח והיה על־מצח אהרן ונשא אהרן את־עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לכל־מתנת קדשיהם והיה על־מצחו תמיד לרצון להם לפני יהוה׃ לט ושבצת הכתנת שש ועשית מצנפת שש ואבנט תעשה מעשה רקם׃ מ ולבני אהרן תעשה כתנת ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת׃

ב׳ מ״ו · ל׳ וחסר · ל׳ · ל׳ · ב׳ גע · ג׳. ב׳ מ״ל כתורס ויתגש להם ודין ג׳

כתב מפרש קדש ליי׃ לז ותשוי יתיה על חוטא דתכלתא ויהי על מצנפתא לקביל אפי מצנפתא יהי׃ לח ויהי על בית עינוהי דאהרן ויטול אהרן ית עוית קודשיא די יקדשון בני ישראל לכל מתנת קודשיהון ויהי על בית עינוהי תדירא לרעוא להון קדם יי׃ לט ותרמץ כתונא דבוצא ותעביד מצנפתא דבוצא והמין תעביד עובד צייר׃ מ ולבני אהרן תעביד כתונין ותעביד להון המינין וכובעין תעביד להון ליקר

אבן עזרא

אין המגבעות כדמות מצנפת כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזכרים באלה הארצות על הראש שיכסו הראש והם גבוהים: המצנפת. הוא בגד דק ארוך נצוף סביב הראש לבדו מעט תדמה לה המצנפת שיש בראש הנשים באלה המקומות כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים ובבל ובגדד המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים ולא על ראש אשה. והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום המצח. וכבר הזכרתי לך כי מנהג א״י ותכשיטיהם אינו כמנהג אלה המקומות. והוצרך רבינו שלמה לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת. ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד שיעמוד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח וטעם: (לז) ושמת אותו על פתיל תכלת. עם פתיל תכלת. שהיה הציץ קשור משני צדדין. ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח לא על הראש. ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת. לתת על המצנפת מקום המצח. ואל תתמה על מלת על כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשי׳. על לחם הבכורים תנופה לפני ה׳ על שני כבשים. את החלב על החזה. ירביס ככה. והנה לא תמצא לעולם כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו. והמגבעות לבניו. ויש אומרים כי מגבעות מגזרת גבעות. כי המצנפת עוטרת הראש ועוטה אותו. וכן כתוב צנוף יצנפך צנפה. ועיטך עטה. והיודע דרך צנוץ המצנפת ידע פי׳ זאת לא זאת השפלה הגבה והגבוה השפל. כי אומנות היא. והנה כתיב ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר הקדש על המצנפת. והנה הציץ נקרא נזר. וכמוהו ועליו יציץ נזרו. אולי הכל מגזרת ציץ. דבר נראה וככה מציץ מן החרכים. ודע כי בשנים הנקבים שהם במוח על המצח שם יתחבר כח החמש הרגשות. ושם כח הדמות. ושם תחל המחשבה ע״כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים. אולי לא היה מחשבת המקדשים כהוגן. ואמר הכתוב על כתנת אהרן בתחלה. וכתנת תשבץ. שהיא משובצת לבדה. ולא כן כתנת בניו. והתשבץ עשוי לכבוד אהרן וככה אמר במעשה. ויתן עליו הכתונת הידועה שהיא

רש״י

(לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן. (זבחים כח) ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו ששה בג׳ מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רוחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן הציץ על ראשו כמין כובע על המצנפת והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו ונתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה: (לח) ונשא אהרן. לשון סליחה ואעפ״כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמצא מסלק העון מן הקדשים: את עון הקדשים. (מנחות כה) לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו איזה עון הוא נושא אם עון פגול הרי כבר נאמר לא ירצה ואם עון נותר הרי נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן: והיה על מצחו תמיד א״א לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו: (לט) ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות וכולם של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנות. ד׳ בגדים הללו ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת ומכנסי׳ הכתובים למטה בפרש׳: והלבשת

תולדות אהרן קדש לה׳. שבת סג סכה ה (יומא מח): והמה אחו. חולין קלח: על מצח אהרן. זבחים פח ערכין טז: עון הקדשים. פסחים עז יומא ז ח שבועות ע זבחים כג מנחות כה: על מצחו תמיד. שבת יב יומא ח מנחות לו (יומא לט מד חגיגה עח): לפני ה׳. יומא ז יבמות ס זבחים מה מנחות כה:

בעל הטורים מלא ב׳ במסורס. והיה על מצח אהרן. וישראל קשי עורף וחזקי מצח שבגדי כהונה מכפרים על קבות ערפן והוזק מצחן של ישראל: ערוס ב׳ במסורס. לכסות בשר ערוס והידך לא תקרבו לגלות ערוה רמז שבגדי כהונה מכפרים על העריות:

רמבן

שיהא ארוג עמו והמעיל כלו מחולק מלפניו עד למטה מכניס ראשו בנקב פיו ונמצא צוארו חגור בפי המעיל ומלפניו שתי כנפים מכסה בו ומגלה כרצונו כמין גלימא שאין לה בית ראש שחלקו התפירה שלפניה מקמי ספה ולמטה ולכן יבא בו לשון עטיה לעולם ולא ידעתי ג״כ למה עשה הרב הפעמונים לעצמם פעמון בין שני רמונים כי א״כ לא היו הרמונים משמשין כלום ואם לצוי למה היו עשויים כרמונים חלולים יעשה כמין תפוחי זהב ועוד שהיה צריך הכתוב לפרש במה יתלה הפעמונים ואם יעשה בהם הטבעות לתלותן בהן אבל הם בתוכם ממש כי הרמונים חלולים ועשויים כמין רמונים קטנים שלא פתחו פיהם והפעמונים טמונים בהן ונראין מתוכן ולא פירש הכתוב מניינן אבל רבותינו אמרו שהיו שבעים ושנים זגין ובהם שבעים ושנים ענבליו ותולה שלשים וששה מצד אחד ושלשים וששה מצד אחר כדאיתא בזבחים בפרק המזבח ומכאן תלמד שאינו כמין חלוק וכתנת אלא יש לו כנפים וכן כתב רש״י שהמצנפת כמין כובע שהרי במקום אחר קורא לה מגבעות ומתרגמינן קובעין וגם זה אינו שהרי אמרו שהמצנפת ארכה שש עשרה אמה והרי הוא כמין צניף שצונף בו את ראשו מגלגל ומחזיר מגלגל ומהזיר סביב ראשו כפל על כפל ומצנפת של כהן גדול אינה קרויה מגבעת בשום מקום אבל בכהן הדיוט אמר הכתוב מגבעות ואף היא מצנפת היא אלא שקושר בה כל ראשו ומעלה הכפלים עליו כעין מגבעת שהוא קובע כדברי אונקלוס כי מגבעת כמו מקבעת כאשר אמרתי בסדר ויהי מקץ באלופי הגית״ל והקו״ף אלא שהמגבעת כמו המצנפת ולכך הזכירו חכמים תדיר בכהן גדול והדיוט המצנפת בתורת כהנים ובמס׳ יומא שנינו כ״ג משמש בשמונה כלים וההדיוט בארבעה בכתנת ומכנסים מצנפת ואבנט מוסיף עליו כ״ג חשן ואפוד ומעיל וציץ:

(לז) על פתיל תכלת ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן ובשחיטת קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם הי׳ מניח תפילין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש והציץ מלמטן והפתילין היו נקובין ותלויין בו בשני ראשיו ואמצעיתו ששה בשלשה מקומות הללו פתיל מלמעלה אחד מבחוץ ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן נמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את כל הקדקד והפתיל האמצעי שבראשו קשור עם ראשי השנים הולך על פני רחב הראש מלמעלה ונמצא עשוי כמין כובע ועל פתיל האמצעי הוא אומר והיה על המצנפת והיה נותן את הציץ על ראשו וע״י פתיל האמצעי הוא מחזקו שאינו נופל והטס תלוי כנגד מצחו נתקיימו כל המקראות הללו פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת מלמעלה כל זה לשון רש״י. ואני תמה בדבריו שהכתוב אינו מצוה רק לעשות פתיל תכלת אחד והוא עושה ששה ועוד שהוא מצרף המקראות של הצוואה והעשיה ומרבה פתילים כנגד כולן וכן תוכל למנות בארון ושולחן ומנורה ואם הכתוב צוה שישימו אותו על פתיל תכלת היאך נתנו הם עליו פתיל תכלת ואנה צוה לעשות כן ומה צורך לחוטין שבאמצע והוא קשור מאחורי העורף כדרך כל ציץ באנשים ובנשים אבל אין הדבר כמו שאמר הרב ולא היה שם אלא פתיל אחד שהטס מקיף מאזן לאזן ונקוב בשתי קצותיו ופתיל תכלת נכנס בשני הנקבים והציץ נקשר בו כנגד העורף והנה היה צונף המצנפת סביב הראש לא על המצח כלל אלא למעלה במקום שער ועל דעת רבותינו היה מניח גם מקלת שער ראשו כנגד פניו לתפילין והיתה הצניפה בגובה שבראש כילד כנגד המוח האמצעי והוא מכסה

(מא) והלבשת אותם את אהרן. אותם האמורים באהרן חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים הכתובים למטה בכולם: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם: ומשחת אותם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה: ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה ובלשון לעז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנט״י ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה ריוויסטי״ר והוא מלוי ידים: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח׳ בגדים לכ״ג וד׳ לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו. האמורין בהם: בבואם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן: ומתו. הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים במיתה: חקת עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו:

לקח

שהיא המשובצת ועל בניו וילבישם כתנות. כמו ולבני אהרן תעשה כתנות. ורב סעדיה תרגם ושבצת תעיין. והוא כדמות צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול: (מא) והלבשת אותם את אהרן אחיך. מלת אותם כוללת הכתנת המשובצת והמצנפת והאבנט שהם בגדי אהרן. גם כוללת הכתנות שאינם משובצות והאבנטים והמגבעות שהם בגדי בניו: וקדשת. כדבור כמו טמא יטמאנו: (מב) מכנסי בד. והיו קצרים שלא יכשל בהם: (מג) בבואם. להקטיר או להעלות הנרות

מא וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ לִי׃
מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃
מג וְהָיוּ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם ׀ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס רביעי

כל ספרא חסר כמ״ג
ג׳ ר״פ
כ׳ נגלות
ס׳ . ג׳
ג׳ חסר
ט׳
ד׳ . ק׳

וּלְתֻשְׁבְּחָא׃ מא וְתַלְבֵּישׁ יָתְהוֹן יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן וּתְקָרֵיב יָת קֻרְבָּנֵיהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמָי׃ מב וְעִיבֵד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ לְכַסָּאָה בְּשַׂר עִירְיָא מֵחַרְצִין וְעַד יִרְכָן יְהוֹן׃ מג וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא וִימוּתוּן קְיָם עָלַם לֵיהּ

ועל בניו ג׳ וסי׳ והיו על אהרן ועל בניו. והזית על אהרן. ויז על אהרן ועל בגדיו. ואי׳ על בניו כי מרת נפש כל העם: בבאם כלם חסר במ״ג וסי׳ ארץ מצרים. בבאם הכהנים. בתוכם בבואם יבוא: אל המזבח ט׳ נמסר בסדר ויקרא: ולא ישאו ד׳ וסי׳ והיו על אהרן ועל בניו בבאם. ושמרו את משמרתי. ולא ישאו עצים מן השדה. ולא ישאו עוד כלמת הגוים:

ספורנו

שתהיה פתיחת החלונות ארוכה וצרה: (מא) ומלאת את ידם. השלים אותה בענין שתהיה שלמה וראויה

תולדות אהרן מכנסי בד. זבחים פח ערכין טז נדה יג (יומא מד): כד. יומא עא:

בעל הטורים ממתנים ועד ירכים יהיו. וסמיך ליה והיו על אהרן לומר לך שמכנסים קודמין לכל:

רמבן

בה כל הראש כנגד אחוריו והרי הצניפה בגובה שבראש כנגד המוח בשפוע ומניח הציץ כנגד מצחו מאזן לאזן ואין הפסק בין מצחו לציץ אבל מאזן לאוזן לאחוריו כנגד כל העורף תהיה המצנפת והפתיל שנקשר בו יבא עליה וזהו שאמר ושמת אותו על פתיל תכלת שיכנים הפתיל בנקבי הציץ והיה הפתיל על המצנפת לאחורי אזניו כנגד העורף אל מול פני המצנפת יהיה הציץ ויהיה על המצח כנגד המצנפת בפניו וזה שאמר ושמת המצנפת על ראשו כלו׳ למעלה בעליונו שבראש לא כמו המגבעות שנאמר בכהן וחבשת להם מגבעות שהם חובשות הראש כמי שחובש בראשו וחובשו לחזוק ואומר ונתת את נזר הקדש על המצנפת כי עליה יקשרנו מאחוריו וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה כי שם יתקן בקשר וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב שם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו ציץ הזהב והנה הנתינה בכל הכתובים על המצנפת כי היא הקשירה אבל הציץ אל מול פני המצנפת במצח ואין להקפיד בין ויתנו עליו פתיל תכלת ובין ושמת אותו בפתיל תכלת כי בשניהם כאלו אומר ושמת אותו בפתיל תכלת ויתנו בו פתיל תכלת כדרך ונתת אותם על סל אחד בסל וכמוהו המלט על נפשך או ישמש במקום אל ונתת אותו אל פתיל תכלת ויתנו עליו פתיל תכלת כי הפתיל נתן אליו והוא אל הפתיל כי בו יסמך והכלל שאין ענין הכתובים אלא שיכנס הפתיל בנקבי הציץ וג״כ הוא שהציץ על הפתיל והפתיל על הציץ וכן וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת שהביא רש״י ראיה ממנו פתיל אחד הוא שהיו מכניסין פתיל אחד בטבעות החשן ובטבעות האפוד שכנגדו וכן בקצה האחר פתיל אחד כי שני מקומות הן וכל א׳ בפתיל א׳ ירכסו אותו:

(מא) **והלבשת** אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו. אותן הכתובים בהם לשון רש״י. וטעם אותם שביום אחד ילבישם כלם וימשחם:

ומשחת אותם ומלאת את ידם. כל מלוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס להיות מוחזק בו מאותו היום והלאה לשון רש״י ולא הבינותי בדבריו זה איך יבא לשון מלוי ידים לחנוכת כל דבר. ומה שאומר הרב כי בלשון לעז כשממנין אדם על פקודת דבר נותן השליט בית יד של עור שקורין גונ״ט ועל אותו בית יד הוא מחזיקו בדבר והוא מילוי ידים לא ידעתי אם ירצה הרב לומר שעל שם הבית יד יקרא החנוך מלוי ידים ויביא ראיה מן השוטים. ודע כי הענין ההוא להם יצא מן התורה שהוא אצלם קנין החליפין של בועז וכך מתורגם להם שלף איש נעלו ששולף הגונ״ט שלו והם אומרים שהגואל נתן לבועז וזה מנהגם הוזכר בספרי חכמיהם והנה דברנו בדברי הבאי. והנכון בלשון מלוי ידים בתורה שהוא לשון שלמות כלשון כי מלאו ימי ובמלאת הימים האלה עד יום מלאת בה בהשלימם וכן בכסף מלא מחיר שלם. והטעם כי הזר אשר לא תשיג ידו בטהרתו להקריב קרבן או לעבוד עבודת המלכות הנה ידו חסרה בעבודה ההיא וכאשר יכשר לעשות כן הנה ידו שלמה ראויה לכל העבודות והמלאכות וכן מלאו ידכם היום כי עתה ידכם מלאה בכל עבודות השם כמו איש בבנו ובאחיו עבדתם אותו או שירמוז להם כי בזכות זה יהיו נבחרים לעבוד עבודת ה׳ במשכן כמו שאמר בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי ודוד המלך אמר לישראל בנדבת הבית ברצותי בבית אלהי יש לי סגלה זהב וכסף נתתי לבית אלהי ואמר להם ומי מתנדב למלאת ידו היום לה׳ כי בהתנדבם לבנין הבית תהיה ידם שלמה בכל הקרבנות ובכל העבודות כי אין עבודת ישראל להקב״ה שלמה אלא בביהמ״ק וכן איל המלואים בפרשה הזאת שמלואי הכהנים בו כי החטאת והעולה לכפר וזה למלאת ידם בהקרבה. ויש מפרשים ומלאת את ידם שימלא ידם מן הקרבנות וכן החפץ ימלא את ידו שיקריב מהן כרצונו מלא ידיו. והנכון מה שפרשתי ופי׳ החפץ ימלא את ידו ויהי כהני הבמות שיביא מלואים לו בקרבן כאשר בדא מלבו לחנכו ואחרי כן יהיה כהן לבמות כי בדומה לדרכי התורה יעשו:

(מג) **ולא** ימותו. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו עליו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה לשון רש״י. ואינו נכון בעיני שהיה לו לכתוב פסוק זה לאחר שיזכיר כל שמונה בגדים ולמה הזכיר זה בשלשה בגדים חשן ואפוד ומעיל קודם שיזכיר ציץ וכתנת מצנפת ואבנט ומכנסים וכן אמר ובצאתו ולא ימות ואין ביאה עבודה שיתחייב עליה משום מחוסר בגדים וכן והיו על אהרן ועל בניו כתב רש״י והיו כל הבגדים האלה על אהרן ועל בניו הראויים לו והאמורים בהם ומתו הא למדת שהמשמש מחוסר בגדים חייב מיתה וכן נראה זה בדרך הפשט אבל לפי העולה מן הסוגיות שבגמרא אין דעת רבותינו כן אבל אצלם המצוה הזאת שוה בכולם באהרן ובבניו והיא על המכנסים והענש ג״כ בהם כי צוה בעשייה ועשה להם מכנסי בד וצוה על הלבישה והיו על אהרן ועל בניו כי בשאר הבגדים צוה למעלה בעשייתם וצוה בלבישה והלבשת אותם את אהרן אחיך ואת בניו אתו וגו׳ א״כ הצוואה הזו כולה על המכנסים ועליהן יהיה העונש למדנו זה ממה שאמרו בסנהדרין ובשחיטת קדשים מחוסר בגדים ששימש מנא לן דבמיתה א״ר אבהו א״ר יוחנן ומטו בה משמיה דר׳ אלעזר ברבי שמעון וחגרת אותם אבנט וחבשת להם מגבעות והיתה להם לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם והוו להם זרים ואמר מר זר ששימש במיתה ואם היה הכתוב הזה אצלם בכל הבגדים הנה בכאן עונש מפורש למחוסר בגדים כמאמר הרב אבל היא במכנסים בלבד והכתוב האחר בשאר הבגדים ולא הוזכרו שם המכנסים והראיה על דעתם שלא הזכיר למטה בסדר הלבישה מכנסים כלל כי בעבור שענש עליהן בכאן אין צורך לחזור ולהזכירם כי בידוע שילבשם ומה שאמר למעלה ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות הוא על דעתי ביאור למצות הפעמונים כי מפני שאין בהם צורך בלבישה ואין דרך הנכבדים להעשות להם כן לכך אמר כי צוה בהם בעבור שישמע קולו בבואו אל הקדש ויכנס לפני אדוניו כאלו ברשות כי הבא בהיכל מלך פתאום חייב מיתה בטכסיסי המלכות כענין אחשורוש וירמוז למה שאמר במסכת יומא ירושלמי וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפי׳ אותן שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באהל מועד על כן צוה להשמיע קולו כמי שיקרא הוציאו כל איש מעלי ויבא לעבוד את המלך ביחוד וכן ובצאתו לצאת ברשות ושיודע הדבר כדי שיוכלו משרתי המלך לשוב:

לשוב

כט א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה
לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח
פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם
תְּמִימִם׃ ב וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת
מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי
מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת
חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ג וְנָתַתָּ
אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ
אֹתָם בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי
הָאֵילִם׃ ד וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃ ה וְלָקַחְתָּ
אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן
אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל הָאֵפֹד
וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ
לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ ו וְשַׂמְתָּ
הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־
נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת׃
ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ׃
ח וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם
כֻּתֳּנֹת׃ ט וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט
אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם
מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה
לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן

וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי׃ א וְדֵין
פִּתְגָמָא דְתַעֲבֵיד לְהוֹן
לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא
קֳדָמַי סַב תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי
וְדִכְרִין תְּרֵין שַׁלְמִין׃
ב וּלְחֵם פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירָן
דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין
פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח
סוֹלְתָּא דְחִטִּין תַּעֲבֵיד
יָתְהוֹן׃ ג וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל
סַלָּא חַד וּתְקָרֵיב יָתְהוֹן
בְּסַלָּא וְיָת תּוֹרָא וְיָת תְּרֵין
דִּכְרִין׃ ד וְיָת אַהֲרֹן וְיָת
בְּנוֹהִי תְּקָרֵב לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃
ה וְתִסַּב יָת לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּישׁ
יָת אַהֲרֹן יָת כִּתּוּנָא וְיָת
מְעִיל אֵפוֹדָא וְיָת אֵפוֹדָא
וְיָת חוּשְׁנָא וּתְתַקֵּין לֵיהּ
בְּהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃ ו וּתְשַׁוֵּי
מִצְנַפְתָּא עַל רֵישֵׁיהּ וְתִתֵּן
יָת כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא עַל
מִצְנַפְתָּא׃ ז וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא
דִרְבוּתָא וּתְרִיק עַל רֵישֵׁיהּ
וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ׃ ח וְיָת בְּנוֹהִי
תְּקָרֵב וְתַלְבֵּישִׁנּוּן כִּתּוּנִין׃
ט וְתֵזְרֵיז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין
אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי וְתַתְקֵין לְהוֹן
כּוֹבָעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהֻנְּתָא
לִקְיָם עָלַם וּתְקָרֵיב קוּרְבָּנָא
דְאַהֲרֹן וְקוּרְבָּנָא דִבְנוֹהִי׃

אבן עזרא

הגרות: (א) וזה אשר תעשה להם. לאהרן ולבניו. אין הפרש בין קח או לקח כמו לך לעם ויאכלו. וגם ילך בו מים בעבור שהזכיר עם פר בן בקר. יורה כי איננו גדול וככה בני יונה. שעיר עזים. והאיל גדול מהכבש. והעד הנסך שהוא שלישית ההין ולכבש רביעיתו: (ב) ולחם חלות. עבות והעד רקיקי מצות. והזכיר בשמן. הוא שמן זית כמשפט. וחלת סולת. בלשון ערבי הוא סמי"ד. שהוסר הפסולת מהחטה ובארץ ישמעאל עושים כן. ואין לחם נכבד ממנו ורבים פי' מגזרת סלית כל שוגים מחקיך. סלה כל אבירי ה'. ואמר כי כמוהו חטים מכולת לביתך. ויש אומרים טחונות: (ג) והקרבת אותם. והם בסל כמשפטן. להיותם שם אל פתח אהל מועד. וככה הפר והאילים: (ה) ולקחת. נקרא החשן מלבוש כי הוא מכסה המקום כנגד הלב: (ו) ושמת. גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה והזכיר בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט כי היא נכבדת ממנו: (ז) על ראשו. על ראש אהרן לבדו כי הוא הכהן המשיח. והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על הראש יצוק לבדו וכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן: (ח) ואת בניו תקריב. אל פתח אהל מועד: (ט) וחגרת אותם אבנט: כולל אבנט אהרן ובניו וכן המכנסים ואחר שהזכיר אותם הוסיף לבאר אהרן ובניו כמו ותפתח ותראהו את הילד: ומלת וחבשת כמו לא אהיה חובש

רשי

(א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון אחד: פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר: (ב) ולחם מצות וחלות מצות ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין לחם מצות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין וכל המינין באים עשר עשר חלות (מנחות עו): בלולות בשמן. כשהן קמח יוצק בהן שמן ובוללן (שם עה): משוחים בשמן. אחר אפייתן מושחן כמין כ"י (כ"ף יונית) שהיא עשויה כנו"ן שלנו (שם): (ג) והקרבת אותם. אל חצר המשכן ביום הקמתו: (ד) ורחצת. זו טבילת כל הגוף: ואפדת. קשט ותקן החגורה והסינר שבינותיו: (ו) נזר הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפי' למעלה ע"י הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע: (ז) ומשחת אותו. (ת"כ) אף משיחה כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו: (ט) והיתה להם מלוי ידים זה לכהונת עולם: ומלאת. ע"י הדברים האלה. יד אהרן ויד

בעל הטורים

וזה הדבר אשר תעשה להם. כלומר קרבם בדבור שאמר להם אחרי תנחר והקרב: לקח ב' במסורה. לקח פר בן בקר. לקח בגדו כי ערב זר. בשביל שאהרן עשה העגל אמר הקב"ה להסיר מעליו בגדים הצואים לפי שבגדי עבודת גלולים ממאין וזש"ה לקח בגדו פי' מעליו כי ערב זר: הלבשתם ב' במסורה. הכא ואידך והלבשתם את אלעזר. איכא למ"ד כה"ג בן כה"ג טעון משיחה וזהו והלבשתם את אלעזר שנתמנה להיות כה"ג צריך משיחה כשם שהלבשתם כתנת כן במשיחה שאז נמשחו כך והלבשתם את אלעזר במשיחה:

וזה הדבר ד' ר"פ וסימן וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש. אשר כל יהשע. וזה הדבר אשר נעשה לגבעה. אשר הרים יד במלך: ואילם ז' וסימן עזים מאתים והישים. וזה הדבר אשר תעשה להם. והקרבתם על הלחם. חמאת בקר והלב. ערב זכל נשיאי קדר. הלא הרחתם את כהני ה'. ויביאו פרים שבעה. מי כמכה באלם ל' חסר דחסר. וד' ס"ל דמ"ל בתורה וסי' עזים באתים. קח את אהרן. בנה לי בזה קדמא. חמאת בקר. ושאר אורייתא אלים כתיב: ולחם ד' ר"פ נמסר בסדר ויגש: מצת ד' חסר וסי' וחלת מצת כה' נמסר בסדר בא: ואת הפר ג' וסימן ונתת אותם על סל אחר. ואת הפר ואת עורו: וישכימו אנשי העיר: ואת שני ג' נמסר בסדר וישמע יתרו: ולקחת את הבגדים ג' פסוק אית בהון את את את ואת ואת ואת וסי' ולקחת את הבגדים והלבשת. וגר הוליד את קיש ותברו. תרוייהון בדיה: והלבשתם ב' וסי' כתנת. והפשט:

תולדות אהרן וזה הדבר. יומא ס: ושמת המצנפת. זבחים יח ערכין ג: וחגרת אותם. יומא ה ו סנהדרין פג זבחים יז (יומא לח):

רמבן

לשוב לפניו שם ובפרקי היכלות ידוע זה הענין והנה הטעם שלא יפגעו בו מלאכי אלהים והזכיר זה בכ"ג למעלתו וזה טעם לפני ה' כי זה העובד לפניו שתשרה שכינתו בעבודתו לפניו כי מלאך ה' צבאות הוא כי ההדיוטים לא יכנסו בהיכל להקטיר ולהטיב. וראיתי במדרש ואלה שמות רבה באבני החשן מה טעם שיהא הקב"ה מסתכל בהן בבגדי הכהן בכניסתו ביום הכפורים ונזכר לזכות השבטים רבי יהושע בשם רבי לוי אומר משל לבן מלכים שהיה פדגוג נכנס אצלו מלמד על בנו סניגוריא והיה מתירא מן העומדים עליו שלא יפגעו בו מה עשה הלבישו פורפירא שלו שיהיו רואין אותו ומתיראין ממנו כך אהרן היה נכנס בכל עת לבית קדש הקדשים ואלולי זכיות הרבה שהיו נכנסות עמו ומסייעות אותו לא היה יכול ליכנס למה שהיו מלאכי השרת שם מה עשה הקב"ה נתן לו מדמות לבושו הקדש שנאמר וילבש צדקה כשרין ע"כ אגדה זו ואע"פ שלא היה נכנס לפני ולפנים בבגדים אלו אף באהל מועד הוצרך לכך ביוה"כ שהרי כתיב וכל אדם לא יהיה באהל מועד:

כט (ג) והקרבת אותם בסל. נמשך לפניו יאמר כי הלחם בסל והפר והאילים ואהרן ובניו יקריבו אל פתח אוהל מועד:

(ד) ורחצת אותם במים לאהרן ובניו. ויותר נכון כי והקרבת אותם בסל לא יפרש כי מן הסתם הוא ידוע שיקריבם אל המקום אשר יצוה לבא הכהנים והכתוב השני ידבר על אהרן ועל בניו ולכך אמר ורחצת אותם במים:

(ז) ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו. אמר ר"א כי זה לפני שומו המצנפת על ראשו כי על ראש עצמו יצוק השמן ואיננו נכון בעיני כי גם במעשה אמר וישם את המצנפת על ראשו וגו' ואח"כ אמר ויקח את שמן המשחה וימשח את המשכן וגו' ואח"כ ויצק משמן המשחה על ראש אהרן. אבל הנכון שהיתה הצניפה סביב סביב ואמצע הראש מגולה ועליו יצק השמן ואם היתה המשיחה בכל הראש כדברי רש"י תהיה היציקה במקום הנחת תפילין שהיה מניח מגולה ומשם ימשכנו כמין כ"י:

(ט) וחגרת אותם אבנט. ידמוז לאהרן ובניו ושב לפרש אהרן ובניו כמו ביואב את תרומת ה' אשר לא יעבדו אותו זאת נבוכדנצר כדברי ר"א. ואם כן יחזור וחבשת להם מגבעות למקצתם כי אהרן אין לו מגבעות והמצנפת כבר היא על ראשו. ויתכן שיוסיף שיעור הכתוב וחגרת אותם אבנט ואהרן

רשי

ויד בניו . במילוי ופקודת הכהונה : (יא) פתח אהל מועד. בחצר המשכן שלפני הפתח : (יב) על קרנות. (זבחים נג) למעלה בקרנות ממש : ואת כל הדם. שירי הדם : אל יסוד המזבח. (פרק ג' דמדות) כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ : (יג) החלב המכסה את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טיל"א : ואת היותרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין טיבר"ש : על הכבד. אף מן הכבד טול עמה (ת"כ) : (יד) תשרף באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו : (טז) וזרקת. (זבחים נג) בכלי אוחז במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן ולכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק : סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ד' האחת בקרן זוית זו והאחת בקרן שכנגדה באלכסון וכל מתנה נראית בשני צדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב לכך קרוי סביב: (יז) על נתחיו. עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים : (יח) ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : אשה. לשון אש והוא הקטרת אברים שעל האש

וְיַד־בָּנָיו׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַפָּר
לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן
וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר׃
יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יב וְלָקַחְתָּ מִדַּם
הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ
בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ
אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ יג וְלָקַחְתָּ
אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־
הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד
וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃
יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־
פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
חַטָּאת הוּא׃ טו וְאֶת־הָאַיִל
הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו
אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃
טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ
אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ
לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו
וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃
יח וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל
הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ
נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ חמישי ג׳ מ״ל בתורה

ו׳ דסמיך . ב׳ ולקח׳ את הפר׳ הסמי ודין — כל אורי׳ חסר כמ״ד — ל׳ . ב׳ ישפך — ג׳ — ייד . ג״נ — ג׳ חסר . ג׳ — ד׳ כתורה . ס׳ — ג׳ מ״ל — ס׳ . ג׳ — ג׳ וחד וקרבו וכרעיו

י וּתְקָרֵיב יָת תּוֹרָא לָקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא׃ יא וְתִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יב וְתִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְתִתֵּן עַל קַרְנָת מַדְבְּחָא בְּאֶצְבְּעָךְ וְיָת כָּל דְּמָא תֵּשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ יג וְתִסַּב יָת כָּל תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דַּעֲלֵיהֶן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ יד וְיָת בְּשַׂר תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ תּוֹקֵד בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃ טו וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃ טז וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב יָת דְּמֵיהּ וְתִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יז וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּג לְאֵבְרוֹהִי וּתְחַלֵּיל גַּוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל אֵבְרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁיהּ׃ יח וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ הוּא׃

אבן עזרא

חובש. ומלאת דעת המתרגם ארמית כמו ומלאו ידיו רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום. והגאון פירשו יד חיוב ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים מלאים ורגילים. והנה מה יעשו במלת ומלאו ידיו : (י) והקרבת. כבר הזכיר זה. והנה הטעם כאשר תקריב את הפר יסמוך אהרן ובניו עליו ויש אומרים כי טעם וסמך אהרן לבדו ואחר כן בניו ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו. והנה הטעם כאשר היה שיסמכו יחדו לא זה לפני זה. (יא) ושחטת את הפר. משה שחטו. וטעם לפני ה' כי הארון היה באמצע המערבי. וכנגדו מזבח הקטורת וכנגדו מזבח העול': (יב) תשפוך. הכהן השופך: (יג) ולקחת. אין לפר ולשעיר אליה וי"א כי נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי כי שם כח התאוה למשגל : (יד) ואת בשר. כולל הראש והנתחים. ופי' דרך סברא ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו והקטיר האמורי'. ומלת חטאת. בעבור שהיא קרבה לכפר החטאת נקראת כן וככה האשם על כן וחטאו את המזבח יסירו חטא מעליו : (טו) ואת. האחד מהשנים איזה מהן שירצה: (טז) ושחטת . על המזבח . לא על קרנות המזבח. והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד: (יז) ואת האיל. לא הזכיר על הפר שינתחנו על כן כלו כאשר הוא נשרף על כן לא הזכיר כרעיו: ורחצת. כנוי. והקטרת את כל האיל על כן לא

תולדות אהרן מדם הפר. זבחים כד : את כל החלב. חולין מט : והקטרת את כל האיל. (יומא מ) : עולה הוא לה'. זבחים יב :

בעל הטורים

תשרף באש ג׳ . ואת פרשו תשרף באש . ואת מרכבותיו תשרף באש . ביהושע . ואת העיר הזאת תשרף באש גבי צדקיהו שזכות הקרבנות עמד ליהושע לנצח המלחמה אבל כשבטלו הקרבנות כשצרו על ירושלים נחרבה העיר וזהו ואת העיר הזאת תשרף באש :

לפני אהל מועד ז׳ וסי׳ והקרבת את הפר לפני אהל מועד . ואת הלוים . ואם מן הצאן . ואם עז קרבנו . ונודעה החטאת . ושמרו את משמרתו ואת משמרת . והנים לפני המשכן קדמה : קדמאה ולקחת את כל החלב המכסה את הקרב ואת היתרת על הכבד . תניינא ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יתרת . ואלה שמות ואת החלב אשר עליהן . ויקרא ואת חלבהן : תשרף באש ג׳ וחסר וסי׳ ואת בשר הפר ואת ערו . ואת מרכבתיה׳. ואת העיר הזאת : ואלה שמות ואת בשר הפר ואת עורו ואת פרשו תשרף . ויקרא ואת הפר ואת עורו ואת בשרו ואת פרשו שרף : חטאת הוא ד׳ וסי׳ ואת בשר הפר דבסדר ואתה תצוה . והוציא את הפר . וסמך ידו על ראש השעיר דנשיא והזה מדם החטאת . ואת האיל ה׳ וסי׳ ואת האיל האחר תקח . ואת האיל תנתח לנתחיו . נתח לנתחיו . ועשה זבח שלמים . וישחט את השור : ניחוח ג׳ מ״ל בתורה וסי׳ והקטרת את כל האיל . ולקחת אתם מידם . וקרבו וכרעיו ירחץ . וב׳ מלאים בלישנא בריח ניחוחכם דיהושע : דיהון מהקרבין נחוחין

רמבן

ואהרן ובניו יאמר תחגור בניו הנזכרים אבנט ואהרן עצמו עם בניו ובעבור שהאבנט שוה בכולם לא הוזכר עם בגדי אהרן למעלה והוצרך עתה לומר שיחגרנו אבנט כבניו ולא הזכיר המכנסים כי לא הוצרך כאשר פירשתי . והטעם שהפריש המכנסים משאר הבגדים כי כל הבגדים היה משה מלביש אותם כמו שצוה והלבשתם אבל המכנסים שהם לכסות בשר הערוה היו הם לובשים אותם בהצנע ולכן לא הזכיר עתה בכלל ולקחת את הבגדים והלבשת ולסיכך הפריסם במצוה ובעונש כמו שהזכרתי למעלה :

(י) **והקרבת** את הפר לפני אהל מועד . אמר ר"א כי טעמו כאשר תקריב את הפר לפני אהל מועד יסמוך אהרן ובניו עליו כי כבר הזכיר זה למעלה . והנכון בעיני כאשר פירשתי שאם יצוה להקריבם ולא פירש אל אהל מועד רק שיקריב אותם . והטעם שיקריבם אל מקום הכהנים שיהיו מזומנים ודי שיהיו לפני פתח חצר המשכן ועכשיו הצריך שיקריבם לפני אהל מועד אל פתח האהל כאשר יפרש בשחיטה כי הסמיכה תהיה שם :

(יג) **החלב** המכסה את הקרב . הוא הקרום שעל הכרס שקורין טילא לשון רש"י ולפי דעתי כי החלב המכסה את הקרב הוא הקרום אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב ירמוז לשני חלבים אשר שם להלב הקרום הזה ולחלב הגם אשר על הקרב כמו שנאמר בסדר ויקרא ואת החלב המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב והנה על הקרב שני חלבים ופעם יזכיר הכתוב את שניהם ופעמים יכלול אותם כאחד במלת כל והנה בכאן בכל החלב המכסה את הקרב כלל גם החלב אשר על הקרב ושם במעשה הצוואה הזאת אמר ויקח את כל החלב אשר על הקרב ואת יותרת הכבד כללם בכל החלב אשר על הקרב ולמטה בפרשה זו אמר ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את הקרב . והראשון המוזכר סתם הוא החלב אשר על הקרב :

(יד) **תשרף** באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו לשון רש"י והוראת שעה היתה כדברי רבותינו. והטעם בזה שהכל גלוי לפניו והיה פר חטאת זה לכפר על מעשה העגל וקרבנו של כהן משיח הוא ושם לפנים כי שם יצוה להביא את דמו אל מבית לפרכת ולא רצה עתה להכניסו שם אמר בטעם אל פני פרכת הקדש וכאן עדיין לא נתקדש ולא

אבן עזרא

לא הזכיר האליה והחלבים: (יט) ולקחת. זה השני הוא איל המלואים: (כ) ושחטת. תנוך. אין לו ריע. והגאון אמר הרך הדבק בעגול האוזן: בהן. ורבים בהנות ואיננו על משקל הלשון. והנה יהיו שם שנים משקלים ורבים ככה בשמות. ודם השני יזרוק כדם הראשון. רק הדם הנשאר: (כא) ולקחת. והזית על אהרן. תחת בגדי אהרן ועל בגדיו: (כב) ולקחת. זה החלב הנזכר הוא אשר על הקרב ככתוב בפרשת ויקרא שוק הגד הימין והחזה נלקחו מאיל המלואים. והשוק והחזה יהיו מהיום נתונים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל. רק החזה מאיל המלואים משה לבדו יאכלנו כי הוא כהן הכהנים: (כג) וככר. זהו לחם מצות: (כד) והנפת אותם. והם בידם: (כה) ולקחת. כתיב מידם ובמקום אחר מעל כפיהם והדבר שוה: ניחוח. כפול החי"ת. והמבין סוד נשמת האדם יבין זה: אשה. תואר. מגזרת אש. ובמקום אחר מן האש: (כו) ולקחת. מאשר לאהרן ולא הזכיר בניו כי הוא העיקר ומלת למנה לחלק: (כז) וקדשת. מהיום והלאה. ואין הונף כמו הורם כי

אונקלוס

יט וְתִסַּב יָת דִּכְרָא תִּנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃
כ וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵיהּ וְתִתֵּן עַל רוּם אוּדְנָא דְּאַהֲרֹן וְעַל רוּם אוּדְנָא דִּבְנוֹהִי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהוֹן דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלְהוֹן דְּיַמִּינָא וְתִזְרוֹק יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃
כא וְתִסַּב מִן דְּמָא דְּעַל מַדְבְּחָא וּמִמִּשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְתַדֵּי עַל אַהֲרֹן וְעַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיִתְקַדַּשׁ הוּא וּלְבוּשׁוֹהִי וּבְנוֹהִי וּלְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃
כב וְתִסַּב מִן דִּכְרָא תַּרְבָּא וְאַלִּיתָא וְיָת תַּרְבָּא דַּחֲפֵי יָת גַּוָּא וְיָת חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דַּעֲלֵיהוֹן וְיָת שָׁקָא דְּיַמִּינָא אֲרֵי דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא הוּא׃
כג וּפִתָּא דִּלְחֵם חֲדָא וּגְרִיצְתָּא דִּלְחֵם מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד מִסַּלָּא דְּפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ׃
כד וּתְשַׁוֵּי כּוֹלָּא עַל יְדֵי דְּאַהֲרֹן וְעַל יְדֵי דִּבְנוֹהִי וּתְרִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃
כה וְתִסַּב יָתְהוֹן מִיְּדֵהוֹן וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ׃
כו וְתִסַּב יָת חַדְיָא מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא דִּי לְאַהֲרֹן וּתְרִים יָתֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לָךְ לְחוּלָק׃
כז וּתְקַדֵּשׁ יָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שָׁקָא

תורה

יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃
כ וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃
כא וְלָקַחְתָּ מִן־הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃
כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃
כג וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃
כד וְשַׂמְתָּ הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
כה וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃
כו וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ לְמָנָה׃
כז וְקִדַּשְׁתָּ אֵת ׀ חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה

רשי

האש: (כ) תנוך. (ת"כ פ' צו) הוא הסחוס האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנרו"ס: בהן ידם. הגודל ובפרק האמצעי: (כב) החלב. זה חלב הדקים או הקיבה (חולין מט): והאליה. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שנא' (ויקרא ג) לעומת העצה יסירנה מקום הכליות שהכליות יועצות ובאימורי הפר לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה: ואת שוק הימין. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד: כי איל מלואים הוא. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (עיין במזרחי) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזה משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: (כג) וככר לחם. מן החלות: וחלת לחם שמן. ממין הרבוכה (ת"כ): ורקיק. (מנחות עח) מן הרקיקין אחד מעשר שבכל מין ומין לא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן והנפת. שניהם עסוקים בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. (מנחות סב) מוליך ומביא למי שד' רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות מעלה ומוריד למי שהשמי' והארץ שלו ומעכבת טללים רעים: (כה) על העולה. על האיל הראשון שהעלית עולה: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה'. לשמו של מקום: (כז) וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה וגו'. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן

בעל הטורים

ובגדיו ד'. וקדש הוא ובגדיו. ובגדיו קרועים. ובגדיו לא יפרם. ובגדיו לא תשרפנה. אף על פי שאכל חייב נקרעים דכתיב ובגדיו קרועים שההאכל על הריגת שאול כ"ג לא יקרע דכתיב ובגדיו לא יפרום וקדש הוא ובגדיו וע"כ ובגדיו לא תשרפנה שלא נשרפו בגדי כהונה כשנשרפו נדב ואביהוא כמ"ד שנשרפו גופן ובגדיהן קיימין:

ובגדיו ד' וסי' וקדש הוא ובגדיו. את ראשו לא יפרע. ובגדיו קרעים ואדמה על ראשו. ובגדיו לא תשרפנה. ואלה שמות ולקחת מן האיל החלב והאליה ואת החלב המכסה את. ויקרא ויקח את החלב ואת האליה ואת כל החלב אשר על הקרב: ואת החלב ה' וסי' ולקחת מן האיל. ואת כל חלבו יקריב. ואת החלב מבני אהרן. ואת החלב ואת הכליות. המקריב את דם השלמים. וכל שתי הכליות דכו': ואלה שמות וככר לחם אחת. ויקרא ומסל המצות אשר לפני ה' לקח חלת מצה אחת: אשה הוא לה' ג' וסי' ולקחת אתם מידם. ואת הקרב ואת הכרעים רחץ. ויקח משה אתם מעל כפיהם:

ספורנו

ולאויה לעבוד עבודת הקודש: (כב) כי איל מלואים הוא. לפיכך היה שוק הימין בזה נתן על גבי המזבח ולא כן בשאר הקרבנות כי השוק הימני בבהמה הוא במקו' היד הימנית באדם ולכן ראוי שיהיה שוק הקרבן על גבי המזבח מלואי יד ליד ימין הכהן המקריבו כי אמנם עבודת הכהן ביד ימין היתה כאמרם ז"ל כל מקום שנא' אצבע וכהונה אינה אלא ימין: (כד) והנפת. הנה התנופה תפול על

תולדות אהרן וככר לחם. (חלה נח): אשר סונף. סוכה לא מנחות סא:

רמבן

ולא שרתה עליו שכינה שיקרא פרכת הקדש והנה החיצון בפנימי והסמיכה בבניו מפני שהתאנף על אהרן להשמידו והוא כלוי בניו הוצרכו גם הם להתכפר בו וטעם השריפה כטעם שריפת פרה אדומה וסודם ידוע מן השעיר המשתלח:

רש"י

לאהרן ולבניו לאכול: תנופה. הולכה והובאה ווינטל"י בלעז: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו. למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה שהוא לשון שררה כמו (במדבר יח) לך נתתים למשחה (ד"ה א' יו) אל תגעו במשיחי: ולמלא בם את ידם. ע"י הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה: (ל) שבע' ימים. רצופים: ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. (יומא עג) אותו כהן המוכן ליכנס לפני ולפני' ביום הכפורי' וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו: תחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו (ת"כ): הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובד ממש לפיכך ניגון תביר נמשך לפניו: (לא) במקום קדוש. בחצר אהל מועד שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אותם. אהרן ובניו לפי שהם בעליהם: אשר כופר בהם. להם כל זרות ותעוב: למלא את ידם. באיל ולחם הללו: לקדש אותם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדש קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה: אותכה. כמו אותך: שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום:

על

שמות כט

אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם מֵאֵיל
הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר
לְבָנָיו׃ כח וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו
לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי
תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם
תְּרוּמָתָם לַיהוָה׃ כט וּבִגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו
אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־
בָם אֶת־יָדָם׃ ל שִׁבְעַת יָמִים
יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו
אֲשֶׁר יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד
לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ׃ לא וְאֵת אֵיל
הַמִּלֻּאִים תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־
בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ׃ לב וְאָכַל
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־
הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד׃ לג וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר
כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם
לְקַדֵּשׁ אֹתָם וְזָר לֹא־יֹאכַל
כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ לד וְאִם־
יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים וּמִן־
הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־
הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל כִּי־קֹדֶשׁ
הוּא׃ לה וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו
כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוִּיתִי אֹתָכָה
שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃ לו וּפַר

ג' ומ"ל. ג' קמץ וא' פתח. ב' נאכינו. י"א. ד' דמטעים ביה דסבירין טעו. ג'. ג'. ג' פסו' רישיהון וסופיהון ש"ן. ג' חסר. י"ג חסר. כל קרי' ואת הלהם במ"א את הלחם. ג' וכ"כ. מטעי' דכתיב את

אונקלוס

דְאַפְרָשׁוּתָא דְאִתְרָם
וּדְאִתַּפְרַשׁ מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא
מְדִי לְאַהֲרֹן וּמְדִי לִבְנוֹהִי׃
כח וִיהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי
לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲרֵי אַפְרָשׁוּתָא הִיא
וְאַפְרָשׁוּתָא יְהֵי מִן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן
אַפְרָשׁוּתְהוֹן קֳדָם יְיָ׃
כט וּלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִלְאַהֲרֹן
יְהוֹן לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי לְרַבָּאָה
בְּהוֹן וּלְקָרָבָא בְהוֹן יָת
קוּרְבַּנְהוֹן׃ ל שִׁבְעַת יוֹמִין
יִלְבְּשִׁנּוּן כַּהֲנָא תְּחוֹתוֹהִי
מִבְּנוֹהִי דְּיֵיעוֹל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא׃ לא וְיָת
דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא תִּסַּב וּתְבַשֵּׁל
יָת בִּשְׂרֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃
לב וְיֵיכוֹל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת
בְּשַׂר דִּכְרָא וְיָת לַחְמָא
דִּבְסַלָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
לג וְיֵיכְלוּן יָתְהוֹן דְּאִתְכַּפַּר
בְּהוֹן לְקָרָבָא יָת קוּרְבַּנְהוֹן
לְקַדָּשָׁא יָתְהוֹן וְחִילוֹנַי לָא
יֵיכוֹל אֲרֵי קוּדְשָׁא אִנּוּן׃
לד וְאִם יִשְׁתְּאַר מִבְּשַׂר
קוּרְבָּנַיָּא וּמִן לַחְמָא עַד
צַפְרָא וְתוֹקֵיד יָת דְּאִשְׁתְּאַר
בְּנוּרָא לָא יִתְאֲכֵל אֲרֵי
קוּדְשָׁא הוּא׃ לה וְתַעְבֵּיד
לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי כְּדֵין כְּכֹל
דְּפַקֵּידִית יָתָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין
תְּקָרֵיב קוּרְבַּנְהוֹן׃ לו וְתוֹרָא

תולדות אהרן לחק עולם. זבחים יח: ובגדי הקדש. יומא ה עב (יומא לח): שבעת ימים. יומא שם עג (יומא לח):

אבן עזרא

כי יורם למעלה ולא יונף ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמים לכבוד השם: (כט) ובגדי. יהיו לבנו המשוח תחתיו וטעם אחריו כמותו: (ל) שבעת. ומלת ילבשם בקמץ גדול תחת קטן וכמוהו בשם ה' כי אמילם: (לא) ובשלת. בגווי כמו והבית בנור ויבן שלמה את הבית: (לב) ואכל ואת הלחם. הנותר מהסל: (לג) ואכלו אותם אשר כופר. דרך קצרה ומלת אותם בעבור אחרת: וזר. שאינו מזרע אהרן: (לד) ואם. נקרא האיל מלואים כי בו ימלאו ידיהם: (לה) אותכה. באתנח מלה מחוברת מן אותך בקמץ גדול תחת הכ"ו ומן כי אותך ראיתי: (לו) ופר תעשה

ליום

הורם ב' א' קמץ וא' פתח וסי' ואשר הורם. ומשנו הורם התמיד קדמא קמץ: הוא ה' דמטעין דסבירין היא וסי' כי תרומה הוא ותרומה יהיה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלות. כי אחזת עולם הוא להם. ובכל בהמה לא תתן שכבתך. מנחת קנאת הוא. סימן כל תרומה היא במ"א כי תרומה הוא. כל שבת היא במ"א הוא שבת שבתון הוא תניינ'. כל קדש הוא במ"א היא כי קדש היא לכם. כל דסמיך לברית היא במ"א ברית מלח עולם הוא. ובכל דסמיך לאחזת הוא במ"א כי אחזת עולם היא להם. וכל דסמיך למנחה היא במ"א מנחת קנאות הוא. קרמאה. וכל בעת בפעם בשנה הבאר ההיא. וכל ביום בלילה השער המדבי' הרעב ההוא: שבעת ימים ילבשם הכהן חד מן ג' פסוקים בתורת דרישיהון ש' וכופיהון ש' וסי' שבעת ימים ילבשם הכהן. שבעת ימים תכפר על המזבח. שלשים ומאה הקערה: קדש י"ג חסר וסי' ובשלת את בשרו. והנותרת ממנה יאכלו. הכהן המחטא אותה. כל אשר יגע בבשרה. וקדשתו כי את לחם. קרמאה דפסוק אשה זונה וחללה. ואכלהו במקום קדש. כל ימי נדר נזרו תער. כל ימי נזרו קדש. ולתתך עליון על כל. לשכת הצפון לשכת הדרום. ויאמר נחמיה הוא התרשתא. והלוים מחשים. וכל קדשים דכות' חסר במ"ג ועם קדושים נאמן. לקדושים אשר בארץ. ויאמר ללוים המבינים: ואת הלחם ב' וסימן ואת הלחם אשר עשתה. ואכל אהרן ובניו את בשר האיל:

ספורנו

על חלקי כהנים להורות דמשלחן גבוה קא זכו וכהן הונף גם החלק שעלה על גבי המזבח כי בו היה שוק הימין שהיה ראוי לכהן ולמלא את ידו עלה על גבי המזבח: (כט) ולמלא בם את ידם. ולא יצטרכו בניהם לקרבנות מלואים

הכתובים

בעל הטורים

ומאשר. שנים במסורה ומאשר לבניו. ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה שבשביל אהרן זכו בניו לכל הכבוד הזה שנמשחו להיות כהנים:

רמבן

(כו) מאיל המלואים אשר לאהרן. לא הזכיר בניו והאיל הוא מלואים לכלם והטעם כי יצוה הכתוב ולקחת את חזה התנופה מאיל המלואים בעבור שהוא לאהרן ואין החזה ראויה לו כי לא יהיה לבעלים ואחר שנתן טעם שאינו ראוי שיהיה לאהרן אין צורך לומר שלא יהיה לבניו כי אחריו יזכו הם ולמטה אמר מאשר לאהרן ומאשר לבניו כלומר כאשר לוקח מקרבן העם כלם החזה ושוק כן יקחו הם האב והבנים מקרבנות המקריבים על ידם: (כט) למשחה בהם. להתגדל בהם שיש משיחה שהוא לשון שררה כמו לך נתתים למשחה אל תגעו במשיחי לשון רש"י. ואולי כן הוא כי בעבור שררת ישראל למשוחים הוא למלך ולכ"ג ישאילו הלשון לכל שררה וכן ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך אבל בכאן הנכון הוא למשחה בהם למשוח בבגדים הכהנים הגדולים מבניו ולמלא בם את ידם להקריב הקרבנות וכן לך נתתים למשחה שנתתים להיות שלך בעבור שמשחתיך לכהן לי וכן אל תגעו במשיחי כי הנוגע בהם נוגע במשיח ה' העתידים לצאת מהם כמו שאמר ומלכים מחלציך יצאו מלכי עמים ממנה יהיו. ויתכן שנאמר עוד כי ומשחת את חזאל למלך על ארם שישלח לו שמן למשחו למלך להודיעו כי דבר ה' הוא ועשה כן אלישע במצות רבו כאשר הגיד לו שימלוך. ואע"פ שלא נכתב שם ומשחת אלישע לנביא תחתיך ואולי כן עשו בכורש אשר משחוהו כמלכי ישראל בעבור שידע כי נביא בישראל המליך אותו ויקרא את שמו בעבור ה' ולכך אמר למשיחו לכורש ורבותינו אמרו וכי כורש משיח הוא וכו' והנה כולן משיחות ממש והכתוב שאמר רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים דרך משל שימשיל רוח הקדש אשר תחול עליו לשמן הטוב כענין שנאמר טוב שם משמן טוב: (לא) ובשלת את בשרו במקום קדוש. לא ידענו אם הוראת שעה היא שיהא

בכל

חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃
לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס ששי
לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃
לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃
מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃
מא וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃
מב עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם׃
מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃

דְּחַטָּאתָא תַּעֲבֵיד לְיוֹמָא עַל כִּפּוּרַיָּא וּתְדַכֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃
לז שִׁבְעָא יוֹמִין תְּכַפַּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדָּשׁ׃
לח וְדֵין דְּתַעֲבֵיד עַל מַדְבְּחָא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא׃
לט יָת אִמְּרָא חַד תַּעֲבֵיד בְּצַפְרָא וְיָת אִמְּרָא תִּנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃
מ וְעֶשְׂרוֹנָא סֻלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא חַמְרָא לְאִמְּרָא חַד׃
מא וְיָת אִמְּרָא תִּנְיָנָא תַּעֲבֵיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכַּהּ תַּעֲבֵיד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃
מב עֲלָתָא תְדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דַּאֲזַמֵּן מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא עִמָּךְ תַּמָּן׃
מג וַאֲזַמֵּן מֵימְרִי תַּמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶתְקַדַּשׁ בִּיקָרִי׃

וחטאת ג׳ וסימן על המזבח. והטאת את המקדש. והטאת אותו וכפרתהו: ועשרון ה׳ ב׳ מלאי׳ וג׳ חסר. וסימן ועשרן סלת בלול בשמן. ועשרן סלת אחד בלול בשמן למנחה. ועשרון עשרון דר״ת. ועשרון אחד לכבש האחד דתרועה. ועשרון עשרון לכבש דיום טוב ראשון של חג. קדמ׳ ראש חדש חסר: בלול ד׳ וסי׳ ועשרון סלת בלול בשמן. ואם דל הוא. והקריב המקריב קרבנו. והקריב על בן הבקר: בשמן ו׳ רפין וסי׳ ועשרון סלת בלול. ועשירית האפה סלת. והצילו העדה את. מצאתי דוד עבדי. ותרם כראים קרני. ששה חדשים בשמן: עלת תמיד ד׳ וסי׳ עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מעד. העשויה בהר סיני. יעשו את הכבש. ואחרי כן עלת תמיד ולחדשים ולכל מועדי ה׳:

רש"י

(לו) על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח מכל זרות ותעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא ידם. אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי המזבח לא שמענו לכך הוצרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא התנדב איש דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותדכי לשון מתנת דמים הנתונים באצבע קרוי חטוי: ומשחת אותו. בשמן המשחה וכל המשיחו׳ כמין כ"י: (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד והטריפה וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו (ת"כ פ׳ צו) מה עולה ראויה אף כל ראוי שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן (זבחים כז כד): (מ) ועשרון סלת. עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה: בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון בריחים כשר בהן: רבע ההין. שלשה לוגין (מנחות פט): ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמין דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין במזבח בית עולמים ובמזבח הנחשת יורד מן המזב׳ לארץ: (מא) לריח ניחוח. על המנח׳ נאמר שמנח׳ נסכים כולה כליל וסדר הקרבת האיברים בתחלה ואח"כ המנחה שנא׳ עולה ומנחה: תמיד. מיום אל יום לא יפסיק יום בינתים: (מב) אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך שם אקבענו לבא. ויש מרבותינו למדים מכאן שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם המשכן וי"א מעל הכפורת כמו שנאמר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפורת ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונועדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן בכבודי שתשרה שכינתי בו. ומ"א (זבחים קטו) אל

אבן עזרא

ליום. בכל יום משבעת ימי המלואים: וטעם על הכפורים. על שני האילים וכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה׳ לעשות לכפר עליכם: (לז) קדש קדשים. קדש כאחד הקדשים: כל הנוגע במזבח יקדש. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים. והטעם שלא יהיו טמאים: (לח) וזה. הטעם זה הקרבן. וכן זה יתנו זה השיעור. וכן חה אשר תעשה אותם משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים ואחר כן אהרן ובניו: (לט) את הכבש. ה"א הכבש בעבור ה"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד ור׳ משה הכהן אמר כי את הכבש כבש א׳: (מ) ועשרון עשירית האיפה גם ההין מדה מצרית: (מא) ואת. מלת וכנסכה שב אל הבקר: (מב) עולת תמיד לדרתיכם. יעשו ככה כבואם אל ארץ כנען כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום במדבר סיני וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני כי המשכן הוקם בתחתית ההר בקצה המחנה כי מערבי׳ היו השבטים כי באחד לחדש השני החלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני היה הארון נוסע בתוך המחנות וכן היה חונה בתוך המחנות. ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו ויה"כ בשנה השנית כי כן כתוב על עבודת אהרן. ויעש כאשר צוה ה׳ את משה וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעי׳ שנה במדבר כי ישראל עמדו במדבר בתהו ילל ישמון כמו שמונה ושלשים שנה ומאין היה להם בכל יום חצי הין שמן וית ג"כ יין. ואיך יוליכו עמהם כמו ארבעה עשר אלף הין ומאין היה להם שני כבשים בני שנה בכל יום ומוסף בשבת ובמועדים ואין טענה ממלת אכחנו ובעירנו כי בקדש היו ושם בישוב קנו ובזאת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג ויהי לכלם מקנה רב: והנה פי׳ טעם למה נקרא אהל מועד: לכם. לישראל. וככה קריאת העדה: לדבר אליך לבדך שם ושפת אמר אשר אועד לכם למשה ולאהרן לפעמים ורמז לדבר אליך למשה תמיד ועדותו ונועדתי שמה לבני ישראל: (מג) ונקדש בכבודי. ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולל המשכן ואת כל כליו

תולדות אהרן שנים ליום. תמיד לא: אשר כפר. פסחים נט יומא כח יבמות מ נ מכות יח זבחים מח מנחות פג ערכין ג: כי קדש הם. פסחים כד מכות יח מעילה יז: מבשר המלואים. פסחים כס: ובערפת. פסחים כא סכה מט זבחים כט כריתות ה׳ מעילה יא: ככה. יומא ה (יומא מד): כל הנוגע. סנהדרין לד זבחים פג פז: וזה אשר תעשה. מנחות כט (פסחים נח): כבשים בני שנה. סנהדרין לד זבחים פג: הכבש האחד. (פסחים נח): ועשרון סלת. מנחות פו: הכבש השני. פסחים נט תמיד לא: ונועדתי שמה. זבחים קטו:

בעל הטורים על המזבח כבשים בני. ס"ת לחמי: שנה שנים. ר"ת וס"ת השמש שהיו שוחטין אותן נגד השמש. כתיב הכא שנים ליום תמיד ובפנחס הוסיף לומר שנים ליום עולה תמיד קרי ביה ליום עולה פי׳ כנגד שהיום עולה דהיינו כנגד השמש: שנים ליום תמיד. ר"ת עולה הש"ל לומר דמנין תש"ל תמידין היו קרבים לשס"ס ימים: את הכבש האחד. בפי׳ פנחס כתיב אחד והכא כתיב האחד שעולה י"ח רמז לי"ח ברכות שבתפלה תקנו כנגד תמידין והתם כתיב אחד דבמנין אחד היו כהנים עסוקים בתמיד לפעמים כדאיתא במסכת יומא: הבקר. אותיות הטעם שתבעה כהנים עסוקים בתמיד בל שחר ובערב מוסיף עליהם שבה (שנים) שבידם שני גזרי עלים. כתיב כאן העשה לבון יהיד ובפנחס כתיב תעשו לבון רבים לומר שביהיד יכול למסור תמידין משלו לצבור. כבשים הכבש הכבש לכבש הרי ששה דאין שוחטין משבה טלאים המבוקרים בלשכת הטלאים וכנגדם שבה פעמים עולה בפ׳ עקידה. הכא כתיב עשרון ובפנחס כתיב עשירת רמז לס"י שנים שיעמוד בית ראשון. והכא כתיב בלול והתם כתיב בלולה ה׳ יתירה רמז לה׳ מיני מנחות שבאים לכפר על הנפש שיש לה ה׳ שמות:

רמבן

בשר המלואים טעון כהן בבשולו או יהיה ובשלת בגווי כמו ומטך אשר הכית כזבחי שלמי צבור שנאכלין לפנים מן הקלעים ונאכלין ליום ולילה עד חצות: בו את הימור ויבן שלמה את הבית כדברי ר"א והצריך במקום קדוש שהן (לו) תעשה ליום על הכפורים. בשביל הכפורים לכפר על המזבח

אל תקרי בכבודי אלא בכבדי במכובדים שלי כאן רמז לו מיתת בני אהרן ביום
הקמתו וזהו שאמר משה (ויקרא י) הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי
אקדש והיכן דבר ונקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני
בתוכם: (א) מקטר קטרת. להעלות עליו קטור עשן סמים: (ג) את גגו.
זה היה לו גג אבל מזבח העולה
לא היה לו גג אלא ממלאים
חללו אדמה בכל חנייתן: זר
זהב. סימן הוא לכתר כהונה:
(ד) צלעותיו. כאן הוא לשון
זויות כתרגומו לפי שנאמר על
שני צדיו על שתי זויותיו שבשני
צדיו: והיה. מעשה הטבעות
האלה: לבתים לבדים. בית
תהיה הטבעת לבד: (ו) לפני
הפרכת. שמא תאמר משוך
מכנגד

כליו הארון והשלשה כלים הוא מקום המועד והיה האהל נקדש בכבודי שישב
על הכרובים: (מד) וקדשתי. והנה בעבור הכבוד יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד
והמזבח שהוא לפתחו: ואת אהרן ואת בניו אקדש. שהם משרתי האהל
והמזבח והיו קדושי': (מה) ושכנתי. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים
הדגלים. כי ארבעת הדגלים היו
בארבע הפאות ומחילה בין מחנה
לויה למחנה ישראל כי גם הם היו
לארבע הפאות ואחר כך מחילה
ושם האהל בתוך בני ישראל.
והנה בעל קרי לא יצא ממחנה
ישראל גם יד לא היה להם
לשבת חוץ לתחום. רק המצוה
באה על מחנה ישראל בצאתו
למלחמה על האויב וכן כי תצא
מחנה לא ידבר על מחנה כל
ישראל אנשים נשים וטף. כי
היוצאים למלחמה הם זכרים
ומעטים. והנה בנשאם הארון
עמהם כאשר עשה פינחס לא
יכלו לעשות מחילה למקום
הארון: (מו) וידעו. הטעם אז
ידעו כי לא הוצאתי אותם
ממצרים רק בעבור שיעשו לי
משכן ושכנתי בתוכם וזהו
תעבדון את האלהים על ההר
הזה: (א) ועשית מקטר. שם
המפעל כמו ומשלוח מנות:
(ב) אמה. המזבח גבוה על שולחן
חצי אמה אולי כן היה גבוה על
המנורה והיה כנגד הכרובים
שהם פורשים כנפים למעלה:
(ג) וצפית. הזכיר גג על זה
המזבח ולא כן במזבח הנחשת.
ובעבור היותו מצופה זהב נקרא
המזבח הזהב וככה השלחן הטהור
כמו המנורה הטהורה. (ד) על
שני צדיו. תוספת לבאר וה"א
בהמה נוסף כי המלה מלעיל
כאשר פירשתי: (ה) ועשית.
הבדים מצופים זהב כבדי הארון.
(ו) ונתתה אתו לפני הפרוכת.
מחוץ: לפני הכפרת שיהא כנגדה
נתון

מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־ ד'
בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃ מה וְשָׁכַנְתִּי
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי לָהֶם ג'
לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי ל'. ה'
יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ שביעי פ
ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת ג'
עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ ב אַמָּה
אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה
וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃
ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ ד' בלישנא
וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו ד' בלישנא ב' חס' וב' מ"ל
וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ד וּשְׁתֵּי
טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀ מִתַּחַת
לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה ב'
עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים
לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃ כ"ד. ג'
ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים
וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ
לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן ג' חס' בתורה
הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־ קדמאה פרכת תנייה' כפרת פ"כ סימן

מד וְאַקַדֵּשׁ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת אַהֲרֹן
וְיָת בְּנוֹהִי אֲקַדֵּישׁ לְשַׁמָּשָׁא
קֳדָמַי׃ מה וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי
בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶהֱוֵי לְהוֹן
לֶאֱלָהָא׃ מו וְיֵדְעוּן אֲרֵי
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן דְּאַפֵּקִית
יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיהוֹן
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן׃ א וְתַעֲבֵיד
מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי
קְטוֹרֶת בּוּסְמִין דְּאָעֵי שִׁטִּין
תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ׃ ב אַמְּתָא
אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ
מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין
רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ קַרְנוֹהִי׃
ג וְתַחֲפֵּי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי
יָת אִיגָּרֵיהּ וְיָת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר
סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וְתַעֲבֵיד
לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃
ד וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב
תַּעֲבֵיד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ
עַל תְּרֵין זָוְיָתֵיהּ תַּעֲבֵיד
עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וִיהֵי
לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִיטַּל
יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ ה וְתַעֲבֵיד יָת
אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵּי
יָתְהוֹן דַּהֲבָא׃ ו וְתִתֵּן יָתֵיהּ
לָקֳדָם פָּרֻכְתָּא דְּעַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא

אני ה' אלהיכם ח' וסי' וידעו
כי אני ה' אלהיהם. ב' בו. ואף
גם זאת בהיותם. וישבו עליה
לבטח והמה עמי בית ישראל.
וידעו בית ישראל כי אני ה'
בהגלותי אותם אל הגוים וכנסתים.
וגברתי את בית יהודה: גגו לגגו
ד' בלישנא וסי' וצפית אותו זהב
טהור. ויצף אותו זהב טהור.
מגג התא לגגו רחב עשרים.
ויעשו להם סכות איש על גגו:
קירתיו ד' ב' מ"ל וב' חסר וסי'
את גגו ואת קירתיו. וחברו
דויקהל. וארכו וקירותיו עץ,
וידבר אלי זה השלחן אשר לפני
ה'. וקירותיו ודלתותיו. ב' בתראי
מלאים: בהמה ג' וסימן לשאת
אתו בהמה. חכמה ותבונה בהמה.
כי בהמה שמן חלקו: ארן ג'
חסר וסימן ונתתה אותו לפני
הפרכת. ובא אהרן ובניו. ובבא
משה אל אהל מועד. וכל הארן
דאורייתא חסר נביאים וכתובים
מלאים וכל בארון מלא בכל הקרי':

בעל הטורים

בהמה ג' במסורה לשאת אותו בהמה.
אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהמה.
כי בהמה שמן חלקו. וזהו שכתוב
והחכמה תחיה בעליה חכמה ותבונה
בהמה כי בהמה שמן חלקו. ועוד
שהיא מגדלתו ומרוממתו דכתיב לשאת
אותו בהמה:

תולדות אהרן ועשית מזבח. מגלה
ל' (חגיגה עט):

רמבן

המזבח מכל זרות ותעוב ובמדרש תורת כהנים אומר כפרת המזבח הוצרכה שמא
התנדב אדם דבר גזל במלאכת המשכן והמזבח ל' רש"י. והנכון כי על הכפורים
על שני האילים שהם כפורים לאהרן ולבניו כמו שאמר כאן ואכלו אותם אשר
כפר בהם ואף כי החטאת כפרה וכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות
לכפר עליכם כדברי ר"א:
(מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון בתוכם לשון רש"י ושמוש הלמד בתנאי
כזה איננו נמצא ויתכן שיאמר וידעו בשכני בתוכם כי אני ה'
אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים כי ידעו כבודי ויאמינו שאני הוצאתי
אותם מארץ מצרים והוא כדרך ויהי דוד לכל דרכיו משכיל כי בוחר אתה
לבן ישי על אשר מריתם פי למי מריבה והדומים להם. אבל
ר"א אמר כי לא הוצאתי אותם מארץ מצרים רק בעבור כי אשכון בתוכם
וזה תעבדון את האלהים על ההר הזה ויפה פירש וא"כ יש בענין סוד גדול
כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה אבל הוא
כענין שאמר הכתוב ישראל אשר בך אתפאר ואמר יהושע ומה תעשה לשמך
הגדול ופסוקים רבים באו כן הוה למושב לו פה אשב כי אויתיה וכתיב
והארץ אזכור:

ספורנו

הכתובים כאן: (מה) ושכנתי בתוך בני ישראל. לקבל עבודתם ברצון ולשמוע את
תפלתם: והייתי להם לאלהים. מנהיג עניינם בלתי אמצעי ומאותות השמים לא
יחתו להיותם נכבדים לפני יותר מן השמים שהנהגתם על ידי מניעיהם ומזה
יתחייב נצחיותם: ל' (א) מזבח מקטר קטרת. שיספיק בו מעט אש לקטורת
בלבד ולא יצטרך להיות חלול ולמלאותו באדמה כמו שהוצרך למזבח העולה לעשות
האש תמיד על האדמה אבל היה האש בזה המזבח על צפויו שהיה של זהב ובהיות
האש מועט לא הספיק לשרוף את גרם המזבח שהיה של עץ ולא הוזכר זה המזבח
עם שאר הכלים בפרשת תרומה כי לא היתה הכונה בו להשכין האל ית' בתוכנו
כמו שהיה הענין בשאר הכלים כאמרו ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך
את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו גם לא היה עניינו להוריד מראה כבודו בבית
כענין מעשה הקרבנות כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל וכן העיד משה רבינו
באמרו זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אבל היה ענין זה המזבח
לכבד את האל ית' אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבקר והערב
ולשחר פניו במנחת קטרת על דרך הבו לה' כבוד שמו שאו מנחה ובאו לפניו:
(ד) שתי צלעותיו. פאות הגובה: שני צדיו. צדי הרוחב:

ל (א) ועשית מזבח מקטר קטורת. הנה מזבח הקטרת מן הכלים הפנימים היה ראוי שיזכירנו עם השלחן והמנורה שהוא מזבח עמהם וכן הזכירם במעשה
בפרשת ויקהל אבל הטעם להזכירו כאן אחר המשכן וכל כליו והקרבנות בעבור שאמר בתשלום הכל ונקדש בכבודי ושכנתי בתוך בני
ישראל אמר כי עוד יתיחד להם שיעשו מזבח מקטר קטרת להקטיר לכבוד השם וזהו רמז שנמסר למשה רבינו שהקטרת עוצרת המגפה כי הקטרת במדת
הדין

אבן עזרא

נתון: (ז) והקטיר קטורת סמים עם בשמים. אולי הסמים הם העיקר או להפריש בין שתי המרקחות כי האחד בשמים בלי סמים: ופי' בהיטיבו. לתקן הפתילה והשמן: (ח) ובהעלות. בעבור עלות להב הפתילה נקרא כן והנה בהעלות פעל יוצא: קטורת תמיד. בעשותם עולות על כן הזכיר לדורותיכם: (ט) לא קטורת זרה. שאיננה כמתכונתה: (י) וכפר אחת בשנה. בעשור לחדש השביעי. וטעם כפורים על דם הפר ודם השעיר וזה חיוב כל שנה. ואין צורך להזכיר דם פר המשיח או הציבור בחטאם כי איננס תמיד רק לפרקים מעטים:

רשי

מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ: (ז) בהיטיבו. לשון נקיי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: הנרות. לוצי"ש בלעז וכן כל נרות האמור במנורה חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה: (ח) ובהעלות. כשידליקם להעלות להבתן: יקטירנה. בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס בין הערבים: (ט) לא תעלו עליו. על מזבח זה: קטורת זרה. שום קטורת של נדבה כלן זרות לו חוץ מזו: ועולה ומנחה. ולא עולה ומנחה עולה של בהמה ועוף. מנחה היא של לחם: (י) וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביום הכפורים הוא שנאמר באחרי מות (ויקרא טז) ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו: חטאת הכפורים. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו: קדש קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

תרגום אונקלוס

דְעַל סַהֲדוּתָא דַאֲזַמֵן
מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן: ז וְיַקְטַר
עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין
בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵיהּ
יַת בּוֹצִינַיָּא יַקְטְרִינַהּ:
ח וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יַת
בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא
יַקְטְרִינַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין
תְּדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן:
ט לָא תַסְקוּן עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת
בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא
וּמִנְחָתָא וְנִסְכִּין לָא תְנַסְּכוּן
עֲלוֹהִי: י וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל
קַרְנָתֵיהּ חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדַּם
חַטָּאתָא דְכִפּוּרַיָּא חֲדָא
בְּשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן
קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ:
פפפ

מקרא

הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃ ס'
ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־ י"ג. ל' ומ"ל דמ"ל
הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת ל' וחסר
אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם
יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו
קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ ב' וחס'. ל' ב' בטעם זקף גדול ובענין
לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ י וְכִפֶּר אַהֲרֹן
עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם
חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה ז' פתחין
יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־
קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פפפ ף'

ק"א. מיכאל סימן

בעל הטורים

ועלה ב' חסר וסימן ועלה ומנחה ונסך. גם סגרו הדלתות. חטאת ז' פתחין וסי' וכפר אהרן על קרנתיו. והוציא את הפר אל מחוץ. מלבד חטאת הכפרים. חטאת קסם מרי. והוו חטאת הנעריב. חטאת יהודה כתובה. חטאת פימו דבר שפתימו. וכל תריסר דכוו' במ"א קמץ וסי' ראשית חטאת היא לבית ישראל: קדש קדשים הוא ו' וסי' וכפר אהרן על קרנותיו. וזאת תורת האשם כל זכר בכהנים יאכלנו. ושחט את הכבש במקום אשר ישחט. והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו. אך כל חרם אשר יחרם:

תולדות אהרן

תולדות אהרן אשר אועד. כריתות ה: בבקר בבקר. פסחים נט יומא יד לג מנחות נ: בהיטיבו את הנרות. יומא לג: ובהעלות הכהן. פסחים נט יומא טו זבחים יב (יומא לט): קטרת זרה. מנחות נ: וכפר על קרנותיו. יומא נח שבועות ח י (יומא מב): מדם חטאת הכפורים. יומא סא:

רמבן

הדין שנאמר ישימו קטורה באפך מן וחרה אפי והוא מה שאמר בקטרת זרה ועל פני כל העם אכבד שידעו כבודי כי לא ישא לפשעכם ויזהרו בכבודי ולכך אמר כאן ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות אשר אועד לך שמה כי מה צורך להאריך בכל אלה ולא אמר ונתת אותו לפני ארון העדות באהל מועד כאשר אמר בפרשת ויקהל אבל הוא להורות על ענינו: (ז) והקטיר עליו אהרן. אין המצוה הזו בכ"ג בלבד אלא היא אף בכהנים הדיוטים כדין הדלקת הנרות שבגדה שאמר ג"כ ובהעלות אהרן את הנרות ואינה בכ"ג בלבד כמו שאמר למעלה יערוך אותו אהרן ובניו ולא ידעתי למה הזכיר אהרן בשניהם ולא אמר הכהן ואולי מפני שיטת הכתוב למטה וכפר אהרן על קרנותיו שהוא באהרן בלבד או שירמוז שאהרן יתחיל בקטרת ובנרות וכן אמר בסוף אמור אל הכהנים יערוך אותו אהרן ולא הזכיר בניו בעבור שהוא יתחיל בה והזכיר שם חקת עולם במצוה:

(ט) קטרת זרה. שום קטרת של נדבה שכולן זרות לו חוץ מזו לשון רש"י אבל אונקלוס אמר קטורת בוסמין נוכראין ולא תרגם נוכריתא רצה לפרש שלא יעשה קטרת מסמים אחרים זולתי הקטרת אשר צוה אותם וכן אם הוסיף בה סמים אחרים יעבור בלאו הזה:

אדרת אליהו

את האורים ואת התומים. הם שם המפורש הידוע והיה כולל האפוד והחשן וכן הם שמות השבטים כי ידוע כי מ"ב הוא בשבתו' והוא ג' בהכולל והוא ה' העליונה שהיא הנתוספת מי שמגיע לדרגא דבכורא ה' של אברהם וכן ה' של יוסף לכן אסתלק לבכורא. והחשן ידוע מספרם אלא שהיו להיפך מספר החשן באפוד ואפוד בחושן רומא במי' ומיא ברוחא וכו' אורים שהיה בכהם להאיר האותיות עד שבולטות והיא האור של יום הראשון והשני' התומים שהיו בכחם מצטרפות האותיות (והוא ביומא ע"ב ע"ב) ולמ"ד בולטות היו מצטרפות ברוחו של כה"ג כמו תורה שבע"פ וזהו תומים שמשלים את התיבה וידוע כי בכחה נשלמת הכל וכן כל השמות כמו שם ע"ב שהן באותיות כ"א לבדו בג' דרגין ונעשית בתיבות שלימות ע"ב תיבות ובה נעשה הכל אחד והוא המים קו המדה שביום השני וכן מנהיגי השמש והירח שהשמש ממונה על האור והירח על המים כידוע ובהן נברא ונתקיים העולם שהן חו"ג ובאמת הן מנהיגי המזלות והשמש והירח להפכן לכ"ד לכן לא כאלה חלק יעקב כו' (ירמיה י' י"ו):

כלי יקר

פרשת תצוה

ואתה תצוה את בני ישראל וגו'. יש לדקדק מהו ואתה תצוה שני נוכחיות ואתה צוה מבעי ליה למימר גם מלת ואתה כולה מיותרת כי היה לו לומר צו את בני ישראל כי בלשון זה נאמר בפ' אמור על הנרות הללו ומה שכתב הרמב"ן לומר שהקפיד שלא יעשה זה ע"י שליח כו' מ"מ היא גופא קשיא למה הקפיד במצוה זו יותר מבכל המצות וכן בסמוך נאמר ואתה תדבר גם שם הדבר צריך ישוב. עוד הקשו המפרשים מה ענין מצוה זו לכאן כי עיקר מקומה אחר עשיית המשכן והנחת המנורה. ומהר"י אברבנאל פי' כי עיקר מצוה זו בפ' אמור וכאן נאמר תצוה ר"ל אתה עתיד לצוות את בני ישראל כו' ולדבריו כל פסוק זה מיותר כי מה הגיד לו בזה שסופו לצוות ומה יעשה הרב בפסוק ואתה תדבר הנאמר בסמוך. ונ"ק להעלות נר תמיד נרות מבעי' ליה שהרי שבעה היו. וע"ק הלא לא דלקו כ"א מערב עד בוקר ולמה אמר תמיד. וע"ק באמרו באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות כל מראה מקום ארוך זה הוא נראה ללא צורך כי היה לו לומר על המנורה יערוך אותו וכבר ידענו מקום המנורה היכן הוא. והנה לא הוזכר כ"א נר אחד ובפ' אמור אמר יערוך את הנרות. ועוד כאן נאמר באהל מועד ואחר כך מחוץ לפרוכת ובפ' אמור מוחלפת השטה שאמר תחלה מחוץ לפרוכת ואח"כ באהל מועד. וכאן נאמר מחוץ לפרוכת אשר על העדות ושם נאמר מחוץ לפרוכת העדות ונראה ליישב כל זה ממה שכתב הרמב"ן כי מה שאמר להעלות נר תמיד היינו נר מערבי שהיה דולק לעולם אבל שאר הנרות לא היו תמיד כ"א מערב עד בוקר. בהקדמה זו יתורצו כל הספיקות הנזכרים כי אחר שצוה ה' למשה על המשכן וכל כליו וחלק המשכן לג' חלקים ועל כולם אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם והיה הפרוכת מבדיל בין קודש לקודש הקדשים ורצה משה שבכל חלק יהיה דבר המורה על שהשכינה שרויה בישראל והנה בקדש הקדשים היו לוחות העדות אשר יתנו עדות ה' נאמנה שהשכינה שרויה שם כי הלוחות היו בהם מעשה נסים שהם נקראים משני עבריהם ומ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים ותיבה שבל

הבא למקום ההוא יראה עין בעין כי שם ה' נקרא עליו. האמנם אחר שהפרוכת מפסיק ואין כל אדם רשאי לבא שמה פן חלילה יאמר המהרהר הרוצה לשקר ירחיק עדיו ע"כ הוצרך הקב"ה לעשות גם בהיכל נס תמידי זה בנר מערבי כדי שכולם יסתכלו בו ויראו מנר מערב שם ה' כי הוא שוכן בתוכם ואילו לא היה הפרוכת מכסה על ארון העדות לא היה צורך בנס זה. ולהלעה זו נאמר שכל פרשה זו אין הכוונה לצוות על נרות המנורה כ"א בפרשת אמור שם עיקר מקום של צווי זה וכאן עיקר הצווי על נר מערבי זה לגלות למשה כי אע"פ שהפרוכת מכסה על ארון העדות מ"מ יהיה גם במקום הקדש נס מתמיד המפרסם כי ה' שוכן שמה. וכבר ידעת שמשה רבינו ע"ה נאמר בו וירא ראשית לו כי הוא היה ראשית והתחלה לכל הדברים העומדים בנס והוא היה כנר זה שמדליקין ממנו כמה נרות והנר אינו חסר כך הואצל ממנו שפע רוח הקודש על כל הנביאים שבאו אחריו כי פני משה כחמה כך ממנו הואצל האור על כולם כך נר מערבי זה שהיה אורו מתמיד בדרך נס הואצל עליו מאורו של משה כי הוא היה אמצעי בין אור ה' לכל מיני אורה אשר עמדו בנס והיה הסימן על זה שבלידתו נתמלא כל הבית אורה להורות שהוא יהיה המקובל הראשון מן אור העליון ובאמצעיתו הושפע האור על כל מקום שיש בו דבר העומד בנס לכך נאמר ואתה תצוה שתי נוכחיות לומר ואתה היינו ממהות עצמותך ותוספת אורה שבך תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן וגו' שהשמן יוקח אליך ר"ל לצרפו אליך כדי שתשפיע עליך מהודך כדי להעלות נר תמיד זה נר מערבי שהיה תמידי בדרך נס. ואחר כך נתן טעם לשבח למה היה צורך בנס זה לפי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת אשר על העדות כי הפרוכת מבדיל בין המקום שיש בו עדות על שהשכינה שרויה בישראל ובין שתם אהל מועד לפיכך יערך אותו אהרן מערב עד בקר וכי כל הלילה היה עומד ועורך אלא שנותן בו שמן כמדת חברותיה שאין בו כ"א שיעור דליקה מערב עד בקר ואעפ"כ יעלה נר תמיד. ועדיין לא פורש באיזו נר יתמיד נס זה עד שאמר לפני ה' היינו נר מערבי הסמוך לשכינה שבמערב כי מלד העדות דומה נר זה אל ארון העדות ועל פי שנים עדים יקום דבר ושניהם ע"י משה כי גם התורה נקראת על שמו. ולא הזכיר כאן כל הנרות כי אין כאן מקומם כ"א בפ' אמור כמ"ש שם על המנורה הטהורה יערוך את הנרות ולכך לא נאמר שם ואתה תצוה לפי שעיקר הצווי שם היה על כל הנרות ואגב גררא זכר שם גם נר מערבי זה באמרו להעלות נר תמיד מחוץ לפרוכת העדות באהל מועד יערוך אותו ונראה לי שסדר הפסוק של פרשת אמור כך הוא שצריך להפסיק בין מלת לפרוכת למלת העדות וכך פירושו להעלות נר תמיד מחוץ לפרוכת רצה ה' שיהיה נר אחד תמידי בדרך נס מחוץ לפרוכת ואחר כך פי' מה משמש נס זה על זה אמר העדות באהל מועד כי נס זה יתן עדו' ה' נאמנה גם באהל מועד שהכל מסתכלים שם ויראו מנר מערבי זה את שם ה' כי נקרא הוא כי יערוך אותו מערב עד בקר ויהיו לפני ה' תמיד. ולפי שנאמר שם צו את בני ישראל ויקחו אליך ש"מ שיש כאן דבר המיוחס לכל בני ישראל ויש בו דבר המיוחס אל משה לבד שהרי נאמר אליך ע"כ הוצרך לפרש שניהם כי הדבר המיוחס אליך ולא להם הוא הדבר העומד בנס אשר עליו אמר להעלות נר תמיד עד חקת עולם לדורתיכם. ואח"כ פירש הדבר המיוחס לכל ישראל הוא מ"ש על המנורה הטהורה יערוך את הנרות לפני ה' תמיד כי כל הנרות היו פונין מול נר מערבי זה ע"כ נאמר בכולם לפני ה' תמיד ופירוש זה יקר. ד"א לכך נקט מראה מקום זה מחוץ לפרוכת אשר על העדות שלא יטעו לומר כי הוא ית' צריך לאורה שהרי הפרוכת מפסיק בין המנורה למקום השראת שכינתו ועוד ששם העדות וכולו אורו אלא ודאי עיקר קיחה זו אליך לצרכך. ובילקוט מסיק שלכך היו חלונות של בה"מ רחבות מבחוץ וצרות מבפנים להורות שלא היה השמש מאיר אל המקדש אלא אדרבה המקדש היה מאיר לכל העולם שנא' והארץ האירה מכבודו וכן בארנו למעלה פרשת ויצא בפסוק ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש. ואולי שלכך נקט אליך רבותא כי אפי' פני משה שהוא כפני חמה מ"מ אתה צריך לאור רוחני זה כי אין השמש מאיר אל המקדש אלא המקדש מאיר אל השמש כי ממנו יוצא השפע אל כל צבא מרום. ויש בפרשה זו מוסר אל הטועים הנותנים החלק המובחר מן ממונם לצורך החומר לאכול ולשתות ויתר תענוגות בני האדם. וכל המלאכה נמבזה ונמס אותה יתן לצורך נר אלהים נשמת אדם כדרך שעשה קין. אלא ילך בדרך הבל שהביא מנחה לה' מבכורות צאנו ומחלבהן כך יתן ראשון למאור לצורך נר אלהים נשמת אדם אשר אורה נאהי כמ"ש להעלות נר תמיד והשני יתן למנחות שהיה מאכל לכהנים ודי רמז בזה למבינים:

ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל. הוסיף כאן לשון ואתה לומר לך שמלד מעשה העגל נתרחק אהרן כמו שנפסלו בכורי ישראל ומשה קרבו בתפלתו כמ"ש ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא וענין תפלה זו שתלה משה בעצמו לאמר הלא אחי ובשרי הוא והשמדתו כאילו נאכל חצי בשרי כדרך שהתפלל על מרים נמצא שבעבור שקרבו משה אליו ע"כ נבחר בזכות משה אע"פ שגם הוא היה בתוך בני ישראל עובדי העגל מ"מ קרבו מתוך בני ישראל העובדים והכל בעבורך לכך נאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל. ד"א לכך נאמר מתוך בני ישראל לפי שאין הכהונה שורה על נביאי ישראל כ"א בזכות ישראל כמו שפירש"י פרשת דברים על פסוק וידבר ה' אלי ובא לומר שאע"פ שהיה אהרן ראוי להרחיקו מ"מ קרבו ה' בעבור ב' דברים האחד בעבור משה כי הוא אחיו וכבודו של אהרן הוא כבודו של משה והשניה הוא בזכות בני ישראל שהיו צריכין לכהן כזה עושה שלום לכך נאמרו שניהם ואתה הקרב אליך ומתוך בני ישראל:

ואתה תדבר אל כל חכמי לב. הזכיר גם כאן שני נוכחיות ואתה תדבר לפי שכל חכמי לב קבלו האצילות מן משה כמ"ש ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם וכן כל עושי המלאכה אשר היו בצל אל קבלו שפע החכמה באמצעות משה. וכמ"ש ואתה תחזה מכל העם היינו ברה"ק שעליך ור"ל שתשפיע על דייני ישראל מן רוח הקדש שעליך כך ואתה תדבר אל כל חכמי לב כדי שיקבלו אצילות אור השכל ממך לכך נאמר בסוף כל מעשה המשכן ויכל משה את המלאכה וכי משה כלה המלאכה והלא כל חכמי לב עשו בה אלא לפי שמשה האציל עליהם מן אור שכלו דומה כאילו עשה הוא את כל המלאכה. ואמר אשר מלאתיו רוח חכמה ר"ל אע"פ שבאמת אני מלאתיו רוח חכמה כי ה' יתן חכמה מ"מ מאחר שהשפע יגיע להם באמצעותך יקרא הכל על שמך לכך נאמר ואתה ממהות עצמותך ותוספת חכמה שבך תדבר אל כל חכמי לב להשפיע עליהם. ומדקאמר חכמי לב לשון רבים הל"ל אשר מלאתים רוח חכמה נוכל לומר שמלאתיו חוזר כלפי משה כי לפי שמלאתיו רוח חכמה על כן הוא האציל מחכמתו על כל חכמי לב וזה אינו מאמר הש"י למשה מדלא אמר אשר מלאתיו רוח חכמה אלא הפסוק מפרש לנו מהו זה שאמרתי למשה ואתה תדבר אל כל חכמי לב למה אני תולה הדבר במשה לפי שמלאתיו רוח חכמה ואחר כך חזר הקב"ה ואמר למשה בנוכח ועשו את בגדי אהרן וגו' ומלת אשר משמש לשון דהא כמשפטו בכמה מקומות:

ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד. כאן הזכיר החשן קודם לאפוד ואחר כך בפרטן הקדים האפוד ואח"כ ועשית חשן וכן בשעת מעשה בפ' פקודי הקדים ג"כ אפוד להשן וע"ק בכולם נאמר ועשית וכאן נאמר ועשו ותמה אני על כל המפרשים שנתעוררו על מה שנא' בארון ועשו ארון וכאן אין פוצה פה. ולפי מה שיתבאר בסמוך במעשה האפוד שבא לכפרה על ע"ג דהיינו על העגל שעשו שגרם שבירת הלוחות שנשא משה על כתפיו על כן בא האפוד על שתי כתפיו וכתיב שתי כתפות חוברות יהיה לו כנגד שני הלוחות שהיו בהם חמשה דברות מול חמשה א"כ שפיר קאמר ועשו לשון רבים מן הטעם שנא' ועשו אל הארון. האמנם נראה קרוב לשמוע לפי שאמרו רז"ל במסכת ערכין למה נסמכו קרבנות לבגדי כהונה לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין. חשן מכפר על הדינין. אפוד מכפר על ע"ג. מעיל מכפר על לשון הרע. כתונת מכפר על שפיכות דמים. מגנפת מכפר על גסות הרוח. אבנט מכפר על הרהור הלב. ציץ מכפר על עזות מלח. מכנסים מכפר על גילוי עריות ויליף כן כולהו מקרא. ולפי זה נוכל ליישב מה שהקדים הקב"ה חשן לאפוד כי יותר הקב"ה מקפיד על קלקול הדינין ממה שמקפיד על ע"ג וראיה מן דור הפלגה שפשטו ידיהם בעיקר ולא נאבדו ודור המבול ע"י שהיה חמס וגזל ביניהם נאבדו כי אם יחטא האדם אל הש"ית מה יעשה לו. אבל ישראל לכבודו של מקום ב"ה הקדימו עשיית האפוד כי חטא ע"ג חמור עליהם יותר מן קלקול הדינין לכך נאמרו ועשו את האפוד כי לשון ועשו משמע גם הגדת עתידות לומר שכך יהיה שיעשו את האפוד תחלה ועוד כי הקב"ה בידו למחול ולוותר על ע"ג אבל לא על קלקול הדינין בדברים שבין אדם לחבירו כי אין הקב"ה מוחל כי אם בדברים שבינו לבין הבריות. אבל ישראל אמרו בידינו למחול ולוותר על מה שקרה לנו עוות על ידי קלקול הדינין אבל חלק גבוה מי יתיר לכך הקדימו מעשה האפוד וזה דומה למה שאמר הקב"ה למשה נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ומשה אמר לתת נקמת ה' במדין ומכאן למד רש"י לומר אע"פ שמשה שמע שמיתתו תלויה בדבר מ"מ עשה בשמחה ולא אחר כי אילו לא עשה בשמחה א"כ היה לו לומר לישראל דברים כהווייתן שינקמו מהם נקמת בני ישראל על מה שעשו להם כי הפילו כ"ד אלף מישראל אלא ודאי שמשה חשב מאחר שישראל אוהבים למנהיגיהם וישמעו שמיתת משה תלוי בנקמה זו א"כ יאמרו כלום הקב"ה מבקש לעשות נקמה כי אם בעבורנו א"כ יאמר כל ישראל אנחנו נמחול על מה שעשו לנו ולא נבקש הנקמה כל כך מהרה. ע"כ שינה משה ואמר לתת נקמת ה' במדין על מה שעשו כנגד ה' במעשה פעור וא"כ חלק גבוה מי יתיר לאחרו וא"כ ודאי עשה משה בשמחה ולא אחר ודבר זה יתבאר עוד בפרשת מטות בעז"ה:

חשן ואפוד ומעיל וגו'. לא הזכיר ציץ ומכנסים לפי שאינן בכלל לבישה כי אינן בגדים. אך לפי שמצינו כאן ג"פ לשון עשייה ועשו את בגדי אהרן לקדשו ואח"כ נאמר ואלה הבגדים אשר יעשו ואח"כ נאמר ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך נוכל לומר שהראשונה והשלישית מאחר שהוזכר בהם קדושה ודאי יש בהם רמז לציץ ומכנסים כי בכ"מ שתמצא גדר ערוה שם תמצא קדושה ולדעת רז"ל המכנסים מכפר על עריות ומוסיף הכי לומר שגם הציץ מכפר על עריות והא בצנעה והא בגלוי כי המכנסים שבמקום צנעה מכפר על דברים שבצנעה הוא ההולך אחרי העריות בצנעה וכיסוי כמ"ש לכסות בשר ערוה והציץ מכפר על עזות מצח הוא העובר בגלוי בלא בושה וזהו שמביא בגמרא פסוק ומצח אשה זונה היה לך ולכך כתוב על הציץ קודש לה' ואף אם נאמר שהציץ מכפר על שתם עזות מצח מ"מ רמז בעשייה שלישית אל הציץ שכתוב עליו קודש לה'. ובזה מיושב מ"ש תחלה ועשו בגדי אהרן לקדשו הקדים בגדי אהרן אל הקדושה ואח"כ אמר ועשו בגדי קדש לאהרן הקדים בגדי קדושה אל אהרן. לפי שפסוק ראשון מדבר במכנסים שבלאו הכי דרכן של בני אדם לילך מלובשים מכנסים על כן אמר ועשו את בגדי אהרן לקדשו ר"ל אותן בגדי אהרן שהיה דרכו ללבשן כבר הנה עתה יעשום לקדשו מן העריות. אבל למטה מדבר בציץ שקודם זה לא היה דרכו ללבוש שום ציץ על כן אמר ועשית בגדי קדש לאהרן שיעשה לאהרן בגד כתוב עליו פתוחי חותם קדש לה' ותהי לו כבגד יעשה:

ועשו את האפוד. בכולם נאמר ועשית וכאן נאמר ועשו לפי שאמרז"ל שהאפוד בא לכפר על ע"ג וכאן עברו ישראל ועשו את העגל ע"כ יתעסקו כולם באפוד להיות לכולם לכפרה ובדרך זה אמרז"ל ועשו ארון יבואו הכל ויתעסקו בו כ"כ ועשו הנאמר כאן כי למשה לא היה חלק כלל במעשה ההוא ע"כ תלה בישראל ולא במשה ולמעלה פירשנו בדרך אחר. ואמר שיהיה מעשה חושב כדי לכפר על ע"ג שהמחשבה בה כמעשה דמי שנא' למען תפוש את בית ישראל בלבם וטעמו של דבר שעיקר העון ההוא תלוי באמונה דהיינו במחשבה וכל העבודות שעושין לע"ג הכל טפל אל המחשבה

כי עיקר החטא הוא תלוי בלב המאמין. וז"ש וחשב אפדתו אשר עליו כמעשהו כי אע"פ שהשב ענינו חגור שחובקין בו מ"מ הזכיר לשון חשב המורה על המחשבה לדרוש בו שהמחשבה בו כמעשהו ר"ל כמעשה דמי כי מטעם זה נעשה החשב כמעשהו לכפר על המחשבה שהיא כמעשהו דמי. ומטעם זה מצינו בפרשת שלח לך בפ' וכי תשגו וגו' המדברת בע"ג שהקדים שם עולה לחטאת אע"פ שבכל כפרה הוא מקדים חטאת לעולה לפי שבכל עון קדם ההרהור אל המעשה ומ"מ המעשה חמור מן ההרהור ע"כ הוא מסיר תחלה הגדול וזהו החטאת המכפר על המעשה ואח"כ העולה על רוח ההרהור אבל בע"ג חטא המחשבה גדול מן המעשה ע"כ הוא מקדים העולה לחטאת וכן כאן הקדים כפרת המחשבה אל המעשה כי תחלה אמר מעשה חשב לכפר על חטא המחשבה. ואח"כ אמר שתי כתפות חוברות יהיה לו לכפר על חטא המעשה כמ"ש בישעיה על ע"ג ישאוהו על כתף וגו'. ולפי שהעגל גרם שבירת הלוחות שנשא משה על שתי כתפיו והיו חמשה דברות מול חמשה והיו חוברות כי הדברות היו מקבילות זה לעומת זה ע"כ בא לכפרה שתי כתפות חוברות יהיה לו וגו' ונוסף על כפרה זו נעשה הארון שהיה מונח על שתי כתפיו בשני בדי ארון וז"ש ובין כתפיו שכן כי למלאם הקב"ה שכינתו בין שני בדי ארון שהיו מונחים על כתפות נושאי הארון. ועוד למלאם הקב"ה שכינתו בין שני כתפות הכהן נושא האפוד כי בו היה תלוי חשן המשפט אשר בו היו האורים והתומים כנגד לבו והיה השם המפורש חקוק בהם. ולקחת שתי אבני שהם לכפר על שתי אבני לוחות שנשתברו ושם נתפרדה החבילה כי ארבע אלו והם הש"י והלוחות ומשה וישראל וע"י הכפרה נתחברו כולם כי שתי אבני שהם כנגד שני אבני הלוחות שהם פי' רבינו בחיי שהוא אותיות הש"ם והוא אותיות מש"ה והיו חקוקים עליו כל שמות בני ישראל ומעתה נזדמנו ארבעתן אל פונדק אחד תחת אשר מתחלה שכחו אל מושיעם וגרמו שלעומת זה גם ה' שכחם הנה אחר הכפרה שחזרו ויזכרו כי אלהים גורם אז גם המה יהיו על שתי כתפיו לזכרון:

ועשית חשן משפט מעשה חשב. לא הזכיר בכל הבגדים מעשה חשב כ"א באפוד והחשן לפי שזה מורה שכפרה זו היא על איזה עון פרטי שהמחשבה בו כמעשה דמי וזה אינו מצוי כ"א בע"ג כמבואר למעלה במעשה האפוד. והחשן הבא לכפר על קלקול הדינין כי הדינין הם דברים מסורים אל לב הדיין כי אין לדיין כ"א מה שעיניו רואות ובידו לומר על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין כפי הענין וכפי האיש וכפי הזמן וכפי המקום ואם אמר יאמר הדיין כך הוא נראה בעיני מי יוכל להכחישו בלתי ה' לבדו הבוחן לבות בני האדם וע"כ היה החשן נתון על לב אהרן כי הדינין מסורים אל הלב ועל כן היה מעשה חשב לכפר על מחשבת הדיין. ולפי שנאמר מעשה חשב כמעשה אפוד תלה ענין החשב באפוד לומר לך שקלקול הדינין שקול כנגד ע"ג כמ"ש רז"ל כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נטע אשרה כו' דהיינו ע"ג על כן אמר שחשן המשפט המכפר על הדינין יהיה כמעשה אפוד המכפר על ע"ג וכן דרשו רז"ל פסוק לא תעשון אתי אלהי כסף על דיין שאינו הגון כי גם עיקר חטא זה תלוי במחשבת הדיין כמ"ש מחשבות צדיקים משפט כי הם שלמים במשפט גם במחשבתם והיה רבוע כי כל דיין צריך להיות שלם בד' דברים המנויים בפסוק ואתה תחזה וגו' והיה כפול כי חטאו ג"כ כפול וכי הוא מזיק לזה בממונו ולזה בנשמתו שמחזיקו ממון חבירו שלא כדין זהו שמסיק במדרש חטאו בכפלים ולקו בכפלים כי חטאו בקלקול דינין כמ"ש צדק ילין בה וגו' וחטאו בע"ג כי גם זה חטא כפול כמ"ש אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים ומכל זה נלמוד הדמיון שיש לקלקול הדינין עם הע"ג על כן היה החשן כמעשה אפוד. זרת ארכו כי קלקול הדינין גורם השחתת העולם ותקונו דומה כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנא' בהם ושמים בזרת תכן. ומלאת בו מלאת אבן ד' טורים ובכל אחד ג' אבנים טובות כי אין ב"ד פחות מג' ויהיו מזהירים כזוהר האבנים כי אבני נזר המה שנראים תוכם כברם. ובעקידה כתב שהאבנים אלו היו קצתם יקרים וקצתם בזול לרמוז שיהיה לדיין שוה משפט של פרוטה כמאה מנה. והיו שמות השבטים חקוקים עליהם כתולדותם לרמוז שלא ישא פני איש כקטן כגדול ישמעון כאילו אין כאן יתרון לגדול שבשבטים על הקטן שבהם רק התולדה התלויה בשנים וזולת זה הכל שוין וזה רמז נכון. ויש בו רמז ג"כ אל הדיין שלא יתגאה לאמר אני אמלוך כי הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח והכתוב אומר ידרך ענוים במשפט וטעמו של דבר בארנו למעלה פ' משפטים. וז"ש שבזכות וראך ושמח בלבו זכה אהרן לחשן המשפט על הלב כי בזכות שמרוב ענוה שבו לא נתקנא בגדלת משה אחיו הקטן ממנו בתולדה זכה לחשן המשפט התלויה במדת הענוה והיו כתובים שמה השבטים כתולדותם וזה מדה כנגד מדה ממש. ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים כי יושבי על מדין מאירים לכל העולם כי מטעם זה נקראו הסנהדרין עיני העדה כי המה להם לעינים להוציא לאור כל תעלומות של הבעלי דינין כמבואר למעלה ע"כ היו האורים והתומים נתונים בחשן המשפט:

ועשית את מעיל האפוד כליל תכלת. לפי שהמעיל מכפר על לשון הרע ע"כ היה כולו תכלת כי תכלת דומה לים וע"י התכלת יסתכל בים וממנו יראה וכן יעשה כי בים נאמר ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף וגו' וכך נתן הקב"ה אל הלשון חומה ובריח כמ"ש רז"ל ולא עוד שהקפתי לך שני חומות אחת של עצם ואחת של בשר ומה יתן ומה יוסיף לך שמירה לשון רמיה כי יצא לחוץ ידבר ישלח חץ שחוט לשונו לכל ד' רוחות העולם ויעבור בריח ודלתים והיה מן הראוי שילמד האדם מן הים אשר אינו עובר דלתים ובריח ואינו פורץ גדרו. וזהו טעם התכלת שדומה לים כי בהסתכלו בתכלת יהיה נזכר אל הים שדומה לו בצבע וממילא יתבונן אז במעשה הים וממנו יראה וכן יעשה. ובפרשת שלח לך בעז"ה יתבאר בענין זה גם ענין תכלת של ציצית כדמסיק בילקוט פרשת האזינו אמר משה הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שנו מדתם כו' וכן לענין הים שנא' האותי לא תיראו נאם ה' אשר שמתי חול גבול לים כו' וזה טעם התכלת לזכירת כל מצות ה' כי על ידי שיסתכל בתכלת הדומה לים יהיה נזכר למעשה הים שאינו פורץ גדרו ועומד בגזירת הש"י כך יעשה גם הוא וע"י שיסתכלו בים הדומה לרקיע יהיה נזכר גם למעשה הרקיע שאינו משנה מדתו וממנו יראה וכן יעשה בק"ו וע"י שיסתכל ברקיע הדומה לכסא כבוד בעיניו יראה מקום חוצבו ויהיה נכסף לחזור ולהתדבק שם כי הנשמה נכספה אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה. ועיין לקמן פרשת שלח לך כי שם מקומו. וכאן עיקר הטעם של התכלת ללמוד מן הים לבד כאמור. גם נוכל לומר שיש תועלת גם בהסתכלו בשמים ובכסא כבוד כי בסבה זו ימעט בדבור כמ"ש כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים. ועל ענין הקפת שני החומות אמר והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו כי גם הלשון צריך להיות כן שיהיה פי ראשו בתוכו תוך החומה הסמוכה לו והיא של עצם וכנגד החומה של בשר דהיינו השפתים אמר שפה יהיה לפיו לא יקרע כדי שלא יקרע ב' החומות כאמור. ולא נאמר בו מעשה חשב כי חטא הלשון הוא בדבור דוקא ולא במחשבה והיו בו רמונים ופעמונים המשמיעים קול לכפר על הלשון שבתוך הפה כעינבל שבתוך הזגים. והתיקון אל הלשון הוא שלא יחל דברו עוד לא ידבר כ"א בדברים שבקדושה שנאמר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות כי לה"ר תלתא קטיל מכלל שהנזהר בו לא ימות כמעשה של ההוא רוכל שהיה מכריז מאן בעי למזבן סם חיי כו' כדרך שיתבאר בפרשת מצורע בעז"ה:

ועשית ציץ זהב טהור. לדעת רז"ל שאמרו שהציץ [illegible] מכפר על עזות מצח צריך להתישב בדבר שהרי נאמר והיה על מצח אהרן ונשא אהרן את עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל ואמרו רז"ל אלו קדשים שקרבים בטומאה ואיך יהיה המדרש כנגד פשוטו של מקרא. ולפי מה שכתבנו למעלה שהציץ מכפר על זנות שבגלוי כמ"ש ומצח אשה זונה היה לך וכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה והזנות מחלל הקדושה כמו שיתבאר לקמן פרשת קרח על פסוק כי כל העדה כולם קדושים וגו' וישמע משה שחשדוהו באשת איש לפי זה נוכל לומר שמצאו מקום אל דרש זה לומר כמו שהציץ מכפר על סתם קדשים שנטמאו כך הוא מכפר על מצח אשה זונה המטמאה קדושת האדם וע"כ היה כתוב עליו קודש לה' ותרווייהו איתנהו ביה כי הציץ עצמו מכפר על טומאת הקדשים אמנם מה שהיה נתון על המצח דוקא הוא כדי לכפר גם על מצח אשה זונה ומטעם זה נאמר ושמת אותו על פתיל תכלת דומה לפתיל תכלת של ציצית שנאמר בו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם הרי שהוא מציל מן הזנות וכמעשה של ההוא ששכר זונה בעד ת' זוז וניצול ע"י הציצית ואף אם בסתם עזות מצח דברו רז"ל מ"מ יש בו ג"כ חילול קדושה כי כל עזות פנים מסתמא אין הורתו בקדושה והוא בא מסטרא דמסאבא אחרי אשר הוטמאה סדר הורתו ודבר זה מבואר מעצמו ולהנחה זו יהיו כאן ג' דברים המצילין מן הזנות האחת הציץ עצמו שהיה כתוב עליו קדש לה' השני הוא הפתיל תכלת דומה לפתיל תכלת של ציצית שנא' בו אשר אתם זונים אחריהם הג' הוא המצנפת המכפר על גסות הרוח ואז"ל כל המתגאה כאילו בא על כל העריות כו' ואמרו עוד כל מי שיש בו גסות הרוח לסוף נכשל בא"א כו' וטעמו של דבר יתבאר בע"ה פרשת קרח על פסוק כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' וישמע משה שחשדוהו בא"א כו' ע"ש לכך נאמר בציץ ושמת אותו על פתיל תכלת והיה על המצנפת. ובזה מיושב ג"כ מה שפי' רש"י שצריכין אנו לקיים ג' מקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל ופתיל על המצנפת כי נוכל לפרש לשון על אינו מורה על מקום הנחתו כ"א הוא לשון הוספה לומר שכל אחד מוסיף על חבירו בהיות שכוונה אחת לשלשתן ולפי זה יש על שמורה על מקום הנחתו ויש על המורה על ההוספה והמעיין יבחר איזו מהם מורה על ההנחה כפי משמעות הפסוקים:

ושבצת הכתנת שש ועשית מצנפת שש ואבנט וגו'. רז"ל אמרו שהכתנת באה לכפר על שפיכות דמים ומה ענין זה לזה. ואם בעבור שהשבטים אחי יוסף טבלו כתונת יוסף בדם מ"מ כל שפיכות דמים הנעשה בכל דור ודור מה ענינו אל הכתונת כי בלי ספק שכפרה זו היא בכל דור ודור ולא על שפיכת דמים של השבטים לבד ובעל העקידה נדחק מאד בדבר זה כאשר תראה בספרו. גם שם לא היה ש"ד כלל כי מה שטבלו הכתונת בדם אין ש"ד אך בדרך רחוקה יש לך ש"ד כי מכרוהו לעבד ואז"ל סבי כולהו איתנהו ביה. ואולם מצאתי ישוב לזה מתוך שכתב רבינו בחיי פרשת וישב וז"ל על הכתונת נתגלגלו הדברים בשעבוד גופותם במצרים וכן לאחר זמן היו עשרה הרוגי מלכות כי כן הגוף כתונת הנפש עכ"ל. הנך רואה דעת הרב שהגוף הוא כתונת של הנפש ומלבושו ואם כן יש דמיון ויחס לכתונת זה עם גוף הנרצח. והיה כולו שש דהיינו פשתן כי קין היה ראש לכל הרוצחים ונתגלגל הדבר ע"י שהקריב זרע פשתן ולא נתקבל קרבנו ונתקבל קרבן אחיו הבל ע"כ נתקנא בו והרגו וע"כ היו שש ערי מקלט כי שש נופל על לשון ששה. ומצנפת שש והוא מכפר על גסות הרוח לפי שהמצנפת היה כמו עטרה המורה על השררה כמ"ש הסר המצנפת והרם העטרה וכתיב וצניף מלוכה בכף אלהיך והיה עשוי משש כי השש ראוי למי שעולה לגדולה כמ"ש ביוסף וילבש אותו בגדי שש. והאבנט מכפר על הרהור הלב לפיכך היה האבנט ל"ב אמה ארכו. והרהור עבירה קשה מן העבירה לפי שהמעשה עצמו אחר אשר כבר עשהו ישבע מעמל נפשו ונפשו קצה בו אבל ההרהור דבק בו לעולם כאשר ידבק האזור אל מתני איש על כן בא לכפרה האבנט שהיה דבק בו כאזור. ועשה להם מכנסי בד לכפר על ג"ע דבר שבצנעה נוהג כשמתיחדים בד בבד כי בד יש במשמעותו גם לשון בדידות. והיו בגדי כהונה מכפרים על ח' עבירות אלו כי ד' מהם החמורים שבכל העבירות התלויות במעשה ובדבור והם ע"ג ג"ע וש"ד ולשון הרע כנגד כולם וד' מהם כללים כי קלקול הדינין גורם השחתת העולם. וגסות הרוח והרהור עבירה ועזות מצח כוללים כל העבירות והם מצויין ביותר. ואולי שזה היתה כוונת הגר שהיה אומר אתגייר על מנת שיעשוני כ"ג כדי שילבש בגדים אלו כדאיתא במסכת שבת וכי היה כל כך שוטה שרצה להתגייר בעבור לבישת בגדים אלו אלא ודאי ששמע קול סופרים מקרין ואלה הבגדים אשר יעשו עם כי

כוונתם

בוונתם על מה הם מכפרים וידע הגר בעצמו שהוא עבר על כל אלו בגוותו והוא צריך לכל הכפרות האלו. ונראה שזה היתה גם כוונת אחשורוש שנתלבש בבגדי כהונה כמו שלמדו במסכת מגילה בג"ש נאמר כאן תפארת גדולתו ונאמר להלן לכבוד ולתפארת מה להלן בגדי כהונה אף כאן בגדי כהונה כי גם הוא טעה בזה לומר שלבישתם יהיה לו לכפרה על כל שמונה ראשי עבירות אלו. ונוכל עוד ליישב בזה מה שדרשו רז"ל במסכת מגילה על פסוק והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא וגו' אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כלום הקריבו לפניך פרים בני שנה ושתי תורים על מזבח אדמתא. ותרשיש כלום שמשו לפניך בבגדי כהונה שיש בהם תרשיש שהם וישפה. מרס מרסנא כלום מרסו לפניך בדם ובמנחות כו'. וצ"ל לפרש מה שלא הזכיר מכל בגדי כהונה כי אם החשן שהיו בו האבנים ומכולם לא זכר כי אם התרשיש לפי שבכל בגדי כהונה לא היתה הקדושה מבוררת כל כך כמו בחשן שהיו שם האורים שם המפורש והיו שם י"ב אבנים ורמז לכולם בתרשיש דהיינו תרי שש ב"פ שש הרי י"ב. והנה מדרש זה מחוסר ביאור כי יש להקשות למה לא קטרגו לאמר כלום קבלו התורה כלום הן מניחין תפילין וכדומה להם. אלא ודאי לפי שלא נצטוו עליהם ע"כ אין להאשימם בזה וא"כ הרי גם על הקרבנות לא נצטוו ואיך קטרגו עליהם על שלא הקריבו פרים כו'. ועוד יש לדקדק בלשון למה אמרו המלאכים בלשון שלילה כלום הקריבו לפניך ולמה לא אמרו סתם הלא אין מקריבין לפניך קרבנות. אלא ודאי שעיקר הקטרוג היה על שראו המלאכים את אחשורוש שנתעטף בטלית שאינו שלו ונתלבש בבגדי כהונה ועוד שתה מן כלי המקדש כמו שלמדו רז"ל מן פסוק וכלים מכלים שונים שרשע זה היה משתמש בכלי המקדש. ע"כ מצאו המלאכים מקום לבלבל סעודתו ולקטרג עליו לומר לפני הקב"ה רבונו של עולם ראה איך זה הרשע נתלבש בבגדי כהונה כאילו היה כהן ומקריב קרבנות וכי הקריב לפניך פרים ועתודים. וראה איך נתלבש בתרשיש תרי שש קודש קדשי' הוא לה' וכי עבד בהם עבודת הש"י. ובאמרם מרס מרסנא קראו תגר עליו על שנשתכר בכלי קודש וכי מרס בהם דם ומנחות כמשפט כלים קדושים אלו אלא נשתמש בכולם לצרכו וא"כ ראוי הוא לעונש גדול כי הזר הקרב יומת. ובזה מדוקדק הלשון כלום הקריבו כמבואר לכל משכיל. אך עדיין יש לנו מקום ללון על בעל מדרש זה כי איך דרש כרשנא שתר אדמתא שכל זה דברי המלאכים ולשון הפסוק אינו משמע כן שהרי נאמר שבעת הסריסים רואי פני המלך ש"מ שכל אלו שמות הם כי איך יהיה נקשר תחלת המקרא עם סופו. וע"ק למה באמת לא נענש אחשורוש כמו שנענש בלשצר על שנשתמש בכלי קודש. ועוד מה ראה אחשורוש על ככה להשתמש בכלי קודש וכי לא ראה או ידע מה שקרה לבלשצר. וע"ק כי רז"ל אמרו והשתיה כדת היינו כדת של תורה אכילה מרובה משתיה כמו אכילה ושתיה של מזבח פר ושלשה עשרונים סולת לאכילת המזבח וחצי ההין יין לשתיה ומה ראה אחשורוש על ככה והלא בנוהג שבעולם שבכל סעודה השתיה מרובה משל אכילה ופוק חזי מאי עמא דבר ולמה היה אחשורוש משנה ממנהג העולם לעשות סעודתו דוגמת אכילת המזבח. והקרוב אלי לומר בזה שאחשורוש רצה לתקן בזה שני דברים. האחת הוא שמצינו בכ"מ שיש סעודה גדולה שצלאנו מלא ושלחן רבו ריקם נותן פתחון פה למקטרגים לומר רבונו של עולם ראה מכל הסעודות הללו כלום הקריב לגבוה פר ואיל כדמסיק בילקוט פרשת וירא אחר הדברים האלה שהיו המלאכים מקטרגים ואומרים מכל הסעודות הללו שעשה אברהם כלום הקריב לפניך פר ואיל כו' כך היה אחשורוש מתירא שמא יקטרגו על סעודתו במרום כלום הקריב מכל הסעודה לגבוה פרים או תורים על כן טעה בדמיונו לומר שיהיה מתוקן הכל כשיעשה סעודתו מעין סעודת המזבח ונרצה לו לכפר עליו כאלו הקריב ממש על המזבח וע"כ לקח כלי הקדש ונתלבש בבגדי כהונה ועשה אכילה מרובה משתיה וקרא לסריסיו שמות על שם הקרבנות כי חשב שכל זה יעלה לו לרצון כאילו נעשה הכל על המזבח ממש. השניה הוא בהפך זה שעיקר כוונתו היתה ללבוש בגדי כהונה להיות לו לכפרה כי הוגד לו מן חכמי ישראל כי ח' בגדים אלו מכפרים על עונות ידועות אז רצה להתפאר בהם לכבוד ולתפארת וגם בכלי קודש רצה להתפאר כי לא נמצא כמותם כמו שלמדו מן פסוק וכלים מכלים שונים. ומ"מ הוגד לרשע זה שאסור ללבוש בגדים אלו לזרים כי אם לכהן בשעת עבודה וגם מצד כלי הקודש היה מתירא מן העונש שקרה לבלשצר. ע"כ חשב לתקן זה ואמר בשלמא בלשצר חטא וטעה כי הוא נשתמש בכלים אלו שלא כדרכן שהרי דרך נשמישם הוא שתהיה אכילה מרובה משתיה ואצל בלשצר כתיב לקבל אלפא חמרא שתי ואם כן ודאי היה מרבה בשתיה יותר מבאכילה והכל עשה כדי להרחיק הכלים מקדושתן להשתמש בהם שלא כדרכן על כן נענש. ועוד חשב שנענש לפי שמכל הסעודה לא הקריב פר ואיל כו' אמנם אחשורוש חשב להיות נקי מכל אלה כי אמר אני אשתמש בכלים אלו כדרכן אכילה מרובה משתיה ואז לא אחלל אותם מן קדושתם גם בזה נקי אנכי ומנולכתי מן הלבשת בגדי כהונה כי דומה כאלו אני עומד ומקריב קרבנות ובזה יהיה נקי גם קטרוג כלום הקריב לפניך פר ואיל. וכדי לחזק טעותו קרא שמות לסריסיו שהיו משרתים לו בסעודה היושבים במלכותו על שם הכהנים משרתי אלהינו בבהמ"ק כי המה ראשונים במלכות שמים רואי פני מלך עליון על כן קרא לשמות רואי פניו הקרובים אליו כרשנא שתר על שם פרים בני שנה ושתי תורים וכן כולם וכל זה עשה להשוות סעודתו ומשרתיה מכל וכל לסעודת המזבח ולעבודת הכהנים משרתי המזבח וחשב להיות פטור עי"ז הן מן קטרוג כלום הקריב לפניך פר ואיל הן מן עונש של בלשצר הן מעונש של לבישת הבגדים לאיש זר. ולפי שכל זה היה דמיון לבד ולא היה שם עבודה ממש ע"כ מצאו המלאכים מקום לקטרג ולומר רבש"ע אל תפן אל מנחתם מנחת שוא היא כי אין בכל מעשיו כ"א הדמיון לבד שהרי לא היתה שם שום הקרבה ממש על כן נאמר בלשון שלילה כלום הקריבו לפניך פרים בני שנה או תורים כו' וכי בעבור שקראו משרתיו על שם זה יהיה דומה כאלו הקריב ממש. ובדרך זה יהיה כל פירוש הפסוק והקרוב אליו כרשנא שתר כפשוטו ממש גם לדברי בעל המדרש. ומ"מ אמר בעל המדרש מסברא דנפשיה שהמלאכים קטרגו שהרי באמת היה להם מקום לקטרג ולטעון עליו כל הטענות הנזכרים ומסתמא לא שתקו מלאכי רחמים מלהזכיר חובתו לטובת ישראל ולסוב עמלו בראשו על שנתלבש בבגדי כהונה בלא הקרבת קרבן ועל שמכל הסעודה לא הקריב פר ואיל ועל שנשתמש בכלי קודש ע"כ נתקלקלה סעודתו ע"י ושתי אבל מ"מ לא נהרג כבלשצר כי היה קרוב לשוגג וטועה במזמות זו אשר חשב שכל סעודתו מעין של מעלה. וזה פירוש יקר :

ועשית מזבח מקטר קטרת. כפי הנראה שב' מזבחות אלו נערכו שניהם לכפר על הנפש החוטאת כי מזבח הנחושת בא לכפר על חלקי החומר והגוף הנגוף באבן החטא ועליו מקריבים הבעלי חיים הבאים תמורתו כי יש להם דמיון אל חומר האדם ותמונת המזבח יוכיח כי זאת קומתו דמתה לקומת אדם בינוני ג' אמות וכן הבהמות הנקרבים דומים אל נפש הבהמית שבאדם נפש תמורת נפש כי מטעם זה נאמר במנחת עני ונפש כי תקריב כי אין בידו להקריב נפש הבהמה תמורת נפשו והוא מביא מנחתה סולת ע"כ אמר הכתוב ונפש מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו. אבל מ"מ גם הנשמה צריכה כפרה אחרי אשר הוטמאה בגוף הנגוף הזה ואינה מתכפרת בנפש הבהמה כי אין דמיון זה לזה כי רוח בני אדם עולה למעלה ורוח הבהמה יורדת למטה ואיך תהיה נפש הבהמה הכלה ונפסד תמורה לנשמת אדם הקיימת לנצח. ע"כ צוה אל חי לעשות מזבח הקטור' המעלה עשן וריח ניחוח לה' לכפר על רוח בני האדם העולה היא למעלה כעשן הקטורת והיא גם היא מקטרת מור ולבונה של מעשים טובים. ולהורות נתן בלבבנו מ"ש ושחקת ממנה הדק רמז לנשמה דקה מן הדקה שצריכה גם היא כפרה כדי להעלות אל מקום חוצבה. ומספר אמות מזבח זה יוכיח כי בו נאמר אמה ארכו ואמה רחבו אמות יחידות לכפר בו על הנשמה שנקראת יחידה כמו שהקב"ה אחד כך היא יחידה. ואמתי' קומתו כי רוח בני האדם היא העולה במקום בזולת מקום שיש לה תוך הגוף. וזמן הקטרתו בבוקר ובערב כי הנשמה בבוקר היא באה בילדותו זמן זריחת שמשו ובערב היא שבה אל אביה כימי נעוריה והלואי שתהא יציאה כביאה בלא חטא. ובא הקטורת בהיטיבו הנרות בבוקר ובערב בהעלות את הנרות ומראה הערב והבוקר אמת כי הוא מתיחס לנר אלהים נשמת אדם כי הבוקר זמן הטבת נר אלהים נשמת אדם מעשיה ולנקות עצמה מכל חלודת אפר ובערב זמן שקיעת שמשו הוא זמן העלאת הנשמה אל מקום חוצבה ובאה הקטרה זו לכפר על הנשמה כדי שתהא היציאה מן העולם בלא חטא כביאה. וזר זהב של מזבח זה כנגד השכר של צדיקים לעה"ב שנהנין מזיו השכינה ועטרותיהם בראשם ועטרות לא נאמר אלא ועטרותיהם רמז לאותן עטרות שקנו בהר סיני באמרם נעשה ונשמע כדאיתא במסכת שבת פ' ר"ע ומסיק שם בחורב טענום ובחורב פרקום ואמר ריש לקיש עתיד הקב"ה להחזירם להם כו' לכך ארז"ל ועטרותיהם בראשם אותן העטרות שנלקחו מהם ועתיד להחזירם להם. ומטעם זה נאמר כאן ונתתה אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות היינו מכוון כנגד הארון מבחוץ וכל זה בא להורות שזר של מזבח הקטורת המרמז על ועטרותיהם בראשם היינו זר התורה והכתר שניתן להם בחורב ופרקום ועתיד להחזירם להם. וכפר על קרנותיו אחת בשנה לכפר על מה שנאמר אל תרימו למרום קרנכם כמבואר למעלה במזבח הנחושת. אחת בשנה וגו' כי בעצם היום ההוא נעשה האדם נקי כמלאך השרת מן החטא והנשמה תחזור לטהרתה כימי עולם וכשנים קדמוניות והמשכיל ישמע ויוסיף לקח :

הפטרת תצוה ביחזקאל סימן מג

אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃ וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָיו צורתו כתיב וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו וְכָל־צוּרֹתָיו צורתו כתיב וְכָל־תּוֹרֹתָיו תורתו כתיב הוֹדַע אוֹתָם וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃ זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת

יזל

על־ראש ההר כל־גבלו סביב ׀ סביב קדש קדשים הנה־זאת תורת הבית: ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטפח וחיק האמה ואמה־רחב וגבולה אל־שפתה סביב זרת האחד וזה גב המזבח: ומחיק הארץ עד־העזרה התחתונה שתים אמות ורחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד־העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה: וההראל ארבע אמות ומהאריאל ומהאראיל כתיב ולמעלה הקרנות ארבע: והאריאל והאראיל כתיב שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו: והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רבעיה והגבול סביב אותה חצי האמה והחיק־לה אמה סביב ומעלתהו פנות קדים: ויאמר אלי בן־אדם כה אמר אדני יהוה אלה חקות המזבח ביום העשותו להעלות עליו עולה ולזרק עליו דם: ונתתה אל־הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן־בקר לחטאת: ולקחת מדמו ונתתה על־ארבע קרנתיו ואל־ארבע פנות העזרה ואל־הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו: ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: וביום השני תקריב שעיר־עזים תמים לחטאת וחטאו את־המזבח כאשר חטאו בפר: בכלותך מחטא תקריב פר בן־בקר תמים ואיל מן־הצאן תמים: והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה ליהוה: שבעת ימים תעשה שעיר־חטאת ליום ופר בן־בקר ואיל מן־הצאן תמימים יעשו: שבעת ימים יכפרו את־המזבח וטהרו אתו ומלאו ידיו ידו כתיב: ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על־המזבח את־עולותיכם ואת־שלמיכם ורצאתי אתכם נאם אדני יהוה:

וכפרו כתיב

פירוש המלות

וטפח. הוא טפח: וחיק. אמצע: וגבולה. המסגרת או הזר: ומחיק. מאמצע: וההראל. גובה המזבח: ומעלותהו. המעלות שהיו עולים במזבח פונים למזבח: במפקד. במקום הכהנים: ומלאו. לשון חינוך:

פרשת תשא

אבן עזרא

ברוך לעד שם אל נשא: עם ישראל כל טוב עשה: ולציר גלה פלא נכסה: תוך פרשה היא כי תשא: (יב) הזהיר לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה והזכיר זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה כאשר אפרש ואחר כן הכיור וכנו שלא יעשו מנדבת הנכור רק ממראות הצובאות לבדם גם הזכיר שמן המשחה וקטרת הסמים כי הנשיאים לבדם הביאום ובהזכירו שמן המנחה הזכיר הכלים הנמשחים גם הזכיר האומן הגדול שהוא הרוקח ואשר יעשה מעשהו כל המשכן והוא בצלאל ואהליאב והזכיר השבת להזהירם בתחלה שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר והצריך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל ואחר כן הזכיר רדתו ושרפת העגל ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם והזכיר כעס משה להוציא אהלו ממחנה ישראל ויש אומרים כי הכתוב יספר מה שהיה ואחר כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד ואחר כן צוהו שירד ויפסול לחות וכתבם השם פעם שנית והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטים ואחר כן יזכיר כי קרן עור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו והגאון אמר כי

תורה ואונקלוס

יא וידבר יהוה אל־משה לאמר: יב כי תשא את־ראש בני־ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו ליהוה בפקד אתם ולא־יהיה בהם נגף

יא ומליל יי עם משה למימר: יב ארי תקביל ית חושבן בני ישראל למניניהון ויתנון גבר פורקן נפשיה קדם יי כד תמני יתהון ולא יהי

הי׳ ר״פ בטעם מונח לפני גריש י״א בטעמת פי׳ בי״א מקומות מסר׳ סמרכא יחיד׳ לזרקא ב׳ ובפסוק

כי ה׳ ר״פ בטעם מונח לפני גריש וסי׳ מצוין בסדר משפטים: בני ישראל חד מן י״א מקומות דמשרת המרכא לזרקא וסי׳ מצויין בריש סדר וארא:

תולדות אהרן כי תשא. ברכות סג מגלה כט ל ב׳ב׳י:

רש״י

(יב) כי תשא לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגלת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם

בעל הטורים

בעה״ט כי תשא. סמך קרנותיו לכי תשא רמז למה שאמרו רמה קרנו של ישראל בכי תשא. וסמך יוה״כ לכפר נפשו לומר שביו״כ צריך ליתן כופר נפשו כי אז כל העם נמנין ועוברים לפניו. ולכן נסגו לפסוק לנדקה ביוה״כ: תשא את ראש בני. ר״ת בגימטריא תרי״ג שבך היו האלפים שש מאות אלף ושלשת אלפים. וכן בני ישראל עולה תרי״ג: ונתנו. אם תקראנו למפרע יהיה ג״כ ונתנו לומר לך כל מה שאדם נותן לצדקה יוחזר אליו ולא יחסר לו בשביל זה כלום: ג״פ פקודים בפסוק וג״פ מחצית השקל בפרשה. ג״פ כופר נפשו. וג״פ וכפר. וג״פ בני ישראל לכפר על ג׳ דברים על המלחמה ורעב ודבר. וכן אמר גד החוזה לדוד כשמנה את ישראל שלש אני נוטל עליך:

ספורנו

(יב) כי תשא. ונתנו איש כופר נפשו. כי הכרת המנין באישי האדם הוא מגיד ההשתנות הקורה באישיו מהויה והפסד וזה בסבת חטאם כאמרם (שבת פ׳ במה אשה יוצאה) אין מיתה בלא חטא ובכן כל מנין הוא מזכיר עון לכן יאות שיתן כל אחד כפר נפשו לכבוד האל ית׳ והוא רחום יכפר עון כאמרו לכפר על נפשותיכם ולזה אמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. כי בזה לא נכר שוע לפני דל

רמב״ן

(יב) צוה הקב״ה את משה כאשר תשא ראש בני ישראל במנין יתנו כפר נפש מחצית השקל ואמר לו ולקחת את כסף הכפורים הנזכר ונתת אותו על עבודת אהל מועד ומזה ילמד משה שימנה אותם עתה וכן עשה כמו שאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר ולא הוצרך להאריך ולומר ועתה תשא ראשם ונתת הכסף על עבודת אוהל מועד כי הדבר מובן מעצמו שימנם עתה לפיכך כלל המצוה כאשר תשא ראשם תעשה כן שיכנם בכלל כל פעם שימנם והנראה אלי כי לא הצריך אותו עתה לבא באהליהם ולמנותם כאשר יעשה בחומש הפקודים רק שיעשה כאשר יאמרו רבותינו בשקלי הקרבנות צוה עליהם שכל היודע בעצמו שהוא מבן עשרים שנה ומעלה יתן הסך הזה והם הביאו אליו הכופר נדבה עם כל שאר הנדבה בבקר בבקר ולכן לא רק אמר ונתת את כסף הכפורים כלו׳ הנה נויתיך כאשר תמנם שיתנו כופרם ועתה יתנו מעצמם הכופר ותתן אותו על עבודת אהל מועד ולכך לא הוצרך עתה לאהרן ונשיאים שיהיו עמו ואין טענה מכל העובר על הפקודים כי פירושו הראוי לעבור ומפני שלא נתפרש כאן אם היא מצות דורות או לשעה למשה במדבר טעה דוד ומנה אותם בלא שקלים והיה הנגף בהם והתודה עליו ויאמר דוד אל ה׳ חטאתי מאד אשר עשיתי ורבותינו דרשו מכאן שלש תרומות נאמרו המקראות וכן נראה מזה שאמר הכתוב מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה וירושלים את משאת משה עבד ה׳ והקהל לאהל העדות יראה מזה כי משאת משה מצוה לדורות להביאו לבדק הבית אע״פ שלא ימנם וכן בקרבנות כדברי חכמים וכן כתוב והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת

בִּפְקֹד אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל

בְּהוֹן מוֹתָא כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃ יג דֵּין יִתְּנוּן כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַסְרִין מָעִין סִלְעָא פַּלְגוּת סִלְעָא אַפְרָשׁוּתָא

ג' ר"פ בטעם מונח לפני לגרמי' בתורה

זה ג' ר"פ בטעם מונח לפני לגרמיה וסי' זה יתנו כל העובר. זה לחמנו חם הצטידנו. זה רע בכל אשר נעשה. אנ"ך :

תולדות אהרן כל העובר. (שקלים מה) : עשרים גרה. בכורות נ :

רשי עליהם כמו שמנינו בימי דוד: (יג) זה יתנו. (מדרש רבה) הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואומר לו כזה יתנו: העובר על הפקודים. דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה וכן (ויקרא כז) כל אשר יעבור תחת השבט וכן (ירמיה לג) תעבורנה הצאן על ידי מונה: מחצית השקל בשקל הקודש. כמשקל השקל שקצבתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה. לשון מעה וכן בשמואל (שמואל ב) יבא להשתחוות לו לאגורת כסף ולככר לחם: עשרים גרה השקל. שהשקל הסלע ד' זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף

אבן עזרא כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה בין שיספרם מלכם או לא ישא מספרם וראיתו משאת משה במדבר וא' כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור ותקון הכיור ויעשו שמן משחה וקטרת הסמים גם יתנן ממנו לסנהדרין וזה רמז בצלאל ואהליאב כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות הפרטים בראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים וי"א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם ואם זה אמת היא תשובה על הגאון. וטעם בפקוד אותם. כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף ויפת אמר אם לא יתנו כפרם בצאת למלחמה ויספרו ינגפו לפני האויב: (יג) זה. השיעור כמו וזה אשר תעשה אותה. וטעם כל העובר. שעברו משנותם עשרים והם כמו שלשה שבועות שנים אז הוא האדם תמים דעת גם גופו לא יגבה עוד

בעל הטורים זה יתנו כל העובר על. בגימטריא זה היה כמין מטבע של אש: זה יתנו. כמנין ז"ס פי' י"ב שבטים יתנו לאיכא למ"ד שבט לוי לא נמנו: עשרים. בגימטריא עשיר ודל. שהיו כולם שוים בזה: שקל. בגימטריא נפש שבא לכפר על הנפש :

רמבן

לעבודת בית אלהינו ללחם המערכת למנחת התמיד ולעולת התמיד והשבתות והחדשים למועדים ולקדשים ולחטאת לכפר על כל ישראל וכל מלאכת בית אלהינו מכאן מפורש שהיו מביאים שקלים בכל שנה לקרבנות ולבדק הבית ואמר שלישית השקל כי בימי עזרא הוסיפו עליהם והיה שלישית השקל עשר גרה. ובמס' שקלים שנינו שכשעלו ישראל מן הגולה היו שוקלין דרכונות חזרו לשקול סלעים חזרו לשקול טבעין ובקשו לשקול דינרין ופירושה שכשעלו מן הגולה מפני שהיה בדק הבית צריך להוצאות מרובות היו שוקלין דרכונות שהם גדולים מן הסלעים והיה כל אחד שוקל דרכמון א' (חזרו) לשקול סלעים שלמים חזרו לשקול טבעין ומפורש בירושלמי שהוא פלגות סלעין בקשו לשקול דינרין ולא קבלו מהן שיכול הצבור להוסיף ליתן יותר מחצי סלע ובלבד שתהא יד כולן שוה כמו ששנינו במסכת מסכת שקלים ומ"מ אין אדם רשאי לפחות וליתן פחות מחצי סלע בין יחיד בין רבים כי אין כופר הנפש פחות מכן כדכתיב זה יתנו וגו' ובירושלמי אמרו בשלישית השקל מכאן שאדם חייב באחריות שקלים שלש פעמים בשנה מכאן שאין מטריחין על הצבור יותר משלש פעמים בשנה וכי' רש"י לפי שירמז כאן שלש תרומות אחת תרומת האדנים שמכאן כשהתחילו בנדבת המשכן אחר יוה"כ בשנה ראשונה ונתנו כל אחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר וגו' והשניה אף היא ע"י מנין שמכאן משהוקם המשכן הוא מנין האמור בחומש הפקודים בא' לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל א' מחצית השקל לקנות מהן קרבנות צבור וא"ת וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוין שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני תשע עשרה ונעשו בני כ' תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נתנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים שליציאת מצרים מונין מניסן ולשנות האנשים מונין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המניינים בשנה אחת המנין האחד בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה הקב"ה לישראל ונצטוו על המשכן והשני בא' באייר כל אלו דברי הרב. ואני תמה ואיך יתכן שיהיה קהל גדול כמוהו ולא ימותו בו בחצי שנה למאות ולאלפים והנה לפי דברי הרב עמדו כשבעה חדשים ולא מת אחד וכתיב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם. ועוד קשה לי כי מנין שנות האנשים אינו למנין שנות עולם מתשרי אבל הוא מעת לעת מיום הולדו שכך נאמר בהם מבן עשרים שנה ומעלה שיהיו שנים שלמות להם וכן בכל מניני התורה בשנות האדם כך הם נמנין מעת לעת כמו שאמרו במסכת ערכין שנה האמורה בתורה בקדשים ובבתי ערי חומה ושתי שנים שבשדה אחוזה ושש שבעבד עברי ושבבן ושבבת כולן מעת לעת בקדשים מנא לן אמר קרא כבש בן שנתו שנה שלו ולא שנה של מנין עולם וכו' ומפרש התם שבבן ושבבת לאתוי הלכתא אמר רב גידל לערכין והטעם מפני שכתוב בהן ומעלה ובכל מניני המדבר כך כתוב בהן ב"כ ומעלה ומנין המדבר כמנין הערכין בכל דבר כמו שאמר בבבא בתרא גמר ומעלה ומעלה מערכין א"כ כל הנולדים מתשרי ועד אייר השלימו שנה בינתים ונתרבו בין שני המנינים עם רב. אבל יותר נכון שנאמר שכן אירע מעשה שהיו ישראל בשעת מנין ראשון תר"ג אלף ותק"ן ומתו בהם הרבה בשבעה חדשים כנוהג שבעולם ובני עשרים משלימים שנתם מתשרי ועד אייר ואירע הדבר שהיו המשלימים כמנין המתים. אבל לפי דעתי אין השואת המנינין האלה שאלה כלל כי במנין הראשון נמנה שבט לוי עמהן כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם ובמנין שני נאמר לו אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא והנה אותם היו המשלימים שנתם שנעשו בין שני המניין בני עשרים שנה היו קרוב לעשרים אלף וזה דבר ברור כי מזה שהוצרך לומר במנין שני אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא ראיה שהיה נמנה עמהם עד הנה ועתה נבחר השבט ההוא ונמנה לעצמו להיות לגיון למלך והנה ישראל כשיצאו ממצרים היו כשש מאות אלף רגלי לא שש מאות ומתו מהן עד המנין ההוא ונתרבו במשלימים שנותיהם ואולי הגברים אינם בני עשרים אבל כל הנקרא איש מבן שלש עשרה שנה ומעלה בכלל כי הוא להוציא הנשים והקטנים בלבד כאשר אמר לבד מטף וכן נ"ל כי שלש תרומות שרמז כאן האחת לקרבנות הצבור איננה על ידי המנין האמור בחומש הפקודים כדברי הרב כי שם נאמר אך את מטה לוי לא תפקוד והשקלים של קרבנות לוים חייבים בהם לדברי הכל וכדברי חכמים אף הכהנים וכן הלכה כמו שמפורש במס' שקלים ועוד כי השקלים לקרבנות אינם מבן עשרים שנה ומעלה אלא משהביא שתי שערות חייב לשקול וכן מפורש שם אבל צוה הכתוב שיביאו למלאכת המשכן תרומת חצי השקל לכל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה ורמז העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לכפר על נפשותיכם שכל הצריך כפרה שהגיע לכלל חיוב המצות יביא מחצית השקל אחד לקרבנות :

(יג) **מחצית** השקל בשקל הקדש. קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל כי מלך גדול היה וקרא למטבע ההוא שקל בעבור שכל המטבע במשקל שלם אין בו פחות ולא כסף סיגים ובעבור שמשקלי הערכין ופדיון הבכור במטבע ההוא שהם קדש וכן כל שקלי המשכן וכן כל כסף קצוב האמור בתורה יקרא לו הכתוב שקל הקדש. וכן הטעם אללי במה שרבותינו קורין לשון התורה לשון הקדש שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כלם בלשון ההוא נאמרו והנה הוא הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה ובו נקרא בשמותיו הקדושים אל אלהים צבאות ושדי ויו"ד ה"א והשם הגדול המיוחד ובו ברא עולמו וקרא שמות שמים וארץ וכל אשר בם ומלאכיו וכל צבאיו לכלם בשם יקרא מיכאל וגבריאל בלשון ההוא ובו קרא שמות לקדושים אשר בארץ אברהם יצחק ושלמה וזולתם והרב אמר במורה הנבוכים אל תחשוב שנקרא לשוננו לשון הקדש לגאותנו או לטעותנו אבל הוא כי זה הלשון קדוש לא ימצאו בו שמות לאבר הבעילה בזכר או בנקבה ולא לטפה ולשתן ולצואה רק בכנוי ואל יטעה אותך שגל כי הוא שם אשה המזומנת למשכב ואמר ישגלנה על פי מה שנכתב עליו ופירושו יקח אשה לפילגש והנה אין צורך לטעם הזה כי הדבר ברור שהלשון קדש קדשים הוא כמו שפירשתי והטעם שהזכיר על דעתי איננו אמת כי מה שיכנו ישגלנה ישכבנה יורה כי משגל שם עצם לבעילה וכן יכנו לאכול את חוריהם כי הוא שם מגונה ואם מפני טעמו של הרב היו קורים לו לשון נקיה כענין ששנינו עד שיקיף זקן התחתון ולא העליון אלא שדברו חכמים בל' נקיה ואמרו כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי וכן במקומות רבים ופי' הכתוב כי השקל עשרים גרה של כסף ותרגם אונקלוס מעין כי הגרה אצלו שם למטבע הנקרא בארמית מעה וכן תרגם יונתן בן עוזיאל לאגורת כסף למעה דכסף וכן אמר בשקל הקדש סילעא כי כן שם המטבע בארמית ושיעורו ידוע נמי בתלמוד וכתב רש"י שהשקל משקלו ארבעה זהובים שהוא חצי אוקיא למשקל הישר של קלוניא. מצא הרב מפורש בגמרא שהסלע ארבעה דינר וקבל במשקל הדינרין שהוא כמשקל הזהובים וכן כתב בפירושו בגמרא בב"ק הדינר משקלו זהוב וכך קורין בקוסטנטינא הזהוב דינר וכל זה אמת הוא אבל שיעור הרב בזהובים המצאים בדורו וגם בדורנו והם כמשקל חצי האוקיא שהזכיר ואיננו כן כי מלכי הגוים פחתו הזהובים וכבר מצינו בדברי בעל הלכות גדולות והגאונים הראשונים כי הדינר הנזכר בכל מקום בתלמוד הוא דינר ששדנג והוא יותר על דינר ערבי שתות ולפי השיעורין הנמצאים בדבריהם הדינרין שבתלמוד גדולים מן הזהובים הנמצאים היוצאים בזמנו קרוב לשליש והשקל שלשה רביעי אוקיא למשקל של הארץ הזאת והיא האוקיא שהזכירה

הרב

אבן עזרא

עוד בקומה ואלה הגרות גרגרות חרוב הם: כל הפקודים. הפועלים: (טו) העשיר. הזכיר טעם לא ירבה ולא ימעיט כי כפר נפש הוא: (טז) ולקחת. זה מפורש בפרשת אלה פקודי כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורים זכרון לבני ישראל: (יז) וידבר. תחלת פרשה הוא: (יח) ועשית כנו. כמו מכונתו והעד מכונות שלמה והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל רק הוא קרוב אליו והנה באמצע לנכח מזבח הקטרת והיה הכיור בין האהל ובין המזבח נוטה לאחד הצדדים ולא הזכירו הכתוב כי על דרך הסברא אין כדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטורת שהוא לנכח מקום הכפרת: (יט) ורחצו. הזכיר צורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיהם ולא הזכיר משה עתה כי

רשי

כסף ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה': (יד) מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: (טו) לכפר על נפשותיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. ד"א לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג' פעמים אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר (שמות לה) וכסף פקודי העדה מאת ככר ומהן נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים (במדבר א) באחד לחדש השני בשנה השנית ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומ' נאמ' לכפר על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר (שמות לה) כל מרים תרומת כסף ונחשת ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש מה שנדבו לבו: (טז) ונתת אותו על עבודת אהל מועד. למדת שנצטוו למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר (שמות לב) ויגוף ה' את העם משל לצאן החביבה על בעליה שנפלו בדבר ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא"א לומר שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו (במדבר א) באחד לחדש השני והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר (שמות מ) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר (שמות לח) ויהי מאת ככר הכסף לצקת וגו' הא למדת שתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שניה באייר משהוקם המשכן. ואם תאמר וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים שש מאות אלף וג' אלפים וה' מאות וג' שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן (במדבר א) ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשניה נעשו בני כ' תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו במסכת ראש השנה ובשנה המשכן בראשונה והוקם בשניה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המנינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורים שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם ונצטוו על המשכן והשני באחד באייר: על עבודת אהל מועד. הן אדנים שנעשו בו: (יח) כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מוסב על הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן ואינו מפסיק כלל בינתים משום שנא' ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד כלומר מזבח

תורה

תְּרוּמָה לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ טו הֶעָשִׁיר לֹא־יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן

ל' ג' וּפתח וי"ב סתח בליבנא · ס · כ"ט חסר · כ' ג' מ"ל וכ' חסר · ג' מ"ל · ס

אונקלוס

קֳדָם יְיָ׃ יד כֹּל דְעָבַר עַל מִנְיָנַיָא מִבַּר עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יִתֵּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ טו דְעַתִּיר לָא יַסְגֵי וּדְמִסְכֵּן לָא יַזְעֵר מִפַּלְגוּת סִלְעָא לְמִתַּן יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ טז וְתִסַּב יָת כַּסְפָּא דְכִפּוּרַיָא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתֵיכוֹן׃ יז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יח וְתַעְבֵּיד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וּבְסִיסֵיהּ דִנְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ וְתִתֵּן יָתֵיהּ בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָא׃ יט וִיקַדְּשׁוּן אַהֲרֹן

ספורנו

דל: (יח) ועשית כיור. גם זה הכלי לא הוזכר למעלה עם שאר הכלים כי לא היתה הכונה בו להשכין שכינ' במקדש כענין הכוונ' אותם הכלים כמבואר למעלה אבל

מסורה

והדל י"ב פתחין בלישנא נמסר בשפטים כימן ו' פסוק וידל ישראל מאד מפני מדין: את תרומת ה' ה' בנתינה וסי' העשיר לא ירבה. קחו מאתכם תרומה. וכל אשר נדבה רוחו. כל מרים תרומת כסף. ונתתם ממנו את תרומת: לזכרון ח' ב' מנהון חסר וסי' מצויין בזכריה סימן ו' גבי פרשת לקוח מאת הגולה מחלדי ומאת טוביה וגו': כיור ג' מלאים בתורה וסי' ועשית כיור נחשת וכנו נחשת. ואת הכיור ואת כנו. דראה קראתי בשם. ויעש את הכיור נחשת דויקהל. וכל נביאים וכתובים דכו' מל' במ"ב חסר וסי' מתחת לכיר הכתפות יצקות. ויסר מעליהם את הכיר. הרויהון במלכים: לרחצה ה' וסי' ועשית כיור נחשת. וישם את הכיור בין. ויעש כיורים עשרה ב' בפסוק. והיה לכהנים לרחצה בו. דדי"ה:

תולדות אהרן העשיר לא ירבה. (שקלים מח): כסף הכפורים. ברכות סב: כיור נחשת. מגלה ל זבחים כב: ורחצו אהרן. זבחים כא (יבמות יג):

בעל הטורים מבן עשרים שנה. ס"ת המן שבא להכריע שקלים של המן: שנה ומעלה. בגימטריא לעונשים: עשרים שנה ומעלה. ר"ת עשו ואתן אדם תחתיך (ע' ברכות כב): הכפרים ב' במסורה. ולקחת את כסף הכפורים. מדם חטאת הכפרים אחת בשנה יכפר וגם זה רמז לפסוק לדקה ביוה"כ: והיו לבני ישראל לזכרון מלא ו'. על שהי כתפיו נזכרן חסר ו' שלא היו לזכרון אלא בעודו על כתפיו אבל כ"ז שהיו קיימין ועומדין לא היו לזכרון: ועשית כיור. סמך כיור לפ' שקלים לומר שהגשמים נעצרים בשביל פוסקי צדקה ואינם נותנים: לרחצה ד' במסורה. שכל כיור שאינו מחזיק כדי שירחצו ממנו ד' כהנים כאחד אינו כיור:

רמבן

הרב ז"ל וידע כי שקלי התורה הם הסלעים האלו שכל סלע מהן ארבעה דינרין אבל שקל המוזכר בדברי חכמים כגון ששנינו שקל הלויתני עליו סלע היה שוה סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה הוא ב' דינרין חצי הסלע וטעם זה מפני שהעם קורין שקלים לחצי הסלעים שהיו שוקלים בכל שנה וכן הונהג בלשון חכמים במשנה ועל כן אומר אדם לחברו שקל הלויתני כלומר המשקל שישראל שוקלים ויתכן שעשו בזמן בית שני מטבע כסף של ב' דינרים כדי שיהא מצוי לתת לגזבר ההקדש ולא יצטרכו לקלבון וקראו לזה המטבע שקל והיו קורין לשקל של משה שהוא שקל של תורה סלע כתרגומו ויש אומרים כי הטעם מה שאמרו מנה קדש כפול היה וכן כל המטבעות ואינו נכון כי שקלי עבד ואונס ומפתה אינם של קדש:

(טו) **ומעם** העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. שיביאו השקלים בהשויה הנזכרת והנראה מן הכתוב הזה שאם הביא הדל בשקלו פחות ממחצית השקל שהוא עובר בלאו הזה שהכתוב הזה מניע' שאם נאמר בהעשיר לא ירבה שיהיה שלילות לומר שבכך די לו לא נוכל לפרש כן בוהדל לא ימעיט וא"כ שתיהן מניעות אם שקל העשיר היחידי יותר ושקל הדל פחות עבר בלאו ושמא מה שהיו תורמין בקופות על האבוד ועל העתיד לגבות יתקן להם זה כי הדל המתמיט בנותר עתיד לגבות הוא ומן העשיר המרבה לא יתרמו הגבאין ביתרון ולא יהו מזכין במותרות וראיתי לבעל הלכות ולכל מוני המצות שלא הזכירו הלאו הזה:

(יט) **ורחצו** אהרן ובניו וכו'. הרחיצה הזו דרך כבוד שלמעלה כי כל הקרב לשולחן המלכים לשרתו ליגע בפתבג המלך וביין משתיו רוחץ ידיו בעבור היות הידים עסקניות והוסיף כאן לרחוץ הרגלים בעבור היות הכהנים משרתים יחפים ויש בבני אדם שיש ברגליהם זוהמא וכיעור ועל דרך האמת בעבור היות ראשי האדם וסופי הידים והרגלים כי הידים למעלה מכל גופו בהגביהו אותן והרגלים למטה והם בצורת האדם רמז לי' הספירות שיהיה כל גופו ביניהם וכמו שאמר בספר יצירה כרת לו ברית בין עשר אצבעות

רשי

מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קימעא אל הדרום כך שנויה בזבחים: (יט) את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים כיצד קדוש ידים ורגלים מניח יד הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: (כ) בבאם אל אהל מועד. (ת"כ פ' שמיני זבחים יט) להקטיר שחרית ובין הערבים קטורת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי ע"ג: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: (כא) ולא ימותו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שהמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל: (כג) בשמים ראש. חשובים: וקנמן בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב: מחציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשים ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שעור מר דרור א"כ למה נאמר בו חצאין גזירת הכתוב הוא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין וכך שנויה בכריתות (דף ה): וקנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנים שאין של בשם הוצרך לומר בשם: חמשים ומאתים. סך משקל כולו: (כד) וקדה. שם שרש עשב בלשון חכמים קציעה

תורה

וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־
רַגְלֵיהֶם׃ כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל (כל אורייתא חסר במ"ג)
מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ
בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת
לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כא וְרָחֲצוּ
יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ
וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ (י"א בלישנא)
וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ שני פ
כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כג וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ
מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־ (ז' חסר בליש' ג'. ל')
בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם
וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ (ו'. ל')
כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל (ל')

אונקלוס

וּבְנוֹהִי מִנֵּיהּ יָת יְדֵיהוֹן וְיָת
רַגְלֵיהוֹן׃ כ בְּמֵיעַלְהוֹן
לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יְקַדְּשׁוּן מַיָּא
וְלָא יְמוּתוּן אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן
לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא לְאַסָּקָא
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃
כא וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן וְרַגְלֵיהוֹן
וְלָא יְמוּתוּן וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם
עָלַם לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן׃
כב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ כג וְאַתְּ סַב לָךְ
בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא דַכְיָא
מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה וְקִנְּמָן
בְּשַׂם פַּלְגוּתֵיהּ מַתְקַל מָאתָן
וְחַמְשִׁין וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל
מָאתָן וְחַמְשִׁין׃ כד וּקְצִיעֲתָא
מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה בְּסִלְעֵי

אבן עזרא

כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי אבל הזכיר זה בשעת מעשה: (כ) בבאם. ירחצו מים. הטעם רחיצת מים כי ידיהם ורגליהם הם הפועלים וכמוהו רבים: (כא) ורחצו. פעם אחרת שיעשו כן תמיד או הזכיר זה כי אם לא יעשו כן הם בני מות: (כב) וידבר. פרשה בפני עצמה: (כג) ואתה קח לך. כדרך לך לך וקחו לכם צאן. ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף גם פסל לך כי כן דרך הלשון: ומלת מר. קשה והגאון תרגמה מוס"ק והנה איננו מעצים אע"פ שיש לו ריח טוב אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים כי כתוב אריתי מורי עם בשמי והנה הוא מלוקט והאומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי והנה כתוב וידי נטפו מור אולי כן הוא בהיותו לח: וטעם בשמים ראש. שיוקח הראש מכל בשם כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה ואחר שאמר קנמון בשם מה טעם להזכירו אולי שיהיה מהנבחר ג"כ הקנה. וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה וככה נקבל רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו וטעם הנמצאים לא אבין כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפי' כמשקל חרדל ואף כי בכל מעשה רוקח: (כד) וקדה. מהקבלה ידענו

בבאם כ"ל חסר במ"ג. נמסר פרשת תצוה: חק עולם י"א בלישנא. וסי' ורחצו ידיהם ורגליהם. והיה לאהרן ולבניו. כל זכר בבני אהרן. והכהן המשיח תחתיו. כי את חזה התנופה. את משמרת תרומתי. ושלאחריו וזה לך תרומת מתנם. ושלאחריו כל תרומת הקדשים: האותי לא תיראו נאם ה'. שוק התרומה וחזה התנופה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו: מר המר ז' חסר וסי' בשמים ראש: ראש. קנה וקנמון. מקטרת מור ולבנה. מר ואהלות. צרור המור. נפתי משכבי. ששה חדשים בשמן המר:

תולדות אהרן ירחצו מים. סנהדרין פג זבחים יט: או בגשתם. זבחים יט קיט: לשרת. זבחים יט: להקטיר אשה. זבחים יט: חק עולם. זבחים יט: בשמים ראש מגלה י (סוטה כב): מר דרור. חולין קלט כריתות ה: וקנמן בשם נדרים י כריתות ה:

רמבן

אצבעות ידיו ובין עשר אצבעות רגליו במלת הלשון ובמלת המעור ולפיכך נצטוו משרתי עליון לרחוץ הידים והרגלים והרחיצה הזאת לקדושה תרגם אותה אונקלוס ומן הענין הזה תקנו רבותינו נטילת ידים בתחלה שיתכוין לזה כטעם נשיאות כפים והרחיצה היא המצוה אבל הכיור צוה בו להזמנה ואינו מעכב ולא מצוה כי ביוה"כ כ"ג מקדש ידיו ורגליו מקיתון של זהב שהיו עושין לכבודו אבל למדנו מן הכיור כי צריכה כלי: (כג) **מר** דרור חמש מאות. הסכימו המפרשים והרב רבי משה מכללם כי המור הוא הנקרא מוס"ק ור"א השיב כי איננו בשם אע"פ שריחו טוב ואולי בעבור זה הפרידו הכתוב מן הבשמים והוא הקשה כי כתיב אריתי מורי שהוא דבר מלוקט והאומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי ועוד מן הכתוב וידי נטפו מור ואולי כן הוא בהיותו לח. ויתכן שיאמר אריתי מורי בעבור כי הוא דם נצרר בבטן החיה הדומה לצבי הידועה בארץ הודו ובלכתה בין השיחים בימי החום הגדול מגררת בכנפת ההוא והדם יוצא צרור ולוקטים אותו מן האחו ואמר וידי נטפו מור כי הכתוב ידמה ריחו כאילו ידיו תטופנה בריח ההוא נטפו מים. ואחרים אמרו איך יכנס בקטרת ובשמן הקדש דם חיה טמאה. גם זו אינה קושיא כי הלחות ההוא הנאסף בה מרוב הדם ויזוב ממנה בחייה אין בו לא טומאה ולא מאום ופירשו דרור מלשון וקראתם דרור שיהיה חפשי מן הזיוף והתערובות ואולי נאמר שהצריך הכתוב להיותו חפשי לומר שיוקח מן הצבי ההוא בהיותו חפשי מתהלך בין ערוגות הבשמים ומתענג כרצונו כי כאשר ילכד ויעמוד ברשות אדם לא יעשה מור כי אם מעט ואיננו מבושם וזה דבר ברור ועם כל זה הנראה אלי מדברי רבותינו שאין המור מוס"ק שהם אמרו במדרש חזית מור אינמרנו"ן והמוסק אף בלשון חכמים כך שמו מוסק כמו שאומר בברכות חוץ ממוסק מפני שהוא מין חיה וכן שם בירושלמי בר ממוסקים וכתב בעל הערוך כי כן גם שמו בלשון יון ועוד אמר במדרש חזית צרור המור דודי לי זה אברהם מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה המור הזה אין מפיח אלא באור כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש ומה המור הזה כל שלוקטו ידיו מתמרמרות כך אברהם ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין והנה המוסק ריחו מפיח בלא אור ועוד שנינו אלו חוצצין בכלים הזפת והמור וכו' על המרדעת רשב"ג אומר עד כאיסר האיטלקי וקתני זה הכלל כל המקפיד עליו חוצץ וכל שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ ואין המוסק דבר נדבק כזפת שיחוץ ואם שמא מתקנין אותו בענין שידבק בכלים אינו מקפיד עליו שיחוץ אפי' על המרדעת והקרוב שהוא הנקרא כן בלשון ערבי מור שיש ממנו מינין מור אחמר ואבין ובו מקטירין וריחו מפיח באור ביותר. והנה כל הלשונות עברית וארמית וגם הערביים שוות בו ובלשון אגדה פרסית או יונית נקרא אנמרנין קרוב לזה וגם בלשון רומיים נקרא מירא ולהשואת הלשונות בו נראה שהוא המין ההוא והוא יחשב בשמים. ומה שאמרו שהוא ראש לכל הבשמים שהזכירתן תורה בראשם או שהוא בקטרה משובח מכולם ואפשר שימצא עוד במיניו בעל ריח מבושם ביותר והוא הנקרא דרור והלוקט לזה ידיו מתמרמרות שהוא מר כלענה ושנו בספרא דברים שאי אפשר לדעתן כגון המערב מים ביין קומוס במור כי זה מזייפין אותו בקומוס הנקרא צמג אל ערבי שהוא נדמה לו ולכך אמר מר דרור שיהיה נקי מן הזיוף שמזייפין אותו תמיד. ויתכן כי לשון דרור בכ"מ נקיות וכן וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כל בעלי הארץ נקיים מעבדות ומכל שעבוד בגופם ובארצותם כלשון ובעל השור נקי ומה שאמר הכתוב וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר יתכן שיהיה שיעורו וידי נטפו שמן מור כי המנהג לסוך בו גם הידים לעדן ולרכך אותן כדכתיב ו' חדשים בשמן המור ופירשו בו שמן זית שלא הביא שליש מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר והענין כי השמן הזה מתקנין אותו במור ונקרא כן וזה טעם נטפו. ויתכן כי יוציא מן המור שמן כאשר נעשה במגטב"י וזולתו מן הצמגים והנה ראוי לקרותו מור ושמן המור:

וקנמן בשם מחציתו. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב לשון רש"י. והרב רבי משה אמר שהוא קשר סליכ"ה ואחרים אמרו שהוא העץ הטוב הנקרא עוטי"ב ואינו כדברי כולם שהרי אמרו בבראשית רבה ובמדרש חזית קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו והנה הוא כעשב השדה ירעו אותו הצאן ולפי דעתי הוא התבן המבושם והנקרא בערבי אדכ"ר ובלשון הרומיים אסקינ"ט והוא בלעז פאייק"א דמיק"א והוא מרעה לגמלים במקומו ורבינו בעל ההלכות כתב בפסחים כגון קנמון וסנבל שדומים לתבן והקדה ידועה מלשון הארמית שהיא קציעה וכן בערבי:

ועשית

אבן עזרא

ידענו שהיא קליפה: (כה) ועשית. רקח מרקחת. כמו מקטר קטרת: וטעם שמן משחת קדש. הוא שמזכיר אחר זה: (כו) ומשחת. אהל מועד. כולל המשכן. והזכיר הנכנד שהוא באהל והוא הארון: (כז) ואת. הזכיר השלחן תחלה כי הוא הגדול ויש לו כלים רבים ואחר כן המנורה שיש לה כלים רבים: (כח) ואת מזבח העולה. יש לו כלים רבים: (כט) וקדשת. בשמן המשחה: וטעם כל הנוגע בהם. כלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש על דרך הפשט שהוא כמשמעו כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש. וככה מזבח העולה שנם בו כתוב קודש קדשים: (ל) ואת בניו. לבדם לא אחרים: (לא) שמן משחת קדש יהיה זה. כל שנעשה במתכונת זה למשוח זרע אהרן: (לב) לא ייסך. אמר רבי מריגוס כי ייסך כמו יוסך וכמוהו וייסם בארון כמו ויוסם. והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרים גם הנקבות כי כן כתוב ושמן לא תסוך ולסוך מזה השמן אסור לכהן אף כי לאחרים כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח: ובמתכונתו. הבשמים הנזכרים ובמשקלם: (לג) איש. טעם ואשר יתן ממנו על זר שאינו ממשפחת אהרן. אמר הגאון ז"ל קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים. והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באהל מועד ומשח בו את שלמה. ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל. ולא דבר נכונה כי הנה והזר הקרב יומת ופירש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא. ואחרים אמרו על שמן המשחה שעשה משה גם זה איננו נראה בעיני כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. ועוד איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן מאותו שהוא כמוהו על זר. והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו וחוץ ממשפחת דוד איננו כתוב. ולפי דעתי כי כל המצות אחת הם לדורות ישראל כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר. והנה גדעון ושמואל גם אליהו

תורה ותרגום

י קודשא ומשח זיתא מלא הינא: כה ותעביד יתיה משח רבות קודשא בוסם מבסם עובד בוסמנו משח רבות קודשא יהא: כו ותרבי ביה ית משכן זמנא וית ארונא דסהדותא: כז וית פתורא וית כל מנוהי וית מנרתא וית מנהא וית מדבחא דקטורת בוסמיא: כח וית מדבחא דעלתא וית כל מנוהי וית כיורא וית בסיסיה: כט ותקדש יתהון ויהון קודש קודשין כל דיקרב בהון יתקדש: ל וית אהרן וית בנוהי תרבי ותקדש יתהון לשמשא קדמי: לא ועם בני ישראל תמליל למימר משח רבות קודשא יהי דין קדמי לדריכון: לב על בסרא דאנשא לא יתסך ובדמותיה לא תעבדון כותיה קודשא הוא קודשא יהי לכון: לג גבר די יבסם דכותיה ודי יתן מניה על

הקדש ושמן זית הין: כה ועשית אתו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רקח שמן משחת קדש יהיה: כו ומשחת בו את אהל מועד ואת ארון העדת: כז ואת השלחן ואת כל כליו ואת המנרה ואת כליה ואת מזבח הקטרת: כח ואת מזבח העלה ואת כל כליו ואת הכיר ואת כנו: כט וקדשת אתם והיו קדש קדשים כל הנגע בהם יקדש: ל ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אתם לכהן לי: לא ואל בני ישראל תדבר לאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם: לב על בשר אדם לא ייסך ובמתכנתו לא תעשו כמהו קדש הוא קדש יהיה לכם: לג איש אשר ירקח כמהו ואשר יתן ממנו על זר

ג' מ"ל וזקף קמץ. ח' ר"פ בתורה.

רש"י

קליטה: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר' מאיר אומר בו שלק את העיקרין אמר לו רבי יהודה והלא לסוך את העיקרין אינו ספק אלא שרואס במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפחו לשמן מעל העקרין: (כה) רקח מרקחת. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה ושרי הוא כמו רקע רגע ואינו כמו (ישעי' כח) רוגע הים וכמו (שם מב) רוקע הארץ שהטעם למטה וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופח מזה או ריח או טעם קרוי מרקחת: רקח מרקחת. רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות. מעשה רוקח. שם האומן בדבר: (כו) ומשחת בו. כל המשיחות כמין כ"ף חוץ משל מלכים שהן כמין נזר: (כט) וקדשת אותם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגומר כל הראוי לכלי שרת משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם אין מקדשן ושנויה היא משנה שלמה אבל מזבח מתוך שנאמר (שמות כט) כל הנוגע במזבח יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים מה כבשים ראוים אף כל ראוי. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתו ושאר משיחות כגון רקיקין משוחין וראשית שמנים ימשחו לשון ארמית כהן כלשון עברית: (לא) לדרתיכם. (הוריות יב) מכאן למדו רבותינו לומר שכלו קיים לעתיד לבא: זה. בגימ' תריסר לוגין הוו: (לב) לא ייסך. בשני יודי"ן לשון לא יפעל כמו למען ייטב לך: על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכונתו לא תעשו כמוהו. (כריתות ה') בסכום סמניו לא תעשה אחר כמוהו במשקל סימנים הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנים לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו: ובמתכונתו. לשון חשבון כמו (שמות ה') מתכנת הלבנים וכן במתכונתה של קטורת: (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו של משה: על זר. שאינו צורך כהונה

ארן הערת י"ב וסי' ונועדתי לך שם. והבדילה הפרכת לכם. ונתת את הכפרת. ונתתה אותו לפני הפרכת. ומשחת בו את אהל מועד. את ארון העדות. ר"פ. ושמת שם את ארון העדות וסכת. ונתת את מזבח הזהב. ויבא את הארון. ובא אהרן ובניו בנסע. ובבא משה אל אהל: צוה את הכהנים. קדמא ואת השלחן ואת כל כליו. תניין ואת השלחן ואת כליו. תליתאה דויביאו את המשכן את השלחן את כליו. הערת כלם חסר במ"ח מ"ל וסי' מצוין בסדר אחרי מות: ואת השלחן ג' וסי' ואת השלחן ואת כל כליו דואתה קח לך בשמים. ואת השלחן ואת כליו דראה קראתי. ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית ה'. דמלכים: ואת הכיר ג' וסי' ואת מזבח העולה דכי תשא. והברו. ויז ממנו על המזבח: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' וסי' שמן משחת קדש יהיה. קחו שעיר עזים. איש איש כי יקלל אלהיו. איש כי ימות ובן אין לו: איש י' ר"פ בתורה וב' באיוב וסי' נמסר ריש איוב:

תולדות אהרן ושמן זית הין. מנחות פט (סוטה כב): ועשית אותו שמן. (סוטה כב): כל הנוגע. זבחים פז: שמן משחת קדש. הוריות יא מנחות פט כריתות ה (שקלים מט): לדורותיכם. הוריות יב כריתות ה: על בשר אדם. כריתות ו ז (שבת ט מגלה ער סנהדרין כד): ובמתכנתו. כריתות ה: קדש יהיה לכם. כריתות ז: ירקח כמוהו. (שבת ט): ממנו על זר. כריתות ו מעילה יט:

בעל הטורים קדש הוא קדש יהיה לכם. בגמטריא מלכות בית דוד:

ספורנו

אבל היתה הכוונה להכין את הכהנים לעבודתם: (כד) ושמן זית הין. אין ספק שזאת הקלטה מהשמן לא היתה מספקת לסוך את כל קלטת אותם הבשמים אבל בשלו השמן עם מי בשול הבשמים או הניפוהו על מי בריאתם עד תום המים על ידי בישול או על ידי חום מועט מתיך הבשמים ונשאר השמן כמעשה הרוקחים. ובזה היתה מחלוקת בין רבותינו ז"ל אם הספיק לבשלו עם מי בשולם או להניפו על מי בריאתם ולהתיכם בשל על ידי חום מועט: (כה) רוקח מרקחת. לקוח של רקוח שנרקח השמן במים המרוקחים: (לא) יהיה זה לי לדורותיכם. שלא יקבל הפסד: את

רמב"ן

(כה) ועשית אותו שמן משחת קודש רקח מרקחת מעשה רוקח. על דרך הפשט יהיה מעשה השמן כדברי ר' יהודה שאמר שרואס במים שלא יבלעו את השמן ואין הסריוה שיהיו במים לבדן אבל נתנו הבשמים כתושים בכלי מלא מים והציפו עליהן שמן זית הין ואח"כ נתנו הכלי ע"פ כלי אחר מלא מים ונתנו על אש נחה גחלים עוממות ויבשלו עד יבשת המים וקלטו השמן מעליו כי כן מעשה הרקחים בכל שמן מבושם ולכך קרא הכתוב וצוה שיעשו השמן הזה רקח מרקחת כמעשה רוקח ולא פירש המעשה כי דרך הרקחים ידוע בהם וכן מלאכתה בשקלים ירושלמי. ר' יהודה אומר שולקן היה במים ונותן שמן מלמעלה משהיה קולט את הריח היה מעבירו כדרך שהפטמים עושין שנאמר ועשית אותו שמן משחת קודש רוקח מרקחת מעשה רוקח: (לג) על זר. שאינו צורך כהונה ומלכות לשון רש"י. ור"א השיב כי זר במקום הזה כל שאיננו מזרע אהרן ובניו הנזכרים כמו והזר הקרב יומת כל איש זר חוץ מן הנזכרים וכן וכל זר לא יאכל קדש למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא ולכן יסבור כי הנשיחה בשלמה שהוציא צדוק מן השמן

וְנִכְרַת מֵעַמָּיו: ס לד וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף | וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ

חִלּוֹנַי וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ: לד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנְתָּא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָּא דְּכִיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵי: לה וְתַעֲבֵיד יָתַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בּוֹסֶם עוֹבַד בּוֹסְמָנוּ

פ | ו׳ פסוקים בטעמא | ל׳ | ג׳. ב׳ | ב׳ מ״ל זכוני מות

זכה ג׳ וסי׳ סמים ולבנה זכה. ונתת על המערכת: ותפלתי זכה: רוקח ב׳ מלאים וסי׳ רקח מעשה רוקח. יבאיש יביע שמן רוקח:

תולדות אהרן קח לך סמים. יומא ג׳ כריתות ו: בד בבד. כריתות ה:

רש"י

ביהודה ומלכות: (לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ובלעז גומ"א והצרי קורין לו טריאק"ה: ושחלת. שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא: וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלבנ"א ומנאה הכתוב בין סמני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניתנו ותפלתנו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו: סמים. אחרים. ולבונה זכה. (כריתות שם) מכאן למדו רבותינו י"א סמנין נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמים שנים נטף ושחלת והלבנה ג' הרי ה' סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונ' מור וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת הקשט והקלופה והקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבעה הנזכרים כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה וכן שנינו הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה

אבן עזרא

אליהו בהר הכרמל העלו עולות והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן גם כן שמואל כי לא יועיל אם היה מבני קרח והנה הכל הוראת שעה גם ככה נוכל לאמר בדברי שלמה כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד נמשח בשמן המשחה: (לד) קח לך סמים. קדמונינו ז"ל קבלו כי אחד עשר מיני סמנים הם והנה הכתוב לבשמים שהם לקטרת הסמים לא פרטם הכתוב והזכיר הסמים כי לא הזכיר משקלם. וטעם סמים פעם אחרת אלה סמים ולבונה זכה עמהם: בד בבד. כל אחד לבד ירוקח ואחר כך יעורב: (לה) ועשית. ממולח. טעם

ספורנו

(לד) קח לך סמים הוזכר בשמן המשחה והם מר קנה וקנמון וקדה ועם אלה נטף ושחלת וחלבנה. ועמהם סמים הנודעים לתקון הסמים הנזכרים כמו שנודע אצל הרוקחים שהשבולת דרך משל הוא מתקן הריאוברביר"ו ואבן הגלה מתקן האגריק"ו ודומיהם וקבלו רבותינו ז"ל שמתקני הסמים הנזכרים הם שבלת נרד וכרכום וקשט: ולבונה זכה. שהיא בלתי צריכה תקון ובכן הם אחד עשר סמנים ששנו רבותינו ז"ל לפטום הקטורת: (לה) רקח. שילקט כל אחד מהסמים זה מזה ויעשה מהכל מורכב אחד: מעשה רוקח. שיהיה כל אחד מהסמים כתוש כפי הראוי לו

בעל הטורים

קח לך סמים. ס"ת מכס. תמרא וריחנא סקתין: זכה ג' במסורה. לבונה זכה, ונתת על המערכת לבונה זכה, ותפלתי זכה. ויש הכתוב תכון תפלתי קטורת לפניך שהתפלה דומה לקטורת כשם שזאת זכה כך התפלה צריכה להיות זכה: רוקח שנים מלאים מעשה רוקח זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. וזהו שדרשו רבותינו שהיו מרננים אחר הקטורת לומר בה מתו נדב ואביהוא בה מתו עדת קרח שנאמר מות גבי רוקח דהיינו קטורת ואמר להם משה ראו שאין הקטורת ממיתה אלא החטא מחיה שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם דכתיב עסור קדש אלא כמעלה ממית:

רמב"ן

השמן מן האהל והוא שמן המשחה הוראת שעה ע"פ הנבואה ואין כאן דעת רבותינו ואומר אני כי הכתוב אומר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם והיה ראוי שיאמר שמן משחת קדש יהיה זה לאהרן ולבניו לדורותם כאשר אמר בבגדים ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו או שיאמר ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי והיתה להם חקת עולם לדורותם כי עכשיו שלא הזכיר רק הם עצמם ואמר שלא ינתן על זר יהיה במשמע על כל אדם חוץ מן הנזכרים עצמם וכן אמר על בשר אדם לא ייסך והנה הכתוב מפרש הכהן המשיח תחתיו מבניו אבל כך הדבר צוה שימשח בו עתה אהרן ובניו ואמר שמן משחת קדש יהיה זה לי למשוח בו משיח קדשי אשר אבחר בו לדורותיכם ולא יתן על זר שאיננו לי ולכן ימשחו בו המלכים והכהנים הגדולים כי שניהם משיחי ה'. וכתוב מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו בשמן שהוא משחת קדש לי. ופירוש על בשר אדם לא ייסך אזהרה בכל אדם כי לא אמר על בשר זר לא ייסך והטעם שיצוק מן השמן על ראש אהרן למשחו וימשח גם בניו אבל לא יסוך בו בשמן שום אדם אפילו הכהנים המשוחים כאשר שכין הבשר בשמנים הטובים ומריחין בהן הבשר בידים משוחות אחרי הרחיצה כענין ורחצת וסכת וארחץ במים ואסוכך בשמן וזהו פשוטו של מקרא ומשמעו. וכך אמרו רבותינו מנין לכ"ג שנטל משמן המשחה שעל ראשו ונתן על בני מעיו שחייב שנאמר על בשר אדם לא ייסך:

(לד) קח לך סמים אמר בדרך הפשט כי פירושו קח לך סמים הם נטף ושחלת וחלבנה אלה הסמים ולבונה זכה עמהם. ואיננו נכון להחזיר פעם אחרת סמים כי אין דרך הכתוב לשנות מה שהזכיר רק בהפסיקו הענין בארוכות או בדברים שהן כן תמיד והאמת כדברי רבותינו כי הם סמים אחרים וכתב רש"י סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה הרי חמשה סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשרה ולבונה הרי אחת עשרה. ויש לתמוה ולמה לא יזכירם הכתוב ואולי יאמר הכתוב קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים רבים ולבונה זכה ולא יקפיד רק באלה הארבע כי בהם ענן עשן הקטורת עולה רק צוה שיתן עמהם סמים רבים אשר להן ריח טוב כדי שיהיה בתמרות עשנו מבושם ולכן לא פי' המשקל וכמה יקטיר ממנה כי לא הקפיד רק שיהיו אלה הארבעה בשוה ושיוסף עמהם עוד סמים טובים להקטיר. והטעם כי כאשר אמר בשמן שיעשה אותו כמשפט מעשה הרקחים ולא לימד על מעשהו רק סמך עליהם כן אמר בזה שיקח מאלה ארבעה הסמים במשקל שוה ויוסיף עמהם סמים ויעשה מכולם קטרת מרוקח כמעשה הרוקחים בסמים הידועים להם שהם טובים עם אלה וכעשיה אשר הם עושים ויתן ממנה לפני העדות כדי שתעלה תמרתו כמנהג המוגמרות לפני המלכים וכן קצר בעשייה ולא הזכיר אותה בהזכירו האחרים כולם וכזה אמרו בגמרא אמר ריש לקיש מה לשון קטרת דבר שקוטר ועולה כי לא צוה בה התורה רק בדברים שקוטרין ועולין על דרך מעשה הרוקחים ואולי על פה נתפרש למשה בסיני הסמים הנבחרים לזה וכל מעשה הקטרת כי כן נתפרש לו גם מעשה השמן איך יעשו אותו אע"פ שתלאו במנהג הרוקחים

ויתכן עוד כי לשון סמים ובשמים לשון אחד הוא כאשר הזכרתי ואלה השלשה אשר הזכיר אינם סמים כי הנטף והחלבנה שרפים והשחלת צפורן יוצא מן הים ואמר הכתוב קח לך סמים הנזכרים ונטף ושחלת וחלבנה וסמים עוד לבונה זכה ותעשה קטורת מרוקח כמעשה הרוקחים כי הסמים הנזכרים למעלה בשמן מר דרור וקנמון וקדה נכנסין בקטרת: וקנה בושם על דעתי הוא הקליפה שהזכירו בה חכמים והוא דראציני"י בלשון ערבי וכן בלשון הגמרא והוא קנה כדמות הקנים והסמים שצוה להוסיף מן שבלת נרד וכרכם והקושט לפי מה ששנו חכמים ואולי אין קפידא בכתוב אלא באלה התשעה שהזכיר אבל במה שכפל להוסיף בו עוד סמים לא יקפיד רק בבושם שיעשה קטורת מרוקח וקצר במעשהו ובמשקלי האחרים מפני שצוה שיעשנו כמעשה רוקח ונראה לי שבחרו חכמים באלה השלשה מפני שהוזכרו בשיר השירים נרד וכרכם ואהלות והוא הקשט יקראנו בלשון רבים מפני שהוא שני מינין המתוק והמר והנה הזכיר שם קנה וקנמון ולבונה ומור עם אלה השלשה ואמר עם כל ראשי בשמים להביא הקדה והנה הם כל סמני הקטרת והזכיר תחלה כפרים עם נרדים להביא נטף ושחלת וחלבנה שהם שרפים כי כפרים מן וכפרת אותה שרף נדבק והמתרגם הירושלמי אמר מור ואהלות אקסי ליאלואין והוא העץ הטוב הנקרא בלשון רומי ליגוו אלואי כי אקסי עץ בארמית ליאלואין כשמו ובלשון יון נקרא כן ממש אקסי לואין וכן שמו בערבי אל עוד אל טיב אבל אונקלוס תרגם כאהלים נטע ה' כבושמיא לא ייחד לו שם: נטף הוא צרי וכתוב בפירוש רש"י והצרי קורין לו טריגא ועל שם שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים או המגיד כחש לו כי הטריאקה איננה שם א' אבל היא מרקחת רבת ההרכבה יכנס בה שאור ודבש ובשר שקצים ורמשים כי יכנסו בה אבק העקרבים ובשר האפעה ולכך נקראת טריאק כי האדם בלשון יון טריאק ובלשון רבותינו תמיד טרקיה הוא וכן הוזכרה המרקחת בלשונם כי טוריאקה לכוליה גופא ואלילה שיכנס בקטורת בשר שקצים ורמשים ושאור ודבש וכתיב כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אבל הצרי הוא השרף כעין שמן הנוטף מעץ הבלסמון הנקרא בלשון חכמים קטף והוא מה ששנינו רבן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף ושמא יקראוהו קטף בעבור שקוצרים ענפיו בימי החום והצרי זב מהקטיפה ההיא אמרו בגמ' בפרק במה מדליקין רבי שמעון בן אלעזר אומר אין מדליקין בצרי וכן היה ר' שמעון בן אלעזר אומר הצרי אינו אלא שרף הבא מעצי הקטף ופירשו בו מאי טעמא מפני שריחו נודף גזירה שמא יסתפק ממנו והנה הוא השמן הטוב החשוב הנזכר ואני תמה כי אונקלוס תרגם נכאת וצרי ולוט שעף וקטף וכן מעט צרי קטף ותרגם נטף נטופא ולא תרגם נטף כצרי ויונתן תרגם צרי ככ"ת שעף והוא לשון שמן משחה מלשון תלמוד עבדי ליה שיפא בלעא והוא מבולע העי"ן שעיפא דשייף ליה מהוא מינא כפומיה דשעיף. והנראה מדעתם כי אילן הצרי ופריו שניהם יקראו צרי בלשון הקודש כשם תאנה ורמון ואתרוג וזולתם רבים והנכאת הכלל הוא שם לכל שמן חשוב ומבושם וכך אמר וירא אם את כל בית נכאתה שבשמן

טעם ממולח הוא מלח סדומית וי"א שחוק מאד או מגזרת ארץ מלחה: (לו) ממנה הדק. דקה בכל יכלתך זהו קטורת תמיד על מזבח הזהב: (לז) והקטרת אשר תעשה. רמז למשה: לא תעשו. עם ישראל מדבר: קדש תהיה לך. לעבן או לכל ישראל כמו זכור ימות עולם בינו: (לח) איש. הזהיר בתחלה ואחר כן הזכיר העונש כמשפט:

מנה. ולשון בד נראה בעיני שהוא לשון יחיד אחד באחד יהיו זה כמות זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו (יונה א) וייראו המלחים (יחזקאל כז) מלחיך וחובליך על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף

מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃ לח אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס

לא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ ג וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ ד לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ

ל' · ל' · ל' · ד' · ל' וקמץ · ח'. ל' · פ' · ו' ב' חסר וד' מ"ל

מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא׃ לו וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אֲזַמֵּין מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי לְכוֹן׃ לז וּקְטוֹרֶת בּוּסְמִין דִּי תַעֲבֵיד בִּדְמוּתַהּ לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן קוּדְשָׁא תְּהֵי לָךְ קֳדָם יְיָ׃ לח גְּבַר דְּיַעְבֵּד דִּכְוָתַהּ לְאַרָחָא בַהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי מֵעַמֵּיהּ׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב חֲזֵי דְּרַבֵּיתִי בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִּיהוּדָה׃ ג וְאַשְׁלֵימִית עִמֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא׃ ד לְאַלָּפָא אוּמָנְוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃ ה וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד

(א) וידבר. אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה והאריה גר מאחוריו וככה היה הבית וזה דרש הדורש כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית ורוחב המשכן שעשו היה שוה ואין טעם לשאלתו כי נבחרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם: (ב) ראה. בעין כבוד והקרוא הוא בצלאל והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן. ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון בראיות גמורות והמשכילים יבינום: (ג) ואמלא אותו. כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכתוב ונחה עליו רוח ה' ופירושו מה היא רוח ה' והיא רוח חכמה ובינה. החכמה היא הצורות האצורות באחרונית מוח הראש. ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש כי החכמה כנגד הנקב האחרון והדעת

ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה מהפכו באצבע או בכוך: ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: (לו) ונתתה ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני קובעם לאותו מקום: (לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה'. שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה כמתכנתה משלך כדי למוסרה לצבור: (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי. את בצלאל: (ג) בחכמה. מה שאדם שומע מאחרים ולמד: תבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: ובדעת. רוח הקדש: (ד) לחשב מחשבות. אריגת מעשה חשב. (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו חרש חכם. ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאות. להושיבה במשבצות שלה

כמוה תנגה לי. כל הגנב מזה כמוה. ב' בו. זכריה: ובדעת ה' וסי' ואמלא אותו רוח. וימלא אותו. וברעת צדיקים יחלצו. ובדעת חדרים ימלאו. כי יש אדם שעמלו בחכמה: כי תשא ובתבונה ובדעת. ויקהל בתבונה ובדעת. וסי' ובא אהרן: למלאת ו' ב' חסר ד' מ"ל וסי' ובחרשת אבן למלאת. וחברו. למלאת להרבת ירושלים. למלאת דבר ה' בפי ירמיה דסוף דברי הימים. ב' בו. ומי מתנדב למלאות ידו היום לה' דד"ה:

כמוה ד' וסי' איש אשר יעשה כמוה להריח בה. ויאמר דוד אין

תולדות אהרן ושחקת. יומא מה כריתות ו (יומא מה): והקטרת. כריתות ס ו: במתכנתה כריתות ס: לא תעשו לכם. שם: ראה קראתי. ברכות נה: בצלאל בן אורי. סנהדרין סט: ואמלא אותו. ברכות נה:

ספורנו

לו כי לא יאות לכל אחד מהסמים אופן אחד מהכתישה: ממולח. שיהיו הסמים מעורבים היטב שלא יהא אחד מהם נבדל: טהור. מנוקה מכל פסולת והוצרך לזה מפני שהקטרת היתה נעשית בעלם הבושם אבל בשמן המשחה לא הוצרך לזה מפני שלא היו גרמי הבשמים מעורבים בשמן כלל: **לא** (ב) ראה קראתי בשם. ראה והבן כי לא אל חנם קראתיו כי דבר עקרי הוא במלאכת הקדש שתהיה נעשית ע"י

בעל הטורים והקטרת אשר תעשה. י"א תיבות בפסוק כנגד י"א סמים שבקטרת: לחשב מחשבת חסר ו' שבששה ימים יש לחשוב לעשות ולא בשביעי:

רמבן

שהאומר אשר בו השמן הטוב יקרא על שמו שהוא מבחר הסגולה ושם כתיב ואת שמן המוב ולכך אמר אונקלוס במנחת יוסף שהביאו לו שעף שהוא שם משיחת השמן החשוב הזה והביאו מענפי העץ שהוא הצרי הנקרא קטף ובשאר מקומות כשיזכיר הכתוב צרי לבדו ויזכירנו לתרופה ולשבח כגון הצרי אין בגלעד יתרגם אותו יונתן על השמן שהוא שעף ותרגם אונקלוס נטף נטופא והוא השמן הזה שנקרא כן בעבור שהוא נוטף משברי הענפים ואין כאן מקום לתרגמו שעף כי איננו בקטרת למשיחה וראיתי לרב רבי משה שמכנים בקטרת עץ האילן הנזכר הוא הנקרא בערבי עוד כלאסן נראה שסבור כי רשב"ג שאמר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף בא לחלק ולומר שאין הצרי מסמני הקטרת כי הוא אינו אלא שרף ובקטרת אין השרף נכנס אלא הקטף עצמו:

(לה) **ממלח** טהור קדש. שיהא מלוח במלח סדומית כמו שאמרו מלח סדומית רובע ואונקלוס תרגם מעורב ירצה לומר ממולח נמחק שיעשה הסמים כולם שחקים אחד ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמחים ולא יוכר שם מהם מלשון כי שמים כעשן נמלחו וכן בלויי המלחים ארץ פרי למלחה כולם ענין השחתה וכליה ורש"י פי' כי לשון ממולח שיהא מעורב יפה בשחיקתן זה עם זה והביא דומה לו מלחיך וחובליך על שם שהם מהפכין המים במשוטות כשמנהיגין את הספינה כאדם שמהפך בכף ביצים טרופים לערבן יפה. ועל דעתי נקראו חכמי הספנים מלחים בעבור שהם יודעים טעם הים כאלו הם המרגישים במליחותו ובמתיקותו כלומר היודעים מתי יהיה מתוק ונאות להולכי הים או מתי הוא רע ומר להם ואין תופשי המשוטות נקראים מלחים שהרי כתיב בצור יושבי צידון וארוד יהיו שטים לך זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך כל אניות הים ומלחיהם היו בך כי הספנים הזקנים יודעי הים הם מלחים וכתיב וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחי כל חובלי הים על הארץ יעמודו הנה הם שלשה תופשי משוט והמלחים והחובלים וכן ארץ פרי למלחה לארץ מלוחה שמקום המלח לא יצמיח כענין שכתוב בסדום גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח וכתוב ויזרעה מלח ויתכן שיהיה הלמ"ד נוסף בכי שמים כעשן נמלחו וירצה לומר נמחו כמו בלאומים כלו שלאכן ושלו:

(לו) **ונתתה** ממנה לפני העדות באהל מועד. יתכן שנפרש שהזכיר הכתוב בכאן כל מעשה הקטרת אמר שיקטיר ממנה לפני העדות בקדש הקדשים והוא קטרת של יום הכפורים ויקטיר ממנה באהל מועד בכל יום ואשר אועד לך שמה יחזור על העדות ויתכן שיזכיר כי יתן ממנה במזבח הפנימי שהוא מונח לפני ארון העדות כי כן יאמר בפרשת ויקהל:

לא (ב) **ראה** קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור. אמר השם למשה ראה קראתי בשם ומשה אמר לישראל ראו קרא ה' בשם. והטעם כי ישראל במצרים פרוכים בעבודת חומר ולבנים לא למדו מלאכת כסף וזהב וחרושת אבנים טובות ולא ראו אותם כלל. והנה הוא פלא שימצא בהם אדם חכם גדול בכסף ובזהב ובחרושת אבן ועץ וחושב ורוקם ואורג כי אף בלומדים לפני חכמים לא ימצא בקי בכל האומניות כולם והיודעים ורגילים בהם בבא ידיהם תמיד בטיט ורפש לא יוכלו לעשות בהן אומנות דקה ויפה ועוד שהוא חכם גדול בחכמה בתבונה ובדעת להבין סוד המשכן וכל כליו למה צוו ואל מה ירמזו. ולכן אמר השם למשה שיראה הפלא הזה וידע כי הוא מלא אותו רוח אלהים לדעת כל אלה בעבור שיעשה המשכן כי היה רצון מלפניו לעשות המשכן במדבר ולכבודו בראו כי הוא קורא הדורות מראש כדרך בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם

רשי

שלא מלואה לעשות המשכנת למדת מושב האבן ועביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו׳. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו חכמה יעשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארן לעדות. לצורך לוחות העדות: (ח) הטהורה. על שם זהב טהור (מנחות כט): (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקודש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורין בפרשת מסעות (במדבר ד) ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני ונראין דברי שנאמר (שמות לט) ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש: בגדי השרד. י״מ לשון עבודה ושירות כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא. ואני אומר שהוא לשון ארמי כתרגום של קלעים ותרגום של מכבר שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים לידי״ן בלעז: (יא) ואת קטורת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש: (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אע״פ שהפקדתיך לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתתי תשמרו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן:

כי

תורה

לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃ ו וַאֲנִי
הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־
אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־
ד׳ חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ ז אֵת ׀ אֹהֶל
מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־
הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי
ג׳. ג׳ הָאֹהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־
כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־
כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃
ס׳ ט וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־
ג׳ מ״ל נסור׳ כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃
י וְאֵת בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי
ז׳ רפין בָנָיו לְכַהֵן׃ יא וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל
אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יג וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ

אונקלוס

בְּכָל עִיבִידָא׃ ו וַאֲנָא
הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ יָת
אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ
לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלֵב כָּל
חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית חוּכְמְתָא
וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל דִּי פַקֵּידְתָּךְ׃
ז יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת
אֲרוֹנָא לְסַהֲדוּתָא וְיָת
כַּפּוּרְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל
מָנֵי מַשְׁכְּנָא׃ ח וְיָת פָּתוֹרָא
וְיָת מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָא
דָכִיתָא וְיָת כָּל מָנַהָא וְיָת
מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
ט וְיָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת
כָּל מָנוֹהִי וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת
בְּסִיסֵיהּ׃ י וְיָת לְבוּשֵׁי
שִׁמּוּשָׁא וְיָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא
לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי
בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ יא וְיָת
מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִּי
פַקֵּידְתָּךְ יַעְבְּדוּן׃ יב וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יג וְאַתְּ
מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימָר
בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי לִי

אבן עזרא

והדעת המתחברת כנקבי המות על המנח מההרגשות ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלתכיי״ל והתבונה אלפכר״ה והחכמה אלהכמ״ה. והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון ומדות וערכים ומלאכת שמים וחכמת התולדות וסוד הנשמה והיה לו יתרון על כל אנשי דורו שהיה יודע כל מלאכה כי רבים חכמי לב לא ידעו אפי׳ מלאכה אחת על כן כתיב ובכל מלאכה בוי״ו: (ו) אתו. כמוהו במלאכות ולא בחכמת מלאכת חרש והנה פי׳ ובכל מלאכה לחשוב מחשבות: ובלב כל חכם לב. לעשות מלאכה כי גם זה ימצא בתולדת האדם שיוציא מלבו דברים עמוקים במלאכת המדות והוא לא למד החכמה. ועתה יזכיר כל אשר יעשו: (ז) את. האהל מהאהל שהוא כולל. והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל. הפרכת והמסך והקרשים והבריחים והזכיר השלחן על הדרך שהזכרתי: (י) ואת בגדי השרד. בגדי הנסיעה שיכסו בהם הארון והשלחן והמזבח והמנורה וככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני כל אחד לבדו ככתוב בפרשת במדבר סיני עשו בגדי שרד ואחר כן כתוב ויעשו את בגדי הקדש ואחר כן פירש אותם והנה מלת שרד מגזרת פליט ושריד: (יא) לקדש. לצורך הקדש הם: (יב) ויאמר. כל לאמר עם וידבר לאמר לו רק זה לאמר לישראל: (יג) ואתה. טעם אך בעבור אשר צויתיך ככתוב למעלה אולי חשבו כי יעשו כן בשבת. אמר חכם מהחכמים הגדולים ידוע כי שבת אחת

שבת

ספורנו

ע״י בחיר ה׳ המכוון בפעולתו שיושג תכלית המנוה: (יג) אך את שבתותי תשמרו. אע״פ שנויתי על מלאכת המשכן מכל מקום את שבתותי תשמרו ולא תדחו אותן בשבילה

ואת כליו ג׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כליו דראה קראתי. ויקח דוד את ראש הפלשתי. וישאו את ראשו ואת כליו. דד״ה. אנ״ך: ואת המנורה ג׳ וסי׳ ואת השלחן ואת כל כליו. ואת השלחן ואת כליו. ואת המנורה נכח השלחן: ואת בגדי ז׳ וסי׳ ואת בגדי השרד קדמא דכי תשא ג׳ בו. תניינא דויקהל. תליתא וחבריה. את בגדי השרד דאלה פקודי ותליתא דפסוק. ויקח משה משמן המשחה. וירדו מעל כסאותם: ואת שמן ז׳ וסי׳ ואת שמן המשחה. ואת שמן המאור. ואת נרת המערכה. ואת מזבח הקטרת. קח את אהרן ואת. ואת מזבח הזהב. ויראם את כל בית נכתה: ככל אשר צויתך ד׳ וסי׳ ואת שמן המשחה. ואתה אם תלך לפני דמלכים. וחברו. על הארץ מרתים בירמיה:

תולדות אהרן אהליאב בן אחיסמך. ערכין סו: נתתי חכמה. ברכות נה: את שמן המשחה. מנחות כ: את שבתותי. יומא פה:

בעל הטורים אך את שבתותי תשמרו. אך מיעוט למעט פקוח נפש וקרבנות צבור. ועד כדתם ואפילו בשבת שכל אלו דוחין שבת. סמך פרשת שבת למלאכת המשכן דילפינן מלאכת שבת ממלאכת המשכן:

רמבן

ובטרם תלא מרחם הקדשתיך ובלשון הזה ראו כי ה׳ נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים. ולרבותינו בזה מדרש הראה אותו ספרו של אדם הראשון ואמר לו כל אחד התקנתיו מאותה שעה ואף בצלאל מאותה שעה התקנתי אותו שנא׳ ראה קראתי בשם בצלאל והוא כענין שפירשתי. ועוד אמרו יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ והענין כי המשכן ירמוז באלו והוא היודע ומבין סודו:

(י) ואת בגדי השרד. לא ידעתי למה לא צוה תחלה לעשות הבגדים האלה כאשר עשה בכל מלאכת המשכן ובבגדי אהרן ובניו כי היה ראוי שיאמר לו ועשית בגד תכלת לכסות בו הארון ובגדי הארגמן לכסות בו המזבח ובגד תולעת שני לכסות בו השלחן ועתה כאשר יצוה על העושים יכלול אותם עם שאר המלאכה ואולי לא היתה בהם קפידא ויעשו אותם כרצונם בגדי שרד ממין אחד לבדו והם עשו מן התכלת והארגמן ותולעת השני ולא רצו בשש כי איננו נכבד כמותם ואחרי שנעשו כן רצה השם שתהיה התכלת לארון והארגמן למזבח והשני לשלחן ולכן הספיק להם הוצאה בקריה כאשר צוה על העושים כי לדעתם יעשו בגדי השרד ואיננו הגון שיהיה בגד המכסה עשוי נקבים נקבים כדברי רש״י אבל הוא מלשון שריד בעבור היותם מין א׳ כדברי ר״א ואת בגדי השרד כלל והעולה מדברי רבותינו כי בגדי השרד הם בגדי כהונה עצמם והוזכר זה במסכת יומא ואם כן הנכון שנפרש בגדי השרד בגדי היחוד כלומר בגדים שנתיחד בלבישתם אחד העם הגדול מאחיו כמו ובשרידים אשר ה׳ קורא השרידים אשר שרדו מהם מן פליט ושריד וירמוז לבגדי אהרן ויקראם כן שלא ילבשם רק יחיד בדורו אהרן ובניו אהרן בחייו ואחריו הכהן הגדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וימלא ידו ללבוש הבגדים והכתוב יזכיר בגדי אהרן לעולם דרך כבוד כמו שאמר לכבוד ולתפארת בגדי קדש ציץ הזהב נזר הקדש ועל כן יקראם בגדי השרד בגדי מלכות וזה טעם את בגדי השרד לשרת בקדש ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן כי שב לבאר וכן יאמר בפרשת ויביאו את המשכן ומה שאמר בכאן בפרשת ראה קראתי ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן טעמו שהם בגדי שתי מעלות בגדי השרד ובגדי הקדש להגיד שלא ילבשם רק אחד העם בבואו לשרת בקדש ומפני שלא הזכיר כאן לשרת בקדש הוסיף לבאר שהם בגדי שרד ובגדי קודש ועוד באו כמה ווי״ן יתירות בכתוב. ופי׳ ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש שהוא מבואר באלה פקודי ונתן חשבון בזהב ובכסף ובנחשת כמה הביאו ישראל ומה עשו בהן בעבור חשיבותם ואח״כ אמר כי מן התכלת והארגמן ותולעת השני אשר הובא להם עשו בגדי שרד לא הוסיף ולא גרע ולא הזכיר השש כי איננו חשוב ואולי הביאו ממנו הרבה והותיר ושב לבאר ויעשו את בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה ה׳ את משה ויעשו את האפוד זהב וגמר הענין:

(יג) אך את שבתותי תשמרו. אע״פ שתהיו רדופי בזריזות המלאכה אל

כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם
לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה
מְקַדִּשְׁכֶם׃ יד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם
מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־
הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃
טו שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן
קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה
בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃
טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת
לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ יז בֵּינִי וּבֵין
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־
שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס (שני)
יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר

ד׳ · ד׳ · ל׳ · ל׳ ד׳ קמץ וקף · ל׳ ופתר׳ מקרב עמם · בויקהל תעשה סי׳ זכר ונקבם ברא׳ם · י״ח חסר · י״ג · ל׳ ופתח וחד ויניפש

תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא בֵּין
מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן
לְמִידַע אֲרֵי אֲנָא יְיָ
מְקַדִּשְׁכוֹן׃ יד וְתִטְּרוּן יָת
שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא הִיא
לְכוֹן דִּיחַלְּלִינַהּ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵיל אֲרֵי כָּל דְּיַעֲבֵד
בַּהּ עֲבִידְתָּא וְיִשְׁתֵּיצֵי
אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃
טו שִׁתָּא יוֹמִין יִתְעֲבֵיד
עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
שַׁבַּת שַׁבְּתָא קוּדְשָׁא קֳדָם
יְיָ כָּל דְּיַעֲבֵיד עִיבִידְתָּא
בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵיל׃ טז וְיִטְּרוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת שַׁבְּתָא לְמֶעְבַּד
יָת שַׁבְּתָא לְדָרֵיהוֹן קְיָם
עָלָם׃ יז בֵּין מֵימְרִי וּבֵין בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אָת הִיא לְעָלָם אֲרֵי
שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד יְיָ יָת
שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה שְׁבַת וְנָח׃ יח וִיהַב
לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא

אבן עזרא

שבת השם א״כ מה טעם שבתותי · והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוי עלמא הנה האלף השביעי שבת גם שנת השמטה שבת. שבתות רבות בכל שנה. ודע כי לא מצאנו מפורש במועדים שבת רק שבתון. ומחלוקת יש בפי׳ ממחרת השבת. והאמת דברי הקבלה רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו ויום הכפורים נקרא שבת רק לישראל לא לשם: כי אות היא. בסוף אפרש מה היא האות: מקדשכם. בקדשכם השבת שקדשתי ולא עשיתי ביום השבת מלאכה: (יד) ושמרתם. אולי יומת זה כמו וגם בעליו יומת והעד כל העושה בו מלאכה בסתר או לפני עד אחד אכריתנו: (טו) ששת. ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים מותרים לעשות מלאכה. וכא מלת יעשה עם מלאכה אולי יחסר מלת כל או דבר מעשה. והנה הטעם אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם: (טז) ושמרו. שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו איזה יום הוא שבת ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללנה: והנה פי׳ לעשות השבת. כמו וימהר לעשות אותו: (יז) ביני וגו׳. ובמילה כתיב ברית גם אות וככה בשבת. והגאון אמר כאשר ימצא כמול בפריע׳ ידעו המוצאים אותו שהוא מישראל. וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת או לא ישא ויתן בשבת. ולפי דעתי כי פירוש אות היא כי ששת ימים עשה והנה העושה מלאכה בשבת מכחיש הוא במעשה בראשית והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים. ואמר וינפש. כי השם לא ייעף ולא ייגע כי הנה בריאותיו שהם הגויות הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה ואף כי הנכבדים שאינן גופות ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד וושב קדם ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו: (יח) ויתן. ריקי מוח יתמהו מה עשה משה בהר ארבעים

רשי

כי אות היא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה כי אני ה׳ מקדשכם: (יד) מות יומת. אם יש עדים והתראה: ונכרתה. בלא התראה: מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע ולא מנוחת עראי: קדש לה׳. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי: (יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו (ישעיה מ) לא ייעף ולא ייגע וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: (יח) ויתן אל משה וגו׳. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורים נתרצה הקב״ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (נ״ע טובא דילמא הכל כסדר וצווי הקדוש ברוך הוא למשה היה בארבעים יום הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מהר עשו את העגל. ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצים להקדוש ברוך הוא. וכן הוא בהדיא בזוהר ויקהל אשר על כן בצווי הקב״ה כתיב מאת כל איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז״ל איש איש תלמד וכו׳. ומשה בצווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא הערב רב לפי שהם גרמו בנזיקים וק״ל): ככלותו. ככלתו כתיב חסר שנמסרה לו התורה

אני ה׳ מקדשכם ד׳ וסי׳ אך את שבתתי תשמרו. ושמרתם את חקתי דאיש כי יקלל. וקדשתו כי את לחם. ולא תחללו את שם קדשי: את השבת ד׳ וסי׳ ושמרתם את השבת. ושמרו בני ישראל ב׳ בו. להלל את השבת דעזרא: יומת ד׳ קמץ וסי׳ ושמרתם את השבת. והנביא ההוא או. ונקב שם ה׳. בנשך נתן ותרבית לקח דיחזקאל. וכל אס״ף דכוו׳: כי תשא יעשה מלאכה שבת שבתון קדש לה׳. ויקהל תעשה מלאכה יהיה לכם קדש שבת שבתון לה׳. כי תשא כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת. ויקהל כל העשה בו מלאכה יומת:

תולדות אהרן מקדשכם. שבת י ביצה טו: ושמרתם את השבת. חגיגה יח: כי קדש היא. יומא פה כתובות לד ב״ק עז חולין קיג: מחלליה. שבת לג ע קלב יבמות ו ז כתובות לא ב״ב קיט סנהדרין לה עח (סנהדרין כב נדה לז לא שבועות יד): שבתותי. שבת קטו: כל העושה מלאכה. שבת ע: ושמרו. שבת קיח יומא פה עקרים מב יא זוהר ויקהל: אות היא. עקידה שער סט זוהר ויקהל ביצה טז: שבת וינפש. ביצה טז תענית כז: ככלתו. נדרים לח:

בעל הטורים את השבת. ד׳ ג׳ בהאי ענינא וחד בעזרא לחלל את השבת וכיינו כדאיתא בפ״ק דסנהדרין ראויה היה שתנתן התורה ע״י עזרא אלא שקדמו משה דילפינן את השבת דהתם מהכא: את השבת לעשות. ר״ת אהל. דילפינן מלאכת שבת מאהל מועד: בני ישראל אות היא. ר״ת ביאה שביאתו של ת״ח מע״ש לע״ש: אות היא לעולם כי. ר״ת אהלך ע״ש וידעת כי שלום אהלך דדרשינן מיניה הדלקת נר בליל שבת: וביום השביעי שבת וינפש. ס״ת שתים שתים נפשות יש לאדם בשבת ועי״כ ס״ת דוינפש כפולה משום ב׳ נפשות: וינפש. בגימטריא אלו בגיהנם שאף אור של גיהנם שובת בשבת: השביעי שבת וינפש. בגימטריא דכיון שהוא שבת אבדה נפש: שבת וינפש ויתן אל משה. מלמד שהתורה נתנה בשבת: וינפש. וי נפש וסמיך ליה פ׳ העגל שנתחייבו מיתה ואבדה נפשם: ויתן אל משה. בגימטריא זה התלמוד: ככלתו. כתיב חסר מה כלה מתקשטת בכ״ד קישוטין המנויין בישעיה אף ת״ח צריך להיות מקושט בכ״ד ספרים:

ספורנו

בשבילה: כי אות היא ביני וביניכם. ואם תקלקלו זה האות אין שום מקום לעשות משכן לשכני בתוככם: (יד) ושמרתם את השבת. ועוד מפני טעם אחר ראוי שלא תדחה השבת בשביל מלאכת המשכן: כי קדש היא לכם, במצות עשה. מחלליה מות יומת, במצות לא תעשה. ואין ראוי לדחות עשה ולא תעשה שיש בה מיתה כדי לקיים עשה של מלאכת המשכן: כי כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא. גם כן ראוי שלא לדחות השבת כי ענין חלולה הוא רב עונש להיות נפש המחלל נכרתת כי בזה הוא כופר בחדוש העולם ולו אין חלק במשכן ולא בשוכן בתוכו: מקרב עמיה. ממדרגת נפשות העם אשר בערכה לחיי עד: (טו) ששת ימים יעשה מלאכה. הנה בששת ימי המעשה תוכלו לעשות מלאכת המשכן וא״כ אין ראוי שתדחו שבת מפניה שאין שום מצוה דוחה שבת אלא אם לא יהיה לה זמן קבוע ויארע הזמן בשבת כמו עבודה ומילה אבל כשאפשר לעשות המצוה ביום אחר אינה דוחה את השבת כלל: שבת שבתון. הנה נאסר בה אפי׳ דבר שאינו מכלל המלאכות כאמרו וביום השביעי תשבות וזה כדי שיהיה קדש לה׳. שיהיה האדם בו פונה לגמרי מחיי שעה לעסוק בעסקי חיי עולם לכבוד קונו: כל העושה בה מלאכה יומת. ולכן דין הוא שהמבטל כוונה זאת בעשיית מלאכה יומת: (טז) ושמרו בני ישראל את השבת. בעולם הזה לעשות את השבת ביום שכלו שבת: (יז) וביום השביעי שבת. בו היתה המלאכה שלמה ובשלמות תהיה מנוחה: וינפש. ולכן נעשה השביעי בעל נפש יתרה והיא תוספת הכנה להשיג מה

רמבן

אל תדחה שבת מפניה כל אכין ורקין מיעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן לשון רש״י. ולא נתכוון אצלי כי לפי מדרש רבותינו באכין ורקין ימעט בשמירת השבת כי המיעוטים אצלם בכל מקום ימעטו בדבר המצוה בו ואם תדרוש המיעוט בענין מלאכת המשכן יהיה מותר לעשותה בשבת אבל המיעוט הזה למילה או לפקוח נפש וכיוצא בהן שהן דוחין אותו וכך אמרו במס׳ יומא ומנין שספק נפשות דוחה שבת רבי אבהו אמר רבי יוחנן אך את שבתותי תשמורו מיעוט ומלאכת המשכן שאינה דוחה שבת מפני שהזהיר בו בכאן. ועל דרך הפשט הוא כן יאמר תעשו מלאכת אהל מועד אבל שבתותי תשמורו לעולם ובתורת כהנים יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת תלמוד לומר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה׳ וטעם שבתותי בעבור כי שבתות השנה רבים. ועל דרך האמת צוה בכאן בזכור ושמור כאשר רמזתי בסודם וזה טעם שבתותי ואמר בשניהם כי אות היא שהיא ביני וביניכם לדעת ואמר ושמרתם השבת וחייב במחלליה כרת כי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה וזו תכרת משם ואמר ביום השביעי שהוא שבת שבתון קדש לה׳ בעבור שהוא יסוד עולם והזכיר בשבת שהוא ברית עולם וחזר ואמר כי אות היא ביני ובין בני ישראל אות היא השבת ביום השביעי והטעם שהיום אות והשבת היא אות לעולם וזה טעם

שבת

רש"י

בתורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעיה אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים: לדבר אתו. החקים והמשפטים שבואלה המשפטים. לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד: לוחות. לחת כתיב שהיו שתיהן שוות: (א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן (שופטים ה) בשש רכבו (שם ג') ויחילו עד בוש כי כשעלה משה להר אמר להם (שבת פט) לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר שלמים מ' יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בי"ו בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' כדאיתא בשבת (פט) וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם: כי זה משה האיש. כעין דמות משה הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה צריכין אנו לאלוהות אשר

אֹתוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃
לב א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

ג' · כ'. ס' חסר לי וחד אצבע אלהים · כ' רכבו · כ'. ס

עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא לוּחֵי אַבְנָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַיְיָ׃
א וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנִישׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לֵיהּ קוּם עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִּיהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא

כתבים הכתבים ה' חסר וסי' כל אוריי'. שלמה אמציה. ויעמוד המלך על עמדו. וגם את האבת. הכתבים על בבל: בשש ב' וסי' משה. סיסרא:

תולדות אהרן לחת אבן. ערכין נד: כי בשש משה. שבת פט (תענית סח): משה האיש. שבת פט מנחות נג:

אבן עזרא

ארבעים יום וארבעים לילה ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה וכפל כפלו שנים לא יוכל לדעת חלק אחד מאלף ממעשי השם ודרכיו וסוד כל המצות שצוהו כי יחשבו כי המעשה העיקר ואיננו רק הלבב והמעשה והלבב והלשון להרגיל וכן כתוב בפיך ובלבבך לעשותו. וקדמונינו אמרו רחמנא לבא בעי ושרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשה השם בעליונים ובשפלים וידע דרכיו וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי אז יתברר לו כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו כי כל מי שלא ידע מהות נפשו חכמת מה לו והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני והוא אמר לפני מותו אתה החלות להראות את עבדך את גדלך והנה עתה החל והראה לו גדולת השם וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר: לוחות אבן. פירשתיו. ודבר הכתוב באצבע אלהים על מנהג האדם כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום ופי' דבר פה על דרך משל כמשפט מלכי האדם וככה כי הוא צוה ונבראו ודברי השם נצבים הם בשמים כנגד השפלים וכן כתוב לעולם ה' דברך נצב בשמים והמשכילים יבינו: אמר אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל יש מהקדמונים שאמרו שנהרג חור והנה אהרן פחד ויש מי שאמר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שה' ימיתם כלם. ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ג למה פחד אהרן שיהרג והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיעה מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על יחוד השם והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא השתחוו לצלם ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחויה והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל ומצות רבות נתנו על ידו עם משה אחיו והנה יהיה חור טוב ממנו ואם הוא עשה ע"ג חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל והנה משה התפלל בעדו והעובדים הרג ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות ואל תשים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת כי איננו על דבר העגל כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משיח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר וכבר נולד פנחס ועוד בפרשה שיתנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת והם לא עשו דמות שעיר גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ג רק לטהר הטמאים וכל אנשי המחקר מודים כי השם לא יבחר שליח שידע כי בסופו יעבוד ע"ג ואין כל נביא שליח. והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידך והנה לא הזכיר דבר העגל רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במסה והמה דבר מי מריבה כאשר אפרש במקומו ויש אומרים כי ישראל רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש וראיתם ואשליכהו באש ויצא העגל הזה. וזה איננו נכון כי אהרן איך בחרו השם אם היה טפש שירמוהו פתאים ועוד למה בנה מזבח וצוה שיזבחו לפניו זבחים ועולות. ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה גם זה הבל כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוה תחת משה וכן כתוב והנה אהרן וחור ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ג בעבור אחרים שלא ימות גם אומרים רבים כי פי' חג לה' מחר שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה כי אין משמר דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנה שישחטו מחר במזבח שבנה כמו אסרו חג בעבותים וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות ומחשבות הלב אינם מועילות כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים והמפרש אנכי עשו בכורך אנכי מה שאנכי אבל עשו הוא בכורך איננו פשט ולא יצא מחכמת הדבור ואם ישאל אדם בב"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך ואמר אני לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר גם ככה דברי דניאל לנבוכדנצר מרי חלמא לשנאך דרך מוסר. ועתה אומר לך דעת הגאון רב סעדיה אמר כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא על כן בנה מזבח והקשה על נפשו אם כן למה התאנף השם בו והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה משה בבואו גם זה איננו נכון כי הוא קרא חג לה' מחר וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהים שהוא לענינים רבים

בעל הטורים שני לוחות. כנגד שמים וארץ חתן וכלה ב' תורות ושתי עולמות: לחת. בא"ת ב"ש כס"א מלמד שנלקחו מכס"כ: כי בשש משה. חסר ו' לומר שבא שש שעות: בשש. שניים. כי בשש משה. מדוע בושש רכבו לבא. מה התם מת אף הכא היו סוברים שמת כמו שדרז"ל שהראה להם דמות מטתו ברקיע: כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו. בגימטריא שהראה להם השטן מטתו של משה רבינו עליו השלום:

רמבן

שבת וינפש והיא נשמה יתירה הבאה מיסוד עולם אשר בידו נפש כל חי והנה הפרשה מבוארת וכבר רמזתי ענינה בעשרת הדברות והמשכיל יבין: (יח) ויתן אל משה. נמשך לפניו אל אלהים הנזכר בסוף הפסוק ויתן אלהים אל משה כאשר הזכיר בדבור וידבר אלהים את כל הדברים האלה ובמעשה ובמכתב והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים וכן בנתינה ויתן אלהים אל משה: לב (א) אשר ילכו לפנינו. אלוהות הרבה אוו להם כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים והיה מורה לנו הדרך נעלה בה לא ידענו מה היה לו עתה צריכין אנו לאלוהות הרבה אשר ילכו לפנינו ל' רש"י. ואין לשונו מכוון אבל הכתוב הזה הוא מפתח לדעת ענין העגל ומחשבת עושיו כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשה הוא האלהים ושהוא בכחו עשה להם האותות והמופתים ומה טעם שיאמרו כיון שהלך משה ממנו נעשה אלהים ועוד כי בפירוש אמרו אלהים אשר ילכו לפנינו לא שיהיו נותנין להם חיים בעולם הזה או בעולם הבא אבל היו מבקשין משה אחר אמרו משה שהורה לנו הדרך ממצרים ועד הנה שהיו המסעים ע"פ ה' ביד משה והנה אבד ממנו נעשה לנו משה אחר שיורה הדרך לפנינו ע"פ ה' בידו וזה טעם הזכירם משה האיש אשר העלנו לא האל אשר העלם כי יצטרכו לאיש אלהים וכן תוכל להבין זה מתשובת אהרן אל משה רבינו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה והיתה תשובתו ויאמרו לי קום עשה לנו אלהים וגו' ואמר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש והנה אהרן מתנצל למשה ואמר לו אל יחר אף

ספורנו

מה שכוון אליו האל יתברך בשלמות פעולתו באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (יח) ויתן אל משה ככלותו. אחר שספר מה היה הטוב שהושג בסוף כל הפעמים שעשה משה בהר ארבעים יום פירש הטעם מפני מה לא הושג התכלית שיעד האל יתברך במתן תורה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ובאמרו מזבח אדמה תעשה לי בכל המקום אבא אליך עד שהוצרך לעשות משכן והודיע שקרה זה בסבת רוע בחירת ישראל. כי אמנם בסוף ארבעים יום הראשונים נתן הלוחות מעשה אלהים לקדש את כלם לכהנים וגוי קדוש ככל דברו הטוב והמה מרו והשחיתו דרכם ונפלו ממעלתם כמו שהעיד באמרו ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: שני לוחות העדות. אותם שיעד באמרו ואתנה לך את לוחות האבן וטרם תתו התורה והמצוה אשר כתב כאשר יעד התחילו במעשה העגל ואמר למשה

דכים ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה כי אומר ואשליכהו באש ואין המענה דומה לשאלה. ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ג גם ישראל לא בקשו ע"ג רק חשבו שמת משה שהשיעם מים סוף כאשר פי' כי ראו שהמן אינו יורד בהר סיני ומשה התעכב שם מ' יום ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל כי הוא לא אמר להם מתי ירד גם הוא לא ידע כי השם אמר לו עלה אלי ההרה והיה שם עד שאתן לך לוחות הברית. ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה וככה אמרו אשר ילכו לפנינו ואם תשים לבך אל המסע הראשון אז תבין זה. והנה לכבוד השם נעשה על כן בנה אהרן מזבח לפניו והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם וכן עשו כאשר צוה וזו תשובת אהרן כי נקהלו עליו וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על הוא לנגאי ואם אחריה אל הוא לשבח כמו ויקהלו אל המלך שלמה וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא כי אני לא עשיתי רע להם כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם ולכבוד השם עשיתיו רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ג והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר כי שחת עמך סרו מהר כי לא כתוב כל עמך הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו והנה כתוב חטא ישראל גם עברו גם גנבו גם כחשו גם שמו בכליהם והנה כל עובדי העגל לשם ע"ג שאמרו אלה אלהיך ישראל או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים והנה הם חצי עשירית עשירית המחנה והכלל כי לא נעשה כהוגן ע"ד שנחשב לפתאים שהיה ע"ג ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן כי זה בעבור שהיה הוא הסבה כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון וכתוב עליהם לא האמנתם כי מריתם מעלתם. וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה לשני העליונים היתה במזל שור וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי ועל דרך חכמת המזלות הוא מזל ישראל ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור גם אני ראיתי ככה והנה שמוהו בחצי השמים: (ב) ויאמר פרקו. על משקל ברכו מהבנין הכבד הדגוש. מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם וככה כתוב במדינים כי ישמעאלים הם: (ג) ויתפרקו. אשר באזניהם. באזני הבנים והבנות והנשים הנזכרים למעלה: (ד) ויקח מידם ויצר. מגזרת צורה כמו ויצר את שני העמודים. כמו דמות וכן בחרט אנוש בדמות אנוש ואין טעם להיותו מגזרת החריטים: מסכה

אשר ילכו לפנינו: (ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצאו הם מפורקים מנזמיהם דישקרייי"ר בלעז: את נזמי. כתו מנזמי כמו (שמות ט) כצאתי את העיר מן העיר: (ד) ויצר אותו בחרט. יש לתרגמו בשני פנים. האחד ויצר לשון קשירה בחרט לשון סודר כמו (ישעיה ג) המטפחות והחריטים (מלכים ב ה) ויצר ככרים כסף בשני חריטים. והב' ויצר לשון צורה בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין כמו (ישעיה ח) וכתוב עליו בחרט אנוש וזהו שת"א וצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות שקדים שקורין בלעז ניי"ל ומזייפין על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור באו מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים. ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל (סנהדרין קא): מסכה. לשון מתכת. דבר אחר קכ"ה קנטרין זהב היו בו בגימטריא של מסכה: אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואח"כ

מָה הֲוָה לֵיהּ׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאַיְתוֹ לִי׃ ג וְאִתְפָּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיאוּ לְוָת אַהֲרֹן׃ ד וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצָר יָתֵיהּ בְּזִיפָא וַעֲבָדֵיהּ עֵגֶל מַתְּכָא וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחַלְתָּךְ יִשְׂרָאֵל דְּאַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

כ"ד ופתחין · מ׳. ל"ו · ל׳ וחד כתיב

לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן׃ ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

מת ומה כ"ד ופתחין וסי׳ לא ידענו. וחברו. התרועה הגדולה, קול ההמון. קול הצאן. עכרתנו. ומה גם עתה. משפט האיש. הנה חרדת אלינו. מה לידידי בביתי. לעשות עוד לכרמי. והיה כי תגיד לעם הזה. וחכמת מה להם. על מה תכו. פנה אל הרבה. בני איש עד מה כבודי. גאץ רשע. ומה בר נדרי. ומה לא תשא פשעי. זכור ה׳ מה היה לנו. כי מה הוה לאדם. כי מה האדם. אל תאמר מה היה וכל הסמיך לה"ע דטו׳ במ"ז ה׳ מנהון קמצין וב׳ פתחין וסי׳ מצויין בסדר ויצא: הביאו והביאו ט׳ נמסר בסדר מקץ: באזניהם ח׳ וסי׳ וישכם אבימלך. ויתנו אל יעקב. ויתפרקו כל העם. בבוא כל ישראל. הקהילו אלי את. ויעל המלך בית ה׳ ויקרא באזניהם. דמלכים. ויקרא ברוך באזניהם: ויצר ג׳ וסי׳ ויצר אתו בחרט. ויצר את שני העמודים. ויצר ככרים כסף: העלוך ג׳ וסי׳. ויקח מידם ויצר. סרו מהר. ויועץ המלך ויעש:

תולדות אהרן ויתפרקו. (שקלים מה): אלה אלהיך. ע"ז נג: אשר העלוך סנהדרין סג:

בעל הטורים אלה אלהיך. שאוו לאלהות הרבה:

רמבן

אף אדוני והוא כמוסיף על חטאתו פשע שאומר כי הם בקשו ממנו ע"ג ועשאה להם בידיו ולמה יחר אפו ומה חטאה גדולה מזו אבל הענין כמו שאמרתי שלא בקשו העגל להיות להם לאל ממית ומחיה וקבלו עבודת אלהותו עליהם אבל ירצו שיהיה להם במקום משה מורה דרכם וזהו התנצלותו של אהרן טען כי לא אמרו לי רק שאעשה להם אלהים אשר ילכו לפניהם במקומך אדני שלא ידעו מה היה לך ואם תשוב אם לא ולכן הם היו צריכין למי שיורה להם דרכם כל זמן שלא תהיה אתה עמהם ואם אולי תשוב יעזבוהו וילכו אחריך כבראשונה וכן היה הדבר כי כיון שראו העם את משה מיד הניחו את העגל ובטחו בו שהניחו לו לשרפו ולזרות עפרו על פני המים ולא היה מהם חולק עליו כלל וכן תראה שלא הוכיחם ולא אמר להם כלום אבל כבואו במחנה וירא את העגל ומחולות מיד ברחו ממנו והוא לקח העגל וישרוף אותו וישק אותו להם ולא מאנו כלל ואלו היה להם לאלהים אין דרך שיניח אדם מלכו ואלהיו לשרפת אש הן ישרוף את תועבתם לעיניהם ולא יסקלוהו והנה אהרן הוא אשר הוציא הצורה הזאת כי הם לא אמרו לו מה יעשה שור או כשב או עז וזולתם וזהו מאמר החכמים שאמרו מלמד שאוו לאלהות הרבה כי הם לא ידעו במה יבחרו ואיזה הטוב להם והכוונה לאהרן היתה מפני שישראל היו במדבר חורב שממה והחרבן ושממות עולם יבואו מן הצפון כדכתיב מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ שאין הכוונה במלך בבל בלבד כאשר יראה בנגלה מן הכתוב אבל כי מן השמאל תבא מדת הדין לעולם להשיב אל כל יושבי הארץ כרעתם. והנה במעשה המרכבה אמר פני שור מהשמאל לארבעתם ולכן חשב אהרן כי המחריב יורה דרך מקום החרבן כי שם כחו הגדול ובהיותם עובדים שם לאל יערה עליו רוח ממרום כאשר נאצל על משה וזהו שאמר חג לה׳ מחר שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד להפיק רצון ממנו אל בעל הצורה כי בהיותו לפניהם יכונו אל ענינם. ורבותינו למדו אותנו הענין הזה והם שגלו סודו אמרו ראה ראיתי את עני עמי אמר לו הקב"ה למשה משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות אתה רואה אותן באין לסיני ומקבלין תורתי ואני רואה היאך מתבוננין בי שאני יוצא בקרונין שלי שאתן להם את התורה שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ושומטין אחד מטטראמולין שלי שכתוב ופני שור מהשמאל ומכעיסין אותי בו. טטראמולין ארבע פרדות טטרא בלשון יון ארבע כמו שאמרו טטראגון ארבע מולין פרדות כמו מילאית של בית רבי משל לארבע חיות הנושאות המרכבה ובויקרא רבה שאמר אהרן מתוך שאני בונה אני בונה אותו לשמו של הב"ה שנאמר ויקרא אהרן ויאמר חג לה׳ מחר חג לעגל מחר אין כתיב כאן אלא לה׳. ור"א אמר כי במקום הזה כבוד אלהים חונה בצורת גויה ואם תשים לבך אל המסע הראשון תבין זה ואיננו נכון בעיני שלא נעשה העגל במלאכת חכמת המזלות להיות בצורתו חונה כבוד או הדבר רק שעשו הצורה לכוין בעבודתה אל ענינה וכבר פירשתי סוד המסע הראשון וחלילה שרצה אהרן להדמות אליו רק ממנו יקח שיהיה מסעם מגד המדה ההיא והמשכיל יבין:

(ב) **פרקו** נזמי הזהב. בחר זהב ולא כסף בעבור שהוא מורה על מדת הדין ומראהו כמראה אש וכמו שאמרו עוד זהב פרוים שדומה לדם פרים ולכן נעשה בית הקרבנות כלו זהב וכן מזבח הקטורת וכן הכרובים ודרשו בהם שאם עשאן של כסף הרי הן כאלהי כסף ואלהי זהב וגם דמות עגל בזהב יותר מן הכסף:

(ד) **ויאמרו** אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. גם זה הכתוב יורה אותך כי אין טפש בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באזניהם הוא אשר הוציאם ממצרים אבל אמרו כי כח הצורה הזאת העלם משם והנה לא חטאה

רשי

ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר (תהלים קו) בתבנית שור אוכל עשב וראה שהצליח מעשה שטן ולא היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויקרא חג לה' מחר. ולא היום שמא יבא משה קודם שיעבדוהו זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה דברים הרבה ראה אהרן ראה חור בן אחותו שהיה מוכיחן והרגוהו וזהו ויבן (לשון בינה) מזבח לפניו ויבן מזבוח לפניו ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח זה מביא צרור וזה מביא אבן ונמצאת מלאכתן עשויה בבת א' מתוך שאני בונה אותו אני מתעצל במלאכתו ובין כך ובין כך משה בא: חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבא משה ויעבדו את המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטאו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנאמר (בראשית לט) לצחק בי ושפיכות דמים כמו שנאמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו אף כאן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון קושי הוא כמו (בראשית מב) וידבר אתם קשות: לך רד. (ברכות לב) רד מגדולתך לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה: שחת עמך. שחת העם. לא נאמר אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו: (ט) קשה עורף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם ומאנים לשמוע: (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא

שמות לב

ה וַיַּרְא אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר׃ ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃ פ

ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ח סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ

תרגום

ה וַחֲזָא אַהֲרֹן וּבְנָא מַדְבְּחָא קֳדָמוֹהִי וּקְרָא אַהֲרֹן וַאֲמַר חַגָּא קֳדָם יְיָ מְחָר׃ ו וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְקָרִיבוּ נִכְסִין וְאַסְחַר עַמָּא לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי וְקָמוּ לְחַיָּכָא׃ ז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה אִיזֵיל חוּת אֲרֵי חַבִּילוּ עַמָּךְ דְּאַסֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ח סָטוּ בִּפְרִיעַ מִן אוֹרְחָא דִּי פַּקֵּידְתִּינוּן עֲבַדוּ לְהוֹן עֵגֶל מַתְּכָא וּסְגִידוּ לֵיהּ וְדַבַּחוּ לֵיהּ וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דִּי אַסְּקוּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה גְּלֵי קֳדָמַי יָת עַמָּא הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא׃ י וּכְעַן אֲנַח בָּעוּתָךְ מִן קֳדָמַי וְיִתְקֵף רוּגְזִי בְּהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינוּן וְאַעְבֵּיד יָתָךְ

יא פסו' אית בהון ויקרא ויאמר

ג' א' חסר וב' מ"ל דין חסר ל'. י"ס וסתה

ל' בטעם

ב' פס' רישיהון סמיך בתורה סלא ודין

ב' שמשון

ויו ומ"ל

אבן עזרא

מסכה. התוך כמו הפסל נסך חרש: (ה) וירא אהרן. בלב כמו וראיתי אני בלבי וירא יעקב כי יש שבר: (ו) וישכימו ממחרת. היום שנבנה המזבח: (ט) ויאמר. טעם קשה עורף. שלא ישמע מה שצוה משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ג והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו כי כן כתוב ומשה ספר זה המעשה לבניס לפני מותו. והוא שומר הטעמים לא המלות כתיב לך רד כי שחת עמך וכתיב קום רד ושם כתיב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך וכתיב ועתה הניחה לי ותחתיו הרף ממני וכתיב ויחר אפי בהם ואכלם ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמם וכתיב ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו והטעמים שוים. והנה רמז לו אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם על כן הוצרך להתפלל

ספורנו

למשה לך רד כי שחת עמך: לב (ד) אלה אלהיך ישראל. אלה יהיו אצלך אלהים שתתפלל אליהם בכל צרכך ואותם תעבוד להשיג חפצך: (ה) חג לה' מחר. ולא תערבבו שמחתו בגל אחר: (ח) סרו מהר. קודם שאגמור לתת לך מה שיעדתי לתת להם התורה והמצוה אשר כתבתי: (ט) והנה עם קשה עורף הוא. גיד ברזל ערפם ולא יפנו לשמוע דברי שום מורה לדק באופן שאין תקוה שישובו בתשובה למה

מסורה

ויקרא ויאמר י"א פסוק וסי' בשפטים סי' ט"ו גבי שמשון עם לחי החמור: ויגשו ג' ב' חסר בלישנא וא' מלא וסי' וישכימו ממחרת ויעלו עלת. ויאמר שאול פצו בעם חסר. ויגישו את שעירי החטאת מלא ד"ה. וחד יגישו ויגידו לנו: העלית קדמא בצירי ותני' בחירק וחד פסוק סי' וייטב אלהים למילדת וירב העם: ואכלם ב' חד פתח וחד קמץ וסי' אפי בהם. ואמחצם קדמא פתח:

תולדות אהרן ויבן מזבח. סנהדרין ז: לך רד. ברכות לב (תענית סח): כי שחת. עקרים מ"ג יב: סרו מהר. סנהדרין נו: וישתחוו לו. סנהדרין סג: הניחה לי. ברכות לב:

בעל הטורים מזבח לפניו בגימט' זהו חור ודרשינן מזבות נפניו: ויעלו עלת בגימטריא בכורות שהבכורות העלו עולות לפניו: הניחה שנים במסרה. הניחה לי. הניחה אותי ואמישנו את העמודים גבי שמשון לומר לך שהרג בהם במותו יותר ממה שהמית בחייו. וזהו הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם שכולם והמית בהם כל בריהם: ואכלם ב' במסורה. ויחר אפי בהם ואכלם. ואידך ואכלם ואמתם. וזהו שדרשו שאין פורעניות שאין בה פרעון ממעשה העגל: ואעשה אותך. מלא ויו שיצאו ממך שש מאות אלף:

רמבן

תמצא שיאמר בעגל בשום מקום אשר הוציאנו ממצרים כי הם מודים במי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כי שמו הגדול הוא המוציא אותם משם אבל יאמרו במקומות רבים אשר העלוך כי יקחו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים וזהו שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב ושם נאמר שכחו אל מושיעם עושה גדולות במצרים נפלאות בארץ חם נוראות על ים סוף שכחו דבריו אשר צוה והנה עברו על לא תעשה לך אלהים אחרים על פני כאשר רמזתי שם ותבין זה:

(ה) **וירא** אהרן. טעם זה הכתוב שראה אותם ברע מכוונים אל העגל וקם ובנה מזבח וקרא חג לה' מחר שיזבחו לשם המיוחד על המזבח אשר בנה הוא לשמו ולא יבנו הם מזבחות לבשת פניהם ולא תהיה כונתם בזבחים בלתי לה' לבדו. ויתכן שאמר מחר להאריך לכם אולי יבא משה ויעזבו את העגל והם השכימו בבקר ויעלו עולות ויגשו שלמים ולא אמר הכתוב ויעלו לו עולות ויגשו לו שלמים והענין מפני שהיו בכן מכוונים לשם הקב"ה כאשר אמר אהרן ומהם משחיתים וזובחים לעגל ועל אלה אמר הקב"ה למשה וישתחוו לו ויזבחו לו כי הם החוטאים ואם אולי היה אהרן המקריב קרבנות אמר סתם ויעלו עולות ויגישו שלמים כי הוא מכוין לשם ה' והם דעתם אל העגל אשר עשו והיו הבעלים מפגלין:

(ו) **ומטעם** וישב העם לאכול ושתה. שישבו כולם לאכול כאחד לשבעה ושתה לשכרה כאשר יעשו בחגים ובמועדים ואחרי כן קמו לצחק בעבודיהם ולשמחה וספר זה בעבור מה שאמר קול ענות אנכי שומע כי משה מצאן משחקין לפניו ויגבה לבו בדרכי ה' לקחת אותו מלפניהם ולשרפו לפניהם וישק אותו להם והשלים הכתוב כל מה שעשו בעגל ואחר כן ספר מה שאמר הקב"ה למשה לך רד אבל היה דבור זה למשה בבקר השכם כאשר השתחוו לו ויזבחו לו וברדת משה ישבו לאכול ולשתות וקמו לצחק ומצאן בשחוק וגם זה ראיה למה שפירשנו שלא נאמר למשה לך רד כי שחת עמך ביום שעשה אהרן העגל והמזבח שיהיה יורד מיד אבל כשזבחו והשתחוו לו העם אז אמר למשה שירד כי שחת עמך אמר השם למשה כי עשו שתים רעות האחת כי שחת עמך וענין ההשחתה הריסת בנין כענין שנאמר ואיש כלי משחתו בידו הנני אליך הר המשחית בכלי ההורס כל חומה ומגדל. ופירוש ההשחתה בכאן הדבר שקראו רבותינו מקצץ בנטיעות והשני כי עשו עגל מסכה והשתחוו לו ויזבחו לו והנה העבירה הראשונה לא ידענה רק השם לבדו שהוא יודע תעלומות לב והשנית מעשה הזובחים החוטאים שבהם כאשר פירשתי. והנה רוב העם חטאו במעשה העגל כי כן כתיב ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב ולולא זה לא היה הכעס בכולם לכלותם והנה הנהרגים והנגפים מועטים כי ברובם היה החטאת במחשבה רעה כמו שפירשתי וטעם אשר העלית מארץ מצרים מפסוק ויסע משה את ישראל מים סוף או שרצה לומר לו כמאמרם אשר אמרו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים וכן במשנה תורה אשר הוצאת מארץ מצרים כי על ידך יצאו כאשר הם אומרים ומשה אמר בתפלתו אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה כי אתה לבדך הוא המוציא כי לך הכח והגבורה כי בכח גדול ימין ה' נאדרי בכח וביד חזקה ימין ה' תרעץ אויב וכן אמר בכחך הגדול ובזרוע הנטויה כאשר רמזתי בסוד מדת הזרוע ואין טעם שיאמר הניחה לי ואכעום כי אם לא הרה אפו עדיין איך יחרה אפו אחרי שיניחנו משה. אבל דרך הפשט שיאמר הניחה לי ואכלם בחרון אפי כדרך הרף ממני ואשמידם. ועל דרך האמת הנית רחמי ומדת הדין שלי תתאחד בהם ואכלם דה כי עמי אין

לְגוֹי גָּדוֹל׃ יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי ד'
יְהוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה
יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ ג'
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד
חֲזָקָה׃ יב לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם
לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג
אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי ל'
הָאֲדָמָה שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ
וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃ ב' על ענדין
יג זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ ל'
לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה
אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־ ל'. פ'
הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן

לְעַם סַגִּי׃ יא וְצַלִּי מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ וַאֲמַר לְמָא
יְיָ יִתְקֵיף רוּגְזָךְ בְּעַמָּךְ דִּי
אַפֵּיקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא׃
יב לְמָא יֵימְרוּן מִצְרָאֵי
לְמֵימַר בְּבִישָׁא אַפֵּיקִנּוּן
לְקַטָּלָא יָתְהוֹן בֵּינֵי טוּרַיָּא
וּלְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מֵעַל אַפֵּי
אַרְעָא תּוּב מִתְּקוֹף רוּגְזָךְ
וְאָתֵיב מִן בִּישְׁתָא
דְחַשֵּׁיבְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ׃
יג אִדְכַּר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיִשְׂרָאֵל עַבְדָּךְ דִּי קַיֵּימְתָּא
לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ וּמַלֵּילְתָּא
עִמְּהוֹן אַסְגֵּי יַת בְּנֵיכוֹן
כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וְכָל אַרְעָא
הָדָא דִּי אֲמָרִית אֶתֵּן

ויחל ד' וסי' משה. איש האלהים את פני ה'. ההמת המיתוהו. ויחל חזקיהו מלך יהודה. ויחל יהואחז את פני ה'. דמלכים: אברהם יצחק וישראל ד' דסמי' וסי' זכור לאברהם. ויהי בעלות המנחה. ה' אלהי אברהם ר"פ. וילכו הרצים באגרות: ולישראל ל' נמסר ריש סדר וישמע יתרו: וכל הארץ ה' נמסר בסדר מקץ:

אבן עזרא

להתפלל: (יא) ויחל משה. זאת הגזירה לא מלאנוה מזה הטעם כי אם על פנים כמו יחלו פני נדיב ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד וכלם ככה על כן אסור לומר חליתיך או אחלך כי יבא מגזרת אשר חלה ה' בה. יש אומרים כי זאת התפלה היא הנזכרת בפרשת והיה עקב וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר על כן וינחם ה' אחר שהתפלל והתנפל מ' יום ואם נחם על הרעה בראשונה מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשם בעד ישראל ובעד אהרן שהיה הסבה ואחרים אמרו כי תפלת אל תשחת עמך אוננה וזאת הנזכרת במקום הזה. ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים כאשר אפרש כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל וישק את בני ישראל ויהרוג עובדיו רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם אחר שהסיר החטאת כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל ה' ואין מוקדם ומאוחר בתורה רק רצה לדבק דבר מי אשר חטא לי עם ועתה לך נחה את העם וכתיב ויגוף ה' את העם: ויחל. הנה כתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה כי אמר ה' להשמיד אתכם וזהו הרף ממני ואם ידם כי אין הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל וע"ג ביניהם עד שהסיר אותה: והנה למה ה' יחרה אפך בעמך כמו אל תשחת עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול ובזרועך הנטויה וזה אשר הוצאת ממצרים בכח גדול וביד חזקה וכתיב זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת והטעם שתזכור להם שבועתך ולא פירש זה בפסוק זכור לעבדיך כי אינו כמו זכור עדתך קנית קדם בעבור הלמ"ד והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם זהו כמו למה יאמרו מצרים לאמר: (יב) וטעם ברעה הוציאם כאשר רמזו קדמונינו כי במזל רע יצאו ממצרים והנה יאמרו אין יכלת לשם לנצח כח המזל להציל הדבקים בו ובראותו כי אין יכולת לו הרגם וזה יהיה חלול השם. והנה התנפל ארבעים יום והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך והנה לא יירשו הארץ ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן צוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלה בידו אל ההר אז ירד השם בענן וקרן עור פניו וכתב השם הלוחות השניים על כן כתיב בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים ועשית לך ארון עץ והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל

רשי

לא יכלס (שמ"ר): (יא) למה ה' יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להיטיב להם: על הרעה אשר חשבת להם: (יג) זכור לאברהם. (ש"ר) אם עברו על עשרת הדברות אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל. (ש"ר) אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף עליך באור כשדים אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של ג' רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא של רגל אחד (ברכות לב): אשר נשבעת להם. לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא בך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם שנא' (בראשית כב) כי נשבעתי נאם ה' וליצחק נאמר (שם כה) והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וליעקב נאמר (שם לה) אני אל שדי

ספורנו

(יא) למה ה' יחרה אפך בעמך. באותם שלא חטאו בעגל: (יג) וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו. בדור רביעי כאמרו ודור רביעי ישובו הנה וזה לא

תולדות אהרן ויחל משה. ברכות ל לב: זכר לאברהם. ברכות י לב שבת ווכר ויקרא:

בעל הטורים ויחל ד' במסורה. הכא ויחל משה. ואידך ויחל יהואחז. ויחל חזקיהו. ויחל איש האלהים בענין ירבעם. היינו כדאיתא בברכות בסוף תפלת השחר למה ישהה בין תפלה לתפלה כדי שתתחולל דעתו עליו ומפרש ליה מויחל ומפרשים בירושלמי שהוא ד' אמות כנגד ד"פ ויחל: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך. כאן הקדים אבות לעבדיך וכתיב התם זכור לעבדיך לאברהם וגו' הקדים עבדיך לאבות לומר כי היו עבדיו מתחלה ועד סוף. כיוצא בו דוד עבדי. ועבדי דוד:

רמבן

אין רשות בהם וזה טעם ויחל משה את פני ה' אלהיו והוא כטעם את פני האדון ה' אלהי ישראל וכך הזכיר במשנה תורה ה' באל"ף דל"ת ויו"ד ה"א אחריו. ויתכן שיהיה ויחל מלשון תחלה ובין ותדע:

(יא) **למה** ה' יחרה אפך. הנה בחטא הגדול הזה היה ראוי משה שיתפלל דרך וידוי ותחנה כענין אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכהתפלל עזרא וכהתודותו על מעל הגולה ואין טעם שיאמר למה ה' ורבותינו מתעוררים בזה על דרך ההגדות להזכיר כמה טעמים למעט החטא לפניו. ועל דרך האמת יאמר למה תתן רשות למדת הדין להיות שולטת בעמך כי אתה הוצאת אותם לשמך מארץ מצרים במדת רחמים בהם ובמדת הדין על שונאיהם. והתפלה הזאת למה ה' למה יאמרו מצרים נראה באמת כי זאת התפלה היא אשר הזכיר במשנה תורה ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלהים אל תשחת עמך כי ענין התפלה שוה בשניהם והנה הזכיר כאן התפלה קודם רדתו מן ההר ושם הזכירה אחרי רדתו מן ההר. ודעת ר"א כי משה לא התפלל בעד ישראל כ"ז שהיתה ע"ג ביניהם אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם התבונן כי הדבר תלוי בו וירד ובער העגל ושב להתפלל בארבעים יום ואין מוקדם ומאוחר בתורה ואין דעתי כן בעבור שהתפלה שעשה בשובו היא אשר יספר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ואם הכל תפלה אחת שעשה בארבעים יום אחרי שובו להר למה יחלק אותה ויזכיר כאן מקצתה ואחרי הירידה יזכיר המקצת האחר אבל הן שתי תפלות ולכן נראה כי כאשר אמר לו הניחה לי ויחר אפי בהם מיד חלה פני השם ולא אחר כלל כי היה ירא פן יצא הקצף מלפני ה' ויחל הנגף לכלותם כרגע ומיד אמר למה ה' יחרה אפך בעמך וכך מצאתי באלה שמות רבה אמר משה אם מניח אני את ישראל וארד לי אין לישראל תקומה בעולם אבל איני זז מכאן עד שאבקש עליהם רחמים מיד התחיל משה ללמד עליהם סניגוריא וכו' והנה התפלל עליהם ונחם השם על הרעה אשר דבר להרוג אותם ולכלותם לא שנתרצה להם רק שאמר נחמתי לא אעשה כלה וכיון שהיה לו פנאי ירד משה. ושרף את העגל והרג עובדיו ואחר כן אמר לעם אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם שימחול לכם אבל במשנה תורה ספר הענין בסדר אחר כי אחרי דבר ה' שאמר הרף ממני ואשמידם אמר ואפן וארד והטעם לפי שהיה משה מסדר להם שם כל חטאיהם והטרח שטרח עליהם והנה ספר מה שעשו בחורב בעגל ושהוצרך הוא לשבר הלוחות ולהתפלל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה וגם על אהרן ושטרח לשרוף את העגל וספר מה שעשו בתבערה ובמסה ובקברות התאוה ובשלוח ה' אותם מקדש ברנע ואחרי שהשלים ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם חזר על ענין תפלותיו אשר הזכיר וסדר את שתי התפלות ואמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם ואתפלל אל ה' ואומר אדני אלהים אל תשחת עמך ונחלתך כו' כאומר הוצרכתי להתפלל לפני ה' בעבורכם ארבעים יום כי מתחלה אמר ה' להשמיד אתכם עד שהתפללתי אליו אל תשחת עמך ולא הוצרך להזכיר התפלה השנית כי כבר אמר שארבעים יום התנפל עליהם כי גם בכאן לא הזכירה כי מי יוכל לכתוב כמה תחנונים ובקשות אשר התנפל עליהם ארבעים יום ואם תבין מה שפירשתי תבין באמת שהיו שתי תפלות כי מתחלה חלה את פני ה' אלהיו ובכור

שדי פרה ורבה נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות נקראות ומעשה נסים הוא (שבת קד): (טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחברו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה: חרות. לשון חרת והרע אחד הוא שניהם לשון חיקוק אנטליי"ר בלעז: (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים וצוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים ווי או ניסה: קול ענות. קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו: (יט) וישלך מידיו וגו'. (שבת פז) אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו התורה כלה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם: תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ וכן (איוב יח) יזורה על נוהו גפרית וכן (משלי א) כי חנם מזורה הרשת שזורין

בגלאל: (יד) וינחם. חלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם כמו ויעל וירד ישמח ה' במעשיו ויתעצב אל לבו והנה שמואל אמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם ושם כתיב נחמתי ויש מפרשים אותו לשון וועד ואין צורך: (טו) ויפן. הזכיר במקום הזה והסר בוער באש וטעם ויפן כאדם מסתכל מה יעשה וראה כי חייב לרדת מההר כדרך ויפן כה וכה: וטעם בידו. ברשותו כמו ולקחת בידך עשרה אנשים כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד ואף כי שנים ביד אחד ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם אינם אלה שני האבנים מהאבנים הנזכרים בחשן כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר ואין פירו' כתובים נראים רק כתובים כי כאשר כתב מזה העבר כן היה כתוב בעבר השני והנה הלוח עב ואין צריך מ"ם וסמ"ך שבלוחות שיעמדו בנס כי מחלוקת היא בפירוש מלת אשורית אם מאושר באותיותיו או על שם שעלה עמהם מאשור ועוד אלו היו נראים יראו הפוכים ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלו האבנים יקרות והתשובה כי היו יקרות מאד בעבור מכתב אלהים שהוא חרות עליהם כי היו צריכים להיות עבות ואנה ימצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי ואמה קומתה ועוד מאין יפסול משה שני לוחות אבנים יקריה כמדת הראשונים והנה לא ידענו היאך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם על כן כתוב מזה ומזה הם כתובים אחר שאמר כתובים משני עבריהם ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו או נשארו לו מארבע פאותיו שיורין כאשר נעשה אנחנו היום בספרים או אם היה המכתב עב או דק ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו: (טז) והלוחות. קדמונינו אמרו כי נגזרו להיותם ככה כאשר פירשתי בראש ספר בראשית ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהים שהיו ככה במדה הראויה נבראים והזכיר זה בעבור שהשניים פסלם משה. יש אומרים כי חרות כמו חרוש ויש מהפכים אותו חתור. והנכון שאין חבר לו אולי הוא כלמות פתוח: (יז) וישמע יהושע. שנשאר בתחתית ההר: ברעה. מגזרת תרועה כמו אשא דעי שהוא מן ידע ככה יאמר מן רעה ירע וכמוהו למה תריעי ריע: (יח) ויאמר. אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע ולפי דעתי שהם דברי משה והעד הכתוב אחריו ויהי כאשר קרב אל המחנה: חלושה. שם כמו גבורה: קול ענות. כמו נגינות וזהו ויקמו לצחק: (יט) וירא את העגל ומחלת. ה"א העגל משרת בעבור האחרת כמו וירא את העגל והמחולות שהיו בידיו ומרוב קנאת משה שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדות והנה קרע שטר התנאים וזה היה לעיני כל ישראל כי כן כתיב: (כ) ויקח את העגל. י"א כי וישרוף כמו ויתך באש ואין צורך כי יש דבר שיותם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: ויזר על פני המים. הם מי נחל יורד מן ההר והוא שישתו כל ישראל מאלה המים וזה

לְזַרְעֲכֶ֔ם וְנָחֲל֖וּ לְעֹלָֽם׃ יד וַיִּנָּ֖חֶם יְהוָ֑ה עַל־הָ֣רָעָ֔ה אֲשֶׁ֥ר דִּבֶּ֖ר לַעֲשׂ֥וֹת לְעַמּֽוֹ׃ פ

טו וַיִּ֜פֶן וַיֵּ֤רֶד מֹשֶׁה֙ מִן־הָהָ֔ר וּשְׁנֵ֛י לֻחֹ֥ת הָעֵדֻ֖ת בְּיָד֑וֹ לֻחֹ֗ת כְּתֻבִים֙ מִשְּׁנֵ֣י עֶבְרֵיהֶ֔ם מִזֶּ֥ה וּמִזֶּ֖ה הֵ֥ם כְּתֻבִֽים׃ טז וְהַ֨לֻּחֹ֔ת מַעֲשֵׂ֥ה אֱלֹהִ֖ים הֵ֑מָּה וְהַמִּכְתָּ֗ב מִכְתַּ֤ב אֱלֹהִים֙ ה֔וּא חָר֖וּת עַל־הַלֻּחֹֽת׃ יז וַיִּשְׁמַ֧ע יְהוֹשֻׁ֛עַ אֶת־ק֥וֹל הָעָ֖ם בְּרֵעֹ֑ה בְּרֵעוֹ קרי וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה ק֥וֹל מִלְחָמָ֖ה בַּֽמַּחֲנֶֽה׃ יח וַיֹּ֗אמֶר אֵ֥ין קוֹל֙ עֲנ֣וֹת גְּבוּרָ֔ה וְאֵ֥ין ק֖וֹל עֲנ֣וֹת חֲלוּשָׁ֑ה ק֣וֹל עַנּ֔וֹת אָנֹכִ֖י שֹׁמֵֽעַ׃ יט וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר קָרַב֙ אֶל־הַֽמַּחֲנֶ֔ה וַיַּ֥רְא אֶת־הָעֵ֖גֶל וּמְחֹלֹ֑ת וַיִּֽחַר־אַ֣ף מֹשֶׁ֗ה וַיַּשְׁלֵ֤ךְ מִיָּדָו֙ מידיו קרי אֶת־הַלֻּחֹ֔ת וַיְשַׁבֵּ֥ר אֹתָ֖ם תַּ֥חַת הָהָֽר׃ כ וַיִּקַּ֞ח אֶת־הָעֵ֨גֶל אֲשֶׁ֤ר עָשׂוּ֙ וַיִּשְׂרֹ֣ף בָּאֵ֔שׁ וַיִּטְחַ֖ן עַ֣ד אֲשֶׁר־דָּ֑ק וַיִּ֙זֶר֙ עַל־פְּנֵ֣י הַמַּ֔יִם

י"א חסר. י"א פסוקים ריש' וסופ' חד בתורה. ד' בנ' לישנא אדם נפשו ודין. ג' וחסר. ה' כ"כ. ל'. ל'. ל'.

לִבְנֵיכוֹן וְיַחְסְנוּן לְעָלַם׃ יד וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִי מַלִּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּיהּ׃ טו וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵיהּ לוּחֵי כְּתִיבִין מִתְּרֵין עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִנּוּן כְּתִיבִין׃ טז וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַּייָ אִנּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַּייָ הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא׃ יז וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קָל עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר לְמֹשֶׁה קָל קְרָבָא בְּמַשְׁרִיתָא׃ יח וַאֲמַר לָא קָל גִּבָּרִין דְּנָצְחִין בִּקְרָבָא וְאַף לָא קָל חַלָּשִׁין דְּמִתַּבְּרִין קָל דִּמְחַיְּכִין אֲנָא שָׁמַע׃ יט וַהֲוָה כַּד קְרֵיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא יָת עֶגְלָא וְחִנְגִּין וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּמֹשֶׁה וּרְמָא מִידוֹהִי יָת לוּחַיָּא וְתַבַּר יָתְהוֹן בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃ כ וּנְסֵיב יָת עֶגְלָא דִּי עֲבַדוּ וְאוֹקֵיד בְּנוּרָא וְשַׁף עַד דַּהֲוָה דְּקִיק וּזְרָא עַל אַפֵּי מַיָּא וְאַשְׁקֵי יָת

לעלם י"ח חסר נמסר בתהלים סימן ע'ה: ושני לחת העדת ג' רסמי' וסי' ויתן אל משה בכלתו. ויפן וירד משה. ויהי ברדת משה: והלחת י"א פסוקים בתורה וישן וסופן חד וסי' ואברם. כל רמש. והלחת. והבשר. בסכות תשבו. למררי. והלוים. ונפש. ומקנה רב. ויאיר הלך. ה' אלהיך הוא עבר לפניך: י' פסו' אין ואין מצעות פסוק וסימן אין קול ענות. כי אין לחם ואין מים. ויאמרו לו הגבעונים. ובביתי אין לחם. אסוף אסיפם. ויריחו כגרת. וכליתי את חמתי. ה' אין כמוך ואין אלהים. דדי"ה. עשה גדולות קדמ' דאיוב. אין שטן ואין פגע: ענות ב' בב' לישנא וסימן קול ענות. יום ענות אדם נפשו: ידו מידו ה' כתיב כן וקרי' ידיו וקמצין וסימן וישלך מידו את הלחת. וישא אהרן את ידו. וסמך אהרן את שתי ידו. ומלאו ידו. ימחץ וידו תרפינה:

בעל הטורים

ברעה. כתיב בה"א בשביל חמשה דברים שעשו אכלו ושתו ויקומו לצחק וישתחוו ויזבחו ומחולות: קול ענות אנכי שומע. בגימט' שנהרג חור ועבדו עבודת כוכבים: ענות ב'. קול ענות. יום ענות אדם נפשו שזה הענות לא נתכפר להם: וישלך מידו. חסר י' שכפרו בעשרת הדברות. וי' פעמים פסל בתורה. וי' פעמים תועבת ה' במשלי:

ספורנו

לא יתקיים בזרעי בלבד עתה: (טו) ושני לוחות העדות בידו. כי חשב שבשובו אליהם ישובו בתשובה ואם אין ישברם לעיניהם לכלות עיניה' כדי שיחזרו בתשוב': (יט) וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה. כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו כענין כי רעתכי אז תעלוזי ובזה התקלף ונואש שיוכל לתקון המעוות באופן שיחזרו לתמותם

תולדות אהרן וינחם ה'. סנהדרין קח: מזה ומזה. מגלה טו: והלוחות מעשה אלהים. אבות יב זוכר משפטים: חרות. ערובין מד: וישמע יהושע זוכר ויקהל: ויהי כאשר קרב. תענית כח עקרים מד טו (מגלה עה): ויזר. ע"ג מד זוכר משפטים:

ובסוף התנפל לפני ה' ארבעים יום כאשר התבאר בפרשת ויאמר משה אל ה' והזכיר במשנה התורה ובאהרן התאנף ה' ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ולא הזכיר בכאן זה כלל וזה לכבוד אהרן כי לא רצה משה להזכיר בחייו שהוצרך לתפלתו שלא יבוש ושם אחרי מותו הודיענו האמת וזהו הסדר הנכון בפרשיות האלה:

(טז) **והלחת** מעשה אלהים המה. היה ראוי שיזכיר הכתוב כל מעשה הלוחות בפסוק ויתן אל משה כאשר אמר כתובים באצבע אלהים. אבל הזכירו בכאן לספר במעלתן לומר כי לא נמנע משה בכל זה לשבר אותם כי חרה לו בראותו המעשה הרע ההוא ולא יכול להתאפק או כענין שהזכירו רבותינו שפרח הכתב עתה בבואו בגבול העגל במקום הטומאה והחטא וטעם קול ענות אנכי שומע איננו מפני ידיעתו הדבר כי היה אומר קול ענות הוא אבל הטעם כי משה אב בחכמה הוא ומכיר ניגוני הקולות ואמר כי קול ענות הוא הנשמע אליו וכך אמרו באגדה שאמר לו משה מי שעתיד לנהוג שררה על ישראל אינו מבחין בין קול לקול והנה משה בענותנותו הגדולה לא הגיד הענין ליהושע כי לא רצה לספר בגנותן של ישראל אבל אמר לו כי קול שחוק הוא:

(כ) **ויזר** על פני המים וישק את בני ישראל. אחרי שהיה דק לעפר זרקו על פני

וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־
עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ
עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ כב וַיֹּאמֶר
אַהֲרֹן אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה
יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃ ג׳
כג וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים ה׳
אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה
הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ כד וָאֹמַר כ״ד ופתחין
לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־ ל׳
לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל וכ״כ וי״ב חסר בלו״ש א׳
הַזֶּה׃ כה וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם
כִּי פָרֻעַ הוּא כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן ב׳ א׳ מ״ל וזין חסר

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָה עֲבַד לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא רַבָּא: כב וַאֲמַר אַהֲרֹן לָא יִתְקֵיף רוּגְזָא דְרִבּוֹנִי אַתְּ יְדַעַתְּ יָת עַמָּא אֲרֵי בְּבִישׁ הוּא: כג וַאֲמַרוּ לִי עֲבֵיד לָנָא דַחֲלָן דִיהָכָן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַבְרָא דִי אַסְקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לָא יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵיהּ: כד וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמָאן דַהֲבָא פְּרִיקוּ וִיהָבוּ לִי וּרְמֵיתֵיהּ בְנוּרָא וּנְפַק עֶגְלָא הָדֵין: כה וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת עַמָּא אֲרֵי בְטִיל הוּא אֲרֵי בַטֵּילִנּוּן אַהֲרֹן לְאַסָבוּתְהוֹן

רשי

שזורין בה דגן וקטנית : וישק את בני ישראל . (יומא סו) נתכוון לבודקן כסוטות שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהן מרובין . עדים בלא התראה במגפה שנא׳ ויגוף ה׳ את העם . לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים וצבו בטניהם : (כא) מה עשה לך העם. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה : (כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום : (כד) ואומר להם. דבר אחד למי זהב לבד והם מהרו והתפרקו ויתנו לי : ואשליכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל הזה ויצא : (כה) פרוע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו (במדבר ה) ופרע את ראש האשה : לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם :
מי

אבן עזרא

וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים והנה המים חדשו אות בעובדי העגל בפניהם או שצבתה בטנם כי לולא זה איך הבינו בני לוי עובדי העגל מי היו וכבר אמרנו כי היו מעטים שהיתה מחשבתם רעה ומחשבת הכל לטובה היתה כפי סברתם : (כא) ויאמר . הנה משה שאל למה הוצרך אהרן לעשות העגל: (כב) ויאמר אל יחר אף אדני. בעבור גודל מעלתו וכבר פירשתי. כי ברע הוא. וככה ויאמרו לי ואומר אליהם: (כה) וירא משה את העם כי פרוע הוא. כמו באין חזון יפרע עם ותפרעו כל עצתי: ומלת לשמצה. שם התואר תחת שם הפועל להיותם שמץ ודופי ודבה בקמיהם. כמו רבים קמים עלי אף מן קמי דרך קצרה ותרגם ארמית כדרך והנה קמתם תחת אבותיכם :
ויעמוד

ברע ג׳ וקמץ וסי׳ ויראו שטרי בני ישראל. לא יחליפנו ולא ימיר. כי ברע הוא : מה כ״ד ופתחין נמסר לעיל בהאי סידרא : פרע ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ וירא משה את העם. וראשו יהיה פרוע. בתראה מלא :

תולדות אהרן ויאמר משה. מגלה כה : ואשליכהו . שם: וירא משה. שם : כי פרוע הוא . פסח קיט : כי פרעה אהרן. (מגלה שם) :

בעל הטורים

כי ברע. אותיות ערב. שערב רב גרמו להם לעשותו : פרע ב׳. כי פרע הוא. ראשו יהיה פרוע. מה מצורע מטמא אף עבודת גלולים מטמא :

ספורנו

יתמותם ויהיו ראוים לאותן הלוחות : (כא) הבאת עליו חטאה גדולה . שממתו בקלקול במחולות מפני שקבעת להם חג ליום המחרת וזה הוא רע מן הפשע והמרד שעשו בעגל ועל זה בקש רחמים יותר כאמרו אתם חטאתם חטאה גדולה וכן בתפלתו אמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכן בסדר שלש עשרה מדות הזכיר עון ופשע וחטאה וכן בתפלתו שם וסלחת לעוננו ולחטאתנו ולכן אמר אף על פי שנקהלו עליך להכריחך לעשות להם העגל מה עשו לך שהוצרכת לקבוע להם חג ליום המחרת שזאת היתה סבת המחולות שעשו לשמחת העגל שהיתה רעה מעשייתו : (כב) כי ברע הוא . שכבר היו בענין רע נלמדים לגלולי מצרים : (כד) ואומר להם למי זהב . שמתי הדבר לנמנע שאין זהב מוכן : התפרקו ויתנו לי . והם התנדבו הזהב במהירות : ואשליכהו באש . בקשתי לאחר את הדבר והשלכתי את הזהב באש בזולת החבולות הצורפים הצריכות להתיך את הזהב : ויצא העגל הזה . בלתי כוונת השתדלותי ולא המתינו שאעשהו אני כדבריהם כי אמנם באמרו ויעשהו עגל מסכה לא אמר זה על אהרן אבל רצונו עשה אותו העושה כענין וסמך את ידו ושחט שרצונו וסמך המקריב ושחט השוחט . וכן העיד באמרו אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן שהם עשו את העגל אשר עשה בו מעשה אהרן שציירו והשליך הזהב באש : (כה) כי פרוע הוא . מגולה ומפורסם לרוע בהתגלות לבו בזה : כי פרעה אהרן . גלה שאין ביניהם צדיקים שאם היו שם צדיקים עוזרים לאהרן כאשר נקהלו עליו לא היה אהרן עושה העגל כלל : לשמצה בקמיהם . לשם רע בין אויביהם שיאמרו עליהם שלא נאמנו בבריתם שבניהם אין עושה טוב אין גם אחד ושלא נשאו פני נביא ונשיא בתוכם . וזה כי אע״פ שלא כלם ולא רובם נקהלו על אהרן היו כלם לשמצה על שלא מחו בקמים :
עברו

רמבן

פני מי הנחל היורד מן ההר והשקה אותם מאותן המים . ואפשר כי הזהב השרוף שאיננו נתך אבל הוא שרוף ונטחן עד אשר דק כאשר הזכיר ר״א קל הוא על פני המים על כן היה צף והשקהו להם או היה זורה אותו על הנחל מעט מעט ושואב ומשקה להם טרם ישקע או שהיה ממעשה הנסים והנה רצה לבזות מעשיהם והנה טחן האלוה שלהם והכניסו בבטנם שיוציאהו ברעי ובצואה כענין שנאמר תזרם כמו דוה צא תאמר לו . ועל דעת רבותינו עוד נתכוון לבדקם כסוטות ולבתה בטנם ונפלה ירכם והוא האמת :

(כא) מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה . כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה לשון רש״י . ואיננו נכון בעיני כי החטא הזה מן החטאים שיהרג עליהם ולא יעבור ואולי אמר לו כן להגדיל אשמתו . והנכון בעיני כי הוא כמו מה עשיתי מה עוני ומה חטאתי לפני אביך כי מבקש את נפשי יאמר מה שנאה היתה לך עם העם הזה כי סבבת להשמידם ולכלותם ומפני שהיה אהרן להם לאיש מוכיח ולמכפר וראוי שיחוס וירחם עליהם אמר לו כן כלומר נהגת עמהם כאויב החפץ ברעתם והמה לא פשעו ולא חטאו לך . והנה היה ראוי משה להאשים אותו תחלה על חטאתו אשר חטא הוא ואחרי כן יאשים אותו על אשמת העם ויאמר איך חטאת החטאה הגדולה . הזאת לאלהים וגם הכשלת רבים והבאת עליהם חטאה גדולה אבל משה בענותנותו נהג כבוד באחיו הגדול ולא הזכיר לו רק מכשול העם . ויתכן שגם משה נכון לבו בטוח בצדקת אחיו שכוונתו לא היתה רעה אבל על אשמת העם האשים אותו כי היה ראוי להוכיחם והם נכשלו על ידו והוא הסיב שהטעוהו בדבריהם

(כב) אתה ידעת את העם כי ברע הוא . יאמר הם בדרך רעה כי אמרו לי לעשות להם מורה דרך במקום אדוני עד שובו אולי ושי׳ ונתנו לי הזהב ואשליכהו באש והנה יצא להם העגל הזה כי הם חשבו גם מחשבה רעה שיסתחוו לו ויזבחו לו ובעבור שלא רצה אהרן להאריך בסורחנן קצר ואמר יצא העגל הזה שיצא להם הענין הרע הזה אשר אדוני רואה :

(כה) וטעם וירא משה את העם . לומר כי אע״פ שהתנצל אהרן שלא פשע בהם ראה משה בלבו את העם כי פרוע הוא כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה כענין ויפרעו כל עצתי כמו שאמר כי הפריע ביהודה ומעלו מעל בה׳ כי פרעה אהרן ובטל מהם כל עצה ומוסר והנה הם כצאן הנפוצים על ההרים בלי יועץ ומדריך. ואמר זה מפני שהיו הם חושבים שהעגל מורה להם הדרך והנה הם כאלו אין להם עצה: לא ידעו הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון כי מהם חשבוהו לטובה כפי סברתם ומהם לרעה גמורה וכל אחד מהם פונה לדרכו ואמר לשמצה בקמיהם כי אפילו אותם אשר אין מחשבתם רעה יוציאו עליהם לדורות שמץ ודבה והנה כל העם פרוע עצה ומוסר מהם לרעה ומהם להעלות על שפת לשון ודבת עם ואמר זה כנגד אהרן לומר כי לכלם חטא וזה כדעת אונקלוס שתרגם לשמצה בקמיהם לאפקא שום ביש בדריהון ולפי שאמר בדריהון נראה שרצה לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל כי יאמרו לא לחנם עשו אבותינו את העגל ועבדוהו רק שידעו בו כי הוא אשר העלם מארץ מצרים ומלאו בעבודתו תועלת להם ואף אנחנו נעשה כן כי טוב לנו לעבדו כאשר היה הדבר בירבעם שאמר רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים ראה משה לדורות יפשעו בו ושמצה ענין דבה רעה הוא לדברי אונקלוס והוא לשון מורגל בדברי רבותינו שמץ פסול ואולי לדעתם וז״ה ותקח אזני שמץ מנהו שלקחה אזנו פגם האדם ודופי שבו לומר אף כי שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם וכן מה שמץ דבר נשמע בו שאין בכל דרכיו דופי ודבה כלל רק שבח ותהלה ועל דרך הפשט שמץ לשון מיעוט לקח אזני מעט ממנו ומה שמץ דבר נשמע בו שכל הנשמע והנאמר בכח האל וגבורותיו דבר מועט הוא כנגד גודל מעשיו וכן לשמצה בקמיהם יאמר כי פרעה אהרן לעם
למעט

(כו) מי לה׳ אלי. יבא אלי: כל בני לוי. (יומא סו) מכאן שכל השבט כשר: (כז) כה אמר וגו׳. והיכן אמר (שמות כו) זובח לאלהים יחרם כך שנוי במכילתא: אחיו. מאמו והוא ישראל: (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום (זבחים קטו): כי איש. מכם ימלא ידו בבנו ובאחיו: (ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנוח וסתימה לנגד חטאתכם. להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. (ברכות לב יומא פו) אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו משל לאדם שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: (לב) ועתה אם תשא חטאתם. הרי

(כו) ויעמד משה. ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה: מי לה׳. יגש אלי או יקרב או יבא או יתאסף: בני לוי. שהם ממשפחתו: (כז) ויאמר. טעם אלהי ישראל. בעבור שחשבו עובדיו שהיא ע״ג: והרגו איש את אחיו. אפי׳ יהיה אחיו ורבים פירשו האומר לאביו ולאמו על זה המעשה והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם ואין צורך כאשר אפרש במקומו: (כח) ויעשו בני לוי. ולא כל בני לוי: (כט) ויאמר משה. וכבר אמר להם כמו ויילר ה׳ אלהים ורבים ככה. ומלת מלאו דקדוקו זר כי טעם הוא פעל יוצא ופעם עומד והבנין קל: וטעם כי איש בבנו. אפילו יהיה העובד בנו או אחיו שיהרגהו והשכר הוא שיתן עליכם ברכה. וזהו בעת ההיא הבדיל ה׳ את שבט הלוי והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני על כן אמר ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה׳ אל משה בהר סיני. והנה כאשר נעשה המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים אז היתה מחלוקת קרח כי בכור היה כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שיהיו קדושים בעבור שהם העלו העולות והשלמים וזבחו על המזבח שנעשה לפני העגל: (ל) ויהי ממחרת. יום רדתו: ועתה אעלה. לשוב אל ההר להתנפל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות ברית עם ישראל וזהו הנה אנכי כורת ברית כי הלוחות כשטר עדות: (לא) וישב. אמר הנגיד כי אנא מבולע הלמ״ד כמו אל נא ופי׳ אל מגזרת האהל וזה רחוק רק אנא אל נא תעשה ככה ופי׳ אנא כמו פיוס או דרך הודאה כמו זה וככה אנא ה׳ כי אני עבדך

לִשְׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ כו וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃ כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃ כח וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה׃ ל וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃

ג׳. ב׳ קופין דבוקים בתורה
י״ב
כ״ג
כ״ד
ל׳ ומ״ל
ל׳
ג׳ וחסר
ד׳ מטעים סברין אלפים
ז׳ בתורה
ח׳
ב׳ פניו
נ״ח
ס׳ מלין בטעם דמשרה מונח לתיבתו

שׁוּם בִּישׁ לְדָרֵיהוֹן׃ כו וְקָם מֹשֶׁה בִּתְרַע מַשְׁרִיתָא וַאֲמַר מַן דַּחֲלַיָּא דַּייָ יֵיתוּן לְוָתִי וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל בְּנֵי לֵוִי׃ כז וַאֲמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל שַׁווּ גְּבַר חַרְבֵּיהּ עַל יַרְכֵּיהּ עִבְרוּ וְתוּבוּ מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר יָת אֲחוּהִי וּגְבַר יָת חַבְרֵיהּ וֶאֱנָשׁ יָת קָרִיבֵיהּ׃ כח וַעֲבַדוּ בְנֵי לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא׃ כט וַאֲמַר מֹשֶׁה קָרִיבוּ יֶדְכוֹן קוּרְבָּנָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֲרֵי גְּבַר בִּבְרֵיהּ וּבַאֲחוּהִי וּלְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן׃ ל וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא אַתּוּן חַבְתּוּן חוֹבָא רַבָּא וּכְעַן אֶסַּק קֳדָם יְיָ מָאִים אֲכַפַּר עַל חוֹבֵיכוֹן׃ לא וְתָב מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ חָב עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא וַעֲבַדוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּדְהַב׃

בקמיהם ב׳ קופי״ן דבוקים בתורה בקמיהם. הם העמדים על הפקדים: ויאספו י״ב וסי׳ כל בני לוי. המשת מלכי האמורי. כל בעלי שכם. ויצעקו בני עמון. שכה אשר ליהודה. בני בנימין מן הערים. וירא ארם כי נגף לפני ישראל. ויאספו פלשתים לחיה. ויגע החדש השביעי. ויאספו ירושלים עם רב לעשות. ויאספו כל העם כאיש אחד. ויאספו בני המשוררים: ויאמר להם כ״ב נמסר בשפטים סימן ט׳ גבי פרשת דאבימלך בן ירבעל עם בעלי שכם: כה אמר ה׳ אלהי ישראל כ״ד נמסר בירמיה סימן י״ג: קרבו ג׳ והסר וסי׳ עברו ושבו משער. וחרפה לא נשא על קרבו. לבני ישראל עם קרבו: אלפי ד׳ סבירין אלפים וסי׳ ויפל מן העם ביום ההוא. ויזעק ברק את זבולן. ויהי מקנהו. ב׳ בו: ולתת ח׳ וסי׳ ולתת להם צדה. עליכם היום ברכה. ולתת אויביך לפניך. ולתת לאיש כדרכיו. ולתת את העיר הזאת כתפת. ועתה כמעט רגע. ובעבדתו לא עזבנו. ומאת הוסר התמיד: אנא. ה׳ מלין בהרי טעמי פי׳ דמשרת מונח לתיבתו וסי׳ בפרשת ויגש בפסוק אל תעצבו:

תולדות אהרן ויעמוד משה. יומא סו: אנא חטא. יומא פו ערכין טו: אלהי זהב. יומא פו:

בעל הטורים אכפרה ב׳ במסורה. אכפרה בעד חטאתכם. אכפרה פניו במנחה זהו שאמרו לעולם יסא אדם זהיר בתפלת המנחה. אכפרה בעד חטאתכם להתפלל עליכם מתי אכפרה פניו במנחה:

רמבן

למעט אותם באויביהם כי העון הגדול הזה ימעיטם בפני אויביהם או ימעיט זכותם בבואם במלחמה עם אויב והוא כענין שנאמר והמעטתים לבלתי רדות בגוים או כענין שנאמר יסרני ה׳ אך במשפט אל באפך פן תמעיטני:

(כו) **ומעם** ויעמוד משה בשער המחנה. דבק במה שאמר כי כיון שראה את העם היו לשמצה ולקלסה באויביהם וזה חלול השם עמד בשער המחנה וקרא בקול גדול מי לה׳ אלי והרג בפרהסיא כל עובדי העגל כדי שישמע הדבר בקמיהם ויתקדש שם שמים בהם תחת החלול שעשו:

(כז) **ואמר** אלהי ישראל. בעבור שחשבו עובדי העגל לזבוח לאלהי ישראל והנה מדת הדין פוגעת בהן בעבור שקלקלו בנטיעות ועוד כי המשפט לאלהים הוא ומפני זה אמר בלוים כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל כי העבודה לאלהי ישראל ולשמו נבדלו בזכות הזאת:

שימו איש חרבו על ירכו. היו עובדי העגל רבים ולא יוכלו להביאם לב״ד על כן צוה לכל בני לוי לחגור חרבם על דרך מה שאמרו רבותינו שאם אין אתה יכול להמיתו במיתה האמורה בו אתה יכול להמיתו בכל מיתה שתוכל. והנה זה הוראת שעה לקדש השם שלא היתה בהם התראה כי מי התרה בהם אבל היו בני לוי מכירים באלו הנהרגים שהם היו עובדיו. ועל דעת האומר עדים והתראה בידי אדם כמו שכתב רש״י זאמר שצוה אותם לחגור חרבם לתפוש אותם ולהביאם לב״ד לפני משה או סנהדרין ואשר מצאוהו בעדים והתראה הרגוהו בסקילה כמשפט עובדי ע״ג. או שהיתה מיתתם בסייף כעיר הנדחת והנה כל בני לוי היו לה׳ ומתרים בעם שלא ישתחוו לו ולא יזבחו לו כי אהרן לא צוה לחוג בלתי לה׳ לבדו כאשר פירשתי. והנכון כדברי האומר זבח וקטר בסייף גפף ונשק במיתה שמח בלבו בהדרוקן כדאיתא במסכת יומא והנה הכל מעשה שעה כי אין מגפף ומנשק במיתה לדורות וטעם והרגו איש את אחיו שלא תחמלו ולא תכסו על נה וריע וקרוב. וטעם כה אמר ה׳ אלהי ישראל. איננו ממצות זובח לאלהים יחרם כי אין אלו חייבין מיתה מן הדין אבל היא מצוה שנאמרה למשה מפי הגבורה ולא כתבה כי כאשר נחם השם הנכבד על הרעה צוה אותו כיון שאין אתה רוצה

ספורנו

(כז) עברו ושובו משער לשער. לכפר על הבלתי חוטאים שלא מחו בחוטאים. וזה שכמו שלא מחו בחוטאים כן לא ימחו בהורגיהם: (כט) מלאו ידכם היום לה׳. תקנו שלמות לידכם היום שתהיינה מוכנות לעבדו במקדשו: כי איש בבנו ובאחיו. כי כל אחד מכם כבר הוקדש לה׳ בבנו בענין המילה שעשיתם במדבר: ובאחיו. בהריגת היום ולכן מלאו ידכם בטוב הכוונה והשלימו הכנתכם לה׳ לעבודתו: ולתת עליכם היום ברכה. ומלאו ידכם גם כן באופן שיתן השם ית׳ עליכם היום ברכה וזה שתהיה מגמת פניכם לשמור משפטו ובריתו כאמרו כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו יורו משפטיך ברך ה׳ חילו ופעל ידיו תרצה: (ל) אתם חטאתם חטאה גדולה. דעו גודל חטאתכם כי אמנם בידיעתו תהיה תשובה בלי ספק כאמרו

אבן עזרא

עבדך: (לב) ועתה. כבר פירשתי בספר דניאל וספרין פתיחין כי כל הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם במערכות שמים וככה הודו חכמים בני חיי ומזוני רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו: (לג) ויאמר. אמר הגאון זהו וינחם ה' כי אמר להשמיד הכל והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם ולא נהרגו כי לא עבדו וזהו ויגוף ה' את העם בעבור שנעשה העגל ובא ספק לאנשים בסתר: (לד) ועתה. אל אשר דברתי לך. אל מקום הכנעני וזה כדרך כעס כי בעבורך נשאתי חטאתם ואתה שאהבת אותם כל כך לך נחה אותם: וביום. תחלת כל שנה יום הפקידה: (לה) ויגוף. אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה רק ספר הכתוב מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני: (א) וידבר. לך עלה מזה. כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא: על כן ירד אברם מצרימה כי הוא בדרום וכל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב: (ב) ושלחתי לפניך מלאך. לעזרך ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו: (ג) כי לא אעלה בקרבך. לא יעשה משכן כי לא אשכון בתוך בני

מקרא

לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם
וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר ל׳. ל׳
כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ ל׳
מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ ׀ נְחֵה ל׳ וחד נחס
אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ ס׳
הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם ד׳ סבירי והנה
פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם׃ י״ג חס׳ בתורה
לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל
אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה
אַהֲרֹן׃ ס לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה י׳ חסר לאמר
אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה
וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ ג׳
מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר
לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי
לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־
הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי
הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת כמספו״ס סי׳
חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ

תרגום

לב וּכְעַן אִם שְׁבַקְתְּ לְחוֹבֵיהוֹן
וְאִם לָא מְחֵנִי כְּעַן מִסִּפְרָךְ
דִּי כְתַבְתְּ׃ לג וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה מָאן דִּי חַב קֳדָמַי
אֶמְחִינֵיהּ מִסִּפְרִי׃ לד וּכְעַן
אִיזֵיל דַּבַּר יַת עַמָּא לַאֲתַר
דִּי מַלֵּלִית לָךְ הָא מַלְאֲכִי
יְהַךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם אַסְעָרוּתִי
וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן׃
לה וּמְחָא יְיָ יַת עַמָּא עַל
דִּי אִשְׁתַּעְבַּדוּ לְעֶגְלָא דִּי
עֲבַד אַהֲרֹן׃ א וּמַלֵּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה אִיזֵיל סַק מִכָּא
אַתְּ וְעַמָּא דְּאַסֶּקְתָּא מֵאַרְעָא
דְּמִצְרָיִם לְאַרְעָא דִּי קַיֵּימִית
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתְּנִינַהּ׃
ב וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ מַלְאֲכָא
וַאֲתָרֵיךְ יָת כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי
וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי
וִיבוּסָאֵי׃ ג לְאַרְעָא עָבְדָא
חֲלַב וּדְבַשׁ אֲרֵי לָא אֲסַלֵּיק
שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי עַם

רשי

הרי טוב איני אומר לך מחני. ואם אין מחני. וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. (ברכות לב) מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך וכן (מלכים א ב) לדבר לו אל אדניהו: הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו'. עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל: (לה) ויגוף ה' את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה: (א) לך עלה מזה. א"י גבוה מכל הארצות לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שאמר לו בשעת כעס לך רד אמר לו בשעת רצון לך עלה: אתה והעם. כאן לא נאמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו'. שש אומות הן והגרגשי עמד ופנה מפניהם מאליו: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכך אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך

בעל הטורים

הנה מלאכי ילך לפניך. מלאכי בגימטריא מאה ואחד. ילך עולה כמנין הלכה רמז למה שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד ש"מ"כ ילך ההלכה לפניו. גם הנה עולה כמנין הלכה. גם ינקו תנוקות פיהו עולה מאה ואחד: הנה מלאכי. אותיות מיכאל שהוא מלאכי המיוחד לו: העלית. ג' אשר העלית מארץ מצרים. ושמעו מצרים כי העלית נכחך. העלית מן שאול נפשי. כי השעבוד במצרים היה כמו בגיהנם וזהו העלית מארץ מצרים העלית מן שאול נפשי:

אל אשר ה' וסי' ועתת לך נחת את העם. והתנחלתם את הארץ בגורל ואיש אל עבר פניו ילכו קדמא. בבאם הכהנים. ותאמר רות אל תפגעי בי. ד' סבירין והנה ואנון הנה מלאכי ילך. הנה ערשו ערש ברזל. הנה כסה את עין הארץ. ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה': וידבר ה'. דילוג לאמר וסי' לך רד כי שחת. לך עלה מזה אתה. אחרי מות שני בני אהרן. בהר סיני דושבת'. במדבר סיני דריש ספרא. וחברו במדבר סיני דפסח. בערבות מואב דכי אתם עברים. וחברו בערבות דונתנו ללוים. בעצם היום הזה: העלית ג' וסי' לך עלה מזה. ושמעו מצרים כי. ה' העלית מן שאול: החוי והיבוסי ז' וסי' כי ילך מלאכי. ושלחתי לפניך מלאך. כי החרם תחרימם. ויהי כשמע כל מלכי. בהר ובשפלה. ותעברו את הירדן דסוף יהושע. כל העם הנותר דמלכים. ושאר והחוי והיבוסי:

תולדות אהרן ואם אין מחני. ברכות לב. ר"ה טז. סוטה יד: וביום פקדי. סנהדרין קב: ויגף ה'. (מגלה עה):

ספורנו

כאמרו כי פשעי אני אדע וכאמרו אך דעי עונך: (לב) אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך. הן תרצה לשאת חטאתם והן שלא תרצה לשאת מחה את הזכיות שלי מספרך ושים לחשבונם כדי שיזכו לסליחה: (לג) מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. מי הוא שחטא לי שאמחה מספרי את זכיותיו כדי שיזכה לסליחת עון כנגדם זה לא היה לעולם כי הדין לפני הוא הפך זה כי אמנם ישא כל אחד עונם עונו ויקבל שכר זכיותיו שאין מצוה מכבה עבירה כל שכן שלא אשים זכיותיך לחשבונם: (לד) אל אשר דברתי לך. כאמרו אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו': וביום פקדי. שיוסיפו לחטוא כמו במרגלים: ופקדתי עליהם חטאתם. זה החטא ולא אוסיף עוד עבור לו כענין ואם רעה תמצא בו ומת וכן הורה באמרו שם עד אנה ינאצוני העם הזה כי מאחר שאנו באולתם הם מוחזקים להוסיף לאשמה בה כאמרם ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו כלומר נעשית עליו כהיתר: (לה) על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. בהסכמתם הוליא לפועל מי שעשה לעגל מסכה אותו הדבר אשר עשה בו מעשה אהרן בציירו והשליכו באש כמו שהעיד באמרו ויצא העגל הזה: לג (ב) ושלחתי לפניך מלאך. שר צבא ה' שנראה ליהושע: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. עלה מזה שהוא מקום חורב וצריכים אתם להתפרנס בו על ידי נס שתיכנס כראוי לו ולך אל ארץ זבת חלב ודבש שיוכלו להתפרנס שם שלא על ידי נס: כי לא אעלה בקרבך. לפיכך אני אומר עלה מזה אתה והעם ואל תמתינו

רמבן

רואה שאכלה אותם תהרוג אתה את עובדיו בסייף כדרך קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש וישוב חרון אף ה' מישראל. והנה זאת המצוה כמלות כה אמר ה' אלה העומר ממנו. וככר הזכרתי כוונה בהם:

(לב) **ועתה** אם תשא חטאתם. לשון רש"י אם תשא חטאתם הרי טוב ואיני אומר לך מחני ואם אין מחני וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כלה שלא יאמרו עלי שאיני כדאי לבקש עליהם רחמים. וא"כ מה תשובה השיבו הקב"ה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ואין אחר למחות מספרו ואולי אמר אין אני מוחה אלא מי שחטא לי ועתה לא חטאת לי וזה איננו נכון. ור"א אמר כי מספרך אשר כתבת כמו דינא יתיב וספרין פתיחו והספרים לדעתו הם מערכות השמים שגזרות השפלים תלויין בהם ואמר מי אשר חטא לי אמחנו מספרי כלומר לא אמחה אותך רק אמחה מן העם החטאים אשר חטאו לי במחשבתם ולא נהרגו והוא מה שאמר ויגוף ה' את העם. ואיננו נכון בעיני כי מלבד הנהרגים בחרב בני לוי והמתים במגפה היו רוב הקהל חוטאים לו כאשר כתבתי. ולפי דעתי כי משה אמר ועתה אם תשא חטאתם ברחמיך ואם אין מחני נא תחתם מספר החיים ואסבול אני ענשם כענין שאמר הכתוב והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו והקב"ה השיבו החוטא אמחה מספרי ולא אותך שלא חטאת:

(לד) **ועתה** לך נחה את העם. כי אחרי שנחמתי מלכלותם נחה אתה אל אשר דברתי לך אל מקום האמורי והכנעני וכו' אבל לא ירצה להזכיר כן שוה דרך כעס שאומר מה שדברתי לך אעשה לכבודך אבל לא אשא חטאתם כי ביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם אפקוד אותו עליהם אחרי בואם אל הארץ וזה רמז ממנה לעת הגלות או למה שאמרו רבותינו שאין לך פורענות שאין בה אוקיא מעון העגל:

(לה) **ויגף** ה' את העם. לא ספר הכתוב כמה היו המתים במגפה כאשר ספר הנהרגים ביד בני לוי וכאשר פירש במגפה של דבר קרח ושל בעל פעור אולי לא מתו במגפה אחת אבל נגפם ה' למות בלא עתם כענין שכתוב כי אם ה' יגפנו או יומו יבא ואולי לא חשש למנותם כי כן לא מנה המתים

רשי

מלאך: כי עם קשה עורף אתה. וכשאני שוכן בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. לשון כליון: (ד) הדבר הרע. שאין השכינה שורה ומהלכת עמם: איש עדיו. (שבת פח) כתרים שנתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמו שנאמר (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו מיד שתורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקידת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את העדי שהיה בידם מהר חורב: (ז) ומשה. מאותו עון והלאה: יקח את האהל. לשון הווה הוא לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד: הרחק. אלפים אמה כענין שנאמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה: וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה: יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חביריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של

תורה

כִּ֣י עַם־קְשֵׁה־עֹ֔רֶף אַ֔תָּה פֶּן־אֲכֶלְךָ֖ בַּדָּֽרֶךְ׃
ד וַיִּשְׁמַ֣ע הָעָ֗ם אֶת־הַדָּבָ֥ר הָרָ֛ע הַזֶּ֖ה וַיִּתְאַבָּ֑לוּ וְלֹא־שָׁ֛תוּ אִ֥ישׁ עֶדְי֖וֹ עָלָֽיו׃ (ג׳ · ג׳ · ד׳ מלעיל. ג׳)
ה וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה אֱמֹ֤ר אֶל־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אַתֶּ֣ם עַם־קְשֵׁה־עֹ֔רֶף רֶ֧גַע אֶחָ֛ד אֶֽעֱלֶ֥ה בְקִרְבְּךָ֖ וְכִלִּיתִ֑יךָ וְעַתָּ֗ה הוֹרֵ֤ד עֶדְיְךָ֙ מֵֽעָלֶ֔יךָ וְאֵדְעָ֖ה מָ֥ה אֶֽעֱשֶׂה־לָּֽךְ׃ (ג׳ ומ"ל · ג׳ ומ"ל · ו׳)
ו וַיִּֽתְנַצְּל֧וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־עֶדְיָ֖ם מֵהַ֥ר חוֹרֵֽב׃ (ג׳ · ג׳ מ"ל בתורה)
ז וּמֹשֶׁה֩ יִקַּ֨ח אֶת־הָאֹ֜הֶל וְנָֽטָה־ל֣וֹ ׀ מִח֣וּץ לַֽמַּחֲנֶ֗ה הַרְחֵק֙ מִן־הַֽמַּחֲנֶ֔ה וְקָ֥רָא ל֖וֹ אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד וְהָיָה֙ כָּל־מְבַקֵּ֣שׁ יְהוָ֔ה יֵצֵא֙ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד אֲשֶׁ֖ר מִח֥וּץ לַֽמַּחֲנֶֽה׃ (ל׳ ר"פ)

אונקלוס

קְשֵׁי קְדָל אַתְּ דִּלְמָא אֲשֵׁיצִינָךְ בְּאוֹרְחָא׃ ד וּשְׁמַע עַמָּא יָת פִּתְגָמָא בִּישָׁא הָדֵין וְאִתְאַבָּלוּ וְלָא שַׁוִּיאוּ גְּבַר תִּקּוּן זֵינֵיהּ עֲלוֹהִי׃ ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן עַם קְשֵׁי קְדָל שָׁעָה חֲדָא אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי מִבֵּינָךְ וַאֲשֵׁיצִינָךְ וּכְעַן אַעְדִּי תִּקּוּן זֵינָךְ מִנָּךְ וּגְלֵי קֳדָמַי מָה אַעֲבֵיד לָךְ׃ ו וְאַעְדִּיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תִּקּוּן זֵינֵיהוֹן מִטּוּרָא דְּחוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה נְסֵיב יָת מַשְׁכְּנָא וּפַרְסֵיהּ לֵיהּ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא אַרְחֵיק מִן מַשְׁרִיתָא וְקָרֵי לֵיהּ מַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא וִיהֵי כָּל דְּתָבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ נָפֵק לְמַשְׁכַּן בֵּית אוּלְפָנָא דְּמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃

אבן עזרא

בני ישראל: ועתה פן אכלך בדרך אם יעשו פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם. ובא פתח קטן תחת גדול ולא נדגש הלמ"ד כי המשפט להיותו כן כמו אחוך שמע לי: (ד) וישמע העם את הדבר הרע. ומהו. הוא הכתוב אחריו ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל וכמוהו ויאמר ה' אל משה במדין. וכבר פירשתי הגם לאם יוכל את כי כמוהו ויבו שחקים ממעל וכבר בוה שחקים וככה זה. ואין צורך לתקון הגאונים שעשו ככה תמיד: (ו) ויתנצלו בני ישראל את עדים. מן עדים והם בגדי תפארת ותכשיטים כמו הנזמים והטבעת על דרך ואעדך עדי כי התאבלו על דבר העגל: (ז) ומשה יקח · עתיד תחת עבר על דרך יעשו עגל בחורב: האהל. אהל שלו כמו ויבאו האהלה. והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו וזה הי' אחר שהוריד הלוחות השניים כתובים והחלו ישראל לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן ואין מוקדם ומאוחר בתורה. וי"א כי זה

שתו ד' מלעיל וסי' ולא שתו איש עדיו. שות שתו השערה. אשר סביב שתו עלי. מוקשים שתו לי סלה: עדיו ג' וכו' ולא שתו איש עדיו. וצבי עדיו לגאון. עדיו לבלום אנ"ך ז הורד ג' וסי' עדיך מעליך. הורד אותם אל המים באף עמים הורד אלהים. אנ"ך ואדעה ו' נמסר בסדר מקץ :

תולדות אהרן הורד. עדיך. זוהר נח: ויתנצלו. שבת פח: מהר חרב. שבת פט: ומשה יקח. ברכות סג שבת סט סנהדרין קי זוהר בראשית בהקדי (עירובין כב)

בעל הטורים עדיו ג' במסרה. ולא שתו איש עדיו. וצבי עדיו לגאון שמהו. במתג ורסן עדיו לבלום בשביל שנתגאו בלבי עדים כמ"ש רז"ל בשביל רוב זהב וכסף שנתת להם עשו להם עגל זהב ע"כ. ולא שתו איש עדיו ובהמה פיהם שלא היה להם פתחון פה כמו מתג ורסן שבולם עדיו של סוס: הורד ג'. עדיך. באף עמים הורד אלהים. הורד אותם אל המים בגדעון, על שאמר לו הורד עדיך היום מבה ירא מפני האף והחמה כדכתיב באף עמים הורד. וכמו דהכא היה עבודת גלולים התם נמי הורד אותם אל המים להפריד עובדי גלולים שכל הכורע על ברכיו לשתות סימן שעבד גלולים והגיגס לבד: והיה כל מבקש ה' יצא. מכאן שצריך אדם לגלות ממקומו כדי ללמוד תורה :

רמבן

המתים במגפה בתבערה ובקברות התאוה שנאמר ויך ה' בעם מכה רבה מאד אבל הנוגפים על יד בני לוי פרט לכבודם לומר שהרגו רבים בעם ולא פחדו מהם כי על ה' בטחו ואמר על אשר עשו את העגל שלא היו מן המשתחוים לו והזובחים לו אבל היו מן העושים אותו כלומר מן הנקהלים על אהרן והמביאים לו הזהב ובעבור שאמר שנענשו על מעשה העגל לא על עבודתו והם לא עשאוהו פירש שעשה אהרן להם במצותם ואונקלוס תרגם על דאשתעבדו לעגלא דעבד אהרן ירצה לומר כי המגפפים והמנשקים וחפצים בו הם שהיו במגפה ואונקלוס לא יתן בתרגומו מעשה אחד לשנים וכן כל אשר עושים שם הוא היה עושה תרגם וכל דעבדין תמן על מימריה הוה מתעבד והמגפה הזאת היתה אחרי שהרג משה העובדים התפלל עליהם ואמר ואם אין מחני נא כי בעבור שהיה מוסר נפשו עליהם רחם עליהם הקב"ה ואמר לו להעלותם אל הארץ ושישלח להם מלאך ורצה לנכות להן מן העון הגדול כדי שיהיו ראוים לזו ושלח המגפה הזאת בהם או שגזור עליהם כן והחל הנגף ואחרי זה חזר ואמר לו עלה מזה אתה והעם לומר כי המגפה לא תמחה חטאתם לשכני בתוכם והזכיר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב ואמר וגרשתי את הכנעני וגו' כי בעבור המגפה שהביא או גזר עליהם נמחה קצת חטאתם ונתרצה להם מעט להזכיר זכות אבותם ושיקיים להם השבועה להביאם אל ארץ טובה ארץ זבת חלב ודבש ורמז לו שלא תשחת הארץ ולא תחנף תחת יושביה מפני חטאתם ושיגרש כל שרי העמים שהובטחו מתחלה עליהם ואמר דרך רצוי כי לא אעלה בקרבך לטובתך פן אכלך בדרך בקשה ערפך והנה בכאן לישראל שתי פורעניות האחת שלא ישרה שכינתו בתוכם והשנית שישלח מלאך לפני משה עד שיגרש את האומות אבל אחר שירשו את הארץ לא הבטיחם אפי' במלאך לעזור להם כי לכך הזכיר בדרך ועל כל זה אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו כאבלים והנה השם רחמן מלא רחמים וכאשר ראה שהתאבלו חזר ואמר בדרך רחמים אמור לבני ישראל כי עד עתה הזכיר עמך והעם ועתה יזכירם בשמם החביב וכזה לאמר להם כי לטובתם לא אעלה בקרבם לא שאכלה אותם כרגע אבל היטיבו אשר עשו להכנס ולהתאבל על חטאתם כן יעשו תמיד ואדעה מה אעשה להם כלומר אפקוד חטאתם לדעתי כפי התאבלם והנחמה על עונם כי אני בוחן לב וחוקר כליות. ועל דרך האמת יהיה ואדעה מה אעשה לך כי בדעת הרחמים יעשה בהם כמו ואם לא תדעה וכבר פרשתיו:

לג (א) ומטעם ויתנצלו בני ישראל את עדים. כי בשמעם זה התנצלו ויתפרקו מכל עדי יותר ממה שעשו תחלה ואונקלוס שתרגם בעדי תקון זיין דעתו כדברי האומר בבראשית רבה זינאות חגר להם כלומר שחגר להם הקב"ה בשעת מתן תורה כלי זיין להנצל מכל פגע ומלאך המות כמו שדרשו חרות על הלוחות חירות ממלאך המות והם שמותיו של הקב"ה והנה ישראל קבלו עליהם את המיתה ברצון נפשם מפני עונש העגל וזה ענין תשובה גדולה וחרטה בחטאם:

(ז) ומשה יקח את האהל. כתב רש"י הדבר הזה היה משה נוהג מיוה"כ עד שהוקם המשכן לא יותר שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות בי"ח שרף את העגל ודן החוטאים בי"ט עלה ועשה שם ארבעים יום בר"ח אלול נאמר לו ועלית בבקר לקבל לוחות שניות ועשה שם ארבעים יום אחרים בעשרה בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל ומסר לו לוחות האחרונות וירד התחיל לצוות על מלאכת המשכן ועשאוהו באחד בניסן ומשהוקם המשכן לא נדבר עמו אלא משם

ספורנו

תתחינו לחנות ולנסוע על פי ה' כי לא אעלה בקרבך: פן אכלך בדרך. כי בהיותי שוכן בתוככם יהיה עונש עונותיכם יותר גדול: (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אתם מתאבלים על מה שאמרתי כי לא אעלה בקרבך והוא אמנם טוב לכם באם אעלה בקרבך אכלה אותך בהיות עם קשה עורף בלתי פונה לשמוע קול מורים עם היותך מוכן לשלמות בהכנה רוחנית קנויה במעמד הר סיני: ועתה הורד עדיך מעליך. אותה ההכנה הרוחנית הנהוגה לך באותו המעמד הנכבד הורידה מעליך כי האל ית' אחר שנתן המתנה לא יקחנה מן המקבל בלתי רצון המקבל כאמרם ז"ל (פ' סדר תעניות אלו) דגמירי דמיהב יהבי משקל לא שקלי: ואדעה מה אעשה לך. שלא תהיה ראוי אז לעונש כ"כ גדול: (ז) וקרא לו אהל מועד

אבן עזרא

זה הוא אהל המשכן וספר הכתוב אנה היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום: (ט) והיה. גם זה היה אות שהיו רואים כל רגע שיצא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן: (י) וראה. וזה המעשה היה אחר פרשת ראה אתה אומר אלי כי היא היתה בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל. ואחר כן ירד ופסל את הלוחות אז עבר השם על פניו ויצא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. בפרשה הסמוכה אפרשנו: ומשרתו יהושע בן נון נער. והוא היה מאה ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק א"כ היה בן חמשים ושש שנה ואיך קראו הכתוב נער וככה דקדקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער: (יב) ויאמר משה ראה. כאומר ראה הנה שאני עומד בה ועתה אומר

ספורנו

מועד. להודיע ששם יועד אליו ה' ית' ולא במחנה ישראל: (יא) פנים אל פנים. ולא נופל וגלוי עינים אבל בעודו משתמש בחושיו: כאשר ידבר איש אל רעהו. ולא בחידות: לא ימיש מתוך האהל. למנוע שלא יכנס שם אדם מישראל מפני שהיו כלם נזופים אז והמקום היה מוכן לשריית שכינה כענין אל הקרב הלום שנא' למשה בהיותו אז בלתי מוכן ומספיק למקום: (יב) ראה. השגח ואל תסתיר פניך ממנו בזאת: אתה אומר אלי העל את העם הזה. כשאמרת לי לך

ח וַהֲוָה כַּד נָפֵק מֹשֶׁה
לְמַשְׁכְּנָא קַיְמִין כָּל עַמָּא
וּמִתְעַתְּדִין גְּבַר בְּתַר
מַשְׁכְּנֵיהּ וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי
מֹשֶׁה עַד דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא׃
ט וַהֲוָה כַּד עָלֵיל מֹשֶׁה
לְמַשְׁכְּנָא נָחֵית עַמּוּדָא
דַעֲנָנָא וְקָאֵים בִּתְרַע
מַשְׁכְּנָא וּמִתְמַלֵּיל עִם מֹשֶׁה׃
י וַחֲזַן כָּל עַמָּא יָת עַמּוּדָא
דַעֲנָנָא קָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא
וְקָיְמִין כָּל עַמָּא וְסָגְדִין גְּבַר
בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ׃ יא וּמְמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה מַמְלַל עִם
מַמְלַל כְּמָא דִמְמַלֵּיל גְּבַר
עִם חַבְרֵיהּ וְתָב לְמַשְׁרִיתָא
וּמְשׁוּמְשָׁנֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן
עוּלֵימָא לָא עָדֵי מִגּוֹ
מַשְׁכְּנָא׃ יב וַאֲמַר מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ חֲזִי דְּאַתְּ אָמַר לִי

ח וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל
יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ
פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה
עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃ ט וְהָיָה
כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד
הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר
עִם־מֹשֶׁה׃ י וְרָאָה כָל־הָעָם
אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח
הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ
אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר
יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־
הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ
שלישי יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל

כצאת ג' נמסר בסדר משפטים: יקומו ג' מ"ל בתורה וסי' יקומו כל העם ונצבו. בניכם אשר יקומו מאחריהם. יקומו ויעזרכם: האהלה ח' נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל וסיסרא. כבא ו' חסר בלישנא וסי' כבא משה האהלה. וכבא השמש יבא. ויעבר הרנה במחנה. ראו כבא מלאך סגור הדלת. כבא הספר הזה אליכם. ויהי כבא הספר אליהם: והשתחוו ז' נמסר בסדר בא: פנים אל פנים ה' נמסר בסדר וישלח: ימיש ז' נמסר בסדר וישלח: ויאמר משה אל ה' ה' נמסר בסדר שמות: העל כולם מלעיל במ"ב וסי' רבשקה. סנבלט:

תולדות אהרן כצאת משה. (בכורים סח): והביטו אחרי משה. קדושין לג: פנים אל פנים. עקרים מג יא זוכר ואתחנן: ושב אל המחנה. ברכות סג: ומשרתו יהושע. ברכות סג פסחים קיט מנחות לט תמורה ט:

רש"י

של משה: (ח) והיה. לשון הווה. כצאת משה מן המחנה ללכת אל האהל. יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח אשרי ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו: (ט) ודבר עם משה. כמו ומדבר עם משה תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה כמו (יחזקאל א) וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מדבר אליו. כשהוא קורא מדבר: פתרונו הקול מדבר בינו. לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט: (י) והשתחוו. לשכינה: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה שב משה אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד. והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים (תענית יט) ובי"ט עלה שנאמר (שמות לב) ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' עשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר (דברים ט) ואתנפל לפני ה' וגו' ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנא' בהם (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעים היו בכעס בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו על מלאכת המשכן ועשאוהו עד אחד בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד. ושב אל המחנה. תרגומו ותב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכל הענין וראו כל העם וחזין ונצבו וקיימין והביטו ומסתכלין והשתחוו. ומדרשו דבר ה' אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס אם כן מי יקרבם: (יב) ראה אתה אומר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו'

בעל הטורים ידבר איש אל רעהו. בגימטריא שהוא מכיר לו פניו:

רמבן

משם וכן דעת ר"א שהיה כל זה אחר שהוריד את הלוחות השניות ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואינו נכון בעיני כי מה טעם להזכיר זה בכאן באמצע הפרשה ודברי רבותינו בכל המדרשים שעשה משה זה בעבור חטא העגל דרש משה מנודה לרב מנודה לתלמיד וכמו שהזכיר רש"י אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם ואם היה הוצאת האהל אחרי יוה"כ הנה גם הקב"ה גם משה ברצון היו אבל הנראה כי ביום רדתו בי"ז בתמוז שרף העגל ודן עובדיו ויהי ממחרת אמר להם שיעלה אל ה' לכפר עליהם ועלה אל ההר ששם הכבוד וזהו וישב משה אל ה' לכפר עליהם ועלה אל ההר ששם הכבוד וזהו וישב משה אל ה' והתפלל תפלה קצרה אנא חטא העם הזה והשם ענה אותו מי אשר חטא לי ואתה לך נחה את העם והאל בהם הנגף וצוה לו לך עלה מזה אתה והעם והוא הגיד זה לישראל ויתאבלו ויתנצלו את עדים אז ראה משה כי הדבר ארוך מאד ולא ידע מה יהא בסופו ולקח האהל ונטה לו חוץ למחנה שתהיה שכינה מדברת לו משם כי אינה שורה בקרב העם ואם יהיה האהל בקרב המחנה לא יהיה לו הדבור משם: ואמר והיה כל מבקש ה'. טעם שיהיה כל מבקש ה' יוצא אליו והכתוב ישלים לספר כל מה שהיה בעוד האהל שם עד שהוקם המשכן והוא מיוה"כ עד אחד בניסן על דעת רבותינו. וראיתי בפרקי רבי אליעזר רבי יהושע בן קרחה אומר ארבעים יום עשה משה בהר קורא בדת מקרא ביום ושונה בדת משנה בלילה. ולאחר מ' יום לקח את הלוחות וירד אל המחנה בי"ז בתמוז שבר את הלוחות והרג את חוטאי ישראל ועשה מ' יום במחנה עד ששרף את העגל וכתתו כעפר הארץ הכרית ע"ג מישראל והתקין כל שבט במקומו ובר"ח אלול אמר לו הקב"ה עלה אלי ההרה והעבירו שופר במחנה שהרי משה עלה להר שלא יתעו עוד אחר ע"ג והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר וכן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בר"ח אלול בכל שנה ושנה ע"כ דברי אגדה זו ואח"כ יהיה ומשה יקח את האהל וכל הפרשה מי"ח בתמוז עד סוף מ' ומיוה"כ עד אחד בניסן אבל לא יבא זה כהוגן ממה שאמר הכתוב ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי וגו' וכתיב ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם ואי אפשר שהיה כל זה בארבעים יום האחרונים אחר שנאמר לו פסל לך ועלה אלי ההרה כי היו ברצון וכבר ביטל להשמיד אתכם:

(יא) ומשרתו יהושע בן נון נער. כתב ר"א היה יהושע מאה ועשר שנים וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש ושבע שנים חלק א"כ היה בן חמשים ושש שנה ואיך יקראהו הכתוב נער וככה פירושו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער. ועל דעתי דרך לשון הקודש שיקרא כל משרת נער כי בעל השררה הנכבד הוא האיש והמשרת לו יקרא נער וכן גיחזי נערו יקומו נא הנערי' וישחקו לפנינו וכן עשרה נערי' נושאים כלי יואב כי יואב לא ימסור כליו רק לאנשי' גבורי חיל שעמדו על ידו וכן רבים וכן נערי המלך משרתיו ביאר שהם האנשים העומדים לפני המלך משרתי גופו לא משרתי החצר וא"כ יאמר ומשרתו יהושע בן נון משרת תמיד שלא ימיש מתוך האהל וטעם בן נון בא בחיר"ק תמורת סגו"ל וכן דברי אגור בן יקה שבן לילה הי' ובן לילה אבד אם בן הכות הרשע ועם כל זה אני תמה מדוע לא נמלט בשם הצדיק הזה אחד שיצא כמנהג, ואני חושב כי נהגו לקרותו כן לכבוד כי היה הגדול בתלמידי משה רבינו ויקראו לו בינון כלומר הנבון כי אין נכון וחכם כמוהו ויהיה ענינו יהושע שהשכינה מוליד יעשו נון מלשון לפני שמש ינון שמו:

(יב) ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי. היה זה בהר סיני בעלותו שם בי"ט בתמוז ולא הוצרך הכתוב לומר ויעל משה אל ה' ויאמר

וגו' ואשר אמרת לי (שמות כג) הנה אנכי שולח מלאך אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי (שמות יט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמולך מה הוא מציאת חן שמצאתי בעיניך ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני. ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות (דף ז') ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה: (טז) ובמה יודע אפוא. יודע מציאות החן הלא בלכתך עמנו. ועוד ד"א אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על עו"ג: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו (שמות ט) והפלה ה' בין מקנה מצרים וגו': (יז) גם את הדבר הזה. שלא

אומר דקדוק הפרשה: אמר הגאון ידעתיך כמו כבדתיך. ואין זה נכון כי הנה אחריו ואדעך כאשר ידעתני: (יד) אמר הגאון פני חמתי כמו ופניה לא היו לה עוד. והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים ולפי דעתי כי פי' פני אני בעצמי כמו ופניך הולכים בקרב: (טו) ונפלינו. מגזרת והפלה ה' מבעלי הה"א: כבודך

אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ 13 וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה׃ 14 וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ 15 וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ 16 וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ רביעי פ 17 וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר

כ' די נסיבה ג' חסר יו"ד ג' חסר. ג' ג"א ג' בתורה וחסר ו"ג מ"ל בתורה ג' ב' פסוקים אית בהון עמך ועמך

אַסֵּיק יַת עַמָּא הָדֵין וְאַתְּ לָא הוֹדַעְתַּנִי יַת דִּי תִשְׁלַח עִמִּי וְאַתְּ אֲמַרְתְּ רַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם וְאַף אַשְׁכַּחְתְּ רַחֲמִין קֳדָמַי׃ 13 וּכְעַן אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ הוֹדַעְנִי כְעַן יַת אוֹרַח טוּבָךְ וְאֵידַע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָךְ וּגְלֵי קֳדָמָךְ אֲרֵי עַמָּךְ עַמָּא הָדֵין׃ 14 וַאֲמַר שְׁכִינְתִּי תְהַךְ וְאָנִיחַ לָךְ׃ 15 וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם לֵית שְׁכִינְתָּךְ מְהַלְּכָא בֵּינָנָא לָא תַסְּקִנָּנָא מִכָּא׃ 16 וּבְמָה יִתְיְדַע הָכָא אֲרֵי אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ הֲלָא בִּמְהָךְ שְׁכִינְתָּךְ עִמַּנָא וְיִתְעַבְּדָן לָנָא פְּרִישָׁן לִי וּלְעַמָּךְ מִשַּׁנַּן מִכָּל עַמָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ 17 וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַף יַת פִּתְגָּמָא

דרכך ג' חסר וסי' הודעני נא את דרכך. כי אז תצליח את דרכך. בדרכך חייני. אנ"ך: ויאמר צ"א מ' מנהון בתורה. י"ו מנהון ר"פ. וסי' מצוין במסרה רבתא: ב' פסוק אית בהון ועמך ועמך וסי' ובמה יודע אפוא. ובעת ההיא יעמד מיכאל:

תולדות אהרן הודעני נא. ברכות ז עקידה שער ע עקרים מב כב: פני ילכו. ברכות ז: אם אין פניך הולכים. סנהדרין לח: ובמה יודע. ב"ב טו: ונפלינו. ברכות ז ב"ב טו עקרים מג כ:

רמבן

ויאמר אליו ראה אתה אומר אלי כי כל עת היות הכבוד שוכן בהר סיני בידוע שהם הדבור וכן אמר ועתה אעלה אל ה' ואמר וישב משה אל ה' ששב אל המקום אשר עמד שם את פני ה':

ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שאמרת לי הנה אנכי שולח מלאך ואין זו הודעה שאין אני חפץ בו ל' רש"י. ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי למה יאמר עתה כן ובעת שנאמר לו הדבור ההוא שתק ממנו וכי יבקש משה להרויח בעבור מעשה העגל. אבל הענין כי הקב"ה אמר בכאן למשה ושלחתי לפניך מלאך ומשה אמר לו לא הודעתני מי הוא המלאך שתשלח עמי אם הוא מלאך הראשון ששמך בקרבו וזה טעם ואתה אמרת ידעתיך בשם שידעתני ורוממתני בשמך וכן כתב ר"א. ועל דעתו המלאך אשר יבחרו בו הוא מיכאל הכין בטוב שכלו בפסוקים כי המלאך הראשון רצוי למשה ולישראל אבל לא יוכל לדעת האמת כי לא שמע ולא יבנה:

(יד) **וטעם** פני ילכו. על דעת כל המפרשים אני בעצמי אלך והביאו לו דומה ופניך הולכים בקרב וטעם אם אין פניך הולכים על דעת רש"י בזה אני חפץ כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה וחלילה שיאמר אם אין פניך הולכים אחרי שהבטיחו פני ילכו. ור"א פירש כי ה' אמר למשה אני בעצמי אלך והניחותי לך לבדך כי עמך לבדך אלך ומשה השיב אם אין פניך הולכים עם הגוי כלו אל תעלנו מזה ולכך אמר תעלנו בלשון רבים. גם זה איננו מתוקן כי משה אמר תחלה לא הודעתני את אשר תשלח עמי בלשון יחיד והנה גם בעת הרצון קודם החטא אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך ולהביאך ואם ידבר עם ישראל גם זה בעבורם יאמר כן ועוד אם כן היה משה מבקש שיודיענו מי המלאך שישלח עמו והנה היה רוצה במלאך שנאמר בו כי שמי בקרבו והשם ענהו בטובה כפולה ומכופלת יותר ממה ששאל שילך הוא בעצמו אבל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי התורה וכך הוא הענין על דרך האמת כי משה אמר ואתה לא הודעתני מי המלאך אשר תשלח עמי ובקש שיקיים לו שני דברים שאמר לו האחד ידעתיך בשם כלומר שאודע בשמי בעבורך. ויתכן שיהיה ואתה אמרת זה ממה שאמר לו ושמי ה' לא נודעתי להם כאשר פירשתי והדבר השני וגם מצאת חן בעיני שיהיה מוצא החן והוא דבקות הדעת ואמר ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך במדת הדין הודיעני נא נתיבות הדרכים כאשר אתה נודע בשמך ואדעך ליחדך למען אמצא החן הגדול וראה כי עמך הגוי הזה אתה אביהם והם בניך ולזה יתכוון אונקלוס שאמר הודעני כען ית ארח טובך ואדע רחמך אז ענה לו הקב"ה פני ילכו מלאך הברית אשר אתם חפצים אשר בו יראו פני שעליו נאמר בעת רצון עניתיך כי שמי בקרבו והניחותי אותו לך שלא יתנהג עמך במדת הדין עוד אלא במדה כלולה במדת הרחמים מלשון והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך והוא כענין שנאמר וכלה אפי והניחותי חמתי בם. אז ענה משה אם אין פניך בעצמך ובכבודך הולכים אל תעלנו מזה שתהיה עמנו פנים בפנים כי כן היו התנאים בפ' וארא וכן הזכיר למעלה בכח גדול וביד חזקה והנה יבקש שיעלה אותם אל הארץ בכח גדול וביד חזקה כאשר הוציאם בהם ממצרים:

(טז) **ונפלינו** אני ועמך. שיהא חלקנו כמופלא ואין כן לכל העם אשר על פני האדמה: (יז) **גם** את הדבר הזה אשר דברת אעשה. אולי היה סדרון הזה בסוף

ספורנו

לך עלה מזה אתה והעם ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שכשאמרת ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי זה יובן בעת היותנו נכנסים לארץ אבל בדרך אין עמנו לא שכינתך ולא שום מלאך: ואתה אמרת ידעתיך בשם. ומזה יתחייב שכשהשלת עלי לנהוגם הדרך לא היה זה ע"ל עזיבה כענין ואומר לא ארעה אתכם המתה תמות והנכחדת תכחד אבל חפצת שאהיה אני המלאך ההולך לפני מחנה ישראל: (יג) ועתה. ואחר שהסכמת שאהיה אני המלאך: הודיעני נא את דרכך. הודיעני פני דרכיך הנפלאים. הא' הוא איך בידיעתך בלבד אתה נותן מציאות הנמצאים כמבואר במופת. והב' איך בידיעתך הבלתי כוזבת בעתידות ישאר בהם טבע האפשר והבחירה: ואדעך. כי אמנם בידיעת הפעולות תהיה ידיעה מה מהצורה אשר ימשכו ממנה אותן הפעולות: למען אמצא חן בעיניך. כי בזה אמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים כאמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי באלה חפצתי: וראה כי עמך הגוי הזה. כי בתוכם נודע שמך ולא בין האומות כאמרו נודע ביהודה אלהים וכו' ואם כן אין ראוי שתמנע ממני מה ששאלתי מפני חטאתם כאמרם ז"ל (סוכה פרק הישן) שלשים מהם ראוים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו אלא שאין הדור ראוי לכך: (יד) פני ילכו. כשתסכים ללכת אל ארץ ישראל ילכו פני לפניכם לא בתוככם: והניחותי לך. אניח לך מכל אויביך מסביב באופן שתביאם לארץ בשמחה: (טו) אם אין פניך הולכים. עתה בעודנו חוטאים אם אין פניך שבלקת הולכים אלינו לשכון בתוכנו: אל תעלנו מזה. כי טוב לנו שבת במדבר מהכנס לארץ בזולת שכינתך כי באופן זה נגלה ממנה מהר בלי ספק: (טז) ובמה יודע אפוא. אע"פ שנהיה נכנסים לארץ שיגרש המלאך את האומות במה יודע שיהיה זה דבר אלהי הלא כן מנהג כל המלחמות תתגבר אומה על אומה לפעמים ותגרש אותה: הלוא בלכתך עמנו ונפלינו. כענין נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך

יז הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־
ני מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃
יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־
ל׳ חסר . ג׳ כְּבֹדֶךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר
כ׳ וסכנו. כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי
ג׳ לבני בטני בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־
ל׳ וחסר אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר
אֲרַחֵם׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל
ג׳ חסר . ל׳ לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי
הָאָדָם וָחָי׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה
מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר׃
ל׳ וחסר כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ
ל׳ . ל׳ פי׳ בלועזא בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ
עַד־עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי
ט׳ וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא
ס׳ יֵרָאוּ׃ פ חמישי

הָדֵין דִּי מַלֵּילְתָּא אַעֲבֵיד
אֲרֵי אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמַי
וְרַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם׃ יח וַאֲמַר
אַחֲזֵינִי כְעַן יַת יְקָרָךְ׃
יט וַאֲמַר אֲנָא אַעְבַּר כָּל
טוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא
דַּיְיָ קֳדָמָךְ וְאֵחוֹן לְמַאן
דְּאֵיחוֹן וַאֲרַחֵם עַל מַאן
דַּאֲרַחֵם׃ כ וַאֲמַר לָא
תִיכוּל לְמֶחֱזֵי יַת אַפֵּי
שְׁכִינְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזִינַנִי
אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם׃ כא וַאֲמַר יְיָ
הָא אֲתַר מְתַקַּן קֳדָמַי
וְתִתְעַתַּד עַל טִנָּרָא׃ כב וִיהֵי
בְּמִיעֲבַר יְקָרִי וַאֲשַׁוֵּינָךְ
בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאָגֵין בְּמֵימְרִי
עֲלָךְ עַד דְּאֶעְבַּר׃ כג וְאַעְדֵּי
יַת דִּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יַת
דִּבַתְרָי וּדְקֳדָמַי לָא יִתַּחְזוּן׃

אעביר ג׳ וסי׳ אני אעביר כל טובי . לו חיה רעה . ואת רוח הטומאה : וחנתי ב׳ וסימן את אשר אחן . לבני בטני : כפי בכפי ט׳ וסימן והסרתי את כפי . ושכתי כפי עליך . ואשימה נפשי בכפי . דשפטים . ואשים נפשי בכפי דשמואל . ונפשי אשים בכפי דאיוב . וגם אני אכה כפי אל כפי . ב׳ בו . תכתי כפי אל בצעך . נפשי בכפי תמיד : ופני ג׳ וסי׳ ופני לא יראו . יסב אל ביתו ופני לא יראה . ופני ארצה . אניך : יראו ח׳ וסי׳ את חג המצות תשמר . ופטר חמור תפדה בשה . ויאריכו הבדים . וחברו דד״ח . ופני לא יראו :

תולדות אהרן והנותי. ברכות ז : כי לא יראני. מגלה יט יבמות מט : והסירותי את כפי ברכות ז מנחות לה : וראית את אחורי. זוכר פקודי : פסל לך. נדרים לח (שקלים מט) :

(יח) כבודך. כמו עצמך כי כן כתיב בעבור כבודי (וכו׳) עד עברי. באברהם כתיב ויקרא בשם ה׳ ובני האדם הם הנקראים לעבוד השם על כן מלת בשם דבקה עם השם הנכבד ואין ככה ויקרא בשם ה׳ כי השם הוא הקורא וככה וקראתי בשם ה׳ לפניך: (כ) לא יראני. קמוץ כמו ואמר אין רואני להוציאנו ממצרים אם טוב ישיבנו ה׳. ופי׳ וחי כמו ויחיה כי מיד ימות כי מנוח אמר בעבור שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו גם יעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי ואף כי השם הנכבד ויש אומרים לא יראני האדם רק יחיה לעולם וזה הפך הלשון ואחרים אומרים כי מלת לא ישרת בעבור אחר וכן הוא לא יראני האדם ולא החי והטעם המלאכים : (כב) ושכותי. בשי״ן או בסמ״ך שוה בטעם. ומפרשים אמרו כי כפי עב כמו על כפים כסה אור כן על כפים חקותיך. ואינו רק כמשמעו : (כג) ופני לא יראו. הם הנראים ולא כן ולא יראו פני ריקם כי הזכרים הם הנראים : (כא) ונצבת על הצור. הוא ראש ההר כי כן כתיב ונצבת לי שם על ראש ההר ואמר שהוא יתיצב שם ובעבור הכבוד הוא ישימנו בעצמו בנקרת הצור כי כן כתוב ושמתיך לא שיכנס הוא מעצמו ועתה אזכור כלל טעם הפרשה. אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו ובמקום אחר אסלח להם ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקום הזה אל תעלנו מזה. והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך אז השיב משה ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך. והנה טעם לך כי עמך לבדך אלך ולא אשכון בתוך בני ישראל על כן השיב משה אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה וראה כי עמך הגוי הזה. אל תעלנו בלשון רבים. והעד הנאמן על זה הפירוש ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני ובעבור זה שמח משה ואמר ילך נא ה׳ בקרבנו הפך כי לא

שלא תשרה שכינתי עוד על עו״ג אעשה ואין הדבר של כלעם על ידי פריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון (איוב ד) ואלי דבר יגונב שומעין על ידי שליח : (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו : (יט) ויאמר אני אעביר וגו׳. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצטרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה ואני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה נתון במערה : וקראתי בשם ה׳ לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות (ר״ה י״ז) וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י״ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון (יהיו נענין) כי רחמי לא כלים : וחנותי את אשר אחון. אותן פעמים שארצה לחון : ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא עתי׳ אענה ועתים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית הבטיחו שאינן חוזרות ריקם (ר״ה שם) : (כ) ויאמר לא תוכל וגו׳. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות את פני : (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו. ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב״ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו : (כב) בעבור כבודי. שאעבור לפניך : בנקרת הצור. כמו (במדבר טז) העיני האנשים ההם תנקר (משלי ל׳) יקרוה עורבי נחל (ישעיה לז) אני קרתי ושתיתי מים נקרה אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור : ושכותי כפי. (ת״כ פ׳ ויקרא) מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל ותרגומו ואגין במימרי כנוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש : (כג) והסרותי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן : וראית את אחורי. הראהו

בעל הטורים ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה׳ לפניך. בגימטריא שהקב״ה נתעטף כשליח צבור :

ספורנו

בעוד שמשו עמים ירגזון. כי ברצות האומות שאתה עמנו נהיה בעיניהם נפלאים ונבדלים במעלה מכל אשר העמים ולא יתאמצו להתקומם נגדנו כמו שהעידה רחב באמרה כי שמענו את אשר הוביש ה׳ את מי ים סוף וגו׳ ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה׳ אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת : (יח) את כבודך. איך ישפע מציאות כל נמצא ממציאותיך עם רוחק היחס ביניהם כאמרו מלא כל הארץ כבודו : (יט) אני אעביר כל טובי על פניך. לא ימנע זה מצד היותי בלתי חונן כי אמנם אעביר כל טובי על פניך : וקראתי בשם ה׳ לפניך. הנה הקורא בשם ה׳ הוא המודיע ומלמד מציאות האל ית׳ ודרכי טובו. אמר אם כן אני אעביר כל טובי על פניך באופן שאם היו עיני הבנתך מספיקים לזה היית משיג כל רצונך ועם זה אלמדך להועיל קצת דרכי טובי שבידיעתם תקנה איזו ידיעה מעצמותי כאמרו ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה׳ : וחנותי את אשר אחון. אתן לך אותו החן שדרכי לתת לכל מוצא חן בעיני שהוא בשפע רב בלתי שום כילות ובלתי צרות עין : ורחמתי את אשר ארחם. ארחם עליך שלא תמות לנגה ברק כבודי כמו שדרכי לרחם על כל הגון וראוי לכך כאמרו ושכותי כפי עליך עד עברי : (כ) ויאמר לא תוכל לראות. לא יהיה זה נמנע ממך מפני חסרון השפעתי אבל מפני חסרון קבלתך שלא תוכל לקבל את שפע האור : (כא) הנה מקום אתי. מקום מוכן למראות אלהים כאמרם ז״ל (מגלה פרק הקורא) על מערה שעמדו בה משה ואליהו בהיות מעטרים דברים שגברהו בין השמשות : (כג) וראית את אחורי. שתראה איך תהיה פעולת כל מה שלמטה ממני : ופני לא יראו. אבל לא יסיג

רמבן

בסוף ארבעים יום השניים על דעת רבותינו כאשר נתרצה לו הקב״ה ואמר פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים :

(יח) ויאמר הראני נא את כבודך. בקש שיהיה רואה במראה ממש את כבוד השם, ויתכן כי יהיה כבודך בכאן בכבוד הגדול אספקלריא המאירה וה׳ ענה אותו אני אעביר מדת כל טובי על פניך שתשיגנו ותתבונן בכל טובי יותר מכל האדם כי מראה הפנים שאלת לא תוכל לראותם :

(יט) וקראתי בשם ה׳ לפניך. שאקרא לפניך השם הגדול שלא תוכל לראותו וחנותי בו את אשר אחון ורחמתי בו את אשר ארחם שתדע בקריאה ההיא מדת החנינה ומדת הרחמים אשר יחונכו וירחמו בשמי ובטובי ועל זה נאמר בכל ביתי נאמן הוא כי טוב האדם ביתו ואין טעם כי לא יראני האדם וחי שיראה אותו וימות אבל כי טרם שישיג לראיה תפרד נפשו מעליו כי אפי׳ במראות המלאכים נאמר במראה נהפכו צירי עלי :

(כא) הנה מקום אתי. בהר הזה אשר שכינתי שם ונצבת על הצור שהוא בהר כמו שנאמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב :

(כג) וטעם ופני לא יראו. הפנים המאירים כאשר פירשתי ויתכן שתהיה מלת אחרי כלשון אחור וקדם כ״תני על פירוש רבותינו :

ואיש

לד א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ כל נביא פתח
ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר׃
ג וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־ פ׳. ו׳ זוגין דמיין מן ב״ב ד׳ פסוק׳ וגם גם. ג׳

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תַבַּרְתָּא׃ ב וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא׃ ג וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתְחֲזֵי בְּכָל טוּרָא

רשי הראהו קשר של תפילין: (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה: פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות משל למלך שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחות מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר המלך להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק המלך ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו המלך אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כן המלך זה הקב״ה השפחות אלו ערב רב והשושבין זה משה ארוסתו של הקב״ה ישראל לכך נאמר פסל לך: (ב) נכון. מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות ע״י שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהן עין רעה

אבן עזרא לא אעלה בקרבך ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי וזהו האמת. כי ההרגשות אינם מרגישות רק המקרים על כן ויראו את אלהי ישראל גם ואראה את ה׳ וכן נבואת יחזקאל הכל במראות אלהים. והנה אמר בכאן וראית את אחורי ובמקום אחר ותמונת ה׳ יביט. ואלה הדברים צריכים פי׳ ארוך. והגאון אמר כי הפנים פני האור והמשל פני השמש והאחורים הנשאר מהאור התדבק באחד. ואין צורך לכל זאת ולפני שאפרש זה אומר דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישים והלאה ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו. כי תחלת נבואתו ע״י המלאך הנראה בסנה ושם כתוב ויאמר ה׳ וככה וה׳ הולך לפניהם יומם כי השליח ידבר על לשון השולח חוץ היום שראה משה מה שבקש היה לו כיום מתן תורה לישראל ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו, וחכמינו אמרו שהראהו קשר של תפילין ודבריהם נכון. רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו שהוא כמשמעו. כי סוד עמוק הוא:

אמר אברהם המחבר כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא הוא שם העצם:

והעצם הוא הכבוד וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשנים ושבעים על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי באמת יהיה כמספר השם גם כן מחברת החמשה כוכבי לכת. גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם ובחברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם וכאשר תכפיל חצי השם הראשון על החצי אז תמצא מרובעי הנפרדים ובהסירך מרובע הראשון ממרובע השנים אז ישאר כחשבון מעוקב האות השני ואם תחסר מרובע השנים ממרובע השלשה אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד ואין לו צורך לאחר לפניו ואם תסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל וכל חשבון מהאחדים הוא האחד שהוא הכל על כן סוד התפלות והתהלות וטעם והתגדלתי והתקדשתי ועוד אשר בך אתפאר. והנה האחד אין לו תמונה והוא כדרך כלל לכל התמונות כי מאתו יצאו. והנה הגויות העליונות שהם המאורות והכוכבים אין להם פנים ואחור אף כי לנשמת האדם העליונה ואף כי למשרתי עליון אף כי לעליון העליונים. והנה האורך בין שתי הנקודות והנקודה הקרובה אל הפועל שר הפנים ושר הכח והנקודה האחרת סוף הכח תנועת האדם לפנים והגוף העליון אל הימין והצמח אל העליון והנה משה יכול לדעת ולראות בעין לבו איך הבריאות דבקות ביוצר בראשית הנקרא אחורים ומדרך הכבוד אין כח בנברא לדעת זה וזהו כי לא יראני האדם וחי בעבור היות נשמת האדם עם הגוף. והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם והנה משה שב כללי על כן אמר השם ידעתיך בשם כי הוא לבדו יודע הפרטים וחלקיהם בדרך כלל ובעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם על כן צורת הכרובים והנכבד באדם ישראל על כן דבר קשר של תפילין ועל כן כתיב בשיעור קומה כי השם הוא בורא כל גוף וכל נכבד מהגוף והנבזה מהגוף הוא המקרה ואמר רבי ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עולם הבא ואני ור׳ עקיבא ערבים בדבר זה וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. ודע כי כל הצמחים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בעליונים כי הכללים קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל וזהו אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים והמוסיפים להאיר עיניהם מטעם הענין אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים והעד הנאמן ולא חלק להם וידוע כי המחברות הם מאה ועשרים. והמחברת הגדולה במספר כלם היא אחת והמחברת השניה היא אחת ועשרים וכנגדה מחברת החמשה ככה וזה המספר יצא משבעה. ומחברת השלשה חמשה ושלשים שגם זה המספר יוצא משבעה מחברות וככה מחברת הארבעה והנה מחברת הששה שבעה. והמחברת שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול מהשבעה גבולות שהם כל הישוב ועליהם כתיב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף שישתנה בכל הגבולות אתה יצרתם. ואין השנוי בא מהשמש רק בעבור נטותה לפאת צפון ודרום והנה המחברת השני׳ העליונים במזל טלה הוא בכל תשע מאות וששים שנה ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל כ׳ שנה ככה יתגלגלו י״ב פעמים עד מאתים וארבעים שנה ומשם יתגלגלו כמספר הזה ובדרך הזה במזלות העפר. גם במזלות הרוח גם במזלות המים. ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי חלילה חלילה. כי הבריות העליונות נכבדות הן ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבר רק נקראו ככה בעבור המקבלים והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם ג״כ כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם על כן לא ייטיבו ולא ירעו. והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הכוכבים שיהיה דבק בו אז ינצל מהגזרות. ואתן לך משל חשוב שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשים או ימותו ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם ושבו אליו בכל לבם ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם והנה עשו כן וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר. והנה לא סרה גזירת השם והוא הצילם וחשוב כי המשרתים ירוצו כסוסים עוברים במסלה ולא ירוצו להרע או להיטיב רק כנהג דרכם. וחשוב כי במסלה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל והוא נשען על פקח שידע סודם. והנה הוא ישמרנו כי ברוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט ובעבור זה אמר השם אחר אשר חלק ואתכם לקח ה׳ להיות לו לעם נחלה ככה לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וזהו ונפלינו אני ועמך וזהו שאמרו חכמינו ז״ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה הנה יבא רעה לישראל והיודעים חכמת המזלות יודו כן. והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד על כן שומר תורה אשרהו. והנה ידעתיך בשם כמו יודע ה׳ דרך צדיקים: והנה הראני נא אינו במראית העין. והנה על פניך על פניך הפנימים והם פני הלב: וטעם כל טובי שאינו כמו הכל ולא בכל ולא עם הכל: וטעם וחנותי את אשר אחון. על משה כי אעביר כל טובי על פניך ולפני עברי ארחמך וזהו שאסוך כפי עליך הנה זה הוא הפירוש והכף כדמות סתר כמסתיר עצם השמש בכפו שלא תפרד נשמתו מצל גויתו. והנה וראית את אחורי מפאת שהוא הכל וכבודו מלא הכל ומאתו הכל וכל תמונתם כל וזהו ותמונת ה׳ יביט: (א) ויאמר פסל לך. כמו לך לך ואתה קח לך וטעם הראשונים כמדתם. אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים כי השניים נתנו ביום קדש וביוה״כ ולא כן הראשונים כי הם ירדו ביום י״ז בתמוז וביום חול ויש עם השניים זכר שלש בריתות ובשניים כתוב ולמען ייטב לך והראשונים נשתברו. ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין כי מכתב אלהים היו שניהם ועוד כי הראשונים הם מעשה אלהים והשניים מעשה משה: (ב) והיה נכון לבקר ועלית. זאת היא הפעם השלישית שבכל פעם ישב ארבעים יום וארבעים לילה: (ג) ואיש, בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני ויד

בעל הטורים וגם איש. שנים וגם איש אל ירא וגם איש איש מתנבא. לומר אפילו אם יהיה נביא לא יסמוך על נבואתו לעבור על צוויו:

רמבן

לד (ג) ואיש לא יעלה עמך. שלא יעלו עמך כלל זקני ישראל כאשר עשו בלוחות הראשונות וגם איש אל ירא בכל ההר גם בתחתית ההר מקום מעמד ישראל בראשונה גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא

אבן עזרא

וירד עמהם גם עלה ועמד שם הפעם הראשונה. בכל ההר. אף ע"פ שיהיה רחוק ממקום הכבוד: (ד) ויפסול. מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות כמו וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' ולא אמר מאתו וככה בפסוק אחד בני ישראל חמש פעמים והנה הוא דרך צחות:

(ה) וירד. י"א כי ויתיצב על הענן כי השם היה עובר. ודע כי המשיל בהר העליוני' והנכבדי' מהגופות כאשר הוא ההר עליון על האדמה: ויקרא בשם ה'. הנה השם הוא הקורא והנה למדו איך יקרא משה: (ו) ויעבר. ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד. אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא ואלו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה ככה תקרא וכתוב כי שלש עשרה מדות הם והגאון אמר כי השם הנכבד נמספר אם כן אינו מדה והשנית שהוא אדון וזאת טעות כי הנכתב אינו אדון רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד. ורב נסים אמר כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעים גם זה איננו נכון כי לא תוסיף המדה בעבור שטי האדם. ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים ולא לאשר לא חטאו. והנה ונקה מדה בפני עצמה עד הנה מספר י"ג מדות. ועל דרך הפשט ונקה לא ינקה מדה אחת כי ונקה שם הפעל הוא כמו אם ענה תענה אותו רק למדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובים רק לשבים ינקה כדברי הנביאים על כן הוסמה מלת ונקה ממספר המדות ומלת פוקד עון אבות גם היא מדת רחמים. ודע כי שבעה הם בגדי כהונה ובעבור שהלין כמו תכשיט הכניסו במספר. והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם ובנימין לבדו נולד בארץ כנען. והנה כתוב על כלם אלה בני יעקב אשר יולדו לו בפדן ארם. כי אחר הרבים הלך ולא חשש להוציא האחד. וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו. והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם וכבר הזכרתי בפ' ואלה שמות כי פעמים הוא שם התאר ופעמים מדה והם שתים ומלת אל שלישית. רחום רביעית. וחנון חמישית. ארך אפים ששית. ורב חסד שביעית ומלת רב תשרת בעבור אחרת ורב אמת שמינית. נוצר חסד לאלפים. תשיעית נושא עון עשירית. ופשע אחת עשרה. ונושא חטאה שתים עשרה. ונקה שלש עשרה. והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והגויות ועליונים ושפלים: ואל. כמו תקיף שיעשה הנכון בחכמה. ורחום כדרך כרחם אב על בנים שישמרם שלא יפלו. וחנון כדרך כי חנון אני להושיע מי שנפל ולא יוכל קום. ארך אפים שלא

יכעוס

אונקלוס

אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן לָקֳבֵיל טוּרָא הַהוּא: ד וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵים מֹשֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא דְפַקֵיד יְיָ יָתֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא: ה וְאִתְגְלֵי יְיָ בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵיהּ תַּמָן וּקְרָא בִשְׁמָא דַייָ: ו וְאַעְבַר יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ עַל אַפּוֹהִי וּקְרָא יְיָ יְיָ אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָנָא מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט: ז נְטַר טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁבִיק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וּלְחוֹבִין סָלַח לְדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵיהּ וּלְדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי

מקרא

הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא: ד וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים: ה וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה: ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה ׀ יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: ז נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־

ד' — פ"ז — ג' ה' ל' נון רבתי. ל' — ל' וחד וחטאה

רשי

רעה אין לך יפה מן הצניעות: (ה) ויקרא בשם ה'. מתרגמינן וקרא בשמא דה': (ו) ה' ה' (ר"ה יז) מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת אחר שיחטא וישוב. אל. אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר (תהלים כב) אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא: ארך אפים. (סנהדרין קיא) מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך (ר"ה יז): ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נוצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות: עונות. אלו הזדונות: פשעים אלו המרדים שאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט. ורז"ל דרשו מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים (יומא פו): פוקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם שכבר פירש במקרא אחר לשנאי: ועל רבעים. דור רביעי נמצאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות שבמדה טובה הוא אומר נצר

חסד

רחום וחנון ג' וסי' ויעבר ה' על פניו. ואתה ה' אל רחום וחנון. רחום וחנון ה' ארך אפים: ורב חסד ואמת ב' וסי' ויעבר ה' על פניו. ואתה ה' אל רחום וחנון:

תולדות אהרן הצאן והבקר. ביצה ס. תענית כא: וישכם משה. שבת פו: ה' ה'. ר"ה יז: אל רחום. ר"ה יז: ארך אפים. ערובין כב. ב"ק נ סנהדרין קיא: ורב חסד. ר"ה יז סנהדרין קיא: נושא עון. יומא לו (סנהדרין כו יומא ס): ונקה. שבועות לט: לא ינקה. יומא פו:

ספורנו

יהיה נלאה אבל זולתי איך ממציאותי ישפע מציאות כל נמצא כמו ששאלת: לך (ה) ויתיצב עמו שם. ויתיצב משה עם האל ית' כמו שאמר לו ונצבת לי שם. ויקרא. האל ית'. בשם ה'. קריאה מודיעה פעולות אלהיות: (ו) ויקרא. האל ית' ה' ה' הוא הממציא שעשה אינו ישנו והוא המקיים מציאות כל נמצא שאין לשום נמצא קיום מציאות זולתי השופע ממציאותו. אל. יכול על זה כמו פועל רצוניי על הפך הפעולה הנמשכת מן הפועל הטבעיי שהיא נמשכת ממנו בהכרח לא מצד יכולת בחיריי. רחום. על החייבים להקל עונשם בקראם אליו כאמרו פני ה' בעושי רע וכו' צעקו וה' שמע ורואה בעוני נדכאים כענין וגם ראיתי את הלחץ: וחנון. עושה חן וגומל טוב לשואלים אע"פ שאינם ראוים לו. ארך אפים. לצדיקים ולרשעים כדי שישובו. ורב חסד. מטה כלפי חסד בדינו כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה) מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה. ואמת. ורב אמת מאריך אפיה וגבי דיליה כאמרם ז"ל (שם) ועון עצמו אינו נמחק וכאמרם אבל לא ישא פנים אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשו. ולא יקח שוחד. שאין מצוה מכבה עבירה: (ז) נוצר חסד לאלפים. שומר זכות אבות לבנים להיטיב לבנים בשביל אבותם: נושא עון. מזיד: ופשע. מרד: וחטאה. הכעסה נוספת על המרד כענין כי רעתכי אז תעלוזי אבל אין נשיאות הא' כנשיאות האחר בלי ספק ולכן ימנו למדות נפרדות: ונקה. אע"פ שהוא מנקה לשבים מאהבה ושיא תשובה המגעת עד כסא הכבוד כמו שאמרו ז"ל (יומא פ' י"ה) שעונות נחשבים להם כזכיות שנא' עליהם חיו יחיה מכל מקום לא ינקה אפילו לשבים כאשר תהיה תשובתם מיראת עונש בלבד כאמרם ז"ל שזדונות נחשבים להם כשגגות שנא' כי כשלת בעונך: פוקד עון אבות על בנים. ממתין לאבד רשעי ארץ עד שתמלא סאתם וזה המלוי הוא שיגיע עונש למדרגה מן הרע שלא תהיה עמם תקומת תשובה וזה יהיה על הרוב כשיתמיד רשעם בכמה דורות זה אחר זה:

על

רמבן

ההוא מ:גד כי בראשונות לא הוזהרו רק שלא תגע בו יד אם בהמה אם איש והנה עדיין היו עומדים באזהרה ההיא כי הכבוד היה תמיד בהר עד שנתנו הלוחות הראשונות אבל עתה החמיר בשעת מתן הלוחות האלו יותר ממעמד הראשון והטעם בכל זה כי בראשונות היה המעמד בעבור כל ישראל וזה למשה בלבד בזכותו ובתפלתו וגדול יהיה הכבוד הנגלה על ההר האחרון מן הראשון:

(ה) **ויתיצב** עמו שם. ה' נתיצב בענין ויבא ה' ויתיצב עמו עם משה שבא בענן כאשר בראשונה:

(ו) **וטעם** ויעבר ה' על פניו. שקיים אני אעביר כל טובי על פניך ויקרא ה' ה' אל שלש תיבות הללו הן שמות הקדש וחכמים יקראו אותן מדות כי כם מדת בעל התשובה ומדת רחמיו ומדת טובו והשם המיוחד לא יתרבה בכן. והנה המדות שהם מקרים באדם הן עשר מדות רחום וחנון וכו' והנה כולן מדות מצד אחד ומצד אחר הן שמות עלם והעשר מדות והמדות נאמרו על השמות כי רחום וחנון וארך אפים באל עליון על כן לא אמר מרחם וחונן ומאריך אפים כי השם פעול למדות האלו ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים במדת רחמים שהוא מרבה החסד על גבורתו ועוזו והאמת ברחמיו ונוצר חסד לאלפים כי זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל או נוצר תלמיה מן ונצר תשרשיו יפרה ובטובו הוא נושא עון ופשע והטאה מלשון אני עשיתי ואני אשא וגו' ונקה לא ינקה ופוקד עון אבות על בנים פירוש לנשיאות. ויקרא מדה כי ינקה אותו בפקידה ההיא ומפני כי הנשיאות איננו שוה בעון ופשע ובחטאה אבל בכל אחד ענין מיוחד לו יקרא בכל אחד מדה אחת. והנה משה השתחוה לשם שעבר על פניו ובקש שילך תמיד בקרבם ויסלח לעונם ולחטאתם בכל מה שיעשו וינחילם את הארץ. ולא אמר ולפשעינו כי לא יתכן לסלוח הפשעים שהם המרדים רק

שישא

חסד לאלפים: (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו: (ט) ילך נא ה' בקרבנו. כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא וימרו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך אתה תסלח לעונינו וגו'. יש כי במקום אם: ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך שלא תשרה שכינתך על העו"ג: (י) כורת ברית. על זאת אעשה נפלאות. לשון ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל העו"ג שלא תשרה שכינתי עליהם: (יא) את האמורי וגו'. ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם אחריו

שְׁלֵשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ ח וַיְמַהֵר
מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃
ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי
בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא
וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ
וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי י וַיֹּאמֶר הִנֵּה
אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ
אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ
בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה
כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ
אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־נוֹרָא הוּא
אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־
לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי
וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי

י"ד בטעם פזר · קל"ד · ל' ומסר יו"ד · ל' · ל' ומסר · ל' · ל' · כ"ה הדף סיקון עזרא · ל' · מכספו"ס סי'

אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי
בְנִין מְרָדִין עַל דָּר
תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי׃
ח וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל
אַרְעָא וּסְגִיד׃ ט וַאֲמַר אִם
כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
יְיָ תְּהָךְ כְּעַן שְׁכִינְתָּא דַייָ
בֵּינָנָא אֲרֵי עַם קְשֵׁי קְדָל
הוּא וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא
וּלְחַטָּאנָא וְתַחְסְנִנָּנָא׃
י וַאֲמַר הָא אֲנָא גָּזַר קְיָם
קֳדָם כָּל עַמָּךְ אַעֲבֵיד
פְּרִישָׁן דְּלָא אִתְבְּרִיאוּ בְּכָל
אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵי
כָל עַמָּא דְּאַתְּ בֵּינֵיהוֹן יָת
עוֹבָדָא דַייָ אֲרֵי דְחִיל הוּא
דַּאֲנָא עָבֵיד עִמָּךְ׃ יא טַר
לָךְ יָת דַּאֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא
דֵין הָא אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן
קֳדָמָךְ יָת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי
וְחִתָּאֵי וּפְרִיזָאֵי וְחִוָּאֵי

ויאמר י"ד בטעם פזר' וסי' קח נא את בנך. הכי קרא שמו. אם נא מצאתי חן. וישמע דוד. ויאמר שלחני נא כי זבח. וישמע אליו דוד. את אלהי אשר. וישמע אליו דוד. ויאמר עד מתי ה'. ויאמר חלילה לי מאלהי. ויאמר עבד מלך הכושי. ויאמר בא אל ביות. ויאמר חזאל. ואני באתי בית שמעית דעזרא: אדני קל"ד י"ד מגהון מיחדין בתורה וסי' מצוין במסרה רבתא: לך י"ד זקפין נסב' בס' בראשית. וכל שמר השמר בין בזקפא בין מצעות פסוק רכות':

תולדות אהרן ויתפר מפס. סנהדרין קי"א: הנה אנכי. ר"פ יז: וראה כל העם. פקודי בער יב:

יכעוס מהרה על הרשע. ורב חסד. לצדיק ולרשע. ורב אמת. שימלא ויקיים דברו: נוצר חסד. האב לבנים אם היו טובים: נושא עון. שיש לכך לדברי הגה כתוב ואזקת והיית לאיש וכלא איש היה רק טעמו איש חיל ונודע והנה כתיב כי זקנתי מהיות לאיש והפירוש מהיות בעולם או אשה לאיש כי נקבה היתה והנה ואבואה אליה הוא המשכב כי נקבה היא. והנה אשר באו אליך הלילה איננו מזה הטעם כי זכר הוא וככה החוטא ונשא עונו לא יכופר החטא לו רק העונש שיבא עליו. על דרך ולאת לבדך תשא ועתה שא נא חטאתי כי משה צדיק היה. והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לגנאי לעולם. ונשיאת חטא על שני דרכים. הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנשוא העון. והדרך האחרת שיהיה נושא העון אחד רשע. והנה לנושא עון יהיה לגנאי ולנשוא העון לשבח כמו ונשא את עונה כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו: ונושא פשע. דע כי פשע קשה מעון כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה והנה עון פחות ממנו והוא כזדון ומלת חטאה כמו חטאת והוא שם דבר ואיננה כמו הממלכה החטאה כי היא תאר ומלת חטאה כוללת כל מחשבה וכל שגגה במעשה כי עון במעשה או בלשון. והנה הסתכלנו תפלת משה על דבר המרגלים. ויאמר ה' שהוא שם העצם והמדות תהיינה עליו נאמרות. ולא הזכיר השם השני שהוא תאר כי השם רצה להשמיד ולא אל. כי אין צורך להזכיר המדה הזאת. ולא רחום כי ישראל לא היו פתאים ולא חנון כי לא נעשה להם חמס שיצעקו אל השם להושיעם והזכיר ארך אפים כי היו רשעים ורב חסד לכל הוא ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים והזכיר נושא עון ופשע ולא הזכיר וחטאה כי לא היו שוגגים ומרוב העונה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעוננו ולחטאתנו. ולא הזכיר פשעינו בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע: (ח) וימהר. ריקי מוח אמרו כי מהר משה כאשר הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר כי היה בו מות לשעתו רק כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל. ועוד כי הנה כתיב כן בעשרת הדברות והנה כל ישראל שמעו זה ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב"ה לחמשים ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הוצרך לומר לשונאיו ומלת ויקד בעלי הכפל מגזרת קדקד שהם קדקדו בארץ על משקל ויתם הכסף ויקדו כמו ויתמו ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל ועל זה הדרך ידמו כאבן: (ט) ויאמר. טעם ילך נא אדני בקרבנו. כאשר ישעו כמו והתהלכתי בתוככם: כי עם קשה עורף. על דעת רבי מרינוס אע"פ שעם קשה עורף הוא וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך אע"פ שחטאתי לך. ולפי דעתי רפאנו כי אני מודה שחטאתי לך. ובעבור חטאי החליתני וככה זה אני מודה כי עם קשה עורף הוא ואתה תסלח: (י) ויאמר הנה אנכי כורת ברית. וזהו כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית והם התנאים הכתובים מתחלת שמר לך ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים ויהיה כשטר עדות וכל זה שסלחתי לעונם היה בעבור כבודך על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך וידעו כי נתתי הודי עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ וזהו דבר קרינת פניו. והנה כתיב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה הפך תולדת כל הזקנים: וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ. לא נשמע זה בגוים. והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם ובכל הגוים: (יא) שמר לך. לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לפני ישראל על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו כאשר פירשתי במקומו ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גורש מפניך וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך עם הפרשה שהיא למעלה: ומלת גורש. מהבנין הקל והוא פועל

רמבן

שישא אותם ולא יכלם בהם ולא יתעלם ממך למה נכתבו שני השמות הללו באל"ף דל"ת ומפני זה אמר הנה אנכי כורת ברית עד את מעשה ה' כי נורא הוא:

(ט) **כי** עם קשה עורף הוא. כפשוטו שילך בקרבם בעבור שהם עם קשה עורף כי אחר שנתרצה להם הקב"ה היה ה' טוב לקושי ערפם יותר ממלאך ומבקש להגדיל טובם יותר כי הם עמו ונחלתו וכאשר בשעת הכעס היה נוח להם שישלח לפניהם מלאך בעבור שהם עם קשה ערף כמו שאמר פן אכלך כן בעת הרצון טוב להם השכינה בעבור שהם עם קשה עורף שיותר יחונן וירחם על עבדיו. והשם ענהו שיעשה כן שיכרות הברית ויעשה בו נפלאות כאשר בקשו ונפלינו אני ועמך ואמר נגד כל עמך:

(י) **וראה** כל העם אשר אתה בקרבו. כי הגדולות והנוראות האלה עם משה יעשה אותם ובעבורו והעם יהיו בברית. ולא יתכן לפרש שיבטיח לעשות עם ישראל עתה נפלאות אשר לא נבראו מקודם בכל הארץ ובכל הגוים כי לא נעשו להם נפלאות גדולות אחרי זה יותר ממה שנעשה עמהם מתחלה במצרים ועל הים אבל נבראו ונעשו עמהם מתחלה יותר גדולות אלא שהענין ירמוז אל שכון השכינה בהם ועל היותו עם משה לכבוד ולתפארת בנעלם ובמופלא כאשר אמר ונפלינו וכמו שפירשתי והקב"ה יראנו נפלאות מתורתו:

(יא) **שמר** לך את אשר אנכי מצוך היום, לא אמר בכל המצות שעברו אנכי מצוך ועל כן נפרש שיאמר שמור המצות שאנכי מצוך היום ולא

תעשה

ספורנו

על שלשים. כשיוסיף הדור האחרון להרע מאבותיו כענין ויקשו את ערפם הרעו מאבותם: ועל רבעים. כשלא יוסיפו אבל יתמידו: (ח) וימהר משה. לתוספת הכנעה כי אמנם מהירות ההשתחויה תורה על גדולת הדבר אשר לו יכנע המשתחוה כאמרם ז"ל (ברכות פרק קמא) רב ששת כי כרע הוה כרע כי חזרא: (ט) כי עם קשה ערף הוא. ויתפא על כל פנים. ואע"פ שבלכתך עמנו יהיה עון הדור יותר גדול כמו שאמרת רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. מכל מקום טוב לנו שתלך אתה עמנו. וסלחת לעוננו כי עמך הסליחה ונקוה לסליחתך ולא ילך מלאך עמנו אע"פ שעון המרי בו לא יהיה כל כך גדול מאחר שאין עמו שום תקות סליחה כאמרך כי לא ישא לפשעכם: (י) הנה אנכי כורת ברית. להיות בקרבכם כאמרם (מגלה פ' בני העיר) גלו לבבל שכינה עמהם, גלו לעילם שכינה עמהם. גלו לאדום שכינה עמהם: נגד כל עמך אעשה נפלאות. כשיתפללו על ידי מדות הללו: וראה כל העם אשר אתה בקרבו. אמנם מעשה ה' הנורא לעיני כל העם לא יהיה זולתי לעיני אותו העם אשר אתה בקרבו שיראו את מעשה ה': אשר אני עושה עמך. בזכותך כאמרו מצאת חן בעיני וכו': (יא) שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. לא בלבד אזכירך שלא תמיר כבודך בלא יועיל אבל אזהירך

גם

אבן עזרא

פועל יוצא וככה אלמנה וגרושה: (יב) השמר לך. הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם: (יג) כי את מזבחותם. כמו כי הרם תהרסם: (יד) והזכיר אל קנא. ככתוב בעשרת הדברים: (טו) פן תכרות. כמו לא תכרות להם ולאלהיהם ברית והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו: (יז) וטעם אלהי מסכה. ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה: (יח) והזכיר את חג המצות. כאשר הזכירה בפרשה העליונה ובעבור שהזכיר בו יציאת מצרים והנה חג המצות לזכר הזכיר דבר פטר חמור שגם הוא זכר ליציאת מצרים כמו בפסוק ובקצרכם שהזכיר עם חג הקציר וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו ובעבור זה כל פטר רחם לי: (יט) ומלת מקנך. בא במקום הזה על לשון נקבה ושמות רבים ככה על לשון זכר

רשי

(יג) אשריו. (ע"ג מ"ד) הוא אילן שעובדים אותו: (יד) קנא שמו. מקנא ליפרע ואינו מוותר. וזה כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מאויביו: (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך (ע"ג ח'): (יח) חדש האביב. חדש הביכור שהתבואה מבכרת בבישולה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את רחמה: פטר. לשון פתיחה וכן (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון. תי"ו של תזכר לשון נקיבה היא מוסב על היולדת: (כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה: תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן. ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים: וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו: כל בכור בניך תפדה. חמשת סלעים פדיונו קצוב שנאמר (במדבר טו) ופדויו מבן חדש תפדה: ולא יראו פני רקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולה ראיית פנים. ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמש סלעים מכל מין

תרגום אונקלוס

ויבוסאי: יב אסתמר לך דלמא תגזר קים ליתיב ארעא די את עליל עלה דלמא יהא לתקלא בינך: יג ארי ית אגוריהון תתרעון ית קמתהון תתברון וית אשיריהון תקצצון: יד ארי לא תסגוד לטעות עממיא ארי יי קנא שמיה אל קנא הוא: טו דלמא תגזר קים ליתיב ארעא ויטעון בתר טעותהון וידבחון לטעותהון ויקרון לך ותיכול מדבחיהון: טז ותסב מבנתהון לבנך ויטעין בנתהון בתר טעותהן ויטעין ית בנך בתר טעותהן: יז דחלן דמתכא לא תעביד לך: יח ית חגא דפטיריא תטר שבעא יומין תיכול פטירא כמא דפקידתך לזמן ירחא דאביבא ארי בירחא דאביבא נפקתא ממצרים: יט כל פתח ולדא דילי הוא וכל בעירך דכרין תקדיש בכור תור ואימר: כ ובוכרא דחמרא תפרוק באימרא ואם לא תפרוק ותנקפיה כל בוכרא דבנך תפרוק ולא יתחזון

שמות לד

והיבוסי: יב השמר לך פן־תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן־יהיה למוקש בקרבך: יג כי את־מזבחתם תתצון ואת־מצבתם תשברון ואת־אשריו תכרתון: יד כי לא תשתחוה לאל אחר כי יהוה קנא שמו אל קנא הוא: טו פן־תכרת ברית ליושב הארץ וזנו ׀ אחרי אלהיהם וזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו: טז ולקחת מבנתיו לבניך וזנו בנתיו אחרי אלהיהן והזנו את־בניך אחרי אלהיהן: יז אלהי מסכה לא תעשה־לך: יח את־חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך למועד חדש האביב כי בחדש האביב יצאת ממצרים: יט כל־פטר רחם לי וכל־מקנך תזכר פטר שור ושה: כ ופטר חמור תפדה בשה ואם־לא תפדה וערפתו כל בכור בניך תפדה ולא־יראו

יא פ"ל בתורה · ב' חסר ו' וחסר. ב' · ל' חס רבתא · י"ד זקפין בסורס · ס' בלישנא · ז' רפין · ל' קמץ זקף · ס' · ד' סבירין ולא. ס'

מסורה

ליושב י"ו מלאים בתורה וסי' בסדר ויחי: אלהיהן ה' בלישנא וסי' ולקחת מבנתיו לבניך. ב' בו. ותקראן לעם לזבחי אלהיהן. ב' בו. וכן עשה לכל נשיו: למועד ז' רפין נססר בסדר משפטים:

תורה אור

תולדות אהרן לא תשתחוה. גטין נז סנהדרין כב סוריות ד חולין סב (סנהדרין כס): ואכלת מזבחו. ע"ג ח: אלהי מסכה. פסחים קיח מכות כב סוטה (עס): את חג המצות. פסחים קיח מכות כב (שבועות לג): וכל מקנך תזכר. בכורות ג ו ז: ופטר חמור. בכורות ה ו: בכור בניך תפדה. קדושין כט בכורות נא: ולא יראו פני ריקם. קדושין כט בכורות נא: ריקם. קדושין יז:

בעל הטורים

פן תכרת ברית ליושב הארץ. ליושב מלא וא"ו דבשבה הים במזכיר עליהם שנרגשי עמד ופגה: וזנו את בניך אחרי אלהיכן וסמיך ליה אלהי מסכה רמז שיעבו כמין זכרות מפלאם לעבודת גלולים וגם נשו כמין זכרות לגלמי ע"ג כדכתיב ותזני בם: סמך את חג כמצות לאלהי מככה לומר שעבודת גלולים אסורה בהנאה כחמץ בפסח: ולא יראו פני ריקם וסמיך ליה ששת ימים לומר דאין נדרים ונדבות קרבין ביו"ט:

ספורנו

גם כן שלא תניח אחרים לעבוד זולתי: (יד) כי לא תשתחוה לאל אחר. לפיכך תתוץ מזבחו ולא תשא פניו כי אין לך לכבד שום אלוה זולתי: כי ה' קנא שמו. כי שמו מורה על מין מציאות שלא ייוחס לשום נמצא זולתי לפיכך אל קנא הוא להפרע מן העובד אחר עמו: (טו) פן תכרות ברית. והטעם שאמרתי שלא תכרות ברית ליושב הארץ הוא שאם תהיה עמו בברית תטעה באל אחר על א' משני פנים אם שיקראך לאכול מזבחו ותעבוד עמו אז את אלהיו להפיק רצונו. ואם שתטעה זה לאהבת הנשים כמו שהיה הענין בפעור. אלהי מסכה. הם הצלמים הנעשים בשעות ידועות בחבור מהכוכבים ולזה עושין אותן על ידי החוך למען יעשו כל חלקי אותן הצורות יחדו באותו רגע וכם יחשבו עושיהם להשיג קניינים וצרכי הגופות ואולי יחשוב החושב שאין זה מרד באל ית' כשלא יקבלהו העובד עליו באלוה והוא אמנם הפך רצונו כי חפץ שלא יפנו עובדיו לעזר אלוה זולתי כאמרו ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: (יח) את חג המצות תשמור. אחר שאסר אלהי מסכה אשר בם חשבו עושיהם להשיג חיי שעה הזכיר מצות אשר מהן ימשכו מיני הצלחות תדומות כאביב כקציר וכאסיף וכעסקי הקניינים, וסדר אותן בזאת הפרשה על הסדר שבו נתנו לישראל. הראשונה מהן הוא חג המצות למועד חודש האביב אשר בו יבורך האביב. שנית ענין הבכורות אשר בו יבורך המקנה והיא המצוה שהיתה אחר חג המצות תכף בצאתם ממצרים. שלישית היא מצות השבת שנתנה במרה ובו יבורכו ימי המעשה כאמרו ששת ימים תעשה מעשיך ועמה דבר על השנה השביעית המברכת השנים כאמרו שש שנים תזרע. רביעית היא חג הקציר אשר בו בבועות חקות קציר ישמר לנו. חמישית חג האסיף שבו יבורך האסיף כאמרו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. ואחר אלה המצות הזכיר מצוה כוללת לשלשת הרגלים והיא יראה כל זכורך ואח"כ הזכיר מצות מיוחדות לחג המצות לא תשחט על חמץ ולא ילין. ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הרוב לחג הקציר והוא ראשית בכורי אדמתך כמאמרם ז"ל מעצרת ועד החג מביא וקורא. ואחר כך הזכיר מצוה מיוחדת על הרוב לחג הסכות והוא לא תבשל גדי כי אז זמן הגדיים כמו שאמרו קצתם ז"ל (פרק קמא דר"ה) באחד באלול ר"ה למעשר בהמה: (יט) כל פטר רחם לי. באדם ובבהמה הטהורה ובמקצת הטמאה אבל יהיה זה על אופנים שונים ולזה אמר וכל מקנך תזכר פטר שור ושה וזה כי בפטר שור ושה תזכר תהיה נזכר בחלק הקרבן הנקרא אזכרה כאמרו אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרוק וגו' ואת חלבם תקטיר ופטר חמור תפדה בשה: (כ) וכל בכור בניך תפדה, בפדיון ערכו הקצוב:

רמבן

תעשה כהן כאשר עשית במה שצויתיך תחלה שעברת על הכל לעבוד ע"ג והבטיח לגרש העמים ולהזהיר על ע"ג שלהם ועל בריתם כאשר עשה בפרש' הנה אנכי שולח מלאך לפניך שיחזרו על התנאים הראשונים והוסיף בכאן אלהי מסכה לא תעשה לך שלא יעשו כאשר עשו בעגל אפי' כמחשבת השמים אותו תייר לפניהם והחזיר ענין שלש הרגלים לראות בהן את פני האדון ה' אלהי ישראל כאשר עשה שם. והטעם ידוע כי בא אחר אזהרת ע"ג וכבר פירשתיו בסוף וישמע יתרו: (טו) **ואכלת** מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתם לשון רש"י. ואני אומר על דעת רבותינו שזו אזהרה באוכל תקרובת ע"ג שהם אמרו שאסור הוא מן התורה ולא מצינו בו אלא זה וכן משמעו פן תכרות ברית ליושב הארץ וזנו אחרי אלהיהם כי יזבחו

ספח

מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין (דף יז): (כא) בחריש ובקציר. למה נזכר חריש וקציר יש מרבותינו אומרים על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש (ר"ה ט) וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' ימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צורך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר (ויקרא כה) שדך לא תזרע וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את השבת: (כב) בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים (ר"ה כא: בכורי. שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש חטים למקדש כי מנחת העומר הבא בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית. אסיפה זו לשון הכנסה לבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך: תקופת השנה. שהיא בחזרת השנה בתחלה השנה הבאה. תקופת לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך. כל הזכרים שבך. הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו ויש מהם שלש פעמים וארבע לחייב ולענוש על מנין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתרך וכן (דברים ב) החל רש וכן (במדבר לב) ויורש את האמורי לשון גרושין: והרחבתי את גבולך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו: (כה) לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה (פסחים סג): ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר: זבח חג הפסח. אימוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: (כו) ראשית בכורי אדמתך. משבעת המינין האמורים בשבח ארצך (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגפן וגו'. דבש הוא דבש תמרים: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר בחלב שלשה פעמים כתיב בתורה אחד לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול (חולין קטו): גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב שאין

פְּנַי רֵיקָם׃ כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׃ כב וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃ כה לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃ כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ שביעי פ

כ' חסר | י"ד וקמץ בתורה | ב' חד חסר וחד מ"ל | י"ג | ל' | ל' וחסר. וג' חסר בלישנא | ג' זוגין פתח' | כ"ס. י"ג | ג' כתורה

קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ כא שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא וּבַחֲצָדָא תְּנוּחַ׃ כב וְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא תַּעֲבֵיד לָךְ בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְקָא דְשַׁתָּא׃ כג תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַּחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כד אֲרֵי אֲתָרֵיךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא יַחְמֵיד אֱנָשׁ יָת אַרְעָךְ בְּמִסְקָךְ לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא׃ כה לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת חַגָּא דְפִסְחָא׃ כו רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃

זכר גם לשון נקבה: (כא) ששת ימים. ככה כתוב בראשונה. וטעם בחריש ובקציר. שהם עיקר חיי האדם. אמר ענן ימחה שמו כמנן כי זה על משכב האשה והלא תכסהו בושה כי אם אמרנו כי כיד הנגבר החריש הלא במלת קציר וחריש. ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת השמיטה כי היום הידוע השלם היא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום כי הוא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה. וחכמי המזלות יבינו זה: (כב) וחג. כתיב בשני מקומות ושם כצאת השנה כי סוף השנה הוא תחלת השנה האחרת וזה לאות כי השמש תכנס במזל המאזנים סמוך ליום העשור ולא יתאחר עד צאת סכות שלא תכנס השנה האחרת על כן כתיב תקופת השנה ואל תסמוך על תקופת שמואל רק על תקופת רב אדא אעפ"י שהיא צריכה לשני תקונים האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה ופעם בקצרה וזה השנוי איננו במהלך השמש כי שוה הוא לעולם רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה: (כג) שלש פעמים. הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל בעבור דבר העגל: (כד) כי אוריש. פירש בפרשה הזאת למה שלא הזכיר בראשונה כי לא הוצרך כי אחר שהשם צוה שיעלו כל זכרי ישראל לראות פניו הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב אחר שכל ישראל עושים רצונו וזה הטעם באר אותו היטב. וטעם ולא יחמד איש את ארצך. כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפילו שלא יחמדו הארץ אף שיעלה בלב' לעשו' מלחמה: (כו) ראשי'. כמו בפרשה הראשונה ואלה הם התנאי' ומתחלת ואלה המשפטי' עד

שבעת ב' חסר וסי' וחג שבעת תעשה לך. שבעה שבעת תספר לך: האסיף ב' חד חסר וחד מלא וסי' וחג האסיף בצאת השנה. וחג האסיף תקופת השנה. בתראה מלא: בעלתך ג' חסר בלישנא וסי' בעלתך לראות את פני. מדי עלתה בית ה'. מנגד עלת הנשק: לראות ג' ומ"ל וסי' כי אוריש גוים. בבוא כל ישראל. כי תבאו לראות פני: תשחט חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמ' זיין תני' שי"ן וסימן בסדר וישמע יתרו: תביא י"ג וסי' מצויין בסדר משפטים:

תולדות אהרן ששת ימים. (שבועות לו): בחריש ובקציר. שבת פ ר"ה ט מ"ק ג' מכות ח הוריות ד: וחג שבועות. מנחות סד: וחג האסיף. סנהדרין יג: יראה. חגיגה ד: זכורך. קדושין לד: את פני האדון ה'. חגיגה ד: ולא יחמוד. פסחים ח (פאה יז): לא תשחט. פסחים ה (פסחים לב): זבחי. פסחים כד: ולא ילין לבקר. פסחים נט ע:

בעל הטורים המן דם זבחי. בגימטריא מחלו פום:

רמבן

יזבחו להם תמיד ופן יקרא לך ואכלת מזבחו אשר יזבח לאלהיו בזנותו אחריו ופן תקח מבנותיו לבניך והנה כלן אזהרות נמשכות כלאו הראשון שאמר פן תכרות ברית: (כא) בחריש ובקציר תשבות. על דרך הפשט הזכיר חריש וקציר שבהם עיקר חיי האדם והזכיר השבת באמצע הרגלים כי סמך אותו לחג המצות ולקדוש הבכורות בעבור שכולם זכר למעשה בראשית כי ביציאת מצרים אות ומופת בו כאשר פירשתי בעשרת הדברות ועוד כי הכתוב אומר שיש גם בשבת זכר ליציאת מצרים כמו שאמר בעשרת הדברות האחרונות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת ושם אפרש בעזרת הש"י ויתרומם: (כה) ולא ילין לבקר זבח חג הפסח. כפי פשוטו יזהיר בכל החג שלא ילין עד הבקר מן הבשר כי הנותר ממנו עד הבקר באש ישרף ומן החלב שלא יקריב אותו אלא עד הבקר. ואונקלוס תרגם על החלב העולה לגבוה כי הוא החג כאשר אמר שם ולא ילין חלב חגי עד בקר כי כל המצות האלה שוות. וכתב רש"י ולא ילין כתרגומו אין לינה מועלת בראשו של מזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר. זבח חג הפסח אמוריו ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואיברים. ובפרשת צו אבאר זה בעז"ה. ולינה בראשו של מזבח מחלוקת הוא בגמרא ולדעת רבא יש לינה בראשו של מזבח ואם לנו שם האברים וירדו לא יעלו שאם לא ירדו אפי' לנו בקרקע ימים רבים ועלו לא ירדו כדאיתא בפרשת המזבח: (כו) ראשית בכורי אדמתך. בעבור כי הזכיר שיבואו בכורי כל

ספורנו

(כא) ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות. גם כן תהיה הצלחתך כשתעבוד ששת ימים כאשר השבות בשביעי: בחריש ובקציר השבות. וכן כשתשבות אחת לשבע שנים בחריש ובקציר וזה בשבתות השנים הנקראים גם כן שבת לה' תצליח בחריש ובקציר כאמרו והם שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה: (כג) את פני האדון. המסדר עניניך בדברים הטבעיים כענין ולאדון לכל ביתו: אלהי ישראל. מסדר עניני ישראל בענינים הרוחניים אשר למעלה מן הטבע אשר לא יהיהו זולתי לנבדלים הנקראים אלהים כענין זובח לאלהים יחרם וכענין אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי. ולזה אמר על השדים לא אלוה מפני שהם בעלי חומר ומתים כבני אדם כמו שהזכירו ז"ל. ויקראו השופטים המומחים ג"כ אלהים כי הם ישפטו לפעמים מבלעדי ההוסים כענין שלמה שנאמר עליו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט וכאמרו ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח ולזה נקרא האל ית' אלהי אלהים מסדר עניני המסדרים הבלתי טבעיים והם הנבדלים מחמר, ואדוני האדונים מסדר עניני המסדרים הטבעיים והם הגרמים השמימיים. אמר אם כן יראה כל זכורך להודות על הטוב הנמשך ממנו אליך בדברים הטבעיים באשר הוא אדון ישראל והנמשך ממנו לחיי עולם באשר הוא אלהי ישראל: (כו) ראשית בכורי אדמתך תביא. ובזה תשיג ההצלחה בפירות כאמרו וראשית בכורי כל תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך: לא תבשל גדי. כמעשה בני נכר החושבים להשיג בזה ההצלחה בפירות או במקנה

אבן עזרא

עד שם שנים משפטים הם והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם חייבים ללמדם ולדעתם וחיוב הלבור הם הנזכרים אחר כן כמו אלה: (כז) ויאמר. ואע"פ שכבר היו כתובים כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמים: (כח) ויהי שם. רבים חשבו ששמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות ולא דברו נכונה רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרתי. כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים וכן כתיב ויהי משה בהר ארבעי' יום וארבעים לילה והוא אמר ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אז אמר משה פרשת ראה אתה אומר אלי ואחר כן ירד ופסל הלוחות והעלם עמו אל הר סיני והנה כתוב ויעבור ה' על פניו ואחר כך ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל כמשפטו בפעם הראשונה גם בשניה ויכתוב על הלוחות השם כתבם כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת: (כט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. הטעם בדבר אתו השם וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזהר הרקיע. מלת קרן. מגזרת קרנים מידו לו כי כן כתוב בתחלת הפסוק ונגה כאור תהיה והנה אמר אחריו קרנים מידו לו ויהיה הטעם כפול כמשפט. ישתחקו עצמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשות כמו הקרן וטעם ויראו מפני שהיו פניו מכוערות' ואיך לא פקח זה המקולל את עיניו כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו ואין אדם שלא ראה פני המת ולא יירא מגשת אליו ועוד אילו היה ככה למה לא היה תמיד המסוה על פניו ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל והלא ראה כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה ואף כי כאשר היה בן שמונים: וירא אהרן. שהוא הראש: וכל בני ישראל. הם הנשיאים שהיה משפט משה לדבר אליהם וכן כתוב ויקרא אליהם משה: (לא) וישובו אליו.

זה

אונקלוס

כז ואמר יי למשה כתב לך ית פתגמיא האלין ארי על מימר פתגמיא האלין גזרית עמך קים ועם ישראל:
כח והוה תמן קדם יי ארבעין יממין וארבעין לילון לחמא לא אכל ומיא לא אשתי וכתב על לוחיא ית פתגמי קימא עשרה פתגמין:
כט והוה כד נחת משה מטורא דסיני ותרין לוחי דסהדותא בידא דמשה במיחתיה מן טורא ומשה לא ידע ארי סגי זיו יקרא דאפוהי במללותיה עמיה:
ל וחזא אהרן וכל בני ישראל ית משה והא סגי זיו יקרא דאפוהי ודחילו מלאתקרבא לותיה:
לא וקרא להון משה ותבו לותיה אהרן וכל רברביא בכנשתא ומליל משה

מקרא

כז ויאמר יהוה אל־משה כתב־לך את־הדברים האלה כי על־פי ׀ הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת־ישראל:
כח ויהי־שם עם־יהוה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ויכתב על־הלחת את דברי הברית עשרת הדברים:
כט ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד־משה ברדתו מן־ההר ומשה לא־ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו:
ל וירא אהרן וכל־בני ישראל את־משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:
לא ויקרא אלהם משה וישבו אליו אהרן וכל־הנשאים בעדה וידבר משה

רשי

שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים: (כז) את הדברים האלה. ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל פה: (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן. ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי: (ל) וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר (שמות כד) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: (לא) הנשיאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם. שליחותו של מקום ולשון הוה הוא כל הענין הזה:

ואחרי

על פי הדברים האלה. ב' בתורה וסי' ונגד לו על פי. כי על פי הדברים האלה כרתי: וכל בני. ח' וסי' וירא אהרן וכל בני ישראל וגו' כי קרן. ולפני אלעזר הכהן יעמד. וישכם יהושע בבקר. ומדין ועמלק וכל בני קדם. וכל בני ישראל ראים ברדת האש. ויזבח שלמה את:

תולדות אהרן

כתב לך. נדרים לח גטין ס תמורה יד: כי על פי הדברים האלה. נדרים לב גטין ס תמורה יד (מגלה עד): ויהי שם עם ה'. סוטה יג: ומשה לא ידע. שבת י: וייראו מגשת. ברכות ו':

ספורנו

במתנה: (כז) כתב לך את הדברים האלה. אע"פ שקודם העגל אמרתי לתת לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי עכשיו שחטאו אתה פסל לך הלוחות וכתבתי. ולא אתן לך ג"כ התורה והמצוה אשר כתבתי אבל כתוב לך אתה: (כח) ויהי שם עם ה'. בפעם האחרונה

בעל הטורים

כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית. אלו דברים שבע"פ. ע"כ בקהלת וכתוב יושר דברי אמת ס"ת ברית וסמיך ליה דברי חכמים: פי הדברים האלה כרתי אתך ברית כ"ת בגימטריא התלמוד: כי על פי הדברים האלה וסמיך ליה ויהי שם עם ה' ארבעים יום לומר שבשביל דברים שבע"פ שהה שם ארבעים יום: כי קרן עור פניו. זכה לקירון פנים מושכתא כשי עליך. וי"א מכתיבת הלוחות זכה לקירון. וקרנים מידו לו וזהו חביון עזו ר"ת מלות:

רמבן

כל אשר בארצם לבית ה' שם יסמוך לזה לא תבשל גדי בחלב אמו כי בעת בכורי האדמה יביאו גם כל בכור בהמה הגדיים וטלאים ובעת ההיא יגדלו הגדיים ויהיה החלב ופעמים רבים יעלו האם עם הבכור בהיותו יונק בעבור שלא ימות והנה הבאים לחוג יתענגו לאכול הבכורות בכל המטעמים עם הכהנים ולכך הזכיר איסורם עם הבכורים אבל במשנה תורה הזכיר מצוה זו עם איסור המאכלים אחר שהזכיר בהמה טמאה ודגים ועופות טמאים ונבלה כי שם יאות להזכיר זה כי הוא איסור מאכל לא איסור הבישול בלבד כאשר יחשבו קטני אמנה מחוסרי הדעת: (כז) כתב לך את הדברים האלה. צוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באזני העם ויקבלוהו עליהם בנעשה ונשמע כאשר עשו בראשונה כי כל המעשה אשר היה בלוחות הראשונות ירצה לשנותו עמהם בלוחות השניות ואין ספק שעשה כן אבל לא חשש הכתוב להאריך לאמר ויעש כן משה כאשר הראיתיך במקומות רבים. והנכון בעיני כי בעבור שישראל הם החוטאים והעוברים על הברית הוצרך הקב"ה לחדש להם ברית חדשה שלא יפר הוא להם בריתו ואמר למשה שיכתוב התנאים וזה טעם כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל וטעם אתך כי בעבורך עשיתי עמהם ולא הוצרכו הם להביא עצמם במסורת הברית הזאת אבל הוא ית' הוצרך לכרות להם ברית במחילה שמחל להם וכתב המחילה והתנאים: (כח) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב על הלוחות. יאמר שהיה משה שם בראש ההר ארבעים יום וארבעים לילה ויכתוב שם על הלוחות. ועל דעת רבותינו ענין הכתוב שהיה שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה בעת שכתב על הלוחות את דברי הברית הזאת השנית אבל ארבעים יום אחרים עמד שם קודם לזה להתפלל כל ענין הבקשה שאמר ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ובהם נאמר במשנה תורה ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם וכאן לא פירש כמה ימי התחנה והתפלה הזאת כי הוא ידוע מעת עלותו אל ההר עד רדתו לפסול הלוחות האחרונות אבל ספר כי היה ענין הלוחות השניות ככל ענין הראשונות במכתב אלהים ובימים שעמד שם לפני השם שלא יחשוב שכבר למד התורה בפעם הראשון ולא יצטרך עתה לעמוד שם הרבה. וטעם ויכתוב על הלוחות ויכתוב אלהים על הלוחות פירוש ה' ולא יחזור למשה כי כן אמר וכתבתי על הלוחות וכן במשנה תורה ואפסול שני לוחות אבנים כראשונים ואעל אל ההר ושני הלוחות בידי ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון ומפני שאמר כמכתב הראשון ידענו כי הם כתובים באצבע אלהים ויהיה פירוש וכתבתי באצבע וידעת פירוש אצבע מן כיד: (לא) וידבר משה אלהם. לשון הווה הוא כל הענין הזה ואחרי כן נגשו אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל לשון רש"י. ואינו כן אבל יאמר הכתוב כי בצאת כל ישראל לקראתו ראו קרני ההוד ופחדו מגשת אליו ותזרו אחורנית אולי חשבו שהיה שם כבוד השם או מלאכי עליון עמו ופחדו פן יפרוץ בהם ה' וקרא להם משה ושבו אליו אהרן וכל הנשיאים ההולכים לפניהם ודבר משה אליהם דברי שלום ופירש בסליחת עונם ובלוחות שהוריד ואחרי כן ראו כל בני ישראל כי הוא מדבר עם הנשיאים

ונגש

אֱלֹהִֽים׃ לב וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְּשׁוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָֽי׃ מפטיר
לג וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶֽה׃ לד וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּֽה׃ לה וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּֽוֹ׃
ס ס ס

עִמְהוֹן׃ לב וּבָתַר כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּפַקְדִינוּן יָת כָּל דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ בְּטוּרָא דְסִינָי׃ לג וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי׃ לד וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לִקֳדָם יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ יַעְדֵּי יָת בֵּית אַפּוֹהִי עַד מִפְּקֵיהּ וְנָפִיק וּמְמַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְּמִתְפַּקַּד׃ לה וַחֲזַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא דְאַפֵּי מֹשֶׁה וּמְתִיב מֹשֶׁה יָת בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי עַד דְּעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ׃
ס ס ס

ד׳ | מ׳ ר׳ בליסנא | ד׳ ב׳ חסר וב׳ מ״ל | ב׳ ובענין | ו׳ | ג׳ ובענין | כולם חס׳ במ״א ומי מכלכל יום בואו

קל"ט. חננאל סימן

ויצום. ד׳ נמסר בסדר וארא: ויכל. ה׳ בתורה וסי׳ ויכל אלהים ביום השביעי. ויכל מדבר אתו ויעל אלהים. ויכל יעקב לצות: ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסוה. ויכל משה את כל המלאכה. מדבר ח׳ דגש נמסר בסדר ויצא: ובבא. ד׳ ב׳ מלא׳ וב׳ ה״ס׳ וסי׳ ובבא משה לפני ה׳. ובבא משה אל אהל מועד. ובבוא הנשיא דרך. ובבוא עם הארץ לפני ה׳ ב׳ בתראי מלאים: באו כול׳ חסר במ״א וסי׳ ומי מכלכל יום בואו:

רשי

(לב) ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל (עירובין נד) תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה למד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם ושנה להם משה פרקם נמצא ביד כל העם אחד ביד הזקנים שנים ביד בני אהרן שלשה ביד אהרן ארבעה וכו׳ כדאיתא בעירובין: (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי לשון ארמי הוא בגמרא פוי לבה ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה לשון הבטה היה מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום מדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. וראו קרני ההוד בפניו וכשהוא מסתלק מהם: (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נטל מעל פניו:

אבן עזרא

זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי נאתם לקראתו ואחרי כן כל בני ישראל שהיו בתחתית ההר: (לב) ויצום. אלה התנאים הנזכרים: (לג) מסוה. כדמות כסות ויש אומרים כי כמוהו וכבס ענבים סותה ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית ולא כן וי"ו סותה כי הנה עלתה ועולתה עול ימים גם עוילים אל תוך המחנה גם ויבתר אותם בתוך יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם ובכלותו ישים המסוה שידע שיסור האור וישובו פניו כאשר היו וזה יהיה גרעון למשה אם יראו ישראל פניו בלי אור על כן היה משים המסוה ובבאו לדבר אל ה׳ ישי׳ המסוה לקבל האור והגאון אמר כי האור לא סר מפניו עד יום מותו על כן לא כהתה עינו וזהו הנכון רק אמר כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישראל בריבם זה עם זה ולפי דעתו כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע רק כאשר ידבר אליהם דברי השם ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים וזה טעם ובבא משה: (לה) וראו. והנה טעם והשיב משה את המסוה וכן עשה תמיד וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו ולא נודע קבורתו במעלת ה׳ עליו ברוך אשר בחר בו ושם רוח קדש בקרבו:

רמבן

ונגשו לפניו כולם ואז צוה להם כל אשר דבר ה׳ אתו בהר סיני והוא עשרת הדברות השניות שנתן לו וכל הנאמר לו מתחלה שמר לך את אשר אנכי מצוך היום עד סוף הפרשה כי הגיד להם שצוהו לכרות עמהם ברית חדשה על פי הדברים האלה והכתוב קצר בזה וספר הענין בכלל ואחרי כן אמר כי כלה לדבר אתם כל הענין הנזכר ונתן על פניו מסוה כי מתבונן בשובו אחור כי קרן עור פניו או הגידו לו ואחר שספר מעשה היום ההוא אמר ובבא משה וזהו הענין ההוה לומר שנהג כן כל ימיו עמהם:

ספורנו

האחרונה: (לב) ויצום את כל אשר דבר ה׳ אתו. מלאכת המשכן ומשרתיו ותרומת בקע לגלגלת: (לג) ויכל משה מדבר אתם. אבל בעוד שהיה מדבר אתם היה בלי מסוה כענין והיו עיניך רואות את מוריך וכאמרם ז"ל (פרק קמא דערובין) ואי חזיתיה מקמיה הוינא מחדדנא טפי:

אדרת אליהו

(שייך לפ׳ תצוה) ועשית מזבח מקטר כו׳. לא הוזכר בעשיית כלי המשכן והזהיר תחלה המשכן וכליו והבגדים וקריבת אהרן למזבח ואח"כ אמר עשיית התמיד ואמר בזה אשכון בתוככם ואח"כ הזכיר עשית מזבח הקטורת וכסף הכפורים יורה שזה לא היה מעכב להשראת השכינה רק אלו היה לכפרת ישראל וכן אמר בכסף הכפורים לכפר על נפשתיכם:

כי תשא את כו׳. הוא מצוה לדורות בכל עת שימנה אותם וכמ"ש בשאול ודוד וכ"כ הרמב"ן. אבל עכשיו לא נצטוה למנות כלל עד חומש הפקודים ואין המצוה לדורות שנתנו מחצית השקל במנינם שהרי שאול פקד בבזק ובטלאים וגם לא שיתנו על האדנים שהרי כבר נבנה המשכן וגם שאמר זה יתנו כו׳ ולא נצטוה למנות אבל הציווי לדורות נכתיים בפסוק ראשון. וזה יתנו הוא ציווי עכשיו על עבודת המשכן בלא מנין וע"ז בא הציווי לא ירבה ולא ימעיט וזה שלא מנו אותה בתרי"ג מצות וע"ז אמר תרומת ה׳ ונתת אותו על עבודת כו׳ והשקלים לקרבנות לא נכתבו בתורה והיא הל"מ ומרומז במ"ש חז"ל: ורחצו ידיהם כו׳. כפי׳ רש"י דקאי על המזבח לאזהרה ולעונש: מחציתו חמשים ומאתים. דרך הפשט מחציתו של מר דרור וכן דרך הכתוב אבל בקנה בשם לא אמר מחציתו שהוזכר אחר קנמון אבל הל"מ ידוע ומרומז במלת מחציתו שבאה לחלאין והכל הל"מ: ועשית אתו שמן כו׳. עיין רמב"ן: כל הנוגע בהם כו׳. כמ"ש כל הראוי להם קדוש קדושת הגוף ליפסל כו׳ אבל דרך הפשט משמע אף חולין גמורין וכמ"ש ולא יקדשו את העם בבגדיהם (יחזקאל מ"ד י"ט) וכתיב הן ישא איש בשר קדש ע"ד הפשט קדש ממש וכן אל תגע בי כי קדשתיך (ישעיה ס"ה ה׳) אבל חז"ל אמרו רקיק כו׳ וחתיכה כו׳ אשר יגע בבשרה כו׳ עד שיבלע כו׳ ואפשר דוקא שם וספיר אמרו הכהנים לא (חגי ב׳ י"ב) וחז"ל דרשו על שרץ אבל ע"ד הפשוט כנ"ל. אבל כאן אפשר אף לדינא כ"ה ומ"ש ראוי דוקא היינו ליקדש קדושת הגוף שהרי נאמר בכולן כל הנוגע כו׳ אהל מועד ומנורה כו׳ ועל כלי שרת. וקדשת אתם לכהן לי. כי כל הכ"ל יהיו קדש במשיחתן לקדש אחרים ועיקר משיחתן כדברי רז"ל לקדש הראוי וכל הנוגע כו׳ אבל אהרן ובניו לא כן אלא לכהן: זה לי כו׳. לאשר אצוה למשחו כה"ג או מלך משיח ה׳: על בשר אדם כו׳. הוא כלל אף לכהנים המשוחים שלא לצורך ואמר על זר לאפוקי המשוחים בעת משיחתן: קח לך סמים. כל ספורט והולך שהן ארבעה ואמר עוד סמים ואחר כך לבונה לפרש איזה נטף ושחלת וחלבנה שישנן שאינן סמים וכמ"ש וקנמון בשם וקנה בשם וכן מר דרור אבל קדה לא פירש שהוא ידוע וכן כאן לבונה זכה ואין סמים בקטרת רק אלו הארבעה אבל השאר בשמים הן כי בשמים הן שמבשמים את המאכל וסמים אינן באים במאכל אלא לרפואה או לתועלת דבר אחר וזה לשון סם וכ"כ הרמב"ן והאין ז׳ בשמים בכן הלמ"מ ומפורש בש"ה ומר דרור בא לעיל י"ב בושמין כידוע בעת הדרור ועתה גילתה בתרומה ויקהל ובשמים לשמן כו׳ ואעפ"כ נקרא קטורת הסמים שהבשמים בטלים בהן שהסמים הן הפ׳ מנה והבשמים מבשמין אותן אבל בורית ויין אינן באין בה כלל אלא שפין ושורין ומלח בא כמו על כל הקרבנות: ואת המנורה הטהורה. בשביל הזהב הטהור. ואת בגדי השרד. ודאי הוא כפי׳ רש"י ז"ל והמפרשים מה שדרשו רז"ל בגמ׳ על בגדי כהונה (יומא ע"ב ע"א) לשון בגדי דרשו דלא שייך בגדי כ"א בלבושי אדם וז"ש מאי בגדי כו׳ לרמז על בגדי כהונה כדרך מדרשם ולא פי׳ כאן ומפרש והולך בפ׳ במדבר ואמרה התורה כאן בגדי השרד כפי׳ א"ע והרמב"ן ז"ל שיעשו מכל מין בגדים כרצונם ואח"כ בעת נסיעתם פירש

פירש מה לעשות מכל מין ומין· ומשה יקח את האהל כו'. זה היה תיכף אחר המעשה וכדברי פרקי דר"א שהיה מ' יום אמצעים במחנה וכן בתנא דבי אליהו חלק ב' פ"ד מ' יום האמצעים נטל משה כו' ושם מבואר מ' יום האחרונים שעלה משה שניה להר סיני כו' וכן מוכיחין פשטי המקראות ודלא כרמב"ן והרא"ש שתמהו על פרקי ר"א. ומ"ש בפ' עקב ואתנפל לפני ה' כראשונים ארבעים יום כו' לחם כו' זו היתה במ' יום האחרונים ומ"ש כאן ויאמר משה כו' ראה אתה כו' הכל היה אחר עלותו להר וביה"כ נתרצה לו ויעבר על פניו והבטיח לו כל ההבטחות וג' יום הראשונים למד פי' המשכן והבגדים עד ויגפש אבל במ' יום האחרונים לא עשה אלא התנפל עליהם וע"כ ניתקן אלו המ' יום לתחנונים וביה"כ נתרצה הש"י להם והנה כתיב ואיש לא יעלה עמך כו' גם האלן כו' מכלל שהיה רשות להם ע"כ שלא היה שכינה בהר. וכן כתיב וירד ה' בענן שלא היה מקודם אלא באהלו של משה כמ"ש והיה כבא משה האהלה כו' וכן כתיב בסוף הפרשה ויהי שם עם כו' על אלו המ' יום בלבד ויותר נ"ל שטעות בסדר עולם ואין לזוז מדברי פר"א: ויאמר משה כו' לא הודעתני כו' כי אמר ית"ש ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי כו' ר"ל שהש"י יבא המלאך לגרש הכנענים אבל בדרך לא אעלה בקרבך כי עם כו' פן אכלך בדרך. אמר מרע"ה איך אעלה ומי ילך עמדי בדרך בודאי צריך להנהגתך בדרך ובפ' משפטים אמר הנה אנכי שולח כו' לשמרך בדרך ולהביאך. ואתה אמרת ידעתיך בשם הוא השגחה פרטית עלי בכל עת בלבד וזו היא מדרגה גדולה וגם מצאת חן בעיני כו' ע"כ תעשה בגיני שתודיעני וכמו שמפרש והולך ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך ר"ל רצוני שתודיעני הלוכך שתלך לארץ עם המלאך כי המלאך שמו ית' בקרבו וכמ"ש בפ' משפטים ואדעך שאכירך בהילוכך וכאן ביקש כל הג' שבקש למטה כמו שאפרש ואמר למען אמצא חן בעיניך ר"ל למען אשר מצאתי חן בעיניך כי הוא בקשה גדולה ביקש כמו בקשת אסתר אם מצאתי חן בעיניך תעשה בגיני וגם בשביל ישראל וז"ש וראה כי עמך הגוי הזה: ויאמר פני ילכו כו'. והשיב ית' שאני לא אלך אלא בא"י להנחיל לישראל וז"ש והנחתי לך אבל בדרך לא אעלה כו' רק זאת אעשה שפני ילכו עם המלאך בא"י: ויאמר אליו אם אין פניך כו'. ר"ל אם אין אתה הולך עמנו בדרך אל תעלנו מזה: הלוא בלכתך עמנו. ר"ל אתה כנ"ל: ויאמר כו'. גם את כו' שאלך עמכם כו' כמו מקודם החטא ובשבילך כמו שאמרתי כי מצאת כו' ואדעך כו': ויאמר הראני כו' עכשיו ביקש שידע את כבודו כמ"ש בתחלה ואדעך למען ידע בהלוכו עמם את מקום כבודו וכמ"ש אל תמר בו אל תמירני בו: ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך כו' פי' כבודי וכמ"ש על פסוק וכל טוב אדניו בידו זה שמי בקרבו. וקראתי בשם ה' לפניך בהעברת כבודי על פניך וקרא את כבוד העובר בשם המיוחד ותדע שזהו כבודי כי בעבור הכבוד עובר תחלה רוח ורעש כו' ותשמע שאקרא שם המיוחד ותדע שזהו כבודי וכמ"ש למטה ויעבר כו' ויקרא ה' וחנתי את כו' ורחמתי כו' גם זה קאי על מה שאמר ית"ש וקראתי שאקרא מדת החנינות שאחון בלבדי והרחמים שארחם בלבדי שאין רשות למלאך זה כמ"ש כי לא ישא לפשעכם ותדע שזהו כבודי ממש ובסימנין אלו תדע כבודי כי אף שהיה רואה את הכבוד היה מבקש לידע בסימנין את הכבוד החונה בגרותם וכמ"ש מן הדרש אותכם. והיה מבקש גם לראות וע"ז השיב ית"ש לא תוכל לראות את פני כו' הנה מקום אתי כו' הוא בהר וכמ"ש רז"ל במגילה (י"ט ע"ב): והיה בעבר כבדי ושמתיך כו' ושכתי כפי עליך עד עברי שלא תראני שלא תמות וכמ"ש הרמב"ן שקודם הראני' מתפרק האדם כמ"ש במראה נהפכו כו' ואחר עברי והסרתי את כפי וכו' וכן עשה תיכף: ויעבור ה' על פניו ויקרא בשם המיוחד ובמדת טובו אל רחום וחנון שבידו הסליחות והרחמים וכ"ז היה במ' יום האחרונים וזהו התפלות שעשה כל המ' יום האלו להשיב שכינתו בתוכנו. כראשונים שא"ל מעשה המשכן בשביל ושכנתי בתוכם והפסידו ועתה לא שב אחור עד שהשכין השכינה ואמר פ' ויאמר ראה אתה כו' קודם פסל לך שאין מוקדם ומאוחר ולסמוך לפסוק לא אעלה בקרבך ולומר שחזר ונתרצה כמקדם ואח"כ אמר שירד בענן ויעבור על פניו: וימהר משה ויקד ארצה וישתחו ר"ל כששמע כבוד ה' עובר: ויאמר אם נא מצאתי חן כו'. כאן דחה את המלאך הנאמר בפ' משפטים וביקש הלוא טוב שתלך אתה בקרבנו בעצמך בלא המלאך ושתשרה בקרבנו במקום שריית המלאך כמ"ש כי שמי בקרבו ותשרה בקרבנו ואמר הטעם כי עם קשה כו' וסלחת כו' משא"כ עם המלאך כי בתחלה לא בקש רק בלכתך עמנו עכשיו בקש בקרבנו כי ידוע כי כבודו שורה בקרב המלאך או ישראל וכאן בקש משה דבר גדול וטוב אשר אין אחריו עוד והבטיח לו ית' גם על זה: ויאמר הנה אנכי כרת כו'. ר"ל הנה אנכי כרת ברית והוא קיום ההבטחה אשר לא תופר כי בכל הדברים החטא מונע משא"כ בקיום הברית וז"ש נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ והוא שריית הענן על המשכן והכבוד שורה עליהם לעין כל והולך לפניהם לעין כל כמ"ש אשר עין בעין נראה אתה וגו' ועננך כו' עד שתמהו כל האומות עליהם ואמרו מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן כו' וכמ"ש בסוף פקודי וכבוד ה' מלא כו' כי ענן ה' על המשכן כו' ואף שהלך הענן לפניהם ביציאתו ממצרים לא היה אלא לשעתו עד הים וגם לא היה לעיני כל ישראל רק לפני הנביאים שבהם משא"כ כאן וז"ש לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם וזו היא הפלא הגדול וכמ"ש האומות עליהן אין אלו אלא אלהים וכמ"ש משה ונפלינו אני ועמך מכל העם כו' ונפלינו לשון פלא וכן השיב לו ית' נגד כל עמך אעשה כו' כמ"ש לעיני כל בית ישראל: אשר לא נברא בכל כו' וזהו ונפלינו והיה הולך לפניהם במסעיהם וחונה בחניתם וע"פ משה שאמר קומה ה' שובה ה' וז"ש וראה כל העם כו' אשר אני עושה עמך שהכל בשבילך וברצונך וזה הגדולה והטובה אשר אין אחריה ולא היתה כזאת שנא' אשר עין בעין כו' וע"ז אנהגו מלפים כי עין בעין יראו וכו' וחזר השי"ת וכרת הברית שכרת בסוף פ' משפטים אחר שהופר הברית כאן וחזר וכרת בראשי המצות שתלה הברית בהן וכמ"ש שהן עדות על יחודו והוציאם ממצרים להיות להם לאלהים·

פרשת כלי יקר תשא

כי תשא את ראש בני ישראל. בכל מקום הזכיר נשיאת ראש אצל המספר לפי שע"י המספר ישראל מנושאים ביתר שאת על כל האומות כי כל מספר מורה על המעלה הפרטית שיש לכל איש ואיש כי כל דבר שאינו חשוב כמו הקש והתבן אין לו מספר אבל ישראל נמשלו לחטין שנאמר בטנך ערמת חטים כי כל ערמה בפני עצמה דבר חשוב שבעל השדה מונה אותה לומר כך וכך ערימות יש לי כך בטנך של כל א' וא' דבר חשוב ונקט הבטן שלא תאמר דווקא מצד הראש יש הבדל בין ישראל לעמים כי שם ה' נקרא על ראש ישראל דווקא אבל מצד הבטן כולם שוים כי כולם משתמשים בצרכי הגוף בשוה אלא אפילו בבטנם יש צד קדושה כי אינן אוכלים כ"א עפ"י התורה כמ"ש כי נעים כי תשמרם בבטנך וכתיב ותורתך בתוך מעי והיה זה כדי שלא יאמרו שישראל אין להם יתרון כי אם מצד הראש אשר בו משכן החכמה כי רק עם חכם ונבון הגוי הזה אבל מצד השתמשות בעניני הגוף ההולכים דרך הבטן הרי הם כשאר כל העמים אלא אפילו בטנם כערמת חטים לפי שהיא סוגה בשושנים ר"ל הוא אוכל על פי סייג וגדר אשר גבלו ראשונים שנמשלו לשושנים ששונים הלכות הליכות עולם לכך נקט הבטן נוסף על הראש שהזכיר כאן. ובדרך זה נמשלו ישראל לכוכבים שנאמר בהם המוציא במספר צבאם כי מספר ההוא ודאי הוא בעבור מעלתם כי בלי ספק שהקב"ה יודע מספרם כך מספר בני ישראל אחר מעשה העגל דומה למה שנאמר אחר חטא של ראובן ויהיו בני יעקב י"ב כך הודיע לנו כאן שלא נמאסו בעבור מעשה העגל אלא כולם במעלות המספר המורה שכל איש מישראל מושגח בהשגחה פרטית. אמנם המספר הנאמר בפ' במדבר היה לפי שבא להשרות שכינתו בתוך כל שבט ושבט כי דבר זה צריך מספר כי אין הקב"ה משרה שכינתו על פחות מן כ"ב אלף כמו שיתבאר במקומו בע"ה. ומספר של ערבות מואב היה בעבור חלוקת הארץ שנא' בו לרב תרבו וגו':

כי תשא את ראש. ראשי מבעי' ליה למימר ומ"ש ונתנו איש כופר נפשו איש מיותר כי הל"ל ונתנו כופר נפשם מובן מזה שכל אחד בפני עצמו יתן שהרי נאמר אח"כ כל העובר על הפקודים וגו'. וע"ק לדעת רז"ל שאמרו שכפרה זו היתה לכפר על מעשה העגל א"כ למה יתנו הכופר דווקא בשעת המספר וע"ק והלא בחטא העגל היו כל ישראל שוים זקנים עם נערים וכופר לא נתנו כ"א מי שהוא מבן כ'. ונראה ליישב כל זה במה שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם מהו ביום פקדי אלא שהורה בזה שלא נמחל להם עון העגל אלא בעבור שהיו החוטאים רבים דנפישי רחמי כי הקב"ה חס ביותר על רבים כמ"ש הן אל כביר לא ימאס וכמ"ש ואני לא אחוס על נינוה אשר יש בה הרבה מי"ב רבוא וגו' וכן מסיק בגמרא אמר ר"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה ולא היו ישראל ראוין לאותו מעשה ולמה עשו אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה וצריכי דאי אשמועינן רבים הוה אמינא משום דנפישי רחמי כו'. ולפי זה אין כפרה זו משמשת בזמן שכל אחד יושב בתוך עמו כמ"ש השונמית בתוך עמי אנכי יושבת. אבל בזמן שהם נספרי' אחד לאחד יש לחוש שהמספר יגרום שכל אחד לבדו בפני עצמו יעלה זכרונו למעלה ויתבקר פנקסו בכל זכות וחובה שיש לו ושמא לא יכריעו זכיותיו על חובותיו ובסבה זו יזכירו לו עון העגל שכבר נמחל כי לא נמחל כ"א אל רבים ולא ליחידים והמספר גורם שכל יחיד נזכר לעצמו לכך נאמר וביום פקדי והוא לשון מספר ור"ל כשיהיו נמנין לאיזו צורך אז יעלה זכרון כל איש פרטי לפני ואז ופקדתי עליהם את חטאת' החטא חוזר וניעור ע"כ צוה כאן על כופר נפש זה לכפר על מעשה העגל בשעת המספר כי יפקד מושבו על כל א' וא' ע"כ אחז"ל אל תפרוש מן הצבור. ולפיכך הפחותים מבן כ' שלא היו במספר זה לעולם בתוך עמם היו יושבים. ולכך נאמר כי תשא את ראש כי לפי שיבא לפני הש"י זכרון כל ראש בפני עצמו לפיכך ונתנו איש כל איש פרטי שיש לחוש שיתבקר פנקסו ויבקש וימצא כי היה לו חלק בפועל המגונה ההוא לפיכך יתן בפעם ההוא כופר נפשו. ואתי שפיר גם לדברי האומרים שכופר זה היה להציל מן עין הרע השולט בשעת המספר אי בפעם ההוא יש מקום לשרי מעלה של האומות לקטרג ולומר מה יקר וגדולה לישראל במספר זה על כל האומות והלא הללו עע"ג והללו עע"ג לפיכך צריכין בפעם ההוא אל כופר נפש להשקיט מדה"ד ובזה מיושב מה שמקשים כאן והלא כמה אומות מונין לגלגולת ואינן ניזוקין לפי שאין שטן מספר הגורם כי אם זה המספר הבא לנטלם ולנשאם בכי תשא את ראש ע"כ יש לחוש מפני הקנאין הפוגעים בהם. ומה שמקשים למה עברו שאול ודוד ומנאום בלא חצאי שקלים נראה לתרץ שאין העין שולט כ"א במספר שהוא דבר חידוש דרך משל אם רואין אצל איש עני ק' זהובים יותר הוא צריך להזהר מן עין הרע ממה שרואין ביד העשיר כמה אלפים כך ישראל בצאתם ממצרים היו מוחזקים במתי מספר כי העינוי של מצרים היה ממעט בהם ופתאום עלה המספר אל ת"ר אלף א"כ אז ודאי יש לחוש לעין הרע

אבל

אבל אחר כך כאשר באו לארץ נושבת ויהודה וישראל כחול הים לא היה מידוע בעת רב שנמנו בעת הצורך:

ונתנו איש כופר נפשו. בפ' תרומה נזכרו ג' תרומות ובכולם הזכיר לשון קיחה ובפ' זו הזכיר בכולם לשון נתינה ומהו זה שאחז"ל שמשה נתקשה בשקלים אלו מהו הקישוי נ"ל כי לשון לקיחה משמע שיקח מכל אחד בעל כרחו והיה משה מתקשה בדבר להכריח כל א' על הנתינה כי עם קשה עורף הוא. וכדי לתקן זה כתיב בפרשת במדבר תפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא ויש להתבונן למה צוה ליקח ראש כל שבט אל המספר אלא ודאי שלא יהרהרו על משה לומר שלוקח מהם בקע לגלגולת לצרכו. כי כשיראה כל א' שראש שבטו עומד שם ומסכים. על זה אז יתנו מרצון טוב כי כל אחד יחשוב שראש שבטו לא יניח לעשות לו עול. וז"ש כי תשא את ראש בני ישראל ר"ל כשתשא את ראש של כל שבט ושבט אל המספר ז"ש לפקודיהם אז ונתנו איש כופר נפשו מסתמא יתנו מרצון טוב ולא תצטרך לכופם והיה פסוק זה כולו תשובה על מה שהיה משה מתקשה בו והשיב לו הקב"ה כי תשא וגו' ר"ל כשתעשה דבר זה אז ונתנו מעצמם לכך נאמר ראש בלשון יחיד לפי שמדבר בראש כל שבט ושבט. ומה שפירש"י ג' תרומות האמורות כאן אחת מהם הבאה נדבה לא ידעתי איזו מהם מדברת באותה הבאה נדבה כ"א תדקדק בלשון הכתוב תמצא שכולם מדברים מן בקע לגלגלת. וע"ק כי בפ' תרומה יחס ב' תרומות ראשונים אל הש"י כי בראשונה נאמר ויקחו לי לשמי ובשניה נאמר תקחו תרומתי. אבל בג' נאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כי היא תלויה בנדבת הנותן וכאן קרא ג' תרומת ה'. ע"כ נ"ל יותר נכון לומר שג' מדברים מן בקע לגלגלת כי מצינו שמשה היה מונה אותם ג"פ א' כאן ב' בחומש הפקודים. ג' בערבות מואב וכולם היו ע"י חצאי שקלים שהם חובה וכופר נפש ע"כ יחס ג' אל הש"י משני טעמים הן מצד שזכות יש להקב"ה בהם כי כל הנפשות של הש"י המה ובחמלתו על ברואיו הוא לוקח מחצית השקל תמורת הנפש ע"כ נקראו ג' תרומת ה'. הן מצד שבכל מקום שיש נדנוד גסות הרוח שהעשיר יש לו מקום להתגאות על העני לאמר לו נדבתי גדולה משלך שם אין הקב"ה קורא שמו יתברך עליו לפיכך לא יחס אל הש"י בפ' תרומה הנדבה הג'. אבל כאן שג' היו הבקע שעשיר ועני שוין בו ואין מקום להתגאות אחד על חבירו ע"כ נקראו ג' תרומת ה'. ומה שלא הזכיר בפ' תרומה כ"א ב' שהיו בקע לגלגולת לפי שלא הזכיר שם כ"א הדברים שהיו צורך שעה כי לתרומה ראשונה היה צורך שעה לעשות ממנה האדנים. ומן הב' קרבנות צבור. והג' נדבה לצורך המשכן וכליו. אבל כאן באה המצוה למשה שבכל פעם שימנה אותם ימנה ע"י השקלים הוצרך להזכיר ג' להודיע שאין צורך בחצאי שקלים אלו כ"א בג' מספרים של משה אבל לא לדורות ושאול ודוד יוכיחו שלא מנאום ע"י השקלים ולכך לא נאמר כאן שאו את ראש ואמר כי תשא לומר לך דוקא בזמן כי תשא אתה ולא לדורות. ד"א לפי שג' תרומות שנזכרו בפ' תרומה נזכר ל' קיחה בכולם המורה על שיקחו מהם בעל כרחם ע"כ לא הזכיר השם המיוחד בשום אחת מהם כי זה נקרא מצות אנשים ולא מצות הש"י כי האדם המכריחו על הנתינה נקראת התרומה על שמו כמ"ש יען כי נגש העם הזה ר"ל שהם נגושים ואנוסים על כל דבר מצוה על זה אמר ותהי יראתם אותי מצות אנשים כי דומה כאלו נצטוו מן האנשים שמכריחים אותם. אבל כאן נאמר בג' ונתנו המדבר בזמן שהם נותנים מרצון טוב בלתי שום אונס ע"כ נקראו ג' תרומות ה' כי נתינה זו ודאי לשם שמים. ואעפ"י שלא נזכר השם בפ' תרומה בכולם מ"מ הזכיר בראשונה ובשניה לי תרומתי כי זכות יש להש"ית בהם על כל פנים וזה פירוש יקר:

זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו'. פירש"י דרך המונין מעבירין את הנמנין זה אחר זה כו' ומ"מ לשון על הפקודים אינו משמע כן. ויתכן לפרש לדעת רז"ל שהיה זה כופר נפש על עון העגל כי שם עברו ישראל על פקודי ה' ישרים אשר פקד ה' למשה לכך נאמר כל העובר על הפקודים המה עוברי עבירה אשר היו צריכין אל כופר זה. וטעם למחצית השקל נמצאו במדרשים כמה דרכים שונים. ואומר אני להוסיף עליהם עוד ג' טעמים. האחד הוא לפי שבמעשה העגל גרמו שבירת הלוחות לשנים ע"כ יתנו בקע דהיינו שקל בקוע לשנים. השני הוא לפי שזה היה כופר נפש וידוע שמצד הנפש אין יתרון לשום אדם על חבירו כי נפש החיוני שוה בכולם על כן עשיר ורש שוין בכופר זה ולפי שכל אדם הוא שקל שלם וכל מחצית נכלל במספר י' כי כן מנו רז"ל במאמר שלשה שותפין באדם י' דברי' הבאים מן אב ואם וי' דברים הבאים מן הקב"ה וא"כ הרי האדם השלם עשרים גרה ומחציתו תרומה לה' לכפר על חלק הנפש. טעם ג' הוא היותר מחוור מכולם הוא שמצינו במדרש והילקוט מביאו בפרשה זו וז"ל ונתנו איש כופר נפשו כששמע משה כן נתירא ואמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו ר"י בר אילעאי אומר אמר משה מצינו שפדיון נפשו של אדם ככר כסף שנאמר והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקול. ר' יוסי אומר מן מוציא שם רע אתה למד שנאמר וענשו אותו מאה כסף ואנחנו הוצאנו שם רע ואמרנו אלה אלהיך ישראל כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן מאה כסף. ריש לקיש אמר מן האונס אתה למד כתיב ונתן האיש השוכב עמה וגו' ואנחנו אנסנו הדיבור לא יהיה לך ועשינו ע"ג וכל אחד ממנו צריך ליתן חמשים כסף ר"י בר סימון אמר מן שור נגח אתה למד שנאמר אם עבד יגח השור וגו' ואנחנו המרנו כבודו בשור שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב כל א' ממנו צריך לשלשים שקל. ידע הקב"ה מה שבלבו של משה א"ל חייך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא שלשים שקלים אלא זה יתנו מחצית השקל עכ"ל. ולפי הנראה שיש במדרש זה הרבה דברים בלתי מתקבלים וכי משה היה מחשב בענין המעשה שהיה בימי ישראל עם מלך ארם גם מ"ש ואנחנו אנסנו הדיבור מחוסר ביאור. וענין שור נגח קשה להבינו. והאומר אני לפי שמצינו במעשה העגל עברו ישראל על ד' ראשי עבירות והם ע"ג ג"ע וש"ד ולשון הרע כנגד כולם כמו שפירש"י על פסוק ויקומו לצחק. ולשון הרע הוא מה שנא' קול ענות אנכי שומע היינו חרופים וגדופים וזהו מ"ש זה לזה אלה אלהיך ישראל כי שתם ע"ג תלויה במחשבה שהאמין בה כי מטעם זה נאמר למען תפוש את בית ישראל בלבם ולא די להם זה אלא שפרו בפיהם הדבר כמוציא שם רע על קונו ואמרו אלה אלהיך ולא ה' פעל כל זאת מענין העליה ממצרים. וכשאמר הקב"ה למשה ונתנו איש כופר נפשו היה מסופק על איזו עון מהד' עבירות אלו יתנו כופר נפש אם על ע"ג או על ש"ד או על ג"ע או על לשון הרע. דעת ר"י בר אילעאי הוא שמשה חשב מסתמא כופר זה יהיה על ע"ג ואז יהיה ודאי ככר כסף שלם. והבין זה ממה שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל ועל דרך שמסיק בילקוט פר' זו וסר"ת מן כל השבטים עולה ת"ק אלף וכ"ז אלף והיכן עוד שלשת אלפים למלאות ת"ר אלף הם שנפלו בעגל. וחשב משה למאי נפקא מינה רמז לו הקב"ה לישא את מספר ראש כל שבטי ישראל ולידע מתוכו כי ג' אלפים נפלו בעגל אין זה כ"א שרצה ה' שאבין מתוך זה כשם ששלשת אלפים אלו היה כפרה על כל הגופות של כל ישראל כך כופר הנפשות יהיה גם כן במספר זה והיינו ככר כסף שעולה מספרו שלשת אלפים שקל כמו שפירש"י בפ' אלה פקודי. וא"ת מנא לן שכופר זה יהיה דוקא על ע"ג ולא על שאר עבירה מן ד' אלו ע"כ מביא ראיה מן פסוק והיה נפשך תחת נפשו או ככר כסף השקול והיה כופר זה על שלח איש חרמו מיד מלך ארם שאמר אלהי הרים ה' ולא אלהי עמקים והוא שכחש בה' ויאמר לא הוא משגיח בשפלים כלל אלא שכינתו בגבהי מרומים והיה זה גם דעת עושי העגל. ומאחר שמצינו שם פדיון נפש ככר כסף א"כ ודאי גם כאן מה שחשב משה שמא רצה ה' מכל א' ככר שלם הוא בעבור חטא ע"ג. אמנם דעת ר"י שמשה חשב שכופר זה הוא על לשה"ר וקול ענות של חרופים שהוציאו שם רע על הקב"ה ואמרו אלה אלהיך בדרך שנתבאר למעלה ודעת ריש לקיש הוא שמשה חשב שכופר זה הוא על ג"ע לכך אמר מן האונס אתה למד. ומ"ש ואנחנו אנסנו דבור לא יהיה לך לפי שאחז"ל שהדברות היו חמשה מול חמשה לא יהיה לך כנגדו לא תנאף כו' כמו שיתבאר לקמן בפסוק אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ולפי זה הא בהא תליא לפי שעברו על אנכי ה' אלהיך עברו גם על לא תרצח ולפי שעברו על לא יהיה לך עברו גם על לא תנאף כי את זה לעמת זה נצטוו. ודעת ר"י בר סימון שמשה חשב שמא כופר זה הוא על ש"ד שהרגו את חור כשור נגח שהמית עבד כי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום נקראו בני אל חי וכשאין עושין רצונו נקראו עבדים ע"כ ניתן לחור ערך העבד. וישראל המשיל לשור נגח לפי שנא' כמוהם יהיו עושיהם וגו' וא"כ כמו שעצם הע"ג היתה שור אוכל עשב כך הם ירדו ממדרגת האדם ובאו לערך השור. ואמר הקב"ה לא ככר כו'. לפי שמהידוע שבכל הסרת איזו דבר רע צריך להסיר הסבה, וממילא יתבטל המסובב כדרך שאחז"ל על כפרת העגל תבא האם ותקנח צואת בנה כי הפרה אדומה האם אשר הולידה את העגל בביטול השורש יפלו מעצמם הענפים אבל אם תכרות הענפים יש לחוש פן יחזור שורש פורה ראש ולענה להצמיח הענפים כך אמר הקב"ה שעיקר כפרה זו הוא על השורש דהיינו על הדבר אשר היה סבה לכל העבירות האלו וזהו רוב זהב וחמדת הממון הביאם לידי מעשה זה כאחז"ל ודי זהב ויעשו להם אלהי זהב אמר משה לפני הקב"ה אתה גרמת להם בעבור רוב זהב שהשפעת להם כו' וביאור הדבר כך הוא לפי שהשפיע להם רוב זהב ע"כ היו חמדנים ועינם לא תשבענה ובקשו להם בצורת שור כי פני השור מהשמאל במרכבה וכתיב מצפון זהב יאתה וחשבו שמזל שור מעשיר והוא ישפיע להם עוד רוב זהב וכמ"ש ורב תבואות בכח שור וכן יוסף המשביר לכל הארץ נקרא בכור שור. וע"כ צוה ליתן מחצית השקל לכפר על החומד ממון שלעולם אין בידו יותר מן המחצית כאחז"ל יש בידו מנה מתאוה מאתים יש בידו מאתים מתאוה ד' מאות נמצא שלעולם אין בידו יותר מן מחצית השקל ויכול להיות לפי שהשפע זה היה מן בזת מצרים ובזת הים אשר עליהם אמר שלמה תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף פירש"י נקודת הכסף היינו בזת מצרים ותורי זהב היינו בזת הים ע"כ באו שני מיני כפרה אלו כי תבוא פרה אדומה ותכפר על ההולדה דהיינו עגל של זהב האדום הזה ויבואו מחצית שקלי כסף אלו לכפר על חטא הנמשך מן נקודת הכסף כי בזמן שריבוי הכסף מצוי אצל בעליו אז הוא מוסיף תאוה על תאותו והוא לעולם עני בדעתו ורמז לדבר כי אותיות עני סמוכות לאותיות כסף ודבר זה יתבאר עוד בפסוק כי פרוע הוא ע"ש:

ואתה קח לך בשמים ראש. למעלה בפרשת תצוה בכל דבר הראוי ליחסו בעצם ובראשונה אל משה נאמר בו לשון ואתה ובדרך זה נאמר גם בשמן המשחה לשון ואתה כי הוא עשוי למשוח בו המשכן וכל כליו ואהרן ובניו וכל כהנים גדולים ומלכים כדאיתא במסכת הוריות ואמרו שם שמן שעשה משה קיים לעולם שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם וכל זה רמז למה שנאמר וירא ראשית לו שנדרש על משה כי הוא היה ראשית והתחלה לכל נביאים וכהנים ומלכים וכל מיני שררה הכל הואצל ממנו כמאחז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו כ"א על גבור חכם עשיר ועניו וכלם ממשה ר"ל כולם קבלו האצילות ממשה ע"כ צריכין להתדמות אליו בתאריו כי הוא היה בישורון מלך ובשמים ראש לכל הבשמים כי לו משפט הראשים ויושפע ממנו נר הנבואה ונר השררה כמ"ש ערכתי נר למשיחי לכך היה משקל הבשמים ה' מאות ומחציתו נ' ומאתים כנגד ב"פ נר כי אלו נמצאו ראשונה ב' נרות דולקים ויודלק ממנו כל נר והוא אינו חסר כי פני משה כחמה המאירה לארץ ולדרים עליה והיא אינה חסרה ואורה מתמיד ואינו חסר לעולם כך אמר הקב"ה אם רוצה אתה בקיומו של שמן משחה זה אז ואתה בעצמך לא ע"י שליח תקח אותו לך כי סגולה זו נתונה שכל הדבר הנתון על ידך מתמיד לעולם כשמש נגדי כמו התורה הנתונה על ידך נצחית כאור החמה אבל פני יהושע כלבנה כי הוא הנחיל לישראל את הארץ ואין מתנה זו נצחית אלא כלבנה שהיא לפעמים נבנתה ולפעמים נפרצה וע"כ נאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם:

קח לך סמים וגומר. מנה החלבנה בין סממני הקטורת ללמד אותנו לצרף פושעי ישראל בכל תענית וטעמו של דבר לפי שאם לא היו פושעי ישראל בכלל התענית יש לחוש שלא יהיה התענית מצוה אלא עבירה ולא היה עולה לרצון שהרי מצינו שנקרא הנזיר

חוטא בעבור שהזיר את עצמו מן היין. אבל אם ישבינינו פושעי ישראל הרי על כל פנים אנו צריכין להתענות בעבורם כי כל ישראל ערבים זה בעד זה ובזה מיושב מנלן לומר שצירוף החלבנה מורה על צירוף הפושעים בתעניתם דווקא ומה שמנאם בין סממני הקטורת דווקא לפי שע"י הצומות והתשובה נעשו הזדונות לזכיות כמ"ש כי נראה עונה שגם העון יעלה לרצון לריח ניחוח ורז"ל אמרו כפלח הרמון רקתך אפילו ריקנים שבך מלאים מצות כרמון וקשה על זה אם הם מלאים מצות כרמון א"כ למה קראם ריקים. אלא ודאי שעל התשובה דבר זה כי כל פועל ריק שבהם דהיינו העון ממנו יתמלאו מצות כי הזדונות והריקות נעשו כזכיות ויעלה גם העון לריח ניחוח כמו המצות דוגמת החלבנה העולה לריח ניחוח ככל שאר סממנים ומכאן למדו לומר שענין זה מרמז על התענית והתשובה וזה פי' יקר:

ראה קראתי בשם בצלאל. ראה ברה"ק שעליך כי בצלאל הגון לזו המלאכה ואתה תראה זה ברה"ק שעליך ומדקאמר בשם ש"מ ששמו מוכיח עליו שהיה בצל אל לכך אמר משה בגמר מלאכת המשכן יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן כי עושי המלאכה בצל אל היו. וזהו שמסיים ואמר ככל אשר צויתיך יעשו. לא אמר שיעשו ככל אשר תצוה להם אלא יעשו ככל אשר אנכי מצוה אותך אלא ודאי שהיו בצל אל. וכן פירש"י פ' פקודי על פסוק ובצלאל בן אורי עשה ככל אשר צוה ה' אל משה ותמה אני למה לא פירש"י זה על פסוק ככל אשר צויתך יעשו:

ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמרו. הוסיף כאן מלת ואתה לפי שיום השבת ראוי ליתם בעצם ורחשוה אל משה כי הוא בחר במצרים ביום השבת כדאיתא במדרש ובנוסח התפלה ישמח משה במתנת חלקו כו' ואמר אך את שבתותי שתים במשמע לפי שהזכיר המשכן וכל כליו ונאמר ועשו לי מקדש ולמעלה אמר שמן משחת קדש יהיה זה לי ובילקוט פ' תרומה מסיק שכ"מ שנאמר בו לשון לי הוא קיים לעד ולעולמי עולמים והרי עינינו הרואות שלא נתקיימו לעד כי המקדש חרב והשמן איה הוא. ע"כ אמר כמטיל תנאי בדבר אך את שבתותי תשמרו וע"ד אמרו רז"ל אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין שנא' אשר ישמרו את שבתותי כו' לכך אמר לשון אך לומר אך ורק בתנאי זה יהיה המשכן והשמן קיים לעד אם תשמרו שתי שבתות ויכול להיות שזהו גם דעת רש"י שפירש שבא למעט שבת ממלאכת המשכן כי לפי שקיום המשכן תלוי בשמירת השבת א"כ ודאי השבת גדול מן מלאכת המשכן לפיכך אין ראוי שתדחה מלאכת משכן את השבת. וטעם לב' שבתות דווקא הוא לפי ששבת יש לו ב' בחינות האחת הוא לזכר חידוש העולם והוא הנקרא שבת בראשית. הב' הוא שבת שלעתיד המורה על העוה"ב יום שכלו שבת וע"ז הסכימו המפרשים. ונ"ל להביא ראיה ממה שמסיק בילקוט פ' זו ר' נתן אומר מניין אתה אומר שכל מי ששומר את השבת כתקנה מעלין עליו כאלו שמר כל השבתות מיום שברא הקב"ה עולמו עד שיחיו המתים שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וכל משכיל יתמהו על המראה מהיכן למד ר' נתן לומר שיש כאן רמז לשבת של יום ברא הקב"ה עולמו ולשבת של תחיית המתים אלא ודאי שקשה לו למה נאמר תחלה שבתותי ואחר כך הזכיר השבת. ועוד שכל הפרשה מדברת בלשון נוכח ושמרתם את השבת ואח"כ נאמר בלשון נסתר ושמרו בני ישראל את השבת ועוד שנאמר ב"פ כי אות היא אלא לפי שכל פסוקים ראשונים עד ושמרו הכל מדבר בשבת בראשית וקאי על מה שנאמר אך את שבתותי תשמרו ואח"כ פי' מה הם ב' שבתות אלו. ואמר תחלה על שבת בראשית כי אות היא ביני וביניכם הקדים האות למאמר ביני וביניכם כי שבת בראשית קדם אל הצווי לבני ישראל ואמר לדעת כי אני ה' מקדשכם כי הוא בא לזכר חידוש העולם והוא מופת על מחדשו וזהו לדעת כי אני ה' עליו אמר ושמרתם את השבת על שבת בראשית עד סוף הענין. ואח"כ מן ושמרו בני ישראל את השבת התחיל בשבת שלעתיד יום שכלו שבת הנסתר ועין לא ראתה וגומר ע"כ נאמר הציווי ג"כ בלשון נסתר ואמר לעשות את השבת לדורותם ברית עולם הזכיר בו לשון עשייה כי על שכר העוה"ב נאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך כך אמר כאן ושמרו בני ישראל את השבת כדי שבשמירה זו יגרמו לעשות את השבת שיפעול ויעשה להם הקב"ה השכר של יום שכלו שבת לדורות' ברית עולם והוא הברית אל העוה"ב והקדים כאן ביני ובין בני ישראל ואח"כ הזכיר אות היא לעולם כי הצווי קדם אל הדבר אשר עליו מורה האות ומכל אלו הדקדוקי' למד ר"נ להניח ב' גבולים אלו מיום שברא הקב"ה עולמו כו':

ויתן אל משה ככלתו. פירש"י ככלתו חסר כתיב שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן והכלה מקושטת בכ"ד מיני קישוטים כו' וסמך זה למעשה העגל מפני שני דברים האחד הוא שמסיק ברכתי שזכות שתלה אהרן סרחון העגל בעצמו ולא בישראל ע"כ זכה אל כ"ד מתנות כהונה ולפי זה רצה הכתוב ליתן טעם למה נתנו לו דווקא כ"ד מתנות כהונה אלא לפי שכל כ"ד ספרים כלולים בלוחות הברית והעגל גרם שבירת הלוחות וביטול כל כ"ד ספרים ולפי שתלה בעצמו ולקח כ"ד שיגשים מישראל ע"כ דין הוא שלעמת זה יתנו לו ישראל כ"ד מתנות כהונה. טעם שני הוא לפי שמסיק בפרק חלק אין לך פורענות שאין בו מכ"ד מהכרע ליטרא מעגל הראשון. ונראה שלכך עשו שיעור מן מספר כ"ד לפי שמסיק שם אמר רבי לאחר כ"ד דורות נגבה פסוק זה שנאמר קרבו פקודות העיר ש"מ שרצה ה' לחלק העונש על כ"ד חלקי' ובעבור שתלה אהרן בעצמו כנגד זה יתנו לו כ"ד מתנות כהונה:

וירא העם כי בשש משה. ראה ראיתי כי רוב המפרשים הנגשים לבאר כל ענין שהוא שבתורה בקשו למצא דברי חפץ להסיר מן זרע אברהם המקודש לזות שפתים וקלא בישא אשר יצא עליהם על פעולה מגונה זו כי עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו והסכימו רוב המפרשים לתלות הקולר בצואר הערב רב מלומדי הרע והמה היו בעוכרי ישראל וחטאו ראשונה ואחריהם טעו גם ישראל ע"כ לכבוד כל בית ישראל ראיתי לכתוב בדרך קצרה עיקר המובן מן רוב דברי המפרשים ושם אתנו גם דברים אשר הוספתי משלי ליישב דקדוק הלשון ולא השית לבי אל קושיות וספיקות הנופלים בענין ספור זה כי אין דעתי כי אם לבאר תוכן הענין לפרסם טהרת ישראל וזה ביאורו. וירא העם זה הערב רב כי בכ"מ נאמר ל' העם על הפחותים כמו שפירש"י בפרשת בהעלותך על פסוק ויהי העם כמתאוננים. כי בשש משה יען כי היה ידוע להם שלא עלו ממצרים על פי ה' אלא משה מעצמו העלם ואת פי ה' לא שאל כמ"ש רד כי שחת עמך ולא עמי ולעומת זה אמר משה א"כ הוא למה יחרה ה' בעמך ולא בעמי. והכשו הערב רב שאם לא יבא משה שמא יצוה ה' לגרשם מתוך העדה פן יחטיאום בגלולי מצרים כי קשים גרים לישראל כספחת. ומה שלא גרש אותם עד הנה חשבו שלכבוד משה היה. ע"כ חשבו תחבולה לבקש מנהיג אחר במקום משה כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו ר"ל לא ידענו במה כחו גדול כי ודאי היה לו תמונת איזו כוכב אשר בכחו היה מנהיג ועושה נסים ואנחנו לא נדע מה נעשה מן התמונות כי לא ידענו מה היה לו מן הציור ואתה אחיו יודע אתה בלי ספק מה היה הכלי ההוא ע"כ אנו רוצין שתעשה לנו איזו דמות שיהיה אמצעי בינינו לבין הכוכבים והשטן הטעה אותם כי הראה להם דמות מטתו של משה בין שמים לארץ לומר שהוא היה כמו אמצעי בין שמים לארץ ע"כ רצו המה באיזו אמצעי אחר ורז"ל אמרו אוו לאלהות הרבה לפי שלא ידעו באיזו צורה יבחרו. ויאמר אליהם פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם כי אמר אולי יהיו ביניהם קמצנים או נשים המקפידין על תכשיטיהם וימנעו את בעליהן מליתן. והמה כחשו לאהרן ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם של האנשים ואמרו כי לקחום מן הנשים. ויצר אותו בחרט והשליכו לאש להתיכו שהרי כך אמר אהרן למשה ואשליכהו באש ויצא העגל הזה ובלי ספק שהגיד לו האמת. ואמר להם אהרן שאחר ההתכה יעשה להם צורה והיה דעתו שלהוציא כלי למעשהו צריך הצורף להתעסק בו לפחות יום או יומים וחשב שבתוך כך יבא משה. והערב רב עשו על ידי מכשפות שיצא העגל הזה מעצמו ולא עשאהו אהרן ומ"מ ויעשהו עגל מסכה לפי שנתעסק בהתכת הזהב מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו והראיה שנאמר ויקח את העגל אשר עשו ולא נאמר אשר עשה. ויאמרו אלה אלהיך ישראל וגומר מכאן ראיה שהערב רב אמרו כן אל ישראל כי איך יאמר ישראל אחד לחבירו אלה אלהיך ישראל וכי הוא אינו ישראל אלא ודאי שהערב רב אמרו כן לישראל. ומה שרצו להטעותם בצורת שור דווקא כבר אמרנו לפי שראו את ישראל אוהבי כסף וזהב וידעו זה מביזת מצרים ומביזת הים ע"כ אמרו שישראל יבחרו בצורה זו כי ממנה תוצאות הזהב כמבואר למעלה. ובזה מתורץ מ"ש כאן אשר העלוך מארץ מצרים ומשה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים לפי שהעלוך משמע גם לשון מעלה וגדולה כי אמרו שכל מעלת ישראל שנעשו עשירים בכסף ובזהב הכל היה משל מצרים ומשלהם עשו את כל הכבוד הזה ואמרו הערב רב כי בכחו של מזל שור עשיתם את כל החיל הזה שעליתם במעלה מן הרכוש של ארץ מצרים. ולפי מה שכתבנו למעלה שהקב"ה אומר למשה רד כי שחת עמך היינו הערב רב נראה לפרש שלכך אמר אשר העלית מארץ מצרים כי ע"י עליה זו נתעלו במעלה על שאר המצריים. אבל לישראל לא היה זה מעלה לכך אמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים ועוד שישראל היו במצרים כתפוסים בבית האסורים שייך אצלם לשון יציאה משא"כ בערב רב. וי"א שטעות זה בא להם לפי שלא יכלו ישראל לצאת ממצרים כי אם כשילך עמהם ארונו של יוסף מצד השבועה ולקח משה צץ וחקק עליו עלה שור וזרקו לנילוס על כן חשבו הערב רב שעליית' ממצרים היתה תלוי ביוסף בכור שור כי כל כחו היה נמשך ממזל שור וחשבו שלכך לקח משה את עצמות יוסף לפי שהעלם ממצרים בכחו של מזל שור בצירוף כחו של משה וזהו אשר העלוך לשון רבים. וירא אהרן כי הצליח מעשה שטן חשב לדחותם בבנין מזבח כי אמר שלא יתכן לזבוח לו בלא מזבח ויקרא חג לה' מחר לא לעגל כי אם לה' כי חשב שמחר ודאי יבא משה. והשטן זרזם שהשכימו ממחרת ולא המתינו כמה שעות על היום ויעלו עולות ויקומו לצחק דרשו רז"ל רמז לגלוי עריות ושפיכות דמים ולי נראה מדקאמר לצחק ולא אמר וילהקו שמע מינה שלא היה שם צחוק של גלוי עריות ושפיכות דמים ממש אלא לפי שעברו על אנכי ולא יהיה לך דומה כאילו עברו על לא תרצח ולא תנאף כי היו הדברות חמשה מול חמשה לא תרצח כנגד אנכי ולא תנאף כנגד לא יהיה לך לכך נאמר לצחק שעברו על אנכי ולא יהיה לך המביאין גם לידי צחוק של ג"ע ושפיכות דמים כי מאן דעביד הא נפיל בהא. ויאמר ה' אל משה לך רד מגיד כפל הלשון ועוד שלא נאמר רד מן ההר למדו רז"ל לפרש רד מגדולתך והוא דרך קנס על שקבל הערב רב ז"ש כי שחת עמך וגו' סרו מהר ולא המתינו ואפי' יום או יומים לא יוקם בהמונתו ולא עוד אלא שהחטיאו גם את ישראל ויאמרו אלה אלהיך ישראל. ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה כלפי ישראל אמר זה ולפי שקלקלו קראם העם ואמר בשכבר הימים ראיתי קשה ערפם כי גם במצרים היו רעים וחטאים כדאיתא בנבואת יחזקאל. ועתה הניחה לי אמר לפיכך הניחה לי שלא אטפל עמהם בעצמי עוד לכך אמר לי. ויחר אפי בהם כי אשלח בהם משלחת מלאכי רעים אף וחמה ואכלם כי השליח אינו רחמן ולא ישא לפשעם כלל. ויחל משה יש אומרים כי ויחל הוא מלשון ותתחלחל שאחזו חיל ורתת. את פני ה' היינו לשון כעס כי ראה גודל כעסו של ה' ונבהל מפחד ה'. ואמר למה ה' יחרה אפך כי אלו אמרת ליסרם בעצמך כאשר ייסר איש את בנו השלמתי. אבל מה שאמרת לשלוח בהם מלאך אכזרי אף וחמה למה תעשה כה לעבדיך כי יש לי טענות על זה האחד הוא אשר הוצאת מארץ מצרים כי אתה אמרת לי כי שחת עמך והיינו הערב רב וא"כ למה יחרה אפך בעמך דהיינו ישראל. טענה ב' היא אשר הוצאת מארץ מצרים ארץ מלאה גלולים של ע"ג ואין להפלא עליהם כל כך אם נפתו אחרי הרגל. טענה ג' היא בכח גדול כנגד מדת הדין כי כפי שורת הדין היה מן הראוי לכלותם בתוך ארץ מצרים כמ"ש ביחזקאל ואומר לכלותם בתוך ארץ מצרים ואעש למען שמי וגו' ואמר שהוצאתם בכח גדול כנגד מה"ד א"כ כבר הם מוחזקים אצלך בעובדי גלולים ומה נתחדש עתה. טענה ד' היא ביד חזקה לפי שידוע שישראל לא היו רוצים לצאת ממצרים כמ"ש הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים וכתיב וחמשים עלו בני ישראל כי רק חלק חמישי עלה וד' חלקים מתו בג' ימי אפלה לפי שלא רצו לצאת ממצרים ואפי' אלו שיצאו הוצאתם ביד חזקה בעל כרחם שלא ברצונם כמ"ש כי ביד חזקה הוציאך ה' ולפי שאתה הוצאתם משם ראוי לך לחום עליהם כדי שלא

יאמרו

ואמרו ברעה הוציאם מאחר שיצאו על פיך. ואחר שהלין בעד ישראל התחיל להלין גם בעד הערב רב ואמר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים כי זה אינו שייך כלפי ישראל כלל ולמה הלא כזאת מתחת ידו ית׳ אלא כלפי הערב רב אמר כן לפי שכבר עשה ה׳ שפטים במצרים אך לא היו גלויין לכל העולם וע״כ הוציא את הערב רב כדי להרוג אותם בהרים גבוהים הנראים לעין כל כי תהיה הנקמה מהם גלויה ומפורסמת ולמה יאמרו מצרים לאמר לדורות שכך עושים לגרים הבאים לחסות בצל כנפי השכינה וימשך מזה חלול השם. ואמר שוב מחרון אפך וגו׳ ולגלדין קתני כנגד הערב רב בקש שוב מחרון אפך שלא ייסרם ע״י מלאך אכזרי אף וחמה. וכנגד ישראל הוסיף ואמר והנחם על הרעה לעמך שלא יעשה להם רעה כלל אחר שהמה לא היו סבה אל החטא. זכור לאברהם וגו׳ אתה אומר ואעשך לגוי גדול היום או למחר אולי יחטאו בני ותעשה בהם כליה ק״ו מן האבות שנשבעת להם כך ועוד שיש להם זכות שלשת אבות וכל זה אינו מועיל ק״ו לבני שאין כאן שבועה כ״א דבור בעלמא ואין כאן כי אם כסא של רגל א׳. מיד וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו היינו מה שדבר לעשות לכלותם לגמרי אבל מ״מ חשב ליסרם בשבט פשעם כמ״ש והיה ביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם להפרע מהם מעט מעט:

והלוחות מעשה אלהים המה וגו׳. כל פסוק זה אין כאן מקומו כ״א למעלה בפסוק ויתן אל משה ככלתו וגו׳ לוחות אבן כתבים באצבע אלהים ושם היה לו להזכיר מהות הלוחות. וצ״ל לומר שכל פסוק זה הוא להודיע שהיו האותיות חרות על הלוחות כי רצה בזה ליתן טעם למה שבר משה הלוחות אלא לפי שהלוחות היו מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות ואמרו במדרש חרות חירות מן הגליות ואחרים אומרים חירות מן מלאך המות ורבנן אמרי חירות מן היסורין ולמדו כל זה מדכתיב חרות על הלוחות ולא נאמר חקוק או כתוב אלא היה ממשות באותן אותיות כדרך שפירשנו בפרשת יתרו על פסוק וכל העם רואים את הקולות שכל דבור שיצא מפי הקב״ה נתגשם והיה בו ממשות עד שיכלו לראותו ונחרתו אותן דברות על הלוחות בלוחות לא נאמר אלא על הלוחות שנקבעו עליהם מלמעלה לכך דרשו חרות לשון חירות לומר כשם שהיו אותיות הללו בני חורין ולא נשתעבדו אל הלוחות כלל ולא נתבטלו בביטול הלוחות שהרי בשבירת הלוחות היו האותיות פורחות א״כ ודאי אינן משועבדים אל חומר האבן כך כל לומדי תורה יהיו ג״כ בני חורין מן הגליות ויסורין ומלאך המות ולכך נאמר וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים כדברים לא נאמר אלא את הדברים לומר לך שאותן אותיות שפרחו מן לוחות ראשונים יוקבעו כאן. ואהר שדבר זה מורה שכל זמן שהלוחות קיימים יש לישראל ברית כרותה שיהיו חורין מן מלאך המות ועכשיו שחטאו אינן ראויים לכל היעודים הללו ע״כ שברם וכמ״ש אני אמרתי אלהים אתם שתהיו קיימים כבני אלהים חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון כי לא תהיו עוד חורין ממלאך המות. ומה שלא שבר משה הלוחות תכף כשהגיד לו הקב״ה איך שעשו העגל לפי שמסיק בילקוט שמחמת שהיו האותיות פורחות היו האבנים כבדים ונפלו מידו של משה ולפ״ז נוכל לומר שהיו האותיות פורחות תחת ההר כשראו העגל ואז הרגיש משה כי נסתלקה מהם הקדושה ע״כ שברם תחת ההר דווקא. וי״א שלכך שברם לפי שהם כמו שטר חוב על ישראל ושטר חוב שנקרע אין לתובע במה לתבעם כך לוחות אלו היו עדות על ישראל שקבלו התורה. וי״א ששברם כדי להצטרף גם את עצמו עמהם בחטא וישראל גרמו שפרחו האותיות ומשה שבר הלוחות וכדי שלא יוכל הקב״ה לומר אכלה אותם ואעשה אותך לגוי גדול שהרי הושוו בחטא ועל זה אמר משה ועתה אם תשא חטאתם רוצה לומר ועתה נתחדש דבר שגם אני חוטא כמותם וא״כ אם תשא חטאתם מוטב ואם לא אזי גם לי לא תשא ואם כן מחני נא מספרך:

וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם. לפי שאמרו רז״ל מפרסמים על החנפים מפני חילול השם כי השי״ת בוחן כל הנסתרות ומעניש החוטא על כל נעלם ומפני שהוא מוחזק לצדיק בעיני הבריות יקראו תגר על מדת הדין על כן מצוה לפרסם על כל מעשיהם לגלות רעתם בקהל ומטעם זה הוציא אהרן מחשבתם הרעה לחוץ וזה שנאמר אתה ידעת את העם כי ברע הוא ר״ל אתה ידעת ברוח הקודש שעליך כי ברע המה חושבים תמיד על כן אמרתי כי טוב לגלות על החוטאים כדי שיהיו לשמצה בקמיהם לפרסם קלונם ברבים. וזהו דעת המדרש האומר שלקו בצרעת שנאמר כי פרוע הוא וכתיב במצורע ראשו יהיה פרוע וכן מסיק בתנחומא ובילקוט פרשת מצורע כי הצרעת ג״כ ענינו להוציא לאור הרעה הפנימית אשר בלבב החוטא כי מטעם זה נקרא מצורע נוטריקון מוציא רע כדמסיק בילקוט פרשת מצורע במעשה של הרוכל אע״פ שמסיק המוציא רע על המספר לשון הרע מ״מ כ״ל שהוא מוציא לאור כל רע פנימי ולכך רמז כאן הצרעת במלת פרוע שפירושו מגולה כך הצרעת מגלה על החוטאים ובש״ה כתיב נגדי נתן ריחו פי׳ התרגום על זה ונחית עליה מכתש סגירא כי הפסוק מדבר במה שנעשו לשמצה בקמיהם ושהובאש ריחם בעיני כל האומות הקמים עליהם וזהו נתן ריחו היינו לאחרים נתן הריח אשר היה נסתר בקרבו וכאשר נתגלה אז היו לשמצה בקמיהם שמצאו להם מקום לחרף את ישראל על מה שעשו באלהים ובמשה ומכל זה אתה למד שדבר זה אינו בנמצא באומות. וזה מבואר על דרך שמצינו ברבתי פרשת וישב מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני רבי המא בר חנינא אמר לא היו המצרים ראויין להיות בהם דווים וסחופים אלא שלא יהיו מונין את ישראל והומרים להם אומה של דווים וסחופים אתם הה״ד חרפת נבל אל תשימני ור״ש בר נחמני אומר לא היו המצרים ראוין להיות בהם בעלי חספין ולמה יש בהם שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים לא אומה של מצורעים אתם הוי אומר חרפת נבל אל תשימני. ויש לדקדק במאי קמיפלגי ומה בין דווים למצורעים. וצ״ל כדמסיק במדרש חטאו בזה כי זה משה האיש ולקו בזה שנאמר על זה היה דוה לבנו ונתרצו בזה שנאמר זה הדבר אשר צוה ה׳ קחו מאתכם תרומה לה׳ חטאו באלה אלה אלהיך ישראל ולקו באלה שנאמר על אלה חשכו עינינו ונתרצו באלה שנאמר אלה פקודי המשכן. הנך רואה ממדרש זה שהיו כאן שני מיני חטא האחד הוא מה שחטאו להקב״ה ואמרו אלה אלהיך ישראל ועל זה נלקו בצרעת המוציא לאור כל המחשבה רעה וכבר חטאו במחשבה כמו שנאמר אתה ידעת את העם כי ברע הוא כמבואר למעלה והצרעת היה מוציא רעתם לחוץ לפרסם עליהם ולפי שדין כל מצורע להיות מחוץ למחנה מושבו וכאן היו כל ישראל מצורעים ואיך יצאו מחוץ למחנה ע״כ נאמר ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד כאילו שם מחנה שכינה והם מרוחקים ממחנה שכינה ומה שנאמר על אלה חשכו עינינו לפי שלשון זה מורה על הדבר שהאדם רואה בעיניו ומראה עליו באצבע לאמר כי זה הוא ולשון אלה מורה על דבר שהוא משיג בראיה לבבית אע״פ שאינו רואה בעיניו לכך נאמר חטאו באלה על החטא שחטאו באלהים כי לא יראהו האדם וחי. והטאו בזה נאמר על מה שחטאו במשה ועשו כנגד הום הראות כי בעיניהם ראו יושר דרכו ואעפ״כ הרהרו אחריו. ולפי הנהה צ קשה מהו שאמר על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו איפכא הל״ל. וביאור הדבר הוא שלעולם לקו בדבר שהיה סבה אל העבירה כי במה שחטאו באלהים נמשך השון מן העין אל הלב כי העין רואה ואח״כ הלב חומד וכבר אמרנו שבעבור רוב זהב שהשפיע להם ה׳ בהרו בצורת שור כי משם מוצא הזהב כמבואר למעלה בפסוק זה יתנו כל העובר על הפקדים וגומר על כן נאמר על אלה חשכו עינינו כי העין גרם להם עון זה. אמנם במה שהטאו במשה היה נמשך העון מן הלב אל העין כי בעבור שהיו מהרהרים בלבם תמיד ומתקנאים במעלתו וחושדין אותו על כן נעשו עורים גם בחוש הראות וכהשו בדברים שראו בעיניהם כי זאת תורת הקנאות שעל ידיה נעשו עורים לעשות בהפך ממה שיעיד עליו החוש על כן נאמר על זה היה דוה לבנו כי הלב היה סבה להם שעשו כנגד הדבר המורה עליו חוש הראות הרמוז בזה. ומכאן ראו לומר שכל דווים וסחופים הבאים על ישראל הכל הוא בעון מה שמטיחין דברים כנגד מנהיגי כל דור ודור. והצרעת בא על עון ע״ג הנמשך מן חמדת הממון וחשכת העין מדה כנגד מדה לפי שעיני האדם לא תשבענה על כן ילקו בעין ולפי דרכנו נוכל לומר שחשכת העין היינו הצרעת המחשיך עין האדם כנודע משבעיות. ושתי תכונות רעות אלו אינן מצויין כ״כ באומות כדמסיק במסכת סנהדרין כתיב ובחקות הגוים הלכתם וכתיב ובחקות הגוים לא הלכתם הא כיצד כמקולקלים שבהם עשיתם כמתוקנים שבהם לא עשיתם כי מצינו שהם מתוקנים בשני דברים הללו הן בענין האלהות כמ״ש ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא יועיל הן בענין המנהיגים שאינן בועטים בהם כמו שמצינו מאנשי נינוה ששמעו אפי׳ לנביאי ישראל ע״כ אמר ר״ח ב״ח לא היו אנשי נינוה ראוין להיות בהם דווים וסחופים והיינו כל חלי וכל מכה הבאה אל הבועטים במנהיגיהם כמ״ש על זה היה דוה לבנו ודעתו שמה שנאמר כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם היינו על מה שהאומות מונין את ישראל על מה שהמה עושים אל מנהיגיהם. ור״ש בר נחמני אומר לא היו המצרים ראוין להיות בהם מעלה חספים והוא מין מן מיני הצרעת הפורחות בגוף אשר פרחה בו הכפירה באלהות אלא שלא יהיו מונין את ישראל לא אומה של מצורעים אתם והוא סבר שנא׳ כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם היינו שיחרף נר את ישראל על דבר הנגע והצרעת אשר פרחה בהם על אשר אמר אלה אלהיך ישראל בעבור רוב זהב שהשפיע להם ה׳ ודעתו שעל זה אמר דוד מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני כי יחרף אויב הצר לאמר שאני נבל המגבל צור ישועתי בעבור חמדת הזהב והעושר שנאמר בו ובאחריתו יהיה נבל כי כל אוהב כסף הוא איש כילי כנבל הכרמלי אשר נבל שמו ונבלה עמו וכמ״ש לא יאמר עוד לנבל נדיב מכלל שהם בני הפכים ויתבאר זה עוד בע״ה בפרשת האזינו על פסוק עם נבל ולא חכם. ועל זה בקש ואמר חרפת נבל אל תשימני. ואע״פ שאף אם יחרפני האויב ואם לדין יש לי תשובה והתנצלות מ״מ נאלמתי לא אפתח פי איני רשאי לדבר התנצלותי כי אתה עשית אתה גרמת לישראל בעבור רוב כסף וזהב שהשפעת להם והתנצלות זה אין לדבר בפני הגוי. לפיכך הסר מעלי נגעך זה נגע הצרעת אשר פרחה בישראל. מתגרת ידך אני כליתי מתגרת הוא לשון שפע ונזילה ורוצה לומר לפי שמידך יגר לי רוב שפע כסף וזהב ע״כ אני כליתי והוסיף מלת אני כליתי לומר שאין רע יורד מלמעלה והאלהים חשבה לטובה רק אני כליתי וקלקלתי מעשי בעבור רוב שפע כסף וזהב אשר הושפע לי בתוכחות על עון יסרת איש בתוכחות הוא לשון ויכוח וצ״ל בעבור הויכוח שיש לאויב עמי ומונה עלי לומר אומה של מצורעים אתם ע״כ יסרת איש גם המצרים שנקראו בני איש כמ״ש גם בני אדם גם בני איש ואמרו רז״ל בני אדם אלו ישראל בני איש אלו בני נח ותמס כעש חמודו ע״י שיש גם בהם מעלה הטעים ואז לא יתלו בעון ישראל אלא יאמרו אך הבל כל אדם סלה כי מקרה אחד לכל. ולדעת האומר לא היו ראוין להיות דווים כו׳ על שמטיחים דברים כנגד מנהיגיהם דרש חרפת נבל כי זאת אויב חרף עם ה׳ לאמר שכל פה דובר נבלה כמו שמצינו שהטיחו על משה בכמה ענינים והמשכיל ישמע ויוסיף לקח:

אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב. יש בבקשה זו כמה ספיקות כי מה ראה משה להגדיל החטא כשבקש על המחילה כי אין דרך של כל מליץ יושר ועוד שנראין דבריו סותרין כי מדקאמר ויעשו להם אלהי זהב אתה גרמת להם כו׳ אם כן היה דעתו להקטין החטא. ועוד מהו ויעשו בוי״ו משמע כאילו הפסיק הענין ופשוטו משמע כי הוא פי׳ של חטאה גדולה. ועוד למה פרט חטא זה יותר מן חטא ג״ע וש״ד שעברו כמו שפירש״י בפסוק ויקומו לצחק. והנה כבר אמרנו שלא היה שם ג״ע וש״ד ממש והראיה על זה כי מה שפי׳ שהרגו את חור לא יתכן כי הרגוהו קודם עשית העגל ופסוק ויקומו לצחק נאמר אחר עשייתו אלא לפי שכל הדברות היו ה׳ מול ה׳ אנכי כנגדו לא תרצח לא יהיה לך כנגדו לא תנאף וכשעברו על אנכי ולא יהיה לך דומה כאלו עברו גם על לא תרצח ולא תנאף כי מאן דעביד הא נפל בהא וכבר מצינו שש״ד וג״ע שניהם נקראו חטאה גדולה כי בש״ד נאמר גדול עוני מנשוא ובג״ע נאמר ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וא״כ כשאמר משה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה רמז לב׳ עבירות אלו ג״ע וש״ד ואחר כך התודה גם על עון העגל ואמר ויעשו להם אלהי זהב ולא רצה לכוללו בכלל ג״ע וש״ד להורות שדווקא ב׳ אלו גדולים אבל חטא העגל אינו גדול כל כך שהרי יש להם התנצלות כי אתה גרמת להם בעבור רוב הזהב שהשפעת להם מה שאין כן בב׳ אלו כי אין להם

שייכות אל התנצלות זה וכל עיקר כוונת משה היתה להקטין עון העגל אשר בעבורו אמר ה' לכלותם אבל בעבור ג"ע וש"ד את"ל שמתי מספר עברו עליהם מ"מ אין כולם ראוין לכליה בעבורם וכל שכן לפי מה שכתבנו שלא היה שם ג"ע וש"ד ממש כמובן מלשון לצחק ולא אמר ויקומו ויצחקו אלא שעשו עון המביא לידי צחוק ואמר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך לפי שאמר אולי אכפרה בעד חטאתכם היה לו לומר אולי יכפר ה' בעד חטאתכם כי משה אין בידו לכפר ועל חטאתכם מבעי' ל"ל מה בעד אלא לפי שמשה מסר נפשו על ישראל ואמר אכפרה הנני כפרה בעדכם כי ראשיהם קרבן אשם של העם ע"כ אמר אם תשא חטאתם ואם אין בין תשא בין לא תשא מחני א כ"א תשא חטאתם ותקח אותי כפרה בעדם א"כ מחני נא ואם לא תשא אזי ג"כ מחני כי איככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי. וכפי פשוטו נ"ל שעיקר הגזירה במלת ועתה כמו שמצינו במרגלים כתיב ג"כ ועתה יגדל נא כח ה' כי אמר הקב"ה למשה לכלותם ולעשות אותו לגוי גדול ומשה אמר פן יאמרו מבלתי יכולת ה' וגו' ואע"פ שכשיהיה זרעו של משה לגוי גדול ויבא אל הארץ לא יוכלו האומות לומר מבלתי יכולת מ"מ ביני וביני יתחלל השם ואני חפץ ועתה יגדל נא כח ה' גם בדורות הללו. כך בקש משה כאן ועתה אם תשא חטאתם ומקרא מסורס הוא כמשפטו בהרבה מקומות כאלו אמר אם תשא חטאתם אז ועתה תעשה זה עתה ותכף ואל תדחני בלך ושוב וזרעם יבואו לארץ או זרעי כי סוף סוף ביני וביני יתחלל השם. ועוד נ"ל שלא למחות העון לגמרי אלא שלא יגבה אותו עתה בבת אחת לעשות בהם כליה עתה כרגע אבל לא היה חושש אם יגבה אותו מעט מעט בדור ודור ונעתר לו ה' ואמר ועתה לך נחה את העם וגו' וביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם להפרע מהם מעט מעט כי זה חסד אלהים:

ולא שתו איש עדיו עליו. יש מקשים אחר שמעצמם לא שתו עדים עליהם מהו זה שחזר ואמר ועתה הורד עדיך מעליך. ונ"ל שהיו כאן ב' מיני עדי האחד הוא כשם עדי אח ונזם וחלי שהיו מתקשטים בהם הב' הוא אותן הכתרים שנתנו להם בחורב על אמרם נעשה ונשמע. ובפעם ראשון כששמעו הדבר הזה שאמר הקב"ה כי לא אעלה בקרבך והרי הם כמנודים לשמים ע"כ ויתאבלו ולא שתו איש עדיו מדקאמר איש עדיו ולא אמר בני ישראל כמ"ש אח"כ ויתנצלו בני ישראל את עדים ש"מ שמדבר בעדי המיוחד לכל איש ואיש לפי עשרו העשיר ירבה והדל ימעיט וקבלו עליהם תשובה בעבור החטא הנמשך מן העדי כמ"ש ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו'. אבל אותן ב' כתרים שקבלו בחורב לא פרקו כי היה נראה להם כפריקת עול התורה כאילו אמרו אין לנו חלק בתורה ובכתרה. על כן נאמר להם שנית ועתה הורד עדיך מעליך אפילו אותן ב' כתרים ועל זה נאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב אותו עדי הניתן להם בהר חורב ואמר כאן בני ישראל ולא אמר איש עדיו לפי שכל ישראל היו שוים בו כעשיר כהלך ומהרי"א פי' שהאדם יש לו הרבה מיני עדי והיו קצתם עליהם וקצתם לא היו עליהם ומתחלה לא שתו עליהם עדים שלא היו עדיין עליהם אבל אותן שהיו עליהם כבר לא הורידו לכך נאמר ועתה הורד עדיך אפי' זהו שכבר עליך. וגם לפירושנו מיושב למה הזכיר לשון הורדה בפעם ב' ולא בראשון לפי שהעדי של הר חורב היה תמיד עליהם משא"כ בשאר עדי:

ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה וגומר. זו פ' חמורה שבתורה אשר בו יגאו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו ביאור מספיק מה זה היה מבוקשו של משה מלבד כמה ספיקות הנופלים בלשון הויכוח שהיה למשה עם הקב"ה אין אני גוזר ואומר שדעתי הנכונה שבכולם חלילה אלא אומר אני מאחר שאין המפרשים ע"ד א' וכל אחד סותר דברי חבירו ומרבה עליו חבילות השגות מ"מ הענינים שהניחו אמיתיים מצד עצמם אף אם אינן שומרים תמונת הלשון אענה גם אני חלקי ואומר לפי שמצינו למעלה ענין כפול כי מתחלה אמר הקב"ה למשה ועתה לך נחה את העם ואח"כ חזר ואמר לך עלה מזה אתה והעם מלבד הכפל יש כמה שינוים בלשון הן מלשון נחה לעלה הן אומרו אתה והעם הן מה שהוסיף בשני לומר אשר העלית מא"מ וזולת זה הרבה שינוי לשון ובענין שליחות המלאך אמר תחלה הנה מלאכי ילך לפניך ואח"כ אמר ושלחתי לפניך מלאך מהכרח כל הדקדוקים הללו קרוב לשמוע כי במעשה העגל היה הערב רב מקור אל החטא וישראל נמשכו אחריהם ומשה בתפלתו עשה ב' חלוקות התפלל תחלה על בני ישראל שלא היתה אשמתם כל כך גדולה ואח"כ התפלל גם בעד הערב רב כמבואר למעלה בפ' העגל. לעומת זה כשנעתר לו הקב"ה נעתר תחלה על בני ישראל לבלתי השחיתם ועליהם אמר ועתה לך נחה את העם כי לשון נחה מורה שינחם בנחת ובטובה וקראם העם דרך קנס לפי שנספחו אל הערב רב. ואמר אל אשר דברתי לך כי רצה הקב"ה לקיים שבועתו במשה ואמר ואעשה אותך לגוי גדול והיינו ליתן הארץ לזרעו של משה כאלו דבר לקיים הבטחתו לו למשה ועכשיו חזר ואמר כי אותו יעוד שדברתי לעשות לך הנני מחזירו לישראל וז"ש אל אשר דברתי לך. ולפי שכל מלאכי רחמים של מעלה כבר המה מוכנים מימות האבות לשמור בדרך את זרע אברהם יצחק ויעקב ע"כ אמר הנה מלאכי ילך לפניך אין צורך לשלוח מלאך אחר כי כבר יש מלאך מוכן לכך. ועל ישראל אמר וביום פקדי ופקדתי עליהם וגו' להפרע מהם מעט מעט. אבל על הערב רב אמר ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל כי כבר אמרנו שישראל לא ידע ולא התבונן בתחבולות הערב רב וידע שור קונהו אלו הערב רב כדאיתא במדרש. ואח"כ נחם ה' על הרעה גם על הערב רב ואמר לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים כי יודע שמשה לא נמלך בגבורה ומעצמו העלם משם ולא הזכיר לשון נחה המורה על הנחת וטובה אלא עלה מזה אתה והעם ר"ל אתה עלה והעל גם אותם בעל כרחם יען כי המה בוחרים תמיד לשוב למקורם מצרימה. ואמר אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו' לא אמר שהם לאבותם כי הערב רב לא מזרעם המה ומה שאמר אשר נשבעתי וגו' לומר לך אע"פ שנשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה והמה לא מזרעם וא"כ אין אני חייב להביאם אל הארץ מצד השבועה וברית אבות מ"מ אביאם שמה לכבודך מאחר שאתה קבלת אותם כמ"ש אשר העלית וגו'. ושלחתי מלאך לפניך כי אין להם מלאכים מוכנים מימי אבותם ע"כ אני צריך לצוות עליהם מלאך שישמרם בדרך או מלאך אחר או לצוות עליהם לזה המלאך ההולך בעבור ישראל. ומ"ש כי לא אעלה בקרבך וגו' הייני בעבור הערב רב כי עם קשה עורף הוא ע"כ אין אני רוצה לילך בקרבם בהדי הוצא לקי כרבא כי שמה סיבה שלא אלך בעצמי גם עמך ועם ישראל ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה על הערב רב לא כדרך שנאמר בישראל ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אלא תלית ההעלאה בי לומר כשם שהעלית אותם מארץ מצרים מדעתך כך תעל אותם מזה כמ"ש לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית וגו' לומר כשם שהעליתם ממצרים כך תעלם מזה. ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי דבר זה שתשלח עמי שלוחך לא הודעתני כי מה שאמרת ושלחתי מלאך לפניך בזה לא נבדלו עדיין משאר האומות כי כל אומה יש לה שר ומלאך למעלה והיה לך לחוס על כבודי מאחר שיצאו על פי ממצרים ונדבקו בך היה לך להבדילם מכל העמים ולילך בקרבם ואף את"ל שיש טעם לדבר מה שאמרתי כי לא אעלה בקרבך וגו' מ"מ היה לך להודיעני ששלוחך ילך עמי לכל הפחות כי גם אני צריך סעד ועזר אלהי להדריכם בדרך ישרה וזה המלאך השלוח לפניהם אינו כ"א לגרש ז' אומות והעיקר חסר מן הספר כי עדיין אנו צריכין למודעי לידע דרך ה' ע"פ התורה. ואתה אמרת ידעתיך בשם י"א שאמר זה על שנאמר ושמי ה' לא נודעתי להם משמע אבל לך נודעתי בשמי ה' ולפי דרכנו אמר על שם של אהיה כמ"ש כי אהיה עמך שם של אהיה יהיה עמך תמיד ולזה אני צריך עכשיו כי מתחלה אמרת ידעתיך בשם שהשם עצמו יהיה עמך ועכשיו חזרת מיעוד זה ולא זו שאתה בעצמך אינך רוצה להיות עמי כמ"ש כי לא אעלה בקרבך שלא אפילו שלוחך אינו עמי כ"א לפני שהרי לא הודעתני את אשר תשלח עמי וזה רחוק מאוד כי יעוד ידעתיך בשם ועל זה לא שאל משה עדיין מאומה רק אמר כמתמיה שלא הודעתני שתשלח עמי ואח"כ הגיע הגעה אל בקשתו ואמר וגם מצאת חן בעיני ואם כבר היה לי לבקש על איזו דבר שתעשה לי מצד מציאת החן מ"מ לא בקשתי מאומה כי לא היתה השעה כל כך צריכה לזה אמנם ועתה הגיעה השעה שאני צריך לבקש דבר והוא אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכך ואין די בזה שתודיעני ואני בער ולא אבין אלא ואדעך תן לי לב להבין כדי שאדע דרכך למען הרויח בזה והוא שאמצא חן בעיניך נוסף על חן הראשון הוא שע"י ידיעת המושכלות ידבק המושכל במשכיל והיו לאחדים והיה פיו כפיך והרויח בזה שממני יתפשט החן גם לזולתי מה שלא היה מקדמת דנא שלא נתפשט החן כ"א ממך אלי ובעת שתודיעני דרכיך ותשכילני ותדבק המושכל במשכיל ויתוסף לי מציאת החן ויתפשט ממני גם אל כל הנדבקים אלי והוא הערב רב ועי"ז יקראו עמך ולא עמי לבד וז"ש וראה כי עמך הגוי הזה ואל תאמר לי עוד אשר העלית וגומר. ויאמר פני ילכו והניחותי לך במלת פני נחלקו המפרשים אם הוא פנים של כעס או פנים של רחמים וילכו משמע להבא ומשה אמר אם אין פניך הולכים בהווה לאלתר אל תעלנו מזה בין שיהיה פי' שילך הכעס מהם תכף בין שיהיה פירושו שילכו עמהם תכף פני רחמיו ית'. ולפי דרכנו השיב לו על ב' דברים כאחד על מה שהיה מתמיה על שלא הודיעו שישלח עמו שלוחו לסעדו על זה אמר פני ילכו כמו ופניך הולכים בקרב לפי שנא' ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ומאותן פנים ילך אור פניו ית' על פני משה ועל ידי זה יעשה לו הקב"ה הנחה כאלו היה השם הולך עמו ממש ואע"פ שהשפעה זו לפרקים מ"מ תספיק למשה שיוכל להעלות את העם ולהדריכם בדרך ה' וז"ש והניחותי לך ויאמר משה זה פשוט ואין אני מבקש על זה כ"א אין אור פניך הולכים ודאי אל תעלנו מזה ובלא מציאת חן דבר זה מוכרח להיות כי אין לנו עליה כלל זולת זה. וא"כ הדרא בקשתי לדוכתה מה תעשה לי בעבור מציאת החן וז"ש ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך שיתפשט החן ממני גם אל עמך הלוא בלכתך עמנו ממש בכל עת שתדבק בי ע"י שתודיעני דרכך ובזה לבד נפלינו אני ועמך מכל העם וגומר ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה אע"פ שכמעט היית מתייאש מן יעוד ידעתיך בשם מ"מ אני חוזר מן הכעס ומבטיחך גם הדבר הגדול הזה ואדעך בשם בזכות מציאת החן אע"פ שלא בקשת מצד מציאת החן כי אם הודיעני נא את דרכך מ"מ מאחר שיצא מפיך דבר ידעתיך בשם אעשה גם את זה בעבור מציאת החן ואדעך בשם כבראשונה. ויאמר הראני נא את כבודך רז"ל אמרו שבקש לראות מתן שכרן של מצות לעה"ב שנקרא כבוד שנא' כבוד חכמים ינחלו ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך הן שכר העוה"ז הן רב טוב הצפון לצדיקים אבל מ"מ אין אתה יכול לראות את כולו אפס קצהו תראה שכר העוה"ז המכונה באחורי כדבר טפל שהוא משליך אחוריו אבל פני דהיינו שכר העוה"ב שהצדיקים רואין פני השכינה בעוד היות האדם מסובך בחומר לא יוכל לראות זה כמ"ש עין לא ראתה וגו' ועל זה אמר לא תוכל לראות את פני כי הפנים עצמם הם שכר הצדיקים שנהנין מאור פניו ית' וז"ש וראית את אחורי ופני לא יראו ואחז"ל הראה לו קשר של תפילין כי מצינו שם של שדי חקוק בתפילין דהיינו ש"ן יו"ד מלפניו יו"ד בשל יד ושי"ן בשל ראש והיינו יש רמז לשכר העה"ב שנמצא בו ישות וממשות כמ"ש להנחיל אוהבי יש וגו' ובאחוריו הדל"ת בקשר של תפילין רמז לשכר העה"ז הבא מן ד' רוחות העולם כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגו' וכן אמר הקב"ה למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפנה וגו' רמז לו שלא תוכל לראות כ"א ית דבתרי וכן נאמר ויראהו ה' את כל הארץ עד הים האחרון ודרשו רז"ל עד היום האחרון לתחיית המתים אבל לא עד בכלל כי השכר של תחיית המתים לא הראה לו ה' כי לא יוכל לראותו ולהבין מהותו כלל לכך נאמר לשון את באחוריו ולא בפניו וכתרגומו ית דבתרי היינו הטפל אליו והוא חוץ ממנו אבל לפני לא נאמר את כי השכר אינו טפל אל פניו ית' אלא אור פניו הוא עצמו השכר כמ"ש הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו וזהו סוד עי"ן דל"ת גדולה בפסוק שמע ישראל לומר שעין האדם לא יוכל לראות כ"א ד' דהיינו שכר העה"ז וקרוב לזה פירשנו בחבורנו עוללות אפרים על מ"ש רבי האי דמחדדנא מחבראי שראיתי את ר' מאיר מאחוריו ואלו ראיתיו מקמיה הוינא מחדדנא טפי ר"ל שלא השיג ממנו כ"א ההשגות שהיו טפלים אצלו כדבר

טפל

פכל שהאדם מבליך אתוריו ואלו השגתי האור כיו דהיינו עיקרי השגותיו המכונים בשם
פנים ודאי מהדדנא עפי:

על בנים ועל בני בנים וגומר. הוסיף כאן בני בנים מה שלא הזכיר זה לא בדברות
ראשונות ולא באחרונות לפי שבע"ז לעולם כך היא המדה עד דור רביעי ומתהיל
למנות מן האב אב ראשון בן שני ואח"כ שלשים ואח"כ רבעים אבל במעשה העגל
כבר קבלו דינם כל השובדים ונמחל העון לאותו דור אבל לא לדורות וכדי לקיים
הפקידה לד' דורות הוצרך למנות מן הבן והוסיף דור א' ומנה בנים ובני בנים שלשים
ורבעים וז"ש וביום פקדי היינו זמן הפקידה כי יבא אז ופקדתי עליהם אותו זמן פקידה
הנאמר בי' הדברות ולדעתי לפי שעון ע"ג חמור מכל העונות לא יוכל דור אחד לסבול
גודל העונש כראוי לבא על עון זה ע"כ הוא מתחלק לד' דורות להקל ולא להחמיר. וי"א
בהיפוך זה כי לכך נאמר וימהר משה ויקוד ארצה ראה משה שהקב"ה קורא הדורות
מראש והולך ומונה ומוסיף דור אחד והיה מתירא פן יוסיף להכות בכמה דורות ע"כ
מהר משה ויקוד ארצה ויאמר דיך:

ויתן על פניו מסוה. לפי שהיו הכל מסתכלין בו ומשה היה עניו גדול וביישן והיה
מתביים על שמסתכלין בקירון עור פניו כי כך היא המדה בכל מי שהוא ביישן
ע"כ נתן על פניו מסוה לכסות עיניס אבל בבואו לפני ה' ללמוד תורה מפיו אז הוצרך
להסיר מסוה הבושה מעל פניו כי לא הביישן למד לכך נאמר ובבא משה לפני ה' לדבר
אתו יסיר את המסוה עד צאתו:

הפטרת תשא במלכים א סימן יח

וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר יְהוָה הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה
הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה מָטָר
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב
וְהָרָעָב חָזָק בְּשֹׁמְרוֹן: וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־
הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד: וַיְהִי בְּהַכְרִית
אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם
חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם וָמָיִם: וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־
עֹבַדְיָהוּ לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל כָּל־הַנְּחָלִים
אוּלַי | נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מֵהַבְּהֵמָה:
וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד
לְבַדּוֹ וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ: וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ
בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיֹּאמֶר
הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ: וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ
הִנֵּה אֵלִיָּהוּ: וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ
בְּיַד אַחְאָב לַהֲמִיתֵנִי: חַי | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה
אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־
הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאֶכָּה: וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ
אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ: וְהָיָה אֲנִי | אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ
יְהוָה | יִשָּׂאֲךָ עַל־אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי לְהַגִּיד לְאַחְאָב
וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי וְעַבְדְּךָ יָרֵא אֶת־יְהוָה מִנְּעֻרָי: הֲלֹא־
הֻגַּד לַאדֹנִי אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בַּהֲרֹג אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה
וָאַחְבִּא מִנְּבִיאֵי יְהוָה מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה
וָאֲכַלְכְּלֵם לֶחֶם וָמָיִם: וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה
אֵלִיָּהוּ וַהֲרָגָנִי: וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ חַי יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי
לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֵרָאֶה אֵלָיו: וַיֵּלֶךְ עֹבַדְיָהוּ לִקְרַאת אַחְאָב
וַיַּגֶּד־לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחְאָב לִקְרַאת אֵלִיָּהוּ: וַיְהִי כִּרְאוֹת אַחְאָב
אֶת־אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הַאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר
לֹא עָכַרְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־אַתָּה וּבֵית אָבִיךָ בַּעֲזָבְכֶם
אֶת־מִצְוֹת יְהוָה וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים: וְעַתָּה שְׁלַח קְבֹץ
אֵלַי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וְאֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל
אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֹכְלֵי
שֻׁלְחַן אִיזָבֶל: כאן מתחילין הספרדים והאיטליאני
וַיִּשְׁלַח אַחְאָב בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַנְּבִיאִים אֶל־
הַר הַכַּרְמֶל: וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וַיֹּאמֶר עַד־מָתַי אַתֶּם
פֹּסְחִים עַל־שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים אִם־יְהוָה הָאֱלֹהִים לְכוּ אַחֲרָיו
וְאִם־הַבַּעַל לְכוּ אַחֲרָיו וְלֹא־עָנוּ הָעָם אֹתוֹ דָּבָר: וַיֹּאמֶר
אֵלִיָּהוּ אֶל־הָעָם אֲנִי נוֹתַרְתִּי נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי
הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ: וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים
וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ
לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה | אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־
הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים: וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא
בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים
וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר: וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי
הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים
וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ: וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר
אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר
וְעַד הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־
הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר
קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־
דֶרֶךְ לוֹ אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ: וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ
כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם: וַיְהִי
כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־
ענה

פירוש המלות

השלישית. לעצירת הגשמים: וכלכלם. מפרנסם: ומים. כי המים היו יקרים בשני
הרעב: ימלכה. עתיד במקום עבר: מנערי. לפיכך יש לך למחול עלי
שלא אבא לידי מיתה: עוכר. לשון מים עכורים: פסחים. לשון ופסחתי: הסעפים.
לשון מחשבות: ויפסחו. ויפסעו: ויהתל. וילעג: כי. כמו אם: שיח. שמא יש לו דבור
עם אחד: שיג. או להשיג אחרים: דרך. או הלך לדרך: ויתגדדו: ויפרטו: בחרבות.
הוא תער: וברמחים. רמחים קטנים שבהם מקיזים דם:

ענה ואין קשב: ויאמר אליהו לכל־העם גשו אלי ויגשו כל־
העם אליו וירפא את־מזבח יהוה ההרוס: ויקח אליהו שתים
עשרה אבנים כמספר שבטי בני־יעקב אשר היה דבר־יהוה
אליו לאמר ישראל יהיה שמך: ויבנה את־האבנים מזבח
בשם יהוה ויעש תעלה כבית סאתים זרע סביב למזבח:
ויערך את־העצים וינתח את־הפר וישם על־העצים: ויאמר
מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על־העלה ועל־העצים ויאמר
שנו וישנו ויאמר שלשו וישלשו: וילכו המים סביב למזבח
וגם את־התעלה מלא־מים: ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו
הנביא ויאמר יהוה אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע
כי־אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך ובדבריך כתיב
עשיתי את כל־הדברים האלה: ענני יהוה ענני וידעו העם
הזה כי־אתה יהוה האלהים ואתה הסבת את־לבם
אחרנית: ותפל אש־יהוה ותאכל את־העלה ואת־העצים
ואת־האבנים ואת־העפר ואת־המים אשר־בתעלה לחכה:
וירא כל־העם ויפלו על־פניהם ויאמרו יהוה הוא האלהים
יהוה הוא האלהים:

פירוש המלות

קשב כמו והקשיב: וירפא. ויתקן: ההרוס. שהיה שם מקדש שנבנה לשם ה': תעלה. חפירה שבו יתקבצו המים: וינתח. נתחו לאברים: וילכו. הוא לווי: שנו. תשנו: ובדברך. במצותיך: ענני. באש: הסבות את לבם. שהיה אחורנית: לחכה. יבשה:

פרשת ויקהל

אבן עזרא

ברוך אל עליון בעוז עמו נהל. ביד ציר מראהו כאור שמש יהל לצוהו בהר להכין לו אהל. לשבתו ככתוב בסדר ויקהל: (א) טעם ויקהל. שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו. ופירש אלה הדברים המשכן וכליו לעשות על כן כתוב לעשות אותם והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם והוא הזכיר אתכם אע"פ שמעשה שמים אתם חייבים לעשות השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה: (ג) לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם להתיר אוכל נפש אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות להם ולבשל בשר כי האש צורך לכל מאכל והגאון רב סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על

אונקלוס

א ואכניש משה ית כל כנשתא דבני ישראל ואמר להון אלין פתגמיא דפקיד יי למעבד יתהון: ב שתא יומין תתעביד עבידתא וביומא שביעאה יהי לכון קודשא שבא שבתא קדם יי כל דיעבד ביה עבידתא יתקטיל: ג לא תבערון אישתא בכל מותבניכון

תורה

לה א ויקהל משה את־כל־עדת בני
ס׳ ישראל ויאמר אלהם אלה
י״ג חסר הדברים אשר־צוה יהוה לעשת
ז׳ אתם: ב ששת ימים תעשה
מלאכה וביום השביעי יהיה
לכם קדש שבת שבתון ליהוה
כל־העשה בו מלאכה יומת:
ג לא־תבערו אש בכל
ג׳ משבתיכם ביום השבת: פ

רשי

(א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הפעיל שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואכניש: (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת: (ג) לא תבערו אש. (פסחים ה יבמות ו) יש מרבותינו אומרים הבערה ללאו יצאת ויש אומרים לחלק יצאת: כי

אלה הדברים ה׳ וסי׳ ואתם תהיו לי. ויקהל משה. אלה הדברים דריש ספרא. עשיתם ולא עזבתם: אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת: וא׳ ואלה הדברים אשר דבר ה׳: לעשת י״ג חסר וסי׳ ולחשב מחשבת. וחברו. ויקהל משה את כל. ועשה בצלאל ואהליאב. ויקרא משה אל בצלאל: ויקחו מלפני משה. מרבים העם להביא. כאשר עשה ביום. אל בני ישראל לעשת הפסח. דוידבר משה. ויהי אנשים אשר. כי עזרא הכין לבבו. ואשר ישמיעו. ובחנכת חומת ירושלים בעזרא: תעשה ז׳ נמסר בסדר תרומה: משבתיכם ג׳ חס׳ ויי׳ וסי׳ לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. וכל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש. וב׳ מ״ל דמ״ל בכל מושבותיכם הרעים תחרבנה. ממדבר דבלתה בבל מושבותיכם ותרויהון ביחזקאל ושארא מושבותיכם כתבן:

תולדות אהרן ויקהל משה. שבת ע מגלה ל: אלה הדברים. שבת לו: ששת ימים. שבת שבתון. שבת כד: לא תבערו. שבת כ ע יבמות ו ו סנהדרין לה (נזיר נד):

בעל הטורים ויקהל. כתיב לעיל כי קרן אור פני וסמיך ליה פ׳ שבת לומר שאינו דומה קירון פניו של שבת לשאר הימים: ואמר ויקהל לפי שבת לומר פ׳ שבת רמז בשבתות וי״ט נקהלים לשמוע הדרשה: אלה הדברים. דרשו מכאן לשלשים ותשע מלאכות לשבת כמנין אלה ודברים משמע שנים וה׳ דהדברים לרבות א׳ הרי ל״ט ואפילו דבכמה מקומות כתיב אלה הדברים ולא דרשינן ליה שאני הכא דכתיב במלאכת המשכן זה הדבר ושני הכא לכתוב אלה הדברים לדרשה. לעשת אותיות לעשת תשע והכל וי׳ לומר ל״ט מלאכות ועשו אותם כו׳ ימים ולא בשבת. וכן אשר ברא אלהים לעשות הכתוב כויכלו תמלא עשיות ובריאות ומלאכות והויות והוצאות והבדלות כולם ל״ט לומר ל״ט מלאכות כן הון מתולדותיהם. וכן תמלא מויקהל עד לא תבערו וגו׳ ביום השבת ל״ט תיבות חוץ ממלת השבת. הזכיר לא תבערו לפי שצריך הבערת האש למלאכת המשכן לבשל הסממנים ולצבוע ולצרף כסף ונחושת וזהב: שבת בגמטריא ארבעים חסר אחת. לא תבערו אש אמר הקב״ה אור שלי פי׳ של גיהנם שובת בשבילכם גם אור שלכם יהא שובת: השבת ואמר ר״ת וס״ת תורה לרמוז שעיקר התורה בשבת שהאדם פנוי מעסקיו:

ספורנו

לה (א) ויקהל משה. אלה הדברים אשר צוה. מה שאמרתי למעלה כשצויתי אתכם את כל הדברים אשר דבר ה׳ אתי בהר סיני הם הדברים שצוה לעשות בימי החול: (ב) וביום השביעי יהיה לכם קדש. ולא תעשו בו אפי׳ מלאכת המשכן: כל העושה בו מלאכה יומת. אע"פ שהיא מלאכת מצוה: (ג) לא תבערו אש. אע"פ שההבערה בעצמה היא קלקול על הרוב מכל מקום בהיותם

רמבן

לה (א) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל. יכלול כל עדת בני ישראל האנשים והנשים כי כלם התנדבו במלאכת המשכן והנה משה אחר שצוה לאהרן והנשיאים וכל בני ישראל האנשים כל אשר דבר ה׳ אתו בהר סיני אחרי שבור הלוחות ונתן על פניו המסוה חזר וצוה והקהילו אליו כל העדה אנשים ונשים וטף ויתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו ואמר לכולם ענין המשכן אשר נצטוה בו מתחלה קודם שבור הלוחות כיון שנתרצה להם הקב״ה ונתן לו הלוחות שניות וכרת עמו ברית חדשה שילך השם בקרבם. הנה חזר לקדמותם ולאהבת כלולותם ובידוע שתהיה שכינתו בתוכם כענין שצוהו תחלה כמו שאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ולכן צוה אותם משה עתה בכל מה שנצטוה מתחלה:

(א ב) אלה הדברים אשר צוה ה׳ לעשות. ששת ימים תעשה מלאכה. אמר אלה הדברים אשר צוה ה׳ לעשות על מלאכת המשכן וכל כליו וכל עבודתו והקדים השבת לאמר כי ששת ימים תעשה מלאכה אלה הדברים ולא ביום השביעי שהוא קדש לה׳ ומכאן שאין מלאכת המשכן דוחה שבת ולא ממדרש אך כמו שפירשתי בסדר כי תשא:

(ג) ולא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. ענין הכתוב הזה ודאי ראוי לאסור בשבת גם מלאכת אוכל נפש כי אמר כל העושה בו מלאכה יומת וסי׳

ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר: ה קְחוּ
מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל
נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת
יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת:
ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: ז וְעֹרֹת אֵילִם
מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי
שִׁטִּים: ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים
לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת
הַסַּמִּים: ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי
מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן: י וְכָל־
חֲכַם־לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: יא אֶת־
הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ
אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־
בְּרִיחָו בריחיו ק' אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־
אֲדָנָיו: יב אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו
אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ:
יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים:
יד וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ
וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר:
טו וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו
וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת
הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח

ס' ר"פ · פ' · ג' · ג' · ל' וחד מס' זוגין מתחלפין · ל' · ג' ב' מ"ל וחד חסר וס' מ"ל בלישנא · ג' רפין · ג' ס"פ · סימן כי סלעי ומגודתי אהס ולמען צמך פנתני ותכלני · ד' · ג' · פ'

בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא: ד וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא
דְּפַקִּיד יְיָ לְמֵימָר: ה סַבוּ
מִנְּכוֹן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ
כָּל דְּיִתְרְעֵי לִבֵּיהּ יַיְתֵי יָת
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ דַּהֲבָא
וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא: ו וְתִכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ
וּמַעְזֵי: ז וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי
מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי דְסַסְגּוֹנָא
וְאָעֵי שִׁטִּין: ח וּמִשְׁחָא
לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא לִמְשַׁח
רְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא:
ט וְאַבְנֵי בוּרְלָא וְאַבְנֵי
אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְאֵפוֹדָא
וּבְחוּשְׁנָא: י וְכָל חַכִּימֵי
לִבָּא דִבְכוֹן יֵיתוּן וְיַעְבְּדוּן
יָת כָּל דְּפַקִּיד יְיָ: יא יָת
מַשְׁכְּנָא יָת פְּרָסֵיהּ וְיָת
חוֹפָאֵיהּ יָת פּוּרְפוֹהִי וְיָת
דַּפּוֹהִי יָת עַבְרוֹהִי יָת
עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכוֹהִי:
יב יָת אֲרוֹנָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי
יָת כַּפּוּרְתָּא וְיָת פָּרוּכְתָּא
דִפְרָסָא: יג יָת פָּתוֹרָא וְיָת
אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת
לְחֵם אַפַּיָּא: יד וְיָת מְנָרְתָּא
דְאַנְהוֹרֵי וְיָת מָנָהָא וְיָת
בּוֹצִינָהָא וְיָת מִשְׁחָא
דְאַנְהָרוּתָא: טו וְיָת מַדְבְּחָא
דִקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת
אֲרִיחוֹהִי וְיָת מִשְׁחָא
דִרְבוּתָא וְיָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא
וְיָת פְּרָסָא דְתַרְעָא לִתְרַע

רש"י

(ד) זה הדבר אשר צוה ה'. לי לאמר לכם: (ה) נדיב לבו. על שם שלבו נדבו קראו נדיב לב. כבר פירשתי נדבת המשכן ומלאכתו במקום צוותם: (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוי משכן: את אהלו. היא אהל יריעות עזים העשוי לגג: ואת מכסהו. מכסה עורות אילים והתחשים: (יב) ואת פרכת המסך. פרוכת המחיצה כל דבר המגין בין ממעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן (איוב א) שכת בעדו. (הושע ב) הנני סך את דרכך: (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיו לו פני' לכאן ולכאן שהוא עשוי כמין תיבה פרוצה: (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרותיה. לוליני"ש בלעז בזיכים שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא מסוכה משאר שמני' כמו שמפור' במנחות מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: (טו) מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשי' ולא יריעות:
את

אבן עזרא

על החולקים על קדמונינו על נר שבת: (ד) ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם: (ה) קחו. הפך תנו רק בהיות מ"ם אחר גזרת לקיחה הנה היא כמו נתינה קחי (נא) לי מעט מים פירוש כי הלקיח' לי היא בעבורי וככה קחו מאתכם תרומה לה'. ומלת כל נדיב לבו. זרה כל אשר נדבו לבו כמו בגדול זרועך בזרועך הגדול זכר רב טובך זכר טובך הרב. ורבי ישועה אמר כי הוי"ו נוסף כמו חיתו שדי בנו בעור. ואחר שהזכיר יביאה פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת ה' וכמוהו רבים והוא צוה לי אחי. יש אומרים כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעינים מגזרת נכספה גם נחשת כי הנשים מנחשות בנחשת: (ו) ותולעת שני. בלא מ"ם ויש במ"ם אם יהיו חטאיכם כשנים אולי לשון רבים הם: (ז) ועורות. זכרים כמו לוחות ובכורות בקרך: שטים. במ"ם כמו נשים: (ח) ושמן. ולא הזכיר זית זך כי ידוע הוא על כן למאור כמנהג. הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם מי שהם בקיאים שחכמי לב הם באומנות יבאו ויעשו והחל מהמשכן כי הוא כולל והחל מכסה הוא עליו והזכיר מכסהו והוא כולל שנים מכסים: (יא) את קרסיו. קרסי המשכן והאהל. ובריחיו ועמודיו ואדניו שהם עמודי הפרכת והמסך ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפני' מהפרכת: (יג) ואת לחם הפנים. כי בעבור זה נעשה: (יד) ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה: (טו) ואת. השלים להזכיר כלי הקדש ואחר כך את מסך הפתח.
והנה

ספורנו

בהיותה כלי לכל המלאכות או לרוב היא אסורה בשבת: (ה) קחו מאתכם. אתם בחרו הנשים שיקבלו מאתכם תרומה לה': נדיב לבו. לא ילכו גבאים לגבותה בזרוע: יביאה את תרומת ה'. יביא הנדבה עם אותה תרומת ה' שאינה נדבה והיא תרומת בקע לגלגלת: (יא) את המשכן את אהלו. אותם שכבר פי' לישראל באמרו

מסורה

קחו ח' ראשי פסוקים וסי' קחו מאתכם הרומה. קחו לכם מן העם. קחו נשים והולידו בנים. קחו עמכם דברים. קחו מוסר ואל כסף. לאפוד ג' ב' מל' וא' חסר וסי' אבני שהם קדמאה, וחברו דויקהל. והנשאם הביאו בתרא חס': ויעשו ג' רפין נמסר בסדר שמות: אשר צוה ה' ג' ס"פ וסי' וכל חכם לב בכם. ויעש בצלאל. וידבר משה אל ראשי המטות: ואת בדיו ד' וסי' את הארן ואת בדיו. את השלחן ואת בדיו. ואת מזבח הקטרת. את ארון העדות: ואת שמן ז' נמסר בסדר כי תשא:

תולדות אהרן כל נדיב לב. חגיגה שבועות כו (סנהדרין כב):

בעל הטורים

יביאה את תרומת ה'. היה לו לומר יביא אלא בשביל שמדבר בנדבת משכן שמתנדבים תכשיטי זהב וכסף כלי נשים אמר יביאה פי' שלא יביא צ"ל תכשיט אשה אלא מרצונה: בו יביאה. בגימטריא לב הוא ושיא:

רמבן

פירוש שלא יבערו גם אש לאפות לחם ולבשל בשר כי האש צורך כל מאכל והוצרך לומר כן מפני שלא אמר העושה בו כל מלאכה כאשר אמר בעשרת הדברות לא תעשה כל מלאכה ואמר מלאכה סתם והנה אפשר שנוציא מן הכלל מלאכת אוכל נפש כי כן נאמר בחג המצות לא תעשה מלאכה ואין אוכל נפש בכללו ולכך הזכיר בפירוש שאף אוכל נפש אסור בו וכלשון הזה מצאתי במדרש רבי נתן אומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל שומע אני יהא רשאי להדליק לו את הנר להטמין לו את החמין ולעשות מדורה בשבת ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת וזה קרוב למה שאמרנו שלא היו מלאכות הללו שהן הנאה לגופו בכלל איסור הראשון ורצה רבי נתן לומר שלא בא הכתוב לאסור אפייה ובשול ושאר צרכי אוכל נפש שכבר נאמר להם את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו אבל עדיין כל המלאכות שאדם נהנה בהם ואינן עושין אלא הנאה לגוף כגון הדלקת הנר ומדורה ורחיצת כל גופו בחמין יהיו מותרות כי זה מעונג השבת לכך נאמר לא תבערו אש לאסור הכל ולרבותינו עוד בו מדרש בתלמוד מפני שלא אמר כל העושה בו מלאכה יומת או שיאמר כל המבער אש בכל מושבותיכם יומת אמרו שיצאת בזה להקל להיותה בלאו ויש אומר שיצאה להלק לפי שהיתה בכלל לא תעשה כל מלאכה:

(ה) יביאה את תרומת ה'. כמו יביא את תרומת ה' אבל יכנה ויפרש וכן ותפתח ותראהו את הילד כמוהו האיש אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר אשר אני נותן להם לבני ישראל ורבים כן. ועל דרך האמת הוא יביאה את תרומת ה' כמו עם תרומת ה' שיביא התרומה העליונה בסוד ויקחו לי תרומה ופרשתיו. ולרבותינו מדרש בותפתח ותראהו את הילד שראתה עמו שכינה. והנה משה הוצרך לספר לכל העדה כל המלאכה שצוה אותו השם כדי להודיע להם שצריכין להביא נדבה רבה כי המלאכה גדולה ולכך ספר להם את
המשכן

אבן עזרא

והנה כלי שמן המאור וכלי שמן המשחה וקטרת הסמים יהיו נכונים כי הם קדש בין הפרוכת והמסך פתח המשכן: (טז) את הכיור. הנה אין לכיור ולכנו בדים אולי על העגלות היו נשואים: (יז) את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה. כמו רוח גדולה וחזק תאכלהו אש לא נפח: (יט) את בגדי השרד. לצורך הנסיעה: (כ) ויצאו. למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד בעת אחר כן: (כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. הם חכמי לב והטעם שיש לו לב רם. ומלת על הנשים. כמו עם הנשים כמו על לחם הבכורים תנופה ורבים ככה: (כב) כל נדיב לב. או נדיבת לב כדרך השפן שור שה כשבים: חח. כאזן: ונזם. באף: וטבעת. באצבע: וכומז. בזרוע: (כג) כל איש ואשה. או אשה והוסיפו הנשים שטוו התכל' והארגמן והתולעת והשש גם

רש"י

(יז) את עמודיו ואת אדניה. הרי חצר קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה וכן דברים הרבה: ואת מסך שער החצר. וילון פרוש לצד המזרח עשרים אמה אמצעיות של רוחב החצר שהיה חמשים רחב ושתומין היומנו לצד צפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר וחמש עשרה אמה קלעים לכתף: (יח) יתדות. להקוע ולקשור בהם סופי היריעות בארץ שלא ינועו ברוח: מיתריהם. חבלים לקשור: (יט) בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן המנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות: (כב) על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהם (ומה שהתרגום הניח על כפשוטו משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו גבריא כמו שמתרג' לעיל מיניה רק מתרגם ומייתן ורצה לומר שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמו שכתב רש"י על טוו את העזים): חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: וכומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה: (כג) וכל איש. אשר נמצא. תכלת או ארגמן או

תורה

הַמִּשְׁכָּן: טו אֶת | מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ
אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־
הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ: יז אֵת קַלְעֵי
הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ
וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר: יח אֶת־
יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר
וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם: יט אֶת־בִּגְדֵי
הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי
בָנָיו לְכַהֵן: כ וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה: שני
כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ
לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ
הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה
לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־
עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ:
כב וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים
כֹּל | נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם
וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־
אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב
לַיהוָה: כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא
אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם
מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ:
כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף
וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה
וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים
לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ:

(מסורה בגליון: סימן לחמי מימי צמרי ופשתי שמני ושקויי · ס' פסוקים כספרא את ואת ואת · י"א זוגין מן כ"כ הד את וחד ואת · ד' · ב' וכמנין · ג' · ה' · ל' וחד כם · כ' · י"ח כלים' · ס"ז · ג' · ל')

תרגום אונקלוס

מַשְׁכְּנָא: טו יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵיהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ: יז יָת סְרָדֵי דָרְתָא יָת עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע דָרְתָא: יח יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת סִכֵּי דָרְתָא וְיָת אַטּוּנֵיהוֹן: יט יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא: כ וּנְפַקוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מֹשֶׁה: כא וַאֲתוֹ כָּל גְּבַר דְאִתְרְעִי לִבֵּיהּ וְכָל דִי אַשְׁלֵמַת רוּחֵיהּ יָתֵיהּ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא וּלְכָל פּוּלְחָנֵיהּ וּלְלְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא: כב וּמַיְתָן גֻּבְרַיָּא עַל נְשַׁיָּא כָּל דְאִתְרְעִי לִבֵּיהּ אַיְתִיאוּ שֵׁירִין וְשִׁבְּכִין וְעִזְקָן וּמָחוֹךְ כָּל מָאן דִדְהַב וְכָל גְּבַר דַאֲרֵים אֲרָמוּת דַהֲבָא קֳדָם יְיָ: כג וְכָל גְּבַר דְאִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעְזֵי וּמַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וּמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא אַיְתִיאוּ: כד כָּל דַאֲרֵים אֲרָמוּת כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכָל דְאִשְׁתְּכַח עִמֵּיהּ אָעֵי שִׁטִּין לְכָל עֲבִידַת

בעל הטורים

ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב סופו. בגימטריא זו איש ואשה באים יחד:

ספורנו

שאמרו ויגוש את כל אשר דבר ה' אתו בהר סיני: (כב) ויבאו האנשים על הנשים. עם הנשים המתנדבות באו האנשים שלהן להסכים בנדבה כדי שיקבלו הגבאין מהן שאין מקבלים מן הנשים אלא דבר מועט (פרק הגוזל בתרא): וכל איש אשר הניף תנופת זהב. ועם הנשים אשר התנדבו תכשיטי זהב באו גם כן כל איש אשר הניף תנופת זהב כענין אמרם שורה שכולה כסף כסף שכולה זהב זהב. לא שיו

אדרת אליהו

ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה כו'. נשאו לבו הוא לקרבה אל המלאכה כמ"ש לקמן ויקרא משה אל בצלאל כו' כל איש אשר נשאו לבו כו' והוא כאן אותן שהביאו מסוה כמ"ש וכל הנשים אשר נשא לבן אתנה בחכמה כו' וכ"כ הרמב"ן ז"ל:

ויעשו

מסורה

י"א זוגין בחד פסו' קדמ' את תניין ואת וסי' את המאור הגדול. את יהדות המשכן ואת. את בכור האדם. את ממלכת עוג. את ארבעים היום. את החצי לאחה. את אלילי כספו. את ידי אנשי המלחמה. את מקום כסאי. את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון. והלופיהון ב' פסוק ואת את וסי' ואת הבמה נתץ. וישרף את הבמה. ואת גוזן את גוזן: כלי וכלי י"ח בלישנ' וסי' ויבאו האנשים על הנשים. וכל כלי פתוח אשר. לא יהיה כלי גבר: ויקח מקלו בידו. והביה בהבנותו. בשלם תבשר. אך לא יעשה בית ה', ב' בו: ומוציא כלי למעשהו. והביאו את כל אחיכם. שאנן מואב מנעוריו. ונשחת הכלי אשר הוא עושה. אכלני המני נבוכדנצר. ואתה קח לך הטין. ויקרא באזני קול גדול: והנה ששה אנשים. לא יערכנה זהב. יש זהב ורב פנינים. וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמדה רכוו' כמ"א כלי וסי' ויהי לחזקיה עשר וכבוד הרבה. וכל תורה כהנים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא דכוו' כוי וכלי במ"ב הפורטים על פי הנבל. ולו הכין כלי מות: מרים ג' וסי' כל מרים תרומת כסף. כבוד חכמים ינחלו. ארך אפים ורב תבונה. והד ומרים ראשי. וסי' בל' ארמי כספא אמטיאו חכימיא וראשיא: מלאכת העבודה ב' וסי' כל מרים תרומת כסף. ושלום בן קורא:

רמבן

המשכן את אהלו ואת מכסהו וגו' כולן הזכירן על דרך הכלל וטעם את המשכן את הארן את השלחן וכל הנזכרים בה"א הידועה כאומר את המשכן ואת הכלים אשר יגיד לחכמים העושים במלאכה בפרטן ובשעורן כי עתה לכל העדה לא יגידם אלא בשמותם בכלל:

(כא) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. על החכמה העושים במלאכה אמר כן כי לא מצינו על המתנדבים נשיאות לב אבל יזכיר בהם נדיבות וטעם אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה כי לא היה בהם שלמד את המלאכות האלה ממלמד או מי שיאמן בהן ידיו כלל אבל מצא בטבעו שידע לעשות כן ונבה לבו בדרכי ה' לבא לפני משה לאמר לו אני אעשה כל אשר אדני דובר וכבר הזכרתי זה בספר האחר והנה אמר שבאו לפני משה כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו התרומה והנה משה אמר לכולם כי קרא ה' בשם בצלאל ואהליאב ואחרי כן קרא להם משה ואל כל חכם לב שיבואו לפניו ונתן להם הנדבה:

(כב) וטעם ויבואו האנשים על הנשים. בעבור כי הנדבה בתכשיטין מצויה אצל הנשים יותר וכלן היו להן ופרקו נזמיהן וטבעותיהן מיד ובאו תחלה והאנשים אשר נמצאו להם הביאו עמהם כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה והאנשים נטפלו להן וכן נחה ארם על אפרים כי המלחמה ההיא לאפרים ולא שתם על צאן לבן ונלוה מטה מנשה והדומים להם ואחר שבא

רש״י

את תולעת שני או עורות אילים או הי״ם כולם הביאו: (כו) טוו את העזים. (שבת לט) היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים טווין אותם: (כז) והנשיאים הביאו. אמר רבי נתן מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחילה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחילה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרים אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנא׳ (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגומר לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב: (ל) חור. בנה של מרים היה: (לד) ואהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה שנאמר (איוב לד) ולא נכר שוע לפני דל:
מדי

אבן עזרא

גם העזים והוא אומנות צריכה לחכמה יותר: (כז) והנשאם. כי בלאחם ממצרים ונגלום כל איש שאל כפי מעלתו והנה דבר גדול היה שנמצא שמן למאור ביד הנשיאים אחר חדשים רבים שיצאו ממצרים ואחר כן כלל כל איש ואשה ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות. והזכיר הראש שכלם יהיו סרים אל משמעתו כי אין בהם חכם כמוהו: (לא) וימלא. הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונ׳ ודעת ותוספות עוד שהוא חכם בכל מלאכ׳: (לב) ולחשוב. בלבו מחשבות שלא נראו כמותן כי יש אומן זהב ולא כסף וחרשי אבן ולא עץ ובכולם היה שלם: ועוד ולהורות. כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרי׳.
והנה

תורה

כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃ כז וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ כח וְאֶת־הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ כט כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד־מֹשֶׁה הֵבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃ פ

שלישי שני (כשהן מחוברין)
ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃
לא וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃
לב וְלַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃
לג וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת׃
לד וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן׃
לה מִלֵּא אֹתָם חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת חָרָשׁ ׀ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן בְּתוֹלַעַת
ו

אונקלוס

פּוּלְחָנָא אַיְתִיאוּ׃ כה וְכָל אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא בִּידָהָא עֲזָלָא וּמַיְתָן כַּד עֲזִיל יָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא יָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא׃ כו וְכָל נְשַׁיָּא דְּאִתְרְעִי לִבְּהֵן עִמְּהֵן בְּחָכְמְתָא עֲזָלָן יָת מְעַזַּיָּא׃ כז וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יָת אַבְנֵי בּוּרְלָא וְיָת אַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא בְּאֵיפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃ כח וְיָת בּוּסְמָא וְיָת מִשְׁחָא לְאַנְהָרוּתָא וּלְמִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ כט כָּל גְּבַר וְאִתְּתָא דְּאִתְרְעִי לִבְּהוֹן עִמְּהוֹן לְאַיְתָאָה לְכָל עִבִידְתָּא דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמֹשֶׁה אַיְתִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדַבְתָּא קֳדָם יְיָ׃ ל וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ דְּרַבִּי יְיָ בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ לא וְאַשְׁלֵים עִמֵּיהּ רוּחַ (נְבוּאָה) מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל עִבִידָא׃ לב וּלְאַלָּפָא אוּמָנְוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃ לג וּבְאוּמָנוּת אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד בְּכָל עִבִידַת אוּמָנָן׃ לד וּלְאַלָּפָא יְהַב בְּלִבֵּיהּ הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן׃ לה אַשְׁלֵים עִמְּהוֹן חַכִּימוּת לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עִבִידַת נַגָּר וְאוּמָן וְצַיָּר בִּתְכִלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי

מנחת שי

בידיה ג׳ בקריא וסי׳ וכל אשה חכמת לב. פרשת ציון בידיה. ואולת בידיה תהרסנו: וימלא ט׳ נמסר בסדר שלח לך: רוח אלהים ח׳ בליש׳ וסי׳ והארץ היתה תהו. הנמצא כזה איש. ואמלא אותו רוח ותברו וימלא. וישא בלעם את עיניו. במראה ברוח: ועזריהו בן עודד היתה. ורוח אלהים לבשה את. וכל שמואל דכוו׳ בס״ת רוח ה׳ וסי׳ וצלח׳ עליך רוח ה׳ דותוסף המלחמה, רוח ה׳ דבר בי. ורוח ה׳ סרה: בתבונה חד מן זוגין קדמא׳ נסיב וי״ו ותניין לא נסיב וי״ו ולית דכו׳ וסי׳ מצוין במסרת רבתה: ובדעת ה׳ בקרי׳ וסי׳ ואמלא אתו רוח אלהים. ותברו וימלא. חס׳ וסי׳ לחשב מחשבת. ותברו ולחשב. עשי כל מלאכה והשבי: ובדעת חדרים ימלאו: מחשבת ג׳ חס׳ וסי׳ לחשב מחשבת. וחברו ולחשב. עשי כל מלאכה וחשבי: לעשת י״ג חס׳ נמסר לעיל בריש סדרא: למלאת ו׳ ד׳ מל׳ וב׳ חס׳ נמסר בסדר כי תשא: ולהורת ב׳ חס׳ וי״ו בתרא וסי׳ נתן בלבו הוא ואהליאב. את בני ישראל:

תולדות אהרן

בידיה טוו. שבת צט יומא סו: טוו את העזים. שבת עד לט: והנשאם הביאו. יומא עה זהר ויקרא:

ספורנו

היו מעורבים: (כו) טוו את העזים. מעל העזים כדבריהם ז״ל למען יהיה במווי זהר נוסף כי בהרבה מהפשוטים ימעט קצת מטוב איכותם כאשר יעקרו ממקום גדולם כמו שיקרה בדבש דבורי׳ ובקאסיא״ב ובחלב ובזולת׳:
איש

בעל הטורים

וכל אשה. ג׳ הכא ואידך וכל אשה יודעת איש. וכל אשה יודעת משכב זכר הרגנו. כמה מצוה להרוג לנשים אבל כאן שהיו חכמות שהיו והיינו שנאמר והחכמה תחיה בעליה: וכל הנשים. ג׳ במסורה הכא ואידך וכל הנשים יתנו יקר. וכל הנשים העומדות שם בענין ירמיה שאמר להם לפרוש מעבודת גלולים. אלו הנשים שנתעסקו במלאכת המשכן יתנו יקר. אבל אותן הארורות שקטרו למלכת השמים גרמו שגלו והיו למשל ולשנינה: אתנה. ב׳ הכא ואידך עד אשר הפיצותם אותנה ביחזקאל בענין הרועים שרועים כאן במרמס רגליהם אלו גרמו לשכינה שירדה ושכנה בישראל אבל אותם הרועים הרעים שמטעין ישראל גורמים לשכינה שמסתלק מישראל: והנשאם. ב׳ הכא חסר וישב פינחס והנשיאים מלא אלו שנתעצלו בנדבת המשכן לכן הוא חסר אבל אותם שנזדרזו לחלוק בין השבטים ובני ראובן ובני גד לכך הוא מלא דמל׳: והנשיאים הביאו תרגום ירושלמי ועננייא איתיאו מלשון מעלה נשיאים: ראו קרא ה׳. שאין מעמידין פרנס על הצבור אלא מדעתם: ולהורת. ב׳ הכא ואידך ולהורות את בני ישראל. שהיה בצלאל יודע להורות לבני ישראל בכל מיני חכמה:

כלי יקר

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וגו׳. פירש״י למחרת יוהכ״פ כו׳ ובפ׳ יתרו כתיב ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ופירש רש״י גם כי זה היה למחרת יום כפורים. ונראה לי שידוע שהקהל זה היה להודיע להם מצות
המשכן

רמבן

שבאו כלם אנשים ונשים בחח וכזם וטבעת וכומז וככל כלי זהב כצמידים ועגילים כי נמצאו לכלם כלי התכשיט ואמר כי יש מהם שהניפו תנופת זהב שבור או במטבע ואמר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן כי לא נמצאו מאלה רק למקצת׳ וחזר ואמר אשר נמצא אתו עצי שטים כי היו יותר מעטים שבידם עצי שטים ואמר כל מרים תרומת כסף ונחשת כי לרוב האנשים היה כסף ונחשת בטבעות וכלים אבל לא הזכיר זה למעלה עם כלי הזהב בעבור שהזכיר שם הנשים ואין להם כסף ונחשת רק הזהב בתכשיטין כאשר אמר נזמי הזהב אשר באזני נשיכם וכל איש אשר הניף תנופת זהב לא היו רבים כמרימי הכסף והנחשת ולא היתה הרמת הזהב מרובה ככסף והנחשת על כן תקרא זו תנופה וזו תרומה כי המביא זהב ינופף ידו להשיבות הנדבה או הלוקחים יניפו הזהב לראותו לשבח המביא על נדבתו ובפרשת אלה פקודי יקרא הזהב גם הנחשת תנופה כי לא הזכיר שם תנופה כלל רק כסף פקודי העדה ויתכן שיקרא גם הנחשת תנופה שהיה
חשוב

השני ובשש וארג עשי כל־ (ע"ו כתיב י')
מלאכה וחשבי מחשבת: (ג' חס')
לו א ועשה בצלאל ואהליאב
וכל ׀ איש חכם־לב אשר נתן
יהוה חכמה ותבונה בהמה (ג')
לדעת לעשת את־כל־מלאכת (י"ג חס')
עבדת הקדש לכל אשר־צוה (ג' ס"פ)
יהוה: ב ויקרא משה אל־
בצלאל ואל־אהליאב ואל כל־
איש חכם־לב אשר נתן יהוה
חכמה בלבו כל אשר נשאו לבו (ג')
לקרבה אל־המלאכה לעשת (ל' י"ג חס')
אתה: ג ויקחו מלפני משה את (כ' וכפנין)
כל־התרומה אשר הביאו בני
ישראל למלאכת עבדת הקדש
לעשת אתה והם הביאו אליו (ל' י"ג חס')
עוד נדבה בבקר בבקר: (י"ג)
ד ויבאו כל־החכמים העשים (ל')
את כל־מלאכת הקדש איש־
איש ממלאכתו אשר־המה (ס')
עשים: ה ויאמרו אל־משה
לאמר מרבים העם להביא מדי (ג' וחד ומרבים)
העבדה למלאכה אשר־צוה
יהוה לעשת אתה: ו ויצו משה
ויעבירו קול במחנה לאמר איש (ד' ג' מ"ל וא' חס')
ואשה אל־יעשו־עוד מלאכה
לתרומת הקדש ויכלא העם (ל')
מהביא: ז והמלאכה היתה דים (ג'. ג')

ובבוצא ומחי עבדי כל
עיבידא ומלפי אומנון:
א ועבד בצלאל ואהליאב
וכל גבר חכים לבא דיהב
יי חוכמתא וסוכלתנותא
בהון למידע למעבד ית
כל עיבידת פולחן קודשא
לכל די פקיד יי: ב וקרא
משה לבצלאל ולאהליאב
ולכל גבר חכים לבא דיהב
יי חוכמתא בלביה כל
דיתרעי לביה למקרב
לעיבדתא למעבד יתה:
ג ונסיבו מן קדם משה ית
כל אפרשותא דאיתיאו
בני ישראל לעיבידת
פולחן קודשא למעבד יתה
ואינון מייתן ליה עוד
נדבתא בצפר בצפר:
ד ואתו כל חכימיא דעבדין
ית כל עבידת קודשא
גבר גבר מעיבדתיה דאנון
עבדין: ה ואמרו למשה
למימר מסגן עמא לאיתאה
מיסת פולחנא לעיבדתא
דפקיד יי למעבד יתה:
ו ופקיד משה ואעברו
כרוז במשריתא למימר
גבר ואתתא לא יעבדון
עוד עיבדתא לאפרשות
קודשא ופסק עמא
מלאיתאה: ז ועיבדתא
הות מיסת לכל עיבדתא

אבן עזרא

והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות גם להורות לאחר בחכמה על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחשבי מחשבות: (א) ועשה. הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד ויורה הוא ואהליאב: (ב) ויקרא. ה"א לקרבה נוסף כמו ולדבקה בו וחכם גדול טעה שאמר כי כמוהו לשמור את בריתי לעמדה כי הוא מפיק ה"א ומלת עומד עומדת על כן הפי' לעמוד בה: (ג) קחו. את כל התרומה אשר הביאו: והם. ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר: (ד) ויבאו. אל אהל משה ויאמרו מרבים העם: (ה) מ"ס מדי נותר כמ"ס מכל מלמדי השכלתי כאשר פירשתיו: (ו) ויעבירו. קול כמו ויעבור הרנה: (ז) והמלאכה. שהיתה עשויה. מ"ס דים שב אל כל החכמים

כלי יקר

המשכן והנדבה כמו שיתבאר בסמוך והיה משה חושש פן יתנדב א' מהם למשכן דבר שאינו שלו והוא חושב כי הוא חפצו בדין זה לא יתכן לבנות הבית הגדול והקדוש הזה מן הגזל ומקום המשפט שמה הרשע ע"כ הכריז משה תחלה ומי בעל דברים יגש אלי למשפט באופן שכל העם על מקומו יבא בשלום ונודע לכל א' מה שהוא שלו או אינו שלו ע"י שהיה דן ביניהם. ואז היה מודיעם ענין הנדבה לאמור קחו מאתכם תרומה לה' ומאתכם היינו משלכם ולא משל חבירכם דאל"כ מאתכם מיותר. ואף על פי שבלי ספק לא היה יכול לשפוט את כל העם ביום א' ואפי' באותו יום לא היה שופט כל היום כי אע"פ שנאמר מבקר עד ערב היינו כפירש"י שכל הדן דין אמת לאמתו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעש' בראשית

רשי

(ה) מדי העבודה. יותר מכדי צורך העבודה: (ו) ויכלא. לשון מניעה: (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן לכל המלאכה של

עשי י"ו כתיב יו"ד בקרי' וסימן מלא אתם חכמת לב. והיו שתותיה מדוכאים. ועתה אנחנו מאשרים. ועמך לרוב עשי. ועל ידם חיל צבא. ויתנו ע"י עשי המלאכה. תנייגא דפסו' דד"ה. ויתיכו את הכסף הנמצא. ויעשו עשי המלאכה. וכל עשי מלאכת השדה. ברכו ה' כל מלאכיו. ברכו ה' כל צבאיו. יורדי הים באניות. תועבת ה' שפתי שקר. ואדעה כי מניות הלוים. אשקול על ידי עשי. וכל שרי המדינות מנשאים. ומן ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא חזקו עד סופא דספרא דכוו': בהמה ג' וסימן נמסר סוף פ' ואתה תצוה: אשר צוה ה' ג' ס"פ נמסר לעיל בהאי סידרא: בבקר בבקר י"ג נמסר בישעיה סי' ג' גבי הפטרת והיה עקב: המה עושים ה' וסי' ממלאכתו אשר המה עשים. כן המה עשים גם לך דשמואל. האינך ראה מה המה עשים דירמיה. תועבת גדולה אשר המה עשים יחזקאל. כי עגבים בפיהם המה עשים יחזקאל: מרבים ג' וסימן העם להביא. כי יש דברים מרבים הבל. גם בימים ההם מרבים. וחד ומרבים בנים ובני בנים: והמלאכה ג' וסימן היתה דים. והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה. והמלאכה לא יום אחד: דים ג' וסימן והמלאכה היתה דים. הלא יגנבו דים דעובדיה. השחיתו דים דירמיה:

תולדות אהרן וכה הביאו. ויומא עה: איש איש ממלאכתו. שבת לו סנהדרין כט: ויעבירו קול. שבת לו ר"ה לד סוטה ג (שבת יו שבועות מב): והמלאכה היתה דים. שבת מע לו:

בעל הטורים

ויצו משה ויעבירו קול במחנה. בשבת נתנה תורה א"כ יו"כ של אותה שנה היה יום ג' וביום ד' אמר להם מלאכת המשכן והם הביאו לו בבקר בבקר והיינו יום ה' ויום ו' ובשבת ויצו משה ויעבירו קול במחנה: איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. בגימטריא (אל יוציאו) וזה אל יוציאו מבית מרה"י לרה"ר: ויכלא. שנים הכא ואידך ויכלא הגשם. זהו שדרשו שהיו יורדים להם אבנים טובות ומרגליות עם המן והביאום לנדבת המשכן. ויכלא הגשם פי' העננים שמביאים הגשם כשכלו להביא האבנים טובות ומרגליות אז כלו מלהביא: והמלאכה ג'. והמלאכה היתה דים. והמלאכה לא ליום ולא ליומים בעזרא. והמלאכה היתה גדולה בד"ה בענין בנין הבית אעפ"כ שהמלאכה היתה גדולה לא ליום ולא ליומים אעפ"כ היתה דים שנשתלחה ברכה במעשה ידיהם: דים. ג' היתה דים. הלא יגנבו דים. אם גנבים בלילה השחיתו דים. ברשעים נאמר הנה יגנו ואני אכרום אבל בצדיקים והמלאכה היתה דים:

ספורנו

לו (ד) איש איש ממלאכתו. ספר אמונת כל אחד מהאומנים ונדיבות ישראל בכל הצריך לכל אחת מהמלאכות: (ה) למלאכה אשר צוה ה' לעשות אותה. הנה נדבת העם היא יותר ממה שצריך לאותה המלאכה שצוה ה' לעשות אותה בלבד בלי תוספת וגרעון שנתן מדה וקצב למשכן ולכל כליו שעליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע לא כענין בבנין שלמה והורדוס: (ו) אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. לא הכריז שלא יביאו נדבה כרצונם אבל הכריז שלא יעשו עוד מלאכה כמו מלאכת הטוויה שאמר ויביאו מטוה ומלאכת תקון העזים שאמר כלי שטים לכל מלאכת העבודה הביאו ותקון העורות וזולתם: (ז) והמלאכה היתה דים. ומלאכת המתנדבים בכל דבר שהתנדבו היתה די לעושי מלאכת המשכן: לכל

רמבן

חשוב להם יותר מן הכסף מפני שלא היה נמצא בידם ממנו או שהיה חשוב מאד כענין שנאמר וכל נחושת מוזהב טובה שנים חמודות כזהב:
לו (ג) ויקחו מלפני משה. הנה ביום אחד הביאו כל הנדבה הזאת אל אהל מועד שהוא של משה והחכמים לקחו בו ביום מלפניו ובמחרת בהשכמה וכן בשני הביאו אליו עוד אל אהלו נדבה והוא צוה להביא אותה אל האומנים עד שאמרו לו שהם מרבים להביא והיתה דים והותר ולא היתה היתרון דבר חשוב שיספר בפרשת אלה פקודי מה עשו בו אולי היה מונח באהל לחזק בה את בדק המשכן או לעשות בה כלי שרת כאשר יעשו במקדש במותרות והזכיר הכתוב מרבים העם להביא לשבח את העם המביאים בנדבתם ולפאר החכמים באמונתם וגם הנגיד עליהם משובח בזה שהעביר קול במחנה למנעם כי אין לו חפץ בכספם וזהבם כשאר המושלים בעמים כענין שאמר לא חמור אחד מהם נשאתי:
(ו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה. הממון יקרא מלאכה וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו לרגל המלאכה אשר לפני וכל המלאכה נחשב אחר

לכל המלאכה לעשות אתה והותר: רביעי ס
ח ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעת שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני כרבים מעשה חשב עשה אתם:
ט ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לכל היריעת:
י ויחבר את חמש היריעת אחת אל אחת וחמש יריעת חבר אחת אל אחת:
יא ויעש ללאת תכלת על שפת היריעה האחת מקצה במחברת כן עשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית:
יב חמשים ללאת עשה ביריעה האחת וחמשים ללאת עשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מקבילת הללאת אחת אל אחת:
יג ויעש חמשים קרסי זהב ויחבר את היריעת אחת אל אחת בקרסים ויהי המשכן אחד: פ
יד ויעש יריעת עזים לאהל על המשכן עשתי עשרה יריעת עשה אתם:
טו ארך היריעה האחת שלשים באמה וארבע אמות רחב היריעה האחת מדה אחת לעשתי עשרה יריעת:

למעבד יתה ויתרת: ח ועבדו כל חכימי לבא בעבדי עיבדתא ית משכנא עשר יריען דבוץ שזיר ותכלא וארגונא וצבע זהורי צורת כרובין עובד אומן עבד יתהון: ט אורכא דיריעתא חדא עסרין ותמניא אמין ופותיא ארבע אמין דיריעתא חדא משחתא חדא לכל יריעתא: י ולפיף ית חמש יריען חדא עם חדא וחמש יריען לפיף חדא עם חדא: יא ועבד ענובין דתכלא על ספתא דיריעתא חדא מסטרא בית לופי כן עבד בספתא דיריעתא בסטרא בית לופי תנינא: יב חמשין ענובין עבד ביריעתא חדא וחמשין ענובין עבד בסטרא דיריעתא דבית לופי תנינא מכוונן ענוביא חדא לקביל חדא: יג ועבד חמשין פרפין דדהב ולפיף ית יריעתא חדא עם חדא בפורפיא והוה משכנא חד: יד ועבד יריען דמעזי לפרסא על משכנא עסרי יריען עבד יתהון: טו אורכא דיריעתא חדא תלתין באמין וארבע אמין פותיא דיריעתא חדא משחתא חדא לחדא עסרי

ג' · ג' · פ · כל אורי' חסר וי"ו · ג' קמצין וכל אס"ף וזקפים דכו' במ"כ · ב' מ"ל · ב' כ"כ · ב' · ס' מיחדין · כול' חס' · ד · כול' חס' וי"ו במ"ס

רש"י

של משכן לעשות אותה ולהותר: והותר. כמו (שמות ח) והכבד את לבו (מלכים ב ג) והכות את

והותר ג' בקרי' וסי' והמלאכה היתה דים. פי כה אמר ה' אכול והותר. ותותר עד לרוב: בעשי ג' וסי' ויעשו כל חכם לב. לדוד אל תתחר במרעים. פני ה' בעשי רע: ותכלת וארגמן ה' דסמיך וסי' ואת האבנט. וחברו ואת המשכן תעשה. ויעשו כל חכם לב בעשי. ותכלת וארגמן דריש פסו' דסדר תרומה. וחברו דויקהל: ה' זוגין מן ב"ב בענין מתחלפין בטעמ' וסי' וקחו איש מחתתו. ויקחו איש מחתתו. ואם יראה הכהן. ואם יראנת הכהן. ארך היריעה האחת שלשים. ארך היריעה האחת שמנה. ויט משה את ידו. ויט משה. ויאמר ה' אל יהושע נטה ידך בכידון. ויאמר ה' אל יהושע וסי' בל' ארמי אינש במחתיתא. כהנא בנגעא. תלתין ביריעת'. משה בידא. רברבני בחוטרא: האחת ג' קמצין נמסר בסדר תרומה: אחת אל אחת ב' וסי' ויחבר את חמש היריעות. והלכו ישבי אחת אל אחת: לאהל ה' מיחדין נמסר בסדר תרומה: יריעת כלם חס' וי"ו בליש' במ"ה וסימן הרחיבי מקום אהלך. יריעות ארץ מדין. את עזובה אשה ואת יריעות. וארון ברית ה' בתוך. דד"ה. כיריעות שלמה:

אבן עזרא

החכמים: לכל המלאכה. שהיו צריכים לעשות: והותר. שם הפועל וטעם והותר הותיר: (ח) ויעשו. החל מהמשכן: משזר. בלשון ישמעאל אחד דע כי דקדוק מספר האחד בחשבון משונה מדרך ל' הקדש גם ככה הוא בלשון כשדים משונה גם בלשון ישמעאל כי לעולם הה"א בסוף השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא סימן והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרים וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה ומשם והלאה עד עשרים הזכר בלא ה"א אחד עשר שנים עשר תשעה עשר והנקבה בה"א רק בשנוי מלת עשרה שלא תתערב של

כלי יקר

בראשית שנאמר ויהי ערב ויהי בקר דאל"כ אימתי הודיעם מעשה המשכן. מ"מ גם הנדבה לא נשלמה ביום א' ואולי היה מודיעם שכל דבר שב' חלוקים עליו שלא יתגוש נדבה עד כי יתברר תחלה הדין עם מי. ועל צד הרמז נאמר שהקהל זה היה לתווך השלום ביניהם כי אין אדם דר עם נחש בכפיפה אחת ואחר שרצה להודיעם מעשה המשכן שיהיו כולם שותפים בו דומה כאלו הושיב את כולם במדור אחד ועל כן הוצרך להקהילם תחלה שיהיו באגודה אחת וע"כ פירש"י שהיה זה למחרת י"כ לפי שכל החניות היו במחלוקת ותערומות חוץ מן החניה שקודם מ"ת שנא' ויחן שם ישראל וגו' וא"כ איך אפשר להקהילם בזמן שהם מחולקים ואין דעתם שוה ואיזו זמן מוכן לזה אלא משה להקהילם כרצונו הוי אומר זה למחרת י"כ כי בי"כ השלום מתווך ביניהם ובעצם היום ההוא כולם באגודה אחת ע"כ היה בנקל להקהיל ביום המחרת כל זמן שהשלום האתמול קיים אבל אם יום או יומים יעמוד אז לא יוקם השלום כי כבר נתפרדה החבילה וכל איש לדרכו פונה. וכדי שלא יתנגד אל השלום דברי ריבות שביניהם בעסק ממון שבין איש לחברו כי אין לשלום של י"כ עסק בזה ע"כ ישב משה גם לשפוט בעצם היום

אדרת אליהו

ויעשו כל חכם לב וכו'. הנה מלאכת המשכן חזרה התורה ז' פעמים בכלל ופרט והוא להורידו מרקיע השביעי אל הארץ ובכל א' הניחה רושם וכמ"ש בדברי הגאונים וכן נגד ז"ם הבנין ושנים האחרונים הן בהקמת המשכן שהם שנים האחרונים מעמידי המשכן וג"פ חזרה התורה בנדבת המשכן שהוא כללי המשכן נגד ג' האבות שהן כללי של כ"א מז' ההתחתונות שהן חמ"ש וג' מעין המתפשטין בכל פאת הגוף והבינהו: ויביאו

בעל הטורים והותר. ג' הכא ואידך כי כה אמר ה' אכול והותר. מהאל התרומה להביא בית ה' אכול ושבוע והותר כד"ה שבזכות התורה ובכמ"ק בא שובע לעולם כדכתיב מן היום אשר יוסד היכל ה' וגו' עד מן היום הזה אברך: בעשי. ג' ביו"ד ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. פני ה' בעושי רע. ואידך אל תקנא בעושי עולה. וכמי תקנא בעושי כל חכם לב:

רמבן

וגמש והענין שלא יביאו עוד שום דבר למלאכת הקדש אבל אמר אל יעשו עוד מלאכה להכנים הנשים שלא יהיו עוד טוות את העזים והנה גם ההבאה יקרא מעשה ומנע מהם הכל:
(ח) ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכה את המשכן עשר יריעות. הנה החזיר בתורה מלאכת המשכן חמש פעמים כי יזכור את כולם בצואה בפרט ובכלל תחלה אמר ועשית כך ועשית כך ואחרי כך הזכיר כולם בדרך כלל ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות עד ככל אשר צויתיך יעשו. והטעם בזה שיצוה השם למשה שיגיד אל בצלאל ואהליאב ולכל החכמים המלאכה בכללה ואחרי כן יקרבו אליה לעשותה כי לא יכשרו למלאכת הקדש עד שישמעו כל המלאכה ויבינו אותה ויקבלו עליהם שידעו להשלימה ובשעת המעשה הזכיר אותם תחלה בדרך הכלל הנזכר ואמר ויבואו ויעשו את כל אשר צוה ה' את המשכן את אהלו וגו' ויספר מכאן פרט אחד כי בודאי הוצרך משה לאמר אל החכמים העושים המלאכה עשו המשכן עשר יריעות ארך היריעה כך ורחב כך וכן בכל המלאכה

ספורנו

לכל המלאכה. לכל מלאכה ומלאכה שבו: לעשות אותה והותר. לעשות אותה המלאכה ולהותיר באופן שלא היו צריכים לצמצם אופן עשייתם מדאגה פן יחסר החומר: (ח) ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. היותר חכמים שבהם עשו את המשכן שהיה מעשה חושב על צורות שונות משני עבריהם כמו שהזכירו ז"ל ולא היו היריעות עבות כמו הפרכת. וכפל בפרשה זו כל האמור למעלה בצווי בפרשת תרומה להודיע שעשו הכל בכיוון כרצון מי שצוה ולהכליהו והארון שהיה המיוחד שבכלים נעשה על ידי בצלאל שהיה הגדול שבכלם כאמרם ז"ל יודע היה בצלאל

טו וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃
יז וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃
יח וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃
יט וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ חמישי ס
כ וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃
כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃
כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃
כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃
כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃

ל׳ דסמין · ס׳ חס׳ בלוס׳ · ג׳. ג׳ · ר׳ · ל׳ חס׳ קדמה מ״ל · ג׳ חס׳ בליש׳ · ב׳ וחד חס׳ · כול׳ חס׳ ו״ו

יְרִיעָן: טו וְלַפֵּיף יַת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיַת שִׁית יְרִיעָן לְחוֹד: יז וַעֲבַד עֲנוּבִין חַמְשִׁין עַל סִפְתָּא דִירִיעֲתָא בְּסִטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד עַל סִפְתָּא דִירִיעֲתָא דְבֵית לוֹפֵי תִנְיָנָא: יח וַעֲבַד פּוּרְפִּין דִּנְחָשׁ חַמְשִׁין לְלַפָּפָא יַת מַשְׁכְּנָא לְמֶהֱוֵי חָד: יט וַעֲבַד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא מַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי וְחוּפָאָה דְמַשְׁכֵי סַסְגוֹנָא מִלְּעֵילָא: כ וַעֲבַד יַת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין קָיְמִין: כא עֲסַר אַמִּין אוּרְכָּא דְדַפָּא וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא פּוּתְיָא דְדַפָּא חָד: כב תְּרֵין צִירִין לְדַפָּא חָד מְשַׁלְּבִין חָד לָקֳבֵיל חָד כֵּן עֲבַד לְכָל דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא: כג וַעֲבַד יַת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַשְׂרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵיבַר דָּרוֹמָא: כד וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף עֲבַד תְּחוֹת עַשְׂרִין דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חָד לִתְרֵין צִירוֹהִי: כה וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא לְרוּחַ צִיפּוּנָא עֲבַד עַשְׂרִין

אבן עזרא

על ל׳ זכר אמרו שתים עשרה וככה כלם והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר ואם היתה מלת חשבון סמוכה תהיה בתי״ו לזכרים ולנקבות ושלשת האנשים האלה ושלשת נשי בניו והנה שתונה לזכרים כמשפט ושנוי לנקבה לומר שמונה כדרך עשתי עשרה אולי טעם באמה היא הידועה אולי היתה כמדת בית ראשון שהיתה אצילה: (יב) תי״ו הלולאות. סימן הנקב׳ ואחת לולה ובא תחת האל״ף ה״א ויש אומרים כי תוספת הגזרה הרה ללת: (יט) לאהל. להיות

לחית ח׳ חסר בלישנא נמסר בסדר וישמע יתרו: מכסת ב׳ פתחין וסי׳ ויעש מכסת. ועשית מכסה: לאחל ג׳ וסי׳ נמסר בסדר תרומה: ידת ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וארבע הידת. ושתי ידת לקרש דמשכנא תניינא. וידת מזה ומזה: קדמא דצוואה תחת עשרים הקרש. תניין קרשים. קדמא עשרים קרש לפאת נגבה. תניין עשרים קרשים. קדמא ולצלע המשכן קרש. תניין עשת עשרים קרשים:

תולדות אהרן עשר אמות. שנים נג:

כלי יקר

היום ההוא כדי שמכל צד יהיה שלום ביניהם ואז יהיו ראוין לדור במדור א׳ דהיינו המשכן המשותף לכולם ואחר שנעשו לאחדים ע״י המשכן המצרפם אז מצינו כמה פעמים שהקהילם משה אע״פ שלא היה ממחרת י״כ. וכ״ש למה שכתב בעקידה דרך מליצה על פסוק לא תבערו אש וגומר שלא יציתו אש המחלוקת ביום השבת שצרפים המה ממלאכה ויש לחוש ביותר אז לאש המחלוקת מתלקחת בתוך הדברים בטלים א״כ יפה אמר ויקהל שהקהילם להיות באגודה אחת ע״י ציווי לא תבערו וז״ש שעל פי דבורו הם נאספים:

אלה הדברים אשר צוה ה׳ לעשות אותם. דברים שנים במשמע והא לא הגיד להם בפעם ההוא כ״א מצות השבת כי אין לומר שדברים קאי גם על המשכן שהזכיר אח״כ שהרי נאמר זה הדבר אשר צוה ה׳ א״כ בזה הדבר המשכן אמור ומה אני מקיים אלה הדברים. וע״ק שאמר ששת ימים תיעשה מלאכה הל״ל תעשה כי תיעשה מעצמה משמע וע״ק בפסוק זה כולו מיותר ומ״ש בדברות ששת ימים תעבוד כבר באהרנו זה בפ׳ יתרו ע״ש אבל פסוק זה אינו סובל הפי׳ ההוא. ע״כ אומר אני שנקט דברים לפי שכל עיקר מצוה זו היתה לצוות על מלאכת המשכן שיתעסק בו כל ו׳ ימי המעשה. וביום הזה לא יתעסקו בו כי אין משכן דוחה שבת והיו כאן ב׳ דברים אחת לצוות על מעשה המשכן הבנייה שלא יתעסקו בו בשבת. ומה שנאמר תיעשה מלאכה לפי שכל עיקר צווי זה היה על הבאת הנדבה כי גם זה נקרא מלאכה כמו שלמדו רז״ל מן פסוק איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וכתיב ויכלא העם מהביא א״כ הבאת הנדב׳ מרשות לרשות נקר׳ מלאכה ועל הוספה מלאכה אמר תיעשה
כי

רמבן

המלאכה ולא הזכיר הכתוב זה כי בידוע שאמר להם הכל כסדר אחרי שעשו כן כל דבר ודבר. והטעם בזה כי לא הוצרך משה לפרוט להם כל המעשה דבר בדבר כאשר הוזכר בצואה ובמעשה אבל קראו להם כאלו אמר שיעשו משכן בעשר יריעות חשב כנגד חמש והם הבינו כי יעשו לולאות מקבילות וקרסי זהב וכיוצא בזה בכל המלאכה בקצר׳ רמז להם הענין והם הבינו הכל ע״כ לא האריך בפרט הזה ירמוז הכתוב חכמתם ובינתם וטוב השכל שבהם ואחרי כן החזיר המלאכה כולה בדרך הפרט הראשון ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן ויעש יריעות עזים ויעש קרשים וגו׳ והיה מספיק בכל הענין שיאמר ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל כל המלאכה אשר צוה ה׳ אותו ויאמר ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה׳ את משה כן עשו וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה׳ כן עשו אותה ויברך אותם משה אבל רצה לומר כי משה הזכיר אל כל עדת בני ישראל והחכמים שם כל המלאכה בכלל כי נתכוין בזה שיתנדבו העם כדי העבודה למלאכה הגדולה ובעבור שישמעו החכמים וידעו אם יקבלו לעשותה כאשר נצטוה ואחר כן הזכיר בפרט המעשה להגיד שעשו כל החכמים במשכן זהו שנאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות ואמר ויעש יריעות עזים ויעש את הקרשים ירצה לומר ויעש כל חכם לב יריעות עזים והזכיר באהרן ויעש בצלאל להגיד כי האומן הגדול שבהם הוא שעשה לבדו הארון:
והטעם בעבור שהוא מלא רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת שיתבונן בו

ויעשנו בכוונה רצויה כי אין במעשהו אומנות גדולה אבל יש שם מלאכות שצריכות לאומנות יתירה ממנו וחזר ואמר סתם ויעש את השלחן ויעש את המנורה. ועל דעת ר״א ירמוז אל בצלאל שעשה כל כלי הקדש ואין כן דעתי שגם כאשר המשכן אמר כן אבל הוא חוזר לרמוז אל כל חכם לב כאשר אמר במשכן ואחר שהשלים כלל ופרט במעשה הזכיר הבאה אל משה בדרך הכלל ואמר ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו וגו׳ להגיד חכמתם שהביאו אליו הכל כסדר כי לא הביא אחד מהם מלאכתו לפניו עד שנשלמה כל המלאכה כאשר אמר ותכל כל עבודת משכן אהל מועד ואחרי שנשלמה נאספו כלם והראו אותה אליו כסדר אמרו תחלה רבינו הנה האוהל והנה כליו ואחרי כן הנה הארון והנה בדיו וכן הכל והנה לא הזכיר במשכן וכל כליו כאשר צוה ה׳ את משה אבל באלה הפקודים בבגדי כהונה יזכיר כן בכל דבר ודבר. והטעם כי כלל מלאכת המשכן בפסוק שאמר בסוף ובצלאל בן אורי בן חור עשה את כל אשר צוה ה׳ את משה ואולי היה זה מפני שנוי הסדר כמו שהזכירו רבותינו ועל הכלל כל זה דרך חבה ודרך מעלה לומר כי חפץ השם במלאכה ומזכיר אותה בתורתו פעמים רבות להרבות שכר לעוסקים בה כענין מה שאמרו במדרש יפה שיחת עבדי בתי אבות לפני הקב״ה מתורתם של בנים שהרי פרשה של אליעזר שנים ושלשה דפין היא:

ויעש

כי לא היה יכול לומר העשה מלאכה דרך ציווי שהרי הדבר הניתן מצד הנדבה אינו ציווי חובה אלא כל איש אשר נדבו לבו יתן מעצמו לכך נאמר תיעשה מלאכה מעצמה משמע. וביום הז' שבת לה' ואסור בו גם הבאת הנדבה מרשות לרשות. ולפי מדרש רז"ל האומר שהמשכן נעשה קלתו מאליו כמו המנורה שנעשית מאליה וכן הקמת המשכן היתה מאליו שנאמר הוקם המשכן על כן נאמר תיעשה מלאכה מאליה משמע:

ששת ימים תעשה מלאכ' וגו'. פירש"י הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה שבת. ומקשים כאן והלא בפ' קדושים כתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו ופירש"י שם אם יאמר לך אביך חלל את השבת אל תשמע לו ושם לא הקדים השבת ואע"פ כן פי' שדוחה כיבוד אב ואם וכאן תלה רש"י הדב' במה שהקדי' שבת למלאכת המשכן. ונראה שלא קשה מידי כי שם דייק מדכתיב את שבתותי תשמרו לשון רבים והל"ל תשמור. שהרי הפסוק מתחיל בלשון יחיד שנא' איש אמו ואביו תיראו ר"ל כל איש ואיש ובשלמא אגל כיבוד אב ואם אע"פ שנכנס בלשון יחיד וחזר ואמר תיראו לשון רבים מ"מ הוצרך לומר זה להורות שאיש ואשה שניהם חייבים בכיבוד אב כי סד"א מאח' שהאשה רשות אחר עליה שפטורין מכיבוד אב כפירש"י בו גבי שבת למה אמר תשמרו לשון רבים כי שם אין סברא לחלק בין איש לאשה אלא שר"ל אתה ובנך חייבים בכבודי כמו שתיראו ב' במשמע איש ואשה כך תשמרו ב' במשמע אתה ובנך. וא"כ לעולם כ"מ שמקדים איזו מצוה לחבירתה המוקדמת עיקר ודחי למאוחרת וכן בפסוק את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו הקדים ג"כ שבת למקדש מזה הטעם. ואלאי התם דמיעט הכתוב באמרו תשמרו לשון רבים. ומה שלא גילה לנו זה מצד הקדימה לפי שהוצרך להקדי' מורא אב ואם כדי להשוות מוראם למורא שמים. ומה שהקדים כאן כי תשא משכן לשבת וכתב אך את שבתותי תשמרו לדרוש מיעוט לשון אך שאין משכן דוחה שבת והוה ליה להקדים השבת ולא יצטרך ליתור של אך הנה לפי מה שפירשנו למעלה פרשת כי תשא ביתור לשון אך הוצרך לכתוב לשון אך. אמנם בדברי רש"י יתוכן בדרך אחר

כו וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כז וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה
שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים
עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן
בַּיַּרְכָתָיִם׃ כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה
וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־
רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן
עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃
ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם
כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי
אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד׃ לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי
שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־
הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ לב וַחֲמִשָּׁה
בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן
הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי
הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ לג וַיַּעַשׂ
אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ
הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃
לד וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב
וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים
לַבְּרִיחִם וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃
לה וַיַּעַשׂ אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃
לו וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי
שִׁטִּים וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב
וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃
לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לח וְאֶת־
עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם
וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב

פ' | פתחין וחד קמץ. ג'. ב' | פ' דסמיך | נ' | ד' ומ"ע

דפין: כו וארבעין סמכיהון
דכסף תרין סמכין תחות
דפא חד ותרין סמכין
תחות דפא חד: כז ולסיפי
משכנא מערבא עבד
שתא דפין: כח ותרין דפין
עבד לזוית משכנא
בסופיהון: כט והוו מכונין
מלרע וכחדא הוו מכונין
ברישיהון בעזקתא חדא
כן עבד לתרויהון לתרתין
זוין: ל והוו תמניא דפין
וסמכיהון דכסף שתא עשר
סמכין תרין סמכין תרין
סמכין תחות דפא חד:
לא ועבד עברי דאעי
שטין חמשא לדפי סטר
משכנא חד: לב וחמשא
עברין לדפי סטר משכנא
תנינא וחמשא עברין לדפי
משכנא לסופהון מערבא:
לג ועבד ית עברא מציעאה
לאעברא בגו דפיא מן
סיפי לסיפי: לד וית דפיא
חפא דהבא וית עזקתהון
עבד דהבא אתרא לעבריא
וחפא ית עבריא דהבא:
לה ועבד ית פרוכתא
דתכלא וארגונא וצבע
זהורי ובוץ שזיר עובד
אומן עבד יתה צורת
כרובין: לו ועבד לה
ארבעה עמודי שטין וחפנון
דהבא וויהון דהבא ואתיך
להון ארבעה סמכין דכסף:
לז ועבד פרסא לתרע
משכנא תכלא וארגונא
וצבע זהורי ובוץ שזיר
עובד צייר: לח וית
עמודוהי חמשא וית וויהון
וחפא רישיהון וכבושיהון
דהבא וסמכיהון חמשא

ולפי זה יתוכן ג"כ למה שינה משה הסדר כי הקב"ה צוה לו תחלה על המשכן ומשה הקדים השבת. וזהו כי שבת אין בו כ"א כבוד הש"י להורות כי הוא ית' חידש עולמו. והמשכן מורה כולו על כבוד ישראל שויתר הקב"ה כנגדם והשרה שכינתו בתוכם ומחל להם עון העגל. והקב"ה חס ביותר על כבודם של ישראל ע"כ הקדים המשכן וכדי שלא יטעו לומר שלכך הקדימו לומר שמלאכת המשכן דוחה שבת ע"כ הוסיף מלת אך. אבל משה חשב לכבוד הש"י ראוי להקדים השבת המור' על כבודו ית' ואח"כ המשכן המורה על כבודם של ישראל ומתוך קדימה זו יובן ממילא שהשבת דוחה מלאכ' המשכן כי מי מדחה מפני מי הוי אומר הקטן מן הגדול. ולמעלה פ' כי תשא תמצא עוד טעם אחר למה המשכן נדחה מפני השבת. ומה שהקדים הקב"ה בעשרת הדברות מצות שבת לכיבוד אב ואם כדי להקביל הדברות ה' מול ה' כי דבור כבד כנגד לא תחמוד והוצרך לחתום הדברות בלא תחמוד להורות שכל הדברות כלולים בלא תחמוד וסוף כל

קדמ' ויחדו יהיו תמים על ראשו. תניין אל: ויחדו ב' וסי' יהיו תמים. וחברו ויחדו כלם יבליון: מלכטה ו' פתח וחד קמץ תתת כרבב קמץ. ושארא פתח. וס' נמסר בסדר תרומה: קדמאה כן יהיה לשניהם לשני המקצעת. תניין כן עשה לשניהם: קדמ' לקרשי צלע המשכן האחד. תנין האחת: והיו ב' סבירין ויהיו וסי' והיו תואמים מלמטה. והיו שמנה קרשים ואדניהם כסף: כלהון שני אדנים תחת הקרש האחד במ"א בסדר ויקהל שני אדנים שני אדנים: בריח"ם כלם חס' יו"ד תניין במ"א מ"ל דמ"ל וסי' ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים: לברח ג' וחס' וסי' לברח בתוך הקרשים. למה נחבאת לברח. ע"כ קדמתי לברח: כרבים כל אורייתא חס' וי"ג חס' בנביאים וכתובים וסי' נמסר בסדר תרומה. עמודיו ד' מל' וסי' ואת עמודי' חמשה. ויקם משה את המשכן. וזאת משמרת משאם. עמודיו עשה כסף: ראשיהם י"ג וסי' וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב. וצפוי ראשיהם כסף. וצפוי ראשיהם וחשוקיהם. וצפוי ראשיהם וחשק אותם. וישימו את ראשיהם בדודים. נטוי על ראשיהם. ויעלו עפר על ראשיהם. וכל ראשיהם קרחה. ויתנו את חרבותם תחת ראשיהם. כסופ יכסמו את ראשיהם. מה עצמו ראשיהם. ראשיהם מאתים דד"ה. ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה: וחשקיהם כלהון חסר וי"ו במ"ב מ"ל וסימן והאדנים לעמדים. ולפאת ים קלעים:

רמבן

(כט) **ויעש** את שמן המשחה קדש ואת קטורת הסמים טהור. לא פירש באלו בהם הטוהר בתשלום המעשה כאשר פירשתי שם ובקטורת לא הזכיר גם כ כאשר פירש באחרים שעל דרך השאר ראוי שיאמר ויקח בסמים הסמים וסמך עליהם במה שאמר מעשה רוקח לא הזכיר במעשה כלום אבל ראש מר דרור וגו' ויעש אותו שמן משחת קדש ויקח סמים נטף ושחלת וגו' אמר שיעשהו על דרך הרקחים וזה טעם קדש טהור מעשה רוקח: ויעש אותה קטרת רקח מרקחת מעשה רוקח והטעם כי בעבור שלא נאמרו במרקחות

וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ

לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃ (כ"ו) ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן׃ (כ"א) ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ (כל אורייתא מס׳) ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ ח כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי קְצוֹתָו (קצותיו ק׳)׃ ט וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ (י"ד פסו׳ אית בהון על אל אל)

י וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ (ב׳) יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ יד לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ (ב׳ ובענין, כ"ד) טו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טז וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן (י"ד פסו׳ אית בהון את את ואת ואת)

דנחשא׃ א ועבד בצלאל ית ארונא דאעי שטין תרתין אמין ופלגא אורכיה ואמתא ופלגא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ ב וחפהי דהב דכי מגיו ומברא ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור׃ ג ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב על ארבע זויתיה ותרתין עזקן על סטריה חד ותרתין עזקן על סטריה תנינא׃ ד ועבד אריחי דאעי שטין וחפא יתהון דהבא׃ ה ואעיל ית אריחיא בעזקתא על סטרי דארונא למיטל ית ארונא׃ ו ועבד כפורתא דדהב דכי תרתין אמין ופלגא אורכה ואמתא ופלגא פותיה׃ ז ועבד תרין כרובין דדהב נגיד עבד יתהון מתרין סטרי כפורתא׃ ח כרובא חד מסטרא מכא וכרובא חד מסטרא מכא מן כפורתא עבד ית כרוביא מתרין סטרוהי׃ ט והוו כרוביא פריסין גדפיהון לעילא נטלין בגדפיהון על כפורתא ואפיהון חד לקביל חד לקביל כפורתא הוו אפי כרוביא׃ י ועבד ית פתורא דאעי שטין תרתין אמין אורכיה ואמתא פותיה ואמתא ופלגא רומיה׃ יא וחפא יתיה דהב דכי ועבד ליה דיר דדהב סחור סחור׃ יב ועבד ליה גדנפא רומיה פושכא סחור סחור ועבד דיר דדהב לגדנפיה סחור סחור׃ יג ואתיך ליה ארבע עזקן דדהב ויהב ית עזקתא על ארבע זויתא דלארבע רגלוהי׃ יד לקביל גדנפא הוו עזקתא אתרא לאריחיא למיטל ית פתורא׃ טו ועבד ית אריחיא דאעי שטין וחפא יתהון דהבא למיטל ית פתורא׃ טז ועבד ית מניא דעל פתורא ית מגיסוהי

רשי

את מוזב : (א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו

אבן עזרא

להיות אהל : (לג) ומלאת לכרוח. מהבנין הקל וטעם כמו הבריח שהוא מהבנין הכבד כמו ירה ויורה ורבים ככה : (א) ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון גם הוא עשה כל כלי הקדש. והנה הזכיר המשכן והאהל והפרכת והמסך כי דרך אחד להם. ואחר כך הזכיר שמן המשחה עם

כלי יקר

כל דבר הכל נשמע וזה דבר ברור ונכון. ואין להקשות מהיכא תיתי דתלתי שהרי עשיית המשכן אינו אלא עשה והשבת יש בו עשה ולא תעשה וסקילה. תשובה לדבר שאלהו הכי אמינו שבת דחויה אצל משכן ע"י הקרבנות שהיו קריבים ביום השבת וסד"א שבת דחויה אצל וכל אצל המשכן קמשמע לן :

לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת. הוציא הבערה מן הכלל או כדי להתיר הבערה במקדש ולומ' דוק' בכל מושבותיכ' לא תבערו אבל במקדש מותר להבעיר או כדי שלא נאמר כשם שאסר לנו כל מלאכת הבית שלנו גם בבה"מ כמו כן מה שמותר בב"ה מותר גם בבית קמ"ל לא תבערו בנה אב על כל המלאכות של משכן אע"פ שמותרים שם מ"מ מהם אסורי' בכל מושבותיכם. ועל צד הרמז ירמוז כאן אל העונש של מחללי שבת כדאיתא פ' כל כתבי אמר רב אין דליקה מצויה אלא במקום חילול שבת שנא' אם לא תשמעו לי לקדש את יום השבת וגו' והצתי אש בשערי' ואכלה ארמנו' ירושלים ולא תכבה אמר רב יצחק בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה פירש"י היינו בשבת. וזה"ש כאן כל העושה בו מלאכה יומת. ואמר לא תבערו אש לא תגרמו לכם ע"י שלא תשמרו את השבת כראוי שהבער האש בכל מושבותיכם בבתי' ספונים שלכם ביום השבת בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה עיין כ"ז בעוללת אפרים מאמר ר"פ :

זה הדבר אשר צוה ה'. בפרשת מסות פירש"י שכל הנביאים נתנבאו בכה אמר ה' נוסף עליה' משה שנתנבא בזה הדבר אשר צוה לפי שמשה ראה הדבר בעינו באספקלריא המאירה ומה שלא פירש"י זה על מה שנא' כאן זה הדבר לפי שהמשכן אינו מורה על נבואתו לפי שהמשכן הראה לו הקב"ה בהר כמ"ש ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגומר ועל כן אמר זה הדבר אשר צוה ה' כמראה באצבע על דבר אשר ראה בעיניו ודבר זה אינו מורה על שום מעלה יתירה שלא היתה בשאר נביאים כי גם יחזקאל ראה כל תבנית המקדש :

קחו מאתכם תרומה לה'. כבר פירשנו למעל' שמאתכם בא להוציא את הגזול ועוד יכלול מאתכם שכל א' יזדרז למצות מעצמו כי יש לך אדם שאינו נותן כלום עד שרואה אחרים נותנים

ויבא נ"א וסי' ויבא אל האדם. קין מפרי האדמה. ולא מצאת היונה. ויבא לאמו. הגישה לי. ויעש גם הוא. ויחרד יצחק. ויקח את לאה. וילך ראובן. את דבתם. ביתה יוסף וחבריו. את יעקב אביו. וילקט יוסף. ויבא ידו בחקו. את הבדים בטבעות. וחבירו. את הארן. את המשכן. ויצעקו אל ה'. וישם מאפר. ויקם דוד וילך הוא ויבא. ויקרא יהונתן לדוד. ויקם יואב וילך גשורה. ויקם שמעי ויחבש את. ותשלם כל המלאכה. ויבא את קדשי דוד אביו. ויהי המלך עובר. ויבא הספר אל מלך. ואיש בא מבעל שלישה. ובשנה השביעית שלח יהוידע. ויבא מלך אשור מבבל. דמלכים. ויבא את כל הכהנים. ויתר דברי יחזקיה דמלכים. וגם הוא חכם ויבא רע. ויבא ויעש ה' כאשר. ויבא אתי אל פתח החצר. ויבא אתי אל פתח שער. אתי אל חצר בית. ויקח מזרע המלוכה. אמר נא לבית המרי. אתי שמה והנה איש. בעשרים וחמש שנה לגלותנו. ויקרא יעבץ לאלהי ישראל. ותשלם כל המלאכה דד"ה. ויבא את קדשי אביו. ויהי אחרי בא אמציהו. ויבא את הכהנים. ויבא ה' עליהם את שרי. ויבא שפן את הספר, שאל ויבא שלו. הלא כה עשו אבותיכם. ויתאפק המן תנייני' דפסוק: קצוות י"ג כתיבן תרין ווי"ן וסי' נמסר בסדר פקודי: ויהיו הכרבים פרשי וגו' חד מן י"ד פסו' דאית בהון על אל אל נמסר בסדר וישמע יתרו: בתים לבדים ב' ובענין וסי' לעימת המסגרת היו הטבעת. ויצק ארבע טבעת בארבע הקצות: ויעש את כל הכלים י"ד פסוקי אית בהון את את ואת ואת ואת וסי' ולקחת את כל החלב. ויעש את כל הכלים. את אלה מהם. ונתנו עליו את כל כליו. ויאמר ה' אל יהושע אל תירא. ולפני אהרן הכהן. ויתן להם. ולבני גרשון. וממטה גד. ויעלו חמשת. וישמע בן הדד. וחברו דד"ה. ויתנו להם. ואחריה לקח. ויבאו פנימה :

בעל הטורים

ויעש בצלאל את הארון. בכולם לא הזכיר בצלאל אלא על הארון לומר שהיה בצלאל יודע סוד הארון והמרכבה שהארון הוא כנגד כסא הכבוד :

אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ ששי (שלישי כשהן מחוברין) יז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ כא וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃ כב כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כד כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ

כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם׃ כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים

ג׳ . פ׳   ב׳ מ״ל   ד׳ כתי׳ יו״ד כתורס   ג׳ רפין . ג׳   ד׳ כלישנ׳ . ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חס׳

וְיָת בָּזִיכוֹהִי וְיָת מְכִילָתֵיהּ וְיָת קַשְׂוָתָא דִמְנַסְכִין בְּהֵן דְּהַב דְּכֵי׃ יז וַעֲבַד יָת מְנָרְתָא דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד עֲבַד יָת מְנָרְתָא שִׁדַּהּ וּקְנָהּ כַּלִּידָהָא חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ הֲווֹ׃ יח וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרָהָא תְּלָת קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָת קְנֵי מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃ יט תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִן מְנָרְתָא׃ כ וּבִמְנָרְתָא אַרְבְּעָה כַלִּידִין מְצַיְּרִין חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא׃ כא וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין דְּמִנַּהּ לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין מִנַּהּ׃ כב חֵזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ הֲווֹ כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כג וַעֲבַד יָת בּוֹצִינָהָא שִׁבְעָא וְצִבְיָתָהָא וּמַחְתְּיָתָהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ כד כַּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי עֲבַד יָתַהּ וְיָת כָּל מָנַהָא׃ כה וַעֲבַד יָת מַדְבְּחָא דִּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין אַמְּתָא אוּרְכֵּיהּ וְאַמְּתָא פּוּתְיֵהּ מְרַבַּע וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי׃ כו וַחֲפָא יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִיגָּרֵיהּ וְיָת כּוֹתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וַעֲבַד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃ כז וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב עֲבַד לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זִוְיָתֵיהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן׃ כח וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין

בהן י״ח פ״ו קמץ וג׳ פתח וסימן בסדר והית כי תבא ׃ סימן בקנה בשוא תחת הבי״ת או בפתח נמסר פרשת תרומה ׃ גביע הגביע כול׳ מ״ל יו״ד ׃ גבעים כלם חסר יו״ד קדמא ׃ גגו לגגו ד׳ נמסר בסדר תצוה ׃ קירותיו ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסר נמסר בסדר תצוה ׃

טחנים ומתקנא בהם ע״כ הוא טוען להשוות את עצמו להם וזה אינו מאתכם כי הוא עצמו אינו סבה אל הנתינה אלא אחרים סבה לו . וי״א מאתכם ממש כי הנותן מנדבת לבו דומה כאלו הקריב את גופו ועוד שהעני הנותן כאלו מחסר מבשרו ונותן ועל דרך שנאמר ומבשרך אל תתעלם שאל תתעלם מליקח אפי׳ מבשרך וליתן :

כל נדיב לב יביאה . מתחלה אמר קחו מאתכם ולשון קיחה משמע בעל כרחו יקחו ממנו ואחר כך אמר כל נדיב לב יביאה משמע שיביא מעצמו . וכן בפרשת תרומה הזכיר ג״כ לשון קיחה . עוד אמר כאן כל נדיב לב ולהלן אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו והל״ל ידבנו. אלא שמדבר בשני מיני נתינה כי להלן בשני תרומות שהם חובה והוא מוכרח ליתן אף אם אינו נדיב לב ואדרבה לבו דוה עליו ודואב וכואב על הנתינה מ״מ תקחו ממנו בעל כרחו לכך נאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו כאלו אמר ידוגו לבו כי בי״ת מתחלפת בוי״ו באותיות בומף ובפרט בי״ת רפויה ורז״ל אמרו מי שלבו דוה עליו ואינו נותן תובתו מרצון תקחו ממנו את תרומתי בעל כרחו וכן מה שאמר קחו מאתכם תרומה לה׳ מדבר ג״כ בתרומת חובה דהיינו בקע לגלגולת ואולי שלכך אמר מאתכם מן הגלגולת שלכם . ואח״כ אמר בשהם נדבה שכל נדיב לב יביאה מעצמו בלא הכרח כי הנדיב לב כסף זה אשר ידוגו לבו והוא יביא מעצמו נדבתו לא ימתין עד שיבא הגבאי לתבוע ממנו . ועוד נ״ל מה שאמר תחלה מאתכם ואחר כך אמר את תרומת ה׳ לפי מחשבת הנותן כי מי שאינו נותן מרצון אינו חושב שאינו נותן משלו כלום כ״א משל הקב״ה כי לו ית׳ הכסף והזהב אלא טועה בדעתו וחושב כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ע״כ נאמר בו קחו מאתכם תרומה לה׳ ר״ל מן אותן הכחות אשר המה חושבים כי משלהם אתה לוקח לה׳ אבל כל נדיב לב שיודע כי לו ית׳ הכסף ומשלו הוא נותן לו לפיכך יביאה מעצמו את תרומת ה׳ ר״ל שכבר הוא של ה׳ לכך קראה כאן תרומה ה׳ שיובן מזה שכבר הוא של ה׳ . לכך נאמר והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר מהו עוד אלא אמר שני סימנים טובים נראו בהם והם מוסתי׳ על שנתנו נדבתם בשמחה. א׳ מה שהביאו מעצמם קודם שבא אליהם הגבאי לתבוע ממנו מה שנדב כבר . ב׳ מה שהביאו בבקר בפנים מאירות כי כל דבר הניתן בפנים מאירות ניתן בבוקר והמן יוכיח כמו שפירש רש״י פרשת בשלח, ורמז עוד בבוקר שכל מי מהם שהיה יכול להקדים א״ע לפני זולתו היה מקדים לכך נאמר ב״פ בבוקר א׳ כנגד מה שנתנו בפנים מאירות ב׳ כנגד מה שזריזים היו ומקדימין את עצמם :

ויבואו האנשים על הנשים . המפרשי׳ אמרו שהוא כמו עם הנשים והודיע צדקת הנשים שהסכימו ליתן תכשיטיהן . ונ״ל כי זה באמת שבח להן כי מן הדין לא היו צריכין ליתן תכשיטיהן כי בשלמא האנשים שפרקו נזמיהן ועשו ממנו העגל הוצרכו ליתן נזמיהם ותכשיטיהם לכפר על נפשותיהם אבל הנשים שלא רצו ליתן במעשה העגל א״כ אינן צריכין לכפרה ולמה יתנו תכשיטיהן ומ״מ מחמת חיבת הקודש לא נמנעו מליתן . אבל מ״מ לא רצו הנשים להביא בידיהן הנדבה אל משה כדי שלא יחשוב משה כי היה להם חלק בעבירה ע״כ נאמר כל נדיב לב הביאו אבל הנשים לא הביאו אלא נתנו תכשיטיהן . ומדקאמר על הנשים ולא אמר עם הנשים משתבר לפרשו שבאו עליהם בכח גדול כי לא רצו הנשים ליתן כל כלי זהב שלא יאמרו שהיה חלק להם בזהב העגל והאנשים באו עליהם ולקחו מהן בזרוע כל כלי זהב לכך הזכיר בהבאת הזהב האנשים לבד אבל ענין המטוה שאין בו חשד זה היו הנשים מתעסקים בו כמ״ש וכל אשה חכמת לב בידיה טוו וגו׳ :

והנשאים הביאו את אבני השהם . ארז״ל לפי שנתרשלו בנדבה זו ולא הביאו נדבתם כ״א לבסוף ע״כ נחסר אות יו״ד משמם והנשאם חסר כתיב כי באמת לא היה להם להמתין עד לבסוף כי אולי יתנו ישראל כל הצורך ולא יהיה להם חלק בכל המשכן . ומה שנחסר יו״ד דוקא פירשנו למעלה פרשת תרומ׳ לפי שאמר הקב״ה גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל והגל הנשיאים היתה בלי ספק רוח גאוה באמרם דרך התפארות מי ימלא מה שאנחנו מחסרים אבל אנחנו ממלאים כל מה שהצבור מחסרים ע״כ לקח הקב״ה משמם הות יו״ד כי רק אות זה מן השם הגדול הי׳ תקוע בשמם והוהו לקח ה׳ משם לומר אין כאן מקומו . ונוכל לומר עוד לפי שכל המשכן היה כפרה על מעשה העגל שגרם שבירת הלוחות ואותיות קדושות פורחות וידוע שהאותיות יש בהם יותר קדושה מן הלוחות על כן הביאו כל העם לנדבה י״ג דברים האמורי׳ בפרשת תרומה לכפר על שגרמו פריחת אותיות הלוחות הנדרשים בי״ג מדות שהתורה נדרשת בהם . ולא היו הנשיאים יכולין להביא עוד שום דבר נדבה המחייתם אל כתב בלוחות שהוא העיקר

עם קטורת הסמים כי יש בשמים בשמן המשחה גם בקטורת הסמים: (ח) וכי״ת במראות. תחת מ״ם כי נכון הוא בלשון הקודש כמו והנותר בבשר ובלחם וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם הם הנזכרים בספר ישעיהו כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה כי אין להם צורך עוד להתיפות רק באות יום יום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד. כי היו רבות ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה רק נעשה בכל המראות שהביאו והכן שהוא התכונה לעולם הוא כמדת הכיור

וְחַפָּא יָתְהוֹן דַּהֲבָא: כט וַעֲבַד
יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא קוּדְשָׁא
וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְכֵי
עוֹבַד בּוּסְמָנִין: א וַעֲבַד יָת
מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דְּאָעֵי
שִׁטִּין חֲמֵשׁ אַמִּין אוּרְכֵּיהּ
וַחֲמֵשׁ אַמִּין פְּתָיֵהּ מְרַבַּע
וּתְלָתָא אַמִּין רוּמֵיהּ:
ב וַעֲבַד קַרְנוֹהִי עַל אַרְבַּע
זָוְיָתֵיהּ מִנֵּיהּ הֲוָאָה קַרְנוֹהִי
וַחֲפָא יָתֵיהּ נְחָשָׁא: ג וַעֲבַד
יָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא יָת
פְּסַכְתְּרָוָתָא וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא
וְיָת מִזְרְקַיָּא יָת צִנּוֹרְיָתָא
וְיָת מַחְתְּיָתָא כָּל מָנוֹהִי
עֲבַד נְחָשָׁא: ד וַעֲבַד
לְמַדְבְּרָא סְרָדָא עוֹבַד
מְצַדְתָּא דִנְחָשָׁא תְּחוֹת
סוֹבְבֵיהּ מִלְרַע עַד פַּלְגֵיהּ:
ה וְאַתִּיךְ אַרְבַּע עִזְקָתָא
בְּאַרְבַּע זָוְיָתָא לִסְרָדָא
דִנְחָשָׁא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא:
ו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי
שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן נְחָשָׁא:
ז וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא
בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי מַדְבְּחָא
לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן חֲלִיל
לוּחִין עֲבַד יָתֵיהּ: ח וַעֲבַד
יָת כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא וְיָת
בְּסִיסֵיהּ דִּנְחָשָׁא בְּמֶחֱזְוַת
נְשַׁיָּא דְאַתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא: ט וַעֲבַד יָת
דַּרְתָּא לְרוּחַ עִיבַר דָּרוֹמָא
סְרָדֵי דְדַרְתָּא דְבוּץ שְׁזִיר
מְאָה בְּאַמִּין: י עַמּוּדֵיהוֹן

וַיְצַף אֹתָם זָהָב: כט וַיַּעַשׂ אֶת־
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת ל׳
הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ: שביעי ל׳
(רביעי כשהן מחוברין) ס לח א וַיַּעַשׂ
אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים כל אוריי׳ חס׳ במ״א דכוותי׳
חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־אַמּוֹת
רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ:
ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו
מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ
נְחֹשֶׁת: ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי
הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים פ׳
וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת
וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה ל׳
נְחֹשֶׁת: ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר ג׳
מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת
כַּרְכֻּבּוֹ מִלְמַטָּה עַד־חֶצְיוֹ: ג׳. ו׳
ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע
הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים ל׳. ב׳
לַבַּדִּים: ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים
עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת:
ז וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל
צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם
נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ: ס ל׳
ח וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת ג׳ מ״ל בתורה
כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ״ל. ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל
אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ס
ט וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת נֶגֶב
תֵּימָנָה קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר
מֵאָה בָּאַמָּה: י עַמּוּדֵיהֶם ד׳ מ״ל בעניין

שמו: (ז) נבוב לוחות. נבוב הוא חלול וכן (ירמיה נב) ועביו ארבע אצבעות נבוב: נבוב לוחות. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשויים ליצר הרע א״ל הקדוש ברוך הוא קבלם כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם שנאמר (שיר ח) תחת התפוח עוררתיך וזהו שנאמר במראות הצובאות ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקנא לה בעלה ונסתרה ותדע לך שהן מראות ממש שהרי נאמר נחושת התנופה שבעים ככר וגו׳ ויעש בה וגו׳ וכיור וכנו לא הוזכרו שם למדת שלא היה נחושת של כיור מנחושת התנופה כך דרש רבי תנחומא

לשאת כ״ד בקרי׳ וסי׳ בד״ה א׳ ריש סימן ט״ו: חמש כ״ח קמצין נמסר בסדר תרומה: הסירת כל הסירות דאורית׳ חס׳ וי״ו כל הסירות דמלכים מלאים דמלאים ואת הסרת קדמאה דירמיהו חס׳ דחס׳ כתיב: נבוב לחת ב׳ וסי׳ תעשר. עשה: כיור הכיור ג׳ מל׳ נמסר בריש סדר כי תשא: במראת ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מל׳ נמסר בסדר ויגש: עמודיהם ד׳ מל׳ ובענין וסי׳ עמודיהם עשרים דרי׳ מסו׳. ולפאת צפון מאה. ולפאת ים קלעים. קלעים חמש עשרה ר״פ:

כלי יקר

שעיקר והוצרכו להביא שתי אבני שהם לכפרה על שבירת שתי אבני הלוחו׳ וכפרה זו איג׳ חשוב׳ כמו כפרת העם על כן נחסר אות יו״ד משמם כי לא היה חלק להם באותה כפרה הבאה על כתב יו״ד הדברו׳ דהיינו האותיו׳ הפורחות. ורז״ל דרשו והנשיאי׳ הביאו מלשון עננים כמו נשיאים ורוח וגומר ואמרו שהשמנים הביאו אבני השהם. וג״ל ע״ד אמרם ז״ל אין הגשמים נעצרים כי אם על פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנים שנאמר נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר וא״כ במקום שאין נותנין הנדבה אין הנשיאים מורידין כלום אבל כאן שכ״א נתן נדבתו ע״כ נא׳ והנשיאים הביאו וגו׳ כי הנשיאים נתנו גשמם בעתם והיתה הברכה משתלחת בכל מעשה ידיהם עד שהיו קונים אבני שהם וכל אבן יקר ע״י רוב עושר שהשפיעו להם הנשיאים. או שהיו הנשיאים שואבים המים מן קרקעית הים מקום שאבני שהם מצוין שם. ועל צד הרמז יפורש מה שאמרו במסורה ב״פ ויכלא א׳ ויכלא הגשם מן הארץ ב׳ ויכלא העם מהביא רמז שבזמן שאינן נותני׳ נדבתם ויכלא העם מהביא את מה שנדבו אז ויכלא הגשם מן הארץ. וי״א לפי שהנשיאים הביאו המן והיה מזונתם מזומנת ולא הי׳ להם שום הוצאה משם נתעשרו כי ממונם

בעל הטורים

במראת. ד׳ במסורה במראות הצובאות. ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה. במראות אלהים תרי ביחזקאל. שאלו הנשים כהו מתאות העולם ונתנו מראותיהן לנדבת המשכן ונתה עליהם רוח אלהים: הצבאות. ב׳ במראות הצובאות. אשר ישכבון הנשים הצובאות גבי בני עלי כמו התם ישכבון הנשים הצובאות גם בכאן ע״י מראות היו שוכבים הנשים כדאיתא במדרש שהיו מתקשטות במראות ומשדלות לבעליהן ונזקקין להם:

ספורנו

בצלאל לצרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ: לז (כט) ויעש את שמן המשחה קדש. בכונת היותו בלתי נפסד כאמרו קדש יהיה זה לי לדורותיכם: ואת קטרת הסמים טהור. בבשמים מנוקים מפסולת כאמרו ממלח טהור: לח (ח) במראות הצובאות. שלא היה בכלל נחשת התנופה כמו שמבואר בפרשת פקודי באמרו ויעש בה וגו׳. ולא הזכיר כיור וכנו בכלל הנעשים ממנה: אשר צבאו פתח אהל מועד. לשמוע דברי אלהים חיים כאמרו והיה כל מבקש ה׳ יצא אל אהל מועד ואותן

רמבן

(ח) במראות הצובאות. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו והיה משה מואס בהן מפני שעשויין ליצר הרע אמר לו הקב״ה אלו חביבין מן הכל שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים וכו׳ ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות מן המים שבו לאשה שקינא לה בעלה ונסתרה. רש״י. והטעם במדרש הזה שבכל מלאכת המשכן קבלו התכשיטין מן הנשים כדכתיב ויביאו האנשים על הנשים והביאו חח ונזם וטבעת וכומז והכומז כפי מדרשו יותר נמאס אבל שם נתערבה כל הנדבה אבל שיעשו כלי מיוחד מן התכשיט העשוי ליצר הרע לא היה משה בוחר בכך עד שנאמר לו כן מפי הגבורה ולא ידעתי איך יתפרש לפי זה אשר צבאו פתח אהל מועד אולי יאמר שהביאו הנשים הנדבה ההיא אל

עשרים ואדניהם עשרים נחשת
ווי העמודים וחשקיהם כסף׃ ד' מ"ל
יא ולפאת צפון מאה באמה
עמודיהם עשרים ואדניהם
עשרים נחשת ווי העמודים ד' מ"ל
וחשקיהם כסף׃ יב ולפאת־ים
קלעים חמשים באמה עמודיהם
עשרה ואדניהם עשרה ווי
העמדים וחשוקיהם כסף׃ ג' מ"ל
יג ולפאת קדמה מזרחה
חמשים אמה׃ יד קלעים
חמש־עשרה אמה אל־הכתף
עמודיהם שלשה ואדניהם
שלשה׃ טו ולכתף השנית מזה
ומזה לשער החצר קלעים חמש
עשרה אמה עמדיהם שלשה
ואדניהם שלשה׃ טז כל־קלעי
החצר סביב שש משזר׃
יז והאדנים לעמדים נחשת ווי ב' חד מ"ל והוא חד מן
העמודים וחשוקיהם כסף וצפוי י"א חס' · ב' מ"ל בענין
ראשיהם כסף והם מחשקים ס' בליש' וי"ג
כסף כל עמדי החצר׃ מפטיר ב' חסר
יח ומסך שער החצר מעשה רקם
תכלת וארגמן ותולעת שני ושש
משזר ועשרים אמה ארך וקומה ב' חד מ"ל וחד חסר דין מ"ל
ברחב חמש אמות לעמת קלעי
החצר׃ יט ועמדיהם ארבעה ג' ר"פ
ואדניהם ארבעה נחשת וויהם
כסף וצפוי ראשיהם וחשקיהם ס' בליש' · וי"ג
כסף׃ כ ולכל־היתדת למשכן ח' ר"פ בספר'
ולחצר סביב נחשת׃ ס ס ס

קכב. סנוא"ה סימן

אונקלוס

עסרין וסמכיהון עסרין
דנחשא ווי עמודיא
וכבושיהון כסף׃ יא ולרוח
צפונא מאה אמין עמודיהון
עסרין וסמכיהון עסרין
דנחשא ווי עמודיא
וכבושיהון כסף׃ יב ולרוח
מערבא סרדין חמשין אמין
עמודיהון עסרא וסמכיהון
עסרא ווי עמודיא וכבושיהון
כסף׃ יג ולרוח קדומא
מדינחא חמשין אמין׃
יד סרדין חמש עסרי אמין
לעברא עמודיהון תלתא
וסמכיהון תלתא׃
טו ולעברא תניינא מכא
ומכא לתרע דרתא סרדין
חמש עסרי אמין עמודיהון
תלתא וסמכיהון תלתא׃
טז כל סרדי דרתא סחור
סחור דבוץ שזיר׃ יז וסמכיא
לעמודיא דנחשא ווי
עמודיא וכבושיהון כסף
וחפוי רישיהון דכסף ואינון
מכבשין כסף כל עמודי
דרתא׃ יח ופרסא דתרע
דרתא עובד צייר תכלא
וארגוונא וצבע זהורי ובוץ
שזיר ועסרין אמין אורכא
ורומא בפותיא חמש אמין
לקבל סרדי דרתא׃
יט ועמודיהון ארבעא
וסמכיהון ארבעא דנחשא
וויהון כסף וחפוי רישיהון
וכבושיהון כסף׃ כ וכל
סכיא למשכנא ולדרתא
סחור סחור דנחשא׃
ס ס ס

רשי

תאחואת וכן תרגם אונקלוס במחזית נשיא והוא תרגום של מראות מירדוריי"ש בלעז. וכן מצינו (ישעי' ג) והגליוני' מתרגמינן מחזייתא: אשר צבאו. להביא נדבתן: (יח) לעומת קלעי החצר. כמדת קלעי החצר:

העמדים י"א חסרים בלישנ' וסי' ווי העמודים קדמא'. ותניי'. ולפאת ים קלעי'. והאדנים לעמדים נחשת קדמא' דפסוק. הניחה אתי והמשני העמודים. ועמדים ועב על פניתם. ויקם את העמודים דמלכים. עמדים שנים. אל העמדים ועל הים דירמיה, ועמדים אל האלים. ויעש שרשות לדביר: לעמדים ב' א' מלא וא' חסר וסי' והאדנים לעמדים נחשת. עשה ווים לעמודים. בתראה מלא: צפוי וצפוי ה' וסי' וצפוי ראשיהם כסף וחברו. רקועי פחים צפוי. יירקעום צפוי למזבח. צפוי פסילי כספך: עמדי ב' חס' וסי' והאדנים לעמדים. כל עמדי החצר סביב: וקומה ב' חד חס' וחד מלא וסי' וקמה חמש אמות ברחב. וחברו מלא: סימן פרשת ויקהל קדמ' ואת מכסה. ואת קרשיו. ואת אדניו. ואת בדיו. ואת פרכת. ואת בדיו ואת כל כליו ואת. ואת מנרת. ואת כליה. ואת נרותיה. ואת שמן. ואת מזבח. ואת בדיו. ואת שמן ואת קטרת. ואת מסך. ואת מכבר. ואת כל כלי. ואת כנו. ואת אדניה. ואת מסך. ואת יתדת. ואת מיתריהם. ואת בגדי בניו:

תולדות אהרן ולכסף השנית. ערוכין ג: קלעים כו'. זבחים נט: וכסף פקודי העדה. בכורות ה:

ספורנו

ואותן הנשים מאשו עניני תכשיטיהן והקדישו מראותיהן להורות שאינן צריכות עוד להן:

אבן עזרא

הכיור וכן המשפט. ובעבור שפתח אהל מועד למזרח כנו הפנים על כן קרא לפאת ים ירכי'. וקרא הקרובים אל הפתח כתפים ככתפות איש:

כלי יקר

ממונה היה מוסיף תמיד והיה בידם כדי לקנות אבני שהם: ראו קרא ה' בשם בצלאל. אמר משה ראו ותדקדקו בשמותם כי קרא ה' בשם בצלאל כי לכתחלה קרא ה' להם שמות המורים על שהם נבראו לכך היו עסוקין במלאכת הקודש כי בצלאל הוא על שם צל אל רמז כי הוא יבנה המשכן והארון אשר בו כי הוא מדור לשכינה שנאה בצל קורתו כמ"ש יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן וכתיב בין שדי ילין ופירשו רז"ל על שהיה הקב"ה מצמצם שכינתו בין שני בדי ארון ומבין שני הכרובים הסוככים בכנפיהם על פני הכפורת והסכך ענינו צל כי המה היו צל אל כביכול. וראיה שבכל מעשה המשכן כתיב ויעש ולא הזכיר בצלאל ואצל הארון כתיב ויעש בצלאל את הארון וכל זה ראיה שעל שם הארון הוא נקרא בצלאל. בן אורי על שם אור התורה כי הוא יבנה מקום לתור' אור. בן חור הורה שבדין הוא לקרבו אל המלאכה הקדושה הזאת יותר מזולתו יען כי חור אבי אביו מסר נפשו על מעשה העגל שגרם שבירת הלוחו' כי לדעת רז"ל הרגו את חור ולמטה יהוד' שנמשל לגור אריה והמקדש נקרא אריאל כארי זה שרחב מלפניו וצר מאחוריו כך המשכן היה רחב מלפניו וצר מאחוריו להורות שמקום השכינה אינו תלוי ברחבת ידים כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אף כי הבית הזה ע"כ בחר הקב"ה לשכונתו מקום צר להורות שאינו נגבל בשום מקום ולכבוד ישראל וויתר על כבודו להתקומם במקום ומ"מ בחר לו במקו' צר ודי בזה הערה למשכילי': ואתו אהליאב. שנקרא כך על שם כי הוא יבנה אהל מועד לאבינו שבשמים ועל שם זה נקרא בשם אהליאב בן אחיסמך כי שם מקו' סמיכת האחים דהיינו השכינה עם ישראל כמ"ש למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך וכתיב אחותי רעיתי. ולמטה דן שנמשל גם הוא לגור אריה שנאמר דן גור אריה ע"כ מן הראוי שיבנה האריאל. ורמז ביהודה לפני שמותיו ית' ה' אלהים שם של רחמים ואל דין אשר שתף הקב"ה וברא בהם העולם כך משכן זה העשוי על תמונת כל העולמות נעשה ע"י יהודה אשר כל השם של רחמים כלול בשמו ועל ידי דן המורה על מדת הדין כי בשנים אלו יצר ה' עולמו ובשנים אלו נעשה על תמונת העולם המשכן על ידי שבט דן ויהודה לכך נאמר ראו קרא ה' בשם וכוד זה נכון וברור. וכדי להדמות בכל וכל בנין המשכן אל בנין העולם צוה משה להכריז איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וכל כך למה וכי עשו עבירה שהיו מביאים יותר מדי הצורך לפי שראה משה שציור בנין זה הוא תבנית בנין העולם בכללו ואחז"ל מסכת חגיגה כשברא הקב"ה העולם היה מרחיב והולך עד שגער בו

רמבן

אל אהל משה שקראו אהל מועד והוא עצמו קבל מהן ע"פ הדבור כי אהל המשכן לא נעשה עדיין ואונקלוס תרגם דאתיאן לצלאה לתרע משכן זימנא נוטים דבריו לדברי ר"א שאמר שהיו הנשים האלה עובדות ה' וסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה ובאות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות. ויתכן עוד שנאמר בדרך הפשט שעשה הכיור וכנו ממראות הנשים אשר באו מהן צבא גדול ונאספו אל פתח אהל מועד לתת מראותיהן בנדבת לבן והיה נחשת המראות נחשת קלל ממורט ויפה מאד ועל כן ייחד אותו מתחלה לכלי הזה והנשים בראותן כן נאספות ובאות צבאות צבאות לתת כולן מראותיהן להעשות בהן כל הכיור וכנו וגם נכון הוא שיתכונו בכך מתחלה מפני ענין הסוטה והן קבלו כן עליהם בשמחה והתנדבו לתת בו כל מראותיהן:

אמר

בו הקב"ה ואמר לעולמו די כך כשראה משה שדבר זה הולך ומתרחב לאין תכלית גער בהם לאמר אל יעשו עוד מלאכה כי כך עשה הקב"ה ביצירת עולמו . ומ"ש ויקחו מלפני משה יש אומרים שמשה מפני החשד לא רצה להכניס הנדבה אל ביתו וחדריו אלא כשהונחה לפניו משם לקחוהו עושי המלאכה :

ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראות הצובאות . פירש"י שהכיור נעשה מן מראות הנשים כו' ויש ב' טעמים בדבר למה נעשה הכיור מן מראות של הנשים . טעם אחד הוא לפי שמן הכיור היו משקין הסוטות על כן היו הנשים מסייעות בעשיית הכיור להודיע כי המה בחזקת כשרות ורוצים בבדיקת הכיור אחר שיודעין בעצמן כי צנועות המה , ונתנו דוקא נחשת לפי שנא' ומצח אשה זונה היה לך וכתיב ומצחך נחושה וידוע שאין קטיגור נעשה סניגור לכך נתנו נחשת כי בזה הורו שלא היתה מצחם נחושה . טעם ב' הוא שהמראות הם כמים של כיור המראים פניה לפנים כמו כן המראות מראים פנים לפנים וכמו שהמראות מגידין לה אם היא יפת תואר או כעורה כך מי הכיור מגידים ומפרסמים אם זנתה או לא ואם היא כשירה במעשיה . ונראה שנקט הצובאות כי הנשים העמידו צבאות רבות במצרים והיו אומרים כסבורים שלא שלטו בהם המצרים שהרי בעליהן היו מעונים בעבודת פרך המונעת פריה ורביה ובודאי מן המצרים נתעברו על כן רצו לגלות צדקתן כי בעבור שהעמידו צבאות רבות על-כן הוצרכו לגלות טהרתם והביאו אותן מראות שעל ידיהם העמידו אותן הצבאות כדי לעשות מהם הכיור כאלו אמרו הביטו וראו ובחנונו בזאת אם שעמדנו אותן צבאות במצרים או לא כי הכיור נעשה לבודקן כסוטות . ואמר אשר צבאו פתח אהל מועד ועדיין האהל מועד לא נעשה ע"כ פירשו שזה אהל מועד של משה עיין ברמב"ע וכן ברבינו בחיי ולי נראה שמדבר הכל בצניעות הנשים כמ"ש הנה באהל פירש"י צנועה היא כך אותן צבאות שהעמידו צבאו פתח אהל מועד ר"ל באהל שלהם ומה שנקט פתח לפי שנאמר בזונה והשב בפתח עינים על כן אמר בצנועות פתח אהל . ונקט מועד כי שם נועדו יחדיו עם בעליהן אשר היו כל היום בשדות כי לשון מועד הוא הבאים ממקום אחר להוועד במקום זה :

הפטרת ויקהל במלכים א׳ סימן ז׳

וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הָרִמֹּנִים אַרְבַּע מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנֵי־טוּרִים רִמֹּנִים לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר וְאֶת־הַכִּיֹּרֹת עֲשָׂרָה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ וְאֶת־הַיָּם הָאֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחַת הַיָּם׃ וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה האהל כ׳ אֲשֶׁר עָשָׂה חִירָם לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה נְחֹשֶׁת מְמֹרָט׃ בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צָרְתָן׃ וַיַּנַּח שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־הַכֵּלִים מֵרֹב מְאֹד מְאֹד לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית יְהוָה אֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים זָהָב׃ וְאֶת־הַמְּנֹרוֹת חָמֵשׁ מִיָּמִין וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאל לִפְנֵי הַדְּבִיר זָהָב סָגוּר וְהַפֶּרַח וְהַנֵּרֹת וְהַמֶּלְקָחַיִם זָהָב׃ וְהַסִּפּוֹת וְהַמְזַמְּרוֹת וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַכַּפּוֹת וְהַמַּחְתּוֹת זָהָב סָגוּר וְהַפֹּתוֹת לְדַלְתוֹת הַבַּיִת הַפְּנִימִי לְקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים לְדַלְתֵי הַבַּיִת לַהֵיכָל זָהָב׃

פירוש המלות

הכירת . הסירות : היעים . מגרפות : וגלות . סבובים : הכתרות . עטרות : והשבכות . כמו אחוז בסבך : המכונות . מושבות : הסירות . הדודים : ממרט . מלוטש : בככר . במישור : במעבה . בעובי ר"ל עשה צורה באדמה : בית . כמו כבית : והפרח . פרחי המנורה : והספות . כדים : והמזמרות . כלים שמזמרים בו : והפתות . הצירים :

פרשת פקודי

כא אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃

כא אִלֵּין מִנְיָנֵי מַשְׁכְּנָא מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא דִּי אִתְמְנִיאוּ עַל מֵימְרָא דְמשֶׁה פּוּלְחַן לֵיוָאֵי בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃

כול׳ מ״ל במ״א חס׳ וילו יהוידע את שרי . ׳ פסו׳ דמיין אית בהון ב׳ מלין חד קמץ וחד פתח - ל׳ ודגש

ז׳ פסוקים דאית בהון תרין מלין חד קמץ וחד פתח וסי׳ את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי : אשר רכש מקנה קנינו אשר רכש . המשכן משכן העדת אשר פקד . והמכתב מכתב אלהים הוא חרות . טוב ברע או רע בטוב ואם תמר . כל המרכב אשר ירכב עליו . והמנהג כמנהג יהוא : ונמסר גם בסדר ויצא :

אבן עזרא

תנה עוז אב המון לשם והודה בהגיעך לראש אלה פקודי.

אלה פקודי . הטעם פקודי הכלים כי מלת משכן כוללת הכל ופירש למה נקרא משכן בעבור הארון ששם לוחות העדות והנה אחז דרך קצרה וזהו האמת בעבור מכתב אלהי׳. וטעם עבודת הלוים . שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליה׳ איתמר כי

רשי

(כא) **אלה** פקודי . בפ׳ זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו לכל עבודתו : המשכן משכן . שני פעמים רמז למשכן שנתמשכן בשני חרבנין על עונותיהן של ישראל : משכן העדות . עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעש׳ העגל שהרי השרי׳ שכינתו ביניהם : עבודת הלוים . פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שאמור בפ׳ נשא : ביד איתמר . הוא היה פקיד עליהם

בעל הטורים אלה פקודי . מלא וא"ו שפקד לכל ו׳ מאות אלף שלא יחשדוהו שלקח מן הכסף : המשכן משכן . שנתמשכן ב"פ בשביל עונות ישראל . וזה שאמרו אנשי כנסת הגדולה חבול חבלנו . סך המנין משכן שנים היה עדות שהשכינה שורה בישראל . שבית ראשון עמד ת"י שנה כמנין משכן :

ספורנו

(כא) **אלה** פקודי המשכן . כל אחד מחלקי המשכן הכתובים למעלה הם אותם הפקודים שנא׳ עליהם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ביד איתמר . וזה כי כל אחד מהם היה ראוי להיות נחשב ולהקרא בשם באשר הוא זה הפרטי לא בלבד באשר הוא מזה המין וכל שכן שצדק זה על כל אחד מכלי הקדש אשר במשא בני קהת ולזה לא נפסדו כאמרם ז"ל שמא תאמר אבד סברם ובטל סכויים ת"ל עצי שטים עומדים שעומדים לעד ולעולמי עולמים וגם כן לא נפל דבר לידם ביד האויבים על הפך מה שקרה למקדש שלמה וכליו כמבואר בחרבן בית ראשון על ידי נבוזראדן שלא נזכר שם דבר מעניני משכן מרע"ה :

רמבן

(כא) **אמר** המשכן משכן העדות . בעבור כי יריעות שש משזר הם שיקראו משכן במקום ובמעשה אבל משכן העדות כולל הבית בכללו שהוא המשכן הנעשה ללוחות העדות . ועל דעת רבים אלה פקודי המשכן יחזור אל הנזכרים למעלה יאמר כי המשכן וכליו שהוא הבית והחצר וכל הנעשה להם פקודי עבודת הלוים שפקדם משה ביד איתמר ואין כלי הקדש הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בכלל המשכן כי הם ביד אלעזר ואין כן דעתי כי למה יזכיר פקודת איתמר ולא יזכיר פקודת אלעזר שהיא הנכבדת אבל אלה פקודי ירמוז אשר יזכיר בפרשה למטה יאמר כי כסף פקודי העדה מאת ככר שעשה בם האדנים

וּבְצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר
לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ
לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם
בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת
הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס כד כָּל־הַזָּהָב
הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת
הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע
וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת
וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃
כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת
כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה
וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃
כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף
וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת

ר"פ · ל · ו' בליש"א · ב' בספרא · ד' וא' וזהב · ב' ובענין · ב' , ג' · ל

כב וּבְצַלְאֵל בַּר אוּרִי בַּר חוּר לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה עֲבַד יַת כָּל דְפַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃ כג וְעִמֵּיהּ אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן נַגַּר אוּמָן וְצַיָּר בִּתְכִלְתָּא וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי וּבְבוּצָא׃ כד כָּל דַהֲבָא דְאִתְעֲבִיד לְעִיבִידְתָּא בְּכָל עִיבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה דְהַב אֲרָמוּתָא עַסְרִין וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ כה וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא מְאָה כִּכְּרִין וְאֶלֶף וּשְׁבַע מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ כו תִּקְלָא לְגוּלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לְכֹל דְעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְשִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃

רשי

עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפי' דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואחר כך משכן (לא לענין צווי להתנדב קאמר דהא אדרבה להיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלחן מנורת יריעות ואח"כ ציווי הקרשים וציווי משה רבינו ע"ה ריש ויקהל תחלה המשכן ואחלו ואח"כ הכלים הא מיירי לענין ציווי לפועל איך יפעול כסדר, ותמצא בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר מתחלה את אהל מועד ואח"כ הכלי' אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה (ברכות נט) וא"ת מנלן שמרע"ה צוה לבצלאל הפך הענין וי"ל דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואהליאב וגו' וקצר מה שידבר עמהם והאי קרא מדכתיב אשר צוה את משה חזינן דהיה מצוה בהיפך. ודוק היטב). אמר לו בצלאל מנהג עול' לעשו' תחל' בי' ואח"כ משים כלים בתוכו א"ל כך שמעתי מפי הקב"ה אמר לו משה בצל אל היית כי בודאי כך צוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים: (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה בפרוטרוט כל השקלים שפחותין במנינם מג' אלפי' שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם משקל של מחצית השקל: לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך עלה מנינם אחר שהוקם המשכן בספר וידבר ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפים שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי הן מאת

אבן עזרא

כי הגרשונים והמררים הלוים על יד איתמר שהיה פוקד בשמות כלי משאם: (כב) ובצלאל. הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם כהוגן: (כד) כל הזהב. אמר הגאון למה הזכיר מה עשו בכסף ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה והוא השיב הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב גם ככה הכפרת וזהב הארון ומזבח הקטורת ואין זה נכון כי המנורה כלה היתה זהב מבית ומחוץ וכן מזבח הקטר' והשלחן והבדי' והקרשי' והבריחי' מצופים זהב הם כולם והכפורת היתה זהב כלה וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה כי ארכה רב ורחבה רב ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורי' והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים וזה לזכרון לבני ישראל ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן: (כה) וכסף. והנה ידענו מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלי' והעד וכסף פקודי העדה: (כו) בקע. חצי שקל וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה חציו: לכל העובר. שעברו עליו עשרים שנה שלימות וכבר הזכרתי

זהב ד' חטפין פתחין בקריא וסי' כל הזהב העשוי. כפות זהב שתים עשרה. ויהי כל זהב התרומה. ויצף את הבית אבן. וא' וזהב הארץ ההיא טוב. ומשמש א"ב וסי' במסרה רבתא: בקע ב' וסי' משקלו. לגלגלת: לגלגלת ג' וסי' נמסר פרשת בשלח:

תולדות אהרן ובצלאל. (פאה טו): בקע לגלגלת, בכורות ה (סנהדרין יט):

בעל הטורים ובצלאל בן אורי בן חור. ג"פ בתורה נתייחס כנגד שלשה מעלות שהיה בו חכמה ותבונה ודעת: ואתו אהליאב: פי' אלו השנים היו עדים למשה שכשלים החשבון שקבל: כל הזהב. חמשה מיני זהב הם חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב. כנגד שעשו להם ה' ענויין פרך. מרר. ענוי. לחץ. עבודה קשה: בקע. ב' במסורה בקע לגלגלת. בקע משקלו. שרמז להם שעתידין בניה לשקול בקע לגלגלם:

רמבן

האדנים והווים לעמודים וצפוייהם וחשוקיהם ונחשת התנופה שהוא שבעים ככר שעשה בה מזבח הנחשת והמכבר וכל כליו ואדני החצרות והיתדות הכל נתן משה במספר במשקל ביד איתמר ולא ספר בפרשה מה נעשה בזהב כי הזהב ממנו ביד אתמר ציפוי הקרשים והבריחים וממנו ביד אלעזר הארון והכפורת והמנורה והשלחן ומזבח הזהב והנה בעבור שלא יודע צפוי כל כלי כמה זהב יש בו לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל ולכך לא הזכיר כאן פקודת אלעזר כי לא בא הכתוב עתה רק לדבר על מלאכת המשכן לא על המסעות, ואל יקשה עליך בעבור שימנה כאן מזבח הנחשת והוא פקודת אלעזר כי יצטרך לומר שעשאוהו מנחשת התנופה ולא יחוש להוציא דבר אחר מכלל הדברים שאמר בהן שהם ביד איתמר כי כן דרך הכתוב במקומות הרבה ולא הזכיר בכאן הכיור וכנו כי לא נעשה במשקל אבל המראות שהביאו הנשים הצובאות שם בהם ולא ידע משה משקלו. ויתכן שלא היה בפקודת איתמר כי יכנס בכלל מה שאמר הכתוב ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם כי בכיור וכנו ישרתו למזבח והנה איננו בחשבון הפרשה הזו:

(כב) **ובצלאל** בן אורי בן חור למטה יהודה עשה את כל אשר צוה ה'. הענין כי על פיו נעשה הכל כי הוא המורה לכל החכמים ולפניו היו עושים כולם ומראים אליו כל מלאכתם כמו שאמר ולהורות נתן בלבו אבל גם כל חכמי לב עשו במלאכה כמו שאמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן. ועל דעת רבותינו יהיה זה לשבח אותו ולומר שאפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני ולא בא הכתוב לומר שהוא עשה הכל אלא שקיים בכל הנעשה על ידו כל אשר צוה ה' את משה ולפיכך לא אמר בכל הנעשה עד הנה כאשר דבר ה' אל משה כי היה במשמע כאשר אמר לו כדבר ה' והוא שנה הסדר בהם ממה שאמר לו משה ולפיכך כלל זה בכאן לומר שעשה הכל כאשר אמר השם כמו שכתבתי למעלה:

(כז) **את** אדני הקדש ואת אדני הפרכת. יקרא הכתוב המשכן קדש והבדיל הפרכת עבור היותו מבדיל בין הקדש

ספורנו

משכן העדות. ספר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות נצחי ושלא ליפול ביד אויבים. ראשונה שהיה משכן העדות שהיו בו לוחות העדות. ב' אשר פקד על פי משה. ג' שהיתה עבודת הלוים ביד איתמר כי אמנם משמרת כל חלקי המשכן ביד איתמר היתה. ד' ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכליו מיוחסים לצדיקים שבדור וכן שרתה שכינה במעשה ידיהם ולא נפל ביד אויבים אבל מקדש שלמה שהיו עושי המלאכה בו מצור אע"פ ששרתה בו שכינה נפסדו חלקיו והוצרך לחזק את בדק הבית ונפל בסוף הכל ביד אויבים אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה הענינים לא שרתה בו שכינה ונפל בסוף ביד אויבים כי אמנם בית שני לא היה משכן העדות שלא היו בו לוחות העדות ולא פוקד כי אם ע"פ כורש ולא היו שם בני לוי כמו שהעיד עזרא כאמרו ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם. ומן המתעסקים בבנינו היו צידונים וצורים כמבואר בספר עזרא: (כד) כל הזהב. העיד על קצבת הזהב והכסף והנחשת שנכנסה במלאכת המשכן שהיה דבר מועט מאד בערך אל העושר שהיה בבית ראשון כמבואר בספר מלכים ויותר ממנו העושר שהיה בבנין הורדוס (בסוכה פרק החליל) ועכ"ז יותר התמיד מראה כבוד ה' במשכן של משה ממה שהתמיד במקדש ראשון ולא נראה כלל במקדש שני ובזה הורה שלא קצבת העושר וגודל הבנין יהיו סבה להשרות השכינה בישראל אבל רוצה

אבן עזרא

הזכרתי טעם זה: (כז) לצקת. מבעלי היו"ד כמו לרדת: (כח) ואת. שלש השלים ככר: (כט) ונחשת. גם הזכיר כלי הנחשת: (א) בבגדי שרד. הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני כי צוה השם שיכסו אהרן בפרכת בעבור כבודו ועל הפרוכת כסוי עור תחש ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת ועל דרך הסברא כי התכלת בעבור כבוד הארון אם היה האויר זך ואם ירד גשם יסירהו ויעמד עליו כסוי עור תחש ועל שלחן הפנים בגד תכלת ובגד תולעת שני ולמעלה כסוי עור תחש ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב וארגמן על מזבח העולה ועל הכל עור תחש. ואחר שהזכיר בגדי שרד הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול והחל לפרש אותם: (ב) ויעש את האפוד. איך שמו הזהב בתוך התכלת

תרגום אונקלוס

כז והוה מאה ככרי כספא לאתכא ית סמכי קודשא וית סמכי פרוכתא מאה סמכין למאה ככרין ככרא לסמכא: כח וית אלף ושבע מאה ושבעין וחמשא עבד ווין לעמודיא וחפא רישיהון וכבש יתהון: כט ונחש ארמותא שבעין ככרין ותרין אלפין וארבע מאה סלעין: ל ועבד בה ית סמכי תרע משכן זמנא וית מדבחא דנחשא וית סרדא דנחשא דיליה וית כל מני מדבחא: לא וית סמכי דרתא סחור סחור וית סמכי תרע דרתא וית כל סכי משכנא וית כל סכי דרתא סחור סחור:

לט א ומן תכלא וארגונא וצבע זהורי עבדו לבושי שמושא לשמשא בקודשא ועבדו ית לבושי קודשא דלאהרן כמא דפקיד יי ית משה: ב ועבד ית איפודא דדהבא תכלא וארגונא וצבע זהורי ובוץ שזיר: ג ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין למעבד בגו תכלא ובגו ארגונא ובגו צבע זהורי

תורה

וחמשים: כז ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן: כח ואת־האלף ושבע המאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים וצפה ראשיהם וחשק אתם: כט ונחשת התנופה שבעים ככר ואלפים וארבע־מאות שקל: ל ויעש בה את־אדני פתח אהל מועד ואת מזבח הנחשת ואת־מכבר הנחשת אשר־לו ואת כל־כלי המזבח: לא ואת־אדני החצר סביב ואת־אדני שער החצר ואת כל־יתדת המשכן ואת־כל־יתדת החצר סביב:

לט א ומן־התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי־שרד לשרת בקדש ויעשו את־בגדי הקדש אשר לאהרן כאשר צוה יהוה את־משה: פ שני (חמישי כשהן מחוברין)

ב ויעש את־האפד זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר: ג וירקעו את־פחי הזהב וקצץ פתילם לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן ובתוך

רשי

מאות ככר והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים אלאים עולים אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים: (כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני הפרכת ארבע הרי מאה וכל שאר האדנים נחשת כתיב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים מהן שבכולן כתיב וצפה ראשיה' וחשוקיהם כסף: (א) ומן התכלת והארגמן וגו'. שש לא נאמר כאן מכאן אני אומר שאין בבגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה הי' שש אלא הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש: (ג) וירקעו. כמו (תהלים קלו) לרוקע הארץ כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן הזהב אשטנדר"א בלעז טסין דקות. כאן הוא תלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין מרדדים הטסין דקין וקוצצין מהם פתילי' לאורך הטס לעשות אותן פתילי' תערובת עם כל מין ומין בחשן והאפוד שנא' בהן זהב חוט אחד של

מסורה

למאת הככר ב' וסי' למאת הככר ככר לאדן. ומה לעשות למאת הככר. לאדן ל'. תאלף ג' וסי' ואת האלף ושבע המאות. וצלע האלף היבוסי היא ירושלם. כרמי שלי לפני האלף לך שלמה. וחד תביא לשר האלף: ואת מזבח ט' וס' ואת השלחן ואת כל כליו. ודבתריה. ואת השלחן ואת כל כליו. ודבתריה. ואת מזבח הקטרת. דויקהל. ויעש בה את אדני. ואת מזבח הזהב דויביאו. ואת מזבח העלה שם פתח. ויעש שלמה את כל הכלים: וקצץ א"ב מן ב' ב' וא' וחד א' וסי' ואלכה. תנה את נשי. ואלכת. ויאמר אבנר אל דוד אקומה. אלכה. אני אמרתי בדמי ימי. ואדיריהם שלחו צעיריהם למים. ואדיריהם ועל ידם החזיקו התוקעין. אדיריהם מחזיקים על אחיתם. ובמלאת ימי טהרה לבן או. ובמלאת הימים האלה עשה המלך. במלאת ספקו יצר לו. וגדל. ה' ארך אפים וגדל כח. ונקה לא וגדל. חנון ורחום ה' ארך אפים. גדל חמה נשא ענש. ובהקבץ. ויהי בהשמע דבר המלך ודתו. ובהקבץ בתולות שנית. בהקבץ עמים יחדיו וממלכות לעבד. והכין. ידעתי ה' כי לא לאדם. והכין. תקעו בתקוע והכין. הכין. וצוו אותם לאמר שאו לכם. ונבנה. כי תאמר אדום רששנו. ונבנת. ואמר אליהם אתם רואים. ונבנה: את החומה ותקשר כל בפתח תחת הוי"ו. ויסלף. ושחד לא תקח. ויסלף. לא תטה משפט. ויסלף. עיני ה' נצרו דעת. בפתח תחת הוי"ו. ותנתן. ולקץ שנים יתחברו ובת מלך. ותנתן ויאמר המלך להעשות כן. בפתח תחת הוי"ו.

ג'. ג'

ג'

ל'

ל' ומ"ג

ל'

ס'

ל'

ל'. כל שרד ששרד כתיב בשי"ן וקמץ

ל'

ל' וחד קצץ

ב' פסו' דאית בהון מן ד' מלין דמיין קדמאה לא נסיב וי"ו וג' נסבין וי"ו

תולדות אהרן

תולדות אהרן מאת הככר. בכורות ה': ואת האלף. שם: ונחשת התנופה. (שם סנהדרין יט): וירקעו. (ברכות כ): וקצץ פתילים. יומא עב: בתוך התכלת. שם:

כלי יקר

אלה פקודי המשכן משכן העדות. נחלקו המפרשי' בדבר אם אלה קאי על מעשה המשכן שהזכיר בסדר ויקהל או אם קאי על מה שיזכיר בפ' זו ועוד הקשו למה עשה משה חשבון על מה שנעשה מן הכסף והנחושת ולא עשה חשבון על מה שנעשה מן הזהב ע"כ לבבי ידמה לומר שאלה פקודי קאי על מעש' המשכן שהזכיר למעלה לפי שכבר נגמרו כל מלאכת המשכן בכלל ובפרט וכל מה שהיה להם לעשות מן הכסף והנחושת כבר עשו הכל על כן היה משה שמח שנשלמה מלאכת הכסף והנחושת והיה להוט ליתן חשבון להוציא את עצמו מן החשד ולא רצה להמתין עד אחר שיעשו

נס

מסורה

ויושב וידעו העם כלו אפרים. ויושב. ישמע אל ויענם. ויושב יוסף את אביו. בפתח תחת וי"ו. וזבדיהו. והנה אמריהו כהן הראש. חבדיהו ועמהם הלוי. שמעיה וזבדיהו. ולמשלמיהו בנים זבדיהו. וחיו. וזאת עשה להם וחיו. וחיו וזורעם בעמים ובמרחקים. חיו ויהושע בן נון וכלב בן יפנה. ויתר. האל מעוזי חיל ויתר. ויתר עמד וימודד ארץ. יתר. ויואל אלה וידכאני. וישכן. ויגרש את האדם וישכן. ויגרש מפניהם גוים. ישכן. ירדף אויב נפשי. וימות. ותושיבו שנים אנשי' וימות. ויאמרו אנשי העיר אל יואש. ימות. יחי ראובן ואל ימות. וירח ה' את ריח הניחח. וירח ויגש וישק לו. ירח. ואתה ישמע נא אדני המלך. ובעת. מותה ותדברנה. ובעת ויהי לימים מימים. בעת ועוד אני מדבר בתפלה. ולמה. ויאמר לה אלקנה אישה. ג' בפסוק ולמה ולמה למה. ולמועדים. יהי מארת. ולמועדים. כה אמר ה' צבאות צום הרביעי. למועדים. עשה ירח. ומוראכם וחתכם יהיה על. ומוראכם. לא יתיצב איש לפניכם. מוראכם. את ה' צבאות אתו תקדישו. ונבואה. יום בשורת הוא ואנחנו מחשים ונבואה. הגידו ביהודה ובירושלים. נבאה למשכנותיו. וסגרו ואספו אספה אסיר. בישעיה. וסגרו. וסגרו דלתים בשוק. סגרו. עד הנגב סגרו. וקצץ. וירקעו את פחי הזהב. וקצץ. משבית מלחמות עד. קצץ. ה' צדיק קצץ. ורחצו. יוקח נא מעט מים ורחצו. ויאמר הנה אדני. רחצו, הזכו הסירו רע. רחצו נקוד פתח. ותענגת. אותם ותאסרנה יש. ותענגה. הנשים המשחקות. תענגה. חכמת שרותיה: בתוך חד מן ב' פסוקי דאית בכל חד וחד ד' מלין דמיין קדמאה לא נסיב וי"ו וג' בתראי נסבין וי"ו נמסר בריש יחזקאל גבי פסוק ודמות פניהם פני אדם:

בעל הטורים מאת אדנים. כנגד מיוסדים על אדני פז. וכנגדם תקנו מאה ברכות בכל יום ויום: וקצץ. ג' וקצץ פתילים. וקצץ חנית. וחד קצץ עבות רשעים. שבזכות המשכן היו מתגברים על בויאיהם ומקללים הניתוקיהם:

ספורנו

רוצה ה' את יראיו ומעשיהם לבכנו בהוכם: **לט** (א) בגדי השרד. בגדים שלא היתה להם שום תמונה מוגבלת וידועה זולתי המציייר בשרד כמספיק לכסות הכלים: (ג) וירקעו את פחי הזהב. המתנדבים שנדבו הזהב לבגדי כהונה רקעו פחים לסיוסם

רמבן

הקדש ובין קדש הקדשים כאלו אמר את אדני הקדש ואת אדני קדש הקדשים: **לט** (ג) **וירקעו** את פחי הזהב. לא הוסיף בכל מלאכת הקדש לפרש דרך האומנות איך נעשה זולתי בכאן והראוי שיאמר ויעשו את

תולעת השני ובתוך השש
מעשה חשב : ד כתפת עשו־
לו חברת על־שני קצותו קצותיו ק׳
חבר : ה וחשב אפדתו אשר
עליו ממנו הוא כמעשהו זהב
תכלת וארגמן ותולעת שני
ושש משזר כאשר צוה יהוה
את־משה : ס ו ויעשו את־
אבני השהם מסבת משבצת זהב
מפתחת פתוחי חותם על־
שמות בני ישראל : ז וישם
אתם על כתפת האפד אבני
זכרון לבני ישראל כאשר צוה
יהוה את־משה : פ
ח ויעש את־החשן מעשה חשב
כמעשה אפד זהב תכלת
וארגמן ותולעת שני ושש
משזר : ט רבוע היה כפול עשו
את־החשן זרת ארכו וזרת רחבו
כפול : י וימלאו־בו ארבעה
טורי אבן טור אדם פטדה
וברקת הטור האחד : יא והטור
השני נפך ספיר ויהלם : יב והטור
השלישי לשם שבו ואחלמה :
יג והטור הרביעי תרשיש שהם
וישפה מוסבת משבצת זהב
במלאתם : יד והאבנים על־
שמת בני־ישראל הנה שתים
עשרה על־שמתם פתוחי חתם
איש על־שמו לשנים עשר שבט :
טו ויעשו על־החשן שרשרת
גבלת מעשה עבת זהב טהור :
טז ויעשו שתי משבצת זהב
ושתי טבעת זהב ויתנו את־
שתי הטבעת על־שני קצות
החשן : יז ויתנו שתי העבתת

ובגו בוצא עובד אומן :
ד כתפין עבדו ליה מלפפין
על תרין סטרוהי מלפף :
ה והמין תקוניה דעלוהי
מניה הוא כעובדיה דהבא
תכלא וארגונא וצבע זהורי
ובוץ שזיר כמא דפקיד
יי ית משה : ו ועבדו ית
אבני בורלא משקען
מרמצן בדהב גליפן כתב
מפרש כגלוף דעזקא על
שמהת בני ישראל : ז ושוי
יתהון על כתפי איפודא
אבני דוכרנא לבני ישראל
כמא דפקיד יי ית משה :
ח ועבד ית חושנא עובד
אומן כעובד איפודא דהבא
תכלא וארגונא וצבע זהורי
ובוץ שזיר : ט מרבע
הוה עיף עבדו ית חושנא
זרתא אורכיה וזרתא פותיה
עיף : י ואשלימו ביה
ארבעא סדרין דאבן טבא
סדרא קדמאה סמקן ירקן
וברקן סדרא חד : יא וסדרא
תנינא אזמרגדין שבזיז
וסבהלום : יב וסדרא
תליתאה קנכירי טרקיא
ועין עיגלא : יג וסדרא
רביעאה כרום ימא ובורלא
ופנתירי משקען מרמצן
דדהב באשלמותהון :
יד ואבניא על שמהת בני
ישראל אינון תרתא עסרי
על שמהתהון כתב מפרש
כגלוף דעזקא גבר על
שמיה לתרי עסר שבטין :
טו ועבדו על חושנא תכין
מתחמן עובד גדילו דדהב
דכי : טז ועבדו תרתין
מרמצן דדהב ותרתין עזקן
דדהב ויהבו ית תרתין
עזקתא על תרין סטרי
חושנא : יז ויהבו תרתין

רשי

של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינים חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד

תולעת השני ו׳ וסי׳ והם יקחו את הזהב. וכל אשה חכמת לב בידיה. מלא אתם חכמת לב. ואתו אהליאב בן אחיסמך. ומן התכלת והארגמן ותולעת השני. וירקעו את פחי הזהב : קצותיו י״ג מלין כתיבן תרין ווי״ן וסי׳ קצוותו. כרוב אחד דכפרת משכן שני. קצותו דאפוד בתרא׳. עשוות. וחמש צאן עשוות. וקוו. שתו ושכרו וקוו. נטוות גרון. ומנוות ברמה. עוון. וחכינו עד אור הבוקר. עוון. את עוון עבדך. דר״ה. בעוון. הן בעוון הוללתי. עוונותיו ילכדנו הרשע. ולצוות עליה דאסתר. ומצוות. דוזאת שבת קדשך. העשוום לבעל : חבר חד מן ט״ו זוגין קדמא נסיב וי״ו ותניין לא נסיב וי״ו ולית דכו׳ נמסר במסרה רבתא : טורי ג׳ מ״ל וסי׳ וימלאו בו ד׳ טורים. ויבן את בית יער הלבנון. ויבן את החצר סביב : ויהלם ג׳ נמסר בפרשת תצוה : וישפה ג׳ וסי׳ והטור הרביעי. וחברו. בעדן גן אלהים היית : מוסבת ב׳ חס׳ וי״ו בתר׳ וסי׳ והטור הרביעי. מוסבת שם : שמת ג׳ חס׳ וסי׳ מעשה חרש אבן : והאבנים תהיין על. והאבנים על שמת בני : חותם כולם מלאים בלישנ׳ בס״ז נמסר פרשת תצוה :

כלי יקר

גם הבגדי כהונה הנזכרי׳ בפ׳ זו וליתן חשבון מן הכסף והזהב והנחשת כאחד לפי שבכל מה שנזכר בפ׳ זו לא היה בו כסף ונחשת ואחר שכבר כלת׳ המלאכ׳ מן הכסף והנחשת רצה ליתן חשבון ומן הזהב לא היה יכול ליתן חשבון עדיין לפי שעדיין לא עשו כל בגדי כהונה האמורים בסדר זה שהיה בהם ג״כ זהב ולפי שהיו צריכין עוד אל הזהב לא היה יכול משה ליתן חשבון עדיין מן הזהב. וא״ת עדיין קשה למה לא עשה חשבון מן הזהב אחר שגמר גם הבגדי כהונה, תשובה לדבר לפי שאמרו במדרש הביאו רבינו בחיי פ׳ זו וז״ל כשבא משה ליתן חשבון השכו מן המשקל אלף ושבע מאות וחמשה ושבעי׳ שקלי׳ ושכח ולא היה יודע מה עשה בהם יצתה בת קול ואמרה ואת האלף ושבע מאות וחמשה ושבעים עשה ווים לעמודים לקיים מה שנאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא עכ״ל. ונראה שבעל מדרש זה הרגיש בשני ההי״ן יתירים שנא׳ ואת האלף ושבע המאות וה״ל למימר ואלף ושבע מאות כמו

אבן עזרא

התכלת. וטעם ויעשו את אבני השוהם. כדרך תקון כמו וימהר לעשות אותו. ומלת כליל תכלת. כלו תכלת והוא סמוך : ואת

כלי יקר

שאמר למעלה מאת ככר ולא המאת ככר בה״א הידיעה ולמה הזכיר ה״א הידיעה באלף ומאות שנזכר כאן אלא ודאי שמשה שכח ולא ידע מה נעשה מהם והיו ישראל מרננים אחריו לומר שלקחם לעצמו ויצא בת קול ואמר שהוא האלף הידוע אשר אמרתם ושבע המאות הידועים אשר אמרתם שמשה לקחם לא כן הוא אלא עשה אותם ווים לעמודים. וא״כ אחרי שראו ישראל שמן השמים מעידים עליו על כן לא רצו לקבל ממנו חשבון על הזהב כי אמרו אלו היה מעכב דבר לעצמו מן הזהב לא היו מעידין עליו מן השמים אפי׳ על הכסף שהרי סוף סוף לא יצא ידי חשבונו ועוד שהבת קול אומר בכל ביתי נאמן הוא גם הזהב בכלל ע״כ לא נתן חשבון מן הזהב. ויש אומרי׳ שגם מתחלה לא בקשו מן משה חשבון אלא מעצמו רצה לנקיה עצמו לכך נאמר אשר פקד על פי משה. ומ״ש עבודת הלוים ביד איתמר יש אומרים שדרך הכסף והזהב לחסר ממנו כשמתיכין אותו על כן אמר כאן שכל מה שפקד על פי משה הוא הנמצא ביד איתמר במשקלו ממש וזה היה מגיד הנס ועל שם זה קרא משכן העדות כי זה עדות לישראל ששכינה בתוכם :

המשכן משכן העדות. אמרו רז״ל שלכך נא׳ משכן משכן שני פעמים לפי שביהמ״ק של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה שנאמר מכון לשבתך פעלת ה׳ מכון היינו מכוון זה לעמת זה ובמדרש אחר אמרו משכן משכן שני פעמים לפי שנתמשכן שני פעמים בעונם של ישראל. ולכל המדרשים צריכין אנו ליתן טעם מה ענינם לכאן שהרי בלי ספק שעיקר פרשה זו נאמר׳ על החשבון אשר נתן משה ומה ענין מדרשיהם אלו לכאן על כן אומר אני שכולם הרגישו בקושיא זו למה הכניס החשבון באמצע המלאכה כי בפרשת ויקהל נזכרה מלאכת המשכן וכל כליו ובפרשה זו לא נזכר כי אם מעשה בגדי כהונה ולמה הפסיק ביניהם בנתינת חשבון זה. על כן אמר בעל

בעל הטורים אדם פטדה וגו׳ ג׳. ב׳ דאפוד ואידך בגן עדן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אדם פטדה וגו׳ (יחזקאל כח) מלמד שנזדמנה לסם אבני אפוד מגן עדן :

רמבן

את האפוד זהב תכלת וגו׳ מעשה חושב כתפות עשו לו וגו׳ כי כן הדרך בכולם. ויתכן שספר בכאן המחשבה שקדמו בחוטי הזהב כי היה תמה בעיניהם להיות זהב

ספורנו

להיותם מוכנים שיעשו כאומנין מהם פתילים : וקצץ פתילים. האומן קצץ פתילים מאותם הפחים המרוקעים שהקדמנו : (ה) כאשר צוה ה׳ את משה. בכל עביה

אבן עזרא

(כח) ואת המצנפת שש. שהוא לאהרן: ואת פארי המגבעות. לבניו כי אין דרך המצנפת כמו המגבעות

ואת שתי ו' וסימניהון וכמו חשחר עלה. ויקם בלילה הוא. ואת שתי קצות שתי וגיכרו. ויצל דוד ביום חחוא דצקלג. יען אמרך את שני הגוים וכל ואת שני הכליות דכו': אשר אל ח' נמסר בסדר תצוה: ויתנם ג' ב' חס' וא' מ"ל וסי' ואת שתי קצות שתי העבותת. ויעש שתי טבעת זהב. ויתנם לחק בישראל. דירמית. בתרא' מ"ל: להית ח' חס' בלישנ' נמסר בסדר וישמע יתרו: ולא יזח ב' וסי' החשן. החשן: רמוני חד מן ה' זוגין בספרא קדמ' חס' תניין מ"ל וסי' סבלת. לכן אמור לבני ישראל. סבלות ולקחתי אתכם לי לעם. יצא. לך אל פרעה. יוצא. השכם בבקר. שמן למאור. ושמן למאור. לאפד אבני שהם. לאפוד ואבני שהם. ויהיו תאמם. ותיו תואמם. רמני. ועשית על שוליו רמוני על שוליו. תאסף. וחג הקציר. האסיף. וחג שבעת. מטבעתו. וירכסו את החשן בשוא תחת הוי"ו. מטבעות. וירכסו בפתח תחת הוי"ו: כל אוריתא ומלכים רמנים הרמנים חס' במ"א מ"ל וסי' והרמונים מאתים: ושאר קריי' דכו' מ"ל במ"א חס' וסי' אל גנת אגוז ירדתי לראות. ורמן ט' חס' נמסר בסדר תצוה:

תולדות אהרן מעל האפוד. זכתים כח: רמוני שכלת. יומא עג: הכתנות שש. שם:

בעל הטורים

את הכתנות את ניך. כל הנך אתין לרבות שהיה לכל אחד ואחד התיק שלו:

כלי יקר

ועל מדרש זה לפי שבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה וכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבני' המשכן ואת תבנית כל כליו הנה מכאן ראיה שלא הראה הקב"ה למשה בהר כי אם המשכן עצמו וכליו אבל לא הראה לו תבנית בגדי כהונה כי מטעם זה נאמר כמה פעמים בפרשת תרומה כאשר הראית בהר בעשה המשכן עצמו

תרגום אונקלוס

גדילן דדהב על תרתין עזקתא על סטרי חושנא: יח וית תרתין גדילן דעל תרי סטרוהי יהבו על תרתין מרמצתא ויהבינון על כתפי איפודא לקביל אפוהי: יט ועבדו תרתין עזקן דדהב ושויאו על תרין סטרי חושנא על ספתיה דלעברא דאיפודא לגו: כ ועבדו תרתין עזקן דדהב ויהבינון על תרתין כתפי איפודא מלרע מלקביל אפוהי לקביל בית לופי מעילוי להמין איפודא: כא ואחדו ית חושנא מעזקתיה לעזקתא דאיפודא בחוטא דתכלא למהוי על המין איפודא ולא יתפרק חושנא מעילוי איפודא כמא דפקיד יי ית משה: כב ועבדו ית מעילא דאיפודא עובד מחי גמיר תכלא: כג ופומיה דמעילא כפיל לגויה כפום שריין תורא מקף לפומיה סחור סחור דלא יתבזע: כד ועבדו על שפולי מעילא רמוני תכלא וארגונא וצבע זהורי שזיר: כה ועבדו זגין דדהב דכי ויהבו ית זגיא בגו רמוניא על שפולי מעילא סחור סחור בגו רמוניא: כו זגא ורמונא זגא ורמונא על שפולי מעילא סחור סחור לשמשא כמא דפקיד יי ית משה: כז ועבדו ית כתונין דבוצא עובד מחי לאהרן ולבנוהי: כח וית מצנפתא דבוצא וית שבח כובעיא דבוצא וית מכנסי

שמות לט

הזהב על־שתי הטבעת על־
ו' קצות החשן: יח ואת שתי קצות
שתי העבתת נתנו על־שתי
ג' חד מ"ל וב' חסר המשבצת ויתנם על־כתפת
האפד אל־מול פניו: יט ויעשו
שתי טבעת זהב וישימו על־
שני קצות החשן על־שפתו
ח' דסמי' אשר אל־עבר האפד ביתה:
כ ויעשו שתי טבעת זהב
ויתנם על־שתי כתפת האפד
מלמטה ממול פניו לעמת
מחברתו ממעל לחשב האפד:
ל' וחד וירכסו כא וירכסו את־החשן מטבעתיו
אל־טבעת האפד בפתיל תכלת
ח' חס' בליש' ב' להית על־חשב האפד ולא־יזח
החשן מעל האפד כאשר צוה
יהוה את־משה: פ שלישי (ששי
כשהן מחוברין) כב ויעש את־המעיל
ג' האפד מעשה ארג כליל תכלת:
י' כג ופי־המעיל בתוכו כפי תחרא
שפה לפיו סביב לא יקרע:
כד ויעשו על־שולי המעיל
ב' חד מ"ל וחד חסר דין מ"ע. ל' חס' שם רמוני תכלת וארגמן ותולעת
שני משזר: כה ויעשו פעמני
זהב טהור ויתנו את־הפעמנים
רמונים הרמו' כל אורייתא ומלכים חסר וה"ו במ"א מ"ל. ט' חס' בליבנא בתוך הרמנים על־שולי המעיל
סביב בתוך הרמנים: כו פעמן
ורמן פעמן ורמן על־שולי המעיל
סביב לשרת כאשר צוה יהוה
את־משה: ס כז ויעשו את־
ל' וחסר הכתנת שש מעשה ארג לאהרן
ולבניו: כח ואת המצנפת שש
ב' פסוקים ואת־פארי המגבעת שש ואת־

רש"י

ואחד: (כח) ואת פארי המגבעות. הפארת המגבעות. המגבעות

כלי יקר

עצמו ובכליו אבל בפרשת תצוה שהזכיר בגדי כהונה לא נזכר כלל המראה שבהר וגם לא בחנם נחלקו לשני פרשיות שני פעמים כי בפרשת תרומה נזכר המשכן וכליו ובפרשת תצוה לא נזכרו כי אם בגדי כהונה. וכן כאן פרשת ויקהל מדבר ממשכן וכליו ופרשת פקודי מדברת מבגדי כהונה לפי שהמשכן וכליו נעשה הכל במראה אשר הראה ה' למשה בהר ואותה מראה היתה שהראה לו מקדש של מעלה כי הוא עשוי ג"כ על תמונת משכן זה וצוה לו שיעשה משכן למטה דומה בכל תואריו למקדש של מעלה וחז"ל מכון לשבתך מכוון זה כנגד זה אין כפי' מכוון כנגדו במקום ממש שהרי המשכן היה מטולטל ולא היה עומד במקום אחד ולפי זה היינו צריכין לומר שגם מקדש שלמעלה היה מטולטל ממקום למקום וזה רחוק מן השכל. ועוד שלשון הפסוק אינו משמע כן כי באמרו מכון לשבתך משמע שבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה והיפכא הל"ל שבהמ"ק שלמעלה מכוון כנגד בית המקדש שלמטה שהרי הוא נעתק ממקום למקום ע"י העתקת מקדש שלמטה. אלא מכון לשבתך היינו שביהמ"ק שלמטה נעשה מכוון בתבנית המקדש שלמעלה שיש בו ג"כ תמונת החדרים והכלים הללו והם סודות אלהיות נעלמים ממנו זה שאמר מכוון זה כנגד זה. אבל בגדי כהונה שלמטה לא נעשו כי אם לאהרן לכבוד ולתפארת ואינן בכלל כלי המשכן וכשאמר את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו אין בגדי כהונה בכלל כי לא נקראו בגדיו כלי המשכן אלא בגדי אהרן ואין להם דוגמא למעלה. ובזה מיושב מה שהקשו המפרשים למה נאמר בפרשה זו בבגדי כהונה בכל מלאכה כאשר צוה ה' ולמה לא הזכיר זה כלל בכל פר' ויקהל אלא לפי שהמשכן עצמו אשר ראה משה תבניתו בהר פשיטא שלא שינה כי הדבר שהאדם רואה בחוש בנקל לעשות דוגמתו אבל בבגדי כהונה שלא ראה תבניתם סד"א ששכח מהם שום

רמבן

זהב טוב וזוהב כאשר יעשו בלמר ופשתים כי לא נשמע עד היום ההוא לעשות כן: (כד) וטעם ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן. שעשו הרמונים לתת אותם על שולי המעיל סביב ועשו פעמוני זהב טהור וישימו הפעמונים בתוך הרמונים קודם שיתנו אותם במעיל והנה הפעמונים בתוך הרמונים בתלוש וישימו הרמונים על שולי המעיל סביב והפעמונים בתוכם ולכך כפל הכתוב בתוך הרמונים פעמים כי היו בתוכם מתחלה ובשעה שתלו אותם על שולי המעיל סביב וגם זו ראיה למה שפירשנו בסדר ואתה תצוה: (כז) ויעשו את הכתנת שש מעשה אורג לאהרן ולבניו. נראה מכאן שהיו הכתנות שוות באב ובנים אע"פ שאמר באהרן ושבצת הכתנת שש ובבניו אמר סתם תעשה כתנות כי הכוונה תעשה כתנות כמו הנזכרת וכן כתוב חושן ואפוד ומעיל וכתנת תשבץ מצנפת ואבנט כי שש שוים בכולם וכן מה שאמר כאן ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות כלל אהרן ובניו כי המצנפת והמגבעות אחד הם במעשה אלא שאהרן יצנף אותה ובניו יחבשו בה ראשם כאשר פירשתי: (כח) ולשון פארי המגבעות. שהיו עולות נגל

מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר: כט וְאֶת־
הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה
רֹקֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה: ס ל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ
נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר וַיִּכְתְּבוּ
עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ
לַיהוָה: לא וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל
תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת
מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה: ס לב וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת
מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ: פ רביעי
לג וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה
אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו
קְרָשָׁיו בְּרִיחָו בריחיו ק' וְעַמֻּדָיו
וַאֲדָנָיו: לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת
הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה
עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת
הַמָּסָךְ: לה אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת
וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת הַכַּפֹּרֶת: לו אֶת־
הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם
הַפָּנִים: לז אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה
אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־
כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר:
לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת
מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל: לט אֵת | מִזְבַּח

סימ' הפסו' כי זנתה אמם הובישה הורם'

בוצא דבוץ שזיר: כט וית
המינא דבוץ שזיר ותכלא
וארגונא וצבע זהורי עובד
ציר כמא דפקיד יי ית
משה: ל ועבדו ית ציצא
כלילא דקודשא דדהב דכי
וכתבו עלוהי כגלוף דעזקא
כתב מפרש קודשא ליי:
לא ויהבו עלוהי חוטא
דתכלא למתן על מצנפתא
מלעילא כמא דפקיד יי
ית משה: לב ושלימת כל
עיבידת משכנא משכן
זמנא ועבדו בני ישראל
ככל דפקיד יי ית משה
כן עבדו: לג ואיתיאו ית
משכנא לות משה ית
משכנא וית כל מנוהי
פורפוהי דפוהי עברוהי
ועמודוהי וסמכוהי: לד וית
חופאה דמשכי דכרי
מסמקי וית חופאה דמשכי
ססגונא וית פרוכתא
דפרסא: לה ית ארונא
דסהדותא וית אריחוהי
וית כפורתא: לו ית
פתורא ית כל מנוהי וית
לחם אפיא: לז ית מנרתא
דכיתא ית בוצינהא בוציני
סדרא וית כל מנהא וית
משחא דאנהרותא: לח וית
מדבחא דדהבא וית משחא
דרבותא וית קטורת
בוסמיא וית פרסא דתרע
משכנא: לט ית מדבחא

רשי

המגבעות המפוארין: (לא) לתת על המצנפת מלמעלה. וע"י הפתילים היה מושיבן על המצנפת כמין כתר וא"א לומר שציץ על המצנפת שהרי בשחיט' קדשים שנינו שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה ועוד הקשיתי בה כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הצוואה הוא אומר (שמו' כח) ושמת אותו על פתיל תכלת ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן וכמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת לצד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השני' כולם יחד מאחוריו למול ערפו ומושיבו על המצנפת ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו' וע"כ פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב' טבעות החשן וכב' כתפות האפוד היו ב' טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד' חוטין היו ומ"מ פחות משנים א"א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה' וגו': (לג) ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום מלאכ' במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת כובד הקרשים שאין כח באדם לזקפן ומשה העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר הקמתו ע"י אדם א"ל

אבן עזרא

המגבעות: (לב) ותכל. כמשקל ותרב משאת בנימין: (לג) ויביאו את המשכן. והנה את מיתריו ויתדותיה כמו את קלעי החצר ואת עמודיו ואת אדניה:

כנוס

ותכלת וארגמן ו' דסמי' נמסר בסדר ויקהל: מכתב ד' וסי' והמכתב מכתב אלהים. ויכתבו עליו מכתב פתוחי חותם. ויבא אליו מכתב מאליהו. ד"ה. מכתב לחזקיהו: ארון העדת י"ב נמסר בסדר כי תשא: את כל כליו ב' ומטעים בהון וסי' את השלחן. ונתנו עליו את כל: ואת שמן ו' נמסר בסדר כי תשא: ואת מזבח ט' וסי' ואת השלחן ואת כל. ושלאחריו. ואת השלחן הבית ושלאחריו. ואת מזבח הקטרת דויקהל. ואת מזבח הזהב דויביאו ואת מזבח העלה שם. ויעש שלמה. דד"ה:

תולדות אהרן ויביאו את המשכן. זוסר ויסי:

בעל הטורים ותכל כל עבודת. בגימטריא בעשרים והמשה בכסלו נגמר: ותכל כל. רמז לומר כי עתה כלה מלאכת כל העולם: עמודיו ד' במסורה את עמודים. אנכי תכנתי עמודיה סלה. הצבה עמודיה שבעה. עמודיה יתפלצון. בעמודי המשכן הם עמודי העולם שבזכותם העולם עומד:

אדרת אליהו

ויביאו את המשכן כו' כללות המשכן הוא כ"ב דברים ג' ח' וי"ב שהוא כללות העולם גדול וקטן כמ"ש בס"י ואלו הן ג' בגדים בגדי אהרן בגדי בניו בגדי השרד. ז' כלים. ארון. שלחן. מנורה. מזבח הפנימי. כיור. כנו. מזבח החיצון. והן ז"ם שכוללין הכל ז' היכלות ג"ר וב' הבדלים בהם פרוכת ומסך בין עולם לעולם. וי"ב של המשכן עצמו ז' וה' ז' משכן. ואהל. מכסהו ומכסה התחשים. פרכת. מסך הפתח. קלעים עם המסך. ולמ"ד ב' המכסאות א' חשיב הקלעים עם המסך לשתים אבל דעת הראשון יותר נכון כפשוטי המקראות כמ"ש המפרשים וכמ"ש מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעל' וחמש' הם כליו קרסים קרשים בריחים ועמודים ואדנים ועמודי החצר ושל האהל אחד וכן אדניהם א':

רמבן

על הראש כפארים מלשון הפארי' והצעדות פארי פשתים יהיו על ראשם: ופירש באבנט שעשו אותו שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני ולא נתפרש זה בצואה רק מה שנאמר באבנט תעשה מעשה רוקם נודע שהוא רקום בארבע מינין הללו כמו שנא' במסך ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם והאבנט הזה גם הוא כן לאהרן ולבניו כדעת האומר אבנטו של כהן גדול זהו אבנטו של כהן הדיוט פי' בשל אהרן שהוא מעשה רוקם ולא הוצרך להזכיר של בניו שהוא שש כמו שאמר ולבני אהרן תעשה כתנות ועשית להם אבנטים ומגבעות תעשה להם וכולן שש ככתנת: (לג) ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו. שיעור הכתוב בזה כמו בוא"ו ויביאו את המשכן אל משה את האהל ואת כל כליו כי יריעות שש משזר הן שמן משכן כמו שאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר ואמר בכן וחברת את היריעות והיה המשכן אחד ויריעות העזים הן האהל כאשר יאמר בכן ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן וחברת את האהל והיה אחד וכן את המשכן את אהלו ואת מכסהו ואת אהלו אף כאן ויביאו את המשכן אל משה ואת האהל ואת כל כליו כאשר יזכור שמות הכל ולפעמים יקרא כל הבית אהל מועד כאשר אמר ועשו כל אשר צויתיך את אהל מועד ואת הארון לעדות כי אהל מועד הוא הבית בכללו אשר אועד אליו שמה וכן כל כלי עבודת המשכן לאהל מועד: (לז) את נרותיה. נרות המערכה יתכן שדרך המנורות להיות בהן נרות לנוי או להרבות בהן אור לפרקים ואין כן במטרות הקדש כי לא היו בה רק שבעת הנרות

ועל

ספורנו

עשיה שעשו האומנין היתה כונתם לעשות רצון האל ית' שצוה זה למשה: (לב) ותכל ויעשו בני ישראל. שפעולה כולה על שלמותה נעשתה על ידי כל ישראל כי קצתם התנדבו ממון וקצתם עשו המלאכה בנדבת לבם לעשות רצון קונם: כן עשו. לא פחות ולא יותר: (לג) ויביאו את המשכן. את היריעות מעשה חושב: את האהל. יריעות עזים: ואת כל כליו. של משכן. כי הקרשים והקרסים והבריחים והעמודים

הַנְּחֹ֗שֶׁת וְאֶת־מִכְבַּ֤ר הַנְּחֹ֙שֶׁת֙ אֲשֶׁר־ל֔וֹ אֶת־בַּדָּ֖יו וְאֶת־כָּל־כֵּלָ֑יו אֶת־הַכִּיֹּ֖ר וְאֶת־כַּנּֽוֹ׃ ‏מ אֶת֩ קַלְעֵ֨י הֶחָצֵ֜ר אֶת־עַמֻּדֶ֣יהָ וְאֶת־אֲדָנֶ֗יהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ֙ לְשַׁ֣עַר הֶחָצֵ֔ר אֶת־מֵיתָרָ֖יו וִיתֵדֹתֶ֑יהָ וְאֵ֗ת כָּל־כְּלֵ֛י עֲבֹדַ֥ת הַמִּשְׁכָּ֖ן לְאֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃
מא אֶת־בִּגְדֵ֥י הַשְּׂרָ֖ד לְשָׁרֵ֣ת בַּקֹּ֑דֶשׁ אֶת־בִּגְדֵ֤י הַקֹּ֙דֶשׁ֙ לְאַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֔ן וְאֶת־בִּגְדֵ֥י בָנָ֖יו לְכַהֵֽן׃
מב כְּכֹ֛ל אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה אֶת־מֹשֶׁ֑ה כֵּ֤ן עָשׂוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֖ת כָּל־הָעֲבֹדָֽה׃ מג וַיַּ֨רְא מֹשֶׁ֜ה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָ֗ה וְהִנֵּה֙ עָשׂ֣וּ אֹתָ֔הּ כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה כֵּ֣ן עָשׂ֑וּ וַיְבָ֥רֶךְ אֹתָ֖ם מֹשֶֽׁה׃ פ חמישי (שביעי כשהן מחוברין)
מ א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ ב בְּיוֹם־הַחֹ֥דֶשׁ הָרִאשׁ֖וֹן בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֑דֶשׁ תָּקִ֕ים

ד׳ ג׳ מ״ל וה׳ חסר ל׳ · ט׳ פסו׳ כסיפ׳ את ואת ואת · י״ח בתורה · ג׳ בקרי׳ · ס״ג

דִנְחָשָׁא וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִילֵיהּ יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי יָת כִּיוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ׃ מ יָת סְרָדֵי דְדַרְתָּא יָת עַמּוּדָהָא וְיָת סַמְכָהָא וְיָת פְּרָסָא לִתְרַע דַּרְתָּא יָת אֲטוּנוֹהִי וְסִכַּהָא וְיָת כָּל מָנֵי פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ מא יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ מב כְּכֹל דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל פּוּלְחָנָא׃ מג וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת כָּל עֲבִידְתָּא וְהָא עֲבַדוּ יָתַהּ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ כֵּן עֲבַדוּ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן מֹשֶׁה׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב בְּיוֹמָא דְיַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תְּקִים יָת

רשי

א״ל עסוק אתה בידך נראה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנ׳ הוק׳ המשכן הוק׳ מאליו מדרש ר״ת: (מג) ויברך אותם משה. אמר להם יה״ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם (תהלים צ) ויהי נועם ה׳ אלהינו עלינו וגו׳ והוא אחד מי״א מזמורים שבתפלה

עמודיה ד׳ ג׳ מלאים וחד חסר וסי׳ את קלעי החצר ואת עמדיה. אנכי תכנתי עמודיה. הכרגיז ארץ ממקומה. חצבה עמודיה שבעה. קרסא הס׳: הערות ח׳ מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות: ואת בגדי ז׳ נמסר בסדר כי תשא:

תולדות אהרן נגדי סגרד. יופא סג:

כלי יקר

שום דבר ע״כ אמר בכולם כאשר צוה ה׳ אע״פ שלא ראה דוגמתם מ״מ בכולם היה מתכוין לעשות כאשר צוה ה׳ כי לא היה בהם כי אם הציווי ולא שום מראה. אבל בפרשת תרומה הזכיר בהרבה מקומות כאשר הראת אותך בהר מן

אבן עזרא

(ב) ביום. מחלוקת היא י״א כי יום השמיני למלואים היה יום ראש חדש ניסן והוצרכו לומ׳ כי בשלשה ועשרים יום לאדר הקים משה את המשכן והנה יום תחלת המלואים היה משה סותרו ובונה להרגיל הכהנים ואמרו כי השעיר שדרש משה והנה טורף הוא שעיר ראש חדש והנה צוה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסתרנו עד יום נסוע הארון והנה מצאנו בספרי כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש ויש כדמות ראיה על

ספורנו

והעמודים והאדנים כלי המשכן היו: (מב) ככל אשר צוה ה׳ את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה. כסדר שצוה ה׳ את משה אחר כך בהקמת המשכן: (מג) כן עשו. באותו הסדר עצמו עשו האומנים בעשייתם ומפיאי המשכן בהבאתם: ויקם

רמבן

ועל כן פירש נרות המערכה כי הן אשר יערוך אותו בין הערבים: (מב) וטעם כן עשו בני ישראל את כל העבודה. כל מלאכת המשכן ויקראנה עבודה לומר כי עשו אותה לעבודת השם הנכבד כענין ועבדתם את ה׳ אלהיכם ואותו תעבודו ויתכן שיאמר בכאן כל העבודה על הכלים כלשון שאמרו את כל כלי עבודת הקדש והזכיר תחלה הכלים לאמר כי אפי׳ בכלים נזהרו ועשו כמצוה בהם ואחרי כן הזכיר וירא משה את כל המלאכה:

מ (ב) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד. על דעת רבותינו שהוא יום שמיני למלואים טעם הכתוב שתקים את המשכן ויעמוד כן לא תורידנו ולא תקימנו עוד כי בנסוע המחנות הלוים יורידו אותו ויקימו אותו ולא הוצרך לצוות עתה על הקמת שבעת הימים הראשונים כי אמר לו מתחלה והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר וכיון שפירש לו עתה כי ביום החדש הראשון תהיה הקמתו לעמדה הנה ידע כי בעת ימי המלואים יצטרך להקים ולהוריד ואולי היה כן להרגיל הלוים במעשהו כי ממנו יראו וכן יעשו או היה להכתיר היום בעטרה זו ונראה לדעת׳ כי בשבעת הימים הראשונים היה מקים אותו בבקר בבקר ועומד כן כל היום וכל הלילה וכעלות השחר הי׳ מוריד אותו וחוזר ומקימו מיד כי הכתוב אמר ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ואין פתח לאהל רק בעת הקמתו וכבר דרשו אל פתח אהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא מפורק ואמרו שלמים ששחטן קודם שנפתחו דלתות ההיכל פסולין שנא׳ ושחטו פתח אהל מועד בזמן שפתוח ולא בזמן שנעול וכן במשכן עד שלא העמידו הלוים את המשכן ואחר שפרקו הלוים את המשכן פסולין. ועוד שהיה מקריב בו תמיד של בין הערבים ומדליק את הנרות בערב. ובויקרא רבה ראיתי היה משה מעמידו ומפרקו בכל יום שני פעמים רבי חנינא הגדול אומר שלשה פעמים בכל יום שנאמר תקים הוקם יוקם אחת לתמיד של שחר ואחת למלואים ואחת לתמיד של בין הערבים. ויתכן שכל זה רגילות להודיע ענין הקמתו והסדר ולא יעמידנו מפורק כלל. והכתוב שאמר כאן ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה׳ מלא את המשכן ועל דעתם הי׳ זה ביום השמיני כי אמר ויכל משה את המלאכה וכאשר כלה הקמה זו של אחד בניסן כסה הענן את המשכן. וכבר כתב רש״י מה שדרשו ויצאו ויברכו את העם לפי שכל שבעת ימי המלואים שהעמיד משה המשכן והי׳ משמש בו ומפרקו לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואמרו למשה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל אמר להם אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע״י קרבנותיו ועבודתו תשרה בכם שכינה. ובפ׳ מלואים יכול הוקם המשכן בראש חדש ושרתה שכינה בשמיני לחדש ת״ל וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדות מלמד שביום שהוקם המשכן שרתה השכינה ע״י מעשה אהרן. הנה יאמרו בפי׳ כי כסוי הענן את המשכן בשמיני למלואים הי׳ והוא אחד בניסן א״כ תהיה כל הפרש׳ הזאת לדעתם ביום השמיני והיה זה מפני שהכתוב יסדר כי צוה השם את משה שתהיה הקמת המשכן לכלותה ביום החדש הראשון באחד לחדש ואמר כי משה עשה כן וכלה את כל המלאכ׳ ואז כסה הענן את האהל וכן תמיד וחזר הכתוב אל תחלת הדבור אשר היה למשה מן האהל ואמר ויקרא אל משה וכל זה בסדר נכון. וכדמות ראיה להם מה שכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ואם לא הוריד אותו מה טעם ביום כלות כי ביום אחד החל וכלה והראוי שיאמר ויהי ביום הקים משה את המשכן. ועוד שאמר שם זה הדבר אשר צוה ה׳ תעשו וירא כבוד ה׳ אל כל העם ומשמעות זה שעדיין לא כסה הענן את אהל מועד ולא מלא כבוד ה׳ את המשכן ומ״מ ביום ראשון של מלואים נדבר למשה מפס כל הפרשיות שנאמרות מתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני אבל לא הי׳ הענן מכסה אותו והיו סבורין שהי׳ הדבור למשה שם מן השמים כאשר הי׳ בארץ מצרים. אבל במדרש חזית מצאתי ויהי ביום השמיני זה הי׳ ראוי להיות תחלת הספר ולמה נכתב כאן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה וא״כ יהיה ויקרא אל משה מאהל מועד אחר וירא כבוד ה׳ אל כל העדה ותצא אש ותאכל על המזבח ויהיה הדבור לאהרן יין ושכר אל תשת ממחרת כי לא יתכן שנדבר לאהרן מאהל מועד קודם למשה ואיני יודע אם זה דברי הכל או הם דברי יחיד כי על דברי ר׳ ישמעאל נאמרו שם:

תקים את משכן אהל מועד. לא פי׳ לו בצואה זו כיצד סדר ההקמה כאשר פירש במעשה ויתן את אדניו וישם את קרשיו והיה זה מפני שכבר הראה אותו ההקמ׳ במראית העין כמו שאמר והקימות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. וכן קצר כאן ואמר ושמת שם את ארון העדות ולא הזכיר ואל הארון תתן את העדות כי בהזכירו את ארון העדות יבין זה כי לא יקרא הארון כן רק בהיות בו לוחות העדות וכבר נצטוו מתחלה ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ולא הוצרך כאן אלא לצוותו בהקדמה כי תשומת הארון עם הלוחות יקדים לכל הכלים וכן קצר בענין השולחן והמנורה שכבר צוה אותו באי זה מקום מן המשכן יעמידם וקצר בענין לבישת אהרן ובניו שאמר והלבשת את אהרן את בגדי הקדש ובבניו אמר והלבשתם כתנות כי כבר אמר צוה ה׳ אותו בפרט בסדר לבישתם ולא בא עכשיו אלא לסדר לו שעת הלבישה שתהיה אחר הקמת המשכן כלו והזכיר כתנות שבהן יתחיל הלבישה:

אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ
שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־
הָאָרֹן אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ
אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ
וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ
אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־מִזְבַּח
הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת
וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃
ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי
פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ
אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין
הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ
אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת־
הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה
קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ
אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים׃ יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר
וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃
יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ
אֹתָם בַּמָּיִם׃ יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־
אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ
אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃
יד וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ
אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם
כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ
לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם מָשְׁחָתָם
לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ טז וַיַּעַשׂ
מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס ששי יז וַיְהִי
בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית

מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ג וּתְשַׁוֵּי תַמָּן יָת אֲרוֹנָא (ו"כ . ח' מ"ל נהו'. ל' וכ"כ)
דְסַהֲדוּתָא וְתַטֵּיל עַל אֲרוֹנָא
יָת פָּרוּכְתָּא׃ ד וְתָעֵיל יָת
פָּתוֹרָא וּתְסַדַּר יָת סִדְרוֹהִי (ג')
וְתָעֵיל יָת מְנַרְתָּא וְתַדְלֵיק (ל' ומלרע)
יָת בּוֹצִינָהָא׃ ה וְתִתֵּן יָת
מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא קֳדָם אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא וּתְשַׁוֵּי יָת פְּרָסָא
דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא׃ ו וְתִתֵּן
יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא קֳדָם
תְּרַע מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ (כ"ט חסרים)
ז וְתִתֵּן יָת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן
זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן (ז' כלישנא)
תַּמָּן מַיָּא׃ ח וּתְשַׁוֵּי יָת
דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וְתִתֵּן
יָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃
ט וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא
וּתְרַבֵּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל
דְּבֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וְיָת כָּל
מָנוֹהִי וִיהֵי קוּדְשָׁא׃ י וּתְרַבֵּי
יָת מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת
כָּל מָנוֹהִי וּתְקַדֵּשׁ יָת מַדְבְּחָא
וִיהֵי מַדְבְּחָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין׃
יא וּתְרַבֵּי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת (כל אוריו' חס' כמ"ג)
בְּסִיסֵיהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ׃
יב וּתְקָרֵיב יָת אַהֲרֹן יָת
בְּנוֹהִי לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃
יג וְתַלְבֵּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת
לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא וּתְרַבֵּי יָתֵיהּ
וּתְקַדֵּשׁ יָתֵיהּ וִישַׁמֵּשׁ קֳדָמַי׃
יד וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵיב וְתַלְבֵּישׁ (ל')
יָתְהוֹן כִּתּוּנִין׃ טו וּתְרַבֵּי
יָתְהוֹן כְּמָא דְרַבֵּיתָא יָת
אֲבוּהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמַי וּתְהֵי
לְמֶהֱוֵי לְהוֹן רְבוּתְהוֹן (ד')
לִכְהֻנּוּת עָלַם לְדָרֵיהוֹן׃
טז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּכָל דְּפַקֵּיד (ח' חס' כלישנ' ב' בכ' ניס')
יְיָ יָתֵיהּ כֵּן עֲבַד׃
יז וַהֲוָה בְּיַרְחָא קַדְמָאָה
בְּשַׁתָּא תִנְיָתָא בְּחַד לְיַרְחָא

רשי

שנכפל' לשם: (ג) וסכות על הארן. ל' הגנה שהרי מחיצה היה: (ד) וערכת את ערכו. מערכות של לחם הפנים:

ויפרש

סכת וסכת ד' וסי' וסכת על הארון סכתה לראשי ביום נשק. סכת באף. סבתה בענן. ואי' וסכתת עליתם ז ערכו ג' וסי' והבאת את השלחן וערכת את ערכו. איש בכסף נפשות ערכו. וחין ערכו. אנ"ך: נתינת שם ז' וסי' ונתת את הכיור. ובגוים ההם לא תרגיע. ודביר בתוך הבית מפנימה הכן. וידעתם כי אני ה' בהית הלליהם. ואביאם אל הארץ אשר נשאתי את ידי והיה בשבט אשר גר הגר אתו שם התנו. נשכינה לכרמים: ונתת. כ"ט חס' נמסר בסדר תרומה. ולחם משמים פלוגתא. ורוחך הטובה פלוגתא:

תולדות אהרן ושמת שם. זבחים קיט: וסכת. סכה
ז סיטה לג מנחות סב לח. מזבח העלה. זבחים כח: ונתת את הכיור. זבחים יח: ומשחת. זבחים פו: בחדש הראשון. שבת פז ר"ה ג תענית כט:

כלי יקר

מן הטעם שהזכרנו. ומטעם זה היה משה מדקדק ביותר במשכן וכליו ורצה ליתן חשבון עליהם תיכף אחר שנגמרו ולא רצ' לגרפס לעשיית הבגדים מצד יתר שאת הקדושה נראה במשכן וכליו מצד היותו מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה ויהיה כך ביאור אלה פקודי המשכן ר"ל הידיעה זו יש הוראה שמדבר במשכן של מעלה. חזר ואמר מהו זה. משכן העדות אשר פקד על פי משה. ור"ל אותו משכן העדות המעיד ששכינה שרויה בישראל אשר פקד ע"פ משה זהו בעצמו פקודי המשכן הידוע בשלמעלה ולדעת המדרש האומר משכן משכן לפי שנתמשכן שתי פעמים בעון ישראל על כן אמר זה מיד אחר שהוזכר מעשה המשכן לפי שנאמר כלה ה' חמתו ויצת אש בציון אמרו רז"ל כלה חמתו בעצים ואבנים הזכירו דוקא המשכן עצמו שהיה מעצים ואבנים נתמשכן אבל אין בגדי כהונה בכלל על כן הזכיר אלה פקודי המשכן מיד אחר המשכן. וירמוז שמחל להם הקב"ה עון העגל כי כנוהג שבעול' מי שנתחייב לחבירו

ונתן

אבן עזרא

על זה האחת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה יקים את המשכן וסותרו והנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר כי כתיב ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה ועוד כתיב ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וזהו שדרש משה ועוד אם היה שעיר ראש חדש למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים וכאשר הזכיר מלבד עולת הבוקר היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן והנה זה המשכן הראשון הקימהו ביום א' לחדש הראשון והחלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש כי כן כתוב בחדש השני בשני ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנ' אחרת פחות משלשה ימים שנת חסרון שכ"ג וע"כ יצאו בשביעית ואם מעוברות הם חמשה בחסרון ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על השלחן והנה ביום ששי הוקם המשכן או ביום שבת אף על פי שאין זה ראיה גמורה כי יוכל הטוען להשי' ביום השבת יערכנו הכהן אחר שהוקם המשכן וערך משה הלחם הנה הזכיר במעשה כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני המקצועות והלוים שהם ממשפחתו הקימוהו כי איננו מעשה יחיד ונתן האדנים למטה ואחר כן שם הקרשים ואחר כן הבריחים ואחר כן הקים העמודים בעבור הפרוכת ומסך פתח האהל ואח"כ פירש האהל ושם עליו המכסה ואחר כן שם הארון לפאת ים ונתן הלוחות בארון ושם עליו הבדים ונתן את הכפרת על הארון מלמעלה ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים והנה יורה כי בבקר הי' זה ואמר ויעל הנרות אחר כן בלילה והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד וכן עשה בין הערבים וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו ומזבח העול' ואת כל כליו ואת הכיו' ואת כנו ונקהל' העד'

אל

רמבן

וטעם וסכות על הארון מלמעלה. במקום אל כי וסכות מלשון מסך וכן וישם את פרוכת המסך ויסך על ארון העדות:

(י) **והיה** המזבח קדש קדשים. בעבור שיקריבו בו גם קדשי הקדשים אמר בו כן אע"פ שהיה בחצר ואמר גם במשכן והיה קדש כי לא נקרא קדש קדשים רק מקום משכן הארון כמו שנאמר והבדיל' הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים ויתכן שאמר במזבח קדש קדשים בעבור שיקדש כמו שאמר כל הנוגע במזבח יקדש:

ויהי בחדש הראשון באחד לחודש. על דעת רבותינו הזכיר הכתוב שהוקם המשכן לעמוד כן באחד לחדש הראשון כאשר צוה ואמרו ויקם

על פתח אהל מועד ורחצו אהרן ובניו במים והלביש את אהרן בגדי הקדש גם הלביש בניו ונמשחו בשמן הקדש והי״ש פר בן בקר ואילם שנים ושחט את הפר וחטא על המזבח והקטיר את האמורים ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח והקטיר את האיל ושחט גם איל המלואים וזרק את דמו על המזבח והאמורים עם שוק הימין עם חלת מצה אחת וחלת לחם שמן הכל הקטיר המזבח ככה עשה שבעת ימי המלואים וככה כתוב ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים לכל יום ומשחת המזבח לקדשו וכתוב שבעת ימים תכפר על המזבח ומשחת אותו לקדשו והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים וכתוב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים אז החלו הנשיאים להקריב לחנוכת המזבח וככה הי׳ מקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו והעלה גם האיל שלו ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלה עול׳ אחר ששחט שעיר החטאת וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה וחטאת הצבור שהוא שעיר עזים יאכלוה הכהנים וכל זה הי׳ אחר עולת הבקר ואחר כל זה הקריב עולת נחשון וחטאתו והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר תשעה עשר יום לחדש הראשון ואל תשים אל לבך דברי הטוען כי אימתי עשה קרבנות החג כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח ליל׳ אחד ולא שמרו חג המצות כי כן כתיב והי׳ כי יביאך ה׳ שבעת ימים תאכל מצות ופירוש והי׳ היום הזה לכם לזכרון לדור הבא אחרי כן לקבוע יום לאתכם מקרא קדש כי הי׳ ביום הראשון נסעו מגושן ועוד כי במדבר סיני אין לה׳לחם שיעשו מצות שבעת ימים אע״פ שהיו קרובים מהישוב דבר גדול הי׳ שמצאו לחם לעשות ולאכול על

בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן׃
יח וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן
אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן
אֶת־בְּרִיחָיו וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃
יט וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן
וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו
מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־
הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־
הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־
הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃
כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן
וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל
אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כב וַיִּתֵּן אֶת־
הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ
הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת׃
כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם לִפְנֵי
יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס כד וַיָּשֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה
בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל
יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה׃ כה וַיַּעַל
הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כו וַיָּשֶׂם
אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד
לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת׃ כז וַיַּקְטֵר עָלָיו

ג׳ ד׳ מ״ל ול׳ חס׳ · כ׳ · ד׳ מ״ל · ד׳ · י״ח פסוק׳ אל על · כ״ה · ד׳ · ח׳ מ״ל בתור׳ · ג׳ וחד וערך נגדים · כ״ס · ג׳ ר״ס . ד׳

אתקם משכנא׃
יח ואקים
משה ית משכנא ויהב ית
סמכוהי ושוי ית דפוהי
ויהב ית עברוהי ואקים
ית עמודוהי׃
יט ופרס
ית פרסא על משכנא ושוי
ית חופאה דמשכנא עלוהי
מלעילא כמא דפקיד יי
ית משה׃
כ ונסיב ויהב
ית סהדותא בארונא ושוי
ית אריחיא על ארונא ויהב
ית כפורתא על ארונא
מלעילא׃
כא ואעיל ית
ארונא למשכנא ושוי ית
פרוכתא דפרסא ואטיל על
ארונא דסהדותא כמא
דפקיד יי ית משה׃
כב ויהב ית פתורא במשכן
זמנא על צידא דמשכנא
צפונא מברא לפרוכתא׃
כג וסדר עלוהי סדרין דלחם
קדם יי כמא דפקיד יי
ית משה׃
כד ושוי ית
מנרתא במשכן זמנא
לקביל פתורא על צידא
דמשכנא דרומא׃
כה ואדליק ית בוציניא קדם
יי כמא דפקיד יי ית משה׃
כו ושוי ית מדבחא דדהבא
במשכן זמנא קדם פרוכתא׃
כז ואקטיר עלוהי קטורת

(יט) ויפרש את האהל. הן יריעות העזי׳: (כ) את העדות. הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפונה. (יומא לג) בחצי הצפוני של רוחב הבית: ירך. כתרגומו צידא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: (כז) ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנ׳ (שמות ל) בבקר בבקר בהטיבו את הנרות

הוקם ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ הוקם המשכן. הוקם את דברי יהונדב. נאם הגבר הקם על. בתר׳ חסר ומלעיל: ויקם משה את המשכן ד׳ פסוק׳ מיהדין אית בהון ה׳ את וסי׳ ויקם משה את המשכן. והוצאת את האיש. ואם רע בעיניכם. ויקם את העמודים: את מכסה ב׳ ויסר נח את מכסה. וישם את מכסה: ויבא ג״א נבסי׳ בסדר ויקהל: י״ח פסו׳ אית בהון אל על על וסי׳ ויאמרו איש אל אחיו אבל. ויאמר ה׳ אל משה נטה ידך דארבה. דהשך. ונתת אל חשן המשפט. ויאמר ה׳ אל משה פסל לך. ויקח ויתן את העדות. ועשו להם ציצית. ונתת את הברכה. והוצאתם את שניהם אל שער. הרפה כמני שנים חדשים. אתי שלח ה׳ למשחך. אשר בחר בי מאביך. ותבא בת שבע אל המלך. ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף. וישמע בן הדד אל המלך. כה אמר ה׳ צבאות לך בא אל הסכן. ואקום ואצא אל הבקעה. תהי נא אזנך קשבת. תהי נא עיניך פתוחות. והנותר לנשיא מזה ומזה: ויסך ד׳ רפין וסי׳ ויבא את הארון אל המשכן. וידחק ויסך. לגבר אשר דרכו נסתרה. ויסך בדלתים ים. משכנא קדמאה על צלע המשכן. משכנא תניינא על ירך. ואפ״ס והוא צלע על ירכו: ויקטר עליו ד׳ דסמי׳ וסי׳ ויקטר עליו קטרת סמים. ויקטר עליו קטרת המזבח. ויקטר עליו את עולתו:

תולדות אהרן ויקם משה. מנחות לט: ויפרש את האהל. שבת כח לג פגם כא נדרים לת בכורו׳ מד: כמנורם. (שקלים ה)׃

ספורנו

מ (יח) ויקם משה את המשכן. עשר היריעות מעשה חושב בנקראו משכן הקימו קודם הקמת הקרשים אם בידי אדם מחזיקין בו ואם על דרך נס כדבריהם ז״ל וע״ז הסדר נעשה והובא אל משה כי אמנם אותן עשר יריעות הן היו עיקר בנין

בעל הטורים משחתם. ב׳ והיתה להיות להם משחתם. כי משחתם בהם מום בם. פי׳ בזמן שהם תמימים יכון להם מבחתם לכהונת עולם אבל כשיהיה בהם מום לא לרצון יהיה: הוקם. בלשה הוקם המשכן. הוקם ע׳ גבי דוד. הוקם את דברי יונדב בן רכב. בזכות שהקים דוד המקדש כדכתיב הנה אנכי יושב בבית ארזים וגו׳ הוקם על. בני יונדב בן רכב שהקימו דברי אביהם זכו למה שנאמר לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים: ויקם משה את המשכן. משכן לא נאמר אלא המשכן לרבות משכן של מעלה דאית׳ בפסיקתא שצוה הקב״ה למלאכים של מעלה להקים לו המשכן למעלה: ויסך ד׳ ויסך על ארון העדות. ויסך אלוה בעדו. ויסך בדלתים. ויסך וירחן גבי דוד. בזכות ויסך על ארון שבא אל בית האלהים שכל זמן שהיה אונן לא נכנס למקדש (ונ״ל שכל״ל בזכות ויסך בדלתים שלא נכנס למקדש כ״ז שהיה אונן עד וירחן ויסך זכה לויסך על ארון ויסך אלוה בעדו): כאשר צוה ה׳ את משה כתיב על כל דבר ודבר. כנגד מה שאמר משה מחני נא הרבה להזכירו והם י״ח פעמים כאשר צוה ה׳ את משה וכל אשר צוה ה׳ וכנגדם תקנו י״ח ברכות ואחד כאשר צוה ה׳ את משה כן עשו ותקנו כנגדו ברכת למלשינים ויש בהם קי״ג תיבות. וכן בסופי הברכות כמו ברוך אתה ה׳ מגן אברהם ברוך אתה ה׳ מחיה המתים וכו ק״יג תבות וקי״ג פעמים לב בחומש שצריכים כוונת הלב׃

רמבן

ויקם משה את המשכן לספר מה שעשה בהקימו אותו מן היום הראשון שהתחיל בו שהוא כ״ג באדר ולא הזכיר בכאן משיחת המשכן וכליו ולא משיחת אהרן ובניו וקרבנות המלואים כי לא עשה אותם עד שסיים כל ההקמה ונלטוה בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפרשת צו. והנה המשכן וכליו לא נתקדשו לעבודה אלא במשיחה כמו שנאמר ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו וקדשת אותו ואת כל כליו. על כן פי׳ ויערוך עליו ערך לחם ויעל הנרות כי עשה כן בזמנה אחר המשיחה והנה הם כטעם לעשות כן. ומה שאמר ג״כ למעלה והבאת את השלחן וערכת את ערכו יצוה שיערוך אותו אחרי המשיחה וכן אמר ונתת את מזבח הזהב לקטורת וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה בזמנה כי עדיין לא הקים החצר סביב למשכן ואין מקריבין בלא קלעים כי יהיו שחוטי חוץ אלא כלם בזמנם:

(כ) **וטעם** ויקח ויתן את העדות. שלקח הלוחות מארון עץ שהיו שם בתוך אהל משה והביא אותם אל המשכן:

(כו) **ויקטר** עליו קטורת סמים. משה הקטיר עליו כל שבעת ימי המלואים ואע״פ שלא אמר בצואה ותקטיר עליו קטורת סמים הבין זה משאר העבודות כלן שהרי צוה אותו בכאן שיסדר הלחם ויעלה הנרות. וכן ויעל

רשי

אחת וגו׳: (כט) ויעל עליו וגו׳. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות צבור חוץ מאותן שנצטוו בו ביום שנאמר (ויקרא ט) קרב אל המזבח וגו׳: את העולה. עולת התמיד: ואת המנחה. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר (במדבר כח) ועשרון סלת בלול בשמן וגו׳: (לא) ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. יום שמיני למלואים הושוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מיניה בו ביום קדש משה עמהם: (לב) ובקרבתם. כמו ובקרבם כשיקרבו: (לה) ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד. (ת״כ פ׳ ויקרא) וכתוב א׳ אומ׳ (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד

אבן עזרא

על מרורים עם הפסח לילה כי עם רב היה מאד והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלואים עולת תמיד וביום השבת שני כבשים אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת ואחר כן קרבן המלואים וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק השבון הימים שחנכו המזבח ואחרים אמרו כי עולת הנשי׳ הית׳ נקרבת בשבת רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין וראייתם כי הנה הנשיא שהוא המשלא יקריב ביום שבת ששה כבשים חוץ מעולת השבת של הצבור והנה הראשונה אומרת כי ככה ששת ימים שהקישו יריחו והחלוץ הולך דלגו יום שבת והנה שבעת ימים שסבוה וכך אמרו על ארבעה עשר יום שדילגו יום הכפורים ולא הכניסוהו במספר ועל דרך הסברא כאשר הוקם המשכן ויצא משה אז כסה הענן את המשכן וכבוד ה׳ מלא את המשכן: (לה) ולא יכול משה. אז קראו השם שיכנס אל אהל והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטורת כי משה בן בית הוא והוצרכתי לומר ככה כי משה שם הלוחות בארון ושם הכפורת שם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד והנה מה נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום

קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי כח וַיָּשֶׂם
אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ כט וְאֵת
מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן
אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו אֶת־
הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיָּשֶׂם
אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין
הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם לְרָחְצָה׃
לא וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו
אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃
לב בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד
וּבְקָרְבָתָם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחָצוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
ס לג וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב
לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־מָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־
הַמְּלָאכָה׃ פ
מפטיר לד וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃
לה וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן
וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃
לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן
יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל מַסְעֵיהֶם׃
לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ

ל׳ ה׳ ד׳ ג׳ ג׳ וחד בקרבתם ב׳ ב׳ כחולם ז׳ ר״פ כסא׳ ל׳ ומ״ל וחד בהעלות ל׳

בוסמין כמא דפקיד יי ית
משה: כח ושוי ית פרסא
דתרעא למשכנא: כט וית
מדבחא דעלתא שוי בתרע
משכנא משכן זמנא ואסיק
עלוהי ית עלתא וית
מנחתא כמא דפקיד יי ית
משה: ל ושוי ית כיורא
בין משכן זמנא ובין
מדבחא ויהב תמן מיא
לקדוש: לא ומקדשין מניה
משה ואהרן ובנוהי ית
ידיהון וית רגליהון:
לב במיעלהון למשכן זמנא
ובמקרבהון למדבחא
מקדשין כמא דפקיד יי ית
משה: לג ואקים ית דרתא
סחור למשכנא
ולמדבחא ויהב ית פרסא
דתרע דרתא ושיצי משה
ית עיבידתא: לד וחפא
עננא ית משכן זמנא ויקרא
דיי אתמלי ית משכנא:
לה ולא יכיל משה למיעל
למשכן זמנא ארי שרא
עלוהי עננא ויקרא דיי
אתמלי ית משכנא:
לו ובאסתלקות עננא מעלוי
משכנא נטלין בני ישראל
בכל מטלניהון: לז ואם לא
מסתלק עננא ולא נטלין

קטורת סמים ה׳ דסמי׳ בקריי׳ וסי׳ והקטיר עליו אהרן קטורת סמים. ויקטר עליו קטרת סמים. ומלא חפניו קטרת סמים דקה. להקטיר קטרת. ומקטירים לה׳ עולות בבקר בבקר דד״ה׃ ואת המנחה ה׳ וסי׳ ואת מזבח העלה. והעלת הכהן את. ויקם מנוח את גדי העזים. ביום ההוא קדש המלך. ב׳ בפסו׳. ועל הנשיא יהיה. יעשו את הכבש. ויקדש המלך דד״ת: לרחצה ה׳ נמסר בריש סדר כי תשא: ואהרן ובניו ג׳ דסמי׳ וסי׳ ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו. והחונים לפני המשכן קדמה. ומקטירים לה׳: ובקרבתם ל׳ וחד בקרבתם. ומשמש אלפא ביתא: ולא ז׳ ר״פ בספרא וסי׳ ולא יכלה עוד הצפינו. ולא יכלו החרטמים. ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. ולא ישמע אליכם פרעה. ולא שמעו אל משה. ולא תותירו ממנו עד בקר. ולא תעלה במעלות על מזבחי:

תולדות אהרן ורחצו ממנו. זבחים יט כא: ובקרבתם: זבחים כב: ולא יכול משה. יומא ד:

כלי יקר

ויותן לו משכון בתוכו שוב אינו תובע תוכו מגופו כי אם מן המשכון. ובעון העגל נתחייבו ישראל כליה בגופם והקדוש ב״ה ברחמיו ית׳ הבטיחם לקבל מהם משכון בתוכו כי עון העגל אף ע״ס

ספורנו

בנין המשכן ושאר הנכנס באותו הבנין והם האדנים והקרשים והבריחים והעמודים והאהל היו להעמיד המשכן ולכסותו: (לג לד) ויכל משה. ויכס הענן. תכף אחר שכלה משה את המלאכ׳ הצריכה להשרות השכינה והיא מלאכת ההקמה והעבודה בו כסה הענן ושרתה שכינה: מלא את המשכן. נגלה בכל חלק מהמשכן ולא הוצה לו כלל: (לה) אל אוהל מועד. תוך היריעות מחוץ לפרכת: (לו) ובהעלות הענן. וכ״כ היתה

בריית

בעל הטורים ולמזבח ב׳ למשכן ולמזבח בין האולם ולמזבח רמז למ״ד המעל מזבח הנחשת היה הדבור בא למשה פי׳ למשכן ולמזבח שהשכינה שורה על המזבח וכן כתיב בין האולם ולמזבח וכו׳ ויאמרו חוסה ה׳ על עמך. שהם היו עומדים ומתפללים:

רמבן

ויעל עליו את העולה ואת המנחה משה הוא המעלה שכן נצטוה וזה אשר תעשה על המזבח שיתחיל הוא לעשות כן בעבדו בימי המלואים כי הצואות כולן שם על עבודת משה ואמר אחרי כן עולת תמיד לדורותיכם שיעשו כן הכהנים לדורות ולכך אמר בה בסדר פנחס עולת תמיד העשויה בהר סיני שהתחיל אותה משה שם. והנה משה רבינו בכל העבודות הכהן הראשון ולפיכך הקטיר גם הקטרת. ואולי בכלל ונתת את מזבח הזהב לקטרת שתקטירנו עליו מיד. ומה שאמר בצואה ונתת אותו לפני הפרוכת והקטיר עליו אהרן קטורת סמים להורות על ענייני מיום שהתחיל אהרן בכהונתו ולעולם שכך אמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים ואין הדבר אלא מיום זה והולך כי בכאן צוה למשה בפי׳ והעלית את נרותיה. ובפרש״י ראיתי ויקטר עליו אהרן קטורת שחרית וערבית כמה שנאמר בבקר בבקר בהטיבו את הנרות ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים וגו׳ ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים:

(לד) ויכס הענן את אהל מועד וגו׳. אמר כי הענן יכסה את האהל מכל צד והוא מכוסה וטמון בו וכבוד ה׳ מלא את המשכן כי תוכו מלא הכבוד כי הכבוד שוכן בתוך הענן תוך המשכן כענין שנאמר בהר סיני אל הערפל אשר שם האלהים. ואמר כי לא יכול משה לבא אל אהל מועד אפילו אל הפתח מפני שהיה הענן מכסה אותו ולא היה רשאי לבא בתוך הענן. ועוד כי המשכן מלא כבוד ה׳ ואיך יכנס בו. והטעם שלא יבא שם בלא רשות אבל יקרא אותו ויבא בתוך הענן כאשר עשה בהר סיני ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן ואמר ויבא משה בתוך הענן. וע״ד הפשט בעבור שנאמר וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לא נכנס משה למשכן אבל קרא אותו מאהל מועד ועמד פתח אהל מועד וידבר אליו. ורבותינו אמרו כתוב אחד אומר ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וכתוב אחד אומר ובבא משה אל אהל מועד הכריע כי שכן עליו הענן כי לדעתם ובבא משה אל אהל מועד שיבא שם בלא קריאה מדעתו

מקום הארון איך יוגשו אליו על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת ואהרן ובניו יורידו המסך הנקרא פרכת ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו ואמר הכתוב וכסו בו כי היו עוזרים אותו ויש אומרים כי הכהנים מכסים הארון ואין פניהם לנכח הארון ובעבור שמלא בו כתוב ואש תהיה לילה בו ואמר לכל מסעיהם גם זה יורה כי יש פעמים שיסע הענן בליל' והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה והאומר זה יפרש או יומם ולילי' יום אחד והנה מה יעשה במלת מסעיהם ולא אמר מחניהם רק פירושו או יומם ולילה או יומם או לילה כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת והוצרכתי לי כל זה בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה:

עַד יוֹמָא דְאִסְתַּלְקוּתֵיהּ: לח אֲרֵי עֲנַן יְקָרָא דַיְיָ עַל מַשְׁכְּנָא בִּימָמָא וְחֵיזוּ אֶשָּׁתָא הֲוֵי בְּלֵילְיָא בֵיהּ לְעֵינֵי כָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן: חזק

עַד־י֖וֹם הֵעָלֹתֽוֹ׃ לח כִּ֩י עֲנַ֨ן יְהוָ֤ה עַֽל־הַמִּשְׁכָּן֙ יוֹמָ֔ם וְאֵ֕שׁ תִּהְיֶ֥ה לַ֖יְלָה בּ֑וֹ לְעֵינֵ֥י כָל־בֵּֽית־יִשְׂרָאֵ֖ל בְּכָל־מַסְעֵיהֶֽם׃

חזק

י׳. ד׳ כ׳ בטעמא

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה אר"ט סימן: וחציו אלהים לא תקלל. פרשיותיו י"א אי זה בית אשר תבנו לי סימן: וסדריו כ"ט. ולילה ללילה יחוה דעת כ׳: ופסקותיו י"ד. ופרקיו מ׳. תורת אלהיו בלבו סי׳: מנין הפתוחות תשע וששים. והסתומות המש ותשעים הכל מאה וששים וארבע פרשיות ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך סימן:

מועד בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן אמור מעתה כ"ז שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו: (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן (בראשית יג) וילך למסעיו וכן (במדבר לג) אלה מסעי לפי שממקום החנייה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות:

ענן ד׳ רפין בקרי׳ וסי׳ כי ענן ה׳ על המשכן. וכסה ענן הקטרת את הכפרת. יפיין ענן אורו. ועתר ענן הקטרת עלה. וחר וענן ה׳ עליהם: ואש ג׳ בטעם זקף גדול וסי׳ ואש מתלקחת בהוך הברד. תהיה ליל בו לעיני. ואש אכלה את נאות המדבר. ונמכר גם בכדר וארא. סימן של כוף ואלה פקודי. ויביאו את המשכן. ואת כל כליו. ואת מכסה. ואת פרכת. ואת בדיו. ואת הכפרת. ואת לחם. ואת כל כליה. ואת שמן. ואת מזבח. ואת השמן. ואת קטרת. ואת מסך. ואת מכסה. ואת כל כליו. ואת כנו. ואת ארגיה. ואת המסך ואת כל כלי. ואת בגדי בניו:

ספורנו

שריית השכינה קבע במשכן שלא היה מסתלק כלל מאז עד שהיו ישראל צריכים לנסוע. וזה לא היה בשילה ולא בבית ראשון ולא בבית שני אבל יוהר מזה יהיה בבית שלישי יב"ב כאמרו ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה:

רמבן

מדעתו או מפני שאמר שם וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת נראה להם שהיה משה עומד בתוך האהל לפני הכפרת וכל עת היות כבוד השם מלא את המשכן לא נכנס משה בתוכו. ולכך יאמרו שהי׳ זה לאחר שנסתלק הענן כלומר שנסתלק מלכסות כל האהל ואין הכבוד מלא את המשכן כי לא הי׳ זה רק ביום השמיני ברדת שם הכבוד. והקריאה שאמר ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאהל מועד על דעתם קודם לכן היתה כאשר פירשתי למעלה ויתכן שהכתוב שיאמר פעם אחרת וכבוד ה׳ מלא את המשכן ירמוז אל הכבוד השוכן בקרבנו:

וחנה נשלם ספר הגאולה אשר ה׳ אלהי ישראל בא בו. לבני ישראל עם קרובו. הושיעו מיד שונאו וגאלו מיד אויבו. וברוך ה׳ החפץ שלום עבדו אשר עד הנה עזרו לבא. המשביע בתורתו רעבו וינקהו דבש וחלבו. המחדש נעוריו בשיבו. כי הכין כל לבבו ולשמו יברך בקרו וערבו. ברוך שאכלנו משלו וחיינו בטובו:

כלי יקר

ע"ש שנמחל להם מ"מ לא נמחל כי אם על תנאי אם לא יחזרו לסורם בעשיית העגל וכאשר חזרו לסורם בעגלים שעשה ירבעם בן נבט נפקדה עליהם גם עון עגל הראשון וזה"ש והיה ביום פקדי ופקדתי עליהם את חטאתם ר"ל ביום שיעשו איזו עגל אחר ויהיה זה סבה לפקוד ולזכור מעשה העגל הראשון אז ופקדתי עליהם את חטאתם לפקוד עליהם עון כל העגלים כאחד אבל מ"מ לא יענישם בגופם כדי לכלותם מעל פני האדמה אלא יקח מהם משכון בחובם וזה"ש אלה פקודי המשכן משכן כי מה שאמרתי וביום פקדי ופקדתי אלה פקודי ר"ל אותה הפקידה תהיה על המשכן משכן כנגד ב׳ מקדשים שנחרבו בעונם והזכיר ה׳ בראשון ולא בשני לפי שבמקדש ב׳ חסרו ה׳ דברים עקרים כנודע. וטעם למשכן זה לפי שזהב של המשכן בא לכפרה על זהב העגל וא"כ דומה כאילו נעשה המשכן ערב בעדם שלא יחזרו לסורם ואם יעברו אז אקח מהם המשכן כי אין נכון שיהיה המשכן המכפר ביניהם כל עוד שטומאתם בם וחוזרין לסורם וא"כ כל זמן שהמשכן קיים יש עדות לישראל שעון העגל שרי ומחול לכך נאמר משכן העדות:

ובצלאל בן אורי וגו׳ עשה את כל אשר צוה ה׳ את משה. פירש"י אשר צוה אותו משה לא נאמר כו׳. ונראה שבחנם דחק רש"י לומר כן כי לדעתי פי׳ המקרא כך הוא יען כי לא מצינו בכל מלאכת המשכן שמשה צוה אל בצלאל כך וכך תעשה כי בפרשת כי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל ולא נכתב שם שמשה הגיד שום דבר אל בצלאל. וכן בפרשת ויקהל אמר משה אל כל עדת ישראל וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו וגו׳ את המשכן את אהלו וגו׳ ולא פרט שם שום דבר איך יהיה בנין המשכן ועל איזו אופן יבנה ומה שנאמר שם ויקרא משה אל בצלאל וגו׳ לקרבה אל המלאכה וגו׳ גם שם לא פורש דרך עשייתם ואיך יסדרם א"כ וודאי משה לא צוה כלל אל בצלאל איך יעשה המשכן וכליו ומ"מ בצלאל ידע את הכל ברוח הקודש שעליו את מה שצוה ה׳ את משה וא"כ הוצרך לומר כאן עשה את כל אשר צוה ה׳ את משה כי לא היה יכול לומר שעשה את כל אשר צוה אליו משה שהרי משה לא צוה לו דרך עשייתם. ומה שפירש"י שמשה צוה לו לעשות כלים תחלה לא ידעתי מהיכן למד רש"י זה כי אדרבה בפ׳ ויקהל הזכיר משה המשכן תחלה וכן בכל מקום מזכיר המשכן תחלה זולת מה שנא׳ בפרשת תרומה ועשו ארון עצי שטים קודם למשכן וזה לפי שסדר מעלתן קא חשיב ואם למד זה מקושיא זו אשר צוה אותו משה לא נאמר כו׳ כבר אמרנו שאין זה קושיא:

וירא משה את כל המלאכה. יש לדקדק למה נאמר מתחלה ותכל כל עבודת משכן אהל מועד וכן נאמר בסוף כן עשו בני ישראל את כל העבודה למה קראה מתחלה עבודה ואח"כ מלאכה. ועוד נראה הכפל בשני פסוקים אלו והרמב"ן פירש שאמר זה של המשכן ועל הכלים. ואולי דעת הרב שהמשכן נקרא מלאכה אבל שכלים נקראו עבודה על שם שבהם היו עובדים עבודת הקרבנות. ומכל מקום לא יצאנו מידי הכפל כי שלשה פעמים נזכר כאן שעשו העבודה והמלאכה. על כן נראה לפרש זה ע"פ המדרש הדורש כל מעשה המשכן כנגד מעשה בראשית עיין כל המדרש ברבינו בחיי פרשה זו מלבד הרבה דמיונות שהוסיף הרב משלו. ובזה יתישב גם כן לשון עבודה ומלאכה כי על מלאכת המשכן שייך לומר לשון עבודה כי בה עבדו אל השם ית׳ ואין עבודה כי אם מן העבד אל האדון. אבל לשון מלאכה נופל במלאכת שמים וארץ כי מה שהפועל עושה לעצמו נקרא מלאכה וכמו שכתוב במעשה בראשית ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו וגו׳. וכמו שמצינו במעשה בראשית שנאמר בכל מלאכה כי טוב ובסוף אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב כי יש לך דברים שהם טובים כשהם כל אחד בפני עצמו אבל כשהם מעורבים יחד אינן טובים כי אין זיווגם עולה יפה על כן אמר במעשה בראשית שכולם היו טובים כשהיו כל אחד מהם בעצמו דהיינו טוב פרטי ואח"כ אמר שגם טוב כללי היה בהם כי גם אחר שנתחברו כולם יחד היה חבורם טוב לכך חזר ואמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד כך בעבודת המשכן מתחלה אמר ותכל כל עבודת משכן אהל העדת ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה׳ את משה כן עשו שמשמע שכל אחד בפני עצמו נעשה כאשר צוה ה׳ את משה אבל עדיין לא פירש שאחר שנעשה הכל אז סדרו את כל עבודה ועבודה על מקומו המיוחד לו דהיינו טוב כללי על כן חזר ואמר ככל אשר צוה ה׳ את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה כי היה בהם טוב כללי שנעשו על הסדר הנכון דהיינו חיבור כל העבודה ביחד. ואחר כך חזר לבאר שכל מה שעשו נעשה על ציורי מלאכת העולמות שמים וארץ זהו שנאמר וירא משה את כל המלאכה היינו מלאכת מעשה בראשית והנה עשו אותה רצה לומר שעשו דוגמה אותה מלאכה כאלו היתה היא ממש אותה המלאכה לפיכך ויברך אותם משה:

ויברך אותם משה. מה ברכה ברכם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה׳ עלינו וכו׳ פי׳ רבינו בחיי לפי שנאמר בתחלת המזמור תפלה למשה איש האלהים וגו׳ ואין זה מספיק אל הכוונה אם בכל המזמור אין רמז לבנין המשכן. ואומר אני שיש רמז נכון אל בנין המשכן בתחלת המזמור ובסופו כי בתחלה אמר ה׳ מעון אתה היית לנו בדור

ודור

חזר . וזהו ע"ד שאמר שלמה בתפלתו כבהנך המקדש הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך ואף כי הבית הזה זה"ש ה' מעון אתה היית לנו מעונו של עולם ואין העולם מקום ומעון לך וא"כ איך יעלה על הדעת לומר שיהיו לך בית להתקומ' בו . ונתן מופת על זה שהרי בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם עד עולם אתה אל ואם היה הקב"ה צריך להתקומ' במקום א"כ קודם שנברא העולם באיזה מקום היה מתקימם אלא ודאי שאין העולם מקומו ואדרבה הוא ית' מקום ומעון לכל העולם ואיך יתכן שיצוה לו הקב"ה לבנות לו בית כאלו היה מתקומם במקום . על זה אמר כמתרץ ואמר תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם הוצרך הקב"ה לוותר על כבודו ולעשות לו מדור בתחתונים כדי למחול להם עון העגל כי לדעת רז"ל היה המשכן כולו כפרה על מעשה העגל ואולי מטעם זה נעשה המשכן על תמונת העולם בכללו לפי שקודם מ"ת היה העולם כלו תהו ועי"י התורה יצא העולם מכלל תהו ובוהו ועל ידי שעשו העגל נשתברו הלוחות חזר העולם לתהו ובהו וכשנתכפר להם עון העגל יצא העולם שני מכלל תהו ובהו והרי הוא כאלו היה נברא העולם שנית בזמן ההוא על כן נצטוו אחר כפרת העגל לבנות לו בית בתבנית כל ג' עולמות לומר לך שעכשיו חזרו לכמות שהיו תחלה קודם העון ובזה נתן הקב"ה פתחון פה לבעלי תשובה כארז"ל לא עשו ישראל את העגל אלא כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה כו' וזה"ש כמתרץ למה זה ועל מה זה נוה לבנות לו בית בארץ לפי שרצה להשיב בתשובה אנוש עד דכא דורשי רשומות אמרו דכא ר"ת דם כפירה אשה כי במעשה העגל עברו על שלשתן כפירה כפשוטו דם אשה כמו שפירש"י על פסוק ויקומו לצחק שעברו גם על ג"ע ושפ"ד ורצה הקב"ה ליתן פתחון פה לבעלי תשובה בשלשתן זה"ש ותאמר שובו בני אדם מכאן ולהבא כי אין לך שום מונע מן התשובה כי אם הועילה התשובה בשלש עבירות אלו ק"ו שתועיל בקלות מהם . ואח"כ מן אלף שנים בעיניך הכל מדבר בענין התשובה אשר הוא עומד בה עד פסוק יראה אל עבדיך פעליך חזר לדבר מענין בנין המשכן הבנוי בתבנית בנין כל העולם שהי' פעולת הש"י לכך אמר יראה אל עבדיך פעליך שיראו שמיך מעשה אצבעותיך ויעשו כתבניתם . והדרך היינו הדרת שכינתך על בניהם יכול להיות שהוא ע"ד ארז"ל ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך וכן נאמר בפרשת וישלח ובניהם שלשים פירש רש"י בניהם בנאיהם כך בניהם האמור כאן מדבר בבוני בנין המשכן שעליהם אמר שיראה להם הדרת זיו שכינתך בבנין שלהם ומכאן למד בעל המדרש שאמר משה יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ואמר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו לפי שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כי עיקר השכינה בעבור ישראל על כן אמר שנועם ה' דהיינו זיו הדרת שכינתו יתברך יהיה עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו נראה שמלת כוננהו מוסב כלפי השכינה כי פסוק זה מדבר בנסתר עם השכינה על כן אמר שמעשה ידינו דהיינו המשכן עשו כוננות לשכינה ולנו להושיבנו יחד במדור א' כי המשכן מקום דירה לעליונים ותחתונים כא' על כן אמר כוננה עלינו וכוננהו וע"ד שנאמר מכון לשבתך פעלת ה' זה מה שנראה לי להוסיף על כל דברי המפרשים בזה המזמור לפרשו על בנין המשכן :

ביום החודש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד. כת"ב בפ' ג' פעמים לשון הקמה א' תקים את המשכן ב' הוקם המשכן ג' ויקם משה וארז"ל שהיו ישראל וכל חכמי לב מקימים את המשכן ולא יכלו להקימו אמר הקב"ה עסוק אתה בהקמתו והוא עומד מאליו שנאמר הוקם מאליו משמע . ויש בזה רמז לכל המעשים אשר האדם עושה כי קצרה יד האדם להשלימם הכל וגמור אלא האדם הוא המתחיל וה' יגמור על ידו וכן ארז"ל שכנגד היצר הרע אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול כו' . ונוה שתהיה הקמת המשכן ע"י משה מסכים לדברי המדרש האומר שהעולם נברא בזכות משה שנאמר בראשית ברא אלהים בזכות משה שנקרא ראשית שנאמר וירא ראשית לו וא"כ דומה כאלו משה הקים את העולם כך המשכן שהיה בנוי בתבנית העולם הוקם על ידי משה וכמו שבראשית ברא העולם כך ביום החדש הראשון הוקם המשכן ולדעת רז"ל היה יום זה שמיני למלואים ואותו יום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית כו' עיין בילקוט פרשת שמיני . ובג' מקומות אלו אמרו מקצת מפרשים שהם כנגד ג' מקדשים . ויש לי כדמות ראיה לדבריהם כי מקדש ראשון ושני היו תלוין בזכות של ישראל כי מתוך הזכות והתשובה זכו לבנין זה ע"כ נאמר תקים ויקם כי זה מדבר בהקמה התלויה בפעולה אנושית. אבל מקדש שלישי אינו תלוי בזכות שהרי אפילו בדור שכלו חייב יבא הגואל וא"כ אינו תלוי בפעולה אנושית אלא מאליו יבנה לכך נאמר הוקם מאליו משמע :

ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן . נראה מזה שכבוד ה' אינו הענן אלא שהאש והאור דהיינו כבוד ה' היה נראה מתוך הענן היינו כי זולת הענן לא היה אפשר להסתכל בו כי באור השמש לא יוכל האדם להסתכל ק"ו באור זוהר שכינתו ית' ע"כ היה האור הקדוש ההוא תמיד נראה מתוך הענן וכשהוקם המשכן נבדלו זה מזה כי האור האלהי היה נכנס לתוך המשכן כי שם מקום קדושתו ית' והענן נשאר מבחוץ וזהו שנאמר סוף פ' משפטים וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים רצה לומר הענן כסה את כבוד ה' כדי שיוכלו לראות הכבוד ההוא כמו שכתוב שם ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל כי על זה האופן יכלו לראות הכבוד ולכך אמר כאן ולא יכול משה לבא אל אוהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא המשכן כי אילו היה כבוד ה' מעורב עם הענן היה יכול לבא שמה כמו שנאמר סוף פ' משפטים ויבא משה בתוך הענן כי לפי שאז היה כבוד ה' מכוסה בענן היה אפשרי למשה לבא תוך הענן אבל עכשיו שנבדלו זה מזה שהענן היה מבחוץ וכבוד ה' היה בלא ענן תוך אהל מועד על כן היה מן הנמנע למשה לבא תוך אהל מועד משמע אבל עד אהל מועד סמוך לו ממש היה יכול לבא אע"פ ששכן עליו הענן ועל פי דברינו אלה יתורצו הרבה ספיקות בענין זה אשר נתעוררו עליהם המפרשים :

חסלת ספר שמות . בעזר נותן עוז ותעצומות .

הפטרת פקודי במלכים א' סימן ז' ח'

וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה
וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת־קָדְשֵׁי ׀ דָּוִד אָבִיו אֶת־הַכֶּסֶף
וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים נָתַן בְּאֹצְרוֹת בֵּית יְהוָה : אָז יַקְהֵל
שְׁלֹמֹה אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת נְשִׂיאֵי
הָאָבוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת
אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה מֵעִיר דָּוִד הִיא צִיּוֹן :

ביום שני של סכות מתחילין כאן

וַיִּקָּהֲלוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיֶרַח הָאֵתָנִים
בֶּחָג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי : וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ
הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן : וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם : וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ
לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ
מֵרֹב : וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־
דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים :
כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים
עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה : וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ
רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה
וַיִּהְיוּ שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה : אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים
אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם : וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ
וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה : וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד
לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית יְהוָה : אָז
אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן בָּעֲרָפֶל : בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל
לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים : וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ
אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד : וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ מִלֵּא
לֵאמֹר : מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת
שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל : וַיְהִי עִם־

פירוש המלות

יקהל . הקהיל : האתנים . תשרי : עליו . כמו אליו : זבל . משכן . עולמים : כי גלגל ושילה ונוב לא היו לעולמים : אם . כמו שם :

לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת
לִשְׁמִי הֱטִיבֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ׃ רַק אַתָּה לֹא תִבְנֶה הַבָּיִת
כִּי אִם־בִּנְךָ הַיֹּצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ וַיָּקֶם
יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֵּר וָאָקֻם תַּחַת דָּוִד אָבִי וָאֵשֵׁב ׀ עַל־
כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ וָאָשִׂם שָׁם מָקוֹם לָאָרוֹן אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית
יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־אֲבֹתֵינוּ בְּהוֹצִיאוֹ אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃

חסלת ספר ואלה שמות . תהלה לשוכן מרומות :

שירת הים

הבאים אחריהם בים לא נשאר בהם עד אחד ובני ישראל הלכו
ביבשה בתוך הים והמים להם חומה מימינם ומשמאלם ויושע
יהוה ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים
מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדלה אשר עשה יהוה
במצרים וייראו העם את יהוה ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו

פתוחה שורה שלימה

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליהוה ויאמרו
לאמר   אשירה ליהוה כי גאה גאה   סוס
ורכבו רמה בים   עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה   זה   אלי   ואנוהו   אלהי
אבי   וארממנהו   יהוה איש מלחמה יהוה
שמו   מרכבת פרעה וחילו ירה בים   ומבחר
שלשיו טבעו בים סוף   תהמת יכסימו ירדו במצלת כמו
אבן   ימינך יהוה נאדרי בכח   ימינך
יהוה תרעץ אויב   וברב   גאונך   תהרס
קמיך   תשלח חרנך יאכלמו כקש   וברוח
אפיך נערמו מים   נצבו   כמו   נד
נוזלים   קפאו תהמת בלב ים   אמר
אויב ארדף אשיג   אחלק   שלל   תמלאמו
נפשי   אריק חרבי תורישמו ידי   נשפת
ברוחך כסמו ים   צללו   כעופרת   במים
אדירים   מי כמכה באלים יהוה   מי
כמכה נאדר בקדש   נורא   תהלות   עשה
פלא   נטית ימינך תבלעמו ארץ   נחית
בחסדך עם זו גאלת   נהלת   בעזך   אל   נוה
קדשך   שמעו עמים ירגזון   חיל
אחז ישבי פלשת   אז   נבהלו   אלופי
אדום   אילי מואב יאחזמו רעד   נמגו
כל ישבי כנען   תפול   עליהם   אימתה
ופחד   בגדל זרועך ידמו כאבן   עד
יעבר עמך יהוה   עד   יעבר   עם   זו
קנית   תבאמו ותטעמו בהר נחלתך   מכון
לשבתך פעלת יהוה   מקדש   אדני   כוננו
ידיך   יהוה ימלוך לעלם ועד   כי
בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים   וישב יהוה עליהם את מי
הים   ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך   הים

פתוחה שורה שלימה

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאן כל הנשים
אחריה בתפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה כי גאה גאה
סוס ורכבו רמה בים   ס   ויסע משה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא

שבת שלפני ראש חדש אדר שלפני פורים מוציאין שני ספרים בראשון קורין ז׳ גברי בפרשת השבוע וקדיש לעילא. ובספר שני קורא המפטיר בפ׳ כי תשא מתחלת הפרשה עד לכפר על נפשותיכם ומפטירין הפטרת שקלים. ואם חל ר״ח בשבת מוציאין שלשה ספרים בראשון קורין ששה גברי בפרשת השבוע ולא יאמר קדיש ובספר שני קורא המשלים וביום השבת עד ונסכו וקדיש לעילא ובספר שלישי קורא המפטיר פרשת שקלים ומפטירין ספטרה צ :

הפטרה לפרשת שקלים במלכים ב׳ יא

הספרדים מתחילין כאן

ויכרת יהוידע את־הברית בין יהוה ובין המלך ובין העם להיות לעם ליהוה ובין המלך ובין העם: ויבאו כל־עם הארץ בית־הבעל ויתצהו את־מזבחתיו מזבחתו כתיב ואת־צלמיו שברו היטב ואת מתן כהן הבעל הרגו לפני המזבחות וישם הכהן פקדת על־בית יהוה: ויקח את־שרי המאות ואת־הכרי ואת־הרצים ואת׀ כל־עם הארץ וירידו את־המלך מבית יהוה ויבואו דרך־שער הרצים בית המלך וישב על־כסא המלכים: וישמח כל־עם־הארץ והעיר שקטה ואת־עתליהו המיתו בחרב בית המלך: מלך כתיב

כאן מתחילין האשכנזים

בן־שבע שנים יהואש במלכו: בשנת־שבע ליהוא מלך יהואש וארבעים שנה מלך בירושלם ושם אמו צביה מבאר שבע: ויעש יהואש הישר בעיני יהוה כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן: רק הבמות לא־סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: ויאמר יהואש אל־הכהנים כל כסף הקדשים אשר יובא בית־יהוה כסף עובר איש כסף נפשות ערכו כל־כסף אשר יעלה על לב־איש להביא בית יהוה: יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו את־בדק הבית לכל אשר־ימצא שם בדק: ויהי בשנת עשרים ושלש שנה למלך יהואש לא־חזקו הכהנים את־בדק הבית: ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם מחזקים את־בדק הבית ועתה אל־תקחו־כסף מאת מכריכם כי־לבדק הבית תתנהו: ויאתו הכהנים לבלתי קחת־כסף מאת העם ולבלתי חזק את־בדק הבית: ויקח יהוידע הכהן ארון אחד ויקב חר בדלתו ויתן אתו אצל המזבח מימין בימין כתיב בבוא־איש בית יהוה ונתנו־שמה הכהנים שמרי הסף את־כל־הכסף המובא בית־יהוה: ויהי כראותם כי־רב הכסף בארון ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את־הכסף הנמצא בית־יהוה: ונתנו את־הכסף המתכן על־ידי יד כתיב עשי המלאכה המפקדים הפקדים כתיב בית יהוה ויוציאהו לחרשי העץ ולבנים העשים בית יהוה: ולגדרים ולחצבי האבן ולקנות עצים ואבני מחצב לחזק את־בדק בית־יהוה ולכל אשר־יצא על־הבית לחזקה: אך לא יעשה בית יהוה ספות כסף מזמרות מזרקות חצצרות כל־כלי זהב וכלי־כסף מן־הכסף המובא בית־יהוה: כי־לעשי המלאכה יתנהו וחזקו־בו את־בית יהוה: ולא יחשבו את־האנשים אשר יתנו את־הכסף על־ידם לתת לעשי המלאכה כי באמנה הם עשים: כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית יהוה לכהנים יהיו:

מנהג ספרדים אם חל ר״ח אדר ביום א׳ לומר אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חודש. ואם חל ר״ח אדר בשבת אומרים אחר הפטרת שקלים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת שבת ור״ח :

סימן להפסקת הארבע פרשיות

אם חל ר״ח אדר בשנים פשוטות או ואדר במעוברות ביום שבת סוא זטו. אם חל ביום ב׳ סוא בו. אם חל ביום ד׳ סוא דד. ואם חל ביום ו׳ סוא ובין כלומר שתי הפסקות :

סדר הקריאה למפטיר לפ׳ זכור

לשבת פ׳ זכור קורין בס״ת שניה למפטיר בסוף פרשת כי תצא. זכור את אשר עשה לך עמלק עד סוף הסדר :

זכור את אשר־עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל־הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך׀ לך מכל־איביך מסביב בארץ אשר יהוה־אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את־זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

ומפטירין בשמואל א׳ סימן ט״ו

ויאמר שמואל אל־שאול אתי שלח יהוה למשחך למלך על־עמו על־ישראל ועתה שמע לקול דברי יהוה:

כאן מתחילין האשכנזים

כה אמר יהוה צבאות פקדתי את אשר־עשה עמלק לישראל אשר־שם לו בדרך בעלתו ממצרים: עתה לך והכיתה את־עמלק והחרמתם את־כל־אשר־לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד־אשה מעלל ועד־יונק משור ועד־שה מגמל ועד־חמור: וישמע שאול את־העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את־איש יהודה: ויבא שאול עד־עיר עמלק וירב בנחל: ויאמר שאול אל־הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן־אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם־כל־בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק: ויך שאול את־עמלק מחוילה בואך שור אשר על־פני מצרים: ויתפש את־אגג מלך־עמלק חי ואת־כל־העם החרים לפי־חרב: ויחמל שאול והעם על־אגג ועל־מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל־הכרים ועל־כל־הטוב ולא אבו החרימם וכל־המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו: ויהי דבר־יהוה אל־שמואל לאמר: נחמתי כי־המלכתי את־שאול למלך כי־שב מאחרי ואת־דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל־יהוה כל־הלילה: וישכם שמואל לקראת שאול בבקר ויגד לשמואל לאמר בא־שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל אל־שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה ליהוה הקימתי את־דבר יהוה: ויאמר שמואל ומה קול־הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע: ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על־מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך ואת־היותר החרמנו: ויאמר שמואל אל־שאול הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה ויאמר ויאמרו כ׳ לו דבר: ויאמר שמואל הלוא אם־קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יהוה למלך על־ישראל: וישלחך יהוה בדרך ויאמר לך והחרמתה

פירוש המלות

שם לו. אורבים; בעלאים, נתן כל א׳ טלה ומנה בטלאים; וירב. כמו ויריב: והמשנים השמנים; הכרים, המפוטמים; נמבזה, כמו מבוזה:

אֶת־הַחַטָּאִים אֶת־עֲמָלֵק וְנִלְחַמְתָּ בוֹ עַד־כַּלּוֹתָם אֹתָם׃ וְלָמָּה לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וַתַּעַט אֶל הַשָּׁלָל וַתַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה וָאֵלֵךְ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה וָאָבִיא אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וְאֶת־עֲמָלֵק הֶחֱרַמְתִּי׃ וַיִּקַּח הָעָם מֵהַשָּׁלָל צֹאן וּבָקָר רֵאשִׁית הַחֵרֶם לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים׃ כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃ וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב מִמֶּךָּ׃ וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃ וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד־זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ וַיָּשָׁב שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל לַיהוָה׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן סָר מַר־הַמָּוֶת׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן־תִּשְׁכַּל מִנָּשִׁים אִמֶּךָ וַיְשַׁסֵּף שְׁמוּאֵל אֶת־אֲגָג לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל׃ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וְשָׁאוּל עָלָה אֶל־בֵּיתוֹ גִּבְעַת שָׁאוּל׃

סדר הקריאה למפטיר פרשת פרה

לשבת פרשת פרה קורין למפטיר בס"ת שניה בפרשת חקת מתחלת הסדר עד תטמא עד הערב :

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָּהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

ומפטירין ביחזקאל סימן לו

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה

אמר

פירוש המלות

ותעט . לי וחטר : מעדנות . בשלשלאות : חטאת קסם . מחטאת סקסם כן סמרי : כסלר . לי מיעטם : נלח . סוק : וישסף . ויבקע : נגדה . לפי שיבראל נמשלו לנדה :

אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

כאן מסיימין הספרדים

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלִַם בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

סדר הקריאה למפטיר פרשת החודש

לשבת פרשת החדש קורין בספר תורה שניה למפטיר בפרשת בא מן ויאמר ה' אל משה וכו' החדש הזה לכם עד בכל מושבתיכם תאכלו מצות. ואם הוא ראש חדש בשבת פ' החדש קורין בספר תורה ראשון מעניני היום. לשביעי בספר תורה שניה בפרשת פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו. ולמפטיר בספר תורה ג' בפ' בא:

ומפטירין ביחזקאל סימן מה

כאן מתחילין האשכנזים

כֹּל הָעָם הָאָרֶץ יִהְיוּ אֶל־הַתְּרוּמָה הַזֹּאת לַנָּשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וְעַל־הַנָּשִׂיא יִהְיֶה הָעוֹלוֹת וְהַמִּנְחָה וְהַנֶּסֶךְ בַּחַגִּים וּבֶחֳדָשִׁים וּבַשַּׁבָּתוֹת בְּכָל־מוֹעֲדֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הוּא־יַעֲשֶׂה אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הָעוֹלָה וְאֶת־הַשְּׁלָמִים לְכַפֵּר בְּעַד בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃

כאן מתחילים הספרדים

כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תִּקַּח פַּר־בֶּן־בָּקָר תָּמִים וְחִטֵּאתָ אֶת־הַמִּקְדָּשׁ׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ וְכֵן תַּעֲשֶׂה בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת יֵאָכֵל׃ וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר חַטָּאת׃ וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ בַּשְּׁבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃ וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃ וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂים וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ יֵצֵא׃ וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֺת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצֵא יצאו כ׳׃ וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם

ליהוה

פירוש המלות

ונקטתם בפניכם. תהיו נכרתים בעיני עצמכם: בראשון בחדש ניסן: הבית. הוא ההיכל: למזבח. הסמוכה למזבח: שגה. לשון שגגה: וכפרתם. וטהרתם בשביעי, הוא תשרי: על. אל:

ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו: ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד: ויעשו (ועשו כ׳) את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן בבקר בבקר עולת תמיד:

כאן מסיימין הספרדים

כה־אמר אדני יהוה כי־יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה: וכי־יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד־שנת הדרור ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה: ולא־יקח הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את־בניו למען אשר לא־יפצו עמי איש מאחזתו:

מנהג הספרדים אם חל ר״ח ניסן ביום א׳ לומר אחר הפטרה החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

הפטרת ער״ח שחל בשבת בשמואל א סימן כ

ויאמר־לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל־המקום אשר־נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח־לי למטרה: והנה אשלח את־הנער לך מצא את־החצים אם־אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין דבר חי־יהוה: ואם־כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך אל־הלחם לאכול: וישב המלך על־מושבו כפעם בפעם אל־מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא־דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך: ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות הוא: ויען יהונתן את־שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את־החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי־כלה היא מעם אביו להמית את־דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי־אף ולא־אכל ביום־החדש השני לחם כי נעצב אל־דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא נא את־החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא־ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד־מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל־תעמד וילקט נער יהונתן את־החצים ויבא אל־אדניו: והנער לא־ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את־הדבר: ויתן יהונתן את־כליו אל־הנער אשר־לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את־רעהו ויבכו איש את־רעהו עד־דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד־עולם:

הפטרת שבת ור״ח בישעיה סימן סו

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי איזה בית אשר תבנו־לי ואי־זה מקום מנוחתי: ואת־כל־אלה ידי עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה ואל־זה אביט אל־עני ונכה־רוח וחרד על־דברי: שוחט השור מכה־איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם־אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא־חפצתי בחרו: שמעו דבר־יהוה החרדים אל־דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי־שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם־יולד גוי פעם אחת כי־חלה גם־ילדה ציון את־בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם־אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את־ירושלם וגילו בה כל־אהביה שישו אתה משוש כל־המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי־כה אמר יהוה הנני נטה־אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על־צד תנשאו ועל־ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד־יהוה את־עבדיו וזעם את־איביו: כי־הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי־אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את־כל־בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל־הגנות אחר אחת בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם־יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את־כל־הגוים והלשנות ובאו וראו את־כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל־הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תובל ויון האיים הרחקים אשר לא־שמעו את־שמעי ולא־ראו את־כבודי והגידו את־כבודי בגוים: והביאו את־כל־אחיכם מכל־הגוים מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם־מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם־יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי־חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל־בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל־בשר: והיה מדי חדש בחדשו וגו׳

ואם למחרתו גם כן ראש חדש אומרים אחריה ג״כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

שמות הטעמים *) לאשכנזים

קַדְמָ֨א מֻנַּ֣ח זַרְקָא֮ מֻנַּ֣ח סֶגּוֹל֒ מֻנַּ֣ח ׀ מֻנַּ֣ח רְבִיעִ֗י מַהְפַּ֤ךְ פַּשְׁטָא֙ זָקֵף֔ קָטֹ֕ן זָקֵף־גָּד֖וֹל מֵרְכָ֥א טִפְחָ֖א מֻנַּ֣ח אֶתְנַחְתָּ֑א פָּזֵ֡ר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה֩ תְּלִישָׁא־גְדוֹלָ֠ה קַדְמָ֨א וְאַזְלָ֜א אַזְלָא־גֵ֜רֵשׁ גֵּרְשַׁ֞יִם דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר יְ֚תִיב פְּסִ֣יק ׀ סוֹף־פָּסֽוּק׃ שַׁלְשֶׁ֓לֶת קַרְנֵי־פָרָ֟ה מֵרְכָא־כְפוּלָ֦ה יֶרַח־בֶּן־יוֹמ֪וֹ׃

*) הפשטא והקדמא שוים בתמונתם ומתחלפים במקומם כי הפשטא יבוא לעולם אחרי אות האחרון במלה בין שהנגינה מלעיל ובין שהיא מלרע, ולכן כאשר הנגינה מלעיל יבוא ב׳ פשטין כמו אֹ֙לֶה֙ אבל הקדמא לעולם באות שבה הנגינה, וכן היתיב והמהפך כי היתיב לעולם לפני אות הראשון והמהפך בתנועה שהנגינה נקראת בה. הסגול הזרקא והתלישא קטנה יבואו תמיד אחרי האות האחרונה והתלישא גדולה לעולם באות הראשונה. הגרש נקרא לפעמים אזלא וזה כשהוא מלרע ויש לפניו הקדמא וכשהוא מלעיל נקרא גרש. [ודע כי בספרי תהלים משלי איוב יש עוד טעמים אחרים גם ישתנו בשמותם].

עשרת הדברות

למען לא יתבלבל הקורא בקריאתו טעם התחתון עם העליון ביחד כפרשת יתרו ואתחנן פה כל אחד בפני עצמו :

לקורא ביחיד

אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים : לא־יהיה לך אלהים אחרים על־פני : לא־תעשה לך פסל וכל־תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ : לא־תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבת על־בנים על־שלשים ועל־רבעים לשנאי : ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי : ס לא תשא את־שם־יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר־ישא את־שמו לשוא : פ

זכור את־יום השבת לקדשו : ששת ימים תעבד ועשית כל־מלאכתך : ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך לא־תעשה כל־מלאכה אתה ׀ ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך : כי ששת־ימים עשה יהוה את־השמים ואת־הארץ את־הים ואת־כל־אשר־בם וינח ביום השביעי על־כן ברך יהוה את־יום השבת ויקדשהו : ס כבד את־אביך ואת־אמך למען יארכון ימיך על האדמה אשר־יהוה אלהיך נתן לך : ס לא תרצח ס לא תנאף ס לא תגנב ס לא־תענה ברעך עד שקר : ס לא תחמד בית רעך ס לא־תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך :

לקורא בצבור

אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא יהיה לך אלהים אחרים על־פני לא תעשה־לך פסל ׀ וכל־תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ לא־תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבת על־בנים על־שלשים ועל־רבעים לשנאי ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי : ס לא תשא את־שם־יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר־ישא את־שמו לשוא : פ

זכור את־יום השבת לקדשו ששת ימים תעבד ועשית כל־מלאכתך ויום השביעי שבת ׀ ליהוה אלהיך לא תעשה כל־מלאכה אתה ובנך־ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך כי ששת־ימים עשה יהוה את־השמים ואת־הארץ את־הים ואת־כל־אשר־בם וינח ביום השביעי על־כן ברך יהוה את־יום השבת ויקדשהו : ס כבד את־אביך ואת־אמך למען יארכון ימיך על האדמה אשר־יהוה אלהיך נתן לך : ס לא תרצח : ס לא תנאף : ס לא תגנב : ס לא־תענה ברעך עד שקר : ס לא תחמד בית רעך ס לא־תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו וכל אשר לרעך :

סדר פרשיות ויקהל ופקודי חבוריהן והפרדתן

אחר ידיעת סימן השנה : ונרשמו בו ג״כ סימני הפסקת ארבע פרשיות

שנים פשוטות		שנים מעוברות	
בחג מחוברות (בו)	בשה מחוברות (דד)	בחה נפרדות (דד)	בשז נפרדות (וביז)
(גכה) מחוברות (דד)	הכז מחוברות (וביו)	גכז נפרדות (וביו)	החא נפרדות (זטו)
השא נפרדות (זטו)	זחא מחוברות (זטו)	השג נפרדות (בו)	זחג נפרדות (בו)
זשג מחוברות (בו)		זשה נפרדות (דד)	

אלו הן הפרשיות הנהוגות להתחבר בחלק זה . ושאר הפרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום :

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) **ואלה** נרכיש: (יא) את רעמסס. במסרה קטנה כתיב עלוי לית רפי. פירוש שהמ״ם בשוא נח לפי שהעי״ן בפתח וכמ״ש ן׳ עזרא ושארא ר ע מ ס ס בשני שוא״ן כמ״ש בסוף פרשה ויגש. וכן כתב בעל רב פעלים את פתם ואת ר ע מ ס ס הרי״ש והעי״ן פתחים והסמ״ך גרוים ע״מ שטענו אבל בארץ ר ע מ ס ס מ ר ע מ ס ס הכתה ע״מ תחפנס: (יד) וימררו. הרי״ש בשוא לבדו כמנהגנו: (יז) המילדת. במקרא גדולה מסור כאן לית וחסר וטעות הוא כי כולם חסרים וכן כתב בהעתק הללי וכן במסורת כתיבת יד נמסר דלית חסר הַמְיַ לַמְיַ. וגם הרמ״ה כתב המילדת למילדת כולהון חסרים: (יח) ויקרא מלך מצרים למילדת. בזקף קטן למילדת: ויאמר להן בזקף קטן להן: (יט) בטרם תבוא אלהן המילדת. דין לחוד כתיב אלהן חסר יו״ד ושאר אורייתא כולהון מלאים: (כ) וירב. הוי״ו בחיר״ק וכן משמע מלשון הרמ״ה ז״ל שכתב והעוף י ר ב בארץ חד יו״ד כתיב ודכותיה ו י ר ב העם: (כא) ויעש להם בתים. כתבו המדקדקים שהדגש במלת בתים להפריד בינו ובין ו א ש י ת ה ו ב ת ה (ישעיה ה׳) שהוא ענין שממה לכן לא אמרו בתים בתי״ו רפה: (כב) וכל הבת. הבי״ת בדגש:

ב (ב) **כי** טוב הוא. בהעתק ספר תורה ע׳ רבתי. ולא ראיתי זה כי אם בנוסח א׳ כתיבת יד מאלפת כיתא רבתי מבונה מגוסת מסורת שלנו ועיין מ״ש באיוב סוף סימן ע׳: (ג) ולא יכלה. מקף באמצע בכל הספרים ובלי מאריך במלת לא במקצת ספרים: הצפינו. דגש הצד״י לתפארת תכלול משקל פָּעֵל ושרשים. ובמסורת ג׳ מלין דגשין ורפין מתחלפין וסימן ה צ פ י נ ו. מ ק ד ש ה׳. מ ש ת י עיני (שופטים ט״ז). ובעל א״ת פי׳ מתחלפים כי בשלשת מלות הללו היה ראוי להיות אות שניה רפה והשלישית דגושה ונהפך הדבר והא השניה דגושה והשלישית רפה. עוד כתב ורא״בע ז״ל כתב *) ולא נדגש הצד״י הצפינו וכו׳ ולא נסירא עכ״ל. ואומר אני כי טעה המדפיס ור״ל ונדגש לד״י וזה פשוט וברור מתוך דבריו ובעל א״ת אי הוה שפיל לסיפיה דלישנא הוה נסירא ליה: תבת. חסר יו״ד בכל ספרים מדויקים וכ״כ הרמ״ה ז״ל ת ב ת עלי גמר חסר יו״ד כתיב קנים תעשה את ה ת ב ה חסר יו״ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא: גמא. הגימ״ל דגושה: ותחמרה. ה״א הכינוי נחה ע״פ המסורת וכ״כ רד״ק במכלול דף לב וביחזקאל סימן מ״ז. ולכן בי״ת בחמר רפויה שאין כאן דין מפיק: (ה) אמתה. בפ״ק דסוטה פליגי ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד אמר ידה וחד אמר שפחתה וכו׳. והכי איתא בשמות רבה ולמאן דדריש כלשון יד היה צריך להיות האל״ף בפתח והמ״ם דגושה כגירסת רבינו סעדיה וכן נראה מהתרגום ולמאן דדריש ל׳ שפחה האל״ף בחטף פת״ח והמ״ם רפויה כמו שהוא בספרים שלנו. וכן כתבו רש״י ורא״בע וחזקוני ועיין מזרחי ושרשים: (ח) ותאמר לה בת פרעה לכי. יש מקף בין ו ת א מ ר ל ה: (ט) והינקהו. הקו״ף בחירק בספרים מדויקים וכ״כ החזקוני ומנחת כהן וכ״כ בס׳ בעל הלשון בשורש ילך ה י ל י כ י את הילד הזה ומשקלו אצלו ו ה י נ ק ה ו לי עכ״ל. וכך הן דברי אבן עזרא. וחסר יו״ד אחר הנו״ן בהעתק הללי בספרים מדויקים והכי מוכח מגו מסרה דמסרה ה׳ מלא בלישן יניקה וסי׳ נמסר בפרשת וירא ודין לא נמסר בהון. ובמסורת הרמ״ה ז״ל לאו מכללא בלחוד איתמר אלא בפירוש איתמר ודא היא ה י נ י ק ה בניס שרה מלא דמלא בתרי״ן יודי״ן חד קדים לנו״ן וחד בתריה ומסור עליה חמשה מלאים בלישנא בתרין יודי״ן פרין מנהון באורייתא וסימן ה י נ י ק ה בניס שרה. גמלים מ י נ י ק ו ת. ושאר בנביאי וכתובי. גמלים מיניקות מלא בתרי״ן יודי״ן מלא וא״ו כתיב. ותמת דבורה מ י נ ק ת רבקה מלא יו״ד קדים לנו״ן וחסר יו״ד בתראה ו ה י נ ק ה ו לי מלא יו״ד קדים לנו״ן וחסר תרין יודי״ן בתראי כתיב, ותקח האשה הילד ו ת נ י ק ה ו מלא חד יו״ד קדימאה לקו״ף כתיב. ועיין עוד מ״ש בפי׳ האזינו בס״ד: ותקח האשה הילד. מטעים ביה אינשי דאמרי את: (י) משיתהו. בהעתק ישן משיתהו ירושלמי משתיהו ע״כ. והרמ״ה ז״ל כתב כי מן המים מ ש י ת ה ו מלא יו״ד קדמאה יחסר יו״ד בתראה: (יב) כי אין. גס״ס כי בגלגל לא במקף: (יד) הלהרגני. הלמ״ד רפה וכה״ת בלא מאריך בס״ס וכן במכלול דף ס״ח: (יז) ויבאו הרעים ויגרשום. בספרים שלנו מלא ונמסר עליה לית ומלא. והרמ״ה ז״ל כתב מלא ברובא דנסחי דיקי ואית מקצת מסורת דמסרי ביה לית כותיה וחסר: ויושען. חסר יו״ד בספרים מדויקים ובהעתק הללי ונמסר עליו לית וחסר יו״ד וגם הרמ״ה ז״ל כתב ויקם משה ו י ו ש ע ן מלא וא״ו וחסר יו״ד כתיב. וכ״כ בעל מנחת כהן: (כ) למה זה. הזי״ן דגושה: (כא) ויתן את צפרה. חסר וא״ו ומסר עליה תלתא חסרין וסימן דין. ותקח צפרה צר. את צפרה אשת משה דיתרו. ואית דמסרי עלוה תרין חסרין ושבושא הוא דכולא אורייתא בנוסחי דיקי חסר וא״ו כתיב: (כב) ויקרא את שמו גרשם. חד מן ג׳ דסבירין ותקרא וקרינן ויקרא וסימן מסרתי בפ׳ וישב סימן ל״ח: (כג) ויהי בימים הרבים. פרשה פתוחה היא זו וטעו המדפיסים:

ג (א) **רעה**. בתביר: (ב) אכל. כתיב בשרשים שרש אכל בל׳ הזה ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש א כ ל ו כקש יבש מלא (נחום א׳) ובא מלא והסנה איננו א כ ל. ולשון זה הטעה לבעל מכלל יופי שכתב א ו כ ל מלא. אבל במכלול דף פ׳ נכתב חסר וא״ו. וכן הובא בדף רי״ב בכלל החסרים וכמו ל ק ח מאתך (מלכים ב׳ ב׳) ואחר כן הביא אותם שבאו בוא״ו עם הדגש. וכן הוא בכל הספרים שלנו בשלש נקודות וחסר. וכ״כ בעל המסורת לית וחסר. גם במנחת כהן כתוב חסר וא״ו והכ״ף דגושה. ואב למקרא הרמ״ה ז״ל כתב ג״כ והסנה איננו א כ ל חסר וא״ו כתיב. אחר זמן חשבתי שטעות נפל בשרשים וסבת הטעות היה פסוק שלפניו א כ ל ו כקש יבש מלא והסופר טעה וחשב שמלת מ ל א מחוברת אל פסוק והסנה איננו אכל ולפיכך הגיה ובא מלא והסנה וגו׳. ויש לי ראיה מבעל הלשון שדרכו להעתיק דברי רד״ק וכתב בספרו א כ ל ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש א כ ל ו כקש יבש מ ל א. והסנה איננו א כ ל וזה ברור כמו שחשבתי: (ד) ויאמר משה משה. שמות רבה פ׳ ב׳ אתה מוצא באברהם אברהם יש בו הפסק. יעקב יעקב יש בו הפסק. שמואל שמואל יש בו הפסק. אבל משה משה אין בו הפסק למה כן משל לאדם שנתון עליו משאוי גדול וקורא פלוני פלוני קרובי פרוק מעלי משאוי זה. ויש אומרים עם כל הנביאים הפסיק מלדבר עמהם אבל ממשה לא הפסיק כל ימיו ע״כ. ובזוהר סוף פרשת וירא ויקרא מלאך ה׳ וגו׳ פסיק טעמא בגווייהו דלאו אברהם בתראה כקדמאה בתראה שלים קדמאה לא שלים כגוונא דא שמואל שמואל בתראה שלים קדמאה לא שלים בתראה נביא קדמאה לא נביא אבל משה משה לא פסיק בגין דמיומא דאתיליד לא אעדי מניה שכינתא ע״כ. ועיין עוד באדרא דנשא ריש דף קל״ח ובזוהר פ׳ בלק דף קפ״ו ומקרא גדולה שמואל א׳ ג׳ ד׳ שמות מוכפלים ופסקים ב״מ משה משה שלא היה הפסק בינו לבין השכינה ע״כ. עוד מצאתי מסרה כ״י זה לשונה ד׳ שמות מוכפלים וסימנהון אברהם אברהם. יעקב יעקב. משה משה. שמואל שמואל. וכולהון פסקין ומשה טפחא ולמה שמשמע מפי הדיבור באספקלריא המאירה על כן הוא בטפחא עכ״ל. וענין מפורש בסוף גמרא פרק החולץ ובויקרא רבה פרשה א׳ ובס׳ הזוהר פ׳ וישלח ופ׳ יתרו ופ׳ שלח לך דף קע״ד. ריקאנטי פ׳ וארא. שערי תורה דף כ״ח ל׳. ערוך ע׳ אספקלר. גור אריה ריש פ׳ מטות. ועיין מ״ש בירמיה כ״ג על ה׳ צדקנו. לא תנאף לא תגנוב. והחפץ לדעת סוד הטעם להכפלת שמות של ד׳ אנשים שזכרנו יעיין בספר הזוהר ריש פרשת נח בתוספתא ובס׳ נשמת שבתי הלוי שער א׳ ודעת לנפשו ינעם: (ה) מעל רגליך. בנסחי דיקי מלא יו״ד כתיב וכל ארבעה חומשי קדמאי דאורייתא דכותיה מלא וכל משנה תורה חסר יו״ד. ובמסורה כל משנה תורה וכתובים חסר בר מן חד מלא הדום לרגליך דתהלים דשמעת מיניה כל משנה תורה חסר ושאר אורייתא מלאים הרמ״ה. ואשכחנא נמי מסרה אחריתא ביהושע ה׳ ומסרה ה׳ חסר בלישנא וכו׳ ודא אחת היא: עומד. דין לחוד מלא וא״ו באורייתא: (י) ועתה לכה. ויקרא רבה פ׳ א׳ א״ר אלעזר ה״א בסוף תיבותא לומר שאם אין אתה גואלם אין אחר גואלם. ופי׳ בעל מתנות כהונה שעל כרחנו נקרא אותו ל ך נקמץ תחת הכ״ף כלומר השליחות לך הוא מה שאין כן אלו היה כתוב לך שנוכל לקרותו כמו לך לך ע״כ. ובשמות רבה פ׳ ג׳ אמר ר״א לכה ודאית בה״א שבסוף התיבה לומר וכו׳ כדלעיל. ופי׳ שם המפרש הנ״ל שהה״א שבסוף מורה על הבור

*) דרך הרא״בע לציין על תחלת הפסוק ואמן כוונתו ולא וכו׳. נדגש הצד״י

זו ודאי כמו שדרשו ישובו רשעים לשאולה לדיוטא התחתונה שבשאול והסנה רבות. ועיין בתוי פרשת וארא: (יב) כי אהיה עמך. מלת כי במאריך ובמקף ואלי״ף אהיה בלא מאריך: (יג) ואמרתי להם אלהי א ב ו ת י כ ם. דין לחוד מלא דמלא באורייתא מלא וא״ו ומלא יו״ד: (טו) זה שמי. השי״ן דגושה: זה שמי לעלם. חסר וא״ו שלא יכנה אדם את ה׳ באותיותיו ש״ר פ״ג. ותנן נמי בריש פ׳ חלק אבא שאול אומר אף ההוגה את ה׳ באותיותיו. ובפסחים פרק אלו עוברין ובקדושין פ׳ עשרה יוחסין רבא סבר למדרשיה בפירקא א״ל ההוא סבא לעלם כתיב ר׳ אבינא רמי כתיב זה שמי וכתיב זה זכרי אמר הקב״ה לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביו״ד ה״א ונקרא באל״ף דל״ת. ובשוחר טוב מזמור פ״ו ר׳ חנינא בר אידי אמר למה אומרים ישראל את הבית במקדש בפי׳ ובמדינה בכינוי ליראה את השם הנכבד שנאמר נכבדות מדבר בך ואן איתמר בקרייתא שנאמר עיר האלהים סלה. ובירושלמי דיומא פ׳ אמר להם הממונה כשהיה כ״ג מזכיר את השם יו״ד פעמים ביה״כ הקרובים היו נופלין על פניהם והרחוקים היו אומרים בשכמל״ו אלו ואלו לא היו זזין משם עד שהוא מתעלם מהם זה שמי ל ע ו ל ם זה שמי ל ע ל ם ע״כ. ובפי׳ הוגה את השם באותיותיו פי׳ רש״י בפ״ק דע״ג שהיה דורשו במ״ב אותיות ועושה בו מה שחפץ. וי״מ שהיה קורא כפי׳ אותיות של שם המיוחד וזה אין לעשות כדאמרינן לעיל בפסחים וקדושין. וזהו דעת התוספות ופירש רש״י הוא כדעת רבינו האי גאון ז״ל הנזכר באחרי דיומא פרק יום הכפורים ע״ש. וכן משמע ממדרש קהלת רבתי פסוק את הכל עשה יפה בעתו ומסיים ביה וכל כך למה מגלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. וכן משמע בירושלמי. ועיין מ״ש בקהלת ג׳ פסוק גם את העלם נתן בלבם ואף על גב דאשכחן י״ח לעלם חסר בקריא וסימנהון בתהלים ע״ס. היכא דאיכא למדרש דרשינן ועיין שערי אורה דף י׳: (כ) והכיתי את מצרים. מלא יו״ד קדים לתי״ו וכל אורייתא דנוסחי דיקי דכותא מלא ומסורת עליה כלהון מלאים ובמסורת אחרת מסר עליה ארבעה מלאים. ואית דמסר עליה והכיתי תרין בתורה חד חסר וחד מלא. והכתי את מצרים. והכיתי כל בכור בתראה מלא. ואית דמסר עליה דכתב ליה כותיה מלא בכלל דקדמאה חסר והני תרתי מסורתא בתרייתא שיבושא ניינהו דכולהו נוסחי דיקי פליגי עלייהו הרמ״ה ז״ל: (כא) חן. במאריך *) לא בתביר: בעם הזה. במקף ומאריך **) בס״א בספרים כ״י: (כב) ומגרת. הגימ״ל דגושה:

ד (ג) **מזה** בידך. מה זה קרי והוא חד מן ס״ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסימן נמסר במקרא גדולה ד״ה א׳ כ״ו. וגם הרמ״ה ז״ל כתב מ ז ה בידך חסר ה״א בתר מ״ם וחדא מלה וקי׳ תרתי ומסיר עליה מזה כתיב מה זה קרי ונדרש בשמות רבה פ״ג מזה שבידך אתה צריך ללקות וכו׳: (ג) השליכהו. טעה המדפיס להדפיסו חסר יו״ד שהוא מלא ע״פי המסורת כמו שנמסר כאן במקרא גדולה וכן מנאו בעל מנחת כהן בפרשת וישב בכלל המלאים בלישנא בתורה וגם פה כתב השליכהו ארצה לחוד ומלא. וישלכהו ארצה חסר. וכן הוא בספרים כתובי יד מדוייקים. ומה שכתוב במסרה גדולה במנין החסרים השליכהו ארצה ב׳ בו לא א ה ש ל י כ ה ו קאי אלא על ו י ש ל כ ה ו ופי׳ ב׳ בו ר״ל השני שבפסוק שהוא חסר יו״ד. וגם הרמ״ה ז״ל כתב כפי׳ ה ש ל כ ה ו ארצה מלא יו״ד כתיב. עוד כתב כל לשון השלכה דקרי למ״ד דידיה חירק כל אורייתא מלא בר מן א׳ ומנה כל הכתובים במסרה גדולה שהם שבעה באורייתא ונתוכם א ר צ ה ו י ש ל כ ה ו א ר צ ה כמו שהגהתי. עוד הוסיף ו י ש ל כ ו אתו הברה דפרשת וישב שהם א׳ חסרים בין כולם כמו שכתבתי שם: (ה) האחרון. מלא וא״ו בכל ספרים כ״י מדויקים וגם נדפוס ישן: (יב) והוריתיך. במקרא גדולה כתוב עליו כי דס״א כתיב והורתך ונמסר עליו לית וכ״כ עכ״ל. ואין לסמוך על הוראה זו כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי כתב והוריתיך בשני יודי״ן ואב למסורה הרמ״ה כתב בהדיא ו ה ו ר י ת י ך אשר תדבר מלא וא״ו ותרין יודי״ן כתיב: (יג) שלח נא. בגעיא הש״ן ובמאריך בלמ״ד כ״כ בספרים מדויקים כ״י: (טז) והיה הוא מלעיל: יהיה לך. הלמ״ד דגושה: (יט) לך שב. כל אורייתא מלא ודין חסר: (כא) לפני פרעה. בגלגל לא במקף: (ל) אהרן את. בלא פסק:

ה (ז) **תבן** לעם. בשש נקודות: כתמול. מלא וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדויקים כאחברו שבסמוך. ומדפיס המסורת טעה כמ״ש בפי׳ ויצא סימן ל״א. גם בעל מנחת כהן נשתבש בכל המקומות. וכבר הארכתי שם כל הצורך: וקששו. השי״ן בשוא לבדו: (ט) ויעשו בה. הבי״ת רפה: (יד) שמו עלהם. חסר יו״ד ע״פ המסורת. וכן כתב בעל מנחת כהן וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת ויגש וכן כתב הרמ״ה ז״ל: (טו) ויצעקו אל פרעה. הפ״א דגושה. למה תעשה כה. טעם תרין חוטרין אף על פי שיש לו נעימה כמו התביר איננו מפסיק לפי שהוא נקפר ומתגלגל עם התיבה שאחריו: (טז) וחטאת עמך. לית ורפי: (כב) למה הרעתה. המ״ם רפה: הרעתה. בהעתק הללי ירושלמי הרעת חסר ה׳ עכ״ל. ובכל ספרים שלנו ה״א בסוף תיבה. ולשון המאירי הרעתה חסר וא״ו וה״א לבסוף וכ״כ הרמ״ה וספר שמן ששון. עוד מצאתי מסרה כ״י ז״ל. הרעתה ג׳ חד כתיב הרעתה וחד כתיב הרעת וחד כתיב הרעות דוישב ה ר ע ת ם כתיב לעבדך פרשת בהעלתך ה ר ע ת כתיב להמית את (מלכים א׳ י״ז) ה ר ע ו ת כתיב ע״כ. וכן במלכים ובפרשת בהעלתך נמסר ג׳ ומשתניין באתיהון. וכן מסר הרמ״ה ז״ל למה הרעתה לית חסר דחסר כתיב חסר יו״ד וחסר וא״ו ודכותיה הרעתם אשר עשיתם וחד בלישנא חסר דחסר דכותא בענין אחר וסימן והרעתם בתגרת. למה הרעתה לעם הזה חסר יו״ד וחסר וא״ו ומלא ה״א בסוף תבותא וחד חסר דחסר למה הרעת לעבדך חסר יו״ד וחסר וא״ו וחסר ה״א כתיב ולא הרעתי את אחד מהם חסר דחסר כתיב חסר יו״ד וחסר וא״ו עכ״ל: הזה. בדגש:

ו (ג) **וארא**. פתוחה: (ד) מגריהם. בתיקון ס״ת מגריהם ה״א מגוריהם וכן במפתח ע״כ. וכבר נתבאר ענין זה על תשלומו בפ׳ וישלח סימן ל״ו. ומה שכתוב במסרה קטנה שבדפוס כאן והם טעות הוא ואין לסמוך עליה: גרו. הגימ״ל דגושה: (ז) כי אני. כי בגלגל לא במקף: (ח) וליעקב. באתנח: (י) אל משה לאמר. כתב המכלול בשער אותיות אוי״י למ״ד אל משה ל א מ ר דגושה לעולם למ״ד אל משה ואל אהרן ל א מ ר איננו דגושה לעולם עכ״ל. וכן מצאתי בספרים כ״י מדוייקים. וכתב א״ת למ״ד משה ל א מ ר דגושה בכל התורה חוץ מן אחד בפסוק ויאמר בני גד ובני ראובן פ׳ מטות והאריך הרבה בענין ואין כאן מקום להאריך: (יד) אלה ראשי בית. הבי״ת רפה: (יט) מחלי. החי״ת בשוא לבדו וכן נתשון וכן מצאתי בספר דקדוק כ״י שאלו הן מהשמות שאין בהחט״ע שבהם כי אם בחטף נגד ע״פ הקבלה: (כג) אלישבע. חדא מלה כתיב ומלא יו״ד הרמ״ה ז״ל: עמינדב. חדא מלה כתיב ומלא י׳ וכל אורייתא דכותיה הרמ״ה ז״ל והכי איתא במסכת סופרים: אביהוא. חד מלה כתיב וכל אורייתא דכותיה הרמ״ה ז״ל: (כד) ואביאסף. חדא מלה כתיב הרמ״ה ז״ל: הקרחי. הקו״ף בדגש: (כה) ותלד לו את פינחס. מלא בנוסחאות ישנות ובכ״י. וכ״כ הרמ״ה ז״ל על זה מלא יו״ד כתיב וכל אורייתא דכותיה. ועיין מ״ש בס״ד שמואל א׳ א׳ על פסוק חפני ופינחס: (כט) אל משה לאמר. הלמ״ד דגושה:

ז (א) **ויאמר** דראה נתתיך. פרשה פתוחה: (ב) אתה תדבר. כתב בעל אור תורה שהתי״ו רפה. וכן ראיתי בספרים מדוייקים כתובי יד אכן בספר אחד כ״י דגושה. וחילוף כזה ראיתי בספרים על אל תרבו ת ד ב ר ו (שמואל א׳ ב׳) גבם נרכס ת ד ש ן (משלי י״א). ולפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג״ד כפ״ת ממונה אחד והראשונה בשוא סמוכה לאהו״י משפטה להדגש כמ״ש בכללי בג״ד כפ״ת דסמיך ליהו״א. ורד״ק בס׳ מכלול דרך אחרת אתו בכלל זה ורצה לחלק בין אות לאות וגם כי נכונים דבריו וקשין אהדדי למי שמעיין בהם סוף לשונו מוכיח שתוי״ן כאלו דינן להדגש שעל מלת ד ת כ ר י א (דניאל ג׳) כתב שהוא דגש ומנאו עם היוצאים מהכלל ואח״כ אמר אפשר שהוא מהכלל שזכרנו שהם שתי אותיות בג״ד כפ״ת בתחלת התיבה אבל לא זכרנו אותו בתוך הכלל לפי שאין אות הראשונה אות שמוש כמו אותם שזכרנו עכ״ל. ותי״ו זה שהיא שמושית נכון שתדגש. עוד כתב שקשה היא קריאת הדל״ת רפה סמוך לתי״ו רפה לפיכך הדגישו הדלית של ד ת כ ר י א עכ״ל. וס״ס הכא דתרוייהו אחד קמצה

*) בי״ב במרכא. **) ר״ל מתג כי שניהם נקראים אצלנו מארין.

טעמא ניניהו. חשן רבו הספרים הרפויים על הדגושים במלות אלו שכתבנו וכן תשב באחיך תדבר (תהלים נ׳) ודומיהן בתרייהו אזלינן וכמו שהורה זקן בעל אור תורה. ועיין מה שכתבתי בסוף פרשת חיי שרה גבי ובני דדן ובפרשת כי הנה על לא תתעב ובמלכים א׳ כ״ב ותהלים נ״ד ואיוב ל״ט: (ג) וברכיתי. בתיקון ספר תורה ישן וברכיתי במפתח הגיה וברכתי ע״כ. והרמ״ה כתב וברכיתי אותו דוליסמעאל שמעתיך מלא יו״ד כתיב וכל אורייתא דכוותיה: (ה) את בני ישראל מחוכם. בני ישראל במקף במקלת בפרים: (י) ויהי לתנין. נו״ן דגושה: (יד) לשלח העם. ליא דמטעין ביה דסבירין לשלח את העם: (טו) ואמרהם אליו. בסים אליו נרביע: (יז) ונהפכו. הה״א בסגול. חזקוני: (יח) ונלאו מצרים לשתות. לשתות מלא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים כ״י ובדפוסים ראשונים כי אין זה מהארבעה חסרים שמברתי בפ׳ חיי שרה והמדפיס נשתבש: (יט) ויאמר דאמר אל אהרן קח את מטך. פרשה סתומה: (כד) ויחפרו כל מצרים. הכ״ף רפה: (כז) בצפרדעים. הצפרדעים. במסורת כל ענייני לד״י רפה במ״א דגש ותעל הצפרדע וכן כתב רד״ק במכלול דף נ״א ולוית חן פ׳ י״ט מספר הראשון: (כח) ובמשארותיך. בהעתק הללי ובמשארותיך ירושלמי ובמשארותיך חסר וא״ו עכ״ל. ובכל הספרים מלא ונמסר עליו לית ומלא וכ״כ הרמ״ה ז״ל על זה מלא דמלא כתיב מלא וא״ו וו״ד משארתם צררת חסר וא״ו כתיב תשפיתו שאר מבתיכם חסר וא״ו כתיב וכל שאר באורייתא דכותא: (כט) ובכה. מלא ה״א בסוף תיבותא ושאר אורייתא חסר. וכתב רבינו בחיי כי תוספת הה״א ללמדך שכל מכה ומכה שהביא הקב״ה על המצרים היתה של חמש מכות: ובעמך. מאריך בוא״ו:

ח (א) ויאמר דאמר אל אהרן נטה את ידך. בספרים מדוייקים כ״י אין שום פיסקא בין יעלו הצפרדעים לויאמר ה׳ אל משה כמו שאכתוב בפרשת יתרו בעשרת הדברות. וכתב א״ח שכן מצא ברמב״ם א׳ כ״י בהיה מהר״י הלוי ובשנים אחרים כ״י נ״כ ושכן דעת המאירי ע״ש: (ב) הצפרדע. הה״א בלא מאריך בס״ם והלד״י דגושה כמ״ש לעיל על מלת בצפרדעים: (ז) וסרו. מלרע הראב״ע ורד״ק במכלול דף קל״ה: ומבתיך. השני הבי״ת בגלגל: (ט) החצרת. חסר בהעתק הללי ובספרים מדוייקים והוא חד מן ד׳ חסר בלישנא וסימן נמסר במ״ג ריש פרשת משפטי והביאה גם כן הרמ״ה ז״ל ומנחת כהן: (י) חמרם חמרם. בניהם חסרים יו״ד ודפ׳ בהעלותך אסף עשרה חמרים מלא כבמסורת שם והביאה כאן בעל מנחת כהן. וכ״כ המדפיס כאן בגליון וטעה בפסוק לעשות השני מלא וגם הרמ״ה חסר כמ״ש: (יב) והיה לכנם בכל ארץ מצרים. דין לחוד חסר יו״ד וכל שאר כנים באורייתא דקריא ט״ן דידיה בחיר״ק מלא יו״ד בתריה הרמ״ה ז״ל. ובמדרש לקח טוב והיה לכנם חסר יו״ד כתיב כי נחסר מדעת החרטומים עשיית הכנים יותר משאר המכות והוא שאמרו רז״ל שאין השד יכול לבראות פחות מכשעורה. ענין אחר לפי שכל עפר היה לכנים והחרטומים עומדים על הכנים ואין רגליהם נוגעות בארץ ולעולם כל זמן המכשף נוגע רגליו בארץ אין מועיל כלום במעשיו לפיכך ולא יכלו: (יג) כל עפר הארץ. זהו אחד מן חד כל בלא וא״ו דסבירין וכל. וסימן נמסר כאן במסורת: (טו) ויאמרו החרטמם. בהעתק הללי החרטמים ירושלמי החרטמם עכ״ל. ובספרים מדוייקים חסר יו״ד וגם במסורת נמסר ב׳ חסר יו״ד ויאמרו החרטמם דאלבע. כי היה השאין בחרטמם וכ״כ בעל מנחת כהן סימן כנים שאין ולזה הסכים הרמ״ה ז״ל זל״ש חרטמי מצרים דויהי בבקר ותפעם רוחו חסר וא״ו כתיב וכל חרטמי דכותא ואף על גב דמ״ס דידיה דגש אילטרכינן למימסר עליה דחסר משום סירכא דמסורה דאיכפל למימסר עליהון כל לשון חרטמי החרטמים בחרטמים חסר וא״ו כתיב וכל לישנא ההרטמים דכותא מלא יו״ד בר מן ב׳ חסרים בענין וסימן ויאמרו החרטמם אל פרעה כי היה השאין בחרטמם ומסר עליה תרין חסרים מכלל דשארא מלאים יו״ד כתיבין עכ״ל. ובשמות רבה פ׳ פ״ו מהו שאמר בשאין בחרטמם שנגע בשר של מעלן כדי שלא יהא להם עמידה פי׳ כמה דאת אמר על יפקוד על צבא המרום במרום וכו׳ ולכך כתיב בחרטמם לשון יחיד. וכתב רבינו בחיי עד עתה הזכיר ההרטמים מלא ביו״ד אבל במכה זו של כנים שהזכיר בה ולא יכלו הזכיר החרטמם חסר יו״ד כי בכאן חסרה חכמתם וכשל כחם והודו על כרחם. ועוד יורה חסרון היו״ד על מה שדרשו רז״ל י׳ קבין מכשפות ירדו לעולם ט׳ נטלו מצרים וא׳ כל העולם כולו: (טז) ויאמר ה׳ אל משה השכם. סתומה: (כ) פרעה. הפ״א רפה: ובית עבדיו. זה א׳ מן ד׳ בית ובית דסבירין בבית ובבית וסימן במסורת: ובכל ארץ מצרים. ה׳ דמטעין בהון דסבירין וכל וסימן נמסר ביחזקאל כ״ז במ״ג:

ט (ד) והפלה. בה״א ובפרשת כי תבוא והפלא באל״ף מסורת כאן ותהלים סימן יו״ד: (ה) את הדבר. הדל״ת דגושה: (ו) ממחרת. מ״ם שניה בלא גלגל בס״ם: (ט) לאבק. הלמ״ד בשו״א והאל״ף בקמץ. חזקוני: אבעבעת. בית ראשונה רפה וכן חברו שבסמוך: (יד) אל לבך. הבי״ת בשו״א. חזקוני: (יח) הוסדה. לא מפיק ה״א ע״פ המסורת וכ״כ רד״ק ביחזקאל סימן ט״ז ובמכלול דף ל״ב ושרשים: (כג) ותהלך אש. במקף ועיין מ״ש ביהושע סימן ו׳: (כד) אשר לא. בתלשא לא בקדמא: (כח) ולא תספון. עיין מ״ש על לא תספון לשוב בדרך הזה עוד דפרשת שופטים סימן י״ז: לעמד. בתיקון ס״ת ישן לעמד ס״א לעמוד וכן במפתח ע״כ. ויש להוכיח שהוא חסר ממה שאכתוב במגילה כי׳ ח׳ בס״ד. עוד כתב הרמ״ה לעמד לפני משה חסר וא״ו כתיב וכל לעמד באורייתא דכותא חסר: (כט) הקלות יחדלון. בהעתק הללי הקלות מלא וא״ו אחרון ירושלמי הקלת עכ״ל. ובכל הספרים מלא וא״ו בתרא וכן הקלות והברד שבסמוך וכ״כ הרמ״ה על שניס אלו ב׳ כתיבין חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו בתראה באורייתא וכן הוא במסורת תוך ו׳ הכתובים כן חסר וא״ו קדמאה וסימן נמסר במסורה גדולה תהלים נ״ג:

פרשת בא פתוחה

י (ד) בגבלך. ג׳ מלאים וא״ו באורייתא וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת וארא ואין זה מהם וכתב הרמ״ה ז״ל עליהם אלין ג׳ מלאים ושארא אורייתא בין דקרי בשוא בין דקרי בסגול חסר וא״ו כתיב ואית חד דפליגי בין נוסחי.

הנני מביא מחר ארבה בגבולך אית תרין נוסחי דכתיב ביה מלא וד׳ דכתיב ביה חסר ואחרי רבים להטות. ועוד דמסורתא מסייעא לרובא: (ו) ובתי כל. הכ״ף רפה בשניהם: (ח) מי ומי ההלכים. חסר וא״ו בכל ספרי דוקני וכן כתב הרמ״ה ז״ל גם כל ההלכים חסר וא״ו ומלא יו״ד כתיב וכל לישנא דהלכים באורייתא דכותיה במ״א מלא וא״ו וסימן נרי ולש הולכים להוריד מצרימה: (ט) ובזקנינו. מלא יו״ד אחר הנו״ן בכל ספרים מדוייקים ולא כמאירי שנסתפק בו ולא כמ״ש בתיקון ס״ת ישן ובזקינינו במפתח ובזקננו ולא כמנחת כהן שכתב בנערנו ובזקננו חסר יו״ד שגם מלת בנערינו מלא יו״ד בכל הספרים וכ״כ הרמ״ה ז״ל ויאמר משה בנערינו מלא י׳ כתיב ובזקנינו נלך מלא י׳ בין תרין נוני״ן כתיב בנוסחי דיקי ואית דמסרין עליה לית כותיה וחסר ומסתברא דטעותא היא עד כאן לשונו: ובבנותנו. בהעתק הללי ובבנותינו ירושלמי ובבנותנו ובספר זכוק חסר יו״ד עכ״ל. גם בספרים שלנו חסר וכן הוא במנחת כהן והכי כייל הרמ״ה ז״ל ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך דין לחוד חסר יו״ד ומלא וא״ו וכל לישנא באורייתא דכוותיה חסר וא״ו ומלא יו״ד: (יא) מבקשים. הקו״ף רפה: (יג) רוח קדים. במקף: (יז) היה כן. מלעיל שהקדמא בה״א: יהיה כן. הכ״ף בדגש: (יח) ויצא מעם פרעה. במכת הארבה לא נאמר ויצא משה כמו שנאמר ברוב שאר המכות וסימן מלך אין לארבה פי׳ משה נקרא מלך כדכתיב ויהי בישרון מלך: (כג) במושבתם. מלא וא״ו קדמאה בהעתק הללי ובכל ספרים כתובי יד מדוייקים ובמסורת כ״י ב׳ וסימן היה אור ואת כל עריהם במושבתם דמטות וגם הוא מלא וא״ו קדמאה וכן כתב הרמ״ה ז״ל למשבתם דאלוף מגדיאל חסר דחסר כתיב ותרין בלישנא מלאים חד וא״ו קדימאה לשי״ן וסימן היה אור במושבתם ואת כל עריהם במושבתם דמדין ומסיר עליהם תרין כתיבין כן: (כד) ויקרא פרעה. הפ״א רפה. גם. הגימ״ל בדגש: (כו) נעבד. חסר: (כח) אל תסף. עיין מה שכתבתי בריש ואתחנן: ראתך פני. הפ״א רפה:

יא (א) כשלחו. קדמא בשי״ן: גרש. הגימ״ל דגושה וכן גם האיש וכן גדול: (ו) אשר כמוהו לא נהיתה וכמהו. ב׳ סבירין כמוה בענין. וכמהו לא תסף. עיין מ״ש בעמוס ה׳: (ז) לא יחרץ כלב לשנו. במדרש לקח טוב לשנו כתיב חסר וא״ו כלומר לא יזיקם בשנו ולא בלשונו ע״כ. ואע״ג דכל לשנו באורייתא דכותיה חסר תזינא למיכתביה משום דמלאכת שמים היא: (ח) נא אתה. בנוסח א׳ מאותיות רבתות לד״י נא רבתי וכן בתיקון ס״ת ישן ואינו כן בשאר ספרים ועיין מ״ש בישעיה כ״ד: מעם פרעה. מאריך במ״ם: (ט) לא ישמע אליכם פרעה. בהעתק הללי אליכם ירושלמי אלכם עכ״ל. ובכל ספרים מלא כי לא נמנה במסורת עם ו׳ חסר בתורה שנמסר סימנם בפרשת מקן וכמוהם כתבם הרמ״ה ז״ל. ובפסוק ולא ישמע אליכם פרעה הנזכר במסורת הנז׳ הוא בפ׳ וארא:

יב (יג) ונתנו על שתי המזוזות. כל מזוזות דואלה שמות חסר וא״ו בתראה ומלא וא״ו קדמאה ותלתא אינון בהאי פרשה דבא. ודשמע ישראל חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו בתראה דוכיה אם שמע מלא דמלא. ובפ׳ ואתחנן בשמע ישראל כתב רש״י ז״ל מזוזת כתיב שאין צריך אלא א׳ וכן כיוצא ר׳ אליה המדקדק בספר מבורת המסורת בדיבור השני בשם הגמרא וכתב שמצינו פעמים רבות שהגמרא חולקת על המסרה שלנו כגון ולבני הפילגשים שכתב רש״י ז״ל חסר כתיב והוא מלשון בראשית רבה שהוא כנגד המסורת כי נמסר עליו ב׳ מלאים דמלאים וכן ביום כלות משה אמרו במדרש כלת כתיב כמ״ש שם ונמסר עליו לית מלא עד כאן לשונו. ובנדה פרק בנות כותים ע״פ והנושא אותם יכבס בגדיו ואמן את בשרו שרבה מלגרע אמרינן התם והנשא כתיב חסר וא״ו וכתבו התוספות תימה דבמסורת הוא מלא תיכו מצינו שהמסורת חולקת על הגמרא במסכת שבת גבי בני עלי מעבירם כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא עכ״ל וכן הניא דבריהם מהר״ר יודא מינץ בתשובותיו סימן ח׳. ועיין מ״ש שם בשמואל א׳ כ׳. ובפרשת מצרע ע״פ והנושא הנ״ל. ובעל א״ת בפ׳ ואתחנן השיג על דברי ר׳ אליה הלוי בהקדמה בתרוויה לס׳ מסורת המסורת וגם על מ״ש במג״ה בהקדמת מס״ג ועל פי׳ רש״י על התורה שהבאתי לעיל וגם בפירושו לסוגית הגמרא דפרק הקומץ רבה והאריך הרבה. סוף דבר טרח טורח גדול לייסב דברי רש״י ז״ל על התורה ע״ש מסכים למ״ש בעל לקח טוב שאין צריך לקבוע על שתי המזוזות אלא מזוזה אחת כך פירש״י ובמנחות פרק הקומץ תניא שומע אני וכו׳ עד שיפרוט לך הכתוב שתים עכ״ל רבה וילקוט פ׳ ואתחנן רמז תתמ״ד. אמנם בפי׳ סוגיית הגמרא לפ״ד דברי פי׳ חכם חן שלא כפירוש רש״י ז״ל וראיה גדולה מצאתי לפירושו מלשון ספרי ופסיקתא פרשת ואתחנן עיין עליו. אבל מה שהשיג לר׳ אליה הלוי אינה השגה שמה שכתוב בהקדמה בתרוויה הוא לפי דרך רש״י בפי׳ החומש והמחבר עצמו כתב בדבור תמיהי שלפי המסורה מלא. אח״כ מצאתי במרדכי להלכות קטנות גירסא אחרת בסוגיית הגמרא וז״ל מאי טעמא דר׳ מאיר מזוזת כתיב מ״ט דרבנן מזוזת כתיב ע״כ. אולי זאת היתה גירסת רש״י ז״ל בגמרא ומ״ש על התורה שאין צריך אלא אחת כוונו פלוגתא דר׳ ודעתו לפסוק כר׳ מאיר כמו שפסק ג״כ הרא״ש ז״ל. עוד כתוב במרדכי שהתוספות האריכו הרבה בגרסת הספרים ונראה לר״י עיקר כמו שמצינו בגוויל מכורגוניא דפ׳ שמע כתיב מזוזת ופה״פ והיה אם שמוע מזוזות ע״כ. וכן מצאתיה בהעתק הללי. וכן דעת הרי״ף והרמב״ם וסמ״ג וטור ורבינו ישעיה הראשון וריא״ז וס׳ התרומה ואבן ירחי והרמ״ה והמאירי ז״ל. וכן מעידות כל מסרות הדפוס וכ״י הס׳ זו ופרשת ואתחנן. ומה שנדרש במדרש רות הנעלם מזוזת כתיב מלוהיותיו משמע מות זז וכו׳ אינו הפך כוונתנו כי גם אם כתוב מזוזת הדרשה תדרש וניתא עפ״י דלית וא״ו מפסיק בין זז: על הבתים אשר יאכלו. חד מן ג׳ הבתים כתרי טעמי וסימנהון נמסרה במ״ג ועיין מ״ש ן׳ עזרא: (י) והנתר ממנו. כל לישנא דנותר באורייתא מלא בר מן דין דכות חסר: (יא) וככה תאכלו אתו. כתב רד״ק בשרש כה שבמסורה כתב עליו לית כותיה מלרע וכן העתיק דבריו בעל מכלול יופי. אבל מהר״ר משה פראבונצאלי ז״ל כתב ז״ל ובמסורת שאצלנו בדפוס וגם בכ״י כתוב עליו ב׳ ותברו בנחמיה ה׳ י״ב וככה יהיה נעור ורק והוא מלעיל. תמצא שגם וככה תאכלו אותו מלעיל. וכן מצאתי עליו בספרים ישנים שתי זרקאות להורות שהוא מלעיל כי הזרקא תמיד בסוף המלה והקדימו לה האחרת להורות על קריאת המלה שהיא מלעיל כמו וכׇכָה עכ״ל. וגם בעל רב פעלים בשער המלים הבאת מסרה הנזכרת ואח״כ כתב ואי״כ קודם וככה תאכלו אותו מלרע תועה מדרך השכל כי הה״א נוספת שכך חז״ל נשתמשו הרבה בלשון כך וכך ודומה לו במשקלו אן הלכתם עד אן תמלל אלה שבבואם בה״א נוספת רובם מלמיל. אנה הלך דודך. אנה פנה דודך. עד אנה ינאצוני העם הזה. ועד אנה לא יאמינו בי. ובי מהם בנמלאים דרך זרות מלרע כבר העיד בעל המסורת עליהם ששם אנה אנחנו עולים. אנה אני מרוחק. ועל אלה ב׳ וככה היה לו לומר ב׳ א׳ מלעיל וא׳ מלרע כמו שהעיר על מלת יאבד ב׳ א׳ מלעיל יאבד יום אולד בו ואחד מלרע יאבד לב

כמנן

המלך והשרים. ולא יקשה לך לקרות וככה מלרע בעבור הזרקא שבאות האחרונה כי כן מנהג הזרקא והשופר והסגולה לבא כל אחד מהם בסוף תיבה אפילו בתיבה מלעיל. וכן תלשא בראש התיבה אפילו בתיבה מלרע תבקשם וכן תמצאם ע"כ. ורוב דבריו אלה העתיקם בעל לוית חן בשער ע' פי ה' בביאור המלות המתחילות מכ"ף והסכים לדבריו. ועיין מ"ש בסוף פרשת ויגש על ואם אתה: מתניכם חגרים. החכם ריקאנטי כתב במלת חגרים חסר יו"ד ובעל הלבושים בס' אור יקרות פי' דבריו שר"ל חגור שלהם כלומר כמ"ם [הכנוי]. וכן פי' ע"פ ויעשו להם חגרת. ואולם בכל הספרים מלת חגרים חסר וא"ו ומלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: חגרים. בזקף קטן בס"ס: (יד) וחגתם. הגימ"ל דגושה וכן תחגהו: (טו) שבעת ימים מצות תאכלו. בספר הזוהר אמר ר"ש מצת כתיב כד"א מראת אלהים וגו'. ומסורתא וספרי דילן פליגי בתרוייהו. ועיין עוד מ"ש בפרשת בהעלתך: תשביתו שאר. חסר וא"ו וכולהון דכוותיה ונדרש בלקח טוב להביא שאר כל פ?ות שאור: אכל. חסר וא"ו על פי המסורת שאינו מהד' מלאים שנמסר סימנם בתהלים מ"א וסוף נחום במ"ג. והכי משתמע מכללי הרמ"ה ז"ל ואלו הן לבלתי אכל ממנו אכלת חטף וחסר ודכותיה לבלתי אכל הדם אע"ג דקריא כולם חסר וכל אורייתא חסר ביה נהגה לי מן העץ ואכל חסר וא"ו וחסר אל"ף תניין דהוה חזי למיהוי מלא אל"ף או וא"ו חילופי אל"ף הנין וכתיב חסר בלא וא"ו ובלא אלף דכתיבא ביה סימן לעתיד הוא ולאו מעיקר ליפנא דאכילה וכל אכל ואכל באורייתא בין דקריא כ"ף דידיה בגירי כגון דין בין דקריא בפתח כגון ויאמר לא אכל עד אם דברתי ואכל מכל חסר כתיב בר מן א' שהוא מלא וא"ו כתיב וסימן ויעזב כל אשר לו ביד יוסף וגו' הלחם אשר הוא אוכל דין לחוד מלא וא"ו: מיום הראשן. חסר וא"ו בהעתק הללי בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים וכן הוא במסורת ובס' מנחת כהן וכן מסר הרמ"ה ז"ל בראשון באחד לחדש דויהי באחת ושש מאות שנה מלא דמלא כתיב מלא אל"ף קדים לרי"ן ומלא וא"ו בתריה וכל ליפנא דראשון באורייתא דכותא מלא דמלא בר מן ב' חסרים וא"ו בליפנא וסימן מיום הראשן עד יום השביעי בראשן בארבעה עשר יום לחדש ושארא כולהון מלאים וא"ו וכולהון מלאים אל"ף: (יז) המצות. הצד"י דגושה: (יח) בערב תאכלו מצת. חסר וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדויקים. כ"כ הרמ"ה ובעל הטורים והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת וסימן נמסר כאן במ"ג וכן מסר הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן: (כא) משכו. השי"ן בשו"א לבדו ובמ"ם במתג וספרים מדוייקים במתגים אלו נבוכים הם והכתוב עליהם מאמר פרטי בארוכה בסוף הספר אם ישכים ה' על ידי. ועיין מ"ש ביחזקאל סימן ל"ב על משכו אותה ומלכים א' י"ח: (כה) והיה כי תבאו. טעה המדפיס שעשה פה פסקא כי אינה תחלת פרשה: (כז) בנגפו. הפ"א בדגש: (כט) הכה כל. כל רפה: (לא) קומו צאו. חד מן ה' דגשים בתר יהו"א בלא מבטל וסי' נסדר במסו' דניאל ה': (לז) מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש ושוא תחת העי"ן ן' עזרא ועיין מ"ש על זה בסוף פרשת ויגש וריש ספר שמות: (לט) עגת. הגימ"ל רפה. וכתב הרמ"ה ז"ל לופי ועפי עגות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה כתיב ודכותא ועשו אתו עגות דשטו העם ולקטו וחד חסר דחסר עגת מצות כי לא חמץ ומסר עליה לית כותיה חסר דחסר מכלל דשאר אורייתא לאו חסר דחסר כתיבי ואית נוסחי דכתיבי בהון עגות דשטו העם חסר דחסר ושיבושא הוא דמסורת דעגת מצות פליגא עלייהו ורובא דנוסחי דייקי נמי כמסורת סלקי: (מב) ליל. מלא יו"ד בכל הספרים לאפוקי דעת המאירי: (מו) ועצם לא. בלא מקף באמצע: (מח) ועשה פסח. הפ"א רפה שאין כאן אתי מרחוק: כל. דזכר רפה: והיה. מלרע שהטרחא ביו"ד:

יג (ג) **בחזק**. הבי"ת בדגש: (ה) והיה כי יביאך. הראשון אין כאן שום פיסקא: והיה כי. הכ"ף רפה: (ו) למועדה. מלא וא"ו כמו למו עדה שתי מלות עדות היא לישראל ששם ה' נקרא עליהם: (יא) יבאך. השני חסר יו"ד והוא חד מן מלין דחסר יו"ד בלישן ביאה וסימן נמסר במ"ג ירמיה י"ח וטעה המדפיס לכתוב ובאך בוא"ו ובגליון יבאך ק' שאין כאן קרי וכתיב כלל גם במסורה ריש ד"ה לא נמנה עם מלין דכתיבין וא"ו ברים תיבותא וקריין יו"ד וכן הכריע מוהר"ר יעקב לבית לוי בתשובותיו סימן י"ד ופי' שפיר מ"ש מוהר"י קארו ז"ל בטור א"ח סימן ל"ב בשם הר"י אלכסנדר וכ"כ הרמ"ה ז"ל יבאך א' לחוד באורייתא חסר יו"ד תניינא דעניינא החסר וסימן והיה כי יבאך ה' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ושארא מלאים כתיבי עיין מ"ש רבינו בחיי: (יב) והעברת. במאריך או במרכא לבסוף לא בתביר: כל. רפה: (יג) חמר. חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכ"כ הפוסקים ומנחת כהן וכן נמנה במסורת בכלל החסרים במ"ג פ' ויחי ובחלומות דבר הדיא פ' הרואה א"ל רבא וא"ו דפטר חמור גהיט בתפילך ופי' רש"י שהוא חסר וא"ו ובתפילין של רבא כתבו הסופר מלא ואח"כ מחק הוא"ו פ' גהיט מחוק עכ"ל. והביאו ג"כ ס' התרומה ובערוך ע' גהט גרים פטר חמור גהיט מתפילך ופי' חסר מתפילך. מדבריו משמע שצריך לכתבו מלא ובתפילין של רבא כתבו הכותב חסר ע"כ ופי' רש"י ז"ל עיקר וכן פי' הרמ"ה ז"ל שהביא ד' בליפנא דחמר חסרים וא"ו באורייתא ואחד מהם וכל פטר חמר דתפילין ואח"כ כתב והשיא דגרסי' בפרק הרואה א"ל וא"ו דפטר חמור גהיט מתפילך עיין רבא ואשכח דגהיט לא למימרא דאיכא וא"ו בפטר חמור דתפילין אלא למימרא דמעיקרא טעה ספרא דכתביה מלא והדר מחקיה גגויה ואתקין: (יד) יד. ברביע: (טו) ויהרג. יש ספרים שהוא מלא בוא"ו אחר הרי"ש אבל נראה שהוא חסר מדאמרי' בקומץ רבה רמי איפסיקא ליה כרעא דוא"ו ויהרג בנוקבא פי' וא"ו אירע במקום נקב ונראה כמין יו"ד אתא לקמיה דר' זירא א"ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש פי' דאי חכים מבין שמתכף הוא לומר ויהרג כלפי מעלה ואומר ויהרג אי קרי ויהרג כשר ואי לא ייהרג הוא ופסול ופר"י מכאן משמע ויהרג חסר בלא וא"ו בין רי"ש לגימ"ל ע"כ באגודה ועיין ג"כ במרדכי פ' הקומץ וכן במסורת ד' מלאין בלשון הריגה וכל שריה אהרוג דעמום עת להרוג כי נמכרנו אני ועמי להשמיד ולהרוג בשונאיהם ולא קחשיב ויהרג דהכא שמע מינה דהוא חסר וכ"כ ס' התרומה והרמ"ה ז"ל: ה' כל בכור. מלת כל דגושה מדין מפיק ואין פסיק בין ה"א למלת כל כמו שנמצא באיזה ספר ועיין הכלל שאכתוב בתלים מזמור ב' בס"ד: מבכר. חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים והוא חד מן ב' חסרים ע"פ המסורת וחברו ויהי בחצי הלילה דפרשה וכ"כ הפוסקים והרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן: (טז) והיה לאות על ידכה. כתב הרמ"ה ז"ל והיה לאות על ידכה כ"ף כפופה ומלא ה"א בתראה ושאר אורייתא חסר ה"א ע"כ וכן במסורה דילן מסור כאן ידכה לית כתיב כן והוא חד מן כ"א מלין דכתיב כה בסוף תיבותא ובמסורה רבתא פרים בהדיא והיה לאות תניינא והא דריש רב אשי בפרק הקומץ רבה ידכה יד כה וכ"כ רש"י בפי' התורה בפ' קדש לי כל בכור על ידך לפי' ידכה מלא בפ' שניה לדרוש בה שהיא כהה. ויש לתמוה על ספר הזוהר דמייתי הך דרשה בפ' ואתחנן גבי וקשרתם לאות על ידך ולפי מ"ש בס' תלים מזמור מ"ו ומזמור פ"ב אין לתמוה על זה עיין שם ומ"ש בפרשת ואתחנן אבל בריקאנטי מייתי הך דרשא הכא ועיין שערי אורה ד' י' ורבינו בחיי: ולטוטפת. מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנינא כמ"ש בפרשת עקב:

פרשת בשלח

(יז) **כי** קרוב. הכ"ף דגושה: (יח) אלהים. דויסב בפסק מלבד הדרגא: דרך. בדגש: וחמשים. השי"ן רפה בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוס קדמון והוא חסר וא"ו אחר המ"ם ע"פ המסורת. ובמכילתא וחמשים עלו א' מחמשה וי"א א' מחמשים וי"א א' מחמש מאות וכו'. ובירושלמי פ' במה אשה מלמד שהיו מזויינים בחמשה מיני זיין וכו'. כתב רבינו בחיי וחמשים כתיב חסר וא"ו ללמדך שהתורה שניתנה לחמשים יום היתה תכלית מה שעלו בני ישראל מארץ מצרים. ועוד יש בו רמז לחמשים פעמים שנזכרה יציאת מצרים בתורה עכ"ל. ועיין עוד בבעל הטורים: (יט) ויקח. הקו"ף דגושה: (כ) מסכת. חסר ג"כ וא"ו בתראה בכל ספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכן עיקר כי לא נמנה במ"ג עם המלאים והסימן נמסר גם בפרשת ויצא במ"ג ועיין מ"ש בפ' אמור וזה לך גם לשון הרמ"ה ז"ל. ולמקנהו עשה סכת דויצא חסר דחסר כתיב ומסר עליה כל סכת בסכת מסכת חסר דחסר בר מן ב' מלאים וא"ו בתראה וסימן כי בסכות הושבתי דאמור. על כן קרא שם המקום סכות דויצא. ויעקב נסע סכתה חסר וא"ו כתיב ודכותא ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה חסר וא"ו. הסכת י"א לחוד באורייתא חסר דחסר וסימן חג הסכת תעשה לך שבעת ימים וכל שאר הסכת באורייתא מלא וא"ו תנין: (כח) לנחתם. אין בלמ"ד מאריך:

יד (א) **לאמר**. הלמ"ד דגושה: (ה) ויגד. הגימ"ל דגושה: (ו) ויאסר. האל"ף נחה בשוא לבדו מכלול דף קי"ד עיין מ"ש במקץ ע"פ ויאסר אתו לעיניהם ויאסר הצ"ל בלא מאריך ביו"ד ובלא דגש בסמ"ך: (ז) ושלשם. בהעתק הללי ושלשים ירושלמי ושלשם ואמר המסורה לית חסר דחסר עכ"ל. וכן נמסר עליו חסר דחסר במסורת הדפוס וכ"י. גם הרמ"ה ז"ל כתב ומבחר שלשיו חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין ושלשם על כלו חסר דחסר כתיב: כלו. כן כתיב בוא"ו כי לא נמנה עם הכתובים ה"א בסוף תיבה וסימן נמסר במ"ג שמואל ב' ב'. ובזוהר דשיר השירים נראה שהוא בה"א ובעל א"ת נדחק לפרשו ולא נתחוור אצלי וכבר הודעתי פעמים רבות דקים לן כמסורת: (ח) ויחזק ה'. רביע על ה': (י) והנה. בלא מקף: המבלי. כתב רבינו יונה על פי ספר ירושלמי אשר סמך עליו כי הה"א בפתח לבדו וכן מצאתי בס' א' כ"י. ורד"ק כתב במכלול שבכל הספרים המדוייקים בשוא ופתח עיין שם דף נ"ח וכן בעלי שברי הלוחות שזה הירושלמי הוא הספר אשר סמך עליו ר' יונה המדקדק כמו שהעיד עליו רד"ק. ואולי הוא הספר שהגיה בן אשר שהיה בירושלים ימים רבים וכמ"ש הרמב"ם בפ"ח מהלכות ס"ת עכ"ל. ועיין מ"ש בתהלים ק"מ ע"פ מאויי רשע. ובס"ס יש מאריך בה"א כמ"ש במלכים ב' א' וד' הם במסורת: (יב) מצרים. הסמוך לממתנו הרי"ש בפתח: (יג) כי אשר ראיתם. ה' סבירין כאשר, וקרינן אשר וסימן במ"ג פרשת נו: (יח) ה' בהכבדי בפרעה. הבי"ת דגושה: (כא) **לחרבה** כ"כ: (כה) ויאמר מצרים. במסורת חשיב ליה בהדי י"ב דסבירין ויאמרו. ועיין מ"ש בסוף פרשת מטות:

הגהת השירה

זכר להדפיסה בעמוד אחד מתחלת הבאים עד קרא וכל השירה כמו שהיא בס' א"ת וכן היא בהעתק מדפוס פיזארו. ובכל ספרי הדפוס לא דקדקו לכתוב שירה זו כהוגן ולכן הגהתי לפניך צורה זו שהביא דעת הרמב"ם ז"ל גם כי בספרו טעו המדפיסים וזהו ג"כ דעת הרמ"ה והמאירי ז"ל ומסכת סופרים וס' תגי. ואין חילוק ביניהם רק מעט מזער. ואני החזקתי בדעת הרמ"ה ז"ל בכל פרטיה ודקדוקיה כי כן מצאתי בס"ת ספרדים החשובים והקדמונים וכן נהגו סופרי עירנו והנני הולך ג"כ בדרך ר"ת ז"ל לענין אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח כמ"ש הר"ן ז"ל סוף פ"ק דמגילה. ואולי הוא גם דעת רש"י ז"ל אלא שלדבריו צריך שיהיו לעולם החלק כפלים מן הכתב שהוא קורא לחלק לבנה ולכתב אריח. וממסכת סופרים נראה שאפילו צורת שירת עשרת בני המן ומלכי כנען לעיכובא וכן כתב המרדכי בשם הירושלמי וכ"ש שירות האחרות שחובה עלינו לכתבם כדין וכהלכה. וכתב הריב"ש בתשובותיו סימן רפ"ו אין ספק אצלי שבשירה צריך להניח ריוח כשיעור פרשה סתומה דהיינו ט' אותיות וכ"כ הרמב"ם ז"ל בצורת שירת האזינו כל שטה ושטה יש באמצעה ריוח אחר כצורת הפרשה הסתומה עכ"ל. ונראה שגם על שיעור הריוח אמר כן אלא שבשירת הים בשיטה שיש בה שני אריחין מניח שעור הריוח בין שניהם וכ"כ הוא ז"ל בשירת הים ושאר השיטות אחת מניחין באמצעה ריוח א' ואחת מניחין הריוח בשני מקומות וכו'. ומדקאמר מניחין הריוח משמע שיש שיעור לו אלא שבאותה שטה חולק אותו לשני אריחין: (כח) הבאים אחריהם. הבאים בראש הדף כי זו סיום ה"א של סימן בי"ה שמ"ו: לא נשאר בהם עד אחד. הא דמסיר בדפיסים לית אורייתא בהם שופטים בם. לא ידענא מאי קאמר דמסורת הכי קא מסיר בפ' וארא ובשופטים ד' ג' פסוקים משעין בהון [א"כ מתחלפין

מתחלפין]. פרעה. לא נשאר בהם עד אחד. סיסרא. לא נשאר עד אחד. ערוב. לא נשאר אחד: (כט) הלכו ביבשה. בי"ת ראשונה רפה. בתוך הים והמים להם חמה. בילקוט מנין שאף הים נתמלא עליהם חימה שלמעלה הוא אומר והמים להם חמה חמה כתיב ע"כ. אבל במכילתא כתוב ומנין שאף הים נתמלא עליהם חמה שנאמר והמים להם חומה אל תיקרי חומה אלא חֵמָה ע"כ. ועל פסוק זה נאמר ולא על שלמעלה וכן צריך להגיה בילקוט וזה לשון ·· הרמ"ה ז"ל והמים להם חומה דויבאו בני ישראל מלא וא"ו כתיבי וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים וא"ו וסימן להם חמה דבני ישראל הלכו ביבשה. אשר לא חמה לנמיאות דוקם הבית אשר בעיר. אשר אין להם חמה דוכתי האלרים עכ"ל וכן הוא במסורת שלנו. וכתב בעל הטורים חמה כתיב חסר שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר בים והיינו דכתיב ועבר בים צרה ס"ת רמ"ה שהוא בגמטריא פסל מיכה ע"כ. ומוסיף אני לומר שזה נרמז במלות ביבשה בתוך הים סופי תיבות מיכה. וכתב רבינו בחיי שדרשו רבותינו והמים להם חומה חמה כתיב חומה לישראל חמה למצרים וכן דרשו בחילו של סנחריב והיה אור ישראל לאש. אור לישראל אש לסנחריב ע"כ: (ל) ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. במדבר רבה ריש פ' ב' ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. ויִשע כתיב כביכול ישראל נגאלו וכאילו הוא נגאל. ופירש בעל מתנות כהונה וישע כתיב כלומר נוכל לקראתו וישע ע"כ. משמע דדרים ליה כאלו היה נקוד ויִשע בחירק היו"ד. ויותר נראין לי גירסת הספרים דגרסי ויושע כתיב כי הוא מלא וא"ו וע"פ המסורת דרשינן ליה כאילו היה נקוד וַיִּוָּשַׁע כמו שיסד הפייטן לגוהה מלויינת וַיִּוָּשַׁע כמו שכתבתי בישעיה מ"ג אצל ·· שלחתי בבלה. וכן הוא במדרש ·· ילמדנו סוף פרשת אחרי מות וכן הובא בילקוט זכריה רמז תקע"ו בשם מדרש תנחומא:

(לא) ויאמינו. כן נ"ל המאריך בוא"ו:

טו (א) **ישיר**. במקף: גאה גאה. חד מן דגשים בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסורת ונסדר הסימן במ"ג דניאל ה' וכן גאה גאה דוטען להם מרים. ובמסורת אלין זוגין חד דגש וחד רפי וסימן או דדו או בן **דדו** כי גאה **גאה** מי כמכה באלם ה' מי **כמכה** לקחת לו גוי מקרב **גוי** שתה לו **לא**: (ב) עזי וזמרת יה. העי"ן בקמץ חטוף מפני דגשות הזי"ן שבאין להורות על חסרון. עי"ן הפעל וכן נהלת בעזך שבפרשה עזי וזמרת דתהלים וישעיה י"ב בעזך ישמח מלך (תהלים כ"א) אתה פוררת בעזך ים (תהלים ע"ד) ועיין מ"ש בתהלים מזמור קי"ט: ואראממנהו. מ"ם ראשונה בשו"א לבדו: (ה) יכסימו. שורק המ"ם תחת חולם וזהו מ"ש רש"י ואין דומה לה במקרא בנקודתה שדינה מלא פום פי' בחולם ואמרו המדקדקים שבא כן לזווג הקריאה לקריאת היו"ד במצולת. בהעתק הללי במגלת ירושלים במצולות עכ"ל ובכל הספרים כתוב במצולת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וכן הוא במסורת ובהלמ"ס ז"ל והלד"י בחולם וכמו כן שנים האחרים הנזכרים במסורת דתהלים פ"ח ודנחמיה ט' הלד"י בחולם לפי שהם במוכרת ובסמוך בשורק כמו במצולות ים (מיכה ז') ועיין עוד מ"ש בתלים ובנחמיה: (ו) גאונך בתיקון ס"ת ישן גאונך ס"ת גאנך ע"כ. והרמ"ה כתב בהדיא וכרוב גאונך מלא וא"ו כתיב: (ח) ונרות אפיך נערמו מים. ב' מלאים יו"ד ועיין מה שסמנתי בפ' בראשית על בזעת אפיך תאכל: נערמו מים. במקצת ספרים במקף ונכון הוא אצלי: (י) צללו. הלמ"ד בשו"א לבד כמנהגנו: כעופרת. הכ"ף בפתח בס"ם: כעופרת. בכולהו נוסחי דיקי מלא וא"ו כתיב והד חסר ואת העפרת דאך את הזהב הרמ"ה ז"ל: (יא) מי כמכה. הראשון ברפי הכ"ף והשני בדגש בתר יהו"א בלא מבטל המסורת ונתנו טעם לדבר שלא לגמגם מיכה אצל השם ועיין מ"ש בתהלים ל"ה ומה שכתב מהר"ר יוסף קארו בא"ח סוף סימן נ"א בשם אורחות חיים ומדרש לקח טוב מי כמכה הראשון רפי והשני דגש לפי שבתחלה היו מבחין בשפה רפה ולבסוף מקירות לבם בפה מלא: כמכה באלם. בלא פסק באמצע ודלא כהגהת המדפים ובכל ספרים מדוייקים בי"ת באלם דגושה ובעל מקנה אברהם ולשון למודים מנו זה עם הזרים שאין כאן שום מבטל רק יהו"א. ובס' דקדוק ישן כ"י מנאתי לשון זה. רוב דוקנים שמדגישים על מי כמכה באלם וכן קו"ף קערותיו סמך של ועשית סירתיו. וכן הרבה מפני המתג אשר מהשבין לנגינה עכ"ל. ובתיקון ס"ת ישן מי כמכה במפתח הגיה מלאתי במדויק כמוך שניהם מלאים ע"כ אבל הרמ"ה ז"ל כתב כל כמוך באוריתא מלא וא"ו כתיב וחסר ה"א בר מן ב' חסר וא"ו ומלא ה"א ותרויהון בחד פסוקא דמי כמכה באלם ה' ועיין מ"ש בפ' תרומה על קערותיו בספר לקוטי שכחה ופאה דפוס פירארה דף ה' ובפירוש התפלות לריקאנטי בפי' השירה וברבינו בחיי: באלם. חסר דחסר כלומר מי כמכה באלמים כך דרשו רבותינו בפ' הניזקין ובמכילתא. ובמדרש לקח טוב נדרש מי כמכה באלמים על פנים שונים. ובמסורת ב' בתרי ליְשני חד חסר וחד מלא ואידך הנחמים באלים (ישעיה נ"ז) מלא יו"ד תניינא: נאדר. האל"ף בשוא לבדו מכלול דף ע"ב: (יג) עם זו גאלת. דגש בתר יהו"א בלא מבטל ע"פ המסורת וכן הוא לב"א וכ"כ בס' אורחות חיים וברוקח שהגימ"ל דגושה שאם תהיה רפויה נראה כאומר לשון מגואל ונמלא מחרף ב"מ: בעזך. הבי"ת רפה והעי"ן בקמץ חטוף: (טו) עליהם. בלא פסק: זרועך. בהעתק הללי זרועך ירושלמי זרעך ע"כ ועל פי המסורת הוא מלא וכן הוא בכל הספרים ובהלמ"ס ז"ל: ידמו כאבן. הכ"ף בקמץ ובדגש בתר יהו"א בלא מבטל על פי המסורה שלא יהא נראה כאומר א"ו ידמוך אבן: מקדש. הקו"ף בדגש לתפארת ועיין מ"ש פ' שמות סימן ב' על הנפיכו: (יח) לעלם ועד. הוא"ו פתוחה לרש"י וא"ע וכן ראיתי בדפוס ישן: (כ) ותצאן כל. הכ"ף רפה:

זאת היא השירה כפי דעת המחבר. לבד כי היא בשני עמודים לקוצר גליון הדפוס. ובס"ת צריך להיות בעמוד אחד עם ה' שיטין בתחלה וה' ג"כ בכופה:

(כו) חקיו. הקו"ף בדגש: כל המחלה. מלת כל במאריך ובמקף בס"ם ועיין מ"ש בפרשת ראה על כל הבכור: המחלה. אין בה"א מאריך וכן הוא לב"א:

טז (א) **אל** מדבר סין. כל סין בסמ"ך מלא וכל נך בלד"י חסר: בחמשה. הקדמאה בשי"ן לא בה"א: (ב) וילינו. וילונו קרי: כל עדת. הכ"ף בדגש: (ג) באכלנו. הלמ"ד במאריך: (ד) לחם. הלמ"ד בפתח: (ז) כי תלונו. תלינו קרי: (יב) שמעתי את תלונת. דגש הנו"ן תמורת הנח שהיה ראוי לבא אחר הנו"ן בכלם תבונת מכלול דף קמ"ז ועיין מ"ש בפ' בראשית על ערומים. ומה שנמסר במקרא גדולה ב' כתיב כן טעות הוא ור"ל לית כתיב כן דלית כוותיה מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ושאר כלהון כתיבי תלנות וא"ו בין נו"ן לתי"ו מלא וה"ו תנינא וחסר וא"ו קדמאה. ובמדרש לקח טוב למה חסר וא"ו שהיו מתחסרין מזכיותיהם. ד"א שכל תלונות עלי כתלונה אחת לכך נאמר תלונת בני ישראל אף על פי שהם מתלוננים בני ישראל הם. בני אהובי הם בני אברהם בני יצחק הנעקד לשמי נטע אשל בני בכורי: (יג) השלו. בכל ספרים מדויקים חסר יו"ד ולשון הרמ"ה ותעל השלו לא כתיב יו"ד ודכותיה ויאספו את השלו פ' בהעלתך עכ"ל. ויש לתמוה על החזקוני שכתב על השלו דבהעלותך הסר יו"ד ועל זה לא כתב מאומה. עוד קשה כי במסורה גדולה במערכת אות יו"ד וגם במסורת כ"י נמנה כ"ו מלין דחסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריא ובסופם כתיב שאל ויבא שלו ויאספו את השלו ולא נמנה זה עמהם ועיין בתהלים כ"ד על לשוא נפשו. והא דאמרינן פ' בתרא דיומא כתיב שליו וקרינן סליו לאו לענין דקדוק האותיות אמר אלא לענין הקריאה בסי"ן שמאל כדאמרינן התם נדיקים אוכלים אותו בשלוה רשעים אוכלים אותו ודומה להן כסלוים פי' קוצים מלשון סלון ממאיר וקוץ מכאיב: (טז) לקטו ממנו איש לפי אכלו. קדמאה ותניינא לפי אכלו תליתאה כפי אכלו וסי' ללכת. עוד יש סימן אחר במסורת: לגלגלת. שני הגימלי"ן דגושות: (יז) וילקטו. היו"ד בלא קדמא: (יח) לא העדיף לא החסיר. איש בשוא אחד מהם מאריך בה"א: (כ) וירם. הרי"ש בשלש נקודות ובמסורת שלנו לית והסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל. וכתב במכלול דף קע"ו שהיה משפטו וירם בקמץ השוף על המנהג ובא בקבוץ שפתים להבדיל בינו ובין וַיָּרָם כבוד ה' (יחזקאל י') שהוא ענין אחר: (כא) ונמס. כתב ר' אלי' המדקדק ·· בספר הבחור בבנין נפעל מהכפולים שהעי"ם בפתח והוא פתח דספרא על פי המסורה ובס' מסורת המסורת מאמר ב' ביאר מאו פתח דספרא. ובכל הספרים שלנו בקמץ וכן כתב בן עזרא בס' צחות דף קפ"ו שהוא קמץ בעבור היותם סוף פסוק וכן כתוב במכלול דף קע"ו ובלוית חן ס"ה פ"ה: (כד) ורמה לא היתה בו. בכל הספרים הבי"ת בדגש ולמ"ד לא בלא מאריך במקצתם: (כט) ראו כי ה' נתן לכם השבת. מטעים ביה ספרי דכתיבי את: (ל) השבעי. דוישבתו חסר יו"ד והוא מן החסרים שנמסר סימנם בפ' בא במ"ג וכן כתב שם מנחת כהן וכ"כ הרמ"ה ז"ל השביעי כל אוריתא מלא יו"ד כתיב בר מן ג' וכו' והם הכתובים במסרתנו פרשת בא: (לא) כזרע. הכ"ף בשוא והזי"ן בסגול חזקוני: (לד) כאשר צוה ה' אל משה. עיין מ"ש בפרשת במדבר ריש סימן ג':

יז (ב) **תנו** לנו מים. מטעין ביה תנה: מה תריבון מה תנסון. תרוייהו בלא וא"ו חזקוני. וזהו אחד מן ח' פסוקים שיש בהם מה מה וסימן במסורת פרשת שמות אצל ואמרו לי מה שמו מה אמר: (ד) עוד מעט וסקלני. חסר וא"ו אחר הלמ"ד וכתוב יו"ד בתר נו"ן וכן קרי. ובסוראי וסקלנו כתיב וא"ו בסוף תיבותא וקרי יו"ד וליתא דכולהו נוסחי דיקי יו"ד כתיב ויו"ד קרי הרמ"ה ז"ל: (ו) על הצור. במאריך ובמקף וכן הוא לבן אשר: (י) ומשה אהרן וחור. מטעים ביה דכתיבי ואהרן: (יב) ויהי ידיו אמונה. ריקאנטי פרשת שמיני וישא אהרן את ידו אל העם וגו' נכתב ידו חסר רמז ליד ימנית שהיא למעלה מן השמאלית וכן ויהי ידו אמונה ע"כ. וכן במערכת פ' י"ב ובלקוטי שכחה ופאה דף י"ב והגהה מימונית פ' י"ד מהלכות תפלה. ואיכא למיתמה טובא דבכולהו ספרי כתיב ויהי ידיו אמונה מלא יו"ד וכן מוכח מהמסורת ולדידי חזי לי דטעותא נפל בספרי ריקאנטי וגם אחרים טעו בהו וצריך לומר ויהי ידיו. ועקר דרשא מפיק לה מדכתיב ויהי ידיו דהוה ליה למכתב ויהיו. וכ"כ החכם אבן עזרא ויהי ידיו אמונה כל אחד מידיו כמו בנות צעדה וכמו וצדיקים ככפיר יבטח ע"כ. ודאי האי הוא ברירא דמילתא דהכי איתמר בספר הזוהר ויהי ידיו אמונה ויהיו ידיו מבעי ליה אלא בגין דתליא כלא בימינא כתיב ויהי וכתיב ידיו בגין דהוא עקרא דכלא וכתיב ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב ע"כ. ובספר אוצר הכבוד בנשיאת כפים של כהן י' אצבעות להמשיך מי' מאמרות ויד ימין גבוה משמאל וזהו רוס ידיהו נשא עכ"ל. ועיין מ"ש בפרשת שמיני: עד בא השמש. במסורה גדולה (יחזקאל ל"ג) י"ד בוא מלא בקרי' ומני כולהו התם במסורת חמשה באורייתא ותשעה בנביאים ובהנהו דאורייתא חשיב אם חבל תחבל שלמת רעך עד בוא השמש. ובר מן כולה איכא עד בא השמש דוידי משה כבדים פליגא על דין. וכן כתב בעל מנחת כהן בפרשת חיי שרה זה לשונו. בוא ברוך ה'. ה' מלאים וסימן דין. עד בוא יוסף. ותנח בגדו אצלה עד בוא. עד בוא תבואתה אם חבל תחבל שלמת רעך עד בוא השמש עכ"ל. ואולם במסורה במלכים ב' פ"ז וישעיה ב' ויחזקאל ל"ג נמסר י"ג מלא ולא חשבי בהדייהו עד בוא השמש דמשפטים ולא דבשלח מכלל שהם חסרים וכן בכל הספרים שניהם חסרים וכן כתב המכריע לפי חכמים הרמ"ה ז"ל. ראה דבריו טובים ונכוחים בא אתה וכל ביתך חסר וא"ו כתיב וכל בא בליסנא דביאה חסר וא"ו ומלא אל"ף כתיב בר מן ד' שהם מלא וא"ו ומלא אל"ף וסימן בוא ברוך ה'. עד בוא אדוניו אל ביתו. עד בוא יוסף בצהרים. עד בוא תבואתה עכ"ל. עוד ראיתי חילופים אחרים במסורה זו בין מסורת בדפוס לכ"י ובדפוס נמסר בכלל המלאים לבלתי בוא בגוים (יהושע כ"ג) כל אשר ידבר בוא יבוא (שמואל א' ט') ובמסורה כ"י לא נמנו עם אחד משנים אלו. ובחילופים נמסר ויהי לעת בוא השמש (יהושע י') השמש יהפך לחשך וגו' לפני בוא יום ה' (יואל ג') ובכה"ג אמור רבנן ז"ל בתר רובא: (טו) ה' נסי. עיין מ"ש בירמיה כ"ג על פסוק אשר יקראו ה' צדקנו: (טז) כס יה. כתב רד"ק בשרשים שרש כסא שהסמ"ך בשוא והיא מלה אחת. ולפי דבריו הכ"ף היתה ראויה להיות בסגול. ובחומש כ"י קדמון מצאתי למערבאי כסיה מלה חדא למדנחאי כס יה תרין מלין למערבאי ידידיה מלה חדא למדנחאי ידיד יה תרין מלין ועיין מ"ש בירמיה כ"ג ע"פ אשר יקראו ה' צדקנו. ובגמ' פ' ערבי פסחים פלוגתא דאמוראי היא לרב חסדא בשם ר' יוחנן מלה אחת וכן לרב ולרבה ב' מלין. והרמ"ה ז"ל כתב כסיה בנוסחי דיקי ב' מלין עכ"ל. וכ"כ המאירי ז"ל מסכימים למציאות הספרים ולרוב נוסחי המסורות שמנו ו' פסוקים דאית בהון ה' מלין מן ב' ב' אתין וזה אחד מהם. ובמסורת כ"י ו' פסוקים דאית בהון ה' מילין רגופין מן ב' ב' אתין

אתין וחד פלוגתא דרב נחמן וסימנהון נח את שם את חם. כי גם זה לך בן. כי יד על כס יה דין פלוגתא דרב נחמן. על כן לא בא אל שלחן. גם לי גם לך לא יהי' גזרו. אין זה כי אם רע לב. ובמסורה דילן נחמיה ב' איתא להאי סימנא בלא פלוגתא. ברם אית בה טעותא דבליר מינייהו הדא פסוקא ומשום הכי ברירנא לה. עד כתב בעל המסורת כס יה פליגא אם הוא חד מן מלין דלא מפקא ה"א וכו'. מדר דר. תרויהון חסרים וא"ו ועיין מה שכתבתי בפרשת האזינו בס"ד:

פרשת יתרו

יח (א) וישמע פתוחה והיו"ד דגושה: (ה) ויבא יתרו. קדמא ברי"ש: (ח) על אודת. בהעתק הללי אודת ירושלמי אדות עכ"ל ובכל ספרים מדוייקים כתיב אודת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה וכן הוא במסורת שנמסרה בפ' וירא במ"ג. ודע כי במסורה שם נפל טעות ונשתבש בה גם בעל מנחת כהן שעל פסוק על אודת בנו כתב ד' כתיבי כן ובכללם מנה על אודת הבאר דפ' תולדות יצחק וזה אינו שהוא אדות כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה בכל ספרים המדוייקים ומסורת. האמיתית היא משלשה האחרים בלבד וכן מצאתי מסורת כ"י וזל"ש. אודת ג' כתיב כן וסימנהון וירע הדבר מאד ויספר משה לחתנו ותאמר לו אל אודת הרעה (שמואל ב' י"ג). אחר כך נזדמן לי ספר הרמ"ה ז"ל מסכים לכל מה שכתבתי זל"ש אודת ב' כתיב וא"ו אחר האל"ף וחסר וא"ו בתראה וסימן על אודת בנו. ויספר משה לחתנו וגו' על אודת ישראל. וכל שארא אדות כתיב וא"ו אחר הדל"ת וחסר וא"ו קדמאה. וידוע שהרמ"ה לא דבר רק על החומש: ויצלם ה'. ג' חסר יו"ד בלישנא באורייתא וסימן וישמע ראובן ויצלהו. ויצלכי מחרב פרעה. אשר מצאתם בדרך מכלל דשאר אורייתא כל היכא דשייך יו"ד מלא יו"ד כתיב הרמ"ה ז"ל ובמסורת דילן ז' חסר בלישנא בכולה קרי' וסימן בפרשת וישב: (ט) ויחד. הדל"ת דגושה ושואית וגהה מכלול דף קנ"ה. ובמסורת לית וחד אל יחד בימי שנה (איוב ג): אשר הצילו. שבור הצלם וקריא הצילו: (י) ברוך ה'. בזקף קטן: (יז) לא טוב הדבר אשר אתה עשה. אשר במאריך אתה בטפחא: (יח) כי כבד. כ"ף של מלת כי בדגש: עשהו. חסר וא"ו כתיב ואית במסרה עליה לית כותיה ומלא וטעותא הוא דרובא דמסורת ורובא דנוסחי דיקי חסר וא"ו הרמ"ה ז"ל: (כ) והזהרתה. מלא ה"א בסוף תיבותא ולית כוותיה בקרי'. ובמדרש לקח טוב והזהרתה אתהם וגו' אלו עשרת הדברות ה' מן והזהרתה וה' מן אתהם: החקים. הקו"ף בדגש: את הדרך ילכו בה. מטעים ביה דכתיבי אשר: (כא) שנאי בצע. בס"א כ"י שנאי בצע. עשרת חסר וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ושרי עשרת חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר: (כב) הגדל. חסר וא"ו כי לא נמנה בכלל המלאים שנמסר סימנם במ"ג פ' נח וכן מסר הרמ"ה ז"ל: (כד) לקול. מלא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל לישנא דקול באורייתא מלא וא"ו כתיב בר מן ה' דחסרים וכו' עיין במ"ג פרשת תולדות: (כה) מאות. בספרים מדוייקים מלא וכן ראוי ע"פ המסורת כי לא נמנה בג' חסרים שסימנם מסרתי בסוף בראשית: (כו) ישפוטו הם. מלרע מכלול דף כ"ג דף קל"ח ושרשים ולוית חן פרשה י"ט מהשער השלישי:

יט (ב) מרפידים בהעתק הללי מרפידים ירושלמי מרפידם עכ"ל. ובמדוייקים מלא דמלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו ברפידים ואין מים מלא דמלא בתרין יודי"ן כתיב ודכותא ויסעו מרפידים ויבאו הלין ב' מלאים דמלאים ושאר אורייתא חסר יו"ד תניין וכולהון מלאים יו"ד קדמאה עכ"ל וכן נמסר במ"ג פ' בשלח: (ג) ותגיד. כל לישנא תגד באורייתא חסר יו"ד בר מן דין ובמדרש לקח טוב כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגיד לבני ישראל אלו האנשים שלוה לומר לנשים בנחת ולהנעים המצות ודקדוקיהם ולאנשים דברים קשים כגידים וראיה לדבר שלא תמצא בכל המקרא כמותו ותגיד ביו"ד לשון גידים ע"כ. ובשבת פ' ר"ע בתחלה פירש מאן שכרה דכתיב ויסב משה דברים שמשיבין דעתו של אדם ולבסוף פי' עונשה דכתיב ויגד משה דברים שקשין לאדם כגידין ע"כ. ומ"מ נראה דעקר דרשא ילפינן מקרא דותגיד מיתורא דיו"ד ופשיטא דמשה עבד מאי דפקיד עליה רחמנא והזינא נמי לרבינו שלמה ז"ל דמייתי הך דרשא אקרא דותגיד כדמפרש בהדיא וכ"כ רבינו בחיי: (ד) אשר עשיתי למצרים. בתיקון ס"ת ישן למצרים ס"א במצרים וכן בהגהת מקרא גדולה אבל בכל ספרים מדוייקים בלמ"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמאירי אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים עם למ"ד כתיב. וכן בחומש כ"י קדמון כתוב בפסוק למצרים וכתב עליו מטעים ביה אינשי וספרי: ואבא אתכם אלי. ב' חסר יו"ד ועיין מ"ש בירמיה סימן ל"ה: (ה) ועתה אם שמוע. בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן משמע ממסורת הרמ"ה ז"ל. ויאמר אם שמוע תשמע דמרה מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותיה מלא בר מן ג' חסרים וא"ו וסימן שמע אשמע לצעקתו דאם ענה תענה. שמע בין אחיכם. והיה אם שמע דקרית שמע ושאר אורייתא מלאים וא"ו כולהון שמוע דקרי שי"ן דידיה בקמץ עכ"ל וכן נמסר במסרה גדולה פרשת משפטים: (יא) כי ביום השלשי. חסר יו"ד ע"פ המסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויהי בקר יום שליטי כל לישנא דשליטי באורייתא מלא יו"ד כתיב בר מן א' חסר וסימן כי ביום השלשי ירד: (טו) תגשו. הגימ"ל דגושה: (טז) ויהי קלת. חד מן ד' חסרים דחסרים ועיין בספר הזוהר דף פ"א: (יז) בתחתית. בספרים כ"י מדוייקים התי"ו בשו"א לבדו ודגשות התי"ו הבא אחריו מוכיח כן. וכן נראה מלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתיצבו בתחתית ההר מלא יו"ד כתיב ודכותיה ותיקד עד שאול תחתית: (יט) ויהי קול השפר. חד מן ט' חסר וא"ו ועיין בספר הזוהר שם: (כא) פן יהרסו אל ה' לראות. מלא ועיין במ"ג ריש פ' בא ומ"ש בפרשת נח גבי וירד ה' לראות: (כג) לעלות אל הר סיני. וכן אל יהרסו ולעלת שבסמוך בהעתק הללי שניהם חסרים ירושלמי שניהם מלאים עכ"ל. ובספרים מדוייקים שניהם חסרים. וכ"כ במסורת לעלת ד' חסרים בתורה וסימן לא יוכל העם לעלת. אל יהרסו לעלת. ולא אביתם לכתוב הרביעי והוא ותהיע לעלת. הלין ד' חסרים וב' מלאים וסי' לא נוכל לעלות אל העם. ויעפילו לעלות: העדתה. ה"א בסוף תיבה רמז לה' לשונות של התראה בחיי: (כד) לך. הלמ"ד בסגול: יפרץ בם. הרי"ש בקמץ והוא חטוף מפני המקף:

עשרת הדברות

ברוב הפסוקים שבעשרת הדברות יש בכל תיבה ב' טעמים ובארבע תיבות מהן דגש ורפה. ואלו הן תיבת כל של ועשית כל מלאכתך. ותי"ו של תרצח. תנאף. תגנב. ויש גם כן ג' אותיות בשתי נקודות והן נו"ן של פני. תי"ו של בארץ מתחת. צד"י של תרצח שבשתם בקמץ ופתח. וכתב הר"י ן' חביב בפי' ע"י בירושלמי דשקלים פ"ו שהטעם האמת לכל זה מפורסם שיש ב' קריאות בדברות האחד כשקורא היחיד בינו לבין עצמו אינו מדקדק לקרא כל דבור ודבור בפני עצמו אלא מחלק הפסוקים בסדר נגון קריאתו. ודבור לא יהיה לך שהוא ארוך עושה ממנו פסוקים רבים וכן זכור את יום. וד' דברות האחרונים שהם קטנים עושה מכולם פסוק אחד. אבל הקורא בצבור צריך שיקרא כל דבור ודבור בפני עצמו בין שיהיה גדול בכתב בין שיהיה קטן. יתחייב מזה שינוי בטעמים ובנקודות ובדגש ורפה להבדיל בין שתי הקריאות כפי סדר הנקודה. ובעל א"ת ביאר הדבר יותר וכתב בלשון הזה כמו מלת פני יש בה רביע וסוף פסוק היחיד קוראה בסוף פסוק והקורא בצבור קוראה ברביע ולכן הוכרחו לנקוד נו"ן פני בקמץ ובפתח. הקמץ לקורא בס"פ כי כן דרך המקרא כל מלה הנקודה בפתח כשתבא בסוף פסוק או באתנח תנקד בקמץ. והפתח לקורא ברביע. אבל לא שיהיה ליו"ד של פני נקודה כלל. ומזה הטעם יש לתי"ו של בארץ מתחת ולצד"י של תרצח קמץ ופתח. הקמץ לקורא מתחת באתנח. תרצח בסוף הפסוק. והפתח לקורא מתחת באזלא. תרצח בטרחא. עד כאן. וכתב המקובל האלהי הרמ"ע ז"ל בחיבורו הנקרא מאה קשיטה שהקורא שתי הנקודות לנו"ן ויו"ד של פני. ולצד"י ותי"ו של תרצח. וכן תי"ו והי"ת של מתחת. טעות גדולה היא ומשתקין אותו בנזיפה ועליו ליתן את הדין. עוד כתב ראיתי למקצת נקדנים מי שמדקדק בקדימת הקמץ לפתח במלת פני וכן במלת נותחת ובהפך במלת תרצח לפי שעשו קריאת הפסוקים עיקר עכ"ל. וזה הטעם מספיק גם כן לד' אותיות רפין ודגשין שזכרתי למעלה. שלקורא ביחיד כ"ף של כל מלאכתך דגושה מפני הטפחא שבמלת ועשית הקודמת לסוף פסוק ושלשת תוי"ן רפין שאין טפחא לפני שום אחת מהן במלת לא ולקורא בצבור כ"ף של כל מלאכתך רפה שאין טעם מפסיק לפניה ושלשת תוי"ן דגושין מפני הטפחא שלפניהם. ולכן אמרו בספר הזוהר פסקא טעמא בכל הני תלת וז"ל. לא תרצח אי לאו דפסקא טעמא לא הוי תקונא לעלמין ויהא אסור לן לקטלא נפשא בעלמא אף על גב דיעבור על אורייתא אבל במה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תנאף אי לא דפסקא טעמא אסיר אפילו להולדא או למחדי באתתיה חדוה דמצוה ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. לא תגנב אי לאו דפסקא טעמא הוה אסיר אפילו למגנב דעתא דרביה באורייתא או דעתא דחכם לאיסתכלא ביה או דיינא דדאין דינא לפום טענה דאצטריך ליה למגנב דעתא דרמאה ולמגנב דעתא דתרווייהו לאפקא דינא לנהורא ובמה דפסקא טעמא אסיר ושרי. ועיין שם ובלקח טוב למכה"כ משה נאגארא. והחזקוני נתן טעם אחר וזל"ש יש ברוב הדברות שתי נגינות ללמד שבעצרת שהוא דוגמת מתן תורה ומתרגמינן הדברות קורין כל דברת לא יהיה לך וכל דברת זכור בנגינות הגדולות לעשות כל אחד מהן פסוק אחד שכל אחד מהן דבר אחד לעצמו ודברות לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות קטנות לעשות ד' פסוקים שהם ד' דברות אבל בחדש שבט שקורין בפרשת יתרו כשאר שבתות השנה קורים לא יהי' לך וזכור בנגינות הקטנות לעשות מכל אחת מהן ד' פסוקים ודברות לא תנאף לא תגנב לא תענה קורים בנגינות גדולות לעשותן פסוק אחד לפי שלא מצינו בכל המקרא פסוק מב' תיבות חוץ מאלו ובשבועות דוקא כמו שפירשתי למעלה. גם בדברות אנכי ולא יהיה לך יש נגינה גדולה לעשותן שתיהן פסוק אחד לזכרון שבדבור א' נאמרו כיצד בתיבת אנכי פשטא ובתיבת אלהיך זקף קטן ובתיבת הוצאתיך תלשא ובתיבת מארץ מצרים קדמא ואזלא ובתיבת עבדים רביע עכ"ד. ועיין עוד מ"ש בעל ערוגת הבשם בפ' כ"ו. ולמען יבחין וירוץ הקורא בהן ביחיד ובצבור אכתבם בס"ד כמו שכתבם בעל א"ת על טוב יזכר שמו. ודע כי תיבות אשר הוצאתיך מארץ מצרים לפי דרכו אינן כי אם בטעם א' ותיבת עבדים בלא רביע ובמקצת ספרים גם הם בב' טעמים ותיבת עבדים ברביע כמו שכתב החזקוני:

אמר המדפיס בראותי חילופים שונים בנקודות וטעמים על עשרת הדברות וכפי מה שהביאם הרב המחבר כאשר עין הקורא יראה ויקרא ולא נכון להדפיסם כלם כדי שלא יתבלבל הרואה בהם חשבתי דרכי להדפיסם כפי ריהטא ומנהג כל החומשים יותר מדוייקים וכמו מציאותם ג"כ בחומש נקרא עט סופר וככה הנם קורא נעים לפניך ובפרט כי מבותלי דבריו של המחבר ניכר כי ככה ישרים ונכוחים בעיניו:

כ (ב) אשר הוצאתיך. ג' מלאים דמלאים מלא וא"ו קדים לצד"י ומלא אל"ף קדים לתי"ו ומלא יו"ד קדים לכ"ף וסימן הוצאתיך מאור כשדים אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וחברו במשנה תורה הרמ"ה ז"ל. וכן נמסר במסורת שלנו. ובירושלמי פ' לולב וערבה הוצאתך כתיב עיין בע"י פי' ן' חביב וכתב בעל יפה מראה אע"ג דבספרינו הוא מלא כמה פעמי' שהגמרא חולקת עם ספרים שלנו: (ג) פני. הנו"ן נקודה בקמץ ופתח: (ד) פסל. הפ"א רפה: בארץ מתחת. תי"ו של מתחת בקמץ ופתח: תרצח. צד"י נקודה בפתח ואח"כ בקמץ: ועשית כל מלאכתך. הכ"ף בדגש ורפה: תרצח תנאף תגנב. שלשתן התי"ו בדגש ורפה. ועתה אבוא להגהת הטעמים כמו שכתב א"ת: הוצאתיך. בלא פשט: מארץ מצרים. בלא קדמא ואזלא: עבדים. בלא רביע: לא יהיה. הלמ"ד במאריך וגלגל ולא בטפחא וגלגל: לא תעשה. מקף באמצע ותחת השי"ן מירכא במקצת ספרים לא בגלגל: מתחת ואשר. השי"ן בלא גלגל ובלא רביע: ולא. בלא מקף: ולשמרי. בשי"ן ימנית: מצותי. כן כתיב וקרי ואין כאן קרי וכתיב כלל: תרצח. הפתח קודם ואצלו טפחא ואחר כך הקמץ ואצלו מאריך וצ"ל שהוא סוף פסוק: תנאף. המאריך תחת האל"ף אצל האתנח וגם זה צ"ל שהוא

שהוא סוף פסוק: לא תחמד. הראשון והשני אין בהם מאריך בתי"ו: לא תחמד אשת. בספרים מדוייקים יש כאן פרשה סתומה וכ"כ המאירי. וכן נמצא בספר הרמ"ה ז"ל ובמצרים וירושלמים ובכל ארץ הצבי ובארץ המזרחית ותוגרמה. ובדפוס מדוייק מפורטוגאל כלם עושים שבע פרשיות סתומות בעשרת הדברות. מכבד את אביך והלאה. ושנים מהן לא תחמוד בית. לא תחמד אשת. ובפרשת וארא אין שום הפסק בין יעלו הצפרדעים לויאמר ה' אל משה. וא"ת כתב שכן מצא ברמב"ם כ"י שהיה מהר"ז הלוי ז"ל וברמב"ם של דפוס שהוגה במצרים עכ"ל. אולי זהו שנתן מקום לטעות ולומר שלא תחמוד בית רעך דבור תשיעי והדבור העשירי לא תחמד אשת רעך כמ"ש אבן עזרא ון' שועיב בשם אחרים והם אומרים שאנכי אינו מעשרת הדברים או שאנכי ולא יהיה לך דבור א' וסמכו דעתם ג"כ לראותם כי אנכי במקצת ספרים יש טעמים כפולים כמו שיש בדבורים אחרים שהם יותר מפסוק א'. וכתבו עליהם הראב"ע ון' שועיב שנשחת טעמם ואת כלם ישא רוח. והאמת כקבלת רז"ל שהם חושבים שני דבורים אנכי ולא יהיה לך כמו שאמרו רז"ל מפי הגבורה שמענום: (טו) הקולת. מלא וא"ו אחר הקו"ף וחסר אחר הלמ"ד בספרים מדוייקים והעתק הללי. ועפ"י המסורת שנמסרה במ"ג סוף פ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל דזה בלחוד מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה ודלא כמאירי. ועיין ריקאנטי כאן ובריש הפרשה: הלפידם. בספרים מדוייקים והעתק הללי חסר יו"ד בתראה ובמ"ג נחום ב' נמסר כלפידים. ג' מלא בלישנא בקריאה וסי' נמסר ויבער אש בלפידים (שופטים ט"ו) מראיהן כלפידים (נחום ב') מפיו לפידים יהלכו (איוב מ"א) אח"כ כתב וכל העם רואים הלפדים ושארא לפידם כתיב עכ"ל והמדפיס נשתבש מאד בין במסורת ובין בפסוקים כי בכל ספרים כ"י מדוייקים נהפוך הוא וצ"ל שצריך להגיה וכל העם רואים הלפידם כתיב ושארא לפדים כתיב. גם הרמ"ה כתב ואת הלפידם מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: (טז) דבר אתה. במקצת ספרים הבי"ת בצירי ובמקצתן בסגול ובעל א"ת כתב בסגול וכ"כ בעל לוית חן בפ' כ"א מהשער השלישי ובמקף בסגול דבר נא (שמות י"א): (יז) תחטאו. החי"ת בחטף סגול: (כ) אלהי כסף. חד מן ג' מלעיל עפ"י המסורת כמ"ש בפ' נח ע"פ אלהי שם: (כב) ותחללה. אין בו יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כג) תעלה. המרכא אחר הסגול; ולא העלה במעלת. בעל רב פעלים כתבן שהבי"ת בדגש שלא כמשפט ואני ראיתיו רפה בכל הספרים כדינו: במעלת. אין בבי"ת געיא ולא מאריך במ"ס:

כא (א) **המשפטים**. בזקף קטן: (ב) ובשבעת השי"ן דגושה והבי"ת בלא קדמא בס"ס: (ד) יתן לו. התי"ו בסגול והיו"ד בלא מאריך בספרים מדוייקים וגם בדפוס ישן: וילדה לו. במקצת ספרים הלמ"ד בדגש של מלת לו והמכלול הביאו בכלל הרפים: (ח) אשר לא יעדה. לו ק' והוא חד מן תלת באורייתא דכתיבין באל"ף וקריין בוא"ו ונמסרו בפרשת שמיני על פסוק אשר לא כרעים. וכלהו אתו לדרשא כמו שאכתוב על כל אחד במקומו בע"ה ועל זה דרשו שהיה לו ליעדה ולקיימה וכמו שתרגם אונקלוס דקיימא ליה דמצות יעידה קודמת למצות פדייה ואף ע"ג דכתיב באל"ף דרשינן כאילו כתיב בוא"ו כלומר שהיה לו ליעדה ואינו רוצה והפדה והיינו טעמא דלמה לי' למכתב אשר לא יעדה פשיטא דבלא יעדה משתעי קרא דאם יעדה היתה צריכה גט וגם לא היתה צריכה פדיית אב שבשעת יעוד פקע שעבוד שפחות מינה ומדשני קרא ש"מ לדרשא וכמו שדרשו גם כן בסוטה סוף פ' כשם על פסוק הן יקטלני לא איחל. ועיין מה שכתב אבן עזרא כאן ובספר הזוהר ומה שאכתוב בפרשת בהר סיני על פסוק אשר לא חמה ובישעיה מ"ט על פסוק וישראל לא יאסף ובישעיה ס"ג על בכל צרתם לא צר ובמזמור ק' על ולא אנחנו: בבגדו בה. במקף ולא במרכא לדל"ת: (יא) שלש אלה. הלמ"ד בקמץ והוא חטוף: לא יעשה. בלא מקף באמצע: (יד) וכי יזד. א' חסר וא' מלא דין חסר וחד מלא אך הנביא אשר יזיד דפ' שופטים: (יח) והכה איש. במקצת ספרים אשכנזים מאריך בה"א והכה איש: (כב) ענוש. בהעתק הללי ענוש ירושלמי ענש עכ"ל ובכל הספרים מלא וכן הוא במסורת גם הרמ"ה כתב עליו מלא וא"ו כתיב: בפללים. בהעתק הללי בפללים ירושלמי בפלילים עכ"ל וכן בתיקון ס"ת ישן בפללים במפתח בפלילים ע"כ ובכל הספרים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן הוא המסורת עיין עליו וכ"כ מנחת כהן ועיין מ"ש בפ' האזינו בס"ד: (כח) וכי יגח שור. פ' פתוחה: (כט) מתמל. בהעתק הללי מתמל ירושלמי מתמול עכ"ל ובכל הספרים חסר וכן הוא ע"פ המסורת שכתבתי בפ' ויצא בשם הרמ"ה: (לג) ונפל שמה שור. שי"ן שור דגושה בס"ס: (לו) מתמול. בהעתק הללי מתמול ירושלמי מתמל עכ"ל ובכל הספרים מלא שלא נמנה במסורת במנין החסרים כמ"ש בפ' ויצא בשם הרמ"ה: והמת יהיה לו. השני הלמ"ד דגושה כמו הראשון: (לז) כי יגנב איש. פרשה סתומה ונשאר התלשא עם המקף במלת יגנב אף על פי שהוא במקף מפני המאריך שנשתתף עמו כמ"ש ביהושע י"ח: וארבע צאן. מקף באמצע ולא במרכא בבי"ת:

כב (ג) המצא תמצא. התי"ו רפה: (ד) בעירה. בעירו ק' וכ"כ הרמ"ה ושלח את בעירה מלא יו"ד ונסיב ה"א בסוף תיבותא חלוף וא"ו: (ה) כי תצא אש. הקדמא בצד"י: גדיש. הגימל דגושה: (ח) על כל דבר. על במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: ירשיען. חסר וא"ו ע"פ המסורת והכי איתא בריש פ"ק דסנהדרין. וכן נדרש במדבר רבה סוף פ"ט. ועיין מה שאכתוב בשמואל א' ב' על אשר ישכבן: (טו) ימהרנה לו. הלמ"ד בדגש: (יח) כל שכב עם בהמה. בס"א כ"י כתוב כאן פרשה סתומה. וכן עשה המדפיס במ"ג. וכתב אור תורה שטעות הוא כי אין כאן פרשה כלל בכל הספרים ולא כמאירי ולא כהרמב"ם ז"ל עכ"ל. אמנם בס' תגי היא סתומה: (כ) גרים. הגימ"ל רפה: (כב) תענה ; בכל הספרים הנו"ן בסגול ובעל א"ת כתוב שהוא בצירי עפ"י המסורת שמלא ועיין מ"ש בסוף פ' ויצא: (כג) וחרה אפי. במסכת סופרים וחרה אפי בשיטה אחת כן מצאתי בתיקון ס"ת ועיין במסכת סופרים פ"ה: (כד) לא תשימון עליו נשך. ג' דסבירין ולא וקריין לא כמ"ש לקמן על לא ישמע על פיך: (כה) תחבל. אין מאריך בתי"ו: עד בא השמש. עיין מ"ש בסוף שלח גבי פסוק עד בא השמש: (כו) כסותה. כסותו ק': (כז) אלהים לא תקלל. חצי הספר בפסוקים: אלהים לא תקלל. במסכת סופרים פ"ד אלהים לא תקלל משמש קדש וחול ר"ש אומר קדש. ובסנהדרין פרק ד' מיתות ובמכילתא פליגי בה ר' ישמעאל ור' עקיבא לרבי ישמעאל חול ולר' עקיבא קדש ורש"י בפי' החומש כתב הרי זו אזהרה לברכת ה' ואזהרה לקללת דיין. ועיין מזרחי במקום הזה ובקרבן אהרן פ' קדושים דף רי"ו ומ"ש לעיל סוף פרשת ויצא: (כט) ביום השמיני תתנו לי. משעים ביה ספרי דאמרי וביום:

כג (ב) ולא תענה על רב. כל לישנא דריב באורייתא מלא בר מן אחד חסר יו"ד וסימן לא תענה על רב כ"כ הרמ"ה ז"ל. ובסנהדרין פ' כ"ג בברייתא אין מושיבין מלך בסנהדרין משום לא תענה על ריב על רב כתיב פי' ואי אמר מלך הוכח תו לא מצי איניך למחזי ליה זכותא. וילפינן מיניה נמי התם בפ' ד' דדיני נפשות מתחילים מן הצד מדכתיב לא תענה על רב חסר יו"ד ומשמע לא תחלוק על מופלא של ב"ד לפיכך שואלים תחלה לקטנים שבהם שיאמרו את דעתם: (ג) לא תהדר. אין מאריך בתי"ו: (ו) אבינך. במסרה קטנה שבדפוס כתוב ב' חסר בלישנא כי לא יחדל ודין ע"כ. פירוש ולאבינך בארצך דבפסוק כי לא יחדל אביון. וכ"כ הרמ"ה ז"ל לא תטה משפט אבינך חסר וא"ו כתיב ודכותא ולאבינך בארצך ודכותא ואכלו אביני עמך הלין שלשה חסרים בלישנא אפס כי לא יהיה בך אביון מלא וא"ו כתיב וכל לישנא אביון והאביון מלא דכותיה: (ח) ויסלף דברי צדיקים. כל צדיקם הצדיקם באורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה בר מן חד מלא דמלא וסי' ויסלף דברי צדיקים דפ' משפטים והטעם שאפי' הדיינים צדיקים גמורים שוחד מסמא: (ט) לא תלחץ. התי"ו רפה: (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם. ה' דמטעים דסבירין וכל מסורת יחזקאל כ"ז: לא ישמע על פיך. כפי' ן' עזרא כתוב וזהו ולא ישמע על פיך וגו' וכתב הערוך ערך עטר דעד דורות קרובים להשתא הוו משתבשי וקראו ולא ישמע על פיך וסופרי מגמרי דלא מקרי בוא"ו עכ"ל. עוד במסורת ג' סבירים ולא ואינון לא וסימן לא תשימון עליו נשך לא ישמע על פיך לא תכיר פנים: (טו) שבעת ימים תאכל מצות. כתוב בזוהר פ' תצוה שבעת ימים אלין לאו אינון כשבעת הימים דסכות דאינון עילאין ואלין תתאין ועל דאינון לתתא כתיב שבעת ימים תאכל מצות מצת כתיב חסר בלא וא"ו עכ"ל. ובספרים שלנו כתוב מצות בוא"ו. וכן ראוי ע"פ המסורת שאינו מהארבעה חסרים שנמסר סימנם במ"ג פרשת בא. אבל שבעת ימים תאכל מצת דקדש לי כל בכור כתיב בלא וא"ו שהוא א' מן החסרים: צויתך. העיקר כמ"ש הרמ"ה ושמן ששון שחסר יו"ד תניינא ודלא כמאירי שכתב שהוא מלא ב' יודי"ן. וכן כתב בהעתק הללי כולהון חסר יו"ד תניינא בר מן ב' ואינון בפ' בראשית גם במ"ג כתוב שם ב' מלאים בתורה ובענין. וכ"כ הרמ"ה על אלו ודין ב' מלאים ושארא אורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין כתיב: (יז) האדן ה'. האדן ב' חסרים ובפסוק וחבריה דכי תשא. ועיין מ"ש בתהלים על השין יה במזמור פ"ט: (כא) אל תמר בו. בכל ספרי אספמיא נקוד תַּמֵּר דגש המ"ם. וכן הגיה אבן עזרא ורבינו שמואל נקד תַּמֵר מ"ם רפה: (כב) כי אם שמוע. בהעתק הללי שמוע ירושלמי שמע עכ"ל.[ד] ובכל הספרים מלא כי לא נמנה זה בכלל החסרים וסי' נמסר במסרה גדולה פ' צו על פסוק שמע אשמע צעקתו וכמ"ש בפרשת יתרו גבי פסוק ועתה אם שמוע: איביך. מלא יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל אורייתא איביך כתוב חסר וא"ו ומלא יו"ד במס' ב' חסרים דחסרי' חסר יו"ד תניין וחסר וא"ו כמ"ש בריש פ' כי תצא: (כד) תהרסם. הה"א נקראת בקמץ רחב בין שהיא במאריך כמקצת ספרים ובין שהיא במונח שהוא במקום מאריך. וכ"כ השוב פעם בפ"ה שלפעמים יבא מונח וזקף בתיבה אחת והוא כמקום מתג. וכן היא מלת מדליו פרשת בלק כמ"ש שם ומלת בשמת פרשת תולדות יצחק. וכן נמצא בל' עשייה שבא המונח במקום מתג כמ"ש במ"ג ערך עשה וזל"ש כל ל' עשיה במתג במ"ד מונח וסימנהון בכל נעשה ארץ (ישעיה כ"ו) ומראיהם ומעשיהם דיחזקאל ויאמרו אליו מה נעשה לך דיונה וירא האלהים את מעשיהם שם. ועיין ג"כ מ"ש בסוף קהלת על מלת כדרבנות: (כו) לא תהיה. בלא מקף באמצע: (כח) וגרשה. הרי"ש בשוא לבדו: את הכנעני. בהעתק הללי את הכנעני ירושלמי ואת הכנעני עכ"ל. ובכל הספרים כתוב את וכן נמסר על פסוק זה ז' פסוקים את את את ואת: (כט) אגרשנו. הרי"ש בשוא לבדו: (לא) גבלך. עיין מ"ש פר' ויצא על גנבתי יום. ובספרים ספרדים כתיבת יד אין בבי"ת מאריך:

כד (ה) ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים. בכל ספרי הדפוס וכ"י עלת חסר דחסר ובמ"ג בגליון כתוב עליו פלוגתא עלות ע"כ. רבים חשבו שהפלוגתא היא אם הוא מלא או חסר והמדפיס בכלל היה מהטועים שכתב פלוגתא עלות עם וא"ו ואחריו הלך גם בעל מנחת כהן שכתב עלת חסר דחסר אבל פלוגתא עלות ע"כ. וטועים כל האומרים כן שלא נמצא בשום ספר מלא. גם הללי כתבו חסר דחסר וכן ראוי להיות עפ"י המסורת וסימן נמסר בריש פ' ויהי מקץ במקרא גדולה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויעל עלת במזבח דנח חסר דחסר כתיב וכל אורייתא בענין דקרבנות דכותיה חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין אבנים שלמות תבנה וגו' והעלית עליו עולת וכל עלה בענין עלה בעלמא באורייתא חסר דחסר בר מן ג' חסרים וא"ו קדמאה ומלאים וא"ו תניין וכו' עיין סי' במ"ג פרשת מקץ וכמ"ש שם וברוך אלהי אמת אשר הנחני בדרך אמת לדעת פשר דבר הם אזק ושמע והוא מאי דאמרינן בפ' הוציאו לו ובפ"ק דחגיגה. והובא מבעל יפה מראה פ' אין מעמידין ובילקוט על פסוק זה דבעי רב חסדא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת (כבשים) ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים או דילמא אידי ואידי פרים הוו למאי נפקא מינה לפיסוק טעמים וכו'. עיין בילקוט שם. ופי' רש"י לפיסוק טעמים בנגינות אם תאמר שני מינין צריך לפסוק הטעם של ויעלו עלת באתנחתא כמו שאנו קורים אותו שמפסיק הדבור ממה שלאחריו ואי אידי ואידי פרים אין אתנחתא במלת עלת אלא אחד משאר טעמים שאין מפסיקין כדי שיתחבר לשל אחריו עכ"ל. ואמרינן התם דמספקא נמי לאיסי גבי ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתו שם את ארון ברית ה' (מלכים א' ו') היכי קאמר ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתו שם או דלמא הכי

קאמר

קאמר ודביר בתוך הבית מפנימה ונפקא מיניה אם הדביר דהיינו המחיצה המבדלת
בין הקדש ובין קדש הקדשים קדושתיה כלפנים או כלחוץ ולא חשיב ליה איסי בהדי
המשה מקראות שאין להם הכרע ואלו הן . שאת . ארור . מחר . משוקדים . וקם .
וסימנם מ"ס שו"א דהנהו באורייתא ודין בנביא . והא דויעלו ע ל ת דהוא נמי בדאורייתא
לרב חסדא מספקא ליה ולאיסי פשיטא ליה . ועיין שם ביפה מראה וביפה תואר ב"ר
פ' פ' שהביא פסוקים אחרים דומים קצת לאלו . ומדרש חזית פסוק כי טובים דדיך
מיין . ובעל העקידה פרשת וישלח על פ' כמעט ויתעצבו האנשים . ועיין מ"ש על פסוק
ובמגרה ארבעה גבעים משקדים ופרשת וילך על פסוק הנך שכב וגו' וקם : (ו) באגנת .
חסר וא"ו . ובויקרא רבה פ"ו ר' הונא בשם רבי אבין באגנת כתיב לא זה גדול מזה
ולא זה גדול מזה . ובספר הזוהר באגנת כתיב חסר וא"ו כמה דכתיב שררך אגן הסהר
וגו' : (י) לטהר . הלמ"ד בקמץ והטי"ת רפה : (יב) והיה שם . בספרים כתובי יד
מדוייקים פ"א הפועל בשו"א ובסגול . וכן כתב רד"ק במכלול דף קנ"ג וזה שלא כדברי
רב פעלים שכתבו בשו"א לבדו כמו והיה נכון לבקר דכי תשא : להורתם . חסר
וא"ו תניין ורמז לו הקב"ה שמחלוקת חכמים עתידות לרבות בישראל ואין הנראה שלמה
ומלאה ועכ"ז אלו ואלו דברי אלהים חיים לכן כתיב חסר כאלו הכל הוראה א' .
ובספר הזוהר פ' שמיני דף מ' להורתם כתיב חסר כד"א ואל חדר הורתי תורה שבעל
פה וכו' וכן בריקאנטי סוף פרשה זו : (יד) מי בעל . הבי"ת רפה :

תרומה כה (ד) **ותולעת** שני. כתב הרמ"ה ז"ל ותולעת שני קדמאה מלא
וא"ו כתיב וכל ליشנא באורייתא דכות' מלא בר
מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה תרין חסרין בלישנא וסימן ותלעת שני דואת המשכן
תעשה כי תאכלנו התלעת מכלל דשאר תולעת דאורייתא מלא וא"ו כתיב ומסורת
דמסר' בהון תלתא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים טובא הוא ונוסחי דיקי
כמסורתא קמייתא סלקי : (ה) מאדמים . האל"ף בקמץ לבד והוא חטוף מפני הדגש
שאחריו וכן כולם : (ו) שמן למאר . דין לחוד חסר וא"ו : (ז) אבני שהם . סימן
קדמאה אבני שהם תניין ואבני וחד פסוק סימן אבני עשר המות ואבני (מלכים
א' ז') : (יג) ועשית בדי . הבי"ת רפה : (טו) לא יסרו ממנו . מטעים ביה עיין
במסורת במסורה דדפוסא קמסר ממנו ס' דמטעים וכו' וכולהו חשיב להו בר מן חד
דהוא ויצא אחד אל השדה ללקט וגו' וילקט ממנו (מלכים ב' ד') וטעותא דדפוסא
היא . ותימה מה ענין לתלתא מינייהו הכא ואיכן בטבעת הארון . ואם האכל יאכל
דפרשת צו וצדקת צדיקים יסירו ממנו (ישעיה ה') דודאי ליכא למיטעי בהו ולמימר
ממנה כדאיכא למיטעי באחריני וגם במסורת ריש פרשת צו נמסר ו' סבירין ממנה
וקריין ממנו עם הסימן בלשון תרגום וליכא בהדייהו הנך תלתא דאמרן וכי אשכחנא
במסורת כתיבת יד וצ"ל דהכי מסרתא לא פליגי אהדדי ותרוייהו איתנהו הא דמסיר ו'
סבירין ממנה שפיר והא דמסיר ס' דמטעין הכי פירושא ס' מלין דאיכא למיטעי בהון
ולא פרים מהי מעותא שיתא מינייהו כדאמרן דסבירין ממנה ותלתא אחריני איכא
למיטעי ולמימר מהם אע"ג דשפיר כתיבין ממנו : (יז) ועשית כפרת וגו' ואמה וחצי
רחבה . בהרבה נוסחאות מהדפוס יש מאריך ברי"ש וטעות הוא הללי ובספרים כתיבת
יד אינו גם לא בדפוס ישן : (כ) סככים . הכ"ף בשוא לפי דרכנו ומנהג קצת ספרים :
אל הכפרת . קדמא באל"ף לא בה"א של הכפרת : (כב) אשר על ארון . בהעתק
הללי ארן ירושלמי ארון עד כאן לשונו . ובספר הזוהר ריש פרשת שלח לך ארן חסר
בכל אתר ארון הברית ארן העדות עד כאן לשונו . ואנן לא נייתינן להני כללי אלא
כדאיתמר במסרה דילן ודין מהכא מלא בכל ספרי דוקני דלא הוי מתלתא חסרים
דנמסר סימנם במסרה גדולה סוף פ' תצוה וכ"כ הרמ"ה ז"ל : את כל אשר . תמהני
על שלשה גדולי הדור שהם חכמים גדולים . אבן עזרא ורש"י וחזקוני . שפירשו ואת
כל אשר בוא"ו דומה שכן היה כתוב בספריהם כבר עיינינן להא מילתא ואשכחנא לה
במסרה רבתא דחשיב להדין פסוקא בהדי תלתא דכתיב בהו נואה את כל אשר . ותרתי
אחריני הינון את כל אשר אנכי מצוה אתכם דראה . את כל אשר אנוכו דשופטים הדא
אמרה דהדין נמי כתיב את בלא וא"ו . וליכא דוכתא לפלוגתא . וכן כתב הר' מזרחי
על רש"י חפשתי בכמה ס"ת ולא מצאתי זה : (כד) זר זהב . כל לישנא חסר ובמסכת
יומא פרק בא לו ר' יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר זכה נעשית לו זיר לא זכה נעשית
לו זרה הימנו : (כו) לו ארבע . לו בדגש הלמ"ד : (כט) ועשית קערותיו . במסורת
דניאל ה' נמנה עם מלין דגשים בשי"ן יהו"א בלא מבטל וכתב במכלול שהקו"ף בדגש
כדין אתי מרחיק שהשי"ן קריאתה כמו מלעיל והשוא אינו נחשב וכן ועשית סירותיו
שבפרשה ובעל מקנה אברהם מנאם בכלל הזרים . ועיין מ"ש לעיל על מי כמכה באלם :
וקשותיו . בשי"ן שמאלית ובהעתק הללי וקשותיו ירושלמי וקשתיו עכ"ל . ובתיקון ס"ת
ישן וקשתיו מצאתי מוגה במפתח וקשותיו ע"כ . אבל בספרים מדוייקים מלא . וכן כתב
הרמ"ה ז"ל וקשותיו דשלחן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת הקשות
דויקהל חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין . ואת קשות הנסך מלא וא"ו כתיב : (לא) תיעשה .
יש מחלוקת גדולה בספרים משנים קדמוניות אם מלא זאת חסר יו"ד או מלא כי
בהעתק הללי כתוב תיעשה בספר מוגה ירושלמי תעשה חסר יו"ד . והחכם אבן עזרא
כתב ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים
הסתכלו כל מלה וכל נקודה וכל מלא וכל חסר והנה כתוב יו"ד במלת תיעשה ולא
מצאתי כך בספרי ספרד וצרפת מעבר לים . והקדמונים דרשו כי תוספת היו"ד רמז
לעשר מנורות שיעשה שלמה הכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה עכ"ל . ולא
הכריע . גם הרמ"ה נסתפק בדבר וזה לשונו ומסרות דמסרי עליה ליה מלא סמכי
אהאי דדריש בילמדנו פרשת שמיני תיעשה כתיב א"ל הקב"ה למשה הפלך ככר לאור
והיא נעשית מאליה ודייקי מינה דמלא יו"ד ואנן לא בריר לן דאיכא למימר דדרשא
לא מדכתיב מלא יו"ד קא דייקי דהיא נעשית מאליה דהא בדרשה לא קאמר בהדיא
דמלא כתיב אלא מדלא קרינן תעשה בפתח מבנין הקל אלא קרינן תעשה בצירי מבנין
נפעל דמשמע שנעשית מעצמה והאי דאמרינן בדרשא תיעשה כתיב ולא אמרינן תעשה
קרי משום שירכא דנקודות דנקיד הכי הוא דנקטה עכ"ל . ואור תורה הכריע דמלא

יו"ד הוא שכן מלא בתוספות על התורה ובמאירי גם ראה מסרה מדויקת כתיבת יד וזה
לשונה תעשה ז' קמצין בקריאה ר"ל בצירי וחד מנהון מלא יו"ד וסימן תיעשה המנורה
דין מלא יו"ד וכו' . וזו היא במסורת שלנו בדפוס שאומרת תעשה ז' וסימן תיעשה המנורה
לית מלא וכו' . ושכן העיד בעל ס' שמן ששון שכפי המסרה הוא מלא ובמדרש אחר
דילמדנו פ' בהעלתך והביאו ג"כ הרב מזרחי בפ' תרומה כתוב בפירוש לכך הוא אומר
מקשה תיעשה המנורה יו"ד מלא ולא כתיב תעשה ומה שחיסר מדרש הראשון מילא זה
וכבר העידו חכמי בורגים על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו בספרו מלא ע"כ .
עוד מצאתי במדרש רבה ריש פרשת בהעלותך לכך הוא אומר מקשה תיעשה יו"ד מלא
כתיב ולא כתיב תעשה וכו' ע"ש . וכן כתב בעל מנחת כהן מקשה תיעשה כל אורייתא
חסר דין מלא ובזה יש חולקים אבל זה הוא הנכון ע"פ המסורת : (לג) שלשה גבעים
משקדים . זה לבדו בגעיא בספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים וכן בפ' ויקהל : בקנה א'.
סי' כל דסמיך האחד בקנה בפתח הבי"ת דסמיך אחד בשוא תחת הבית . ג'
פרשיות משתנות ניקוד בְּקָנֶה אחד בְּקָנֶה אחד בשוא תחת הבי"ת. תרומה בַּקָּנֶה
האחד בַּקָּנֶה האחד בפתח תחת הבי"ת . ויקהל בקנה
האחד בפת"ח בקנה אחד בשו"א : (לד) ובמנורה ארבעה
גבעים משקדים כפתריה ופרחיה . טעו המדפיס במקרא גדולה שכתב על
פסוק שלשה גבעים וגו' . ה' מילין דלית להון הכרע כי אין שם מקומו רק על פסוק
זה . ובפ' וילך על פסוק הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו' נמסר לסימן חמשה כתובים
הללו הוטיבו שבטיא ליהושע בגזורא דמשה . ועיין מ"ש בסוף פ' משפטים ע"פ ויעלו
עלת ומ"ש בס"ד בפרשת וילך : (לו) מקשה . הקו"ף בלא דגש : (לט) ככר זהב
טהור יעשה אתה . ב' סבירין תעשה ככר פרכת כ"ף סימן : (מ) בתבניתם . בי"ת
לאפוכה דגושה : בתבניתם. בבי"ת וכ"כ החזקוני גם הרמ"ה ז"ל כתב בתבניתם
מלא יו"ד עם בי"ת כתיב ומטעים ביה : מראה . המ"ם בקמץ לבד והוא חטוף :

כו (א) ואת המשכן וגו' ותלעת . חסר והברו כי תאכלנו התלעת ומה שכתוב
במקרא גדולה בסוף הפרשה כלם מלא במ"ד טעות וז"ל הרמ"ה ז"ל וירם
תולעים ויבאש מלא דמלא כתיב מלא וי"ו ויו"ד ותולעת שני קדמאה מלא וא"ו כתיב
וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו ומסר עליה תרין חסרין
בלישנא וסימן ותלעת שני דואת המשכן תעשה כי תאכלנו התלעת . ומוסרתא דמסרה
בהון תלתא מלאים שבושא הוא דעל כרחך מלאים טובא איכא ונוסחי דיקי כמסורתא
קמייתא סלקי : (ד) ללאת . ידוע מדרך הדקדוק שאחר כל תנועה קטנה דגש או
שוא נח ולכן כשנמצא קבוץ ואחריו דגש או שוא נח הרי הוא ת"ק ממש אבל כשאין
אחריו דגש או שוא נח הרי הוא במקום וא"ו שרוקה וסימן זה יהיה גם להכיר החירק
של ת"ק מחירק של ת"ג כשהוא חסר יו"ד וכ"כ ר' אליהו הלוי בספר מסורת המסורת
דבור רביעי ודבור חמישי וכיון שמצאנו כל ללאת שבענין למ"ד שניה רפה יש לנו
לומר בקבוץ הלמ"ד ראשונה יש לו דין תנועה גדולה שבא במקום וא"ו שרוקה החסרה .
ובמקצת ספרים הלמ"ד במאריך להורות שהקבוץ הוא במקום שורק כי שרשו לול
כמ"ש במלכים א' ו' ובלולים יעלו ולכן השוא נע ועיין מ"ש בפרשת ויצא אבל
גנבתי יום : (ה) וחמשים ללאת תעשה בקלה . מטעים ביה דכתיב בשפת : בקלה .
הכ"ל הבי"ת דגושה : במחברת . החי"ת בשוא לבדו והמ"ם בלא מאריך : מקבילת .
במקרא גדולה כתוב על זה דין חסר תניין מלא ובמסרה אחרת נמסר ב' וכתוב כן
עכ"ל . ובכל ספרים מדוייקים שניהם חסרים וא"ו וכן נמסר במסורת כ"י ובמנחת כהן
והאחר הוא בפ' ויקהל וכן ראיתי אח"כ בהרמ"ה ז"ל זל"ש חמשים ללאת העשה וגו'
מקבילת הללאת מלא יו"ד וחסר וא"ו וחברי' דויקהל ומסיר עליה תרין וחסר
כלומר חסר וא"ו : הללאת . למ"ד ראשונה דגושה והשניה רפה : (י) הקיצנה בחברת
וחמשים . בתיקון ס"ת ישן הקיצנה במפתח הקיצנה ע"כ והעיקר כמו שמסר הרמ"ה
זל"ש הקיצנה במחברת השנית דועשית ללאת תכלת על שפת מלא דמלא מלא
יו"ד ומלא וא"ו כתיב וחבריה דויקהל דכותיה ויעש ללאת תכלת על שפת וגו' היריעה
הקיצונה במחברת השנית הלין ב' מלאים דמלאים ושארא מלא יו"ד וחסר וא"ו
כתיב ע"כ . וגם במס"ג נמסר על אלו השנים ב' מלא והסימן שנמסר במקרא גדולה
קדמאה הקיצנה במחברת וכו' לאו לענין חסר ומלא מגלות הקיצונה איתמר אלא מענין
במחברת או בחברת קא מסיר : (יד) מאדמים . האל"ף בקמ"ץ לבד : מלמעלה . כל
מלמעלה רפי למ"ד וכל מלמטה דגש : (טו) הקרשים . הקו"ף דגושה : (כד) על ראשו
אל הטבעת . ובפ' ויקהל אל ראשו : בפ' תרומה ואת טבעתיהם ובויקהל ואת
טבעותם : (כו) ועשית בריחם . סי' קדמאה דועשית לקרשי צלע המשכן האחד
קדמאה דויעש לקרשי צלע המשכן האחת וחד פסוק סימן להון ויעלכהו באחד הסרים
או באחת הגאיות (מלכים ב' ב') : (כט) ואת הקרשים . הוא"ו בגעיא : (ל) והקמת .
במסורת ב' חסרים וא"ו וחבריה והקמת לך אבנים ואית דמסרי עליה דקדמאה תרין
חד חסר וחד מלא ולא מסיימי ושיבושא הוא דתרווייהו בנוסחי דיקי חסרים כתיב,הרמ"ה
ז"ל : הראית . הה"א בקמץ לבד והוא חטוף : (לא) מעשה חשב יעשה . ב' סבירין
תעשה כמ"ש לעיל סוף סימן כ"ה : (לג) הקרסים . הקו"ף דגושה : והבדילה . מלרע
שלא כמשפט והדל"ת דגושה : לכם . הלמ"ד בקמן : (לה) צלע המשכן . הלד"י בסגול :
(לו) וארגמן . הגימ"ל דגושה : (לז) ועשית למסך . תהלים פרש ענן **לְמָסָךְ** רפי והדין
דתרומה **לַמָּסָךְ** דגש : אדני . בלא מקף :

כז (ב) ממנו . הנו"ן דגושה : (ג) סירתיו . הסמ"ך דגושה וכן במכלול דף ק"ו
ועיין מ"ש למעלה על קערתיו : לכל כליו . ה' סבירין כל מסורת סוף הפרשה
ובפרשת ויקהל כל כליו : (ה) מלמטה . הטי"ת דגושה : (ו) בדים . הבי"ת רפה :
(ט) לפאה האחת , עיין מ"ש בנחמיה ט' : (יא) וכן לפאת צפון וגו' ועמדו . ועמדיו
ק' וז"ל הרמ"ה ז"ל ועמודיו עשרים ריש פסוק תניין דועשית את חצר המשכן חסר
וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' חד מנהון חסר דחסר חסר וא"ו
ויו"ד וסימן ועמדו עשרים דוכן לפאת צפון דו כתיב דיו ק' ותלתא מלאים דמלאים
וא"ו

וא"ו ויו"ד וסימן נמסר בפרשת ויקהל : (יב) עמדיהם עשרה דורחב החצר לפאת ים . חסר וה"ו ומלא יו"ד כתיב וכל אורייתא דכותיה בר מן ד' מלאים וא"ו ויו"ד ומסר עליהם במסורת דיקתא ארבע מלאים וסימן עשרים עשרים שלשה קדמאה והכין פירושה עמודיהם עשרים דרים פסוק תניין דויעש את החצר במסכנא תניינא עמודיהם תניין דולפאת צפון דבתריה עמודיהם עשרה דולפאת ים דבתריהון עמודיהם שלשה קדמאה דויקהל דקלעים חמש עשרה אמה אל הכתף לאפוקי דולכתף השנית דבתריה וה"ה נמי דמפיק תרין עמדיהם שלשה דויקהו לי והאי דנקט שלשה קדמאה . קדמאה דויקהל נקט . הדע דכולהון בויקהל קאי וכי נקט שלשה לבתר הנך תלתא דויקהל נקט מדנקטיה בסיפא ונוסחי דיקי נמי הכין דייקי כדאמרן. הרמ"ה ז"ל : (יט) לכל כלי המשכן . ה' דמטעין דסבירין כל : יתדתיו . חסר יו"ד בין תי"ו ראשונה לדל"ת ולשון הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה קדים לוא"ו דסוף תיבותא כתיב ומסיר עליה כולהון חסרים כלומר חסרים וא"ו : (כ) **תצוה**. סתומה : (כא) באהל מועד מחוץ לפרכת וגו'. ב' פ' מטעים בתורה וסי' קדמאה ח' מלין בב' אהי אהי בריפיהון ואהי בסופיהון בתראה תלת מלין ואהי ותלת מלין ואהי וסימן באהל מועד מחוץ לפרוכת תניין מחוץ לפרכת העדת ע"כ במסורת . וזהו פירושה ב' פסוקים מטעים בתורה וזהו הראשון . והשני סוף פרשת אמור מחוץ לפרכת העדת וגו' הראשון יש בו ח' מלין מתחילין מועד עד אתו וא"ה בריפיהון היא מלת באהל שיש בה אל"ף וה"א וכן בסופיהון יש מלת אהרן שיש בה אל"ף וה"א . ובפסוק השני דאמור יש בו שלש מלות שהם מחוץ לפרכת העדת ואחר כך באהל שיש בה אל"ף וה"א ושלש מלות אחרות שהם מועד יערך אתו ואח"כ אהרן שיש בה אל"ף וה"א . וצ"ל להגיה ח' מלין בב' א"ה א"ה בריפיהון וא"ה בסופיהון בהר' תלת מלין וא"ה ותלת מלין וא"ה וכיוצא בזה מצאתי אח"כ במסורת הכרית הגירסא והפירוש : מחוץ **לַפָּרֹכֶת**. לית וחד לַפָּרֹכֶת : יערך. העי"ן בחטף פתח :

כח (א) הקרב . הקוף בלא דגש : (ד) ואפוד . מלא וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדויקים עפ"י המסורת כמ"ש לקמן ובריש ויקהל בס"ד : (ו) ועשו את האפוד . ס' פתוחה : (ז) קצותיו . מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה על שני קצותיו דסוף פסוק דועשה כרוב א' מקצה מלא דמלא כתיב מלא חד וא"ו ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא בר מן ב' כתיבי תרין וי"ו בין צד"י לתי"ו וחסר יו"ד בין תי"ו לוא"ו בתראה וסימן משני קצוותו דכרובים דויקהל על שני קצוותו דאפוד דואלה פקודי : (יא) פתוחי חתם . בהעתק הללי חתם ירושלמי חותם עכ"ל ובספרים מדוייקים חסר והוא הראשון מהחסרים שנמנו כאן במסורת אך טעה המדפיס שהביא במגינם והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שבפרשה ונפל בטעות זה גם בעל מנחת כהן ור"ל והאבנים על שמת בני ישראל דפ' פקודי וכ"כ הרמ"ה ז"ל חתם ג' חסרים וא"ו באורייתא וסי' מעשה חרש . ועשית ציץ . והאבנים על שמת . ושארא מלאים וא"ו וכ"כ בנוסחי דיקי עכ"ל : (יב) ונשא אהרן את שמותם . כל לישנא באורייתא חסר וא"ו בר מן ב' מלאים ונמסר עליה במסורת דיקא שמותם תרין מלאים וסימן ונשא אהרן את שמותם ואלה שמותם דמרגלים ושארא שמתם באורייתא חסר וא"ו ומסרה דמסר עליהון תלתא חסרים שבושא הוא דחסרים טובא הוו ונוסחי דיקי כמסרה קמייתא סלקא דהלין תרין מלאים ושארא לישנא חסר . הרמ"ה ז"ל : (יח) ויהלם . בס"ס היו"ד בקמץ : (יט) ואחלמה . מלעיל כי הטעם בלמ"ד לא במ"ם : (כ) וישפה . במקצת ס"ס הפ"א בצירי כמ"ש ביחזקאל כ"ח וכן ראיתי בדפוס ישן וכ"כ בעל א"ת והיו"ד במאריך בכל הספרים וכתב במכלול דף קפ"ח אבל בשר הקרבן ולהציב הדרבן . כדרבונות וישפה וברקת וזהב . ושדי במרומים . יזל מים מדליו . קבלנו קריאתם בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בהם מחלוקת . כתב המכלל יופי על וישפה נר' שאין ביו"ד געיא ע"כ . ואין דבריו נראין כי במקלאם כתב רד"ק בבירור שהם בגעיא ועיין מ"ש בסוף קהלת על כדרבונות ובשמואל א' י"ג על ולהציב הדרבן ויחזקאל מ' על בשר הקרבן : (כא) לשני עשר . ב' בלישנא באורייתא דין ואידך ושני עשר בקר דויבאו את קרבנם ושארא אורייתא לשנים עשר כתיב ואיכא אחריני בשאר קריא : (כב) מעשה עבת . ה"א בסוף תיבה מעשה שבמקרא קטנה מסגת ש"ד נכתב מעשת בתי"ו : (כד) ונתת את שתי עבתת . בה"א לבסוף בכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי וגם במ"ג פרשת תרומה לא נמנה במנין החסרים וכן הביאם הרמ"ה ז"ל והם י"ט חסרים בתורה ובמסורת הדפוס כתוב שם ועשית על החשן שרשרות וטעות הוא ור"ל ועשית על החשן שתי טבעת זהב ונתת ובסוף כתב הרב ז"ל הלין י"ט חסרים באורייתא ושארא מלאים וכולהון נוסחי דיקי הכי סלקי : (כה) ונתתה על כתפות האפד . בהעתק הללי כתפת ירושלמי כתפות עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן מצאתי במסורת כת"י כתפות ב' מלאים בתורה ואת שתי קצות ונתתה אתם על שתי וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (כו) אל עבר האפוד ביתה . במקצת ספרים כתוב האפד חסר וא"ו והמסורה שלהם ט' מלאים בלישנא ולא נמנה זה עמהם וכן הוא במסורת הדפוס ע"כ ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד וא"ת הכריע לעיקר שהוא מלא וא"ו כי כן הוא בכל ס"ס וכתב שכן מנא במסורה מדויקת כ"י עשרה מלאים בלישנא בתורה וזה אחד מהם וכ"כ בס' שמן ששון וגם הרמ"ה ז"ל כתב מסורת דמסרה גבי חשן ואפוד ומעיל תשעה מלאים והוא שבושא דעל כרחך עשרה הוו ועיין בריש ויקהל : (כז) על שתי כתפות . בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א ואני מצאתיו רפה כדינו בספרים כ"י מדוייקים והתימה על האפד שבטבעותיו שרד"ק*) כתב בפ' נ"א שהוא רפה וכן וסקלתו באבנים ובהותו הפרק עלמו מנה שתיהן עם הזרים שהם דגושים ובכל תמה עליו בעל מגן דוד בטענת נ"ז נ"ט גם בעל אור תורה כתב הכ' רפה : על שתי כתפות האפוד . בהעתק הללי האפוד ירושלמי האפד עכ"ל ובספרים מדוייקים מלא וכן הוא במסורת בכלל המלאים . ודע כי מה שכתוב במסורת הדפוס שתי כתפות האפוד קדמאה ב' בו ר"ל הא' והשני שבפסוק זה דמניהם מלאים וכן במסורת כ"י

*) אולי צ"ל שבהשגותיו על רד"ק :

ועשית שתי טבעות זהב ב' בפסוק וכמ"ש בריש ויקהל : ממעל . בזקף גדול לא בפזר: לחשב האפוד . מלא והמדפיס טעה ולא זכר שמנאו במסורת עם המלאים : (כח) מטבעתו. מטבעתיו ק' : להיות על חשב . מלא וא"ו וכל לישנא באורייתא דכוותיה מלא בר מן ח' חסרים וסימן במסורת פ' יתרו ועיין מ"ש בפ' פקודי סימן ל"ט : (ל) ונתת אל החשן . אין כאן פסקא : (לב) מעשה . העי"ן בחטף פתח : תחרא . הא' בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים וכן הבינו שבפרשת פקודי : (לה) ונשמע קולו . כל לישנא דקלו בקלו באורייתא חסר וא"ו בר מן א' מלא ונשמע קולו : הקדש . הקו"ף דגושה : (לו) ציץ . הצד"י דגושה וכן במכלול ובקצת תיקוני ס"ת הצד"י אחרונה רבתא וכן מצאתי בנוסח א' מאותיות רבתות ולא נמצא כן בנסחאות ספרדיות : חתם . בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר והוא חד מן ז' חסרים עפ"י המסורת וסימן נמסר בריש סידרא במ"ג וכמ"ש בפ' תצוה : (לח) מצח . בלא מאריך בצד"י בס"ס : (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת . הכ"ף רפה . כתנת הנ"ל חסר וא"ו בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חסר דחסר וכל אורייתא דכותא ובקצת ספרים כ"י התי"ו בשוא לבדו וכן והלבשתם כתנת שבפרשה והלבשת אתם כתנת שבפ' פקודי וילבשם כתנת דפ' צו . ומקצת ספרים כ"י וגם בספרי הדפוס כלם בחטף קמץ . ובפרשים וישאם בכתנתם דפ' שמיני והתי"ו בשוא לבדו ודינו בחטף קמץ וממילא משמע שהאחרים בחטף קמץ כדינם : ומגבעות . בהעתק הללי ומגבעות ירושל' ומגבעת עכ"ל . ובספרים מדוייקים מלא וכן במסורת ב' מלאים ויחבש להם דפ' צו ודין וכן מסר הרמ"ה ז"ל : (מא) וכהנו לי . כתב אור תורה שבס"ס בלא מקף והוא מלרע כי הטעם בנו"ן לא בכ"ף וכן מצאתי כדבריו בס"א ישן ספרדי : (מב) ממתנים . מ"ם שניה בקמץ לבד והוא חטוף : (מג) אל המזבח . בס"ס בחי"ת לבד פתח : חקת עולם לו ולזרעו אחריו . בספרים כ"י ואף בדפוס ישן הטפחא במלת לו והמרכא במלת ולזרעו וכן כתב אור תורה ע"ש :

כט (א) אשר . ברוב הספרים הוא בלא מקף והפי"ן בקדמא : (ב) ולחם מצות וגו'. תלתא מצות כתיבי בפסוקא הדין מציעא חסר והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת כמו שנמסר בפרשת בא ושארא לישנא דמצות מלאים וא"ו . הרמ"ה ז"ל : בשמן. הבי"ת דגושה : (ג) ונתת אותם על סל אחד והקרבת אתם . בהעתק הללי ובכל הספרים אותם הראשון שבפסוק מלא והשני חסר ודע כי במסרה גדולה במנין ל"ט אותם מלא בתורה נמנה על סל אחד תניינא דפסוק ושבוש הוא ור"ל קדמאה דפסוק גם הרמ"ה ז"ל ובעל מנחת כהן הביאו המסרה הזאת והיא כמו שכתבתי . בפרשת לך לך תקנתי כל טעיות שנפלו בדפוס במ"ג על אותם ל"ט מלאים בתורה ע"ש ויש לי עוד ראיה ממסורת אחרת שמצאתי בספר א' כתיבת יד פרשת ראה זה תוארה ו' פסוקי דאית בהון ב' מלין קדמאה מלא תניינא חסר וסימן ונתת אותם על סל אחד אם על תודה פ' צו כי יכרית ה' אלהיך פרשת ראה ומהם עוד תקח (יחזקאל ה' ד') וימרו בי הבנים (יחזקאל כ) במושבי אותם (יחזקאל ל"ע כ"ז) וס' פסוקים בס' ברכאית ועיין מ"ש ביחזקאל כ' : (ו) הקדש . הקו"ף דגושה : (טו) וסמכו אהרן . בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים חסר וא"ו כחבריו שבתורה וכן כתב א"ת שכן הוא בכל ס"ס וגם הרמ"ה כתב אהרן בכל אורייתא חסר : (יז) ונתחת . תי"ו ראשונה גם היא דגושה : (כב) המכסה . המ"ם בלא דגש : (כג) וחלת לחם . הוא"ו בגעיא : (כח) לחק . החי"ת בקמץ לבד והוא חטוף : כי תרומה הוא . ה' דמטעים דסבירין היא וסימנם במסורת ומסרה אחרת כי תרומה היא במסרה אחרת כי תרומה הוא : (לד) ואם יותר . הוא"ו בגעיא : (לה) תמלא ידם . יפה חסר א' ומטעים ביה : (לז) והיה המזבח קדש קדשים. ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך וכתוב במכלול במשקל השמות משקל פֹּעֶל זל"ש . ובכלל ישוב החולם לחטף קמץ חֳדָשִׁים קֳדָשִׁים ופעמים יקרא בקמץ רחב קָדְשֵׁי בְּזֵית רַק קָדָשֶׁיךָ וכו' ע"כ וכן בשרשים . וזל"ש אבן עזרא בספר צחות דף קנ"א ומלת קֹדֶשׁ שהיא בחולם ישוב בקמץ חטף קָדְשׁוֹ קֳדָשִׁים ע"כ . וכ"כ הלוית חן בפ"ו ש"ח ועיין מ"ש בסוף כללי הקמץ הטוף שמדברי ר' יונה נראה שהוא קורא לעולם מלת קָדָשִׁים בקמץ רחב . ועוד אאריך בענין זה בעזרת העוזר בכללי הקמץ חטוף ע"ש : (לט) את הכבש האחד . התימה על פי' אבן עזרא שכתב בפ' תלוה את הכבש אחד הגהת שמדקדק במכלול דף כ"ג . ובמסורת פרשת פינחס את הכבש אחד לית וחד את הכבש האחד דואלה שמות : תעשה בין . העי"ן בחטף פת"ח : (מא) תעשה לה . הלמ"ד דגושה : (מג) ונקדש. במקצת ספרי ספרד הדל"ת בקמץ ומסור עליו לית קמץ וכן ראיתי בדפוס ישן . (מד) בניו . הבי"ת דגושה :

ל (ד) לשאת אתו בהמה . קדמאה לשאת אתו בהמה תניינא לשאת אתו בהם פרשת ויקהל וסימן ולא מהמהם ולא נה בהם (יחזקאל ז') : (ו) לפני הכפרת אשר על העדות בחומש קטן עם תרגום מסביוניטא כתוב ולפני בוא"ו וטעות נפל באותו החומש וכן בחומש קדמון כ"י כתוב לפני ונכתב בגליון מטעים ביה וזהו הטעות דכתבי ולפני : (ז) בהיטיבו . בתביר לא במאריך : (י) קדשים . ברוב ספרים כ"י הקו"ף בלא מאריך : (יב) **כי תשא** פתוחה : בני ישראל . במקף : (יג) הקדש . הקו"ף דגושה : (יח) לרחצה . ה"א בלא מפיק : (כ) אל המזבח . בפשט אחד לבד בספרי ספרד : (כג) מר דרור . המ"ם בקמץ לבדו וכן וקנמן בשם והם חטופים : (כה) מעשה רוקח . כל אורייתא חסר וא"ו בר מן א' מלא וא"ו וסימן מעשה רוקח דקטורת קדמאה : (כו) ואת ארון העדת . בהעתק הללי העדות . ירושלמי העדת עכ"ל. וכן הוא חסר בכל הספרים שלנו מהשמונה מלאים שנמסרו במ"ג פרשת אחרי מות וכמוהם הביאם הרמ"ה ז"ל : (כט) והיו קדש קדשים . אין צורך למאריך וכן שמה קדש קדשים שבסמוך :

לא (ו) את אהליאב . בס"ס את בצירי ובגלגל בלא מקף : אהליאב . חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל . אהיסמך חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל : (ח) ואת השלחן ואת כליו . מטעים ביה אינשי דאומרים ואת כל כליו . במקף : (יד) כי קדש הוא . הוא

כתיב

כתיב בוא"ו מן י"א הכתובים שיש ביו"ד בתורה וסימנם נמסר במסרה גדולה פרשת וישב וכן במסרה פרשת תצוה כל קדש הוא במסרה אחרת כי קדש היא לכם: מחלליה. הלמ"ד בשוא בקצת ספרים כמנהגנו: (טז) את השבת לדרתם. עיין מ"ש בסוף פרשת שלח לך: (יז) לעלם. במקרא גדולה כתב המדפיס כאן וגם על פסוק ונחלו לעלם שבפרשה י"ח חסר ובפרשת בראשית על פסוק ואכל וחי לעלם. ובתהלים ע"ה נמסר גם כן י"ח חסרים וסימנם נמסר במסרה רבתא ערך עו. ובמסרה רבתא שבדפוס כתוב לעלם י"ח וחסר וסימן נמסר בתהלים ע"ה ונמצא קרח מכאן ומכאן רק כתוב שם לעולם ב' מלאים בתורה וסימנם וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם. וכ"כ בפרשת יתרו. אך במסורת כתיבת יד בפר' בראשית מצאתי על פסוק הנ"ל י"ב י' מנהון חסרים ולא מנאם וגם בהעתק הללי כתוב כאן לעלם י' חסרים בתורה. ובמסרה אחריתי כ"י מצאתים. על פסוק לעלם בשגם הוא בשר וסימנהון ואכל וחי לעלם. לא ידון רוחי באדם לעלם. זה שמי לעלם. ה' ימלך לעלם ועד. ועבדו לעלם. ביני ובין בני ישראל אות היא לעלם. ונחלו לעלם. והתנחלתם אתם. מי יתן והיה לבבם. כי אשא אל שמים. כל אורייתא חסר בר מן ב' מלאים וגם בך יאמינו לעולם. לא תדרש שלמם וטבתם ע"כ. וגם בהעתק הללי כתיב כאן לעלם י' חסרים בתורה. וכ"כ הרמ"ה ז"ל המה הגבורים אשר מעולם ב' מלאים וא"ו וכו' כדאמרן לעיל ושאר אורייתא כולהון חסרים ודוקא בהדין לישנא עכ"ל. כל זה כתבתי להתלמד ולהסיר המכשולות. ועיין מ"ש במזמור ע"ה: (יח) ככלתו. חסר וא"ו ובב"ר פ' מ"א דרשוהו על אופנים רבים מענין כלה: שני לחת. חסר דחסר ובשמות רבה פרשת מ"א ובמדרש ילמדנו אמר ר' הונא לחת כתיב לא זו גדולה מזו ובזוהר פרשת יתרו דף פ"ד תרי הוו ומתחזיין חד ומסורתא דיקא דכולהו פוק חזי במסרה רבתא ע' ל"ח ונוסחי דיקי נמי כוותה סלקי: כתבים באצבע אלהים. חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל הכתבים כתבים באורייתא דכותא ומסורת דמסרה עליה תלתא חסר שבושא הוא דאי כתבים גרידא חשיב ארבעה הוו חד דין ותרין דויפן וירד וחד בויתן ה' אלי דמשנה תורה ואי הכתבים קא חשיב שבשא הוו וכולהון בכולהו נוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ומלא יו"ד אלא ודאי כדאמרן. הרמ"ה ז"ל ועיין גם במסורה דילן:

לב (א) כי בשש. חסר וא"ו רמז למה שאמרו בשבת פ' ר' עקיבא ובשמות רבה פרשה מ"א ובירושלמי פ"ד דתענית שהגיע זמן שש שעות ולא ירד ובמסכת בשש ב' וסימן משה. סיסרא. ובבראשית רבה סוף פרשה י"ח אמר ר' אליעזר שלשה הן שלא המתינו בשלותן שש שעות ואלו הן אדם וישראל וסיסרא. אדם שנאמר ולא יתבששו לא באו שש שעות והוא בשליתו. וישראל שנאמר וירא העם כי בשש משה כי באו שש שעות ולא בא משה. סיסרא שנאמר מדוע בשש רכבו לבא בכל יום היה למוד לבא בשלש שעות בארבע שעות ועכשיו באו שש שעות ולא בא ועיין יפה תואר שם סימן י"ח ובתיקוני הזוהר תיקונא תליסר דף כ"ד: מה היה לו. עיין מה שהכתוב בפרשת נצבים בס"ד אצל מה חרי: (ג) באזניהם. הבי"ת דגושה והנו"ן בגירי: (ו) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס: ושתו. כתוב במקרא גדולה יש ספרים ששתה בה"א וכן העתיק מנחת כהן אך בכל ספרים מדוייקים כתוב בוא"ו וכ"כ בהעתק הללי ובמסורת שתה ג' כתיב ה"א וסימנם אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה (שמואל א') צפה הצפית (ישעיה כ"א) אשר אין משפטם לשתות (ירמיה מ"ט) גם הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא לאכל ושתו ויקמו לצחק וא"ו כתיב בסוף תיבותא והאי דאצטריכנא ליה משום דבעלמא בשאר קריא בה"א: לצחק. הצ"ת בגירי: (ז) העליתי. קדמאה בגירי תניינא בחירק: (ט) ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה. כתוב בסמ"ג הל' תפלה אנו קורים ויחל ע"פ מסכת סופרים אע"פ שהוא לסוף שני פסוקים מן הפרשה ע"כ. וכן במרדכי ריש פ' הקורא את המגלה עומד תימה לר"י על מנהגנו שאנו קורים בתעניות ויחל והראשון מתחיל שם והוא לסוף שני פסוקים מפרשה שלמעלה והא אין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים וכו'. ובספרים המדוייקים שאצלנו וגם בס' הרמב"ם ז"ל אין כאן שום הפסק פרשה האמנם מצאתי כתוב בספר תגי שיש כאן פ' סתומה. וכתב בספר מטה משה סימן תשמ"ט שנשאל על זה גדול בדורו מהר"י מולן והשיב דכמה פסקי פרשיות יש בס"ת של צרפתים דלא כרמב"ם ע"כ. ועיין עוד בש"ת מהר"ר יודא מינץ סימן (ח) מ': (י) גדול. הגימ"ל דגושה וכן חברו: (יא) ויחל. דעת התוספות שיש הפסק פרשה שני פסוקים קודם פסוק ויחל וכן שני פסוקים קודם פסוק והקרבתם דפסח בפרשת פנחס וכ"כ האגודה והמרדכי בשם פרק הקורא את המגלה עומד ולא נמצא כן בספרים שלנו. ולתיקוני כמהר"ר שמואל דיל וויקין כתוב ואפשר שהספרים שלהם היו עשויין כתיקון ר"ת ז"ל שלדעתו בויאמר ה' אל משה ראיתי יש שם פרשה וכן נמצא בהעתק ס"ת ישן פרשה סתומה עכ"ל: (יב) להרג אתם בהרים. חסר וא"ו כתיב ודכותא ויבקש להרג את משה פ' שמות הלין תרין בנוסחי דיקי חסרים עד כאן לשון הרמ"ה ז"ל וכן במ"ג להרוג ד' מלאים בלישנא וכו' ואין שנים אלו מהם: מחרון. מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל תשלח חרנך חסר וא"ו כתיב. שוב מחרון אפך מלא וא"ו כתיב. וכל לישנא דחרון באורייתא דכותיה מלא: (יג) את זרעכם. במאריך ובמקף וכן הוא לב"א: זרעכם. הזי"ן בלא קדמא: ככוכבי. בכל ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ואת הכוכבים דבראשית מלא דמלא כתיב מלא וא"ו ויו"ד וכל כוכבים באורייתא דכותא מלא דמלא ככוכבי השמים דכי ברך אברכך מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא. דרך כוכב מיעקב מלא וא"ו כתיב: הזאת. הזי"ן דגושה: (יז) ברעה. ברעו קרי וכתב ברעה בה"א כמד"א ברעה הוציאם. עיין עוד בזוהר ריש פ' ויקהל: במחנה. הבי"ת דגושה: (יט) ומחלת. חסר דחסר עיין ריקאנטי ומה שפי' עליו בעל אור יקרות: מידו. מידיו קרי וכן נמסר במסורת ובהרמ"ה ז"ל והכתיב רומז למה שכתוב ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל זו שבירת הלוחות וכן אמרו במדרש לקחם בידו א' והשליכם בכעס ואהרן ושבעים זקנים תפשו בידו שלא ישליכם ולא יכולו ואמר הקב"ה תבורך יד חזקה כזאת היינו דכתיב ולכל היד החזקה. ובדברי רז"ל כי פרחו האותיות ולכן חסר יו"ד ונשארו שתי ידיו הלוחות כיד אחת ואמרו חז"ל כי נשברו כבדות כי קדושת האותיות היתה נושאת אותם וכמו שאמרו בארון נושאיו נושא עצמו לא כ"ש: (כה) בקמיהם. כתוב בביאורי מהר"ר אייזיק שעיין על מצות עשה מהסמ"ג בהלכות ס"ת זל"ש. מצאתי לשמאל בקמיהם העמדים על הפקדים פ' נשא הסופרים מגיעים הרגל בב' הקופי"ן הללו כזה ק קבלה איש מפי איש ע"כ וכן בתיקון ס"ת ישן. ובספר תאגי נכתב עליהם ב' קופין צריכו' ליגע ולא מזייני גם במסורת הדפוס כתוב ב' קופי"ן דבוקים בתורה בקמיהם הם העמדים על הפקדים עד כאן לשונו. ולא נהגו כן סופרי עירנו גם לא נמצא זה בספרים כתיבת יד הקדמונים ובריש מסרא רבתא כתוב שקו"ף לשמאל בקמיהם זעירא ולא כן במסורת כ"י: (כח) כשלשת אלפי איש. חד מן ד' דסבירין אלפים: (ל) ממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס: (לא) אנא. עיין מ"ש בסוף פרשת ויחי: גדלה. הגימ"ל רפה: (לד) דברתי לך. זקף קטן בלמ"ד: פקדי. הפ"א בקמץ לבד והוא חטוף: ופקדתי עליהם. בהעתק הללי עליהם ירושלמי עלהם ואומר המסורה י"ג חסרים בתורה עכ"ל. וכן הוא חסר בספרים מדוייקים שהוא חד מן י"ג חסרים וסימנהון נמסרה במסורה גדולה פרשת ויגש וכהרמ"ה ז"ל:

לג (א) וידבר ה' אל משה לך עלה מזה. סתומה: העלית. בחירק כמו שכתבתי לעיל והוא חד מן ג' בחירק במסורת: (ב) והפרזי. הזי"ן דגושה: (ה) ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל. אין שם פיסקא: (יב) ידעתיך בשם. הבית רפויה בכל ספרין דוקני שלא כדין אתי מרחיק: (יג) את דרכך. דין לחוד חסר יו"ד באורייתא ושארא כולהון מלאים: (יד) ויאמר פני ילכו. כתב בעל מקנה אברהם ונמשך אחריו גם כן בעל ערוגות הבשם כ"מ שנאמר האתנח בראש פסוק נקרא שתפא כמו זה וכן ויאמר הראני נא שבסמוך וקראו לו עבד או קון שהוא פחות ממשרת: (יז) גם. בדגש: (כ) לראת פני. כתוב בהעתק הללי שהוא חסר וא"ו ועיין ג"כ במ"ג ריש פ' בא וכן כתב הרמ"ה ז"ל לראת ג' חסרים וא"ו וסימן ולא יוכל לראת דוכסה את עין הארץ. וירד ה' לראת את העיר ואת המגדל. ויאמר לא תוכל לראת את פני. מכלל דשאר אורייתא מלאים עכ"ל: כי לא יראני. כתב אבן עזרא שהוא קמוץ ובכל הספרים בפתח:

לד (א) פסל לך. הסמ"ך בקמץ לבד והוא חטוף: את הדברים. בס"ס הקדמא בה"א לא באלף של את: (ב) והיה נכון. בשוא לבד: (ה) וירד. בשופר הפוך לא בתביר: ויקרא בשם ה'. כתב רש"י ז"ל דמתרגמינן וקרא בשמא דה' עכ"ל כלומר שמשה הוא הקורא בשם ה' שאילו היה השם הקורא היה מתורגם וקרא בשם ה' וכן תרגם ויקרא בשם ה' פרשת לך לך וצלי בשמא דה' והנה הם מטעים בעל הטעמים שכאן טפחא במלת בשם והפרש גדול יש בין זה ובין ויקרא בשם ה' האמור באברהם ששם הטפחא במלת ויקרא וכן במלת בשם. ויותר נראה לי פירוש אבן עזרא כמ"ש כאן ובראש פ' וישמע יתרו שהשם הוא הקורא והוא שאמר בראשונה וקראתי בשם ה' לפניך וכ"כ החכם אבודרהם בסדר תפלות של תעניות זל"ש. וכשאומר ויקרא בשם ה' צריך להפסיק מעט בין בשם לה' כי בפסוק הוא בטרחא ורוב ההמון טועים בזה ע"כ. ועיין מ"ש בס"ד בירמיה כ"ג על פסוק וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו ומ"ש הראב"ע בספר מאזני לשון הקודש: (ו) ויקרא ה' ה'. בכל אתר דשמא אדכר תרי זימני פסיק טעמא בגווייהו ורזא דמלתא באדרא קדישא דנשא דף קל"ח: (ז) נצר. נו"ן רבתי: ונקה לא ינקה. הקו"ף בסגול: אבות. מלא וא"ו כתיב ובהעתק הללי מדפוס פיזארו וגם בספר א' כ"י כתוב אבת חסר וא"ו ויצא להם טעות זה כי מצאו כתוב לשון מסורה א' אבת ב' וחסר וסימנם שא לבית אבת. פקד עון אבות על בנים. ובלשון מסורה אחרת מסור בהאי תניינא פקד עון אבת דואלה שמות. והטועים לא הבחינו בין זה ובין הכתוב בפ' וישמע יתרו בעשרת הדברות בגם הוא בספר ואלה שמות והוא החסר וזה של דברות שניות דפרשת ואתחנן שניהם מלאים. ובמסורה גדולה פרשת יתרו נמסר בכתב מפורש אבת ב' חסרים וסימנהון שא לבית אבת. פקד עון אבות דוישמע יתרו וכ"כ בעל מנחת כהן פרשת בא וכך הם בהעתק הללי: (ט) ויאמר. בפזר גדול לא שני גרישין: (יא) שמר לך. המ"ם בלא מאריך במדוייקים והלמ"ד רפה: שמר. יש מי שעושה אותו בראש הדף וכמ"ש בעל הטורים בפרשת ויחי ועיין מ"ש בפרשת אחרי מות על פסוק שני השעירים: והפרזי. הזי"ן דגושה: (יד) אחר. רי"ש רבתי. ועיין מ"ש בעל הטורים בפרשת ואתחנן על מלת אחד. ובס' קדמון כתוב לאל אחר רי"ש שפיא וזקיפא וזעירא מכל ריש"ין שבמקרא. ופליגי ביה במסורת ואמרי לית רי"ש רב ותקיף וכן הילכתא: (יז) מסכה לא. בלא מקף: (כ) תפדה. הדל"ת דגושה: לא תפדה. בלא מקף: כל בכור. בתיקון ספר תורה ישן כל בכור במפתח וכל ע"כ ומפי המסורת ידענו שזהו בלא וא"ו כי הוא אחד מן ד' כל דסבירין וכל וסימנם נמסר בפרשת וארא: בכור. מלא שאינו מהז' חסרים שנמסר סימנם בפרשת ויגש במ"ג וכן הביאה הרמ"ה ז"ל: (כד) יחמד. החי"ת בשוא לבדו: (כה) לא תשחט. זה כתוב לא תשחט ובפרשת משפטים כתיב לא תזבח והוא חד מן ג' זוגין מתחלפין קדמאה זי"ן תניין שי"ן וסימנם נמסר במס"ג פרשת יתרו: (כו) ראשית. בריש מסורה רבתא כתב המדפיס שזו רי"ש זעירא וזה אינו במסרת כ"י ולא בספרים: (כח) ברדת. הבית דגושה: (לג) ויכל משה מדבר. בס"ס ויכל בגלגל משה בזקף קטן. מדבר בטפחא:

ויקהל לה (א) בני. במאריך לא במקף: (ז) מאדמים. האל"ף בקמץ לבד וכן חביריו: תחשים. התי"ו דגושה: (ט) ואבני שהם. מקף באמצע וכן חכם לב: לאפוד. כתוב בהרמ"ה ז"ל לאפד ולחשן דאבני שהם קדמאה חסר דחסר כתיב חסר יו"ד וחסר וא"ו ומסיר עליה בכולהו נוסחתא דאתו לידן לית כותיה חסר מכלל דתרין לאפוד דויקהל מלא וא"ו כתיב ובתראי מסרתא לאפוד תלתא תרין מלאים וחד חסר וסימנהון אבני שהם קדמאה חסר ותרין מלאים חברו דויקהל ודכותיה והנשאם הביאו וברובא דנסחי דיקי הכין כתיב והיה דמסרין בהון תלין חסרים וחד מלא דאבני שהם תלויהון חסר דוהנשאם מלא וליתא דבהאי מסורתא גופיה נכיל

גבי

גבי לאפד קדמאה לית כותיה חסר ורובא דנוסחי דיקי כמסורתא קדמיתא סלקי. ובלישנא כל אפד באורייתא בין בבגדי כהונה בין בפוס בר גם חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה מלאים וסימנם חשן ואפוד ומעיל ושבעה האפוד דמסור עליה האפוד שבעה מלאים וסימן שתי טבעות קדמאה ועשית שתי טבעות תניין תרין בפסוקא וירכסו דואתה תלוה תלתא בפסוקא ועשית את מעיל האפוד הא שבעה וחד ואפוד דאמכן הא תמניא ותרין לאפוד דויקהל כדאמכן הא עשרה ושאר לישנא באורייתא חסר וא"ו כתיב וכולהון חסר יו"ד וחשב אפדתו חסר וא"ו ודכותא ויאפד לו בו חסר וא"ו כתיב ע"כ. ועיין מ"ש בפרשת תצוה: (י) יבאו. שורק בוא"ו: (יא) את המשכן את אהלו וגו'. סימן את את ואת. את ואת. את את ואת. גה"ח ואת ושארא את וחד פסוק סימן כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנהני ותנהלני: בריחו. בריחיו קרי: (טו) הקטרת. בשני פשטין: (טו) את מזבח העלה וגו'. סימן את ואת. את ואת. את ואת. וחד פסוק סימן לחתי ומימי גמרי ופשתי שמני ושקויי. פסוק אחר בנעריע ובזקנינו בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו חד נסיב וא"ו וחד לא נסיב וא"ו וכה"ג איתנהו בפ' פקודי: (יח) מיתריהם. מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן חד קדים לתי"ו וחד קדים לה"א וכל מיתריהם באורייתא דכותיה ומסורת דמסרא עליהון גבי מיתריהם דפרשת במדבר לית כותיה מלא שבופא הוא דכולא בנוסחא דיקי מלאים דמלאים כתיבין. הרמ"ה ז"ל: (כב) הביאו הח ונזם וטבעת וכומז. שמות רבה סוף פ' מ"ח אמר משה לפני הקב"ה כתבת כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור. הרי הביאו חמשה חח ונזם וטבעת עגיל וכומז ע"כ. וקשה דלא כתיב עגיל אלא בפ' מטות בביזת מדין: (כז) והנשאם. לית חסר דחסר עיין במ"ג ס"פ לך לך וצריך להגיה שם ויקריבו הנשיאם את קרבנם שהוא השני שבפסוק וכן כתב הרמ"ה ז"ל ובבמדבר רבה פ' י"ב אמר הקב"ה בני שנזדרזו יכתב שהביאו והוהל והנשיאם שנתעצלו חיסר אות א' משמם שכן כתיב והנשיאם חסר יו"ד ע"כ. ונראה לי להגיה במדרש והנשאם וכן הוא במדרש שהביא רש"י בפרשת ויקהל דיקא נמי דקאמר חיסר אות א' משמם דרובא דהאי ליבנא באורייתא מלא חד יו"ד: (לב) לעשות. השי"ן בתביר לא בטפחא: לעשת בזהב ובכסף. בס"א כ"י כתיב בגליון מלא בספר מוגה עכ"ל. ובכל ספרים מדוייקים וגם בהעתק הללי חסר וא"ו והוא חד מן החסרים עפ"י המסורת וכיון דאתא לידן נימא ביה מילתא ללמוד ללמד לשמור ולעשות החסרים והמלאים כי במסורת ראיתי הילוקים יש מי שמסר לעשת י"ב חסרים ויש מי שמסר י"ג ומסורת שבדפוס פיה לא פתחה בחכמה שברים סדרא וגם בנחמיה י"ב נמסר לעשת י"ג חסר וסימן ולחשב מחשבת ותברו. וזה לא יתכן שחברו הוא בפ' כי תשא וגם כתוב לחשב מחשבת לא ולחשב ועוד דלעשות דהתם מלא בכל הספרים בלא מחלוקת והמדפיס עצמו כתבו מלא וא"כ חסר בידו א' להשלים מנין י"ג. והא לך סימן שמצאתי במסורת כ"י לעשות י"ג חסר וסימנהון ויקהל משה ולחשב מחשבת ועשה בצלאל וגו' כל הסימן כמו שכתוב בדפוס ובאחרונה הוסיפו ולכם הנשמע לעשת דסוף נחמיה וגם במקרא גדולה כתב על זה דנחמיה י"ג חסר. והך מסרה בתראה ניחא טפי ונשלם מנין י"ג וכן צריך להגיה מסורת הדפוס. עוד מעידה לי עד א' נאמן הרמ"ה ז"ל שכתב אשר ברא אלהים לעשות מלא וא"ו כתיב וכל ליבנא דלעשות באורייתא דכותא מלא בר מן ט' חסרים וא"ו ומסר הסימן כמו שהוא במסורת כ"י דלעיל וכגון זה עשה בעל מנחת כהן שכתב לעשת ט' חסר בתורה וסימן דין לעשת בזהב ובכסף דכאן קרא ה' בשם לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש וגו' והיינו הך במלות שונות. ומי שמסר י"ב חסרים מנה כל התשעה שבתורה כמ"ש והשלים הוא בכתובים בלבד שהשמיט פסוק כי עזרא הכין לבבו (עזרא ז') ופסוק ואשר ישמיעו (נחמיה ח'). והוסיף וחד ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז'). ובמסורת שלנו כתיב ולעשות מלא שהוא אחד מן ט"ו מלאים וסימן נמסר בשמואל ב' ז'. כללא דנקטינן מכל הנך דלכולי עלמא אותם של תורה הם ט' חסרים ולית בהון פלוגתא כלל: (לד) ואהליאב בן אחיסמך. עיין מ"ש בפ' כי תשא: (לה) מלא אתם חכמת לב לעשות כל. בחומש עם תרגום דפוס סביוניטא כתיב בגליון יש ספרים בכל ע"כ. ספרים משובשים נזדמנו להם למדפיסים ואין בזה מחלוקת: הרש. יש גם כן טעם פסק:

לו (א) חכמה. התי"ת בקמץ לבד: ותבונה בהמה. בהמה ג' וסימן נמסר במ"ג סוף פרשת תצוה ועל זה דרשו רז"ל שכל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת ולא בבני אדם בלבד אלא אפילו בבהמה ובחיה שנאמר חכמה ותבונה בהמה: (ז) והמלאכה היתה דים. אין בוא"ו געיה: (י) המש היריעת. טעו המדפיסים שכתבוהו חסר יו"ד שבכל ספרים מדוייקים הוא מלא גם במסורת כתוב יריעת כלם חסר וא"ו בליבנא וכו' מכלל שכולם מלאים יו"ד. עוד בפירוש חיתמר מהרמ"ה ז"ל עשר יריעת מלא יו"ד וחסר וא"ו וכל ליבנא באורייתא דכותא סי' יעה האחת מלא יו"ד כתיב וכל ליבנא מלא יו"ד: חבר. במקצת ספרים הבי"ת בפתח ובקצתם בקמץ ובמסורת עליו לית קמץ זקף: (יא) ויעש ללאת. עיין מ"ש על מלה זו בפרשת תרומה: במחברת. בחי"ת בשוא לבדו וכל במחברת שבענין כמ"ש בלא מאריך בספרים כ"י: (יב) מקבילת. חסר וא"ו ועיין מ"ש על זה פ' תרומה: (כא) עשר אמת הרך הקרש. א' לתוד חסר וא"ו באורייתא וסימן עשר אמת ארך הקרש דמשכנא תניינא: (כג) ויעש את הקרשים למשכן עשרים קרשים. בספרי דילן לית הכא פרשתא כלל ובמסר תרי פליגי עליה נהרדעי וסוראי הלין אמרין פ' והלין אמרין ס' ולא פשיטא לן עד דייתי עזרא לעלמא דאתי ולימא: (כט) והיו תואמם. ב' סבירין והיו הדין ואידך והיו שמנה קרשים דבתריה: והיו תואמם. מלא וא"ו וחסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים וכן מצאתי במסורת כ"י פרשת תרומה על פסוק והיו תאמם מלמטה ב' דין תאמם בתראה. והיו תואמם כתיב. והנה תומם בבטנה כתיב. ויכי בעה לדהם והנה תואמים ע"כ. והוא ג"כ מן ח' זוגים בספרא קדמאה חסר תנין מלא וסימן נמסר במ"ג פ' פקודי. וכבר טעה בזה בעל מנחת כהן בפ' ויקהל שכתב והיו תואמם חסר ו' והיו האמם חד"ת אך בפ' ויקהל סתם דבריו והיקן המעוות וכי קדמאה דתרומה חסר דהכא דויקהל מלא וא"ו וחסר יו"ד עכ"ל. גם הרמ"ה ז"ל הביאם כולם כמ"ש: (לא) חמשה לקרשי צלע המשכן האחת. קדמאה דנוטה סאחד בדל"ת והדין דעשייה האחת בתי"ו וסימן באחד הספרים או באחת הגיאות: (לג) נברח. בפשט האחרון לבד: (לד) ואת הקרשים. ואת בגעיא:

לז (ג) על צלעו האחת. על במקף לא ביתיב: צלעו. בפשט לא בגלגל: (ח) כרוב אחד. כן הוא בספרים כ"י: קצוותו. קצותיו קרי וכן חבירו שבפרשת פקודי תרוייהו כתיבין תרין ווי"ן באמצע תיבותא והם מן י"ג מלין דכתיבין תרין ווי"ן עפ"י המסורת וסימן נמסר במ"ג פרשת פקודי ושניהם חסרים יו"ד אחר התי"ו ועיין ג"כ מ"ש בריש פרשת תצוה: (ט) למעלה. העי"ן בשוא לבדו: סככים. הכ"ף בשוא לבדו כפי דרכנו: אל הכפרת. קדמא באל"ף: היו פני. כתב הרשב"א ז"ל שם כתבתי פים בס"ת בין בפ' תרומה בין בפ' ויקהל יהיו פני הכרובים. ובמקצת ספרים כתוב בפרשת תרומה יהיו ובפרשת ויקהל היו. כך כתוב בספרינו בפרשת תרומה שהיא צואה כתוב יהיו ובפרשת ויקהל שהוא ענין העשיה כתוב היו: (טז) על השלחן. על במאריך ובמקף: ואת דמנקיתיו. בס"ם האל"ף בצירי ובפשט לא במקף: ואת דהקשות. במקף לא בקדמא: הקשות. טוא"ו א' לבד בכל ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים וקדמא בה"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועשית קערותיו וכפותיו וקשותיו דשלחן קדמאה מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב ואת הקשות דויקהל חד וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין ואת קשות הנסך דבמדבר מלא וא"ו כתיב: (יט) שלשה גבעים משקדים. זה הראשון בלבד בגעיא בספרים כ"י ובדפוס ישן וכמ"ש בפרשת תרומה: בקנה האחד. הבי"ת בפתח בקנה אחד הבי"ת בשוא. ועי' הסי' שמסרתי בפ' תרומה: (כה) קמתו. בלא גלגל: (כז) על שני. בלא מקף באמצע:

לח (א) וחמש אמות. בחילופי הדפוס לב"נ הטעם במ"ס ולב"א הטעם בחי"ת וכן הוא בס"ם כ"י כב"א ובמקף לא בקדמא ובחילופים אחרים כ"י מצאתי בהפך ועיין ביחזקאל מ"א: (ד) למזבח. בפשט א' לבד בחי"ת: (יא) עמודיהם עשרים. ד' מלא בענין ועיין מ"ש בסוף תרומה: (יז) כל עמדי החצר. כתוב במסורת ב' חסר וחברו ועמדי החצר סביב ואדניהם דבמדבר ריש פ' דמקמי והחנים לפני המשכן. וכן נסחי דיקי כי האי מסורת סלקי ומסורה דמסר' עליה כולהון חסר וא"ו בר מן ד' שבופא הוא: (כ) וכל היתדת. הוא"ו בגעיא:

(כא) **אלה פקודי**. הפ"א רפה: (כד) כל הזהב העשוי. פרשה סתומה: (כו) לגלגלת. שני הגימ"ל דגושים: הפקדים. אין בדל"ת דגש: (כז) ויהי מאת ככר. אין כאן פיסקא כלל:

לט (א) ומן התכלת. בלא מאריך במלת ומן: (ד) קצותיו ק' והכתיב בתרין ווי"ן קודם לתי"ו וחסר יו"ד וכן חברו שבפ' ויקהל ע"ש וכרים תצוה: חבר. קדמא דתצוה חבר בוא"ו בתחלת המלה והדין חבר בלא וא"ו: (י) וימלאו בו. קדמא במ"ס: טורי אבן. הטעם בטי"ת: (יא) ויהלם. בס"ם היו"ד בקמץ: (יז) על קצות החשן. קדמאה דנוטה אל קצות תניינא דעשיה על קצות וסימן ואל על יקראהו: (כא) מטבעתיו. בכל ספרים כ"י מדוייקים ובמקצת דפוסים ישנים מלא יו"ד ואין כאן ק' וכתיב כלל ודפ' תצוה כתיב חסר יו"ד וק' ביו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל וירכסו את החשן מטבעתו קדמאה דואתה תצוה חסר דחסר כתיב חסר וא"ו קדים לתי"ו וחסר יו"ד קדים לוא"ו ומסיר עליה תו כתיב תיו ק' וחברו דואלה פקודי חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב עכ"ל. וזהו חד מן ח' זוגים בספרא קדמאה חסר תניין מלא וסימן נמסר בסמוך במ"ג. והמדפיס טעה בזה ועיין א"ת. גם בעל מנחת כהן כתב כן מטבעתו כתיב וק' מטבעותיו. וא"כ בלוח הטעיות תקן המעוות וזל"ש צריך להיות קדמאה חסר בתראה מלא: להיות על חשב האפד. במסרת פ' יתרו חסיב בהית ה' חסר בליבנא וחד מינייהו להיה על חשב האפוד והוא זה דפקודי אבל דפ' תצוה מלא: (כד) ויעשו על שולי המעיל וגו' שני משזר. בכולהון כתיב שש משזר בר מן דין דחסר שש: (כו) ורמן. המ"ס דגושה: (כז) הכתנת. הכ"ף בקמץ לבד: (כח) המגבעת. בהעתק הללי המגבעות ירושלמי המגבעת עכ"ל. וכן הוא חסר בכל הספרים ועפ"י המסורת שאינו מהב' מלאים שכתבתי בפ' תצוה: (כט) ואת האבנט. ואת בגעיא: (לג) ויביאו את המשכן. פתוחה: בריחו. כתיב מלא יו"ד קדמאה בריחיו ק' וכ"כ הרמ"ה ז"ל בריחו תרין חסרים יו"ד בין חי"ת לוא"ו בריחו כתיב וקרי בריחיו וסימן את בריחו את עמודיו דואת המשכן את אהלו. בריחו ועמדיו דויביאו את המשכן. ושארא דאורייתא מלא דמלא בתרין יודי"ן. בריחו הנ"ל בלא זקף גדול: (לד) ואת מכסה עורת. כתב הרמ"ה ז"ל ואת ערת גדיי העזים חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא בר מן א' מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וסימן ואת מכסה עורת האילם קדמאה דפ' פקודי דברובא דנוסחי דייקי הכין כתיב ותנין דפסוק חסר דחסר ואשכחן חד נוסחא דכתיב ביה איפכא ושיבושא הוא: המאדמים. האל"ף בקמץ לבד ואין דגש במ"ס ובמקצת ספרים הה"א במאריך: (לה) את ארון. מלא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים שאינו מהמלאה חסרים עפ"י המסורת שנמנו במ"ג סוף פ' תצוה וכן הם בהרמ"ה ז"ל: העדת. חסר וא"ו וכל אורייתא כן כתיב בר מן ח' מלא וסימנם במ"ג פ' אחרי מות וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (לו) את השלחן את כל כליו. בלא וא"ו וכן במסורת את כל כליו ב' דין ואידך סוף פ' במדבר: (לט) את מזבח הנחשת וגו'. סימנן של אתין שבפסוק עיין לעיל סדר ויקהל בפסוק את מזבח העלה וגו': מכבר. הבי"ת בפתח: (מ) את קלעי החצר וגו'. וסימן את את ואת ואת את ואת תרין קדמאי ותמשאי לא נסבי וא"ו וסימן ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי דואלה יעמדו על הקללה: (מג) ויברך אתם משה. בהעתק הללי אתם ירושלמי אותם עכ"ל. ובכל הספרים חסר שאינו מהל"ט מלאים בתורה:

מ (ג) ושמת שם את ארון העדות. בהעתק הללי העדות ירושלמי העדת עכ"ל. ובכל הספרים מלא שהוא א' משמונה מלאים כדלעיל: (ו) משכן. הכ"ף בפתח: (ז) ונתת שם מים. תי"ו שניה דגושה: (ט) כל אשר. הכ"ף דגושה: (י) קדש קדשים. הקו"ף בלא מאריך ועיין מ"ש סוף פ' תצוה: (יד) כתנת. התי"ו בחטף קמץ ועיין מ"ש מזה בפ' תצוה על פסוק ולבני אהרן תעשה כתנת: (טו) משחתם. המ"ס בקמץ לבד: (יח) ויקם משה. וחבירו שבפסוק וכן ויקם את החצר שבסוף סדרא שלפנין הקו"ף בסגול ואין עוד בתורה אבל יש מהן י"ז בנביאים ובכתובים ובמסורת ט' בקריאה וסימנם נמסר במ"ג מלכים א' י"א ותהלים מ': (ל) לרחצה. החי"ת בשוא לבדו: (לג) ויקם את החצר. פ' סתומה: ולמזבח. המ"ס דגושה: (לה) לבוא. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא ע"כ ובכל הספרים מלא שאינו ממנין החסרים שסימנם במ"ג ריש פ' ויחי:

ותשלם מלאכת ספר שני והוא ספר יציאת מצרים ומתן תורה:

רש"י **רב** ושמואל חד אמר חדש ממש כו' בפ' המקנא. וכתב רבינו ובב"ר איתא בזה דעת שלישית ע"ש חידוש המלוכה כמו ונחדש שם המלוכה דשמואל שהורידוהו המצרים ותפסאו בלבה הדשים עד שהסכים לדבריהם ודייק לי' שם מדכתיב ויקם שחזרו והעמידוהו ולמ"ד שנתחדשו גזרותיו יש לפרש לי' ויקם שקם עליהם לחדש גזירות רעות כמו רבים קמים עלי וק"ל:

רש"י **ור"ד** נתחכם למושיען של ישראל בפ' הנ"ל וכתב הרא"ם ולא ידעתי למה לא הוקשה להם על רב ועלוס ועל כל המפרשים אחר מאמר נתחכמה לו שהם בל' יחיד וליכא למימר ה"ה נמי דאיכא למפרך בהו אלא דחד מינייהו נקט משום דתשובתן נתחכמה כו' אינה נופלת רק על מלת לו שהוא בל' יחיד ולא על האחרים. ואולי יהי' שטעם בזה היכא דאיכא למדרש גי' דרשינן כמנהגם בכמה מקומות וכבר הארכתי בזה בפ' לך לך עכ"ל. ורבינו כ' ולי נראה דבהו דדרשו כן דלא יתכן לומר נתחכם שהוא בקשת חכמה על כל מה שנזכר בקרא לעשות לישראל וע"כ אמרו כי בקשת הכונה זו היא בכלי ועיוני נתחכם למושיען וכו' שהוא ודאי דבר עיוני וע"ד אסמכתא אמרו לו להם מיבעי לי' וכמ"ש הרא"ם א"נ דקאמר הכי דלא יהי' סתירה בדרשא זו כיון דלא כתיב להם אלא לו ודו"ק:

רש"י **שלא** היו ראויות מתחלה כו' בפ' הנ"ל נחלקו רב ושמואל חד אמר פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתרוסס וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא כו' שפי תהום בולעו. וכ' רבינו נראה דלמדו לומר כן שהוא פיתום הוא רעמסס דכבר היה רעמסס בימי יעקב דכתיב ויושב את אביו בארץ רעמסס וע"כ אמרו דחדא היא שהוא הפיתום שהי' נקרא רעמסס ע"ש ראשון כו' וחד אמר מקום רעמסס ראשון בנו ונקרא פיתום ע"ש פי תהום בולעו. וזה הנכון שהכריח לרש"י ז"ל בחומש לפרש לפי פשוטו שלא היו מתחלה כו' משום דעכשיו לא הי' תחלת בנינם דהא כתיב בימי יעקב ארץ רעמסס והרא"ם דחק עצמו כאן לאין צורך. ומיהו הדרש דתלמודא ימאן ביהי' ויבן שב אחיזוק בנין רעמסס כפירש"י בחומש לפי פשוטו דמלת ויבן נאמר על הרוב במקרא אתחילת בנין כמו ויבן את נינוה כו' ואין להקשות לפי הדרש דהוא פיתום הוא רעמסס מאי ערי מסכנות. די"ל דפיתום ורעמסס שם מדינה ולא שם עיר ויהי' שב מלת ערי אכל ערי מדינות פיתום שהוא רעמסס. והענין מבואר כי היו בני ישראל עם רב ולא הי' קץ למלאכתם עד שיצאו לפי שהיה ראשון כו' או פי' תהום בולעו לקיים מאמר הגם ועבדום כו' ד' מאות שנה וק"ל:

רש"י **ור"ד** כקוצים היו כו' בפי' הנ"ל וכתב רבינו פי' המצרים נעשו כקוצים לישראל וע"פ מ"ש בב"ר כשושנה בין החוחים מה שושנה זו כשהיא בין החוחים קשה ללקטה כך גאולתם של ישראל היה קשה לפני הקב"ה כמ"ש או הנסה לקחת לו גוי מקרב גוי כו' כשהיו במצרים היו דומים לשושנה כו' ע"ש ודרשו ויקוצו מל' קוצים דלפי פשוטו הוא מקרא קצר ה"ל למכתב ויקוצו בהיותם מפני בני ישראל כמו קצתי בחיי כו' וק"ל:

רש"י **שפרה** זו יוכבד ע"ש שמשפרת הולד פועה זו מרים ע"ש שפועה כו' בפ' הנ"ל נחלקו רב ושמואל חד אמר אשה ובתה וח"א כלה וחמותה וכתב רבינו ונראה שלמדו לומר כן משום דהאי לישנא אשר שם האחת כו' ושם השנית כו' לא המצא בתורה כ"א כשקדם לו בפסוק שהיו שנים כמו ולעבר יולד ב' בנים שם הא' פלג כו' וכן ואת שני בניה אשר שם הא' גרשום כו' מבא"כ כאן לא קדם לו שהיו שתי מילדות וכתב אשר שם האחת שפרה כו' וע"כ דרשו מיני' אשר שם האחת היא הידועה בשמה במקום אחר וכן שם השנית הידועה כבר ולפי שלא נזכרו בשמם בתורה מאותו הדור אלא ג' נשים אלו יוכבד ומרים ואלישבע ע"כ האחת והשנית הידועות על שתים מאלו קאמר ובהא לא מספקא להו דודאי יוכבד היא אחת מהם דדרך הזקינות להיות מילדות ולא הבנות והכלות שלה ועוד דהכתוב בא לפרש ולא לסתום ואם היו מרים ואלישבע לא הוה ידעינן הי ניהו האחת והי ניהו השנית אבל אם יוכבד אחת מהם ליכא לאסתפוקי דודאי הא דקרא היא יוכבד וזה שדקדק לומר אשה ובתה כלה והמותה דלכך ליכא לאסתפוקי בשם האחת אלא בשם השנית פליגי דמר אמר דהיא מרים דיותר ידוע בשמה מאלישבע וחד אמר דאין סברא שהיתה מרים מילדת או דעדיין קטנה היתה ויהי' פי' אשר שם האחת הידועה בשמה במקום אחר יוכבד היתה שמה עכשיו בענין המילדות שפרה ושם השנית הידועה בשמה כבר למר מרים ולמר אלישבע עכשיו נקרא פועה ודוק:

למילדות העבריות והא דלא צוה למילדות המצריות כתב רבינו בפ' ד"מ דיש לכוין זה עם מה שאמרו שם דבן נח בזמן הבית הי' נהרג על העוברין ולא ישראל דישראל שהרג עובר במעי אמו פטור לכך צוה למילדות העבריות ואמר אחר שמותר להם להרוג עובר שבמעי אמו והיותם על האבנים קודם שיצא לאויר העולם אם בן הוא כו' וכיון שא"א להם ליפטור מש"ד רק בתחילת יציאת הולד קודם שיצא ראשו או רובו הוצרך לתת להם סימנין וק"ל:

רש"י **לא** הי' מקפיד אלא על הזכרים שראו אצטגניני כו' וכתב הרא"ם דאי משום דבמיעוט הזכרים ליכא פ"ו אדרבה יותר הי' לו להרוג הנקיבות מהזכרים שהרי במיעוט הנקבות יתמעט פ"ו ואלו במיעוט הזכרים לא יתמעט פ"ו כי זכר א' די לעבר אלף נשים ויותר בהגה ועוד שהזכרים ראוין לעבודת המלך ולא הנקיבות עכ"ל. ורבינו טען אדבריהם מהא שאמרו בהגדות דסוטה שלש גזירות גזר בתחלה אם בן הוא והמתן ולא הושיב שומרי' אלא סמך על המילדות ואח"כ היאורה תשליכוהו והושיב שומרין וקסדורין לדבר ולבסוף על עמו וכיון שעבר היום ועדיין היו רואים באצטגנינות שלא לקה העמידו הגזירה עד היום שהושלך ליאור. ובאגדה זו איכא למידק דהא כל הבן הילוד היאורה כו' בחר ויצו פרעה לכל עמו הוא דכתיב ומשמע דהוא קאי הגזירת כל עמו דמוזגו לכל עמו לחוד לא הוה מוכח מידי דאימא דצוה לכל עמו להשליך בני ישראל ליאור והשתא מנ"ל דכל הבן הילוד כו' ויצו פרעה לכל עמו כו' הם ב' גזירות ולהקדים המאוחר דהיינו כל הבן כו' הוא גזירה שניה ויצו פרעה לכל עמו גזירה ג'. וי"ל דסמכו עצמם לומר גזירה שניה מדכתיב הבה נתחכמה לו דהיינו נתחכם למושיען כו' וב' גזירות הראשונות דהיינו אם בן הוא כו' ולדונם במים הי' משום פן ירבה דהכי משמע בקרא הבה נתחכמה לו לדונם במים כלומר להשליכם ליאור פן ירבה עלינו אבל גזירה שלישית של כל עמו הי' משום שאמרו אצטגניני פרעה היום נולד מושיען כו' ולפי זה מה שפירש"י כאן על אם בן הוא כו' לא הי' מקפיד כו' זה אינו לפי הסוגין דגזירה ראשונה ואם בן הוא כו' לא הי' אלא משום פן ירבה כו' ונלחם בנו ומעתה גם דברי הרא"ם תמוהים דהא ב' גזירות ראשונות אם בן והמתן כו' וכל הבן הילוד היאורה כו' לא אמרו לו עדיין אצטגניניו כלום ואעפ"כ לא גזר אלא על הזכרים כמפורש בקרא אם בת היא וחיה וכבר אמרו בב"ר טעם הי' המלך להרוג הזכרים ולהחיות הנקיבות כו' ע"ש. ומזה שהוכחנו דהגזירה שלישית הי' משום אצטגנינות וב' גזירות ראשונות אם בן הוא כו' והבה נתחכמה לו לדונם במים הי' משום פן ירבה כו' יש לתמוה נ"כ אמה שכתבו התוס' בהגדות זו אהא מה שאמרו שם מילדי העברים זה אמר ר' יוחנן נבאה ולא ידעה מה נבאה זה נופל ואין אחר נופל ליאור באותו יום שהושלך משה ליאור בטלו הגזרות הוא שאמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו אמר להם משה בשבילי ניצלתם כולכם שבטלו מצרים גזירתם. וכתבו התוס' תימה אדרבה בשבילו נגזרה הגזירה שראו אצטגניני פרעה. וי"ל הוא הי' הראשון המושלך ליאור וגזרה ראשונה אם בן הוא כו' לא בשבילו היתה אלא משום ונלחם כו' עכ"ל. ודבריהם תמוהים דהא ודאי דאצטגנינות הוא גזירה שלישית הי' לכל עמו אבל גזירת השלכת בני ישראל ליאור הי' כבר בגזירה שניה משום פן ירבה כמו שהוכחנו כל זה מסוגי' דשמעתין גם מ"ש בתירוצם שמשה הי' הראשון המושלך ליאור זה סותר כמה מדרשות שהוזכר בהו שכבר זה הושלכו רבי' מבני ישראל ליאור ודוק:

אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שהאריך בפלפלא חריפתא אדבריהם ודבריו נוטים לדברי רבינו ע"כ ראיתי להביא דבריו והולך לשונו ואני הדיוט תמה על תמיהתם והתירוץ ברור דהכי קאמר משה בשבילי כו' במאי דאיכא למידק לכאורה ר' חמא דידי' אדידי' דהכא קאמר המה מי מריבה שראו אצטגניני פרעה כו' ומכח אצטגנינות גזר פרעה גזירת היאור והלא לעיל בפסוק הבה נתחכמה כו' הקשה להם מיבעי לי' אמר ר"ח נתחכמה למושיען כו' הרי כי כבאו אצטגנינות גזר פרעה מסברתו גזירת היאורה תשליכוהו והתי' ברור דכיון דאמר רבי יוסי בר חנינא לעיל ג' גזירות גזר פרעה כו' א"כ פרעה אף בלי ידיעת משה רבינו בחר להטעיהם בהשלכת היאור משום שהקב"ה נשבע כו' ואחר שראו אצטגניני פרעה לידת מרע"ה ולא ידעו אם יהודי אם מצרי גזר אף על ע"ז כיון שסיפרו לו שמושיען של ישראל לוקה במים נמשכה שגזירה

עד יום שהושלך משה ליאור. ובזה שכתבנו שהוא מוכרח בקל לתרץ קושייתם דמה שאומר זה נופל כו' היינו שמשה ואילך בטלו הגזירה ושפיר קאמר משה בשבילי כו' וכיון שהשליכוני ליאור ניצלתם כולכם: אם יאמר אומר דהכא רבי חנן ודקאמר ראו שמושיען של אלו לוקה במים עמדו וגזרו כו' משמע דבאותה שעה היתה הגזירה והכרי התוס' דפליג ר"י אההיא דרשת דר"ח שדרש בפסוק הבה נתחכמה כו' והכר דלא נגזרה היאור רק באותה שעה שראו שמושיען של ישראל לוקה במים ואולי דהיינו ר' יוחנן מלת נתחכמה לו למושיען של ישראל שהוא משה להוציאו מן העולם ולא כדברי ר"ח שקאי אהקב"ה מושיען של ישראל ובזה הקשו שפיר התוס' הא לא אפשר דקשיא תרתי חדא דמנ"ל לאפושי פלוגתא בין ר"ח בר' חנינא דאמר לעיל בהיפך. ואף אם ר' יוסי בר' חנינא דאמר ג' גזרות כו' ואף אם הברייתא דתנא לעיל בפרקין ויגלך איש מבית לוי תנא עמרם גדול הדור הי' וכיון שראה גזירת כל הבן כו' ואימא דר' יוחנן ככולהו תנאי נקט וכי קאמ' ראו שמושיען של ישראל לוקה במים עמדו וגזרו כל הבן כו' היא גזירה הב' אף בני המצריים וא"כ אימא דר"י אתי ככולהו תנאי. ותו דאכתי לא קשה מידי דכיון דע"כ ר"ח בר חנינא פליג דאיהו אמר לעיל נתחכם על הקב"ה גם ר"י בר חנינא דאמר ג' גזירות כו' משמע דגזירת היאור היתה קודם משה רבינו א"כ אפי' דנימא דר"י דהכא פליג אר"ח מאי ק"ל לתוס' כיון דהגמ' לא מייתי והיינו דקאמר משה כו' רק אחר מולתא דר"ח שדרש בפסוק המה מי מריבה אימא דוהיינו דקאמר משה כו' הוא סיום מילתא דר"ח באמר בזה שפרשתי לך פסוק המה מי מריבה שטעו אצטגניני תבין דהיינו דקאמר משה שש מאות אלף בשבילי ניצלתם כולכם מיום שהשליכוני ליאור סוף דבר חזרתי על כל הצדדים ולא מצאתי מקום להמיהתם עכ"ל. ועיין בשמעתין בסוגיא זו ותראה שדבריו נכוחים למבין כי אני קצרתי להביא המאמר בגבונו. ומסיק רבינו בדבריו ואין להקשות דא"כ גם אחר שנתבטלה גזירה שלישית כשראו שמושיען נלקה במים למה נתבטלה גזירה שני' שהי' משום פן ירבה כו' כדאמר זה נופל כו' די"ל כיון דראו דנלקה מושיען לא חשו עוד לפן ירבה ונלחם בנו כיון דלא יהיה להם מושיע וק"ל:

ותחיין את הילדים. רש"י מספקות וכו' בפ' המקנא ופירש"י ז"ל דא"כ הוה לי' למכתב ולא המיתו את הילדים ותחיין משמע שהיו מסייעות להחיותן. וכתב רבינו ואיכא למידק א"כ מה השיבו בכך כי חיות הנה בטרם תבא וכו' על השאלה ששאל להם מדוע וכו' ותחיין את הילדים וכי משום דאין צריכין למילדות אין צריכין למזונות. וי"ל לפירש"י דסמוך בהגית ורבותינו דרשו הרי משולות לחיות וכו' השיבו לו על פיסוק מזונות דלא היו צריכות להם כדאמרינן סוף קידושין מימי לא ראיתי צבי סבל שועל חנוני כו' והם מתפרנסים שלא בצער ודוק:

רש"י **כהונה** ולויה מיוכבד ומלכות ממרים כו' בפ"ק דסוטה מלכות ממרים דכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור עזובה זו מרים שהכל עזבוה מתחלה צרעת ופי' ותמת שנצטרעה ונחשבה כמתה ויקח לו כלב את אפרת פי' לאחר שנתרפאה חור ולקחה לו אלמא אפרת זו מרים וכתיב ודוד בן איש אפרתי אלמא ממרים קאתי ע"כ וכתב רבינו אע"ג דמצינו ל' אפרתי כאנשי אפרי' כמ"ש ויאמר לו אנשי גלעד האפרתי אתה כו' וגם הדר שם בהר אפרים מצינו נקרא כן כמ"ש בן תוחו בן צוף אפרתי כו' אבל דוד שהיה מיהודה ודר בבית לחם יהודה ודאי דלא הי' נקרא כן בשם אפרתי אלא ע"ש אם המשפחה שהיתה חשובה דהיינו מרים שנקראת בקרא אפרת וכן אבימלך מחלון וכליון נקראו אפרתים דמאותה משפחה היו גם המקום נקרא בית לחם אפרתי. אך מה שאמרו דכלב הי' איש מרים ומהם יצא דוד צ"ע דהא יחוסו של דוד מרם בן חצרון בספר רות וד"ה ומתוך הכתובים נראה דכלב לאו היינו רם דג' בנים היו לו לחצרון ירחמיאל ורם וכלוב דהיינו כלב כדמוכח קראי דד"ה. ויש ליישב דה' מיוצאי בני רם נשא אשה מיוצאי בני כלב ולא הי' דוד ממשפחת כלב אלא מצד האם אלא שחשיבות מרים עשה זאת שנקראו אפרתים. אך מה שאמרו דבתי גויה ממשה לא ידענא מאי רבותיה דהא כל שבט לוי נבחר לעבודת הלוים. וי"ל דה"ק שאחר שנתגרשה יוכבד מאישה עמרם ליגשא שנית לעמרם שהי' לוי דהיינו שנולד ממנה משה שהי' לוי ודוק:

רש"י **והיא** ילדתו לו' חדשים ויום א'. וכתב הרא"ם תימה דבפ"ק דסוטה אמרינן גבי ותצפנו שלשה ירחים דלא מנו לה מצראי אלא מדאהדרי' והיא הוית מעוברה תלת ירחי מעיקרא וגבי ותהר האשה פריך והא הוית מעוברה כו' תלת ירחא מעיקרא ומשני מקיש לידתה להורתה מה הורתה שלא בצער כו' מכאן לנשים צדקניות כו' אלמא בן ט' חדשים שלמי' הוה ולא לששה חדשים ויום א' נולד כפירש"י ז"ל אבל בתוס' סוטה בשלהי פ"ק תרצו שבספר האגדה של דברי הימים כתוב כדברי רש"י וחולק על גמ' שלנו אבל לבי מגמגם בזה איך הניח גמ' ערוך ונטה אחר האגדה ההיא ושמא י"ל מפני שהאגדה היא יותר קרובה לפשוטה של מקרא דמלת ותהר מוכחת כפי' האגדה עכ"ל. אמר המלקט ותוס' אלו מה שהביא הרא"ם לא נמצאו בגמ' שבידינו וראיתי בתוקוני שהקשה ג"כ זה ותי' דהא ודאי מצרים נמי הוו ידעי דיולדת לז' יולדת למקוטעין ובדקו אחריה לששה חדשים מטעם דאהדרי ועי"כ יכולה להצפינו ג' חדשים מיום לדת אותו עד ו' חדשים מטעם דאהדרי' עכ"ל ע"ש ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש שבא לתרץ דברי רש"י ז"ל עם סוגית תלמודנו ודברי רש"י ז"ל אינם סובלים תירוצו דרש"י ז"ל נקט כאן בלישני' והם בדקו לסוף ט' אף כי הי' אפשר לפרש דבריו לסוף ט' משנתעברה אבל מפירושו בשמעתין א"א לפרש כן דנקט בהדיא שבדקו לסוף ט' מהחזרה ע"ש. אך יש לדקדק להאי מ"ד דס"ל דעשרים וא' בניסן הושלך משה ליאור ובז' באדר נולד משה וג' ירחים לאו דוקא אלא אותו שנה מעוברת הי' רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם וא"כ בצרי להו מהג' חדשים ט"ו ימים והיכי כתיב ולא יכלה עוד הצפינו והצפינה ותיזל ט"ו ימים יותר. ומהכרח קושיא זו כתב בשמע שלמה הא דכתב רש"י ז"ל והמצרים באו לסוף ט' היינו למ"ד בו' בסיון הי' אותו היום אבל למ"ד דס"ל דעשרים וא' בניסן הושלך ס"ל נמי דהמצרים היו מחפשים על המעוברות תיכף בכניסתן לט' חדשים קודם מלאת החודש וק"ל:

רש"י **זפת** מבחוץ כו'. עי' לעיל בפ' נח ועוד תי' רבינו כיון דתמים רב הי' שם לכל מין ומין לא הי' די בחומר מבפנים שאפשר שיתפרק ע"י שימוש רב בזה אבל בתוס' בפ' המקנא אמרו דזה וזה תוך התיבה והתוס' הי' מבפנים לזפת אבל מבחוץ לא זפתה שלא ירגישו כי הגומא דומה לקנה היאור ולא יבחינו וקשה לפירושם ממה שאמרו שם באגדה ותקח לו תיבת גומא מ"ש גומא אר"א מכאן לצדיקים שממונם חביב כו' ורשב"ן אמר דבר רך כו' ומאי פריך דהא איכא למימר שלקחה גומא שלא יבחינו. ויש ליישב דהאי עץ נמי דומה לגומא אלא לאפוקי זפת קאמר ודוק:

רש"י **את** שפחתה ור"ד ל' יד כו'. וכתב הרא"ם ולא ידעתי למה אמר כזה ור"ד דמשמע מזה מה שפי' אמתה שפחתה אינו מדברי רבותינו והלא שני המאמרים מדברי רז"ל הם בסוטה דפליגי ר"י ור"ן חד אמר ידה וחד אמר שפחתה מאן דאמר ידה דכתיב אמתה ומאן דאמר שפחתה מדלא כתיב ידה ולמ"ד שפחתה הא אמרת בא גבריאל כו' ומשני דשייר לה הדא ולמ"ד ידה ליכתב ידה ומשני דנכתב אמתה לרמוז הנס שנשתרבבה כו' הא קמן דשני המאמרים אלו מדברי רז"ל הם ושמא י"ל מפני שפי' אמתה ידה אינה אלא על צד הדרש שהרי הם גי' פי' אמתה ידה הי' ראוי להיות השם דגושה כו' ע"ש שהאריך. אבל רבינו כתב למאי דקאמר מ"ד ידה דכתיב אמתה אע"ג דעפי אית לן לפרש כמשמעו אמתה מל' אמה שפחה כדקאמר מ"ד שפחתה מדלא כתיב ידה הכא ע"כ ליכא לפרושי הכי דהא שפחותיה מתו ולא מסתבר ליה למימר דשייר חדא. וה"ק ידה דכתיב אמתה וכיון דשפחותיה מתו כבר ע"כ דליכא לפרש אלא ידה וגם רש"י בחומש פי' לפי פשוטו אמתה שפחתה ור"ד כו' דהכי מוכח נמי מתוך שמעתין דאמתה שפחה הוא יותר פשיטות משנפרש אמתה ידה והרא"ם האריך בזה לפירש"י ואין צורך וק"ל:

רש"י **קולו** כנער. כתב הרא"ם בסוטה אמרו קרי לי' ילד וקרי לי' נער תנא הוא ילד וקולו כנער דברי ר"י א"ל ר"נ א"כ עשית למשה רבינו בעל מום פי' שהוא לוי ונפסל בקול עב לעבודת שיר אלא מלמד שעשה לו אמו חופת נעורים. והרב פי' כר"י ולא כר"ן משום דמנער בוכה משמע שהיה קול בכיתו כקול בכיתו של נער ואם כר"ן לא הוה ליה למימר אלא והנה נער. וא"ת שבא הכתוב לומר שמפני שראתה אותו בתיבה בחופת נעורים וגם מפני בכייתו חמלה עליו א"כ הוה לי' למכתב והנה נער ובוכה ומה שטען ר"ן על דברי ר"י א"כ כו' אינה טענה מפני שאין הלוי שקולו עב נפסל לעבודת שיר אלא בהיותו נער וקולו עבה ומשונה מכל הנערים אבל אם בהיותו נער הי' קולו כשאר הנערים אע"פ שהיה קולו משונה בעת ילדותו

אין בכך כלום ור"ן עצמו מודה בזה רק שהשב שאמר שבילדותו היה קולו כקול נער אין השק שבעת הנערות יהיה קולו עב ומשונה מקולות שאר הנערים לכן טען מה שטען. ואין לדחות דברי ר"י ממה שלא השיב שכן דרך התוקעין כשהם מקומות ועם כל זה הלכה כמותם כדתנן בפ' ראוהו ב"ד כל השופרות כשרים כו' ומפתה יש לתמוה מאוד על הרמב"ן ז"ל שטען על דברי הרב ואמר שכבר דחו זה ואמרו א"כ כו' עכ"ל. ורבינו כתב בהגה"ה זו ורש"י השיא דרשה דר"י והרמב"ן טען וכבר דחו כו' והאריך הרא"ם להשיב על דבריו ומדבריו משמע שהנער כשר לעבודת השיר של הלוים וקשה דהא לא נקרא נער רק עד חמשים כמ"ש הרא"ם בפ' וישב ועבודת הלוים לשיר אינם מתחילים אלא מחמשים שנה ואילך ולולי פירש"י כשמעתין מה שהוא לוי כו' היה נראה לפרש מה שאמר שהיא לאשה בעל מום לאו משום דגוי הוא אלא כל שינוי שבאדם בבריותו משאר כל אדם נקרא בעל מום וכיוצא בזה איש שקולו דק כאשה נקרא בעל מום וסרים וכן להיפך באשה שקולה עב תקרא בעלת מום ואיילונית ור"י לא הי' חש לדברי ר"ן דהכא ודאי שינוי בריותו הוראה על מומם אבל הכא קולו כנער מורה על מעלתו וגבורת לבו ודוק:

רש"י **שהחזירתו** על מצריות הרבה לינק כו'. באגדת סוטה כתב רבינו מפורש בב"ר למה אמרה מן העבריות וכי אסור כו' לא כן תנינן כו' אבל מניקה של ישראל כו' לפי שהחזירתו כו' ולמה הסלן אמר הקב"ה פה שעתיד כו' ע"ש ואע"ג דהיתה שם מינקת ישראלית הי' מותר במינקת מצריות וכ"כ התוס' בפ' א"כ ע"ש אבל הנ"י פרק חרש כתב בשם ר"ת דהיכא דאיכא מנקת ישראלית דאסור מכותית ע"ש בארוכה ויש ליישב דה"נ הכא מפני הסכנה שלא ירגישו שהוא מן העברים לא היה לומר מריה מן העבריות כמ"ש בהעלימה דבריה אי לאו אחר שפסל המצריות. ובזה יתיישב הכא היאך הכרה לו להניק מהמצריות דהא ברשות המצריות היה נתנה להניק אבן תנן כותית תניקה של ישראלית היינו דוקא ברשות ישראלים ולא ברשות מצרים די"ל לקרות עברית הי' יותר סכנה שלא ירגישו בדבר מיהו בזה איכא למימר כיון דבת פרעה נתנה להניקו לא שייך ש"ד מאימת המלכה עליהם ודוק:

רש"י **עתיד** לצאת ממנו לשתגייר. וכתב הרא"ם וקשה דמהכא משמע דאם הי' עתיד לצאת ממנו איש הגון לא הי' הרגו ואמאי והלא כבר נתחייב מיתה ממה שעשה בבית ובשדה דלא דמיא להכיא דב"ק פ' שור שנגח דקאמר גבי אל תצור כו' לא כשעלה על דעתך עלה על דעתי שתי פרידות טובות כו' דהתם לא נתחייבו מיתה אלא מכח הק"ו אבל הכא שכבר נתחייב מיתה מדינא וכו' א"כ אפילו אם הי' עתיד לצאת ממנו איש הגון היה לו להרגו מידי דהוי אכל שאר חייבי מיתות ושמא י"ל דמשום הכאה לא הי' לו להרגו וכו' עכ"ל. ורבינו בפ' ד"מ כתב ג"כ כדברי הרא"ם ואמר ודע שבעל כסף משנה כתב דראיית הרמב"ם מדמקשינן ופריך בהלו בן הגולים אם גר תושב שהרג ישראל גולה או נהרג אם איתא ליסקול ולינטרי בחובל בישראל כו' עכ"ל: ואין ראייתו מכרעת דהתם בשוגג איירי ומכתיים שיהרג בשוגג על הריגתו ולא על הכאתו. ועוד דמשום הריגת בר מיני' הוצרך למנקט הריגה דגר תושב אינו חייב על גר תושב בהכאה בעלמא. ונראה דטעמו של הרמב"ם מדלא חשיב ליה בהדי ז' מצות ע"כ היינו טעמא משום דלא הי' נהרג עליו ע"פ ב"ד כמו שהי' נהרג על ז' מצות דאזהרתן זו היא מיתתן אבל בהכאה לישראל שמעינן מיניה שהוא חייב מיתה בידי שמים ודוק:

רש"י **אף** על פי שלא הכהו נקרא רשע כו'. ובפ' הנ"ל הקשה רבינו ואמר מנ"ל לומר שבהכאה זו נקרא רשע דאימא שהי' רשע מקודם זה כמעשה כמו חבירו שהי' ככר מדכתיב רעך שפי' רשע כמותך ונראה לומר בזה לפום רהיטא ממשמעות הכתוב שמשה קראו רשע ה"ל לכתוב רשע למה תכה כו' אבל נכתב לרשע בל' שמשמעו שהוא סיפור הכ' שמשה אמר לאותו שנעשה רשע למה תכה כו' ולמה כתב לנו כאן שהיה רשע כיון שמשה לא אמר לו כן אי לאו דאשמעינן דבהכאה זו נעשה רשע אבל מלת רעך שהוא סיפורו של משה קראו כך ע"י שהי' רשע ככר כדאמרינן בש"ר ודו"ק:

רש"י **הכיר** בו שהוא מזרעו של יעקב. אמר המלקט ויש לתמוה דבמגילת קהלת פירש"י על הכתוב שלא להמך על פני השמים כו' ראה מה שנא' ביתרו קראן לו ויאכל לחם והסבור שהוא מצרי כו' הרי משמע שם מפירושו שלא הכירו ועוד היאך פירש רש"י כאן שהכיר בו מפני שהמים עלו לקראתו מהיכן ידע זה ושא בנותיו אמרו לו וגם דלה כו' וראיתי בב"ר וגם דלה דלה דליה אחד דלה כו' ע"ש וזה ביטל הקושיא השני' וקושיא הראשונה במקומה עומדת ושמא דאגדות חלוקות הם וככר כתב הגאון המזרחי דדרכו של רש"י ז"ל לפרש הכתובים בשני מקומות ע"פ מדרשות החולקים אהדדי:

רש"י **מה** אני חשוב לדבר עם המלכים. אמר המלקט ראוי לעיין בזה למה השקטין אדון הנביאים עצמו כ"כ מפני מלך מצרים. וביותר הדברים קשים להולמן מה שפירש"י וכי אוציא כו' ואף אם חשוב אני כו' מה זכו ישראל כו' אשר הרואה זה ישתומם וכי משה רבינו לא הי' רוצה בגאולתן של ישראל חלילה לחשוב זה על רעיא מהימנ' של ישראל אשר כמה פעמים מסר נפשו עליהם ועתה בא בקטרוגים ח"ו ועוד יתור דברים רואה אני בכאן כפירש"י ז"ל מה שהושיב בלשונו המתוק ואף אם חשוב אני כו' ומי יוכל לשער חכמתו הגדולה אשר מראה לנו בחילוף איזה תיבות או אפי' אות א' ק"ו בן בנו של ק"ו ראוי לתת לב ליתור דברים שבו ונראה לכוין כוונתו עם מה שאיתא בש"ר פ' ז' שלח נא ביד תשלח אמר משה ביד המלאכים שלחת להציל את לוט בן אחי אברהם בני בניו של אברהם יצחק ויעקב עאכ"ו ובפ' השואלים אמרו דמיכאל וגבריאל היו ועוד ראיתי בב"ר דמיכאל וגבריאל נקראו מלכי המלאכים מפני שהם מלכים על כולם ובזה יש לכוין מאמר הש קדום שנקט רש"י ז"ל מה אני חשוב לדבר עם המלכים שרמז על מיכאל וגבריאל ר"ל וכי אני חשוב כמות' לילך בשליח' ישראל וכהק"ו שלמד משה ביד המלאכים שלחת להציל את לוט כו' ואחר זה אמר הכתוב וכי אוציא כו' ופירש"י ואף אם חשוב אני כלומר שאני חשוב מהם כמאמר רז"ל שיש אומרים שהצדיק עדיף ממלאך א"כ מה זכו ישראל להיות נגאלים ע"י ולא ע"י מלאך כן נ"ל:

רש"י **אהיה** עמם בצרה כו' יפה אמרת כו' בפ"ק דברכות. וכתב רבינו משום דכתיבי בהאי קרא ב' אמירות ויאמר אלהים אהי' כו' ויאמר כה תאמר כו' ובראשונה כתיב ב' פעמים אהי' ובשניה לא כתיב רק פעם א' אהיה וע"כ אמרו כי חסר מן הכתוב בין ב' האמירות תשובת משה דיה לצרה כו' וחלילה לחשוב שינוי רצון בי"ת ב"ה כמה שאמר למשה יפה אמרת כו' רק הענין מבואר בב"ר אמר הקב"ה למשה כו' אלא לך אני מודיע ולא להם כו' ר"ל שאמר לו' הקב"ה אתה לא הבנת דברי כי גם אני כוונתי לכך לך אני מודיע אהיה עמם בצרה ולהם אינו מודיע אלא כה תאמר לבני ישראל אהי' כו' ואל תזכור להם צרה אחרת. והוא מבואר שהבטיח לנו הקב"ה בשם הוי"ה ב"ה שאנו דבקים בו וישאר לנו הוי"ה בכל השיעבודים ולא יבוא לנו הפסד וכליון ח"ו באורך הגלות וק"ל:

רש"י **אף** באות זה רמז שלשון הרע סיפר באומרו לא יאמינו לו לפיכך הלקהו בצרעת כו' בפ' השורק אמר ר"ל החושד בכשרים לוקה בגופו דכתיב והן לא יאמינו לי כו' וגלוי קמי הקב"ה דמהימני ישראל אמר אנו הן מאמינים בני מאמינים אתה אין סופך להאמין שנא' יען לא האמנתם כו' הכל הם מאמינים דכתיב ויאמן העם בני מאמינים והאמין בה' כו'. וכתב רבינו נראה שהוקשה לו בנתינת אות זה להיות נלקה בגופו וע"כ אמרו בעבור שחשד משה שלא יאמינו לו ובקש לתת להם אות נית' לו לתת אות להיות נלקה בו על שחשד שהחושד בכשרים כו'. אמנם יש לעיין בזה דמה חטא משה בזה דהא אם קמי שמיא גליא דיאמינו לו קמי משה לא גליא וכי כל אדם שבא לדבר נבואה יאמינו בו בלא אות ועוד מאי מייתי ראיה שהם מאמינים מדכתיב ויאמן העם כו' דכתיב בתר ויעש האותות לעיני העם כו' הרי משה נמי לא אמר דלא יאמינו אליו בלא אות וביקש ליתן להם אות שיאמינו לו ע"י האות. והנראה כלפי שאמרו במדרשות והביאו רש"י בחומש שהקב"ה אמר למשה ושמעו לקולך כו' שהיה סימן מסור ביד זקני ישראל שבלשון פקוד כו' יהיו נגאלים ולזה אמר שכבר אמר הקב"ה למשה ושמעו לקולך כו' בדבר אמוניי מקובל מאבותיהם היו דברי משה שלא כהוגן במה שאמר ולא יאמינו לי וקרוב לזה תפירש בב"ר ולזה מבואר נמי שהזכיר כאן שהם בני מאמינים ויש להם דבר מקובל מאבותיהם המאמינים בב"ר מסורת שעשה לו הקב"ה ג' אותות כנגד אברהם כו' ומייתי שהם מאמינים דכתיב ויאמן העם כו' דמכיים בהאי קרא וישמעו כי פקד ה' כו' דמשמע שמיד דבזולת האותות שקדמו האמין העם משעה ששמעו כי פקד ה' שהוא לשון שהיה מסור בידם. והזכיר אתה אין סופך להאמין ע"ש מ"ש בש"ר דבכל ג' אותות השיב לו הקב"ה כשיטתו כו' תפס מטה כנחש כו' כנו' עשית מעשה נחש כו' והנה ידו מצורעת כו' מכאן שהחושד בכשרים כו' ולקחת ממימי היאור רמז לו שעתידה כו' והוא ילקה ע"י ע"ש באורך וז"ש כאן שרמז לו באות ג' שהמים שנהפך לדם שאתה אין סופך להאמין וילקו המים ע"י כדכתיב יען כו' ודוק:

רש"י **מכאן** שמדה טובה כו'. בפ' הנ"ל וכתב רבינו פי' שתרוייהו בצדיק אמר כמפורש בש"ר מכאן שפורעניות שוהה על הצדיקים לבוא ומדה הטוב ממהרת לבוא ולא שייך הא דאמרינן מדה טובה מרובה כו' ה' מאות כו' דהתם במדת הצדיק לטוב לגבי מדת הרשע לרעה קאמר. ונראה שנזכר זה בכאן לפי שעשה משה אלו האותות לעיני ישראל שיאמינו בו שהוא נביא ה' ואולי יחשבו שעושה כן בלהט וכישוף כמו שחשב פרעה ועבדיו ע"כ אמר שבאות זה ראו שהוא מעשה אלהים שהטובה ממהרת לבוא לצדיק ולא כן פורעניות שבושא לבוא כי לא כן מדת הלהט והכישוף שהוא ודאי משום מדותיו לטובה ולפורעניות ודוק:

והיו המים כו'. אמר המלקט נראה לכוין זה מה שנאמר והיו והיו ב' פעמים עם ש"ר פ' א ז"ל בשני אותות הראשונים אתה מוצא שחזרו לכמות שהיו אבל אות הדם לא חזר לכמות שהיה לפי שלא רצה הקב"ה למחול למשה על הסח המים כו' ע"ש בארוך הא קמן שאות הדם לא חזר לכמות שהיה ואפשר לזה נכתב ב' פעמים והיו הראשון בא להורות כמשמעו שהמים יהפכו לדם והשני בא להורות שישאר הדם בהוייתו ולא יחזור עוד לכמות שהיה כמו באותות הראשונים ורש"י ז"ל לא פירש כן ע"ש:

רש"י **ריב"ק** אומר כל חרון אף שבתורה כו' בפ' שבול יום. ובעל נדור פמור תמה ליה דוקא בחרון אף שנכתב לגבי משה והטעם הוא לפי שבמעלת הש"י אין לומר חרון אף שאינו מתפעל בעצמו אבל החרון אף נאמר מצד הרושם בנעשה אבל כאן לא מצינו שעשה רושם וא"כ ה"ו נשאר החרון ביתעלה לזה בא ר"י לומר שאף בזה נמצא רושם. ורבינו שבן ואמר ואינו כן דהא שם בשמעתין פריך מחרון אף דגבי משה וסתמא קאמר כל חרון אף שבתורה וע"כ הנראה דכמה חרון כתיבי בתורה ובקצתם הוסיף בהם לומר אף שהוא רמז על הרושם שבא אחריו בקרא הן שיהיה הרושם במעשה שאחריו כגון ותרב אפי והרגתי ואתה אפי בהם כו' הן שיהיה הרושם אחריו בדיבור של כעס כמו ויחר אף יעקב ברחל כו' התחת אלהים אנכי כו' וכמוהו ויחר אף בלק כו' ויחר אף אליהוא כו' וכן משמע בסוגיא זו דדיבור של כעס שבא אחריו מקרי שפיר רושם דקאמר והכתיב ויצא משה בחרי אף ולא אמר ליה מידי. אבל כאן קאמר ריב"ק דלא הוזכר כלל רושם אחריו בין בדיבור בין במעשה לזה בא ר"י לומר דאף בזה נעשה רושם ומזה למדו לומר בפ' הזורק מהא דכתיב ויחר אף ה' בם שגם אהרן נצטרע. ולמ"ד נצטרע מוקי ליה התם בנזיפה ונזכר זה הרושם במעשה שאחריו דכתיב ויחר אף ה' בם וילך דהיינו שפירשה שכינה ממנו שהיה נזיפה ודוק:

רש"י **תניא** אמר ר"י ח"ו כו' סכנה היא לתינוק כו' והקשה הרא"ם היאך התיר לעבור על מצות עשה דמילה משום סכנת הולד והלא עדיין לא ניתנה התורה דכתיב בה וחי בהם ולא שימות בהם עד שיתיר במקום סכנה וכו' ע"ש שהאריך. ורבינו כתב ליישב זה עם מה שכתבו התוס' סוף פ' בן סורר ומורה דגרסינן שם בעו מיניה מר' אמי בן נח מצווה על קדושת השם או אין מצווה כו' ובתוס' שם בד"ה בן נח מצווה על קידוש השם ות"ת וכא וחי בהם בישראל כתיב ואפי' ישראל היה מחויב למסור עצמו אפילו בצנעא אי לא דכתיב וחי בהם. וי"ל דדילמא לא אצטריך וחי בהם אלא כי היכי דלא נילף שאר מצות מרציחה ונערה המאורסה דאפילו בצנעה יהרג ואל יעבור לכ"ע עכ"ל. ובזה הרה קושית הרא"ם דודאי מן הסברא לא ניתן שום מצוה שימות בהם אלא וחי בהם ובישראל אצטריך קרא וחי בהם כו' משום דלא נילף ליהרג מרוצח ונערה המאורסה ודוק:

רש"י **אז** הבינה שעל המילה בא להורגו וכתב הרא"ם לא הבנתי מאמר הרב בזה כ"א כיון לומר שבעת שהיה בולעו מראשו עד יריכו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום לא הבינה שבא להרגו אלא חשבה שבא להורות לו שימול בנו בלבד וכשהרף ממנו או הבינה שבא להרגו על שלא מל אותו אין הבינה ממה שהרף ממנו שבא להרגו דילמא לא בא אלא להורות לו שימול את בנו וכשראה שלקחה צפורה צור ותכרות את ערלת בנה מיד הרף ממנו והלך לו. ועוד אחר שלא הבינה שבא להרגו אלא ממה שהרף ממנו למה אמרה טרם שהרף ממנו הורג אישי אתה לי. ואם כיון לומר שבעת שהי' בולעו מראשו עד ירכיו הבינה מיד שבא להורגו אבל לא ידעה למה וכשראתה שתכף שכרתה ערלת בנה מיד הרף ממנו אז הבינה שבשביל המילה בא להרגו למה אמרה על בנה קודם שהרף ממנו הורג אישי אתה לי והלא לא הבינה שבשביל מילתו בא להרגו אלא אחר שהרף ממנו. ועוד שהוא עצמו כתב שמתחלה שהיה בולעו מראשו ועד ירכיו הבינה שבשביל המילה הוא ולכן ותקח צפורה צור כו' עכ"ל. ובשילהי פ"ג דנדרים כתב רבינו ועיין ישוב לזה בביאור מהר"ן וגם אנן נימא כיון מילתא דרש"י ז"ל דקדק כן מדכתיב וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולות. והוא שמתחלה חשבה שעל כל פנים אף אם יהיה נימול על ידה יהרג משה בעונש שלא מל את בנו וזהו שהבינה שבלעו המלאך פעם אחר פעם עד המילה להורות לה שהוא נענש על שלא מל אותו שתמול היא אותו אבל אחר שראתה שתכף בהתחלת בכריתת ערלת בנה וירף המלאך ממנו אז אמרה והבינה דבר נוסף כי דמים הוא למולות כי המלאך לא בא שיהרג משה עכ"פ אלא הצלתו תלוי בעסק מילה בנו שעל עסקי מ לא בנו בא להרגו אלא אם יתעסק במילתו ואז ינצל אבל טרם שראתה שהרף המלאך ממנו לא חשבה שהצלתו תלוי במילת בנו אלא שעכ"פ יהרג משה על שלא מל אותו וע"כ לא אמרה אז חתן דמים אתה לי ולא אמרה למולות ובזה יתיישב נמי מה שהקשה הרא"ם גם לפירש"י שפירש תרווייהו על דמי הריגה תרי זימני חתן דמים כו' ל"ע עכ"ל דלפי דברינו ודאי צריכי תרווייהו דלפי מה שחשבה בתחילה שעכ"פ יהרג משה לא אמרה אלא חתן דמים אתה לי עד אחר שהרף המלאך ממנו הבינה דבר נוסף שהצלתו תלוי במילת בנו ואמרה חתן דמים למולות ודו"ק:

רש"י **העשוי** לפרעה כו' וכתב הרא"ם אין זה סותר מאמר יען לא האמנתם כו' לכן לא תביאו כו' דמשמע שלולי אותו החטא היו מביאים את ישראל אל הארץ כי יתכן שהיו מביאים אותם אל הארץ אבל לא היה זוכה לראות העשוי למלכי ז' אומות שהיה מת קודם מלחמתו וכן כתב רש"י גבי יען לא האמנתם כי גילה הכתוב שאילולי חטא זה היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו כו' אבל לא שהיה רואה העשוי למלכי שבעה אומות ומ"ש רש"י גבי שלח נא כו' ביד אחר שתרצה לשלוח שאני אין סופי כו' אע"פ שעדיין לא נגזר עליו לא הגזירה הזאת ולא גזירת מי מריבה י"ל שידע זאת בנבואתו שרמז לו הקב"ה על זה קודם שליחתו לפרעה כדאיתא בש"ר ומה שכתב בפרשת בהעלותך גבי נוסעים אנחנו ות"ת שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה כו' וכסבור שהיה נכנס דמשמע שעד שנגזרה עליו גזירת מי מריבה אע"פ שכבר נגזרה עליו גזירת עתה תראה עדיין היה סבור שיכנס ולא ידע בנבואתו שלא יכנס י"ל שלא הודיעוהו בנבואתו רק שלא יכניסם כמו מנהיג כדמשמע מל' אני אין סופי להכניסם והיה סבור שלפחות יכנוס עם כא' משאר העם ולכך שתף עצמו עמהם ואמר נוסעים אנחנו. והביא דר"ש דקאמר גבי עתה תראה מכאן אתה למד שנטל משה את הדין שלא ליכנס לארץ נ"ל דמיירי בכיבוש הארץ כאלו אמר שלא יכנוס עמהם בכיבוש הארץ דהיינו מלחמת ל"א מלכים דקאמר ברישא. אך קשה שאע"פ שנגזרה עליו הגזירה של מי מריבה למה לא היה סבור שיכנס כשאר העם וכלא הגזירה לא היתה רק שלא יביאו את הקהל כדכתיב לכן לא תביאו את הקהל כו' ויש לומר מדהוצרך הכתוב להודיע חטאם לומר שאלו לא חטאו חטא זה היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ כך היה עון משה ואהרן מיד הבין משה שהגזירה היתה שלא יכנס לארץ אפילו כאחד משאר העם אלא שהכתוב חלק להם כבוד לומר שלא יביאו הקהל לארץ כמו מנהיגים לפי כבודם. והיא דתביאמו ותטעמו שנתנבאו שלא יכנס לארץ ואפילו קודם הגזירה הוא נביא ולא ידע מה ניבא עכ"ל. ובאגדת חלק השן רבינו ואמר כדברים דחוקים שיהיה משה נכנס לארץ ויהושע תלמידו יהיה מנהיג בחיי משה ואין המלכות כו' ואין אלו אלא דברי נביאות שלא ידע משה בנבואתו רק שלא יכניסם כמו מנהיג והיא דב"ר לא משמע כדבריו. וע"כ הנראה דודאי ידע משה שנגזר עליו שלא יכנס לארץ אבל חשב משה שאפשר

לבטל

לנטל הגזירה בתפלה שלא היה כאותו גזירה שבועה אבל בגזירת מי מריבה הי' בו גו"ד שיש עמו שבועה כפירש"י בפ' חקת לכן לא תביאו כו' בשבועה כמו לכן נשבעתי כו' עכ"ל וכדאיתא בפ"ק דר"ה והשתא דנוסעים אהנו שיתוף עלמו עמהם א"ש דקודם מי מריבה חשב משה לבטל הגזירה. ומה שכתב הרא"ם לשיטתו והיינו דתביאמו כו' ודאי דהכי מוקמינן האי קרא בפ' ו"נ אבל אין הפירוש כמו שהשג' הרא"ם דהתם נאו אמשה קאמר דניבא כו' דמשה ודאי ידע בנבואתם שלא יכנס לארץ אבל מפום דכל בני ישראל אמרו השירה ואמרו תביאמו כו' ולא אמרו תביאט נתנבאו שהיו מתנבאין ואינם יודעין כו' על גזרת מרגלים שלא יכנסו לארץ והכי משמע ליפנא דתלמודא מתנבאין כו' וכ"ה בהדיא במכילתא וכפירוש רמב"ם בהדיא התם ודוק:

פרשת וארא

רש"י **דבר** אתו משפט. וכתב הרא"ם מפני שהדיבור כאשר תבוא אחריו אמירה שורה על הדיבור הכללי שהינו מורה על שום מאמר פרטי כלל כמו וידבר השם אל משה לאמר לאמר לו כך וכך. וכן דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם שפירושו ותאמר להם כך וכך. ולכן גבי אמור ואמרת שאין האי' מורה על הכללות והאחר על הפרטות דרשו בו להזהיר גדולים על הקטנים וכאשר יבוא הדיבור מבלתי שיבוא אחריו ל' אמירה המורה על הפרטות הנה הדיבור הזאת מורה על הקושי כמו וידבר אתם קשות וזה לא פוזכר אחריו ל' אמירה הוכא לפרשו ל' קושי עכ"ל. ורבינו טען עליו ממה שגרסינן בפרק אלו הן הגולין מפני מה נאמר פ' רוצחים בל' עזה דכתיב וידבר ה' אל יהושע וכו' מפני שהן של תורה וכו'. ובדיבור דהתם גבי יהושע כתיב אמירה אחריו ואפ"ה דרשוהו מל' קושי. גם מה שפי' שהדיבור בכל מקום מורה על הכלל והאמירה אחריו מורה על הפרט מצאתי גם היפך זה הדיבור אחר אמירה בפ' ציצית. ונראה כי הדיבור אינו נופל בשום מקום אלא מל' קשה וזה אב לכולן דבר אתנו קשות כמו שאיתא הם בשמעתין ולכן יפול בדברים של תורה ל' דבור אבל בדברים שאין של תורה לא יפול בהם כלל ל' וידבר רק אמירה חוץ במקומות מעטים שיצאו מן הכלל שנאמר בהם וידבר לפי שהענין במו אוירי בדבר קשה כמו הדיבור דהכא ובפ' כי תשא גבי וידבר ה' אל משה ובפ' שמיני גבי וידבר אהרן אל משה ובפ' בהעלותך גבי ותדבר מרים וכו' כמו שפירש"י לכל א' במקומו שהדיבור היה שם משמע בל' קשה מפני שאינם מדברים בשל תורה והנה הכתוב לומר בהן וידבר ע"ש קושי הענין. והא דאמרו רז"ל דפ' רוצחים נאמרה ליהושע בל' עזה מפני שהם של תורה אע"ג דכמה פרשיות בתורה שהן של תורה ולא נאמרו רק בל' ויאמר כגון פ' החודש ופ' זאת חקת הפסח ופ' טומאת כהנים ופ' ציצית. וי"ל דפרשה של תורה הכתובים בתורה איכא הכי והיכא הכי אלא לפי שבספר יהושע לא נאמרה שום פרשה לקיים מצוה הכתובה בתורה חוץ מפ' רוצחים וע"כ נאמרו כולם בל' ואמר כדרכן וזו יצאה מכללן להורות שהיא של תורה שיפול בהן ל' עז וקשה. ומה שפירש"י על שהקשה לדבר למה הרעות משמע מדבריו דלמה הרעות נמי הרהור הוא והא דאמרינן בהגדת חלק על דבר זה נענש משה רבינו שאמר ומאז באתי אל פרעה כו' הרע לעם הזה אמר ליה הקב"ה חבל וכו' ולא הרהרו על מדותי ועכשיו אתה אומר לי והצל לא הצלת וכו' א"כ למדו לומר בסוכיתו על דברים שלנו מתחלת פ' שלמטה הנסמך לכאן בא"ל הקב"ה וארא וכו' באל שדי ושמי ה' וכו' וגם הקמותי את בריתי וכו' כמפורש בש"ר ע"ש יש לומר דרש"י נקט תחלת הענין של דברי משה וכן סוגיא דתלמודא מוכח דכל דברי משה נחשב להרהור דבתחלה נקט רישא דפ' ומאז באתי וכו' וסיים בפסוק דהצל לא הצלת וכו' אבל הרא"ם לא כ"כ ע"ש ומתוך שמעתין מוכח כמ"ש דענינם א' הוא אך יש לדקדק לפירש"י כאן דלמה הרעות נמי הרהור הוא הא אמרינן פרק נגמר הדין ועשיר יענה עזות זה יהושע כו' אוליחא הכא למה העברת העביר משה נמי מימר אמר למה הרעות כו' וי"ל דודאי שנויהם ל' הרהור משמע אלא ה"ק דאם נקרא יהושע ועשיר יענה כו' בשביל דיבור זה א"כ משה נמי אמר הכי ואמאי נקרא תחנונים ידבר רש וק"ל:

רש"י **אל** האבות. אמר המלקט שמעתי דיש לכוון זה עם מ"ש בפ"ק דר"ה תניא ר"א אומר בתשרי נולדו אבות ופירש"י הם אברהם ויעקב והנה כאן פירש"י בסמוך דליצחק לא נראה באל שדי רק שהבטיח לו לקיים השבועה שנשבע לאברהם באל שדי. ושמא לכך בא לרמז במלת האבות כלומר לאברהם ויעקב וכמו שאמרו בעלמא בתשרי נולדו אבות והיינו רק אברהם ויעקב אבל ליצחק לא מלינו שנגלה באל שדי כי אם בהבטחה נגלה אליו לקיים שבועת אביו ודוק:

רש"י **ורבותינו** דרשו וכו' ואין המדרש וכו' ועוד איך הסמיכם וכו'. הרמב"ן ז"ל טען ואמר וגם המדרש הזה ענינו מתיישב אחר המקרא כי לרז"ל הקשו להם למה זכר נבואת האבות לגבות מעלתם בנבואה ולומר שלא נראה אליהם רק באל שדי מה צורך היה לזה היה הראוי לומר אני ה' ולכן אמר לבני ישראל וכו' ולכן ידרשו כי היה הדיבור תוכחה למשה לאמר לו הנה האבות אשר לא הגיעו מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי האמינו בי וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם אף כי אתה שידעתני בשמי הגדול והבטחתיך בו שיש לך לבטוח בדברי ולהושיע ישראל בשמי שאעשה בהם אותות ומופתים עכ"ד. והרא"ם השיב על דבריו ואמר לא הבנתי איך נתיישב המדרש בזה אחר המקרא כי הטענות שטען הרב במקומן עומדת שאם לא נודעתי כמשמעו שלא הודיעם שכך שמו הרי הודיעם. ואם פי' לא נודעתי שלא אמרו לי מה שמך היה לו לומר ושמי ה' לא שאלו לי. ואם פי' לא נודעתי לא נכרתי שזהו הנראה מדבריו ז"ל שאמר שלא הגיע מעלתם בנבואה אליך ולא ראו רק באל שדי. שוב לא יתכן לסמוך עליו וגם אמרו לי מה שמך כי אע"פ שלא ניכר להם מ"מ הודיעם שכך שמו ואיך ישאלו מה שמך גם מה שפי' וגם הקימותי את בריתי אתם ושמעתי נאקת בניהם בעבורם אף כי אתה וכו'. לא הבינותיו כלל כי שנראה מדבריו אלה הוא לומר שקיימתי להם מה שנדרתי ושמעתי את נאקת בניהם בעבורם ושוב לא יפול עליו לומר וכשבקש לא מלא כו' ולא הרהרו כו'. וא"כ אין פירושו זה מסכים עם כונת המדרש הזה כלל:

ורבינו כתב בהגדת חלק והנראה לקיים דברי המדרש ע"פ דברי הרמב"ן לפי שהבטחה שהיא בשם הגדול היא יותר גדולה מהבטחה שהיא בשמות אחרים ולאבות נ"כ נגלה לפעמים בשם הגדול כאברהם בברית בין הבתרים וביעקב במראה הסולם אלא שלפעמי' לא נגלה להם רק באל שדי וענין לא הרהרו אחר מדותי ולא אמרו לי מה שמך הוא אחר דכמה פעמים נגליתי להם רק באל שדי ולא שאלו ממני להבטיחם בשם הגדול. ולא הרהרו אחר מידותי כשלא נתקיימה גבם ההבטחה בעלמם להבטחה בשם הגדול אבל האמינו בי שיתקיים ההבטחה לדורותם ואתה שאלת להבטיחך בשם הגדול ואעפ"כ הרהרת אחר מידותי כשלא נתקיימה הבטחה מיד ואמרת למה הרעות וכו' ומתיישב לפ"ז שלא הוכיחו הש"י מיד כששאל ואמר מה שמך וכו' שלא הוכיחו רק על ההרהור שעכשיו אחר שהבטיחו כבר בשם הגדול היה לו להאמין ולא להרהר ולומר למה הרעות וכן נראה מדברי התנחומא שלא הוכיחו כלל על שאמר לו מה שמך וכו' דאיתא שם שאסור לאדם לקרות השם באותיותיו תדע לך שלא גילה אותו לאבות ולמה גילה למשה על שהלך לגאול ישראל כו' וכתב הכי מייתי דרשה דהכא שהוכיחו על שהרהר אחר מידותיו והשתא שפיר נסמך וגם אני שמעתי וכו' שהיא תו' הוכחה למשה מאחר שגם ראית שאני שמעתי נאקת וכו' כדי לקיים הבטחת אבותיהם שלא היה רק באל שדי והיה לך לישא ק"ו שהבטחתי לך בשם הגדול ולא היה לך להרהר ולומר למה הרעות כן נראה לקיים דברי הרמב"ן ויבואו דברי הדרש על נכון:

רש"י **מכאן** וכו' בפ' י"ל ויקח אהרן וכו' ממשמע שנא' בת עמינדב איני יודע שאחות נחשון היא מה ת"ל וכו' וכתב רבינו לפי שהכתוב מלינו בכתוב שמיחס את האשה אחר אחיה כמו אחות תובל קין נעמה והיינו כשלא הוזכרה כבר ליחסה ע"ש אביה אבל הכא שכבר יחסה בשם אביה בת עמינדב קאמר וכי איני יודע שאחות נחשון היא מה ת"ל אחות נחשון. וכן באחות נביות במגילה שכבר יחסה בת ישמעאל קאמר וכי איני יודע שאחות נביות היא כו'. ובאחות אהרן שלא הוזכר ליחסה שם כבר בשם אביה הוכרח לדרוש בפ"ק דסוטה וכי אחות אהרן היא ולא אחות משה אלא שהיו מנבאה ובהרן מוכר אחות אהרן המשכה אחר משה או אחר אהרן היא ולא אחות משה שהרי משה נזכר שם בשירת אז ישיר וכו"ל ליחסה אחר משה או אחר שניהם כמו ואת מרים אחותם. ובאחות לוטן תמנע דרשי תמנע בת מלכים הואי כו' כדאי' בחלק כבר פירשנו כיונו משום שלא הי' לו ליחסה כלל ביחום בני שעורי כיון שלא היתה מזרע אברהם ולאסק ע"ש. וליכא למידק שכא כדדרשינן בספ"ק דמגילה גבי אחות נביות שקדשה ישמעאל ומת והשיאה נביות דא"כ מאי אשמועינן ככא שקדשה עמינדב והשיאה נחשון דהתם אשמועינן קרא ליחס בהן שנותיו של יעקב שאז מת ישמעאל והיה יעקב אז בן ס"ג שנה כדאיתא שם. ועוד דהתם עיקר דרשא מוילך עשו אל ישמעאל קדרים כדפירשנו שם. והתם לא שייך למדרש דהכא שנדק עשו באחיו ועוד דוילך עשו אל ישמעאל למה לי כדפירשנו שם. אמר המלקט רבינו שהם הוכחה ראשונה דלא שייך למידרש התם הכא' דהא דנקט ועוד דוילך עשו וכו' היא הוכחה אחריתי מדנקט ועוד וכו' ושמא דכונתו בהוכחה ראשונה דלא שייך למדרש התם ככא מדפירש רש"י שם על נשיו שהוסיף רשע על רשעתו וק"ל וגבי אחות לבן הארמי שכבר הוזכר ג"כ יחוסו של בת בתואל הארמי כתב הרא"ם דמ"מ ליכא למידרש התם כדהכא דלא שייך התם לומר שבדק בלבן. ועוד שלא היה צריך לכתוב לא את אביה ולא את אחיה ולא מקומה שכבר הוזכר למעלה ועכ"ל שכולם באו לדרשה כדי להגיד שבחה שהיתה בת רשע וכו' ע"כ. ועוד י"ל דהתם נמי איכא למידרש כדהכא לפי שבאו שם לספר תולדותיו של יצחק שהיה עשו ויעקב אמר אביה אחות לבן וע"כ נולד עשו ממנה שרוב בנים אחר אחי אם וכה"ג איתא במדרשות. והענין מבואר כי האחים והאחיות הנולדים בבטן א' הם קרובים לטבע אחת והעובר הוא ירך אמו כי עיקר גופו של אדם נוצר מאמו כדאיתא פרק המפלת וע"כ הוא על רוב כטבע אחי האם להרע ולהטיב וק"ל:

ואני אקשה וכו' והרבתי את אותותי וכו' בפ"ק דסוטה כתב רבי' הענין מבואר לפי שפרעה שהאמין בגניות היה אלוהות הרבה כא לכל א' וא' כמ"ש אין כאן אלא במים לזה כשהכה אותו באחד והתרה בו באחרת לא האמין שיהיה גם כחו באחרת וזה שכיאו שהרביתי אותותי מאחר שהיה בא לקושי הלב שהיה סומך שלא ישנה הקב"ה לו לשכותו אותו מכה שנלקה כבר ובאחרת שהתרה בו אמר שלא יהי' כחו בו וזה כביאו להרבות אותותי ואת מופתי בו להראות לו כחי בעולם כמ"ש למען הראותך כחי ובעבור תדע כי אין כמוני וזהו מה שאמרו בשמעתין כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב וכו' מעולם לא הכיתי לאומה ושניתי בה ואתם בני יעקב לא כליתם דכתיב חצי אכלה בם חצי כלים וכו'. דלאו לענין כליון אומה שלימה קאמר אני ה' לא הכיתי לאומה ושניתי אלא ה"ק אני ה' לא שניתי להכותה באותה מכה שהכיתי אותה כבר שלא יאמרו המצרים אין כחו אלא בזו המכה כמ"ש המצרים אין כחו אלא במים אלא מכה אותה במכה אחרת משא"כ בישראל חצי כלים וכו' גם במכה א' ליסרם כמה פעמים. ובזה יבואר קושית התוס' דהקשו הכא דבינינו שם תניא רבי אומר מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה ופריך אין לי אלא סאה מנין לרבות תרקב והצי תרקב וכו' ת"ל כי כל סאון סואן ברעש. ומנין שכל פרוטה מצטרפת לחשבון גדול ת"ל אחת לאחת וכו' ופריך ומאחר דנפקא ליה מאחת לאחת וכו' למה לי ומשני לכמדה ופריך ומאחר דנפקא ליה מכי כל סאון וכו' בסאסאה וכו' למה לי ומשני לכדר"ח כ"פ דאמר אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שעת שילוחה שנא' בסאסאה וכו' ופריך איני והאמר רבא שלשה כוסות האמורות במצרים למה אחת בשעת בימי משה ואחת בשעת בימי פרעה נכה וכו' וכי תימא הנך עזדי והנך אהרינא נינהו והתניא א"ר יהודה מנימין גר המצרי אמר אני מצרי ראשון ונשאתי מצרית ראשונה וכו' כדי שיהא בן בני מותר לבוא בקהל אלא אי איתמר וכו' אמר ר"ח כ"פ אין הקב"ה נפרע מן המלך עד שעת שילוחו שנא' בסאסאה וכו'. התימה מתני לה דר"ח כ"פ תסא מ"ד כי אני ה' לא שניתי וכו' כדלעיל וכתוס' שם בד"ה לא הכיתי לאומה וכו' ה"ס דהסא הוא מאי למיפרך הא דרבא והא דמנימין. ותימה מאי היה מאי נפרן למלך של אומה מדקאמר ואתם בני יעקב דמשמע אבל בני יעקב קאמר ובאומה שלימה מיירי עכ"ל ולדברינו שכתבנו דלאו לענין כליון אומה שלימה קאמר אין מקום לקושייתם ודוק:

רש"י **מאחר** שנעשה וכו' בפ' הזורק ויבלע מטה אהרן אמר ר"א נס בתוך נס ופירש"י לאחר שחזר ונעשה מטה בלעו ולא כשהוא תנין דלא כתיב ויבלע תנין אהרן וכתב רבינו נראה מפירושו דנס א' היה הבליעה גופיה גם אם היה תנין ועוד נס שני שבלעו אחר שנעשה מטה אבל בתנחומא קאמר דאם בולעו כשהוא תנין לא היה זה נס כלל שאמרו נס גדול נעשה במטה שאלו בלע תנין את התנינים כן דרך לבלוע זה את זה אלא נעשה מטה ובלען וזה נס א' וכשבלען לא נתעבה המטה וזה נס שני ויתיישב השתא פירוש ליסנא דנס בתוך נס שבליעה כשנעשה מטה היה עוד נס אחר בתוכו שלא נתעבה ע"י הבליעה אבל לפירש"י לא הוה ליה למימר אלא ב' ניסים היו ודוק:

רש"י **ומצרים** עובדים לנילוס וכו'. אמר המלקט ראיתי בש"ר שהקשה דהיה ראוי בשביל זה להקדים מכות דבר כי בו לקו גם הצאן שהיה ג"כ יראתן. ותי' דבאני מכת דם שנתיאדה באלוהו לבד תשא"כ בדבר שלא בא ביראתן לבד רק בכל הבהמות עכ"ל ואין מקום לקושייתו ממה שאמרו בש"ר בכתוב הנה אנכי נוגף אמר ר' יהושע בן לוי כל מכה ומכה שהיתה באה על המצרים במצרים היה הדבר ממשמש ובא עמה שנאמר הנה נוגף כו' זה הדבר שנאמר הנה יד ה' הוי' במקנך וכו' ע"כ:

רש"י **דר"א** בלטיהם וכו'. ורבינו כתב אבל בערוך כתב שגירסא כסיפך לטיהם אלו מעשה כשפים להטיהם אלו מעשה שדים ויש לו דמיון במקרא ואת להט החרב המתהפכת פי' סימנא בעלמא' הוא שהשד מתהפך לכמה גונים כו' עכ"ל אבל הכתובי' מוכיחים כגירסת רש"י ז"ל דגבי בלהטיהם אומר ויקרא וכו' ולמכשפים. וגבי בלטיהם לא הוזכר רק החרטומים ולא המכשפים וק"ל:

רש"י **ואח"כ** בבית עבדיך הוא התחיל וכו' אבל בפ' המקנא הביא הדרש זה אקרא דבתרי' מה שנאמר ובכה ובעמך ובכל עבדיך וכו' וכתב רבינו הא דלא מייתי קרא דמקיימי גבי לפרדעים דכתיב כה"ג ועלו ובאו בביתך כו' כמו שהביא רש"י בכאן. משום דכן דרך הכתוב להזכירם בפרעו התשוב התשוב קודם אבל אידך קרא מיד בתרא יתורא הוא: גם שינוי הוא דכתיב וכך ובעמך שהקדים בהאי קרא בעמך לעבדיך וע"כ דרשו מהאי קרא דלפי תחילת העלה שנאמר ויאמר אל עמו וכו' דמשמע הוא התחיל ואח"כ עמו ואח"כ עבדיו כך היה קללתן כמפורש בהאי קרא בתרא וכן משמע בש"ר. אבל רש"י ז"ל לקח לעצמו דרך אחרת ודרכו לא ידענא וק"ל:

רש"י **שאין** השד וכו' וזהו לר"א פ' ד"מ אבל רב פפא אמר האלהים אפילו כגמלא נמי לא מצי ברי אלא האי מיכנף וכו' והקשה רבינו לפ"ז דהשד אינו עושה מעשה רק שהוא מכניף וזה אינו מכניף אבל ע"י כישוף שעושין מעשה גמור היו יכולין לברוא כינה וכן משמע מדברי המפרשים והפוסקים דע"י כישוף עושין מעשה גמור וא"כ מאי קאמר ולא יכלו כו' הא יכלו להוציאם ע"י כישוף ואמאי קאמרי נמי חרטומי מצרים במכות כינים אצבע אלהים היא ולא חשבו שעשה כן משה ואהרן ע"י כישוף כמו שחשבו במכות הראשונות ויש לומר דאף על גב דעל ידי כישוף יכול לעשות מעשה גמור מכל מקום לאו בכל הדברים היו יכולין לעשות דא"כ הוו יכולין לברוא עולם חדש ומש"ה לא הוזכר בלטיהם ומכשפים אלא בנס שמטה ושוב אח"כ לא הזכיר כישוף רק בלטיהם דהיינו מעשה שדים כפירש"י לעיל לפי שלא היו יכולין לעשות כישוף בשאר הדברים אבל ע"י שד יכלו בכל הדברים דמיכנפי. ואיכא למידק במכות דם שעשו כן החרטומים בלטיהם היינו מעשה שדים מאי מכניף שייך התם וי"ל שעשו כן החרטומים ע"י אחיזת עינים דהוא ג"כ אינו עושה מעשה כמו מעשה שדים. והוא דלא הוליאו החרטומים אחרי כן את הערוב ע"י מעשה שדים כמו שהוליאו הצפרדעים דהא ערוב נמי מכניף הוא. י"ל כיון דכבר ראו במכות כינים דאצבע אלהים היא האמינו אח"כ בכל המכות דמאלהים היו ולא עשו כמו כן ע"י שדים ודוק:

רש"י **ולא** מתו וכו'. אמר המלקט ול"ע דהא רש"י פי' לעיל את הערוב כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים ועורות נחשים ועקרבים למי הוו ומאי הנאה שייך בהו וראיתי בש"ר ת"ל ר' יהודה אומר חיות מעורבבות הביא עליהם ר"ן אומר מיני זרעין ויתושין. ונראין דבריו של ר"י לפי שבצפרדעים כתיב וימותו לפי שלא היה בהם הנאה בעורותיהן אבל ערוב שהיה הנאה בעורותיהן לפיכך לא נשאר בהם עד א' ואם היה הערוב זרעין ויתושין כדברי ר"ן למה לא מתו כמו הצפרדעים עכ"ל ומזה נראה שהרכיב רש"י ז"ל דברי ר"י ור"ן כא' כי בודאי נחשים ועקרבים דומים לזרעין ויתושין שאלו ומאלו אין הנאה בעורותיהן וא"כ יש לתמוה למה לא מתו הנחשים והעקרבים כמו הצפרדעים שהכתוב העיד ולא נשאר וכו'. ושמא דנחשים ועקרבים לחוד לא היו מספיקין להכאים הארץ לכך נשארו בחייהן אך לזה צ"ע דכלל דברי ר"י ור"ן כאחד וכל מפרשי רש"י ז"ל לא הזכירו מזה ולא ידענא למה ושמא דרש"י ז"ל ראה כן במדרש אחר וק"ל:

רש"י **וכל** דבר הנזרק וכו' וא' שהלך באבק על כל ארץ מצרים וכו'. אמר המלקט ראיתי בש"ת שהקשה והוקיל שבהליכתם האבק היה נס א"כ מה"ל לפרש שהחזיק קומצו של

אבל הסנים שלו ושל אהרן וביד אחד זרק דילמא בשתי ידים זרק ושאה בכח והליכת האבק על כל ארץ מצרים ע"פ נס היה. ותי' דמה שפי' רש"י וא' שהלך וכו' ר"ל דפנים היה מה שקימץ א' שהוא מעט אבק הספיק לכל ארץ מצרים והשליכה למרחוק לא חשיב לנס עכ"ל ותפשתי זה כדברי הרא"ם ולא מצאתי וכמדומה שדבריו לקוחים מספר מנחת יהודה ואין זה מחוור דלמה לא נחשוב הלוך רב כזה לנס וכש"ר חשיב ליה בהדיא ההליכה לנס והילך לשונו אמר רבי יוסי בן לוי נס גדול נעשה בשחין שאדם זורק חץ למעלה אינו הולך אלא אמות וכו' ועוד נס אחר שהחזיק ידו של משה וכו' ועוד נס אחר אדם מפזר עפר קב א' אינו מפזר אלא עשר אמות ומשה מלא ידו וכו'. הא קמן שההליכה נחשב לנס ולא עוד אלא שהקדים לכולם. וגם מה שתי' עוד דרש"י ז"ל דייק ממלת השמימה שזרק בכח א"כ בודאי זרקו ביד א' אלא סמך על הנס עכ"ל גם בזה לא זכיתי להבין דבריו דאטו לפי שזרק ביד א' לא נאמר שסמך על הנס וכי זריקתו בכח בלא נס יספיק לכל ארץ מצרים וע"כ צ"ל בסמך על הנס. וגם לא ידעתי מנ"ל הא דרש"י ז"ל דייק ממלת השמימה שזרק בכח הא הרא"ם כתב הא ולא ידעתי מאין הוציא בזרקו בכח עד שיתחייב שהיה זה בידו אחת אם ממלת השמימה שפירושו אל השמים ויהי' על דרך ערים בצורות בשמים וכו' דילמא אין פי' השמימה אלא לפאת השמים דהיינו נגד מעלה וכו' ע"ש שהאריך וע"כ נ"ל לפי שע"כ צ"ל שנעשה נס בהחזקת חפנים של אהרן ביד משה שהרי לא מצינו שזרק אהרן וכדי להגדיל הנס פי' שאפילו קומצו של משה החזיק כל זה. ולא תקשה לך לפ"ז למה לא חשב רש"י זה הנס השלישי שמעט עפר הספיק לכל ארץ מצרים דלפירושו נמי תקשה לך למה לא חשב הנס של הליכת האבק ונראה דרש"י היקן לזה במה שנקט הרי נסים הרבה וכו' ולא נקט הרי שתי נסים היו א' וכו' כי אין הל' הרבה נופל על שתים אלא כונתו לרמוז בזה על הנס ג' שהספיק מלא ידו עפר לכל ארץ מצרים וק"ל:

רש"י **למדבר** וכו' שמכות בכורות וכו' ורבו בו הפירושים ואני שמעתי לפרש שהוא טעות הדפוס שלפני המדפיס היה כתובה מכת ברד בר"ת כזה מ"ב ונתחלף לו משתי אותיות הללו למכות בכורות וק"ל:

רש"י **נס** בתוך נס וכו' וכתב הרא"ם בש"ר שירדה האש למטה הפך תנועתה כדכתיב ותהלך אש ארצה ועוד אש ומים להוטין זה לזה ועשו שלום ביניהם עכ"ל: המגר המלקט ומזה אמרתי להשיב על דברי רבי' מה שטען על רש"י ז"ל בפ' הזורק ואני הבאתי לעיל בפסוק ויבלע מטה אהרן וכו' דקשה גם לפירש"י ז"ל לא הוה למימר אלא ב' נסים היו עכ"ל ב"ש ומב"ר דנקט האי לישנא בכאן אין זו טענה דא"כ הכא מאי איכא למימר דהוי אפשר לפרש כי התם אלא ודאי דרך למינקט האי לישנא נס בתוך נס בב' נסים ולכאורה נראה מהאי לישנא מה שנקט דאש ומים להוטין זה לזה ר"ל דמים מכבים לאש והנס היה משמש שלא נכבה האש מהברד. ואיכא למידק בזה מהא דאמרינן בפ"ק דיומא דאחד מי' נסים שהיה בב"ה שלא כיבו הגשמים אש של מערכה וכתב רבינו שם דהנס היה משמש שלא כיבו האש של הדיוט מפני שהוא מורכב מיסודות האחרים ולכך אין בו ממש ונכבה ע"י יסודות אחרים כגון אש שלנו שהמים מכבים אותו אבל אש של מעלה הוא אש היסודי ואין דרכו לכבות ממים ולא היה משמש אלנו הנס כלל מפני שדרכו בכך עכ"ד ולפ"ז מה נס היה כאן שלא נכבה האש מהברד כיון שהאש של מעלה דרכו בכך שאינו נכבה ממים והנראה דהנס היה להיפך משני במצינו בהאש של מעלה שהוא שותה את המים כמו אש דאליהו שנאמר ואת המים אשר בתעלה לחכה ולזה היה הנס משמש דהאש לא היה שותה למים והיינו דאמר שעשו שלום ביניהם. ואל תשיבני אם אש של מעלה נברא מיסוד אחר בודאי גם המים של מעלה נבראו מיסוד א' דהיינו הברד בזה נוכל לומר דהמים באים מימי אוקינוס כמו שאמרו פ"ק דתענית תניא ר"א כל העולם מימי אוקינוס הוא שותה וכו' ולדברינו יתיישב ועולים כהוגן דברי רש"י ז"ל מה שפירש ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם, דלכאורה דברים אלו קשים להולמן דהא אמרו רז"ל ד' דברים קשים יש בעולם וקחשיב ואזיל דאש קשה מים מכבים אותו א"כ המים קשים והשובים יותר מהאש והאיך אמר שעשו שלום ביניהם דאינו שייך לומר כזה אלא בשוים ולא כשאחד מובחר וקשה מחבירו. אבל לפי דברינו א"ש דבאמת שניהם שוים במעלת אף כי המים קשים מהאש של מטה מ"מ אש של מעלה קשה מהם וק"ל:

פרשת בא

רש"י **אין** נא אלא לשון בקשה כו' בפ"ק דברכות אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר הקב"ה למשה בבקשה ממך לך אמור להם בבקשה מכם שאלו ממצרים כו'. וכתב בע"י וראוי לספק על תחינה זאת כיון שהציווי היה לתועלת ישראל למה היה צריך להתחנן אליהם לומר בבקשה כי אין בקשה למצוא הון ועושר רב ואפי' אם נאמר כי התחינה היה בערך למשה יש להפלא מה צורך לדבר לו בתחינה והלא בודאי יקיים משה ציווי השם בלי שום תחינה. והתשובה בזה כי בודאי זאת השאלה היתה בתכלית הגנות להיותה דרך עלילה וערמה כמבקש תחבולות לגזול ממון אחרים ומתחיל בדרך שאלה ואחרי בואו לידו הוא חמסן וגזלן ולכן ראוי היה שיהיה בעיני משה רע לדבר כזה והיה לו להתביים מישראל עצמם שהוא היה יועץ תחבולה לכן הוצרך לבוא בתחינה למשה וישראל וא"ת עדיין הקושי' במקומה עומדת מה טעם לציווי זה כי גם כאגודה שממון המצרים היה מותר לשאול מהטעם שאמרו חז"ל בפ' חלק היה ראוי שיצוה הקב"ה בפירוש בלי שום המצאה שהמצרים יתנו להם במתנה גמורה ואם לא יעשו כן יהרוג אותם כאשר הרג בכוריהם ותשובת זאת השאלה כתב הר"ן בדרשותיו כי כאשר היה כוונתו ית' להפרע מהמצרים מדה במדה שיהיו נטבעים בים לעונש כל הבן הילוד כו' הוצרך לנהוג עמהם בתחבולה שיאמרו דרך שלשת ימים נלך במדבר כו' ובזה יחשבו כי כל דברי משה היה בתחבולה ולא במאמרו ית' ובזה חזקו לבם לרדוף אחרי ישראל עד הים ובם נעשו נסים בקריעת י"ס לישראל ונטבעו המצרים מה שלא היה כן אם בצאתם ממצרים יהיו יודעין שבמתנה גמורה היה לישראל מה שהשאלו להם ככתוב יותר באורך בדרשות הר"ן ז"ל יעוי' שם. ורבינו טען ואמר ואין צורך לכל זה דאין מקום לקושייתו בשעיין בזה במסקנא דסוגי' זו דהשיבו ישראל הלואי שנצא בעצמינו וע"כ שהוציאו זה מן המקרא דאל"כ מה צורך לתחינה א כיון שהיה להועלתם אלא ע"כ כי לולא התחינה ובקשה למשה לא היו חשו לציווי זה שהיו חושבין בזה שהדבר אינו אלא לתועלתינו ואינו ציווי כשאר מצות ואמרו והלואי שנצא בעצמינו ומשום הכי הוצרך לבקשה וכדי שלא יאמר אותו צדיק כו'. גם מה שהקשה שהיה ראוי שיצוה הקב"ה למצרים שיתנו להם כלי כסף כו' ואם לאו יהרגם כו' והאריך זה בשם הר"ן וכה"ג כתב החזקוני בפרשת בא וקושיא זו אין לה עיקר דהא כיון דהש"י הוציא את ישראל באופן שהמצרים יחשבו כי אחר שלשה ימים יחזרו למצרים שע"כ שלחו עמם אקטורין ע"כ הוצרכו לשאלה שיחשבו כי בבואם לכאן יחזרו לנו את כל הרכוש כדרך השואל מחבירו אבל אם היו שואלים במתנה יאמרו שזהו ודאי יבקשו בשכר עבודתם כדאמרינן בפר' חלק ויבינו הדבר המצרים שאין בדעתם לחזור כי איך לא יראו לנפשם כשיהיו לנו עוד לעבדים נחזור ונטול מהם הכל כי מה שקנה עבד כו' ועוד איך נשלם להם שכר שהרי יהיו לנו עוד עבדים כשיחזרו ודוק:

רש"י **כהחלק** הלילה כו' וכ"ד כו' וכתב רבינו ולא ניחא להו לרז"ל לפרש כפירש"י לפי פשוטו כחצות כהחלק דחצות הוא שם דבר בכל מקום כמו חצות לילה כו' ועוד לגבי מעשה דכתיב ויהי בחצות כו' למה לא נכתב נמי כחצות בכ"ף דהיינו כהחלק אלא שהוא שם דבר ויהיה כ"ף כחצות כ"ף השיעור משום אצטגניות ולאידך שינויא דרב אשי בסוגין דאמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארביסר הוא קאי וה"ק משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי השתא אני יוצא בתוך מצרים יהיה כ"ף כחצות כ"ף הדמיון. ומה שהקשה הרא"ם לדבריו שהרי לא דיבר הקב"ה עם משה אלא ביום לאו קושיא היא דלא קאמר שהקב"ה אמר למשה בזה הלשון אלא דה"ק משה לישראל כו' קאמר תלמודא דהיינו דמשה הוי קאי עם ישראל בפלגא אורתא די"ג נגהי כו' ולא שיהיה דברי הקב"ה כן שהרי ביום דיבר עמו ואולי נעלם ממנו לשון התלמוד דדקדק לומר דה"ק משה לישראל כו' גם מה שהקשה שחצות לילה הוא ידוע וא"צ דמיון כו' אין זה קושיא דבחצות לילה בבי"ת לא משמע איזה לילה ועוד דהא השתא נמי הוי קאי בחצות לילה אבל כחצות לילה בכ"ף משמע שפיר לילה ראשונה שאחר לילה זו כמו כעת חיה ולשרה בן דמשמע בשנה ראשונה שאחר שנה זו ודוק:

רש"י **לא** אמר לו משה מתחילה וירדו אלי והשתחוו לי ובפרק מבול יום הקשה רבינו ואמר לכאורה לא הוה ליה למימר והשתחוויה דבמסקנא נמי לא הוזכר השתחואה וי"ל דע"כ בכלל ויקם נמי הוה השתחואה דהא גבי עבדיו לא הוזכר השתחואה במסקנא אף על גב דא"ל והשתחוו אלי אלא בקיצור הכתוב במסקנא ודוק:

רש"י **וכי** כולם שוחטין מכאן ששלוחו כו' בפרק האיש מקדש כדעת ריב"ק דאמר מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו אותו כו' וכי כל הקהל שוחטין כו' והקשה הרא"ם ואמר אמאי לא יליף הא מקרא דויקחו להם איש שה לבית אבות שה' לוקח לכל המשפחה ועוד היכי יליף מהכא לכל שליחות בשליח של אדם כמותו שאני הכא דאית ליה לשליח שותפות בגויה אבל שליח דעלמא לא וי"ל דנפקא ליה מהני תרי קראי דאם אין ענין לאית ליה שותפות בגויה תנהו לאיכא דלית ליה כו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר דנעלם ממנו דברי התוספות בסוגיא זו וכדי לבוא אל המכוון בדבריו אציג לפניך הסוגין ולאסבת הקיצור אביא רק ראשית הדברים והסיים במלת כו' דגרסינן שם שליחות מנ"ל דתניא ושלח מלמד שהוא עושה שליח כו' אשכחן בגירושין בקדושין מנ"ל כו' מקיש הויה ליציאה כו' ופריך ואלא הא דתנן האומר לשלוחו צא ותרום כו' תרומתו תרומה מנ"ל וכי תימא דיליף מגירושין כו' ומשני אמר קרא אתם גם אתם כו' ונכתוב רחמנא בתרומה משום דאיכא למפרך כו' והא דתנן חבורה שאבד פסחה ואמרו לאחד צא ובקש ושחוט עלינו כו' מנ"ל וכי תימא מהנך מה להנך שכן ישנן חול אצל קדשים ומשני נפקא ליה מדריב"ק דאמר מנין ששלוחו של אדם כמותו שנאמר ושחטו כו' וכי כל הקהל שוחטין ופריך נכתוב רחמנא בקדשים כו' עד הניחא לריב"ק אלא לר' יונתן דמפיק ליה להאי קרא לדרשא אחרינא מנ"ל דתניא ר"י אומר מנין שכל ישראל כולם יוצאין בפסח א' שנא' ושחטו אותו וכי כל הקהל שוחטין כו' שליח בקדשים מנ"ל ומשני מיניה (ופירש"י מיניה מן המקרא עצמו דמכל מקום א' מהם שוחטו בשליחותם) ופריך ודילמא שאני התם דאית ליה שותפות בגויה ומשני א"כ תרי קראי למה לי אם אין ענין כו'. ובהתוספות שם בד"ה ודילמא כו' בא"ד וא"ת אמאי לא דחי לעיל נמי דהאי דריב"ק איירי דאית ליה שותפות בגויה כדקאמר הכא דר"י. וי"ל דלר"י דמפיק מהאי קרא דכל ישראל יוצאין בפסח אחד דקסבר אכילת פסחים לא מעכבא א"כ האי דקאמר אחד שוחט לכולן איירי דאית ליה שותפות בגויה דהא בהכי קרא איירי אבל לריב"ק דכל ישראל אינם יוצאין בפסח אחד לפי שצריך דכל אחד יאכל כזית א"כ האי ושחטו אותו כו' ר"ל דאחד שוחט פסחים הרבה דבחד פסח ליכא לכל אחד כזית וא"כ מפיק שפיר דהיכא דליכא שותפות דמאי שהיא עכ"ל הרי דנעלם מהרא"ם דברי התוס' דהכא דלריב"ק לא תיקשי ליה ודלמא בדאית ליה שותפות ולא אצטריך למילף מהני תרי קראי באא"ע אלא לר"י הוא דפריך ודלמא דאית ליה שותפות כו' ודוק:

רש"י **מנין** לשאר משקים ת"ל ובשל מבושל מ"מ. וכתב הרא"ם בין במים בין בשאר משקים דאל"כ לכתוב קרא ובשל או מבושל תרתי למה לי וכה"ג דרשו בפ' א"מ בענין תעניק כו'. וא"ת לא לכתוב רחמנא לא במים ולא ובשל אלא אל תאכלו ממנו נא ומבושל דמשמע בין במים ובין בשאר משקים כו' וי"ל מכיון דמבושל כולל גם הצלי כדכתיב ובשלת ואכלת שאף הצלי קרוי בישול הוצרך לכתוב במים לאפוקי מהצלי אע"ג דכתיב כ"א צלי אש ועכ"ל דמבושל לאו בצלי קמיירי עכ"ל. ורבינו טען ואמר ותירוצו דחוק כיון דעיקר מצותו צלי כדכתיב בקרא דלקמיה ואכלו אותו צלי האיך ס"ד למימר דמבושל הייט צלי. ולעיקר קושיתו תקשי ליה נמי בשמעתין לת"ק גרסינן בפ' כ"ש ת"ר במים אין לי אלא במים שאר משקים מנין אמרת ק"ו הוא ומה מים שאין מפיגין טעמן אסורין שאר משקין כו' רבי אומר במים אין לי אלא במים שאר משקים מנין ת"ל ובשל מבושל מ"מ מאי בינייהו א"ב צלי קדר ע"כ הרי אף לת"ק דיליף שאר משקים בק"ו ממים לא לכתוב במים כלל ובלא ק"ו מבושל משמע בין מים בין שאר משקים אלא דע"כ אית ליה למימר דמים דכתיב בקרא אורחא הוא דסתם בישול נמי הוא אלא משום דלא נימא דדוקא במים נקט קרא קאמר דשאר משקין ק"ו הם. וה"נ איכא למימר לרבי ובלאו הכי נמי אצטרך ריבויא דבשל מבושל לצלי קדר דלא הוי שמעינן ליה מסתם בישול ודוק:

רש"י **למעלה** גזר עליו במצות עשה וכעין זה פירש"י בשמעתין סוף כ"ש דקרא כי אם צלי אש ללאו קאתי. אבל התוספות כתבו שם דכי אם צלי אש אתו לעשה וכתב רבינו דיש לומר דודאי קרא קמיה צלי אש ומצות כו' איסור עשה משמע הייט אם עבר ולא אכלו כלל. והתוספות שכתבו

וכי אם לכי אם אתי לאיסור עשה היינו אם עבר ואכל חי ומבושל בחמי טבריא ועיין בתוספות פרק המקבל:

רש"י **אני** ה' אני בעצמי ולא ע"י שליח. הרמב"ן ז"ל טען ואמר ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי אני ולא המלאך והכיתי אני ולא השרף אעשה שפטים אני ולא השליח אני ה' אני הוא ולא אחר ופירושו בעבור שהפרשה דבר משה עם ישראל היה ראוי שיאמר ועבר ה' כו' ולכך ידרשו בו ועברתי אני בעצמי ולא ע"י מלאך שלוח מאתי כו' עכ"ל ע"ש והרא"ם השיב על דבריו ואמר שמעתי ולא אבין מפני שמדבריו ז"ל נראה שהוא סובר שמה שדרשו רז"ל בועברתי אני ולא המלאך כו' היא ממלת ועברתי והכיתי ואעשה שכל אחד מהם הוא ל' מדבר בעדו דמשמע שהוא הפועל ולא אחר זולתו ואין הדבר כן שהרי דרך המקראות ולא המקראות בלבד אלא אף דרך כל המדברים בל' הדיוט ליחס כל הפעולות הנעשות בעולם לבורא י"ת אף על פי שנעשית ע"י מלאכיו ושלוחיו כל המעשים שבעולם אל השם הם מתייחסים כו' אבל מה שדרשו רז"ל בועברתי אני ולא המלאך כו' אינו אלא מיתורא דאני ה' דרש כן כו' עכ"ל:

ומה שאמרו באגדת חלק פרעה שחירף בעצמו נפרע הקב"ה בעצמו כו' דכתיב מי ה' אשר אשמע בקולו נפרע הקב"ה ממנו בעצמו דכתיב וינער ה' את מצרים בתוך הים וכתיב דרכת בים סוסיך כו' טען רבינו אדבריהם ואמר מכאן נראה לדחות פי' הרמב"ן ז"ל בפרשת בא שמפרש אההיא דמכילתא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך כו' שדרשו כן בעבור שהפרשה דיבר משה עם ישראל והיה ראוי שיאמר ועבר ה' וכו' ולכך דרשו ועברתי אני בעצמי כו' עכ"ל. דהכא א"א לפרש הכי דהא לא כתיב הכא ל' מדבר בעדו אלא וינער ה' כו' דרכת כו' ואפ"ה אמרו שהקב"ה עשה בעצמו ולא ע"י שליח. גם מה שפירש הרא"ם לפירש"י דודאי כל המעשים שבעולם אל השם הם מתייחסים אע"פ שנעשים ע"י שלוחיו כו' והכא מיתורא דאני ה' דרשו כן כו'. הכא א"א לפרש כן דלא נכתב בהני קראי אני ה'. והנראה דאף שמצינו בכמה כתובים שאף מעשים הנעשים ע"י שלוחי השם אל השם מתייחסים מ"מ אינו מוכרח לומר כן בכל מקום ומשום הכי היכא דאפשר לפרש כמשמעו ניחא להו טפי למימר דמעשים המתייחסים אל השם הוא בעצמו עשאם ולא ע"י שליח ולזה בוינער ה' כו' ודרכת בים כו' וכן בההיא מכילתא ועברתי טפי ניחא להו לפרש להניח הדברים כמשמען שהוא עשאן ולא ע"י שליח ותלמודא מייתי קרא וינער ה' כו' ולא מייתי קרא דלקמיה ועברתי כו' דמייתי במכילתא היינו משום דהכא בפרעה גופיה קמשתעי שאמר מי ה' אשר אשמע כו' ופרעה לא מת במכות בכורות עד קריעת ים סוף שהיה עמהם. ולפי דרכינו יתישב דרש"י ז"ל בחומש לא פירש כלום על ועברתי והכיתי כו' אלא גבי אני ה' פי' אני ולא שליח. היינו משום דדרכו לדרוש פשט הכתוב וכיון דאפשר לפרשו דמעשה שלוחיו מתייחסים אליו הניח הדבר כפשט הכתוב בשאר מקומות דכמו כן לא פירש כלום הכא גבי וינער כו' כיון דאפשר לפרשו על מעשה שלוחיו מתייחסים אליו שכן נמצא בכמה כתובים אלא גבי אני ה' שהוא יותר קרוב לפשוטו נפרש כן למעט מאני ה' ולא שלוחי ודוק:

רש"י **מערב** יו"ט וקרוי ראשון שהוא לפני הז' ומצינו מוקדם שנקרא ראשון שנאמר הראשון אדם כו' או אינו אלא ראשון של ז' ת"ל לא תשחט כו' כך שנינו ריש פ"ק דפסחים דבי ר' ישמעאל תנא מצינו ארבעה עשר שנקרא ראשון שנאמר בראשון בארבעה עשר יום לחודש ר"נ ב"י אומר ראשון דמעיקרא משמע דאמר קרא הראשון אדם תולד ופריך אלא מעתה ולקחתם לכם כו' ה"נ ראשון דמעיקרא משמע ומשני שאני התם דכתיב כו' מה שביעי שביעי לחג כו' ופריך ה"נ כתיב אך ביום הראשון תשביתו שבעת ימים מצות כו' ותו התם דכתיב ביום הראשון שבתון כו' ותו התם דכתיב ביום הראשון מקרא קודש כו' ה"נ ראשון דמעיקרא משמע ומשני אלא הני תלת' ראשון מיבעי ליה כדתני דבי ר"י כו' (ופירש"י אלא מהני שלשה ראשון דכתיב במקרא קודש דפסח ומקרא קודש דסוכות ומצות לולב לאיתותב לר"נ דהני ראשון דכתיב בהו לאו למשמעותייהו קאתי אלא שמא בעלמא הוא דנקראו ראשון. וכדתני דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה ראשון כו') ומסיק רבא אמר מהכא לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים כו'. ובסוגיא זו כתב רבינו ורש"י בפי' החומש הרכיב את שני המאמרים דר"נ ב"י ודרבא וצריך לומר לפירושו דר"נ בר יצחק נמי אית ליה דרשא דרבא לא תשחט כו' ואי לאו קרא דלא תשחט כו' לא הוה מפקינן מלת הראשון ממשמעותי' דכל איכך הראשון דכתיבא במקרא קודש אלא דבא רב נחמן בר יצחק לומר לפי הדרשה דלא תשחט הוה ל' הראשון משמעותיה כמו הראשון אדם כו'. אבל א"כ הוא קשה מאי פריך תלמודא מכל הני הראשון דלית בהו הוכחה לאפוקי אותם ממשמען כי הכא בהראשון תשביתו וי"ל שהוא מפרש דרבא אתי לשנויי הא דרב נחמן בר יצחק דכל הנהו הראשון ודאי ממש הן אלא גבי הראשון תשביתו דמפיק ליה ממשמעיה לפרשו מעיקרא כמו הראשון אדם כו' היינו דמוכחא קראי מדכתיב לא תשחט כו' וק"ל:

רש"י **הוא** ולא מכשירין שאפשר לעשותן מערב י"ט. וכתב הרא"ם כר' יהודה דרמי קראי אהדדי כתיב לכם לכל צרכיכם לרבות אף מכשיריו וכתיב הוא לבדו ולא מכשיריו ומתרץ כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב י"ט כאן במכשירין שא"א לעשותן מערב י"ט כדאיתא בפרק אין צדין. וקשה דא"כ באוכל נפש דלית ביה קושיא דקראי אהדדי לשתרי אפי' שאפשר לעשותן מעי"ט ועוד כיון דמעוטא דהוא ולא מכשירין מיירי באפשר לעשותן מעי"ט א"כ ע"כ דכי האי גוונא גבי אוכל נמי. ולהבי"ה צריך דכל א"א מתני בהוא כן אוכלין שמפיגין טעמם הן מכשירין שא"א לעשותן מערב י"ט וכאלו אמר הוא ולא שאפשר לעשותן מערב י"ט והא דקאמרי ולא מכשירין משום דסתם מכשירין אפשר כן והא דקאמרי הוא משום דהתם אוכלין אפשר הן שרובן מפיגין טעמם לפיכך קראו בבלתי אפשר אוכל ואפשר מכשירו ואמרו הוא ולא מכשירו. ומעתה תו ליכא לאקשויי למה לי הוא הא מלכם לחודיה לא הוה שמעינן אלא במכשירין שא"א לעשותן מעי"ט דלא עדיפי מאוכל נפש מאחר שכבר פירשנו דאוכל ומכשירין לאו דוקא דקרא לא קפיד אלא אאפשר ולא אפשר ל"ש אוכל ל"ש מכשירין. אבל לפי' ר"י שסובר דאוכל ומכשירין דוקא קאמר ותירץ בזה דאי לאו הוא ה"א דמכשירין בכל ענין שרו משום דלא שייך בהוא מתקלקל ואינו מתקלקל כמו באוכל נפש שהרי כ"כ יהיו טובים אם נעשו מאתמול כמו אם נעשו היום. לא ידעתי איך יתקן הקושיא ראשונה עכ"ל:

ורבינו כתב לתקן זה וכדי לבוא אל המכוון דבריו אציג לפניך סוגיא דשמעתין דפ"ק דמגילה דשנינו שם אין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד וקאמר תלמודא הא לענין מכשירי אוכל נפש זה וזה שוין מתניתין דלא כר' יהודה דתניא אין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש ר"י מתיר אף במכשירי אוכל נפש מ"ט דת"ק אמר קרא הוא ולא במכשיריו ור"י אמר לכם לכל צרכיכם ואידך נמי הא כתיב לכם כו' ואידך נמי הא כתיב הוא וכתיב לכם כאן במכשירין שאפשר לעשותן מעי"ט כו'. ובתוספות שם בד"ה כאן במכשירין שא"א לעשותן מערב י"ט משמע מדלא פליגי אלא במכשירין מכלל דגוף המאכל ברי כו' וא"כ קשיא דאמר בפרק המצניע החולב והמגבן והמחבץ והרודה חלות דבש בשבת חייב חטאת הזיד בי"ט לוקה אע"ג דהוי אוכל נפש כו' וי"ל דודאי אוכל נפש המתקלקל מותר לעשות בי"ט אבל אוכל נפש דעדיף טפי כשהוא עשוי מאתמול כגון ההוא דמצניע אסור לעשותו בי"ט אבל מכשירין דלא מתקלקל כשנעשו מאתמול בהא ודאי יש להקל היכא דאפשר ללא אפשר עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם מה שתרצו דודאי אוכל נפש המתקלקל כו' פי' דודאי מסברא נימא הכי דלא הותרה אוכל נפש אלא בדבר המתקלקל אבל שאינו מתקלקל הרי אפשר לעשותו מאתמול ואסור בי"ט ומ"ש התו' אבל אוכל נפש דעדיף כו' ה"ה דאינו מתקלקל אלא דקושטא קאמר דמגבן הוי עדיף טפי כשעשה מאתמול כדאמרינן בפרק ר"א דמילה אף גבינה בת יומא מעליא אבל מכשירין דלא שייך ביה מתקלקל ואי לאו דמיעוטא דהוא הוה שרינן ליה מכשירין בכל גוונא מדכתיב לכם דמרבינן מכשירין וע"כ לא אתי מיעוטא דהוא אלא לחלק בין אפשר ללא אפשר אבל באוכל נפש דליה לן מיעוטא דהוא לית לן נמי לפלוגי בין אפשר ללא אפשר אלא בין מתקלקל לשאינו מתקלקל מסברא ובזה יתיישב מה שדקדק הרא"ם לפירש"י ז"ל בכאן ודוק:

רש"י **פרט** למעשר שני וחלות תודה שאין נאכלין בכל מושבותיכם. וכדי לבוא אל המכוון דברי רבינו מה שכתב בזה אביא הסוגין דפ' כל שעה ואז תבוא אל המכוון דבריו דגרסינן שם ת"ר יכול יוצא אדם ידי חובתו במעשר שני בירושלים ת"ל לחם עוני מה שנאכל באנינות יצא זה שאינו נאכל באנינות דברי ר"י הגלילי ר"ע אומר מצות מצות ריבה א"כ מה ת"ל לחם עוני פרט לעיסה שנילושה ביין וכו' עד ת"ר יכול יוצא אדם ידי חובתו בביכורים ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות מצה הנאכלת בכל מושבותיכם יצאו ביכורים כו' דברי ר' יוסי הגלילי ר"ע אומר מצה ומרור מה מרור שאינו ביכורים (ופירש"י דאין מביאין ביכורים אלא מז' מינים) ופריך אי מה מרור שאין במינם ביכורים אף מצה כו' אוציא חטים ושעורים כו' ומשני ת"ל מצות מצות ריבה ופריך אי מצות מצות ריבה אפי' ביכורים נמי ומשני הדר בי' ר"ע דתניא יכול יצא אדם ידי חובתו בביכורים ת"ל בכל מושבותיכם מצה הנאכלת בכל מושבות יצאו ביכורים כו' יכול שאני מוציא אף מעשר שני (ופירש"י הואיל ואינו נאכל בכל מושבות מעתה משהביאו לירושלים שוב אינו יכול לחלל לאכול לחוץ כדאמרינן במסכת מכות מאימתי לקלוט מדרבנן מדקלטינהו מחיצות שוב אינו נפדה) ת"ל מצות מצות ריבה ומה ראית לרבות מעשר שני ולהוציא ביכורים מרבה אני מעשר שני שיש לו היתר בכל מושבות כדר' אליעזר דאמר מניין למעשר שני שנטמא שפודין אותו אפי' בירושלים ת"ל כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה כו' (ופירש"י כר"א דאם נטמא פודים אותו ואוכלים אותו בכל מקום הלכך כי לא נטמא נמי ולא נפדה מפיק בי') מאן שמעת דאמר במעשר שני נפיק בי' ר"ע וקממעיט להו לביכורים מבכל מושבותיכם ור"י הגלילי תיפוק ליה מלחם עוני כו' סבר לה כר' שמעון דתניא בכורים אסורים לאונן ור"ש מתיר כו' עכ"ל מסוגין דשמעתין הצריך לענינינו. ובתוספות שם בד"ה דאמר ר"א כו' וא"ת והא מעשר שני נאכל בכל ערי ישראל בנוב וגבעון כדתנן בפ' בתרא דזבחים באו לנוב וגבעון הותרו הבמות קדשי קדשים נאכלים לפנים מן הקלעים קדשים קלים ומעשר שני נאכלין בכל ערי ישראל ולקמן חשבינן הא נאכלין בכל מושבות גבי חלות תודה ורקיקי נזיר דקאמר ריש לקיש חלות תודה ורקיקי נזיר נאכלין בנוב וגבעון ובכל ערי ישראל ולכך מפיק לה מקרא אחרינא מושמרתם את המצות ולא מצי מפיק להו מבכל מושבותיכם וביכורים נמי נאכלין בנוב וגבעון ובכל ערי ישראל דמאי שנא והיכי ממעטינן ליה מבכל מושבותיכם. וי"ל דהכא לא ממעטינן להו מבכל מושבותיכם אלא לזמן בית עולמים ולא לזמן נוב וגבעון ולקמן גבי חלות תודה ורקיקי נזיר אצטריך למידרש מושמרתם לזמן נוב וגבעון ולא לזמן בית עולמים:

ובדבור שאחר זה כתבו עוד בד"ה ור"י הגלילי תיפוק ליה כו' וא"ת לר"י הגלילי מעשר שני תיפוק ליה מבכל מושבותיכם כמו ביכורים ויש לומר דאי לאו עוני ה"א דמושבותיכם אתי דוקא לביכורים אבל מעשר שני שיכול להיות לו היתר בכל מושבותיכם אם נטמא כר"א ה"א מצות מצות ריבה עכ"ל. וכתב רבינו אקושייתם אחריתא ואין להקשות ומאי קושיא דאימר דאצטריך לעיל לדרשא דעוני למעט מעשר שני אפי' לזמן נוב וגבעון כמ"ש התו' לעיל. די"ל דהא ר"י הגלילי מעשר שני בירושלים נקט במילתא ובירושלים דהיינו בבית עולמים מיהת ת"ל מבכל מושבותיכם ביכורים דמפיק בבית עולמים מבכל מושבותיכם:

אמנם רש"י בחומש כתב בכל מושבותיכם פרט למעשר שני כו' ודבריו ע"פ המכילתא וצריך לומר דאין פירושו סותר דברי התלמוד דמסיק למעט

מעשר

מעשר שני לר"י הגלילי מעוני וחלות תודה מומרתם ולא מפיק מבכל מושבותיכם די"ל דהא דמפיק במכילתא מעשר שני וחלות תודה מבכל מושבותיכם כמו ביכורים לר"י היינו לזמן בית עולמים ולית ליה לר"י הגלילי כמ"ש התוספות למעשר לא מימעוט מבכל מושבותיכם כיון שיש בו היתר כר"א אלא דספיר אימעוט נמי מעשר שני ודוק:

רש"י **ולילה** רשות למחבלים כו' הרמב"ן ז"ל טען ואמר וכי אסור לאדם בכל לילה לצאת כו' ע"ש. ומהא שאמרו בפ' הכונס תני ר' יוסף מ"ד ואתם לא תצאו כו' כיון שנתן רשות למשחית כו' אמר רב יהודה אמר רב לעולם יכנס אדם בכי טוב כו' שנא' ואתם לא תצאו כו' השיב רבינו על טענתו ואמר אבל דברי המכילתא מפורש כפי' רש"י דקאמר מגיד משניתן רשות כו' ללמדך שאדם נכנס בכי טוב כו' וכה"א תשת חושך ויהי לילה כו' וכן מוכח מתוך שמעתין דהרתי ש"מ הדא דבעת הדבר אל יצא משום דניתן רשות כו' וכדאמרינן שם דבר בעיר כנס כו' שנא' ואתם אל תצאו כו' ומדכתיב עד בוקר ומכת בכורות לא היה רק עד חצות ילפינן מיניה ד"א לדעלמא דלילה רשות למחבלים ולעולם יצא בכי טוב כו'. אבל הרא"ם השיב על טענות הרמב"ן ז"ל ואמר אין זו טענה כי בלילה הזה הוצרך השם להזהירם שלא יצאו מפתח ביתם עד בוקר מפני שאמר משה לפרעה ולכל בני ישראל לא יחרץ כו' ואם יוזק שום א' מהיוצאים בלילה מפתח ביתם מהמחבלים הנהוגים בעולם בכל הלילות יאמרו משה בדאי הוא ואיכא חילול השם כי לא ידעו שהנזק שהשיגם משה ממנו הוא הנזק של מכת בכורות ולא משאר הניזוקים הנהוגים בעולם אבל בשאר הלילות שאם יצא מפתח ביתו ויוזק מהמחבלים הנהוגים בלילות אין בזה חילול השם אין צורך להזהירם. ומה שכתב עוד והיה לו לומר שהלילה הזה נתנה בו רשות למשחית לחבל ולכן הזהירם ממנו. לא היה אפשר לומר כן שכבר הבטיחם ולכל בני ישראל כו' ולא יתן המשחית כו' ולילה שמורים הוא לה' שמורים לכל בני ישראל ואיך יתכן שיזהירם שלא יצאו משתם ביתם כו' ומפני זה נדחק הרב לפרש האזהרה ואתם לא תצאו כו' פן תנזקו מן המחבלים הנהוגים בלילות. ומה שאמר במכילתא מגיד משנתנה רשות לחבל כו' בעבור המחבלים הנהוגים בלילות הוא דקאמר ולא בעבור המשחית הבא אל בתי מצרים לנגוף שאותו המשחית מוזהר הוא שלא יזיק לשום בן ישראל כדכתיב ולא יתן המשחית כו' זהו תוכן דבריו. ואין דבריו מוכרחים ממה שאמרו שם בשמעתין ת"ר דבר בעיר כנס רגליך שנא' ואתם לא תצאו כו' ואומר לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך כו' וצריך מאי ואומר וכי תימא ה"מ בלילה אבל ביממא לא ת"ש לך עמי כו'. וא"כ לשיטתינו ניחא דבמכות מצרים שהיה בלילה והיו שם שני סכנות אחת מן המחבל של לילה כנהוג גם בשאר לילות ומן המחבל של אותו לילה שניתן רשות למשחית לחבל ולכך הזהיר הכתוב שלא יצא מחוץ לבית אבל ביממא בדבר בעיר דליכא רק אותו מחבל אחד אימא לא ת"ש לך עמי כו' אבל לשיטת הרא"ם דבמכות מצרים לא היה רק מחבל א' קשה מה לי לילה מה לי דבר בעיר וק"ל:

רש"י **בין** הכל משנולד יצחק כו' שינו לתלמי המלך בפרק קמא דמגילה וכתב רבינו יש לעיין בזה האיך יהיה החשבון מיום שנולד יצחק הא ומושב בני ישראל כתיב ובעל יפה מראה כתב דאיתא בב"ר דאברהם נקרא שמו ישראל. ומ"מ הוא דחוק לפ"כן לתלמי ולפי מה שפירש"י לעיל בחומש ניחא דפי' ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרי' אחר שאר הישיבו' שישבו גרי' בארץ לא להם היה בין הכל ת' ותלמי יאמין שפיר בזה וק"ל:

רש"י **אף** מה שלא היו שואלים כו' כן הוא במכילתא אין לו לומר וישאילום אלא מה שלא שאלו היו משאילים אותם הוא אומר תן לי חפץ והוא אומר טול לך ואחר כיוצא בו. ובפ"ק דברכות נחלקו בו רז"ל חד אמר בע"כ דמצרים וחד אמר בע"כ דישראל ומשום משוי וכתב רבינו ודברי המכילתא מה שהביא רש"י ז"ל בחומש אתי כמ"ד בע"כ של ישראל ומשום משוי. ומ"מ קצת קשה לדרוש בע"כ מיתורא. ונראה דמלת וישאילום במ"ש נשמע ליה בע"כ דהא' הכריע את חבירו לשאול לו או ממנו למר כדאית ליה כו' וגם דברי המכילתא יש לפרש כן וק"ל:

רש"י **חלב** זב נן העזים כו' מדברי רבינו בשלהי דכתובות פי' ולאח"כ הם זבין ומעורבין ביחד וכמעשה שהיה כמו שאיתא שם ולכך כתיב חד זבת אחרווייהו דאל"כ הוה ליה למימר בכל חד זבת באנפי נפשיה וק"ל:

רש"י **וגזירת** הכתוב הוא שנמשלו לחמורים כו'. אבל בפ"ק דבכורות אמרו ר' חנינא שאל את ר"א מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים אמר ליה גזירת הכתוב הוא ועוד שסייעו כו'. וכתב רבינו ורש"י ז"ל הוסיף בחומש לפי שנמשלו כו' משמע ליה דלאו גזירת הכתוב קאמר בלי טעם דלא שייך בכה"ג אלא גם שבהמה טמאה היא גזירת הכתוב שתהא בה קדושה מטעם זה ומה שאמרו ועוד שסייעו כו' ר"ל לקיים מאמר השם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וק"ל:

פרשת בשלח

ויקח משה את עצמות יוסף. בפ"ק דסוטה פריך ואי לא איעסוק ביה משה לא הוו מיעסקי ביה ישראל והכתיב ואת עצמות יוסף כו' ותו אי לאו איעסקי ביה ישראל בניו לא הוו מיתעסקי ביה והכתיב ויהיו לבני יוסף לנחלה ומשני אמרו הניחו לו כבודו במרובים כו' ותו אמרו הניחו לו עבודו בגדולים כו'. ובאגדה זו דקדק רבינו ואמר לכאורה כל זה סותר מאי דאמרינן בעלמא שכל ישראל נתעסקו בביזה ולכך לא נתעסק בו רק משה. ומאי פריך מהאי קרא שקברוהו בשכם שזה היה שלא בשעת ביזה כמה שני' וי"ל מעיקרא במצרי' דכתיב ויקח משה כו' ודאי דיש לתלות מה שלא נתעסקו בו כל ישראל לפי שנתעסקו בביזה אבל אותם מ' שנה במדבר שהיה משה מתעסק כו' בדאמרינן גבי ב' ארונות דלא היה שם ביזה תיקשי ליה שפיר וכי ישראל לא הוו מתעסקי ביה הא אח"כ מיתעסקו ביה וקברוהו בשכם. ומשני התם טעמא אחרינא איכא דהניחו לו כבודו בגדולים כו' כיון דכבר נתעסק בו משה בלחוד דהיינו גדולים הניחו לו רק בגדולים.

ומיהו אי לא היה מתעסק ביה משה בלחוד מעיקרא מטעם דהניחו לו כבודו בגדולים כו' לא הוו שבקי ישראל מלהתעסק בו אי לאו משום ביזה. ומיהא הניחו לו כבודו במרובים כו' דקאמר מטעם זה שפי' מעיקרא מיד אחר שמת משה שאו כן. ואפשר משום דאף בני יוסף ודאי היו מתעסקים ביה שהם נמי בכלל בני ישראל מכ"ש במשה דמשמע שהוא בלבד היה מתעסק בו בין במצרים ובין במדבר כמ"ש לעיל ולא הוו שביק ליה אי לאו משום ביזה ודוק:

רש"י **השביעם** שישביעו לבניהם. אמר המלקט והא דלא השביע לבניו שישביעו לבניהם בב"ר אמרו בזה לפי שהם גנבוהו משכם לכך השביעם שיחזירוהו לשכם. ועכ"ל דתלמודא לא ס"ל זה דאל"כ אמאי משני תלמודא אהא דפריך ותו אי לא איעסקי ביה ישראל כו' אמרו הניחו לו כו' ולא משני טעמא דגנבוהו כו' אבל גבי יוסף בודאי אין סברא לומר דהשביעם מטעם' דכבודו יהיה במרובים. והא דהקשה רש"י ז"ל ולמה לא השביע בניו שישאוהו לארץ כנען מיד כו' מקשים העולם אקרא גופיה הוה ליה להקשות זה או לעיל בפ' ויחי בפסוק וישבע יוסף. וכבר איתאמרה מילתא בזה משמיה דגברא רבא עם מ"ש בתנחומא כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ועתה השבעה לי כו' ועדיין נכדו קיים והפוסקים נחלקו בזה אי שבועות האבות חל על הבנים או לאו והנה אם נודה למדרש זה דבשביל אותה שבועה לא הלכו ישראל דרך ארץ פלשתים אם כן בהכרח יתנו ישראל מדרך כף רגלם דרך י"ם בצאתם ממצרים לארץ כנען כי אין מקום אחר לשם ובלא זה היה אפשר לומר דראה יוסף ברוח הקודש שעתיד הים לבקוע בפני ארונו כמו שאמרו במדרש הים ראה וינוס ממראה ארונו של יוסף ראה ולכך לא השביע לבניו מיד כדי שיהיה ארונו להם למגן בפני הים. משא"כ עכשיו שפירש"י בהכרח כשל הלשון דקרא השבע השביעם כו' אם כן מוכח מכאן דלא איכפת לבנים בשבועות האבות דאל"כ למאי השביעם שישבעו לבניהם אחריהם דהא כיון דהאבות כבר היו מושבעין ועומדין מיוסף בהכרח הוא חל גם על הבנים אלא עכ"ל דאין לבנים כלום בשבועות האבות אם כן אינו אכפת לישראל בשבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיו יכולין לילך דרך ארץ פלשתים לארץ כנען ולא דרך י"ם ולא היו צריכין לארונו שיבקע הים בפניו לכך מקשה שפיר ולמה לא השביע בניו כו' ודוק:

רש"י **מגיד** שעמוד הענן משלים לעמוד האש כו' בפ' ב"מ ופירש"י אם קרא יתירה הוא לכך דרשא. ובר"ף כתב ועוד י"ל דדייק דהוה ליה למימר לא כו' ימיש מלפני העם ומדקאמר לפני העם הוא ללמדנו שעמוד הענן משלים לעמוד האש וה"ק לא ימיש עמוד הענן ובעודו עומד כבר הקדים ובא עמוד האש לפני העם וק"ל:

רש"י **ובחמישי** ובששי רדפו אחריהם כו'. אמר המלקט בחזקוני הקשה הא רחיקת ישראל לא היה רק יום א' שהם שהרי ביום הראשון באו מרעמסס לסוכות וביום השני מסוכות לאיתם ביום השלישי חזרו לצד מצרים מאיתם לפי החירות כפירש"י לעיל ולמה רדפו הם שני ימים ותי' כי אין דרך יוצא נבא במרכבות ובעגלות ללכת במרוצה עכ"ל. וא"ת והא נס ישראל יצאו כדרך יוצא נבא במרכבות ובעגלות. ככר פירש"י לעיל בפ' בא דכליכתן של ישראל מרעמסס לסוכות ע"פ נס היה דזה מזה ק"ך מיל הוה וישראל לפי שעה באו לשם שנא' ואשא אתכם על כנפי נשרים וק"ל:

רש"י **אמר** לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק היא הגותנת מפני שהם נתונים בצרה יש להרבות בתפלה כדי שירחם עליהם ונראה לי משום דמצינו תפלת משה היה בהרמת יד כמ"ש והיה כצאתי מן העיר אפרוש כפי וכן והיה כאשר ירים משה כו' וילמוד סתום מן המפורש דבכל מקום היה תפלתו בהרמת יד לזה השיבו השם לא עת להאריך להתפלל בהרמת יד רק נטה ידך על הים. ואל תשיבני ממה שפירש"י לקמן בפ' בהעלותך גבי מרים גם כן כזה שלא היה משה עומד ומרבה בתפלה כדי שלא יאמרו אחותו עומדת בצרה כו' ואין שייך לשנויי התם כמו הכא. בזה נוכל לומר דזה היה קשה לרש"י ז"ל בעצמו וכדי לתקן זה הביא שם הד"א שלא יאמרו ישראל בשביל אחותו הוא מאריך כו' וק"ל:

ולא קרב זה אל זה כל הלילה. בפ' אד"מ אמר ר' יונתן מ"ד ולא קרב כו' באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה אמר להן הקב"ה מעשי ידי טובעי' בים ואתם אומרים שירה לפני כו'. ובאגדה זו כתב רבינו אשבר שדרש ולא קרב זה אל זה עש"ה וקרא זה אל זה ואמר דכתיב גבי שירת מלאכי השרת בכל יום ומלת וקרא מלשון פגישה ופגיעה זה לזה באומרים שירה קאמר שלא קרבו אז זה לזה לומר שירה ושוב מצאתי קרוב לזה בתנחומא. וענין שירה זו לכאורה שהוא שירת אז ישיר אבל במד' אמר שאמר הקב"ה למלאכים אז ישיר משה ובני ישראל תחילה ואח"כ המלאכים. ויש לחלק דבלילה שדרך המלאכים לומר שירה בכל לילה באותה לילה לא אמרו. אבל ביום ז' אמרו אחר שאמרו ישראל. ואיתא נמי במדרש שביום ח' אמרו ישראל שירת אז ישיר כמ"ש רש"י ז"ל לקמן בפ' שלח לך. ועוד י"ל דשירה דקאמר הכא היינו הלל אבל לאז ישיר אין לחוש וכן מה שאמרו מ"מ אין ישראל אומרים לפניך שירה בר"ה וביה"כ היינו הלל כדמוכח בפ"ב דערכין. אמנם יש לדקדק לפי זה מ"ש התו' פ"ב דערכין מדלא קאמר מ"מ אין אנו אומרים שירה משמע שמ"ה אומרים שירה ולסך אומר ר"י בר"ה וביה"כ אין לדלג והחיות ישורכו מ' עכ"ל. ואם כן ביום ז' של פסח שאף מלאכי השרת אין אומרים שירה דהיינו הלל מכ"ש דאין ישראל אומרים הלל ולמה לי התם טעם דפסח אין חלוק בקרבנותיו. וי"ל דדוקא באותו יום ז' של פסח שנטבעו לא אמרו מ"ה שירה אבל אח"כ מכל שנה ביום ז' של פסח אומרים שירה כמו ישראל אי לאו בישראל משום דאינו חלוק בקרבנותיו. ועוד י"ל דודאי בר"ה וביה"כ דספרי חיים ומתים דכל ישראל פתוחים לפניו אין ישראל אומרים שירה

אבל

אבל המלאכים אומרים אבל ביום ז' של פסח שנטבעו המצריים בים אין שירה לפני מאת המלאכים משום מעשה ידיו טובעים כו' אבל ישראל יאמרו שירה כדמסיק בסוגיא זו דאחרי' מסים אי לאו טעמא דאינו חלוק בקרבנותיו ודוק:

רש"י **כל** מים שבעולם. בכלי יקר דאל"כ הכי הוה ליה למימר ויבקעו המים וישם את הים לחרבה וק"ל:

רש"י **שהיו** מהוממים ומטורפים ורצים לקראת המים. בפ"ק דסוטה אמרו הבה נתחכמה לו נתחכם למושיען של ישראל נידונם באש כתיב כי באש ה' נשפט אלא בואו ונדונם במים שכבר נשבע כו' והם אינם יודעים כו' אבל על אומה אחת מביא א"כ הוא אינו מביא אבל הם באים ונופלים לתוך הים וכן הוא אומר ומצרים נסים לקראתו כו'. וכתב רבינו אהא דנקט אבל הם באים כו' פירש"י בחומש שהיו מהוממים כו' ולכאורה הכתובים אינם מוכיחים כן דכתיב וישובו המים ויכסו את הרכב כו' דמשמע שהמים באים עליהם. והנראה לפי מה שהכתובים מוכיחים במקום שנבקע הים ונעשה לחרבה והלכו שם בני ישראל בו במקום רדפו מצרים אחריהם כדכתיב וירדפו מצרים ויבואו אחריהם כו' אל תוך הים והשתא ניחא כששבו המים על המצריים לא שבו רק על מקומם הראשון. והתלמודא הכי נקט אינו מביא מבול לעולם לשטוף מקום היבשה כמו שהיה בימי נח אלא הוא מביא הבריות בתוך הים לשטוף אותם והמבול לא בא בגבולם אלא שהם באים בגבול הים. אך איכא למידק באגדה זו דנקט במה נידונם באש כתיב כי באש ה' נשפט כו' משמע מזה דשבועת מי נח לא היה על מבול של אש וקשה דבזבחים לא משמע הכי דגרסינן שם פ' פרת חטאת כשנתן הקב"ה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו נתקבצו האומות אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון אמר שמענו שמא מביא מבול לעולם כו' אמר להן כבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם כו' אמרו שמא מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא שנא' כי הנה ה' באש נשפט כו' אמר להם כבר נשבע שלא יביא מבול כל עיקר שנא' ולא יהיה עוד מבול כו' הרי דמהכא משמע דבכולל שבועת מי נח דגם באש ובשאר דברים אין הקב"ה מביא מבול לעולם וי"ל דסוגי' דזבחים הכי מתפרשת דקאמר בלעם שאינו מביא אף מבול של אש היינו לכל העולם שכבר נשבע הקב"ה במי נח שלא יביא השחתה לעולם אבל על אומה אחת בודאי מביא כדכתיב כי הנה באש ה' נשפט וה"ה מבול של מים מביא על אומה אחת אלא שהמצריים טעו בזה וחשבו דמבול של מים אינו מביא הקב"ה אפי' על אומה אחת וכדמסיק באגדה דסוטה והם אינן יודעים שעל כל העולם אינו מביא כו' וכפירוש הנה ה' נשפט באש ודוק. אמר המלקט ודברי רבינו תמוהים בזה דנקט שהמצריים טעו בזה כו' וכי בכללם נועצו יחדיו והא למראה עין דבלעם זה נשפט כמו שמסיק באגדה דסוטה דג' היו באותה עצה ובלעם היה א' מהם ולפי סברתו דשבועה של מבול היה גם באש שלא לשחת העולם כמו שהשיב בשעת מ"ת ומצינו באש דאינו בכלל השבועה להביא על אומה אחת מדכתיב כי באש ה' נשפט וא"כ למה טעה בעצה זו במבול של מים דאינו מביא על אומה אחת דהא בשבועה חדא כללינהו. דאף שלא מצינו קרא במבול של מים לחלק בין אומה אחת לכל העולם מ"מ כיון דנכלל בשבועה חדא שלא לשחת במים ובאש ומצינו קרא באש לחלק בין כל העולם לאומה אחת בוודאי יש לחלק במבול של מים נ"כ כזה ובמאי טעה וצ"ע. ובדוחק י"ל היכא דגלי גלי:

רש"י **שפלטן** הים כו' כדי שלא יאמרו כו'. אמר המלקט וק"ק הא דנקט כדי שלא יאמרו הא ממרים היו ואומרים כמו שאמרו פרק יש בערכין ד' נסיונות נסו אבותינו את המקום ב' בים כו' א' בירידה דכתיב המבלי אין קברים כו' וא' בעליה כדרב הונא דאמר ישראל מקטני אמנה היו דכתיב וימרו על ים כו' מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואומרים כשם שאנו עולים כו'. וא"ת איך אפשר שהיו כ"כ מקטני אמנה וסוברים שנעשה גם למצרים שיעברו מארצם לא"י כבר כתבו התוס' בזה דישראל לא עברו בים רחב מצד זה לזה שא"כ היו ממהרים ללכת אל א"י אלא רצועה אחת עברו בים לאורך הים עד שפנו למדבר לצד אחד כי לא היו יכולין ללכת מכל צד אם לא יעברו הים כי מצרים היו להם מימינם ומשמאלם לפיכך עברו הים רצועה עד שפנו למדבר מצד אחר כזה וז"ש כשם שאנו עולים מצד זה ובאנו למדבר כך מצרים עולים מצד אחר מן המדבר וירדפו אחרינו וישיגו כי היו סבורים שלא יעברו המצריים בים אלא יבואו מצד אחר ובהכי ניחא הא דכתיב ויסעו ממרה ויחנו על ים סוף ואם עברו רחב הים עד עבר הים מצד אחר האיך פגעו עוד בים וכי חזרו עוד לאחוריהם אלא ש"מ לאחר בנסעו באורך הים יצאו כמו כן לדרום מצרים שמצרים כמו כן לרוח דרומית של א"י קרוב לסוף דרומית לצד מערב ונילוס מפסיק בין מצרים לא"י והים מצד דרומית של ארץ מצרים ממזרח למערב ונסעו לחוף הים מצפון הים שהוא דרומית של מצרי' ואח"כ יצאו לאחר שהלכו כחצי גורן עגולה בצד צפונו של הים שהוא דרומית של ארץ אדום ומזרחית של ארץ מצרים ואח"כ הלכו קצת ימים עד מרה ואח"כ היו עדיין אצל הים וכשהוצרכו ליכנס לא"י לא הוצרכו לעבור הים אלא סיבבו ארץ אדום וארץ מואב שהוא בדרומית של א"י ומזרחית של ארץ מצרים עכ"ל:

רש"י **אבל** מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתה"מ מן התורה וכן בכולם חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה וכו' ובאגדת חלק כתב רבינו לכאורה דבריו תמוהים דהא לא מוקמינן ליה ההוא דשלמה שבקש לבנות וכו' אלא כיון דלא מיחה בנשיו מעלה עליו הכתוב כאלו בנה שכן הוא נפרק במה בהמה מתחילה בעי לאוקמי שביקש כו' ודחי ליה ומוקי ליה אלא מתוך שלא מיחה וכו'. ויש ליישב דלמסקנא נמי צ"ל דשמעינן מיניה נמי שביקש לבנות וכו' דאי משום דמעלה וכו' הוה ליה למימר אז בנה דיבנה לא משמע הכי. וכן יש להוכיח מדברי התוספות פרק במה בהמה שכתבו שם אהא דמשני שביקש לבנות וכו' ופריך אלא מעתה אז יבנה יהושע וכו'. הקשה הרר"א דבחלק מפקינן מדכתיב אז יבנה יהושע וכו' מכאן לתה"מ וכו' א"כ אתי לדרשא ה"נ אתי לדרשא. ואור"י דמ"מ פריך מדלא כתיב שביקש לבנות אלא יבנה ש"מ סר"ל שיבנה כההוא דיהושע דודאי בנה עכ"ל.

ורצה לומר דמעלה עליו הכתוב כאילו בנה היינו ודאי בנה כמו ביהושע ויש לדקדק אתי' ר"י דאכתי לא דמיין דההוא דיהושע דודאי בנה איכא למדרש ביה דמ"ה כתיב יבנה ולא בנה למדרש מיני' רמז לתה"מ. אבל ההיא דשלמה כיון דמעלה כו' לא יפול בו לא יבנה אלא ע"כ דלמסקנא נמי אמרינן דנכתב לשון יבנה שביקש וכו' מיהו הוה דומיא דיהושע דמעלה עליו נמי כאלו בנה:

ומה שפירש"י ואין לומר ולחשב זה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כמו ככה יעשה איוב ע"פ ה' יחנו וכו' לפי שזה' דבר ההוה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד ובין לשון עבר וכו' וטען הרמב"ן ואמר ומה יאמר הרב בפסוק יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו וכו' וכן ומשה יקח את האהל וכו' כי אינגו לשון הווה וכו' ע"ש באורך וכבר השיב הרא"ם ע"ש ואין להאריך דאין טענת הרמב"ן לדרש רז"ל מה שדרשו שם לא נאמר וכו' מכאן לתה"מ וכו' שמע מיניה כיון דאיכא למדרש ולפרשו כפשוטו דרשינן ולא נימא דנכתב עתיד במקום עבר כיון דלא נמצא כן אלא במקומו' מועטים ואולי דגם שם איכא למדרש ביה ולפרש כמשמעו ואפי' ההוה במקו' עתיד לא נימא דנכתוב היכא דאיכא למדרש ולפרש כמשמעו כדאיתא בכמה דוכתין:

כי גאה גאה סוס ורוכבו וכו'. בפ' ע"פ כתב רבינו לכוון זה עם מה שאמרו שם ו' דברים נאמרו בסוס וא' מהם רוחו גסה עליו והמצרי שנקרא רהב ע"ש גאותו וכמ"ש פרעה שמתגאה וכו' וזש"ה כי גאה כו' הקב"ה שהוא גאה על גאים רמה והגביה אותן לזורקן למטה בים וק"ל. אמר אויב וכו' גם זה הכתוב כתב רבינו לכוון עם מה שאמרו בפ' י"כ קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מנ' מכות ולמדו ממה שאמר איוב חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלהי נגעה בי ופירש"י ויד הוא חמשים מכות כדאיתא בהגדת מצרים וקאמרי ליה חביריו השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני. והנה בישראל מצינו שהיו עניים ונעשו עשירים ע"י שאלת כסף וזהב מאת העם לזה אמר פרעה ארדוף ואשיג אותם ואחלק שלל תמלאמו נפשי כינוי תמלאמו כפשוטו מה שתמלא אותם נפשי ורצוני ששאלתי להם בזה תורישמו ידי כי יד ה' שהיה בנו בנ' מכות לא היה כ"כ כמו שידי תהיה בהם שאורישם ואעשה אותם שוב עניים שהוא יותר מנ' מכות שהיו בי ואפשר שע"ז רמז הכתוב וירא ישראל את היד הגדולה וכו' בענין העניות שנעשו המצרים עניים בביזת הים ולא הפיקו מזימתם שאמרו על ישראל תורישמו ידי יותר מיד ה' שהם נ' מכות וק"ל:

רש"י **יראוי** מלהגיד וכו' לך דומיה תהלה וכו' בפ' אין עומדין ההוא דנחית קמיה דרב חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והאמיץ כו' כי סיים אמר ליה סיימתינהו לשבחא דמרך וכו' משל לאדם שהיו משבחין אותו אלף אלפין דינרי כסף והיה לו אלף אלפין דינרי זהב והלא גנאי הוא לו. ובאגדה זו דקדק רבינו ואמר לכאורה לפי הנמשל הוה ליה למימר ומקלסין אותו באלף דינרי זהב. וי"ל דאלו הג' שבחות מה שאנו אומרים בתפלה הם עיקר שבחו ית' ב"ה כמפורש בפר' בא לו ומדמה להו לדינרי זהב שמקלסין בו האדם והאדיר כו' כולם הם שבחות הנוספות מדמה להו לדינרי כסף באדם והשתא ה"ק לאדם שמקלסין אותו בתחילה באלף אלפי דינרי זהב שוב אם מקלסין אותו אח"כ בכסף אין זה קילוסו לגבי קילוס הראשון. כן הדבר הזה אחר שקלסו הגדול הגבור והנורא שדומין לדינרי זהב אין קילוסו באדיר וכו' הדומין לדינרי כסף והיינו סיימתינהו וכו' דכל שאתה תוסיף בשבח אין זה קילוסו לגבי שבחות הראשונות וכן יש לפרש לך דומיה תהלה כי הנוספות אינו שבח הראשונות וק"ל:

רש"י **אימתה** על הרחוקים ופחד על הקרובים וכו' ס"א אימתה על הקרובים ופחד על הרחוקים. אמר המלקט והנראה לקיים כגירסת ספרים אחרים דהא אמרו בגמרא דסוטה דף כ' ע"ב פחדא למית בעיתותא מרפא. ופי' רש"י שם פחדא למית פי' דאגה שאינה באה פתאום ביעותא מרפא לשון ביעותא פתאום. אך בפרשת עקב כתיב פחדכם ומוראכם ופרש"י שם והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים פחד לשון בעיתה פתאום מורא לשון דאגה מימים רבים וזהו כגרסא ראשונה בכאן וצ"ע וכבר קדמני בזה בעל חלקי אבנים ע"ש:

רש"י **לבישת** כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק הא ע"כ צריך לומר מה דלא פירש"י בכאן כלום על והאזנת למצותיו משום דכבר פירש לעיל בפ' תולדות וע"כ שמא מלפרש כאן פעם שנית וא"כ למה חזר לפרש כאן כל חוקיו הא כבר פירש גם זה לעיל ע"ש והנראה כוונתו דלעיל פי' חוקתי כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז ותו לא ע"ש תקשה הא עדיין לא נצטוו על זה כי במרה נצטוו רק על שבת ופרה ודינין כפירש"י גבי שם שם לו א"כ ושמרת כל חוקיו למאי קאי. לכך חזר לפרש כאן מלא חוקיו והוסיף עליו בפירושו ממה שפירש לעיל פרשת פרה אדומה שגם זה נקרא חק א"כ ושמרת כל חוקיו קאי אפרה אדומה וק"ל:

כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כו' בפרק כיצד מעברין כתב רבינו לכוון זה עם מה שאמרו שם חש בראשו יעסוק בתורה ובזה יש לעיין הא אמרינן פ"ק דשבועות דאסור לאדם להתרפאות בד"ת ויש לתרץ בזה דהיינו שמתכוין לומר בפסוק לרפואה אבל דרך לימודו ודאי דשרי ועוד י"ל דהכא לא בחולה ראשו כבר קאמר אלא בחש בראשו שלא יבוא לידי חולי ממש ולאגוני בעלמא בד"ת שרי ובזה יתיישב הא דחש בראשו יעסוק בתורה והרי אמרו בנדרים דחולה ראש הדיבור קשה לו אלא ע"כ דלא מיירי בחולה ממש כבר בראשו אלא דחש קצת בראשו ועדיין לא חלה ונפל למטה כדמשמע בפ' ב"מ דאמרינן סתם חש בראשו יהי דומה כו' עלה למטה ונפל כו' דהיינו חלה ממש ועד"ז מבואר הכתוב הזה כל המחלה כו' וה"פ והיה אם שמוע תשמע כו' לעסוק בתורה כל המחלה דהיינו חולי ממש שהיה במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך את המיחוש שלא תבוא לידי חולה ממש ע"י עסק התורה וק"ל:

רש"י **ולא** לשובע למדה כו' ומה ראה כו' שאלו כהוגן כו' וכתב בג"א הע"ג דכבר פירש זה לעיל הוצרך לפרשו פה מפני שפי' למדה ד"א והוקשה לומר מנ"ל דללמדך ד"א שמא בשביל שלא היה להם פנאי לצרות הרבה נתן להם מעט.

דזה אינו שכבר נתבאר לעיל שזה שנתן להם בשר בערב מפני העונש שהיה טורח עליהם לתקן ואם היה נותן להם מעט כדי שיוכלו לתקן אין בזה עונש כלל וה"ל ליתן להם בבוקר אלא ללמדך כו' עכ"ל. ובפשוטי דיומא הקשה רבינו ואמר למה לא נענשו בשליו הראשון כמו שמפורש עונשם בשליו שני בפ' בהעלותך. וי"ל דשליו הראשון היה קודם מ"ת ולא נאסר להם עדיין בשר תאוה ולכך לא נענשו על שאלת בשר משא"כ בשליו שני שהיה אחר מתן תורה שנאסר להם בשר תאוה ולכך נענשו על שאלו בשר ודו"ק :

מצותי ותורותי. אמר המלקט ואיכא למידק בזה ממה שפירש"י לעיל בפ' תולדות דמצות הן דברים שאלו לא נכתבו ראוים הן להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים ומאי גזל ושפ"ד שוה הכא עד שנאמר להם מפי הגבורה עד אנה מאנתם לשמור מצותי ודוק :

רש"י **הרי** זה מקרא הפוך ש' כענין שנא' ולא הבאיש כו' וכן כל דרך המתליעים. אמר המלקט רבים מהקשים פה בהבנת רש"י דהוה זה כיהודה ועוד לקרא מאחר שדרך המתליעים כן הוא קרא למה לי. ואני שמעתי כוונת רש"י עד"ז דלכאורה לא ידעינן שימוש הנס אם בשבת או בחול היה הנס אם נאמר דדרכו של מן היה יכול להיות מונח אפילו כמה ימים ובחול בלילה א' הרתיח והבאיש א"כ בחול היה מבמש הנס או נאמר דאין דרכו של מן היה להיות מונח יותר מיום א' ובשבת היה הנס ואם הנס בחול היה יתכן שהריח הולעים תחילה ואין צורך שנהפוך המקרא דשימוש הנס מה שהיה בו במהירות רחישתו היה משמש גם לזה שמתחילה התליע מבא"כ אם הנס בשבת היה ובחול היה מתליע כדרך הטבע כמו שאר המתליעים הוצרך להפך המקרא מטעם כן דרך כו'. והשתא הלעת רש"י ז"ל עד"ז הרי זה מקרא הפוך כו' מטעם כן דרך המתליעים אף כי הביא רש"י ז"ל ראיה זו לבסוף מ"מ מה שעמיה פירש תחילה הרי זה מקרא הפוך אך אל תקשה מנ"ל להפך המקרא אלו היה המן מתליע כדרך הטבע היה הדבר כן אבל זה שהתליע בדרך גם יתכן שהריח תולעים תחלה ואין צורך שנהפך המקרא. לזה אמר כענין שנא' ולא הבאיש כו' ר"ל שהכתוב מפליג שם מגודל הנס שנעשה בשבת כמו שהכתובים מוכיחים לפנינו ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה כו' ויגידו למשה ויאמר אליהם כו' הניחו לכם למשמרת עד הבוקר ויניחו כו' כאשר צוה משה ולא הבאיש כו' א"כ בשבת היה הנס ולא בחול לכך הוצרך להפך המקרא מטעם כן דרך כו' ומה שנא' ויאמר משה אליהם איש אל יותר כו' ולא שמעו אל משה ויותירו אנשים כו' וירם תולעים כו' אין הכתובים מורים על הנס רק דמשה אמר להם טבע המן והם מחוסרים אמנה היו בדבר משה והותירו ואינו בא להורות על נס כם שנעשה בחול ודוק :

רש"י **מכאן** אמרו יהי כבוד תלמידך כו' וכבוד חבירך כמורא רבך מנין כו' מורא רבך כמורא שמים כו'. אמר המלקט ראוי לעיין בזה למה האריך רש"י ז"ל לפרש כבוד החבר ומורא הרב מהכתובים שלא במקומו ואני שמעתי דבר נאה ומתקבל על לב שומעיהן מאחי המשכיל אה"י שבתבורה האלוף מוהר' ליב כ"ץ נרו אשר איתן מושבו הרמה בק"ק זיסל יע"א במדינת ליטא דהוצרך רש"י לכל זה דלכאורה אל תקשה מנ"ל לומר דהקפיד משה במאמר בחר לנו על כבוד תלמידו דילמא כוונתו היה להשוות עצמו לאהרן אחיו שהיה חבירו וכדי לתקן זה נקט מניין שיהא כבוד חברך כו' ולפי זה אי אפשר לומר כן בודאי היה עושה את חבירו כרבו כמו שעשה אהרן אליו וקראו בי אדוני. אך עדיין הוקשה לומר דילמא יש לחלק בין בפניו לשלא בפניו דהתם בפניו הוי לכך קראו אדוני משא"כ הכא שלא בפניו ואין להקפיד על כבוד חברו לזה הביא לתרץ מורא רבך כו' ובודאי במורא שמים אין לחלק בין בפניו לשלא בפניו וכבוד החבר ששוה למורא שמים ע"כ נמי אין לחלק ועכ"ל דמשה הקפיד על כבוד תלמידו יהושע ושפיר מוכח מכאן שיהא כבוד תלמידך חביב עליך כשלך ודוק דפח"ח וש"י :

רש"י **בעת** המלחמה אנכי נצב וכתב רבינו בפרק שניאו לו דזהו מה שפירש"י כאן לא כאיסי דאמר שם דה' פסוקים אין להם הכרע ואלו הן שאת משוקדים מחר ארור וקם ומיהו במשוקדים פירש"י לק' בפ' תרומה כאיסי דאין לו הכרע וצ"ל דרש"י ז"ל פי' לפי מה שהוא פשוטו ביותר ובמשוקדים אין בו הכרע כלל גם לפי פשוטו וק"ל :

פרשת יתרו

רש"י **מה** שמועה שמע ובא קריעת י"ס ומלחמת עמלק. בפ' פרת חטאת וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא ר' יהושע אומר מלחמת עמלק שמע ובא שהרי כתובה בצדו ויחלוש וכו' ר"א המודעי אומר מ"ת שמע ובא כשנתן התורה לישראל היה קולו הולך וכו' ר' אליעזר בן יעקב אומר קריעת י"ס שמע שנא' ויהי כשמוע וכו' ע"כ. וכתב רבינו באגדה זו ירחה דלהני תנאי משמע דוישמע יתרו דבק לכל אשר עשה וכו' ששמע יתרו את כל אשר וכו' וכי הוציא ה' וכו' הוא ענין אחר וכפירש"י בחומש. דאל"כ לא ליכתוב אלא וישמע יתרו כהן מדין חותן משה כי הוציא ה' וכו' כל אשר עשה וכו' למה לי. ועוד דגבי כל אשר עשה כתב למשה ולישראל. וגבי כי הוציא כתב ישראל לחוד דשמעינן מזה דכל מאמר אשר עשה וכו' הוא דבר שנעשה נס למשה משא"כ במאמר כי הוציא וכו' שאינו אלא לישראל לחוד דמשה לא הוצרך להוציא שכבר היה במדין. ובשביל שסתם הכתוב מה ענין מעשה זה את כל אשר עשה אלהים וכו' שע"י זה שמע יתרו ובא פליגי בזה הני תנאי דר"י סבר שהוא דבק למלחמת עמלק שהזכיר בסמוך וע"כ סתם כאן מה ענין את כל אשר עשה וכו' ור"א המודעי סבר כאן דסתם מהו המעשה נשמע ליתרו יש לנו לפרש בדבר הנזכר שהוא דבר הנשמע והיינו מ"ת שהיה נשמע בכל העולם שהיה קולו הולך מסוף העולם וכו' וראב"י אומר כאן דסתם מה הוא המעשה הנשמע לו יש לנו לפרשו בדבר שמצינו בקרא לשון שמיעה בהדיא והוא קריעת י"ס שנא' ויהי כשמוע וכו' ומתוך סוגין נראה דהנך תנאי פליגי מדנקט אדבריהם כתנאי וכו' ושלא כדבר הרא"ם שכתב לפרש דבר רש"י בחומש דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. ועוד שהאריך הרא"ם בזה לפרש פירש"י בחומש השינוי הלשונות שדקדק בפירש"י ע"ש. ולפיטתנו יתבארו לך כל דברי רש"י דמה שהוסיף לומר גבי כל אשר עשה וכו' דהיינו ירידת המן והבאר וכו' דלא כחד מהני תנאי. י"ל דמריבויא דכל פירש כן דודאי עיקר השמיעה היה למר כדאית ליה ולמר וכו' משום דלא הוה ליה למכתב אלא אשר עשה וכו' וכתב כל אשר עשה וכו' ש' דאתא לרבות דכל המעשים שעשה להם הש"י הם בכלל דכל אשר עשה כו'. ומאי גבי וישמע יתרו לא פירש"י אלא ששמע קריעת י"ס וכו' שהם היו עיקר השמיעה למר כדאית ליה וכו'. והביא דברי שניהם כאלו אינם חולקים דהא א"נ עיקר השמיעה היה קריעת י"ס מ"מ בכלל ריבויא דכל אשר עשה כו' איכא נמי מלחמת עמלק ולהכי לא הביא גם דעת שלישית שאומר מ"ת דהא איכא דפליגי וסברי קודם מ"ת בא אפי' בכלל ריבויא דכל אשר עשה וכו' אינה. ומה שפי' עוד שנית גבי כל אשר עשה וכו' בעמלק ולא הזכיר שם קריעת י"ס. היינו משום דפשטיה דקרא משמע ליה שפי כמ"ד עיקר השמיעה היה קריעת י"ס דמפורש ביה בהדיא לשון שמיעה שנא' ויהי כשמוע וכו' ולכן הזכיר בריטא דברי האומר קריעת י"ס קודם שהזכיר דברי האומר מלחמת עמלק ספק שהזכירן במתניתין משום דפשטיה דקרא משמע שפי כדעת האומר קריעת י"ס שמע והוא עיקר השמיעה וגבי כל אשר עשה וכו' דבא לפרש ריבוי דכל היינו הבאר והמן הזר והזכיר שוב מלחמת עמלק דא"כ עיקר השמיעה לפי פשטיה דקרא הוא כדעת האומר קריעת י"ס שמע מ"מ נשמע נמי מלחמת עמלק מכלל ריבויא דכל אשר עשה וכו'. וגבי ויחד יתרו וכו' שכתב רש"י דהיינו טובת המן והתורה עכ"ל. י"ל דאף למ"ד יתרו קודם מ"ת בא פירש כן ומשום דפשטיה דקרא כו' הטובה כולל גם התורה. ואע"ג דלא נתנה התורה בכלל קצת ממנה נתנה קודם שבא יתרו כדאמרינן שבת ודינין וכיבוד אב ואם ופרה אדומה במרה נצטוו. וגבי וישמע יתרו א"א לפרש ששמע ובא על המצוה שנתנו במרה דלא יפול מלת שמיעה בהם אלא בנתינת התורה בכלל בסיני כדאמרינן שם שהיה קולו הולך מסוף העולם וכו' ובזה יבוא כל דברי רש"י בכאן כהוגן בלי שום גמגום לפי סוגיא דשמעתין ואין צורך לכל האריכות שהאריכו בזה המפרשים לפירש"י בדברים הדחוקים מסוגי' דשמעתין ואין להאריך :

ויבא אהרן וכו'. לפני האלהים בפ' מפנין כתב רבינו די"ל לכוין זה עם מה שאמרו שם גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה ולמדו ממה שנא' באברהם ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכו' וזהו שאמר הכתוב בכאן יבוא וכו' לאכל לחם עם חותן משה שהיה האורח לפניו קודם קבלת השכינה כי מצות הכנסת אורחים מוקדמת מהקבלת פני השכינה ולפני בזמן כמו לפני בא יום הגדול וכו' וק"ל :

רש"י **זדו** לשון ויזד וכו' וכתב הרא"ם אבל בשמות רבה לא אמרו רק בקדרה שבשלו בה נתבשלו. ולא ידעתי מאין הוציא רש"י ז"ל לומר שרז"ל חשבו זדו מלשון ויזד שבא בו הנח תמורת הדגש והיה ראוי להיות ויזד בדגש עין הפעל ולא מלשון כי אל ה' זדה גזרת זדים ארורים גם מזדים השוך עבדך שהוא מלשון רשע אם מפני שאמרו לשון קדירה ובשול למה לא נאמר שלא כיוונו בזה אלא למשל בעלמא כי היה נהוג אצלם בימים ההם לומר על כל מי שחשב מחשבה אחת לעשות לזולתו ונכשל בה בקדירה שבשל בה נתבשל על דרך חופר גומץ בו יפול ומפני שפירש כי בדבר אשר זדו וכו' הוא שנפרע מהם המקום עם אותה המחשבה עצמה שחשבו לעשות כדאיתא במכילתא וכמו שתרגם אונקלוס אמרו עליהם רז"ל דרך משל בקדירה וכו' לא שפידם זדו מורה ע"ז עכ"ל. ורבינו מען ואמר ובכל הנוסחאות גמרות שלנו ישנו דמייתי האי קרא ויזד יעקב וכו' ויש לקיימו ומ"ש שלא כיוונו בזה אלא למשל בעלמא כו' עד חופר גומץ בו יפול כו' עכ"ל. אין זה דומה דחופר גומץ הוא משל נודק על כל מי שחושב לעשות רעה לזולתו ולהפילו והוא עצמו נופל בו. אבל משל בשאל הקדירה כו' אינו ענין על הרעה שחושב לעשות לחבירו ולא מצינו כך משל דבישול קדירה בשום דוכתא רק בעניגא דהכא כי הבישול נאמר בכל מקום על דבר הבא במים וקאמר דבו בקדירה שבשלו את ישראל לדונם במים כדכתיב כל הבן וכו' בו בקדירה נתבשלו שנטבעו בי"ם וכדכתיב וינער וכו' כאדם שמנער את הקדירה כפירש"י שם :

רש"י **אפשר** לומר כן אלא כל דיין וכו' בפ"ק דשבת תנא להו ר' חייא בר רב מדיפתי ויעמוד העם וכו' וכי תעלה על דעתך שמשה דן כל היום תורתו מתי נעשית וכו' ובמכילתא אמרו וכי מן הבוקר עד הערב היה משה דן והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן הסעודה כו' ורבינו בח"א פ"ק דשבת הביא המכילתא אהא דנקט הלמודא תורתו מתי נעשית וכו'. והילך לשונו ובמכילתא אמרו וכי מן הבוקר וכו' והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן הסעודה וכו'. ויש לדקדק כיון דלא היה דן משה מבוקר עד ערב אלא עד זמן הסעודה ולא כתב קרא מבוקר עד הערב אלא לומר וכו' כאלו נעשה שותף כו' א"כ האיך קאמר יתרו וכל העם נצב עליך מן הבוקר עד ערב דדוחק לומר דיתרו אמר כן על כוונה זו וכאלו נעשה שותף דהא לא הקפיד אלא על עמידתם לפניו כל היום וכפירש"י בחומש וכמ"ש הרא"ם על דברי ראב"ע וכנ"ל ודאי דעמידת בעלי דינין ילפינן במס' שבועות מהאי קרא אלא דיתרו קפיד אכל היום. וי"ל דודאי משה היה יושב כל היום כמשמעות הכתוב אלא שלא היה דן רק עד זמן סעודה ושוב אח"כ היה עוסק בתורתו כדקאמרינן דאל"כ תורתו מתי נעשית. אלא שיתרו חשב שבאו כולם לעמוד לפניו כל היום למשפט ולזה אמר מדוע אתה יושב לבדך לדון וכל העם הזה הנצבים לפניך היה לך להושיב דיינים אחרים ולא היה לך לדון בעצמך כל היום אלא באתה עוסה זאת לעמוד לפניך דרך שררה שיעמדו לפניך כל היום וכמ"ש הרא"ם. והשיב משה כי לא יבאו כולם לדון לפניו אלא יש בה ושפטתי וכו' והיינו עד זמן סעודה אח"כ יש בה ללמוד תורה דהיינו והודעתי וכו' וכמ"ש שהם ב' דברים. וע"ז השיב לו יתרו דאפ"ה לא טוב הדבר כי כבד ממך הב' דברים לא תוכל עשהו לבדך הדל מסם תעשם והיה אתה לעם וכו' והזהרת אתהם את החקים וכו' אבל דבר הב'

שהוא לדון את העם ואתה תחזה כו' ולא תדון אתה אותם כלל וכן מפורש בת"י ע"ש. ולפי שמשמעות הכתוב וישב משה לשפוט את העם וכו' מן הבקר עד הערב משמע דהיה דן כל היום מ"ה קאמר תורתו מתי וכו' שהרי מוכח מתוך תשובתו שלא היה דן כל היום אלא עד זמן סעודה ואח"כ נעשית תורתו. וקאמר דודאי כן הוא דתורתו נעשית אחר זמן סעודה אלא שתלה ישיבתו לשפוט מבוקר וכו' לומר לך כאלו נעשה שותף כו'. וענין שנעשה שותף כו' מפורש בטור ח"מ סימן א' וליכא דאמת לאמיתו מפורש בתו' בסוגיא זו לאפוקי דין מרומה עכ"ל. וטען הב"י ברים טור ח"מ ואמר דבתיבת אמת הוה סגי להאי ומאי לאמיתו. והנראה דאע"פ שידון הדיין דין אמת אם מצרף לזה אהבת הדיין לזכאי או שנאתו לחייב לא הוי לאמיתו עכ"ל. ולא זכר הרב ב"י דברי התוספות פ"ק דבתרא דגרסינן שם והמשכילים וכו' זה דיין שדן דין אמת לאמיתו. וכתבו התוספות דין אמת לאמיתו לאפוקי דין מרומה אע"פ שהעדים מעידין אותו אין מהתכין אותו כיון שיודעין שמשקרין כדדרשינן בסנהדרין לאמיתו שלא יטו את הדין עכ"ל, הא קמן שדקדקו לפרש דין אמת לאמיתו דהאמת לאפוקי דין מרומה כו' ולאמיתו שלא יטו וכו'. גם מה שהוא פי' דאע"פ שידון הדיין דין אמת אם מצטרף וכו'. ואי אפשר לומר כן דבפ"ק דסנהדרין אמרינן כל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנא' משוד עניים מאנקת אביונים וכו' ולפי' מהרר"י קארו אף כשאינו דן דין אמת לאמיתו ליכא ביה משוד עניים וכו' ולפירוש התו' ניחא זהו תוכן דברי רבינו באגדה זו:

רש"י **ביום** השני וכל עליותיו בהשכמה וכו'. ובפרק ר"ע הקשה רבינו ואמר מנ"ל דכל עליותיו היו בהשכמה וניחא דזו העליה היתה כן משום שכן ציוה לו הקב"ה ועלית בבוקר כו' וי"ל דהשכמה הוא דבר נוסף אבוקר דבוקר משמע עד ד' שעות ביום כדאיתא פ' ת"ה אבל השכמה משמע קודם זה ולפי שלא כתיב בציווי אלא שיעלה בבוקר כדכתיב ועלית בבוקר כו' ומשה הוסיף לעלות בהשכמה אית לן למימר שעשה כך לפי שכל עליותיו היו כך בזולת ציווי הקב"ה ומשום דזריזין כו'. ומה שכתב הרא"ם בזה ואי קשיא א"כ הא דאמר רבא דכ"ע בר"ח אתו למדבר סיני כי פליגי בקביע דירחא מ"ס בחד בשבא איקבע ירחא ובחד בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא ומ"ס בתרי בשבא איקבע ירחא ובתרי בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא מאי משום חולשא דאורחא דאמר והא בלאו חולשא דאורחא אי אפשר בו ביום מכיון דכל עליותיו של משה בהשכמה היו י"ל דהא דאמרינן כל עליותיו כו' אינו אלא באותם עליות שעלה מעצמו אבל בעליות שעלה ע"פ הדיבור א"א להעביר אפי' רגע אחד וכ"ש עד הבוקר וא"כ אם היה השם א"ל למשה מצות כה תאמר כו' ביום ביאתן היה עולה באותו יום עצמו אע"פ שלא היה בהשכמה אלא שלא רצה להטריחו משום חולשא דאורחא וכו' עכ"ל. ואין תירוץ זה מחוור דהא מהאי קרא דיליף דכל עליותיו בהשכמה היו דהיינו וישכם משה בבוקר ויעל כו' מפורש ביה שהי' ע"פ הדיבור דכתיב לעיל מיניה ועלית בבוקר אל הר סיני ועוד דלשון כל עליותיו בהשכמה היו לא משמע כן. ונראה לפרש משום דסבר רבא דלא פסיקא לן ואפשר דבהשכמה באו להר סיני דהכי מסתבר דזריזין מקדימין למצות ואתמול לנו ישראל קרוב להר סיני ואח"כ בו ביום שבאו הי' ג"כ יכול משה לעלות בהשכמה אי לאו משום חולשא דאתמול וה"ה למ"ד דס"ל דירידה נמי בהשכמה היה נ"ל ביום רביעי דעלה ואח"כ ירד לצוות מצות פרישה היה בהשכמה והי' שהות בהשכמה לעלות ולהשיב ולירד אח"כ לצוות מצות פרישה שכל בהשכמה ה"נ הי' שהות בהשכמה לבוא ממקום קרוב ולעלות להר סיני אי לאו משום חולשא דאורחא דאתמול ודוק:

רש"י **אלו** הנשים כו'. והא דהקדים הנקבות לזכרים. כתב רבינו לכוין זה במס' סוטה פרק היה נוטל עם מה שאמרו שם נהי דפקודי לא מפקדי באגרא דמקריי' בנייהו ומתניין בנייהו ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן מי לא מפלגי בהדייהו ע"כ. ועכ"ל הא דנקט באשה עפי מבאים דמקריין ומתניין בנייהו כו' משום דאשה מצויה בביתה יותר מהאיש ואומרת לבניה לילך לבית הספר ובנתינת התורה שכלל הנקיבות אף שאין האשה מצווה על לימודה נתן טעם ואמר כה תאמר לבית יעקב שהן הנשים שהגיד לבני ישראל ויהיה תגיד נסתר לנקיבה שהיא תגיד לבניהן שילמדו ותטרח היא בלמידתן ובשכר זה יהיו הנשים בכלל קבלת התורה וזה שדקדק הכתוב לקרות הנקיבות במקום הזה בית יעקב והזכרים בני ישראל לפי שהיא מצויה בביתה היא מוכנת טפי לצוות בניה על כך וכדקאמרי' הני נשי במאי זכיין וכו' וק"ל:

רש"י **עונשין** כו' דברים הקשים כו' כתב רבינו דזה היה ע"פ הדין דאז נכנסו ישראל לברית והיו גרים ואמרינן בפ' החולץ גר שבא להתגייר כו' מודיעין אותו עונשים של מצות וק"ל:

רש"י **ולדברי** האומר כו' ולשלשה ימים כמו ליום השלישי וכתב הרא"ם דאינו מחויב שיהיה לסוף ג' ימים דא"כ אמאי לא פריך הגמ' לרבנן מהאי קרא כי היכי דפריך לר"י מקרא דהיום ומחר ומקרא דוהיו נכונים ליום השלישי והביאה על זה ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים ושם כתוב ויהי ביום השלישי וכתוב בעוד שלשת ימים ישא פרעה כו' ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה עכ"ל. ורבינו טען ואמר דאין ראייתו מכרעת דאע"ג דליום השלישי לכ"ע אף לר"י לא משמע ימים שלמים מ"מ ביום השלישי משמע שפיר ימים שלמים כפירש"י בשמעתין אהא דפריך לר"י והכתיב והיו נכונים ליום השלישי ומשני הא אמרי' יום א' הוסיף משה מדעתו ופירש"י והאי קרא דוהיו נכונים ליום הג' מפי הגבורה נאמר ומשה אמר להם היו נכונים לשלשת ימים ולא אמר להם ליום הג' אלא פירשו שלשת ימים וקרא דכתיב ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר שלישי לימים שלמים קאמר שלילן עמם עכ"ל:

משה ידבר והאלהים יעננו בקול. בפ' ג' שאכלו אמר ר"ש בן פזי מנין שאין

המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנא' משה ידבר כו' ומה ת"ל בקול אלא בקולו של משה ובתוס' שם וא"ת היכי מייתי ראיה ממשה והא לריך לאתויי דמשה הי' המתרגם ולא היה מרים קולו יותר מהקב"ה שהיה קורא והוא מביא שהקב"ה הי' קורא ומשה היה המתרגם ופירש רב אלפס בקולו של משה מסתמא משה היה בכל כחו עונה כדי להשמיע קולו לכל העם אבל הקב"ה לא היה לריך להרים קולו שהרי לא היה מדבר אלא למשה לבד ואפי' הכי הי' מגביה קולו כדי שלא יהא קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב"ה שהיה קורא עכ"ל. וכתב רבינו וכל דבריהם ע"פ מה שהבינו דהקב"ה הוא הקורא ומשה היה המתרגם ולולי דבריהם היה נראה לפרש דס"ל משה היה הקורא והקב"ה הוא המתרגם דמשה לא היה קורא רק בלה"ק שאין הכל מבינים בו אבל דיבורו של הקב"ה היה בו ע' לשון כדקאמרינן פ' ר"ע כל דיבור שילא מפי הקב"ה היה נחלק לע' לשונות והיינו שהי' מתרגם לכ"א כפי הלשון שמבין ותו לא מידי ודו"ק:

רש"י **מלמד** שאמר הקב"ה כו' א"כ מה ת"ל וכו' וחזר ופירש כו' וליכא לאקשויי אחר שהקב"ה אמר י' דברות בדיבור אחד מה שא"א לאדם לומר כן משה"כ לשמוע הוא דאפשר א"כ מדוע חזר ופירש שהוא ללא נורך ואם הוא נורך שיהיו שומעין כל דיבור מפורש מדוע לא פירש יותר משני דברים. ובחלקי אבנים תירץ דרש"י ז"ל אזיל לשיטתו דפי' בסמוך לאמר בלמד שהם עונים על הן הן ועל לאו לאו מאחר שהקב"ה הראה כחו וגבורתו שאמר י' דברות בדיבור א' ואמר לאמר שישיבו על הן הן כו' ולאחר שא"א לאדם לומר כן לא היו ישראל יכולים להשיבו כ"א דיבור א' לבד או הן או לאו על י' דברות לפיכך הוצרך לחזור ולפרש שני דברים שהוא אנכי ולא יהיה לך בכדי שישיבו על אנכי הן ועל לא יהיה לך לאו וק"ל:

אשר הוצאתיך ולא אמר אשר בראתיך מפני שנמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא והטעם כתב רבינו בזה דנקט נמנו וגמרו כו' לפי שיש בבריאותו לד שכר ולד הפסד דהלאוין היו ודאי מתקיימין לולי נברא והשתא שנברא אפשר שלא יזכה ויעבור הלאוין נמצא מפסיד בבריאותו והעשיין הוא היפך זה שאלו לא נברא ודאי לא היו מתקיימין והשתא שנברא אפשר שיזכה ונמצא שיהיה נשכר והשתא פליגי ב"ש וב"ה מצד בריאותו חד אמר טוב לו שלא נברא מצד הלאוין אפשר שיהיה נפסד יותר משנברא וקיים העשיין דנמצא יצא שכרו בהפסדו וחד אמר טוב לו שנברא שאפשר שיתקיים העשיין משלא נברא ויקיים הלאוין דנמצא יצא הפסדו בשכרו ואמרו בזה דנמנו וגמרו ר"ל שבאו בזה למנין המצות שהלאוין הם יותר מהעשיין שהלאוין שס"ה והעשיין הם רמ"ח וע"כ הסכימו וגמרו שיותר טוב לו כשלא נברא כי הוא קרוב להפסד מחמת הלאוין שהם רבים ורחוק לשכר מצד העשיין שהם מועטין ודוק:

רש"י **בתרגומו** כשאוחזין כו' בפ' זה בורר לא יומתו אבות על בנים בעדות בנים דאם ללמד שלא יומתו אבות בעון בנים ובנים בעון אבות הרי כבר נאמר איש בחטאו יומתו ופריך ובנים בעון אבות לא והכתיב פוקד עון אבות כו' ומשני התם כשאוחזין. ובעל שפתי חכמים הביא ריפא דקרא לא יומתו אבות כו' לתקן מה שפירש רש"י ז"ל כשאוחזין כו' ולא דק דמסיפא דקרא איש בחטאו כו' פריך תלמודא רמיות המקראות אהדדי אבל רישא דקרא לא יומתו מיירי בעדות בנים וכן פירש"י בהדיא לקמן בפ' כי תצא ע"ש ובסוגיא זו איכא למידק דמעיקרא מאי קושיא דילמא פקידה בעלמא נפקדו הבנים בעון אבותם משא"כ במיתה. ויש ליישב קושיות המקשן ברמיות קראי אהדדי עד"ז דלמה נקט כאן פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים ליכתוב רק פוקד עון אבות על בני רבעים וממילא ידעיק דדין א' להם דליכא למיטעי ולומר דהפקידה קאי רק על בני רבעים אבל בנים הקודמין להם נענשו במיתה הא כתיב איש בחטאו כו' ומשני הא כשאוחזין כו' ר"ל דאפשר היה למיטעי ולחלק בין אוחזין לשאינן אוחזין וק"ל:

פרשת משפטים

רש"י **כל** מקום וכו'. אף אלו מסיני אמר שמלקט ראיתי בשמע שלמה שכתב מה נפלאה דעת רש"י ז"ל ממני דהא לעיל בפ' בשלח גבי שם שם לו חק ומשפט פי' כיבוד אב ואם ושבת ודינין במרה ניתנו ולפי מה שפירש"י שם דדינין במרה איפקוד הוה ליה לפרש בכאן ואלה מה הראשונים במרה וכו' כמו שמצינו במכילתא פלוגתא שם דר"י דורש וי"ו ואלה המשפטים מה הראשונים מסיני ור' יהודה דורש במרה ומהתימה על הגאון הרא"ם ז"ל אשר לא הזכיר מזה עכ"ל. ובזה נראה לי לכוין וליישב הקושיא מה שמקשים העולם הא דלא פתח בטעם הסמיכות להקשות על הקרא דודאי בלא זה הוה אפשר לומר דהסמיכות לר' יהודה אתי ולכך הפסיק בפ' מזבח כדי להורות שאלו לאו מכוני ניתנו אלא במרה אפקדו כמו הראשונים משא"כ עכשיו שהביא רש"י דעת ר' ישמעאל ולדבריו שפיר יש לדקדק למה נסמכה כלומר למה הפסיק בפ' מזבח מאחר שאלו ואלו ניתנו מסיני וק"ל:

רש"י **ביציאת** עבדים כנענים וכו' יכול העברי יוצא בראשי אברים וכו'. וכתב הרא"ם ליכא לאקשויי מהי תיתי לרבויי אי מק"ו מעבד כנעני ומה עבד כנעני שאינו יוצא בשש וביובל יוצא בראשי אברים ע"ע שיוצא בשש וביובל לא כ"ש אמה העבריה תוכיח שיוצאת וכו' אף אני אביא ע"ע משום דאיכא למפרך מה לאמה העבריה שכן אינה נמכרת בגנבתה תאמר בע"ע שנמכר בגנבתו ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה וכו'. וא"ת למה לי פקיפא בלא הקישא נמי מהי תיתי לומר שהעברי יוצא בראשי אברים אי מק"ו מכנעני כדלעיל אדרבא נילף ק"ו מאמה העבריה דאין ע"ע יוצא בראשי אברים ומה העבריה שיוצאה בסימנים אינה יוצאת בראשי אברים ע"ע שאינו יוצא בסימנים לא כ"ש י"ל מעיקרא דוקא פירכא מסוכא מאמה מה לאמה העבריה שכן אינה נמכרת בגנבתה תאמר בע"ע שנמכר בגנבתו א"נ כיון דסימנין לא שייכי בע"ע דאי במוכר עצמו אין במעשה קטן כלום ואי במכרוהו ב"ד בקטנו לאו בר עונשין הוא ואי במוכרו אביו בקטנו לאו בר מכירה הוא דכתיב וכי ימכור איש את בתו ולא את בנו כדאיתא במכילתא וא"כ אין זה ק"ו. וא"ת כיון דמק"ו מעבד כנעני איכא למילף שהעברי יוצא בראשי אברים והיקשא דעברי לעבריה מ"ל לפרושי למה אמה העבריה נקנית בכסף אף עברי נקנה בכסף למה נפרש ההיקש למה העבריה שנה ואמה בראשי אברים אף עבד עברי לא יצא בראשי אברים לבטל הק"ו ולא נקיים ההיקש ישק"ו

וסק"ו בשלמא היכא שאחד סותר את האחר דרך סגמ' תמיד לבטל סק"ו מפני סהיקש או מפני סג"ש אלא הכא שאפשר לקיים את שניהם מאי איכא למימר וצ"ע עכ"ל. ורבינו כתב ולאו קושיא היא דכיון דאין היקש למחצה מתבטל הק"ו דהיקשא עדיף מק"ו כדאמרינן בכל מקום:

יתן לה מקום להפדות ונאמר שאף הוא מסייע בפדיונה שמגיע בפדיונה כמספר השנים שעשתה אצלו כאלו היא שכורה אצלו. וכתב הרא"ם דמדלא כתיב ונפדית אלא והפדה משמע שאף האדון מסייע בפדיונה ופירשו קצת מרבותינו שאע"פ שאין זה נקרא סיוע כשאר פועלים שהרי אם רצו לחזור חוזרין ומשלם בעל הבית כשיעור מה שעשו דכתיב כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים כדאיתא בפ' האומנין ה"מ שאר פועלים שמלאכתן שוה אבל אמה העבריה שאין מלאכתה של שלש שנים ראשונות שוה למלאכת שלש שנים אחרונות לא קמ"ל דקרא והפדה לומר שצריך לסייע לה בפדיונה דממלת והפדה משמע שיתן לה מקום להפדות כפירש"י בקדושין. ואם הוא מחשב לה כפי פעולתה בשנים ראשונות שאין שוין כמו ג' שנים אחרונות מהו הסיוע שמסייע לה. אבל ממאמר כאלו היא שכורה משמע שהסיוע הוא מגד שאין זו שכורה אלא קנויה ואינה יכולה לחזור עד תשלום שש שני מכירתה והכתוב עשאה כאלו היא שכורה לחזור וישלם לה האדון כשיעור השנים שעשתה עמו. ולא ידעתי מה בין זו לשכורה שהרי גם זו אינה קנויה אלא למעשה ידיה כמו השכיר. וא"ת למה לי קרא דוהפדה ללמד שיוצאה בגרעון כסף תיפוק לי מהיקשא דעבריה לעברי מה עברי יוצא בג"כ כדנפקא לן מג"ש דשכיר שכיר ממוכר עצמו לישראל דיליף ממוכר עצמו לא"י מוי"ו דוכי תשיג כדאיתא פ"ק דקדושין אף עבריה יוצאה בג"כ. י"ל דאצטריך והפדה להא דתניא בפ"ק דקדושין מפדין אותה בעל כרחו דאב משום פגם משפחה. אבל ליכא למימר דאצטריך והפדה ללמד שנקנית בכסף דאי לא קנאה בכסף מאי מגרעה מפדיונה איכא כדאיתא בפ"ק דקדושין דא"כ לשתוק מיני' ותיתי מהיקשא דאם אחרת יקח לו מה אחרת מקניא בכסף אף אמה העבריה מקניא בכסף כי היכי דילפינן מיניה מה אחרת בשטר וכו' דאין ההיקש למחצה עכ"ל. ורבינו טען עליו וכדי לבוא אל המכוון דבריו אציג לפניך סוגי' דשמעתין דפ"ק דקדושין דף י"ד ע"ב וז"ל ע"ע דנקנה בכסף מנ"ל ת"ק מכסף מקנתו מלמד שנקנה בכסף פירש רש"י מכסף מקנתו בע"ע הנמכר לא"י הכתוב מדבר וכי תשיג יד גר ותושב ופריך אשכחן פ"ע הנמכר לאינו יהודי הואיל וכל קנינו בכסף נמכר לישראל מנ"ל (פירש"י הואיל וכל קנינו בכסף שלא נאמרה בו משיכה במטלטלין אלא בישראל כתיב מיד עמיתך וכו') ומשני אמר קרא והפדה מלמד שמגרעת מפדיונה ויוצאה (ופירש"י שמגרעת מפדיונה מדלא כתיב ונפדה משמע והפדה שאף האדון מסייע בפדיונה אלמא בכסף נקנה דאי לא קנאה בדמים מאי מגרעה ופריך אשכחן אמה הואיל ומיקדשא בכסף מיקניא בכסף ע"ע מנ"ל אמר קרא כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וכו' מקיש עברי לעבריה) ופריך אשכחן מכרוהו ב"ד הואיל ונמכר בעל כרחו (ופירש"י דנמכר בגנבתו דכי ימכר ע"י אחרים משמע והדין נותן שיהא נקנה בכסף בלא חזקה הואיל ויש בו נדקל שנמכר בעל כרחו) מכר עצמו מנ"ל ומשני יליף שכיר (ופירש"י נאמר במוכר עצמו וכו' כי ימוך אחיך ונמכר וכו' כשכיר כתושב יהיה ונאמר במכרוהו ב"ד כי משנה שכר שכיר וכו' בפ' כי ימכר כתיב) ופריך הניחא למאן דיליף שכיר שכיר אלא למאן דלא יליף מא"ל ומשני אמר קרא וכי תשיג מוסיף על ענין ראשון וילמד עליון מתחתון (ופירש"י וכי תשיג במוכר עצמו לא"י וסמכוהו לפ' מוכר עצמו לישראל וילמוד עליון מתחתון בהיקש' ובנמכר לא"י כתיב מכסף מקנתו עכ"ל) ובתוס' שם בד"ה מוכר עצמו מנ"ל יליף שכיר שכיר פי' בקונטרס נאמר במוכר עצמו כשכיר כתושב וכו' וא"ת כיון דיליף שכיר שכיר למה אצטריך מכסף מקנתו גם א"י ניליף שכיר דכתיב גבי א"י כשכיר שנה בשנה וכו' ונמכר לישראל מאמה כדמפרש גמ' לעיל דאצטריך ני' לכדדרשינן לעיל בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכו' וא"ת אמאי אצטריך והפדה לענין כסף לישתוק מיניה ונילף עבריה מע"ע הנמכר לישראל ועברי הנמכר לישראל מעבד הנמכר לא"י מג"ש דשכיר שכיר. וי"ל אין ה"נ אלא אצטריך לדרשא אחריתי לגרעון כסף כו' עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם מה שתלו אלא אצטריך לדרשה אחריתא לגרעון כסף. לכאורה קשה דהא גופיה דמלתא דגרעון גבי א"י כתיב וחישב עם קונהו וכו' וא"כ לא אצטריך להך מלתא דגרעון כסף דהא נמי נפקא מהך ג"ש דשכיר שכיר מא"י ועבריה מעברי מהיקשא כקושייתם. וי"ל דגרעון כסף גבי א"י אינו אלא לפי שנת היובל דהא אינו יוצא בשש וא"כ אצטריך שפיר גרעון כסף גבי עבריה לפי שנת שש. והרא"ם הקשה וז"ל למה לי קרא דוהפדה ללמד שיוצאה בגרעון ת"ל מהיקשא וכו' יש לומר דאצטריך להא דתניא מפדין אותה בע"כ של אב אבל ליכא למימר דאצטריך והפדה ללמוד שנקנית בכסף כו'. ונעלם ממנו דברי התוס' דסוגי' זו דבהדיא כתבו דליכא למילף גרעון כסף בעברי' אלא מוהפדה והיינו ע"כ כמ"ש דגרעון לפי שנים של שש ליכא בנמכר לא"י. ודבריו בכלל תמוהים בענין זה שכתב דנפקא לן מג"ש דשכיר ממוכר עצמו דיליף ממוכר עצמו לא"י מוי"ו דוכי תשיג. הא ליתא דלמאן דיליף ג"ש מא"י גופיה איכא למילף בהך ג"ש ולא קאמר מוי"ו דוכי תשיג אלא למאן דלא יליף ג"ש כדמוכח כולא שמעתין. גם מה שתי' בזה דאצטריך והפדה למפדין בע"כ זה אינו דמסברא יליף תלמודא לקמן משום פגם משפחה דאל"כ בע"ע נמי נימא הכי מהיקש' דעברי לעבריה. גם מ"ש דליכא למימר דאצטריך והפדה ללמד שנקנית וכו' הוא תמוה דמהיכא דיליף גרעון דהיינו מנמכר לא"י בכלל נמי דנקנית בכסף. ומהיקשא דאמה לאחרת נמי ליכא למילף כסף דא"כ הוי ליה כסף פרוטה ואנן בעינן דינר משום גרעון כדאמרינן בהדיא לעיל בפרקין ודוק:

רש"י ריבה לה יציאה וכו' או אינו אלא שתצא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות בגרות וכתב הרא"ם אבל במכילתא ובפ"ק דקדושין שנוי בהפך ויצאה חנם אלו ימי בגרות אין כסף אלו ימי נערות משום דסתם אלו לא כתב אלא ויצאה חנם קאמר דאז ודאי לא הוה מוקמינן ליה אלא בימי בגרות כשמשתנית מנערות לבגרות שאז יוצאה מרשות אביה והואיל ויוצאה מרשות האב יוצאה מרשות האדון השתא דכתיב אין כסף וריבה לה יציאה אחרת כאלו אמר ויצאה בלי כסף על כרחין לאוקמ' חד מינייהו לנערות אין לנו דבר אחר לתלות יציאתה בו אלא נערות שהיא משתנה בה מקטנות לגדלות להיות בת עונשין אבל רש"י ז"ל שהוא דורש שני המקראות הללו לפי מה שהן שבכר נכתבו שניהם צריך לפרש אותם לפי סדר הויתן הראשון לימי נערות והשני לימי בגרות. וליכא לאקשויי לכתוב רחמנא נערות ולא בעי בגרות דאיכא למימר בא זה ולמד על זה שאם לא נאמרו שניהם אלא האחד מהם היינו אומרים הן הן ימי בגרות כדמתרץ לה רבא בפ"ק דקדושין ואע"ג דדחי לי' אביי דמכיון דנפקא מנערות בבגרות מאי בעי גבי' לא סמכינן עלי' דהא במכילתא תניא בהדי' כותי' דרבא וכו' עכ"ל הצריך לענייננו. ורבינו טען עליו ואציג לפניך סוגיא דשמעתין דפ"ק דקדושין בדף ד' וממילא רווחא שמעתתא וטענתו דגרסינן שם גופא ויצאה חנם אלו ימי בגרות וכו' ופריך ולכתוב רחמנא נערות ולא בעי בגרות אמר רבא בא זה וכו' מידי דהוי אתושב ושכיר דתניא תושב זה קנוי קנין עולם שכיר זה קנוי קנין שנים יאמר תושב וכו' ואני אומר קנוי קנין עולם אינו אוכל וכו' אלו כן הייתי אומר תושב זה קנוי קנין שנים אבל קנוי ק"ע אוכל בא שכיר ולימד אתושב (ופירש"י בא שכיר וכו' דע"כ חד מינייהו לגלע הוא דאתי ומאחר שנכתבו שניהם משמעותא דנרלע מתושב אתי' שהוא מיושב אצלו יותר מן הקנוי לשש שנים) אמר לי' אביי מי דמי התם תרי גופי נינהו הכי נמי כתב רחמנא תושב נרלע לא יאכל והדר כתב אידך הוי שכיר מילתא דאתיא בק"ו ומילתא דאתי' בק"ו וכו' אלא הכא חד גופא הוא כי נפקא לה מנערות בגרות מאי בעי גביה אלא אמר אביי לא נצרכא אלא לבגר דאיילונית (ופירש"י איילונית אין לה סימני נערות ואשמועינן קרא שיוצאה בימי בגרותה כשיהיה לה עשרים שנה) סד"א בנערות תיפוק בבגרות לא תיפוק קמ"ל. מתקיף לה מר בר רב אשי ולאו ק"ו הוא ומה סימנין שאין מוציאין מרשות אב מוציאין מרשות אדון בגרות שמוציאה מרשות אב וכו' אלא אמר מר בר רב אשי לא נצרכה קרא דבגרות אלא לעיקר זבינה דאיילוני' שהאיילונית נמכרת בקטנותה כשאר בנות כד"א דאתי' סימני נערות הוי זבינא וכו' קמ"ל ויצאה חנם וכו' ולמר בר רב אשי דאמר ולאו ק"ו הוא הא אמרינן מלתא דאתי' בק"ו טרח וכו' ה"מ היכא דליכא לשנויי וכו' עכ"ל. ובתוס' שם בד"ה ויצאה חנם אלו ימי בגרות וכו' וא"ת בריטא הוה לי' למנקט אלו ימי נערות והדר ימי בגרות וי"ל משום דאין כסף צריך לאוקמי' לימי נערות כדאמר לעיל במתניתין אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר דהיינו ימי נערות דאין שאב זכאי בקדושי בהו בוגרת עכ"ל. וכתב רבינו ונראה ביישוב כמה שהקשו וא"ת בריטא וכו' משום דתשמע

להו דבכה"ג יש למנקט מילתא דליכא בריטא ייפי כמו בתושב ושכיר דנקט תושב שהוא קנין עולם בריטא ורש"י שפי' מאחר שנכתבו שניהם משמעותא דנרלע מתושב אתיא וכו' אין זה מספיק דמ"מ אמאי נקט סקרא תושב בריטא אי לאו דכן דרך הכתוב בכה"ג למינקט בריטא מילתא דליכא יתי':

ורש"י בחומש פי' בהיפך הברייתא דמייתי תלמודא וכתב הרא"ם על דבריו דבברייתא אלו לא נאמר קאמר וכו' אבל רש"י דורש וכו'. ואין כל זה מספיק למה שינה והיפך רש"י דברי הברייתא. גם אם דרך הברייתא אלו לא נאמר קאמר ולמינקט בריטא דבר הפשוט עפי אמאי לא נקט כן בכה"ג גבי תושב ושכיר. גם נעלם ממנו דברי התוס' דסוגין דמוכח מדבריהם דאי לאו נגבוה דרשא דיש כסף לאדון אחר ה"ל למנקט אלו ימי נערות בריטא דהוה מילתא דליכא וכזה ניחא פירש"י בחומש שלא הביא כך דרשא דיש כסף לאדון אחר דאינה קרוב לפשוטו לכך פ' ב' המקראות כדרכן למנקט מילתא דליכא בריטא כמו בתושב ושכיר ותו לא מידי. גם מה שכתב הרא"ם שבברייתא דמכילתא גבי ויצאה חנם אין כסף אלו לא נאמר קאמר היינו דלא כאביי דמוקי לה לבגרות דאיילונית אלא כרבא דמוקי לה הכי והוא תמוה דדברי רבא ודאי נדחין בין לאביי בין למר בר רב אשי דלא שייך בא זה וכו' בחד גופא. ורהא דאביי נמי ס"ל דבגר דאיילונית הוי ק"ו מנערות וכדקאמר מר בר רב אשי אלא דלא ס"ל דאתי לעיקר זבינה דאיילונית אלא כדקאמר ליציאת בגר דאיילונים והא דקאמר בי' דלא תיפוק היינו ע"י נערות אי הוה חד גופא אבל ע"י בגרות דאיילונית תיפוק מק"ו דקאמר מר בר רב אשי וס"ל לאביי מילתא דאתי' בק"ו טרח כו' וא"ש ברייתא דמכילתא לדברי אביי בפשיטות דבא זה וכו' ותו לא מידי ודוק:

רש"י **אחד** הרג שוגג ואחד הרג מזיד וכו' כפ' אלו הן הגולין וכתב רבינו אבל ע"ז שנהרג בשוגג הראשון לא קאמר שהרג במזיד שאולי תנא אתא היה בו שנתחייב דין שמים שע"כ לא היו עדים אבל זה שנהרג ע"פ עדים היה חייב מיתה כדין אדם שהרג ככר כמזיד וקצת קשה דמשמע מזה שהרג בשוגג בלא עדים שהולך לגלות ולא ידענא על מה דהא הגלות לעדי מקלט אינו רק מפני גואל הדם שיהרגנו ואם אין עדים בדבר הלך יהרגנו הגואל והאפשר לומר אם הוא מודה בדבר או שיתוודע הדבר ע"י קרובים ופסולים שפטור הגואל אם יהרגנו ועיין מה שכתבתי לקמן בפ' משפטי':

רש"י **למה** נאמר וגונב איש כו' לכך הוצרכו שניהם מה שאמר זה וכו' ובפ' הנחנקין טען רבינו ואמר מהא דגרסינן שם ת"ר כי ימצא איש גונב וכו' אין לי אלא איש שגנב אשה שגנבה מנין ת"ל וגונב איש אין לי אלא איש שגנב בין אשה ובין איש ואשה שגנבה איש אשה שגנבה אשה מנין ת"ל ומת הגנב ההוא מ"מ ע"כ. ולפי סוגיא זו עדיין רש"י ז"ל קיצר בפירושו דהכתי משניהם אשה שגנבה אשה מנין דגמרינן זה במתניתין מרבוי דומת הגנב ההוא וק"ל:

רש"י **למה** נאמר וכו' ת"ל ומקלל וכו' סתם בין איש ובין אשה וכו' אבל בפ' ד"מ שנינו איש אשר יקלל וכו' מה ת"ל איש איש וכו' לרבות בת סומטוס. וכתב רבינו אבל רש"י ז"ל בחומש הוציא סדרש ממקלל אביו ואמו והוא על פי המכילתא וכמ"ש שדרכו לרדוף בפירושו סדרשא יותר פשוטה במקרא דדרשא דמתניתין אינו פשוטו לרבות אשה וכו' מאיש משום דאין מיעוט אחר מיעוט וכו' וק"ל:

רש"י **בעבד** כנעני והוציאו מן הכלל להיות נידון וכו' איכא לאקשויי דניתא לא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא לדון בדין יום או יומים. ותי' בפ"ל דכי כספו הוא זה מיעוט לישראל דלא כספו הוא עכ"ל. ומזה יש ליישב מה דלא הקשה רש"י על סקרא והרי היה בכלל וכו' דהייתי אומר דיצא ללמד על הכלל כולו לדון בדין יום או יומים משא"כ עכשיו שסברית רש"י מכי כספו למעט סכלל שאינו מדבר בעברי ושפיר מקשה והרי היה בכלל וכו' וק"ל:

רש"י **ה"ה** וכו' שור שור משבת וכו' ותמה הרא"ם דבפ' הפרה שנינו א' שור וא' בהמה לנפילת הבור ולהפרשת הר סיני ולתשלומי כפל ולהשבת אבידה לפריקה ולחסימה ולכלאים ולשבת וכן חיה ועוף כיוצא בהם ומפרש בגמ' לנפילת הבור כסף ישיב לבעליו כל דאית לי' בעלים ונגבי כלאים אמרו אי כלאים דחרישה יליף שור שור משבת אי כלאים דהרבעה יליף בהמתך בהמתך משבת והיכי כתב רש"י כאן גבי נפילת הבור ה"ה לכל בהמה וכו' אנו למידין שור משבת ושמא י"ל וכו' עכ"ל ורבינו כתב ליישב זה והציג לפניך סוגי' דשמעתין עם תוס' דפ' שור שנגח דף נ"ג ע"ב ואז תבוא אל המכוון דבריו דשנינו שם נפל לתוכו שור וכליו ונשתברו חייב על הבהמה ופטור על הכלים וקאמר תלמודא מתניתין דלא כר"י דתני' ר' יהודה מחייב אנזקי כלים בבור ופריך מ"ט דרבנן דאמר קרא ונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם חמור ולא כלים. ור"י או לרבות את הכלים ורבנן או לחלק הוא דאתא וכו' ופריך איפוך ונבל כלל שור וחמור פרט כלל ופרט אין בכלל וכו' שור וחמור אין וכו' ומשני אצרי בעל הבור ישלם חזר וכלל כלל ופרט וכלל וכו' מה הפרט מפורש בעלי חיים וכו' ופריך אי מה הפרט מפורש דבר שנבלתו מטמאה במגע ובמשא אף כל דבר וכו' אבל עופות לא ומשני א"כ לכתוב רחמנא חד פרטא (ופירש"י א"כ דלא רבי רחמנא אלא מאי דדמי לי' לפרטא משני לדין נכתוב או שור או חמור ודרשינן כל כעין הפרט ומדכתיב אידך אם אין ענין לדבר שנבלתו מטמאה דהא אתי בכללא תניהו ענין לעופות דדמו לפרטא בחד צד דהוו בעלי חיים) ופריך כי נכתוב אי כתב שור ה"א קרב ע"ג המזבח אין וכו' ואי כתב רחמנא חמור ה"א קדוש בבכורה אין וכו' ומסקנא דשמעתין אלא אמר קרא כסף ישיב לבעליו כל דאית לי' בעלים ופריך א' הכי אפי' כלים ואדם נמי אמר קרא שור ולא אדם וכו' ולר"י דקא מרבי להו לכלים בשלמא שור ממעט בי' אדם אלא חמור מאי ממעט ביה אלא אמר רבא חמור דבור לר"י ושה דעבודה לדברי הכל קשיא ע"כ. ובתוס' שם בד"ה ה"א קרב ע"ג המזבח אין תימה למה לא ונפינן הכי שור שור משבת ובמסקנא דמרבינן עופות מדכתיב ישיב לבעליו כל דאית ליה בעלים למה לי נילף משור שור או חמור חמור משבת כמו חסימה ופריקה וממילא אימעוט אדם דליכא למילף משבת כדאמרינן בה בשמעתין גבי כלאים להנחה הקשתיו ולא לדבר אחר וכו' וי"ל וכו' עכ"ל. וכתב רבינו אקושייתם אבל קשה דא"כ תרי פרטי למה לי שור וחמור דמחד פרטא נמי הוה ילפינן משבת כמו בחסימה ופריקה ולמאן דאית לי' שביתת כלים בשבת ניחא דאיצטריך הכא חד פרטא למעט כלים אבל למאי דקי"ל כב"ה דלית להו שביתת כלים ממילא אימעוט נמי כלים. ורש"י בחומש תמה בזה שהניח תלמוד ערוך וכתב כקושיית התוס' וכבר תמה עליו הרא"ם ויש ליישב פירושו לשיטתנו למאן דאית ליה שביתת כלים דאיצטריך אידך פרטא למעט כלים וקושט' הוא למאי דמסיק דילפינן שור או חמור משבת גבי פריקה וחסימה ה"נ דילפינן הכי שור שור משבת וכן פירש"י בהדיא בחומש לפום הך דרשא דיליף בבור שור שור משבת דחמור ממעט כלים והיינו ע"כ למאן דאית לי' שביתת כלים אבל למאן דלית לי' שביתת כלים ע"כ דלא ילפינן שור שור משבת דא"כ חמור למה לי הוצרך תלמודא למימרא אליבי' דכסף ישיב לבעליו לרבות כל דבר. ומיהו לר' יהודה דחמור קשיא אליבי' ודאי דלמאן דלית ליה נמי שביתת כלים שפיר מצינן למילף שור שור משבת ובהכי ניחא דלא קאמר לר"י נמי דאו קשיא דמהיכא תיתי למעט כלים דבכלל דבר שיש לו בעלים הוא ולא ממעטינן משור אלא אדם ב"ח דכוותי' אלא אי ילפינן שור שור משבת ניחא דאיצטריך או לרבות כלים דאי לאו הכי ממילא הוה אימעוט כלים למאן דלית ליה שביתת כלים ותו לא מידי ודוק:

רש"י **ולא** נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים וכתב הרא"ם הא דקאמר שור ולא אדם לאו משום דבר דעה הוא ואיבעיא לי' לעיוני ולמיזל דהא אף בבן ובת דלאו בני דעה נינהו ולא שייך בהו איבעי ליה לעיוני ומיזל פטור הוא כדתנן בפ' הפרה בן או בת עבד או אמה פטור אלא גזירת הכתוב הוא שור ולא אדם ל"ש בר דעה וכו' ואפי' סומא או שנפל בלילה דדוקא גבי בהמה בעינן שתהא קטנה או חרשת או שוטה או שנפלה בלילה ואז יהא חייב בעל הבור כדתנן נפל לתוכו שור חרש שוטה וקטן חייב אבל אם היתה פקחית ונפלה ביום ומתה או הוזקה פטור שזה כמו אונס הוא שדרך הבהמה לראות ולשמור מן המכשולות ואיבעי' ליה עיוני ומיזל אבל באדם בכל אופן פטור דאל"כ מיעוטא דשור ולא אדם למה לי וכן הא דקאמר חמור ולא כלים לאו בכלים דאדם קיימי דהא אפי' שור שהוייבם עליו מורה אם דחפו אדם ונפל בבור בעל הבור פטור ואפי' שור שדחף את חבירו כדתני' בפ' הפרה ואף ר' נתן שאמר בשור שדחף את חבירו בעל הבור משלם מחצה ה"מ בשור שדחף את חבירו שדרך השוורים לדחוף זה את זה והיה לו לבעל הבור לאסוקי אדעתי' שלא תקרה תקלה מידו. אבל אדם שדחפו ונפלה לבור הדוחף חייב בכולו ובעל הבור פטור מפני שאין זה דבר שאלו

וכי'

ואפי' הוא כמו אונס דלא גרע מן מכסה מקומות שנפלה ביום ומתה שהוא פטור מפני שזה כמו אונס הוא דדרך הבהמה לראות ולסור מן המכשולות אלא חמור ולא כלים דקאמר כגון שנפל לבור הבור עם כליו דלחנן בכ' הפרה שנפל לתוכו שור וכליו ונשברו חמור וכליו ונתקרעו חייב על הבהמה ופטור על הכלים עכ"ל ואתא מה שכתב הר"ם וכן הא דקאמר חמור ולא כלים לאו בכפילים אדם קמיירי וכו' אבל אדם שדחפו דדוחף חייב ובעל הבור פטור וכו' עכ"ל עליו רבינו מכח דגרסינן בפ' שור שנגח אמר רבא שור ואדם שדחפו לבור לענין ניזקין כולם חייבים כו' ופירש"י לענין ניזקין כגון אם דחפו שם אדם והוזק משלמין בין כולם פחת דמיו דכולם חייבים בנזקו אם דחה דקי"ל גבי בור שור ולא אדם בקטלא ק"ל כגון אם נפל לתוכו עבד ומת אבל בנזקין חייב וכו' עכ"ל. הא קמן דבדדיה קאמרינן בכה"ג סיפך זה דגם בעל הבור חייב וכמו שפירש"י ותוספות ע"ש. והנראה הא דנקט שור וכליו לרבותא דאע"ג דחייב אשור פטור אכלים שעליו וכן נראה מדברי הרמב"ם בפ"ג מהלכות נ"מ ע"ש ודוק:

רש"י **אם** ברור לך הדבר כו' כשמש הזה שהוא שלום בעולם כו'. וכתב הרא"ם כך שנו במכילתא אם כשמש שלום בעולם אף זה אם ידוע הוא שבשלום עמו הרגו הרי זה חייב. אבל בפ' בן סורר ומורה תניא אין לו דמים אם זרחה השמש עליו אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו ואם לאו אל תהרגהו ותניא אידך אם זרחה השמש עליו דמים לו אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגהו ואם לאו הרגהו משמע דפירוש אם זרחה השמש עליו אינו אלא לענין הבירור שיהא ברור כשמש ולא לענין השלום כמו שדרשו במכילתא וכך אמרו ג"כ בפ"ק דפסחים לאור יקום רוצח ולילה יהי כגנב אי פשיטא לך כיממא דאנפשות קאתי רוצח הוא ואי מספקא לך כליליא יהי בעיניך כגנב משמע שמה שמשילו הדבר לאור שהוא זריחת השמש אינו אלא לענין הבירור ולא לענין השלום. ויש לתמוה על רש"י ז"ל מדוע הניח הברייתות הללו שהוזכרו בגמרא ותפס הברייתא של מכילתא שלא הוזכרה בגמ' כלל ויש לתמוה דוקא דלאו דסמכא היא. ועוד שבגמ' הקשו הברייתות אהדדי ואמרו דבחדא מינייהו קתני אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו הא סתמא אל תהרגהו. ובאידך ברייתא קתני אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגהו הא סתמא תהרגהו ותירצו לא קשיא כאן בבן על אב כאן באב על בן פירוש שהברייתא המדבקת אם זרחה השמש עליו עם אין לו דמים ופרשה אם זרחה השמש עליו שאין לו שלום עמך מיירי באב על הבן דסתם אב מרחם על בנו שלא יהרגנו אפי' יעמוד כנגדו להציל ממונו ולכך לא ניתן להרגו אלא כשיודע בבירור שבא להרגו ודומה לזה אמרו בפ"ק דפסחים לאור יקום רוצח אי פשיטא לך כיום דאנפשות קאתי הרגהו ופירשו ר"י ור"יב"א דהאי קרא באב על הבן קמיירי דסתם אב מרחם על בנו שלא יהרגנו והברייתא המדבקת אם זרחה השמש עליו עם דמים לו ופרשה אם זרחה השמש עליו שיש לו שלום עמך דמים לו מיירי בבן על האב דסתם בן אם יעמוד האב כנגדו להציל ממונו יהרגהו ולכן אינו חייב על הריגתו אלא כשיודע בבירור שאם יעמוד כנגדו להציל ממונו לא יהרגהו. ורש"י ז"ל איך הניח מה שתרצו בגמ' שהסמיכות של אם זרחה השמש עליו עם דמים לו מיירי בבן על האב ופרש הוא באב על הבן וצ"ע. והאי דקאמר אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כו' כגון אב ההותר לגנוב ממון הבן בידוע שרחמי האב על הבן לאו בירור ממש קמיירי כבירור הברייתות דלעיל דאם כן מהוכא קדייק לה האי קרא דזרחה השמש לאו בענין בירור אתי אלא לענין השלום כמו שאמר בהדיא כשמש הזה שהוא שלום בעולם. ועוד אם הוא בירור ממש ומוקי לה כגון אב על הבן משמע הא בירור דבן על אב הרגהו ואין הדבר כן שהרי ברישא דקרא דמיירי אפי' בבן על אב כתב כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא שהרי ידוע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך ע"מ כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו משמע הא אם ידוע שאם יעמוד בעל הממון כנגדו לא יהרגנו אל תהרגהו הלכך עכ"ל דהאי בירור לאו בירור ממש קאמר אלא בירור של סברא וה"ק אם הסברא מוכחת שיש לו שלום כו' כגון האב ההותר לגנוב ממון הבן שבידוע שרחמי האב על הבן כו' דהשתא איכא לדיוקי הא אם הסברא מוכחת שזה להורגך בא שהרי ידוע הוא שאין אדם מעמיד על עצמו ורואה שנוטלים ממונו בפניו ושותק לפיכך ע"מ כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו השכם להרגו עכ"ל. וכדי להבין דברי רבינו מה שכתב ליישב כל זה אציג לפניך המסקנא דברייתות מה שהביא הרא"ם דמסקינן הם ת"ר דמים לו בין בחול ובין בשבת אין לו דמים בין בחול ובין בשבת כו' (ופי' רש"י דמים לו לשון רבים הוא להכי הוא דאתי לומר לך דבין בשבת ובין בחול אסור לבן להרוג את אביו במחתרת שהרי לא בא על עסקי נפשות אין לו דמים לשון רבים דכתיב גבי אינש בעלמא להכי אתי לומר לך אין לו דמים לא בחול ולא בשבת והרגהו) ופריך בשלמא אין לו דמים כו' ע"כ ובסוגיא זו רבינו הרא"ם תמה על רש"י ז"ל בכאן איך הניח מה שתירצו בגמר' כו' והאי דקאמר אם ברור לך הדבר כו' לאו בירור ממש קמיירי כבירור הברייתות דלעיל דא"כ כו' אלא בירור של סברא וה"ק אם הסברא מוכחת כו' כגון אב ההותר כו'. אבל ממה שפירש"י במסקנא דסוגיא דמים לו לשון רבים הוא להכי אתי לומר דבין בחול ובין בשבת אסור לבן כו' אין לו דמים לשון רבים דכתיב גבי אינש דעלמא להכי כו' הרי מוכח בהדיא מפירושו דהך ברייתא דאין לו דמים מיירי בבן על אב והך ברייתא דיש לו דמים איירי באב על בן והוא ממש כפירושו בחומש ולכך נראה דרש"י מפרש דלמאי דמסיק בשמעתין כאן באב על בן וכאן בבן על אב דהברייתא נמי לאו בבירור ממש קמיירי אלא בבירור של סברא ומכתמא קמיירי בכך בירור של פירש"י בחומש כמ"ש גם הרא"ם דהשתא ברייתא קמייתא מיירי בבן על אב וה"ק אם זרחה השמש שברור לך מסברא שאין לו שלום עמך כגון בן על אב וכ"ש אינש דעלמא אין לו דמים והרגהו ואם לאו שילא מכלל סתם זה אל תהרגהו. וברייתא בתרייתא איירי באב על בן וה"ק אם זרחה השמש שברור לך מסברא שיש לו שלום עמך כגון האב על הבן אל תהרגהו ואם לאו שילא מכלל סתם זה תהרגהו והשתא הך ברייתא מפורשת בעלמא כההיא דמכילתא וכפירש"י בחומש וכן משמע מפירש"י בשמעתין אמתניתין ע"ש שהוא מפרש הך ברייתא דמים לו באב על בן והיינו בבירור של סברא וסתמא ולא כמו שהבין הרא"ם שמועה זו. גם מה שהקשה הרא"ם לפירש"י שפי' בחומש כשמש הזה שהוא שלום בעולם כו' דמתוך שמעתין משמע שפירש אם זרחה השמש אינו אלא לענין ברור שיהי' ברור כשמש ולא לענין השלום כמו שדרשו במכילתא כו'. ויש לתמוה מדוע הניח הברייתות הללו כו' ולפי שיטתנו גם בזה אין כאן מקום תמיה לפרש"י בחומש שהרי רש"י בחומש לא הביא רק ברייתא בתרייתא דאם זרחה השמש דבק עם דמים לו כמשמעות הכתוב שאם זרחה השמש הוא תחילת פסוק ודבק למטה עם דמים לו ואינו דבק עם אין לו דמים שהוא בפסוק אחר לעיל מיניה ולברייתא בתרייתא ודאי דאיכא לפרושי אם זרחה השמש לענין השלום כההיא ברייתא דמכילתא וכאב על הבן דמסברא יש לו שלום עמך כמו השמש שהוא שלום בעולם וזה הוא דרכו של רש"י בחומש להביא דרשה היותר פשוטה והשתא נמי ההוא דרים פסחים לאור יקום רוצח אי פשיטא לך מילתא כו' לפירש"י בחומש ובשמעתין ולדרש המכילתא יתפרש שפיר על הסתמא שברור לך מן הסברא כנהורא דאנפשות קאתי רוצח הוא כו' ובבן על האב כפירש"י שם אבל התוס' בסנהדרין ובפסחים הבינו שמועה זו כמו שהבינה הרא"ם. אבל בפירש"י בחומש ובשמעתין אין לך אלא כמו שאמרנו ותו לא מידי:

רש"י **הרי** זה מקרא קצר גזם וכו'. אמר המלקט ראיתי בפ"ר שכתב והא דכתיב אח"כ וחרה אפי כו' זהו עונשו של אם צעק יצעק שמצער אותו הרבה עד שיצעק אבל אם ענה תענה אותו פי' רק מעט בדברים ולא יצעק בזה גיזם ולא פירש עונשו עכ"ל. והוא נגד המכילתא והילך לשונו שמוע אשמע צעקתו מ"מ אפי' הוא אינו צועק א"כ מה ת"ל כי אם צעק יצעק אלא ממהר אני להפרע ע"י שהוא צועק יותר ממי שאינו צועק. ול"נ דקרא וחרה אפי כו' והיו נשיכם אלמנות כו' זה העונש קאי על כל אלמנה ויתום והוא מדה כמדה אבל הגזימה קאי אהשתא אדם כמו שפירש"י בסמוך ה"ה לכל אדם כו' ובוודאי אצל כל אדם אין זה מדה כמדה לעונשם והיו נשיכם אלמנות כו' וע"ז המקרא קצר ולא פי' עונשו וק"ל:

רש"י **לא** תתבענו בחזקה כו' לא תכלימהו. וא"ת כלימה מאן דכר שמי' והיכן רמיזה זו בקרא ככר אמרו רז"ל בפ"ק דברכות דמתלת כנושה נשמע זה דגרסינן שם ר' אמי ור' אסי דאמרי תרווייהו כיון שנצרך אדם לבריות כאלו נדון בב' דינים אש ומים שנא' הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ופירש"י שם לראשנו להיות נושה בנו דמתרגמינן כנושה כרשיא ולזה כיוון רש"י ז"ל כלומר לא תכלימהו כי מתלת כנושה משמע זה. וכתב רבינו הא דנקט אש ומים דהיינו בשהמלוה מבייש בני הלוה לתבענו בחזקה אז פניו משתנים כגוונים דאזיל סומקא דהוא תולדות אש ואתא חוורא דהוא תולדות מים ולא דריש שם מפסוק כרום זולת כו' ג"כ לענין זה כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום יש לדייק רישא דקרא סביב רשעים כו' איך יתיישב אהדדי בשלמא למאן דדרש הכתוב כרום זולת כו' שם על התפלה דברים העומדים ברומו של עולם כו' יתיישב הכתוב שפיר מרישא לסיפא וכמו שאמרו המתפלל אחורי ב"ה נקרא רשע שנא' סביב רשעים כו' ונדרש סיפא דקרא כרום זולת נמי שפיר על התפלה משא"כ לאידך לא יתיישב רישא דקרא. ויש ליישב ולחבר רישא דקרא ע"פ מה שאמרו דאסור לאדם לעבור נגד ב"ח שלו כדי שלא נכייש אם אין לו לשלם וז"ש סביב כו' דמדת רשעים אינו כן אלא דסביב ב"ח הולכים ומזלזלין בו עד שנשתנה פניו ככרום וק"ל:

רש"י **הרי** זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין וכתב הרא"ם אבל במכילתא שנינו אלהים לא תקלל למה נאמר לפי שהוא אומר ונוקב שם ה' יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל אלהים לא תקלל מ"מ דברי ר"ע ר' ישמעאל אומר בדיינין הכתוב מדבר שנא' עד האלהים יבא דבר שניהם. ויש לתמוה מהרב איך תפס דברי שניהם אחר שהם חולקים. גם אונקלוס שתרגם אותו דיינא לא תקלל איך הניח דברי ר"ע שהלכה כמותו מחבירו ותפס דברי ר"י. לכן נ"ל לפרש שר"ע שאמר אלהים לא תקלל מ"מ נראה שהיה סובר שהאזהרה הזאת היא כוללת אזהרת ברכת השם ואזהרת קללת הדיינין שלשון מ"מ יורה ע"ז וע"י סובר שהאזהרה הזאת אינה אלא לקללת הדיינין ולפיכך כתב רש"י ז"ל אזהרה לברכת השם כו' כדברי ר"ע שהלכה כמותו מחבריו וכן כתב גם הרמב"ם ז"ל שזו האזהרה כוללת שתיהן ברכת השם וקללת הדיינים. ואונקלוס שתרגם אותו על קללת הדיינים אינו אלא מפני שעיקר האזהרה ופשטה הוא על קללת הדיינין אבל אזהרת ברכת השם הנכללת בה היא על צד הרמז לבד מפני שהמפורש בידינו הוא שלא ענש הכתוב אא"כ הזהיר חוץ ממילה ופסח וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל בספר המצות בזה הענין אשר יכנו אותו בברכת השם הנה העונש לעובר בו הוא מבואר בתורה והוא אמרו ונוקב שם ה' מות יומת ואולם האזהרה בזו לא באה בכתוב אזהרה מיוחדת בו לבדו אבל כוללת הענין הזה וזולתו והוא אומרו אלהים לא תקלל. ודע שהיות המין הזה מן האזהרות על שני דברים או שלשה אינו מחויב שיהיה ממין לאו שבכללות בשביל שהכתוב כבר ביאר העונש בכל ענין וענין מהם וידענו בהכרח שכל הענין מהם מוזהר ממנו ושהוא מצות ל"ת ובעבור היות העיקר אצלנו לא ענש הכתוב אלא א"כ הזהיר נחשב אחר האזהרה בהכרח ופעמים יבא בפסק ופעמים יהיה בכלל דבר אחר ולא נקפיד אם תהיה האזהרה בביאור או באחד משני אלו הדברים בפרט או בכלל ודע זה עכ"ל. ורבינו טען ואמר דפירש"י בכאן אתיא כמסקנא דשמעתין בפ' ד"מ (ועי' לקמן בפ' קדושים שהבאתי סוגיא זו) אליבא דכ"ע בין למ"ד אלהים קודש ובין למ"ד אלהים חול תרתי משמע אבל הרא"ם הביא המכילתא דאיכא למ"ד אלהים קודש ואיכא למ"ד אלהים חול ותמה על פירש"י איך תפס דברי שניהם כו' לפי שנעלם מעיניו סוגיא דשמעתין הנ"ל דמסקינן בהדיא דאין חולקין בדינא ולכ"ע אלהים תרתי משמע מדכתיב אלהים לא תקלל ולא כתיב לא תקל. ועוד כתב הרא"ם דע היות המין הזה מן האזהרות על ב' וג' דברים כו' שהכתוב כבר ביאר העונש בכל ענין כו'. גם בזה לא הבינותי דבריו דהכא ביאר עונש של מקלל דיין דהא לא אתי דלוקין עליו אלא מכלל אלהים לא תקלל שהוא לאו שבכללות דאתי נמי אזהרה לברכת השם. אבל כנראה בזה דכיון דאלהים מפורש ומשמע תרתי אלהים ממש ואלהים דיין כדכתיב עד האלהים כו' לא מיקרי לאו שבכללות כמ"ש התוס' בפ' הנ"ל אלא ומבושל ואוג ותרלן ע"ש. ומיהו יש להקשות נמי אמאי לקי אקללת דיין כיון דס"ל אלהים לא תקלל לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד לברכת השם. וע"כ נראה דקללת דיין לא איצטריך מהאי קרא דאתי מנשיא וחרש ולא איצטריך לגופיה אלא לאביו ואביו קושטא הוא דאין לוקין עליו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד ודו"ק:

רש"י **הם** ארץ סיחון ועוג כו' והוי אע"פ שהוא מעבר לירדן והלאה שנו רבותינו כו' כך שנינו שם תנא הצרעה לא עברה את הירדן ופריך ולא והכתיב ושלחתי את הצרעה כו' אמר ר"ל על הירדן עמדה וזרקה בהם מרה כו' שנא' ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם כו'. וכתב רבינו מפירוש רש"י בחומש נראה לפרש דמדקדק הכי מד לא מנה בהאי קרא דושלחתי את הצרעה כו' מכל ז' אומות אלא אלו הכנעני והחתי שהם ארץ סיחון ועוג ופריך והכתיב ושלחתי כו' והחתי נמי הוי שהוא מעבר הירדן והלאה ומשני על שפת הירדן כו' דהוי קרוב לירדן מצד מערב היה כך תוכן דבריו. ואיני יודע מנ"ל דהחתי מארץ סיחון ועוג הוא דהא גבי חברון כתיב שהיו מבני חת ורבקה אמרה קצתי בחיי מפני בנות חת דמוכח מכל זה דהחתי מעבר לירדן במערב הוה. ונראה לפרש דלאו אהאי קרא קסמיך לומר שלא עברה הצרעה עמהם אלא מדכתיב ביהושע ואשלח לפניכם הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי כו' דמשמע הצרעה לא עברה שלא גרשה אלא שני מלכי האמורי שהם ארץ סיחון ועוג בכולי קראי ופריך מקרא דתורה ושלחתי את הצרעה ובין מחתי ובין מחוי שהוזכר בקרא פריך ומשני על שפת הירדן כו' ומייתי מדכתיב ואנכי השמדתי את האמורי כו' אמורי ודאי מארץ סיחון ועוג הוא כדמוכחי קראי כו' וק"ל:

רש"י **לא** ידעתי כו' מגוה לרב כו'. אמר המלקט וטעמו נראה משום דאמרינן בסוטה כל המלוה את חבירו אינו ניזוק ומשה הלך למקום דשכיחא היזקא לבשר ודם במקום שרפים ואופנים וכמו שאיתא במדרשות דמה"ש בקשו לפגוע במשה לכך הוצרך ללויה כדי שלא יהא ניזוק. וקצת קשה מה דלא ליווהו אהרן ובניו והזקנים ושמא משום דק"ל דכל עיותין בהשכמה הוי ולא הרגישו בגלותו מן המחנה אבל פירש"י בסמוך יתאן בזה וק"ל:

פרשת תרומה

רש"י **תחש** מין חיה היה כו'. אמר המלקט שמעתי רבים מתקשים פה בהבנת רש"י ז"ל דלכאורה פירושו הוא נגד תלמוד ערוך פ' ב"מ דגרסינן שם אומר היה ר"מ תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בו חכמים אם מין חיה או מין בהמה וקרן אחת היה לו במצחו ומכיון דמצינו שור שהקריב אדם הראשון נמי קרן אחת היה לו ותחש דמין חיה נמי אין לו יותר מקרן אחת וע"כ לא הכריעו בו א"כ מנ"ל לרש"י לפרש דמין חיה היה. ואני שמעתי לתרץ זה משום דמצינו בכ"מ דר"מ חייש למיעוטא ור"מ הוא דנקט לה דלפי דבריו לא הכריעו חכמים אף דמצינו בחיות מין א' דכל התחשים בקרן אחת הם ובבהמות לא מצינו רק שור א' שהקריב אדה"ר שהיה בקרן אחת ועם כל זה לא הכריעו ותלו לאותו שור אחד שהיה בקרן אחת משום דהוא חייש למיעוטא אבל למ"ד דלא חייש למיעוטא בודאי שפיר איכא למימר שהיה מין חיה מפני שמצינו מין שלם בחיות שכולן בקרן אחת הם וק"ל:

רש"י **שלשה** ארונות עשה בצלאל כו'. החכם אב"ע טען ואמר ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ. והרא"ם השיב על דבריו ואמר וכבר נתנו רז"ל הטעם בזה ע"פ התנחומא ואמרו שרמז לנו המקום שכמו שהארון אע"פ שהעץ נתון בו באמצע אתה נוהג בו כבודו כו' כך אם אתה רואה בני תורה עניים כו' ועוד דרשו מכילתא כו' ע"ש שהאריך. ורבינו כתב דלפי סוגית תלמודנו במס' יומא פ' בא לו נראה בזה כי גוף הארון של עץ היה דוגמת האדם כי עץ השדה הוא וכמ"ש אם יש בו עץ כו' והיו עוד שני ארונות מבית ומחוץ של זהב לרמוז שיהיה תוכו כברו וכמ"ש בסוגיא זו אמר רבא כל ת"ח שאין תוכו כברו כו' והוא לפי שבשאר כליה כגון שלחן לא כתיב אלא שהיה מצופה בזהב במקום שנראה מבחוץ וכן במזבח הזהב משא"כ בהארון שהיה בו של זהב גם מבפנים במקום שנסתר ללמדך על התורה שהיתה בו שתהיה בת"ח תוכו כברו כמו הארון שהיתה התורה בו. ואולי יתורא דקרא קדרים דכתיב ברישא דקרא וצפית אותו זהב טהור מבית כו' וכתיב בסיפא דקרא תצפנו לרמוז על האדם שיצפה אותו מבית ומחוץ בדבר טהור בשוה שלא יהיה אחד בפה ואחד בלב ועוד רמז בזהב מבית ומבחוץ דהיינו בתורה שנמשלת לזהב כמ"ש הנחמדים מזהב כו' שיהא האדם כצדיק שנמשל לעץ כמ"ש היום בה עץ כו' מצופה בזהב דוגמת כלי עץ וכסף גו' עץ שיהא מוזהב ביופי מבית ומבחוץ דהיינו שהתורה שנמשל לזהב יהא ניכרת בו תוכו כברו וק"ל:

רש"י **כתרגומו** זווייתא ובזווית העליונות סמוך לכפרת היו נותנים הטבעות מכאן כו' הרמב"ן ז"ל כתב ויפה פירש אבל לא ידעתי למה למר בזווית העליונות היו הטבעות שהכבוד היה גדול יותר מאד ועוד כי דרך הכבוד הוא שיהיה נשא וגבוה למעלה מעל כתיפות הכהנים כו' ע"ש שהאריך. ובעל מגנום עזי כתב שאין מזה טענה כלל על דברי רש"י ז"ל שרש"י

למד

לתד זה ממה שדרשו רז"ל על הפסוק ויאריכו הבדים כו'. שהיו הבדים בולטים ונראין מבחוץ כמין שני שדים דמשמע שהיו בגובה כמו השדים לאשה ומה שהוקשה שהכובד הוא יותר מאד כבר אמרו שהארון נשא את נושאיו וכ"כ הג"א עכ"ל. אמר המלקט ראיתי בספרי חכמים שנדפס מחדש בכרך מיוחד ע"י חכם אחד שהקשה קושי' זו מסברא דנפשיה. וכתב ליישב לפי שעל הארון היה הכפורת שעביו טפח ועליו הכרובים גבוהים עשרה טפחים היה משקל כפורת כפלי כפלים מארון ואם היו הטבעות למטה בקל היה מכריע ונהפך לגדל מכובד המשא וגבהו עכ"ל. והנה אף כי דבריו נתבטלו מדברי הג"א מסברא זו שהארון נשא כו' אמרתי שאין להשיב עליו ממעשה נסים וזולת זה דבריו לא קיימין ולא ברירין וכי שקלה במאזני לדק דבר מה שלא כתיבא ולא רמיזא בקרא ומנ"ל זה דהכרובים נעשו מזהב רב עד שמפני כובד המשא היו נהפכים ומטים לצדם וביותר דבריו אין מובנים מה שכלל ככובד המשא בגובה הכפורת והלא הכפורת לא היה רק כיסוי לארון ומונח הוא עליו כמין דף ורש"י פירש בסמוך דהזר היה עולה למול עובי הכפורת ולמעלה הימנו וא"כ הזר היה מעכב לבל ישמט הכפורת מעל הארון ומאי איכפת ליה בכובד הכפורת דאדרבא מפני כבדו הוא מהודק יפה ועל הכרובים אין להוש דהא הכפורת עם הכרובים נעשו מתוך חתיכת עשת אחד כפירש"י בסמוך ודוק:

רש"י **במין** תיבה פרוצה כו'. הולך לשון הרא"ם בכוונת רש"י ז"ל בתוספות וגרעון שהדפוס היה ארכו ו' טפחים כרחבו של שלחן שהוא אמה אחת ורחבו ה' טפחים שהוא טפח אחד פחות מחצי אורך השלחן שהוא אמה אחת ועומק ב' טפחים והיה לו ג' שטחים והם המוטה שהוא שטח השולים שהוא יושב בו ושני צדיו המקבלים שהם לצדי רחבו שנמצא צורתו כו' כצורת ח' הפוכה וכששמו בתוכו הבצק של שני עשרונים ודחקו אותו שם שב הבצק גם כן כצורתו וכאשר יושם הלחם אשר הוא כצורה זאת ארכו ברוחב השלחן ורחבו באורך השלחן הנה יחויב בהכרח שיהא השטח האחד משני שטחיו הפרוצים על שפת רוחב השולחן והאחר בתוך השולחן ושני כותליו המקבלים על שפת אורך השולחן וכאשר ישים הלחם האחר מצד האחר של שולחן כפי הסדר הזה נמצא כזה שיש ריוח בין שתי המערכות שני טפחים וכאשר יושמו הו' חלות מצד האחד והו' חלות האחרות מצד האחר זו ע"ג זו ולהיות שכותלי החלות הם עומדות על זויות נצבות על שפת אורך השולחן והם כמו פנים המביטות לנוכח הבית מכאן ומכאן נקרא כל אחד מהם לחם הפנים כלומר שיש לו פנים רואים לכאן ולכאן דהיינו לצידי הבית מזה ומזה וק"ל:

רש"י **ומפוצלין** ו' ס"א חמשה כו'. הרא"ם ז"ל האריך בזה ומסיק לקיים גירסת ס"א וכתב שמא דגליון הוא שבוש אחד מהתלמידים חשב שמאחר שהחלות שם צריך שיהיו גם הקנים שביניהם שם כו' ע"ש שהאריך. אבל בג"א כתב דא"צ למחוק בשביל זה הגרסא של ו' פיצולין כי ראש הסניף נחשב ג"כ פיצול אע"ג שאינו מעמד שום לחם מ"מ פיצול הוא נקרא והסניפין היו עולים עד גבהו של לחם ולפיכך יש כאן ו' פיצולים וכן הוא בלשון המשנה וד' סניפין היו שם מפוצלין מראשיהם משמע שהראש נקרא פיצול ואין כאן טעות סופר כלל. ואל תקשה למה היו צריכין לעלות עד גבהו של לחם והרי היה די עד הקנים שהיה בין לחם תחתון ושני י"ל שלכך עלו הפיצולים עד גבהו של לחם השני שאם יפול מפני כובד המשא לא יהיה לו מקום ליפול בשביל הסניף שעולה עד גבהו של לחם השני עכ"ל:

רש"י **זה** אחד מה' מקראות כו' עיין מה שכתבתי לעיל בפרשת בשלח בפסוק וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב כו':

רש"י **אבל** במס' שבת אין היריעות מכסות עמודי המזרח כו' כל זה אליבא דר' נחמיה דס"ל כשם שעוביין מלמטה אמה כך עוביין מלמעלה אמה לכך לא היו תלוין רק ט' אמות מאחורי המשכן ואע"ג דר"י פליג עליו ואמר דלמטה היו עוביין אמה וכלין והולכים למעלה עד כאצבע ולפי דבריו י' אמות היו תלוין אחורי המשכן מ"מ נקט רש"י כר"נ מפני שאין הפרש בינו ובין תנא דברייתא רק בדבר אחד דתנא דברייתא ס"ל דעמודי המזרח היו מכוסין ולר"נ לא היו מכוסין אבל לר"י יש הפרש ביניהם בשתים בעובי הקרשים ובכיסוי העמודים. ובחזקוני כתב יש מיישבין הברייתא אחר הכתוב ואומרים שעמודי פרוכת קבועות באמות העברים והפרוכת תלויה ופרוסה בהם מהם ולחוץ כלפי מזרח הרי הפרוכת נתונה תחת הקרסים ולדברי מס' שבת אם העמודים באמת הכ' הפרוכת תלויה בהם ומהם ולפנים כלפי מערב ואם הם באמת הכ"א הפרוכת תלויה בהם מהם ולחוץ כלפי מזרח וק"ל:

רש"י **חצי** רחבה היה תלוי וכפול עם המסך כו' דומה ככלה לנועה כו'. אמר המלקט הנה רש"י ז"ל פי' בסמוך בפסוק תסרח על אחורי המשכן. לכסות שתי אמות שהיו מגולות בקרשים. ועיין בספרי חכמים שהאריך בזה ומסיק בדבריו ואליבא דמסכת שבת צריכים אנו לומר שהיה אמה של יריעות מכסות האמה של העמודים ושתי אמות היו נכפלים על מסך פתח האהל. א"נ שהיה אמה אחד כפל על מסך פתח האהל ואמה אחת היה סרוח על אחורי המשכן ומונח ומושכב על הארץ עכ"ל ע"ש. ודבריו לקוחים מספר מנחת יהודה ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש במה שנקט ואליבא דמסכת שבת צריכין אנו לומר שהיה אמה של יריעות מכסות האמה של עמודים כו' הא רש"י ז"ל פי' כן בהדיא לעיל אבל במסכת שבת אין היריעות מכסות את עמודי המזרח כו' והילך לשונו דשבת עם פי' רש"י שם שדי פותייהו דיריעות לארכו דמשכן כמה הוו מ' וארבע די"א יריעות היו אן שלשים מהם לגג חלל המשכן לארכו נשתיירו י"ד אמה דל תרתי דכפלא דהיינו חצי רוחב היריעה שהיה תלוי וכפולה על המסך נשתיירו י"ב אמה בשלמא לר"י דאמר עובי הקרשים לא ממעט ביריעות מפני שהם כלים עד כאצבע למעלה היינו דכתיב חצי היריעה העודפת ר"ל שהיה סרוח ונגררת בארץ שתי אמות אלא לר"נ דאמר עובי הקרשים ממעט בהו מאי תסרח והלא רק אמה אחת נגרר בארץ ומשני תסרח מתברותיה שתי אמות אמה ממנה לכסות האדנים ואמה נגררת בארץ ע"כ הא קמן מסוגיא זו דכ"ע ס"ל דתרתי אמות דכפלא הוי ועמודי המזרח לא היו מכוסים ולהכי לר"נ דס"ל דעובי הקרשים ממעט בהו לא היה נגרר רק אמה אחת בארץ ולר"י שתי אמות דאלו היו עמודי מזרח מכוסים היה עוביין ממעט ביריעות אמה כמו עוביין של קרשים לר"נ ולא היה סרוח כלל על אחורי המשכן אליביה ולר"י היה סרוח רק אמה אחת בארץ. וע"כ צריך לומר לפי סוגיא זו שהוילון היה פרוס בעמודין מהם ולפנים כלפי קדשי קדשים וגם האי רחב היריעה היה תלוי וכפול על מסך מבפנים ועובי העמודים מבחוץ היו. או אפשר לומר דארכו של משכן עם העמודים היה שלשים אמות והמסך היה פרוס בצד החיצון מהעמודים ועדיין תרתי דכפלא הוי ועוד אמה אחת נגרר בארץ אליבא דר' נחמיה ואמרתי אחכמה לדעת דברי פה קדוש מה שסבירא אותו לומר זה אבל היא רחוקה ממני ולא ירדתי לסוף דעתו הכוונה. ומי שדעתו רחבה יתרץ דבריו וישא ברכה:

רש"י **שיהא** אורך הקרשים זקוף למעלה. אבל מדרשו בפ' בא לו עצי שטים עומדים שיהא עומדין דרך גידולתן. וכתב רבינו דלפי פשוטו כפירש"י בחומש שיהו עומדין ולא שוכבין זה על זה לא אצטריך כי' דמוכח מתוך גובה ואורך ורוחב המשכן וגם מתוך האדנים שהיו הקרשים עומדים ולא שוכבים זה על זה אלא שלא יעמידו אותם שלא בדרך גידולם אצטריך קרא וק"ל:

רש"י **היה** חורץ את הקרש מלמטה באמצעו בגובה אמה מניח רביע כו'. אמר המלקט הנה הרמב"ן ז"ל טען ואמר ואני תמה בו שאם היה החריץ שבאמצע חצי רוחב הקרש והם ד' טפחים ואני יצטרך שיהיה עובי שפת האדן כרביע רוחב הקרש שני טפחים וגודל כדי שיהא עובי שני שפתי האדנים למלא החריץ שבאמצע שהוא חצי רוחב הקרש ולא יהי' ריוח בין אדן לאדן וא"כ כשאתה חורץ הקרשים משלשה צדיהן כך לא ישאר בהם כלום ושפתי האדנים היו שוות בכל צד כו' עכ"ל. והרא"ם ז"ל השיב על דבריו ואמר לא ידעתי מהיכן למד לומר ששפתי האדנים שוות היו מכל צד ולמה לא נאמר ששפתי האדנים באותו צד לצד שהיו בתוך החריץ שבאמצע הקרש הי' עובי שפת כל אחד מהם רובע הקרש מפני שבה עיקר סמך הקרש עם השתי ידות שמפני צידיהן אבל בצד האחר שהוא לצד חבור הקרש די בעובי כל דהו שאז ישאר בחלל האדן כל רובע הקרש מלבד החריץ של שפת האדן שהוא דבר מועט. וכמו שהאדן בכללו לא הי' שוה ארכו לרחבו שהרי ארכו כעובי הקרש כדי שיהיה שטח האדן ושטח הקרש מכוונים ומבחוץ שטח אחד ועובי הקרש אמה אחת ויחויב מזה שיהי' גם אורך האדן אמה אחת ורחבו ג' רביעי אמה כרוחב חצי הקרש כי שני אדנים תחת הקרש האחד שהוא אמה וחצי האחד כן שפתו מסביב אינו מחויב שיהא שוה מכל צד כו' עכ"ל. ועדיין יש לתמוה ולהקשות דברי רש"י ז"ל דידיה אדידיה דהא פירש דהחריץ חצי רוחב הקרש היה ואלו במשנתין פרק הזורק דף צ"ח ע"ב פי' שם בד"ה נר' ויהודה כו' חורצין למטה באמצעו חצי אמה רוחב בגובה אמה כו':

ורבינו בחידושי הלכות הרגיש בזה והילך לשונו אבל בחומש פי' רש"י שהיה החריץ באמצעו חצי רוחב הקרש כו' והקשה עליו הרמב"ן דא"כ יהיה עובי שפת האדן רביע רוחב הקרש כו' ולפירושו דמשנתין ניחא דגם אם שפתי האדנים שוות בכל צד יהיה עובי שפת האדן רוחב רביע אמה וישאר לידות חצי אמה דהיינו רביע אמה לכל יד לרוחב הקרש והאי אמה לכל יד בעוביו של קרש עכ"ל. ומסקנת דברי רבינו דנקט ותאיו אמה לכל יד בעוביה של קרש כוונתו בזה לא אתפרש לי ודוק:

רש"י **חצי** אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל נמצאים רחבו לעשר בפ' הזורק כתבו התו' דמבית עולמים ילפינן לה שהי' אורכו ששים אמה ורחבו עשרים ה"נ במשכן רחבו כשלים ארכו דאל"כ מנ"ל זה דילמא במשכן הי' רחבו י"א אמה דהיינו שהקרשים נאמר שלא הי' עוביין אלא חצי אמה והשתא שתי אמות מקרשי המקצעות היו נראות בחלל נמצאים רחבו לעשתי עשרה אמה:

רש"י **כדי** שיהא המקצוע מכוון שוה. אמר המלקט וא"ת לר"י דס"ל שהקרשים מלמעלה כלים עד כאצבע הא אין המקצעות שוות דכיון דקרש שבצפון ושבדרום למעלה כלים בעוביו וקרש ההוא ניתן במקצוע רוחב אמה ותצי נמצא רוחב הקרש של מקצוע מערבית בולט ויוצא לדרום מלמעלה חוץ מעוביו של דרומי וכן לצפון כבר תרצו בגמרא דהפו להו לרוחב ב' קרשים שבמקצוע ומקצרן למעלה מרחבן שלא יהו בולטין כמו הסכים הללו שהם מכופפין וק"ל:

רש"י **והתיכון** ארכו שלשים אמה וזהו מן הקצה אל הקצה כו'. אמר המלקט זהו לפי הברייתא דמלאכת המשכן אבל לפי סוגיא דשבת התיכון ארכו ע"א אמות הי' דגרסינן שם מן הקצה אל הקצה תנא בנס היה עומד ופירש"י מן הקצה המזרחי דרומי עד קצה הצפוני מזרחי שהיה מסבב כל הג' רוחות שאחר שהקרשים כולם היו נתונים באדנים לצפון ולמערב ולדרום היה נותנו ומבריח לג' הרוחות ואין לך אומן שיכול לעשות כן ובנס היה נכפף מאליו עכ"ל. וכן כתבו התו' שם דסוגיא זו פליגא אברייתא דמלאכת המשכן ע"ש. והכרח לומר לפי סוגיא דשבת דע"א אמות היה אורך הבריח התיכון וק"ל:

רש"י **לכפר** על עוון מנא. אמר המלקט וקצת קשה דהא בזבחים אמרו דציץ היה מכפר על עוון מנא והכפרה חד הוא. ושמא דהתם אסמכתא בעלמא היא דהא גבי ציץ מפורש בקרא ונשא אהרן את עון הקדשים ודרשו רז"ל לרצות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה וכן פירש"י לקמן בפרשה לו ע"ש:

פרשת תצוה

רש"י **כסדר** שנולדו ראובן שמעון לוי ויהודה כו'. ובפ' א"נ טען רבינו מהא דאמרו שם שני אבנים הי' לו לכה"ג על כתפיו כו' עד שנית כתולדותם ולא ראשונה כתולדותם מפני שיהודה מוקדם ופירש"י שם שנית כתולדותם כסדר לידתן ששה האחרונים כסדרן גד אשר יששכר זבולן יוסף ובנימין זהו סדר לידתן וששה הראשונים נכתבו יהודה ראובן שמעון לוי דן נפתלי כסדר לידתן חוץ מיהודה עכ"ל. ולפי זה רש"י בחומש לא דק שפיר דנקט כתולדותם כסדר שנולדו ראובן שמעון כו' ולא פירש דיהודה מוקדם דלתולדותם לא קאי רק אשנית. מיהו נראה דגם לפי שמעתין כתולדותם קאי נמי אראשונה לגבי חמשה האחרים אלא מדנסמך כתולדותם לשנית גמרינן דראשונות לאו כולם כתולדותם דיהודה מוקדם אבל רש"י בחומש דהשיב ליהודה ברביעי כתולדתו הוא סותר הברייתא דהכא ודוק. ובג"א כתב ליישב זה דרש"י לא בא לפרש סדר קביעתן של האבנים זה אחר זה רק בא לומר שעל האבן האחד היה ראובן שמעון כו' והנשארים על האבן השני אבל לעולם הי' יהודה מוקדם שלא בא לסדר קביעתן ומ"ש כסדר שנולדו לא בא אלא לאפוקי שאין פירושו כסדר שהולידו שאם היו כסדר שהולידו לא היו אלו הו' על האבן האחד והשאר על השני לכ"פ כסדר שנולדו וקבעו אלו כו' על הראשון והשאר על השני ולא בא להגיד סדרן ולא נהית לדקדק מה שדקדקו שם בגמרא השנית כתולדותם כו' עכ"ל:

רש"י **מכלל** לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יהיה מחוסר אחד מן הבגדים כו'. וכתב הרא"ם אבל בגמ' פרק הנשרפין ובפ"ב דזבחים מפיק מקרא דוהיתה להם כהונה לחקת עולם בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם אין בגדיהם עליהם כו' והוו להו זרים ואמר מר זר ששימש במיתה וקשה א"כ למה לי קרא דהכא תיפוק לי' מהתם וי"ל דאי מהתם ה"א מחוסר בגדים ששמש אינו במיתה אלא באותם עבודות שזר חייב עליהם מיתה מכיון דמחוסר בגדים אינו מחוייב מיתה אלא משום דהוי כזר אבל בשאר עבודות שאין הזר מחוייב עליהם מיתה אימא מחוסר בגדים נמי לא קמ"ל ומתו לחייב על כל העבודות ואי לאו קרא דוהיתה להם כהונה ה"א דקרא דומתו לא קאי אלא אמכנסים בלבד כתב רחמנא קרא דוהיתה להם כהונה לומר בזמן שבגדיהם עליהם כו' עכ"ל ע"ש שהאריך. אבל בתוספות פ"ק דיומא דף ה' ע"ב הקשו זה ותרצוהו בדרך אחר דגרסינן שם א"ר יוסי בר' חנינא מכנסים אינן כתובין בפרשה (ופירש"י בלבישת הבגדים לא בצוואה ולא בעשייה) כשהוא אומר וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן להביא המכנסים כו'. ובתוספות שם בד"ה להביא המכנסים תימה קשה להא דבפ' הנשרפים מפיק מיתה ממחוסר בגדים מדדרשינן אין בגדיהם עליהם כו' והוו להו זרים והקשה ר"י מאורליינש הא בהדיא כתיב מיתה באותם תלוס נכי דהאי קרא איצטריך לשוויהו זרים אף לענין אהל עבודה כמו זרים מ"מ ההוא קרא דכתב במחוסרי בגדים מיתה בהדיא למה לי תיפוק ליה מאין בגדיהם עליהם כו'. ותירץ דמכנסים לא כתב הכא ואיצטריך ההוא קרא למחוסר מכנסים דהוי במיתה. וקשה לר' יוסי כיון דנפקא לי' מכנסים מוזה הדבר ה"ל כאלו מכנסים נמי כתיבי הכא. ותי' ריצב"א דמיתה דגבי בגדים אצטריך לחייב אפי' בביאה ריקנית באהל מועד מי שנכנס מחוסר בגדים כדכתיב והיו על אהרן ועל בניו בבואם אל אהל מועד וכן בשלא רחוץ ידים דכתב בבואם אל אהל מועד ירחצו או בגשתם אל המזבח לשרת מיחייב אאוהל מועד אפי' אביאה ריקנית והא דקאמר בפ"ב דזבחים אי כתב רחמנא בבואם ולא כתב בגשתם הו"א אפילו אביאה ריקנית כו' משמע דלפי האמת לא מיחייב אביאה ריקנית. י"ל היינו אמזבח וה"פ אי כתב בבואם אל אהל מועד או אל המזבח ולא כתב לשרת ה"א אפילו אמזבח מחייב אביאה ריקנית קמ"ל דאמזבח לא מחייב ובתוס' דמס' כלים תניא אמר שמעון השזוני נכנסתי לפני ר"ע אני נכנסתי בין האולם ולמזבח שלא רחוץ ידים ורגלים אמר לו חביב אתה או כה"ג שתק אמר לו בוש אתה לומר העבודה שבלבו של כה"ג יותר ממך חביב כו' עד ואפי' כה"ג מפצעים את מוחו בגיזרין אלא שלא מצאך בעל הפול והשתא שמעון השזוני לא היה משמש שלא רחוץ ידים כי לא היה טועה בזה. אבל רש"י בפי' חומש (בפרשה כי תשא) בבואם אל אהל מועד לקטיר ולא נזירה אלא כדפירשית עכ"ל:

פרשת כי תשא

רש"י **אל** תמנם לגלגלות כו'. ובפ"ב דיומא הקשה רבינו ואמר אהא דאמרו שם דאסור למנות ישראל מדכתיב גבי שאול ויפקדם בטלאים אמאי לא מייתי איסורא ממנין דמשה בחצאי שקלים ולא ימנה אותם לסדי' כמפורש כי' ולא יהיה בהם נגף כו' דמשמע שמנין שולט בו עין הרע להביא נגף. וי"ל דאי מקרא דתורה הוה אמינא לפרושי דלקח מהם חצאי שקלים לכפרה של שחטאו בעגל כמ"ש לכפר על נפשותיכם ולהגין בכך עליהם שלא יהיה בהם נגף אבל במנין בזה לא שייך לכפרה אלא משום איסור מנין וכן במנין בטלאים ליכא למימר משום כפרה דאו לקרבן דהא כולהו מדשאול הוה כדמוכח שם ואין אדם מתכפר בדבר שאינו שלו עכ"ל. אמר המלקט ולכאורה דברי רבינו נסתרים מהדרש מה שדרשו רז"ל בסוף ברכות אמר הקב"ה לדוד מסית קרית לי חייך שאני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן מכירין בו שנא' כי תשא וכו' וכוא מנה את ישראל ולא שקיל מינייהו כופר ע"כ ואם נאמר דחצאי שקלים באים לכפרת העגל וכדמ"ד מעיקר' ולא משום איסורא דמנין כמ"ש רבינו א"כ יש לתמוה במאי נכשל דוד. ותהא א' השיב

לי

ע"ז דהכתובים מה שנאמרו בשאול ויפקדם בבזק וכן ויפקדם בטלאים מוכיחי' אקרא דתורה דמשום איסורא כאן השקלי שקלים ולא משום כפרה דא"כ למה לא מנה שאול לבדי' וזאת המכשלה היה תחת ידו . ואין עיקר לדבריהם אלו מדברי הרא"ם ז"ל דהקשה בזה וכי דוד לא קרא תומיו ה' זו מה שנכשל בה ותי' מפני שלא הזכיר הכתוב שימנה חצאי שקלים אחר נתינתם והשב דוד מזה שפי' הכתוב הוא בימנה אותם לגלגלות' ושיתנו חצאי שקלים לכפרה לפי' מנה אותם גם הוא לגלגלותם ונתנו גם הם חצאי שקלי' והכתוב לא הזכיר מזה שנתנו חצאי שקלים מכיון שמנאם לגלגלותם אין תועלת בנתינתם עכ"ל . אבל דקושיית הרא"ם ז"ל הרס מדברי רבינו וכן בהיפך ומה בזה בונה זה סותר קושי' מה שהקשה הרא"ם וכי דוד לא קרא כו' נתבטל מדברי רבינו די"ל דודאי קרא רק שהבין דמשום כפרת עגל הם חצאי שקלים וקושיית רבינו נתבטל מדברי הרא"ם ז"ל דניחא לי' לתלמודא להביא קרא דשאול ויפקדם בטלאי' דמשמעותו שימנה הטלאים אחר נתינתם משא"כ מקרא דתורה דהייתי אומר שהותרה למנות רק שיתנו אח"כ חצאי שקלים לכפרה ומקושיית הרא"ם אין מקום לדברי החכם שהשיב דהכתובים דשאול מוכיחי' אקרא דתורה דהכי איכא לאקשויי וכי לא קרא דוד כימיו הכתובים דשאול ויפקדם בטלאי' וכן ויפקדם בבזק א"ת דידע ושאול ודוד היו מחולקים בזה דשאול הבין קרא דתורה משום איסורא ודוד הבין משום כפרה א"כ הדרא קושיא לדוכתה במאי נכשל דוד וצ"ע :

רש"י **להקטיר** שחרית ובין הערבים קטורת או להזות הדם כו' אמר המלקט אבל בתוספות פ"ק דיומא לא פירשו כן וכתבו אפילו אביאה ריקנית באוהל מועד בלא רחוץ ידים חייב מיתה ואני הבאתי דבריהם לעיל בפ' תצוה ע"ש :

רש"י **ומנאה** הכתוב בין סמני קטורת כו' בפ"ק דכריתות וכתב רבינו ברמז זה יש ללמוד שהיו י"א מיני קטרת עשרה ריחן טוב ואחד הלבונה ריחו רע דיש לצרף גם הפושע היינו כשיש עדה קדושה שהם מנין עשרה בלא הוא אבל אין לצרפו כי' עמו וזכר לדבר לא אשחית בעבור העשרה אבל על פחות מי' לא התפלל וק"ל :

את השמים ואת הארץ . אמר המלקט ראיתי בפענח רזא שהקשה למה לא כתיב את הים כו' כבעשרת הדברות ותי' דהכא כתיב אות היא ואין אות ניכר במים ולא ידעתי פירושו דהא המשורר אמר יורדי הים באניות המה ראו מעשי ה' ולי נראה ליישב זה עם מה ששמעתי מאתי המשכיל האלוף מ' ליב כ"ץ נרו אשר יושב ברמה בק"ק זיטל יע"א במדינת ליטא ביאור מאמר באגדת חלק וז"ל רבי יונתן כי מטי להאי קרא בכי מי דכתיב גבי' כונס מי הים תעשה לו מסכה נרה והרואה מאמר הזה ישתומם למה תלה ר"י בכייתו דווקא במופת שנעשה בים וכי מי ימלל גבורת אלהינו אשר בדבר ה' שמים וארץ נעשו ולמה לא בכה כי מטי לכתובים שמורי' על בריאות שמים וארץ נומר מי שברא שמים וארץ וכדומה לו העשה לו כו' והוא ביאר זה ע"פ הקדמה נפלאה מה דאיתא בירושלמי דע"ז אלכסנדר מוקדן ראה דהעולם הוא ככדור ולכן נצייר ביד ע"ג ש"י ציור כדור ולהורות דשולט על העולם כולו ופריך למה לא נתן ציור קערה דציור קערה הוא דומה לים ומשני דעו"ג הם מודים שאין לעו"ג שלהם שום שליטה בים ומדברים אלו המאמר הזה הוא מפורש לפניך שתלה בכייתו דוקא בים מפני שהם בעצמם מודים שע"ג שלהם אינם שולטים בים זהו תוכן דבריו דשה"ח וש"י . ועם זה אמרתי לכוון דמה שלא כתיב כאן את הים כו' כבעשרת הדברות משום דרש"י ז"ל פי' לעיל בסמוך בקרא לדעת כי אני ה' מקדשכם לדעת האומות בה כו' נמצא דשבת ניתן לנו כדי שיהא ע"ג ידעים שהקב"ה קדשנו במצות שבת אשר גם הוא שבת באותו יום . והים הם מודים שהקב"ה בראו ולכך הוא שולט בו ולפי זה אינו צריך להזכיר הכתוב בריאת הים דהא כולם מודים דבריאת הים היה מאתו ית' ב"ה רק מגד בריאת שמים וארץ מהם אומרים דעולם קדמון הוא ולא שבת הוא מעולם ביום הזה ולהוציא זאת הדעת מלבם הנפסדת אמר הכתוב כי ששת ימים עשה ה' את השמים כו' להורות שהכל נברא במאמר השם כמ"ש בדבר ה' כו' ודוק :

רש"י **אמר** להם לסוף מ' יום אני בא כו' ויום עלייתו אינו מן המנין כו' וכעין זה פירש רש"י ז"ל במשנתין פ' ר"ע וכתבו בתו' שם ואינו נראה לריב"ם דבהדי' משמע בפ"ק דיומא דיום עליה מן המנין דקאמר התם בשלמא לר"ע משכחת לי' דבי"ז בתמוז נשתברו הלוחות כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו מ' יום אלמא חשיב יום עליה והוצא מ' יום וגו' לילה כשתחשוב לילה שאחר היום . ועוד אם לא תחשוב יום עליה לא ישלמו מ' יום אחרונים עד אחר י"ה ושלמו בי"ה שאז א"ל הקב"ה למשה סלחתי כדברך . גם מה שפירש"י בפ' כי תשא שבי"ט בתמוז עלה קשה לר"י שאז לא תמצא שישלמו מ' ימים אחרונים בי"ה עכ"ל . ורבינו כתב הדבריהם ואין כאן קושיא דחשיב מ' יום מכ"ד דסיון עד י"ז תמוז היינו לפי טעותו היו סבורים שאותו יום שעלה הוא מן המנין כפירש"י אבל לפי האמת לא היה אותו היום שעלה מן המנין כיון דאין לילה עמו ותדע שהרי משה לא ירד עד שבעה עשר בתמוז . ומה שהקשו אם לא תחשוב יום עליה לא ישלמו מ' יום אחרונים עד אחר י"ה כו' כבר תירצו בזה התו' ס"פ מרובה הא דכתיב כימים הראשונים היינו כימים ולא כלילות דאחרונים היו חסרים לילה א' ועוד תירצו בזה דהשוה בתא עברי' לתלות ע"ש באורך וכתבו שם דבסדר עולם איכא כפירש"י וניחא לפירש"י מה שאמרו במשנתין אמר להם השטן באו שם ולא השגיחו עליו כו' משום שגם הם היו מסתפקי' שמא מ' יום ולילו עמו קאמר משה עד שהראה להם שהוא מת כמ"ש כי זה משה כו' דזה משמע שהראהו להם כמ"ש גבי החודש הזה כו' כזה ראה וקדש ושאמר לא ידענו מה היה לו גם שהראהו להם מת היו מסתפקים בקצת דשמא מעשה שטן הוא וק"ל :

רש"י **לך** רד מגדולתך כו' בפ' אין עומדין וכתב רבינו אין לפרש דילא להם זה הדרש משום דלך רד הוא לשון כפול דהוה סגי למכתב חד מנהון או לך או רד דהא מלינו כהאי ליבנא גופי' דכתיב לך רד ועלית כו' ומאי תדרוש בי' ונראה דלך רד כאן אין לו מקום לפי פשטי' דמה א"ל הקב"ה לך רד כיון דלא הוזכר בקרא כאן מה יעשה משה בירידתו משא"כ בלך רד ועלית כו' שאמר לי' הקב"ה למשה שירד ויביא עמו אהרן והכהנים בעלייתו כמפור' בקרא וע"כ דרשו הכא דמאמר לך רד היא גופי' דמילתא לך רד מגדולתך כו' וק"ל :

רש"י **עדיין** לא שמענו כו' אלא כאן פתח לו פתח והודיע לו שהדבר תלוי בו כו' אבל בפ' אין עומדין נדרש זה הדרש אקרא דמשנה תורה הרף ממני ואשמידם ואקרא דהכא דרש שם ר"א אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו מלמד שתפס משה להקב"ה כביכול כאדם שתופס לחבירו ואמר לו איני מניחך עד שתמחול לעונותיהם של ישראל . וכתב רבינו א"כ יש לתמוה האיך פירש"י בחומש בקרא הניחה לי כו' הדרש מה שדרשו אקרא דמשנה תורה הרף ממני כו' ואפשר דמשמע לי' לרש"י דתנוראי פלוגי בה אהדדי ומאן דמפרש לי' בקרא דהרף ממני שהודיעו שהדבר תלוי בו כו' ה"נ מפרש לי' אקרא דהניחה לי ומאן דמפרש ליה הכא אקרא דהניחה לי מלמד שתפסו כו' הכא נמי דמפרש ליה אקרא דהרף ממני כו' אבל קשה לדבריו דהוה ליה לתלמודא לומר ופליגא . ועוד קשה מאן דמפרש לי' שהדבר תלוי בו אקרא דהרף ממני דמשנה תורה אמאי לא מפרש ליה הכא אקרא דפ' כי תשא ועתה הניחה לי כו' כפירש"י בחומש . ולולי פירש"י בחומש נראה דלא פליגי ומשינוי הלשונות דפ' כי תשא הניחה לי ודמשנה תורה הרף ממני כו' משמע להו לפרש בב' ענינים דמתחלה תפש כתו של משה ולא ידע להתפלל עד שאמר לי' הרף ממני כו' שהודיעו שהדבר תלוי בו ושוב אחר שהתחיל להתפלל משה להקב"ה בתפלתו ולא הניחו עד שמחל להם ודוק :

רש"י **לכסא** של רגל א' בפ' הנ"ל וכתב רבינו ולאו דוקא דהא אותם ג' רגלים איתנהו נמי בבני משה אלא דה"ק כיון דכסא של ג' רגלים יכול לעמוד שפיר ומפני כעסך אין לו מקום בהעמדה מה יועיל לו רגל א' הנוסף להעמידו מפני כעסך וק"ל :

רש"י **אמר** מה פסח א' כו' . בפרק ר"ע וכתבו בתו' דהם אין זה ק"ו גמור דהם מומר אסור בפסח שהוא קרבן מ"מ לא היה לו למנוע מליתן להם התורה ולהחזירם בתשובה עכ"ל וגם שהכריחום לזה משום דק"ו ניתן לידרוש והאיך אמרו דג' דברים עשה משה מדעתו והקב"ה הסכים על ידו ואי' מהם שבירת הלוחות לכן פירשו דאין זה ק"ו גמור . וא"ת למה לא דן משה הק"ו זה מיד כשאמר לו הקב"ה רד כי שחת עמך כבר תי' זה רבינו שהודיע לישראל שאפי' יהיה אדם שומע מפי יחידי נאמן לו אסור לקבל עדותו ולעשות ע"פ וק"ל :

רש"י **נתכוין** לבודקן כו' בסייף כמשפט עיר הנדחת כו' . פלוגתא זו שנוי בפ' שני שעירים רב ולוי חד אמר זיבח וקיטר בסייף גפף ונשק במיתה שמת בלגו בהדרוקן וחד אמר עדים והתראה בסייף עדים בלא התראה במיתה בלא עדים והתראה בהדרוקן פירש"י שם זיבח וקיטר הן העבודות שע"ג שחייבין מיתה כדתנן בפ' ד"מ שהן בסקילה וכאן בסייף שעדיין לא נתפרשו להם ד' מיתות ב"ד ונידונו במיתת ב"ד כמיתת בני נח שכל מיתתי' בסייף כדאמרינן בסנהדרין . וכתב רבינו אפירושו וכן יש לפרש למ"ד עדים והתראה בסייף ולא בסקילה מהאי טעמא . והוא דחוק כיון דהיה זה לאחר מ"ת ולא היו בני נח גם אם לא נתפרש ד"מ היה לו לשאול באיזה מיתה ידונו כמו ששאל גבי מקושש דכתיב ויניחו אותו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו אבל לפירש"י בחומש הוא ניחא ודוק :

רש"י **ופקדתי** עליהם מעט מן העון הזה וכתב רבינו בפ' אין עומדין והא דאמרו שם אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הואיל ואין שכחה לפניך שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר להם גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל מה שאמרו אלה אלהיך כו' . היינו לעתיד קאמר שתשכח אבל בגלות אין פקידה שאין בה מעשה עגל וק"ל :

רש"י **אם** אעלה בקרבך כו' אזעום עליכם רגע א' כו' . אמר המלקט וראוי לעיין בזה לפי מה שאחז"ל בפ"ק דע"ג רב פפי רמי כתיב ואל זועם בכל יום וכתיב ולפני זעמו מי יעמוד ומשני כאן ביחיד כאן בציבור ופירש רש"י ביחיד מי יעמוד ובציבור אע"ג דבכל יום זועם מתקיימין . ולפי זה קשה האיך פירש"י כאן בציבור הזעם יוצא לפועל לעבות כיון ברגע א' בשוה שיעור זעמו כשלמא על הקרא אין להקשות דהייתי אומר פשטא דקרא שברגע א' הכלין יהיה וכמו שפירש"י בפ' בא ועברתי בארץ מצרים כו' כמלך העובר ממקום למקום כו' וברגע א' כולם לוקים ומה שאחז"ל דהציבור מתקיימין היינו כשהזעם הוא רק רגע א' אבל כשהוא טפי מרגע אפילו ציבור אינן מתקיימין אבל לפרש"י אין סברא לחלק בזה . ובהשקפה ראשונה ראיתי נומר הא דאמרו שהציבור מתקיימין בעת זעמו היינו כשאין הדבר נפעל ע"י שום מקלל אז אין הזעם יוצא לפועל אבל ע"י מקלל הזעם יוצא לפועל וכמו שאמרו אלמלי כעסתי כו' והוא ניחא לפירוש רש"י בעת הזעם להוציא הדבר מן הכח אל הפועל על ידי מקלל . ולאו מילתא הוא דא"כ תלמודא אמאי לא מחלק הכי ולא מוקי כולהו בציבור . ושמא דהכל כפי רצון השם יתברך ב"ה והיינו מוכרח שיהיה כן לעולם ולפעמים הזעם יוצא לפועל ברגע אחד ולפעמים אינו יוצא . ועוד י"ל דהא דנקט רש"י ז"ל במלתא אזעום עליכם רגע אחד כו' היינו נוסף הזעם שזועם בכל יום וק"ל :

רש"י **אמר** מנודה לרב כו' אמר המלקט בספ"ת כתב פי' ישראל מנודים לרב שהוא הקב"ה גם מנודי' לתלמיד כלומר לי שאני תלמיד של הקב"ה כו' ודבריו נקוטים מספר מנחת יהודה ולולי פה קדוש הייתי אומר דרש"י ז"ל אזיל לשיטתי' דלעיל פירש בקרא לך רד מגדולתך באותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד ש"מ ולזה אפשר נקט כאן אמר מנודה לרב כו' ר"ל מאחר שאני מנודה לרב מפי ב"ד של מעלה מנודה אני גם לתלמיד ר"ל לישראל ולכך נטה אהלו מחוץ למחנה וכדברי ראיתי בידי משה :

הרחק מן המחנה רש"י אלפים אמה כו' בתנחומא אבל בסוף ברכות משמע שהיה רחוק י"ב מיל דגרסינן שם פתח ר"י בכבוד התורה ודרש ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה והלא דברים ק"ו ומה ארון ה' שלא היה מרחוק אלא י"ב מיל אמרה תורה והיה כל מבקש ה' יצא כו' ת"ח שהולכים מעיר לעיר כו' . אמר המלקט ואי קשיא למה הניח רש"י הגמ' ופי' הכתוב ע"פ התנחומא די"ל דהג' והתנחומא לא פליגי אהדדי והא איתנהו תרוייהו משה נטה אהלו בלא אחד רחוק מן המחנה מיל אחד וזה השיעור הוא לבני אדם היושבים בקצה המחנה כנגד אהלו של משה אשר נטה שם אבל אלו אשר מקצה האחר של מחנה ישראל שהשיעור מחנה ישראל ג' פרסאות שהם י"ב מיל אותו אדם הוצרך להלך לאהל משה היה רחוק י"ב מיל כשיעור מחנה ישראל ולא נחית תלמודא לחשוב אותו המיל אשר מקצה האחד לאהל משה . ולפי סוגית תלמודנו כתב רבינו אע"ג דבקרא לא הוזכר אלא שנטה משה אהל שלו והיכי יליף הק"ו ומה ארון ה' כו' אפשר לומר דגם ארון ה' נטה שם כמו שמסיק בסוגין אמר הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס כו' . אבל לא ידענא לפי זה מה קאמר אמרה תורה כל מבקש ה' כו' כלומר קראו הכתוב מבקש ה' דהא שפיר כתיב ממש מבקש ה' שהיה גם שם ארון ה' ונראה דזה הארון אינו הארון שהיה במשכן דב' ארונות היו כפירש"י בפרשת עקב גבי ועשית לך ארון כו' וק"ל :

ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה כו' . בפ' ד"מ כתב רבינו לכוון זה עם מה שגרסינן שם אחרים אומרים אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו ישראל כליה אמר לו רשב"י והלא כל המשתף ש"ש ודבר אחר נעקר מן העולם שנא' בלתי לה' לבדו אלא מה ת"ל אשר העלוך שאוו לאלוהות הרבה ע"כ פי' נראה דודאי לכ"ע כופר בעיקר גרע טפי וחייב כליה אלא דר"ש קאמר דכל המשתף ש"ש וד"א דהיינו המאמין נמי חייב כליה ונעקר מן העולם אלא מה ת"ל אשר העלוך דודאי האמינו במזלא ולכך לא נעקרו אלא שאוו לאלוהות הרבה ואמרו שהאחד המזלא נתן כח לאלוהות וכחות רבים עזב ה' את הארץ ואלו הכחות והאלוהות מנהיגים בארץ וכ"כ הרמב"ן שזה דעת רבים מע"ג שעובדים אותה שאומרים שנתנה ההנהגה בידה . ועד"ז יש לפרש מה שאמר משה ראה כו' דלא משה להתגלל בעדם שאמר משה להקב"ה שהרי אתה אומר אלי העל את העם הזה וכוונתך שאתה מעמיד אותי למנהיג להם וא"כ תלית העליה בי כיוצא בזה כוונו ישראל שאמרו אשר העלוך כו' שאתה נתת לו כח להעלות ולמנהיג בעלמא ולא כיוונו כלל לע"ג ולשתף ש"ש וד"א וק"ל :

רש"י **משם** נתעשר משה הרבה . אמר המלקט הא דמסיק רש"י ז"ל בלשונו ממתוק מלת הרבה שהוא לכאורה ללא צורך . והנראה רצונו לתקן בזה קושיא עצומה דלכאורה איכא לאקשויי היאך השרה הקב"ה שכינתו על משה קודם שנתעשר הא אמרו רז"ל שאין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר כו' וכדי לתקן זה מסיק בדבריו מלת הרבה ר"ל דודאי קודם זה ג"כ עשיר היה אלא מתוך הפסולת נתעשר הרבה ונעשה עשיר גדול ועניין נכון הוא לפע"ד לכוון בכוונת רש"י ז"ל :

רש"י **עונות** אלו הזדונות פשעים אלו המרדים כו' . בפלוגתא שנויה בפרק אמר להם הממונה כיצד היה מתודה כה"ג ביוה"כ רמ"א עויתי פשעתי חטאתי וחכ"א עונות אלו זדונות הפשעים אלו המרדים חטאות אלו שגגות . ומאחר שהתודה על הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות . אלא אומר חטאתי עויתי פשעתי . וכן בדוד הוא אומר חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו כו' אלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה כו' אמר משה לפני המקום רבש"ע בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות ע"כ ובסוגיא זו איכא למידק דהא מה שאמרו דמזדונות נעשה שגגות היינו כשעושה תשובה מיראה אבל מאהבה נעשה זכיות כמו שאמרו ספ"ק דיומא וכמדה נוצר חסד לאלפים ע"כ צ"ל דמאהבה איירי כמו דגרסינן בפ' א"נ מאי איכא בין עושה מאהבה לירא בזה תלוי לאלף דור כו' וזה דוחק קצת לחלק בין המדות דכתיבי אהדדי ולומר דזה איירי מאהבה וזה מיראה עד שדרשו חכמים בקרא נושא עון כו' בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה כו' . והנה מה שאמת דמאהבה זדונות נעשו זכיות כתב רבינו ואמר לכאורה הוא דבר תימה דגמלא טוטא נבכר . וי"ל דעושה תשובה מאהבה ודאי עושה תשובה גמורה ומוסיף במעשיו הטובים יותר מכדי הצורך לגבי אותו עון והרי אותם מעשים טובים שהוסיף הם נעשים לו כזכיות . ועד"ז יש לפרש במקום שבעלי תשובה עומדין כו' ועם זה יש לפרש מ"ש הכתוב דברו על לב ירושלים כו' כי נרצה עונה כי לקחה כפלים בכל חטאותיה מלת נרצה קשה לפי פשוטו גם מלת לקחה דה"ל למכתב לקתה אבל הפירוש כי נרצה עונה שיהיה העון מרוצה כזכיות ועד"ז לקחה שכר מצותיה לעתיד כפלים כחטאותיה כיון שהחטא גופיה נעשה זכות . ואלו שלשה חלקי עבירות חטא עון ופשע שהם שוגג ומזיד ומרד יבואו ממה שיש באדם טבעית וחיונית ונפשית ובעלי קבלה קראום נפש רוח נשמה שהטבע הוא פועל בלא כוונה ולא ממנו השוגג והחיוני שבו כח התאוה יפעול המזיד בכוונה ורצון והנשמה שהיא כח השכלי הוא בודאי פועל הפשע שיודע רבונו ומורד בו . והוא עניין המדרש שאמרו בערב ר"ה מוותר הקב"ה שליש ובעשרת ימי תשובה שליש וביום הכפורים שליש ויש מקשים בזה מאי רבותיה דיום הכפורים אלא די"ל דתלתא השלישיות אינם שוים דשליש דערב ר"ה לא נתכפר בו אלא השוגג ובעשרת ימי תשובה המזיד וביום הכפורים המרד וק"ל :

פרשת ויקהל

ששת ימים רש"י הקדים להם אזהרת שבת כו'. וא"ת כאן תלה רש"י הדבר בזה שהקדים שבת למלאכת המשכן והלא בפרשת קדושים כתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו ופירש שם אם יאמר לך אביך חלל את השבת אל תשמע לו ושם לא הקדים השבת ואעפ"כ פי' שדוחה כיבוד אב ואם. ותי' בכלי יקר דודאי בכ"מ שמקדים איזה מצוה לאזהרה המוקדמת עיקר ודאי למאוחרת והתם היינו טעמא דדייק מדכתיב את שבתותי תשמרו לשון רבים והול"ל תשמור דהרי הפסוק מתחיל בל' יחיד שנאמר איש אמו ואביו תיראו בשלמא אנ' כיבוד אב אע"פ שנכנס בלשון יחיד הזר ואמר תיראו בלשון רבים כי הוצרך לומר זה להורות שאיש ואשה שניהם חייבים בכיבוד אב ואם דסד"א מאחר שאשה רשות בעלה עליה היא פטורה מכיבוד אב כמו שפי' רש"י שם אבל גבי שבת למה נאמר תשמרו ל' רבים כי שם אין סברא לחלק בין איש לאשה אלא שבא להורות אתה ובנך כו' כמו שתיראו שנים במשמע איש ואשה כך תשמרו שנים במשמע אתה ובנך ודוק :

תעשה מלאכה. אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שכתב מה שדקדק לכתוב בניר"י וראה בזה ענין מתוק על פי הדין שאמרו בסנהדרין דף נ"ו כו'. ועוד אמרו נאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה אם כן אי כתב תעשה מלאכה בפת"ח הוה משמע דהוא מצוה שהיינו מצווים באיסור לא ישבתו כל ימות השבוע דהא נאמרה לבני נח לא ישבתו ונשנית בסיני תעשה מלאכה בפת"ח אלא דס"ת בישראל יצאו מכלל ע"ג דהם כל שבעה לא ישבתו ולישראל הוציא שבת מכלל האיסור כמו כמה דברים שיש בתורה דבר שהיה בכלל כו' לכך כתב תעשה בניר"י שהוא רשות לומר תוכל לעשות. וא"ת ליפסוק מששת ימים תעשה מלאכה כוליה וא"ל ניקוד הניר"י להוציאנו מהטעות. וי"ל דאף אי לא כתב ה"א דישראל אסורים בשביתה כל ימות השבוע דהא תניא נמי נאמרה לבני נח ולא נישנית בסיני לישראל נאמרה עכ"ל. ואני לא זכיתי להבין דברי פה קדוש הא בסיני נאמרה מפי הגבורה ששת ימים תעבוד כו' והוא בפת"ח ומה יעשה בכתוב זה. וע"כ נראה לי לכוין זה עם מה שכתב בשפתי דעת בפרשת כי תשא דהקשה לפרש"י ז"ל מה שפירש בכתוב אך את שבתותי תשמרו כו' אע"פ שתהיו רדופין כו' למעט שבת ממלאכת המשכן ע"ש. וקשה מהיכא תיתי שיודה שהרי מלאכת המשכן אין בו כ"א עשה ובשבת יש עשה ולא תעשה. ותירץ לפי שבמעשה משכן מצינו כמה דברים שנעשו מאליהם וכל שכן לאומרים שכל מעשה המשכן נעשו מאליהם נראין כעושין ואינן עושין סד"א שאין זה קרוי מלאכה ומותר לעשות בשבת קמל"ן עכ"ל. והנה כאן פי' רש"י גם כן למעט שבת ממלאכת המשכן מדהקדים שבת למשכן לזה בא הכתוב להורות תעשה בניקוד ניר"י לרמז על מלאכת המשכן אפילו בדברים שנעשין מעצמן אין לעשותן בשבת. אך גם לדברינו ק"ק דאם כן הקדימה למה לי למעט שבת ממלאכת המשכן וק"ל :

רש"י **אמר** רבי נתן מה ראו הנשיאים כו'. אבל מדרשו בשלהי דיומא והנשיאים הביאו נשיאים ממש וכן הוא אומר נשיאים ורוח וגשם אין כו'. וכתב רבינו דאי נשיאים כפשטיה למה נתעצלו הם להתנדב באחרונה דהא בחנוכת המזבח התחילו הם להתנדב בתחילה ולכך אמרו דנשיאים הביאו היינו עננים ועבים וק"ק ליסנא דקאמר נשיאים ממש למה מקרי זה שהם מלשון עבים עפי ממש דבכמה כתובים נאמר נשיאים ונשיא מלשון רב וק"ל :

פרשת פקודי

רש"י **אשר** לוה אין כתיב כאן כו' אפילו דברים שלא אמר כו'. בפ' הרואה אמר רשב"ן א"ר יונתן בצלאל ע"ש חכמתו נקרא בשעה שאמר לוה הקב"ה לך אמור לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים הלך משה ואמר לו להיפך עשה כלים כו' אמר לו משה רבינו מנהגו של עולם כו' שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן כו' אמר ליה בצל אל היית כו'. ופי' רש"י לך אמור לו לבצלאל עשה משכן כו' שכן הם סדורים בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל כו' ומשה א"ל עשה ארון וכלים כגון שולחן ומנורה ואחר כך משכן דסבירא שכסדר שהם סדורין בויקחו לי תרומה נאמרו לו עכ"ל. וכענין זה כתבו שם בתוספות. ורבינו כתב אדבריהם אבל לפי זה אינו מפורש שבצלאל נתכוין לכך גם מנין להם שם שבצלאל ע"ש חכמתו בצל אל. ואפשר משום דבתחילת זאת הפרשה בכי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל וכו' רצה לומר דע"ש זה קראתיו בצלאל על שנתכוון דעתו ובצל אל היה. וויותר נראה לפרש דאפרשת ויקהל קסמיך גבי עשיה דהקדים המשכן לארון וכלים ולא הזכיר שם בעשיית המשכן בצלאל רק גבי ארון דכתיב ויעש בצלאל את הארון וכו' למידרש מיניה דבצל אל היה יודע לעשות המשכן ואח"כ הארון עכ"ל. והרי"ף ז"ל האריך באגדה זו והילך לשונו בתוספות וגרעון דיה לעיין מה ראה משה שלא לוה לעשות המשכן קודם, ותו קשה מצינו בפרשת ויקהל כשלוה משה על מלאכת המשכן נאמר שם וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו וכו' את המשכן את אהלו וכו' את הארון וכו' את השולחן וכו' אם כן משה גם כן לוה לעשות בית תחילה ואח"כ כלים. וכזה יש לומר מכל מקום מצינו שינוי בדבריו של משה מדבריו של הקב"ה שאמר בפרשת כי תשא את אהל מועד ואת הארון לעדות ואת השולחן ואת כליו אבל בדברי משה כתיב את המשכן את אהלו את הארון ולא אמר ואת הארון בוי"ו לומר שאין סדר זה של הארון אחר המשכן אלא את הארון שהוא קודש. וקושיא ראשונה אפשר ליישב דהוא אמר לבצלאל כסדר שהם מסודרים בפרשת תרומה מתחילה הארון והשולחן והמנורה והמשכן אע"ג שבפרשת כי תשא נאמר לו מתחילה האהל מועד כשנאמר ראה קראתי וכו' מ"מ סבר משה סדר של פרשת תרומה שהוא הראשון הוא העיקר. וא"ת דילמא באמת כך הוא מצוה לעשות כסדר שבפרשת תרומה שהוא הראשון הוא העיקר ויש לומר בגם בפרשת תרומה שהזכיר הארון תחילה נתן הקב"ה רמז למשה שיהיה מעשה המשכן תחילה ממה שאמר שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו כלומר כשם שבשעה שהראה לו התבנית הראה לו קודם תבנית המשכן ואח"כ תבנית כל כליו שהם הארון והשולחן כן תעשו סדר זה בעשייתן להקדים המשכן ודבר זה לא דקדק משה וכיון שמשמע משה ועשו ארון מתחלה חשב שהוא הקודם במעשה, אבל בצלאל השיב לו שהמשכן צריך להיות תחלת מעשיו ולמד זה מדכתיב בפ' תרומה ככל אשר אני מראה אותך וכו' הרי בציווי פ' כי תשא שכתב את המשכן תחלה עולה בקנה א' לסדר פרשת תרומה וזהו שהשיב לו משה בצל אל היית דבין לרמז מה שרמז הקב"ה למשה בכתוב בפ' תרומה ככל אשר כו' ודוק :

רש"י **ככר** ס' מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"ך מנה וכו' דאל"כ לא מהניא השקל לגולגולת לת"ר אלף ושלשת אלפים ותק"ן הוו מאתים ואחד ככר וי"א מנה בשרי הככר ס' מנה והמנה כ"ה שקלים שהם כ"ה סלעים כל סלע מד' דינרים השוב ס' פעמים כ"ה תמצא בככר אלף ות"ק סלעים שהם ג' אלפים הלאי שקלים המנא לג' אלפי ישראל ככר כסף לג' מאות אלף מאה ככר כסף לת"ר אלף ר' ככר ולג' אלפים ותק"ן הנשארים אלף ותשעה סלעים לכף הסלעים ועשה מהם מנין מכל ק' סלע ד' מנים הרי לאלף ות"ק סלעים ככר אחד שהו לכו רע"ה סלעים שהם י"א מנים. והאיך כתיב ויהי מאת הככר וכו' ואת האלף ושבע המאות וכו' דמשמע שנכללו כל השקלים של ישראל במאת ככר ונשארו אלף ותשעה שקלים. וזו היה השאלה שביאו במנחות ששאל הגמון א' לריב"ז משה רבכם גנב היה או קוביוסטוס וכו' פי' בערוך או קוביוסטוס גונב נפשות וכתב רבינו דהיינו בגנב חצאי כסף השקלים שקבל מת"ר אלף או חצי הס"ר אלף נפשות גנב שלא נתנם כלום והעולים אותם וק"ל :

רש"י **שלא** היו יכולין להקימו וכו' פי' אפילו בבני אדם מרובים ומשה לבד הקימו וגם בתוך נס היה וזהו שאמר משה איך אפשר וכו' כאשר ראה שבהגודה בקשו לזקפו ולא עלתה בידם ולפי התנחומא הזה כתב רבינו דסרה הקושיא מה שהקשה הרא"ם פי' אין בין המודר דלמדו רז"ל במשה היה גבור מדכתיב ואתפוש בשני לוחות וכו' ואשברם לעיניכם וזה מורה על גבורתו שהכין בהשלכה בעלמא גם שהיו של סנפירין ועוביין שהם אמאי לא יליף מקרשים ולפי התנחומא ניחא ותו לא מידי. אך בהגדה זו איכא למידק למה נקט תלמודא קרא דמשנה תורה ולא למדו מקרא דפ' כי תשא וישלך מידו את הלוחות וישברם וכו'. משום דאינו מוכח מקרא דכי תשא שבכח השלכתו לארץ מידו נשברו אלא שאחר שהשליכן לארץ שברן בכלי ברזל. אבל בקרא דמשנה תורה שינה לומר שתפסם בב' ידיו אחר שהיה נושאן בידו אחת משמע דלכך תפסם בב' ידיו כדי להשליכן בכח כדי לשברן בהשלכה זאת וזה מורה על גבורתו ששברן בהשלכה בעלמא וק"ל :

רש"י **וכתוב** א' אומר וכו' נסתלק הענן נכנס וכו' והא דכתיב בסיני ויבא משה בתוך הענן תרגמו רבותינו ז"ל בפ"ק דיומא שתפסו הקב"ה למשה והביאו בענן ומעלמו לא היה יכול לכנוס. ועוד למדו ג"ש תוך תוך מקרא ויבאו בני ישראל בתוך הים דשביל נעשה לו בסיני כמו לישראל בים משא"כ באהל מועד לא כתיב בתוך ועכ"ל בלא סילוק הענן לא היה יכול ליכנס וקל להבין :

וכבוד ה' מלא את המשכן כאלו אמר המשכן מלא את כבוד ה' שלמלא שכינתו לתוכו והמשכן מחזיקו והכתוב הפוך כאלו המשכן כנוס תוך כבודו ית' ברוך הוא ונומר שאין העולם מקומו אלא הוא מקומו של עולם ושבל מקום לא יכילנו. וכתב רבינו בזה כי כבר ידוע שהמשכן הוא דמיון כלל העולמות חצר המשכן נגד עולם התחתון והמשכן עם יריעותיו נגד עולם האמצעי כמו שכתוב נוטה שמים כיריעה ולפנים מן הפרוכת נגד עולם העליון שבו השכינה שורה על הכרובים כמו בעולם עליון וז"ש רז"ל בפ' הזורק דבדמיון זה היו הקרסים נראים בלולאות של היריעות ככוכבים ברקיע. אמר המלקט ובזה יש לכוין דלכך היה הקמת המשכן ע"י משה דוגמת העולם שנברא בשביל משה כמו שאיתא במדרשות וק"ל :

חסלת ספר שמות

תרגום ירושלמי

ואלה שמות ויקם מלך וְקָם מַלְכָּא בְּשֵׁירוּי עַל מִצְרַיִם דְּלָא חַכִּים יַת יוֹסֵף וְלָא הַלִיךְ בְּנִימוּסוֹי : ונלחם וְיִקְטְלוּן יָתַן וְיִסְקוּן לְהוֹן בְּשְׁלָם מִן אַרְעָא : את פיתם יַת טַנִּיס וְיַת פֵּילוּסִין : וַאֲמַר מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְיוֹלְדָתָא עִיבְרַיְיתָא דִשְׁמָהּ דַּחֲדָא שִׁפְרָה וְהִיא הֲוַת יוֹכֶבֶד וּשְׁמָהּ דְּתִנְיֵיתָא פּוּעָה הִיא הֲוַת מִרְיָם : כי חיות אֲרוּם חַיָּין אִנּוּן עַד לָא יֵיתֵי לְוַתְהוֹן יָלְדָתָא אִינוּן מְצַלָּן קֳדָם אֲבוּהוֹן דְבִשְׁמַיָּא וְהוּא עָנֵי יַתְהוֹן וְאִינוּן יָלְדָן : ויהי אֲרוּם דְּחִילָן יָלְדָתָא מִן קֳדָם יְיָ וְקַנְיָין לְהוֹן שׁוּם טַב כְּגוֹ דָרַיָּא וַעֲבָדוּ לְהוֹן בָּתִּים בֵּיתָא דִלְוָיָא וּבֵיתָא דִכְהוּנְתָּא רַבְּתָא : וילך וַאֲזַל גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְלֵוִי וּנְסִיב יַת יוֹכֶבֶד חֲבִיבְתֵּיהּ לֵיהּ לְאִיתְּתָא : בסוף וְשַׁוְיָתֵיהּ בְּאַפְּרָה עַל גַּב נַהֲרָא : משיתיהו דְלַיְתֵיהּ : ויפן וְאִסְתַּכַּל מֹשֶׁה בְּרוּחַ קוּדְשָׁא בִּתְרֵין עוּלֵימַיָּא וַחֲזָא וְהָא לֵית גִּיוֹר עָתִיד לְמֵיקוּם מֵהַהוּא מִצְרָיָא וּקְטַל יַת מִצְרָיָא וּטְמַן יָתֵיהּ בְּחָלָא : הסנה וְהָמָא וְהָא סַנְיָא בָּעִיר בְּאֶשָּׁא וּסְנְיָא מַרְטִיב וְלָא יָקִיד : מדוע וְאֶחֱזֵי יַת חֶזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מִן בִּגְלַל מָה סַנְיָא מַרְטִיב וְלָא יָקִיד : של שְׁלוֹף סַנְדְּלָךְ : אהיה וַאֲמַר מֵימְרֵיהּ דַיְיָ לְמֹשֶׁה דֵין דַּאֲמַר לְעָלְמָא הֲוֵי וַהֲוֵי וְעָתִיד לְמֵימַר לֵיהּ הֲוֵי וַהֲוֵי וַאֲמַר כְּדֵין תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם : משכנתה מִמְגוּרָתָהּ : השליכהו וַאֲמַר טְלַק יָתֵיהּ לְאַרְעָא וּטְלַק יָתֵיהּ לְאַרְעָא : בזנבו וְתִתְקוֹף בְּבֵית קוּטְנוֹי : הבא אָעִיל כְּעַן יְדָךְ בְּחוּבָּךְ וְאָעִיל יְדֵיהּ בְּחוּבֵּיהּ : כי כבד פה אֲרוּם חֲגוּר פּוּם וּקְשֵׁי מְמַלַּל אֲנָא : שלח שְׁלַח כְּעַן בְּיַד דֵּין דַּחֲמֵי לֵיהּ לְמִשְׁתַּלְחָא : הוא יהיה לך לפה הוּא יְהֵוֵי לָךְ לְמְתוּרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵוֵי לֵיהּ כְּתָבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ : ותקח וּגְזָרַת יַת עוּרְלָתֵיהּ דִבְרָהּ וְאַקְרִיבַת יָתֵיהּ קֳדָם רִיגְלוֹי דִּמְחַבְּלָא וַאֲמַרַת חַתְנָא בָּעָא לְמִגְזַר וַחֲמוֹי לָא שְׁבַק יָתֵיהּ וּכְדוּן אִיכַפַּר אִידַם גְּזֵירְתֵּיהּ הָדָא עַל חוֹבוֹי דַחֲתָנָא הָדֵין : וירף וְכַד אַרְפֵּי מְחַבְּלָא מִינֵּיהּ בְּכֵן שַׁבְּחַת צִפּוֹרָה וַאֲמַרַת מַה חֲבִיב הוּא דָּם גְּזֵירְתָא דִי יְשֵׁיזִב לְחַתְנָא מִן יְדוֹי דְמַלְאַךְ מוֹתָא : ויקדו וְעָקְדוּ :

וארא וְאִתְגְּלֵי בְּמֵימְרֵיהּ יְיָ עַל אַבְרָהָם עַל יִצְחָק וְעַל יַעֲקֹב בְּאֱלָהָא שְׁמַיָּא וְשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ לָא אוֹדָעִית לְהוֹן : מקצר מִקְפִּידוּת : והשלך

וטלק

וסלק קדם פרעה : יצא המימה למתקוררה על מיא : ובעצים ובסיקיא :
האגמים ביציא : התפאר הב סימן ואתרבהיק עלך עד אימת אצלי עלך :
חמרים כרוון כרוון : הערב ערבובא : כבד מאד מתגריא לחדא : אבעבעות
שלבוקין : מסתולל מיתקיף : והפשתה וכתנא הות גבעולין ואתרת נצה :
בא וימש ויהון ממשמשין בחשוכא : ואמר ליה פרעה זיל מעילוי אזדהר
בך דלא יתקוף רוגזי בך למימר הלא מיליא קשייתא האילין דאת
אמר לי ברם צבי הוא פרעה לממות ולא להוי שמע למילך איזדהר דלא
יתקוף רוגזי בך ואמסור יתך בין ידיהון דעמא האילין דתבעי ית נפשך
למקטול יתך : ואמר משה קושטא מללתא מבשר אנא מן זמנא קדמיא
עד דאנא יתב במדין ארום מיתו כל גבריא דהוו תבעין ית נפשי למקטול
לא מן סוף דהוה לך רחמין דהוינא מצלי עלך ומחתא מתכליא ברם
מחתא עשירא היא לפרעה מן ברך בוכרך ואמר ליה משה יאות כדין
קושטא מלילתא לא אוסיף עוד למיחמי סבר אפך : נא מהבהב :
חגורים אסירין במצוותא דאורייתא : כי אמרו ארום אמרו מצראי אי
שהיין ישראל שעה חדא הא כל מצרים מייתין : משארתם מותר פיסחיהון
קטירין בשושיפהון יהיבין על כתפיהון : וגם ערב לחוד ערבובין : ליל
נטיר ומזומן לפורקן הוא מן קדם יי באפקותהון דבני ישראל פריקין
מארעא דמצרים : כי ליל שמורים הוא ארום ארבע לילון אינון כתיבין
בספר דכרניא : לילא קדמאה כד אתגלי מימרא דיי על עלמא למברא
יתיה הות עלמא תהי ובהי וחשוכא פרים על אפי תהומא ומימרא דיי
הוה נהיר ומנהר וקרי יתיה לילא קדמיא : לילא תנינא כד אתגלי מימרא
דיי על אברם ביני בתריא הוה אברהם בר מאה שנין ושרה הות ברת
תשעין שנין למקיימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין איפשר
ליה למולדא ושרה ברת תשעין שנין איפשר לה דתוליד הלא בר תלתין
ושבע שנין הוה אבונן יצחק בזמן דאיתקריב על גבי מדבחא שמיא מכו
ונחתו וחמא יצחק ית שכלולהון וכהיין עינוי מן מרומיא וקרי יתיה לילא
תנינא : לילא תליתאה כד אתגלי מימרא דיי על מצראי בפלגות ליליא
הות ימינא מקטלא בוכריהון דמצראי וימיניה משיזבא בוכריהון דישראל
למקיימא מה דאמר כתבא ברי בוכרי הינון ישראל וקרי יתיה לילא
תליתאה : לילא רביעאה כד ישלים עלמא קיציה למתפרקא חבלי רשעא
ישתיצון ונירי פרזלא יתברון משה יפוק מן גו מדברא ומלכא משיחא
מן גו רומא דין ידבר בריש עננא ודין ידבר בריש עננא ומימרא דיי
מדבר בין תרויהון ואינון מהלכין כחדא הוא ליל פסחא קדם יי נטיר
ומזמן לכל ישראל לדריהון : תושב תותבא דגבר ואגירא כד הוה בר
עממין לא ייכול מיניה : מימים מן אילין יומין לאילין ירחין : וערפתו
ותקטלון יתיה :

בשלח ויסב ודבר מימרא דיי ית עמא אורח מדברא ימא דסוף מזיינין
בעובדא טבא סליקו בני ישראל פריקין מארעא דמצרים : כי
השבע ארום אשבע משבע ית בני ישראל למימר מידכר ידכר יי יתכון
במימריה וברחמי טביא : דאתי בסייפי מדברא : למהוון מהלכין ביממא
ובליליא : לא ימיש לא הוה פסק : וישובו ויחזרון וישרון קדם פונדקי חירתא
בין מגדול ובין ימא קדם טעוות צפון בלקובלה תישרון : ואמר פרעה על
עסק עמא בני ישראל טעיין אינון במדברא טרד עליהון טעוותא דפעור
נגדוי במדברא : ויגד ואתני למלכא : ובני ישראל נפקו פריקין : קדם
פונדקי דחירתא קדם טעוותא דצפון : יי ילחם ארבעה כיתין אתעבידו
בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף חדא אמרה ניפול בימא וחדא
אמרה נחזור למצרים וחדא אמרה נסדר לקובליהון קרבא וחדא אמרה
נלוולי לקובליהון ונערבב יתהון . כיתא דהוה אמר נפול לימא אמר להון
משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקניה דיי די עביד לכון יומא דין .
כיתא דהוה אמר נחזור למצרים אמר להון משה לא תדחלון ארום היך
כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמי יתהון עוד עד
עלמא בשיעבוד . כיתא דהוה אמר נסדר לקובליהון סדרי קרבא אמר
להון משה לא תדחלון יי ביקר שכינתיה הוא די עביד לכון ניצחני
קרביהון . כיתא דהוה אמר גלוולי לקובליהון ונערבב יתהון אמר להון
משה לא תדחלון קומו ושתוקו והבו יקרא ותושבחתא ורוממו לאלהא :

ואמר מימרא דיי למשה עד אימת את קאים ומצלי קדמי שמיעא היא
צלותך קדמי ברם צלותהון דעמי קדמי קדמת לדידך מליל עם בני ישראל
ויטלון : ואת ארעם ית חוטרך וארכין ית ידך : ויהי הענן והוה עננא פלגא
נהור ופלגא חשוכא נהור מנהר על ישראל וחשוכא מחשך על מצרים ולא
קריבו אלין לאלין למסדרי קרבא כל ליליא : ויט וארכין . והוה בעידנוי
צפרא ואדיק מימרא דיי על משריתיהון דמצרים ורמא עליהון נפטא
ואשתא ואבני ברדא ושעמם ית משירייתיהון דמצרים : ויסר ופרק ית
גלגלי רידוותיהון והוון מדברין להון גרירן מן בתריהון אורחהון דמזליתא
מהויין נגדן לגלגליא חזרו גלגליא ורידוותיה למהויין נגדן למזלותא ורמיין
על ימא עניין מצראי ואמרין אילין לאילין ניערוק מן קדם עמא דבני
ישראל ארום דין הוא מימרא דיי דהוה עביד להון ניצחני קרביהון עד
דהוון יתבין גבן במצרים : נטה ארכין . ויט וארכין משה ית ידיה על ימא
ותזר ימא לעידנוי צפרא לאתריה : אז בכן שבח משה ובני ישראל ית
שבח שירתא הדא קדם יי ואמרין למימר נודי ונשבח קדם יי דהוא רם
על רמיא ומתגאי על גיותניא וכל מאן דמתגאה קדמוהי הוא במימריה
מתפרע מניה סוסוון ורכביהון על דאיתגאו ורדפו בתר עמא דבית ישראל
רמא וטבע יתהון בימא דסוף : עזי תוקפא ורוב תושבחא דחיל כל עלמא
יי אמר במימריה והוה לן לפריק מן חדי אימהתא הוו ינקיא מרמזין
באצבעתהון לאבהתהון ואמרין להון דין הוא אבונא דהוא מינק לן דבש
מן כיפא ומשח יתן מן שמיר טינרא עניין בני ישראל ואמר דין לדין
דין הוא אלהן ונשבח יתיה אלהא דאבהתן ונרוממא יתיה : יי איש מלחמה
יי ביקר שכינתיה הוא דעביד לכון נצחני קרביכון בכל דר ודר מודע
גבורתיה לעמא בית ישראל יי שמו כי כשמיה כן גבורתיה יהא שמיה
משבח לעלמי עלמין : מרכבת רתיכוי דפרעה וחיילותיה קשת עליהון
גירין בימא שפר עולימוי וגברוי טבע בימא דסוף : ימינך יי מה משבחא
היא בחילא ימינך יי דרעא : ומרצצא שורי בעלי דבביהון דעמך : אמר
פרעה רשיעא סנאה ובעיל דבבא ארדוף בתר עמא בני ישראל וארעי
יתהון שרין על גיף ימא אשבי מנהון שביא רבא ואבזי מנהון ביזא רבא
אפליג מן נכסיא לעמי עבדי קרבא וכד תתמלי נפשי מנהון מן בתר כן
אשלוף חרבי ואשיצי יתהון בייד ימיני : נטית ימא וארעא הוו מדיינין דין
לקביל דין ימא הוה אמר לארעא קבילי בניכי וארעא הות אמרה לימא
קביל קטילך ארעא לא הות בעיא למבלוע יתהון ולא ימא הוה בעי
למטמעא יתהון ובמימר מן קדמך ארכינת ית ידך ימינך בשבועה ואשבע
לארעא דלית את תבע יתהון מנה לעלמא דאתי בכן פתחת ארעא ית
פומה ובלעת יתהון : תפיל עליהון אימתא דמותא ותבירא בתקוף
אדרע גבורתך ידמדמון כאבניא עד די עברון עמא האילין דפרקית ית
מגיזתיה דיובקא וית מגיזתיה דיורדנא עד זמן יעברון עמא אלין
די קנית לשמך : תביאמו תעיל יתהון ותנציב יתהון בטור בית
אחסנתך מדור בית שכינת קודשך די זמינת לך יי בית מקדשא יי
תרתין ידך שכלילו יתיה : יי ימלוך כיון דחמין בית ישראל ית נסיא
ופליאן דעבד להון קודשא בריך הוא על גיף ימא יהא שמיה רבא
מברך לעלמי עלמין יהבו יקר ותושבחתא ורוממו לאלההון עניין בני
ישראל ואמרין אלין לאלין אתון נתן כלילא בריש פרוקא דהוא מעבר
ולא מתעבר דהוא מחליף ולא מתחלף דהוא מלך מלכין בעלמא הדין
ועוד דידיה הוא כלילא דמלכותא לעלמא דאתי ודידיה היא עד עלם
עלמיא : בתופיא הון חילן : מדבר שור אורחא דחלוצא : וילונו ואידיינו
עמא : ויצעק וצלי משה קדם יי והוי ליה מימרא דיי אילן דארדפני
וקלק בגו מיא ואתחליין מיא תמן חוי ליה מימרא דיי קימין וסדרי דינין
ותמן נסי יתיה נסין בנסיונא עשיראה : רפאך ארום אנא יי די במימרי
מסי יתך : ויבאו ואתון לאילימה ותמן תרתי עסרי עינין דמיין כל קביל
תרתי עסרי שבטיא דישראל ושבעין דקלין כל קביל שבעין סביא
סנהדרין דישראל : ונחנו מה ואנן מה אנן חשיבין : ככפר כגפורא : ונמס
הוה שיח : כזרע גד כזרע דכוסבר חור וטעמיה כשפוין בדבש : והיה
והוה כד זקיף משה ידוי בצלו הוו בית ישראל מתגברין וכד הוה [illegible]
ידוי מלצלו הוון בית עמלק מתגברין ונפלין בסדרי קרבא : [illegible] דמשה

הון זקפן בצלו: ויאמר ואמר שבועה נפקת מתחות כורסי יקרא דרבון כל עלמא יי מלכא קדמאה דעתיד למתב על כורסיהון דמלכותיה דבני ישראל הוא שאול בר קיש והוא יסדר סדרי קרבא כל קביל דבית עמלק ויקטול יתהון ומה דמשתיר מנהון ישיצון יתהון מרדכי ואסתר יי במימריה אמר לשיציא ית דכרניה דעמלק לדרי דרין:

יתרו ומשה סליק למתבע אולפן מן קדם יי וקדם ליה דברא דיי מן טורא למימר כדנן תימר לאנשי ביתיה די יעקב ותתני אולפן לכנשתהון דבני ישראל: אתם אתון חמיתון ית מה דאפרעית מן מצראי וסבלית יתכון על ענגין קלילין היך על כנפי נשרין וקרבית יתכון לאולפן אוריתי: ועתה וכדו אם משמע תשמעון בקל מימרי ותטרון ית קימי ותהוון לשמי לעם אוחדן וחביבין היך סגולה מן כל אומיא ארום לשמא דיי היא כל ארעא: ואתון תהוון לשמי מלכין וכהנין ואומא קדישא אלין דבריא די תמלל: ויבא ואתא משה וקרא להכימיא דישראל וסדר קדמיהון ית כל דבריא האלין דפקד יתיה מימרא דיי: ויענו וענין כל עמא כחדא בלבהון שלימא ואמרו כל די מלל מימרא דיי נעבד וחזר משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי: ויאמר ואמר מימרא דיי למשה הא מימרי מתגלי עלך בעביא דעננא מן בגלל ישמעון עמא במללותי עמך ולחוד בך מלי נבואתך משה עבדי יהימנון לעלם ותני משה ית פתגמי עמא בצלו קדם יי: לא תגע לא תקרב ביה יד אנש ארום מתרגמא יתרגים או גירי דאשא יתקשטון ביה אי בעיר אי גבר לא יחי במתקעא דשפורא אינון יסקון לטורא: ואמר לעמא הוו מזמנין לתלתא יומין לא תקרבון לתשמיש דערסא: וטורא דסיני עתר כוליה מן קדם דאתגלי עלוי יקר שכינתא דיי בשלהבא דאשתא: ונפל ויפול מנהון אוכלוסין סגין: ונחת משה מן טורא לעמא ואמר להון קריבו וקבילו עשרתי דבריא: וידבר ומלל מימרא דיי ית כל שבח דבריא האלין למימר: וכל העם רואים וכל עמא הוו חמין ית קליא וית לפידיא וית קלא דשפרא וית טורא עתיר וחמין עמא וזעו וקמו להון מרחיק: מדבח קביע בארעא תעבדון לשמי ותקרבון עלוי ית עלותכון וית נכסת קודשיכון ית ענכון וית תוריכון בכל אתר דתדכרו ית שמי קדישא מימרי מתגלי עליכון ומברך יתכון: ואם מדבח אבנין תעבדון לשמי לא תבני חציבן ארום פרזלא חרבא מתעביד מניה אי עבדת פרזלא עלוי אפיסת יתיה: ולא ואתון כהניא בנוי דאהרן דקיימין ומשמשין על גבי מדבחי לא תסגון בדרגין על מדבחי דלא תתגלי עריתך עלוי:

משפטים ואם אתא אוחרי יסב עלה מזונה תכשיטה מעלוה ומפקה לוותה לא ימנע מנה: וכי יזיד ארום יתחשיב גבר על חבריה למקטול יתיה בכמונא אפילו הוא כהנא רבא דקאי ומשמש קדמי מן תמן תסבון יתיה ותקטלון יתיה: ומקלל ודי מבזי: או באגרוף או במרתוקא ולא ימות ויטלק לערס מרע: נקם ינקם מתנקמא יתנקם: אם טרף אם מתקטלא יתקטיל ייתי ליה מן איברוי סהיד קטילא לא ישלם: וכי יפתה ארום ישרגג גבר בתולה דלא ארסת וישמש עמה מפרנה יפרן ליה לאתא: אם כספא תוזפון לעמי ית מסכינא דעמכון לא תהוון ליה מרי חוב דחיק לא תשוון עלוי לא שערין ולא רביא: לא תהיה עמי בני ישראל לא תהוון אזלין בתר סגיא למבאשא ברם אלהן למיטבא ולא יתמנע חד מנכון למלפא זכו לחבריה בדינא ולא תימרון בלבכון בתר סגיא דינא סטי: ותחת רגליו אפופרין דרגלוי כעובד לבן דספירינון ובחיזו שמיא כד הוו נקין מן ענניא:

תרומה זר זהב סביב כליל דדהב חזר ומקף: מסגרת גפוף טופח חזר ומקף: וסרח ושיפועה: הקרשים לוחי: אדני חומרין דכסף:

וחמשה בריחים וחמשא נגרין לווחין סטרוי דמשכנא: בירכתים שיפועיא מן מערבא: ווהם ואנקלוותהון דדהב: סירותיו ותעביד דודוותא למידרדא יתה ויעוי ומזרקוי ומשלייתה ומחתייתה לכל מנוי תעביד נחשא: מכבר קנקל: קלעים וילוון:

תצוה מגבלת שישלן: זרת פשך: ומלאת ותשלים עמיה אשלימו דאבנא ארבע סדרין דאבן טבא סידרא קמייתא סמקתא וירקתא וברקתא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא ראובן שמעון לוי: והטור וסדרא תנינא כדכדנא וספירינא ועין עיגלא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא יהודה יששכר וזבולן: השלישי וסידרא תליתאה זוזין ובירזלין וזמרגדין כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא דן ונפתלי וגד: הרביעי וסידרא רביעאה כרום ימא בדולחא ומרגליתא כתב מפרש עליהון שם שבטין תלתא אשר יוסף ובנימין משקעין דהב יהוון באשלמותהון: והיה ויהי פום רישיה במצעה סיפווא יהוי מקיף לפומיה הזורא עובד גרדי כפום סירא יהוי ליה לא יתבזע: מכנסי אברסקין דבוץ: תנתח וית דיכרא תפסג לפסגוי ותשנז בני גווה וריגלוי ותתן על פסגוי ועל רישיה: חזה ניעא:

תשא ארום תקביל ית ריש חושבן סכומהון דבני ישראל: ואת סב לך רישי בוסמנין טבין מור בחיר תקל חמש מאוון דסלעין: נטף קטף ושובלא מורייא וחלבנייא: ממלח ממזג: ראה חמי משה הא רביית וקריית בשם טב בצלאל: וירא וחמא אהרן ית חור נכיס קדמוי ודחיל ובנא מדבחא קדמוי וקרא אהרן ואמר חגא: ויקמו וקמו להון מנחכין בפולחנא נוכראה: ברעה מבעשין: קול ענות קל מקלסין בפולחנא נוכראה: וחמא משה ית עמא ארום פריעין אינון ארום פרעו כלילא דדהבא דהוא ברישיהון דהוה שמא מפרשא חקיק עליהון מן טורא דחורב: ומשרתו ושמשיה יהושע בר נון טלי זעיר לא פסק מגו משכנא: ויאמר אני ואמר הא אנא מעבר כל מכילת טובי קדמך ואיקרי בשם טב יי קדמך ואחוס על מה דחמי לי למיחס וארחם על מה דחמי לי למתרחמא: וסכתי ואטיל ית ידי: והסירתי ואעביר ית כיתי מלאכיא דקיימין ומשמשין קדמי ואחמי ית דבירא דאיקר שכינתי לית אפשר לך למיחמי: ויעבר ועברת יקר שכינתיה דיי קדמוי וצלי משה ואמר יי אלהא רחמנא וחננא רחיק רגז וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט: נצר נטיר טיבו לאלפי דרי שרי ושביק לחובין וסורחנין ומזכיא לא מזכי יי ית חייביא ביום דינא רבא ומדכר לחובי אבהן רשיען על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר רביעאי: וימהר וזריז משה ואקד על ארעא ואודי ושבח: והזנו ויטעון: כל פטר כל קדמוי פלח ולדא תפרשון לשמי כל פטריכון דיכריא קדמוי פלחי ולדא דתורא ודאימרא ולא יראו עמי בית ישראל לית אתון רשאין למיחמי יי אלהכון ריקנין מן כל מצוה: בחריש בירידא: לא תכסון על חמיע אידם ניכסת דפסחא לא יבית מן בישרא די תכסון בלילי יומא טבא קדמיא דפסחא מן רמשא עד צפרא: ראשית שירוי בכרת עללתכון תיתון לבית מקדשא דיי אלהכון עמי בית ישראל לית אתון רשאין לא למבשלא ולא למיכלא בשר וחלב מעורבין כחדא: כי קרן ארי שבהו זיויה דאפי: מסוה סודרא:

ויקהל לא תבערון אשתא בכל אתר בית מדוריכון ביומא דשבתא: ית משכנא וית משכניה וית חפוייה וית פורפוי וית לוחוי וית נגרוי וית עמודוי וית חומרוי: ובחרשת ובגלפית אבניא טבתא דאשלמא ונגרות קיסא למעבד בכל עבידא דאומנו: נדבה נסיבה: במחברת כדביקה: מקבילות מתחמן: ולירכתי לשפולי: בירכתים בשפועיא: והיו נהוון מתאמין: ויעש ועבד ית נגריא מציעיא לברדוק ביני לוחיא: מסגרת גפוף פשך חזר ומקף ועבד כליל דדהב לגפופא חזור ומקף: ויעש ועבד ית כיורא דנחשא וית בסיס דידיה דנחש בחזין נשיא צניעתא דהוה צניען בתרע משכן זמנא:

פקודי פשך אורכיה ופשך פותיה כפיל: ויערך וסדר עלוהי לחם סדר אפיא קדם יי: כי ענן ארום ענן יקר שכינתיה דיי הוה מטל על משכנא בימא ואשתא הוה מנהרא עלויה כל ליליא חמין כל בית ישראל בכל מטלניהון:

חלק שלישי
ספר ויקרא

מקראות גדולות
עם
ל"ב פירושים

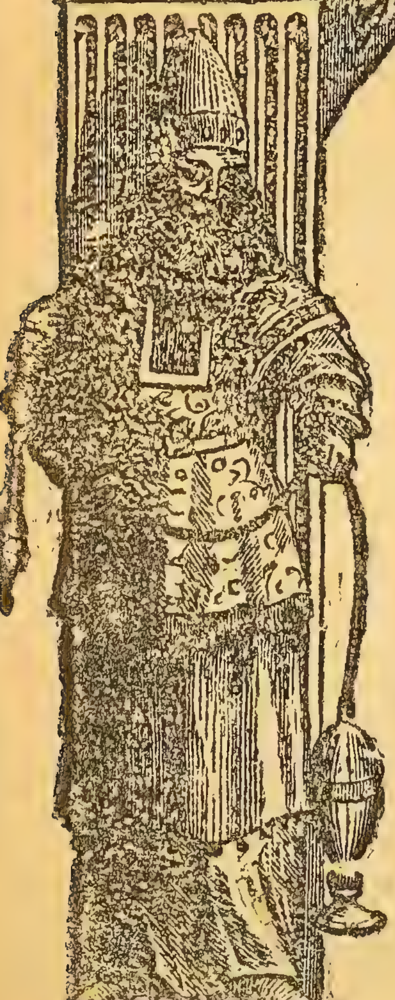

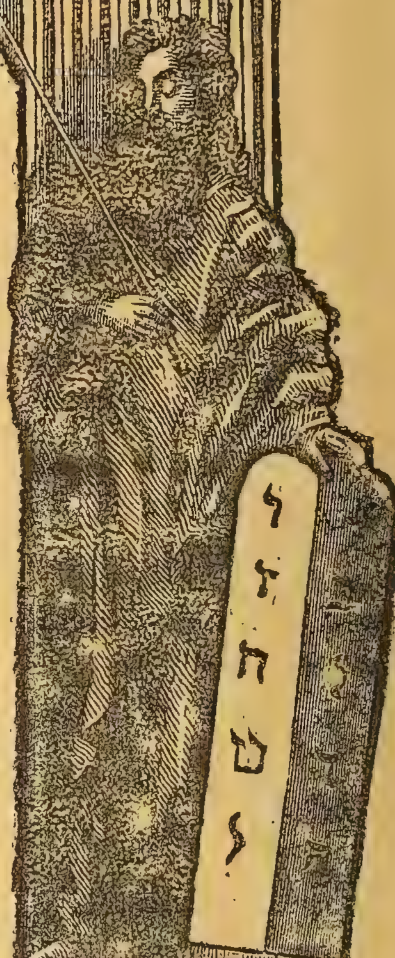

אלה הם:-תרגום אונקלוס, תרגום ירושלמי, תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו, ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך, מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת אליהו, מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח, אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי, תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל, וסדר הפטרות עם ביאור המלות, ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים ז"ע, פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר נקראים בשם שפתי חכמים הנזלם:

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"ס ס' שפתי ישנים:

(לד) תפלות לליל שבת, ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך,

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהמנות מ' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו,

אהרן

משה

ווארשא

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть 3

ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.

Варшава, 10 Января 1885 года.

א"ב מן חד חד קמץ בזקפא וסי' אדע והיה אני אלך מאחך ודוח . אקוה תגל ערוכך גם תרוה הרפתך . אועק כי מדי אדבר אועק . אשמע ויהי כאשר קרא אחרי מות שאול : גבר הנה כן יברך . גבר להטות משפט גבר . גזר ויבן שלמה את גזר . גאל ואני אמרתי אגלה אזנך . געש ממתי געש אכילל . דרש כי היה אשר ישרן . ויעף אלי אחד מן השרפים : זע וילא המן ביום ההוא . זמם עשה ה' אשר זמם . חי מה יתאונן אדם חי . חיי למתו כבור ישכב כי היה כסותו לבדה . ילבש כתנת בד קדש ילבש . יזעק לבי למואב יזעק . יפרע והכהן הגדול מאחיו . יצען לצרי אם שנותי ברק חרבי . למרדכי ויגידו למרדכי את . מעל מאל אביך ויעזרך . מר דרכך ומעלליך עשו אלה . מרד ינאתי : שמת אנת מלכא שמת טעם . שרי ויקח אברם ונחור להם . עלי וגם מה אתם לי צר וצידון קדמה . שבתה למלאת דבר ה' בפי ירמיה . תקרב ערות אחי אביך . תנחל ויאמר ה' אל אהרן בארצם . תמנו

אל"ף זעירא מאותיות קטנות דאינון א' ויקרא אל משה ריש ספרא . ב' שתי בנות ה' . מ' מרים הייתם . מ' על מוקדה . נ' נטע ארן וגשם יגדל . נ' ורגן . נ' ויבושזבן .

ויקרא

(א) ויקרא אל־משה וידבר יהוה אליו מאהל מועד לאמר:

(א) וקרא למשה ומליל יי עמיה ממשכן זמנא למימר:

ויקרא אל משה ב' וסי' ויקרא אל משה דריש ספרא . ביום השביעי :

תולדות אהרן ויקרא אל משה . יומא ד סנהדרין קא : אלף זעירא . זוכר משה ויהי מגורע (מגלה עד) : וידבר ה' אליו . יומא שם :

רש"י (א) ויקרא אל משה . לכל דברות ולכל אמירות ולכל צוויים קדמה קריאה ל' חבה (יומא ד' ויקרא רבה) לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר (ישעיה ו') וקרא זה אל זה אבל לנביאי העובדי גלולים נגלה עליהן בלשון עראי ובלשון טומאה שנאמר (במדבר כג) ויקרא אלהים אל בלעם : ויקרא אל משה . (יומא ד' ת"כ) הקול הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין יכול אף להפסקות היתה קריאה ת"ל וידבר לדבור היתה קריאה ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות

אבן עזרא (א) ויקרא . מלאנו ברית יחיד בעבור שני דברים גם יתכן להיות מלוה אחת בעבור דברים רבים כמלות העולה והקרבן כי באת כל חלק בעתו ימלט החלק שיש לו חלק לעולם הבא על כן פירוש לכפר לתת כופר והעד מתחלת כי תשא על כן כתיב פן יפגעו בדבר גם יש בעולות סודות לעתידות גם יתבונן מכל קרבן סוד התולדת והחטאת והמנות להחיות מורי התורה . וטעם ויקרא אל משה אחר ולא יכול משה שהכבוד קראו מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו והכבוד לפנים

בעל הטורים ויקרא אל משה . כתיב לעיל ולא תכים ללה בו וסמיך ליה ויקרא אל משה . לומר מתוך שקרא לו ודבר עמו היו פניו בוערות כאש : בכל מסעיהם ויקרא אל משה לומר שבכל מסעיהם קרא למשה לאמר שיסעו . כדכתיב על פי ה' יסעו : אלף דויקרא זעירא שמשה לא רצה לכתוב אלא ויקר כדרך שנאמר בבלעם כאלו לא נראה לו השם אלא במקרה ואמר לו הקב"ה לכתוב גם האל"ף וכתבה קטנה : ויקרא אל משה ראש אמו . בעטרה שעטרה לו אמו . הקדים משה לה' כביכול כאחד שמדבר עם חבירו ומקדימו דרך מוסר . תמשה אלפי"ן בפסוק כנגד חמשה חומשי תורה . וע' תיבות יש בו וכן יש ע' תיבות בפסוק אנכי ה' אלהיך . לומר שכל כלומד תורה כאלו הקריב כל הקרבנות . וכן ע' תיבות בפסוק זאת תורת העולה :

רמבן

ויקרא הספר הזה הוא תורת כהנים ולויים יבאר בו ענייני הקרבנות כולן ומשמרת המשכן כי כאשר היה ספר אחד בענין הגלות והגאולה ממנו והשלימו בענין אהל מועד וכבוד השם מלא את המשכן צוהו בקרבנות ובשמירת המשכן שיהיו הקרבנות כפרה להן ולא יגרמו העונות לסלוק השכינה וצוה בכהנים הנגשים אל ה' שיתקדשו שהזהיר על טומאת מקדש וקדשיו וגם שלא יהרסו לעלות אל ה' כמו שאמר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש מבית לפרוכת אל פני הכפורת אשר על העדת ולא ימות כי בענן אראה על הכפרת כאזהרת פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב ואח"כ יגביל המשכן כהגבלת הר סיני בעת היות שם כבוד אלהי ישראל . והנה רוב הספר הזה בקרבנות בתורת הקרבן והמקריבים ובמקום שיתקרב בו ויבואו בו קצת מצות נגררות עם אלה כי מתחלה צוה בקרבנות הנדבה ואסר החלב והדם בעבורם ואחרי כן לקרבנות החטא ונגרר אחר זה להזכיר המאכלים האסורים בעבור שהם מטמאים והאוכל או הנוגע בהם בכל קדש לא יגע ואל המקדש לא יבא ואם נכנס שם בטומאה יהיה חייב קרבן עולה ויורד שהזכירו כבר והוצרך להזכיר תורת המצורע ומשפטי היולדת והזב והזבה לחייב אותם בקרבן ולהזהיר עוד מטומאתם כאשר אמר בסופם והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם ונגרר אחר זה שיזהיר על העריות כי משכבם מטמא ועונש יקרא טומאה גורמת לסלוק השכינה ולעלותה ועוד כי השוגג בהן מחוייב החטאת שהזכיר כבר כואם נפש אחת תחטא בשגגה ואחרי כן הזכיר מצות השבת ומועדי ה' בעבור הקרבן כמו שאמר אלה מועדי ה' וגו' להקריב אשה לה' וגו' רוב פרשיות הס' הזה ידבר בהן עם הכהנים דבר אל אהרן ואל בניו גו את אהרן ואת בניו והפרשת קדושים קצת מצות לבני ישראל רובן נגררות עם ענייני הקרבנות או בדומים להם ובמקומם אפרש בעזרתו של הקב"ה :

אמר הכתוב בכאן ויקרא אל משה וידבר ה' אליו ולא כן בשאר המקומות בעבור שלא היה משה יכול לבא אל אהל מועד להיותו נגש אל המקום אשר שם האלהים רק בקריאה שיקרא אותו שכבר נאמר למשה ודברתי אתך מעל הכפורת אשר אועד לך שמה וכיון שידע שהשם יושב הכרובים שם

ספורנו

א (א) ויקרא אל משה . תמיד מתוך הענן כענין בהר סיני כאמרו ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן כי לא יכנס שם לעולם בלי רשות : מאהל

ד מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם׃ ג אִם־

י"ג בתורס · ד' פסו' דאית בהון מן מן ומן · ז' ר"פ בסיפ'

זִמְנָא לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב מִנְּכוֹן קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרֵי וּמִן עָנָא תְּקָרְבוּן יָת קֻרְבָּנְכוֹן׃ ג אִם עֲלָתָא

אבן עזרא

לפנים מהפרכת ושם היה משה נכנס כי כן כתוב וזה טעם ותמונת ה' יביט. וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצות כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה וחלילה חלילה להצטרך לעולה וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך רק יש לו סוד: (ב) מכם. מאוחר וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן וכמוהו רבים או יהיה מכם מתמוככם או יהיה מכם רמז להוציא את הגזול כי כן כתוב שונא גזל בעולה: מן הבהמה. יהיה הקרבן כלל ואחר כן מן הבקר ומן הצאן שהם מין כבש ועז פרט גם אלת קרבנכם כלל: (ג) אם עולה קרבנו. פרט

רש"י

משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק"ו להדיוט הלמד מן ההדיוט: אליו. למעט את אהרן רבי יהודה אומר י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן י"ג מיעוטין לדבר אתו מדבר אליו וידבר אליו ונועדתי לך כולן בתורת כהנים. יכול ישמעו את קול הקריאה (הרא"ם גורס הדיבור) ת"ל קול לו קול אליו משה שומע וכל ישראל לא שמעו (מ"כ בשם הר"ן שדיוקו דרש"י ממה שהתיבה המיוחדת הדיבור מורגשת במבטא יותר מאלו היה כתוב לו שגם כן תורה על יחוד הדבור אבל אינו מורגש וכתב אליו שג"כ היא תיבה המייוחדת הדיבור ואמנם מורגשת במבטא להורות יחוד יותר וכוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו ודוק מלאתי): מאהל מועד. (ת"כ) מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל יכול מפני שהקול נמוך ת"ל (במדבר ז') את הקול מהו הקול הוא הקול המתפרש בתהלים (תהלים כט) קול ה' בכח קול ה' בהדר קול ה' שובר ארזים א"כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק. כיוצא בו (יחזקאל י) וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה יכול מפני שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו אם כן למה נאמר עד החצר החיצונה שכיון שמגיע שם היה נפסק: מאהל מועד לאמר. יכול מכל הבית ת"ל (במדבר ז) מעל הכפרת יכול מעל הכפורת כולה ת"ל (שם) מבין שני הכרובים: לאמר. לא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא נדבר עמי שכן מצינו (ת"כ מכילתא) שכל ל"ח שנה שהיו ישראל במדבר כמנודים מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה שנאמר (דברים ב') ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי לאמר אלי היה הדבור. ד"א לא ואמור להם דברי והשיבני אם יקבלום כמה שנאמר (שמות יט) וישב משה את דברי העם וגו': (ב) אדם כי יקריב מכם. (ת"כ) כשיקריב. בקרבנות נדבה דבר הענין: אדם. למה נאמר (ביצה כ) מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל: הבהמה. (חולין ה ויקרא רבה) יכול אף חיה בכלל ת"ל בקר וצאן: מן הבהמה. ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע (ת"כ): מן הבקר. להוציא את הנעבד: מן הצאן. להוציא את המוקצה (תמורה פרק ו): ומן הצאן. (תמורה שם) להוציא את הנוגח שהמית כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין ת"ל להוציא את הטרפה: תקריבו. מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות: קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ המזבח הבאה מן המותרות:

מאהל ד' וסי' ויצא מאהל לאה. ויקרא אל משה. יתתך ויסחך מאהל. מתהלך מאהל אל אהל: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם י"ג בתורה וסי' אדם כי יקריב. כמעשה ארץ מצרים. מועדי ה' אשר. וקצרתם את קצירה. ושבתה הארץ. איש כי יפלא גדר. איש כי תשטה. לנדר נדר נדר. כי תבאו אל ארץ מושבותיכם. בבאכם אל הארץ. (קח צנצנת אחת). ועשו להם ציצת. והורשתם את כל יושבי הארץ. והקריתם לכם ערים. קרבן ה' קמצין וסי' אדם כי יקריב מכם. והקריב ממנו אחד מכל. ואל פתח אהל מועד. אשר יקריבו. ואם כל בהמה טמאה. וסי' בלשון ארמי בר נשא דאקרב בעירא קמי תרעא: מן הבהמה ד' פסוקים אית בהון מן מן ומן

תולדות אהרן דבר אל. עירובין נו ריה לג חגיגה טז קדושין לו מנחות לג: אדם כי יקריב. סכה ל מנחות קד: מכם. עירובין סג חולין ה יג: קרבן לה'. נדרים י: מן הבהמה. נזיר לה ב"ק מ זבחים לד מנחות ס ל:

ספורנו

מאהל מועד שלא נכנס אז משה באהל מועד בעוד הכבוד שם וזה היה ביום שכלה משה את הקמת המשכן שאז ירד הכבוד לקדש את המקום ומשרתיו כאמרו ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. וקדשתי את אהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו וכן עשה במקדש שלמה כאמרו ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' ובזה קדש את המקום כאמרו הקדשתי את הבית הזה אשר בניתי אבל מן היום הראשון ואילך נכנס משה באהל מועד מחוץ לפרוכת והיה אליו הדבור מעל הכפרת כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת: (ב) אדם כי יקריב מכם. כי יקריב מעצמכם בודוי דברים והכנעה על דרך ונשלמה פרים שפתינו וכאמרו זבחי אלהים רוח נשברה כי אין חפץ בכסילים המקריבים בלתי הכנעה קודמת וכבר אמרו ז"ל מכם ולא כלכם להוציא את המומר: מן הבהמה. אם יקריב בהמה לא יהיה רק ממין בקר או צאן ולא שום מין חיה אע"פ שהיא בכלל בהמה. כאמרו זאת הבהמה אשר תאכלו וגו' איל וצבי וגו'. והמכוון באלה הפרשיות הוא לפרש מיני מביאי הקרבן ומיני הנקרבים ומיני הקרבנות וסבות ההקרבה ופירש שקרבנות נדבה מקבלים אותם מכל אדם אפילו מן הגוים כמו שבאר אח"כ באמרו ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בהם מום בם. והנה התועים גרועים מן הגוים בפרט התועים לע"ג ולחלל שבתות בפרהסיא. ופירש שמיני הנקרבים הם בקר וצאן בבהמה ותורים ובני יונה בעופות וסלת ושמן ולבונה. ופירש שמיני הקרבן מהם עולה שלמים ומנחה הבאים לפעמים נדבה ומהם חטאת ואשם שאינם באים אלא חובה. ומזה התבאר ענין קין באמרו ואל מנחתו לא שעה כי היה הוא מכת המינים שאין מקבלים מהם קרבן כמו שהוליא סופו על תחלתו ושהיתה מנחתו ממין בלתי ראוי להקרבה וכן נח באמרו וירח ה' את ריח הניחוח אשר שקבל אותו החלק מקרבנותיו שהיה ראוי לריח ניחוח בהיותו מן המין הראוי להקרבה אבל לא קבל כל קרבנו שהיה מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור. ויובן גם כן מה שרלה באמרו זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי ובאמרו למה לי רב זבחיכם וכאלה רבים בספרי הקדש כי אמנם ראוי שיהיה המביא הקרבן אדם כשר להביא בוחר במין הראוי לקרבן הנאות להשיג התכלית אשר בשבתו בא להקריב ויסמך ידו על קרבנו כמתנפל ומתפלל שיהיה עונו על ראש הקרבן כענין בשעיר המשתלח ובזה יוציא לאיזה פעל של הכנעה את מחשבת התשובה אשר בלבו ונרצה לו לכפר עליו. ובהיות מיני החטא קצתם במחשבת הלב בלבד וקצתם גם במעשה הנה לכפרת הרהור הלב יאות אותו החלק אשר יעלה כלהב המזבח והם העולה ואימורי הקרבנות ואזכרת המנחות ולכפרת המעשה יאותו חלקי הקרבן הנתן לכהנים וזה שתמורת איברי החוטא שהתעסקו בפעולת הרע ינתן חלק איברי הקרבן לעבדי האל המתעסקים בעבודתו כאמרו ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה לכפר עליהם וכן אז"ל שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ובהיות הפועל הרע הראוי להתכפר בקרבן קצתו עם כובד עון כמו חייבי כריתות וקצתו קל מזה אבל נס איזה חלול בקדש. הנה לחלק הראשון יאות החטאת לחטא את הנפש בנשמאה בחיוב כרת כאמרו ונכרתה הנפש ההוא. ולחלק הב' יאות האשם לסביר חלל אשר נפש לו וזה בהכנעת הקרבן עם התשובה ותורה אחת להם אמנם קרבן השלמים הוא במשתף כבעלים עם משרתי האל לעבדו שכם אחד והיות התשפטים של

רמבן

נתירא לבא באהל כלל עד שקרא אליו כאשר בהר סיני שאמר ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן או שלא היה משה יודע שהכבוד באהל ושיהיה לו הדבור משם כי לא כסהו הענן עד יום השמיני כדעת רבותינו ואחרי הקריאה בא משה באהל לפני ולפנים כמו שדרשו אהרן בכל יבא ואין משה בכל יבא וזה דרך פשט בכתוב הזה וכבר פירשתיו למעלה ורבותינו אמרו כי לכל הדברות ולכל האמירות ולכל הצוויים קדמה קריאה כלומר שיאמר אליו משה משה ויאמר הנני וזה דרך חבה וזרוז למשה והנה על דעתם הזכיר זה בכאן בעבור שהוא תחלת הדבור אשר היה אליו מאהל מועד ללמד על כלם כי כן יהיה משפטו כל הימים בכל התורה ומאהל מועד לדעתם הוא מוקדם ויקרא אליו מאהל מועד וידבר ה' אליו באהל כי משה שם היה ושיעור הכתוב כפי פשוטו ותשמעו ויקרא ה' אל משה וידבר אליו מאהל מועד ועל דרך האמת הוא כמו ואל משה אמר עלה אל ה' וסודו ידוע ממעמד הר סיני ובעשרת הדברות וכבר רמזתי לו:

אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה. שיעור הכתוב הזה אדם מכם כי יקריב מן הבהמה קרבן לה' מן הבקר ומן הצאן תקריבו והענין בעבור שיצוה אחרי כן בקרבן העוף ובקרבן המנחה אמר כאן כשיקריב אדם קרבן בהמה יקריב מאלה השנים ולא חיה ולא שאר בהמות והנה זה לאו הבא מכלל עשה במקריב חיה כמו שאמרו בזבחים פרק שלישי המעלה איברי חיה ר' יוחנן אומר עובר בעשה:

תקריבו. מלמד ששנים מתנדבים עולה בשותפות. קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת צבור היא עולת קיץ שמזבח הבאה מן המותרות לשון רש"י פי' הרב כן לומר שאם יתנדבו רבים להביא עולה עולת השותפין היא מה בין שנים המשתתפין בקרבן ובין עשרה ואלף שנשתתפו בו אבל קיץ המזבח הבאים מן המותרות לב"ד מתנה עליהן ולפיכך היא עולת צבור. והנה לדעתו כל עולה שיביאו רבים חוץ מן המותרות דינה כדין השותפין וטעונה סמיכה בכלם ונסכים קרבים משלהם ואולי לדעתו עולת העוף שהיא באה נדבת שנים ואינה באה נדבת צבור וכן השלמים שאמרו בהם שהשותפין מביאין אותם נדבה ואין הצבור מביאים אותם נדבה בכלן יכולין הרבים להתנדב להם בתחלה דעולת השותפין היא נקראת ושלמי שותפין הם נקראין לא תמעט אלא שלא יביאו אותן מן הקופות ואפשר שנאמר שאם רצו צבור להפריש בתחלה לנדבה ויגבו אותה כאשר יגבו השקלים לתמידין ומוספין שתהיה נדבת צבור כעולת בהמה ואין בה סמיכה שנתרבה מן הכתוב הזה וכל זמן שיתנדבו בו רוב ישראל היא נדבת צבור ואינה כעולת העוף ולא כשלמים ומעוטן דומין ליחידים והוא העיקר:

עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים
יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ס' חסר בליש'
ד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה ד' חסר את
וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו׃ ה וְשָׁחַט ג'
אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה כל בן מנוגן בקמץ כמ"ג
וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־
הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃
ו וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ ל' ול' כנודי מעלי הפסוק .ב'
לִנְתָחֶיהָ׃ ז וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן ג'

קֻרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים
יְקָרְבִינֵּיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא יְקָרֵיב יָתֵיהּ לְרַעֲוָא
לֵיהּ קֳדָם יְיָ׃ ד וְיִסְמוֹךְ
יְדֵיהּ עַל רֵישׁ עֲלָתָא וְיִתְרְעֵי
לֵיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ ה וְיִכּוֹס
יָת בַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן
בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמָא
וְיִזְרְקוּן יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא
סְחוֹר סְחוֹר דְּבִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ ו וְיַשְׁלַח יָת
עֲלָתָא וִיפַלֵּג יָתַהּ
לְאֵבְרָהָא׃ ז וְיִתְּנוּן בְּנֵי

רשי

(ג) זכר. (ת"כ) ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס (בכורות מא ת"כ): תמים. בלא מום: אל פתח אהל מועד. (ת"כ) מטפל בהבאתו עד העזרה מהו אומר יקריב יקריב אפי' נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל א' לשם מי שהוא וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות והרי הן כולן עולות ותקרב כל א' לשם מי שהוא יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו ת"ל יקריבנו: יקריב אותו. (ת"כ זבחים קיט) מלמד שכופין אותו יכול בעל כרחו ת"ל לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני: לפני ה' וסמך. אין סמיכה בבמה (ת"כ): (ד) על ראש העולה. להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולת העוף: העולה. פרט לעולת העוף: ונרצה לו. על מה הוא מרצה לו אי"ת על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי עונשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה (ת"כ): (ה) ושחט והקריבו הכהנים. (זבחים ל"ב) מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר: לפני ה'. בעזרה: והקריבו. (זבחים ד') זו קבלה שהיא הראשונה ומשמעה לשון הולכה למדנו שתיהן (ס"א שתיקן) בבני אהרן: בני אהרן. (ת"כ) יכול חללים ת"ל הכהנים: את הדם. וזרקו את הדם. (זבחים פ"ח) מה ת"ל דם דם שני פעמים להוציא את שנתערב במינו או בשאינו מינו. יכול אף בפסולים או בחטאות הפנימיות או בחטאות החיצוניות שאלו למעלה והיא למטה תלמוד לומר במקום אחר דמו: וזרקו. (ת"כ) עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות לכך נאמר סביב שיהא הדם נתון בארבע רוחות המזבח או יכול יקיפנו כחוט תלמוד לומר וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה. אי וזרקו יכול בזריקה אחת תלמוד לומר סביב הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ארבע: אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא מפורק (זבחים פ"ה): (ו) והפשיט. מה תלמוד לומר העולה לרבות את כל העולות להפשט ונתוח (ת"כ): אותה לנתחיה. ולא נתחיה לנתחים (ת"כ): (ז) ונתנו אש. אע"פ שהאש יורדת

אבן עזרא

פרט ועולה מפורשת: מן הבקר. גדול או קטן אחר שמונת ימים ובעבור היות העולה קרבה כלה לגבוה היא מהנבחרת והזכר נבחר מהנקבה על כן אין בעולם נקבה: תמים. בלא מום. ואחר שאמר יקריבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו כי יכנס בחצר אהל מועד: לפני ה' דבק בטעם עם אל פתח אהל מועד יקריב אותו: לרצונו לפני ה'. שיקריבנו ברצונו ולא באונס: (ד) וסמך ידו. היה נראה מהפשט שבידו האחת יסמוך כי דרך שעיר המשתלח איננו כדרך כל קרבן ע"כ שנה הכתוב רק כאשר מצאנו המעתיקים שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידים סמכנו עליהם והגוף הקרב לכפר על העולה על הרוח יקרא עולה ג"כ הקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם: ונרצה לו. יפיק רצון מהשם: לכפר עליו. להיות כופר עונש שיש עליו: (ה) לפני ה'. כמו עולת הצאן על

ומן וסי' נמסר בסדר וארא: לרצנו ה' חסר בליש' וסי' נמסר בסדר ויחי: וסמך ידו ד' חסר את וסי' וסמך ידו על ראש העלה. וסמך ידו על ראש קרבנו. וסמך ידו על ראש השער. וסמך ידו אל הקיר: בן הבקר כל בן מנוגן בקמץ במ"ז פתחין וסי' נמסר בסדר ויצא:

תולדות אהרן אם עלה. מנחות נא: קרבנו. ב"ק סו סז מנחות לד: זכר תמים. בכורות מא מב: יקריב אתו. ר"ה ו יבמות קו קדושין נ תרת מס ערכין כא כריתות ז: לרצונו. ערכין כא: לפני ה'. זבחים קיט: וסמך. עירובין לו יומא כו מגלה כ חגיגה טז קדושין לו זבחים לב לג קיט חולין ב מנחות לג: ושחט. יומא כז מגלה ת כ זבחים לב לג מז מנחות יט חולין יג יז כו ל: לפני ה'. זבחים לב מז: והקריבו בני אהרן. ברכות לג יומא סז חגיגה יא קדושין לא זבחים ד יג לב לה פא מנחות י יט:

בעל הטורים בן בקר. עולה שהיה צריך להיות בן שנה: וזרקו את הדם. בבן בקר כתיב את הדם ובלאן כתיב את דמו לפי שדמו של צאן דומה לדם האדם לכך כתיב דמו שמעלה עליו הכתוב כאלו הקריב דמו: בבן בקר כתיב וקרבו וכרעיו ובצאן כתיב והקרב והכרעים דאיתא בתנא דבי אליהו לפי כשמהלכת בהמה דקה מגבהת כרעיה כמו שתי וערב אבל בהמה גסה מגבהת כרעיה לצדדין ולכך בהמה דקה משתנה מהלכה בבטנה וע"כ נוחה ג"כ משונה מבהמה גסה:

רמבן

(ד) **וסמך** ידו. בשתי ידיו כי מצאנו וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל ודרשו בו ידי כל יחיד ויחיד והנה הוא בשתי ידיו ובשעיר המשתלח מפורש וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר ולא ידעתי א"כ למה כתב הכתוב בכל שאר הסמיכות את ידו ואולי להוציא ממנו מה שדרשו ידו ולא יד שלוחו כי שמא היה במשמע ידיו להביא את שתיהן ולא נמעט בו השליח אבל עכשיו שהסמיכה בשתי ידיו לא כתב לשון יחיד אלא למעט השליח שאף על פי ששלוחו כמותו בשאר המקומות לא נדון כן בסמיכה ובתורת כהנים וסמך אהרן את שתי ידיו מלמד שהסמיכה בשתי ידים בנין אב לכל הסמיכות שיהיו בשתי ידים:

ונרצה לו לכפר עליו. על מה הוא מרצה לו אם תאמר על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה לשון רש"י וברייתא היא בתורת כהנים ואני תמה וכי היכן ענשו אמור כי הקרבנות בשוגגין הן מרצין ונוכל לומר שיכפרו על חייבי מיתה בידי שמים שוגגין ועל חייבי מלקות שוגגין ועל חייבי מיתות ב"ד שוגגין באותן שאין חייבין עליהם חטאת כגון מכה אביו ואמו ומקלל בשם שהחטאת מכפרת בחייבי כריתות שוגגין. ואולי בעבור שפירש הכתוב בחייבי מיתות ב"ד ובחייבי כריתות עונשן במזיד ובשוגג ופירש בחייבי מיתה בידי שמים עונשן במזיד למיתה ובחייבי לאוין למלקות ולא פירש להם שום עונש בשוגג נראה להם לחכמים שכל העונש שבהם פירשו הכתוב כי למה יפרש עונשן של אלו במזיד ובשוגג ויפרש עונש האחרים במזיד ולא יפרש אותו בשוגג ויאמר שיהא מחוייב להביא בהן עולה ולכך ראוי שאין בחייבי מיתה בידי שמים ובחייבי מלקות אלא עונשן המפורש בהן במזיד אבל בשוגג אין עליהם נשיאות חטא ואין צריכין רצוי כלל. וזהו שאמרו כבר ענשן אמור שכל העונש שרצה להטיל עליהם כבר אמרו הכתוב אבל על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה המזידין שלא הזכיר בו שום עונש ואי אפשר שלא יענש בהם בזה ירצה בעולה הזו אם יביאנה בנדבת נפשו ויתכן לומר כי בעבור שלא הזכיר בקרבנות הנדבה לכפר עליו על שגגתו אשר שגג כאשר בקרבנות שחטא יאמר ונרצה היה לרבותינו במשמעות הזה שיכפר על המזידים שאינם רצויים לפניו כי השוגג אע"פ שחטא רצוי השם הוא אם כן אי אפשר לכפר לו במזידים זולתי על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה שלא נגזר בהם עונש אלא שאינם רצויים למלך שעברו על מצותו וכמה יתרצו אל אדוניהם בדורון הזה. וראיתי בהגדה בויקרא רבה תני רבי שמעון בן יוחאי אין העולה באה אלא על הרהורי עבירת הלב. אמר רבי לוי מקרא מלא הוא והעולה על רוחכם היה לא תהיה העולה מכפרת על העולה על רוחכם וכן באיוב הוא אומר והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם הדא אמרה אין העולה באה אלא על הרהורי הלב והטעם שלפי שהוא חטא שאין מכיר בו אלא ה' לפיכך כולה כליל לה' ולשון ונרצה לו יחזור אל השם הנכבד הנזכר שיתרצה לו בקרבן הזה לכפר עליו מלשון ובמה יתרצה זה אל אדניו והוא פניך כי רציתם וכן רבים ויתכן כי ונרצה כנוי לחטא שנראה לו חטאו לכפר עליו מלשון כי נרצה עונה עד רצתה הארץ את שבתותיה והם ירצו את עונם לשון השלמה ויתכן שהוא כענין הראשון כאלו העון רצוי לפני השם לא יחר אפו בו עוד:

(ה) **ושחט** והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר והקריבו זו קבלה ומשמעה לשון הולכה למדנו ששתיהן בבני אהרן לשון רש"י ואיננו נכון אבל מדרש רבותינו והקריבו זו קבלת הדם שאין לשון והקריבו קריבת הדם למזבח שהיא ההולכה אבל הוא לשון קרבן והוא לקבלו ולזרקו על גבי המזבח כי הזכיר בבעל הקרבן הבאה וסמיכה ושחיטה ואחרי השחיטה הזכיר בני אהרן מיד אם כן אף הקבלה עצמה מצות כהונה ואינה אלא בכהן כשר ובכלי שרת וכל שכן הולכה וזריקה ועוד שהולכת אברים לכבש פסולה בזר שכך דרשו והקריב הכהן את הכל והקטיר המזבחה זו הולכת אברים לכבש אם כן אף הולכת הדם צריכה כהן בכיהונו:

(ו) **והפשיט** את העולה. מצוה שיפשיטנה כולה ואחרי כן ינתח אותה ואמר והפשיט ונתח כי בבעל הקרבן ידבר כאשר אמר וסמך ושחט כי ההפשט והנתוח אינן עבודות וכשרות בזר ולכך חזר אח"כ ואמר ונתנו בני אהרן וכן רחיצת הקרבים כשרה בזר ולכך אמר וקרבו וכרעיו ירחץ במים ועל הקרבן ואחרי כן והקטיר הכהן ואמר לשון רבים ונתנו וערכו כי בכל מצות הכהונה יאמר כן בעבור שהכהנים רבים יתאספו בבית השם לעשות העולה וברב עם הדרת מלך אבל איננו עכוב שהרי למד למטה ועוד

(וא) על ירך המזבח צפונה. כנגד השלחן. וטעם ושחט הכהן שישחטנו אחד ויזרקו רבים את הדם וכן כתוב וימציאו בני אהרן. וטעם אשר פתח אהל. להוציא מזבח הקטרת: (ו) והפשיט. כהן או לוי גלוה אליו: (ז) ונתנו בני אהרן. שלא יגשו הלוים וזאת מצוה על הכהנים ולא פחותים משנים:
(ח) הפדר. רבים חכמי הדור פירשוהו הגוף והנכון בעיני שהוא הפדר החלבים וכן הוא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים שהם נתחי הגוף את הראש ואת הפדר שהם החלבים ויחסר פוא וי"ו שהוא כמנהג הלשון אודם פטדה וברקת ונתח אותו לנתחיו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פדרו או יהיה פירוש את הראש עם הראש וכמוהו רבים והעד שנאמן ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר: (ח) וערכו. על בן הבקר כי הוא גדול ועל הכבש וערך: (ט) ירחץ במים. כהן או לוי ע"כ הוצרך להוסיף עם והקטיר מלת הכהן. אשה. שם התאר וטעמו קרבן אש והוא תאר למלת הכל: ניחוח

יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט (חולין פ"א): בני אהרן הכהן. כשהוא בכיהונו הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה: (ח) בני אהרן הכהנים. כשהם בכיהונם הא כהן הדיוט שעבד בשמונה בגדים עבודתו פסולה: את הנתחים ואת הראש. (ת"כ) לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה לפיכך הוצרך למנותו לעצמו: ואת הפדר. (ת"כ חולין פ"ב) למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה: אשר על המזבח. שלא יהיו הגזירין יוצאין חוץ למערכה: (ט) עולה. לשם עולה יקטירנו (זבחים פ"ד): אשה. כשישחטנו יהא שוחטו לשם האש וכל אשה לשון אש פוטיי"ר בלעז: ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: ואם

אַהֲרֹ֣ן כַּהֲנָ֔א אֶשָּׁתָ֖א עַ֣ל מַדְבְּחָ֑א וִיסַדְּר֥וּן אָעַיָּ֖א עַ֥ל אֶשָּׁתָֽא׃ ח וִיסַדְּר֗וּן בְּנֵ֤י אַהֲרֹן֙ כַּהֲנַיָּ֔א יָ֚ת אֵיבְרַיָּ֔א יָ֥ת רֵישָׁ֖א וְיָ֣ת תַּרְבָּ֑א עַל אָעַיָּא דְּעַל אֶשָּׁתָא דְּעַל מַדְבְּחָא׃ ט וְגַוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת כּוּלָּא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃

הַכֹּהֵ֛ן אֵ֖שׁ עַל־הַמִּזְבֵּ֑חַ וְעָרְכ֥וּ עֵצִ֖ים עַל־הָאֵֽשׁ׃ ח וְעָרְכ֗וּ בְּנֵ֤י אַהֲרֹן֙ הַכֹּ֣הֲנִ֔ים אֵ֚ת הַנְּתָחִ֔ים אֶת־הָרֹ֖אשׁ וְאֶת־הַפָּ֑דֶר עַל־הָעֵצִים֙ אֲשֶׁ֣ר עַל־הָאֵ֔שׁ אֲשֶׁ֖ר עַל־הַמִּזְבֵּֽחַ׃ ט וְקִרְבּ֥וֹ וּכְרָעָ֖יו יִרְחַ֣ץ בַּמָּ֑יִם וְהִקְטִ֨יר הַכֹּהֵ֤ן אֶת־הַכֹּל֙ הַמִּזְבֵּ֔חָה עֹלָ֛ה אִשֵּׁ֥ה רֵֽיחַ־נִיח֖וֹחַ לַֽיהוָֽה׃

ג' ופרשו. ד' פתחין וא' קמץ. ל"ב. ג' מ"ג המזבחה בתורה

ירחץ ה' ד' פתחין וא' קמץ וסי' והקרב והכרעים ירחץ. וקרבו וכרעיו ירחץ. ואם לא יכבס ובשרו דין קמץ והיה לפנות ערב ירחץ. ישמח צדיק כי חזה נקם: אשה כל ויקרא אשה בטעם תביר תחת אשה במ"ב שהתביר תחת עלה וכל במדבר דכוותה במ"ב וסי' ואת חלבם תקטיר. הכבש: ניחוח ה' מלאים בלישנא נמסר בסדר תצוה:

תולדות אהרן (ונתנו. יומא לט: וערכו. שם מ): את הראש. יומא כח: הפדר. חולין כז: על העצים. זבחים סב מנחות ב כו כז תמיד כט: וקרבו וכרעיו. יומא כח: אשה ריח. שבועות טו מנחות קי עקידה שער לב:

רמבן

וערך הכהן אותם והפשיט ונתח: ונתנו בני אהרן אש. אין זה הסדר שהראוי שיערכו הכהנים המערכה ואחרי כן ינתחו העולה וכך היה סדר המערכה בתמיד וכן מה שאמר וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש ואחרי כן והקרב והכרעים ירחץ במים אין המצוה שיעשה בסדר הזה כי הצריכה היא הקטרת הנתחים שצוה למעה שהקטיר הכהן את הכל ואם כן אין הסדר שיעלה הנתחים והראש והפדר על האש שבמזבח ואחרי כן ירחץ הקרב והכרעים ויקטירם אבל תחלה ינתח וירחץ ואחרי כן יעלה הכל על האש ויקטיר אבל ענין הכתוב שהקדים זריקת הדם ללמד שהיא קודמת לכל דבר ואחרי כן צוה בהקטרת האברים ואמר שיפשיט וינתח להעריך אותם על האש אחרי רחיצת הקרב והכרעים ואז יקטיר הכל כאחת וזהו שאמר את הכל והכונה שסנה הכתוב באברים לומר וערכו על האש והקטיר ללמד שאחר שיסדרם על האש לא יניחם עד שיבער בהם האש ויאכל אותם ותעלה מהם הקטורת וכן מה שהקדים הפשט ונתוח למערכת האש ללמד שאין בעולת הנדבה חובה להקדים להמערכה כעולת התמיד שנצטווה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר והיא קודמת לכל דבר המזבח כמו שמפורש במסכת יומא:

(ח) את הפדר. תרגם אונקלוס תרבא וכן דברי כל המפרשים פה אחד ואין למלה חבר. ולפי דעתי שאיננו שם לחלבים כולם רק לחלב הדק הפרוש ומבדיל בין הקרבים והמלה מן ההפוכים פדר פרד שמפריד בין הקרבים העליונים לתחתונים. ולכך אמרו רבותינו שיהא פורס הפדר על בית השחיטה שזהו דרך כבוד של מעלה שהחלב ההוא ראוי לפרסו ולכסות בו וכן נהגו חשובי האומות לפרסו על הצלי ואם יהיה שם לחלבים כולם יקרא החלב כן בעבור שהוא השומן הנפרד מן הבשר וכן הוא כנוי בפי חכמי הטבע כאשר אזכיר:

(ט) עולה. לשם עולה. אשה כשישחטנו יהא שוחט לשם האש וכל אשה לשון אש. ניחוח נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני לשון רש"י ולא פי' הרב מהו לשם האש. ובגמרא אמרו לאפוקי גבבא דלא ופירשו בו שישחטנו על מנת להעלותו על גבי אש בוערת במערכה לא להעלות על גבי גחלים עוממות שמתכבות והולכות ולי נראה שצריך לכוין שתאכלנו האש לגמרי לא שיצלה שם מעט והוא מלשונם בבן סורר ומורה כבשר כיבא דאכלי גנבי ובמסכת ערובין ובכביב וניכול ויש שגורסין שם לאפוקי גבבא דלא שיתכוין להעלותו על גבי אש של עצים כדכתיב על העצים אשר על האש ולא יחשוב להעלותו על גבי אש של קש ושל גבבא כענין ששנינו כירה שהסיקוה בקש ובגבבא והנה בכתוב הזה טעם הקרבנות שהם אשה ריח ניחוח לה' ואמר הרב במורה הנבוכים כי טעם הקרבנות בעבור שהמצריים והכשדים אשר היו ישראל גרים ותושבים בארצם מעולם היו עובדים לבקר ולצאן כי המצריים עובדים מזל טלה והכשדים עובדים לשדים אשר יראו להם בדמות שעירים ואנשי הודו עד היום לא ישחטו בקר לעולם בעבור כן צוה לשחוט אלה השלשה מינין לשם הנכבד כדי שיודע כי הדבר שהיו חושבים כי הם בתכלית העבודה הוא אשר יקריבו לבורא ובו יתכפרו העונות כי כן יתרפאו האמונות הרעות שהם מדוי הנפש כי כל מדוה וכל חולי לא יתרפאו כי אם בהפכן אלה דבריו ורבה האריך וביאר הם דברי הבאי ירפאו שבר גדול וקושיא רבה על נקלה ויעשו שלחן ה' מגואל שאיננו רק להוציא מלבן של רשעים וטפשי עולם והכתוב אמר כי הם לחם אשה לריח ניחוח וגם כי לפי שטותם של מצרים לא תתרפא מחלתם בזה אבל תוסיף מכאוב כי מחשבת הרשעים הנזכרים לעבוד למזל טלה ומזל שור שיש להם כח בהם כפי מחשבתם. ולכן לא יאכלו אותם לכבוד כחם ויסודם אבל אם יזבחו אותה לשם הנכבד זה כבוד להם ומעלה והם עצמם כך הם נוהגים כמו שאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ועושי העגל יזבחו לו והרב מזכיר שהיו מקריבים ללבנה בכל ראשי חדשיהם ולשמש בעלותה במזלות הידועים להם בספריהם ויותר תתרפא המחלה באכלנו מהם לשובע שהוא אסור להם ומגונה בעיניהם ולא יעשו כן לעולם והנה נח בצאתו מן התיבה עם שלשת בניו אין בעולם כשדי או מצרי הקריב קרבן וייטב בעיני ה' ואמר בו וירח ה' את ריח הניחוח וממנו אמר אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ולא היה עדיין בעולם שמץ ע"ג כלל ובלעם אמר את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח ואין דעתו עתה לשלול ממנו אמונות רעות כי לא נצטוה בכך אבל עשה כן לקרבה אל האלהים כדי שיחול עליו הדבור ולשון הקרבנות את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי וחלילה שלא יהא בהם שום תועלת ורצון רק שוללות לע"ג מדעת השוטים ויותר ראוי לשמוע הטעם שאומרים בהם כי בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה צוה השם כי כאשר יחטא ויביא קרבן יסמוך ידיו עליו כנגד המעשה ויתודה בפיו כנגד הדבור וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה והכרעים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לאלהיו בגופו ובנפשו וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו נפש תחת נפש וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו והמנות להחיות בהן מורי התורה שיתפללו עליו וקרבן התמיד בעבור שלא ינצלו הרבים מחטוא תמיד ואלה דברים מתקבלים מושכים הלב כדברי אגדה ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם תכנס בו ממה שאמרו רבותינו בספרי ובסוף מנחות אמר ר' שמעון בן עזאי בא וראה מה כתיב בפרשת הקרבנות שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהיך ולא אלהים ולא שדי ולא צבאות אלא יו"ד ה"א שם המיוחד שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק ושמא תאמר לאכילה הוא צריך תלמוד לומר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה לא אמרתי לכם זבחו אלא כדי שיאמר ויעשה רצוני ובתחלת תורת כהנים רבי יוסי אומר כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה לאפיקורסים לרדות אלו דבריהם ז"ל ואמת כי בפרשת הקרבנות לא נאמר לא אל ולא אלהים אבל מנאנו והעלית עולות לה' אלהיך וכתיב לחם אלהיהם הם מקריבים וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב וכתוב במזמור הנזכר זבח לאלהים תודה ועוד כתוב כי מעלו אבותינו ועשו הרע בעיני ה' גם סגרו דלתות האולם ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל אבל הענין כלו מבואר בתורה שנאמר את קרבני לחמי לאשי ואמר לחם אשה שהם לחם לאשים ואשה לשון אש ואמר

רשי

(י) ואם מן הצאן. (ת"כ זבחים פרק ה) וי"ו מוסף על ענין ראשון ולמה הפסיק ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה: מן הצאן מן הכשבים ומן העזים. הרי אלו ג' מעוטין פרט לזקן ולחולה ולמזוהם (ת"כ בכורות פרק ז): (יא) על ירך המזבח. על צד המזבח: לפונה לפני ה'. ואין צפון בבמה (זבחים קיט): (יד) מן העוף. ולא כל העוף לפי שנא' תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר ת"ל מן העוף (קדושין כד): תורים. גדולים ולא קטנים: בני יונה. קטנים ולא גדולים (חולין כב): מן התורים או מן בני היונה. פרט לתחלת הציהוב שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים: (טו) והקריבו. (חולין סה) אפילו פרידה אחת יביא: הכהן ומלק. (חולין סס) אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצצן (חולין כא): ונמצה דמו. לשון (משלי ל) מיץ אפים (ישעיה יו) כי אפס המץ כובש בית השחיט' על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד (זבחים סה): ומלק והקטיר ונמצה. אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מולה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו אף מליקה כן ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו

אבן עזרא

ניחוח. מפורש: (יא) על ירך המזבח. מחוץ וכן ירכתי צפון כי רבים תעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלים: (יד) מן התורים. גדולים ולא קטנים: בני היונה. להוציא את הגדולים על כן לא אמרו יונים: (טו) ומלק. אין לו את במקרא ומשפט המליקה מדברי הקבלה: ונמצה דמו. מבנין נפעל מגזרת מצית

לַיהֹוָה׃ ס

י וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ מִן־הַכְּשָׂבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים לְעֹלָה זָכָר תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃

יא וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהֹוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃

יב וְנִתַּח אֹתוֹ לִנְתָחָיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פִּדְרוֹ וְעָרַךְ הַכֹּהֵן אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃

יג וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהֹוָה׃ שני פ

יד וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהֹוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ׃

טו וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר

יְיָ׃ י וְאִם מִן עָנָא קֻרְבָּנֵיהּ מִן אִמְּרַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי עִזַּיָּא לַעֲלָתָא דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִנֵּיהּ׃ יא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ עַל צִדָּא דְמַדְבְּחָא צִפּוּנָא קֳדָם יְיָ וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וִיפַלֵּג יָתֵיהּ לְאֵיבָרוֹהִי וְיָת רֵישֵׁיהּ וְיָת תַּרְבֵּיהּ וִיסַדַּר כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל אָעַיָּא דְּעַל אִישָּׁתָא דְּעַל מַדְבְּחָא׃ יג וְגַוָּא וּכְרָעַיָּא יְחַלֵּיל בְּמַיָּא וִיקָרֵיב כַּהֲנָא יָת כּוֹלָּא וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ יד וְאִם מִן עוֹפָא עֲלָתָא קֻרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וִיקָרֵיב מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה יָת קֻרְבָּנֵיהּ׃ טו וִיקָרְבִנֵּיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְמֵיהּ עַל כּוֹתֶל מַדְבְּחָא׃

י"ג ר"פ בס' · מ' כו' מאריכין בספ' · ד' פסחין ול' קמץ · ל"ג. ג' · בו' חסרים · ד' · ג'. פ · ל"ג. ל' כפת' ס"א

על ח' בטעם מאריכין בסיפרא וסי' על ירך המזבח צפונה. על כל קרבנך תקריב מלח. על חטאתו אשר חטא. וחברו על שגגתו אשר שגג. על אשי. על המטהר. על לחם הבכורים: וערכו בני אהרן. ונתח אתו לנתחיו על העצים אשר על האש אשר על המזבח צש"ז סימן: ושסע אתו בכנפיו. על העצים אשר על האש צ"ש סימן: קדמא את הנתחים את הראש את הפדר. נר"ף סימן: עלה הוא אשה ריח ניחח לה' ב' וסי' והקרב והכרעים. ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל: והקריבו ג' ומ"ל וסימן והקריבו הכהן אל המזבח. ואם עז קרבנו. וטהרה ממקור דמיה: אל המזבח ט' וסי' או בגשתם אל המזבח. ירחצו מים ולא ימותו. ובקרבתם אל המזבח ירחצו. והקריבו הכהן אל המזבח ומלק. והבאת את המנחה. ויקרב אהרן אל המזבח. קרב אל המזבח ועשה. ויצא אל המזבח אשר לפני ה'.

תולדות אהרן ואם מן הצאן. נזיר לה זבחים מח בכורות מא (פסחים לב שקלים מו): זכר תמים. בכורות מא מב: ושחט אותו. זבחים מז מט נח סב קיט מנחות נו: וזרקו. פסחים סד זבחים סא: ואת ראשו. יומא כה זבחים נא חולין כז: והקרב והכרעים. זבחים כב נא: והקריב הכהן. פסחים סה יומא כז חגיגה יא זבחים ד יד כד סו מנחות ו חולין ג: עלה הוא. זבחים יב: ואם מן העוף. קדושין כד: והקריב מן. זבחים סה סו חולין כא כריתות ט: ומלק את ראשו. קדושין לו זבחים סה חולין כא כב: ונמצה דמו. זבחים פח:

בעל הטורים

בכן בקר לא כתיב אלא והקטיר בצאן כתיב והקריב והקטיר לפי שצאן הוא מועט ומקריב ומקטיר הכל בפ"א: בכן בקר לא כתיב הוא ובצאן וגם בעוף כתיב עלה הוא לפי שעולת העוף באה תחת הכבש בדלו' יכול אם עשאו בכבש יצא כשר ת"ל הוא: בכן בקר כתיב לרצונו ולא בצאן ובעוף לפי שמרבה נכסים. צפנה. כדי להגין ממ"ש מצפון תפתח הרעה. כתיב צפון בצאן. כנגד יצחק שאמרו צפון וכן בעזים כתיב צפון כנגד יעקב שנא' בו ואת עורות גדיי העזים: ומלק את ראשו מליקה מן הצואר לפי שהיונה כשהיא פורחת מחזרת הסימנים ע"ג הצואר ועולת העוף למעלה ע"ש יצחק יונה אלם שהועלה למעלה ע"ג המזבח:

רמבן

(י) ואם מן הצאן קרבנו. הפרשה זו בעולת הצאן ודינה כדין עולת הבקר בכל תעשה ולכך קצר בכאן ולא הזכיר וסמך ורצה והוסיף לומר על ירך המזבח צפונה לפני ה' לבאר כי לפני ה' שכתוב בבן הבקר הוא ירך המזבח בצפון ופי' ירך המזבח צדו והוא בצפון למד כי כבש המזבח בדרום ושם פני המזבח שנאמר בכאן לפני ה' אל פני המזבח וטעם השחיטה שהיא בצפון כבר פירשתי ואמר שם על המזבח סביב כי הוא המזבח הנזכר אשר פתח אהל מועד ולא הזכיר והפשיט שכבר הוזכר ואמר וערך הכהן אותם ללמד כי די בכהן אחד כמו שפירשתי כי הפרשיות למדות זו מזו מה שיחסר באחת יבאר באחרת:

(טו) והקריבו הכהן אל המזבח. ההקרבה הזו היא העלאה שיעלה העוף אל המזבח ושם ימלוק אותו שהמליקה אינה אלא בראשו של מזבח ומפני זה דרשו הכהן וכי עולה על הלב שהזר קרב לגבי המזבח א"כ למה נאמר הכהן ומלק מלמד שלא תהא המליקה אלא בעצמו של כהן ומלק והקטיר ונמצה אפשר לומר כן מאחר שהוא מקטיר הוא מולה אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו אף מליקה הראש בעצמו והגוף בעצמו ופשוטו של מקרא מסורס הוא ומלק והקטיר וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר לשון רש"י ולא יתכן לומר שימלוק את הראש ויקטירנו ואחרי כן ונמצה דם הגוף על קיר המזבח והקטיר אותו לפי שאין מקריבים אברים לעולם בשום קרבן אלא לאחר הוצאת דמים כי הדם הוא בנפש יכפר בכל הקרבנות. ולפיכך דרשו כן שלא בא הכתוב אלא להקיש מליקה להקטרה שיהא בשניהם הראש בעצמו והגוף בעצמו. אבל פשוטו של מקרא ומלק את ראשו להקטיר המזבח ילמד על המליקה שתהיה להקטיר הראש כאשר יקטיר הגוף כמו שאמרו והקטיר אותו הכהן כי דרך הכתוב בכל הקרבנות לומר כן כמו שפירשתי בנתחי

ואמר ר"א אשה שם התואר וטעמו קרבן אש והוא תואר למלות הכל ובמנחה שאמר והקטיר הכהן את אזכרתה אשה ריח ניחוח לה' יהיה תואר לקומץ אבל אשה שם כמו אש ועולה אשה כמו עולת אש ריח ניחוח לה' וכן כלם כי טעמם כמו להם אשה אבל לא אמר אש ואמר אשה כמשמעו כאשר הראה אותך בהר במתן תורה והוא הקרבן במדת הדין והזביחה לשם ה' לבדו שלא יתכוין לדבר אחר בעולם רק לשם ה' לבדו וזה טעם עולה הוא אשה הוא ולכך אמר הכתוב כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קדש כי לאשה ה' קרבן אלהים ולכך אמרו שלא יזכיר בצואות של קרבנות לא אל ולא אלהים אלא אשה לה' ריח ניחוח לה' כי הכונה לה' לבדו תהיה לא יכוין המקריב ולא יעלה במחשבתו רק לשם המיוחד. והוא מאמר החכמים ריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד בתורת כהנים לה' לשם מי שעשה את העולם והוא מה שאמר המזמור זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ. ואין נודרין אלא לשמו המיוחד והוא מה שאמר אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך כאשר אמר אנכי ה' אלהיך וזה טעם המזמור כולו שאמר אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ וגו' שהזכיר שם מלא על עולם מלא והזכיר בהם הקרבנות יהוה שנאמר יעלו על רצון מזבחי ובית תפארתי אפאר לאמר שיהיו הקרבנות על הרצון שהוא מזבחו ובית תפארתו יפאר בעלותם לריח ניחוח מן נחה רוח אליהו על אלישע ותנח עליהם הרוח וכל קרבן לשון קריבה ואחדות ולכך אמר ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל כי העולה בקדש תהיה לאלהי ישראל והמלאך למד למנוח ענין הקרבנות אמר אם תעצרני לא אוכל בלחמך שאם יעשה לו לחם לא יקבל ממנו כי הוא פגול וזבח תועבה לשם אבל אם תעשה עולה לה' לבדו תעלנה ותהיה לרצון על אשה ה' ואז עלה בלהב המזבח והנה הענין מפורש ומבואר וה' הטוב יכפר בעד:

אבן עזרא

מלית: (טז) מראתו. ידוע וכמוהו הוי מראה ונגאלה בנוצתה. עם הנוצה שלה וכן מלא הנוצה: אצל המזבח. מחוץ: קדמה. כי הוא רחוק ממקום הכבוד: אל מקום הדשן. גם שם ישימוהו: (טז) ושסע. מגזרת ושוסעת שסע כטעם בקוע: (א) ונפש כי תקריב. נפש אדם והזכיר הנפש שהמנחה נדבה גם הנפש תקרא נדיבה ורוח נדיבה תסמכני: סלת. קמח חטה נקיה והיא הנקראת בל׳ קדר סמי״ד והנה אין ראוי להיות מנחה לגבוה כי אם מהמין שאין למעלה הימנו: (ב) וקמץ. מגזרת לקמצים וקדמונינו פירשו קמץ מלא ודבריהם אמת: מסלתה. מעט ממנה וכן מהשמן רק כל הלבונה יקטיר: אזכרתה. האל״ף נוסף והטעם מה שהיה לו לזכרון לפני השם בעבור מנחתו ורבים ירשוהו כריח וקטורת כמו זכרו כיין לבנון: (ג) לאהרן ולבניו. ולכל הכהנים

רש"י

דמו כבר: (טז) מראתו. מקום הרעי זה הזפק: בנוצתה. עם בני מעיה ונוצה לשון דבר מאוס כמו (איכה ד) כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכליה וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו ז"ל אמרו (שבת דף קיה) קודר סביב הזפק בסכין כמין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור. בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר. בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל (ויקרא רבה): אל המזבח קדמה. במזרחו של כבש (ת"כ): אל מקום הדשן. מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בקר ודשן מזבח הפנימי והמנורה וכולם נבלעים שם במקומן (מעילה יב): (יז) ושסע. אין שיסוע אלא ביד וכן הוא אומר בשמשון (שופטים יד) וישסעהו כשסע הגדי: בכנפיו. עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו (ויקרא רבה): בכנפיו. (שבת קח) נוצה ממש והלא אין לך הדיוט שמריח ריח כנפים נשרפים ואין נפשו קצה עליו ולמה אמר הכתוב יקריב כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני: לא יבדיל. אינו מפרקו לגמרי לב׳ חתיכות אלא קורעו מגבו. (מנחות קיא) נאמר בעוף ריח ניחוח ונאמר בבהמה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים: (א) ונפש כי תקריב. לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו: סלת יהיה קרבנו. (מנחות קו)

מקרא

המִּזְבֵּחַ: טז וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן: יז וְשִׁסַּע אֹתוֹ בִכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: ס

ב א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב קָרְבַּן מִנְחָה לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ לְבֹנָה: ב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: ג וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ

אונקלוס

טז וְיַעְדֵּי יָת זָפְקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ וְיִרְמֵי יָתֵיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא קִידוּמָא בַּאֲתַר דְּמַקְדִּין קִיטְמָא: יז וִיפָרֵיק יָתֵיהּ בְּגַדְפּוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ וְיַסֵּיק יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל אָעַיָא דְעַל אֶישָׁתָא עֲלָתָא הוּא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: א וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵיב קֻרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ סוּלְתָּא יְהֵי קֻרְבָּנֵיהּ וִירִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן עֲלַהּ לְבוּנְתָּא: ב וְיַיְתִינַהּ לְוָת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִסּוּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוּנְתַּהּ וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ לְמַדְבְּחָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ג וּדְאִשְׁתְּאַר מִן מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין

ד׳ וחסר · ג׳ וחסר · ל׳ . ל׳ ול׳ יז ולא יבדיל · כ׳ ובתר׳ חסר הוא · ג׳ ר״פ · ב׳ בתורה · ל׳ . ג׳ · כ״ל חסר · ל״ג · כו׳ מ״ל

ולקח הכהן מיד האשה: ונפש ג׳ ר״פ וסי׳ כי תקריב. ושמעה קול אלה. ונפש אדם מן הנשים: ומשמנה ג׳ וסי׳ מלא קמצו מסלתה. מגרשה ומשמנה. [והרים] (והקטיר) ממנו בקמצו. ואי׳ כל כלי שמנה. תקרב י׳ חסר בלישנא וסי׳ וכי תקרב קרבן מנחה. ויקרבו בני אהרן את הדם. בהקרבם אש זרה. הקרב את קרבנו. תקרבון אלי ושמעתיו. ויקרבו אתו אל יהושע. והעלה אשר יקרב הנשיא. בה זימנא קרבו גברין כשדאין. בארין קרבו ואמרו קדם מלכא. והקרבו לחנכא בית אלהא דנא.

תולדות אהרן והסיר את מראתו. זבחים סה מעילה יב : (והשליך אותה. יומא לג : והנותרת מן המנחה. תלה נט יומא לט סוטה יח) :

האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות ונקמצת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין לפי שנאמרו כאן ה׳ מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמיצה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. (ת"כ) אין סלת אלא מן החטין שנאמר סלת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון שנא׳ (ויקרא יד) ועשרון סלת למנחה עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. (ת"כ) על כולה: ונתן עליה לבונה. על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד ומה ראית לומר כן שאין רבוי אחר רבוי בתורה אלא למעט. ד"א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה ונקמץ עמה כמו שנא׳ מסלתה ומשמנה ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה ולא נקמצת עמה שנאמר על כל לבונתה שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה מעליה ומקטירה (סוטה יז): ויצק ונתן והביאה. מלמד שיציקה ובלילה כשרים בזר (מנחות יח): (ב) הכהנים וקמץ. מקמיצה ואילך מצות כהונה (מנחות יח ת"כ): וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדות ללמדך שהקמיצה כשרה בכל מקום בעזרה אף בי"א אמה של מקום דריסת רגלי ישראל (מנחות ט): מלא קמצו. (מדות לח) יכול מבורץ מבלבן ויוצא לכל צד ת"ל במקום אחר (ויקרא ו) והרים ממנו בקמצו לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ אי בקמצו יכול חסר ת"ל מלא הא כיצד חופה ג׳ אצבעותיו על פס ידו וזהו קומץ במשמע לשון העברית: על כל לבונתה. לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא: לבונתה והקטיר. אף הלבונה בהקטרה (תורת כהנים): מלא קומצו מסלתה ומשמנה. (מנחות יא) הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט לבונה פסולה: אזכרתה. הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: (ג) לאהרן ולבניו. (תורת כהנים) כהן גדול

בעל הטורים ונפש כי תקריב מנחה. אמר נפש במנחה לפי שנפשו היא כאלו שהעני טורח בנפשו עד שמשיג להביאה בעוף ובמנחה לא נאמר לפני ה׳ כמו בבן בקר לפי שמעיים שמביאים אותם ומתביישים להביא אותם לפני הכל לכן אמר לאהרן ולבניו שאינן בפרסום והזכיר לאהרן לומר שאף הכהן גדול לא יבזה מנחת הדל:

רמבן

בנתחי העולה. אבל אמר בכאן והקטיר אותו הכהן ולא אמר והקטיר את הכל כי שתי הקטרות הן יקטיר הראש ויסיר המוראה וישסע אותו ויקטיר הגוף כמו ששנינו בזבחים:

(טז) והסיר את מוראתו בנוצתה. מקום הרעי זה הזפק בנוצתה עם בני מעיה ונוצה לשון דבר מאוס וכן כי נצו גם נעו וזהו שתרגם אונקלוס באוכלי׳ וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקרקבן עמה ורבותינו אמרו קודר את הזפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה לשון רש"י. ואיננו נכון שאין נוצה בשום מקום אלא נוצה ממש וכי נצו גם נעו יאמר כי העלו נוצה לעופף ממקומותם אל הגולה וגם ינועו שם שלא ימצאו מנוח וכמוהו כי נצוא תצא והמתרגם הירושלמי אמר בו ארי יתקוטטו אף יטלטלו עשאו מן כי ינצו אנשים יאמר כי הם נצים בכל העמים ונודדים מהם ולא יוסיפו לגור בתוכם. ויפה פי׳. אבל לשון נוצה לא ימצא כדברי הרב ומדרשו של אבא יוסי שהצריך ליטול אף הקרקבן עמה מפני שהזפק והושט עם הקרקבן כלי המאכל הכל בכלל מראתו כי בקרקבן יעשה הרעי ולא חלק אבא יוסי כלל למה שאמר תנא קמא יטלנו עם הנוצה שהרי שנינו במשנה במסכת זבחים פרק ששי בא לו לגוף והסיר את המוראה ואת הנוצה ואת בני מעיים היוצאים עמה והשליכם לבית הדשן ומשנה זו משנת אבא יוסי היא וקתני נוצה. ודעת אונקלוס כדעת חכמים שאינו מסיר רק הזפק בנוצתו עם האוכל הכנוס בו שהיא המוראה ולפי שהכהן תופס בזפק ומסיר בו את המוראה אמר ית זפקיה באוכליה כאלו הוא אוכליה בזפקיה כי אוכליה תרגום מוראתו וזפקיה תרגום נוצתה שהכתוב אמר שיסיר המוראה שהוא האוכל בנוצתה שעליה נוטל הזפק בעורו ובנוצה שעליו וכך אמר אונקלוס ארי בשמי מימריה וכפי העברי יאמר ארי שמי במימריה אבל הפך תרגומו לצורך דבר שידע בו ותרגם ואת שתי קנות שתי הטבועות כן בהפוך וית תרתין גדילין דעל תרין סטרוהי וכן רבים:

(יז) בכנפיו. עם כנפיו אינו צריך למרוט כנפי נוצתו נוצה ממש לשון רש"י ואיננו נכון שאם כן לא יזכיר הכתוב מאיזה מקום ישסע אותו אם מלפניו או מגבו. אבל פירושו וישסע אותו במקום כנפיו כי הבי"ת ב"ית הכלי כאמרו כאהרן בבית או בשדה ואין כנפיו נוצה אבל הוא בכלל כנפים שכתוב כל צפור כל כנף יפרוש כנפיו לתימן וכן בכנף מעילו ונוצה הוא השער אשר על גוף העוף כענין שכתוב הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה. וכן שנינו הכנפים והנוצה טמאות ומטמאות ומצטרפות ואמרו פרט לחרטום ולצפרנים לכנפים ולנוצה:

ב (ב) ויצק ונתן והביאה. מלמד שיציקה ובלילה כשרה בזר הכהנים וקמץ מקמיצה ואילך מצות כהונה לשון רש"י וצריך שנאמר שאין מצות

רשי

גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת והדיוט במחלוקת : קדש קדשים . היא להם מאשי ה' ואין להם חלק בה אלא לאחר מתנת האישים . (יומא יד) : (ד) וכי תקריב וגו' . (מנחות מו) שאמר הרי עלי מנחה מאפה תנור ולמד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין החלות בלולות והרקיקין משוחין ונחלקו רבותינו במשיחתן י"א מושחן וחוזר ומושחן עד שכלה כל השמן שבלוג שכל המנחות טעונות לוג שמן וי"א מושחן כמין כ"י ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים . מה ת"ל בשמן בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי (ת"כ) היוצא מן הזיתים ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה שנא' בו זך ושנינו במנחות (דף עו) כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות על ידי פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאמור בה רקיקין באה עשר רקיקין : (ה) ואם מנחה על המחבת . (מנחות סג) שאמר הרי עלי מנחת מחבת וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף ומעשה המנחה שבתוכו קשין שמתוך שהיא צפה האור שורף את השמן (שם עד) וכולן טעונות ג' מתנות שמן יציקה ובלילה ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן : סלת בלולה בשמן . מלמד שבוללן בעודן סלת : (ו) פתות אותה פתים . לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה : ויצקת עליה שמן מנחה היא . לרבות כל המנחות ליציקה יכול אף מנחת מאפה תנור ת"ל עליה אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין ת"ל היא : (ז) מרחשת . כלי הוא שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשי מנחה העשויין לתוכה רוחשין . כל דבר רך ע"י משקה נראה כרוחש ומנענע : (ח) אשר יעשה מאל' . מאחד מן המינים הללו : והקריב' . בעליה אל הכהן : והגישה הכהן אל המזבח . מגישה לקרן דרומי' מערבית של מזבח : (ט) את אזכרתה . הוא הקומץ : (יא) וכל דבש . כל מתיקת פרי קרויה דבש : (יב) קרבן ראשית תקריבו אותם . מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנא' (ויקרא כג) חמץ תאפינה

קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ ס ד וְכִי
תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה תַנּוּר ה' חס' בליש'
סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן ג' מ"ל. ד' חס'
וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן׃ ס
ה וְאִם מִנְחָה עַל הַמַּחֲבַת ל'
קָרְבָּנֶךָ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן מַצָּה
תִהְיֶה׃ ו פָּתוֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְיָצַקְתָּ ל' ומ"ל. ב'
עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה הִוא׃ ס שלישי
ז וְאִם מִנְחַת מַרְחֶשֶׁת קָרְבָּנֶךָ ל'
סֹלֶת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה׃ ח וְהֵבֵאתָ ו'
אֶת הַמִּנְחָה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מֵאֵלֶּה נ"ו
לַיהוָה וְהִקְרִיבָהּ אֶל הַכֹּהֵן
וְהִגִּישָׁהּ אֶל הַמִּזְבֵּחַ׃ ט וְהֵרִים ל'
הַכֹּהֵן מִן הַמִּנְחָה אֶת אַזְכָּרָתָהּ
וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה אִשֵּׁה רֵיחַ ל"ב
נִיחֹחַ לַיהוָה׃ י וְהַנּוֹתֶרֶת מִן
הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ יא כָּל י"ע ר"פ בכפ'
הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא
תֵעָשֶׂה חָמֵץ כִּי כָל שְׂאֹר וְכָל ז'
דְּבַשׁ לֹא תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה ג'. ב'
לַיהוָה׃ יב קָרְבַּן רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ כל דסמיך ללמ"ד פתח
אֹתָם לַיהוָה וְאֶל הַמִּזְבֵּחַ לֹא

מקרבניא דיי׃ ד וארי תקריב
קרבן מנחתא מאפה תנור
סולתא גריצן פטירן דפילן
במשח ואספוגין פטירן
דמשיחין במשח׃ ה ואם
מנחתא על מסריתא קרבנך
סולתא דפילא במשח פטיר
תהי׃ ו בצע יתה ביצועין
ותריק עלה משחא מנחתא
היא׃ ז ואם מנחתא דרדתא
קרבנך סולתא במשח
תתעביד׃ ח ותיתי ית
מנחתא דיתעביד מאלין
קדם יי ויקרבינה לכהנא
ויקרבינה למדבחא׃
ט ויפריש כהנא מן מנחתא
ית אדכרתה ויסק למדבחא
קרבן דמתקביל ברעוא קדם
יי׃ י ודישתאר מן מנחתא
לאהרן ולבנוהי קודש
קודשין מקרבניא דיי׃
יא כל מנחתא די תקרבון
קדם יי לא תתעבד חמיע
ארי כל חמיר וכל דבש לא
תסקון מניה קרבנא קדם
יי׃ יב קרבן קדמי תקרבון
יתהון קדם יי ולמדבחא לא

אבן עזרא

הכהנים בשוה : (ד) חלות . עבות ויש אומרים עגולות מלשון חלילה בדברי קדמונינו : (ה) מחבת . קערה מכוסה בקערה והתי"ו תחת ה"א כתי"ו ושבת לנשיא : (ז) מרחשת . מעשה מטוגן ויש מפרשים מגזרת רחש לבי והטעם בעבור שישמיע קול : (י) לאהרן ולבניו . אחריו . והטעם לכהן המקריב כי כן כתוב על שתי המנחות : (יא) שאור . הוא המחמיץ גם כן הדבש ורבים אמרו שפירושו דבש תמרים וכן כל ארץ זבת חלב ודבש ויש להם כדמות ראיה בס' עזרא : (יב) קרבן ראשית תקריבו אותם לה' . כטעם שתים שני עשרונים המונפים לפני השם בחג השבועות וזה פירוש לה' אע"פ שהם קדש לה' הם למאכל הכהן : (יג) ברית אלהיך . הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון

חלות ג' מלאי' וסי' וכי תקרב קרבן מנחה . אם על תודה . קדמאה דפסוק . ואפית אותה : פתים ב' וסי' פתות אתה . תופיני : תעשה ד' וסי' נמסר בסדר תרומה : יעשה ל"ז וסי' ויאמר לבן לא יעשה . ובני יעקב באו . ותתצב אחתו . וביום הראשון מקרא קדש ב' בפסוק . או בן יגח . ששת ימים דושמרו . והבאת את המנחה . וחלב נבלה . וכל אשר יפול עליו . וראה את הנגע ביום . ואיש כי יתן מום . ואת קלעי החצר . כל ימי נזרו . ככה יעשה לשור . כי לא פרש . כאלה תעשו ליום . ושעיר עזים דר"ח . ונגשה יבמתו . ותאמר אל אביה יעשה ויקח צמד בקר . ויאמר דוד אל האנשים ויאמרו לו העם כדבר . ותאמר לו אל אחי אל . אך לא יעשה בית ה' ספות . אוי לרשע רע כי גמול . והיה כי תרבו ופריתם . והנביאים יהיו לרוח . אמור אני מופתכם . הנה בהיותו תמים לא יעשה . ונתתי אותם שמרי . כי קרוב יום ה' על כל . ובכל יום ויום מרדכי . ונתון הלבוש והסוס . ויקח המן את הלבוש . ועתה נכרת ברית לאלהינו :

תולדות אהרן

פתות אותם . מנחות עה : (ויצקת עליה שמן . נזיר נג סוטה כ) : ואם מנחת . שם עד : מרחשת . שם סג : והבאת את . שם ס : והקריבה אל . סוטה יד מנחות ח סב : והגישה אל . סוטה שם זבחים סג סד מנחות כא : והרים הכהן . שם ע וסא : כל המנחה . שם נז : לא תעשה חמץ . שבת קיא מנחות נה נו : כי כל שאר . פסחים מג יומא מז יבמות ק נזיר לו סוטה כג שבועות יב זבחים עו מנחות נג נח (שבת ט) : לא תקטירו . מנחות קו תמורה ו : קרבן ראשית . זבחים עז מנחות נז נח סד : ואל המזבח . זבחים עז מנחות נז (שבת ט) :

בעה"ט לא תעשה חמץ . לפי שיצר הרע דומה לשאור ומטעם זה ג"כ הזהיר על הדבש שיצר הרע מתוק לאדם כדבש :

רמבן

מצות כהונה מתחלת בקמיצה שהרי הגשה קודמת לקמיצה והיא פסולה בזר כמו שאמר והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח ואח"כ והרים הכהן את אזכרתה שהוא הקומץ הרי שהכהן הוא מגישה אל המזבח לקרן מערבית דרומית ואחר כך קומץ . וכך שנינו הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות נוהגות באנשים ואין נוהגות בנשים ואמר הגשות דכתיב זאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן ולא בנות אהרן א"כ ההגשה בבני אהרן היא . אבל מה שאמרו מקמיצה ואילך מצות כהונה כונתם כי מקמיצה זו הכתובה בפסוק הזה ואילך מצות כהונה לא בדברים שהקדים הכתוב בכאן לקמיצה שהרי בפרשה זו הזכיר יציקה ונתינת לבונה והבאה אל הכהן וקמיצה ולא הוזכרה כאן הגשה אל המזבח נמצא שכל האמורין כאן קודם קמיצה כשרין בזר שהם יציקה ובלילה והבאה :

(יא) כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ . אסר להביא המנחה חמץ ואחר כך אמר לא תקטירו ממנו לאסור שלא יחמיץ הקומץ ויקטירנו ויכנס בכלל לא תקטירו ממנו אשה . כל הקטרה לשון קטרת הסמים שהפטמין אומרים יפה היה הדבש לקטרת אלא שאסרתו התורה ואמר ממנו לאסור מקצתו כלומר אפי' קומץ וכן על עירובו לוקה מריבוי הכתוב שאמר כי כל שאור וכל דבש כמו שמפורש במנחות ובפסחים . וטעם הכתוב שיזכיר מנחה היא ויכתוב הוא וכן בכל מקום מפרשת הנה אנכי שולח מלאך וכן האשה ההיא בעבור שהנקבה בכלל הזכר בכח . וטעם השאור והדבש יתכן שהוא כדברי הרב במורה הנבוכים אמר שמצא בספריהם שהמנהג היה בעובדי ע"ג להקריב כל מנחתם חמץ ולערב הדבש בכל קרבניהם ולכן אסרם לגבוה . וכזה אמרו רבותינו במצבה שהיתה נבחרת בימי האבות ואחר כך שנאה השם מפני שעשאוה חוק לע"ג כמו שאמר אשר שנא ה' אלהיך . ובטעם המלח אמר כן בעבור שהם ימאסו אותו ולא יקריבוהו כלל . ויתכן מפני שאינו דרך כבוד להיות לחם השם תפל מבלי מלח כטעם הקריבהו נא לפחתך ולפיכך מעטו העצים והדם שאין טעונין מלח או שיש בכל אלה סוד נעלם ממנו ואמר הכתוב בשאור ודבש לשון רבים כי עם אהרן ובניו ידבר . וחזר ואמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח כי יחזור אל מביא המנחה שאמר בו בתחלת הפרשה ואם מנחת מרחשת קרבנך . והטעם כי המליחה כשרה בזר כמו יציקה ובלילה . וטעם על כל קרבנך על כל קרבנותיך שכל הקרבנות טעונין מלח כמו המנחה :

ולא

אבן עזרא

בזיון: (יד) ואם תקריב מנחת בכורים. רבים אמרו שמלת אם חיוב ולפי דעתי כי אין צורך כי החיוב הוא ראשית בכורים ולא הבכורים והרוצה להביא מנחה מבכורים נדבה יביא: אביב. נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב: גרש. טעמו ידוע וקרוב מגזרת גרסה נפשי ואם הוא בסמ"ך: כרמל. כמו וכרמל בצקלונו: (א) שלמים.

תרגום אונקלוס

יִתַּסְקוּן לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא:
יג וְכָל קֻרְבַּן מִנְחָתָךְ בְּמִלְחָא
תִּמְלַח וְלָא תְבַטֵּיל מְלַח קְיָם
אֱלָהָךְ מֵעַל מִנְחָתָךְ עַל כָּל
קֻרְבָּנָךְ תְּקָרֵיב מִלְחָא:
יד וְאִם תְּקָרֵיב מִנְחַת בִּכּוּרִין
קֳדָם יְיָ אָבִיב קְלֵי בְּנוּר
פֵּירוּכָן רַכִּיכָן תְּקָרֵיב יָת
מִנְחַת בִּכּוּרָךְ: טו וְתִתֵּן עֲלַהּ
מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוֹנְתָא
מִנְחָתָא הִיא: טז וְיַסֵּק כַּהֲנָא
יָת אַדְכַּרְתַּהּ מִפֵּרוֹכַהּ
וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַּהּ
קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: א וְאִם
נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֻרְבָּנֵיהּ
אִם מִן תּוֹרֵי הוּא מְקָרֵב אִם
דְּכַר אִם נוּקְבָא שְׁלִים
יְקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ: ב וְיִסְמוֹךְ
יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קוּרְבָּנֵיהּ
וְיִכְּסִינֵּיהּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת
דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר
סְחוֹר: ג וִיקָרֵיב מִנִּכְסַת
קוּדְשַׁיָּא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת
תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל
תַּרְבָּא דְּעַל גַּוָּא: ד וְיָת
תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבָּא

תורה

יי"ו יַעֲלוּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ: יג וְכָל־קָרְבַּן
ל׳ מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא
תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ
מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־קָרְבָּנְךָ
תַּקְרִיב מֶלַח: ס יד וְאִם־תַּקְרִיב
ג׳ מ״ל מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיהוָה אָבִיב
ל׳ וא׳ גרש ורחים קָלוּי בָּאֵשׁ גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל תַּקְרִיב
ל׳ ומ״ל אֵת מִנְחַת בִּכּוּרֶיךָ: טו וְנָתַתָּ
עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְשַׂמְתָּ עָלֶיהָ לְבֹנָה
מִנְחָה הִוא: טז וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן
ל׳. ג׳ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ מִגִּרְשָׂהּ וּמִשַּׁמְנָהּ
רביעי עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ אִשֶּׁה לַיהוָה: פ
ו׳ בתורה ג א וְאִם־זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ אִם
מִן־הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר
ל׳ אִם־נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי
ד׳ חסר את יְהוָה: ב וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ
ל׳ קָרְבָּנוֹ וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־
הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:
ג וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה
לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־
הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר
עַל־הַקֶּרֶב: ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת
ג׳ חס׳ בסידר׳ וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן

רשי

תאפינה וביכורים מן הדבש כמו בכורי תאנים ותמרים: (יג) מלח ברית. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג: על כל קרבנך. על עולת בהמה ועוף ואמורי כל הקדשים כולן: (יד) ואם תקריב. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן (במדבר לו) ואם יהיה היובל וגו׳: מנחת בכורים. (ת״כ) במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה ומן השעורים היא באה נאמר כאן אביב ונאמר להלן (שמות ט) כי השעורה אביב: קלוי באש. שמייבשין אותו על האור באבוב של קלאים (פירש״י במנחו׳ (ס״ו) שם הכלי של מוכרי קליות) שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל. גרוסה בעודה לחה גרש לשון שבירה וטחינה נורסה בריחים של גריסות כמו (איכה ג) ויגרס בחצץ וכן (תהלים קיט) גרסה נפשי: כרמל. בעוד הכר מלא שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה ועל כן נקראים המלילות כרמל וכן (מלכים ב ד) כרמל בצקלונו: (א) שלמים. (ת״כ) שמטילים שלום בעולם. דבר אחר שלמים שיש בהם שלו׳ למזבח ולכהנים ולבעלים: (ג) ואת כל החלב וגו׳. להביא חלב שעל הקיבה דברי רבי ישמעאל רע״א להביא חלב שעל הדקין (חולין פ״ג)

הכסלים

בעל הטורים

בעה"ט וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. ג״פ הזכיר מלח בפסוק מפני דבג׳ מקומות המלח נתון בלשכת המלח ועל הכבש ועל המזבח: תקריב מלח. בגימטריא זה יביא מלח מבל אצור: וסמך ידו כתיב בבקר. ובצאן ובעז כתיב את ידו לפי שבבקר חזק ויכול לסבול הסמיכה מפני שצריך לסמוך עליו בכל כחו. משא״כ בצאן ובעז לכך נאמר את דמשמע ברפיון. בבקר כתיב אם זכר אם נקבה ובצאן כתיב או נקבה לפי שהוצרך או לרבות הפלגס ואם לא משמע ריבוי. ובעז לא הזכיר כלל זכר ונקבה לפי שבעז מנהגו לעולם להוליד זכר ונקבה יחד ומבתמי׳ יתחום הזכר וישאיר הנקבה לפרנסת ביתו: בבן בקר כתיב והקטירו אותו בני אהרן לשון רבים ובצאן כתיב והקטירו הכהן לפי שבן בקר צריך הרבה כהנים: את החלב המכסה את הקרב. לפי שבא לכפר על החטא שעשה מחמת רוב שומנו כדכתיב וישמן ישורון ויבעט וכתיב שמנת עבית כשית לכך מביא החלב ואלו הקריב חלבו:

אם

מסורה

מסורה

תמלח חד מן כ״ב מלין קמצין. אחר זרקא וסי׳ ומפרי העץ. במלח תמלח. את כליהם בר. חמשי׳ ללאות עשה. וחבירו. ויקרא משה ליהושע. וישכימו בבקר ממחרת. עוד העם רב. ויאמר עלי לשמואל לך שכב. ויצו את יהושע. נתן תנו. ואת עצומים יחלק שלל. חרש עצים נטה קו. ותשכח ה׳ עושך. וקבצתים מירכתי ארץ. שלמה בני נער ורך. וישלח לו. עלה עליו חיל ארם דר״ה. ויתנהו ה׳ אלהיו. הטה אלהי אזנך דדניאל וירדת לפני הגלגל: פתות אותה פתים ונתת עליה. והביאה אל הכהן. ואם לא תשיג. צו את. תאפה. דבר אל אהרן. כל זכר בכהנים. קחו את המנחה. ואכלתם אתה. מדוע לא אכלתם. ואת הארנבת. ב׳ בו. לכל הבהמה. וכי ימות. הלין כולהון הוא וקרינן היא. ומן ריש סיפרי עד ואם בהרת הוא. ומן אם בהרת עד לא יסגרנו הוא וקרינן היא: ומן לא יסגירנו עד ובשר כי יהיה הוא: ומן ובשר עד ואיש או אשה הוא וקרינן היא ומן ואיש עד וכי יהיה בקרחת הוא. ומן וכי יהיה עד סוף ספרא הוא. ב״מ פרחת הוא. פחתת הוא. כמארת הוא. טמאתו: ישבת. תהיה טמאה. שבת שבתון קדמא. והלין כולהון קרינן היא: זבח שלמים ו׳ בתורה וסי׳ ואם זבח שלמים. ואם מן הצאן תנינא. וכי תזבחו זבח שלמים. ואיש כי יקריב. ועשיתם שעיר עזים. יעשה זבח שלמים: וסמך ידו ד׳ חסר את וסי׳ נמסר לעיל בריש סידרא: וזרקו כל היכא דאיכא הכהנים בתר וזרקו בני אהרן פזר וזרקו. ודחסר הכהני׳ תלשא גדולה וזרקו: עלהן ג׳ חסר בסידרא וסי׳ ואת שתי הכליות דואם זבח שלמים. ואת שתי הכליות דואם מן הצאן.

תולדות אהרן

תולדות אהרן לריח ניחח. יומא מז סוטה כג זבחים עו מנחות קו: וכל קרבן. סוטה טו מנחות כ כא: ולא תשבית. ברכות ה זוהל ויתי: על כל קרבנך. מנחות כ: ואם תקריב. מנחות סח עב (חלה נז): אביב קלוי באש. מנחות סו סח עא פד: כרמל. שבת קס מנהות סד סו: תקריב את. מנחות פג פד: ונתת עליה שמן. מנחות נט: והקטיר הכהן. ג׳ חס׳ סוטה טו: מגרשה ומשמנה. מנחות יע כו:

רמבן

(ג) **ולא** תשבית מלח ברית אלהיך. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח ונסוך המים בחג לשון רש״י. ומדרש חכמים הוא. ור״א אמר על דרך הפשט הכנסתיך בברית והשבעתיך שלא תקריב תפל ולא יאכל כי הוא דרך בזיון ובעבור שהוא ברית בקרבנות יעשה הכתוב זאת הברית אב לכל הבריתות ויאמר במתנות כהונה ובמלכות דוד ברית מלח כי הוא קיים כברית מלח בקרבנות. אבל ר׳ אברהם פירש ברית כרותה מגזרת ארץ מלחה ומקום המלח נכרת. ואין טעם לדבריו ומפני שאמר בכאן ברית אלהיך ולא אמר ברית ה׳ כל׳ הפרשה וכדרך כל הקרבנות או שיאמר ברית ה׳ אלהיך אני סובר בו ענין שהמלח מים ובכח השמש הבא בהם יעשה מלח והמים בתולדותם ירוו הארץ ויולידו ויצמיחו ואחרי היותם מלח יכריתו כל מקום וישרפו לא תזרע ולא תצמיח והנה הברית כלולה מכל המדות והמים והאש באים בה ועדיה תאתה ובאה הממשלה הראשונה ממלכת השם כמלח שיתן טעם בכל המאכלים ותקיים ותכרית במליחותה והנה המלח כברית. ולכן אמר הכתוב הלא לכם לדעת כי ה׳ אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח עולם כי הוא גם כן מדתו של דוד ולכן אמר בקרבנות ברית מלח עולם היא כי הברית מלח העולם בו יתקיים ויכרת וכבר הוריתיך לםתבונן מדבריגו במקומות אחרים פי׳ ג׳ תיבות הללו ברית מלח עולם היא:

(יד) **ואם** תקריב מנחת בכורים. עד ואם זבח. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל לשון רש״י. והנכון כי בעבור שלא יצוה עתה לעשות המצוה הזאת אמר כן ואמר כי תקריב מנחת המחבת תעשנה כן ואם תקריב מנחת מרחשת ככה תעשה ואם מנחת בכורים תהיה המנחה אשר תקריב כמשפט הזה תעשה אותה. והנה האם כפשוטו וטעם ואם יהיה היובל לבני ישראל כי אמרו גם אם ינחלו בני ישראל את הארץ כל הימים ויזכו לקדש את שנת היובל לא תחזור לנו הנחלה. ואפשר ג״כ שאמר ואם תקריב מנחת בכורים כן תעשה כאומר אם יביאך ה׳ אלהיך אל הארץ ותקצור את קצירה ותביא מנחת בכורים כן תעשה אותה כי ירושת הארץ בתנאי יזכרנה להם כמו שאמר אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש ה׳ את כל הגוים האלה מלפניכם וכן במקומות רבים:

ג (א) **ואם** זבח שלמים קרבנו. אם זכר אם נקבה עד והקטירו אותו. הטעם בעולה שיהיה זכר ובשלמים שיהיו אם זכר אם נקבה

ובחטאת

רשי

(ד) הכסלים. פלנקי"ן בלעז. שהחלב של כליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים מלמטה. וזה החלב שתחת המתנים שקורין בלעז לנבילו"ש לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו: היתרת. הוא דופן המסך שקורין אירב"ש (עיין פרשת תלוה כ"ט י"ג) ובלשון ארמי נקרא חצרא דכבדא: על הכבד. שיטול מן הכבד עמה מעט. ובמקום אחר הוא אומר ואת היותרת מן הכבד (ויקרא ח'): על הכבד על הכליות. לבד מן הכבד ולבד מן הכליות יסירנה לזו: (ה) על העולה. מלבד העולה למדנו שתקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה: (ז) אם כשב. לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באמורי העז שכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות: (ח) וזרקו. שתי מתנות שהן ד'. וע"י הכלי הוא זורק ואינו נותן באצבע אלא חטאת: (ט) חלבו. המובחר שבו ומהו זהו האליה תמימה: לעמת העצה. למעלה מן

בעל הטורים

אם כשב. הוא יותר גדול מן הצאן כדכתיב והכשבים הפריד יעקב. כשב בא"ת ב"ש לכם על שם לכשן כרים הצאן:

תולדות אהרן יסירנה. בכורות לט: והקטירו. פסחים סה: והקטירו אותו. קדושין לו מנחות ט: ואם מן הצאן. זבחים ח ט מנחות פג תמורה ב (שקלים מו): אם כשב. פסחים נו נו נז זבחים ט נז מנחות פג תמורה יח כריתות כח: וסמך אותו. קדושין נז נח זבחים נה: וזרקו. עירובין נז: חלבו האליה. זבחים כח חולין יא קיז: לעמת. חולין יא:

ויקרא ג

אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ ה וְהִקְטִירוּ אֹתוֹ בְנֵי־אַהֲרֹן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה אֲשֶׁר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ ו וְאִם־מִן־הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה זָכָר אוֹ נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ׃ ז אִם־כֶּשֶׂב הוּא־מַקְרִיב אֶת־קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיב אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ ח וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ט וְהִקְרִיב מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה חֶלְבּוֹ הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת

ב' מ"ל כתו' · ד' וחד וכשב · קדמ' וסמך ידו על ראש קרבנו · תניין ושחטו וסמך את ידו על ראש קרבנו ושחט אתו · תליתא' וסמך את ידו על ראשו ושחט אתו · ב' · ז' פסוקים ואת את ואת

דַעֲלֵיהוֹן דְעַל גִּסְסַיָא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָא עַל כּוֹלְיָתָא יַעְדִינַהּ׃ ה וְיַסְּקוּן יָתֵיהּ בְּנֵי אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא דְעַל אָעַיָא דְעַל אֶשָּׁתָא קֻרְבַּן דְמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ו וְאִם מִן עָנָא קֻרְבָּנֵיהּ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא קֳדָם יְיָ דְכַר אוֹ נוּקְבָא שְׁלִים יְקָרְבִנֵּיהּ׃ ז אִם אִימַּר הוּא מְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ וִיקָרֵיב יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ׃ ח וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ קֻרְבָּנֵיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ ט וִיקָרֵיב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ תַּרְבֵּיהּ אֲלִיתָא שַׁלְמְתָא לָקֳבֵיל שַׁדְרְתָא יַעְדִינַהּ וְיָת תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָא וְיָת כָּל

אבן עזרא

מפורש: (ד) על הכסלים. ידוע והוא מגזרת כוכבי השמים וכסיליהם: על הכליות. כמו ויבאו האנשים על הנשים וטעמו עם ונקראו כליות בעבור כח תאות המשגל והיא מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי: (ט) חלבו האליה תמימה. טעמו כאשר היא שהאליה תקרא חלב ותעו הצדוקים כאשר אפרש לך בפרשה השנית גם תעה הגאון שאמר כי הוא חלבו והאליה כי מדקדוק הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיו' חלבו ואליתו או החלב והאליה: העצה. ידוע ממקומו ואין לו אח ויש מי שהוציא מגזרת עץ

כליות. דואם עז קרבנו: כשב ד' וסי' אם כשב הוא מקריב. איש איש מבית ישראל. שור או כשב או עז. אך בכור שור וחד כל חלב שור וכשב והוא משמש א"ב מן ד' א' וחד וא' כגון אדני אדני אדני אדני וחד ואדני וסי' מצויין במסרה רבתא: אם ז' ר"פ בסיפרא וסי' אם עלה. אם כשב. אם הכהן המשיח. אם על תודה יקריבנו. אם בחקתי תלכו. אם עוד רבות. אם משגת: ז' פסוק ואת ואת ואת וסי' והקריב מזבח השלמים אשה להי' חלבו. ואת כל חלב פר. ואת האיל יעשה. ואת כל שללה תקבוץ. ואם נכלמו מכל אשר. ויאמר אליהם עברי. ואת עשו שנאתי: לפני אהל מועד ד' וסי' והקרבת את הפר. ושחט אתו דואם מן הצאן. וחברו דואם עז. ונודעה החטאת. ושמרו את משמרתי. והקרבת את הלוים. והחנים לפני המשכן. ונמסר גם בסדר תצוה:

רמבן

ובחטאת שתהיה נקבה דבר ברור הוא כי העולה כשמה והשלמים מלשון וכל חפצי ישלים אבנים שלימות והחטאת לכפר פניו במנחה ההולכת לפניו וכבר כתבתי זה והאשם זכר בעבור כי החטאת בחייבי הכריתות שתשוב הנפש אל האלהים אשר נתנה והאשם לא יבא על חיוב כרת וכאלו הוא לריח ניחח כעולה ושעיר הנשיא בעבור כי הוא המולך אשר לו המשפט והלוחם מלחמות השם ועל חרבו יחיה כדרך שעירי ע"ג:

(ה) **והקטירו** אותו בני אהרן עד והקריב מזבח השלמים אשה לה'. והוא שוה עם מה שאמר למטה והקטירם כי שם ירמוז לכל האמורין ומדרשו והקטירו והקטירם מה ת"ל והקטירו אותו הכשר ולא הפסול והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים והקטירם כלם כאחת:

(ו) **חלבו** האליה עד ואם עז קרבנו. שם חלב בלשון הקדש השומן הנפרד שאינו עם הבשר כדבר אחד כי השומן המתערב בבשר שאינו נפרד ממנו יקרא שומן כענין שאמר הכתוב וישמן ישורון ויאכלו וישבעו וישמינו השמן לב העם הזה ובשרי כחש משמן והיה דשן ושמן כמו חלב ודשן תשבע נפשי וכן בכל מקום. והחלב הוא הנפרד עליו קרום ונקלף לא יתערב הלשון בכן בשום מקום כאמרנו בשר שמן לא בשר חלב. וכן בשאר לשונות הגוים שמותיהן חלוקין. ויאמר דרך השאלה ככתוב בהרימכם את חלבו ממנו כי הטוב אשר יורם מן התבואה יכנה אותו בחלב כאשר החלב מורם בקרבנות חלב כליות חטה ידמה החטה לכליות ואת החלב אשר בם כאשר יאמר ודם ענב תשתה חמר ואין היין דם ואכלו את חלב הארץ שיאכלו כל חלב שור וכשב ועז וכל החיה דרך משל זה. והנה אין באליה חלב כלל אבל יש בה שומן שאינו נפרד כמו שיש בכל נתח טוב ירך וכתף. וכן ידעו הרופאים בטבעיהם שאין החלב נעשה לעולם סמוך לעור ולא באבר שינוע תמיד ואמרו כי טבע השומן שאינו נפרד מן הבשר כצלעות ובצדדין ובאליה הוא חם ולח והנפרד מן הבשר כמו אשר על הכליות קר ולח וגם ועבה וקשה להתבשל באסטומכא וממהר לכלות ויוליד לחה לבנה וסותם. וא"כ הכתוב שאמר כל חלב וכל דם לא תאכלו אין שומן שעל גבי האליה בכלל כי איננו חלב בשמו ובטבעו ואם היה כל שומן חלב א"כ יאסר כל שומן שבבהמה בכתפות ובצדדין כי הכתוב לא אמר כל חלב אשר יקריבו לה' לא תאכלו אבל אמר כי כל בהמה אשר תקרב על המזבח יאסר כל חלב שבה ולא יתכן שנאמר שאסר מה שנקריב מן הבהמה שאם כן יהיו הכליות והיותרת על הכבד אסורים. אבל כל הנקרא חלב נאסר אע"פ שאינו קרב למזבח כגון החלב אשר על הטחול ושאינו נקרא חלב מותר אף על פי שהוא קרב כגון הכליות והיותרת מן הכבד וכן האליה. וכן אמר הכתוב במלואים בצווי ולקחת מן האיל החלב והאליה ובמעשה ויקח את החלב ואת האליה כי אין האליה חלב והכתוב הזה שאמר חלבו האליה תמימה עד העצה יוסר עמה חלב רב אשר הוא מחובר בה בצד הפנימי. וכך אמרו בתורת כהנים להביא את החלב הסמוך לאליה וזהו חלב שבין הפקוקלות ועל דעתי עוד שיעור הכתוב הזה כמו הכתוב האחר ואת כל חלבו יקריב ממנו את האליה אף כאן יאמר והקריב מזבח השלמים אשה לה' כל חלבו בשני הפסוקים יכלול תחלה שיקריב כל חלבו ואחרי כן פרט והזכיר כל מה שיקריב ממנו ואין כל הנפרטים חלב כי שתי הכליות והיותרת על הכבד אינן בכלל חלב כלל וכך אמרו בפרשת ביום השמיני ואת החלב ואת הכליות ואת היותרת מן הכבד הזכיר החלב לבדו ושאר הקרבים לבדו כאשר אמר מן האיל החלב והאליה א"כ אף האליה איננה קריבה בכלל חלבו אבל אמר שיקריב מזבח השלמים כל חלבו ואח"כ פי' כל הקרבים אשר הם חלב ואשר אינם חלב והכתוב שאמר בחטאת ואת כל חלבה יסיר כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים אין ענינו בחלב לבדו שאם כן לא יהיו הכליות והיותרת על הכבד קרבים בחטאת. אבל ענינו שיסיר החלב עם כל המוסרים עמו בזבח השלמים. וכן ואת כל חלבה יסיר כאשר יוסר חלב הכשב מזבח השלמים שיסירנו בהסרתו כזבח השלמים עם כל המוסרים שם לרבות האליה בחלבה וכן וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה עם כל המוסרים עמהם. והוצרכתי להאריך בזה לסתום פיהם של צדוקים ימחה שמם כי בדברי תורה נאמר ענה כסיל כאולתו ואמרו הוי שקוד ללמוד תורה כדי שתשיב לאפיקורוס. והגאון רב סעדיה בדה להם שאמר כי חלבו האליה יחסר וי"ו והאליה. ור"א השיב שהיה ראוי להיות חלבו אליתו או החלב האליה. ואינה תשובה כי מאינו וכל ישראל וזקניו ושופטיו ושוטריו ועוד אזכיר טעות גדול שטעה ר"א בטענותיו עמהם הרע לומר מהם אבל פירוש הגאון איננו נכון וכל שכן שאיננו מוכרח להתיר

אבן עזרא

עז כדרך רחוקה: (יא) לחם אשה. כבר פירשתי לחם שהוא מאכל ויואכל על הפרי ועל הבשר: (יב) ואם עז. ממין העז זכר או נקבה כמשפט הכבש וכבן הבקר לא הזכיר האליה כי אם בכבש כי האליה בעז ובשור קטנה ועוד כי הכבשים שהן בארץ ישראל יש להם אליה גדולה וזה דבר ידוע: (טז) כל חלב לה'. זה הכלל ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם ובפרשה השנית אאריך לבאר חוקת עולם: (יט) נפש כי תחטא. לעשות בשגגה אחת ממצות לא תעשה שיש עליהם כרת או מלקות. ומלת נפש כלל לישראל ולגר כי כן כתוב. ואחר כן פרט והחל מהכהן הגדול והוא הכהן המשיח: (ג) לאשמת העם. שהורה שלא כהוגן ואשם העם וכלם שוגגים או פירוש לאשמת העם באשמת כל בני אדם ונזכר כן בעבור שהכהן הוא נושא התורה והוא עצמו נשמר וקדוש לשם: על חטאתו. בעבור חטאתו וכאשר הוא גדול יקריב

רשי

מן הכליות היועצות: (יא) לחם אשה לה'. לחמו של אש לשם גבוה: לחם. לשון מאכל וכן (ירמיה יא) נשחיתה עץ בלחמו. (דניאל ה) עבד לחם רב. (קהלת י) לשחוק עושים לחם: (יז) חקת עולם. יפה מפורש בת"כ כל הפסוק: (ב) מכל מצות ה'. פירשו רבותינו אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת (כריתות כ"ג): מאחת מהנה. ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון נח מנחור דן מדניאל: (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. (ת"כ) מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה כמ"ש לאשמת העם ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם הוא זה שהן תלויין בו לכפר עליהם להתפלל בעדם ונעשה מקולקל: פר (ת"כ) יכול זקן תלמוד לומר בן. אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר כא.

תורה

כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ י וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ יא וְהִקְטִירוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ פ יב וְאִם־עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃ יג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ קָרְבָּנוֹ אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ טו וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה׃ טז וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ כָּל־חֵלֶב לַיהוָה׃ יז חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ פ

חמישי ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר נֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא בִשְׁגָגָה מִכֹּל מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְעָשָׂה מֵאַחַת מֵהֵנָּה׃ ג אִם הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ יֶחֱטָא לְאַשְׁמַת הָעָם וְהִקְרִיב עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא פַּר בֶּן־בָּקָר תָּמִים לַיהוָה לְחַטָּאת׃ ד וְהֵבִיא אֶת־הַפָּר אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַפָּר וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי

אונקלוס

תַּרְבָּא דְעַל גַּוָּא׃ י וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהוֹן דְעַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא עַל כּוֹלְיָתָא יַעְדִּינַהּ׃ יא וְיַסְּקִינֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ יב וְאִם מִן בְּנֵי עִזַּיָּא קֻרְבָּנֵיהּ וִיקָרְבִינֵיהּ קֳדָם יְיָ׃ יג וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יד וִיקָרֵב מִנֵּיהּ קֻרְבָּנֵיהּ קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דְעַל גַּוָּא׃ טו וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהוֹן דְעַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא עַל כּוֹלְיָתָא יַעְדִּינַהּ׃ טז וְיַסְּקִינוּן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם קֻרְבָּנָא לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא כָּל תַּרְבָּא קֳדָם יְיָ׃ יז קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן כָּל תַּרְבָּא וְכָל דְּמָא לָא תֵיכְלוּן׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֱנָשׁ אֲרֵי יֵחוֹב בְּשָׁלוּ מִכֹּל פִּקּוּדַיָּא דַייָ דְלָא כָשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְיַעֲבֵד מֵחַד מִנְּהוֹן׃ ג אִם כַּהֲנָא רַבָּא יֵחוֹב לְחוֹבַת עַמָּא וִיקָרֵב עַל חוֹבְתֵיהּ דְחָב תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים קֳדָם יְיָ לְחַטָּאתָא׃ ד וְיַיְתֵי יָת תּוֹרָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לִקֳדָם יְיָ וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל רֵישׁ תּוֹרָא וְיִכּוֹס

ג׳ חס׳ כסיד׳ · כל אורייתא חסר במ״ב · ג׳ ומ״ל · ד׳ · ס׳ וכל ואת שתי הכליות דכוותיה · ב׳. ל״ב · ב׳. י״ו · ג׳ ר״פ · ד׳ · ז׳ ר״פ בספ׳ ג · מ׳ מאריכין בטעמא

הכליות כל אורייתא חסר במ״ב וסי׳ על הכליות יסירנה דבתרי׳ והקטירו אתו בני אהרן המזבחה. על הכליות יסירנה דבתרי׳ כאשר יורם משור זבח השלמים: והקטיר׳ ב׳ וסי׳ לחם אשה לריח. כאשר יורם: לריח י״ו וסי׳ ולקחת אתם מידם. והקטרת את כל האיל. ואת הכבש השני דואלה שמות. קרבן ראשית תקריבו. והקטירם הכהן המזבחה. ואת כל חלבו יסיר קדמא. ואת הקרב ואת הכרעים. ויקח משה אתם מעל כפיהם. וזרק הכהן את הדם. והיה אם מעיני העדה. אך בכור שור. עלת תמיד העשויה. והקרבתם עלה רבכורים. ועשיתם עלה לריח ניחח. מלבד עלת החדש. ולחמי אשר נתתי לך. לריח שמניך טובי׳: וכל דם ד׳ וסי׳ חקת עולם לדרתיכ׳ וכל דם לא תאכלו בכל משבתיכם. ויצוהו המלך אחז. ב׳ בו: מהנה ז׳ וסי׳ ועשה מאחת מהנה כל היוצא מהנה ישרף. ושמרון בחצי חטאתיך. והלשכות העליונות קצרות. אחת מהנה לא נשברה. אחת מהנה לא נעדרה. בחר לך אחת מהנה דד״ה: המשיח ד׳ מ״ל בתורה וסי׳ אם הכהן המשיח. ולקח הכהן המשיח מדם הפר. והביא הכהן המשיח. והכהן המשיח תחתיו: לפני ה׳ ב׳ סבי׳ אשר וסי׳ והביא את הפר דנפש

תולדות אהרן אשה לה׳. כריתות כג: ואם עז. פסחים נז נו לז זבחים ט מנחות פג תמורה כ כריתות כח: ושחט אותו. קדושין נז נח: כל חלב. חולין קיז תמורה לב מעילה טו: חקת עולם. כריתות ד: כל חלב. שם כג ד (נזיר נד): נפש כי. יומא לו: מאחת. שבת ע קג (שם ע יג): אם הכהן. מגילה ט (שבת ע): לאשמת. יבמות ע (ועשו אחת. יבמות ו: או הודע. הוריות מה):

רמבן

להתיר בו והמדרש שעשו רבותינו כל חלב שור וכשב ועז שלא אסר אלא חלב השור בכלם מדרש הגון הוא אבל שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק הוצרכנו לראיות וטענות שכתבנו:

(יב) **ואם** עז קרבנו עד דבר אל וכו׳ נפש כי תחטא. הזכיר המין אם ממין העזים קרבנו כדעת אונקלוס שאמר מן בני עזיא וכן מה שאמר בעולה מן הכשבים או מן העזים ממינם ועל דעתי לא יקפיד לשון הקדש בשם הבהמות כי ברובם שם אחד לזכר ולנקבה כגמל וחמור ושפן וארנבת וחזיר ובעופות יונה ותור וגם במינים אשר להם שמות לזכר ולנקבה כגון שור ופרה כשב כשבה תיש ועז לא יקפיד ואמר כשב שור לנקבה כענין שכתוב ושור או שה אותו ואת בנו והוא בפרה וכשבה בלבד כדעת האומר אין חוששין לזרע האב וכן מן העזים זכר תמים יקריבנו מן התישים ואם עז קרבנו זכר או נקבה וכן אם לא הגיע ידו די שה כשבה או שעירת עזים:

ד (ב) **נפש** כי תחטא בשגגה עד ונודעה החטאת וכו׳. בעבור היות המחשבה בנפש והיא השוגגת הזכיר כאן נפש. וטעם הקרבנות על הנפש השוגגת מפני שכל העונות יולידו גנאי בנפש והם מום בה ולא תזכה להקביל פני יוצרה רק בהיותה טהורה מכל חטא ולולי זה היו טפשי העולם זוכים לבא לפניו ולכן הנפש השוגגת תקריב קרבן שתזכה לקרבה אל האלהים אשר נתנה ובעבור זה גם כן הזכיר נפש ורבותינו דרשו נפש לרבות הגרים והעבדים. ולא הזכיר בחטאת

ספורנו

מדלגות מתחלפות מהם מוכנים להכשל בחטא ומהם רחוקים מזה יקלה בהם על המעט. היה הדבור בהם על אופנים מתחלפים וקרבנותיהם מתחלפים ולכן על הכהן המשיח מפני שהוא רחוק שיכשל בחטא אמר: ד (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. כלומר שלא תקרה לו שגגת חטאת זולתי ממוקשי עם כאמרם (ברכות פרק אין עומדין

יהוה׃ ה ולקח הכהן המשיח
מדם הפר והביא אתו אל־אהל
מועד׃ ו וטבל הכהן את־
אצבעו בדם והזה מן־הדם שבע
פעמים לפני יהוה את־פני
פרכת הקדש׃ ז ונתן הכהן מן־
הדם על־קרנות מזבח קטרת
הסמים לפני יהוה אשר באהל
מועד ואת ׀ כל־דם הפר ישפך
אל־יסוד מזבח העלה אשר־
פתח אהל מועד׃ ח ואת־כל־
חלב פר החטאת ירים ממנו
את־החלב המכסה על־הקרב
ואת כל־החלב אשר על־
הקרב׃ ט ואת שתי הכלית
ואת־החלב אשר עליהן אשר
על־הכסלים ואת־היתרת על־
הכבד על־הכליות יסירנה׃
י כאשר יורם משור זבח
השלמים והקטירם הכהן על
מזבח העלה׃ יא ואת־עור הפר
ואת־כל־בשרו על־ראשו ועל־
כרעיו וקרבו ופרשו׃ יב והוציא
את־כל־הפר אל־מחוץ למחנה
אל־מקום טהור אל־שפך הדשן
ושרף אתו על־עצים באש על־
שפך הדשן ישרף׃ פ
יג ואם כל־עדת ישראל ישגו
ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו
אחת מכל־מצות יהוה אשר
לא־תעשינה ואשמו׃ יד ונודעה
החטאת אשר חטאו עליה
והקריבו הקהל פר בן־בקר
לחטאת והביאו אתו לפני אהל ד

ית תורא קדם יי׃ ה ויסב
כהנא רבא מדמא דתורא
וייתי יתיה למשכן זמנא׃
ו ויטבול כהנא ית אצבעיה
בדמא וידי מן דמא שבע
זימנין קדם יי קדם פרוכתא
דקודשא׃ ז ויתן כהנא מן
דמא על קרנת מדבח
קטורת בוסמיא קדם יי
דבמשכן זמנא וית כל דמא
דתורא ישוד ליסודא
דמדבחא דעלתא דבתרע
משכן זמנא׃ ח וית כל תרב
תורא דחטאתא יפריש
מניה ית תרבא דחפי על
גווא וית כל תרבא די על
גווא׃ ט וית תרתין כולין
וית תרבא די עליהון דעל
גיססיא וית חצרא דעל
כבדא על כוליתא יעדינה׃
י כמא דמתפרש מתור
נכסת קודשיא ויסקינון
כהנא על מדבחא דעלתא׃
יא וית משך תורא וית כל
בסריה על רישיה ועל
כרעוהי וגוויה ואוכליה׃
יב ויפיק ית כל תורא מברא
למשריתא לאתר דכי לאתר
בית מישד קיטמא ויוקד
יתיה על אעיא באשתא על
אתר בית מישד קיטמא
יתוקד׃ יג ואם כל כנשתא
דישראל ישתלון ויהי מכסא
פתגמא מעיני קהלא
ויעבדון חד מכל פקודיא
דיי דלא כשרין לאתעבדא
ויחובון׃ יד ותתידע חובתא
דחבו עלה ויקרבון קהלא
תור בר תורי לחטאתא
וייתון יתיה לקדם משכן

ד' מ"ל בתורה
קדמאי' וטבל הכהן את אצבעו בדם תניין וטבל הכהן אצבעו מן הדם
ד' מ"ל בתור'
ז' פסוקים ואת את ואת
ג' דכהן משיח על הקרב סי' משיחם על
ב' מ"ל בתור'
ג' ומ"ל
ב' ובסידר'
ב'. ג'
ט'. ג'
ג' ומסמס א"ב מן חד וחד
ב' לאוי
ג'. ב'

רשי

הא כילד זה פר בן ג': (ה) אל אהל מועד. למשכן ובבית עולמים להיכל: (ו) את פני פרכת הקדש. (ת"כ) כנגד מקום קדושתה מכוון כנגד בין הבדים לא היו נוגעים דמים בפרכת ואם נגעו נגעו: (ז) ואת כל דם. שירי הדם: (ח) ואת כל חלב פר. חלבו היה לו לומר מה תלמוד לומר פר לרבות פר של יום הכפורים לכליות ולחלבים ויותרת (זבחים יג): החטאת. להביא שעירי ע"ג לכליות ולחלבים ויותרת (שם): ירים ממנו. (זבחים דף ג') מן המחובר שלא ינתחנו קודם הסרת חלבו (ת"כ): (י) כאשר יורם. מאותן אמורין המפורשין בשור זבח השלמים וכי מה פירש בזבח השלמים שלא פי' כאן אלא להקישו לשלמים (זבחים שם) מה שלמים לשמן אף זה לשמו. ומה שלמים שלום לעולם. אף זה שלום לעולם. ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים. בפרק איזהו מקומן: (יא) על הכבד על הכליות. על ראשו ועל כרעיו. כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: (יב) אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעות ולבית הקברות הוצרך לומר במחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור: מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות ובבית עולמים חוץ לעיר כמו שפירשוהו רבותינו במס' יומא ובסנהדרין: אל שפך הדשן. מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמו שנאמר והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה: על שפך הדשן ישרף. (ת"כ) שאין ת"ל אלא ללמד שאפילו אין שם דשן: (יג) עדת ישראל. (ת"כ) אלו סנהדרין: ונעלם דבר. טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר: הקהל ועשו. (ת"כ) שעשו

רמבן

בחטאת כהן המשיח וכפר עליו ונסלח לו כאשר הזכיר בשאר החוטאים בקהל ובנשיא ובהדיוט אולי לרוב מעלתו לא יתכפר ונסלח לו לגמרי עד שיתפלל ויתחנן לאלהיו כי מלאך ה' צבאות הוא וצריך להיותו נקי וטהר ידים ולא הזכיר כאן בפרים הנשרפים בהקטרת האמורים ריח ניחוח ולא אשה לה'. והטעם בעבור היות מהם חלק בחוץ איננו לאשה לה' ובשעיר הנשיא הזכיר כפרה ולא הזכיר אשה ריח ניחוח לה' בעבור היות הקרבן שעיר. ובחטאת היחיד הזכיר לריח ניחוח לה' ולא הזכיר אשה. כי בידוע שהוא אשה כי הכונה כולה באשה לה' והמשכיל יבין: (יד) **ונודעה** החטאת אשר חטאו עליה עד אשר נשיא. בידוע שלא יקריבו חטאת עד שידעו שחטאו אבל דרך הלשון שיאמר וכאשר יודע לשם

אבן עזרא

יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח: (ו) וטבל הכהן. הוא המשיח בעצמו. וטעם שבע פעמים תמצאנו בפרשת וירא בלק ובעבור גודל מעלת הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פרכת הקדש ועל קרנות מזבח הקטרת וכל הפר חוץ מהחלבים ישרוף בחוץ כי איננה עולה: (יב) על שפך הדשן. שיהיה נשרף במקום שיש שם דשן המזבח: (יד) ונודעה החטאת. וכן משפט הכהן הגדול ואם איננו נזכר כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר החטאת. ויש אומרים כי בכל שנה יקריב כן שמא חטא. והזכיר עם כל עדת ישראל ונודעה החטאת שהכהן יתכן שיודיעם ואין מי שיודיע לכהן רק מעצמו. וחטאת הקהל כחטאת הכהן הגדול בכל משפטיה. והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל: (טו) זקני העדה. הם המנהיגים והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעד כל

קדמא. ויעל שלמה: קרנות ד' מלאים בתו' וסי' ונתן הכהן מן הדם וישחט קדמאה משה את הדם. ויקרבו בני אהרן את הדם אליו. ויצא אל המזבח: מקום טהור ד' וסי' והוציא את כל הפר. ואת חזה התנופה. והוציא את הדשן. ואסף איש טהור: על שפך חד מן אלפא ביתא מן חד וחד חד אל וחד על וסי' מצויין במסורה רבתא: עדת ישראל י"א בלישנא וסי' דברו אל כל עדת ישראל. ושחטו אתו כל. ונכרתה הנפש ההיא. יעשו אתו. ואם כל עדת ישראל ישגו. המעט מכם כי. הארץ אשר הכה. ומחר על כל עדת ישראל יהיה קצף דעכן. וכל עדת ישראל הנועדים דמלכים. וחברו דד"ה: מעיני ד' וסי' ואם כל עדת ישראל ישגו. והיה אם מעיני העדה. ונעלם מעיני אישה. ונעלמה מעיני כל חי: ונודעה ב' וסי' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה. ונודעה יד ה' את עבדיו: והביאו ד' וסי' ונודעה החטאת אשר חטאו עליה. ולקחו אבנים אחרות. והביאו בניך בחצן והביאו את כל אחיכם מכל הגוים

תולדות אהרן

מזבח קטורת. יומא נח: (ואת כל דמה. יומא מב): ואת עור. יומא סו: ראשו ועל כרעיו. שם מח: בקרבו. שם מח: ושרף אותו. פסחים עה: אל שפך. שם יו. על שפך. שם עב. יומא סה: מעיני. יבמות ע: זקני העדה. סוטה מד:

בעל הטורים

כתיב קטרת הסמים ובפרשה שאחריה כתיב קרנת המזבח לפי שכ"ג מתעשר בקטרת הוסיף לומר קטרת הסמים. בכל שקרבנות כתיב כפרה וסליחה חוץ מכ"ג לפי שסגגת תלמוד עולה זדון: על שפך הדשן ישרף. נותה תורה לשרוף קרבנו של כהן משיח בפרהסיא בחוץ על שפך הדשן שלא יתביים אדם להתודות על חטאו שהרי כ"ג חטא והתודה והביא קרבן על חטאו: ישגו. שנים במסורה ואם כל עדת ישראל ישגו. ישגו לאוי ביחזקאל על רועי ישראל המתעים את העם ה"נ מיירי בלבור שסגגו ע"פ ב"ד שטעו בהוראה: מעיני ד' ונעלם דבר מעיני הקהל ואידך בהבית עינות אם מעיני העדה. ונעלם מעיני אישה. ונעלמה מעיני כל חי איירי בתורה דכתיב לעיל מיניה והחכמה מאין תמצא ה"נ נעלמה בחכמה מעיני הב"ד שטעו בהוראה. ונעלם מעיני אישה זהו שאמרו אפי' שמע מעוף הפורח שנטמאה שוב אין שמים בודקין אותה וזה הוא ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים שאפילו שמע מעוף השמים והעלים עצמו כאלו לא ידע שוב אין שמים בודקין אותה: ונודעה ב'. ונודעה החטאת. ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו שאפילו על השוגג שיש לו להביא חטאת ולא הביא הקב"ה נפרע ממנו וזהו ונודעה יד ה' את עבדיו מי שחטא ומביא קרבן וזעם את מי שאינו מביא: והביאו אותו לפני אהל. והביאו ד' במסרם. והביאו אל תחת האבנים גבי מצרע

מוֹעֵד׃ טו וְסָמְכוּ זִקְנֵי הָעֵדָה אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה וְשָׁחַט אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה׃ טז וְהֵבִיא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ יז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֵת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת׃ יח וּמִן־הַדָּם יִתֵּן ׀ עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת כָּל־הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ יט וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ כ וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה־לּוֹ וְכִפֶּר עֲלֵהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם׃ כא וְהוֹצִיא אֶת־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא׃ פ כב אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם׃ כג אוֹ־הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ

ד' ומ"ל · ל' חסר את · ל' · כו' חסר במ"ד · י"ג חס' · ס"ג . ד' פתחין · כו' מ"ל · כל ניס' מ"ל · ל'

זִמְנָא׃ טו וְיִסְמְכוּן סָבֵי כְנִשְׁתָּא יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרָא קֳדָם יְיָ וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא קֳדָם יְיָ׃ טז וְיָעֵיל כַּהֲנָא רַבָּא מִן דְּמָא דְתוֹרָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא אֶצְבְּעֵיהּ מִן דְּמָא וְיַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ יָת קֳדָם פָּרוֹכְתָּא׃ יח וּמִן דְּמָא יִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ דִּבְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל דְּמָא יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא דַעֲלָתָא דִּבְתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יט וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַפְרֵישׁ מִנֵּיהּ וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ כ וְיַעֲבֵיד לְתוֹרָא כְּמָא דַעֲבַד לְתוֹרָא דְחַטָּאתָא כֵּן יַעֲבֵיד לֵיהּ וִיכַפֵּר עֲלֵיהוֹן כַּהֲנָא וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן׃ כא וְיַפֵּק יָת תּוֹרָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקֵד יָתֵיהּ כְּמָא דְאוֹקֵיד יָת תּוֹרָא קַדְמָאָה חַטַּאת קְהָלָא הוּא׃ כב אִם רַבָּא יֵחוֹב וְיַעֲבֵיד חַד מִכָּל פִּקּוּדַיָּא דַּייָ אֱלָהֵיהּ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא בְּשָׁלוּ וְיֵיחוֹב׃ כג אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דְּחָב בַּהּ וְיֵיתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ

רשי

שעשו צבור על פיהם: (יז) את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש משל למלך שסרחה עליו מדינה אם מעוטה סרחה פמליא שלו מתקיימת ואם כולה סרחה אין פמליא שלו מתקיימת (זבחים מא) אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש כשחטאו כולם ח"ו נסתלקה הקדושה: (יח) יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. (ת"כ זבחים פ' ה') זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח: (יט) ואת כל חלבו ירים. ואע"פ שלא פי' כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו' ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי רבי ישמעאל משל למלך שזעם על אוהבו ומיעט בסרחונו מפני חיבתו: (כ) ועשה לפר. זה כאשר עש' לפר החטאת. כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפי' שם מה שלא פי' כאן ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסל לפי שמצינו בניתנין על המזבח החיצון שנתנן במתנה אחת כפר הוצרך לומר כאן שמתנה אחת מהן מעכבת: (כב) אשר נשיא יחטא. (ת"כ הוריות פ"ג) לשון אשרי. אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו קל וחומר שמתחרט על זדונותיו: (כג) או הודע. כמו אם הודע הדבר הרבה או יש משמשין בלשון אם ואם במקום או וכן (שמות כא) או נודע כי שור נגח הוא: הודע אליו. כשחטא היה סבור שהוא היתר ולאחר מכאן נודע לו שאיסור היה

אבן עזרא

כל ישראל כי לא יתכן שיסמכו כל ישראל: (כא) חטאת הקהל הוא. הפר: ואם ישגו. ישראל ולא יעשו אחת ממצות עשה יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת: (כב) אשר נשיא יחטא. הפוך וכן הוא אשר יחטא הנשיא והוא דבק באשר למעלה ואם כל עדת ישראל כאילו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא שבט או נשיא בית אב: (כג) או הודע אליו. אחז הכתוב דרך קצרה כמו לכהן והטעם שידע הנשיא מעצמו שחטא או הודיעו אדם אחר שראהו. דקדוק הודע אליו פועל עבר כמו והגד לך ויחסר המודיע כמו אשר ילדה אותה ללוי ויאמר רבי משה הכהן כי הוא מהבנין שלא

המשיח ד' מלאים בתורה נמסר לעיל בהאי סידרא: עלהם י"ג הס' בתו' נמסר בסדר ויגש: חטאת

תולדות אהרן ואת כל דם. יומא מח נו נט: אל יסוד פסחים סס: אל מחוץ. סנהדרין מב: ושרף אותו. יומא כח סנהדרין סס: ועשה אחת. הוריות ט יא כריתות כו: אשר לא. שבת סט יומא פ הוריות ב יא חולין ה: או הודע. כריתות יט כו: או הודע אליו. יבמות פז שבועות יח כריתות יב: אשר חטא. כריתות יט:

ספורנו

עומדין) המתפלל וטעה סימן רע לו ואם ש"צ הוא סימן רע לשולחיו וקרבנו נשרף ואין לכהן שום חלק בו ולכן לא כתב בו ואשם כמו שכתב בכל שאר החוטאים כי אמנם באמרו ואשם יורה אזהרה על התשובה וזה לא יפול על הכהן המשיח כי לא מלבו היה ההטאה כלל אבל קרה לו לאשמות העם. ושגגת סנהדרין שהוא גם כן רחוק אמר: ישגו ונעלם מעיני הקהל. שעם היותם עיני הקהל הראוים לראות בעד אחרים לא היטיבו לראות לעצמם וגם כן עליהם אמר: (כא) חטאת הקהל הוא. כי לא יקרה זה בלתי עון הדור גם כן. אמנם כתב בהם ואשמו להזהירם על התשובה קודם שיקריבו וחטאתם גם כן נשרפת ולכובד עון שניהם הובא דמם אל הקדש פנימה. ועל עון המלך אמר: (כב) אשר נשיא יחטא. כי אמנם זה דבר מצוי שיחטא כאמרו וישמן ישורון ויבעט. ואמר בו ואשם. שמעצמו יכיר עונו: (כג) או הודע אליו. על ידי אחרים והחולם

בעל הטורים

מצורע. והביאו בעין בחוצן והביאו את כל אחיכם. לומר מי שמחויב קרבן לה' ואינו מביאו לכהן סוף שצריך לכהן שיבוא לראות נגעי ביתו ואם הוא מביאו זוכה למה שנאמר והביאו בניך בחוצן והביאו את כל אחיכם וגו': חטאת הקהל הוא. וסמיך ליה אשר נשיא יחטא לומר לך כל שבידו למחות ואינו מוחה תולים עליו כאלו הוא חטא: את קרבנו. נאמר בקרבן נשיא רבוי לומר שיביא קרבן שמן וגדול לפי שבכל יום אוכל פטומות שלא יהא שלחנו מלא ושלחן רבו ריקם. בעז כתיב שעיר עזים זכר שעירת עזים נקבה לפי שאין בשמו סימן לזכר ולנקבה שהכל נקרא עז לכך צריך לפרש זכר או נקבה אבל כבש יש חילוק כבש לזכר כשבה לנקבה. בעבותה בגימ' אם כולם ולא במקצתם:

רמבן

להם שחטאו יביאו קרבנם ולא הזכיר כן במשיח כי אין צורך. ויתכן שיצוה שלא יתחייבו בחטאת הזו אלא בידיעה לא על הספק כאשם תלוי. ורבותינו דרשו שאם ידעו שהורו ולא ידעו מה הורו יכול יהו חייבים ת"ל ונודעה החטאת ולא ידעו החוטאים ולא הזכירו כן במשיח בעבור שאמר לאשמת העם הרי משיח כצבור:

(כב) **אשר** נשיא יחטא. לשון אשרי הדור שהנשיא מביא כפרה על שגגתו. תורת כהנים. או הודע אליו כמו אם הודע הרבה או יש משמש בלשון אם ואם במקום או. וכן או נודע כי שור נגח הוא לשון רש"י. ור"א כתב אשר נשיא יחטא כמו הפך אשר יחטא נשיא והוא דבק למעלה ואם כל עדת ישראל ישגו כאלו אמר ואם אשר יחטא הוא הנשיא או הודע אליו חטאתו הכתוב אחז דרך קצרה. והטעם שיודע לנשיא מעצמו אשר חטא. או הודע אליו הודיע איש אחר שראהו. ויהיה דקדוק הודע פועל עבר כמו והגד לך ויחסר המודיע כמו אשר ילדה ללוי ואין צריך לכל זה כי שימוש אשר רבים יש מהם יורו על הזמן כגון כאשר בא יוסף אל אחיו כאשר כלו לאכול את השבר ודומיהם. אף כאן כאשר נשיא יחטא ויחסר כ"ף הדעת וכן את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם כאשר תשמעו. אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד כאשר ראיתם. שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתיך כאשר צויתיך. ופעמים תחסר המלה הזו בי"ת ויסירה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה באשר עשתה מפלצת לאשרה כטעם בעבור כמו באשר את אשתו וטעם או הודע אליו על כאשם יאמר כשיעשה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשם להיות עליו עונש או יודע אליו ויתכפר לו בקרבן והטעם או יהיה אשם או יביא קרבן ויתכפר לו. וטעם ה' אלהיו לומר כי אע"פ שהוא המלך האדון שאין עליו מורא בשר ודם יש לו לירא מה' אלהיו כי הוא אדוני האדונים וכן למען ילמד ליראה את ה' אלהיו כלומר שישים אל לבו כי יש עליו עליון שהוא אלהיו אשר בידו נפשו וממלכתו:

ואת

שְׂעִיר עִזִּים זָכָר תָּמִים׃ כד וְסָמַךְ
יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ
בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה
לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת הוּא׃ כה וְלָקַח
הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ
וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח
הָעֹלָה׃ כו וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ
יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח
הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן
מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ׃ ששי פ
כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה
מֵעַם הָאָרֶץ בַּעֲשֹׂתָהּ אַחַת
מִמִּצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה
וְאָשֵׁם׃ כח אוֹ הוֹדַע אֵלָיו
חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְהֵבִיא קָרְבָּנוֹ
שְׂעִירַת עִזִּים תְּמִימָה נְקֵבָה עַל־
חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ כט וְסָמַךְ
אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ הַחַטָּאת וְשָׁחַט
אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם הָעֹלָה׃
ל וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ
וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד
הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ
יָסִיר כַּאֲשֶׁר הוּסַר חֵלֶב מֵעַל
זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן
הַמִּזְבֵּחָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה
וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לוֹ׃ פ
לב וְאִם־כֶּבֶשׂ יָבִיא קָרְבָּנוֹ
לְחַטָּאת נְקֵבָה תְמִימָה יְבִיאֶנָּה׃
לג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל רֹאשׁ
הַחַטָּאת וְשָׁחַט אֹתָהּ לְחַטָּאת
בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃
לד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת
בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־
יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ לה וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ
יָסִיר כַּאֲשֶׁר יוּסַר חֵלֶב הַכֶּשֶׂב
מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן

צְפִיר בַּר עִזִּין דְּכַר שְׁלִים׃
כד וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ
צְפִירָא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ בְּאַתְרָא
דִּיכּוֹס יָת עֲלָתָא קֳדָם יְיָ
חַטָּאתָא הוּא׃ כה וְיִסַּב
כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא
בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת
מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת דְּמֵיהּ
יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא
דַעֲלָתָא׃ כו וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ
יַסֵּיק לְמַדְבְּחָא כִּתְרַב נִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא
מֵחוֹבְתֵיהּ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃
כז וְאִם אֱנָשׁ חַד יְחוּב בְּשָׁלוּ
מֵעַמָּא דְאַרְעָא בְּמֶעְבְּדֵיהּ
חַד מִפִּקּוֹדַיָּא דַייָ דְּלָא כַשְׁרִין
לְאִתְעֲבָדָא וְיֵחוֹב׃ כח אוֹ
אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דְּחָב
וְיַיְתֵי קוּרְבָּנֵיהּ צְפִירַת עִזֵּי
שַׁלְמָא נוּקְבָא עַל חוֹבְתֵיהּ
דְּחָב׃ כט וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ
עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס יָת
חַטָּאתָא בְּאַתְרָא דַעֲלָתָא׃
ל וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמַהּ
בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת
מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל
דְּמַהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא
דְמַדְבְּחָא׃ לא וְיָת כָּל
תַּרְבַּהּ יַעְדֵּי כְּמָא דְאִתַּעְדָּא
תְּרַב מֵעַל נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
וְיַסֵּיק כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא
לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ
וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא
וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ לב וְאִם
אִימַּר יַיְתֵי קוּרְבָּנֵיהּ
לְחַטָּאתָא נוּקְבָא שַׁלְמְתָא
יַיְתִינַהּ׃ לג וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ
עַל רֵישׁ חַטָּאתָא וְיִכּוֹס
יָתַהּ לְחַטָּאתָא בְּאַתְרָא
דִּיכּוֹס יָת עֲלָתָא׃ לד וְיִסַּב
כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא
בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת
מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל
דְּמַהּ יֵשׁוֹד לִיסוֹדָא
דְמַדְבְּחָא׃ לה וְיָת כָּל תַּרְבַּהּ
יַעְדֵּי כְּמָא דְמִתַּעְדָּא תְּרַב
אִימַּר מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּיק
כַּהֲנָא יָתְהוֹן לְמַדְבְּחָא עַל

די וכל פ׳ ויקרא הוא כמ״ב היא

ל׳ וחד כחלב ומשמש א״ב

ל׳ וחסר

ל׳

קדמאה והביא את קרבנו תנין והביא קרבנו ומטעין בו׳. כל וסמך דעני׳ הפוך כמ״ב

ל׳ וב׳ יוסר ומשמש א״ב

רשי

היה: (כד) במקום אשר ישחט את העולה. (זבחים מט) בצפון שהוא מפורש בעולה: חטאת הוא. לשמו כשר שלא לשמו פסול (זבחים טו): (כה) ואת דמו. שירי הדם: (כו) כחלב זבח השלמים. כאותן אמורים המפורשים בעז האמור אצל שלמים: (לא) כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. כאימורי עז האמורים בשלמים: (לג) ושחט אותה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת: (לה) כאשר יוסר חלב הכשב. שנתרבו אמוריו באליה אף חטאת כשהיא באה כשבה טעונה אליה עם האמורין:
על

אבן עזרא

שלא נקרא שם פועלו כי החולם והשורק יתחלפו והוא על משקל ויוסף הורד מצרימה והנשיא יקריב שעיר מטעם זרזיר מתנים או תיש כפירוש הגאון בספר משלי והוא זכר למעלת הנשיא רק לא יובא את דמה לפנים מהקדש והכהנים יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו כי כן כתוב ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו: (כז) מעם הארץ. והם כל ישראל והכהנים ההדיוטים וכל הלוים: ואשם. פעל עבר כמו כי זקן יצחק: (כח) שעירת עזים נקבה. כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא. וטעם ונסלח לו בפרשת שלח לך: (לב) ואם כבש. ואם הביא ממין הכבש לחטאת יביא נקבה כמו שעירת עזים. וטעם כאשר יוסר חלב הכשב. להביא האליה

בעל הטורים

הוסר ב׳. כאשר הוסר החלב ומעת הוסר התמיד לומר שמעת הוסר התמיד הוסר כל חלב שבזכותו נשאלה בכבש בכל:

רמבן

(כה) ואת דמו ישפוך אל יסוד מזבח העולה. הוא הנזכר אבל דרך הלשון להזכיר השם במקום הידועה וכן וסמך את ידו על ראש הפר ושחט את הפר ולרבותינו בהם מדרשים כי תורת ה׳ תמימה אין בה חסר ויתר:

ז׳ פתחין נמסר בסדר תצוה: מדמה ו׳ וסי׳ ולקח הכהן מדמה באצבעו. כל אשר יגע בבשרה. וכל חטאת אשר יובא. ולקח אלעזר הכהן ב׳ בו. ויז מדמה אל הקיר: יוסר חד מן ב׳ זוגין מיחדין מתחלפין מן חד וחד חד ס׳ וחד ש׳ וסי׳ נמסר

תולדות אהרן וסמך ידו. זבחים מט מנחות צג לב:
ושחט אותו. זבחים מט: חטאת הוא. זבחים ו י: ולקח הכהן. זבחים ח יד כד מט מנחות יט: קרנת. זבחים לז: וכפר. סנהדרין ד זבחים לח: מחטאתו. שבת עא זבחים ח: ואם נפש. שבת לג הוריות ב ז ח: מעם הארץ. שבת סט הוריות ב יא חולין ס: בעשותה. שבת ג לב הוריות ב: ממצות ה׳. הוריות ח. כריתות כו: ואשם. הוריות ח: והביא. שבת עא נזיר כז כח: על חטאתו. נזיר כח כריתות כז: ושחט את. זבחים מט: קרנות. זבחים לז: ואת כל. יומא נו זבחים לד: וכפר עליה. סנהדרין ד זבחים לח: ואם כבש. פסחים נז תמורה טו כריתות נח: ושחט אותו. זבחים ד ה ז ח ט מנחות ג ד ה ו: קרנת. זבחים לז: ואת כל. יומא נז זבחים נד:

ספורנו

והחולם במלת הודע הוא בו תמורת השורק. ואמר על עם הארץ: (כז) אם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ. כי זה אפשרי קרוב שא׳ מעם הארץ יחטא בזה ובענין חטא הנשיא אמר ואשם שהוא אזהרה על תשובה קודמת לקרבן ובשניהם ובכל האשמות נתן חלק לכהנים

ט' כתיב ו' אתם המזבחה על אשי יהוה
וכפר עליו הכהן על חטאתו
אשר חטא ונסלח לו : פ
ה א ונפש כי תחטא ושמעה
קול אלה והוא עד או ראה או
ל"ס מ"ל ידע אם לוא יגיד ונשא עונו :
קדמא רביע תנין פזר ב או נפש אשר תגע בכל דבר
טמא או בנבלת חיה טמאה או
בנבלת בהמה טמאה או בנבלת
שרץ טמא ונעלם ממנו והוא
טמא ואשם : ג או כי יגע
בטמאת אדם לכל טמאתו
אשר יטמא בה ונעלם ממנו
והוא ידע ואשם : ד או נפש כי
ד סמוכין תשבע לבטא בשפתים להרע |
ג' מל' ויבטא בשפתיו או להיטיב לכל אשר יבטא
האדם בשבעה ונעלם ממנו
והוא ידע ואשם לאחת מאלה :
ה והיה כי יאשם לאחת מאלה
כ' בתורה והתודה אשר חטא עליה :
ח' בטעם מארי' בספרא ו והביא את אשמו ליהוה על
חטאתו אשר חטא נקבה מן
הצאן כשבה או שעירת עזים
לחטאת וכפר עליו הכהן
מחטאתו : ז ואם לא תגיע ידו
ו' כל"ש די שה והביא את אשמו אשר
חטא שתי תרים או שני בני

קורבניא דיי ויכפר עלוהי
כהנא על חובתיה דחב
וישתביק ליה : א ואנש ארי
יחוב וישמע קל מומי והוא
סהיד או חזא או ידע אם לא
יחוי ויקבל חוביה : ב או
אינש דיקרב בכל מדעם
מסאב או בנבלת חיתא
מסאבתא או בנבלת בעירא
מסאבא או בנבלת רחיש
מסאב ויהי מכסא מיניה
והוא מסאב וחב : ג או ארי
יקרב בסואבת אנשא לכל
סאובתיה דיסתאב בה ויהי
מכסא מיניה והוא ידע
וחב : ד או אינש ארי יקיים
לפרשא בספון לאבאשא
או לאוטבא לכל די יפרש
אנשא בקיום ויהי מכסא
מניה והוא ידע וחב לחדא
מאלין : ה ויהי ארי יחוב
לחדא מאלין ויודי דחב
עלה : ו וייתי ית חובתיה
לקדם יי על חובתיה דחב
נוקבא מן ענא אימרתא
או צפירת עזי לחטאתא
ויכפר עלוהי כהנא
מחובתיה : ז ואם לא תמטי
ידיה כמיסת אימרא וייתי
ית חובתיה דחב תרתין
שפנינין או תרין בני יונה

רשי

על אשי ה'. על מדורת האש העשויות לשם פואיילי"ש בלעז : (א) ושמעה קול אלה. (ת"כ) בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו עדות שיעיד לו : (ב) או נפש אשר תגע וגו'. ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים או יכנס למקדש שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות נדרש כן : ונעלם ממנו. הטומאה (שבועות י"ד ת"כ) : ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש : (ג) בטומאת אדם. זו טומאת מת (ת"כ שבועות פ"ק) : לכל טומאתו. (ת"כ) לרבות טומאת מגע זבין וזבות : אשר יטמא. לרבות הנוגע בבועל נדה : בה. (שבועות פ"ג) לרבות בולע נבלת עוף טהור : ונעלם. והוא ידע. ששכח הטומאה : ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש : (ד) בשפתים. ולא בלב (שבועות כו) : להרע. לעצמו או להטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן : לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר : ונעלם ממנו. ועבר על שבועתו (זבחים לו) כל אלה בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זו אלא באשם

אבן עזרא

האליה כי אין עם השעירה אליה : (א) ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. הוא החרם וכן ואת אלית והכתוב אחז דרך קצרה והזהיר שחייב העד להגיד כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם שישא עונו אם שכח ולא הגיד ואחר כן נזכר לו : או נפש כי תגע. בנבלת הארבעה הנזכרות והם חזיר וחביריו : (ב) או בנבלת בהמה טמאה. למאכל כסוס והחמור ושרץ טמא מהשמונה הנזכרים : ונעלם ממנו. ואחר כך ידע או נגע בזב וטמא מת וזבה ונדה : (ד) לבטא בשפתים. דבור שפה : להרע. למי שהוא חייב. או לפי' הגאון להתענות. וטעם להזכיר אלה שהוא חייב להודות ועל האחרות שהן מצות לא תעשה לא יתודה לפני הכהן והקרבן אחד : (ז) ואם לא תגיע ידו. כי היד היא העושה כל המלאכה והיא הקונה רמז למי שאין לו : אחד לחטאת ואחד לעולה. ויאמר רב

בריש שיר השירים : אשי ט' כתיב יו"ד נמסר בסדר צו : לוא ל"ת מ"ל בקי' וסי' כי לוא אוכל לקום. אם לוא יגיד. אל בני כי לוא טובה השמועה. ולוא נכרית מהבהמה. כי לוא חטא לך דשמואל. לא תשמע ולוא תאבה. כי לוא יתנבא עלי טוב הניין דמלכים. כי לוא יעשה עבדך. לוא אדני המלך כי. מעט מזער לוא כביר. לוא כי אהבתי זרים. לוא נבא עוד אליך : וימנעו רביבים ומלקוש. לוא אפיל פני בכם. קדמא דפסוק. לוא לזרות ולא להבר. העל אלה לוא אפקד. קדמא דפסוק. עלו בשרותיה. וקדמא ובתרא דכחשו בה'. ורעב לוא נראה. שוט שוטף כי יעבר לוא יבואנו. ולוא אטרו בלבבם. זה הגוי אשר לוא. קדמא דפסוק. הוסרי ירושלם פן. הקשבתי ואשמע לוא כן. עבר קציר כלה קיץ. ולוא יפיק. ואזרם במזרה. אם לוא הפגעתי בך. וינאפו. ואם לוא השחוק היה. אם לוא יסחבום קדמא. ולוא תבא דמעתך. לוא אליכם כל עוברי. סדם אחותך. וא' נדרשתי ללוא שאלוני : או בנבלת בהמה טמאה י"א בטעמ' לאחור פי' בטעמא פשטא ולפניו יתיב וסי' או בנבלת בהמה טמאה. אחרי הכתו את סיחון. והיה כל מעבר מטה. איש ישב על כסא דוד. איש יושב בתוך העם. איש אחרי שרירות לבו הרע. שקר הנביאים נבאים בשמי. די מלכות תחות כל שמיא. די כל מלך רב ושליט. די מרת עבר נהרא. על כל חרד בדבר אלהינו : להרע ו' פתחין וסי' ולא נתנו אלהים להרע עמדי. או נפש כי תשבע לבטא. חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו. אנכי מחל

בעל הטורים

אם לוא יגיד ונשא עונו. אם לוא מלא וא"ו קרי ביה אם לו יגיד כוא"ו פי' שהגיד לו כבר שוב אינו חוזר ומגיד :

תולדות אהרן ופסר עליו. סנהדרין ד זבחים ד ז לח :
ונפש כי. סוטה לג שבועות לד לה לו זבחים מח כריתות ט : והוא עד. סנהדרין ל לז שבועות לג לד ערכין יז יח : אם לא יגיד. יומא עד ב"ק נו סנהדרין ל לז שבועות לה מנחות ד ערכין יח : ונשא עונו. סוריות ח : בכל דבר. שבועות יח : היא טמאה. שבועות ז : או בנבלת. שבועות יד יח : ונעלם. שבועות ד ס כריתות יט נדה כח : או כי יגע. שבועות ז : לכל טמאתו. שבועות ז נדה נה : ונעלם ממנו. שבועות ד ס כריתו' יט : או נפש כי. מליצא לה שבועות כ כו (נדרים לו) : להרע או. נדרים יז סב ב"ק לא שבועות כה כו כז : לכל אשר. שבועות כ כו לב : ונעלם. שם כו לא : והיה כי. שם לג לד : והתודה. כריתות יב : מחטאתו. שם כו : ואם לא תגיע. סוריות ט :

רמבן

ה (א) והוא עד או ראה או ידע. אינם שלשה ענינים כי אין עד בלא ראיה ובלא ידיעה אבל יאמר אם שמע קול אלה שהשאו עליו להאלותו בדבר שהוא עד בין בראיה בין בידיעה אם לא יגיד יש עליו עון והנה לא יתחייב בקרבן הזה אלא אם כן יודע עדות שיזכה ממנו המשביע בדינו. ולכך פירשו רבותינו כי יש עדות שתועיל בראיה בלא ידיעה ויש שתועיל בידיעה בלא ראיה כיצד מנה הלויתי לך בפני פלוני ופלוני וטוען לא היו דברים מעולם יבואו ויעידו זו היא ראיה בלא ידיעה מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני יבואו ויעידו זו היא ידיעה בלא ראיה ועל דרך הפשט אין צריך לראיה בלא ידיעה אבל או ראה שהוא ראה ההלואה או המקח לגמרי או ידע ששמע אותם מודים במעשה ההוא בפני עדים ולא ראה המעשה ולא אמר כאן ונעלם ממנו כי הוא חייב במזיד או בשגגת השבועה עם זדון העדות אבל אם היה שכוח בעדות בשעת שבועה אין עליו כלום :

(ב) ונעלם ממנו והוא טמא עד והיה כי יאשם וכו' והתודה. שנעלמה ממנו הטומאה ואשם באכילת קדשים או בביאת מקדש לשון רש"י. ואין הכונה שיהיו אכילת קדשים וביאת מקדש נלמדים מן ואשם כי בכל הקרבנות למעלה נאמר כן אבל הפרשה הזו תקצר בדבר המובן כי מפני שאין בנגיעת נבלה ושרץ חטא ולא הוזהרו ממנה אפילו הכהנים אי אפשר שיחייב הכתוב בנגיעתם קרבן אבל אמר כי כאשר יטמא האדם ונעלם ממנו הטומאה או כאשר ישבע ונעלם ממנו השבועה ויחטא בהעלמה של אחת מאלה יתחייב להביא קרבן ובידוע כאין בהעלמת הטומאה חטא זולתי שיאכל קדשים או יבא למקדש ואין בהעלמת השבועה חטא זולתי שיעבור עליה וזה ישוב פשוטו של מקראות בפרשה זו ולרבותינו בה עוד מדרשים לחזק הענין הזה : (ה) והתודה אשר חטא עליה והביא את אשמו עד ואם לא וכו'. אין הסדר כן אבל הוא מביא החטאת וסומך עליה והתודה כענין שנאמר להלן וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר החי והתודה עליו

יוֹנָה לַיהוָה אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה: ח וְהֵבִיא אֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן וְהִקְרִיב אֶת־אֲשֶׁר לַחַטָּאת רִאשׁוֹנָה וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ מִמּוּל עָרְפּוֹ וְלֹא יַבְדִּיל: ט וְהִזָּה מִדַּם הַחַטָּאת עַל־קִיר הַמִּזְבֵּחַ וְהַנִּשְׁאָר בַּדָּם יִמָּצֵה אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ חַטָּאת הוּא: י וְאֶת־הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא וְנִסְלַח לוֹ: שביעי יא וְאִם־לֹא תַשִּׂיג יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִוא: יב וֶהֱבִיאָהּ אֶל־הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן ׀ מִמֶּנָּה מְלוֹא קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה חַטָּאת הִוא: יג וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה: ס יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: טו נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה

לֳקֳדָם יְיָ חַד לְחַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא: ח וְיַיְתֵי יָתְהוֹן לְוָת כַּהֲנָא וִיקָרֵב יָת דִּלְחַטָּאתָא קַדְמֵיתָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁיהּ מִקֳּבֵיל קְדָלֵיהּ וְלָא יַפְרֵישׁ: ט וְיַדֵּי מִדְּמָא דְחַטָּאתָא עַל כּוֹתֶל מַדְבְּחָא וּדְיִשְׁתְּאַר בִּדְמָא יִתְמְצֵי לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא חַטָּאתָא הוּא: י וְיָת תִּנְיָנָא יַעֲבֵיד עֲלָתָא כִּדְחָזֵי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ דְּחָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ: יא וְאִם לָא תַדְבֵּיק יְדֵיהּ לְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ לִתְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיַיְתֵי יָת קֻרְבָּנֵיהּ דְּחָב חַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין סֻלְתָּא לְחַטָּאתָא לָא יְשַׁוֵּי עֲלַהּ מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלַהּ לְבֻנְתָּא אֲרֵי חַטָּאתָא הִיא: יב וְיַיְתֵינַהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִנַּהּ מְלֵי קֻמְצֵיהּ יָת אַדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא עַל קֻרְבָּנַיָּא דַייָ חַטָּאתָא הִיא: יג וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּחָב מֵחֲדָא מֵאִלֵּין וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ וּתְהֵי לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא: יד וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: טו אֱנָשׁ אֲרֵי יְשַׁקַּר שְׁקַר וְיֵחוֹב בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַייָ וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ

ג׳. ג׳ מ״ל ב׳ — ל׳ וקדמה לא יבדיל — ל׳ כתיב ה״א — ד׳. ל׳ ולא׳ את השני — כולהון כ״ב כמ״ב. ב׳ חס׳ — ג׳ — ב׳ כענין. ב׳ — ב׳ מ״ל — ט׳ כתיב ו׳ — ג׳ כפור — ג׳ ר״פ בטעם

רשי

כאשם: (ח) והקריב את אשר לחטאת ראשונה (זבחים ז) חטאת קודמת לעולה למה"ד לפרקליט שנכנס לרצות רצה פרקליט נכנס דורון אחריו: ולא יבדיל. אינו מולק אלא סימן א׳: עורף. הוא גובה הראש המשפיע לצד הצואר. מול עורף. מול הרואה את העורף והוא אורך כל אחורי הצואר: (ט) והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף ומתיז והדם ניתז והולך למזבח: חטאת היא. לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (י) כמשפט. כדת האמורה בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה: (יא) כי חטאת היא. ואין בדין שיהא קרבנו מהודר: (יב) חטאת היא. נקמצה ונקטרה לשמה כשרה שלא לשמה פסולה: (יג) על חטאתו אשר חטא. כאן שנה הכתוב שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו דקדקו רבותינו (כריתות כ׳) מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני יביא ממקצתן שתי תורים לכך נאמר מחטאתו כלו׳ ממקצתן הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר יוסיף עליהן ויביא קרבן עשיר לכך נא׳ כאן על חטאתו: מאחת מאלה. מאחת משלש כפרות האמורות בענין או בעשירות או בדלות או בדלי דלות. ומה ת"ל שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה ת"ל מאחת מאלה להשוות קלין לחמורין לכשבה אם השיגה ידם ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות (ת"כ): והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין זהו לפי פשוטו. (ת"כ) ורבותינו דרשו והיתה לכהן ואם חוטא זה כהן הוא תהא לו כשאר מנחת נדבת כהן שהיא בכליל תהיה לא תאכל: (טו) כי תמעול מעל. (מנחו׳ פ"ז ת"כ) אין מעילה בכ"מ אלא שינוי וכן הוא אומר (ד"ה א ה) וימעלו באלהי אבותיהם ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ וכן הוא אומר בסוטה (במדבר ה) ומעלה בו מעל: וחטאה בשגגה מקדשי ה׳. שנהנה מן ההקדש והיכן הוזהר נאמר כאן חטא ונאמר להלן חטא בתרומה ולא

אבן עזרא

רב יצחק כי טעם אחד עולה בעבור שלא תגיע ידו אולי עלה על רוחו מחשבת והקרוב אלי שהאחד כנגד האמורים והשני חטאת כמשפט: (יא) עשירית האיפה. מאכל לאיש אחד ביום אחד: (טו) תמעל מעל. דבר שנתכסה עליו מגזרת מעיל והטעם כי חטאת הוא בקדשי השם יביא איל שהוא שוה כסף שקלים ומעוט רבים שנים. וישלם אשר חטא מן הקדש עם תוספת

להרע. נשבע להרע ולא ימיר. כאשר זממתי: ראשונה ג׳ מ״ל וסימן והקריב את אשר לחטאת ראשונה. ושלמתי ראשונה משנת עונם. ויד השרים והסגנים היתה במעל. אניך: ומלק ב׳ וסי׳ את ראשו והקטיר. ממול ערפו ולא יבדיל: חטאת הוא ד׳ נמסר בסדר ואתה תצוה: האפה ב׳ חס׳ וסימן ואם לא תשיג. זה קרבן אהרן: ולא יתן ג׳ נמסר בסדר בא: והביאה ב׳ מפיק הי״א וסי׳ והביאה אל הכהן וקמץ הכהן. אל בני אהרן: מלוא ב׳ מ״ל וסי׳ מלוא קמצו דואם לא תשיג ידו מלוא הספל מים. וא׳ מלו הקנה חסר א׳ ושארא מלא כתיב: נפש ג׳ ר״פ ובטעם וסי׳ נפש כי תמעל מעל. נפש כי תחטא ומעלה מעל. נפש אשר תגע בו:

תולדות אהרן והקריב את. פסחים נט הוריות יג זבחים ז: ומלק. זבחים סה חולין יט: והזה מדם. זבחים סד: והנשאר. שם ל נג סד מעילה ח: ואת השני. פסחים כט הוריות יג זבחים ל חולין כא כב: וכפר. כריתות כו: מחטאתו. מנחות קא כריתות כז: ואם לא. הוריות ט: לא ישים. סוטה טו זבחים סג מנחות ד כג נט ס קא: וכפר עליו. הוריות ט מנחות קא כריתות כז: והיתה לכהן. מנחות עג (סוטה יט): נפש כי. תמורה ג לג כריתות יח מעילה טו יח יט: ומעלה. פסחים לג זבחים מה:

רמבן

עליו את כל עונות בני ישראל אבל לא אמר כאן וסמך ידו בעבור שפירש בכל החטאות למעלה שהם טעונים סמיכה וכן בקרבנות הנדבה ולא פירש הוידוי למעלה בשאר החטאות ועל דרך הפשט יראה שאמר בכאן והתודה בעבור כי שבועת העדות יביאו קרבן על זדונה וכן בשבועת הפקדון הזכיר והתודו את חטאתם אשר עשו אבל בחטאת השגגה לא יזכיר וידוי אבל על דעת רבותינו והתודה אשר חטא עליה על כל הנזכרים בפרשה אף טומאת מקדש וקדשיו ושבועת ביטוי שהן בשוגג ושאר כל חטאות למדנו מכאן אם הזכיר הוידוי בכאן מפני ששבועת העדות ושבועת ביטוי אין בזדונן כרת והצריכו וידוי וכ"ש למעלה בחטאות קבועות שיתודה על חייבי כריתות ורבותינו אמרו כי והתודה את אשר חטא עליה כלל לכל חטאות שטעונה וידוי והכתוב בפרשת נשא ואשמה הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו לשביא כל האשמות כך מפורש בספרי ושם דרשו ואשמה הנפש ההיא והתודו בנין אב לכל המתים שיטענו וידוי:

(יא) **ואם** לא תגיע ידו די שה. הקל הכתוב על החוטא באלו להביא קרבן עולה ויורד ויתכן שהטעם בשבועות מפני שאינן חייבי כריתות ובטומאת מקדש וקדשיו מפני שהוא טועה בדבר מצוה כי הכהן האוכל קדשים והבא למקדש להשתחוות או להקריב קרבן עוסק הוא במצוה ודעתו לשמים ולפיכך אע"פ שחטא בהעלמת הטומאה ריבה לו הכתוב כפרות ואמר ר"א כי טעם אחד לעולה שיקרב על המזבח כנגד האמורין בחטאת הבהמה ויפה פירש:

(טו) **והביא** את אשמו לה׳ עד סוף כל הפרשה. נקרא הקרבן הזה אשם כמו שאמר בשקל הקדש לאשם אבל והביא את אשמו לה׳ האמור למעלה בקרבן עולה ויורד טעמו והביא את קרבנו לה׳ כי הקרבן ההוא חטאת הוא כמו שאמר כשבה או שעירת עזים לחטאת ולא נתברר מה טעם יהיה שם הקרבן האחד חטאת ושם האחד אשם וכולן יבאו על חטא ולא נוכל לומר בעבור שהחטאת נקבה כי יש חטאת זכר שעירים ופרים ואין לומר שיבא מפני

אבן עזרא

הוספת חמישתו וזה הוא אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע : (יז) ואם נפש כי תחטא. ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל ודעת רבים שזה אשם תלוי לא ידע אם עשה אם לא עשה והחטאת שבתחלה לא ידע ואחר כן ידע והנה החטאת שלא ידע שהוא אסור עד שהודע והאשם ידע שהוא אסור ושכח ואחר כן נזכר או אשם תלוי : (יט) אשם אשם לה'. הוא פירושו אשם הוא : (כ) ומעלה מעל בה'. שעבר על מצות לא תעשה מדבר שהוא בינו ובין אדם : (כא) או בתשומת יד. שותפות ששם ידו עמו : בגזל. בחזקה כמו ויגזול את החנית : עשק. בסתר. ועמיתו רעהו. ויתכן שהוא בעומתו. וה"א בהנה נוסף : (כב) ונשבע על שקר. פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו

רשי

(ויקרא כב) ולא ישאו עליו חטא מה להלן הזהיר אף כאן הזהיר אי מה להלן לא הזהיר אלא על האוכל אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל תלמוד לומר תמעול מעל ריבה : קדשי ה'. המיוחדים לשם יצאו קדשים קלים : איל. לשון קשה כמו (מלכים ב כד) ואת אילי הארץ אף כאן קשה בן שתי שנים : בערכך. כסף שקלים. שיהא שוה שתי סלעים : (טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם. קרן וחומש להקדש (כריתות כו) : (יז יח) ולא ידע ואשם. והביא. הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו ולא ידע אם עבר עליו אם לאו כגון חלב ושומן לפניו וכסבור שתיהן היתר ואכל את האחת אמרו לו אחת של חלב היתה ולא ידע אם זו של חלב אכל הרי זה מביא אשם תלוי ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת : ולא ידע ואשם ונשא עונו. רבי יוסי הגלילי אומר הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את מי שידע. ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון שלא נצטווה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורענות הוי אומר מדה טובה אם מדת פורענות מעוטה ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביו' הכפורים עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. רבי עקיבא אומר הרי הוא אומר על פי שנים עדים או שלשה עדים וגו' אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב ג' אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה. ראב"ע אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה הרי הוא אומר למען יברכך וגו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת על ידו מצוה בלא ידע אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו ומצאה העני ונתפרנס בה הרי הקב"ה קובע לו ברכה : (יח) בערכך לאשם. בערך האמור למעלה : אשר שגג והוא לא ידע. הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג : (יט) אשם הוא אשם אשם. הראשון כולו קמוץ שהוא שם דבר והאחרון חציו קמוץ וחציו פתח שהוא לשון פעל וא"ת מקרא שלא לצורך הוא כבר נדרש הוא בת"כ : אשם הוא. להביא אשם שפחה חרופה שיהא איל בן שתי שנים יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע ת"ל הוא : (כא) נפש כי תחטא. אמר רבי עקיבא מה תלמוד לומר ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש מכחש בעדים ובשטר אבל המפקיד אצל חבירו ואינו רוצה שתדע בו נשמה אלא שלישי שביניהם לפיכך כשהוא מכחש מכחש בשלישי שביניהם : בתשומת יד. ששם בידו ממון להתעסק או במלוה : או בגזל. שגזל מידו כלום : או עשק. הוא שכר שכיר : (כב) וכחש בה. שכפר על

מקרא

אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם׃ טז וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃ פ

יז וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ יח וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ יט אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ

כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כא נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־בִתְשׂוּמֶת יָד אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־עֲמִיתוֹ׃ כב אוֹ־מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־שָׁקֶר עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־

אונקלוס

דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לַאֲשָׁמָא׃ טז וְיָת דְּחָב מִן קוּדְשָׁא יְשַׁלֵּם וְיָת חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא יְכַפֵּר עֲלוֹהִי בְּדִכְרָא דַּאֲשָׁמָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ יז וְאִם אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוּב וְיַעֲבֵיד חָד מִכָּל פִּקּוּדַיָּא דַּייָ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא וְלָא יְדַע וְחָב וִיקַבֵּיל חוֹבֵיהּ׃ יח וְיַיְתֵי דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל שָׁלוּתֵיהּ דְּאִשְׁתְּלֵי וְהוּא לָא יְדַע וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ יט אֲשָׁמָא הוּא עַל חוֹבְתֵיהּ דְּהוּא חַב אֲשָׁמָא יְקָרֵיב קֳדָם יְיָ׃ כ וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כא אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוּב וִישַׁקַּר שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיכַדֵּיב בְּחַבְרֵיהּ בְּפִקּוּדָנָא אוֹ בְשׁוּתָּפוּת יְדָא אוֹ בְגֶזֶלָא אוֹ עֲשַׁק יָת חַבְרֵיהּ׃ כב אוֹ אַשְׁכַּח אֲבֵדְתָּא וְכַדֵּיב בַּהּ וְאִשְׁתְּבַע עַל שִׁקְרָא עַל חֲדָא מִכֹּל

ג' חסר י' תניין

ג' מ"ל בל' אוספי

י"א. י"ז

ס' בטעם מאריכין בכס'

ב' חד מ"ל ב'

ג' ר"פ בטעם

ג' ב' מלעיל וא' מלרע

י"ח פסוקים על על ומלה ביניהון

מסורה

חמישתו ג' חסר יו"ד תניינא וסימן ואת אשר חטא מן הקדש. ואם גאל יגאלנה. והתודו את חטאתם. יוסף ג' מ"ל בלשון אוספי וכל שום בר נש דכו' נמסר בסדר ויצא : ולא ידע י"א וסי' ולא ידע בשכבה. ושל אחריו. ולא ידע יעקב. ולא ידע אתו מאומה. ולא ידע ואשם. ולא ידע איש את קברתו. עד יפלח חץ כבדו. ותלהטהו מסביב ולא ידע קמא. ולא ידע כי רפאים שם. ולא ידע בפש מאד. גם שמש לא ראה : ונשא י"ז נמסר בס' אחרי : האפה ב' חסר וסי' ואם לא תשיג. זה קרבן אתרן : ולא יתן ג' נמסר בסדר בא : ותביאה ב' מפיק ה"א וסימן והביאה אל הכהן. אל בני אהרן : מלוא ב' מלא וסי' מלוא קמצו דואם לא תשיג ידו. מלוא הספל מים. ואחד מלו הקנה חסר א' ושארא מלא כתיב : נפש ג' ר"פ ובטעם וסי' נפש כי תמעל מעל. נפש כי החטא : אשם ב' חד מ"ל וסי' אשם.

תולדות אהרן

תולדות אהרן איל תמים. כריתות י כב : את אשר. מציעא נה הוריות י כריתות כו : באל. זבחים מט : ואם נפש. כריתות יט כב : מכל מצות. הוריות ח זבחים מח כריתות יז כה : ולא ידע. נזיר כג קדושין פא הוריות ה כריתות יט : בערכך. זבחים מח : על שגגתו. כריתות יח : וכפר עליו. הוריות ז ח : והוא לא. כריתות כד : אשם הוא. שקלים ע זבחים יב קג תמורה יז יח : נפש כי תחטא. סוטה לג שבועות לד לה כריתות ט : מעל. כתובות מב קדושין נב ב"ק יב יג בתרא קכג זבחים קיד בכורות נג תמורה ח : וכחש בעמיתו. כתובות מב קיז מציעא מח נח שבועות לב לז : בפקדון. ב"ק קג מציעא מח : או מצא. כתובות מב ב"ק קג קה :

בעל הטורים בה' וכחש בעמיתו. שואל וכחש בין בה' בין בעמיתו שמכחש בדבר שאינו יודע בו אלא הקב"ה וחבירו :

ספורנו

לכהנים כי אכילת הכהנים תועיל בהם לכפרת המוטאים : ה (יז) ואשם ונשא עונו. כבר קבלו ז"ל (יומא פרק י"ח) שזה מדבר באשם תלוי שאינו יודע אם חטא ואם לאו ועל זה אמר ונשא עונו כפי הראוי לו אם חטא בשוגג או לא נפל בחטא אבל היה עונו שלא נזהר עד שנפל בספקו כפי עונו ישא העונש : (יט) אשם הוא. אע"פ שלפעמים יובא זה הקרבן והוא לא נכשל באותו החטא לא יחשוב החושב שמכניס בזה חולין לעזרה כי אמנם הוא קרבן אשם עכ"פ אף על פי שלא נכשל באותו החטא שנפל

רמבן

מפני חומר החטא כי הנה המצורע מביא שני קרבנות שם האחד חטאת והשני אשם. והנראה בעיני כי שם אשם מורה על דבר גדול אשר הענשו יתחייב להיות שמם נאבד בו מלשון האשימם אלהים ויאשמו נאות מדבר וכן תאשם שומרון כי מרתה באלהיה. וכן אשמים נענשים. וחטאת מורה על דבר נטה בו מן הדרך מלשון אל השערה ולא יחטיא. והנה אשם גזלות ואשם שפחה חרופה בעבור שהם באים אף על המזיד יקרא קרבנם אשם וכן אשם הנזיר אבל אשם מעילות אע"פ שהוא בשוגג בעבור שהוא בקדשי ה' יקרא הקרבן אשם כי החטא הגדול יתחייב להיותו אשם בו כאשר יקרא מעילה. וענין המצורע בעבור שהמצורע חשוב כמת. והנה הוא ככר שמם בה ויקרא קרבנו הראשון אשם שיגין עלה מן האשמה אשר הוא שמם בה. והשני חטאת שהוא מכפר שגגותיו. וטעם אשם תלוי מפני שבעליו סבור שאין עליו עונש כי לא נודע

יַעֲשֶׂה הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃
כג וְהָיָה כִּי־יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב
אֶת־הַגְּזֵלָה אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־
הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק אוֹ אֶת־
הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ אוֹ אֶת־
הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא׃ מפטיר כד אוֹ
מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר
וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו
יֹסֵף עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ
בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ כה וְאֶת־אֲשָׁמוֹ
יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן
בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃
כו וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה
וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־
יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃ פ פ פ

קי"א רעואל סימן . ציוה סימן

ג׳ | ב׳ קמץ | ב׳ כתרי ליסני | ג׳. ט״ו. ל׳ ותסר | ב׳

קדמא על אחת מכל אשר יעשה האדם תניין על אחת מכל אשר יעשה לאשמה:

דִּיַעֲבֵיד אֱנָשָׁא לְמֵיחַב בְּהֵן׃
כג וִיהֵי אֲרֵי יֶחֱטֵי וְיֵחוֹב
וְיָתִיב יַת גְּזֵלָא דִּגְזַל אוֹ יַת
עוֹשְׁקָא דַּעֲשַׁק אוֹ יַת
פּוּקְדָנָא דְּאִתְפְּקֵיד לְוָתֵיהּ
אוֹ יַת אֲבֵדְתָא דְּאַשְׁכַּח׃
כד אוֹ מִכּוֹלָא דְּאִשְׁתְּבַע
עֲלוֹהִי לְשִׁקְרָא וִישַׁלֵּם
יָתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ
יוֹסֵף עֲלוֹהִי לִדְהוּא דִילֵיהּ
יִתְּנִינֵיהּ בְּיוֹמָא דְחוֹבְתֵיהּ׃
כה וְיָת אֲשָׁמֵיהּ יַיְתֵי קֳדָם
יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא
בְּפוּרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת
כַּהֲנָא׃ כו וִיכַפַּר עֲלוֹהִי
כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבֵיק
לֵיהּ עַל חֲדָא מִכֹּל דִּיַעֲבֵיד
לְמֵיחַב בַּהּ׃
פ פ פ

רשי

על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: (כג) כי יחטא ואשם. (שבועות כד) כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות כי יחטא ואשם: (כד) בראשו. הוא הקרן ראש הממון: וחמשתיו. רבתה תורה חמשיות הרבה לקרן אחת שאם כפר בה ונשבע והוד׳ חוזר ומביא חומש על אותו חומש וכן מוסיף והולך עד שיתמעט הקרן שנשבע בו בפחות מפרוטה: לאשר הוא לו. (ב"ק קג) למי שהממון שלו:

בעל הטורים

לאשר ב׳ במסרה. לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו ואידך לאשר עמל בו יתננו חלקו והיינו כדתנן הגוזל את חבירו ונשבע לו אפי׳ שוה פרוטה יוליכנו אחריו אפי׳ למדי:

תולדות אהרן והיה כי. מציעא מח: והשיב את:
ב"ק סו כז לד נח קד קיב מכות יו חולין קמא תמורה ו: או מכל. מציעא מח: בראשו. ב"ק סה: וחמשתיו. שם קח מנחות עז: לאשר הוא. ב"ק קג מציעא מג: ואת אשמו. ב"ק סה ערכין ד: בערכך. זבחים מח כריתות כב:

אבן עזרא

ממנו והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר: (כג) בראשו. בעצמו או מה שהוא שוה: וחמשתיו. מיעוט רבים שנים והנה הם שני חמישיות ועוד אפרשנו: ביום אשמתו. טעמו כיום שובו מאשמתו יביא איל: (כה) בערכך. כראשון והוסיף חומשים בעבור שזה האשם הוא בזדון ודברי יחיד הם שגם זה כאשם תלוי: לאשמה בה. שם מהבנין הקל תחת שם הפועל:

ויאשמו אשום בתרא מ"ל. בראשו. ט"ו וסימן ושלם אתו בראשו דין. בראשו נגעו. והשיב את אשמו. דמו בראשו ואנחנו נקיים. ואת רעת נבל. וכובע ישועה בראשו. ישם ויניד בראשו. ובריתי אשר הפר דיחזקאל. ותבוא חרב ותקחהו ואתה תשמע השמים דמלכים קדמא וחברת דד"ה. ישוב עמלו בראשו. דמו בראשו יהיה דיחזקאל. החכם עיניו בראשו. ואשר נתן כתר. יתננו ב׳ וסימן ביום אשמתו. ולאדם שלא עמל:

רמבן

נודע שחטא מפני זה החמיר עליו הכתוב בספקו יותר מודאי והצריכו איל בכסף שקלים ואלו נודע חטאו היה מביא חטאת בת דנקא וקראו אשם לאמר שהוא בשני סלעים כאשמות האמורים לרמוז לו שאם יהיה נקל בעיניו ולא יביא כפרתו והיה שמם בעונו וזה טעם אשם הוא אשום אשם לה׳ יאמר כי הקרבן הזה ואעפ"י שהוא בא על הספק אשם הוא כי אשום אשם לה׳ היודע כל תעלומות ואם אולי חטא לו יעניש. וכן מה שאמר למעלה והביא את אשמו בעבור כי מן הנזכרים מזידין כגון שבועת העדות יזכיר בו אשם והוא חטאת. ועל דרך האמת עוד הקרבן הבא נקבה על חטא יקרא חטאת והזכר יקרא אשם השעירים והפרים יקראו גם כן חטאת בעבור שהם לחטאת:

ספורנו

שנפל בו הספק והטעם הוא כי אשום אשם לה׳ כשלא נזהר בדבר עד שנפל בספק: (כג) והשיב את הגזלה. ואת אשמו יביא. שאין הקרבן מכפר אלא אם כן פיים את הניזק קודם הבאת הקרבן כאמרם ז"ל (שם) הביא את אשמו עד שלא הביא גזלו לא יצא:

ויקרא אל משה וגו׳. אל"ף של ויקרא קטנה כאלו נאמר ויקר וטעמו של דבר להשוות נבואת משה אל נבואת בלעם שנאמר בו לשון ויקר כמ"ש ולא קם בישראל כמשה עוד אבל באומות קם ומנו בלעם ואין הפי׳ שיהיה בעולם שוה למשה בנבואה חלילה אלא כך פי׳ שמשה השיג יותר ממה שהיה ראוי להשיג עפ"י הכנתו כמ"ש אשר ידעו ה׳ אשר ידע את ה׳ לא נאמר אלא לומר לך שהוא מצד הכנתו לא ידע את ה׳ על זה האופן כ"א ה׳ ידעו ונתן לו תוספת שפע בישראל ר"ל בזכות ישראל וכל שאר נביאי ישראל כל אחד לא השיג יותר מכדי הכנתו אבל באומות העולם קם אחר לכבודן של ישראל שהשיג יותר ממה שהיה ראוי להשיג על פי הכנתו. והנה מהידוע שכל מה שהנביא משיג את הראוי לו על פי הכנתו אותה נבואה דבוקה בו בעצם והעצמות קנין דבק לא יפרד ממנו אבל כל מה שמשיג יותר מכדי הכנתו זהו אצלו במקרה ולא בעצם ורק מאת אלהים היא ע"כ נאמר לשון ויקר במשה ובבלעם להורות שהיו שוים בזה במה שהיתה בשניהם השגת מקרית נוסף על הראוי להם מצד עצמותם. ובזה מיושב מה שפירש"י ויקר לשון ארעי ולשון טומאה והיה די באחד מהם ליתן הבדל בין ויקר לויקרא. אלא לפי שרש"י סובר גם כן שנבואת משה היתה במקרה ולא בעצם מצד הכנתו ולפי זה קשה לו למה לא נכתב ויקר בלא אל"ף כלל. ע"כ בא כמתרץ ולומר לפי שלשון ויקר משמע לשון ארעי דהיינו המקרה ומשמע גם לשון טומאה וזה אינו שייך כלל כלפי משה חלילה לכך נכתבה האל"ף אצל משה להוציאו מן לשון מקרה של טומאה ומ"מ נכתבה האל"ף זעירא לקרות ויקר להורות שגם נבואת משה היתה ארעי ובמקרה מצד היותה נוסף על הכנתו כאמור ואיפכא ליכא למימר כלל. ויכול להיות שזהו דעת המדרש כדמסיק בילקוט בפסוק זה וז"ל יכול לצורך עצמו דבר ה׳ עם משה ת"ל לאמר לצורך ישראל דבר עמו ולא לצורך עצמו. ומדרש זה מהוסר ביאור כי איך יעלה על הדעת לומר שדבור של כל המצות יהיה לצורך משה בלבד וכי הוא בלבד שמע אנכי ולא יהיה לך. אלא ודאי שבמעלות הנבואה הוא מדבר שזכה משה לויקר והיינו לנבואה מקרית שנתוספה לו יתר מכדי הכנתו שדבר ה׳ אתו פנים אל פנים בזכות ישראל ולא בעבור עצמותו וז"ש לצרך ישראל דבר עמו לצרכם זכה להוספה זו ולא לצורך עצמותו כמ"ש ולא קם נביא עוד בישראל בי"ת משמשת לשון בעבור ולפיכך כשחטאו ישראל נאמר למשה לך רד מגדולתך והיינו מתוספת שפע זה שניתן לו בעבור ישראל ואחר המחילה הוצרך לפרש שחזר משה לקדמותו שנאמר ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים ופי׳ זה דבר יקר. ובילקוט מסיק למה מתחילין התינוקות ללמוד מן פרשת קרבנות מה הקרבנות טהורים אף התינוקות כן. וזה מבואר על דרך שמסיק בילקוט פרשת פנחס כבשים בני שנה שמכבשים עונות האדם ועושין אותו כתינוק בן שנה. בעבור זה האל"ף קטנה רמז שהקטנים יתחילו כאן ולימוד זה הוא בראש כאל"ף ראש לאותיות. ד"א אל"ף לשון לימוד כמו ואאלפך חכמה רמז שאין הלימוד מתקיים כ"א במי שמקטין את עצמו. וכן רמז שמשה זכה לקריאה זו לפי שהקטין את עצמו וברח מן השררה ואמר לא איש דברים אנכי כדמסיק בילקוט:

אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳. התחיל בלשון יחיד וסיים בלשון רבים תקריבו קרבנכם ומה שפירש"י מלמד שב׳ מתנדבים עולה בשותפות אינו מספיק ליישב המקרא לחברו מראשו לסופו כי לא ידענו היכן הפסיק הענין ונ"ל שרצה להזהיר כל מקריבי קרבן לה׳ שלא יכשלו בשני דברים אשר בהם נכשלו קין והבל שהיו ראשונים בהקרבת קרבן. כי קין נכשל במה שהביא מן הפחות והגרוע והוא זרע פשתן והחכמים בנפשותם צריכין להביא נפש הבהמה תמורת נפשם ובדוחק התיר הקב"ה לעני להביא מנחה שאין בה נפש ומעלה עליו כאלו הקריב נפשו כמו שפירש"י על פסוק ונפש כי תקריב מנחה. והבל אף על פי שהביא מבכורות צאנו מ"מ לא טוב עשה שלא נתעורר אל הקרבן מעצמו ולא נזדרז למצוה זו מעצמו עד אחר שראה שהקריב קין קרבן אז נתקנא בו והבל הביא גם הוא להשוות עצמו אליו כמבואר למעלה פרשת בראשית. ע"כ אמר אדם כי יקריב מכם לשון יחיד לומר לך שהמקריב יהיה כאדם הראשון בקרבנו שהיה יחידי בעולם וכשם שמזה הצד היה ניצול מן הגזל שהיה יחידי והיה הכל שלו כך מזה הצד היה ניצול מן הדבר שנכשל בו הבל כי מצד שהיה יחידי בעולם ודאי נתעורר אל הקרבן מעצמו ולא מצד שראה אחרים עושין ועל זה אמר אדם כשיהיה כאדה"ר כי יקריב מכם שתהיה ההקרבה מכם ולא מזולתכם כי מכם ובכם יבא ההתעוררות אל המקריב.

זהו קרבן לה' כי ודאי אין כוונתו כי אם לשם ה'. לאפוקי מי שאינו נתעורר מעצמו זהו אינו מכם ואינו קרבן לה'. אינו מכם שהרי ההתעוררות באה לו מאחרים ולא מכם מנוקריב הקרבן עצמו. ואינו קרבן לה' כי כל מה שהוא קנאת איש מרעהו אינו עושה כי אם להתהדר עצמו בפני הבריות ונמצא שאינו קרבן לשם ה' כי אם לשם הבריות. וז"ש שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת הי' לו במצחו לכך נזדמן לו שור בעל קרן אחת כי היה דומה אל האדם שהיה קרן אחד ר"ל שהיה יחידי בעולם ולא גזל משום אדם ולא נתעורר משום אדם כ"א מעצמו דהיינו מכם ע"כ עלה קרבנו לרצון נמצא שקרבן לה' הפסיק הענין. ואח"כ אמר מן הבהמה וגו' להוציא זרע פשתן אלא יעשה כהבל שהביא מבכורות צאנו. ומה שאמר תקריבו קרבנכם היינו מחלביהן החלק המובחר שאדם בוחר לעצמו הנקרא קרבנכם אותו תקריב לגבוה ונקט קרבנכם לשון רבים כפירש"י לומר שב' מקריבין בהמה. וי"א אדם כי יקריב מכם מגופו ממש ע"י צומות ורוח נשברה זהו קרבן לה' והלק גבוה לבד. אמנם מה שאתם מקריבים מן הבהמה מן הבקר זהו קרבנכם כי אתם האוכלים מזבחי שלמיכם הכהנים והבעלים לכך נקט קרבנכם לשון רבים כי אינו חלק אלוה לבד:

אדם כי יקריב. פירש"י בקרבנות נדבה דבר הענין אדם למה נאמר מה אדם לא הקריב מן הגזל כו' עשה רש"י תחלה פירוש על כי יקריב ואחר כך על מלת אדם לפי שמתחלה לא קשה אדם למה נאמר שהרי יש לומר שבא למעט העו"ג שאין מקבלין מהם קרבן חובה. אבל עכשיו שנאמר כי יקריב המורה על שבקרבן נדבה הוא מדבר ואמרו רבותינו ז"ל איש איש לרבות העו"ג שנודרים נדרים ונדבות כישראל א"כ אדם למה נאמר אלא מה אדם לא הקריב מן הגזל ולשון מן הגזל צריך פירוש כי הל"ל לא הקריב דבר גזול ונראה שדעת רש"י הוא לפי שאין דרך העולם שילך ויגזול בהמה ויקריב אותה לגבוה כי אטו בשופטני עסקינן ומי פתי יסור לעשות עבירה כדי שיעשה בה מצוה שאין לו הנאה מן העבירה. אמנם זהו בנמצא שיגזול האדם ממון הרבה או יעשה עול בהרבה ממון וילך ויתן קצת מן אותו ממון הגזול לצדקה או לקרבן במזימות זו אשר חשב שבזה יהיה לו כופר על המותר שבידו וזהו לשון מן הגזל ולא כולו כדרך שדרשו מן הבהמה ולא כולה. ומצינו שפרשה זו תחלתה ואמצעיתה וסופה אזהרה על הגזל תחלתה אדם כי יקריב אמצעיתה והסיר את מראתו בנוצתה לפי שהעוף ניזון מן הגזל וסופה שנאמר והשיב את הגזילה לפי שהקרבן והגזל הם שני הפכים כי הקרבן מקרב השכינה והגזל מרחיקה שנאמר משוד עניים וגו' עתה אקום יאמר ה' וגו'. ועוד שהמקריב בהמתו כאלו הקריב נפשו כי ממונו של אדם כנפשו דמי כי בנפשו יביא לחמו וכמ"ש כי נפש הוא חובל וכתיב וקבע את קובעיהם נפש ומקלת נפש ככולו. אבל המקריב בהמה גזולה שלא עמל בה ולא חלה ידו בה איך תהיה תמורה לנפשו:

מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן. הנה מקום אתי למצוא דברי חפץ וטעם על כל חלוקי הקרבנות הבאים לכפרה כי כהן משוח וסנהדרין קרבנם פר וקרבן יחיד כשב או עז. ובעולה ויורד הדל מביא שתי תורים ובדלי דלות עשירית האיפה סולת לפי שכל חוטא ורב מרי דומה כאלו היה לו קרנים לנגח בהם או כלפי מעלה או לנדדין כי כל העבירות הם או בין אדם למקום ב"ה או בין אדם לחבירו. ועל ידי העבירות שבין אדם לחבירו נמשל האדם לאיל בעל קרנים מנגח צפונה ונגבה להזיק לחבירו או באורך ימים שבימין או בעושר וכבוד שבשמאל ע"כ הוא מביא איל תמורתו או כשב או עז כמ"ש והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו ר"ל איל זה אחר מן הראשון כי זה האדם קרני ראם קרניו בהם ינגח עמים ומן הדין היה חוטא ראוי לידון בהפשט ונתוח וכליל לאישים ובחמלת ה' עליו הוציאו מתוך ההפכה ולוקח איל אחר תמורתו ומטעם זה נאחז האיל בסבך בקרניו דוקא כי כך האדם ראוי להיות נאחז למיתה בשביל קרניו ונפדה משחת על ידי איל זה ברחמי השי"ת ויהיה התמורה איל תחת איל. אמנם החוטא לשמים דומה כאלו היה לו קרן חזות בין עיניו העולה בשיווי כלפי מעלה כאלו הוא רוצה לנגח כלפי מעלה כביכול ועל דרך שפירש"י פרשת לך לך על שמחבר. ולכך אמרו רבותינו ז"ל שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת הי' לו במצחו מנא להם לרבותינו ז"ל לומר כן אם מפני שנאמר מקרן חסר שמא הקרן היה באחד מן הצדדים ובמצחו מנא לן אלא ודאי לפי שאדם הראשון היה יחידי בעולם ולא חטא לשום בריה בלתי לה' לבדו על כן היה אדם דומה לצורת פר שיש לו קרן אחת במצחו כי משם הוא העולה כלפי מעלה כי כך עשה הוא מעשה בהמה וחשב להיות כאלהים יודעי טוב ורע והיינו נגיחה כלפי מעלה ע"כ הוצרך להביא תמורתו פר בעל קרן א' ונזדמן לו כך לפי שעה כדי שתהיה התמורה דומה מכל צד אל צורת החוטא ורב מרי. ואולי שמטעם זה נזדמן לו פר שקרנותיו קודמים לפרסותיו כי הפרסות סמוכות לארץ ודרך הבהמה להזיק גם ברגל ולקלקל האדמה כך אדם גרם בחטאו קלקול האדמה שנאמר ארורה האדמה בעבורך אמנם קלקול האדמה נמשך מן חטא הקרן שקדם לו ע"כ נזדמן לו פר שקרנו קדם לפרסותיו ולהורות נתן בלבו שכל הדינין הללו היו ראוין אל החוטא ועל ידי זה יבא האדם לידי רוח נשברה כי זהו התכלית הנרצה מן זבחי אלהים וכמ"ש הנה שמוע מזבח טוב שפירשו המפרשים שעיקר הטוב הנמשך מן הזבח הוא שמוע בקול ה' כי לא צוה ה' על דברי עולה וזבח בעצם וראשונה כ"א בעבור הנמשך מהם והוא לשמוע בקול ה'. ועל זה נאמר אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם מתחלה קרן ואח"כ קרנכם שנים במשמע לפי שמתחלה מזהירם על החטא החמור ביותר המרים קרן אחד כלפי מעלה למרוד בהקב"ה ואח"כ מזהירם שלא יחטאו איש לחבירו בב' קרנים הפונים לימין ולשמאל לכך אמר תרימו למרום כפל ושניהם לשון הרמה כי כך דרך הבהמה להרים קצת קרניה בשעת נגיחה ואף על פי שלדורות בא הציווי שאפילו על החטא שבין אדם למקום הביא בהמה בעלת ב' קרנים היינו אחר מ"ת שנעשו כל ישראל ערבים זה בעד זה והחוטא לשמים גורם השחתת זולתו כמו עכן שחטא לבדו וגרם נפילה לכל ישראל ויותר שייכה נגיחה בבריות ועושה בהם רושם ממה שיעשה כלפי מעלה כי אם רבו פשעיו מה יעשה לו יתברך אבל אדם הראשון שהיה יחידי ולאדם אחר אין לקבל ממנו נזק על כן הוצרך להביא בעלת קרן אחת אף על פי שאין נגיחה שייכה כלפי מעלה. ולפי שכל הגדול מחבירו ביותר נגיחתו עושה רושם וקשה למצוא תרופה למכתו כי רבה היא ע"כ באו חילוקים אלו במקריבי קרבן כי הכהן המשיח והסנהדרין נגיחתם עושה רושם גדול כן באמונות אלהיות כן בזולתם ע"כ קרבנם פר שנגיחתו גדולה ומסוכנת יותר מן נגיחת כבש או עז אבל שאר יחיד אין נגיחתו כל כך גדולה על כן קרבנו כבש או עז או איל ודוקא בעשיר אשר יענה עזות וסומך על כי כביר מצאה ידו וכי רב חילו מנגח צפונה ונגבה לא ישוב מפני כל. אבל העני כי אזלת יד כחו ע"כ אין נגיחתו כל כך גדולה ודומה לעוף המכה בכנפיו לימין ולשמאל על דרך שמחבר שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב"ה על כן קרבנו תורים ובני יונה כי הוא בעצמו מן הנרדפים כמו התורים ואף על פי כן הוא מתה בזולתו כמ"ש ורדף אתם קול עלה נדף כי העלה עצמו נדף מן הרוח המכה בו ואעפ"כ הוא רודף ומכה בזולתו כמו שיתבאר במקומו ולפי שהכנפים מקום החטא ע"כ נאמר ושסע אותו בכנפיו. ובדלי דלות החשוב כמת כאלו אין בו נפש החיוני ע"כ קרבנו עשירית האיפה סלת מן הצמחים שאין בהם רוח חיוני כלל:

אם עולה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו. טעם לדבר שהעולה באה זכר והחטאת נקבה ושלמים בין זכר בין נקבה לפי שהעולה על רוהכם היא באה דהיינו על חטא ההרהור כמו שנאמר והעלה עולות מספר כלם כי אמר אולי חטאו בני וברכו את האלהים בלבבם והחטאת בא על חטא המעשה נמצא שהמהרהר בעבירה ולא יצאה מחשבתו אל הפועל ודאי גבור בארץ יהיה כי כאיש גבורתו לכבוש את יצרו כי לא יצאה המחשבה אל החוץ לעשות זר מעשהו ע"כ קרבנו זכר. אבל החוטא גם במעשה תשש כחו כנקבה כי לא היה יכול לעמוד כנגד יצרו ע"כ קרבנו נקבה כיוצא בו. ולפי שבין כך העולה והחטאת באים על החטא אשר מקורו מן הלב כי לב הותל השהו והרשעים ברשות לבם אשר מקומו בצד שמאל ע"כ שחיטתן בצפון. אבל השלמים אשר בלי עון ירוצון שחיטתן בכל מקום בעזרה ואין חילוק אצלם בין זכר לנקבה. ועוד שהעולה באה על חטא ההרהור הנתלה בכח השכל שבאדם הנמשל לזכר כי השכל עיקר הבית וגבירו ע"כ קרבנו זכר ועולה כולה לגבוה כנגד רוח בני האדם העולה היא למעלה כך היא העולה על מוקדה כי טבע האש גם כן לעלות למעלה. אבל החטאת באה על חטא המעשה הנעשה ע"י כלי המעשה התלוים בחומר המתפעל כנקבה ע"כ קרבנו נקבה ועיקר החטא תלוי באברים מיוחדים ובראשם החלב והדם ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע כי על ידי רתיחת הדמים כל היום יתאוה תאוה לדברים האסורים כמ"ש כי תאוה נפשך וכתיב כי הדם הוא הנפש. וכן כשישמן ישורון ויצא מחלב עינמו ואלבמו סגרו פימו אז הוא מעותד ביותר אל החטא על כן מקריבין מן החטאת החלב והדם והבשר יאכל לכהנים דרך צדקה להאכיל לעניים משרתי אלהינו כי בחסד ואמת יכופר עון. והשלמים עושים שלום בעולם כי מקצתו למזבח ומקצתו לכהנים ומקצתו לבעלים וכולם אוכלים על שלחן אחד וזה מורה על השלום שבין כלם כי אין בו צד חטא הגורם ריב לה' עם עמו. ויש חילוק בין הטאת לעולה כי החטאת אינה באה כ"א על השוגג דהיינו מה שהאדם עושה בלא רצון והעולה מכפר על ההרהור המזידי דהיינו ברצון דרך משל המהרהר באשה ויודע שאסור להרהר בה אך שלבו אנסיה. על כן נאמר יקריב אותו לרצונו לפני ה' שמכפר אפי' על הרצון כאמור ומן יתור אותו יש מפרשים שמעלה עליו הכתוב כאלו הקריב א"ע לפני ה':

וסמך ידו על ראש העולה. ידו אחת במשמע ובשעיר המשתלח כתיב וסמך אהרן את שתי ידיו. והרמב"ן פירש שגם סמיכת העולה היתה בב' ידיו. ומה אעשה כי ידו אחת במשמע. והקרוב אלי לומר בזה לפי שכל חטא הרהור הוא בלא מעשה אבל כל חטא המעשה אינו בלא הרהור הקדום למעשה כי זולת זה אינו מתכוין לעבירה כלל ואונס הוא ולא שוגג. ע"כ בעולה הבאה על ההרהור לבד די בסמיכת יד אחת ליתן שמן ודופי של חטא ההרהור שלו על הבהמה אבל שעיר המשתלח אשר נשא עליו כל עונות בני ישראל חטא ההרהור וחטא המעשה סמך אהרן ב' ידיו ליתן עליו שמן ודופי של ב' מיני עון אלו וכן מצינו בפרשת פנחס ביהושע שהקב"ה אמר למשה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו אחת במשמע ובמעשה נאמר ויסמוך את ידיו עליו ב' במשמע וכן כאן נאמר בצווי וסמך ידו ובמעשה כתיב וסמך אהרן את שתי ידיו וכן בפרשת פנחס נסמכה פרשת עולת תמיד על סמיכות יהושע הלא לומר לך כמו שקרבנות תמידין נושאים עליהם אשמת העם כי תמיד של שחרית מכפר על עבירות של הלילה ותמיד של בין הערבים מכפר על עבירות של כל היום וזהו טעם הסמיכה ליתן שמן ודופי של כל ישראל על הקרבן. כך ראשי ישראל הם קרבן אשם על העם כמו שלמדו רז"ל מן פסוק ואשמם בראשיכם שאשמת העם תלוי בראשיהם וזהו טעם סמיכות יד על יהושע לומר הרי את אשמת העם התלוי בכם בין חטא המעשה בין חטא ההרהור וזה דווקא לאיש אשר רוח בו כיהושע שיודע להלוך נגד רוח של כל אחד ואחד כי בידו לראות ברה"ק שעליו את כל העולה על רוחו של כל אחד ואחד ובזמן שרואה בו שנמשך בקרבו רוח שטים לא ברוח ה' אז עליו מוטל להשיבו מדרכו ולהוכיחו ולייסרו ואם אינו מוכיחו אז העון תלוי בו אבל איש אשר אין רוח בו ואינו יכול להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד אינו נתפש על חטא ההרהור של חבירו כי הנסתרות לה' אלהינו ואין אתנו יודע עד מה יגיע רוחו ומחשבתו של חבירו. לכך נאמר קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו שיוכל להלוך ברה"ק שעליו כנגד רוחו של כל אחד ויודע גם מטמונים שלהם לפיכך דין הוא שישא עליו עון העם גם העולה על רוחם ועל זה קאי מה שאמר וסמכת את ידך עליו דאל"כ מה ענין אשר רוח בו אל וסמכת ידך אלא ודאי שבא בהא תליא ולא הוצרך הקב"ה לצוות לו שיסמוך עליו גם יד שניה כדי ליתן עליו גם שמן ודופי חטא המעשה של העם כי פשוט הוא שאם בידו להשיב רבים מעון חטא המעשה ואינו עושה שישא שהוא חטא רבים ישא ומזה למד משה שבשעת סמיכה

סמך

סמך ב׳ ידיו עליו להסמיך עליו אשמת העם בין שיחטאו בהרהור בין יחטאו במעשה והרי הוא ממש דוגמת הקרבן הנסמך הנושא עליו אשמת העם וכל ישראל נקיים וזה פירוש יקר. ומ״ש ונרצה לו לכפר עליו פשוטו שסמיכה זו עיקר הכפרה ע״י שנותן אשמתו על הבהמה. ועל צד הרמז נוכל לומר וסמך ידו על ראש העולה כולל את כל העולה הן הבהמה היא העולה על מוקדה הן האדם הנסמך העולה לאיזו מעלה מן הטעם שנתבאר אך לפי גודל העונש שמטילין על הנסמך מי פתי יסור הנה לקבל הסמיכה כי אינה שוה בנזק ע״כ אמר ונרצה לו שמסתמא יהיה מרוצה לקבלה כדי לכפר עליו כדמסיק בסנהדרין רב זירא הוי מיטמר מלסמכיה דאמר ר״א לעולם הוי קבל וקיים כי שמע להא דאמר ר״א אין האדם עולה לגדולה אא״כ מוחלין לו כל עונותיו אמלי ליה נפשיה וזה דרש יקר:

לפני ה׳ וסמך. פירש״י אין סמיכה בבמה כי במה לשון גבוה ורז״ל אמרו כל מי שיש בו גסות הרוח כאילו בנה במה שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה. כי כל הבונה במה לעצמו רוחו גבוהה וגסה עליו כי כן מצינו בלשון רז״ל שלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו ע״כ אינו לפני ה׳ מב׳ צדדים הן מצד שאין השכינה שרויה כ״א במקום שהענוה מצויה כמה שנאמר אשכון את דכא כמו שנתבאר למעלה סוף פרשת יתרו ובפרשת מקץ שמשה הגדול מורה על עלם הענוה ויתבאר בעז״ה ענין הבמה לקמן פרשת מטות על אמרז״ל כל הנודר כאלו בנה במה. הן מצד שאין השכינה שרויה כ״א במקום שכל ישראל באגודה אחת וכלם מתקבצים אל מקדש אחד ולא בזמן שכל אחד הולך ובונה במה לעצמו כמשל של הספינות שסמכו אל פסוק הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה ולפיכך אין הקרבן של הבמה מסיר העון מכל וכל ועל כן אין בו סמיכה:

ונתנו בני אהרן הכהן אש. אף עפ״י שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט כדי לערב אש של מעלה ושל מטה ולידון את החוטא בב׳ בתי דינין כדי לכפר על ההרהור במין העון אשר היה ראוי להיות נידון בב״ד של מעלה ועל ההרהור במין החטא אשר היה ראוי להיות נידון בב״ד של מטה. וזהו טעם סמכוני באשישות ב׳ מיני אשות כי חולת אהבה אני הם העונות חלי הנפש הנוגע באהבת הש״י ונרפא לו ע״י ב׳ אשות אלו:

ונפש כי תקריב קרבן מנחה. מי דרכו להתנדב מנחה עני אמר הקב״ה מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו. ומטעם זה נאמר בפרשת צו מצות תאכל והיינו לחם עוני ועני כי כל זה שייך אל העני הנכנע בטבע כעיסת המצה שאינה עולה. ועל דרך זה יתבאר סדר כל הקרבנות הללו וכל הקודם קודם בפסוק הוא קודם לבא לידי חטא כמ״ש וישמן ישורון ויבעט וכל מי שהוא גדול מחבירו בעושר או בכבוד יצרו גדול ממנו וראיה ממה שנאמר אשר נשיא יחטא כי לשון אשר מורה על הודאי לפי שנשיאותו מביאו לידי חטא שיצרו גדול מחבירו ע״כ הזכיר תחלה הבקר שמסתמא המקריבו עשיר הוא ואח״כ הזכיר צאן שדרכו של בינוני להביא צאן ואחר כך הזכיר קרבן עוף שדרכו של עני להביא עוף ואח״כ הזכיר המנחה המביא מי שהוא בדלי דלות ע״כ נאמר בבקר וקרבו וכרעיו ירחץ במים היינו קרבו של הקרבן אבל קרב איש ולב עמוק לא רוחץ. ועוד טומאתו בו כי על הרוב העושר גרם הבעיטה ומצואתו לא רוחץ אבל הבינוני הוא יותר טהור המחשבות על כן נאמר בו והקרב והכרעים ירחץ במים לכלול גם קרב איש המקריב שע״י הקרבן ישוב ונחם על הרעה ותוכו רצוף מי טהרה. אבל העני אשר ה׳ מחסהו הוא יותר טהור המחשבות מכולם נאמר בו והסיר את מוראתו בנוצתה והשליך אותה הסרה והשלכה זו יותר טובה מן הרחיצה רמז שישליך מקרבו כל און ולב נכון יתחדש בקרבו וישן מפני חדש יוציא. ובדלי דלות שהוא נכנע ביותר ותמיד עיניו נשואות אל ה׳ נאמר בו ונפש כי תקריב כי לא זו שמשליך מתוכו כל תוך ומרמה אלא כל נפשו הוא מקריב כליל לה׳ וכולו נעשה בריה חדשה לכך נאמר במנחה זו קודש קדשים מאשי ה׳ רצה לומר יותר מאשי ה׳ שנזכרו למעלה:

כל שאור וכל דבש לא תקטירו וגו׳ קרבן ראשית תקריבו אותם לה׳ ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח. פירש״י שתי הלחם של עצרת באים מן השאור וביכורים מן הדבש. באור הדברים כי כל אדם יש לו תאוה לכל מדות העה״ז המכונים בדבש כי כמו שהדבש מתוק לחיך ורבויו מזיק כי כל חמדות העה״ז הם הכרחיים ורבויים מזיק וזאת העצה היעוצה שיסתפק האדם במוכרחות והמותר יחרם. והשאור הוא דוגמא אל היצר הרע כמ״ש ר׳ אלכסנדרי בתפלתו רצוני לעשות רצונך אלא שאור שבעיסה מעכב. וב׳ אלו הכרחיים לנויית האדם כ״א לא ישתמש בצרכיו ההכרחיים המכונים בדבש ימות ולא יחיה ולא יהיו אבריו חזקים אף בריאים להטריח במצות ה׳. ואלמלא היצר הרע לא היה האדם נושא אשה ולא בונה בית ונמצא העולם חרב. וב׳ אלו קודמים בזמן אל עסק התורה והמצות כי אם לא יאכל תחלה קמח אין תורה אבל עסק התורה ראשית במחשבה ובמעלה לפי שהשאור והדבש שהזכרנו אין בהם שלימות מצד עצמם לעלות לריח ניחוח לה׳ אך שהם ראשית והתחלה אל האדם שעל ידם הוא יכול לבא לידי שלימות הנפש. על כן נאמר כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה׳ כי מצד עצמם אין בהם שום צד שלימות אשר יעלה לריח ניחוח לה׳. אך קרבן ראשית תקריבו אותם כדי להורות שהם ראשית והתחלה אל האדם להביאו לידי השלימות האמיתי אשר א״א להשיגו בלעדם. ומזה הטעם אין מקריבין מהם כ״א השאור לקרבן ראשית ביום מ״ת כי התורה כמו תבלין אל היצר הרע והיו ב׳ הלחם של עצרת מן החמץ כי התורה שנתנה בו רפאות תהי לשרך והבכורים באים מן הדבש כי בזמן שיתן אל ה׳ ראשית פרי אדמתו מכל מאכל אשר יאכל אז יאכל כל ימיו חולין שנעשו על טהרת הקודש כי זה הוראה שאכילתו על כוונה זו שהשלימות האמיתי הוא ראשון אצלו במחשבה וכן טעם הביכורים הוא לשבר תאותו כמו שיתבאר בעז״ה בפרשת כי תבא:

וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. כדי להמליך את הקב״ה על כל ההפכים הנראה בעולם וגרמו לרבים לנהות לאפיקורסות לומר מהתחלה אחת לא יצאו ב׳ הפכים והנה מלח יש בטעמו דבר והפכו כי יש בו כח האש וחמימות ותולדות המים עד שאמרו חכמי הקבלה כנגד מדה״ד ומדת הרחמים ע״כ נקרא ברית אלהיך כי בהקרבה זו כורתים ברית עם ה׳ להשליטו על כל ההפכים. וכל המנחות חוץ משל כהן היו נאכלין לכהנים וזה הוא כמו צדקה שנמשלה למלח המעמיד ומקיים את הבשר כך מלח ממון חסר והצדקה שבקרבן גדולה מן הקרבן עצמו כמ״ש עשות משפט וצדקה נבחר לה׳ מזבח שז״א על כל קרבנך תקריב מלח שהמלח הוא העולה על כל הקרבנות ונבחר לה׳ מזבח ושוטו על כל קרבנך קאי גם על הבשר:

ונפש כי תחטא. מצינו ג׳ לשונות בחוטאים. כי אם אשר. ביחיד החוטא כתיב ונפש כי תחטא. וברבים החוטאים נאמר ואם כל עדת ישראל ישגו. ובנשיא כתיב אשר נשיא יחטא. ואמרו המפרשים דלשון כי מורה יותר על ודאות מן לשון אם. ולשון אשר מורה יותר על ודאות מן לשון כי. לפיכך בחטא הרבים שהוא דבר שאינו מצוי שרבים יסכימו על החטא לכך נאמר אם כל עדת ישראל ישגו שהוא מורה על הספק וכן בכהן משיח נאמר אם הכהן המשיח יחטא כי רחוק הוא ובלתי שכיח שהכהן המשוח או רבים יחטאו. אבל סתם יחיד בנקל יבא לידי חטא ע״כ נאמר נפש כי תחטא. שלשון כי מורה על דבר שקרוב לודאי שיהיה כן. אבל הנשיא המתגאה לכל ראש ונוהג נשיאותו ברמה מתוך רום לבבו ודאי יבא לידי חטא לכך נאמר אשר נשיא יחטא כי לשון אשר מורה על דבר שודאי יהיה ואין בו ספק. וכן תמצא בספר הזוהר ורבינו בחיי ובתולדות יצחק. וקשה לי על זה א״כ למה נאמר ואם נפש אחת תחטא למה הזכיר אצל היחיד פעם לבון אם ופעם לשון כי. וע״ק למה אמר נפש אחת כי באמרו נפש ידענו שהוא אחת ולא ב׳ ואם דרך הכתוב לומר נפש אחת א״כ למה אמר נפש כי תחטא ולא אמר אחת. ונ״ל שבנוהג שבעולם שכל יחיד החוטא בשגגה חוטא בדברים שהוא רואה רבים נכשלים ואינן נזהרים בדבר ההוא ע״כ הוא טועה לומר שלא יקרהו עון בדבר. ומיעוטא דמיעוטא הוא שיש לך איזו יחיד חוטא אף בדבר שאינו רואה רבים נכשלים בדבר ההוא והוא יחיד בדבר וזה דבר שאינו שכיח ודעתו חיצונית לכך נאמר אם נפש אחת תחטא ר״ל שיהיה החוטא נפש אחת לבד ולא יהיה לו דמיון וחבר בין הבריות זה דבר בלתי שכיח ע״כ נאמר בו לשון אם המורה על הספק כדרך שנאמר בכהן משוח ובסנהדרין אבל כשאמר נפש כי תחטא לא הזכיר לשון אחת לפי שזה מדבר ביחיד החוטא בדברים שרואה שרבים אינן נזהרים בו ע״כ הדבר שכיח וקרוב לוודאי שגם הוא יכשל בו לכך נאמר בו לשון כי. וכדמות ראיה לזה מ״ש ואם נפש אחת תחטא בשגגה מעם הארץ ר״ל שהוא נבדל בחטא זה מן עם הארץ שאינו רואה אחרים עושים ועושה אבל אגל לשון כי לא נאמר מעם הארץ. ועל צד הרמז יש לומר שלכך נאמר בשגגה מעם הארץ לומר לך דווקא אצל עם הארץ נחשב לשגגה אבל שגגת ת״ח עולה זדון והוא רמז נכון. ומ״ש ואם נפש כי תחטא הזכיר אם כי לפי שזה מדבר באשם תלוי והזכיר בו לשון כי לפי שמדבר ביחיד הקרוב לוודאי שיבוא לידי חטא. אמנם מצד עלם החטא הזכיר לשון אם כי חטא כזה אינו שכיח שיהיו לפניו ב׳ חתיכות אחת של שומן וכו׳. ד״א לכך נאמר ואם נפש אחת תחטא לפי שמדבר ביחיד הפורש עצמו מן הצבור כמ״ש מעם הארץ. הוא פורש עצמו מעם הארץ ואינו יושב בתוך עמי הארץ כי הוא ירא פן ילמוד ממעשיהם ואינו בזה קרוב לוודאי שלא יבא לידי חטא ע״כ נאמר לשון אם המורה על הספק:

ונסלח להם. מה שלא נאמר לשון סליחה בכהן המשיח כדרך שהזכיר לשון סליחה בקהל ונשיא ויחיד פי׳ הרמב״ן שלרוב מעלת הכהן לא יתכפר לגמרי כי מלאך ה׳ צבאות הוא וגדול עונו מנשוא עד שיתפלל ויתחנן לאלהיו. ומהרי״א כתב שמה שנאמר בחטאת הקהל ונסלח להם קאי על הכהן ועל הקהל וכוללם יחד לפי שהב׳ חטאו בדבר הוראה שהתירו האסור. ול״נ שלכך לא נאמר סליחה בכהן משוח לפי שכל המחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו ובכהן משוח נאמר אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם פירש״י שחטאו אשמת העם היא שהם תלוין בו לכפר עליהם נעשה מקולקל ויותר נכון לפרש לאשמת העם שהוא בכלל מחטיא הרבים כי ממנו יראו וכן יעשו בק״ו על כן לא נאמר בו ונסלח לו כי אעפ״י שהקרבן יספיק להסיר מעליו חטאו וסר עונו מ״מ נשאר עדיין רושם חטא הרבים התלוי בו ולזה אין סליחה. ואל תשיבני ממ״ש לשון סליחה בנשיא החוטא היינו לפי שאין למדין ממנו אחרים כלל ואדרבא תולין חטא בנשיאותו לומר שבעבור שנהג נשיאותו ברמה ע״כ בא לידי חטא כי הכל יודעין שגסות הרוח שבאדם מעבירו ע״ד קונו וא״כ אין למדין ממנו החטא ואדרבא שלמדין ממנו דרך התשובה כמ״ש אשר נשיא יחטא פירש״י אשרי הדור כו׳ ומ״ש לשון סליחה בפ׳ ואם כל עדת ישראל ישגו ממ״כ אם הפ׳ מדבר בעדה שלמה שחטאו כולם ממש אז אין כאן מחטיאי הרבים שהרי כולם חטאו כאחד. ואם הפ׳ מדבר בסנהדרין כמו שלמדו בגז״ש דעדה עדה א״כ העדה לא חטאו כלום כי כבר נוה להם הקב״ה שישמעו בקול מורים ואם המה חטאו ויורו המורים בטעות אלה הנאן מה עשו וא״כ אין כאן מחטיאי הרבים. ואם נפשך לומר שזה נקרא מחטיאי הרבים נוכל לומר שלכך מסיים ואמר חטאת הקהל היא לומר שאעפ״י שנאמר ונסלח להם מ״מ אין זה סליחה שהרי חטאת הקהל היא ואותו רושם נשאר קיים וכאילו אמר שהכל נסלח להם חוץ ממה שחטאת הקהל היא אותו חטא נשאר קיים וכל זה אזהרה גדולה למורי הוראות ולגדולי ישראל שיהיו נזהרים במעשיהם ביותר כי שגגת תלמוד עולה זדון כי מה שהוא עושה בשוגג גורם שממנו יראו וכן יעשו במזיד כי לא ידעו שבשגגה היא להם:

ולא

ולא ידע ואשם ונשא עונו. ר' יוסי אומר ענש הכתוב את מי שלא ידע ק"ו את מי שידע ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מן אדם הראשון כו' היושב לו מן הפגולין והנותרות והמתענה ביום כפורים כו'. יש להתבונן למה נקט דווקא ג' אלה. ונראה לפי שאדם הראשון היה נכשל באכילה של איסור ע"כ אמר בהפכו הנזהר באכילה של איסור יש ג' מדריגות כי היושב לו מן הפגולין הוא שם כולל לכל אכילה של איסור כי פיגול הוא. ולא זו שאינו אוכל אכילה של איסור כאדם הראשון אלא אפילו מן המותר בפיו אינו אוכל כי אם המוכרחות ונתרחק מן הנותר ואינו אוכל שום מותרות יתר על המוכרחות כי הצדיק אינו אוכל כ"א לשובע נפשו לקיום הגוף לבד ואח"כ אמר לא זו שאינו אוכל מותרות אלא אפילו מן המוכרחות הוא מתרחק לפעמים והוא המתענה ביום כפורים כדי לזקק חומרו בכור עוני עכ"ו ומן האכילה תקיש גם על שאר תשמישי האדם וצרכיו. ומה שסמך ר"י דבריו לפרשה זו נ"ל שבא לתרץ מה שנאמר אשם הוא אשם אשם לה' ג' אשמות אלו מה טיבם אלא שבא לומר שאם נאשם במה שאכל פיגול ק"ו שיאשם לאכול מותרות מן המותר בפיו וק"ו שלא יתענה ומכלל זה אתה למד להזהר בשלשתן מה שכרו:

נפש כי תחטא ומעלה מעל בה'. כאן הקדים חטא למעילה ובגזל הקדש הקדים מעילה לחטא לפי שפרשה זו מדברת בכופר ממון חבירו ואחר כך נשבע לשקר והרי חטא לחבירו חטא אחד ולשמים חטאו כפול כי מצד הגזילה עבר על מצות ה' ואחר כך נשבע לשקר וז"ש נפש כי תחטא היינו בעמיתו ומעלה מעל בה' ב' מעילות כאמור ולשון מעילה שייך ביותר כלפי מעלה כמו שפירש"י אין מעילה אלא שינוי כו' כי טוב ה' לכל והוא לא כגמול ידו השיב לו והוא משנה ואינו עושה כמו שעשה לו. אבל אצל ב"ו אין שייך לשון מעילה כי מה טובה השיב לו בפקדון או בגזל. אבל בגזל הקדש מקדים מעילה כי מיד שאכל ונהנה מן ההקדש מעל בה' כי שלח ידו בשלחן גבוה וכפל המעילה לרבות הנאה בלא אכילה כפירש"י ואחר כך אמר וחטאה כי חטא גם לאדם כי גזל חלק הכהנים כי מן הקדשים המה יקחו חלקם. ועל צד הרמז אמר נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון כי בכל לילה האדם מפקיד רוחו ביד הקב"ה ואעפ"י שהנשמה חייבת להקב"ה כי ע"י השטות היא נרדפת עד חובה מ"מ אין הקב"ה מעכב פקדונו ומחזירו לו כעין שמתנה לו. וזה המכחש בפקדון חבירו אע"פ שאינו חייב לו לא כגמול ידו השיב להקב"ה ולפי זה הנפש החוטאת בפקדון חבירו מועל בשליש' דהיינו בה' אשר נוה לנו להחזיר פקדונו:

והיה כי יחטא ואשם. פירש"י כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה כו' כי כל חוטא לעולם לא ישים אשם נפשו ודרך איש ישר בעיניו כי הוא מורה לעצמו היתר בכל דרכיו לומר שזה חייב לו ממקום אחר לפי דמיונו או נדמה לו כי עשה לו איזו עול ע"כ הוא מעכב פקדונו לפיכך ביום שישים אשם בנפשו ויכיר פשעיו וכי לא טוב עשה בעמיו ז"ש והשם שיאשים את עצמו ומורה גם הוא יורה איסור לעצמו שיכיר בחטאיו ואז ודאי יתן אל לבו לשוב בתשובה והשיב את הגזלה אשר גזל לא שישלם דמי הגזילה אלא את אשר גזל בעינו ושלם אותו בראשו וגו' כי הקב"ה מוותר על שלו ואינו מקפיד אם יאחר זמן הבאת איל אשמו לה'. על כן נוח לו להקדים תשלומו לאדם ליתן לו בראשם את כל שלו ואחר כך כי יביא אשמו על השבועה. והמשביע יוסף עליו על שהיו מעותיו בשלים אלו ועניין החומש הוא לפי שהקדוש ברוך הוא נותן אל האדם זהב ורב פנינים כדי שיבזבז ויתן משלו לשם ה' לעניי עמו והרז"ל הרוצה לבזבז אל יבזבז יותר מחומש שנאמר עשר אעשרנו לך ועשורא בתרא כעשורא קמא וזה האיש לא זו שלא בזבז ליתן ממונו חומש לצורך הקדש או לפרנסת חבירו אלא אדרבא גזל משל הקדש או משל חבירו על כן הדין נותן להענישו בתוספת חומש כי גזילת הקרן יכופר בהשבת הגזילה ומה שלא נתן החומש יכופר לו במה שיוסיף חומש:

הפטרת ויקרא בישעיה סימן מג

עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ: וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־
יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל: לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא
כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה: לֹא־
קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי
בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ: אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ
לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה
לְמַעַן תִּצְדָּק: אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי: וַאֲחַלֵּל
שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים: וְעַתָּה שְׁמַע
יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ: כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ
מִבֶּטֶן יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ: כִּי
אֶצָּק־מַיִם עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ
וּבִרְכָתִי עַל־צֶאֱצָאֶיךָ: וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־
מָיִם: זֶה יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ
לַיהוָה וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה: כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ
יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים: וּמִי־
כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר
תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ: אַל־תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז הִשְׁמַעְתִּיךָ
וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־יָדָעְתִּי:
יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־
יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ: מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי
הוֹעִיל: הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם
יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד: חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם

נקוד על המה

פירוש המלות

תהלתי. הסר למען: קראת. ביומי צרתך: כי. בעבודתך: וזבחיך. פירוש ובזבחיך: העבדתיך. הכרחתיך: הרויתני. הוא דרך משל: מחה. מוחק: ספר. מענותיך: ומליציך. שריך: עמך. מגדילך: כי אצק. כשם שאצוק מים וכו' כן אציק: חציר. עשב: כערבים. לשון ערבי נחל: יכנה. יכנה עצמו: יקרא. העוברות והעתידות: עם. מבריאת עולם: ואותיות. דברי מופת: תרהו. תחתו: יוצרי. האומנים שעושין פסל: נסך לשון יציקה: מעצד. כלי ברזל שחותכין בו: ובמקבות. בפטים: כחו. בכל כחו: קו. קו המדה: יתארהו יגבלהו

ובמקבות יצרהו ויפעלהו בזרוע כחו גם־רעב ואין כח לא־
שתה מים וייעף: חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו
במקצעות ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש כתפארת
אדם לשבת בית: לכרת־לו ארזים ויקח תרזה ואלון ויאמץ־
לו בעצי־יער נטע ארן וגשם יגדל: והיה לאדם לבער ויקח
מהם ויחם אף־ישיק ואפה לחם אף־יפעל־אל וישתחו עשהו
פסל ויסגד־למו: חציו שרף במו־אש על־חציו בשר יאכל
יצלה צלי וישבע אף־יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור:
ושאריתו לאל עשה לפסלו יסגוד־לו וישתחו ויתפלל אליו
ויאמר הצילני כי אלי אתה: לא ידעו ולא יבינו כי טח מראות
עיניהם מהשכיל לבתם: ולא־ישיב אל־לבו ולא דעת ולא־
תבונה לאמר חציו שרפתי במו־אש ואף אפיתי על־גחליו
לחם אצלה בשר ואכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ
אסגוד: רעה אפר לב הותל הטהו ולא־יציל את־נפשו ולא
יאמר הלא־שקר בימיני: זכר־אלה יעקב וישראל כי עבדי־
אתה יצרתיך עבד־לי אתה ישראל לא תנשני: מחיתי כעב
פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: רנו שמים כי־
עשה יהוה הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל־עץ
בו כי־גאל יהוה יעקב ובישראל יתפאר:

נו"ן זעירא יתיר י'

פירוש
יגבלהו: שרד. מין צבע: במקצעות. כלי המחליק: ובמחוגה. קונפא"ש: תרזה. אילני סרק: יער. לבקש מהם הטוב: ארן. שם אילן: לבער. לשון הבערה: ישיק.

המלות
יסיק התנור: יסגד. לשון יכרע: האח. לשון קריאת שמחה: לבול. לענף עץ: הותל. כמו והתיכן התל: תנשני. תשכח ממני:

פרשת צו

רשי

(א) צו את אהרן. (ת"כ) אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות אמר ר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקו' שיש בו חסרון כיס: זאת תורת העול'. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואיברים שיהא כשר כל הלילה וללמד על הפסולין איזה אם עלה ירד ואיזה אם עלה לא ירד שכל תורת לרבות הוא בא לומר תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו (קדושין כט): היא העולה. (כדה מא זבחים פד ת"כ) למעט את

ו א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב צו את־אהרן ואת־בניו לאמר זאת תורת העלה הוא העלה על מוקדה על־המזבח כל־הלילה עד־הבקר ואש המזבח

מ"ם זעירא
ל' ומ"ל

א ומליל יי עם משה למימר: ב פקיד ית אהרן וית בנוהי למימר דא אוריתא דעלתא היא עלתא דמתוקדא על מדבחא כל ליליא עד צפרא ואישתא דמדבחא תהי

אבן עזרא

(א) היא העולה. נקראת כן בעבור שהיא עולה כלה על המזבח וככאן רמז שלא יעלה עולה בלילה רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה. וה"א מוקדה נוסף או מוקד ומוקדה הם שני שמות: ואש המזבח תוקד בו. ולא חוץ ממנו: מדו

תולדות אהרן צו את אהרן. זוהר פקודי: זאת תורת. זבחים כז סח סט פד קג מנחות ז כו מע נדה מ (מגילה עב): היא העולה. יומא לג מס סנהדרין לד הוריות ג זבחים כז פג פד תמורה יד: כל הלילה. יומא כ מס זבחים פו: כל הלילה עד הבקר. מגילה כא תענית ו זבחים פו פו:

בעל הטורים צו את אהרן. מה כתיב לעיל מיניה לאשמה בה צו את אהרן לומר שיהיו זריזין בתורה ובמצות ששגגת תלמוד עולה זדון: מספ' לאמר' צו' את' ס"ת תורה לומר לזה אותם שיתעסקו בתורה: זאת תורת העולה היא העולה. לומר כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה הקרבנות נקראים אשה והתורה נקראת אש שנאמר כה דברי כאש מימינו אש דת למו ויהיה תלמוד הקרבנות נקראים להם אש קרבני לחמי והתורה נקראת לחם לכו לחמו בלחמי כשם שאי אפשר לעולם בלא לחם כך אי אפשר לעולם בלא תורה: מדו ב'. ויואב חגור מדו

רמבן

אמר הכתוב בפרשה דבר אל בני ישראל כי שם יצוה בהבאת הקרבנות וישראל מביאים אותם וכאן אמר צו את אהרן כי ידבר במעשה הקרבנות והכהנים יעשו אותם. וכתב רש"י אין צו אלא זרוז מיד ולדורות אמר רבי שמעון ביותר היה צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס. ומדרשו של רבי שמעון אינו על זו הצוואה כי כאן אין בו חסרון כיס לבני אהרן המצווים בה אבל יש להם ריוח ושכר בכל הקרבנות גם בעולה אבל אמר תנא קמא אין צו אלא זירוז מיד ולדורות לומר שהפרשיות שירצה הכתוב לזרז בהם ולומר שיעשה מיד וינהג הדבר לדורות יאמר בהן צו ובשאר הפרשיות יאמר דבר אל בני ישראל או אמור להם. ובא רבי שמעון לחלוק ולומר שפעמים יבא הלשון הזה בדבר שאינו מיד ולדורות בעבור שיש בו חסרון כיס כגון הצוואה האמורה בשמן המאור וכגון שאמר הכתוב צו את בני ישראל ונתנו ללוים ערים לשבת. ויתכן שנאמר שיש בצו זה חסרון כיס לכהנים בעבור זה קרבן אהרן ובניו הנמשך בצוואה זו אבל בתחלת ספרי בענין מחלוקת היא שנויה שם:

ו (ב) זאת תורת העולה. הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברים שהוא כשר כל הלילה וללמד על הפסולים איזה מהם אם עלה ירד ואיזה מהם אם עלה לא ירד שכל תורת לרבות הוא תורה אחת לכל העולים ואפילו פסולים שאם עלו לא ירדו לשון רש"י ואין התורה הזו לכל העולים אלא לכל העולות שהנסכים אם עלו ירדו ואפילו נסכים כשרים והזבח פסול או הזבח כשר ונסכים פסולים וכ"ש שניהם פסולים בכולן הזבח לא ירד ונסכים ירדו שזהו ריבויו של מקרא תורת העולה תורה אחת לכל העולות ולא לנסכים ולא לדם כדברי ר' יהושע. והנה הכתוב הזה מלמד שלא נקריב העולה בלילה אבל אם נשחטה וזרק דמה ביום נקטיר אבריה כל הלילה וכן חלבי השלמים. פי' היא העולה כמו תהיה העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה ואמר היא למיעוט שדרשו בו. וכפי המדרש אין הכתוב מלמד שנעלה האברים מן הארץ למזבח בלילה שכבר למדו זה מפסוק אחר לא ילין חלב חגי עד בקר כי משם ילמדו שיהיו פסולין בלינה על גבי הרצפה ומעלן כל הלילה וכאן ידבר באברים שהן כבר על גבי המזבח ביום שמהפכין בהן כל הלילה עד הבקר. ולכך אמר העולה שכבר עולה על גבי המזבח ולמד עוד שאפי' פסולין לא ירדו ובלבד שיהו פסולן בקדש ושהנסכים ירדו וכן הדם כמו שכתבתי:

ואש המזבח תוקד בו. יאמר שתוקד במזבח כל הלילה כי מצוה שישימו ביום עצים הרבה כדי שלא יתאכלו לגמרי ויכבה האש ממנו. ולפי דעתי מה שאמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה מצוה לכהנים בקיום האש כמו שאמר ובער עליה הכהן עצים וזוה שיזהרו בזה ויערכו אש ועצים הרבה שתוקד האש תמיד כל היום וכל הלילה והזהיר בלאו שלא תכבה לעולם והנה אם נתעצלו הכהנים וכבתה האש עברו בלאו ומפני זה אמרו רבותינו שהיתה מערכה שניה לקיום האש. ומה שאמר והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה מקרא יתר ונדרש לדבותינו בכל אדם מלמד שכל המכבה עובר

ספורנו

ו (ב) צו את אהרן. זאת תורת העולה. אחר שהגיד מעשה הקרבנות אמר התורה הראויה לכל אחד ואחד אשר בה רמז חלק עיוני בהם ואין ספק כי יש הבדל רב בין בני אל חי בפעולותיהם וכוונותיהם דומה להבדל אשר בין מיני הקרבנות. הזכיר בעולה שכלה על המזבח לריח ניחוח אמנם קצתה עולה בלהב המזבח ואמר שהיא העולה באמת והלק ממנה אל המזבח והיא הדשן שיש בה קצת להלוחית באופן שהאש בוערת בו עם אותו החלק העולה באמת כאמרו הדשן אשר תאכל האש את העולה וקצת ממנה והוא הדשן הגמור יוציאוהו אל מחוץ למחנה בבגדים פחותים מכל מקום יהיה מוצאו אל מקום טהור והזכיר תורה במנחה ואמר שיגישו כלה לפני המזבח כי לא יתברך בלבד הביא המקריב את כל קרבנו וכהנים משלחן גבוה קא זכו. ושהלק מועט מכלה הוא הנבחר לריח ניחוח ושחלק הכהנים גם הוא מכפר ונשמר

אבן עזרא

(ג) מדו. חלוק וחכמים אמרו שהוא חלוק כנגד מדתו: על בשרו. כנוי לערוה וכן זב מבשרו: אשר תאכל האש. הנשאר מאכילת האש: אצל המזבח. מחוץ לפאת מזרח: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. פעם שנית להוסיף. לא תכבה. ביום. וטעם בבקר בבקר. בכל בקר ובקר. ובתחלה יעלה העולה ואחר כן אימורי השלמים:

(ו) אש תמיד תוקד. טעם זה הפסוק להוסיף תמיד: (ז) הקרב אותה. שם הפועל וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן וטעמו אחד מבני אהרן על כן והרים ממנו והוספה זאת הפרשה על הכתובה בפרשת ויקרא: מצות תאכל במקום קדוש. והנה שתים מצות. וכל זכר שלישית. וטעם לא תאפה. הוא העקר במצות פסח

תרגום אונקלוס

יְקַדָא בֵיהּ: ג וְיִלְבַּשׁ כַּהֲנָא לְבוּשִׁין דְבוּץ וּמִכְנְסִין דְבוּץ יִלְבַּשׁ עַל בִּשְׂרֵיהּ וְיַפְרֵישׁ יַת קִיטְמָא דְתֵיכוּל אֶשָּׁתָא יַת עֲלָתָא עַל מַדְבְּחָא וִישַׁוֵינֵיהּ בִּסְטַר מַדְבְּחָא: ד וְיַשְׁלַח יַת לְבוּשׁוֹהִי וְיִלְבַּשׁ לְבוּשִׁין אוֹחֲרָנִין וְיַפֵּק יַת קִטְמָא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְכֵי: ה וְאֶשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא תְּהֵי יְקַדָא בֵיהּ לָא תִטְפֵי וִיבְעַר עֲלַהּ כַּהֲנָא אָעִין בִּצְפַר בִּצְפַר וִיסַדַּר עֲלַהּ עֲלָתָא וְיַסֵּק עֲלַהּ תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָא: ו אֶשָּׁתָא תְּדִירָא תְּהֵי יְקַדָא עַל מַדְבְּחָא לָא תִטְפֵי: ז וְדָא אוֹרַיְתָא דְמִנְחָתָא דִיקָרְבוּן יָתַהּ בְּנֵי אַהֲרֹן קֳדָם יְיָ לִקְדָם מַדְבְּחָא: ח וְיַפְרֵשׁ מִנֵיהּ בִּקְמְצֵיהּ מִסּוּלְתַּהּ דְמִנְחָתָא וּמִמִּשְׁחַהּ וְיַת כָּל לְבֻנְתַּהּ דְעַל מִנְחָתָא וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא אַדְכָּרְתַהּ קֳדָם יְיָ:

מקרא

תּוּקַד בּוֹ: ג וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: ד וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר: ה וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים: ו אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה: ס

ז וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ: ח וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה:

מסורה: ט׳ · י׳ · ג׳ ודׄ׳ שמו · ג׳ · ד׳ · י״ג · י״ז ר״פ · ד״ז · ט׳ · ו׳ סבירין ממנס · ג׳ · ח׳ יחידאין בתורה

תוקד ה׳ וסי׳ היא העולה על. והאש על המזבח. אש תמיד. באפי עליכם תוקד. עד עולם תוקד: מדו ב׳ וסי׳ מדו בד. ודוד חגור מדו. והאש ג׳ וסימן והאש על המזבח תוקד בו. מהאש יצאו. והאש ירדה מן השמים. א׳ בתורה. א׳ בנביאים. א׳ בכתובים: ובער ב׳ בב׳ לישני וסי׳ ובער בשדה אחר. ובער עליה הכהן עצים: לא תכבה ו׳ וסי׳ אש תמיד תוקד. והאש על המזבח. לילה ויומם לא תכבה. כי תולעתם לא תמות. ואמרת ליער הנגב. וראו כל בשר: הקרב ד׳ וסי׳ ואתה הקרב אליך. וזאת תורת המנחה. וגם את אחיך מטה לוי. הקרב את מטה לוי והעמדת ונמסר גם בסדר תצוה: והרים ממנו ו׳ סבירין ממנה וקרי׳ ממנו וסימן והרים ממנו בקמצו. ואם בהמה אשר יקריבו ממנה. תניינא דפסוק אל תסור ממנו ימין דיהושע. אין לו ממנו בן או בת. ויצא אחד אל השדה וילקט. דמלכים. וילך בכל דרך אסא. וסימן בלשון תרגום אפריש בעירא יהושע ויפתח לקט באורחא: ריח ניחח ח׳ יחידאין בתורה וסי׳ והקטרת את כל האיל. תפני מנחת פתים. והרים ממנו בקמצו. ומנחתו שני עשרונים. ועשיתם אשה לה׳ עלה. ויין לנסך שלישית. ועשרון סלת דר״פ. בעשור לחדש. וכל אשה ריח

רש״י

את הרובע ואת הנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש שנפסלו קודם שבאו לעזרה: (ג) מדו בד. היא הכתונת ומה ת״ל מדו שתהא כמדתו (ת״כ ערכין ג): על בשרו. שלא יהא דבר חוצץ בינתים (ערכין ג): והרים את הדשן. היה חותה מלא מחתה (תמיד כד) מן המאוכלות הפנימיות ונותן במזרחו של כבש: הדשן אשר תאכל האש את העולה. ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה ושמו אצל המזבח: (על המזבח. מצא אברים שעדיין לא נתאכלו מחזירן על המזבח לאחר שחתה גחלים אילך ואילך ונטל מן הפנימיות שנאמר את העולה על המזבח. בר״י): (ד) ופשט את בגדיו. (ת״כ) אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהם: והוציא את הדשן. (תמיד כח)הצבור בתפוח כשהוא הרבה ואין מקום למערכה מוציאו משם ואין זה חובה בכל יום אבל התרומ׳ חובה בכל יום: (ה) והאש על המזבח תוקד בו. רבה כאן יקידות הרבה על מוקדה ואש המזבח תוקד בו והאש על המזבח תוקד בו אש תמיד תוקד על המזבח כולן נדרשו במסכת יומא (יומא כא) שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם (תמיד כט): וערך עליה העולה. עולת תמיד הוא תקדום (פסחים נח): חלבי השלמים. אם יביאו שם שלמים ורבותינו למדו מכאן עליה על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כולם מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים (פסחים שם): (ו) אש תמיד. (יומא מד) אש שנאמר בו תמיד הוא שמדליקין בה את הנרות שנ׳ בה (שמות כז) להעלות נר תמיד אף היא מעל מזבח החיצון תוקד: לא תכבה. המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין: (ז) וזאת תורת המנחה. תורה אחת לכולם להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת מנחת כהני׳ שהיא כליל מנין תלמוד לומר תורת: הקרב אותה. (ת״כ) היא הגשה בקרן מערבית דרומית (סוטה יד): לפני ה׳. הוא מערב שהוא לצד אהל מועד: אל פני המזבח. הוא הדרום שהוא פניו של מזבח שהכבש נתון לאותו הרוח: (ח) (והרים ממנו. מהמחובר שיהא עשרון שלם בבת א׳ בשעת קמיצה. בר״י): בקמצו. שלא יעשה מדה לקומץ (יומא טו): מסלת המנחה ומשמנה. מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה (סוטה יד): המנחה. שלא תהא מעורבת באחרת: ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. שמלקט את לבונתה לאחר קמיצה ומקטירו ולפי שלא פירש כן אלא באחת מן המנחות בויקרא הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן

תולדות אהרן מדו בד. פסחים סה יומא כג (שבת יב): ומכנסי בד. יומא כג ערכין ג: והרים. יומא כ כד זבחים פו (יומא לט): אשר תאכל. זבחים סג מנחות כו: ופשט את. יומא כג: והוציא את. יומא סח סנהדרין מב זבחים קה מעילה יב: ושמו אצל. פסחים כו כז זבחים מו חולין קיז תמורה לד כריתות ו מעילה יא יב: ופשט את. שבת קיד: והאש על. יומא מה (יומא לט): ובער עליה. פסחים נט יומא כו לג: וערך עליה. פסחים נח יומא לד ב״ק קיא מנחות מט תמיד כח (ברכות ב פסחים נח): והקטיר עליה. פסחים נט יומא לג: אש תמיד. יומא מה: וזאת תורת. סוטה יד קדושין לו זבחים ע מנחות ג ד יט נג (סוטה יח): בני אהרן. קדושין לו זבחים קיט: לפני ה׳. זבחים סג מנחות יט: והרים. יומא נד מז זבחים סג מנחות יא יט כד סא קו: ואת כל הלבונה. סוטה יד מנחות יא כז:

בעה״ט לבושו שבגדי כהונה היו כעין בגדי מלחמה וכן המעיל כפי תחרא ובזכותם היו מתגברין במלחמה: ושמו. בגי׳ ונבלע במקומו: אחרים והוציא. בגי׳ כהנים בעלי מומין בבעל מום כשר להוציא הדשן: והאש ג׳. והאש על המזבח. והאש ירדה מן השמים מהאש יצאו והאש תאכלם רמז למ״ד שמתו נדב ואביהוא על שהורו הלכה לפני רבן ואמרו אע״פ שהאש יורד מן השמים

רמבן

עובר בלא תעשה ואפי׳ כבה מן המערכה גחלת אחת לוקה. בין שכבה אותה בראשו של מזבח בין שהורידה וכבה אותה למטה. וכמדומה לי שאינו עובר אלא בלאו אחד:

(ג) **ולבש** הכהן מדו בד. היא הכתונת ומה ת״ל מדו שתהא כמדתו על בשרו שלא יהא דבר חוצץ בינתים לשון רש״י. והנה תרומת הדשן צריכה בגדי כהונה. ואין עבודה בשני הבגדים מהם. אבל הזכיר אלה השנים לדבר שנתחדש בהם כאן. לומר שתהא הכתונת כמדתו. והענין לומר שאם היו מסולקין קצרים ואינן מגיעין עד רגליו ועבד בהן עבודתו פסולה. ולמד שלא יהא בינו ולא בין המכנסים לבשרו כלום. והוא הדין שצריכה כל בגדי כהונה כי כיון שהזכיר הכתוב שהיא צריכה בגדים למדנו שהיא צריכה ארבעה להדיוט ושמונה לכהן גדול, וכן מפורש במסכת יומא בפרק שני ובתורת כהנים מה ת״ל ילבש להביא את המצנפת ואת האבנט ואונקלוס תרגם מדו לבושין ונראה כי אמרו מדו יכלול שם כל בגדיו כאלו אמר ולבש הכהן בגדי בד וכן מדיו קרועים שיורד על פי מדותיו על פי מלבושיו חגור מדו לבושו ויהיה זה כדעת האומר אבנטו של כהן הדיוט לא זהו אבנטו של כהן גדול:

(ד) **ופשט** את בגדיו. עד וזאת תורת המנחה. אין זה חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בגדים שהוא משמש בהם בהוצאת הדשן בגדים שבשל בהן קדרה לרבו אל ימזוג בהן כוס לרבו לכך אמר ולבש בגדים אחרים פחותים מהם לשון רש״י. והכונה לרבותינו בזה לומר שהוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה ואין בגדים אחרים בגדי חול אבל לא ידעתי מנין אמר הרב שאינה חובה כי נראה שמצוה היא על הכהן שהבגדים שיעשה בהם הקרבנות גם

ט והנותרת ממנה יאכלו
אהרן ובניו מצות תאכל במקום ט'
קדש בחצר אהל־מועד ו"ג חסר
יאכלוה: י לא תאפה חמץ ל'
חלקם נתתי אתה מאשי קדש ל'
קדשים הוא כחטאת וכאשם:
יא כל־זכר בבני אהרן
יאכלנה חק־עולם לדרתיכם כ' . י"א דגושי
מאשי יהוה כל אשר־יגע בהם
יקדש: שני פ
יב וידבר יהוה אל־משה
לאמר: יג זה קרבן אהרן ובניו
אשר־יקריבו ליהוה ביום
המשח אתו עשירת האפה כ' חסר יו"ד תניין כמ"ב
סלת מנחה תמיד מחציתה ל'
בבקר ומחציתה בערב: יד על־ ל' . ל'
מחבת בשמן תעשה מרבכת ז' . כ'
תביאנה תפיני מנחת פתים ל' דגש ל' . ב'
תקריב ריח־ניחח ליהוה:
טו והכהן המשיח תחתיו ד
מבניו יעשה אתה חק־עולם ו"א
ליהוה כליל תקטר: טז וכל־מנחת ל'
כהן כליל תהיה לא תאכל: פ ט'
יז וידבר יהוה אל־משה לאמר:
יח דבר אל־אהרן ואל־בניו ג'
לאמר זאת תורת החטאת

ט ודאשתאר מנה יכלון אהרן ובנוהי פטירא תתאכיל באתר קדיש בדרת משכן זמנא יכלונה: י לא תתאפי חמיע חולקהון יהבית יתה מקורבני קודש קודשין היא כחטאתא וכאשמא: יא כל דכורא בבני אהרן יכלינה קים עלם לדריכון מקורבניא דיי כל דיקרב בהון יתקדש: יב ומליל יי עם משה למימר: יג דין קורבנא דאהרן ובנוהי דיקרבון קדם יי ביומא דירבון יתיה חד מן עסרא בתלת סאין סולתא מנחתא תדירא פלגותה בצפרא ופלגותה ברמשא: יד על מסריתא במשח תתעביד רביכא תיתינה תופני מנחת ביצועין תקריב לאתקבלא ברעוא קדם יי: טו וכהנא דאתרבא תחותוהי מבנוהי יעביד יתה קים עלם קדם יי גמיר תתסק: טז וכל מנחתא דכהנא גמיר תהי לא תתאכיל: יז ומליל יי עם משה למימר: יח מליל עם אהרן ועם בנוהי למימר דא אוריתא דחטאתא

רשי

כמשפטן: (ט) במקום קדש. ואיזהו בחצר אהל מועד: (י) לא תאפה חמץ חלקם. אף השירים אסורים בחמץ (מנחות נ' ת"כ) מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה: (יא) כל זכר. (זבחים ק"ב ת"כ) אפילו בעל מום למה נאמר אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו' אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת (ת"כ): כל אשר יגע וגו'. (ת"כ) קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה: יקדש. להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנח': (יג) זה קרבן אהרן ובניו. (מנחות כב) אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהן מתחנכין לעבודה אבל כהן גדול בכל יום שנאמר מנחת תמיד וגו' והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו': (יד) מרבכת. (ת"כ) חלוט' ברותחין כל צרכה: תופיני. אפויה אפיות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת: מנחת פתים. מלמד שטעונה פתיתה: (טו) המשיח תחתיו מבניו. המשיח מבניו תחתיו: כליל תקטר. אין נקמצת להיות שיריה נאכלין אלא כולה כליל וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה: כליל. כולה שוה לגבוה:
המחטא

אבן עזרא

פסח: (ט) כחטאת וכאשם. כן המנחה: כל אשר יגע. במנחה ובחטאת ובאשם הוא קדש לשם: (יב) זה קרבן אהרן. או אחד מבניו תחתיו: (יג) ביום המשח אותו. אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ורבים אמרו כי זה בי"ת תחת מ"ם והטעם כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב תמיד מנחתו: (יד) מרבכת. אין לו אח ויש מי שאומרים רכה ויש מי שאומרים במהר'. ותי"ו תביאנה סימן לאהרן וכן תי"ו תקריב. ועל דעתי כי כן הוא תי"ו תופיני וטעמו תקון ואין ריע לו והקדמונים אמרו שהוא שתי מלות תאפה נא. ויאמר רבי יונה המדקדק שהוא על משקל דוכיפת וזה המשקל מעקל: (טו) כליל. כמו כלה כליל תהיה לשם: (טז) לא תאכל. ככל המנחות כי איך יאכל הכהן מנחתו או חטאתו. מקום שחיטת כל חטאת לפונה:
קדש

דכוו'. תאכל ט' וסי' והנותרת ממנה. וכל מנחת כהן כליל תהיה. הכהן המחטא. וכל חטאת אשר יובא. ולהבדיל בין הטמא. לכן חכו לי נאם ה'. הנה אדני ה' הורשנה. ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה. גם כספם גם זהבם: תעשה ד' נמסר בסדר תרומה: חק עולם י"א בלישנא נמסר בסדר כי תשא: תביאנה. ה' מילין רגשין יחידאין וסי' תחתנה. תביאנה. תכלנה. תעגנה. תראנה. תשבנת שמענה קחנה בידך: כל י"ט ר"פ בסיפרא וסי' כל המנחה אשר. כל זכר בבני אהרן יאכלנה. זכר בכהנים יאכלנו. זכר בכהנים יאכל. אשר יגע בבשרה. כל נפש אשר תאכל כל דם. מפרסת פרסה. אשר אין לו סנפיר. שרץ העוף ההולך. הולך על גחון. ימי אשר תנגע. המשכב אשר ישכב. וחברו. כל אשר בו מום. מלאכת עבודה לא תעשו דתרועה. מלאכה לא תעשו חקת. ימי השמה תשבת. כל חרם אשר יחרם מן האדם:

תולדות אהרן והנותרת ממנה: מנחות נז עב:
מצות תאכל. יבמות לט מ (יבמות כ'): במקום קדוש. זבחים נו סג מנחות ט: לא תאפה. שבת קיא יבמות מ סוטה מו שבועות עו מנחות נג נה: קדש קדשים. זבחים י יב מנחות כב: כל זכר. סוטה כג זבחים קב: יקדש. זבחים ז: זה קרבן. יומא ס הוריות ט מנחות נב עח: מנחה תמיד. מנחות ח נ נא נב: מחציתה. שם נ: על מחבת. שם נא: תעשה. שם נ: תפיני. שם: והכהן. הוריות יא יב מנחות נא כריתות ה (יומא לא שקלים ג מגילה עה סוטה יט): חק עולם. מנחות ח נא עו: וכל מנחת. שקלים ב סוטה כג מנחות מו נא עג עד חולין קלא קלב ערכין ד (סוטה יט):

בעל הטורים

מגוה להביא מן ההדיוט וזהו והאש ירדה מן השמים אעפ"כ ואש המזבח תוקד בו שצריך להביא מן ההדיוט על כן מן האש יצאו שהורו כאש והאש תאכלם. והאש על המזבח תוקד בו בהוא כמו סולם למלאכים לעלות כענין שנאמר ויעל מלאך ה' בלהב המזבח וכן ביחזקאל והנה ו' אנשים ויעמדו אצל המזבח וע"כ היה נחושת על שם וזוהרים כעין נחשת קלל אצל המזבח פנימי כנגד שכינה וכתוב ידיו גלילי זהב לכן כל דם אם נכנס בפנים לא תאכל אותו בחטאת שאין אפילו למעלה: בחצר גימטריא זו העזרה: תאפה חמץ חלקם ס"ת מצה שלא תאפה אלא מצה: זה קרבן אהרן ובניו. בגימטריא זה מחצה לאהרן ומחצה לבניו: עשירית. בגימטריא עשרון שלם שהיה מביא עשרון שלם וחוצהו ומביא: מחציתה בבקר ומחציתה בערב. מחציתה בגימטריא מחצה משלם: מרבכת תביאנה בגי' רותחין שחולטין אותה ברותחין כל צרכה:

רמבן

גם הרמת הדשן יהיו בגדים נקיים לא ישמש באותן אשר הוציא הדשן והמצוה מדרך מוסר העבד לרבו. ולכך יהיו לכהנים הבגדים החמודות לעבודות והפחותים להוצאת הדשן וכל זה לפי הסברא הזו שכתבה הרב אבל יש מרבותינו שם במס' יומא אומר שאין הוצאת הדשן צריכה בגדי כהונה ויאמר ולבש בגדים אחרים בגדי חול ופשוטו של מקרא בכך הוא שיהיה עליו שלא ילכלך בגדי הבד בגדי הקדש בהוצאת הדשן אבל ילבש בגדי חול:
(ז) וזאת תורת המנחה. עד וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו לאמר זאת תורת החטאת הוסיפה הפרשה הזו כפי פשוטה ד' מצות במנחה שתהא נאכלת מצות ושתהא נאכלת בחצר אהל מועד ושיאכל אותה כל זכר בבני אהרן ויקדש כל אשר יגע בהן וכפי מדרשו דברים הרבה מחודשים בה שאפילו מנחת כהנים נקמצת ושיגיש אותה לפני ה' שהוא קרן מערבית ואל פני המזבח שהוא קרן דרומית ונמצא שטעונה הגשה לקרן מערבית דרומית והרים ממנו מן המחובר שלא יביא עשרון אחד בשני כלים ושלא יעשה מדה לקומץ ואמר לא תאפה חמץ להקיש כל מלאכות לאפיה שאף לישתה ועריכתה וכל מעשה ומעשה שבה עובר בלאו ולוקה עליו בפני עצמו: (י) חלקם נתתי אותה מאשי. שאף חלקם אינם רשאין אלא לאחר מתנות האישים ומכאן למדנו לכל הקדשים דכתיב כי קדש קדשים היא. לא תאפה חמץ חלקם שאף השיורים אסורים בחימוץ. כחטאת וכאשם לימד מה חטאת חולין ביום וביד ימנית אף זו מן החולין ביום וביד הימנית. וכל זכר בבני אהרן שאפילו בעלי מומין במחלוקת והוסיפה בכהנים: וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל. אמר הרב במורה הנבוכים כי טעם בעבור שכל כהן מקריב קרבנו הוא בעצמו ואם יקריב מנחה ויאכלנה הוא בעצמו כאילו לא הקריב דבר כי מנחת יחיד לא יקריב ממנה כי אם הלבונה והקומץ ולא די מיעוט זה הקרבן אלא שיאכלנה וידמה שלא הקריב קרבן כלל ולכך ישרפו את כלה: (יח) זאת תורת החטאת. היה צווי בסדר ויקרא עולה מנחה ושלמים

ספורנו

ונשמר מחמוץ כמו חלק גבוה ומנחת הכהן כלה לגבוה לא חלק מועט ממנה בלבד כמו שהוא במנחת ההמון. והזכיר תורה בחטאת ואמר שאותו החטאת אשר לכוהד עניינו לא יכופר זולתי בהכנס דמו אל הקדש פנימה לא תהיה בו כפרה באכילת כהנים

וכסטאת

אבן עזרא

(יח) קדש קדשים. כי הוא כאחד הקדשים: (יט) הכהן המחטא. טעמו הזורק דם כאילו אמר המסיר חטא החוטא ורבי המפרשים אמרו כי טעם המחטא רוחץ או מטהר וכן תחטאני באזוב ואטהר: (כ) כל אשר יגע. בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו לכן חלק הזורק כחלק כל אחיו: יזה. א״ר משה הכהן שהוא כמו יטה מבנין קל ובפתחות היו״ד מהכבד והאות המובלע נו״ן וכן ויז מדמה על הקיר בחירק עם ויו בפתח רק במלת נטה מראה על הקיר בחירק עם ויו הוא בדרי בבנין הקל וכן מלאהו ויז נאחס מבנין הקל ויפה דקדק ובעבור שחטאת קדש לוה השם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד במקום קדש הוא חצר אהל מועד כי יש הפרש בין קדוש וטהור: אשר יזה עליה. יחסר מקום או והטעם או אם יזה אחר עליה שהוא הבשר יכבס הבשר הכהן ואחר כך יאכלנו או פירושו המקום אשר יזה מהדם תכבס ויהיה בגד לשון נקבה וזכר וכמוהו אשר תשיג ידו ותי״ו תכבס לכהן: (כא) תבשל בו. גם בשלה ומורק ושוטף מבנין שלא נקרא שם פועלו ובא ומורק בחולם בעבור הרי״ש שלא תדגש כי אם במקומות מועטים במשקל לא זורק עליו מגזרת מרקו הרמחים כי המ״ם שרש. וטעם קדש קדשים היא עם כל זכר שאין ראוי לאכול החטאת שהקריבו ממנה והובא לכפר כי אם התמימים והזכר תמים מהנקבה ואפילו קטן יקרא זכר והזכר שהוא בן שלש עשרה שנה כאשר העתיקו אבותינו: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמ׳ לכפר בקדש. והנה מקום הפרכת יקרא קדש כי החצר ואם היא קדש כנגד אהל מועד אול והכ׳ גם יקרא לפני׳ מהפרכ׳ קדש כנגד אה״מ כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש וזאת החטאת הוא חטאת כהן הגדול או הקהל: (א) וזאת תורת האשם. כבר הודעתיך ההפרש בין חטאת ואשם אע״פ שהכתוב

רשי

(יט) המחטא אותה. העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו: המחטא אותה יאכלנה. (ת״כ) הראוי לעבודה יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר וא״א לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה: (כ) כל אשר יגע בבשרה. כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה: יקדש. להיות כמוה אם פסולה תפסל ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה: ואשר יזה מדמה על הבגד: ואם הוזה מדמה על הבגד אותו הבגד מקום הדם אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה. אשר יזה. יהא נזה כמו (איוב טו) לא יטה לארץ מנלם יהא נטוי: (כא) ישבר. לפי שהבליעה שנבלעת בו נעש׳ נותר וה״ה לכל הקדשים: ומורק. לשון (אסתר ב) תמרוקי הנשים אסקורמנ״ט בלעז: (כב) ומורק ושוטף. לפלוט את בליעתו אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: כל זכר בכהנים יאכל אותה. הא למדת שהמחטא אותה האמור למעלה לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: (כג) וכל חטאת וגו׳. (זבחים כב ת״כ) שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה: וכל. לרבות שאר קדשים: (א) קדש קדשים הוא. (תמורה יח) הוא קרב ואין תמורתו קרבה: (ב) ישחטו. (ריבה לנו שחיטות הרבה לפי שמצינו אשם בצבור נאמר ישחטו רבים ותלאו בעולה להביא עולת ציבור לצפון): (ג) ואת כל חלבו וגו׳. עד כאן לא נתפרשו אמורין באשם לכך הוצרך לפרשם כאן אבל חטאת כבר נתפרש בה בפרשת ויקרא: את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש ואיל

מקרא ותרגום

בְּאַתְרָא דְתִתְנְכֵס עֲלָתָא תִּתְנְכֵס חַטָּאתָא קֳדָם יְיָ קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ יט כַּהֲנָא דִמְכַפֵּר בִּדְמַהּ יֵיכְלִינַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ תִּתְאֲכֵיל בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כ כֹּל דְיִקְרַב בְּבִשְׂרַהּ יִתְקַדַּשׁ וּדְיִדֵּי מִדְּמַהּ עַל לְבוּשָׁא דְיִדֵּי עֲלַהּ תִּתְחַוַּר בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃ כא וּמַן דַּחֲסַף דְּתִתְבַּשַּׁל בֵּיהּ יִתְּבַר וְאִם בְּמָנָא דִנְחָשָׁא תִּתְבַּשַּׁל וְיִתְמְרֵיק וְיִשְׁתְּטִיף בְּמַיָּא׃ כב כָּל דְּכוּרָא בְּכָהֲנַיָּא יֵיכוּל יָתַהּ קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ כג וְכָל חַטָּאתָא דִּי יִתָּעַל מִדְּמַהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא לָא תִתְאֲכֵל בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ א וְדָא אוֹרַיְתָא דַּאֲשָׁמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא׃ ב בְּאַתְרָא דִּי יִכְּסוּן יָת עֲלָתָא יִכְּסוּן יָת אֲשָׁמָא וְיָת דְּמֵיהּ יִזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃ ג וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יְקָרֵיב מִנֵּיהּ יָת

ל׳ ר״פ · ל׳. ב׳ · י״ג חסר · ו׳ כ׳ ובפסוק. · ח׳ פסו׳ דמיין · י״ג חסר · ל׳ ב׳ · ל׳ ל׳ ל׳ · ס׳ ומ״ל · י״ז ר״פ · ו׳ שארה סיא

בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ יט הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס בְּמָקוֹם קָדֹשׁ׃ כא וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם־בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם׃ כב כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא׃ כג וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ פ

ז א וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ ב בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־דָּמוֹ יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְאֶת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת הָאַלְיָה וְאֶת־

בעל הטורים

זאת תורת האשם. ג׳ פעמים כתיב אשם בפרשה כנגד ג׳ אשמות ודאים

יובא ה׳ ומ״ל וסי׳ וכל חטאת אשר יובא. במים יובא. ויאמר יהואש אל הכהנים. כסף מרקע מתרשיש. כסף אשם וכסף חטאות: וזאת י״ז ר״פ נמסר בריש סדר תחמה: קדש קדשים ז׳ וסי׳ וכפר הכהן. וזאת תורת האשם. כל זכר בכהנים תנינא. ושחט את הכבש והיתה לאהרן ולבניו. אך כל חרם. ובני עמרם אהרן ומשה: ואת החלב ח׳

תולדות אהרן

זאת תורת. זבחים ע לג מנחות ג ד קי (פסחים לא): במקום. זבחים מט מנחות נה (סוטה כג יבמות ט): תשחט. זבחים לג: קדש קדשים. שם נ לט: הכהן. שם י כב לג לט קכ: במקום קדוש. שם לב: כל אשר. פסחים מה נזיר לז זבחים נז חולין לט: ואשר יזה. זבחים לח לג לג מעילה ס: מדמה. זבחים לג לג: על הבגד זבחים לג לד: אשר יזה. שם לג לד: תכבס. שם לד: וכלי חרס. שם לה: ישבר. שם לו: ואם בכלי. שם לד לו לו: כל זכר. שם לו לו לט קב: וכל חטאת. פסחים כג זבחים פב (ערלה כב פסחים כח שם לה): לכפר. שם פג: בקדש. פסחים לד זבחים לג: וזאת תורת. שם מח מנחות סי כריתות כב: קדש קדשים. זבחים נ: במקום. שם מט: ואת דמו. שם נ:

ספורנו

כהנים כשאר חטאות אבל תהיה בשרפתו. ושהאשם אע״פ שאינו על חטא מחייבי כריתות כמו החטאת. הנה להיות חטאו מעילה בקדש תורה אחת להם. ואמר וזאת תורת השלמים והודיע שאף על פי שכל השלמים קדשים קלים מכל מקום יש חלוק ביניהם שאם הם על אודות הודאה יהיה עמהם לחם בתוכו מין חמץ. כי אמנם סבת הסכנה אשר עליה ההודאה הוא שאור שבעסה מכל מקום מיני המלה רבות עליו וברבות הלחם יתפרסם הנס לאוכלים רבים וכלם נאכלים בזמן קדשי קדשים שהם ליום ולילה. אבל כשהם שלמים פשוטים שלא לתודה זמנם לשני ימים ולילה אחד ועם היות כלם קדשים קלים נאסרה הטמאה באוכלים ובנאכלים וחיוב הכרת הוא בטמא שאכל את הטהור הקרב לאכול מהקדש הטהור וטמאתו עליו שהוא מחלל את הקדש ידיו

רמבן

והחטאת והאשם כי בתחלה דבר בקרבנות הנדבה ואחרי כן בקרבנות החובה על החוטא אבל בכאן היה הביאור לעולה ולמנחה ואח״כ בחטאת ואשם כי רצה לבאר דיני קדשי קדשים כי משפט אחד להם כמו שאמר במנחה קדש קדשים הוא כחטאת וכאשם ואחרי כן יבאר דין קדשים קלים. יחדש בפרשה זו דברים רבים זאת תורת החטאת תורה אחת לכל החטאות שאף חטאות הפנימיות דמן טעון כיבוס יכול אף חטאת העוף ת״ל זאת ואמר במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת לפני ה׳ שכל החטאות לא תהא שחיטתן אלא בצפון לפי שלא נאמר כן בפ׳ ויקרא אלא בחטאת נשיא ויחיד. וכאן נתרבו כולן חטאות הצבור וחטאות הפנימיות עוד דרשו קדש קדשים לרבות שלמי הצבור שלא תהא שחיטתן אלא בצפון לפי שבכל קדשי הקדשים הטעון צפון הוא פרט לתודה ואיל נזיר.

ועוד נתן עתה בשר החטאות לבני אהרן וצוה שיאכלום בחצר אהל מועד הזכרים מהן ולא בנות אהרן וחידש דינין הרבה בנבלעים מן החטאת תכבס במקום קדוש עד וכל חטאת החמיר הכתוב בדם הנבלע בבגד לעשותו כאשר היה קודם הזיה שלא יצא חוץ לקלעים ואמר וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר ואף במקום קדוש הוא נשבר והחרסים נבלעין במקומם ואין עושין בו מריקה ושטיפה כלל וכן המריקה והשטיפה בכלי נחשת במקום קדוש הוא כי כל הכתובים נמשכים אל מקום קודש שהזכיר: (כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה. עד והכהן המקריב. שאם הכניס מדם חטאת החיצונה לפנים פסולה ל׳ רש״י. וכפי הדעת הזו מה שאמר וכפר בקדש איט

רשי

ואיל וכבש נתרבו באליה: (ה) אשם הוא. עד שינתק שמו ממנו לימד על אשם שמתו בעליו או שנתכפרו בעליו אע"פ שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעיה ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו כמו שדרשנו הוא הכתוב בחטאת לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא אלא לאחר הקטרת אמורין והוא עצמו שלא הוקטרו אמוריו כשר (זבחי' ד): (ו) קדש קדשים הוא. בתורת כהנים הוא נדרש: (ז) תורה אחת להם. בדבר זה: הכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן: (ח) עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהי'. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין חולקי' בעורות (זבחי' קג ת"כ): (ט) לכהן המקריב אותה וגו'. יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן תהיה (זבחים כז). יכול לכולן ת"ל לכהן המקריב הא כיצד לבית אב של יום שמקריבין אותה (זבחים לט): (י) בלולה בשמן. זו מנחת נדבה: וחרבה. זו מנח' חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן

אבן עזרא

שהכתוב יאמר בחטא' אשם ובאשם חטאת. וטעם להזכיר זאת הפרש' להזכיר החלבים שאין להם זכר בתורת החטאת: (ח) עולת איש. מלעיל בעבור היות הטעם בראשית המלה האחרונה כמשפט. וטעם לו אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא יתן העור לכהן אחר: (ט) וכל נעשה. שם התאר לשון נקבה כמו אין אבן נראה כי לשון זכר ואשר היה נעשה ליום אחד: (י) וחרבה. כמנחת היורד ומנחת

ג החֵ֙לֶב֙ הַֽמְכַסֶּ֖ה אֶת־הַקֶּֽרֶב׃ ד וְאֵת֙ שְׁתֵּ֣י הַכְּלָיֹ֔ת וְאֶת־הַחֵ֙לֶב֙ אֲשֶׁ֣ר עֲלֵיהֶ֔ן אֲשֶׁ֖ר עַל־הַכְּסָלִ֑ים וְאֶת־הַיֹּתֶ֙רֶת֙ עַל־הַכָּבֵ֔ד עַל־הַכְּלָיֹ֖ת יְסִירֶֽנָּה׃ ה וְהִקְטִ֨יר אֹתָ֤ם הַכֹּהֵן֙ הַמִּזְבֵּ֔חָה אִשֶּׁ֖ה לַֽיהוָ֑ה אָשָׁ֖ם הֽוּא׃ ו כָּל־זָכָ֥ר בַּכֹּהֲנִ֖ים יֹאכְלֶ֑נּוּ בְּמָק֤וֹם קָדוֹשׁ֙ יֵאָכֵ֔ל קֹ֥דֶשׁ קָֽדָשִׁ֖ים הֽוּא׃ ז כַּֽחַטָּאת֙ כָּֽאָשָׁ֔ם תּוֹרָ֥ה אַחַ֖ת לָהֶ֑ם הַכֹּהֵ֛ן אֲשֶׁ֥ר יְכַפֶּר־בּ֖וֹ ל֥וֹ יִהְיֶֽה׃ ח וְהַ֨כֹּהֵ֔ן הַמַּקְרִ֖יב אֶת־עֹ֣לַת אִ֑ישׁ ע֤וֹר הָֽעֹלָה֙ אֲשֶׁ֣ר הִקְרִ֔יב לַכֹּהֵ֖ן ל֥וֹ יִהְיֶֽה׃ ט וְכָל־מִנְחָ֗ה אֲשֶׁ֤ר תֵּֽאָפֶה֙ בַּתַּנּ֔וּר וְכָל־נַעֲשָׂ֥ה בַמַּרְחֶ֖שֶׁת וְעַל־מַחֲבַ֑ת לַכֹּהֵ֛ן הַמַּקְרִ֥יב אֹתָ֖הּ ל֥וֹ תִהְיֶֽה׃ י וְכָל־מִנְחָ֥ה בְלוּלָֽה־בַשֶּׁ֖מֶן וַחֲרֵבָ֑ה לְכָל־בְּנֵ֥י אַהֲרֹ֛ן תִּהְיֶ֖ה אִ֥ישׁ כְּאָחִֽיו׃ פ שלישי יא וְזֹ֛את תּוֹרַ֥ת זֶ֥בַח הַשְּׁלָמִ֑ים אֲשֶׁ֥ר יַקְרִ֖יב לַֽיהוָֽה׃

כולי' חסר במ"ב · י"ט זוגין קדמ' נסבי' ו' בענין ותני' לא נסי' ו' · ג' ר"פ · פ' · כ' · י"ז ר"פ

אַלְיְתָא וְיָת תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא: ד וְיָת תַּרְתֵּין כָּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְעַל כַּבְדָּא עַל כָּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ: ה וְיַסֵּיק יָתְהוֹן כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ אֲשָׁמָא הוּא: ו כָּל דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכְלִינֵיהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ יִתְאֲכֵל קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא: ז כְּחַטָּאתָא כֵּן אֲשָׁמָא אוֹרַיְתָא חֲדָא לְהוֹן כַּהֲנָא דִּי יְכַפֵּר בֵּיהּ דִּילֵיהּ יְהֵי: ח וְכַהֲנָא דִּמְקָרֵב יָת עֲלַת גְּבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִּי יְקָרֵיב לְכַהֲנָא דִּילֵיהּ יְהֵי: ט וְכָל מִנְחָתָא דִּי תִתְאֲפֵי בְּתַנּוּרָא וְכָל דְּתִתְעֲבֵד בְּדַרְדְּתָא וְעַל מַסְרֵיתָא לְכַהֲנָא דִּמְקָרֵיב יָתַהּ דִּילֵיהּ תְּהֵי: י וְכָל מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא לְכָל בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כַּאֲחוּהִי: יא וְדָא אוֹרַיְתָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּיקָרֵיב קֳדָם יְיָ:

נמסר בסדר ואתה תצוה: כחטאת ד' וסי' קדש קדשים הוא. כחטאת כאשם תורה אחת להם. כי כחטאת האשם הוא. כחטאת כעולה וכמנחה: את עלת איש ב' וסי' והכהן המקריב את. ויצוה המלך: וכל מנחה י' פסו' ריש וכל ומצעות וכל וסי' וכל שיח השדה. וכל פטר חמור. וכל מנחה אשר תאפה. וכל אשר תשכב עליו. וכל בגד וכל עור. כל ערי המישור וכל הגלעד. וכל ממלכת סיחון. וכל כלי משקה דמלכים. וחברו דד"ה. וכל עמק הפגרים. וכל אשר סביבותיו: בתנור חד מן י"א זוגין מן חד וחד חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבותא נמסר בישעי' סי' י"ט גבי פרשת' משא מצרים הנה ה' רכב על עב קל פסו' וסכסכתי מצרים במצרים: נעשה ח' קמצין וסי' וכל נעשה במרחשת. אם אסור יאסרוני. ושנים עשר אריים. דמלכים. חברו דד"ה. ושנים עשר. ולא נעשה פסח כמוהו. כי אם בשמנה עשרה. כי לא נעשה פסח. בשמנה עשרה דד"ה. וכל חמש מגילות דכותי' במ"ב וסי' תורי זהב נעשה לך. אחות לנו קטנה וסי' בלשון ארמי' תורתא דאחתי: מחבת ג' וסי' על מחבת בשמן תעשה וכל נעשה במרחשת. ואתה

תולדות אהרן אשם הוא. נזיר כה זבחים ה ו יב: כל זכר. שם נג קב (סוטה יט): קדש קדשים. שם יא כה: כחטאת שם י יא כה פא: לו יהיה. שם פו קג: עולת איש. שם קג: עור העולה. שם: אשר הקריב. שם נב: לכהן לו. שם פז קג: וכל מנחה. קדושין נג מנחות סג עג זבחים קב מנחות נג: וכל נעשה. קדושין נג מנחות עב עג: לכהן שמקריב. זבחים קב: וכל מנחה. קדושין שם מנחות ג עב עג קג: וחרבה. שם נ עג: לכל בני. קדושין שם מנחות עג: איש כאחיו קדושין עג מנחות כה: וזאת תורת זבחים ג קב (מגילה עב):

בעל הטורים

לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו. וסמיך ליה וזאת תורת לומר שבשעה שעוסקין בתורה נעשים כאחים ואף אם מקנטרין זה את זה כדדרשינן את והב בסופה:

רמבן

אינו כמשמעו שזו אינה מכפרת שהרי נפסלה בהבאה זו ומפני זה הפסול שלה היא נשרפת אבל אמר לכפר שאם הכניסה לפנים על דעת לכפר שיזה ממנה שם כמעשה חטאת פנימית אע"פ שלא כפר בה כלומר שלא הזה מדמה כלום נפסלה משעת כניסה ותשרף ואפשר שאם הכניסה על דעת שלא להזות ממנה כלל שתהא כשרה וכדברי ר' שמעון אינה פסולה אא"כ כפר בדמה שעשה בה הזאות כמעשה חטאת פנימית ולכך אמר הכתוב לכפר לא שכפרה אלא שהוא הביא מדמה לכפר בה וכפר כפי מחשבתו ופי' לפנים שהכנים הדם להיכל וכן הכנים מדם פר כהן משיח והעלם דבר ושעירי ע"ג לפני ולפנים שכולן לפנים ממקומן הכניסן ופסולין ואמר מדמה שאפי' מקצת דמה פוסל שאם קבל דמה בשני כוסות והכניס אחד מהן לפנים פסולה. וע"ד הפשט אין הכתוב מדבר אלא בחטאות הפנימיות שצוה כבר בשרפתן ובא כאן ליתן לא תעשה על אכילתן כי הפרשה להשלים דיני החטאות וזהו מדרשו של ר' יוסי הגלילי בתורת כהנים ובזבחים:

ז (ח) והכהן המקריב את עולת איש. הדין הזה נוהג בכל הקדשים. ואמר הכתוב עולה והוא הדין לחטאת ואשם הנזכרים למעלה ואין זבחי השלמים כך ולכך הזכיר הכתוב משפט הכהנים באמצע הקרבנות קודם שידבר בשלמים ומדרשו בתורת כהנים אין לי אלא עולה עורות קדשי קדשים מנין ת"ל אשר יקריב או יכול שאני מרבה עורות קדשים קלים ת"ל עולה מה עולה מיוחדת קדשי קדשים יצאו קדשים קלים. וע"ד הפשט לא הוצרך לומר כן בחטאת ואשם שהם מתנות הכהונה והכהנים זוכים בבשר וזוכים בעור אבל בעולה הוצרך לומר שיזכו בעור וזהו מדרשו של רבי שאמר כל עצמנו לא נרכנו אלא לעור העולה שבכל מקום העור מהלך אחר הבשר וכן בתורת כהנים:

(ט) וכל מנחה אשר תאפה בתנור עד וזאת תורת זבח השלמים. דרך הפשט ידוע בזה שילוה בנודר אחת משלש מנחות מאפה תנור והמרחשת והמחבת שיהיה לכהן כלם המקריב אותם לבדו ויאמר בכל שאר המנחות כגון הנודר מנחה סתם שהוא מביא סלת ובמנחת הבכורים שהן בלולות ובמנחת חוטא וסוטה שהן חרבות שיהו מתחלקות לכל בני אהרן כלומר לכל בית אב שלהם ופירוש וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה מנחה שאין בה אלא סולת בלולה או חרבה לא מאלה הנזכרות ויהיה טעם ההפרש ביניהן מפני שטרח הכהן באפייתה וראוי להרבות שכרו אבל רבותינו לא רצו בכך מפני שאמר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה שכל המנחות שבעולם יכלול זה שהם כולם בלולות או חרבות ולכך ראו שפי' לכהן המקריב אותה לכהנים הטהורים הנמצאים שם וכן מה שאמר את עולת איש והכהן אשר יכפר בו לו יהיה כולם לא באו אלא לומר שלא יהיו לבעלים אבל יהיו בשכר ההקרבה לכהנים הטהורים הנמצאים שם שכלם הם מקריבים ביד או בלווי כי היחיד מהם או השנים ושלשה המקריבים ברשות כולם הם עושים ובשליחותם כולם עומדים על הקרבן כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו ואחר שאמר שיהיו לכהנים בשכר עבודתם חזר ובאר וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה שהוא כלל המנחות לכל בני אהרן המקריבים הנזכרים. תהיה איש כאחיו כלומר לבית אב הטהורים מהם שכלם הם המקריבים הנזכרים והזכיר הכתוב למנחות בשמותם מאפה תנור ומרחשת ומחבת ואח"כ חזר וכלל לומר איש כאחיו שלא יהא לזה אלא ממה שיש לזה ואפי' מנחת הסולת בה יחלוקו ואמר הכתוב כי הדין הזה במנחות וכל שכן בשאר הקרבנות שדמיהן מרובין והקבלה הכריע ותקנת הכהנים היא ושלום הבית ויתכן שיהיה שיעור הכתוב לפי הדעה הזו וכל מנחה

אשר

אבן עזרא

ומנחת הקנאות : (יב) אם על תודה . טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מצרה : חלות מצות . כרצונו אך לא פחותים משנים וכן רקיקי מצות : מרבכת . הנזכר בפירושים בעיני שהיא מוכחרת . וחלות מצות ורקיקים אפויים וחלת המורבכת איננה כן : (יג) על חלות . כמו ויבאו האנשים על הנשים והטעם עם חלות : (יד) והקריב ממנו אחד מכל קרבן . הנה ארבע חלות בפחותים והאמת שהם עשרה : (טו) ביום קרבנו יאכל . שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא טהור כי גם השלמים קדש ואם הם קדשים קלים : (טז) ואם נדר . שבטה בשפתיו בנדר לו . ונדבה . שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה : ביום הקריבו . שם הפעל מהבנין הכבד הנוסף וממחרת אותו היום . וי"ו והנותר ממנו . כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכמהו ויעזוב את עבדיו גם והארץ היתה תהו

רשי

שמן : (יב) אם על תודה יקריבנו . אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו כגון יורדי הים והולכי מדברות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהן צריכין להודות שכתוב בהן (תהלים קז) יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו שלמי תודה הן וטעונות לחם האמור בענין ואין נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן : והקריב על זבח התודה . ד׳ מיני לחם חלות ורקיקין ורבוכה ג׳ מיני מצה וכתיב על חלת לחם חמץ ונאמר בכל מין ומין י׳ חלות כך מפורש במנחות (דף עז) ושעורן ה׳ סאין ירושלמיות שהן ו׳ מדבריות כ׳ עשרון : מרבכת . לחם חלוט ברותחין כל צרכו : (יג) יקריב קרבנו על זבח . (שם ת"כ) מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביוצא וטבול יום ומלצאת לחולין בפדיון עד שישחט הזבח (מנחות עח) : (יד) אחד מכל קרבן . לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומ׳ לכהן העובד עבודתו והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטה תנופת חזה ושוק בשלמים והתודה קרויה שלמים : (טו) ובשר זבח תודת שלמיו . יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה (ת"כ) : ביום קרבנו יאכל . וכזמן בשרה זמן לחמה : לא יניח ממנו עד בקר . אוכל הוא כל הלילה אם כן למה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה (זבחים לו) : (יו) ואם נדר או נדבה . שלא הביאה על הודאה של נס אינה טעונה לחם ונאכלת לשני ימים כמו שמפורש בענין : וממחרת והנותר ממנו . בראשון יאכל . וי"ו זו יתירה היא

יב אִם עַל־תּוֹדָה֙ יַקְרִיבֶ֔נּוּ וְהִקְרִ֣יב ׀
עַל־זֶ֣בַח הַתּוֹדָ֗ה חַלּ֤וֹת מַצּוֹת֙ (ג׳ מ"ל)
בְּלוּלֹ֣ת בַּשֶּׁ֔מֶן וּרְקִיקֵ֥י מַצּ֖וֹת
מְשֻׁחִ֣ים בַּשָּׁ֑מֶן וְסֹ֣לֶת מֻרְבֶּ֔כֶת (ב׳ ובענין)
חַלֹּ֖ת בְּלוּלֹ֥ת בַּשָּֽׁמֶן׃ יג עַל־חַלֹּת֙
לֶ֣חֶם חָמֵ֔ץ יַקְרִ֖יב קָרְבָּנ֑וֹ עַל־זֶ֖בַח
תּוֹדַ֥ת שְׁלָמָֽיו׃ יד וְהִקְרִ֨יב מִמֶּ֤נּוּ (ב׳ ובענין)
אֶחָד֙ מִכָּל־קָרְבָּ֔ן תְּרוּמָ֖ה לַיהוָ֑ה
לַכֹּהֵ֗ן הַזֹּרֵ֛ק אֶת־דַּ֥ם הַשְּׁלָמִ֖ים ל֥וֹ
יִהְיֶֽה׃ טו וּבְשַׂ֗ר זֶ֚בַח תּוֹדַ֣ת (ס׳)
שְׁלָמָ֔יו בְּי֥וֹם קָרְבָּנ֖וֹ יֵאָכֵ֑ל לֹֽא־
יַנִּ֥יחַ מִמֶּ֖נּוּ עַד־בֹּֽקֶר׃ טז וְאִם־
נֶ֣דֶר ׀ א֣וֹ נְדָבָ֗ה זֶ֚בַח קָרְבָּנ֔וֹ
בְּי֛וֹם הַקְרִיב֥וֹ אֶת־זִבְח֖וֹ יֵאָכֵ֑ל
וּמִֽמָּחֳרָ֔ת וְהַנּוֹתָ֥ר מִמֶּ֖נּוּ יֵאָכֵֽל׃ (ג׳. כ"ג)

יב אִם עַל תּוֹדְתָא יְקָרְבִינֵּיהּ (ז׳ ר"פ בסי׳)
וִיקָרֵיב עַל נִכְסַת תּוֹדְתָא
גְּרִיצָן פַּטִּירִין דְּפִילָן
בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין
דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וְסוּלְתָּא
רְבִיכָא גְּרִיצָן דְּפִילָן
בִּמְשַׁח׃ יג עַל גְּרִיצָן
דִּלְחֵם חֲמִיעַ יְקָרֵיב
קוּרְבָּנֵיהּ עַל נִכְסַת
תּוֹדַת קוּדְשׁוֹהִי׃ יד וִיקָרֵיב
מִנֵּיהּ חַד מִכָּל קוּרְבָּנָא
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא
דְּיִזְרוֹק יָת דַּם נִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא דִּילֵיהּ יְהֵי׃
טו וּבְשַׂר נִכְסַת תּוֹדַת
קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹם קוּרְבָּנֵיהּ
יִתְאֲכֵיל לָא יַצְנַע מִנֵּיהּ
עַד צַפְרָא׃ טז וְאִם נִדְרָא
אוֹ נְדַבְתָּא נִכְסַת
קוּרְבָּנֵיהּ בְּיוֹמָא דִּי יְקָרֵיב
נִכְסְתֵיהּ יִתְאֲכֵל וּבְיוֹמָא דְּבָתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ

קח לך מחבת ברזל : חלות ג׳ ס"ל נמסר בסדר ויקרא : קרבן ה׳ קמצין נמסר בסדר ויקרא : וממחרת ג׳ וסי׳ ואם נדר או נדבה . ביום זבחכם יאכל . שב בזה גם

תולדות אהרן אם על תודה . קדושין שם זבחים נ מנחות טז עט פ תמורה יח : והקריב . מנחות עט פ : מצות . שם עו עח : סלת . זבחים נא : על חלות . שם נו מנחות עה עו עח : על זבח . שם יט כו עו עח : והקריב . פסחים לו מנחות עו עח : הזורק את . זבחים ד קב : ובשר זבח . שם ד ז נו : לא יניח . שם לו : ואם נדר . פסחים עא ריה ה : ביום הקריבו . זבחים נו :

רמבן

אשר תאפה בתנור וכל נעשה במרחשת ועל מחבת לכהן המקריב אותה לו תהיה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה כן ולכל בני אהרן תהיה איש כאחיו :

(יב) **והקריב** על זבח התודה . (בכאן מתחיל וזאת תורת זבח השלמים עד והקריב ממנו) פי׳ עם זבח התודה וכן על חלות לחם חמץ עמהן והנכון שהוא על חלות לחם כמשמעו שיוסיף על הזבח לחם וכן על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו שיביא חלות לחם חמץ ועליהם יוסיף להביא קרבנו שהוא לחם המצה הנזכר הכל יביא על הזבח ועשה עיקר לחם החמץ ושאר הלחם עליו בעבור שהוא מרובה כנגד כל שאר המינין ושינה הכתוב לומר על זבח תודת שלמיו למה שדרשו בו שאין הלחם קדוש קדושת הגוף עד שישחט הזבח ושישחט עליו כלומר על מנת שיקדש הלחם עמה וכתב רש"י והקריב על זבח התודה ארבעה מינים לחם חלות ורקיקים ורבוכה ג׳ מיני מצה וכתיב על חלות לחם חמץ וכל מין ומין עשר חלות כך מפורש במנחות ושיעורן חמש סאין ירושלמיות שהן ו׳ מדבריות עשרים עשרון ולא הזכיר הרב בעשרים עשרונות הללו שמהן עשרה לחמץ ועשרון לחלה ועשרה למצה ג׳ חלות לעשרון דרשו כן מן הכתוב הזה על חלות לחם חמץ כנגד חמץ הבא מצה נמצאו עשרים עשרון עשרה לחמץ ועשרה למצה עשרה לחמץ עשרון לחלה עשרה למצה ג׳ חלות לעשרון נמצאו ארבעים חלות :

(יד) **והקריב** ממנו אחד מכל קרבן . חלה אחת שלמה נמצא נוטל תרומה ארבע חלות ואני תמה כשהוציא הכתוב מלאו השאור קרבן ראשית תקריבו למה לא אמר גם כן וקרבן תודה וזו איננה שאלה כי הכתוב אמר ואל המזבח לא יעלו לריח ניחוח ולחם התודה אין ממנו למזבח כלום שאינו אלא טעון תנופה ואע"פ שאמר בלחם הפנים שעובר עליו בחמוצו מפני שהלבונה שעליו שהיא ללחם לאזכרה אשה לה׳ אבל לחם התודה אין ממנו למזבח כלום ואולי לא הוצרך הכתוב לשיור ההוא אלא בעבור הדבש שלא נתפרש בבכורים שיבאו מן הדבש וכלל השאור עמו ואמר בשניהם קרבן ראשית תקריבו אותם אבל בשאור המפורש במקומו אין צורך לפרוט אותו כי לא יתנה הכתוב במחלליה מות יומת חוץ מעבודת הקרבנות ובערות אשת אחיך חוץ מן היבמה :

(טו) **ובשר** זבח תודת שלמיו . יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר וחגיגת ארבעה עשר שיהיו נאכלין ליום ולילה לשון רש"י . ואין זה נכון שחגיגת ארבעה עשר נאכלת לשני ימים ולילה אחד כשאר שלמים וכן שנינו במס׳ פסחים אשר תזבח בערב ביום הראשון בחגיגת ארבעה עשר הכתוב מדבר שנאכלת לשני ימים ולילה אחד שכשהוא אומר ביום הראשון עד בקר הרי בקר שני אמור ורש"י עצמו כתב זה בסדר ראה אנכי אבל בכאן סבר הרב כדברי בן תימא דאמר חגיגת ארבעה עשר שהיא באה עם הפסח הרי היא כפסח ונאכלת ליום ולילה ואינה נאכלת אלא צלי עד חצות ואינה נאכלת אלא בלילה אבל לדברי בן תימא איננה באה בריבויין הללו אלא שהיא כפסח לכל דבר ואינה באה אלא מן הצאן וזכר ובן שנה מדכתיב ולא ילין לבקר זבח חג הפסח וכו׳ כדאיתא התם אבל כתב הרב זה מברייתא השנויה בתורת כהנים דקתני ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל ה"ז בא ללמד על הנאכלין ליום אחד שיהיו נאכלין ליום אחד אין לי אלא תודה ומניין לרבות הלחם ת"ל קרבנו ומניין לרבות את הולדות ואת התמורות תלמוד לומר ובשר ומנין לרבות חטאות ואשמות תלמוד לומר זבח ומנין לרבות שלמי נזיר ושלמים הבאים מחמת הפסח ת"ל שלמיו זו היא הברייתא הזו ופירש הרב בשלמים הבאים מחמת הפסח שהיא חגיגת ארבעה עשר שהיא באה עם הפסח וכן מצאתי במס׳ פסחים בפ׳ מי שהיה שפי׳ לשם שני לשונות בשלמים הבאים מחמת הפסח וכתב לשון אחר חגיגת ארבעה עשר וזו שמעתי וסמך הרב בכאן על שמועתו ואין הדבר כן אלא שלמים הבאים מחמת הפסח היינו מותר הפסח כגון תמורתו ופסח שנתכפרו בעליו באחר דכיון שמתחלתו אינו נאכל אלא ליום ולילה אף סופו כן אבל חגיגת ארבעה עשר נאכלת היא לשני ימים כדברי חכמים וכן שנינו בתורת כהנים באותה ברייתא גופה דקתני סופה וממחרת ה"ז בא ללמד על הנאכלים לשני ימים שיהיו נאכלים לשני ימים אין לי אלא שלמים מניין לרבות את החגיגה שבאה בזמנה וכו׳ ארבה את החגיגה שבאה בזמנה מניין לחגיגה הבאה עם הפסח וכו׳ : וממחרת והנותר ממנו יאכל . וא"ו יתירה היא זו ויש כמוהו הרבה במקרא כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה וכן תת וקדש וצבא מרמס לשון רש"י וכן פי׳ ר"א ולפי דעתי ענין שאמר הכתוב הזה בעבור שאמר ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והיה במשמע שתהא מצוה שיאכל בשני ימים יאכל

רשי

היא ויש כמוהו הרבה במקרא כגון (בראשית לו) ואלה בני צבעון ואיה וענה (דניאל ה) תת וקדש וצבא מרמס: (יח) ואם האכל יאכל וגומר. במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע תלמוד לומר המקריב אותו לא יחשב בשעת הקרבה הוא נפסל ואינו נפסל בשלישי (ת"כ). וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה ואם חשב פגול יהיה: והנפש האוכלת ממנו. אפילו בתוך הזמן עונה תשא: (יט) והבשר. של קדש שלמים אשר יגע בכל טמא לא יאכל. והבשר. לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר: כל טהור יאכל בשר. מה תלמוד לומר לפי שנאמר (דברים י"ב) ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לכך נאמר כל טהור יאכל בשר: (כ) וטומאתו עליו. (פסחים עו זבחים עג) בטומאת הגוף הכתוב מדבר אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה והבשר אשר יגע בכל טמא וגו'. ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתור' אלא חכמים למדוה בגזרה שוה שלש כריתות אמורים באוכלי קדשים בטומאת הגוף ודרשוה רבותינו בשבועות (דף ו') אחת לכלל ואחת לפרט ואחת ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו: (והבשר כל טהור יאכל בשר. כלומר כל מה שאסרתי לך בטמאת ואסם שאם יצאו חוץ לקלעי' אסורה כמו שכתוב בחצר אוהל מועד יאכלוה בבשר זה אני אומר לך כל טהור יאכל בשר אפילו בכל העם): (כד) יעשה לכל מלאכה. (ת"כ פסחים כג) בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבלות: ואכל לא תאכלהו. אמרה תורה יבא איסור נבלה וטרפה ויחול על איסור חלב שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבלה ולא תאמר אין איסור חל על איסור:

לעוף

מקרא

יז וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף׃ יח וְאִם
הֵאָכֹל יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב
אֹתוֹ לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ
הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא׃
יט וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא
יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־
טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר׃ כ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־
תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר
לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ כא וְנֶפֶשׁ כִּי־
תִגַּע בְּכָל־טָמֵא בְּטֻמְאַת
אָדָם אוֹ בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ
בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־
זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃
כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כג דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא
תֹאכֵלוּ׃ כד וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב
טְרֵפָה יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה
וְאָכֹל לֹא תֹאכְלֻהוּ׃ כה כִּי כָּל־
אֹכֵל חֵלֶב מִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר

אונקלוס

יִתְאֲכֵיל׃ יז וּדְיִשְׁתְּאַר
מִבְּשַׂר נִכְסְתָא בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד׃
יח וְאִם אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵיל
מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי
בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה לָא יְהֵי
לְרַעֲוָא דִּמְקָרֵיב יָתֵיהּ לָא
יִתְחֲשַׁב לֵיהּ מְרַחַק יְהֵי
וֶאֱנָשׁ דְּיֵיכוֹל מִנֵּיהּ
חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל׃ יט וּבְשַׂר
קוּדְשָׁא דְּיִקְרַב בְּכָל
מְסָאַב לָא יִתְאֲכֵיל בְּנוּרָא
יִתּוֹקַד וּבְשַׂר קוּדְשָׁא כָּל
דִּידְכֵי לְקוּדְשָׁא יֵיכוֹל
בְּשַׂר קוּדְשָׁא׃ כ וֶאֱנָשׁ
דְּיֵיכוֹל בִּשְׂרָא מִנִּכְסַת
קוּדְשַׁיָּא דִּי קֳדָם יְיָ
וּסְאוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי
וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מֵעַמֵּיהּ׃ כא וֶאֱנָשׁ אֲרֵי
יִקְרַב בְּכָל מְסָאַב
בִּסְאוֹבַת אֱנָשָׁא אוֹ
בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא אוֹ בְּכָל
רְחֵישׁ מְסָאַב וְיֵיכוֹל
מִבְּשַׂר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
דִּקְדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא
הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃ כב וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
כג מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר כָּל תְּרַב תּוֹר
וְאִימַּר וְעִזָּא לָא תֵיכְלוּן׃
כד וּתְרַב נְבֵילָא וּתְרַב תְּבִירָא יִתְעֲבֵיד לְכָל עֲבִידְתָּא וּמֵיכַל לָא תֵיכְלוּנֵיהּ׃ כה אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוֹל תַּרְבָּא מִן בְּעִירָא

אבן עזרא

תהו ובהו: (יז) באש ישרף. כאשר נשרפו האימורים. רק לא ישרף על גבי המזבח: (יח) וטעם המקריב אותו לא יחשב. אחר שיהיו האימורים קרבים לגבוה הנה כל הנשאר קדש וכן אבני המזבח שאתר שהם קדושים אין ראוי שישאר ממנו לחול על כן אבנים שלימות: (יח) פגול. כדברי המתרגם ארמית וכן ומרק פגולים כליהם. ויש שואלים אחר שעלה ריח ניחוח איך לא יחשב והטעם על המחשבה כי משפט השלמים להיות קדש והפגול איננו קדש ועוד בעבור שלא שמר את המצוה יצא שכרו בהפסדו אם הוא שלמים ואם נדר תתחדש עליו עון כנגד הראשון אם לא ישלם נדרו: עונה תשא. עונש ולא הזכירו הכתוב. וכרת על טמא שיאכל בשר קדש. וטעם וטומאתו. להיותו טמא מעצמו כזב ומצורע גם בעבור מקרה לילה כי כן כתוב כי אמר מקרה הוא או שיהיה טמא בעבור אחר כטומאת אדם מת או חי והוא זב ומצורע. או בבהמה טמאה שאינ' נאכלת ושקץ טמא מהעוף והשרץ. ופעם אחת בא אלי צדוקי אחד ושאלני אם האליה אסורה מן התורה ואען ואומר אמת כי האליה תקרא חלב כי כן כתיב חלבו

מסורה

היום וסחר: והבשר י' פסו' בתו' רישיהון וסופיהון חד וסי' כל רמש אשר הוא חי. והלוחות מעשה אלהים. והבשר אשר יגע. ונפש אדם מן הנשים. למררי משפחת המררי. ה' אלהיך הוא עובר לפניך. בסכות תשבו. ומקנה רב היה. והלוים יסמכו את. ויאיר בן מנשה: ונפש ג' ר"פ וסי' ונפש כי תגע בכל טמא. ושמעה קול אלה. אדם מן הנשים. נמסר גם בסדר ויקרא: בבהמה ד' רפין וסי' ונפש כי תגע בכל טמא. ואיש אשר יתן שכבתו. ואם המר ימיר בהמה בבהמה. אך בכור אשר יבכר לה' וחלופיהן ו' דגש נמסר בסדר תולדות נח: דבר ד' ר"פ בטעמא תביר בסיפרא וסי' כל חלב שור וכשב. המקריב את זבח שלמיו: בחדש השביעי. בחמשה עשר יום: וחלב נבלה וחלב חד מן ל"ד פסו' מסורת' מכא ומסורת' מכא ומלה ביניהון נמסר במסו' רבתא:

תולדות אהרן והנותר. פסחים ג זבחים כח פב (שבת ד פסחים לה): ואם האכל. שם יג כז כח כט מד מנחות יז חולין פא: לא ירצה. זבחים כג כט מנחות כה: המקריב. ר"ה ו זבחים יג: לא יחשב. פסחים עז יומא ז נדרים ט זבחים כג כט מנחות כה: פגול הוא. זבחים כח: והנפש. מנחות יג תמורה ג כריתות ה: והבשר. פסחים כד עז עט פב חגיגה כד יבמות עד סוטה כט זבחים לד מו חולין לו (פסחים לד חגיגה עט בכורים כד): והבשר. פסחים כד לה עט סוטה כט מנחות כה: והנפש. פסחים כד לה יבמות ז מכות יד מנחות כה כריתות ב: אשר לה'. פסחים לו זבחים לו מנחות כה (פסחים לו): וטומאתו. מכות יד זבחים לג לד מג מו: בבהמה. שבועות ז חולין עא: ואכל. זבחים מב מד: כל חלב. יומא עד זבחים ע חולין קיז כריתות ד כא (ערלה סב פסחים כח): וחלב נבלה. זבחים סט חולין לד: יעשה לכל. פסחים כג: ואכל לא. זבחים ע: כי כל. פסחים מג בכורות טו כריתות ד:

בעל הטורים והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הפסוק מתחיל בבשר ומסיים בבשר לומר שאם נטמא הבשר מקצתו נטמא כולו׃

רמבן

יאכל מקצתו ביום הראשון ויניח מקצתו למחר ולפיכך חזר לבאר והנותר ממנו בראשון יאכל וממחרת לא שישאיר ממנו בכונה ולא שיהא רשאי להניח כלו ליום המחרת אבל מצוה שיאכל ממנו בראשון והנותר במקרה יאכל במחרת הנזכר והענין הזה מדברי רבותינו למדנוהו אמרו בתורת כהנים ביום הקריבו יאכל מצוה להאכל ממנו יום ראשון יכול כלו ת"ל וממחרת יכול מצוה לאכלו בשני ימים ת"ל והנותר אם הותיר הותיר אי והנותר יכול אם הותיר כולו לשני ימים יהא פסול ת"ל יאכל אפי' כלו ואם תעשה הוא"ו יתרה ג"כ יתפרש וממחרת הנותר ממנו יאכל לא שיותיר לדעת ולא ידעתי למה היתה הוא"ו בתת וקדש וצבא מרמס יתרה אבל רש"י כי ענין הכתוב שישאל עד מתי תת הפשע שומם ועד מתי קדש וצבא מרמס:

(יז) **והנותר** מבשר הזבח ביום השלישי. עד ונפש כי תגע בכל טמא. אין ענין הכתוב שיהיה הנותר ליום השלישי נשרף ויאכל בלילה שכבר למדו רבותינו מן הכתוב בפרשת קדושים תהיו והנותר ביום השלישי באש ישרף שכל מה שישאר מב' ימים כלל טעון שרפה אבל ביום השלישי אינו דבק עם והנותר אבל הוא דבוק עם באש תשרף יאמר כי הנותר מבשר הזבח שלא נאכל ביום הקריבו וממחרת ישרף באש ביום השלישי בבקר וזהו שאמרו נאכלים לשני ימים ולילה אחד כי בלילה השני אינו נאכל ולא נשרף כי הצריך הכתוב לשרפת פסולי המוקדשים הללו שתהיה ביום כמו שהקרבת הכשרים ביום:

(כא) **או** בבהמה טמאה. אחז הכתוב דרך קצרה והזכיר קצת הטמאים והוא הדין לכולן כי אף בנבלת בהמה טהורה אם נגע בה ואכל קדשים חייב הכרת הזה וענין הכריתות אבאר אותו בפרשת עריות בע"ה:

(כה) **כי** כל אוכל חלב (בכאן מתחיל וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר כל חלב וגו' עד וידבר ה' וגו' דבר אל בני ישראל המקריב)

אבן עזרא

חלבו האליה תמימה רק קדמונינו התירוה ואסרו כל חלב או עכה הלא כל חלב אסור מן התורה כי כן כתוב כל חלב וכל דם לא תאכלו ובתחלה כתוב חקת עולם לדורותיכם גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמים ואין מלת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ראיה גמורה כי הנה כתוב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם ושם כתוב חקת עולם וא"כ לא נאכל לחם בגלות כי לא הקרבנו קרבן העומר וגם הוא השיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו גם אני השיבותי כי גם זה הפסוק דבק עם זבח השלמים והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה להוציא חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמים והכלל בשר חול על כן הזכיר בפרשה הזאת וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה

תרגום אונקלוס

דיקרבון מנה קורבנא
קדם יי וישתיצי אנשא
דייכול מעמיה: כו וכל
דמא לא תיכלון בכל
מותבניכון דעופא
ודבעירא: כז כל אנש
דייכול כל דמא וישתיצי
אנשא ההוא מעמיה:
כח ומליל יי עם משה
למימר: כט מליל עם בני
ישראל למימר דמקריב
ית נכסת קודשוהי קדם
יי ייתי ית קורבניה קדם
יי מנכסת קודשוהי:
ל ידוהי ייתון ית קורבניא
דיי ית תרבא דעל חדיא
ייתיניה ית חדיא לארמא
יתיה ארמותא קדם יי:
לא ויסק כהנא ית תרבא
למדבחא ויהי חדיא
לאהרן ולבנוהי: לב וית
שוקא דימינא תתנון

מקרא

יקריב ממנה אשה ליהוה
ונכרתה הנפש האכלת מעמיה:
כו וכל־דם לא תאכלו בכל
מושבתיכם לעוף ולבהמה:
כז כל־נפש אשר־תאכל כל־דם
ונכרתה הנפש ההוא מעמיה:
כח וידבר יהוה אל־משה לאמר:
כט דבר אל־בני ישראל לאמר
המקריב את־זבח שלמיו
ליהוה יביא את־קרבנו ליהוה
מזבח שלמיו: ל ידיו תביאינה
את אשי יהוה את־החלב על־
החזה יביאנו את החזה להניף
אתו תנופה לפני יהוה:
לא והקטיר הכהן את־החלב
המזבחה והיה החזה לאהרן
ולבניו: לב ואת שוק הימין

ל' ר"פ · ג' דגשין · ד' ר"פ בטעם כט תביר בספרא · ט"ו · ל' מל' בתרי יודי"ן ובפי · ט' כתיב י' · נ"ב

רשי

(כו) לעוף ולבהמה. פרט לדם דגים וחגבים (חולין ס): בכל מושבותיכם. לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע נוהגת בכל מושבות ובמסכת קדושין בפ"א מפרש למה הוצרך לומר: (ל) ידיו תביאינה וגומר. (קדושין לו) שתהא יד הבעלים מלמעלה והחלב והחזות נתונין בה ויד כהן מלמטה ומניפן: את אשי ה'. ומה הן האישים את החלב על החזה: יביאנו. (מנחות סב) כשמביאו מבית המטבחים נותן חלב על החזה וכשנותנו ליד הכהן המניף נמצא החזה למעלה והחלב למטה וזהו האמור במקום אחר (ויקרא י) שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמצא החזה למטה וזהו שנאמר (ויקרא ט) וישימו החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה למדנו שג' כהנים זקוקין לה כך מפורש במנחות (דף ס"ב): את החלב על החזה יביאנו. ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו ולא שיהא הוא מהאישים לפי שנ' את אשי ה' את החלב על החזה יכול שיהא אף החזה לאישים לכך נאמר את החזה להניף וגומר: (לא) והקטיר הכהן החלב. ואחר כך והיה החזה לאהרן (ת"כ) למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאמורין למטה מן המזבח: (לב) שוק. מן הפרק של

בעל הטורים

להניף אותו בגימטריא מוליך ומביא מעלה ומוריד לכן בפרשה ג' פעמים תנופה ולא' מהם התנופה ובהא אתי לרבוי עוד אחד והיה ד' במוליך ומביא לד' רוחות וג' פעמים תרומה במעלה ומוריד:

מסורה

ולבהמה ג' וסי' וכל דם לא תאכלו. ולא היה מים למחנה ולבהמה. היו עצביהם לחיה: יביא ט"ו ה"א מנהון חסר וסי' ואם כבש. ואת אשמו. המקריב את זבח. שתי תרים דנזיר חסר. וזאת תורת הנזיר. כאשר בא עליכם דיהושע. על עמך ועל בית אביך. והגוי אשר יביא. הארון. ותאות' יבא להם חסר. יבא בפריו חסר. המנחה. מעשה יבא במשפט חסר. וגם מלכיהם עם נסכיהם חסר. וחד ויביא דעזרא: אשי ט' בתר' כתיב י' יסיר ואת כל חלבה וסי' כאשר יוסר. והביאה אל הכהן וקמץ. ידיו תביאינה את. שוק התרומה וחזה. קדושים יהיו לאלהיהם. להקריב את אשי ה'. אשי ה' ונחלתו יאכלון. אלהי ישראל הוא נחלתו. ואתנה לבית אביך. וכל מאשי דכוות' כתיב יו"ד:

תולדות אהרן ונכרתה. חולין קכ: וכל דם. כריתות ד כא כב: ולבהמה כריתות כא: דבר אל. קדושין לו מנחות סא: ידיו תביאינה. סוכה מז סוטה יט קדושין לו מכות יח מנחות כא נג: את החלב. מנחות כב: להניף. קדושין לו: לפני ה'. מנחות כא חולין קל: והקטיר. פסחים נט:

ספורנו

ז (ל) ידיו תביאינה את אשי ה'. לפי שהשאר לבעלים הנה הבאתם תורה שהבעלים נותנים לה' את הכל החלב והחזה והכהנים מפלחן גבוה קא זכו: את החזה להניף אותו. אע"פ שנותן החלב על החזה בשעת תנופה מכל מקום עקר התנופה הוא בשביל החזה להודיע שהוא נתן לגבוה אמנם החלב כבר ידוע הוא שהוא לה' שהרי הוא קרב ע"ג המזבח: (לב) ואת שוק הימין תתנו תרומה לכהן. מחלק בעלים כמקדמים

רמבן

מן הבהמה אשר יקריב ממנה לא יתכן שיהיה פירוש מן הבהמה שהיא עלמה קרבן ולהוציא את החולין כי הכתוב כבר אסר בסדר ויקרא סתם כל חלב ואין שם תנאי ושיור וגם כאן אסר תחלה כל חלב שור וכשב ועז ואסר חלב הנבלה והטרפה באיסור החלב ואינן קרבנות לשם ועוד שאמר שם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם ולא ימלא בכל ענייני הקרבנות בכל מושבותיכם ובמתנות כהונה אמר לחק עולם פעמים רבות ולא הזכיר בכל מושבותיכם מפני שאין הקרבנות חקת עולם בכל מושבותיכם רק במשכן ובמקום אשר יבחר ה' ואל יעור עיני המשתבח בפסוק ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כי החדש אסור מן התורה בכל מקום כי אמר הכתוב שלא נאכל לחם וקלי וכרמל לעולם בכל מושבותיכם עד עצם היום שנביא הקרבן בבית הבחירה ואם אין קרבן לא יאסר מכאן ואילך כי לא אמר לא תאכלו עד הביאכם את קרבן אלהיכם אבל האיסור הוא עד עצם היום הזה בלבד אבל פירוש עד עצם היום שתביאו הקרבן כשתוכלו להביא אותו והוא טעם כדי שיהיה הקרבן מנחה חדשה ויתכן שיהיה היום נמשך עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם והראיה הגמורה שפירש מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' מן המין הקרב כי כן נאמר בערכין ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קודש ופי' בהמה שמקריבין ממנה קרבן לה' וכך אם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה' ואמר בפירוש מן הבהמה הטמאה שאין מקריבין ממנה ואין הפרש ושום חילוק בין שמזכיר בלשון רבים אשר יקריבו ואשר לא יקריבו ובין שיאמר בלשון יחיד אשר יקריב כי פי' אשר יקריב אדם ממנה וכן אמר וכי ימות מן הבהמה אשר היא לכם לאכלה המין הנאכל לא שהיא עלמה תאכל ולפי שאסר כל חלב מן הבהמה אשר יביא הקרבן ממנה לא מן המין שלא יתקרב ושמא יעלה על הדעת לומר כי הנבלה והטרפה יחשבו כמין שלא יתקרב ממנו הוצרך להזכיר שיהא אסור וזהו שנאמר ואכול לא תאכלוהו שיהיו בכרת כשאר כל חלב כי כל המין הקרב יאסור ואפילו הנבלות והטרפות ממנו ואמר יעשה לכל מלאכה לומר שאין בו טומאת נבלות כי יאמר בנבלות ובנבלתם לא תגעו ובחלב שלהן יאמר שיגעו בו ויעשו ממנו כל מלאכה ואם היה אסור החלב בקרבנות בלבד למה הוצרך לומר בו כל חלב לא תאכלו שם בפרשת ויקרא וכבר בזה שיעלה על המזבח לריח ניחוח ואיך נאכל אשה לה' ולמה לא הזהיר גם ביותרת הכבד ובשתי הכליות מן הקרבנות ועוד למה הוצרך להזכיר שור וכשב ועז כי בידוע שלא יביא קרבן אלא מהן וממה שאמר שהכתוב בפסולי המוקדשין רק את דמו לא תאכל ולא הזכיר החלב יגיענו המקום למקומו ואפרשנו:

(ל) **את** החלב על החזה. הנראה מן הכתוב הזה על דרך פשט שהחזה שהוא מונף עם החלבים ולא השוק והכתוב שאמר ואת החזות ואת שוק הימין הניף אהרן תנופה כי אחרי כן יחזור ויניפם בפני עצמם. ורבותינו אמרו שהיה נותן החלבים על יד הבעלים וחזה ושוק למעלה מהן ולדעתם הזכיר תנופה בחזה לבד לדרוש מה שאמר בטמאו ונשתייר אחד מהם מנין שהוא טעון תנופה תלמוד לומר חזה להניף אותו: לתת להם ביום משחו אותם. עד אשר צוה ה' את משה. שיעורו אשר צוה ה' ביום משחו אותם לתת להם מאת בני ישראל חקת עולם ופי' ביום משחו בעת המשיחה וכן ביום הקריב אותם לכהן בעת ההיא כאשר הבדילם ורבי אברהם אמר כי ביום משחו מיום משחו וכן הנותר בבשר ובלחם: אשר צוה ה' את משה בהר סיני. על דרך רבותינו כי כל המצות נאמרו למשה בהר סיני כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן ונשנו באהל מועד והנה מצות ויקרא שנויות ועל דרך הפשט שיעורו אשר צוה ה' את משה בהר סיני וביום צותו את בני ישראל במדבר סיני להקריב את קרבניהם לה' כי צוה במלואים בהר סיני וכן בעולה וחטאת וצוה במנחה ואשם ובזבח השלמים במדבר סיני באהל מועד. ויתכן כי טעם בהר סיני במקום הזה לפני הר סיני והוא באהל מועד. וכן עולת תמיד העשויה בהר סיני כי איננו בהר

מתש

רשי

של ארוכה המכרת עם הראש עד הפרק האמצעי שהוא סובך של ירך: (לג) המקריב את דם השלמים וגו'. (פסחים נט ת"כ) מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו יצא טמא (ברכות יב מנחות סב) בשעת זריקת דמים או בשעת הקטר חלבים שאינו חולק בבשר: תנופה. תרומה (סוכה לא) מוליך ומביא מעלה ומוריד: (לז) ולמלואים. ליום חינוך הכהונה: (ב) קח את אהרן. פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן. קחנו בדברים ומשכהו: ואת פר החטאת וגו'. אלו האמורים בענין צוואת המלואים בואתה תצוה ועכשיו ביום ראשון למלואים חזר וזרזו בשעת

אבן עזרא

יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו וידוע כי בשר הנבלה והטרפה אסורות והאסור הוא הבשר ובעבור שאין החלב קרב לגבי המזבח שמא יחשוב אדם שהוא מותר על כן הזהיר ואכול לא תאכלוהו ובעבור זה לא הזכיר הדם ובאה זאת הפ' לבאר עונש האוכל חלב בשר קדש וכן כל דם הוסיף לעוף על כן חלב העוף מותר והראיה הגמורה שאמר בספר אלה הדברים כבשר תאוה שהוא חול שיאכלנו כלו ולא הוציא רק את דמו לבדו בשלשה מקומות ואין זכר לחלב כלל אז פקח הצדוקי עיניו ופלה בשפתיו שבועה שלא יסמוך על דעתו בפירוש המצות רק ישען על העתקת הפירושים: (לג) שוק הימין. לזורק הדם והחזה לכל הכהנים: (לה) זאת משחת. זאת שכר משחת אהרן או משחת בניו נגידות: (לו) ביום משחו. מיום וכן בבשר ובלחם: (לז) ולמלואים. ככתוב בפרשת ואתה תצוה. להקריב את קרבניהם לה' במדבר סיני. כי לא הקריבו קרבן עד שבאו אל הר סיני וכבר הראיתיך שהמזבח שבנה משה על חלישת עמלק הוא בחורב והוא הר סיני ושם ישבו ישראל שנה פחות עשר' ימים כי כן כתוב ובמדבר לא הקריבו עולות כי כן אמר הנביא הזבחי' ומנחה הגשתם לי במדבר (ארבעים שנה) בית ישראל גם לא עשו פסח כי אם במצרים ושנית בהר סיני כי במדבר לא היו להם מקנ' ואחר שנסעו מהר סיני לא מלו בדרך והנה רובם ערלים ובעבור אכילת פסח מל אותם יהושע: (ב) ואת פר החטאת. בה"א כי כבר הזכירו וכן

ספורנו

כמקדמים פני המשרת במנחה לכבוד המלך: ח (ב) ואת פר החטאת ואת שני האילים. הקדים פר החטאת כאמרם ז"ל כל חטאת קודמת לעולה הבאה עמה כי עד אחר שיכופר החטא אין מקום כלל לעולה כאמרו עולה וחטאה לא שאלת והיתה חטאתו אחר המשחו פר כמשפט כהן משיח אבל לא נכנס דמו לפנים כי לא הי' חטאו במדרגת רוע שיצטרך לזה כמו שהיה צריך בהוראת כהן משיח והוראת ב"ד שהחטיאו ופר ושעיר של יום הכפורים שמכפרים על טומאת מקדש

תורה

תִּתְּנוּ תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם׃ לג הַמַּקְרִיב אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים וְאֶת־הַחֵלֶב מִבְּנֵי אַהֲרֹן לוֹ תִהְיֶה שׁוֹק הַיָּמִין לְמָנָה׃ לד כִּי אֶת־חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק הַתְּרוּמָה לָקַחְתִּי מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם וָאֶתֵּן אֹתָם לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה זֹאת מִשְׁחַת אַהֲרֹן וּמִשְׁחַת בָּנָיו מֵאִשֵּׁי יְהוָה בְּיוֹם הִקְרִיב אֹתָם לְכַהֵן לַיהוָה׃ לו אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לָתֵת לָהֶם בְּיוֹם מָשְׁחוֹ אֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ לז זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים׃ לח אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי בְּיוֹם צַוֹּתוֹ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת־קָרְבְּנֵיהֶם לַיהוָה בְּמִדְבַּר סִינָי׃ פ רביעי ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וְאֵת הַבְּגָדִים וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת ׀ פַּר הַחַטָּאת וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֵת סַל הַמַּצּוֹת׃

אונקלוס

אַפְרָשׁוּתָא לְכַהֲנָא מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃ לג דְּמַקְרֵיב יָת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיָת תַּרְבָּא מִבְּנֵי אַהֲרֹן דְּלֵיהּ יְהֵי שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא לְחוּלָק׃ לד אֲרֵי יָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא נְסֵיבִית מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן וִיהָבִית יָתְהוֹן לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה דָּא רְבוּת אַהֲרֹן וּרְבוּת בְּנוֹהִי מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ בְּיוֹמָא דִּיקָרְבוּן יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לו דְּפַקֵּיד יְיָ לְמִתַּן לְהוֹן בְּיוֹמָא דְּרַבּוּן יָתְהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן׃ לז דָּא אוֹרַיְתָא לַעֲלָתָא לְמִנְחָתָא וּלְחַטָּאתָא וְלַאֲשָׁמָא וּלְקֻרְבָּנַיָּא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ לח דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְּסִינַי בְּיוֹמָא דְּפַקְּדֵיהּ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְּסִינָי׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב קָרֵיב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת לְבוּשַׁיָּא וְיָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְיָת תּוֹרָא דְּחַטָּאתָא וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין וְיָת סַלָּא דְּפַטִּירַיָּא׃

הערות בגליון

ג'

ב' ס' וכל שתי הכליות דכר'

קדמא דשוק הימין

מזבחי שלמיכם תנין דשוק התרומה מזבחי שלמיהם

ה' סבירין כאשר וקרינן אשר

ב' ס"פ

ב' מ"ל בלוש' אבני שהם קדמא. ה' סבירין כאשר

ג'. ג' בספ'

י"ב ר"פ

ז' פסו' חד את ושם ואת ב ג'

ד' מ"ל בתורה

אשר ה' סבירין כאשר וקרינן אשר וסי' כי אשר ראיתם את מצרים היום. אשר צוה ה' לתת להם. אשר צוה ה' את משה בהר סיני. ביום צותו ופקדיו אשר צוה ה' את משה. השמרו לכם פן השכחו: חקת עולם לדרתם. ב' וסי' באהל מועד מחוץ לפרכת. אשר צוה ה' לתת להם. ושארא לדרתיכם: לעלה ו' קמץ וסי' זאת התורה לעלה למנחה. כל הבקר לעלה. שנים עשר פרים. וגם עלה לרוב. פחלבי השלמים. ויאמר ארונה למלך: כל ספרא בהר סיני במ"א במדבר סיני וסי' להקריב את קרבניהם. וכל וידבר דכוותי' במ"ב בהר סיני וסי' ביום דבר ה' אל משה. עולת תמיד העשויה: קח את אהרן ז' פסוקי אית בהון את וי"ו פעמים ואת וסי' נמסר בסדר וישלח: האילים ז' בליש' ד' מנהון מ"ל דמלאים בתו'

תולדות אהרן

המקריב. זבחים ד נח קכ מנחות ג יח חולין קלב בכורות ל: מבני אהרן. חולין קלג: שוק הימין. שם קלד: כי את חזה. יבמות פו: שלמיהם. מנחות סב: ואתן אותם. חולין קל (יבמות ע): זאת משחת. זוהר ויקרא: זאת התורה. זבחים ד ה ז ח נז מנחות פב פג קי: ביום צותו. שבת קלב מגלה כ זבחים ז נח מנחות פג (מגילה עג):

רמבן

ממש כי עולת תמיד לא התחילו בה רק באהל מועד וכתיב וזה אשר תעשה על המזבח וגו' וכן ויסעו מהר ההר דרך וכו' וכן רב לכם שבת בהר הזה. והטעם בכל אלה כי ישראל חנו לפני הר סיני בקרוב לו דכתיב ויחן שם ישראל נגד ההר ושם עמדו עד נסעם משם למדבר פארן והנה עשו אהל מועד והקימו אותו לפני ההר במזרחו ושם התחילו בעולת התמיד ובשנה השנית נצטוו על הדגלים והעמידו האהל בתוך המחנות בנסעם ולפיכך אמר הכתוב בכאן כי זאת התורה לעולה ולכל הקרבנות שצוה השם בהר סיני ביום צוותו במדבר סיני יגיד כי היה בהר סיני ומדבר סיני להודיע שלא היתה בהר ממש במקום הכבוד ששם דבר עמו עשרת הדברות ולא במדבר סיני אחרי שנסעו מלפני ההר אבל היה במדבר סיני מלפני ההר בתחומו וקרוב לו ושם אהל מועד כמו שאמר בתחלת הענין ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד הודיע אותנו עתה מקום אהל מועד:

ח (א) קח את אהרן. עד ויקרב משה. פרשה זו נאמרה שבעת ימים קודם הקמת המשכן שאין מוקדם ומאוחר בתורה לשון רש"י ולמה נהפכו דברי אלהים חיים ועוד כי צוה בפרשת ביום החדש הראשון בכל הקמת המשכן ובלבישת אהרן ובניו ובמשיחת כולם וספר שם מעשה משה בענין ההקמה ולא הזכיר באהרן ובניו דבר עד המקום הזה ואיך הפריש ענין אחד בשתי פרשיות ואיחר המוקדם אבל הנכון שנאמר כי נצטוה בהקמת המשכן בכ"ג באדר והקים אותו וכאשר עמד המשכן על מעמדו מיד קרא לו הש"י שהוא יושב הכרובים וצוה אותו על מעשה הקרבנות כל הפרשיות האלה שמתחלת ויקרא עד כאן כי רצה ללמדו מעשה כל הקרבנות ומשפטיהם קודם שיקריב מהם כלל. כי יש בקרבנות המלואים חטאת ועולה ושלמים ולא יודעו כל דיניהם רק מן הפרשיות האלה שהקדים לו ואחר כן אמר לו קח את אהרן ואת בניו אתו לצוו אותו במעשה ובשעת מעשה כמה שאמר לו מתחלה וזה הדבר

אבן עזרא

וכן האילים וכן המצות: (ג) ואת כל העדה. ראשי השבטים והזקנים: ויאפוד. כמו ויחגור וכאשר ציץ הזהב איננו המצנפת כן האורים והתומים אינם אבני החושן וכן הלוחות בארון על כן כתוב ויתן אל החשן: (ו) ויקרב משה את אהרן. אל הכיור: וירחץ אותם. בצווי: (י) ויקח משה את שמן המשחה, טעמו וכבר לקח קודם משיחת אהרן:

ויקרב

רשי

בשעת מעשה: (ג) הקהל אל פתח אהל מועד. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: (ה) זה הדבר. דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקדוש ברוך הוא לעשות ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה (כל הענין הזה דפרשת המלואים פירשתי בואתה תצוה): (ח) האורים. כתב של שם המפורש: (ט) ויש' על המצנפ'. פתילי תכלת הקבועים בציץ נותן על המצנפת נמצא הציץ תלוי במצנפת: (יא) ויז ממנו על המזבח. לא ידעתי היכן נצטווה בהזאות

אונקלוס

ג וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנוֹשׁ
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ד וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דְפַקֵּיד
יְיָ יָתֵיהּ וְאִתְכְּנִישַׁת
כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ ה וַאֲמַר מֹשֶׁה
לִכְנִשְׁתָּא דֵּין פִּתְגָּמָא
דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד׃
ו וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן
וְיָת בְּנוֹהִי וְאַסְחֵי יָתְהוֹן
בְּמַיָּא׃ ז וִיהַב עֲלוֹהִי יָת
כִּתּוּנָא וְזָרֵיז יָתֵיהּ
בְּהֶמְיָנָא וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ
יָת מְעִילָא וִיהַב עֲלוֹהִי
יָת אֵפוֹדָא וְזָרֵיז יָתֵיהּ
בְּהֶמְיַן אֵפוֹדָא וְאַתְקֵין לֵיהּ
בֵּיהּ׃ ח וְשַׁוִּי עֲלוֹהִי יָת
חוּשְׁנָא וִיהַב בְּחוּשְׁנָא יָת
אוּרַיָּא וְיָת תֻּמַּיָּא׃
ט וְשַׁוִּי יָת מַצְנַפְתָּא עַל
רֵישֵׁיהּ וְשַׁוִּי עַל מַצְנַפְתָּא
לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי יָת צִיצָא
דְּדַהֲבָא כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא
כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
י וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת מִשְׁחָא
דִּרְבוּתָא וְרַבִּי יָת מַשְׁכְּנָא
וְיָת כָּל דְּבֵיהּ וְקַדֵּישׁ
יָתְהוֹן׃ יא וְאַדִּי מִנֵּיהּ עַל
מַדְבְּחָא שְׁבַע זִמְנִין וְרַבִּי
יָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי
וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵיהּ

מקרא

ג וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהֵל אֶל־
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ד וַיַּעַשׂ
מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ
וַתִּקָּהֵל הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
הָעֵדָה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
לַעֲשׂוֹת׃ ו וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו וַיִּרְחַץ אֹתָם
בַּמָּיִם׃ ז וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־הַכֻּתֹּנֶת
וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בָּאַבְנֵט וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ
אֶת־הַמְּעִיל וַיִּתֵּן עָלָיו אֶת־
הָאֵפֹד וַיַּחְגֹּר אֹתוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד
וַיֶּאְפֹּד לוֹ בּוֹ׃ חצי התורה בפסוקים
ח וַיָּשֶׂם עָלָיו אֶת־הַחֹשֶׁן וַיִּתֵּן
אֶל־הַחֹשֶׁן אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־
הַתֻּמִּים׃ ט וַיָּשֶׂם אֶת־הַמִּצְנֶפֶת
עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשֶׂם עַל־הַמִּצְנֶפֶת
אֶל־מוּל פָּנָיו אֵת צִיץ הַזָּהָב נֵזֶר
הַקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ י וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּשְׁכָּן
וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃
יא וַיַּז מִמֶּנּוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ שֶׁבַע
פְּעָמִים וַיִּמְשַׁח אֶת־הַמִּזְבֵּחַ
וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר

י"א פסוקים את ואת ואת ואת וכולהון ואת בתוריי

וסי' נמסר בסדר תצוה: הקהל ג' וסי' ואת כל העדה הקהל. הקהל לי את העם ואשמיעם. הקהל את העם האנשים. וא' והקהל. קח את המטה וגו': ותקהל העדה ב' וסי' אל פתח אהל. ותקהל העדה כאיש אחד: ויז ב' וסי' ויז ממנו על המזבח שבע פעמים. ויז על אהרן ועל בגדיו. וחד ויז מדמה אל הקיר. וחד ויז נצחם על בגדי: ואת הכיור ג' וסי' ואת תשלחן ואת כל כליו קדמא, ואת השלחן ואת כליו. ויז סמנו על המזבח. ונמסר גם בסדר כי תשא.

תולדות אהרן ויאמר משה: יומא ה: (ויקרב משה. יומא לה): ויחגר. שם: וישם את המצנפת. (יומא מד): ויקח משה. כריתות ה:

ספורנו

תקדש ועל חטאים שונות ופשעים כמו שמבואר בענין. והקדים העולה למלואים כי גם בעולה תהיה איזו כפרה כאמרו ונרצה לו לכפר עליו ואחר שלמות הכפרה נעשו ראוים למלא את ידם להשלימם לעבודה. והנה בכל השלמים יהיה שוק הימין לכהן ובשלמי נזיר יהיה לכהן השוק והזרוע שהם היד והרגל ובאלו המלואים היה השוק על

גבי

רמבן

הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי וגו' והוסיף לו בכאן ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד שיעשה במעמד כלם שידעו שהש"י בחר באהרן ובזרעו. ועל דרך הישר נצטוה משה במלאכת המשכן קודם למעשה העגל וכשנתרצה לו הקב"ה והבטיחו שישרה שכינתו בתוכם ידע מעצמו שמצות המשכן במקומה עומדת וצוה לישראל עליה כמו שפירשתי בפרשת ויקהל ואחרי שהשלימו המלאכה נאמר לו פרשת ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד ושם נאמר לו והקרבת את אהרן ואת בניו וגו' והנה ידע שגם אהרן ובניו במעלתם והיכתם לפני המקום ועכשיו חזר וזרזם ביום א' של מלואים ובשעת מעש' והנה כל הפרשיות כסדרן אלא שהקדים ויכס הענן את אהל מועד שהוא ביום שמיני למלואים כדעת רבותינו לסדר כל ענין הקמת המשכן כי כן דרך הכתובים בכל מקום להשלים ענין אשר התחיל בה:

(ו) **וירחץ** אותם במים. הקרוב אלי שספר הכתוב כי לכלם רחץ אבל לא היתה רחיצתם כאחת אבל רחץ אהרן והלבישו בגדיו ומשחו אחרי כן רחץ בניו והלבישם:

(ז) **ויתן** עליו את הכתנת ויחגר אותו באבנט. עד ויקח משה את שמן המשחה זה היה הסדר שעשה בו משה אבל בצואה אמר והלבשת את אהרן את הכתנת ואת מעיל האפוד כי רצה שם לכלול את האבנט בכלם בצוואה אחת ואמר וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו והנה שלבישו הכתונת עם האבנט ואחר כן המעיל והאפוד. כסדר האמור שם והקדים בכאן ויחגור אותו בחשב האפוד קודם שישים עליו החשן כי משה ידע בדרך הלבישה כי לעולם הבגדים תכף ללבישת הבגד יחגור אותו בחגורה העשויה לו באבנט תכף לכתונת ובחשב תכף לאפוד ואין ראוי שתהיה לבישת האפוד בהפסקות אבל שם נאמר ואת האפוד ואת החשן ואפדת לו בחשב האפוד לפי שקצר שם בענין החשן ולא אמר שיתן אותו באפוד ולא שישים שם האורים והתומים שכבר צוה כל זה במעשה האפוד והחושן:

(י) **ויקח** משה את שמן המשחה. כשמשח את המשכן ויצק משמן המשחה על ראש אהרן. גם זה עשה משה בסדר נכון כי כן נצטוה במעשה השמן ומשחת בו את אהל וגו' ואת אהרן ואת בניו תמשח על כן לא רצה למשוח המשכן עד שהלביש אהרן ומשח אותם כאחד כדי שיהיה המקריב כמזומן לעבוד לבא אל המקדש והיה די באהרן שהוא קדוש ה' אף על פי שכתוב במצות הקמת המשכן ומשחת את המשכן ואת כל אשר בו ואחר כך והקרבת את אהרן ואת בניו ורחצת אותם והלבשת את אהרן כי שם הסדיר כל הנעשה לאהרן ולבניו כאחת:

(יא) **ויז** ממנו על המזבח. עד וישחט ויקח משה את הדם. כתב רש"י ולא ידעתי

וְאֶת־כַּנּוֹ לְקַדְּשָׁם׃ יב וַיִּצֹק
מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה עַל רֹאשׁ
אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃
יג וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן
וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר אֹתָם
אַבְנֵט וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
חמישי יד וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר הַחַטָּאת
וַיִּסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם
עַל־רֹאשׁ פַּר הַחַטָּאת׃
טו וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם
וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב
בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ
וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ
וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו׃ טז וַיִּקַּח
אֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב
וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי
הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר
מֹשֶׁה הַמִּזְבֵּחָה׃ יז וְאֶת־הַפָּר
וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ
שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
יח וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה וַיִּסְמְכוּ
אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
רֹאשׁ הָאָיִל׃ יט וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק
מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ כ וְאֶת־הָאַיִל נִתַּח

ב׳ וחסר · ב׳ מ״ל · כ׳ · ג׳ קמצין וכענין וסי׳ יסן · כ׳ וכענין · ל״כ. ג׳ · ג׳ קמצין וכענין וסימן יוסב · ס״ג

לְקַדָּשׁוּתְהוֹן׃ יב וַאֲרִיק
מִמִּשְׁחָא דִרְבוּתָא עַל
רֵישָׁא דְאַהֲרֹן וְרַבִּי יָתֵיהּ
לְקַדָּשׁוּתֵיהּ׃ יג וְקָרֵיב מֹשֶׁה
יָת בְּנֵי אַהֲרֹן וְאַלְבֵּשִׁינוּן
כִּתּוּנִין וְזָרֵיז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין
וְאַתְקֵין לְהוֹן כּוֹבָעִין כְּמָא
דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
יד וְקָרֵיב יָת תּוֹרָא
דְחַטָּאתָא וּסְמַךְ אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ
תּוֹרָא דְחַטָּאתָא׃ טו וּנְכֵים
וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת דְּמָא וִיהַב
עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר
סְחוֹר בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְדַכֵּי יָת
מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק
לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא וְקַדְּשֵׁיהּ
לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ טז וּנְסֵיב
יָת כָּל תַּרְבָּא דְעַל גַּוָּא וְיָת
חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין
כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבְּהֶן וְאַסֵּיק
מֹשֶׁה לְמַדְבְּחָא׃ יז וְיָת
תּוֹרָא וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת
בִּשְׂרֵיהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ אוֹקֵיד
בְּנוּרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
יח וְקָרֵיב יָת דִּיכְרָא
דַעֲלָתָא וּסְמָכוּ אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ
דִּיכְרָא׃ יט וּנְכֵים וּזְרַק מֹשֶׁה
יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר
סְחוֹר׃ כ וְיָת דִּיכְרָא פַּלֵּיג

רש"י

על הזאות הללו: (יב) ויצק וימשח. בתחלה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה: (יג) ויחבש. לשון קשירה: (טו) ויחטא את המזבח. חטאו וטהרו מזרות ליכנס לקדושה: ויקדשהו. בעבודה זו: לכפר עליו. מעתה כל הכפרות: (טז) הכבד. שהיה נוטל מעט מן

וילבשם ב׳ וחסר וסי׳ ויעש ה׳ אלהים לאדם ולאשתו. וילבשם כתנת ויחגר אתם אבנט: ויגש ה׳ קמצין וסי׳ ויגש לו ויאכל. ועיני ישראל כבדו מזקן. ויקח יוסף את שניהם. ויגש את פר החטאת. ויגש אביתר את. ונמסר גם בסדר תולדות: קרנות ד׳ מ״ל וסי׳ וישחט ויקח משה כו׳ נמסר בסדר ויקרא: ואת הפר ג׳ וסי׳ ונתת אתם על סל אחד. ואת הפר ואת עורו. וישכימו אנשי העיר: ואת האיל ה׳ נמסר בסדר תצוה:

תולדות אהרן ויצק משמן. הוריות יא׳ יג׳ כריתות ה: ויחגר. יומא ה: (ויסמך אהרן ובניו. יומא גם): סביב. זבחים ה:

אבן עזרא

(יג) ויקרב משה את בני אהרן. פעם שנית בעבור שארכו הדברי׳ או טעמו כאשר הקריב משה את בני אהרן הלבישם כתנות. ומלת וילבשם. יוצאה לשנים פועלים: (טו) ויחטא. כבר פירשתיו: ויקדשהו. לכפר עליו כל העונות: (טז) ויקח את כל החלב אשר על הקרב. וכתוב בתחלה המכסה את הקרב וכתוב אחר אומר המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב דע כי החלב המכסה הוא רב מאד ואת כל החלב אשר על הקרב הוא מעט מפה ומפה גם המכסה הוא על הקרב לכן הכתוב אחז דרך קצרה: (יז) שרף באש. יש אומרים הוא בעצמו ויש אומרים בצווי וראייתם כאשר צוה ה׳ את משה ואיננה ראיה כי כן דרך ל׳ הקדש: (יח) ויקרב את איל המלואים. ויסמכו אהרן ובניו ובכתוב הראשון וסמך אהרן ובניו והנה אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו ובין ויסמכו אהרן ובניו ומדקדק גדול טעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו ואחר כן בניו וסמכו כלם יחד:

סימנית

ספורנו

גבי המזבח כי אמנם הזר שמקריב על הרוב יתן השוק שהוא עם הרגל לכהן הנכנס לפנים ממחיצת הזר המקריב. והנזיר יתן גם הזרוע שהוא יד כמוסר לכהן את

פעל

רמבן

ידעתי היכן נצטוה בהזאות הללו ואפשר כי מה שאמר במזבח וקדשת את המזבח והיה המזבח קדש קדשים שיוסיף עליו הקדוש הזה בהזאות ואיננו במשיחה בלבד כי והיה המזבח קדש קדשים שיוסיף אליו קדוש יותר משאר הנמשחים במשכן וכן כליו נעשה לו קידוש בקידוש אשר נצטוה לעשות במקריבים שאמר והזית על אהרן ועל בגדיו כי אין המזבח שהוא כלי לקרבנות פחות מכלי המקריבים וק״ו הדבר וכן נאמר ביום הכפורים והזה עליו מן הדם באצבעו שבע פעמים וטהרו וקדשו מטומאות בני ישראל שכל קידוש המזבח בהזאות וכ״ש בתחלה שצריך קידוש מטומאה וזרות ולא הזכיר בכאן משיחת בניו כי בידוע שעשה להם כאשר עשה לאביהם כאשר נצטוה ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם וכלל זה במה שאמר בבנים כאשר צוה ה׳ את משה והנראה בעיני כי לא היתה משיחת הבנים ביציקת שמן על ראשם כי לא נאמר זה אלא באהרן ויצקת על ראשו ומשחת אותו ולא הזכיר שם משיחת הבנים כלל שלא היתה ביציקה כמהו ויתכן שלא היתה בבנים משיחה זולתי ההזאות שהזה משמן המשחה על בניו ועל בגדיהם וכן תראה בפרשת וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם שצוה למשוח האב ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ולא צוה למשוח הבנים כלל לא ביציקה ולא במשיחה. אבל בפרשת הקמת המשכן אומר ומשחת אותם כאשר משחת את אביהם שלא הזכיר שם הזאות כלל. וכן בפרשת השמן. גלא הוזכרו משיחה והזאות בבנים במקום אחר לכך אני אומר שלא עשה בהם אלא אחת מהן והן ההזאות:

(טו) **ויחטא** את המזבח. חטאו וטהרו מזרות ליכנס בקדושה ויקדשהו בעבודה זו מעתה לכפר עליו כל הכפרות לשון רש״י. ואם כן הכתוב יספר כי בזה נתקדש וראוי לכפר עליו מכאן ואילך. וזה כענין שנאמר ביחזקאל שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אותו ומלאו את ידיו ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם ורציתי אתכם נאם ה׳. וילמד בכאן כי בדם נעשה זה ואין הקטרת האמורים מעכבת בחנוך המזבח. שכן לדורות איננה מעכבת בכפרה. אבל בתוספתא של פרשת מלואים ראיתי כפרה זו איני יודע מה היא מנין אתה אומר שלא היתה כפרה זו אלא שאמר משה בשעה שיצא הכרוז להנדב במקדש דחקו ישראל איש ואשה והביאו שלא בטובתן תהא כפרה זו שלא יתנדבו דבר גזול למקדש. וכן הוא אומר כי אני ה׳ אוהב משפט שונא גזל בעולה וכבר הזכיר רש״י גם זה בפרשת ואתה תצוה:

(יז) **ואת** הפר ואת עורו ואת בשרו ואת פרשו. יכלול בפר הקרב שאינו בכלל בשרו עצמות וגידים קרנים וטלפים שהם מלבד עורו ובשרו ופרשו. או יהיה הוא״ו מן המשמשין ביתר. והוא כמו ושרף את הפרה לעיניו את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף:

(כ) **ואת** האיל נתח לנתחיו. אין נתוח אלא לאחר הפשט. אבל קצר בהפשטה בכאן שכבר צוה בזה בפרשת העולה ואמר ויקטר משה את הראש ואת הנתחים בזמן ההקטרה והוא אחר ואת הקרב ואת הכרעים

רחן

לנתחיו ויקטר משה את־
הראש ואת־הנתחים ואת־
הפדר׃ כא ואת־הקרב ואת־
הכרעים רחץ במים ויקטר
משה את־כל־האיל המזבחה
עלה הוא לריח־ניחח אשה
הוא ליהוה כאשר צוה יהוה
את־משה׃ ששי כב ויקרב את־
האיל השני איל המלאים ויסמכו
אהרן ובניו את־ידיהם על־
ראש האיל׃ כג וישחט ׀ ויקח
משה מדמו ויתן על־תנוך
אזן־אהרן הימנית ועל־בהן ידו
הימנית ועל־בהן רגלו הימנית׃
כד ויקרב את־בני אהרן ויתן משה
מן־הדם על־תנוך אזנם הימנית
ועל־בהן ידם הימנית ועל־
בהן רגלם הימנית ויזרק משה
את־הדם על־המזבח סביב׃
כה ויקח את־החלב ואת־האליה
ואת־כל־החלב אשר על־הקרב
ואת יתרת הכבד ואת־שתי
הכלית ואת־חלבהן ואת שוק
הימין׃ כו ומסל המצות אשר ׀
לפני יהוה לקח חלת מצה
אחת וחלת לחם שמן אחת
ורקיק אחד וישם על־החלבים
ועל שוק הימין׃ כז ויתן את־הכל
על כפי אהרן ועל כפי בניו וינף
אתם תנופה לפני יהוה׃
כח ויקח משה אתם מעל כפיהם
ויקטר המזבחה על־העלה
מלאים הם לריח ניחח אשה הוא
ליהוה׃ כט ויקח משה את־
החזה ויניפהו תנופה לפני יהוה
מאיל המלאים למשה היה
למנה כאשר צוה יהוה את־
משה׃ שביעי ל ויקח משה
משמן המשחה ומן־הדם אשר

לאיברוהי ואסיק משה ית
רישא וית איבריא וית
תרבא׃ כא וית גוא וית
כרעיא חליל במיא ואסיק
משה ית כל דיכרא
למדבחא עלתא הוא
לאתקבלא ברעוא קורבנא
הוא קדם יי כמא דפקיד יי
ית משה׃ כב וקריב ית
דיכרא תניינא דכר
קורבניא וסמכו אהרן
ובנוהי ית ידיהון על ריש
דיכרא׃ כג ונכים ונסיב
משה מדמיה ויהב על רום
אודנא דאהרן דימינא ועל
אליון ידיה דימינא ועל
אליון רגליה דימינא׃
כד וקריב ית בני אהרן
ויהב משה מן דמא על
רום אודנהון דימינא ועל
אליון ידיהון דימינא ועל
אליון רגלהון דימינא וזרק
משה ית דמא על מדבחא
סחור סחור׃ כה ונסיב ית
תרבא וית אליתא וית כל
תרבא דעל גוא וית חצר
כבדא וית תרתין כוליין
וית תרבהן וית שוקא
דימינא׃ כו ומסלא
דפטיריא דקדם יי נסיב
גריצתא פטירתא חדא
וגריצתא דלחם משח חדא
ואספוג חד ושוי על
תרביא ועל שוקא דימינא׃
כז ויהב ית כולא על ידי
דאהרן ועל ידי דבנוהי
וארים יתהון ארמא קדם
יי׃ כח ונסיב משה יתהון
מעל ידיהון ואסיק
למדבחא על עלתא
קורבניא אינון לאתקבלא
ברעוא קורבנא הוא קדם
יי׃ כט ונסיב משה ית
חדיא וארימיה ארמא קדם
יי מדכר קורבניא למשה
הוה לחולק כמא דפקיד
יי ית משה׃ ל ונסיב
משה ממשחא דרבותא
ומן דמא דעל מדבחא

ג׳ · ל״ג · י״ו · ג׳ קמצין ובענין וסי׳ ישן יושב עומד · פ׳ · כ״ו חסר · ב׳ בטעמ׳ · ל׳ ומסמם א״ב · ל״ג · כל דסמיך לסלי״ע פתחין

רשי

מן הכבד עמה: (כב) איל המלואים. איל השלמים שהמלואים לשון שלמים שממלאין ומשלימין את הכהנים בכהונתם (ת״כ): (כו) חלת לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות: (כח) ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואי׳ בחלוק לבן: על העולה. אחר העולה ולא מצינו שוק של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה:
טס

אבן עזרא

(כג) הימנית. כמו הפנימית. וטעם על תנוך בהן. בפרשת זאת תהיה והנה הדם יכפר על נפש אהרן וכן כי הדם הוא בנפש יכפר וטעמו בנפש שיש בו לכפר והנה נפש תחת נפש וקרוב מזה הטעם ותגע לרגליו: (כו) חלת מצה אחת. הוא ככר לחם אחת ויתכן היות ככר משקל ואיננו כמשקל הכסף והזהב: וישם על החלבים. ולא הזכיר יותרת הכבד והכליות כי היותרת היא קטנה ופירוש המלה כמו מה יתרון לאדם והכליות הם עם חלבהן כי לא יתכן שיקראו הכליות חלב רק האלי׳ היא חלב: (כז) וינף אותם. הניף אהרן ובניו כאשר יניף אהרן את הלוי׳:
בשלו

רמבן

רחץ במים. וזהו שאמר ויקטר משה את כל האיל כי הכל הקטיר כאחת אחר הרחיצה אלא שהפרידם ללמד שאין הנתחים טעונין רחיצה:

(כב) ויקרב את האיל השני איל המלואים.
וכבר פי׳ כי ענין המלואים שתהיה להם יד שלמה לעבוד את עבודת ה׳ ויאמר כן במזבח עצמו והעובדים. והנה כל הקרבנות האלו באים למלא את ידם כדכתיב וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי לקח פר אחד בן בקר ואילים שנים תמימים. אבל נקרא האיל השני איל המלואים בעבור שהוא סוף קרבנות הללו ובו תמלא ידם וכהנו לפניו יתברך כי כלם מעכבין בענין. ויתכן כי החטאת לכפר על המזבח ולקדשו כי כן כתיב והעולה להרצאה על הכהנים בכפרה וכל עולת נדבה והשלמים תודה לשם שנתן להם בביתו ובחומותיו יד ושם והנה השלמים לבדם באים על מלוי הידים. ולכך יקראו מלואים ויאמר מלואים ולא מלוי בעבור כי החלבים והשוק גם תרומת הלחם הכל קרב:

(ל) ויקח משה משמן המשחה ומן הדם אשר על המזבח. לא ידעתי אם מערבן להזאות הללו כמו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח. וכן לא נתברר לי מה טעם איחר הזאות הללו לאחר הקטרה של מלואים. כי בצוואה הקדים ההזאות ואח״כ אמר ולקחת מן האיל החלב

בעל הטורים

מלאים חסר כתיב כי נבקע לגם לפגם:

לדית י״א נמסר בסדר ויקרא: אשה ה׳ פתחין וסי׳ ולקחת אתם. ואת הקרב. ויקח משה. והקרבת אשה. וכל דסמיך ללמ״ד דכוותא: וישחט ג׳ קמצין ובענין וסי׳ וישחט ויקח משה את הדם. ויזרק משה. ויקח משה. ומשתנין בטעמא קדמא רביע תגיינא אתנחתא תליתאה שלשלת. וסי׳ ישן יושב עומד והוא חד מן י״א זוגין מתחלפין מן ב׳ בענין קדמא רביע ותניין זקף וסי׳ הוא הסובב דחוילה הוא הסובב דכוש. וישחט ויקח משה את הדם. וישחט ויקח משה מדמו. יהושע בן נון. יהושע בן נון. ויהיו המתים. ויהיו המתים. ויען בלעם ויאמר. ויען בלעם. ואברהם מהרה דאורייתא. ואברהם מהרה דיהושע. אמר אל רחבעם. וחברו. ויאמר ישעיהו ותבירו. בן אדם כל דברי. ותבא בי רוח. אמר אל זרובבל. וחברו: וישחט ויקח ז׳ מלין בטעמא מרעימים ומפסיקין וסי׳ ויתמהמהו ויחזיקו. ויאמר ה׳ אלהי אדני. וימאן ויאמר אל אשת אדניו. וישחט ויקח משה. ונבהלו צירים וחבלים. ויאמר ה׳ מציון. ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת הכו: את החלב ואת האליה ז׳ פסוקי׳ אית בהון את ואת ואת ואת ואת ואת ואת וסימן ויקח עשו את נשיו. קח את אהרן. ויקח את החלב. אשר לא הוריש. וזת דבר המס. בימי פקח מלך ישראל ופלשתים פשטו בערי השפלה. ונמסר גם בסדר וישלח: חלבהן ב׳ ובענין: ומסל חד מן מלי׳ מן חד חד סמך במצעות תיבותא וריש תיבותא ו׳ וסי׳ ומסל המצות אשר לפני ה׳. ויתן תבן ומספוא ומסגרת דוזה מעשה המכונה. ומסגרותיה דוכראש המכונה. ומסגרותיה דופיהו מבית לכתרת. ומשאת בר. ארחה ומשא׳. ומשאכם וריבכם. ומסבי ירושלים. ונשאו דודו וטשרפו דעמוס. ומשביע לכל

תולדות אהרן ומסל. מנחות עח: כבלו את. וכחים
ט: כאשר. יומא כ ג ד.

רש"י

(לד) צוה ה' לעשות. כל שבעת הימים. ורבותינו דרשו. לעשות. זה מעשה פרה. לכפר. זה מעשה יום הכפורים וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים וכן הכהן השורף את הפרה: (לה) ולא תמותו. הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: (לו) ויעש אהרן ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל:

אבן עזרא

(לא) בשלו את הבשר, הם בעצמם כי ובשלת את בשרו בצוי: (לב) והנותר בבשר ובלחם. עד בקר כי כן כתוב: (לד) כאשר עשה ביום הזה. פי' וכאשר עשה ביום הזה משה כן צוה ה' לעשות שבעת ימי המלואים והיה ראוי להיות כאשר עשיתי אלא כי כן דרך לשון הקדש כמו והיה יחזקאל לכם

עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃
לא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו בַּשְּׁלוּ אֶת־הַבָּשָׂר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְשָׁם תֹּאכְלוּ אֹתוֹ וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בְּסַל הַמִּלֻּאִים כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי לֵאמֹר אַהֲרֹן וּבָנָיו יֹאכְלֻהוּ׃
לב וְהַנּוֹתָר בַּבָּשָׂר וּבַלָּחֶם בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ מפטיר
לג וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ שִׁבְעַת יָמִים עַד יוֹם מְלֹאת יְמֵי מִלֻּאֵיכֶם כִּי שִׁבְעַת יָמִים יְמַלֵּא אֶת־יֶדְכֶם׃
לד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃
לה וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי׃
לו וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס ס ס

צו סימן

כ'. בס' תלוה ועל · י"ט פסוקים דמיין אה את ואת ואת · ל' ודגש · ל' · כ' ר"פ בטעמ' בסיפרא · ל' חסר · ז' · י"ג חסר · ג'. ה' מ"ל. ה' מ"ל · נוס ביד משה

וְאַדִּי עַל אַהֲרֹן עַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ וְקַדִּישׁ יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃ לא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי בַּשִּׁילוּ יָת בִּשְׂרָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַמָּן תֵּיכְלוּן יָתֵיהּ וְיָת לַחְמָא דִּבְסַל קוּרְבָּנַיָּא כְּמָא דְאִתְפַּקְּדִית לְמֵימַר אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יֵיכְלוּנֵיהּ׃ לב וּדְיִשְׁתְּאַר בְּבִשְׂרָא וּבְלַחְמָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃ לג וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא תִפְּקוּן שִׁבְעָא יוֹמִין עַד יוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי קוּרְבָּנֵיכוֹן אֲרֵי שִׁבְעָא יוֹמִין יְקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיכוֹן׃ לד כְּמָא דַעֲבַד בְּיוֹמָא הָדֵין פַּקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ לה וּבִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא תֵּיתְבוּן יֵימָם וְלֵילֵי שִׁבְעָא יוֹמִין וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא תְמוּתוּן אֲרֵי כֵן אִתְפַּקָּדִית׃ לו וַעֲבַד אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא דְּפַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃

ואת יפתח ואת שמואל והעד שפירש צוה ה' לעשות כן ועשית לאהרן ולבניו ככה ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים ועוד ופר חטאת תעשה ליום כמו שנים ליום עולה תמיד וכתיב שם וחטאת על המזבח ומשחת אותו בכל יום עד סוף המלואים ועוד שבעת ימים תכפר על המזבח ולא הזכיר את שני האילים כי אחז דרך קצרה ודעת רבים כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום ולפי דעתי שטעם להזכיר הפר בעבור שיתן מדם איל העולה על אהרן ובניו והאיל השני יאכל בשרו רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח וכן כתיב על הכפורים וטעמו בעבור כפורים: (לד) ימלא את ידכם. תחסר מלת קץ כאילו אמר כי קץ ז' ימים או זמן. וי"א לא תצאו ז' ימים ובלילה היו יוצאים לצרכם והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה וחכם גדול אמר כי חפרו מקום בחצר אהל מועד וזהו רחוק והכתוב אמר ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום כאילו אין שם רגע שלא היו בוכים רק הכתוב דבר שישבו פתח אהל מועד יום ולילי' והטעם שלא יתעסקו בדבר ולא ילכו אל מקום אחר וכן ומן המקדש לא יצא כאשר אפרש: (לה) ופתח אהל מועד תשבו. להזכיר ולא תמותו: (לו) צויתי. פועל שלא נקרא שם פועלו ויש אומרים כי כן צויתי זהו ככל אשר צויתי אותכה ואם לא פורש שם לשבת פתח אהל מועד:

בעל הטורים

לעשת חסר ו' דאמרינן בפיק דיומא לעבת זו מעשה פרה שהיו מזין עליו כל שבעה ימים ולא היו מזין עליו כשבת:

חי רצון: צויתי ה' וסי' בשלו את הבשר פתח. הן לא הובא את דמה. ואת יהושע צויתי. אני צויתי למקדשי. אנכי עשיתי ארץ: יאכלהו ד' וחסר וסי' צלי אש ומצות. בשלו את הבשר. בחדש השני בארבעה עשר. כי מאספיו יאכלהו והללו ונמס' גם בסדר בא: ימלא ז' וסי' כי שבעת ימים ימלא. ואשר ימלא את ידו. אשר לא ימלא את ימיו. החפץ ימלא את ידו. ימלא ה' כל משאלותיך. וכל עצתך ימלא. עוד ימלה שחוק פיך בתראה כתיב ה"א: לעשות י"ג חסר נמסר בריש ויקהל: תמותו ד׳ מלאים נמסר בסדר מקץ: צויתי ח' וסי' ופתח אהל מועד תשבו. ואכלתם אותה במקום. ואעש כן כאשר צויתי. ואדבר אל העם בבקר. ונבאתי כאשר צויתי. אשר צוה ה' ביד משה. צווי ביד משה ח' וסי' כל איש ואשה אשר. ויעש אהרן ובניו דס"פ צו. והלאה. לדרתיכם. אלה המצות דסוף ספר וידבר. בגורל נחלתם דיהושע. וידברו אליהם בשילה. ויתנו בני ישראל ללוים. לנסות בם את ישראל תניין דשפטים. וימצאו כתוב בתורה. ואת שבת קדשך. ושארא צוה ה' את משה במ"א אל משה וסי' וינחהו אהרן לפני:

תולדות אהרן (אשר עשה. יומא (ח): תשבו. כוכס מג (סוכה נג מועד קטן פב):

ספורנו

פעל ידיו שהיה עד הנה להזיל לה' אמנם במלואים אשר היה קרבן מכשיר לכהן להכנס לפנים נתן השוק ע"ג המזבח: (לה) יומם ולילה. כי הירושה לא התפרקו כמבואר למעלה:

רמבן

החלב והאליה ואולי בעבור שאמר שם וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו למד משה כי הוא הדבר המאוחר הנעשה בהם שבו יהיו קדושים לגמרי כי לא הזכיר שם במשיחה קדוש ולא במתן בהונות. וכאן אמר וימשח אותו לקדשו לא שיקדש לגמרי עד שעשה ההזאות ואמר בכאן ויקדש את אהרן ואת בניו והנה השלים קדושת האב והבנים כאחת בהזאות הללו. וכך אמרו בת"כ ויקדש את אהרן הא למדת שלא שלם קדוש אהרן והבנים אלא בהזאת דם:

(לב) **והנותר** בבשר ובלחם. הבי"ת כשתי המלות תשמש כמו מ"ם והנותר מן הבשר ומן הלחם וכן ביום השמיני והלאה בשנה ההיא שמונה עשרה שנה ולא פירש הכתוב והנותר עד הבקר כי כבר למדו משפט הקרבנות וידעו שהשלמים הללו נדונין כתמורין שבהן שנאכלין ליום ולילה. או שאמר הכתוב כאן בעבור שהוא מפורש בצואה ואם יותר מבשר המלואים עד הבקר:

(לה) **ופתח** אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת ה' ולא תמותו, על דעת הברייתא של תורת כהנים ענין הפסוק הזה שלא יצאו מפתח אהל מועד יומם ולילה בשעת עבודה. כלומר עד שישלימו כל העבודה המוטלת עליהם באותה העת והיא מצוה הנוהגת לדורות שלא יניח כהן עבודה ויצא וחייבין עליה מיתה. והוא שאמר בכהן גדול ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אמרו אימתי אינו יוצא ואינו מחלל הוי אומר בשעת עבודה ודרשו פן תמותו ממשמע לאו אתה שומע הן אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו משמן המשחה שאם יצאו בשעת עבודה חייבין מנין לכל הכהנים שבכל הדורות ת"ל כי שמן משחת ה' עליכם פי' שלא אמר כי בשמן משחת ה' אתם משוחים. ואמר עליכם כמו והיתה להיות להם משחתם לכהונת עולם לדורותם:

(לו) **ויעש** אהרן ובניו את כל הדברים אשר צוה ה' ביד משה. יאמר בכל מקום כאשר צוה ה' ביד משה אבל בכאן מפני שהוסיפו על המצוה לא אמר כן כי לא נעשו כאשר צוה ה' אבל עשו כל הדברים אשר צוה ה'. ועוד נוסף עליהם מה שאמר באש זרה אשר לא צוה אותם:

צו את אהרן ואת בניו לאמר. אין צו אלא זירוז מיד ולדורות. אר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס. אין זירוז כ"א במקום עצלה וכתיב עצלה תפיל תרדמה וכתיב עד מתי עצל תשכב וכאן הוא מצוה שיתעסק ביקידת אש כל הלילה עד הבקר ויש לחוש שמצד העצלה המצויה באדם יבא לידי תרדמה ויקלקל הקרבן ע"כ הוא צריך זירוז. ודוגמא לזה פי' הרא"ם בענין חסרון כיס שאיכא צער טובא ביקידת האש כל הלילה יותר מצערו של חסרון כיס. ומכאן למדו רז"ל לומר שסתם כהנים זריזים הם כי הכתוב זרזם באמרו צו את אהרן ואת בניו לאמר לדורות שכולם יהיו מזורזים בעבודה ויעבירו שינה מעיניהם ותנומה מעפעפיהם ויתעסקו בעבודה כל הלילה עד הבוקר. ובענין חסרון כיס האמור כאן רבו הדעות ואוסיף לקח טוב משלי לפי שהעולה מכפר על הרהור הלב ומצינו בירושלמי מעשה בר' יוחנן דאבד ליה כסיתיה ובשון מיניה אורייתא ולא ידע אמרין ליה וכי מפני דאבדה כסיתא אבדה דעתך אמר להו דעתא בלבא תליא ולבא בכיסא תליא. מכאן ראיה שחסרון כיס יהולל חכם ויאבד לב המתנה אשר נתן לו אלהים לחשוב בחרושת עץ חיים והשיאו לבו לחשוב ולהרהר בעבירה. ואם לא עשה הכהן קרבן זה כמשפט צריך לעשות אחר והראשון בטל ואבד כך פירש בחזקוני וע"י חסרון כיס זה יאבד דעתו ולבו ויבא לידי הרהור עבירה ואז לא יהיה גם הקרבן השני כפרה על ההרהור שהרי הוא מצוה הבאה בעבירה ואיך יכפר על ההרהור והרי הקרבן מוסיף לו הרהור עבירה ע"י חסרון כיס לפיכך הכהן צריך זירוז ביותר בקרבן העולה דווקא. ד"א לפי שכל פרשה זו ציווי אל הכהנים לאמר לדורות ללמדם זאת תורת העולה ותורת החטאת וכן כל תורת קרבנות והלימוד מסתמא הוא בחנם כאמרז"ל מה אני בחנם אף אתם בחנם ועוד שהכהנים מסתמא אינן עשירים כי אין להם חלק בארץ והוראת דבר יום ביומו מן שלחן גבוה ומחמת חסרון כיס שבהם חיישינן שמא יאבדו דעתם התלויה בכיס ע"כ בא לזרזם ואמר צו את אהרן ואת בניו היינו לאמר לדורות וללמדם זאת תורת העולה וכן כל זאת תורת הנאמנים בכל הפרשה כי הכל תורת כהנים הוא ושפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו ע"כ בא לזרזם לחזק לבם בתורת ה' וללמדם לדורות שלא יקרה להם כדרך שקרה לרבי יוחנן שבשון מיניה אורייתא ולא ידע אלא כענין שנאמר שאל נא הכהנים תורה וגו' וכדשמואל דאמר לא אשתכח כהני:

את אהרן ואת בניו. בכל סדר ויקרא לא הוזכר אהרן כ"א בני אהרן ואמרו במדרש שרחקו הקב"ה בעבור עון העגל ומשה קרבו בתפלתו ואמר בור שנואה ומימיה חביבין וכו' כדאיתא בילקוט וטעמו של דבר כי כל הקרבנות של פרשת ויקרא מדברים על הרוב מאותן הקרבנות הבאים על החטא ואלו לא חטאו בעגל לא היו צריכין לאותן קרבנות כלל כמ"ש כי לא דברתי את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח ואמרו המפרשים דווקא ביום הוציאי אותם קודם שחטאו בעגל לא צויתים על דברי עולה וזבח אבל אחר שחטאו בעגל צויתים על משכן וקרבנות כי היו צריכין אז לכפרות ולפי שאהרן עשה את העגל היה סבה אל הקרבנות ע"כ נתרחק מעשייתם כי אין קטיגור נעשה סניגור עד שקרבו משה בתפלתו ואמר לעצים חלקת כבוד בשביל בניהם כדתנן כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית וגפן כו' והוא לפי שמקריבים על המזבח יין ושמן התולדות ע"כ ניצולו העצים שהם אביהם שלא יושרפו במערכה כך אהרן יהיה ניצול בשביל בניו כי אמר ה' להשמיד כל פריו והועילה תפלת משה לחצאין ובעבור החצי שנשרפו יצא אביהם בדימום והקדוש ברוך הוא הודיע דרכיו למשה שכך יהיה שיתקדש הבית בבניו של אהרן וע"ז בנה משה יסוד תפלה זו:

זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה. היא העולה מיותר לגמרי והסכימו המפרשים לומר שבא להודיע שכל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה וע"ז אמר זאת תורת העולה העוסק בתורת העולה. היא העולה זהו טוב כמו הקרבת העולה עצמה והוא קרינן היא מוסב על ספר התורה כי ספר לשון זכר ותורה לשון נקיבה ע"כ נאמר הוא העולה וקרינן היא. וי"א העולה שנחשב לו עסק התורה שנקראת תושיה שמתשת כחו של אדם כאילו הקריב הוא את עצמו לעולה. ואל תאמר שעסק התורה דומה להקרבת עולה ע"ד העברה שהרי באמת אין כאן לא מוקד אש ולא מזבח. ת"ל על מוקדה על המזבח כי אש התורה אשר בקרבו דומה לאש המזבח. והודיע לנו הכתוב שזמן העולה כל הלילה עד הבקר ועוד שעד הבוקר מיותר ללמוד דעת את העם על צד הרמז כמו שזמן העולה כל הלילה עד הבקר כך הזמן המוכן לזה שהעוסק בתורת עולה דומה כאילו הקריב עולה הוא בזמן הגלות שנמשל ללילה כי אז צריכין ישראל לשלם פרים שפתותיהם ועד הבקר ולא עד בכלל כי בזמן שיעלה בוקרן של ישראל אז יעלו על מזבח ה' פרים ממש כמ"ש ה' שפתי וגו' ואימתי אני מבקש שתקבל ניב שפתי כי לא תחפוץ זבח ואתנה ולשון כי מורה על הזמן ור"ל כי יהיה זמן שלא תחפוץ זבח ועל אותו זמן אני מבקש שתקבל ארשת שפתי במקום הקרבן כי ע"י העסק בתורת הקרבנות יבא האדם ג"כ לידי רוח נשברה ז"ש זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה ומדקאמר לא תבזה שמע מינה שעסק הקרבן עצמו נבחר לה' יותר מן העוסק בתורת העולה ומ"ש זאת תורת העולה היא העולה היינו דווקא כל הלילה בגלות כשאין זבח ומנחה וז"ש אחר כך היטיבה ברצונך את ציון וגו' אז תחפוץ זבחי צדק גו' אז יעלו על מזבחך פרים. ויכול להיות שעל זה נאמר עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר שהנביא מוכיחם שיבואו בית ה' בעולות ושלמים שהבשר נאכל לבעלים ואל תסבבו חורבן הבית וביטול הקרבנות ואל תטענו על שעתם קבס רצוף אהבה לומר שיכולים אנו לפטור עצמנו מן הקרבנות בדברי עולה וזבח והיינו שיח שפתותינו כי לא צויתי את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח דווקא על הדברים של עולה וזבח לא צויתי ביום הגאולה דהיינו ביום הוציאי אותם מארץ מצרים כי זהו בוקרן של ישראל והכתוב אומר שזאת תורת העולה היא העולה דווקא כל הלילה עד הבקר ולא עד בכלל כי הבוקר זמן לקרבן ממש. ואמר אש המזבח תוקד בו אם בסתם אש הוא מדבר ר"ל תוקד בו באדם המקריב הקרבן כי אש קדחה באפי מצד היותו נבהל ונרתע לאחוריו לומר מה זה עשיתי כי הרעותי מעשי וקפחתי חיי כי הייתי ראוי לכל הדינין הללו ונמצא שאש המזבח פועל בו וגורם לו לשוב בתשובה. ואם באש דת התורה ידבר פשוט שהיא תוקד בו ממש ושורף בו כל מחשבה רעה וכל הבהמיות שבו. ועל צד הרמז שהזכיר חשכת הגלות שנמשל ללילה ובעלם הזמן ההוא ממרום שלח ה' אש ביעקב ויש לחוש פן ח"ו מנפש ועד בשר יכלה והיה הבקר אשר אמר. על כן אמר שאש שלמעלה שורף ואינו מכלה כי אש המזבח תוקד בו בישראל כי כל אש של מעלה כך טבעו ששורף ואינו מכלה ואש המזבח יוכיח וכאמרז"ל פושעי ישראל אין אש של גיהנם שולט בהם ק"ו ממזבח הזהב שלא היה עליו כי אם כעובי דינר זהב ולא נשרף ק"ו אלו שמלאים מצות כרמון. ומסיק בתנחומא שאש של מעלה כך טבעו ששורף ואינו מכלה וראיה מן אש דסנה כי הסנה איננו אכל. וזה לימוד נפלא על מ"ש ממרום שלח אש לומר לך אשו משום אציו כי אינן כלים וישראל אינן כלים כך אשו אשר שלח ה' ממרום הוא ולא יבער בם לכלותם אלא אש הדומה לאש המזבח תוקד בו עד הבקר שיעלה בוקרן של ישראל. ומה שאמרנו כל הלילה עד הבוקר רמז לזמן הגלות פירוש זה מוכרח מן המדרש שמסיק בילקוט זאת תורת העולה א"ר אחא בר יודן משל למלך שכבדו אוהבו בחבית של יין וכלכלה של תאנים אמר לו המלך זו היא דורון אמר ליה אדוני המלך לפי שעה כבדתיך אבל כשתכנס לפלטין אתה יודע במה אני מכבדך כך אמר הקב"ה למשה זאת תורת העולה היא העולה בתמיה. אמר לפניו רבש"ע לפי שעה הקרבתי אותה אבל כשתיטיב ברצונך את ציון ותבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל. וק' על מדרש זה היכן רמוז בפסוק תשובה זו הקושיא כאן והתשובה בספר תהלים. אלא ודאי שבעל מדרש זה סמך על יתור עד הבקר הנאמר כאן ודרש שמשה השיב להקב"ה דווקא כל הלילה בעה"ז הנמשל ללילה תקבל זה ועד הבקר לזמן הגאולה כשיעלה בוקרן של ישראל דהיינו כשתיטיב ברצונך את ציון ולא עד בכלל כי אז תחפוץ זבחי צדק ונקט אגב שמפיה לשון הפסוק שבתהלים אבל כל תשובה זו הוציא מן יתור עד הבוקר. וכוונת המאמר הוא שהעולה של העה"ז באה על חטא ההרהור וכי זה כבוד ודורון כי אין כבוד לה' שיחטא ויביא קרבן כי יותר היה טוב שלא יחטא ולא יביא קרבן כי קרבן זה אינו דורון כלל אלא תשלום החטא וכי מכבדים את המלך בתשלום חובו וע"כ הביא משל מן התאנים ויין לפי שנאמר כענבים במדבר מצאתי אבותיכם כבכורה בתאנה כי במדבר היו ישראל חוטאים ורעים מתוכם ומברם כמו שיתבאר בע"ה בפסוק והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה ע"ש ובזה המשילם לענבים שנראים יפים מבחוץ ובתוכם פסולות וגרעינן. והתאנים יש להם עוקץ מבחוץ כדמסיק בילקוט פרשת לך לך בענין המילה מה התאנה אין בה פסולת כי אם עוקצה כו' והיין הוא אחר הסרת הפסולת שמתוכו וכלכלה של תאנים הוא אחר שחתכו העוקצין והמשיל אליהם הקרבנות המכפרים בעד חטא המעשה וההרהור שמבית ומחוץ. ובאה התשובה על זה כל הלילה בעה"ז בעוד היות האדם מסובך בחשכת חומרו אז אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא דוקא כל זמן היותו בארץ מחובר בחלק הארצי החומרי שבו. אמנם כשיעלה בקר הגאולה אז יוסר לב האבן מקרב ישראל אז תחפוץ זבחי צדק לא עולה וחטאת אלא שלמים הבאים דרך צדקה ודורון אז יעלו לרצון פרים הבאים דרך צדקה ודורון. וזה פירוש יקר:

על מוקדה על המזבח. ג' יקידות נזכרו בפרשה ומהרי"א פירש שהם כנגד ג' תפלות כי התפלות כנגד התמידים תקנום תפלת השחר כנגד תמיד השחר. ותפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים. ותפלת ערבית כנגד אברים ופדרים שזמנם כל הלילה. וז"ש על מוקדה כל הלילה עד הבקר כנגד תפלת ערבית שזמנה כל הלילה עד הבקר ועז"א ואש המזבח תוקד בו. ואח"כ אמר והאש על המזבח תוקד בו ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר כנגד תפלה של שחרית. ואח"כ אמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה וזאת תורת המנחה זהו כנגד תפלת מנחה עד כאן תורף דבריו וכדמות ראיה לדבריו שהתפלה רמוזה בלשון יקידה לפי שנאמר בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני. והנני מוסיף על דבריו להביא על זה ראיות בריאות וטובות כי מתחלה אמר ואש המזבח תוקד בו אין כאן שום אזהרה ללאו כי אם עשה. ובב' נאמר לאו ועשה שנאמר והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה תוקד בו עשה לא תכבה לא תעשה. ובג' נאמר ג"כ לאו ועשה והוסיף בו ענין התמידות שנאמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה וכל זה לא נכתב על צד המקרי כ"א לכוונה גדולה ונפלאה. וזה לפי שתפלת ערבית רשות ואינה חובה על כן לא נאמר בה שום לאו ואפילו העשה אינו עשה גמור כי אין ציווי אל האש שהרי נאמר ואש המזבח תוקד בו. ותפלת שחרית חובה ואסור לבטלה ע"כ הוסיף לאו דלא תכבה. ותפלת המנחה עודף על לאו דלא תכבה אמר אש תמיד המורה על התמידות שלא יבטל על ידי שום עסק בעולם כדמסיק במסכת ברכות אמר רבי חלבו לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שכן אליהו לא נענה כי אם בתפלת המנחה כו' רבי נתן אומר אף בתפלת ערבית שנאמר תכון תפלתי קטרת לפניך משאת

כפי מנחת ערב. רב נחמן בר יצחק אמר אף בתפלת שחרית שנאמר ה' בוקר תשמע קולי בוקר אערך לך ואצפה. הקך רואה שלשון תמיד ולשון לעולם מורים על הזריזות והתמידות בתפלת המנחה. ע"כ נאמר כאן אש תמיד ולהלן אמרו לעולם יזהר אדם כו'. אך מאמר זה עדיין צריך למודעי כי ג' דעות אלו לא נזכרו כסדר מדריגתן כי היה לו לקבוע דברי רבי נתן באחרונה כדי שדכן דרך לא זו אף זו לא זו מנחה אלא גם שחרית ולא זו שחרית אלא אפילו ערבית ע"כ נ"ל שכלשתן מדברים מתפלת המנחה לבד שכל אחד מהם מוסיף זמן למנחה כדמסיק בטור א"ח סימן ק"ח על המבטל איזו תפלה אם יש לה תשלומין אם עבר ולא התפלל ב' תפלות, כי לדברי בעל ה"ג יש תשלומין אפילו אם עבר ב' תפלות ולדברי ר' יונה אפילו אם עבר יומו כדמסיק בבית יוסף. על כן רצו ג' אמוראים אלו לדבר במאמר תהלת תפלת מנחה כי רבי חלבו אומר לעולם יזהר בתפלת מנחה כדרך שנאמר אש תמיד שלא יבטלה בשום עסק בעולם. ר' נתן מוסיף ליתן זמן למנחה אף אם נאנס ולא התפלל מנחה מ"מ יזהר לשלם התפלה בערבית הסמוכה לה וז"ש אף בתפלת ערבית ר"ל שיהיה נזהר להתפלל מנחה אף בערבית שנאמר משאת כפי מנחת ערב וקשה למה קרא לערבית מנחה אלא ודאי שמדבר במי ששכח להתפלל מנחה שמתפלל ערבית ב' מתחלה ערבית והב' לתשלומי מנחה לכך נאמר על תפלת ערבית תכון תפלתי קטורת לפניך זו תפלת ערבית הבאה בשעת הקרבת הקטורת בין הערבים דהיינו בשעת העלות הנרות ואח"כ יתפלל אחת למנחה הוא שקראה מנחת ערב. ורב נחמן הוסיף לומר עוד אף בשחרית יש תשלומין למנחה אף על פי שעבר ב' תפלות ועבר גם יומו. שנאמר בוקר תשמע קולי בוקר אערך לך ואצפה קשה בוקר בוקר למה לי כי אין לומר שמדבר במי ששכח ערבית שמתפלל שחרית שתים שהרי ערבית רשות והדבר שהוא רשות אינו צריך תשלומין ועוד מדקאמר אערך לך ודאי בוקר זה מדבר בתפלת מנחה שנאמר בה הקרב אותה בני אהרן לפני ה' מה שלא נאמר כן בשום אחת מהם ולפני ה' האמור כאן היינו לך האמור להלן כי תפלה זו קרובה אל ה' יותר מכולם ומכאן למד לומר שפסוק זה מדבר במי ששכח מנחה ולא התפלל אותה אפילו בערבית שמתפלל בבקר ב'. ראשונה תפלת הבוקר אשר עליה אמר ה' בוקר תשמע קולי. והשניה לתשלומי מנחה ועליה אמר בוקר אערך לך ואצפה שהוא מצפה וממתין עד שהתפלל תחלה שחרית של חובה ואמר לך דוגמת לפני ה' האמור כאן כי תפלת מנחה קרובה ביותר אל ה' מדה"ר כי בלילה מדה"ד שולטת ע"כ אין הערב כל כך עת רצון ולפיכך הוא רשות. והשחרית קרובה קצת אל הלילה שעברה אבל המנחה שבצהרים רחוקה מפני גבולים אלו כמ"ש ומשפטנו כצהרים ע"כ סדרם הכתוב בפרשה זו כסדר מדריגתן ערבית שחרית מנחה וכן סדרם דוד אומרו ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה כמספר ואהמה דהיינו כ"ז ברכות שבג' תפלות עם ברכת המינים. ולפי זה קאי לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה על שלשתן. וכן מ"ש אש תמיד תוקד על המזבח וכל ענין התמידות אמר וזאת תורת המנחה כי גם דינה לעולם ותמיד יזהר בה. ומיושב ג"כ מ"ש ובער עליה הכהן עצים בבוקר בבוקר ע"ד מה שכתוב ה' בוקר תשמע קולי בוקר אערך לך והוא ליתן בקר ב' לתפלת המנחה כאמור:

כל הלילה עד הבוקר. המפרשים אמרו לפי שהעולה באה לכפר על הרהור הלב אשר עיקרו בלילה שנאמר החושבים רע על משכבותם לאור הבוקר יעשוה ע"כ זמנה כל הלילה. ובתנחומא מצינו סתירה לדעה זו שמסיק שם צדק ילין בה א"ר יודא בר סימון לא לן אדם בירושלים ובידו עון כיצד תמיד השחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על עבירות של כל היום הה"ד צדק ילין בה וכתיב העם היושב בה נשוא עון כי ילין מדבר בלן בה הוצרך להביא פסוק העם היושב בה על היום כי הוא זמן ישיבה ולא זמן לינה ושכיבה. ולפי זה תמיד של הלילה היה מכפר על עבירות היום. וע"ק למה אמר שזמנו של תמיד של בין הערבים כל הלילה ולמה לא הזכיר זה בתמיד של בוקר שזמנו כל היום. וע"ק שבפרשת תצוה ובפרשת פנחס לא הזכיר עולת הבוקר כ"א פעם אחת ותמיד של בין הערבים הזכיר ב"פ. ונראה לפי שחטא היום כפול במעשה ובמחשבה ועוד שכל היום אדם פנוי לעבירה ע"כ הזכיר ב"פ בין הערבים כי כפרתו כפולה וזמנו כל הלילה לכפר על חטא של כל היום. אבל הלילה אינו זמן הפעולה ועל הרוב עיקר חטא הלילה בהרהור כמ"ש החושבים רע על משכבותם לאור הבוקר יעשוה ועוד שרוב הלילה האדם ישן על מטתו ואח"כ עולת הבקר אינו מכפר כ"א על ההרהור ולא פרט זמנו כל היום כי אינו צריך לכפר על חטא של כל הלילה:

ולבש הכהן מדו בד וגו'. פירש הרמב"ן אף ע"פ שתרומת הדשן צריך בגדי כהונה ואין עבודה בשני בגדים מ"מ פרט הכתוב אלו הבגדים לדבר שנתחדש בהם שיהא הכתונת כמדתו ושלא יהא דבר חוצץ בין מכנסים לבשרו. וק' על זה למה פרט חידושים אלו כאן והיה לו לכותבם בפרשת תצוה כי שם מקומו המדבר בתיקון הבגדים. ואומר אני ליישב זה לפי שהעולה מכפר על הרהור הלב שעיקרו בלילה ועיקר ההרהור בעריות כי מן זה ההרהור יבא לידי מעשה מעצמו דהיינו טומאת הקרי ודבר זה נקרא גם שפיכות דמים כי הוצאת זרע לבטלה הבא ע"י ההרהור דומה לשפיכות דמים דהיינו דם זרעיותיו כמו שלמדו מן פסוק שוחטי הילדים בנחלים קרי ביה סוחטי ושוחטי וכבר ידעת שהמכנסים מכפרים על ג"ע והכתונת מכפר על ש"ד כדאיתא במסכת ערכין והעולה מכפר על ההרהור ג"ע וש"ד כאחד ע"כ נאמר בהרמת הדשן של העולה ולבש הכהן מדו בד זהו הכתונת המכפר על ש"ד ומכנסי בד המכפרים על ג"ע ולכך פרש אשר תאכל האש את העולה לומר לך אע"פ שיש באפר תערובת שאר מינים מכל מקום אין הרמה זו בב' בגדים אלו כ"א בעבור היות בה אפר העולה המכפר על ההרהור ולפי שבאמת אין כאן לא ג"ע ממש ולא ש"ד ממש אלא דבר הדומה להם סד"א שאף אם לא יהיה הכתונת כמדתו ואף אם יהיה דבר חוצץ בין מכנסים לבשרו לא עכב על כן פרט לומר שגם כאן יהיו כתיקונם מכל צד. ובמדרש אמרו זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה כל המתגאה נידון באש כו' אין כוונתו להוציא מקרא זה מידי פשוטו ולפרש היא העולה על האדם המתגאה אלא שדעת מדרש זה לומר שהעולה מכפרת על גסות הרוח ויש לו קצת סיוע מן פסוק והעולה על רוחכם דהיינו על גסות הרוח ע"כ דין העולה באש אשר טבעו לעלות ע"כ אמר היא העולה על מוקדה כי מוקד אש המזבח העולה למעלה הוא כפרה על הגס רוח העולה בגדולות ובנפלאות ממנו. על כוונה זו הזכיר הרמת הדשן כי התיקון הוא הדשן שיאמר ואנכי עפר ואפר כאברהם ואז ירום ונשא וגבה מאד כי כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו וז"ש והרים את הדשן. ולזה פרש ב' בגדים אלו שילבש הכהן המכפר ולבש הכהן מדו בד כמדתו שלא יהיה בגד שיאחזו ארוך ממנו אלא כמדתו כי מאן דלבש מדא ילבש מדא כמדתו ולא ילך בגדולות ובנפלאות ממנו ומכנסי בד המכפרים על ג"ע כמ"ש רז"ל כל המתגאה כאלו בא על כל העריות כו' ושומת הדשן אצל המזבח כי גם המזבח מורה על גדר הענוה כמבואר למעלה פרשת משפטים. וי"א לפי שהרמת הדשן מלאכה קלה ובזויה ויש לחוש שמא ילבש הכהן בגדים קצרים שלא יתלכלכו מהדשן או ילבש איזו דבר חוצץ על בשרו שלא יתלכלך בשרו באפר ע"כ אמר שיהיה הכתונת כמדתו ושלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין המכנסים:

ופשט את בגדיו וגו'. פירש"י אין זה חובה אלא למדך תורה דרך ארץ כו' לפי שק' לרש"י שהרי בפרשת אחרי מות נאמר ופשט הכהן את בגדי הבד ולא נאמר שם בגדיו ולמדו רז"ל שאין באים משלו אלא משל הקדש וא"כ למה קראן כאן בגדיו והלא אינן שלו אלא שר"ל שיעשה עם בגדי קדש אלו כדרך כל הארץ וכמו שהיה עושה עמהם אלו היו בגדיו ממש כי כמו שאלו היו שלו ודאי היה פושטם בשעה שהוא עושה איזו מלאכה נמבזה ונמאס והיה לובש בגדים פחותים כך יעשה גם בבגדי קודש אלו ודון מיניה ומיניה מה בגדיו רשות אף אלו רשות דאם לא כן למאי נפקא מיניה תלאם הכתוב בבגדיו:

מצות תאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד. פירש"י במקום קדוש ואיזהו בחצר אהל מועד ומכל מקום במקום קדוש מיותר גם תאכל יאכלוה אחד מהם מיותר ומשמעות הלשון הוא שיש כאן בחינת האוכל והנאכל. בחינת האוכל היינו שהכהן האוכל אותה צריך שידע שאכילתו משלחן גבוה היא ומן הדין היה שתהיה המנחה כליל לגבוה זולת שהקב"ה נתן לו חלקו מאישיו וע"כ צריך הכהן לאכול חלקו במקום שנאכל חלק גבוה דהיינו בחצר אהל מועד כי שם מקום המזבח ואף על פי שבאמת המקום ההוא קדוש מכל מקום אין קפידא על האוכל מצד קדושת המקום כ"א מצד שצריך להסמיך אכילתו אל אכילת המזבח להורות שכמו שאכילת המזבח מכפר כך אכילת הכהנים הבעלים מתכפרין בהם. אמנם בחינת הנאכלת היא המצה מצד היותה נקיה מן השאור יש במצה צד קדושה ע"כ נאמר מצות תאכל במקום קדוש מצד בחינת המצה יש קפידא שיהיה המקום קדוש ואחר כך נתן טעם על שניהם כי על מש"א בחצר אהל מועד יאכלוה זהו לפי שחלקם נתתי אותה מאשי ע"כ צריכין שניהם להיות במחיצה אחת. ועל מ"ש מצות תאכל במקום קדוש נתן טעם ואמר קודש קדשים הוא כחטאת וכאשם כי החטאת והאשם הבאים על כפרת החטא נקראו קדש קדשים כי הצדיק גמור לא חטא כלל קודש הוא לה' אבל החוטא ושב בתשובה הוא קודש קדשים כי במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בה ורז"ל אמרו שהעושה תשובה מאהבה הזדונות נעשין לו כזכיות כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת וילך וזה מדריגה גדולה שאינו בצדיק גמור מלבד שאר מעלות זכרו רז"ל ע"כ דין הוא שיהיה החטאת קודש קדשים. וכן המצה צריכה מקום קדוש מזה הטעם כי גם הוא קודש קדשים מצד הרחקת השאור שבעיסה המהלל קדושת האדם. וטעם הרחקת השאור נראה לפרש בב' דרכים. הדרך האחד הוא כדברי רבי אלכסנדרי שאמר אגא שאור שבעיסה מעכב וע"ז הדרך פירשנו למעלה פסוק כל שאור וכל דבש לא תקטירו בפרשת ויקרא ע"ש. וע"ז נאמר כאן קודש קדשים כחטאת וכאשם כי ע"י זביחת הקרבן אדם זובח יצרו ויבוקש והנה איננו ע"כ גם המנחה באה נקיה מן השאור אמנם ב' הלחם של עצרת באים דווקא חמץ כי אלמלא היצה"ר לא היו התחתונים צריכין אל התורה יותר מן העליונים כי בטענה זו נצח משה המלאכים ואמר כלום יש יצה"ר ביניכם כו'. ועוד שמציאות היצה"ר הכרחי ואלמלא הוא לא בנה האדם בית ולא נשא אשה ובמקום התורה אין לחוש שמא יפרוץ גדרו כי התורה תבלין אליו. אבל התודה הי' בו חלת חמץ ומצה כאחד כי המצה לאות שכבר נכנע בעמל לבו כמ"ש אל ד' שצריכין להודות ויכנע בעמל לבם כי הרשעים ברשות לבם כו' ורז"ל דרשו פסוק זובח תודה יכבדנני על הזובח יצרו ומתודה עליו כו' ומשם ראיה שזביחת התודה היינו זביחת היצה"ר ע"כ מביא לאות חלות מצות נקיות מן השאור אבל מכל מקום צריך עדיין אל היצה"ר לקיום המין ע"כ היו גם חלות חמץ והיו ג' חלות מצה כנגד חלה אחת של חמץ לבטל מציאותו ברוב כי כל אדם ישלש שעותיו בתורייתא תליתאי במקרא ובמשנה ובתלמוד וחלק רביעי יתן אל קיום גופו. אמנם לפי שלא מצינו במנחת חוטא שום המץ נוכל לומר בהפך זה שזה שמביא קרבן על חטאיו מעצמו בלא הכרח ודאי לא נשאר בו כלום מן השאור השמימי אבל הזובח תודה אחר שבאו עליו יסורים המכריחים אותו על התשובה ודאי

נשאר

נעשה עז רוצה מן השאור הפנימי ותדע ותשכיל כי חמץ אותיות מצה והם שוים במבטא כי הה"א והחי"ת מתחלפין באותיות אחה"ע אך שיש לחמץ מספר ג' יתר על מצה וכנגד זה היה כנגד כל הלת חמץ ג' של מצה כדי שיהיו שוים בכמות ויש בזה רמז שיש ליצה"ר יתרון על היצה"ט מספר ג' הם ג' טענות שזכר בספר חובת הלבבות שיש ליצה"ר על היצ"ט ואם יבא לנצחו אזי יעמדו כנגדו חוט המשולש במקרא ומשנה ותלמוד ואז יהיה פשר דבר ביניהם תאיו לה' והאיו לכם. דרך ב' הוא היותר נכון וקרוב לשמוע שהמצה סימן אל ההכנעה כעיסת מצה שאינה עולה למעלה ומצה של חג הפסח יוכיח כי הוא סימן חירות וגאולה לפי שלא חשק ה' בישראל כי אם בעבור שהם ממעטים את עצמם כמו שלמדו מן פסוק לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט כי מה ה' שואל ממך כי אם ליראה הענוה מביאה לידי יראה וכל עוד שההכנעה מצוי' בתחתונים ביותר תגלה ותראה מלכות שמים כי הוא יתברך גאות לבש ואין עוד מלבדו וזהו טעם גלות מצרים להכניעם בכור עוני וחסו בשם ה' ועל ידי ההכנעה יצאו לחירות מן הגלות ונכנסו בעול מלכות שמים. ולפיכך דין החמץ בשרפה דוקא כי נימוס קלוסין הוא שכל המתגאה נדון באש כדאיתא במדרש על פסוק זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה כי הרוצה לעלות למעלה כטבע החמץ העולה למעלה ראוי להיות נידון באש אשר טבעו לעלות למעלה. ולפיכך דין החמץ במשהו כי בכל המדות צריך האדם לילך בדרך ממוצע חוץ מן הגאוה שאמרז"ל לא מינה ולא מקצתה הרי שאסרו אפילו משהו מן הגאוה כך משהו מן החמץ אסור וכן אמרו רבותינו ז"ל מאוד מאוד הוי שפל רוח בפני כל אדם והוא רמז להפלגת הענין ולהרחיקו מכל וכל. ולדברי ר' אלכסנדרי שהמשיל היצה"ר לשאור שבעיסה נוכל לומר שלכך אסרו גם המשהו לפי שאמרז"ל מתחלה דומה היצר הרע לחוט של עכביש דהיינו משהו ואחר כך הוא מגלגל ועולה עד שיהיה כעבותות העגלה ויעלה חמת גבר לאין מרפא ע"כ לא יהיה קטן בעיני האדם אפילו משהו ממנו כי מעט מן השאור מגלגל ועולה כאמור ומטעם זה היו מביאים על קרבן תודה ל' חלות מצות כי אלו ד' שצריכין להודות נאמר ויכנע בעמל לבם ואחר ההכנעה ראוי שיקרבו חלות מצות ל' ואולי הוא כנגד המלכות שנקנית בל' מעלות והם כוללים כל מיני התנשאות השייכים למלך וזה המתגאה בכולם או במקצתם ע"כ מביא ל' חלות מצות כי אחר שנכנע בעמל לבו יביא ל' מצות המורים על ההכנעה לומר שלא נשאר בהם עד אחד ואפילו משהו אין בו. וי' של חמץ המורים על התרוממות והתנשאות ליתן כל הגדולה והרוממות לסיבה ראשונה ית' הכלול בי' ספירות בלימה וכבוד אלהים הסתר דבר. ומטעם זה המצה סימן גאולה וחירות בכ"מ הן ביציאת מצרים הן בקרבן תודה כמ"ש במזמור יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר וגו' וזה קאי על כל ד' שצריכין להודות שנגאלו בעבור שנכנע בעמל לבם וגו' וע"כ הוא מקריב חלות מצות. הן במנחות כי על ידי הקרבנות נגאל האדם מיד היצה"ר אשר מצודתו פרוסה עליו ללכדו בחבלי עוני והוא יוצא לחירות מן היסורין ומן מלאך המות על ידי הקרבן המביאו לידי רוח נשברה והכנעה ע"כ דין המנחות לאפות מצה והם דומים לחטאת ואשם כדרך שנתבאר:

במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. המפרשים אמרו כדי לכסות על החוטאים כי יאמרו שעולה הוא מקריב וזה טעם חלוש שהרי עכ"פ נגלה עונו כשיראו שאינו מקריבו כליל לעולה ועוד שהרי העולה זכר והחטאת נקיבה. והנה בענין העולה יש אומרים שבאה על הרהור עבירה וי"א העולה מן אותן קרבנות אשר בלי עון ירוצון. והנה לאומרים שיש בעולה צד כפרת חטא טעמו של דבר כי הלב המונח בצד שמאל סבה לכל חטא כי הלב חומד וכלי המעשה גומרין ע"כ שחיטת שניהם בצפון להורות כי לב הוא אל החטא ומצפון תפתח הרעה. ולאומרים שאין העולה באה כי אם דורון ורצייתם ממ"ש אבוא ביתך בעולות נוכל לומר כי החוטא אחר שנתן אל לבו לשוב בתשובה ולהביא חטאת לכפרה מאז הוא מרוצה וקרבנו מרוצה לפני השם יתברך כאילו הקריב עולה המעולה שבכל הקרבנות:

וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר וגו'. פירש"י והוא הדין לכל הקדשים ומכל מקום הדבר צריך ביאור למה כתבה התורה דין זה דווקא גבי חטאת הבאה לכפרה וכפי הפשט נוכל לומר לפי שהתורה העידה על כלי חרש שאינו יוצא מידי דופיו לעולם ובד"א דווקא בקדשים קלים הנאכלים לשני ימים ולילה אחד שהמאכל מתעכב בקדרה זמן רב ע"כ הוא בולע כ"כ הרבה עד שאינו יוצא מידי דופיו לעולם אבל בקדשי קדשים שאינן נאכלין כ"א ליום אחד ולילה אחד סד"א שבזמן מועט כזה אינו בולע כל כך הרבה ויש תקנה אף לכלי חרש בשטיפה קמ"ל. ועל צד הרמז קרוב לשמוע שטהרת הכלים יש להם דמיון טהרת החוטא המקריב חטאת כי כמו שהכלים יש מהם שבולעים הרבה מאיסור ולא יוכל לצאת על ידי שטיפה ואין להם תקנה כי אם בשבירה ויש מהם שאינן בולעים הרבה מן האיסור ויש להם תקנה בשטיפה. כך יש לך אדם שבולע הרבה מן האיסור וקשה לו לעזוב ההרגל ואין לו תקנה כי אם בשבירת לבו כי הוא הכלי שנתבשל בו האיסור ויש לך אדם שאינו בולע הרבה ויש לו תקנה בכל דהו כדרך שאחז"ל מאי תקנתיה של מספר לה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים ואם עם הארץ הוא ישפיל עצמו שנאמר וסלף בה שבר ברוח ומן חטא לה"ר יוקח לכל חטאת ולכל עון בזמן שאין בית המקדש קיים אין תקנה לעם הארץ כי אם בשבירת לבו הכלי שנתבשל בו החטא ולת"ח יש תקנה בכל חטא על ידי ת"ת וחטא בני עלי יוכיח שאינו מתכפר בזבח ומנחה אבל מתכפר הוא בת"ת. ע"כ כתבה התורה דין הכלים על החטאת לומר לך שבזמן שאין זבח ומנחה אז טהרת החוטא כטהרת הכלים כי כל עמי הארץ נמשל לכלי חרש ואינו יוצא מידי דופיו כ"א בשבירת לבו וכל ת"ח יש לו דין כלי נחושת שיש לו תקנה על ידי מריקה ושטיפה מבית ומחוץ כך כל ת"ח יש לו תקנה על ידי התורה שנמשלה למים המטהרו מבית ומבחוץ כי על ידי התורה יהיה תוכו כברו כמ"ש מבית ומחוץ תצפנו כדרך שנתבאר בפרשת תרומה וזה הדבר שאמרנו שכל אדם דומה לכלי מה. ויש ראיה ממה שאחז"ל למה ת"ח דומה לפני עם הארץ כקיתון של זהב שיפר עמו דומה לכלי כסף נהנה ממנו דומה לכלי חרס כו' ונראה שעל זה נאמר בני ציון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר היה מקונן על אנשי הסגולה שנמשלו לזהב וכתם ואנשי קודש שהיו מרבים סעודותיהם בכ"מ ברחם כל הזונות עם עמי הארץ עד שגרמו גלות להם ולבניהם כמ"ש כל המרבה סעודתו בכ"מ לסוף מחריב ביתו כו' ומסיק שם בפרק אלו עוברין לסוף גולה כו' ועל זה אמר תשתפכנה אבני קודש ברחם כל הזונות שהיו מרבים סעודתם בכ"מ עם עמי הארץ ואמר מיד בני ציון היקרים כד"א וכלי יקר שפתי דעת המסולאים בפז כי מתחלה היו נמשלים לכלי זהב ועל ידי שהשתפכנה ברחם כל הזונות איכה נחשבו לנבלי חרש אותן השלמים שנקראו מעשה ידי יוצר הכל כי הכל נברא ביד אחד זולת השלמים נבראו בשתי ידים ואיך ירדו ממדרגה זו אל דיוטא התחתונה זו. ובהצעה זו נ"ל ליישב מה שארז"ל כל המתעצל בהספדו של ת"ח ראוי לקברו בחיין שנאמר ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס אשר מצפון להר געש מלמד שגעש עליהם ההר לקברם ומנא ליה לומר כן שמא איזו עון אחר גרם להם שגעש עליהם ההר. והנה בתמנת חרס פירש"י בתמנת חרס דהיינו שמש וביהושע כתיב סרח במקום חרס והנה ע"פ דרכו של רש"י ז"ל נ"ל לפרש בתמנת לשון בתמונה אבל חרס נ"ל שהוא לשון כלי חרס ר"ל שלא נהגו בו דין ת"ח להספיד כראוי אלא קברוהו בתמונת שאר עם הארץ שנמשל לחרס הנשבר שאינו יוצא מידי סרחונו ודופיו לעולם לכך נקרא ביהושע סרח במקום חרס כי הסרח דהיינו סרחון מעשיו המשילו לכלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו וסרחונו כ"א בשבירה ואצל ת"ח לא כך המדה שהרי ארז"ל אם ראית ת"ח עובר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום כי ודאי עשה תשובה כי מסתמא הוא עוסק בתורה והיא כפרתו למרק חטאו ומורק ושוטף מבית ומחוץ במי התורה ואף על פי שסתם ת"ח נמשל לכלי זהב שבקל הוא להעביר מעליו מעט אבק ושמץ דופי שעליו מכל מקום כשחטא והלך בעצת הנחש המשילו לכלי נחושת כי הלשון נופל על הלשון ועל שם שהיה מצחו נחושה להעיז בבוראו ומורק ושוטף כאמור. ומפסוק זה אנו למדין גם הלכות גיעול הכלים שכדרך תשמישו כך טהרתו:

וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה'. לא נאמר אשר יקריב לה' בכל הקרבנות כ"א אצל השלמים אשר בלי עון ירוצון לפי שהם קרובים אל ה' יותר מכל הקרבנות הבאים על חטא ומטעם זה כתיב בסמוך המקריב את זבח שלמיו לה' יביא את קרבנו לה' ידיו תביאינה את אשי ה' הזכיר בכולם לה' כי באלה חפצתי נאם ה' והבט ימין וראה שלא הוזכר בשום קרבן שהבעל יביא בידיו חלק של גבוה כ"א בשלמים ידיו תביאינה לפי שכל מי שיש לו כעס מן המלך ורוצה לכפר ולקנא פני רוגזו אז הוא שולח המנחה לפניו על ידי שליח כדרך שאמר יעקב אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני ואחרי כן אראה פניו. אבל המביא למלך איזו מתנה דרך דורון וכבוד אז הוא מביא המנחה בידו בעצמו ולא על ידי השליח. וזהו ההבדל שבין חטאת ואשם הבאים על חטא המעשה והעולה הבאה על חטא ההרהור ובין השלמים כי אותן קרבנות הבאים להסיר פני כעסו של השי"ת אינו דין שידיו תביאינה כי נראה כחוצפא כלפי שמיא לפיכך הוא משלחם ע"י הכהנים אבל השלמים שהם דורון ומתנה ידיו תביאינה. וי"מ פסוק המקריב את זבח שלמיו לה' יביא את קרבנו לה' מזבח שלמיו שראוי שיברכוהו ויאמרו יהי רצון שכל קרבנותיו שיביא לה' יהיו מזבח שלמיו לא חטאות ואשמות ועולות אבל אצל העולה נאמר זאת תורת העולה היא העולה רוצה לומר היא לבדה יביא ולא ישנה באולתו להביא שנית עולה על חטא ההרהור כי אם שלמים בשעה שיש שלום בינו לבין בוראו. ועל צד הרמז יתכן לפרש ה' פעמים זאת תורת שנאמרו בפרשה זו כנגד חמשה חומשי תורה שהעוסק בהם דומה כאלו הקריב ה' מיני קרבנות אלו עולה ומנחה וחטאת ואשם ושלמים אבל המלואים לא היו כי אם לשעה ולא לדורות וכדרך זה מצינו ה' זאת תורת בפרשת מצורע כי גם שם אמרו רבותינו ז"ל מאי תקנתיה של מספר לשון הרע אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה כו' ואם כן התורה מצלת מן לה"ר המסבב ה' מיני צרעת אלו והעוסק בחמשה חומשי תורה ניצל מהם כדרך שפי' בעקידה שבכל ספר נזכר עונש חטא הלשון. כך בקרבנות אלו העוסק בחמשה ספרים אלו דומה כאלו הקריב ה' מיני קרבנות אלו כי העוסק בספר בראשית דומה כאלו הקריב עולה והוא זאת תורת העולה כי בו מבואר תורת העולה כי הבל הקריב עולה מבכורות צאנו וכן בנח כתיב ויעל עולות במזבח וכן אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו וכן ביעקב ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. והעוסק בספר שמות כאלו הקריב מנחה כי כל המנחות באות מצה ובספר זה מבוארים כל דיני מצה והוראתם וצירופם לקרבן פסח שנאכל על מצות וכתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי. והעוסק בספר ויקרא כאלו הקריב חטאת אף על פי שכל הקרבנות מבוארין בספר זה. מכל מקום עיקר הספר תורת החטאת הוא כי אחר שחטאו ישראל בעגל אשר הוא היה התחלה לכל חטאת וכל עון נתן ה' מקום לחוטאים שיוכלו לבא לידי כפרה על ידי הקרבן ואגב זה נזכרו כל הקרבנות שיש בכולם צד חטא חוץ מן השלמים. והעוסק בספר במדבר כאלו הקריב אשם כי בו נאמר כל תורת האשם בפרשת נשא איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ואשמה הנפש ההיא וגו' ואע"פ שכבר נאמר דין האשם בפרשת ויקרא מ"מ נשנית שם לדבר שנתחדש בו כמו שפירש"י שם. א"כ ע"י לימוד הפ' עם הדבר

בדבר שנתחדש בו נגמר כל תורת האשם והעוסק בספר דברים כאלו הקריב שלמים כי בפ' כי תבא נאמר וזבחת שלמים ואכלת שם וגו' וכן בפ' ראה נאמרו כל דיני השלמים קדשים קלים כמ"ש ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל ושם נגמרו דיני השלמים מחמת כמה דברים שנתחדשו בהם ע"כ אמרו ה"פ זאת תורת אלו כי העוסק בכל ספר מיוחד שכרו הרבה כאלו הקריב מין אותו קרבן המבואר באותו ספר והמשכילים יבינו לרבים ענין יקר זה כי ברור ונכון הוא :

הפטרת צו בירמיה סימן ז

כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל עלותיכם ספו על־זבחיכם ואכלו בשר : כי לא־דברתי את־אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על־דברי עולה וזבח : כי אם־את־הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו־לי לעם והלכתם בכל־הדרך אשר אצוה אתכם למען ייטב לכם : ולא שמעו ולא־הטו את אזנם וילכו במעצות בשררות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים : למן־היום אשר יצאו אבותיכם מארץ מצרים עד היום הזה ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנביאים יום השכם ושלח : ולוא שמעו אלי ולא הטו את־אזנם ויקשו את־ערפם הרעו מאבותם : ודברת אליהם את־כל־הדברים האלה ולא ישמעו אליך וקראת אליהם ולא יענוכה : ואמרת אליהם זה הגוי אשר לוא־שמעו בקול יהוה אלהיו ולא לקחו מוסר אבדה האמונה ונכרתה מפיהם : גזי נזרך והשליכי ושאי על־שפים קינה כי מאס יהוה ויטש את־דור עברתו : כי־עשו בני־יהודה הרע בעיני נאם־יהוה שמו שקוציהם בבית אשר־נקרא־שמי־עליו לטמאו : ובנו במות התפת אשר בגיא בן־הנם לשרף את־בניהם ואת־בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על־לבי : לכן הנה ימים באים נאם־יהוה ולא־יאמר עוד התפת וגיא בן־הנם כי אם־גיא ההרגה וקברו בתפת מאין מקום : והיתה נבלת העם הזה למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין מחריד : והשבתי | מערי יהודה ומחצות ירושלם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה כי לחרבה תהיה הארץ : בעת ההיא נאם־יהוה °יוציאו את־עצמות מלכי־יהודה ואת־עצמות שריו ואת־עצמות הכהנים ואת | עצמות הנביאים ואת עצמות יושבי־ירושלם מקבריהם : ושטחום לשמש ולירח ולכל | צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם לא יאספו ולא יקברו לדמן על־פני האדמה יהיו : ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים מן־המשפחה הרעה הזאת בכל־המקמות הנשארים אשר הדחתים שם נאם יהוה צבאות : *כה | אמר יהוה אל־יתהלל חכם בחכמתו ואל־יתהלל הגבור בגבורתו אל־יתהלל עשיר בעשרו : כי אם־בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי־באלה חפצתי נאם־יהוה :

°והוציא כתיב ‏ °ויוציאו כתיב

*) כדי שלא לסיים בפורענות מדלגים ומסיימים בשני פסוקים אלו מסימן ט' כדי לסיים בדבר טוב :

פירוש המלות

ספו . ענין תוספת : במעצות. בעצה שלהם : גזי . תלשי שערך : שפים . מקומות גבוהים : ויטש . ויעזוב : התופת . הוא מולך : לדומן . לזבל :

פרשת שמיני

רש"י

(א) ויהי ביום השמיני . שמיני למלואים הוא ר"ח ניסן שהוקם המשכן בו ביום ונטל עשר עטרות השנויות בסדר עולם (שבת פז) : ולזקני ישראל . להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה ולא יאמרו מאליו נכנס : (ב) קח לך עגל . (תוספתא) להודיע שמכפר לו הקב"ה על ידי עגל זה על מעשה עגל שעשה : כי

ט א ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל : ב ויאמר אל־אהרן קח־לך עגל בן־בקר לחטאת ואיל לעלה תמימם

א והוה ביומא תמינאה קרא משה לאהרן ולבנוהי ולסבי ישראל : ב ואמר לאהרן סב לך עיגל בר תורי לחטאתא ודכר לעלתא שלמין

כל אורי' כ"כ

תולדות אהרן ויהי ביום. מגילה יח (מגילה עד) : קח לך. יומא ג :

אבן עזרא

(א) ויהי ביום השמיני. היה נראה לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן כי המשכן הוקם בא' לחדש רק המעתיקים אמרו שהיה ראש חדש ניסן ובשבעת ימי המלואים היה משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו כדי להרגיל בו וללמד : קרא משה לאהרן ולבניו . ויבאו מפתח אהל מועד או העדה נכנסה אל החצר : (ב) עגל בן בקר . בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם איל לעולה ולא הזכיר עם עגל בן בקר אם הוא בן

בעל הטורים ויהי ביום השמיני קרא משה . בגימטריא היה ביום ראש חודש ניסן . אמר משה לפי בכרבתי שבעה ימים בסנה לכך לא זכיתי לשמש אלא ז' ועגל בן בקר בגימטריא לכפר חטא העגל : ועגל וכבש . כנגד לכבוש מעשה העגל ואיל שהיה מרקד לפניהם כאיל והיינו דכתיב וירקידם כמו עגל :

רמב"ן

ט (ב) ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר . נצטווה משה רבינו בקרבנות הללו כמו שאמר בסוף זה הדבר אשר צוה ה' תעשו ואם לא נזכר זה . וכן ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו למשמרת . וכן אנכי האל בית אל ספר יעקב זה ואם לא נזכרה האמירה לו . וכבר הראיתיך בפרשיות של מצות הפסח כאלה רבות וטעם ואל בני ישראל תדבר לאמר שיאמר להם אהרן כן כי רצה שיהיה אהרן המצוה בשם ה' והוא המקריב הקרבנות לגדלו בעיני העם . והנכון שטעמו ואל בני ישראל תדבר אתה והזקנים הנזכרים כי לכך קראם שידברו לישראל כדרך ויקרא משה לכל

אבן עזרא

בן שנה והקרוב אלי שפר כמו עגל בלא זכר שנה ; (ג) תמימם. על העגל ועל האיל ופרי המלואים לחטא את המזבח וזה העגל לכפר על אהרן וכבר פירשתי זאת המלה : שעיר עזים לחטאת. על הקהל ועגל שאין לו שנה תמימה וכן כבש לעולה : (ד) ושור ואיל. גדולים : ומנחה. היא סלת לכל אחד וא'. וטעם ויאמר משה. כאשר ראיתיך ואשאל אותה וטעמו כבר אמר להם משה זה הדבר עשו שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל אז ירא‍ה לכם כבוד ה' והטעם על כאש שילא : (ז) וכפר בעדך ובעד העם. שהיא מצוה שתכפר על נפשך ועל כל הקהל וכפר החטאת תכפר בעדך ואחר כך תעשה קרבן העם וכפר בעדם כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא : (ח) אשר לו. משלו היה וכן פר יום הכפורים : (ט) ואת הדם. הנשאר יצק : (י) ואת החלב. המכסה ואשר על הקרב ועל

רשי

(ד) כי היום ה' נראה אליכם. להשרות שכינתו במעשה ידיכם לכך קרבנות הללו באין חובה ליום זה : (ז) קרב אל המזבח. (תוספתא) שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך נבחרת : את חטאתך. עגל בן בקר : ואת עולתך. האיל : קרבן העם. שעיר עזים ועגל וכבש כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד

תרגום אונקלוס

וְקָרִיב קֳדָם יְיָ : ג וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר סַבוּ צְפִיר בַּר עִזִּין לְחַטָּאתָא וְעֵיגַל וְאִימַר בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין לַעֲלָתָא : ד וְתוֹר וּדְכַר לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח אֲרֵי יוֹמָא דֵין יְקָרָא דַייָ מִתְגְּלֵי לְכוֹן : ה וְנְסִיבוּ יָת דְּפַקִּיד מֹשֶׁה לִקֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וּקְרִיבוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא וְקָמוּ קֳדָם יְיָ : ו וַאֲמַר מֹשֶׁה דֵּין פִּתְגָמָא דְּפַקִּיד יְיָ תַּעְבְדוּן וְיִתְגְּלֵי לְכוֹן יְקָרָא דַייָ : ז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן קְרַב לְמַדְבְּחָא וַעֲבֵד יָת חַטָּאתָךְ וְיָת עֲלָתָךְ וְכַפַּר עֲלָךְ וְעַל עַמָּא וַעֲבֵד יָת קוּרְבַּן עַמָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן כְּמָא דְּפַקִּיד יְיָ : ח וּקְרַב אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא וּנְכֵיס יָת עֶגְלָא דְּחַטָּאתָא דְּלֵיהּ : ט וּקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא וִיהַב עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא : י וְיָת תַּרְבָּא וְיָת כּוּלְיָתָא וְיָת

מקרא

וְהַקְרֵב לִפְנֵי יְהוָה : ג וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר קְחוּ שְׂעִיר־עִזִּים לְחַטָּאת וְעֵגֶל וָכֶבֶשׂ בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם לְעֹלָה : ד וְשׁוֹר וָאַיִל לִשְׁלָמִים לִזְבֹּחַ לִפְנֵי יְהוָה וּמִנְחָה בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן כִּי הַיּוֹם יְהוָה נִרְאָה אֲלֵיכֶם : ה וַיִּקְחוּ אֵת אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּקְרְבוּ כָּל־הָעֵדָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יְהוָה : ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד יְהוָה : ז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה : ח וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ : ט וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ : י וְאֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹת וְאֶת־

מסורה: ל' וד' סקרג · ד' · ס' ג' מנכון ריש פסוק · ס' · ל' וחד אל ירא · כ' · ג' כ"כ. ד' · ג' ס"פ · ס'. ע' · כ' מסרים · ד' מ"ל כתוי · פ

בעל הטורים

קרב אל המזבח. ב' תגין על כרוש שהיה אכן מתביים ואמר לו משה אמיך שתכהר והקרב קרב כי כך נתר ה'. ועוד שנראה לו כמזבח כקרני השור בשביל חטא העגל : וכפר ג'. ככא ואידך וכפר על העם נגני קטורת. וכפר על חטאתינו לומר כמו שקרבן מכפר על חטא כן שקטורת מכפר על החטא :

ואל בני ישראל תדבר לאמר ד' נמסר בסדר כי תשא : ושור ה'. וסי' ושור ואיל לשלמים. ושור ושה שרוע. ושור או שה. ושור לאחד דנשיאים. ושור וחמור ושה. ג' קדמאי ר"פ : אל המזבח ט' נמסר בסדר ויקרא : חטאתך ב' וסי' ועשה את חטאתך. גם ה' העביר. וחד וחטאתך תכפר : עלתך ג' כתיב כן וסי' קרב אל המזבח. התיצב על עלתך : התיצב כה על : וכפר ד' וסימן קרב אל המזבח. ב' בו : והולך מהרה אל העדה. עזרנו אלהי ישענו : כאשר צוה ה' ג' ס"פ נמסר לקמן בהאי סידרא : ויקרב ה' פתחין וסי' ויקרב אהרן אל המזבח. ותקרא אשה חכמה מן העיר. ויקרב אל הפלשתי. ויקרב המלך אל המזבח. אליו רב החובל : ויקרבו קריבה י' חסר בלישנא נמסר בסדר ויקרא :

תולדות אהרן ואל בני. שם : (כי היום. יומא לח) : ויקריבו בני אהרן. מ"ק כח :

ספורנו

ט ויהי ביום השמיני. (ד) כי היום ה' נראה אליכם. כבר נראה במעשי ידיכם כאמרו וכבוד ה' מלא את המשכן וראוי שתכבדוהו בקרבן זה על גלוי שכינתו : (ו) זה הדבר אשר צוה ה' תעשו. לסמוך ידיכם על החטאת ועל העולה של צבור : וירא אליכם כבוד ה'. מלבד גלוי השכינה שהיה במשכן כאמרו וירא כבוד

רמבן

לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו או אמר לכל אחד מן הזקנים ואל בני ישראל תדבר ושיעור הפרשה ויאמר אל אהרן קח לך ואל הזקנים אמר ואל בני ישראל תדבר לאמר כי המדבר לרבים יאמר סתם לכל אחד מצותו כדרך ואנו אתכם בעת ההיא לאמר חלוצים תעברו וכן רבים במשנה תורה. ור"א אמר כי עמם ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו שכבר אמר להם משה זה הדבר. ואם כן יתכן שיהיה שיעור הפסוקים האלה כך קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' אותי תעשו וירא אליכם כבוד ה' ויאמר אל אהרן קח לך עגל וגו' ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו לכם שעיר עזים. והנה קצר בתחלה ופירש בסוף. ואיננו נכון. אבל אחר שהזכיר להם הקרבנות ויקחו את אשר צוה משה חזר ואמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו שיקרבו הקרבנות על הסדר שיצוה ואחר כך ירא‍ה להם הכבוד ובעבור שאמר כי היום ה' נראה אליכם חזר ואמר שיראה להם בכבודו והנה הקרבנות האלו לא הוזכרו בפרשת זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם לכהן לי כי שם לא צוה רק על המלואים ובשבעת הימים וקרבנותיהם מלאו ימי מלואיהם כי עתה ביום השמיני הם עצמם יקריבו הקרבנות. והנה הקרבנות הללו כחנוכה להם כענין מנחת חביתים לדורות ביום המשח אותו ויתכן כי רפר על מעשה העגל הוסיף להם עתה הקרבנות הללו כי כאשר צוה וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם עדיין לא נעשה העגל כאשר פירשתי לכך לא הזכירם שם ולא כדברי רש"י שאמר שם כי הפר לכפר על מעשה העגל אבל היו הפרים ההם לחטא על המזבח ועל אהרן ועל בניו לקדש אותם והעגל הזה ביום השמיני לכפר על מעשה העגל. והנה קרבן אהרן כקרבנו ביום הכפורים בשוה וחטאת העם כחטאתם ביום הכפורים שעיר עזים אחד לחטאת וכך אמר בתוספתא של פרשת מלואים בת"כ שהעגל הזה לכפר על מעשה העגל. ודרשו כי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן אלא אמר להם אתם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף יש בידכם בתחלה שנאמר וישחטו שעיר עזים ויש בידכם בסוף שנאמר עשו להם עגל מסכה יביאו שעיר ויכפר על מעשה שעיר יביאו עגל ויכפר על מעשה העגל. ונראה כי בעבור היות טעם החטאת של אהרן כטעמו ביום הכפורים שרף אותו כאשר ישרף של יום הכפורים אף על פי שהיה זה חטאת חיצונה כי לא פירש משה שיעשה כן. ואולי נצטוה בכך והכתוב לא רצה להאריך כי לא יעשה רק מה שיאמר משה ולא יאמר משה רק מה שצוה ה' :

(ז) וטעם קרב אל המזבח ויקרב אהרן אל המזבח וישחט. ועל דעתי כדרך הפשט יאמר קרב אל צפון המזבח ועשה שם החטאת והעולה כי

הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן־הַחַטָּאת
הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ יא וְאֶת־הַבָּשָׂר
וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה׃ יב וַיִּשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה
וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־
הַדָּם וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ יג וְאֶת־הָעֹלָה הִמְצִיאוּ
אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־הָרֹאשׁ
וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יד וַיִּרְחַץ
אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר
עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה׃ טו וַיַּקְרֵב
אֵת קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח אֶת־שְׂעִיר
הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ
וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן׃ טז וַיַּקְרֵב
אֶת־הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט׃
שני יז וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְמַלֵּא
כַפּוֹ מִמֶּנָּה וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ
מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר׃ יח וַיִּשְׁחַט
אֶת־הַשּׁוֹר וְאֶת־הָאַיִל זֶבַח
הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לָעָם וַיַּמְצִאוּ
בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו וַיִּזְרְקֵהוּ
עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יט וְאֶת־
הַחֲלָבִים מִן־הַשּׁוֹר וּמִן־הָאַיִל
הָאַלְיָה וְהַמְכַסֶּה וְהַכְּלָיֹת וְיֹתֶרֶת

חצרא מן כבדא מן
חטאתא אסיק למדבחא
כמה דפקיד יי ית משה׃
יא וית בשרא וית משכא
אוקיד בנורא מברא
למשריתא׃ יב ונכים ית
עלתא ואמטיאו בני אהרן
ליה ית דמא וזרקיה על
מדבחא סחור סחור׃
יג וית עלתא אמטיאו ליה
לאיברהא וית רישא ואסיק
על מדבחא׃ יד וחליל
ית גוא וית כרעיא ואסיק
על עלתא למדבחא׃
טו וקריב ית קורבן עמא
ונסיב ית צפירא דחטאתא
דלעמא ונכסיה וכפר
בדמיה כקדמאה׃ טז וקריב
ית עלתא ועבדה כדחזי׃
יז וקריב ית מנחתא ומלא
ידיה מנה ואסיק על
מדבחא בר מעלת צפרא׃
יח ונכס ית תורא וית דכרא
נכסת קודשיא דלעמא
ואמטיאו בני אהרן ית
דמא ליה וזרקיה על
מדבחא סחור סחור׃ יט וית
תרביא מן תורא ומן דכרא
אליתא וחפי גוא וכוליתא

רשי

למד (ת"כ ר"ה י) : (יא) ואת הבשר ואת העור וגו׳. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכלן על פי הדבור : (יב) וימציאו. לשון הושטה והזמנה : (טו) ויחטאהו. עשהו כמשפט חטאת : כראשון. כעגל שלו : (טז) ויעשה כמשפט. המפורש בעולת נדבה בויקרא (מנחות נג ביצה כ) : (יז) וימלא כפו. היא קמיצה (מנחות ו) : מלבד עולת הבקר. כל אלה עשה אחר עולת התמיד : (יט) והמכסה. חלב המכסה את הקרב : וישימו את החלבים על החזות. לאחר התנופה נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו העליונים למטה :

ויברכם

אבן עזרא

ועל הכליות : (יב) וימציאו. מגזרת מצא שמצאו בשעת הצורך : (טו) ויקרב את קרבן העם. על המזבח : (טו) וישחטהו ויחטאהו כראשון. הוא עגל החטאת. וטעם ויחטאהו. כפר בו החטאת :

וישימו

תולדות אהרן

ויקרב את העלה. ביצה כ מנחות נג :
ויקרב את המנחה. מנחות ע יט :

ספורנו

כבוד ה׳ אל כל העם: (יב) וימציאו. כדי שיתחנכו בהתעסקם בקרבן אביהם : (טו) כראשון. שנשרף אע"פ שהיתה חטאת חיצונה : (טז) כמשפט. שבני אהרן זרקו וערכו והקטירו : (יז) מלבד עולת הבקר. מלבד מנחת עולת הבקר. וימלא שהתחנכו גם בשלמי צבור :

בעל הטורים

ויעשה ב׳. הכא ואידך ויעשה לאיש הכא אליו גבי דוד בענין ולרש אין כל כי אם כבשה פי׳ ויעשה כמשפט שהוא בעצמו הרג משפטו ואת הכבשה ישלם ארבעתים :

את העולה ג׳ וסי׳ המציאו אליו. ושחט את הכבש במקום. ועל הנשיא יהיה: ויקטר על המזבח. כל תקטרה המזבחה במ״ג המזבח וסי׳ והרים ממנו בקמצו. ואת העלה המציאו אליו. ויקרב את המנחה. וכל קריי׳ דכוות׳ המזבח במ״ה. וסי׳ והעלה הכהן את העלה. וישחטו הבקר ג׳ בפסוק דד״ה. וישחטום הכהנים דד״ה : ויעשה ב׳ וחסר וסי׳ כמשפט. ויבא הלך לאיש : וימלא ט׳ דגש נמסר בסדר שלח לך : זאת האיל ה׳ וסי׳ האחד תקח. תנתח לנתחיו. יעשה זבח שלמים. וישחט את השור ואת. ונמסר גם בסדר תצוה :

רמבן

כי הם שקוטתן בלפון . ואמר משה כן כדרך קלרה שכבר ידע אהרן זה . אבל בת"כ נתעוררו רבותינו בזה ומשלו משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שנשא אשה והיתה מתביישת מלפניו נכנסה אצלה אחותה אמרה לה אחותי למה נכנסת לדבר זה לא שתשמשי את המלך הגיסי דעתך ובואי שמשי את המלך כך אמר לו משה לאהרן אחי למה נבחרת להיות כהן גדול לא שתשרת לפני המקום הגס דעתך ובוא ועבוד עבודתך . ויש אומרים היה אהרן רואה את המזבח כתבנית שור והיה מתירא ממנו נכנס משה אצלו אמר לו אהרן אחי לא תירא ממה שאתה מתירא הגס דעתך ובא קרב אליו לכך אמר קרב אל המזבח ויקרב אל המזבח בזריזות . וטעם זה כי בעבור שהיה אהרן קדוש ה׳ ואין בנפשו חטא זולתי מעשה העגל היה החטא ההוא קבוע לו במחשבתו כענין שנאמר וחטאתי נגדי תמיד והיה נדמה לו כאלו צורת העגל שם מעכב בכפרותיו ולכך אמר לו הגס דעתך שלא יהיה שפל רוח כל כך שכבר רצה אלהים את מעשיו . ואחרים מפרשים שהיה השטן מראה לו כן כמו שאמרו שם אהרן אחי אף על פי שנתרצה המקום לכפר עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שמא ישטינך בביאתך למקדש וכו׳ בתורת כהנים. וטעם וכפר בעדך ובעד העם יאמר קרב אל המזבח לעשות כל הקרבנות ועשה תחלה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך תחלה בקרבנותיך . ובעד העם אחרי כן שתעשה קרבן העם וכפר בעדם בקרבנם ליתד אותו שיבא וכאשי ויכפר על החיוב :

(יז) מלבד עולת הבקר . הוצרך הכתוב להזכיר זה בכאן ללמד שאין עולת העם פוטרת עולת התמיד ולא קודמת לה ולא הוצרך להזכיר כן בימי המלואים לפי שהם קרבנות יחיד למלא יד הכהנים וידוע שלא פטרו את התמיד ולא קדמו אליו . ובתורת כהנים שט ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מה בא זה ללמדנו אם ללמד שאם לא מצא מנחה יביא בהמה והלא כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט אם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר מלמד ששתי מנחות היו שם אחת על העולה ואחת בפני עצמה ופירושו שאלו אמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט מלבד עולת הבקר היה ללמד שהתמיד קודם כמו שאומר בפרשת המוספין על עולת התמיד יעשה ונסכו מלבד עולת התמיד אבל כשהזכיר המנחה ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר נראה שעל המנחה הוא אומר . ולפיכך דקדקו שאם בא לומר שהקריב זו המנחה לבדה ולא הקריב מנחת נסכים לתמיד ולא לעולת העם שלא מצא אלא לנדבה זו והלא כבר נאמר ויקרב את העולה ויעשה כמשפט שקרבה כמשפטה בנסכים אם כן למה נאמר ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר לומר שהקריב המנחה הזו מלבד עולת הבקר ומנחתה שאין המנחה הזו מנחת נסכים אלא מנחת נדבה של ישראל :

(יט) והמכסה . חלב המכסה את הקרב לשון רש"י . ואיננו נכון בעיני כי למה יזכיר החלב הזה ולא יזכיר החלבים האחרים . אבל על דעתי המכסה שם לכלם . כי כל חלב שיקרב לגבי המזבח הוא מכסה כי האחד חלב המכסה את הקרבן והשני כל החלב אשר על הקרב וגם הוא מכסה והחלב אשר על הכליות יכסה עליהן . וכן אשר על הכסלים . וכמו שאמרו חלב שהבשר חופה אותו מותר שעל הכסלים אמר רחמנא ולא שבתוך הכסלים . והנה הכתוב הזה נמשך למעלה וימציאו בני אהרן אליו את הדם של שור ואיל הנזכרים ואת החלבים מן השור . אבל מן האיל המציאו אליו האליה והחלב ומשניהם הכליות ויותרת הכבד ואמר וישימו את החלבים על החזות כי האליה והכליות ויותרת הכבד יתנו למטה וחלבים עליהן והכל על החזות

והנה

אבן עזרא

(כ) וישימו את החלבים. עם הכליות ויותרת הכבד כאשר הראיתיך: (כא) ואת החזות. חזה השור גם חזה האיל: ואת שוק הימין. מזה ומזה ושוק סמוך אל הפאה או הכד: (כב) וישא אהרן את ידיו אל העם. אל נכחם וקדמונינו העתיקו מכאן צורת נשיאות כפים: וירד. כאשר הראיתיך רבים וכבר ירד מעשות חטאת העם ועולתם והשלמים. וטעם וירד. בעבור המזבח שהיה ג' אמות קומתו ואחר כן באו משה ואהרן אל אהל מועד ויתכן שבאו להתפלל על האש שתבא ובצאתם ברכו שנית את העם: (כד) את העולה. עולת אהרן ועולת העם ועולת תמיד כי כן כתוב מלבד עולת הבקר: ואת החלבים. מהעגל ואיל אהרן והשעיר והשור והאיל: וירנו. הרמת קול וכן ותעבור הרנה במחנה: (א) איש מחתתו. כל איש לקח מחתתו ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני והעד כן היום הקריבו את חטאתם: ויתנו בהן אש. לא מהאש שיצאה וזה טעם אש זרה. וטעם אשר לא צוה אותם. שמדעתם עשו ולא כוונו להקטיר קטורת גם באש זרה: (ב) וימותו לפני ה'. כי חשבו שעשו דבר רצוי לפניו: (ג) הוא אשר דבר ה'. כבר אמר לי השם שהוא יראה קדושתו בקרובים אליו כטעם

רשי

(כב) ויברכם. (ת"כ סוטה לח) ברכת כהנים יברכך יאר ישא: וירד. מעל המזבח: (כג) ויבא משה ואהרן וגו'. למה נכנסו מצאתי בפ' מלואים בברייתא הנוספת על ת"כ שלנו למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת או לא נכנס אלא לדבר אחר ראיתי דן ירידה וביאה טעונה ברכה מה ירידה מעין עבודה אף ביאה מעין עבוד' הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת. ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשי' ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואומר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל: ויצאו ויברכו את העם. אמרו (תהלים צ) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם לפי שכל ז' ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו: (כד) וירנו. כתרגומו: ותצא אש. (עירובין סג) רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא ע"י שהורו הלכה בפני משה רבן (ויקרא רבה) רבי ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש משל למלך שהיה לו בן בית וכו' כדאיתא בויקרא רבה: (ג) הוא אשר דבר וגו'. (זבחים קטו) היכן דבר (שמות כט) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור

מקרא

הַכָּבֵד׃ כ וַיָּשִׂימוּ אֶת־הַחֲלָבִים
עַל־הֶחָזוֹת וַיַּקְטֵר הַחֲלָבִים
הַמִּזְבֵּחָה׃ כא וְאֵת הֶחָזוֹת וְאֵת ג"כ. ג'
שׁוֹק הַיָּמִין הֵנִיף אַהֲרֹן תְּנוּפָה
לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה׃ ג' מיחדין
כב וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת־יָדָו אֶל־ ס' כתיב ידו וקרי' ידיו
הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֲשֹׂת
הַחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים׃
כג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם
וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעָם׃ פ'
שלישי כד וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה
וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הָעֹלָה
וְאֶת־הַחֲלָבִים וַיַּרְא כָּל־הָעָם פ'
וַיָּרֹנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃ י א וַיִּקְחוּ
בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ
מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ פ"ו
עָלֶיהָ קְטֹרֶת וַיַּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְהוָה נקרת סלוסס
אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם׃ י"ד בטעם דרגא וכ' מרכוס
ב וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל
אוֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ט"ג מ"ג בתורה
ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר בִּקְרֹבַי ג' וחסר

אונקלוס

וַחֲצַר כַּבְדָא׃ כ וְשַׁוִּיאוּ
יָת תַּרְבַּיָּא עַל חַדְיָתָא
וְאַסֵּיק תַּרְבַּיָּא לְמַדְבְּחָא׃
כא וְיָת חַדְיָתָא וְיָת שׁוֹקָא
דְיַמִּינָא אֲרֵים אַהֲרֹן אֲרָמָא
קֳדָם יְיָ כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה׃
כב וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדוֹהִי
עַל עַמָּא וּבָרֵיכִנּוּן וּנְחַת
מִלְּמֶעְבַּד חַטָּאתָא וַעֲלָתָא
וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ כג וְעַל
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן
זִמְנָא וּנְפַקוּ וּבָרִיכוּ יָת
עַמָּא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ לְכָל
עַמָּא׃ כד וּנְפַקַת אִישָּׁתָא מִן
קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת עַל מַדְבְּחָא
יָת עֲלָתָא וְיָת תַּרְבַּיָּא וַחֲזָא
כָל עַמָּא וְשַׁבַּחוּ וּנְפַלוּ עַל
אַפֵּיהוֹן׃ א וּנְסִיבוּ בְּנֵי
אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא גְּבַר
מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ בְהוֹן
אִישָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלַהּ
קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָרִיבוּ
קֳדָם יְיָ אִישָּׁתָא נוּכְרֵיתָא
דְּלָא פַקֵּיד יָתְהוֹן׃ ב וּנְפַקַת
אִישָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת
יָתְהוֹן וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ׃ ג וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן הוּא דְמַלִּיל
יְיָ לְמֵימַר בְּקָרִיבַי אֶתְקַדַּשׁ

מסורה

ידו מידו ה' חסר וקמצין וסימן וישא אהרן את ידו. וסמך אהרן את שתי ידו. וישלך מידו את הלוחת. ומלאו ידו ימחץ וידו תרפנה: מעשת ה' חסר בלישנ' וסי' חלילה לך מעשת. וירד מעשת החטאת. וגברתו הנפשות העשת. לעשתכם אתם בקרב. חלילה לי מה' מעשת דשמואל: וירא כ' וירא ה' אל אברם. ויהי אברם בן תשעים. וירא אליו ה' באלוני. ויאמר אל תרד. וירא אליו ה' בלילה. אלהים אל יעקב: ויאסר יוסף מרכבתו. בלבת אש מתוך. ויהי בהקהל העדה. באהל בעמוד ענן. וירא אליו מלאך ה'. ויבא משה ואהרן אל אהל מועד. ויקהל עליהם קרח. ויבא משה ואהרן מפני הקהל. וירכב על כרוב ויעף דשמואל. וירא ה' אל שלמה. וחברו. אל שלמה שנית. וירא למרובים תבנית יד. ויהיו לה מטות. וירא מלאך ה' אל האשה: בקרבי ג' חסר בלישנא וסי' בקרבי אקרש. וקרבי מרחוק עמדו. חדלו קרבי ומידעי:

תולדות אהרן וישימו את החלבים. מנחות סב: וישא אהרן. מגלה יח סוטה לח תמיד לג (תענית כז): וירד סוטה לח: (ויבואמשה. יומא לה): ותאכל אותם. סנהדרין נב: וימותו. שם:

בעל הטורים תנופה. וסמיך לי' וישא ידיו שהנושא כפיו צריך לסניף בידיו: וישא אהרן את ידיו. זכה במתנות כהונה: ויברכם. ג' ברכות כנגד ג' מיני קרבנות ברכה א' כנגד חטאת וישמרך מן החטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור. יאר כנגד עולה שנאמר בעלותך לראות. שלום כנגד שלמים: אשר לא צוה. אין לומר לא צוה להביא אש זרה וגם לא צוה שלא להביאו. אלא פי' אשר צוה של לא צוה אותם. וכן לכל צבא השמים אשר לא צויתי: אותם. בגמטריא זה הנפש. אותם מלא וא"ו שמתאו בששה דברים. אש זרה. שהורו בפני רבם. שתויי יין. בנים לא היו להם. נתנו עיניהם בשררות. לא נטלו עצה:

ספורנו

י (א) ויקחו בני אהרן וגו' איש מחתתו. חשבו שכמו שאחר התמיד אשר בו השרה שכינה כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה תבא

רמבן

והנה החלבים לבדם יראו למעלה והוא דרך כבוד בהקטרה:
(כ) ויקטר החלבים המזבחה. עם שאר הנזכרים. אבל בעבור היות ההקטרה גדולה בחלבים יזכירם וכן ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים:

(כב) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. ברכת כהנים יברכך יאר ישא. לשון רש"י. וא"כ יהיה פרשת דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל שבחומש הפקודים מוקדמת לזה ואולי כן הוא כי יסמך למה שנאמר שם ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ויתכן לומר כי אהרן פרש כפיו השמים וברך את העם כאשר עשה שלמה שנאמר ויעמד שלמה לפני מזבח ה' ויפרוש כפיו השמים ושם נאמר ויעמד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול לאמר ולפיכך לא הזכיר הכתוב שצוה אותו משה לעשות כן ובברייתא של פרשת מלואים בת"כ ראיתי ויברכם זו ברכה סתומה שאי אתה יודע חזר הכתוב ופירש להלן יברכך ה' וישמרך. יאר ה' פניו אליך ויחנך. ישא ה' פניו אליך וגו' ועדיין יש לי לומר שכך אמרו ברכה זו שברך אהרן את העם מעצמו סתומה היא ולא פירש לנו הכתוב מה היא אבל ברכה שנצטוו הכהנים לדורות נתפרשה והיא שוה בכל הכהנים לעולם או שהם סבורים שכאן זכה אותו בנשיאות כפים ליום זה ולהלן נתנה ברכה זו לו ולבניו לדורות: (כד) ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח. טעם מלפני ה' כמו מאת פני ה' והמשכיל יתבונן כאשר פירשתי זה: החטא כנדב ואביהוא תדענו ממה שאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה ולא אמר ויקריבו לפני ה' קטרת אשר לא צוה אותם. והנה הם שמו קטרת על האש כענין שאמר הכתוב ישימו קטורה באפך ולא שמו לבם רק לזאת. והנה לא היה אשה ריח ניחוח. וזה טעם וישימו עליה קטרת שלא אמר וישימו עליהן כאשר נאמר בעדת קרח ותנו בהן אש ושימו עליהן קטרת ושם עוד ונתתם עליהם קטרת אבל אמר בכאן עליה לרמוז כי על האש בלבד שמו קטרת ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם ויתכן שירמוז לזה מה שאמר לא תעלו עליו קטרת זרה שלא יעשאוה זרה והוא מה שנא' בקרבתם לפני ה' וימותו כי בהקריבם לפניו מתו: (ג) הוא אשר דבר ה' לאמר. היכן דבר ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא

רשי

סכור או כי או כך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך : וידם אהרן . (ת"כ זבחים קטו) קבל שכר על שתיקתו ומה שכר קבל שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין: בקרובי . בבחירי : ועל פני כל העם אכבד . כשהקדוש ברוך הוא עושה דין מתירא מתעלה ומתקלס אם כן באלו כל שכן ברשעים וכן הוא אומר (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך : (ד) דד אהרן . עוזיאל אחי עמרם היה שנאמר (שמות ו) ובני קהת וגו׳ : שאו את אחיכם וגו׳ . כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה שלא לערבב את השמחה : (ה) בכתנותם . של מתים מלמד שלא נשרפו בגדיהם אלא נשמתם כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם (סנהד׳ נב ת"כ) : (ו) אל תפרעו . אל תגדלו שער מכאן (מ"ק טו) שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום : ולא תמותו . הא

אבן עזרא

כטעם רק אתכם ידעתי וכאשר אראה גם קדושתי אז אהיה נכבד ועל פני כל העם אכבד וייראו ממני : (ד) שאו את אחיכם מאת פני הקדש . יש אומרים כי הקטורת היתה לפני מזבח העולה והלוים נכנסים שם ויש אומרים שהיתה על מזבח הקטורת ומשה הוציאם מאהל מועד : פני הקדש . היא החצר כנגד המחנה כאשר פירשתי : (ו) ראשיכם אל תפרעו . יש אומרים לגדל פרע : תפרומו . תקרעו והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ורבים אמרו מכוסה ואחרים אמרו מגולה והאמת דברי הקבלה : ולא תמותו . מלת ולא מושכת עצמה וא"ע כמו ולא למדתי חכמה וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף כי אתם תכפרו בעדם

אֶקָּדֵשׁ וְעַל־פְּנֵי כָל־הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃
4 וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם קִרְבוּ שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃
5 וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה׃
6 וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר ׀ בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל־תִּפְרָעוּ ׀ וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף

ב׳ ככ׳ לוס׳ — ב׳ חסרים ס׳ מלין ככ׳ טעמא הקורא יטעים הגרים קודם התליסא — ב׳ חד חסר וחד מ"ל ג׳ — ג׳ וחסר

וְעַל אַפֵּי כָל עַמָּא אֶתְיְקַר וּשְׁתִיק אַהֲרֹן׃ ד וּקְרָא מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל אַחְבּוּהִי דְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ טוּלוּ יַת אֲחוּכוֹן מִן קֳדָם אַפֵּי קוּדְשָׁא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ ה וּקְרִיבוּ וּנְטָלוּם בְּכִתּוּנֵיהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דְמַלִּיל מֹשֶׁה׃ ו וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי רֵישֵׁיכוֹן לָא תְרַבּוּן פֵּירוּעַ וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא תְבַזְעוּן וְלָא תְמוּתוּן וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא

וידם ב׳ וסי׳ וידם אתרן . וידם השמש וירח עמד . וא׳ ישב בדד וידם : דד ב׳ חסר וסימן אהרן . מרדכי : קרבו ה׳ מלין בתרי טעמי וסי׳ זה ינחמנו . קרבו שאו . שובו מדרכיכם הרעים דמלכים . ולאלה תהיה תרומת הקדש . זאת העיר העליזה . וחד פסוק סימן כי תכלה לעשר : מאת פני . ה׳ וסי׳ מאת פני יצחק אביו . פרעה . הקדש . הבית. מאת פני ה׳ ונמסר גם בסדר תולדות : וישאם ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ וישאם בכתנת׳ וישאום בני קיש בתראה מלא : ראשיכם ז׳ וסי׳ אל תפרעו . אתם נצבים . את הנביאים ואת ראשיכם החוזים . ופארכם על ראשיכם . שאו שערים . וחבירו שאו שערים : תפרעו ב׳ וסי׳ ראשיכם אל תפרעו :

תולדות אהרן ראשיכם . מ"ק ח׳ י"ד כד: ובגדיכם . שם עו:

בעל הטורים

וידם ב׳ במסרה . וידם אהרן . וידם השמש רמז למה שאמרו מאורות לוקין על אב ב"ד שמת ובני אהרן היו אב ב"ד : קרבו . יש בו ב׳ טעמים מלמד שלא קרבו אליהם להיכל אלא סטילו בהם חנית של ברזל וגררום והוציאו אותם לחוץ : וישאם ב׳ במס׳ . וישאום בכתנותם . וישאום בני קיש אחיהם הנושא אשה חייב להלבישה כדכתיב וכסותה לא יגרע וזהו וישאום בני קיש וישאום בכתנותם שכיון שנשאום נתחייבו בכתנותם : ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר . הפך פניו כנגד אהרן ודבר עמו פה אל פה ולכך כתיב אל אהרן אבל לא הפך פניו כנגד אלעזר ואיתמר לכך לא נאמר בהם אל : ולאיתמר בניו . פסיק לומר שאף הם היו ראויים אלא שפסקה מהם הגזירה וזה הוא שנאמר בסיני וגם הכהנים ה׳ כהנים אלו אהרן וד׳ בניו אלא שבזכות אהרן ניצולו : תפרעו ב׳ במסרה . אל תפרעו ואידך שמעו מוסר ואל תפרעו בשביל שלא שמעו מוסר ופרעו שהורו בפני רבם או שהכניסו אש זרה גרמו לנשארים שנצטוו באל תפרעו : ועל כל העדה יקצוף . לפי שהיו שלוחי צבור ושליח צבור שטעה סימן רע לשולחיו :

רמבן

אלא במכובדי אמר לו משה לאהרן אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של הקב"ה והייתי סבור או בי או בך עכשיו אני רואה שהם קדושים ממני וממך לשון רש"י ממדרש רבותינו . ואם כן יהיה טעם ונקדש בכבודי שיהיה קדוש בעיני כל העם ובמכובדי וידעו כי אני שוכן בו . ר"א גם כן אמר הוא אשר דבר ה׳ לאמר כבר אמר לי השם שיראה קדושתו בקרובים אליו כטעם רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וכאשר תראה גם קדושתי זו אז אהיה נכבד על פני כל העם ויראו ממני ואם כן הוא דבור ולא נכתב כי השם הודיעו דרכיו שכך המדה הזאת לפניו . ולדעתי בדרך הפשט אין צורך לכל זה כי דבר השם גזרותיו ומחשבתו וענין דרכיו והדבור יאמר בכל אלה דברתי אני עם לבי חשבתי מחשבה זו וכן וזה הדבר אשר מל יהושע זה הענין על דבר הכסף . וכן ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה׳ גזר וכמוהו באבירם בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה כדבר ה׳ אשר דבר ביד יהושע בן נון . והנה אמר משה המקרה הזה הוא אשר גזר השם לאמר אל לבו בקרובי אקדש שלא יהרסו אל קדושתי ועל פני כל העם אכבד שיהיו נוהגים כבוד במשכני . וטעם וידום אהרן שהיה בוכה בקול ואז שתק . או כטעם ואל תדום בת עינך :

(ד) **קרבו** שאו את אחיכם . מצאתי בתורת כהנים בפרשת מלואים רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא בחוץ מקום שהלוים מותרין שם ליכנס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנותם אם כן למה נאמר וימותו לפני ה׳ נגפם המלאך והוציאם לחוץ רבי עקיבא אומר לא מתו אלא בפנים שנאמר וימותו לפני ה׳ אם כן למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנותם שהטילו בהם חכות של ברזל וגררום והוציאום לחוץ ע"כ בברייתא . והטעם שאע"פ שגם הכהנים אסורין לבא בהיכל אלא בשעת עבודה אינו אלא בביאה ריקנית אבל להוציא משם טומאה או לבדק הבית יכנס שכך שנינו בתורת כהנים יכול לא יכנס לעשות רקועות תלמוד לומר אך כך היא מצותן הכהנים נכנסין שם אם אין שם כהנים נכנסין שם לוים אם אין טהורים נכנסים שם תמימים אם אין תמימים נכנסין שם בעלי מומין . ועכשיו היום הזה אין שם כהנים שהרי נצטוו שלא יטמאו להם . אבל כיון שהיה אפשר בחכות ובגרירה לא היו רשאין ליכנס שם ועל דעת ר"א מפני שאמר הכתוב ויקרבו סבר שהוא בחוץ ולכן לא אמר ויגררו בכתנותם וטעם בכתנותם כי היו לובשים בגדי כהונה והנה צוה משה להוציא אותם אל מחוץ למחנה ושם יפשיטום בגדי הכהונה וילבישום תכריכי המתים ויקברו אותם כמנהגם כשאר המתים במדבר והנה אחר כן טהרו הבגדים הקדושים והיו לשאר הכהנים :

(ו) **אל** תפרעו . אל תגדלו שער מכאן שאבל אסור בתספורת אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום ולא תמותו הא אם תעשו תמותו לשון רש"י . וזה שאמר מכאן שאבל אסור בתספורת אסמכתא בעלמא היא ועוד כי לפי זה לא ידרש הא אם תעשו תמותו אבל יהיה רשות בבני אהרן שיאמר אליכם חייבין לפרוע ראשיכם ולקרוע בגדיכם כשאר האבלים ולא תמותו שלא תהיו חייבין מיתה בכך כי שאר האבלים חייבים אם לא עשו כן וכך אמרו בגמרא במשקין אבל שלא פרע ושלא פירם חייב שנאמר ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב וכל זה כדרך האסמכתות בתלמוד . ואין פריעה ופרימה באבלות אלא מדברי סופרים או שיהיה יום ראשון הלכה למשה מסיני נלמד מן האנינות כפי דעת הגאונים אבל עיקר הכתוב הזה אזהרה בבני אהרן ושמע פירושו כבר אמרו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן ואינו אוכל ואם מת לו מת אסור לפרוע ולפרום עליו ולהטמא לו שנאמר את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום ועל כל נפשות מת לא יבא ובעבור שהוא רשאי להיות מקריב כשהוא אונן אמר בו הכתוב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו הטעם שיזהיר אותו שלא יצא מן המקדש ויניח העבודה כי זה חלול ה׳ הוא . והנה זו האזהרה שלא יצא מן המקדש בשעת העבודה נוהגת בכל הכהנים אבל למד בכהן גדול שמקריב אונן וכיון שכן הוא אם הניח העבודה ויצא באנינות יתחייב בכל כהן שמניח העבודה ויוצא לרצונו . והנה משה הזהיר כאן לאהרן שלא יפרע ושלא יפרום כי היא מצוה נוהגת בו לדורות שהוא הכהן הגדול . אבל בניו שהיו משאר הכהנים לא היו רשאין להקריב ביום הזה כי היו אוננין ואונן שעבד חלל והיו חייבים להטמא לאחיהם . וכן היו רשאין או חייבין לפרוע ולפרום ומשה הזהירם מכל זה הוראת שעה ולכן צוה אל מישאל ואלצפן שיטמאו למתים הם ולא הכהנים . וצוה להם שלא יפרעו ושלא יפרומו כאביהם ולא יבכו כלל :

ספורנו

תבא הקטרת כך היה ראוי להקטיר קטרת חדשה עתה על הגלות כבוד ה׳ אל כל העם ועל ירידת האש ולכן הקריבוהו לפני ה׳ במאמר הפנימי שנא׳ בו לא תעלו עליו קטרת זרה וגם אם ראויה לעשות כך אם היו מלאכי בזה חטאו לעשות עתה אשר לא צוה אותם. כאמרם ז"ל עירובין פרק הדר שהורו הלכה בפני משה רבם : (ג) וידום אהרן . שהתנחם בקדוש ה׳ שנקדש במותם : (ה) בכתנותם אל מחוץ למחנה. שלא חששו לפשט את כתנות הקדש מאחר שכבר נטמאו : (ו) ראשיכם אל תפרעו . אע"פ שהיו המתים מהקרובים שמטמא להם כהן הדיוט החמיר על אלה מפני שהיו משוחים

וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ
אֶת־הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה׃
ז וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן־
תָּמֻתוּ כִּי־שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהוָה
עֲלֵיכֶם וַיַּעֲשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה׃ פ
ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃
ט יַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ ׀ אַתָּה ׀
וּבָנֶיךָ אִתָּךְ בְּבֹאֲכֶם אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד וְלֹא תָמֻתוּ חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ י וּלְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ
וּבֵין הַחֹל וּבֵין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר׃
יא וּלְהוֹרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת
כָּל־הַחֻקִּים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיהֶם
בְּיַד־מֹשֶׁה׃ רביעי פ
יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל
אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר ׀ בָּנָיו
הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת
מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל

כ׳ ר״פ בטעם בכיפ׳ · כול׳ חסר כמ״ז · ל׳ ר״פ · כ׳ בכ׳ לופ׳ כ׳ ומ״ל · כ׳ ומ׳ ו׳ חסי׳ · ייז מ״ל בתורה · ס׳ ירופ׳ וכסי״א ולא׳ אלעזר

תְּהֵי רוּגְזָא וַאֲחֵיכוֹן כָּל בֵּית
יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יָת יְקִידְתָא
דְּאוֹקִיד יְיָ׃ ז וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא לָא תִפְּקוּן דִּילְמָא
תְמוּתוּן אֲרֵי מְשַׁח רְבוּתָא
דַּייָ עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָּמָא
דְמֹשֶׁה׃ ח וּמַלֵּיל יְיָ לְאַהֲרֹן
לְמֵימַר׃ ט חֲמַר וּמְרַוֵּי לָא
תִשְׁתֵּי אַתְּ וּבְנָךְ עִמָּךְ
בְּמֵעַלְכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
וְלָא תְמוּתוּן קְיָם עָלַם
לְדָרֵיכוֹן׃ י וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין
קוּדְשָׁא וּבֵין חוּלָּא וּבֵין
מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא׃
יא וּלְאַלָּפָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יָת כָּל קְיָמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ
לְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ יב וּמַלֵּיל
מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם אֶלְעָזָר
וְעִם אִיתָמָר בְּנוֹהִי
דְּאִשְׁתְּאָרוּ סַבוּ יָת מִנְחָתָא
דְּאִשְׁתְּאָרַא מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ
וְאִכְלוּהָ פַּטִּיר בִּסְטַר

רשי

הא אם תעשו כן תמותו: ואחיכם כל בית ישראל. מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה: (ט) יין ושכר. (ת״כ כריתות יג) יין דרך שכרותו: בבאכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבאכם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אוהל מועד אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד (ת״כ): (י) ולהבדיל. (ת״כ זבחים יז) כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה: (יא) ולהורות. למד שאסור שיכור בהוראה יכול יהא חייב מיתה ת״ל אתה ובניך אתך ולא תמותו כהנים בעבודתם במיתה ואין חכמים בהוראתן במיתה: (יב) הנותרים. מן המיתה מלמד שאף עליהן נקנסה מיתה על עון העגל הוא שנא׳ (דברים ט) ובאהרן התאנף ה׳ מאד להשמידו ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר (עמוס ט) ואשמיד פריו ממעל ותפלתו של

אבן עזרא

בעדם. וטעם ואחיכם כל בית ישראל. תמצאנו רמוז בפרשת ראה אנכי: (ח) וידבר ה׳ אל אהרן. כי נביא היה וי״א ע״י משה כמו דבר אל אחז והזהירו שישמור הוא ובניו שלא ימותו כאשר מתו בניו הגדולים: (ט) ושכר. העשוי ממין חטה או דבש או תמרים כי היין משחית הדעת לשותיו ויתערבו לו הדברים על כן ולהבדיל כי אתה כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש ובין החול והוא מלשון חלול גם יתכן בין יום קדש לחול: (י) ובין הטמא ובין הטהור. בבהמה ובשרץ המים ובעוף ע״כ נכתבה אחרי זאת הפרשה פרשת זאת החיה ואחרי כן טומאת היולדת וצרעת אדם ובגד ובית ובעל קרי וזב וזבה ונדה וזה טעם ובין הטמא ובין הטהור: (יא) ולהורות את בני ישראל. שאר המצות וכן ככל אשר יורו אתכם הכהנים: (יב) קחו את המנחה. אחר שהקטירו

שמעו מוסר וחכמו: ולהבדיל ב׳ בטעמא בתורה וסי׳ בין האור בין הקדש: החל ב׳ בתרי לישנ׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ בין הקדש ובין: כבד אבן ונטל החול בתראה מלא: הטהור ב׳ מ״ל וסי׳ ומכל העוף הטהור. ולהבדיל בין הקדש: ולהורות ב׳ וחסר וי״ו תניינא וסימן ולהורת נתן בלבו. את בני ישראל: איתמר בניו ג׳ מלין בטעמא פי׳ בג׳ מקומות משרתי׳ אזלא ומרכא בתיבה אחת לגרקא וסי׳ ואל איתמר בניו. אם יצאו בנות שילה. לאוצרות תולדות אהרן יין ושכר. תעני׳ יז נזיר ד מגילה ס

סנהדרין כב כג. זבחים יז כריתות יג: חקת עולם. זבחים יח: ולהבדיל. מגילה ל שבועות יח זבחים יז יח כריתות יג: ולהורות. שבועות יח כריתות יג: בניו הנותרים. ברכות סא יומא כו תענית יז: ואכלוה מצות. זבחים ס:

בעל הטורים

ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה. שתלמיד חכם שמת הכל נעשין קרוביו: יין ושכ״ר נוטריקון אם שתה כדי רביעית יין אסור להורות: תשת נוטריקון תשלית שכור תופש״ם: אתה ובניך. בניו׳ ילאו החללים ובעלי מומין. יין ושכר אין פסוק מתחיל יין אלא זה שבכיא יללה בעולם כמ״ד בהוא יין. סו לכך מתו: החול ב׳. הכא ואידך כוכד הבן ונטל החול. כיון שנגדל בין קודש להול למוצאי שבת להוא כוכד הכהן ונטל החול שהדם כבד במ״ש בשביל נכמה שהבדה. יין ושכר וסמיך ליה ולהבדיל. שמבדילין על היין: ולהורת. הותיות ולתורה. אליהם. בגי׳ זה הכלכה: ביד משה. פרי טוא במקרא:

ספורנו

משוחים כאמרו כי שמן משחת ה׳ עליכם: כל בית ישראל יבכו. שחסרו שני צדיקים גדולים וכן לא יגרע יקרא דשכבי: (י) ולהבדיל. ולהורות כי יין ותירוש יקח לב כאמרו

רמבן

וזה טעם ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה ולא אתם והנה הכל שלא לערבב שמחתו של מקום והחמיר בזה להיות להם חיוב מיתה אם יערבבו השמחה כלל. ויתכן שנצטוה משה בכך מפי הגבורה ואע״פ שלא נכתב או שלמד זה ממה שנצטוה ושמרתם את משמרת ה׳ ולא תמותו כי משמרת ה׳ יוסיף גם היום השמיני והנה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם כי עתידין בני אהרן להיות אוננין ואע״פ כן צוה שלא יניחו המקדש א״כ לא יטמאו ולא יתאבלו כלל. והנה בני אהרן הכהנים המשוחים אע״פ שהם כהנים הדיוטים עשה דינם בימי המלואים כדין משוח מלחמה לדורות שהוא אינו פורע ואינו פורם ולא מטמא לקרובים ככהן גדול אבל אינו מקריב אונן וגם הם לא הקריבו באותו היום כמו שדרשו הן היום הקריבו את חטאתם וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול והנה בכל המקרא הזה לא נתבטל דבר במלואים שכבר קרבו הקרבנות ולערב אכלו כלם הראוי לאכילה. ואפשר שיהיה זה נוהג בכל ימיהם באלעזר ואיתמר שיהיה דינם כמשוח מלחמה בעבור שנמשחו בשמן המשחה ויהיה זה טעם כי שמן משחת ה׳ עליכם. וכבר הזכרתי הברייתא של תורת כהנים שאמרו ומפתח אהל מועד לא תצאו יכול בשעת העבודה ושלא בשעת העבודה תלמוד לומר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי לא יצא ואינו מחלל הוי אומר בשעת העבודה:

(ז) פן תמותו. ממשמע לאו אתה שומע הן: כי שמן משחת ה׳ עליכם. מה ת״ל שיכול א״ל אלא אהרן ובניו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת העבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות ת״ל כי שמן משחת ה׳ עליכם. וכן ראיתי עוד בתוספתא של סנהדרין אמרו לו לר׳ יהודה אין מן המקדש לא יצא אלא בשעת עבודה בלבד. והנה לפי זה האזהרה הזו והעונש היו באהרן ובניו שאם יצאו מפתח אוהל מועד בשעת עבודה יהו חייבין ואהרן היה מקריב ביום הזה והזהירו שלא יניח העבודה ויצא אבל בניו ביום הזה אוננין היו ואינם עובדין ואיך יהיו בכלל זה. ואולי נאמר שמשה אמר לכלם ומפתח אהל מועד לא תצאו בשעת עבודה פן תמותו וכם היודעים כי אהרן מקריב אונן והוא באזהרתו מעתה ובניו בכלל האזהרה והעונש כשיהיו ראויים לעבודה מיום זה ואילך. ומפני זה אמר בכאן סתם ומפתח אהל מועד לא תצאו ולא פירש עד מתי אם עד הערב או למחרתם כי הכונה שלא יניחו העבודה ויצאו ותהיה מצוה טהגת לדורות. ויתכן שיהיה לבנים הוראת שעה שלא יצאו משם ביום הזה כאביהם לכבוד השמחה אבל הכהנים שבכל הדורות מוזהרים שלא יניחו עבודה מן הכתוב שאמר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל כי כל כהן שיצא ויניח עבודתו מחלל ולא הוצרכו ללמוד מכאן אלא העונש שנתרבה כל מניח עבודה ויוצא למיתה מכי שמן משחת ה׳ עליכם שהמשיחה לדורות היא עליהם שנאמר והיתה להם משחתם לכהונת עולם לדורותם. וכך שנו שם בברייתא של תורת כהנים מכאן אמרו הרוגי ב״ד אין מתעסקין עמהן לכל דבר שמא תאמרו הרי אנו הולכים לבתינו ומתאבלין אוננין ובוכין והלא כבר פקדנו המקום שלא תצאו מן המקדש נראה מכאן שהיתה הוראת שעה שיהיו המתים בב״ד של מעלה כנהרגין בב״ד על העבירות שבאין ושואלין בשלום הדיינין ובשלום העדים. אף כאן יעמדו לפני השם ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו זה יום סיני וביום שמחת לבו זה אהל מועד:

(ט) יין ושכר אל תשת. יין דרך שכרותו לשון רש״י. ופירושו שאם הפסיק בו או שנתן לתוכו מעט מים פטור ודעתו של הרב שלא הוזהרו אלא על היין לא על שאר המשכרים וללמוד שכר מן הנזיר. וכן הדבר לפי דעתי. אבל על דעת הרב ר׳ משה על שאר המשכרים באזהרה ושכר כפשוטו והטעם באזהרה הזאת עתה שלא יתעה הכהן בשכרות היין ויבא לידי מחשבה שאינה כהוגן וימות בה כאשר עשו בניו. ויתכן כי מה שדרשו שהיו נדב ואביהוא שתויי יין לומר כי מפני ויכנס טעו באש זרה לא שיהיה העונש מפני היין כי עדיין לא הוזהרו ממנו אבל עונשם שטעו באש ה׳ כאשר רמזתי:

בבאכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבואם להיכל בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל ונאמר בקדוש ידים ורגלים ביאת אהל מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל

רש"י

של משה בטלה מחצה שנאמר (דברים ט) ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא: קחו את המנחה. אע"פ שאתם אוננין וקדשים אסורין לאונן: את המנחה. זו מנחת שמיני ומנחת נחשון: ואכלוה מצות. מה ת"ל לפי שהוא מנחת צבור ומנחת שעה ואין כיוצא בה לדורות הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות: (יג) וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים: כי כן צויתי. באנינות יאכלוה (ת"כ זבחי' קא): (יד) ואת חזה התנופה של שלמי צבור: תאכלו במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקו אכילתם במקום קדוש אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים אבל צריכים הם ליאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים (זבחי' נה) מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר: אתה ובניך ובנותיך. אתה ובניך בחלק אבל בנותיך לא בחלק אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחזה ושוק או אינו אלא אף הבנות בחלק תלמוד לומר כי חקך וחק בניך נתנו חק לבנים ואין חק לבנות: (טו) שוק התרומה וחזה התנופה. לשון אשר הונף ואשר הורם. תנופה מוליך ומביא תרומה מעלה ומוריד. ולמה חלקן הכתוב תרומה בשוק ותנופה בחזה לא ידענו ששניהם בהרמה והנפה: על אשי החלבים. כמו על חלבי האשים מכאן שהחלב למטה בשעת תנופה ויסוב המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי את שלשתן בצו את אהרן: (טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ראש חודש ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום שעיר עזים ושעיר נחשון ושעיר ראש חודש (ת"כ) ומכולן לא נשרף אלא זה ונחלקו בדבר חכמי ישראל י"א מפני הטומאה שנגעה בו נשרף וי"א מפני אנינות נשרף לפי שהוא קדשי דורות אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: דרש דרש. (זבחים קי) שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה ומפני מה לא נאכלו אלו כך היא בתורת כהנים: על אלעזר ועל איתמר. בשביל כבודו של אהרן הפך פניו כנגד הבנים וכעס: לאמר. (ת"כ) אמר להם השיבוני על דברי: (יז) מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. וכי חוץ לקדש אכלוה והלא שרפוה ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה: כי קדש קדשים היא. ונפסלת ביוצא והם אמרו לו לאו אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: ואותה נתן לכם לשאת וגו'. שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים

אבן עזרא

שהקטירו ממנה לגבוה אין ראוי לאכול הנשאר כי אם מקודשים ועתה תחלו לאכול החוק שנתן לכם השם שתקחו תמיד מאשי ה' ופירושו כל מנחה שהקטירו ממנה לשם במקום טהור ואם הוא חוץ המחנה והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות כי כן כתוב כל טהור בביתך יאכל אותו וכן קנין כסף ויליד בית ואלמנה ששבה וכאשר תאכלו עתה השוק והחזה יהיה לכם החק לקחתו מכל זבחי השלמים: (טז) שרף. מהבנין שלא נקר' שם פועלו כמו ומורק ושוטף: (יז) במקום הקדש. פתח אהל מועד כי כן כתוב ואותה נתן השם לכם כי כאשר תאכלו אתם את

מקרא

המזבח כי קדש קדשים הוא:
יג ואכלתם אתה במקום קדוש כי חקך וחק־בניך הוא מאשי יהוה כי־כן צויתי:
יד ואת חזה התנופה ואת | שוק התרומה תאכלו במקום טהור אתה ובניך ובנתיך אתך כי־חקך וחק־בניך נתנו מזבחי שלמי בני ישראל:
טו שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף תנופה לפני יהוה והיה לך ולבניך אתך לחק־עולם כאשר צוה יהוה: חמישי
טז ואת | שעיר החטאת דרש דרש משה והנה שרף ויקצף על־אלעזר ועל־איתמר בני אהרן הנותרם לאמר:
יז מדוע לא־אכלתם את־החטאת במקום הקדש כי קדש קדשים הוא ואתה | נתן לכם לשאת את־

תרגום אונקלוס

מדבחא ארי קודש קודשין היא:
יג ותיכלון יתה באתר קדיש ארי חולקך וחולק בנך היא מקורבניא דיי ארי כן אתפקדית:
יד וית חדיא דארמותא וית שוקא דאפרשותא תיכלון באתר דכי את ובנך ובנתך עמך ארי חולקך וחולק בנך אתיהיבו מנכסת קודשי בני ישראל:
טו שוקא דאפרשותא וחדיא דארמותא על קורבני תרביא ייתון לארמא ארמא קדם יי ויהי לך ולבנך עמך לקים עלם כמא דפקיד יי:
טז וית צפירא דחטאתא מתבע תבעיה משה והא אתוקד ורגיז על אלעזר ועל איתמר בני אהרן דאשתארו למימר:
יז מדין לא אכלתון ית חטאתא באתר קדיש ארי קודש קודשין היא ויתה יהב לכון

מסורה

כ"ל מ"ל כמו"ג · פ' · קדמ' כי חקך וחק בניך הוא · תניין כי חקך וחק בניך נתנו · ע' כתיב י' · ט' · י"ן בלוש' כל אורי' כ"כ · ג' ס"פ · חצי התורה בתבות דרש מכא ודרש מכא. ל' ל' · ל' חסר י' · ד'. כ"ד

בעל הטורים

לתרומות: יביאו ט' וסי' והיה ביום הששי. ושפטו את העם. שוק התרומה וחזה. למען אשר יביאו. בכורי כל אשר בארצם. והשעורים והתבן לסוסים. את המנחה בכלי טהור. יביאו לבוש מלכות. כי אל הלשכות אשר יביאו: אתך י"ו בתורה וסי' כל החיה אשר אתך. וירא אליו ה' בלילה. כי אם זכרתני אתך. וכי יגור אתך גר דפסח. וקח אתך מזקני. פעלת שכיר. ודברתי אתך מעל. כרתי אתך ברית. גר בארצכם. שוק התרומה. תשמרו את כהנתכם. וזה לך תרומת. כל תרומת הקדשים. קדמא דפסוק ונשאו. הוא תהלתך. יצו ה' אתך את הברכה: כאשר צוה ה' ג' ס"פ וסי' קרב אל המזבח. שוק התרומה. ויעל דוד דשמואל: דרש ב' בקרי. דרש משה. ולא דרש בה': הנותרים. קדמאה הנותרים כתיב. תנינא הנותרים כתיב. ואתה ד' בקריא ג' חסר וא' מלא וסי' מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש. ואתה החייתי. ואתה הרגו בחרב. ואותה לא יראה. בתרא מלא:

תולדות אהרן ואכלתם אותה. שם נס: כי כן צויתי. יומא ה זבחים נה: ואת חזה. זבחים נס: שוק התרומה. מנחות סב: כאשר צוה. יומא ה זבחים קא: דרש דרש. זבחים קא קידושין ל: ושנה שורף. פסחים כד: מדוע לא אכלתם. פסחים כב זבחים קא: ואותה נתן לכם. שבועות ע זבחים קא מנחות ד:

רמבן

אהל לשון רש"י ותורת כהנים. והנראה לפי ההקש הזה שאין הכהן חייב מיתה בגישת המזבח ולא בביאת האהל אלא אם כן עבד שם עבודה כדרך קידוש ידים שאין האזהרה שם אלא שלא יעבוד כדרך שנאמר או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה לה' ובלשון הזה שנוי שם בספרא. רבי אומר נאמר כאן בבאכם אל אהל מועד ונאמר להלן בבואם אל אהל מועד מה להלן עשה את היציאה כביאה ואת המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת העבודה אף כאן עשה את היציאה כביאה ואת המזבח כאהל מועד ואינו חייב אלא בשעת העבודה כלומר שאין החיוב אלא שלא יעבוד בין שנכנס שכור או ששתה שם ועבד. ושם אמרו חקת עולם לרבות היציקות והבלילות והתנופות וההגשות הקמיצות והקטרות המליקות וההזיות. כי מפני שאמר הכתוב להקטיר אשה לה' הוצרכו אלו לרבותם. ונראה עוד שאין החיוב הזה במקריב בבמה. ולכן יאמרו שם אין לי אלא אהל מועד מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חוקת עולם כי אזהרה לכהנים בעבודתם ואין כהן מקריב בבמה. והנה פי' בבאכם כאשר תעבדו עבודה. ואמר בלשון הזה כי כל העבודות שם היו או בתוך האהל או במזבח העולה אשר פתח אהל מועד. והכלל כי האזהרה והעונש באלו אינם אלא שלא יעבוד שתוי יין או שאינו רחוץ ידים ורגלים וכן מחוסר בגדים. אבל על הכניסה אין בה בתורה שום מניעה מאלו. ומה ששנינו רבי יוסי אומר בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם וכולה מתני' מעלות דרבנן הם. וע"ד הרב ר' משה יש בכניסה בלא עבודה לאו שאין בו מיתה:

(טו) שוק התרומה וחזה התנופה. לשון אשר הונף ואשר הורם תנופה מוליך ומביא תרומה מעלה ומוריד. ולמה חלקן הכתוב תרומה בשוק ותנופה בחזה לא ידענו ששניהם בהרמה והנפה לשון רש"י. והנראה אלי בטעם זה כי במלואים היה השוק תרומה לה' והוקטר עם הלחם ועם החלבים והמורם מן השלמים יקרא תרומה כמו שנאמר והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה' וכל שכן אלו שהעלו אותם לגבוה שהם כלם תרומת ה' ולא יקרא בשם תנופה כי תנופתו היתה עם החלבים והלחם כדי להקטירם לה' אבל החזה הונף בפני עצמו ולא היה חלוק משאר הבשר אלא בתנופה ובתנופה זו בלבד נתקדש וזכה בו משה להיות לו למנה. ומפני שזכות אהרן ובניו בחזה ושוק לדורות היה מיום המלואים וזכו בשוק בתרומתו לה' ובחזה בתנופתו ושאר הבשר לבעלים יקראו לעולם השוק תרומה והחזה תנופה כאשר היה בהם ביום הזכות:

על אשי החלבים. כמו על חלבי האשים מכאן שהחלבים למטה בשעת תנופה לשון רש"י. ואין צורך כי אשי תואר לחלבים כמו שאמר אשי ה' ונחלתו יאכלון. ופי' הכתוב הזה שהוא טעם למה שאמר כי חקך וחק בניך נתנו מזבחי שלמי בני ישראל ואמר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו אותם בני ישראל הנזכרים להניף תנופה לפני ה' שיהיו קדושים לפניו ויהיו לך ולבניך לחק עולם כי הצואה בתנופה אין זה מקומה אבל לפי דרכנו למדנו בה שהחלבים למטה בשעת תנופה:

(טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ראש חדש. ושלשה שעירים קרבו

ספורנו

כאמרו אל למלכים שתו יין ולרוזנים אי שכר פן ישתה וישכח מחוקק: (טו) יביאו להניף. והיה לך ולבניך שלא תזכו בהם עד אחר הנפה שאז תזכו בהם משלחן גבוה: (טז) ואת שעיר החטאת. אותו השעיר שהיה לחק עולם והוא שעיר ר"ח שהיה קדשי דורות: (יז) ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה. אע"פ שנתנה לכם לא היה לכם

את החטאת השם ישא את עון העדה או פירושו אתם תשאו את החטאת והטעם כי על ידהם יכופר עונם על כן לכפר : (יח) הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה. כפר הבא על כל המצות שהוא לכהן ולקהל. ואם ישאל שואל הנה פר הטאת שורף ולא הובא את דמו לפנים בקדש והטעם הפרכת ומזבח הזהב דע

מתכפרים. (והא דלא היו בעת ההיא בעלים דבעלים הם הכהנים כאותו פעם מבואר בסוד הגלגול ע"פ בוצינא קדישא האלהי מהר"ר יצחק לוריא זלה"ה) : לשאת את עון העדה. מכאן למדנו ששעיר ר"ח היה שהוא מכפר על טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו : (יח) הן

לְסַלָּחָא עַל חוֹבֵי כְנִשְׁתָּא
לְכַפָּרָא עֲלֵיהוֹן קֳדָם יְיָ׃
יח הָא לָא אִתָּעַל מִדְּמַהּ
לְבֵית קוּדְשָׁא גַּוָּאָה מֵיכַל
תֵּיכְלוּן יָתַהּ בְּקוּדְשָׁא כְּמָא
דְפַקֵּדִית׃ יט וּמַלִּיל אַהֲרֹן
עִם מֹשֶׁה הָא יוֹמָא דֵין קָרִיבוּ
יָת חַטָּוָתְהוֹן וְיָת עֲלָוָתְהוֹן
קֳדָם יְיָ וַעֲרָעָא יָתִי עָקָן
כְּאִלֵּין וְאִלּוּ אֲכָלִית
חַטָּאתָא יוֹמָא דֵין הֲתַקֵּין
קֳדָם יְיָ׃ כ וּשְׁמַע מֹשֶׁה
וּשְׁפַר בְּעֵינוֹהִי׃ א וּמַלִּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְמֵימַר
לְהוֹן׃ ב מַלִּילוּ עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא
דְּתֵיכְלוּן מִכָּל בְּעִירָא דְעַל

י
עֲוֺן הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי
יְהוָה׃ יח הֵן לֹא־הוּבָא אֶת־דָּמָהּ
אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ
אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ יט וַיְדַבֵּר
אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ
אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי
יְהוָה וַתִּקְרֶאנָה אֹתִי כָּאֵלֶּה
וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִיטַב בְּעֵינֵי
יְהוָה׃ כ וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטַב
בְּעֵינָיו׃ ששי פ
יא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן לֵאמֹר אֲלֵהֶם׃ ב דַּבְּרוּ אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֹאת הַחַיָּה
אֲשֶׁר תֹּאכְלוּ מִכָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר

ס"ו מלאים
ל' וחסר
ג' כ"כ. כל חוב' חסר
כמ"א
ל' ודגש
ז' בטעם דרגא תביר
ל'. ג' ר"פ

שפר חטאת הוא לחטאת על המזבח ושעיר החטאת הוא לעם ובשר החטאת לכהן : אכול תאכלו. היה ראוי שתאכלו אותה. יש מדקדקים שאמרו שהה"א של התימה לא יהיה אחריו דגש עם אחד מהז' מלכים כי אם עם השו"א הנע ימצא והה"א פתוח בעבור שלא יתכן להתחבר שני שואי"ם נעים ובעבור שמצאו יו"ד הייטב דגוש אמרו כי זה הה"א לידיעה כה"א השבה עם נעמי המצאו פה העיר ההוללה ואלה ההיי"ן במקום אשר הנה כן פירוש הייטב ועוד אמרו כי ואכלתי פועל עבר ואילו היה עתיד היה מלרע כמו ודברתי על הנבואים ודברתי אתך והטעם כי בני הנשרפים היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם כי העגל והאיל בעד אהרן ובניו : (יט) ותקראנה אותי כאלה. פירושו צרות או דאגות על מות הבנים ובעבור זה לא יכולתי לאכול כל חטאת רק אכלתי ממנה מה שייטב בעיני השם והטעם מה שיוציאני לידי חובה ועל דעת המעתיקים שה"א הייטב לתימה והיא מלה זרה גם על הפירוש שהזכרתי היא זרה כי לא מצאנו בכל המקרא ה"א הדעת עם פועל עתיד. ומלת ואכלתי חטאת כאילו אמר ואילו אכלתי חטאת גם מצאנו מלות לעתיד והם מלעיל פן אורש וגנבתי והטעם כי הייתי אונן ואין אונן אוכל חטאת כטעם לא אכלתי באוני : (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. בעבור שהוא הכהן המורה המבדיל בין הטמא ובין הטהור :

מפרסת

לא הובא וגו'. שאילו הובא היה לכם לשרפה כמו שנאמר (ויקרא ו) וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו' : אכל תאכלו אותה. היה לכם לאכלה אף על פי שאתם אוננים : כאשר צויתי. לכם במנחה : (יט) וידבר אהרן. אין לשון דבור אלא לשון עז שנאמר (במדבר כא) וידבר העם וגו' אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה זאת אלא מדרך כבוד. אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב ת"ל (במדבר לא) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו' הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים זו מצאתי בספרי של פנים שני : הן היום הקריבו. מהו אומר אלא אמר לו משה שמא זרקתם דמה אוננין (זבחים קא) שאונן שעבד חילל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן : ותקראנה אותי כאלה. אפילו לא היו המתים בני אלא שארי קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו כגון כל האמורים בפרשת כהנים שהכהן מטמא להם : ואכלתי חטאת ואם אכלתי הייטב וגו' : היום. אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה : הייטב בעיני ה'. אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות : (כ) וייטב בעיניו. הודה ולא בוש לומר לא שמעתי : (א) אל משה ואל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן : לאמר אליהם. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר. או אינו אלא לאמר לישראל כשהוא אומר דברו אל בני ישראל הרי דבור אמור לישראל הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר : (ב) דברו אל בני ישראל. את כלם השוה להיות שלוחים בדבר זה לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזרת המקום מאהבה : זאת החיה. לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות ע"ג לא אסר כלום משל לרופא שנכנס לבקר את החולה כו' כדאיתא במדרש רבי תנחומא : זאת החיה. (ת"כ חולין כט) מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו וזאת לא תאכלו : את זה תאכלו וגו'. אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין

פנימה ה' בקרי' וסימן הן לא הובא. כל כבודה בת מלך. וארד אל הבית פנימה. ויקראו השערים ויבואו פנימה אל חזקיהו דד"ה : אכול י' מלאים בלישנא וסי' הלא נכריות : הן לא הובא את דמה. האכול אכלנו מן המלך. אכול השנה ספיח דמלכים. וחברו דישעיה. ערוך השלחן צפה. אכול ושתו כי מחר. ואכלתם אכול ושבוע. אכול ואין לשבעה. אכול ושבע והותר : ותקראנה ד' ג' כתיב ה' וסימן ותקראנה אתי כאלה. ותקראנה לו השכנות. ב' בפסוק. ותקראן לעם לזבחי אלהיהן. בתרא חסר : וידבר ה' ז' בטעם דרגא תביר וסימן אני ה' דבר אל פרעה. זאת החיה. ונתנו ללוים מנחלת. וחברו דערבות. צו את בני ישראל. וידבר ה' אליכם מתוך האש. וידבר ה' ביד עבדיו הנביאים אל מנשה ואל עמו. ונמסר גם בסדר וארא :

תולדות אהרן הן לא הובא. פסחים פב פג (פסחים לח) זבחים פב קא : אכול תאכלו. זבחים קא : כאשר צויתי. יומא ס זבחים קא : הן היום. זבחים יז קא : ותקראנה אותי. זבחים קא : ואכלתי חטאת. שם עא : וישמע משה. שם קא : זאת החיה. חולין מב עא : מכל הבהמה. שם ע"א : וכל בהמה. מכות יח שם חולין שם :

בעל הטורים אשר תאכלו בגימט' חיה אכול ושאינה חיה לא תאכל. אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ. למעוטי שור הים דאמר דימא אסור :

ספורנו

לכם רשות לשרפה כי לא נתנה לכם אלא לאכלה לשאת את עון העדה : (יט) הן היום הקריבו. כמו הן ישלח איש את אשתו. הן ישא איש בשר קדש. וטעמו אם היה הענין כן שהיו אלה מקריבים חטאתם של חובה ואת עולתם של נדבה אע"פ שאינם קדשי צבור לדורות והיינו אוכלים החטאת היום בהיותנו אוננים : הייטב בעיני ה'. שנאכל קדשי דורות באנינות הלא דבר ידוע הוא שאין אכילת אונן בכונה ראויה לכפר כאמרו בקדשים קלים לא אכלתי באוני ממנו ואע"פ שצוית שנאכל באנינות את המנחה שהיא קדשי שעה לא יתחייב זה בקדשי דורות : (כ) וייטב בעיניו. שמח אל טוב סברת אחיו ובניו שהסכימו לראות ולהורות : יא (ב) החיה אשר תאכלו. הנה אחר

רמבן

קרבו בו ביום קחו שעיר עזים לחטאת ושעיר נחשון ושעיר ראש חדש ומכלם לא נשרף אלא זה. ונחלקו בדבר חכמי ישראל יש אומרים מפני טומאה שנגעה בו נשרף. ויש אומרים מפני אנינות נשרף לשון רש"י. ועל דעת האומר מפני טומאה נשרף כתב הרב בפסוק ואכלתי חטאת היום היום אסור אבל אנינות לילה מותר שאין אונן אלא יום קבורה כי לפי זה אם מפני אנינות היה להם לאכלו בערב אלא קסבר אנינות לילה דאורייתא : (יט) הן היום הקריבו. מהו אומר אלא אמר להם משה שמא זרקתם דמה אוננין שהאונן שעבד חילל אמר לו אהרן וכי הם הקריבו שהם הדיוטות אני הקרבתי שאני כהן גדול ומקריב אונן לשון רש"י. וכך הוא בגמרא בפרק טבול יום ודלמא אקריבתיה ופסלתיה. ואני תמה שהרי קודם האנינות נעשו כל הקרבנות דכתיב וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים. ואחר כן נכנסו לאהל מועד והתפללו. ואח"כ ירדה האש לקרבנות ואז הקטירו נדב ואביהוא קטרת זו. ושמא לא היה משה רואה את מעשיהם וחשש שמא מצאו דם השעיר הזה שלא נזרק עדיין וזרקוהו. ואהרן אמר לו הלא הזריקה שלי היא וכשנזרקה מידי נזרקה ולא נפסלה באנינות ומשא ומתן של הלכה היה אבל לא נעשה בהן דבר באנינות כלל : יא (א) אל משה ואל אהרן וגו' דברו אל בני ישראל. והמצות בפרשיות האלה נוהגות בישראל ובכהנים. אבל ענינה מרובה בכהנים כי הם צריכים להשתמר תמיד מנגיעת הטומאה בעבור שיצטרכו לבא במקדש ולאכול בקדשים ועוד כי אם שגגו ישראל בהם חייבין להביא עליהם קרבן שיקריבוהו הכהנים. ועוד שצוה אותם להבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור. והנה הם צריכים להורות לישראל הטמא והטהור שיזהרו בהם. ע"כ היה הדבור בזה אל משה ואל אהרן שניהם או למשה שיאמר לאהרן. וכוה לשניהם דברו אל בני ישראל. ולכך נאמר בספר ת"כ. ויזהיר בפרשה באכילה בטומאה שלא יטמא המשכן וקדשיו : (ב) מכל הבהמה אשר על הארץ. פשוטו מכל הבהמה אשר על פני הארץ כהטעם מכל אשר בעולם. ומדרשו מפני שיש חיות בים ואין תורתן בסימנין הללו אלא

עַל־הָאָרֶץ: ג כֹּל ׀ מַפְרֶסֶת פַּרְסָה
וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע פְּרָסֹת מַעֲלַת גֵּרָה
בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ: ד אַךְ אֶת־
זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה
וּמִמַּפְרִסֵי הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־
מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ
מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם: ה וְאֶת־
הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה
לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם: ו וְאֶת־
הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא
וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא
לָכֶם: ז וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס
פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה
וְהוּא גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא
לָכֶם: ח מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ
וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם
לָכֶם: ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל
אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר

י"ע ר"פ · ל' וחסר · ו' דגשים · ב' ר"פ בענין · ג' כתיב יו"ד · ב' חד מלא וחד חסר · ט' כתיב ה"א · ל' ומ"ל וא' וכנפעוני יפרס · ל' · ל' · לית בפסוק היא והוא הוא · ל'

ארעא: ג כל דסדיקא פרסתא ומטלפא טלפין פרסתא מסקא פשרא בבעירא יתה תיכלון: ד ברם ית דין לא תיכלון ממסדיקי פשרא ומסדיקי פרסתא ית גמלא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתא לא אסדיק מסאב הוא לכון: ה וית טפזא ארי מסיק פשרא הוא ופרסתא לא אסדיק מסאב הוא לכון: ו וית ארנבא ארי מסקא פשרא היא ופרסתא לא אסדקא מסאבא היא לכון: ז וית חזירא ארי סדיק פרסתא הוא ומטלפא טלפין פרסתא והוא פשרא לא פשר מסאב הוא לכון: ח מבשרהון לא תיכלון ובנבלתהון לא תקרבון מסאבין אינון לכון: ט ית דין תיכלון מכל דבמיא כל דליה ציצין

רשי

ומין ומראה להם. וכן בעוף ואת אלה תשקצו מן העוף. וכן בשרצים וזה לכם הטמא. זאת החיה מכל הבהמה. מלמד שבהמה בכלל חיה (מנחות ג): (ג) מפרסת. כתרגומו סדיקא: פרסה. פלאנט"א בלעז: ושוסעת שסע. שמובדלת מלמעלה ולמטה בשתי צפרנים כתרגומו ומטלפן טלפן שיש שפרסותיו סדוקות מלמעל' ואינן שסועות ומובדלות לגמרי שלמטה מחוברות (חולין ע"א): מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה. כך שמו ויתכן להיות מגזרת (שמואל ב יד) מים הנגרים שהוא נגרר אחר הפה ותרגומו פישרא שע"י הגרה האוכל נפשר ונמוח: בבהמה. תיבה יתירה היא לדרשה להתיר את השליל הנמצא במעי אמו (ת"כ חולין פד): אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה (זבחים לד): (ח) מבשרם לא תאכלו. אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת קיו ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות וכו': מבשרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים: ובנבלתם לא תגעו. יכול יהו ישראל מוזהרים על מגע

אבן עזרא

(ג) מפרסת. שם התואר וכן מקרן מפרים והטעם כל שהיא מתוארת שהיא בעלת פרסה: ושוסעת שסע. שם התאר והטעם שפרסותיה שסועות: מעלת גרה. מגזרת גרון ומעלת פועל. והזכיר הגמל והשפן והארנבת והחזיר בעבור שיש לכל אחד הסימן האחד ודרך לשון הקדש להזכיר הזכר מכל מין כי הנקבה בכלל הזכר היא והזכיר ארנבת יש אומרים לפי שלא ימלא הזכר. מהם וי"א שהזכר ישוב נקבה והפך הדבר והראשון קרוב אלי: (ח) ובנבלתם לא תגעו. והכתוב לא הזכיר הנוגע שיטמא עד הערב רק מדברי קבלה ידענו זה והנה הנוגע בזדון יש עליו מלקות כי הוא עבר על לא תעשה ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה הנה לא הותר הדג שהוא באגמים כי הכתוב פרט בימים ובנחלים. סנפיר וקשקשת כדברי המתרגם ארמית: סרן

בבהמה ו' דגשים וסי' בעוף בבהמה דנח. מעלת גרה בבהמה דתורת כהנים. וחברו דמשנה תורה. אל תשקצו את נפשותיכם. ופדה בערכך. ליש גבור בבהמה. ונמסר גם בסדר נח: מעלי ג' כתיב יו"ד וסי' אך את זה לא תאכלו. אך את זה דמשנה תורה. ועד מעלי שמשא. וכל שארא מעלה המעלה למעלה

ספורנו

אחר שהתנהגו ישראל את עדים הרוחני שקנו במתן תורה אשר בו היו ראוים לשרות שכינה עליהם בלתי אמצעי כאמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך כמו שיהיה הענין לעתיד לבא כאמרו ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. מאם האל ית' אחר כך מהשרות עוד שכינתו ביניהם

בעל הטורים

ממעלי הגרה. מלא יו"ד ו' מינין מעלי גרה שור כשב ועז וז' מיני חיות: טמאים הם לכם וסמיך ליה את זה תאכלו רמז תמרה דימא סרי: לא הזכיר בדגים שמות לפי שמכוסים מבני אדם אין להם שמות:

תולדות אהרן אותה תאכלו. זבחים כד (תרומות עה): אך את זה. בכורות ו יו: ממפריסי בכורות יו: ואת הגמל. חולין נט בכורות ו: ואת השפן. בכורות ו: ואת הארנבת. שם (מגילה ע): ואת החזיר. חולין שם בכורות שם: מכל אשר במים. חולין סו סז שבועות ה: סנפיר. חולין סג נדה נא:

רמבן

אלא כדגים. לפיכך אמר אשר על הארץ להוציא מה שבים:

(ג) **כל** מפרסת פרסה ושוסעת שסע מעלת גרה. טעם הכתוב הזה שכל בהמה שיהיו בה שני הסימנין הללו תאכלו אבל לא תאכלו בא' מהם והיה ראוי שיאמר כן בדרך כלל אלא שפרט הגמל והשפן והארנבת בגרה והחזיר בפרסה מפני שאין אחרים בעולם בסימן האחד לבדו. וחזר ואמר מבשרם לא תאכלו ללאו. וכתב רש"י אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין אמרת קל וחומר מה אלו שיש בהם קצת סימני טהרה וכו' ולשון סיפרא מה אלו שיש בהם סימני טהרה הרי הם בלא תעשה על אכילתם. שאר בהמה טמאה שאין בה סימני טהרה אינו דין שתהא בלא תעשה על אכילתה נמצאו הגמל והשפן והארנבת והחזיר מן הכתוב ושאר בהמה טמאה מקל וחומר נמצאת מצות עשה שלהן מן הכתוב מצות לא תעשה מקל וחומר עד כאן הברייתא. אבל לפי דעתי אינה עולה כהוגן לפי סוגיות התלמוד. שאם כן לא יהא לוקה על שאר בהמה טמאה שאינה באה אלא מדין קל וחומר שאין מזהירין מן הדין וכך אמרו בתורת כהנים באחותו שאסר הכתוב אחותו בת אביו או בת אמו והוצרך לרבות בכתוב אחותו שהיא בת אביו ובת אמו אע"פ שבאה בקל וחומר ויש בה שם שתיקן לומר שאין מזהירין מן הדין כדאיתא ביבמות בפרק כיצד אבל הברייתא הזו שהיא שנויה כדברי האומר עונשין מן הדין במסכת סנהדרין או שאינה מתרצתא והטעם במלקות שאר בהמה טמאה מפני שאמר הכתוב באיסור השפן מפני שאין מפרים פרסה ובחזיר מפני שאינו מעלה גרה אם כן כל שאינו מעלה גרה ומפרים פרסה הוא בשם האיסור הזה ואין צורך לקל וחומר כלל:

אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה ולא תעשה לשון רש"י. וכך היא בת"כ. והרב רבי משה אמר שהוא למעט בשר האדם אותה תאכלו ולא אדם ובשרו וחלבו בעשה. ולא מצינו שידרש כן לרבותינו ושמא חשב זה ממה ששנינו שם בת"כ יכול אף בשר מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים יהיו בלא תעשה על אכילתן תלמוד לומר זה לא תאכלו זה בלא תעשה על אכילתו ואין בשר מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים בלא תעשה על אכילתן וידון הרב מזה שאינו בלא תעשה אבל הוא בעשה ודרשו מן הכתוב אותה תאכלו ואין הדבר כן שבפי' אמרו חכמים בדם מהלכי שתים וחלב מהלכי שתים שאפילו מצות פרוש מדבריהם אין בו ואם היה בשרו אסור כל היוצא מן הטמא טמא ודם הארץ ודם האדם מיעטו אותן חכמים מאיסור דם ואמר דם השרץ כבשרו לוקה עליו משום שרץ שאין בו משום דם ועשאוהו כבשר. אבל מה שאמרו שאינן בלא תעשה על אכילתן לומר שלא תמעט ממנו והן מותרין. אבל לפי דעתי יהיה זה בבשר מן החי. אבל המת למדו בו ג"ש מעגלה ערופה שאסור בהנאה:

(ז) **ואת** הארנבת. מין שיקראו כן בלשון הקדש הזכר והנקבה ממנו וכן היענה ובעופות היונה אין שם הזכר חלוק מן הנקבה ויש רבים ששמותם בלשון זכר ואין לנקבותיהם שם אחר גמל שפן חזיר דוב עורב פרה ודוב תרעינה וכן תור בעופות. ולכך אמר הכתוב שתי תורים או שני בני יונה יזכיר בתורים שהן בלשון זכר שתי וביונה שני להודיע שאין קפידא בהם. ואל תשיב עלי מלשון רבותינו שיאמרו פרה וחזירה ויאמרו גמל הבא מן הגמלה כי ישאילו בהם לשון לבאר כוונתם וטעם האיסור באלו שאינן בעל שני הסימנין:

(ח) **ובנבלתם** לא תגעו. אינה אזהרה לאסור לנו הנגיעה. אבל יאמר ובנבלתם לא תגעו כי טמאים הם לכם כלומר לא תגעו בהם בלתי אם תטמאו. והענין לומר שיחשוב כל נוגע בהם שהוא טמא ויזהר מן המקדש ומן הקדשים ושמא המדרש שאמרו רבותינו ובנבלתם לא תגעו ברגל כלומר לא תגעו בו בשעה שאתם חפצים להיות טהורים כי טמאים הם ולא תעלו בהם לרגל אבל אין הנגיעה נמנית בלאו שאין הנוגע בנבלה ברגל מן הלוקין את הארבעים. ומה שאמר חייב אדם לטהר עצמו ברגל מצוה מדברי סופרים. ואין מזה מן התורה עשה או לא תעשה זולתי מצות העלייה או שיהא ובנבלתם לא תגעו ברגל אסמכתא כשאר אסמכתות הרבה ששנויות שם בת"כ ועוד שנו שם אחרים אומרים יכול אם נגע אדם בנבלה ילקה ארבעים תלמוד לומר ובאלה תטמאו. יכול אם ראה אדם את הנבלה ילך ויטמא

אבן עזרא

(י) שרץ המים. הם הקטנים שנבראו מן המים ובמים נפש חיה מזכר ונקבה. ואחר שאמר שקץ הם לכם אמר ושקץ יהיו לכם לפרש מה שהוא שקץ והוא מבשרם לא תאכלו והנה הדג יקרא בשר רק מה שאמרו חז"ל בנדרים הוא על מנהג דברי אלה הדורות והוסיף כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת להיות כלל לכל מים כי לא הזכיר בתחלה רק הימים והנחלים: (יג) הנשר. ידוע גם זה עוף שיקרא כן בלשון ישמעאל יש כדמות ראיה שהיא כן ובעבור היות שתי הלשונות קרובות: העזניה. אף ע"פ שיש דברי יחיד שאיננה בישוב טעה הגאון שתרגם אותה אלענקא כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל וכן יודו חכמי לשונם אם כן לא יתכן שיאסר השם הדבר שלא היה: (יד) ואת הדאה. שם כלל לשני מינים והם דאה ודיה כמו ואת הצפור לא בתר עם תור וגוזל והנה לדקו המעתיקים שאמרו כי ראה היא דאה ושרה טענת רבי יונה שאמר איך יתכן לאמר השמר לך מהאריה והליש. ויש אומרים שנשר מן אשורנו ופרס מן הלא פרס לרעב. ועזניה מן עוז והנו"ן נוסף והוא הנקרא עקב"א ודאה מן כאשר ידאה הנשר והיה שמנהגה לשבת באיים ידועים. ועורב מלשון ערב בעבור שחרותו: (טו) בת היענה. יש אומרים שהוא מין שלא ימצאו זכרים כמו הארנבת ואין מלת כיעני' טענה כי אינם זכרים רק הם נקבות כמו יעלים ורחלים: ואת התחמס. מגזרת חמס: ואת השחף. מוליד השחפת: והנץ. יש לו נוצה

תרגום אונקלוס

וְקַלְפִין בְּמַיָּא בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא יָתְהוֹן תֵּיכְלוּן׃ י וְכֹל דְּלֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחֲלַיָּא מִכֹּל רִיחֲשָׁא דְמַיָּא וּמִכֹּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִבְמַיָּא שִׁקְצָא אִינוּן לְכוֹן׃ יא וְשִׁקְצָא יְהוֹן לְכוֹן מִבְּשַׂרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וְיָת נְבֵלַתְהוֹן תְּשַׁקְצוּן׃ יב כֹּל דְּלֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃ יג וְיָת אִלֵּין תְּשַׁקְצוּן מִן עוֹפָא לָא יִתְאַכְלוּן שִׁקְצָא אִנּוּן נִשְׁרָא וְעַר וְעָזְיָא׃ יד וְדַיְתָא וְטָרְפִיתָא לִזְנַהּ׃ טו יָת כָּל עוֹרְבָא לִזְנֵיהּ׃ טז וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָּא

מקרא

ה׳ דגשים וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים ה׳ דגשים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמַּיִם שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם׃ יא וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ׃ יב יתיר ר״ס כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ יג וְאֶת־אֵלֶּה תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ ג׳ וחסרה שקץ הוא שֶׁקֶץ הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת הָעָזְנִיָּה׃ יד וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה לְמִינָהּ׃ טו אֵת כָּל־עֹרֵב ד׳. ס׳ לְמִינוֹ׃ טז וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־ ג׳. ג׳. ג׳ הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ

רשי

מגע נבלה ת"ל (ויקרא כא) אמור אל הכהנים וגו׳. כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר מעתה ומה טומאת מת שהיא חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבלה שהיא קלה לא כל שכן ומה ת"ל לא תגעו ברגל (ת"כ ר"ה יז): (י) סנפיר. אלו ששט בהם: קשקשת. אלו קליפין הקבועים בו כמו שנאמר (שמואל א יז) ושריון קשקשים הוא לבוש: שרץ. בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: (יא) ושקץ יהיו. (ת"כ) לאסור את עירוביהן אם יש בו בנותן טעם (חולין לט): מבשרם. אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות: ואת נבלתם תשקצו. (חולין לז) לרבות יבחושין שסיננן. יבחושין מושילונ"ש בלעז: (יב) כל אשר אין לו וגו׳. (ת"כ) מה ת"ל שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה השירן במים מנין ת"ל כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים הא אם היו לו במים אע"פ שהשירן בעלייתו מותר: (יג) לא יאכלו. (שבת קיד) לחייב את המאכילן לקטנים שכך משמעו לא יהו נאכלין על ידך או אינו אלא לאסרן בהנאה תלמוד לומר (דברים יד) לא תאכלו באכילה אסורין בהנאה מותרין. כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותיהם וכולן מין אחד: (טז) הנץ. אישפרוי"ר שלך

מסורה

ה׳ כתיב: בימים ה׳ דגשים וסימן פרו ורבו ומלאו את המים. וכל אשר אין לו סנפיר. את זה תאכלו מכל אשר במים. ואתה כתנים בימים. בימים וכל התהומות: כל אשר אין לו ו׳ זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד במאריך וסימן ואברהם היו יהיה. וכי יגוף שור איש. יהיה שלום. לא תהיה משכלה. לו תהיה שוק. וכל אשר אין לו דמשנה תורה. כל אשר לו דויקרא. כי לא יכלו להראות. כי לא יכול לעשותו. הפך ידך דמלכים. הפך ידך דד"ה. תהי נא ידך. כל אשר תמצא ידך: שקץ הם ג׳ וסי׳ וכל אשר אין לו. ואת אלה תשקצו. כל הולך על גחון: למינו ד׳ בתורה וסימן עץ פרי עושה פרי. ואת כל עורב. וחברו דמשנה תורה. את הארבה למינו: ואת בת. ה׳ דסמוך בקריי׳ וסימן ואת בת היענה דתורת כהנים וחברו דמשנה תורה. ערות אשה ובתה לא תגלה. ואת בת פרעה דמלכים. וחברו דד"ה:

בעל הטורים

את הנשר. פתח בנשר שהוא מלך בעופות. נשר גוזר נולתו דכתיב ספחדם כנשר נעוריכי: התחמס. חומס ואוכל: הנץ בעל נוצה הרבה ומגלה בשר עופות ותופסם:

תולדות אהרן במים. שבועות כ: (מבשרם לא תאכלו. נזיר ד): ואת נבלתם. חולין סו: אשר אין לו. שם סו (בכורים סד): ובנבלתם. ר"ה יו: הנשר. חולין סא: שבת העזניה. שם וסב: הדאה. שם סג: האיה. שם: למינה שם: עורב. שם: בת היענה. שם כד: הנץ. שם סג:

רמבן

תלמוד לומר ובנבלתם לא תגעו והא כיצד הוי אומר רשות וזה עיקר הדין מן התורה:

(ט) **סנפיר** וקשקשת. סנפירים אלו השט בהם קשקשת אלו הקבועים בו לשון רש"י וכן הוא בגמרא במסכת חולין. אבל לא תבין מלשונם שהן קבועים בגופן ממש ודבוקים בעור הדג אבל קראום קבועים שאינן נדין ממנו ולא מזדעזעין בו כסנפיר והם הקליפין העגולים שגלדה דומה לצפורן שהם נפשטין מעור הדג ביד או בסכין אבל כל שהוא קבוע ודבוק בעור הדג ואיננו נעדר מן העור כלל אינו קשקשת ובעליו אסור הוא. ולכך אמרו בגמרא דקשקשת לבושא הוא ולשון תוספתא אלו הן הקשקשים שמלובש בהן וסנפירים ששט בהן וזהו תרגומו של אונקלוס שאמר קלפין שהן קליפין שעל העור נפשטין ונקלפין ממנו כקליפי האילנות והפירות. וכן ענין הכתוב שאמר ושריון קשקשים הוא לבוש. שהשריונות כולן עשויים מן הטבעות ויש שעושים בהם קלפים לסתום פיות הטבעות שלא יכנס בהן חץ דק והקליפין ההם נקראו קשקשים. וכך הזכירו חכמים בגמרא פרק חלק לבושי שריון קליפה ויונתן ב"ע תרגם ושריון גלבין מלשון תער הגלבין הם הרלעגין יתכוין לומר כי היה כסוי פי טבעת השריון ההוא כקליפי עור הדג שמגשלין העור החזק ומכסים השריונות בהן כי כן עושים גם היום והבן זה. וטעם הסנפיר והקשקשת כי בעליהן שוכנים לעולם בעליון המים ובגלוליהן ויקבלו גדול באויר הנכנס שם ולכן יש בהם קצת חום דוחה מהם שפעת הלחות כאשר יעשה הצמר והשער וגם הצפרנים באדם ובבהמה ושאין לו סנפיר וקשקשת ישכון לעולם בתחתיות המים ובעכוריהם ולרוב הלחות ואפיסת החום לא ידחה מהם דבר ועל כן הם בעלי לחה קרה דבקה קרובה להמית והיא ממיתה בקצת המימות כאגמים המעופשים:

(י) **מכל** שרץ המים. אמר ר"א כי שרץ הקטנים שיבראו מן המים ונפש החיה מזכר ונקבה ולפי דעתי כי שרץ המים כלל לדגים השטים במים כי כל לשון שריצה תנועה ומכל נפש החיה הם חיות שיש שיש להם רגלים והולכות עליהם כחיות השדה והנה לכלם דין אחד. ומדרש ת"כ חיה זו חית הים נפש להביא בן הסירני יכול יהא מטמא באהל כדברי בן חכינאי ת"ל שקץ תשקצנו:

(יא) **ואת** נבלתם תשקצו. לרבות יבחושין שסיננן יבחושין שקורין מושקיונ"ש בלעז לשון רש"י. ואני תמה בו שהמין ההוא פורש מן היין תמיד ופורח באויר ונח על הארץ ואפי׳ מפעת פריחתו נאסר כדאמרינן בפרק אלו טרפות בעי רב יוסף פרשה לאויר העולם מהו וכ"ש שהוא נח על הכלים ועל הארץ למרחוק בכל בית האוצר כל היום תדיר וקרינא ביה השורץ על הארץ אבל המין ההוא יתוש שמו ונעשה ביין כדאמרינן באגדה של טיטוס הרשע והיבחושים שהוזכרו כאן מין שטמון במים ובוחשין אותו בכף ומוציאין אותו מלשון אין בוחשין את השתית בשבת ובגמרא דזבחים פרק שני אמר כל המשלים למי מקוה משלים למי כיור לרביעית אין משלים. ושאלו אי למעוטי יבחושים אדומים אפילו בעינייהו כמי דתניא רשב"ג אומר כל שתחלתו מן המים מטבילים בו שהוא מין שתחלתו מן המים וכן נמי נמצאים בשמרי יין תדיר תולעים לבנים מאד שהם נבראים מגסות היין ומסננין אותן. וראיתי בפירושיו שם שכתב יבחושים אדומים כמין יתושים בלא כנפים כדרך שגדלים בשולי חביות יין שלנו מבחוץ יבחושים דקים אף כן נבראו מן המים. ואולי בכך נתכוון בכאן למין שאין לו כנפים ואינו נפרש מן המים אלא ע"י סינון. וגם הם באותו שם הלעז הם נקראים אבל הרב אבל בפי׳ מסכת חולין כתב יבחושים כמו יתושים דקים הנמצאים במרתפות של יין והכלל שהוא מין שאינו שורץ על הארץ כלל:

(יג) **ואת** אלה תשקצו מן העוף. לא נאסרו מכל העופות אלא אלו הנזכרים בפרשה זו בלבד עם מיניהם כאותן שנאמר בהם למינו ולמינה

מי

לְמִינֵהוּ׃ יז וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ
וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף׃ יח וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת
וְאֶת־הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָם׃ יט וְאֵת
הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־
הַדּוּכִיפַת וְאֶת־הָעֲטַלֵּף׃ כ כֹּל
שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע
שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כא אַךְ אֶת־זֶה
תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ
עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לֹא לו קרי כְרָעַיִם
מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנַתֵּר בָּהֵן עַל־
הָאָרֶץ׃ כב אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם תֹּאכֵלוּ
אֶת־הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ וְאֶת־הַסָּלְעָם
לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַחַרְגֹּל לְמִינֵהוּ
וְאֶת־הֶחָגָב לְמִינֵהוּ׃ כג וְכֹל
שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־לוֹ אַרְבַּע

וְיָת נַצָּא לִזְנוֹהִי׃ יז וְיָת
קַדְיָא וְשָׁלֵינוּנָא וְקִפּוֹפָא׃
יח וְבַוְתָא וְקָאתָא וִירַקְרֵיקָא׃
יט וְיָת חֲוָרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ
וְנַגַּר טוּרָא וַעֲטַלֵּפָא׃ כ כֹּל
רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּךְ עַל
אַרְבַּע שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃
כא בְּרַם יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל
רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּךְ עַל
אַרְבַּע דְּלֵיהּ קַרְסוּלִין מֵעִלַּוֵי
רַגְלוֹהִי לְקַפָּצָא בְהוֹן עַל
אַרְעָא׃ כב יָת אִלֵּין מִנְּהוֹן
תֵּיכְלוּן יָת גּוֹבָא לִזְנֵיהּ וְיָת
רַשׁוֹנָא לִזְנוֹהִי וְיָת חַרְגּוֹלָא
לִזְנוֹהִי וְיָת חַגְבָא לִזְנוֹהִי׃
כג וְכֹל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דְּלֵיהּ

י״ד בתור ג׳. ג׳ ב׳. ב׳ ג׳. ג׳ ג׳ ט״ו כתיב לא וקריין לו ד׳. ט״ו י״ד כ׳

רשי

(יז) שלך: (חולין סג) פירושו רבותינו זה השולה (פי׳ מגביה) דגים מן הים וזהו שתרגם אונקלוס ושלינונא: כוס וינשוף. הם צואיטי״ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם ועוד אחר דומה לו שקורין ייב״ן: (יח) תנשמת. היא קלב״א סורי״ץ ודומה לעכבר ופורחת בלילה ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה ואין לה עינים וקורין לה טלפ״א: (יט) החסידה. זו דיה לבנה ציגוני״ה ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה במזונות: האנפה. היא דיה רגזנית וכדומה לו שקוראין אותו הירו״ן: הדוכיפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפולה ובלעז הרופ״א ולמה נקרא שמו דוכיפת שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא נקרא על שם מעשיו כמו שפירשו רבותינו במסכת גיטין (דף סח) בפרק מי שאחזו: (כ) שרץ העוף. הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים: (כא) על ארבע. על ד׳ רגלים: ממעל לרגליו. סמוך לצוארו יש לו כמין שני רגלים לבד ד׳ רגליו וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ מתחזק באותן שני כרעים ופורח ויש הרבה באותן שקורין לנגוסט״א אבל אין אנו בקיאין בהן שארבעה סימני טהרה נאמרו בהם ארבע רגלים וארבע כנפים וקרסולין אלו כרעים הכתובים כאן וכנפיו חופין את רובו וכל סימנין הללו מצויים באותן שבינותינו אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהן: (כג) וכל שרץ העוף וגו׳. (ת״כ)

אבן עזרא

נולה רבה והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד לפאת דרום כי יבקש מקום חם: (יז) הכוס. ככוס חרבות וי״א שהוא נכסה מעין אדם על כן ישכון במקום שאין שם ישוב: השלך. י״א עוף מנהג תולדתו להשליך ילדיו: ינשוף. עוף יעופף בנשף כי לא יראה ביום מפני להט אור השמש: (יח) והתנשמת. כל רואהו ישום גם זה השם נמצא בשרצים: והקאת. י״א שיש עוף מנהג תולדתו להקיא מאכלו: הרחם. אמר הגאון שהוא בלשון קדר בחלוף חי״ת בכ״ף כי נכתבם אות אחד לבם ואחרים אמרו שהוא עוף מרחם על בניו: (יט) החסידה. היא הנראית למועדים ידועים בשנה וי״א שהיא מפורת חסד בדרך רחוקה: האנפה. שיתאנף מהרה: הדוכיפת. אמרו הבדוקים שהיא התרנגולת ואלה טפשי עולם כי מי הגיד להם: העטלף. עוף קטן יעוף בלילה והיא מלה מרובע: ודע כי מלת תשקצו מן העוף. בדקדוק הטעם היא מעט רחוקה ממלת אל תשקצו את נפשותיכם כי הנפשות פעולים ובעוף טעמו שתדעו שהם שקץ ויהיו נחשבים לכם לשקץ וכל שרץ קטן שיעוף פעם ופעם הולך על ארבע שקץ: (כא) אשר לא כרעים. העיקר להיות לו עם וי״ו: לנתר. אין לו אח והמתרגם אמר לקפצא בהון כמו מקפץ וטעם ודולג ואמת תרגם. נקרא ארבה. מלשון ריבוי: (כב) הסלעם. מין יעלה בסלעים: החרגול. אם היא מרובעת אין לו אח ואם היא ב׳ מלות כמלת לפלמוני המדבר תהיה תולדתו הפך תולדת הסלעם: החגב. ידוע מלשון ישמעאל. וטעם אשר לו ארבע רגלים

מסורה

למינהו י״ד בתורה וסי׳ ותוצא הארץ דשא ב׳ בו. ויברא אלהים את התנינים. ויעש אלהים את חית הארץ. מהעוף למינהו ב׳ בפסוק. המה וכל החיה למינה ב׳ בפסוק. הנץ הסלעם החרגל החגב הצב למינהו: לרגליו ד׳ וסי׳ ותגע לרגליו. ויצא רשף. ונמסר גם בסדר שמות: לו דכתיב לא ט״ו וסי׳ אשר לא יעדה. אשר לא כרעים. אשר לא חומה. ולא נתכנו עלילות. לא אהיה ואתו אשב. לא חיו תחיה. לא הגדלת השמחה. בכל צרתם לא צר. הוא עשנו ולא אנחנו. ימים יוצרו ולא אחד בהם. הן יקטלני לא איחל. לא אחריש בדיו. קללת חנם לא תבא. אמרים לא המת. ולא אנחנו זבהים: ת״כ כל אשר אין לו מ״ת וכל אשר אין לו. תורת כהנים את כל ערב משנה תורה ואת כל ערב ואפ״ס ויכו את עורב בצור עורב ואת זאב:

בעל הטורים

הכוס. כוס חרבות ונכסה מן העין: השלך. ששולה דגים מן הים: הינשוף. עף בנשף ואינו נראה ביום מפני אור השמש: התנשמת. כל הרואה אותה ישום: הקאת דרכו לקיא מאכלו: הרחם שמרחם על בניו: עורב למינו בגי׳ זרזר. בשרצים לא התיר בהם כלום בשביל הנחש שהוא מהם:

תולדות אהרן למינהו. שם: שלך. שם: תנשמת. שם: קאת. שם: רחם. שם: חסידה. שם: האנפה. שם: למינה. שם: דוכיפת. שם: אשר לא כרעים. שם סה סו: לנתר בהן. ב״ק נה: את אלה. חולין סה: הארבה. שם סו: למינהו. שם: הסלעם. שם:

רמבן

כי הכתוב לא הזכיר סימן בעוף טמא לאיסור או בטהור להיתר אבל אמר ואת אלה תשקצו מן העוף לא אחרים מלבד אלה וכן בשרצים המטמאים שהזכירם בפרט אינן כדין הזה בלתי אלה הנקובים בפרשה בשמות ורבותינו למדו סימנים בעופות והן להכיר בהן שאין בעל אותן הסימנין מן האלה האסורים והסימן הגדול בעופות היא הדריסה שכל עוף הדורס לעולם טמא כי התורה הרחיקתהו מפני שדמו מחומם לאכזריותו ושחור וגס ומוליד המרירה השרופה השחרורת ונותן אכזריות בלב ואין בכל העולם עוף שידרוס מלבד הנזכרים בפרשה. והנה כל עוף שידרוס ידוע שהוא מאלו הנזכרים ואם בידוע שאינו דורס ודאי מותר שאין בכל האסורים עוף שאינו דורס זולתי אחד והוא פרס או עזניה ולא חשו לו חכמים מפני שאינו מצוי בישוב אלא במדברות הוא שוכן תמיד ואולי מפני שהוא שוכן בחרבות דמו נשרף ורע כדורסין ואסרתו תורה עמהם. ועוד מנו חכמים בסימנין שאם נמצא עוף שיש לו אצבע יתרה

ספורנו

ביניהם כלל כאמרו כי לא אעלה בקרבך והשיג משה רבינו בתפלתו איזה תקון שתסרה השכינה בתוכם באמצעות משכן וכליו ומשרתיו וזבחיו עד שהשיגו וזכו אל וירא כבוד ה׳ אל כל העם ואל ירידת אש מן השמים ובכן באה לתקן מזגם שיהיה מוכן לאור באור החיים הנצחיים וזה בתיקון המזונות והתולדות. ואסר את המאכלים המטמאים את הנפש במדות ובמושכלות כאמרו ונטמתם בם וכאמרו אל תשקצו את נפשותיכם וכאמרו ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ כי אני ה׳ המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והתקדשתם והייתם קדושים פירוש נצחיים מתדמים לבורא ית׳ כאמרו כי קדוש אני. ואסר הנדה והזבה והיולדת לקדש את הזרע ולטהרו מכל טומאה כאמרו והזרתם את בני ישראל מטמאתם ולא ימותו בטמאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. והזכיר לשון טומאה בנבלת בהמה וחיה טמאה ובח׳ שרצים ובנבלת בהמה טהורה שבכל אחד מאלו יש טומאת מגע ובקצתם טומאת משא אמנם המטמאים את הנפש בלבד והם דגים ועופות הגבים ושאר שרצים
שאין

וזפק וקורקבן נקלף בידוע שטהור הוא כי ידוע להם שאינו דורס. אבל כשיש בו שני סימנין מן השלשה הנזכרים נאסור אותו כי העורב יש בו אצבע יתרה וקורקבן נקלף ואנו חוששין לו ולמיניו שהם כולם בעלי שני סימנין ואין צריך לומר שאם לא היה לו אלא סימן אחד מן השלשה האלו הנזכרים שנאסור אותו כי שאר העופות האסורין כולן כך הם בסימן אחד בלתי הנשר שאין בו אחד מכל אלו השלשה. וענין הדריסה הוא הצד לציד שידרוס העופות ויתפשם חיים וידרסם בידיו ויאכל אותם כאשר יעשה הנץ הגם הנקרא אסטור והנץ הדק הנקרא אספרויר בלעז ובערבי בזן וזה משפט העופות באיסורם והתירם על הדרך הנכון והמתחוור בגמרא ואשר חקרנוהו ומצאנוהו כן בבדיקת העופות והנה טעם איסור העופות מפני אכזריות תולדותם והבהמות יתכן שיהיו כן מפני שאין בבעלי הגרה והפרסה השסועה דורס והשאר כלם יטרופו והנה נמצא בתולדתם שנוי מה שהזכירו חכמים שכל חלב הטהורים עומד וחלב הטמאים כלם אינו נקפא ולא יתגבן לעולם והנה הם משונים ויתכן מזה שיזיקו באיברי הזרע המתאסף מן הלחה שבהם קרה ולחה ולא תוליד כלל או לא תוליד בטוב וכן מלבד שיש במותרים טובה ידועה בדרך הרפואות וראיתי בקצת ספרי הנסיונות שחלב החזיר אם ינק היונק ממנו יהיה מצורע וזה לאות שיש בכלם סגולות רעות מאד:

(כא) שרץ העוף. הן הדקין הנמוכים ומחשין על הארץ כגון זבובין וצרעין ויתושין וחגבים לשון רש״י. ואיננו נכון אצלי כי לא יקרא העוף שרץ בעבור קטנו ולא יהיה שמו עוף שהם בעבור גודל גופו והעטלף קטן הרגלים ורבים ממיני הארבה אשר רגליו גדולים ממנו ולמה לא יקרא שרץ העוף

אבן עזרא

רגליס. וכבר נכתב ההולך על ארבע שיתכן שיש שרץ שיש לו ד׳ רגליס ולא ילך בהן רק יעוף לבדו: (כד) ולאלה תטמאו. לכל שרץ העוף בעל ד׳ רגליס ואת אלה תשקצו מן העוף ודעת אחרים שפי׳ אלה לכל הבהמה וכל הולך על כפיו ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה: תטמאו. מבנין התפעל. ודגשות הטי״ת להבלע התי״ו וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכבס המטהר: יטמא עד הערב. אחז הכתוב דרך קצרה כי הוא צריך שירחץ במים: (כה) והנושא. חמור מהנוגע על כן יכבס בגדיו אף כי גופו וכן משפט כל בהמה גם פה אחז דרך קצרה וכן הוא ושסע שוסעת וגרה איננה מעלה או גרה מעלה ושסע איננה שוסעת וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם: וטעם כל הנוגע בהם. והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא עד הערב ויש מין ממין הצדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם והם חיים יטמא ואין צורך להשיב על דברי שגעון כי הכתוב לא אסר כי אם בשרם ואמר ובנבלתם לא תגעו: (כז) וכל הולך על כפיו. בתחלה המשפט אחד וכן הנושא את נבלתם וזה הפסוק יישר פירושי במלת ולאלה תטמאו כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם ושניהם בפרשה אחת. וטעם טמאים המה לכם. להכניס כל ישראל אנשים ונשים וטף משפט אחד להם: (כט) וזה לכם הטמא. במגע גם אלה השמונה לא נוכל לדעתם באמת גם העופות כי אם מדברי קבלה וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם. וטעם יטמא עד

תולדות אהרן וכל הולך. שם ע: וזה לכם הטמא.
מנחות כט כריתות ד כד מעילה יז: בשרץ השורץ. חולין קכז: עכבר. שם קכו: הצב. שם: למינהו. שם קכב: אלה הטמאים. שם וקכו: כל הנוגע. חגיגה יא נזיר נא נדה נו: במותם. חולין עד קכח נדה נו: יפול עליו מהם. חגיגה יא נזיר נב חולין עד נדה נ:

תרגום אונקלוס

אַרְבַּע רִיגְלִין שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃ כד וּלְאִלֵּין תִּסְתָּאֲבוּן כָּל דְּיִקְרַב בִּנְבִלְתְּהוֹן יְהֵא מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כה וְכָל דְּיִטּוֹל מִנְּבִלְתְּהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כו לְכָל בְּעִירָא דְּהִיא סְדִיקָא פַּרְסְתָא וְטִילְפִין לָא אִיתְהָא מְטַלְּפָא וּפִשְׁרָא לָא אִיתְהָא מַסְּקָא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב׃ כז וְכָל דִּמְהַלֵּךְ עַל יְדוֹהִי בְּכָל חַיְתָא דִּמְהַלְּכָא עַל אַרְבַּע מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן כָּל דְּיִקְרַב בִּנְבִלְתְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ כח וּדְיִטּוֹל יָת נִבְלַתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן׃ כט וְדֵין לְכוֹן דִּמְסָאַב בְּרִיחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא חוּלְדָּא וְעַכְבְּרָא וְצַבָּא לִזְנוֹהִי׃ ל וְיַלָּא וְכוֹחָא וְהַלְטָתָא וְחוּמְטָא וְאָשׁוּתָא׃ לא אִלֵּין דִּמְסָאֲבִין לְכוֹן בְּכָל רִיחְשָׁא כָּל דְּיִקְרַב בְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ לב וְכָל דְּיִפֵּל עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן יְהֵי

ויקרא יא

ג׳ ר״פ רַגְלָיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כד וּלְאֵלֶּה תִּטַּמָּאוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כה וְכָל־הַנֹּשֵׂא מִנִּבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ כו לְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִוא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֶׁסַע ׀ אֵינֶנָּה שֹׁסַעַת וְגֵרָה אֵינֶנָּה מַעֲלָה טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִטְמָא׃ כז וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ עַל־כַּפָּיו בְּכָל־הַחַיָּה הַהֹלֶכֶת עַל־אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כח וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה לָכֶם׃ ס כט וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ׃ ל וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ לא אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ לב וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל עָלָיו מֵהֶם ׀ בְּמֹתָם יִטְמָא

רשי

בא ולמד שאם יש לו חמש טהור: (כד) ולאלה. (ת״כ) העתידין להאמר בענין למטה: תטמאו. כלומר בנגיעתם יש טומאה: (כה) וכל הנושא מנבלתם. כל מקום שנאמר טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כבוס בגדים: (כו) מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה אבל למטה היא מחוברת כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פי׳ על בהמה טהורה: (כז) על כפיו. כגון כלב ודוב וחתול: טמאים הם לכם. למגע: (כט) וזה לכם הטמא. כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים וליכנס במקדש: החלד. מושטיל״א: והצב. פוי״ט שדומה לצפרדע: (ל) אנקה. הריצ״ון: הלטאה. לייסרד״א: חומט. לימצ״א: תנשמת. טלפ״א: (לב) יובא. (יבמות עה) ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב ואח״כ

בעל הטורים

השורץ. בגי׳ כשעורה שמשתו כשעורה: הנוגע בנבלתם יטמא בגימ׳ זה הוא הנוגע אפי׳ כעדשה:

ולאלה ג׳ ר״פ בקרי״א וסימן ולאלה תטמאו. ולאלה אמר באזני. דיחזקאל. ולאלה תהיה תרומת הקדש: הולך ט׳ מלאים בתורה וסי׳ נמסר בסדר תולדות: ההלכת ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסי׳ במנחה ההלכת לפני. ההלכת על ארבע. השני ההולכת לשאול. בתראה מלא. ונמסר גם בסדר וישלח: וזה כ״ג ר״פ וסי׳ מצויין במסורה רבתא: והעכבר ב׳ וסי׳ החלד והעכבר. השקץ: והאנקה ל׳. והכח ל׳. והלטאה ל׳. והחמט ל׳. והתנשמת ל׳. והצב ל׳: במתם כלם חסרים במ״ב וסימן ובמותם לא נפרדו. כי אין

רמבן

העוף בהם. אבל שרץ העוף פירש בלדו ההולך על ארבע כי כל עוף שילך על שני רגלים צוארו זקוף וראשו למעלה וסומך על כנפיו המעופף תמיד ולכן יקרא עוף כנף ועוף סתם אבל בעלי רגלים הולכים נמוכים וצוארם וראשם למטה כשרצים ולכך יקראו שרץ העוף כאשר פירשתי בסדר בראשית. וכן חזר כאן ופירש וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם ופי׳ כאומר כל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים בלבד ואין לו כרעים הנזכרים שקץ הוא לכם ומדרשו בתורת כהנים רבי אומר וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים הא אם יש חמש טהור והנה אין בפרשה הזו בשרץ העוף אלא מצות עשה. אבל במשנה התורה נאמרה בו אזהרה וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו ושם לוקים עליו: (כד) ולאלה תטמאו. לאלה העתידין להאמר למטה בענין תטמאו כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה ובענין שבסוף הפרשה פירש על בהמה טהורה לשון רש״י. ואם כן למה חלקן הכתוב ולמה פרט בהן היה ראוי שיאמר כל הנוגע בנבלת בהמה טהורה יטמא עד הערב וכל הנושא מנבלתה יכבס בגדיו ויטמא עד הערב והנכון כי כאן הזכיר בנבלתם סתם ולא הזכיר בהם מיתה ללמד שאין בהם שחיטה וכל הנוגע בהן בזמן שאינם חיים יטמא. אבל שם אמר וכי ימות מן הבהמה לומר שאם נשחט אינה מטמאה. וענין הפרשה הזכיר ולאלה תטמאו לומר שאין בנזכרים בדגים ובעופות ובחגבים הטומאה הזו רק לאלה אשר יזכיר והם הבהמה אשר איננה שוסעת שסע ומעלת גרה. ואמר טמאים כל הנוגע בהם יטמא בטומאה שנזכרת וחזר ואמר שכל הולך על כפיו בחיה גם כן יטמא הנוגע עד הערב והנושא יוסיף לכבס בגדיו וכן וזה לכם הטמא בשרץ על העתיד להזכיר ונשתנס דברי אברהם בכאן. והנה למעלה בענין איסור המאכל הזכיר הבהמה שאינה שוסעת שסע ומעלת גרה ולא הזכיר הולך על כפיו בחיה אולי בעבור שאין דרך לאכלם לא פרט בהם והניחם בתוך הכלל שאמר שנאכל הבהמה המפרסת פרסה ושוסעת שסע ומעלת גרה ולא אחרת וחיה בכלל בהמה כמו שנאמר זאת הבהמה אשר תאכלו איל וצבי ויחמור ולרבותינו בתורת כהנים בפרשת כל המדרשים לכל הבהמה טמאים הם לכם. באבר מן החי וכל הולך על כפיו באבר מן המת כי יאריך הכתוב ויזכיר בהם טומאות רבות לרמוז שיטמאו כלם ומקצתם במיתת כל הגוף ובמיתת האבר ממנו כשיתלש מן הגוף החי וטעם ויטמא עד הערב בכל הפרשה כי בערב יטהר אם רחץ בשרו במים אבל קצר ברחיצה בעבור שהזכיר כבוס בגדי הנושא שהוא הטבילה וכ״ש שירחץ גופו וכשהשלים להזכיר כל הטומאות בנבלות ובשרצים הזכיר הטבילה במים יובא וטמא עד הערב וטהר והוא הדין לאדם כי ממנו נלמוד לפרשה אחרת פי׳ וכל הנפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וכבס בגדיו ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב והזכיר גם העונש ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו והוא כלל לכל טומאת הנבלות וממנו נלמוד לשרצים וכבר הוזכר כאן הרחיצה בשרצים כמו שכתבתי. והחמיר הכתוב במשא יותר מן המגע בכבוס הבגדים מפני שדרך הטעגים ליגע בידו בנחת אבל הנושא אותם ודרך משא שיכביד עליו ובגדיו יסייעו אותו ברוב הפעמים: (לב) וכל אשר יפול עליו מהם במותם יטמא מכל כלי עץ. הקרוב

מִכָּל־כְּלִי־עֵץ אוֹ בֶגֶד אוֹ־עוֹר
אוֹ שָׂק כָּל־כְּלִי אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה מְלָאכָה בָּהֶם בַּמַּיִם יוּבָא וְטָמֵא
עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ שביעי לג וְכָל־
כְּלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּל מֵהֶם אֶל־
תּוֹכוֹ כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא
וְאֹתוֹ תִשְׁבֹּרוּ׃ לד מִכָּל־הָאֹכֶל
אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם
יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה
בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ לה וְכֹל אֲשֶׁר־
יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר
וְכִרַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים
יִהְיוּ לָכֶם׃ לו אַךְ מַעְיָן וּבוֹר
מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר וְנֹגֵעַ

ד׳ קמץ. ל״ו · כל נפילה על כר מי״ז אל · ד׳ ת״ג · כולי׳ פתחין במ״ד · ה׳ פס׳ בסיפי׳ · ל׳ ומ״ל. ל׳ · ל׳ חסר

מְסָאַב מִכָּל מָאן דְּאָעָא
אוֹ לְבוּשׁ אוֹ מְשַׁךְ אוֹ
שַׂקָּא כָּל מָאן דְּתִתְעֲבֵיד
עֲבִידְתָּא בְּהוֹן בְּמַיָּא
יִתָּעֵל וִיהֵי מְסָאַב עַד
רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ לג וְכָל מָאן
דַּחֲסַף דְּיִפֵּל מִנְּהוֹן לְגַוֵּיהּ
כֹּל דִּבְגַוֵּיהּ יְהֵי מְסָאַב וְיָתֵיהּ
תִּתְבְּרוּן׃ לד מִכָּל מֵיכַל
דְּמִתְאֲכֵיל דְּיֵעֲלוּן עֲלוֹהִי מַיָּא
יְהֵי מְסָאַב וְכָל מַשְׁקֵי
דְּיִשְׁתְּתֵי בְּכָל מָאן יְהֵי
מְסָאַב׃ לה וְכֹל דְּיִפֵּל
מִנְּבִלַתְהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאַב
תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתַּרְעוּן
מְסָאֲבִין אִינּוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן
לְכוֹן׃ לו בְּרַם מַעְיָן וְגוֹב
בֵּית כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי דְכֵי

רש״י

ואחר כך וטהר בהערב השמש: (לג) אל תוכו. אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו (חולין כד): כל אשר בתוכו יטמא. שכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו. (ס״א נ״ל בתוכו): ואותו תשבורו. (ת״כ) למד שאין לו טהרה במקוה: (לד) מכל האוכל אשר יאכל. מוסב על מקרא העליון: כל אשר בתוכו יטמא. (פסחים כ) מכל האוכל אשר יאכל אשר באו עליו מים והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא. למדנו מכאן דברים הרבה למדנו שאין אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים שכך יש לדרוש המקרא אשר יבא עליו מים או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלי׳ שכך שנינו יכול יהו כל הכלים מטמאין מאויר כלי חרס ת״ל כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אוכל ומשקה מיטמא מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס לפי שהשרץ אב הטומאה והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו ולמדנו עוד שהשרץ שנפל לאויר התנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת התנור ראשון והפת שניה ולא נאמר רואין את התנור כאלו מלא טומאה ותהא הפת תחלה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מליטמא מאויר כלי חרס שהרי טומאה עצמה נגעה בהן מגבן ולמדנו עוד על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר אין לך שלא באו עליו מים ומהו אומר אשר יבא עליו מים ולמדנו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה (ת״כ יומא פ) שנאמר אשר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת. ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת: (לה) תנור וכירים. (כלים יא) כלים המטלטלין הם והן של חרס ויש להן תוך ושופת על נקב החלל את הקדרה ושניהם פיהם למעלה: יותץ. שאין לכלי חרס טהרה בטבילה: וטמאים יהיו לכם. שלא תאמר מצווה אני לנותצם תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי: (לו) אך מעין ובור מקוה מים. המחוברים לקרקע אין מקבלין טומאה ועוד יש לך ללמוד יהיה טהור הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא. אפילו הוא בתוך מעין ובור ונוגע בטומאה יטמא. (ת״כ) שלא

אבן עזרא

עד הערב. אחר שירחץ: (לב) במים יובא. הבגד או השק או הכלי שהוא מקבל טומאה וצריכין אנו למסורת: (לג) אשר יפול מהם אל תוכו. מאחד מהם כמו ויקבר בערי גלעד: (לד) וכל משקה. שם ואני הייתי משקה פועל והנה התנור ללחם לאפות והכירים לבשל הבשר יותצו כי טמאים הם וזאת גזרת מלך. באר בלשון הקדש לשון נקבה והיא הנובעת וכן כהקיר ביר מימיה ובור כרוי או חפור למטר השמים אם כן תהיה הבאר כמו מעין ואין צורך להזכיר הנחל ויהיה מקוה מים סמוך אל בור כי יש בור אין בו מים ויש אומרים כי הוא חסר וי״ו כמו ראובן שמעון שמש ירח: ונוגע

חרצובות: שק ד׳ קמצין וסימן וכל אשר יפול. ואני בחלותם לבושי שק. בת עמי חגרי שק: על כל מתנים שק. וכל השק בשק באתנחתא וסוף פסוק דכו׳: יובא ה׳ ומ״ל נמסר בסדר צו: וכל כלי ה׳ וסי׳ וכל כלי חרש אשר יפול. וכלי חרש אשר יגע. וכל כלי פתוח. וכל בגד וכל כלי עור. ב׳ בו: אשר יפול אל. כל לשון נפילה על במי״ז אל וסי׳ וכל כלי חרש אשר. אני שר צבא. ויפל יואב אל פניו. מפיל הקורה. וינוכו הנותרים אפקה. אם אמרנו נבא העיר. והית הנס. ב׳ בו. ויהי הוא בשער בנימין ויאמר המלך צדקיהו אל ירמיהו. את יתר העם הנשארים. וחיה הנס. דירמיה. הרבה כושל גם נפל איש. וכמראה המראה. וחברו. ויביאני אל שער הצפון. וממנשה נפלו אל דוד: אשר יבוא י״ד סבירין יבואו וקרי׳ יבוא וסי׳ מכל האוכל אשר יאכל אשר יבוא. אוצר ה׳ יבוא. עתה יבוא דבריך. אשר לא יבוא שם נדחי עילם. מצפון יבוא לה השודדים. וברותי מכם המורדים. ועל מת אדם לא יבוא. והנשיא בתוכם בבאם. עדיו יבוא ויבושו. ערל לב וערל בשר. יבוא כל בשר להשתחוות. יום ועדיך יבוא. יראה ורעד יבוא בי. לכל יבוא גבורתך: משקה כלם פתחין במ״ד וסי׳ נמסר בסדר וישב: מעין ה׳ קמצין בקריא וסי׳ אך מעין ובור מקוה מים. אתה בקעת מעין ונחל. עברי בעמק הבכא.

תולדות אהרן או בגד. שבת סג: או בגד או עור. שם סד מנחות לט: או שק. שבת סד: כל כלי. שם: במים יובא. יבמות עה: וכל כלי חרש. פסחים יח סוטה כז חולין כד: (טמאים המה. שבועות לו: מכל האכל. עירובין יט חגיגה עח: טמאים הם. תרומות מה): תוכו נדה מב: כל אשר בתוכו. פסחים ג סוטה כז חולין כד לג: מכל האוכל. שבת קלא פסחים יה כ יומא פ מנחות קא חולין לו קכע בכורות ע: וכל משקה. שבת יד פסחים יז יח: וכי יפול. חולין קכז: תנור וכירים. שבת קכה חולין קיח: וטמאים. שבת קכח: אך מעין. פסחים יז נזיר כד זבחים כה חולין פד (חגיגה טו):

רמבן

הקרוב אלי בזה כי מהם במותם ירמוז לכל הנזכרים למעלה בבהמה טמאה ושרץ וחיה כי למה יזכיר טומאת הכלים והבגדים בשרצים ביחוד והיא נוהגת גם בנבלות וכן כל המשפטים אשר יזכיר בהכשר האוכלין כולן שוין בכל הטומאות ובכללן דבר הכתוב ואל יקשה עליך היות בהם במותם שבכתוב הראשון בשרצים ומהם במותם בכתוב השני בכולן כי כן במקומות רבים. ויתכן לומר שהמתין הכתוב עד שהזכיר כל הטמאים בבהמה ובחיה ובשרצים ואח״כ בסוף הזכיר הטומאה בכלים באחד אשר ישלים בו ללמוד ממנו לכל האחרים כי דעת רבותינו שיהיה מהם במותם בשרצים ולמדו על השרץ שהוא מטמא בכעדשה וכן נהג הכתוב בטבילה שהזכיר בסוף הטומאות טומאת הכלים וטבילתן וממנו נלמוד לאדם וכלים בכל שאר הטומאות הנזכרות במים יובא ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה עד הערב השמש ואחר כך הוא נטהר בהערב השמש לשון רש״י. ומדרש בתורת כהנים וטמא עד הערב יכול לכל תלמוד לומר וטהר אי וטהר יכול לכל דבר תלמוד לומר וטמא עד הערב הא כיצד טהור לחולין מבעוד יום ולתרומה משתחשך ושיעור הכתוב לפי המדרש במים יובא וטמא עד הערב ועל דרך הפשט במים יובא וטמא עד הערב וטהר בערב. והנה הזכיר בכל הפרשיות עד הערב כי יתפוס הטהרה לתרומת הקדשים כמו שאמר וטמא עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא אבל הטהרה לחולין או למעשר היא בטבילה בלבד ולא יזכירנה בכאן כי איננו מצוה להטהר לחולין ואם רצה אוכלן בטומאה:

(לד) מכל האוכל אשר יאכל. פי׳ רש״י הכתוב הזה כפי מדרשו ילמד בו דברים הרבה ובכללם אמר ולמדו עוד שאין אוכל מטמא אחרים אלא אם כן יש בו כביצה שנאמר יאכל אוכל הנאכל בבת אחת ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת זה לשון הרב. ויש בו קצור כי הכתוב הזה בטומאת האוכלין עצמה הוא ואינו מדבר בטומאתן לאחרים אבל הוציא הרב זה ממה שאמרו בתורת כהנים אוכל יטמא מלמד שמטמא בכל שהוא יכול יטמא לאחרים בכל שהוא תלמוד לומר אשר יאכל הא אינה מטמאה אלא בכביצה וכבר חלקו על הרב והביאו ראיות שאין האוכלין מקבלין טומאה מן התורה כלל אלא בכביצה והמדרש בתורת כהנים אסמכתא מדבריהם שהרי הוסיפו שיקבלו טומאה בכל שהוא ועיקר הכתוב ידרש במה שאמר שם האוכל להוציא אוכל בהמה מכל האוכל להביא אוכל בהמה שחשב עליהם למאכל אדם אשר יאכל פרט לאוכל סרוח:

(לה) תנור וכירים יתץ. בא הכתוב ללמד שיהיה דין התנור והכירים שהן עשויין מן הטיט ומסיקין האור בתוכן ואופין הפת בהן בהדבקן לקרקע כדין כלי חרס שהן הקדרות והקיתוניות האפוין בכבשן והן מטלטלין שאף הם יקבלו טומאה ואין להם טהרה במקוה. ואמר יותץ ולא אמר ישבר ללמד שאין צריך לשברן עד שלא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד אלא יהרסם ולא יכנס לעשות מלאכתם וללמד עוד שהם מקבלין טומאה אף על פי שמחוברין בארץ ויתוץ אשר בנה כי ענין נתיצה הריסת בנין כמו ונתצו הבתים ונתץ הבית:

(לו) אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור. יאמר שאין המים במקוה מקבלין טומאה בחבורם לקרקע אם יפול בהן הטומאה. ואמר ונוגע בנבלתם יטמא. שיעורו ומים אשר נוגע בנבלתם יטמא כי המים התלושים אשר יגעו בהם בנבלתם יטמאו כי המקוה לא יגעו המים בנבלתם אבל נבלתם יפול

(לו) ונוגע בנבלתם. המים הנוגעים בנבלתם יהיו טמאים: (לז) זרוע. שם התאר כמו פעול או הם ב' שמות והעד ונתן להם זרעונים: (לח) וכי יתן מים. שישקו את השדה ונפל מנבלתם על הזרע ויש אומרים על המים ובא מלת יותן שהוא לשון יחיד עם מים וכן מי נדה לא זורק עליו ומלת יותן כמו יוקח נא מעט מים מהבנין הכבד הנוסף:
(לט) אשר היא לכם. מותרת לאכול: יטמא עד הערב. אחר שירחץ במים והאוכל חמור כמו הנושא כי שניהם נושאים זה בחוץ וזה בפנים. וטעם כל השרץ השורץ על הארץ. כל שרץ הארץ ובכלל שמונה שרצים הנזכרים והזכיר שלא יאכלו: (מב) גחון. כמו על גחונך תלך: וכל הולך על ארבע. בשרץ שהוא הקטן כאשר פירשתי בשרץ המים: מרבה רגלים. שם התאר והוא סמוך: (מג) אל תשקצו את נפשותיכם. להיותם מטונפות ומגואלו': ולא תטמאו בהם. כי ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל: ונטמתם בם. חסר אל"ף כמו מרשית השנה וי"א שהם שני שרשים והעד

שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם ק"ו שיציל את הטהור מליטמא לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא: (לז) זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין. זרוע שם דבר הוא כמו (דניאל א) ויתנו לנו מן הזרועים: טהור הוא. למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן להקרא אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים:

וּדְיִקְרַב בִּנְבֵלְתְּהוֹן יְהֵי
מְסָאָב׃ לז וַאֲרֵי יִפֵּל
מִנְּבֵלְתְּהוֹן עַל כָּל בַּר זְרַע
זֵרוּעַ דְּיִזְדְּרַע דְּכֵי הוּא׃
לח וַאֲרֵי יִתְיְהֲבוּן מַיָּא עַל
בַּר זַרְעָא וְיִפֵּל מִנְּבֵלְתְּהוֹן
עֲלוֹהִי מְסָאָב הוּא לְכוֹן׃
לט וַאֲרֵי יְמוּת מִן בְּעִירָא
דְּהִיא לְכוֹן לְמֵיכַל דְּיִקְרַב
בִּנְבֵלְתַהּ יְהֵי מְסָאָב עַד
רַמְשָׁא׃ מ וּדְיֵיכוּל מִנְּבֵלְתַהּ
יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי מְסָאָב
עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יָת
נְבֵלְתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי
וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃
מא וְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל
אַרְעָא שִׁקְצָא הוּא לָא
יִתְאֲכִיל׃ מב כָּל דִּמְהַלֵּךְ עַל
מְעוֹהִי וְכָל דִּמְהַלֵּךְ עַל
אַרְבַּע עַד כָּל סְגִיאוּת רַגְלִין
לְכָל רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל
אַרְעָא לָא תֵיכְלִינוּן אֲרֵי
שִׁקְצָא אִינּוּן׃ מג לָא
תְשַׁקְּצוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל
רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ וְלָא
תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן וְתִסְתַּאֲבוּן פּוֹן בְּהוֹן׃ מד אֲרֵי אֲנָא

ל' ומ"ל · ב' · ד' · ב' וגאורי · וי"א כתיב יו"ד בתורה · ו' רבתי חצי התורה באותיות דין לחוד וכוה חד מן כ"ח מלין מיהדין קמץ · ל'. ג' · ל' חסר א'

בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ לז וְכִי יִפֹּל
מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ אֲשֶׁר
יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ לח וְכִי יֻתַּן־מַיִם
עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו טָמֵא
הוּא לָכֶם׃ ס לט וְכִי יָמוּת מִן־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה
הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃
ס מ וְהָאֹכֵל מִנִּבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהַנֹּשֵׂא אֶת־
נִבְלָתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ מא וְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ
עַל־הָאָרֶץ שֶׁקֶץ הוּא לֹא יֵאָכֵל׃
מב כֹּל הוֹלֵךְ עַל־גָּחוֹן וְכֹל ׀ הוֹלֵךְ
עַל־אַרְבַּע עַד כָּל־מַרְבֵּה רַגְלַיִם
לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ לֹא
תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ הֵם׃ מג אַל־
תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־
הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם
וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ מד כִּי אֲנִי יְהוָה

(לח) וכי יותן מים על זרע. לאחר שנתלש שא"ת יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר: מים על זרע. בין מים בין שאר משקין בין הם על זרע בין הזרע נופל לתוכן הכל נדרש בת"כ: ונפל מנבלתם עליו. אף משניגב מן המים שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד עליו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו: (לט) בנבלתה. (חולין קיח ת"כ) ולא בעצמות וגידין ולא בקרנים וטלפים ולא בעור: (מ) והנושא את נבלתה. חמורה טומאת משא מטומאת מגע שהנושא מטמא בגדים והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו יכבס בגדיו: והאוכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו כשהוא אומר בנבלת עוף טהור (ויקרא כ"ב) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אותו מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה אלא משא כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה א"כ מה ת"ל האוכל ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית (נדה מב): וטמא עד הערב. אע"פ שטבל צריך הערב שמש: (מא) השורץ על הארץ. (חולין סז) להוציא את היתושין שבכליסין ושבפולין ואת הזיזין שבעדשים שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד: (מב) הולך על גחון. זה נחש ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך. להביא השלשולין ואת הדומה לדומה: הולך על ארבע. זה עקרב: כל. להביא את החפושית אשקרבו"ט בלעז ואת הדומה

מעין נרפש ומקור משחת. גן נעול מעין חתום. וחד ומעין מבית ה' יצא. וד' פתחין וסי' אל מעין מי נפתוח. וחברו. וכל מעין מים יסתמו. מעין גנים באר מים: יטמא כל נגיעה יטמא עד הערב במ"ב יטמא לבד וסי' לכל הבהמה אשר הוא. אך מעין ובור: יתן ז' בקרי' וסי' וכי יתן מים על זרע. לרב תרבה נחלתו. ויאמר אם מצאנו חן בעיניך יתן. יותן לנו שבעה אנשים ל' כתיב כן. את אבישג השונמית. ויאמר נעמן ולא יתן נא. לא יתן סגור תחתיה: הוא י"א כתיב יו"ד באוריי' וסימן נמסר בסדר וישב: סימן וזה לכם הטמא בשרץ השרץ. כל הולך על גחון וגו' לכל השרץ השרץ. אל תשקצו את נפשותיכם וגו' בכל השרץ השרץ כי אני ה' אלהיכם: בכל השרץ הרמש על הארץ.
מרבה רגלים חד מן כ"ה מלין מיחדין בלישנא וקמצין וסי' מצויין בישעיה סי' ט' גבי פסוק למרבה המשרה: ונטמתם אלין מלין דחסר א' באוריי' וסי' מחטו לי. ונטמתם בם דהכא. מצאתי חן דבהעלותך. לחטת דאם מעיני העדה דשלח לך אנשים. מרשית השנה. ובשליתה היוצת מבין רגליה. ויקבר אתו בגי מול:

תולדות אהרן (וכי יפול. מעשרות נא שבת יב: על כל זרע. פאה יו: וכי יתן. תרומות מ: תוכו. נדה מב): על כל זרע. שבת לס זבחים קה מנחות ע חולין קיז קיח קיט כריתות כא נדה נא: וכי יותן. שבת יא עירובין פז פסחים יד יח הגיגס יט קדושין נט ב"מ כב חולין יג יז לו קיח קכא כריתות עו מכשירין כו כז כח: וכי ימות. שבת קלו זבחים סט חולין לז קיח קכח נדה נז: הנגע שם קיז קכד קכח קכו: והאוכל. שם עא נדה מב: והנושא. חולין קכד קכח: וכל הבהן. בילה ו נזיר כד חולין סד סז: שקן הוא. פסחים כג: גחון. קדושין ל חולין סז: לא תאכלום. יבמות קיד: אל תשקצו. שבת ל מכות יז: בכל השרץ. שם: ונטמתם בם. יומא לט עקרים מג:

לדומה: מרבה רגלים. זה נדל שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו לכאן ולכאן וקורין ציינטפיד"ש: (מג) אל תשקצו. באכילתן שהרי כתיב נפשותיכם ואין שיקוץ נפש במגע וכן אל תטמאו באכילתם: ונטמתם בם. אם אתם מטמאין בהם בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה: (מד) כי אני ה' אלהיכם. כשם שאני קדוש שאני
בעה"ט אשר יזרע טהור. בגי' זרעים שזורעם טהורים:

רמבן

יפול אל תוכו. והזכיר המים בלשון יחיד כדרך מי נדה לא זורק עליו. או שיאמר הכתוב וכל נוגע בנבלתם יטמא. והכונה לרבות המים והמשקים הנזכרים. ועל הכלל כי בא זה ללמד על המים שהם מקבלין טומאה בתלוש ולא במחובר שלא הוזכר זה עד עתה. ובתורת כהנים רבי יוסי הגלילי אומר הנוגע בנבלתם יטמא במגע הן מטמאין ולא במשא. וגם זה יתכן שיחזור אל כל הענינים הנזכרים ויאמר שאין לשרצים רק טומאת מגע. ועוד לרבותינו בכתוב הזה מדרשים ביתור הלשון וכלם הלכה למשה מסיני. והזכיר טהרת המקוה והמים המחוברים בשרצים והוא הדין בנבלות אך המתין עד שהשלים להזכיר כל מיני המטמאין. או בעבור שדרך השרצים למות במעין ובור וכבר הזכרתי דעתי:
(לז) זרע זרוע. זרע של מיני זרעונים זרוע שם דבר ויתנו לנו מן הזרועים (דניאל א' י"ג):
טהור הוא. למדך שלא הוכשר ונתקן להיות אוכל לקבל טומאה עד שיבא עליו מים לשון רש"י. והנה למעלה הזכיר הכתוב מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים ללמד על ההכשר אבל שם אמרו שאין האוכל מטמא מאויר כלי חרס אלא בהכשר מים וכאן הוסיף שאף מן השרצים עצמם אין מקבל טומאה אלא בהכשר כך מפורש בת"כ. ויתכן עוד לומר כי מכל האוכל אשר יאכל הנזכר למעלה בבשר והמאכלים הנזכרים וכאן אמר שאף הזרעים כאשר יוציאו אותם לזריעה יטמאו בהכשר מים. וטעם ההכשר בעבור כי לכלוך השרץ והמטמאים ידבק במאכלים בלחות ולא כן ביבשים ועשתה התורה הרחקה יתירה לטמא המוכשרים במים ונוגבו שלא ניתן דברינו לשיעורין. והנה גם דין ההכשר נוהגת בטומאת הנבלות והזכיר הכתוב כאן לענין שאמרנו:
(מ) והאוכל מנבלתה. על דרך הפשט ידבר באוכל כדרך האוכלים שנוגע ונושא מה שהוא אוכל ונטמא במגע ובמשא והוצרך להזכיר זה שלא יעלה על דעת שתהיה טומאתו יותר גדולה בעבור האכילה. והזכיר זה בבהמה טהורה בעבור שיטעה אדם בה ויאכלנה שיחשוב שהיא שחוטה. ואין דרך לטעות כל כן במינים האסורים ודרך התורה לדבר בהוה. וכפי מדרשו שבא ליתן שיעור לנוגע ולנוגע כדי אכילה והיא כזית ג"כ הזכיר זה בנבלת בהמה טהורה וה"ה לטומאה הנזכרת כי השלים כאן דין הטומאות. ועל דעת מדרש ת"כ כל טומאות נבלות נתרבו מכאן ופרשה של מעלה באברים הוא וכבר הזכרתי מזה:
(מא) וכל השרץ השורץ על הארץ. טעם הכתוב הזה כי הזכיר

רש"י

שאני ה' אלהיכם. כך והתקדשתם קדשו עצמכם למטה: והייתם קדושים. לפי שאני אקדש אתכם למעלה ובעולם הבא: ולא תטמאו וגו'. לעבור עליהם בלאוין הרבה וכל לאו מלקות וזהו שאמרו בגמרא אכל פוטיתא לוקה ארבע נמלה לוקה חמש צרעה לוקה שש: (מה) כי אני ה' המעלה אתכם. על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם. (דבר אחר כי אני ה' המעלה אתכם בכולן כתיב והוצאתי וכאן כתיב המעלה תנא דבי רבי ישמעאל אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים דיים ומעליותא היא גבייהו וזהו לשון מעלה): (מז) להבדיל. לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן: בין הטמא ובין הטהור. צריך לומר בין חמור לפרה והלא כבר מפורשים הם אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו: ובין החיה הנאכלת. צריך לומר בין צבי לערוד והלא כבר מפורשים הם אלא בין שנולד בה סימני טרפה כשרה לנולד בה סימני טרפה פסולה:

אבן עזרא

והעד נטמינו בעיניכם וטעמו לאדם שאין לו דעת: (מה) והייתם קדושים כי קדוש אני. על כן אמרתי לכם ולא תטמאו והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכן ויעזוב את עבדיו ורבים כמוהו. וטעם כי אני ה'. כי לא העליתי אתכם מארץ מצרים כי אם להיות לכם לאלהים ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים: (מז) להבדיל בין הטמא. בעוף ובשרץ המים: הנאכלת. המותרת לאכילה: אשר לא תאכל. ע"פ התורה:

תורה

אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃
מפטיר מה כִּי אֲנִי יְהוָה הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי׃
מו זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ׃
מז לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל׃ פ פ פ

צ"א. עבדיה סימן

אונקלוס

יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא וְלָא תְסָאֲבוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא׃ מה אֲרֵי אֲנָא יְיָ דְּאַסֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא׃ מו דָּא אוֹרָיְתָא דִבְעִירָא וְדְעוֹפָא וְדְכָל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא בְּמַיָּא וּלְכָל נַפְשָׁא דְּרָחֲשָׁא עַל אַרְעָא׃ מז לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דְּלָא מִתְאַכְלָא׃ פ פ פ

ג' בענין. ל' והאדא הכהן המורן כרמא הרומס. ס' הסי' בליש'. ג'. ג'. ל' וחסר. כ' בטעמא בתורה. ל'. ט'.

להיות ח' חסר בליש' נמסר בס' יתרו: והעוף ג' וסי' והעוף ירבה בארץ. אכל אתם. והעוף והבהמה. נמסר גם בבראשית: הטהר ה' חסר בתורה וסי' להבדיל בין הטמא ובין הטהר והבדלתם בין הבהמה הטמאה. והזה הטהר על הטמא. להורת ביום. על השלחן הטהר:

תולדות אהרן

והתקדשתם. (ברכות נג) שבועות יח: זאת תורת. פסחים מט זבחים סט: חולין כז: להבדיל. שבועות יח: ובין החיה. חולין מב:

בעל הטורים

להבדיל. הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד רמז לרוב איסורין שיעורן בכ': ובין החיה הנאכלת אשר לא תאכל. בגי' זה בשמונה עשר טריפות:

רמבן

הזכיר למעלה השרצים לענין הטומאה ופרט הטמאים ולא דבר שם בענין איסור אכילה כלל ולכך אמר עתה וכל השרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל לומר כי בענין האכילה אין הפרש ביניהן שכולן אסורין. וחזר ופרט כאן והרבה כאן לאוין למלקיות כמו שהזכיר רש"י:

(מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור. שנבדיל מכל הנזכרים בין הטמאים לטהורים לענין הטומאה ובין החיה הנאכלת נמשך לנפש הנזכרת ובין נפש החיה הנאכלת על פי התורה במים ועל הארץ ובין החיה אשר לא תאכל בהם. ובתורת כהנים אמרו חכמים אומר בין החיה אשר לא תאכל ליתן אזהרה לחיה ואם כן הוא לאו. לשון רש"י בין הטמא ובין הטהור צריך לומר בין פרה לחמור והלא כבר מפורשין הן אלא בין טמאה לך לטהורה לך בין שנשחט חציו של קנה לנשחט רובו וקתני התם וכמה הוא בין רובו לחציו כמלא שערה ולא תחוש בזה ממה שאמרו בגמרא רוב הנראה לעינים בעינן שאין פירושו אלא להוציא מדברי האומר מחצה על מחצה כרוב. ולכך אמרו דבעי שיהא השחוט רוב ממש כדי שיראה לעינים לא המחצה שנחשוב אותו בלבנו ונאמר רוב הוא השחוט מאחר שאין במה שלא נשחט יותר ממנו. אבל כל שישחטו ממנו יותר מן החצי כשר הוא ואפילו כמלא חוט השערה כדמפורש בזו הברייתא ואף בגמרא כך הוא עולה:

ספורנו

שאין בהם טומאת מגע כלל יזכור בהם שקוץ כאמרו שקץ הם לכם לא יאכלו שקץ הם שקץ הוא לא יאכל לא תאכלום כי שקץ הם. ולא תטמאו בהם ונטמתם בם כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם. אל תטמאו בהם באופן שתהיו טמאים ומטומטמים בם וזה יקרה באכילתם כי אמנם בהיותו אלהיכם הפלתי שתתקדשו ותכינו עצמכם אל הקדושה והייתם קדושים כי קדוש אני כדי שתהיו קדושים ונצחיים בהכירכם את בוראכם והלכתם בדרכיו וזה הפלתי כדי שתדמו אלי כי קדוש אני וכל זה תשיגו כשתתקדשו ותשמרו מאיסורי מאכלות כאמרם ז"ל (יומא סוף פרק אמר להם הממונה) אדם מקדש עצמו מעט מקדשים אותו הרבה וכו': (מה) כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. ראוי לכם שתעשו זה לפי השתדלותי להתקדש ולהיות קדושים כדי להפיק רצוני כי אמנם כונתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים היה כדי שתשיגו זה שאהיה לכם לאלהים בלתי אמצעי ושתהיו קדושים ונצחיים בהדמותכם אלי במדות ובמושכלות כי קדוש אני: (מו) זאת תורת הבהמה והעוף. זאת היא כונת וטעם איסורי מאכלות שהזכיר למעלה:

פרשת כלי יקר שמיני

ויהי ביום השמיני. זה יום שמיני למילואים נראה מזה שגם יום זה הוא בכלל ימי המילואים שקדמו לו וזה אינו שהרי הכתוב אומר כי שבעת ימים ימלא את ידכם ואף על פי שיום זה מלואים לחנוכת המזבח מכל מקום מה ענין חינוך אהרן ובניו לחנוכת המזבח. ואולי לפי שרצה לומר כי בעצם היום ההוא נראה ה' אלהים ולא בימים הקודמים על כן הוצרך ליתן טעם מה יום מיומים לפי שהיה יום זה שמיני דבר זה גרם לו קדושה ביתר שאת כי כל מספר ז' חול ומספר שמיני קודש כדעת המדרש האומר שכל קלוסו של משה היה באז ומאז באתי לדבר בשמך אז ישיר משה כו' כי אז היינו אחד רוכב על ז' והוא להשליט את השם יתברך על כל ז' כוכבי לכת ועל כל הנמצאים שנתהוו בז' ימי בראשית וע"כ נראה להם ה' ביום זה דוקא מצד היותו שמיני כי מספר זה מיוחד אליו יתברך וזה טעם הקרבן שאינו מרוצה כי אם מן יום השמיני והלאה וזה טעם שהמילה שבח' דוחה השבת שבז' כי הרוחני דוחה הגשמי ומה שיום ח' זה נטל עשר עטרות רמז למה שאמרו רבותינו ז"ל כינור של ימות המשיח יהיה ח' נימין ושל העה"ב י' נימין לפי שלימות המשיח נגלה כבוד ה' וראו כל בשר כי ה' אחד רוכב על ז' כוכבי לכת מנהיגי העולם הזה אבל לעולם הבא שיהיו מופשטים מן החומר לגמרי יתוסף בהם השגה שיכירו כח מלכותו יתברך על כל הנבדלים העליונים הכלולים במספר ט' בסוד ארון ט' וכפורת טפח ואז השמיני יעלה למספר י' ע"כ בא הרמז ביום שמיני זה שנטל י' עטרות לומר כי יש בו מעין של העה"ב כי שם יראו את כבוד ה' עין בעין וכן ביום זה נאמר כי היום ה' נראה אליכם:

ולזקני ישראל. לא מצינו שדבר אל הזקנים כלום ואם כדברי המפרשים שדבר לאהרן בפני זקני ישראל שלא יאמרו אהרן מעצמו נכנס לעבודה הלא כבר נאמר בפ' ויקרא ואת כל העדה הקהל וגו' ושם הכניסו לעבודה בפני כל העדה ומה היה צריך לזה כאן שנית. ונ"ל לפי שנאמר בפ' ויקרא ואם כל עדת ישראל ישגו וסמכו זקני העדה את ידיהם על ראש הפר וכמו כן בקרבנות צבור אלו שבאו לכפרה על ושחטו שעיר עזים ועל מעשה העגל מסתמא עשו בו ככל התורה המפורשת בפ' ויקרא בחטאת הקהל ע"כ קרא לזקנים ואע"פ שלא נזכר כאן שסמכו ידיהם מכל מקום מסתמא עשו הסמיכה ואע"פ שכל חטאת הקהל קרבנו פר שאני הכא שחטאו בשעיר ועגל על כן רצה ה' שיביאו שעיר ועגל:

קח לך עגל בן בקר לחטאת. יש מקשים למה עגל של אהרן בא לחטאת ועגל של ישראל בא לעולה ואמרו בזה לפי שבחטאת העגל לא חטא אהרן במחשבה שהרי ודאי לא נתכוין לשם ע"ג כלל ועיקר חטאו היתה במעשה שעשה העגל בפועל כמו שכתוב ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן מה תלמוד לומר אשר עשה אהרן אלא להורות בא שאהרן לא חטא כי אם בעשיית העגל ולא במחשבה ע"כ קרבנו עגל לחטאת המכפר על חטא המעשה אבל ישראל שחטאו גם במחשבה כי ודאי לשם ע"ג נתכוונו ע"כ קרבנם עגל לעולה הבא על חטא הרהור ומה שקשה על פי זה הלא ישראל חטאו גם במעשה שהרי השתחוו לו ויזבחו לו ולמה לא הביאו לכפרה עגל לחטאת נראה לי שעל חטא הזביחה הביאו לכפרה השעיר לפי שנאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והיכן מצינו שזבחו לשעירים שאמר לשון עוד אלא ודאי שעל מה שנאמר בעגל ויזבחו לו קאי כי זביחה זו ודאי היתה לשעירים לשדים לא אלוה כי כל המעשה ההוא היה מעשה שטן ושעירים ירקדו שם על כן נאמר קחו שעיר עזים לחטאת לכפר על מה שעשה העגל. ומה שאמר בקרבן של אהרן והקרב לפני ה' ובקרבן העם נאמר לזבוח לפני ה' י"א לפי שהזביחה כשרה בזרים אבל לא ההקרבה ול"נ לפי שזבחי אלהים תכליתם להביא לידי רוח נשברה וישראל חטאו גם ברוח ההרהור על כן נאמר בהם לזבוח לפני ה' שאחר הזביחה יהיו לפני ה' אבל אהרן שלא חטא במחשבה על כן מיד אחר קיחת העגל לחטאת נאמר והקרב לפני ה' כי מיד ותיכף נעשה קרוב אל ה' אחר מעשה הקיחה:

ואל בני ישראל תדבר לאמר. מה שצוה משה לאהרן שידבר אל ישראל ולא צוה הוא בעצמו להם לפי שרצה משה להראות לכל ישראל שאהרן נקי מן חטא העגל דאם לא כן איך יצוה הוא להם קחו לכם עגל לכפרה והרי יאמרו לו טול קורה כו' או יהיה פירושו ע"ד קשוט עצמך תחלה כו' לפיכך מתחלה קח לך עגל בן בקר לקשט עצמך תחלה ואח"כ אל בני ישראל תדבר לאמר שיתקשטו גם המה ואז גם המה יכולין לקשט אחרים וזהו לשון לאמר:

קחו שעיר עזים לחטאת. לכפרה על מה שזבחו זבחיהם לשעירים לכך נאמר לזבוח לפני ה' ולא לשעירים כדרך שעשו בזביחה לעגל כאמור. ובתוספתא דרשו מה ראו ישראל להביא יותר מן אהרן אלא אמר להם משה אתם יש בידכם מתחלה ויש בידכם מסוף. בתחלה שנאמר וישחטו שעיר עזים. בסוף שנאמר עשו להם עגל מסכה יבא שעיר ויכפר על מעשה שעיר יבא עגל ויכפר על מעשה עגל. אבל אהרן לא היה לו חלק כי אם בעגל עד כאן. ויש לדקדק למה הוציא את אהרן מכלל מעשה דשעיר עזים והלא גם הוא היה במעשה ההוא ואדרבה שהיה לו חלק גדול במעשה ההוא יותר על אחיו כמו שפירש"י על פסוק שמעון ולוי אחים. ועוד למה הזכיר לשון קודם וסוף הל"ל אתם יש בידכם ב' עבירות ולמה תלה העון במוקדם ומאוחר. ועוד מה ענין כפרת שעיר עזים לכפרת עון העגל. גם פסוק ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' צריך ביאור כי לא פורש בו להיכן קרבו. ומה שאמר זה הדבר אשר צוה ה' תעשו מה יעשו עוד נוסף על מה שכבר עשו. והקרוב אלי לומר בהיתר ספיקות אלו שבעל המדרש זה סובר שהא בהא תליא שאותו מעשה של וישחטו שעיר עזים היה סבה גם למעשה עגל יען כי מהידוע שמדת הקנאה שהיתה באחי יוסף גרמה להם אותו מעשה של וישחטו שעיר עזים ומאז נשתרשה בתוכם מדת הקנאה לדורות כמו שכתוב כי קנאת ביתך אכלתני היא קנאת בית ישראל המצויה בין ישראל בכל הדורות יותר מבכל האומות עד שיצא העגל הזה מתוך שרבים יתקנאו במשה במחנה כקרח ועדתו וכן באותו זמן רבים קנאים פגעו בו וזאת תורת הקנאות לחשוב עליו עלילות דברים לאמר כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו כדי לפרוק עולו מעליהם ולמנות עליהם העגל הזה נבזה האחוז בחבלי בוז כי הקנאה המסבבת פירוד הלבבות היא שעמדה להם שנפרדו איש מעל אחיו כי בטלו מצות ואהבת לרעך כמוך וזה החטא הקודם המסבב גם שאמאוחר שלסוף פנו עורף גם אל ה' ובטלו מצות ואהבת את ה' אלהיך ומטעם זה אמרו רבותינו ז"ל שכל זמן שהשלום בין ישראל אפילו עובדים ע"ג הנח לו שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו אבל חלק לבם עתה יאשמו וביאור דבר זה תמצא יפה ומתוקן בחבורי עוללות אפרים חלק א' מאמר כ"ג. ומשם תוכל להבין מה שתלה בעל מדרש זה ב' מיני עון אלו במוקדם ובמאוחר כי אחת גוררת חברתה וכן מצינו בירבעם שעשה העגלים מקנאתו במלכות שלמה. ובהנעה זו מיושב מה שלא היה אהרן צריך להיות לו חלק בכפרה שהיא על הקודם וישחטו שעיר עזים דהיינו פירוד הלבבות שהיו בין האבות כי כבר תיקן אהרן זה במה שאחז במדת השלום כי שמוע מזבח טוב. וכן ישראל ראו לתקן שניהם ביום זה וזה שאמרו ויקרבו כל העדה וגו' כי כשראו כל העדה שהם צריכין לכפרה על וישחטו שעיר עזים שגרמה להם הקנאה ופירוד הלבבות ועל המאוחר והוא מעשה העגל שעל ידו נתרחקו מעל ה' ופנו אליו עורף ולא פנים הנה זולת הקרבן ראוי לתקן כל זה במעשה ממש שלא יהיה כטובל ושרץ בידו וזהו שאמר ויקחו את כל אשר צוה משה היינו הקרבנות ויקרבו כל העדה שקרבו זה אל זה בקירוב הלבבות וקימו וקבלו עליהם להיות באחוה וריעות לתקן חטא הקודם מעשה שעיר עזים הבא מתוך פירוד הלבבות ואח"כ תקנו חטא המאוחר ויעמדו לפני ה' כי פנו אל השם יתברך פנים ולא עורף. וכאשר ראה משה כושר לבבם זה עם זה וכי היו שלמים עם ה' היה הדבר ישר מאד בעיניו כי טוב הוא יותר מן הבאת קרבן כמו שכתוב הנה שמוע מזבח טוב ועל זה אמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו כי כלום צוה ה' על דבר עולה וזבח כי אם לשמוע בקול ה' כי בזה הדבר מיעט מעשה הקרבנות לומר כזה תעשו גם לדורות מי יתן והיה לבבם זה כל הימים כי בזכותו וירא אליכם כבוד ה' כמו שאתם פונים פניכם מול השכינה כך יאר ה' פניו אליכם כדרך שבא לראות כך בא ליראות:

וכפר בעדך ובעד העם. כפרתו של אהרן כפולה אחת כנגד מה שחטא הוא שנית מה שהחטיא גם את העם כמו שכתוב כי הבאת עליו חטאה גדולה אבל בכפרת העם לא נאמר כי אם וכפר בעדם כי המה חטאו בו והוא לא חטא בהם. ועוד שכפרת אהרן הוא בעלם כפרת העם כי בזמן שמנהיגי ישראל מתוקנים אז כל העם מתוקנים וקלקולם הוא אשמת העם כמו שכתוב אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם כי שגגת תלמוד עולה זדון ובזמן שהוא חוטא גם בשגגה אז שגגתו סבה לאשמת העם שיאשמו גם במזיד על כן כפרתו הוא כפרת כל העם. ד"א ובעד העם קאי על קרבן העם ומה שזכרו כאן אגב כפרתו לומר לך שכפרת אהרן תלוי בכפרת העם שאם יתכפר העם אז גם לך יש כפרה אמנם אם לא יתכפר העם אז גם לך אין כפרה ותקנה כי כל המחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו ואין מספיקים בידו לעשות תשובה כדי שלא יהיה הרב בג"ע ותלמידיו בגיהנם לפיכך אין לו כפרה כי אם בתנאי זה שיכפר גם בעד העם אשר החטיא. וי"א שאהרן לא היה צריך כפרה כי אם על חטא המעשה ולא על חטא ההרהור כמבואר למעלה בפסוק קח לך עגל והעם היו צריכין גם כן כפרה על חטא המעשה לפיכך נאמר בכפרת אהרן וכפר בעדך ובעד העם לומר לך שגם העם צריך אל כפרתך על חטא המעשה. אבל בכפרת העם שהביאו עגל לעולה לכפר גם על חטא המחשבה נאמר וכפר בעדם לבד כי אהרן לא היה צריך לכפרה על ההרהור כי לא חטא במחשבה כלל כ"א במעשה ובלי ספק שלא נתכוין לשם אלהות:

ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם. במהות חטא זה רבו הדעות בילקוט מסיק בשם ר' מני על שנכנסו שתויי יין ועל ידי שנכנסו בלא רחיצת ידים ורגלים. ויש אומרים שהיו מחוסרי בגדים והיינו המעיל. ויש אומרים על שלא היו להם בנים. ויש אומרים על שלא נשאו נשים. ויש אומרים על שהורו הלכה בפני משה רבן. ויש אומרים על שהיו מהלכים ואומרים מתי ימותו ב' זקנים הללו ואני ואתה ננהיג שררה על הציבור. ויש אומרים שעון העגל שעשה אהרן גרמה להם ודרשו על זה פסוק ישלם שנים לרעהו. וכל הדעות הללו אף על פי שיש להם קצת סמך מפסוקים אחרים מכל מקום הרי מקרא זה מכחיש כל הדעות האלה שנאמר ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם ש"מ שלא היה בהם חטא אחר כ"א זה. על כן אל עלי חובת ביאור להמליץ בעד כל הדעות הללו ולומר שכלם מצאו להם סמך מן פסוק זה לפי שקשה להם הלא כבר נאמר ונתנו בני אהרן הכהן אש וגו' שמצוה להביא מן ההדיוט ואיך יאמר אשר לא צוה אותם ואין לומר כדברי מהרי"א שהיה להם ליקח את הקטורת ממזבח העולה שהרי צווי זה היה אחרי מות בני אהרן ושם נאמר ולקח מלא המחתה גחלי אש וגו'. ע"כ ראו לפרש אש זרה זו על צד הזרות והרמז על שאר דברים שנרמזו באש זרה. כי דעת האומר שתויי יין נכנסו סובר שאש זרה מדבר ביין הבוער באדם כאש כמו שכתוב מאחרי בנשף יין ידליקם והוא דליקה ממש מן השרפה אשר שרף בקרבם היין ואף על פי שפרשת יין ושכר אל תשת עדיין לא נאמרה להם מכל מקום על דרך הקריבהו נא לפחתך היה להם לידע מסברא כי אין לבא בשער המלך והוא שכור. וראיה גדולה לדעה זו מה שכתוב ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו מכלל שהיו ראוין לשליחת יד על מה שאכלו ושתו וזנו עיניהם מן השכינה מתוך לב גס של מאכל ומשתה ואמרו רבותינו ז"ל שלא רצה הקדוש ב"ה לערבב שמחת התורה והמתין להם עד יום זה וקשה מה יום מיומים ועוד שהרי גם יום זה נקרא שמחת לבו שכן דרשו רבותינו ז"ל ביום חתונתו זה מ"ת וביום שמחת לבו זה חנוכת ב"ה והיה לו להמתין עוד. אלא לפי שביום זה חזרו ושנו באולתם ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר בערה בקרבם מגל היין ומתוך רוב שתיה באו לפני ה' אשר לא כדת ע"כ לא רצה ה' להמתין להם עוד כדי שלא יהיה הדבר בעיניהם כהיתר כי העובר עבירה ושונה בה הותרה לו ועל כן נאמר לאהרן אחרי מות שני בניו צווי בזאת יבא אהרן אל הקודש וגו' ביום צום כפור יום ענות אדם נפשו כי אז הוא בהכנעה לפני בוראו לא מתוך לב גס כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה. ולמ"ד שלא נשאו נשים היה את התאוה בוער בהם כי כל מי שאינו נשוי מלא הרהורי עבירה מן אש זרה וברותחין קלקלו וברותחין נדונו וכן מצינו בגמרא נורא בי עמרם כו' על חמימת נשים הבוער בקרבו כאש בנעורת. ולמ"ד שהיו חסרים מעיל ידוע שהמעיל מכפר על לשון הרע ואלו ספרו לשון הרע על משה ואהרן ואמרו מתי ימותו שני זקנים וכו' רצו בזה שאינן ראוין להיות מנהיגין כי אם מצד זקנתם לא מצד מעלתם וכל מספר לשון הרע מקריב אש זרה גחלים בערו ממש כמ"ש כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות והיינו זיקי דנור כי יבא כברק חצו וע"כ דינו באש כמו שכתוב מה יתן ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים ולכן נדונו גם המה באש ואלו היו לבושים מעיל מכפר עליהם על לשון הרע. ויכלול דמיון האש מדת גסות הרוח כי כל גס הרוח רוצה לעלות למעלה כטבע האש העולה למעלה ועל כן דינו באש כמבואר למעלה בפרשת צו על אמרו רבותינו ז"ל היא העולה על מוקדה כל המתגאה נידון באש כו' ובני אהרן הגיסו לבם כי קריבה זו היינו אש זרה ודבר זה יכלול הרבה דעות הן דעת האומר שהיו שתויי יין דהיינו מתוך לב גס. הן דעת האומר שלא נשאו נשים בעבור רוב גסות רוחם בחשבם כי אין על עפר משלם. הן דעת האומר שלא נטלו עצה זה מזה בעבור רוב גסות רוחם. הן דעת האומר שהורו הלכה בפני משה רבן כי לרוב גסות לא נטלו רשות ממשה. הן לדעת האומר ואני ואתה ננהיג שררה כו'. ומ"ד שלא היה להם בנים נראה שסובר גם הוא כדעת המדרש האומר שנפקד עליהם עון העגל ולפי שבע"ג כך היא המדה שהקדוש ברוך הוא פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים ולכבוד אהרן היה הקב"ה מאריך אפיה וגבה דיליה מן בני בנים אך לפי שלא היו להם בנים נפקד העון עליהם ואולי שבשעת שימת אש זרה היו מהרהרין באש העגל כי השליך שם אהרן הזהב ויצא העגל הזה וחטאו שע"י האש זרה נעשה הגם ההוא כך הרהרו בשימת אש זה שיעשה להם גם על ידו וה' ידע מחשבות לבם כי אש זרה המה מקריבים לפניו ע"כ דנם באש כדרך שנאמר בעגל וישרוף אותו באש. ודעת האומר שלא היו רחוצי ידים ורגלים סובר שכיים

אש זרה לפי שלא קדשו ידיהם ורגליהם מן הכיור והיו חולין במקום קודש וע"כ נקרא באש אש זרה כי הזרות הפך הקדושה כמ"ש וכל זר לא יאכל קודש לכך נאמר איש מחתתו כאלו היה מחתה שלו שאין בה צד קדושה וכל זה מצד שלא קדשו ידיהם ורגליהם ועל שחטאו במים ע"כ נדונו בהאש השולט במקום שאין מים מצויין לכבותו :

הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש. פירש"י והיכן דבר ונקדש בכבודי אל תקרי בכבודי אלא במכובדי ואין צורך לזה שהרי נאמר כאן ועל פני כל העם אכבד א"כ פירוש הכתוב כך הוא ונקדש רצה לומר הבית יהיה נקדש בדבר שהוא כבודי שעל ידו אכבד על פני כל העם ואין זה כ"א בקרובי הש"י כי כל הקרב הקרב ביותר אל הש"י ממנו ילמדו כל הפחותים מערכו ק"ו לומר אם אש אחזה בלחים מה יעשו קולים יבשים כסוחים ואז יקחו כולם מוסר וזהו כבודו של הש"י על פני כל העם וזהו שפירש"י אמר לו משה לאהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סובר או בי או בך עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך. ובמה יודע איפוא שהם גדולים אלא ודאי שכך ביאור הענין שהקב"ה אוחז בב' קצוות הקצה האחד הוא שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים יותר מבזולתם הקצה השני שמענישם אפילו על שגיאה קטנה וכל זה כדי שילמדו מהם ק"ו הנזכר כל הפחותים מערכם מה שלא היו יכולין ללמוד ק"ו זה אם היה מעניש איזו אדם בינוני או אם היה מענישו על איזו עון גדול והכתוב אומר ועל פני כל העם אכבד משמע שכולם יהיו נזהרים בכבודי מאז והלאה כי כולם יקחו מוסר בק"ו זה ואם לא היו גדולים גם ממני וממך אז לא יגיע מוסר זה לכולם כי הגדולים מערכם יאמרו לא חגים בעדנו הרעה ולא יוקח מוסר זה כ"א לפחותים מהם ואפילו לשוים במדרגה לא יגיע כי כל אחד יטעה לומר אני גדול מחברי זולת מי שהוא פשוט שהכל מודים בו שהוא גדול מכולם ממנו יוקח מוסר לכל וזהו ענין קידוש השם כי מאז ייראו את ה' קדושיו וזהו שאמר בקרובי אקדש במי שהוא קרוב אלי יותר מזולתו בו אקדש כי על ידו על פני כל העם אכבד יגיע המוסר לכולם והוא שנאמר בקרבתם לפני ה' וימותו לפי שהיו קרובים אל ה' יותר מזולתם ע"כ וימותו. וזהו טעם ותאכל בקצה המחנה שדרשו רז"ל בקצינים שבמחנה וכמאמר רז"ל אין הפורענות בא בעולם כ"א בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א בצדיקים וכו' וביאור הדבר שלכך מתחיל בצדיקים בעבור שיקחו הרשעים מוסר וז"ש ואחיכם כל בית ישראל יבכו וגו' יפחדו וידאגו לנפשם שלא יקרה להם כאשר קרה לאלו בראותם כי לא ישא ה' פני איש וזה פירוש יקר :

יין ושכר אל תשת וגו'. סמך ציווי זה לכאן לפי שלא נברא היין כ"א לנחם בו האבלים ויחשוב אהרן שבאבלו לפחות מותר לו לשתות יין ע"כ הזהירו כאן שאפילו באבלו אסור לו לשתות דרך שכרות. ורש"י פירש על וידום אהרן שקבל שכר על שתיקתו שנתיחד לו לבדו דבור זה רמז כאן שנקרא שכור כל שאינו יכול לדבר בפני המלך ע"כ נתיחד אליו הדבור להורות לו שלא יהיה כל כך שכור עד שאינו יכול לדבר לפני המלך אלא יהיה כל זמן מיושב בדעתו עד שיוכל להשיב. ז"ש וידבר ה' אל אהרן לאמר במלת לאמר חתם לו כל הענין לומר לך שיהיה מוכן תמיד לאמר ולהשיב למלך ב"ה וכל מצוה זו באה לו בזכות וידום אהרן. ד"א רמז כאן למה שאמרו רז"ל נכנס יין יצא סוד לפיכך נתיחד אליו הדבור כמלך המגלה לעבדו איזו סוד ולא רצה שידעו בו אחרים ורמז לו שלא יוכל האדם לבא בסוד ה' כ"א בתנאי זה שלא ישתה יין שהרי כשנכנס יין יצא הסוד ע"כ נתיחד אליו הדבור כמגלה לו לבד איזו סוד ומזהירו שלא ישתה יין כדי שלא יגלה הסוד. ד"א לפי שהשתיקה יש לספק בה אם שותק ומצטער וקורא תגר בלבו על משפטי ה' אם הוא שותק ושמח בלבו כמדת הצדיקים ששמחין ביסורין ע"כ נתיחד אליו הדבור כדי לגלות על טוהר מחשבתו שהרי אין הקב"ה משרה שכינתו כ"א מתוך שמחה ודבור זה היינו ששרתה עליו השכינה מתוך שמחת לבבו ובזה נודע לכל כי היה שמח ביסורין כמדת הצדיקים. ד"א לפי שדמימה זו היא הוראה שאינו מתפעל בכל המאורעות שבגופות ובודאי כולו שכלי כאחד מצבא המרום כי מצד השכל אין האדם מתפעל מהם ע"כ דין הוא להתיחד אליו הדבור בלא אמצעי כי גם הוא נעשה רוחני כמשה מצד דמימה זו. ד"א לפי שאזהרת השתיה יש בה רמז אל השתיקה כי כל שכור מרבה דברים כמ"ש למי שיח וגו' למאחרים על היין וגו' וכתיב ותירוש ינובב בתולות על כן בזכות וידום אהרן נתיחד אליו דבור זה כי על ידו לא ירבה בשיחה בטילה או מזקת כי הלה"ר תלתא קטיל לכך נאמר ולא תמותו מלבד מה שהשכרות ממית בטבע כמ"ש יש דרך ישר לפני איש ואחריתו דרכי מות. **יש דרך ישר** ס"ת **שכר** כי על ידי השכר הכל בעיניו למישור כאמרו רז"ל מסכת יומא פ' י"כ כל הנותן עינו בכוסו כל העריות דומות בעיניו למישור שנאמר יתהלך במישרים וזהו שנאמר ואחריתה דרכי מות כי האחרית מן יש דרך ישר הוא אותיות שכר והוא דרכי מות כי הוא ממית הן בדרך עונש הן בדרך הטבע. ורמז בפרשה זו אימתי אסור לשתותו הוא שאמר בבואכם אל אהל מועד רמז שהשכור אסור לבא אל היכל מלך ית' להתפלל לפניו. ואימתי מותר לשתותו כשהוא מקדש את יום השבת הקודש בכניסתו וביציאתו כמו שלמדו רז"ל מן פסוק זכור את יום השבת זכרהו על היין כו' ז"ש ולהבדיל בין הקודש ובין החול בכניסה ויציאה ואף גם זאת לא ישתה אותו דרך שכרות עד שיהיו כל העריות השמאות עליו למישור אלא ישתה באופן שיוכל להבדיל בין הטמא לטהור ובאופן שיוכל להורות בני ישראל את כל החקים ולא יטעה בהוראתו :

הן היום הקריבו את חטאתם וגו'. משה קצף על אלעזר ואיתמר מדוע לא אכלתם את החטאת ואהרן התגלגל את עצמו ואמר ואכלתי חטאת היום ונ"ל כדברי מהרי"א שעיר זה שנשרף היינו שעיר עזים לחטאת האמור למעלה שהיה קדשי שעה ולכך לא רצה אהרן לאכול ממנו לפי שחשב במה דברים אמורים שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים כשהכהנים אין להם חלק באותה עבירה אבל בשעיר זה שהיה כפרה על מעשה העגל שזבחו שם זבחיהם לשעירים כמבואר למעלה בפסוק קח לך עגל וחטא זה היה אהרן הגורם ודומה כאלו היה לו חלק בה ע"כ אין דין שיאכל ממנו אהרן כדי שיתכפרו הבעלים כי דומה כאלו גם הוא היה מן הבעלים ומאחר שראו בני אהרן שאביהם לא רצה לאכול ע"כ לא אכלו גם המה ממנו ושרפוהו וזה ביאור הענין כי משה קצף על אלעזר ואיתמר הנותרים מן המיתה של נדב ואביהוא שנשרפו על שהקריבו אש זרה וחשב משה כי גם אלו הקריבו אש זרה כי מאחר שדין החטאת לאכילה והמה שרפוהו ודאי אש זה ששרפוהו בו אש זרה היא ע"כ קצף עליהם ואמר היה לכם לזכור מה שקרה לאחיכם ולמה הותרתם והיה לכם לאכלו כי אותה נתן לכם לשאת את עון העדה שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים. וידבר אהרן אל משה הן היום הקריבו וגו' רצה להוכיח במופת שהחטאת זה היה על מעשה העגל דאם לא כן איך יתכן שביום זה שהקריבו בני חטאתם ועולתם של ציבור לכפר עליהם תקראנה אותי כאלה שבו ביום ימותו שני בני שאם כבר היו ראוין לשליחת יד והמתין להם הקב"ה שלא לערבב שמחת התורה היה לו להמתין גם יום זה שנוחת לבו של הקב"ה בחנוכת המזבח אלא ודאי שרצה ה' שביום זה ימחה עון העגל מכל וכל מישראל ומאהרן ביום אחד כי אהרן ישלם שנים לרעהו וישראל מתכפרים בחטאת ועולה וזה מופת שהחטאת בא על עון העגל ואם כן אם אכלתי מחטאת זה היום הייטב בעיני ה' הלא גם אני מן הבעלים ומאחר שאני לא אכלתי גם בני לא רצו לאוכלו לכבודי וייטב הדבר הזה בעיני משה :

וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם. מלת אליהם צריך ביאור כי מה שפירש רש"י שחוזר לאלעזר ואיתמר שיהיו גם המה שלוחים במצוה זו לפי שכולם הושוו בדמימה אינו מחוור כי לא נזכרו אלעזר ואיתמר קודם זה גם הפסוק אומר וידום אהרן אבל לא אלעזר ואיתמר. והקרוב אלי לומר שנרמז במלת אליהם ענין יקר מאוד ובא למעט כל העו"ג והוא כדרך שכתבו רבים מן המפרשים ענין איסורי המאכלות שיש שחשבו שהמה בריאות הגופות ורפואתו כי המאכלים ההם מולידין ליחות רעות ולדעה זו נטה הרמב"ן. ואינו כן שהרי כל העו"ג אוכלי בשר השקץ והעכבר וכל הטמאים וכולם חזקים אף בריאים אין כושל בהם ואוכליהם לא חלי ולא מרגיש אלא ודאי שכל אלו אין הכוונה בהם כי אם אל רפואת הנשמה כי הם מטמאים הנפש הטהורה ומגרשים רוח טהרה וקדושה מן האדם ומולידין אטימת השכל ותכונת האכזריות כן כתב בעקידה ובמהרי"א. והראיה על זה שפרה שנולדה מחמור אסורה כי היוצא מן הטמא טמא ש"מ שהמוליד נותן תכונה רעה שבו בנולד ממנו ועל זה הדרך נאמר אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה ומ"ש של וממפריסי מיותר כי הל"ל ממעלה הגרה ומפריסי פרסה אלא שמילי מילי קתני וה"ק אך את זה לא תאכלו אפילו אם יש לו כל סימני טהרה והיינו אם הוא נולד ובא ממעלה הגרה לבד כגון פרה מגמל או ממפריסי פרסה לבד דהיינו פרה מחזיר כך פירשו הקדמונים וכן נתנו טעמים בכל הסימני טומאה שכולם מורים על קושי הבשר ומזג רע שבו המוליד תכונות רעות בגוף האוכל ואין להאריך בזה. וע"ז נאמר מי יתן טהור מטמא וכי אפשרי שמן דבר טמא יצא טהור וכי לא אחד הוא המוליד והנולד כי העובר ירך אביו הוא. וזהו שמסיק בויקרא רבה משל לרופא שנכנס לבקר שני חולים כו' כך העו"ג שאינם לחיי עה"ב כירק עשב התיר להם את הכל אבל ישראל שהם לחיי העה"ב צוה להם זאת החיה אשר תאכלו. ואולי מטעם זה אמר זאת החיה אף על פי שמסיים בבהמה מכל מקום התחיל בחיה לומר שכל הרחקות אלו הם לצורך הנפש שנקראת חיה. הנה מדרש זה מסכים מכל צד לדברינו דאם לא כן מה ראה על ככה ליתן טעם על מצוה זו למה לא נתנה לעו"ג יותר מעל כל מצות שבתורה אלא ודאי שרצה לתרץ יתור לשון של אליהם שבא למעט העו"ג ולומר לך שמסתמא אין שום עו"ג רוצה לקיים שום מצוה אם לא שיודע שיש בה תועלת גם בעולם הזה שהרי על כל פנים אין להם חלק בעה"ב כמ"ש ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וכדי שלא יטעו העו"ג לחשוב שטעם איסורי מאכלות לשם בריאות הגופות וירצו גם המה להתנהג על פי הרפואה ע"כ אמר לשון אליהם לומר לך דווקא לישראל שהם לחיי העה"ב יש תועלת במצוה זו אבל לעו"ג אין תועלת בשמירת מצוה זו כי בלאו הכי אינן לחיי העה"ב :

את הגמל כי מעלה גרה הוא. הל"ל כי פרסה איננו מפריס שזה עיקר טעם אל הטומאה וכן בשפן וארנבת קשה זה ובחזיר אמר כי מפריס פרסה הוא הל"ל כי אינו מעלה גרה ולמה התחיל בכולם בסימן טהרה שלהם. וביאור ענין זה שסימן טהרה שבכולם מוסיף טומאה על טומאתן כדרך שאמרו בעשו שפושט את טלפיו להראות כאלו הוא כשר ותוכו מלא תוך ומרמה וזה מורה על כל מי שאין תוכו כברו כמדת הצבועים המראים את עצמם כשרים והמה בלי ספק גרועים מן הרשע הגמור שתוכו וברו שוין לרעה כמו שפירש"י על פסוק ולא יכלו דברו לשלום וע"כ הפרסת פרסה בחזיר הוא סימן טומאה לפי שבפרסה זו הוא יכול להטעות הבריות ולהראות כאלו הוא כשר וכן בהפך זה בגמל ושפן וארנבת ואפש"י שכל מדות אלו אינן שייכין בבהמות מכל מקום הם מולידים תכונה רעה זו בגוף האוכלים כי כל אוכלם יאחזו להיות מן כת הצבועים המראים את עצמם כשרים

כמו שאמר והטריו. ובזה מיושב מה שדרשו בויקרא רבה את הגמל זו בבל שנאמר בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו. ואת השפן זו מדי כי מעלת גרה היא שמגדלת צדיקים שנאמר ומרדכי יושב בשער המלך. ארנבת זו יון כי מעלת גרה היא אלכסנדרוס כד חזי לשמעון הצדיק קאים על רגלוי ומברכו כו'. החזיר כו' מראה עצמו כשר וגרה לא יגר שאינו מגדל צדיקים אלא הורגן כו' ויש להפליא על מדרש זה מה ראה על ככה להוציא כל המקראות האלו מפשוטם. אלא ודאי שכוונתו לתרץ ד' קושיות כי שהזכיר שעשה מן הסימן טהרה פעם אל הטומאה לבלי ספק שכוונת הפסוק לרמוז על מדת הנגועים שסימן טהרה שלהם מוסיף להם טומאה וזה לא יצדק בבהמות כלל כ"א באדם ע"כ ר"ל שכל האוכל מהם מקבל טבעם כי הדבר הנאכל ישוב לטבע האוכל והביא ראיה מן המפורסמים שכל ד' אלו האוכלים מן ד' מינים אלו כולם קבלו טבעם שהם מראים את עצמם ככשרים כאלו כוונתם להטיב לישראל ותוכם רע ומר כי כל מחשבותם רק רע כל היום וישראל לא נזכרו מהם בראותם כי הם מגדלים קצת צדיקים ובאמת שלצורך הנאתם עשו כן ותוכם היו שונאי ישראל. ומ"ש את הגמל זו בבל אין כוונתו לפרש המקרא ולהוציאו מפשוטו אלא לומר לך שתואר הגמל מצוי במלכות בבל כי כשם שהגמל מעלה גרה הוא ומצד זה הוא נראה כשר כך מלכות בבל הראו את עצמם כגומלי חסדים עם ישראל והכתוב אומר אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו וגו' לומר לך שהגמול ההוא היה על צד הזיוף. וכן מדי ויון שהיו מקרבים הצדיקים כמרדכי ושמעון הצדיק הכל על צד הזיוף וכן כו' שמראין טלפיהם ככשרים לומר שאין פושטין ידיהם בגזל ואין להאריך מזה יותר ועל צד המליצה עשה סמך מן גמל לבבל ושפן למדי כו' ומכל מקום לעולם אין כוונתו לפרש המקראות חוץ מפשוטם:

ואת אלה תשקצו מן העוף. מן משמע מקצת ממנו דהיינו המיעוט לפי שבעופות אחז"ל שהטהורים מרובים מן הטמאים על כן מנה הטמאים בבהמות טמאים מרובים ע"כ מנה הטהורים בפרשת ראה. וטעמו של דבר לפי שיסוד העפר יותר עב וגס ומוליד עכירת השכל יותר מן האויר והבהמות יש בהם חלק גדול מן יסוד העפר יותר מן יסוד האויר ומטעם זה אינן יכולין לעוף באויר ע"כ הטמאים מרובים לרוב עפרורית שבהם ועל צד הזרות נמצא בהם גם טהורים זעיר שם ובהפך זה העופות יש בהם חלק גדול מיסוד האויר הזך והדק מיסוד העפר ע"כ רובם טהורים ועל צד הזרות נמצאו בהם קצת טמאים והמה מעטים כי הארץ מגדלת גשמיות והאויר מגדל טהרה ורוחניות לכך נאמר והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור הקדים בבהמות הטהורים ובעופות הטמאים לפי שכל בורר דבר מתוך חבירו בורר המועט מתוך המרובה וכאלו אמר שיבדיל בבהמות הטהורים מתוך הטמאים ובהפך זה בעופות:

והתקדשתם והייתם קדושים וגומר. לפי שארז"ל הבא לטמא מסייעין לו הבא לטמא פותחין לו אבל מכל מקום אין מסייעין לו לכך נאמר אצל הבא לטהר והתקדשתם והייתם קדושים דרך הודעה לומר שאם תתחילו להתקדש מלמטה אז ודאי והייתם קדושים כי אני מקדש אתכם מלמעלה ומסייע לכם כדי שתהיו קדושים כמוני כי קדוש אני. אבל אצל הבא לטמא אמר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם ולא אמר והייתם טמאים לפי שאינו מילתא דפסיקא כי אף על פי שהאדם מתחיל בקלקלה מכל מקום טמא לא הוי מעשיו אחר שאין מסייעין לו מן השמים אלא שפותחין לו כי הפתח פתוח לו ואין סוגר בעדו ועל צד הרמז אמר ונטמתם חסר אל"ף לומר לך שיחידו של עולם ברוך הוא סר ממנו ואין לו חלק בטומאתו ומעשיו ירחקוהו:

כי אני ה' המעלה אתכם וגומר. על פירש"י קשה למה פרש זה במצוה זו יותר מבשאר מצות ועוד יש כמה שינויים בין השרץ השורץ ובין השרץ הרומש הדבוק ביותר בקרקע שאין הלוכן ניכר כי בו נאמר על הארץ ולא בשורץ. וברומש הזכיר טומאה אצל הנפש שנאמר ולא תטמאו את נפשותיכם. ובשורץ אמר ולא תשקצו את נפשותיכם. ע"כ אומר אני שכל הקרב הקרב ביותר אל הארץ ורחוק הוא מן האויר יש בו חלק גדול מן עפרורית מן אותן הגבוהים קצת מן הארץ כי הוא פונה ומביט אל בור חוצבו וזה טעם שאין האדם הולך על ארבע כי עיניו גשמי ועיניו רוחני יפנה למעלה ולשון טומאה גרוע מן לשון התורה שקוץ על דבר נתעב אל האדם אע"פ שאין טומאה בעצמותו לפיכך הרומש על הארץ ונגרר עליה שאין הלוכו ניכר יש בו חלק גדול מן העפרוריות לפיכך הוא מטמא הנפש ביותר ולפי שהגוף עלול ביותר לקבל טומאה מן הנפש ע"כ אמר בשרץ השורץ שהוא רחוק קצת מן הארץ אל תשקצו את נפשותיכם שאינן גורמין לנפש כ"א שיקוץ ולא טומאה. ולא תטמאו בהם היינו הגוף העלול ביותר ומקבל גם הטומאה. אבל השרץ הרומש על הארץ שהוא גרוע ממש נאמר בו ולא תטמאו את נפשותיכם ק"ו לגוף וק"ו לשיקוץ ונתן טעם לדבר כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים מקום נמוך של ארץ ישראל שהוא גבוה מכל הארצות כדי להרחיק אתכם מן העפרוריות השולט ביותר במקום נמוך שאין האויר שולט שם כבמקום גבוה ע"כ תהיו זהירים ביותר מן השרץ הרומש על הארץ וזה טעם נכון וברור. וטעם השחיטה יוכיח כי השחיטה באה להסיר טומאת העפרוריות שבבהמה שנוצרה מן הארץ אבל הדגים שנוצרו מן המים שמקורם טהרה אינן צריכין שחיטה כלל אלא באסיפה לבד והעופות שנוצרו מן הרקק עירוב עפר ומים די להם בסימן א' למיעוט העפרוריות שבהם ומה שהמים מביאים טומאה על האוכל תמצא מבואר לקמן פר' חקת בסוד הפרה שמטמאה הטהורים ומטהרת הטמאים:

הפטרת שמיני בשמואל ב סימן ו

ויסף עוד דוד את־כל־בחור בישראל שלשים אלף: ויקם ׀
וילך דוד וכל־העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות
משם את ארון האלהים אשר־נקרא שם שם יהוה צבאות ישב
הכרבים עליו: וירכבו את־ארון האלהים אל־עגלה חדשה
וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה ועזא ואחיו בני אבינדב
נהגים את־העגלה חדשה: וישאהו מבית אבינדב אשר
בגבעה עם ארון האלהים ואחיו הלך לפני הארון: ודוד ׀
וכל־בית ישראל משחקים לפני יהוה בכל עצי ברושים
ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים: ויבאו עד־
גרן נכון וישלח עזה אל־ארון האלהים ויאחז בו כי שמטו
הבקר: ויחר־אף יהוה בעזה ויכהו שם האלהים על־השל
וימת שם עם ארון האלהים: ויחר לדוד על אשר פרץ יהוה
פרץ בעזה ויקרא למקום ההוא פרץ עזה עד היום הזה:
וירא דוד את־יהוה ביום ההוא ויאמר איך יבוא אלי ארון
יהוה: ולא־אבה דוד להסיר אליו את־ארון יהוה על־עיר דוד
ויטהו דוד בית עבד־אדם הגתי: וישב ארון יהוה בית עבד
אדם הגתי שלשה חדשים ויברך יהוה את־עבד אדם ואת־
כל־ביתו: ויגד למלך דוד לאמר ברך יהוה את־בית עבד
אדם ואת־כל־אשר־לו בעבור ארון האלהים וילך דוד ויעל
את־ארון האלהים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה: ויהי
כי צעדו נשאי ארון־יהוה ששה צעדים ויזבח שור ומריא:
ודוד מכרכר בכל־עז לפני יהוה ודוד חגור אפוד בד: ודוד
וכל־בית ישראל מעלים את־ארון יהוה בתרועה ובקול
שופר: והיה ארון יהוה בא עיר דוד ומיכל בת־שאול
נשקפה ׀ בעד החלון ותרא את־המלך דוד מפזז ומכרכר
לפני יהוה ותבז לו בלבה: ויבאו את־ארון יהוה ויצגו אתו
במקמו בתוך האהל אשר נטה־לו דוד ויעל דוד עלות לפני
יהוה ושלמים: ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך

פירוש המלות

ויסף. כמו ויאסף: אל. כמו על: משחקים. מרקדים: ברושים. כלי זמר עשויים מברושים: ובמנענעים. מיני כלי שיר: וישלח. ויושט ידו: השל. על השגגה: להסיר. להביא: על. כמו אל עיר: צעדו. הלכו: ומריא. בהמות ופטים: מכרכר. מרקד: מפזז.

אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת: וַיְחַלֵּק לְכָל־הָעָם לְכָל־
הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם אַחַת
וְאֶשְׁפָּר אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת וַיֵּלֶךְ כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ:

כאן מסיימין הספרדים

וַיָּשָׁב דָּוִד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ וַתֵּצֵא מִיכַל בַּת־שָׁאוּל לִקְרַאת
דָּוִד וַתֹּאמֶר מַה־נִּכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינֵי
אַמְהוֹת עֲבָדָיו כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת אַחַד הָרֵקִים: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־
מִיכַל לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בָּחַר־בִּי מֵאָבִיךְ וּמִכָּל־בֵּיתוֹ לְצַוֹּת אֹתִי
נָגִיד עַל־עַם יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי יְהוָה: וּנְקַלֹּתִי
עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי וְעִם־הָאֲמָהוֹת אֲשֶׁר אָמַרְתְּ
עִמָּם אִכָּבֵדָה: וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל לֹא־הָיָה לָהּ יָלֶד עַד יוֹם
מוֹתָהּ: וַיְהִי כִּי־יָשַׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וַיהוָה הֵנִיחַ־לוֹ מִסָּבִיב
מִכָּל־אֹיְבָיו: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־נָתָן הַנָּבִיא רְאֵה נָא אָנֹכִי
יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה: וַיֹּאמֶר
נָתָן אֶל־הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ לֵךְ עֲשֵׂה כִּי יְהוָה עִמָּךְ:
וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־נָתָן לֵאמֹר: לֵךְ וְאָמַרְתָּ
אֶל־עַבְדִּי אֶל־דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה הַאַתָּה תִּבְנֶה־לִּי בַיִת לְשִׁבְתִּי:
כִּי לֹא יָשַׁבְתִּי בְּבַיִת לְמִיּוֹם הַעֲלֹתִי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶהְיֶה מִתְהַלֵּךְ בְּאֹהֶל וּבְמִשְׁכָּן: בְּכֹל אֲשֶׁר־
הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת־אַחַד שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי לִרְעוֹת אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לָמָּה
לֹא־בְנִיתֶם לִי בֵּית אֲרָזִים: וְעַתָּה כֹּה־תֹאמַר לְעַבְדִּי לְדָוִד
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־הַנָּוֶה מֵאַחַר הַצֹּאן
לִהְיוֹת נָגִיד עַל־עַמִּי עַל־יִשְׂרָאֵל: וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר
הָלַכְתָּ וָאַכְרִתָה אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂתִי לְךָ שֵׁם
גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בָּאָרֶץ: וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי
לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־
עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה: וּלְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוִּיתִי
שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וַהֲנִיחֹתִי לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ וְהִגִּיד לְךָ
יְהוָה כִּי־בַיִת יַעֲשֶׂה־לְּךָ יְהוָה: כִּי ׀ יִמְלְאוּ יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ
אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ
וַהֲכִינֹתִי אֶת־מַמְלַכְתּוֹ: הוּא יִבְנֶה־בַּיִת לִשְׁמִי וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסֵּא
מַמְלַכְתּוֹ עַד־עוֹלָם: אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן
אֲשֶׁר בְּהַעֲוֺתוֹ וְהֹכַחְתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבְנִגְעֵי בְּנֵי אָדָם:
וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי
מִלְּפָנֶיךָ: וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה
נָכוֹן עַד־עוֹלָם: כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן
דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד:

ילד כתיב

פירוש המלות

נודלג: ותבז. לשון בזיון: ואשפר. חתיכת בשר: ואשישה. גרבא דחמרא: ונקלותי. לשון קלון ובזיון: הנוה. גדרות צאן: ירגז. שלא יגלה ממקומו: בהעותו. לשון עון:

פרשת תזריע

רש״י

(ג) **אשה** כי תזריע. (ויקרא רבה) אמר רבי שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף: כי תזריע. לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה (נדה כג וכו): כימי נדת דותה תטמא. כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה ואפילו נפתח הקבר בלא דם. דותה. לשון דבר

יב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי
תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה
שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֺתָהּ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר: ב מַלֵּיל
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר
אִתְּתָא אֲרֵי תְעַדֵּי וּתְלִיד
דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא שַׁבְעָא
יוֹמִין כְּיוֹמֵי רְחוּק סְאוֹבְתַהּ

אבן עזרא

(ג) **אשה** כי תזריע. אחר שהשלים תורת הטהור והטמא במאכלין הזכיר טמא אדם והחל מן האשה היולדת כי הלידה היא תחלה ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר על כן וילדה זכר ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה וזרע הזכר מקפיא וכל הבן מדם האשה והנה פי׳ תזריע תתן זרע כי היא כמו הארץ. וי״ו וטמאה כפ״א רפה בלשון ישמעאל. וסבת טומאתה שבעת ימים עד שובה אל המרובע וכן ימלא בימי החולי כי השנוי יראה עד סוף כל ז׳: נדת. שם במשקל בזת והם שניהם מפעלי הכפל: דותה. טעמו כמו חולי כמו

בעל הטורים אשה כי תזריע וגו׳. סמך והתקדשתם לאשה כי תזריע שצריך לקדש עצמו בשעת תשמיש. כתיב לעיל אל תשקצו את נפשותיכם ודרשינן מינה שלא ישהה נקביו רמז לבא מבית הכסא אל ישמש מטתו מיד. להבדיל בין הטמא ובין הטהור וסמיך אשה כי תזריע שצריך להמתין ג׳ חדשים להבחין בין זרעו לזרע ולפרוש ממנה סמוך לוסתה: תזריע וילדה. בגימטריא צורת אדם: זכר בגימטריא ברכה. וטמאה שבעת ימים. וכן ז׳ ימי אבילות כל טומאה שבא כן ילך:

תולדות אהרן דבר. יבמות עד כריתות ז: אשה. ברכות ס שבת קלה שבועות יח כריתות ז נדה כד (פסחים נג): וילדה זכר. ב״ב קכו נדה כו לא מ: כימי נדת. שם לה לז:

רמבן

יב (ג) **כתב** רש״י כי תזריע וילדה לרבות ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע אמו טמאה לידה. ופירוש הענין שנוצר הולד כצורת אדם ואחר כך נמוח שכל מי שאין בו מצורת אדם אינו ולד אבל בשעת הלידה אפילו מחוי מטמא אם אין מכירין צורתו כגון שפיר מרוקם טמאה ודאי ואם לאו בספק וזהו רבוי של מקרא זה כדברי רבותינו וכמשמעותו אמרו אשה כי תזריע אשה מזרעת תחלה יולדת זכר ואין כוונתם שיעשה הולד מזרע האשה כי האשה אע״פ שיש לה ביצים כביצי זכר או שלא יעשה בהן זרע כלל או שזרע ההוא נקפא ולא עושה דבר בעובר אבל אמרם מזרעת על דם הרחם שיתאסף בשעת גמר ביאה באם ומתאחז בזרע הזכר כי לדעתם הולד נוצר מדם הנקבה ומלובן האיש ולשניהם יקראו זרע וכך אמרו ג׳ שותפין יש בו באדם איש מזריע בו לובן שממנו גידים ועצמות ולובן שבעין אשה מזרעת אודם שממנו עור ובשר ודם ושער ושחור שבעין. וגם דעת הרופאים ביצירה כך היא. וע״ד פילוסופי היונים כל גוף העובר מדם האשה אין בו לאיש אלא הכח הידוע בלשונם היולי שהוא נותן צורה בחומר כי אין בין ביצת תרנגולת הבאה מן הזכר לנולדת מן המתפלשת בעפר שום הפרש וזו תגדל אפרוח וזו לא תזרע ולא תצמיח בהמנע ממנה החום היסודי שהוא לה היולי וא״כ יהיה מלת תזריע כמו זרועיה תצמיח וכן אמר אונקלוס ארי תעדי:

ספורנו

יב (ג) **אשה** כי תזריע וילדה זכר. כבר אמרו (נדה סוף פ׳ המפלת) אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וזה כי אמנם זרע האשה והוא הלחות הנפלט ממנה לפעמים בעת החבור לא יכנס ביצירת הזכר כלל. אבל דמה תפעל ויקפיא בזרע האיש וכאשר יכנס מזרעה הלחותי בדמה הנקפא יהיה בו ללחות מותריי ויהיה הולד נקבה: כימי נדת דותה. כי בז׳ ימים האשונים יגבר הנדות אשר לא התעפש עדיין

תִּטְמָא׃ ג וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ ד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ ה וְאִם נְקֵבָה תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃ ו וּבִמְלֹאת ׀ יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן׃ ז וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי

ב' חסר את · ל' קמץ · ו"ו חסר · ב' מפיק ה"א ובנגינן · ל' חסר וחד מ"ל · י"ג · בי

תְּהֵי מְסָאֲבָא׃ ג וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִתְגְּזַר בְּשַׂרָא דְעוּרְלְתֵיהּ׃ ד וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין תְּתֵיב בְּדַם דְּכוּ בְּכָל קוּדְשָׁא לָא תִקְרַב וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוֹל עַד דְּמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ׃ ה וְאִם נוּקְבְתָא תְלִיד וּתְהֵי מְסָאֲבָא אַרְבְּעָה עֲסַר כְּרִיחוּקַהּ וְשִׁתִּין וְשִׁתָּא יוֹמִין תְּתֵיב עַל דַּם דְּכוּ׃ ו וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ לִבְרָא אוֹ לִבְרַתָּא תַּיְתֵי אִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא וּבַר יוֹנָה אוֹ שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא׃ ז וִיקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר

אבן עזרא

כמו מדוה מארים כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה : (ג) וביום השמיני . אמרו חז"ל ביום ולא בלילה והנה הנולד חצי שעה קודם שקיעת החמה יהיה נמול לששה ימים וחצי יום כי יום התורה אינו מעת לעת : ימול. מבנין נפעל כמו לא יכון ויהיה מגזרת מולים היו ויתכן להיותו חסר נו"ן מגזרת ונמלתם כמו איש כי ידור נדר ויחסר המל כמו אביו או בית דין : ערלתו . ידועה כי היא בערוה ואין כן ערלת לב ושפה ואזן כי כלם סמוכים : ה"א טהרה נח נעלם והיה ראוי להראות כה"א ויקרא לה נבא . וטעם דמי טהרה . שהוא דם טוהר כנגד דם נדה ואיננו מטמא והשם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלם צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה : (ד) בכל קדש לא תגע . כמו המעשר והתרומה ובשר שלמים : ואל המקדש . אל חצר אהל מועד או אל העזרה בבית המקדש : (ו) בדמי טהרה . או על דמי טהרה אחד הוא : בן שנתו . לולא הקבלה מי היה מפרש לנו בן שנתו אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות או תוספת וי"א שטעם הכבש לעולה שמא עלתה שום מחשבה על רוחה בשעת לידתה מרוב הצער חטאת שמא דברה בפיה : (ז) והקריבו . זה וזה הכבש והתור

רשי

דבר הזב מגופה . לשון אחר לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה וראשה ואבריה כבדין עליה : (ד) תשב . אין תשב אלא לשון עכבה כמו (דברים א) ותשבו בקדש . (בראשית יג) וישב באלוני ממרא : בדמי טהרה . אף על פי שרואה טהורה היא : בדמי טהרה . לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר : ימי טהרה . מפיק ה"א ימי טוהר שלה : לא תגע . אזהרה לאוכל וכו' כמו ששנויה ביבמות (דף עה) : בכל קדש . (מכות יד יבמות שם) לרבות את התרומה לפי שזו טבולת יום ארוך שטבלה לסוף שבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיע' החמה של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה : (ז) והקריבו . (זבחים יג סנהד' פג) ללמדך שאין מעכבה לאכול בקדשים אלא אחד מהם ואי

ימול בשר ערלתו ב' חסר את בל"ר וסי' בהמלו בשר ערלתו . וביום השמיני ימול בשר ערלתו : כ' טהר' דסמיך לדמי רפי דסמיך לימי מפיק ה"א וסי' דמים מכוסים . ימים מגולים : תבא י"ז חסר וסי' בסדם אל תבא . את אימתי . ואל המקדש . גם בי התאנף . אשימה עלימלך . בקמת רעך . בכרם רעך . כי תשה ברעך . וכתבת עליהן . תבא נא תמר אחתי קדמאה . חדר בחדר דמלכים . קדוש ישראל לה' . אל השטן מאין תבא . אי מזה תבא ויען השטן . כי לפני לחמי . ברכת אבד . תבא כל רעתם וכל משלי דכוי במ"ד מ"ל: ובמלאת ב' חד חסר וחד מ"ל. וסי' ימי טהרה לבן . ובמלאות הימים האלה . בתראה מ"ל: תביא י"ג וסי' נמסר בסדר משפטים :

תולדות אהרן וביום השמיני . שבת קלב קלג קלה פסחים ד יומא כח לד מגילה כ יבמות פ ב"ב קכז סנהדרין נט נדה כד (מגילה עג נדרים לא יבמות ע קדושין כא) : ערלתו . שבת קא : יום . כריתות י : תשב . ב"ב קכז נדה לו לא מ : בכל קדש . יבמות עה מכות יד שבועות ז זבחים לב לג לד (פסחים לו) : ואל המקדש . שבועות יז : עד מלאת . יבמות עד עה נזיר סד : ואם נקבה . בכורות מז כריתות ז נדה ל : וטמאה שבועים . זבחים לז לא נדה לו לא : ובשים יום . כריתות י : וששת ימים . שם : ובמלאת . נזיר סד : לבן . נדה מ : לבת . כריתות ח : כבש . שם מו בכורות כז ערכין יח : ובן יונה . כריתות כח :

בעה"ט וביום השמיני . פסוק זה יש בו תיבות ואותיות כמו בפסוק ויכולו לומר שמילה דוחה שבת : וביום השמיני ימול בשר . בגי' שבכל היום יהיה כשר למול : ושלשים . בגי' כלם כמוסים ולא מפוזרים : ובן יונה או תור . בכל מקום מקדים תורים לבני יונה חוץ מכאן לפי שאינו מביא אלא אחד ואם ימצא יונה לא יקח תור לפי שבן זוגו משתכל עליו ואינו מזדווג לאחר :

ספורנו

עדיין ולא הפסיד צורת סומאתו : (ג) וביום השמיני ימול . כי אז נתעכל דם הנדות הטמא אשר ממנו נזון הולד במעי אמו וטהר הולד להכנס בברית קדש : (ד) בדמי טהרה . כי עם היותו דם נדות אינו מהוסת של עכשיו אבל הוא מן הוסתות שקדמו בימי ההריון שכבר נתעפשה ונפסדה צורת דם אותם הוסתות וטמאתם : (ה) שבועים . כי המותרות

רמבן

דותה . לשון דבר הזב מגופה לשון מדוה וחולי שאין אשה רואה דם שלא תחלה וראשה ואבריה כבדין עליה לשון רש"י . ולא ידעתי מאיזה מוצא יהיה דותה לשון דבר הזב בלשון הקדש . אבל יתכן שיהיה לשון מדוה ממה שאמרו וראשה ואבריה כבדין עליה וכן דעת ר"א שאומר כי דותה שם וטעמא חולי כי הדם היוצא חולי באשה ובאמת שהוא נקוי המותרות ומפני שראשה ואבריה כבדין עליה אולי יקרא חולי . והנכון לשון מדוה שהוא כמו נגע וצער כמו עלי לבי דוי היה דוה לבנו כמו נגע לבנו . והנה הזיבה נגע באשה אע"פ שהיא בתולדתה וכן על ערש דוי :

(ד) **תשב** . אין לשון ישיבה אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש וישב באלוני ממרא לשון רש"י . ואם כן יאמר ושלשים יום ושלשת ימים תמתין עוד עד שלא תגע בכל קדש ולא תבא למקדש אף על פי שהם ימי טוהר אבל הבעל וזה טעם בדמי טהרה . ואמר בלשון הזה להודיע כי אפילו לא תראה בימים האלה תמתין בהן מפני הלידה . ויתכן כי לשון תשב בכאן כמו ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש כי האשה השוכבת עם בעלה תקרא יושבת לו ולפי שאמר בשבעה וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא שתטמא לבעל ולקדשים כל שבעה אמר כי אחרי השבעה תשב לבעלה שלשים ושלשה ימים בדמי טוהר אבל לא תגע בקדש ולא תבא אל המקדש אף על פי שלא תראה ותשב עם בעלה אף על פי שתראה . והנכון בעיני כי האשה בימי ראייתה תקרא נדה בעבור שינדוה וירחקוה כל בני אדם והאנשים והנשים ירחקו ממנה ויושבת בדד לא תספר עם בני אדם כי גם דבורה טמא אלנלס והעפר אשר תדרוך טמא להם כעפר רקב עצמות המת והזכירו גם זה רבותינו ואף מבט שלה מוליד היזק וכבר הזכרתי זה בסדר ויצא יעקב והיה משפט הנדות לשבת באהל מיוחד והוא מאמר רחל לאביה כי לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי כי מנהגן שלא תלך ולא תדרוך כף רגלה על הארץ . ולכך החמירה התורה במושב הנדה והמשכב יותר מן המגע וכן אמר הכתוב במצורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ולא אמר כאשר אמר בשאר הטמאים ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה כי הזכיר בו ישיבה שלא ילך כלל כי ריחו והבלו מזיקים ולכך אמר הכתוב בכאן כי גם שלשים ושלשת ימים תשב בדמי טהרה על מושבה אשר ישבה בימי נדות הלידה . והזכיר בלאו שלא תגע בקדש ולא תבוא אל המקדש . ומדרשו תשב להביא המקשה בימי אחד עשר שתהא טהורה מן הזיבה יכול תהא טהורה מן הנדה תלמוד לומר תטמא :

וטעם דמי טהרה על דעת רש"י לומר שאע"פ שראתה טהורה מן התורה וכך אמר ר"א כי הטעם שהוא דם טוהר כנגד דם הנדה ואינו מטמא . והשם גזר על הזכר כמספר הימים שתשלם צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה . ולפי דעתי כי טעם טהרה נקיון כלשון זהב טהור צרוף ומזוקק וכן וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם . והענין כי בוה ביולדת זכר שתטמא שבעה בנדתה כי המנהג שתהיה שופעת דם מן המקור ובזה שתוחיל עוד שלשים ושלשת ימים תשב בביתה לנקות גופה כי בכל אלה תוציא תמצית הדמים והלחות העכורות המעופשות הבאות מתמצית הדם ואז תנקה מלידה ומבטן ומהריון ותבא בית ה' . ורבותינו קבלו שהיא טהורה לבעלה בימים האלו מפני שאמר בשבעה שהם כימי נדת דותה ובאלה אמר שתטמא לקודש ולמקדש לא לחולין ולא לבעל וכמו שאמרו בעלה חולין הוא . וטעם הכפל בנקבה או כדברי ר"א על דעת ר' ישמעאל שאמר שהזכר נגמר לארבעים ואחד יום והנקבה לשמונים ואחד אבל לדעת חכמים שאמרו אחד זכר ואחד נקבה לארבעים ואחד הטעם בעבור כי טבע הנקבה קר ולח והלבנה ברחם האם רבה מאד וקרה ועל כן ילדה נקבה ועל כן צריכה נקיון גדול מפני רבוי הלחות והדם המעופש שבהן ומפני קרירות כידוע כי החליים הקרין צריכין בנקיון אריכות זמן יותר מן החמים :

(ז) **והקריבו** לפני ה' וכפר עליה וטהרה ממקור דמיה . יאמר שתקריב כופר נפשה לפני ה' שתטהר ממקור דמיה כי האשה בלידתה תהיה לה מצין נרפש מקור משחת . ואחרי עמדה בימי הנקיון או בימי יצירת הולד לזכר או לנקבה תביא כופר נפשה שיעמד מקורה ושתטהר כי השם יתברך רופא

רשי

ואי זה הוא מעאת שנא' וכפר עליה הכהן וטהרה מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה: וטהרה. מכלל שעד כאן קרויה טמאה: (ח) אחד לעולה ואחד לחטאת. לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר (זבחים כט): (ב) שאת או ספחת וגו'. (נגעים פ"א) שמות נגעים הם ולבנות זו מזו: בהרת. חברבורות טייא"ר בלעז וכן (איוב לז) בהיר הוא בשחקים: אל אהרן וגו'. גזרת הכתוב הוא שאין טומאת נגעים וטהרתו אלא ע"פ כהן (ת"כ): (ג) הפך לבן. מתחלה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ומעוט שער שנים (ת"כ): עמוק מעור בשרו. (ת"כ) כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל: וטמא אותו. יאמר לו טמא אתה ששער לבן סימן טומאה הוא גזירת הכתוב: (ד) ועמוק אין מראה. לא ידעתי פירושו: והסגיר. יסגירנו בבית א' ולא יראה עד סוף השבוע ויוכיחו סימנים

בעה"ט ממקר. חסר. אותיות מרקם וסמיך לי' וטהרה רמז כתמים הבאים מרקס טהורים: וטהרה ממקור דמיה. בגי' ה' מיני דמים טמאים בה: ממקור ב' ממקר דמיה. ה' ממקר ישראל דורש מכאן שברכות תתנים בעשרה מבוס דכתיב וטהרה ממקר דמיה אזו דמים טהורים הוי אומר דם בתולים אלמא דאיירי בחתן: דמיה ג'. ממקור דמיה. והיא גלתה את מקור דמיה. וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה על הרוגיה דאיתקש גילוי עריות לשפיכות דמים דכתיב כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה:

תולדות אהרן וטהרה. נדה יט לח: זאת תורת. נדרים לה כריתות ט נדה מ: שתי תורים. כריתות כח (יומא מא): וכפר עליה הכהן. יבמות עד סנהדרין פג זבחים יט (שבת ג): אדם כי יהיה. הוריות י ערכין ג נדה מד: והובא אל אהרן. סנהדרין לד נדה כ: ואם בהרת. שבועות ז:

יְהוָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ זֹאת תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה׃ ח וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהֵרָה׃ פ

יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב אָדָם כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ שְׂאֵת אוֹ־סַפַּחַת אוֹ בַהֶרֶת וְהָיָה בְעוֹר־בְּשָׂרוֹ לְנֶגַע צָרָעַת וְהוּבָא אֶל־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים׃ ג וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ ׀ לָבָן וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא אֹתוֹ׃ ד וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָה לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר

ל' חסר וחד מ"ל. ל'. ג' בקריי'. ל'. ל'. י"א דסמיכי. י' ר"פ. ל'. כוי' מ"ל. כ"ס. י'. כולם ח' במ"ב. ד' ושארה סיא. כולם חסר. ל' רפי וחד מפיק

עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת דְּמָהָא דָּא אוֹרַיְתָא דִּילֶדְתָּא לִדְכַר אוֹ לְנוּקְבָא׃ ח וְאִם לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמֵיסַת אִימְּרָא וְתִיסַּב תְּרֵין שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה חַד לַעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב אֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי בִמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ עִמְקָא אוֹ עַדְיָא אוֹ בַהֲרָא וִיהֵי בִמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת אַהֲרֹן כַּהֲנָא אוֹ לְוָת חַד מִבְּנוֹהִי כַּהֲנַיָּא׃ ג וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרָא וְשַׂעְרָא בְמַכְתָּשָׁא אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וּמֶחֱזֵי מַכְתָּשָׁא עָמִיק מִמְּשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא הוּא וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וִיסָאֵב יָתֵיהּ׃ ד וְאִם בַּהֲרָא חִוָּרָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ וְעָמִיק לֵית מֶחֱזָהָא מִן מַשְׁכָּא וְשַׂעְרָא לָא אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וְיַסְגַּר

אבן עזרא

והתור או בן יונה והכתוב אחז דרך קצרה וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף: וכפר עליה. כאשר פירשתי: וטהרה ממקור דמיה. זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים: (ח) תמצא ידה. כטעם ואין ידו משגת: וכפר עליה הכהן וטהרה. זה יורה אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר וזה תלוי בארץ: (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. וטעם אהרן. כי על פיו יהיו כל נגעי אדם מי שיטהר ומי שיטמא: (ב) אדם. ולא אמר איש איש מבית ישראל להכניס הגרים וכן אדם כי יקריב מכם כי תורה אחת לאזרח ולגר בקרבנו' גם כן והכניס הגר שלא יטמא אחר כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם: והובא. ברצונו ושלא ברצונו כי הרואה בו אחד מסימנים אלו יכריחנו שיבא: או אל אחד מבניו הכהנים. טעם אהרן הוא הכהן המשיח תחתיו וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שימצאו חוץ למקדש ככהני ענתות. וטעם הכהנים שלא יהיו מהפסולים. ומלת שאת כמו שרפה וכן והמשאת החלה וישאם דוד ויתכן שנקראת כן בעבור שהאש תולדתה להנשא למעלה: ספחת. מגזרת ספחני נא ונספחו על בית יעקב אולי שיתחבר אל מקום א': (ד) בהר'. מגזרת בהיר הוא בשחקים והוא נודע שיעשה כדמות אות וסימן: הפך לבן. טעמו נהפך ללבן: עמוק. יותר יש בעמקו מעובי העור ואיננו כמו שפל: וטמא אותו. בדבור שיאמר שהוא טמא: והסגיר

ממקר ב' חד חסר וחד מ"ל וסי' וטהרה ממקר דמיה. ה' ממקור ישראל: דמיה ג' ומ"ל וסי' וטהרה ממקר דמיה. והיא גלתה את מקור דמיה. וגלתה הארץ את דמיה: די ד' בקריי' וסי' ואם לא תמצא ידה. די השיב לו. ואם לא תשיג ידו. די מחסורו אשר יחסר. אין די בער. ב' בו. וא' ודי חלב עזים ללחמך: אדם י' ראשי פסוקים וסי' כי יהיה בעור בשרו. להבל דמה. ביקר ולא יבין. אדם ילוד אשה. תועה מדרך השכל. אדם ערום. אדם בליעל. אדם עשוק בדם. אדם חסר לב. אדם שת אנוש: ומראה ז' קמצין וסי' נמסר בסדר משפטים: צרעת הוא וסימן עמק מעור בשרו קדמא. וראה הכהן את הבשר החי. צרעת הראש או. והיה הנגע ירקרק. יראהו הכהן ה' וסימן נגע צרעת הוא וראהו הכהן וטמא אתו וראהו הכהן ביום השביעי והנה הנגע עמד. והנה נהפך הנגע ללבן. ביום השביעי אם פשה תפשה. והנה פשה הנתק בעור לא יבקר:

רמבן

רופא לבשר ומפליא לעשות. ורבותינו אמרו בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת לא אזקק עוד לבעלי. ועיקר הכונה בזה כי בעבור שהיא נשבעת מתוך הצער ואין השבועה ראויה להתקיים מפני היותה משועבדת לבעלה רצתה התורה לכפר לה מעלות רוחה ומחשבות השם יתברך עמוקות ורחמיו מרובים שהוא רוצה להצדיק בריותיו:

יג (א) **אל** משה ואל אהרן. בעבור כי על פי הכהן יהיה כל ריב וכל נגע היה הדבור גם אל אהרן או למשה שיאמר לאהרן על דעת רבותינו. ולא אמר בכאן דבר אל בני ישראל כי הכהנים בראותם הטמאים יכריחום להסגר ולהטהר ואמר בפרשת הטהרה אל משה לאמר זאת תהיה תורת המצורע כי אין צריך להזהיר ישראל בטהרה וגם לא לכהן להקריב הקרבנות כי ברצון יעשו כן. ובפרשת הזב אמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם בעבור שהוא דבר סתום ואין מכיר בו יזהירם שיודיע כל אחד אליו לכהן:

(ב) **שאת** או ספחת או בהרת. שמות נגעים הם ולבנים זה מזה לשון רש"י. ואמר ר"א כי שאת לשון שרפה מן והמשאת החלה וישאם דוד. ויתכן שנקרא כן בעבור שהאש בתולדתה להנשא למעלה. וספחת מגזרת ספחני נא ונספחו על בית יעקב. אולי שיתחבר אל מקום אחד. בהרת מגזרת בהיר הוא בשחקים שיעשה כדמות אות וסימן וא"כ תהיה שאת שם הנגע הנעשה מן המרה הירוקה הנשרפת. והבהרת מן הליחה הלבנה שהספחת הנאספת משתיהן. ורבותינו אמרו אין שאת אלא לשון גבוהה וכן הוא אומר על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות. ואין ספחת אלא טפלה. וכן הוא אומר ספחני נא:

(ג) **עמוק** מעור בשרו. כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל לשון רש"י ומפני זה כשהגיע הרב אל הכתוב רשני שאמר ואם בהרת לבנה

ספורנו

המותרות ילדו בלידת הנקבה: (ז) וכפר עליה. כי כל ימי זוב טומאתה תהיינה כל מחשבותיה פונות אל עסקי כלי הזרע ופעולתם ולא תהיה ראויה למקדש וקדשיו עד שתביא כפרתה ותפנה אל הקדש: יג (ב) אדם כי יהיה בעור בשרו. וזה יהיה ברוב אם לא יטהר הזרע מדם הנדות: שאת או ספחת או בהרת. כלם מיני צרעת ומראיהן לבן כמו שבא בקבלה. ואין בהן ממיני הצרעת שספרו הרופאים זולתי המורפיאה והאלבארס והנתק אמנם שאר מיני הצרעת החזקים שהם סכנה לכל הגוף בכלל והם נוטים אל האודם והשחרות לא תטמאם התורה כלל כי אלה הד' מראות לבדנה שספרו ז"ל שהן שאת ותולדתה בהרת ותולדתה באות בתוכחות על עון כאמרם ז"ל (ברכות פ"ק) כל שיש בו אחד מד' מראות הללו אינן אלא מזבח כפרה אבל שאר מיני הצרעת שספרו הרופאים לא יהיו בעמנו כלל ע"ג מזבח כפרה אם לא יהיה עמנו בתכלית הקלקול ח"ו כאמר מדוי מצרים הרעים או מצד חטא בהנהגת המאכל והמשתה וזולתם ולא תהיה בהם טומאה כלל: והובא. כי כל מי שילך אל מקום להתפעל לא יקרא בא אז אבל יקרא מובא כענין תובל למלך. רעותיה מובאות לך: והגישו אדוניו. והביא האיש את אשתו. והפך ונגשו אל המשפט. ונקרב בעל הבית. עד האלהים יבא דבר שניהם: (ד) ועמוק אין מראה מן העור. כמראה חמה

הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ ה וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית׃ שני ו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֵׁנִית וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע וְלֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן מִסְפַּחַת הִוא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃ ז וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר אַחֲרֵי הֵרָאֹתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן לְטָהֳרָתוֹ וְנִרְאָה שֵׁנִית אֶל־הַכֹּהֵן׃ ח וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשְׂתָה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן צָרַעַת הִוא׃ פ

ה׳ · כו׳ מ״ל כמ״ח · פ · כל ליטנא בספרי כ״כ · ע׳ בספרי · ל׳ וחסר · ס׳ קמץ

כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא שַׁבְעָא יוֹמִין׃ ה וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא מַכְתָּשָׁא קָם כִּדְהֲוָה לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא וְיַסְגְּרִינֵיהּ כַּהֲנָא שַׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ ו וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָתֵיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תִּנְיָנוּת וְהָא עֲמָא מַכְתָּשָׁא וְלָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא עֲדִיתָא הִיא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי׃ ז וְאִם אוֹסָפָא תוֹסֵיף עֲדִיתָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּאִתַּחֲזֵי לְכַהֲנָא לְדַכוּתֵיהּ וְיִתַּחֲזֵי תִּנְיָנוּת לְכַהֲנָא׃ ח וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא אוֹסִיפַת עֲדִיתָא בְּמַשְׁכָּא וִיסָאֲבִינֵיהּ כַּהֲנָא סְגִירוּתָא הִיא׃

רשי

סימנים עליו: (ה) בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון: והסגירו שנית. הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט: (ו) כהה. הוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו או פשה טמא: מספחת. שם נגע טהור: וכבס בגדיו וטהר. הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה: (ח) וטמאו הכהן. ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה: צרעת היא. המספחת הזאת: צרעת. לשון נקבה: נגע. לשון זכר: ומחית

אבן עזרא

והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים. האדם יהיה נסגר והוא ייחל עד שבעת ימים כי רובי החליים ישתנו ביום השביעי: (ה) עמד. בעיניו הטעם במראהו כי המראה הוא בעין וכל המפרשים אמרו שטעמו בעצמו והטעם כאשר היה: פשה. כענין נפוש: (ו) שנית. פעם שנית: כהה הנגע. רבי החכמים אמרו כמו חשך ועדות׳ ותכהין עיניו מראות ואמרו כי כהות לבנות פירושו כמו לבנה אדמדמת שיהיו בו שניהם ולפי דעתי שמלת כהה הפך פשה ומגזרת ותכהין עיניו והקרוב אליו ולא כהה בם וטעם לא פשה הנגע במקום אחר והנה הם שני סימנים שכהה המקום הנגוע ולא פשה בשלם: (ז) וטהרו. יאמר שהוא טהור כי מספחת היתה ואם פשתה אחר

כן

תולדות אהרן כהה. כתובות עט: וטהרו הכהן. מגילה ח:

בעל הטורים

והנה הנגע. לשון והנה נופל על דבר שלא נודע קודם לכן כמו ככאן שהיה סגור עד עתה וכן והנה טוב מאד:

והסגירו ד׳ וסי׳ והסגיר הכהן שבעת ימים. והנה אין בה שער. והנה אין בבהרת שער. וכבסו את אשר בו: וטהרו ד׳ וסי׳ מספחת. צרבת. צרבת. צמח בו: ונראה ה׳ וסי׳ ונראת שנית אל הכהן. ונראה אל הכהן דוהיה במקום השחין. והביאותיו ונראה את פני ה׳. אני חששתי שוליך. גלה חציר ונראה דשא:

ספורנו

המה העמוקה מן הצל מכל מקום בהיות גם העור בלאו מדרגה מן הלבן לא יהיה כל לבן עמוק אלא זולתי בהיותו עובר גבול הלובן של עור עד שיהיה יחס לובן העור אליו כיחס הצל אל החמה: נגע צרעת הוא. הנה אמר לפעמים נגע צרעת הוא ופעמים צרעת היא ופעמים צרעת נושנת היא ופעמים נגע הוא כי אמנם יש לצרעת כמו לשאר החלאים עתות התחלה ותוספת ותכלית ואם ירפא החולי תהיה לו ירידה גם כן ויקרא להתחלה נגע בלבד ולתוספת נגע צרעת ולתכלית צרעת וכאשר התיישן תקרא צרעת נושנת וכאשר תהיה בירידה יאמר נרפא הנגע נרפא הנתק. ובהיות זה המין מן החולי לעונש כאמרם ז״ל אינו אלא מזבח כפרה נתן זמני ההסגר לעורר אל התשובה כאמרו ויגל אזנם למוסר ויאמר כי ישובון מאון: (ה) וראהו הכהן. גזרת הכתוב שלא תהיה טומאת נגעים וטהרתן אלא ע״פ כהן כי שפתי כהן ישמרו דעת למנוגע ויוכלו למשפט במעשיו ויתפלל על עצמו ויתפלל גם הכהן עליו ובלעדי

רמבן

לבנה היא ועמוק אין מראה מן העור כתב הרב לא ידעתי פירושו פירוש הוקשה אצלו כיון שהיא בהרת לבנה אי אפשר לו שלא יהיה מראה עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל. והנה אנחנו יכולין לתקן הקושיא הזו שלא יאמרו הכתובים במראה נגע שיהיה עמוק מן העור אלא כשיהפך בהן שער לבן אבל כשאמר ושערה לא הפך לבן יאמר ועמוק אין מראה מן העור שכן מראה החמה אם יהיה במקום ההוא דבר שחור מפוזר בו לא יהיה המראה להם להסתכל בו עמוק והנה השער בתולדתו שחור ומבטל עומק הנגע וכשיהפוך לבן או לצהוב יהיה הלובן כלו מזהיר ויראה כעמוק לכל מביט בו מרחוק. עם כל זה מה שאמר הרב כל מראה לבן עמוק הוא אינו נכון בעיני שהרי אמרו אין שאת אלא לשון גבוהה והשאת לבנה היא כדכתיב שאת לבנה ואמרו שאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה והנה היא לבנה הרבה וראוי שתהיה עמוקה ולמה יקראוה גבוהה. והכתוב גם כן לא אמר במראה השאת עמוק מן העור. ובתורת כהנים אמרו מה לשון שאת מוגבהת כמראה הצל שהן גבוהין ממראה החמה ואם כל מראה לובן עמוק הנה הדבר בהפך. ואולי נאמר שלשון שאת מוגבהת היא כנגד הבהרת שאם תקיף את שתיהן תהיה הבהרת כמראה החמה והשאת בצלה כמראה הצל שהן כנגד העור שתיהן עמוקות אבל הכתוב לא אמר במראה השאת עמוק מן העור. אבל כך נראה לי הענין הזה שיש לובן נותן זוהר ולטישות בעינים כמראה החמה והעין איננו מקבל גוון הלובן ההוא ולכן יראה אצלו כעומק כמראה החמה שהיא עמוקה מן הצל בעבור שהעין מקבל גוון השחרות ונקבע בו וגוון הלובן מפזר כח הראות ויתרחק לו ולכן יראה כעמוק והנה לובן הבהרת שהוא בהיר ועז כשלג הראות נחלש ממנו כאשר יחלש במקום החמה ובלבד שלא יהיה בו שער שחור כי אז יתפשט כח הראות בשחרות וממנו יתפשט בכל מקום הנגע ולא יברח ממנו והשאת היא לבנה אבל אין הלובן מזהיר ולא יחליש הראות ויתפשט ויתקרב אליו ויראה כקרובה אצלו ומוגבהת כענין הראות בכוכבים שהן נראים כמו גבוהין ברקיע והזכיר הכתוב בשחין שני מראות שאת לבנה או בהרת בתוכה כאדמימות ואמר בה מראה שפל לא עמוק כי הבהרת ההיא אף על פי שהיא לבנה עזה האדמדמות שבתוכה תגרע ממנו העומק ויחזור לשפלות מעט. ועל דרך הפשט לא יהזור והנה מראה שפל מן העור רק לבהרת אבל בשאת לבנה לא יאמר כן. ואמר בשתיקן ואם אין בה שער לבן ושפלה איננה מן העור והיא כהה כי בעבור שיש בה מראה האדמדמות ושחרות השער אבד ממנה גם השפלות והיא כהה והזכיר במכוה לבנה אדמדמת או לבנה ואמר מראה עמוק על הלבנה וחזר ואמר והנה אין בבהרת שער לבן ושפלה איננה מן העור כי הזכיר ענין השפלות ללבנה אדמדמת ללמד כי העומק והשפלות שניהם סימן טומאה ואין בהם טהרה רק כשאין בהן שפלות כלל והיא כהה. והתורה רצתה בטהרת ישראל ובנקיות גופם והרחקת החולי הזה בתחלתו כי המראות האלו אינן עדיין צרעת גמורה אבל תבאנה לידי כך. ויאמרו הרופאים בספריהם הבהרות נראה מהן מהצרעת ולכך יאמר הכתוב בהן בתחלתן נגע צרעת היא כלומר מכה של צרעת איננה צרעת גמורה ובהיות סימני הטומאה גמורין לאחר ההסגר שיאמר צרעת היא יתכן שהיא צרעת גמורה ופעם יאמר בטומאה וטמאו הכהן נגע צרעת היא והכונה לומר שיטמא בו מעכשיו כי הוא נגע צרעת שיבא ודאי לידי צרעת וראויין להבדל מעתה מן העם וכן וטמא הכהן אותו נגע הוא ואמר שהוא נגע גדול שלא יתרפא אבל יגדל כל היום ויפשה כאשר פשה עתה. ומה שאמר רש״י בשער לבן שהוא סימן טומאה וגזרת הכתוב הוא דלא פשריה דמלתא וגזירת עילאה היא די מטא על גברא ההוא כי הנגע שלא יהפוך השער ללובן איננו אלא כיעור בעור לא ליחה שתחליא כלל:

(ה) והנה הנגע עמד בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון לשון רש״י. וכמוהו ועיניו כעין הבדולח וכן כעין הקרח הנורא אבל בתורת כהנים שנינו אין לי אלא בעיני עצמו בעיני תלמידו מנין תלמוד לומר ואם בעיניו עמד הנגע אם כן פירוש ואם בעיני הכהן הנזכר עמד הנגע כלומר שעמד על עמדו לא שינה את מקומו ולא פשה לעיני מראה הכהן ולשון מורגל בדברי חכמים כך נראה בעיני וכן ועתה תיקר נא נפשי בעיניך בדעתך ובמחשבתך ורמוז הכתוב כי לפי מראות עיניו ישפוט בפשיון אינו צריך למדוד את הנגע:

(ו) והנה כהה הנגע ולא פשה הנגע. כתב רש״י כהה שהוכהה ממראיתו הא אם עמד במראיתו ולא פשה טמא הוא והוא באמת משמעות הכתוב.

אבל

רש״י

(ו) ומחית. סנימנ"ט בלעז שנהפך מקלת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומאה שער לבן בלא מחיה ומחיה בלא שער לבן ואף על פי שלא נאמרה מחיה אלא בשאת אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: (יא) צרעת נושנת היא. מכה ישנה היא תחת המחיה וחבורה זו נראית בריאה מלמעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה: (יב) מראשו. של אדם ועד רגליו: לכל מראה עיני הכהן. פרט לכהן שחשך מאורו: (יד) וביום הראות בו בשר חי. אם צמחה בו מחיה הרי כבר פירש שהמחיה סימן טומאה (ת"כ) אלא הרי שהיה הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי אברים שאין מטמאין משום מחי' לפי שאין מראה הנגע כולו כאחד ששופעין אילך ואילך וחזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה למדנו הכתוב שמטמא: וביום. (מ"ק טו בכורות לו) מה ת"ל ללמוד יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן נותנין לו שבעת ימי המשתה לו ולאיצטליתו ולכסותו ולביתו וכן ברגל נותנין לו כל ז' ימי הרגל: (טו) צרעת הוא. הבשר ההוא: בשר. לשון זכר: (יח) שחין. (חולין ח) לשון חמום שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור: ונרפא. השחין העלה ארוכה ובמקומו העלה נגע אחר: (יט) או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואוד': מראה שפל. ואין ממשה שפל אלא

בעל הטורים

באדם ד'. נגע צרעת כי תהיה באדם. או באדם אשר יטמא לו. אף היא כמתף תארוב ובוגדים באדם תוסיף. אשר שלט האדם באדם ובוגדים באדם תוסיף איירי באשה זרה שמפתה האדם עד שישמע לה וזהו אשר שלט האדם באדם שהיא שולטת בו ואם ישמע לה סוף שילקה בצרעת או יטמא כמת. סמך נגעים ליולדת לומר שכל מי שאינו שומר נידות הולד מצורע והקב"ה אומר לולד אם תיטיב מעשיך הלא מה בראתי למעלה ממך בהמה וחיה למאכלך ואם הרעות מעשיך הרי נגעים כנגדך: עזה בגי' לבן: פרוח תפרח ב' במסרה. ואידך פרוח תפרח ותגל לומר כשפרחה תפרח הצרעת בכולו יגיל כי אז יטהר:

ויקרא יג

ט נגע צרעת כי תהיה באדם
והובא אל־הכהן: י וראה הכהן
והנה שאת־לבנה בעור והיא
הפכה שער לבן ומחית בשר
חי בשאת: יא צרעת נושנת
הוא בעור בשרו וטמאו הכהן
לא יסגרנו כי טמא הוא: יב ואם־
פרוח תפרח הצרעת בעור
וכסתה הצרעת את כל־עור
הנגע מראשו ועד־רגליו לכל־
מראה עיני הכהן: יג וראה
הכהן והנה כסתה הצרעת את־
כל־בשרו וטהר את־הנגע כלו
הפך לבן טהור הוא: יד וביום
הראות בו בשר חי יטמא:
טו וראה הכהן את־הבשר החי
וטמאו הבשר החי טמא הוא
צרעת הוא: טז או כי ישוב הבשר
החי ונהפך ללבן ובא אל־
הכהן: יז וראהו הכהן והנה
נהפך הנגע ללבן וטהר הכהן
את־הנגע טהור הוא: שלישי פ
יח ובשר כי־יהיה בו־בערו שחין
ונרפא: יט והיה במקום השחין
שאת לבנה או בהרת לבנה
אדמדמת ונראה אל־הכהן:
כ וראה הכהן והנה מראה שפל

תרגום אונקלוס

ט מכתש סגירו ארי תהי
באנשא ויתיתי לות כהנא:
י ויחזי כהנא והא עמקא
חורא במשכא והיא הפכת
שערא לחור ורושם בשרא
חיא בעמיקתא: יא סגירות
עתיקא היא במשך בשריה
ויסאיביניה כהנא לא
יסגריניה ארי מסאב הוא:
יב ואם מסנא תסגי
סגירותא במשכא ותחפי
סגירותא ית כל משך
מכתשא מרישיה ועד
רגלוהי לכל חיזו עיני כהנא:
יג ויחזי כהנא והא חפת
סגירותא ית כל בשריה
וידכי ית מכתשא כליה
איתהפיך למחור דכי הוא:
יד וביומא דיתחזי ביה
בשרא חיא יהא מסאב:
טו ויחזי כהנא ית בשרא
חיא ויסאביניה בשרא חיא
מסאב הוא סגירותא הוא:
טז או ארי יתוב בשרא
חיא ויתהפיך למחור וייתי
לות כהנא: יז ויחזיניה
כהנא והא אתהפיך
מכתשא למחור וידכי כהנא
ית מכתשא דכי הוא:
יח ואינש ארי יהי ביה
במשכיה שיחנא ואתסיא:
יט ויהי באתר שיחנא עמקא
חורא או בהרא חורא סמקא
ויתחזי לכהנא: כ ויחזי
כהנא והא מחזהא מכיך מן

אבן עזרא

כן הנו טמא: (ט) והובא. האדם כאחרו: (י) והיא הפכה. השער השחור ללבן: ומחית. פירוש בשר חי והנה הבשר שלא ירגיש איננו כן: (יא) נושנת. קדמונית. מלת יסגירנו. יוצאה לשנים פעולים והטעם שלוה שיסגר: (יג) וטהר את הנגע. כי כבר יצא הנגע כולו לחוץ והוא סר ממנו. וטעם וטהר את הנגע בדבור שאותו הנגע לא יטמא אחרים: (טז) או כי ישוב. שיתכן שישוב: (יט) לבנה אדמדמת. מעורבת משני העינים או קלת' כן. מלת צרעת. מחלה וכן ושלחתי את הצרעה ואין מלת ושלחתי טענה כי הנה ישלח דברו אני שולח את כל מגפותי ישלח בם חרון אפו: (כ) והנה מראה. לא יתכן בדקדוק מראה בקמץ גדול

מסורה

נגע צרעת י"א פסוקי' רישיהון נו"ן וסופיהון נו"ן וסי' נגע צרעת. נחנו נעבר. נביא מקרבך. נודו מתוך בבל. נהר פלגיו. נהית כצאן עמך. נגד אבותם עשה פלא. נפת תטפנה. נפתי משכבי. נר אלהים. נשקו קשת: באדם ד' חטפין וסי' נגע צרעת כי תהיה. או איש אשר יגע. ובוגדי' באדם תוסף. עת אשר שלט האדם באדם. וחד ובאדם מבין יודע. וכל לאדם דכו' הטפין במ"ה וסי' נמסר בסדר שמות. וכל חמש מגילות דכו' במ"ב וסי' כי לאדם שטוב לפניו נתן. עמל: בשאת חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נכבין ב' ברי' תיבותא וסי' נמסר בישעיה ריש סי' ח': יסגרנו ה' חסר בלישנ' וסי' לא יסגרנו כי טמא הוא. ולא יסגרו את הרצח היסגרני בעלי קעילה. ואם תסגרנו ביד אדני. היסגרו בעלי קעילה: הראות ד' מלאים בלישנ' וסימן וביום הראות בו. כי לא יוכלו להראות. וילך אליהו להראות אל. בהגלו' פשעכם להראו' חטאתיכם: וראהו הכהן ה' נמסר לעיל בהאי סידר': ובשר ה' וסי' זאת הפע' עצם. ואנשי קדש. ובשר כי יהיה בערו. וראיתי והנה עליהם גידים. והעורבים מביאים לו לחם ובשר. ב' בו. לחם המודות לא אכלתי. עור ובשר תלבישני: ונראה ת' נמסר לעיל:

תולדות אהרן

מראשו ועד רגליו. זבחים כ ערכין יח: לכל מראה. מועד קטן ח סנהדרין לד עירובין יח נדה נ (נדרים מא פסחים לג): כלו הפך לבן. סנהדרין לו נדה יט: וביום הראות. מ"ק ז ח סנהדרין לד נדה נ: ונרפא. סוטה ס: שאת לבנה. שבועות ו:

ספורנו

ובלעדי זאת בהיות על פירס כל נגע יקנו טביעות עין במדרגות המראות להבחין בין נגע לנגע: (יט) והיה במקום השחין שאת לבנה. שאין אותו המקום נדון בסימני עור

רמב״ן

אבל לפי מדרש רבותינו אינו כן שהרי שנינו להסגיר את העומד בסוף שבוע ראשון ולפטור את העומד בסוף שבוע שני ובביאור אמרו בתורת כהנים שבבגדים עומדים בראשון מסגיר ובשני שורף ובאדם עומד בראשון מסגיר ובשני פוטרו ועוד אמרו במגלה יצא מצורע מוסגר שאין צרעתו תלויה בגופו אלא בימים ואלו היה צריך שתהיה כהה היתה טהרתו תלויה בגופו ורש"י עצמו פי' שם כלשון הזה שאין תלויה בגופו שאם לא ימצא בשביעי סימן טומאה שער לבן או פשיון יטהרנו אע"פ שנגעו עומד בעיניו כגון בסוף שבוע שניה. אבל כך אמרו חכמים שבסוף שבוע שניה בין שכהה הנגע ממראה השלג לסיד ההיכל או שידמה לקרום ביצה ואפילו העזה שהיתה כסיד וחזרה לשלג וכל שכן עמדה במראיתה כל שלא פשה מטהר ואם כן פירוש הכתוב והנה כהה הנגע שחזר למראה נגע אחר כגון משלג לסיד הואיל ולא פשה משפחת היא שלא תאמר כיון שנשתנית הנגע למראה נגע אחר תראה כתחלה בא הכתוב ולמד שהוא טהור והוא הדין אם העזה שכבר למדך הכתוב שאין השנוי ממראה למראה סימן טומאה אלא כעומד בעיניו הוא וכל שלא פשה טהור הוא ואם תשאל ולמה לא הזכיר הכתוב העזה וכל שכן כהה בא ללמדך שאע"פ שכהה אם פשה טמא ופירוש כהה שהוכהה לאחד ממראות נגעים כגון משלג ועד קרום ביצה שעדיין נגע הוא אבל למטה ממראות נגעים כבר נתרפא ואין כאן נגע ואין פשיון בזה מטמאו כלל וכענין הזה הוא מתבאר בתורת כהנים:

(י) והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן. פי' הכתוב הזה אינו שיהיה צריך לשניהם לשער לבן ומחיה שהרי טמא הכתוב בשער לבן לבדו בפרשה הראשונה וכן המחיה לבדה סימן טומאה היא אם כן פירושו והיא הפכה שער לבן או מחית בשר חי בשאת והזכיר שער לבן בשאת אע"פ שכבר הזכירו בבהרת ללמד שבשתיהן הוא סימן טומאה. ורבותינו דרשו ליתן שיעור למחיה שתהא כדי לקבל שער לבן שהוא שתי שערות:

(יב) ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע. הנגע

גדול תחת האל״ף והה״א במפיק כמו ידה רגלה כי לא נמצא כן בבעלי הה״א הנח הנעלם בסוף המלה ודגשות נו״ן יראנה כמו יסגירנה לחסרון הה״א הנוסף וכן מלת ממנה וממנו: (כג) ואם תחתיה. אם עמדה במקומה כי יש נגע שיסע ממקום אל מקום: צרבת. כמו ונצרבו בה כל פנים כטעם מוקד וחום ולהבת: (כד) או לבנה. לבדה:
(כח) ואם תחתיה תעמד הבהרת והיא כהה. כאשר פירשתי ולא הזכיר כן בפסוק ואם תחתיה תעמד הבהרת הראשון בעבור שעמדה הבהרת כאשר היתה. וטעם להזכיר ואיש או אשה. בעבור הזקן ועוד כי הוא צריך לאמר על הקרח והגבח איש ולא אדם כלל להוציא האשה והנה פי׳ ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן

אלא מתוך לבנונותו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל: (כב) נגע היא. השאת הזאת או הבהרת: (כג) תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רושם שיחנא אינו אלא רושם החמום הניכר בבשר. כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום כמו (יחזקאל כא) ונצרבו בה כל פנים רײטי״ד בלעז: צרבת. רײטי״שמנט בלעז: (כד) מחית המכוה. מבני״ע כשתיה המכוה הפכה לבהרת כתוכה או לבנה חלקה וסימני מכוה וסימני שחין שוים הם (חולין ק) ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו כגרים: (כט) בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער

משכא ושערה אתהפיך למחור ויסאיביניה כהנא מכתש סגירותא היא בשיחנא סגיאה: כא ואם יחזינה כהנא והא לית בה שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין: כב ואם אוספא תוסיף במשכא ויסאב כהנא יתיה מכתשא היא: כג ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת רושם שיחנא היא וידכיניה כהנא: כד או אנש ארי יהי במשכיה כואה דנור ותהי רושם כואה בהרא חורא סמקא או חורא: כה ויחזי יתה כהנא והא איתהפיך שערא לחורא בבהרתא ומחזהא עמיק מן משכא סגירותא היא בכואה סגיאה ויסאב יתיה כהנא מכתש סגירותא היא: כו ואם יחזינה כהנא והא לית בבהרתא שער חור ומכיכא ליתהא מן משכא והיא עמיא ויסגריניה כהנא שבעא יומין: כז ויחזיניה כהנא ביומא שביעאה אם אוספא תוסיף במשכא ויסאב כהנא יתיה מכתש סגירותא היא: כח ואם באתרהא קמת בהרתא לא אוסיפת במשכא והיא עמיא עימק כואה היא וידכיניה כהנא ארי רושם כואה היא: כט וגבר או אתתא ארי יהא ביה מכתשא בריש או בדקן: ל ויחזי כהנא ית

קדמ׳ לא מפיק ותניין מפיק

מן־העור ושערה הפך לבן
וטמאו הכהן נגע־צרעת הוא
בשחין פרחה: כא ואם | יראנה
הכהן והנה אין־בה שער לבן
ושפלה איננה מן־העור והיא
כהה והסגירו הכהן שבעת
ימים: כב ואם־פשה תפשה
בעור וטמא הכהן אתו נגע
הוא: כג ואם־תחתיה תעמד
הבהרת לא פשתה צרבת
השחין הוא וטהרו הכהן: ס
רביעי שני כד או בשר כי־יהיה
בערו מכות־אש והיתה מחית
המכוה בהרת לבנה אדמדמת
או לבנה: כה וראה אתה הכהן
והנה נהפך שער לבן בבהרת
ומראה עמק מן־העור צרעת
הוא במכוה פרחה וטמא אתו
הכהן נגע צרעת הוא: כו ואם |
יראנה הכהן והנה אין־בבהרת
שער לבן ושפלה איננה מן־
העור והוא כהה והסגירו
הכהן שבעת ימים: כז וראהו
הכהן ביום השביעי אם־פשה
תפשה בעור וטמא הכהן אתו
נגע צרעת הוא: כח ואם־תחתיה
תעמד הבהרת לא־פשתה בעור
והוא כהה שאת המכוה הוא
וטהרו הכהן כי־צרבת המכוה
הוא: חמישי פ
כט ואיש או אשה כי־יהיה בו
נגע בראש או בזקן: ל וראה

ב׳ ר״פ בטעם בענין · ח׳ . ד׳ · ג׳ ר״פ · ס׳ לא תקיפו כט פאת ראשכם

בהאי סידרא: ואם יראנה הכהן ב׳ בטעמא ובענין וסי׳ והנה אין בה שער לבן. והנה אין בבהרת שער לבן: כהה ח׳ וסי׳ וראהו הכהן ביום השביעי: ואם יראנה הכהן והנה אין בה. חברו והנה אין בבהרת. ואם תחתיה תעמד הבהר׳ בתראה. ואם ראה הכהן. לשום לאבלי ציון. קנה רצוץ לא ישבר. אין כהה לשברך. וחד בחירק ולא כהה בם: ואם תחתיה ב׳ בענין וכי׳ תעמד הבהרת. העמד הבהר׳. כל אוריית׳ הוא כתיב ו׳ בר מן י״א כתיב יו״ד וסימן ואם יראנה הכהן שבשחין וכו׳ גמסר בסדר וישב:

תולדות אהרן ואם פתחים. תמורה כז: כמכוה. פסחים עה: מכות אש. שם: ומראה עמוק. ב״ב פד שבועות ו חולין סג: ואיש או אשה. קדושין לה נכורות מה:

ספורנו

עור בשר של מעלה וכן מקום מכות אש כי אמנם העור הטבעי שנאבד בשחין או במכוה לא ישוב עוד כמאז. אבל יולד במקומו דבר דומה לעור שאין עור מחליף כדאיתא

רמבן

שנה הפריחה אינה סימן טהרה עד שתפרח בכל הגוף חוץ מן המקומות שמנו חכמים במשנה שאין מעכבין את ההופך כולו לבן אם כן מהו את כל עור הנגע אבל פירושו וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו יאמר שהפך לבן מקום הנגע וכל הגוף הא אם הוא לבן כל הגוף ומראה הנגע חזר לבהק או נתרפא טמא הוא:

(כט) בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער לצוב שנהפך שער שחור שבו לצהוב. נתק הוא כך שמו של נגע שבמקום שער לשון רש״י. והנראה מן

הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה מַרְאֵהוּ
עָמֹק מִן־הָעוֹר וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב
דָּק וְטִמֵּא אֹתוֹ הַכֹּהֵן נֶתֶק הוּא
צָרַעַת הָרֹאשׁ אוֹ הַזָּקָן הוּא׃
לא וְכִי־יִרְאֶה הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע
הַנֶּתֶק וְהִנֵּה אֵין־מַרְאֵהוּ עָמֹק
מִן־הָעוֹר וְשֵׂעָר שָׁחֹר אֵין בּוֹ
וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק
שִׁבְעַת יָמִים׃ לב וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־
הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־
פָשָׂה הַנֶּתֶק וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר
צָהֹב וּמַרְאֵה הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־

ג׳ ל׳ | ט״ו פסו׳ אין מלעות פסוק | ב׳ | ל׳ בטעם בענין | ו׳

מַכְתָּשָׁא וְהָא מַחֲזוֹהִי עֲמִיק
מִן מַשְׁכָּא וּבֵיהּ שְׂעַר סוֹמַק
דַּעְדַּק וִיסָאֵב יָתֵיהּ כַּהֲנָא
נִתְקָא הוּא סְגִירוּת רֵישָׁא
אוֹ דִיקְנָא הוּא׃ לא וַאֲרֵי
יֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת מַכְתַּשׁ נִתְקָא
וְהָא לֵית מַחֲזוֹהִי עֲמִיק מִן
מַשְׁכָּא וּשְׂעַר אוּכָם לֵית בֵּיהּ
וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת מַכְתַּשׁ
נִתְקָא שִׁבְעָא יוֹמִין׃ לב וְיֶחֱזֵי
כַהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסֵיף
נִתְקָא וְלָא הֲוָה בֵיהּ שְׂעַר
סוֹמַק וּמֶחֱזֵי נִתְקָא לֵית

רש״י

בשער צהוב: (ל) ובו שער צהוב. שנהפך שער שחור שבו לצהוב: נתק הוא. כך שמו של נגע (ת״כ) שבמקום שער: (לא) ושער שחור אין בו. הא אם היה בו שער שחור טהור ואין צריך להסגר שהשער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו׳: (לב) והנה לא פשה וגו׳. הא אם פשה או היה בו שער צהוב טמא

בעה״ט הזקן שלשה. צרעת הראש או הזקן. הזקן זקן אהרן. וגם את הזקן תספה במפלת סנחרב. מלמד שלקו בצרעת ובשביל שאהרן רואה את הנגעים ומטהרם בלוג שמן זכה לשמן הטוב של שמן המשחה שיורד על זקנו:

אבן עזרא

כזקן לאיש: (ל) צהוב. בלשון ישמעאל קרוב מעין הלובן: נתק הוא. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת והטעם על השער:
והתגלח

הזקן ג׳ וסי׳ צרעת הראש או הזקן. וגם את הזקן תספה. כטל חרמון שיורד על הזקן. אנ״ך: שהר כל לישנ׳ חסר במ״ב וסי׳ שחורה אני ונאו׳. השך משחור תארם: ומראה ז׳ קמצין נמסר בסדר משפטים:

ספורנו

כדאיתא בפרק בא סימן. וכמו שספרו הרופאים: נתק הוא. פיש בתוך מקום שער איזה מקום שנתק ממנו השער בכח החולי לא בכח אדם ולא בכח סם ואע״פ שאין שם

רמבן

מן הלשון הזה שהפרש שבין נגע הראש והזקן לנגע עור הבשר הוא זה שהזכיר כגון השער הלבן והצהוב כי הנגע בארבע מראותיו כשהוא בתוך שער הראש והזקן אם נהפך בו שער טמא כאשר הוא טמא בעור הבשר אם הוא לבן וכי היאך אפשר לומר כן והלא הוא עצמו כתב כמראה צרעת עור בשר שמטמא בארבע מראות ולא כמראה נתקים של מקום שער שאין מטמאים בארבע מראות שאת ותולדתה בהרת ותולדתה ואם בארבע מראות אין מטמא באיזה מראה ובאיזה ענין הוא מטמא ולא הזכיר בו הכתוב אלא בסימני החליטה שבסוף שער צהוב ופשיון. אבל חשב הרב שנגע הראש והזקן הודיע הכתוב בשמו שאמר נתק הוא והוא השם הידוע לו ובשם הזה הוא ניכר והזכיר בנגעים שמותם ומראיהן במדת לבנה שאת לבנה ובראש הזכיר שמו ובשמו הוא נודע וכל השם ההוא טמא הכתוב וחזר ופירש סימני החליטה בסוף זו היא סברת הרב בנתק. וכן נראה עוד מדבריו כי טעם הפרשה השניה ואיש כי ימרט ראשו לומר כי כאשר ימרט הראש שינשר השער ויקרח יהיה טהור מטומאת נתקים מראש ואין מטמא באותו נגע הנקרא נתק ויהיה נדון כדיני עור בשר שאת ותולדתה דכיון שאין כאן שער יצא מכלל דין ראש וזקן. וכל זה איננו כן שהראש או הזקן בעוד שער בהן אינן מטמאין במראות נגעים כלל אבל כאשר ימרט מקום בראש וינשר השער שבו מעיקרו שנעשה המקום חלק ופנוי מכל שער ונולד במקום הנתוק ההוא שער צהוב ודק הוא הנגע הטמא ולכך נקרא נתק בעבור שנתק משם השער לא שיהא שם (נגע) בלבד כמו שאמר הרב ז״ל אבל כשמו כן הוא שצריך נתוק השער ההוא כגרים ואחר נתוק השער הראשון התולדתי מן המקום ההוא אם נולד שם השער הזה הצהוב הדק הלקויי הוא סימן טומאה לא כשנולד תחלה קודם הנתוק. וכן שנינו נולד בראש או בזקן חזר הראש והזקן ונקרחו הראש והזקן עד שלא העלו שער והעלו שער ונקרחו רבי אליעזר בן יעקב מטמא שתחלתן וסופן טמא וחכמים מטהרין. ולענין שער צהוב הקודם למי שנינו שער צהוב שקדם לנתק טהור ורבי יהודה מטמא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא מטמא ולא מציל וכן הענין הזה כולו עוד שנוי בספרא וטעם הכתוב שלא הזכיר הנתוק בתחלה מפני שהזכיר נגע בראש או בזקן במראה עמוק ושער צהוב ולא יתכן שיהיה המראה עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל בעוד השער השחור התולדתי עליו ולפיכך תפס סתם בנהוג בבני אדם כי בבא הנגעים בראשם ינתקו מתחלה ויולד בנתק נגע ויצמח בו השער הצהוב הדק הקצר ואחר כך פירש נתק הוא לבאר בפירוש שלא יטמא עד שיהיה נתוק ודעת רובי המפרשים שהנגע הזה שהוא הנתק איננו צריך שיהא בו בהרת ושאת ולא תולדותיהן ולא שום שנוי בעור הראש אבל כיון שניתק השער כגרים בראש או בזקן ויעקר משרשו לגמרי הוא הנגע ואם נולד בו שער צהוב דק טמא וזהו צרעת הראש או הזקן שהרי טמא הכתוב בתחלה מראהו עמוק בשער צהוב וחזר והזכיר בשאיננו עמוק הסגר וטמא אותו בפשיון ומשמעות זה שאין מראה הנתק עמוק ולא משונה כלל בודאי שני הסימנים האלו שהן הפשיון והשער הצהוב שוים הם בדינם וא״כ באו הכתובים ללמד שבין מראהו עמוק כמראה הבהרת או שאיננו עמוק ולא משונה כלל כיון שנתק מטמא בשער צהוב או בפשיון וברייתות הרבה שנויות בספרא בענין הזה. אבל היה נראה שאחר שימרט המקום בראש איננו נגע עד שתוליד במקום החלק בהרת ותולדתה או שאת ותולדתה ואז תטמא הבהרת והשאת בשער צהוב כמו שתטמא בעור הבשר ההפך לבן כי הכתוב שהזכיר נגע בראש או בזקן ואמר והנה מראהו עמוק מן העור ירמוז למראות הנגעים הנזכרים למעלה והזכיר בהרת ותולדתה וכן שאת ותולדתה ואין הפרשה הזאת אלא לטעון טעם אחר שלא כענינו והוא שלא יטמאו מראות נגעים בראש אלא אחרי הנתוק ויש בו להקל ולהחמיר להקל שלא יטמאו בשער לבן ולהחמיר שידונו בשער צהוב והכתוב שאמר וכי יראה הכהן את נגע הנתק והנה אין מראהו עמוק מן העור ושער שחור אין בו והסגיר את נגע הנתק פי׳ כמו ואם בהרת לבנה היא בעור בשרו ועמוק אין מראה מן העור כי נגע הנתק ירמוז שהיו מראות נגעים בנתוק וזה צריך עיון בתוספתא במסכת נגעים לפי ששנינו שם והנתקים מטמאים בכל מראה ואפילו לבנים בשחור והשחורים בלבן ומטמאים בשער צהוב דק שמראיו כתבנית הזהב ע״כ נראה מזה שצריך שיהיה בנתוק מראה נגע או לבן בעור הראש השחור כענין מראות הנגעים או אפילו נגע שחור בעור הראש הלבן כענין המורפיאה השחורה שהזכירו הרופאים כי הכתוב לעולם מזכיר נגע הנתק שצריך שיהיה נגע בנתק אבל לא ייחד להם מראות כמו בעור הבשר והפרשה השניה ואיש כי ימרט ראשו לימדה כי אין דין הנתקין אלא כאשר ימרט אמצעית הראש וישאר השער מקיף את הנתק מכל צד אבל אם ימרט אחורי הראש או פאת הפנים וינתק מכל הצד ההוא איננו נידון בסימני הראש וזקן אלא בסימני עור בשר והטעם כי בטבעי בני אדם רבים שיקרח להם מיעוט השער בצדדי הראש לאחור או לפנים ואין הנתוק בהם חולי אחר אלא הרי הוא כשאר הגוף אבל כאשר ינתק השער באמצעות מקום השער איננו אלא נגע והוא הנגע שקורין לעוות שלנו טיניס ובערבי אל סעפ״ה ומיעוט הכתוב שנמרט מפאת פניו ומאחוריו שכן דרך בני אדם להקרח:

וטעם הכתוב שאמר וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם שיטמא בשאר הגוף כמראות נגעים בפתוך ובחלק ואמר כמראה צרעת עור בשר שיהיה מוחלט במחיה או בפשיון שהוא מראה הצרעת החלוטה בעור הבשר והזכירו רבותינו שאינו מטמא בשער לבן כמו ששנינו שהמחיה מטמא בקרחת או בגבחת מה שאין כן בשער לבן וידרוש כן בת״כ ויש מן המפרשים שאומרים כי טעם הפרשיות להבדיל בין הנתוק ובין המריטה והענין הוא כי קרחת וגבחת הוא שיעקר השער בענין שאינו עתיד לחזור כגון שסך שער ראשו בסם משיר השער או שנעקר בטבעו ביבוש הליחה. וענין הפרשה כפי הדעת הזו כי מתחלה דבר הכתוב בנתק והוא שנשר השער ונכרת מלשון ונתוק וכרות נתקו כפות רגלי הכהנים ואחר כך אמר כי כאשר ימרט ראשו שיעקר השער במריטה שישאר הראש חלק ומלובן כענין נחשת ממורט וכענין שכתוב למען יהיה לה ברק מורטה שבידוע שלא יחזור שם לעולם אין זה נתק אבל האיש הזה קרח הוא או גבח כדרך בני אדם הקרחים וטהור הוא אבל אם יהיה בקרחת או בגבחת ממראות הנגעים יהיה טמא כמראה צרעת עור בשר ובסימניהן מחיה ופשיון אלא שמעטו חכמים ממנו במדרשם שער לבן וטעם הדבר לפי שסבר נמרט הראש ואין ראוי לגדל שער כלל ואם יולד מעט שער במקרה לעולם לא יהיה שחור ולא בתכונת שער אלא לקוי ולבן וזה דעת חכמי הצרפתים כפי׳ מסכת נגעים וענין המשניות והברייתות השנויות שם נוטה לדבריהם ואם כן יהיה הנתק חולי הסעפ״ה או החליים הידועים הנקראים מהלת שועל ושבילי הנחש וכל חליים יש להם עזר והמריטה היא הקרחת ואין לה עזר ורפואה כלל:

והתגלח

אבן עזרא

(לג) והתגלח. הראש או הזקן ומקום הנתק לא יגלח: (לד) וכבס בגדיו. ואין צורך לאמר שירחץ במים: (לו) לא יבקר הכהן. הטעם יבקש וכן ובקרתם וקרוב מלשון הבדלה וכן לא יבקר בין טוב לרע: (לט) בהק הוא. זאת המלה ידועה בלשון חז"ל ואין ריע במקרא: (מ) ימרט. כמו ולחיי למורטים בעבור השער שהוא סביב ללחיים: קרח. מגזרת לא תשימו קרחה. וטעם ראשו. כלו: (מא) גבח. אין לו חבר חוץ מהפרשה הזאת והוא שם התאר ולפי דעתי שקרח הוא במעלה של הראש ולא הזכיר האשה בעבור הלחה הרבה שיש בה לא יקרח ראשה כי השער הוא כדמות עשב: (מד) כמראה צרעת עור בשר. שאר הגוף: בגדיו

רש"י

טמא: (לג) והתגלח. סביבות הנתק: ואת הנתק לא יגלח. (ת"כ) מניח שתי שערות סמוך לו סביב כדי שיהיה ניכר אם פשה שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגילוח: (לה) אחרי טהרתו. אין לי אלא פשה לאחר הטיהור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה: (לז) ושער שחור. מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב ת"ל ושער ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב צהוב כמו זהוב אורבל"א בלעז: טהור הוא וטהרו הכהן. הא טמא שטהרו הכהן לא טהר. (מ"ק ז): (לח) בהרות. חברבורות: (לט) כהות לבנות. שאין לובן שלהן עז אלא כהה: בהק. כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רוי"ש בין חברבורות אדמומית קרוי בהק וכאיש עדשן שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לה: (מ) קרח הוא טהור הוא. טהור מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהם מקום שער אלא בסימני נגע עור בשר בשער לבן ומחיה ופשיון: (מא) ואם מפאת פניו. משפוע קדקד כלפי פניו קרוי גבחת ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת: (מב) נגע לבן אדמד'. פתוך שאר המראות מנין ת"ל: (מג) כמראה צרעת עור. כמראה צרעת האמור בפרשת עור בשר אדם כי יהיה בעור בשרו. ומהו אומר בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות ולא כמראה צרעת האמו' בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בד' מראות שאת ותולדה בהרת ותולדתה: (מד) בראשו נגעו. אין לי אלא נתקין מנין לרבות שאר המנוגעים תלמוד לומר טמא יטמאנו לרבות את כלן על כלן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים וגו'

אונקלוס

עָמִיק מִן מַשְׁכָּא: לג וִיגַלַּח סַחֲרָנֵי נִתְקָא וּדְעִם נִתְקָא לָא יְגַלַּח וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת נִתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת: לד וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת נִתְקָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסִיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא וּמֶחֱזוֹהִי לֵיתוֹהִי עָמִיק מִן מַשְׁכָּא וִידַכֵּי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי: לה וְאִם אוֹסָפָא יוֹסִיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ: לו וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסִיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר כַּהֲנָא לְשַׂעַר סוּמָק מְסָאָב הוּא: לז וְאִם כַּד הֲוָה קָם נִתְקָא וּשְׂעַר אוּכַם צְמַח בֵּיהּ אִתְּסֵי נִתְקָא דְּכֵי הוּא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא: לח וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן בַּהֲרָן חִוְּרָן: לט וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא בִמְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן עַמְיָן חִוְּרָן בּוֹהֲקָא הוּא סְגֵי בְּמַשְׁכָּא דְּכֵי הוּא: מ וּגְבַר אֲרֵי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ קְרַח הוּא דְּכֵי הוּא: מא וְאִם מִקֳּבֵל אַפּוֹהִי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ גְּלוֹשׁ הוּא דְּכֵי הוּא: מב וַאֲרֵי יְהֵי בְקָרְחוּתָא אוֹ בִגְלוֹשׁוּתָא מַכְתָּשׁ חִוָּר סָמוֹק סְגִירוּת סָגְיָא הִיא בְּקָרְחוּתֵיהּ אוֹ בִגְלוֹשׁוּתֵיהּ: מג וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא עָמִיק מַכְתָּשָׁא חִוָּר סָמוֹק בְּקָרְחוּתֵיהּ אוֹ בִגְלוֹשׁוּתֵיהּ כְּמֶחֱזֵי סְגִירוּת מְשַׁךְ בִּשְׂרָא: מד גְּבַר סְגִיר הוּא מְסָאָב הוּא סַאָבָא יְסָאֵבִינֵּיהּ כַּהֲנָא בְּרֵישֵׁיהּ מַכְתָּשֵׁיהּ: מה וּסְגִירָא דְּבֵיהּ מַכְתָּשָׁא לְבוּשׁוֹהִי יְהוֹן

תורה

הָעוֹר: לג וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק
לֹא יְגַלֵּחַ וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־
הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים שֵׁנִית:
לד וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק
בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ עָמֹק מִן־
הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס
בְּגָדָיו וְטָהֵר: לה וְאִם־פָּשֹׂה
יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי
טָהֳרָתוֹ: לו וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר
הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא:
לז וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר
שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר
הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן: ס לח וְאִישׁ
אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם
בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת: לט וְרָאָה
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת
כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק הוּא פָּרַח
בָּעוֹר טָהוֹר הוּא: ס ששי שלישי
מ וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ
הוּא טָהוֹר הוּא: מא וְאִם מִפְּאַת
פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר
הוּא: מב וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ
בַגַּבַּחַת נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת
פֹּרַחַת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ:
מג וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־
הַנֶּגַע לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ
אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר
בָּשָׂר: מד אִישׁ־צָרוּעַ הוּא
טָמֵא הוּא טַמֵּא יְטַמְּאֶנּוּ הַכֹּהֵן
בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ: מה וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר־

ג' רבתי. פ'. ג'. ל' דגש. כול' חסר במ"ב. ד'. ד' ב' חסר וב' מ"ל. ב' ונעינן. ד' ר"פ בתו' ל'. ג'. ל' ג' ג'. ב' דגש. ל'. י"ד. ב'. ל' וחד סגול

וכבס ט'. וסי' מספחת הוא. נגע הנתק. וכבס המטהר את. וכי ירוק הזב בטהור. וידיו לא שטף במים. וכי יטהר הזב מזובו. והנוגע בם יטמא. וכל נפש אשר תאכל: וכל ספר וידבר דכוות' במ"ב יכבס וסי' השרף אתם יכבס. ומזה מי הנדה יכבס: לא יבקר ב' וסי' הכהן לשער הצהב. בין טוב לרע: לבנת ד' בלישנא בי חסר וב' מ"ל וסי' ויפצל בהן פצלות לבנות. בהרת בהרת לבנת ושל אחריו בהרת כהות לבנת. ונתתי אתה לך לבנות. קדמא ובתרא מ"ל: כהות ב' ומ"ל וסימן והנה בעור בשרם בהרת כהות

תולדות אהרן והתגלח. שם ל: בקרחתו. שם נדה יט: איש צרוע. סוטה כג ערכין ג כריתות ח: וצרוע. מגילה ח מ"ק יד סוטה כג ערכין ג כריתות ח:

ספורנו

שם שום מראה כמו שקבלו רבותינו ז"ל וכן הוא מין צרעת אצל הרופאים אמר אם כן שאף על פי שתהיינה במקום הנתק מראית הטמאות ופשיון המחליטין שלא במקום שער הנה השער השחור מציל במקום שער מן המראה לבן ומן הפשיון: (לט) כהות לבנות. למטה ממראה קרום ביצה שטעו חכמים

בעל הטורים

בעה"ט והתגלח גימ' גדולה ש' צריכין גילוח גדול בכל מקום שיש שער נזיר ומצורע ולוים: לא יבקר שנים. לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא. לא יבקר בין טוב לרע. בשביל שלא יבקר בין טוב לרע על כן לא יבקר הכהן ויטמאנו בשל שבעה דברים נגעים באים: טמא ב'. טמא יטמאנו הכהן. למען טמא את מקדשי. רמז לזר שבימי עוזיה שלוקה בצרעת שהיה למען טמא את מקדשי שזר שנכנס בו לעבוד טמא יטמאנו והיינו דכתיב בעזיה ובידו מקטרת להקטיר והצרעת זרחה במצחו: נגעו ב'. בראשו נגעו. אשר ידע איש את נגעו בבנין שלמה. פירוש בראשו נגעו בתחלה כמנין צריך שידע נגעו ויטהר ממנו בתשובה קודם שיתגלגל:

רמבן

(לג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח. כפי פשוטו יזהיר שלא יעביר תער על מקום הנתק שאף על פי שאין בו שער אם יעביר התער על המקום ההוא יתגרר העור והנה סבה להצמיח בו שער שכן דרך בעלי חטטין שבראש וכל המשירים שערותיהן לגרור המקום וגם לעשות כהן כאזמל אבורות חתוכות. אבל בתורת כהנים דרשו ואת הנתק לא יגלח וכי מה יש בו כלומר והלא ניתק השער ממנו אלא סמוך לנתק לא יגלח הא כיצד מגלח חוצה לו ומניח שתי שערות סמוך לנתק כדי שיהא ניכר אם פשה וזהו שתרגם אונקלוס ויגלח סחרני נתקא ודעם נתקא לא יגלח שיניח בכל סביביו שתי שערות

רשי

וגומר: (מה) פרומים. קרועים: פרוע. מגודל שער: ועל שפם יעטה. כאבל: שפה. שער השפתים גרנ"ן בלעז: וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו (מ"ק ה): (מו) בדד ישב. שלא יהיו טמאים יושבין עמו. ואמרו רבותינו מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יהא נבדל: מחוץ למחנה. חוץ לג' מחנות (פסחים סז): (מח) לפשתים ולצמר. של פשתים או של צמר: או בעור. זה עור שלא נעשה בו מלאכה: או בכל מלאכת עור. שנעשה בו מלאכה: (מט) ירקרק. ירוק שבירוקין: אדמדם. אדום שבאדומים: (נא) צרעת ממארת. לשון סילון ממאיר פויינ"ט בלעז. ומדרשו תן בו מארה שלא תהנה הימנו: (נב) בצמר או בפשתים. של צמר או של פשתים זהו פשוטו ומדרשו יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן וישרפם עמו ת"ל היא באש תשרף אינה צריכה דבר אחר עמה א"כ מה ת"ל בצמר או בפשתים להוציא את האומריות שבו שהן ממין אחר (פסחים סח) אומריות לשון

בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ
יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל־שָׂפָם יַעְטֶה
וְטָמֵא ׀ טָמֵא יִקְרָא׃ מו כָּל־יְמֵי
אֲשֶׁר הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא
בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
מוֹשָׁבוֹ׃ ס מז וְהַבֶּגֶד כִּי־יִהְיֶה בוֹ
נֶגַע צָרָעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ בְּבֶגֶד
פִּשְׁתִּים׃ מח אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב
לַפִּשְׁתִּים וְלַצָּמֶר אוֹ בְעוֹר אוֹ
בְּכָל־מְלֶאכֶת עוֹר׃ מט וְהָיָה
הַנֶּגַע יְרַקְרַק ׀ אוֹ אֲדַמְדָּם בַּבֶּגֶד
אוֹ בָעוֹר אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב
אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר נֶגַע צָרַעַת הוּא
וְהָרְאָה אֶת־הַכֹּהֵן׃ נ וְרָאָה הַכֹּהֵן
אֶת־הַנֶּגַע וְהִסְגִּיר אֶת־הַנֶּגַע
שִׁבְעַת יָמִים׃ נא וְרָאָה אֶת־
הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כִּי־פָשָׂה
הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב
אוֹ בָעוֹר לְכֹל אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה
הָעוֹר לִמְלָאכָה צָרַעַת מַמְאֶרֶת
הַנֶּגַע טָמֵא הוּא׃ נב וְשָׂרַף אֶת־
הַבֶּגֶד אוֹ אֶת־הַשְּׁתִי ׀ אוֹ אֶת־
הָעֵרֶב בַּצֶּמֶר אוֹ בַפִּשְׁתִּים אוֹ
אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה

ד / כ' חד חסר / ד / פ' / כ' / כ' ובפסוק / ל'. כ' בב' ליפ' בנשף / ל' וחד בירקרק / ל' / ל' וכל יחזקאל דכוות'

מְבַזְּעִין וְרֵישֵׁיהּ יְהֵי פְרִיעַ
וְעַל שָׂפָם כַּאֲבִילָא
יִתְעַטָּף וְלָא תִסְתָּאֲבוּן
וְלָא תִסְתָּאֲבוּן יִקְרֵי׃ מו כָּל
יוֹמִין דְּמַכְתָּשָׁא בֵּיהּ יְהֵי
מְסָאַב מְסָאַב הוּא
בִּלְחוֹדוֹהִי יְתִיב מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא מוֹתְבֵיהּ׃
מז וּלְבוּשָׁא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ
מַכְתַּשׁ סְגִירוּ בִּלְבוּשׁ
עֲמַר אוֹ בִּלְבוּשׁ כִּתָּן׃
מח אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא
לְכִתָּנָא וּלְעַמְרָא אוֹ
בְמַשְׁכָא אוֹ בְּכָל עֲבִידַת
מְשַׁךְ׃ מט וִיהֵי מַכְתָּשָׁא
יָרוֹק אוֹ סָמוֹק בִּלְבוּשָׁא
אוֹ בְמַשְׁכָא אוֹ בְשִׁתְיָא
אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן
דִּמְשַׁךְ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא
הוּא וְיִתַּחְזֵי לְכַהֲנָא׃
נ וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא
וְיַסְגַּר יָת מַכְתָּשָׁא שַׁבְעָא
יוֹמִין׃ נא וְיֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אֲרֵי
אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא
אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ
בְמַשְׁכָא לְכֹל דְּיִתְעֲבֵיד
מַשְׁכָא לַעֲבִידְתָּא
סְגִירוּת מַחְסְרָא מַכְתָּשָׁא
מְסָאַב הוּא׃ נב וְיוֹקֵיד יָת
לְבוּשָׁא אוֹ יָת שִׁתְיָא אוֹ יָת עַרְבָא בְעַמְרָא אוֹ

אבן עזרא

(מה) בגדיו יהיו פרומים. כמו קרועים להכירו ללכת במנהג משונה או טעם כענין אבל על כן בגדיו יהיו פרומים וראשו פרוע והטעם שיתאבל על רוע מעשיו כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע: ועל שפם. למעלה מהשפה והמ"ם מהשרש והעד ולא עשה שפמו: יעטה. בבגדיו מגזרת עוטה אור והטעם שלא יזיק ברוח פיו: וטמא. פעמים שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שיש שם ישוב שישמרו בני אדם ולא יגעו בו: (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא. כי טמא הוא באמת מלת בדד מפורשת במגלת איכה: (מח) או בשתי או בערב. ידועים ויתכן להיות גזרת בשתי מגזרת ושופי שת שהוא יסוד והעד כי השתות יהרסון וטעם ערב שיתערב עם השתי: או בעור. כאשר הוא: בכל מלאכת עור. כמו מכבר ונאד: (מט) ירקרק. מגזרת ירק כי העי"ן כמוהו וזה כפול לחסרון וכן שחרחרת וי"א הפך הדבר: (נא) ממארת. כמו סילון ממאיר ואחר שסילון כמו קוץ יהיה ממאיר כמו מכאוב והמ"ם הב' במלת ממארת שורש ואינה מגזרת מארה: וטעם שלא הזכיר

ועיניו החלו כהות: וראשו ד' במסר ריש סדר ויצא: פרוע ב' וסי' וראשו יהיה פרוע כי פרוע הוא: יעטה ד' וסימן ועל שפם יעטה. כאשר יעטה הרועה את בגדו. תהי לו כבגד יעטה. גם ברכות יעטה מורה: בדד ח' וסימן מחוץ למחנה. ה' בדד ינחנו. וישכן ישראל בטח. כי עיר בצורה. קומו עלו אל גוי. לא ישבתי בסוד משחקים. איכה ישבה בדד. ישב בדד וידום: למלאכה שטה מן י"ז דכל חד וחד לית דכו' וסי' למלאכה ל' וכל יחזקאל דכו'. בנשים. וכל הטף בנשים. וכל שיר השירים דכו'. ואת עשרת. ואת עשרת חריצי החלב. וכל מגלת אסתר דכו'. התפקדו ובני ישראל התפקדו. וכל וידבר דכו'. הבלים. ובאחת יבערו ויכסלו. וכל קהלת דכו'. וצבא. תחרש עדיך נגדי. וכל דניאל דכו'. ורעה. ודוד עבדי מלך עליהם. וכל משלי דכו'. ירעם. כצאן לשאול שתו. וכל תרי עשר דכוו'. ויאסרוהו. ויבא עליהם את שרי. וכל שפטים

בעל הטורים

וראשו ארבעה. וראשו יהיה פרוע. מגדל וראשו בשמים. וראשו מגיע השמימה. וראשו לעב יגיע. בשביל שהגיע ראשו עד לשמים ע"כ נעים באים עליו וראשו יהיה פרוע: בדד ישב לפי שהלא מדנים בין אהים בלשון הרע וגרם ישב זה לבד וזה לבד: ושרף את הבגד הפסוק מתחיל ומסיים בשריפה לומר שכל האסורים בהנאה טעונין שריפה: וכבסו בגימטריא כל אדם בלווי בכס והכיבוס בכל אדם:

תולדות אהרן יהיו פרומים: מ"ק טו כריתות ח: על שפם. מ"ק טו סנהדרין כו: וטמא טמא. שבת סז מ"ק ה סוטה לב ב"ק נא חולין עח נדה סו: כל ימי. מגילה ח: בדד ישב. ברכות כה פסחים סז זבחים קיז עירובין יז: בבגד צמר. שבת כו כז מנחות לט בכורות יז: או בעור. שבת פח: ושרף את הבגד. יבמות קל:

רמבן

שערות להכיר בהם הפשיון ויהיה טעם ואת כמו ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום שבא סמוך להם ולא בא בתוכו או טעמו כטעם עם ויחסר מלת אשר יאמר ואשר עם הנתק לא יגלח וכמוהו רבים:

(מז) **והבגד** כי יהיה בו נגע צרעת. זה איננו בטבע כלל ולא הווה בעולם וכן נגעי הבתים אבל בהיות ישראל שלמים לה' יהיה רוח השם עליהם תמיד להעמיד גופם ובגדיהם ובתיהם במראה טוב וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועון יתהוה כיעור בבשרו או בבגדו או בביתו לראות כי השם סר מעליו. ולכך אמר הכתוב ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם כי היא מכת השם בבית ההוא. והנה איננו נוהג אלא בארץ שהיא נחלת ה' כמו שאמר וכי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחוזה. ואין הדבר מפני היותו חובת קרקע אבל מפני שלא יבא הענין ההוא אלא בארץ הנבחרת אשר השם הנכבד שוכן בתוכה. ובתורת כהנים דרשו עוד שאין הבית מטמא אלא אחר כבוש וחלוק ושיהא כל אחד ואחד מכיר את שלו. והטעם כי אז נתישבה דעתם עליהם לדעת את ה' ותשרה שכינה בתוכם. וכן אני חושב בנגע הבגדים שלא ינהגו אלא בארץ ולא הוצרך למעט בהן חוצה לארץ כי לא יארעו שם לעולם ומפני זה עוד אינם נוהגים אלא בבגדים לבנים לא בצבועים כי אולי הצבע הוציא הכיעור ההוא במקום ההוא בטבעו ולא אצבע אלהים היא ולפיכך הצבועים בידי שמים מטמאין כדברי רבי שמעון. ועל דרך הפשט מפני זה יחזירו הכתוב בכל פסוק

ספורנו

חכמים: (מז) והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. ממה שאין ספק בו שלא יהיה זה בטבע בשום פנים כי בבגד לא יקרו אלה המראות המשונות אם לא מצד מלאכה השימם בו בצבעים שונים בכונה או שלא בכונה וזה מצד איזה חטא שיקרה בסמים הצובעים או במלאכת האומן בהתפעלות הבגד הצבוע וכבר באה הקבלה שלא ידונו בנגעי בגדים זולתי הלבנים בלתי צבועים כלל אמנם העיד הכתוב שלפעמים יהיה זה נפלא בבגדים ובבתים וזה להעיר אזן הבעלים על עבירות שבידם כמו שספרו ז"ל שיקרה בענין השביעית כאמרם בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית סוף מוכר את מטלטליו לא הרגיש סוף מוכר שדהו וכו' וכל זה בחמלת ה' על עמו וכן קבלו ז"ל שאין בגדי עובדי ע"ג מטמאים בנגעים וזה כי אמנם המין האנושי הוא התכלית המכוון במציאות בפרט במציאות הנפסדים כי הוא לבדו מוכן מכלם להיות דומה לבורא במושכלות ובמעשיות כאשר העיד הוא יתברך באמרו בצלמנו כדמותנו וידקדק זה בכל אחד מאישי האדם בשכלו האישיי הנקרא צלם אלהים ובכחו הבחיריי הנקרא דמות אלהים כי האדם לבדו בנבראים הוא בעל בחירה וכאשר יתעורר להתבונן מציאות בוראו וגדלו וטובו אשר בו הוא רב חסד ואמת ובהם עושה צדקה ומשפט ואחר שהתבונן והכיר זה ילך בדרכיו לעשות רצונו כרצונו הנה זה בלי ספק דומה לבוראו יותר מכל שאר הנבראים והוא התכלית המכוון מאת הבורא הממציא כאמרו וצדיק יסוד עולם. וכאשר לא הועיל הטה את האדם מזה בהיותו נמשך אל הכח המתאוה הגשמים בכל פעולותיו או בקצתם להתקצל מרצון בוראו או להתקומם עליו יהיה השוגג עניו

אבן עזרא

זוכיר משי ולמר גפן יתכן שדבר הכתוב על ההוה הנמלא כטעם כי תראה חמור שונאך וכן משפט הסוס והפרד או יתכן שלא יארע הנגע כי אם לצמר ופשתים: (נה) הכבס את הנגע. שם הפעל שלא נקרא שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף: פחתת. אין לו אח במקרא והיא ידועה בלשון חז"ל וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו והגאון אמר שפירש בקרחת הפאה האחרת כי בגבחת היא מפאת פני הבגד אם כן יהיה קרח מאחור הראש ויפה פירש: (נו) ואם תראה עוד. הפחתת וכן פורחת היא ואחר שאמר תשרפנו באר כי מקום הנגע לבד ישרף: (נח) וכבס שנית. מצוה לכבסו פעמים: וסר מהם הנגע. וכבר סר מהם הנגע וכבר הראיתיך רבים כמוהו ומלת וכבס פעל שלא נקרא שם פועלו: (נט) זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר. ארבע סמוכים ויש במקרא חמש גבורי חיל מלאכת עבודת בית ה' וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הטפלים:

רש"י

לשון ספה כמו אימרא: (נד) את אשר בו הנגע יכול מקום הנגע בלבד ת"ל את אשר בו הנגע יכול כל הבגד כולו טעון כבוס ת"ל הנגע הא כיצד יכבס מן הבגד עמו: (נה) אחרי הכבס. לשון העשות: לא הפך הנגע את עינו. לא כהה ממראיתו: והנגע לא פשה. שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר את הנגע מכל מקום דברי רבי יהודה וחכמים אומרים וכו' כדאיתא בתורת כהנים ורמותיה כאן ליישב המקרא על אופניו: פחתת היא. לשון גומא כמו (שמואל ב. י') באחת הפחתים כלומר שפלה היא נגע שמראיה שוקעין: בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה: קרחתו. שחקים ישנים ומפני המדרש שהוצרך לגזרה שוה מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה נאמרה קרחת וגבחת באדם ונאמרה קרחת וגבחת בבגדים מה להלן פרח בכולו טהור אף כאן פרח בכולו טהור לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו קרחת לשון ישנים וגבחת לשון חדשים כאלו נכתב באחריתו או בקדמותו שהקרחת לשון אחורי' והגבחת לשון פנים כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו כך מפורש בתורת כהנים: (נו) וקרע אותו. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו: (נז) פורחת היא. דבר החוזר וצומח: באש תשרפנו. את כל הבגד: (נח) וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחלה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון ליבון ויתחוור חוץ מזה שאינו לליבון אלא לטבול לכך תרגומו ויצטבע וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתרגמינן ויצטבע:

ויקרא יג

בּוֹ הַנֶּגַע כִּי־צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ 53 וְאִם יִרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ בַשְּׁתִי אוֹ בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר׃ 54 וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְכִבְּסוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע וְהִסְגִּירוֹ שִׁבְעַת־יָמִים שֵׁנִית׃

שביעי רביעי 55 וְרָאָה הַכֹּהֵן אַחֲרֵי ׀ הֻכַּבֵּס אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה לֹא־הָפַךְ הַנֶּגַע אֶת־עֵינוֹ וְהַנֶּגַע לֹא־פָשָׂה טָמֵא הוּא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ פְּחֶתֶת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ 56 וְאִם רָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֹתוֹ וְקָרַע אֹתוֹ מִן־הַבֶּגֶד אוֹ מִן־הָעוֹר אוֹ מִן־הַשְּׁתִי אוֹ מִן־הָעֵרֶב׃ מפטיר 57 וְאִם־תֵּרָאֶה עוֹד בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר פֹּרַחַת הִוא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע׃ 58 וְהַבֶּגֶד אוֹ־הַשְּׁתִי אוֹ־הָעֵרֶב אוֹ־כָל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר תְּכַבֵּס וְסָר מֵהֶם הַנָּגַע וְכֻבַּס שֵׁנִית וְטָהֵר׃ 59 זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר ׀ אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ׃

פפפ סו, בנ"ה סימן

אונקלוס

בִּכְתָּנָא אוֹ יָת כָּל מָאן דִּמְשַׁךְ דִּיהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי סְגִירוּת מְחַכְּרָא הִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ נג וְאִם יֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא לָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בִשְׁתְיָא אוֹ בְעִרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ׃ נד וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִיחַוְּרוּן יָת דְּבֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְּרִינֵּיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ נה וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא בָּתַר דְּחַוָּרוּ יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא לָא שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן כַּד הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא אוֹסִיף מְסָאָב הוּא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵּיהּ תַּבְרָא הִיא בִּשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ בְחַדְתוּתֵיהּ׃ נו וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא עֲמְיָא מַכְתָּשָׁא בָּתַר דְּחַוָּרוּ יָתֵיהּ וְיִבְזַע יָתֵיהּ מִן לְבוּשָׁא אוֹ מִן מַשְׁכָּא אוֹ מִן שִׁתְיָא אוֹ מִן עִרְבָא׃ נז וְאִם תִּתְחֲזֵי עוֹד בִּלְבוּשָׁא אוֹ בִשְׁתְיָא אוֹ בְעִרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ סַגְיָא הִיא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵּיהּ יָת דְּבֵיהּ מַכְתָּשָׁא׃ נח וּלְבוּשָׁא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עִרְבָא אוֹ כָל מָאן דִּמְשַׁךְ דְּיִתְחַוַּר וְיֶעְדֵּי מִנְּהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִצְטַבַּע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי׃ נט דָּא אוֹרָיְתָא דְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְבוּשׁ עֲמַר אוֹ כִתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עִרְבָא אוֹ כָל מָאן דִּמְשַׁךְ לְדַכָּיוּתֵיהּ אוֹ לְסָאֲבוּתֵיהּ׃ פפפ

מסורה

ואם ב׳ בטעם זרקא ובענין וסימן אם יראנה הכהן. ואם ראה הכהן: וכבסו ב׳ וסי׳ את אשר בו הנגע. בגדיהם והטהרו: הכבס ב׳ וסימן אחרי הכבס את הנגע ואם ראה הכהן תניין: עינו ט׳ נמסר בסדר משפטים: תראה ב׳ וסימן ואם תראה עוד בבגד. תגל ערותך גם. זחר ותראה היבשה: כלי העור ב׳ וסי׳ ושרף את הבגד. והבגד או השתי: וכבס ב׳ וסימן שנית במים וטהר:

בעל הטורים

בקרחתו. אלו השחקים כשנשחק הבגד נושר השער ונעשה כמו קרח: בגבחתו. אלו החדשים בשהוא חדש שערותיו בולטות. זי"ש כתיב נגע צרעת בכי תזריע ובפרשת זאת תהיה שעל ידי ז׳ דברים נגעים באים. זאת תורת נגע. תורת המצרע. תורת אשר בו. זאת התורה. תורת הצרעת ה"פ כנגד חמשה חומשים לומר שהמספר לה"ר כאילו עובר על חמשה חומשי תורה. עשרה פרשיות של נגעים הם בין נגעי אדם בין נגעי בגדים ונגעי בתים שאם יקיימו עשרת הדברות ינצלו מאלו עשרה:

תולדות אהרן

בקרחתו. זבחים נ נדה נט: והבגד או השתי. זבחים לד: וכבס שנית. חולין לא: לטהרו. נזיר כה: (ומביא הכהן. פסחים לג: והיתה מחית. שם לד: או השתי. מ"ק פ: וצוה הכהן וכבסו. שבת ד: וכובס שנית. שם):

ספורנו

עליו נגעי או בלתי נגעי כפי משפט האלהי כאמרו כי לא אצדיק רשע וכאשר יקרה זה לאדם כשגגה שיצא מאתו הנה יתיסר בממונו או בגופו כפי החכמה האלהית להעיר אזנו כאמרו ויגל אזנם למוסר אמנם הנרדמים אשר לא ידעו כלל ולא התעוררו כלל לדעת דבר מזה והם כל בני הנכר ורב האומה הישראלית זולתי יחידי סגולה הם בלי ספק תחת הנהגת הטבע והגרמים השמימיים הנכבדים מאותם בני אדם כשאר מיני ב"ח אשר לא תפול השגחה אלהית באישיהם אבל במיניהם בלבד כי בהם תשלם כונת הממציא יתברך וכאשר בחר באומה הישראלית כאמרו בך בחר ה׳ אלהיך להיות לו לעם סגלה וזה מפני שתקות המכוון מאתו יתברך היא יותר ראויה ומצויה באישי זאת האומה ממה שתסיה באישי זולתה כי אמנם מציאות הבורא ואחדותו נודע בקצתם ומקובל בכולם מהאבות כאמרו נודע ביהודה אלהים וגו׳. כתב להורותם התורה והוא החלק העיוני והמצוה והוא החלק המעשי כאשר העיד באמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם והזהיר שבנגעותם מזה יעיר אזנם ביסורין כאמרו אם שמוע תשמע כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך ובהמלאתו עליהם כפיהיה הרוב מהם לרצון לפניו אמר לעורר היחידים מהם באמונה בנגעי בגדים אשר עליהם באה הקבלה שאין בגדי בני הנכר מטמאין בנגעים וכאלו יספיק זה יעוררם בנגעי בתים

רמבן

פסוק ופסוק הבגד או העור או השתי והערב כי הדבר גם ולרבותינו בהם מדרשים וכלם בתורת כהנים:

(כו) כי צרעת ממארת היא. לשון סלון ממאיר. ומדרשו יתן לו מארה שלא תהנה ממנו לשון רש"י. ואונקלוס תרגם סגירות מחזרא שעשו כן מן סלון ממאיר שכן קורין בארמית לקוצים המכאיבים חזרי כחזרא בגבבא דעמרא שקילי טיבותך ושדי אחורי והאמת שהוא לשון מארה כלומר שהוא קללת אלהים בבגד ובבית כאשר הזכרתי. והמדרש שאמר שהוא אסור בהנאה מיתור הלשון וכן הדין בבית המנוגע ונלמד מונתץ את הבית וכך מצאתי במסכת ערלה ירושלמי אבנים המנוגעות שעשאן סיד אית תניי תני עלו מידי טומאתן ואית תניי תני לא עלו מידי טומאתן מאן דאמר עלו מותרות ומאן דאמר לא עלו אסורות דכתיב צרעת

צרעת ממארת היא תן בו מארה ואל תהנה בו. רבי אבהו אמר בשם רבי יוחנן כל הנשרפים אפרן מותר חוץ מאפר ע"ג אותיב רבי חייא בר יוסי קמי רבי יוחנן הרי אפר הבית איננו בא מחמת ע"ג ותימא אסור אמר ליה שניה היא דכתיב ביה נתיצה:

בתים אשר בהם גם כן לא יבא נגע צרעת בטבע כלל. ולזה ראוי שלא יהיו בגדי בני הנכר מטמאים ולא בתיהם מטמאים בנגעים כלל כמו שקבלו הם ז"ל. וכאשר לא עלו הדורות למדרגה ראויה למעלה זו אין זכרון לראשונים שמצאו לעולם נגעי בתים עד שאמרו קצתם ז"ל שלא היו לעולם:

כלי יקר

פרשת תזריע

אשה כי תזריע וילדה זכר. ארז"ל איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר והמפרשים כתבו שזה ענין טבעי. וק"ל מה צורך בהודעת ענין זה בפרשה זו המדברת מטומאת יולדת שבעה לזכר וי"ד לנקבה, ועוד מה ענין מצות המילה לכאן אף על פי שנוכל לומר שרצה ליתן טעם למה נתנה המילה בשמיני והוא כדי שלא יהיו הכל שמחים ואביו ואמו עצבים שהרי יש לה טומאת ז' מכל מקום כדי ליישב כל הקושיות בדרך אחד אומר אני שכל זה נמשך בדרך טבע מן חטא הקדוש כמ"ש וטהרה ממקור דמיה כי החטא הקדוש של חוה הוא מקור נפתח לדמים שמאים אלו לחטאת ולנדה כמו שמצינו במסכת עירובין פרק המוצא תפילין אמר רבי יצחק הרבה ארבה עצבונך אלו שני טיפי דמים דם נדה ודם בתולים כו' וכן משמע בירושלמי פרק במה מדליקין שחטא של חוה הוא מקור לדם נדה לכך נאמר וטהרה ממקור דמיה כי כל הנשים צריכין טהרה על חטא ראשון אשר ממנו נתפשטה הטומאה והזוהמא בעולם וגרם לכל הנולדים טומאת ז' כי אלו לא חטא האדם הי' כמלאך אלהים למעלה מן מערכת ז' כוכבי לכת ובחטאו הוסר ממנו הרוחניות ונפל תחת ממשלת המערכה אשר מלדה נמשכה הטומאה לאדם כי כל דבר גשמי נופל תחת מספר ז' כוכבי לכת וז' ימי בראשית וכל שמיני רוחני כי הוא למעלה מזה כמבואר למעלה פ' שמיני וזה טעם טומאת ז' ליולדת כי כל זה נמשך לה מן החטא הקדוש וממנה נתפשטה הטומאה בזכר הנולד לפי שאשה מזרעת תחלה יולדת זכר ואם כן זרע האשה עיקר בזכר הנולד ואין חוששין בו לזרע האב כי טפל הוא לזרע האשה ולפ"ז הושפע גם על הזכר הנולד מן אמו טומאת ז' והיינו הערלה שיש בה טומאה שהרי אמרו רז"ל הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר ע"כ דוקא ביום השמיני ימול הנולד כי כטהרת אמו כך טהרת הנולד ממנה שעל כל פנים אינו יכול להיות בלא טומאת ז' כמו אמו שיש לה טומאת ז' וטהרתם בשמיני שהוא רוחני אבל הנקבה שזרע האיש עיקר בה שהרי איש מזריע תחלה יולדת נקבה כפם שאין לזכר שום טומאת ז' כי דוקא על חוה הטיל הנחש זוהמא ולא על אדם כך אין לנקבה הנולדת שום טומאה וזה טוב להשיב לאפיקורסים האומרים אם הזכר יתוקן בהסרת הערלה נקבה במה תטהר. וטעם לטומאת שבועים לאשה עצמה בלידת נקבה דין הוא שתהיה לאשה טומאת פי שנים כנגד שתי נקבות כי כל נקבה בפני עצמה נמשך לה טומאת ז' מן חטא הקדוש על כל הנקבות שבעולם ע"כ מן הראוי שתטמא י"ד ימים ז' של עצמה עוד ז' של בתה כי הוסיפה בעולם טומאה על טומאתה. ומזה הטעם יצירת הזכר לארבעים יום ושל נקבה לשמונים יום כי בידוע שבזמן שהזרע חם ביותר אז הוא ממהר להתבשל ביותר ולהיות עובר בבטן המלאה וידוע שזרע האשה חם יותר מן זרע האיש כי אשה מזרעת אודם שבו וכל אודם נוטה אל החום ביותר ואביו מזריע לובן שבו וכל לובן נוטה אל הקירות ביותר ודם ושלג יוכיח ואש ומים. לפיכך נאמר ואל אישך תשוקתך ורז"ל אמרו יותר ממה שהאיש רוצה לישא האשה רוצה להנשא לפי שיש באשה יותר חום טבעי הנוטה אל התשוקה. לפיכך הזכר הנולד מזרע האשה שהוא חום ביותר נגמר יצירתו מהרה תוך ארבעים. אבל הנקבה הנולדת מזרע האיש שהוא קר ואינו מתבשל מהרה ע"כ לא נגמרה יצירת הנקבה כ"א לשמונים יום וזהו טעם טומאות ארבעים לזכר ושמונים לנקבה. אמנם לדעת רז"ל שבין זכר בין נקבה יצירת כולם לארבעים יום. והטעם הוא למ' יום ופ'. לפי שכל נקבה קרה ולחה. ע"כ צריכה אמה זמן רב לנקות את עצמה מן רוב הליחות המוטבעות בה מן הנקבה מה שאין כן בזכר:

וכפר עליה הכהן וטהרה. כפרה זו היא על עון הקדוש של חוה שגרם לה צער הלידה ומתוך צערה אולי הטיחה דברים כלפי מעלה לאמר אם כן למה זה אנכי הרה עמל ויסורין וראיה ממ"ש וטהרה ממקור דמיה מן אותו מקור נפתח לחטאת ולנדה כי הוא הגורם לה כל זה והיינו עון חוה כאמור. גם לשון דמיה כולל העון מלשון דמיהם בם. וי"א שכפרה זו על השבועה שנשבעת שלא להזדקק לבעלה מפני שכורעת לילד לפיכך היולדת זכר מתחרטת מהרה מרוב שמחה ע"כ כפרתה ממהרת לבא אבל היולדת נקבה מצטערת ואינה מתחרטת מהרה ע"כ כפרתה מתאחרת ואף על פי שאין השבועה חלה כלל דאם לא כן איך מותרת לבעלה אחר ז' לזכר וי"ד לנקבה בלא כפרה שהרי הבאת הכפרה אחר מ' לזכר ופ' לנקבה כי באמת אין כאן שבועה כי אין הדבר בידה שהרי משועבדת לבעלה ודומה למי שנשבע שאינו רוצה לפרוע חובו מכל מקום צריכה כפרה על שהוציאה מפיה השבועה והרהרה בלבה לקרא הגר על ה' מתוך צערה ע"כ קרבנה חטאת לכפר על חטא המעשה כי עקימת שפתים הוי כמעשה ועולה על הרהור הלב ויש כדמות רמז לזה ממ"ש וטהרה ממקור דמיה שאם נשבעה בכעס ודאי רתיחת הדמים היה סבה לזה כי חמה סבה לכל כעס וכל כעס מקורו מן הדמים ורתיחתן ע"כ אמר וטהרה ממקור דמיה:

אדם כי יהיה בעור בשרו וגו'. סמך פרשת נגעים לפרשה הקודמת המדברת במילה לומר לך שהמילה דוחה את הנגעים כי בכל מקום המצוה המוקדמת דוחה את המאוחרת כמבואר למעלה בפרשת ויקהל על אמרם ז"ל הקדים שבת למשכן לומר לך שהשבת דוחה מלאכת המשכן. ועל צד הרמז נ"ל ארז"ל גדולה מילה שדוחה את הנגעים לפי ששתם מילה סבה למילת כל ד' ערלות ומכללם ערלת הפה וכשהוא נימול מערלת הפה לא יספר לשון הרע ואז לא יבא לידי נגעים הבאים על לשון הרע ועל זה קרא משה הגר באמרו ומאז באתי לדבר בשמך וגו' כדעת המדרש האומר כל פרקמטיא של משה היתה באז כו' רמז למילה וכן מסיק בהדיא בילקוט פרשת בשלח בפסוק אז ישיר משה שנקרע הים בזכות המילה שניתנה ביום ח' כמספר אז וכן כל אומן אז שמזכיר במדרש דברים רבה בפסוק אז יבדיל משה כי גם בו רמז למילה המלות מן ס"ד כמבואר למעלה בפרשת בא בפסוק ראו כי רעה נגד פניכם. וכן אז ישיר וגו'. וכן אז אמרה חתן דמים למולות. וכן קנאורו שאמר משה יודע אני שערל שפתים אנכי ולא באתי לדבר בשמך כי אם מאז שסמכתי על המילה הרמוז באז שתהיה סבה גם לתקון ערלת הפה ורואה אני שלא הועילה כלום:

שאת או ספחת או בהרת וגו'. בענין הצרעת יש דעות חלוקות כי י"א שהם חולי טבעי נסתר בתוך הגוף ומגלבן לחוץ וי"א שהכל בא על צד העונש לגלות על רעתו הנסתרת בקרבו ובין כך ובין כך נ"ל לשון מצורע שהיא מלה מורכבת מוציא רע שמגלה ומוציא לחוץ כל רעתו שבקרבו הן העיפוש הפנימי הן אם הוא מכה רעהו בסתר בשוט לשונו ואין הבריות יודעין להשמר ממנו ע"כ הקב"ה מפרסם על החנפים ומוציא כל רעתו לחוץ כדי שתגלה רעתו בקהל. ובזה מיושב הכפל בפסוק שאמר אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וגו' והיה בעור בשרו לנגע צרעת תרתי בעור בשרו למה לי אלא לומר לך שזהו השאת והשבר אלו היו בשים שהוא מחשבות לא היו מזיקים כי בנקל לרפאותם אך מצד היותם בעור בשרו של זה האוסט ע"כ נעשו לנגע צרעת. ומזה מצאו להם חכמי תורתנו סמך ורובם יצאו ללקוט מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים על איזה עון פרטי באין הנגעים כי במסכת ערכין אמרו רז"ל על ז' דברים נגעים באים כו' ויש לכולם סמך מן הפסוקים ובמדרש הילקוט מנה על עשרה דברים כו' ואנו אין לנו עסק בנסתרות מן פרשה זו כ"א בנגלות בה ומצינו מכולם רמז מפרשיות אלו על ג' דברים. האחד הוא על לה"ר שכן פירש"י למה קרבנו צפרים לפי שעושין מעשה פטיט כו'. השני הוא על גסות הרוח שנאמר ולקח למטהר עץ ארז ואזוב פירש"י שאם הגביה עצמו כארז ישפיל עצמו כאזוב. השלישי הוא על צרות העין שנאמר ובא אשר לו הבית ותני דבי רבי ישמעאל זה שייחד ביתו לו כו' ובדבר זה כולל כמה דברים הן חמדת הממון שלמדין מן גחזי הן הגזל שמנו רז"ל ורא"יסם מפסוק וצוה הכהן ופנו את הבית ותנא הוא כנס ממון שאינו שלו יבא הכהן ויפזר ממונו וג' אלו מקורם אחד כי חמדת הממון מסבב גם הגזל וצרת העין וכל שאר הדברים המנויין בגמרא ובמדרשות אין להם סמך מן פרשה זו ע"כ ראתה עיני להעמיד כל פרטי המעשים הנעשים במצורע על יסוד ג' אלה והם לה"ר וגסות רוח והמדת הממון. וכללם הפסוק האומר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל ורחב לבב היינו החומד ממון שכן אמרו אצל בלעם שהיה לו נפש רחבה ואותו אצמית דרשו רז"ל על מצורע מוחלט ועשה בפסוק ב' חלוקות לצרף גבה עינים אל רחב לבב כי שניהם ממקור אחד שהרי שורייתא דעינא בלבא תלי וכל גבה עינים הוא רחב לבב כי כל גאה רוח מתאוה לרוב עושר כי בו יוכל להראות יקר תפארת גדולתו ולאידך גיסא כל עושר גורם רום לב כמ"ש וכסף וזהב ירבה לך וגומר ורם לבבך וגומר וראיה ממ"ש אלישע לגחזי וצרעת נעמן תדבק בך למה לו להזכיר צרעת נעמן אלא לפי שגחזי היה חומד ממון ונעמן היה גבה עינים ולמדו זה המפרשים ממ"ש ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול לפני אדוניו ר"ל שאפילו בפני אדוניו היה מתנהג בגודל וגאוה וכבר אמרנו שהגסות והחמדה מקורם ממקום אחד ע"כ אמר וצרעת נעמן תדבק בך וכן דוד סמכם באמרו גבה עינים ורחב לבב וגו'. לכך נאמר אדם כי יהיה בעור בשרו שאת אין שאת אלא גבוה ומין צרעת זה בא על גסות הרוח המתנשא לכל ראש. או ספחת אין ספחת אלא טפילה כו' והוא בא על החומד קנין הממון שהוא נופל על האדם מבחוץ ואינו מתעצם באדם כלל כשאר המעלות וכן כתב הרמב"ם בח' פרקיו כי כל הקניינים כחכמה וגבורה ומעלת המדות כולם מתעצמים עם האדם ודבוקים בו חוץ מן העושר כי הוא כטפל אל האדם מבחוץ ואינו דבק עמו כלל. או בהרת היינו לבנות מין זה בא על המספר לה"ר ומלבין פני חבירו ועושה בו חברבורות לבנות כי אזל סומקא ואתי חיורא כמ"ש לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו. ובדרך זה הכרת פניו ענתה בו כי תוכו רצוף אהבת הממון או הגסות או לספר בגנות חבירו ונגע זה מוציא רעתו לחוץ לגלות רעתו בקהל ועל שם זה נקרא מצורע מוציא רע

בדרך

כדרך שנאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא ואמרו רז"ל שלקו בצרעת כד"א ראשו יהיה פרוע והוא לשון גילוי שתגלה ותראה רעתו לעין כל והיינו ענין הצרעת. והובא אל הכהן אין טהרתו כ"א על ידי כהן יען כל מי אשר הוא מזרע אהרן נמצאו בו ג' מדות טובות הפכיים לאלו כי חטא הלשון גורם כל ריב וכל נגע ובין אחים יפריד ע"כ יבא אהרן שאחז במדת השלום וירפא לזה כי הוא היה אוהב שלום ורודף שלום. וכן חטא גסות הרוח ראוי שיתוקן על ידו כי הוא היה עניו ביותר כאמרז"ל גדול מ"ש במשה ואהרן ממ"ש באברהם דאילו באברהם כתיב ואנכי עפר ואפר ובמשה ואהרן כתיב ונחנו מה. וכן חטא המדת הממון לא היה גם כן באהרן יען כי הכהנים לא היה להם חלק ונחלה בארץ לא היה להם יותר ממה שזכו משלחן גבוה ע"כ היו שלמים במדת ההסתפקות ולא היו בכלל צרי העין אשר כל מגמת פניהם לאסוף ולכנוס ע"כ מן הראוי שכל ג' מיני צרעת אלו לא יטהרו כי אם על ידי כהן:

ושער בנגע הפך לבן. כל שער לבן הוא סימן חולשה בגוף והלבנת שער האדם לעת זקנתו יוכיח וכן כל הסוסים הלבנים תשושי כח וכן כל כבש לבן אינו טוב כמו צבע של שאר מיני שער כי כל מראה לבן מקורו מן הליחה הלבנה הגורמת העצלות כי פעולת כל עצל לא בחיל ולא בכח. ואם פשה תפשה וגו' זה סימן שאין כח ביד הטבע לדחות מעליו כל הפסולת כי רב הוא וזה ג"כ מופת שלא נטהר מחטאו עוד טומאתו בו ואם לא פשתה הנגע ככר דחה מעליו הטבע כל עיפוש ופסולת זה מופת כי ככר גמר בלבו לשוב בתשובה שלמה. ואם כסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו ככר דחה הטבע כל החולי לחוץ ואז בלא ספק יתרפא לפיכך טהור הוא וכן מצד העונש בלי ספק אם יראה שהצרעת נתפשטה בכל גופו אז ביותר יגמור בלבו לשוב בתשובה זולת באם יהיה בו בשר חי כי זה מופת שבכל אלה לא יוסר. ורז"ל המשילו הדבר למים שכל מים רחבים אינן עמוקים והעמוקים אינן רחבים כך אם הנגע אינו רחב אז הוא נכנס בעומק תוך הגוף ויש לחוש להתגברות החולי אבל אם הוא רחב ומתפשט בכל העור אינו עמוק בגוף וירפא מהרה. ורז"ל למדו מזה דרך דרש אין משיח בא עד שיהפכו כו' שנאמר כלו הפך לבן טהור הוא רמז לדבר הפך לבן כשהמלה הפוכה יהיה נצל ור"ל כשכולם יגבלו צור ישועתם אז יטהר ה' בהכרת כל הארץ מגלוליה וראייתו מנגע זה הבא על צד העונש וכשכלו הפך לבן ודאי החוטא יתן אל לבו לשוב כך ישראל כשיראו כי אפס עצור ועזוב ודאי יתנו אז אל לבם לשוב בתשובה שלמה אל ה' ואז טהור הוא. וענין מחית בשר חי בשאת שלמעלה נראה הבשר בריאה ותחתיה תעמוד הבהרת אולי על צד העונש בא נגע זה על כת החנפים הצבועים המראים את עצמם כשרים מבחוץ ותוכם מלא מרמות ותוך ע"כ בא עליהם מין זה מדה כנגד מדה:

והצרוע אשר בו הנגע וגומר. מה תלמוד לומר אשר בו הנגע פשיטא כי אם אין הנגע אינו צרוע. מכאן ראיה שצרעת שם המכה כמבואר למעלה וכן יתבאר בסמוך פרשת מצורע. ונגע כנוי אל העון כי החוטא נוגע בכבוד שמים או בכבוד הבריות וזה דעת המדרש האומר כנגע נראה לי בבית זה ע"ג כו'. ע"כ אמר כאן על הצרוע שלוקה בצרעת על שספר לשה"ר לפגום הבריות וקבלת רז"ל מי הפוסל במומו פוסל לכן נאמר אשר בו הנגע כי בו נמצא בעצם וראשונה כל נגע וקלון שרצה לפגום בו את חבירו. ראשו יהיה פרוע לכפר על גסות רוחו שרצה להיות כראש על כל אדם. ובגדיו יהיו פרומים לכפר על צרות העין כי כל צר עין מסתמא גם בגדיו קרועים ומטולאים. ועל שפם יעטה לכפר על חטא הלשון שבשפתיו. וטמא טמא יקרא כי המטמא בניב שפתיו אחרים אז טמא יקרא גם הוא כי ודאי במומו פוסל. וכל ימי אשר הנגע בו דהיינו העון אז יטמא לפי שטמא הוא מצד מעשיו:

והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. נגעי בגדים והבתים בלי ספק שאינן באין מצד הטבע כי אין בהם דם ולחות המסבבים העיפוש או כל חלי וכל מכה ועל כרחך אתה צריך לומר שבאים בדרך נס על צד העונש וזה בנין אב גם על נגעי הגוף שהם חוץ לטבע על צד העונש והנה בנגעי בתים אמרז"ל שבאים על צרות העין וכו' אבל בנגעי בגדים לא אמרו כלום. והקרוב אלי לומר כי הם באים על גסות הרוח כי דרך העולם להתכבד ביותר במלבושי כבוד כי הא דר"י קרי למאניה מכבדותי' וכאמרז"ל לקדוש ה' מכובד כבדהו בכסות נקיה וע"כ דין הבגד המנוגע בשרפה כי כל מתגאה נידון באש כמבואר למעלה בפרשת צו בפסוק היא העולה על מוקדה כי כך טבע האש לעלות למעלה כמו זה העולה במעלה ודין שריפת האמן יוכיח וטהרתו בכיבוס מים המורה על גדר הענוה שיורדין ממקום גבוה למקום נמוך. ולפיכך לא הזכיר בפסוק כ"א בגד צמר ופשתים וכלי עור ולא הזכיר בגדי משי העשויין מן תולעת שני וזה לפי שהתולעת מרמז על גדר הענוה וטהרת המצורע באזוב ושני תולעת יוכיח ע"כ אין הנגע מצוי בבגדי שני תולעת לכך נאמר כאן והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא הוא ובכל מיני נגעים אין טומאה כי אם בפשיון רמז להרחקת הגבות מכל וכל שלא לעמוד אפילו בדרך ממוצע ולא מינה ולא מקצתה דצריך להפוך עינו עינים רמות שלו מכל וכל. ותדע ותשכיל כי ג' מיני צרעת באים על ג' דברים שהם כסוי לאדם זה לפנים מזה מכסה ראשון הוא עורו לבשרו למעלה מעורו בגדיו שהם כסוי לעורו למעלה מהם ביתו כי הוא מכסה להצילו ממטר ומזרם ומי שהוסר מעליו כל מכסה נקרא פרוע ומגולה לכך נאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא ודרשו רז"ל שנלקו בצרעת שנאמר בו וראשו יהיה פרוע ע"כ הזכיר תחלה נגעי עורו ואחר כך נגעי בגדיו ואחר כך נגעי בתים להסיר מכסהו אחת אחת עד שיהיה פרוע ומגולה מכל וכל וכן דעת המדרש שמביא הילקוט בפסוק ראשו יהיה פרוע על דרך ויגל ה' את מסך יהודה על חורבן ב"ה כי בחורבן הבית נעשו מגולין מכל וכל אמנם לדעת רז"ל הסדר הפוך כי אמרו אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה כו' לכך מביא תחלה נגע על ביתו לא חזר בו מביא גם על בגדיו לא חזר בו מביא גם על גופו כו' ומה שהזכיר תחלה נגעי הגוף לפי שהקב"ה מתרה במכה אחרונה הגדולה תחלה כמו שאמר לפרעה הנה אנכי הורג את בנך בכורך וכמו שפירש"י שם כך הזכיר כאן נגעי הגוף בראשונה לאיים על האדם ממה שהוא מתיירא ביותר אבל לעולם אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה כי אל רחום וחנון הוא:

הפטרת תזריע במלכים ב סימן ד

וְאִישׁ בָּא מִבַּעַל שָׁלִשָׁה וַיָּבֵא לְאִישׁ הָאֱלֹהִים לֶחֶם בִּכּוּרִים עֶשְׂרִים־לֶחֶם שְׂעֹרִים וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ׃ וַיֹּאמֶר מְשָׁרְתוֹ מָה אֶתֵּן זֶה לִפְנֵי מֵאָה אִישׁ וַיֹּאמֶר תֵּן לָעָם וְיֹאכֵלוּ כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָכֹל וְהוֹתֵר׃ וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיּוֹתִרוּ כִּדְבַר יְהוָה׃ וְנַעֲמָן שַׂר־צְבָא מֶלֶךְ־אֲרָם הָיָה אִישׁ גָּדוֹל לִפְנֵי אֲדֹנָיו וּנְשֻׂא פָנִים כִּי־בוֹ נָתַן־יְהוָה תְּשׁוּעָה לַאֲרָם וְהָאִישׁ הָיָה גִּבּוֹר חַיִל מְצֹרָע׃ וַאֲרָם יָצְאוּ גְדוּדִים וַיִּשְׁבּוּ מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נַעֲרָה קְטַנָּה וַתְּהִי לִפְנֵי אֵשֶׁת נַעֲמָן׃ וַתֹּאמֶר אֶל־גְּבִרְתָּהּ אַחֲלֵי אֲדֹנִי לִפְנֵי הַנָּבִיא אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן אָז יֶאֱסֹף אֹתוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ וַיָּבֹא וַיַּגֵּד לַאדֹנָיו לֵאמֹר כָּזֹאת וְכָזֹאת דִּבְּרָה הַנַּעֲרָה אֲשֶׁר מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃ וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־אֲרָם לֶךְ־בֹּא וְאֶשְׁלְחָה סֵפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ עֶשֶׂר כִּכְּרֵי־כֶסֶף וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים זָהָב וְעֶשֶׂר חֲלִיפוֹת בְּגָדִים׃ וַיָּבֵא הַסֵּפֶר אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר וְעַתָּה כְּבוֹא הַסֵּפֶר הַזֶּה אֵלֶיךָ הִנֵּה שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ אֶת־נַעֲמָן עַבְדִּי וַאֲסַפְתּוֹ מִצָּרַעְתּוֹ׃ וַיְהִי כִּקְרֹא מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַסֵּפֶר וַיִּקְרַע בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר הַאֱלֹהִים אָנִי לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת כִּי־זֶה שֹׁלֵחַ אֵלַי לֶאֱסֹף אִישׁ מִצָּרַעְתּוֹ כִּי אַךְ־דְּעוּ־נָא וּרְאוּ כִּי־מִתְאַנֶּה הוּא לִי׃ וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים כִּי־קָרַע מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר לָמָּה קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל׃ וַיָּבֹא נַעֲמָן בְּסוּסָו וּבְרִכְבּוֹ וַיַּעֲמֹד פֶּתַח־הַבַּיִת לֶאֱלִישָׁע׃ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ לְךָ וּטְהָר׃ וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם־יְהוָה

בסוסו כתיב

פירוש המלות

שלשה. שם מקום: וכרמל. בקליפתו: בצקלונו. שם כולל לרבים: בו. על ידו: נערה. ריבה קטנה מעיר נערון: אחלי. לשון תחנה: ספר. אגרת: זהב. דינרי זהב: חליפות. מחלפות: מתאנה. מתעולל עלילות: אמרתי. חשבתי ובהרתי:

אלהיו והניף ידו אל־המקום ואסף המצורע: הלא טוב
אמנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא־ארחץ
בהם וטהרתי ויפן וילך בחמה: ויגשו עבדיו וידברו אליו
ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף
כי־אמר אליך רחץ וטהר: וירד ויטבל בירדן שבע פעמים
כדבר איש האלהים וישב בשרו כבשר נער קטן ויטהר:
וישב אל־איש האלהים הוא וכל־מחנהו ויבא ויעמד לפניו
ויאמר הנה־נא ידעתי כי אין אלהים בכל־הארץ כי אם־
בישראל ועתה קח־נא ברכה מאת עבדך: ויאמר חי־יהוה
אשר־עמדתי לפניו אם־אקח ויפצר־בו לקחת וימאן: ויאמר
נעמן ולא יתן־נא לעבדך משא צמד־פרדים אדמה כי לוא־
יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם־ליהוה:
לדבר הזה יסלח יהוה לעבדך בבוא אדני בית־רמון
להשתחות שמה והוא ׀ נשען על־ידי והשתחויתי בית רמן
בהשתחויתי בית רמן יסלח־נא יהוה לעבדך בדבר הזה:
ויאמר לו לך לשלום וילך מאתו כברת ארץ:

אבנה כתיב — נא כתיב ולא קרי

פירוש המלות

וטהרתי. בתמיה: אבי. כמו אדוני: דבר. אם דבר גדול היה מדבר וכו': ואף. מכל שכן: ברכה. מנחת שלום: ולא. דרך שאלה: צמד. זוג פרדים: אדמה. מאדמת ארץ ישראל ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח: רמון. שם ע"ג: כברת. שעור מיל:

רשי — פרשת מצרע — אבן עזרא

(ב) זאת תהיה תורת וגו'. (מגילה כא) מלמד שאין מטהרין אותו בלילה: (ג) אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו: (ד) חיות. (חולין קמו) פרט לטרפות: טהורות. פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באין על לשון הרע (חולין קמ ערכין טו) שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול: ועץ

יד א וידבר יהוה אל־משה
לאמר: ב זאת תהיה
תורת המצרע ביום טהרתו כו' חסר בנ"א
והובא אל־הכהן: ג ויצא הכהן כולי מ"ל
אל־מחוץ למחנה וראה הכהן
והנה נרפא נגע־הצרעת מן־ כ' ול' בנגע
הצרוע: ד וצוה הכהן ולקח
למטהר שתי־צפרים חיות כולי מ"ל

א ומליל יי עם משה
למימר: ב דא
תהי אוריתא דסגירא
ביומא דדכותיה ויתיתי
לות כהנא: ג ויפוק כהנא
למברא למשריתא ויחזי
כהנא והא איתסי מכתש
סגירותא מן סגירא:
ד ויפקד כהנא ויסב
למדכי תרתין צפרין חיין

(א) אמר וידבר השם כי יחל תורת המטהר ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך והיה ראוי להיותו נרפא הצרוע מנגע הצרעת ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעבור חוסר דעתנו והלא שם כתיב כי נרפא הנתק טהור הוא ועוד כי נרפא הנגע. וטעם והובא כמו חבירו כי אחר שיסור נגע הצרעת לא ירצה להביא מה שמחוייב: (ג) ויצא הכהן אל מחוץ למחנה. אע"פ שטהרו הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה עד שיתן טהרתו ושלש כל אשר לוה: ויצא הכהן. איננו כהן גדול והנה נתברר פי' או אל אחד מבניו הכהנים: (ד) ולקחו למטהר. הכהן יקח משלו ויש אומר המצור' יתנם ותי"ו התפעל מובלע בדגשות הטי"ת והוא על משקל איש מתהלל: שתי צפרים. כל עוף יקרא צפור והנה יקח כל עוף שימצא: חיות. ולא מתות: טהורות

בעל הטורים זאת תהיה תורת המצרע. ב' צפרים ע"ש כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו דכתיב בדד ישב לכך טהרתו בצפרים: על מים חיים. כמו שמצינו בנעמן שנתרפא מצרעתו במים חיים ולכן זב צריך טבילה במים חיים משא"כ בשאר טמאים בא"ל כשתרפאתם ע"י מים חיים:

המצרע. כל לישנא חסר במ"א ויקברו אתו בשדה הקבורה אשר למלכים דד"ה:

תולדות אהרן זאת. יומא מא כריתות כח: ביום טהרתו. מגילה כא נדרים לו מנחות ח יט כו ערכין טו כריתות ט: ויצא הכהן. מגילה ח: שתי צפרים. חולין קמ:

ספורנו

יד (ב) זאת תהיה: והובא אל הכהן. אל מקום קרוב חוץ למחנה שיוכל

רמבן

יד (ב) והובא אל הכהן. יאמר שתהיה זאת תורת המצורע ביום שירצה להטהר שיובא אל הכהן כי אין לו טהרה לעולם אלא על פיו. ואח"כ פי' כי הכהן יצא אל מקום מושבו מחוץ למחנה והוא לא יבא אליו אע"פ שנתרפא. ומדרשו בתורת כהנים והובא אל הכהן שלא ישהה ואם כן יאמר כי ביום שיטהר שיתרפא מנגעו יובא על כרחו אל הכהן וכן וכי יטהר הזב מזובו ואם טהרה מזובה כשיפסקו ויהיו מנוקים ממנו כאשר פירשתי והוא הנכון:

(ד) חיות. פרט לטרפות טהורות פרט לעוף טמא לפי שהנגעים באים על לשון הרע שהוא מעשה פטיט לפיכך הוצרכו בטהרתו צפרים שמפטפטין תמיד בצפצוף קול לשון רש"י. ומפני שאמר טהורות פרט לעוף טמא נלמד שאין הצפרים מין ידוע אבל הוא שם כולל כל העופות אם כן מהו הפטפוט הזה שמצאו להם כי עופות רבים אין בהם פוצה פה ומצפצף. ועוד כי מדרש חיות פרט לטרפות יבא במחלוקת ולמאן דאמר טרפה חיה איננו כן ובתורת כהנים חיות לא שחוטות. טהורות לא טמאות. טהורות לא טרפות. ובעלי הפשט אומרים כי כל עוף יקרא צפור ממה שאמר צפור שמים ודגי הים כל צפור כל כנף בן אדם אמור לצפור כל כנף וכן ואת הצפור לא בתר על תורים ובני יונה והנכון בעיני ששם צפור כלל לעופות הקטנים המשכימים בבקר לצפצף ולשורר מלשון ארמית צפרא. וכן ישוב וצפור ישכים בבקר. אמר צפור שמים עליהם כי הם לרובם יגביהו לעוף בשמים וכל צפור כל כנף שני מינין כל הקטנים וכל הגדולים כי יקרא קן צפור לפניך הם הקטנים שכן רבים שאפילו בקטניהם יהום וכן אשר שם צפרים יקננו כי הם השוכנים בענפי ארזי הלבנון. אמור לצפור כל כנף שיתאספו אפי' הקטנים עליהם כי הטורפים יבאו מעצמם. וכן התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך כי דרך הנערים לשחק בעוף הקטן. ולשון חכמים כך הוא כל שיש בידו מקל או צפור האורג משער הנזיר כמלא הסיט בבגד כצפורתא ואמרו צפורת כרמים ואמרו בשר צפרים מחזירין החולה לחליו. ואמר בכתוב כל צפור טהורה תאכלו על המינין הרבים ההם ונתרבה של מצורע מכל ואמר וזה אשר לא תאכלו מהם כאומר ואלה אשר לא תאכלו מבשרם. ולכך דרשו טהורות לא טמאות. ומכל מקום כלם בעלי פטפוט הם. וכן גם כן גם צפור מצאה בית ודרור קן לה כך נראה שאינו שם כולל העופות כולם. וכן אשר שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה. והנראה מדברי רבותינו שכל עופות טהורים נקראים צפור אבל מנותו של מצורע בצפרי דרור דתניא בתורת כהנים ושלח את הצפור החיה אל מחוץ לעיר אל פני השדה רבי יוסי הגלילי אומר צפור שהיה חוץ לכל עיר ואי זו זה דרור. ומן המדרש הזה הזכירו הפטפוט ויתכן שאינו אלא למצוה ודיעבד כלם כשרין בו. ולפיכך הוצרכו בת"כ למעט טמאות וכן שנינו במשנה מסכת נגעים ומביא שתי צפרים דרור ושנו עוד שם שתי צפרים מצותן שיהיו שוות במראה בקומה ובדמים ולקיחתן כאחת אף על פי שאינן שוות כשרות שחט אחת מהן ונמצאת שלא דרור יקח זוג לשניה. והטעם בזה שאף על פי שבדיעבד כלן כשרות כשהן שני מינים פסולות. ובפרק אלו טרפות אמרו עוף המסרט כשר לטהר בו את המצורע וזו היא שנוית לגבה שנחלקו בב

אבן עזרא

טהורות. שלא יקח מהטמאות: ועץ ארז ואזוב. הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה ואין צורך לחפש על האזוב כי הוא ידוע בקבלה. והנה המצורע והבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה גם הם כדמות פסח מצרים: (ה) וצוה הכהן ושחט. כהן אחר או ישראל וי"א המצורע והוא רחוק: אל כלי חרש. כמו על וכן אל הנער הזה התפללתי: מים חיים. לקוחים ממקור נובע: (ו) וטבל אותם. הארז השני והאזוב: על המים. שהדם מעורב עמם: (ז) והזה. מהדם המעורב אחר טבול גם הצפור החיה והנזכרים: על פני השדה. מקום שאין שם ישוב שלא תדבק הצרעת. והזייה בשלשתן או באזוב לבדו כטומאת המת: (ח) וכבס וגלח את כל שערו. כלל: ורחץ במים וטהר. בערב כמשפט ואחר כן שב לפרש כי זה יהיה אחר ימים שבעה וכן היה משפט שבעה של מרים ופרט כי יגלח את כל שערו ביום השביעי וביאר כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו וזאת המלה קרובה מגזרת גב: (ט) ואת כל שערו. שער הרגלים

רשי

ועץ ארז. לפי שהנגעים באין על גסות הרוח: ושני תולעת ואזוב. מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב. עץ ארז. מקל של ארז: שני תולעת. לשון של צמר צבוע זהורית (ב"מ כט): (ה) על מים חיים. נותן אותם תחלה בכלי כדי שיהא דם צפור ניכר בהם וכמה הן רביעית: (ו) את הצפור החיה יקח אותה. מלמד שאין אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה אבל העץ ארז והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית כענין שנאמר ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן יכול כשם שאינה בכלל אגודה כך לא תהא בכלל טבילה ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החיה החזיר את הצפור לכלל טבילה: (ח) וישב מחוץ לאהלו. מלמד (ת"כ) שאסור בתשמיש המטה: (ט) את כל שערו וגומר. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער

טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת
וְאֵזֹב׃ ה וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־
הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ
עַל־מַיִם חַיִּים׃ ו אֶת־הַצִּפֹּר
הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז
וְאֶת־שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב
וְטָבַל אוֹתָם וְאֵת ׀ הַצִּפֹּר הַחַיָּה
בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם
הַחַיִּים׃ ז וְהִזָּה עַל הַמִּטַּהֵר מִן־
הַצָּרַעַת שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ
וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה עַל־פְּנֵי
הַשָּׂדֶה׃ ח וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת־
בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל־
הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ
שִׁבְעַת יָמִים׃ ט וְהָיָה בַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי יְגַלַּח אֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ
אֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־זְקָנוֹ וְאֵת גַּבֹּת
עֵינָיו וְאֶת־כָּל־שְׂעָרוֹ יְגַלֵּחַ וְכִבֶּס
אֶת־בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם

כול' חסר ו' קדמאה · ד · ג' · ויח פסוק' את וד' ואת · ט"ל מ"ל ג' · ב' א' חסר וא' מ"ל. ד' · ג' · ט' בסיפ · ג' חסר וב' חסר בלו' · ג'. ט' · ב'

דַכְיָן וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע
זְהוֹרָא וְאֵזוֹבָא׃ ה וִיפַקֵּד
כַּהֲנָא וְיִכּוֹס יַת צִפְּרָא
חֲדָא לְמָאן דַחֲסַף עַל מֵי
מַבּוּעַ׃ ו וְיַת צִפְּרָא חַיְתָא
יִסַּב יָתַהּ וְיַת אָעָא דְאַרְזָא
וְיַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת אֵזוֹבָא
וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן וְיַת צִפְּרָא
חַיְתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא
דִנְכִסְתָּא עַל מֵי מַבּוּעַ׃
ז וְיַדֵּי עַל דְמִדַּכֵּי מִן
סְגִירוּתָא שְׁבַע זִמְנִין
וְיַדְכִּינֵיהּ וִישַׁלַּח יַת צִפְּרָא
חַיְתָא עַל אַפֵּי חַקְלָא׃
ח וִיצַבַּע דְמִדַּכֵּי יַת
לְבוּשׁוֹהִי וִיגַלַּח יַת כָּל
שַׂעְרֵיהּ וְיַסְחֵי בְמַיָּא וְיִדְכֵּי
וּבָתַר כֵּן יֵעוֹל לְמַשְׁרִיתָא
וְיָתֵיב מִבָּרָא לְמַשְׁכְּנֵיהּ
שִׁבְעָא יוֹמִין׃ ט וִיהֵי
בְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְגַלַּח יַת
כָּל שַׂעְרֵיהּ יַת רֵישֵׁיהּ וְיַת
דִקְנֵיהּ וְיַת גְּבִינֵי עֵינוֹהִי
וְיַת כָּל שַׂעְרֵיהּ יְגַלַּח
וִיצַבַּע יַת לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי
יַת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וְיִדְכֵּי׃

תצפור כל צפור לשון עוף חסר במ"ב מלא וסימן וצוה הכהן ושחט. וחטא את הבית. גברי כולם מלאים במ"ב חסר וסי' בלק בן צפור מלך. האזינה עדי בנו צפר. וכל נביאים וכתובים חסר בין גברי בין עופי: על מים ז' וסימן וצוה הכהן דמצורע. ושחט את הצפר. והיה כעץ שתול דירמיה. שכנתי על מים. ויקח מזרע הארץ. אסך כגפן. כרמך על מים שתולה. ה' על מים רבים: ואת הצפור ג' וסימן לא בתר. ולקח את עץ הארז. את הצפור החיה יקח. תניינא דפסוק: השחטה ב' א' חסר וא' מל' קדמא חסר ותניינא מלא: על המים ד' נמסר בסדר וארא וכל תהלות דכו': על המטהר על ח' בטעם מאריכים בסיפרא וסי' נמסר בסדר ויקרא: וכבס ט' נמסר בסדר תזריע: יבוא ז' מלאים בתורה נמסר בסדר אחרי מות:

ספורנו

ביוכל הכהן בכבוד ובלי רב טורח ללכת לראותו: (ז) וטהרו. מענין פריעה ופרימה: ורחץ במים וטהר. מענין מחוץ למחנה מושבו: (ט) ורחץ את בשרו במים וטהר

תולדות אהרן ושני התולעת. מנחות מב: ושחט את הצפור. סוטה טו טז: וטבל אותם. סוטה טז: ושלח את הצפור החיה. קדושין נד: (ואת החיה. סוטה יז: שתי צפרים. יומא מג: אל כלי חרש. סוטה יז): וישב מחוץ לאהלו. מו"ק ז טו מולין מא כריתות ח (שבת ג): והיה ביום השביעי. סוטה טו (נזיר נח קדושין נה): את ראשו. יבמות ה נזיר מא נו: ואת זקנו. יבמות ה נזיר מ מא נח: ורחץ. סוטה ו חגיגה יא קדושין כה ב"ק פב:

בעל הטורים על מים חיים. בגי' לא במים מלוחים: והזה על המטהר שבע פעמים. כנגד ז' דברים שנגעים באים עליהם מזה עליו ז' פעמים: ושלח את הצפור. רמז שתפרח ממנו הצרעת וצפור אחת שחוטה וכן לא תבא עוד הצרעת ואחת משלחת לומר שאם יוסיף לחטא יחזור הצרעת כמו הצפור השלוח:

רמבן

רבי אליעזר וחכמים ומכאן שאין צפרי המצורע מין אחד בלבד ושאין מטהרין בכל עוף טהור אבל מצותו בכל עוף דרור כלומר שדרה בבית כבשדה. ולפיכך אמרו בשנוית דכיון שהיא טהורה לדעת חכמים כשרה לטהר בה שהיא בכלל דרור. ומכל מקום כל הטהורין כשרים בדיעבד שכלן בכלל שתי צפרים טהורות. ושנו בספרי אמר ר' יאשיה כל מקום שנאמר צפור בטהורה הכתוב מדבר אמר רבי יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור וטמא לא נקרא אלא עוף וכך הזכירו בגמרא בפרק שלוח הקן ושם העלו כי חיות שחיין ראשי אברים שלהם למעוטי מחוסרות אבר וכן הטרפות פסולות בהן ודרשו טהורות למעט אסורות כגון צפרי עיר הנדחת ועוף שהרג את הנפש והחליפן בע"ג ומדרשם זה שם מן הלשון עצמו שאין צפור אלא עוף טהור ומשמע מכאן שכל עוף טהור בכלל צפור. וראיתי עוד בירושלמי במסכת נזיר שאמרו וכי נזיר טמא צפרים הוא מביא תורים ובני יונה הוא מביא אית תניי תני כל עוף טהור קרוי צפרים אית תניי תני כל העופות בין טמא ובין טהור קרוי צפרים והנה נשאר בידנו ממנו מחלוקת ומכל מקום יתכן שיהיה השם בקטנים בלבד ובגמרא כך הוא נראה ממה שאמרו במסכת סוטה הבא מים שדם צפור ניכר בהם וכמה הם רביעית ושאלו גדולה שדוחה את המים קטנה ונדחית מפני המים מהו ופירשו כל שיעורי חכמים כך הם בצפור דרור שיערו חכמים אין לך גדולה שדוחה את המים ואין לך קטנה שנדחית מפני המים ואלו היה כל עוף טהור כשר בו היה מהם מי שדמו דוחה כמה לוגין. ואולי אמרו כן בצפור דרור שהוא מצוה לכתחלה ממדרשו של רבי יוסי הגלילי. וכבר הזכירו בגמרא ודלמא צפורא רבא חזא ואסיק שמיה גמל. והנכון שיעלה מכל זה הוא שנאמר מכל צפור שאינו דרור פסול אפילו בדיעבד מן המדרש הזה. שלא שנו במשנתם מצותן שיהיו דרור אע"פ שאינן דרור כשרות כמו ששנינו בשוות וכל הדרורים בעלי פטפוט הם ומה שאמרו בת"כ לא טמאות מפני שיש אף בטמאין מינין שהם דרור כגון השנונית לרבי אליעזר או יהיה פירושו למעט טמאות לך שכן האסורות והטרפות כמו שהעלו בגמרא בפרק שלוח הקן וזהו ההגון בעיני. ובאגדה דרבא אמר רבי יהודה בר' סימון אלין צפריא קולנין זה האומר לשון הרע אמר הקב"ה יבא קול ויכפר על קול. ור' יהושע בן לוי אמר צפרים צפרי דרור שאכלה מפתו ושתה מן מימיו והלא דברים ק"ו וכו':

ועץ ארז ושני תולעת ואזוב. אמר ר"א הוא הגדול והקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה והנה המצורע ותורת הבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה הם כדמות פסח מצרים. וטעם על פני השדה מקום אשר אין שם ישוב שלא תדבק הצרעת. ובת"כ אמרו על פני השדה שלא יעמוד ביפו וישלחנה לים שלא יעמוד בגבת וישלחנה למדבר. ואם כן יהיה הטעם כסוד השעיר המשתלח ושם ישתלח לעזאזל המדברה וכאן לפורחות השדה ועוד אפרש זה בע"ה:

(ט) את כל שערו. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה. לשון רש"י. אבל בתורת כהנים וגלח את כל שערו יכול אף בית הסתרים תלמוד

רשי

שער נראה: (י) וכבשה אחת. לחטאת: ושלשה עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים (סוטה יז): ולוג אחד שמן. להזות עליו שבע וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות: (יא) לפני ה'. (מנחות צא כלים ו) בשער נקנור ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים: (יב) והקריב אותו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם: להניף. שהוא טעון תנופה חי: והניף אותם. את האשם ואת הלוג: (יג) במקום אשר ישחט וגו'. על ירך המזבח בצפון ומה תלמוד לומר והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן שהאשם טעון שחיטה בצפון לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה (זבחים כ) יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו': כי כחטאת. כי ככל החטאות האשם הזה הוא לכהן בכל עבודות התלויות בכהן הוקש אשם זה לחטאת שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות לינתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים ואמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן יכול יהא דמו ניתן למעלה כחטאת תלמוד לומר וכו' בתורת כהנים: (יד) תנוך. גדר אמצעי שבאוזן ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורין לו טנדרו"ס: בהן. גודל: (יח) לפני ה'. (ת"כ) כנגד בית קדשי קדשים: ואת

אבן עזרא

הרגלים וי"א אף זרועיו ושוקיו והחזה: (י) שני כבשים וכבשה אחת. בעבור היות נגע הצרעת מוסר על מעשה הלשון על כן יקריב כבש אחד לעולה כמשפט כל העולה על הרוח ואחד אשם כמשפט כל אשם ונקבה לחטאת כמשפט כל חטאת ושלשה עשרונים כמשפט עשרון לכבש: ולוג אחד. מדה ואין לו אח וטעם אותם הכבשים והכבשה גם זה האשם גם זאת החטאת לכהן חוץ מהאמורים: (יד) על תנוך. טעמו ידוע ממקומו והנה המטהר מהצרעת שהוא כגוף כמו הכהן שימלא ידו כי העון כמו הצרעת בנפש והבהן מקום חבור והוא עיקר כל המעשים והימנית בעבור כח הצד הימין והתנוך זכר לשמוע אשר צוה: (טו) על כף הכהן השמאלית. היא כף הכהן המטהר רק כן דרך צחות בלשון הקדש והעד הפסוק הבא אחריו: (טז) לפני ה'. אל פתח אהל מועד: (יז) אל מקום דם האשם. שהוא תנוך ובהונות: ועשה

מקרא

וְטָהֵר׃ י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח שְׁנֵי־
כְבָשִׂים תְּמִימִם וְכַבְשָׂה אַחַת (כל קרי' כבשה וכל שמואל כבשה)
בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה וּשְׁלֹשָׁה
עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן וְלֹג אֶחָד שָׁמֶן׃ יא וְהֶעֱמִיד
הַכֹּהֵן הַמְטַהֵר אֵת הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר (ל')
וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל (ג' ב' מ"ל וא' חסר)
מוֹעֵד׃ יב וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־
הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ
לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף
אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
שני יג וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם
אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־ (ב')
הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי (כ"ד בטעם)
כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא׃ יד וְלָקַח (ו' נאורי)
הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן
עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית (ח' בתורה כל ליבנא מ"ל)
וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן
רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ טו וְלָקַח הַכֹּהֵן
מִלֹּג הַשָּׁמֶן וְיָצַק עַל־כַּף הַכֹּהֵן (כל ליבנא חסר)
הַשְּׂמָאלִית׃ טז וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־
אֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר
עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית וְהִזָּה מִן־
הַשֶּׁמֶן בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים
לִפְנֵי יְהוָה׃ יז וּמִיֶּתֶר הַשֶּׁמֶן
אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ יִתֵּן הַכֹּהֵן עַל־
תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־
בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ
הַיְמָנִית עַל דַּם הָאָשָׁם׃ יח וְהַנּוֹתָר (כו"ל מ"ל כמ"א)
בַּשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן

תרגום

י וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִסַּב תְּרֵין אִמְּרִין שַׁלְמִין וְאִמַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שַׁלְמְתָא וּתְלָתָא עֶסְרוֹנִין סוּלְתָא מִנְחָתָא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְלוּגָא חַד דִּמְשַׁח: יא וִיקִים כַּהֲנָא דִּמְדַכֵּי יַת גַּבְרָא דְּמִדַּכֵּי וְיָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: יב וְיִסַּב כַּהֲנָא יַת אִימְּרָא חַד וִיקָרֵב יָתֵיהּ לַאֲשָׁמָא וְיַת לוּגָא דִּמְשַׁחָא וִירִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: יג וְיִכּוֹס יַת אִימְּרָא בְּאַתַר דְּיִכּוֹס יַת חַטָּאתָא וְיַת עֲלָתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי כְּחַטָּאתָא אֲשָׁמָא הוּא לְכַהֲנָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא: יד וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַּאֲשָׁמָא וְיִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא: טו וְיִסַּב כַּהֲנָא מִלּוּגָא דִּמְשַׁחָא וִירִיק עַל יְדָא דְּכַהֲנָא דִּשְׂמָאלָא: טז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יַת אֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן מִשְׁחָא דְּעַל יְדֵיהּ דִּשְׂמָאלָא וְיַדֵּי מִן מִשְׁחָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין קֳדָם יְיָ: יז וּמִשְּׁאָר מִשְׁחָא דְּעַל יְדֵיהּ יִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ דְּיַמִּינָא עַל דְּמָא דַּאֲשָׁמָא: יח וּדְיִשְׁתְּאַר בִּמְשַׁחָא דְּעַל יְדָא דְּכַהֲנָא יִתֵּן עַל רֵישָׁא

תולדות אהרן וביום השמיני. שבת קלב: יקח שני כבשים. יומא סב: ושלשה עשרונים. מנחות צא: והעמיד הכהן המטהר. סוטה ח: והקריב אתו לאשם. יומא כא מנחות סא: ושחט את הכבש. יבמות ז זבחים נ: כחטאת האשם הוא. יומא סא יבמות מט זבחים מז נ מנחות מג: ולקח הכהן מדם האשם. יומא סא זבחים מז: ולקח הכהן מלוג השמן. מנחות ט: את אצבעו הימנית. מנחות י: ומיתר השמן. יומא סה: תנוך אזן. קדושין כו: רגלו. יבמות קד: על דם האשם. מנחות י: ועשה הכהן את החטאת. זבחים ם:

ואתם ג' ב' מלאים וא' חסר. וסימן והעמיד הכהן המטהר. אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם. ויבואו אליך כמבוא עיר קדמא חסר: ואת העלה ג' וסימן המציאו לנהחיה. ושחט את הכבש במקום. ועל הנשיא יהיה: קדש קדשים הוא ו' נמסר בסוף תצוה: תנוך ח' בתורה וסימן ושחטת את האיל ב' בו. וישחט משה מדמו. ויקרב את בני אהרן. ולקח הכהן מדם האשם. ומיתר השמן אשר על כפו. ושחט את כבש האשם. ונתן הכהן מן השמן:

ספורנו

וטהר. מענין וישב מחוץ לאהלו: (יב) והקריב אותו לאשם. כבר התבאר שענין האשם הוא על מעל בקדש כמו החטאת על חיוב כרת וכבר אמרו שהצרעת הוא על לשון הרע ועל גסות הרוח ששניהם מעילה בקדש כי אמנם לשון הרע עיקרו בסתר כמעמיק מה' לסתיר עצה כאמרם (ברכות) העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי שכינה ועל המתגאה נאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל. אמר הקב"ה זה נוגע מלבושי אין אני והוא יכולים לעמוד בעולם אחד וכבר ספר הכתוב על עזיהו באמרו וכחזקתו

רמבן

תלמוד לומר גבות עיניו מה גבות עיניו בנראה אף כל שערו בנראה פרט לבית הסתרים. אי מה גבות עיניו מקום כנוס שער בנראה אף כל מקום כנוס שער בנראה מנין כנוס שער בשאינו נראה פזור שער בשאינו נראה ת"ל את כל שערו יגלח וכ"ע:

(י) יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת. לא פירש הכתוב מה יעשה בשני הכבשים וכבשה אבל הזכיר בכבש האחד שיקריב אותו לאשם והזכיר שיעשה החטאת ואחר ישחט העולה. וזה בעבור שכבר הזכיר בפרשת ויקרא בחטאת שתהיה נקבה והזכיר בכל עולה שהוא זכר לכך לא הוצרך להאריך כי בידוע שהכבש השני יהיה העולה והכבשה היא החטאת:

(יח) יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני ה'. במעשה דם האשם השמן

אבן עזרא

(יט) ועשה הכהן את החטאת. היא הכבשה בתורת כל חטאת: (כ) והעלה את העולה. היא הכבש ומנחתו שהוא עשרון ויש אומרים שכל המנחה יקריב לעולה ובתחלה האשם שהוא החמור: וטהר. אז יהיה טהור ככל הטהורים: (כא) דל. יש כנוף כמו דלות ורעות אשרי משכיל אל דל ככה דל בן המלך ויש דל שאין לו ממון:

רש"י

(כ) ואת המנחה. מנחת נסכים של בהמה: (כא) ועשרון סלת אחד. לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון אחד לנסכיו: ולוג שמן. לתת ממנו על הבהונות ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש: (כג) ביום השמיני לטהרתו. שמיני לצפרים ולהזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת: (כח) על מקום דם האשם. אפילו נתקנח הדם למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם [illegible]

ויקרא יד

עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה׃
יט וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הַחַטָּאת וְכִפֶּר עַל־הַמִּטַּהֵר מִטֻּמְאָתוֹ וְאַחַר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃
כ וְהֶעֱלָה הַכֹּהֵן אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה הַמִּזְבֵּחָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְטָהֵר׃ ס
כא וְאִם־דַּל הוּא וְאֵין יָדוֹ מַשֶּׂגֶת וְלָקַח כֶּבֶשׂ אֶחָד אָשָׁם לִתְנוּפָה לְכַפֵּר עָלָיו וְעִשָּׂרוֹן סֹלֶת אֶחָד בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה וְלֹג שָׁמֶן׃
כב וּשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְהָיָה אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה׃
כג וְהֵבִיא אֹתָם בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי לְטָהֳרָתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה׃
כד וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם הַכֹּהֵן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
כה וְשָׁחַט אֶת־כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם וְנָתַן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃
כו וּמִן־הַשֶּׁמֶן יִצֹק הַכֹּהֵן עַל־כַּף הַכֹּהֵן הַשְּׂמָאלִית׃
כז וְהִזָּה הַכֹּהֵן בְּאֶצְבָּעוֹ הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ הַשְּׂמָאלִית שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה׃
כח וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל־מְקוֹם דַּם הָאָשָׁם׃
כט וְהַנּוֹתָר מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־

תרגום

דמדכי ויכפר עלוהי כהנא קדם יי׃
יט ויעביד כהנא ית חטאתא ויכפר על דמדכי מסאובתיה ובתר כן יכוס ית עלתא׃
כ ויסק כהנא ית עלתא וית מנחתא למדבחא ויכפר עלוהי כהנא וידכי׃
כא ואם מסכן הוא ולית ידיה מדבקא ויסב אמר חד דאשמא לארמא לכפרא עלוהי ועסרונא סולתא חד דפילא במשח למנחתא ולוגא דמשחא׃
כב ותרתין שפנינין או תרין בני יונה דתדביק ידיה ויהי חד חטאתא וחד עלתא׃
כג וייתי יתהון ביומא תמינאה לדכותיה לות כהנא לתרע משכן זמנא קדם יי׃
כד ויסב כהנא ית אמרא דאשמא וית לוגא דמשחא וירים יתהון כהנא ארמא קדם יי׃
כה ויכוס ית אמרא דאשמא ויסב כהנא מדמא דאשמא ויתן על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא׃
כו ומן משחא יריק כהנא על ידא דכהנא דשמאלא׃
כז וידי כהנא באצבעיה דימינא מן משחא דעל ידיה דשמאלא שבע זמנין קדם יי׃
כח ויתן כהנא מן משחא דעל ידיה על רום אודנא דמדכי דימינא ועל אליון ידיה דימינא ועל אליון רגליה דימינא על אתר דמא דאשמא׃
כט ודישתאר מן משחא דעל ידא דכהנא יתן על

רמבן

והשמן תהיה הכפרה באחת וכן לכפר עליו לפני ה׳ ובתורת כהנים והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר לכפר אם נתן כפר ואם לא נתן לא כפר דברי רבי עקיבא רבי יוחנן בן נורי אומר שירי מצוה הם בין שנתן בין שלא נתן כפר. וא״כ על דעת רבי יוחנן בן נורי יהיה לכפר עליו על האשם. והנה אמר הכתוב באשם וכפר וחזר ואמר בחטאת וכפר על המטהר מטומאתו. ואמר עוד בעולה ובמנחה וכפר עליו הכהן וטהר ולא ידענו מה ענין הכפרות הללו כולן. אולי האשם יכפר על מעלו אשר מעל
קדש

ספורנו

וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעול מעל באלהי אבותיו והצרעת זרחה במצחו: (כ) וכפר עליו הכהן וטהר. לקדשים ולביאת מקדש כאמרם ז״ל (שם פרק קמא)
כבים

ויקר

ואת המנחה ח׳ נמסר בסדר פקודי: המזבחה ה׳ וסימן והעלה הכהן את העלה ואת המנחה. וישחטום הכהנים דד״ת. וישחטו הבקר ג׳ בפסוק דד״ה וכל הקטרת דכוו׳ במ״ג המזבח וסי׳ והרים ממנו בקמצו וא׳ העלה המציאו אליו. ויקרב את המנחה: דל ודל ידל. י״ב פתחין נמסר בשפטים סימן ח גבי פסוק וידל ישראל: ועשרן ג׳ חסר בקריא וסימן ועשרן דוזת אשר תעשה על המזבח כבשים. ואם דל הוא ואין ידו משגת ולקח. ועשרן דובראשי חדשיכם תקריבו עלה לה׳: בלול ד׳ נמסר בסדר תצוה: והאחד ד׳ וסימן והנה הקטן את אבינו. ועשה אתם הכהן. ושתי תרים ואם דל הוא דמצורע. השן האחד בוצק: על מקום ג׳ וסימן על מקום דם האשם. כי הכרובים פרשים כנפים. ושש מעלות לכסא דר״ה:

תולדות אהרן וכפר על המטהר. שם: והעלה הכהן את העולה. פסחים נט מנחות נא: ואם דל הוא. יומא מא ערכין י כריתות כח: ואין ידו משגת. ערכין טז: לתנופה לכפר עליו. יומא ס מנחות נג לד: ועשרון סלת. מנחות פט קו: על תנוך. יבמות קד: על כהן. מנחות ס: באצבעו הימנית. זבחים כו: על מקום דם האשם. מנחות י נגעים פט: והנותר מן השמן. יומא כא זבחים ו נגעים שם:

רשי

(לד) ונתתי נגע צרעת. (ויקרא רבה) בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן: (לה) כנגע נראה לי בבית. (נגעים פי"ו ת"כ) שאפילו הוא חכם ויודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי אלא כנגע נראה לי: (לו) בטרם יבא הכהן וגו'. שכל זמן שאין הכהן נזקק לו אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל אשר בבית. (ת"כ) שאם לא יפנהו ויבא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא ועל מה חסה תורה אם על כלי שטף יטבילם ויטהרו אם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה: (לז) שקערורות. (ת"כ) שוקעות במראיהן: (מ) וחלצו את האבנים. כתרגומו וישלפון יטלום משם כמו (דברים כה) וחלצה נעלו לשון

אבן עזרא

(לג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. החל לבאר צרעת הבית. וטעם כי תבאו אל ארץ כנען. כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכה והכבוד בתוך המקדש: (לד) ונתתי. הדבר תלוי בנתינת ה'. ובא אשר לו הבית. מצוה שיבא אל הכהן: (לו) ופנו את הבית. בעל הבית וכל אנשי ביתו. וטעם לשון רבים לפנותו מהרה: בטרם יבא הכהן. כי עוד יסגיר הבית בעבור הספק וטרם כואו ספקו: (לז) שקערורות. אין אחות למלה הזאת ולא נדע אם היא מרובעת כפולה האות האחרון או מחמשת אותיות ופירושה לפי טעם המקום י"א כדמות סימנין או חוטין וי"א שהיא מלה מורכבת מטעם ותשקע האש ורורות מגזרת רר בשרו וזה רחוק: ומראיהן. ומראה כל אחד מהם שפל: (מ) וחלצו את האבנים. יסירו וכן חלצני ה' מאדם

כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר לְכַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי יְהוָה׃
ל וְעָשָׂה אֶת־הָאֶחָד מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה מֵאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ׃
לא אֵת אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה עַל־הַמִּנְחָה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל הַמִּטַּהֵר לִפְנֵי יְהוָה׃
לב זֹאת תּוֹרַת אֲשֶׁר־בּוֹ נֶגַע צָרָעַת אֲשֶׁר לֹא־תַשִּׂיג יָדוֹ בְּטָהֳרָתוֹ׃ פ
רביעי ששי לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃
לד כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם לַאֲחֻזָּה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם׃
לה וּבָא אֲשֶׁר־לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת׃
לו וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת־הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת׃
לז וְרָאָה אֶת־הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן־הַקִּיר׃
לח וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן־הַבַּיִת אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת וְהִסְגִּיר אֶת־הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים׃
לט וְשָׁב הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת׃
מ וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְחִלְּצוּ אֶת־

יִתֵּן עַל רֵישָׁא דְמִדַּכֵּי לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ׃
ל וְיַעֲבֵיד יַת חַד מִן שַׁפְנִינַיָא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה מִדְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ׃
לא יַת דְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ יַת חַד חַטָּאתָא וְיַת חַד עֲלָתָא עַל מִנְחָתָא וִיכַפֵּר כַּהֲנָא עַל דְּמִדַּכֵּי קֳדָם יְיָ׃
לב דָּא אוֹרַיְתָא דְּבֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּ דְּלָא תַדְבֵּיק יְדֵיהּ בִּדְכוּתֵיהּ׃
לג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃
לד אֲרֵי תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דִכְנַעַן דַּאֲנָא יָהֵיב לְכוֹן לְאַחְסָנָא וְאֶתֵּן מַכְתַּשׁ סְגִירוּ בְּבֵית אֲרַע אַחֲסַנְתְּכוֹן׃
לה וְיֵיעוֹל דְּדִילֵיהּ בֵּיתָא וִיחַוֵּי לְכַהֲנָא לְמֵימָר כְּמַכְתָּשָׁא אִתַּחֲזֵי לִי בְּבֵיתָא׃
לו וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וִיפַנּוֹן יַת בֵּיתָא עַד לָא יֵיעוֹל כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יַת מַכְתָּשָׁא וְלָא יִסְתָּאַב כָּל דִּבְבֵיתָא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יַת בֵּיתָא׃
לז וְיֶחֱזֵי יַת מַכְתָּשָׁא וְהָא מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא פַּחֲתָן יָרְקָן אוֹ סָמְקָן וּמֶחֱזֵיהֶן מַכִּיךְ מִן כּוֹתְלָא׃
לח וְיִפּוֹק כַּהֲנָא מִן בֵּיתָא לִתְרַע בֵּיתָא וְיַסְגַּר יַת בֵּיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין׃
לט וִיתוּב כַּהֲנָא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְיֶחֱזֵי וְהָא אוֹסִיף מַכְתָּשָׁא בְּכוֹתְלֵי בֵיתָא׃
מ וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְיִשְׁלְפוּן

ד' וכל ד"ס דכוו' כמ"ז מבני ומבני. ד'. ל' בטעם ואינון ג' דסמי'. ל'. י"ב דסמיכי וי"א מנהון חסר לאמר. י"ז ר"פ. ל' ולי' בנגע ב'. ל'. ב' תבוא אליה. ב' וחסר. ל' וחסר ו' בתרא. ל' וחסר. וד'

בעל הטורים

נראה לי שנים. כנגע נראה לי. מרחוק ה' נראה לי. זהו שאמרו חכמינו ז"ל שאפילו ת"ח ובקי בנגעים לא יאמר נגע נראה לי אלא כנגע וזהו מרחוק נראה ביקש שדבר מרחוק ולא יפסוק לומר נגע: ואחר כן ב'. ואחר כן יבא הכהן. ואחר כן תבא אליה ובעלתה כמו הכא שמפנה כלים נאים שלא יטמאו אף התם נמי צריכה להסיר כלים הנאים מעליה כדי שתתגנה בעיניו ולא יטמא בה:

תולדות אהרן אשר לא תשיג. ערכין יז כריתות ט: לאחזה. יומא יב: ונתתי נגע. הוריות י': בבית ארץ. יומא יא יב מגלה כו נדרים נו גיטין פב ב"ק פב: ובא אשר לו הבית. יומא יא יב ערכין טז: כנגע נראה לי. נגעים מד: וצוה הכהן. מ"ק ז ח ערכין טו נגעים מד: ולא יטמא. שבועות יז: בקירות הבית. ב"ב קסד סנהדרין עא פז נדה יט: ומראיהן שפל. סנהדרין עא פז נדה יט: ויצא הכהן מן הבית. נדרים נו חולין י נגעים מד: והסגיר את הבית. נדרים נו: ושב הכהן. ערוכין נא יומא ב יבמות יז נזיר ה מכות יג הוריות ח מ:חות ד' מה חולין כה בכורות לב נדה כב: וחלצו. יבמות קב נגעים מד:

מן בני ומן בני ד' וסי' ואם מן העוף. ועשה את האחד מן התרים. ויאמר ה' אל בני ישראל הלא ממצרים. הגפן הובישה והתאנה. וכל ד"ה דכוו' מן בני ומן בני במ"ז מבני ומבני וסי' נמסר שם גבי פסוק ויהיו בני אלם אנשים: ואת האחד ד' וסי' את אשר תשיג ידו. ועשה הכהן את האחד. והלוים יסמכו את תניין. וישם את האחד בבית אל: וידבר ה' אל משה ואל אהרן י"ב נמסר בסדר חקת התורה. ובא י"ו ר"פ נמסר בישעיה ריש סימן נ"ט גבי פ"ק ובא לציון גואל: ואחר כן ב' וסי' ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית ואחר כן תבא אליה ובעלתה: ומראיהן

ספורנו

הביא כפרתו אוכל בקדשים: (לו) ופנו את הבית בטרם יבא. ולא יבא קודם לכן ובין כך יהיה זמן תשובה ותפלה לבעלים וזמן תפלה לכהן. ועם זה נתן זמן הסגר. ובמדרש אמרו בכל זה רמז להרבן הראשון ותקונו בשני וסתירתו בהרבן שני וטהרתו בבנין ג'

רמבן

קודם נגעו והחטאת על חטאו אשר חטא בימי הנגע אולי בצערו נתן תפלה לאלהים. וזה טעם מטומאתו. והעולה והמנחה יהיו לו כופר נפש שיזכה להטהר ולשוב אל אהלו ולכך אמר וכפר עליו הכהן וטהר. ובתורת כהנים ועשה הכהן את החטאת וכפר מה תלמוד לומר לפי שנאמר והעלה הכהן את העולה ואת המנחה המזבחה יכול יהו כולן מעכבים אותו ת"ל ועשה הכהן את החטאת וכפר תלמד שכפרה תלויה בחטאת ויתכן כי וכפר עליו הכהן וטהר רמז לכל הנעשה בו כי גם הכפרים יבואו לכפרה ולטהרה כי כן אמר בנגע הבית וכפר על הבית וטהר:

(לד) אמר הכתוב בנגעי הבתים ונתתי נגע צרעת. לרמוז כי יד ה' תעשה זאת לא טבע כלל כמו שפירשתי ואמר כי תבואו אל הארץ וגו' בבית ארץ

אבן עזרא

מאדם רע: אל מקום טמא. שלא יקחם משם אדם שיהיו ניכרים שהם טמאים: (מא) ואת הבית יקציע. מגזרת מקצעות וכן מר ואהלות קציעות וטעמו פנולות ויש אומרים שיפצלו המקצוע ואין זה נכון כי כבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית. וטעם מבית. מבפנים: הקצו. מגזרת קצה כי קצתו ההוה למעלה הסירו לבדו: (מב) וטח. הפך יקציע והוא מגזרת טחים אותו טפל: (מג) אחר חלץ. אחר שחלץ ואחרי הקצות את הבית בתחלה. מלת ולקחו. והביאו. רבים במסרה: ועפר אחר יקח. בעל הבית שירצה לדור בו ואם הנגע ישוב יבא הכהן: (מה) ונתץ את הבית. בלווי וכן והוציא והקרוב שסגור יהיה שבעת ימים רק הכתוב אחז דרך קצרה והעד והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו בראשונה ובשניה: (מו) יטמא עד הערב. אחר שירחץ בשרו כמשפט: (מז) והשוכב. חמור על כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא

אונקלוס

ית אבניא דבהן מכתשא וירמון יתהן למברא לקרתא לאתר מסאב:
מא וית ביתא יקלפון מגיו סחור סחור וירמון ית עפרא דקליפו למברא לקרתא לאתר מסאב:
מב ויסבון אבנין אוחרנין ויעלון לאתר אבניא ועפרא אוחרן יסב וישוע ית ביתא:
מג ואם יתוב מכתשא ויסגי בביתא בתר דשליפו ית אבניא ובתר דקליפו ית ביתא ובתר דאתשע:
מד ויעול כהנא ויחזי והא אוסיף מכתשא בביתא סגירות מחסרא היא בביתא מסאב הוא:
מה ויתרע ית ביתא ית אבנוהי וית אעוהי וית כל עפר ביתא ויפק למברא לקרתא לאתר מסאב:
מו ודיעול לביתא כל יומין דיסגר יתיה יהי מסאב עד רמשא:
מז ודישכוב בביתא יצבע ית לבושוהי ודיכול בביתא יצבע ית לבושוהי:
מח ואם מיעל יעול כהנא ויחזי והא לא אוסיף מכתשא בביתא בתר דאתשע ית ביתא

ויקרא יד

(ע"ו) האבנים אשר בהן הנגע והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר אל מקום טמא (ס'):
מא ואת הבית יקצע מבית סביב (ל' וחסר) ושפכו את העפר אשר הקצו אל מחוץ לעיר אל מקום טמא:
מב ולקחו (ד) אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים ועפר אחר יקח (ל' וחד מן) וטח את הבית:
מג ואם ישוב (ל') הנגע ופרח (ל') בבית אחר חלץ את האבנים ואחרי הקצות (ל' ומ"ל) את הבית ואחרי הטוח:
מד ובא הכהן (ל' מ"ל ול' חס') וראה והנה פשה הנגע בבית צרעת ממארת הוא בבית טמא הוא:
מה ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו (וק' וכלהו את עציו ואת אבניו) ואת כל עפר הבית והוציא אל מחוץ לעיר אל מקום טמא:
מו והבא אל הבית כל ימי הסגיר אתו יטמא עד הערב:
מז והשכב בבית יכבס את בגדיו והאכל בבית יכבס את בגדיו:
מח ואם בא (ס' דסמוי) יבא הכהן וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטח (ל' חסר ול' מ"ל והרוויסון כענין)

ד' נמסר בסדר מקץ: ואת הבית ה' וסי' יקציע. והכרתי את ישראל דמלכים. ונתשתים ד"ה. ומאסתי את העיר הזאת ואת הבית הזה. ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים. ד"ה: יקצע. מן מלין יחידאין דחסרין יו"ד. יקצע ל' יקדש ל' יחרם ל'. יקשב ל' יחשך ל'. יקרב ל' יגה ל'. ונמסרו באורך בכוף קדשים: והביאו ד' נמסר בסדר ויקרא: הטוח ב' חד חסר וחד מלא וסי' אחרי הקצות מלא. ואם בא יבא חסר: אבניו דקדמי' לעצים ד' וסי' ונתץ את הבית. ואבניך ועציך. ועמך לרוב עשי מלאכה. בן אשה מבנות דן: בא יבא ה' דסמיכי בקריי' וסימן ואם בא יבא הכהן. והאיש נכבד דשמואל. בא יבא מלך בבל. אם יתמהמה חכה לו. בא יבא

תולדות אהרן ולקחו אבנים אחרות. נגעים עד: ועפר אחר. שם: ובא הכהן. ערוכין לא יומא ב' יבמות יז נזיר ה מכות יג הוריות ח מנחות ד מה חולין פה בכורות לב נדה כג: ונתץ. יבמות קג נגעים מד: והבא אל הבית. יבמות קג שבועות יח:

רשי

לשון הסרה: אל מקום טמא. (ת"כ) מקום שאין טהרות משתמשות שם למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו: (מא) יקצע. רדוני"ר בלעז ובלשון משנה יש הרבה: מבית. (ת"כ) מבפנים: סביב. סביבות הנגע בת"כ נדרש כן שיקלוף הטיח שסביב אבני הנגע: הקצו. לשון קצה אשר קצעו בקצוע הנגע סביב: (מג) הקצות. לשון העשות וכן הטוח אבל חלץ את האבנים מוסב הלשון אל האדם שחלצן והוא ממשקל לשון כבד כמו כפר דבר: ואם ישוב הנגע וגו'. (ת"כ) יכול חזר בו ביום יהא טמא ת"ל ושב הכהן ואם ישוב מה שיבה האמור להלן בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע: (מד) ובא הכהן וראה והנה פשה. ת"כ) יכול לא יהא החוזר טמא אלא א"כ פשה נאמ' צרעת ממארת בבתים ונאמר צרעת ממארת בבגדים מה להלן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה אף כאן טמא את החוזר אע"פ שאינו פושה א"כ מה ת"ל והנה פשה אין כאן מקומו של מקרא זה אלא ונתץ את הבית הי' לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע ובא הכהן וראה והנה פש' הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פירש בו הכתוב למעלה כלום בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפשיון זה שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו יכול יתצנו כמו שסמוך לו ונתץ את הבית ת"ל ושב הכהן ובא הכהן נלמד ביאה משיבה מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חוזר נותץ ואם לא חזר טהור ומנין שאם עמד בזה ובזה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע תלמוד לומר ובא ואם בא יבא במה הכתוב מדבר אם בפושה בראשונה הרי כבר אמור אם בפושה בשניה הרי כבר אמור הא אינו אומר (ובא) ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה זה העומד מה יעשה לו יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא הרפוא ומה יעשה לו ביאה אמורה למעלה ביאה אמורה למטה מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה אף בתחתונה כן וכו' כדאיתא בתורת כהנים. גמרו של דבר אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקיצוע וטיחה ואין החוזר צריך פשיון. וסדר המקראות כך הוא. ואם ישוב. ונתץ. והבא אל הבית. והאוכל בבית. ובא הכהן וראה והנה פשה. ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו וכסוף שבוע שני להסגרו בא וראהו שפשה ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע חזר נותץ. לא חזר טעון צפרים. שאין בנגעים יותר משלשה שבועות: (מח) ואם בא יבא. לסוף שבוע שני: וראהו והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני ומה יעשה לו יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא וטהר הכהן את הבית ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוא ואין רפוא אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע אבל זה טעון חליצה וקיצוי וטיחה ושבוע שלישי. וכן המקרא נדרש ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו ואין טיחה בלא חלוץ וקצוע. ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית אם לא חזר לסוף השבוע: כי נרפא הנגע. ואם חזר כבר פי' על החוזר שטעון נתיצה: (מו) כל ימי הסגיר אותו. (ת"כ) ולא ימים שקלף את נגעו יכול שאני מוציא את המוחלט שקלף את נגעו ת"ל כל ימי וגו': יטמא עד הערב. (ת"כ) מלמד שאין מטמא בגדים

רמבן

ארץ אחוזתכם כי עם כל ישראל ידבר והיה ראוי אחרי וידבר ה' אל משה ואל אהרן שיאמר דברו אל בני ישראל אבל יקצר הכתוב במובן או שידבר עמהם במקום כל ישראל. וירמוז כי אין הכונה עתה רק ללמד להם דיני הצרעת כולם ושילמדו אותם לכהנים ולא יזהיר משה עתה את ישראל רק בבואם לארץ יזהיר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד וגו' כי להם צוה מתחלה במשפטים האלה:

(מג) ואם ישוב הנגע ופרח בבית. הנה המגע הזה שבא באבנים האחרות ובעפר האחר איננו הנגע הראשון ואינו דומה לפריחה האמורה באדם ולפשיון שהוא שב למקומו כראשון שהוא שב בטבעו כי פעמים רבים תסתתר הליחה תחת העור ותשוב אל פנימית הגוף ואחרי כן תשוב ותמשך אל העור ואל חיצוניו אבל הענין הוא כאשר כתבתי בסדר אשה כי תזריע שהוא נגע ומכת אלהים שתהיה רוח ה' רעה במקום ההוא. ובת"כ אמרו ואם ישוב הנגע ופרח בבית משל חזר איש פלוני למקומו והכוונה לומר שאין ופרח האמור כאן פשיון כמו ואם פרוח תפרח הצרעת בעור אלא שהוא צומח במקום ההוא כענין פרח מטה אהרן והמשל שהזכירו לרמוז הענין שאמרנו שאין זה נגע נולד ופושה אלא צומח וחוזר וצומח כאיש שהלך לו וחזר לישב למקומו

אֶת־הַבַּ֔יִת וְטִהַ֤ר הַכֹּהֵן֙ אֶת־
הַבַּ֔יִת כִּ֥י נִרְפָּ֖א הַנָּֽגַע׃ מט וְלָקַ֛ח
לְחַטֵּ֥א אֶת־הַבַּ֖יִת שְׁתֵּ֣י צִפֳּרִ֑ים ל׳
וְעֵ֣ץ אֶ֔רֶז וּשְׁנִ֥י תוֹלַ֖עַת וְאֵזֹֽב׃
נ וְשָׁחַ֖ט אֶת־הַצִּפֹּ֣ר הָאֶחָ֑ת אֶל־
כְּלִי־חֶ֖רֶשׂ עַל־מַ֥יִם חַיִּֽים׃ ד׳
נא וְלָקַ֣ח אֶת־עֵֽץ־הָ֠אֶרֶז וְאֶת־
הָאֵזֹ֜ב וְאֵ֣ת ׀ שְׁנִ֣י הַתּוֹלַ֗עַת
וְאֵת֮ הַצִּפֹּ֣ר הַֽחַיָּה֒ וְטָבַ֣ל אֹתָ֗ם ג׳
בְּדַם֙ הַצִּפֹּ֣ר הַשְּׁחוּטָ֔ה וּבַמַּ֖יִם ב׳ קדמאה חסר דין מלא
הַחַיִּ֑ים וְהִזָּ֥ה אֶל־הַבַּ֖יִת שֶׁ֥בַע ד׳ בפרשה
פְּעָמִֽים׃ נב וְחִטֵּ֣א אֶת־הַבַּ֔יִת ל׳
בְּדַם֙ הַצִּפּ֔וֹר וּבַמַּ֖יִם הַחַיִּ֑ים ו׳ מ״ל בתורה
וּבַצִּפֹּ֣ר הַֽחַיָּ֗ה וּבְעֵ֥ץ הָאֶ֛רֶז וּבָאֵזֹ֖ב כל אורייתא חסר במ״ג
וּבִשְׁנִ֥י הַתּוֹלָֽעַת׃ נג וְשִׁלַּ֞ח אֶת־
הַצִּפֹּ֧ר הַֽחַיָּ֛ה אֶל־מִח֥וּץ לָעִ֖יר
אֶל־פְּנֵ֣י הַשָּׂדֶ֑ה וְכִפֶּ֥ר עַל־הַבַּ֖יִת ט׳. ד׳ וכל מלכים וישעיה דכוו׳ במ״ד אל הבית
וְטָהֵֽר׃ חמישי נד זֹ֚את הַתּוֹרָ֔ה
לְכָל־נֶ֥גַע הַצָּרַ֖עַת וְלַנָּֽתֶק׃ ג׳ ל׳
נה וּלְצָרַ֥עַת הַבֶּ֖גֶד וְלַבָּֽיִת׃ ל׳. ל׳
נו וְלַשְׂאֵ֥ת וְלַסַּפַּ֖חַת וְלַבֶּהָֽרֶת׃ ל׳ ל׳ ל׳
נז לְהוֹרֹ֕ת בְּי֥וֹם הַטָּמֵ֖א וּבְי֣וֹם
הַטָּהֹ֑ר זֹ֥את תּוֹרַ֖ת הַצָּרָֽעַת׃ פ ס׳ חסרים

וִידַכֵּי כַּהֲנָא יַת בֵּיתָא אֲרֵי אִתַּסֵי מַכְתָּשָׁא׃ מט וְיִסַּב לְדַכָּאָה יַת בֵּיתָא תַּרְתֵּין צִפְּרִין וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא׃ נ וְיִכּוֹס יַת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ׃ נא וְיִסַּב יַת אָעָא דְאַרְזָא וְיַת אֵזוֹבָא וְיַת צְבַע זְהוֹרִי וְיַת צִפְּרָא חַיְתָא וְיִטְבּוֹל יַתְהוֹן בִּדְמָא דְצִפְּרָא נְכִיסְתָּא וּבְמֵי מַבּוּעַ וְיַדֵּי לְבֵיתָא שְׁבַע זִמְנִין׃ נב וִידַכֵּי יַת בֵּיתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא וּבְמֵי מַבּוּעַ וּבְצִפְּרָא חַיְתָא וּבְאָעָא דְאַרְזָא בְּאֵזוֹבָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי׃ נג וִישַׁלַּח יַת צִפְּרָא חַיְתָא לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לְאַפֵּי חַקְלָא וִיכַפַּר עַל בֵּיתָא וְיִדְכֵּי׃ נד דָּא אוֹרַיְתָא לְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא וּלְנִתְקָא׃ נה וּלְסְגִירוּת לְבוּשָׁא וּלְבֵיתָא׃ נו וּלְעַמְקָא וּלְעַדְיָא וּלְבַהֲרָא׃ נז לְאַלָּפָא בְּיוֹם מְסָאֲבָא וּבְיוֹם דַּכְיָא דָּא אוֹרַיְתָא דִסְגִירוּתָא׃

רשי

בגדים יכול אפילו שהה בכדי אכילת פרס (ערובין ד׳ פ״ג) ת״ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל שוכב מניין ת״ל והשוכב אין לי אלא אוכל ושוכב לא אוכל ולא שוכב מניין ת״ל יכבס יכבס ריבה א״כ למה נאמר אוכל ושוכב ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס (ברכות מא): (נז) להורות ביום הטמא. איזה יום מטהרו ואיזה יום

ברנה: על מים ז׳ נמסר לעיל בריש סידרא: ואת הצפור ג׳ נמסר לעיל בריש סידרא: השחוט׳ ב׳ קדמא חסר ובתרא מלא: אל פני השדה ב׳ וסי׳ ושלח את הצפור החיה הגיי׳. ותשלכי אל פני השדה: אל פני ט׳ נמסר בסדר משפטים: הטהר ח׳ חסר נמסר

אבן עזרא

וטמא עד הערב ולא הזכיר הכתוב כי כל שוכב ואוכל הוא בא בבית: (מט) ולקח. כאבירו: (נז) ביום הטמא. ביום שיהיה האדם או הבגד או הבית טמא או טהור

תולדות אהרן וחטאת את הבית. חולין פו נדה נא: ושלח את הצפור. נגעים מה: ולשאת. שבת סב סוטה ד קדושין ע שבועות ו:

ספורנו

ג׳ שיבב״א: (נד) זאת התורה. מי שיבא להורות בנגעים צריך שידע להבדיל בין שני מינים אף על פי שהם אחד בסוג כאמרו בין נגע לנגע: לכל נגע הצרעת ולנתק. שאף על פי ששניהם צרעת בעור האדם מכל מקום הם נבדלים בזה שהנתק דון בלתי מראות אבל דינו בנשירת שער ובשער שחור ושאר כל מיני הצרעת אינם נדונים בלתי מראות: (נה) ולצרעת הבגד ולבית. שאע״פ ששניהם שוים במראה ירקרק או אדמדם ושניהם על אופן בלתי טבעי מ״מ הם נבדלים בזה שהפושה בבגד בסוף שבוע ראשון נשרף כלו והפושה בבית בסוף שבוע ראשון חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע: (נו) ולשאת ולספחת ולבהרת. אף על פי שהם דומים בזה שכל אחד מהן לבן ושדיניהם שוים ומצטרפים כפי מה שבא בקבלה מכל מקום צריך שהבא להורות בנגעים יהיה בקי במדרגת הלובן ובמקומותיהם כי מקום שאין ומכוה נדונים במראות מעורבות וגרבת. ומקום שער אינו נדון במראה כלל: (נז) זאת תורת הצרעת. אין להוסיף

רמבן

למקומו הראשון בכסא אחר אשר הוכן לו שם ; וטעם הפריחה כבר פירשתיה: וכן צרעת פורחת היא בבגדים. ולא אמר הכתוב ואם ישוב הנגע ופרח באבנים ההם אלא אפילו נולד במקום אחר מן הבית ואפילו ממראה אחר שאינו כמראה הנגע הראשון נדון אותו כחוזר ופורח ואינו נדון כנגע הנולד מתחלה. וזהו טעם בבית כי בכל הבית יהיה דינו כן. והטעם כי הרוח הרעה לא תסור מן הבית ההוא אבל תמיד תהיה בבית ההוא באחת המקומות להבעית את בעליו. וכן אמר בתורת כהנים אין לי אלא מקומו מנין לרבות את כל הבית תלמוד לומר בבית אין לי אלא במראיו שלא במראיו מנין תלמוד לומר ופרח. וענין הכתובים האלה כפי המדרש ואם ישוב הנגע ביום השביעי וחזר בבית אחר חלץ את האבנים והקצות והטוח אז בא הכהן ביאה שנית וראה והנה עתה פשה הנגע בבית כמשפט הראשון צרעת ממארת היא ונתץ את הבית לומר כי הפושה בראשון או הפושה בשני משפט אחד להם. ולא הוצרך לומר ובא הכהן וראה והנה פשה הנגע בבית וצוה וחלצו את האבנים וכל הפרשה כי הכתוב נמשך למעלה לומר אם ישוב הנגע אחר חלץ האבנים בראשון או בשני כאשר בא הכהן וראה הפשיון צרעת ממארת היא. ואמר עוד ואם בא יבוא הכהן בביאה השנית הנזכרת וראה והנה לא פשה הנגע בבית אחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית כאשר נרפא הנגע ממנו כלומר שלא חזר בו ונלמד עתה שהעומד בעיניו בראשון ובשני חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ. וזה תיקון המקראות במדרשם שאי אפשר להתכם בסכין להקדים ולאחר בדבר שאינו כלל במשמע ויתכן עוד שנאמר בתקון הענין הזה כי פשה במקום הזה כטעם פרח ושניהם ענין צמיחה כי כשיש שם נגע יאמר פשה בגדולו והתפשטו וכשאין שם נגע יאמר פשה בצמיחתו ושובו כי הכל ענין גדול וכן אונקלוס פתר בכולן אוסיף ולשון תוספת יאמר בדבר הגדול ונוסף על האחר כגון ונוסף גם הוא על שונאינו ונוספה נחלתן ויאמר בדבר החוזר כגון יוסיף ה׳ שנית ידו ויתנבאו ולא יספו לא סרו עוד להכנא. והנה ענינו שחזר הנגע. והנה אחר חלץ האבנים כשיזכיר הכתוב פשיון יהיה ענינו כטעם צמיחה כאשר הזכרתי במלת פריחה וא״כ יאמר הכתוב ואם ישוב הנגע וצמח בבית אחר חלץ האבנים ובא הכהן וראה והנה צמח הנגע בבית ונתץ אותו כי כל נגע החוזר טמא מוחלט ואם בא יבוא הכהן וראה שלא צמח הנגע כלל בבית אחרי הטוח יטהרנו כי נרפא בחלילה וטיחה. והנה נתפרש כאן דין הבית בפושה הראשון שחולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר טמא ואם לא חזר טהור אבל העומד בעיניו בראשון ופושה בשני לא נתפרש בתורה דינו אבל נדון בו ג״ש זו היא ביאה זו היא שיבה לומר שדין הביאה שהיא אמורה בסוף שבוע שני כדין השיבה שהיא אמורה בסוף שבוע ראשון שבשתיהן אם פשה בו חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע וכן העומד בעיניו בראשון ובשני ופושה בשלישי לא הוזכר בתורה אבל נלמד מג״ש אחרת שאמר ואם בא יבא הכהן שנדון ביאה שלישית כביאה שניה. והנה הכתובים כמשמעם והמדרשות למדו אותן מג״ש למשה בסיני ומה שיאמרו בת״כ במה הכתוב מדבר וכו׳ סמך מדבריהם שירצו להזכיר בכתוב הענין המקובל להם בג״ש וכן מה שאמרו שם אם סופנו לרבות את החוזר אע״פ שאינו פושה מה ת״ל ובא הכהן וראה והנה פשה הנה לו לומר שנניח הכתוב כמשמעותו ונלך אחר המדרש לא שנעקור הכתוב ממקומו ונקבענו במקום אחר. וזהו הנראה אלי בענין הפרשה הזאת כדי שיהו דברי חכמים קיימים והוא דבר נאה ומתקבל:

(נג) **וכפר** על הבית וטהר. הנה הכפרה הזאת בצפור המשתלחת שתשא הצפור את כל עונותיו אל מחוץ לעיר אל פני השדה כענין הכפרה בשעיר המשתלח. ובעבור שאין עונש הנגע הנראה בביתו של אדם כעונש הנגע שבגופו לא הצריכו הכתוב לאשם וחטאת כי די לו בכפרה הראשונה שיביא המצורע לטהרתו שהם הצפרים ועץ הארז והאזוב:

(נד) **זאת** התורה לכל נגע הצרעת. הוא צרעת השחין והמכוה. והזכירם בכאן תחלה מפני תדירות ואחרי כן הזכיר הנתק שהוא ג״כ מצוי ואחרי כן הזכיר צרעת הבגד והבית ואחרי כן אמר ולשאת ולספחת ולבהרת הם הנגעים הראשונים שפתח בהם אדם כי יהיה בעור בשרו וגו׳ ובכל מקום יאחר הבהרת בעבור שהיא העזה והקשה שבכולן:

רשי

יוס מטמאו: (ב) כי יהיה זב. יכול זב מכל מקום יהא טמא ת"ל מבשרו ולא כל בשרו (ת"כ נדה מג) אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדון טמא בזב וטמא בזבה מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה מטמאה טומאה חמורה זיבה אף הזב מקום שמטמא טומאה קלה קרי מטמא טומאה חמורה זיבה:

אבן עזרא

טהור: (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. כי הכהנים יפרישו בין זבה לנדה כאשר אחז"ל בין דם לדם ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר כי הצרעת נגע גלוי: (ב) זב. כמו זבת חלב כדמות טפות נוטפות: מבשרו. כנוי לערות הזכר: זובו. שם: (ג) וזאת תהיה טומאתו. הטעם כי הזוב הוא על ב' דרכים: רר בשרו. מגזרת ויורד רירו על זקנו: או החתים. כמו נסגר מגזרת כי חתום הוא והטעם שהתחבר הזוב ונקרש ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה וגזרה אחת למשכב ולמושב וכן הנוגע בא' מהם משפט אחד לו: (ז) והנוגע בבשר הזב. באיזה אבר שיהיה: (ח) ירק. ידוע מפעלי הכפל והעד דגשות קו"ף רוקי הנה גם רוקו יזיק כי הזוב מהחליים הנדבקים ואין מנהג האדם שירוק בפני חברו רק איננו בכונה כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור: (ט) וכל המרכב. שהוא מקבל טומאה כדברי המעתיקים: (י) בכל אשר יהיה תחתיו. תחת המרכב יטמא טומאה קלה וטומאת הנושא אותם יותר חמורה: (יא) וידיו לא שטף במים. היה נראה לנו כי כל מאכל

ויקרא טו

טו א וַיְדַבֵּ֣ר יְהֹוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה
וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃ ב דַּבְּרוּ֙ אֶל־
בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וַאֲמַרְתֶּ֖ם אֲלֵהֶ֑ם
אִ֣ישׁ אִ֗ישׁ כִּ֤י יִהְיֶה֙ זָ֣ב מִבְּשָׂר֔וֹ
זוֹב֖וֹ טָמֵ֥א הֽוּא׃ ג וְזֹ֛את תִּהְיֶ֥ה
טֻמְאָת֖וֹ בְּזוֹב֑וֹ רָ֣ר בְּשָׂר֞וֹ אֶת־
זוֹב֗וֹ אֽוֹ־הֶחְתִּ֤ים בְּשָׂרוֹ֙ מִזּוֹב֔וֹ
טֻמְאָת֖וֹ הִֽוא׃ ד כָּל־הַמִּשְׁכָּ֗ב
אֲשֶׁ֨ר יִשְׁכַּ֥ב עָלָ֛יו הַזָּ֖ב יִטְמָ֑א
וְכָֽל־הַכְּלִ֛י אֲשֶׁר־יֵשֵׁ֥ב עָלָ֖יו
יִטְמָֽא׃ ה וְאִ֕ישׁ אֲשֶׁ֥ר יִגַּ֖ע
בְּמִשְׁכָּב֑וֹ יְכַבֵּ֧ס בְּגָדָ֛יו וְרָחַ֥ץ
בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ ו וְהַיֹּשֵׁב֙
עַֽל־הַכְּלִ֔י אֲשֶׁר־יֵשֵׁ֥ב עָלָ֖יו הַזָּ֑ב
יְכַבֵּ֧ס בְּגָדָ֛יו וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א
עַד־הָעָֽרֶב׃ חצי הספר ז וְהַנֹּגֵ֖עַ
בִּבְשַׂ֣ר הַזָּ֑ב יְכַבֵּ֧ס בְּגָדָ֛יו וְרָחַ֥ץ
בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃ ח וְכִֽי־
יָרֹ֛ק הַזָּ֖ב בַּטָּה֑וֹר וְכִבֶּ֧ס בְּגָדָ֛יו
וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־הָעָֽרֶב׃
ט וְכָל־הַמֶּרְכָּ֗ב אֲשֶׁ֨ר יִרְכַּ֥ב עָלָ֛יו
הַזָּ֖ב יִטְמָֽא׃ י וְכָל־הַנֹּגֵ֗עַ בְּכֹל֙
אֲשֶׁ֣ר יִהְיֶ֣ה תַחְתָּ֔יו יִטְמָ֖א עַד־
הָעָ֑רֶב וְהַנּוֹשֵׂ֣א אוֹתָ֔ם יְכַבֵּ֧ס
בְּגָדָ֛יו וְרָחַ֥ץ בַּמַּ֖יִם וְטָמֵ֥א עַד־
הָעָֽרֶב׃ יא וְכֹ֨ל אֲשֶׁ֤ר יִגַּע־בּוֹ֙
הַזָּ֔ב וְיָדָ֖יו לֹא־שָׁטַ֣ף בַּמָּ֑יִם וְכִבֶּ֧ס

תרגום אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם
אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב מַלִּילוּ עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימְרוּן לְהוֹן
גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי דָאִיב
מִבִּשְׂרֵיהּ דּוֹבֵיהּ מְסָאָב
הוּא׃ ג וְדָא תְּהֵי סְאוֹבְתֵיהּ
בְּדוֹבֵיהּ רִיר בִּשְׂרֵיהּ יַת
דּוֹבֵיהּ אוֹ חֲתִים בִּשְׂרֵיהּ
מִדּוֹבֵיהּ סְאוֹבְתֵיהּ הִיא׃
ד כָּל מִשְׁכְּבָא דְּיִשְׁכּוֹב
עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאַב
וְכָל מָנָא דְּיִתֵּיב עֲלוֹהִי
יְהֵי מְסָאַב׃ ה וּגְבַר דְּיִקְרַב
בְּמִשְׁכְּבֵיהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי
וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד
רַמְשָׁא׃ ו וּדְיִתֵּב עַל מָנָא
דְּיִתֵּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְּמַיָּא וִיהֵי
מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
ז וּדְיִקְרַב בִּבְשַׂר דּוֹבָנָא
יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא
וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
ח וַאֲרֵי יְרוֹק דּוֹבָנָא בְּדַכְיָא
וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי
בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד
רַמְשָׁא׃ ט וְכָל מֶרְכְּבָא
דְּיִרְכַּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי
מְסָאַב׃ י וְכָל דְּיִקְרַב בְּכָל
דִּיהֵי תְּחוֹתוֹהִי יְהֵי מְסָאַב
עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יַתְהוֹן
יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא
וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
יא וְכֹל דְּיִקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא
וִידוֹהִי לָא שְׁטַף בְּמַיָּא

מסורה

י"ב דסמיכי · ג' ר"פ · ל' · י"ז ר"פ · ל' וקמץ · ל' · ל'. ד' בפרש' · כל לוסי' חסר במ"א · כ' · ג' ב' חסר וא' מ"ל · ל' מ"ל סי"ל מ"ל · ד'

בסוף סדר שמיני: וידבר ה' אל משה ואל אהרן י"ב דסמי' נמסר בסדר חקת ההורה. דברו ד' ג' ר"פ וא' מצעות פסוק נמסר בסדר בא: ואמרתם אליהם ב' וסי' דברו אל בני ישראל דזב. עבדים אנחנו: וזאת י"ז ר"פ נמסר בריש סדר תרומה: רר. א"ב מן חד וחד מן ב' ב' אתין דלוג קמץ וסימן נמסר במסרה רבתא: על הכלי ב' וסי' והיושב על הכלי דזב. ואם על המשכב: ירק ג' ב' חסר וא' מלא וסי' וכי ירק הזב בטהור. ואביה ירק ירק. ואחר כל ירוק ידרש. בתראה מלא: וידיו ד' וסי' וידיו לא שטף במים. וידיו תבצענה אתו. וידיו תשבנה אונו. ימחץ וידיו תרפינה:

תולדות אהרן

תולדות אהרן דברו אל בני. שבת פג: איש איש. ערכין ג' כריתות ח נדה לב לד מג מד: מבשרו. חולין נא נדה עא: זובו טמא הוא. נדה לד נה נו: וזאת תהיה טומאתו. ב"ק כד נדה מג נה נו: או החתים. שם מג: וכל המשכב. שבת פד נדה לג: הזב. נדה נד: אשר ישכב עליו. שבת נט: ואיש אשר יגע במשכבו. שבת פד בבא קמא כו נדה לג: והיושב על הכלי. חגיגה כג נדה מט: וכי ירוק. שבת עו נדה נה נו: בטהור. נדה נה: וכל הנוגע. שם לב: והנושא. שם לג נה: וכל אשר יגע. קדושין כה חולין קו נדה מג:

רשי

זובו טמא. (ת"כ) למד על הטפה שהיא מטמאה (נדה לה) זוב דומה למי בצק של שעורין ודחוי ודומה ללובן ביצה המוזרת שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת: (ג) רר. לשון ריר שזב את בשרו: או זובו. כמו ריר שיוצא צלול: או החתים. שיוצא עב וסותם את פי האמה ונסתם בשרו מטפת זובו זהו פשוטו ומדרשו (מגילה ה נדה מג) מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקרא טמא שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא ומנה הכתוב השני ראיות שלש וקראו טמא שנאמר טומאתו בזובו רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא הא כיצד ב' לטומאה והשלישית מזקיקתו לקרבן: (ד) כל המשכב. הראוי למשכב. יכול אפילו מיוחד למלאכה אחרת ת"ל אשר ישכב אשר שכב לא נאמר אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יצא זה שאומרין לו עמוד ונעשה מלאכתנו: אשר ישב. ישב (בקמ"ץ) לא נאמר אלא אשר ישב הזב במיוחד תמיד לכך: (ה) ואיש אשר יגע במשכבו. לימד על המשכב שחמור מן המגע שזה נעשה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין: (ו) והיושב על הכלי. (ת"כ) אפי' לא נגע ואפילו עשרה כלים זה על גב זה כולן מטמאין משום מושב וכן במשכב: (ח) וכי ירוק הזב בטהור. (ת"כ נדה נה) ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא: (ט) וכל המרכב. אע"פ שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא שקורין ארצו"ן טמא משום מרכב והאוכף שקורין אלוי"ש מטמא טומאת מושב: (י) וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו. (ת"כ) של זב בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא ואין טעון כבוס בגדים והוא חמור במשכב מבמרכב: והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב משאן מטמא אדם לטמא בגדים: (יא) וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו ואפילו פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת

בעל הטורים

בעל הטורים דברו אל בני ישראל. ובפרשת נגעים לא אמר דברו לפי שע"י העגל שעשה אהרן באו נגעים על ישראל וכמן פי זב למצורע לפי שע"י הנחש נתקללה האשה בזיבה ובנחש בצרעת: החתים בשרו מזובו. בגי' זה בחתימת פי האמה: ישכב עליו. בגי' זה מיוחד לשכיבה: וכל הכלי. בגימ' אבל לא האבן: שטף ב'. וידיו לא שטף במים ואף ביסודם שטף ועבר שזב צריך מים חיים: ורחץ במים בגימ' ובארבעים סאה. ד"א במים במי מ' סאה:

ספורנו

להוסיף ולהחמיר לטמא נגעי עור בשר אחרים אע"פ שהם אצלנו מיני צרעת רבים מאלה כאמרו אל תוסף על דבריו כי אמנם עם כל רעתם לא נדין אותם כדין צרעת כלל כמו שטהר הכתוב כשהפך כלו לבן שעבר גבול הצרעת הטמאה לרוע כענין הטמאה הנשרפת שנפסדה צורתה: טו (ב) זב מבשרו. כבר באה הקבלה מבשרו ולא מחמת אונס וזה שיהיה הזב שותת בשכבת בשרו שהוא כנוי לאמה או לכלי הזרע ולא מחמת סבה

רמבן

טו (יא) וידיו לא שטף במים. יקרא הכתוב הטבילה שטיפה במים שאמר בכאן וכל כלי עץ ישטף במים וכן יקראנה בבגדים כבוס וכבס שנית וטהר. והטעם בעבור כי הטבילה צריכה שלא יהיה בה דבר חוצץ אלא ישטוף גופו במים כלשון ומורק ושוטף במים. וכן נחל שוטף. וטעם הכתוב בעבור כי הנגיעה בידים אמר כי כאשר יגע בו הזב בידיו ועדיין לא שטף

רשי

טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים (ת"כ נדה סו) : (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב . יכול אפי' נגע בו מאחורי וכו' כדאיתא בתורת כהנים עד איזהו מגעו שהוא ככולו הוי אומר זה הסיטו : (יג) וכי יטהר . כשיפסוק : שבעת ימים לטהרתו . שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה שלא יראה זוב וכולן רצופין (נדה סח) : (יח) ורחצו במים . גזרת מלך היא שתטמא האשה בביאה ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע שהרי מגע בית הסתרים הוא : (יט) כי תהיה זבה . (ת"כ) יכול מאחד מכל איבריה תלמוד לומר (ויקרא כ') והיא גלתה את מקור דמיה אין דם מטמא אלא הבא מן המקור (נדה יז):דם יהי' זובה בבשרה . אין זובה קרוי זוב לטמא אלא אם כן הוא אדום : בנדתה . כמו (איוב יח) ומתבל ינידוהו שהוא מנודה ממגע כל אדם : תהיה בנדתה . אפילו לא

אבן עזרא

מאכל והדומה לו שיגע בו הזב והנגיעה היא בידים וידיו שטופות איננו טמא בעבור שלא נגע במקום הזוב רק כאשר ראינו כל אבותינו פי' וידיו כגופו קבלנו דבריהם ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות הוא יטמא ולא בגדיו ואם לא היו שטופות יטמאו בגדיו וזה כמו הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו : (יג) לטהרתו . מיום טהרתו והקרבן עולה וחטאת בעבור כי הזוב מוסר על עון : (טז) כי תצא ממנו . שלא ברצונו : שכבת זרע . כמו שכבת הטל מגזרת מי ישכיב . היה נראה לנו שצריך רחיצה הבגד או העור אם היה בו זרע לח או יבש והאמת כדברי הקבלה והשלים דבר הזכר ועתה יחל בנקבה

בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ יב וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר־
יִגַּע־בּוֹ הַזָּב יִשָּׁבֵר וְכׇל־כְּלִי־
עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם׃ יג וְכִי־יִטְהַר
הַזָּב מִזּוֹבוֹ וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים
לְטׇהֳרָתוֹ וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם חַיִּים וְטָהֵר׃ יד וּבַיּוֹם
הַשְּׁמִינִי יִקַּח־לוֹ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ
שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וּבָא ׀ לִפְנֵי יְהוָה
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּנְתָנָם אֶל־
הַכֹּהֵן׃ טו וְעָשָׂה אֹתָם הַכֹּהֵן
אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר
עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹבוֹ׃
ס ששי רביעי טז וְאִישׁ כִּי־תֵצֵא
מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחַץ בַּמַּיִם
אֶת־כׇּל־בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
יז וְכׇל־בֶּגֶד וְכׇל־עוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה
עָלָיו שִׁכְבַת־זָרַע וְכֻבַּס בַּמַּיִם
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יח וְאִשָּׁה
אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־
זָרַע וְרָחֲצוּ בַמַּיִם וְטָמְאוּ עַד־
הָעָרֶב׃ פ
יט וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה
זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים
תִּהְיֶה בְנִדָּתָהּ וְכׇל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ
יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ כ וְכֹל אֲשֶׁר
תִּשְׁכַּב עָלָיו בְּנִדָּתָהּ יִטְמָא וְכֹל
אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יִטְמָא׃ כא וְכׇל־
הַנֹּגֵעַ בְּמִשְׁכָּבָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו

ל' ול' כפר · ד' חסרים את · ו' רפין · ל' · ד' · מים דקדים לבשרו ב' · ל' וחד כל עור · ב' · ל' · ב' דין חסר · ויא ר"פ ואמ' וכל · כולי חסי' במ"ג

וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי
בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד
רַמְשָׁא׃ יב וּמָן דַּחֲסַף
דִּיקְרַב בֵּיהּ דּוֹבָנָא יִתָּבַר
וְכָל מָאן דְּאָע יִשְׁתְּטֵיף
בְּמַיָּא׃ יג וַאֲרֵי יִדְכֵּי דּוֹבָנָא
מִדּוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ שִׁבְעָא
יוֹמִין לִדְכוּתֵיהּ וִיצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ
בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי׃ יד וּבְיוֹמָא
תְמִינָאָה יִסַּב לֵיהּ תַּרְתֵּין
שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה
וְיֵיתֵי לִקֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא וְיִתְּנִנּוּן לְכַהֲנָא׃
טו וְיַעְבֵּיד יָתְהוֹן כַּהֲנָא חַד
חַטָּאתָא וְחַד עֲלָתָא וִיכַפַּר
עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ
מִדּוֹבֵיהּ׃ טז וּגְבַר אֲרֵי
תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא
וְיַסְחֵי בְמַיָּא יָת כָּל בִּשְׂרֵיהּ
וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
יז וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִּיהֵי
עֲלוֹהִי שִׁכְבַת זַרְעָא
וְיִצְטַבַּע בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב
עַד רַמְשָׁא׃ יח וְאִתְּתָא
דְּיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ שִׁכְבַת
זַרְעָא וְיַסְחוּן בְּמַיָּא וִיהוֹן
מְסָאֲבִין עַד רַמְשָׁא׃
יט וְאִתְּתָא אֲרֵי תְהֵי דַיְבָא
דַּם יְהֵי דוֹבַהּ בְּבִשְׂרַהּ
שִׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי בְרִיחוּקַהּ
וְכָל דְּיִקְרַב בַּהּ יְהֵי מְסָאַב
עַד רַמְשָׁא׃ כ וְכֹל דְּתִשְׁכּוּב
עֲלוֹהִי בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב
וְכֹל דְּתֵתֵיב עֲלוֹהִי יְהֵי
מְסָאַב׃ כא וְכָל דְּיִקְרַב
בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי

במים ז' רפין וסי' נשפת ברוחך . וכי יטהר הזב . יזל מים מדליו . במים רבים הביאוך . בים דרכך ושבילך . יורדי הים באניות . והים בקעת לפניהם : ורחץ בשרו רחיצת בשרו ד' וסי' וכי יטהר הזב מזובו . נפש אשר הגע בו דפרשת אמר . וכבס בגדיו הכהן . והשרף אתה יכבס . ושארא רחיצ' את בשרו : והאחד ד' נמסר לעיל בהאי סידרא : רחיצה דקדים לבשרו ב' וסי' איש אשר תצא ממנו דפרשת מצורע . כתנת בד קדש ילבש : וכבס ב' וסי במים . שנית : זבה ב' א' חסר וא' מ"ל וסי' דם יהיה זבה . כל ימי זובה בתרא מלא : וכל אשר תשכב י"א פסוק רישיהון ומצעות וכל וכל

בעל הטורים

יגע . בגימטריא הסיט איזהו מגע במקומו שהוא ככולו זהו הסיטו : יונה ובא לפני ה' אל פתח אהל מועד . ר"ת בגימטריא מבעיד יום . שהזב הוא טובל מבעוד יום : תצא ממנו . בגימטריא זה זרע יורה כהן : כי תצא ממנו . בגימטריא זרע לח לא יבש : ורחץ במים את כל בשרו . בגימטריא ולא יהא בו חציצה בבשרו ובשערו : דם יהיה זובה בבשרה בגי' ה' דם נדה מטמא לח ויבש : תהיה בנדתה בגימטריא עד שהיא תבא במים :

תולדות אהרן

וכי יטהר . מגלה ח נדה לז : ובא לפני ה' . נזיר מד : לטהרתו . שם לג : וכבס בגדיו . מגלה ח : ורחץ בשרו . ערובין יד : ועשה אותם . יומא מה : וכפר עליו . מגלה ח : ואיש כי תצא . ב"ק פב עבודת גלולים כח נדה מג : ורחץ במים . ערובין ד' : וכל בגד וכל עור . שבת סד פו ב"ק נס : אותה שכבת זרע . יבמות לד : ורחצו במים . נדה מא מב : ואשה . שם לב מד : ואשה כי תהיה זבה . שם לו עג : דם יהיה זובה . שם מ נד נח : בבשרה . שם כא מא נו : שבעת ימים . פסחים ל :

רמבן

שטף אותם בשטיפת כל גופו במים יהיה טמא כאלו אמר וכל אשר יגע בו הזב בידיו ועדין לא רחץ במים ביום טהרתו יכבס בגדיו והוצרך לומר לשון שטיפה ללמד על הרחיצה שיזכיר ורחץ בשרו במים חיים שתהיה בשטיפה ושפשוף להסיר החציצה כמו שפירשתי . ואיננו נכון שיאמר כי אשר יגע בו הזב אחרי שישטוף ידיו במים לא יטמא שכבר אמר כי כל הנוגע בבשר הזב באיזה מקום שיהיה ממנו יטמא וכן במשכבו ומרכבו ובכלי אשר ישב עליו עד אשר יטהר מזובו ורחץ בשרו במים חיים וטהר אבל הכתוב ירמוז לטהרתו בטבילה גמורה כמו שפירשתי . ורבותינו אמרו שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים :
וטעם

ספורנו

סבה אחרת גורמת את הזוב וכבר פירשו ז"ל שהזב הוא כלובן ביצה המוזלת וכאשר יקרה זה מבשרו שהיא בסבת חולי כלי הזרע בלבד הנה זה יורה על חולשתם וחסרון עיכולם אשר יקרה על הרוב בסבת רוב התמדת המשגל והרהוריו אשר בו לא תחדל זמת אולת חטאת ובכן ראוי שיספור ז' נקיים אשר בם יסורו הרהוריו מלבו ויבטל מן הטומאה ויכפר בחטאת ועולה על מה שפעל והרהר : (יח) ואשה אשר ישכב איש אותה . לא כתב ואיש כי ישכב את אשה כי העיד על האשה שלא תטמא מחמת שום זוב בלתי אדום או מהמת קרי כמו שטמא באיש אמנם טומאת האשה בקרי לא תהיה אלא כאשר ישכב איש אותה אע"פ שהוא בית הסתרים : (יט) ואשה כי תהיה זבה דם . למד דיני הנדה וזבה והטעין את הזבה קרבן חטאת ועולה ובזה העיד כי לא יקרה זה בנשות
עמן

נקבה. ופי' ואם על המשכב הוא שב אל הכלי אשר תשב עליו והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי על כן הטומאה קלה ולא הזכיר לאשה מרכב כי (בהמה) (ס"א בהווה) דבר הכתוב והמשפט אחד: (כד) ואם שכוב ישכב איש אותה. בלא זדון רק שוכב עמה בשוגג והנה באה נדתה והיתה עמו וזה טעם עליו כי כרת יש על השוכב עם נדה בזדון וכן הוא משפט הזוכה ואם לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא. כי הוא טמא טומאת שבעה וגם יטמא אחרים ואם לא נכתב: (כה) ימים רבים בלא עת נדתה. לכל אשה עתים ידועות או יארע לה זוב על נדתה: בבשרה. ערות האשה וטעו המפרשים בבעל קרי את כל בשרו האבר לבדו והעד כל: (כט) והביאה אותם. מלרע והיא מלה זרה:

והזרתם

לא ראתה אלא ראייה ראשונה: (כג) ואם על המשכב הוא. (ת"כ) השוכב או היושב על משכבה או על מושבה אפי' לא נגע בה אף הוא בדת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון כבוס בגדים: על הכלי. לרבות את המרכב: בנגעו בו יטמא. ואינו טעון כבוס בגדים שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים: (כד) ותהי נדתה עליו. (ת"כ נדה) יכול יעלה לרגלה שאם בא עליה בחמישי לנדתה לא יטמא אלא שלשה ימים כמותה תלמוד לומר וטמא שבעת ימים ומה תלמוד לומר ותהי נדתה עליו מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא מטמא אדם וכלי חרס: (כה) ימים רבים. שלשה ימים: בלא עת נדתה. אחר שיצאו שבעה ימי נדתה: או כי תזוב. את שלשת הימים הללו: על נדתה. (נדה יט) מופלג מנדתה יום אחד זו היא זבה ומשפטה ארוך בפרשה זו ולא כדת הנדה שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן והנדה אינה טעונ' ספירת ז' נקיים אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה בין שאינה רואה ודרשו רבותינו בפרשה זו י"א יום שבין סוף נדה לתחלת נדה שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה:

והזורתם

וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃

כב וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (מלא חסרים במ"ג)

כג וְאִם עַל־הַמִּשְׁכָּב הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־הִוא יֹשֶׁבֶת־עָלָיו בְּנָגְעוֹ־בוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ (פ' חסרים)

כד וְאִם שָׁכֹב יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ וּתְהִי נִדָּתָהּ עָלָיו וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב עָלָיו יִטְמָא׃ ס (ייד)

כה וְאִשָּׁה כִּי־יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים רַבִּים בְּלֹא עֶת־נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־יְמֵי זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה טְמֵאָה הִוא׃ (ג' בטעין) (קדמא דזג ברביע דוכה בשני גרשין וסימן אשה גרושה)

כו כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת נִדָּתָהּ׃ (ג' מ"ע) (ג') (ג')

כז וְכָל־הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ (ג' מ"ל כלים ט')

כח וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר׃ (ג'. ג')

שביעי כט וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּקַּח־לָהּ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהֵבִיאָה אוֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ (ג' בטעם מלרע זולת דין ואינון ד' בלישנא. ט"ל מ"ל בתורה)

ל וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה מִזּוֹב טֻמְאָתָהּ׃

ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: כב וכל דיקרב בכל מאן דתתיב עלוהי יצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: כג ואם על משכבא הוא או על מנא דהיא יתבא עלוהי במקרביה ביה יהי מסאב עד רמשא: כד ואם משכב ישכב גבר יתה ותהי ריחוקה עלוהי ויהי מסאב שבעא יומין וכל משכבא דישכוב עלוהי יהי מסאב: כה ואתתא ארי ידוב דוב דמה יומין סגיאין בלא עדן ריחוקה או ארי תדוב על ריחוקה כל יומי דוב סאובתה כיומי ריחוקה תהי מסאבא היא: כו כל משכבא דתשכוב עלוהי כל יומי דובה כמשכב ריחוקה יהי לה וכל מנא דתתיב עלוהי מסאב יהי כסואבת ריחוקה: כז וכל דיקרב בהון יהי מסאב ויצבע לבושוהי ויסחי במיא ויהי מסאב עד רמשא: כח ואם דכיאת מדובה ותמני לה שבעא יומין ובתר כן תדכי: כט וביומא תמינאה תסב לה תרתין שפנינין או תרין בני יונה ותיתי יתהון לות כהנא לתרע משכן זמנא: ל ויעביד כהנא ית חד חטאתא וית חד עלתא ויכפר עלה כהנא קדם יי

וסי' נמסר בסדר צו: ישבת ט' חסר וסי' ואם על המשכב הוא. בתוך עמי אנכי ישבת. והיא ישבת בירושלים. הנני אליך ישבת העמק. רדי מכבוד. חמסי ושארי על בבל. הישבת על מבואות ים. והנה כל הארץ ישבת ושקטת. בהיות ירושלים ישבת ושלוה. וחד מגהון הישבת: ותהי י"ד רפין נמסר באיוב סימן י"ג במענה אמנם כי אתם עם: עת ג' פתחין וסימן בלא עת נדתה. לא עת בא. עת בית ה'. ב' בו: הנוגע ג' בלישנא מלאים וסימן וכל הנוגע בם יטמא דאשה כי יזוב זוב. הנוגע בארץ ותמוג. ואין נוגע בארץ דניאל מג"ד: אותם ט"ל מלאים

ספורנו

עמו זולתי להעיר אזן על מרי הקודש בפעל ובמחשבה כי הוא אמנם הרעות השונות שענש את תוה על פעולתה ומחשבתה שכלל באמרו הרבה ארבה עצבונך וכן ראוי שתספור ז'

תולדות אהרן

אשר היא יושבת. נדה נג: ותהי נדתה עליו. יבמות מט קדושין סח שבועות יח נדה לג: וטמא שבעת ימים. נדה שם: ואשה. שם מד: כי יזוב זוב דמה. שם כב לו לח: בלא עת נדתה. שם עג: על נדתה. שם: כל ימי זוב. שם לח עג: כל ימי זובה. מגלה כ הוריות ד: כמשכב נדתה. שבת פד נדה עג: מזובה. נדה לז: וספרה לה. כתובות עב הוריות ד: ואחר תטהר. נדה לג לז כז כח:

בעל הטורים

כטומאת ב'. כטומאת נדתה כטומאת הנדה היתה וגו' כדאיתא במדרש שמדמה אותם לטומאת נדה מה נדה יש לה טהרה במים אף ישראל יש להן טהרה שנאמר וזרקתי עליכם מים וגו' אי נמי מה נדה הכהן נכנס עמה בבית אף ישראל אע"פ שהן טמאים השכינה ביניהם שנאמר השוכן אתם בתוך טמאתם ולא כמת שאין הכהן נכנס עמו במת. י"א פעמים כתוב בפרשה זבה וזובו וזובה כנגד י"א יום שבין נדה לנדה:

רמבן

וטעם טומאת הזוב באיש. מפני היותו חולה חולי כבד מן החליים הדבקים וצריך קרבן לתת הודאה לשם שריפא אותו וטהרו. וצריך חטאת לכפר על חטאו שלא יגרום לו עוד חולי:

וטעם טומאת שכבת זרע. אע"פ שהוא בטבע התולדה כטעם טומאת המת כי המקור משחת והשוכב לא יודע אם ישחת זרעו או יהיה ממנו ולד טהור ובזוכרו טומאת המת בעזרת הממית והמחיה יתבאר לך הקרי. ועוד אזכיר בנדה טומאת עקרים. הקל הכתוב בזוב האשה בעת נדתה ולא חייב בה קרבן בעבור שהוא בטבעה ולא נתרפאת מחולי וטמא אותה שבעת ימים בין שתראה יום אחד או כל השבעה אבל הנשים בטבען לא תהיה בהן יותר משבעה זולתי בהיות בהן שפע יתר בחולי אבל כי יזוב זוב דמה ימים רבים בלא עת הידוע לה או שתוסיף על העת ויזוב זוב דמה ימים רבים אחרי השבעה הנה הנה הוא חולי כזוב האיש והצריך אותה קרבן בהתרפאותה כדין הזב ולא הזכיר הכתוב טבילה באשה כי הזכיר זוב האיש וטומאתו ואמר בסוף ורחץ בשרו במים חיים וטהר וחזר ואמר באשה ואשה כי תהיה זבה כאיש הזב דם יהיה הזוב שלה

רשי

(לא) והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן (ישעיה א) נזורו אחור וכן (בראשית מט) נזיר אחיו: ולא ימתו בטמאתם. הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה: (לב) זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת ומהו תורתו ואשר תצא ממנו שכבת זרע הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב: (לג) והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה:

אבן עזרא

(לא) והזרתם. יש מפרשים בו והזהרתם באזהרון הה"א וזה לא יתכן כי הה"א איננו מאותיות המשך כי לא יהיה נח נעלם כי אם בסוף המלה רק פירושו כמו וינזרו מקדשי בני ישראל כעין והרחקתם וממנו נזיר שהרחיק נפשו מתאות העולם ומשקלו והפלתם את הארץ כי הנו"ן מובלע בדגש: בטומאתם. בעבור טומאתם ופירושו בטמאם את משכני: (לב) לטמאה בה. שמלוה היא שישב טמא ועוד אפרש זה. וטעם לזכר. פירושו זאת תורת הזב. וטעם עם טמאה. זכה או נדה:

מפטיר לא וְהִזַּרְתֶּם אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת־מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם׃ לב זֹאת תּוֹרַת הַזָּב וַאֲשֶׁר תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ לג וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה׃

פ פ פ

צ׳ פסוקים, עיד"ו סימן

מִדּוֹב סְאוֹבְתַהּ׃ לא וְתַפְרְשׁוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסְּאֲבַתְהוֹן וְלָא יְמוּתוּן בְּסוֹאֲבַתְהוֹן בְּסַאֲבֵיהוֹן יָת מַשְׁכְּנִי דְּבֵינֵיהוֹן׃ לב דָּא אוֹרָיְתָא דְּדוֹבָנָא וּדְתִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכוּבַת זַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃ לג וְלִדְסָאוֹבְתָּא בְּרִיחוּקַהּ וְלִדְדָאֵיב יָת דּוֹבֵיהּ לִדְכַר וּלְנוּקְבָא וּלְגְבַר דְּיִשְׁכּוּב עִם מְסָאַבְתָּא׃

פ פ פ

בעל הטורים

ולאיש ג׳ במ׳ ולאיש אשר ישכב עם טמאה. ואידך ולאיש שתים מכות לכנה. ולאיש בושת בן שאול כי הם ב׳ תיבות ולאיש אשר ישכב יש לו להתביים כדכתיב ולאיש בושת וכילד יעשה שמצינו בר"א שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד וזהו לאיש שתים מכות:

תולדות אהרן

והזרתם. מועד קטן ה שבועות יח נדה סג: זאת תורת הזב. מגלה כ נדרים לה נדה כב לד לה: והדוה בנדתה. שבת סד שבועות יח נדה נה: והזב את זובו. נזיר כט ב"ק כד ערכין ג נדה כח נה: לזכר ולנקבה. נדה לג לד לה מד: (זאת תורת הזב. שבת יב: הדוה בנדתה גטין נזיר נח):

בתו׳ נמסר במסרה רבתא: משכני ג׳ וסימן בטמאם את משכני. ונתתי משכני בתוככם. והיה משכני עליהם: ולאיש ג׳ וסימן והדוה בנדתה. ולאיש בושת בן שאול. ולאיש שתים מכות להנה:

רמבן

שלא לוכן כאיש והזכיר הטומאה בנדה ובזבה ואחרי כן הזכיר בזבה ואם טהרה מזובה כאשר יטהר הזב מזובו וספרה לה שבעת ימים כאשר יספור הזב ואחר תטהר כטהרת הזב. ועל דרך הפשט שתהיה צריכה רחיצה במים חיים כזב. אבל רבותינו הקלו בטהרת הזבה שתטהר כדרך שאר הנטהרים מטומאתם במי מקוה. והטעם להם מפני שלא היה צריך להזכיר כלל ואחר תטהר שבכלל האיש היא שלא בא הכתוב אלא להזכיר החלוק שבין הזכר לנקבה שיהיה זובה בדם ולחלק בין עת נדתה ובין בלא עתה ולפיכך ספרו שבא הכתוב לרבות לה טהרה לומר ואחר תטהר כנטהרים בתורה גם בלא מים חיים:

ספורנו

ז׳ נקיים עד יערה עליה רוח תשובה ומהרה ואז תטבול ותכופר בחטאת על פעלה הרע והעולה על המחשבה: (לב) זאת תורת הזב. זה הוא מה שראוי לעיין בכל אלה ראשונה שבהיות הזב טעון קרבן חטאת יורה שבא על חטא במעשה ובמחשבה וכאשר תצא ממנו שכבת זרע לטמאה בה. כי אמנם טעם טומאת הקרי הוא שכוונת המוציאה היא לטמאה בה בעטיו של נחש לא לקיום המין שלולי זה לא היתה בזרע שום טומאה כמו שאין טומאה בפרש ובשתן: (לג) והדוה בנדתה. כי דותה מורה שהיה זה על חטא ולפיכך היא טמאה: והזב. והעיון בדבר הזב הוא. שהוא להעיר אזן על חטא שקדם את זובו: לזכר ולנקבה. ועם זה ראוי להתבונן הבדל זוב הזכר מזוב הנקבה כי זוב הנקבה לא יטמא זולתי האדום וזוב הזכר לא יטמא זולתי בהיותו בלתי אדום: ולאיש אשר ישכב עם טמאה. גם כן ראוי להתבונן שעל האיש השוכב עם טמאה אמר ותהי נדתה עליו ולא כן יאמר על הטהורה שישכב הזב אותה כי בזה יורה שהזכר מתקלקל יותר בשכיבת הדוה ממה שתתקלקל האשה בשכיבת האולה כמו שבא הנסיון במצורעת וזולתה:

כלי יקר

פרשת מצרע

זאת תהיה תורת המצורע וגו׳. הכתוב קראו מצורע משמע שהוא עדיין מצורע ואיך אמר ביום טהרתו כי אם הוא מצורע אין כאן יום טהרתו. ועוד איך קראו יום טהרתו קודם שאמר והנה נרפא כי קודם הרפואה אין כאן יום טהרתו. ומ"ש והובא אל הכהן כי והובא בעל כרחו משמע ועוד שאח"כ סותר זה ואמר ויצא הכהן אל מחוץ למחנה משמע שהוא לא יובא אל הכהן אלא הכהן הולך אליו. ועוד מ"ש והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע פתח בשתים וסיים באחת. והל"ל מן הנגוע בצרעת. וביאור הדבר הוא כדרך שפרשתי למעלה פרשת תזריע שהצרעת בא על עונות ידועים ושם המכה צרעת ושם המוכה מצורע כי ל׳ מצורע מוציא רע שמוציא כל רעתו הנסתרת בקרבו אל ההון לגלות רעתו בקהל ושם צרעת הוא ל׳ צרה רעה ר"ל שהיא צרה כארז"ל ומצאוהו רעות רבות וצרות שהם צרות זו לזו כמו זיבורא ועקרבא כי למכה זו אין תרופה בדרך הטבע כך לצרעת זה אין תרופה בדרך הטבע להודיעו כי יד ה׳ עשתה זאת וצרעת נעמן יוכיח שגלאו חכמי הרופאים מלבקש לו תרופה וא"כ בהכרח ישיב אל לבו התוספת לסור מדרכו הרעה ונגע שם העון שהוא נוגע בכבוד שמים כביכול או בכבוד הבריות. והצרעת מכריחו שבעל כרחו שלא בטובתו יובא אל הכהן לבקש ממנו רפואה לדעת מוסר השכל כי אלו הלך מתחלה מרצונו לבקש תורה מפפתי כהן ולהיות מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום ושלא לשלח מדנים בין אחים בשוט לשונו אז לא היה בא לידי צרעת זה ומאחר שלא עשה זה מרצונו בהיותו בריא אולם הנה עכשיו והובא אל הכהן בעל כרחו לבקש ממנו דרך התשובה. וז"ש זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו כי ביום שיהדם לב טהור בקרבו ויקבל עליו לשוב בתשובה בו ביום יובא בעל כרחו אל הכהן ללמוד ממנו דרך ה׳ ולשון והובא אינו מדבר בהעתק ממקום למקום אלא מדבר בהעתק לבו מן הדרך הרע אשר היה בו אל הדרך הטוב והוא שיקבל עליו להתקרב אל הכהן ולבקש תורה מפיהו ועל זה אמר זאת תהיה תורת. וא"כ משקבל עליו להיות שהור המחשבות וטהור עינים מראות ברע אז ויצא הכהן אל מחוץ למחנה והנה נרפא נגע אותו עון שגרם לו הצרעת מן הצרוע מזולתו ולא יכול לומר מן הנגע שהרי העון מעשיו גרמו לו והוצרך לומר מן הצרוע להורות שהרפואה הנעשית בא לו מצד שהיה צרוע כי הצרעת הכריחו אל התשובה ואף ע"פ כן הקב"ה מקבל תשובתו אף ע"פ שנעשית על צד ההכרח וההעדר הכרוך בתשובה כזו תמצא מבואר לקמן פרשת וילך בע"ה על פסוק ומצאוהו רעות רבות וצרות ע"ש:

ולקח למטהר שתי צפרים. למעלה בפרשת תזריע כתבתי שעיקר הצרעת בא על ג׳ עבירות הרמוזים בפרשה והם לה"ר וגסות הרוח וחמדת הממון. ועל פי זה נוכל לומר שהצפרים מכפרין על ג׳ על לה"ר לפי שעושין מעשה פטים כו׳ ועל גסות הרוח העולה למעלה כצפרים עפות ועל חמדת הממון שנאמר בו אל תיגע להעשיר וגו׳ כי עשה יעשה לו כנפים וגומר. ולפי שרוב המפרשים האריכו למעניתם בפ׳ זו בענין חטא הלה"ר אוסיף גם אני לקח טוב לבאר מה שתעלה מגודת שכלי הג׳ הכרזות שמצינו לרז"ל המדברים מחטא הלשון. הכרזה האחד הוא מה שמסיק במדרש רבתי מעשה ברוכל אחד שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לצפורי והיה מכריז ואומר מאן בעי למזבן סם חיים אודיק עליה עלמא פירש בעל מתנות כהונה הביטו אחריו מלשון והביטו אחרי משה. ר׳ ינאי הוה יתיב ופשיט בטרקליני׳ א"ל תא סק להכא זבין לי. א"ל לית את צריך ולא דכוותך אמרת עליה סליק לגביה הוציא לו ספר תהלים מכורך הראה לו פסוק זה מי האיש החפץ חיים וגו׳ נצור לשונך מרע א"ר ינאי אף שלמה מכריז שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו שומר מצרעת נפשו א"ר ינאי כל ימי הייתי קורא מקרא זה ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודיעני לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהיה תורת המצורע המוציא רע עכ"ל. הכרזה הב׳ מצינו במסכת ע"ג פרק א׳ מכריז רבי אלכסנדרי מאן בעי חיי מאן בעי חיי כניפו ליה כולי עלמא ואתו לגביה א"ל הב לן חיי אמר להו מי האיש החפץ חיים נצור לשונך מרע שמא יאמר האדם הואיל ונצרתי לשוני מרע אלך ואתגרה בשינה ת"ל סור מרע ועשה טוב ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וגו׳

וגו'. והנה בהכרזת הרוכל יש לדקדק מה איכפת לנו בזה אם היה רוכל או חנוני שהולך להודיע שהיה המכריז רוכל. גם ל' מחזר צריך ביאור כי ל' זה שייך על התוזר לאחוריו והיה לו לומר מסבב ומאי איכפת לנו בזה שהיו העיירות סמוכות לצפורי. גם יש הרבה שינוים בין הכרזת הרוכל ובין הכרזת ר' אלכסנדרי כי הרוכל הכריז מאן בעי למזבן סם חיים הזכיר למזבן סם ורבי אלכסנדראי הכריז מאן בעי חיי לא הזכיר למזבן גם לא הזכיר שום סם. אצל הרוכל אמר אודיק עליה עלמא משמע שלא בקשו לקנות כלום ממנו אלא הביטו אחריו. ולרבי אלכסנדרי מכניף כ"ע ואמרו הב לן חיי. ולמאי נפקא מינה הגיד לנו שרבי ינאי הוה יתיב ופשיט בטרקליניה. ולמאי נפקא מיניה הגיד לנו שהראה לו ספר תהלים מכורך או בלתי מכורך. ומה היתה כוונת רבי ינאי שהוסיף לו ראיה מן שלמה שאמר שומר פיו ולשונו כו'. ועל מ"ש שכל ימיו לא היה יודע היכן מקרא זה פשוט כו' הרי אפילו תינוקות שב"ר יודעין לפרשו. ואם כדברי בעל העקידה שפי' בזו הפרשה שהיה קשה לו הנכח והנסתר כי מתחלה התחיל בלשון נסתר מי האיש החפץ חיים ואח"כ דבר להם בנוכח נצור לשונך מרע אלא ודאי שכוונת הפסוק שיהא הדבר בדרך הכרזה שהמכריז מכריז סתם בלשון נסתר וכשיבאו הקונים לקנות אז ידבר עמהם בנוכח. מ"מ ק' היה לו להבין כל זה מן הכרזת רבי אלכסנדרי. והקרוב אלי לומר בהיתר כל הספיקות הללו שמצינו במסכת ערכין א"ר חמא בר חנינא מאי תקנתיה של מספר לשון הרע אם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים ואין לשון אלא לשון הרע שנאמר חץ שחוט לשונם ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר עץ חיים היא וגו' ואם עם הארץ הוא ישפיל עצמו שנאמר וסלף בה שבר ברוח. רבי אחא בר חנינא אמר סיפר אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברה"ק שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות אלא מאי תקנתי' שלא יבא לידי לשון הרע אם ת"ח הוא יעסוק בתורה כו'. ונראה שטעמו של רבי אחא הוא שהדין נותן שלא יהיה לו תקנה לפי שאם כבר סיפר לשון הרע והטיל מום בקדושים והוציא שם רע ונתפשט קול ענות זה בכל העולם פשיטא שאין תקנה לזה שעליו סופר הלשון הרע ואף אם המספר יקריב כל אילי נביות אין בידו להשיב מחשבתו הרעה ודבריו וכי ילך מקצה השמים ועד קצהו ויכריז לאמר שקר דברתי כמנהג דורנו זה שאם אחד מבעלי הלשון יוציא לעז על איזה נכבד עד מהרה ירוץ דברו ממזרח שמש עד מבואו והוא בעצמו לא יוכל לתקן את אשר עוות ע"כ דין הוא שכשם שאין תקנה לזה שסופר עליו כך אין תקנה למספרו ולכך כרתו דוד ברוה"ק ואמר יכרת ה' כל שפתי חלקות וגו' ונתן טעם לדבר משוד עניים מאנקת אביונים וגו' אלו הן הלוקים וצועקים נאקת חלל העניים והאביונים אשר עליהם יצא הקצף מחץ שחוט לשונם שאין להם תקנה ע"כ אין תקנה גם לשפתי חלקות ועז"א מלשני בסתר רעהו אותו אצמית מתרגמינן לחלוטין כי ישאר כך לחלוטין ואין תקנה לו. אבל ר"ח סבר מדקאמר מרפא אין רפואה כ"א במקום חולי ע"כ רצה לפרש הפסוק במי שכבר סיפר וכדמות רמז לפלוגתא זו מצינו בפרק המדיר מכריז רבי יוחנן הזהרו מזבובים של בעלי ראתן והוא מין צרעת ומסיק שם ריב"ל איכרך בהו ועסיק בתורה כו' וקשה מה ראה ריב"ל על ככה לסמוך על הנס בחנם. ונ"ל על צד הרמז שפליגי בפלוגתייהו דרבי אחא ורבי חמא. כי הזבובים כינוי אל בעלי הלשון שעושין המעשה כזבוב שדרכו להניח כל מקום טהור שבגוף וכשמוצא איזה מקום מטונף ומכה טריה שם ירבץ על מקום השחין כך בעלי הלשון אם יראו איזו אדם מלא חכמה וכבוד לעולם אין מספרים ממעלתם אלא רואים אחר מומי בני האדם כי אדם אין צדיק בארץ שלא יחטא בסכלות מעט ועליהם אמר שלמה זבובי מות יבאיש וגו' ר"ל אלו בעלי הלשון שנמשלו לזבובים וברות שפתיו ימית כי לשון הרע תלתא קטיל על כן קראם זבובי מות ואמר יבאיש כי כל כוונתם להבאיש ריח אנשים טובים. יביע שמן רוקח יביע לשון דבור ור"ל שהוא מדבר אפילו מן איש שלם אשר ריחו נודף כשמן רוקח מכל מקום הוא משתדל להבאיש ריחו יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט כי בעיניו אותו סכלות מעט שהוא רואה בזולתו הוא יקר ונכבד בעיניו יותר מן כל חכמה וכבוד שרואה בו עד שזה הסכלות מעט מכריע את כל החכמה והכבוד. ונתן טעם לדבר לפי שלב חכם לימינו היינו לדון הבריות לכף זכות כארז"ל אלו מיימינים לזכות כו' ולב כסיל לשמאלו לדון את הבריות לכף חובה ע"כ לעולם אינו מספר במעלת זולתו כ"א בגנותו. וטעמו של דבר לפי שגם בדרך שהסכל הולך לבו חסר ואומר לכל סכל הוא ר"ל כל הפוסל במומו פוסל וסכל זה החושד בכשרים יודע בעצמו שאותו חסרון ודופי שמטיל בזולתו יש גם בו וגם הוא לבו חסר מן אותו דבר ע"כ אמר לכל כי סכל הוא ותולה גם באחרים אותו סכלות שהוא יודע שישנו בו בעצם ולאשונה וסובר מאחר שהוא עושה כן כולם עושים כאלה. אלו הם הזבובים החוקרים תמיד אחר מומי הבריות וחסרונן כדרך שנאמר והביטו אחרי משה לפיכך נלקו בצרעת שנקרא ראתן כי כשם שהם בעלי ראתן שרואים ומסתכלים אחר מומי בני האדם כך נלקו בצרעת שנקרא ראתן ואמרו הזהרו מהם שלא לטפל עמהם להשיבן מדרכם הרעה להורות להם דרך התשובה כי הוא סובר סיפר אין לו תקנה ע"כ אין לטפל עמהם בחנם וכן דעת רבי זירא ורבי אמי ורבי אסי שנתרחקו מעל גבולם מכל מיני הרחקה כדמסיק שם. ויכול להיות שטעם להרחקה יתירה זו היתה שלא יקבלו נזק מן חץ שחוט לשונם כמ"ש לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה דוקא בביתו ממש לא ישב אבל דובר שקרים לא יכון לנגד עיני אפילו מרחוק כמטחוי קשת חץ שחוט לשונם כהוראת לשון נגד והיינו לפי שהלשון מזיק אף מרחוק. אבל ריב"ל סבר שיש תקנה גם אם כבר סיפר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה כו' והוא שמסיק ריב"ל איכרך בהו ועסיק בתורה כו' כי סבר שע"י ת"ת יש לו תקנה אפילו למי שכבר סיפר עד שכבר נלקה בצרעת. והנה רבי אלכסנדרי סבר גם הוא סיפר אין לו תקנה ע"כ לא הלך כ"א אל הכיתות שלא ספרו עדיין ופי' מזהירם ומלמדם דרך שמירת הבריאות שלא יבואו לידי לשון הרע והיה מכריז מאן בעי חיי מאן בעי חיי לא הזכיר לשון סם גם לא הזכיר לשון למזבן לפי ששמירת הבריאות אינו צריך סם רק שהרופא מלמדו להועיל שיהיה נשמר מן הדברים המזיקים שלא יבא לידי חולי ע"כ אין נכון שהמלמד יבקש שכר על דבריו כי מה הוא בחנם כי הדבור יתן לו במתנה אף הוא ילמד דרכי הרפואה לזולתו בחנם. אבל מי שכבר נפל אל החולי אז הוא צריך לסמים ובעבורם תובע הרופא שכרו כי גם לו לא באו בחנם אלא נתן דמיהם או טרח את עצמו בעדם. ולפי שרבי אלכסנדרי הלך אל כיתות השוטים שלא ספרו לשון הרע ללמדם דרך שמירת הבריאות שלא יבואו לידי חטא הלשון ע"כ הכריז סתם מאן בעי חיי מאן בעי חיי וכפל הענין לומר לך שיש תקנה לזה שלא יבא לידי סיפור לשון הרע ולזה שלא יסופר עליו לשון הרע. אכניף כולי עלמא ואמרו ליה הב לן חיי כי גם המה חשקו בדבר שכבר התנהגו בו ובקשו לידע הדרך המביא לידי שמירת הבריאות אמר להו פסוק מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו' ולפי ששמירת הבריאות א"צ שום סם ע"כ מסיק שמא תאמר אלך ואתגרה בשינה לנצור לשוני בשב ואל תעשה לגמרי. תלמוד לומר ועשה טוב ואין טוב אלא תורה כו' רצה לומר אף על פי שאינו צריך סמים ותשובה גדולה מכל מקום צריך הוא לנצור לשונו ע"י ת"ת לחכם אבל כנגד הע"ה אמר אחר כך קרוב ה' לנשברי לב כמ"ש וסלף בה שבר ברוח. אבל רוכל זה סבר שיש תקנה אפילו למי שכבר סיפר וידע זה בנסיון בעצמו כי גם הוא היה רוכל הולך רכיל ורגיל על לשונו לשלח מדנים בין אחים ואחר כך נתן אל לבו לשוב בתשובה ובקש דרכי הרפואה שהזכירו רז"ל לת"ח בת"ת ולעם הארץ על ידי שבר רוח ורואה כי התרופות הללו הועילו לו ע"כ מלאו לבו לזכות הרבים ולהחזיר בתשובה כל אותן העיירות שידע בהם שיש שם בעלי הלשון עד אשר לא יבאו עליהם ימי הרעה בצרעת ויצטרכו להדר אחר צפרים עפות כטהרת המצורע בצפרים השופתין מעשה פטיט וז"ש שהיה מחזר בעיירות הסמוכות לצפורי היה מחזר בתשובה אותן העיירות הקרובות למעשה צפור העושין מעשה פטיט והיה מכריז מאן בעי למזבן סם חיי כי היו כחולים הצריכים סמים לתרופה הצריכין קנין ע"כ הזכיר למזבן סם ומטעם זה לא מסיק בהכרזה זו שמא תאמר אלך ואתגרה בשינה כו' כי מאיכי תיתי שיתרפא בשב ואל תעשה מי שהוא חולי כבר אבל בהכרזת רבי אלכסנדרי אתי שפיר כאמור כי שם החידוש שיצטרך לת"ת וכאן החידוש שיועיל הת"ת למי שכבר סיפר. ולא כפל הרוכל הכרוז לומר ב"פ מאן בעי למזבן סם חיי כמו שכפל רבי אלכסנדרי דבריו לפי שגם הוא מודה שזה שסופר עליו הלשון הרע אין לו תקנה כלל ולא בקש תקנה כי אם לזה שכבר סיפר משא"כ ברבי אלכסנדרי שבקש תקנה לשניהם. אודיק עליה כולי עלמא לפי שכבר בחרו להם דרך מקולקל זה והיה רגיל על לשונם לספר לשון הרע ע"כ לא בקשו לקנות כלום ממנו ואדרבה אודיק עליה הביטו אחריו כי המה הבעלי ראתן הרואים אחר מומי נפשות רבות והסרוגים כי כן דרך מואסי התוכחה שמביטים אחרי המוכיחם לראות אם ימצאו בו שמץ פסול להשיב לו מול קורה כי כך אמרו לו לא אתמול היית רוכל הולך רכיל והיום אתה רוצה לתקן דרכינו קשוט עצמך תחלה. רבי ינאי הוה יתיב ופשיט בטרקליניה כמו רבי זירא ורבי אמי ורבי אסי שנתרחקו מעל גבול בעלי הלשון שלא להיות אתם במחיצתם. א"ל תא סק להכא א"ל לית את צריך כו' כי הוא סובר שפסוק מרפא לשון עץ חיים מדבר דוקא במי שכבר סיפר אבל אתה וכל דכוותך אין צריכין שימור. מכל מקום אטרח עליה לידע התרופה הראה לו ספר תהלים מכורך לומר לו לפי שהספר זה כרוך ומונח בקרן זוית אין דורש ואין מבקש ואין קורא בו בצדק ע"כ דרך מוסר לא ידעו האמור בפסוק מי האיש החפץ חיים. אמר רבי ינאי אף שלמה מכריז כו' כי ספר משלי שאינו כרוך ומונח כי מדרך העולם ללמד הספר לנערים כמ"ש לנער דעת ומזמה ואעפ"כ אין עושין מה שקורין בו שומר פיו ולשונו וגו' אלא ודאי יודעין רבונם ומתכוונים למרוד בו. ויכול להיות שתנא דמסייע לו כי קשה לו מה הוסיף שלמה על דברי אביו בשלמא אם פסוק מי האיש החפץ חיים מדבר במי שכבר סיפר שהתרופה מועלת לו סד"א שמי שלא סיפר אין צריך לנצור לשונו פי' ת"ת כדמסיק רבי אלכסנדרי ש"א אלך ואתגרה בשינה כו' קמ"ל שומר פיו ולשונו שגם מי שלא סיפר צריך שמירה על ידי ת"ת. אבל את"ל מי שכבר סיפר אין לו תקנה ובעל כרחך אתה צריך לומר שפסוק מי האיש החפץ חיים וגומר מדבר במי שלא סיפר אם כן מה הוסיף שלמה בפסוק שומר פיו ולשונו על דברי אביו אלא ודאי שכדבריך כן הוא שפסוק זה מדבר אפילו במי שכבר סיפר. וע"ז א"ר ינאי כל ימי לא הייתי יודע היכן מקרא זה פשוט כו' והיינו פסוק שומר פיו ולשונו כי היה סבור שסיפר אין לו תקנה ואם כן היה קשה לו מה הוסיף שלמה על דברי אביו עד שבא רוכל זה והודיע שפסוק מי האיש החפץ חיים מדבר במי שכבר סיפר ואם כן שומר פיו ולשונו מדבר במי שלא סיפר עדיין. ואם נפשך לומר על כל פנים שרבי ינאי מדבר על הפסוק של הרוכל. נ"ל שהיה קשה לו בפסוק שחסר בו תשובת כת הלוקחים. כי המוכר מכריז מי האיש החפץ חיים ואח"כ באו הקונים ואומרים הב לן חיי או מכור לנו סם חיי. ואח"כ משיב שמור ונצור לשונך מרע. ולמה השמיט בפסוקים אלו דברי הקונים אלא ודאי שאמת הוא כדברי הרוכל שפסוק זה מדבר בכיתות שכבר ספרו לה"ר וקשה להם לעזוב ההרגל ולפעמים לא יבקשו לקנות התרופה כי כן קרה אל הרוכל שלא בקשו לקנות ממנו כלום. ומכל מקום חייב המכריז להודיע להם דרך מוסר זה אף אם המה לא יבקשוהו ממנו ע"כ השמיט הפסוק דברי הקונים לומר לך שאף אם יהיה דור תהפוכות שלא יבקשו לקנות כלום מן הרופא ולא ידרשוהו מכל מקום הוא ידרוש אחריהם להורות להם דרך השלום כמ"ש בקש שלום ורדפהו וארז"ל כל המצות אם תבא לידך אתה מחוייב לעשותה אבל השלום אינו כן אלא אתה מחוייב להדר אחריו שנאמר בקש שלום ורדפהו והוא על ידי סור מרע ועשה טוב ואין טוב אלא תורה כו' כי ע"כ נאמר בכל נתיבותיה שלום לפי שמגלת מלה"ר הגורם כל דברי ריבות. וז"ש מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב כי אותן בעלי ראתן אוהבים קימים אשר בהם יראו:

נגע

נרע אשר ימצאו בזולתם כדי שיהיה להם מקום ללון עליו ולספר ממנו אבל החפץ חיים עוצם עיניו מראות ברע ואוהב הימים אשר בהם יראה בטוב זולתו לאמר מי יתן וכל עם ה' נביאים והוא כשינצור לשונו מרע וע"י ת"ת הרמוז בעשה טוב ואין טוב אלא תורה כו' ולע"ה בשבר רוח כמ"ש קרוב ה' לנשברי לב. ויצאתי מגדרי להאריך קצת בדבר שאינו מענין פשוטו של פרשה יען כי ראיתי דור זה פרוץ מאד בחטא הלשון וצרעת נושנת היא כי גם בגלות מצרים היה בעבור שהיו בהם דלטורין ונגאלו בזכות ד' דברים ואחד מהם בזכות שלא היה בהם לה"ר כו' ובבית שני חזרו לסורם ועוד היום בגלות החל הזה חטא הלשון הולך וגדל עד עלות חמת ה' לאין מרפא לכן ראיתי לדבר קצת בהתעוררות זה לאמר אולי ישמעו השרים שבמחנה העברים ויתנו אל לבם לתקן פרצה זו וזה דרשתי בק"ק לובלין בפ' זכור שס"ב לפ"ק בהתאסף ראשי עם וחכמי כל הקהלות ונוסף עליהם דברים כהנה וכהנה:

ועץ ארז ושני תולעת ואזוב. היה לו להסמיך עץ ארז לאזוב כי שניהם ממין הצומחים ומה ראה להכניס שני תולעת ביניהם ובפ' חקת כתיב עץ ארז ואזוב ושני תולעת ולמה שינה כאן ונראה לפי שפ' זו מדברת בתיקון לה"ר שהמספרו אף אם יהיה שפל אנשים כתולעת זה מכל מקום הוא מכה באדם גדול שנמשל לארז כדמסיק בילקוט על פסוק אל תיראי תולעת יעקב ע"כ כפרתו עץ ארז ושני תולעת ואזוב לכפר על מה שעשה מעשה התולעת בארז ותרופתו שישפיל עצמו כאזוב ואז לא יתפאר להטיל מום בקדשים. וטעם לב' צפרים הוא כי האדם יש לו ב' מיני דיבור אחד אסור ואחד מצוה בו. והאסור דהיינו הלה"ר ודוגמתו זהו הציפור שעושה מעשה פטיט השחוטה על כלי חרש על מים חיים. כי אם עם הארץ הוא יהיה לו רוח נשברה שנאמר וסלף בה שבר ברוח כי יש לו דין כלי חרש שאין לו תקנה כ"א בשבירה וכנגדו נאמר שישחט הצפור העושה מעשה פטיט אל כלי חרש. ואם ת"ח הוא יעסוק בתורה שנמשלה למים חיים לכך נאמר על מים חיים. ומטעם זה נאמר ה"פ זאת תורת בענין המצורע לומר לך שהעוסק בחמשה חומשי תורה ניצול מן הצרעת הבא על לה"ר. ואת הצפור החיה זהו כנגד פטפוטי דברים בתורה ותפלה אך שצריך לצרף לדבר זה עץ ארז ושני תולעת ואזוב המורה על ההכנעה והשפלות שאפילו בדבור התורה יהיה לו לב נשבר ונדכה. ואז"ל אדם לא נאמר בו ונרפא אבל בשר נאמר בו ובשר כי יהיה בעורו שחין ונרפא כי מי שיש לו לב בשר ורך יש לו רפואה וכן אז"ל בשר בושה סרוחה רמה כי זכירת כל אלו הדברים מביאין לידי שברון לב והכנעה ע"כ נאמר וטבל אותם בדם הצפור השחוטה להזות עליו מן ב' הצפרים כדי להסמיך עליו ב' דברים. הא' התשובה על העבר והתיקון על העתיד. והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו ואחר כך פרט את ראשו וזקנו וגבות עיניו אף על פי שרז"ל דרשו זה בכלל ופרט מכל מקום לפי דרכנו נוכל לומר שלכך פרט ג' ראשי אברים אלו לפי שהם קרובים אל ג' ראשי עבירות אשר עליהם באים הנגעים את ראשו לכפר על גסות הרוח הרוצה להיות לראש לכל דבר כמ"ש יען כי גבהו בנות ציון וגו' ושפח ה' את קדקד בנות ציון. ואת זקנו הם השערות סביב לפיו לכפר על פה המדבר בלה"ר. ואת גבות עיניו לכפר על צרות העין:

כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחזה. יש לדקדק למה פרט אצל נגעי הבתים כי תבאו אל ארץ כנען יותר מבשאר מיני נגעים גם מאמר אשר אני נותן לכם לאחזה כולו מיותר כי זה ידוע. גם באמרו ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם הל"ל בבתיכם אף על פי שלפי פירש"י שפירש שהאמוריים הטמינו מטמוניות כו' אין זה קושיא כי נקט אחוזתכם למעט הבתים שיבנו עם ישראל שאין שייכות לטעם זה. מכל מקום הלשון סתור קצת כי באמרו אשר אני נותן לכם לאחזה ייחס האחזה אל הש"י ובאמרו אחוזתכם ייחס האחזה אל ישראל כאלו המה האוחזים בנחלה בכח ידם. גם שטעמו של רש"י חלוש מאוד. והקרוב אלי לומר בזה שעיקר הטעם בעבור צרות העין כמ"ש רז"ל מן פסוק ובא אשר לו הבית זה שייחד ביתו לו לעצמו ולא היה מהנה ממנו אחרים כי לבעבור זה נתן ה' לו לאחוז בית מלא כל טוב לנסותו אם ייטיב מביתו גם לאחרים כי לי הכסף והזהב אמר ה' וכל מה שהאדם נותן לאחרים לא משלו הוא נותן כ"א משלחן גבוה קא זכי ליה לכך נאמר כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נותן לכם לאחזה כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה להם כ"א ימין ה' רוממה לתת להם נחלת גוים ואין מקום לצרי עין לומר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה שהרי ה' הוא הנותן לך כח והאוחזה ואם כן דין הוא שתתנו משלו לעניי עמו ואם לא תשמעו בקול דברו ותהיו מן צרי העין המייחסים האחזה אל עצמם אז ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם ר"ל במקום שאתם מייחסים האחזה לכם כאלו אתם האוחזים בה בכח ידכם לכך נאמר מיד ובא אשר לו הבית זה שייחד ביתו לו לעצמו לומר שבכחו ועוצם ידו בנה ביתו. או יאמר אחוזתכם זה שייחד ביתו לו ואינו מהנה ממנו לאחרים ובא אשר לו הבית זה שייחד ביתו לו כפשוטו ממש כי שניהם מדברים מענין זה או ממי שתולה האחזה בעצמו וממנו נמשך צרות עין או שניהם מדברים מצרות העין הנמשך ממה שתולה האחזה בעצמו. וי"א שטעם נגעי הבתים לפי שהאמוריים בנו בתיהם לשם ע"ג ע"כ הקב"ה מביא נגעים על הבתים כדי לנתוץ אותם. ובזה ר"ל ליישב מדרש האומר כנגע נראה לי בבית זו ע"ג ודרש כל פרשה זו על בהמ"ק שנחרב בעבור הע"ג שהעמידו שם כו' וכי יעלה על הדעת לומר שבעל מדרש זה דעתו להוציא כל הפרשה מפשוטו ולפרש על חורבן ב"ה. אלא ודאי שגם דעתו ליתן טעם לנגעי בית בעבור שהאמוריים בנו אותם לשם ע"ג וע"כ הוא בא לידי נתיצה ומכאן למד לומר שגם בהמ"ק אשר בו העמיד מנשה הצלם בא לידי נתיצה בעון זה וכל הפרטים שנאמרו כאן נמצאו גם בחורבן הבית כמ"ש כאן ובא אשר לו הבית כך בחורבן ב"ה בא אשר לו הבית זה הקב"ה. וכמ"ש כאן והגיד לכהן כך יגיד הקב"ה לירמיה מן הכהנים אשר בענתות. וכמ"ש כאן כנגע נראה לי כך יעמוד גם הקב"ה ובדרך זה מבואר כל המדרש והפסוקים כולם כפשוטם ואין להקשות על טעם זה אם כן למה לא יבואו הנגעים על הבתים מיד בבואם לארץ בשלמא לטעמא דמטמוניות שמא אין כל בעל הבית זוכה לאותו מטמון. תשובה לדבר שגם בביעור ע"ג מגלגלין זכות על ידי זכאי ודוקא אם ידור בבית איזו איש הגון מצד מעשיו אין נכון שידור הוא בבית שיש נדנוד ע"ג. ונוכל לומר שפסוק זה בשורה טובה לישראל כמ"ש כלה ה' את חמתו ויצת אש בציון וטובה זו היא שמכלה חמתו בעצים ואבנים ואינו נוגע בגופות כך בשורה זו בנגעי הבתים זש"ה כנגע נראה לי בבית בכ"ף הדמיון כעין הנגע הראוי לבוא עלי נראה לי בבית גם לטעם צרות העין אמר כעין נגע הראוי לבא על צרי העין והוא פיזור ממונם כך נראה לי בבית כי סופו לבא לידי שיפזר הכהן ממנו. ומה שצוה ליקח לחטא הבית צפרים כבר אמרנו להורות שהעושה עשה יעשה לו כנפים כצפרים עפות אבל לרש"י שלא זכר כי אם מעשה פטיט קשה מה ענין זה לנגעי הבתים. על כן אמרנו למעלה שהצפרים יש בהם רמז על חמד הממון הגורם רום לב ועל כן יקח גם עץ ארז:

הפטרת מצרע במלכים ב סימן ז

וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־מָתְנוּ׃ אִם־
אָמַרְנוּ נָבוֹא הָעִיר וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ שָׁם וְאִם־יָשַׁבְנוּ פֹה
וָמָתְנוּ וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם אִם־יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם־
יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ׃ וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ עַד־
קְצֵה מַחֲנֵה אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ׃ וַאדֹנָי הִשְׁמִיעַ ׀ אֶת־
מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב °וְקוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
אֶל־אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת־מַלְכֵי הַחִתִּים
וְאֶת־מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ׃ וַיָּקוּמוּ וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ
אֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר
הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃ וַיָּבֹאוּ הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה
הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם
כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אַחֵר
וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לֹא־כֵן ׀
אֲנַחְנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם־בְּשֹׂרָה הוּא וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים וְחִכִּינוּ
עַד־אוֹר הַבֹּקֶר וּמְצָאָנוּ עָווֹן וְעַתָּה לְכוּ וְנָבֹאָה וְנַגִּידָה בֵּית־

°עמ"ש

פירוש המלות

ארבעה. צ'אטיר וגו' כנוי: השער. ממון לעיר: מתנו. עד אשר מתנו: בנשף. בלילה בעוד חושך גדול: השמיע. לפני בא המצורעים באותו לילה: וישאו. ויקחו: לא כן. לא

המלך: ויבאו ויקראו אל־שער העיר ויגידו להם לאמר באנו אל־מחנה ארם והנה אין־שם איש וקול אדם כי אם־הסוס אסור והחמור אסור ואהלים כאשר המה: ויקרא השערים ויגידו בית המלך פנימה: ויקם המלך לילה ויאמר אל־עבדיו אגידה־נא לכם את אשר־עשו לנו ארם ידעו כי־רעבים אנחנו ויצאו מן־המחנה להחבה בהשדה בשדה קרי לאמר כי־יצאו מן־העיר ונתפשם חיים ואל־העיר נבא: ויען אחד מעבדיו ויאמר ויקחו־נא חמשה מן־הסוסים הנשארים אשר נשארו־בה הנם ככל־ההמון המון קרי ישראל אשר נשארו־בה הנם ככל־המון ישראל אשר־תמו ונשלחה ונראה: ויקחו שני רכב סוסים וישלח המלך אחרי מחנה־ארם לאמר לכו וראו: וילכו אחריהם עד־הירדן והנה כל־הדרך מלאה בגדים וכלים אשר־השליכו ארם בחפזם בחפזם יתיר ה' וישבו המלאכים ויגדו למלך: ויצא העם ויבזו את מחנה ארם ויהי סאה־סלת בשקל וסאתים שערים בשקל כדבר יהוה: והמלך הפקיד את־השליש אשר נשען על־ידו על־השער וירמסהו העם בשער וימת כאשר דבר איש האלהים אשר דבר ברדת המלך אליו: ויהי כדבר איש האלהים אל־המלך לאמר סאתים שערים בשקל וסאה־סלת בשקל יהיה כעת מחר בשער שמרון: ויען השליש את־איש האלהים ויאמר והנה יהוה עשה ארבות בשמים היהיה כדבר הזה ויאמר הנך ראה בעיניך ומשם לא תאכל: ויהי־לו כן וירמסו אתו העם בשער וימת:

פירוש המלות

לא טוב: מחשים. מחרישים: ומחכינו. אם נמתין: בית. לבית: תמו. סימן כמו שתמו ההגבים כן תמו הסוסים ולא נשארו כי אם המעט: השליש. פקיד שר ונגיד:

פרשת אחרי מות

אבן עזרא

(א) אחרי מות. אחר שהזהיר את ישראל שלא ימותו אמר השם למשה שיזהיר גם אהרן שלא ימות כאשר מתו בניו וזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו הקטרת לפנים מהפרכת. ומלת בקרבתם. שם הפעל וה"א לקרבה אל המלאכה שבה תי"ו כמנהג ה"א הנקבה וטעה רבי ישועה שאמר שהוא שם במשקל חכמתם: (ב) אל הקדש. כנגד אהל מועד: כי בענן

רש"י

(א) וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו'. מה תלמוד לומר (ס"א אין אנו יודעים מה נאמר לו בדבור ראשון) היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב. בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן: (ב) ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות כדרך שמתו בניו

טז א וידבר יהוה אל־משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני־יהוה וימתו: ב ויאמר יהוה אל־משה דבר אל־אהרן אחיך ואל־יבא בכל־עת אל־הקדש מבית

ג' בטעם

א ומליל יי עם משה בתר דמית תרין בני אהרן בקרוביהון אשתא נוכריתא קדם יי ומיתו: ב ואמר יי למשה מליל עם אהרן אחוך ולא יהי עליל בכל עדן לקודשא

אחרי מות ג' בטעם וסימן שני בני אהרן. יהואש בן יהואחז. וחברו דר"ה ויחי אמציהו בן

תולדות אהרן אחרי מות. יומא נג סח מגלה ל
לא סוטה מ שבועות יח (יומא לט):
ואל יבא בכל עת. מנחות כז:

בעל הטורים אחרי מות. כתיב לעיל ולאיש אשר ישכב עם טמאה וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שאמרו המשמש עם טהורה ופירסה דם תחתיו לא יפרוש כדי אלא ימתין עד כו'. ועוד כתיב לעיל זאת תורת וסמיך ליה אחרי מות מלמד שמתו על שהורו הלכה בפני רבן. ועוד כתיב לעיל משכני אשר בתוכם וסמיך ליה אחרי מות רמז למה שנאמר בקרובי אקדש. וסמך פרשת יום הכפורים לפרשת נדה לומר מה נדה תשב שבעת ימים קודם שתטהר אף ביום הכפורים מפרישין הכהן שבעת ימים קודם שיכנס לפנים: ויאמר ה' אל משה. והלא כבר נאמר וידבר אלא הדבור האחד לומר לו מעשה פרה שגם היא צריכה פרישה ז' ימים קודם. אחרי מות שני ר"ת בגימ' פרה אדומה:

ספורנו

טז (א) וידבר ה' אל משה אחרי מות. הנה תיבת וידבר בלשון הקדש לא תפול ברוב על חלקי הדבור אבל תפול על משך הדבור בכללו ולכן אחר לשון הדבור יבא ברוב לשון האמירה הפרטית. אמר אם כן וידבר ה' אל משה אחרי מות ויאמר אליו דבר אל אהרן אחיך ומפני שהאריך בספור אחרי מות לא כתב ויאמר אליו אבל אחר והזכיר האל ית' האומר ומשה השומע. אמנם לדברי קצת מרבותינו ז"ל היו שני דבורים ויהיה שעור הכתוב וידבר ה' אל משה ויאמר אליו דבר אל אהרן ואל יבא ולא ימות ואחרי מות שני בני אהרן אמר למשה דבר אל אהרן ולא יבא שלא יכנס יותר ממה שצוה ולא ימות כדרך שמתו בניו בהיותם הורסים

רמב"ן

טז (א) וטעם אחרי מות שני בני אהרן. כי מיד כאשר מתו בניו הזהיר את אהרן מן היין ומן השכר שלא ימות. ואמר עוד למשה שיזהיר אותו שלא ימות בקרבתו לפני ה' והקרוב שהיו שתי המצות האלה ביום המחרת למיתתם כי בו ביום אונן היה ואין רוח הקדש שורה מתוך עצבות. ואזהרת היין הדבור לאהרן היה ובאותו היום היתה גם זאת המצוה למשה. אבל הקדים הכתוב האזהרות שהזהיר את ישראל שלא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם. ואחרי כן כתב אזהרת היחיד. ועל דעתי כל התורה כסדר שכל המקומות אשר בהם יאמר המוקדם יפרש בו כגון וידבר ה' אל משה בהר סיני בספר הזה וכגון ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן בספר השני וכיוצא בהן. ולכך אמר בכאן אחרי מות להודיע כי היה זה אחרי מותם מיד. ועל דברי רבותינו שאמרו שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מן הראשון ויהיה טעם הכתוב שאמר השם למשה בלשון הזה אחרי שמתו שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' אמור אליו שלא יבא בכל עת אל הקדש ולא ימות:

(ב) וטעם אחיך. שתזהירנו כי אחיך הוא ואע"פ שאתה אינך בכל יבא אהרן אחיך בכל יבא. ואמר ר"א שזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו אש הקטרת לפנים. ואינו כן על דעתי כי הכתוב שמזכיר תמיד העון אומר בהקריבם אש זרה. ואם תהיה ראיה שנכנסו לפנים בעבור האזהרה שהזהיר משה על אביהם שלא ימות כ"ש שתהיה ראיה שנכנסו שתויי יין בעבור האזהרה שנאמרה לאהרן עצמו מיד. ועוד כי איך יעלה על דעתם לבא היום אל המקום אשר לא נכנס שם אביהם כי אהרן הקטיר הקטורת שלהם לפנים משלו. וכבר רמזתי על חטאם ולשון הכתובים יורה עליו על מלת בקרבתם כפי הפשט כמו או בקרבתם אל המזבח לשרת אמר כי בשרתם לפני ה' מתו ואם כן יזהיר אהרן שלא ישרת אלא במקום אשר יצוה ובעת אשר יצוה. ויתכן שיהיה טעמו כטעם שאמרו רבותינו שהיו מליזין אחרי הקטרת שעל ידו מתו נדב ואביהוא וכו' ויאמר כי אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' בקטרת אמר לאהרן כי הוא יקרב יותר מהם אל ה' בקטרת וימות אם יבא אל הקדש זולתי בקטרת כי בו יכנס תחלה כמו שאמר והביא מבית לפרכת וכסה ענן הקטרת את

רשי

עניו: ולא ימות. שאם לא הוא מת: כי בענן אראה. כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני ולפי שגלוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו. ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים: (ג) בזאת. גימטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון: בזאת יבא אהרן וגו'. אף זו ולא בכל עת כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרשה (ויקרא י"ו) בחדש השביעי בעשור לחדש: (ד) כתנת בד וגומר. מגיד שאינו משמש לפנים בשמונה בגדים שהוא משמש בהן בחוץ שיש בהם זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור (ר"ה כו) אלא בארבע ככהן הדיוט וכולן של בוץ: קדש ילבש. (ת"כ) שיהיו משל הקדש: יצנף. כתרגומו יחית ברישיה יניח בראשו כמו (בראשית לט) ותנח בגדו אצלו: ורחץ במים. אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו. (יומא לב) וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן ומבגדי לבן לבגדי זהב ובכל חליפה טעון טבילה ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור: (ו) את פר החטאת אשר לו. האמור למעלה ולמדך כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור: וכפר בעדו ובעד ביתו. (יומא לו ת"כ) מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו: (ח) ונתן אהרן על שני השעירם גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל ונותן שתי ידיו בקלפי ונוטל גורל בימין וחברו בשמאל ונותן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם ואת שכתוב בו לעזאזל משתלח לעזאזל: עזאזל. (יומא ס"ז ת"כ) הוא הר עז

ויקרא טז

לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃ 3 בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה׃ 4 כְּתֹנֶת־בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־בַד יִהְיוּ עַל־בְּשָׂרוֹ וּבְאַבְנֵט בַּד יַחְגֹּר וּבְמִצְנֶפֶת בַּד יִצְנֹף בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ הֵם וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת־בְּשָׂרוֹ וּלְבֵשָׁם׃ 5 וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקַּח שְׁנֵי־שְׂעִירֵי עִזִּים לְחַטָּאת וְאַיִל אֶחָד לְעֹלָה׃ 6 וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ׃ 7 וְלָקַח אֶת־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם וְהֶעֱמִיד אֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ 8 וְנָתַן אַהֲרֹן עַל־שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אֶחָד לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל׃

תרגום אונקלוס

מְגָיו לְפָרוּכְתָּא לָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא דְעַל אֲרוֹנָא וְלָא יְמוּת אֲרֵי בַּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל בֵּית כַּפּוּרְתָּא׃ 3 בְּדָא יְהֵי עָלֵיל אַהֲרֹן לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא׃ 4 כִּתּוּנָא דְבוּצָא דְקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְבוּץ יְהוֹן עַל בִּשְׂרֵיהּ וּבְהֶמְיָנָא דְבוּצָא יֵיסַר וּמִצְנַפְתָּא דְבוּצָא יָחֵית בְּרֵישֵׁיהּ לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא אִנּוּן וְיַסְחֵי בְּמַיָּא יָת בִּשְׂרֵיהּ וְיִלְבְּשִׁינּוּן׃ 5 וּמִן כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יִסַּב תְּרֵין צְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד לַעֲלָתָא׃ 6 וִיקָרֵב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּלֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ׃ 7 וְיִסַּב יָת תְּרֵין צְפִירִין וִיקִים יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ 8 וְיִתֵּן אַהֲרֹן עַל תְּרֵין צְפִירִין עַדְבִין עַדְבָא חַד לִשְׁמָא דַייָ וְעַדְבָא חַד

פ · כ' וחד ולראה · פ · כולי פתחין במ"א. ל' קמן · ל' · ל' · ל' · כל אורי' חסר במ"א וביום הכפורים · כל לוש' חסר ו' תניין במ"ב מ"ל דמ"ל · ד' חסר בלוש' · כ' מ"ל. ד'

אבן עזרא

בענן. הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת. שיעשה ענן ולא יראה הכבוד פן ימות והנה טעמו לא אהיה נראה אליו כי אם בענן ויש אומרים כי פי' כי בענן בעבור כי אני דר בענן על הכפורת כטעם ה' אמר לשכון בערפל: (ג) בפר בן בקר. אין פירושו שיביא הפר אל הקדש רק שיתן משלו בתחלה פר החטאת לכפר עליו ועל הכהנים ויש אומרים גם הלוים בעבור שמצאנו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי והוא רחוק רק הלוים יחשבו עם ישראל: (ד) כתנת בד קדש. ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש ומזה הכתוב למדו אנשי בית שני ששמשו בלא אורים ותומים גם נביאים היו שם: (ו) והקריב אהרן את פר החטאת. אל פתח אהל מועד כמשפט. וטעם וכפר בעדו. כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אחר שישחטנו וי"א כי העמדתו היא כפרה: (ח) גורלות. ידועים מדברי קבלת אבותינו. אמר הגאון כי עזאזל שם הר ונקרא כן בעבור שהוא תקיף כי

בעל הטורים

יואש: אל פני ט' נמסר בסדר משפטים: אראה על הכפרת כל לשון ראייה אל במ"ו על וסימן ירא ה' עליכם וישפט. אראה על הכפרת. ותי' עליהם יראה. וכבודו עליך יראה. ואקום ואצא אל הבקעה. המה הפנים אשר ראיתי: אראה ב' וסי' על הכפרת. אל אחאב: בפר בן בקר ב' וסימן בזאת יבא אהרן אל הקדש. כל הבא למלא ידו: בד כולהון פתחין בר מן א' ועשה להם מכנסי בד: השעירם כל לישנא כ"ב בר מן ב' מלאים וסי' ושעירים ירקדו שם לבמות ולשעירים: גרלות ד' חסר ו' קדמא בליי' וסי' ונתן אהרן על שני השעירם. ומגרל נחלתנו. עלה אתי בגרלי. ותגי' ותעמוד לגרלך: וגורל ב' ומ"ל וסימן וגורל אחד לעזאזל זה חלק

תולדות אהרן (אל פני. תענית כ"ה יומא לט): ולא ימות. יומא נג: כי בענן. יומא יט נג: בזאת יבא אהרן. יומא ג ד נ: בפר בן בקר. יומא כט נ מנחות טז: כתנת בד קדש. יומא לב זבחים יח יט (כלאים לא): ומכנסי בד. יומא כה סנהדרין מט: על בשרו. יומא יב: בד בד בד בד. יומא לה: בגדי קדש הם ורחץ במים. יומא לב זבחים יט פא: ומאת עדת. יומא ג סב שבועות יד: ואיל אחד. יומא ג ו: והקריב אהרן. יומא ג לו מב לא זבחים נח מנחות פג חולין כב: וכפר בעדו. יומא ב יג לו מגלה כ שבועות יד הוריות יג (יומא לח): ולקח את שני השעירים. שבועות יג חולין יא: ונתן אהרן. יומא לו קדושין יד: (גורל אחד. יומא מא מג): עזאזל. יומא כו: את השעיר. יומא לע ם:

רמבן

את הכפורת אשר על העדות ולא ימות וזה טעם כי בענן אראה על הכפרת שלא יכנס רק בקטרת שיעלה עמו שם כמו שאמר וכסה ענן הקטרת את הכפרת:

וטעם בכל עת. בעבור שכבר הזכיר יום הכפורים שאמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה אמר בכאן לא יבא בשום עת אל הקדש רק בזאת כלומר ביום אשר יקריב הקרבנות האלה לכפורים ואחרי כן יפרש בפרשה במה יכנס כמו שאמר והביא מבית לפרכת ויפרש היום שיהיה בעשור לחדש השביעי ויחזור ויאמר כי יהיה אחת בשנה. וסוד בזאת יבא אהרן אל הקדש כסוד זאת אות הברית אשר הקימותי וכבר פירשתיו. ורבותינו רמזו בו אמרו בויקרא רבה רבי יודן פתר קריה בכהן גדול בכניסתו לבית קדשי הקדשים חבילות חבילות של מצות בידו. בזכות התורה וזאת התורה. בזכות מילה זאת בריתי אשר תשמרו. בזכות שבת אשרי אנוש יעשה זאת. בזכות ירושלים זאת ירושלים. בזכות שבטים וזאת אשר דבר להם אביהם. בזכות יהודה וזאת ליהודה. בזכות כנסת ישראל זאת קומתך דמתה לתמר. בזכות התרומה וזאת התרומה. בזכות המעשרות ובחנוני נא בזאת. בזכות הקרבנות בזאת יבא אהרן. וזה צריך פירוש ארוך אבל כבר הכל מבואר בדברינו:

(ד) **כתנת** בד קדש ילבש שיהיה משל קדש לשון רש"י. ויאמר בגדי קדש הם שיהיו כן כולם של קדש. ובת"כ קדש ילבש שיהיו משל קדש. אין לי אלא אלו בלבד מנין לרבות שאר בגדי כהונה גדולה ובגדי אחיו הכהנים. ת"ל בגדי קודש הם בנין אב לכל הבגדים שיהיו משל קדש. ועל דרך הפשט כאשר אמר ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך בשמונה הבגדים יאמר שגם אלה בגדי קדש. ושמם כמו האיש לבוש הבדים ולכך הודיעו כי בגדי קדש הם ובויקרא רבה כשירות של מעלן כך שירות של מטן. מה שירות של מעלן איש אחד בתוכם לבוש בדים. כך שירות של מטן כתנת בד קדש:

ילבש. יחגור יצנוף. נדרש בת"כ לפי שסופנו לרבות לו כלים אחרים בין הערבים אין לו יכול לא ילבש של שחרית ת"ל ילבש יחגור יצנוף. וכתב רש"י ז"ל יצנוף יחית ברישיה יניח בראשו כמו ותנח בגדו אצלה ואחתתיה. ולא נתברר לי דעת אונקלוס בזה כי הצניפה סבוב שיגלגלנה בראשו כצניף ולמה יתרגם אותה בהנחה בלבד ולא יתרגם בה הלשון שמיוחד לו לצניפה ממש ואולי איננו בלשון הארמית כי גם הצניפות והרדידים שבישעיה תרגם יונתן ב"ע כתריא ואין לשניהם לשון בצניף ובמצנפת רק לשון הקדש שניהם מצנפתא:

(ח) **וגורל** אחד לעזאזל. הר גבוה עק קשה שנאמר ארץ גזרה לשון רש"י. ובת"כ לעזאזל למקום הקשה שבהרים יכול בישוב תלמוד לומר המדברה ומנין

ספורנו

הורסים לעשות קטרת יותר ממה שנצטווה וזה לזרוז יותר מן הראשון: (ב) כי בענן אראה. בזה הדור לדבר למשה ובשאר הדורות לקרוא למוכיים לנבואה כענין שמואל באמרו ושמואל שוכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים ויקרא ה' אל שמואל: (ג) בזאת יבא בפר בן בקר. בהקדשת פר לחטאת ואיל לעולה ולבישת הבדים שאין בהם לבע ולא ציור מלאכותי כי אמנם לא יאחר כהן גדול להכנס לפנים עד אחר הקרבת העולה אבל יכנס להקטיר הקטרת תכף אחר שחיטת החטאת: (ד) בגדי קדש הם. בכמותם יראו המלאכים אל הנביאים כי הם נראים אז בלבושי הבדים: (ה) שני שעירי עזים לחטאת. הראשון על חטאת במקדש והמשתלח על שאר חטאי צבור אשר לרוב טומאתו לא יאות לזבח ומטמא משלחו: (ח) גורלות. כי הגורל בפרט על ידי איש חסידו הוא כאשר ישאל איש בדבר האלהים כאמרו בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו

כי טעם זכר השם כטעם הררי אל יקותיאל והגאון הלוי תפשו כי האל"ף במלת עזאזל היא בין זי"ן לזי"ן ויש אומרים שהוא הר סמוך אל הר סיני והשם לוה להוליך השעיר ולהעלותו שם עד שישמט ואחר כן היו מוליכים אותו בבית המקדש להר אחר והעד שנאמר ויעש אהרן וכן בחג שבועות לפי דעתי כאשר אפרש במקומו וי"א כי עבודת בית שני לא היתה כראשון כי היה הכהן מחוסר בגדים ואין כפרת וזה המפ' אמר כי השעיר ישולח במדבר כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר וטעמו כטעם צפור המטהר מהצרעת שהוא על פני השדה מקום שאין שם ישוב והעד אל ארץ גזרה ואנחנו השיבונו כי השעיר ישלחו במדבר כאשר הוא כתוב וירדוף אחריו עד שיכרת ויעל אל הצור על כן אמרו חז"ל ודוחפו ויאמר רב שמואל אף על פי שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שאחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו : (ט) ועשהו חטאת. שישחטנה : (י) יעמד חי. מהבנין הכבד הנוסף שלא נזכר שם פועלו והיה היו"ד ראוי להיותו מאוסף בשורק רק נרחב בעבור אות הגרון וכן יהרס כל רכושו : לכפר עליו. כי הכפור יהי עליו ופירושו לשלח אותו : (יא) והקריב אהרן. בעבור שארכו דברי השעירים הוסיף לבאר אחר שהקריב הפר ושני השעירים אל אהל מועד יחל לשחוט את הפר שלו : (יב) המחתה. ידועה היא : חפניו. שניהם : קטרת סמים. היא הנזכרת. היה נראה לנו כי על פני הכפורת ולפני הכפורת כמשמעו והמעתיקים אמרו כי על פני הכפורת הוא על בין הבדים ולפני הכפורת ידוע מדבריהם והוא אמת: (טו) ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. ועתה ישחטנו בבאתו כי י"א שהוא

לַעֲזָאזֵל׃ ט וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יָת צְפִירָא דִּסְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לִשְׁמָא דַייָ וְיַעְבְּדִינֵּיהּ חַטָּאתָא׃ י וּצְפִירָא דִּסְלֵיק עֲלוֹהִי עַדְבָא לַעֲזָאזֵל יִתָּקַם כַּד חַי קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי לְשַׁלָּחָא יָתֵיהּ לַעֲזָאזֵל לְמַדְבְּרָא׃ יא וִיקָרֵיב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּילֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּילֵיהּ׃ יב וְיִסַּב מְלֵי מַחְתִּיתָא גּוּמְרִין דְּאֶשָּׁא מֵעִלָּוֵי מַדְבְּחָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְלֵי חוּפְנוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין דְּקִיקִין וְיָעֵל מִגָּיו לְפָרוּכְתָּא׃ יג וְיִתֵּן יָת קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא עַל אִישָּׁתָא קֳדָם יְיָ וִיחַפֵּי עֲנַן קְטֹרְתָּא יָת כַּפּוּרְתָּא דְּעַל סַהֲדוּתָא וְלָא יְמוּת׃ יד וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי בְאֶצְבְּעֵיהּ עַל אַפֵּי כַפּוּרְתָּא קִדּוּמָא וּלְקֳדָם כַּפּוּרְתָּא יַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ׃ טו וְיִכּוֹס יָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּלְעַמָּא וְיָעֵיל יָת דְּמֵיהּ לְמִגָּיו לְפָרוּכְתָּא וְיַעְבֵּיד לִדְמֵיהּ כְּמָא דַּעֲבַד לִדְמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי יָתֵיהּ עַל כַּפּוּרְתָּא

ט וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ חַטָּאת׃ י וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה׃ יא וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וְשָׁחַט אֶת־פַּר הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃ יב וְלָקַח מְלֹא־הַמַּחְתָּה גַּחֲלֵי־אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ מִלִּפְנֵי יְהוָה וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת׃ יג וְנָתַן אֶת־הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה וְכִסָּה ׀ עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת׃ יד וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ׃ טו וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה אֹתוֹ עַל־

ד׳ י״ב · ב׳ ד׳ וחד וקטרת ב׳ · ד׳ חטפין פתחין · ס׳ מ״ל כתו׳ · ט׳ יתידאין · ב׳ גויס רביס

עז וקשה צוק גבוה שנאמר ארץ גזרה חתוכה : (ט) ועשהו חטאת. (ת"כ) כשמניח הגורל עליו קורא לו שם ואומר לה׳ חטאת : (י) יעמד חי. כמו יועמד חי על ידי אחרים ותרגומו יתקם כד חי. (ת"כ) מה תלמוד לומר לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים לכך נאמר יעמד חי עמידתו חי עד שישתלח מכאן ששליחותו למיתה : לכפר עליו. שיתודה עליו כדכתיב והתודה עליו וגו׳ : (יא) וכפר בעדו וגו׳. (ת"כ) וידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהם כלם קרויים ביתו שנאמר (תהלים קלה) בית אהרן ברכו את ה׳ וגו׳ מכאן שהכהנים מתכפרין בו (ת"כ) וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כמו שנא׳ וכפר על הקדש מטומאות וגו׳ : (יב) מעל המזבח. החיצון (יומא מה) : מלפני ה׳. מצד שלפני הפתח והוא צד מערבי : דקה. (יומא מו) מה תלמוד לומר דקה והלא כל הקטורת דקה היא שנא׳ (שמות ל) ושחקת ממנה הדק אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת : (יג) על האש. שבתוך המחתה : ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקונה חייב מיתה : (יד) והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע : ולפני הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעלה ושבע למטה : (טו) אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהנים מכפר השעיר על ישראל והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם : כאשר עשה לדם הפר. אחת למעלה ושבע למטה : מטומאות

בעל הטורים

בזאת. עולה תי״ו רמז לבית ראשון שעמד ת״י שנים : ולבשם. אותיות כלו בם שעונין גנוזים : וכפר. בגי׳ זה וידוי דברים שמתודה על פרו : וגורל ב׳ במסרה. וגורל אחד לעזאזל. וגורל לבוזזינו דהיינו כמן שנאמר בו ויבז בעיניו ויפל גורלות על ישראל ואמר הקב״ה איננו פוס לך כבר הפלתי גורלות ונפל חבלי בישראל. ז״ש גורל אחד לה׳ וגורל אחד לעזאזל שמכפר עונותם של ישראל דכתיב ונשא עונותם עונות תם הוא מכפר. ג״פ כתיב עזאזל כנגד נושא עון ופשע וחטאה שבזכות שלשה אבות : ומלא חפניו ב׳. הכא ואידך ומלא החבל להחיות גבי יואב של מלחמת מואב שבזכות עבודת יו״כ היו נוצחים במלחמה : סמים דקה בגי׳ דקה מדקה. דקה ב׳ הכא ואידך קול דממה דקה וזהו כי בענן אראה על הכפורת פי׳ כי בענן הקטרת שנאמר בה דקה יהיה קול דממה דקה ויראה כבוד ה׳ : יזה ב׳. הכא ואידך כן יזה גוים רבים נפרשת הנה ישכיל עבדי שמדבר

שוסינו וגורל לבוזינו : המדברה י״ב וסימן ויאמר ה׳ אל אהרן. והשעיר אשר עלה עליו הגורל. ביד איש עתי המדברה. ולא נתן כיהון את ישראל. ויסעו מפי החירות. ואתם פנו לכם המדברה. ויפנו ויבאו המדברה דשפטים. וחברו. והראש אחד יפנה. ויחן שאול. ונטשתיך המדברה. לעיני העם פלוגתא : ומלא. ב׳ וסימן חפניו קטורת. ומלא החבל להחיות : קטורת סמים ד׳ דסמיכי נמסר בסדר פקודי : דקה ב׳ וסימן קטרת סמים דקה. קול דממה דקה : ענן ד׳ חטפין פתחין וסימן נמסר בסוף סדר פקודי : העדות ח׳ מלאים בתורה וסימן והבדילה הפרוכת לכם. ושמת שם ארון העדות. ויסך על ארון. וכסה ענן הקטורת. והלוים יחנו סביב. תגיינא דפסוק. והנחתם באהל. ויהי ממחרת ויבא. השב את מטה אהרן :

תולדות אהרן ועשהו חטאת. יומא מ מא קדושין יד חולין כד כריתות כח (יומא מא מג) : והשעיר. יומא לט : יעמד חי. יומא מ סד סס עא : לכפר עליו. יומא סה : לעזאזל המדברה. יומא סז : אשר לו. שם נא שבועות יד : ושחט את פר. מנחות יט : אשר לו. שבועות יד : ולקח מלא המחתה. יומא מה מט זבחים נא : גחלי אש. פסחים עה : ומלא חפניו. יומא מז זבחים קט : והביא מבית לפרכת. יומא מז מט מנחות יא : ונתן את הקטרת. יומא נג (יומא לט) : וכסה ענן הקטרת. שם נג : על פני הכפרת. שם נס סנהדרין ס מנחות כז : ולפני הכפרת. יומא נה : אשר לעם. שבועות יג יד : ועשה את דמו. יומא נס (יומא מב) : והזה אותו. שם :

ספורנו

משפטו : (ט) ועשהו חטאת. הגורל יעשה את השעיר חטאת כאמרם ז"ל הגורל עושהו חטאת ואין השם עושהו חטאת : (יא) וכפר בעדו. כבר בא בקבלה שמתי הכפרות בעדו הם כפרת דברים בוידוי ולפיכך הם קודם שחיטת החטאת : (יב) ולקח מלא המחתה. כי תיכף שנשחט החטאת והתודה וסר עונו נעשה מוכן לאור באור פני מלך. והנה המלך יראה לכל מוכן לאורו כאמרו כי בענן אראה וראוי לכבדו בקטרת כמו הענין אחר התמידים כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד אשר

רמבן

ומנין שהיא צוק תלמוד לומר אל ארץ גזרה. ולפי זה יהיה פירוש מלת לעזאזל לקשה והוא כפול הזי"ן כמו עזוז וגבור. ור"א כתב אמר רב שמואל אע"פ שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם השעיר המשתלח הוא לשם ואין צורך כי המשתלח איננו קרבן שלא ישחט ואם יכולת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא. ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו והנה ר"א נאמן רוח

רש"י

(יז) מטמאות בני ישראל. (ת"כ) על הנכנסין למקדש בטומאה ולא נודע להם בסוף שנאמר לכל חטאתם וחטאת היא שוגג: ומפשעיהם. אף הנכנסין מזיד בטומאה: וכן יעשה לאהל מועד. (יומא נז) כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרוכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה: השוכן אתם בתוך טמאותם. אע"פ שהם טמאים שכינה ביניהם: (יח) אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכל ומה תלמוד לומר ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרכת ועמד מן המזבח ולפנים והזה ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית (יומא נח): וכפר עליו. ומה היא כפרתו ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה: (יט) והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו (ת"כ): וטהרו. ממה שעבר. וקדשו

אבן עזרא

שהוא ישחוט קודם הפר ואיננו אמת: (טו) וכפר על הקדש. הוא קדש הקדשים: וכן יעשה לאהל מועד. שיזה שבע פעמים לפני הכפרת ועל קרנות מזבח הקטורת. וטעם וכפר על הקדש. להיות הדם כופר שלא ישחט בעבור טומאת הטמאים: (יז) וכל אדם. מהכהנים: לכפר בקדש. בפנים: וכפר בעדו ובעד ביתו. בפר חטאתו: ובעד כל קהל ישראל. בשעיר חטאתם: (יח) ויצא אל המזבח. הוא

הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת: טו וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם: יז וְכָל־אָדָם לֹא־יִהְיֶה | בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל: שני יח וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי־יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: יט וְהִזָּה עָלָיו מִן־הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְקִדְּשׁוֹ

ב'. ל' · ע' כ"כ. ד' · ה' · ל' וחסר. ל' · כל ליתנא חסר כמ"ב · פ' · ד' מ"ל בתורה · ל'

וְלָקֳדָם כַּפּוּרְתָּא: טז וִיכַפַּר עַל קוּדְשָׁא מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִמְּרָדֵיהוֹן לְכָל חוֹבֵיהוֹן וְכֵן יַעֲבֵיד לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דְּשָׁרֵי עִמְּהוֹן בְּגוֹ סוֹאֲבָתְהוֹן: יז וְכָל אֱנָשׁ לָא יְהֵי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּמֵיעֲלֵיהּ לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא עַד מִפְּקֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל: יח וְיִפּוֹק לְמַדְבְּחָא דִּקְדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וּמִדְּמָא דִצְפִירָא וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר: יט וְיַדֵּי עֲלוֹהִי מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִיקַדְּשִׁינֵיהּ

חטאתם ט' וסימן נמסר בישעית גבי פרשת ואמר סלו סלו פנו דרך: לאהל מועד ה' וסימן וכן יעשה לאהל מועד. איש על דגלו באותות. ואת כל כלי עבדת הקדש. זכריה בן משלמיה שוער. ויעל שלמה שם: אל המזבח ט' נמסר בויקרא: קרנות ד' מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר ויקרא:

תולדות אהרן וכפר על. מכות ז ח יב: ומפשעיהם. מכות ז ח כריתות כה: וכן יעשה. יומא נג נו נז שבועות ח זבחים נז: וכל אדם. יומא מג (יומא לט מב גד): וכפר בעדו. יומא שם סוריות יג: ויצא אל המזבח. יומא נח (בכורים סה יומא מב): ולקח מדם הפר. יומא מח בכורות לט: ומדם השעיר. יומא נו נח זבחים פא מנחות כב חולין לא תמורה ה: וטהרו וקדשו. יומא נט (שבת ג'):

בעל הטורים

בענין מיתה שעתיד הקב"ה להחזיר ב' המהפכות שהשיבא מלך המשיח שחזור ג"כ מהפחת הכהונה לעבודתה: לפני הכפרת יזה ז' פעמים. למה מזה אחת למעלה ושבע למטה. כי די לתחתונים שיהיו א' משבעה בעליונים וכן אמר דוד ז' הללו את ה' מן השמים וח' הללו את ה' מן הארץ וכן משה לא הזכיר השם בהאזינו אלא לאחר כ"ח תיבות אמר די שאהיה כא' מז' המלאכים שמזכירים השם אחר ג' תיבות. י"ו הזאות על הכפורת כנגד י"ו כריתות שנכרתו בסיני וי"ו על הכפורת נגד י"ו שבאהל מועד. וי"ו על המזבח הזהב עם שירי הדם שעל מזבח החיצון כנגד י"ו שבערבות מואב. והיינו דכתיב דם הברית. וה' טבילות כנגד ה' עבודות שמשנה מחוץ לפנים ומפנים לחוץ. וכנגד ה' תפלות. והן כנגד ה' פעמים מלך הכבוד שבמזמור לה' הארץ ומלואה ובאות לכפר על הנפש שיש לה ה' שמות. וי"וד קידושין כנגד עשרה פעמים שמזכיר ה' בו ביום. ונפרשה י' פעמים ה' עד הטהרו. וכ"ד כפרות כתובים בענין יה"כ בואתה תלוס ובהר סיני וכאן ובאמר אל הכהנים ובפנחס לכפר על כ"ד עבירות שביחזקאל בפרשת הודע את ירושלים. וכ"ד עריות כתובים בזה הסדר: השכן אתם בתוך. ג' אע"פ שהם היו טמאים השכינה ביניהם:

רמבן

רוח מכסה דבר אבל אני הרכיל מגלה סודו שכבר גלו אותו רבותינו במקומות רבים אמרו בבראשית רבה ונשא השעיר עליו זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר את כל עונותם עונות תם שנאמר ויעקב איש תם ומפורש מזה בפרקי רבי אליעזר הגדול לפיכך היו נותנין לו לסמאל שוחד ביום הכיפורים שלא לבטל את קרבנם שנאמר גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל גורלו של הקב"ה לקרבן עולה וגורלו של עזאזל שעיר החטאת וכל עונותיהם של ישראל עליו שנאמר ונשא השעיר עליו ראה סמאל שלא נמצא בהם חטא ביום הכפורים אמר לפני הקדוש ב"ה רבון כל העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת שבשמים מה מלאכי השרת יחפי רגל כך הן ישראל יחפי רגל ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין בהם אכילה ושתיה כך ישראל אין בהם אכילה ושתיה ביום הכפורים מה מלאכי השרת אין להם קפיצה כך ישראל עומדין על רגליהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת שלום מתווך ביניהם כך הן ישראל שלום מתווך ביניהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך הן ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים והקדוש ברוך הוא שומע עדותן של ישראל מן הקטיגור שלהם ומכפר על המזבח ועל המקדש ועל הכהנים ועל כל עם הקהל שנאמר וכפר את מקדש הקדש וגו' ע"כ אגדה זו. והנה הודיענו שמו ומעשהו וזה סוד הענין כי היו עובדי אלהים אחרים הם המלאכים עושים להם קרבנות והם להם לריח ניחוח כענין שנאמר ושמני וקטרתי נתתי לפניהם ולחמי אשר נתתי לך סולת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפניהם לריח ניחוח ויהי להם נאם ה' אלהים. ואתה צריך להתבונן בכתוב במקרא ובמסורת והתורה אסרה לגמרי קבלת אלהותם וכל עבודה להם. אבל צוה הקב"ה ביום הכפורים שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החרבן והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו ומאצילות כחו יבא חורב ושממון כי הוא העולה לכוכבי החרב והדמים והמלחמות והמריבות והפצעים והמכות והפירוד והחרבן והכלל נפש לגלגל מאדים וחלקו מן האומות עמלק שהוא עם היורש החרב והמלחמות ומן הבהמות השעירים והעזים ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקין בלשון רבותינו ובלשון הכתוב שעירים כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר ואין הכונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה אבל שתהיה כונתנו לעשות רצון בוראנו שצונו בכך והמשל בזה כמי שעשה סעודה לאדון וצוה האדון את האיש העושה תן מנה אחת לעבדי פלוני שאין העושה הסעודה נותן כלום לעבד ההוא ולא לכבודו יעשה עמו רק הכל נתן לאדון והאדון נותן פרס לעבדו ושמר זה מצותו ועשה לכבוד האדון כל אשר צוהו והמנס האדון לחמלתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנה שיספר בשבחו ולא בגנותו וזה טעם הגורלות כי אלו היה הכהן מקדיש אותם בפה לה' ולעזאזל היה כעובד אליו ונודר לשמו אבל היה מעמיד אותם לפני ה' פתח אהל מועד כי שניהם מתנה לה' והוא נתן מהם לעבדו החלק אשר יבא לו מאת השם הוא הפיל להם גורל וידו חלק להם כענין שנאמר בחיק יוטל הגורל ומה' כל משפטו וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ה' לומר שהוא שלו ואין אנחנו מכוונים בשלוחו אלא לרצון לשם כמו שאמר יעמד חי לפני ה' לכפר עליו לשלח אותו וגו' ולכך לא נשחוט אותו אנחנו כלל ותרגם אונקלוס לשמא דהשם ולעזאזל כי האחד לשם ה' ולא לו והשני לעזאזל ולא לשמו של עזאזל ומפני זה אמרו רבותינו אם בחקתי דברים שיצר הרע מקטרג בהם וע"ג משיבין עליהם לבישת שעטנז ופרה אדומה ושעיר המשתלח ולא מצאו בקרבנות תשובה לע"ג עלינו כי הם על אשי ה' אבל בשעיר המשתלח ישיבו עלינו כי יחשבו שאנו עושים כמעשיהם וכן בפרה אדומה מפני שהיא נעשית מחוץ למחנה וענינה דומה לענין שעיר המשתלח להעביר רוח הטומאה כענין שנאמר בעתיד ואת הגלולים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ומזה תבין טעם כבוס בגדי המשלח את השעיר לעזאזל והשורף את הפרה ומה שהזכירו רבותינו בכבוס הבגדים של פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים. והנה רמז לך ר"א שתדע סודו כשתגיע לפסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והמלה מורכבת וחבירה רבים. והנה הענין מבואר זולתי אם תחקור מהענין לשכלים הנבדלים ולרוחות בקרבן וזה יודע ברוחות בחכמת נגרומנסי"א ויודע גם בשכלים ברמזי התורה למבין סודם ולא אוכל לפרש כי היינו צריכים לחסום פי המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי היוני אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו והגים דעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים כי כל ענין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת:

(יח) **ויצא** אל המזבח אשר לפני ה' וגו'. הזאות שלפני הכפרת מכפרת על טומאת מקדש וקדשיו של לפני ולפנים והזאות שעל הכפרת באהל מועד מכפרת על טומאת היכל וקדשיו כגון מנורה ושלחן ולחם הפנים ופרוכת עצמה ומתנות מזבח הפנימי והזאות שעליו מכפרת על טומאת מזבח עצמו וקדשיו כגון הקטרת. ולכן הכתוב מחלק בהן ומזכיר כל כפרה לבדה. ובת"כ דורש זה מן הכתוב בסוף וכלה מכפר את הקדש וגו'. ואמרו מכפר את הקדש זה לפני ולפנים אהל מועד זה היכל המזבח הפנימי מלמד שכל

פסוק

הוא מזבח העולה: ונתן אותם. אחר שיסורו מישראל כאילו נתונים הם על ראש השעיר והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד והכתוב דבר להבין הכל: (כא) עתי. מזומן לעתו או מנהגו ללכת בכל עת בכפורים והיו"ד להתיחס לעת כמו פנימי והמפרשים אותו חכם אינגו נכון בעיני וחז"ל אמרו שהנושא הוא כהן ודבריהם אמת: (כד) במקום קדוש. בחצר אהל מועד ושם היו פורסין לו: בגדיו. שישמש בהן בכל יום וי"א שהם הנזכרים והעד שלא נכתב ולבש בגדים אחרים: עולתו. הוא האיל ואיל העם ופר העם ושבעה כבשיהם

וקדשו. לעתיד לבא: (כא) איש עתי. (יומא סו) המוכן לכך מיום אתמול: (כג) ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא (דף לב) ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד. להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטורת לפני ולפנים: ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים וזהו סדר העבודות. תמיד של שחר בבגדי זהב. ועבודת פר ושעיר הפנימיים וקטרת של מחתה בבגדי לבן. ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב. והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן. ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים וקטרת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב. וסדר המקראות לפי העבודות כך הוא. ושלח את השעיר במדבר ורחץ את בשרו במים וגו' ויצא ועשה את עולתו וגו' ואת חלב החטאת וגומר וכל הפרשה עד יבא אל המחנה ואחר כך ובא אהרן: והניחם שם. מלמד שטעונין גניזה ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום הכפורים אחר: (כד) ורחץ את בשרו וגומר. (יומא לב) למעלה למדנו מורחץ במים את בשרו ולבשם שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה (שבאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום) וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה: במקום קדוש. (ת"כ יומא שם) המקודש בקדושת עזרה והיא היתה בגג בית הפרוה וכן ד' טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונה היתה בחיל: ולבש את בגדיו. שמונה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה:

מטמאת בני ישראל: כ ועלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח והקריב את השעיר החי: כא וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם ונתן אתם על ראש השעיר ושלח ביד איש עתי המדברה: כב ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה ושלח את השעיר במדבר: כג ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש והניחם שם: כד ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו ויצא ועשה את עלתו ואת עלת העם וכפר בעדו ובעד העם:

מסואבת בני ישראל: כ וישיצי מלכפרא על קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא ויקריב ית צפירא חיא: כא ויסמוך אהרן ית תרתין ידוהי על ריש צפירא חיא ויודי עלוהי ית כל עוית בני ישראל ית כל מרדיהון לכל חטאיהון ויתן יתהון על ריש צפירא וישלח ביד גבר דזמין למהך למדברא: כב ויטול צפירא עלוהי ית כל עויתהון לארע לא יתבא וישלח ית צפירא במדברא: כג ויעול אהרן למשכן זמנא וישלח ית לבושי בוצא די לבש במיעליה לקודשא ויצנעינון תמן: כד ויסחי ית בשריה במיא באתר קדיש וילבש ית לבושוהי ויפוק ויעביד ית עלתיה וית עלת עמא ויכפר עלוהי ועל עמא:

ו׳ | ס׳ דסמיכי. ה׳ | ד׳ | קדמאה כתי׳ בכגול תחת הס״א תניין כתי׳ כפתח תחת הס״א וסי׳ כססב | ידיו קרי | פ׳ | ג׳ ו״ג | י״ג | כל אורייתא כ״כ ג׳ | ו״ג ר״פ | כל ס״פ כס | כר מן י״ח כמה | ז׳ פסוקים את את ואת

וכלה ה׳ וסימן וכלת תרעב את הארץ. וכלה מכפר את הקדש. וכלה אהרן ובניו. ושב והרע לכם וכלה אתכם. שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה. וכלה את מרות הבית: ואת אהל. ה׳ וסי׳ וכלה מכפר את הקדש. ונשאו את יריעות המשכן. וכפר את מקדש הקדש. ויעלו את ארון ה׳. ויעלו את הארן. דד״ה: ואת המזבח. ד׳ וסימן וקדשת את אהל מועד. וכלה מכפר. וכפר את מקדש. ויהי ביום כלת משה להקים: ידו. ה׳ חסר וסימן נמסר בסדר כי תשא: ונשא. י״ו וסימן ונשא אהרן את שמותם. אהרן את שמות. ונתת אל חשן. והיה על מצח אהרן. ונפש כי תחטא ושמעה. כי תחטא ועשתה. ונשא השעיר עליו. ואם לא יכבס. ואם הפר. ויאמר דוד. ויצו המלך את חלקיה. ונשא נס לגוים. בהר מרום ישראל. הנני נותן לנבוכדנצר. הנני גער לכם את. (כי יקלל אלהיו ונשא חטאו): ובא. י״ו ר״פ נמסר בישעיה סימן נ״ט גבי פסוק ובא לציון גואל: ורחץ את בשרו במים ז׳ פסוקים אית בהון את את ואת וסימן וישא לוט את עיניו. וישב את כל הרכוש. ושלחתי את הצרעה. ורחץ את בשרו במים ר״פ דאחרי מות. קח את המטה והקהל. הקהילו אלי. ויעשו בני ישראל

תולדות אהרן וכלה מכפר. זמאת ת וו כא (יומא פג שקלים מז): וסמך אהרן. מנחות לב: כתי. שם לב: והתודה עליו. יומא לו כריתות כה: ואת כל פשעיהם. כריתות כה כו: איש עתי. יומא סו כריתות יד: המדברה. יומא סו יבמות יג: אל ארץ גזרה. יומא סז: במדבר. שם ב: ובא אהרן. שם לב ע (שם ת מד): ופשט. שם עא: ורחץ את בשרו. שם עא: ולבש את בגדיו. שם עא: והניחם שם. פסחים כו יומא יב כד זבחים מו חולין קיז כריתות ו מעילה יא: ועשה את עולתו. יומא ע עא:

ויצא. מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: ועשה את עולתו. איל לעולה האמורה למעלה בזאת יבא אהרן וגו': ואת עולת העם. (יומא סג) איל

בעה"ט והניחם. אותיות וי"ת מנס. כי בנוקר היה לנוס פגדים של ויח מנס:

ספורנו

אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שמות כט). ובזה מתו בני אהרן והקריבו אשר לא צוה אותם: החטאת אשר לעם. אחר שהשליש לכפר בעדו בחטאתו כענין התקוששו וקושו (צפניה ב׳) ועם זה נראה את פני המלך: (כג) והניחם שם. כי הקריבום לפני ה׳ ויקדשו קדושה יתרה ולא יאות אפילו לכהן גדול אחר שעברה שעת מעלתו: (כד) ורחץ את בשרו. אחר שסמך על השעיר המשתלח: ועשה את עלתו. אחר שכפר בעדו בחטאתו ובעד העם בב׳ חטאות שגם שעיר המשתלח נקרא חטאת כאמרו שני שעירי עזים לחטאת ושניהם יקדמו לעולת העם כמשפט כל חטאת שקודמת בכל מקום לעולה כמו שבא בקבלה: וכפר בעדו ובעד העם. כפרת הרהורי

רמבן

אחד כפרה בפני עצמו מכאן אמרו נתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבפנים גמר את המתנות שבפנים ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות שבחוץ גמר מתנות שבחוץ ונשפך הדם יביא דם אחר ויתחיל בתחלה במתנות המזבח וכו׳:

(כא) ונתן אותם על ראש השעיר. לא נאמר בפרו של אהרן ולא בשעיר החטאת של שם ולא בשום סמיכה שבקרבנות כלשון הזה מפני שהקרבנות לרצון על אשי ה׳ והנם מרצים ומכפרים אבל זה שאינו לשם והמקבלו אינו מכפר ולא מרצה אינו אלא נושא עונותם ועונה אמן כבעל כרחו ובהיות ישראל נקיים מכל חטא ופשע הוא ישא חטאם כאשר בפסוקים רבים בתורה ובנביאים וזהו ונשא השעיר עליו ולכך לשון של זהורית מלבין בשעת שלוחו של שעיר בדחייתו לצוק כשנעשה אברים אברים כמו שמוזכר בדברי חכמים:

(כג) ובא אהרן אל אהל מועד. אמרו רבותינו שאין זה מקומו של מקרא זה ונתנו טעם לדבריהם במסכת יומא ואמרו כל הפרשה כלה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית עולתו ועולת העם והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשין בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן ולובש בגדי לבן ובא אל אהל מועד להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה את הקטורת לפני ולפנים ופשט את בגדי הבד אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים לשון רש״י. ובאמת שהכתוב הזה אומר לנו דרשוני שלא יתכן בשום פנים שיצוה שיבא אהרן אל אהל מועד ללא דבר רק לפשוט שם בגדיו ולהיותו ערום בהיכל ה׳ ולהניחם שם לרקבון אבל על כרחנו ובא אהרן אל אהל מועד לעבוד עבודה לא הוצרך הכתוב להזכירה והוא הוצאת הכף והמחתה:

ומעם הכתוב כי הזכיר בתחלה ונתן את הקטרת על האש לפני ה׳ וכסה ענן הקטרת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות לומר שיתן הקטרת על האש עד שיעלה ענן הקטרת ויצא מיד והנה הכף והמחתה שם ועל כל פנים יצטרך להוציא ולכך אמר ובא אהרן אל אהל מועד לבא מבית

אֵיל אֶחָד לְעוֹלָה הָאָמוּר לְמַעְלָה וּמֵאֵת עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וגו׳: (כה) וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת. אֵמוּרֵי פַּר וְשָׂעִיר: יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה. עַל מִזְבַּח הַחִיצוֹן דְּאִילוּ בִּפְנִימִי כְּתִיב לֹא תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעוֹלָה וּמִנְחָה (שמות ל): (כז) אֲשֶׁר הוּבָא אֶת דָּמָם. לַהֵיכָל וְלִפְנַי וְלִפְנִים: (לב) וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִמְשַׁח וגו׳. (ת״כ) כַּפָּרָה זוֹ שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים אֵינָהּ כְּשֵׁרָה אֶלָּא בְּכֹהֵן גָּדוֹל לְפִי שֶׁנֶּאֶמְרָה כָּל הַפָּרָשָׁה בְּאַהֲרֹן הוּצְרַךְ לוֹמַר בְּכֹהֵן גָּדוֹל הַבָּא אַחֲרָיו

כבשיהם כי כן כתוב: (כה) ואת חלב החטאת. חלב פר החטאת וחלב שעיר החטאת גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפט ואינו נשרף וזה בפרשת פנחס. ורחץ את בשרו במים. ודי לו כי לא יטמא עד הערב: (כז) יוציא אל מחוץ למחנה. כנוי: ושרפו. הכהנים וכל אחד מהשורפים ירחץ במים ומיד יבא אל המחנה והעד שאמר ואחרי כן יבא אל המחנה כי מה צורך לאמרו: (כט) והיתה לכם לחקת עולם. זאת העבודה. בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את נפשתיכם. אחר שהכתוב אומר התענג בדשן נפשכם ידענו כי הענוי הפך התענוג והוא הצום ועוד ונפש נענה תשביע שטעמו כמו ותפק לרעב נפשך כי דרך דברי הנביאים להכפל ואחר שיש לנו קבלה אין צורך לחפש ואין עניתי בצום נפשי ראיה בעבור זכר צום והכלל כל עינוי שימצא במקרא דבק עם נפש הוא הצום: (כט) האזרח והגר בתוככ׳. לא נעזבנו לעשות מלאכה ולא נכריחנו על הצום: (ל) יכפר עליכם. הכהן על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו כי העמדתו היא כפרה: מכל חטאתיכם. כאשר פירשתי ששם חטאת שם כלל על כן תמצא על השגגה ועל הזדון: (לא) שבת שבתון. יש אומרים שביתה לנפש ולגוף ואחרים אמרו שהוא שביתת השביתה שאין למעלה ממנה ושניהם שמות ופעם יבא זה קודם זה והם שוים ואינו רחוק: חקת עולם. להתענות: (לב) וכפר הכהן. שב עתה לפרש

שלישי שני
כה וְאֵת חֵלֶב הַחַטָּאת
יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃ כו וְהַמְשַׁלֵּחַ
אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל יְכַבֵּס בְּגָדָיו
וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־
כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ כז וְאֵת
פַּר הַחַטָּאת וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת
אֲשֶׁר הוּבָא אֶת־דָּמָם לְכַפֵּר
בַּקֹּדֶשׁ יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וְשָׂרְפוּ בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם וְאֶת־
בְּשָׂרָם וְאֶת־פִּרְשָׁם׃ כח וְהַשֹּׂרֵף
אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־
בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־
הַמַּחֲנֶה׃ כט וְהָיְתָה לָכֶם לְחֻקַּת
עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בֶּעָשׂוֹר
לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל־
מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ הָאֶזְרָח וְהַגֵּר
הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ ל כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה
יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל
חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ׃
לא שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם וְעִנִּיתֶם
אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם׃
לב וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ

ל׳ ומד את חלב · י״ג . ל · ד׳ · ו׳ מ״ל · כ׳ דרש דרש · כול׳ מ״ל. · ל׳ חסר · ל׳ · ו׳ מ״ל בתורה · כ׳ פסוק מטעין בהון וכאורית׳ קדמא לכם תניינא לכם · ג׳ · י״ב כתו׳. ו׳ · כול׳ חסר במ״ד י״א כתיב יו״ד בתורה

כה וְיָת תַּרְבָּא דְחַטָּאתָא יַסִּיק לְמַדְבְּחָא׃ כו וּדְמוֹבִיל יָת צְפִירָא לַעֲזָאזֵל יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ כז וְיָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דְּאִתָּעַל מִדְּמְהוֹן לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא יַפֵּיק לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקְדוּן בְּנוּרָא יָת מַשְׁכֵּיהוֹן וְיָת בִּשְׂרֵיהוֹן וְיָת אוּכְלֵיהוֹן׃ כח וּדְמוֹקִיד יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא׃ כט וּתְהֵי לְכוֹן לִקְיָם עָלַם בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא תְּעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתְכוֹן וְכָל עֲבִידָא לָא תַעַבְדוּן יַצִּיבַיָּא וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן׃ ל אֲרֵי בְיוֹמָא הָדֵין יְכַפַּר עֲלֵיכוֹן לְדַכָּאָה יָתְכוֹן מִכֹּל חוֹבֵיכוֹן קֳדָם יְיָ תִּדְכּוֹן׃ לא שְׁבָא שַׁבַּתָּא הִיא לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתְכוֹן קְיָם עָלַם׃ לב וִיכַפַּר כַּהֲנָא דְּיִרַבֵּי

את הרע: יבוא ז׳ מלאים בתורה וסי׳ סן יבוא והכני. אם יבוא עשו אל המחנה. וכבס המטהר. והמשלח את השעיר. והשרף אותם יכבס. מכל האכל אשר יאכל. וזאת אשר ללוים: והיתה לכם ב׳ פסוק מטעין וסימן והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי. תניין והיתה להם לחקת עולם: וכל מלאכה ג׳ וסימן וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה דכפורים. והיתה להם לחקת עולם: ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת: ביום הזה ו׳. נמסר בסדר נח: חטאתיכם כלם חסר במ״ד מלא וסימן אל קנא הוא לא ישא. וחטאותיכם הסתירו. מנעו הטוב מכם. בהגלות פשעיכם להראות:

תולדות אהרן ואת חלב. שם עא: והמשלח. זבחים פז עא (שם מג): ואת פר. שם נ עא זבחים כו: לכפר בקדש. שם: יוציא אל חוץ. יומא סח זבחים קה: את עורותם. יומא סז: והשרף שם סח עא זבחים פג: תענו. יומא עד נדרים פ: כי ביום הזה. יומא לה מא פו (שם מ מה): שבת שבתון. שם סח חולין קא: ועניתם. יומא עד: וכפר הכהן. שם ס:

רמבן

מבית לפרכת למה שהניח שם והנה הפרשה לא הזכירה כל מה שיעשה הכהן בתחלה בבגדי זהב כגון תמיד של שחר אבל התחילה בעבודת היום בבגדי לבן וסדרה הפרשה שיעשה בהם קטרת שלפני ולפנים ופר ושעיר הפנימי וענין השעיר המשתלח וכל זה עשוי בסדר אחד ולא נשאר לעשות בבגדים האלו לבד הוצאת הכף והמחתה. ודרך הכתובים בכל מקום להשלים הענין אשר התחיל בו. אעפ״י שיש בו קצת ענין מאוחר למה שיזכיר אחר כן ולכך אמר ובא אהרן אל אהל מועד בבגדים האלה להשלים עבודותיו והוא הוצאת הכף והמחתה שהוא צריך להוציאם משם ופשט אחרי צאתו את בגדיו אשר לבש בבקר בעת בואו אל הקדש והניחם שם במקום אשר יפשיטם ללמד שלא ילבש אותם ביום הכפורים אחר. והנה נשלם כל הנעשה בבגדי לבן בכל היום בסדר אחד וחזר ואמר ורחץ את בשרו במים ולבש את בגדיו הידועים לו שבהם יעבוד כל השנה ללמד שהוא טעון טבילה בין בגדים לבגדים ואמר ויצא ועשה את עולתו כי כל הנעשה קודם לזה בבגדי הלבן הכל מעשה פנים ואילו ואיל העם שיזכיר הם נעשים על המזבח החיצון. והנה הזכירה הפרשה הלבישה הראשונה של בגדי הלבן והצריך בה טבילה והזכירה הפשיטה האחרונה והצריך בה טבילה ולמדנו שהוא טעון טבילה בכל חליפות בגדים. ועל דעת רש״י תהיה הטבילה הזאת של הוצאת כף ומחתה אחרי אילו ואיל העם בין המוספין לתמיד של בין הערבים. וכן דעת כל הגאונים. וכן יראה מן הברייתא השנויה בת״כ כפשוטה. אבל אנו מצאנו בירושלמי אמר רבי יוחנן הכל מודים בהוצאת הכף והמחתה שהיא לאחר תמיד של בין הערבים. וכן כתב הרב ר׳ משה וכן הסדר השנוי במשנתנו קדש ופשט וירד וטבל הביאו לו בגדי זהב נכנס להקטיר את הקטורת. אלא כך הוא הסדר סדר היום בבגדי לבן ואילו ואיל העם והמוספין ואמורי החטאת ותמיד של בין הערבים בבגדי זהב בטבילה שלישית והוצאת כף ומחתה בבגדי לבן בטבילה רביעית קטרת חביתים ונסכים ונרות בבגדי זהב בטבילה חמישית. והטעם בזה לפי שאינה עבודה ואחרו אותה לאחר כל מעשה היום ובלבד שנקיים בה חמש טבילות. ולכך הפסיק בסדר התמיד של בין הערבים ומוציאין כף ומחתה בין התמיד לקטרת:

(כז) יוציא אל מחוץ למחנה. יוציא אהרן הנזכר בנווי על דעת ר״א והנכון יוציא המוציא וכן ושרפו השורפים ואמר הכתוב ושרפו בלשון רבים ללמד שאם נתעסקו רבים בשרפה אחד מביא את האור ואחד מסדר עצי המערכה ואחד מבעיר את האש לא יטמאו בגדים אלא המצית האור בפרים עצמם משיציתנו ברובו ולכך חזר ואמר בלשון יחיד והשורף אותם:

(כט) תענו את נפשותיכם. כבר ביאר רבי אברהם כי כל ענוי שימצא במקרא דבק עם הנפש הוא הצום לסתום פיהם של הקראים מחוקי שם: ואשר

ספורנו

הרהורי הלב הראוים לנקיי כפים ובר לבב וזה בשלה: (כט) לחקת עולם. אף על פי שאין מקדש לעבודה מכל מקום צריך שתקיימו גם שביתה ועינוי: (ל) כי ביום הזה יכפר. והטעם שתצטרכו עם זה גם לשביתה ועינוי הוא כי אמנם הכהן בעבודתו יכפר בלבד וענין הכפור הוא הקטנת החטא והכנתו לקבל סליחה: לפני ה׳ תטהרו. אבל השגת הטהרה והסליחה הגמורה תהיה לפני ה׳ בלבד וזה בוידוי ותשובה שהוא לבדו יודע אמתתם. ובשביל כך שבת שבתון היא לכם. על הפך הן ביום צומכם תמצאו חפץ: (לא) חקת עולם. וגם בזמן שאין בית המקדש קיים תשמרו

אבן עזרא

לפרש על כל מה שיכפר : אשר ימשח אותו . המושח בשמן המשחה אחר שמלא את ידו : ולבש . הוא הלובש אלה בגדי קדש כי אחר לא ילבשם : את מקדש הקדש . הוא מבית לפרכת : ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר . עמם הלוים כי הם לא יקראו הכהנים רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן : (לד) והיתה זאת לכם . וכבר אמר כן להוסיף אחת בשנה : ויעש . אהרן : (ב) דבר אל אהרן ואל בניו. כי הם השוחטי' לישראל אילו היה כתוב במחנה מותר לשחטו מחוץ למחנה וזו המצוה תלויה גם בבית המקדש רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלים והקרוב ידענו מדברי קבלה כי אם

רשי

אחריו שיהא כמוהו : ואשר ימלא את ידו. (ת"כ) אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בגדים מניין ת"ל ואשר ימלא את ידו וגו' והן כל הכהנים הגדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה : לכהן תחת אביו . (ת"כ) ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל אדם : (לד) ויעש כאשר צוה ונומר . כשהגיע יום הכפורי' עשה כסדר הזה ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו אלא כמקיים גזירת מלך (ת"כ) : (ג) אשר ישחט שור או כשב . במוקדשין הכתוב מדבר שנאמר להקריב קרבן : במחנה . (זבחים קו) חוץ לעזרה : (ד) דם יחשב . כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו : דם שפך . (ת"כ) לרבות את

תרגום אונקלוס

יתיה ודיקריב ית קורבניה לשמשא תחות אבוהי וילבש ית לבושי בוצא לבושי קודשא : לג ויכפר על מקדש קודשא ועל משכן זמנא ועל מדבחא יכפר ועל כהניא ועל כל עמא דקהלא יכפר : לד ותהי דא לכון לקים עלם לכפרא על בני ישראל מכל חוביהון חדא בשתא ועבד כמא דפקיד יי ית משה : א ומליל יי עם משה למימר : ב מליל עם אהרן ועם בנוהי ועם כל בני ישראל ותימר להון דין פתגמא דפקיד יי למימר : ג גבר גבר מבית ישראל דיכוס תור או אימר או עזא במשריתא או דיכוס מברא למשריתא : ד ולתרע משכן זמנא לא איתיה לקרבא קרבנא קדם יי קדם משכנא דיי דמא יתחשב לגברא ההוא דמא

מקרא

ו' ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו ולבש את בגדי הבד בגדי הקדש : לג וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר : לד והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה ויעש כאשר צוה יהוה את משה : רביעי פ

(ד' פסו' ועל ועל ומלה חדא ביניהון)

יז א וידבר יהוה אל משה לאמר : ב דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם זה הדבר אשר צוה יהוה לאמר : ג איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה : ד ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן ליהוה לפני משכן יהוה דם יחשב לאיש ההוא

(יו"ז מ"ל בתורה) (ב' כי יולד) (ל' זקף קמץ) (ב' מאהל עלות) (ס' קמצין) (ל')

תולדות אהרן

וכפר את מקדש . יומא סא שבועות יג מנחות כז נג חולין קלא (יומא מג): ועל הכהנים. שבועות ג : ועל כל עם הקהל. הוריות ו : והיתה זאת לכם. יומא מב עו קדושין יד זבחים מ קט חולין כד (יומא מד מה) : אחת בשנה. יומא ס : ויעש כאשר צוה. שם ב' : ואל כל בני ישראל. זבחים קטז : זה הדבר. נדרים עח בתרא קע זבחים קז : איש איש . יומא סג זבחים קז קח : שור או כשב . שם קטו : במחנה. שם קז : או אשר ישחט . שם : מחוץ למחנה . שם עב : ואל פתח. יומא סג קדושין נז ע"ב נח זבחים קו קז קיב קיג קטז תמורה ו יג : קרבן לה'. יומא סג זבחים לד יומא שם זבחים קח קיג :

ספורנו

תשמרו שביתה ועינוי : (לג) ואשר ימלא את ידו ולבש. אף המרובה בגדים בלבד יכפר : (לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר. שהיום עצמו יכפר אף על פי שלא יהיה מקדש ועבודה כאמרם תשובה תולה ויום הכפורים מכפר : יז (ב) זה הדבר. כשאמר והזרתם את בני ישראל מטומאתם הזהיר שנפרישם גם כן מטומאת רוח הטומאה והשדים : (ד) דם יחשב . כמו שהיה הענין קודם המבול שלא הותר

מסורה

ימלא ז' וסי' נמסר בסוף סדר צו: כפרה את ו' וסי' וכלה מכפר את הקדש. וכפר את מקדש הקדש. ג' בפסוק. שבעת ימים יכפרו את המזבח. וכפרתם את הבית: ו' פסוק ועל ועל ומלה חדא ביניהון נמסר בסוף מגלת אסתר גבי פסוק קימו וקבלו היהודים: אליהם י"ז מלאים בתורה וסימן במס"ר: מבית ישראל ו' וסימן איש איש מבית ישראל אשר ישחט. אשר יעלה עלה. אשר יאכל כל דם. אשר יקרב את קרבנו. אשר יעלה את גלוליו. ושל אחריו. וינזר מאחרי ריחזקאל: קרבן ת' קמצים

בעל הטורים

ואמרת אליהם מלא יו"ד לומר לך לפרש הדבר ביו"ד : אשר ישחט מחוץ למחנה . בגי' בחוצי חוץ להקטיר כמתחלה לומר לך אע"ג שהתרתי לך הקטיר כמתחלת כחוץ. שדחיתו לגוף . ופירשו גוף הם כלפים בית לכם כעין בינים בולטין וזו היא בחיטתו . אעפ"כ השמר בשאר קדשים מלבוהון כחוץ :

רמבן

(לג) **ואשר** ימלא את ידו . שיכול אין לי אלא המשוח בשמן המשחה מרובה בבגדים מנין תלמוד לומר ואשר ימלא את ידו ללבוש את הבגדים והן כל הכהנים הגדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה הצלוחית של שמן המשחה לשון רש"י . ואין הכונה לרב שלא יהא במקדש כהן גדול מרובה בבגדים אלא מיאשיהו ואילך שהרי בגמרא אמרו משוח בשמן המשחה ומרובה בבגדים איזה מהן קודם ואמרינן בגמרא במיתת כולן הוא חוזר או במיתת אחד מהן הוא חוזר שכלן נמצאים בזמן אחד אבל בכל הזמנים אם נתרבה בבגדים כשר לעבודת יום הכפורים שהרי לעולם מתקנין כהן אחר ביום הכפורים ואין מושחין אותו ואם אירע פסול בכהן גדול משמש זה תחתיו שהוא כשר ברבוי הבגדים בלא משיחה . וטעם ויעש כאשר צוה ה' את משה שקיים אהרן כל מה שנצטווה ונזהר כל ימיו שלא יבא אל מבית לפרוכת זולתי ביום הכפורים בקרבנותיו ככל אשר יצוה השם את משה :

יז (ב) **אל** אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. בעבור היות הפרשה אזהרה להקריב כל הקרבנות באהל מועד יזהיר הכהנים שהם המקריבים הקרבן שלא יקריבום בחוץ ויזהיר גם ישראל שיביאום לה' שם ולא יקריבו אותם בחוץ על ידי עצמם . והנכון בפרשה מה שהזכירו רבותינו שאסר בשר תאוה לישראל במדבר ולא יאכלו רק שלמים שיעשו על מזבח ה' . ולכך אמר שכל מי שישחוט משלשת מיני הבהמות אשר מהן יביאו כל הקרבנות שהם שור וכשב ועז שיביאום כולם אל פתח אהל מועד ויעשו אותם זבחי שלמים ולהקריב החלב והדם על מזבח ה' ואז יאכל הוא הבשר כמשפט ואמר שאם ישחטם במקום אחר יהיה חייב כרת . והקרוב בלשון הכתוב כי מתחלה חייב כרת בכל שוחט בחוץ אפילו החולין והוא האיסור בבשר התאוה. ונתן הטעם בעבור שיקדישום לה' ויזרוק הכהן הדם על מזבח ה' ויקטיר עליו החלב . ואחרי כן הזהיר שלא יעשה מזבח לה' בחוץ ויקריב עליו השלמים הנזכרים או עולה כענין הנעשה במוקדשין בשעת היתר הבמות רק בפתח אהל מועד יעלה אותם לשם והנה ריקן כל השחיטות בחולין ובמוקדשין להיות כלן בפנים . ולכך אמר במשנה תורה ועברתם את הירדן וישבתם בארץ וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' שמה תביאו עולותיכם וזבחיכם ואמר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום וגו' להיות איסור שחוטי חוץ במוקדשין עומד במקומו בשעת בית הבחירה אבל התיר אותו בחולין וזהו שאמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר וגו' לומר שלא תתנהג בארץ המניעה הנאמרת כאן שלא ישחוט חולין כלל ושיעשה הכל זבחי שלמים על מזבח ה' ופירש שם הטעם כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך וגו' לומר כי היה האיסור מתחלה בהיותם במדבר שיקל עליהם להביא כל זבחיהם אל פתח אהל מועד אבל אחרי שירחיב גבולם יאכלו בשר תאוה וישחטו בשעריהם אך לא המוקדשין וזה טעם מה שהזכיר בכאן אשר ישחט במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה יזכיר גם השוחטים מחוץ למחנה שיהיו חייבים להביא אותם אל פתח אהל מועד כי אף על פי שיתיר בשר תאוה כשירחיב השם גבולם מפני שאינם במקום המקדש לא יתיר כן במדבר אפילו חוץ למחנה לפי שאינם רחוקים מן המזבח כאשר יהיו בארץ שירחיב השם גבולם כי אז יתיר להם בשר תאוה והוא הנאות בכתוב וזהו דעתו של רבי ישמעאל בפרשיות הללו . ומכאן אמר דמעיקרא איתסר להו בשר תאוה והוא הנאות בכתוב על דרך הפשט מאמרם באגדה רבנן אמרין הרבה דברים אסר אותם הקב"ה וחזר והתירם במקום אחר . תדע לך אסר הקב"ה לשחוט ולאכול לישראל עד שיביאנו פתח אהל מועד מנין שנאמר ואל פתח אהל מועד וגו' מה כתיב שם דם יחשב לאיש ההוא וגו'

רשי

את הזורק דמים בחוץ: (ה) אשר הם זובחים. אשר הם רגילים לזבוח: (ז) לשעירם. לשדים כמו (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם: (ח) אשר יעלה עולה. לחייב על המקטיר איברים בחוץ (עיין ברא"ם) כשוחט בחוץ שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבין (ת"כ חולין קט): ונכרת. זרעו נכרת וימיו נכרתין: (י) כל דם. לפי שנאמר כנפש יכפר יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשים ת"ל כל דם: ונתתי פני. (ת"כ) פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בה:

כי

אבן עזרא

אם היה המקום רחוק יזבח ויאכל בשר כי כן כתוב ורבים אמרו כי הבשר אסור בגלות ויפרשו בשר ויין לא בא אל פי בשר דג ולא דברו נכונה ואיני רוצה להאריך להשיב עליהם: למען אשר יביאו. זה הטעם על המצוה הזאת ופירוש על פני השדה ולא יזבחו עוד את זבחיהם: (ז) לשעירם. הם השדים ונקראו כן בעבור שיסתער הגוף הרואה אותם והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושין במצרים: אשר הם זונים. כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא. ובזו הפרשה לא הזכיר הגר כי המצוה על ישראל בזבחים ובעולות והזכיר הגר שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לע"ג בארץ ישראל וכן משפט כל דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש כי הבשר

כדם

דָּם שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא
מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ ה לְמַעַן אֲשֶׁר
יָבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־זִבְחֵיהֶם
אֲשֶׁר הֵם זֹבְחִים עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה
וֶהֱבִיאֻם לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד אֶל־הַכֹּהֵן וְזָבְחוּ זִבְחֵי
שְׁלָמִים לַיהוָה אוֹתָם׃ ו וְזָרַק
הַכֹּהֵן אֶת־הַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְטִיר
הַחֵלֶב לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃
ז וְלֹא־יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם
לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם
חֻקַּת עוֹלָם תִּהְיֶה־זֹּאת לָהֶם
לְדֹרֹתָם׃ חמישי של"שי ח וַאֲלֵהֶם
תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל
וּמִן־הַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּתוֹכָם
אֲשֶׁר־יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ־זָבַח׃
ט וְאֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא
יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לַיהוָה
וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּיו׃
י וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־
הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יֹאכַל
כָּל־דָּם וְנָתַתִּי פָנַי בַּנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת

ב' קמץ זקף ב' · ג' · ס' · ג' ב' מ"ל וחד חסר · פ"ל מ"ל · ו"ו · ח' ר"פ בסיפ' · ל' וחסר יו"ד תמיננא · ב' חד חסר וחד מ"ל · ג' בטעם בענין · ב' בטעם דין ואשר יגוס · ד' חסר פא

אֲשַׁד וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מֵעַמֵּיהּ׃ ה בְּדִיל דְּיַיְתוּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּבְחֵיהוֹן
דְּאִינוּן דָּבְחִין עַל אַפֵּי
חַקְלָא וְיַיְתִינוּן קֳדָם יְיָ
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת
כַּהֲנָא וְיִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין
קֳדָם יְיָ יָתְהוֹן׃ ו וְיִזְרוֹק
כַּהֲנָא יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא
דַּיְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיַסֵּק תַּרְבָּא לְאִתְקַבָּלָא
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ז וְלָא יְדַבְּחוּן
עוֹד יָת דִּבְחֵיהוֹן לַשֵּׁדִין
דְּאִנּוּן טָעַן בַּתְרֵיהוֹן קְיַם
עָלַם תְּהֵי דָא לְהוֹן לְדָרֵיהוֹן׃
ח וּלְהוֹן תֵּימַר גְּבַר גְּבַר
מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּיַסֵּק
עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃
ט וְלִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא
יַיְתִינֵיהּ לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ קֳדָם
יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מֵעַמֵּיהּ׃ י וּגְבַר גְּבַר
מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּיֵיכוּל כָּל
דְּמָא וְאֶתֵּן רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא

נמסר בויקרא: שפך ב' זקפין קמץ וסימן דם יחשב. וגם דם הנקי אשר: ונכרת ה' וסי' איש אשר ירקח. איש אשר יעשה כמהו. ואל פתח אהל מועד לא הביאו. וחברו ואל פתח אהל מועד לא יביאנו. ונכרת המשא: מקרב עמו ג' וסי' דם יחשב לאיש ההוא: ואני אתן את פני באיש ההוא. והנפש אשר תפנה אל האבת ואל: יביאו ט' נמסר בסדר שמיני: והביאם ג' ב' מלא וא' חסר וסי' למען אשר יביאו בני ישראל. ולקחום עמים והביאום. ובזזום ולקחום קדמא חסר: לריח י"ז נמסר בויקרא: ונתתי פני ד' וסימן ונתתי פני בנפש האכלת. ונגפתם לפני אויביכם. ונתתי פני באיש ההוא והשימותיהו לאות ולמשלי'. וחד נתתי פני ארצה ונאלמתי:

תולדות אהרן זרק הכהן. זבחים קח קיח (פסחים נד): והקטיר החלב. פסחים עט זבחים קיט מנחות כז: ולא יזבחו עוד. סנהדרין סא ע"ג נא זבחים קו: חקת עולם. שם: לדרתם. ב"ב קכ: ואליהם תאמר. זבחים קו קיט: איש איש. שם קח: אשר יעלה עלה. שם קט קטו: או זבח. שם קז: ואל פתח. שם קו קז קט: לעשות אותו. שם קז קח קט: לה'. שם קח תמורה ו: כל דם. חולין עד: כל נפש מכם. פסחים כב יבמות קיד חולין קכ: כי נפש. יומא נט זבחים כו מו חולין קיז מעילה יא:

בעל הטורים

והביאום שלשה במסורה. אשר הם זובחים ע"פ השדה והביאום. והביאום גבלה בנבואת ירמיה על הגולה. ולקחום עמים רבים והביאום. בשביל שהיו מביאים זבחים לשעירים שהיו עובדים ע"ג גלו. ומיד כשיעשו תשובה ישובו כדכתיב והביאום אל מקומם:

רמבן

וגו'. וכאן חזר והתירו להם שנאמר בכל אות נפשך תאכל בשר מנין ממה שקראו בענין כי ירחיב ה' אלהיך. ומה שכתב רש"י במוקדשין הכתוב מדבר וכו' הוא מדרשו של האומר בשר תאוה לא איתסר כלל. ועל דעתו נשנית הברייתא שבתורת כהנים אבל דרך ישוב המקראות על אופניהם ודרך חכמים בהגדות וברוב המקומות כמו שפירשנו:

(ד) **וטעם** דם יחשב. ממעשה בראשית יאמר הנה בכל בעלי חיים זולתי אדם עשיתי דמם כמים ולאותם כגללים כמו שאמר כירק עשב נתתי לכם את כל. אבל אם ישחט מחוץ למחנה יחשב כשופך דמים:

(ז) **לשעירם**. לשדים. וכן הוא אומר ושעירים ירקדו שם. לשון רש"י בת"כ. ואמר ר"א שנקראו השדים כן בעבור שיסתער הגוף הרואה אותם. והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים. ומלת עוד תורה שכן היו ישראל עושים במצרים. אשר הם זונים כי כל מבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא וכבר רמז ר"א במלת עוד האמת כאשר כתבתי למעלה וכן שם השעירים יתברר לך משם ויקראו שדים בעבור שמשכנם במקום שדוד כגון המדבר ועיקר מציאותם בקצוות כגון פאת לפון החרב מפני הקור. ודע כי כאשר הבריאה מתחלה במעשה בראשית בגוף האדם וכל בעלי הנפש והצמחים והמתכות מארבע יסודות ונתחברו ארבעתם בכח אלהי להיות מהן גוף גם מורגש לכל חמש ההרגשות לעביו ולגסותו כן היתה יצירה משתי יסודות מן האש והאויר והיה מהם גוף אינגו

מורגש

ספורנו

הותר להם להרוג בעלי חיים לאכלה: (ז) חקת עולם תהיה זאת. שלא יזבח לשעירים אף על פי שלא היו מקבלים אותם לאלוה בשום פנים אבל היו חפצים בחברתם להיות השדים להם מגידים ומסייעים בעסקיהם או שליחותם אל ארץ רחוקה כמו שהזכירו (חולין פ' כל הבשר) על יוסף שידא ועל שידא דהוה שכיח בי רב אשי אמנם בדבר השדים אשר לא מכרה בריאתם ראוי להתבונן שהם ז"ל קראום מזיקים והזכירו שהם אוכלים ושותים ופרים ורבים ומתים ועם כל זה רואים ואינם נראים וכל אלו לא יאותו בהם זולתי בהיותם מורכבים מעצמים דקים נעדרי המראה ובהיותם אוכלים ושותים יהיה בהכרח מזונם עגם מורכב דק מאד שישתנה לעצם הנזון ואין במרכבים אצלנו יותר דק מאותו אד הדם אשר ממנו יתהוה רוח נושא לכח החיוני וזה הכח הנשוא בו הוא נפש החי באשר הוא חי ובהיות שזה הכח לא יהיה בלתי זה הנושא יקרא זה הנושא לפעמים נפש כאמרו כי הדם הוא הנפש ובהיותו מזון לשדים הנה המקריב להם דם אשר בו זה העצם שאין כח בידם לקחתו כאמרם (שם) כל מידי דלייל וחתים ושקיל ומני לית להו רשות למישקל יקנה אהבתו והאוכלו יקנה מזג נוטה לטבעם ויאהבו חברתו וכאשר היו רבים חפצים בחברת השדים ואהבתם כדי שיסייעוהו בהשגת הערב הבלתי מועיל אשר תאותו נקנית באכילת עץ הדעת היו מגישים דם למנחה לשדים ואוכלים אותו להתחבר עמם וקצתם היו אוכלים אצל בית מקוה דמים בחשבם שהשעירים ירקדו שם כדי למשוך אהבתם והתחברות עמהם. וכאשר קדשנו האל ית' והרחיק את עמו כפי האפשר מרדוף אחר ערב בלתי מועיל הרחיק מהם את השדים והכרתם בהיותם מזיקים באמת כמו שקראו אותם רז"ל ואסר את הדם וענש עליו כרת כמו שענש מיתה על אכילת עץ

בדעת

בדם הוא והאמת כי הנפש שבה יחיה האדם הוא בדם הלב : (יא) בנפש יכפר . בנפש שיש בו יכפר והטעם נפש תחת נפש וי״מ כמו על נפשותיכם ואין לו טעם אחר שאמר לכפר על נפשותיכם : (יג) אשר יצוד ציד חיה. כאיל וצבי : או עוף אשר יאכל . גם מזה הכתוב נלמד שלא נעזוב הגר שיאכל בארצנו חזיר או סוס או עוף דורס שהוא טמא ויתכן בעבור שזה שלא יאכל דם ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח השם צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא יחשוב הרואה בראותו והוא דם איל וצבי או עוף כי זבח נזבח לע״ג ובפרשת ראה אנכי אפרש סוד זה הפסוק

(יא) כי נפש הבשר . של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו על המזבח לכפר על נפש האדם תבוא נפש ותכפר על הנפש : (יב) כל נפש מכם . להזהיר גדולים על הקטנים : (יג) אשר יצוד . (ת״כ חולין פד) אין לי אלא ציד אווזין ותרנגולין מניין תלמוד לומר ציד מכל מקום אם כן למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת : אשר יאכל . פרט

אֶת־הַדָּם וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב
עַמָּהּ׃ יא כִּי נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם
הִוא וַאֲנִי נְתַתִּיו לָכֶם עַל־
הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי־
הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר׃ יב עַל־
כֵּן אָמַרְתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־
נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא־תֹאכַל דָּם וְהַגֵּר
הַגָּר בְּתוֹכְכֶם לֹא־יֹאכַל דָּם׃
יג וְאִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־
הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יָצוּד
צֵיד חַיָּה אוֹ־עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל
וְשָׁפַךְ אֶת־דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃

ג׳ / קדמא׳ וזכרתי׳ היא וכ׳ מנוי הוא וסי׳ נקבס תסובב גגר / אמירס לבני ישראל ס׳ / ב׳ בטע׳ בענין יג ל׳ בענין / ל׳ / ל׳. כ״ג

דְּיֵיכוּל יַת דְּמָא וְאֵישֵׁיצֵי
יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃ יא אֲרֵי
נְפַשׁ בִּשְׂרָא בִּדְמָא הִיא
וַאֲנָא יְהַבְתֵּיהּ לְכוֹן עַל
מַדְבְּחָא לְכַפָּרָא עַל
נַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי דְמָא הוּא
עַל נַפְשָׁא מְכַפֵּר׃ יב עַל
כֵּן אֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
כָּל אֱנָשׁ מִנְּכוֹן לָא יֵיכוּל
דָּם וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן
לָא יֵיכוּל דָּם׃ יג וּגְבַר גְּבַר
מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דִּיצוּד צֵידָא
חַיְתָא אוֹ עוֹפָא דְּמִתְאֲכֵיל
וְיֵישׁוֹד יַת דְּמֵיהּ וִיכַסִּינֵיהּ

מקרב עמה ג׳ וסימן ונתתי פני בנפש האכלת את הדם. ונתתי את פני בנפש ההוא. את ח׳ הוא מגדף. ב׳ פסוקים בהדין עניין מטעין בהון וסימן כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. ואמר לבני ישראל כי נפש הבשר בדם הוא : ע״כ אמרתי לבני ישראל. אמירה לבני ישראל ה׳ בתורה וסי׳ נמסר

תולדות אהרן כי הדם. ספחים כס יומא כ זבחים ו מח מנחות לג חולין קיז כריתות כב מעילה יא (יומא מו) : אשר יצוד. חולין פד : חיה או עוף. שם פד פו : אשר יאכל. שם פה : ושפך את דמו. שם כז פו פז : וכסהו בעפר. שבת כב ביצה ז ב״ק נא חולין ל פג פד פו פח:

ספורנו

הדעת ונתן טעם לזה באמרו כי נפש הבשר בדם היא כי אמנם הכח אשר הוא הנפש החיוני הוא נשוא בחלק האדיי והדק שבדם ואותו החלק האדיי הנושא הנקרא גם כן נפש הוא בעצם כל הדם והוסיף ואמר : (יא) ואני נתתיו לכם על המזבח. ואמי לא בחרתי בו לכפר מפני היותו היהוב אלא אבל בהיותו נפש בלד מה ויכפר על הנפש כענין הקטר שאר אברי הנקרב לכפ׳ על אברי המקריב : אשר יצוד ציד . בהיות

בעל הטורים ושפך את דמו וכסהו בעפר . דם חיה ועוף טעון כסוי שאין מקריבין ממנו על המזבח בלא פסח תדכ״ד מקמרנס אין דם יאכל דם לכך נוכו לכסותו :

רמבן

מורגש ולא מושג לאחת מן ההרגשות כאשר נפש הבהמה איננה מושגת להרגשות לדקיתה . והגוף הזה הוא רוחני יטוס לדקותו וקלותו באש ובאויר וכאשר ההרכבה בכל דבר סבת ההויה וההפסד במורכבים מארבע יסודות כך היא במורכבים האלו משני היסודות כי בהתחברותם יהיה בעל הגוף חי ובהתפרדם יהיה כמת ולכך אמרו רבותינו ששה דברים נאמרו בשדים . שלשה כמלאכי השרת . ושלשה כבני אדם . שלשה כמלאכי השרת. יש להם כנפים כמלאכי השרת וטסים כמלאכי השרת ויודעין מה שעתיד לבא כמלאכי השרת. יודעין ס״ד. אלא אימא שומעין מה שעתיד להיות . שלשה כבני אדם . אוכלין ושותין כבני אדם . פרין ורבין כבני אדם . ומתים כבני אדם . וסיבת המיתה פירוד החבור היא הסיבה בכל המורכבים וסיבת הטיסה בקלות יסודותם כאשר נראה גם בעוף כי מפני שגברו עליו האש והאויר והיסודות האחרים בו מעטים הוא טס ופורח . וכ״ש אלו שאין בהם מן היסודות הכבדים כלום שטיסתן גדולה יעופו ולא ייגעו וענין האכילה ללחוך מן המים והאש הריחות והליחות כענין האש שתלחוך המים אשר בתעלה והוא ענין ההקטרות שיעשו בעלי נגרומנסיאה לשדים שבתה היובש אשר תיבש האש אשר באויר בגופן וצריך להחזירה כאשר היא האכילה באדם לצורך מה שנתך ממנו . וענין מה שאמרו שומעין מה שעתיד להיות כי מטיסתן באויר השמים יקבלו העתידות משרי המזלות השוכנים באויר והם נגידי התלי ומשם יגידו שם בעלי הכנפים בעתידות כאשר הוא מנוסה בנחשים וכאשר אפרש במקומו בע״ה ואלו אינם יודעים במה שעתיד להיות לימים רבים ולעתים רחוקות רק יודיעו בעתיד להיות בקרוב כי ידעו בנסיונותם שיקבלו מן השדים בנגזר לבא ולכך תרגם אונקלוס יזבחו לשדים לא אלוה . דבחו לשדין דלית בהון צרוך. יאמר שאין בהם שום צורך כי לא ימנעו הנזק העתיד ולא יעשו שום תועלת וגם לא יודיעו ברחוק שישתמר ממנו האדם כדעתו והוא לשון הכתוב גם כן לא אלוה כאילו אמר לא כח וממשלה (כי אלהים לשון אילות וכח) אליהם . ויאמר שאין בשדים אילות ושום כח ולכך אין צורך להם כי לא ידעו הרע גם היטב אין אותם :

(יא) כי נפש הבשר בדם היא ואני נתתיו לכם על המזבח . המשמע מן הכתוב הזה שיאמר שיאסר לנו הדם מפני שנתנו לנו להיות על המזבח לכפר על נפשותינו והוא חלק השם כטעם החלב . ואם נקשה למה אסר דם החיה והעוף אשר לא יקרב . נדחה את השואל לאמר לו שרצה להרחיקו מכל דם שלא נשגה בו אע״פ שלא עשה כן בחלב כי ניכר הוא. והרב כתב במורה הנבוכים כי היו הכשדים מואסים הדם ויחשבוהו להם לטומאה אבל יאכלו ממנו הרוצים להתחבר לשדים ולהנבא מהם העתידות והתורה תכוין להם לעולם להרוס בעניני סכלותם בהפוך ממחשבותיהם ולכך אסרה הדם באכילה ובחרה בו להטהר בהזאות ולזרקו על המזבח לכפרה ולכך אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם כמו שאמר בנותן מזרעו למולך שהוא מביא למין ממיני ע״ג כי לא נאמר כן במצוה אחרת . ואלו דברים מיושבים אבל הכתובים לא יורו כן שהם יאמרו תמיד בטעם האסור כי נפש כל בשר דמו בנפשו כי נפש הבשר בדם הוא והחזיר במשנה תורה רק חזק לבלתי אכול הדם כי הדם הוא הנפש ולא תאכל הנפש עם הבשר והראוי שנפרש בטעם איסורו כי השם ברא כל הנבראים התחתונים לצורך האדם כי הוא לבדו בהם מכיר את בוראו ואף על פי כן לא התיר להם באכילה מתחלה רק הצומח לא בעלי הנפש כאשר בא בפרשת בראשית שנאמר הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו׳ . וכאשר היה במבול שנצולו בזכותו של נח והקריב מהם קרבן והיה לרצון לו התיר להם השחיטה כמו שאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל כי היותם בעבור האדם . והנה התיר גופם אשר הוא חי בעבור האדם שיהיה להנאתו ולצרכו של אדם. ושתהיה הנפש שבהם לכפרה לאדם בקרבים. לפניו יתברך לא שיאכלוהו כי אין לבעל נפש שיאכל נפש כי הנפשות כולן לאל הנה כנפש האדם וכנפש הבהמה לו הנה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ועל הדרך שיראוהו חוקרי היונים מן השכל הפועל התנוצץ זיו וזוהר לא מאד ובהיר וממנו יצא נגוץ נפש הבהמה והנה היא נפש גמורה בלד מן הפנים . ולכן יש בה דעת לברוח מן הנזק וללכת אחרי הנאות לה והיכר ברגיליס ואהבה להם כאהבת הכלבים לבעליהן . והיכר מופלא באנשי דעת בעליהם וכן ליונים דעת והיכר . מן הידוע עוד כי הנאכל ישוב בגוף האוכל והיו לבשר אחד ואם יאכל אדם נפש כל בשר והוא יתחבר והיו לאחדים בלב תהיה עובי וגסות בנפש האדם ותשוב קרוב לטבע הנפש הבהמית אשר בנאכל כי הדם לא יצטרך עכול כשאר כל הנאכלים שישתנו בעכולם ויתלה בו נפש האדם בדם בהמה והכתוב אומר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ . ולכך אמר כי נפש הבשר בדם היא כי לכל בשר באדם ובבהמה נפש בדם ואין ראוי לערב הנפש הנכרתת בנפש הקיימת אבל תהיה לה כפרה על המזבח לרצון לפני ה׳. וזה טעם על כן אמרתי לבני ישראל בעבור שהדם הוא הנפש ואין ראוי שתאכל הנפש את הנפש . ואני חמלתי על נפש האדם ונתתיו להם על המזבח שתהיה נפש הבהמה מכפרת על נפשו . ושנו בספרי רק חזק לבלתי אכול הדם רבי יהודה אומר מגיד שהיו שטופים בדם וכו׳. כי הדם הוא הנפש להגיד מה גרם . ולא תאכל הנפש עם הבשר . זה אבר מן החי זה רמז וראיה למה שפירשנו . ולכך צוה עוד לכסות כל דם בחיה ובעוף כי לא יתקרב דמם על המזבח . כי גם בעופות לא יקרב מהם רק שני מינין בלבד וגם הם אינם נשחטים אבל בהמות רוב המצויים נשחטים לשם הנכבד ודמם לכפר ואין ראוי לכסותו ולא חשש לכסות דם החולין בבהמה כי אין חולין במדבר וגם אחרי כן על הרוב יבוא :

יד כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ כִּי נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־אֹכְלָיו יִכָּרֵת׃ טו וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ טז וְאִם לֹא יְכַבֵּס וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ׃ פ

יח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ

סי׳ · ג׳ סימן · ג׳ · פ׳ ס׳ · ג׳ · ל׳ בטעם פשטא עם בכספ׳ וכל וידבר דכוו׳ במ״א דבר דאלות בשני גרושין · כ׳ בפעלים

בְּעַפְרָא׃ יד אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּשְׂרָא דְּמֵיהּ בְּנַפְשֵׁיהּ הוּא וַאֲמָרִית לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל בִּשְׂרָא לָא תֵיכְלוּן אֲרֵי נְפַשׁ כָּל בִּשְׂרָא דְּמֵיהּ הִיא כָּל דְּיֵיכְלִנֵּיהּ יִשְׁתֵּיצֵי׃ טו וְכָל אֱנָשׁ דְּיֵיכוֹל נְבֵלָה וּתְבִירָא בְּיַצִּיבָא וּבְגִיּוֹרָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיִסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ טז וְאִם לָא יְצַבַּע וּבִשְׂרֵיהּ לָא יַסְחֵי וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ג כְּעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דְמִצְרַיִם דְּתֵיתֵבְתּוּן בַּהּ לָא תַעְבְּדוּן וּכְעוֹבָדֵי עַמָּא דְאַרְעָא דִכְנַעַן דַּאֲנָא מְעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן לָא תַעְבְּדוּן וּבְנִמּוֹסֵיהוֹן לָא תְהָכוּן׃

רשי

פרט לטמאים: (יד) דמו בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום הנפש שהנפש תלויה בו: כי נפש כל בשר דמו הוא. הנפש הוא הדם. דם ובשר לשון זכר. נפש לשון נקבה: (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה. בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה ולמדך כאן שמטמאה באכילתה וטרפה האמורה כאן לא נכתב אלא לדרוש וכן שנינו יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה ת״ל טרפה מי שיש במינו טרפה יצא עוף טמא שאין במינו טרפה: ונשא עונו. אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות: (טז) ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כבוס בגדים במלקות: (ב) אני ה׳ אלהיכם. אני הוא שאמרתי בסיני (שמות כ) אנכי ה׳ אלהיך וקבלת׳ עליכם מלכותי מעתה קבלו גזרותי ר׳ אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות בימי עזרא לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה׳ אלהיכם דעו מי גוזר עליכם. דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר: (ג) כמעשה ארץ מצרים. (ת״כ) מגיד שמעשיהם של מצרי׳ ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל: אשר אני מביא אתכם שמה. מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלים מכלם (ת״כ):

ובחקותיהם

אבן עזרא

הפסוק: (יד) דמו בנפשו. הוא דבק עם הנפש כי ידוע שהגידים היוצאים מפאת שמאל הלב מחולקים בחצי לדם ולרוח כדמות שמן זית עם האור: ואומר לבני ישראל. טעמו וכבר אמרתי והיא הפרשה הנזכרת ובעבור שהזכיר חיה שאיננה קרבה וכן עוף הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאיננה קרבה גם היא גם הזכירה בעבור הגיד אם בזדון הוא עובר כלאו וילקה ואם בשגגה יביא חטאת ואם טען טוען והלא הכתוב אמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה התשובה כי זה גר תושב וכן כתוב והגר הגר בתוככם לא נעזבנו שיאכל נבלה רק הנכרי שיבא בשערט נתן אותה לו ויאכל אותה לחוץ: (טז) ונשא עונו. תמיד והוא יסלח עונו בעונש שיביא השם עליו ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עושים במצרים נסמכה זו הפרשה והעריות על מעשה ארץ כנען כי כן מפורש בסוף. וטעם אני ה׳ אלהיכם. על זה התנאי אהיה אלהיכם:

ובחקותיהם

בסדר שמות: וכל נפש ג׳ וסימן זאת תורת הבהמה והעוף. וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה. וכל נפש דאבא מלאתי: ירחץ ה׳ ד׳ פתח וא׳ קמץ וסימן נמסר בויקרא: אני ה׳ כ״ף סופי פסוקים בסיפרא וסימן ושמרתם את חקתי. אל כל שאר. ומזרעך. ולא תשבעו. לא תקלל חרש. לא תלך רכיל. לא תקם. וכתבת קעקע. את שבתתי תשמרו. מפני שיבה. ושמרתם את כל חקתי בתרא. וינזרו מקדשי. אמר אליהם לדרתיכם. נבלה וטרפה. ומן המקדש לא יצא. ביום ההוא יאכל. ושמרתם מצותי. המוציא אתכם. את שבתותי תשמרו. וזכרתי להם ברית ראשונים.

תולדות אהרן כי נפש. שם פו: ואומר לבני ישראל. שם פו: והנפש אשר תאכל. זבחים סט ע: (כל אוכליו יכרת. יומא מג):

מן ריש תורת כהנים עד לא תגנבו ס״פ אני ה׳ אלהיכם במ״ג אני ה׳ וסימן ושמרתם את חקתי. איש איש אל כל שאר בשרו. מזרעך לא תתן. ומן לא תגנבו עד וקראתם בעצם היום הזה אני ה׳ במ״ד אני ה׳ אלהיכם וסימן בשנה החמישית תאכלו. אל תפנו אל האלילם. כאזרח מכם. והתקדשתם והייתם קדושים. ומן קראתם עד סופא דספרא דכו׳ במ״ב אני ה׳ וסימן את שבתתי תשמרו ומקדשי. וזכרתי להם ברית ראשונים:

בעל הטורים סמך לפרשת דם ובחקתיהם לא תלכו רמז שאין שוחטין בתוך הגומא שלא יתקש אם השוטין, כחולין:

רמבן

(יד) דמו בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום נפש כי הנפש תלויה בו לשון רש״י ואיננו נכון. אבל אפשר לפרש שיהיה בנפשו בכאן בגופו. יאמר כי נפש כל בשר דמו בגופו הוא וכן ברזל באה נפשו שבעים נפש על נפש מת לא יבא הגוף כי גוף בעל נפש יקרא נפש. ועל דעתי הזכיר הכתוב בדם שלשה דברים והם טעם אחד. אמר תחלה כי נפש הבשר בדם היא. אחר כך הפך ואמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא לומר כי הדם בנפש והנפש היא בדם ששניהם מעורבין יחד יהיה זה כענין יין המזוג במים שהמים ביין והיין במים כל אחד בחבירו. ואח״כ פירש כי הדם הוא הנפש עצמו לומר שהיו לבשר אחד לא יתפרדו. לא ימצא דם בלא נפש ולא נפש בלא דם. כי ידוע ברוח אשר תחלתו מן הלב שהוא היולי לרוחות כולן. וממנו יבא הזן שעושה מדם והדם הוא המולידו והמקיימו כענין הגולם והצורה בכל בעלי הגוף שלא ימצא האחד בלתי האחר ורבותינו דרשו שלשה כריתות בדם אחת לדם הנפש. ואחת לדם שחיטה. ואחת לדם כסוי. וזה טעמם לכריתות. אבל הטעם בשנוי הלשון בנפש ובדם כאשר פירשתי: יח (ג) אמר בעריות דבר אל בני ישראל בלבד. בעבור היות אזהרת העריות שוה בכל ישראל לא יתיחדו בה הכהנים ולכן כללם כאחד. ואמר בתחלה אני ה׳ אלהיכם כטעם בעשרת הדברות. וטעם דבר אל בני ישראל ואמרת. אליהם אני ה׳ אלהיכם כאלו הוא ואמרת אליהם בשמי אני ה׳ אלהיכם וכן קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳ אלהיכם. ואפשר כי הטעם כי בצאת משה מלפני השם בלא מסוה ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה איננו צריך לומר להם כה אמר ה׳ כי ידוע להם כי רוחו ידבר בו ומלתו על לשונו לא ידבר מעצמו וכן במקומות רבים במשנה תורה כך ידבר עמו כמו והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום ונתתי מטר ארצכם ונתתי עשב בשדך ואין משה הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות ומצמיח עשב בשדה אלא ה׳ יתברך וכן ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת ואולך אתכם במדבר לחם לא אכלתם ומים לא שתיתם למען תדעו כי

ספורנו

בהיות מקום הציד על הרוב שומם ומוכן להמצא שם שדים כאמרו ושכנו שם בנות יענה ושעירים ירקדו שם אסור להניח שם דם מגולה וצוה לכסותו בעפר להסיר הכנת המצאת השדים שם, ואמר: (יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. כי נפש בעל חי הוא דמו. רוצה לומר האד הדמיי: בנפשו. עם הכח החיוני הנשוא בו וזה כי אמנם הדם האדיי והדק שבו הוא נושא לכח החיוני ובהיותו הדק שבגרמים הנפסדים הוא מזון לשדים בלי ספק ולמבקשים חברתם: ואומר לבני ישראל. ובלעדי זאת אע״פ שהתרתי לבני נח אסרתיו לישראל למעלה בפרשת צו מפני שהיא נפש החי בחייו ומשיב הנזון ממנו אל טבעו הבהמי: (טו) וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה. אחר שכתב ענין איסור הדם המושך חברת השדים דבר על אוכל נבלה וטרפה המוכן שתשרה עליו רוח טומאה כאמרם (סנהדרין פ״ד מיתות) ודורש אל המתים זה הלן בבית הקברות בשביל שתשרה עליו רוח טומאה: (טז) ונשא עונו. כפי שיהטא בטומאתו אם שיאכל קדש או יגע בלבד או יטמא טהרות של חולין: יח (ו) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו. הנה התולדות ההוה משאר בשר בהיות אז הפועל והמתפעל קרובים במזג ראוי שתהיה יותר הגונה וממוזגת כמו שקרה בתולדת משה ואהרן ומרים מעמרם ויוכבד דודתו וכמו שאמרו על נשואי בת אחותו וזה ילדק כאשר יהיה הפועל והמתפעל מכוונים להפיק רצון קונם בלבד. אפס כי זה יקרה על המעט כי אמנם מה שיקרה בכל המין האנושי הוא ברובו כזה הוא שיהיו מכוונים להתענג בלבד כאמרו הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי ובהיות שאר הבשר מוכן מאוד וההרהור והתענוג בו רב מאד הנה כאשר יהיו חושבים שניהם שמותרים בלתי אסור ירבה ההרהור והחבור ביניהם לתענוג בלבד ובכן יזנו ולא יפרוצו ומלאה הארץ זמה ולכן אמר לגלות ערוה כי אמנם תענוג הגלוי בלבד הוא המכוון ברוב ובכן

אסרה

וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ: ד אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה: ס
ששי ו אִישׁ אִישׁ אֶל־כָּל־שְׁאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגַלּוֹת עֶרְוָה אֲנִי יְהוָה: ס ז עֶרְוַת אָבִיךָ וְעֶרְוַת אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה אִמְּךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ: ס ח עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא: ס ט עֶרְוַת אֲחוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ

ס' מסר בלוס' · ג'. ס' · כ"א ס"פ בתור' · תור' ונבי' ומי כס' כתוב' וחי' · כ' ס"פ בסיפ' · י' כ"פ בתור' · י"ב כ"פ דמיין · ג'. ל' · ל' · ל' וכמנין ומ"ל

ד יָת דִּינַי תַּעַבְדוּן וְיָת קְיָמַי תִּטְּרוּן לִמְהַךְ בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ה וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי דְּיַעֲבֵיד יָתְהוֹן אֲנָשָׁא וְיֵחֵי בְּהוֹן בְּחַיֵּי עָלְמָא אֲנָא יְיָ: ו גְּבַר גְּבַר לְכָל קָרִיב בִּשְׂרֵיהּ לָא תִקְרְבוּן לְגַלָּאָה עֶרְיָא אֲנָא יְיָ: ז עֶרְיַת אֲבוּךְ וְעֶרְיַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אִמָּךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: ח עֶרְיַת אִתַּת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַּאֲבוּךְ הִיא: ט עֶרְיַת אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת אִמָּךְ דִּילִידָא

אבן עזרא

(ג) ובחקותיהם לא תלכו. שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חק: וכמעשה ארץ מצרים. על המשפטים והראיה את משפטי תעשו הם הכתובים על ספר הברית המפורש בפרשת אלה המשפטים: (ד) אני ה' אלהיכם. אז אהיה אלהיכם. וטעם ושמרתם את חקותי ואת משפטי. לבאר שהם חיים לעושיהם בשני עולמות כי המבין סודם חי העולם יחיינו ולא ימות לעולם על כן כתוב אני ה' אלהיכם כאשר פירשתיו: (ו) איש איש. כל איש ואיש ובעבור שלא הזכיר מבית ישראל לא נעזוב הגר שיעשה אחת מהתועבות הנזכרות בארצנו שלא יטמא את הארץ: אל כל שאר בשרו. שם כלל לכל העריות ואחר כן פרט. ורב אהרן הכהן אמר שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה: לא תקרבו. כינוי לשכיבה וכן ואקרב אל הנביאה וקרוב ממלת אל תגשו אל אשה: ערות. דבר מגונה נחשף צריך להתכסות: וטעם אני ה'. שהשם אוהב הנכבד לעבדו ולשמוע דברו והר סיני לעד גם הראשון והוא סוד האדם ובעבור שיצר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל עת ובפרשת כי תצא מחנה אגלה לך סוד סתום וחתום והנה כל המתגאל ירחק משם השם המקובל על כן הזכיר אני ה': (ז) ערות אביך. והחל מהאב שהוא קודם הבן ואמר שאסור הוא כל מי שהיא ערות אב ואם והנה היא האם בראש ואחר כן ערות אשת אב ואיננה אם ואחר כך האחות שהיא בת אביו או בת

רשי

ובחקותיהם לא תלכו. מה הניח הכתוב שלא אמר אלא אלו נמוסות שלהן דברים החקוקין להם כגון טרטיאות ואצטדיאות רבי מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים: (ד) את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה במשפט שאילו לא נאמרו הי' כדאי לאומרן: ואת חקותי תשמרו. דברים שהן גזרת מלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז וטהרת מי חטאת לכך נא' אני ה'. אני ה' גזרתי עליכם אי אתם רשאים ליפטר: ללכת בהם. אל תפטר מתוכם שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת מצרים: (ה) ושמרתם את חקותי. לרבות שאר דקדוקי פרשה שלא פרט הכתוב בהם. (ת"כ) דבר אחר ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים: וחי בהם. לעולם הבא אם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ו) לא תקרבו. להזהיר הנקבה כזכר לכך נאמר לשון רבים: אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ז) ערות אביך. (סנהדרין נד) זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן (ויקרא כ) ערות אביו גלה מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו: וערות אמך. להביא אמו שאינה אשת אביו: (ח) ערות אשת אביך. לרבות לאחר

את משפטי ג' וסי' את משפטי ר"פ ואם את משפטי תגעל נפשכם. ותמר את משפטי לרשעה: ואת חקתי ה' וסי' נמסר בסדר אם בחקתי: וערות ג' וסי' וערות אביהם לא ראו. ערות אביך וערות אמך. וערות אחות אמך ואחות אביך. וא' וערות מלכא לא אריך לנא:

תולדות אהרן ובחקותיהם לא תלכו. סנהדרין נב ע"ב יא חולין מא: ואת חקתי תשמרו. יומא סז: ושמרתם את חקותי. מקרים מד: אשר יעשה אותם. ב"ק לח סנהדרין נט מכות כג ע"ב: (שבת עו תענית סח): וחי בהם. יומא פה סנהדרין עד ע"ג כז נד עקידה ע: אני ה'. יומא סז: איש איש אל כל. שבת יג חגיגה יא כתובות מו סנהדרין נז ע"ג יז (כתובות ל קדושין נח): ערות אביך. סנהדרין נד: וערות אמך. שם ע נד: אמך היא. שם עא עם: ערותה. שם נג: ערות אשת אביך. שם נד: ערות אחותך. יבמות כב כג:

בעל הטורים וחי בהם. וסמיך ליה לא תקרבו לגלות ערוה לומר אע"פ שאמרו וחי בהם לא תקרבו לגלות ערוה כי בגילוי עריות יהרג ואל יעבור: אני ה'. ערות אביך וערות אמך. פי ג' שותפין יש באדם:

רמבן

כי אני ה' אלהיכם וטעם לאהבה את ה' אלהיכם כבר נתפרש ועל דעת ר"א הזכיר כמעשה ארץ מצרים על השעירים הנזכרים וכמעשה ארץ כנען על העריות שהיו הכנענים בהם רעים וחטאים כאשר אמר בסוף כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ ועל דעת רבותינו בת"כ היו גם המצרים שטופים בזמה בכל העריות ובזכור ובבהמה והוא האמת כי גם קדש היה בארץ בזכור מאז ועד עתה והכתוב מעיד בהן בני מצרים ערלי בשר ואומר אשר בשר כו' והבשר כנוי וכן זב מבשרו דם יהיה זובה בבשרה:

(ד) **את** משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה שאלו לא נאמרו בדין היה לאומרן לשון רש"י. ובת"כ אלו דברים הכתובים בתורה שאלולי לא נכתבו הדין היה לכתבן כגון הגזלות והעריות וע"ג ושפיכות דמים וקללת השם ועל דרך הפשט משפטי כמשמען הדינין האמורים בפרשת ואלה המשפטים ובכל התורה ולכך יאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כי הדינים נתנו לחיי האדם בישוב המדינות ובשלום האדם שלא יזיק איש את רעהו ולא ימיתנו וכן יחזקאל הזכיר פעמים רבות במשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ובשבתות אומר להיות לעד ביני וביניכם וכן בנחמי' ובמשפטיך חטאו בם אשר יעשה האדם וחי בהם ורבותינו אמרו וחי בהם ולא שימות בהם ללמד על פקוח נפש שדוחה המצות ומדרשו עוד וחי בהם לעולם הבא אם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת ואם כן יחזור אשר יעשה אותם האדם גם על חוקותי ודע כי חיי האדם במצות כפי הכנתו להם כי העושה המצות שלא לשמן ע"מ לקבל פרס יחיה בהן בעולם הזה ימים רבים בעושר ובנכסים וכבוד ועל זה נאמר ובשמאלה עושר וכבוד. ופירשו למשמאילים בה עושר וכבוד. וכן אותם אשר הם מתעסקין במצות על מנת לזכות בהן לעולם הבא שהם העובדים מיראה זוכים בכוונתם להנצל ממשפטי הרשעים ונפשם בטוב תלין. והעוסקים במצות מאהבה כדין וכראוי עם עסקי העולם הזה כענין הנזכר בתורה בפרשת אם בחקותי והשיג לכם דיש את בציר וגו' יזכו בעולם הזה לחיים טובים כמנהגו של עולם ובחיי העולם הבא זכות שלמה שם. והעוזבים כל עניני העולם הזה ואינם משגיחים עליו כאילו אינם בעלי גוף וכוונתם ומחשבתם בבוראם בלבד כאשר היה הענין באליהו בהדבק נפשם בשם הנכבד יחיו לעד בגופם ובנפשם כנראה בכתוב באליהו וכידוע ממנו בקבלה וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העולם הבא העומדים בתחיית המתים. ולכך יאמרו הכתובים בשכר המצות למען יאריכון ימיך למען תחיה והארכת ימים כי הלשון יכלול מיני החיים כולם כפי הראוי לכל אחד ואחד:

(ו) **אל** כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. טעם איסור העריות כשאר הבשר איננו מפורש. והרב אמר במורה הנבוכים כי הוא למעט המשגל ולמאוס אותו ולהסתפק ממנו במעט. והנשים האלה אשר אסר הכתוב בשאר האשה הן המצויות עמו תמיד וכן בשאר עצמו מצויות לו והוא נסתר עמהן. וכטעם הזה יגיד הרב על כולן. וכבר כתב ר"א גם כן כי בעבור היות יצר לב האדם כבהמות. לא יתכן לאסור כל הנקבות והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל שעה. וזה טעם חלוש מאד שיחייב הכתוב כרת על אלה בעבור המצאן עמו לפעמים ומתיר שישא אדם נשים רבות למאות ולאלפים ומה יזיק אם ישא את בתו לבדה כמותר לבני נח. וישא שתי אחיות כיעקב אבינו. ואין לאדם נשואים הגונים כמו שישיא את בתו לבנו הגדול ממנה וינחילם בנחלתו ויפרו וירבו בביתו כי הארץ לא תהו בראה לשבת יצרה ואין בידנו דבר מקובל בזה אבל כפי הסברא יש בענין סוד מסודות היצירה דבק בנפש והוא מכלל סוד העבור שכבר רמזנו לו ודע כי המשגל דבר מרוחק ונמאס בתורה זולתי לקיום המין ואשר לא יולד ממנו הוא אסור. וכן אשר איננו טוב בקיום ולא יצלח בו תאסור אותו התורה וזה טעם אל כל שאר בשרו כי את שארו הערה ירחיק הדבר מפני השאר והלשון נגזר מן הנשאר בציון והנשאר בירושלים ולכך יאמר שארה הנה זמה היא כלומר אינם נשואין ואישות כי לא יצליח אבל היא זמה מחשבת תאוה בלבד והנה העריות מכלל החוקים דברים שהם גזירת מלך והגזרה הוא הדבר העולה על דעת המלך שהוא החכם בהנהגת מלכותו והוא היודע הצורך והתועלת במצוה ההיא שיצוה בה ולא יגיד אותה לעם זולתי לחכמי יועציו:

(ז) **ערות** אביך וערות אמך. לשון רש"י ערות אביך זו אשת אביך וערות אמך להביא אמו שאינה אשת אביו ערות אשת אביך לרבות לאחר

מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן׃ ס
י עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי עֶרְוָתְךָ הֵנָּה׃ ס
יא עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת אָבִיךָ מוֹלֶדֶת אָבִיךָ אֲחוֹתְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס
יב עֶרְוַת אֲחוֹת־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה שְׁאֵר אָבִיךָ הִוא׃ ס
יג עֶרְוַת אֲחוֹת־אִמְּךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי־שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׃ ס
יד עֶרְוַת אֲחִי־אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה אֶל־אִשְׁתּוֹ לֹא תִקְרָב דֹּדָתְךָ הִוא׃ ס
טו עֶרְוַת כַּלָּתְךָ לֹא תְגַלֵּה אֵשֶׁת בִּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ׃ ס
טז עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא׃ ס
יז עֶרְוַת אִשָּׁה וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא׃

כ' בעמין

מכאן ועד סוף ענינא כולהון ערות

כל מסופי בגירו

ל' וא' שארה כסותה ועד ובתו שארה

מִן אֲבוּךְ מִן אִתְּתָא אוּחֲרֵי אוֹ מִן אִמָּךְ מִן גְּבַר אוּחֲרָן לָא תְגַלֵּי עֶרְיָתְהֵן׃ י עֶרְיַת בַּת בְּרָךְ אוֹ בַת בְּרַתָּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיָתְהֵן אֲרֵי עֶרְיָתָךְ אִנּוּן׃ יא עֶרְיַת בַּת אִתַּת אֲבוּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ אֲחָתָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ יב עֶרְיַת אֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי קָרִיבַת אֲבוּךְ הִיא׃ יג עֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי קָרִיבַת אִמָּךְ הִיא׃ יד עֶרְיַת אֲחֵי אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי לְאִתְּתֵיהּ לָא תִקְרַב אִתַּת אֲחֵי אֲבוּךְ הִיא׃ טו עֶרְיַת כַּלְּתָךְ לָא תְגַלֵּי אִתַּת בְּרָךְ הִיא לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתַהּ׃ טז עֶרְיַת אִתַּת אֲחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַּאֲחוּךְ הִיא׃ יז עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא תְגַלֵּי יָת בַּת בְּרַהּ וְיָת בַּת בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבִין אִנּוּן עֵצַת חֶטְאִין

רש"י

לאחר מיתה: (ט) בת אביך. אף בת אנוסה במשמע: מולדת בית או מולדת חוץ. (יבמות כג) בין שנולדה מאותה שאומרים לו לאביך קיים את אמה ובין שאומרים לו הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה: ערות בת בנך וגו'. (יבמות כב) בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנא' בהן לא תגלה בין שהיא ממנו ובין שהיא מאיש אחר: (י) ערות בת בנך. קל וחומר לבתך אלא לפי שאין מזהירין מן הדין למדוה מגזרה שוה במסכת יבמות (יבמות ג' סנהדרין עו): (יא) ערות בת אשת אביך. לימד שאינו חייב על אחותו משפחה וכותית לכך נאמר בת אשת אביך בראויה לקידושין: (יד) ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב: (טו) אשת בנך היא. לא אמרתי אלא בשיש לבנך אישות בה פרט לאנוסה ושפחה ונכרית (סנהדרין עה): (יז) ערות אשה ובתה. (יבמות כז) לא אסר הכתוב אלא ע"י נשואי הראשונה. לכך נאמר לא תקח לשון קיחה. וכן לענין העונש אשר יקח את אשה ואת אמה לשון קיחה אבל אנס אשה מותר לישא בתה: שארה הנה. קרובו' הן זו לזו: זמה. עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטוא: אל

את בת ח' וסימן נמסר בסדר שמיני:

תו"א ערות בת בנך שם כב א: ערות בת אשת אביך. יבמות כב: ערות אחות אביך. שם נד: שאר אביך היא. בתרא קט: שאר אמך היא. שם: ערות אחי אביך. סנהדרין כח: ערות כלתך. יבמות כא: אשת בנך. סנהדרין נג עו: ערות אשת אחיך. יבמות נה (שם ב): ערות אחיך היא. שם: ערות אשה ובתה. שם כב נו (שם ג יא): את בת בנה. שם כא:

אבן עזרא

בת אם: (ט) מולדת בית. שנולדה על משפט בית ישראל אחר אירוסין וקדושין: מולדת חוץ. חוץ מהמנהג ויש אומרים כי פירוש מולדת כמו יולדו על ברכי יוסף שגדלה עמך בבית או הוא במקום אחר ומדינה אחרת וגדלה בחוץ מבית האב עמך. ואחר כך הזכיר בת בנך: (יא) ערות בת אשת אביך. יש אומרים שהוא האחות האב והאם ואנחנו ידענו כי השוכב עמה עובר על שני לאוין ויש אומרים כי זה הפסוק לחזוק והצדוקים אמרו שאיננה בת אם ויפרשו מולדת אביך שגדלה אביך והטע' שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנה וכן יפרשו על תמר וראיית' כי לא ימנעני ממך רק לא היתה מולדת דוד ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותרת אין צורך להשיב על הבודאים מלב' ויתכן להיות בת אשת אביך בת אנוסה. ומלת שאר ובשר קרובים בטעם: (יד) דודתך היא. חשובה היא כדודתך וכן הנה תמצא דודי והנה מה יעשו הסומכים במצות על התורה לבדה כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם ולא אם האב ולא אם האם על כן אנחנו צריכים לקבלה ויתכן שלא הזכיר אשת אחי האם כי נלמוד מאשת אחי האב והזכירה בפרשת קדושי' גם הנזכרות שלא הזכירם הכתוב דבר על ההוה: (טז) ערות אשת אחיך. בפרשת כי ישבו אחים והאומר למה לא הזכיר הכתוב הבת והיא מפורשת ערות אשה ובתה בתו או שאיננה בתו כי אחר ששכב עם האם נאסרה הבת: (יז) שארה הנה. הם שני שמות שאר עם שארה. שארה היה האל"ף ראוי לנוח כלמ"ד שלמה לולא שהיא מהגרון לגרוע

רמבן

לאחר מיתה. וכן פירוש ערות אחי אביך לא תגלה ומהו ערותו אל אשתו לא תקרב. וכן הוא אומר באמת כפי משמעות הכתוב. אבל בגמרא במסכת סנהדרין העלו כי ערות אביך וערות אחי אביך על הזכרים ממש ולחייבו בשוגג שתים ואני תמה לדעתם למה לא יזהיר כן בבן ובאח עם ערות נשיהם אולי חששה התורה בכבוד הזקנים יותר אבל כל פסוק ופסוק בפרשה אזהרה אחת לא באו בפרשה שתי אזהרות בלאו אחד כי האחיות כלן וכן הבנות אחת הנה. והנכון בעיני על דרך הפשט כי ערות אביך וערות אמך לאו אחד הוא ואזהרה אחת ימנע שלא יבא על אמו כי בבואו עליה יגלה ערות אביו וערות אמו וזהו שאמר אמך היא כי עשית בה שתים רעות שגלית ערות אם וערות אב ואחרי שהזהיר על ערות אביו שהיא אמו חזר והזהיר על ערות אשת אביו שאיננה אמו ואמר אשת אביו ערות אביך היא. וכך ערות אחי אביך לא תגלה פירושו אל אשתו לא תקרב ולכך לא אמר ואל:

(ט) מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרים לאביך קיים את אמה בין שאומרים לאביך הוצא את אמה כגון ממזרת או נתינה לשון רש"י. ואינו נכון כי יצא מזה שאחותו מן העריות לא תהיה בכלל האיסור הזה וכן כולן בכרת חוץ מן הנולדת משפחה וכותית וע"ג ואני תמה על הרב שהרי בגמרא במסכת יבמות בפרק שני מפורש ואימא פרט לאחותו מחייבי לאוין אמר רב פפא חייבי לאוין תפסי בהו קידושין דכתיב כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וכי יש אהובה לפני המקום ויש שנואה לפני המקום אלא אהובה בנשואיה שנואה בנשואיה ואמר רחמנא כי תהיין לאיש ואימא פרט לאחותו מחייבי כריתות א"ר אמר קרא ערות אחותך בת אביך או בת אמך מולדת בית או מולדת חוץ בין שאומרים לאביך קיים בין שאומרים לאביך הוצא ואמר רחמנא אחותך היא. והנה פירושו שאומר לו הוצא שהוציאנה מביתך שאינה אשתך ואין קדושין תופסין בה שהם חייבי כריתות ומיתות בית דין ואף על פי כן חייב עליה משום אחותו אבל אחותו מן השפחה ומן הכותית איננה בכלל האיסור הזה מפני שהולד כמוה ועל דרך הפשט יאמר ערות אחותך בת אמך מולדת מן הנשואין שהכניסה האיש לו לבית או מולדת חוץ שמצא איש אותה בחוץ ותפשה ושכב עמה וילדה לו לא תגלה ערותה הזכיר בבת אמו בין שתולד מן הנשואין או מן הזנות כי אף על פי שכל אחת מחזיקן בת אמו ולא בת אביו יעלה על הדעת שראוי לנהוג כבוד האחוה במולדת מן הנשואין ולא בבאים מן הזנות שהכל הפקר ולכך הוצרך הכתוב להזהיר על הכל ועוד הזכיר באחותו מן האב כתיב אחר ערות בת אשת אביך מולדת אביך והיא אחותו בת אביו מן הנשואין והוצרך להזכיר זה בעבור שהזכיר ערות אחותך בת אביך סתם. ופי' בבת אמו מולדת בית בנשואין או מולדת חוץ בזנות ויחשב מזה בבת האב מן הזנות שתהיה מותרת פ אולי לא תחוש התורה לשאר האיש הבא מן הזנות בעבור שאין הנולדים ידועים לו ולכך ביאר ואמר ערות בת אשת אביך מולדת אביך להגיד כי בת אביו הנזכרת בתחלה איננה בת אשת אביו ובעבור שהיה בבני נח איסור באחוה מן האם ולא מן האב יפרש הכתוב כי בישראל כולן שוות באיסור. והנכון בפשט הכתוב הזה מה שאמרו חכמים בגמרא במסכת יבמות הבא על אחותו והיא בת אשת אביו שאינה אמו חייב משום אחותו ומשום בת אשת אביו ומפרש שם מכדי כתיב ערות אחותך בת אביך בת אשת אביך מולדת למה לי שמע מינה משום אחותו ומשום בת אשת אביו ויכפול הכתוב בלאוין לחייב על כל שם ושם כי אפילו בשרצים יכפול לאוין רבים בשם אחד ללקות עליהם:

(יז) זמה היא. תרגם אונקלוס עצת חטאין היא. וכתב רש"י שיצרך יועצך לחטוא ולא ידעתי טעם לזה שכל העריות גם העבירות האסרות

ספורנו

אסרה תורה בשאר בשר כל יוצאי ירך והקרובים לזה הקו במדרגה אחת ומדרגות הקורבה תחשבם התורה מן האיש והאשה בבעלה ולזה אסר אחות האב שהיא במדרגה ראשונה אצל האב והתיר בת האח שהיא במדרגה שנית אצלו ואסר אשת האב ואשת האח ואשת הדוד אפי' לאחר מיתת בעליהן אע"פ שאין שאר בשר כלל מפני שהן נחשבות במדרגת בעליהן. ועל זה הדרך נראה היות איסור כל העריות: (יז) זמה היא

אבן עזרא

(יח) לצרור. מגזרת וכעסתה צרתה והנה לא הזכיר בפרשת קדושים עונש השוכב עם שתי אחיות כאשר לא הזכיר עונש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו וטעם המפרש כי רחל ולאה לא היו אחיות וראיתו כי את כל התועבות האל וזו איננה ראיה גמורה והשואל איך יעניש השם על דבר שלא הזהיר יש משיבים כי בני נח נלטוו על העריות האלה ואחרים אמרו אף על פי שהכתוב אמר את כל התועבות האל בשם כלל אין הפי' על כולם כי אם על רובם ודעתי תדענה בפרשת וילך משה. והשוכב עם הנדה חשוב מהעריות: (כ) ואל אשת עמיתך. להוציא השבויה ויש אומרים כי כבר היתה אסורה ואשר גברה תאות יגרם על דעת לבם תעו בפי' לזרע וידענו כי המשגל נחלק לג' חלקים האחד לפריה ורביה בלא תאוה והב' להקל מלאות הגוף והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה ואחר שאמר הכתוב לזרע שטעמו אפילו לזרע הנה היא אסורה איסור חמור ומזרעך לא תתן הבא אחריו לעד. והוסיף לטמאה בה כי לא ינקה כל הנוגע בה והוא טמא לעולם ובפסוק הזה לא אסר הנכרית כלל ואין טענה מהשבויה כי היא מתיהדת: (כא) למולך. שם צלם ודרשו חז"ל שהוא שם כלל כל כי שימליכוהו עליו ויתכן שהוא מלכום תועבת בני עמון. ומלת להעביר. כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו ויש אומרים כי יעביר הבן על האש ויש מי שיחיה ויש מי שימות ואחרים פי' בעבור שאין בפסוק זכר אש להעביר מתורת השם לדת המולך: וחללת. השם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קדש למולך והגאון אמר כי הנאוף על שמונה מעלות והקשה שבכלם הבהמה שהיא ממין אחר ואחריה הזכר שכל כמין אסור ואחריה ערות אשת אב וחביריה שהן אסורות בכל עת ולא אאריך כי לא יועילו אלו הדברים כי הכתוב אמר על כלם ונכרתו הנפשות העושות:
ואת

רשי

(יח) אל אחותה. (קדושין נ) שתיהן כאחת: לצרור. לשון צרה לעשות את זו צרה לזו: בחייה. ללמדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים: (כא) למולך. ע"ג היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים (סנהד' סד) ועושין שני מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש: לא תתן. זו היא מסירתו לכומרים: להעביר למולך. זו העברת האש:
תכל

תורה

יח וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ׃ יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃ כ וְאֶל־אֵשֶׁת עֲמִיתְךָ לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְזָרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ כא וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃

ג' בלוש' ב' מ"ל וא' חסר וא' מזרעו

אונקלוס

היא: יח וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ לָא תִסַּב לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיָּהָא׃ יט וּלְאִתְּתָא בְּרִחוּק סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ׃ כ וּבְאִתַּת חַבְרָךְ לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לִזְרַע לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃ כא וּמִזַּרְעִיתָךְ לָא תִתֵּן לְאַעֲבָרָא לְמוֹלֶךְ וְלָא תַחֵיל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ

בעל הטורים

עליה בחייה. בגי' אף יבוש: ואל אשה ב' במסרה. ואל אשה בנדת טמאתה. ואל אשה נדה לא יקרב. וכן בנדת ב' הכא ואידך בעזרא בנדת עמי הארץ כלם לא יקרב אל אשה נדה כתיב כיה צדיק הוא היה יחיה אבל אם יקרב אליה בנדת טומאתה הרי הוא בנדת עמי הארץ:

בחייה חייה ויחיה ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' לצרר לגלות ערותה עליה בחייה. ויחיה ותגדל עמו ועם בניו דבת שבע. גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה מציעא חסר. אנ"ך:

תולדות אהרן אחרת הנה. חגיגה י יבמות ג כריתות ה: זמה היא. חגיגה יא יבמות ג סנהדרין עה כריתות ה טו: ואשה אל אחותה. יבמות ג יט כח קדושין נ (סס ה יח): לצרור. יבמות ח ט יג: לגלות ערותה עליה. הוריות ח: ואל אשה. שבת יב מכות יד שבועות יח כריתות ב: לא תקרב. שבועות יח: אל אשת עמיתך. (סוטה כ): ומזרעך לא תתן. מגלה כה סנהדרין סד (מגלה פה):

ספורנו

היא. הבור נולד מהרהור עבירה בלבד: (יח) לא תקח לצרור. אמר כי לולא זה לא היה אוסר אחות אשה מאחר שאינה יוצאת ירך האשה ושהאשה עצמה מותרת אבל אוסר אותה כדי שלא תהיינה צרות ולכן לא אסרה זולתי בחיי אחותה ולא כן בכל שאר העריות: (כא) ומזרעך לא תתן להעביר למולך ולא תחלל את שם אלהיך. כי אמנם בהקריבך לאל ית' שאר בעלי חיים ולמולך תקריב את הבן הנה יראה מזה שיהיה המולך רב המעלה ממנו הם ושלום: אני ה'. לא שניתי שנשבעתי להיות אלהיך באמרו לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ומפני שדבר על העריות להכשיר הזרע שיהיה ראוי לחול עליו שמו הגדול דבר על המולך שהיו עובדיו חושבים להכשיר בעבודתו את שאר הזרע אל ההצלחות ואמר כי בעבודתו יהיה חלול ה' וגורם לסלוק שכינתו

רמבן

האחרות היצר יועצו לחטוא אבל הענין הוא כי שם זמה גזרו מן כאשר זמם לעשות לאחיו ומחשבה ההגונה יקראו מזמה ולא יעבר ממך מזמה ולזנות העשוי במחשבה בסתר יקרא זמה כענין אם נפתה לבי על אשה וגו' כי הוא זמה והוא עון פלילים וכן זמתך ותזנותיך וזמת הניאוף בסתר ובגלוי ולפי דעתי אמר הכתוב זמה באשה ובבתה ואשה ואמה לגנות הענין לומר כי כשישכב עם אחת שהיא אשתו יחשוב באחרת בעבור קרבתם ודמיונם והנה תהיה שכבת שניהם לו זמה והוא הענין שהזכירו רבותינו וברותי מכם המורדים והפושעים כי אלו בני תשע מדות וכו' ולכך אמר הכתוב ערות אשה ובתה וכן יאמר ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זמה היא ולא אמר ערות בת אשתך לא תגלה וערות אם אשתך וטעם הכתוב כי מתחלת הפרשה אמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו כי אסר הקרובות לו משום שארו. ונתן בהם טעם כי ערותך הנה ועכשיו כשאסור קרובות אשתו אמר שארה הנה לומר שגם המה אסורות מפני שהן שאר זו לזו ותהיה משכבן בשתיהן זמה כמו שפירשתי וכן אמר הכתוב ואיש את כלתו עמא בזמה שטמאה לבעלה כי גם בהיותה עמו תחשוב באביו בעבור דמיונם וקרא הכתוב שכיבת הבהמה תבל הוא שיבלבל זרע אדם וזרע בהמה וכן אמר בשכיבת הכלה תבל הוא שיתערב האב והבן להיות לה כאיש אחד תשכב עם שניהם יחד במחשבה:

(יח) **לצרור** לגלות ערותה עליה בחייה. ובכאן יפרש הכתוב טעם האיסור יאמר שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לצרור אותן זו לזו כי כן ראויות שתהיינה אוהבות זו את זו לא שתהיינה צרות ולא אמר כן באשה ובתה ואשה ואמה כי הנה שאר ואסורות אפיל, לאחר מיתה:

(יט) **ואל** אשה בנדת טומאתה. אסר הכתוב הנדה מפני טעם שהזכרתי שלא התירה התורה המשכב רק לקיום הזרע והנה הולד נוצר מדם האשה כולו או רובו כאשר הזכרתי כבר ומדם הנדות לא יהיה נוצר כלל ואיך יעשה ממנו ולד והוא סם המות ימית כל בעלי חיים שישתה אותו או יאכלנו והנה בהיות ברחם דם נדה הרבה לא תתעבר ממנו כי לא יוצר כלל ואף אם תתעבר מדם אחר ויהיה נזון מזה הוא ימיתנו וכבר הזכירו הרופאים עוד שאם יהיה נזון מדם משובח וכל מזונו מדם טוב אלא שנשתקע בתוכו מדם הנדות יחמיץ אותו ויוליד בולד שחין ואבעבועות למיניהם. ועל דעת רבותינו אם ישאר ממנו בגופו קצת יהיה הולד מצורע. ומכל הפנים האלו ראוי שתרחיק התורה משכב הנדה. ועוד הגידו בו נסיון אמיתי והוא מנפלאות תמים דעים בתולדה כי הנדה בתחלת זובה אם תביט במראה של ברזל הבהיר ותאריך לראות בה יראו במראה טיפות אדומות כטיפות דם כי הטבע הרע המזיק שבה תוליד גנאי ורוע האויר ידבק במראה. והנה היא כאפעה הממית בהבטתו וכל שכן שתזיק לשוכב עמה אשר תדבק גופה ומחשבתה בו ובמחשבתו ולכך גזר עליו הכתוב ותהי נדתה עליו כי רעתה רוע מתדבק והוא שאמר בנדת טומאתה יאמר טומאת הנדה כי יזכיר בה לעולם טומאה שהוא כשרץ וכאיש המצורע שטומאה להם בגופם. ויתכן שזהו טעם את מקורה הערה והיא גלתה את מקור דמיה כי המקור המשחת ההוא ראוי להסתר לא שיגלה וישאבו ממנו מים הרעים המזיקים מאד והנה נאסר זרע הקדש כל ימי טומאתה עד שתטבול במים כי אז תטהר גם במחשבתה ותהיה נקיה לגמרי:

(כ) **ואל** אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע. אמר ר"א כי המשגל לג' חלקים נחלק האחד לפריה ורביה והשני להקל מלאות הגוף והג' לתאוה הנמשלת לתאות הבהמות. ואמר הכתוב לזרע וטעמו אפילו לזרע והיא אסורה לגמרי ואפשר שאמר לזרע להזכיר טעם באיסור כי לא יודע הזרע למי הוא ויבאו תוה תועבות גדולות ורעות לשניהם ולא הזכיר זה בעונש כי אפילו הערה בה ולא הוציא זרע יתחייב ולכך אמר ושכב איש אותה שכבת זרע כי בעבור הזרע תהיה קנאתו וכן בשפחה חרופה הזכיר שכבת זרע כי האיסור בעבור שיוליד זרע מן השפחה. והנכון בעיני כי בעבור היות אשת עמיתו אסורה לו לגמרי לא ינקה כל הנוגע בה הוצרך לומר לזרע שאם אמר לא תתן שכבתך בלבד היה נראה שיזהיר אפילו השוכב עמה לחבק ולנשק וכאן בחייבי כריתות יזהיר על כן הוצרך להזכיר שכיבה לזרע לפרש כי במשגל יזהיר והוא הטעם בשפחה חרופה שהיא כאשת איש וכן יאמר באשת איש אשר ינאף את אשת רעהו ולא אמר ישכב כי לא בשכיבה לבד יזהיר ולא אמר בכאן לגלות ערותה כי לא יזכיר כן רק בשאר הבשר ובנדה ושהאיסור בהן בעבור הגלוי כמו שאמר כי את שארו הערה. ורבותינו דרשו באשת איש למעט משמש באבר מת ואמרו בשפחה חרופה שאינו חייב אלא בגומר ביאתו כמו שמפורש ביבמות:

(כ) **למולך** ע"ג ששמה מולך. והזכירו הכתוב בשם הידועה כ' היה במצרים וידוע להם. ור"א אמר כי יתכן שהוא מלכום תועבת בני עמון. וכן נראה

שביעי רביעי כב וְאֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הִוא׃ כג וּבְכָל־בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא׃ כד אַל־תִּטַּמְּאוּ בְּכָל־אֵלֶּה כִּי בְכָל־אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם׃

ל׳ וחד את זכר אֲנָא יְיָ׃ כב וְיָת דְּכוּרָא לָא תִשְׁכּוּב מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֵבְתָּא הִיא׃ כג וּבְכָל בְּעִירָא לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְאִסְתַּאָבָא בָהּ וְאִתְּתָא לָא תְקוּם קֳדָם בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בָּהּ תַּבְלָא הוּא׃ כד לָא תִסְתַּאֲבוּן בְּכָל אִלֵּין אֲרֵי בְּכָל אִלֵּין אִסְתַּאֲבוּ עַמְמַיָּא דַּאֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן׃

ל׳ ומפיק ס״א וכוא חד מן י״א זוגין מן ב׳ ב׳. מלעיל וסימן סאדן מתחת

תולדות אהרן ואת זכר. יבמות פג סנהדרין נד פב כריתות ג (יבמות ט): משכבי אשה. יבמות נה סוטה כו קדושין כב סנהדרין נד נה הוריות ד: ובכל בהמה. סנהדרין נד: אל תטמאו. סנהדרין נח מכות כד:

רשי

(כג) תבל הוא. לשון קדש וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם (ישעיה י). דבר אחר תבל הוא לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע

משכבי ב׳ וסימן כי עלית משכבי אביך. ואת זכר לא תשכב משכבי אשה:

ספורנו

שכינתו מעל שאר הזרע: (כד) אל תטמאו בכל אלה. אפי׳ בקריבה לגלות ערוה כי בכל אלה נטמאו הגוים כי תחלת פשעי הגוים בעריות לא היה בגלוי ערוה ממש אבל

אבן עזרא

(כב) ואת זכר. אחר שמלאנו הן שכבתי אמש את אבי הנה הזהיר לשוכב ולנשכב ויאמר רב חננאל ז״ל כי יש מי שיחדש בגופו כצורת בשר אשה וזה לא יתכן בתולדה ויש אומרים אנדרוגינוס וכל הנער הזה בעבור היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד שני משכבים והנכון בעיני כי המלוה כפשוטה גם אנשי התושיה חייבו מיתה עליה והכתוב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב ואחר שהזכר נברא לעשות והנקבה להעשות הזהיר הכתוב שלא תהפוך דברי השם ויש משכב להוציא הזרע על כן מלת משכבי לשון רבים ואין ראוי להאריך. והזכיר תועבה היא כי הוא דבר נתעב לנפש קדושה אפילו בתולדה. ומלת שכבתך. כבר פירשתיה ויתכן להיותו שכבתך משכיבה כי עם השכיבה יקרה קרי וכמו שאמר באשת איש לטמאה בה כן אמר בבהמה: (כג) ובכל בהמה. נקבה: לפני בהמה. זכר: לרבעה. שב אל הבהמה כי האשה היא הנרבעת וזאת המלה מגזרת ארבעה: תבל הוא. אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל כמו תמם יהלוך והתי״ו נוסף ואמרו כי טעמה כמו השחתה ויש אומרים כי גם מבול ממנו וקרוב מגזרת בלל ה׳ שפת כל הארץ וזה הכלל אסר הכתוב כל מין שיוכל אדם להתייחד עמם אשת איש ונכריה ואשר לא יוליד כי אם ממינו וכמינו: (כד) אל תטמאו. דגשות הטי״ת להתבלע תי״ו התפעל ולא נו״ן בנין נפעל והעד דגשות המ״ם כמשפט והנה הזכיר על כולן שהם מטמאים הנפש: משלח מפניכם. טעמו מהארץ הטהורה מתים

רמבן

נראה כי כתיב אז יבנה שלמה במה לכמוש שקוץ מואב ולמולך שקוץ בני עמון וגם הוא היה ידוע להם. וכתב רש״י וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים והכומרים עושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש:

לא תתן. זהו מסירתו לכומרים. להעביר למולך זהו העברת מדורת האש. וזה אינו נכון שהרי אמרו בגמרא סנהדרין העבירו ברגל פטור אלא כמשוורתא דפוריא שהוא מעבירו בתוך האש ממש. והזכיר בו הכתוב נתינה והעברה באש שאינו חייב עד שימסרנו לכומרים והעבירו באש כמו שמפורש בסנהדרין. וכן מה שאמר הרב שמוסרו לכומרים והם מעבירין אותו וכך כתב אף בפירושיו במסכת סנהדרין ואינו נראה כן מלשונם שם בגמרא. ועוד איך יתחייב הוא מיתה בעבודת אחרים. ולשון הכתוב עצמו מעביר בנו ובתו כך נדרש שהאב בעצמו מעבירו. אבל הענין כך הוא שהאב עצמו מוסרו לכומרים לשם שקולם. וזהו שכתב נתן למולך כגון שנעשין בפנים כדכתיב ונתנם אל הכהן. ואולי הכומרים עושין בו תנופה או הגשה לפני המולך והם מחזירין אותו לידי האב והוא לוקחו ומעבירו בלהב האש וזהו מעביר בנו ובתו באש. וכך אמרו בירושלמי לעולם אינו חייב עד שימסרנו לכומרים ויטלנו ויעבירנו כלומר שיטלנו מהם ויעבירנו הוא אבל לא היה שורפו שהרי אמרו המעביר את עצמו פטור אף על פי שהוא חי אף לאחר העברה וכך פירש רש״י. ועם כל זה הנראה בעיני מהכרע הפסוקים כי היה הבן למאכולת האש שהכתוב אומר וגם את בניהם העבירו באש לאכלה. ושם נאמר ובשחטם את בניהם לגלוליהם שהיו מעבירין אותו באש עד שישרף או שימות באש והוא שחיטתו כי הלשון הזה העבירו להם במולך הוא ואמר בו הכתוב לאכלה. והזכיר בו שחיטה אם כן מה שאמר כמשוורתא דפוריא לומר שהיו מעבירין אותו על השלהבת פעמים רבות והוא מת בלהב האש. והנה הוא חייב בדין התורה משעת העברה הראשונה משתמשול בו האור כגון שנתפס האש באחד מאיבריו. ולכך הוצרכו לומר שהמעביר עצמו פטור אבל היה האש אוכלת בו (פטור) כי זה היה קרבנם למולך ולשון מעביר באש יאמר בכל מקום על הדבר שהוא בוער באש ואיננו אוכל מפני שנותנים אותו באש ומעבירים אותו ממנו ואינו נעשה אפר כנשרפים כענין כלי הגוים שמלבנין אותו באש שנאמר בהן תעבירו באש וטהר ואמר בבני עמון והעביר אותן במלבן לומר ששרף אותן כאשר יעשו הלבנים במלבן אם כן מעביר בנו ובתו באש היא נתינתו באש שתמשול בו האור לא העברה בעלמא והיא העברה הנזכרת במולך שהיא באש על דעת רבותינו שלמדו בג״ש העברה העברה מה להלן באש אף כאן באש מה כאן למולך אף להלן למולך. וראיה לדבריהם שכתוב ביאשיהו וטמא את התפת אשר בגיא בן הנום לבלתי העביר איש את בנו ואת בתו באש למולך אם כן העברה הנזכרת במולך היא באש וכן כתוב במנשה והוא העביר את בניו באש בגיא בן הנום. מצאתי שכתוב באחז וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה׳ אותם מפני ישראל ובדברי הימים נאמר ויבער את בניו באש כתועבות הגוים אשר הוריש אם כן ההעברה היא העברה באש ממש. ומה שאמר הכתוב והספרוים שורפים את בניהם לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוים והיא ע״ג אחרת שבעבודתם לשרוף אותם לגמרי כעולה וכן היו עושין לבעל

כמו שכתוב בירמיהו ויצאת אל גיא בן הנום. ושם כתיב ומלאו את המקום הזה דם נקיים ובנו את במות הבעל לשרוף את בניהם באש עולות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. ועוד כתיב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם ואת בנותיהם למולך אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת אבל מפני ששני הפסוקים האלה בבמות הבעל ושניהם בגיא בן הנום והאזהרה בשניהם אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי ושם במקום ההוא הטמא היה שם מולך כמו שכתוב ביאשיהו נראה מכל זה שהיו שורפין את בניהם עולות למולך והוא הבעל ושניהם לשון קרוב מלכות ואדנות ואיננו בעל פעור ובעל זבוב כי זה יקרא הבעל סתם כאשר יקרא המולך. אבל הזכיר בו הכתוב העברה כי עיקר עבודתו בהעברה משתמשול בו האור ותקרא שרפה כי ימותו שם ולכך יקראו עולות. וכן אני סובר כי אלהי ספרוים הוא המולך כי הכנוי בהם מלך אבל היו שניהם נעבדים כנוי לאחד אדר בלשון כבוד ולשני מלשון עונה ושתפו בשניהם מלך והוא כמו מולך והשרפה היא מיתתם באש כאשר פירשתי. ואם נאמר שהפסוקים האלה אינם המולך. יתכן כי בעבור היות עבודתם בבנים ובבנות להביאם באש כענין שאמר במולך ישתפו בהם שמו מלך ובעל ואין עבודתם שוה כי המולך בהעברה ואלהי ספרוים בשרפה והבעל בשחיטה ושרפה כעולות ונאמר שהיו במקום התופת אשר בגיא בן הנום במות לבעל ושם נאמר עוד מולך. ומה שאמר הכתוב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם למולך יהיה פירושו ולהעביר את בניהם למולך. ורבותינו אמרו אף חזקיה מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן שישרוף אותו באש אלא שסכתו אמו בשמן סלמנדרא והנה אחז למולך העביר אותו כדכתיב וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים אשר הוריש ה׳ מפני בני ישראל. וזהו לשון הכתוב במולך אם כן היא העברה שתמשול בו האור וימות וניצל הצדיק בסלמנדרא הזו שבראה הקב״ה בעבורו. ועל דרך הפשט אמרו כי מעביר בנו ובתו באש מין ממיני הכשפים כי בענין הכשוף נאמר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף. ואמר במנשה והוא העביר את בנו באש בגיא בן הנום ועונן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני וכתיב ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו. והמולך הוא ע״ג שמקריבין לו הקטנים אבל אחר שמצאנו כתיב לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למולך נאמרו דברי רבותינו שהכל למולך באש; אבל יתכן שהיתה העבודה ההיא להם לקסום שוא והיו מתנבאים בה כפי סכלותם והם נביאי הבעל המקריבים לו הבנים והבנות ויראו להם חלומות שוא ומקסם כזב. ולכן תיחס התורה ענין המולך בענין הקסמים כי בכאן סמך אל הנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים ובמשנה תורה כל הפרשה במתנבאים לדעת העתידות בשקר. והנה הזכיר הכתוב כי העברת הזרע למולך הוא חלול השם ובפרשה האחרת הוסיף למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי. ואולי טעמו למען טמא את העם המקודש לשמי ולחלל את שם קדשי בעברם על העבירה החמורה לפני כי כן יאמר בעבירות החמורות ואיש ואביו ילכו אל הנערה למען חלל את שם קדשי ויתכן שיאמר כן מפני שהמקריב מזרעו למולך ואחר כן יבא אל מקדש ה׳ להקריב קרבן מטמא את המקדש

מתים או מגורשים : (כה) ותקיא הארץ . כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו ואליו לא ישוב : (כו) ושמרתם את חקותי . אלה שאמרתי לכם אלה תהיינה אסורות : ואת משפטי . שתעשו המשפט שאוה על העובר על אחת מהן וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה שנית להכניס הגר כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר בעבור שהוא דר בארץ ישראל ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרים לא נטמאו בהם . וטעם כי את כל התועבות האל שתדעו זה גם אתם גם בניכם שתשמרו אותם ובעבור הארץ טהורה ולא תקיא הארץ אתכם : (כז) האל . עם האלה שוה כמו ההם ההמה ואין

ואת

ספורנו

אבל היה בקריבה בלבד : (כה) ותטמא הארץ . ומן הקריבה באו לידי כך שנטמאה הארץ בגלוי עריות ממש : (כו) ושמרתם אתם את חקתי . שלא תקרבו לגלות ערוה : ואת משפטי . להעניש את החוטאים : ולא תעשו מכל התועבות . ובזה האופן לא תעשו שום אחת מחקות התועבות : (כז) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ . כי הגוים אשר לא נשמרו מהקריבה ולא ענשו את החוטאים בגלוי עריות עשו את כל התועבות כי מרעה אל רעה יצאו וכן תעשו גם אתם אם לא תשמרו את כל חקותי ומשפטי אלה לכן שמרו אותם : (כח) ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי ובזה האופן לא

כה וְאִסְתַּאֲבַת אַרְעָא
וְאַסְעָרִית חוֹבַהּ עֲלַהּ
וְרוֹקִינַת אַרְעָא יָת יָתְבָהָא :
כו וְתִטְּרוּן אַתּוּן יָת קְיָמַי
וְיָת דִּינַי וְלָא תַעְבְּדוּן מִכָּל
תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יַצִּיבַיָּא
וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן :
כז אֲרֵי יָת כָּל תּוֹעֲבָתָא
הָאִלֵּין עֲבַדוּ אֱנָשֵׁי אַרְעָא
דְּקֳדָמֵיכוֹן וְאִסְתַּאֲבַת אַרְעָא:
כח וְלָא תְרוֹקִין אַרְעָא יָתְכוֹן
בְּסָאוֹבֵיכוֹן יָתַהּ כְּמָא
דְרוֹקִינַת יָת עַמָּא

כה וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֹנָהּ
עָלֶיהָ וַתָּקִא הָאָרֶץ אֶת־יֹשְׁבֶיהָ : ג׳ וחסר
כו וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי
וְאֶת־מִשְׁפָּטַי וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכֹּל ג׳
הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח וְהַגֵּר
הַגָּר בְּתוֹכְכֶם : כז כִּי אֶת־כָּל־ ייב
הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי־הָאָרֶץ ח׳ בלשון חול
אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא הָאָרֶץ :
כח וְלֹא־תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם ח׳ ר״פ בסיפ׳ מפטיר
בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה ל׳ . ל׳

וזרע בהמה : (כה) ולא תקיא הארץ אתכם . משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה ותרגומו ולא תרוקין לשון ריקון מריקה עצמה מהם :

הנפשות

ולא תעשו ג׳ וסימן ושמרתם אתם את חקתי . וכי תשגו . ואם לא תשמעו :

תולדות אהרן וטמאה כהן . שבת לג: ושמרתם אתם . סנהדרין ס: כי את כל שבת לג יבמות כא בפרא פה תמורה כט : ולא תקיא . שבת לג :

תמים

רמבן

כי קרבנותיו טמאים ותועבה לשם והוא עצמו טמא לעולם שנטמא ברעה שעשה כמו שאמר באוב וידעוני לטמאה בהם וכתיב ובגלוליהם טמאוה והזכיר בו חלול השם כי כאשר ישמעו הגוים שכבד את המולך בזרעו ויקריב מבהמתו קרבן לשם הוא חלול השם וזהו שאמר הנביא וגם את בניהם אשר ילדו לו העבירו להם לאכלה עוד זאת עשו לי טמאו את מקדשי ביום ההוא ואמר ובשחטם את בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי ביום ההוא לחללו והנה כה עשו בתוך ביתי . ועל דרך האמת ישראל זרע הקדש נולדים בבית ה׳ וזה טעם אשר ילדו לי והנה המקריב אותו למולך מטמא מקדשו ומחלל שמו הגדול כלשון ולא יחלל זרעו בעמיו ולכך אמר בו ואני אתן את פני באיש ההוא ושמתי אני את פני באיש ההוא והמשכיל יבין :

וטעם הזכור והבהמה מפורסם כי הוא דבר נתעב ואיננו בקיום המינין כי אדם ובהמה לא יולידו . וכתב ר׳ אברהם אחר שמלאנו הן שכבתי אמש את אבי הנה לא תשכב אזהרה לשוכב ולנשכב . ואם כדבריו למה לא היתה בכלל ובכל בהמה לא תתן שכבתך כי הנשים בכלל התורה אבל טעם שכבתי אמש את אבי בעבור שהן השוכבות כדי שיצא ממנו הזרע בידוע שהזרע יצא מן התנועה או מן הגוף כולו כמו שיתהווה הקלף בפיות הסוסים במרוצתם או שיתילד בגידים הקרובים ויאסף שם בחמום התנועה ויצא ואם לא שכבו אותו לא יצא ממנו זרע כי היה כאבן דומם בשכרותו :

(כה) **ותטמא** הארץ ואפקוד עונה עליה ותקא הארץ . החמיר הכתוב בעריות בעבור הארץ שתטמא בהם ותקיא הנפשות העושות והנה העריות חובת הגוף ואינן תלויות בארץ אבל סוד הדבר בכתוב שאמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וגו׳ . כי חלק ה׳ עמו וגו׳ והענין כי השם הנכבד ברא הכל ושם כח התחתונים בעליונים ונתן על כל עם ועם בארצותם לגויהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות . וזהו שנאמר אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים כי חלק לכלם מזלות בשמים וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם כענין שכתוב ושר מלכות פרס עומד לנגדי וכתיב והנה שר יון בא ונקראים עליהם מלכים כדכתיב ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס . והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה׳ מיוחדת לשמו לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיחד שמו זרע אוהביו וזהו שאמר והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ . וכתיב והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלהים לא שתהיו אתם אל אלהים אחרים כלל . והנה קידש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברוכי המצות להיות לשמו ולכך אמר ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא הארץ אתכם . וכתיב ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה . אני ה׳ אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מכל העמים . יאמר כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו . והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע״ג ומגלים עריות . והפרשה הזאת הזכירה המולך בכלל ע״ג עם זכרון העריות ועל כלם אמר אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ותקיא הארץ את יושביה וכן אמר בפרשה השניה ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שהוא חומר איסור ע״ג ולכך אמר כי תפני שהם מיוחדים לשמו בעבור כן נתן להם הארץ שנאמר ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה אני ה׳ אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מכל העמים . והנה בארץ העו״ג אע״פ שהכל לשם הנכבד אין טהרה בה שלימה בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם ולכך יאמר הכתוב אלהי כל הארץ יקרא כי הוא אלהי האלהים המושל על הכל והוא יפקוד בסוף על צבא המרום במרום להסיר ממשלת העליונים ולהרוס מערכת המשרתים . ואחרי כן יפקוד על מלכי האדמה באדמה וזהו ענין הכתוב שאמר בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא . יאמר כי הדבר ההוא הנגזר על נבוכדנצר הוא גזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא שגזרו על הכוחות הנאצלין מהן לעשות כך ויקראו עירין כי מאצילותן יתעוררו הכחות בכל הפעולות כמו שאמרו וארו עיר וקדיש מן שמיא נחית קרא בחיל וכן אמר גודו אילנא וגו׳ ומאמר קדישין שאלתא כלומר ששאלו מה׳ הרצון העליון עליו ואחרי כן גזרו להעשות כן וזהו שאמר לו דניאל וגזרת עילאה היא כי הכל מאתו יתברך . והנה השם הנכבד יתברך אלהי האלהים בכל העולם ואלהי ארץ ישראל שהיא נחלת ה׳ וזהו טעם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ כי האלוהות נכרים בארץ השם ובנחלתו וזהו שנאמר לא ידעו את משפט אלהי הארץ וישלח בם את האריות והנה ממיתים אותם כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ והנה הכותיים לא היו ענושים בארצם בעבדם את אלהיהם לשלח בהם את האריות ובבואם בארץ השם ועשו שם כמעשיהם הראשונים שלח בהם האריות הממיתים אותם וכן שנו בספרא ולא תקיא הארץ אתכם וגו׳ ארץ ישראל אינה כשאר ארצות אינה מקיימת עוברי עבירה . ובספרי ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד משרי האומות לבא לשלוט בהם כענין שנאמר ואני יוצא והנה שר יון וגומר והוא מאמרם כל הדר בחוצה לארץ דומה וכו׳ שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים ואומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה׳ לאמר לך עבוד אלהים אחרים . ואמרו בתוספתא דע״ג הרי הוא אומר ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה׳ לי לאלהים ואומר לתת לכם את ארץ כנען כל זמן שאתם בארץ כנען הייתי לכם לאלהים אין אתם בארץ כנען כביכול אין אני לכם לאלהים וכן הוא אומר בארבעים אלף חלוצי צבא עברו לפני ה׳ ואומר ונכבשה הארץ לפני השם ולפני עמו וכי תעלה על דעתך שישראל מכבשין את הארץ לפני המקום אלא כל זמן שהן עליה כאלו היא מכובשת הא אינם עליה אינה מכובשת . ומן הענין הזה אמרו בספרי ואבדתם מהרה אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהיו עליכם חדשים משל לאדון שכעס על אשתו ושלחה לבית אביה אמר לה הוי מתקשטת בתכשיטים שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצויינין בהם והנה הכתוב שאמר ואבדתם מהרה ושמתם את דברי אלה וגו׳ אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף כתפילין ומזוזות ופירשו בהן כדי שלא יהו חדשים עלינו כשנחזור לארץ כי עיקר כל המצות ליושבים בארץ ה׳ ולפיכך אמרו בספרי וירשתה

וישבת

רשי

(כט) הנפשת העשת. הזכר והנקבה במשמע: (ל) ושמרתם את משמרתי. להזהיר בית דין על כך: ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם. הא אם תטמאו איני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי ומה הנאה יש לי בכם ואתם מתחייבים כלייה לכך נאמר אני ה' אלהיכם:

אבן עזרא

זאת דעת הגאון: (כח) כאשר קאה. פועל עבר מגזרת שתו ושכרו וקיו כי אותיות אהו"י מתחלפים ויש ארץ לשון זכר נעתם ארץ ולא נשא אותם הארץ או חסר מלת היא כאילו הוא כאשר היא קאה כמו באה עם הגאון: (כט) ונכרתו הנפשות העשת. בפרהסיא שתמיתום ואם בסתר אני אכריתם: (ל) ושמרתם את משמרתי. זאת המשמרת והיא לבלתי עשות. וטעם אשר נעשו לפניכם. שלא יאמר אדם הואיל ועשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני. וטעם אני ה' אלהיכם. דבק עם משמרתי שלא ישאל חסר לב למה זאת המשמרת כי אני ה' אלהיכם עשו כל אשר אצוה אתכם:

אֶת־הַגּ֖וֹי אֲשֶׁ֥ר לִפְנֵיכֶֽם׃ כט כִּ֚י כָּל־אֲשֶׁ֣ר יַעֲשֶׂ֔ה מִכֹּ֖ל הַתּוֹעֵבֹ֣ת הָאֵ֑לֶּה וְנִכְרְת֛וּ הַנְּפָשׁ֥וֹת הָעֹשֹׂ֖ת מִקֶּ֥רֶב עַמָּֽם׃ ל וּשְׁמַרְתֶּ֣ם אֶת־מִשְׁמַרְתִּ֗י לְבִלְתִּ֞י עֲשׂ֣וֹת מֵחֻקּ֤וֹת הַתּֽוֹעֵבֹת֙ אֲשֶׁ֣ר נַעֲשׂ֣וּ לִפְנֵיכֶ֔ם וְלֹ֥א תִֽטַּמְּא֖וּ בָּהֶ֑ם אֲנִ֖י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ פ פ פ

פ' פסוקים, כי כל סימן, או עד"ו סימן

דְקֳדָמֵיכוֹן: כט אֲרֵי כָּל דְיַעֲבֵיד מִכֹּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין וְיִשְׁתֵּיצוּן נַפְשָׁתָא דְיַעַבְדוּן מִגּוֹ עַמְּהוֹן: ל וְתִטְּרוּן יָת מַטְּרַת מֵימְרִי בְּדִיל דְלָא לְמֶעְבַּד מִנִּמּוּסֵי תּוֹעֲבָתָא דְאִתְעֲבִידָא קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: פ פ פ

י'. כ' בטעם · ג' וחסר וה' חסרים בליש' · ג' · ג' כסיפ' · כ"א ס"פ

כי כל אשר יעשה ג' דסמי' בקרי' וסי' כי כל אשר יעשה מכל תתועבת עמם. ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים. כל קרי' תועבת התועבת חסר וי"ו הניין בס"פ חסרים וי"ו קדמא וסי' וילך בדרך מלכי ישראל דאחז. וילך בדרכי דאחז דד"ה. גם כל שרי הכהנים העם אשר עשה מנשה. ויסר יאשיהו את כל. הנשיב להפר מצותיך. ואשלח אליכם דירמיה. ויתר דברי יהויקים ותעבותיו. בתעבותיהם לכנעני. וב' כתיב תועבות מלאים דמלאים וסי' הכה בכפך ורקע ברגלך. כתועבות הגוים דמנשה דד"ה. ושארהון תועבת כתיב: האל ה' בלשון חול וסי' נמסר בסדר תולדות: תעשת ה' חסר בלישנא וסי' נמסר בס' שמיני:

ספורנו

תקיא הארץ אתכם בטמאו שמן רע שהיא קאה עתה את הגוים: (כט) כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות. והטעם שבעשותם אחת מכל אלה תקיא אתכם הארץ בטמאו אופן רע הוא כי כל אחת מאלה ראוי' לעונש כרת: (ל) ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות. שמרו גם את המצות שצויתי לשמירה ונגדר שלא תכשלו בכל אלה כמו אסורי מאכלות וטומאת נדה וזבה ויולדת ועלפס ובזה האופן לא תטמאו בהם:

תולדות אהרן כי כל. יבמות ח לד קדושין סז כתרא פח בכורות נו כריתות עב (שבת ט יא יבמות כ): ונכרתו הנפשות. קדושין כ ב"ק לב מכות כג כריתות ב: ושמרתם את משמרתי. מ"ק ה חגיגה יא יבמות כא שבועות ז: לבלתי עשות. חגיגה יא שבועות ז':

בעל הטורים הנפשות העשת. כתיב חסר לומר שחייב אפי' בלא התראה:

רמבן

ושנת גם ושמרת לעשות וישבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה וכך הוא בתוספתא דע"ג וזו היא מחשבת הרשעים שהיו אומרים ליחזקאל רבינו יחזקאל עבד שמכרו רבו יש לו עליו כלום שנאמר והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן וזו היא מצות יעקב אבינו לביתו ולכל אשר עמו בשעת ביאתם לארץ הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והשם לו לבדו נתכנו עלילות שמתה רחל בדרך בתחלת בואם בארץ כי בזכותה לא מתה בחוצה לארץ ובזכותו לא ישב בארץ עם שתי אחיות והיא היתה הנשאת באיסור האחוה ונראה שנתעברה מבנימין קודם בואם בשכם ולא נגע בה בארץ כלל ומפני הענין שהזכרנו בו אמר הנביא ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם על חללם את ארצי בנבלת שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי והענין הזה הוא במקומות רבות בכתובים ותראנו מפורש בהם אחר שפקחתי בו עיניך וכתב ר"א בפרשת וילך ידענו כי השם אחד והשנוי יבא מהמקבלים והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום על כן כתוב את משפט אלהי הארץ ואמר ביעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר והמשכיל יבין אלו דבריו ז"ל. ואל תשיב עלי מפסוק מיכאל שרכם כי הוא שר משרת לבקש רחמים על ישראל לא שר מלכות וממשלה עם שהיה זה בהיותנו בחוצה לארץ ואין רשות לפרש בענין הארץ יותר מזה אבל אם תזכה להבין הארץ הראשונה הנזכרת בפסוק בראשית והנזכרת בפרשת אם בחקותי תדע סוד נשגב ונעלם ותבין מה שאמרו רבותינו בית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה וכבר רמזתי לך בפסוק כי לי הארץ והנה הזכיר הכתוב כי אנשי ארץ כנען נענשו בעבור העריות ורבותינו אמרו שהוזהרו עליהן מעת היצירה לאדם ולנח שלא ענש אלא אם כן הזהיר אבל הכתוב לא יזכיר האזהרה אבל יאמר כי הארץ תקיא אותם כי הארץ תתעב כל התועבות האל. והנה לא אנשי ארץ כנען בלבד היו מן המוזהרים והפרשה הזכיר כמעשה ארץ מצרים שהיו גם הם עושים ככל התועבות האלה ולא תקיא אותם ארץ מצרים ולא שאר ארצות הגוים את גוייהם אבל הענין כולו למעלת הארץ וקדושתה. ואמר שכתוב ותקיא הארץ כי מעת שפקד עונה עליה שנגזר על הכנענים להכרת כאלו כבר הקיאה אותם או ותקיא למעלה כענין סר צלם מעליהם:

(כט) **ונכרתו** הנפשות העושות מקרב עמם. זרעו נכרת וימיו נכרתים לשון רש"י. והנה בכריתות בתורה ג' ענינים האחד שנאמר בו ונכרת האיש ההוא. והשני שנאמר בכן ונכרתו הנפשות העושות ונכרתה הנפש ההיא מלפני. והשלישי שנאמר בהן הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ואמר ביום הכפורים והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה ואמרו בסיפרא לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא וכשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן וביאור הענין כי האוכל חלב או דם והוא צדיק ורובו זכיות אבל גברה תאותו עליו ונכשל בעבירה ההיא יכרתו ימיו וימות בנעורים קודם שיגיע לימי זקנה והם ששים שנה ואין נפשו בהכרת אבל יהיה לו חלק לעולם הבא הוא העולם שאחרי התחיה ובזה אמר ונכרת האיש ההוא ואשר עם החטא החמור ההוא יהיו עונותיו מרובין מזכיותיו עונש הכרת שבעבירה החמורה מגיע לנפש החוטאת לאחר שתפרד מן הגוף והיא נכרתת מחיי עולם הנשמות ובמחוייבי הכרת הזה רומז הכתוב ונכרתה הנפש ההיא מלפני וכתיב והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה ואלו אין להם כרת בגופם אלא פעמים שיחיו ויגיעו לימים רבים וגם עד זקנה ושיבה כענין שכתוב ויש רשע מאריך ברעתו וזהו מה שאמרו רבותינו אבל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו ובכללן עון פושעי עו"ג בגופן ואמר רב פפא בעבירה כלומר בערוה מן העריות יורדים לגיהנם ונדונין שנים עשר חדש לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים וכו' ויש כרת חמור שנכרת גופו ונפשו והוא הנאמר בו כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה ודרשו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא לומר שהוא ימות בנוער וחיתו בקדשים שלא תחיה נפשו בתחיית המתים ואין לה חלק לעולם הבא ואין כפל הכרת הזה הנאמר בתורה אלא בעניני ע"ג ומגדף ורבותינו דרשו בו עוד במסכת שבועות כי דבר ה' בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר אבל אינו בכל הכריתות וגם מבואר זה בגמרא שאין הכפל של הכרת תכרת בשאר חייבי כריתות שבתורה אלא באלו הנדרשים מן הכתוב הזה כי הכתוב הוא במגדף ועובד ע"ג והם הוסיפו במדרשים הכופרים בעיקר והרשעים המוחלטים וכמו שנאמר בהם בקבלה כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והם אותם שמנו במשנה ובברייתא ואלו שאין להם חלק לעולם הבא. וכן נראה שאין כל חייבי כריתות בעבירות אין כרת לזרעם אלא באותן שכתוב בהן ערירים. ויתכן שהוקשו כל העריות זו לזו אבל בשאר הכריתות כגון חלב ודם אין לנו. כתב ר"א יש הפרש בין והאבדתי ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש יחשוב החכם כי האובדת תאבד והנכרתת תכרת ולא ישא אלהים נפש ותדע ותשכיל כי הכריתות הנזכרים בנפש בטחון גדול בקיום הנפשות אחרי המיתה ובמתן השכר בעולם הנשמות כי באמרו יתברך ונכרתה הנפש ההיא מקרב עמה ונכרתה הנפש ההיא מלפני יורה כי הנפש החוטאת היא תכרת בעונה ושאר הנפשות אשר לא חטאו תהיינה קיימות לפניו בזיו העליון. ולכך הוא מפרש הנפש ההיא עונה בה כי העון אשר בה הוא יכריתנה. וטעם זה הענין כי נשמת האדם נר ה' אשר נופחה באפנו מפי עליון ונשמת שדי כמו שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים. והנה היא בעינה ולא תמות ואיננה מורכבת שתפרד הרכבתה ותהיה לה סבת הויה והפסד כמורכבים אבל קיומה ראוי והוא עומד לעד כקיום השכלים הנבדלים ולכך לא יצטרך הכתוב לומר כי בזכות המצות יהיה קיומה אבל יאמר כי בעונש העבירות תתגאל ותטמא ותכרת מן הקיום הראוי והוא הלשון שתפסה בכן התורה כרת כענף הנכרת מן האילן שממנו יהיה שרשו. הוא מה שאמרו רבותינו מקרב עמה ועמה שלום כי הכרת של הנפש החוטאת יורה על קיום שאר הנפשות שלא חטאו והם עמה שהם בשלום. וכבר פרשנו כי כל היעודים שבתורה בהבטחות או בהתראות

בהתראות כולם מופתיים מן הנסים הנסתרים בדבר מופתי תבטיח ותזהיר התורה לעולם וכן תזהיר בכאן בכרת שהוא ענין נסי ולא תבטיח בקיום שהוא ראוי והנה הכריתות שבתורה הם שלשים ושש ומהם רבים באיסורי הערוה ר"ל על בעילה האסורה וכן מיתות ב"ד בענין הבעילה שש עשרה ואין באיסור המאכלים מיתה כלל והטעם בהיות העונשין הגדולים כמיתת בית דין והכרת בעניני בבעילה מפני שגלוי העריות דבר נמאס מאד אצל התורה כנזכר בזאת הפרשה ובמקומות רבים בכתוב וחכמים מזכירין לעולם ע"ג וגלוי עריות ושפיכות דמים יזכירו אותה אחר ע"ג וקודם שפיכות דמים וכמו שאמרו אלהיהם של אלו שונא זמה הוא ויש לענין סוד גדול בסוד היצירה . והרב אמר במורה הנבוכים בעבור היות יצר האדם גדול בענין המשגל והתאוה בו רבה והדברים שהם רבי המכשולות צריכים עונש גדול ליסר אותם וגם זה אמת ׃

פרשת כלי יקר אחרי מות

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן . ויאמר ה' אל משה וגו' וקשה אם כן דבור ראשון לשכל אזל כי לא נזכר בו שום ציווי ולא שום הודעת דברים ומה שפירש"י משל לחולה כו' אינו מתיישב כי בפסוק ראשון לא נזכר שום צווי . ונוכל לומר שארבע מלות אלו בקרבתם לפני ה' וימותו אינם מאמר הכתוב לנו אלא הקדוש ברוך הוא דבר אל משה ארבע מלות אלו וזהו נוסח דבור ראשון כי רצה ה' להודיע למשה מגד איזו עון מתו שני בני אהרן ועל כן הזכיר בו דבור קשה כי הוא מדת הדין ואחר כך אמר הנמשך מהודעה זו להזהיר את אהרן שלא יהיה נכוה בגחלתן על כן נאמר ויאמר אמירה רכה . וביאור טעמן שבני אהרן היו ראוין לשליחות יד על ויאכלו וישתו ויחזו את האלהים שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס של מאכל ומשתה והמתין להם הקדוש ברוך הוא כדי שלא לערבב שמחת התורה וכנגד זה בא צווי זה לאהרן שאל יבא אל הקודש בכל יום שיש בו אכילה ושתיה כי אם ביום כפור יום ענות אדם נפשו כי אז הוא בא בהכנעה לפני בוראו על כן הגיע הקדוש ברוך הוא למשה הקדמה זו והודיע לו תחלה סיבת מיתת בני אהרן בדבור ראשון כדי לומר לו באמירה שניה הצווי ואל יבא בכל עת אל הקדש . וזה נוסח דבור ראשון שאמר ה' למשה אחרי מות שני בני אהרן ומהו הדבור . בקרבתם לפני ה' וימותו הודיע שלכך מתו לפי שנתקרבו אל ה' שלא בזמן הראוי כמ"ש ויחזו את האלהים והיה לו לומר בקרבתם לפני או אלי מליצ דוגמתו כמו שפירש"י פרשת וירא בפסוק וה' המטיר על סדום וגו' ומה שכתוב וימותו היה לו לומר מתו מלינו דוגמתו ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב וגו' עזב מבעי ליה ובזה מתורץ יתור לשון של וימותו שהרי כבר נאמר אחרי מות לפי שהראשון מאמר הכתוב לנו והשני דבור ה' למשה . גם יתכן לפרש בקרבתם לפני ה' לפי שהיו קרובים אל ה' ביותר על כן דקדק הקדוש ברוך הוא עמהם לדונם אפילו על שגיאה קטנה כמ"ש וסביביו נשערה מאד כי כל הקרב הקרב ביותר אל המלך אז ביותר הוא צריך להיות נזהר בכבוד המלך וכן אמר משה הוא הדבר אשר דבר ה' בקרובי אקדש ואם נוכל לומר שאין מוקדם ומאוחר בתורה ופ' זו נאמרה למשה קודם שאמר לאהרן הוא הדבר אשר דבר ה' בקרובי אקדש אז קרוב לשמוע שאמר זה על מ"ש לו הקב"ה נוסח ד' תיבות אלו בקרבתם לפני ה' וימותו . ומה שפירש"י זה זרזו יותר מן הראשון כו' אולי כוונתו כי כבר נאמר וגם הכהנים הנגשים אל ה' אל יהרסו לעלות אל ה' גם שם זרזם על זה אך שלא נאמר שם שום עונש כי אם פן יפרץ בם על כן הוצרך לזרזו שנית ולומר לו שלא ימות כדרך שמתו בניו אבל אם כל הפסוק מן אחרי מות עד וימותו הוא מאמר הכתוב לנו לא ידעתי מהיכן למד משה לזרזו שלא ימות כדרך שמתו בניו שהרי לא הזכיר הקדוש ברוך הוא למשה שום דבר ממיתת בני אהרן ולדברינו הוא מיושב שמשה למד זה ממה שהודיע ה' טעם למיתת בני אהרן וסמיך ליה הציווי לאהרן ודאי הוא כדי לזרזו יותר מבפעם ראשון ׃

דבר אל אהרן אחיך . מה ראה להזכיר כאן האחוה אלא לומר לך שאל יסמוך אהרן על האחוה לומר שלא ימות בבואו אל הקודש בזכותו של משה אחיו כדי שלא יהיה נאכל חצי בשרו כמו שפירש"י פרשת בהעלותך על פסוק ויאכל חצי בשרו על כן אמר אף על פי שהוא אחיך מכל מקום אל יסמוך על זה כלום . או אמר מאחר שאחיך הוא ואם ימות דומה כאלו נאכל חצי בשרך על כן עליך מוטל ביותר להזהירו ויש אומרים אף על פי שאחיך הוא בנבואה וכתיב במ"ת ועלית אתה ואהרן ויבא לחשוב כשם שמותר למשה ליכנס בכל עת כי בכל ביתי נאמן הוא כנאמן הבית שנכנס לבית אדוניו כל עת שירצה כך יכנס גם הוא על כן אתה צריך להזהירו ביותר ׃

ואל יבא בכל עת אל הקודש . לשון בכל עת אינו מדוקדק כי משמע בכל עת לא יבא אבל לפרקים יבא והאמת אינו כן שהרי אינו בא כי אם פעם אחת בשנה . ואומר אני שטעם איסור ביאתו שמה תלוי בחטאת העם כי עונותם מבדילים בינם לבין אלהיהם וקלקולם מונע גם ביאת הכהן כי אשמת העם תלויה בו כמ"ש ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל הורה שלא זכו לקריבה זו כי אם מתוך בני ישראל וכשישראל אינן זוכין גם הכהן התלוי בהם אינו זוכה לראות פני השכינה כי אם ביום כפורים שכל ישראל נמשלו ביום ההוא למלאכי השרת שהם למעלה מן הזמן ואין הזמן שולט בהם ע"כ דומה יום קדוש זה כאלו אינו מכלל העת והזמן כי כל ימות השנה בכלל העת דהיינו הזמן חוץ מיום זה ורמז לדבר השטן עולה שנ"ד וימות הלבנה במספר שנ"ה להורות שבכל ימות השנה שהשטן והיצר הרע שולט בבריות כולם בכלל העת חוץ מיום זה שאין לשטן ממשלה בו על כן אינו בכלל העת של כל ימות השנה אלא הוא עומד בעצמו נבדל מכל ימות השנה וכשאמר אל יבא בכל עת רמז שלא יבא כלל בשום יום שהוא בכלל העת כי אם ביום שאינו בכלל העת והוא ביום מחילה וסליחה שישראל נמשלו בו למלאכי השרת שאין נופלים תחת העת ואינו בכלל ימות השנה שהשטן המחטיא מושל בהם ועל כן אין דין שלוחם של ישראל יבא לראות פני השכינה ונתן טעם לדבר כי בענן אראה רצה לומר אלו היה שם גילוי שכינתו להדיא לא הייתי צריך למנוע ממנו הביאה שמה כי לא יראני האדם וחי אך מאחר שכינתו בענן יכול הוא לראות כבודי כי הענן סיבה לראיה זו לכך נאמר כי בענן אראה ועל כן אני צריך למנוע ממנו הראיה בכל ימות השנה שישראל מסגלים בו עבירות בזאת יבא אהרן אל הקודש בפר בן בקר וגו' ואמרו במדרש פר כנגד אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם ואיל כנגד יצחק שנקרב תמורתו איל . וב' שעירי עזים כנגד יעקב שנאמר בו וקח לי משם ב' גדיי עזים . כוונת מדרש זה לומר כשם שמצינו שגם למשה לא נראה ה' כי אם בזכות האבות כמ"ש למען יאמינו כי נראה אליך ה' אלהי אבותם אלהי אברהם וגו' כך כהן גדול ביום כפורים נראה אליו ה' בזכות האבות ויש בכולם רמז ליום כפורים מ"ש ואל הבקר רץ אברהם סובר מדרש זה שהיה ביו"כ כי גם רז"ל דרשו בעצם היום נימול אברהם שנימול ביו"כ וסובר שכל המעשה מן וירא ה' אל אברם באלוני ממרא הכל היה ביום אחד ואף על פי שעשה סעודה ביום ההוא מכל מקום אחר שלא נתנה התורה עדיין היה מחמיר על עצמו ולא על אחרים . ואיל של יצחק יש במדרש שהיה המעשה ההוא ביום כפורים וראייתו מן פסוק אשר יאמר היום בהר ה' יראה שבכל שנה ביום זה ה' יראה כי בענן יראה שמה ה' ושני שעירים של יעקב אמרו במדרש שני גדיי עזים טובים טובים לך וטובים לבניך טובים לך שעל ידיהם תקבל הברכות וטובים לבניך שעל ידיהם תתכפר להם ביום כפור ומאז הובטח יעקב על כפרת יום קדוש זה ע"י שני שעירים ׃

כתנת בד קודש ילבש . לפום ריהטא נראה שזולת הכפרה יש עוד תועלת שני בכניסת כ"ג לראות פני השכינה אחת בשנה כדי לחזק האמונה כדרך שנראה ה' לכל ישראל בהר סיני כדי לטעת בלבם דבור אנכי ולא יהיה לך כך מדי שנה בשנה רצה ה' להתראות אל הכהן שלוחם כדי לחדש האמונה בב' דברות אלו שהם יסוד האמונה ואם באולי עברו ישראל על לא תרצח ולא תנאף כי הם מקבילים מול דבור אנכי ולא יהיה לך כמו שאמרנו למעלה בפרשת כי תשא על פסוק ויקומו לצחק על כן נצטווה הכהן ללבוש כתונת בד קודש כי הכתונת אחז"ל שמכפר על ש"ד ומכנסי בד מכפרים על ג"ע כדי שלא יתנגדו אל ב' דברות אנכי ולא יהיה לך ולכרות עליהם ברית חדשה בכל שנה ושנה . ולפי שבע"ג הקדוש ברוך הוא מעניש גם על המחשבה על כן נאמר ובאבנט בד יחגור כי האבנט מכפר על הרהור הלב ולפי שבכניסה זו נענשו בני אהרן על שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס על כן נאמר באהרן ובמצנפת בד יצנוף כי המצנפת מכפר על גסות הרוח . דבר אחר לכך פרט אלו ד' בגדים כנגד הדברים שנכשלו בהם בני אהרן והנה הכתונת ואבנט הוא על דרך שמסיק בילקוט שהיו בני אהרן מהלכים אחר משה ואהרן ואמרו מתי ימותו ב' זקנים הללו ואנו נוהגין שררה על הציבור רבי איבו אמר בפיהם אמרו דבר זה רבי פנחס אמר בלבם הרהרו וקשה במאי קמפלגי . ומי הגיד להם שכך אמרו או בלבם הרהרו . ונראה שדעת ר' איבו נוטה לומר מדקאמר בד קודש ילבש והכתונת מכפר על ש"ד והיכן מצינו שבני אהרן נכשלו בחטא ש"ד אלא ודאי שבפיהם אמרו דבר זה והיו מלבינין פני משה ואהרן באמרם שאינן ראוין להיות מנהיגים כי אם מגד שהם זקנים והמלבין חבירו חשוב כשופך דמים על כן בא כתונת זה לכפר על ש"ד שלא יבא אהרן אל הקודש ויהיה עליו חטא השא זה כי בני אהרן היו מלוכלכים בחטא זה שחזו את האלהים ויען כי לא לפניו חנף יבא לא יבא במגוריו רע על זה הזהיר את אהרן על כפרה זו בבואו אל הקודש מלוכלך בחטא זה . ודעת רבי פנחס מדקאמר ובאבנט בד יחגור המכפר על ההרהור ודאי בלבם הרהרו זה וכדרך שאמרנו דברי ר' איבו . ורבי איבו סבר שהאבנט מכפרת על ההרהור של עריות כי בני אהרן לא היו להם נשים ומי שהוא בלא אשה מלא הרהורי עבירה ורבי פנחס סבר שהכתונת המכפר על ש"ד היינו לפי שלא עסקו בפריה ורביה על כן דומה כאילו שפכו דם כדמסיק ביבמות תניא ר"א ישראל שאינו עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר שופך דם האדם וכתיב ואתם פרו ורבו וטעמו של דבר כי דם זרועותיו הנה מדרש מידו . ומכנסי בד המכפר על ג"ע בעבור שנכנסו שתויי יין המרגיל לערוה וכאחז"ל כל הנותן עיניו בכוסו כל העריות דומות עליו למישור שנאמר יתהלך במישרים . ובמצנפת בד כי הוא מכפר על גסות הרוח וזה כולל כמה מיני טון שיחסו להם רבותינו ז"ל התלוין בגסות הרוח הן שהסתכלו בשכינה מתוך לב גס הן מה שהורו בפני משה רבן וכמה מיני עבירות זכרונם למעלה בפרשת שמיני . ולפי שבני אהרן מתו על שחזו את האלהים בעוד היותם מלוכלכים בחטאים הללו על כן נוה לאהרן בבואו לראות כבוד ה' יהיה נקי מכל לכלוכי החטאים הללו וילבש בגדי לבן אלו המלבנים החטאים הללו שאם יאדימו כתולע כצמר יהיו ועוד שדקדק שבא לראות פני השכינה לבושיה כתלג חיור כך בא לירא בבגדי לבן ׃

גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל. נראין הדברים שב' שעירים אלו דומים ממש לפני גדיי עזים שעשה יעקב ליצחק ועשה את האחד מטעמים כאשר אהב האומר וזה חלקו של סמאל שנותן לו שוחד כדי שיקבל יעקב הברכות על חלקו מצד הגדי השני שעשה פסח לה' כדאיתא במדרש כי בו ביום ראשון של פסח אמר יצחק בני אוצרות טללים נפתחין היום כו' כך לדורות ב' שעירים אלו ניתן לס"מ חלקו כדי שיקבל יעקב חלקו מן הגורל אשר לי"י וכן משמע המדרש האומר גדיי עזים טובים טובים לך שעל ידיהם תקבל הברכות וטובים לבניך שעל ידיהם מתכפרים ביום כפורים. ונשא השעיר עליו את כל עונותם דרשו רז"ל עונות תם זה יעקב איש תם ובדין הוא כי כל המחטיא הרבים חטא הרבים תלוי בו וידוע שסמאל תמיד משתדל להחטיא את ישראל וכן עמלק כל מזימותם להחטיא את ישראל מצד ברכת והיה כאשר תריד ופרקת עלו ע"כ ראוי לטעון עליו כל עונות בני תם לומר שיעקב מצדו תמים הוא עם ה' ואתה גרמת להם לחטוא ע"כ חטא את חטאתם אל סמאל שרו של עשו שנקרא איש שעיר ושליחתו אל ארץ גזרה דומה ממש למה שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה. ושלח אותו ביד איש עתי אמרז"ל זה שהגיע עתו למות בזו השנה:

לפני ה' תטהרו. כי אין יום כפורים מכפר כ"א לשבים וקודם שיכפר עליהם ה' חייב כל אדם לטהר עצמו מכף רגל ועד ראש מכל טומאת העון לכך נאמר לפני ה' תטהרו ולפני משמש לשון קודם. וגדולה מזו מצאתי בספר הזוהר על פסוק מפני שיבה תקום שקודם זמן השיבה יקום האדם משנת תרדמתו לשוב אל ה' ק"ו לשון לפני והיינו לפני בא יום ה' הגדול והנורא תטהרו ע"י התשובה ואח"כ יטהר ה' אתכם ע"י הכפרה. והזהיר עוד על התשובה הפנימית הלבבית שהיא לפני ה' כי הדבר המסור ללב אינו נגלה כ"א לה' לבדו שלא יהיה מן הצבועים הצמים ומתענים ומרבים תחנות כדי שיהיו מוחזקים לצדיקים והוא דור טהור בעיני הבריות ומצואתו הפנימית לא רוחץ לכך נאמר לפני ה' תטהרו. ורז"ל דרשו דווקא עבירות שלפני ה' דהיינו שבין אדם למקום י"כ מכפר אבל לא העבירות שבין אדם לחברו ע"כ נאמר ועל כל עם הקהל יכפר ר"ל דווקא כשנעשו קהלה אחת להיות באגודה אחת ויטו שכם אחד לעבוד את ה' אז הקב"ה מקבל תשובתם ולא בזמן שחלק לבם ולפי שמדרך העולם שביום כפור מבקשין מחילה זה מזה ולמחרתו חוזרים לסורם ע"כ נאמר ויקהל משה למחרת י"כ עשה אותם קהלה אחת כדי שיהיו כן כל ימות השנה ולפי שכל דברי ריבות נמשכים מן העסקים שבין אדם לחבירו על כן ישב לשפוט את העם למחרת יום כפור כי עי"ז יהיו קהלה אחת וכל העם על מקומו יבא בשלום ומטעם זה נקרא יום זה שבת שבתון כי ביטול העסקים והשביתה סבה גדולה אל השלום וכפל השביתה לפי שכל אדם יש לו המייה ותנועה חיצונית ופנימית החיצונית ע"י כלי המעשה בכל מלאכה והפנימיית באה מן הלב והדם ההומים אחר בקשת התאות וביום השבת אינו נח כי אם מן החיצונית וביום קדוש זה הוא נח משתיהם. כי אין בו גם אכילה ושתיה ע"כ נקרא שבת שבתון:

ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים. סמך פרשה זו לכאן לפי שיש מקום לאפיקורסים לטעות ולומר שליחת השעיר המדברה הוא לשעירים חלילה ע"כ הזהירם מיד על שחיטת חוץ והורה שרצה ה' אדרבא למנוע מהם הזביחה לשעירים אשר התעסקו בהם לפנים מדקאמר לשון עוד וענין השעיר אינו עבודה וזביחה כ"א חלקו של סמאל וכן פירש הרמב"ן וז"ל צוה הקב"ה שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקומות החורבן כי הוא העולה לכוכבי חרב והדמים והמלחמות והפצעים והמכות והפירוד והחורבן והכלל נפש לגלגל מאדים וחלקו מן עו"ג עמלק שהוא יורש החרב והמלחמות ומן הבהמות השעירים והעזים ובחלקו עוד השדים הנקראים מזיקין ושעירים והאריך שם הרב בלשונו. והנה מקום אתי לתרץ בזה מש"כ בשחוטי חוץ דם יחשב לאיש ההוא פירש"י כשופך דם האדם כו' ויש להקשות מה ענין שוחט בחוץ לשפיכת דם האדם אלא לפי שהשוחט בחוץ לשעירים מוסף כחו מן מאדים המשפיע ההרג וההריגה נמצא שיפה אמר דם יחשב לאיש ההוא כי הוא השוב בהמה לשופך דם כי זה כחו לאלוהו וזה פירוש יקר:

כי יצוד ציד חיה או עוף וגו'. עיקר טעם הכיסוי הוא לעשות היכר שלא בא לידי אכילת דם אבל בבהמות אין צורך בהיכר זה כי כבר הוא מזורז ועומד במה שרואה שניתן הדם על המזבח כמ"ש ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם ואין הפירוש שזה עיקר הטעם לאיסור הדם דא"כ למה אסר דם חיה ועוף אלא עיקר טעם האיסור הוא שלא יאכל הנפש עם הבשר ונתן מופת על שהנפש כלול תוך הדם שהרי נתתיו על המזבח לכפר על נפשותיכם וכפרה זו ודאי נפש תמורת נפש ומזה תבין מדעתך טעם איסור הדם שהוא מצד הנפש שבו וזה טעם שוה בבהמה חיה ועוף אך הכיסוי הוא לעשות היכר שלא יבא לאוכלו אבל בדם בהמה אינו צריך היכר כי די לו בזה מה שרואה שניתן הדם על המזבח וזה סימן לו כי הדם הוא הנפש ועוד שאין נכון שיאכל העבד משלחן רבו אבל בדם חיה ועוף אין שום היכר ע"כ צוה לעשות היכר במקצתו על ידי כיסוי ואעפ"י שתורים ובני יונה קרבים לגבי מזבח מ"מ בטלים המה במיעוטם כי רוב העופות אינן למזבח כמו הבהמות. ד"א לפי שבשר חיה ועוף אינן במצוא והם מחוסרי צידה ובאין לאדם על ידי טורח גדול או ביוקר ומצד היות הדבר חביב עליו ביותר יש לחוש פן יאכל הבשר עם הדם ע"כ צריך לעשות היכר ע"י כסוי. ורז"ל אמרו מכאן שלמדך תורה דרך ארץ שלא יאכל בשר כי אם בהזמנה זו וטעמו של דבר תמצא לקמן פרשת ראה בפסוק כי ירחיב ה' את גבולך ואמרת אוכלה בשר וגו' ע"ש:

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וגו'. לרבותא נקט אשר ישבתם בה ואשר אני מביא אתכם שמה כי מסתמא יוסף ביכר לאחיו ולבית אביו המקום שאינו מקולקל כל כך כדי שלא ילמדו ממעשיהם הדורות הבאים וכן מסתמא הקב"ה ביכר לישראל המקום שאינו מקולקל כ"כ כדי שלא ילמדו מהם שהרי נאמר מעט מעט אגרשנו מפניך וקודם שיגרש את כולם יש לחוש פן ילמדו ממעשיהם על כן אמר שאפילו כמעשיהם לא תעשו וק"ו לשאר תועבת מצרים אשר לא ישבתם בהם וק"ו לשאר האומות. אבל לפירש"י שפירש בהפך זה ממש ק' וכי ס"ד לומר שדווקא כאותן אשר ישבו בהם ואשר אני מביא אתכם שמה המקולקלים מכולם לא יעשו אבל כמעשה אותן שאינן כל כך מקולקלין יעשו חלילה מלומר כן אלא לרבותא נקט וכדי שלא יהיה לישראל מקום לטעות בהם ולומר מאחר שהושבו בארץ גושן ודאי הטעם לפי שאין מעשיהם מקולקלים כל עיקר וכן מאחר שהקב"ה מביא אותנו אל ארץ זו ודאי אין מעשיהם מקולקלים ומה שגרשו מארצם היינו לפי שישבו בארץ לא להם שהרי הכנעני היה הולך וכובש הארץ מזרעו של שם ע"כ הוצרך הקב"ה להודיע שגם המה מעשיהם מקולקלים ואם לא כל כך כזולתם מכל מקום כדי בזיון וקצף יש במעשיהם וק"ו לזולתם. ומדלא ערבינהו ואמר ב"פ לא תעשו טכל לומר שפרש כל עון בפני עצמו והכתוב מאשים את ישראל על אשר בקשו לישב ישיבה של קבע במצרים כמו שפרשתי למעלה סוף פרשת ויגש על פסוק וישב ישראל בארץ גושן שבאשמת ישראל ידבר והאשימם אלהים על שבקשו לישב ישיבה של קבע במקום אשר אמר אלהים להם כי יהיו שמה גרים ולא תושבים וכל זה עשו בעבור שהיו אדוקים בגלולי מצרים כמ"ש ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים וגו' וימרו בי וגו' ואת גלולי מצרים לא עזבו וגו' וכן פירש"י בפרשת בא שהיו באותו דור רשעים שלא רצו לצאת ממצרים ומתו בשלשת ימי אפלה. וע"ז נאמר כאן כמעשה ארץ מצרים כאותו מעשה שעשיתם בארץ מצרים ומהו המעשה הרע אשר עשיתם אשר ישבתם בה שבקשתם בה ישיבה של קבע מצד שחשקה נפשכם בגלוליהם ובשקוציהם נפשכם חפצה. לא תעשו עוד כאלה לבקש ישיבה של קבע בין עם סורר ההולכים בדרך לא טוב פן תלמדו ממעשיהם כי כן קרה לכם במצרים. וכמעשה ארץ כנען היינו שהוא מאשים את ישראל על שמאסו בארץ הקדושה אשר סיפה חביבה על האבות והמה מאסו בה עד אשר הוצרך הקב"ה להביאם שמה בעל כרחם שלא בטובתם וז"ש כמעשה ארץ כנען כאותו מעשה שעשיתם בארץ כנען. ומהו המעשה אשר אני מביא אתכם שמה כי עיניכם הרואות שאני מביא אתכם שמה בעל כרחכם כי בתחילה אמרו מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים המרגלים אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וכן אמרו רז"ל הנשים היו מחבבות הארץ והאנשים שנאוה וכן הוצרך הקב"ה להסיבם דרך המדבר י"ם שלא ישובו מצרימה ומכל זה ראיה שמאסו בארץ הקדושה והנבחרה מימות האבות למקום קדושה וטהרה ורוב מצות התורה תלויות בארץ ובכל זאת מאסו ישראל עד אשר הוצרך הקב"ה להביאם שמה בעל כרחם ולישא אותם על כנפי נשרים כאשר ישא האומן את היונק אל המקום הזה וע"י סיבוב מדברות שלא יהיה להם מקום לחזור לא תעשו כן עוד אלא תלכו לרצונכם אל המקום אשר אמר האלהים כי זה הוא המוכן לשמירת כל משפטי ה' וחקותיו ונתן טעם על ראשון ראשון על מה שאמר שלא יבקשו ישיבה של קבע בארץ טמאה במצרים כדי שלא ילמדו לעשות כתועבותם ע"ז אמר ובחקותיהם לא תלכו. ועל אחרון אחרון שזרזם לילך אל הארץ הקדושה כדי לקיים המצות התלויות בארץ על זה אמר את משפטי תעשו וגו' כי המה משפט אלהי הארץ:

את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו. כאן הקדים המשפטים לחקים ואח"כ הפך הסדר ואמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי לפי שפסוק ראשון מדבר בשכר העולם הזה מדקאמר ללכת בהם כי בעולם הזה נקרא האדם מהלך שהוא נעתק ממדריגה למדריגה כמ"ש ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה כי המלאך נקרא עומד כי הוא עומד במדריגה אחת אבל האדם נקרא מהלך וכן לעולם הבא נקרא גם האדם יושב כאמרם ז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשם ויושבים דוגמת העומד כי הוא יושב במנוחה וכבר קנה כל שלימותו. ובשכר העה"ז הקדים המשפטים שהם מן המושכלות אל החקים שאין טעמם נגלה לומר לך לא זו שבזכות המשפטים תזכה להתהלך לפני ה' בארצות החיים שהרי עיניכם הרואות תועלתם כי אלמלא מוראה כו' אלא אף זו שבקיום החקים אע"פ שאין טעמם נגלה מ"מ תזכה על ידם להתהלך לפני ה'. אמנם בפסוק וחי בהם שפירש"י על חיי העה"ב הפך הסדר דרך לא זו אף זו כי בקיום החקים פשיטא שתזכה לחיי העה"ב כי מאחר שאין אתה מרגיש בתועלתם פשיטא שכל מעשיך לש"ש כדי לקיים מצות בוראך אלא אפילו בקיום המשפטים שכבר קבלת שכרך בעה"ז ויש מקום לומר שאתה מקיימם בעבור הנאתך כי קיום העולם תלוי בהם מ"מ תזכה גם בעבורם לחיי העה"ב ולמה כי אני ה' שהרי אתה מקיימם בעבור שאני ה' צויתיך על דרך שאמרו רז"ל אל יאמר אי אפשי לאכול חזיר ונפשי קצה בו אלא אפשי והקב"ה גזר עלי כו' וא"כ מצינו שהוא מזכיר עקב רב טוב הצפון לצדיקים ביותר אל החקים כמ"ש הורני ה' דרך חקיך ואצרנה עקב נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עקב ומסיק בילקוט פ' עקב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך זה שכרן של מצות קלות. ומנא ליה לומר כן אלא לפי שהמצות קלות בני אדם דשים בעקביהם והשטן והעו"ג מונין עליהם לומר מה המעשה הזאת לכם וזה מצוי ביותר בחקים שאין טעמם נגלה והם מתנגדים אל בני האדם המונין עליהם לכך נאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם והיינו בדבר המתנגד אל שכלו של אדם והיינו המצות קלות. והזכיר תמיד לשון שמירה בחקים כי כל דבר שיש לו מהרסים צריך שמירה ביותר כמבואר למעלה פ' בא על פסוק ושמרת את העבודה הזאת האמור על בן הרשע המבקש להרוס העבודה כך שמירה זו האמורה בחקים היא נגד בני אדם המונין על החקים:

איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו'. קריבה המביאה לידי גילוי ערוה והיינו היחוד כי הוא המביא לידי ערוה ולכך אמר איש איש דווקא כשיהיו כל איש ואיש לבדו עם האשה שהרי ב' אנשים מותרים להתייחד עם אשה אחת וכן

איש איש כ"א כל איש לבדו ואמר לא תקרבו לשון רבים להזהיר גם את הנקבה כפירש"י. וטעם איסור העריות פי' הרמב"ם שהוא למעט המשגל כי אלו הנשים קרובות אליו ומצויות אצלו תדיר והרמב"ן סתר זו הדעת כי ראינו שהכתוב התיר לנו נשים לאלפים ע"כ פי' שמצוה זו סוד ונראה שלכך נאמר בה אני ה' ר"ל אני היודע טעמו של דבר ולכם חקה:

ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה. אם יושביה חטאו הנה הארץ מה פשעה שאמר ואפקוד עונה עליה ונראה שכל זה נמשך מן חטא הקדום כי אמר ה' תוצא הארץ עץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן לפיכך כשחטא האדם נפקדה גם היא על עונה ונתקללה. ויש להקשות למה לא נתקללה מיד אלא לפי שעיקר השינוי הוא שרצה ה' שתתן חומר זך ודק בכל הנמצאים ודבר זה נוגע בכל הנמצאים אשר מן הארץ מוצאם והיא לא עשתה כן אלא נתנה חומר עב וגס בכולם ודבר זה גרם שלא היה טעם העץ כטעם הפרי כי היה החומר גס ועכור. וזה גרם אל האדם להיות לו תשוקה אל התאות המוחשות ביותר ואם היה חומרו זך ונקי לא היה בא לכלל חטא ע"כ לא נתקללה האדמה עד שחטא האדם כי אז היה הנזק ניכר ביותר אבל בעץ עושה פרי לא היה הנזק כל כך גדול. והרמב"ן כתב בפרשת בראשית שפרי עץ הדעת היה מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחר שאכלו ממנו. ע"כ מצינו שבכל מקום שחטא של ג"ע מצוי אז הקדוש ברוך הוא פוקד עון הארץ כי היא גרמה לאדם הראשון שחטא בעץ הדעת וע"י זה היה לו נטיה גדולה אל העריות כי בדור המבול שהיה הזנות מצוי שם נאמר והנני משחיתם את הארץ כמו עם הארץ כי גם שלשה טפחים של מחרישה נתקלקלו וזה היה לארץ על צד העונש לטהרה ברותחין ומטעם זה נקרא א"י ארץ לא מטוהרה לפי שלא גושמה ביום זעם כדאיתא ביחזקאל וכתיב ושממו עליה אויביכם ומכאן ראיה שבשעת הכעס גורם החטא שהארץ מקולקלת וכמ"ש וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה אשר חלה ה' בה גפרית ומלח שרפה כל ארצה כי ברותחין קלקלו וברותחין נדונו בשרפה כל ארצה וכן בדור המבול כתיב וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ שנתפעלה הארץ מרעת יושבי בה. ומ"ש תחלואיה אשר חלה ה' בה יאמר ע"ד משל שכל חולה דרכו להקיא מה שבקרבו כך נאמר גם כאן בפ' עריות ותקיא הארץ את יושביה כי תהיה בדמיון החולה המקיא המאכל אשר בקרבו וע"ז נאמר ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וזה פי' יקר:

אל תטמאו בכל אלה. משמע שלא יביאו לידי הקצה האחרון מהרע שתטמא הארץ עד שיטמאו בכל אלה ואחר כך אמר ולא תעשו מכל התועבות משמע אפילו במקצתן תטמא הארץ. ונראה לפ' שלכך הזכיר ב' מיני עונשים הלא המה הקאת הארץ וכריתות הנפשות העושות. מתחלה הזהיר שאל יטמאו בכל אלה לעשות כולם כי בכל אלה נטמאו הגוים והגיעו אל הקצה האחרון שתטמא הארץ ונפקד עונה עליה ונעשית כחולה המקיא ותקיא את יושביה כי נתמלא סאתה והדך סאה מלאה לשפוך ולהקיא כי לא תכיל עוד ועל כן הזהירו שלא יקרה גם לכם כן כי אז אנדרלמוסיא באה והורגת טובים ורעים כי כן ילכו בגולה החרש והמסגר וירמיה וסיעתו. ואחר כך הוא מזהירם ושמרתם אתם וגו' ולא תעשו מכל התועבות אפילו מקצת מהם לא תעשו כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ והיו בעונש הקאת הארץ אבל אתם אם תעשו מקצתן לא תקיא הארץ אתכם לא תהיו בכלל עונש ההקאה אבל מ"מ יש עונש והוא כי כל אשר יעשה מכל התועבות אפילו מקצתן אף על פי שאין הדין נותן לכלות טובים ורעים כאחד מ"מ ונכרתו הנפשות העשות לפחות לפיכך ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אפילו מקצת מהם וקרוב לפירוש זה ראיתי בספר חדש:

הפטרת אחרי מות ביחזקאל סימן כב

וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃ וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהֹוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃ בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃ הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃ הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ אָב וָאֵם הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃ קָדָשַׁי בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃ אַנְשֵׁי רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ׃ עֶרְוַת־אָב גִּלָּה־בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה עִנּוּ־בָךְ׃ וְאִישׁ ׀ אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְזִמָּה וְאִישׁ אֶת־אֲחֹתוֹ בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ׃ שֹׁחַד לָקְחוּ־בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי שָׁכַחַתְּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהֹוִה׃ וְהִנֵּה הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכֵךְ׃ הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ וַהֲפִיצוֹתִי אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ וְנִחַלְתְּ בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהֹוָה׃

פירוש המלות

התשפוט. הכפל לחזק הענין: הדמים. ירושלים: שפכת. עיר שאנשים שופכות דם: ועשתה. ואשר עשתה: עליה. בגוה: השם. שיש לך שם טומאה בגוים: לזרועו. לגבורתו: הונו. ל' עשק: בזית. ל' עשק: זמה. עצה של רשעה: ותבצעי. ל' בצע: אל. כמו על: היעמוד. היוכל לעמוד לבך: אותך. כמו אתך: וזריתיך. ופזרתיך: והתימותי. וכליתי: ונחלת. תתחללי בעצמך: וידעת. אז תדעי:

פרשת קדשים

יט א וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם משֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן

אבן עזרא

(ג) טעם אל כל עדת בני ישראל. להזכיר את הגרים בעבור שהם נזהרים על העריות כישראלים וטעם להזכיר זאת הפרש' אחרי העריו'

רשי

(ג) דבר אל כל עדת בני ישראל. (ויקרא רבה ת"כ) מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין

רמבן

יט (ג) אל כל עדת בני ישראל. כבר אמרו רבותינו שהפרשה הזו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה. וזה טעם אל כל עדת בני ישראל. אבל הנזכרה כאן בתורת הכהנים מפני שידבר בה על קרבן התודה ומפני שיזכיר בה המשפט שיטה לעשות כמוסי התועבות הנזכרות

אֱלֹהֵיכֶם קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ד אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ׃

כל ליטנא מסר במ"ג · ו' ר"פ בתורי · ג' דקדים אמו לאביו · ב' חסר בלוי ו' תניין · ו' בליפי באמור זבח תודה ס"ת סי' · ד' וחסר ל' והסר ובאמור תוכה ה"ו סי'

קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ג גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דַּחֲלִין וְיָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ד לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא תַעַבְדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ה וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּנֵיהּ׃

אמו דקדים לאביו ג' וסימן איש אמו ואביו תיראו. ויותר הוא לבדו לאמו. לאמו ולאביו ולבנו ולבתו: ואביו ט' נמסר בסדר וישלח: זבח שלמים ו' בלישנא וסימן נמסר בויקרא: לרצנכם ד' וחסר וסימן תמים זכר. וכי תזבחו זבח שלמים. זבח תודה. ממחרת השבת:

תולדות אהרן קדשים תהיו. עקידה כד: איש אמו. יבמות ס ו קדושין כט ל מציעא לב כריתות כח (פתח טו קדושין סא): ואת שבתותי. שבת סט יבמות ו: אל תפנו. שבת קמט: לרצונכם. זבחים מז מנחות קי חולין יג כט (שם ס):

רשי תלויין בה: קדשים תהיו. הוו פרושים מן העריות ומן העבירה (ויקרא רבה) שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ויקרא כא) אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם. (שם) ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו. (שם) קדושים יהיו אשה זונה וחללה: (ג) איש אמו ואביו תיראו. כל אחד מכם תיראו אביו ואמו זהו פשוטו. (ת"כ קידושין כט) ומדרשו אין לי אלא איש אשה מניין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים א"כ למה נאמר איש שהאיש ספק בידו לעשות אבל אשה רשות אחרי' עליה: אמו ואביו תיראו. כאן הקדים אם לאב לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו ובכבוד הקדים אב לאם לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברי': ואת שבתותי תשמרו. סמיך שמיר' שבת למורא אב לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא אב ואם אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו וכן בשאר כל המצו': אני ה' אלהיכם. (יבמות ה) אתה ואביך חייבים בכבודי לפיכך לא תשמע לו לבטל את דברי. (ב"מ לב קידושין לו) איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ולא יסתיר את דבריו. ואיזהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכנים ומוציא: (ד) אל תפנו אל האלילים. לעבדם (ת"כ). אלילים לשון אל כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה. תחילתן אלילים הם אם אתה פונה אחריהם סופך עושה אותם אלוהות: לא תעשו לכם. לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם וא"ת לא תעשו לעצמכם אבל אחרים עושין לכם הרי כבר נאמר (שמות כ) לא יהיה לך לא שלך ולא של אחרים: (ה) וכי תזבחו וגו'. לא נאמרה פרשה זו אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת ליאכל בתוך הזמן הזה שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר (ויקרא ז) ואם נדר או נדבה זבח קרבנו וגו': לרצנכם תזבחוהו. תחילת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצנכם. אנפיי"ימינטו זהו לפי פשוטו. (חולין יג) ורבותינו למדו מכאן למתעסק

אבן עזרא שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגורשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנזכרים כי הנה אזהרה על ע"ג אחר שאמר כי קדוש אני ה' כי הוא כנגד הדבור הראשון על דעת רבים; ולא תשבעו בשמי. הוא דבור לא תשא: (ג) ואת שבתתי תשמרו. זכור את יום השבת. גם איש אמו ואביו תיראו הוא דבור כבד את אביך ואת אמך. גם לא תעמוד על דם רעך. דבור לא תרצח. ודבור השפחה הנחרפת אזהרת לא תנאף עם שהיא חפשית. גם לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תעשוק את רעך כנגד השלשה הנשארים וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטים שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה לכן יש כדמות סמך להדביק הפסוקים. והנה פ' קדושים תחלתו איש אמו ואביו תיראו והנ' אמר כי יאריכון ימי המכבד אם כן יקצרון ימי המקלה על כן אמר תיראו. וטעם להזכיר האם קודם האב כי הקטן אינו מכיר בתחלה כי אם אמו ואחר כן אביו ואחר כן שבת כי מצוה על הקטן לשמור את השבת ואין ככה שאר המועדים ואחר כן יכיר אלהיו ששבת ביום השביעי ואחריו אל תפנו אל האלילים. ומורא האבות ידוע מהקבלה. ואמר איש פעם אחת דרך קצרה. ואמר תיראו לשון רבים כי חייבים הרואים ללמדו ולהכריחו וכן בשמירת שבת. וטעם אני ה' אלהיכם. שתעשו כמוני ששבתי מכל מלאכה: (ד) אל תפנו. אפי' בלב להסתכל: האלילים. הם הפסילים ונקראו כן כי הם דבר שקר כמו רופאי אליל כלכם ויתכן להיותו מגזרת אל והטעם שאיננו יש: ואלהי מסכה. לקבל כח העליונים כי אין צורך לאלוה אחר עמי על כל כתוב אני ה' אלהיכם ובלשון רבים תפנו גם תעשו כי הרואה ולא יגלה הדבר הוא משתתף עמו: (ה) וכי תזבחו זבח שלמים. דבק עם הכתוב למעלה בעבור שלא יזבחו לשדים לא אלוה כי אם לשם לבדו. וטעם לשון רבים תזבחו כי על הרוב דבר הכתוב שיתחברו אנשים על זבח אחד. וטעם לרצונכם. שיביאו

בעל הטורים קדושים תהיו. לעיל כתיב ושמרתם את משמרתי וסמוך לי' קדושים תהיו שאם ישמור עצמו מן החטא בוב אין חטא בא על ידו ומקדשין אותו מלמעלה: אני ה' אלהיכם. וסמיך ליה דבר אל כל עדת בני ישראל לומר שבני ישראל ייחדו השם ויאמרו ה' אחד: עדת בני ישראל. וסמיך ליה קדושים שדבר שבקדושה צריך עשרה דהיינו עדה. וכן עשר פעמים אני ה' אלהיכם בפרשה זו: אני ה' אלהיכם איש אמו ואביו תיראו. לומר ששקול כבוד אב ואם ומוראם לכבוד ה' ומוראו. וסמיך ליה את שבתותי תשמורו. שאם אמר לו אביו לחלל שבת אל ישמע לו. וסמיך לשבת עבודת כוכבים ששקולים הם מנסך יין ומחלל שבת כדאיתא בפ"ק דחולין: אלהיכם. וסמיך ליה אל תפנו כלו' אל שעשיתם מדעתכם אל תפנו: ה' אלהיכם וכי תזבחו. שצריך לזבח לשם: תזבחהו. חסר וי"ו שלא יהיו שנים שוחטים זבח אחד:

רמבן

הנזכרות והעריות והתועבות הוזכרו בספר הזה מפני הטעם שכתבנו בתחלת הספר:

קדושים תהיו. הוו פרושים מן העריות ומן העבירות שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה לשון רש"י. אבל בת"כ ראיתי סתם פרושים תהיו וכן שנו שם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים כשם שאני פרוש כך אתם תהיו פרושים ולפי דעתי אין הפרישות הזו לפרוש מן העריות כדברי הרב אבל הפרישות היא המוזכרת בכל מקום בתלמוד שבעליה נקראים פרושים והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין א"כ ימצא בעל התאוה מקום להיות שטוף בזמת אשתו או נשיו הרבות ולהיות בסובאי יין ובזוללי בשר למו וידבר כרצונו בכל הנבלות שלא הוזכר איסור זה בתורה. והנה יהיה נבל ברשות התורה לפיכך בא הכתוב אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות ימעט במשגל כענין שאמרו שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין ולא ישמש אלא כפי הצורך בקיום המצוה ממנו ויקדש עצמו מן היין במיעוטו כמו שקרא הכתוב הנזיר קדוש ויזכור הרעות הנזכרות ממנו בתורה בנח ובלוט וכן יפריש עצמו מן הטומאה אע"פ שלא הוזהרנו ממנו בתורה כענין שהזכירו בגדי עם הארץ מדרס לפרושים וכמו שנקרא הנזיר קדוש בשמרו מטומאת המת גם כן וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה ומן הדבור הנמאס כענין שהזכיר הכתוב וכל פה דובר נבלה ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו באלו ובכיוצא בהן באה המצוה הזאת הכללית אחרי שפרט כל העבירות שהן אסורות לגמרי עד שיכנס בכלל זאת הצוואה הנקיות בידיו וגופו כמו שאמרו והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים כי קדוש זה שמן ערב. כי אע"פ שאלו מצות מדבריהם עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים. וכן דרך התורה לפרוט ולכלול בכיוצא בזה כי אחרי אזהרת פרטי הדינין וכל משא ומתן שבין בני אדם לא תגנוב ולא תגזול ולא תונו ושאר האזהרות אמר בכלל ועשית הישר והטוב שיכנים בעשה היושר וההשויה וכל לפנים משורת הדין לרצון חבריו כאשר אפרש בהגיעי למקומו ברצון הקדוש ברוך הוא. וכן בענין השבת אסור המלאכות בלאו וטריחות בעשה כללי שנאמר תשבות. ועוד אפרש זה בעז"ה:

וטעם הכתוב שאמר כי קדוש אני ה' אלהיכם. לומר שאנחנו נזכה לדבקה בו בהיותנו קדושים והנה זה כענין הדבור הראשון בעשרת הדברות

ספורנו

יט (ב) **דבר** אל כל עדת. קדושים תהיו. אחר שהשרה שכינתו בישראל לקדשם לחיי עולם כמו שהיתה הכונה באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובאמרו כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והייתם קדושים והבדילם מטומאת המאכלות והזרע כטומאת הנדה והנגעים הנמשכים ממנה ומטומאת הזבה וטומאת החטאים כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו ומחברת השדים ורוח הטומאה ומטומאת העריות כאמרו אל תטמאו בכל אלה אמר עתה שהכונה בכל אלה האזהרות היא שיהיו קדושים וזה כדי שידמו ליוצרם כפי האפשר כמו שהיתה הכונה בבריאת האדם באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וזה באר עתה באמרו כי קדוש אני ה' אלהיכם ולאוי שתדמו אלי כפי האפשר בעיון ובמעשה ולהשיג זה ההתדמות באר שנצטרך לשמור את המצות הכתובות בלוח הראשון שכל הכונה בהם היא לחיי עולם בלבד כמו שבאר בסופם באמרו למען יאריכון ימיך כאשר התבאר במקומו והתחיל לבאר כבוד אב ואם ואמר איש אמו ואביו תיראו להורות שלא יהיה הכבוד בהם על אופן שיהיה לנו גם בהם אף על פי

אבן עזרא

שיביאו הזבח ברצונם ולא בהכרח: (ח) ואוכליו. כל אחד מאוכליו וכן ולדיקים ככפיר יבטח: כי את קדש ה׳ חלל. אחר שהקריב האימורים לגבוה הנה כל הבשר קדש. וחלל מגזרת חול שאין לו טעם כדמות חלל ובפרשה הזאת באר עונש העון ונכרתה הנפש ההיא. וטעם ובקצרכם. אחר זבח שלמים כאשר נתתם לשם האימורים כן תתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר. ודקדוק בקוצרכם זר והוא שם הפעל מן הקל: (ט) פאת שדך. שיעזוב פאה בשדה: ולקט. ידוע: (י) תעולל. תכרית העוללות הם הקטנים כמו עולל גם יקראו יונקות וזאת המלה כמו ושרשך מארץ חיים שטעמו יכרית השרש וכן מסעף פארה יכרות הסעיף: ופרט. ידוע בדברי קבלה מגזרת הפורטים על פי הנבל: לעני. ישראל: ולגר. הגר אתכם: (יא) וטעם לא תגנובו. אחר כך. כי כן צויתיך שתתן משלך אל העניים לכבוד השם אף שתקח מה שהוא לאחרים: וטעם תגנובו. כי הרואה ומחריש גם הוא גנב: תכחשו. בפקדון מופקד אצלך והיודע ואינו מעיד גם הוא מכחש: תשקרו. שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו כלום. וטעם ולא תשבעו בשמי לשקר אחר לא תגנובו כי החשוד בגנבה ופקדון ישבע: וטעם תשבעו. להכנים המשביע. וטעם וחללת שהנשבע

רש״י

למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט: (ו) ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: (ז) ואם האכל יאכל וגו׳. אם אינו ענין להוץ לזמנו שהרי כבר נאמר (ויקרא ז) ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו׳ תנהו ענין להוץ למקומו יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו ת״ל (שם) והנפש האוכלת ממנו עונה תשא ממנו ולא מחבירו יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו: (ז) פגול. מתועב כמו (ישעיה סה) ומרק פגולים כליהם: (ח) ואוכליו עונו ישא. בנותר גמור הכתוב מדבר ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו (זבחים כח) שכבר מעטו הכתוב וזה בנותר גמור מדבר ובמסכת כריתות למדוהו מגזרה שוה: (ט) לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה בסוף שדהו (ת״כ): ולקט קצירך. שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינן לקט (ת״כ פיאה ל): (י) לא תעולל. לא תטול עוללות שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לו לא כתף ולא נטף. (פיאה ו): ופרט כרמך. גרגירי ענבים הנושרים בשעת בצירה: אני ה׳ אלהיכם. דיין ליפרע ואינו גובה מכם אלא נפשות שנ׳ (משלי כב) אל תגזל דל וגו׳ כי ה׳ יריב ריבם וגו׳: (יא) לא תגנבו. אזהרה לגונב ממון לא תגנוב בעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מעניינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין: לא תכחשו. (ב״ק קט) לפי שנ׳ (ויקרא ה) וכחש בה משלם קרן למדנו עונש אזהר׳ מנין ת״ל לא תכחשו: ולא תשקרו. לפי שנאמר (שם) ונשבע על שקר ישלם קרן וחומש

תרגום אונקלוס

ו בְּיוֹמָא דְּיִתְנְכִיס יִתְאֲכִיל וּבְיוֹמָא דְּבָתְרוֹהִי וּדְיִשְׁתְּאַר עַד יוֹמָא תְּלִיתָאָה בְּנוּרָא יִתּוֹקַד: ז וְאִם מִתְאֲכָלָא יִתְאֲכִיל בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה מְרַחַק הוּא לָא יְהֵי לְרַעֲוָא: ח וּדְיֵיכְלִינֵיהּ חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל אֲרֵי יַת קוּדְשָׁא דַּייָ אַחֵל וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ: ט וּבְמַחְצַדְכוֹן יַת חֲצָדָא דְּאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְּחַקְלָךְ לְמֶחְצַד וּלְקָטָא דְּחַצְדָךְ לָא תְלַקֵּט: י וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּיל וְנִתְרָא דְּכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: יא לָא תְגַנְבוּן וְלָא תְכַדְּבוּן וְלָא תְשַׁקְּרוּן אֱנָשׁ בְּחַבְרֵיהּ: יב וְלָא תִשְׁתַּבְעוּן בִּשְׁמִי לְשִׁקְרָא

תורה

ו בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף: ז וְאִם הֵאָכֹל יֵאָכֵל בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה: ח וְאֹכְלָיו עֲוֺנוֹ יִשָּׂא כִּי־אֶת־קֹדֶשׁ יְהוָה חִלֵּל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ: ט וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ לִקְצֹר וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט: י וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: יא לֹא תִּגְנֹבוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁוּ וְלֹא־תְשַׁקְּרוּ אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ: יב וְלֹא־תִשָּׁבְעוּ בִשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְחִלַּלְתָּ

(גליון: כג. ג — כל סיפ׳ ר״פ ואם במ״ג אם — ב׳ בספ׳ — ב׳. ג׳ — ל״ג פסוקים לא ולא ולא — ל׳. ת׳ ר״פ בסיפרא)

מסורה

וממחרת ג׳ וסימן ואם נדר או נדבה. ביום זבחכם. שב בזה גם היום ומחר. ונמסר גם בסדר צו: תעולל ב׳ וסימן וכרמך לא תעולל. לא תעולל אחריך: לא תגנבו חד מן ל״ד פסוק אית בהון לא ולא ולא מטעין ביה וסימן מצוין במסרה רבתא:

תולדות אהרן

ביום זבחכם. פסחים ג מגלה כ: והנותר עד. זבחים נו: השלישי. שם כח כט: לא ירצה. פסחים עז יומא ז: ואוכליו זבחים כח תמורה ג כריתות ה: כי את קדש. זבחים כח מד מה: (ובקצרכם. פאה טז יח יט): לא תכלה. שבת כג חולין קמא תמורה ו: פאת שדך. נדרים ו: לקצור. חולין קלז: וכרמך לא תעולל. פאה י חולין קלא (שם כ): לא תלקט. גטין יב חולין קלא קלד: העזב. יומא לו קמא נד תמורה ו: לא תגנובו. מציעא סא סנהדרין פו: ולא תשקרו. בבא קמא קה שבועות כו: ולא תשבעו. שבת לג שבועות כ כא לו:

רש״י

למדנו עונש אזהרה מנין ת״ל ולא תשקרו: לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת סופך לכחש סופך לשקר סופך לישבע לשקר: (יב) ולא תשבעו בשמי. למה

בעל הטורים

ובקצרכם. קרי ביה ובקצר כם שצריך להניח אחד מסמ״ך שהוא שיעור של פיאה וד׳ פעמים לבון קצירה בפסוק. למעוטי קצרוהו לסטים. או שקרסמו נמלים. שברוח כרות. אכלתו בהמה: פאת שדך. בגי׳ הפאה הוא אחד מששים: ונכרתה וסמיך ליה ובקוצרכם מי שגוזל את העני וקבע את קובעיהם נפש: לא תלקט. וסמיך ליה לא תגנבו להזהיר לבעל הבית שלא יגנוב ממה שראוי לעניים. וכן להזהיר עניים שלא יגנבו משל בעה״ב יותר מהראוי להם כדתנן שתים לקט שלש אינו לקט: לא תגנבו. וסמיך ליה לא תכחשו. שהגונב בא לידי לא תכחשו ולידי לא תשקרו ולידי לא תשבעו:

ספורנו

פי שיכבדם במאכל ובמשתה ובמלבוש כמו שהזכירו ז״ל (פרק קמא דקדושין) כאמרו ים מאכיל אביו פסיוני ועולדו מן העולם אבל יהיה כבודו להם כמכבד נולאים אללו למעלתם עליו. ואחר כך באר ענין שבת באמרו ואת שבתותי תשמורו שלא על שבת בראשית בלבד הזהיר אבל על כל מיני השבת שהם שבת בראשית ושבת הארץ ושמטת כספים המעידים על חדוש העולם וכאמרו אחר כך אל תפנו אל האלילים באר שכאשר הזהיר ואמר לא תעשה לך פסל לא בלבד אסר לקבלם עליו לאלהים אבל אסר אפי׳ לכבדם ולעשות מסכה בשעות ידועות להשיג בה הגלחות וקניינים מדומים וזולתם: וכי תזבחו. באר שכאשר אמר אנכי ה׳ אלהיך שיקבלו לאלוה אותו לבדו כמו שקבלו ביציאת מצרים כאמרם זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו לא בלבד אמר שישמרו מצותיו וירוממוהו כראוי למקובל למלך שיתפללו אליו לבדו בכל צרותם אבל הזהיר עם זה שיחושו על כבודו מאד באופן שלא יחללו את קדשיו אפי׳ במחשבה: (ט) ובקצרכם. לעני ולגר תעזוב אותם. באר שאחר שקבלנו אותו לאלהים ראוי לנו ללכת בדרכיו לעשות צדקה ומשפט וממיני הצדקה הם לקט שכחה ופאה האמור בענין וזה באר באמרו אני ה׳ אלהיכם. כלו׳ ומכיון שאני אלהיכם וכל אורחותי חסד ואמת

רמב״ן

הדברות וכזה איש אמו ואביו תיראו כי שם כזה על הכבוד וכאן יכזה על המורא ואמר ואת שבתותי תשמורו כי שם כזה על הזכירה וכאן על השמירה וכבר פירשנו ענין שניהם. ואמר אל תפנו אל האלילים והוא מלשון ואם יפנה לבבך אשר לבבו פונה היום יאמר שלא יפנה לבו באלילים להאמין שיהיה בהם תועלת או שיבואו העתידות אשר יתנבאו מהם אבל יהיו הם וכל מעשיהם אפס ותוהו בעיניו ולא תבא עתידות רק בגזרת עליון וכך אמרו רבותינו דיוקנות עצמן אסור להסתכל בהן משום שנאמר אל תפנו אל האלילים הכניסו אפילו ההסתכלות בהן בכלל האיסור שלא יתן דעתו בעניינם כלל ואמר ואלהי מסכה לא תעשו לכם להזהיר עליהם מעשת עשיה והאזהרות בע״ג יבאו בתורה במקומות רבים. ובמדרש ויקרא רבה הזכירו על הפרשה הזו רבי לוי אומר מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה. אנכי ה׳ אלהיך וכתיב הכא אני ה׳ אלהיכם. לא יהיה לך וכתיב הכא ואלהי מסכה לא תעשו לכם. לא תשא וכתיב הכא ולא תשבעו בשמי לשקר. זכור את יום השבת וכתיב הכא את שבתותי תשמורו. כבד את אביך ואת אמך וכתיב הכא איש אמו ואביו תיראו. לא תרצח וכתיב הכא לא תעמוד על דם רעך. לא תנאף וכתיב הכא אל תחלל את בתך להזנותה. לא תגנוב וכתיב הכא לא תגנבו. לא תענה וכתיב הכא לא תלך רכיל בעמך. לא תחמוד וכתיב הכא ואהבת לרעך כמוך ע״כ במדרש:

ואמר וכי תזבחו זבח שלמים כי אחרי שאסר הזביחה וכל עבודה לאלילים ואלהי מסכה וריקן כל העבודות כלן לשם המיוחד אמר כי כאשר תזבחו לשם לא תזבחו לו אלא לרצונכם שתהיה עבודתכם לרצון לפניו וירצה בכם כעבד יתרצה אל אדניו בעשותו כל אשר יצונו כלשון ונרצה לו לכפר עליו ואור פניך כי רציתם. והטעם שלא תחשבו שיהיה בע״ג שום תועלת ולא תעשו עבודת ה׳ הנכבד ע״מ לקבל פרס אלא לעשות רצונו כי רצונו הפשוט הוא הראוי והמחייב ואומר זה בשלמים שהם קדשים קלים הנאכלים לבעלים בעצמם שישמרו במחשבותם להיותם בכונה רצויה וק״ו בקדשי הקדשים או מפני שהשלמים מדתן של ישראל כמו שאמרו רבותינו לא הקריבו בני נח שלמים והמשכיל יבין ורבותינו אמרו לרצונכם וזהו שתזבחו לדעתכם שהמתעסק בקדשים פסול:

(יב) ולא תשבעו בשמי לשקר. למה נאמר לפי שנא׳ לא תשא את שם ה׳ אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על השם המיוחד מנין לרבות

רש"י

למה נאמר לפי שנאמר (שמות כ) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מניין לרבות כל הכנויין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי: (יג) לא תעשק. (ת"כ) זה הכובש שכר שכיר: לא תלין. לשון נקבה מוסב על הפעולה: עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתקעה החמה לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר (דברי' כד) לא תבא עליו השמש מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר (ב"מ קי) לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית עונה לבקש מעות: (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם ת"ל (שמות כב) בעמך לא תאור א"כ. למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים (ת"כ): ולפני עור לא תתן מכשול. (ת"כ) לפני הסומא בדבר אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו אל תאמר לו מכור שדך וקח לך חמור ואתה עוקף עליו ונוטלה הימנו: ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו ואין שאר הבריו' מכירין בו נאמר בו ויראת מאלהיך: (טו) לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה שהעול קרוי תועבה שנאמר (דברים כ"ה) כי תועבת ה' כל עושה עול והתועבה קרויה שקץ וחרם שנאמר (שם ז') ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו שקץ תשקצנו וגו': לא תשא פני דל. (ת"כ) שלא תאמר עני הוא זה והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות: ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה בן גדולים הוא זה היאך אביישנו ואראה בבשתו עונש יש בדבר לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפט עמיתך. כמשמעו. דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות (סנהדרין ל"ב): (טז) לא תלך רכיל. אומר אני על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה אשפיומנ"ט בלעז. וראייה לדברי שלא מצינו רכילות שאינו כתוב בלשון הליכה כמו לא תלך רכיל. הולכי רכיל נחשת וברזל (ירמיה ו) ושאר לשון הרע אין כתיב בו הליכה כגון (תהלים ק"א) מלשני בסתר רעהו (שם כ"ב) לשון רמיה (שם יב) לשון מדברת גדולות לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל שהכ"ף נחלפת בגימ"ל שכל האותיות שמוצאיהם ממקור אחד מתחלפות זו בזו בי"ת בפ"א וגימ"ל בכ"ף וקו"ף בכ"ף ונו"ן בלמ"ד וזי"ן בצד"י וכן (שמואל ב י"ט) וירגל בעבדך רגל במרמה לאמר עלי רעה וכן (תהלים ט"ו) לא רגל על לשונו וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה וכל המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל ותרגום לא תיכול קורצין כמו (דניאל ג) ואכלו קרציהון די יהודאי אכל בי קורצא בי מלכא נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעיניו שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים: לא תעמוד על דם

אונקלוס

וְתַחֵיל יַת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: יג לָא תַעֲשׁוֹק יַת חַבְרָךְ וְלָא תֵינוֹס לָא תְבִית אַגְרָא דַאֲגִירָא לְוָתָךְ עַד צַפְרָא: יד לָא תְלוּט דְלָא שָׁמַע וְקֳדָם דְלָא חָזֵי לָא תְשִׂים תַּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא יְיָ: טו לָא תַעְבְּדוּן שְׁקַר בְּדִין לָא תִסַּב אַפֵּי מִסְכֵּינָא וְלָא תֶהְדַּר אַפֵּי רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדִינֵיהּ לְחַבְרָךְ: טז לָא תֵיכוּל קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא תְקוּם עַל דְּמָא דְחַבְרָךְ:

מקרא

אֶת־שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: יג לֹא־תַעֲשֹׁק אֶת־רֵעֲךָ וְלֹא תִגְזֹל לֹא־תָלִין פְּעֻלַּת שָׂכִיר אִתְּךָ עַד־בֹּקֶר: יד לֹא־תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: שני חמישי טו לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ: טז לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם

ג' ר"פ לא ולא לא · י"ו כתורה · ג' מלרע · ל' וחסר · ח' דגש כ"פ · ל' · ה' מ"ל גלים'

אבן עזרא

שהנשבע לשקר מכחש השם כאשר פירשתיו: (יג) לא תעשק את רעך. בסתר: ולא תגזול. בגלוי בחזקה: פעלת. כמו שכירות וכן ופעולתו לפניו ויתכן היותו דרך קצרה והטעם שכר פעולתו ורבים פרשוהו על שכיר יום שיאמרו לו גם תעשה בבקר ובבקר אתן לך שכר שני ימים והמעתיקים אמרו כי הוא שכיר יום כי שכיר לילה לא תבוא עליו השמש. וכן לא תקלל חרש בעבור שיש לך כח. וכן ולפני עור: (יד) ויראת מאלהיך. שהוא יכול להעניש לשומך חרש ועור: (טו) לא תעשו עול. על הדיינים והעדים ידבר: פני גדול. בממון כברזילי: (טז) רכיל. כמו רכולתך מכל אבקת רוכל והטעם המלשין כי הרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה: לא תעמד על דם רעך. שלא

מסורה

חרש ג' בטעם מלרע וסי' מי שם פה לאדם. לא תקלל חרש. כמו פתן חרש. וחד וחרש במלאכי: לא תעשו עול חד מן ו' ר"פ לא לא ולא וסי' לא תעשו עול במשפט. לא תאכלו על הדם. לא תטה משפט. לא תכיר. לא יתיצב איש. לא תאמרון קשר לכל. לא תעבר בה רגל אדם: בעמיך ה' מלאים וסימן לא תלך רכיל. ונאספת אל עמיך. נקם נקמת. ומת בהר אשר אתה. וקאם שאן בעמיך:

תולדות אהרן לא תעשוק. מציעא קיא: ולא תגזול. מציעא כו קיג מכות טז שבועות מה חולין קמא תמורה ו: לא תלין. קמא נט מציעא קי קיא קיב שבועות מה: אתך. מציעא קיא: לא תקלל. סנהדרין סו שבועות לו תמורה ד: ולפני עור. פסחים כב מ"ק ה יז נדרים סב קדושין לב מציעא עה ל ע"ב ו כב חולין ז נדה נז: ויראת. זוהר ויקהל: בצדק תשפוט. סנהדרין ה לב שבועות ל: לא תלך. כתובות מו סנהדרין ל לא (שם יו): ולא תעמוד. סנהדרין עג:

בעל הטורים

לא תלין פעלת שכיר. סמיך ליה לא תקלל כי אף אם ילין שכרך אל תקללהו אלא תתבעו לב"ד: לא תתן מכשל. חסר וי"ו לומר אפילו אינו נותן מכשול ממש אלא אפילו ליעצו לפי דרכו: ויראת מאלהיך וסמיך ליה לא תעשו עול במשפט. כי לא לאדם תשפטו כי אם לה': בצדק תשפוט עמיתך. רמז שב"ד יושבין בבני ובחמישי בצדק פי' במזל צדק וצדק משמש ביום ב' בתחלתו וביום ה' בתחלתו: בצדק תשפוט עמיתך. וסמיך ליה לא תלך רכיל. אזהרה לדיין שלא יאמר אני מזכה וחברי מחייבים: רכיל בעמיך. מלא ביו"ד שרכיל עובר ביו"ד הדברות. בירושלמי מותר לומר לשון הרע על בעלי מריבה שנאמר לא תלך רכיל בעמך: אבל לא תעמוד על דם רעך. וכן מצינו בנתן הנביא ואני אבא אחריך ומלאתי את דבריך:

רמבן

לרבות כל הכנוין ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי לשון רש"י מת"כ. ועל דרך האמת לא תשבעו בשמי הוא השם המיוחד וחללת את שם ה' אלהיך הוא האלהים שממנו נתרבו הכנוין ושם נאמר וחללת את שם ה' אלהיך וכי לא ינקה ה' בשמו הגדול המיוחד וזה טעם וחללת כי כאשר ישבע בשם המיוחד בשקר יהיה מחלל שם אלהיו:

(יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש מנין לרבות כל אדם תלמוד לומר בעמך לא תאור אם כן למה נאמר חרש מה חרש מיוחד שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים לשון רש"י והוא שנוי בת"כ. אבל המדרש בגמרא אינו כן אלא הזהיר הכתוב בנכבדים בעם הדיין והנשיא שאמר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור. וחזר והזהיר באומללים שבעם והוא החרש ומהם ילמדו בנין אב אל כל שאר העם כי מן הראש ועד הסוף הכל בכלל האזהרה ומלת בעמך נדרש בעושה מעשה עמך להוציא הרשעים ועל דרך הפשט הזכיר החרש בקללה כי אף על פי שלא ישמע ולא יתקצף בקללתו הזהירה התורה עליו ואין צריך לומר בשומעים שיתביישו ויחר להם מאד. ועוד כי יזהיר בהווה שאדם מקלל החרש ומכשיל העור שלא ירא מהם כי לא ידעו ולא יבינו ע"כ ויראת מאלהיך שהוא רואה הנסתרות והוסיף לאו אחר במושלים הנשיא והדיין בעבור שדרך האנשים לקלל בחדרי משכבם כאשר בהשפטו יצא רשע ובקללת הנשיא והדיין תקלות רבות כי המון העם בסכלותם ישנאו אותם ויתעוררו לקום עליהם והם במשפטם יעמידו ארץ:

(טז) לא תלך רכיל בעמיך. אומר אני על שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבית רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל או הולכי רגילה וכו'. וכן תרגם אונקלוס לא תיכול קורצין אכלו קורציהון דיהודאי אכלו קורצא בי מלכא גרמה

ספורנו

ואמת ראוי לכם לשמור מיני הצדקה אלה הראוים לפני ואח"כ באר מיני המשפט שקצתם בין פרטי ההמון וקצתם בין שופט להמון וקצתם בין ראשי העם. ועל המין אשר בין פרטי ההמון הזהיר שלא יזיק אדם את חבירו בממון וזה באמרו לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו שכל זה בממון וכן באמרו ולא תשבעו בשמי לשקר להפסד מחיוב ממון. ולזה הוסיף ואמר וחללת את שם אלהיך כלו' עם זה שתזיק לחברך בהפסדך מחייבו לשקר הנה תחלל את שם אלהיך אח"כ הזהיר שלא יזיקהו בחלול כבודו וזה באמרו לא תקלל חרש ואחר כך הזהיר שלא יגרום בנזקיו וזה באמרו ולפני עור לא תתן מכשול שאע"פ שלא תזיק בידים הנה תגרום הנזק ואחר כך באר חלק המשפט הנופל בין השופטים להמון ואמר לא תעשו עול במשפט שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב וכל הדומים לאלה. ואחר כך אמר החלק הנופל בין השופטים ובין ראשי העם והיא השנאה והרכילות למלך כענין דואג ותביריו שהלשינו דוד לשאול וממנו ימשך לעמוד על דמו ולהנקם ולנטור כמו שהעיד הנביא

אבן עזרא

שלא יתחבר עם אנשי דמים וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות ודואג האדומי לעד. וטעם אני ה'. רואה מה שאתה עושה בסתר: (יז) לא תשנא את אחיך. הפך ואהבת לרעך והנה אלה המצות כולם נטועות בלב ובהשמרם ישבו בארץ כי על שנאת חנם חרב בית שני: הוכח תוכיח. שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן וזה טעם ולא תשא עליו חטא כי עונש יהיה לך בעבורו: (יח) לא תקום ולא תטור. מפורש בדברי חז"ל: ואהבת לרעך. על דעת רבי' שהלמ"ד נוסף כלמ"ד לאבנר ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחברו כמו לנפשו. וטעם אני ה'. כי אני אלוה אחד בראתי אתכם. וטעם להזכיר אחר אלה המצות בהמתך לא תרביע כלאים. להזהיר אחר היותך קדוש שלא תעשה חמס לבן אדם כמוך גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם על כן כתוב את חקותי תשמורו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין: (יט) כלאים. שני מינים ועוד אפרש מלת כלאים. וטעם השדה והבגד להיות לזכרון כי

תורה ותרגום

רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה׃ יז לֹא־תִשְׂנָא
אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ
ג׳ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו
ל׳ . ל׳ חֵטְא׃ יח לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר
אֶת־בְּנֵי עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ
כ׳ ס״פ כָּמוֹךָ אֲנִי יְהוָה׃ יט אֶת־חֻקֹּתַי
ד׳. מ״ז פסוק׳ אית בהון לא לא תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא־תַרְבִּיעַ
כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא־תִזְרַע כִּלְאַיִם

אֲנָא יְיָ׃ יז לָא תִשְׂנֵי יָת
אֲחוּךְ בְּלִבָּךְ אוֹכָחָא תּוֹכַח
יָת חַבְרָךְ וְלָא תְקַבֵּל עַל
דִּילֵיהּ חוֹבָא׃ יח לָא תִקּוֹם
וְלָא תְטַר דְּבָבוּ לִבְנֵי עַמָּךְ
וְתִרְחַם לְחַבְרָךְ כְּוָתָךְ אֲנָא
יְיָ׃ יט יָת קְיָמַי תִּטְּרוּן
בְּעִירָךְ לָא תַרְכֵּיב עֲרוּבִין
חַקְלָךְ לָא תִזְרַע עֲרוּבִין

רשי

דם רעך. לראות במיתתו ואתה יכול להצילו (ת"כ) כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו: אני ה'. נאמן לשלם שכר ונאמן ליפרע: (יז) ולא תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו ברבים: (יח) לא תקום. (יומא כ"ג) אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואיזו היא נטירה א"ל השאילני את קרדומך אמר לו לאו למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם: ואהבת לרעך כמוך. (ת"כ) אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה: (יט) את חקתי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' חקים אלו גזרות מלך שאין

מסורה

הוכח ה' וסימן לא תשנא את אחיך. מה נמרצו אמרי יושר. הוכח בדבר לא יסכן. הוכח יוכיח אתכם. לא יאהב לץ הוכח לו. והד והוכח אל אל אחפץ: לא תרביע חד מן מ"ז פסוק אית בהון מן ג' ג' מלין לא לא לא וסימן נמסר במסרה רבתא:

תולדות אהרן לא תשנא. פסחים קיג נדרים סה סוטה ג ערכין יו: הוכח תוכיח. מציעא לא: לא תקום. יומא כג: ואהבת לרעך. פסחים עה כתובות לז נדרים; סה סוטה ח קדושין מא קמא לא סנהדרין נב נה פד נדה יז עקרים מד מה עקידה ח כג (הדרש מא): את חקותי תשמרו. (ערלה סג): בהמתך לא תרבע. קדושין לט מציעא לא סנהדרין ס חולין קטו: שדך לא תזרע. מ"ק ב מכות כא ע"ע סד (פאה יז כלאים כו לב):

בעל הטורים ולא תשא עליו חטא. וסמיך ליה לא תקום רמז לפ"ש שאינו נושא חטא אם נוקם ונוטר: ואהבת לרעך כמוך. וסמיך ליה לא תרביע כלאים כאוהב אשתו לא יבעול עמה ועיניו באשה אחרת ולא יכסנה לתשמיש:

ספורנו

הנביא באמרו אנשי רכיל היו בך למען שפך דם והורה כלל גדול על אלה באמרו ואהבת לרעך כמוך. אוהב בעד רעך מה שהיית אוהב בעדך אם היית מגיע למקומו. ובהיות שמכלל יראת האל ית' היא שמירת החקים כי אמנם השומרם למען לא יחטא לו לא יהיה זה אלא שכבר הכיר גדלו ושאין ראוי למרות את דברו ושכבר הכיר טובו וידע שלא יצוה אלא הראוי והטוב אף על פי שלא נתפרסם טעם המצוה אמר את חקותי תשמורו והזכיר חוקים במלאכת המרעה ובעבודת האדמה ובמלבוש ובמשגל ובמאכל ובמשתה ובהנהגת העתידות שבכל אלה היתה הנהגת הגוים אז והנה רב מה שאסר הם ענינים מנגדים לכוונת הטבע המכוונת מאת האל יתעלה המסדרו. אמנם

רמבן

נראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם סוס הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ויעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצים לשון קורץ בעיניו שכן דרך הולך רכיל לקרוץ בעיניו ולרמוז דברי רכילות שלא יבינו השומעים כל זה לשון הרב. ואין במה שפי' בתרגום הזה טעם או ריח כי השומע מן הרכיל לא ישבע לו היאמין דבריו ולא יתן לו אות ומופת גם המלשין עבד אל אדוניו לא יבטיחנו האדון שישמע אליו ומה טעם לאכילה הזאת ונבוכדנאצר בהוראת הצדיקים עשה מה שעשה ולא להאכילם למלשינים ולא נשבע להם וגם לא האמין להם אבל שאל הנדא שדרך מישך וגו' וצוה שישתחוו מכאן ואילך והיה מעביר על מה שעברו ודריוש לא היה מאכיל לו למלשיני דניאל רק לענה וראש וכתוב בהן די אכלו קרצוהי די דניאל ואפילו אם אמת הדבר שעשה כן בזמנים ההם אחר שהכתוב אמר לא תלך רכיל בעמך למה יזכיר אונקלוס מנהג השטות ההוא ואין לאזהרה ענין בו אבל עיקר לשון הארמית בכאן איננו אלא לשון השמעת קול והוא מורגל בדברי חכמים ועיזא לאו אכלויי מכלוליה ולאו גברא בעי לאכלויי ות"י קרא בגרון אכלי ושרק לו מקצה הארץ ויכליליה ויהום עליו כנהמת ים ויכלי עליהון וכן במקומות רבים והנה הוא לשון כל משמיע קול שיודיע חפצו בלא חתוך מלות ולכן יאמר כן בצועק לעזים הנכנסות בשדה ויתרגם כן השורק והנוהם והצועק ודרך הרכילים לבא ברבים או לפני המושל וינהמו בגרונם ויקרצו בעיניהם לרמוז כי שמעו דברים עד שיפצרו בהם ויגידו אותן על כן נקראים אוכלי קורצין נוהמים ורומזים. ואונקלוס תרגם רכילות ענינו וכן שמו בלשון הארמית ולא חשש לפרש לשון הכתוב וכן דרכו תמיד כי להבין הענין הוא מתכוין אבל בלשון הקדש היו קורין אותם הולכי רכיל מן אבקת רוכל רכלתך כי הרוכל הולך כל היום קונה מכאן ומכאן. והולך ומוכר במקומות אחרים בכאן ובכאן כמו שמזכירין חכמים רוכלין המחזירין בעיירות. וזה טעם בעמך כי הוא הולך ברבים ולהבדיל בין שניהם היה שם זה רוכל פועל ושם זה רכיל שם תאר בעצמו כמו סרים נזיר ירמוז השם כי בנפשו הוא ועליו תשוב:

(יז) **לא** תשנא את אחיך בלבבך. ובעבור שדרך השונאים לכסות את שנאתם בלבם כמו שאמר בשפתיו ינכר שונא הזכיר הכתוב בהווה ואמר הוכח תוכיח את עמיתך מצוה אחרת ללמדו תוכחות מוסר. ולא תשא עליו חטא שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. ולזה יטה לשון אונקלוס שאמר ולא תקבל על דיליה חובא שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו ואחרי כן צוה שתאהוב אותו. והנה השונא את רעהו עובר בלאו והאוהב לו מקיים עשה. והנכון בעיני כי הוכח תוכיח כמו והוכיח אברהם את אבימלך. ויאמר הכתוב אל תשנא את אחיך בלבבך בעשותו לך שלא כרצונך אבל תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי ולא תשא עליו חטא לכסות שנאתו בלבך ולא תגיד לו כי בהוכיחך אותו יתנצל לך או ישוב ויתודה על חטאו ותכפר לו. ואחרי כן יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך כי יתכן שלא ישנא אותו. אבל יזכור החטא בלבו ולפיכך יזהירנו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו. ואחרי כן יצוה שיאהוב לו כמוהו וטעם ואהבת לרעך כמוך הפלגה כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חבירו כאהבתו את נפשו ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבירך אלא צותה התורה שיאהב חבירו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב ויתכן בעבור שלא אמר ואהבת את רעך כמוך והשוה אותם במלת לרעך. וכן ואהבת לו כמוך דגר שיהיה פירושו להשוות אהבת שניהם בדעתו כי פעמים שיאהב אדם את רעהו בדברים ידועים להיטיבו בעושר ולא בחכמה וכיוצא בזה ואם יהיה אוהבו בכל יחפוץ שיזכה רעהו האהוב לו בעושר ובנכסים ובכבוד ובדעת ובחכמה ולא שישוה אליו. אבל יהיה חפץ בלבו לעולם שיהיה הוא יותר ממנו בכל טובה ויצוה הכתוב שלא תהיה פחיתות הקנאה הזאת בלבו אבל יאהב ברבות הטובה לחבירו כאשר אדם עושה לנפשו ולא יתן שיעורין באהבה וע"כ אמר ביהונתן כי אהבת נפשו אהבו בעבור שהסיר מדת הקנאה מלבו ואמר כי אתה תמלוך על ישראל וגו':

וענין הנקימה והנטירה כבר פירשוהו רבותינו שהוא בדבר שאין בו חיוב ממון השאילני קרדומך כי בדבר שנתחייב לו חברו ממון כגון בנזקין וכיוצא בהן איננו מחויב להניח לו. אבל יתבענו בב"ד וישולם ממנו מפסוק כאשר עשה כן יעשה לו והוא מעצמו חייב לשלם כאשר ישלם מה שלוה או מה שגזל וכ"ש בענין נפש שיהיה נוקם ונוטר לו עד שיגאל דמי אחיו מידו על פי ב"ד המורים במשפטי התורה:

(יט) **את** חקותי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו'. חקים אלו גזרות מלך שאין טעם לדבר לשון רש"י. ולא הזכירו רבותינו שיהיה הטעם נעלם ושיהו יצר הרע ועו"ג משיבים עליהם אלא בלבישת שעטנז לא בכלאי הבהמה ואין הכונה בהם שתהיה גזרת מלך מלכי המלכים בשום מקום בלא טעם כי כל אמרת אלוה צרופה רק החקים הם גזירת המלך אשר יחוק במלכותו בלי שיגלה תועלתם לעם ואין העם נהנים בהם אבל מהרהרין אחריהם בלבם ומקבלים אותם ליראת המלכות וכן חוקי הקדוש ברוך הוא הם הסודות אשר לו בתורה שאין העם במחשבתם נהנים בהם במשפטים אבל כלם בטעם נכון ותועלת שלמה. והטעם בכלאים כי השם ברא המינים בעולם בכל בעלי הנפשות בצמחים ובבעלי נפש התנועה ונתן בהם

שאין טעם לדבר: ובגד כלאים. למה נאמר לפי שנאמר (דברים כ"ב) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן ת"ל בגד. מניין לרבות הלבדים ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז. ואומר אני נוז לשון דבר הנמלל ושזור זה עם זה לחברו מיסטי"ר בלעז כמו (מ"ק י"ב) חזיין לנאזי דאית בהון שאנו מפרשין לשון כמוס פליסטר"א ולשון שעטנז פי' מנחם מחברת צמר ופשתים: (כ) נחרפת לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא ובשפחה כנענית (קדושין ו') חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי שמותר בשפחה הכתוב מדבר: והפדה לא נפדתה. פדויה ואינה פדויה ופתח פדיון בכסף (ת"כ גיטין לט): או חופשה. בשטר: בקרת תהיה. היא לוקה ולא הוא. יש על בית דין לבקר את הדבר

כי יש מצות רבות לזכר כחג המצות וסוכות וציצית ושופר ומזוזה ותפילין ופה ארמוז לך סוד. דע כי השלם שלם אחד על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי: שעטנז. המעתיקים אמרו שהיא שלש מלות או מתומשת ופירושה מעורב והוא שם לבדו במקרא: (כ) והיא שפחה. אמרו המכחישים כי איננה יהודית והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש את

וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה
עָלֶיךָ׃ כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־
אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה
נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא
נִפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ
בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי־לֹא

כל ר"ס דקדשי' ואיש ברביע כמ"ג. ג' ג'. לג' לג' ולא מפיק ה"א. ל' וחסר. ח' פסו' לא לא לא לא

וּלְבוּשׁ עֲרוּבִין שַׁעַטְנְזָא לָא
יִסַּק עֲלָךְ׃ כ וּגְבַר אֲרֵי
יִשְׁכּוּב יָת אִתְּתָא שִׁכְבַת
זַרְעָא וְהִיא אַמְתָא אֲחִידָא
לִגְבַר וְאִתְפְּרָקָא לָא
אִתְפְּרָקַת בְּכַסְפָּא אוֹ
חֵירוּתָא לָא אִתְיְהִיבַת לַהּ
בִּשְׁטַר בִּקּוֹרְתָּא תְּהֵי בַהּ
לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא

והפדה לא נפדתה חד מן ח' פסוקים דאית בהון לא לא לא לא נמסר ביחזקאל סימן י"ח גבי פסוק אל ההרים לא אכל קדמא: נתן ונתן כ"א י"ז פתחין וד' קמצין וסימן מצויין במס"ר:

ספורנו

אמנם על ענין שפחה חרופה פה היותו חק שהיא לוקה והוא אינו לוקה ושהוא מביא קרבן על המזיד ושמי אלו לא יקרו בכל שאר מצות שבתורה מכל מקום נתן קצת טעם לדבר באמרו כי לא חופשה כלו' החטא נקל בזה אלא הפסד קדושי המאורס ועיקר החטא אינו אלא שחלל את קודש ה' לבעול חצי שפחה. ובהיות הפעל הזה נגד כבוד האל

תולדות אהרן ובגד כלאים. יבמות ד נדה סא: לא יעלה. יומא סט ביצה יד תמיד כז: ואיש. סנהדרין סט כריתות ט יא: שכבת זרע. כריתות יא: והיא שפחה. קדושין ו כריתות יא (קדושין נט): והפדה. גיטין לט מא כריתות יא: בקרת. שם: לא יומתו. גיטין מג כריתות שם:

בעל הטורים לא תרביע כלאים. וסמיך ליה ואיש כי ישכב את אשה ש"ז והיא שפחה נחרפת דהיינו כמו כלאים שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין. וסמיך לבהמה חרופה ערלתו את פריו לומר שהבועל שפחה חרופה הפרי יהיה רשע. ועוד דאמרינן נטיעה מקטע רגליהון דבועלי נדות כמו זה שלא היה יכול להמתין עד שנשתחררה: והפדה לא נפדתה. בגי' והיה בכסף ובנוס כסף

רמבן

בהם כח התולדה שיתקיימו המינים בהם לעד כל זמן שירצה הוא יתברך בקיום העולם וצוה בכחם שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם שנאמר בכלם למינהו. והנה סבת המשכב שנרביע הבהמות זו עם זו לקיום המינין כאשר יבואו האנשים על הנשים לפריה ורביה. והמרכיב שני מינין משנה ומכחיש במעשה בראשית כאלו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורך ויחפוץ הוא לעזור בבריאתו של עולם להוסיף בו בריות והמינים בב"ח לא ילידו מין משאינו מינו וגם הקרובים בטבע שיולדו מהם כגון הפרדים יכרת זרעם כי הם לא יולידו. והנה מצד הדברים האלה פעולת ההרכבה במינים מעשה כמאס ובטל. וגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשאינו מינו אין פרי צומח אחרי כן ויהיו באיסורם מפני שני טעמים הנזכרים. וזה טעם שדך לא תזרע כלאים שהוא בהרכבה על דעת רבותינו. ואסר אף כלאי זרעים מפני שישתנו בטבעם גם בצורתם בהיותם יונקים זה מזה. ויהיה כל גרעין ממנו כאלו הורכב משני מינין. ואסור לחרוש בשור ובחמור מפני שדרך כל עובד אדמתו להביא צמדו ברפת אחת ויבאו לידי הרכבה ומחבריהו מי שמוסיף בטעם הכלאים כי הוא שלא לערבב הכחות המגדלים הצמחים להיות יונקים זה מזה ממה שאמרו בב"ר אמר רבי סימון אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הה"ד הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ. והנה המרכיב כלאים או זורען בכדי שיינקו זה מזה מבטל חקות שמים. ולכך אמר בהם את חקותי תשמורו כי הם חקות שמים וכך אמר רבי חנינא משום רבי פנחס כו' חקים שחקקתי בהם את עולמי. וכבר כתבתי בסדר בראשית שהצומחים כולם יסודותם בעליונים ומשם צוה להם השם את הברכה חיים עד העולם. והנה המערב כלאים מכחיש ומערב במעשה בראשית:

ובגד כלאים שעטנז. למה נאמר לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן תלמוד לומר בגד מנין לרבות את הלבדים תלמוד לומר שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז ואומר אני נוז לשון דבר הנמלל ושזור זה עם זה לחברו לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שהלבדים אין איסורם מדברי תורה אלא מדברי סופרים שאינן אלא שוע בלבד וכך שנינו הלבדים אסורין מפני שהן שוע. ובגמרא אמרו ואימא או שוע או טווי או נוז והעלו והלכתא כמר זוטרא מדאפקינהו רחמנא בחד לישנא. אבל הברייתא השנויה בת"כ אין לי אלא בגד ומנין לרבות הלבדים תלמוד לומר שעטנז בא לרבות הדברים שאינן בגד אלא תלבש שעטנז שלא הזכיר בגד והמדרש הוא עיקר שאפילו דבר שאינו בגד אסור בכלאים מן התורה כגון הקולע חוטין ועושה מהן חגורה וכיוצא בזה ובלבד שיהו שוע וטווי ונוז ותפס לו הלבדים לאסמכתא בעלמא שהם אסורים מדבריהם ואינן בגד. וכן מה שפירש הרב בשוע שהוא דבר הנמלל ושזור זה עם זה ובפירוש הזה כתב עוד בפירושיו בגמרא כבר השיבו עליו שאין פירושו עולה ממה שאמרו אמר קשר העליון בציצית דאורייתא דאי ס"ד לאו דאורייתא כלאים דשרא רחמנא בציצית למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת אינו חבור. והנה גלו לנו שהבגד שהוא מין פשתים ונקשר בו ציצית של צמר בשני קשרים הוא כלאים מן התורה אע"פ שאינו נמלל ושזור זה עם זה. אבל הענין כך הוא שאמר הכתוב ובגד כלאים שעטנז לומר שכל בגד הנעשה מחוט שהוא שוע וטווי ושזור לא נלבש אותו כלאים שהוא ערובים ובמשנה תורה הוסיף לבאר שלא נלבש שוע טווי ונוז מצמר ופשתים שיהיו יחדו כלומר מחוברים יחד בשתי תכיפות לומר שהצמר והפשתים שכל מין מהם שוע טווי ונוז בפני עצמו לא נחברם יחדו כי יחדו הוא הכלאים כמו שאמר לא תחרוש בשור ובחמור יחדו כלומר קשורים ומחוברים. והחבור בבגדים בשתי תכיפות כי מלשון יחדו למדו כן כי שתי תכיפות הן חבור ומשם למדו שהכלאים אסורין אע"פ שאינן בגד אלא אפילו בקולע החוטין מעשה עבות ועושה מהן אבנטים אף על פי שאינו ארוג וכענין ששנינו לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו ולשון נוז מלה מקוצרת בתיבה המורכבת הזאת כמו הטווי שאין ממנו בה אלא הטי"ת וענינה לפי דעתי נלוז מלשון תועבת ה' נלוז מטה ומעקש דרכיו. ונלוזים במעגלותם פתלתולים ומטים כי כן הדבר השזור פתול ומעוקם וכמו ששנינו רבי שמעון אומר נלוז ומליז אביו שבשמים עליו מטה השם הנכבד מדרכי רחמיו עליו כענין שנאמר ועם עקש תתפל ובלשון חכמים ישמטו בו בקולר לבן מלכים שנוז לבו עליו ונטל את הצפורן לחתור על אביו שנטה לבו לדרך רעה ומזה אמרו בתלמוד סנהדרין מנזייתיה דמר לא אמרי ביה ולא מידי כלומר אם היית רוצה להתעקם ולהטות הדברים לא היינו יודעים לנגדך כלום נזייתיה כמו נלוזייתיה כלומר הטייתו וזהו האמת והנכון בענין הזה ולפיכך הוצרך להתיר כלאים בציצית אע"פ שאין הציצית אריג ואינו בגד וזהו דין תורה אבל חכמים אסרו אפילו מה שאינו עשוי אלא באחד מהם או שוע או טווי או נוז ולפיכך שנינו הלבדים אסורין מפני שהן שועים פיף של צמר בשל פשתן אסורין מפני שהן חוגרין באריג והכל מדרבנן וטעם כלאי הבגדים להרחיק התערובות במינין ואסר הרגילים להעשות מהן בגד. והרב אמר במורה הנבוכים טעם השעטנז מפני שהיה בזמן ההוא בגד ידוע לכומרי בעלי הכשפים שבהם היו עושים כל מעשיהם ואמר שמצא זה כתוב בספריהם ולפי שהיה ענין גדול ורצוי להם מאד שיפעלו בו פעולותם הידועות לעו"ג ולשדים תרחיק אותו התורה מכל אדם כי התורה תבא למחות מעשיהם ולהכחיד זכרם:

(כ) **והיא** שפחה נחרפת לאיש. מיועדת לאיש ואיני יודע לו דמיון במקרא לשון רש"י. והנראה אלי כי הוא מלשון כאשר הייתי בימי חרפי בימי נעורי וכן לא יחרף לבבי מימי שלא יהיה לי לב נער ויקראו ימי הנעורים ימי חורף כי החורף בראשית השנים וימי הזקנה כנגד הקיץ שהם ימי האסיף. ויאמר הכתוב שהיא שפחה נערה לאיש ידוע כי הפילגש אשר היא משרת את האיש וישכב עמה תקרא נערה לו כי גם כל משרת האדם יקרא נערו ומורגל בלשון חכמים לאמר על השוכבת עם האיש משמשת עמו והיא נחרפת שנעשית נערה לאיש וידועה לו מכסיפד"ה בלעז וכן בלשון חכמים דקרו לה רביתא דפלניא והענין שאינה אשתו לגמרי אבל נתן לה קדושין והיא לו לנערה משמשת:

בקרת תהיה. יש על בית דין לבקר הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין לשון רש"י. וכן אמרו כל המפרשים וא"כ יזהיר הכתוב בבקור הזה מפני שהיא דומה לאשת איש אולי יטעו בה ואין פרוסם מתוק בפי כי

חֻפָּשָׁה׃ כא וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֵיל אָשָׁם׃ כב וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן בְּאֵיל הָאָשָׁם לִפְנֵי יְהוָה עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא וְנִסְלַח לוֹ מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא׃ שלישי פ

כג וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל׃ כד וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיהוָה׃ כה וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת־פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְהוָה

אִתְחֲרָרַת׃ כא וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּכְרָא לַאֲשָׁמָא׃ כב וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דְּחָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ מֵחוֹבְתֵיהּ דְּחָב׃ כג וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִצְבוּן כָּל אִילָן דְּמֵיכַל וּתְרַחֲקוּן רִיחֲקָא יָת אִבֵּיהּ תְּלָת שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לְאַבָּדָא לָא יִתְאֲכֵל׃ כד וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵתָא יְהֵי כָּל אִבֵּיהּ קוֹדֶשׁ תּוּשְׁבְּחָן קֳדָם יְיָ׃ כה וּבְשַׁתָּא חֲמִישֵׁיתָא תֵּיכְלוּן יָת אִבֵּיהּ לְאוֹסָפָא לְכוֹן עֲלַלְתֵּיהּ אֲנָא

ל׳ | ב׳ מלחמה ג׳ בכסף׳ | ל׳ ל׳ | כ״ג | ב׳ ומלאים ל׳ כ״כ (עי׳ א״ח) | כול׳ מ״ג כמ״א

החמישית ה׳ חסר י׳ קדמא וסימן ובשנה החמישית תאכלו . בשנה החמישית ליהויקים . היא השנה החמישית לגלות . ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם . וחברו עלה שישק . דאורייתא החמישת כתיב חסד יו״ד בתרא דירמיה החמישית חסר יו״ד קדמא . ושארא החמישית כתיב מלא דמ״ל :

תולדות אהרן והכיא . שם עא : איל אשם . שם כב : באיל האשם . בבא קמא קיא זבחים מט כריתות ט : וכי תבאו . (שביעית לג מעשרות נא חלה נח ערלה ם ראש השנה נו) : ונטעתם . פסחים כג סוכה לה : וערלתם . ברכות לו יומא פא קדושין נו בבא קמא קא חולין קכא : ערלתו . שבת קח : שלש שנים . ראש השנה ט : ערלים . פסחים כב קדושין נו בבא קמא קא : ובשנה . ראש השנה י : יהיה כל פריו . (פאה ז מעשר שני נו ראש השנה נו סוטה כב) : קדש הלולים . ברכות לה בבא קמא סע : ובשנה . ראש השנה י : להוסיף . ברכות לה :

את כתו לאמה והיא ישראלית והטעם שהוא יעדה שיקחנה אדוניה או בנו ואיננה מאורסה וזה טעם כי לא חופשה איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות . ומלת נחרפת . על דעת רבים יעודה ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברשות אחר ואיננה מאורסה : (כא) והפדה . שם הפעל מהבנין שלא נקרא שם פועלו מהכבד הנוסף והטעם שלא פדאה אביה או אחד ממשפחתה קודם היותה בוגרת : או חפשה . בשור״ק מקום קמץ חטף כי האחד חופש והטעם שהי׳ המנהג לכתוב לה גט חופש אם מכרה האב עד זמן קצוץ והמעתיקים אמרו שחציה חפשית וחציה אמה והוא האמת : בקרת תהיה . יש אומרים שפירושו כמו פילגש ואמרו כי כן בנות מלכים ביקרותיך ולא פירשו נכון כי ביקרותיך טעמו השפחו׳ היקרות ונעלם היו״ד בעבור האות המשרת בחרק והיה בחרק בעבור התחברות שני שוא״ן נעים האחד תחת האות המשרת והשנית תחת האות הראשון של השרש בלשון נקבות ואין כח בלשון להזכיר ככה וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלה ורבים מישני אדמת עפר יקיצו על קריאת בן נפתלי . ויש אומרים בקורת מגזרת לא יבקר הכהן והטעם שיחפש הדבר והמעתיקים אמרו כי יש עליו מלקות ברצועה של בקר וזה אמת מדברי קבלה והמלה כדמות אסמכתא . וטעם להזכיר זאת הפרשה כי הוא עוסק אדני השפחה ע״כ יביא איל אשם ועוד על דרך דרש שזאת השכיבה כמו כלאים חפשי עם שפחה : (כב) ונסלח לו . אפרשנו עוד : וטעם להזכיר ערלת הפרי בעבור שהזכיר זרע השדה וזרע האשה שהיא כארץ הזכיר גם הנטוע וידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת ויזיק לנפש החכמה בשר כל עוף דורס והבהמות הטמאות והמשכיל יבין . וטעם וערלתם ערלתו . שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא מזקת ולא תועיל כערלת שפה ואוזן וערלת בשר . וטעם וערלתם . שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה גם יפה הוא מתורגם בארמית : (כד) יהיה לכם ערלים . פירוש וערלתם : (כד) קדש הלולים . להלל השם והכהן יאכלנו . וטעם להוסיף לכם תבואתו . דבק עם קדש הלולים ואם הוא רחוק וכן שלם

הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה ואין קדושיה גמורין . ורבותינו (כריתות יא) למדו מכאן שמי שהוא במלקות תהא בקריאה שהדיינים המלקין קורין על הלוקה (דברים כח) אם לא תשמור לעשות וגומר והפלא ה׳ את מכותך וגו׳ : כי לא חפשה . (מכות כג) לפיכך אין חייב עליה מיתה שאין קדושיה קדושין הא אם חופשה קדושיה קדושין וחייב מיתה : (כב) ונסלח לו מחטאתו אשר חטא . (גיטין לט כריתות ט) לרבות את המזיד כשוגג : (כג) וערלתם ערלתו . ואטמתם אטימתו יהא אטום ונכסה מליהנות ממנו : שלש שנים יהיה לכם ערלים. מאימתי מונה לו משעת נטיעתו (ת״כ) יכול אם הצניעו לאחר ג׳ שנים יהא מותר ת״ל יהיה בהוייתו יהא : (כד) יהיה כל פריו קדש . כמעשר שני שכתוב בו (ויקרא כז) וכל מעשר הארץ וגו׳ : קדש לה׳ . מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומות ירושלים (קידושין כד) אלא בפדיון אף זה כן . ודבר זה הלולים לה׳ הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים : (כה) להוסיף לכם תבואתו . המצוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ד׳ שנים אני מצטער בו חנם לפיכך נאמ׳ להוסיף לכם תבואתו : אני ה׳ . אני ה׳ המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי

בעל הטורים ונסלח לו מחטאתו אשר חטא . וסמיך ליה וכי תבאו אל הארץ לומר כל הדר בא״י שרוי בלא עון : כל עץ מאכל . בגי׳ זהו בסלפלין : כמך לא תאכלו על הדם לערלה לומר שאסור לאכול בלא ברכה כערלה בלא הילול :

רמבן

כי בידוע שיבוקר הדבר ולא יומתו האדם אנס . וכן יבקרו בכל חייבי המיתות ואני סובר שהיא מלה יחידית בכתוב אבל היא מורגלת בלשון ארמית ובדברי רבותינו מלשון הפקר כי עיקר הל׳ הבקר כמו שאמרו ב״ש אומרים הבקר לעניים הבקר וב״ה אומר עד שיבקיר אף לעשירים כשמיטה ותנן כמי אוכלין על המובקר אבל לא על השמור ותרגם יונתן אנשים רקים ופוחזים ובקרין כלומר בעלי הבקר בשקריהם ובפחזותן ובקריתהון ואמרו כי תשמטנה ונטשתה תרגמו הירושלמי ותבקרנה . וכן בכל מקום במשנה הלשון בבי״ת אבל הרגילו בגמרא לומר ממנו הפקר . כי האותיות האלה מתחלפות אצלם תמיד כאשר אומרים מן עבשו פרודות עפשו וכן בכתוב במקומות הרבה כמו שהזכרתי בפסוק נשבת ברוחך . ופירוש הפסוק הזה שאמר בשפחה הזאת אע״פ שהיא נחרפת לאיש לא תהיה לו לאשה כי בקרת תהיה לו כלומר מופקרת תחשב אצלו ולא יומתו כמשפט הנואף והנואפת כאשת איש כי לא חפשה להיות אשתו גמורה אבל יביא זה עליה אשם בעבור שהיא נחרפת אליו . ואונקלוס שאמר בקורתא תהא לשונו כלשון יונתן ב״ע במלת בקרין :

(כג) **וערלתם** ערלתו את פריו . ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתר מליהנות בו לשון רש״י ויפה פירש . ואם כן יהיה ערל לב כגור לב כמו שנאמר ואקרע סגור לבם וכן ערלה אזנם שהיא סגורה ואטומה אין הקול נכנס בה . וע״ל שכתים סגור שפתים כי העלגות אוטם וסגירות בגידי הלשון ופעמים בגידי השפתים שלא יפתחו כראוי והדבור יקרא פתיחה פתח פיך לאלם פתח איוב את פיהו ומפתח שפתי מישרים משוכבת חיקך שמור פתחי פיך . והזכיר הכתוב אטימות בפרי הבא בתוך שלש שנים לאסרו בהנאה ולא יאמר כן בשאר אסורי הנאה כי ביאת הפרי בתחלתו יקרא פתיחה כמו שאמר פתח הסמדר ולכך אמר שלש שנים יהיה לכם ערלים כאלו הפירות סגורים באילנות לא הוציאו פרח ולא פתחו סמדר :

וטעם המצוה הזאת . לכבד את ה׳ מראשית כל תבואתנו מפרי העץ ותבואת הכרם ולא נאכל מהם עד שנביא כל פרי שנה אחת הלולים לה׳ והנה אין הפרי בתוך שלש שנים ראוי להקריבו לפני השם הנכבד לפי שהוא מועט ואין האילן נותן בפריו טעם או ריח טוב בתוך שלש שנים ורובן לא יוציאו פירות כלל עד השנה הרביעית . ולכך נמתין לכולן ולא נטעום מהם עד שנביא מן הנטע שנטענו כל פריו הראשון הטוב קדש לפני השם ושם יאכלוהו ויהללו את שם ה׳ והמצוה הזאת דומה למצות הבכורים ואמת הדבר עוד כי הפרי בתחלת נטיעת האילנות רב הלחות דבק מאד מזיק לגוף ואיננו טוב לאכלה כדג שאין לו קשקשת והמאכלים הנאסרים בתורה שהם רעים גם לגוף . והרב נתן בזה טעם במורה הנבוכים כטעמו ברוב המצות כי היו לחרטומים ולמכשפים בזמן ההוא מיני כשוף יעשו אותם בעת נטיעת האילנות ויחשבו כי בהם ימהר האילן להוציא פריו קודם זמנו הידוע במנהגו של עולם ובבואו יקריבו את הפרי לפני העע״ג שעשו בשמה הכשוף ההוא ולכך צותה התורה באיסור הפרי הבא קודם שלש שנים שלא יבוא לטעות

אֱלֹהֵיכֶם׃ כו לֹא תֹאכְלוּ עַל־הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ כז לֹא תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ׃ כח וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי יְהוָה׃ כט אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה׃

יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כו לָא תֵיכְלוּן עַל דְּמָא לָא תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעַנּוּן׃ כז לָא תַקְפוּן פָּאתָא דְרֵישְׁכוֹן וְלָא תְחַבֵּל יָת פָּאתָא דְדִיקְנָךְ׃ כח וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן בִּבְשַׂרְכוֹן וְרוּשְׁמִין חֲרִיתִין לָא תִתְּנוּן בְּכוֹן אֲנָא יְיָ׃ כט לָא תַחֵיל יָת בְּרַתָּךְ לְאַטְעָיוּתַהּ וְלָא תִטְעֵי אַרְעָא וְתִתְמְלֵי אַרְעָא

(margin notes: ו׳ ר"פ לא לא ולא · ל׳ ל׳ · ל׳ וחסר ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחסר ל׳ · כ״ו. כי ס"פ בסיפי · ל׳ ומ"ל)

רש"י

שבעתי׃ (כו) לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין (סנהדרין סג) שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים ואזהרה לאוכל מעשר בהמת חולין עד שתצא נפשה ועוד הרבה: לא תנחשו. (סנהדרין סו) כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך: לא תעוננו. לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת: (כז) לא תקפו פאת ראשכם. (מכות כ) זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ונמצא הקיף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה: פאת זקנך. (מכות כא) סוף הזקן וגבוליו וכן חמש שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות ואח׳ למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד: (כח) ושרט לנפש. כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתובת קעקע. (מכות כא) כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם שמקעקעו במחט והוא משחיר לעולם: קעקע. לשון (במדבר כה) והוקע אותם (שמואל ב כא) והוקענום תוחבין עץ בארץ ותולין אותם עליהם ונמצאו מחוקין ותחובין בקרקע פורפויינ"ט בלעז: (כט) אל תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין: ולא תזנה הארץ. אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר (ירמיה ג) וימנעו רביבים וגומר: ומקדשי

אבן עזרא

שלם ישלם ואם אין לו דבק עם חמשה בקר ישלם תחת השור ורבים כמוהם. וטעם אני ה׳ אלהיכם. שאוסיף ברכה בתבואה: (כו) לא תאכלו על הדם. דבוק עם הכתוב למעלה כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכלו מפריו עד השנה החמישית גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזורק דמו על מזבח השם אם היה קרוב אל מקום הקדש והעד הנאמן דברי שאול כי הארון היה עמו כי כן כתוב הנה אוכלים על הדם כאלו אוכלים זבחים לשעירים כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבוח בשם השדים כי אחר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם הנה הדבר ברור ע"כ דבק עמו לא תנחשו כי במצרים היו אוכלים על הדם וזונים אחרי השדים וכארץ כנען מנחשים ומעוננים כי כן כתוב גם זה כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען. ומלת מנחש. מנסה כמו נחשתי ויברכני ה׳. כי נחוש בצורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ושעות: תעוננו. יש אומרים מלשון ענה שיחשוב בלבו דבר ויטה אזניו לשמוע מה יענה המדבר ולא אבה הדקדוק וי"א מעונה לשון ועונתה לא יגרע והנכון בעיני מגזרת ענן כי ידוע כי יש מי שיעונן שיסתכל בעננים ובדמותם ובתנועתם ויתכן להיות תעוננו מפעלי הכפל כמו תסובבו כי מצאנו ועוננים כפלשתים כי יתכן היותו מבנין הכפול והעד ומעונן ומנחש. וטעם להזכיר לא תקיפו פאת ראשכם כמעשה אחרים להיות מובדלים מהם ואחר ששער הראש והזקן לתפארת נברא אין ראוי להשחיתו וי"א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שישחית פאת ראשו גם פאת זקן בעבור המת: (כח) ושרט גם הפאה בראש ובזקן ידועים מדברי קבלה. ומלת לנפש הגוף המת וכן מתורגם והוא האמת ולא נדגש הנו"ן להקל על הלשון: וכתובת קעקע. יש אומרים שהוא דבק עם ושרט לנפש כי יש מי שירשום גופו בצורה הידועה באש על המת ויש עוד היום רושמים בנערותם בפניהם להיותם ניכרים. ומלת קעקע. כפולה כמו רוקע הארץ ונאצאיה והוא מגזרת והוקע אותם ועל דעת המתרגם גם היא מלה זרה גם הוא הנכון. וטעם להזכיר אל תחלל את בתך. בעבור שרט לנפש שלא תתגלה לעיני הכל כי קול שבאשה ערוה. ואף כי שרט: ולא

תולדות אהרן לא תאכלו. ברכות י"א מ"ק יד סנהדרין סג זבר ויקהל: לא תנחשו. סנהדרין סו (שבת ס): לא תקפו. יבמות ה נזיר מא נז קדושין כט לה מכות כ (פאה טז): ולא תשחית. שבת מז קכט נזיר נח קדושין כט לב לה בבא קמא לא מכות כא חולין ז: ושרט. מכות כ: וכתבת. (שם כא): אל תחלל. סנהדרין עו: ומלאה. יומא יח יבמות לז נזיר מ:

בעה"ט לא תאכלו על הדם וסמיך ליה לא תנחשו. שלא ינחשו באכילה כדרך שעושין הרואים שאוכלין לחם על ההרוג שלא ינקמו גואלי ההרוג: לא תקפו. בגי׳ אחד כמקיף ואחד הניקף חייבין הם: ולא תשחית. בגי׳ זכו תער לא מספרים: פאת זקנך. וסמיך ליה ושרט לנפש לומר כשם שחייב על הפאה בה׳ פאות כך חייב אם שרט ה׳ ברוטות בה׳ אצבעות: קעקע. בגימ׳ שם שכותב שם הטומאה:

רמבן

לעשות המעשים הרעים ההם כי רובי האילנות יביאו פירות בשנה הרביעית ושנאכלהו לפני השם הפך אכלם אותו לפני ע"ג:

(כו) לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין לשון רש"י. והעולה מהם לפי הסוגיא שהם כולם מן התורה שכלל הכתוב כל אכילות הדם בלאו אחד ואם כן מה שאמר הכתוב בשאול הנה העם חוטאים לה׳ לאכול על הדם שהיו חוטאים באחד מן השמות הנכללים בלאו הזה. כי היו אוכלים מן הבהמה קודם שתצא נפשה זהו מה שאמר ויעט העם אל השלל שהוא כעיט הדורס ואוכל. ויקחו צאן ובקר וגו׳ וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם מרוב השלל בבהמות כשהיו שופכים דמם ארצה היו תולשים אבריהם ואוכלין קודם שימותו. ועל דרך הפשט הוא מין ממיני הכשוף או הקסמים כי הוא דבר למד מעניינו והיו שופכים הדם ומאספים אותו בגומא והשדים מתקבצים שם כפי דעתם ואוכלין על שלחנם להגיד להם העתידות. וכאשר היו ישראל עם שאול במחנה ההוא היו מתפחדים מאד מן הפלשתים ולא היה שאול עושה דבר בלתי שאלת אורים ותומים כמו שנאמר נקרבה הלום אל האלהים והעם היו שואלים בשדים או בכשפים לדעת דרכם ומעשיהם ואוכלים על הדם לעשות המעשה ההוא ולכך אמר הכתוב ויגידו לשאול לאמר הנה העם חוטאים לה׳ לאכול על הדם ויאמר בגדתם לומר הנה העם עשה לכם תשועה גדולה היום ואתם שואלים ללא אלהים בגידה היא זו. ועוד אפרש איסור מעונן ומנחש:

(כט) אל תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה שלא לשם קדושין ולא תזנה הארץ אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותם במקום אחר ולא בארצכם וכן הוא אומר וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך וגו׳ לשון רש"י. ולא הבינותי דעתו שאין זנות בתורה בפנויה שהלכה פסוקה היא פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות לא עשאה זונה. ומפורש אמרו בסנהדרין ובת איש כהן כי תחל לזנות יכול אפילו פנויה. והקשו והא לזנות כתיב ותירצו כרבי אליעזר דאמר פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות עשאה זונה. וכן אמרו אשה זונה וחללה לא יקחו שאינו בפנויה אלא גיורת ומשוחררת או שנבעלה בעילת זנות מפני שאין קדושין תופסין בה כמו שמפורש ביבמות ובסיפרא אשה זונה ר׳ יהודה אומר זו אילונית וחכמים אומרים אין זונה אלא הגיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות ר׳ אליעזר אומר אף פנוי הבא על הפנויה שלא לשם אישות וכך אמרו לענין לא תביא אתנן זונה שאינו בפנויה כלל. אבל הברייתא השנויה בת"כ והנזכרת במסכת סנהדרין או שהיא כרבי אליעזר ואינה הלכה או שהיא במוסר את בתו למי שאין לו אישות כגון כותי ועבד וחייבי כריתות ומיתות בית דין שזו נקרא זנות לדעת חכמים וזהו שאמרו במוסר את בתו פנויה שלא לשם אישות כלומר למי שאי אפשר להיות אישות ביניהם וכן מה ששנינו שם בסיפרא ולא תזנה הארץ מזנים הם הפירות והוא דרך אגדה כדרש ממלת הארץ מדלא כתיב ולא יזנו אנשי הארץ אבל עיקר הכתוב שהוא לאו שני וכבר מנאו בעל הלכ"ת גדולות בחשבון הלאוין והיא אזהרה לאיש הזונה ולבת עצמה שלא תמסור עצמה לשם זנות ומכאן הוא שאמרו שם בברייתא וכן היא המוסרת עצמה שלא לשם אישות וטעם הכתוב כי בעבור שהבת ברשות אביה והוא רשאי בנעוריה לקדש אותה ולהכניסה לחופה והאונס והמפתה אותה נותן קנסה לאביה פירש הכתוב שאיננו רשאי למוסרה למי שיהיה זנות. והזהירו מזה בלאו, ואחרי אזהרת האב הזהיר גם הזונים עצמם

ספורנו

האיש הפועל לא נגד כבוד האשה המתפעלת אין ספק שהיה הרגילתו ראויה ללקות. והנה המזיד בזה שיעשה זה הסכלות לחלל את עצמו הוא קרוב לשוגג ומקריב אשה על חלול הקדש: (כו) לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו. כל אלה הי׳ דרכם אלא בהגדת העתידות בשורם מדרכי רוח טהרה ונבואה לדרכי רוח הטומאה ובהיות מדרכי האל וכבודו שלא נחלל גופות עמו אשר קדש לעבדו אמר לא תקיפו ונוה שלא לחללם בהקפת הראש כמעשי שוטים ופכורים ולא בגלות הזקן כאמרם הדרת פנים זקן. ולא בשרט לנפש כמאבידים מאד מיתה האדם ומתאבלים מאד עליה. וכן בכתובת קעקע לתת אות בבשרנו מלבד אות הברית. ולא להזנות הבת אפי׳ פנויה אשר הוא חלול לה ולאביה כענין כי תחל לזנות את אביה היא מחללת ואחר שהזהיר מהעניינים המחללים נוה לכבד את הימים והמקומות והאנשים הקדושים ואמר

ל את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני יהוה: לא אל תפנו אל האבת ואל הידענים אל תבקשו לטמאה בהם אני יהוה אלהיכם: לב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני יהוה: ס רביעי ששי לג וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו: לד כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים אני יהוה אלהיכם: לה לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה: לו מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים:

כ"ג פסו' ריש' · ומלעיל אל · ו' חסר בלים · כ"ח ס"פ · ל' וחסר ס' · ס' · ג' קמצין · ח' דגשין · ג' דגשין ד' דגשין ל'

עצת חטאין: ל ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי: לא לא תתפנון בתר בידין ודכורו לא תתבעון לאסתאבא בהון אנא יי אלהכון: לב מן קדם דסבר באוריתא תקום ותהדר אפי סבא ותדחל מאלהך אנא יי: לג וארי יתגיר עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתיה: לד כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דיתגיר עמכון ותרחם ליה כותך ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים אנא יי אלהכון: לה לא תעבדון שקר בדין במשחתא במתקלא ובמכילתא: לו מאזנון דקשוט מתקלין דקשוט מכילן דקשוט והינין דקשוט יהון לכון אנא יי אלהכון דאפיקית יתכון

רשי

(ל) ומקדשי תיראו. (יבמות ו) לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ואע"פ שאני מזהירכם על המקדש ואת שבתותי תשמורו אין בנין בית המקדש דוחה שבת: (לא) אל תפנו אל האובות. אזהרה לבעל אוב וידעוני. (סנהדרין סה) בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו. וידעוני המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר: אל תבקשו. להיות עסוקים בם שאם תעסקו בם אתם מיטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני ה' אלהיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי: (לב) מפני שיבה תקום. (ת"כ קידושין לב) יכול אפי' זקן אשמאי. ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה: והדרת פני זקן. איזהו הדור לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו יכול יעצים עיניו כמי שלא ראהו לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך: (לג) לא תונו. אונאת דברים לא תאמר לו אמש היית עובד ע"ג ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שניתנה מפי הגבורה: (לד) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך: אני ה' אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני: (לה) לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט. ומהו משפט השנוי כאן היא המדה והמשקל והמשורה מלמד שהמודד נקרא דיין שאם שקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועב' וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם: במדה. זו מדת הארץ (ב"מ ס"א ב"ב פט): במשקל. כמשמעו: ובמשורה. היא מדת הלח והיבש: (לו) אבני צדק. הם המשקולות ששוקלין כנגדן: איפת. היא מדת היבש: הין. זו היא מדת הלח: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן. ד"א אני הבחנתי במצרי' בין טיפה של בכור לטיפה

שאינה

אבן עזרא

(כט) ולא תזנה הארץ. הטעם זנות אנשי הארץ כמו ארץ כי תחטא לי: (ל) וטעם להזכיר את שבתותי תשמורו. בעבור המת שאין אבל בשבת. וטעם ומקדשי תיראו. על הכהן הגדול שלא יהיה כשאר האבלים וכן אזהרה על כל אנשי המקדש. וטעם אני ה'. שאם לא ייראו ממקדשו ויתנו לו כבוד יענישם. וטעם להזכיר האובות וידעונים. בעבור המת וכן כתוב בישעיה בעד החיים אל המתים: (לא) האובות. מגזרת וכאובות חדשים כי הם עיקר זאת האומנות: והידעונים. מגזרת דעת שיבקשו לדעת העתידות. ורקי מוח אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרם הכתוב ואני אומר הפך דבריהם כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר והעד האלילים והפסילים ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות. וטעם אל תפנו. ליודע האומנות. וטעם אל תבקשו. לשאול כשאול. וטעם אני ה' אלהיכם. שלא תבקשו כי אם השם לבדו והנה הזכיר לטמאה כי נפש הפונה והמבקש טמאה היא כי איננה דבקה בשם. וטעם להזכיר מפני שיבה תקום. בעבור האמת כי הזקן קרוב למיתה כי גופו כמת נחשב והנה טעמו כל זקן וכל איש שיבה. וטעם ויראת מאלהיך. שיענישך בימי הזקנה: (לג) וכי יגור אתך גר. הזכירו אחר הזקן והטעם כאשר הזהרתיך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח כך אזהירך על הגר שכחך גדול מכחו או בעבור שאין לו כח שהוא בארצך ברשותך: (לד) ואהבת לו. מפורש: וטעם לא תעשו עול. בעבור הגר כטעם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו וכן במדה שלא תעשה מרמה במדת האמות גם האמות משתנות ויתכן להיות פי' כמשפט הידוע בארץ: (לו) מאזני צדק אבני צדק. פירוש במשקל: איפת צדק. ביבש: והין צדק. בלח פי' במסורה: וטעם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם. בעבור

שהזכיר

האבות ו' חסר בלישנא וסימן בסדר אלה מסעי גבי פסוק ויחנו באבת: וכי יגור אתך ב' וסימן ועשה פסח לה'. גר בארצכם: כאזרח ג' קמצין וסימן כאזרח מכם. כאזרח בבני ישראל. ומתערה כאזרח רענן: במשפט ח' דגשים וסימן לא תעשו עול במשפט. וחברו. ויגבה ה' צבאות. על כן לא יקומו רשעים. ידרך ענוים. שאת פני רשע לא טוב. שמח בחור בילדותך וכל איוב דכוו' במ"א על זה פקחת עיניך: במדה ג' דגשים וסימן לא תעשו עול במשפט. אך רחוק יהיה. במדה הראשונה אמות עשרים דד"ה. אנ"ך. וסימן בלשון תרגום תעברון רחיקין אריכין: במשקל ד' דגשים וסימן לא תעשו עול במשפט. והשיבו לחמכם במשקל. לזהב במשקל מזקק למזבח הנחשת:

תולדות אהרן את שבתותי. זכר בראשית: מפני שיבה. מגלה יז קדושין לב לג: (והדרת פני זקן. בכורים סס ראש השנה נז): ויראת מאלהיך. שם לב לג מציעא נח: וכי יגור. מגלה יז יבמות מו: בארצכם לא תונו. מציעא נט: לא תעשו עול. מציעא סא בתרא פט: מאזני צדק. סנהדרין לט: הין צדק. מציעא מט: (איפת צדק. שבועות לט):

בעה"ט מלאה הארץ זמה. וסמיך ליה את שבתותי. לומר שקנה דבתא ריגלא שאוכלים ושותין ושמחין בשבתות והיינו דכתיב זנות ויין ותירוש יקח לב. סמ' שבתותי תשמרו לאל תפנו אל האבת. שהשואל אוב אין מודה בשבת: אני ה'. וסמיך ליה מפני שיבה תקום אמר הקב"ה אני כבדתי זקנים שנאמר ונגד זקניו כבוד. זקן ויראת. הזהרם לזקן שלא יטריח: מפני שיבה תקום. וסמיך וכי יגור אתך גר לומר אפי' מפני זקן ארמאי. אני ה' וסמיך ליה וכי יגור אתך גר. לומר כל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של שכינה: במדה ג'. לא תעשו עול במשפט במדה. אך רחוק יהיה בינו וביניכם כאלפים אמה במדה. במדה הראשונה באורך מה שתם איירי במדת קרקע אף כאן איירי במדת קרקע: וכין צדק יהיה לכם. וסמיך ליה ושמרתם את כל חקותי. לומר שהמעוות המדות כאלו עוכר על המצות כולם:

ספורנו

ואמר: (ל) את שבתותי תשמורו. שהם השבת ומקראי קדש: ומקדשי תיראו. הוא כל מקום מקודש לתורה ולתפלה ולעבודה. ובהיות דרישת האובות אצל האומות דרישת אלהית בעד החיים אל המתים אמר: (לא) אל תפנו אל האבת. אל תפנו אליהם אבל תפנו עורף ולא פנים ואין צריך לומר שלא תכבדום: אל תבקשו לטמאה בהם. אל תבקשו אותם כדי להטמא בהם אל תבקשו לדעת טיבם להורות כאמרם ז"ל לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות: (לב) מפני שיבה תקום. אבל תהדרו קדושי עליון ומהם השיבה כאמרו עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא: והדרת פני זקן. והם תופשי התורה כמו שאמרו רבותינו ז"ל אין זקן אלא מי שקנה חכמה. ואחר שהזהיר על כבוד הקדושים הזהיר מלבזות את השפלים ואמר: (לג) וכי יגור אתך גר לא תונו אותו. אפי' אונאת דברים והוסיף ואמר לא תעשו עול במשפט

רמבן

עצמם האיש והאשה. ורש"י כתב בפרשת אמור אל הכהנים. זונה שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר וזו הוראה ממנו שאין זנות בכשרין אלא שהוא מרבה בה אף חייבי לאוין. וזה דעתו גם בפירושיו בגמרא וגם זה איננו נכון אלא מחייבי כריתות וכותי ועבד שאין קדושין תופסין בה היא נעשית זונה וכהן לוקה עליה משום זונה אבל מחייבי לאוין ממזר וגר ועמוני ומואבי איננה זונה ואינו לוקה עליה אלא שנפסלה מן התרומה ומן הכהונה דכתיב כי תהיה לאיש זר כיון שנבעלה לפסול לה פסלה ומחייבי לאוין שבכהונה נעשית חללה:

(ל) את שבתותי תשמורו. האזהרות בשבת רבות בתורה כמו בע"ג מפני שגם היא שקולה כנגד כל המצות כי מי שאינו משמר אותה מכחיש במעשה בראשית ואין לו תורה כלל. ולרבותינו בכאן מדרש אמרו בכאן יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' בת"כ ועל דרך האמת יזכיר בשבת הגדול ובשבת שהוא מקדשו וצוה בו שמירה ומורא והנה אין מלאכת בית המקדש דוחה השבת והמקדש ואם תשכיל תבין:

(לב) מפני שיבה תקום. יכול מפני זקן אשמאי ת"ל זקן אין זקן אלא שקנה חכמה ל' רש"י ולשון ת"כ. והוא הפשוט בגמרא

במסכת

רש"י

שאינה של בכור ואני הנאמן ליפרע ממי שטומן משקלותיו במלח להונות את הבריות שאין מכירין בהם: (ב) ואל בני ישראל תאמר. עונשין על האזהרות: מות יומת. (ת"כ) בבית דין ואם אין כח בבית דין עם הארץ מסייעין אותן: עם הארץ. (ת"כ) עם שבגינו נבראת הארץ שעתידין לירש את הארץ ע"י מצות הללו: (ג) ואני אתן את פני. (ת"כ) פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו: באיש. ולא בצבור שאין כל הצבור נכרתין: כי מזרעו נתן למולך. (ת"כ סנהדרין סד) לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש בן בנו ובן בתו מניין תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מניין ת"ל בתתו מזרעו למולך: למען טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי כלשון (ויקרא כא) ולא יחלל את מקדשי: (ד) ואם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה: (ה) ובמשפחתו. אמר רבי שמעון וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולם מוכסין שכולן מחפין עליו: והכרתי אותו. למה נאמר לפי שנאמר ובמשפחתו יכול יהיו כל המשפחה בהכרת ת"ל אותו אותו בהכרת ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין: לזנות אחרי המולך. (ת"כ) לרבות שאר ע"ג שעבדה בכך ואפילו אין

זו

בעה"ט ואני אתן ב' במסורה. ואני אתן את פני באיש ההוא ואני אתן את שכרך שאם חזר בתשובה ואני אתן שכרך בעונותיו נחשבין לו כזכיות:

מקרא

לז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־
כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
אֲנִי יְהוָה: חמישי פ
כ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר: ב וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּמִן־הַגֵּר ׀ הַגָּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ מוֹת יוּמָת עַם (כול׳ כ״כ)
הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן: ג וַאֲנִי (כול׳ חסר)
אֶתֵּן אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא (כ׳. קָ׳)
וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי (ג׳)
מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן טַמֵּא (כ׳ דגשין)
אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם (ג׳)
קָדְשִׁי: ד וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ (סימן. ג׳ ל׳ ומ״ל)
עַם הָאָרֶץ אֶת־עֵינֵיהֶם מִן־הָאִישׁ
הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ (כול׳ כ״כ)
לְבִלְתִּי הָמִית אֹתוֹ: ה וְשַׂמְתִּי
אֲנִי אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא
וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ וְאֵת ׀ (ג׳)
כָּל־הַזֹּנִים אַחֲרָיו לִזְנוֹת אַחֲרֵי

תרגום

מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: לז וְתִטְּרוּן
יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי
וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ: (ר׳ ס״פ)
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר:
ב וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּימַר גְּבַר
גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל דְּיִתֵּן
מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵיל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל
יִרְגְּמוּנֵיהּ בְּאַבְנָא: ג וַאֲנָא
אֶתֵּן יָת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא
וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ אֲרֵי
מִזַּרְעֵיהּ יְהַב לְמוֹלֶךְ בְּדִיל
לְסָאָבָא יָת מַקְדְּשִׁי וּלְאַחָלָא
יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי: ד וְאִם
מִכְבַּשׁ יִכְבְּשׁוּן עַמָּא בֵּית
יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן מִן גַּבְרָא
הַהוּא בְּדִיהַב מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ
בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵיהּ:
ה וַאֲשַׁוֵּי אֲנָא יָת רוּגְזִי
בְּגַבְרָא הַהוּא וּבְסַעֲדוֹהִי
וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ וְיָת כָּל דְּטָעַן
בַּתְרוֹהִי לְמִטְעֵי בָּתַר מוֹלֶךְ

ואני אתן ב׳ וסימן ואני אתן את שכרך. ואני אתן את פני באיש ההוא: באיש ה׳ קמצין וסימן ויפצרו באיש בלוט. ויצו אבימלך. ואני אתן את פני. לא יאבה ה׳ סלח לו. ויחר אף דוד באיש מאד. והשמתיהו לאות ולמשלים. ושמתי אני את פני. מה לעשות באיש: טמא ב׳ דגשים וסימן טמא יטמאנו. למען טמא את:

אבן עזרא

שהזכיר כי גרים הייתם בארץ מצרים על כן אתם חייבין לשמור חקותי ומשפטי בלבבכם ועשיתם אותם. וטעם אני ה׳. שתרדפו אחרי החקות ששמתי בכם כי כלם צדק: (א) וטעם וידבר ה׳ אל משה לאמר. בעבור כי אלה המצות חיוב על כל ישראל ואין גר עמם על כן כתוב בתחלה אל כל עדת ישראל ועתה יחל להזכיר עונש הזנות על כל מי שהוא דר בארץ ישראל אזרח או גר תושב והחל מהקשה שבכלם והוא אשר יתן מזרעו למולך והטעם לשכב עם עובדת ע"ג והטעם עם הארץ ארץ שהוא דר בה אזרח או גר וזה בפרהסיא: (ג) ואני אתן את פני באיש ההוא. אם היה בסתר וי"א כי טעמו להכרית זרעו: למען טמא את מקדשי. שהוא בתוך ארץ ישראל: ולחלל את שם קדשי. שישמעו הגוים: והיה נראה לנו כי טעם באבן שם המין כמו ויהי לי שור וחמור ודברי הקבלה נכונים והם אמת. ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כ"ע כי פי׳ ובמשפחתו הדומה אליו ומי הביאנו בדרך הזאת רק פי׳ כמשמעו כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו: וטעם ואת כל הזונים אחריו. שאם לא יומת

יזנו

תולדות אהרן אשר יתן. חגיגה יא: כי מזרעו. סנהדרין סד: למען טמא. שבועות ז: ואם העלם. כתובות ל: בתתו מזרעו. סנהדרין סד: ושמתי אני. שבועות לט: והכרתי אותו. שם לו:

רמבן

במסכת קדושין ת"ל זקן אין זקן אלא חכם שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. ורבי יוסי הגלילי אומר אין זקן אלא שקנה חכמה שנאמר ה׳ קנני ראשית דרכו והנה לדברי שניהם אין המצוה אלא בחכם. ואונקלוס אמר מן קדם דספר באורייתא תקום ותהדר אפי סבא. ומשמעות דבריו שגם הוא סובר כן ועם כל זה העולה מן הגמרא לפי פסק ההלכה אינו כן שהרי אמרו איסי בן יהודה אומר כל שיבה במשמע ואמר רבי יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה והנה יצוה בכל שיבה אפילו על אשמאי שהוא הבור ויחזור ויצוה על הזקן שהוא הקונה חכמה ואפילו יניק וחכים ויתכן שהיה ג"כ דעת אונקלוס אבל יתרגם יניק וחכים בשיבה דאתא זקן וגלי בשיבה שבכללם כל השיבות בין שיבת התורה בין שיבת הימים:

כ (ג) **למען** טמא את מקדשי. לשון רש"י את כנסת ישראל שהיא מקודשת לי. וכבר רמזתי זה איך תטמא כנסת ישראל שהיא מקודשת לשמו הגדול באיש אחד אשר יחטא וכבר אמרו זה במדרשים שאמרו ישראל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאלו גזל להקב"ה וכנסת ישראל שנאמר גוזל אביו ואמו וגו׳ אין אביו אלא הקב"ה ואין אמו אלא כנסת ישראל. חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל לאביהם שבשמים כי החפץ ביצירה שיברכו עליה לשמו הגדול משם יהיה קיום העולם ואם לאו יתעלה בשמו הגדול ומסתלק השכינה מישראל וכ"ש כשיקריב הפרי למולך שהוא מתעב את גאון יעקב ומשכנו. וזה טעם עם הארץ ירגמוהו באבן כי לא אמר מות יומת באבן ירגמו אותו כאשר אמר בכולן אלא הזכיר עם הארץ לומר שכל אנשי הארץ כל ישראל חייבין להקדים ולסקלו כי לכולם יזיק כי גורם לשכינה שתסתלק מישראל לכך תרגם אונקלוס עמא בית ישראל כי הארץ ירמוז לכל ארץ ישראל לא לארץ אשר העובד יושב בה וכענין כי לי כל הארץ ועוד תוכל להבין סודו ממה שהזכיר הכתוב בכרת המולך ואני אתן את פני באיש ההוא וכן ושמתי אני את פני כי שמי הגדול והנורא יכרית אותו ולא הזכיר בכרת אוב וידעוני מלת אני ולא בשום כרת אחר וכבר הודעתי טעם זה לכל מבין:

(ה) **לזנות** אחרי המולך. לרבות שאר ע"ג שעבדה בכך ואפי׳ אין זו דרך עבודתה לשון רש"י. וכבר כתב עוד בסדר אחרי מות

שהמולך

ספורנו

במשפט במדה במשקל ובמשורה וזה כי בהיות בכלל אונאה גם אונאת ממון הזהיר מן האונאה הכללית לאזרח ולגר והם מדות הלח והיבש ומשקלותם: (לז) ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי. תעיינו בהם ותכירו היותם הגונים: ועשיתם אותם. ובזה האופן תעשו אותם: אני ה׳. באר שבכל שמירת החקים והמשפטים ראוי שתהיה בלי תוספת ובלי גרעון כי אמנם מעשי ה׳ ומצותיו הם בתכלית שלמות אשר עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע: כ (ב) אשר יתן מזרעו למולך. אחר שבאר הכונה האלהית לקדש את ישראל למען ידמו אליו כפי האפשר והורה אותם את הדרך אשר בה תושג התכלית המכוונת מאת האל יתעלה והזהיר בהפכה דבר בעונש המתטמאים בא׳ מג׳ מיני טומאות המנגדות לקדושה הנז׳. האחת היא הטומאה בדעת כענין המולך שאמר בו למען טמא את מקדשי וכענין האובות והידעונים שאמר עליהם למעלה אל תבקשו לטמאה בהם. והשנית היא הטומאה בזרע וזה בעריות שאמר עליהם למעלה אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים ותטמא הארץ. והג׳ הטומאה במאכלות האסורות שאמר עליהם בסוף זאת הפרשה אשר הבדלתי לכם לטמא. אמנם בפרשת אמור דבר על הטומאה במת וחלול הזרע והמומין והמעילה אשר אין להם ענין זולתי בקדשים בלבד והתחיל לדבר במולך ואמר עם הארץ ירגמוהו באבן וזה יעשה ההמון בקנאו לכבוד קונו וזה כשיש עדים והתראה: (ג) ואני אתן את פני באיש ההוא. אם לא ישוב מרשעו באופן שלא תהא מיתתו כפרתו: והכרתי אותו. וזה בהכרת יובן לחיי עולם אחר שרגמוהו באבן שאין להכריתו עוד בעולם הזה: למען טמא את מקדשי. לסלק השכינה מישראל וראוי שהם ירגמוהו: ולחלל את שם קדשי. לפיכך אתן פני בו אף על פי שאינה ע"ג: (ה) ובמשפחתו. כי לא תהיה העלמת

עיני

יזנו אחריו : (ו) והנפש אשר תפנה אל האבת . טעמו כאשר אכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ כן אכרית הזונה מאחרי לפנות אל האובות ומלאנו נפשים גם כל נפש ארבעה עשר וכן והכרתי אתו : (ז) והתקדשתם כי אני ה' אלהיכם . קדש ונתתי לכם חקות לשמרם כדי לקדשכם

זו עבודתה : (ז) והתקדשתם . זו פרישות ע"ג : (ט) אביו ואמו קלל . (ת"כ סנהדרין פה) לרבות לאחר מיתה : דמיו בו . זו סקילה וכן כל מקום שנאמר דמיו בו דמיהם בם ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם ופשוטו של מקרא,כמו דמו בנפשו אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג : (י) ואיש . פרט לקטן : אשר ינאף את אשת . (קידושין יט סנהדרין נב) פרט לאשת קטן למדנו שאין לקטן קידושין ועל איזו אשת איש חייבתי לך . אשר ינאף את אשת רעהו : מות יומת הנואף והנואפת . כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק : (יב) תבל עשו . גנאי . ל"א מבלבלין זרע האב בזרע הבן

וכבר הזכיר זה הכתוב והטעם להכנים את הגרים התושבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים בעבור שידורו בארץ קדושה . והחל להזכיר עונש הכתובים בתחלת הפרשה מהאב כאשר החל איש אמו ואביו תיראו . וטעם להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו ואיננו כמו איש אמו ואביו תיראו כי לא יומת אם לא היה בר מצוה : (ט) אשר יקלל את אביו . מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו . וטעם אביו ואמו קלל . כאומר תועבה גדולה עשה : דמיו בו . כמו דמו בראשו והנסקלים גם הנחנקים דמיהם בם וכלל אומר בכל המיתות כי צריכים אנחנו למסורת אבותינו כי לא נוכל להוציאם להמיתם מהכתוב גם כן לא נכתב בן כמה שנים יהיה בר מצוה ואחר כן הזכיר ואיש אשר ינאף את אשת איש כי אסורה היתה . וטעם אשר ינאף את אשת רעהו . כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע : (י) והנואפת . אם היתה אנוסה לא תקרא בשם הזה : (יא) ערות אביו גלה . דבר גדול עשה : (יב) כלתו . אשת בנו : תבל . פירשתיו

מִגּוֹ עַמְּהוֹן : ו וֶאֱנַשׁ דְּיִתְפְּנֵי
בָּתַר בִּידִין וּדְכוּרוּ לְמִטְעֵי
בַּתְרֵיהוֹן וְאֶתֵּן יַת רוּגְזִי
בְּאֱנָשָׁא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ
מִגּוֹ עַמֵּיהּ : ז וְתִתְקַדְּשׁוּן
וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן : ח וְתִטְּרוּן יַת
קְיָמַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא
יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן : ט אֲרֵי גְּבַר
גְּבַר דִּילוּט יַת אֲבוּהִי וְיַת
אִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל
אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ לָט קְטָלָא
חַיָּב : י וּגְבַר דִּי יְגוּף יַת
אִתַּת גְּבַר דִּי יְגוּף יַת
אִתַּת חַבְרֵיהּ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵיל גַּיָּפָא וְגַיַּפְתָּא :
יא וּגְבַר דְּיִשְׁכּוּב יַת אִתַּת
אֲבוּהִי עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי גַּלִּי
אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן
קְטָלָא חַיָּבִין : יב וּגְבַר
דְּיִשְׁכּוּב יַת כַּלְּתֵיהּ
אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן
תַּבְלָא עֲבָדוּ קְטָלָא חַיָּבִין :

הַמֹּלֶךְ מִקֶּרֶב עַמָּם : ו וְהַנֶּפֶשׁ
אֲשֶׁר תִּפְנֶה אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־ (ו' חסר בליש')
הַיִּדְּעֹנִים לִזְנֹת אַחֲרֵיהֶם וְנָתַתִּי (ל' וחסר)
אֶת־פָּנַי בַּנֶּפֶשׁ הַהִוא וְהִכְרַתִּי
אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ : ז וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם (ג')
וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי אֲנִי יְהוָה (כ"א ס"פ בלו')
אֱלֹהֵיכֶם : ששי שביעי ח וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־חֻקֹּתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי
יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם : ט כִּי־אִישׁ אִישׁ (ד')
אֲשֶׁר יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ (ג')
מוֹת יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל דָּמָיו (ג')
בּוֹ : י וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת (לית כתורס)
אִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת
רֵעֵהוּ מוֹת־יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָפֶת : (ל' וחסר ג' וחסר)
יא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־אֵשֶׁת
אָבִיו עֶרְוַת אָבִיו גִּלָּה מוֹת־יוּמְתוּ (ב' וכענין דכלתו ודאשת אביו ושארה יומתו)
שְׁנֵיהֶם דְּמֵיהֶם בָּם : יב וְאִישׁ אֲשֶׁר
יִשְׁכַּב אֶת־כַּלָּתוֹ מוֹת יוּמְתוּ
שְׁנֵיהֶם תֶּבֶל עָשׂוּ דְּמֵיהֶם בָּם :

אני ה' מקדשכם ד' וסי' נמסר בסר' כי תשא : ואת אמו ג' וסי' על כן יעזב איש . כי איש איש אשר יקלל . ואת אמו לא יברך : מות יומתו ג' קמצין וסימן ואיש אשר ישכב את זכר . ואשה אשר תקרב אל כל בהמה . ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וסימן דסמיך לשניהם יומתו בשוא תחת המ"ם ושארא יומתו בפתח תחת המ"ם :

תולדות אהרן והתקדשתם . ברכות ע יומא לח יבמות ס : איש איש אשר יקלל . סנהדרין פה שבועות כז : אביו ואמו קלל . מציעא לד סנהדרין פה שבועות כז חולין עח (יבמות יא) : ואיש אשר ינאף . קדושין יט סנהדרין נא נב : ואיש אשר ישכב . שם נד : ערות אביו . שם סא : דמיהם בם . שם כריתות ה' :

בעה"ט אני ה' מקדשכם, סמך אלל אביו ואמו כי ג' שותפין באדם : כמך איש אשר ינאף את אשת רעהו למקלל אביו ואמו לפי שהממזר אינו יודע מי אביו ומקללו :

ספורנו

עיני עם הארץ זולתי מיד משפחתו המחזיקים בידו : (ז) והתקדשתם . בפרישה מן העריות : והייתם קדושים . שיהיה הזרע מוכן לשרות שכינה בתוכו כאמרם ז"ל (קדושין פרק י' יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות בישראל . כי אני ה' אלהיכם . שאמרתי לאברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך לזרע המיוחס אחריך כמו שבארו ז"ל (שם) : (ח) ושמרתם את חקותי ועשיתם אותם . ובזה האופן שתתקדשו בפרישה מן העריות תשמרו ותעשו לדורות כי אם לא תקדשו אותם ימרו גם הבנים בלי ספק בהיותם נולדים בחטא כענין הן בעוון חוללתי : אני ה' מקדשכם . כי אמנם מה שאסרתי בעריות הוא לקדשכם לעבודתי : (ט) כי איש איש אשר יקלל . והאות על שאני מקפיד כל כך שתהיה הקדושה בזרע שהרי ענשתי מיתת בית דין את המקלל הוריו שזה יקרה על הרוב בהיות פסול בזרע כי אז הוא בלתי מוכן אל מה

רמבן

שהמולך היא ע"ג ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים וכו' וכל זה איננו עולה ומתוקן כהוגן לפי העולה בגמרא כי לדברי האומר מולך ע"ג הוא אין עבודתו של אותו ע"ג בהעברת הבנים לה שאם כן לא הוצרך הכתוב להזכיר זה כלל שהרי הוא באזהרת עובד ע"ג שבאו בה כמה אזהרות בתורה כלליות והוא גם כן בכלל העונש הנאמר בפרשת כי ימצא בקרבך איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני ה' אלהיך לעבור בריתו וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם אבל על כרחנו נדרוש שכל עיקר לא בא הכתוב אלא לחייב על העבודה הזאת של העברת הזרע בשלא כדרכה וכך אמרו בגמרא ולמאן דאמר,מולך ע"ג הוא כרת דמולך למה לי למעביר בנו שלא כדרכה והוא הדין לעונש ואזהרה האמורין בו שלא הוצרכו אלא למעביר בנו שלא כדרכה . ונראה שלפי הדעת הזו לשון מולך אינו שם לפסל וצלם מיוחד אלא שם לכל נעבד בכללם כל שתמליכהו ותקבלנו עליך כאלוה והנה כפי הדעת הזו יקראו בני עמון לשקוץ שלהן מולך כי הוא מלכם והוא שם כולל לכל נעבד כי הוא מלשון מלכות . ולא כדברי הרב ז"ל שאמר שהיא ע"ג ששמה מולך ועבודתה בכך וכן מה שכתוב שהוצרך לזנות אחרי המולך לרבות שאר ע"ג שעבדה בכך ואפי' אין זו דרך עבודתה גם כן אי אפשר מן הטעם שהזכרנו שכל עצמו לא נאמר הכרת במולך אלא לחייבו בשאין דרכו וכל ע"ג במשמע . ולא יתכן שתאמר חייב הכתוב כרת באותה ע"ג ששמה מולך במעביר לו שלא כדרכו וחזר ורבה בו אף פעור ומרקולים לכרת כי למה יצטרך הכתוב לכך . אחי שנא אותה ע"ג מאחר כל ע"ג שבעולם ועוד שאם כן היה צריך לרבות עוד מעביר בנו לפעור ומרקולים בסקילה כשם שריבה אותו לכרת אלא לא הזכיר הכתוב מולך כל עיקר בין באזהרה בין בעונש כרת וסקילה אלא במעביר בנו בשלא כדרכה לכל ע"ג שבעולם ובין שתאמר שהמולך הוא שם לכל ע"ג כמו שפירשנו או שתאמר שהיא ע"ג ידועה שתקרא כך הזכיר הכתוב אותה ע"ג בשלא כדרכה והוא הדין לכולן שהחומר הזה הוא בעבור העבודה הקשה הזו וכן מוכיח כל זה בגמרא במסכת סנהדרין לפי הדעת הזו שכתב הרב שהמולך ע"ג הוא . אבל משנתנו היא שנויה כדברי האומר מולך לאו ע"ג היא כלומר שאינו נעבד שיקובל עליהם כאלוה כלל אבל הוא כמעשה כישוף לדרוש בעד החיים אל הכלב המת ההוא . ולפי הדעת הזו העביר בנו לפעור או למרקולים פטור גם דברי רש"י בפירושיו בסנהדרין כך הם כמו שכתבנו והברייתא השנויה בת"כ . והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו לזנות אחרי המולך לרבות שאר ע"ג בהכרת ואין לזנות אחרי המולך מיותר כמשמע מדברי הרב אבל יאמר כי הכרת הזה כאלו מיותר הוא ונדרוש אותו לשאר ע"ג . והוא מה שאמרו בגמרא ג' כריתות בע"ג למה . אחת כדרכה ואחת שלא כדרכה כלומר לזבוח וקטור ונסוך והשתחויה שנתרבו שלא כדרכה למיתה ומחייב אותן בכאן בהכרת ואחת למולך ולמאן דאמר מולך ע"ג הוא למעביר בנו שלא כדרכה כלומר בכל ע"ג שבעולם כמו שהזכרנו :

(ט) **וטעם** כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו . יחזור לראש הפרשה שאמר איש אמו ואביו תיראו . ואמר כאן כי איש איש אשר לא ישמע וכו' ומקלל אביו ואמו מות יומת . ועל דרך האמת בעבור שאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה' אלהיכם ואומר אני ה' מקדשכם

כי

רשי

כנן : (יג) משכבי אשה . (סנהדרין נד) מכניס כמכחול בשפופרת : (יד) ישרפו אותו ואתהן . (סנהדרין עה) אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה ישרפו שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו אלא אשה ואמה הכתובין כאן שתיהן לאסור שנשא את חמותו ואמה · ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת : (טו) ואת הבהמה תהרוגו . אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה לפיכך אמר הכתוב תסקל קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחברו לעבור עבירה . כיוצא בדבר אתה אומר (דברים יב) אבד תאבדון את כל המקומות הרי דברים ק"ו ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה המטה את חבירו מדרכי חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה : (יז) חסד הוא . לשון ארמי חרפה חסודא . (סנהדרין נח) ומדרשו אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר (תהלים פט) עולם חסד יבנה :

הערה

אבן עזרא

פירשתיו : (יג) תועבה עשו . אם השכב איננו אנוס : (יד) ואיש אשר יקח את אשה גו' זמה היא . כטעם זנות במחשבה : ואתהן . זאת או זאת אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן הפך הדבר : (טו) ואת הבהמה תהרוגו . שלא תהטיא אחר ויש אומרים להסתיר הקלון : (טז) לרבעה . שם הפעל ואם הוא בחרק כמו בשברי לכם כי משקלי שתות הפעלים הם משתנים : (יז) ואיש אשר יקח את אחותו. במקום שאינס יודעי' בו ואח"כ נודע הדבר . וטעם וראה את ערותה . או ראה כמו אביו ואמו קלל וראה כמו גלה . וטעם והיא תראה את ערותו . שהסכימו שניהם על זה : חסד הוא . מגזרת פן יחסדך שומע וטעמו תוספת בזנות : ערות אחותו גלה . באונס : עונו ישא לבדו . וטעם להזכיר אלה הדברים באחות בעבור שגדלו יחד והם נערים משחקים וכל עת יתייחד עמה ולא הזכיר הכתוב עונש בת הבן או בת הבת כי סמך על תורה שבעל פה גם יתכן שלא הזכירם בעבור חוסר תאות האב כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בוגרת ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות :

דוה

יג וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־זָכָר
מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה עָשׂוּ
שְׁנֵיהֶם מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם בָּם׃
יד וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אִשָּׁה
וְאֶת־אִמָּהּ זִמָּה הִוא בָּאֵשׁ
יִשְׂרְפוּ אֹתוֹ וְאֶתְהֶן וְלֹא־תִהְיֶה
זִמָּה בְּתוֹכְכֶם׃ טו וְאִישׁ אֲשֶׁר
יִתֵּן שְׁכָבְתּוֹ בִּבְהֵמָה מוֹת יוּמָת
וְאֶת־הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ׃ טז וְאִשָּׁה
אֲשֶׁר תִּקְרַב אֶל־כָּל־בְּהֵמָה
לְרִבְעָה אֹתָהּ וְהָרַגְתָּ אֶת־
הָאִשָּׁה וְאֶת־הַבְּהֵמָה מוֹת יוּמָתוּ
דְּמֵיהֶם בָּם׃ יז וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִקַּח
אֶת־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־
אִמּוֹ וְרָאָה אֶת־עֶרְוָתָהּ וְהִיא
תִרְאֶה אֶת־עֶרְוָתוֹ חֶסֶד הוּא
וְנִכְרְתוּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמָּם עֶרְוַת
אֲחֹתוֹ גִּלָּה עֲוֺנוֹ יִשָּׂא׃ יח וְאִישׁ

יג וּגְבַר דְּיִשְׁכּוֹב יָת דְּכוּרָא
מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא תּוֹעֶבְתָּא
עֲבַדוּ תַּרְוֵיהוֹן אִתְקְטָלָא
יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין׃
יד וּגְבַר דְּיִסַּב יָת אִתְּתָא
וְיָת אִמַּהּ עֵצַת חֶטְאִין הִיא
בְּנוּרָא יוֹקְדוּן יָתֵיהּ וְיָתְהֶן
וְלָא תְהֵי עֵצַת חֶטְאִין
בֵּינֵיכוֹן׃ טו וּגְבַר דְּיִתֵּן
שְׁכוֹבְתֵּיהּ בִּבְעִירָא
אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל וְיָת
בְּעִירָא תִּקְטְלוּן׃ טז וְאִתְּתָא
דְּתִתְקְרַב לְוָת בְּעִירָא
לְמִשְׁלַט בַּהּ וְתִקְטוֹל יָת
אִתְּתָא וְיָת בְּעִירָא אִתְקְטָלָא
יִתְקַטְלוּן קְטָלָא חַיָּבִין׃
יז וּגְבַר דְּיִסַּב יָת אֲחָתֵיהּ בַּת
אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֶחֱזֵי
יָת עֶרְיְתַהּ וְהִיא תֶחֱזֵי יָת
עֶרְיְתֵיהּ קְלָנָא הוּא
וְיִשְׁתֵּיצוּן לְעֵינֵי בְּנֵי עַמְּהוֹן
עֶרְיַת אֲחָתֵיהּ גַּלִּי
חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל׃ יח וּגְבַר

ל' וא' ואת זכר · ב' · ג' קמץ בענין את זכר לרבע' כאכן יגנמו · ס"ף קלוי באש גרש ל'. ס' · י"ב בתו' ב' מנסון הכרים · ל' דלא מפיק וחד מפיק · ב' · וי"א כתיב וי' בתורה ל'

משכבי ג' וסימן כי עלית . ואיש אשר ישכב את זכר . ואת זכר לא תשכב משכבי אשה: ולא תהיה . ח' וסימן ולא תהיה זמה בתוככם . וכשלו איש באחיו. עדת ה' כצאן . והיית רק למעלה . ולא תהיה זאת לכם לפוקה . לא תקום ולא תהיה . ולא תהיה כראשנה וכאחרנה . ולא תהיה להם לאיש מוכיח : בתוככם כולהון מל' בס"ב וסימן הסירו את אלהי הנכר . ונאחז בתכם בארץ : בבהמה ד' רפין וסימן נמסר בסדר נח וסדר צו .

בעל הטורים

ואיש אשר יקח את אחותו . סמך אחותו לבהמה לפי שניהם מלווין עמו בבית . וסמיך ליה נדה שגם היא מלויה עמו תמיד : והיא תראה את ערותו ונכרתו לעינו בני עמם . רמז למה שאמרו המסתכל באותו מקום הויין ליה בנים סומין וזהו וראה את ערותה שמסתכל באותו מקום ונכרתו לעיני בני . שהבנים יכרתו עיניהם :

תולדות אהרן ואיש אשר ישכב את זכר. סנהדרין סט : ואיש אשר יתן . סם תמורה כח : ואת הבהמה. סנהדרין ב : והרגת את האשה . שם וטו : חסד הוא. עקידה שער כד : ואיש אשר ישכב את אשה דוה . יבמות נד מכות יד נדה מא : אשר יקח את אשה ואת אמה . חגיגה יא יבמות ג סנהדרין נה ע"ג יז כריתות ח (יבמות יא) : באש ישרפו אותו ואתהן . יבמות נד נה סנהדרין עו : ואיש אשר יקח את אחותו . יבמות ע סנהדרין ע מכות ה יד (שם שם) : ערות אחותו . מכות יד כריתות ג עו :

רמבן

כי השם הנכבד הוא המקדש אותנו כי הוא אבינו וגואלנו מעולם והוא שמו אם כן המקלל את המשתתפין ביצירה חייב מיתה וזה טעם משפט הנואף והנואפת אשר סמך לכאן והקדימו לכל העריות . וכבר רמזתי זה למעלה :

והזכיר הכתוב קצת העריות לחייב בהם מיתה. וכן אשת איש ואשת אב והכלה והזכר ואשה ואמה והוא הדין אשה ובתה ובת בתה כי הזכיר קצת שאר האשה והוא הדין לכל הנזכרים שם באזהרה וכל שכן שאר עצמו בת בנו ובת בתו הנזכרים ואין צריך לומר בתו ובכל זה עוד מדרשים רבים לחייב אותם וכן הזכיר חיוב הרביעה במיתה וחזר והזכיר כ"ת אחר בנדה לחייבו בהעראה בלא גמר ביאה . הוא שאמר את מקורה הערה וכן באחות אם ואחות אב כי את שארו הערה והזכיר דודתו וכן אשת אחיו לחייבם בערירות בין שלא היו לו בנים או היו לו . והכרת הבא באחותו הוא מיותר ונדרש לרבותינו למה יצא כרת באחותו וכו' . ועל דרך הפשט הוסיף בכרת לעיני בני עמם לומר שתמות בנוער נפשם בענין שיראו ויבינו וישכילו יחד כי יד ה' עשתה זאת וקדוש ישראל גזרה . וטעם עונו ישא שיהיה החטא ההוא דבק בו מן העת ההיא מעשיו לא יצליחו ורבצה בו האלה כי יכהו השם בתחלואים רעים עד השמידו בכרת כענין שאמרו סימן לעבירה הדרוקן ולא הוצרך להזכיר חייבי הכרת האחרים כגון אמו ואחות אשה שכבר למדנו מן הנזכרים כל הצורך :

(יז) **ואיש** אשר יקח את אחותו . הזכיר הכתוב קיחה באחותו אע"פ שאין לו בה קידושין בעבור כי האח עם אחותו בבית אחד שוכנים יחד וכאשר יגבר עליו תאותו יקחנה וימשוך אותה אליו ואינו צריך לבוא אליה כבא אל אשה זונה וכן דרך הכתוב להזכיר קיחה בכל המתיחדים כי אשה ואמה ובת בנה ובת בתה ואשה ואחותה ואשת אחיו כולן עמו בבית וכן לא יקח איש את אשת אביו ואמר וראה את ערותה דרך מוסר כי הכתוב יכנה בעריות פעם יקרא הבעילה גלוי ערוה כאשר יאמר ברוכן לא תגלה ערותה וזה מנהג הזונים שהם מגלים שוליה כענין שנאמר וגליתי שוליך על פניך ופעם יכנה אותה ביאה ובא אליה ושנאה לבא עלינו ויבא אליה ותהר לו ופעמים רבים יקראנה שכיבה ובכאן יכנה אותה בראיה כי האח עם אחותו ישנים יחד ואין צריך לגלות שולים וכן יכנה אותה בידיעה כלשון והאדם ידע את חוה אשתו ולא יסף עוד לדעתה בתולה ואיש לא ידעה ואמר והיא תראה את ערותו שגם היא חמדה בלבה ערותו ורצתה לעשות כן והזכיר זה באחות בלבד בעבור כי כל העריות כאשר יקרב האיש לגלות ערותה לרצונה הוא כי אם לא יהיה לרצונה תתרחק ממנו ותצעק אבל באח הישן עמה אולי שלא מדעתה יערה בה . על כן הזכיר שהיא גם היא תראה ערותו :

וטעם חסד הוא . על דעת המפרשים חרפה כי אנשים כלם בטבעם יהיה להם בשת בחטא המכוער הזה והוא כלשון ארמית שתרגם אונקלוס כי חרפה היא לנו הרי חסודא היא . וי"ת ושמתיה חרפת חיסודא . ובלשון חכמים מפני שחסדו ברבים וכן פן יחסדך שומע יעשה לך חרפה בגלותך סוד אחר . וטעם ונכרתו לעיני בני עמם לאמר אתה תעשה זה בסתר וה' יגלה עונך בהביאו עליך עונש לעיני כל בני עמך והזכיר כן בחטא הנעשה בחדרי חדרים והוא הדין בכל הכריתות כאשר הזכרתי :

וטעם ערות אחותו גלה עונו ישא . ואם גלה ערות אחותו באונס עונו ישא הוא לבדו כדברי ר"א . ועל דעתי טעמו כי ערות אחותו גלה עונו ישא כל אחד מן הנזכרים כמו כי את שארו הערה עונם ישאו והנכון בעיני במלת חסד שהוא כמשמעו וכן דעת רבותינו ז"ל יאמר כי שאר האחים חסד הוא ואין ראויין לגלוי ערוה כי בקרובים יזכיר טעם מפני שאר הבשר ובאחים יזכיר החסד אשר ביניהם ויהיה איש מושך עצמו ואחר עמו או הוא כדרך ואני תפלה כי תמודות אתה הנני אליך זדון שיחסר מהן מלת איש או שיכנה האיש בתארו יאמר ואיש אשר יקח את אחותו וראה את ערותה איש חסד הוא

אבן עזרא

(יח) דוה. היא חולה בעבור הדם. וטעם מקורה הערה. שעשה תועבה גדולה. וטעם והיא גלתה. ברצונה כי אם היא אנוסה לבדו יכרת: (יט) וערות אחות אמך. טעמו כבר הזהרתי לא תגלה והנה המגלה את הערוה הערה שארו: עונם ישאו. אם הדבר ברצונם לא הזכיר עונש אחות האב גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות והמשכיל יבין גם דברי הקבלה אמת: (כ) את דודתו. היא אשת דודו: ערירים ימותו. אמרו הצדוקים שהוא כמו ערומי׳ ופי׳ ימותו כמו יומתו ולא אמרו אמת והנכון שהוא כדברי המתרגם ארמית וכבר פירשתי כתבו את האיש הזה ערירי כי הוא כמו הולך ערירי. ואמר על אשת אח נדה והטעם ראוי שירחק ממנה וכן אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם והנה אין בעריות זכר נדה כי אם באשת אח והנדה אסורה גם תבוא עת להיות מותרת גם כן יתכן באשת האח כאשר אפרש בפרשת כי ישבו אחים יחדו ואשר אמרו כאשר היא אחות האב אסורה כן אסור לאשה שתנשא לדודה לא זה הדרך כי העריות הזכרים הם המכריחים ואין מי יכריחם ואם בדרך שקול דעתם החסרה יראו לנו למה לא נקבל עדות שתים נשים ואם על הערכים תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדים על כן אנחנו צריכים לקבלה: (כב) ושמרתם את כל חקותי. שלא לעבור על אלה העריות: ואת כל משפטי. משפטי העונש. וטעם ולא תקיא הארץ. אפרש בפרשת וילך: (כג) ואקץ בם. דרך משל כמו ותקצר נפשו. וטעם ארץ זבת חלב. שאין כמוה: (כד) אשר הבדלתי אתכם מן העמים. באלה החקים ועוד שתבדילו בין הבהמה. וטעם הטהורה. העשרה הנזכרים וכל האחרים טמאים. וטעם העוף הטמא. הנזכר וכל האחרים טהורים

תרגום אונקלוס

דְּיִשְׁכּוּב עִם אִתְּתָא מְסָאֲבָא
וִיגַלֵּי יָת עֶרְיְתַהּ יָת קְלָנַהּ
גַּלֵּי וְהִיא תְּגַלֵּי יָת סוֹאֲבַת
דְּמָהָא וְיִשְׁתֵּיצוּן תַּרְוֵיהוֹן
מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃ יט וְעֶרְיַת
אֲחָת אִמָּךְ וַאֲחָת אֲבוּךְ לָא
תְגַלֵּי אֲרֵי יָת קָרִיבֵיהּ גַּלֵּי
חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן׃ כ וּגְבַר דִּי
יִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אַחֲבוּהִי
עֶרְיְתָא דַּאֲחֲבוּהִי גַּלֵּי
חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן בְּלָא וְלַד
יְמוּתוּן׃ כא וּגְבַר דְּיִסַּב יָת
אִתַּת אֲחוּהִי מְרַחֲקָא הִיא
עֶרְיְתָא דַּאֲחוּהִי גַּלֵּי בְּלָא
וְלַד יְהוֹן׃ כב וְתִטְּרוּן יָת
כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי
וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְרוֹקֵן
יָתְכוֹן אַרְעָא דַּאֲנָא מָעֵיל
יָתְכוֹן תַּמָּן לְמִתַּב בַּהּ׃
כג וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוֹסֵי
עַמְמַיָּא דַּאֲנָא מַגְלֵי מִן
קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יָת כָּל אִלֵּין
עֲבַדוּ וְרַחֵיק מֵימְרִי יָתְהוֹן׃
כד וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן
תֵּירְתוּן יָת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא
אֶתְּנִינַהּ לְכוֹן לְמֵירַת יָתַהּ
אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפְרֵשִׁית
יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא׃
כה וְתַפְרְשׁוּן בֵּין בְּעִירָא
דָּכְיָא לִמְסָאֲבָא וּבֵין עוֹפָא
מְסָאֲבָא לְדָכְיָא וְלָא תְשַׁקְּצוּן
יָת נַפְשָׁתְכוֹן בִּבְעִירָא
וּבְעוֹפָא וּבְכֹל דְּתִרְחֵישׁ
אַרְעָא דְּאַפְרֵשִׁית לְכוֹן

מקרא

אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה דָּוָה (ג׳)
וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ אֶת־מְקֹרָהּ (י״ו פסוקים את את את את)
הֶעֱרָה וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר (ג׳ ל׳)
דָּמֶיהָ וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב (ג׳)
עַמָּם׃ יט וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ (ג׳)
וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי
אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֹנָם יִשָּׂאוּ׃ (ג׳ ד׳)
כ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ
עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם יִשָּׂאוּ
עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ כא וְאִישׁ אֲשֶׁר (ב׳ מ״ל)
יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא (ג׳)
עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃ (קדמאה ערירים ימותו תניינא ערירים יהיו)
כב וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי (וה׳ סבר׳ סימן כב וסמנ יסיס לו)
וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם
אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם (ב׳)
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם
שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃ שביעי כג וְלֹא (כ׳ ר״פ)
תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי (ס׳ חסר בלוס׳ וכל חקותיו דכוו׳)
מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה
עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם׃ כד וָאֹמַר לָכֶם (ל׳ וחסר)
אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם וַאֲנִי (כו״ל מ״ל)
אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ אֶרֶץ
זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם
מִן־הָעַמִּים׃ מפטיר כה וְהִבְדַּלְתֶּם (ג׳)
בֵּין־הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה (ל׳)
וּבֵין־הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־ (ג׳ וחסר)
תְשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה (ו׳ דגשים וכל קרי׳ חלוף בעוף ובבהמה)
וּבָעוֹף וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי לָכֶם

רשי

(יח) הערה. גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו זעוה מגזרת (אסתר ה) לא קם ולא זע וכן אחוה מגזרת אח והערא׳ זו נחלקו בה רבותינו (יבמות מז) יש אומרים זו נשיקת שמש ויש אומרים זו הכנסת עטרה: (יט) וערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן לומר שהוזהר עליהם בין על אחות אביו ואמו מן האב בין על אחיותיהן מן האם אבל על ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: (כ) אשר ישכב את דודתו. (יבמות כד) המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה שהיא בעונש הליכת ערירי: (כא) ערירים. כתרגומו בלא ולד ודומה לו (בראשית טו) ואנכי הולך ערירי יש לו בנים קוברן אין לו בנים מת בלא בנים לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו ערירים יהיו ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עביר׳ לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו ערירים יהיו אם אין לו בשעת עבירה יהיה כל ימיו כמו שהוא עכשיו: (כא) נדה היא. השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה. ורבותינו דרשו לאסור הערא׳ בה כנדה שהערא׳ מפורשת בה את מקורה הערה: (כג) ואקוץ. לשון מיאוס כמו (בראשית כז) קצתי בחיי אדם שהוא קץ במזונו: (כה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה. אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה: אשר הבדלתי לכם לטמא. לאסור

בעל הטורים

דוה ג׳. את אשה דוה: מזרם כמו דוה. כל היום דוה. שאלילים מטמאים כנדה ובעון שעבדו כומ״ז גרמו לסוס כל היום דוה: מקורה ב׳. את מקורה הערה. והובשתי את מקורה. שבשביל שהערה מקורה ויבש מקורה כדכתיב ערירים יהיו ולא תוליד: הערה ג׳. את מקורה הער הכי את שארו הערה אשר הערה למות נפשו שבשביל שהערה שארו הערה למות נפשו שנתחייב מיתה בעדים והתראה: מקול דמיה. קרי ביה דמי ה׳ שפ׳ דמים טמאים באשה. בכולם לא נאמר יגאף אלא על אשת רעהו שהקב״ה מלא עליו אף שאסרה על בעלה: אשר הבדלתי אתכם. בנעים מלות בפ׳ קדושים כנגד שבעים אומות שהבדלתי אתכם מהם:

מסורה

דוה ג׳ וסימן ואיש אשר ישכב את אשה דוה. תזרם כמו דוה. נתנני שוממה. ודין הוא חד מן י״ו פסוקים דאית בהון את את את. וסימן במסרה רבתא: מקורה ב׳ א׳ חסר וא׳ מלא וסימן את מקרה הערה. והובשתי את מקור׳. קדמא חסר ותניי׳ מלא: הערה ג׳ וסימן את מקרה הערה. כי את שארו הערה. תחת אשר הערה למות נפשו: ישאו ו׳ קמצין וסי׳ וערות אחות אמך ואחות אביך. אשר ישכב את דדתו ערות דדו. כי עבדת הקדש עליהם. זהב ולבונה ישאו. המה מלכות׳ ישאו. הלא אלה כלם עליו: ולא תקיא ב׳ וסימן ולא תקיא אתכם הארץ. הארץ אתכם בטמאכם אתה: ולא תלכו. ב׳ ר״פ וסימן ולא תלכו בחקת הגוי ולא תלכו רומה: בחקת ה׳ חסר בלישנא וסימן ולא הלכו בחקת הגוי. ואינם עשים כחקתם. ובחקתיהם לא תלכו. אם בחקתי תלכו. חקת שמים. וכל חקתיו דכו׳: בבהמה ו׳ דגשים וסימן נמסר בסדר נח:

תולדות אהרן

וסיא גלתה. נדה יט: וערות אחות אמך. יבמות נד: את מקורה הערה. הוריות ד: (ואיש אשר ישכב את דודתו. שבת ט): ערות דודו גלה. יבמות נד: ואיש אשר יקח את אשת אחיו. שם נד (שם יבמות יא): ערות אחיו גלה. שם נה: ערירים ימותו. שם: והבדלתם. מעילה עז: תרמוש האדמה. מכות עז: ואיש או אשה. סנהדרין סו: אוב או ידעוני. ברכות כא כנהדרין סה: מות יומתו. סנהדרין נג נד סו כריתות ה:

ספורנו

מה שכתוב שמע בני מוסר אביך וכו׳. ואיש כזה לא ישמור חקים ומשפטים כי לא יקבלו מאביו ואמו כלל: (כה) ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה. ממיני הטמאים אשר הבדלתי לכם מן הטהורים: לטמא. בענין שיהי׳

רמבן

הוא ונכרתו כי ערות אחותו גלה עונו ישא הזכיר כי היה ראוי לסיותו מוחל נפשו איש חסד והוא עוכר שארו אכזרי כי היה ראוי שיעשה עמה החסד שעשו האחרים להשיאה לבעל והוא פוגם ועוכר אותה והכתוב יתלה הסרחון בזכר כמו

רשי

לאבור : (כו) ואבדל אתכם מן העמים להיות לי . אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו . רבי אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר אי אפשי ללבוש כלאים אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים : (כז) כי יהיה בהם אוב וגו'. כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת עדים והתראה בסקילה מזיד בלא התראה בהכרת ושגגתם חטאת וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת :

לְטַמֵּא׃ כו וִהְיִיתֶם לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ כז וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃ פ פ פ

ס"ד, וננה סימן, מ"י זה"ב סימן

לְסַאָבָא׃ כו וּתְהוֹן קֳדָמַי קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ וְאַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָלְחִין קֳדָמָי׃ כז וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ דְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין׃ פ פ פ

ג' כול' דסמיך מלעיל · ב'חס' כלוס' · ד' חס' וא' מ"ל וכל ידעני' סידעני' דכו' חסרים (עי' מנורת שלמה)

אבן עזרא

טהורים . וטעם לטמא . שתדעו שהוא טמא במחשבה ובדבור וכן תשקצו מן העוף על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוכנו ואם תשמרו כל אשר צויתי אתכם אז תהיו קדושים כי חייבים אתם ללכת אחרי כי קדוש אני . וטעם ואיש או אשה . בעבור שאמר על האבות לטמאה בהם אמר היו קדושי' והמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני כי עד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרהסיא . וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנות ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה :

בעל הטורים

אבדל אתכם מן העמים . סמיך ליה איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני . כי אני הבדלתי אתכם מן העמים והשריתי שכינתי ביניכם ואינכם צריכין לאוב וידעוני כשאר הגוים שאין עמהם נביא ולא יודע עד מה ולכך צריכים לאוב וידעוני :

ואבדל ב' חסר בלישנא וסימן ואבדל אתכם מן העמים דסוף קדשים . כי עונותיכם היו מבדלים . והוא חד מן מלין מיחדין חסר יו"ד וסי' ואת הבית יקצע מבית סביב . ואיש כי יקדש את ביתו קדש . הקרב את קרבנו קערת כסף אחת . תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם . מאחזתו ינחל את בניו . ויקשב וישמע לאחור אל תירא כי יעשר איש . מריח מים יפרח . שורו עבר ולא יגעל תפלט פרתו . והוא ישקט ומי ירשע . ב' בו . בבלי דעת מלין יכבר . כצפעני יפרש : ידעני . ה' חסר וסימן כי יהיה בהם אוב או ידעני וחבר חבר . אשר הכרית את האבת ואת . ועשה אוב וידעוני . דמלכים . וחברו דד"ה ועשה אוב וידעוני .

רמבן

כמו ערות אחיו גלה ערירים יהיו . וכן על דעתי פן יחסדך שומע יסיר ממך כל חסד שלא שמרת חסדך את רעך שמסר לך סודו כמלת לדשנו ובכל תבואתי תשרש וכיוצא בהן כי רחוק הוא אצלי להיות מלת חסד בלשון הקדש מגמגם בהפוכים האלה והכתובים משבחים ומתפללים במלת חסד אבל חיסודא בלשון ארמית לשון אחרת וגם אותו הלשון מבדיל ביניהם זה מתורגם חסדא וזה מתורגם חיסודא וכתב רבינו חננאל כי חסד לאמים חטאת לשון חרפה . ולפי דעתי גם זה לשון תהפוכות . כי צדקה וחסד נזכרים בפסוק ההוא והם האחים התאומים הנזכרים בכל מקום כמו רודף צדקה וחסד אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ אבל פשט הכתוב על דעתי צדקה תרומם גוי כאשר יעשה וחסד לאמים חטאת כאשר לא יעשוהו יאמר כי בצדקה ובחסד רוממות כל גוי ומכשולים . או יאמר צדקה תרומם הגוי המיוחד שיעשנה ולאמים רבים חוטאים בחסד ואינם עושים אותו . ודמיון הפסוק הזה הוא סמוך לו בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע . שפירושו תודע שאינה בקרבם . כי כל רואיהם יכירום במעשיהם כי כסילים הם ואין בהם תבונה והם שניהם בשוללות הענין :

ספורנו

שיהיה השקוץ מטמא את הנפש . וזה באכילתם לא במגע ובמשא בלבד : (כז) ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני . ומאחר שהיתה הכונה בכל אלה לקדש את ישראל הנה מי שיסור מזה באוב או ידעוני אשר עיניהם כלו בדות טומאה על הפך המכוון כל ראוי שיסקל בלי ספק :

כלי יקר — פרשת קדשים

דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו . פרט כל עדת כי אין עדה פחות מי' ואין דבר שבקדושה פחות מי' ע"כ אמר כאן דבר אל כל עדת בני ישראל אל כל עדה ועדה שיהיו קדשים על ידי שהם מותרים לכל דבר שבקדושה אשר בו מקדשים שמו יתברך ז"ש כי קדוש אני . והקדים לפרשה זו ענין קדושת ישראל כי כמ"ש קודם מ"ת ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כך בפרשה זו נרמז כל עשרת הדברות כדאמר ר' לוי עיין בויקרא רבה ע"כ הקדים הקדושה לחבב עליהם המצות לומר שעל ידיהם יזכו למעלת הקדושה ואל תאמר שהקדושה מילתא זוטרתא היא כי קדוש אני הקטן בעיניכם לדמות הצורה ליוצרה כביכול . ורז"ל אמרו כל מקום שתמצא גדר ערוה שם תמצא קדוש' . וכבר ידעת שלשון גדר מורה על הדבר המותר מצד הדין ועושין סייג וגדר להתרחק מן האיסור ע"כ אמרו שכ"מ שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה כי כל קדושה היינו אף בדבר המותר כמ"ש רז"ל קדש עצמך במותר לך וקדושת הנזיר יוכיח ע"כ אמרו במקום שנזכר גדר ערוה אתה מוצא קדושה וכן במ"ת אל תגשו אל אשה דהיינו במותר להם ע"י קראם גוי קדוש וכן כאן נאמר לא תקרבו לגלות ערוה קריבה המביאה לידי נ"ע והוא גדר וסייג לערוה וכן אשה זונה וחללה מדברים המותרים לישראל והכהן צריך גדר וסייג לאסור לו אף המותר לישראל כדי לקדשו בקדושה יתירה . ומ"ש קדושים תהיו יש במשמעותו לשון ציווי ולשון הודעת הענין כמו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש שהוא הודעת הענין כך הודיע להם הקב"ה מתן שכרן של הגדורין מעריות שע"י זה יהיו קדשים לאלהיהם :

איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו . פירש"י שאם יאמר לך אביך חלל את השבת אל תשמע לו ובפרשת ויקהל פירש"י מדהקדים שמירת שבת לבנין המשכן לומר לך שאין בנין המשכן דוחה שבת ש"מ שהמוקדמת דחי למאוחרת שאני הכא שהתחיל בלשון יחיד איש אמו ואביו וסיים בלשון רבים תיראו תשמרו . בשלמא תיראו קאי על איש ואשה כפירש"י אבל אצל השבת למה אמר תשמרו לשון רבים מה לי איש מה לי אשה אלא וודאי תשמרו קאי על הבן והאב לומר לך שאתה ואביך חייבים בכבודי . ומה שפרט השבת יותר מכל מצוה שבתורה לפי שמעם של מצות כיבוד או"א הוא שראוי לחלוק כבוד למי שהוציאו לאור ההויה שלא הוא אביך קנך והוא עשך ואיך לא תחלוק כבוד למי שהמציאך כי זולתו לא היה לך מציאות כלל . והשבת מורה על כיבוד של הש"י כי הוא מורה על חידוש העולם ושהמציא הקב"ה לאור ההוי' אותך ואת אביך . ואם יאמר לך אביך חלל השבת כדי לטעת בלבך שהעולם קדמון ובלתי מחודש כדי שתאמין שאין לך שום אב אחר זולתו ויאמר כל זה לפתותך שתבטל רצון אביך שבשמים מפני רצונו לא תאבה ולא תשמע לו כי באמת הוא יתברך אב לכלנו וחייב אתה לבטל רצון אביך מפני רצונו ית' כי אתה ואביך חייבים בכבודו . אבל אם יאמר לך אביך לעבור עבירה אחרת פשיטא שלא תשמע לו כל זמן שראש גזלך קיים ואתה משמר השבת כהלכתו ומאמין בחדוש העולם כי אב אחד לכלנו וע"ז אינו צריך לצוותך זולת אם יבא לחלוק על השורש מראש אמנה ע"ז אתה צריך זירוז ביותר וע"כ מצינו בכ"מ סמיכת השבת למצות כיבוד או"א כי גם השבת מורה על כיבוד האב ראשון לכל נוצר ויכלול הסמיכות עוד ג' שותפין אשר באדם, אב ואם והקב"ה . ומה שמקדים במור' אמו לאביו ובכיבו' הקדים אב לאם לפי שגם האיש חייב בכבוד אשתו כארז"ל לעולם יכבד אדם אשתו יותר מגופו סד"א שאין כל כך קפידא אם תקל בכבודו שהרי גם האב חייב בכבוד אמך על כן הקדים האב לומר לך שכבודו יהיה גדול עליך ככבוד האם אף על פי ששניכם חייבים בכבוד האם . ובמורא צריך שיהיה אימת בעלה עליה סד"א שמורא' אין בו כל כך קפידא על כן הקדים האם לומר לך שעל כל פנים מוראה עליך :

אל תפנו אל האלילים . אחרי שהזהיר על מורא ג' מולידיו בא למעט האלילים כמ"ש אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו לומר לך שאין שותפין ביצירתך כ"א ג' אלו ולא יותר . וסמך לזה וכי תזבחו זבח שלמים . לפי שאמר אל תפנו וסתם פנייה היא בלב כמ"ש ואם יפנה לבבך אשר לבבו פונה כי בע"ג הב"ה מצרף מחשבה למעשה שנאמר למען תפוש את בית ישראל בלבם וטעמו של דבר כי עיקר הע"ג תלויה בלב המאמין ולא מצינו בכל התורה שהמחשבה פוסלת כמו במעשה כ"א בע"ג ובקרבן שאם חשב

משל בשעת שחיטה לאכלו חוץ לזמנו או חוץ למקומו פגול הוא לא ירצה ע"כ סמך למצות אל תפנו אל האלילים המדברת בפנייה שבלב אל מצות וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחהו פירש"י שלא תחשבו עליו מחשבת פסול כי בכל התורה דברים שבלב אינן דברים חוץ מב' אלו. ומה שפירש"י ורבותינו דרשו מכאן למתעסק בקדשים שפסול שצריך שיתכוין לשחוט. בזה נוכל ליישב הסמיכות של ובקצרכם קציר ארצכם וגומר לומר לך שיש מצוה שאינה צריכה כוונה והיא הצדקה כמו שפירש"י פר' כי תצא בפסוק ושכחת עומר בשדה וגומר למען יברכך ה' פירש"י ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ומתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה. ומטעם זה נאמר עשות משפט וצדקה נבחר לה' מזבח כי הזבח צריך כוונה והצדקה אפילו שלא במתכוין. ומ"ש ובקצרכם לשון רבים ואח"כ אמר לא תכלה פאת שדך ליחיד לומר לך שאפילו בזמן קצירה שרבים קוצרים אל תדמה בנפשך לאמר יכול העני להתפרנס משדות של אחרים אף אם לא אניח לשם לקט שכחה ופאה ת"ל לא תכלה ולא תלקט החוב מוטל על כל יחיד ואינו יכול לפטור את עצמו בשל אחרים. ורמז עוד בלשון יחיד זה שהצדקה צריכה להיות בסתר שלא יודע לשום אדם כי אם לנותן ומקבל: ויש אומרים לפי שהקוצרים רבים על כן אמר ובקצרכם אבל מ"מ אין החוב כ"א על בעל השדה לכך נאמר לא תכלה. כך נראה בעיני קישור פסוקי' אלו: ונוכל לומר עוד בענין סמיכות לרצונכם תזבחהו לפסוקים אל תפנו אל האלילים שלא ינהגו בזביחתי אל ה' כמנהג ע"ג שאינן זובחים כ"א בזמן שהם מקבלין הטובה ותולין בהם כמ"ש ע"כ יזבח לחרמו ויקטיר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה ואין זה זביחה לרצון כ"א מהכרח קבלת הטובות אמנם לא תעשון כן לה' כ"א לרצונכם תזבחהו כאלו אין לכם שום סיבה המכרחת אתכם על הזביחה ולא יהיה לכם שום כוונה זרה כ"א תתכוונו כדי לעשות נחת רוח לפניו יתברך וכל מחשבה זרה נקראת חוץ לזמנו וחוץ למקומו כי אין זה מקומו וזמנו ונקרא מתעסק בקדשים שאינו מתכוין בעצם וראשונה על הזביחה ודבר זה ברור למבינים וקרוב לשמוע:

לא תגנובו וגומר. בגונב ממון הכתוב מדבר שהרי נאמר ולא תשבעו בשמי לשקר לומר שאם גנבת סופך לכחש ואם כחשת סופך לישבע לשקר והרי אין נשבעין על כפירת קרקעות ועבדים אלא וודאי בגונב ממון הוא מדבר ולכך הזכיר לשון רבים להזהיר גם את החולק עם הגנב כי גם הוא שונא נפשו כי סתם ממון יש בו כדי חלוק' אבל גונב נפש מסתמא אין בו כדי חלוק' אף על פי שעומד למכור שמא לא ימצא קונים ע"כ על הרוב שאין שנים משתתפים בגניבת נפש על כן נאמר בו לא תגנוב. אבל לא תעשוק מדבר בהשוכר את הפועל ואין ב' שוכרים פועל אחד בשותפות לכך נאמר לא תעשוק לשון יחיד ומ"ש לא תעשק את רעך ואצל הגנב לא הזכיר רעך לפי שכל גנב גונב גם דעת עליונה ועושה עין של מעלה כאילו אינו רואה כביכול ואם כן לא מן רעהו לבד הוא גונב אבל הגזלן אינו עושק כ"א לרעהו. ולא תקלל חרש הוא הדין לכל אדם ונקט חרש לומר לך מה חרש מיוחד שהוא בחיים כו' ויש ליתן טעם למה נקט חרש דווקא לפי שמצאתי בשערי תשובה של רבי יונה דף י'. סימא עינו נותן לו דמי עינו חרשו נותן לו דמי כולו. ולהנחה זו יש מקום לטעות ולומר שחרש חשוב כמת ואינו חייב על קללתו ומכלל זה אתה למד שעל קללת המת הוא פטור והחרש כחי לענין המקללו. ואין לומר שמא כוונת הכתוב לחייב המקלל המת דוגמת שהחרש החשוב כמת דאם כן הוא לשתוק הכתוב ולא יאמר לא תקלל חרש ואני שומע מן בעמך לא תאור שהכל בכלל בין חי בין מת כי מהיכא תיתי לחלק אלא וודאי שמדין תורה המקלל את המת פטור סד"א שגם החרש בכלל מת שהרי חרשו נותן לו דמי כולו כי דומה כאלו היה כל מציאתו לאפס ואין ת"ל לא תקלל חרש וכל דכוותיה שהוא בחיים אף על פי שחשוב כמת כאותן ד' החשובים כמתים שמנו רז"ל על כולם הוא חייב. ולפני עור לא תתן מכשול ליתן לו עצה כו' כי אין לפרשה עור ממש ומכשול ממש שהרי נאמר ויראת מאלהיך וזה מדבר בדבר המסור ללב דווקא:

לא תעשו עול במשפט. לשון זה נאמר גם בסוף הפ' לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה ונראה שביאור שניהם א' הוא וזה שלא יעשה עול שהוא באמת ובמשפט ר"ל המעשה ההוא בצדק ובמשפט הוא והדין נותן שכך ראוי להיות ומ"מ הענין עול. והא כיצד. זהו שביאר הענין ואמר לא תשא פני דל פירש"י שלא תאמר עני הוא והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות וענין זה באמת הוא ראוי ומחוייב שהרי וודאי העשיר חייב לפרנסו והרי הענין במשפט הוא אבל מ"מ הוא עול במשפט כי במלת במשפט מיעט המקום שאינו מקום המשפט ור"ל במקום אחר אין זה עול כי וודאי חייב לפרנסו ויש להוציא מיד העשיר כדי פרנסתו של העני אבל במקום המשפט הוא עול כי אין לשנות בעבור זה שורת המשפט אלא המשפט יעשה דרכו ובזמן אחר יחייב את העשיר לפרנסו. וכן בסמוך בענין המדה ומשקל יש לך אדם שעושה במשפט ומ"מ הענין עול הא כיצד כי יש לך אדם שמקטין מדתו ונותן אותה בזול יותר מאחרים כדי שיהיה לו קופצים כי יחשבו שהוא מוכר בזול ואינן יודעין שהקטין מדתו וכפי האמת הוא עושה במשפט כן שהרי אינו גוזל הבריות כלום ומ"מ הוא עול אחר שעושה כן דרך רמאות ומסבב שאחרים אין להם קונים וכל דוגמתו שיש בו צד משפט וצד עול הכל בכלל: ומדקאמר כאן לא תעשו נ"ל שאין זה מדבר בהטית משפט שהרי הוא לאו שאין בו מעשה אלא שיש בו אזהרה שלא יתיר לעצמו מה שאוסר לאחרים כי כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא אעפ"י שפשוטו הוא אפילו שורף גדישו כו' מ"מ יש בו רמז גם על הדין שיהיה מנוקה מכל מום ועול ואח"כ יקשט אחרים כמעשה של ההוא שקצץ אילנו הנוטה לר"ה בלילה תחלה: לכך נאמר אל הדיינים לא תעשו אתם הדבר שאתם פוסקים במשפט כי הוא עול: ואולי שלזה כיון רש"י שפי' שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול שנוי כו' לשון קלקול מורה שאינו מדבר במטה דין כ"א במקלקל הדין היושר כי בזמן שהוא אינו מקיים מה שפוסק לאחרים הרי הוא מקלקל הדין שרבים קוראים תגר על הדין ואינן רוצין לקיימו מצד שאולין עצמה בדיין ועל כן מביא לראיה מן פסוק כי תועבת ה' כל עושה עול כנאמר בפר' משקולות ושם נאמר לא יהיה בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה והוא ששוקל לאחרים בקטנה ולעצמו בגדולה וזה דוגמת הדיין המתיר לעצמו מה שאוסר לאחרים: ואחר כך מביא פסוק ולא תביא תועבה אל ביתך כי הדיין דמפיק מיניה ממונא בדין הוא המביא תועבה אל ביתו מה שהוא פוסק לאחרים תועבה הוא מביא אל ביתו וזה רמז נכון וברור וענין יקר:

בצדק תשפוט עמיתך. וכי דווקא לעמיתו ישפוט בצדק ולא את מי שאינו עמיתו ואולי מהכרח קושיא זו למדו מכאן הוי דן את כל אדם לכף זכות אבל הרשע אין לדונו לכף זכות ואוקי גברא אחזקתיה. ואם במשפט ממש הוא מדבר נ"ל שנותן עצה לדיין הרוצה לעשות כמו שעשה דוד המלך משפט לזה וצדקה לזה לא יעשה כן כ"א לעמיתו בתורה ומצוה ולא למי שאינו כרוך אצלו כי שמא יעשו קנוניא ביניהם וי"א שע"ז התפלל דוד ואמר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי הם עושי הקנוניא שנקרא עושקי: וכן לא תלך רכיל בעמך היינו דווקא בעושי מעשה עמך אבל מותר לומר לה"ר על בעלי המחלוקת וי"א מצוה כדי שידע זה להשמר ממנו ואם לא עשה כן הרי הוא עובר בלא תעמוד על דם רעך שפירש"י לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כו' כי כן הדבר הזה לכך נסמכו פסוקים הללו:

הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. דווקא עמיתך במצות תוכיח לאפוקי ג' כיתות שאינן מקבלין תוכחה והם רשעים כסילים לצים וסימנך רכל כמ"ש אל תוכח לץ וכתיב באזני כסיל אל תדבר וכתיב ומוכיח לרשע מומו: כי כל הולך רכיל שמח לאיד וכשהוא רואה דבר ערוה בחבירו לעולם אינו מוכיחו להשיבו מדרכו אלא הולך ומרגל בו כדי לבשר ברבים לפרסם קלונו כדרך כל הולך רכיל וג' כיתות אלו מואסים התוכחה ע"כ אין חיוב להוכיחם לפי שנאמר ולא תשא עליו חטא מכלל שאם לא תוכיחו אז יהיה חטאו נשוא עליך וזה לפי שכל ישראל ערבים זה בעד זה והמלוה לחבירו ונותן לו ערב בזמן שהערב רואה שהלוה מפזר ממונו הוא מוכיחו מיראת הערבות פן יצטרך לשלם בעבורו כך הערבות של כל ישראל גורם התוכחה ואם אינו מקבלה אזי נקי הוא ממנו כי אין שורת הדין נותן שיסבול אחד בעד חבירו שאינו ברשותו אך בדבר זה לבד נעשו ישראל ערבים שבזמן שיש בידו למחות ואינו מוחה אז דין הוא שיתפס בעבורו וישא עליו חטאו אם לא יוכיחו. משל משלו בזה כמי שקודח בספינה תחתיו צעקו עליו כל אנשי הספינה מה זו אתה עושה השיב להם הלא תחתי אני קודח אמרו לו אם יכנסו המים תחתיך אז תטבע הספינה מכל וכל כך אמר איוב לחביריו ואף אם אמנם שגיתי אתי תלין משוגתי ומה השיבו לו חביריו אם יוסיף על חטאתו פשע בינינו ישפוק. לכך נאמר ולא תשא עליו חטא. וסמך למצות התוכחה פסוק לא תשנא אחיך בלבבך כי בזמן שאהבה מצויה בישראל כל אחד בטובתו של חבירו חפץ ועל כן הוא מוכיחו שלא יכשל בעבירה אבל בזמן ששונאים זה לזה לעולם אינו מוכיחו ואדרבה הוא מחניפו לאמר כשורה עשית ולא פעלת און וכל כוונתו להדיח עליו הרעה לפי שהוא שמח במפלתו ומידה זו הלא היא גרמה בני עמינו מיום שנברא אגרופה של שנאת חנם מן חורבן בית שני והלא' ועוד היום לא סרה ונגע הולך ופושה עד אשר ישקיף ה' וירא ויסיר לב האבן מקרבינו:

לא תקום ולא תטור את בני עמך. לא אמר עמיתך לפי שהנקימה והנטירה תכונה רעה בגוף האדם ואין מן הראוי לבקש נקמה על שום אדם שהוא מבני עמך אם טוב ואם רע לפי שמסתמא הנקמה היא על מה שעשה לך בגופך או בממונך והדברים ההם אינן ספונין וחשובים כל כך שיהיו ראויין לנקום עליהם אמנם מותר לעשות נקמה בז' עממין כי המה מסתמא רוצים להעבירך מעל מצות ה' ולהדיחך מעל ה' אלהיך וזה דבר חשוב וספון וראוי לבקש נקמה ע"ז כי היא נקראת נקמת ה' לכך נאמר כאן את בני עמך למעט ז' עממין ועל זה ארז"ל גדולה נקמה שנתנה בין ב' שמות שנאמר אל נקמות ה' הורו באצבע שתחלת הנקמה וסופה לא תהיה כי אם לשם ה' דהיינו בזמן שיבקש איזו אדם להדיחך מעל מצות ה' כי גדול המחטיא את האדם יותר מן ההורגו כמו שפירש"י על פסוק לא תתעב מצרי ורז"ל אמרו שכל ת"ח שאינו כו' אינו ת"ח וזה לכבוד תורת ה' אשר בקרבו אבל על כל המאורעות שבגופות לא רצה ה' שיבקש האדם נקמה עליהם משל למה"ד לתינוק המשחק ועושה מעשה נערות באיזו בנין או איזו ד"א ובא איזו אדם וקלקל כל מעשיו אשר בנה ואשר נטע הילד והילד צועק לפני אביו צעקה גדולה ומרה על זה ואלו היה אביו משגיח בו ועושה רצונו היה הורג לזה האדם. אמנם אביו אינו משגיח בקולו כלל כי אף אם הקטן כפי מיעוט שכלו הוא חושב שזה הגדיל לעשות לו רעה גדולה. מ"מ האב רואה בשכלו שאין הדבר כן ושכל מעשה הבן הם הבלים מעשה תעתועים ואינן כדאי שבעבורם יהיה לזה כאויב ומתנקם כי כפי האמת לא עשה לו זה כלום. כך הוא הענין בין אבינו שבשמים לברואיו אשר לפי
מיעוט

מיעוט השגחה במושכלות הם חושבים כי כל עניני העוה"ז יש בהם צד מעלה ושלימות והנוגע בכבודם או בגופם או בממונם נראה להם כי הגדיל לעשות עמהם רעה וצועקים לאביהם שבשמים שינקום נקמתם אבל לפעמים אין הקב"ה משגיח בקול זעקתם כשאין ברעה זו תערובות דבר הנוגע בנשמתו של אדם כי בעיני הש"י כל הענינים אשר בני אדם משגיחים בעוה"ז דומין ממש לשחוק ושחוק אשר עשה לו הילד שהזכרנו ע"כ אין הקב"ה משגיח בהם זולת בזמן שע"י מאורעות שבגופות יגיע לו ביטול תורה ומצוה אז הנקמה נקמת ה' ועל דבר זה מיוסד המזמור שמתחיל אל נקמות ה' וגומר המקדים לומר שאין לבקש נקמה כ"א בדבר שהוא נקמת ה' כאמור אחר כך אמר עד מתי רשעים ה' וגומר עד ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל וביאור הדבר הוא שבא להשקיט תלונות האומרים עזב ה' את הארץ וגוזרים אומר שוודאי לא יראה יה ולא יבין בכל מעשה השפלים כי איככה יוכל וראה באבדן מולדתו עניים ומדוכים אלמנה גר ויתום ולא יקח נקמה מן עושי הרעה אין זה כ"א מגיד שאין השגחתו יתברך בשפלים. עז"א כמתרץ לומר שאין הדבר כן אלא לפי שה' יודע מחשבות האדם כי המה הבל כמשל התינוק המשחק ע"כ אין הקב"ה מקפיד עליהם בכל זמן וע"ז מיוסד כל המזמור האומר עד מתי רשעים ה' וגומר אחר שאמר אל נקמות ה' קרא תגר על האומרים לא יראה יה וגומר וז"ה עמך ה' ידכאו ונחלתך יענו ואמרו לא יראה יה וגומר דאם כן למה לא ינקום ממנו. על זה השיב ואמר בינו בוערים בעם וגו' היוצר עין הלא יביט וגו' וא"ת אחר שהוא שומע ומביט למה לא ינקום ממנו שהרי אל נקמות ה'. על זה אמר כמתרץ ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל כ"א המאורעות שבגופות בעינינו דבר גדול הנה בעיני ה' מוסר הבלים המה כמשל התינוק המשחק. ואם תאמר על כל פנים למה ירא ה' עמל וכעס שרשע מכתיר את הצדיק. על זה אמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו כי את אשר חפץ בו אותו יוכיח ביסורין אך שלא יהיה בהם ביטול תורה כמו שלמדו רז"ל מן פסוק ומתורתך תלמדנו לפי שאם היה בהם ביטול תורה היה הקב"ה מתנקם מן המסבבים בסיבה לכך נאמר לא תקום וגו' כי כל עניני העוה"ז אינן חשובים לפני הש"י ודומה כאילו לא עשה לו כלום על כן אין נכון לבקש נקמה משום אדם שהוא מעמיו:

ואהבת לרעך כמוך. ארז"ל זה כלל גדול בתורה ובמסכת שבת מעשה בההוא גר שאמר למדני כל התורה כשאני עומד על רגל אחד ולמדו הלל פסוק ואהבת לרעך כמוך כל דעלך סני לחברך לא תעביד ואידך פירושא זיל גמור וכפי הנראה שהגר היה גר צדק ולא היה מהתל התולים לומר בדרך שחוק שילמדו כל התורה בעוד שהוא עומד על רגל אחד ממש. אלא וודאי בקש ממש שיעמוד לו כל מצות התורה על יסוד אחד דהיינו רגל אחד אשר עליו יעמיד לו כל המצות כדי שלא יבא לידי שכחה המצויה בגר אשר לא למד מנעוריו כלום ממצות התורה על כן בקש ממנו שימסור לו כלל אחד הכולל כל התורה ועל דרך המליצה אמר כשאני עומד על רגל אחד וכוונתו למסור לו דבר הנאמר מסר' בלשון קצר והיינו גם כן יסוד ורגל אחד וע"י שיזכור כלל זה יזכור כל מצות ה' ולמדו פסוק ואהבת לרעך כמוך אני ה' כי כבר ארז"ל בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה וזה אינו סותר דברי הלל כי כל מצות התורה הם על שני סוגים האחד הוא המצות שבין אדם למקום ברוך הוא ויסוד לכולם האמונה בה' שב' הוא המצות שבין אדם לחבירו ויסוד לכלם פסוק ואהבת לרעך כמוך ומטעם זה היו הכרובים פורשים כנפים למעלה מתוי כלפי מעלה כנגד המצות שבין אדם למקום. ופניהם איש אל אחיו כנגד המצות שבין איש לחבירו וכשאמר כאן על רגל אחד היינו יסוד אחד לכל סוג ועל כן אמר לו פסוק ואהבת לרעך כמוך ועל רגל זה העמיד לו כל המצות שבין אדם לחבירו ואמר לו גם סוף הפסוק אני ה' דהיינו היסוד שעליו העמיד חבקוק כל מצות התורה והיינו האמונה בה' ומאמר אני ה' דוגמת דבור אנכי הכולל כל דברות ראשונות שבין אדם למקום ברוך הוא והותם לכולם כבוד אב ואם כי מסוף דברו ניכר שראש דברו אמת יען כי יוקח ק"ו מן כבוד או"א אל כבוד השותף הג' יתברך שמו הלא אביך קנך. ודבור לא תחמוד כולל כל חמשה דברות אחרונות והוא כנגד ואהבת לרעך כמוך כי שניהם כוללים כל המצות שבין אדם לחבירו וכן אמר רבי לוי עשרת דברות כתובים בפרשה זו ומסיק שדבור לא תחמוד כנגד ואהבת לרעך כמוך ע"ש:

שלש שנים יהיה לכם ערלים. הרב' מפרשים אמרו בטעם מצוה זו לפי שהיה חק לאמוריים לעשות תחבולות למהר פרי האילן קודם זמנו וכן כתב הרמב"ם בספר מורה נבוכים. ואשר נראה קרוב למושכל לומר שמצוה זו היא כדי לעשות זכרון למעשה בראשית כי כולם נבראו ביום ראשון וכל אחד הוציא ביומו וכן כל צמח האדמה היו מכוסים עד יום ג' ואף על פי שנצמחו בג' מ"מ לא נראו עד יום ד' שבו נתלו המאורות המבשלים כל הפירות כי כולם תלוין בשמש וירח כמ"ש ממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים נמצא שהיו מכוסים ובלתי נראין לאכילה עד יום ד' על כן צוה לעשות זכרון למעשה בראשית שיהיו מכוסים ואטומים שלש שנים כי הערלה ענינה כסוי ואטימה: וביום הרביעי אף על פי שנגמר בשולם מ"מ לא היה עדיין בעולם שום בעל חי ולא היה כאן שום פה לאכלם כאילו לא היה מציאתם ביום רביעי כי אם להודות ולהלל בוראם אשר בראם על כן נאמר כאן לזכרון מעשה בראשית ובשנה הד' יהיה כל פריו קודש הלולים לה'. וביום החמישי נבראו קצת מן הבעלי חיים אשר היו צריכין אל מאכל הצמחים על כן נאמר ובשנה החמישית תאכלו את פריו ולא נאמר כל פריו כדרך שנאמר ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש להורות שלא יאכל כל פריו אלא יתן מכולם גם לעני ולגר לפי שהזכיר לקט שכחה ופאה בתבואה ולא באילנות וארז"ל אילנות מניין תלמוד לומר שדך על כן לא נאמר כל ועל מדת הצדקה אמר להוסיף לכם תבואתו כי יש מפזר ונוסף עוד ולפי שיש מבקשים על זה ערב ובטחון על כן אמר אני ה' אלהיכם נאמן ליפרע:

מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. נראה שהידור יותר מקימה כי בכלל ההידור גם הקימה והזקנה יותר חשובה מן השיבה כי יש להתבונן מה ראו רז"ל לדרוש זקן זה שקנה חכמה במקום שיש לפרשו כפשוטו אלא שקשה לרז"ל הרי ההידור יותר חשוב מן הקימה והשיבה מן הראוי לכבדה יותר מן הזקנה שהרי בן ס' לזקנה בן ע' לשיבה. אלא וודאי בטעם כיבוד השיבה הוא בעבור החכמה המצויה בהם יותר מבזולתם כמ"ש בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ע"כ אמר איסי בן יהודה שכל שיבה במשמע ואפילו ע"ה אחר שהחכמה מצויה בו יותר מבזולתו ראוי לכבדו בעבור חכמתו אבל מ"מ זקן זה שקנה חכמה והשתדל בה כי הדבר הקנוי מורה על השתדלות הקונה טרח בה לקנותה והוא השכל הנקנה לאדם וודאי הוא ראוי יותר לכבדו מן השיבה שבאה לו החכמה מעצמה כי רוב ימים ידברו בחכמה ולפי שמצינו בכבוד אב ואם ורבו שהשוה הקב"ה כבודם לכבודו ומוראם למוראו שמא תאמר שכשם שכיבוד של שיבה וזקן עליך כך מוראם מוטל עליך ת"ל ויראת מאלהיך דווקא מורא רבך כמורא שמים כי הוא קורא אלהיך כד"א ראה נתתיך אלהים לפרעה וכארז"ל את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וזה מדבר במורא רבך דווקא. ומה שקראוהו זקן במלה מורכבת להודיע שאחר שקנה שלימתו בימים מועטים הרי הוא כבן שבעים שנה:

הפטרת קדשים בתרי עשר עמוס סימן ט

כשאחרי מות וקדושים מחוברין מפטירין הלא כבני כושיים הפטרה של אחרי מות אע"פ שבכ"מ שכשמחוברין שתי פרשיות מפטירין הפטרה של פרשה שנייה אבל מבואר בש"ע בס"ס תכ"ח בהג"ה שמפטירין הלא כבני כושיים והכי נקטינן:

הֲלוֹא כִּבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא
אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים
מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר׃ הִנֵּה עֵינֵי ׀ אֲדֹנָי יְהוִה בַּמַּמְלָכָה
הַחַטָּאָה וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶפֶס כִּי לֹא
הַשְׁמֵיד אַשְׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי־הִנֵּה
אָנֹכִי מְצַוֶּה וַהֲנִעוֹתִי בְכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר
יִנּוֹעַ בַּכְּבָרָה וְלֹא־יִפּוֹל צְרוֹר אָרֶץ׃ בַּחֶרֶב יָמוּתוּ כֹּל חַטָּאֵי
עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־תַגִּישׁ וְתַקְדִּים בַּעֲדֵינוּ הָרָעָה׃ בַּיּוֹם
הַהוּא אָקִים אֶת־סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת וְגָדַרְתִּי אֶת־פִּרְצֵיהֶן
וַהֲרִסֹתָיו אָקִים וּבְנִיתִיהָ כִּימֵי עוֹלָם׃ לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־
שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־
יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ
בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס
וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל
וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם
וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא
יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃

פירוש המלות

כבני כשיים. הם המוזרים שהם עבדים מבני חם: החטאה. הוא מלכות אפרים: והנעותי. ל' תנועה: בכברה. כלי שכוברים בו החטים ותקדים בס.

ויהי [illegible]

הפטרת קדשים כמנהג ספרד ואיטליאני ביחזקאל סימן כ

ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: בן־אדם דבר את־זקני ישראל
ואמרת אלהם כה אמר אדני יהוה הלדרש אתי אתם
באים חי־אני אם־אדרש לכם נאם אדני יהוה: התשפט
אתם התשפוט בן־אדם את־תועבת אבותם הודיעם:
ואמרת אליהם כה־אמר אדני יהוה ביום בחרי בישראל
ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא
ידי להם לאמר אני יהוה אלהיכם: ביום ההוא נשאתי ידי
להם להוציאם מארץ מצרים אל־ארץ אשר־תרתי להם
זבת חלב ודבש צבי היא לכל־הארצות: ואמר אלהם איש
שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל־תטמאו אני יהוה
אלהיכם: וימרו־בי ולא אבו לשמע אלי איש את־שקוצי
עיניהם לא השליכו ואת־גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך
חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים: ואעש
למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר־המה בתוכם
אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים:
ואוציאם מארץ מצרים ואבאם אל־המדבר: ואתן להם את־
חקותי ואת־משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם
האדם וחי בהם: וגם את־שבתותי נתתי להם להיות
לאות ביני וביניהם לדעת כי אני יהוה מקדשם: וימרו־
בי בית־ישראל במדבר בחקותי לא־הלכו ואת־משפטי
מאסו אשר יעשה אתם האדם וחי בהם ואת־שבתתי
חללו מאד ואמר לשפך חמתי עליהם במדבר לכלותם:
ואעשה למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר
הוצאתים לעיניהם: וגם־אני נשאתי ידי להם במדבר
לבלתי הביא אותם אל־הארץ אשר־נתתי זבת חלב
ודבש צבי היא לכל־הארצות: יען במשפטי מאסו
ואת־חקותי לא־הלכו בהם ואת־שבתותי חללו כי אחרי
גלוליהם לבם הלך: ותחס עיני עליהם משחתם ולא־
עשיתי אותם כלה במדבר: ואמר אל־בניהם במדבר
בחוקי אבותיכם אל־תלכו ואת־משפטיהם אל־תשמרו
ובגלוליהם אל־תטמאו: אני יהוה אלהיכם בחקותי לכו
ואת־משפטי שמרו ועשו אותם: ואת־שבתותי קדשו
והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם:

דגש אחר שורק

פירוש המלות

מתייאשים מן הפורענות : ביום ההוא . ביום הגאולה : בקוצר . יתעסקו בקצירה עד שיבא זמן החרישה : הסרים . מרוב היין והשכרות : תתמוגגנה . ל' מסיסה : ונטעתים . כעץ הנטוע שלא יזוז : התשפוט . הלוא תרצה לשפוט אותם הוכח אותם : הודיע' . כלומר הודיעם ג"כ מוטב אבותם : צבי : חמדה : כאל . ענין חילול : משחתם . הכלה

אבן עזרא

(א) אמר אל הכהנים . אחר שהזהיר ישראל ובני אהרן בכללם להיותם קדושים הזהיר בני אהרן שהם חייבי' להשמר מהדברים אחרים בעבור שהם משרתי השם ויתכן להיות פי' אמור אל הכהנים כל הפרשה הנזכרת כי התורה בידם : ואמרת אליהם . טעמי המצות שהם חייבים לשמרם לבדם : לנפש . הוא המת

פרשת אמר

כא א ויאמר יהוה אל־משה אמר אל־הכהנים בני אהרן ואמרת אלהם לנפש

א ואמר יי למשה אימר לכהניא בני אהרן ותימר להון על מית

כו' חס'

תולדות אהרן אמור אל הכהנים . ראש השנה טז יבמות פה סוטה כג קדושין לה לו (סוטה יט) : אמור ואמרת . יבמות קיד : לנפש לא יטמא . סוטה ג קדושין כט סנהדרין מז :

רש"י

(א) אמר אל הכהנים (יבמות סה ת"כ) אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים : בני אהרן . (קדושין ל"ה) יכול חללים תלמוד לומר הכהנים : בני אהרן . אף בעלי מומין במשמע . בני אהרן ולא

בעל הטורים אמור אל הכהנים . סמך אזהרת כהנים שלא יטמאו לאוב שגם בו נאמר אזהרה שלא לטמאה בו . א"נ שלא יטמא הכהן למת כשירצה לשאול באוב שצריכין לטמאות כשואלין בו . אי נמי להכי סמך אמור אל כהנים לאוב וידעוני שאם תאמר ממי נדע העתידות הרי לא נדרש באוב וידעוני לכך סמך לו אמור אל הכהנים הרי לך כהן שישאל לך באורים ותומים וכהי איתא בתנחומא ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני זה שאול ואשה בעלת אוב וסמך לו אמור אל הכהנים אמר רבי לוי יפה היה לו לשאול באורים ותומים האמורים למטה ולא באוב כאמור למעלה . לעיל מינה כתיב דמיהם בם וסמיך ליה לא יטמא שאם יטמא דמיו בו . והיינו דאמרינן כהן שמת בטומאה היו הכהנים מפצעים את מוחו : אל הכהנים . בגי' זה לא חללים : בני אהרן . בגי' זהו גם בעלי מומין למה אמר בני אהרן ולא בנות אהרן לפי שהם גרמו מיתה לדורות : ואמרת . בגי' לדורות . ואמרת הם אותיות אמרת עטורות . אמור ואמרת . אמירה לאבות כדי שלא ליטמא במת ואמירה שניה לטמא למת מצוה :

ספורנו

כא (א) ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים . מה שנאמר למעלה להבין ולהורות כל מיני הטומאות ולהבדיל בין הבהמה הטהורה לטמאה ובין העוף הטמא לטהור כי זה יאות יותר לכהנים כאמרו ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור ולהורות : ואמרת אליהם . שצריכים הם ליזהר בלעדי אלה גם מטומאת מת וחלול הזרע שהם נעלות קדושה לכהנים בלבד : לנפש

רמבן

כא (א) אמר ואמרת . להזהיר גדולים על הקטנים . לשון רש"י מדברי רבותינו . והאזהרה הזאת לומר שלא נסייע בטומאת הקטנים בידים ובאו בזה אזהרות רבות בתורה כפי מדרש רבותינו בדם ובשרצים וטומאה ומהם נלמוד לכל איסורין שבתורה שלא נסייע באחד מהם שיעברו עליו הקטנים אבל אם יעשו הם לדעת עצמן אין אנו מצווין עליהם להפרישם וטעם הכתוב על פי מדרשו אמור אל הכהנים ותחזור ותאמר אליהם שלא יטמאו ורבוי האזהרות שיבוא להזהירם שיהיו כל בני אהרן נשמרים מזה גם הקטנים . ואמר ר"א בדרך הפשט אמור אל הכהנים הפרשה הנזכרת למעלה כי הם מורי התורה והמזהירים את העם ואמרת להם המצות שהם לבדם חייבים לשמרם ואינו נכון ועל דעתי בפשט הכתוב טעם אמור כמו דבר אמרי האזינה ה' דברי וכן אמרי אמת . וכן כי היא שמעה את כל אמרי ה' וכתיב בא אל פרעה ודברת אליו כמו ואמרת וידבר משה אל אהרן ואל בניו קחו את המנחה כמו ויאמר וכן במקומות הרבה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם והוא נאמר בפרשיות אשר ירצה להזהיר להם מאד או לחומר הענין או להיותם מורגלים לחטוא בהנה וכן יאמר אמור אל הכהנים ואמרת אליהם וכמהו כה אמר ה' אלהי ישראל הלוך ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה כה אמר ה' וגו' שטעמו דבר אל צדקיהו . וכן ותאמר האשה התקועית אל המלך ותפול על פניה ארצה ותשתחו ותאמר הושיעה המלך כמו ותדבר האשה אל המלך ותאמר הושיעה המלך והנה טעם אמור אל הכהנים ואמרת אליהם כטעם דבר אל הכהנים ואמרת אליהם דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועניינו דבר אל העם בשמי ותאמר להם ככה כענין בא אל פרעה ואמרת אליו ורבים יאמרו כי טעם דבר אל בני ישראל כטעם קריאה דבר אל בני ישראל שיתאספו אליך ותאמר אליהם ככה וכן אמור אל הכהנים שיקבצו ויאספו : וטעם הכהנים כי במצות אשר הם בעניני הקרבנות יאמר אל אהרן ואל בניו . ולא יזכירם בשם הכהנים כי הענינים ההם בקרבנות או

במעלות

רשי

ולא בנות אהרן: לא יטמא בעמיו. (ת"כ) בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה: (ב) כי אם לשארו. (ת"כ) אין שארו אלא אשתו: (ג) הקרובה. לרבות את הארוסה (ת"כ יבמות ס): אשר לא היתה לאיש. למשכב: לה יטמא. מצוה (ת"כ יבמות כז): (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו. (ת"כ) לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו. וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהוא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באותו שהוא להחלו להתחלל הוא מכהונתו: (ה) לא יקרחה קרחה. (ת"כ) על מת והלא אף ישראל הוזהרו על כך אלא לפי שנאמר בישראל (קידושין לו מנחות כ) בין עיניכם יכול לא יהא חייב על כל הראש תלמוד לומר בראשם וילמדו ישראל מהכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר בישראל קרחה מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת: ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנאמר בישראל (ויקרא יט) לא תשחית יכול לקטו במלקט ורהיטני לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער: ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנאמר בישראלו (ויקרא שם) ושרט לנפש לא תתנו יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת תלמוד לומר לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: (ו) קדושים יהיו. (ת"כ) על כרחם יקדישום ב"ד בכך: (ז) זונה. שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות או נתין או ממזר (יבמות סא): חללה. שנולדה מן הפסולים שבכהונה כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה וחלוצה מכהן הדיוט (קידושין עז) וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולי' לכהונה: (ח) וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש (יבמות פח). קדוש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה (ת"כ): (ט) כי תחל

ויקרא כא

לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו׃ ב כִּי אִם־
לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו לְאִמּוֹ
וּלְאָבִיו וְלִבְנוֹ וּלְבִתּוֹ וּלְאָחִיו׃
ג וְלַאֲחֹתוֹ הַבְּתוּלָה הַקְּרוֹבָה
אֵלָיו אֲשֶׁר לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ לָהּ
יִטַּמָּא׃ ד לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו
לְהֵחַלּוֹ׃ ה לֹא־יִקְרְחָה קָרְחָה
בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ
וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת׃
ו קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא
יְחַלְּלוּ שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי
יְהוָה לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם
וְהָיוּ קֹדֶשׁ׃ ז אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה
לֹא יִקָּחוּ וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ
לֹא יִקָּחוּ כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו׃
ח וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי־אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ
הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי
קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃
ט וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי תֵחֵל לִזְנוֹת

לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ׃ ב אֱלָהֵין
לִקְרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ לְאִמֵּיהּ
וּלְאָבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ
וּלְאָחוּהִי׃ ג וְלַאֲחָתֵיהּ
בְּתוּלְתָּא דְּקָרִיבָא לֵיהּ דְּלָא
הֲוַת לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב׃
ד לָא יִסְתָּאַב רַבָּא בְּעַמֵּיהּ
לְאַחֲלוּתֵיהּ׃ ה לָא יִמְרְטוּן
מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן וּפָאתָא
דְּדִקְנְהוֹן לָא יְגַלְּחוּן
וּבִבְשַׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל׃
ו קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן
וְלָא יְחַלּוּן שְׁמָא דֶּאֱלָהֲהוֹן
אֲרֵי יָת קֻרְבָּנַיָּא דַּייָ קֻרְבַּן
אֱלָהֲהוֹן אִנּוּן מְקָרְבִין וִיהוֹן
קַדִּישִׁין׃ ז אִתְּתָא מְטַעְיָא
וּמְחַלְּלָא לָא יִסְּבוּן וְאִתְּתָא
דְּמִתָּרְכָא מִבַּעְלַהּ לָא יִסְּבוּן
אֲרֵי קַדִּישׁ הוּא קֳדָם
אֱלָהֵיהּ׃ ח וּתְקַדְּשִׁנֵּהּ אֲרֵי
יָת קֻרְבַּן אֱלָהָךְ הוּא מְקָרֵיב
קַדִּישׁ יְהֵי לָךְ אֲרֵי קַדִּישׁ
אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃ ט וּבַת
גְּבַר כָּהֵן אֲרֵי תִתַּחֵל לְמִטְעֵי

להחלו ה' מלין בטעמא פי' סוף פסוק לא ישרתוהו לעולם כי אם מרכות ובה' מקומות ישרתוהו מאיילא בתיבתו וסימן להחלו. לדרתיכם דראשית עריסותיכם. ממועצותיהם דיהושע. והאשתאלי ברי' ד"ה וקויתי לו. והמקף הוא מחברו בתיבה אחת: וי"א בטעם לאתנחתא פ' האתנחתא לעולם לא ישרתנו בי אם מונח בר מן י"א מקומות שישרתנה מאיילא על פי המסרה והוא דומה לטפחא שנוטה לצד ימין והסי' וימיני טפחה שמים וסימן הי"א מקומות נמסר בסדר פינחס. ועיין בשער הנגינות: יקרחה חד מן י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרי וי"ו נמסר במסרה רבתא: אשי ט' כתיב יו"ד נמסר בסדר צו: זנה ג' חסר וסימן אשה זנה וחללה אלמנה וגרושה וחללה. את צעה זנה. יקחו י' בקרי' וקמצין וסי' אשה זנה וחללה. ב' בו ובליעל בקוץ מונד אהליהם וצאנם יקחו. ונחלת עריצים משדי יקחו. קשר נביאיה בתוכם. והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו. ומבניך אשר יצאו דמלכים. וחברו דישעיה בניך ובנותיך יקחו: קדש י"ג חסר נמסר בסדר תצוה: וקדשתו ב' א' ר"פ וא' ס"פ וסימן וקדשתו כי את לחם. הגבל את

תולדות אהרן כי אם לשארו. יבמות כב לב סוטה ג': לאמו ולאביו. נזיר מג מד זבחים ק: ולאחותו. ברכות יט מגלה ג נזיר מה זבחים ק: ולאחותו הבתולה. יבמות ס (יבמות ז): לה יטמא. נזיר מג סוטה ג: לא יטמא בעל. יבמות כב ל קדושין עז זבחים ק (נזיר נב שם נח): להחלו. נזיר מג: לא יקרחו. קדושין לו מכות כ (קדושין סא): ופאת זקנם. יבמות ה נזיר מ מא נח קדושין לה מכות כט: קדושים יהיו. יבמות כ סנהדרין נג פג זבחים יז: הם מקריבים. סנהדרין נא: ואשה גרושה. יבמות נב לב לד גיטין פב קדושין עח: גרושה. יבמות כד: לא יקחו. יבמות פד פה: וקדשתו. מועד קטן כח יבמות פח נדרים סב גיטין נט הוריות יג (יבמות ג): ובת איש כהן. סנהדרין נ נא סו עז (תרומות מד):

בעה"ט לנפש לא. בגימ' כדם המת: לא יקרחה. כתיב בה"א להייב על ה' קרחו' אפי' קרח המיטתן בפעם אחת: ופאת זקנם. בגימ' זו בתער:

אבן עזרא

המת. מלת יטמא מבנין התפעל ודגשות הטי"ת להתבלע התי"ו. וטעם בעמיו. בכל ישראל שהם עמיו: (ב) כי אם לשארו הקרוב אליו. היה נראה לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו שם כלל ואחר כן פרט לאמו ולאביו. וטעם בעל בעמיו. שלא יטמא הבעל באשתו וכאשר לא מצאנו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו ושמו לשארו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי במלת לעם נכרי ואמרו כי פי' בעל גדול שהעם ברשותו כמו בעליו אין עמו בעל הפי' הראשון וטעם להזכיר אמו קודם האב כי הזכר הוא יותר מהנקבה ברוב: (ג) הקרובה אליו. להיותה אחותו מאב ואם והנה לא יטמא בעל בעמיו בכהנים או בישראלים חוץ מהנזכרים: להחלו. דגשות הלמ"ד להתבלע אחר והוא שם הפעל מבנין נפעל: (ה) לא יקרחה קרחה בראשם. על המת: ופאת זקנם. על המת כמנהג מקומות בארץ כשדים והנה התברר פי' את פאת זקניך: וטעם שרטת. אפילו אחת וכבר מהרו ישראל על אלה. וטעם הזהירם כי ראש מוקרח וזקן מגולח ובשר שרוט לא ישמש לפני השם: (ו) ולא יחללו שם אלהיהם. פי' כי את אשי ה': (ז) אשה זונה. לא מצאנו על דרך הפשט בכל המקרא זונ' כי אם כמשמעה גם כן ויתנו את הילד בזונה כאשר פירשתיו: וחללה. שאינה מפורסמת כזונה ולפי הפשט היה נראה מדברי יחזקאל כי אלמנות כהן מותרות לכהנים לכן דברי הקבלה הוא הנכון: (ח) וקדשתו. במחשבה ובדבור: לחם אלהיך. מאכל שהוא קרב לשם: אני ה' מקדשכם. כלכם: (ט) כי תחל. לדעת רבים מגזרת תחלה ולפי דעתי מלשון חלול רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כמו לא יחל דברו ועל שני הפירושים המלה היא מפעלי הכפל רק היא זרה ויתכן שתהיה זרה כחל גם תחל שלא יתערבו עם

רמבן

במעלות הקדש אבל בכאן יזהיר שלא יטמאו במת לעולם אפילו בעת שלא יבואו במקדש והיא מעלה להם בעצמם ולכך הזכיר הכתוב הכהנים לאמר כי בעבור שהם כהני ה' ומשרתי אלהינו יאמר להם שיתנהגו כבוד וגדולה בעצמם ולא יטמאו לעולם והנה החללים מוצאים מן הכלל הזה וטעם לא יטמא שתאמר להם שלא יטמא אחד מהם לנפש בעמיו או ימשך אל בעל בעמיו המוזכר למטה ושיעורו לנפש לא יטמא הבעל בעמיו וטעם בעל בעמיו כמו מבעלי יהודה בעלי גוים הנכבדים בהם או האדונים מלשון בעליו אין עמו בעל הבית כי הנכבדים יקראו אדונים יאמר לא יטמא נכבד בעמיו להחל את כבודו יפרש הכתוב כי למעלת הכהן בעבור שהוא ראוי להיות הגדול והנכבד בעמיו יזהירנו שלא יחלל מעלתו בטומאת המתים ויתכוין הכתוב בזה שלא יעלה על דעתנו לומר שאין האזהרה אלא בבואם אל אהל מועד לשרת בקדש וכן בכל הפרשה יזהיר כי הכל למעלתם את אביה היא מחללת ולא יחלל זרעו וכן תרגומו של אונקלוס לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה ובת"כ נדרש בבעל באשתו כמו שכתב רש"י: קדשים

ספורנו

לנפש לא יטמא בעמיו. שום אחד מהכהנים לא יטמא לנפש בעמיו שהוא כל מת מן ההמון שאינו קרובו אלא שהוא מעמו בלבד: (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו. והטעם שלא יטמא הכהן כי אם לקרוביו הוא כי אמנם הכהן הוא בעל בעמיו להבין ולהורות כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' וראוי לאיש כזה לנהוג נשיאות כי היכי דלשתמען מיליה ואין ראוי שיחלל הכנתו אל מקדש וקדשיו כדי לכבד המתים הבלתי קרובים כאמרם ז"ל (סנהדרין פכ"ג) שהקבורה וההספד למת הם יקרא דשכבי אמנם לקרובים התיר להטמא כי כבודם הוא כבודו: (ה) לא יקרחו. אע"פ שהתרתי להם הטומאה על מתיהם לכבודם לא התרתי שיפליגו באבלות להרבות כבוד מתיהם על ידי קרחה ושריטה כאמרם ז"ל מה להלן על מת אף כאן על מת: (ו) ולא יחללו שם אלהיהם. ואע"פ שכל אלה לכבודו אין לו רשות למחול על כבודו כי אמנם הכונה בכבוד הכהנים הוא לכבוד האל יתברך וכשימחלו על זה יחללו את שמו: (ז) כי קדוש

אבן עזרא

פס פעם תחלה בעבור היות התי״ו קמוץ בקמץ קטן וכן לבלתי החל : ובת כהן . אם חללה עצמה בזנות בעבור שחללה כבוד אביה : באש תשרף . בעולה או ארוסה : (י) את הבגדים . והם בגדי קדש : את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום . מזה הכתוב נלמוד מה שהעתיקו חז״ל במספר האבלות : (יא) ועל כל נפשות מת לא יבא. גוף מת והגוף חסר כי מת שם התאר וכן ועשיר יענה עזות ומאכלו בריאה תחסר שה. וטעם לא יבא . באהל או בבית ששם המת . וטעם לאביו ולאמו. שהיא מצוה עליו לכבדם בחייהם ובמותם ואף כי לאחיו ולבנו : (יב) ומן המקדש לא יצא . אמרו המעתיקים אחר המת והוא הנכון ויש אומרים בשבעת ימי המלואים וזה לא יתכן כי כבר באר ומלא את ידו גם כי יתכן שלא יצא מן המקדש כי אם לדבר מצוה : (יג) בבתוליה. יש שמות בלשון הקדש לא יפרדו לעולם כמו נעורים וזקונים עלומים ובתולים ויש שמות בלשון

רש״י

תחל לזנות . כשתתחלל על ידי זנות שהיתה בה זיקת בעל ארוסה או מן הנשואין : (סנהדרין נא) ורבותינו נחלקו בדבר והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה : את אביה היא מחללת . (סנהדרין נב) חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל : (י) לא יפרע . (ת״כ) לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום : (יא) ועל כל נפשות מת . באהל המת : נפשות מת . (נזיר לח) להביא רביעית דם מן המת שמטמאה באהל : לאביו ולאמו לא יטמא . (סנהדרין ד ת״כ) לא בא אלא להתיר לו מת מצוה : (יב) ומן המקדש לא יצא . (ת״כ חיר לז) אינו הולך אחר המטה ועוד למדו רבותינו מכאן שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה : ולא יחלל את מקדש . שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל

מקרא

אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ ס
י וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ ׀ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־הַבְּגָדִים אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם׃
יא וְעַל כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא׃
יב וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא וְלֹא יְחַלֵּל אֵת מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו כִּי נֵזֶר שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי יְהוָה׃
יג וְהוּא אִשָּׁה

י״א בתורס׳ כתיב י׳ · ח׳מ״ל כתור׳ · ב׳ מלין בטעמא · ל׳ · ב׳ וחס׳ · ל׳ וקמץ ל׳ וחס׳ · ל׳ וחז׳ · ל׳ · כ״ד בטעם פזר · ל״ג ר״פ

אונקלוס

מְקַדְּשַׁת אֲבוּהָא הִיא מִתַּחְלָא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃
י וְכַהֲנָא דְּיִתְרַבָּא מֵאֲחוֹהִי דְּיִתְרַק עַל רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וְדִיקָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ לְמִלְבַּשׁ יָת לְבוּשַׁיָּא יָת רֵישֵׁיהּ לָא יְרַבֵּי פֵּרוּעַ וּלְבוּשׁוֹהִי לָא יְבַזַּע׃
יא וְעַל כָּל נַפְשַׁת מֵיתָא לָא יֵיעוֹל לַאֲבוּהִי וּלְאִמֵּיהּ לָא יִסְתָּאַב׃
יב וּמִן מַקְדְּשָׁא לָא יִפּוֹק וְלָא יַחֵל יָת מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהֵיהּ אֲרֵי כְּלִיל מְשַׁח רְבוּת אֱלָהֵיהּ עֲלוֹהִי אֲנָא יְיָ׃
יג וְהוּא אִתְּתָא בִּבְתוּלָהָא

מסורה

ההר וקדשתו : והכהן הגדול ב׳ דסמי׳ וסימן והכהן הגדול מאחיו ויעל סופר המלך : והכהן ג׳ ר״פ וסי׳ המשיח. הגדול . המקרי׳ . וא׳ הכהן המחטא אותה : הגדול ח׳ מלאים נמסר בסדר נח : יוצק ב׳ ומלאים וסי׳ והכהן הגדול מאחיו . נהר יוצק יסודם : ללבש ב׳ וחסר וסי׳ ובגד ללבש . ומלא את ידו ללבש את הבגדים : יפרע חד מן א״ב הד חד זקף קמץ וסימן נמסר בריש ויקרא : והוא ל״ג ר״פ נמסר במס״ר :

תולדות אהרן

תולדות אהרן את אביה. שם נ נב עו : באש תשרף. פסחים עה : והכהן הגדול . יומא יח הוריות ט יב חולין קלד (יומא לט) : את ראשו לא יפרע . הוריות יב יג : ועל כל נפשות מת . נזיר לח סנהדרין ד הוריות יב מז מח מט נב חולין עב (נזיר נה) : לאביו . נזיר מז : לאביו ולאמו . שם מח : ומן המקדש . סנהדרין יח ים פד זבחים טז : כי נזר שמן משחת . הוריות יב : והוא אשה בבתוליה . יבמות נט כתובות לז הוריות יב (בכורים סד יבמות ע כתובות כה קדושין סו) :

ספורנו

קדוש הוא לאלהיו. כל זרע הכהנים שהוא בעל בעמיו הוא מקודש לאלהיו ואם ישא את אלה הנשים יחלל את כבודו וזרעו שלא יהיה ראוי לאותה הקדושה : (יב) ומן המקדש לא יצא . בשביל המת : ולא יחלל את מקדש אלהיו. שיראה שהוא מחשיב יותר כבוד המת מכבוד

בעל הטורים

באש תשרף. לפי שכל מעשה הכהנים באש לפיכך מיתתם באש : והכהן הגדול . בס׳ גדול מאחיו בנוי בכח בעושר בחכמה ובשנים : יוצק. ב׳ במסו׳ אשר יוצק על ראשו ונהר יוצק יסוד׳ שלמה שמן המשחה אשר עשה משה היה פושך כנהר וממנו היו שוהין כל המלכים : ללבש . ב׳ ומלא את ידו ללבוש את הבגדים ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש כדדרשינן גלהו משל אהיו וזהו כיון שמלא ידו ללבוש הבגדים אז ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבש : ועל כל נפשות מת וגו׳ . כל הפסוק האותיות של סופי תיבות כפולות רמז לרביעית דם כבא מבני מתיב שמעמא : וקדשתו . שלש קדושות בפסוק לפתוח ראשון ולברך ראשון וליתן לו מנה יפה ראשון . והוא אשה בבתוליה . והוא עולה י״ח רמז בן י״ח שנה להופה וכן והוא כחתן יוצא מחופתו : בבתוליה . בי״ת ויו״ד יתירין דהוי מצי למכתב בתולה רמז עד י״ב שנים בתוליה שלמים :

רמבן

(ו) קדשים יהיו לאלהיהם . הקדושה היא הפרישות כאשר פירשתי בסדר של מעלה יאמר שאפילו במותר לישראל יהיו הכהנים פרושים יבדלו מטומאת המתים ונשואי הנשים שאינם הגונות להם בטהרה ובנקיות : (ח) וטעם כי קדוש אני ה׳ מקדשכם . עם הכהנים ידבר כאשר החל אמור אל הכהנים או אני ה׳ מקדשכם כלכם הכהנים והעם והטעם כי מאחר שהוא מקריב לחם אלהיך קדוש יהיה לך כי על ידו אני מקדש את כלכם ומשרה שכינתי במקדשכם ויתכן על דרך האמת שיחזור לראש הפסוק וכבר נתפרש : (י) את ראשו לא יפרע וגו׳ . ועל כל נפשות מת . נמשך לפניו עם נפשות מת יאמר שלא יפרע ולא יפרום על כל נפשות מת ולא יבא עליו : (יב) ומן המקדש לא יצא . אינו הולך אחר המטה ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה : ולא יחלל את מקדש אלהיו . שאינו מחלל בכך את העבודה אם עבד כשהוא אונן שהתיר לו הכתוב לעבוד הא הדיוט שעבד אונן חלל לשון רש״י . ושני המדרשים הללו חלוקים הם זה על זה שאם הכתוב התיר בכהן גדול שאינו צריך לצאת מן המקדש מפני אנינותו כהדיוט אבל יכול הוא לעבוד כשהוא אונן אם כן אין בכאן אזהרה כלל שלא יצא אחר המטה וכן לא יחלל את מקדש אלהיו כפי הלשון הזה אינו אלא לומר שאין עבודתו מחוללת . וללמד שהדיוט שעבד אונן חלל ואם כן הכתוב הזה שלילות לא אזהרה . ובעלי ההלכות מנאוהו בלאוין בהלכות גדולות ועוד שכבר כתבתי הברייתא שהיא שנויה בתורת כהנים ומפורש בה שהוא לאו גמור כדקתני ומפתח אהל מועד לא תצאו יכול בשעת עבודה ושלא בשעת עבודה תלמוד לומר ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי אינו יוצא ואין מחלל הוי אומר בשעת עבודה וקתני אין לי אלא אהרן ובניו שנמשחו בשמן המשחה שאם יצאו בשעת עבודה חייבין מיתה מנין לכל הכהנים שבכל הדורות וכו׳ והרי הוא לאו גמור אזהרה שלא יניח עבודה ויצא לפיכך אני אומר כדי לקיים כל דברי חכמים שעיקר הכתוב הזה יזהיר בכהן גדול שלא יצא מן המקדש בשעת עבודה על כל נפשות מת ולא יחלל את המקדש שיעזוב עבודתו לכבוד המת אבל יהיה כבוד המקדש ועבודתו גדול עליו מכבוד המת והכנתו אותו וכ״ש שאם מניח עבודתו ללא דבר ויוצא שעובר בלאו הזה אבל הזהירו הכתוב בענין המת להתיר לו העבודה כשהוא אונן ומאחר שהיא מותרת לו אם יניחנה מרצון עצמו יהיה חלול המקדש . וזה הוא פירוש הכתוב הזה וכבר כתבתיו בסדר ויהי ביום השמיני . ועוד מצינו שנחלקו רבותינו בפרק שני של מסכת זבחים ואמרו אונן מנא לן דמחיל עבודה דכתיב ומן המקדש לא יצא ולא יחלל הא אחר שלא יצא חלל ורבי יהודה אמר מהכא הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם אני הקרבתי מכלל דאי איהו אקרבו שפיר וכו׳ ורבי אלעאי מאי טעמא לא אמר ומן המקדש לא יצא אמר לך מי כתיב הא אחר שלא יצא חלל . והענין לומר כי כיון שאמר הכתוב אזהרה בכהן גדול שלא יצא ולא יחלל העבודה בהניחו אותה אין לכהן הדיוט במשמע הזה שיחלל כשיעבוד . ומכאן ראיה עוד שאינו רשות להתיר העבודה לכהן גדול ולהודיעו שאין עבודתו מחוללת בכך כי היה יוצא מזה בודאי שכהן הדיוט מחלל אותה . והנה יראה מזה בפשוטו כי על דעת הפירוש הראשון הוא שלילות בכהן גדול שאינו מחלל עבודתו כלשון רש״י אבל מפני שהברייתא מפורשת שהוא אזהרה נאמר שהם יסברו כי מאחר שאין האזהרה אלא בכהן גדול ומכלל שההדיוט יוצא ומניח העבודה מזה נלמוד שהוא מחוללת ואלו היתה כשירה לא יתיר לו להניחה . וכך שנויה בתורת כהנים בפרשה הזאת . ומניין שאם עבד עבודתו כשרה תלמוד לומר ולא יחלל את מקדש אלהיו הא כהן הדיוט שעבד עבודתו פסולה . והסוגיא ששנויה בסנהדרין ומן המקדש לא יצא שאינו יוצא אחר המטה עמהם אלא הם נכסין והוא נגלה הם נגלין והוא נכסה דברי רבי מאיר ורבי יהודה אומר אינו יוצא מן המקדש כלל שנאמר ומן המקדש לא יצא . ופירושו כטעמו של רבי מאיר . ומן המקדש מקדושתו לא יצא וכיון דאית ליה היכרא לא אתי למנגע ורבי יהודה אגב מרכיה דילמא מיקרי ונגע כל זה אסמכתא מדבריהם . הם הנהיגו סילסול בכהן גדול שלא יצא אחר המטה לפי שהוא מטמא לקרובים ואדם בהול על מתו שמא יגע בהן כענין ויפל יוסף על פני אביו אבל כהן הדיוט על קרוביו הוא מטמא ועל אחרים אינו בהול שיטמא לכן וכל זה בכהן גדול מעלה מדבריהם וסמכו אותה לכתוב הזה כדרך האסמכתות בתלמוד וכך מצאתי בתוספתא בסנהדרין אמר לו רבי יהודה אין מן המקדש לא יצא אלא בשעת עבודה בלבד ועוד שם בירושלמי ראיות אין כאן מקום הזכרתם :

ונשא

רשי

אונן חלל: (יד) וחללה. שנולדה מפסולי כהונה: (טו) ולא יחלל זרעו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה: (יז) לחם אלהיו. מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו (דניאל ה) עבד לחם רב: (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו (מלאכי א) הקריבהו נא לפחתך: חרום. (בכורות מד) שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת: שרוע שאחת מאבריו גדולה מחברתה עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו ארוכה מחברתה: (כ) או גבן. שורציליו"ש בלעז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב: או דק (בכורות לח) שיש לו בעיניו דוק שקורים טילא כמו (ישעיה מ) הנוטה כדוק: או תבלל. דבר המבלבל את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירא שהוא עוגל המקיף את השחור שקורים פרוניל"א והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור ותרגום תבלול חיליז לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש ענב (בכורות לח): גרב וילפת. מיני שחין הם גרב זו החרס שחין היבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. היא חזזית המצרית ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים במקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים שנאמ' (דברים כח) ובגרב ובחרס כשסמך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמוך אצל ילפת קורא לחרס גרב כך מפורש בבכורות (בכורות מד): מרוח אשך. לפי התרגום מרים פחדין שפחדיו מרוססין שביצים שלו כתותין פחדיו כמו (איוב מ) גידי פחדיו ישורגו: (כא) כל איש אשר בו מום. (ת"כ) לרבות שאר מומין. מום בו. בעוד מומו בו פסול הא אם עבר מומו

ויקרא כא

בִּבְתוּלֶיהָ יִקָּח׃ יד אַלְמָנָה
וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת־אֵלֶּה
לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה מֵעַמָּיו
יִקַּח אִשָּׁה׃ טו וְלֹא־יְחַלֵּל זַרְעוֹ
בְּעַמָּיו כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשׁוֹ׃
שני ס טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יז דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר
אִישׁ מִזַּרְעֲךָ לְדֹרֹתָם אֲשֶׁר יִהְיֶה
בוֹ מוּם לֹא יִקְרַב לְהַקְרִיב לֶחֶם
אֱלֹהָיו׃ יח כִּי כָל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ
מוּם לֹא יִקְרָב אִישׁ עִוֵּר אוֹ פִסֵּחַ
אוֹ חָרֻם אוֹ שָׂרוּעַ׃ יט אוֹ אִישׁ
אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ שֶׁבֶר רָגֶל אוֹ שֶׁבֶר
יָד׃ כ אוֹ־גִבֵּן אוֹ־דַק אוֹ תְּבַלֻּל
בְּעֵינוֹ אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת אוֹ מְרוֹחַ
אָשֶׁךְ׃ כא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם
מִזֶּרַע אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ
לְהַקְרִיב אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה מוּם בּוֹ

ג' ומ"ל וק' · ותכן על בתוליה ג' חס' · ח' ר"פ כסף' · ל' · ל' · כול' כלא מקף · ל' וחס' ב' ומ"ל · ג' פסו' אית בהון ו' מלין דמיין ל' נ"ן וחסר ב' ב"ל ו' מ"ל · ל' · ב' בפסוק · ס' כ"כ

תרגום

יִסַּב׃ יד אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא וַחֲלִילָא מַטְעְיָא יָת אִלֵּין לָא יִסַּב אֱלָהֵין בְּתוּלְתָּא מֵעַמֵּיהּ יִסַּב אִתְּתָא׃ טו וְלָא יַחֵל זַרְעֵיהּ בְּעַמֵּיהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדְּשֵׁיהּ׃ טז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יז מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן לְמֵימַר גְּבַר מִבְּנָךְ לְדָרֵיהוֹן דִּיהֵי בֵיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא קוּרְבַּן קֳדָם אֱלָהֵיהּ׃ יח אֲרֵי כָל גְּבַר דְּבֵיהּ מוּמָא לָא יִקְרַב גְּבַר עֲוִיר אוֹ חֲגִיר אוֹ חֲרִים אוֹ שְׂרִיעַ׃ יט אוֹ גְבַר דִּיהֵי בֵיהּ תְּבַר רַגְלָא אוֹ תְּבַר יְדָא׃ כ אוֹ גְבִין אוֹ דוּקָא אוֹ חִילִיז בְּעֵינוֹהִי אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן אוֹ מְרִיס פַּחֲדִין׃ כא כָּל גְּבַר דְּבֵיהּ מוּמָא מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן כַּהֲנָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנַיָּא דַּייָ מוּמָא בֵיהּ יָת

שרוע ב' ומל' וסימן או חרם או שרוע. שור ושה שרוע: או גבן ג' פסוקים אית בהון ו' מלין דמיין לא נסבין וי"ו וקדמא ר"פ וסימן נמסר בסד' משפטים

תולדות אהרן אלמנה. יבמות נט: גרושה וחללה. שם ס כתובות כט קדושין סד עז עח תמורה ה (יבמות ט יא קדושין סו): בתולה מעמיו. יבמות עא עז קדושין עז: יקח אשה. יבמות סא: ולא יחלל זרעו. יבמות ס סט כתובות כט נזיר מב סוטה כג כו מד קדושין סד סח עו עח בכורות נו תמורה ה כט (סוטה יט יבמות ז): איש מזרעך. חולין כד: איש עור. בכורות מד: או חרום. שם: שבר רגל. שם מה: או גבן. מגלה כד בכורות מג: או תבלול. בכורות לד מד: בעינו. שם מד: או גרב או ילפת. בכורות מא מג: או מרוח אשך. שם מד: כל איש אשר בו. שם מג: מום בו. שם:

אבן עזרא

בלשון הקדש שלא יתחברו כסף ושכס וזהב וברזל: (יד) אלמנה וגרושה. כלל מכהן או מישראל: וחללה זונה. חסר וי"ו הדבק כמו שמש ירח עמד זבולה: וטעם להוסיף כי אם בתולה. להזכיר עמיו כי הבתולה השבויה והמתייהדת אסורה לו: (טו) ולא יחלל זרעו. פי' אלמנה וגרושה בסתר כי את כל אלה לא יקח בגלוי ואחר ואחר שהזכיר קדושת הכהנים החל להזכיר המומין: (יז) לחם אלהיו. והוא קרבן המזבח ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן: (יט) חרום. הפך שרוע והנה חרום מגזרת חרם: שרוע. מגזרת השתרע: (כ) או גבן. קרוב מגזרת הרים גבנונים והנו"ן שרש והוא שם התאר וכן דק והוא כמשמעו להיות דק קצר קומה: תבלול בעינו. יש אומרים מגזרת תבל עשו השחתה ויש אומרים מגזרת בלולה בשמן והתי"ו על שני הפירושי' נוסף גם גרב בעין על דעת רבים כן: ילפת. כטעם דבק מגזרת וילפות שמשון ויש אומרים עוות מגזרת ויחרד האיש וילפת והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר: מרוח. שם התאר מגזרת רוח: אשך. הביצה ואחר שפרש אמר כלל כל איש אשר בו מום. וטעם מום בו. כמו אבין ואמו קלל

ספורנו

מכבוד המקדש והקדש שנתנה לו: (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. לעמוד לשרת בשם ה' כענין כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: איש עור. והם המומים אשר בתולדה מחסרון החמר או הכח המצייר: (יט) שבר רגל. והם מומים באים מסבות מחוץ לגוף: (כ) או גבן. והם מומים באים ממקרה בלחות הגוף והפסדם

רמבן

(יג) והוא אשה בבתוליה יקח. פי' אבל לא בעולה והוא לאו הבא מכלל עשה. ואחרי כן הזהיר בלאו על האלמנה והפסולות. ואמר כי אם בתולה מעמיו יקח אשה לצוות עליו שיקחנה וזה שאמרו רבותינו מוזהר על האלמנה ומצווה על הבתולה וכך שנו בתורת כהנים כי אם בתולה מלמד שהוא מצווה על הבתולה:

(טו) ולא יחלל זרעו בעמיו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו ממנה חלל מדין קדושת כהונה לשון רש"י. פירשו הרב לשלילות בלבד את אלה לא יקח שלא יתחלל זרעו. ועל דעת רבותינו הוא לאו שני. וכך אמרו קדש ובעל לוקה שתים אחת משום לא יקח ואחת משום לא יחלל ואמרו בעל ולא קדש לוקה משום לא יחלל והנה הם שני לאוין ונדרש להם ג"כ כטעם קדש ולא בעל אינו לוקה מה טעם לא יקח משום לא יחלל א"כ פירוש את אלה לא יקח כי אני מזהירו בלא יחלל זרעו ומאלינו נלמוד שהזרע מן הפסולות הוא מחולל:

(יז) דבר אל אהרן איש מזרעך. לא אמר בכאן דבר אל אהרן ואל בניו כאשר יאמר בפרשיות כלן והטעם כי שם לוה בפרשיות הקרבנות זאת תורת העולה וזאת תורת החטאת והאשם וכיוצא בזה אבל בכאן אם אמר דבר אל אהרן ואל בניו ראוי שיאמר איש מכם לדורותיכם ולא ירצה להזהיר את אהרן עצמו בתורת המומין כי אהרן קדוש ה' כולו יפה ומום לא יהיה בו אבל יזהירנו על זרעו שיורם ויזהיר אותם לדורותם ובפרשת הטומאה בסמוך דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל כי יתכן שגם באהרן יארע טומאת המגע במת או בשרץ. וכאשר בא להזכיר הצרעת והזב חזר ואמר איש איש מזרע אהרן כי לא יארע זה בגופו כי מלאך ה' צבאות הוא ואמר בסוף הפרשה וידבר משה אל אהרן ואל בניו שצוה משה להזהיר גם את בניו שיקחו מפיו תורה ואמר כן לבני ישראל להזהיר ב"ד של ישראל על כך. ובת"כ מצאתי כל איש מה ת"ל לפי שנאמר זרע אהרן אין לי אלא זרעו אהרן עצמו מנין תלמוד לומר כל אשר בו מום וכן שנו שם זרע אהרן אין לי אלא זרעו אהרן עצמו מנין ת"ל והוא לרוע או זב ופי' אהרן עצמו הכהן כגדול תחתיו מבניו כי בעבור שהתיר האנינות לכהן גדול אולי יתיר לו המום והצרעת והולך לרבותו או שתרמוז דין אהרן עצמו כי לא תסמוך התורה באזהרותיה על הנס אבל כסתה על אהרן לכבודו ולרמוז לנו שלא יארע לו כן:

(יח) חרם או שרוע. כל שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת לשון רש"י. ובתורת כהנים ובגמרא דבכורות שנינו חרום שחוטמו שקוע חוטמו בולם חוטמו סולד חוטמו נוטף מניין תלמוד לומר או חרום אבא יוסי אומר אין חרום אלא הכוחל שתי עיניו כאחת אמרו לו הפלגת אעפ"י שאינו יכול לכחול שתי עיניו כאחת. ולשון חרום מל' כל חרם אשר יחרם והחרמתי עריהם ענין חרבן ויקרא חרום כי החוטם הדרת פנים כמו שאמר אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם ואשר אין חוטמו כתאר בני האדם צורתו חרבה. וטעם או גבן נמשך אל מלת בעינו או שהוא גבן בעינו או דק או תבלול בעינו והוא שגבות עיניו שוכבות עליהן מל' גבי חרשו על גבי המזבח חורשים והזכיר תחלה המום בחסרון האברים עור או פסח. ואחרי כן בקטנות כגון החרום ובגודל כגון השרוע ואח"כ בשברון העצמות אע"פ שכל אבריו עמו כגון שנשבר העצם פסול ואח"כ פסל אפילו בכיעור התואר כגון הגבן ואשר בעיניו הגרעינין ואחר כך בבשר הגוף כי צריך שיהיה נקי וחלק ואח"כ הוסיף בעל הרוח אשר ביציו נסוחים בו

אבן עזרא

קלל: (כב) לחם אלהיו. לחם הפנים והאשם והחטאת שהם קדשי הקדשים כנגד השלמים כי גם השלמים קדש: ומן הקדשים. המעשר והבכור: (כג) אך אל הפרכת לא יבא. להיותו כהן גדול גם אל המזבח לא יקרב: (כד) ומשה ואל כל בני ישראל. שלא יזבח להם שלמים בעלי מום לולי הקבלה ובעבור שהזכיר כי בעל מום יאכל קדש הזהיר שיהיה האוכל טהור: (ב) וינזרו. כמו והזרתם והוא מבנין נפעל והטעם ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר: ולא יחללו. מוסכת עצמו ואחר עמו וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי ולא יחללו אשר הם מקדישים לי. וטעם אני ה'. קדוש. וטעם מלפני אני ה' כי אחר שיכרת מלפני השם לא יעמוד כאשר פירשתי בסוד השם: (ד) עד אשר יטהר. ימי טהרתו: אשר

מקרא

כב לֶחֶם אֱלֹהָיו מִקָּדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים וּמִן־הַקֳּדָשִׁים יֹאכֵל׃ כג אַךְ אֶל־הַפָּרֹכֶת לֹא יָבֹא וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא יִגַּשׁ כִּי־מוּם בּוֹ וְלֹא יְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשַׁי כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ כד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ

כב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים לִי אֲנִי יְהוָה׃ ג אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־אִישׁ ׀ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם אֶל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי יְהוָה׃ ד אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר־

אונקלוס

קֻרְבַּן אֱלָהֵיהּ לָא יִקְרַב לְקָרָבָא׃ כב קֻרְבַּן אֱלָהֵיהּ מִקּוּדְשֵׁי קוּדְשַׁיָּא וּמִן קוּדְשַׁיָּא יֵיכוּל׃ כג בְּרַם לְפָרוּכְתָּא לָא יֵיעוֹל וּלְמַדְבְּחָא לָא יִקְרַב אֲרֵי מוּמָא בֵיהּ וְלָא יַחֵל יָת מַקְדְּשַׁי אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן׃ כד וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְיִפְרְשׁוּן מִקּוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא יַחֲלוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי דִּי אִינוּן מַקְדְּשִׁין קֳדָמַי אֲנָא יְיָ׃ ג אֱמַר לְהוֹן לְדָרֵיכוֹן כָּל גְּבַר דִּי יִקְרַב מִכָּל בְּנֵיכוֹן לְקוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְסָאוֹבְתֵיהּ עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִן קֳדָמַי אֲנָא יְיָ׃ ד גְּבַר גְּבַר מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן וְהוּא סְגִיר אוֹ דָאִיב בְּקוּדְשַׁיָּא לָא יֵיכוּל עַד דִּי יִדְכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל טְמֵא נַפְשָׁא אוֹ גְּבַר דִּי תִפּוֹק

מסורה

מקדשי הקדשים ו' בלישנא וסימן לחם אלהיו מקדשי הקדשים. לשכות הצפון. לשכות הדרום. ב' בו. ולעשות על כל קדשי ואל קדשי הקדשים: יאכל י"ג בקרי' וסימן לחם אלהיו מקדשי מתרצני'. מיין ושכר יזיר. מתת לאחד מהם. חמאת ודבש יאכל. והיה מרוב עשות חנני' דפסוק. חציו שרף במו אש. לא יבנו ואחר ישב. אשר קצירו רעב יאכל. הנה נא בהמות אשר עשיתי. גם כל ימיו בחשך יאכל. מתוקה שנת העובד אזרעה ואחר יאכל: מלפני י"ב וסימן ואקברה מתי. לקבר את מתי. ונכרתה הנפש. לא יכרת לך איש דמלכים. וחברו דד"ה כי נכנע אחאב קדמא דפסוק. ויהי כחול זרעך. כי רוח מלפני יעטף. כי עיני על דרכיהם. אם ימושו החקים. ולהכהנים הלוים לא. ויצאו מלכים מלפני. איש י' ר"פ בהורה וב' באיוב וסימן נמסר בריש איוב: טמא ד' וסי' והנגע בכל טמא נפש. כי איש טמא שפתים ב' בו. אם יגע טמא נפש בכל:

רש"י

מומו כשר: לחם אלהיו. כל מאכל קרוי לחם: (כב) מקדשי הקדשים. אלו קדשי הקדשים. ומן הקדשים יאכל. אלו קדשים קלים ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמר קדשים קלים (ת"כ זבחים קא) אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בכן לכך נאמר קדשים קלים כך מפורש בזבחים: (כג) אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות שעל הפרכת: ואל המזבח. החיצון ושניהם הוצרכו ליכתב ומפורש בתורת כהנים: ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו מחוללת ליפסל: וידבר משה. המגיד הזאת: אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל. להזהיר בית דין על הכהנים(ת"כ): (ב) וינזרו. אין נזירה אלא פרישה וכן הוא אומר (יחזקאל יד) וינזר מאחרי (ישעיה א) נזורו אחור יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן ד"א וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשהו: אשר הם מקדישים לי. לרבות קדשי כהנים עצמן: (ג) כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה וכן מצינו שאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה (ויקרא יב) בכל קדש לא תגע אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגזרה שוה (זבחים מה) וא"א לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמרה כרת על האכילה בצו את אהרן שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בת"כ וכי יש נוגע חייב א"כ מה תלמוד לומר יקרב משיכשר ליקרב שאין חייבים עליו משום טומאה אלא אם כן קרבו מתיריו ואם תאמר שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות אחת לכלל ואחת לפרט כו' (שבועות ז): וטומאתו עליו. וטומאת האדם עליו יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר על כרחך ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו אדם שיש לו טהרה בטבילה: ונכרתה וגו'. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר תלמוד לומר אני ה' בכל מקום אני: (ד) בכל טמא נפש. במי שנטמא

תולדות אהרן

תולדות אהרן לחם אלהיו. זבחים קא קב: אך אל הפרכת. ערובין קה: ולא יחלל. בכורות מג: דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו. סנהדרין פג זבחים טו עז יז תמורה ג: בני ישראל. זבחים מה: ולא יחללו. שבת לג ע"ג כז נד זבחים מד מה: אשר הם מקדישים. זבחים מד עה: אמר אליהם. בתרא קכ: אשר יקרב. זבחים מה מעילה י: איש איש מזרע אהרן. חגיגה ד' יבמות ע עא עב עד מכות יד בכורות ג נו: עד אשר יטהר. יבמות עד עה: והנוגע בכל טמא. שבת סד ב"ק כה: או איש אשר תצא. שבת סד ב"ק סה בתרא ט נדה מג:

בעל הטורים

בעה"ט לחם אלהיו. הפסוק מתחיל בלמ"ד ומסיים בלמ"ד רמז לבעלי מומין באדם: אך אל הפרוכת לא יבא. אך מיעוטא הוא בלפעמים יבא כסכית דאמרינן אם אין כהנים נכנסים לוים אם אין טהורין נכנסין טמאין אם אין תמאין נכנסין בעלי מומין:

ספורנו

והפסדם: כב (ב) וינזרו מקדשי בני ישראל. שלא יחשבו שבגודל מעלתם יהיו קדשי העם כחולין אצלם כענין מגודה לתלמיד אינו מגודה לרב (מכות פרק אלו הן הגולין): ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי. ולא יחללו את שם אותו המקדש שישראל מקדישין

רמב"ן

בו אמפ"י שהוא חולי נהוג בזקנים ואינו מום בעלם או בבשר ורבותינו ביארו מומים רבים נלמדם מאלה כי המזכרים בתורה אבות אבן לבן:

כב (ב) ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי. סרס המקרא ודרשהו וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדישים לי לרבות קדשי כהנים עצמן לשון רש"י ואם כדרש אשר הם מקדישים לי בכהנים עצמן אין צריך לסרס הזה אבל יאמר הכתוב וינזרו מקדשי בני ישראל ולא יחללו בהן את שם קדשי ואשר הם מקדישים לי שלא יחללו את אשר לאהרן ובניו הם עצמם מקדישים לי. ובתורת כהנים כך הוא נדרש וינזרו מקדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבים משום פיגול נותר וטמא ואין חייבים על קדשי גוים משום פיגול נותר וטמא קדשי ישראל אין לי אלא קדשי ישראל קדשי עצמן מנין תלמוד לומר אשר הם מקדישים לי אני ה' לרבות את כולם ולא הזכיר שם סרוס המקרא כלל. ועל דרך האמת אשר הם מקדישים לי אני ה' שלא יחללו בשם המקודש לו כי שמו במקדש ה' וכבר רמזתי זה בפרשת ויקחו לי תרומה:

נגלה

רשי

שנטמא במת: (ה) בכל שרץ אשר יטמא לו. בשיעור הראוי לטמא בכעדשה (ת"כ): או באדם. במת: אשר יטמא לו. כשיעורו לטמא וזהו כזית: לכל טמאתו. לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת: (ו) נפש אשר תגע בו. באחד מן הטמאים הללו: (ז) ואחר יאכל מן הקדשים. (יבמות עד) נדרש ביבמות בתרומה שמותר לאכלה בהערב שמש: מן הקדשים. ולא כל הקדשים: (ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה אסור לאכול בקדשים וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה: (ט) ושמרו את משמרתי. מלאכול תרומה בטומאת הגוף: ומתו בו. (סנהדרין פג) למדנו שהיא מיתה בידי שמים: (י) לא יאכל קדש. (סנהדרין פג) בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה: תושב כהן ושכיר. תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבק ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו: (יא) וכהן כי יקנה נפש. עבד כנעני שקנוי לגופו: ויליד ביתו. אלו בני השפחות. ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה שאף היא קנין כספו ועוד למד ממקרא אחר כל טהור בביתך וגו׳ (במדבר יח) בספרי: (יב) לאיש זר. ללוי וישראל: (יג) אלמנה וגרושה. מן האיש הזר: וזרע אין לה. ממנו (יבמות עו): ושבה. הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים: וכל זר לא יאכל בו. לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה זרות אמרתי לך ולא אנינות: (יד) כי יאכל קדש. תרומה: ונתן לכהן את הקדש.

דבר

אבן עזרא

(ה) אשר יטמא לו. בשבילו כמו אמרי לי אחי הוא כל אלה הנזכרים יטמאו עד הערב: (ז) ובא השמש וטהר. ידוע כי וטהר שב אל הטמא כמו וכפר עליה הכהן וטהרה כי אין בפסוק זכר יום רק חז"ל העתיקו אפילו שיבוא השמש לא יאכל עד סור האור ושמו זה הפסוק לאסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי על כן אמרו טבל יומא: כי לחמו. מאכלו וכבר פירשתיו וריקי מוח יפרשו הפסוק שהוא בספר יחזקאל והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות וזה הבל כי הנה בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל והטעם שאם יאכל לא ישמש: (ט) ושמרו את משמרתי. רמז למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו: (י) וכל זר. שאינו מזרע אהרן: (יא) והם יאכלו בלחמו. זכרים ונקבות: (יב) בתרומת הקדשים. השוק והחזה: (יג) מלחם אביה תאכל. כמו בראשונה: וכל זר לא יאכל בו. על בן אם יש לה ובעבורו לא תאכל היא: (יד) ונתן לכהן את הקדש. טעמו עם הקדש או תהיה מלת ונתן לכהן מושכת עצמה ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו

תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע: ה אוֹ־
אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ אֲשֶׁר
יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא־
לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ: ו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר
תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב וְלֹא
יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ
בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם: ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ
וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים
כִּי לַחְמוֹ הוּא: ח נְבֵלָה וּטְרֵפָה
לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה־בָהּ אֲנִי יְהוָה:
ט וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי וְלֹא־
יִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא וּמֵתוּ בוֹ כִּי
יְחַלְּלֻהוּ אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם:
י וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ תּוֹשַׁב
כֹּהֵן וְשָׂכִיר לֹא־יֹאכַל קֹדֶשׁ:
יא וְכֹהֵן כִּי־יִקְנֶה נֶפֶשׁ קִנְיַן כַּסְפּוֹ
הוּא יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם
יֹאכְלוּ בְלַחְמוֹ: יב וּבַת־כֹּהֵן כִּי
תִהְיֶה לְאִישׁ זָר הִוא בִּתְרוּמַת
הַקֳּדָשִׁים לֹא תֹאכֵל: יג וּבַת־
כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה
וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־בֵּית
אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ
תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ:
יד וְאִישׁ כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה
וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן

ד׳ רפין וא׳ ובאדם ג׳ ר״פ · ד׳ חסרים את י״ז ר״פ · כ׳ ס״פ · ל׳ וחסר ד׳ · ג׳ · כ׳ תג ר״פ וחד ס״פ · ג׳ · ג׳ · י״ז ח׳ · כ׳ בטעם מלרע לאלמנה וחד כוה שבה · ל׳ בטעם מלרע דסמיך

מִנֵּיהּ שִׁכְבַת זַרְעָא:
ה אוֹ גְּבַר דְּיִקְרַב בְּכָל
רִיחֲשָׁא דְּיִסְתָּאַב לֵיהּ אוֹ
בֶּאֱנָשָׁא דְּיִסְתָּאַב לֵיהּ לְכָל
סְאוֹבְתֵיהּ: ו אֱנָשׁ דְּיִקְרַב
בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאַב עַד
רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָּא
אֱלָהֵן אַסְחֵי בִשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא:
ז וּבְמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִדְכֵּי וּבָתַר
כֵּן יֵיכוּל מִן קוּדְשַׁיָּא אֲרֵי
לַחְמֵיהּ הוּא: ח נְבֵילָא
וּתְבִירָא לָא יֵיכוּל לְאִסְתְּאָבָא
בַהּ אֲנָא יְיָ: ט וְיִטְּרוּן יָת
מַטְּרַת מֵימְרִי וְלָא יְקַבְּלוּן
עֲלוֹהִי חוֹבָא וִימוּתוּן בֵּיהּ
אֲרֵי יַחֲלוּנֵיהּ אֲנָא יְיָ
מְקַדְּשְׁהוֹן: י וְכָל חִילוֹנַי לָא
יֵיכוּל קוּדְשָׁא תּוֹתָבָא דְּכַהֲנָא
וַאֲגִירָא לָא יֵיכוּל קוּדְשָׁא:
יא וְכַהֲנָא אֲרֵי יִקְנֵי נְפַשׁ
קִנְיַן כַּסְפֵּיהּ הוּא יֵיכוּל בֵּיהּ
וִילִידֵי בֵיתֵיהּ אִנּוּן יֵיכְלוּן
בְּלַחְמֵיהּ: יב וּבַת כַּהֲנָא
אֲרֵי תְהֵי לִגְבַר חִלּוֹנַי הִיא
בְּאַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא לָא
תֵיכוּל: יג וּבַת כַּהֲנָא אֲרֵי
תְהֵי אַרְמְלָא וּמִתָּרְכָא וּבַר
לֵית לַהּ וּתְתוּב לְבֵית אֲבוּהָא
כְּרַבְיוּתַהּ מִלַּחְמָא דַּאֲבוּהָא
תֵּיכוּל וְכָל חִלּוֹנַי לָא
יֵיכוּל בֵּיהּ: יד וּגְבַר אֲרֵי
יֵיכוּל קוּדְשָׁא בְּשָׁלוּ וְיוֹסֵף
חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לְכַהֲנָא

כאדם ד׳ רפין נמסר בסדר הזריע: רחיצת בשרו ד׳ חסר את נמסר בסדר מצורע: ובא י״ז ר״פ נמסר בישעיה סי׳ נט גבי פסוק ובא לציון גואל: בלחמו ג׳ וסימן הם יאכלו בלחמו. קדמו נודד. ישחיתה עץ: חמשיתו ב׳ חסר יו״ד קדמא וסימן ויסף חמישתו עליו כי יגאל ממעשרו וחד וחמשתו

תולדות אהרן

או איש אשר. שבת סם קמא סם בתרא סס נדה מ״ג: נפש אשר תגע. יבמות עג עד מכות יט: ולא יאכל מן הקדשים. יבמות עד: ובא השמש. ברכות ב. שבת יד יבמות עה (ברכות ב יבמות סא): ואחר יאכל. יבמות עד: נבלה וטרפה. חולין ק נדה מב: ושמרו את. סנהדרין פג (בכורים סד ראש השנה נז): ולא ישאו עליו. זבחים מה: ומתו בו. יבמות פו סנהדרין פג ל חולין קיג קלו כריתות ז: אני ה׳ מקדשכם. סנהדרין פג: וכל זר לא יאכל. פסחים כג יבמות סא ע עא כתובות כה קדושין סט סנהדרין פג מכות יח כריתות ד (תרומות מד יבמות ח): תושב כהן ושכיר. יבמות ע עא קדושין ד זבחים פב: וכהן כי יקנה. יבמות נז סו כתובות נז (סוטה יט יבמות ח כתובות כט): קנין כספו. יבמות סו כתובות נח גיטין מב סס קדושין ה: ויליד ביתו. גיטין מג נדה מד: ובת כהן כי תהיה. יבמות סח כט עז כתובות כס סוטה כו סנהדרין נא זוהר משפטים קדושים ויקרא (יבמות ז י): היא בתרומת. יבמות פז קדושין סט: ובת כהן כי תהיה אלמנה. יבמות כח סוטה כו קדושין עד: וזרע אין לה. יבמות ע קדושין ד עד נדה ד (יבמות ח י): ושבה אל בית אביה. יבמות סח פו סנהדרין נא נדה מד: מלחם אביה. יבמות פז: וכל זר. שם כח: ואיש כי יאכל. שרובין לב יומא פ מליעא נט מעילה יט (תרומות מד מח קדושין סג כתובות כז): ויסף חמשיתו. יבמות פו מליעא נד חולין קלו: ונתן לכהן. פסחים לב מליעא נד:

בעל הטורים

תושב כהן ושכיר. בגימ׳ קנוי קנין עולם קנין שנים: וכהן כי יקנה נפש קנין כספו. ויגאל בזעם אפו מלך וכהן זהו שאמר בפרק מקום שנהגו ד׳ צווחות צווחה עזרה שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן פאבי ויכהן בכהונה גדולה שהיה צדיק ורבים אוכלי שלחנו ולא נמצא נותר בימיו וזהו וכהן כי יקנה שהיה לו הרבה קניני נכסים ולכך סוף ראש פסוק שהיה צדיק אבל וינאץ בזעם אפו וכן ינאי המלך שהיה רשע לכך סוף סוף פסוק. ד״א לפי שהיו מהם כהנים רשעים לקנות כהונה מאשר לא לשם על כן וינאץ בזעם אפו מלך וכהן: בלחמו ג׳ במ׳. הכא והאידך נשחיתה עץ בלחמו ע״כ בלחמו קדמו נודד שהלכו בגולה מפני חרב דרוכה וקשת נטושה: כנעוריה. מלא וי״ו לומר שאינ

רמבן

(ח) נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה. יאמר שיזהר מאכילת נבלה וטרפה שלא יטמא בה. ויצטרך להזהר מן הקדשים ולא יאכל בהם עד שירחץ בשרו במים ובא השמש וטהר. והטעם בעבור שהזכיר טומאת האדם לכל טמאותיו כי הזכיר הנרעת והזוב שיכלול הזכר והנקבה וטומאת המת ושכבת הזרע והשרץ וחזר להזהיר מן הקדשים בטומאת הנבלות. והזכיר בהם דרך התראה באכילתן. והטעם כי בעבור שנפש האדם קצה באכילת השרצים ולא תקוץ בנבלה ובטרפה הזהיר על הטומאה בהווה. והטרפה הנזכרת כאן טריפת הארי והדוב שהמית אותה בשדה כי מחיים לא תטמא כי מעת שתטרף הבהמה מן הארי תקרא טרפה בין מחיים בין לאחר שחטות. והנה הזכיר כאן כל הטומאות כלם כי הבהמה הטמאה אחר שאמר בה שאין לה שחיטה כאשר פירשתי

ספורנו

מקדישין לי שקראו עליו שם קדש: (ז) כי לחמו הוא. ולא יצטרך להמתין כפרתו קודם שיאכל לחמו כאמרם (פרק קמא דברכות) העריב שמשו אוכל בתרומה: (ט) אני ה׳ מקדשם. אני קדשתי אותם הקדשים מכיון שהקדישום ישראל ולאוי שיטנפו הכהנים

על

אבן עזרא

עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי שאין צורך בעבור מלת עליו : (טז) והשיאו אותם. פעל יוצא לשנים פעולים והטעם שיזהירום ויורום עד שלא ישגו ואחרי שהזכיר קדשי בני ישראל הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי המומין : וטעם ומן הגר. כי משפט אחד לנודר ולמתנדב לישראל ולגר כי כן כתוב וחכמים הפרישו בין נדר ובין נדבה וכל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר. וכל קרבן שיעלה כלו על המזבח ראוי להיותו בלא מום

רשי

(ת"כ) דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה : (טו) ולא יחללו וגו'. להאכילם לזרים : (טז) והשיאו אותם. את עצמם יטעינו עון : באכלם את קדשיהם. שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהן. ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן : והשיאו אותם. זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן (במדבר ו) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו וכן (דברים לד) ויקבור אותו בגי הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי : (יח) נדריהם. (חולין כו) הרי עלי : נדבותם. הרי זו : (יט) לרצנכם. הביאו דבר הראוי לרצות אתכם לפני שיהא לכם לרצון אפיימנ"ט בלעז ואיזהו הראוי לרצון : תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים. אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון

מקרא ותרגום אונקלוס

אֶת־הַקֹּדֶשׁ׃ טו וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר־יָרִימוּ לַיהוָה׃ טז וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֹן אַשְׁמָה בְּאָכְלָם אֶת־קָדְשֵׁיהֶם כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשָׁם׃ שלישי פ
יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ לְכָל־נִדְרֵיהֶם וּלְכָל־נִדְבוֹתָם אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה לְעֹלָה׃
יט לִרְצֹנְכֶם תָּמִים זָכָר בַּבָּקָר בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא

יַת קוּדְשָׁא׃ טו וְלָא יַחֲלוּן יַת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת דְּיַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ׃ טז וִיקַבְּלוּן עֲלֵיהוֹן עֲוָיָן וְחוֹבִין בְּמֵיכַלְהוֹן בְּסוֹאֲבָא יַת קוּדְשֵׁיהוֹן אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁהוֹן׃ יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
יח מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל דִּיקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ לְכָל נִדְרֵיהוֹן וּלְכָל נִדְבַתְהוֹן דִּיקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לַעֲלָתָא׃
יט לְרַעֲוָא לְכוֹן שְׁלִים דְּכַר בְּתוֹרַיָּא בְּאִמְּרַיָּא וּבְעִזַּיָּא׃
כ כֹּל דְּבֵיהּ מוּמָא לָא תְקָרְבוּן אֲרֵי לָא לְרַעֲוָא יְהֵי

יז ר"פ · כ' כל ישראל אל העיר · ד' · ו'. ל' · ד' מ"ע כפו' · ד' ומכר · ל' ומטעין י"ט ר"פ בספר'

מסורה

וחמשתו יסף עליו : והשיאו ב' וסי' והשיאו אותם עון אשמה. וחשיאו אתו כל ישראל : באכלם ב' וסימן באכלם את קרשיהם. באכלם מעבור הארץ : אני ה' מקדשם ד' וסימן אך אל הפרכת לא יבא. ושמרו את משמרתי. והשיאו אותם עון. וגם את שבתתי נתתי : לרצנכם ד' וחסר וסימן

ספורנו

על חלולם : (טז) והשיאו אותם עון אשמה. הם עצמם כשהקדישו ההקדש עשו שיהיו אשמים כשיהיו מועלים בו ליהנות ממנו ולא נאמר הפה שאסר הוא הפה שהתיר והטעם בזה הוא כי אני ה' מקדשם שכיון שהקדישו את הדבר אני ה' מקדשו ואין לאל ידם להפקיע את קדושתו : (יח) אשר יקריב קרבנו. אחר שדבר בכהנים המקריבים וקדושתם דבר במנאי הנקרבים ואמר לכל נדריהם ולכל נדבותם שאע"פ שהם קרבנות נדבה ויחשוב שכל מה שיתנדב אפי' בעל מום יהיה לרצון כיון שלא היה זה שנתן חובה עליו כמו שחשבו קצת מישראל והראה שעושים הנביא באמרו וכי תגישון עור לזבוח אין רע וכי תגישו פסח וחולה אין רע הקריבהו נא לפחתך : (יט) לרצנכם. למרבו שיהיה לרצון לכם ולא לבדק הבית : תמים זכר. שיהיה שלם כי אמנם הצער תמים פעלו ושמים

בעל הטורים

בין נערות לבגרות אלא ו' חדשים כלבד : והשיאו ב'. הכא ואידך והשיאו כל ישראל אל העיר בעלת אבשלום בעצה שנתן לו חמיו שיעץ לו לרעתו וזכו והשיאו אותם עון אשמה. באכלם שנים הכא ואידך באכלם מעבור הארץ דאוכל תרומה בטומאת הגוף : י"א פעמים הזכיר קדשים בזאת הפרשה כנגד אחד עשר דברים שבין הרומס לקודש :

תולדות אהרן

תולדות אהרן ולא יחללו את קדשי. סנהדרין פג זבחים ג יב מח מו תמורה ג נדה לב (קידושין סג) : והשיאו אותם. סנהדרין ל : וידבר ה'. פסחים מב תמורה ו : איש איש. נזיר סב מנחות עג חולין יג (סוטה יט יבמות ח) : אשר יקריב. מנחות קד : לכל נדריהם. נזיר כט : אשר יקריבו לה'. מנחות עג (שקלים מה) : לעולה. נזיר סא : כל אשר בו מום. תמורה ו : כי לא לרצון. מנחות כט : (לרצונכם תמים. שם) :

רמבן

פירשתי בסדר ויהי ביום השמיני הנה היא בכלל נבלה וזה דרך פשוטו. ומדרשו ג"כ לענין הקדשים בטומאה הזכיר כאן ובנבלת עוף טהור הכתוב מדבר שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת בית הבליעה ואסרו לאכול בקדשים. וצריך לומר וטרפה מי שיש במינו טרפה יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טריפה לשון רש"י ובטומאת שאר נבלות ריבה אותם בת"כ אשר יגע בשרץ אין לי אלא השרץ מנין לרבות את הנבלה ת"ל בכל :

(יד) ונתן לכהן את הקדש. דבר הראוי להיות קדש שאין פורע לו מעות אלא פירות של חולין והם נעשים תרומה לשון רש"י. והנה טעם הכתוב כי יאכל קדש ויסף חמישיתו על הקדש ההוא ויתן לכהן את הקדש הזה שהוא הקרן והחומש ומפני שקראו קדש למדנו שהוא נעשה כתרומה בדבר הראוי לכך וזהו הנכון בפשוטו ומדרשו וכך כתב ר"א ונתן לכהן את הקדש טעמו עם הקדש או שתהיה מלת ונתן מושכת עצמה ואחרת עמה וכן פירושו ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש ולפי דעתי אין צורך בעבור מלת עליו :

(טו) ולא יחללו את קדשי בני ישראל. להאכילם לזרים :

(טז) והשיאו אותם עון אשמה. את עצמם שיטענו עון באכלם את הקדשים שהובדלו לשם תרומה וקדשו ונאסרו עליהם ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן לשון רש"י ז"ל. ולא הבינותי דעתו כי יראה מדבריו שזה הלאו אזהרה בכהנים הוא שלא יאכילו התרומה לזרים ואם כן ראוי שנפרש שיהיה והשיאו אותם כנוי לישראל שיטענו הכהנים את ישראל עון אשמה כאשר יאכלו הקדשים ולמה הוצרך רבי ישמעאל לדרשו בעצמם ועוד שלא הוזכר זה הלאו בתלמוד אלא הוא אסור לעשות כן כבשאר כל האיסורין אבל טעם הכתוב כי בני ישראל נמשך למעלה ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה' והוא אזהרה שניה בזר שלא יאכל קדש בעבור שירצה להזכיר בו העונש ואמר והשיאו את עצמם וגו' כאשר יאכלו את קדשיהם ורבותינו דרשו מפני יתורו באוכל טבל אמר מנין לאוכל טבל שהוא במיתה שנאמר ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה' בעתידין לתרום הכתוב מדבר ויליף חלול חלול מתרומה אבל בת"כ מצאתי ולא יחללו להביא את הסך ואת השותה את קדשי בני ישראל על קדשי בני ישראל חייבין קרן וחומש ואין חייבין על קדשי גוים קרן וחומש יכול יהו חייבין על התרומה שבטבל ת"ל את אשר ירימו לה' על המורם הם חייבים ואין חייבין על התרומה שבטבל והשיאו אותם עון אשמה מלמד שאף על הטבל חייבין מיתה וזה אינו כדרך הגמרא אלא שאני אומר רבוי הסך והשותה אסמכתא כי שתיה בכלל אכילה וסיכה מדרבנן כך מפורש בירושלמי ומפני שאמר בטבל ולא יחללו את קדשי בני ישראל בעבור שהם עתידין להרים ממנו לה' דרשו מזה שהמורם הוא הנקרא קדש לא הטבל וא"כ איננו בכלל כי יאכל קדש בשגגה שיתחייב בחומש ולכך חזר ושנה והשיאו אותם עון אשמה מלמד שאף על הטבל חייבין מיתה כי התרומה שבטבל הוא שהזכיר כאן והכלל כי הכתוב הזה בטבל והזהיר וענש תחלה על הקדש המורם וחזר והזהיר עד שירימו בעתיד כפי מדרש רבותינו :

(יח) לכל נדריהם ולכל נדבותם. נדריהם האומר הרי עלי נדבותם האומר הרי זו לשון רש"י. והנראה בעיני בעבור שאמר הכתוב לפלא נדר או לנדבה וכן יאמר בכל מקום בפרשת נסכים וכן כי יפליא נדר בערכך נפשות וכן בפרשת נזיר כי הנדר הוא הבא על דבר שיפליא ממנו שידור לה' בכר לו אם תעשה עמי להפליא להצילני מן הצרה הזאת אביא עולה ושלמים כענין וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתון תתן וידרו נדרים וכן כולם ורבותינו אמרו איזהו נדר האומר הרי עלי עולה נדבה האומר הרי זו עולה ומה בין נדר לנדבה נדר מת או נגנב חייב באחריותו וכו'. להגיד החלוק שביניהם כי דרך הנודרים בצרתם לאמר אם יהיה אלהים עמדי בזה עלי לעשות עולה או זבח וזה לא יקרא נדבה שתב ואשר יפרישו ויתן מיד הוא נדבה כי בעת המתן נדבה רוחו אותו והנה אומר הכתוב כי בין שיקריב עולה או שלמים אשר נדר על צרתו או שיקריב אותם בנדבת רוחו יהיה תמים אולי נחשוב כי הנדר ראוי להיותו תמים יותר מן הנדבה וזה טעם הכתוב :

ידבה

בחסרון אבר: (כא) לפלא נדר. להפריש בדיבורו: (כב) עורת. שם דבר של מום עורון בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא יהיה: חרוץ. (בכורות מ"א) ריס של עין שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה: יבלת. ורוד"ש בלעז: גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו (שופטים יו) וילפת שמשון שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה: לא תקריבו. שלשה פעמים להזהיר על הקדישן ועל שחיטתן ועל זריקת דמן (תמורה ו): ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן: (כג) שרוע. אבר גדול מחבירו: קלוט. פרסותיו קלוטות: נדבה תעשה אותו. לבדק הבית: ולנדר. (ת"כ) למזבח: לא ירצה. אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח: (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בביצים או בגיד: מעוך. ביציו מעוכין ביד: כתות. כתושים יותר ממעוך (בכורות לה): נתוק. תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויים בהן אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס: ומעוך. תרגומו ודמריס זה לשונו בארמית לשון כתישה: וכתות. תרגומו ודריס כמו (עמוס ו) הבית הגדול רסיסים בקיעות דקות וכן קנה המרוסס: ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארץ שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ: (כה) ומיד בן נכר. נכרי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואע"פ שלא נאסרו בעלי מומים לקרבן בני נח אלא אם כן מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות (תמורה ו') אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבום אבל תמימה תקבלו מהם (חולין יג) לכך נאמר למעלה איש איש לרבות את הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל: משחתם. חבולהון: לא ירצו לכם. לא ירצו לפני לכפר עליכם: (כז) כי יולד. פרט ליוצא דופן:

לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם׃ כא וְאִישׁ כִּי־
יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהוָה (ו' בתורה)
לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ לִנְדָבָה בַּבָּקָר (ל')
אוֹ בַצֹּאן תָּמִים יִהְיֶה לְרָצוֹן
כָּל־מוּם לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כב עַוֶּרֶת (ה')
אוֹ שָׁבוּר אוֹ־חָרוּץ אוֹ־יַבֶּלֶת אוֹ (ל'. ל')
גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת לֹא־תַקְרִיבוּ אֵלֶּה (ב')
לַיהוָה וְאִשֶּׁה לֹא־תִתְּנוּ מֵהֶם (י"ו כתו')
עַל־הַמִּזְבֵּחַ לַיהוָה׃ כג וְשׁוֹר (ה' ג' מנהון ר"פ)
וָשֶׂה שָׂרוּעַ וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה (ה'. ב'. ל')
אֹתוֹ וּלְנֵדֶר לֹא יֵרָצֶה׃ כד וּמָעוּךְ (ה' קמצין בלישנא ל')
וְכָתוּת וְנָתוּק וְכָרוּת לֹא תַקְרִיבוּ
לַיהוָה וּבְאַרְצְכֶם לֹא תַעֲשׂוּ׃
כה וּמִיַּד בֶּן־נֵכָר לֹא תַקְרִיבוּ (ל' ר"פ)
אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־אֵלֶּה
כִּי מָשְׁחָתָם בָּהֶם מוּם בָּם לֹא (ב' בכ' לישנ')
יֵרָצוּ לָכֶם׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב
אוֹ־עֵז כִּי יִוָּלֵד וְהָיָה שִׁבְעַת
יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי (ל' ומבוננ א"ב)
וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן אִשֶּׁה

לְכוֹן׃ כא וּגְבַר אֲרֵי יְקָרֵיב
נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ
לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ לִנְדַבְתָּא
בְּתוֹרֵי אוֹ בְעָנָא שְׁלִים יְהֵי
לְרַעֲוָא כָּל מוּמָא לָא יְהֵי
בֵיהּ׃ כב עֲוִיר אוֹ תְבִיר אוֹ
פְּסִיק אוֹ יַבְּלָן אוֹ גַרְבָן אוֹ
חֲזָזָן לָא תְקָרְבוּן אִלֵּין קֳדָם
יְיָ וְקוּרְבָּנָא לָא תִתְּנוּן
מִנְּהוֹן עַל מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃
כג וְתוֹר וְאִימַּר יַתִּיר וְחָסִיר
נְדַבְתָּא תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ
וּלְנִדְרָא לָא יִתְרְעֵי׃
כד וְדִימְרִיס וְדִירְסִיס וְדִשְׁלִיף
וְדִיגְזִיר לָא תְקָרְבוּן קֳדָם
יְיָ וּבְאַרְעֲכוֹן לָא תַעְבְדוּן׃
כה וּמִיַּד בַּר עַמְמִין לָא
תְקָרְבוּן יָת קוּרְבַּן אֱלָהֲכוֹן
מִכָּל אִלֵּין אֲרֵי חִבּוּלְהוֹן
בְּהוֹן מוּמָא בְהוֹן לָא לְרַעֲוָא
יְהוֹן לְכוֹן׃ כו וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כז תּוֹר אוֹ
אִימַּר אוֹ עִזָּא אֲרֵי יִתְיְלִיד
וִיהֵי שַׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּיהּ
וּמִיּוֹמָא תְמִינָאָה וּלְהָלְאָה
יִתְרְעֵי לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם

מום: (כא) לפלא. לפרש: (כב) עורת. שם התאר לעין וי"א כי שבור ביד וחרוץ ברגל וחרוץ מגזרת כן משפטך אתה חרצת כמו גזור: יבלת. כמו תבלול וכללו של דבר אנחנו נסמוך על הקבלה ולא נשען על דעתנו החסרה: לא תקריבו אלה לה'. לפלא נדר ולא יקח מאלה האמורים: (כג) שרוע. כראשון. וקלוט הפכו והוא מגזרת עיר מקלט: (כד) ומעוך. מגזרת מעכו שדיהן: וכתות. מגזרת ואכות אותו טחון ושניהם בביצים: ונתוק. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת: ובארצכם לא תעשו. לשנות מעשה השם: (כה) ומיד בן נכר. שלא יחשוב בלבו הואיל והוא קרבן בן נכר לא אחוש להקריבו: משחתם. המ"ם נוסף והתי"ו שרש מגזרת השחתה ומ"ם להיות להם משחתם שרש והתי"ו נוסף: ירצו. מבנין נפעל ואחר שהזכיר לא ירצו הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא ירצה: (כז) שור או כשב או עז. נקראים על שם סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט יומת המת כי יפול הנופל או הטעם זכר המין. וטעם ומיום השמיני כמו הנימול עד המרובע: והלאה. אחרין והצד

נמסר בסדר קדשים: זבח שלמים ו' בתורה נמסר בויקרא: ושור ה' ג' מנהון ר"פ נמסר בריש סדר שמיני: ולנדר ה' קמצין בלישנא וסימן ונדר אלמנה וגרושה. כי נדר נדר עבדך. ולנדר לא ירצה. ונדרו נדר לה' ושלמו. כל נדר וכל שבועה. ופי' בלשון ארמי נדרא דארמלתא שלם עבדא ולא

תולדות אהרן תמים יהיה לרצון. מנחות נו בכורות לג לט (תרומות מו פסחים כח): כל מום. ביצה כז מנחות נו בכורות לג: עורת או שבור. סוטה מו בכורות ד תמורה ז: או חרוץ. בכורות מא: או גרב. בכורות מא: ואשה לא תתנו. יומא סג: על המזבח. תמורה ז: ושור ושה שרוע וקלוט. פסחים מב חולין פ: שרוע וקלוט. בכורות מ תמורה ז: נדבה תעשה אותו. תמורה ו ז: ולנדר לא ירצה. שם ה: ומעוך וכתות. שבת קיא קדושין כה מנחות נו בכורות לג לט תמורה ז: לא תקריבו. שם: ובארצכם לא תעשו. חגיגה יד: ומיד בן נכר. סוטה מו תמורה ז: כי משחתם בהם. יומא סד ע"ג כג זבחים עז חולין כג בכורות נו תמורה כח: שור או כשב. בבא קמא סה עז עח חולין לח מח בכורות יב יז נז נדה מ מא: והיה שבעת ימים. זבחים יד חולין פא בכורות יב נד נז נדה מא: ומיום השמיני והלאה. שבת קלה זבחים יב חולין פא (יבמות יב): ירצה. יומא סג:

אותו

בעל הטורים ובארצכם לא תעשו וסמיך ליה מיד בן נכר לומר שאסור לסרס אפילו ע"י עכו"ם: שור או כשב או עז. סמוך לבן נכר לומר שאין מקבלין קרבן הובה אלא מישראל: והיה שבעת ימים וגו'. אמר הקב"ה אם ישמע ביום ראשון יהא נראה כשומע לשם שמים וארץ שנבראת ביום א' ואם ביום ב' יהא נראה כאילו שומע לרקיע שנעשה ביום ב' וביום ג' לים ויבשה וביום ד' לשם מאורות וביום ה' לשם שרצים וביום ו' לשם אדם אלא ימתין עד שבעה ימים וידע שבראתי העולם בו' ימים ונחתי בז' וישמע לשמי:

רמבן

(כג) **נדבה** תעשה אותו. לבדק הבית ולנדר לא ירצה למזבח אי זהו הקדש שבא לרצות הוי אומר זה הקדש מזבח לשון רש"י. ולפי זה צריך שנדרוש נדבה תעשה אותו ולנדר לא ירצה יאמר שנעשה אותו נדבה או נדר לבדק הבית אבל לא לרצון על המזבח כי אין בין נדר ונדבה בענין הזה כלום שניהם מותרין לבדק הבית ואסורין למזבח וכבר הזכיר זה הכתוב בעולה לכל נדריהם ולכל נדבותם ובשלמים לפלא נדר או לנדבה וכך מדרש רבותינו בת"כ ויתכן שנתקן בישוב לשון המקרא כי בעבור שרוב הנדבות לבדק הבית כמו שאמר במשכן כל נדיב לב הביאו את תרומת ה' וכן במקדש אני ביושר לבבי התנדבתי וכן בבית שני עם הנדבה לבית אלהים וכן כתוב בבדק הבית כל כסף

ספורנו

ותמים ירצה וזה ביאר באמרו כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כענין הירצך או הישא פניך ואחר שהזהיר על העולה שהיא קדשי קדשים שיהיה זכר ושלא יהיה בו מום ובאר שזה אינו מחוייב זולתי בבקר ובצאן כאמרם ז"ל התמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות. אמר: (כא) ואיש כי יקריב זבח שלמים לה'. באר שאע"פ שהם קדשים קלים ובהם לא יתחייב זכרות כמו שבאר למעלה באמרו אם זכר אם נקבה מכל מקום יתחייב בהם התמות ובאר הטעם בזה באמרו לא תקריבו אלה לה' שאין ראוי להקריב בעל מום לאל יתברך. והוסיף טעם שני באמרו ואשה לא תתנו מהם על המזבח לה' אם אולי נפל בו מום אחר שהקדישוהו הבעלים לא יעלו האימורים למזבח כי אין ראוי שיהיה בקרבן מום הנמאס לפניו: (כג) נדבה תעשה אותו. אע"פ שהם מומין נראים הרבה ויחשוב החושב שאפילו לבדק הבית אינן ראויים אמר שלנדבת בדק הבית הם ראויים כמו שבא בקבלה מאחר שאין למזבח חלק בהם ואין קדושה עליו אלא קדושת דמים שימכר ויצא לחולין: (כד) ומעוך וכתות. אחר שדבר במומים המקריים אשר ענינם בקדשים בלבד שאסור להקריב בעלי מומים למזבח ולהטיל בהם מום אחר הקדשן דבר על מומין מלאכותיים שאסור להטילם אפי' בבהמת חולין: (כה) ומיד בן נכר לא תקריבו. אע"פ שמקבלין מהם נדרים ונדבות לא נקבל מהם בעלי מומין אפי' ע"י סרוס אע"פ שיהיו הסריסים בבהמות מצוהים אצלם ואין בזה משום הקריבהו נא לפחתך, והטעם שלא יהיה הסרים ראוי למזבח הוא: כי משחתם בהם מום בם. שאע"פ שהוא מום שבסתר הוא משחיתם משלמותם המכוון והוא שיכול להוליד בדומה: (כז) שור או כשב. אחר שהזכיר כל מיני המומים בקדשים והרחיק אותם מן המזבח אע"פ

אבן עזרא

והעד חז יהונתן : (כח) ושור או שה. פירשתיו והמצוה על זכר ונקבה . וטעם כי תזבחו זבח תודה . שיאכל ביום אחד בעבור שהזכיר ושור או שה שלא ישחט ביום אחד והוסיף על הפרשה הכתוב בנו את אהרן מלת לרצונכם: וטעם אני ה׳ . להיות התודה שלימה : (לא) ושמרתם מצותי . בלב . ועשיתם אותם אני ה׳ . שאחקור מה שיש בלב ואראה כל העשוי . וטעם לא תחללו את שם קדשי. עם בני אהרן ידבר כי הפרשה דבקה והם המצווים שלא ישחטו להם או לישראל אם ובן ביום אחד גם יתכן שמצות וכי תזבחו זבח תודה לכהנים והעד שהחל בפרשה אחר כן דבר אל בני ישראל ועד שני ונקדשתי בתוך בני ישראל : (לג) המוציא אתכם . וסוף אני ה׳ שהוא הדבור הראשון והוא עיקר כל המצות ואחר שהזכיר קדשי בני ישראל הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות והחל מהשבת : וטעם

ויקרא כב

לַיהוָֽה׃ כח וְשׁ֖וֹר אוֹ־שֶׂ֑ה אֹת֣וֹ
וְאֶת־בְּנ֔וֹ לֹ֥א תִשְׁחֲט֖וּ בְּי֥וֹם אֶחָֽד׃
כט וְכִֽי־תִזְבְּח֥וּ זֶֽבַח־תּוֹדָ֖ה לַיהוָ֑ה
לִֽרְצֹנְכֶ֖ם תִּזְבָּֽחוּ׃ ל בַּיּ֤וֹם הַהוּא֙
יֵאָכֵ֔ל לֹֽא־תוֹתִ֥ירוּ מִמֶּ֖נּוּ עַד־
בֹּ֑קֶר אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ לא וּשְׁמַרְתֶּם֙
מִצְוֺתַ֔י וַעֲשִׂיתֶ֖ם אֹתָ֑ם אֲנִ֖י יְהוָֽה׃
לב וְלֹ֤א תְחַלְּלוּ֙ אֶת־שֵׁ֣ם קָדְשִׁ֔י
וְנִ֨קְדַּשְׁתִּ֔י בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל אֲנִ֥י
יְהוָ֖ה מְקַדִּשְׁכֶֽם׃ לג הַמּוֹצִ֤יא
אֶתְכֶם֙ מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לִהְי֥וֹת לָכֶ֖ם
לֵאלֹהִ֑ים אֲנִ֖י יְהוָֽה׃ רביעי פ

אונקלוס

יְיָ : כח וְתוֹרְתָא אוֹ שֵׂיתָא
לַהּ וְלִבְרַהּ לָא תִכְּסוּן בְּיוֹמָא
חַד : כט וַאֲרֵי תִכְּסוּן נִכְסַת
תּוֹדְתָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן
תִּכְּסוּן : ל בְּיוֹמָא הַהוּא
יִתְאֲכֵיל לָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ
עַד צַפְרָא אֲנָא יְיָ :
לא וְתִטְּרוּן פִּקּוֹדַי וְתַעְבְּדוּן
יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ : לב וְלָא
תְחַלְּלוּן יָת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי
וְאִתְקַדַּשׁ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן :
לג דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן
לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ :

ס׳ נ׳ מנחון ר״פ · ד׳ ותאי · כ״ג. ל׳ · כ׳ ס״פ · ר״פ נשיאי · ד׳ ר״פ

אתקבל : זבח ב׳ וסימן וכי תזבחו זבח תודה. זבח שלמים: אני ה׳ כ׳ ס״פ בסיפרא וסימן נמסר בסדר

רשי

אותו ואת בנו . (ת״כ חולין עח) נוהג בנקבה שאסר לשחוט האם והבן או הבת. ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן : (כח) אותו ואת בנו . (חולין פב) אף בנו ואותו במשמע : לרצונכם תזבחו . תחלת זביחתכם הזהרו שתהא לרצון לכם ומהו הרצון : ביום ההוא יאכל . לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון . דבר אחר לרצונכם לדעתכם מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואע״פ שפרט בנאכלין לשני ימים חזר ופרט בנאכלין ליום אחד שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן : (ל) ביום ההוא יאכל . לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה כבר כתוב (ויקרא ז) ובשר זבח תודת שלמיו וגו׳ : אני ה׳. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך : (לא) ושמרתם. (ת״כ) זו המשנה : ועשיתם . זה המעשה : (לב) ולא תחללו . לעבור על דברי מזידין ממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת״ל ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד ת״ל בתוך בני ישראל וכשהוא מוסר עצמו ימסור עצמו ע״מ למות שכל המוסר עצמו ע״מ הנס אין עושין לו נס שכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן על מנת הנס שנאמר (דניאל ג) והן לא ידיע להוי לך מלכא וגו׳ מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו׳ : (לג) המוציא אתכם. על מנת כן : אני ה׳. נאמן לשלם שכר

תולדות אהרן ושור או שה אותו ואת בנו . חולין עח עט פב קטו (כתובות כו) : לא תשחטו . יומא סד חולין פב: ביום אחד . חולין פג: ולא תחללו. סנהדרין עד: ונקדשתי בתוך. ברכות כא מגלה כג סנהדרין עד (שבועות לה) :

בעל הטורים אותו ואת בנו ב׳ . הכא ואידך ועבדו אותו גו׳ ואת בנו גבי נבוכדנצר בשביל שנאמר בו אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד וזהו לא עשה כן אלא שחט בני צדקיהו לעיניו ע״כ נאמר בו ועבדו אותו ואת בנו עד בוא עת ארצו גם הוא ועבדו בו גוים רבים שנהרג בלשאצר ונטלה ממנו המלכות : סמיך אותו ואת בנו לשור או כשב לומר שנוהג במוקדשין : וכי תזבחו . סמך לאותו ואת בנו רמז למה שאמרו ד׳ פרקים בשנה צריך להודיעו אמו מכרתי היום לשחוט והם הפרקים ברגלים לכך סמך אותו לרגלים : לא תותירו ממנו עד בוקר וסמיך ליה אני ה׳ ושמרתם מצותי . לומר שאין מעבירין על המצות : ונקדשתי בתוך בני ישראל. בגימ׳ זהו אין אומרים קדושה בפחות מעשרה : בתוך בני ישראל . סמיך ליה מועדי שנכנס שעדה מתקבצים כדי להתפלל ולהלל להקב״ה שברוב עם הדרת מלך : מקדשכם . וסמיך ליה מועדי ה׳ חייב אדם לטהר את עצמו ברגל :

ספורנו

אע״פ שלפעמים יהיה השמים שוה שלא והבעל מום שוה שתים לגדלו ושמנו ושלפעמים יהיה מום נחשב עלוי למנחת מלך וזה כי הצור תמים פעלו חפץ בתמימות ושלמות הנקרב והמקריב שיהיה הנקרב על שלמותו הטבעי והמקריב על שלמותו האלהי להדמות ליוצרו כפי האפשר אמר שכמו כן בענין גבול הזמנים שהגביל עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והזכיר אסור מחוסר זמן ואסור שחיטת אותו ואת בנו ביום אחד ואסור מהשבת חוץ לזמנו אפי׳ בקדשים קלים . והזכיר התודה שאף על פי שהיא מכלל השלמים הוגבל זמנה ליום ולילה אחד בלבד ולא לב׳ ימים ולילה כשאר השלמים: (כט) לרצונכם תזבחו ביום ההוא יאכל . יהי רצונכם וכוונתכם בעת שתזבחו שביום ההוא יאכל וזהו : אני ה׳ . פועל פעלתי תמימה ונותן גבול על שלמות בלתי מקבל הפחות והיתר : (לב) ולא תחללו את שם קדשי . ומאחר שאתם רואים את פעולתי על זה השלמות אם כן אתם המקודשים ללכת בדרכי אל תחללו את שם קדשי בפעולות חסרות ומגונות כענין ויבאו אל הגוים אשר באו שמה ויחללו את שם קדשי : ונקדשתי בתוך בני ישראל . לעשות עמהם נפלאות כמו שנדרתי באמרי הנה אנכי כורת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות והטעם בזה כי אמנם אני ה׳ מקדשכם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים להיות מנהיג אתכם בלתי אמצעי כמשפט הנבדלים מחומר בהיותכם הולכים בדרכי קודשי כאמרו אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו : (לג) אני ה׳ . לא שניתי ואעשה כמאז אם לא יהיו עונותיכם מבדילים ביניכם לבין אלהיכם כאמרו כימי צאתך מארץ

רמבן

כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית ה׳ והוא הנדבה והטעם כי אין בענין בדק הבית חיוב רק נדבת הנפש ומנהג הנותנים לבדק הבית כי בנדבה יביאו הרי זו לבנין לפיכך כל מקום שיזכיר נדבה סתם הוא לבדק הבית עד שיפרש בו לעולה או לזבח שלמים כמו שהזכיר למעלה והנדר יאמר סתם לקדשי המזבח לך אזבח זבח תודה נדרי לה׳ אשלם נגדה נא לכל עמו בחצרות בית ה׳ אבא ביתך בעולות אשלם לך נדרי עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך והנותנים במזבח בנדרים יביאו אם ילליחני אלהים אבא לפניו בעולה ולפיכך יאמר הכתוב בכאן ושור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה אותו לכל אשר ידבנו לבו ולנדר לה׳ לא ירצה כמו שאמר לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כי לא אמר הכתוב נדבה תקריב אותו כלשון הבא בכל הפרשה אבל אמר תעשה אותו ממנו כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך אבל לנדר לרצון לא יהיה והוצרכו חכמים לאמר כך כי לא יתכן בשום פנים שיהיו המומים כלם הגרב והילפת ואפילו המעוך והכתות אסורין בכל קרבן בין בנדר בין בנדבה . ויהיה השרוע והקלוט אסורין במקלתן ומותרין במקלתן ולא ימצא ככה בתורה במומי המקריבים ובטומאה לחלק בקרבנות . ולכך אמרו כי תעשה אותו אינו כמו תקריב אותו והוא האמת בלי ספק והזכיר הכתוב היתר הנדבה לבדק הבית בשרוע וקלוט שהן מומין ביצירה מן הבטן וכל שכן מומי המקרה הקטנים עורת או שבור אשר בו עורון בשכהתה עינו והשבור ואין צריך לומר בעל הגרב והילפת . ויתכן כי הכתוב דבק עורת או שבור או חרוץ או יבלת או גרב או ילפת וכל שור ושה שרוע וקלוט נדבה תעשה לכל אחד מאלה ולנדר לא ירצה אחד מהן שאפילו פלו ירדו . ובת״כ מנין לרבות כל הפסולין שבשור ושה תלמוד לומר ושור ושה שרוע וקלוט לרבות כל הפסולין שבשור ושה וכללו רבותינו עוד בכלל נדבה תעשה אותו שהוא יעשה לנדבה לכל אשר ירצה אבל לא התמימים שמקדיש אותן לבדק הבית שגם בעשה :

(כח) אותו ואת בנו . נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או האם והבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן לשון רש״י ; פוסק הרב הלכה כדברי האומר אין חוששין לזרע האב וכן דעת אונקלוס והוא הנכון בדין אותו ואת בנו אבל דרך הכתוב כשמזכיר הנקבה ביחוד לקרות אותה פרה ואע״כ היה ראוי שיאמר הכתוב ופרה או כשבה אותה ואת בנה אלא מפני שהזכיר שור או כשב או עז כי יולד והזכיר האם והבן והיה שבעת ימים תחת אמו אמר כי במינין הנזכרים האלו שהם שור ושה עוד מצוה אחרת בהן כי אותו ואת בנו הנזכרים לא ישחטו ביום אחד . וטעם ושמרתם מצותי בכאן יזהיר את ישראל לשמור המצות שיזהרו בקרבנות בעומים ובמחוסרי הזמן קודם שבעה מיום שנשחטה האם ולעשות הזבחים והתודה ולשחטם לרצון ויכלול כל המצות ביחד וכבר הזכיר למעלה בחקים ובמשפטים ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ואמר לא תחללו את שם קדשי להיות בכם טבל וזובח מנחה כמו שאמר בבני אהרן ולא יחללו את שם קדשי שיזהיר בקרבנות מן הטומאה או מן המומין :

(לג) וטעם ונקדשתי בתוך בני ישראל . על דעת רבותינו מצות עשה שנקדש את שמו במצות ליהרג עליהן ולא נעבור וזה טעם המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים שהוא טעם יכלול כל המצות שראוי לקדש שמו עליהם בעבור שאנחנו עבדיו אשר גאלנו ממצרים :

רשי

סכר: (ב) דבר אל בני ישראל מועדי ה'. עשה מועדות שיהיו ישראל מלמדין בהם שמעברים את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים: (ג) ששת ימים וגו'. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאלו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות מעלין עליו כאלו קיים את השבתות: (ד) אלה מועדי ה'. למעלה מדבר בעיבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש: (ה) בין הערבים. משש שעות ולמעלה: פסח לה'. הקרבת קרבן ששמו פסח: והקרבתם

ויקרא כג

כג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי יְהוָה
אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ
אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדָי׃ ג שֵׁשֶׁת יָמִים
תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־
מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת הִוא
לַיהוָה בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ פ
ד אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ
אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם בְּמוֹעֲדָם׃
ה בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר
לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם פֶּסַח
לַיהוָה׃ ו וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה

י"ג בתורס — כול' מ"ל במ"ג חסר בלוס' — ו' — כול' כ"כ במ"ג חסר — ז' ר"פ. ס"ג בקרי' — ג' ר"פ

אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְתֵימַר לְהוֹן מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ
דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי
קַדִּישׁ אִלֵּין אִינוּן מוֹעֲדָיָא׃
ג שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד
עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
שַׁבָּא שַׁבְּתָא מְעָרַע קַדִּישׁ
כָּל עֲבִידָא לָא תַעַבְדוּן
שַׁבְּתָא הִיא קֳדָם יְיָ בְּכָל
מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ ד אִלֵּין מוֹעֲדַיָּא
דַיְיָ מְעָרְעֵי קַדִּישׁ דִּי תְעָרְעוּן
יָתְהוֹן בְּזִמְנֵיהוֹן׃ ה בְּיַרְחָא
קַדְמָאָה בְּאַרְבַּעַת עַשְׂרָא
לְיַרְחָא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא פִּסְחָא
קֳדָם יְיָ׃ ו וּבַחֲמֵשַׁת עַשְׂרָא
יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא
דְּפַטִּירַיָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא

אבן עזרא

וטעם אלה הם מועדי בעבור היות שבתות רבות בשנה: (ג) בכל מושבותיכם. בארצכם וחוץ מארצכם בבית ובדרך. וטעם שבת היא לה' פירשתיו: ואחר כן הזכיר המועדים ואמר בשבת אלה הם מועדי ובמועדים אמר במועדם והטעם באיזה יום שיהיה מהשבוע והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדים כי בזמן שבית המקדש קיים היו המועדים נמסרים לבית דין הלא תראה כי אמר על פסח חזקיהו ויועץ המלך ואחר שקבע ראש חדש ניסן עבר השנה וכזה תפשוהו חכמינו ז"ל כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן והמעתיקים אמרו כי בית דין היה מסתכל בדברים רבים בקביעות השנה ואמרו על רבי עקיבא שקבע שתי שנים מעוברות שנה אחר שנה לפי צורך השעה ואין בכל המקרא ראיה איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים ומה שאמר הגאון כי על חשבון העיבור היו נסמכי' איננו אמת כי במשנה גם בתלמוד ראיות שהיה פסח בגד"ו גם שני מעשיות שם ועבור השני' קרוב מתוספת שנת החמה על הלבנה ואיננו על דרך הקדמונים ותחלת החשבון וי"ד (פי' שום עם לבהר"ד ד"ח תתע ו יבא המולד וי"ד) כי שנה נוספה להחל מחשבון בהר"ד בעבור חמשה הימים שהיו קודם בריאת האדם ויום בשנה חשוב שנה וזה לא יזיק על כן לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה כי לא היתה והנה העבור אחר שנה ותצי שנה והעבור בנוי על המהלך התיכון על כן אמרו פעמים שבא בארוכה ובקצרה ואין הקביעות רודף אחר ראית הלבנה בירושלים או בקצה מזרח או במערב כלל והעד מקום המחשבת התיכונה כי הנה היא על ירושלים ועוד שראינו פעמים רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני וכן היתה נראית בכל העולם וקביעת החדש היה ליל שלישי וכן אירע לשלשה חדשים קודם ניסן וזה נתקן בשנת גטר"ד בעבור הדחיה גם פעמים היה הקביעות בתשרי יום חמישי גלא

מסורה

אחרי מות: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם י"ג בתורה נמסר בסדר ויקרא: תעשה ז' וסי' נמסר בסדר תרומה: מושבתיכם כלם כתיב כן במ"ג וסימן נמסר בריש סדר ויקהל: בחדש ז' ר"פ נמסר בסדר וישמע יתרו: ובחמשה עשר יום. ג' ר"פ דסמיכי בתורה וסי' ובחמשה עשר דמצות. וחברו:

תולדות אהרן

אשר תקראו אותם. ראש השנה כד. אלה הם: שם שבת ה יא: חולין קא: אלה מועדי ה'. ראש השנה כא כב כד כה (שבועות לט ראש השנה נז נח): ובחמשה עשר יום. סוכה כז כח:

בעל הטורים

מועדי ה'. מלא וי"ו על ו' חדשים שגלוהים יוצאים: מקרא קדש. בגי' משתה: מקרא קדש. בגימ' במאכל בכסות נקיה:

רמבן

(ב) דבר אל בני ישראל. אין לכהנים עסק בענין המועדות יותר מאשר לישראל בהם על כן לא הזכיר בפרשה הזאת אהרן ובניו רק בני ישראל שיכלול את כלם כאחד כי לא יפרש קרבנות המוספים בפרשה הזאת אבל הזכיר המועדים כאן בתורת כהנים בעבור שהם ימי הקרבנות וירמוז אליהם כמו שאמר והקרבתם אשה לה' ואמר בסוף הפרשה אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה לה' עולה ומנחה זבח ונסכים אבל לא הוצרך לבאר המוספים שלא רצה שינהגו להם במדבר ואחרי שמנה באי הארץ בחומש הפקודים וצוה לאלה תחלק הארץ ביאר המוספים כלם בפרשת פינחס שעשו אותם בארץ מיד ולדורות ועל כן אמר ביום הכפורים ויעש כאשר צוה ה' את משה שעשה כן במדבר. והזכיר בפרשה הזו כבש העומר וכבשי עצרת כי בידוע שלא ינהגו אלא בארץ שכן באים בגלל הלחם שאמר בו כי תבאו אל הארץ וקצרתם את קצירה וגו' אבל הימים עצמם נוהגים מיד. והזכיר השבת במועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש שגם הוא יום נקרא אותו מקרא קדש ואחרי כן הבדיל באור המועדות ממנו ואמר אשר תקראו אותם במועדם כלומר באיזה יום מן השבוע שיגיעו בו כי השבת קבוע הוא ביומו יבא ולא נצטרך לקרוא אותו במועדו. ועל דעת רבותינו אשר תקראו אותם במועדם רמז לעבורים שתקראו אותם להם מועדים והנכון בעיני כי פירוש אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי על הנזכרים למטה בפרשיות בחדש הראשון וגו' ולכן חזר שם פעם אחרת אלה מועדי ה' בעבור שהפסיק בענין השבת. והנה אמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי במלאכת עבודה אבל השבת תשמרו לעשות אותה שבת שבתון מכל מלאכה שבעולם כי יזהיר בשבת פעמים רבות. וירמוז עוד בכאן כי גם בזאת באחת מן המועדים לא תדחה לעשות בה אוכל נפש וכמוהו אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם על המשכן וכליו אשר יזכיר בפרשה השניה והפסיק בשבת ששת ימים תעשה מלאכה וגו' וחזר ואמר זה הדבר אשר צוה ה' קחו מאתכם תרומה והיא המצוה הראשונה בעבור שהפסיק בה הוצרך לחזור ולהתחיל בראשונה. וראיה לפי' הזה שלא הזכיר בשבת והקרבתם אשה לה' כאשר יזכיר בכל מועד ומועד ואמר בסוף הפרשה אלה מועדי ה' מקראי קדש להקריב אשה לה' מלבד שבתות ה' שאין השבתות בכלל מועדי ה' וראיה עוד כי לא אמר בפרשה השניה וידבר ה' אל משה לאמר כאשר אמר בכל מועד ומועד כי הדבור הראשון הוא היה מצות המועדים אלא שהזכיר להם השבת לשלול ממנו דין המועדים לא לבאר מצותיו ותורותיו ולכן לא אמר בו והקרבתם אשה לה' כאשר אמר במועדים והזכירה בסוף עם הנדרים והנדבות שלא נזכרו כאן כאשר פירשתי. וזהו מדרש חכמים שאמרו מה ענין שבת אצל המועדות

ספורנו

מארץ מלרים הראנו נפלאות: כג (ב) מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש. אחר שדבר בענין הקרבנות ומקריביהם שהכונה בהם השרות השכינה בישראל כאמרו עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה. דבר במועדים אשר בשביתתם יכוין לשבות ממעשה הדיוט בקצתם לגמרי כענין בשבת ויום הכפורים ולעסוק בכלם בתורה ועסקי קדש כאמרו ששת ימים תעבוד וכו'. (ג) וביום השביעי שבת. שתשבות ממלאכתך ויהי עסקך כלו לה' אלהיך ובקצתם תהיה השביתה ממלאכת עבודה בלבד כמו שהוא בשאר הענין בשאר המועדים. והכונה בהם שעם שמחת היום שישמח ישראל בעושיו יהיה העסק בקצתו בעסקי קדש כאמרם ז"ל יום טוב חציו לה' והציו לכם ובזה תשרה שכינה על ישראל בלי ספק כאמרו אלהים נצב בעדת אל אמר אותם מועדים שתקראו אותם מקראי קדש פי' אסיפות עם לעסקי קדש כי אסיפת העם תקרא מקרא כמו חדש ושבת קרוא מקרא וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה: אלה הם מועדי. הם אותם המועדים שארצה בם אמנם כשלא תקראו אותם מקראי קדש אבל יהיו מקראי הול ועסק בחיי שעה ותענוגות בני האדם בלבד לא יהיו מועדי אבל יהיו מועדיכם שנאה נפשי: שבת היא לה'. הוא היוצר אור ובורא חשך קובע אותם בכל מושבותיכם אע"פ שתשתנה תחלת היום והלילה כפי השתנות האופק בגלילות מתחלפות ועם זה היתה השבת הראשונה מסוערת כפי איזה אופק מיוחד בהכרח מכל מקום תהיה תחלת השבת וסופה בכל אחד מהגלילות ליושביו כפי התחלת היום והלילה בגליל ההוא: (ד) אלה מועדי ה'. אחר שזכר בשבת שמועדה כבר נקבע כאמרם ז"ל (פסחים פרק ע"פ) שבת היא דקביעא אמנם התחיל בענין המועדות אשר מועדם הוא ע"י קריאת ב"ד כמו שבא בקבלה (ר"ה פ' אם אין מכירין) אתם אפי' שוגגין אפי' מזידין אפי' מוטעין: (ה) בין הערבים פסח לה'. הזכיר ענין הפסח אע"פ שאין יומו מקרא קדש כי הוא סבת השתנות זמני המועדים כי אמנם היות הכונה שיהיה זמן זבח הפסח לדורות מכוון עם הזמן שהיה הזבח של אותה פסיחה שנעשית בחצי אותה הלילה בכוון היא סבה שיהיה זה מסור לבית דין ועבוריהם וחשבונם כמו שבאר באמרו שמור את חדש האביב

שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ׃ ז בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ פ

כל אורי׳ חסר · אורי׳ מלא כל במ״ג

יוֹמִין פַּטִּירָא תֵּיכְלוּן׃ ז בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן׃ ח וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא

אבן עזרא

ולא נראית הלבנה בליל שבת והיה האויר זך וזה יקרה בכל שנה שהמולד קרוב מחצי היום והיתה הלבנה בחצי גלגל הגבוה גם אין הקביעות בנוי על עת התחברות המאורות אפילו במהלך האמצעי כי הנה בטור"ד גם גטר"ד יוכיחו ולולי שלא אאריך הייתי מפרש סוד העיבור וסוד ההלכה האמורה שהוא נולד קודם חצות והכלל שחז"ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות וכן קבלנו מפי נביאים ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו וזה ששמו שני ימים בגלות והוא על דבר ספק והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם בעבור שהיות כי בשנת גטר"ד אם על המולד היה ראוי שיתענה בשמונה לקביעותנו וכי למה נעוות אנחנו חשבון שנתנו בעבור שנה אחרת וכן יקרה להם עם הראיה: בין הערבים. פירשתיו: (ח) אשה לה'. בפרשת פנחס. וטעם

רשי

(ח) והקרבתם אשה וגו'. הם המוספין האמורים בפרשת פנחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה את זה: והקרבתם אשה לה'. מכל מקום אם אין פרים הבא אילים ואם אין פרים ואילים הבא כבשים. שבעת ימים. כל מקום שנאמר שבעת שם דבר הוא שבוע של ימים סטיינ"א בלעז וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת: מלאכת עבודה. אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מתורת כהנים דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה

ספורנו

האביב ועשית פסח לה' אלהיך וכו' ובאה הקבלה על זה שיקבעו חדוש הלבנה של פסח שיהיה באביב: (ח) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. להודיע שאין חול המועד

תולדות אהרן (כל מלאכת עבודה. חגיגה יח: והקרבתם אשה לה'. ראש השנה נז) :

רמבן

המועדות וכו'. כי אין השבת בכלל מועדי ה' כלל רק סמכו הכתוב להם. וטעם מקראי קודש שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלהים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה ולעשות אותו יום משתה כמו שנא' בקבלה לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. והנה מקרא קודש מלשון קרואי העדה ואחרי כן יאכלו הקרואים וכן על מכון הר ציון ועל מקראיה המקומות שנקראים שם שיתקבצו בהם קרואי העדה ואונקלוס עשאו מלשון אשר יקרא אתכם באחרית הימים לשון מאורע בכל יום שיארע תעשו אותם קדש:

(ז) כל מלאכת עבודה. אפי' המלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד כך הבנתי מת"כ דקתני יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה וכו' לשון רש"י. ואיננו נכון כלל כי מה טעם שיאמר הכתוב לא תעשה מלאכת דבר האבד ויבאו שאר המלאכות מק"ו וא"כ ראוי שיאמר אף בשבת כן ועוד שא"כ הרי חולו של מועד רמוז בתורה שמותר בדבר האבד והם אמרו לא מסרה הכתוב אלא לחכמים שאין בתורה רמז איזו מלאכה מותרת ואיזו מלאכה אסורה. ולשון עבודה כולל הוא כל המלאכות והשמושים עובד אדמתו ישבע לחם ועבדך שש שנים ועבדת את אויביך ואינו משמש בשום מקום בדבר האבד בלבד שאם לא תעשה היום תעשה למחר. אבל פי' מלאכת עבודה כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש כענין שנא' ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ובכל עבודה בשדה ועבדתם וזרעתם וקין היה עובד אדמה ומלאכה שהיא באוכל נפש הוא מלאכת הנאה לא מלאכת עבודה וזה מתבאר בתורה כי בחג המצות שאמר תחלה כל מלאכה לא יעשה לכם הוצרך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. ובשאר כל ימים טובים יקצר ויאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו לאסור כל מלאכה שאיננה אוכל נפש ולהודיע שאוכל נפש מותר בהן. ולא יאמר הכתוב לעולם באחד מכל שאר ימים טובים כל מלאכה ולא יפרש בהם היתר אוכל נפש כי מלאכת עבודה ילמד על זה. אבל בפרשת כל הבכור בחג המצות אמר וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה והטעם מפני שכבר התיר בו בפירוש אוכל נפש ולא הוצרך לאמר בו כל מלאכת עבודה והזכיר מלאכה סתם ולא אמר כל מלאכה כמו שנאמר בשבת ויום הכפורים הכונה לא תעשה מלאכה אשר הזהרתיך עליה. וכתב רבי אברהם כל מלאכת עבודה מגיד שאינו מתיר אלא במלאכת אוכל נפש כדכתיב בענין הזה במקום אחר וביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם ומפני שמזכיר שם כל מלאכה הוצרך לפרש אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. פירוש מלאכת עבודה מלאכה המשתמרת לעבודת קנין כגון זריעה וקצירה וחפירה וכיוצא בהם אבל אוכל נפש אינה מלאכת עבודה זה לשונו. והברייתא שבת"כ כך היא שנויה בנוסחאות המדוקדקות כל מלאכת עבודה לא תעשו הרי זה בא ללמד על ימי מועד שהן אסורין במלאכה יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה ת"ל הוא הוא אסור בכל מלאכת עבודה ואין ימי מועד אסורין בכל מלאכת עבודה דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר מה תלמוד לומר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אם לענין ימים טובים הרי כבר ימים טובים אמורים א"כ למה נאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלו ימי מועד שהן אסורין בעשיית מלאכה. יכול יהו אסורין בכל מלאכת עבודה תלמוד לומר הוא וכו' ופירושה שר' יוסי הגלילי דורש לא תעשו אלה מועדי ה' לומר שהכתוב אוסר עשייה במועדי ה' כולם. יכול שיהו כולן שוין באיסור ויאסרו בכל מלאכת עבודה כראשון ושמיני ונדרוש כל מלאכת עבודה לא תעשו אלה מועדי ה' שהמקרא נדרש לפניו ולפני פניו. לפניו מיעט הכתוב עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו שמיני עצור כמוהו בכל מלאכת עבודה ואין חולו של מועד אסור כמוהו בכל מלאכת עבודה אלא במלאכה בלבד עד שאמר לא תעשו ולא הזכירה הכתוב ולא רמז לה כלל ומסרה לחכמים. ולפי גרסת רש"י ג"כ כך היא מתפרשת. והברייתא הזו היא השנויה בגמרא במס' חגיגה דקתני כל מלאכת עבודה לא תעשו. לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר וכו' ושם שנו עוד מה שביעי אסור אף ששי אסור. אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששי עצור בכל מלאכה. תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין הששי עצור בכל מלאכה שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים וכו'. שנו בגמרא בכל מלאכה ושנו בת"כ בכל מלאכת עבודה שתפסו להם במדרש לשון הכתוב שאין לומר ביום טוב בכל מלאכה אלא בכל מלאכת עבודה ושניהם לדבר אחד נתכונו שיום טוב אסור בכל מלאכת עבודה וחולו של מועד אינו אסור בכל מלאכת עבודה אבל אסור הוא בכל מלאכה שלא נתפרשה בתורה ומסרה הכתוב לחכמים. ובספרי רבי ישמעאל אומר לפי שלא למדנו שימי מועד אסורין במלאכה תלמוד לומר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. מה שביעי עצור אף ששי עצור אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששי עצור בכל מלאכה. תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין הששי עצור בכל מלאכה. וגם זו כפי השטה שאמרנו. הרי הארכנו הברייתות השנויות בענין הזה להעלות דברי רז"ל עם הפירוש הברור והנכון מה שאמרנו בכתובים האלו. ועם כל זה מצאתי קושיא על דברינו מברייתא השנויה בספרי כל מלאכת עבודה לא תעשו מגיד שאסור בעשיית מלאכה מנין להתיר בו אוכל נפש נאמר כאן מקרא קדש ונאמר להלן מקרא קדש מה להלן להתיר בו אוכל נפש אף כאן להתיר בו אוכל נפש. ונראה לי כי עבודה אצל רז"ל טורח ועמל שאדם עובד בו לאחר מלשון עבודות עבד עבדים יהיה לאחיו עבדו את כדרלעומר וכן עבודת עבודה ועבודת משא עבודת כל טורח שבאהל ועבודת משא בכתף ואם כן היה באפשר שמלאכות קלות שאדם עושה להנאת עצמו מותרת ואע"פ שאינה אוכל נפש ושיהיה אוכל נפש מרובה שהשמש עובד בו לרבו אסור. ועל כן שאל מנין שההיתר הזה הוא באוכל נפש עד שנתיר כל אוכל נפש אפילו בטורח ונאסור כל שאר המלאכות שאפי' הקלות שבהם מלאכת עבודה איקרו ת"ל מקרא קדש לג"ש שטם באה כל מלאכה לאיסור וכל אוכל נפש להתיר. וראיתי במכילתא דתני אך אשר יאכל לכל נפש. כל אוכל נפש דוחה י"ט ואין כל עבודה דוחה י"ט ויהא מקלת אוכל נפש דוחה שבת והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה י"ט כל אוכל נפש דוחה י"ט מקום שמקלת עבודה דוחה שבת אינו דין שיהא מקלת אוכל נפש דוחה את השבת ת"ל אשר יאכל לכל נפש מקלת עבודה דוחה את השבת ואין מקלת אוכל נפש דוחה את השבת. ופי' מקלת עבודה כגון חובת היום תמידין ומוספין ואין כל עבודה דוחה י"ט נדרים ונדבות או עולת נדבה. אבל מקלת אוכל נפש לא נתברר לי פירושו אלא שירמוז למה שאמרנו שהבא בסורה גדול בדומה לעבודה יהיה בכלל איסור והבא בנקל כמנהגו של אדם לעצמו יהיה מותר או מקלתו כדי חייו ומקלתו (כולו) תבשילין מרובין לתענוג. והכלל במלאכת עבודה שהוא להתיר אוכל נפש:

(ח) והקרבתם אשה לה' שבעת ימים. יאמר שיהיו כל שבעת הימים אם להקריב אשה לה' לא להאסר במלאכה כראשון ושביעי ולא פירש האשה כי הוא עתיד להזכירו בפ' מיוחדת לכל אשי המועדים כאשר רצה שיכנסו בכן וכפי מה שפירשתי. ומדרש רבותינו לומר שנקריב בכן אשה מכל מקום אפים שאין לנו כל המוספין שלמים ונכון הוא:

דבר

ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־
קְצִירָהּ וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר
רֵאשִׁית קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵן׃
יא וְהֵנִיף אֶת־הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה
לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ
הַכֹּהֵן׃ יב וַעֲשִׂיתֶם בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם
אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה לַיהוָה׃ יג וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי
עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ וְנִסְכֹּה

ח' ר"פ בטעם בסיפרא · ג' נסים' · כ' · כ"ס · ד' מסר · כ' בענין ומתחלפין בטעמא ג' מ"ל · ח' מיחדין ונסכו ק'

תַעַבְדוּן׃ ט וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ י מַלֵּיל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי
תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דַאֲנָא יָהֵיב
לְכוֹן וְתַחְצְדוּן יָת חֲצָדַהּ
וְתַיְתוּן יָת עוּמְרָא רֵישׁ
חֲצָדְכוֹן לְכַהֲנָא׃ יא וִירִים
יָת עוּמְרָא קֳדָם יְיָ לְרַעֲוָא
לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא
יְרִימִנֵּיהּ כַּהֲנָא׃ יב וְתַעְבְּדוּן
בְּיוֹם אֲרָמוּתְכוֹן יָת עוּמְרָא
אִימַּר שְׁלִים בַּר שַׁתֵּיהּ
לַעֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ יג וּמִנְחָתֵיהּ
תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא
דְפִילָא בִמְשַׁח קוּרְבְּנָא
קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא
בְּרַעֲוָא וְנִסְכֵּיהּ חַמְרָא

רשי

פגודה וכו' : (י) ראשית קצירכם . שתהא ראשונה לקציר : עומר . עשירית האיפה כך היתה שמה כמו (שמות ט"ז) וימודו בעומר : (יא) והניף . (מנחות סא) כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד לעצור טללים רעים : לרצנכם . אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם : ממחרת השבת . (מנחות סו) ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו : (יב) ועשיתם כבש . חובה לעומר הוא בא : (יג) ומנחתו . מנחת נסכיו : שני עשרונים . כפולה היתה : ונסכו יין רביעית ההין . (מנחות פט) אע"פ שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים : קלי

אבן עזרא

וטעם להזכיר כי תבאו אל הארץ בעבור שישמרו כל השבתות במדבר ופסח בהר סיני כי זו הפרשה סמוכה להקמת המשכן . וטעם דבר אל בני ישראל . שיתחברו ואחר כן ואמרת אליהם : (יא) ממחרת השבת . אמרו חז"ל ממחרת יום טוב והמכחישים אמרו שהוא כמשמעו והמאמינים הביאו ראיות משבת השמיטה והיובל והכפור הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון וכן שבתון נאמר בראשון של סוכות ובשמיני ואמרו כי שבע שבתות שבועות וכמוהו באי השבת עם יוצאי השבת והם שנים פירושים בפסוק אחד והנה שלשים עירים וראייתם תמימות והנה ברומי הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי ולא ידע כי בנפשו הוא כי הפסח ביום י"ד וממחרתו יום ט"ו וכן כתוב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון ולאכול קלי אסור עד עבור תנופת העומר . והגאון אמר ששני פסחים הם פסח ה' ופסח ישראל ופסח ה' בליל ט"ו והנה ממחרת הפסח ביהושע יום ששה עשר ויהיה פי' ממחרת הפסח הכתוב בתורה ממחרת זבח הפסח ולא אמר כלום כי לא נקרא החג פסח רק בעבור שפסח השם על הבתים וממחרתו הוא לבקר יום חמשה עשר וכן כתוב כל היום וכל הלילה וכל יום המחרת . ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי היה מהישן וזה אינו רחוק כי הכתוב אמר על תנופת העומר שתהיה מהחל חרמש בקמה ואם תנופת העומר היתה יום חמשה עשר מתי קצרו ועשו מצות ועוד כי אין קציר כי הוא ראשית קציר שעורים גם יש כדמות ראיה על פירושו שאמר מעבור הארץ ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש להשנה שעברה . וטעם מעבור הארץ ארץ סיחון ועוג והעד שאמר אחר כן מתבואת ארץ כנען ועוד כי קלוי איננו כמו קלי והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואין פסוק קלוי באש טענה כי הוא תאר המעשה כי אביב קלוי באש יקרא קלוי ועוד יש להשיב מאין נדע כי הניף הכהן בעבר הירדן תנופת העומר כי הכתוב אמר אשר אני נותן לכם ועוד לא נתנה להם ולא בא הכתוב להזכיר מצות וקלוי רק בעבור ששבת המן וכן טעם כל הפסוק ועוד אמר הגאון אם השבת כמשמעה מאיזה שבת נחל לספור וישועה השיב כי שמונה עשר ימים הם

בעל הטורים

קצירה שנים . וקצרתם את קצירה . כינס קצירה שאם תביאו העומר וקצרתם את קצירה ואם לאו כינס קצירה :

ותגתם אתו חג : ועשיתם דעומר בזקף ועשיתם שעיר עזים בתביר וסימן בלשון ארמי עומרא סליק צפירא נחית והוא חד מן י"ו זוגין מתחלפין בטעמא בהד ענינא חד זקף לרומא וחד נחית להתומא וסי' בלשון ארמי שמואל עביד צורי' דוד מנהון במי' קלטין לרוגזא משה ממלל בגלותא . וביאור וסי' בסדר וארא : ריח ניחח ח' מיחדין בתורה וסי' נמסר

תולדות אהרן כי' תבאו אל הארץ . מנחות פד : וקצרתם . חגיגה יז מנחות עא : והבאתם את עומר . שבת קלא מנחות ס ע עב סג פד : קצירכם . פסחים כג ראש השנה יג : (והניף את העומר . סוטה יד) : ביום הניפכם . מגלה כ : ומנחתו שני עשרונים . מנחות פט : ונסכה יין . שם :

רמבן

(י) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ . בעבור שיחדש ככאן בכל אחד מן המועדים מצוה חדשה מלבד השבתון ומקרא קודש תתיחד בכל מועד פרשה בפני עצמה שיזכיר בה דבר אל בני ישראל . ומפני שחג השבועות זמנו תלוי בעומר אמר הכל בפרשה אחת . ובעבור שיום הזכרון ויום הכפורים בחדש אחד ושניהם מענין אחד בדין העונות וכפרתם לשבים לא אמר ביום הכפורים דבר אל בני ישראל כי יספיק לו בדבור הראשון ועשה מהן שתי פרשיות שהם ענינים שונים :

(יא) ממחרת השבת יניפנו הכהן . ממחרת יום טוב הראשון של פסח שאם אתה אומר שבת בראשית אי אתה יודע איזהו ל' רש"י . ובאמת שזו גדולה שבראיות בגמרא כי מה טעם שיאמר הכתוב כי תבואו אל הארץ וקצרתם את קצירה תביאו העומר ממחרת שבת בראשית כי יש במשמע שבאיזה זמן מן השנה שנבוא לארץ ונקצור קצירה יניף הכהן העומר ממחרת השבת וכי יש במשמע שבאיזה זמן מן השנה הראשונה שתהיה אחרי ביאתנו לארץ . והנה אין לחג השבועות זמן שימנה ממנה . ועוד על דרך הזה לא נדע בשנים הבאות אחרי כן מתי נחל לספור רק מיום החל חרמש בקמה כפי רצוננו ואלה דברי תהו . אבל אם יהיה ממחרת השבת יום טוב כפי קבלת רבותינו יבוא הענין כהוגן כי גוה הכתוב תחלה שנעשה בחדש הראשון חג המצות שבעת ימים וביום הראשון שבתון וביום השביעי שבתון וכל מלאכת עבודה לא נעשה ואחר כן אמר כי כאשר נבוא אל הארץ נביא ממחרת השבת הזאת הנזכרת עומר התנופה והיא השבת הראשונה הנזכרת כאן ולימד שלא ינהג העומר במדבר ובחוצה לארץ . אבל ממחרת השבת השביעית ושבע שבתות לא יתכן לפרש אותם יום טוב . אבל אמר בו אונקלוס לשון שבוע וא"כ יהיו שתי לשונות בפסוק אחד . והמפרשים אמרו כי הוא דרך צחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם . ובמקום אחר פירש שבעה שבועות וכן באי השבת עם יוצאי השבת שבוע וכן מתי יעבור החדש ונשברה שבר והשבת ונפתחה בר כי בעבור שיש בכל שבעה ימים שבת אחת ומשבון הימים ממנו יקרא שבוע אחד שבת אחד והוא לשון ידוע ומורגל בדברי רבותינו שפעמים בשבת כ"ד יושבין בעירות . ויתכן שיהיה כל השבת הנזכר בפרשה שבוע . ויהיה טעם ממחרת השבת לומר כי ביום הנפת העומר יתחיל לעשות השבוע במנינו אם כן יהיה היום ההוא ממחרת השבוע שעבר כאלו אמר יהיה יום התנופה מחרת שבוע לימים העובדים וראשון לשביעית שיספור עד שישלים שבע שבתות . ובעבור שהזכיר ובחמשה עשר יום אמר שיניף את העומר ממחרת השבוע הנזכר ויספור ממנו שבע שבתות ואין לטעות ביום ארבעה עשר כי לא הזכיר ממנו רק בין הערבים . וטעם תמימות תהיינה כי השבת עם ששת הימים תקרא שבת שלמה . ופירוש ממחרת השבת כמו במחרת השבת וכן עד ממחרת השבת השביעית תספרו . וכן ביום ההוא יאכל וממחרת ואמרו כי לא יבא ע"ת בתלת מחר ומחרתו ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם . ויעש ה' את הדבר הזה ממחרת וכן כולם :

וטעם וקצרתם את קצירה . שלא תקצרו בארץ קציר עד שתקצרו העומר ותביאו אותו ראשית קצירכם אל הכהן וכן מהחל חרמש בקמה תחל לספור מהחל לך חרמש בשום קמה כי אסור להניף חרמש על הקמה עד יום שתחל לספור : וטעם

ספורנו

המועד חול לגמרי כי בהיות בהם קרבן צבור נוסף על התמיד כמו ביום מקרא קדש הוא מכלל החג בלי ספק ולא באר ענין המוספין בזה שאין זאת הכונה עתה כמו שלא באר ענינם גם במאמר המועדים ובזה האופן כתב בחג הסכות להורות על קדושת חול המועד אמנם בר"ה הזכיר גם כן אשה לה' להורות שיש מוסף נוסף על של ר"ח כאמרו מלבד עולת החדש ומנחתה אבל בשבת וחג השבועות וי"ה לא הזכיר ענין המוספים כלל כי מה שכתב בי"ה והקרבתם אשה לה' הם עולות והמאות כהן גדול והנזכר המבוארים בפרשת אחרי מות וכלל שבת והפסח וחג המצות בדבור אחד כי שלשתם נצטוו קודם מתן תורה אבל במאר המועדות ייחד לכל מועד דבור לעצמו והתחיל דבור חג השבועות מן העומר כי מאז מתחיל קציר בעמר וספירת השבועות שהם מענין החג הנקרא חג קציר וחג השבועות שבו נתן הודאה לאל ית' על שבועות חקות קציר שמר לנו כי אמנם מכוונת הרגלים הם התפלה וההודאה כמו במועד חדש האביב התפלה לאל על האביב וההודאה על החירות ובהיות כי הצלחת הקציר תהיה כפי מזג הזמן מתחלת האביב עד הקציר כאמרו שבועות חקות קציר ישמור לנו היה העומר הודאה על האביב כמקריב בכורי השדה לבעלים והיה הקרבן עמו לתפלה על העתיד והיתה הספירה זכרון לתפלת יום יום והיה חג הקציר הודאה על טוב הקציר

יַיִן רְבִיעִת הַהִין׃ יד וְלֶחֶם וְקָלִי
וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד־עֶצֶם
הַיּוֹם הַזֶּה עַד הֲבִיאֲכֶם אֶת־
קָרְבַּן אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ס
טו וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת
מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר הַתְּנוּפָה
שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה׃
טז עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת
תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם
מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה׃
יז מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאּוּ ׀ לֶחֶם
תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת
תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים

רַבְעוּת הִינָא׃ יד וּלְחֵים
וּקְלֵי וּפֵירוּכַן לָא תֵיכְלוּן
עַד בְּכְרַן יוֹמָא הָדֵין
עַד אִיתוֹאֵיכוֹן יָת קוּרְבָּנָא
דֶאֱלָהֲכוֹן קְיָם עָלָם לְדָרֵיכוֹן
בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃ טו וְתִמְנוּן
לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא
מִיּוֹם אִיתוֹאֵיכוֹן יָת עוּמְרָא
דַאֲרָמוּתָא שְׁבַע שְׁבוּעַן
שַׁלְמִין יְהוֹיָן׃ טז עַד
מִבָּתַר שְׁבוּעֲתָא שְׁבִיעֲתָא
תִּמְנוּן חַמְשִׁין יוֹמִין
וּתְקָרְבוּן מִנְחֲתָא חֲדַתָּא
קֳדָם יְיָ׃ יז מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן
תַּיְתוֹן לְחֵים אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּין
גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא
יְהוֹיָן חֲמִיעַ יִתְאַפְיָן בִּכּוּרִין

ד׳ ר״פ ג׳ · ג׳ חסר · כל דסמיך לס״א פסח · ג׳ ג׳ כ״כ · ג׳ מ״ל ו׳ קדמאה א׳ דגושה · י׳ כ״כ ל׳ ג׳ מ״ל בלוס׳

אבן עזרא

הם שיש בהם קרבן ונקראו מועדים מלבד השבתות ואחר שיש קרבן ביום תנופת העומר לאות ולעד כי התנופה באחד מימות מועד האביב והנה שכח קרבנות ראשי חדשים שלא נזכרו ועוד כי הכתוב אמר באלה תעשו ליום שבעת ימים והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר גם זאת איננה טענה עלינו כי אנחנו נסמוך במצות על הקבלה והנה ביום שבועות לא הזכיר כפי׳ פנחס מלבד כבשי השלמים גלמעלה פר בן בקר אחד ואילים שנים ובפנחס פרים שנים ואיל אחד גם יוכל המאמין להשיב כי בדרך נבואה ידע היום שיהיה בו תנופת העומר שיום השבת יהיה הקביעות והעד מערך הלחם שהיה בשבת והזכיר הכתוב איך יחשבו בשנה הראשונה ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת ואחר כן הנזכרת בפנחס ואח״כ אמר בשבועותיכ׳ שבעה שבועות ולא אמר שבתות ואין ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון וטעמה שבועים יוכיח והנה ארמוז לך סוד אחד שכל המועדים תלוים ביום ידוע מהחדש ולא נאמר בחג השבועו׳ מספר (ס״א יום מועד) בעבור הספירה שהיא מצוה וחז״ל העתיקו כי בחג השבועות היה מ״ת ועליו נאמר כי חג ה׳ לנו. ויש אומרים כי לרצונכם פירושו להיות לכם לרצון בעבור והניף את העומר לפני ה׳ לרצונכם וטעמו שתניפו ברצונכם והטעם שתתנו כבש בן שנתו כדי שתהיו נרצים והמכחישים אמרו כי בן שנה איננו כבן שנתו כי בן שנתו עוד אין לו שנה ובן שנה שיש לו שנה תמימה והנה לא יקראו בתנוכ׳ המזבח כבש א׳ בן שנתו לעולה ובפרשה אחרונה כבשים בני שנה י״ב: (יד) ולחם מחדש והעד כי הפסח יאכלו על מצות ומרורים לולא הקבלה היה נראה כי ספירת הימים בשנות היובל והמכחישים אמרו כי טעם תמימות שלא תעלה במספר השבת הראשונה שיחל ממחרתה: (טו) תספרו חמשים יום. כי כן מספר התורה וכן וביום השמיני בכל מקום. מלת תביאו זרה בעבור דגשות האל״ף כי לא נדע לו טעם: (יז) ממושבתיכם. צריכים אנו לקבלה מאיזה מקום יוקח ומתי יבוקש: לחם תנופה לכהן עם כבשי השלמים ויתכן שנה הכתוב בשנה הראשונה בעבור שהיא תחלת ההתחלה ויש

רש״י

(יד) קלי. קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור: כרמל. הן קליות שקורין גרנייל״ש: בכל מושבותיכם. (קידושין לו) נחלקו בו חכמי ישראל יש שלמדו מכאן שהחדש נוהג בחוצה לארץ ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו: (טו) ממחרת השבת. ממחרת יו״ט: תמימות תהיינה. מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות: (טז) השבת השביעית. כתרגומו שבועתא שביעתא. עד ממחרת השבת השביעית תספרו. ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יומים: חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה׳. ביום החמשים תקריבוה ואומר אני זה מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא: מנחה חדשה. היא המנחה הראשונה שהובא מן החדש וא״ת הרי קרבה מנחת העומר איננה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים: (יז) ממושבותיכם. ולא מחוצה לארץ: לחם תנופה. לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדש׳ האמורה למעלה: בכורים. ראשונה לכל המנחות אף למנחת קנאות הבאה מן שעורים לא תקרב

בסדר צו: ולחם ד׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר ויגש: עד עצם היום הזה. ג׳ וסי׳ ולחם וקלי וכרמל. וישימו אבנים גדולות. המה ואבותם פשעו בי: משבתיכם ג׳ חסר וסי׳ נמסר בריש סדר ויקהל. כל קריי׳ לדרתיכם בכל משבתיכם במ״א בכל מושבתיכם לדרתיכם וסי׳ וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש: תביאו חד מן ד׳ אלפי״ן דגשים בקריא וסי׳ ויביאו לו את המנחה. תביאו לחם תנופה. ושפו עצמותיו לא ראו. ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה דעזרא: תהיינה י׳ כתובים כן בתרין יודי״ן וה״א בתר נו״ן וסי׳ וספרתם לכם ממחרת. ממושבותיכם תביאו. והקריתם לכם ערים. והערים אשר תתנו ללוים. את שלש הערים אשר. ולגר ולתושב. ונגרעה נחלתן בנחלת. ונוספה נחלתן על. לטוב בעיניהם ב׳ בפסוק: וחד ותהיינה מחלה:

תולדות אהרן ולחם וקלי וכרמל. פסחים כג כריתות ה (תלה נז ערלה פ פסחים כח): עד עצם. סוכה מא ראש השנה ל מנחות סח: עד הביאכם. שבת קלא מנחות סח: לדורותיכם. מנחות פד: וספרתם לכם. שם סה: ממחרת השבת. שם סה: מיום הביאכם. שם סו: שבע שבתות. שם סה סו: תספרו חמשים יום. חגיגה יז מנחות סה: מנחה חדשה. מנחות פג פד: ממושבותיכם. זבחים נז מנחות מו ט כט עז עח פג פד: סלת תהיינה. מנחות מה עו:

ספורנו

הקציר וחג האסיף על סוף האסיף: (יד) בכל מושבותיכם. איסור החדש עד עלות יום ששה עשר בניסן אע״פ שאין קרבן ולא מקדש: (יז) חמץ תאפינה. בכורי העומר הין בכורי שעורים ואלה היו בכורי קציר חטים ועל שמם נקרא החג יום הבכורים כאמרו

רמב״ן

(טו) **וטעם** וספרתם לכם. כמו ולקחתם לכם שתהא ספירה ולקיחה לכל אחד ואחד שימנה בפיו ויזכיר חשבונו כאשר קבלו רבותינו ואין כן וספר לו וספרה לה דזבין שהרי אם רצו עומדים בטומאתם אלא שלא ישכחוהו וכן וספרת לך דיובל שתזהר במספר שלא תשכח. ובת״כ וספרת לך בב״ד ולא ידעתי אם לומר שיהיו ב״ד הגדול חייבין לספור שנים ושבועות בראש כל שנה ולברך עליהן כמו שנעשה בספירת העומר או לומר שיזהרו ב״ד במנין ויקדשו שנת החמשים. והנה מספר הימים מיום התנופה עד יום מקרא קדש כמספר השנים משנת השמטה עד היובל והטעם בהם אחד ע״כ תספרו חמשים יום שיספור שבע שבתות תשע וארבעים ויקדש יום החמשים הנספר בידו כמו שאמר ביובל. וזה טעם תמימות שתהיינה מכוונות לא פחות ולא יותר כטעם תמימים יהיו שהיתר כמו החסר איננו תמים. והנה טעם הפרשה שיתחיל לספור בתחלת קציר שעורים ויביא ראשית קצירו וכרמל מנחה לשם ויקרב עליו קרבן וישלים מספרו בתחלת קציר חטים כעלות גדיש בעתו ויביא ממנו סולת חטים מנחה לשם ויביא קרבן עליו. ולכך הזכיר הקרבנות האלה בפרשה כי הם בגלל המנחות שהם העיקר בחג הזה ולא הזכיר המוספין בכן כאשר לא הזכירם בשאר המועדים:

(טז) **וטעם** מנחה חדשה. שלא יובא בית ה׳ מנחה עד שיביאו זאת כמו שפירשו רבותינו. והוצרך לומר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם באיסור החדש ובשביעית חג השבועות מפני שהוא תלוי בהנפת העומר ובמנחה חדשה לומר שאפילו אחרי גלותנו בחוצה לארץ שאין עומר ומנחה יצוה בהם כי החדש אסור מן התורה בכל מקום ולא הוצרך להזכיר כן ביום הזכרון וכן בחג הסוכות לא הזכיר בכל מושבותיכם והזכיר כן ביום הכפורים כי בעבור שתלה כפרתנו בקרבנות כאשר הזכיר בפרשת אחרי מות אמר בכאן כי איסורו נוהג בכל מקום כי יום כפורים הוא לכפר עליכם בעינוי ובשביתת המלאכה ואין הקרבנות מעכבין כפרה ממנו וכן לא הוזכר בכאן בחג המצות חקת עולם בכל מושבותיכם לדורותיכם אבל בפרשת החדש הזה לכם הזכיר כן מפני שתלה שם הדבר בפסח על מצות ומרורים יאכלוהו הוצרך לומר שיהיה חקת עולם בכל מושבותיכם. והזכיר בשבת בכל מושבותיכם. והטעם מפני שהותרה מלאכה במקדש בתמידין ומוספין אומר שינהג האיסור בכל מושבותינו כי לא נאמר בו חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם לא בבית השם וכך אמרו במכילתא במושבות אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר בבית המקדש וכן נאמר חקת עולם לדורותיכם באיסור חלב ודם כי הוא נאסר מפני הקרבנות וכן אמרו במסכת קדושין מושבותיכם דכתב רחמנא בחלב ודם למה לי סד״א הואיל ובעינא דקרבנות כתיב בזמן דאיכא קרבן אין בזמן דליכא קרבן לא קמ״ל. ושם אמרו מושבותיכם דכתב רחמנא בשבת למה לי סד״א הואיל ובעינא דמועדות כתיבא תיבעי קדוש ב״ד כמועדות קמ״ל והכלל כי לא יזכיר בתורה כן בכל המצות שהן חובת הגוף רק מפני צורך הענין. ואין ממושבותיכם תביאו לחם תנופה כמו מכל מושבותיכם אבל טעמו מארץ מושבותיכם להוציא חוצה לארץ כמו שנאמר כי תבואו אל ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם. וכך שנינו כל קרבנות הצבור והיחיד באין מן הארץ וחוצה לארץ חוץ מן העומר ושתי הלחם ואפי׳ לדברי האומר עומר בא מחוצה לארץ מודה בשתי הלחם שאינן באין אלא מן הארץ:

(יז) **חמץ** תאפינה. צוה הכתוב שתהיינה חמץ לפי שהם תודה לשם כי חקות קציר שמר לנו וקרבן התודה יבוא על לחם חמץ ואולי איסור

רשי

הקרב מן החדש קודם לשתי הלחם : (יח) על הלחם . בגלל הלחם חובה ללחם : ומנחתם ונסכיהם כמשפט . מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים (במדבר כח) שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש זו היא המנחה והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש : (יט) ועשיתם שעיר עזים . (ת"כ מנחות מד) יכול שבעת הכבשים והשעיר האמורים כאן הם ז' הכבשים והשעיר האמורים בחומש הפקודים כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינן הם אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קריבין בגלל הלחם ואלו למוספין : (כ) והניף אותם הכהן תנופה . (מנחות סב) מלמד שטעונין תנופה חיים יכול כולם ת"ל על שני כבשים : קדש יהיו . לפי ששלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדשי קדשים :(כב) ובקצרכם וגו'. חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין אמר רבי אבדימי ברבי יוסי מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים (והחג) מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלין עליו כאלו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו : תעזב . (פאה פרק ד') הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם (פאה פרק ז) : אני ה' אלהיכם . נאמן לשלם

אבן עזרא

ויש אומרים כי יקרב פר ואילים שנים או שני פרים ואיל אחד כרצון הכהן ועוד לא ראינו מצוה כזאת ובפנחס אפרש האמת ואחר ששחיטת השלמים ביום חג שבועות והוא יום מקרא קדש הנה מותר לשחוט בכל המועדים הפך דברי הצדוקים . וטעם להזכיר ובקצרכם את קציר ארצכם פעם שנית בעבור כי חג שבועות בכורי קציר חטים הזכיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם . וטעם להזכיר וידבר ה' עם יום התרועה בעבור היותו מועד בפני עצמו כי חג שבועות תלוי מיום תנופת העומר וכן הזכיר עם הצום הגדול ועם חג הסכות : (כד) בחדש השביעי . כי תחלת החשבון מניסן כי בו יצאנו ממצרים ועוד כי אביב השעורים תחלה ואחר כן בכורי קציר חטים ואחר כך באספך את מעשיך ואלה המועדים תלוים להיותם בימים הנזכרים ואחר שאמר לתקוע בחצוצרות בכל חדש הנה זכרון תרועה גם יום תרועה מצוה לתקוע בשופר וכן ביום הכפורים ואני הנה ארמוז לך סודות ושים לבך אולי תבינם :

אמרו

ויקרא כג

לַיהוָה׃ יח וְהִקְרַבְתֶּם עַל־הַלֶּחֶם ב׳
שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם בְּנֵי שָׁנָה מטעין
וּפַר בֶּן־בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם שְׁנָיִם פ׳.ז׳
יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ
לַיהוָה׃ יט וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים סימן
אֶחָד לְחַטָּאת וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי
שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים׃ כ וְהֵנִיף
הַכֹּהֵן ׀ אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים ח׳ פסק בטעם׳
תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁנֵי ב׳
כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה לַכֹּהֵן׃
כא וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם ׀ הַיּוֹם הַזֶּה ג׳ ר״פ
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־
מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ
חֻקַּת עוֹלָם בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם ח׳ מלין בתרי טעמי
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כב וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־ ג׳ בטעם ומד ובקצרכם בפסקא
קְצִיר אַרְצְכֶם לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת
שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא
תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי
כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ

תרגום אונקלוס

קֳדָם יְיָ׃ יח וּתְקָרְבוּן עַל
לַחְמָא שִׁבְעָא אִמְּרִין שַׁלְמִין
בְּנֵי שְׁנָא וְתוֹר בַּר תּוֹרֵי
חַד וְדִכְרִין תְּרֵין יְהוֹן עֲלָתָא
קֳדָם יְיָ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא
קֳדָם יְיָ׃ יט וְתַעְבְּדוּן צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא
וּתְרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ כ וִירִים
כַּהֲנָא יָתְהוֹן עַל לְחֵם
בִּכּוּרַיָּא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ עַל
תְּרֵין אִמְּרִין קוּדְשָׁא יְהוֹן
קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא׃ כא וּתְעָרְעוּן
בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע
קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת
פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן קְיָם
עָלַם בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן
לְדָרֵיכוֹן׃ כב וּבְמִחְצַדְכוֹן
יָת חֲצָדָא דְּאַרְעֲכוֹן לָא
תְשֵׁיצֵי פָּאתָא דְּחַקְלָךְ
בְּחַצְדָךְ וּלְקָטָא דַּחֲצָדָךְ לָא
תְלַקֵּט לְעַנְיֵי וּלְגִיּוֹרֵי
תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ כג וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ כד מַלֵּיל
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר
בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּחַד

על הלחם ב׳ וסימן והקרבתם . כי לא על הלחם לבדו : ואילם ד׳ וד׳ מלאים דמלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר תצוה : וקראתם ג׳ ר״פ וסי׳ בעצם היום הזה . וקראתם בשם אלהיכם . וקראתם אותי והלכתם והתפללתם : מושבתיכם חד מן ח׳ מלין בתרי טעמי פי׳ הטפחא לא ישרתנו מרכא כתיבת׳ כי אם בח׳ מקומות וסי׳ בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמר . את כל ההרתיה בקע דסוף מלכים . מבליגיתי . ומכל גלוליכם . מכל תועבתיכם . כי למבראשונה דד״ה . ונבזביתך לאחרן יהב . שהם הרהיבוני וסי׳ מה״ב תגלו״ש ועיין בשער הנגינות : דבר ד׳ בטעם תביר ר״פ בספרא וסימן

בעל הטורים

על הלחם ב׳ במסרה . והקרבתם על הלחם שבעת כבשים כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם על כן והקרבתם על הלחם שבעת כבשים כי אכילת המזבח מעין אכילת אדם כדאמרינן גבי נסכים מה אכילת אדם אכלה מרוכה משתיה וכו׳ :

תולדות אהרן והקרבתם על הלחם . מנחות מה : יהיו עולה . שם : ועשיתם שעיר עזים , זבחים מח : והניף הכהן אותם . מנחות סב : על שני כבשים . מנחות מה מו סב : קדש יהיו לה׳ לכהן . ערכין כט : וקראתם . חגיגה יז : ובקצרכם . שם חולין קלז קלה : לא תכלה פאת . מכות טז חולין קלא : שדך . שם קלה : בקוצרך . שם קלז : ולקט קצירך . שם קלא : תעזב . בבא קמא צד תמורה ו : בחדש השביעי . מגלה ל : שבתון זכרון תרועה . ר״ה יא טו כח כט לב לד (ראש השנה נח סוכה נג מגלה עג) :

רמבן

אסור החמץ מפני שירמוז אל מדת דין כי נקרא חמץ כאשר יקרא היין אשר יקהה חומץ יין וחומץ שכר והלשון נגזר מלשון מעול וחומץ כי נגזל מהם טעמם ולא יאכלו וכן כי יתחמץ לבבי וכעוס ויאבד טעמו ממנו . ובעבור שהקרבנות לרצון לשם הנכבד לא יובאו מן הדברים אשר להם היד החזקה לשנות הטבעים וכן לא יבאו מן הדברים המתוקים לגמרי כגון הדבש רק מן הדברים המזוגים כאשר אמרו בבריאת העולם שיתף מדת רחמים במדת הדין ובראו והנה בחג השבועות שהוא יום מתן תורה יביא הקרבן בדין תורה כי הוא יום העצרת והמשכיל יבין . וזה סוד מה שאמרו רבותינו כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינו בטל לעולם וכו׳ כי בו מצה וחמץ כענין בעולם הבא :

(כב) **ובקצרכם** את קציר ארצכם לא תכלה . לשון רש״י . חזר ושנה בהם לעבור עליהם בשני לאוין . ור״א אמר כי הטעם בעבור כי חג השבועות בכורי קציר חטים הזכיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם . והנכון בעיני כי ובקצרכם את קציר ארצכם רמז לקציר הנזכר בראש הפרשה יאמר כי כשתבואו אל הארץ וקצרתם את העומר ראשית קצירכם לא תכלה פאת השדה ההוא לצורך העומר ולא תלקט הלקט לומר שלא תדחה המצוה ההיא את הלאוין האלה :

ספורנו

כאמרו וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה . ואמר לה׳ כי בהם הותר החדש לקרבן ובהיות זה כענין הודאה על שבועות חקות הקציר שבהם היתה סכנת התבואה היו שתי הלחם חמץ קרבות עם כבשי שלמים כמו שהיה הענין בשלמי תודה על חלות לחם חמץ : (כא) חקת עולם בכל מושבותיכם . אף על פי שאין קרבים מיני הקרבן במושבות הגלות לא יחדל ענין הספירה וענין מקרא קדש : (כב) ובקצרכם . אחר ההודאה על הקציר והצלחתו הזהיר על מצות לקיום הממון המושג בהצלחה וזה על לקט ופאה כאמרם (מלח ממון חסר ואמרי לה חסד) : אני ה׳ אלהיכם . אלהי הקוצרים ואלהי המלקטים הלקט והפאה לעניים ואיטיב למטיבים להם כדי לעשות

אמרו המעתיקים שיום ראש השנה יום הדין וטעם התרועה זכר למלכיות השם ואחר שהעיקר כל ר"ח היה ראש חודש ניסן ככבד כי בו הוקם המשכן ובעתיד אמר יחזקאל בראשון באחד לחדש וכן תעשה בשבעה בעבור המרובע והנה חמשה עשר לנכח ויום שביעי גם מרובע ופסח שני יתחלפו הגדול והקטן על כן יום ראש השנה גדול מכולם אע"פ שהוא יום דין אסור להתענות בו ועזרא יוכיח ויום הכפורים הקטן במחברת והנה סכות כחג פסח רק שמיני ואין שביעי ומזה יתברר לך הסוד וסוד השבת : (כז) וטעם אך בעשור . בעבור שיום מקרא קדש יום שמחה וכן כתוב בספר עזרא לכו אכלו משמנים ושתו

יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה
מִקְרָא־קֹדֶשׁ׃ כה כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם
אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כז אַךְ בֶּעָשׂוֹר

לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן נְיָחָא
דוּכְרַן יַבָּבָא מְעָרַע קַדִּישׁ׃
כה כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא
תַעַבְדוּן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ׃ כו וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כז בְּרַם

לשלש שכר : (כד) זכרון תרועה . (ר"ה לב) זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל : (כה) והקרבתם אשה . המוספין האמורין בחומש הפקודים : (כז) אך . כל אכין ורקין שבתורה מיעוטין כן מכפר הוא על שבים ושיט

נמסר בסדר צו : אך ח' ר"פ בקרי' וסי' אך בשר בנפשו דמו. אך בעשור לחדש. אך כל חרם אשר יחרם. אך בכור אשר יבכר. אך בחמשה עשר יום. אך בכור שור או בכור כשב. אך את מטה לוי. אך יד אחיקם בן שפן :

ספורנו

משות רצוני : (כד) זכרון תרועה. זכרון תרועת מלך בה יגילו מלכם כאמרו הרנינו לאלהים עוזנו הריעו וזה מפני היותו יושב אז על כסא דין כמו שבא בקבלה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב וראוי לנו לשמוח אז יותר על שהוא מלכנו ויטה כלפי חסד ויזכה אותנו במשפטו אותנו כאמרו כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו : (כז) אך בעשו' לחדש השביעי. אע"פ שבשאר מקראי קדש ראוי לשמוח ולהתענג גם באכילה ושתיה כאמרו אכלו משמנים

תולדות אהרן כל מלאכת עבדה . ר"ה כט : אך בעשור . יומא עח פו סוטה מ שבועות יג כריתות ז זובר תגוס :

בעל הטורים

שבתון זכרון תרועה . שבשבת אין תוקעין שאין תקיעת שופר דוחה שבת ואין בו אלא זכרון תרועה אבל במקדש תוקעין תקעו שופר בגיון תוקעין שבת שבגיון ר"ת שבת לפי' בשבת : זכרון ג' במי'. זכרון תרועה ואידך אין זכרון לראשונים ואידך כי אין זכרון לחכם עם הכסיל כנגד שלשה ספרים שנפתחים בר"ה ע"כ בשנים כתיב אין זכרון דהיינו צדיקים ורשעים שאין צריכים להזכירם יותר אלא אלו נחתמין מיד לחיים ואלו למיתה והיינו אין זכרון לחכם וגם בפסוק השני כתיב אין זכרון שהיא כנגד הרשעים אבל בפסוק שלישי כתיב זכרון שהיא כנגד הבינונים שתלויין ועומדין וצריך להזכירם עוד ביום הכפורים: אך בעשור לחודש . אך מיעוטא הוא שמכפר לשבים ואינו מכפר לשאינן שבים וחמשה עינויים הן אכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש כמעה כנגד חמשה פעמים נפש דכתיב בפרשה וכנגד חמשה שמות שיש לנפש והמשה עינויים לכהן גדול וחמש בחלום :

רמבן

(כד) יהיה לכם שבתון . שיהיה יום שביתה לנוח בו . ואמרו רבותינו שבתון עשה הוא . והנה העושה מלאכה ביו"ט עובר בלאו ועשה והשובת בו מקיים עשה . ועל דעתם המועדות כולם הוקשו זה לזה כי לא נאמר שבתון בחג המצות ולא בעצרת . ובמכילתא ראיתי בפרשת החדש ושמרתם את היום הזה למה נאמר והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה . דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות . יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות והדין נותן תלמוד לומר ביום הראשון שבתון והנה ידרשו שבתון לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינן מאבות מלאכות ותולדותיהן אבל לא נתברר לי זה שאם תאמר שהוא אסמכתא מה טעם שיאמרו בלשון הזה כי שבות בלשונם נאמר לעולם על שם דבריהם והיאך יתכן לומר דברים שהן אסורין משום שבות של דבריהם מנין שיהו אסורין מן הכתוב ודרך האסמכתות לשנות שהם מן התורה לא שיאמרו דבר זה שהוא מדברי סופרים מנין מן התורה אבל היה לו לומר דברים שאינן מלאכה מנין ת"ל שבתון ונראה לי שהמדרש הזה בא לומר שנצטווינו מן התורה להיות לנו מנוחה בי"ט אפילו מדברים שאינן מלאכה לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו בי"ט ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשולחנים על שלחנם והזהובים לפניהם ויהיו הפועלים משכימים למלאכתן ומשכירין עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה . לכך אמרה תורה שבתון שיהיה יום שביתה ומנוחה לא יום טורח ממלאכה וזה פירוש טוב ויפה . ואחרי כן ראיתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון בן יוחאי ששנו בה לשון אחר אין לי אלא מלאכה שחייבין על מינה חטאת מלאכה שאין חייבין על מינה חטאת מנין שאין עולין באילן ולא רוכבים על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מספקים ולא מטפחין תלמוד לומר כל מלאכה אין לי אלא ברשות במצוה מנין שאין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין ואין מגביהין תרומה ומעשרות תלמוד לומר שבתון שבות וכענין זה היא שנויה בתורת כהנים ביום הכפורים ואף על פי שאלו הברייתות חלוקות בלשונן ובמדרשיהן שמא לדבר אחד נתכונו להביא אסמכתא לשבות דרבנן . ומכל מקום בין שיהיה פי' הברייתא הראשונה כמו שאמרנו או שהן כולן אסמכתות . אבל פירוש שבתון כך היא שתהיה לנו מנוחה מן הטורח והעמל כמו שביארנו . והוא ענין הגון וטוב מאד . והנה הוזהרו על המלאכות בלאו ועונש כרת ומיתה והטרחות והעמל בעשה הזה ובי"ט המלאכה בלאו והטורח בעשה . וממנו אמר הנביא מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר וכן שבת שבתון יהיה לארץ שבת של מנוחה שלא יחרוש ולא יעבוד אותה כלל וזהו מה שדרשו שאין בחולו של מועד משום שבות וזה מן התורה שאלו מדבריהם כל דבר שאינו עושה אינו אומר לגוי ועושה שאפי' בשבות דאמירה התמירו בו :

זכרון תרועה . פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקדת יצחק שקרב תחתיו איל לשון רש"י . והיה צריך הרב להביא גם פסוקי המלכיות מן המדרש שלא יתכן שיזכיר הכתוב פסוקי הזכרונות והשופרות ולא יזכיר המלכיות . וכבר דרשו אותם מפסוק והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם שאין ת"ל אני ה' אלהיכם ומה ת"ל אני ה' אלהיכם אלא זה בנין אב כל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך להם את המלכיות כדאיתא בתורת כהנים ובמסכת ראש השנה . אבל כל זה אסמכתא מדבריהם ומפורש אמרו הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין פשיטא הא דאורייתא והא דרבנן לא צריכא דאע"ג דהא ודאי והא ספק אבל זכרון תרועה כמו יום תרועה יהיה לכם . יאמר שנריע ביום הזה ויהיה לנו לזכרון לפני השם כמו שנאמר להלן ותקעתם בחצוצרות והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם ובעבור שאמר שם וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם וכאן צוה בתרועה סתם במועד הזה בלבד ואחרי כן אמר והקרבתם אשה . הנה התרועה הזאת איננה התרועה ההיא שהיא בחצוצרות על הקרבן . וזאת איננה על הקרבן אבל היא חובה בכל ישראל והיא בשופר כי לא צוהו עדיין לעשות חצוצרות וסתם כל תרועה בשופר היא כמו שנאמר והעברת שופר תרועה . ולא פירש הכתוב טעם המצוה הזאת למה תרועה ולמה נצטרך זכרון לפני השם ביום הזה יותר משאר הימים . ולמה יצוה להיותו מקרא קדש כלל . אבל מפני שהוא בחדשו של יום הכפורים בראש חדש נראה שבו יהיה דין לפניו יתברך . כי בם ידין עמים בראש השנה ישב לכסא שופט צדק . ואחרי כן בעשרת הימים ישא לפשע עבדיו נרמז בכתוב הענין כאשר נודע בישראל מפי הנביאים ואבות קדושים ועל דרך האמת תרועה היא שעמדה לאבותינו ולנו שנאמר אשרי העם יודעי תרועה וכענין שכתוב תרועת מלחמה כי השם איש מלחמה אם כן יום תרועה יהיה לכם שיהיה היום לתרועה לנו וכן זכרון תרועה מקרא קדש שיהיה הזכרון בתרועה ולפיכך הוא מקרא קדש ולא הוצרך להזכיר שופר כי השופר רמז ביום והתרועה בו והנה הוא יום הדין ברחמים לא תרועת מלחמה ומפני זה הזכיר הכתוב התרועה שכבר קבלה ביד רבותינו וכל ישראל רואים עד מפי משה רבינו שכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה . ולמה הזכיר הכתוב תרועה ולא יזכיר התקיעות כלל לא בראש השנה ולא ביום הכפורים אבל התקיעה היא הזכרון והוא השופר והתרועה כשמה . ומפני שהיא כלולה מן הרחמים תקיעה לפניה ולאחריה ולפיכך אמר ביודעי תרועה כי בצדקה ירומו כי תפארת עוזמו אתה . והנה זה מבואר כי הכל תלוי בתשובה אלא בראש השנה מתיחד במדת הדין ומנהיג עולמו וביום הכפורים במדת הרחמים והוא מאמרם מלך יושב על כסא דין וכו' ראש השנה יום דין ברחמים ויום הכפורים יום רחמים בדין. ומן הענין שפירשנו תבין טעם הכתוב במסעות תרועה יתקעו למסעיהם ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו כי במסעיהם כתוב ויסע מלאך האלהים וכתיב ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך כטעם פני ה' בעושי רע ובהקהיל את הקהל נאמר שובה ה' רבבות כטעם ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד ועשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים ירמוז לעשר ספירות כי ביום הכפורים יתעלה בהם ויגבה ה' צבאות במשפט כידוע בקבלה וגם יש בזה אות בשמים שבחדש הזה מזלו מאזנים כי בו פלס ומאזני משפט לה' :

(כז) אך בעשור לחדש . כל אכין ורקין שבתורה מיעוטין מכפר הוא על השבים ואינו מכפר על שאינן שבים לשון רש"י מדברי רבותינו . ואם כן יהיה

עמם

רשי

ואינו מכפר על שאינם שבים: (כז) מקרא קדש. קדשהו בכסות נקיה ובתפלה וכל שאר ימים טובים במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ובתפלה: (ל) והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא אבדן: (לא) כל מלאכה וגו'. לעבור עליו בלאוין הרבה או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת היום:

עטרת

אבן עזרא

ושתו ממתקים: (כז) ועניתם. פירשתיו: (כח) לכפר עליכם. פירוש כי יום כפורים עליכם לבדכם: (כט) כי כל הנפש אשר לא תעונה. זה מהבנין שלא נקרא שם פועלו וזה אות כי מי שנדע שאינו שומר זו המצוה כאשר נשמרע נכריחנו להתענות. וטעם שלא יעשו מלאכה. שלא תהיינה הנפשות מתעסקות חוץ מבקשת כפור העונות: (ל) והאבדתי. יש הפרש בינו ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש. וטעם כל מלאכה לא תעשו פעם אחרת. להוסיף חקת עולם לדורותיכם: (לב) תשבתו שבתכם. זה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כי אם שבת ה': (לו) שבעת ימים תקריבו אשה. ואם איננו שוה כאשה חג הפסח

ויקרא כג

לחדש השביעי הזה יום הכפרים
הוא מקרא־קדש יהיה לכם
ועניתם את־נפשתיכם
והקרבתם אשה ליהוה: כח וכל־
מלאכה לא תעשו בעצם היום
הזה כי יום כפרים הוא לכפר
עליכם לפני יהוה אלהיכם:
כט כי כל־הנפש אשר לא־תענה
בעצם היום הזה ונכרתה
מעמיה: ל וכל־הנפש אשר
תעשה כל־מלאכה בעצם היום
הזה והאבדתי את־הנפש ההוא
מקרב עמה: לא כל־מלאכה לא
תעשו חקת עולם לדרתיכם
בכל משבתיכם: לב שבת
שבתון הוא לכם ועניתם את־
נפשתיכם בתשעה לחדש בערב
מערב עד־ערב תשבתו שבתכם: פ ששי
לג וידבר יהוה אל־משה לאמר:
לד דבר אל־בני ישראל לאמר
בחמשה עשר יום לחדש
השביעי הזה חג הסכות שבעת
ימים ליהוה: לה ביום הראשון
מקרא־קדש כל־מלאכת עבדה

ג'. ל' ומשמש א"ב חד נסיב ה"א וחד לא נסיב ה"א · ד' בתורה · ל' · ל' · י"ט ר"פ בסיפ' · ג' חסר בתו' · קדמא הוא תניין הוא וא' פ' סי' ותאכל היא והוא ד' · כ' ר"פ בטעם תביר בענין · כול' ח' במ"ב (ע' מ"ם) ס"ג · כ' חסר יהיה לכם

אונקלוס

בעשרא לירחא שביעאה
הדין יומא דכפוריא הוא
מערע קדיש יהי לכון ותענון
ית נפשתיכון ותקרבון
קורבנא קדם יי: כח וכל
עבידא לא תעבדון בכרן
יומא הדין ארי יומא
דכפוריא הוא לכפרא
עליכון קדם יי אלהכון:
כט ארי כל אנש דלא
יתעני בכרן יומא הדין
וישתיצי מעמיה: ל וכל
אנש דיעביד כל עבידא
בכרן יומא הדין ואוביד
ית אנשא ההוא מגו עמיה:
לא כל עבידא לא תעבדון
קים עלם לדריכון בכל
מותבניכון: לב שבא
שבתא הוא לכון ותענון
ית נפשתיכון בתשעה
לירחא ברמשא מרמשא עד
רמשא תנוחון ניחכון:
לג ומליל יי עם משה
למימר: לד מליל עם בני
ישראל למימר בחמשא
עשרא יומא לירחא
שביעאה הדין חגא
דמטליא שבעא יומין קדם
יי: לה ביומא קדמאה
מערע קדיש כל עבידת

וכל מלאכה ג' נמסר בסדר אחרי מות:

תולדות אהרן יום הכפורים הוא. שבועות יג חולין קא: ועניתם את נפשתיכם. יומא פא: וכל מלאכה לא תעשו. שם: כי כל הנפש. שם: אשר לא תעונה. שם עא יבמות מ (יומא מה): וכל הנפש אשר תעשה. יומא פא: והאבדתי את הנפש. יומא פד: שבת שבתון. שם פו: ועניתם את נפשותיכם. ברכות כ שבתים סח יומא פא ר"ה ט: תשבתו שבתכם. יומא פא: בחמשה עשר יום. סוכה כז וכח: חג הסכות שבעת ימים. שם ט בילה ל: ביום הראשון מקרא קדש. פסחים ס חגיגה יח: כל מלאכת עבודה. שם:

ספורנו

משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו מכל מקום בעבור לחדש הוא יום הכפורים להתודות ולהתחנן גבר על חטאיו ואינו יום שמחה ותענוג אבל הוא יום ענוי כאמרו ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה והוא ענין קרבנות כהן גדול וקרבנות צבור הבאים לכפרה: (כח) וכל מלאכה לא תעשו כי יום כפורים הוא. כי ראוי ביום כזה לפנות משאר עסקים לתת לב להשיג מחילה ובפרט על הפך הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביכם תנגשו. ובהיות שרוב מי שיחטא בענין הענוי יעשה זה לתאבון בלבד ורוב מי שיחטא בעשות מלאכה חוטא להכעיס. ענש כרת הבלתי מתענה וענש אבדן הנפש על עשיית מלאכה: (לא) בכל מושבותיכם. אע"פ שאין

רמבן

טעם הכתוב כי באחד לחודש יהיה לכם לכולכם יום זכרון תרועה שתהיו כולכם נדונין לפניו אך יהיה למקצתכם בעשור לחדש הזה יום הכפורים. והנה הוא כטעם בלבד. וכן שא נא חטאתי אך הפעם וכן הרק אך במשה הבלבד במשה וכן אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה יאמר בלבד בחמשה עשר תחוגו את חג ה' שבעת ימים לא רצופים שאין חגיגה דוחה שבת ובדרך הזה תפרשנו בכל המצות כפי קבלת רבותינו וכמוהו אך טרף טרף שלא נעשה בו ענין אחר לבד הטרף וכן כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עושים הרע בעיני ה' מנעוריהם כי בני ישראל אך מכעיסים אותי שלא יעשו דבר אחר. ועל דרך הפשט אך טעמו אכן לאמת הענין אכן נודע הדבר אכן כאדם תמותון אכן בעשור לחודש יום הכפורים הוא הבטחה באמתת הענין יאמר באחד לחודש יום הדין אמנם בעשור לחודש יום כפורים על כן תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו. וכן אך עצמי ובשרי אתה אך מלך ישראל הוא. אך טוב לישראל אלהים לברי לבב. וככה פירוש אך את שבתותי תשמורו הנה צויתי אתכם במלאכת המשכן אכן את שבתותי תשמרו לעולם וכן כולם יתפרשו לך בדרך הזה אם תשכיל בהם:

(כח) **בעצם** היום הזה. אמרו המפרשים שפירושו בגוף היום הזה וכן ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד גוף היום. וכן וכעצם השמים לטוהר גוף השמים. ולא נוכל לפרש שירמוז אל עצם היום הזה וכמו כמו שאמרו רבותינו בפסוק בעצם היום הזה בא נח. בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל. כי כתוב בתשעה לחודש בערב מערב עד ערב וכן וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש גם הלילה בכלל והנה לא הזכיר בעצם היום הזה בשבת ולא במועדים רק בחג השבועות וביום הכפורים וכן באיסור החדש אמר עד עצם היום הזה והנראה בטעם הדבר כי בעבור שאמר בשבועות מיום הביאכם את עומר התנופה תספרו חמשים יום יאמר והקרבתם מנחה חדשה ממושבותיכם תביאו וגמר הענין שהאריך לצוות בקרבנות הוצרך לומר וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש כי גוף היום הוא קדוש ואסור בעשיית מלאכה איננו תלוי בעומר ולא בקרבנות וכן ביום הכפורים מפני שאמר ועניתם את נפשותיכם והקרבתם אשה לה' ובפרשת אחרי מות תלה עוד הכפרה בקרבנות ובשעיר המשתלח מפני כן הוצרך לומר וכל מלאכה לא תעשו בגוף היום הזה כי יום כפורים הוא בגופו לכפר עליכם מלבד כפרת הקרבנות. וכן עד עצם היום הזה בחדש עד גוף היום הזה שהוא יום הביאכם את קרבן אלהיכם שאפילו לא יביא הקרבן המצוה נוהגת בגוף היום הזה להיות החדש אסור לפניו ומותר לאחריו. וזה טעם אמרו חוקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כמו שפירשתי ומצאנו עוד שהזכיר הכתוב בעצם היום הזה בענינים נגזרים לעתים מזומנים אמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגו' ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה עלה אל הר העברים והטעם באלו מפני שיתכן שהכנים נח בתיבה

אבן עזרא

הפסח: עצרת היא. יש אומרים שטעמו קהלה כטעם עצרת בוגדים והטעם התחברות כל ישראל לשלש רגלים. ולא דברו נכונה כי הנה כתוב בפסח וביום השביעי עצרת וכתיב ופנית בבקר והלכת לאהליך והקרוב שהוא כמו נעצר לפני ה' שיהיה בטל מכל עסקי העולם ופירוש עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו וכן כתוב בעצרת מועד הפסח: (לז) אלה מועדי ה'. שאתם חייבים להקריב בהם אשה ופירוש כי בכולם יש בהם עולה ומנחה וזבח ונסכים כי עד עתה לא הזכיר רק אשה לבדו ויתכן להיותו עולה לבדה או מנחה לבדה: (לח) מתנותיכם. בשלש רגלים ונדרי הצבור והיחיד ונדבותיהם. וטעם אך בעבור שהזכיר בפרשה שהוא קודם זאת ענוי הנפש אסור להתענות בחג הסכות כי בו כתוב ושמחתם והיית אך שמח: (לט) באספכם את תבואת הארץ. שדות וכרמים: תחגו. מפעלי הכפל והטעם על הזבחים

רשי

(לו) עצרת היא. עצרתי אתכם אצלי כאדם שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם: כל מלאכת עבודה. אפילו מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר: לא תעשו. יכול אף חולו של מועד יהא אסור במלאכת עבודה ת"ל היא: (לז) עולה ומנחה. (מנחות מד) מנחות נסכים הקריבה עם העולה: דבר יום ביומו. חוק הקצוב בחומש הפקודים: דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו: (לט) אך בחמשה עשר יום תחגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת תלמוד לומר אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה: באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או בחורף: תחגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים

לא תעשו׃ לו שבעת ימים
תקריבו אשה ליהוה ביום
השמיני מקרא־קדש יהיה לכם
והקרבתם אשה ליהוה עצרת
הוא כל־מלאכת עבדה לא
תעשו׃ לז אלה מועדי יהוה
אשר־תקראו אתם מקראי קדש
להקריב אשה ליהוה עלה
ומנחה זבח ונסכים דבר־יום
ביומו׃ לח מלבד שבתת יהוה
ומלבד מתנותיכם ומלבד כל־
נדריכם ומלבד כל־נדבתיכם
אשר תתנו ליהוה׃ לט אך
בחמשה עשר יום לחדש
השביעי באספכם את־תבואת
הארץ תחגו את־חג־יהוה

פולחן לא תעבדון׃
לו שבעא יומין תקרבון
קורבנא קדם יי ביומא
תמינאה מערע קדיש
יהי לכון ותקרבון קורבנא
קדם יי כנישין תהון כל
עיבידת פולחן לא תעבדון׃
לז אלין מועדיא דיי
די תערעון יתהון מערעי
קדיש לקרבא קורבנא
קדם יי עלתא ומנחתא
נכסת קודשין ונסוכין
פתגם יום ביומיה׃ לח בר
משביא דיי ובר ממתנתיכון
ובר מכל נדריכון ובר מכל
נדבתיכון דתתנון קדם יי׃
לט ברם בחמשא עשרא
יומא לירחא שביעאה
במכנשכון ית עללתא
דארעא תחגון ית חגא

כל דסמיך לאל"ע פתחין

ו

ד' ב' מ"ל

י"ו בתורה

מתנותיכם ד' בקריאה ב' חסרי' וב' מלאים וסימן מלבד שבתת ה' ומלבד. ואתם בית ישראל ענפכם. יבשאת מתנתיכם בהעביר דיחזקאל. מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת ה'. ב' קדמאי' מלאים: חג ה' ד' בקריא' וסי' בנערינו ובזקנינו נלך. באספכם את תבואת הארץ. ויאמרו הנה חג ה' בשילה. מה תעשו ליום מועד. ונמסר

תולדות אהרן עולה ומנחה. מנחות מד: זבח ונסכים. בכורות יז תמורה יד: מלבד שבתות ה'. שם (ראש השנה נו): בחמשה עשר יום. ראש השנה ז:

ספורנו

שאין שם כפרת מזבח שהיא הובת היום כמו שקרה בגלות: (לו) עצרת הוא. ענין העצירה הוא לא בלבד לשבות ממלאכת הדיוט אבל היא עם זה אזהרת עמידה איזה זמן במקומות הקדש לעבוד במקומות ההם את האל ית' בתורה או בתפלה או בעבודה כענין ושם איש מעבדי שאול נעצר לפני ה' ביום ההוא והוא אמרו קדשו צום קראו עצרה ועל זה הדרך אמר יהוא קדשו עצרה לבעל. אמר אם כן שזה היום אחר חג הסכות אשר בו שלמו כל שמחת הרגלים הוא קדש להיות יום עצרת שיעצרו במקומות הקדש ותהיה שמחתו שמחת תורה ומעשים טובים כאמרו ישמח ישראל בעושיו וזה כענין ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עולות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וכו'. וזה מפני השמחה הקודמת ובהיות שביום שביעי של פסח נעצרו ישראל עם משה יחדו לשורר לאל ית' כאמרו אז ישיר משה ובני ישראל קדש אותו היום להיות עצרת לה' אע"פ שלא היתה התשועה בתחלת היום וזה באר במשנה תורה באמרו וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ובהיות שהיה יום החמשים ליציאת מצרים יום מתן תורה אשר בו נעצרו ישראל יחדו לעבודת האל ית' קראוהו רבותינו ז"ל עצרת (מועד קטן פרק ואלו מגלחין) אמנם בתורה לא הזכיר אותו היום בזה השם כלל וזה מפני שקלקלו ישראל את המוצג בעצירתם ויתנצלו את עדים מהר חורב: (לט) אך בחמשה עשר יום. אחר שהזכיר את הדברים הכללים שכל המועדים מסכימים בהם וזה

רמבן

בתיבה קודם לכן הרבה מן החיה והעוף וכן יתכן שיצאו מקצת ישראל ממצרים קודם לכן וביום ההוא נגמר הענין וכן קודם ליום ההוא היתה צווחה למשה רבינו בעליה שהיא וביום ההוא עלה. לכך פירש הכתוב בכולן שהיו בגוף היום ההוא לא שהותחל בהם מתחלה ושלש עניינים ביום ההוא רק הכל היה בגוף היום הזה וכן בעצם היום הזה נמול אברהם וגו' שנמולו עם רב ביום אחד להגיד זריזותו במצות וכן נראה לי עוד כי עצם כל דבר כחו ותקפו נגזר מלשון כחי ועוצם ידי עוז ותעצומות. וכן זה ימות בעצם תומו בתוקף שלמותו. ובעבור שהעצמות מוסדות הגוף ותקפו יקראו כן. והנה כעצם השמים לטוהר שטהרת הדבר שראו ברורה וחזקה כחוזק טהר השמים. ולכך יזכיר בימים הנזכרים עצם היום כי הענין בהם בעצמם לא בדבר אחר נוסף בהם שהוא הקרבנות אשר יקריבו בהם וכן אמר אונקלוס בקרן יומא הדין בקרנו של יום בגופו וכחו מלשון וכל קרני רשעים אגדע מגני וקרן ישעי כי בעבור שהכח בקרנים יקראו גוף הדבר קרנו ובלשון חכמים משלם את הקרן ואינו משלם את החומש ויש גורסין בתרגום בכרן בכ"ף והכל אחד כי בכתוב כובע וקובע שוים וישתמשו חכמים בכל לשון עכבה בכ"ף נגזר מולא יעקבם כי ישמע קולו ויאמרו מתקטע מן תכסיטין ואמרו קרסמוה כמלים מן יכרסמנה חזיר מיער והנאמר במקומות הנזכרים בעצם היום הזה גם כן פירושו בכח היום ההוא שהם עניינים לא יעשו ביום אחד כמנהגו של עולם לפיכך אמר כי כל החיה וכל הבהמה וכל העוף וכל רומש על האדמה נאספו בכח היום ההוא בגזרת האל עליהם כי פיו הוא צוה ורוחו הוא קבצן וכן לא יאספו שש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף ויצאו כאיש אחד מארץ מצרים רק בכח היום הנגזר עליו כן מפי עליון וכן בענין משה רבינו להגיד כי ביום שנצטוה בשירה וכתבה ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם ויכל לדבר את כל הדברים האלה נגזר עליו שיעלה בכח היום ההוא שהגזירה בו אל הר העברים ואמר וזאת הברכה ועלה שם והוא ענין ראוי לימים רבים אבל נעשה בכחו ועצומו של יום. וכן מלת שלש מאות ושמונה עשר איש ביום אחד בבית אברהם מה' הוא ואמר יחזקאל המה ואבותם פשעו בי עד עצם היום הזה להכניס היום בכלל ההוא וכן עד עצם היום הזה דחדש שהוא עד ועד בכלל כי גוף הדבר כחו ותקפו ורבותינו דרשו מלשון בעצם היום הזה דמועדים עצומו של יום. כלומר מעת צאת הכוכבים עד צאתם בליל המחרת למעט התוספת שלמדו להוסיף מחול על הקודש וידרשו בנח וביציאת מצרים ומשה בעצומו של יום בחצי היום כדאיתא בספרי וכתבו רש"י בפרשת האזינו:

(לו) עצרת היא. עצרתי אתכם לפני כשר שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן ליפטר אמר בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום א' שקשה עלי פרידתכם לשון רש"י. ודברי אגדה הם בויקרא רבה ועל דרך האמת ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי הוא שבת ואין לו בן זוג וכנסת ישראל היא בת זוגו שנא' ואת הארץ והנה היא שמינית עצרת היא כי שם נעצר הכל. ונוה בחג המצות שבעה ימים בקדושה לפניהם ולאחריהם כי כולם קדושים ובתוכם ה' ומנה ממנו תשעה וארבעים יום והשבועות כימי עולם וקדש יום שמיני כשמיני של חג והימים הספורים בינתים כחולו של מועד בין הראשון והשמיני בחג והוא יום מתן תורה שהראם בו את אשו הגדולה ודבריו שמעו מתוך האש. ולכך יקראו חכמים בכל מקום חג השבועות עצרת כי הוא כיום שמיני של חג שקראו הכתוב כן וזהו מאמרם שמיני רגל בפני עצמו הוא לענין פז"ר קש"ב ותשלומין דראשון הוא כי גם הוא אצילות הראשונים ואינו כאחדות שלהם ולכך יזכיר בפרשת כל הבכור בשלש רגלים חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות שבעת ימים ולא יזכיר השמיני כי שם אמר יראה כל זכורך וגו' והנה זה מבואר:

(לט) באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בזמן אסיפה מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא

חיים. (חגיגה י) אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת"ל וחגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין: (מ) פרי עץ הדר. (סוכה לה) עץ שטעם עצו ופריו שוה: הדר. הדר באילנו משנה לשנה זהו אתרוג: כפת תמרים. חסר וי"ו למד שאינה אלא אחת: וענף עץ עבות. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי כמין קליעה: (מב) האזרח. זה אזרח: בישראל. (ת"כ) לרבות

הזבחים: ביום הראשון שבתון. שם ויתפר יהיה לכם ואילו היה שם התאר היה ה"א תחת דו"ת: (מ) ולקחתם לכם. אנחנו נאמין בדברי המעתיקים כי לא יכחישו הכתוב אף על פי שמלאנו ויקחו להם איש שה לבית אבות. גם הם העתיקו כי פרי עץ הדר הוא אתרוג ובאמת כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו כדרך אסמכתא כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי והצדוקים אמרו כי מאלה תעשו סוכות והביאו ראיה מספר עזרא ואלה עורי לב הלא יראו כי אין כספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ כלל רק עלי חמשה מינים ואין זכר לעלי הדס ועלי עץ עבות טענה על קדמונינו וכן מין הדס אין אילנו גבוה והנה הם שני מינים גבוה ונמוך והגולה מארץ קדר לארץ אדום אם יש לו עינים ידע סוד המצוה הזאת:

ט

שִׁבְעַ֣ת יָמִ֔ים בַּיּ֤וֹם הָֽרִאשׁוֹן֙ שַׁבָּת֔וֹן וּבַיּ֥וֹם הַשְּׁמִינִ֖י שַׁבָּתֽוֹן׃ ב׳ מלעות פסו׳

מ וּלְקַחְתֶּ֨ם לָכֶ֜ם בַּיּ֣וֹם הָרִאשׁ֗וֹן פְּרִ֨י עֵ֤ץ הָדָר֙ כַּפֹּ֣ת תְּמָרִ֔ים וַעֲנַ֥ף ב׳ חסי׳ בתו׳. ל׳

עֵץ־עָבֹ֖ת וְעַרְבֵי־נָ֑חַל וּשְׂמַחְתֶּ֗ם כול׳ מ"ל במ"ב ל׳ ות׳ ערבי נחל

לִפְנֵ֛י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶ֖ם שִׁבְעַ֥ת יָמִֽים׃

מא וְחַגֹּתֶ֤ם אֹתוֹ֙ חַ֣ג לַֽיהֹוָ֔ה שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים בַּשָּׁנָ֑ה חֻקַּ֤ת עוֹלָם֙ לְדֹרֹ֣תֵיכֶ֔ם בַּחֹ֥דֶשׁ הַשְּׁבִיעִ֖י תָּחֹ֥גּוּ אֹתֽוֹ׃

מב בַּסֻּכֹּ֥ת תֵּשְׁב֖וּ שִׁבְעַ֣ת יָמִ֑ים כָּל־הָֽאֶזְרָח֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל יֵשְׁב֖וּ י"א פסוק ראשיהון וסופיהון חד כ׳

דַּיְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה נְיָחָא וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה נְיָחָא׃ מ וְתִסְּבוּן לְכוֹן בְּיוֹמָא קַדְמָאָה פֵּירֵי אִילָנָא אֶתְרוֹגִין וְלוּלְבִין וַהֲדַסִין וְעַרְבִין דְנַחַל וְתֶחֱדוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שַׁבְעָא יוֹמִין׃ מא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין בְּשַׁתָּא קְיָם עֲלָם לְדָרֵיכוֹן בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה תְּחַגּוּן יָתֵיהּ׃ מב בִּמְטַלַּיָא תֵּיתְבוּן שַׁבְעָא יוֹמִין כָּל יַצִּיבַיָא בְּיִשְׂרָאֵל יֵתְבוּן בִּמְטַלַּיָא׃

גם בסדר בא: ולקחתם ו׳ נמסר

בעל הטורים

פרי עץ הדר כפת תמרים. פרי עץ הדר בגימ׳ אתרוגים: עבת חסר וי"ו בשביל שאף דברים שפוסלין בו. ואלו הן יבש גזול אשרה עיר הנדחת נקטם ראשו ובל ע"ג. כפת תמרים היינו לולב. לולב בגימ׳ חיים לכך יבש פסול. עץ חיים היינו לולב שעולה כמנין חיים וכן תודיעני אורח חיים: בסכת תשבו שבעת ימים. נגד שבעת ענני כבוד וכנגד שבעת ימים שישראל יושבין בסוכות זוכין לז׳ חופות ואלו הן ענן עשן נוגה אש לכנה כבוד שכינה וסכות לויתן ולכך לעשות סכות בתחלת החורף שאם היו עושים אותם בקיץ לא היה נכר אלא כיון נראה שעושין אותן לצל:

תולדות אהרן ביום הראשון שבתון. פסחים ס: ולקחתם לכם. שם לט סכה יא כ כט ל לג לד מא מג מגלה כ מנחות כז זכר פ׳ נח ענין נחמד על ד׳ מינים שבלולב שבאים לרצות על המים ופ׳ הלוס ופ׳ ויקרא (ערלה ס סכה נג נד ראש השנה טו מגלה עג יבמות יב): פרי עץ הדר. ברכות נז סכה לד לה: כפת תמרים. שם לא לב לד מה: ענף עץ עבת. שם לב: וערבי נחל. שם לג מד: ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם. שבת קלא פסחים ס סכה מג: וחגתם אותו. פסחים ע חגיגה ט י: בחדש השביעי. חגיגה ט: בסכת תשבו. סכה ב ו ע כו כז כח לו לז מג קדושין לד סנהדרין ד זבחים לו ערכין ג׳ פ׳ הנהר ברכות ופ׳ תלוס (פסחים כח סוכה נא נג): כל האזרח בישראל. סכה כו כח זבחים לו:

רמב"ן

שהוא בא באמצע הקיץ או החורף לשון רש"י. ולשון ת"כ עבר את השנים שתעשה החג באסיפת הפירות יכול באסיפת כל הפירות ת"ל מגרנך ומיקבך. מגרנך לא כל גרנך ומיקבך ולא כל יקבך. אי באספך מגרנך יכול מקלת ת"ל באספכם את תבואת הארץ הא כיצד השתדל לעבר את השנה שתעשה החג ברוב אסיפת כל הפירות. וכבר למדו העבור מחדש האביב אבל שם לימד על האביב וכאן לימד על פירות האילן שכך שנו חכמים על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה. והנה העבור נלמד מאליו שהחג הזה בזמן אסיפה. אבל ענין שטת הכתוב שיאמר אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אותם כלם מקראי קדש להקריב בכולם אשה לה׳ אכן ביום חמשה עשר לחדש השביעי הזה בעבור שהוא עת אספכם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה׳ שבעת ימים והוסיף לומר בכאן ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון שתשבתו ותנוחו בהם כאשר פירשתי. ואמר עוד שתוסיפו לשמוח לפני השם בלולב ואתרוג שבעת ימים כי הוא זמן שמחה שברך השם אותך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח לפניו. וטעם תחוגו את חג ה׳ שתחוגו לפניו לתת הודאה לשמו על מעשיכם אוסף כי בא. וחזר ואמר עוד וחגותם אותו חג לה׳ לסמוך אליו בסוכות תשבו וטעמו וחגותם אותו חג שבעת ימים בשנה שתשבו בסוכות וכל האזרח בישראל ישבו בהם לומר שיעשו חג שבעה בלולב ושמחה ובסוכה. ומדרשו וחגותם אותו חג לה׳ מה ת"ל לפי שנאמר שבעת ימים תחוג לה׳ אלהיך יכול יטעון חגיגה כל שבעה ת"ל אותו וכו׳ בתורת כהנים:

(מ) **פרי** עץ הדר. שטעם עצו ופריו שוה: הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזה אתרוג לשון רש"י. והן אסמכתות שעשו רבותינו לקבלתם. ור"א כתב והאמת אמרו כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו ודרשו בו הדר באילנו אסמכתא. והנכון בעיני כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג נקרא שמו בלשון הקודש הדר כי פי׳ אתרוג חמדה כדמתרגמינן ונחמד למראה דמרגג למיחזי לא תחמוד לא תרוג ואמריקן מכל ספר ארג נכסין ולשון חמדה והדר שוים בטעם ונקרא העץ והפרי בשם אחד כי כן המנהג ברוב הפירות תאנה אגוז רמון זית וזולתם וכן זה שם העץ והפרי שניהם בארמית אתרוג ובלשון הקודש הדר. ופשוטו של מקרא יאמר שנקח לנו פרי עץ הדר ונקח כפות תמרים וענף אחד מעץ עבות וענף אחד מערבי נחל והנה הם אחד מכל מין כי כפות תמרים מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים כי הלכה היא כרבי עקיבא שאומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת. ולכך תרגם אונקלוס בכלן בלשון רבים מחובר אל ולקחתם לכם שהם הרבים. וטעם המצוה הזאת אמרו על דרך האגדות שהמינין הללו באין לרצות על המים. ועל דרך האמת פרי עץ הדר הוא הפרי שבו רוב התאוה ובו חטא אדם הראשון שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל. והנה החטא בו לבדו ואנחנו נרצה לפניו עם שאר המינים וכפות תמרים הוא הראש קו אמצעי כפול וגבוה על כלם וענף עץ עבות רמז לשלש ספירות בבד אחד כענין שנאמר מידי אביר יעקב וערבי נחל כענין שנאמר סולו לרוכב בערבות כי יתערבו במדת הדין ובמדת הרחמים מכאן תבין ותדע שאין האתרוג עמהם באגודה והוא מעכב בהם כי הוא כנגד העטרת שהוא רגל בפני עצמו ותשלומין דראשון והנה הם אחד בכח ולא אחד בפועל וכבר פירשתי טעם זה. והנה טעם כל הפרשה תחוגו את חג השם הגדול שבעת ימים שבמעשה בראשית ותסמכו להם השמיני עצרת כענין שנאמר למנלא על השמינית וגם באותן השבעה תקחו בהם פרי עץ הדר והלולב באגודה ולכך הקדים האתרוג. אבל בשמיני אינו צריך כי הוא עצמו הדר וזה טעם וחגותם אותו חג לה׳ שבעת ימים בשנה שתחוגו שבעת הימים עם השנה ענין סבוב והקפה מלשון וחוג שמים. ובמחוגה יתארהו. וכן המון חוגג. וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה אמרו בויקרא רבה פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לפניו כפת תמרים זה הקב"ה שנאמר צדיק כתמר יפרח וענף עץ עבת זה הקב"ה שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה וערבי נחל זה הקב"ה כד"א סולו לרוכב בערבות. ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה מאי פרי עץ הדר כדמתרגמינן פירי אילנא אתרוגין ולולבין. ומאי הדר איכא הדר הכל והיינו הדר שיר השירים דכתיב בהו מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו׳ ולמה נקרא שמו הדר אל תקרי הדר אלא הדר זה אתרוג שהוא נפרד מאגד הלולב ואין מצות לולב קיימת אלא בו והוא אגוד עם הכל שעם כל אחד הוא ועם כלם יחד הוא. ומאי לולב כנגד חוט השדרה. וענף עץ עבות שענפיו חופין את רובו משל לאדם שבזרועותיו יגן על ראשו ענף לשמאל עבות לימין נמלא עץ באמצע ולמה נאמר בו עץ שהוא שורש האילן. ומאי ערבי נחל על שם המקום שהם קבועים בו ששמו נחל דכתיב כל הנחלים הולכים אל הים וגו׳ ומאי ניהו ים הוי אומר זה אתרוג ומנא לן דכל מדה ומדה מכל אלו השבעה איקרי נחל שנאמר וממתנה נחליאל אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל וכו׳. והמדרש הזה על דעת שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד והיא הלכה לדברי הגאונים והראשונים כולם:

(מב) **אזרח** זה אזרח: האזרח. להוציא את הנשים שלא תלמוד מחמשה עשר של חג המצות לחייבן בסוכה כמנה: בישראל. לרבות הגרים לשון רש"י. ובת"כ אזרח זה אזרח האזרח להוציא את הנשים כל האזרח לרבות את הגרים ועבדים משוחררים. ופשוטו של מקרא על דרך הקבלה מפני שאמר הכתוב תורה אחת יהיה לכם לגר ולאזרח הארץ ואמר ככם כגר יהיה לפני ה׳ לא יצטרך להשיב ולהזכיר בכל מקום כל האזרח והגר ואמר כל האזרח בישראל כלומר כל אשר הוא מישראל מגדולם ועד קטנם שלא יהיה די באחד מבני הבית לדור בסוכה והשאר ישבו בבתים אבל כלם ישבו בסכות. ויתכן שיאמר כל אשר כאזרח רענן בביתו להוציא מפרשי ימים והולכי על דרך:

ט

אבן עזרא

(מג) כי בסכות . שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה יש להשיב כי ענן ה' היה על המחנה יומם והשמש לא יכם ומימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור : (מד) אל בני ישראל . ולא כל בני ישראל כי לא יוכל לדבר עם כלם וכן כתוב דבר אל בני ישראל ואין טענה מפסוק אל כל עדת בני ישראל כי כל ישראל לא יקרא עדה . וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך בעבור שהזכיר אשה כל מועד והוא צריך להזכיר הלחם והמנורה כנגד השלחן והוסיף בפרשה זאת על המנורה הטהורה היא הידועה זהב כלה מעשה בצלאל ולא אחרת ואשר עשוה מברזל בשעת הצורך על פי הנביאים עשוה : (ה) ולקחת סלת . בצווי וכן ואפית אותה וכאה זו המלה מלרע

בסדר ויגש: ויקחו ו' רפין נמסר בסדר בא: בסכת כלם חסר במ"ב וסי' על כן קרא שם המקום סכות. כי בסכות הושבתי: זך ב' קמצין וסי' ואתה תצוה. צו את בני ישראל: להעלת ב' חסר בתורה וסי' ואתה תצוה. צו את בני ישראל: הנרות ב' מלאי' בתורה וסי' על המנרה הטהרה. יאירו שבעת הנרות. וכל נביאים וכתובים דכוו' מלאים במ"א חסר וסי' והפרח והנרת: חלות ג' מלאים בתורה וסי' וכי תקריב קרבן מנחה מאפה. אם על תודה. ולקחת סלת. ונמסר גם בסדר

מג בְּדִיל דְיִדְעוּן דָרֵיכוֹן
אֲרֵי בִּמְטָלַת עֲנָנִין אוֹתֵיבִית
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַפָּקוּתִי
יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן : מד וּמַלִּיל
מֹשֶׁה יָת סְדַר מוֹעֲדַיָא דַיְיָ
וְאַלְפִינוּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל :
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר :
ב פַּקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן
לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דַכְיָא
כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא
בּוֹצִינַיָא תְּדִירָא : ג מִבָּרָא
לְפָרוּכְתָּא דְסַהֲדוּתָא
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא יְסַדַּר יָתֵיהּ
אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא
קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָם עֲלָם
לְדָרֵיכוֹן : ד עַל מְנַרְתָּא
דָכִיתָא יְסַדַּר יָת בּוֹצִינַיָא
קֳדָם יְיָ תְּדִירָא : ה וְתִסַּב
סוּלְתָּא וְתֵיפֵי יָתַהּ תַּרְתָּא
עַשְׂרֵי גְרִיצָן תְּרֵין עֶסְרוֹנִין

י"ב בַּסֻּכֹּת : מג לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם
כ' מ"ל כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי
ע"ל מ"ל כתו' יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם :
ג' חסר כליש' מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל : שביעי פ
כד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר : ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
ו' רפין כ' קמן וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית
כ' חסר כתו' לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד :
ל' ומכת' א"ג ג מִחוּץ לְפָרֹכֶת הָעֵדֻת בְּאֹהֶל
מוֹעֵד יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן מֵעֶרֶב
עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד חֻקַּת
עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם : ד עַל הַמְּנֹרָה
כ' מ"ל בתורה הַטְּהֹרָה יַעֲרֹךְ אֶת־הַנֵּרֹת לִפְנֵי
יְהוָה תָּמִיד : פ
ל' בטעם מלרע ה וְלָקַחְתָּ סֹלֶת וְאָפִיתָ אֹתָהּ
ג' מ"ל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים

רשי

לרבות את הגרים : (מג) כי בסכות הושבתי . (סוכה יא) ענני כבוד : (ב) צו את בני ישראל . זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך : שמן זית זך . שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך וכן מפורשין במנחות (כ"ו) ובתורת כהנים : תמיד . מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום : (ג) פרכת העדות . שלפני הארון שהוא קרוי עדות . (שבת כב ת"כ) ורבותינו דרשו על נר מערבי שהיא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים : יערוך אותו אהרן מערב עד בקר . (ת"כ) יערוך אותו עריכה הראויה למדת כל הלילה ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם : (ד) המנורה הטהורה . שהיא זהב טהור . ד"א על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר : סס

בעל הטורים

למען ידעו כי בסכות הושבתי . תגין על כ"ף דבסכות דעד כ' אמה אדם יודע שיושב בצל סוכה : ויקחו אליך שמן זית . סמך שמן זית לסוכה לומר שגומרין הלל כל שמונה ימי חנוכה כדרך שגומרין אותו כל ח' ימי החג : להעלת נר . אחר כך כתיב נרות והיינו כבית הלל שבליל ראשון מדליק נר אחד ומוסיף והולך : מחוץ לפרכת העדת . וכן בואתה תצוה אשר על העדות והיינו שאמרו חז"ל שנר מערבי הוא עדות ששכינה בישראל : מחוץ לפרכת . הפסוק מתחיל במ' ומסיים במ' שהשיכל היה ארכו מ' אמה : יערך אתו אהרן ובואתה תצוה כתיב אהרן ובניו לפי שאחר שמתו נדב ואביהוא בהכנסם להיכל לא הניח אהרן לבניו ליכנס לבדם אלא היה נכנס עמהם ומכל מקום היה פורש בשעת הקטרה : ואפית אותה . בגימטריא כמין תיבה פרוצה וגימ' ספינה רוקדת . לחם הפנים כ"ד עשרונים והם י"ב חלות כנגד י"ב מזלות שחוזרין תלילה בכ"ד שעות שביום והם שש מערכות כנגד ששת ימי בראשית שבהן נברא העולם שהכל מתקיים בזכות ישראל :

תולדות אהרן למען ידעו דורותיכם . עירובין ג סכה ב זבחים לז : כי בסכות הושבתי . סכה יא : וידבר משה את . פסחים עז ר"ה כד מגלה לא לב נדרים עח בתרא קכ מנחות עב (פסחים לד מגלה מה נדרים מ : מחוץ לפרכת . יומא לט) : מערב עד בקר . זבחים יב מנחות פט : על המנורה . מנחות כט : ולקחת סלת . מנחות עו לח : שני עשרונים יהיה . מנחות לד :

ספורנו

וזה בנוה שכלם מקראי קדש וטעונים קרבן מוסף כאמרו אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש להקריב אשה וכו' אמר אך בחמשה עשר יום וכו' והודיע שחג הסכות נבדל משאר המועדים דתשובה שהשמיני שלו מקרא קדש כאמרו וביום השמיני שבתון לא כן בימי השבוע ובימי חג המצות וכן בחדשים ובשנים שבהם קודש השביעי לא השמיני . שנית במה שזה החג טעון שנוי דירה כאמרו בסכות תשבו . שלישית שטעון ארבע מינים כאמרו ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו' : (מג) אני ה' אלהיכם . באר שכל אלה לתכלית נאות לנו מכוון מאתו ית' כי הוא אלהינו לא יגרע ממנו עיניו : כד (ב) צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן כו' . אחר שכלה השמן שהתנדבו במלאכת המשכן צוה שיביאו לדורות : (ג) יערוך אותו אהרן . אע"פ שהיתה הדלקת הנרות וכן קטרת התמיד כשרה בכהן הדיוט לדורות מה שקבלו ז"ל מכל מקום נאמר ... אהרן כי אמנם כל ימי המדבר היה ענין המשכן בכל יום כענינו לדורות ביום הכפורים שנא' בו כי בענן אראה על הכפרת וזה כי בכל ימי המדבר נאמר כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו וכו' ולכן היה מן הראוי שיהיו מעשה הקטרת והדלקת הנרות בו הנעשים בפנים נעשים על ידי כהן גדול כמו שנעשים לדורות ביום הכפורים : (ה) ולקחת סלת . גם זה נראה שנאמר אחר שכלתה קצבת לחם הפנים של נדבת המשכן המבוארת בספור ויביאו את

רמבן

(מג) כי בסכות הושבתי את בני ישראל . ענני כבוד לשון רש"י . והוא הנכון בעיני על דרך הפשט כי צוה שידעו הדורות את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה עמהם להפליא ששכן אותם בענני כבודו בסוכה כענין שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה וסכה תהיה לצל יומם מחרב וגו' . ומפני שהזכיר פי' שענן ה' עליהם יומם ועמוד האש בלילה אמר סתם כי בסכות הושבתי שעשיתי להם ענני כבודי סכות להגן עליהם . והנה צוה בתחלת ימות החמה בזכרון יציאת מצרים בחדשו ובמועדו וצוה בזכרון הנס הקיים הנעשה להם כל ימי עמידתם במדבר בתחלת ימות הגשמים ועל דעת האומר סכות ממש עשו להם החלו לעשותן בתחלת החרף מפני הקור כמנהג המחנות ולכן צוה בהן בזמן הזה והזכרון שידעו ויזכרו שהיו במדבר לא באו בבית ועיר מושב לא מצאו ארבעים שנה והשם היה עמהם לא חסרו דבר :
(מד) וטעם וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל . כי הפרשיות של מעלה אזהרות באהרן ובניו ומשה ידבר בהן אל אהרן ואל בניו ופעמים יזכיר אחריהם גם בני ישראל כמו שאמר בסוף פרשת תומין וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל כי אע"פ שלא נצטוה אלא דבר אל אהרן איש מזרעך רצה להזהיר ב"ד של ישראל על כך. ואולי הטעם מפני שאדם מכסה על מומו ואין הכהן חפץ עוד להפסל מן העבודה כי בושת היא וכלמה וע"כ יזהיר ב"ד בענין הזה . אבל בכאן אמר שדבר את מועדי ה' אל בני ישראל לכלם כאחד לא ייחד בהם בני אהרן והטעם מפני שהאזהרה בכולם שוה כי עיקר הפרשיות לשבות בשבתות ובמועדים ולקרותם מקרא קדש ולא נזכר בהן מן הקרבנות לבד קרבן העומר ושתי הלחם שהם הגורמים ובפרשה עיקר הקרבנות של יום הכפורים אמר דבר אל אהרן אחיך . ורבותינו דרשו בו וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל תלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח והלכות עצרת בעצרת והלכות החג בחג בלשון שהוא שומע בו בלשון היא אמר להם כל הפרשיות . ואונקלוס גם הוא נתכוין לזה שאמר ומליל משה ית סדר מועדיא דה' ואלפינון . והנראה כי דעתו לרמוז שלמדם סדר המועדות בתקוני העבור הנמסר לו על פה בסיני ונרמז כאשר תקראו אותם מקראי קדש והוא למדם על פה כל הסדר המקובל בסוד העבור :
כד (ב) צו את בני ישראל . זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכך משמעה ואתה

יִהְיֶה הַחַלָּה הָאֶחָת׃ ו וְשַׂמְתָּ
אוֹתָם שְׁתַּיִם מַעֲרָכוֹת שֵׁשׁ
הַמַּעֲרָכֶת עַל הַשֻּׁלְחָן הַטָּהֹר
לִפְנֵי יְהוָה׃ ז וְנָתַתָּ עַל־הַמַּעֲרֶכֶת
לְבֹנָה זַכָּה וְהָיְתָה לַלֶּחֶם
לְאַזְכָּרָה אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ח בְּיוֹם
הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעַרְכֶנּוּ לִפְנֵי
יְהוָה תָּמִיד מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּרִית עוֹלָם׃ ט וְהָיְתָה לְאַהֲרֹן
וּלְבָנָיו וַאֲכָלֻהוּ בְּמָקוֹם קָדֹשׁ כִּי
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לוֹ מֵאִשֵּׁי יְהוָה
חָק־עוֹלָם׃ ס י וַיֵּצֵא בֶּן־אִשָּׁה
יִשְׂרְאֵלִית וְהוּא בֶּן־אִישׁ מִצְרִי
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּנָּצוּ בַּמַּחֲנֶה
בֶּן הַיִּשְׂרְאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי׃
יא וַיִּקֹּב בֶּן־הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרְאֵלִית
אֶת־הַשֵּׁם וַיְקַלֵּל וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ אֶל־
מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ שְׁלֹמִית בַּת־
דִּבְרִי לְמַטֵּה־דָן׃ יב וַיַּנִּיחֻהוּ
בַּמִּשְׁמָר לִפְרֹשׁ לָהֶם עַל־
פִּי יְהוָה׃ פ

תְּהֵי גְרִיצְתָּא חֲדָא׃
ו וּתְשַׁוֵּי יָתְהֶן תַּרְתֵּין סִדְרִין
שִׁית בְּסִדְרָא עַל פָּתוֹרָא
דַּכְיָא קֳדָם יְיָ׃ ז וְתִתֵּן עַל
סִדְרָא לְבוֹנְתָא דַכִּיתָא
וּתְהֵי לְלַחְמָא לְאַדְכָּרָא
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ ח בְּיוֹמָא
דְשַׁבַּתָּא בְּיוֹמָא דְשַׁבַּתָּא
יְסַדְּרִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא
מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קְיָם עָלָם׃ ט וּתְהֵי לְאַהֲרֹן
וְלִבְנוֹהִי וְיֵכְלוּנֵּיהּ בַּאֲתַר
קַדִּישׁ אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין
הוּא לֵיהּ מִקּוּרְבָּנַיָּא דַייָ
קְיָם עָלָם׃ י וּנְפַק בַּר
אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל וְהוּא
בַּר גְּבַר מִצְרָאֵי בְּגוֹ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְנַצִּיאוּ
בְּמַשְׁרִיתָא בַּר אִתְּתָא בַּת
יִשְׂרָאֵל וְגַבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל׃
יא וּפָרֵישׁ בַּר אִתְּתָא בַּת
יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמָא וְאַרְגֵּיז
וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה
וְשׁוּם אִמֵּיהּ שְׁלוֹמִית בַּת
דִּבְרִי לְשִׁבְטָא דְדָן׃
יב וְאַסְרוּהִי בְּבֵית מַטְּרָא עַד
דְּיִתְפְּרַשׁ לְהוֹן עַל גְּזֵירַת

רשי

(ו) שש המערכת . שש חלות המערכת האחת : השלחן הטהור . של זהב טהור . ד"א על טהרו של שלחן שלא יהיו הסניפין מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן (מנחות צז ת"כ) : (ז) ונתת על המערכת . על כל אחת משתי המערכות היו שני בזיכי לבונה מלא קומץ לכל אחד : והיתה . הלבונה הזאת ללחם לאזכרה . שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה : והיתה . המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה היא : (ט) ואכלהו . מוסב על הלחם שהוא לשון זכר : (י) ויצא בן אשה ישראלית . (ת"כ) מהיכן יצא רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה . ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחוייב בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו (במדב' ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב נכנס בבית דינו של משה ויצא מחוייב עמד וגדף : בן איש מצרי . הוא המצרי שהרג משה : בתוך בני ישראל . מלמד שנתגייר : וינצו במחנה . על עסקי המחנה : ואיש הישראלי . זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו : (יא) ויקב . כתרגומו ופריש (סנהדרין פו) שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני : ושם אמו שלומית בת דברי . זהו שבחן של ישראל שפרסמ' הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה : שלומית . דהות פטפטה שלם עלך שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל : בת דברי . דברנית היתה מדברת עם כל אדם לפיכך קלקלה : למטה דן . מגיד שהרשע גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו וכיוצא בו (שמות לא) אהליאב בן אחיסמך למטה דן שבח לו שבח לאביו שבח לשבטו : (יב) ויניחהו . לבדו ולא הניחו מקושש עמו ששניהם היו בפרק אחד ויודעים היו שהמקושש במיתה (סנהדרין עח) אבל לא פירש להם באיזו מיתה לכך נאמר (במדבר טו) כי לא פורש מה יעשה לו . אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם

תולדות אהרן ושמת אותם . מנחות צד צה : על השלחן הטהור : חגיגה כה מנחות כט לו : ונתת על המערכת . סוטה לז מנחות סב לו נה : ביום השבת . יומא לד : מאת בני ישראל . מנחות כא : והיתה לאהרן ולבניו . יומא יז בתרא קמג סנהדרין כא ע"ב י (יומא לט) : חק עולם . מנחות עו : ויקב את ה' ויקלל . סנהדרין נו :

אבן עזרא

מלרע והיא זרה : שתים מערכות . כמספר השבטים כסוד האפוד והחשן או שני עשרונים כמספר המערכות : על השלחן הטהור . כנגד שלחנות אחרים שיש שם והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב והלבונה שהיתה עם הלחם הוא אשה לשם והלחם לכהן ויתכן שהזכיר זאת הפרשה בעבור שיש חיוב על ישראל לתת עולות המועד ושמן ולחם תמיד : (ט) לאהרן ולבניו . כל בני ביתו : (י) ויצא בן אשה ישראלית . מאהלו כמו יצאו נצבים פתח אהליהם : בן איש מצרי . מתיהד : ואיש הישראלי . כמו לאיש העשיר את יום השביעי ולא נדע למה נסמכה זאת הפרשה אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם והשמן והקרבנות : (יא) ויקב . יש אומרים שפירושו ויפרש כמו אשר פי ה' יקבנו אשר נקבו בשמות ויש אומרים שהוא כמו מה אקוב והראשון קרוב לפי דעתי : (יב) במשמר . במקום ידוע

ויקרא : ללחם ד' דגשים נמסר בסדר מקץ : ונתת כ"ט חסר ת' וסימן נמסר בסדר תרומה : זכה ג' וסי' סמים ולבנה זכה . ונתת על המערכת לבנה . ותפלתי זכה : ואכלהו ג' וחסר וסי' ואכלהו במקום קדש . ואכלהו איביכם . כי אכלו את יעקב דירמיה : בן הישראלית כל בן המנוגן בקמץ במ"ז פתחין וסי' נמסר בסדר ויצא : ויקב ב' בתרי לישני וסי' ויקב בן האשה . ויקב חר . ועיין בהאי רזא בספר הזוהר : ויקלל ד' וסי' ויקב בן האשה הישראלית . ויקלל הפלשתי את דוד . ושמעי ירד בצלע . ויקלל את יומו וא' המיתו לו ויקלל : ויניחהו ז' חסר בלישנא וסימן ויניחהו בגן עדן . ויצאהו ויניחהו מחוץ לעיר . ויניחהו במשמר . הנחו לו ויקלל . אשר הנח שם משה . וינחהו אל תחמור . ושטך עלינו נקרא :

ספורנו

את המשכן אל משה : (י) והוא בן איש מצרי . ובכן העיז פניו לנבך אם

בעה"ט ויצא בן אשה ישראלית . סמך מקלל לביום השבת לומר שהמקלל ומקושש היו בזמן אחד ולומר שהמחלל שבת ככופר בעיקר : וינצו ב' . וינצו במחנה וינצו שניהם בשדה רמז למ"ד שיצא חייב מבית דינו של משה על שרצה ליטע אהלו במחנה דן וזהו וינצו בשדה על עסקי שדה : ויקב ב' במסרה מתרי לישני . ויקוב את השם ויקוב חור בדלתו והיינו דאיתא בסנהדרין אימא דברזיה מברה מלמד שבתים רעות עשה : ויקלל ד' במסרה . ויקב ויקלל ושמעי הלך בצלע ההר ויקלל ויקלל הפלשתי את דוד ויקלל את יומו באיוב דאיתקש קללת נשיא לקללת השם כדכתיב אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור על כן נהרג שמעי והפלשתי אבל איוב שלא רצה לקלל כדכתיב כאחת הנבלות תדברי ולא קלל רק את יומו על כן ויוסף ה' לאיוב למשנה : ויניחהו ב' במסרה . הכא ויניחהו במשמר ויניחהו מחוץ לעיר גבי לוט ויניחהו מחוץ לעיר למס ויניחהו במשמר כדי לשמרו :

רמבן

ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך לשון רש"י . ואיננו נכון בעיני שאין הפרשה ההיא סמוכה לפרשת המנורה וכבר נאמר ויעל הנרות לפני ה' כאשר צוה ה' את משה . והנה המצוה והמעשה נזכרים ונעשים כבר אבל צורך הפרשה הזאת לשני דברים שהם צוה ויקחו אליך שמן זית זך מאת בני ישראל כלומר מאת כל איש אשר נשאו לבו שמן זית זך למאור עם שאר תרומת המשכן וכן עשו כמו שנאמר והנשיאים הביאו וגו' את הבושם ואת השמן למאור . ואע"פ שאמר שם חוקת עולם לדורותיכם הוא על ההדלקה ועכשיו כלה השמן ההוא שהביאו הנשיאים נדבה וצוה שיקחו בני ישראל משל צבור לדורותם שמן זית זך כתית כשמן הראשון כטעם ויקחו אליך פרה אדומה שיבקשו אותה ויביאוה מכבור . ושם עוד לא אמר אלא יערוך אותו אהרן ובניו והיה במשמע על המנורה או בלא מנורה אם תשבר או תאבד כאשר היה בשובם מן הגולה . ועכשיו אמר בפירוש על המנורה הטהורה שלא ידליקו אלא על מנורה הטהורה ומדרש רבותינו על המנורה הטהורה על טהרה של מנורה שלא יסתכס בקסמים ובצרורות . יערוך את הנרות לפני ה' שלא יתקן מבחוץ ויכנים . תמיד אף בשבת תמיד אף בטומאה :

(ט) והיתה לאהרן ולבניו . המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא . ואכלוהו מוסב על הלחם לשון רש"י . ויתכן כי והיתה על כל אחת מן המערכות ועל דרך האמת והיתה לאהרן ולבניו ברית עולם כדרך בריתי היתה אתו החיים והשלום :

(י) ויצא בן אשה ישראלית . טעמו ויצא בתוך בני ישראל וכן ויצא בתוך העיר כי יצא מביתו או ממקום מושבו אל העיר וכן זה יצא מאהלו ממקומו ובא בתוך העם וינצו שם וטעם במחנה כי היתה המריבה במחנה ושמעו

אבן עזרא

ידוע במחנה: (יד) וסמכו כל השומעים. בעבור כי על פי עדותם יסקל: (טז) כל העדה. הם גדולי הארץ שהם גדולי ישראל ויש אומרים כי יקלל אלהיו בסתר והנכון שמלת אלהים שם התאר והמלאכים יקראו אלהים וכן הדיינים ומי יוכל לדעת מה יש בלב המקלל אך אם יפרש השם הנכבד שהוא בשם התאר ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי ולמען כבוד השם לא נזכר. ואמר כגר כאזרח יומת ויתכן שהכו אלה הנצים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה וכבר הזכירה רק הוסיף כגר כאזרח יהיה והחל כי יכה כל נפש אדם בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח: (יח) ומכה בהמה ישלמנה. והנה נפש תחת נפש משמש לשנים הפסוקים: (יט) כן יעשה לו. ואמר שמשון כן עשיתי להם והגאון הביא ראיות משקול הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו כי הראשון בא בלא כוונה ואיך יתכן לעשות שבר כמוהו ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות וכן בעין ומי ששר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בענין החובל על כן דברי הקבלה אמת כי פי' אלה שיש עליו שבר להוציא עינו אם לא יפדנו ואם טענו עלינו אם היה החובל עני ותשובתנו כי על הרוב דבר הכתוב ושמא יעשיר העני גם זאת התשובה על הטוענים אם היה חובל העין עור: (כ) כן ינתן בו. יש בי"ת תחת על כמו אשר אני רוכב בה ורבים כן או פירושו כן ינתן בו אם לא יפדה. וטעם ומכה בהמה. פעם אחרת להזכיר הגר כי נתינת המום הוא בישראל כי כן

תרגום אונקלוס

מימרא דיי: יג ומליל יי עם משה למימר: יד אפיק ית דארגיז למברא למשריתא ויסמכון כל דשמעין ית ידיהון על רישיה ויר‍גמון יתיה כל כנישתא: טו ולבני ישראל תמליל למימר גבר גבר ארי ירגיז קדם אלהיה ויקבל חוביה: טז ודי פריש שמא דיי אתקטלא יתקטיל מרגם ירגמוניה כל כנישתא כגיורא כיציבא בפרשותיה שמא יתקטיל: יז וגבר ארי יקטול כל נפשא דאנשא אתקטלא יתקטיל: יח ודיקטול נפש בעירא ישלמינה נפשא חלף נפשא: יט וגבר ארי יתן מומא בחבריה כמא דעבד כן יתעביד ליה: כ תברא חלף תברא עינא חלף עינא שינא חלף שינא כמא דיהב מומא באנשא כן יתיהב ביה: כא ודיקטול בעירא ישלמינה ודיקטול אנשא יתקטיל: כב דינא חד יהי

תורה

יג וידבר יהוה אל משה לאמר: יד הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וסמכו כל השמעים את ידיהם על ראשו ורגמו אתו כל העדה: טו ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו: טז ונקב שם יהוה מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח בנקבו שם יומת: יז ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת: יח ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש: יט ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו: כ שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: מפטיר כא ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת: כב משפט אחד

(בגליון: ס׳ / ד׳ / י״ו לי׳ וחסר / ד׳ קמץ וכל אסי״ף דכוו׳ כולי׳ מל׳ ג׳ / ד׳ קמץ ג׳ מנהון ר״פ / ג׳ כא ד׳ קמצין / פ׳)

רש"י

להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו: (יד) השומעים. אלו העדים: כל. להביא את הדיינים: את ידיהם. אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך: כל העדה. (ת"כ) במעמד כל העדה מכאן ששלוחו של אדם כמותו: (טו) ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה. ונוקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי: (טז) ונוקב. לשון קללה כמו (במדבר כג) מה אקב: (יז) ואיש כי יכה. לפי שנאמר (שמות כא) ומכה איש וגומר אין לי אלא שהרג את האיש אשה וקטן מנין ת"ל כל נפש אדם: (כ) כן ינתן בו. פירשו רבותינו שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד לכך כתוב בו לשון נתינה דבר הניתן מיד ליד: (כא) ומכה בהמה ישלמנה. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה: ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף

מסורה

הוצא ה׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא: ואל בני ישראל תדבר לאמר ד׳ וסי׳ נמסר בסדר כי תשא: יומת ד׳ קמצין. וכל אס"ף דכוו׳ נמסר בסדר כי תשא: ומכה ד׳ קמצין ג׳ מנהון ר"פ נמסר בסדר משפטי׳: ישלמנה ג׳ וסי׳ ומכה בהמה ישלמנה ומכה נפש בהמה. המעתק

תולדות אהרן

תולדות אהרן הוצא את המקלל. שם מב מג נו: ורגמו אותו. סוטה כב סנהדרין מה: איש איש כי יקלל. חגיגה יא קדושין ל׳ סנהדרין מ שבועות לו (פאה פו קדושין סא): ונשא חטאו. שבועות כו: ונקב שם ה׳. סנהדרין נו שבועות לו: כגר כאזרח. סנהדרין נו: בנקבו שם יומת. שם ו סו שבועות לו: ואיש כי יכה. ב"ק פג סנהדרין עח נדה מד: ומכה נפש בהמה. בולה בא כתובות לה נזיר מח ב"ק י פג (תמורות מד שבת ס כתובות כז): נפש תחת נפש. שם פד: ואיש כי יתן מום. כתובות לה ב"ק כו לג פג פד: כאשר עשה כן. כתובות לב ב"ק ד: עין תחת עין. כתובות שם ולח ב"ק שם: כאשר יתן מום. ב"ק שם עקידה שער מו: כן ינתן בו. כתובות לב ב"ק פג פד: ומכה אדם. כתובות לה לא ב"ק י לה פג סנהדרין י פד: ומכה אדם יומת. שם: משפט אחד. יבמות קכב כתובות לג ב"ק פג פד סנהדרין ג כח לב:

בעל הטורים בנקבו שם וסמיך ליה ואיש כי יכה רמז למה שאמרו יכה יוסי את יוסי. דבר אחר בנקבו שם וסמיך ואיש כי יכה לומר כל הסוטר לועו של ישראל כאלו סוטר לועו של שכינה. סמך מהלל לפרשת בהר סיני לומר שהמקלל קלל השם ששמע בסיני:

ספורנו

את השם דישראל לא פקרי כולי האי: (טו) כי יקלל אלהיו. ויעבור על לאו אלהים לא תקלל: ונשא חטאו. ישא העונש הראוי לו כפי המקלל והמקולל בפרט כשלא קלל בשם או שגדף ובזה בלבד כתרגומו דיינין לא תקל: (טז) ונוקב שם ה׳ מות יומת. אבל נוקב שם ה׳ לא יהיה ענשו כעונש קללות שאר אלהים ולא ממין אותו העונש גם עם רבוי מעט אבל הוא במיתה: כגר כאזרח. ואין זה העונש לזה המברך עתה מפני היותו גר כי בזה גם האזרח היה שוה לו בנקבו שם: (יז) ואיש כי יכה כל נפש אדם. בהיות קללת אלהים אצל קצת האומות דבר נקל מאד כאמרו והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו וכאמרז"ל (סנהדרין) השומע אזכרה מפי כותי אינו חייב לקרוע שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד כלו קרעים ועם זה נראה שיהיה דבור המקלל בזה דבור בטל בהיות כל קללה נמנעת במציאות האל ית׳ באר הטעם ואמר כי אמנם הפעל הרע כאשר יהיה נעשה בנושאים מתחלפים אע"פ שהוא פועל אחד בעצמו יתחלף ענשו כפי חלוף אותם הנושאים עד שיהיה בשוגג בהיות החטא באיזה נושא עונש בגוף או עונש מיתה וכאשר יהיה הנושא אחר למטה ממנו יהיה העונש ממון. ועל זה נתן שלש ראיות אחד בהורג שההורג נפש אדם חייב מיתה וההורג בהמת

רמבן

ושמעו רבים ותפשו בו ויביאו אותו אל משה האהלה וטעם הזכיר זה בכאן כדברי האומר מפרשה של מעלה יצא כי הטא בשפתיו על אשה ה׳ והוכיחו האיש הישראלי וגלו שניהם ויחר אפו וקלל בנפשו. וטעם בן הישראלית ואיש הישראלי להורות כי העו"ג הבא על בת ישראל הולד אינו ישראלי. ואע"פ שפסקו בגמרא דעו"ג הבא על בת ישראל הולד כשר בין בפנויה בין באשת איש הרי אמרו מזהמין את הולד שהוא פגום לכהונה וכל שכן שאיננו ישראלי בשמו לענין היחס בדגלים ובנחלת הארץ כי לשמות מטות אבותם כתוב בכן ומה שאמר בת"כ בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר אינו שיצטרך בגירות אלא ככל ישראל שנכנסו לברית במילה וטבילה והרצאת דמים בשעת מתן תורה אבל נתכוונו לומר שהלך אחרי אמו ונדבק בישראל. וזה טעם בתוך בני ישראל שהיה עמהם ולא רצה ללכת אחרי אביו להיות מצרי וכן מה שאמרו בת"כ אע"פ שלא היו ממזרים באותה שעה הוא היה כממזר כדברי יחיד היא שטיה והלכה שולד כשר והצרפתים אומרים כי טעם הגרות מפני שהיה קודם מתן תורה והיה משפטו לילך אחר הזכר ממה שאמרו באומות הלך אחר הזכר וכאשר נולד זה לא מלו אותו כי מצרי היה בדינו אבל כשגדל נתגייר לדעתו ונמול ואין דעתי כך כי מעת שבא אברהם בברית היו ישראל ובגוים לא יתחשבו וכמו שאמר בעשו ודילמא ישראל מומר שאני וק"ו הדבר אם לאחר מתן תורה שהעו"ג הבא על בת אברהם מחייבי לאוין ואין לו בה קידושין הוא מקוה טהורה לאומות להכשיר את ולדה להיות כמוה לא כל שכן קודם התורה שהאשה מטהרת ולדה להיות כמוה לחייבו במילה כזרעו של אברהם ויהיה מכלל בני ישראל:

(יח) **אין** נפש תחת נפש בבהמה ממש שיצטרך לקנות לו בהמה כבהמתו אבל שישלם לו דמים כשווי הנזק אשר עשה לו וכן שבר תחת שבר עין תחת עין על דעת רבותינו: וכגי

רשי

אף מכה אביו ואמו מחייב פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה: (כב) אני ה' אלהיכם. אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים: (כג) ובני ישראל עשו. כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחייה רגימה ותלייה:

אבן עזרא

אחד להם כגר כאזרח וכבר כן כתוב בעמיתו רק מכה אדם ובהמה משפט הודעתיך כי בהתחבר שני כפי"ן היא דרך קצרה גם הכתוב אחז דרך קצרה שלא הזכיר עם מכה אדם ומת כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה. ופירוש אחר הזכיר בתחלה נפש והטעם שהכהו במקום מסוכן ואחר כן אמר כלל מי שימית יומת בין שיכה במקום מסוכן או שאינו מסוכן על כן לא הזכיר נפש. וטעם אלהיכם. אלהי האזרח ואלהי הגר: (כג) ובני ישראל עשו. מאותו היום כמשפט הזה בחובל:

יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אָבֶן וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קכ"ד, עחיאל סימן

לְכוֹן כְּגִיוֹרָא כְּיַצִּיבָא יְהֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ כג וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַפִּיקוּ יָת דְּאַרְגִּיז לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגַמוּ יָתֵיהּ אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ פ פ פ

כ"א ס"פ · י"ב דין מנהון מ"ל · רגימת אבן ה' בקרי' · י"ג מלעות פסוק

ישלמנה: ויוציאו י"ב דין מנהון מלא וסי' ויוציאו את המקלל. ויציאו דבת הארץ. ויציאו אתו כל העדה. ויבאו הנערים המרגלים. ויציאו אליו את חטשת. כאשר בא יעקב מצרים. ויציאו את מצבות. ויציאו את אוריהו ממצרים. וירא ארם כי נגפו דד"ה. ויבאו הכהנים לפנימה. ויעלו ויציאו מרכבה. ויציאו את בן המלך דד"ה: רגימת אבן ה' בקרי' וסי' ויוציאו את המקלל. עכן בן זרח. את אדורם אשר על המס. וחבר. ויקשרו עליו וירגמהו אבן דזכרית ושארא רגימה באבנים או רגימה בלחוד:

תולדות אהרן

ויוציאו את המקלל. סנהדרין מב מג: וירגמו אותו. שם מג: ובני ישראל. שם:

בעל הטורים

ועוד כאשר צוה ה' את משה. וסמיך ליה בהר סיני לומר כאשר צוה למשה בסיני סקל יסקל או ירה יירה כן יעשה לו:

רמבן

(כג) ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה אף לסמיכה אף לדחיה אף לתליה אף ללא תלין נבלתו על העץ תורת כהנים. ור"א אמר כפשוטו של מקרא כי עשו מאותו היום והלאה כמשפט הזה בחובל ואינו נכון שיהיה כתיב על העתיד ופשוטו וירגמו אותו אבן כי עשו בני ישראל המצוה אשר צוה ה' את משה כי כן יכפול בכל השומרים מצות השם כמו שנאמר בפרשת הפסח. וכמו שאמר בפרשת הפקודים ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו. וכן במטות הנשיאים ויעש משה כאשר צוה ה' אותו כן עשה. והנכון בעיני בכאן מפני שפרט בתחלה הסקילה ואחר כן חזר ואמר ובני ישראל עשו כי טעם הכתוב לומר כי כאשר דבר משה אל בני ישראל הוציאו מיד את המקלל ורגמו אותו ועשו כן כל בני ישראל לשמור ולעשות כאשר צוה השם את משה ולא לשנאת בן המצרי שנצה עם הישראלי אלא לבער הפגום מתוכם:

ספורנו

בהמת חבירו חייב ממון בלבד. שנית בחובל שהחובל אדם היה ראוי ליענש בגוף אלא חסרון יכלתנו לגמלם כמו שקבלו רבותינו ז"ל (קמא פרק החובל) והוצרך לענשו ממון ועם כל זה הנה הממון רב שחייב בחמשה דברים כמו שקבלו הם ז"ל ומכה בהמה יהיה ענשו ממון מועט. שלישית בחובל אדם שחובל באביו ובאמו חייב מיתה וחובל באדם אחר חייב ממון ואין צריך לומר מכה בהמה בזה האופן שיהיה ענשו מועט מאד ולא הזכיר קללת אביו ואמו כי היא בלתי דומה לזאת הקללה שהוא דבור בטל לגמרי ולא כן קללת האב: (כב) כגר כאזרח יהיה. כי אני ה' אלהיכם אלהי הגר ואלהי האזרח ולא נכר שוע לפני דל: (כג) ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה. שלא רגמוהו מפני שנאה על שהיה גר וכשהתגרה באזרח אבל עשו לבלתי סור מן המצוה:

פרשת כלי יקר אמר

אמר אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם. וכי עדיין לא ידענו שכהנים בני אהרן המה מה ת"ל בני אהרן גם כפל האמירה צריך ביאור והקרוב אלי לומר בזה שאהרן קדוש ה' היה מקור הקדושה וממנו נמשכה הקדושה גם לבניו אך לא היו כמותו בכל צד כי היו רחוקים ממקור הקדוש ע"כ אהרן שהיה מקור הקדושה לא הותרה לו לטמא לשום קרוב אפילו לאב ואם וכן כל כ"ג מזרעו דומה לו מכל צד שהוא מקבל שפע הקדושה בעצם וראשונה מקדושה ראשונה יתברך כמ"ש כי נזר שמן משחת אלהיו עליו זו לשון הפרשה ור"ל שהופרש ממשחת אלהיו וניתן עליו לא ע"י אמצעי אבל בני אהרן שקבלו הקדושה באמצעות אהרן לצדדין קתני כי מצד עצמם אין בהם קדושה ומצד היותם בני אהרן יש בהם קדושה ע"כ דינם חלוק כי מצד חלק הקדושה שקבלו אין להם לטמא למתים הרחוקים ומצד שהם רחוקים קצת מן מקור הקדושה הותר להם לטמא לקרובים ע"כ כפל האמירה כי אמירה ראשונה אמור אל הכהנים בני אהרן מצד היותם בני אהרן דבקה בהם הקדושה באמצעות אהרן ע"כ ראוי לצוות להם לנפש לא יטמא בעמיו. ואמרת אליהם היינו אמירה שניה מצד עצמותם שאין בעצמותם כ"כ קדושה יתירה כי זה רמוז במלת אליהם כאילו לא היו בני אהרן ולפיכך ראוי לצוות להם צווי כ"א לשארו שמותר להם לטמא לקרובים. ד"א הפך זה ממש לומר להם האמירה ראשונה שדבקה בהם הקדושה מצד היותם בני אהרן שהיה מקור הקדושה ואמרת אליהם מצד עצמם שאף אם לא היו בני אהרן מ"מ מאחר שהם משרתי אל חי אין נכון להם שיטמאו כי אם לשארו הקרוב אליו כי דין לעבד להיות כרבו כי גם השם יתברך מתעסק בקרוביו כמ"ש ויקבור אותו בגי והיינו קרובי הש"י:

כי אם לשארו. טעם איסור הטומאה הוא בעבור רוח הטומאה הנשאר דבוק בגוף האדם ע"כ נאמר לנפש לא יטמא ולא אמר בנפש לפי שהנפש מצד עצמה טהורה היא ואין בה שום צד טומאה אך שהנפש סיבת הטומאה כי כל שאר בעלי חיים שאין בהם נפש המשכלת כ"א רוח החיונית לבד אין מיתתם כ"א פירוד הד' יסודות ואין מלאך המות מזדקק להם כלל ע"כ אין בהם טומאה חמורה אבל נשמת האדם אינה יוצאה כ"א ע"י מלאך המות המוציאה משם בעל כרחה כאחז"ל ועל כרחך אתה מת והוא בא מסטרא דמסאבא ומביא הטומאה על הגוף. זולת הצדיקים וחסידי הדור אשר מיתתם בנשיקה לא ע"י מלאך המות אין בהם שום צד טומאה לפיכך אחז"ל שביום שמת רבינו הקדוש בטלה הכהונה כי לא נטמאו בו הכהנים כלל. ויכול להיות שכל מי שהוא מזרע אהרן קדוש ה' אז מיתתם ע"י נשיקה אז פרחה מהם הטומאה ונמשכה קדושה זו מן אהרן קדוש ה' אל כל יוצאי יריכו שבכולם אין שום צד טומאה ע"כ מותר לכהן להתעסק בקרוביו אביו ואמו ובנו ובתו ואחיו כי כלם מזרע אהרן המה ואשתו של כהן כגופו דמי ואע"פ שהמתעסק בהם יש לו טומאת ז' מ"מ אין הטומאה גדולה כ"כ שתהיה מתנגדת אל קדושת הכהן מאחר שעצמית הטומאה קלה קצת ומ"מ לא יטמא בשאר כהן שאינו קרובו שהרי הדבר מוטל על קרוביו ואם אין לכהן קרובים מוטב שיתעסקו בו ישראלים ואם אין כאן לא זה ולא זה הרי הוא מת מצוה ופשיטא שמותר לו להתעסק בו ואפילו בישראל מותר. וכ"ג אסור בכל הקרובים כי מצד גודל קדושתו אפילו טומאה קלה פוגמתו:

כי אם לשארו הקרוב אליו. אחז"ל שארו זו אשתו וקשה מהו זה שאמר הקרוב אליו לשון זכר הקרובה אליו מבעי' ליה. ולמה קרא לאשתו שארו. ולמה הקדימה לאביו ואמו. ובדרך הפשט נראה לפרש כדמסיק בפרק הבא על יבמתו א"ל רבי יוסי לאליהו במה אשה עוזרתו לאדם א"ל אדם מביא חיטין כוסס פשתן לובש לא נמצאת מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו. ולפי זה ודאי אשתו מפרנסתו והרי היא שארו היינו מזונו הקרוב אליו כי המזון נהפך אל גוף הניזון וביאור הכתוב שיטמא למי שהוא זן אותו לפי שהמזון קרוב אל עצמותו להוסיף בו לחה תמורת מה שניתך ממנו וע"כ כל אשתו כגופו דמיא אע"פ שלא נבראת עצם מעצמיו כ"א זאת הפעם ביצירה ראשונה מ"מ מאחר שלדורות היא מאירה עיניו בשארו ומזונו ע"כ ראוי שיטמא לה וכדי שלא תטעה לומר שיכול לטמא לכל מי שזן ומפרנס אותו ע"כ הוציא המזון בלשון שארו שיש במשמעותו לשון אשתו שנאמר שאר אביך הוא ולא אמר אשתו בפי' כדי לפרש הטעם למה הוא מטמא לה. ועל צד הרמז יש להוציא מכאן דין מה שאחז"ל פרק ואלו מגלחין ת"ח שמת הכל כקרוביו ועליו אמר כי אם לשארו הקרוב אליו כי שארו היינו מזונו כאחז"ל כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' ואחז"ל אין פורענות בא לעולם כי אם בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א בצדיקים שנא' כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש שכבר נאכל

הגדיש

הגדיש דהיינו הצדיקים הנך רואה שקרא לצדיקים גדיש זה שאוכלים ממנו כך כל העולם ניזונין בעבור הצדיקים וענין כבר נאכל כי הקב"ה בא בעכסיסי מלחמה כי מדרך הלוחמים לסתום תחלה מעינות העיר ולשרוף גדישם כדי שלא יהיה להם ממה להתפרנס כמו שפירש"י במכות של פרעה כך הקב"ה עושה בזמן שאין ישראל עושין רצונו יתברך הוא מסיר צלם מעליהם תחלה ומקלקל גדישם שלא יהיה להם מה לאכול בזכותו כדרך שאמרנו למעלה פ' ויחי בגורן האטד ענין הקוצים והגדיש לכך נאמר כי אם לשארו הקרוב אליו רמז לת"ח המזין אותו והכל כקרוביו והקדימו לאביו ואמו כארז"ל אבידת אביו ואבידת רבו אבידת רבו קודמת כו' זה יכלול גם בזמן שהצדיק אבד או אביו ואמו לכך הקדים אבידת רבו :

לאמו ולאביו. כי אמו אינה מזרע אהרן זולת מצד שהיא כגוף בעלה על כן הקדים האם הדבר שהוא חידוש יותר אבל בכהן גדול שאמר לא יטמא הקדים האב כי זה חידוש יותר מה שאינו מטמא לאביו שהוא מזרע אהרן. ואם נפשך לפרש זה דרך לא זו אף זו נוכל לומר שיותר קרוב לשמוע שיטמא לאמו כי נצטערה עליו הרבה בהריון ולידה וגידול מה שאין כן באב על כן יהיו ב' מקומות אלו הן יטמא האמור כאן הן לא יטמא האמור בכ"ג כולם דרך לא זו אף זו ועוד שאמו יותר ודאית מן אביו כי שמא זינתה אמו עם אחר וזה אינו אביו ולפיכך יהיו שניהם בדרך לא זו אף זו. ועוד שניוול של האשה קשה מן ניוול האיש על כן הקדים אמו לומר לך שאם שניהם מוטלים לפניו חייב לטפל תחלה עם אמו אבל בכ"ג שנאמר לא יטמא הקדים האב בדרך לא זו אף זו וק"ל :

לא יקרחו קרחה בראשם. אע"פ שגם ישראל הוזהרו על כך מ"מ תרוייהו צריכי דאי אשמעינן ישראל ה"א דווקא אבידת ישראל לדורו שאינו עושה רושם כ"כ ע"כ אין להצטער עליו ביותר לקרח קרחה עליו לפי שאינו עושה ג"כ כ"כ קרחה בעולם אבל בכהן משרת אלהינו שמת ודאי האבידה גדולה לדורו ועושה קרחה בעולם סד"א שמותר לכהן קרובו לקרח עליו קרחה קמ"ל. ואי אשמעינן בכהנים ה"א שמצד שהכהן משרת לאלהינו ודאי אחר מותו הוא נכנס באור החיים הנצחי לפיכך אין נכון להצטער על מיתתו כי לטובתו היא אבל בסתם ישראל שאינו בטוח שלא יראה פני גיהנם סד"א שמותר להצטער עליו ולקרח קרחה מצדו קמ"ל :

ולא יחלל זרעו בעמיו. פליאה בעיני אם למעלה דרשו בעמיו בעוד שהמת בתוך עמיו מה יאמרו מן בעמיו הנאמר כאן ופשוטו הוא מעמיו שפסל את זרעו מלהיות בכלל עמיו דהיינו הכהנים כי פסלו מדין כהונה אבל למעלה א"א לפרש כן דא"כ היה משמע שלא יטמא בעמיו בכהן שאינו שאר בשר הא בישראל מטמא והלא ק"ו הוא ואין לומר דנקט לרבותא דא"כ לישתוק מיניה כי כבר נאמר כי אם לשארו וגו' ובזה מיעט הכל ע"כ הוצרכו לדרשה בעוד שהמת בתוך עמיו אבל כאן הוא כפשוטו מלהיות בכלל עמיו :

איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום. כאן אמר בו מום ולמטה הפך ואמר מום בו וכאן אמר אשר יהיה להבא משמע ואח"כ אמר כל איש אשר בו מום בהווה משמע ומהו שנתן טעם לדבר באותו דבר עצמו ואמר כי כל איש אשר בו מום לא יקרב ומה שפרש"י אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך אינו מפורש במקרא. ע"כ אומר אני שהקדמונים שהיו בקיאין בחכמות היו יודעין בכל מום שנתהוה באדם טרם היותו מצד איזו עון שרא בו דרך משל אם ידעו שהוא מקבל שוחד ידעו בו שסופו בא לידי עורון ואם ראו בו רגל גאוה ידעו בו שסופו לבא לידי שבר רגל והכרת פניו ענתה בו שהכירו במראה פניו איזו תכונה רעה שיש בקרבו הפוגמת איזו אבר ידוע וסופו לבא לידי מום נגלה וראוי לגאלו מן הכהונה ע"ש סופו לכך נאמר איש איש מזרעך אשר יהיה בו מום שהכרת פניו ענתה שלסוף יהיה בו מום כי מתוך מעשיו ניכר שלסוף יבא לידי מום זה שיהיה בו הרי הוא נפסל על שם סופו ונתן טעם לדבר כי כל איש אשר בו מום וגו' אי אתה מודה אם המום כבר יש בו ודאי אינו דין שיקרב משום הקריבהו נא לפחתך ע"כ גם זה אשר יהיה בו מום להבא ראוי שיתגאל מן הכהונה ומטעם זה לא אמר בנתינת טעם לשון יהיה וכל זה מדבר במי שאינו נולד במומו שהרי מעשיו גרמו לו מציאת המום כי במעשיו פגם אחד מאבריו לכך נאמר בב' פסוקים אלו בו מום שקדמה מציאתו למציאת המום כי מלת בו מדבר במציאת האדם שקדמה ואח"כ נולד בו המום. ועדיין לא שמענו אם נולד במומו אם המום מעכב או לא כי יש מקום לומר שמא דווקא זה שתרוייהו איתנהו ביה שיש לו פגם בנשמתו ובגופו ראוי שיתגאל מן הכהונה לבלתי הקריב את קרבן ה'. אבל הנולד במומו שאין בו פגם בנשמתו זולת בגופו לבד ס"ת שאינו מעכב קמ"ל למטה כל מום בו את לחם אלהיו וגו' וזה מדבר במי שקדמה מציאת המום למציאתו לאויר העולם. וזה ביאורו כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אשי ה' אע"פ שכבר הזכיר למעלה אשר יהיה בו מום וגו' מ"מ לא הזכיר שם כ"א לחם אלהיו וסד"א דווקא לחם אלהיו כמנחות ולחם הפנים אבל שאר אשי ה' מותר להקריב קמ"ל לא יגש להקריב את אשי ה' להשוות כל האישים במי שבו מום וסד"א דווקא במי שבו מום אבל לא במי שמום בו קמ"ל מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב ונקט לחם אלהיו לא שבא למעט האישים שהרי כבר השוו כל האישים במי שבו מום והוא הדין במי שמום בו ולא נקט לחם אלהיו כ"א בעבור שר"ל אח"כ שאפי' לחם אלהיו שיש בהם קדושה יתירה יותר מן העולים לאישים מכל מקום מותר לאכול מהם כמ"ש מיד לחם אלהיו מקדשי הקדשים יאכל וכ"ש מן האישים ומ"ש - ומן הקדשים יאכל אלו קדשים קלים לפי שיש מקום לומר שאחר שלא הותרו לזר כמו מנחות של קדשי קדשים שאכל משה וכן נשמע בילקוט סוף פרשת צ. ובדרך זה מיושב מה שנאמר גם בבהמה שעם מום בו וטעם בו מום לפי שכל מומים פוסלים בבהמה בין שנולדה במומה בין שנולד מומה בה :

שור או כשב או עז כי יולד. אמרו המפרשים שיום הולדו יש לו עליו שם שור או כשב כי אינו מוסיף על שלימותו ועל עצמותו כלום כי הוא נולד עם כל שלימותו לאפוקי האדם עיר פרא יולד וקניית שלימותו תלוי במעשיו. ונראה שלכך הודיע לנו הכתוב כדי שלא תאמר מאחר שביום הולדם יש להם כל השלימות הראוי להם אם כן יהיו כשר להקרבה מיד תלמוד לומר יהיה ז' ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה כי כל מספר שמיני קודש כמבואר למעלה פרשת שמיני על כן אינו ראוי להיות קודש עד אשר יעבור עליו מספר זה :

מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש. וסמיך ליה מצות השבת פירש"י מה ענין שבת למועדים כו' ואני אומר שכך פירושו כי כבר בארט למעלה פרשת ויקהל על מה שפירש רש"י הקדים שבת למלאכת המשכן. לומר לך שאין משכן דוחה שבת כי בכ"מ המצוה המוקדמת דוחה את המאוחרת ופסוק זה אשר תקראו אותם מקראי קודש מדבר בקביעת השנה והחדש וענין העיבור ומסיק בילקוט פרשה זו מניין שמחללין את השבת להעיד עליהם ת"ל אשר תקראו אותם במועדם יכול כשם שמחללין את השבת להעיד עליהם כך יחללו את השבת להודיע עליהם שנתקיימו ת"ל אשר תקראו כו'. וע"כ הקדים למצות שבת מצות העיבור להודיע שהעיבור דוחה שבת. ואחר השבת חזר ופרט מצות העיבור בפסוק אלה מועדי ה' כדי להקדים מצות השבת לעיבור לומר לך שאין העיבור דוחה שבת והא להעיד עליהם והא להודיע עליהם שנתקיימו ודין זה יש גם במסכת ר"ה פ"א. ד"א אשר תקראו אותם במועדם קריאה זו היא בד"ת שיתעסקו בהלכות פסח בפסח כו' לכך נאמר במועדם ועל קריאה זו אמר אלה הם מועדי. אמנם כשאין עסוקים בהם כ"א במאכל ומשתה אינן מועדי ה' כלל ועליהם נאמר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ומ"ש שלא תעשו לה' במועדיכם לפי שצריך ליתן חציו לה' וחציו לכם :

והקרבתם מנחה חדשה לה'. סימן ליום מ"ת כי התורה צריכה להיות חדשה אצל האדם בכל יום כאילו היום קבלה מהר סיני. ומה שלא נזכר בתורה בפירוש כי יום זה מ"ת וכן לא נזכר בתורה בפירוש כי ר"ה הוא יום דין וטעם שניהם א' הוא כמו שכתבתי בחיבורי עוללות אפרים שעל מ"ת לא רצה ה' להגביל יום ידוע לפי שצריך האדם שיהיה דומה לו בכל יום ויום מכל ימות השנה כאלו באותו יום קבלה מהר סיני כי באמת ארז"ל שהתורה נמשלה לדד זה שכל זמן שהתינוק ממשמש בה הוא מוצא בה טעם חדש כך התורה כל ההוגה בה מוצא בכל יום טעם חדש ע"כ דין הוא שיהיה דומה אליו בכל יום כאלו היום קבלה מהר סיני וא"כ כל יום הוא מ"ת אצל ההוגים בה ע"כ אין ראוי להגביל יום ידוע לנתינתה וע"כ ארז"ל שיהיו ד"ת חדשים עליך ולא כדבר הישן שלבו של אדם קץ בו שהרי באמת אתה מוצא בה דבר חידוש בכל יום ויום. וע"כ אין נתינתה מבואר בתורה יותר ממה שנרמז בהבאת מנחה חדשה להורות שהתורה מנחה חדשה בכל יום ויום. והיו בב' הלחם החמץ אשר היצה"ר נמשל בו כי בלשון רז"ל הוא נקרא שאור שבעיסה לפי שבמקום שהתורה מצויה שם אין היצה"ר יכול להזיק כארז"ל אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תבלין דהיינו התורה ואלמלא היצה"ר לא היה הקב"ה מוריד התורה מן העליונים אל התחתונים כי בטענה זו נצח משה רבינו את המלאכים כשאמרו לפני הקב"ה חמדה גנוזה יש לך כו' ואתה רוצה ליתנה לב"ו והשיב להם משה כלום יש יצה"ר ביניכם כו' ור"ל שהיה צורך ליתן התורה אל התחתונים כדי ליתן להם תבלין על היצה"ר הכרוך בהם למלאת חסרונם לכך נאמר חמץ תאפינה. וזה הטעם ג"כ העלים יום דין של ר"ה כדי שלא ילך אדם בשרירות לבו ויסגל עונות כל ימות השנה ויחשוב לתקן מעשיו בהיותו קרוב יום ה' אשר בו ישב על כסא דין אלא ידמה בנפשו כאלו בכל יום ויום ה' יושב על כסא למשפט ומתבקר פנקסו ועל ידי זה יהיה כל יום ויום בתשובה וכן איתא למאן דאמר אדם נידון בכל יום שנא' ותפקדנו לבקרים ולרגעים תבחננו ובחיבורי הנזכר הארכתי בב' טעמים אלו כי נכונים למוצאי דעת :

ובקצרכם את קציר ארצכם וגו'. סמיכות פסוק זה לפר' העומר נראה על דרך המדרש האומר שסבב הקב"ה את ישראל במצות בכל מעשה יצא לחרוש לא תחרוש בשור ובחמור יצא לזרוע לא תזרע כלאים יצא לקצור לא תכלה פאת שדך כו'. וסד"א שדה זו שכיון שקוצרין ממנו העומר וכבר נעשה בה מצוה אחת שוב אינו חייב לעבד בה מצוה אחריתי תלמוד לומר לא תכלה פאת שדך לומר לך שמכל מקום מצוה זו אינה פוטרת אותך מן לקט שכחה ופיאה ובזה מיושב מה שלא הזכיר פרט כרמך לפי שאין קציר העומר שייך בכרם ומהיכא תיתי לפטרו. וראיה גדולה לדברינו מה שמסיק בילקוט בשם ת"כ אף משהביאה שלש מתחיל וקוצר ופטור מלקט שכחה ופיאה כו' וסד"א שכל השדה פטורה קמ"ל. ד"א כדמסיק בגמרא אמר רבי עקיבא מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדה ועל ידי שתי הלחם יתברכו פירות האילן ועל ידי ניסוך המים בחג יתברכו גשמי השנה. וכדי שלא יהיה עם לבבו דבר בליעל לאמר מאחר שבזכות העומר ושתי הלחם וניסוך המים יתברכו תבואות השנה א"כ למה זה אתן מתנות עניים למען יברכנו ה' תלמוד לומר ובקצרכם וגו' כי טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח את ידך כי הא והא גרמה. אבל לפירוש רש"י קשה מה ענין קרבנות למתנות עניים וכפי הנראה יש קצת דמיון ביניהם כי גם הקרבנות רובן נאכלין לכהנים דרך צדקה. והרמב"ן פירש רמז לקציר העומר שאינו דוחה לקט ופיאה :

שבתון זכרון תרועה. רז"ל אמרו כתיב יום תרועה יהיה לכם וכתיב זכרון תרועה הא בחול הא בשבת לכך נאמר שבתון זכרון תרועה ודווקא בגבולין יש חילוק בין שבת לחול אבל לא במקדש וראיה לדבר מדכתיב פרשת פנחס יום תרועה יהיה לכם ועשיתם עולה וגו' שמע מינה שמדבר במקום שהקרבנות קרבין והיינו במקדש ששבת דחויה אצל הקרבנות ואז תדחה גם מפני השופר. אבל כאן נאמר זכרון תרועה מקרא קודש כל מלאכת עבודה לא תעשו והקרבתם וגו'. מדהראים

מאחר והקרבתם וסמיך לזכרון תרועה ליווי איסור מלאכה ש"מ שבגבולין הוא מדבר שאם נוהג איסור מלאכה לבד ואין שם קרבן ונוכל לומר עוד שיש חילוק בין ועשיתם להקרבתם כי עשיה היינו בפועל ממש והיינו במקדש אבל הקרבה נופל גם על זכרון הקרבנות בתפלה כי על ידיהם ישראל קרובים אל ה' והיינו בגבולין:

אך בעשור לחדש יום כפורים הוא. כל אכין ורקין מיעוטין המה לפי שנאמר לממה ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב ואמרו רז"ל וכי בתשיעי מתענין והלא בעשירי מתענין אלא לומר לך שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי וכדי שלא תטעה לומר מאחר שגם יום תשיעי חשוב כאלו התענה בו שמא גם הוא מכפר כמו יום העשירי ת"ל אך בעשור לחודש וגו' לומר לך שעשירי לבד מכפר ולא תשיעי. וזה יותר מחוור מן מה שפירש רש"י שפירש מכפר הוא לשבים ואינו מכפר לשאינן שבים ומי יתן ידעתי ואמצאהו לפרש מאי משמע דלשון אך למעט הבלתי שבים שהרי לשון אך קאי על יום העשור ומשמעותו למעט הימים הקודמים. וליישב פי' רש"י אומר אני שמדקאמר אך בעשור ובא למעט הימים הקודמים ש"מ שגם הימים שלפני י"כ נקראו ימי תשובה דאם לא כן מהיכא תיתי שיכפרו הימים הקודמים עד שהוצרך למעטם אלא ודאי שגם עשרת הימים הקודמים הם עשרת ימי התשובה וסד"א שימי התשובה מכפרין מיד על כל עבירות קמ"ל שיש לך עבירות שתשובה תולה וי"כ מכפר כמו שנא' כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם אע"פ שאמרו במדרש בערב ראש השנה הקב"ה מוותר שליש ובעשרת ימי התשובה ג"כ שליש אבל ביום כפור מוותר הכל לכך נאמר מכל חטאתיכם ומכלל זה אתה למד שאין י"כ מכפר כי אם לשבים דאם לא כן מהיכא תיתי שיכפרו עד שהוצרך למעטם. ואף על פי שלא נזכר בתורה מפורש שהימים הקודמים הם ימי תשובה מכל מקום שופר של ר"ה הוא כמו התראה שישובו בימים שבינתים כמ"ש אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו:

אך בחמשה עשר יום וגו'. פירש"י יכול תדחה החגיגה את השבת ת"ל אך וקשה שבת מאן דכר שמיה ונראה שכך פירושו אך בחמשה עשר יום לחדש באספכם את תבואת הארץ היינו ביום שמותר לאסוף התבואה מן השדה לכל הפחות לצורך אוכל נפש דהיינו בי"ט שאינו חל בשבת באותו יום תחוגו החגיגה אבל לא ביום שאין בו שום אסיפה מן השדה בשום צד אף אם אין לו מה לאכול והיינו בשבת ואלו לא נאמר אך הייתי אומר באספכם היינו בזמן אסיפה קאמר ולא ביום שיש בו אסיפה:

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר. ארז"ל שנקרא ראשון לחשבון עונות משל למדינה שחייבת מס למלך כו' כך בערב ר"ה יצאו הגדולים לקראתו כו' ובי' ימי תשובה הבינונים ובי"כ הכל יוצאין כו' ויש להתבונן למה קראו יום ראשון לחשבון עונות כשלוה על ארבע מינים אלו ולמה לא קראו ראשון לחשבון עונות כשלוה על הסוכה והחג. ומה ראה בעל מדרש זה על ככה לעשות ג' חלוקות כנגד ג' כיתות ומה היה חסר אם היה אומר שלכך נקרא יום ראשון לפי שבי"כ נמחל הכל ובין י"כ לסוכות אין עושין עונות על כן נקרא יום ראשון לחשבון עונות. ונראה שבעל מדרש זה רצה לתרץ ב' קושיות הן קושית וכי לראשון הוא הן קושית לכם ולא רצה לפרש לכם משלכם להוציא הגזול כי הוא סובר שאין זה משמעות לכם כי מכם ובכם הם שני הפכים כך משלכם הוא מכם ולכם היינו בכם אלא ודאי שד' מינים אלו הם כנגד ד' כיתות מישראל פרי עץ הדר שיש בו טעם וריח כנגד בעלי תורה ומצות והם הצדיקים גמורים. וערבי נחל שאין בהם לא טעם ולא ריח כנגד הכיתות שאין בהם לא תורה ולא מצוה והם הרשעים גמורים. וכפות תמרים שיש בו אוכל בלא ריח וענף עץ עבות שיש בו ריח בלא אוכל שניהם כנגד הבינונים שיש בהם או תורה בלא מצות או מצוה בלא תורה. וע"כ נאמר ולקחתם לכם היינו לכם ממש כמו שמצויין בכם ג' כיתות אלו כך תקחו ד' מינים המתיחסים לג' כיתות אלו. ואגב חלוקה זו הודיע לנו הכתוב שיום זה ראשון לחשבון עונות. וא"כ קשה לו מה ענין זה לזה אלא ודאי שהא בהא תליא לפי שיש בכם ג' כיתות אלו והם מתכפרים אחת אחת ע"י זה נעשה יום זה ראשון לחשבון ואם היה דעת המקרא לתלות כל הכפרה בי"כ לבד למאי נפקא מיניה הודיע לנו בפעם זה שישראל חלוקים לג' כיתות אלא ודאי כוונתו לומר שאין י"כ מכפר לכולם בבת אחת כי אם מעט מעט הקב"ה מעביר ראשון ראשון כסדר שנזכרו אצל ד' מינים אלו כי מתחלה הוא מוותר עון הכיתות שנמשלו לפרי עץ הדר והם הגדולים שיצאו מתחלה לקראתו ימ' בערב ר"ה. ואח"כ מוותר השליש בעבור הבינונים שיצאו לקראתו בי' ימי תשובה שנמשלו לכפות תמרים וענף עץ עבות. ואח"כ בי"כ מוותר לכולם אפילו לרשעים שנמשלו לערבי נחל כי אז כולם יצאו לקראתו ומתענין ועל כן לא היה הכ"ג רשאי לבא בי"כ אל הקודש כי אם בענן הקטורת כי בו מעורב החלבנה עם סממני הקטורת לצרף כל פושעי ישראל ולעשותם אגודה אחת עם הטובים כדי שיכפרו אלו על אלו כדרך שאמרו במדרש בארבע מינים אלו לאבדם אי אפשר אלא יעשו אגודה אחת והם מכפרים אלו על אלו ואם חסר אחת מן הכיתות הללו אין לכ"ג מבוא לבוא אל הקודש וזה פי' יקר מאד. ויכלול עוד באגודה זו ענין התשובה כי ידוע שבכל ימות השנה אין הקב"ה מקבל כי אם תשובת הרבים אבל תשובת היחיד אין הקב"ה מקבל כי אם בי' ימי תשובה כמו שלמדו מן פסוק דרשו ה' בהמצאו וע"כ רצה הכתוב ליתן טוב טעם ודעת למה צריכין להיות אגודה אחת ביום זה יותר מבימים הקודמים. על כן בא כמתרץ ואמר לפי שהוא ראשון לחשבון עונות לומר לך כי בוודאי היה מן הראוי לעשותם אגודה אחת בהתחלת השנה כדי שיהיו כן בכל ימות השנה לעשות להם הכנה אל התשובה של כל ימות השנה באם יחטאו ואז יהיו השבים רבים ותהי תשובתם מרוצה בכל ימות השנה. אך מן ר"ה עד י"כ אין צורך כל כך לעשותם אגודה אחת שהרי באותן הימים אפילו תשובת היחיד מקובלת. ומן י"כ ועד סוכות עוסקין במצות סוכה ולולב ואין עושין עונות כי מצוה בעידנא דעסיק בה מגינה ומצלה מכל חטא וגם בזמן זה אין צורך כל כך לתשובת הרבים. אך ביום ראשון של חג שהוא ראשון לחשבון עונות על כן צריכין לעשות בעלם היום הזה הכנה אל תשובת הרבים והוא כשיהיו כל ארבע כיתות הללו באגודה אחת ויכפרו אלו על אלו ואז תשובתם רצויה בכל ימות השנה ובזה הותרו ג"כ כל הספיקות בדרך נכון וברור:

כל האזרח בישראל ישבו בסוכות. נקט דווקא אזרח שהוא לשון תושב לפי שבזמן אסיפת התבואה מן השדה כל אחד רוצה לילך מן השדה לתוך ביתו לישב בו ישיבה של קבע והשטה התורה אולי ע"י ישיבת קבע ירום לבבו כי מצאה ידו כביר וישמן ויבעט על כן נאמר כל האזרח הרוצה להיות כתושב בעה"ז ולא כגר אליו נוה י"י לצאת מדירת קבע לדירת ארעי כדי שיכיר בפחיתות ערכו שאינו בעה"ז כי אם גר ולא תושב כמדייר בי דיירי ועל ידי זה לא יבטח בצל קורתו כי אם בצל שדי יתלונן כמו שעשו ישראל בצאתם ממצרים שלא ישבו בבתים ספונים וחשובים כי אם בהיקף ז' ענגים אשר כבוד י"י היה בתוכם וזהו בצל שדי ולא בצל קורות בתיהם. וזו שנאמר כי בסכות הושבתי את בני ישראל וגו' כי אין לומר שמדבר בסתם סוכות של הולכי דרכים דאם כן הוה צריך לומר כי בסוכות ישבו בני ישראל מהו הושבתי משמע שהקב"ה בעצמו ובכבודו הושיבם בסכות ואין זה כי אם היקף ז' ענגים אשר פרש ה' ענן למסך עליהם כי על כן באו בצל שדי ית':

ושמחתם לפני ה' אלהיכם. אין שמחתם לפני ה' כי אם בזמן שהם באגודה אחת ופרט השמחה דווקא בחג זה לפי שהוא זמן אסיפה אשר מדרך העולם לשמוח בה ביותר על כן הזהירם שתהיה השמחה לפני ה' דווקא לא כשמחת הרקים אשר כל מזימותם הרוג צאן ושחוט בקר השותים במזרקי יין ומרבים מחלוקת בישראל ובשמחה זו החריבו ב' בתי מקדשים וגלו בראש גולים כמ"ש כי בשמחה תצאו כארז"ל סקבא דשתא ריגלא כי בעבור שהיו שמחים שלא לשם שמים סבבו כל חולי וכל מכה כמעשה האחרוג שזרקו בינאי המלך ועל שמחה זו אמר מה זו עושה הלא על ידה תצאו בראש גולים. אמנם בשלום כשיהיו באגודה אחת ושלום ביניהם תובלון על ההרים והגבעות המה ראשי המעלה אשר גובה וגובה להם יפצחו לפניהם רנה כי יהיו קודמים לכל דבר שבקדושה כדינם ולא יהיו הנערים דוחפין את הזקנים כמעשה המרגלים. וכל עצי השדה ימחאו כף המה כל ארבע כיתות הרמוזים בארבע מינים אלו הבאים מעצי השדה ימחאו כף לשמוח לפני ה' וכן במקום אחר דרשו פסוק אז ירננו כל עצי היער על ד' מינים אלו ורמז במלת אז א' ז' שהלולב ניטל במקדש כל שבעה ובגבולין יום אחד:

ויצא בן אשה ישראלית וגו'. לא פרט הכתוב שם של אחד מהם להורות שהיו שניהם פגומים כי כל היוצא לריב מהר ודאי הוא פגום ואינו מן האנשים הנודעים בשמם לשם ולתהלה אלא מן הפחותים אנשי בליעל גם בני בלי שם ולא היה בהם כי אם שם היחוס של אבותם שזה היה בן ישראלית וזה בן ישראלי וע"כ נאמר וינצו במחנה כי שניהם היו בעלי מצה ומריבה ונתגלגל חוב על ידי חייב כי על ידי שזה הישראלי נכנס עמו במריבה גרם לו לגדף השם הנכבד. וקצת ראיה לזה ממה שנא' ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו וגו' ואיך הכניס בדבור זה מאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם וכן פסוק ואיש כי יתן מום בעמיתו וכו' ועוד שפסוק זה כולו מיותר שהרי נאמר א"כ בפ' שבר תחת שבר וגו'. אלא שכל זה מדבר בגנות המצה והמריבה שאין שלום יוצא מתוך מריבה ועל ידי המריבה יבא שיכה נפש אדם או בהמה ויזיקו או בגופו או בממונו ולפי שארז"ל כל הפוסל במומו פוסל לכך נאמר ואיש כי יתן מום בעמיתו להטיל מום בקדושים כאשר עשה בעקימת שפתיו דהוי מעשה כן יעשה לו כי יאמרו לו שפוסלו במומו ולמטה מדבר במום ממש על כן אמר כן ינתן בו. וכן זה בן ישראלית וזה בן איש הישראלי כל אחד פסל חבירו במום כי שניהם לא היו אנשי שם ולא נודעו כי אם מצד אבותם. ומ"ש ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי שהרגו משה בשם המפורש ועל כן כל הימים היה מגדף בתוך לבו ולא נודע בחוץ הדבר וכל המחלל שם שמים בסתר נפרעים ממנו בגלוי על כן סבב השם שיצא מאהלו בתוך בני ישראל כדי שתגלה רעתו בקהל כי כך המדה בחילול השם ויכול להיות שלכך נאמר ויצא כי במשה נאמר ויצא אל אחיו גם אני אצא לגדף במשה נאמר ויפן כה וכה וירא כי אין איש ועשה בצנעה אני אצא בתוך בני ישראל לעשות ברבים:

הפטרת אמר
ביחזקאל סימן מד

וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי וְעָמְדוּ לְפָנַי לְהַקְרִיב לִי חֵלֶב וָדָם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃ הֵמָּה יָבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי וְהֵמָּה יִקְרְבוּ אֶל־שֻׁלְחָנִי לְשָׁרְתֵנִי וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתִּי׃ וְהָיָה בְּבוֹאָם אֶל־שַׁעֲרֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִית בִּגְדֵי פִשְׁתִּים יִלְבָּשׁוּ וְלֹא־יַעֲלֶה עֲלֵיהֶם צֶמֶר

בשרתם

בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה: פארי פשתים יהיו על־ראשם ומכנסי פשתים יהיו על־מתניהם לא יחגרו ביזע: ובצאתם אל־החצר החיצונה אל־החצר החיצונה אל־העם יפשטו את־בגדיהם אשר־המה משרתם בם והניחו אותם בלשכת הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא־יקדשו את־העם בבגדיהם: וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את־ראשיהם: ויין לא־ישתו כל־כהן בבואם אל־החצר הפנימית: ואלמנה וגרושה לא־יקחו להם לנשים כי אם־בתולת מזרע בית ישראל והאלמנה אשר־תהיה אלמנה מכהן יקחו: ואת־עמי יורו בין קדש לחל ובין־טמא לטהור יודיעם: ועל־ריב המה יעמדו למשפט (לשפט כתיב) במשפטי ישפטהו (ושפטהו כתיב) ואת־תורתי ואת־חקתי בכל־מועדי ישמרו ואת־שבתותי יקדשו: ואל־מת אדם לא יבוא לטמאה כי אם־לאב ולאם ולבן ולבת לאח ולאחות אשר־לא־היתה לאיש יטמאו: ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו־לו: וביום באו אל־הקדש אל־החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב חטאתו נאם אדני יהוה: והיתה להם לנחלה אני נחלתם ואחזה לא־תתנו להם בישראל אני אחזתם: המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום וכל־חרם בישראל להם יהיה: וראשית כל־בכורי כל וכל־תרומת כל מכל תרומתיכם לכהנים יהיה וראשית עריסתיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל־ביתך: כל־נבלה וטרפה מן־העוף ומן־הבהמה לא יאכלו הכהנים:

פירוש המלות

וביתה. לפנימה: פארי. מגבעות: ביזע. לא יחגרו במקום שמזיעין: וראשם. כל שער הראש: ישלחו. אל יוציאו: יכסמו. הוא גילוח הכהנים: ואל. ועל מת: לאב. בעבור לאב:

פרשת בהר

אבן עזרא

(א) בהר סיני. אין מוקדם ומאוחר בתורה וזו הפרשה קודם ויקרא וכל הפרשיות שהם אחריו כי הדבור בהר סיני ועתה כרת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ וכאשר אמר על העריות כי בעבורה תקיא הארץ אותם כן אמר בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והזכיר בתחלה

פי'

רשי

(א) בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו בסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כלן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בתורת כהנים. וכ"ל שכך פירושה לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה למדנו שכללותיה ופרטותיה כלן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור ודבור שנדבר למשה שמסיני היו כלם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב

כה א וידבר יהוה אל־משה בהר סיני לאמר:

א ומליל יי עם משה ט' חסר לאמר בטורא דסיני

וידבר ה' אל משה ט' חסר לאמר נמסר בסדר כי תשא:

בעל הטורים בהר סיני. סמך מקלל לבהר סיני לפי שבסיני שמעו לא תשא ונזדעזע כל העולם וזה שמע ולא חסר ועוד כדאיתא בקדושין שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרים אותו לתלמידיהם פעם אחת בשבוע לכך סמך לו שמיטה:

ספורנו

כה (א) וידבר ה' אל משה בהר סיני. הנה לא יזכיר בשום מצוה מקום הצווי זולתי כאשר קרה חדוש אז באותו המקום אבל באר שכשאמר האל יתעלה בסיני והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם כו'. פירש למשה אז כל דיני השביעית האמורים בזה המקום וזה להבין ולהורות שזה בעצמו היה בכל שאר המצות שאע"פ שנאמר בקצתם מקרא מועט היה הבאור אז רחב באר היטב כאמרם ז"ל מה ענין שמיטה לענין הר סיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופירושיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצות נאמרו מסיני כללותיהם ודקדוקיהם ופירושיהם. והזכיר משה רבינו זאת הפרשה בזה המקום כי חשב שיכנסו תיכף לארץ כמו שהעיד באמרו נוסעים אנחנו אל המקום. והזהיר על שמיטת קרקע בפרט כי בחטאם בשמירתה יגלו ממנה כמו שהעיד באמרו אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן העיד בסוף ד"ה באמרו עד

רמבן

כה (א) וידבר ה' אל משה בהר סיני. מה ענין שמיטה לענין הר סיני והלא נאמרו כל המצות מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני כך שנויה בת"כ ונראה לי שכך פירושה לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב למדנו שכללותיה ופרטיה כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולימד כאן על כל דבור שנדבר למשה בסיני שמסיני היו כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב לשון רש"י. ואינו נכון בעיני כלל שהרבה מצות ישנן כשמיטה שלא נשנו בערבות מואב ונדע בהן שנאמרו כללותיהן ופרטיהן מסיני או באוהל מועד. ועוד מנין שהוקשו שאר הדברות שנשנו בערבות מואב לשמיטה ולא יהיו כללותיהן מסיני ופרטיהם בערבות מואב וכן היה ראוי יותר לומר כי הנשנות נשנו לבאר פרטיהם כי לא נאמרו בסיני אלא כללותיהן אבל הברייתא בת"כ פי' ברור שהשמיטה נאמרו כללותיה מסיני דכתיב בפרשת ואלה המשפטים והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך וגו' ואלו דיני השמיטה בדרך כלל ובכאן חזר ואמר כי בהר סיני עוד נאמרו כל פרטיה שהרי כלם נזכרו בפרשה הזאת ובסוף הענין כתיב אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני להקיש כל המצות אל השמיטה הנזכרת שכלן היו כן שנאמרו בכלל ופרט והכל מסיני וכן שנו שם בת"כ אלה המצות אין נביא רשאי לחדש עוד דבר מעתה אשר צוה ה' את משה כדאי השליח לשלחו את משה אל בני ישראל זכות ישראל גרמה בהר סיני שכולם נאמרו מסיני ע"כ בת"כ אבל ענין ערבות מואב שנשנו שם משה לבאר התורה לבנים כך נ"ל וזה כפתור ופרח. וענין הפרשה הזאת שנכתב בכאן אמר ר"א כי זאת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים כשקבלו על נפשם נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר להן כל הפרשה הזאת והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ כי כאשר אמר על העריות כי בעבורם תקיא הארץ אותם כן אמר בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ והוצרך תחלה להזכיר השבתות. ולפי דעתי כי נכתבה כאן בסדר נכון כי פירוש בהר סיני בעלותו שם לקבל לוחות שניות וביאור הענין כי בתחלת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם וכשחטאו בעגל ונשתברו הלוחות כאלו נתבטלה הברית ההיא אצל הקב"ה וכשנתרצה הקב"ה למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה שנא' הנה אנכי כורת ברית והחזיר שם המצות החמורות שנאמרו בסדר ואלה המשפטים בברית הראשונה ואמר כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל ורצה הקב"ה להחמיר עליהם בברית הזאת השנית שתהיה עליהם באלות ובקללות ושתהיה כראשונה על כל המצות הראשונות ועל כל המשפטים כמו שנאמר בברית הראשונה את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ולפיכך אמר בכאן בסוף התוכחות אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה הוא רומז אל כל המצות והמשפטים שנאמרו בברית הראשונה בסדר ואלה המשפטים שהיו כלן בברית הזאת והנה בספר הברית הראשון נאמרה השביעית בכלל כמו שהזכרתי שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו' ועתה בברית

בברית

מואב (ת"כ) : (ב) שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית : (ד) יהיה לארץ. לשדות ולכרמים : לא תזמור. שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו (ישעיה לג) קוצים כסוחים (תהלים פ) שרופה באש כסוחה : (ה) את ספיח קצירך. אפילו לא זרעתה והיא צמחה מן הזורע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח : לא תקצור. להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל : נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם מהם ולא הפקרתם : לא תבצור. אותם אינך בוצר אלא מן המופקר : והיתה

פי' השבתות : (ב) ושבתה הארץ שבת לה'. מצוה על ישראל שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותנו. וטעם שבת לה' כיום השבת וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה : (ג) את תבואתה. שב אל הארץ הנזכרת בפסוק הראשון : (ד) שבת שבתון. פירשתיו : (ה) ספיח. ידוע שהוא מגזרת ספחני נא גם נזירך ידוע שהוא מגזרת נזיר : שנת שבתון. הטעם כי שנת שבתון היא לארץ והטעם שהארץ איננה ברשותך בשנה

ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ
שַׁבָּת לַיהוָה׃ ג שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע
שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ
וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ ד וּבַשָּׁנָה
הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה
לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה שָׂדְךָ לֹא
תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר׃ ה אֵת
סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת־
עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת

י"ג ; ג' בטעם ; ל' ; כ"ל חסר ; כ"ל ח' כמ"א ; ואספתה נפסק ; כ"ל ח' י' בח' ; במ"א הד"ח ; כ' קמצין ; ל' . ג' מ"ל ; כ' רום

לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי
תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דַּאֲנָא יָהֵיב
לְכוֹן וְתַשְׁמֵיט אַרְעָא
שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ׃ ג שֵׁית
שְׁנִין תִּזְרַע חַקְלָךְ וְשֵׁית
שְׁנִין תִּכְסַח כַּרְמָךְ וְתִכְנוֹשׁ
יָת עֲלַלְתַּהּ׃ ד וּבְשַׁתָּא
שְׁבִיעֵתָא נְיָח שְׁמִטְּתָא יְהֵי
לְאַרְעָא דְּתַשְׁמֵיט קֳדָם יְיָ
חַקְלָךְ לָא תִזְרַע וְכַרְמָךְ
לָא תִכְסַח׃ ה יָת כַּתָּא
דַחֲצָדָךְ לָא תַחֲצַד וְיָת
עִנְּבֵי שְׁבָקָךְ לָא תִקְטוֹף שְׁנַת

תזרע ב' קמצין וסי' שדך לא תזרע וכרמך לא. פן תקדש המלאה הזרע אשר. והוא חד מן י"ב זוגין מן ב"ב קמצין וסי' בלשון ארמי תעליא צחו. ולקת זרעא. נחליא יבשין. יהושע מצלי. שמשא יתיב. ורגז יהושע. מסי פומהון. ארניה ממללין מבכיה דשמעין. שאלת דינא ליעקב דיינא מתקלא אפיק. שליטא דמלכא. למפלא גברא. בחלקא דכרמא. גבר זכאי. וסי' בבאור בריש ספר במדבר סיני : תקצור ג' מלאים בלישנא וסי' את ספיח קצירך לא. אתה תזרע ולא תקצור. תקצור

תולדות אהרן ושבתה הארץ. (כלאים לא ערלה סא שבת ט) : שש שנים תזרע. נדרים סא (כלאים לא שבת ט) : ובשנה השביעית. ר"ה ח מ"ק ג : שדך לא תזרע. ר"ה ח' מ"ק ג מכות ח : (את ספיח קצירך. שביעית לח) :

בעל הטורים ענבי ב' במס'. ואת ענבי נזירך לא תבצור ענבתו ענבי רוש שאם תבצור בשביעית יהיו ענבי רוש שבעון שביעית גלו ישראל :

ספורנו

עד רצות הארץ את שבתותיה : (ב) כי תבאו אל הארץ. אל גליל הגוים : ושבתה הארץ. הקרקעות המוכנות לעבודת האדמה : שבת לה'. שתהיה כל השנה בטלה מעבודת האדמה מוכנת לעבודתו כמו שכוון בשבת בראשית באמרו שבת לה' אלהיך : (ג) שש שנים תזרע שדך. אז תוכל לזרוע שדה אחת בעצמה שש שנים רצופות שלא כמשפט עבודת האדמה כי המנהג בה הוא שיהיה נרה שנה וזורעה שנה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל (מציעא) : ואספת את תבואתה. שלא כמנהג בעבודת האדמה שאם יזרע חלקה אחת בעצמה שנים רצופות לא תוסיף את כחה : (ד) שבת שבתון יהיה לארץ. גם מכל

רמבן

בברית הזאת השני כאמרה בפרטיה ודקדוקיה ועונשיה ובעת הברית הראשונה שהוא בארבעים יום ראשונים נצטוה משה על המשכן וכשנתרצה לו הקדוש ב"ה וצוהו לכרות להם ברית שניה ירד משה ויצום את כל אשר צוה ה' אותו בהר סיני והיה מעשה המשכן מכללם ואז הקהיל משה את כל עדת בני ישראל ואמר להם כבתחלה אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם במלאכת המשכן והנה קבלו הדבר בשמחה ויצאו מלפניו מיד ובאו כלם ונתנו הנדבה ועשו המשכן והשלימו מלאכתו וכאשר הוקם מיד ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד וצוהו בקרבנות ובכל תורת כהנים ומשה צוה הכל אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל מיד וכאשר השלים אמר להם עוד צוה אותי השם בהר סיני לפרש לכם השמיטה והיובל ולכרות לכם על כל המצוה והמשפטים ברית חדשה באלה ובשבועה ולא הוצרך עתה שיזבח זבחים ויזרוק חצי הדם על העם וחצי הדם על המזבח כאשר עשה בראשונה אבל קבלו עליהם הברית הראשונה באלה ובקללות אלה וזה טעם אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני כי הוא הנותן להם בברית הזאת כי מאל להם על פי התנאים האלו כמו שפירשתי בסוף כי תשא וכן ברית ערבות מואב כן היה שקבלו עליהם התורה באלות ובקללות ההם והיא הברית כמו שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ואמת אמרו כי בתנאי הארץ השמיטה והיובל כאשר יזכיר בתוכחות וע"כ נתפרטו בברית הזאת השנית :

(ב) **שבת לה'**. לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית לשון רש"י. ורבותינו לא כך נתכוונו במדרשם כי כל השבתות גם המועדים לשם ה' הן ולא יאמר באחד מהם לה' אבל אמר יהיה לכם שבתון ואמר ביום הכפורים שבת שבתון היא לכם ולשון הברייתא בתורת כהנים שבת לה' כשם שנאמר בשבת בראשית כך נאמר בשביעית שבת לה' אבל פירוש שבת לה' אלהיך היא אמורה בשבת בראשית כי בו שבת וינפש על כן לא תעשה כל מלאכה ולכך אמרו כי כן נאמר בשמיטה כי היא שביעית בשנים והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה כבר רמז לו ר"א שכתב וטעם שבת לה' כיום השבת וסוד ימות עולם רמוז במקום הזה וכוף אזנך לשמוע מה שאני רשאי להשמיעך ממנו בלשון אשר אשמיעך ואם תזכה תתבונן. כבר כתבתי בסדר בראשית כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם ויום השביעי שבת לה' אלהיך כי יהיה שבת לשם הגדול כמו ששנינו בשביעי מה היו אומרים מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים והנה הימים רמז לאשר ברא במעשה בראשית והשנים ירמוז לאשר יהיה בבריאת כל ימי עולם ועל כן החמיר הכתוב בשמיטה יותר מכל חייבי לאוין וחייב הגלות עליה כמו שהחמיר בעריות שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והחזיר הענין פעמים רבות כל ימי השמה תשבות ונאמר והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה וכן שנינו גלות באה על עינוי הדין ועל עוות הדין ועל שמיטת הארץ מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא וכן החמיר הנביא וגזר גלות על שלוח עבדים בשנה השביעית שנאמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם מקץ שבע שנים וגו' כי גם בעבור שביעית ויובל כו' והיובל יודע עוד מבראשית עד ויכולו כי ישובו ביובל הכל איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו כי הוא מוסד המאמין יחריש וזהו שנאמר ושבתה הארץ שבת וקראתם דרור בארץ כי היא ארץ החיים הנרמזת בפסוק הראשון שבה נאמר והארץ אזכור וכבר זכרתי זה פעמים ושמא לזה רמזו רבותינו באמרם חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד כי כל שמיטה שער בית אחד והנה הודיעוהו כל ההויה מתחלה ועד סוף חוץ מן היובל קדש :

(ג) **שש** שנים תזרע שדך. דרך הכתוב לומר כן ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות ועל דרך רבותינו שש שנים תזרע שדך ולא בשביעית והוא לאו הבא מכלל עשה שהוא עשה ונמצא הזורע בשביעית עובר בעשה זה ובלא תעשה ומדרש אגדה ר' ישמעאל אומר כשישראל עושין רצונו של מקום עושין שמיטה אחת בשבוע אחד שנאמר שש שנים תזרע וכשאין עושין רצונו של מקום עושין ד' שמיטין בשבוע אחד כיצד נרה שנה וזורעה שנה נרה שנה וזורעה שנה נמצאו ארבע שמיטין בשבוע אחד :

(ה) **את** ספיח קצירך אפילו לא זרעת והיא צמחה מן הזרע שנפל בשעת הקציר והוא קרוי ספיח לא תקצור להיות מחזיקים בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל : נזירך. שהנזרת והפרשת אותם מבני אדם ולא הפקרתם. לא תבצור אותם אינך בוצר אלא מן ההפקר לשון רש"י. והכונה להרב בזה שהוא סובר שהשומר שדהו ופירותיו בשביעית אין הפירות נאסרין וכן כתב בפירושיו במסכת יבמות ובמס' סוכה וכן הדבר הזה כדין התורה בראיות ברורות וזו ששנויה בתורת כהנים ואת ענבי נזירך לא תבצור מן השמור בארץ אין אתה בוצר אבל בוצר אתה מן המופקר יפרש הרב לומר ענבי נזירותם לא תבצור אותם בנזירותם אבל תפקיר הכל ותבצר עם העניים והנכון בפירוש הכתוב שענבי נזירך כמו ספיח קצירך ולא תבצור כמו ולא תקצור כי הענין בכל הפרשה יכפול הדין בשניהם ויזהיר בשדה ויזהיר בכרם תזרע שדך ותזמור כרמך שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור וכן ושש שנים תזרע את ארצך והשביעית תשמטנה ונטשתה כן תעשה לכרמך ופירוש הכתוב כי הצומח מאליו בשדה מבלי חרישה וזריעה לדעת יקרא ספיח קצירו שהוא נספח אל קציר השנה שעברה מגזרת ונספחו על בית יעקב והגפן שלא עבדו ולא חפר ולא זמר אותו יקרא נזיר כי הזירו והפרישו ממנו כאלו איננו שלו מגזרת אשר נזורו מעלי בגלוליהם פירשו ממנו וכן וינזרו מקדשי בני ישראל ואמר אונקלוס שבקך שהנחת אותם לשמיר ולשית היו ויתכן כי המנהג בישראל שהכרם אשר הוא בתה לא יזמר ולא יעבד ועולה

שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׃ ו וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ׃ ז וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ

ד׳ פתחין וכל שבת שבתון דכוו׳ ל׳ ל׳ ד׳ ל׳ ל׳

שְׁמִטְּתָא יְהֵי לְאַרְעָא׃ י וּתְהֵי שְׁמִטַּת אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ וּלְעַבְדָּךְ וּלְאַמְתָךְ וּלְאַגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ דְדַיְרִין עִמָּךְ׃ ז וְלִבְעִירָךְ וּלְחַיְתָא

אבן עזרא

בשנה הזאת: (ו) והיתה שבת הארץ. הטעם כל מה שהוציאה תעלמה. וטעם לכם. לכל העולם. וטעם לך. שיש רשות לבעל האדמה לאכול הספיחי׳: (ז) ולבהמתך. שהיא ברשותך: ולחיה. שאיננה ברשותך: והעברת

ספורנו

מכל מכשירי עבודת האדמה כגון זוהמת הנטיעות ומשיחת ונקיבת הפנים וזולתם שהזכירו ז"ל: שבת לה׳. שגם עובדי האדמה כאשר ישבתו בשנה ההיא יתעוררו לדרוש את

רשי

(ו) והיתה שבת הארץ וגו׳. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. (ת"כ) מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור: לך ולעבדך ולאמתך. (ת"כ) לפי שנאמר (שמות כג) ואכלו אביוני עמך יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן: ולשכירך ולתושבך. (ת"כ) אף הגוים: (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך ומה ת"ל ולבהמתך

קצרה ידי: שבת ד׳ פתחין וסימן והיתה שבת הארץ לכם. ואת שבת קדשך. עולת שבת בשבתו. להכין שבת שבת. וכל שבת שבתון דכו׳:

תולדות אהרן והיתה שבת הארץ לכם. ב"ק קב (שבועות לט לח): לאכלה. פסחים נב סכה מ ב"ק קא קב ע"ג כב מנחות פד בכורות יב: ולבהמתך ולחיה. פסחים נב תענית ו:

רמבן

ועולה שמיר ושית יקראו לו נזיר כלומר שהוא כרם הנזיר מפני שהנזיר אסור ביין ובענבים לחים ויבשים ואינו עובד כרמו כי כן יקראו השער הארוך על שם הנזיר גזי נזרך והשליכי וזה טעם ענבי נזירך והכלל שהם הצומחים מבלי עבודת הכרם והנה אמר הכתוב כי הספיח הנולד מאליו בשדה לא יקצור אותם והענבים הצומחים בכרם מבלי עבודה לא יבצור אותן ופירוש הלאוים שלא תקצור אותן אתה לבדך לצורך עצמך ולא תבצור אותן לעצמך אבל תהיה שנת שבתון לארץ מן הזריעה והזמירה ותהיה שבת הארץ כל אשר תוציא בשביעתה מן הספיח והנזיר לכולכם יחד לאכלה לך ולעניי ולחיה ולבהמה ועכשיו אשוב לפרש הברייתות השנויות בת"כ בענין הזה לפי שהן מוטעות שנו שם בפסוק הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו אם אין זורעין מה אוספין אמר רבי עקיבא מכאן סמכו לספיחין שהן אסורין בשביעית ושנה לזו בגמרא בפרק מקום שנהגו וקתני בת"כ וחכמים אומרים אין ספיחין אסורין מדברי תורה אלא מדברי סופרים אם כן למה נאמר הן לא נזרע ולא נאסוף אמרת לנו לא תזרעו מה אנו אוספין ואין מכניסין לקיום אמרת לנו בערוהו מה אנו אוכלין מן הביעור וא"לך עד כאן הרי לדברי חכמים אין איסור הספיחים אלא מדבריהם כלומר שגזרו בהן לאוסרן לגמרי משום חשד שלא יזרעו ויאמרו ספיחים הם ולכך אמרו בירושלמי אמר רבי ינאי כל הספיחים אסורין חוץ מן העולים בשדה בור בשדה ניר בשדה כרם בשדה זרע שדה בור דלא משגח עליה שדה ניר דהוא בעי מתקני חקליה שדה כרם שלא לאסור כרמו ושדה זרע שאינו רוצה בקיומו ומן המחלוקת הזה שנו שם בת"כ את ספיח קצירך לא תקצור מכאן סמכו לספיחין שיהיו אסורין בשביעית שנו משנתנו כדברי רבי עקיבא דל"א תקצור כלל כדברי חכמים שלא תעשה אותה קציר לעצמך ולא תעשה אותם בציר לעצמך אלא נהוג בהם מנהג הפקר וכן לא נאסוף את תבואתנו שלא נאסוף אל בתינו פירות האילן והספיחים כי בהפקירם לעניים ולחיה ולבהמה ובביעור לא נוכל לחיות בהן והספיחין האלו האסורים הם הגדלים בזמן האסור בתבואה כל שהביאה שליש בשביעית וכן הירקות כל שלמחו בשביעית אסורין מן התורה לדברי רבי עקיבא ולדברי חכמים אסורין מדברי סופרים חוץ מן העולים באותן שדות שהזכירו בירושלמי שכתבנו למעלה אבל הירקות שלמחו בששית ונלקטו בשביעית ויש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולקרבנות ולסחורה ולביעור. אע"פ שגדלו לגמרי בששית מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין לשביעית בין למעשר אבל אין בהם משום ספיחים שאינם ספיחי שביעית שהרי בששית למחו ואפי׳ הוסיפו בשביעית אין בהם דין ספיחים ובהם שנינו האומר לפועל הילך איסור זה ולקוט לי ירק היום כו׳ וכן שנינו לא יהא לוקט ירקות שדה ומוכר בשוק אבל לוקט הוא ובנו מוכר על ידו ותנן נמי הפיגם והירבוזין וכולה מתני׳ עד ונקחים מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהם נשמר וי"א שאלו הנזכרים וכל כיוצא בזה שאין דרך בני אדם לזורען אבל הם מאליהן יוצאים בהרים ובנהרות אין בהן איסור ספיחים כלל אע"פ שלמחו בשביעית שלא גזרו אלא בנזרעים כדי שלא לזורעם וכן נראה זה מן הגמרא מירושלמי וזה ענין הספיחים שהזכירו חכמים בכל מקום וכן מן התורה שלא יהא אדם שומר שדהו ונועל בפני עניים בשביעית ואפי׳ רוצה להפקיר אותן בשעת לקיטה אלא יהא השדה כל השנה מזומן ומופקר לעניים. כך שנו במכילתא ואכלו אביוני עמך וכי מפני מה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשתה מגיד שהוא פורץ בה פרצה אלא שגדרו חכמים מפני תקון עולם והגדר שגדרו חכמים שלא יפרצו פרצות בשדה ובכרם אבל לא שיהא הוא משמר שדהו ומכנים הפירות לעבור על דברי תורה ולא עוד אלא שגזרו שלא ליקח פירות מן המשומר ולא מן החשוד בכך והו ששנינו ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהן נשמר ואמרו במסכת סוכה שאין מוסרים דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות בד"א בלוקח מן המופקר אבל בלוקח מן המשומר אפי׳ כחצי איסר אסור או שידוע שהביאם מן המקום המופקר והטעם מפני שהלוקח מן המופקר כלומר דברים שדרך בני אדם להביאם מן ההפקר ביותר הוא לוקח ממנו אלא שאם ירבה לו בדמים יותר מסעודתו לבו בזה חוששין בעם הארץ שמא יעשה בהן סחורה אבל לוקח דברים שדרכן להשמר אפי׳ בכחצי איסר חוששין שמא שמרן ואסור ליקח ממנו הא בלוקח בפרוטה ופמות מכאן איסר לא גזרו מפני שדרך בני אדם ללקטן בכל מקום ואפילו בשאר שני שבוע וזה שאמרו גוי שהיה מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה הם של עזיקה הם לא אמר כלום לא נתכוון זה אלא להשביח מקחו ופירש"י בשם הראשונים מפרדס מעוזקן וגדר לו סביב והיא שנה שביעית ואם היו מאמינים לו היה אסור ליקח ממנו בעיר שרובה ישראל שמא הוא ארים לישראל ומשמר לו שדהו או חוששין שמא משל ישראל לקט ומוכר או שהפירות של ישראל ומוכר על ידו נ.ו שמא אין קנין לעכומ"ז בארץ ישראל להפקיע דיני השביעית וגזרו עליו כישראל ומכל מקום לא אסרו חכמים פירות השדה המשומר לכל אדם אלא שלא יקחו אותם מן המשומר ולכך שנו בתורת כהנים ואת ענבי נזירך לא תבצור מן השמור בארץ אי אתה בוצר אבל בוצר אתה מן המופקר לא תבצור כדרך הבוצרים מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצצין אותו במקצע ואין דורכין ענבים בגת אבל דורך בעריבה ופירושו מדלא כתיב ענבי הנזיר לא תבצור וכתיב נזירך לדרוש לא תבצור אותם כדרך נזיר שלך אבל תבצור אותם מן העניים כדרך שהם בוצרים לומר שלא ישמרם לעצמו אבל ילקוט אותם עם העניים כהפקר וינהוג בהם גם כן כדרך שהעניים נוהגין לדורכן בעריבה וקתני התם והיתה שבת הארץ לכם לאכלה מן השבות בארץ אתה אוכל אבל אי אתה אוכל מן השמור מכאן אמרו שדה שנטייבה ב"ש אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית ובית הלל אומרים אוכלין כלומר כיון שאמרה תורה שיהא השבות לנו לאכלה ולא השמור אמרו בית שמאי שהפירות עצמן נאסרין ובית הלל סוברין שאין הפירות נאסרין שלא בא הכתוב אלא לאסור לנו שלא נשמור ויהיו לנו הפירות מן השבות וכן הענין שאמרו שאין קוצצין התאנים במקצע ולא דורכין הענבים בגת גדר ואסמכתא מדבריהם כדי שלא יבואו לידי שימור ואסיפת הפירות ויגזלו אותם מן העניים וזה הענין השנוי כאן בברייתות הללו והוא דרך טוב ומחוור בסוגיות שבגמרא הבבלית ובירושלמית והחכם הבקי ישכיל וימצא:

(ו) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. בעבור שאמר שבת שבתון יהיה לארץ אמר שתהיה השביתה הנזכרת לכם לאכלה ותחיו בה כלכם אתה ועבדך והבהמה והחיה שתהיו כלכם מאשר תוציא הארץ מעצמה בשביתתה או שהשנה תקרא שבת הארץ כאשר יקרא היום שבת ה׳ ושבת סתם והטעם על תבואת השבת כי השבת לא תאכל:

(ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך ומה ת"ל ולבהמתך הקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה אתה מאכיל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית לשון רש"י. והכילוי הזה לא פי׳ הרב מהו ענינו שיכלה הפירות אחר זמן מביתו להפקירן והוא שביעית שהזכירו חכמים בכל מקום ואין הענין שיהיו הפירות אחר זמן הביעור אסורין בהנאה ובאכילה ויהא מחוייב לאבדם ולא מנו חכמים במשנה פירות שביעית לא מן הנשרפים ולא מן הנקברים ואינו אלא שהוא צריך לבערם מרשותו ולהפקירם לעניים ולכל אדם כענין בערתי הקודש מן הבית. וכן שנינו העניים אוכלין אחר הביעור אבל לא העשירים דברי ר׳ יהודה רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור ופירוש עניים כל שלקטו הפירות משדות של אחרים מן ההפקר ועשירים בעלי השדות עצמן שלקטו אותן מן השדות שלהן בהפקרם ורבי יהודה אסרן להם מדבריהם מפני חשד ורבי יוסי מתיר והלכה כדבריו ושנו בת"כ בתוספתא בראשונה היו שלוחי בית דין מחזרין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מזון שלש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלים ועודרים אותן ועושים אותם דבילה וכו׳ הגיע זמן זיתים שלוחי בית דין שוכרין פועלים ומוסקים אותן ועוטנין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותם באוצר שבעיר הגיע זמן ענבים שלוחי בית דין שוכרים פועלים ובוצרים אותם ודורכים אותם בגת וכונסים אותם בחביות ומכניסין אותם באוצר שבעיר ומחלק

תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל׃
ס ח וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע וְאַרְבָּעִים שָׁנָה׃
ט וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם׃
י וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא

דְבְאַרְעָךְ תְּהֵי כָל עֲלַלְתַּהּ לְמֵיכָל׃ ח וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִיטַן דִּשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ יוֹמֵי שְׁבַע שְׁמִיטַן דִּשְׁנִין אַרְבְּעִין וּתְשַׁע שְׁנִין׃ ט וְתַעְבַּר שׁוֹפַר יַבָּבָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא תַּעְבְּרוּן שׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעֲכוֹן׃ י וּתְקַדְּשׁוּן יָת שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין וְתִקְרוֹן חֵירוּתָא בְּאַרְעָא לְכָל יָתְבָהָא יוֹבֵלָא הִיא תְּהֵי לְכוֹן

כ"ל חסר כמ"א. ל' · ל' ומשמש א"ב · כ' מ"ל בתור' · ח' חסרים ג' בתו' · כ' מ"ל בתור' · ח'. כול' מ"ל · כ'. ח' מ"ל

שופר ב' מלאים בתורה וסי' והעברת שופר תרועה. ב' בו. וכל נביאים וכתובים דכו' מלאים במ"ב חסר וסי' אל חכך שפר. בדי שפר יאמר האח. ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו': השבעי ח' חסר בקריאה וסי' נמסר בסדר בא: החמשים ח' וסי' נמסר בסדר קרח:

תולדות אהרן תהיה. קמא כא נדה נא: שבתת שנים. עקידה שער נט: והעברת שופר תרועה. שבת לו ר"ה כז לג לד זוהר פ' אמור (ר"ה כו נח): בחודש השביעי. שם לג: ביום הכפורים תעבירו שופר. שבת קלא ר"ה ח ל לג ערכין כח: וקדשתם את שנת. ר"ה ח כד נדרים סא סנהדרין י: וקראתם דרור. ר"ה ט קדושין לח ערכין לב (גיטין מו):

רשי

ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית (תורת כהנים תענית ו): (ח) שבתת שנים. שמיטות שנים יכול יעשה שבע שנים רצופות שמיטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל שבע שנים שבע פעמים הוי אומר כל שמיטה ושמיטה בזמנה (ת"כ): והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמיטות עשה יובל לסוף מ"ט שנה ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמיטות למספר מ"ט שנים: (ט) והעברת. לשון (שמות לו) ויעבירו קול במחנה לשון הכרזה: ביום הכפורים. (ת"כ) ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעת בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד: (י) וקדשתם. (ת"כ) בכניסתה מקדשין אותה בבית דין ואומרים מקודשת השנה: וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר (ר"ה ט) א"ר יהודה מה לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' שדר בכל מקום שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: יובל היא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר

אבן עזרא

(ט) והעברת שופר תרועה. יש מחלוקת אם נברא העולם בניסן או בתשרי ואין צורך להאריך כי מעתיקי הדת תקנו לנו בתפלת ראש השנה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון והנה ראינו תקיעת שופר בשנת היובל בתשרי בתחלת השנה ועוד בפרשת הקהל את העם לקרוא בתורה בחג הסוכות וכתוב למען ישמעו ולמען ילמדו ולא יתכן להיות אחר חצי השנה (ועוד וחג האסיף בצאת השנה וכן תקופת השנה) (במ"ט אינו) והעד הנאמן שנת השבת שכתוב לא תזרעו ובמרחשון יחלו בארץ ישראל לזרוע ואם היתה תחלת השנה מניסן הנה לא יקצרו אשר זרעו בשנה הששית ולא יזרעו כי הנה שנת השמיטה היא ואחר שלא יקצרו זרע שנה ששית לא יזרעו פעמים והכתוב אמר לא תזרעו בשנה השביעית לבדה ויהודה הפרסי אמר כי ישראל היו מונים בחשבון השמש ואילו היה זה נכון הנה לא פירש משה מהלך שנה תמימה כי חכמי המזלות לא יכלו עד הנה להוציאה לאור כי חכמי הודו מוסיפים על רביע היום חומש שעה ותלמי וחביריו אומרים כי יחסר חלק משלש מאות ביום והוא קרוב ממהלך העבור והבאים אחריו אמרו חלק ממאה ושש ואחרים מאה ועשר ואחרים מאה ושלשים גם מאה ושמונים כי יש מי שהיא שנתו להשלמת המזלות מנקודה נראית ויש מנקודת הגלגל הנטוי לימין ולשמאל ואנחנו צריכים לקבלה ועוד כי פי' חדש יכחיש הפרסי והצדוקים אומרים שהדת על שנת הלבנה. דע כי אין ללבנה שנה כלל רק בקשו המחשבים מספר חדשים קרובים לשנת החמה ומצאום י"ב כאשר אין לחמה חדש והמחשבים בקשו מספר לחדש שיהיה נחלק קרוב לחדש מימות חדשי הלבנה על כי חדשינו הם ללבנה ושנותינו ושינו בסוף לשנות החמה ע"כ העתיקו חז"ל כי לעולם היה בית דין עושה שבעה עבורים בכל מחזור הלבנה למשה מסיני אף על פי שהיו קובעים בכל חדש על פי ראיית הלבנה וסוד המחזור ידוע מחכמת המזלות. וטעם תעבירו שיתקעו שופר בכל המסלות: (י) וקדשתם את שנת החמשים. בעבודת הארץ וכל יושביה: דרור. ידועה שהוא כמו חפשי וכדרור לעוף עוף קטן מנגן כשהוא ברשותו ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות: יובל. כמו שלוח וחז"ל אמרו

בעל הטורים בחדש השבעי חסר יו"ד כלו' שבשבע במצות: תעבירו שופר בכל. ר"ת שבת לומר דוקא תקיעת יובל שהוא בב"ד דוחה שבת. דרור עולה כמנין ת"ז רמז כמנין דרור שטם היו דרורים בארץ משנבנה הבית:

רמבן

ומחלק להן מהן בערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי רבי יהודה ר"י אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור רבי שמעון אומר עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור מי שיש לו פירות מחלקן לעניים מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול וחוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו כל זה שנויה בתוספתא. ולמדנו מפורש שאין ביעור אלא לבער הפירות מרשותו ולהפקירם ועשו להם תקנות מדבריהם בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר מתחלת יציאת הפירות היו נוטלין אותם מיד מביאיהם ומכניסין אותן לאוצר וכשיבא זמן לקיטת כל אותו המין כגון שבא זמן של קציר ועת הבציר הגיע בית דין שוכרים פועלים ובוצרין ומוסקים ולוקטים כל אותו המין ודורכים ומוסקים בגת ובבית הבד כדרך שאר השנים ונותנים לאוצר שלהן ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבוערין הם מן הבית ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד בית דין ולאכלן וכל זו התקנה והטורח של בית דין מפני חשד שלא יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה וכשאין אוצר בעיר ולא בית דין והפירות ביד המלקט אותם מן ההפקר הוא צריך לבערם מן הבית בשעת הביעור ומפקירם על פתח ביתו ואוכלין והולכין לעולם וזו היא שביעית שאוסרת במינה כשהגיע לביעור כמו שמוזכר במסכת נדרים מפני שיש לה היתר בביעור מביתו. ומצאתי לשון רש"י שכתב במסכת פסחים וזהו ביעורם שמפקירים במקום דריסת רגלי אדם ובהמה אולי חשב הרב שצריך שיהא מפקירם גם לחיה ולבהמה לקיים בהם ואכלו אביוני עמך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך והפליג ומכל מקום אינן נאסרין באכילה כלל. וכבר שנו בתוספתא שביעור שביעית כביעור מעשר שני לא שיהא בהם חילוק באיסור אכילה והרב רבי משה והרבה מן החכמים סבורין שהביעור אסור לגמרי וטעונין שרפה או מפזר וזורה לרוח או מטיל לים ואינו כן כמו שנתבאר אבל אם עכבם בביתו אחר הביעור כדי לאכלן אסורין הם באכילה לגמרי וזו היא שביעית שאוסרת בנותן טעם לאחר הביעור שאין לה מתירין ואפשר שהאיסור הזה מדבריהם הוא ואולי אפי' הביעור כולו חומר מדברי סופרים והברייתות השנויות בת"כ בענין הביעור אסמכתא מדרבנן ועל דרך זו תתפרש יפה משנת הכובש שלשה כבשים בחבית אחת וכו' וכן משנת שלש ארצות לשביעית דקתני כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכל ולא נעבד כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד הקלו באכילה לאחר הביעור יותר מן העבודה והוזכר בירושלמי חד בר נש הוה חשיד על שמיטתא אמר לאתתיה אפקין חלתא אמרה ליה ההוא גברא חשיד על שמיטתא ואמרת אפקין חלתא אמר לה הלה דבר תורה שביעית מן ר"ג וחביריו. אותו ריקס היה חשוד לעכב פירות שביעית ולאכלן אחר הביעור ואיסור ואמר שאיסור אכילת הטבל והביעור מן התורה ואיסור אכילת פירות שביעית אחר הביעור מן ר"ג וחביריו או שהביעור מן התורה ואיסור האכילה מדבריהם ולא היה חושש אלא שלא יאכל איסור תורה וכיון שהזכירו חכמים דבריו נראה שהוא אמת או שמא אותו רשע סבר כדברי רבי שמעון דאמר בשתי שמיטות הכתוב מדבר ושביעית בזמן הזה דרבנן אע"פ שהלה דאורייתא:

(ט) ביום הכפורים. ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש אם כן למה נאמר בעשור לחדש אלא תקיעה בעשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תרועת ראש השנה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בבית דין בלבד לשון רש"י. והנה הרב מפני בקיאותו בתלמוד והכל לפניו כשולחן ערוך אינו חושש וסותם הברייתות והן מוטעות לשאר בני אדם שידוע הוא וברור בגמרא כי התקיעות כולן של ראש השנה ויום

ספורנו

את ה' באופן מה: (ח) והיו לך ימי שבע שבתת השנים וגו'. לא תמנה ליובלות את שנות הלבנה פשוטות לחשבון שנים עשר חדשים לשנה אבל תהיינה פשוטות ומעוברות בתקון חכמים באופן שיכונו עם תשע וארבעים שנות חמה כמו שהענין בשביעית בלי ספק בהיותה תלויה בחרישה וזריעה כמו שהתבאר בה: (ט) שופר תרועה. לשמחת חירות העבדים והשבת השדות לבעליהם: (י) יובל היא תהיה לכם. שתהיו גם אתם בני

אבן עזרא

אמרו שפירוש יובל כבש והראיה שופרות היובלים ונקראה השנה בשם השופר . וטעם תהיה לכם . לישראלים לבדם : (י) ושבתם איש אל אחוזתו . כאשר יפרש כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה : ואיש אל משפחתו . העבד הנמכר לישראל : (יא) יובל היא . אחר שהיא שנת יובל לא תזרעו : (יב) קדש תהיה לכם . כי היא מפורשת בינות השנים : מן השדה תאכלו . מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמיטה : (יג) בשנת היובל הזאת . טעמו בתחלת השנה : (יד) או קנה . שם הפעל ויחסר מקום קניתם קנה וכן זכור את יום השבת ורבים כמוהם : וטעם תמכרו . לשון

תרגום

וּתְתוּבוּן גְּבַר לְאַחֲסַנְתֵּיהּ וּגְבַר לְזַרְעִיתֵיהּ תְּתוּבוּן :
יא יוֹבֵילָא הִיא שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין תְּהֵי לְכוֹן לָא תִזְרְעוּן וְלָא תְחַצְדוּן יַת כַּתָּהָא וְלָא תְקַטְּפוּן יַת שִׁבְקָהָא :
יב אֲרֵי יוֹבֵלָא הִיא קוּדְשָׁא תְּהֵי לְכוֹן מִן חַקְלָא תֵּיכְלוּן יַת עֲלַלְתַּהּ :
יג בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הָדָא תְּתוּבוּן גְּבַר לְאַחֲסַנְתֵּיהּ :
יד וַאֲרֵי תְזַבְּנוּן זְבִינִין לְחַבְרָךְ אוֹ תִזְבְּנוּן מִן יַד חַבְרָךְ לָא

מקרא

תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ :
יא יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ :
יב כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ :
יג בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ :
יד וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה

ה׳ מ״ל · ב׳ וכית לא תבנו. ב׳ מ״ל · ב׳ א׳ חסר וא׳ מ״ל · ח׳ מ״ל · ל׳. ב׳ כתיב ס׳ וא׳ כתי׳ ו׳

רש"י

שופר : ושבתם איש אל אחוזתו . שהשדות חוזרות לבעליהן : ואיש אל משפחתו תשובו . לרבות את הנרצע : (יא) יובל היא שנת החמשים שנה . מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כדאיתא בראש השנה ובת"כ : את נזריה . את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל נמצא שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמיטה ושנת החמשים יובל : (יב) קדש תהיה לכם . (ת"כ) תופסת דמיה כהקדש יכול תצא היא לחולין תלמוד לומר תהיה בהוייתה תהא : מן השדה תאכלו . (ת"כ) על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל : (יג) תשובו איש אל אחוזתו . והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחוזתו . אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל : (יד) וכי תמכרו וגו' . לפי פשוטו כמשמעו ועוד יש דרשה מנין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך ת"ל או

גזריה ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר וסי׳ ולא תקצרו את ספיחיה . זכו נזיריה משלג צחו מחלב . מלא : ממכר ב׳ קמץ וסי׳ וכי תמכרו ממכר לעמיתך או . ומכרו כל ממכר : קנה ג׳ וסימן או קנה מיד עמיתך . לא כי קנה אקנה בכסף . קנו אקנה מאתך בתרא כתיב

תולדות אהרן ושבתם איש . קדושין עו : כי יובל הוא . ססה מ ר"ה ח ט קדושין לח נג נח ע"ג נד : בשנת היובל הזאת . ססה מ קדושין ב בכורות נב ערכין ל לא : וכי תמכרו ממכר . ססה מ קדושין כ כו מציעא מז נא נח בכורות יג ערכין ל : או קנה . מציעא מז נו נח בכורות יג :

בעל הטורים ספיחיה ב׳ . לא תקצרו את ספיחיה . תשטוף ספיחיה עפר ארץ . וכיונו דאיתא בתוספתא בשביעית פורץ אדם כרמו וכותר גדרו והיינו דכתיב אבנים שחקו מים תשטוף ספיחיה עפר ארץ שאפי' אם יש לה גדר אבנים ישחקנו ואף אם בא על שדהו שטף מים לא יגדור אותה : נזריה ב׳ במסורה . לא תבצרו את נזריה ואידך זכו נזיריה משלג רמז כמשחור כחור אומרים לנזירה לכרמא לא תקרב זכו נזיריה שלא תבצרו את נזיריה : שבעים שמיטות ויובלות בטלו ישראל בארץ וכנגדם גלו שבעים שנה וזו היא ובמאה שבעים כנדתה שבעים כתיב חסר וכתיב בתריה כנדתה על כן היו כנדה דכתיב סביביו צריו היתה ירושלים לנדה ביניהם כמנין נדה דיום אחד של שנה האחרון תשוב שנה : איש אל אחוזתו וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר לעמיתך לומר נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות ועוד סמך אל תונו איש לאחזתו לומר שגם הקרקע יש בו אונאה עד כדי דמיו : קנה ג׳ . או קנה מיד עמיתך ואידך גבי דוד לא כי קנה אקנה במחיר בשקנה הגורן מארונה אע"ג דדרשינן או קנה מיד עמיתך שתקנה מיד ישראל ולא מיד כותי אף על פי כן קנה דוד שגורן מארונה כיון שלא היה יכול לקנות מישראל :

ספורנו

כי תורין משעבוד האומות על ספק מה שאמר אתם לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב ואל הרעב ואל הדבר : (יא) יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם . כמו שיצאה הקרקע לחירות מיד הקונים כן תהיה בלתי משועבדת ביד הבעלים השבים אליה שלא ישתמשו בה כדרך בעלים באותה השנה : (יב) קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו . אף על פי שאסרתי לבעלים להשתמש בה בזריעה וקצירה ושלא יאסוף כל פירות השדה אליו כשאר השנים כאמרו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו לא אסרתי לבעלים לאכול מפריה אבל מותרים הם לאכול פירותיה כשאר כל אדם כמו בשביעית : (יג) תשובו איש אל אחזתו . ומותר לבעלים השבים אליה להחזיק בה לאחוזה ולהשתמש בה בבנין בתים וסוכים וגדרות צאן וזולתם חוץ מעבודת האדמה ושמירת פירותיה : (יד) וכי תמכרו . בשום ממכר לא תהיה שום מין אונאה כמו שאמרו (מציעא פ' הזהב) לא יבור על פי המגורה שלא יגנוב את העין : או קנה . כאשר לא ידע המוכר שויה של דבר אף על פי שכבר היה הדבר בידו והיה לו שהות להראותו

רמבן

ויום הכפורים ואפילו של רשות מותרות הן בשבת לפי שהיא חכמה ואינה מלאכה ותוקעין היו בדין תורה בשבת של ראש השנה ושל יום הכפורים בכל מקום ועניין התקיעה בב"ד תקנת רבן יוחנן בן זכאי היא משחרב בית המקדש לפי שגזרו בה מפני שהכל חייבין בתקיעת שופר שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים והתיר לנו רבן יוחנן בן זכאי בב"ד בלבד ואין לזה עיקר בענין הכתוב כלל ומה שהזכירו תקיעה בעשור דוחה שבת לומר שהיא נעשית בכל יום הכפורים שחל להיות בשבת ושחל להיות בחול אחת היא שיום הכפורים כשבת לכל מלאכה בין להוצאה בין לכל המלאכות ומכל מקום רצה הרב ללמדנו שתקיעת שופר ביום הכפורים נעשית בכל מקום שפירש תעבירו שופר בכל ארצכם ללמד שכל יחיד חייב לתקוע ואין התקיעה בבית דין בלבד כמו הספירה :

(י) **יובל** היא . שנה זו נבדלת משאר השנים בנקובת שמה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר לשון רש"י . וכן דעת המפרשים מלשון בקרן היובל שופרות היובלים ואינו מחוור לי בעבור תהיה לכם כי מה טעם שיאמר בשנה תקיעה היא תהיה לכם ושבתם ואולי יאמר הכתוב יובל היא נקובה בשם הזה שקראתי לה ותהיה לכם לכלכם ידועה בתקיעה שתתקעו בה להזכיר ענינה שתשובו בה איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו וכן יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם שתהיה לכם יובל שלא תזרעו ולא תקצרו כלומר ידועה בשם להיות בה ככה . וכל זה איננו נכון בעיני כי פי' שופרות היובלים קרני האילים וגם תרגם יונתן שופרא דקרן דכרא וכן בגמרא מאי משמע דהאי יובלא לישנא דדיכרא הוא שכן בערבי קורין לדיכרא יובלא והשופר ביום הכפורים אין מיוחד להיותו מהאיל אבל כל השופרות כשרין בו ועל דעת משנתנו וכל התנאין מצותו בשל יעלים א"כ למה תקרא השנה שנת האיל . ולפי דעתי לא קראו הכתוב יובל על התקיעה רק על הדרור כי לא הזכיר השם הזה בכתוב הראשון שאמר והעברת שופר תרועה אבל אמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה שיהיו כולם בני חורין לדור בכל מקום שירצו ואמר יובל היא שבה יובל כל איש אל אחוזתו ואל משפחתו יובילוהו רגליו מרחוק לגור . ונשתמשו בלשון הזה בענינים רבים יובל שי לה' אלהים לצבאות ואמרו ועל יובל ישלח שרשיו פלגים יבלי מים הם המעמיקים ששם יובלו המים ונתנה הארץ יבולה ואין יבול בגפנים ענין הבאה ג"כ כמו שיקרא תבואה וכן בארמית והולך מהרה ואוביל בפריע ויהיה פירוש יובל היא ותהיה לכם הבאה היא ותהיה כן לכולכם כי תבאו ותשובו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו וחזר ואמר יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם שתהיה לכם שנת החמשים ליובל ולא לדבר אחר ולא תזרעו ולא תקצרו אבל תהיה קדש ותשובו איש אל אחוזתו להיות לכלכם יובל כשמה ועל דרך האמת דרור מלשון דור הולך ודור בא וכן יובל שישוב אל היובל אשר שם שרשיו והיא תהיה לכם :

(יב) **מן** השדה תאכלו . על ידי השדה תאכלו מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה אתה צריך לבער מן הבית כשם שנאמר בשביעית לשון רש"י . ואם כן לא יהיה הפסוק מחובר אבל יאמר לא תזרעו ולא תקצרו כי יובל היא קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה לא מן הבית ור"א אמר מן השדה תאכלו ממה שתוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמיטה ולדעתי אמר לא תקצרו ולא תבצרו בשנה הזאת כי יובל היא וקדש תהיה לכם מן השדה תביאו התבואה ותאכלו שתצאו השדה ללקוט ולאכול עם עניים והאביונים החיה והבהמה לא שיהיה לכם עת קציר ובציר ותאספו לכם אל הבית ואל האוצרות כתבואת שאר השנים ומה ששנו בת"כ מכאן אמר הכובש שלשה כבשים בחבית אחת ר' אליעזר אומר אוכלין על הראשון ורבי יהושע אומר אף על האחרון רבן גמליאל אומר כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן הבית והלכה כדבריו ר' שמעון אומר כל ירק אחד לביעור וכל זה מדרש מפני שלא אמר מן השדה תביאו ותאכלו וסמך האכילה בשדה שלא יאכלו אלא בו ויתכן שהוא סמך מדבריהם ולכך היה ר' יהושע מיקל בו ורבן גמליאל מיקל בטעמו וכבר כתבתי זה למעלה ואפשר לדברי ר"ג שמצות הביעור מן התורה אבל הטעם אל כיון שנבלע מתחלה מבוער הוא :

רשי

או קנה מיד עמיתך : אל תונו . (ת"כ ב"מ נח) זו אונאת ממון : (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה . זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ותבואות השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנה תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו (ערכין ל) מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח מיום ליום ואפי' יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שתים : (טז) תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר : תמעיט מקנתו. תמעיט בדמיה : (יז) ולא תונו איש את עמיתו . (ת"כ) כאן הזהיר על אונאת דברים שלא יקניט את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ וא"ת מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא כל דבר המסור ללב שאין מכיר בו אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר ויראת מאלהיך : (יח) וישבתם על הארץ לבטח . שבעון שמיטה ישראל גולים שנא' (ויקרא כו) אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה ושבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמיטות שבטלו היו : (יט) ונתנה הארץ וגו'. וישבתם לבטח עליה

מִיַּד עֲמִיתֶךָ אַל־תּוֹנוּ אִישׁ אֶת־
אָחִיו׃ טו בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחַר
הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת עֲמִיתֶךָ ח' מ"ל בליש'
בְּמִסְפַּר שְׁנֵי־תְבוּאֹת יִמְכָּר־לָךְ׃ ז' חסר בליש'
טז לְפִי ׀ רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה
מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים ל'
תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר ג'
תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ׃ יז וְלֹא ל'
תוֹנוּ אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ
מֵאֱלֹהֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כ"א ס"ס
יח וַעֲשִׂיתֶם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־
מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ לָבֶטַח׃
שלישי שני יט וְנָתְנָה הָאָרֶץ פִּרְיָהּ
וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח ד'

תּוֹנוּן גְּבַר יָת אֲחוּהִי׃
טו בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא בָּתַר יוֹבֵלָא
תִּזְבַּן מִן חַבְרָךְ בְּמִנְיַן שְׁנֵי
עֲלַלְתָּא יְזַבֵּין לָךְ׃ טז לְפוּם
סְגִיוּת שְׁנַיָּא תַּסְגֵּי זְבִינוֹהִי
וּלְפוּם זְעֵירוּת שְׁנַיָּא תַּזְעֵיר
זְבִינוֹהִי אֲרֵי מִנְיַן עֲלַלְתָּא
הוּא מְזַבֵּין לָךְ׃ יז וְלָא תוֹנוּן
גְּבַר יָת חַבְרֵיהּ וְתִדְחַל
מֵאֱלָהָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ יח וְתַעַבְדוּן יָת
קְיָמַי וְיָת דִּינַי תִּטְּרוּן
וְתַעַבְדוּן יָתְהוֹן וְתֵיתְבוּן עַל
אַרְעָא לְרוּחְצָן׃ יט וְתִתֵּן
אַרְעָא אִבַּהּ וְתֵיכְלוּן
לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן

אבן עזרא

לשון רבים על פי עדים וכן טעם אל תונו. רק כמספר שנים : (טז) תרבה מקנתו . הפך תמעיט . וטעם אל תונו איש את עמיתו . אזהרה למוכר כי הראשון לקונה : (יז) כי אני ה' אלהיכם . ואחר שאני אלהיכם אפרע משניהם מאשר יונה עמיתו ואם תעשו חקותי תתן הארץ פריה . וטעם להזכיר זה בעבור מספר תבואות אמרו הצדוקים כי תבואותינו ראיה כי תחלת השנה מניסן ואין זו ראיה כי יתכן להיות פי' תבואותינו מה שתוציא הארץ מעצמה ואם אמרו לא תקרא תבואה כי אם ספיח הנה לנגדם מן השדה תאכלו את תבואתה ועוד

וי"ו : יובל היובל ה' מלאים וסי' יובל היא תהיה לכם. יובל היא שנת החמשים. כי יובל היא קדש. בשנת היובל הזאת. במספר שנים אחר היובל. והיה ממכרו ביד הקנה. בשנת היובל ישוב השדה. והיה במשך בקרן היובל : לשבע

תולדות אהרן אל תונו איש את אחיו . מציעא נח נח בכורות יג : כמספר שני תבואות . גיטין מח מציעא קו ערכין יד יח כט ל . נג נדה מז : לפי רוב השנים . ערכין כט : ולא תונו איש . מציעא נח נט : ויראת מאלהיך . שם נח :

בעה"ט אל תונו איש את אחיו . וסמיך ליה במספר לומר לך דבר שבמדה ושבמשקל אין בו דין אונאה : איש את עמיתו ויראת ס"ת שתות לומר לך שאונאה עד שתות : אני ה' אלהיכם סמיך ליה ועשיתם את חקתי . יעשה המצות לשם פועלם : וישבתם לבטח בטח בא"ם ב"ש שנ"ש שתשבו שנ"ס עמד הבית ושבו בטח :

רמבן

(יד) אל תונו . זו אונאת ממון :
(טו) במספר שנים אחר היובל . פשוטו של מקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דע כמה שנים יש עד היובל ולפי השנים ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזיר לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ויאכל ממנה תבואות הרבה צריך לקנותה לפי הזמן וזהו שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו ורבותינו דרשו מכאן שהמוכר שדהו אינו מותר לגאול פחות משתי שנים אפילו יש ג' תבואות באותם שתי שנים ואינו יוצא מפשוטו מספר שנים של תבואות ולא של שדפון ומיעוט שנים שתים לשון רש"י. ובאמת שהוא הנכון ביישוב המקרא אבל רבותינו אמרו שאין אונאה לקרקעות שנאמר או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד והמקרא הזה כפי פשוטו ולפי מדרשו לדברי הרב בקרקעות הוא אבל על כרחנו נצטרך להטות מקראות מפשוטן ונאמר שיהיה כל פסוק עומד בעצמו ואמר וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו ויחזור ויאמר במספר שנים אחר היובל תקנה מאתו התבואות וכמספר שני התבואות ימכרם לך כפי השנים תרבה ותמעיט כי על כל פנים תשיבנו לו ביובל וכל זה אזהרה ביובל שיזכרו בו לעולם וחזר ואמר ולא תונו איש את עמיתו בדברים ואני חושב עוד סברא שואלי המאנה את חבירו לדעת עובר בלאו בין במטלטלים בין בקרקעות שכאן דבר הכתוב אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל שהוא מזהיר שיקנו וימכרו לפי השנים ולא יונו איש את אחיו אבל רבותינו דרשו באונאת תשלומים בשתות המקח וביטול מקח ביותר משתות ומזה בלבד מעטו הקרקעות לפי שהאונאה בהם אפילו ביתר משתות מחילה כמו שהוא מחילה במטלטלים בפחות משתות אע"פ שהוא אסור להונות כן לדעת אבל אין דרך בני אדם לבטל ממכרם מפני אונאה מועטת כזו ודרשו חכמים מפני שאמר הכתוב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה דבר הנקנה מיד ליד אל תונו איש את אחיו למדנו שיש באונאה דין מיוחד במטלטלים שאינו נוהג בקרקעות והוא חזרת הממון אבל אזהרת הלאו נוהגת בכולן ולכך אמר וכי תמכרו ממכר לשון רבים למוכר הקרקעות ולמוכר המטלטלין או קנה מיד עמיתך היחיד מהם המוכר מטלטלין מיד ליד ואמר לכולן אל תונו וכיון שיחד והפריש המטלטלין ריבה בהן דין אונאה והוא בחזרת התשלומין וזה הדבר נכון כפי המדרשים שקבלו רבותינו וברמזי התורה אולי יהיה כל זה אסמכתא כי הלאו אזהרה בין בקרקע בין במטלטלין וחזרת הממון מידם קבלה במטלטלין ולא בקרקעות כמו שאמרו דבר השוה לכל כסף כי השעורים כלם בשתות ויתר על שתות כפי דעות בני אדם ולמה לא יוציאו הקרקעות מן הדין הזה והם הוציאו ממנו כלי בעל הבית ואמרו לא שנו אלא בלוקח מן התגר אבל בלוקח מבעל הבית אין לו אונאה מפני שדרך בעלי בתים שלא ימכרו כלי תשמישן . וגם יתכן לומר כי הכתוב יזהיר שידעו מספר השנים עד היובל ולפיהם ימכרו בהם ויקנו ולא יונו בהם איש את אחיו להטעותו במספר או להטעותו במכירה שיחשוב בה שהוא לחלוטין ויטעהו בכך אבל ידעו שניהם ויודיעו זה לזה המספר כי המכירה היא במספר שנים עד היובל שגם בקרקעות יש אונאה בטועים במדה ובמנין ואפילו בפחות משתות וכל שכן במטלטלין :
(יח) ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו . יזהיר בחוקים מפני השמיטה והיובל הנזכרים לפי שהם מכלל החוקים והמשפטים מפני דין חזרת הממכרים והעבדים

ספורנו

להראותו לתגר או לקרובו : אל תונו . ואף על פי שאמרו (שם) אין אונאה לקרקעות מכל מקום במספר שנים תקנה לא תהיה אונאה במנין השנים כאמרו ז"ל (שם) כל דבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפילו פחות מכדי אונאה חוזר : (טו) אחר היובל תקנה . שאין ראוי לקנות ביובל באופן שלפעמים לא תהיה ביד הבעלים השבים אליה שום זמן והיו כלא היו שבים אל אחוזתם כלל : שני תבואות . ולא שני שדפון וירקון כמשפט בשכירות קרקע ומכירותו : (טז) תרבה מקנתו . תקנה ביותר ממה שהיה ראוי לקרקע בתורת שכירות לשנה כי אמנם כשתקנה לשנים רבות עד היובל תוכל לעשות בה לשנים רבות גדרות נאין ושובכים וזולתם מלבד התבואה : תמעיט מקנתו . שלא תקנה לפי חשבון ממה שהיית שוכר ואין צריך לומר קונה לשנים מועטות והטעם : כי מספר תבואות הוא מוכר לך. כי כשתקנה לשנים מועטות לא תוכל להשתמש בה אלא בתבואה לבדה ולא בדבר מכחיש את הארץ באופן שלא תשוב לאיתנה כשתשוב השדה לבעלים כאמרם ז"ל (מציעא פרק השוכר) המקבל שדה מחברו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן : (יז) ולא תונו . אפילו בדברים וגניבת דעת ועצות רעות אפילו בלא שום דרך דמסונא : כי אני ה' אלהיכם . אלהי הקונה ואלהי המוכר ומקפיד אני על אונאת כל אחד מהם : (יח) ועשיתם את חקותי . ענין השביעית והיובל ואת משפטי תשמרו בענין המכר והמקנה למנין היובל וזולתו שלא תהיה שום אונאה : וישבתם על הארץ לבטח . שלא תגלו ממנה על הפך ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם ועל הפך בעון בלעו קנפתי : (יט) ואכלתם לשובע . שיהיו הפירות רבי המזון כענין שהיה בעומר

אבן עזרא

ועוד יודיענו איך יעשו בשנת היובל כי לא יזרעו בששית ובשביעית ובשמינית רק יזרעו בתשיעית ויקצרו בעשירית ולמה לא הזכיר הכתוב זה כי אמר לשלש השנים לבדם והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה שאתן ברכה בששית שיספיק ויוסיף עוד שנה ובשנת היובל יהיו שלש שנים. בלא תוספת ומלת ועשת זרה כמו משרת את המלך כי בעבור התחברות שני תוי"ן חסרו האחד להקל על הלשון: (כב) ישן. שב אל מן וטעמו כעלם וכן מן הכפר׳ תעשו את הכרובים: (כג) לצמיתות. כמו כריתות והתי"ו שרש מגזרת יצמיתם ה׳ אלהינו: כי לי הארץ. זה טעם נכבד וכן אמר משה בתפלתו ה׳ מעון אתה היית לנו אתה כמו מעון עומד ודור הולך ודור בא: (כד) ארץ אחוזתכם. שירשתם בארץ כנען גם בארץ האמורי: (כה) ימוך. מהפעלים השניים הנראים ונח נעלם ביניהם וטעמו כמו דל והביון: הקרוב אליו. ממשפחתו:

וחשב

רשי

עליה. שלא תדאגו משנת בצורת: ואכלתם לשובע. אף בתוך המעים תהא בו ברכה: (כ) ולא נאסף. אל הבית: את תבואתנו. כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם: (כא) לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ראש השנה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן: (כב) עד השנה התשיעית. עד חג הסוכות של תשיעית שהוא עת בא תבואתה של שמינית לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשד׳ בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבעה שנים בששית שלפני השמיטה השביעית שהן בטלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמיטות כלן: (כג) והארץ לא תמכר. (ת"כ) ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה: לצמתת. לפסיקה למכירה פסיקה עולמית: כי לי הארץ. (ת"כ) אל תרע עינך בה שאינה שלך: (כד) ובכל ארץ אחזתכם. (ת"כ) לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין פרק ראשון (כ"א). ולפי פשוטו סמוך לפרשה של אחריו שהמוכר אחזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב: (כה) כי ימוך אחיך ומכר. (ת"כ) מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני: מאחזתו. ולא כולה למד דרך ארץ שישייר שדה לעצמו: וגאל את ממכר אחיו. (ת"כ) ואין הלוקח יכול לעכב: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גואל. (שם ת"כ) וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל

תורה

עליה: כ וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעת הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו: כא וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים: כב וזרעתם את השנה השמינת ואכלתם מן התבואה ישן עד | השנה התשיעת עד בוא תבואתה תאכלו ישן: כג והארץ לא תמכר לצמתת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי: כד ובכל ארץ אחזתכם גאלה תתנו לארץ: רביעי כה כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו: כו ואיש כי לא יהיה לו גאל (ג׳ וחד או השיגה ידו) והשיגה ידו ומצא כדי

תרגום אונקלוס

עלה: כ וארי תימרון מה ניכול בשתא שביעתא הא לא נזרע ולא נכנוש ית עללתנא: כא ואפקיד ית ברכתי לכון בשתא שתיתיתא ותעביד ית עללתא לתלת שנין: כב ותזרעון ית שתא תמינתא ותיכלון מן עללתא עתיקא עד שתא תשיעתא עד מיעל עללתה תיכלון עתיקא: כג וארעא לא תזדבן לחלוטין ארי דילי ארעא ארי דיירין ותותבין אתון קדמי: כד ובכל ארע אחסנתכון פורקנא תתנון לארעא: כה ארי יתמסכן אחוך ויזבן מאחסנתיה וייתי פרקיה דקריב ליה ויפרוק ית זביני אחוהי: כו וגבר ארי לא יהי ליה פריק ותדביק ידיה וישכח כמיסת

מסורה

ד׳ וסי׳ בסדר בשלח: ברכתי ג׳ וסי׳ וצויתי את ברכתי. קח נא את ברכתי. הכי קרא שמו יעקב. וחד וברכתי על צאצאיך: הששי׳ ב׳ וסי׳ וצויתי את ברכתי. וכפלת את היריעה הששית: והארץ ח׳ ר"פ וסי׳ והארץ היתה תהו. והארץ לא תמכר. והארץ תעזב מהם. והארץ אשר אתם. והארץ הגבלי. והארץ הנשמה תעבד. והארץ תענה. והארץ חנפה: ובכל ארץ ה׳ וסי׳ ובכל ארץ מצרים היה לחם. ובכל ארץ אחזתכם. תשחת הארץ מפני הערב. ארץ ממשלתו דמלכים.

תולדות אהרן הן לא נזרע. פסחים נא: ועשת את התבואה. ר"ה יג נדרים סא: וזרעתם את השנה. ראש השנה שם: ואכלתם מן התבואה. בתרא לא: עד בא תבואתה. שם: והארץ לא תמכר. מציעא פט סנהדרין קז ערכין טו: כי לי הארץ. גיטין מז: ובכל ארץ. קדושין כא: וכי ימוך אחיך. שם ב ערכין ל: ומכר מאחוזתו. קדושין ע: וגאל את ממכר. שם כא: ואיש כי לא יהיה. שם עא:

בעל הטורים כי גרים ותושבים אתם עמדי וסמיך ליה ובכל ארץ אחוזתכם לומר שבכל מקום שגלו שכינה עמהם:

ספורנו

בעומר שהיה מספיק לגדול כמו לקטן כאמרם ז"ל אוכל קמעא ומתברך במעיו ויספיקו פירות הששית גם לשביעית: וישבתם לבטח עליה. ולא תשאו חרפת רעב בגוים שלא תצטרכו ללכת בארצותם לקנות התבואה: (כ) וכי תאמרו מה נאכל. וכאשר יסופק זה אצלכם ולא תבטחו שיהיה המעט מספיק באיכותו: (כא) ועשת את התבואה. באופן שתשבע עין מראות ותראו שיספיק הכמות: (כג) והארץ לא תמכר לצמיתות. הקרקע הנעבד: כי לי הארץ. הגליל הוא ארץ ה׳: כי גרים ותושבים אתם עמדי. באותו הגליל שאינו בכלל והארץ נתן לבני האדם: (כד) ובכל ארץ

רמבן

והעבדים ביובל והאוכאה ואמר וישבתם על הארץ לבטח שבעון שמיטה ויובל ישראל גולים וחזר ואמר ונתנה הארץ פריה וישבתם לבטח עליה שלא תצטרכו לצאת ממנה בשביעית לגור בארץ אחרת מפני חוסר לחם:

(כ) **וכי** תאמרו מה נאכל בשנה השביעית. כמו מסורס וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל כי הדאגה להם בעבור השמינית כי כיון שתחלת שנת השמיטה והיובל מתשרי מפירות הששית יאכלו בשביעית כמנהג בכל השנים לאכול עד אחרי הקציר שהוא בחג השבועות וגם אחרי כן עד כלות מלאכת התבואות לזרות ולהבר ועל כן הנכון בפירוש ועשת את התבואה לשלש השנים בעבור שנת היובל שתעשה הששית לכל שנת השמיטה והיובל והשנה שאחרי היובל כי כולם ישן יאכלו והבטיח הכתוב כי תפחדו בשנה השביעית לאמר מה נאכל אני אצוה את ברכתי בשנה הששית שתעשה התבואה לג׳ השנים הבאים אחריהם והיא תוספת ברכה כדי שתספיק גם בשמיטה והיובל ואמר וזרעתם את השנה השמינית לומר שתזרעו בשנה השמינית כמנהג הארץ ולא תמהרו לחרוש ולזרוע ולא לבכור כי עד בא תבואתה לבית בעת אוסף השנים בחג הסוכות תאכלו ישן. ובת"כ לג׳ השנים לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית דבר אחר לג׳ השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל:

(כג) **והארץ** לא תמכר לצמיתות. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא לוקח כובשה לשון רש"י. וא"כ למה יזהיר במכירה והראוי לא תקנה לצמיתות ואולי יאמר לא תמכר לכם לצמיתות וכן לא ימכרו ממכרת עבד אזהרה בלוקח שיוציאנו ביובל כפי פשוטו ויתכן שיהיה לא תמכר לצמיתות לאו במוכר שלא ימכור אותה לחלוטין לומר הריני מוכרה לך לעולמים גם אחרי היובל ואע"פ שהיובל מפקיעה הזהיר הכתוב למוכר או לשניהם שלא יעשו ממכרם לצמיתות ואם אמרו כן יעברו בלאו הזה ולא יועיל להם כי תחזור ביובל וכך פירשו הרב רבי משה. והטעם בזה בידוע כי בדעות בני אדם שאם יעשו ממכרם מתחלה כמספר שנים עד היובל יקל בעיניהם הענין ואם יקנה לחלוטים תקשה בעיניו החזרה מאד ויהיה כענין שאמרו במאי דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני ולקי משום דעבר אהורמנא דמלכא. והנכון בעיני שאין זה לאו ללקות עליו אבל הוא טעם יאמר הנהיגו ביניכם היובל ואל יקשה בעיניכם כי לי הארץ ואיני רוצה שתמכר לצמיתות כשאר הממכרים וזו היא כונתם בת"כ לצמיתות לחלוטין כי לי הארץ אל תרע עינך בה כי גרים ותושבים אתם אל תעשו עצמכם עיקר אתם עמדי דיו לעבד שיהא כרבו כשהיא שלי הרי היא שלכם. וטעם כי לי הארץ על דרך האמת כמו ויקחו לי תרומה וזהו שרמזו כאן דיו לעבד שיהא כרבו כי יהיה היובל נוהג בעולם והמשכיל יבין:

(כד) **ובכל** ארץ אחוזתכם. לרבות בתים ועבד עברי ודבר זה מפורש בקדושין בפרק ראשון ולפי פשוטו סמך על פרשה של אחריו שהמוכר רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שיכלול בפרשה היובל ובכל ארץ אחוזתכם תתנו גאלה ויאמר בפרשה השניה כיצד כי ימוך אחיך וגו׳ והנכון בעיני שיאמר ובכל ארץ אחוזתכם הארץ אשר אני נותן לכם לאחוזה תתנו הגאולה הואת

גְּאֻלָּתוֹ׃ כז וְחִשַּׁב֙ אֶת־שְׁנֵ֣י מִמְכָּר֔וֹ
וְהֵשִׁיב֙ אֶת־הָ֣עֹדֵ֔ף לָאִ֖ישׁ אֲשֶׁ֣ר
מָֽכַר־ל֑וֹ וְשָׁ֖ב לַאֲחֻזָּתֽוֹ׃ כח וְאִ֨ם
לֹא־מָֽצְאָ֜ה יָד֗וֹ דֵּי֮ הָשִׁ֣יב לוֹ֒ וְהָיָ֣ה
מִמְכָּר֗וֹ בְּיַד֙ הַקֹּנֶ֣ה אֹת֔וֹ עַ֖ד שְׁנַ֣ת
הַיּוֹבֵ֑ל וְיָצָא֙ בַּיֹּבֵ֔ל וְשָׁ֖ב לַאֲחֻזָּתֽוֹ׃
חמישי שלישי ס כט וְאִ֗ישׁ כִּֽי־יִמְכֹּ֤ר
בֵּית־מוֹשַׁב֙ עִ֣יר חוֹמָ֔ה וְהָֽיְתָה֙
גְּאֻלָּת֔וֹ עַד־תֹּ֖ם שְׁנַ֣ת מִמְכָּר֑וֹ
יָמִ֖ים תִּהְיֶ֥ה גְאֻלָּתֽוֹ׃ ל וְאִ֣ם לֹֽא־
יִגָּאֵ֗ל עַד־מְלֹ֣את לוֹ֮ שָׁנָ֣ה תְמִימָה֒
וְ֠קָם הַבַּ֨יִת אֲשֶׁר־בָּעִ֜יר אֲשֶׁר־לֹ֣א
חֹמָ֗ה לַצְּמִיתֻ֛ת לַקֹּנֶ֥ה אֹת֖וֹ
לְדֹרֹתָ֑יו לֹ֥א יֵצֵ֖א בַּיֹּבֵֽל׃ לא וּבָתֵּ֣י
הַחֲצֵרִ֗ים אֲשֶׁ֨ר אֵין־לָהֶ֤ם חֹמָה֙
סָבִ֔יב עַל־שְׂדֵ֥ה הָאָ֖רֶץ יֵחָשֵׁ֑ב
גְּאֻלָּה֙ תִּהְיֶה־לּ֔וֹ וּבַיֹּבֵ֖ל יֵצֵֽא׃
לב וְעָרֵי֙ הַלְוִיִּ֔ם בָּתֵּ֖י עָרֵ֣י אֲחֻזָּתָ֑ם
גְּאֻלַּ֥ת עוֹלָ֖ם תִּהְיֶ֥ה לַלְוִיִּֽם׃
לג וַאֲשֶׁ֤ר יִגְאַל֙ מִן־הַלְוִיִּ֔ם וְיָצָ֧א
מִמְכַּר־בַּ֛יִת וְעִ֥יר אֲחֻזָּת֖וֹ בַּיֹּבֵ֑ל
כִּ֣י בָתֵּ֞י עָרֵ֣י הַלְוִיִּ֗ם הִ֚וא אֲחֻזָּתָ֔ם

פּוּרְקָנֵיהּ׃ כז וִיחַשֵּׁב יָת שְׁנֵי זְבִינוֹהִי וְיָתֵיב יָת מוֹתָרָא לְגֻבְרָא דְּזַבִּין לֵיהּ וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ כח וְאִם לָא אַשְׁכַּחַת יְדֵיהּ כְּמִיסַת דְּיָתֵיב לֵיהּ וִיהוֹן זְבִינוֹהִי בִּידָא דְּזַבַּן יָתֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ כט וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּן בֵּית מוֹתַב קַרְתָּא מַקְּפָא שׁוּר וִיהֵי פוּרְקָנֵיהּ עַד מִשְׁלַם שַׁתָּא דִּזְבִינוֹהִי עִידָן בְּעִידָן יְהֵי פוּרְקָנֵיהּ׃ ל וְאִם לָא יִתְפְּרֵק עַד מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא שְׁלֶמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִּבְקַרְתָּא דְּלֵיהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לִדְזַבַּן יָתֵיהּ לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא׃ לא וּבָתֵּי פַצְחַיָּא דְּלֵית לְהוֹן שׁוּר מַקַּף סְחוֹר סְחוֹר עַל חֲקַל אַרְעָא יִתְחַשַּׁב פּוּרְקָנָא יְהֵי לְהוֹן וּבְיוֹבֵלָא יִפּוֹק׃ לב וְקִרְוֵי לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי אַחְסַנְתְּהוֹן פּוּרְקַן עָלַם תְּהֵי לְלֵיוָאֵי׃ לג וּדְיִפְרוֹק מִן לֵיוָאֵי וְיִפּוֹק זְבִינֵי בֵיתָא וְקִרְוֵי אַחְסַנְתֵּיהּ בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי בָּתֵּי קִרְוֵי לֵיוָאֵי הִיא אַחְסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ בְּנֵי

רשי

שיוכל לגאול ממכרו: (כז) וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו עד היובל כך וכך וכמה מכרתיה לך כך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותם ג' שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנם ללוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה: (כח) די השיב לו. (ערכין ל) מכאן שאינו גואל לחצאין: עד שנת היובל. (ת"כ) שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום שהיובל משמט בתחלתה: (כט) בית מושב עיר חומה. (ת"כ) בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון: והיתה גאלתו. לפי שנא' בשדה שיוכל לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך ב' שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף שאם רצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינה גואלה: והית' גאלתו. של בית: ימים. ימי שנה שלימה קרויים ימים וכן (בראשית כד) תשב הנערה אתנו ימים: (ל) וקם הבית לצמיתת. יצא מכחו של מוכר ועומד בכחו של קונה: (אשר לא חומה. לו קרינן אמרו רבותינו ז"ל אע"פ שאין לו עכשיו הואיל והיתה לו קודם לכן. ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לא בפנים תקנו לו במסורת זה נופל על זה): לא יצא ביובל. אמר רב ספרא אף אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא: (לא) ובתי החצרים. כתרגומו פצחין עיירות פתוחות מאין חומה ויש הרבה בספר יהושע (יהושע יג) הערים וחצריהם (בראשית כה) בחצריה' ובטירתם: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו: גאלה תהיה לו. (ת"כ) מיד אם ירצה ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא. בחנם: (לב) וערי הלוים. ארבעים ושמנה עיר שנתנו להם: גאלת עלם. גואל מיד אפי' לפני שתי שנים אם מכר שדה משדותיהם הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה איש בית או עיר מהם: ויצא ביובל. אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה. דבר אחר לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט תלמוד לומר ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי גואל גאולת עולם: ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת ואם לא גאלה יוצאה ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל: כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם. לא היו להם נחלת שדות וכרמים אלא ערים לשבת ומגרשיהם לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות

אבן עזרא

(כז) וחשב. מהבנין הכבד הדגוש: (כח) ויצא. הממכר. והנה שם תחת תאר השם ורבים כמוהו ואחר שהזכיר בית מושב ידענו כי ימכר מאחוזתו שדה או כרם: (כט) עיר חומה. עיר מוקפת: ימים. שנה עד שוב הימים מקור והוס וקין וחורף כאשר היו כי שנתם שוב השמש למקומו והנה אנחנו צריכים לקבלה על שנה תמימה אם לחמה אם ללבנה ואם מעוברת: (לא) על שדה הארץ יחשב. כמו ויבואו האנשים על הנשים ופי' עם: גאלה תהיה לו. לכל בית ובית כמו בנות צעדה עלי שור וכמו על בניה כי איננו: (לב) גאלת עולם. נכהי ובעבור שאמר גאלת עולם אמר ואשר יגאל והטעם כמו יקנה ויש אומרים אפילו אם היה הגואל לוי. וי"א ויצא כפ"א רפה בלשון ישמעאל. בית או עיר

וחברו דד"ה: מצאה ג' וסי' ולא מצאה היונה. ואם לא מצאה ידו. גם צפור מצאה בית: די ו' וסימן נמסר בסדר כי תזריע: תם ה' וחסר וסי' עד תם שנת ממכרו. עד תם כל הדור. עד תם כל הגוי. תם וישר יצרוני. עד תם פגריכם. והד ותם דרכיך. וכל משלי דכוותא במ"א אנשי דמים ישנאו תם: ואשר י"ב ר"פ וסימן ואשר לא שם לבו. ואשר לא צדה. ואשר יגאל מן הלוים. ואשר יבא את רעהו. ואשר עשה לדתן. ואשר עשה לכם במדבר. ואשר אכלו שאר עמי. ואשר ישמיעו. ואשר נהגו שארית. ואשר היה נעשה ליום. ואשר לא נתן. ואשר עשה לחיל: חמה ג' חסר

תולדות אהרן גאולתו. שם כ כא ערכין ל: וחשב את שני. ערכין שם: והשיב את. שם: לאיש אשר מכר. שם: ויצא ביובל ושב. שם כט (שם מו): ושב לאחוזתו. שם יד: ואיש כי ימכר. מגלה ג קדושין כ ערכין ל לא לג: עד תם שנת. שם יח לא נדה מז: ימים תהיה. כתובות נז קדושין כ כא: עד מלאת. ערכין לא: תמימה. שם: וקם הבית. ב"ק כב ערכין ל לא לב (מעשרות לא): אשר לא חומה. מגלה ג ה ו שבועות יז ערכין לב: לקונה אותו. שם לא: לא יצא ביובל. שם נט לא: ובתי החצרים. שם לג: על שדה הארץ יחשב. קדושין כא ערכין שם: גאולה תהיה לו. קדושין כ ערכין ל לג (קדושין נט): גאולת עולם. שם לג: ואשר יגאל. שם: ויצא ממכר. שם: כי בתי ערי. שם:

בעל הטורים מצאה ג' במסרה. ואם לא מצאה ידו ואידך גם צפור מצאה בית ודרור קן לה פי' אם לא מצאה ידו שאינו יכול לגאול ישאר ביד הלוקח עד שנת הדרור וזה הוא מצאה בית ודרור שבשנת הדרור ימצא ביתו:

רמבן

הזאת של היובל ואמר גאולה כמו גאל ה' עבדו יעקב שהוציא עבדו מיד המחזיקים בו וכן וגאלתי אתכם בזרוע נטויה אף זה תתנו גאולה לארץ שאני רוצה לגאול ארצי מיד המחזיקים בה שלא נתתיה אני להם בחלק אחוזתם והוצרך לומר כן בעבור שאמר כי לי הארץ והנה כל הארץ לו היא לפיכך חזר ואמר שינהוג היובל בארץ אחוזתנו בלבד לא בחוצה לארץ ואמר ובכל שהיא תנהג בכל אחוזתנו גם בעבר הירדן ובכל מקום האחוזה לא בארץ ה' אשר שם המקדש בלבד:

(כט) **ואיש** כי ימכור בית מושב עיר חומה. בעבור שממכר ביתו של אדם קשה בעיניו מאד ויבוש ממנו בעת שימכרנו רצתה התורה שיגאלנו בתוך השנה הראשונה ובעבור כי האדם לשדה נעבד וממנו יצא לחם למחיתו רצה שיצא השדה ביובל אבל הבית לאחר היאוש ששנה דירתו ועמד שנה בבית אחר לא יזיק לו כי לא תמעט מחיתו אם יחלט ובתי החצרים עשוים לשמירת השדות ולהיותם מושב לעובדי האדמה וע"כ דינם כשדה הארץ:

(לג) **ואשר** יגאל מן הלוים. הנראה בפשוטו של פסוק זה כי אמר גאולת עולם תהיה ללוים לגאול מיד ולגאול לעולם ולא פירש בהם אם יגאלו הקרובים ולא אם ינהג בהם יובל לפיכך חזר ואמר ואשר יגאל מן הלוים יהיה הגואל שיגאל הוא מעצמו או הלוי הקרוב אליו ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ביובל מיד הקונה על דעת כן יגאל שיחשוב שני ממכרו והשיב את העודף לומר שהיובל נוהג בהם ותהיה גאולת הלוים כאשר אמר בישראל וחשב את שני ממכרו וגו' ורבותינו אמרו שהכתוב מדבר בלוי שקנה מלוי ולפי דבריהם נראה לי בפי' הפסוק כי היה לפנים בישראל כשצריך אדם למכור שדהו שיבא הקודש בירושתו ויקנה אותה והוא הנקרא גאולה שנאמר

אבן עזרא

עיר המשפט אחד: (לה) ומטה ידו. מגזרת לא ימוט והמ"ם שרש וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי: אחיך. ישראל: עמך. שאתה חייב לכמלא עמך שאתה רואה: גר ותושב. ואם הוא מארצך או גר ותושב: וחי. כמו יחיה: והחזקת בו. הפך ומטה ידו שלא יפול: (לו) נשך ותרבית. מפורש בדברי הקבלה תי"ו תרבית נוסף כמו תרמית והוא מגזרת רב רק הוא מהפעלים שהלמ"ד שלהם נח נעלם כמו תכלית שנאה ואחר כן פי' הנשך והתרבית גם מ"ם מרבית נוסף כמו מ"ם ואבן משכית: (לח) וטעם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. שהייתם גרים והנה נתתי לכם אחוזה והטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך גם עם כל הפרשה הנזכרת בעבור גאלת הארץ. והזכיר פרשת ומטה ידו עמך בעבור שיזכיר הישראלי שיהיה לו צורך רב עד שימכור עצמו שילא ביובל והנה כל פרשת הסדר דבקה: (לט) ונמכר לך. הוא מעצמו או גנב ממך ומכרוהו בבית

רשי

כשדות כדי שלא תופקע נחלתם מהם: (לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר. מכר גזבר שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל ולא כמו שנא' בישראל (ויקרא כו) ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד אבל בן לוי גואל לעולם: (לה) והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופש בו ומעמידו נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו: גר ותושב. אף אם הוא גר או תושב ואיזהו תושב כל שקבל עליו שלא לעבוד ע"ג ואוכל נבלות: (לו) נשך ותרבית. חד שוויגהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין): ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך (ב"מ סא) או התולה מעותיו בנכרי להלוותם לישראל ברבית הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הוצרך לומר ויראת מאלהיך: (לח) אשר הוצאתי וגו'. והבחנתי שם בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית והומר של נכרי הם. ד"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבדות עליכם: לתת לכם את ארץ כנען. בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. (ת"כ) שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כו': (לט) עבודת עבד. עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעלו: (מ) כשכיר כתושב. עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו: עד שנת היובל. אם פגע בו יובל לפני שש

מקרא ותרגום אונקלוס

בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם׃ ס לה וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ׃ לו אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ׃ לז אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא־תִתֵּן אָכְלֶךָ׃ לח אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת לָכֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים׃ ששי רביעי ס לט וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃ מ כְּשָׂכִיר כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ׃

יִשְׂרָאֵל׃ לד וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן אֲרֵי אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן׃ לה וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אָחוּךְ וּתְמוּט יְדֵיהּ עִמָּךְ וְתַתְקֵף בֵּיהּ דַּיָּר וְתוֹתָב וְיֵחֵי עִמָּךְ׃ לו לָא תִסַּב מִנֵּיהּ חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ וְיֵחֵי אָחוּךְ עִמָּךְ׃ לז יָת כַּסְפָּךְ לָא תִתֵּן לֵיהּ בְּחִבּוּלְיָא וּבְרִבִּיתָא לָא תִתֵּן מֵיכְלָךְ׃ לח אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְמִתַּן לְכוֹן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא׃ לט וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אָחוּךְ עִמָּךְ וְיִזְדַּבַּן לָךְ לָא תִפְלַח בֵּיהּ פּוּלְחַן עַבְדִּין׃ מ כַּאֲגִירָא כְּתוֹתָבָא יְהֵי עִמָּךְ עַד שַׁתָּא

ד' זוגין חד כ' ס' וחד כ' ו' וסוא חד מן ב' מלין בטעם ס' דסבי' היא סימן. ל' מלעיל. ל'. ל'. י"ו פתחין בכופי' באס"ף. ל' בטעם בכופי' ר"ס. פ'. ל'. כ'.

מסורה

יסי' בסדר בשלח: ושרה ב' א' כתיב ה' וא' יו"ד וסי' ושרה מגרש. הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדי: וכי ימוך הד מן ד' זוגין מן ג' ג' בענין קדמא לא נסיב וי"ו ותניינא ותליתי' נסיב וי"ו וסימן במס"ר: כשכיר ב' וסימן כשכיר כתושב יהיה עמך. עד

תולדות אהרן

ושדה מגרש. שם: כי אחוזת. שם כח לד: וכי ימוך. קדושין כ מציעא סא קיד ערכין ל: אל תקח. קדושין כ ב"ק קיב מציעא סא עא עה ערכין ל: את כספך. מציעא ס סא סה: ויראת מאלהיך. מציעא עא תמורה ו: וחי אחיך. נדרים סה מציעא סב סז תמורה ו: לתת לכם. כתובות קי: וכי ימוך אחיך. קדושין כ מציעא עא ערכין ל: עד שנת היובל. קדושין כ ערכין כט:

בעל הטורים

ושדה ב' במסורה. ושדה מגרש עריהם לא ימכר ואידך ושדי תרומות היינו דאמרינן בערכין ושדה מגרש עריהם לא ימכר פירוש לא יבוגס וכמו כן שדי תרומות לא יבוגס דכתיב אל טל ואל מטר: וחי אחיך עמך וסמיך ליה אל תקח מאתו נשך ותרבית רמז שכל המלוה ברבית אינו חי וכן הוא אומר בנשך נתן חיה לא יחיה נשך בגימטריא זה נתש לעפיד לבא אין סנחם מתרפא כדכתיב וסנחם עפר נחמו כן הלוקח רבית לא יחיה ד"א שדומה רביה לנחש שנושך בנחש: רבית עולה תרי"ב שסקול כמו תרי"ב מצות: כשכיר שנים במסורה. כשכיר כתושב יהיה עמך ואידך עד יצלה כשכיר יומו רמז למה שאמרו חכמים פועל חוזר אפילו בחצי היום פירוש כשכיר יהיה עמך עד שירצה ואפילו ביומו אם ירצה יחזור:

ספורנו

ארץ אחוזתכם גאלה תתנו לארץ. אבל בח"ל אין שם דין שמיטין ויובלות: (לה) והחזקת בו. להקימו: (לו) אל תקח מאתו. כי זה דרך נאות להקימו כשתלווהו בלי נשך ותרבית: וחי אחיך עמך. וזה תעשה כשים לאל ידך די לחיות אתה ולהלוותו כאמרם ז"ל (מציעא פרק איזהו נשך) חייך קודמים לחיי חברך: (לח) להיות לכם לאלהים. שיהיה התכלית המכוון ממנו מושג בין כלכם ולכן ראוי שיהיה סדר המדינות בכם באופן שתוכלו כלכם לחיות זה עם זה ותעזבו זה את זה להשלים המכוון: (מ) כשכיר כתושב יהיה עמך. הקנוי קנין שש שנים יהיה אצלך. כשכיר שנה בשנה והקנוי קנין

רמבן

שנאמר קנה לך את שדי אשר בענתות כי לך משפט הגאולה לקנות וכן מפורש שם בענין בועז ונראה בעיני שהיו דנים לו דין קדימה כאשר הנהיגו לנו רבותינו בדינא דבר מצרא והיו קונים מן הגואל הראשון בקנין סודר כמו שעשה בועז והנה יאמר הכתוב בכאן כי כאשר יגאל הלוי נחלת לוי כלומר שיקנה אותה ממנו כדין הגאולה יצא הממכר ההוא ביובל לימד שיהא יובל נוהג בהם בגאולה כמכירה אחרת ולא היה צריך להזכיר הדין במכירה לבדה כי הם בכלל ישראל אלא שיפה כחם בגאולת עולם והדין הזה של גאולה גם בישראל יהיה נוהג אבל הזכירו הכתוב בלוי שלא תאמר לא נתנו הערים אלא לשבט הלוי כלו ולכן יצאו מישראל אבל לא מלוי וכל שכן מגואל קרוב שאנחנו חייבינוהו לקנות ולכך אמר שאף הגאולה תצא ביובל ומן הלוי נלמד בישראל ואפשר ג"כ שאין הלוים רשאין למכור בעריהם לישראל בשום מכר ולכן תקרא כל קנייתם גאולה:

(לו) וטעם וחי עמך. שיחיה עמך והיא מצות עשה להחיותו שממנה נצטוינו על פקוח נפש במצות עשה ומכאן אמרו וחי אחיך עמך זו דרש בן פטורי שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים אם שותה הוא מגיע לישוב ואם שניהם שותים שניהם מתים דרש בן פטורי מוטב ישתו שניהם וימותו ולא יראה אחד במיתתו של חבירו עד שבא רבי עקיבא ולמד וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי חבירך וחזר ואמר וחי אחיך עמך לחזק ולהזהיר ומדרשו אהדר ליה רבית דליחי עמך זה בהחזרת רבית קצוצה כענין שאמר בגזל והשיב את הגזלה אשר גזל ואונקלוס עשה גר ותושב וחי עמך הכל מן המצוה ידור ויתותב ויחי עמך אבל על דעת רבותינו בגמרא והחזקת בו ובגר ותושב וחי כל אחד מהם עמך:

נשך ותרבית. חד שויוהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין לשון רש"י. ולפי פשוטו נראה בעיני כי הנשך הוא שילונו מנה ליתן לו ברביתו חמשת שקלים בכל שנה ויקרא כן בעבור כי אחריתו כנחש ישך שמכלכן ועולה התרבית הוא שילונו עד זמן פלוני ואז יפרענו ויתן לו רבית חמשה שקלים ואין בו רבית אחר הזמן ההוא כי זה אינגו נושך שלא יעלה יותר מן הסך ההוא אבל הוא רבית ולכך אמר את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך כי המנהג להלוות את הכסף בנשך בכל שנה יתן כך והאוכל ילונו עד הקציר ואז יפרענו מגרנו בתוספת קצוב:

(מ) וטעם כשכיר כתושב. לא יהיה עמך בביתך כעבד אלא כשכיר שנה שהוא הנשכר לעבודת בני חורין ולא יכבידו עליו או כתושב שדרך התושבים הבאים לגור בארץ שיעבדו את בעל הבית אשר הם מתגוררים אתם לרצון להם כענין יעקב עם לבן שאמר הכי אחי אתה ועבדתני חנם

רשי

שש שנים היה היובל מוציאו: (מא) ובניו עמו. אמר רבי שמעון אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו: אל אחוזת אבתיו. (ת"כ מכות יג) אל כבוד אבותיו ואין לזלזלו בכך: אחזת. חזקת: כי עבדי הם. (ת"כ) שטרי קודם: לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה לומר כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח: (מג) לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבוא שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללבו לכך נאמר ויראת: (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. א"ת אם כן במה אשתמש בעבדי איני מושל בכנענים איני נוחל שהרי הזהרתני (דברים כ) לא תחיה כל נשמה אלא מי ישמשני. מאת הגוים הם יהיו לך לעבדים: אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: (מה) וגם מבני התושבים. (קדושין סז) שבאו מסביבותיכ' לישא נשי' בארצכם וילדו להם הבן הולך אחר האב ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו כעבד: מהם תקנו. אותם תקנו: (מו) והתנחלתם אותם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם. ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם והתנחלתם כמו והתחזקתם: איש באחיו. להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: (מז) יד גר ותושב. גר והוא תושב כתרגומו ערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב: וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם לו שיעשיר דבוקו עמך: ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו עמו על ידי שלמד ממעשיו: משפחת גר. (קידושין כ ב"מ ע"א) זה העו"ג כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לעו"ג עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים: (מח) גאלה תהיה לו. מיד אל תניחהו שיטמע עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעובדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל ובעו"ג שתחת ידך הכתוב מדבר ואע"פ כן לא תבא עליו בעקיפין מפני חלול השם (ב"ק קי"ג) אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו העו"ג מן דמיו אם היו עשרים שנה משנמכר עד היובל וקנאו בעשרים מנה נמצא שקנה העו"ג עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו חמש שנים ובא ליגאל ינכה לו חמשה מנים ויתן לו העבד

תורה

מא וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ
וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־
אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃ מב כִּי־
עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמָּכְרוּ
מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃ מג לֹא־תִרְדֶּה
בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃
מד וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־
לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד
וְאָמָה׃ מה וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשָׁבִים
הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ
וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר
הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם
לַאֲחֻזָּה׃ מו וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם
לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה
לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־
תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ׃ שביעי ס
מז וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר וְתוֹשָׁב עִמָּךְ
וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר לְגֵר
תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת
גֵּר׃ מח אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה
תִּהְיֶה־לּוֹ אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ׃
מט אוֹ־דֹדוֹ אוֹ בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־

כול' חסר במ"ג · ג' · ד' · ג' · ב' חסר ו' · י"ג ר"פ · ד' · ג' ואחד ממשפחתם ב' א' חסר וא' מ"ל ודין מ"ל · י"ח חסי'. ג' ו' מלין בליש' בקדמ' ומהפך ב' ובענין · ל' וא' ואם מך. ל' · ל'. ל' בסיפ' · מו"ל חסר במ"ה מ"ל

אונקלוס

דְּיוֹבֵלָא יִפְלַח עִמָּךְ׃ מא וְיִפּוֹק
מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ
וִיתוּב לְזַרְעִיתֵיהּ וּלְאַחְסָנַת
אֲבָהָתוֹהִי יְתוּב׃ מב אֲרֵי
עַבְדַי אִנּוּן דְּאַפֵּקִית יַתְהוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא
יִזְדַּבְּנוּן זְבוּן עַבְדִּין׃ מג לָא
תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל
מֵאֱלָהָךְ׃ מד וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ
דִּי יְהוֹן לָךְ מִן עַמְמַיָּא
דִּבְסַחְרָנֵיכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן
עַבְדִּין וְאַמְהָן׃ מה וְאַף מִבְּנֵי
תוֹתְבַיָּא עַרְלַיָּא דְּדָיְרִין
עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן
וּמִזַּרְעִיתְהוֹן דְּעִמְּכוֹן
דְּאִתְיְלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן
לְכוֹן לְאַחְסָנָא׃ מו וְתַחְסְנוּן
יַתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן
לְמֵירַת אַחְסָנָא לְעָלַם בְּהוֹן
תִּפְלְחוּן וּבְאַחֵיכוֹן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל גְּבַר בְּאָחוּהִי לָא
תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ׃ מז וַאֲרֵי
תַדְבֵּיק יַד עֲרַל וְתוֹתָב עִמָּךְ
וְיִתְמַסְכַּן אָחוּךְ עִמֵּיהּ וְיִזְדַּבַּן
לַעֲרַל תּוֹתַב עִמָּךְ אוֹ
לְאַרְמַאי מִזַּרְעִית גִּיוֹרָא׃
מח בָּתַר דְּיִזְדַּבַּן פּוּרְקָנָא
תְּהֵא לֵיהּ חַד מֵאֲחוֹהִי
יִפְרְקִינֵיהּ׃ מט אוֹ אֲחַבוּהִי
אוֹ בַר אֲחַבוּהִי יִפְרְקִינֵיהּ אוֹ

אבן עזרא

בבית דין: (מא) הוא ובניו עמו. זה שהעתיקו חכמים ועבדו לעולם: (מב) וטעם כי עבדי הם. כי אני קניתים מבית עבדים: (מג) תרדה בו. כטעם ממשלה: בפרך. כדברי המתרגם ארמית: (מד) מאת הגוים אשר סביבותיכם. כעמון ומואב ואדום וארם: (מה) וגם מבני התושבים. הדרים בארץ כנען שהיא ארצכם והם מהגוים הנזכרים או מצרים וכל עם חוץ משבעת הגוים כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמה והנה אסור אפילו להאכילם ויתכן שחז"ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען ואיננו כנעני ביחוסו או הם ידעו להוציא זה הדבר לאמתו כי דעתנו נקלה כנגד דעתם: (מו) והתנחלתם. מבנין התפעל וכמוהו והתאויתם לכם: לעולם בהם תעבודו. מותרים רק כאשר מצאנו חז"ל שאמרו כי היא מצוה קבלנוה. וטעם ובאחיכם בני ישראל. שתעשה הפרש בין אחיך ובין העו"ג: (מז) או לעקר. כמו שרש והטעם ששב לדת ישראל והוא ממשפחת גר ואין ריע לו רק הוא כמו מלת ושרשך הפך וכן ואת סוסיהם תעקר: (מט) או השיגה ידו. שמצא אבדה או ירש ממון מת ממשפחתו. הזכיר בתחלה האח והמשפחה כי הוא הדבר הנמצא ברוב:
קונהו

ירצה כשכיר יומו: וגם י"ג ר"פ וסי' ללוט. וגם את הגוי. תם אמנה אחתי. וגם את בן האמה. וגם ערב רב. וגם מקנגו. וגם הכהנים הנגשים. וגם מבני התושבים. וגם את אחיך. וגם הקמתי את בריתי. וחברו. וגם יד ה' היתה בם. וגם את הצרעה: הגרים ד' קמץ וסימן והיתה שבת. וגם מבני התושבים. והגרים עמהם מאפרים ומנשה דד"ה. ולהגרים הגרים בתוככם דיחזקאל: הולידו ב' א' חסר וא' מלא וסימן וגם מבני התושבים. ולהגרים הגרים בתוככם דיחזקאל תניינא חסר: ובאחיכם ו' מלין בטעמא אזלא ומהפך וסי' ובאחיכם בני ישראל. כל תעדה מדבר צן. וכל צורותיו וכל תורותיו. בקנותיהם על יאשיהו. גדבריא דתבריא. זמריא תרעיא:

תולדות אהרן ויצא מעמך. קדושין כב: ושב אל משפחתו. שם עו כא מציעא עא מכות יג: לא ימכרו. סנהדרין פו עקידה שער פ': וגם מבני התושבים. יבמות מו עח סוטה ג גיטין לז קדושין סז: אשר הולידו. יבמות עח סוטה ג: והתנחלתם אותם. מגלה כז כתובות מג נזיר סא גיטין לט קדושין טז כב בתרא קי (כתובות נח קדושין נח נט): לרשת אחוזה. בכורות יג: לעולם בהם. ברכות מז סוטה ג גטין לח קדושין כב נדה מז: וכי תשיג. קדושין יד: לגר תושב עמך. שם כ ב"ק קיג מציעא עא: או לעקר. יבמות מו מציעא סט: אחרי נמכר. ב"ק קיג ערכין ל: אחד מאחיו. קדושין כא: או דודו או בן דודו. יבמות נד קדושין טו כא (שבת ע):

בעל הטורים הולידו ב' במסרה. אשר הולידו בארצכם. ואידך אשר הולידו בנים בתוככם ביחזקאל בענין חלוקת הארץ שצוה ליתן לגרים חלק בארץ שאף על פי שבביאת הארץ לא נטלו גרים חלק בארץ לעתיד לבוא יטלו חלק בארץ: והתנחלתם ב' במסרה. והתנחלתם אותם לבניכם והתנחלתם את הארץ. וז"ש חכמים דעבד איתקש לקרקעות לקנותו בכסף בשטר ובחזקה: בן דדו. חסר וי"ו אותיות בן דוד יגאלנו:

רמבן

הגידה לי מה משכרתך ובת"כ כשכיר מה שכיר ביומו תתן שכרו אף זה ביומו תתן שכרו כתושב מה תושב בטוב לו לא תונכו אף זה בטוב לו לא תונכו יהיה עמך במאכל עמך במשתה עמך בכסות נקיה וכו':
(מז) **משפחת** גר. זה כותי כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לעו"ג עצמה להיות לה שמש ולא לאלהות אלא לחטוב לה עצים ולשאוב לה מים לשון רש"י מתורת כהנים. ואם כן יאמר או לעקר ומשפחת גר וקרא ע"ג עקר בעבור שאדם חייב לשרש אחריה ולעקרה. ואונקלוס תרגם לארמאי גיורא

ספורנו

קנין יובל יהיה אצלך כשכיר שמתישב עמך לשנים רבות: (מב) כי עבדי הם. אע"פ שבשביל שהלך זה וקנה אדון לעצמו היה ראוי לכל שעבוד מ"מ מצד מה שהוא עבדי אין בידו למכור עצמו לעבדות מוחלט: (מח) אחרי נמכר גאלה תהיה לו. כבר באמרו ז"ל (קדושין) שלא תאמר מאחר שהלך זה ונעשה כומר לע"ג אדחה אבן

אבן עזרא

(נ) קונהו. בה"א ובלא ה"א שוה: המכרו. שם הפעל מבנין נפעל והשנים שיעמוד עמו כימי שכיר יהיה. וי"ו ואם עוד רבות בשנים כפ"א רפה בל' ישמעאל הטעם בין היות השנים הנשארות רבות או מועטות: (נא) לפיהן ישיב גאלתו. על כסף מקנתו כן יחשב לו: (נג) כשכיר שנה. להוסיף לא ירדנו בפרך לעיניך לא נעזוב הגר לרדות בו בפרך:

(נד) ואם לא יגאל באלה. בשנים הנשארות ליובל וי"א על ידי אלה הנזכרים: (נה) כי לי בני ישראל. טעם שתודיעו כן הגר הקונה העבד הישראלי:

(א) לא תעשו לכם אלילים. בעבור שנמכר לעכו"ם הזהיר על ע"ג שלא ישתחוה לאלהיו בפסל ולא יעבוד אלהיו בשבת ובזה יקנהו הנכרי: (ב) ומקדשי תיראו. שיבא למקדש שלש רגלים ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים בעבור שאמר עבדי הם ואחר שהם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרים. ופסל ידוע. ומצבה לפסל: משכית. שם כמו מרבית וטעמו אבן מצויירת מגזרת עברו משכיות לבב שכיות החמדה: לא תתנו בארצכם. זה משפט ע"ג במרקולים: כי אני ה' אלהיכם. לי תשתחוו ובתרגום ירושלמי כן: את שבתותי תשמורו. שנות השמיטה: ומקדשי תיראו. שנת היובל. כי כן כתוב תהיה לכם ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי מטעי' ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני ולא בעבור שהזכיר להשתחוות עליה והטעי' שתבואו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית רק מקדשי והנה הזכיר היום הנבחר כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר פירשתי וגם הזכיר המקו' הנבחר: טעם אני ה'. ששבתתי מכל מלאכה בשבת וכבודי דר במקדש על כן הזכיר מלת תיראו:

רשי

העבד ט"ו מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: (נ) כימי שכיר יהיה עמו. חשבון המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאלו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו: (נא) אם עוד רבות בשנים. עד היובל: לפיהן. הכל כמו שפירשתי: (נג) לא ירדנו בפרך לעיניך. כלומר ואתה רואה: (נד) (הוא ובניו עמו. ע"ג חייב במזונות בניו): ואם לא יגאל באלה. באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: (נה) כי לי בני ישראל עבדים. שטרי קודם: אני ה' אלהיכם. כל המשעבדן מלמטה כאלו משעבדן מלמעלה: (א) לא תעשו לכם אלילים. (ת"כ) כנגד זה הנמכר לעו"ג שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד ע"ג אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר וגו' (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו'. דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה בריבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לעו"ג: ואבן משכית. לשון כסוי כמו (שמות לג) ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים: להשתחוות עליה. אפילו לשמים לפי שהשתחוואה בפשוט ידים ורגלים היא ואסרה תור' לעשות כך חוץ מן המקדש: (ב) אני ה'. נאמן לשלם שכר:

מקרא

משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו או השיגה ידו ונגאל: 50 וחשב עם קנהו משנת המכרו לו עד שנת היבל והיה כסף ממכרו במספר שנים כימי שכיר יהיה עמו: 51 אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו מכסף מקנתו: 52 ואם מעט נשאר בשנים עד שנת היבל וחשב לו כפי שניו ישיב את גאלתו: 53 כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא ירדנו בפרך לעיניך: 54 ואם לא יגאל באלה ויצא בשנת היבל הוא ובניו עמו: מפטיר 55 כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם:

כו 1 לא תעשו לכם אלילם ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה כי אני יהוה אלהיכם: 2 את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני יהוה: פ פ פ

נ"ז חטי"ל. לאחז"ה סימן

מסורה

ל' ומ"ל א' והשיגס · ל' ר"ס נסיפ' · ל' ומטמ' א"ב מן חד חד · ג' כ"ד · ל' · פ' · כי לי בטעלות כי לי כל בכור · במונח ודין במקף ומהפך וסי' עבדי' וריזין גוכריא מתינין · מ"ז פסוקי לא לא לא · ב' כ"ב · ל' · כ"א סופי פסוקים · כ' סופי פסוקים

תרגום אונקלוס

מקריב בשריה מזרעיתיה יפרקיניה או דתדביק ידיה ויתפרק: נ ויחשב עם זבניה משתא דאזדבן ליה עד שתא דיובלא ויהי כסף זבינוהי במנין שניא כיומי אגירא יהי עמיה: נא אם עוד סגיאות בשניא לפומהן יתיב פורקניה מכסף זבינוהי: נב ואם זעיר אשתאר בשניא עד שתא דיובלא ויחשב ליה כפום שנוהי יתיב ית פורקניה: נג כאגיר שתא בשתא יהי עמיה לא יפלח ביה בקשיו לעינך: נד ואם לא יתפרק באלין ויפוק בשתא דיובלא הוא ובנוהי עמיה: נה ארי דילי בני ישראל עבדין עבדי אינון דאפקית יתהון מארעא דמצרים אנא יי אלהכון: א לא תעבדון לכון טעון וצלם וקמא לא תקימון לכון ואבן סגידא לא תתנון בארעכון למסגד עלה ארי אנא יי אלהכון: ב ית יומי שביא דילי תטרון ולבית מקדשי תהון דחלין אנא יי: פ פ פ

לפיהן חד מן אלפא ביתא מן חד חד חד נו"ן נחד מ"ם בס' תיבותא וסי' אותהן. ורגמו עליהם אבן. אותהם. ואנשים צדיקים. בנעוריהן. ותזנינה במצרים. בנעוריהם. אשר בנינו כנטיעים. והמתן. אם בן הוא. והמתם. ויצו אבשלו' את נעריו. ובמשפטיהן דרך לפניהם. וכמשפטיהם. המלך יתאבל. ידעתין. עתה נבראו. ירעתים. שלשה המה נפלאו ממנו. לפיהן. אם עוד רבות. לפיהם. שרים עצרו במלי'. מוצאיהן. ודרך לפניהם. מוצאיהם. ויכתוב משה את מעזבן. הילילו אניות תרשיש. מעזכם. ויאמר להם לכו אכלו פריהן. כי על כן שלח על כל. פריהם. ושבתי את שבות. שוממין דרכי ציון אבלות. שוממים. על אלה אני בוכיה. תאכלון לא יום אחד. תאכלום. כל הולך על גחון. וכל חד וחד לית דכוותא: לא תעשו לכם אלילים. חד מן ו' ר"פ אי' בהון לא לא לא נמסר בסדר קדשים:

תולדות אהרן

תולדות אהרן או השיגה. שם טו: ממשפחתו יגאלנו. יבמות נד קדושין טו כא: וחשב עם קנהו. שם יז יח ב"ק קיג: כימי שכיר. קדושין כ כא ערכין ל: אם עוד רבות. קדושין כ ערכין ל (קדושין נט): ישיב גאלתו. קדושין ח יו: מכסף מקנתו. קדושין ח יד טו כ בכורות יג ערכין ל: ואם מעט נשאר. קדושין כ ערכין ל: כפי שניו. קדושין שם ערכין שם: ואם לא יגאל. קדושין שם (קדושין שם): ויצא. שם: כי לי בני. שם כב ב"ק קטז מציעא י בתרא י (קדושין שם): אבן משכית. מגלה כב:

בעל הטורים

אם עוד רבות בשנים. רבות בגימטריא יוצא בגרעון כסף: שניו. שלשה. כפי בניו ישיב את גאולתו. ורב שיהיו ימי בניו. מספר בניו ולא חקר פי' כפי שניו בין אם הם רבים כדכתיב ורב שיהיו ימי שניו. או מעטים כדכתיב מספר דהיינו מועטים כמו מתי מספר לעולם ישיב גאולתו. י"ד פעמים כתיב יובל כנגד י"ד יובלות שהיו בארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה וי"ט פעמים גאל יגאלנו וגאל נגד י"ט ברכות לכן צריך לסמוך גאולה לתפלה: ופסל בפ"א עקומה לומר לך המודה בעבודת כוכבים כאלו כופר בכל התורה כולה שניתנה מגפיקום פיו של הקב"ה: את שבתותי תשמרו סמך לעבודת כוכבים שמקול שבת כנגד עבודת כוכבים. וסמך לו את מקדשי תיראו שאין בנין בית המקדש דוחה שבת: את שבתותי תשמרו. פרי שכי' שמירה אחר שבת שמור את יום השבת פרי שמירה לפניו שצריך שמירה מן מלפניו ובין מלאחריו תוספת מחול על הקדש:

ספורנו

אבן אחר הנופל תלמוד לומר אחרי נמכר גאלה תהיה לו: (נ) וחשב עם קונהו. אף על פי שהקונה הוא כותי כבוש תחת ידך וקנה שלא כהוגן לא ימשכנו וילא: (נא) אם עוד רבות בשנים. אין ספק שאחר שהיה העבד בבית אדוניו זמן רב תהיה פעולתו יותר מעולה ממה שהיתה בתחלת הכנסו לעבוד לכך אמר שאף על פי שיש זמן הרבה עד סוף זמן ממכרו ואין ספק שלא היתה פעולתו על אותו השלמות שהיתה עתידה להיות אם היה שוהא כל הזמן מ"מ יגרע מדמי המכר כפי כסף מקנתו כאמרם ז"ל בפרק שני מערכין נתרבה כספו מכסף מקנתו: (נב) ואם מעט נשאר. באופן שמכר שני הפעלה המובה שעברו שודף על הראוי כפי חשבון המכר יגרע כראוי

רמבן

והוא הנכון. והזכיר הכתוב נמכר לגר התושב עמנו והנמכר לעקר משפחת הגר שהוא כותי עצמו. והוא מלשון עקר שרשוני. ואמר משפחת גר שהגר ותושב שהשיגה ידו עמנו הוא חבור כאלו סמך עמו שימכר לעקר משפחתו וצוה הכתוב שתהיה לו גאולה ושיא מצות עשה לכל ישראל שיגאל אותו ואחר כך צוה הקרובים שהם קודמים. וטעם המצוה ברור כדי שלא יטמע וילמד ממעשיהם כי בשאר הנמכרים הגאולה בקרובים רשות. ולכך אמר כאן כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם לומר אע"פ שאין הגר תושב והעקר חייבין במצות היובל לא יקנו את עבדי להם לעבדים:

רמבן

כו (א) **לא** תעשו לכם אלילים. כנגד זה הנמכר לכותי הכתוב מדבר שלא יאמר הואיל ורבי עובד ע"ג אף אני אעבוד ע"ג הואיל ורבי מגלה עריות אף אני אגלה עריות הואיל ורבי מחלל שבת אף אני אחלל שבת ת"ל לא תעשו לכם אלילים. את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו. הזהיר כן הכתוב על המצות לשון ת"כ. ופירושה שהזכיר הכתוב ע"ג ושבת שיזהר בהן העבד הנמכר לכותי ומורא המקדש שיבא שם ברגלים ויירא ממנו והוא הדין לכל המצות. אבל הזכיר אלה שהן אבות ללמד על כולן. ויש גורסין הזהיר כאן ואם הגרסא כך רמזו שכל המצות בכלל השבת והמקדש והמשכיל יבין:

ספורנו

הרואי. לפעולת השמים שעברו כאמרם שם נתמעט כספו כפי שניו: **כו** (א) **לא** תעשו לכם. אף על פי שתשתעבדו לאומות כמו שעשה זה שמכר עצמו לגוים לא תמירו כבודכם בלא יועיל וזה שלא יטעו כמו שהזכירו ז"ל שטעו רבים בעת הגולה שאמרו לנביאים עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה יש לזה על זה כלום. וזה כי אפילו אחר כל שעבוד אתם עבדי כמו שהזכירו ז"ל שהשיבו הנביאים על זה כאמרם כורש עבדי נבוכדנצר עבדי עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי: כי אני ה' אלהיכם. אפילו בימי השעבוד כאמרו ואף גם זאת לא מאסתים כי אני ה' אלהיכם: (ב) את שבתותי תשמורו. אף בימי השעבוד אף על פי שהמנוחה בהם זכר לחירות: ומקדשי תיראו. המקומות המקודשים בגלות והם בתי כנסיות ובתי מדרשות אף על פי שחרב בית המקדש כאמרו ואהי להם למקדש מעט ואמרו ז"ל (מגלה פרק בני העיר) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות:

כלי יקר

פרשת בהר

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר. מה ענין שמיטה אצל הר סיני כו' קרוב לשמוע כשעלה משה אל הר סיני אחר שבעה שבועות שספרו ישראל מ"ט יום מן פסח ועד עצרת נתקדש אז אותו הר ונאסר בזריעה וחרישה ביום חמשים שבו נתנה התורה והוא זמן משיכת היובל לקרא דרור וחפשי לכל ישראל חירות על הלוחות וע"י קול השופר של מתן תורה באותו זמן הגיד הקב"ה למשה ענין השמיטה והיובל לומר שבמספר שבעה ובמספר מ"ט אני נותן קדושה זו לכל א"י שיש לה דמיון ויחוס עם הר סיני מצד היותה אוירא דמחכים ואין תורה כתורת א"י והר סיני על כן ראוי ליתן גם לארץ ההיא קדושת הר סיני אחר מספר מ"ט שנה וכן במספר ז' או כדי לעשות זכרון למעמד הר סיני בקריאת דרור והעברת שופר מכורף לשאר טעמים שיש למצוה זו על כן נאמר בהר סיני ודבר זה נכון וקרוב לשמוע:

ושבתה הארץ שבת לה'. בטעם מצוה זו יש דעות חלוקות כי רבים אומרים שהטעם הוא שתשבות הארץ כדי שתוסיף את כחה לזורע ולדע' זו נטה הרב המורה ורבים חולקים עליו ואמרו שאם חששה התורה לזה שלא תחלש האדמה למה יתחייבו גלות על שמיטת הארץ יהיה עונשם שלא תוסיף הארץ את כחה להם ועוד שאין זה שבת לה' כי אם לצורך הארץ ומהו שאמר אז תרצה הארץ את שבתותי' מה תרויח בזה שיגלו ממנו ישראל וישבו עליה הגוים אשר לעולם בה יעבודו ואיך תשבות הארץ בהשמה מהם ובעקידה נתן טעם אחר ואמר שתכלית מצוה זו לזכר חידוש העולם ולזכור ימי עולם וסוף ימות חלדו וכן כתב מהרי"א והוסיף עוד נופך משלו וגם זה רחוק מכליותי כי הוא דומה ליהודה ועוד לקרא כי יום השבת התמידי בכל שבוע בא לזכר חידוש העולם ואם הוא לא יועיל מה יושיענו זה הבא לעתים רחוקות. וכדי ליישב כמה דקדוקים בלשון הפרשה אומר אני שטעם מצוה זו הוא להשריש את ישראל במדת האמונה והבטחון בה' כי חשש הקב"ה פן כבואם אל הארץ יתעסקו בעבודת האדמה על המנהג הטבעי וכאשר כביר מצאה ידם ישכחו את ה' ויסירו בטחונם ממנו ויחשבו כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה ועולם כמנהגו נוהג ויחשבו שהארץ שלהם היא והם הבעלים ואין זולתם. על כן הוציאם ה' מן המנהג הטבעי לגמרי כי בשש שנים דרך האומות לעשות שני שנים זרע ושנה אחת בור כדי שלא להכחיש חילה והקב"ה אמר שש שנים תזרע שדך מדי שנה בשנה ואני מבטיחך להוסיף כחה שלא תכחיש ועוד גם בתוך גם שאחר שזרעתה שש שנים אם בשנה הששית לא יכחיש חילה הנה לכל הפחות לא יוסיף לה זה כח ואמר ה' אדרבה שבשנה הששית יוסיף לה כח כל כך עד שנאמר וצויתי את ברכתי בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים וע"י כל המופתים הללו אשר שמתי בידך תדע כי לי כל הארץ וע"י זה יהיו עיניך נשואות אל ה' כמו שמצינו בירידת המן ליומו כדי שיהיו עיניהם נשואות אל ה' תמיד ויבטחו בו תמיד כך ענין השמיטה שלא יעבדו האדמה כל שנה שביעית אין זרע ואין קציר ויסמכו על הנס שתעשה התבואה לג' שנים הרי הני מעשה נסים ושלישים על כלו שהתבואה שתעשה בשנה הששית אף אם לא יהיה בה כי אם שיעור אכילה לשנה א' מ"מ ישלח ה' את הברכה באסמיהם שיאכל קמעא ומתברך במעיו עד שתספיק התבואה לשלש שנים מדקאמר ועשת את התבואה בה"א הידיעה והיה לו לומר ועשת תבואה לשלש שנים אלא שרמז בה"א הידיעה שאותה התבואה שהיא רגילה לעשות מדי שנה בשנה כן תעשה גם בשנה הששית ויוסיף ה' כח בארץ עד שאותה התבואה תספיק לשלש שנים וזהו ודאי נס נגלה וגדול מכולם. וזה טעם נכון וברור יותר מכל מה שדברו בו המפרשים ולפי זה דין הוא שיתחייבו גלות בעון השמיטה מצד חסרון האמונה שבהם כי לא האמינו בה' ולא בטחו בישועתו שיעשה להם נס כזה בעשיית התבואה לשלש שנים וכמ"ש שוטטו בחוצות ירושלים ודעו וראו אם יש איש מבקש אמונה ואסלח לה. גם הארץ עצמה תקפיד על זה מאד כי רצונה שיתגלגל זכות זה על ידה לחזק האמונה בה' על ידה ועוד שע"י זה יאמינו כי כולם אינן רק אריסים בקרקע והקב"ה בעל השדה ובדבר זה הארץ חפצה שיהיה הקב"ה בעצמו בעלה והדומה כי לו יתברך הארץ ובביטול השמיטות שיחזיקו המה כבעלים בארץ ראוי הוא שתקפיד הארץ על זה לכך נאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה אבל על העבודה לא תקפיד אם ינהגו בה מנהג הטבעי כי בלאו הכי כל הנהגתם ע"פ הטבע ואין בהם אמונה ואחר הצעה זו נבא לביאור הפסוקים כי המה מסכימים לכוונה זו האמתית אשר אין ספק בה:

שש שנים תזרע שדך וגו'. כבר אמרנו שזו הבטחה שלא יכחיש חילה אף אם יזרע שש שנים רצופים ולא יעשה שנה בור אחר שני שנים זרע. ועל זה הסבר אמר כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם כי באמת אני הנותן לך הארץ ולא בחילך ירשת ארץ ויש לחוש שלא תטעה לומר שלך הארץ על כן אני מצוך ושבתה הארץ שבת לה' לא לשם תוספת כח בארץ כי אם לשם ה' לגלות כי הוא ית' בעל השדה ובזכות שתשבות לשם ה' תזכה למה שנאמר שש שנים תזרע שדך וגו' ואספת את תבואתה לאפוקי אם לא תשבות לשם ה' אז תתחייב גלות ולא תזרע אפילו בשש שנים ואת"ל שתזרע מ"מ יבוזו זרים יגיעך ולא תאסוף תבואתה כמ"ש והיה אם זרע ישראל ועלה מדין עמלק ושחיתו וכתיב זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף. ואמר שדך למעט שדה של אחרים לומר שאם לא תשבות אזי תלך בגולה ותהיה עבד לאומות ותזרע שדה שלהם ולא שדך אבל בזכות השמיטה תזרע שדך וכרמך. ועוד הזכיר שדך למעט שנת השמיטה שבו אין השדה שדך כי אם הפקר לכל מאחר שבשנה זו אתה מודה כי לה' הארץ א"כ ראוי שיתפרנסו ממנה בשנה זו עניי עמו ולא יהיה לך יתרון עליהם ואמר בזכות ושבתה הארץ לה' תזכה שש שנים תזרע שדך אבל אם תרצה להחזיק בפירות שביעית כבעל הבית אז תבא לידי עניות שתמכור השדה ולא יהיה שדך כי אם של אחרים כדעת המדרש הדורש סמיכות פרשיות כי ימוך אחיך לעושה סחורה בפירות של שביעית שסופו לבא לידי עוני ולמכור ביתו ושדהו וזה דומה למה שאחז"ל כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך בבית כי כל זמן שחיה אוכלת אז בזכות הצדקה יהיה גם לבהמתך אבל אם תחזיק בה כבעל הבית לבלתי נתון לחיה בשדה אז תכלה הפרוטה מן הכיס שגם לך לא יהיה. ומטעם זה נאמר בסמוך ובשנה השביעית וגו' שדך לא תזרע וגו' הקדיש בשדה אל הזריעה לומר כדי שלא תטעה לומר שהשדה שלך ולא של ה' על כן אני מצוך שלא תזרע כי בזאת תדע כי של ה' היא ולא שלך. ואת ענבי נזירך שהפרשת לך ולא רצית ליתן ממנו לאחרים במזומות זו אשר חשבת כי הכרם כרמך ע"כ אני מצוך לא תבצור כי בזאת תדע שאין נכון שתנזור ותפריש את בני האדם מהם אלא יד כולם יהיה שוה בה למען תדע כי לה' הארץ ובידו לצוות ליתנה למי שירצה ואכלו אביוני עמך משלחן גבוה וזה טעם היובל שנא' והארץ לא תמכר לצמיתות כי אין האדם יכול למכור דבר שאינו שלו כי לה' תבל ומלואה והוא נתנה אל האדם ומן חמשים שנה הקצובים לסתם אדם בינוני מיום היותו בן כ' לרדוף אחר קניני הזמן עד היותו בן שבעים ע"כ אינו יכול למכור נחלה כ"א על כ' שנה לא יותר:

וספרת לך שבע שבתות שנים. טעם היובל הוא כטעם השמיטה ונוסף על זה יש עוד דברים אחרים בגו מדקאמר וספרת לך ש"מ שיש דמיון ויחס לשנים אלו עם מספר ימי שני חיי האדם אשר המה על הרוב באים במספר חמשים כי ימי שנותינו בהם ע' שנה וכ' שנים ראשונים אינן בכלל זה כי לפי שאינו בר עונשין עדיין בב"ד שלמעלה ע"כ כל מעשיו של אותו זמן נחשבים לבלימה לפי שאדם עיר פרא יולד ועדיין אין אור שכלו שלם להבין במושכלות שלא יטה אשורו מני דרך הישר. ומשם והלאה הוא מתחיל לספור כדי שיודע כמה ישאר לו בשנים אשר בהם נכון תחבולות יקנה וסמא דחיי יהיה לו לבדו ואין לזרים אתו. לכך נאמר וספרת לך וגו' אם תספור לך לטובתך ולהנאתך כדי להוציא כל ימיך בדברים רוחניים אזי יהיו לך ימי ז' שבתות השנים ר"ל יהיו לך לבדך ולא לזרים אתך. אבל אם תכלה בהבל ימיך לאסוף ולכנוס אז לא לך יהיה הזרע כי תעזב לאחרים חיל וחומה אשר בנית ואשר נטעת כי על הרוב אין האדם יכול להחזיק בשלו כי אם מספר שנים אלו אבל שנת הנ' משנת עשרים שהיא שנת השבעים מיום הולדו אז הכל שוים בהונו ורכושו ולא יקבור עוד קצירו ואת ענבי נזירו אשר הבדיל והסתיר ביום המעשה ומאנו ידיו לנגוע בו והיתה עינו צרה בו מתת לאחד מאחיו ואפי' לעצמו לא נתן ק"ו שלא היה מהנה לאחרים. הנה בזמן ההוא יגל יבול ביתו נגרות ביום אפו והכל הפקר והכל שוים בו כעשיר והלך והוא זמן קריאת דרור ועבד חפשי מאדוניו. וכדי שיהיה דבר זה לזכרון בין עיני האדם אשר לא תשבענה הון צוה ה' לקדש את שנת החמשים לא יזרע ולא יעבוד בו כי כמו שצוה לקדש השנה השביעית לידע ולהודיע כי לה' הארץ כך צוה לקדש את שנת החמשים לידע ולהודיע כי יש גבול וקצבה לכל מעשיו וכי הוא אינו בעל השדה בהחלט אלא הוא כגר בארץ ואין לו כח בה כי אם חמשים שנה לסיכך והארץ לא תמכר לצמיתות כי לא השליטו האלהים למכור דבר שאינו שלו וזהו שנתן טעם ואמר כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי מדסמך אתם עמדי לתושבי' ש"מ שדווקא לעה"ב

כי אז אתם עמדי שם אתם תושבים אבל בעולם הזה גרים והקב"ה נתן לך הארץ בתורת אריסות או בתורת שאלה ואיך תמכור דבר שאינו שלך. וענין העברת שופר וקריאת דרור ביום כפורים דווקא דומה ליום מתן תורה שבו יצאו ישראל חירות מן היצ"ה ויסורין וכן יום כפור זמן חירות מיד זקן וכסיל אויב ומתנקם הוא שטן הוא יצ"ה וכל זה להזכיר לאדם יום החירות במתים חפשי ושתמיד יהיה לנגד עיניו זמן החפשי והחירות וכן כתב מהרי"א ע"ש. וכל זה על צד הרמז אשר בו דרכו רוב מפרשי תורתנו אבל לפי פשוטו השמיטה והיובל טעם א' לשניהם והוא כדי שנשים בטחוננו בה' ולידע כי לה' הארץ לכך נא' בשנת היובל הזאת מן השדה תאכלו את תבואתה לא תחזיק השדה כשלך אלא כשתם שדה שאינה שלך:

אך קנה מיד עמיתך אל תונו. דרשו רז"ל דבר הנקנה מיד ליד שייך בו אונאה אבל לקרקעות אין אונאה וטעמו של דבר שכל דבר הנמכר אינו בערך אחד בכל הזמנים כי כפי השתנות הזמנים לפעמים יוקרו או יוזלו על כן לעולם אין ערך ידוע לשום דבר הנמכר לפיכך הקרקע אע"פ שכאשר הוא שם היה מוכרה בזול או ביוקר מכ"מ לא ימלט שיבא הזמן שתהיה נמכרת באותו ערך שהוא קונה אותה עכשיו אבל מטלטלין יש לחוש שמא באותו זמן לא יהיו בעולם והארץ לעולם עומדת ולא מיעט קרקעות כי אם מביטול מקח אבל מ"מ איסור יש בדבר שהרי נאמר בקרקעות במספר שנים אחר היובל ועל זה חזר ואמר לא תונו:

וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית. י"מ שבשנה השביעית אינו מוסב על וכי תאמרו אלא וכי תאמרו בששית מה נאכל בשנה השביעית הן בשנה השביעית לא נזרע. אבל בשביעית ודאי לא יאמרו מה נאכל בשמינית שהרי נאמר ועשת את התבואה לשלש השנים אם כן כבר ראו בששית ריבוי התבואה וזה קושיא על הרמב"ן ומהרי"א שפירשו כן שיאמרו בשביעית מה נאכל בשמינית. ולפי מה שכתבנו למעלה שברכה זו שיאכל קמעא ומתברך במעיו אין זה קושיא כי סוף סוף לא יראו ריבוי תבואה. וי"א שכל מי שיש בידו מעט לחם הוא מקונן מיד ותיכף מיראה פן יחסר ממנו לעתיד כך יקמצו גם בשביעית מיראת חסרון התבואה שבשמינית. ולי נראה שכך פירושו שכל תלונה זו סובבת על מה שנא' בפסוק שלפני זה ואכלתם לחמכם לשובע ואז"ל במסכת יומא כתיב המאכילך מן במדבר וכתיב ויענך וירעיבך אלא אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו. הנך רואה שאע"פ שירד המן דבר יום ביומו מכל מקום היו אוכלים ורעבים לפי שלא היה פת בסלם ליום המחרת ע"כ כאן ודאי יאמרו מה נאכל בשנה השביעית קודם שיראו בששית רבוי תבואה ויאמרו אלו היינו זורעים בשביעית לצורך שמינית היה לנו פת בסל והיינו אוכלים ושבעים אבל מאחר שלא נזרע לצורך שמינית אם כן לא יהיה לנו פת בסל ואם גם בשביעית לא נשבע וכל שכן בשמינית ואיה הבטחת האומר ואכלתם לחמכם לשובע ומה נאכל שיהיה לנו מאחר שלא נזרע ולא נאסוף תבואתנו לצורך שמינית. על זה אמר וצויתי את ברכתי וגו' כדי שיהיה לכם פת בסל גם לצורך שמינית ואז יאכלו לחמם לשובע בשביעית. כי יהיה לכם פת בסל לשלש שנים. וי"א ששלש שנים היינו מפני שנת היובל שלא יזרעו שני שנים רצופים. ויתכן לפרש ג' שנים על כל שמיטה ויאמר כן בעבור חסרון הספיחים של שנה ח' אף אם יש בידם מן הישן ומקום הספיחים הבטיחם שתעשה התבואה על שנה יתירה למלאות חסרון הספיחים כדי שיאכלו וישבעו כשיהיה להם תבואה בריוח גדול ולא בצמצום:

כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו. רז"ל דרשו כל סמיכות פרשיות אלו על העושה סחורה בפירות של שביעית שסופו לבא לידי עוני ויש כדמות ראיה לזה מ"ש וכי תמכרו ממכר כפל לשון מכירה לומר לך שממכר אחד גורר את חבירו כי תמכרו פירות שביעית אז מכירה זו גוררת ממכר מטלטלין לעמיתך. ואח"כ שדהו ואח"כ עצמו ואח"כ לנכרי כי כל אחד קשה משלפניו עיין בילקוט ונראה כי שינוי הלשון שבכל פרשיות אלו מורה על זה כי במכירת מטלטלין לא הזכיר כי ימוך כי יכול להיות שלפעמים אדם מוכר מטלטליו אעפ"י שאינו מך מערכו כל כך אלא שהוא נצרך לזוזי. אבל מאחוזתו אפילו מקצתה אינו מוכר עד כי ימוך אבל עדיין לא מטה ידו כל כך. על כן הוסיף בלוקח ברבית כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך כתב לשון עמך על התמוטטות ולא על כי ימוך כי דבר זה גלוי עמך כי אזלת יד ובכתב אז אינו עתה אבל מה שהוא מך עדיין אינו עמך כי עדיין לא תגלה חרפתו בקהל כי מך הוא. אבל במוכר עצמו שקשה מכולם אמר וכי ימוך אחיך עמך כי כבר נגלה עמך עניו ומרודו ודוחקו מאחר שהוא מוכרח למכור עצמו. ובנמכר לגר שנגלה גם לגר כי מך הוא לכך אמר ומך אחיך עמו ולפי זה צריכין אנו לומר שמיכה גרוע ממטה ידו ושניהם כאחד גרועים מן אזלת מהם ועמך של מיכה גרוע מן עמך של מטה ידו ועמו של גר גרוע מכולם:

אל תקח מאתו נשך ותרבית. מה שנאמר אל תקח מאתו משמע אבל מעשיר מותר ליקח וכן בפ' משפטים נאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וגו' לא תשימון עליו נשך לכך כתבה התורה במשנה תורה לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך כל שהוא אחיך לא תשיך לו ואע"פ שהלוה מרויח בזה וחז"ל בתר טעמא כי עיקר טעם איסור הריבית הוא לפי שהוא מסיר מדת הבטחון מן האדם כי כל בעל משא ומתן עיניו נשואות אל ה' לפי שהוא מסופק אם ירויח או לא אבל הנותן בריבית ריוח שלו ידוע וקצוב וסומך על ערבונו שבידו ומן ה' יסור לבו. ומה שגם הלוה עובר בלאו לפי שהוא מחטיא את המלוה ומסירו מן מדת הבטחון כנודע מדבר המלוים בריבית שרובם מקטני אמנה ואבירי לב הרחוקים מצדקה מגזל כי אין בטחונם בה' ומה שמותר ליתן בריבית לעכו"ם לפי שכל עכו"ם חזקתו שהוא גזלן אפי' אם הוא כבוש תחת ידך מ"מ דרכו לבא בעקיפין ואפילו אם ערבונו בידו לעולם אינו בטוח לא בקרן ולא בריוח ועל כן תמיד עיניו נשואות אל ה' להצילו מידו. וזה טעם איסור הריבית בכ"מ ומה שהזכיר העני דבר הכתוב בהווה כי סתם עני מוכרח ליקח בהלוואה. ועוד שסד"א שאם הלוה עני אינו עובר כי ההכרח הביאו לזה קמ"ל שאפילו הלוה העני עובר בלא תשימון. ועל כן נסמכה מצוה זו לפרשת השמיטה כי גם טעם השמיטה הוא כדי שנשים בטחוננו בה'. והזכיר לשון נשך ותרבית כי אצל הלוה נקרא נשך כי הריבית דומה לנחש עלי דרך הנושך בעקבי הנושך שריטה קטנה והולך ומתגבר ונופח עד קדקדו ומתחלה אינו ניכר עד עלות חמתו לאין מרפא. ואצל המלוה נקרא תרבית שמרבה הונו ורכושו לפי דמיונו אבל באמת שלסוף נכסיו מתמוטטין ונראה שמטעם זה לא הזכיר בכל הפרשה זו לשון ומטה ידו כי אם בזו הפרשה כי בא להזכיר את המלוה שלא ימוט כדרך שמטה ידו של זה פן תשוה לו גם אתה בהתמוטטות כי דווקא מי שכספו לא נתן בנשך לא ימוט אבל אם תתן אז תשוה לו גם אתה כי נכסיך מתמוטטין ואינן עולין אם תחשוב להרבות הונך בנשך ותרבית ומטעם הזה נאמר את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך לא הזכיר לשון ע אצל התרבית כמו שהזכיר אצל הנשך לפי שהנשך לבד לו ללוה אבל המרבית אינו לו ללוה אלא למלוה ועל כן הזכיר אצל התרבית אכלך ולא אצל הנשך לפי שהמלוה חושב להרבות הונו ומאכלו כי לשון אכלך אינו שייך כי אם על המלוה החושב לאכול מן הריבית ולשון נשך שייך יותר בכסף כי אין דרך העולם ליתן סאה חיטין על מנת שיוסיף לו קב קב בכל שבוע אלא בבת אחת קוצב לו ליתן חמשה סאה בעד ארבע וא"כ מרגיש הוא חסרונו מיד ואינו דומה לנחש הנושך שריטה קטנה אבל בכסף המנהג להוסיף פרוטה בכל שבוע וכו' דבר שאינו מרגיש בו. ואמר וחי אחיך עמך כי גם אתה תהיה חי לפי שנאמר ביחזקאל בנשך נתן חי לא יחיה לפי שקפח פרנסתו של זה דומה כאילו המיתו על כן גם הוא חי לא יחיה אבל המסייע למחייתו דין הוא שהיה יהיה גם הוא לכך נאמר וחי אחיך עמך:

אחרי נמכר גאולה תהיה לו. וכי סלקא דעתך שיגאלו קודם שהוא נמכר מה תלמוד לומר אחרי נמכר כי יש לומר מדקאמר לא ירדנו בפרך לעיניך סלקא ד"א שזה עיקר הטעם לגאולתו וא"כ אמתין עד שאראה הנהגתו עמו אם ירדנו או לא קמ"ל שתיכף אחרי שנמכר אע"פ שלא נשתעבד בו עדיין חייב אתה לגאלו כדי שלא יאמר הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו ואם נאמר שכל אחרי מופלג נקט אחרי לרבותא שאפילו אם כבר היה אצלו שנים רבות ורואית שאינו רודהו בפרך מכל מקום חייב אתה לגאלו:

הפטרת בהר בירמיה סי' ל"ב

וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ הָיָה דְּבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: הִנֵּה חֲנַמְאֵל
בֶּן־שַׁלֻּם דֹּדְךָ בָּא אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־
שָׂדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה לִקְנוֹת: וַיָּבֹא
אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי כִּדְבַר יְהוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה
וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־בַּעֲנָתוֹת אֲשֶׁר ׀
בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַיְרֻשָּׁה וּלְךָ הַגְּאֻלָּה קְנֵה־
לָךְ וָאֵדַע כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא: וָאֶקְנֶה אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת
חֲנַמְאֵל בֶּן־דֹּדִי אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת וָאֶשְׁקֲלָה־לּוֹ אֶת־הַכֶּסֶף
שִׁבְעָה שְׁקָלִים וַעֲשָׂרָה הַכָּסֶף: וָאֶכְתֹּב בַּסֵּפֶר וָאֶחְתֹּם
וָאָעֵד עֵדִים וָאֶשְׁקֹל הַכֶּסֶף בְּמֹאזְנָיִם: וָאֶקַּח אֶת־סֵפֶר
הַמִּקְנָה אֶת־הֶחָתוּם הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְאֶת־הַגָּלוּי: וָאֶתֵּן
אֶת־הַסֵּפֶר הַמִּקְנָה אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה לְעֵינֵי
חֲנַמְאֵל דֹּדִי וּלְעֵינֵי הָעֵדִים הַכֹּתְבִים בְּסֵפֶר הַמִּקְנָה לְעֵינֵי
כָּל־הַיְּהוּדִים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה: וָאֲצַוֶּה אֶת־בָּרוּךְ
לְעֵינֵיהֶם לֵאמֹר: כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
לָקוֹחַ אֶת־הַסְּפָרִים הָאֵלֶּה אֵת סֵפֶר הַמִּקְנָה הַזֶּה וְאֵת
הֶחָתוּם וְאֵת סֵפֶר הַגָּלוּי הַזֶּה וּנְתַתָּם בִּכְלִי־חָרֶשׂ לְמַעַן
יַעַמְדוּ יָמִים רַבִּים: כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
עוד

פירוש המלות

הכסף. שהתניתי עמו; הכסף. עשרה סלעים; החתום. הוא ספר המקנה: דדי. בן דדי; הכתבים. החותמים: יעמדו. יקיימו: רבים. עד שהן כעולם;

עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת: ואתפלל אל־יהוה אחרי תתי את־ספר המקנה אל־ברוך בן־נריה לאמר: אהה אדני יהוה הנה | אתה עשית את־השמים ואת־הארץ בכחך הגדל ובזרעך הנטויה לא־יפלא ממך כל־דבר: עשה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל־חיק בניהם אחריהם האל הגדול הגבור יהוה צבאות שמו: גדל העצה ורב העליליה אשר־עיניך פקחות על־כל־דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: אשר שמת אתות ומפתים בארץ מצרים עד־היום הזה ובישראל ובאדם ותעשה־לך שם כיום הזה: ותצא את־עמך את־ישראל מארץ מצרים באתות ובמופתים וביד חזקה ובאזרוע נטויה ובמורא גדול: ותתן להם את־הארץ הזאת אשר־נשבעת לאבותם לתת להם ארץ זבת חלב ודבש: ויבאו וירשו אתה ולא־שמעו בקולך ובתורתך ובתרותך כ׳ לא־הלכו את כל־אשר צוית להם לעשות לא עשו ותקרא אתם את כל־הרעה הזאת: הנה הסללות באו העיר ללכדה והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר ואשר דברת היה והנך ראה: ואתה אמרת אלי אדני יהוה קנה־לך השדה בכסף והעד עדים והעיר נתנה ביד הכשדים: ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר: הנה אני יהוה אלהי כל־בשר הממני יפלא כל־דבר:

פירוש המלות

לא יפלא. לא יתכסה: כל. פוס דבר: העליליה. המעשה: ובאדם. כשאר בני אדם בעבור ישראל: באזרוע. אל״ף נוספת: הסללות. הם האבנים שמטים בהם בחומות העיר:

פרשת בחקתי

רשי אבן עזרא

ג אם־בחקתי תלכו ואת־מצותי ר״פ בספרא ג
תשמרו ועשיתם אתם:
ד ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה
הארץ יבולה ועץ השדה יתן
פריו: ה והשיג לכם דיש את־
בציר ובציר ישיג את־זרע
ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם
לבטח בארצכם: שני ו ונתתי
שלום בארץ ושכבתם ואין
מחריד והשבתי חיה רעה מן־

חקות דקדיס למלות ו׳ · ל׳. נתינת יבולה ד׳ בלישנא ס׳. ל׳ · ד׳ ותסר · י״ג

אם בקימי תהכון וית פקודי תטרון ותעבדון יתהון: ד ואתן מטריכון בעידנהון ותתן ארעא עללתה ואילן חקלא יתן אביה: ה ויערע לכון דישא לקטפא וקטפא יערע לאפוקי בר זרעא ותיכלון לחמיכון למשבע ותיתבון לרוחצן בארעכון: ו ואתן שלמא בארעא ותישרון ולית דמניד ואבטל חיתא בישתא מן ארעא ודקטלין

רשי: (ג) אם בחקתי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו׳ הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה: ואת מצותי תשמרו. היו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנאמר (דברים ה) ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם: (ד) בעתם. (ת״כ תענית כג) בשעה שאין דרך בני אדם לצאת כגון (בלילי רביעית. רש״י ישן) בלילי שבתות: ועץ השדה. (ת״כ) הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות: (ה) והשיג לכם דיש את בציר. שיהא הדיש מרוב׳ ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע: ואכלתם לחמכם לשבע. (ת״כ) אוכל קמעא והוא מתברך במעיו: (ו) ונתתי שלום. שמא תאמרו ה״י מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר (נוסח בק״ש) עושה שלום

אבן עזרא: (ג) אם בחקתי. תשמרו ועשיתם. מצוה ללמוד וללמד ולעשות. וי״ו ונתתי כוי״ו והארץ היתה תהו ובהו ולעולם כאשר המלה מלרע עם וי״ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר חוץ ממתי מעט: (ד) יבולה. מן כי בול הריש ישאו לו ולא נדע אם היו״ד שרש או אינו שרש כמלת יקום: (ה) דיש את בציר. והנה התבאר באספך את מעשיך מן השדה וכרם: לשבע. שם הפועל: לבטח. בלמ״ד ובחסרונו שוה וכן מלת לבדד והנה הזכיר בתחלה השובע שהוא עיקר. וטעם וישבתם לבטח. כי בימי הרעב יגלו בני אדם ממקומם כטעם לא תוסף תת כחה

יבולה ח׳ וסי׳ ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה. ותם לריק כחכם. והאדמה לא תתן את יבולה. ארץ נתנה יבולה יברכנו. גם ה׳ יתן הטוב וארצנו תתן. והארץ תתן יבולה דיחזקאל. כלאה יבולת. והארץ תתן את יבולה דזכריה. וחד ויבלה ותאכל ארץ ויבלה: לשבע ד׳ וחסר נמסר בסדר בשלח: והשבתי י״ג נמסר בהושע סי׳ ב׳ גבי פרשתא והיה מספר בני

תולדות אהרן אם בחקתי. קדושין מא בתרא פח ע״ג ס: ונתתי גשמיכם. תענית כב: ונתתי שלום. שם: וחרב לא תעבור. שם:

בעל הטורים אם בחקתי תלכו. בגימטריא עמלים בדברי תורה: סמך אם בחקותי לשבת ועבו״ג לומר שמקולים הם ככל המצות והחקים. סמך שבתות לונתתי גשמיכם בעתם דהיינו בלילי שבתות. אם בחקתי הלכו ר״ת אבא שהלכו בדרכי אבות. בחקתי תלכו היא פירלם וכתיב יראת ה׳ היא אוצרו אם תמלאו את אוצרותי אמלא אוצרותיכם יפתח ה׳ לך את אוצרו: ועשיתם אתם אותיות אמת הו נמי בהתעסקו בתורה דכתיב בה עשיים שכל טוב לכל עושיהם. עשרה פסוקים מאם בחקתי עד ואולך אתכם קוממיות כנגד עשרה ברכות שבויתן לך וכנגד עשרת הדברות: לשובע ד׳ במסרה. הכא ואכלתם לחמכם לשובע והידך בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע והידך נדה שלא להם לשובע כבולן מזכיר שובע על הלחם או על ספירות בשביל שהוא כתוב על מקום ישוב אבל בשהיו במדבר אומר נדה שלא להם לשובע שהולך ליתן כל נודהם לשובע. לשובע בגימטריא אפי׳ אוכל קימעא. שלום אותיות לשמו ששמו שלום:

רמבן

(ד) ונתתי גשמיכם בעתם הקדים דבר הגשמים כי בבואם בעתם כאשר יאות יהיה האויר זך וטוב והמעיינות והנהרות טובים ויהיה זה סבת בריאות לגופים והפירות כלם ירבו ויתברכו בכן כאשר יאמר ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו והנה עם זה לא יחלה האדם ולא יהיה בהם משכלה ועקרה ובבהמתם וימלאו ימיהם כי בהיות הגופים גדולים ובריאים יתקיימו בימי האדם והנה היא גדולה שבברכות. והנה אמר כי השמים יענו את הארץ בגשמים בעתם והארץ תענה את יבולה והיא הצמח ובעלי נפש התנועה בהמה וחיה ורמש ועוף גם הדגים כי הארץ תכלול הכדור התחתון כלו כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ויכלו השמים והארץ וכן הללו את ה׳ מן הארץ תנינים וכל תהומות וכן ברוב מקומות הכתוב והנה כל התולדות שבתחתונים יבול הארץ:

(ו) ונתתי שלום בארץ. שיהיה שלום ביניכם ולא תלחמו איש באחיו. או השלום הוא שישבית חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם כלל אבל אתם תרדפו את אויביכם לצאת אליהם למלחמה וינוסו. ועל דרך האמת שיתן השלום מחובר בארץ והוא שלום הכל השקול כנגד הכל:

והשבתי חיה רעה מן הארץ. על דעת ר׳ יהודה שאמר מעבירן מן העולם הוא כפשוטו שלא יבואו חיות רעות בארצם כי בהיות

ספורנו

(ג) אם בחקתי תלכו. חקות הם גזרות מלך שינהג האדם בהם בהשתדלות עסקי חייו והתנהגו בהם יקרא הליכה כאמרו ובחקותיהם לא תלכו וכן ואת חקתי תשמרו ללכת בהם וכן בחקות החיים הלך: ואת מצותי תשמרו. הנה השמירה במצוה היא ההשגחה באופן עשייתם ובמכוון מהם וזה בענין גלות כאמרם ז״ל שמור

הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר בְּאַרְצְכֶם׃ ז וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ח וְרָדְפוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ט וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם׃ שלישי חמישי י וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ׃ יא וְנָתַתִּי מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי

כול' פ' ו' · ד' · ב' ומ"ל · ו' כ"כ חס' ו' · ג' ומ"ל ג' · ג' · י"ב כתורס

בְּחַרְבָּא לָא יְעִידוּן בְּאַרְעֲכוֹן׃ ז וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא׃ ח וְיִרְדְּפוּן מִנְּכוֹן חַמְשָׁא מְאָה וּמְאָה מִנְּכוֹן לְרִבּוֹתָא יַעִרְקוּן וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא׃ ט וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן וְאַפֵּישׁ יָתְכוֹן וְאַסְגֵּי יָתְכוֹן וְאָקִים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן׃ י וְתֵיכְלוּן עַתִּיקָא דְעַתִּיק וְעַתִּיקָא מִן קֳדָם חַדְתָּא תְּפַנּוּן׃ יא וְאֶתֵּן מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן וְלָא תְרַחֵק מֵימְרִי יָתְכוֹן׃

אבן עזרא

כחה לך נע ונד : (ו) ונתתי שלום בארץ . ביניכם : ואין מחריד ; לא מחיה רעה ולא מאויב רק אתם תרדפו האויב ויפול לפניכם והתמה כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מהאויבים וכבר הודעתיך בספר מאזנים כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים סף חשבון ומנהג המרבה לומר אחד לעשר כמו כי עתה כמונו עשרה אלפים ופה הוסיף כי המאה ירדפום חמשה והנה כפל מנהג המרבה וכל אחד מהמאה ירדוף מאה וי"א כי בעבור התחברות האחדים יוסיף המספר וכן איכה ירדוף אחד אלף ואין צורך : (ח) ונפלו אויביכם. פעם אחרת שיפלו פעם אחר פעם בלי תקומה : (ט) ופניתי אליכם. להרבות עשרכם ולהפרות ולהרבות אתכם בבנים ובבנות והנכון בעיני להיות והפריתי הפך עוצר רחם : והקימותי את בריתי אתכם. להיותכם ככוכבי השמים לרוב וכעפר הארץ : (י) ואכלתם ישן נושן. התמה שתהיו רבים ותרוב התבואה יאכל מי שירצה ישן גם נושן יותר מהישן והוא מבנין נפעל ויש מי שיוציא הישן מביתו מפני החדש כי אין לו מקום לשומו שם ומפרש אמר כי טעם תוציאו אל השדה : (יא) ונתתי משכני. ולא תפחדו שתבואו לעולם לידי חסרון כי כבודי דר עמכם ואיננו

רש"י

שלום ובורא את הכל : וחרב לא תעבור בארצכם . (ת"כ) אין צריך לומר שלא יבואו למלחמה אלא אפילו לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה : (ז) לפניכם לחרב . (ת"כ) איש בחרב רעהו : (ח) ורדפו מכם . (ת"כ) מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם : חמשה מאה ומאה רבבה . (ת"כ) וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו (יש מדקדקים בלשון רש"י שהוא כמו כפל ואריכות וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צ"ל . וכמו כן מדקדקים כל גדולי המפרשים ותשוביהם בלשון רש"י בפרשת בראשית לא היה צריך להתחיל ומה טעם פתח שגם כן כפל וע"ש בישובם וכאן נראה לפרש למורי הגאון המופלג מהר"ר משה חריף נר"ו שמלת רבבה סובל ב"פ פירוש א' עשרת אלפים וע"ז מקשה רש"י וכי כך הוא החשבון ופירוש ב' רבבה מספר מרובה על שם ריבוי וזה הפירוש סובל רש"י באומרו והלא לא היה צ"ל וכו' ודו"ק) אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה : ונפלו אויביכם וגו' . שיהיו נופלין לפניכם שלא כדרך הארץ : (ט) ופניתי אליכם . אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם מלה"ד למלך ששכר פועלים וכו' כדאיתא בת"כ: והפריתי אתכם. (ת"כ) בפריה ורביה : והרביתי אתכם . (ת"כ) בקומה זקופה : והקימותי את בריתי אתכם . (ת"כ) ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר שנאמר (ירמיה לא) וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגומר : (י) ואכלתם ישן נושן . (ת"כ) הפירות יהיו משתמרין וטובים להתישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד : וישן מפני חדש תוציאו . שיהא הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן : (יא) ונתתי משכני . זה בית המקדש : ולא תגעל נפשי . אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו (שמואל ב א) כי שם נגעל מגן גבורים לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור

ישראל : רבבת ד' נמסר בסדר חיי שרה : והפריתי ב' מלאים בתורה וסימן ולישמעאל שמעתיך הנה . ופניתי אליכם והפריתי : והקימתי ו' חסר ו' וסי' והקימתי את בריתי אתכם . ויבא שמואל אל שאול . והקימתי את זרעך דשמואל . וחניתי כדור עליך . והקימתי אני את בריתי תגיינא דיחזקאל . והקימתי מלכותך דד"ה ושארא הקמתי כתיב :

תולדות אהרן ואכלתם. בתרא נא : ונתתי משכני . ערכין כ שבועות טז :

בעה"ט ורדפו מכם חמשה . בגימטריא חלשים שבכם . רבבה ד' אחותנו את היי לאלפי רבבה רבבה כלמח השדה ושנים יניסו רבבה שהספללו עליה שישים ארעם מאותם שנאמר בכם רבבה כלמח השדה ורבבה ירדפו : ופניתי אליכם ופני ת"י שת"י שנים שעמד הבית היו פני שם כדכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים אבל לאחר שגלו אגם פנים דודך : ונפשי משכט מנין שנים של משכני עמד בית שני וסמיך ליה ואכלתם ישן שבזכות בית המקדש בא השובע :

ספורנו

זו משנה . אמר אם כן אם תתנהגו בדרכי הא-ל יתברך הכללים בחלק המעשה בתורתו ותעיינו במצות לדעת אופן עשייתן ותכליתן ובזה תשלימו כונתו להיותכם בצלמו כדמותו : ועשיתם אותם . ואז יהיה לכם זה השלמות בקנין באופן שתעשו אותם כמו פועלים הטוב ברצון נפשכם לא כמצווים ועושים מיראה אשר בזה יהיה העושה מתפעל בגד מה אבל תעשו מאהבה חפצים ברצון הא-ל יתברך כאמרם (אבות) עשה רצונו כרצונך : (ז) ורדפתם את אויביכם . חוץ לגבולכם : ונפלו לפניכם לחרב . בזולת מלחמתכם כאמרו כי בא ה' נשפט ובהרבו את כל בשר ורבו חללי ה' : ופניתי אליכם . אחר אבדן ז' אומות כאמרו כי אעשה כלה כו' ואותך לא אעשה כלה : (ט) והקימתי את בריתי . אותו הברית שאמרתי להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך : אתכם . אקימהו עמכם בזכותכם לא שאזכור לכם ברית אבות בלבד כאמרו וכרתי להם ברית שלום ברית עולם יהיה אותם וכאמרו וברית שלומי לא תמוט : (י) ואכלתם ישן נושן . אחר שימעטו האומות אכריכם וכורמיכם ירבה הדגן משנה א' לשנים כדי שיספיק המעט משארית האומות לשרתכם לאסוף תבואות וזולת זה תתפרנסו שלא בצער כענין יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו וכאמרם (פ' בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת : וישן מפני חדש תוציאו . יהיה לכם מהנושן די צרככם אף על פי שמאז שיהיה ישן תוציאו ממנו לפליטי האומות לפרנסם כאמרו כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו והטעם שתוציאו דבר שיש בו חיי נפש מארצכם אל האומות הוא מפני שכבר בא החדש ולא תדאגו שיחסר לכם כמו שהיה כאמרם (כתובות פ' ב' דייני גזרות) אין מוציאין מארץ ישראל דבר שיש בו חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות : (יא) ונתתי משכני בתוככם . תשרה שכינתי בתוככם בכל מקום שתהיה כמו שיעד קודם העגל באמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך : ולא תגעל נפשי אתכם . לעולם כאמרו לא יוסיף להגלותך וכאמר:

רמבן

השבע וברבות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תאמנה חיות ביישוב ועל דעת רבי שמעון שאמר משביתן שלא יזיקו יאמר והשבתי חיה רעה מן הארץ והוא הנכון כי תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצות כאשר היה העולם מתחלתו קודם חטאו של אדם אין חיה ורמש ממית האדם כמו שאמרו אין ערוד ממית אלא חטא ממית . וזה שאמר הכתוב ושעשע יונק על חור פתן וכן ופרה ודוב תרעינה ואריה כבקר יאכל תבן כי לא היה הטרף בחיות הרעות רק מפני חטאו של אדם כי נגזר עליו להיות טרף לשניהם והושם הטרף טבע להם גם לטרוף זו את זו כידוע כי בטרפם האדם פעם אחת יוסיפו להיות רעים יותר וכן אמר הכתוב וילמד לטרוף טרף אדם אכל . והנה בבריאתו של עולם נאמר בחיות שנתן להם העשב לאכלה דכתיב ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב ויהי כן כי הוא הטבע אשר הושם בהם לעד ואחר כך למדו הטרף מפני החטא הממית כאשר פירשתי . וכשהותר שחיטת בעלי החיים לבני נח אחרי המבול והזהיר על האדם ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש וגו' את נפש האדם ולא נפש חיה מיד חיה בחברתה נשארו על מנהגם לטרוף ובהיות ארץ ישראל על השלמות תשבות רעת מנהגם ויעמדו על הטבע הראשון אשר הושם בהם בעת יצירתם . וכבר הזכרתי מזה בסדר תולדות נח . ועל כן אמר הכתוב על ימי הגואל היוצא מגזע ישי שישוב השלום בעולם ויחדל הטרף ודעת הבהמה וכל חיה ורמש כאשר היה בטבעם מתחלה והכוונה היתה בו על חזקיהו שבקש הקדוש ברוך הוא לעשותו משיח ולא עלתה זכותם לכך ויהיה המעשה על המשיח תחלה לעתיד לבא :

(ח) ונפלו אויביכם לפניכם לחרב . הבטיח תחלה כי ירדפו את אויביהם ויפלו בחרבם וחזר וכפל ונפלו אויביכם לפניכם לחרב שיתן להם אומץ לב וגבורה לרדוף חמשה מאה ויתן מורך בלב האויבים שינוסו מאה מפני חמשה ויפלו כולם בחרב החמשה כי יתכן שינוסו מפני החרב ומפני פחדם ולא יוכלו להמית אותם בחרב מפני מיעוטם ור"א אמר כי הכפל שיפלו פעם אחר פעם תמיד בלי תקומה :

(ט) ומטעם והפריתי שיעשו כולם פירות פרי הבטן לא יהיה בהם עקר ועקרה . וחזר ואמר והרביתי שיעשו פירות רבים ולא ישכלו וימלאו ימיהם ולכך יהיו עם רב :

(יא) ונתתי משכני בתוככם . זה בית המקדש : ולא תגעל נפשי אתכם , אין רוחי קצה בכם . כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כטן

רשי

כפשר: (יב) והתהלכתי בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים: (יג) אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים: מטת. כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים המוסרה שלא תצא מראש השור ויתיר הקשר כמו (ירמיה כז) עשה לך מוסרות ומוטות קבילי"א בלעז: קוממיות. בקומה זקופה:

אבן עזרא

ואינו ככן אדם שתגעל נפשו לשבת במקום אחד ועוד כי בלכתכם אל ארץ אויביכם והמקדש איננו עמכם יתהלך כבודי בתוככם והנה אני אהיה לכם לאלהים ואתם עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים: (יג) מטת עלכם. משל כפר החורש שיעבוד אדמת בעליו וישראל השתעבדו בבנין האדמה כי כן כתוב: קוממיות. בקומה זקופה וריקי מוח אמרו כי הקללות רבות מהברכות ולא אמרו אמת רק נאמרו הברכות כלל ונאמרו בקללות פרטים לירא ולהפחיד השומעים והמסתכל היטב יתברר לו דברי: את

אֶתְכֶם: יב וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם: יג אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִהְיֹת לָהֶם עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת: פ

ב' באתנח · ב' בטעם ר"פ זוגות · ח' חסר בלוסי · ג' וחסר. ד' · ג' פ"ל

יב וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעָם: יג אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִלְּמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִּין וְתַבָּרִית נִיר עַמְמַיָּא מִנְּכוֹן וְדַבָּרִית יָתְכוֹן

תולדות אהרן ואולך אתכם. בתרא פס פת סנהדרין ק:

בעל הטורים

והתהלכתי ב' והתהלכתי בתוככם. והתהלכתי באמתך. בזכות והתהלכתי באמתך והתהלכתי בתוכך: מאם בחקתי עד קוממיות כל א"ב חוץ מסמך ופ"א (פשוטה) וכן כויתן לך חסר סמ"ך ופ"א כי אין שטן ולא אף וקלף ונגף ואנף בברכות אלו: קוממיות תגין על הקו"ף שעתידים להיות קומתן מאה אמה ולמ"ד ר' אמה לכך יש בה שני שנין:

ואולך ד' וסי' ואשבר מטת עלכם. ואולך אתכם קוממיות. ואולך אתכם ארבעים. ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה. ואולך אותו בכל ארץ כנען:

רמבן

כגון כי שם נגעל מגן גבורים לא קיבל המשיחה שמושחין מגן של עור מבושל כדי להחליק מעליו מכות חץ או חנית שלא יקוב העור לשון רש"י. ולא ידעתי יתה הטעם בזה שיאמר הקדוש ברוך הוא כי בשמרנו כל המצות ועשותנו רצונו לא ימאס אותנו בגעול נפשו וכן בעברנו על בריתו ועשותנו נאצות גדולות אמר לא מאסתים ולא געלתים ואמר הנביא בשעת הקללה המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך. אבל הענין סוד מסתרי התורה אמר שיתן משכנו בתוכנו והנפש אשר ממנה יבא המשכן לא תגעל אותנו ככלי שמגעילין אותו ברותחין אבל בכל עת יהיו בגדינו לבנים וחדשים כי הגעילה פליטה כדברי רש"י מלשון שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל. ואמר נפשו כדרך נשבע ה' אלהים בנפשו והנביא אמר בתמיה אם בציון געלה נפשך שהיא עיר ואם בישראל והשלכת אותה מלפניך להיות כל בניה לבושים בגדים צואים ונגאלים. והנה הברכות האלה כפי פשוטן עם היותן רבות כלליות כענין המטר השובע והשלום ופריה ורביה אינן כמו הברכות שברך כבר ובקרה וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך כי שם יבטיח במאכל ובמשתה ושיהיה לברכה עד שלא יארע שום חולי בגופינו ועל כן היו כלי הזרע שלמים ובריאים ונוליד כהוגן ונחיה ימים מלאים כמו שאמר לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא וכן אמר תחלה כי אני ה' רופאך. והטעם בזה כי הברכות ההן אע"פ שהם נסים הם מן הנסים הנסתרים שכל התורה מלאה מהן כאשר פירשתי והם אפילו ליחיד העובד כי כאשר יהיה האיש החסיד שומר כל מצות ה' אלהיו ישמרהו האל מן החולי והעקרות והשכול וימלאו ימיו בטובה. אבל אלו הברכות שבפרשה הזאת הן כלליות בעם והן בהיות כל עמנו כלם צדיקים. ולכך יזכיר תמיד בכאן ונתנה וגו' לבטח בארצכם שלום בארץ חיה רעה מן הארץ לא תעבור בארצכם. וכבר בארנו כי כל אלה הברכות כולם נסים אין בטבע שיבאו הגשמים ויהיה השלום לנו מן האויבים ויבא מורך בלבם לנוס מאה מפני חמשה בעשותנו החוקים והמצות ולא שיהיה הכל הפך מפני זרענו השנה השביעית. ואף על פי שהם נסים נסתרים שעולם כמנהגו נוהג עמהם. אבל הם מתפרסמים מצד היותם תמיד לעולם בכל הארץ כי אם הצדיק האחד יחיה ויסיר ה' מחלה מקרבו וימלא ימיו יקרה גם זה בקצת רשעים אבל שתהיה ארץ אחת כלה ועם אחד תמיד ברדת הגשם בעתו ושובע ושלוה ושלום ובריאות וגבורה ושברון האויבים בענין שאין כמוהו בכל העולם יודע לכל כי מאת ה' היתה זאת ועל כן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך והפך זה יהיה בקללות בעונש הארץ שאמר והיו שמיכם כברזל ועונשי החולי כמו שאמר וחלאים רעים ונאמנים שיקולל המאכל ויחליא ויתפרסם הנס בהיותו תמיד קיים בכולן על כן כתוב ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה שלא יתמהו באיש ההוא אשר רבלה בו כל האלה כי כן יהיה פעמים רבים כמנהגו של עולם בכל האומות שיבאו מקרים רעים באיש אחד רק בארץ ההיא יתמהו וישאלו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת כי כלם יראו וידעו כי יד ה' עשתה זאת ויאמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים לא יתנהג ענינם בטבע כלל לא בגופם ולא בארצם לא בכללם ולא ביחיד מהם כי יברך השם לחמם ומימם ויסיר מחלה מקרבם עד שלא יצטרכו לרופא ולא להשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל כמו שאמר כי אני ה' רופאך וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה גם כי יקרם עון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים כאשר היה ענין אסא וחזקיהו בחלותו ואמר הכתוב גם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים ואלו היה דבר הרופאים נהגו בהם מה טעם שיזכיר הרופאים אין האשם רק בעבור שלא דרש השם אבל הוא כאשר יאמר אדם לא אוכל מצה בחג המצות כי אם חמץ. אבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאים ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם אחר שהבטיח וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו וכך אמרו כל עשרין ותרתין שנין דמלך רבה בר רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא קרא והמשל להם תרעא דלא פתיח לאסיא והוא מאמרם שאין דרכם של בני אדם ברפואות אלא שנהגו שאלו לא היה דרכם ברפואות יחלה האדם כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ה' אבל הם נהגו ברפואות והשם הניחם למקרה הטבעים וזו היא כונתם באמרם ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם שחלקם בחיים אין לרופא לאסור עצמו ברפואתו לא מפני חשש שמא ימות בידו אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר שכבר נהגו ועל כן האנשים הנגים שהכו זה את זה באבן או באגרוף יש על המכה תשלומי הרפואה כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים כאשר אמרה כי לא יחדל אביון מקרב הארץ מדעתו שכן יהיה אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים:

ספורנו

וכאמרו כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך: (יב) והתהלכתי בתוככם. ענין המתהלך הוא ההולך אנה ואנה לא אל מקום אחד בלבד. אמר א"כ אתהלך בתוככם כי לא אל מקום אחד בלבד ירד שפע הכבוד כמו שהיה במשכן ובמקדש כאמרו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כלומר בזה האופן ובאותו המקום בלבד אשכון בתוכם ובאר זה באמרו אשר אועד לך שמה ונועדתי שמה לבני ישראל אבל התהלך בתוככם ויראה כבודי בכל מקום שתהיו שם כי אמנם בכל מקום שיהיו שם צדיקי הדור הוא קדוש משכני עליון שבו תשלם כוונתו כאמרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: והייתי לכם לאלהים. אהיה לאלהים מיוחד לכם לא יהיה לכם אלהים ומנהיג זולתי ובכן יהיה נצחיות מציאותכם ממני בלתי אמצעי וכמו שהוא לשאר הנבדלים הנצחיים בהיותכם אז בצלמו כדמותי כמו שהיתה הכוונה בבריאת האדם ובמתן תורה ולזה אמר ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים כי אמנם במתן תורה לולא השחיתו היתה הכונה לשום אותם במעלות ימות המשיח ועולם הבא שיעד בזאת הפרשה בלי ספק. אמנם בפרשת אתם נצבים אמר שהכונה שיקים אותם לעם כדי שיהיה הוא לאלהים אבל לא יעד שיהיה כן אז אבל פעולת התמיד של משכן כאמרו ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים יעד בכל ענין זאת הפרשה אבל בשאר המקומות אמר להיות לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם שתהיה כל מגמת פניכם לעשות רצוני ולעבדני שכם אחד בלי ספק כמו שראוי שיעשה כל עם למלכו באמת: (יג) קוממיות. על הפך אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה

טעם

(יב) וטעם והתהלכתי בתוככם. שתהיה הנהגתי בכם מפורסמת כמלך מתהלך בקרב מחנהו מספיק להם כל צרכם וזה דרך דברי הברית כפשוטן והוא אמת וכך יעשה בהן בודאי ולא הזכיר הכתוב בכאן שכר קיום הנפשות בעולם הנשמות ובעולם הבא אחרי תחית המתים כי קיומן מחוייב בדרך היצירה כמו שפירשתי בבריאות והעונש הוא שמכרית החייבים מהם והשאר כולם יתקיימו ביסוד יצירתם אבל על דרך האמת הברכות האלה עוד הם ברכות שמים בעליונים כמו שפירשתי ונתתי שלום בארץ ולא תגעל נפשי אתכם וכן והתהלכתי בתוככם רמז למדה שקראו רבותינו שכינה וכן ונתתי משכני בתוככם ואמר שכינה שורה בישראל ואמרו בב"ר עיקר שכינה בתחתונים היתה, והנה הוזכר כאן גן עדן והעולם הבא ליודעיו ואלה הברכות

אבן עזרא

(י"ד) את כל המצות. אלה הכתובים: (טו) להפרכם. מלה זרה בדקדוק כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (טז) והפקדתי עליכם. כאדם פקיד על אחר עשה חפצו בו: בהלה את השחפת ואת הקדחת. חליים ידועים וטעם את עם: טעם בהלה. שתבהלו ולא תדעו מה תעשו וי"א כי בהלה כפתאום ורבים אמרו כי השחפת והקדחת שנים חליים בזרע כמו השדפון והירקון כי כן כתוב בעבור וזרעתם לריק ואין צורך כי פירושו שיבואו להם חליים ואם באו שוללים לכפרים יאכלו הזרע כי אין מי שיצא אליהם לגרשם: וטעם מכלות עינים. שאלה החליים יחשכו עינים וידאבו הנפש והאל"ף חסר ממלת ומדיבות נפש וכן ממלת שקר מזין וי"א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבות נפש ואין צורך: (יז) ונתתי פני. קצפי ואפי כמו ופניה לא היו לה והטעם

כי

הפסוקים ותרגום

יד וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה׃ טו וְאִם־בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת־מִשְׁפָּטַי תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתַי לְהַפְרְכֶם אֶת־בְּרִיתִי׃ טז אַף־אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת־הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם׃ יז וְנָתַתִּי פָנַי

בְּחֵירוּתָא: יד וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא תַעְבְּדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָּא הָאִלֵּין: טו וְאִם בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן וְאִם יָת דִּינַי תְּרַחֵק נַפְשְׁכוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדַי לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן יָת קְיָמִי: טז אַף אֲנָא אַעְבֵּיד דָּא לְכוֹן וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן בְּיָהוּלְתָּא שַׁחֶפְתָּא וְקַדַּחְתָּא דְּמַחְשְׁכָן עַיְנִין וּמַפְּחָן נְפַשׁ וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ זַרְעֲכוֹן וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: יז וְאֶתֵּין רוּגְזִי בְּכוֹן וְתִתַּבְּרוּן

ג׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ בתורה · ג׳ ג׳ · ג׳ ל׳ וחד כת׳ · ג׳ · ד׳

ואכלהו ג׳ חסרים נמסר בסדר אמר:

רשי

(יד) ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר ולא תעשו וגו׳ הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה תלמוד לומר לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומתכוין למרוד בו וכן בנמרוד (בראשית י) גבור ציד לפני ה׳ שמכירו ומתכוין למרוד בו וכן באנשי סדום (שם יג) רעים וחטאים לה׳ מאד מכירי׳ את רבונם ומתכוני׳ למרוד בו: ולא תעשו. (ת"כ) משלא תלמדו לא תעשו הרי שתי עבירות: (טו) ואם בחקותי תמאסו. מואס באחרי׳ העושי׳: משפטי תגעל נפשכם. שונא החכמים: לבלתי עשות. מונע את אחרים מעשות: את כל מצותי. כופר שלא צויתים לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי. כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעי׳ ואלו הן לא למד ולא עשה מואס באחרים העושי׳ שונא את החכמים מונע את אחרי׳ כופר במצות כופר בעיקר: (טז) והפקדתי עליכם. וצויתי עליכם: שחפת. חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלעז דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה: קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממו ומבעירו כמו (דברים לב) כי אש קדחה באפי: מכלות עינים ומדיבות נפש. העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו. כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: (יז) ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם

תולדות אהרן ואם לא תשמעו. מגלה לא: ואם בחקתי תמאסו. קדושין סא בתרא פח: אף אני אעשה. שבת לב:

בעה"ט ואכלוהו בלשה. ואכלוהו אויביכם. ואכלוהו במקום קדש. ואכלוהו ויכלוהו. פי׳ אני אמרתי אכלוהו במקום קדוש שתשמרו מצותי ותאכלו בארץ במקום קדוש ואם לא עשיתם כן ע"כ ואכלוהו ויכלוהו ואת נוהו השמו ואכלוהו אויביכם:

ספורנו

ונעבורה ותשימי כארץ גוך: (יד) ואם לא תשמעו לי. ללכת בחקותי כמבואר למעלה: ולא תעשו את כל המצות האלה. ומאחר שלא תלכו בחקותי לא תעשו את כל המצות אלא תעשו מהם הנראה בעיניכם בלבד: (טו) ואם בחקותי תמאסו. שלא בלבד תבטלום אבל תמאסו בם. ואם את משפטי תגעל נפשכם. תגעל אותם כמו שמקיא אדם בכוונה מוסכמת מבלי אין דרך למאוס אותם בהיות טעמם נודע והגון: לבלתי עשות את כל מצותי. ואת הגעילה למשפטים לא תהיה אלא כדי לפרוק מעליכם עול כל המצות כאמרם ז"ל (סנהדרין פ׳ ד׳ מיתות) יודעים היו ישראל בע"ג שלא היה בה ממש ולא עבדו ע"ג אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא וכן העיד הנביא באמרו לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם: להפרכם את בריתי. כדי להיות כאחד ע"ג המולכות בעולם הזה בלי שום עול תורה ומצות כאמרו והעולה על רוחכם היו לא תהיה נאם ה׳ לאמר נהיה כגויי הארץ למרת עץ ואבן: (טז) אף אני אעשה זאת לכם. אעשה מה שחשבתם לעשות שיהיה הברית מופר ובטל גם אני כמו שאמרתי שבהיותכם לי לעם אהיה לכם לאלהים בלתי אמצעי: והפקדתי עליכם בהלה. אמנה עליכם פקידי בהלה כענין ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו אל תחום עינכם ואל תחמלו: ואכלהו אויביכם. כמו שהיה הענין בימי השופטים כאמרו והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק וכל

בני

רמבן

בתשלומיהן לא תהיינה רק בהיות כל ישראל עושין רצון אביהם ובנין שמים וארץ שלם על מכונתו ואין בתורה ברכות שלמות כאלה שהם דברי הברית והתנאים אשר בין הקב"ה ובינינו. ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות האלה בשלמותן לא הרבים ולא היחידים מהם שלא עלתה זכותם לכך כמו שאמרו על דוד והוא עורר את חניתו על שמונה מאות חלל והיה מצטער על מאתים יצתה בת קול ואמרה לו רק בדבר אוריה החתי ועל כן תמצא לרבותינו שיזכירו בפסוקים האלה לעתיד לבוא מלמד שתינוק מישראל עתיד להיות מושים וכו׳ עתיד הקדוש ברוך הוא לטייל עם הצדיקים לעתיד לבוא כי לא נתקיים אבל יתקיים עמנו בזמן השלמות:

(טו) **ואם** בחקתי תמאסו. בעבור היות החקים מצות לא נתגלה טעמם להמון ימאסו הכסילים ויאמרו מה החפץ לשם שלא אלבש הבגד הזה המרוקם ברקמי שש ותכלת ומה נועיל כי נשרוף הפרה ונזרוק עלינו האפר אבל המשפטים הכל חפצים בהם והכל צריכים אותם אין ישוב לעם ומדינה בלתי משפט ולא תגעל נפש שום אדם משפט מכה איש ומת וכי ינצו ודיני השור והבור והשומרים וכיוצא בהם אבל המשפט אשר נעשה בעוברי המצות כאיש אשר יבעול העריות או יחלל השבת ויעשה אוב וידעוני בזה יקוצו מפני המצות שהן עול כבד על הרשעים ולכך אמר ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי כי הגעילה במשפטים כדי שלא יעשו המצות:

וטעם להפרכם את בריתי שתופר הברית לגמרי ויהיו בלא תורה להתיר לעצמם עריות בפרהסיא וכל תאוה תערב לנפשם ועל דרך האמת שתופר זאת הברית ותבטל הפך ונתתי שלום בארץ והוא מה שאמר אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם כי בעבור שבטלו את בריתי שלום בעלתי בם בעצמם:

(טז) **וטעם** אף אני אעשה זאת לכם. על דרך האמת כמו בהפוך אף אני אעשה זאת לכם וזהו שמזכיר תמיד בפרשה אני והלכתי אף אני והכיתי אתכם גם אני ויסרתי אתכם גם אני והשמותי אני אף אני אלך עמם ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה לא די שאני אדון הדין אלא אף אני איסר וכו׳ והכלל כי הקב"ה כורת הברית לזאת וזה טעם שבע על חטאתיכם שבע כחטאתיכם והאלות הן אלות הברית כי הדבור מפי הגבורה ובלשון עצמו אעשה יסרתי והכתי ולכך אמר אשר נתן ה׳ בינו ובין בני ישראל כי הוא בשמו הגדול נתן הברית הזאת אבל במשנה תורה אמר אם לא תשמע בקול ה׳ אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו ויזכור שם תמיד לשון ארירה ופתח בהן ארור אתה כי הברכה נעדרת מהם ואמר יתן ה׳ וזהו מאמר רבותינו קללות שבתורת כהנים בלשון רבים ומשה כי אמרן מפי הגבורה אמרן ושבמשנה תורה בלשון יחיד ומשה כי אמרן מפי עצמו אמרן. הגבורה עשתה משה שליח בינו ובין כל ישראל ודע והבן כי האלות האלה ירמזו לגלות הראשון כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת הגלות והגאולה ממנו שכן תראה בתוכחות שאמר ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם ואמר להפרכם את בריתי והזכיר בהם במות וחמנים וגלולים כי היו עובדי ע"ג ועושים כל הרעות והוא שאמר והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם יתרה בהם לסלק מהם מקדשו וקבול הקרבנות שהיו לרצון לו במקדש ההוא והעונשים עליהם חרב וחיה רעה ודבר ורעב וגלות בסוף כי כל זה היה שם כאשר בא בפירוש בספר ירמיהו ואמר בגלות אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה שהיו שנות הגלות כשנים אשר בטלו השמיטות וכן אמר הכתוב בגלות ההוא למלאת דבר ה׳ מפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה כן התרה בהם וכן הגיע אליהם א"כ דבר ה׳ ברור הוא שעל הגלות ההוא דבר הכתוב והסתכל עוד בענין הגאולה ממנו שאינו מבטיח רק שיזכור ברית אבות וזכירת הארץ לא ימחול עונם ויסלח חטאתם ויוסיף אהבתם כקדם ולא שיאסוף את נדחיהם כי היה כן בעלותם מבבל שלא שבו רק יהודה ובנימין והגלוים

רשי

לכם : ורדו בכם שונאיכם. כמשמעו ישלטו בכם. (אגדת ת"כ מפרשה זו) : אף אני אעשה זאת. איני מדבר אלא באף וכן אף אני אלך עמם בקרי : והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה : בהלה. מכה המבהלת את הבריות ואי זו זו מכת מותן : את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף או עתים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח או עתים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת"ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבת נפש : וזרעתם לריק זרעכם. זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויביכם באים ואוכלים ומה ת"ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד. ד"א וזרעתם לריק זרעכם כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהם ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם שנא' (איכה ב) אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם : ונתתי פני בכם. כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל לאדון שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה : ונגפתם לפני אויביכם. (ת"כ) שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכ' מבחוץ : ורדו בכם שונאיכ'. (ת"כ) שאיני מעמיד עליכם שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שעו"ג עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנא' (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם וכן הוא אומר (מיכה ג) ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו' : ונסתם. מפני אימה : ואין רודף אתכם. מבלי כח : (יח) ואם עד אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו : ויספתי. עוד יסורין אחרים : שבע על חטאתיכם. (ת"כ) שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה : (יט) ושברתי את גאון עוזכם. זה בית המקדש וכן הוא אומר (יחזקאל כד) הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם : ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה. זו קשה משל משה ששם הוא אומר (דברים כח) והיו שמיך אשר על ראשך נחושת וגומר שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע והיא מאבדת פירותיה : (כ) ותם לריק כחכם. (ת"כ) הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע ונכש וכסח ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שיניו של זה קהות : ולא תתן ארצכם את יבולה. (תורת כהנים) אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע : ועץ הארץ. (תורת כהנים) אפי' מן הארץ יהא לקוי שלא יחנטו פירותיו בשעת החנטה : לא יתן. משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי : לא יתן פריו. כשהוא מפרה משיר פירותיו הרי שתי קללות ויש כאן שבע פורעניות : (כא) ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו עראי כמקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצותי ומנחם פירש לשון מניעה וכן (משלי כה) הוקר רגלך וכן יקר רוח (שם יז) וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשין לבם לימנע מהתקרב אלי : שבע כחטאתיכם. שבע פורעניות אחרות כמספר שבע כחטאתיכם : (כב) והשלחתי. לשון גירוי : ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מניין ת"ל (דברים לב) ושן בהמות אשלח בם הרי שתים ומניין שתהא ממיתה בנשיכתה ת"ל (שם) עם חמת זוחלי עפר מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בארץ ישראל חמור נושך וממית ערוד נושך וממית : ושכלה אתכם. אלו הקטנים : והכריתה את בהמתכם. מבחוץ : והמעיטה אתכם. מבפנים : ונשמו דרכיכם. שבילים גדולים ושבילים קטנים הרי שבע פורעניות שן בהמה ושן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו : (כג) לא תוסרו לי. לשוב אלי :

אבן עזרא

כי הנשארים שאין להם מלייס אם ילאו אל האויבים ינגפו לפניהם וטעם ינוסו ואין רודף כטעם מחנה ארם : (יח) ואם עד אלה. המכות : שבע. בעבור היותו חשבון שלם נאמר על לשון רבים וכן כי שבע יפול לדיק וקם עד עקרה ילדה שבעה ואין על חטאתיכם להוסיף שבעה רק ויספתי פעם אחרת כמו קול גדול ולא יסף : וטעם על חטאתיכ'. בעבור חטאתיכ' וי"א שהחשבון כמשמעו והראשון נכון כי אם נחשוב ושברתי אחד שמיכם כברזל שנים וארץ כנחושה ואם לריק ויבול הארץ ופרי העץ הנה שש ומכת חית השדה הנה שבע : (יט) גאון עוזכם. השובע כטעם וישמן ישורון והגאה אם ישבר יפול וישח : (כ) ותם לריק כחכם. שיגעתם בעבודת האדמה : (כא) קרי. אמרו רבים שפירושו גבורה וגאוה כאיש שיחזק לבו ולא יפחד למען שלא ינוצח ואין ריע לו וי"א שהוא מגזרת כל הקורות והטעם שאמר בדברי הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא ועל שני הפירושים יחסר בי"ת כמו כי ששת ימים או יהי כן תלכו עמי הליכת קרי כאשר הראיתיך רבים כאלה והנה כתוב כחטאתיכם ולא יוסיף עליכם ועל חטאתיכם דבק עם ליסרה אתכם והטעם בעבור חטאתיכם : (כב) והשלחתי בכם. מגזרת הנני משליח בך : ושכלה אתכם. בהריגת קטנים : והמעיטה אתכם. בהריגת הגדולים : ונשמו דרכיכם. כי אין דרך בטוח מפחד החיות שאינם ברשות אדם כאשר פירשתי : (כג) תוסרו. פעול מבנין

ויקרא כו

בָּכֶם וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם ל'
וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם וְנַסְתֶּם וְאֵין־ כ' בנגשיהם ג'
רֹדֵף אֶתְכֶם׃ 18 וְאִם־עַד־אֵלֶּה ל' כתורה
לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה ל'
אֶתְכֶם שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃ ג' בענין
19 וְשָׁבַרְתִּי אֶת־גְּאוֹן עֻזְּכֶם וְנָתַתִּי
אֶת־שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל וְאֶת־אַרְצְכֶם ל'
כַּנְּחֻשָׁה׃ 20 וְתַם לָרִיק כֹּחֲכֶם ל' וחסר ל' וא' ומכתי'
וְלֹא־תִתֵּן אַרְצְכֶם אֶת־יְבוּלָהּ ה'
וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃ 21 וְאִם־
תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ ג' בענין
לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה כול' חסר במ"ד
שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃ 22 וְהִשְׁלַחְתִּי ג'
בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה ל' וכי' שכלה
אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם
וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ ל'
דַּרְכֵיכֶם׃ 23 וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא
תִוָּסְרוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי׃ ג' בענין
24 וְהָלַכְתִּי אַף־אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי

אונקלוס

קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִרְדּוֹן בְּכוֹן סַנְאֵיכוֹן וְתַעְרְקוּן וְלֵית דְּרָדֵיף יָתְכוֹן׃ 18 וְאִם עַד אִלֵּין לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְמִרְדֵי יָתְכוֹן שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃ 19 וְאֶתְבַּר יָת יְקָר תּוּקְפֵיכוֹן וְאֶתֵּן יָת שְׁמַיָּא דְעִלָּוֵיכוֹן תַּקִּיפִין כְּפַרְזְלָא מִלְּאַחָתָא מִטְרָא וְאַרְעָא דִתְחוֹתֵיכוֹן חֲסִינָא כִּנְחָשָׁא מִלְּמֶעְבַּד פֵּירִין׃ 20 וִיסוּף לְרֵיקָנוּ חֵילְכוֹן וְלָא תִתֵּן אַרְעֲכוֹן יָת עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן אַרְעָא לָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ 21 וְאִם תְּהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ וְלָא תֵיבוֹן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן מַחָא שְׁבַע כְּחוֹבֵיכוֹן׃ 22 וְאֵיגָרֵי בְּכוֹן יָת חֵיוַת בָּרָא וְתְתַכֵּל יָתְכוֹן וּתְשֵׁיצֵי יָת בְּעִירְכוֹן וְתַזְעֵיר יָתְכוֹן וְיִצְדְּיָן אוֹרְחָתְכוֹן׃ 23 וְאִם בְּאִלֵּין לָא תִתְרְדוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃ 24 וְאֵהָךְ אַף אֲנָא עִמְּכוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאַלְקֵי

ונסתם ג' וסי' ונסתם ואין רודף אתכם. ונסתם גיא הרי כי יגיע גי. ב' בו. וא' נסתם. כאשר נסתם מפני: לשמוע כלם חסר במ"ד וסי' בני נכר דשמואל. העם הזה הרע שבו על עונות אבתם. לשמוע אל הרנה דד"ה : והשלחתי ג' וסי' והשלחתי בכם את חית השדה והשלחתי רעב בארץ לא. ארץ כי תחטא לי:

תולדות אהרן ושברתי את גאון. גיטין לו : והשלחתי בכם. שבת לג : ואם באלה. שם :

ספורנו

בני קדם : (יט) ושברתי את גאון עזכם. בחרבן משכן שילה כאמרו ויתן לשבי עזו : והבאתי

בעל הטורים ורדו ב' במסרה. ורדו בכם שנאיכם ואידך ורדו בנוגשיהם עכשיו שלא זכיתם ורדו בכם שונאיכם : ואם עד אלה ס"ת מדם. שאמדד לכם מדה כנגד מדה : גאון בגימ' זה המקדש. את גאון עזכם בגי' זה ירושלים : כחטאתיכם גימ' כין בשוגג וכין במזיד :

רמבן

והגלוים עליהם מעט מקלת השבטים אשר גלו לבבל ושבו בדלות ועבודת מלכי פרס וגם לא אמר שישובו בתשובה שלמה לפניו רק שיתודו בעונם ועון אבותם ומלינו אנשי בית שני עושים כן כמו שיתודה דניאל חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך עד למלכינו לשרינו ולאבותינו וכתיב כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה וכן נחמיה התודה ועזרא אמר מלכינו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך כי כולם למדו מן התורה שיתוודו עונם ועון אבותם וכל אלה דברים ברורים בברית הזאת שהוא כאמת ירמוז לגלות הראשון והגאולה ממנו אבל הברית שבמשנה תורה רמז לגלותנו זה ולגאולה שנגאל

אבן עזרא

מבנין נפעל : (כד) אל חטאתיכם . דבק עם והכיתי : (כה) נקם ברית . על כן אמרתי כי זאת הברית הכרותה בסיני הכתובה בפרשת ואלה המשפטים יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר להם כל הפרשה הזאת : ונאספתם אל עריכם . מפני החרב ושם אשלח הדבר והרעב עד שתרצו להנתן ביד האויב וזה טעם ונתתם ביד אויב והיא מלה מבנין נפעל : (כו) בשברי . שם הפעל ובא שבור כמו בשכבה ובקומה וטעם השבר בעבור מטה לחם והוא דרך משל ובישעיה משען לחם כי הלחם לבב אנוש יסעד : עשר נשים . כי הוא סך חשבון כי מנהג ישראל היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע ומערכת השבת תוכיח : והשיבו לחמכם במשקל . בעבור שהיא מעט : ואכלתם ולא תשבעו . יש רעב וישבע האוכל ממעט ואתם מאוכל הרבה לא ישבעו : (כז) ואם בזאת . במכה הזאת : וכן ואם באלה . באלה המכות הנזכרות : (כח) על חטאתיכם . דבק עם ויסרתי : (כט) ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם . אין למעלה מן הרעב הזה ולא יהיה לכם מקום לזעוק ולהתפלל להושע מהרעב כי אשמיד במותיכם מקום הזבחים : (ל) חמניכם . מגזרת חמה בתים העשויי' להשתחוות לשמש והנו"ן נוסף כנו"ן נשים רחמניות : פגריכם . גופותיכם כמו פגר מובס : גלולים . שם גנאי לע"ג מגזרת כאשר יבער הגלל והטעם כי בהתחברכם לבתי ע"ג שם תהרגו וישחיתו אויביכם צורת גלוליכם ואני לא אושיעכם : וגעלה נפשי אתכם . שתסור השכינה אז תחרבנה עריכם ונשמו המקדשים שלכם והטעם בתחלה היו מקדשי : (לא) ולא אריח בריח . והטעם כי כבוד השם מלא שמים וארץ וכתוב על נח וירח ה' את ריח הניחוח והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם . ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם אמר את הארץ כל ארץ ישראל : (לב) ושממו עליה . כל כך תהיה שממה שגם האויבים הדרים ישומו עליה הפך משוש לכל הארץ : אורם

מקרא ותרגום

וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם גַּם־אָנִי שֶׁבַע עַל־
חַטֹּאתֵיכֶם׃ כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם
חֶרֶב נֹקֶמֶת נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם
אֶל־עָרֵיכֶם וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר
בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם בְּיַד־אוֹיֵב׃
כו בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־לֶחֶם
וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם בְּתַנּוּר
אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם בַּמִּשְׁקָל
וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ ס כז וְאִם־
בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וַהֲלַכְתֶּם
עִמִּי בְּקֶרִי׃ כח וְהָלַכְתִּי עִמָּכֶם
בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם אַף־
אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃
כט וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר
בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃ ל וְהִשְׁמַדְתִּי
אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־
חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־
פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי
אֶתְכֶם׃ לא וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם
חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם
וְלֹא אָרִיחַ בְּרֵיחַ נִיחֹחֲכֶם׃
לב וַהֲשִׁמֹּתִי אֲנִי אֶת־הָאָרֶץ
וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֹיְבֵיכֶם הַיֹּשְׁבִים

יִתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל
חוֹבֵיכוֹן׃ כה וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן
דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִתְפָּרְעוּן
מִנְּכוֹן פּוּרְעֲנוּתָא עַל
דַּעֲבַרְתּוּן עַל פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא
וְתִתְכַּנְשׁוּן לְקִרְוֵיכוֹן וַאֲגָרֵי
מוֹתָנָא בֵּינֵיכוֹן וְתִתְמַסְרוּן
בְּיַד סַנְאָה׃ כו בְּדְאַתְבַּר
לְכוֹן סְעֵיד מֵיכְלָא וְיֵפְיָן
עֲשַׂר נְשִׁין לַחְמְכוֹן בְּתַנּוּרָא
חַד וִיתִיבָן לַחְמְכוֹן בְּמַתְקְלָא
וְתֵיכְלוּן וְלָא תִשְׂבְּעוּן׃
כז וְאִם בְּדָא לָא תְקַבְּלוּן
לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי
בְּקַשְׁיוּ׃ כח וְאֵיהַךְ עִמְּכוֹן
בִּתְקוֹף רְגַז וְאַרְדֵּי יָתְכוֹן אַף
אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃
כט וְתֵיכְלוּן בְּשַׂר בְּנֵיכוֹן
וּבְשַׂר בְּנָתֵיכוֹן תֵּיכְלוּן׃
ל וַאֲשֵׁיצֵי יָת בָּמָתְכוֹן וְאַקְצֵץ
יָת חֲנִיסְנָסֵיכוֹן וְאֶתֵּן יָת
פִּגְרֵיכוֹן עַל פִּגְרֵי טַעֲוָתְכוֹן
וִירַחֵיק מֵימְרִי יָתְכוֹן׃
לא וְאֶתֵּן יָת קִרְוֵיכוֹן חָרְבָּא
וְאַצְדֵּי יָת מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא
אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קֻרְבַּן
כְּנִשְׁתְּכוֹן׃ לב וְאַצְדֵּי אֲנָא
יָת אַרְעָא וְיִצְדּוּן עֲלַהּ בַּעֲלֵי
דְבָבֵיכוֹן דְּיָתְבִין בַּהּ׃

כל ענין אף אני במ"א גם : אני וסי' מכס תשנס : ג' וחסר . ב' : ל' : י"ב בתורס ל' : ל' וא' כתנור : ד' דגשים : ג' וחד אס בזאת : כל אני דענין קמץ בזקף ושאר אני : ג' א' ו' בלוש' : ל' : ג' ומ"ל : ב' בעצרותיכס ל' וחסר : כ"ל חסר ו'

במשקל ד' דגשים נמסר בסדר קדשים : והשמותי ג' וסי' והשמותי את מקדשיכם . והשמתי אני את . והשמותי עליך עמים רבים : ולא אריח ב' דסמיכי ולא אריח בריח ניחחכם . ולא אריח בעצרתיכם : בריח ב' סי' ולא אריח בריח ניחחכם . בריח ניחח ארצה אתכם :

תולדות אהרן והבאתי עליכם . שם סנהדרין נג : בשברי לכם . שבת לג : ואפו עשר נשים . פסחים לו : בחמת קרי . זוהר תרומה : ונתתי את פגריכם . שבת לג סנהדרין כג סד : והשמותי את מקדשיכם . שבת שם מגילה כח :

רשי

(כה) נקם ברית . ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עינין של צדקיהו . דבר אחר נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם . כל הבאת חרב שבמקרא היא במלחמת חיילות אויבים : ונאספתם . מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור : ושלחתי דבר בתוככם . על ידי הדבר ונתתם ביד האויבים הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנין ביד אויב : (כו) מטה לחם . לשון משען כמו מטה עז : בשברי לכם מטה לחם . אשבור לכם כל מסעד אוכל והם חלי רעב : ואפו עשר נשים לחמכם בתנור א'. מחוסר עצים : והשיבו לחמכם . מן התנור : במשקל . שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולת ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם : ואכלתם ולא תשבעו. זהו מארה בתוך המעים בלחם הרי שבע פורעניות חרב מצור דבר שבר מטה לחם חוסר עצים פת נפולת מארה במעים ונתתם איננה מן המנין היא החרב : (ל) במותיכם . מגדלים ובירניות : חמניכם . מין ע"ג שמעמידין על הגגות וע"ש שעומדין בחמה קרוין חמנים : ונתתי את פגריכם . נפוחי רעב היו ומוציאים יראתם מחיקם ומנשקים אותם וכרסן נבקעת ונופלין עליה : וגעלה נפשי אתכם . (ת"כ) זה סילוק שכינה : (לא) ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב : והשמותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשיכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות והשמדת במות הרי שתים . כריתות חמנים אין כאן פורענות אלא על ידי השמד' הבירניות יפלו החמנים שבראשי הגגות ויכרתו. ונתתי את פגריכ' וגו' הרי שלש . סלוק שכינה ארבע. חרבן ערים שממון מקדש מן הגדודיות ולא אריח קרבנות הרי שבע : (לב) והשמותי אני את הארץ . זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממה מיושביה ; ואתכם

בעה"ט נקם שניס במסרה . נקם ברית נקם אחת משתי עיני גבי שמשון כדאיתא בסוטה שעברו פלשתים על שבועתם . וזהו נקם ברית דהיינו שבועה בשביל השבועה שעברו אנקמה נקם אחת :

ספורנו

(כה) והבאתי עליכם חרב . כמו שהיה הענין בימי מלכי ישראל כאמרו כי ידעתי אשר תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחוריהם בחרב תהרג : נוקמת נקם ברית . נוקמת באותה הנקמה הכתובה בספר הברית כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק ד' מיתות) אף על פי שבטלו ד' מיתות דין ד' מיתות לא בטלו : ונתתם ביד אויב . כענין עשרת השבטים ביד מלך אשור : (ל) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם . בהיות העיר במצור כמו שספרו על אליהו הצדיק שמצא תינוק מוטל ברעב וכשאמר לו אמור שמע ישראל ותחיה השיב הם כי לא להזכיר בשם ה' והוציא יראתו מחיקו ונשקה ומת עליה : (לא) ונתתי את עריכם חרבה . על ידי מלך בבל ושריו : והשמותי את מקדשיכם . על ידי נבוזראדן : ולא אריח בריח ניחחכם אף על פי שהיו

רמבן

שנגאל ממנו כי הסתכלנו תחלה שלא נרמז שם קץ וקצב ולא הבטיח בגאולה רק תלה אותם בתשובה ולא הזכיר בעבירות ההם שיעשו אשרים וחמנים ויעבדו ע"ג כלל אבל אמר והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקותיו ומשפטיו לומר כי מפני שיעברו על קצת מצותיו שלא ישמרו ויעשו את כולן יענשו שכך היה בבית שני כמו שאמרו שבית ראשון מפני מה חרב מפני ע"ג וגילוי עריות ושפיכות דמים בית שני שאנו בקיאים בהם שהיו עוסקין בתורה ובגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם ולא הזכיר שם המקדש וריח ניחוח כאשר הזכיר כאן שלא היתה האש יורדת ואוכלת הקרבנות בבית שני כמו שהעידו במסכת יומא וגם אמר בקללות ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר שבאו עליהם פס רומי ברחוקים מכם מאד ואמר שם אל גוי אשר לא ידעת גוי אשר לא תשמע לשונו מפני רוב רחוקם מארצנו . ולא כן בדברי הברית הזאת מפני שגלו לבבל ואשור

(לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני המדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמין וישראל נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפה ואין אחת מהן דבוקה בחברתה: והריקתי. כששולף החרב מתרוקן הנדן ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור: והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאלו אין כרמו וביתו חרבים כך שנויה בתורת כהנים: (לד) אז תרצה. תפייס את כעס המקום שכעס על שמיטותיה: והרצת. למלך את שבתותיה: (כל ימי השמה. לשון העשות ומ״ם דגש במקום כפל שממה): (לה) את אשר לא שבתה. שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד ע׳ שנות השמיטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ארבע מאות ושלשים ושש שנה שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו מ״ו שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים הוא שנאמר ביחזקאל (יחזקאל ד) ואתה שכב על צדך השמאלית וגו׳ וכלית את אלה וגו׳ ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש וא״ת שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים כמו שאמרו באגדת חלק ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדו לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות ושלשים ושש שנה שמיטין ויובלות שבהם והם שש עשרה למאה י״ד שמיטין וב׳ יובלות הרי לארבע מאות שנה ששים וארבע. לשלשים ושש שנה חמש שמיטות. הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנס׳ בשמיט׳ המשלמת לשבעים. (כ״א ואותו יובל שגלו שלא נגמר בעונם נחשב להם). ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים (ד״ה ב לו) עד רצתה הארץ את שבתותיה למלאת שבעים שנה: (לו) והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ״ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ״ם של מועד ושל מוקש: ונסו מנוסת חרב. כאילו רודפים הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח דוחהו ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף (לשון חבטה שדופות קדים שקיפן קידום לשון משקיף מקום חבטת הדלת) וכן תרגומו של חבורה משקופי: (לז) וכשלו איש באחיו. כשירצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב. כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם: (ת״כ) ומדרשו וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה: (לח) ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה: ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה: (לט) בעונת אבתם אתם. (ת״כ) כשעונות אבותם אתם. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם: ימקו. לשון המסה כמו ימסו וכמוהו (זכריה יד) תמקנה

בה: לג ואתכם אזרה בגוים והריקתי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה: לד אז תרצה הארץ את־שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את־שבתתיה: לה כל־ימי השמה תשבת את אשר לא־שבתה בשבתתיכם בשבתכם עליה: לו והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם בארצת איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת־חרב ונפלו ואין רדף: לז וכשלו איש־באחיו כמפני־חרב ורדף אין ולא־תהיה לכם תקומה לפני איביכם: לח ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם: לט והנשארים בכם ימקו בעונם בארצת איביכם ואף בעונת אבתם אתם

ג׳ · ג׳ וחסר ו׳ · ג׳ · ד׳ ג׳ חסר וא׳ מ״ל. ג׳ · ג׳ למה תשבת המ״לכס. ג׳ · ג׳. ד׳ וחסר ובענין ג׳ · בענין ד׳ · ס׳ חסר בנ״י · ג׳ · ג׳ וחסר. ח׳ · ג׳ ומ״ל · מטעין בי׳ אויבים

לג ויתכון אבדר ביני עממיא ואגרי בתריכון דקטלין בחרבא ותהי ארעכון צדיא וקרויכון יהוין חרבא: לד בכן תרעי ארעא ית שמטהא כל יומין דצדיאת ואתון בארע בעלי דבביכון בכן תשמט ארעא ותרעי ית שמטהא: לה כל יומי דצדיאת תשמט ית דלא שמטת בשמטיכון כד הויתון יתבין עלה: לו ודישתארון בכון ואעיל תברא בלבהון בארעתא דשנאיהון וירדוף יתהון קל טרפא דשקיט ויערקון מיערוק מן קדם דקטלין בחרבא ויפלון ולית דרדיף: לז ויתקלון גבר באחוהי כמקדם דקטלין בחרבא ורדיף לית ולא תהי לכון סיעדא קדם בעלי דבביכון: לח ותיבדון ביני עממיא ותגמר יתכון ארע בעלי דבביכון: לט ודישתארון בכון יתמסון בחוביהון בארעתא בעלי דבביכון ואף בחובי אבהתהון בישיא

(לג) אזרה. מבנין הכבד הדגוש ולא די שתזרו עד אשר אריק אחריכם חרב: וטעם אריק. מנדנה: והיתה ארצכם. דבק עם הפסוק הבא אחריו והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ וזאת המלה כמו תשלים וכן עד ירצה כשכיר יומו כי נרצה עונה: (לד) שבתותיה. שמיטות ויובלים וכ״כ עד רצתה הארץ את שבתותיה ושם פירשתיו: השמה. שם משקלי השמות משתנים. וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם. שתהיה שממה מכם אז תשבת ותמצא מנוחה למלאת שבתותיה. וטעם כל ימי השמה תשבות. מספר השנים שתשבות וביחזקאל מפורש: (לו) והנשארים בכם. בעבור שאמר והריקתי אחריכם חרב: מרך. מפעלי הכפל וכן במועל ידיהם מגזרת ורך הלבב ויפחדו עד שירדפם קול עלה נדף והוא שם התאר מבנין נפעל וכו״ן השרש מובלע: (לז) איש באחיו. שהוא אוהבו: תקומה. מבנין כבד נוסף תחת עי״ן וי״ו בעבור התי״ו וכן תרומה: (לח) ואכלה אתכם. מנהג כל הגולים למקום אחר בהשתנות האויר עליהם והמים ימותו רובם: (לט) והנשארים. מהנשארים ימקו בעונם על משקל יסבו ושניהם מפעלי הכפל מגזרת המק בשרו מק יהיה: ואף בעונת אבותם אתם ימקו. כטעם אבותינו חטאו ונמגלת איכה

אזרה ג׳ וסי׳ ואתכם אזרה בגוים. והשלישית לכל רוח אזרה. וכל אגפיו אזרה: והריקתי ב׳ וכתיב כן וסי׳ והריקתי אחריכם חרב. והריקתי לכם ברכה עד: שבתתיה ד׳ ג׳ חסר וא׳ מלא וסי׳ אז תרצה הארץ. ב׳ בו. והארץ תעזב מהם. עד רצתה הארץ את שבתותיה בתרא׳ מלא. סי׳ דהדין ענינא קדמאה תליתא׳ ורביעאה שבע על חטאתיכם. תניינא שבע כחטאתיכם. קדמא תניינא והשמה קרי תליתאה דביעא׳ שתיתאה שביעאה בקרי

וכך דינו אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי: בארצת ב׳ חסרים ובענין וסי׳ ימקו בעונם. והנשארים בכם והבאתי מרך: עלה ז׳ בטרפי ה׳ כתיב יו״ד וב׳ כתיב ה׳ וסי׳ ויתפרו עלה תאנה. והנה עלה זית טרף. צאו ההר והבאתם עלי ה׳ בפסוק: נדף ה׳ קמצין וסי׳ קול עלה נדף. כקש נדף קשתו. העלה נדף תערץ. הבל נדף. וכל מזרע יאור: מנסת ה׳ חסר בלישנא וסי׳ ונסו מנסת חרב. וינסו משנאיך. ויהי בנסם מפני בני ישראל. נסך לפני צויך. מפני גערת חמשה תנסו. וכל וינסו דכוו׳ במ״ד מלאים: ורדף ג׳ וחסר וסי׳ וכשלו איש באחיו. שריך סוררים. אפרים רעה רוח:

תולדות אהרן ואתכם אזרה. שבת שם: אז תרצה הארץ. שם עקידה שער סט: כל ימי השמה. שבת שם לג: וכשלו איש. סנהדרין כז שבועות לט: ואבדתם בגוים. מכות כד: ואכלה אתכם. שם: ואף בעונות אבתם. סנהדרין כז:

בעל הטורים ואתכם אזרה הזוי״ן עקומה לומר לך שנתתי לכם ארץ ז׳ עממין לקיים התורה הנבנה עמודיה שבעה ואתם שבע תועבות בלבבכם לכן אתכם אזרה: והריקתי ב׳ במסרה. הכא והריקתי אחריכם חרב ואידך והריקתי לכם ברכה עד בלי די אני אמרתי והריקתי לכם ברכה עד בלי די ואתם לא רציתם לקיים מצותי ע״כ והריקותי אחריכם חרב: ורדף ג׳ במסרה. וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין ואידך כלו אוהב שחד ורודף שלמונים ואידך אפרים רועה רוח ורודף קדים בשביל שהם ורודף שלמונים ורודף קדים ע״כ וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורודף אין. ז׳ פעמים כתוב בפרשה עון עונם. וכנגדם גלו שבה פעמים ג׳ ע״י סנחריב וג׳ על ידי נבוכדנצר:

רמבן

ואשור שהם קרובים לארץ ונלחמים בהם תמיד ויהום ישראל משם היה וילדעים לשונם כענין שנאמר דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו וכן והפיצך ה׳ בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ הוא גלותנו היום שאנו מפוזרים מסוף העולם ועד סופו ואמר והשיבך ה׳ מצרים באניות ובגלותנו זה היה שמילא

ספורנו

שהיו בו אז הכהנים בני צדוק שהיה קרבנם ריח ניחוח בלי ספק מ״מ לא היה לרצון לאשמת העם: (לג) ואתכם אזרה בגוים. בלכתם למצרים אחר החרבן: והריקתי אחריכם חרב. חרב נבוכדנצר במצרים כאמרו החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים; (לד) אז תרצה הארץ. תשלם ותפרע; את שבתותיה. שמיטין ויובלות

איכה פירשתיו: (מ) והתודו. מבנין התפעל: במעלם אשר מעלו בי. אבותם: ואף אשר הלכו עמי. אלה בניהם בקרי: (מא) אף אני. כן עשיתי עמהם ויסרתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל ועוד אפרשנו: והם ירצו את עונם. ישלימו ויפרעו: (מב) וזכרתי את בריתי. מוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא וזכרתי את בריתי את ברית יעקב כמו והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא ראשיכם שבטיכם שהוא ראשיכם ראשי שבטיכם ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב בעבור היות בניו כלם בברית: (מג) והארץ תעזב מהם. טעמו אזכור גם הארץ שפרעה את השבתות ונעזבה מהם גם אזכור שהם הרצו את עונם: יען וביען כפאל

דַאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן יִתְמַסּוּן׃
מ וְיוַדּוּן יָת חוֹבֵיהוֹן וְיָת
חוֹבֵי אֲבָהַתְהוֹן בְּשִׁקְרֵיהוֹן
דְשַׁקַּרוּ קֳדָמַי וְאַף דְהַלִּיכוּ
קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ׃ מא אַף אֲנָא
אֵיהַךְ עִמְּהוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאָעֵיל
יָתְהוֹן בְּאַרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
אוֹ בְכֵן יִתְבַּר לִבְּהוֹן טַפְשָׁא
וּבְכֵן יִרְעוּן יָת חוֹבֵיהוֹן׃
מב וּדְכִירְנָא יָת קְיָמִי דְעִם
יַעֲקוֹב וְאַף יָת קְיָמִי דְעִם
יִצְחָק וְאַף יָת קְיָמִי דְעִם
אַבְרָהָם אֲנָא דְכִיר וְאַרְעָא
אֲנָא דְכִיר׃ מג וְאַרְעָא
תִּתְרְטֵישׁ מִנְּהוֹן וְתִרְעֵי יָת
שְׁמִטָּהָא בְּדִצְדִיאַת מִנְּהוֹן
וְאִינוּן יִרְעוּן יָת חוֹבֵיהוֹן
לְוָטִין חֲלַף בִּרְכָן אַיְתֵי

ג׳ כמנין · ג׳ ד׳ · ס׳ מ״ע · חי ר״ס · ג׳ ד׳ · ד׳ · ב׳ טעמי את עמי

אִתָּם יִמָּקּוּ׃ ס וְהִתְוַדּוּ אֶת־
עֲוֺנָם וְאֶת־עֲוֺן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם
אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־
הָלְכוּ עִמִּי בְּקֶרִי׃ מא אַף־
אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי וְהֵבֵאתִי
אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־אָז יִכָּנַע
לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־
עֲוֺנָם׃ מב וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי
יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק
וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר
וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃ מג וְהָאָרֶץ
תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ
בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת־
עֲוֺנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ

תמקנה בחוריכן (תהלים לח) נמקו חבורותי: (מא) והבאתי אתם. (ת״כ) בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין האומות נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי שנאמר (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני אם לא ביד חזקה וגו': או אז יכנע. כמו (שמות כא) או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע. לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם וגו': ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם ביסוריהם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. בחמשה מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו: וזכרתי את בריתי יעקב. למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא נאמר זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח על המזבח: (מג) יען וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו

ואף אשר הלכו עמי בקרי חד מן י״ו זוגין חד זקף לרומא וחד נחית לתהומא וסי׳ נמסר בסדר וארא: ירצו ד׳ וסי׳ או אז יכנע לבבם הערל. והארץ תעזב מהם. ואחריהם בפיהם ירצו סלה. אך משאתו יעצו להדיח: יעקוב ה׳ מלאים וסי׳ וזכרתי את בריתי:

ספורנו

יובלות כמו שבאר באמרו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה: (מ) והתודו את עונם. קצתם כמו דניאל ועזרא וזולת': (מא) והבאתי אותם בארץ אויביהם. כשחזרו בני הגולה לארץ ישראל במלכות כורש מלך פרס היתה הארץ תחת ממשלת האומות כאמרו והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה תבואתה מרבה למלכים אשר נתת עלינו בחטאתינו: (מב) וזכרתי את בריתי. בבנין בית שני: (מג) והארץ תעזב מהם. בחרבנו: וזכרתי

תולדות אהרן וזכרתי את בריתי. זוכר ויראה: והארץ את שבתותיה. עקידה שער סט: יען וביען. שבת לג:

יעקוב. הנני שב שבות אהלי יעקוב. גם זרע יעקוב ודוד עבדי. ושב יעקוב ושקט ושאנן תנינא. לא כאלה חלק יעקוב תנינא דספרא

בעל הטורים וזכרתי את בריתי יעקוב. ביצחק לא כתיב ביה זכירה לפי שאפרו צבור ומונח לפני הקב״ה: שאבות מנוין למפרע אומר הקב״ה אני זוכר אותן כאחד ומונה ומתחתם היחם עד למעלה עד בן יעקב בן יצחק בן אברהם. בכולם כתיב אף חוץ מיעקב שהיה מטתו שלמה ולא יצא ממנו פסולת: וזכרתי הפסוק מתחיל בזכירה ומסיים בזכירה שלעולם יהיה נזכר זכות אבות. אברהם נקרא עבדי כדכתיב זכור לעבדיך וסמך ליה לאברהם וכן ביעקב כתיב יעקב עבדי מה״כ ביצחק לפי שאברהם ויעקב קיימו המצות בין בא״י בין בח״ל משא״כ ביצחק. אברהם ויעקב הוזכרו ראש לאבות ויצחק לא הוזכר בשום מקום בראש לפי שרצה לומר לעשו הוא גביר לאחיך לעבותו ראש ליעקב: והארץ תעזב מהם ז׳יין פסוקים ש״ז שנים נתקיים בא״י גפרית ומלח. מתחלת התוכחה עד געלה נפשם ש״ן תיבות כנגד ש״ן שנים שנתמו עשרת השבטים וכולן לא הוזכר בהם כהם לפי שאמרו אין לנו חלק באלהי ישראל. ולכן כתיב בדברי הימים ושבועתו לישחק ובתהלים כתיב ישחק שנשבע הקב״ה כ״ו שלא יהעלו לו יותר מש״ן שנים לא יגלה:

רמבן

שמילא טיטוס מהם ספינות וכן כתוב בספר הרומיים וכן מה שאומר שם בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי איננו בגלות שגלו אבות ובנים רק השבי ההוא לבנים לבדם והאבות נשארים בארץ ולא נאמר כן בברית הראשון מפני שגלו גלות שלמה אבל בברית השני הזכיר כן שהיו הרומיים מושלים בארצנו ולוקחים הבנים והבנות כרצונם וכן ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא היא עבודתנו שעבדנו הרומיים בארצנו ושריהם מושלים בארץ ומכבידים עליהם עול כבד ולוקחים גופם וממונם כאשר הוא ידוע בספרים ועוד ראיה שאמר יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך כי הלך אגריפס המלך בסוף בית שני לרומי ועל הליכתו שם נחרב הבית ולא אמר הכתוב המלך אשר ימלוך עליך אבל אמר מלכך אשר תקים רמז לנו ית' שלא היה ראוי למלוך ואסור היה להיות מלך על ישראל מדין תורה אבל הקימו עליהם הוא ואבותיו שלא כדת כמו שהוזכר זה במסכת סוטה וכל אלה רמזים כאלו יזכירו בפירוש ענין גלותנו זה והגאולה בברית היא השנית גאולה שלמה מעולה על כלנו אמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והשבות והיטבך והרבך מאבותיך שהיא הבטחה לכל שבטי ישראל לא לשבית העם ושם הבטיח שיכרת ויכלה המגלים אותנו שנאמר ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך והנה אויביך ושונאיך אשר ירדפו תמיד אחרינו ואלה דברים יבטיחו בגאולה העתידה הבטחה שלמה מכל חזיונות דניאל. וכן מה שאמר בכאן ושממו עליה אויביכם היא בשורה טובה מבשרת בכל הגליות שאין ארצנו מקבלת את אויבינו וגם זו ראיה גדולה והבטחה לנו כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר היתה נושבת מעולם והיא חרבה כמוה כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם. והנה הברית הראשונה אשר בפרשה הזאת הקב״ה כרת אותה כי כן היה שמו הגדול עמנו בבית הראשון והברית השנית שבפרשה והיה כי תבא מפי משה לסלק שכינתו לגמרי שלא היה בבית שני דרך כבוד שמו שנאמר וארצה בו ואכבדה ותוספת הה״א רמז לשניה שבשם הגדול וכבר דרשו בו מדרש אחר ג״כ רמז לחמשה דברים שהיה הבית השני חסר וכו':

(מא) **אך** אז יכנע לבבם הערל. כמו או נודע כי שור נגח הוא לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם יכפרו על עונם ביסוריהם לשון רש״י. והנכון בעיני שיאמר והבאתי אותם בארץ אויביהם או עד זמן יכנע לבבם הערל או עד זמן ירצו את עונם באורך הגלות. והנה אחר והתודו את עונם היה ראוי שיאמר וזכרתי את בריתי יעקוב כי מה טעם והבאתי אותם בארץ אויביהם עכשיו במקום הזה ואין עתה הזמן שיגלה אותם ויביאם בארץ אויביהם ופירש ר״א אף אני כן עשיתי עמהם ויסרתים להביאם בארץ אויביהם להכניע לבבם הערל והזכיר זה בכאן כי התודו את עונם בעבור שאני המסבב להם כי גם בשעת קלקלתם נתכוונתי בהם שיעשו תשובה ויתודו ועל דעתי ירמוז כי אחר הוידוי ילך עמם בקרי ויביא אותם עוד בארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל והוא רמז שהביאם אל הארץ ולא נכבשה לפניהם אבל היו להם צרים ואויבים שם כמו שנאמר ויאמרו צרינו ויהי כאשר שמעו אויבינו והארץ ביד העמים היתה כמו שאמר עזרא בתפלתו הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו וגו'. הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתת עלינו בחטאתינו ועל גויתנו מושלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו:

(מב) **וזכרתי** את בריתי יעקוב. אמר ר״א כי הוא מוסף עצמו ואחר עמו וזכרתי את בריתי ברית יעקוב. וכן והנבואה עודד הנביא ראשיכם שבטיכם:

והארץ אזכור. טעמו אזכור הארץ שפרעה השבתות ונעזבה מהם ואזכור שהם רצו את עונם ויתכן על דרך האמת שיאמר וזכרתי יעקב ויצחק ואברהם שהם בני ברית שכל המדות נקראו כן בהיותם בברית והארץ הכלולה מהם אזכור בכלל ורבותינו רמזו כן אמרו ולמה הוא מזכיר זכות הארץ עמהם אמר רבי שמעון בן לקיש משל לאדון שהיו לו שלש בנות ושפחה אחת

רשי

מאסו : (מ) ואף גם זאת . ואף אפילו אני עושה עמהם זאת הפורענות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם : (מה) ברית ראשונים . של שבטים : (מו) והתורת . אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכלם נתנו למשה בסיני : כי יפלא . יפריש בפיו : בערכך נפשת . ליתן ערך נפשו לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי : (ג) והיה ערכך וגו'. אין ערך זה ל' דמים אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו : ערכך . כמו ערך וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא : (ה) ואם מבן חמש שנים . לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן זה שהוא בן חמש שנים עלי : (ז) ואם מבן ששים שנה וגו'. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו והאש' אינה פוחתת אלא שליש בערכה (ערכין יט) דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא סבתא בביתא סימא בביתא וסמנא

אבן עזרא

האחד כנגד משפטי מאסו והשני ובחקותי געלה נפשם והבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה : (מד) ואף גם זאת . לשון נחות והאחד יספיק וכל המקרא כך וכן הרק אך במשה המכלי אין קבריס : לא מאסתים לכלותם . רק ליסרם עד שיכנע לבם : געלתים . סרתי מהם או בחלה נפשי מהם : להפר בריתי . שנשבעתי להם אף אם הם הפרו את בריתי כי כן כתוב אני לא אפר בריתי אתם כי אלהים אני : (מה) וזכרתי להם. לעולם : ברית ראשונים . זאת הברית הכרותה בסיני וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שיגלו בארץ אויביהם וי"א על אבות העולם . וטעם אשר הוצאתי אותם . אותם שנשבעתי לאבותם להוציא בניהם מעבדות והראשון נכון בעיני : (מו) אלה החקים והמשפטים. הם הכתובי' בפרשת וישמע ואלה המשפטים ופרשת בהר סיני : אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל . רמז לברית הר סיני כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד לא עלה משה בהר סיני גם הזכיר הפרשה של הערכין בעבור שנאמרה בהר סיני כי כן כתוב באחרונה כי תחלת ספר וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד בספר ויקרא : (ב) יפלא . יפריש ויבאר : בערכך נפשת . שטעם שידור נדר לאמר אם השם יעשה לי כך אפדה נפשי בדי ערכי או ערך בני או ערך בהמה וכ"ף בערכך על דעת כל המדקדקי' נוסף והטעם בערך וי"א כי הכ"ף לנכח הכהן ויפרש כערכך שכהן כערכך אתה והה"א יקרא לו ה"א הקריאה ואמר על הערכך שהיא מלה זרה כמו בתוך האהלי ולפי דעתי שהוא האהל שלו וכן הערכך . וטעם נפשות . כלל לאדם ולבהמה : (ג) מבן כ' שנה. החל משהוא נכנס בפקודים : בן ששים זקן ודעת רבים כי זו גזרת מלך כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אחד נוסף על חדש יתן חמשה שקלים ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות כי אמרו רבים שהם ארבע בחלקי השנים ואחר כן תשע עשרה שלמות ואחר כן תשע והמשים לשוב אל המקום שהחל ממנו

מקרא

ואת־חקתי געלה נפשם׃
מד ואף־גם־זאת בהיותם בארץ
איביהם לא־מאסתים ולא־
געלתים לכלתם להפר בריתי
אתם כי אני יהוה אלהיהם׃
מה וזכרתי להם ברית ראשנים
אשר הוצאתי־אתם מארץ מצרים
לעיני הגוים להיות להם לאלהים
אני יהוה׃ מו אלה החקים
והמשפטים והתורת אשר נתן
יהוה בינו ובין בני ישראל בהר
סיני ביד־משה׃ רביעי שלישי פ
כז א וידבר יהוה אל־משה
לאמר׃ ב דבר אל־בני ישראל
ואמרת אלהם איש כי יפלא
נדר בערכך נפשת ליהוה׃
ג והיה ערכך הזכר מבן עשרים
שנה ועד בן־ששים שנה והיה
ערכך חמשים שקל כסף בשקל
הקדש׃ ד ואם־נקבה הוא
והיה ערכך שלשים שקל׃
ה ואם מבן־חמש שנים ועד בן־
עשרים שנה והיה ערכך הזכר
עשרים שקלים ולנקבה עשרת
שקלים׃ ו ואם מבן־חדש ועד
בן־חמש שנים והיה ערכך הזכר

תרגום אונקלוס

עליהון דבדיני קצו וית קימי
רחיקת נפשהון׃ מד ואף
ברם בדא במהויהון בארע
בעלי דבביהון לא
ארטישינון ולא ארחיקינון
לשיציותהון לאשנאה
קימי עמהון ארי אנא יי
אלההון׃ מה ודכירנא להון
קים קדמאי דאפקית יתהון
מארעא דמצרים לעיני
עממיא למהוי להון
לאלהא אנא יי׃ מו אלין
קימיא ודיניא ואוריתא
דיהב יי בין מימריה ובין
בני ישראל בטורא דסיני
בידא דמשה׃ א ומליל יי
עם משה למימר׃ ב מליל
עם בני ישראל ותימר
להון גבר ארי יפריש נדר
בפורסן נפשתא קדם יי׃
ג ויהי פורסניה דדכרא
מבר עשרין שנין ועד
בר שתין שנין ויהי
פורסניה חמשין סלעין
דכסף בסלעי קודשא׃
ד ואם נוקבתא היא ויהי
פורסניה תלתין סלעין׃
ה ואם מבר חמש שנין ועד
בר עשרין שנין ויהי
פורסניה דדכרא עסרין
סלעין ולנוקבתא עשר
סלעין׃ ו ואם מבר ירחא
ועד בר חמש שנין ויהי
פורסניה דדכרא חמש

מסורה

ט' ר"פ . ג' כענין ל' . י' . פ . כ' ס"פ נכס' . כל ספלא נכר סיני במ"א . י"נ . ב' חסר . ל' כענין

ראשנים ה' וסי' וזכרתי להם ברית ראשונים . כי שאל נא לימים ראשונים . אל תסג גבול עולם . ובנו ממך חרבות עולם . אל תזכור לנו עונות : יפלא ב' חסרים וסי' איש כי יפלא נדר בערכך נפשת לה'. איש כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר : נפשת ב' חסר וסי' במכסת נפשת . בערכך נפשת לה':

תולדות אהרן געלה נפשם . בתרא סח : ואף גם זאת . זוכר באזינו : לא מאסתים . מגלה יא : (אלה החקים . קדושין סח : קללות שבתורת כהנים . מגלה עד) : דבר אל בני ישראל . נזיר סא ערכין ה איש כי יפליא . נזיר סא תמורה כ כי יפליא . חגיגה י נזיר סג בכורות נא : בערכך נפשות . ערכין ב ד כ : והיה ערכך . ערכין ד נדה כח : הזכר . שבת קלו בכורות מב : ואם נקבה היא . שבת קלו בכורות מב ערכין ד נדה כח : ואם מבן חמש . ערכין יח : ואם מבן חדש . שם : ואם מבן ששים . שם : ומעלה . בתרא קכא בכורות מט :

בעל הטורים בפרשת ערכין יש י' שקלים ול' שקלים וכ' שקלים וי' שקלים וה' שקלים וג' שקלים ה' שקלים וט"ו שקלים בין זכר לנקבה שהוא ס"ס קמ"ג שקלים לכפר על מ"ט קללות שבמ"כ ונ"ח שבמשנה תורה שהם בין הכל קמ"ג ולכן סמך ערכין לקללות :

רמבן

אחת מגדלתן כל זמן שהאדון שואל בשלום בנותיו היה אומר שאלו לי בשלום מגדלתן ופירוש והארץ תעזב מהם כי אחרי הזכירה תעזב מהם רמז כי אחרי פקידת כורש נעזבה מהם ורצתה השמיטות עד אחרי תשע עשרה שנה שנבנה הבית וקדשו העיר בשתי תודות וחזרה קדושת הארץ וכרתו אמנה ויאמר ונטש את השנה השביעית ומשא כל יד כל הקורות אותם רמוזות בפרשה הזאת :

(מה) וטעם וזכרתי להם ברית ראשונים. שאזכור להם כן בין בארץ בין בחוצה לארץ בגלות הנרמזות כאן ובכל הדורות וזה טעם לעיני הגוים כי יעשה בהם בעבור שמו הגדול שלא יתחלל בגוים ולא למענכם כי לא עשו תשובה ולא נתכפרו עונותם . וכך אמרו רבותינו לא מאסתים בימי אספסינוס ולא געלתים בימי יון לכלותם להפר בריתי אתם בימי המן כי אני ה' אלהיהם בימי גוג ומגוג :

כז (א) וידבר ה' אל משה לאמר . איש כי יפלא . גם זו הפרשה דבקה שהיתה בהר סיני מחוברת אל התוכחות כי היא במשפטי היובל כמו שהזכיר במקדיש

ספורנו

(מה) וזכרתי להם. בקבוץ גליות : אשר הוצאתי להיות להם לאלהים. שהוצאתים כדי שאהיה להם לאלהים כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ומה שהמחיתו לא יתוקנו אחר קבוץ גליות לימות המשיח ועוה"ב : אני ה'. לא שניתי ולא היה הקלקול זולתי מהם ואשלים כוונתי בסור כל קלקולם לעתיד לבא : (מו) אלה החקים . כל המצות שנאמרו קודם שהתחיל פרשת אם בחקותי הם החקים והמשפטים והתורות שעליהם נכרת הברית בברכות וקללות וזה הוא הברית שהזכיר באמרו מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב : בינו ובין בני ישראל . שגדר הוא יתעלה הברכות לכשיזכו ויקבלו והם האלות אם לא ישמעו . אבל ערכי אדם ודיני הקדש בית ושדה ובכור וחרמים

אבן עזרא

ממנו וחמשה עשר להשלמת חמש ושבעים כנגד פד׳ החלקים ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשנה תשוב שנה ולא נסמוך רק על דברי הקבלה כי מה צורך לחלוק מבן חדש עד חמש ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל ויש להשיב על דבר החדש והנה מי שהוא פחות מחדש ימים אין לו ערך ואחר ששים סב לאחור ועוד מה יעשה אחר הששים שנה אם יתן כך תמיד כל אלה שבושים והכלל כי הוא גזרת הכתוב כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה הנה אחר ששים יוסיף השלישית והנה מחמש עד עשרים יוסיף החצי ומחדש ועד חמש ומעשרים ועד ששים יוסיף על החצי עשירתו: (ח) והעריך. שיושם הנערך במערכה אחת עם כך וכך וכמוהו אין ערוך אליך ומלת המריך מהבנין הכבד הנוסף וכן יעריכנו הכהן להפריש בינו ובין יערכנו לפני ה׳: והעמידו הכהן. כאילו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן כאשר פירשתי וינק על כף הכהן השמאלית ויהיה דרך נחות או יהיה והעמידו שיעמיד שטדר נפשו: (יד) כן יקום. כמו יעמוד: (טז) ואם משדה אחוזתו. שירש עם ישראל: חומר שעורים. וכתוב כי עשרת הבתים חומר ושם כתוב האיפה ובכת והנה זרע איפת שעורים בחמשה שקלים חו גזרת המלך

כדמי

רשי

וסימנא טבא בביתא: (ח) ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: והעמידו. לנערך לפני הכהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך: על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות אם היה חמר משאיר לו חמורו: (ט) כל אשר יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר: (י) טוב ברע. תם בבעל מום: או רע בטוב. (ת״כ תמורה ט) וכל שכן טוב בטוב ורע ברע: (יא) ואם כל בהמה טמאה. (ת״כ תמורה לג) בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אא״כ הוממו: (יב) כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותם מיד הקדש: (יג) ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש (ת״כ) וכן במקדיש בית וכן במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלי׳ מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם: (טז) והיה ערכך לפי זרעו. לא כפי שוויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוים בית כור שעורים בחמשים שקלים כך גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שני היובל שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורות וכשהיא יוצאה מידו חוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם וזהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות.

תרגום אונקלוס

סִלְעִין דִּכְסַף וּלְנוּקְבְּתָא
פּוּרְסָנַהּ תְּלָת סִלְעִין
דִּכְסַף׃ ז וְאִם מִבַּר
שִׁתִּין שְׁנִין וּלְעֵילָא אִם
דְּכוּרָא וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ חֲמֵשׁ
עֲשַׂר סִלְעִין וּלְנוּקְבְּתָא
עֲשַׂר סִלְעִין׃ ח וְאִם מִסְכֵּן
הוּא מִפּוּרְסָנֵיהּ וִיקִימִנֵּיהּ
קֳדָם כַּהֲנָא וְיִפְרוֹס יָתֵיהּ
כַּהֲנָא עַל מֵימַר דְּתַדְבֵּיק
יַד נִדְרָא יִפְרְסִינֵּיהּ כַּהֲנָא׃
ט וְאִם בְּעִירָא דִּיקָרְבוּן
מִנַּהּ קָרְבָּנָא קֳדָם יְיָ כֹּל
דְּיִתֵּן מִנֵּהּ קֳדָם יְיָ יְהֵי
קוּדְשָׁא׃ י לָא יְחַלְּפִינֵּיהּ
וְלָא יְעַבַּר יָתֵיהּ טַב בְּבִישׁ
אוֹ בִישׁ בְּטָב וְאִם חַלָּפָא
יְחַלֵּיף בְּעִירָא בִּבְעִירָא
וִיהֵי הוּא וְחִילוּפֵיהּ יְהֵי
קוּדְשָׁא׃ יא וְאִם כָּל בְּעִירָא
מְסָאֲבָא דְּלָא יְקָרְבוּן מִנַּהּ
קָרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וִיקִים
יָת בְּעִירָא קֳדָם כַּהֲנָא׃
יב וְיִפְרוֹס כַּהֲנָא יָתַהּ בֵּין
טַב וּבֵין בִּישׁ בְּפוּרְסַן
כַּהֲנָא כֵּן יְהֵי׃ יג וְאִם מִפְרַק
יִפְרְקִינַּהּ וְיוֹסֵף חוּמְשַׁהּ
עַל פּוּרְסָנַהּ׃ יד וּגְבַר אֲרֵי
יַקְדֵּשׁ יָת בֵּיתֵיהּ קוּדְשָׁא
קֳדָם יְיָ וְיִפְרְסִינֵּיהּ כַּהֲנָא
בֵּין טַב וּבֵין בִּישׁ כְּמָא
דְּיִפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא כֵּן
יְקוּם׃ טו וְאִם דְּאַקְדֵּשׁ
יִפְרוֹק יָת בֵּיתֵיהּ וְיוֹסֵף
חוּמֶשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי
וִיהֵי לֵיהּ׃ טז וְאִם מֵחֲקַל
אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ גְּבַר קֳדָם
יְיָ וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ לְפוּם
זַרְעֵיהּ בַּר זְרַע כּוֹר שְׂעוֹרִין
בְּחַמְשִׁין סִלְעִין דִּכְסַף׃

מקרא

חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כֶּסֶף וְלַנְּקֵבָה
עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים כָּסֶף׃
ז וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה
אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה
עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה
שְׁקָלִים׃ ח וְאִם־מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ
וְהֶעֱמִידוֹ לִפְנֵי הַכֹּהֵן וְהֶעֱרִיךְ
אֹתוֹ הַכֹּהֵן עַל־פִּי אֲשֶׁר תַּשִּׂיג
יַד הַנֹּדֵר יַעֲרִיכֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ ס
ט וְאִם־בְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ
מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה כֹּל אֲשֶׁר
יִתֵּן מִמֶּנּוּ לַיהוָה יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃
י לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ וְלֹא־יָמִיר אֹתוֹ
טוֹב בְּרָע אוֹ־רַע בְּטוֹב וְאִם־
הָמֵר יָמִיר בְּהֵמָה בִּבְהֵמָה וְהָיָה־
הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃
יא וְאִם כָּל־בְּהֵמָה טְמֵאָה אֲשֶׁר
לֹא־יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן לַיהוָה
וְהֶעֱמִיד אֶת־הַבְּהֵמָה לִפְנֵי
הַכֹּהֵן׃ יב וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ
בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן
כֵּן יִהְיֶה׃ יג וְאִם־גָּאֹל יִגְאָלֶנָּה
וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ עַל־עֶרְכֶּךָ׃
יד וְאִישׁ כִּי־יַקְדִּשׁ אֶת־בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ
לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן בֵּין טוֹב
וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן
כֵּן יָקוּם׃ טו וְאִם־הַמַּקְדִּישׁ יִגְאַל
אֶת־בֵּיתוֹ וְיָסַף חֲמִישִׁית כֶּסֶף־
עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה לוֹ׃ חמישי שביעי
טז וְאִם ׀ מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ
אִישׁ לַיהוָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ
זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל

מסורה

ג׳ כשמין. ו׳ דסמי׳ בענין. ס׳ קמצין. ו׳ סבירין ממנה. ד׳ רפין. ס׳ קמצין. ג׳ וחסר. כ״ב חסר ח׳ פתין. ג׳ ומ״ל. פתין. כ״ע ס׳ במ״ב

קרבן ו״ו קמצין נמסר בריש סדר ויקרא: ממנו ו׳ סבירין ממנה נמסר בסדר צו: ימיר ד׳ וסימן לא יחליפנו ולא ימיר ב׳ בפסוק. חלק עמי ימיר. נשבע להרע ולא ימר. בתרא חסר: רע י״א פתחין בלישנא וסי׳ נמסר בתהלים סי׳ נ״ד. וכל אמירה ועשיה ויצר ועין ולשון דבוי׳ במ״ט קמץ וסי׳ נמסר שם: בטוב ד׳ רפין וסימן לא יחליפנו. ביום טובה. אנסכה בשמחה. נפשו בטוב תלין: חמישית ג׳ מלאים וסימן והיה בתבואות ונתתם. ואם המקדיש יגאל את ביתו. וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית: גאל ג׳ חסר וסי׳ ואם גאל יגאלנו ויסף חמשתו. ואם גאל יגאל את השדה. איש ממעשרו: שערים כלם חסר במ״ב מלאים נסי׳ מלאה שעורים

תולדות אהרן

ואם מך הוא. תענית ז מגלה יח מציעא קיד ערכין יח כד: והעמידו לפני הכהן. ערכין ד: והעריך אותו. שם: תשיג יד. כט יז: ואם בהמה. תמורה לג: קרבן. שם יא יג: כל אשר יתן. חולין כט ערכין ד תמורה יא: לא יחליפנו. מציעא מז חולין ב בכורות יד תמורה ב ג ס ט י יג (קדושין כב): ואם המר. זבחים ז׳ מנחות נג ערכין ב תמורה ב ח: בהמה בבהמה. שם ט יא: והיה הוא ותמורתו. זבחים ט בכורות יד לא תמורה ה ט יג יח: ואם כל בהמה טמאה. מנחות קא בכורות לז תמורה יח לב לג (שקלים מח): והעריך הכהן. בכורות יד תמורה לג: כערכך הכהן. ערכין יח: ואיש כי יקדיש. קמא סח סט ע״ב סב חולין קלט ערכין נב תמורה ט כט: ואם המקדיש. מציעא נד תמורה ט י: ואם משדה אחוזתו. קדושין סא ערכין יד כה:

ספורנו

יחלמים ומעשר בהמה כלם נאמר אחר זה ברית אע״פ שנאמרו גם הם בהר סיני נאמרו אלה שמאים אשר צוה ה׳ את משה אל בני ישראל בהר סיני אבל לא נתנו בינו ובין בני ישראל בברית:

סליק ספר ויקרא

רמבן

במקדיש שדה מקנה ושדה אחוזה אלא שכלל משפטי כל הנודרים בפרשה אחת ולכך אמר בסוף אלה המצות אשר צוה ה׳ את משה אל בני ישראל בהר סיני על כל הנאמרות למעלה כי מכאן ואילך ידבר במצות אהל מועד:

רשי

המקראות: (יז) אם משנת היובל יקדיש וגו׳. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה מיד: כערכך יקום. כערכך הזה האמור יהיה. חמשים כסף יתן: (יח) ואם אחר היובל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהה ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל: וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות. כפי החשבון כיצד הרי קצב דמים של ארבעים ותשע שנה חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יותר על כולן והשקל ארבעים ושמונה פונדיון הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרו׳ עד שנת היובל: ונגרע מערכך. מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון: (יט) ואם גאל יגאל. המקדיש אותו יוסיף חומש על הקצבה הזאת: (כ) ואם לא יגאל את השדה. המקדיש: ואם מכר. הגזבר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ליד המקדיש: (כא) והיה השדה בצאתו ביבל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהן ביובל: קדש לה׳. לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה חרם הנתון לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר יח) אף זו תתחלק לכהנים של אותו משמר שיום הכפורים של יובל פוגע בו: (כב) ואם את שדה מקנתו וגו׳. חלוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה ששדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה. ואם לא יגאל ימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה. ושן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ מירושת אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש: עשרים גרה. עשרים מעות כך היה מתחלה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף לדינר עשרים וארבע מעות לסלע: (כו) לא יקדיש איש אותו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו: ואם בבהמה הטמאה וגו׳. אין המקרא הזה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה יפדה מערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא מוסב על ההקדש שדובר למעלה בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דיבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית: ופדה בערכך. כפי מה שיעריכנה

תורה ותרגום

כֶּסֶף: יז אם־משנת היבל יקדיש ד׳ ר״ס בסיפרא
שדהו כערכך יקום: יח ואם־
אחר היבל יקדיש שדהו וחשב־
לו הכהן את־הכסף על־פי
השנים הנותרת עד שנת היבל כל עד דענין בטעמא ג׳ חסר
ונגרע מערכך: יט ואם־גאל
יגאל את־השדה המקדיש אתו
ויסף חמשית כסף־ערכך עליו קדמא עליו
וקם לו: כ ואם־לא יגאל את־ והיה לו חניון עליו וקם לו
השדה ואם־מכר את־השדה
לאיש אחר לא־יגאל עוד:
כא והיה השדה בצאתו ביבל
קדש ליהוה כשדה החרם לכהן
תהיה אחזתו: ששי כב ואם את־ ב׳ ויהיו הנגב
שדה מקנתו אשר לא משדה
אחזתו יקדיש ליהוה: כג וחשב־ סימן
לו הכהן את מכסת הערכך עד ב׳ ובפסוק
שנת היבל ונתן את־הערכך
ביום ההוא קדש ליהוה: כד בשנת
היובל ישוב השדה לאשר קנהו מ״ל
מאתו לאשר־לו אחזת הארץ: ג׳
כה וכל־ערכך יהיה בשקל הקדש
עשרים גרה יהיה השקל: כו אך־
בכור אשר־יבכר ליהוה בבהמה ג׳ ד׳ רפין
לא־יקדיש איש אתו אם־שור
אם־שה ליהוה הוא: כז ואם
בבהמה הטמאה ופדה בערכך ד׳ דגשין

יז אם משתא דיובלא
יקדיש חקליה כפורסניה
יקום: יח ואם בתר יובלא
יקדיש חקליה ויחשב ליה
כהנא ית כספא על פום
שניא דאשתארו עד שתא
דיובלא ויתמנע מפורסניה:
יט ואם מפרק יפרק ית
חקלא דאקדיש יתיה ויוסף
חומש כסף פורסניה עלוהי
ויקום ליה: כ ואם לא
יפרוק ית חקלא ואם זבין
ית חקלא לגבר אוחרן לא
יתפריק עוד: כא ויהי
חקלא במפקיה ביובלא
קודשא קדם יי כחקל
חרמא לכהנא תהי
אחסנתיה: כב ואם ית
חקל זבינוהי דלא מחקל
אחסנתיה יקדיש קדם יי:
כג ויחשב ליה כהנא ית
נסיב פורסניה עד שתא
דיובלא ויתן ית פורסניה
ביומא ההוא קודשא קדם
יי: כד בשתא דיובלא יתוב
חקלא לדזבניה מניה
לדיליה אחסנת ארעא:
כה וכל פורסניה יהי בסלעי
קודשא עשרין מעין יהי
סלעא: כו ברם בוכרא
דיתבכר קדם יי בבעירא
לא יקדיש גבר יתיה אם
תור אם אימר דיי הוא:
כז ואם בבעירא מסאבא
ויפרוק בפורסניה ויוסף

אבן עזרא

בדמי העבד: (יז) אם משנת היובל. בעצם השנה: (יח) ונגרע מערכך. מה שהלך אחר היובל: (יט) וי״ו ואם גאול יגאל כפ״א רפה בלשון ישמעאל והוא דבק כטעם הפסוקים שהם למעלה כי הערך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל: (כ) ואם מכר. טעמו או מכר ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודש לה׳: (כא) בצאתו ביובל. הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא: כשדה החרם. שידור נדר להחרימו גם הוא לכהן והערך לכהן כי הוא מעריך ואין צורך להיותו כהן גדול: (כג) מכסת. כמו מכסת נפשות: (כד) לאשר קנהו מאתו. הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחזת הארץ: (כו) יבכר לה׳. יודע שהוא לשם וזאת המלה מהבנין שלא נקרא שם פועל ופירושו האומר אתן הבכור לשם: (כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. הבכור עם התוספת חמישית בעבור שהקדישו גם יתן שם

דר״ת. והוא נלחם: ואם לא יגאל את השדה ח׳ פסוקים אית בהון ואם ואם ריש ומצעות וסימן אם בחקתי תמאסו. ואם את משפטי. ואם בבהמה הטמאת. ואם לא יגאל את השדה. ואם להעלות עליו. ואם נביאים הם. ואם יחבא בראש. ואם אב אני איה. ואם תדרשהו ימצא: את שדה ב׳ דסמיכי וסי׳ ואם את שדה מקנתו אשר. וירשו הנגב את הר עשו והשפלה: היובל ח׳ מלאים נמסר בסדר בהר סיני: בבהמה ג׳ רפין וסימן נמסר בסדר נח: בבחמה ו׳ דגשים נמסר בסדר נח:

תולדות אהרן

אם משנת היובל ערכין כד: ואם אחר היובל יקדיש שדהו. שם: זרע חומר. קדושין סא בתרא קג ערכין ה ז יד כה: וחשב לו. ערכין יד כה: ונגרע. שבת עו ערכין כה: ויסף חמשית. ברכות מט שבת קכה ערובין לא פסחים לה קדושין ה יא נד בכורות יא נ ערכין לג (קדושין סא): ואם לא יגאל. ערכין כה כו: ואם מכר. שם כו: לא יגאל עוד. שם כא: והיה השדה. שם יד כה כו כט לג: ביובל קדש. שם כה: כשדה החרם. סנהדרין פח ערכין כט לד (חלם ס): לכהן תהיה. קמא קט ערכין כה סה: ואם את שדה מקנתו. גטין מח בתרא עב ערכין יד כו כז: וחשב לו הכהן. שם יד: את מכסת. שם עב: ונתן את הערכך. חולין קלט: בשנת היובל. ערכין כו: וכל ערכך. בכורות י. ערכין ד ז: אך בכור. בכורות טו: לא יקדיש. ערכין כט תמורה כה: אם שור. זבחים סא: ואם בבהמה הטמאה. מנחות קא (מעשר שני נד):

רמבן

(כו) לא יקדיש איש אותו לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו לשון רש״י. והנכון שיאמר אין צורך להקדיש אותו כי אם הוא שור או שה לה׳ הוא מעצמו והנה הוא כמו שלילות ובמשנה תורה אמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה׳ אלהיך שיהא קדש ותנהוג בו קדושה שלא תעבוד בו ולא תגוז אותו ותאכלנו לפני ה׳ כאשר יפרש:

(כז) ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. אין מקרא זה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטר חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו הקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שלמעלה דבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דבר במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית לשון רש״י. ויתכן שנתרץ כי לפי שאמר אך בכור אשר יבוכר לה׳ בבהמה לא יקדיש איש אותו חזר ואמר ואם בבהמה הטמאה הוא הבכור שהקדיש ופדה בערכך לפרש שאין בכור נוהג בבהמה טמאה אלא בפטר חמור שבכור חמור נתפרש דינו ולמד שאפילו הקדישו אינו קדוש כדין בכור אלא כשאר הקדש הוא ונפדה ולכך אמר שיפדה אותו המקדיש בתוספת

שה כי כן כתוב אם לא יקדישנו ונמכר : ופטר חמור . בערך גם השה יתן ורבים אומרים לא כן : (כח) מכל אשר לו . שהוא ברשותו : מאדם . כמו והחרמתי את עריהם יומת ומלת יחרם מהבנין שלא נקרא שם פועלו כמו יעמד חי : (לב) תחת השבט . שבט הרועה והנה הנבחר הוא האחד והעשירי טוב כמו זה רק העשירי יגאלנו ואין כן הבכור והנה יתן הבכור והעשירי

שיעריכנה הכהן : ואם לא יגאל . על ידי בעלים (ת״כ) : ונמכר בערכך . לאחרים : (כח) אך כל חרם וגו׳ . נחלקו רבותינו בדבר יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר יח) בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה חרם לכהן . ויש שאמרו סתם חרמים לכהנים (ת״כ): לא ימכר ולא יגאל . אלא ינתן לכהן. לדברי האומר סתם חרמים לכהן מפרש מקרא זה בסתם חרמים . והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים . שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבאו ליד כהן וחרמי גבוה נפדים (ערכין כ״ח): כל חרם קדש קדשים הוא . האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן . והאומר סתם חרמים לכהן מפרש כל חרם קדש קדשים הוא ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן . כמו ששנינו במסכת ערכין אם נדר נותן דמיהן ואם נדבה נותן את טובתה : מאדם . כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנעני׳ (ערכין כט) : (כט) כל חרם אשר יחרם וגו׳ . היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום (ת״כ): מות יומת . הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו לא דמים ולא ערך : (ל) וכל מעשר הארץ. במעשר שני הכתוב מדבר : מזרע הארץ . דגן : מפרי העץ .

וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְאִם־לֹא יִגָּאֵל וְנִמְכַּר בְּעֶרְכֶּךָ׃ כח אַךְ כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַיהוָה מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל־חֵרֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ שביעי כט כָּל־חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן־הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת׃ ל וְכָל־מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לא וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו׃ מפטיר לב וְכָל־מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט

חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְאִם לָא יִתְפְּרֵק וְיִזְדַּבַּן בְּפוּרְסָנֵיהּ׃ כח בְּרַם כָּל חֶרְמָא דִּיחָרֵם גְּבַר קֳדָם יְיָ מִכָּל דְּלֵיהּ מֵאֱנָשָׁא וּבְעִירָא וּמֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ לָא יִזְדַּבַּן וְלָא יִתְפְּרֵק כָּל חֶרְמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃ כט כָּל חֶרְמָא דְּיִתַּחְרַם מִן אֱנָשָׁא לָא יִתְפְּרֵק אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל׃ ל וְכָל מַעְשַׂר אַרְעָא מִזַּרְעָא דְאַרְעָא מִפֵּירֵי אִילָנָא דַּייָ הוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לא וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִמַּעַשְׂרֵיהּ חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי׃ לב וְכָל מַעְשַׂר תּוֹרִין וְעָאן כֹּל דְּיִעֲבַר תְּחוֹת

קדש קדשים הוא ו׳ נמסר סוף סדר תצוה : יחרם ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימן נמסר בסדר משפטים : וצאן ד׳ קמץ וסימן וכל מעשר בקר וצאן . ויזבח בלק . ובני ישראל ויהודה . קניתי עבדים :

תולדות אהרן ואם לא יגאל . בכורות יג : אך כל חרם . ערכין כח : מכל אשר לו . שם על : ובהמה . שם : לא ימכר . זבחים פ בכורות נג תמורה ה : ולא יגאל . מציעא מז בכורות לא לב תמורה ה : כל חרם . סנהדרין סה בכורות לב ערכין כח כט תמורה ה לב : כל חרם אשר יחרם . כתובות לו לח ערכין ו : לה׳ הוא . קדושין נג : וכל מעשר הארץ . שם (מעשרות מה חלה נט) : מזרע הארץ . קמא סט : ואם גאל יגאל . קדושין כ קמא סט זבחים ו ערכין ל (מעשר שני נו) : איש ממעשרו . קדושין כד קמא סט מציעא נג : וכל מעשר בקר . בכורות נג נד ס : כל אשר יעבור . זבחים ט לג מנחות ו בכורות כא מ נח נט תמורה כח מעילה יג: תחת . בכורות יב נד נז :

תירוש ויצהר : לה׳ הוא . קנאו השם ומשולחנו צוה לך לעלות ולאכלו בירושלים כמו שנאמר ואכלת לפני ה׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך וגו׳ (דברים יד) : (לא) ממעשרו ולא ממעשר חבירו . הפודה מעשר שני של חבירו אין מוסיף חומש ומה היא גאולתו . כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנאמר ונתתה בכסף וגו׳ (שם יד) : (לב) תחת השבט . כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה והעשירי מכה בשבט צבוע בסיקרא להיות ניכר שהוא מעשר

בעל הטורים יחרם ג׳. כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה . וזבח לאלהים יחרם . יחרם כל רכושו . לומר מה חייבי מיתות לא נשקל ממונא ונפטרים אף חייבי ממון אין לנו לפטרו עד שישלם וזהו יחרם כל רכושו דאיירי בחייבי ממון אתקש לזובח לאלהים יחרם דהיינו חייבי מיתות דבשניהם אני אומר לא יפדם :

רמבן

חומש ואחר יקנה אותו בערך והכתוב של מעלה ואם כל בהמה טמאה אשר לא יקריבו ממנה על פי פשוטו בבהמה טמאה ועל מדרש רבותינו הכתוב מיותר בעבור שבכלל טמאה אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה׳ לפיכך ידרש ואם כל בהמה טמאה ואשר לא יקריבו ממנה קרבן לה׳ לרבות בעלי מומין קבועין שאין מקריבים מהם קרבן לה׳ :

(כט) כל חרם אשר יחרם מן האדם . היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום. מות יומת הרי הוא הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו דמים ולא ערך לשון רש״י . ורבותינו נחלקו בדבר ויש מהם אומרים שהוא אזהרה לחייבי מיתות שאין לוקחין מהן כופר לפטרן ויתכן שהזכיר זה בכאן לומר שלא יתן ממון לשם כשאר החרמים ויפטר ועל דרך הפשט יאמר הכתוב כי כל המחרים משלו בין אדם בין בהמה ושדה אחוזתו הוא קדש לשם שהן חרמים לכהנים ואין להם פדיון אבל המחרים מן האדם שאינו שלו כגון הנלחמים על אויביהם ונודרים נדר אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם ימותו כל האדם הנמצא בהם והטעם שאין דעת הנודר כן לתתו לכהנים רק שיהיה הכל אסור בהנאה כי נתכוון להכרית האויבים ולכלותם . ומצינו אנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה וכתיב וישלחו שם העדה שנים עשר אלף איש לכו והכיתם את יושבי גלעד לפי חרב ואין הסברא נותנת שעשו כל העדה רעה כזאת להמית אנשים רבים מישראל שאינם חייבים מיתה ופנחס היה שם ועל פיו נעשה כל הענין ההוא ועוד מצאתי באגדה בילמדנו תניא רבי עקיבא אומר החרם הוא השבועה והשבועה הוא החרם אנשי יבש עברו על החרם ונתחייבו מיתה ולכך אני אומר כי מן הכתוב הזה יצא להם הדין הזה שכל מלך בישראל או סנהדרי גדולה במעמד כל ישראל שיש להם רשות במשפטם אם יחרימו על עיר בהלחם עליה וכן אם יחרימו על דבר העובר עליו חייב מיתה והוא חיובן של אנשי יבש גלעד ושל יהונתן שאמר לו אביו כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי מות תמות יונתן ומהיכן נתחייבו אלו מיתה מן הדין חוץ מן הכתוב הזה וזה היה טעותו של יפתח בבתו כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חל וקיים להמית אנשים והעובר על חרמו

חייב מיתה כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח יחול הנדר ולא ידע כי חרם המלך וסנהדרין חל על המורדים לכלותם או על העובר גזירתם ותקנתם אבל לחול הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה׳ ח״ו ולכך אמרו בב״ר שאפי׳ הקדש דמים לא היה חייב ונענש בדמה ואל תהיה נפתה בהבלי ר״א האומר והעליתיהו עולה לומר אם יהיה היוצא מדלתי ביתי איש או אשה והיה לה׳ קדש שיהיה פרוש מדרכי העולם לעמוד לשרת בשם ה׳ בתפלה והודות לאלהים ואם יהיה דבר ראוי ליקרב אעלנו עולה ועשה בית לבתו מחוץ לעיר והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה ואיש לא ידעה והיתה בתו גרורה ואלה דברי רוח כי אם נדר שיהיה פרוש אבל יהיה כמו שמואל שאמרה אמו ונתתיו לה׳ והיה משרת בבית ה׳ לא פרוש וכפי משפטי התורה אין ביד האדם שידור ביוצאי פתח ביתו שיהיו פרושים כאשר אין בידו להעלותם עולה ואם הדבר כן היתה בתו בוכה על בתולותיה ורעותיה עמה לקלם אתנן וח״ו שיהיה חק בישראל לתנות לבת יפתח ד׳ ימים בשנה מפני שלא נשאת לבעל והיתה עובדת את ה׳ בטהרה אבל הדבר כפשוטו וטעותו היה ממה שאמרתי ולדעת רבותינו ז״ל יתכן שיהיה הכתוב הזה כולל דברים רבים כמו לא תאכלו על הדם וכמו לא יומתו אבות על בנים שהם דורשים אותו בפסול עדות הקרובים והכתוב אומר בו עוד רק את בניהם לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה׳ לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות וכן זה יכלול דין המעריך מחוייבי מיתה ודין מי שמחרימים אותו בעת הכבוש כמו שאמרנו העובר על החרם של ב״ד הגדול או של מלך ישראל כענין מעשה שאול וזהו שנאמר שם ויפדו העם את יהונתן ולא מת כי לפי מה שאמרה בו תורה לא יפדה מות יומת אמר שם ויפדו העם את יונתן ולא מת . כי בעבור שאירע גם על ידו ידעו כי בשוגג עשה . וזה טעם אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל וכן ת״י בן עוזיאל הרי קדם ה׳ גלי דבשלו עבד יומא דין ופרק עמא ית יהונתן ונפלש מפר תורת הכהנים וקרבנותן ומלותן ישובב אל עליון דברים להויתן לוים לשירן וכהנים לעבודתן . וישראל אל טס איתן. עיניע תראינה ירושלים גנת ביתן וארמון על משפטו

רש"י

מעשר כן עושה לטלאים ולעגלים של כל שנה ושנה: יהיה קדש. ליקרב למזבח דמו ואמוריו והבשר נאכל לבעלים שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו בשרו נתון לכהנים: (לג) לא יבקר וגו'. לפי שנאמר (שם יב) כל מבחר נדריכם יכול יהא בורר ומוציא את היפה תלמוד לומר לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא יאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד:

חסלת פרשת בחקתי וספר ויקרא בעז"ה

אבן עזרא

והעשירי בבהמה וזורע הארץ שהיא התבואה הבכורים והמעשר: (לג) יבקר. כמו יבדיל וכבר פירשתי שהמלה מגזרת בקר: (לד) בהר סיני. פירשתיו בפרשה הזאת ומי שיש לו לב להבין סוד העולם אז ידע סוד הבכור והעשירי והנה אברהם נתן מעשר גם כן יעקב אבינו עליו השלום ועוד אגלה קצת הסוד בזכרי מעשר שני אם יעזרני אחד ואין לו שני:

חסלת פרשת בחקתי וספר ויקרא בע"ה

הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לַיהוָה׃

לג לֹא יְבַקֵּר בֵּין־טוֹב לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל׃ לד אֵלֶּה הַמִּצְוֺת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי׃ חזק

ע"ה עז"א סימן

חוּטְרָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לג לָא יְבַקַּר בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וְאִם חַלָּפָא יְחַלְּפִינֵּיהּ וִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפְּרִיק׃ לד אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי׃ חזק

(כ' לטער. ז' — ג' קמצין וד' פתחין — ב' ובפסוק מ"ל)

לרע ז' ג' קמצין וד' פתחין וסי' לא יבקר בין טוב לרע. הוי האמרים לרע טוב. כי רגליהם לרע. וחברו. אלין פתחין. ואלין קמצין. כל היום דברי יעצבו. כי לא תהיה אחרית. משכיל צדיק וכל למרע פתחין בס"ב קמצין וסי' ולא דבר אבשלום עם אמנון. ושניהם המלכים לבבם למרע. ג' ר"פ לא ולא לא וסי' לא תעשק את רעך. לא יבקר בין טוב לרע. לא יסכו לה' יין:

בעל הטורים

אלה המצות מצות במילוי האותיות מ"ם צד"י וי"ו תי"ו עולה תרי"ב וזהו שאמרו שלמודי חכמים על שם שאם לב יקח מצות:

תולדות אהרן בספירה. מציעא ז זבחים ט חולין קלו בכורות נד נח נט: יהיה קדש. בכורות נג: לא יבקר. שם יד לו נג תמורה יג: והיה הוא ותמורתו. בכורות לב: לא יגאל. ב"ק יג בכורות לב: אלה המצות. שבת קד יומא כ מגלה ב תמורה טז. (מגלה ט): אל בני ישראל. עקרים מג פ' יב:

סכום פסוקי דספר ויקרא שמונה מאות וחמשים ותשעה **נטף** סימן: וחציו והנוגע בבשר הזב פרשיותיו עשרה **בא גד** סימן. וסדריו כ"ג ובתורתו **יהגה** יומם ולילה סימן. ופרקיו כ"ז **ואהיה** עמך ואברכך סימן: מנין הפתוחות שתים וחמשים והסתומות **שש וארבעים** הכל **שמונה ותשעים** פרשיותיו דודי **צח** ואדום סימן:

רמבן

משפטו סיכל והדיר על תכונתן. ובנות יהודה בגלותן. וערבה לה' מנחת יהודה כימי עולם וכשנים קדמותן. יעלו על רצון מזבחו תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן:

תם ונשלם ספר ויקרא בע"ה

פרשת כלי יקר בחקתי

אם בחקותי תלכו וגו'. פירש"י שתהיו עמלים בתורה כו' אע"פ שרש"י הכריח זה מן יתור הפסוקים שהרי קיום המצות כבר אמור כו' מכל מקום גם מצד הלשון הדבר צריך ביאור והוא שדעתו לעשות שלשה חלוקות בפסוק זה אשר כנגדה אמר שלשה פעמים ונתתי בפרשה. לתשובה אמר אם בחקותי תלכו על העמל בתורה וקובע עתים לתורה חק ולא יעבור ועל זה אמר לשון בחקותי כי אין כוונתו על מצות החקיות כי לא מצינו בהם בכל התורה לשון הליכה כי לא נאמרה בכל התורה לכו בחקותי מ"מ שהליכה זו מדברת בדבר שאין הקב"ה מצוה עליו זולת שהאדם מעצמו עושה כן ובעל כרחך תפרשו על הדבר שהאדם פועל בטבע כי מצד ההרגל נעשה הדבר לטבע שני. ולא ידקדק זה כי אם בקובע חקים ועתים לתורה והוא מרגיל עצמו לבא לבית המדרש בעת ידוע עד שנעשה הדבר לטבע אצל הרגלים וזה כדעת המדרש האומר אם בחקותי תלכו הה"ד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב למקום פלוני אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי מדרשות כו' ואין זה כי אם מצד שהיה קובע עתים לתורה חק ולא יעבור עד שרגלוהי איגון ערבין להוליכו לבתי מדרשות בלא כוונה כי כבר הורגלו בכך ועל כן לא היה מקום לצוות זה אל האדם כי על הדבר הנעשה בלא כוונה לא יפול עליו ציווי כי אין ציווי לרגלים אלא מדבר באם שכך קרה שקבע עתים לתורה עד שבאותו עת ילכו רגליו מעצמם באותו עת אשר נקרא חק ועל זה אמר אם בחקתי תלכו וכנגד זה אמר ונתתי גשמיכם בעתם כי כנגד הקובע עתים לתורה אמר שזה שכרו שיבואו הגשמים בעתם וכאמרז"ל אין הגשמים נעצרים כי אם בעון ביטול תורה שנאמר בעצלתים ימך המקרה. ואולי שמטעם זה נאמר במתן תורה גם עבים נטפו מים מפני אלהים זה סיני להורות שבזכות לימוד התורה שמן השמים ירד הגשם מן השמים כי אם אין תורה אין קמח ובזכות החק דהיינו קביעות עתים לתורה ירדו הגשמים בעתם. ומה שאמר ואת מצותי תשמרו היינו התכלית היוצא מן הלימוד כי הוא המביא לידי שמירת המצות לא תעשה ועשה. ועל מצות לא תעשה אמר ואת מצותי תשמרו כי כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. ועשיתם אותם היינו מצות עשה ומדלא קאמר תשמרו ועשיתם למה ליה למכתב אותם שמע מינה שרצה לומר שמצות צריכות כוונה כי זה המכוון מן מלת אותם ואח"כ פרש שכר של כל אחד מאלו השלשה, כנגד תלמוד תורה הרמוז באם בחקתי תלכו אמר ונתתי גשמיכם בעתם לא אמר סתם גשמים לפי שעכשיו לא רצה ליעד שכר התלמוד תורה כאילו הדבר כבר ידוע שהגשמים יורדין בזכות התורה וכבר המה גשמיכם זולת שעכשיו נוסף דבר שאותן גשמים שהם כבר גשמיכם ומיועדים לכם. עכשיו אתן אותן בעתם בזכות אם בחקתי תלכו ובדרך שנתבאר. ונתנה הארץ יבולה כ"א יש תורה יש קמח. ואין פירוש יבולה מה שאתה מוביל לה כדרך שפירש"י על פסוק ולא תתן ארצכם את יבולה דא"כ מאי רבותיה אלא לקמן דרש רש"י מן יתור לשון של את כי כל את לרבות בא ומרבה שאפי' מה שאתה מוביל לה לא תתן אבל כאן לא נאמר את ואם כי הכל בכלל יבולה ורצה לומר מה שדרכה להוביל לך לביתך דאם לא כן למה לא נאמר כאן את כמו לקמן אלא כאן פירושו מה שדרכה להוביל לך ולקמן מיתור של אה דרשינן אף מה שאתה מוביל לה: והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע. לא נאמר בו לכם כי הלהם מן המוכרחות יהיה לכם אבל היין מן המותרות אינו לכם להנאתכם כי אם לשם מצוה יהיה: ואכלתם לחמכם לשובע. למ"ד של לשובע מורה שלא יאכל עד שישבע לגמרי אלא יפחות מכדי שביעתו קצת כדרך שאמרו הרופאים באופן שיהיה קרוב לבא לידי שביעה: וישבתם לבטח בארצכם. למ"ד של לבטח מורה שהשביעה גורמת אל הבטח כמו שכתוב השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך ורז"ל אמרו כד מישלם שערא מכדא נקיש ואתי תיגרא. ואח"כ יעד שכר של ואת מצותי תשמרו דהיינו מצות לא תעשה ואמר ונתתי שלום בארץ על דרך ארז"ל שמור נפי שבידך ואני אשמור נכך שבידי ובהם שמירה היא לבלתי עשות דבר רע המזיק ואם תהיה נשמר שלא לעשות הדברים המזיקים לך גם אני אשמור נכך מכל דבר מזיק ויהי נא שלום בחילך וחרב לא תעבור וגו' וכל שמירת מצות לא תעשה הוא בשב ואל תעשה כך השמירה מן החרב וחיה רעה הוא בשב ואל תעשה לכך נאמר ונפלו לפניכם לחרב רצה לומר אע"פ שתרדפם מ"מ אין צורך לזה לרדפם בקום ועשה אלא בשב ואל תעשה מעצמם יפלו אל החרב ומה שכתב ורדפו מכם חמשה מאה וגו' שאין החשבון מכוון אמרו המפרשים שמתחלה קודם שיכנס מורך בלבבם ירדפו חמשה מאה ואחר זה שהאויבים רואים שחמשה ירדפו מאה אז יכנס מורך גדול בלב האויבים ויהלם כחם עד שמאה מכם רבבה ירדופו, ואח"כ יוסיף מורך גדול עליהם ונפלו אויביכם לפניכם מעצמם אפילו בלא רדיפה כלל. ומן ונתתי משכני בתוככם התחיל לייעד שכר קיום מצות עשה הנעשים בידים ממש ע"כ אתן משכני דהיינו הבית המקדש כפירש"י כי בו נאמר מקדש ה' כוננו ידיך כי הקדוש ברוך הוא בעצמו כוננו בידים ממש כמו שפירש רש"י בפרשת בשלח: ולא תגעל נפשי אתכם. והוא לשון פליטה כפירוש רש"י לא תחשבו כשאשרה שכינתי בבית המקדש שתהיו נדחים ונפלטים משם כי קצר המצע מהשתרע מ"מ אצמצם שכינתי ביניכם באופן שגדור יחד במדור אחד אף אם השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו ולא תהיו נפלטים משם. וי"א ונתתי משכני בתוככם ממש ולא תחשבו שכאשר תרצה נפשי אשר נתתי בכם את השכינה תגעל אתכם ותתשוק להתדבק בשכינה על כן אמר ולא תגעל נפשי אתכם ובסמוך יתבאר בדרך אחר:

ופקעוני

והקימותי את בריתי אתכם ואכלתם ישן נושן. ברית היו צריכין על התבואה של שנת השמיטה והיובל שלא תרקב כדרך שפירש רש"י על הברית של נח לכך נאמר ואכלתם ישן נושן משתי שנים. ועל צד הרמז אמר אע"פ שיקרה בזמן מן הזמנים שאכרות עמכם ברית חדשה מ"מ גם הברית הישן לא תופר אלא יהיה טפל והברית החדשה עיקר וישן מפני החדש תוציאו כמ"ש ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא מכל הארצות ואז"ל לא שתעקר יציאת מצרים לגמרי אלא יהיה טפל וקיבוץ גליות עיקר כי נסי מצרים יהיו טפל אל הנסים הגדולים אשר יעשה ה' לעתיד כשיכרות ברית חדשה עם ישראל ובזה מיושב משמעות הכתוב שנראה דבריו כסותרים זה את זה שאמר ואכלתם ישן נושן ואח"כ אמר וישן מפני חדש תוציאו כי וישן משמע שקודם שנעשה ישן נושן תוציאו. ובעבור שהזכיר רמז על הגאולה ועל התמורה חזר והזכיר רמז שלא יכלו בני ישראל באורך הגלות כאמרו ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם. כי משכן היינו משכן העדות שנקרא משכן לפי שנתמשכן בעונם של ישראל ובנוהג שבעולם שכל מי שיש לו ליתן משכון בחובו אין הבעל חוב גובה נפשות כך נתן ה' לישראל משכן כדי למשכנו אם יחטאו ויכלה חמתו בעצים ואבנים וע"י שיהיה לו מקום לגבות חובו במקרקעי לא תגעל נפשי אתכם ר"ל לא אצטרך לקבוע את קובעיו נפש. ומה שנאמר בקללות וגעלה נפשי אתכם היינו שאם גם אחר החורבן לא תקחו מוסר שהרי נאמר תחלה והשבתי גאון עוזכם פירש"י זה בהמ"ק ואח"כ כתיב ואם בזאת לא תשמעו לי וגו' ועל זה אמר אחר שכבר חרב גאון עוזכם ושוב אין לי מקום לגבות חובי כי אם מן הנפשות ע"כ נאמר וגעלה נפשי אתכם. ומה שכתב שלא מאסתים ולא געלתים לכלותם היינו דוקא גיעול של כליון לא געלם אבל סתם גיעול נפשות יהיה אם גם אחר החורבן לא יוסרו:

והתהלכתי בתוככם. פי' רש"י אטייל עמכם בגן עדן כו' דעתו לסלק מעל תורתנו הקדושה כל טוען ומערער האומר יש לי מקום לצון ולומר מאחר שלא נזכר בתורה עיקר השכר לנשמה א"כ ודאי אין כח במצות אלו להנחיל שיהיה השכר הנפשי לעולם הבא ותכלית עשייתם אינו כי אם לקבל השכר בעולם הזה האמור בחבלי בוז וכבר נתעוררו על ספק זה שלמים וכן רבים ובאו בהיתר ספק זה שבעה דעות זכרם מהרי"א בחבורו והאריך בהם ואני באתי לקצר בכל היכולת ולסדרם פה כדי להסתים פי דוברי עתק על תורתנו הקדושה:

הדעה האחת. הוא דעת הרמב"ם שכל אלו היעודים אינן עיקר השכר וכל הרעות והטובות שנזכרו כאן בפרשה זו הם מדברים מענין הסרת המונעים לבד ורצה לומר שאם תשמור מצותי אסיר ממך כל מונעים כמלחמות וחליים ורעב ויגון באופן שתוכל לעבוד את ה' בלי שום מונע אבל עיקר השכר של העולם הבא אינו נזכר כאן כדי שיעבוד את בוראו לשמה ולא מחמת השכר ההוא או מיראת העונש עיין בספר המדע:

הדעה השנית. הוא דעת הראב"ע בפרשת האזינו וז"ל לפי דעתו שהתורה נתנה לכל ולא לאחד לבדו ודברי העולם הבא לא יבינו אחד מני אלף כי עמוק הוא עכ"ל ודעתו לפי שקשה לצייר תוארו שכר כי הגשמי לא ישיג ענין הרוחני על כן השלימה התורה דבר עמוק זה מן ההמון מרוב קוצר דעתם:

הדעה השלישית. הוא דעת רבינו בחיי הזקן זכרו הראב"ד פרשת האזינו ונטה לדבריו וגם הרמב"ן נטה לדעה זו והוא שכל היעודים שבתורה הם למעלה מן הטבע שאין זה דבר טבעי שירדו גשמים בזמן שעושין המצות ויכלא הגשם מן הארץ כשאין עושין רצונו של מקום ברוך הוא. אמנם מה שתעלה הנפש למקום מחצבה זהו דבר טבעי אל הנשמה ואין זה בדרך פלא ואחר שמצינו בתורה עונש כרת אל הנפש החוטאת שתהיה נכרתת ממקום מחצבה מזה יש ללמוד שאם לא תחטא שתשוב אל מכונה אל המקום אשר היה שם אהלה בתחלה. ונראה שעל זה נאמר קוה אל ה' וירוממך לרשת ארץ בהכרת רשעים תראה רצה לומר באותו כרת המועדת בתורה לרשעים תראה כי יש שכר נפשיי שירוממך ה' לרשת ארץ החיים כי תעלה הנפש למקום מחצבה מדאצטריך להכרית נפש הרשעים משם:

הדעה הרביעית. הוא לפי שבימים ההם היו כל העולם מכחישים השגחת השם יתברך והיו טוענים שכל הנעשה בעולם הכל בהכרח ולא ברצון הקדוש ברוך הוא לאמת פנת ההשגחה על ידי יעודים אלו אשר עיניהם הרואות שכל העושה רצון בוראו יושגח לטובה בכל ההשגחות הללו ואלו היה מייעד להם השכר הרוחני עדיין יפקרו בכפירה זו כי הרוצה לשקר ירחיק עדיו ועיקר דעה הזאת היא דעת רבינו נסים בפ' בראשית. ושרשה בספר הכוזרי כשאמר הכוזרי אל החבר רואה אני שיעודי זולתכם שמנים ודשנים יותר מיעודכם. השיבו החבר אבל הם כלם לאחר המות ואין בחיים בהם מאומה ולא בדבר שיעיד החוש ועם כל זה אין א' מהמאמינים ביעודים ההם מתאוים לקומם מהרה אבל אם היו בידו לאחרם אלף שנים ושהוא ישאר בזבירת החיים ובעולם הזה ורוב עצבונו היה בומר בו עד כאן לשונו וזה באמת תשובה נצחת לומר שיעדה התורה הדבר אשר בו האדם חפץ מאד:

הדעה החמישית. הוא שקודם קבלת התורה היו עובדים כוכבים ומזלות והיו עושים להם עבודות מיוחדות כדי להמשיך מהם הברכה בתבואות ולהביא גשמים בעתם ושאר הצלחת הגוף וכשנתן הקב"ה התורה ומנעם מן אותן עבודות הוצרך להבטיחם שגם ע"י שמירת תורה יזכו לאותן יעודים וע"י עבודת הכוכבים ומזלות יחסרו כל אלה אבל חיי העולם הבא לא הוצרך ליעדם כי גם על ידי אותן עבודות לא היו מובטחים בו וזה דעת רב סעדיה בספר האמונות אשר לו וגם בספר מורה נבוכים חלק ג':

הדעה הששית. הוא שמאחר שנאמר והתהלכתי בתוככם ונתתי משכני בתוככם שזה דבוק השכינה אל ישראל אפילו בעולם הזה שהנשמה נסתבכה עם החומר קל וחומר שתהיה דבקה אל השכינה אחרי הפרדה מן החומר. הנה כל מה שיעדו הדתות המזוייפות אחר המות יעדה התורה לנו גם בחיי העולם הזה והתוחלת המעויה ביותר תוכית. וזו הדעת תמצא גם כן בתשובת החבר למלך הכוזר בסוף מאמר א' מספרו והחזיק בדעה זו רבינו נסים בדרש החדש:

הדעה השביעית. הוא שכל היעודים הנזכרים בתורה הם לכללות האומה כי העולם נידון אחר רובו ויעוד הגשמים והתבואה והשלום וכיוצא בהם יהיה לכל ישראל כאחד אבל שכר הנפשי לעולם הבא אינו בכללות האומה אלא כל איש בפני עצמו נידון שם על פי מעשיו ונרמז במצות כיבוד אב ואם ושלוח הקן לכל איש מישראל. ודעת זה הוא בספר העקרים וברמב"ן פרשת עקב בפסוק בכל לבבכם עיין שם. בשבעה דרכים אלו ינוסו הדוברות עתק על תורתנו הקדושה מלבד מה שראינו בעינינו כמה גדלה חיבת ה' אל אבותינו אברהם יצחק ויעקב. ואם היתה ההצלחה בעולם הזה סוף ההצלחה אם כן מה יתרון היה לאברהם על נמרוד הרשע כי זה מלך בכיפה ואברהם היה נע ונד כל הימים מתהלך מאהל אל אהל מגוי אל גוי וכן יצחק ויעקב לא ידענו מה היה להם מן השכר האמיתי כי אם זה השכר המיועד לזרעם הוא סוף שכרם מה כשרון לבעליו כי אחרי מותם ינחלו זרעם את הארץ והמה יצאו מן העולם ריקם מכל עמלם. ואפילו ישראל נוחלי הארץ מה יתרון להם אפי' בזמן השלוה על כל מלכי הארץ אשר גלתו ומלכו בעולם כמותם ומקנתם יותר מהמה אין זה כי אם שרב טוב הצפון לצדיקים הוא חלקם ונחלתם של האבות ושל כל תולדותיהם כיוצא בהם כי תורה אחת לכלם:

ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחשה. ומשה אמר בהפך זה שמיכם כנחשת וארצכם כברזל לפי שרוב המפרשים הסכימו שכל תוכחה זו כנגד חורבן בית ראשון ושבפרשת כי תבא כנגד חורבן בית שני. וידוע שהברזל קשה מן הנחשת ובבית ראשון היה עיקר החטא לשמים על ידי שעבדו לכוכבים ומזלות כמו שנאמר ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים על כן יהיו השמים קשים להם מן הארץ כמו שנאמר יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו כי גם השחיתו דרכם על הארץ. אבל בבית שני לא עבדו גלולים והיתה עיקר רעתם בארץ על ידי שנאת חנם ומריבה שהיתה ביניהם ותשחת הארץ כמו בדור המבול על כן תהיה הארץ קשה להם יותר מן השמים:

שבע על חטאתיכם. יש להתבונן שלשה פעמים אמר על חטאתיכם ופעם אחת הכניס ביניהם שבע כחטאתיכם וגם כן שנוי לשון בארבע מקומות אלו ובודאי שלא היו על צד הקרי. ונראה שמתחלה אמר שבע על חטאתיכם כנגד שבע עונות שמנה רש"י ואמר שלא יהיו הפורעניות מכוונין מדה כנגד מדה לפי שכל מין במינו דבק יותר מן מין בשאינו מינו על כן לא רצה ה' בתחלתו שתהיה המכה ממין החטא כדי שלא תדבק בהם המכה בחזקה כשימצא מין את מינו. אמנם אח"כ אמר אם תלכו עמי קרי ותאמרו שודאי מקרה הוא לכם ולא יד ה' עשתה זאת מצד שאתם רואין שאין המכות ממין החטא ויספתי עליכם מכה שבע כחטאתיכם מכוון מדה כנגד מדה למען תאמינו כי אין ערוד ממית אלא החטא ממית. ואם בזאת לא תוסרו שתעיזו פניכם לומר על כל פנים שמקרה הוא לכם ולא יועיל זה שהבאתי לכוון המכות אל חטאתיכם. אז והלכתי אף אני עמכם בקרי לפי שעד עכשיו עדיין לא עזבתי אתכם למקרים ויסרתי אתכם בעצמי כאשר ייסר איש את בנו אבל מאחר שהן כל אלה יפעל אל פעמים ולא יועיל מעתה אעזוב אתכם אל הקרי ואז יהיו בהכרח המכות שבע על חטאתיכם ולא כחטאתיכם כי אין המקרה פועל בהשגחה לכוין המכות כנגד החטאים ומספר שבע ג"כ אינו בהשגחה כי אם כל שבעה כוכבי לכת הפועלים במקרה יפעלו בכם הרעות על כן יהיו במספר שבעה ומה שנאמר והכיתי אתכם גם אני אין זה מכה בפועל ממש אלא זו המכה משלי היא שאעזוב אתכם למקרי הזמן והמה יפעלו בכם הרעות בלי חמלה כי אין במקרה חמלה. אבל מ"מ הדבר עדיין בספק כי שמא המקרה יפעל בהם הטובות ולא מילתא דפסיקא הוא לכך אמר ואם בזאת לא תשמעו לי ותאמרו על כל פנים כי מקרה הוא לכם. והלכתי עמכם בחמת קרי הוסיף בחמת כי אדע לכוין השעה כשהמערכה בהמה עזה שפוכה ובאותו זמן אמליך אותה עליכם ואז תפעל בכם הרעות ודאי בלי ספק:

ורדף אותם קול עלה נדף. הדא הוא דכתיב וכשלו איש באחיו כי זה מדבר בפירוד לבבות המצוי בישראל יותר מבכל האומות כמו שנאמר ואתכם אזרה בגוים כבמזרה שאין אחת דבוקה בחברתה כך ישראל גם בהיותם בארץ לא להם הם מפורדים איש מעל אחיו אע"פ שמדרך הגולים לנחם זה את זה אבל ישראל אינם כן שהם מפוזרים ומפורדים אף בהיותם בגולה וכן אחד דוחף את חבירו בחזקת היד ומבקש להדיחו ממצבו להתגולל ולהתנפל עליו כקללת אחיה השילוני שנאמר והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים כי כל קנה נדחה ומתנודד מפני הרוח הנושב בו ונוסף על דחיפת הרוח כל קנה דוחף את חבירו נמצא שכל קנה נדחה שני פעמים אחד מפני הרוח שנית מפני קנה חבירו הדוחה הסמוך לו וכן מאחד לחבירו עד שכלם כשלו ונפלו כך כל איש מישראל נהדף מן הרוח כנבואת דניאל שהמשיל כל ארבע גליות ברוח לא ברוח ה' שנאמר וארו ארבע רוחי שמיא מגיחין לימא רבא ואולי שלימא רבא רמז לים סוף שבו קנה וסוף וכונתו אל ישראל במשל הקנים בנוסף על דחיפת האומות את ישראל כל אחד דוחף את חבירו במכמרותיו על כן המשילם כאן לעלה נדף כי העלה חלוש מאד ונדף מחמת הרוח הנושב בו ואף על פי כן כל עלה דוחף את חבירו ומכה בו כך כל איש מישראל בגלות דומה לעלה הנדף מפני רוח הנזכר ואע"פ כן הוא רודף אחר חבירו להכותו בשוט לשונו או כנגד האומות או בלשון הרע ברחוב היהודים דהיינו קול עלה. לכך נאמר מיד וכשלו איש באחיו ורמז עוד בעלה נדף לרוב שיחת חולין הנאמרים בלא אמת בכל רחובות קריה כדרך שנאמר ועלהו לא יבול ודרשו רבותינו ז"ל אלו שיחת חולין של תלמידי חכמים כו' כך כל איש מישראל נהדף ונרדף מן קול עלה דהיינו שיחת חולין של לשון הרע המשמיעים בתוך קולם קול שאת הקול קול שבר מלב של שכני ופרי כי בעלי הלשון

הממיתו

השמיע את כל ישראל אין נקי כי כל אחד שמח לאיד חבירו ותאי בפיו כדבש למתוק אם ימצא מקום לדבר בגנות חבירו וכמה נעלבים עובר עליהם כום זה אין אומר השב ובדורנו מדה זו לבדה תספיק אריכת גלותנו:

והתודו את עונם וגו'. מה שנאמר אחר הוידוי אף אני אלך עמם בקרי לפי שנאמר במעלם אשר מעלו בי. בי"ת של במעלם משמע שהם מועלים והולכים כי היה לו לומר והתודו עונם ומעלם אלא שאע"פ שמתודים ומודים שחטא זה גרם להם מכל מקום הם מועלים והולכים עד טומאתם בם כמנהג דורנו שהכל מודים שכמה עבירות ידועות מסבבות כל התלאה ואע"פ כן אינם שבים מהם והרי הוידוי כטובל ושרץ בידו ויש אומרים לפי שלא יתלו בעונם לבד כי יאמרו שאין מספיקין להביא עליהם כל המכות הללו ויתלו גם בעון אבותם על כן נאמר אף אני אלך עמם בקרי ואז ירצו בעונם ויתלו בעון עצמם ופירוש זה סותר ממה שאמר דניאל כי בחטאינו ובעונות אבותינו וגו':

וזכרתי את בריתי יעקוב וגו'. מה שהזכיר האבות למפרע לפי שבכל דור ודור אוכלין ישראל מן זכות האבות על כן הזכירם למפרע בדרך לא זו אף זו דרך משל מי שיש לו שלשה כיסים של מעות בכל אחד מאה זהובים ומתחיל לפזר מן כים אחד בראש חודש ניסן ומן השני בחודש אייר ומן השלישי בסיון פשיטא שימצא תמיד בכים המאוחר יותר מבכים המוקדם שכבר פזר ממנו ימים רבים על כן אמר לא זו זכות יעקב המאוחר פשיטא שעדיין לא נאכל כל זכותו כי קרוב הוא אלא אף בריתי יצחק שקדם ליעקב וזה ימים רבים לישראל שאוכלין מזכותו כי גם זכעו מיד ותיכף התחילו לאכול מזכותו סלקא דעתך אמינא שכבר נאכל ת"ל ואף את בריתי יצחק. ולא זו יצחק אלא אפי' ברית אברהם שהוא ישן נושן מאד ס"ד אמינא שכבר נאכל קא משמע לן ואף את בריתי אברהם שזכותו שמור לכל דור ודור. והארץ אזכור כי יש לה מקום ללון ולומר אם ישראל חטאו הנה הארץ מה פשעה כי מכות הארץ הם גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' וכתיב שם ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת רצה לומר הארץ מה פשעה והטאתה וכן ארז"ל ששאלת על מה אבדה הארץ לא יוכלו הנביאים ומלאכי השרת לפרש כו' כמו שיתבאר לקמן פרשת נצבים בע"ה לכך נאמר והארץ אזכור. והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה כי מתחלה היתה טובעת עלבונה וביטול שמיטותיה ואחר שנעשה דין בחוטאים אז הארץ תעזב מהם ולא תהיה קובלת עוד על ביטול שבתותיה ותרץ היינו תהיה מרוצה בדבר:

איש כי יפליא נדר וגו'. סמך פרשה זו לקללות לומר שישראל נודרים בעת צרה כיעקב שהיה נודר בעת צרה ליתן מעשר מכל אבל לא כיעקב מכל וכל כי יעקב גם אחר שעברה הצרה לא סר מן הדרך הטוב אבל לדורות זה דרכם כשל למו שנודרים בעת צרה ובעבור שזה צרה ונוקף הם מתחרטים ושבים לסורם חוא כמשל הקנה שקלל בו אחיה השלוני את ישראל כי הקנה הזה אינו נכנע כי אם בזמן שרוח נושב בו ובנוח הרוח הוא חוזר ועומד בקומה זקופה כבראשונה כך ישראל אינן נכנעים כי אם בזמן שהצרה ממשמשת ויראת ישראל כי היתה הרוחה והכבד את לבו כי בסור המוכיח ישובו לסורם ומסכים לדברינו מה שפירש בעל הטורים שכל מספר הסקלים קמ"ג כנגד קמ"ג קללות שבתורת כהנים ובמשנה תורה וכי מפני שמספרם שוה נסמכו להדדי אלא לומר לך שקמ"ג קללות שבתוכחה גורמין נדרי קמ"ג שקלים כי אין ישראל נודרין ליתן מן ממונם לשם ה' כי אם בשעה שהצרות מכריחין אותן כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת וילך על פסוק והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות שדרשו רז"ל על המלוה לעני בשעת דחקו ודרש זה רחוק לקבלו שכל הצרות לא יכריחום אל הוידוי כי אם צרה זו על כן רצוני לפרש שזה מדבר במלוה לעני בכא הצרה דוקא דהיינו בשעת דחקו של המלוה כי הצרות דוחקין אותו לזה לידור נדרים לצדקה ומעות של הנודר על זה האופן יתבאר בעזרת ה' לקמן פרשת וילך על כן סמך פרשת כי יפליא לפרשת התוכחה ודבר הכתוב בהווה אבל כל מה שהאדם עושה בלא הכרח אך ברצון זהו נקרא יום רצון לה' ויפק רצון מה':

הפטרת בחקתי בירמיה סי' טז

יְהֹוָה עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה אֵלֶיךָ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי־אָרֶץ וְיֹאמְרוּ אַךְ־שֶׁקֶר נָחֲלוּ אֲבוֹתֵינוּ הֶבֶל וְאֵין־בָּם מוֹעִיל: הֲיַעֲשֶׂה־לּוֹ אָדָם אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים: לָכֵן הִנְנִי מוֹדִיעָם בַּפַּעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֵם אֶת־יָדִי וְאֶת־גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי־שְׁמִי יְהֹוָה: חַטַּאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵט בַּרְזֶל בְּצִפֹּרֶן שָׁמִיר חֲרוּשָׁה עַל־לוּחַ לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם: כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת: הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ: וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד: כֹּה | אָמַר יְהֹוָה אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־יְהֹוָה יָסוּר לִבּוֹ: וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהֹוָה וְהָיָה יְהֹוָה מִבְטַחוֹ: וְהָיָה כְּעֵץ | שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה ירא כ׳ כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי: עָקֹב הַלֵּב מִכֹּל וְאָנֻשׁ הוּא מִי יֵדָעֶנּוּ: אֲנִי יְהֹוָה חֹקֵר לֵב בֹּחֵן כְּלָיוֹת וְלָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו כדרכו כתיב כִּפְרִי מַעֲלָלָיו: קֹרֵא דָגָר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי יָמָיו ימו כתיב יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל: כִּסֵּא כָבוֹד מָרוֹם מֵרִאשׁוֹן מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ: מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה כָּל־עֹזְבֶיךָ יֵבֹשׁוּ וְסוּרַי יסורי כ׳ בָּאָרֶץ יִכָּתֵבוּ כִּי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם־חַיִּים אֶת־יְהֹוָה: רְפָאֵנִי יְהֹוָה וְאֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתִי אָתָּה:

פירוש המלות

ומנוסי. שאנוס אליך וידעתי שיבא זמן שאפילו גוים אליך וגו': ואין בם. פי' באלהים אחרים: בעט ברזל. הוא דבר קיים: שמיר. ברזל חזק: חרושה. כמו חרותה: בניהם. החביבים עליהם כן חביב עליהם לזכור מזבחותם: הררי. יושבי הסר: בחטאת. בעבור חטאות: ובך. ת"י ובכון אעביד פורענות דינין: קדחתם. בערתם: בשר. כמו כבשר: כערער. שגדל במדבר יחיד: בערבה. ל' מישור: חררים. לשון יובש: מלחה. כאלו זרוע במלח: תשב. ל' ישוב: יובל. פלגי מים כאלו: הלב. הלב מלא מרמה יותר מן הכל: ואנש. ל' כאב: קורא. הוא עוף: דגר. הוא לשון אסיפה: עשה. ל' אסיפה: מקוה. תקות: וסורי בארץ. אותם שסרים ממני ולא יהיה להם חלק בנפשם בשמים:

תרגום ירושלמי

וַיִּקְרָא ויקרא וַהֲוָה כַּד כֵּוָן דְּאַשְׁלִים מֹשֶׁה לַאֲקָמָא יַת מַשְׁכְּנָא וְרַבֵּי יָתֵיהּ וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ וְיַת כָּל מָנוֹי וַחֲשִׁיב מֹשֶׁה בְּלִבֵּיהּ וַאֲמַר טוּרָא דְסִינַי דְּרִבּוּיֵיהּ רִבּוּי שָׁעָה וְקִדּוּשֵׁיהּ קִדּוּשׁ שָׁעָה לָא סְלִיקִית לְגַוֵּיהּ עַד זְמַן דִּי יִתְאֲמַר לִי מִן קֳדָם יְיָ בְּרַם מַשְׁכַּן זִמְנָא דְּרִבּוּיֵיהּ רִבּוּי עָלַם וְקִדּוּשֵׁיהּ קִדּוּשׁ עָלַם דִּינָא הוּא דְּלָא נֵיעוּל לְגַוֵּיהּ עַד זְמַן דְּאִתְאֲמַר לִי מִן קֳדָם יְיָ: וּקְרָא דִּבְּרָא דַּיְיָ לְמֹשֶׁה וְכָל מֵימְרָא דַּיְיָ הֲוָה עִמֵּיהּ מִן מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר: והפשיט וְיַחְלִישׁ יַת עֲלָתָא וִיפַסֵּג יָתָהּ לְפִסְגָהָא: ירחץ יַשְׁזֵג: והקריבו וִיקָרֵיב יָתֵיהּ כַּהֲנָא עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא וִיחַזֵּם רֵישֵׁיהּ וִיסַדֵּר עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא וְיִמְצֵי דְמֵיהּ עַל שִׁפּוּלֵי מַדְבְּחָא: והסיר וְיַעֲבַר יַת קוּרְקְבָנֵיהּ בְּנִטְשָׁא וְיִטְלַק יָתֵיהּ סָמִיךְ לְמַדְבְּחָא מִן מַדִּנְחָא לַאֲתַר בֵּית שְׁפִיכוּת קִטְמָא: ושסע וְיִתְלַע יָתֵיהּ בְּכַנְפוֹי לָא יַפְרִישׁ וִיסַדַּר יָתֵיהּ כַּהֲנָא עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָא עַל קֵיסַיָּא דְאִית עַל אֶשָּׁתָא: ורקיק וְעָרִיכֵי פַּטִּיר: פתות וְתִרְסֵק יָתֵהּ רְסוּקִין וְתָרִיק עֲלָהּ מִשְׁחָא: כי כל אֲרוּם כָּל דְּמַחְמַע וְכָל דַּחֲלֵי: חלבו תַּרְבָּא וְנִיעָא שְׁלֵימָה לְקָבֵיל עִצְיָא יַעֲבַר יָתֵיהּ וְיַת תְּרַב דַּחֲפֵי עַל כְּרֵיסֵהּ: וטבל וְיִצְבּוֹע כַּהֲנָא אֶצְבְּעֵיהּ מִן אִדְמָא וְיַדֵּי שׁוּבְעָא זִמְנִין: להרע לְמַבְאָשָׁא אוֹ לְמֵיטָבָא: או עשק אוֹ עֲצָה יַת חַבְרֵיהּ:

צו ובכנסי ואברסקין: מרבכת מרתחא תעיל יתה מרסקא מנחת
רסוקין תקרבון ריח דרעוות לשמא דיי: תודה חויא חדא:
פגול פסול יהי: ידיו ידוי יעלן ית קורבנא דיי ית תרבא דעל
ניעא יהב יתיה וית ניעא למנפא יתיה אנפוי קדם יי: החזה ניעא:

שמיני ויפלו ואתרכינו בצלו על אפיהון: אש זרה אשא בריא:
הן היום קריבו ית חטוותהון וית עלוותהון קדם יי
ואתילפת יתהן דחטאתא חמירא מן מעסרא תנינא ולית
אפשר לאבילא למיכל מניה ואנא דארע יתי אבילא רובא
יומא הדין דמיתו תרין בני נדב ואביהוא ואנא אביל עליהון
הא אלו אכלית חטאתא יומא האית אפשר דשפיר ותקין קדם
יי: וישמע כיון דשמע משה ושפר פתגמא באפוי ואפק כרוז
בכל משריתהון דישראל ואמר אנא הוא דאתעלמת הלכתא
מני ואהרן אחי אליף יתה לי ועל דאשפל משה גרמיה קביל
עליה אגר סני ושמע משה ושפר פתגמא באפוי: על כפיו כל
דשחף על מעוי בכל חיתא: תטר תנורין וטפין יתרעון:

תזריע שאת או ספחת סומא או קלפא או בהקי: וטח ויטשון ית
ביתא: ולשאת ולשומא ולקלפיתא ולבהקיתא:

אחרי שני בני אהרן תרין בנוי דאהרן בקרוביהון אשא בריא:
ואת פרשם וית מרעייהון: ועניתם ותצומו בה על נפשתיכון:
ובשרו ואין לא חיור ובשריה לא ישזג ויקבל חוביה: ולא תחלל
ולא תפסון ית שמא דאלהכון כדין אמר יי: ולא תקיא ולא
תפלוט ארעא יתכון:

קדשים ובקצרכם ובחצדכון ית חצד ארעכון לא תשיצון או מן
אוחריא דאית בחקליכון למחצוד ולקט חצדכון לא
תלקטון: וכרמך וכרמכון לא תבערון טוטלותהון ופרט כרמיכון
לא תלקוטון: לא תלך עמי בית ישראל לא תהוון בתר לישנא
תליתיא על חבריכון ולא תשתוק אדמא דחברך בזמן דאת
ידע קשוט ברינא כדין אמר יי: בקרת מרדו אנון חייבין:
ובמשורה ובמזניא: דמיהם אדמהון ברישיהון:

אמר ולא יחללו ולא יפסון: אשה אתתא דזנו ומפסה: או גבן או
דגבינוהי חפין עינוי או דלית ליה סער בגבינוי
או דגביה או דננים או יחלזוה בעינוי או דמלי גרב או דמלי
חזזין או דחסר כוליא: שור עדן דתדכר לן סדרי קורבנינן מה
דהוינן מקרבין בכל שנא ושנא הוו קורבנינן מכפרין על
חובינן וכדו די גרמו חוביא ולית לן מה נקרבא מן עדרי עגינן
תורא אתבחר קדמי בגין למדכרא סביא דמדנחא פטיר
כוליה קרב לשמך בר תורין ורהט לבקרותיה ונסיב בר
תורין רכיך וטב ויהב יתיה לרביא ואוחי רביא למעבד יתיה
ופטירין אפה וייכול מלאכין וזכה למתבשרא דהא שרה
ילדה ליצחק אמרא אתבחר תנין בגין למדכרא זכותיה רשייה
דעקד נרמיה על גבי מדבחא ופשט צואריה בגין שמך שמיא
מכו ונחתו וחמא יצחק ית שכלליהון וכהין עינוי ממרומיא
מן בגין כדין זכה ואזדמין ליה תמן אמר תחותוי לעלתא:
ותוזכו תליתי גדי בר עזין למדכרא זכותיה דתמימא דלביש
משכין דגדין ועבד תבשילין ואיתי לאבוי מן תבשילוי וחמר
אשקי יתיה וזכה למתקבלא סדר ברכתא מן יצחק אבוי
ולמוקמא תרי עשר שבטין קדישין לשמך: הא בכן פרש
משה נביא ואמר עמי בית ישראל תור או אמר או גדי ארום
דאתיליד ויהי שובעא יומין בתר אמיה ומן יומא תמינאה
ולהלן יהוי כשר למקרבא יתיה קורבנא לשמא דיי ארום כל
נפש דכמסת למצום ולא צימה ביום צום כפוריה: מערב עד ערב
מן רמשא עד רמשא תהוון צימין צומיכון ושבתין שבתיכון
ועבדין זמנין מועדיכון בחדוה: פרי עץ תרוגין ולולבין: ויקב
וחרף ברה דאתתא ישראל ית שמא מפרשא ובזי: ויניחהו
דין חד מארבע דינין די עלו לקדם משה רבן בתרין מנהון
הוה משה מתין ובתרין מנהון הוה משה זריז במחרפא דחריף
שמא קדישא בגדופין ובמקוששא דחליל שבתא בזדנו הוה
משה מתין מן בגלל דהוו דינהון דיני נפשן ובמסאבין דלא
יכילו למעבד פסחא בזמניה ובנין בנת צלפחד הוה משה
זריז מן בגלל דהוה דינהון דיני ממון: ובאלין אמר לא
שמעית למלפא דיני דעתידין למקם בתר משה למהון מתינין
בדיני נפשן וזריזין בדיני ממון דלא יבהתון למימר לא שמעינן
ברם משה רבן אמר לא שמעית ואצנעון במטרא יתיה קדם
עד לא יתפרש להון מן קדם יי באלין דיניה יתעביד ביה:
שבר תבר תשלומי תבר עין תשלומי עין ושן תשלומי שן היך
דיהב מום בבר נשא כן יתיהב ביה:

בהר ושדה וחקל פרוילי קרייהון לא יזדבן ארום אחסנת: את
כספך ית כספך לא תתן ליה בשעורין וברבין לא תתן
מזונך: ואבן ואבן דטעו:

בחקתי ואכלתם אי מה בישין אנון חוביא ומה מרירין אנון
חטיא דגרמו לאבהתן בירושלם למיכל בשר בניהון
ובנתיהון: וזכרתי ואדכר ברחמין קימא דקימית עם יעקב
בביתאל וקימא די קימית עם יצחק בטור מוריה וקימא
די קימית עם אברהם ביני בתריא אדכר ברחמין וארעא
דישראל אדכר ברחמין: והארץ וארעא תשבוק מנהון ותרעי
ית שבי שמיטהא כל יומין דהוות צדו מנהון ואנון ימרקו ית
חוביהון מכלא חלף מכלא וסדרין חלף סדרין ית סדר דיני
מאסו: ואף ולחוד בהדא כי הוותון שרין בארעא בעלי דבביכון
לא מאסית יתהון במלכותא דבבל ולא רחיקית יתהון
במלכותא דמדי ולא שיצית יתהון במלכותא דיון למפסה
קימי עמהון במלכותא דאדום ארום הוא יי אלהכון ביומי גוג:
ולא ימיר ולא יפרג יתיה טב בביש או ביש בטב ואין מפרגא
יפרג בעיר בבעיר ויהי הוא ופרוגיה יהי קדיש: ואם ואין כל
בעיר מסאב דלא יקרבון מניה קרבן לשמא דיי: והעריך ויסדר
כהנא יתיה בין טב ובין ביש כעלויה דכהנא כן יהוי: ויסף
חמישיתו ויוסף חומשיה דמוי על עלויה: ואיש קודשא לשמא דיי
ויסדר כהנא: היך מה די סדר יתיה: ואין דין דאקדיש:
הומש כסף עלויה עלוהי ויהי דיריה: ואם משדה ואין מחקל
אחסנתיה יפריש גבר לשמא דיי ויהוי עלויה לפום זרעיה זרע
חמר דשערין: ואין משתא דיובלא יפריש חקליה כעלויה יקום:
ואין מפרק יפרוק ית חקלא דין דמקדיש יתיה ויסף חומש
סלעין דכסף עלויה עלוהי ויהוי ליה: קודשא לשמא דיי
בחקל אפרשו: ואם ואין ית חקל זביניה יקדיש לשמא דיי:
ויחשיב ליה כהנא ית אפרשות עלויה עד שתא דיובלא ויתן
ית אפרשות עלויה ביומא הדין קודש לשמא דיי: בשתא
דיובלא יחזור חקלא לדין דזבן יתיה מן גביה לדין דאית ליה
אחסנות ארעא: וכל עלויה יהוי בסלעי קודשא: אך לחוד
בוכרא דיפריש קדם יי בבעירא אין תור אין אמר לשמא דיי
הוא: ואם ואין בבעירא מסאבא ויפרוק בעלויה ויוסף חמשין
דמוי עלוי ואין לא יתפריק ויזדבן בעלויה: אך כל חרם לחוד
כל אפרשו די יפריש גבר לשמא דיי מן כל דאית ליה מן
בני אנשא ובעירא: כל אפרשות קדש קודשין הוא לשמא

דיי: כל חרם כל אפרשו דאפרש מן בני אנשא לא מתפרק מתקטלא יתקטיל: ליי הוא לשמא דיי הוא קודשא לשמא דיי: ואין מפרק יפרוק גבר מן מעשריה: חמישיתה חומש דמוי יוסף עלוי: וכל מעשרא דתורא ודענא כל דיעבר תחות שרביטא עשיראה יהוי קודשא לשמא דיי: לא יבקר לא יפשפש בין טב לביש ולא יפרג יתיה ואם פרגא יפרג יתיה ויהוי הוא ופרוגיה יהוי קודשא ולא יתפריק: אלין פקודיא:

סדר הקריאה למפטיר לפ' זכור

לשבת פ' זכור קורין בס"ת שניה למפטיר בסוף פרשת כי תצא. זכור את אשר עשה לך עמלק עד סוף הסדר:

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יהוה אלהיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

ומפטירין בשמואל א' סימן ט"ו

ויאמר שמואל אל שאול אתי שלח יהוה למשחך למלך על עמו על ישראל ועתה שמע לקול דברי יהוה:

כאן מתחילין האשכנזים

כה אמר יהוה צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלתו ממצרים: עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמל עליו והמתה מאיש עד אשה מעלל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור: וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את איש יהודה: ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל: ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק: ויך שאול את עמלק מחוילה בואך שור אשר על פני מצרים: ויתפש את אגג מלך עמלק חי ואת כל העם החרים לפי חרב: ויחמל שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב ולא אבו החרימם וכל המלאכה נמבזה ונמס אתה החרימו: ויהי דבר יהוה אל שמואל לאמר: נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים ויחר לשמואל ויזעק אל יהוה כל הלילה: וישכם שמואל לקראת שאול בבקר ויגד לשמואל לאמר בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ויסב ויעבר וירד הגלגל: ויבא שמואל אל שאול ויאמר לו שאול ברוך אתה ליהוה הקימתי את דבר יהוה: ויאמר שמואל ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע: ויאמר שאול מעמלקי הביאום אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבח ליהוה אלהיך ואת היותר החרמנו: ויאמר שמואל אל שאול הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה אלי הלילה ויאמר ויאמרו כ' לו דבר: ויאמר שמואל הלוא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יהוה למלך על ישראל: וישלחך יהוה בדרך ויאמר לך והחרמתה את החטאים את עמלק ונלחמת בו עד כלותם אתם: ולמה לא שמעת בקול יהוה ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני יהוה: ויאמר שאול אל שמואל אשר שמעתי בקול יהוה ואלך בדרך אשר שלחני יהוה ואביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי: ויקח העם מהשלל צאן ובקר ראשית החרם לזבח ליהוה אלהיך בגלגל: ויאמר שמואל החפץ ליהוה בעלות וזבחים כשמע בקול יהוה הנה שמע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים: כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר יען מאסת את דבר יהוה וימאסך ממלך: ויאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי יהוה ואת דבריך כי יראתי את העם ואשמע בקולם: ועתה שא נא את חטאתי ושוב עמי ואשתחוה ליהוה: ויאמר שמואל אל שאול לא אשוב עמך כי מאסתה את דבר יהוה וימאסך יהוה מהיות מלך על ישראל: ויסב שמואל ללכת ויחזק בכנף מעילו ויקרע: ויאמר אליו שמואל קרע יהוה את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך: וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם כי לא אדם הוא להנחם: ויאמר חטאתי עתה כבדני נא נגד זקני עמי ונגד ישראל ושוב עמי והשתחויתי ליהוה אלהיך: וישב שמואל אחרי שאול וישתחו שאול ליהוה: ויאמר שמואל הגישו אלי את אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מעדנת ויאמר אגג אכן סר מר המות: ויאמר שמואל כאשר שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך וישסף שמואל את אגג לפני יהוה בגלגל: וילך שמואל הרמתה ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול:

סדר הקריאה למפטיר פרשת פרה

לשבת פרשת פרה קורין למפטיר בס"ס שניה בפרשת חקת מתחלת הסדר עד תטמא עד הערב:

וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר: זאת חקת התורה אשר צוה יהוה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר

פירוש המלות

שם לו. לארביס: בעלתו נתן כל ח' עלה ומנה הטלאים: וירב. כמו ויריב: והמשנים. הבמעים: הכרים. המסוטמים: נמבזה. כמו מבוזה: ותעט. לי ותפר: מעדנות. בעלגלאות: מעלת קסם. פתפתם הקסם כן מרי: הפצר. לי מאמס: גאם. שקר: וישסף. ויבקע:

אין

אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה חַטָּאת הִוא׃ וְכִבֶּס הָאֹסֵף אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃ הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ הוּא יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהָר׃ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־כֶּלִי׃ וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ וְהִזָּה הַטָּהֹר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר בָּעָרֶב׃ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא הוּא׃ וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

ומפטירין ביחזקאל סימן לו

וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ בֶּן־אָדָם בֵּית יִשְׂרָאֵל יֹשְׁבִים עַל־אַדְמָתָם וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ בְּדַרְכָּם וּבַעֲלִילוֹתָם כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה הָיְתָה דַרְכָּם לְפָנָי׃ וָאֶשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם עַל־הַדָּם אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ עַל־הָאָרֶץ וּבְגִלּוּלֵיהֶם טִמְּאוּהָ׃ וָאָפִיץ אֹתָם בַּגּוֹיִם וַיִּזָּרוּ בָּאֲרָצוֹת כְּדַרְכָּם וְכַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ וַיָּבוֹא אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ וָאֶחְמֹל עַל־שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃ לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאתֶם שָׁם׃ וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם לְעֵינֵיהֶם׃ וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַתְכֶם׃ וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃ וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר׃ וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃ וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב׃ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃ וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־טוֹבִים וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם עַל עֲוֺנֹתֵיכֶם וְעַל תּוֹעֲבוֹתֵיכֶם׃ לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי־עֹשֶׂה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה יִוָּדַע לָכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכָּלְמוּ מִדַּרְכֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּיוֹם טַהֲרִי אֶתְכֶם מִכֹּל עֲוֺנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת־הֶעָרִים וְנִבְנוּ הֶחֳרָבוֹת׃ וְהָאָרֶץ הַנְּשַׁמָּה תֵּעָבֵד תַּחַת אֲשֶׁר הָיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינֵי כָּל־עוֹבֵר׃ וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלֵּזוּ הַנְּשַׁמָּה הָיְתָה כְּגַן־עֵדֶן וְהֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת וְהַנְשַׁמּוֹת וְהַנֶּהֱרָסוֹת בְּצוּרוֹת יָשָׁבוּ׃ וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשָּׁאֲרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה בָּנִיתִי הַנֶּהֱרָסוֹת נָטַעְתִּי הַנְּשַׁמָּה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃

כאן מסיימין הספרדים

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עוֹד זֹאת אִדָּרֵשׁ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת לָהֶם אַרְבֶּה אֹתָם כַּצֹּאן אָדָם׃ כְּצֹאן קָדָשִׁים כְּצֹאן יְרוּשָׁלַםִ בְּמוֹעֲדֶיהָ כֵּן תִּהְיֶינָה הֶעָרִים הֶחֳרֵבוֹת מְלֵאוֹת צֹאן אָדָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

פירוש המלות

הפרה לפי שישראל נמשלו לנדה: ונקטתם בפניכם. תהיו נכרהים בעיני עצמכם:

סדר הקריאה למפטיר פרשת החודש

לשבת פרשת החדש קורין בספר תורה שניה למפטיר בפרשת בא מן ויאמר ה' אל משה וכו' החדש הזה לכם עד בכל מושבתיכם תאכלו מצות . ואם הוא ראש חדש בשבת פ' החדש קורין בספר תורה ראשון מעניני היום . לשביעי בספר תורה שניה בפרשת פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם עד יעשה ונסכו . ולמפטיר בספר תורה ג' בפ' בא :

ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר : החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה : דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבת שה לבית : ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרב אל ביתו במכסת נפשת איש לפי אכלו תכסו על השה : שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו : והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים : ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אתו בהם : ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מררים יאכלהו : אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו : ולא תותירו ממנו עד בקר והנתר ממנו עד בקר באש תשרפו : וככה תאכלו אתו מתניכם חגרים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא ליהוה : ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה : והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עלכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכתי בארץ מצרים : והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה לדרתיכם חקת עולם תחגהו : שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי | כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד יום השבעי : וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם : ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם : בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב : שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי | כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ : כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות :

ומפטירין ביחזקאל סימן מה

כאן מתחילין האשכנזים

כל העם הארץ יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל : ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות בכל מועדי בית ישראל הוא יעשה את החטאת ואת המנחה ואת העולה ואת השלמים לכפר בעד בית ישראל :

כאן מתחילים הספרדים

כה אמר אדני יהוה בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש : ולקח הכהן מדם החטאת ונתן אל מזוזת הבית ואל ארבע פנות העזרה למזבח ועל מזוזת שער החצר הפנימית : וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את הבית : בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעות ימים מצות יאכל : ועשה הנשיא ביום ההוא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת : ושבעת ימי החג יעשה עולה ליהוה שבעת פרים ושבעת אילים תמימים ליום שבעת הימים וחטאת שעיר עזים ליום : ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל יעשה ושמן הין לאיפה : בשביעי בחמשה עשר יום לחדש בחג יעשה כאלה שבעת הימים כחטאת כעלה וכמנחה וכשמן : כה אמר אדני יהוה שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח : ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו ואת שלמיו והשתחוה על מפתן השער ויצא והשער לא יסגר עד הערב : והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני יהוה : והעלה אשר יקרב הנשיא ליהוה ביום השבת ששה כבשים תמימם ואיל תמים : ומנחה איפה לאיל ולכבשים מנחה מתת ידו ושמן הין לאיפה : וביום החדש פר בן בקר תמימם וששת כבשים ואיל תמימם יהיו : ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה : ובבוא הנשיא דרך אולם

השער

פירוש המלות

בראשון בחדש ניסן : הבית . הוא היכל : למזבח . הסמוכה למזבח : שגה . לשון שגגה : וכפרתם . וטהרתם : בשביעי . הוא תשרי : פל . אגל :

השער יבוא ובדרכו יצא: ובבוא עם־הארץ לפני
יהוה במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא
דרך־שער נגב והבא דרך־שער נגב יצא דרך־שער
צפונה לא ישוב דרך השער אשר־בא בו כי נכחו
יצא יצאו כ׳: והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם
יצאו: ובחגים ובמועדים תהיה המנחה איפה לפר
ואיפה לאיל ולכבשים מתת ידו ושמן הין לאיפה:
וכי־יעשה הנשיא נדבה עולה או־שלמים נדבה ליהוה
ופתח לו את־השער הפנה קדים ועשה את־עלתו ואת־
שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את־השער
אחרי צאתו: וכבש בן־שנתו תמים תעשה עולה ליום
ליהוה בבקר בבקר תעשה אתו: ומנחה תעשה עליו
בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לרס
את־הסלת מנחה ליהוה חקות עולם תמיד: ויעשו
ועשו כ׳ את־הכבש ואת־המנחה ואת־השמן בבקר בבקר
עולת תמיד:

כאן מסיימין הספרדים

כה־אמר אדני יהוה כי־יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו
נחלתו היא לבניו תהיה אחזתם היא בנחלה: וכי־יתן
מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו והיתה לו עד־שנת הדרור
ושבת לנשיא אך נחלתו בניו להם תהיה: ולא־יקח
הנשיא מנחלת העם להונתם מאחזתם מאחזתו ינחל את־
בניו למען אשר לא־יפצו עמי איש מאחזתו:

מנהג ספרדים אם חל ר״ח ניסן ביום א׳ לומר אחר הפטרת החדש פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

הפטרת שבת הגדול בתרי עשר במלאכי סימן ג׳

אין מפטירין וערבה אלא כשחל ערב פסח בשבת

וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם כימי עולם
וכשנים קדמניות: וקרבתי אליכם למשפט
והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים
לשקר ובעשקי שכר־שכיר אלמנה ויתום ומטי־גר ולא
יראוני אמר יהוה צבאות: כי אני יהוה לא שניתי ואתם
בני־יעקב לא כליתם: למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא
שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות
ואמרתם במה נשוב: היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים
אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה: במארה
אתם נארים ואתי אתם קבעים הגוי כלו: הביאו את־
כל־המעשר אל־בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני
נא בזאת אמר יהוה צבאות אם־לא אפתח לכם את
ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד־בלי־די:
וגערתי לכם באכל ולא־ישחת לכם את־פרי האדמה
ולא־תשכל לכם הגפן בשדה אמר יהוה צבאות:
ואשרו אתכם כל־הגוים כי־תהיו אתם ארץ חפץ אמר
יהוה צבאות: חזקו עלי דבריכם אמר יהוה ואמרתם
מה־נדברנו עליך: אמרתם שוא עבד אלהים ומה־
בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יהוה
צבאות: ועתה אנחנו מאשרים זדים גם־נבנו עשי
רשעה גם בחנו אלהים וימלטו: אז נדברו יראי יהוה
איש אל־רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון
לפניו ליראי יהוה ולחשבי שמו: והיו לי אמר יהוה
צבאות ליום אשר אני עשה סגלה וחמלתי עליהם
כאשר יחמל איש על־בנו העבד אתו: ושבתם וראיתם
בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו: כי
הנה היום בא בער כתנור והיו כל־זדים וכל־עשה
רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר יהוה צבאות
אשר לא־יעזב להם שרש וענף: וזרחה לכם יראי שמי
שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי
מרבק: ועסותם רשעים כי־יהיו אפר תחת כפות
רגליכם ביום אשר אני עשה אמר יהוה צבאות: זכרו
ז רבתי תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על־כל־
ישראל חקים ומשפטים: הנה אנכי שלח לכם את
אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא: והשיב
לב־אבות על־בנים ולב בנים על־אבותם פן־אבוא
והכיתי את־הארץ חרם:

הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יי הגדול והנורא:

פירוש

וערבה תהא ערב לו: ממהר. לשלם גמולם: ואמרתם. ואם תאמרו: היקבע. היגזול: טרף. מזון: באוכל. בארבה שאוכל התבואה: ואשרו. ל׳ אושר: חפץ. שהתבואה מרובה: קדרנית. בשפל רוח: ולחשבי. ל׳ חשיבות: ופשתם.

המלות

ענין ריבוי: מרבק. ל׳ פטימה: ועסותם. ל׳ דריסה: שמה. [illegible]: חרם. לפיכך יחרים כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הדין:

סימני פרשיות

תזריע מצורע׳ אחרי מות קדשים׳ בהר ובחקתי:

חיבוריהן	והפרדתן
בשנים פשוטות	בשנים מעוברות
כולן מחוברות	כולן נפרדות

ושאר פרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום.

ויאמר לו יהונתן מחר חדש ונפקדת כי יפקד מושבך: ושלשת תרד מאד ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה וישבת אצל האבן האזל: ואני שלשת החצים צדה אורה לשלח לי למטרה: והנה אשלח את הנער לך מצא את החצים אם אמר אמר לנער הנה החצים ממך והנה קחנו ובאה כי שלום לך ואין דבר חי יהוה: ואם כה אמר לעלם הנה החצים ממך והלאה לך כי שלחך יהוה: והדבר אשר דברנו אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד עולם: ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך אל הלחם לאכול: וישב המלך על מושבו כפעם בפעם אל מושב הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול ויפקד מקום דוד: ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור: ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם: ויען יהונתן את שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם: ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה לי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי על כן לא בא אל שלחן המלך: ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות הלוא ידעתי כי בחר אתה לבן ישי לבשתך ולבשת ערות

על כתיב

אמך: כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן מות הוא: ויען יהונתן את שאול אביו ויאמר אליו למה יומת מה עשה: ויטל שאול את החנית עליו להכתו וידע יהונתן כי כלה היא מעם אביו להמית את דוד: ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם כי נעצב אל דוד כי הכלמו אביו: ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ונער קטן עמו: ויאמר לנערו רץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רץ והוא ירה החצי להעברו: ויבא הנער עד מקום החצי אשר ירה יהונתן ויקרא יהונתן אחרי הנער ויאמר הלוא החצי ממך והלאה: ויקרא יהונתן אחרי הנער מהרה חושה אל תעמד וילקט נער יהונתן את החצים ויבא אל אדניו: והנער לא ידע מאומה אך יהונתן ודוד ידעו את הדבר: ויתן יהונתן את כליו אל הנער אשר לו ויאמר לו לך הביא העיר: הנער בא ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל: ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה ביני וביניך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם:

החצי כתיב

סדר הקריאה למפטיר לשבת וראש חדש

בשבת ור"ח חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע ואומרים חצי קדיש ובס"ת שניה בפ' פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם נ

הפטרת שבת וראש חדש בישעיה סימן סו

כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם יהוה ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי: שוחט השור מכה איש זובח השה ערף כלב מעלה מנחה דם חזיר מזכיר לבנה מברך און גם המה בחרו בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: גם אני אבחר בתעלליהם ומגורתם אביא להם יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו: שמעו דבר יהוה החרדים אל דברו אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד יהוה ונראה בשמחתכם והם יבשו: קול שאון מעיר קול מהיכל קול יהוה משלם גמול לאיביו: בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר: מי שמע כזאת מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד אם יולד גוי פעם אחת כי חלה גם ילדה ציון את בניה: האני אשביר ולא אוליד יאמר יהוה אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך: שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה: למען תינקו ושבעתם משד תנחמיה למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה: כי כה אמר יהוה הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו: כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו: וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד יהוה את עבדיו וזעם את איביו: כי הנה יהוה באש יבוא וכסופה מרכבתיו להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי אש: כי באש יהוה נשפט ובחרבו את כל בשר ורבו חללי יהוה: המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחר אחת בתוך אכלי בשר החזיר והשקץ והעכבר יחדו יספו נאם יהוה: ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ את כל הגוים והלשנות ובאו וראו את כבודי: ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תבל ויון האיים הרחקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי והגידו את כבודי בגוים: והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליהוה בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר יהוה כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יהוה: וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר יהוה: כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עמדים לפני נאם יהוה כן יעמד זרעכם ושמכם: והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר:

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה:

ואם למחרתו גם כן ראש חדש אומרים אחריו ג"כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

בכל

ומר כתיב

ברוך

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת. בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֶׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

שמות הטעמים*) לאשכנזים

קַדְמָ֨א מֻנַּ֣ח זַרְקָא֮ מֻנַּ֣ח סֶגּוֹל֒ מֻנַּ֣ח ׀ מֻנַּ֣ח רְבִיעִ֗י מַהְפַּ֤ךְ פַּשְׁטָא֙ זָקֵף קָטֹ֔ן זָקֵף־גָּד֕וֹל מֵֽרְכָ֥א טִפְּחָ֖א מֻנַּ֣ח אֶתְנַחְתָּ֑א פָּזֵ֡ר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה֩ תְּלִישָׁא־גְדוֹלָ֠ה קַדְמָ֨א וְאַזְלָ֜א אַזְלָא־גֵּ֜רֵשׁ גֵּרְשַׁ֞יִם דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר יְ֚תִיב פְּסִ֣יק ׀ סוֹף־פָּסֽוּק׃ שַׁלְשֶׁ֓לֶת קַרְנֵי־פָרָ֟ה מֵרְכָא־כְפוּלָ֦ה יֶרַח־בֶּן־יוֹמ֪וֹ׃

*) הפשטא והקדמא שוים בתמונתם ומתחלפים במקומם כי הפשטא יבוא לעולם אחרי אות האחרון במלה בין שהנגינה מלעיל ובין שהיא מלרע, ולכן כאשר הנגינה מלעיל יבוא ב' פשטין כמו אלה אבל הקדמא לעולם באות שהנגינה, וכן היתיב והמהפך כי היתיב לעולם לפני אות הראשון והמהפך בתנועה שהנגינה נקראת בה. הסגול הזרקא והתלישא קטנה יבואו תמיד אחרי האות האחרונה והתלישא גדולה לעולם קודם הראשונה. הגרש נקרא לפעמים אזלא וזה כשהוא מלרע ויש לפניו קדמא וכשהוא מלעיל נקרא גרש. [ודע כי בספרי תהלים משלי איוב יש עוד טעמים אחרים גם ישתנו בשמותם].

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) ויקרא. אל"ף זעירא עיין זוהר פ' ויחי דף רל"ד והף רל"ט ופ' מצורע דף נ"ג שערי אורה ספירה ראשונה דף י"א וריקאנטי פ' זו ובספר פענח רזא ומסורת הברית הגדול כהן וריש ד"ה. וכתב המהר"ר משה נתגאה שהקורא הוא הכבוד הנזכר בפרשה שלמעלה וכבוד ה' מלא את המשכן והיינו אל"ף זעירא דויקרא ליודעי חן: ויקרא. הנ"ל בטפחא : (ב) ומן הצאן. בלא קדמא : (ה) הדם על המזבח. הדל"ת דגושה והבי"ת בלא פשט : (ח) הכהנים את הנתחים. הכי"ף בגלגל והכ"ת בלא קדמא: (ט) ניחוח. הראשון כתוב בהעתק הללי קדמאה מלא עכ"ל. והוא חד מן ג' מלאים ע"פ המסורת וב' האחרים הם בפי' הלוה כמו שנמסר שם במ"ג ושאחם הם הראשונים שבתורה ופי' מלאים בזה ר"ל מלאים וא"ו אבל לענין היו"ד כולם מלאים ומי שכתב זה חסר יו"ד אינו אלא טועה והשני שבפרשה שהוא מכלל החסרים חסר וא"ו ומלא יו"ד כראוי וכן כתב הרמ"ה וספר אמן שמון שלא כדברי המאירי שכתב כולו חסר וז"ל הרמ"ה ז"ל כל ניחח באורייתא מלא יו"ד וחסר וא"ו דקרי ולא כתיב בר מן ג' מלאים דמלאים מלא יו"ד ומלא חד וא"ו דקרי וכתיב וסימן כו' כמ"ש במסורת שלנו. ועיין מ"ש בפ' בראשית על מלת רקיע : (י) מן הכשבים. כן צריך להיות השי"ן קודם לבי"ת וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל כשב וי"ו כתיב כן באורייתא וסימן אם כשב הוא מקריב. כאשר יוסר חלב הכשב, שור וכשב ועז. איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה דאחרי מות. שור או כשב או עז כי יולד דאמור. אך בכור שור או בכור כשב. ושארא כתיב כבשׂ כלישנא. וכל שה תום בכשבים מלא יו"ד כתיב וכל כשבים דאורייתא דכותה כשבים ז' כתיב כן באורייתא וסימן וכל שה תום בכשבים. וחום בכשבים. וכל חום בכשבים. והכשבים הפריד יעקב. ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים. בבקר בכשבים ובעזים. שה כשבים ושה עזים. ושארא כבשים כתיב כלישנא : (טז) אצל המזבח. אין בבי"ת פשט וכן בס"ס : (יז) בכנפיו. הבי"ת רפה : ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל. ברובא דנוסחי דיקי מלא יו"ד כתיב ודכותא ממול ערפו ולא יבדיל דסוף פרשתא וכל אורייתא דכותה מלא ואית חדא נוסחא דכתיב בה יבדל קדמאה חסר ומסיר עליה בהך נסחא גופא לית כוותיה חסר ושיבושא הוא ומגו מסורתא אחריתי משמע הדדין יבדיל קדמאה נמי מלא יו"ד כתיב הרמ"ה ז"ל ובסוף דבריו אחר שהביא כל לשונות של הבדלה כתב אשכחנא סתמא דכל לישנא באורייתא לשון הבדלה כל היכא דקרית דלית דידיה בחירק מלא יו"ד כתיב בר מן א' חסר וסימן ואבדל אתכם מן העמים דסוף קדושים :

ב (ב) והביאה. מפיק בס"א והחזקוני כתב וא"ו ה"א נקודים בסגול ובספרים שלנו הה"א בחטף סגול : הכהן דאת אזכרתה. נגרס לא בשופר הפוך בס"ס : (ג) קדשים. הקו"ף בלא מאריך : (ד) וכי תקרב, כתוב במסורת חסר יו"ד בלישנא וכו' ה' מנהון באורייתא ובן עזמן מסר הרמ"ה ז"ל ואח"כ כתב נמצא לשון דהקרבה תשיב במסורה תמשה חסרים יו"ד באורייתא בין ריש לבית ושארא אורייתא כל לישנא דהקרבה דקרית רי"ש דידיה בחירק מלא יו"ד כתיב וכולו נוסחי דיקי כי האי מסורתא סלקי : חלות מצת. בהעתק הללי מצת ירושלמי מצות עכ"ל. ובכל הספרים חסר והוא חד מן ד' חסרים על פי המסורת וסימן במס' גדולה פרשת צו : (ז) סלת בשמן. הבי"ת דגושה : (ט) המנחה דוכרים. ה"א כתיב בסוף תיבותא : (י) קדשים. הקו"ף בלא מאריך : (יא) תקטירו. בדרגא : (יג) קרבנך. במקצת ספרים הבי"ת במאריך : (טו) מנחה הוא. הוא כתיב בוא"ו שאינו מן א' עשר דכתובין יו"ד כמו שאמרתי בפ' לך לך : (טז) מגרשה. בגעיא דגושה :

ג (ג) השלמים. בשני ס"א כתיב ברוב ערב. המכסה את הקרב. במים רפה. ובס"א סמוכה בגעיא מכלול דף ... וכן כתב כלות מן שער ל"ה סיע וכן כלם : (יז) בכל מושבותיכם. בהעתק הללי מושבתיכם ירושלמי מושבותיכם עכ"ל ובספרים מדוייקים חסר וא"ו המילא וכן ראוי להיות כמסורת פ' ויקהל ע"פ לא תבערו אש בכל משבתיכם וז"ל משבתיכם ג' חסר וא"ו ר"ל גם אחר ס"ט. וסי' לא תבערו אש. ולחם וקלי וכרמל. כל מלאכה לא תעשו דאך בעשור לחדש. וא"ו מלא דמלת בכל מושבותיכם שבעה אחרונה. ממדבר דבלחם בכל מושבותיכם ותרווין ביחזקאל ו'. ושארא מושבותיכם כתבן ע"כ. וטעות נפל בדפוס ורוצה לומר ושארא מושבתיכם חסר וא"ו תניינא וטעות נפל גם בפסוק ממדבר דבלחם דפסוק מושבותיכם כתיב בה"א וכן כתוב במסרה על כל א' משניהם לית מלא [illegible]

ד (ב) תחטא. הטי"ת בחטף סגול: (ג) אם. בגלגל לא במקף: [illegible]

[illegible]

סהיר בדוחק ועיין שם והכר האריכתי יותר מדאי והו לא מידי : (לה) מזבח. הזי"ן דגושה :

ה (א) אם לוא יגיד. מלא בוא"ו אל"ף עפ"י הגמ' והמסורת. ודרשינן מיניה בה' שבועת העדות אם לו לא יגיד כלומר לתובע ונשא עונו ואם לאחר לא יגיד פטור ועיין בחיי. ועיין עוד מ"ש בפרשת נשא סיני על פסוק אשר לא תמה : (ב) או בנבלת בהמה. או כיתיב לא בשופר הפוך והבי"ת דגושה : (ג) או כי יגע. כי רפה ובשופר הפוך : (ט) והזה. הזי"ן דגושה: ימצה. לשון החזקוני ימצא באל"ף כתיב דמשמע נמי לענין הזאה דממילא יהא הדם מצוי אלא בקיר הכי תתני' והכי פירש"י בזבחים בפ' קדשי קדשים עכ"ל. ובכל הספרים כתוב ימצה בה"א והמסורה עליו ליה כתיב ה"א הוא בשרשים שרש מצה. והפלא מאד מהחזקוני דתלי תניא בגמרא ותלי נמי בהקי שריקי ברש"י ז"ל ואם ליה דליתא כי הני מילי ממולייתא וכד מעיינת בשמעתא שפיר מתחזי לך דלאו כדקאמר איהו ברייתא מתנייתא בהדיא עלה דמתני' דקתני חטאת העוף כיצד היתה נעשית וכו' ת"ר והזה מדם החטאת מגוף החטאת הא כיצד אוחז בראש קנה ובגוף ומזה על קיר המזבח ולא על קיר ההכנש ולא על קיר ההיכל ולא על קיר אולם ואיזה זה קיר התחתון או אינו אלא קיר העליון ודין הוא ומה בהמה שעולתה למטה חטאתה למעלה עוף שעולתו למעלה אינו דין שחטאתו למטה ת"ל והנשאר בדם ימצה אל יסוד המזבח קיר שבשירין שלו מתמצין ליסוד ואיזה זה קיר התחתון והכי איתא בת"כ פ' ויקרא. ובגמ' פריך ונעביד מעולאי והדר נעביד מתתאי אמר רבא מי כתיב ימצה ימצה כתיב דממילא משמע ע"כ ופירש"י ונעביד מעולה כזאת יעשה למעלה והדין נותן כדאמרן והדר נעביד מיצוי מתתאי כדכתיב מי כתיב ימצה ימצה כתיב או הוה כתיב ימצה הוה משמע שמזהיר את הכהן שיחזור וימצה אחר הזאה השתא דכתיב ימצה משמע נמי לענין הזאה דממילא יהיה דם מצוי אלא ביסוד עכ"ל הרי לך מפורש דדרשא דקרא נפקא מדלא כתיב ימַצה בפתח היו"ד ושוא המ"ם והכתיב ימָּצה וכן פי' הכהם כמהר"ר משה נתגאה בעל לקח טוב על התורה ובעל קרבן אהרן בת"כ ובעל תוספות י"ט על המשנה וזה לשון הרמ"ה ז"ל אשר ימצא אתו אל"ף כתיב בסוף תיבותא ודכותא וימצא סגביע וכל אורייתא דכותא בר מן א' כתיב ה"א בענין אחרים ימצה אל יסוד המזבח עוד כתב במקום אחר ונמצה דמו על קיר המזבח ה"א בסוף תיבותא כתיב ודכותא בלישנא ימצה אל יסוד המזבח ה"א בסוף תיבותא כדאמרן ע"כ. והחזקוני נתחלף בין הקריאה שמלה בין ההבנת הענין אולי בגרסתו היה כתוב מי כתיב ימצה ימצא כתיב וכן בילקוט כתוב ימצא באל"ף וטעות הוא בלי ספק. ומה שכתבתי הוא העיקר והוצרכתי לכל זה לנקות הגהות ה' ונילני מהן אמן : (יא) כי חטאת הוא. הוא כתיב בוא"ו דליתיה מי"א דכתיבין יו"ד כמ"ש בפ' לך לך: (יב) והביאה. הה"א במפיק : מלוא קמצו. כל מלא באורייתא חסר וא"ו ומלא אל"ף בר מן מלוא קמצו דקרבן עולה ויורד דושמעה קול אלה: (יג) מאלה. הטפחא באל"ף : (טו) כסף. מאריך בכ"ף : (טז) ואת חמישתו יוסף. כתב הרמ"ה ז"ל יוסף ה' לי בן אחר חסר וא"ו כתיב וכל לישנא כהדין ענייני דכותא חסר באורייתא בר מן א' מלא וא"ו יוסף עליו דמעילה וכל יוסף גברי כולהון מלאים כתיבי. ובמסורת נמי גבי יוסף עליו דמעילה מסר עליה לית כוותיה מלא בתורה בהאי לישנא דאוספי ומאן דמסר עליה תלתא מלאים בתורה משתבשא עכ"ל. ועיין במסורת פ' ויצא על פסוק יסף ה' לי בן אחר: (יח) שגגתו. בגעיא בשוא: (יט) אשם אשם. חסר וא"ו ועיין מ"ש ביחזקאל כ"ה: (כ) וידבר דנפש כי תחטא. פתוחה: (כא) וכחש בעמיתו. כתוב במקרא קטנה בגליון ג' ב' מלעיל וא' מלרע ר"ל זה הוא מלרע ונקוד ליירי והב' מלעיל הם וכחש בה שנשבה והכירו כאיוב א' וכחש בו לא ראיתיך והם בסגול. ומה שכתב במסורת על פסוק זה וגם במסרה גדולה ב' מלרע טעות ור"ל ב' מלעיל: בתשומת יד. כתב השרשים שהתי"ם בסגול שלא כמנהג ובספר הללי אשר בטוליטולא הוא בפתח: בתשומת הנ"ל הבי"ת רפה: (כו) לאשמה בה. לאשמה הה"א נחה בה הבית רפה :

צו ו (ב) מוקדה. מ"ם זעירא והה"א נחה והיתה רבויה במפיק מכלול דף לג: (ג) בד. ברביע : ומכנסי בד. במקף לא בשופר: (ה) בבקר. בשני באתנח:

(ח) והרים ממנו. ו' בצירי ממנה וקריין ממנו מסורת פ' נח וכן נ"ל בשופטים י"א ועיין מה שאמרתי בפ' תרומה סי' כ"ה : (י) לא תאפה חמץ. כתב ר' יעקב בן אלעזר כי בספר הללי אשר בטוליטולא לא תאפה חמץ בצירי ולא מנהגוהו אנחנו כן בספרים המדוייקים מכלול דף קנ"ו. ובעל מכלול יופי כתב זה על וכל מנחה אשר תאפה בתנור שבסמוך ואין שם מקומו : מאשי קדש קדשים. אין בקו"ף מאריך בס"ס : (יא) חק עולם. התי"ו בקמץ נגד : (יב) אל משה לאמר. הלמ"ד דגושה : (יג) זה קרבן. הבי"ת בפתח : (יד) תביאנה. מה שנמסר במסורת ח' מלין דגשין יתידאין וסי' תחתנה תביאנה וכו'. עיין ביאורם במסורת ריש פ' נח : (טו) והכהן. הקדמא בה"א שניה : תקטר. התי"ו בקמץ נגד: (יח) בניו הבי"ת דגושה : (כ) אשר יזה עליה. הפשט בריי"ש : (כב) יאכל אתה קדש קדשים. אין מאריך בקו"ף בס"ס ועיין מ"ש בפ' תצוה סימן כ"ט :

ז (ד) ואת שתי הכלית. בס"ת כ"י מלא וא"ו וכן בהעתק הללי הכליות ירוש' הכלית ואומר המסרה ב' מלאים בתורה עכ"ל. וברוב הספרים חסר וכן במסורת פרשת ויקרא הכלית כולם חסרים במ"ג וכו' ואין זה מהם וכן כתב הרמ"ה ז"ל. עוד כתב זה לשונו ואית חדא נוסחא דמוספא ואת שתי הכלית דוזאת תורת האשם ומסיר עליה תלתא מלאים ומסורה קדמיתא דיקא דרובא דנסחי כותיה סלקי דכל אורייתא הכלית חסר בר מן ב' מלאים על הכליות דשלמים דפר כהן משיח כדאמרן: (ו) קדוש דכל זכר בכהנים. בס"ת כתובי יד מלאתיו חסר ובהעתק הללי קדש ירושלמי קדוש וכן ראיתי מחלוקת זה בין מקצת החכמים ולא הכריעו. אמנם ס' אמן שמון כתב בפירוש שהוא מלא וכן הוא בס"ס המדוייקים גם כפי המסרות שראיתי בדפוס ובכתובי יד ראוי להיות מלא יען לא נמנה בכלל י"ג חסרים וסימנם עיין במ"ג פ' תצוה ופ' נשא ואינון עשרה באורייתא וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל קדוש באורייתא מלא בר מן עשרה חסרים וכו' כמו שהם במסרות שלנו: יאכל קדש קדשים. אין בקו"ף מאריך בס"ס ועיין מ"ש בפ' תצוה סימן כ"ט : (ח) עלת איש. מלעיל שהטעם בעי"ן וכן כתב אבן עזרא: (ט) תאפה בתנור. עיין מ"ש לעיל על לא תאפה חמץ: במרחשת. הבית רפה: (י) וחרבה. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס קדמון הבי"ת בקמץ גם במסרה לא נמנה עם מלין דאתיין באתנח: (יא) וזאת תורת זבח השלמים. פתוחה: (יב) אם על תודה יקריבנו וגו' חלות מצות. כתוב בספר הזוהר פרשת ויקרא חלת מצת שניהם חסרים ע"כ. אך בספרים שלנו שניהם מלאים וכן ראויים להיות ע"פ המסורת דחלות קדמאה דפסוק הוא א' משלשה מלאים הנזכרים במ"ג סדר ויקרא ומלת מצות אינה מהארבע חסר שבמ"ג פ' בא וכן מסרה הרמ"ה ז"ל והכי איתא במנחות פ' אלו מנחות ילקוט פרשת ויקרא רמז תמ"ט א"ר הונא מאפה תנור פי' שדינה להיות עשר חלות שאפאה חלה אחת יצא מ"ט מצת כתיב פי' חסר ואיו מתקיף לה רב שגא טעמא דכתיב מצת הא כתיב מצות לא והא גבי לחמי תודה דכתיב מצות בכל מין ואמר רב טובי בר קיסנא אמר שמואל לחמי תודה שאפאן ארבע חלות יצא הכית פליגא: (טו) וממחרת. מ"ם שניה בלא גלגל בס"ס : (יז) והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף. כן כתיב באש ישרף ואצטריכנא להכי משום דחזינא בחומש עתיק דעתיקין דכתוב ביה תשרף בתי"ו ותרגום דידיה נמי בנורא תתוקד וכתוב עליו בס' ר"מ ובס' רי"ג ישרף ובספר זקן כתוב תשרף ומוגה ישרף ובמקצת ספרים תשרף ע"כ. ואנן לא שמענו פלוגתא בהאי מידי וכבר איבטליה ההיא נוסחא מעלמא ולית דחש ליה: (יח) ירצה. שרי בה"א: והנפש האכלת ממנו. במסורת ריש פ' תרומה מסיר ט' ממנו דמטעים בהו וחד מינייהו והנפש האכלת ולא ידענא מאי מטעין שייך הכא. אמנם בריש האי פרשתא איכא מסרה אחריתי דמסר ו' ממנו דסבירין ממנה ולא מני דין בגווייהו ומסתברא דטפי עדיפא וכימנא מילתא היא ועיין עוד מ"ש בריש פ' תרומה אבל לא יסברו ממנו : (יט) אשר יגע. ברוב ס"ס אשר במקף לא בקדמא : (כב) וידבר דדבר אל בני ישראל לאמר כל חלב שור וגו'. בספרים רבים יש כאן פ' פתוחה וכן כתוב בהגהה מיימונית ובספר תגי גם המאירי נוה לעשות כן בס"ת שלו. אמנם הוא עצמו כתב שבספר הרמ"ה אין זו פרשה ולזה הסכים מהר"ר קארו ז"ל וכתב שכן מצא בס' הרמב"ם מוגה וכן ראיתי אני בס"ס מדוייקים כ"י. ואור תורה האריך פ"ש : (ל) תביאינה. בתרי יודי"ן וכ"כ הרמ"ה ז"ל ידיו תביאינה מלא בתרין יודיין דין לחוד ומלא ה"א בסוף : (לו) אשר צוה ה' לתת להם. חד מן ה' דסבירין כאשר וקריין אשר וסימן נמסר במ"ג על זה הפסוק: (לז) ולמלואים. האי דמסיר הכא במסרה דילן ולמלואים ב' מלא בלישנא אבני שהם קדמאה לא ידענא מאי קאמר דההוא חסר וא"ו כתיב וכן מסיר הרמ"ה ז"ל ואבני מלאים חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכוותא בר מן א' ומלא דמגו

[illegible]

בלישנא וסימן ו ל מ נ ו א י ס ולזכות השלמים : (לח) אשר צוה ה׳ את משה . ה׳ סבירין כאשר וקריא
אשר כמ״ש לעיל : קרבניהם . הבי״ת בשוא בספרים כ״י מדוייקים ובדפוסים קדמונים :

ח (א) וידבר דקח את אהרן . פתוחה : (ז) ויאפד . האל״ף בשוא לבדו והפ״א בדגש וכ״כ החזקוני
וכן צריך להגיה בשרשים : (ח) וישם עליו את החשן . חצי התורה בפסוקים כן כתוב בספרים.
וי״ל שכן צריך להגיה במס׳ סופרים פ״ט וקשיא לי הא דאמרינן בפ״ק דקדושין לפיכך נקראו הראשונים
סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה שהיו אומרים וא״ו דגחון חציין של אותיות ה״ת דרש דרש
חציין של תיבות והתגלח של פסוקים. יכרסמנה חזיר מיער עי״ן דיער חציין של תילים באותיות
והוא רחום יכפר עון חציין דפסוקים . ועוד קשה הא דתניא התם תנו רבנן ה׳ אלפים וה׳תפ״ח פסוקים
הוויין ס״ת יתר עליו תילים ח׳ חסר ממנו ד״ה ח׳ ופסוקי דידן חסרים ממנין זה למאות ולאלפים
ולמאי דקסבר רב במגלה פ׳ הקורא עומד (דיו״ד ז״ל שם) כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן
ליה קשה טפי איך נפל ספרא גדול כזה במניינם ונוכל לומר שאין אנו בקיאין בפסוקים כי הא דאמרי׳
התם בקידושין בעי רב יוסף (ילקוט סוף פרשת שמיני) והתגלח מהאי גיסא או מהאי גיסא אמר ליה
אביי פסוקי מוכח ליתו לומנינהו בפסוקי נמי לא בקיאינן דכי אתא רב אחא בריה דרבה אדא אמר
במערבא פסקי להאי קרא לתלתא פסוקי . ויאמר ה׳ אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן . ומייתי
לה נמי בנדרים פ׳ אין בין המודר . ועדיין אין דעתי נוחה בזה כי הספרא גדול מאד מלבד שפסוקי
תילים הם קצרים ולא שייך בהו הפסק כבל תורה . והשבי יתרץ : (יג) וילבשם כתנת . במקצת ספרים
כ״י התי״ו בשוא ובמקצתן בחטף קמץ ועיין מה שכתבתי מזה בפרשת תצוה : (כו) חלת מצה אחת וחלת.
שניהם מלרע והוא״ו בגעיא : (כז) כפי בניו . ה״ית רפה : (כט) ויניפהו במשתת ויניפהו מתק היו״ד אבל
הרמ״ה כתב ויניפהו תנופה דויקת משה את החזה מלא יו״ד כתיב . (לה) מועד תשבו . גריס בעי״ן :

שמיני ט (ג) אהרן. גרביע : (ד) לזבח . בפשט האחרון לבד וכן ה מ ז ב ח ולא מאריך
בהי״ת של המזבח כן בסים : (ז) עלהך . בגלגל בעי״ן : (י) ואת הכלית
בהעתק הללי הכליות ירושלמי הכלית ואומר המסרה ב׳ מלאים בתורה עכ״ל . ובניהם הנה בפ׳ ויקרא
כמו בנזכר שם במסורת וחסו חסר בכל הספרים : ההעלת . בחי״ת בפתח : (טז) ויעשה . השי״ן
בחטף פתח : (כב) ידו . יהיו ק׳ והוא חד מן ג׳ חסרים יו״ד באורייתא כמו שמסר הרמ״ה ז״ל והנה
כתובים במ״ג פ׳ כי תבא ובזוהר פ׳ בשלח דף רכ״ז ידו כתיב חסר דהא בימינא תליא כלא וכריש פ׳
יתרו כתיב ידו חד בגין דבעי להרמא ימינא על שמאלא וכן בפ׳ אמור דף ל״ב ע״ב ופ׳ נשא דף קמ״ו
ועיין מ״ש בסוף פ׳ בשלח אלא ויהי ידו אמונה : ויברכם . הרי״ש בשוא לבדו וכן ויברכו :

י (א) ויקחו בני אהרן . היו״ד בשוא לבדו ודינה בחטף קמץ . ובס׳ א׳ מדוייק מצאתי התי״ו בחטף
קמץ כ״כ רד״ק במכלול דף ר״כ ובשרשים שרש כהן : (ח) וידבר דיין ובכר . פתוחה :
(י) ולהבדיל . מאריך בוא״ו והלמ״ד בשוא לבדו : (יב) ואל אלעזר . בגלגל לא במקף : היותר.
הקדמא באל״ף והמ״ם בגלגל : כי קדש קדשים . אין בקו״ף מאריך בסים : (יג) קדוש . כתב המאירי
שהוא חסר אך בכל הספרים הוא מלא וכ״כ שמן ששון גם לא נמנה במ״ג עם החסרים כמ״ש בפ׳
נו : (טז) דרש דרש חצי התורה בתיבות, דרש מכא ודרש מכא בפ״ק דקדושין . וכמ״ש פ״ט דרש סוף
שעה ודרש ראש שעה : הנותרם . המסורת עליו לית חסר יו״ד . קדמאה הנותרים כתיב תניינא
הנותרם כתיב וכן הוא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים והוא חד מן ה׳ חסר בלישנא וסי׳ נמסר
במ״ג פ׳ בשלח וכן כתב במנחת כהן שם ויותרו האנשים ג׳ חסר יו״ד בלישנא פי׳ בתורה וסי׳
והותרך ה׳ לטובה . הנותרם לאמר . ודין . וגם הרמ״ה ז״ל כתב בהדיא ואת שמות הנותרים ודבותא
הנותרים קדמאה דקתו את המנחה דפ׳ שמיני תרויהון מלא דמלא מלא ואי״ו ויו״ד כתיב וחד מלא וא״ו
וחסר יו״ד הנותרם דויקצוף : (יז) הקדש . הקוף דגושה : כי קדש ק ד ש י ם . אין בקו״ף מאריך
בס״ס ועיין מ״ש סוף פ׳ תצוה : ואתה נתן לכם . עיין מ״ש ביחזקאל סי׳ כ״ג : (יח) בקדש . בטפחא:
(יט) הייטב . הה״א בפתח לבד והיו״ד דגושה והטי״ת רפויה. עיין אבן עזרא וספר הרכבה אות ה״א:

יא (ד) וממפרסי . בהעתק הללי וממפרסי ירושלמי וממפריסי עכ״ל . ובכל הספרים חסר . ואומר
המסרה ב׳ חד חסר וחד מלא דין חסר ועיין מ״ש בפ׳ ראה בס״ד : הגמל . תלשא אחת
בלבד בה״א : (ה) גרה השפן . הגימ״ל רפה : (ז) גרה לא יגר . הגימלי״ן דגושות . וכן ת ג ע ו
בפסוק ח׳ : (ט) וקשקשת . השלושה שי״ן ראשונה רפה כחביריו : (יג) תשקצו מן . הקו״ף דגושה :
העזניה . העיין בקמץ לבד והיו״ד דגושה : (יד) ואת הדאה . בדלי״ת כמ״ש בפ׳ ראה : (כא) אשר
לא כרעים . לא כתיב באל״ף וקי׳ בוא״ו ודרשינן מיניה בפ׳ אלו טרפות אף על פי שאין לו עכשיו
ועתיד ליגדל לאחר זמן כגון הזחל ולא מניח למימר שאין לו כרעים כלל דאדרבא יש להם כדקתני
בגמ׳ ועיין מ״ש בפ׳ משפטים ע״פ אשר לא יעדה ומ״ש בס״ד בפ׳ בהר סיני על פי אשר לא המה :
(כב) הסלעם . הסמ״ך בקמץ לבד : החרגל . הגימ״ל דגושה : (כד) ולאלה תטמאו . טעו המדפיסים
לעשות פה פיסקא ועשאוה סתומה כי בכל ספרים כ״י מדוייקים אין כאן שום פסקא. גם הרמב״ם
והמאירי לא הזכירו מזה כלום אולי יצא להם שבוש זה שראו כתוב במסורת ולאלה ג׳ ראש פס׳ וטעו
בין פסקא לפסוק. שוב מצאתי בס׳ חגי אך את זה תאכלו מכל שרץ ולאלה תטמאו שנמנו עם הסתומות
ואין אנו נוהגים כך : (כה) בגדיו . הבי״ת דגושה : (כו) לכל הבהמה. הלמ״ד בגעיא : (ל) והלטאה .
במקצת ספרי הדפוס הלמ״ד רפוי ולא נמצא כן בספרים כ״י מדוייקים ובדפוסים ישנים ולא כזה
נוסח מאלפא ביתא רבתית : (לא) כל הנגע בהם במתם . כתב הרמ״ה ז״ל חסר וא״ו כתיב וכל
אורייתא הכותא חסר ואית דמסרין בהון כולהון חסרים בר מן ב׳ מלאים ולא מסיימי ודילמא בשאר
קרית דאינו באורייתא כולהון דנסחי דיקי חסרים וא״ו כתיבי : יפל דעליו . בס״ס כתיי ובדפוסים
ישנים במקף ובמאריך ונראה שזהו דעת בן אשר . ומ״ש בחילופי הדפוס ב״א יפול עליו בוא״ו
טעות הוא . אך במקצת ס״ס כתוב בגליון נ״א י פ ל בגלגל . (לב) מהם במתם . בפסק : מכל כלי
עץ . מכל במקף לא בשופר הפוך והכ״ף בקמץ לא בחולם : (לד) אשר יבוא עליו . בהעתק הללי יבוא
ירושלמי יבא עכ״ל . ובכל הספרים מלא והוא חד מן ז׳ מלאים ע״פ המסורת וסימן נמסר במ״ג פ׳
אחרי מות וכן כתבם הרמ״ה ז״ל . וזהו ג״כ אחד מן י״ד יבוא דסבירין יבואו ונמנו כולם במ״ג
במקום הזה. ומה שתרגם אונקלוס יעלון פירושא הוא : (לו) מעין. יו״ד בקמ״ץ : (לח) וכי יתן מים על
זרע . רב פפא רמי כתיב כי יתן וקרינן כי יותן הא כיצד כי יותן דומיא דכי י ת ן מה יתן דניחא
ליה אף יותן דניחא ליה . ילקוט רמז תקמ״ג מפרק אלו מציאות . ומייתי ליה נמי בפ״ב דפסחים
ופ״ג דקדושין . ועיין ק״ס פ״א מהלכות טומאת אוכלים ופ״ח מהלכות כלים רבינו שמשון והוספות
י״ס סוף פ׳ כ״ה דכלים לקח טוב סוף פ׳ שמיני : (מב) גחון . וא״ו רבתי ולא יותר מן הגוין אלא
פחות מעט . והיא גם כן חצי התורה באותיות כדאיתא בפ״ק דקידושין ואמרינן התם בעי רב יוסף
וא״ו דגחון מהאי גיסא או מהאי גיסא א״ל אביי וניתי ס״ת ונימנינהו מי לא אמר רבה בר בר
חנא אמר ר׳ יוחנן לא זזו משם עד שהביאו ס״ת ומנאום א״ל אינהו בקיאי בחסרות ויתרות אנן
לא בקיאינן ועיין מ״ש בפתיחת החיבור בשם רזיקאנטי ובנמוגות יהודה דף פ׳ : (מג) ונטמתם בם .
חסר אל״ף וביומא פ׳ אמר להם הממונה תנא דבי ר׳ ישמעאל עבירה מטמטמת לבו של אדם שנאמר
ונטמתם בם אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמטם כן היא הגירסא בילקוט וכן משמע מדברי רד״ק בשרשים
שרש טמה . והכי מוכח לישנא דזוהר סוף פרשת משפטים ונטמתם בם חסר אל״ף מסאבותא אטימא
מכולא דלית רשו לאתדכאה הני כשאר זיני דמסאבותא דמתדכין ועיין עוד בזוהר פ׳ זו וכן בריקאנטי
פ׳ עקב ולא תטמאו ונטמתם בלא אל״ף כל מי שגורם עליו רוח הטומאה מקבל טומאה סתומה
שאין לה פתח ועיין עוד בזוהר סוף פ׳ זו עכ״ל : (מד) ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש .
דין לחוד כתיב השרץ הרמש ושארא כתיב השרץ השרץ הרמש הרמש : (מה) המעלה . מאריך בה״א
לא במ״ם וכן הוא לב״א :

יב (ב) תזריע . פתוחה : (ד) בדמי טהרה . טהרה דסמיך לדמי לא מפיק ה״א דסמיך לומי
מפיק וסימניך יהודה פי׳ הה״א שאחר יו״ד של יהודה היא נעה, והה״א
שאחר הדלי״ת נחה כן ה״א של טהרה הסמוכה אלא ימי נעה והסמוכה אלא דמי היא נחה . וסי׳
אחר וכסינו את דמו . ובס׳ הזוהר טהרה סתים ולא אדכיר ה״א נתראה : תגע . הגימ״ל דגושה :
(ה) דמי טהרה . הדלי״ת דגושה : (ו) וטהרה . הה״א בחטף פתח : (ח) די . הדלי״ת בדגש :

יג (א) וידבר דאדם כי יהיה . פתוחה : (ג) וראה הכהן . בלא פסק אחר הכהן : בעור הבשר .
אין בבית מאריך : ושער . בשי״ן : (ד) ואם בהרת לבנה הוא וגו׳ ושערה לא הפך לבן .
לא מפיק ה״א וחברו שבפסוק דוראה הכהן והנה ה׳ כ׳ במפיק ואינון מן י״א זוגין חד מפיק וחד לא
מפיק : (י) ומחית בשר חי בשאת . השי״ן רפה ובלא מאריך בבי״ת מכלול דף כ״א וכ״ב בפי׳
תילים מזמור ק״ח שהשי״ן רפה וכ״כ המאירי ולאות חן בער א׳ פ״ט וכ״כ ר׳ יונה בספר
הרקמה שהמשפט להכבד והוקל : (יח) לא יסגרנו . במקרא גדולה כתוב ולא וטעות הוא : לא יסגרנו.
בהעתק הללי יסגירנו ירושלמי יסגרנו עכ״ל . ובכל הספרים חסר והוא חד מן ה׳ חסר יו״ד בלישנא
ע״פ המסורת וכ״כ הרמ״ה ז״ל לא יסגרנו כי עמא הוא חסר יו״ד כתיב : (טז) או כי ישוב.
כי במאריך לא במקף : (יח) ישיה בו . כל ישיה בו דפרשה רפי שאין בהם דין דחיק :
(כ) מראה . אין באל״ף פשטא בס״ס : (כא) ושיא כהה . הראשון כתוב ביו״ד וכ״כ החזקוני וגם
בהעתק הללי כתיב ושיא כהה דשהין עכ״ל והוא א׳ מן י״א כתיב יו״ד בתורה וסימן נמסר במ״ג
פ׳ וישב וכמ״ש בפ׳ לך לך . והמדפיסים שכתבו בוא״ו הכו עיניהם מראות : (כב) נגע הוא. הה״א
בחירק לא שורק בוא״ו : (כג) תחתיה . התי״ו בשוא לבד : (כד) ויהיה מחית . הוא״ו בגעיא :
(כח) צרבת המכוה הוא . כתוב הוא בוא״ו בכל ספרים מדוייקים שאינו מן י״א שכתובים יו״ד :
(לג) והתגלח . הגימ״ל רבתי ועיין מ״ש בפ׳ לו אמר פ׳ ויאפד לו בו : (לו) והנה פשה . הפ״א
דגושה : (לט) או אשה . השי״ן דגושה : (מב) בקרחת . הבי״ת רפה : (מה) בגדיו . הבי״ת דגושה
והגימ״ל רפה : (מח) או בערב . בספרי מדוייקים השי״ן רפה והוא״ו לבדו והבי״ת בתאריך ועיין
מ״ש בשופטים ה׳ על ושנה : (מט) אדמדם . דל״ת שניה דגושה : הראה . הה״א בקמץ לבד :
(נג) הנגע דואם ירחה . הגימ״ל רפה : (נז) כלי עור . שבאותו פסוק נמקף : (נח) כלי דוהבגד .
בשופר הפוך לא במקף : העור . הוא״ו בלא שורק :

מצורע יד המצרע . פ׳ פתוחה : (א) לאמר . הלמ״ד דגושה : (ד) ואזב . חסר וא״ו
בהעתק הללי ובמסחה ובספרים מדוייקים . ועיין מ״ש לקמן בסוף
הקאפיטולו בס״ד : (ו) יקח . הקו״ף דגושה : ואת האזב . בהעתק הללי האזב ירושלמי האזוב ובכל
הספרים חסר : (ז) והזה . הזי״ן דגושה : (ט) והיה ביום . הבי״ת רפה שהתרסה אינו טעם תפסיק :
גבת . הגימ״ל והבי״ת דגושות : (י) כבשים הכ״ף רפה : (יג) קדשים . הקו״ף בלא מאריך : (יח) הכהן
דיתן על ראש . נזיק : (כא) דל . בדגש : ועשרון כתיב במסורת הדפוס ועשרון ג׳ חסר בקריאה
ונמסר זה עמהם וטעות הוא ט בכל הספרים מלא וא״ו כתיב וג׳ לבדם הם חסרים וסימן ועשרון דווה
אשר תעשה על המזבח פ׳ תצוה ועשרון קדמאה דובראשי חדשיכם פ׳ פנחס וכן כתבם הרמ״ה ז״ל
וסיים ושארא באורייתא עשרון ועשרון מלא וא״ו כתיב ע״כ . וטעו המדפיסים גם בפ׳ תצוה ופ׳ פינחס
שכתבו ועשרן ה׳ כי מלא וג׳ חסר ור״ל ג׳ מלא וב׳ חסר וכותו מוכיח על האמת שסיים שם בואשה
תצוה קדמאה וראש חדש חסר : (כג) אל פתח . המאריך לא בהגיר בס״ס : (כז) השמאלית.
השי״ן דגושה : (לב) נגע לרעת . הגוין בסגול : (לד) אחזתכם . הזיין דגושה : (לו) ואחר כן יבא
הכהן . בהעתק הללי יבוא ירושלמי יבא עכ״ל . ובכל הספרים חסר גם במסורת לא בא בכלל ז׳
מלאים בתורה וסימן נמסר במ״ג פ׳ אחרי מות : (לט) והנה פשה . הפ״א בדגש וכן חברו שבסמוך :
(מח) לא פשה . הפ״א רפה : (מט) ואזב . בהעתק הללי ואזב ירושלמי ואזוב עכ״ל . ונכון ספרי
הדפוס מלא וא״ו כתיב . אך בכל ספרים כ״י מדוייקים ובדפוס ישן חסר וא״ו וכן במ״ג פרשה
בא נמסר ג׳ ואזוב מלאים בתורה וכן הרמ״ה ז״ל ואין זה מהם : (נו) ולשאת . הלמ״ד בלא מאריך
והשי״ן רפה וכן ראיתי במקצת הספרים וזהו ג״כ דעת רד״ק במכלול דף נא ובתילים מזמור ק״ח וכן
כתב בעל א״ת וגם ר׳ יונה הביאו עם אחרים שהמשפט בהם להכבד והוקלו :

טו (ז) והנגע בבשר הזב . חצי הספר בפסוקים : (ח) בטהור . בהעתק הללי בטהר ירושלמי בטהור
עכ״ל . ובכל ספרים שלנו מלא וכן מסר הרמ״ה ז״ל ומכל הטוף ה ט ה ו ר מלא וא״ו כתיב
וכל אורייתא בלישנא דכותא מלאים בר מן ה״א דמסיר עליה חמשה חסרים בלישנא וסימן וכו׳
עיין במסרה גדולה סוף שמיני ושאר לישנא דטהור מלא וא״ו כתיב : (י) תחתיו . הי״ו ראשונה רפה :
והנושא אותם יכבס בגדיו וגו׳ . תנן במס׳ נדה ריש פרק ד׳ מטמאים משכב תחתון כעליון וכו׳ ואמרי׳
בגמ׳ מ״ט והנשא כתיב ופי׳ רש״י והנשא כתיב לא ידענא מאי היא ונראה בעיני שהוא ספר משובש ע״כ.
וכתב רבינו שמשון בפ״ק דכלים משנה ג׳ דדרשי׳ הנושא כמו הנישא וכן כתב הרב המאירי . והתוספות
כתבו והנשא כתיב חסר וא״ו הימא דבמסורת הוא מלא וכו׳ עמ״ש בפ׳ בא ע״פ ואל בתי
המזוזות גם בכל ספרים שלנו מלא וא״ו כתיב וכן העידו המאירי ושמן ששון והגיה כתוכם
הרמ״ה ז״ל באמרו נשא עון ופשע חסר וא״ו ומלא אל״ף בסוף וכל לישנא באורייתא
דכותיה בר מן א׳ מלא וא״ו כתיב וסימן והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ ושארא חסרים עכ״ל.
ולדברי התוס׳ כתב גם הסמ״ג בהלכות טומאת זבים ויולדת ז״ל : עוד דורש בפ׳ בנות כותים פלוגו
של זב טמא מדכתיב והנשא חסר וא״ו דורש והנישא על זב יטמא בטומאה קלה שלמעלה והמסורת קאי
אשלפניו והמקרי קאי אשלאחריו שהרי גבי נישא לא שייך אותם וחולק על ספרים שלנו שבכולם כתוב והנושא
מלא בוא״ו וכן חולק בשבת גבי בני עלי שאומר מעבירם כתיב וכל הספרים שלנו כתיב מעבירים ביו״ד וכן
במסורת ע״כ . עוד במסורת כ״י נמסר על זה ג׳ ב׳ חסר וחד מלא וסימן החסרים הם בפ׳ שמיני .
והנשא את נבלתם . והנשא את נבלתם . ובעל א״ת טרח להעמיד לשון הגמ׳ שלא יהיה נגד המסורה
והספרים יעויין משם . ועיין מה שהכתוב בס״ד בפרשה נשא על כלות משה : (יג) ורחץ בשרו .
רתיבות בשרו ד׳ חסר את וסימן במסורת ושארא רחיצת את בשרו : (טז) ואיש כי תצא ממנו שכבת
זרע . פרשה סתומה : (יח) ושכב . הכ״ף בדגש : ורחצו במים . הבי״ת רפה : (יט) דם יהיה זבה .
כל לישנא מלא וא״ו בר מן דין : בנדתה . הבי״ת רפה : (כב) וכל הנגע בכל כלי . הנגע בלא
קדמא : (כג) ואם על המשכב . במקף ומאריך : (כה) תהיה טמאה הוא . במקצת ספרי הדפוס
ת ה י ה במרכא ע מ א ה בטפחא ובספרים מדוייקים כ״י בהפך והוא הנכון וכן הוא בדפוסים
ישנים : (כו) לה . הלמ״ד בדגש : בטמאת . כמ״ש רפה : (כז) וכל הנוגע בם יטמא . כל נגע
באורייתא חסר וא״ו בר מן דין : (כח) וטהרה אותם . מלרע ע״פ המסורת וכן כתב אבן עזרא
ורד״ק : (כט) בני . הבי״ת בדגש :

טז (א) אחרי מות . פתוחה : (ב) בכל . הבית רפה : (ד) הם . בזקף קטן : (ח) שני
השעירם גרלות . בס״ס בראש הדף וכתוב בגליוניהם כי זו היא של
בי״ס שמ״ו ע״כ . ובמקראות רומא עושים בתילוף שמור ושמעת דפרשת ראה ובסרים אחרים שאר
לך דפרשת כי תשא כמ״ש שם : גורל . הגימ״ל דגושה : (ט) והקריב אהרן . אין בו פסקא וכן
חברו שבסמוך : (יב) המזבח . אין בבית פשטא : (יז) באהל . הבי״ת דגושה : (כ) את השעיר החי .
קדמאה בסגול תניין בפתח וחד פסוק סימן *הם המדברים סימן אחר ה א נ כ י ה ר י ת י :
(כא) ידו . ידיו ק׳ כמו שאמרתי בפ׳ שמיני : (כו) והמשלח . הה״א בגעיא וכמ״ש בשוא
לבדו : (כט) והיתה לכם לחקת עולם . ב׳ פסוקים מטעים דין ואידך והיתה לכם לחקת עולם
דפ׳ פרה : והגר . הגימ״ל בדגש : (לא) שבת שבתון היא . דין כתיב יו״ד ושל פ׳ אמור בוא״ו
ושניהם נקראין ככתיבתן וסי׳ ותאכל היא והוא . חזקוני ומסורת וכמ״ש בפ׳ לך לך : (לב) כהן .
הבי״ת בקמץ . ובמס׳ כ״י כתוב עליו כלם קמץ : (לג) ואת המזבח יכפר ועל הכהנים . במ״ג מערכת
אות כ״ף על הכהנים ד׳ וסי׳ וכפר את מקדש הקדש דהכא ולא סרו מצות המלך (ד״ה ב׳ ח׳)
וידרש יחזקיהו (ד״ה ב׳ ל״א) ויפקדו ביום ההוא (נחמיה י״ב) ע״כ . ועל מסרה זו נבהלו רעים כי
בכל ספרינו זה דוכפר את מקדש הקדש כתוב ועל בוא״ו . אבל אגיד לך מה שמצאתי רשום בכתב
אמת במס׳ כ״י שבחותם קדמון וז״ל על הכהנים ג׳ וסימנהון ויפקדו וידרש ולא סרו וחד ועל הכהנים
דוכפר את מקדש הקדש . ולית כותיה דסמיך ופליגי ביה מדינחאי דאמרי על הכהנים ובמערבא ד׳
ע״כ . וכולה קשי׳ בהכי מיתרלה דתנן בחילופי קריא בתר בני מערבאי אזלינן וסימנך כי מציון
הצא תורה פי׳ אחר אין תורה כתורת א״י :

יז (ג) או אשר ישחט . בספרי הדפוס כתו״ת בקמ״ץ ומסור עליו במקרא גדולה ל׳ וקף קמן פי״כ .
אך ברוב ס״ס התי״ת בפתח ובגליון של אחד מהם כתוב שכן הוא בהללי : (יא) כי נפש
הבשר בדם הוא . סימן קדמאה בדם הוא תניין דפ׳ כי הדם הוא תליתאה דמו בנפשו הוא
כל בשר דמו הוא כתורק וסי׳ נקבה תסובב גבר : (יג) אשר . בלא מקף :

יח (ח) ערות אשת אביך . סתומה : (כ) לטמאה בה . במקצת ספרים כ״י מלת לטמאה במפחא
ומלת בה בדגש . וס״ס לטמאה במקף והבי״ת רפה וכן בספרים שלנו : (כב) ואת זכר .
הוא״ו כך שמעתי ומייתי ליה הכי ביבמות סוף פ׳ הערל עיין תוספות י״ס וספר התיגון ובסנהדרין
פרק ד׳ מיתות וכוף פ׳ הנשרפין והורת כהנים פ׳ קדושים וכן דרש החכם המחבר משה נאגרה
בס׳ לקח טוב שחיבר על התורה . ובמסרה גדולה יש ע״ב זוגים חד את וחד ואת וזה אחד מהם
ואיש אשר ישכב את זכר משכבי אשה דפרשת קדושים ואת זכר לא תשכב משכבי אשה . וכמהש

°עיין בקיקיון דופרים למהרש״ד

אלמו כתב בפרשת קדושים ל' ואת' ואת זכר ופה סתר דבריו ונשתבש בכל מה שכתב בין בפנים ובין מבחוץ וצריך להגיה בפסוק ו א ת ובגליון ליה וא' את זכר והוא דפרשת קדושים וכן ראיתי מסורת כתובת יד : תועבה הוא . בחירק יגיד עליו רעו שניהם לשון נקבה חזקוני : (כג) בה . רפה : לפני בהמה . הבי"ת רפה : לרבעה . מפיק ה"א ודפרשת קדושים לרבעה רפה . חזקוני ומסורת : תבל הוא . בשורק יגיד עליו רעו שניהם לשון זכר . חזקוני ומאירי . וגם במסורת פ' תצוה נמנה עם ה' דמטעים דסבירין היא : (כז) כי את כל התועבת האל . א' בלשון חול וסימן במסורת פר' תולדות יצחק : (כט) כל אשר . הכ"ף בדג"ש : הנפשות . בהעתק כללי הנפשות ירושלמי הנפשת עכ"ל . וכן בתיקון ס"ת ישן הנפשות במפתח הנפשת ע"כ ובכל הספרים מלא וכן מסר הרמ"ה ז"ל הנפשות תרין מלאים וא"ו וסי' הנפשות העשת ועל הנפשות אשר היו שם כמו שאמרתי שם :

יט פ' קדשים פתוחה : (ב) דבר . בשני גרישין : (ד) האלילם . הה"א נגלגל : (ה) תזבחהו . חסר וא"ו בתר חי"ת . ולשון בעל הטורים תזבחהו חסר וא"ו שלא יהיו שנים שוחטים זבח א' ע"כ . אבל בפ"ב דחולין אמרינן בגמרא זו דברי ר' אליעזר כו' במעון שהימנאה אבל חכמים אומרים שנים שוחטים זבח א' וכן פסק הרמב"ם ריש פ' א' מהל' פסולי המוקדשין ועיין חדושי הרשב"א שם דף ל"א וקרבן אהרן דף ר"א : (ו) והנותר . בתיקון ס"ת ישן והנותר במפתח והנתר ע"כ . וכלל זה מסור בידנו מהרמ"ה ז"ל כל לישנא דנותר באורייתא מלא וא"ו בר מן א' חסר והנתר ממנו עד בקר דפ' הפסח בזה נכם ומסיר עליה לית כותיה חסר מכלל דשאר מלאים : (ח) כי . במקף לא בתביר : (יג) תגזל . הגימ"ל בלא דגש . (יט) את חקתי תשמרו . כן כתיב בכולם המ"ם לא בשוא : (כ) והוא שפחה . והוא כתוב בוא"ו ונקוד חירק : והפדה . הה"א בקמץ לבד והדל"ת דגושה : (כה) החמשת . בהעתק כללי כתוב החמישית ירושלמי החמישת ואומר המסרה כן כתיב עכ"ל . ובכל הספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא והבי"ן רפה ומסור עליו לית כתיב כן וכ"כ המאירי ז"ל . וז"ל הרמ"ה ז"ל ה ח מ י ש י ת ב' מלאים תרין יודי"ן . וסימן ונתתם חמישית לפרעה דוהיה בתבואת . ויוסף חמישית דוהם המקדיש יגאל . וכן נמסר במ"ג סוף פ' ויגש . ואחרא חמשית כתיב חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וחד בליבנא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה וסימן ובשנה ה ח מ י ש ת תאכלו את פריו ע"כ . והמדפיס טעה בפסוק וגרס טעות ג"כ לבעל מנחת כהן ואף תחלת דברי מסרתו כאן ובירמיה סימן ל"ו שבוש אבל אחריתו טוב מראשיתו וצריך להגיה בחמישית ה' וסימן וכו' ולהעביר הקולמוס על חסר יו"ד קדמאה וכן מצאתי במסורת כ"י כאן ובמלכים א' י"ד : תבואתו . וא"ו כתיב בסוף תיבה והמפרשים שכתוב בהם תבואתה בה"א טעות גמור הוא כי לא נמצא בכל המקרא רק ב' כתיב ה"א בסוף במקום וא"ו וסימן ראשית ת ב ו א ת ה דריש ירמיה ויותר ה ב ו א ת ה נלחם דסוף יחזקאל . גם הרב ריקנטי בפי' התורה וכמ' שלמה הלוי בפירושו לאבות על משנת בן ה' שנים טעו בזה : (כו) ולא תעוננו . בתיקון ס"ת ישן תעוננו במפתח תעננו עד כאן . והרמ"ה כתב לא תנחשו ולא תעוננו מלא וא"ו כתיב : (כז) לא תקפו . התי"ו רפה : (לא) אל תבקשו . הקו"ף בלא דגש : (לג) אתך . המ"ם בדגש : (לד) הגר . הגימ"ל בדגש :

כ (ג) מזרעו . הזי"ן בדגש וכן הזנים בפ' ה' : (ז) והתקדשתם והייתם קדשים כי אני ה' אלהיכם . ברכות פ' אלו דברים והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדשים אלו מים אחרונים . כי קדוש זה שמן טוב . אני ה' אלהיכם זו ברכה ע"כ . ובפסוק זה אין בו מלת ק ד ו ש אבל הרכיבו חכמים שני פסוקים יחד מפסוק זה ומפ' אחר כיוצא בו כזאת הפרשה או מפסוק אחר שבסוף פ' שמיני לסרבות בכבודם לברכת המזון דאורייתא שיקדים אליה שמן ערב . ועוד כתב מזה הרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות ועיין מ"ש בד"ה א' וה' בס"ד : (יח) גלה . הגימ"ל דגושה : מות יומתו שניהם . סימן דסמיך לשניהם י ו מ ת ו בשוא *ואחרא י ו מ ת ו נקמן : (יג) תועבה . התי"ו דגושה : (יד) אמה . הה"א במפיק : (יח) את מקרה הערה . מטעים כוס דאמרינן ואת : (כ) דדו . גלה . הגימ"ל בדגש : (כה) לטמא . המ"ם דגושה : (כו) ואבדל . חסר יו"ד כדאיתא במסורת וכמ"ש בפרשת ויקרא סימן א' : (כז) ירגמו . הגימ"ל דגושה :

כא (ג) **הקרובה** . הקו"ף בדגש : (ה) יקרחה . יקרחו ק' והוא חד מן י"ד מלין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא וקרי' וא"ו וסימן במ"ג סוף אלפא ביתא רביעאה דאיכה . ובמה שנכתב בה"א ולא בוא"ו יש רמז למה שאמרו רבותינו במס' מכות פ' אלו הן הלוקין שאם קרח חמש קרחות בה' אצבעותיו כגון דסך אצבעותיו נשא כלומר שם המסיר את השער והותיבינהו בבת אחת בה' מקומות כלומר והתרו בו שהרחה אחת דאפי' מחייב חמשה . וכן כתבו בלקח טוב על התורה לבמסי' משה נאגרת ובפסיקתא דר' טוביהו בן ר' אליעזר . ועיין עוד טעם אחר בס' הזוהר דף פ"ט : (ז) ואשה גרושה . ה"א ואשה בלא מפיק והגימ"ל בדגש : (ח) וקדשתו . הקו"ף בלא קדמא : כי . במאריך לא בתביר : (י) אשר יוצק . בספרים כ"י מדוייקים משפ"ד ושאר אותות האל"ף בגעיא . ואדבר מזה בסוף מאמר המאריך בס"ד הראנו משם : (יא) ועל כל נפשת מת . חסר וא"ו על פי המסורת והכי איתא בגמ' פ"ק דסנהדרין תניא ר' עקיבא אומר מנין לרביעית דם הבא משני מתים שהוא מטמא באהל שנא' ועל כל נפשות מת לא יבא בחי נפשות ובעור א' ורבנן נפשת כתיב ע"כ . ועיין קרבן אהרן דף ר"י ז וילקוט ופסיקתא דר' טוביהו ולקח טוב ופ' ב' דאהלות משנה ב' . ומה שנמסר עליו במקרא גדולה כל אורייתא חסר לא יתכן דאשכחן ואת כל נ פ ש ו ת ביתו דפ' וישלח מלא וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויקח את נשיו ואת בניו ואת כל נ פ ש ו ת ביתו דין לחוד מלא וא"ו באורייתא וחד חסר ועל כל נפשת מת : (יב) נזר . תלשה ברחם תיבה . הבי"ת רפה דכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת זו אצל זו כשהם ממולא אחד שהראשונה דגושה העפ"י שהיא סמוכה לאותיות אהו"י הינו אלא כשהיים נקודה בשוא כמו לא ירדנו ב פ ר ך כן כתבו כל המדקדקים חוץ מבעל מקנה אברהם שכתב אשם בהשוט דגש ודבריו צ"ע במקומן ועיין מ"ש בד"ה א' ז' : (טו) בעמיו . העי"ן בפתח והמ"ם דגושה : (טז) וידבר דאיש מזרעך . סתומה : (כא) יגש . הגימ"ל דגושה : (כג) אני . במרכא :

כב (א) וידבר דוינזרו . פתוחה : לאמר . הלמ"ד דגושה . (ג) מקדשי . הקו"ף בקמץ לבד : (ד) והנגע . אין בגימ"ל פסק : (ו) תגע . הגימ"ל דגושה : כי אם רחץ בשרו . ד' חסר את וסימן במ"ג סוף מלרע : (ח) לטמאה בה . הבי"ת רפה : (יג) ושבה . מלרע שלא כמנהג ועיין מ"ש בישעיה כ"ג : (יד) ואיש כי יאכל קדש . המסורת עליו לית בטעם מלרע דסמיך : חמשיתו . בהעתק הללי חמשיתו ירושלמי חמישתו עכ"ל . וע"פ המסורת והספרים שלנו חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה כמו שנמסר כאן במ"ג ובסוף ס' ויקרא וכן כתבם הרמ"ה ז"ל : (יח) וידבר דאיש איש מבית ישראל . פתוחה : (יט) לרצנכם . בכ"ם יש מאריך בלמ"ד ולא בנד"י : בכשבים ובעזים . המסורת לית ומטעים . ונראה לי שרוצה לומר לית כותיה דכתיב ובעזים בוא"ו בתר כבשים ומטעים ביה אינשי דסברי למימר או בעזים : (כא) יהיה בו . הבי"ת דגושה :

כג (ב) ואמרת אלהם מועדי ה' אשר תקראו אתם . ר"ה סוף פ' אם אינם מכירין הרי הוא אומר א ת ם שלשה פעמים פי' תלתא זימני כתיב אשר תקראו א ת ם חד הך דהכא תנינא בפ' אלה מועדי דלקמן תליתאה בחג הסכת וקרינן בהו אַתֶּם אפי' שוגגים אתם אפי' מזידים אתם ואפילו מוטעים . ועיין ילקוט פרשת משפטים ור"ע ותוספת יום טוב פרק ג' דאבות משנה י"ג ודברים רבה פרשת ואתחנן ובפרק ב' דראש השנה ראש ב"ד אומר מקודש דאמר קרא וידבר משה את מועדי ה' מכאן שראש בית דין אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש מנא לן אמר קרא אשר תקראו א ת ם קרי ביה אַתֶּם דחסר כתיב בלא וא"ו : אלה הם מועדי . בכל הספרים מלא וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודלא כמאירי : (ג) שבת . בשופר הפוך : בכל מושבתיכם . עיין בפרשת ויקרא סימן ד' . (ה) בארבעה . הבית"ן דגושות : (ז) עבדה . כתב הרמ"ה ז"ל בעבדה אשר שעבד

ס) ר"ל אשה אחר יקרבם .

עמדי חסר וא"ו כתיב וכל לשון עבדה באורייתא דכותא חסר וכן כתב בעל שמן ששון שלא כדעת המאירי : לא תעשו . בלא מקף באמצע : (ט) וידבר דכי תבואו אל הארץ . פתוחה : (יג) בשמן . הבי"ת רפה : ונסכה . ונסכו קרי וכן כתב הרמ"ה ז"ל . ובמנחות פרק שתי מדות אמר ר' אלעזר כתיב ונסכה וקרי ונסכו הא כיצד נסכה דמנחה כי נסכו דיין מה יין רביעית אף שמן נמי רביעית . ועיין תורת כהנים וקרבן אהרן וחזקוני ופסיקתא דר' טוביהו לקח טוב ילקוט דף קפ"ה עמוד ג' ריקאנטי : (טו) שבע שבתות תמימת תהיינה . כל ת ה י י ן באורייתא בתרין יודי"ן ונו"ן פשוטה וחסר הה"א בתראה בר מתורת כהנים וחומש הפקודים דכתיבין בנו"ן בסופה ומלא ה"א בתראה ואינון י"א תרין מנהון בתורת כהנים בפרשת ספירת העומר ותשעה בחומש הפקודים באלה מסעי ובכללהון ו ת ה י י נ ה מהלה תרלה כדמסיר הכא במסרה דדפוסא ומסורת דמסרא גבי תרין דספירת העומר תרין מלאים בתורה טעותא הוא דהא כוליה דאלה מסעי בכוליה נסחי דכוותא ומלאים ודילמא מסורת בת"כ בלחוד קא מסרא וספרי הוא דאישתבשו ומסרו בתורה סתם . הרמ"ה ז"ל : (טז) עד ממחרת השבת השביעת תספרו וגו' . יש ספחא במלת תספרו . וכתיב בהגהת סמ"ק שיש להוכיח מכאן דחמשים יום לא קאי אתספרו . ע"ש סימן קמ"ה וכן כתבו התוספות במנחות פ"ו דהכי קאמר קרא עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו . אי נמי חמשים יום אוהקרבתם דבתריה קאי וה"ק עד ממחרת השבת השביעית תספרו ולא עד בכלל וביום חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה וגו' וכ"כ הסמ"ג עשין ר' . ודוגמא זה מצאנו בפ' והכהו לפניו כדי רשעתו במספר ארבעים יכנו וגו' ושנינו בפ"ג דמכות כמה מלקין אותו ארבעים חסר א' שנא' במספר ארבעים מנין שהוא סמוך לארבעים ובגמרא מ"ט דת"ק אי כתיב ארבעים במספר ה"א מ' במנין השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את ארבעים ע"כ ר"ל שמלת במספר אינה דבוקה למלת ארבעים שא"כ ה"ל למיכתב מ' יכנו במספר אבל פירושו במספר שהוא סוכם ומשלים לארבעים . ודברים אלו הם מדרכי תורה וסודותיה כמו שהאריך הר"ר יהודה בר בצלאל בס' באר הגולה סוף באר הראשון ובס' גור אריה פ' אמור ופ' כי תצא ועיין עוד בהרא"ם סוף פסחים : (יז) ממושבתיכם . בהעתק הללי ממושבותיכם ירושלמי ממושבתיכם עכ"ל . ועל פי המסורת והספרים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנינא כמו שכתבתי בפרשת ויקרא עיין שם : תביאו . חד מן אלפי"ן דגושין בקריאה עפ"י המסורת וסימן מסרתי בפרשת ויהי מקץ ועיין גם כן מ"ש בפרשת בראשית ע"פ ויהיו שניהם ערומים : (יט) עזים . הזי"ן דגושה : (כב) ולגר . הגימ"ל דגושה : (כג) וידבר דבחדש השביעי . פתוחה : (כו) וידבר דאך בעשור . סתומה : (כז) הזה . הזי"ן דגושה : (לב) שבת שבתון הוא כל שבת היא במ"א הוא . שבת שבתון הוא תניינא . מסורת פרשת תצוה מס' את' קדמאה בפרשת אחרי מות שבת שבתון היא תניינא דהכא הוא וא' פסוק סימן ותאכל היא והוא : (לג) משה לאמר . הלמ"ד דגושה : (לד) הסכות . טעה המדפיס ב' טעיות וגרם טעות גם לבעל מנחת כהן הא' שכתב חסר וא"ו והב' שמסר עליו כלהון חסרים במ"ב וכו' ושקר ענה כי בכל הספרים הסכות מלא וא"ו תניינא ומסור עליו כלהון מלאים במ"א דהוא חג הסכת תעשה לך דסוף ראה וכן העידו הרמ"ה והמאירי ושמן ששון . והמדפיס נשתבש לפי שיש מסרה שאומרת כל סכת בסכת מסכת דאורייתא חסר בר מן ב'. שם המקום סכות. כי בסכות הושבתי ע"כ . והוא לא ידע כי מסרה זו סכת בסכת מסכת קא חשיב הסכות לא קא חשיב עד כאן לשון א"ת והכי מוכח ממסורת דסוף ראה ובהדיא אמרינן התם כל הסכות דאורייתא מלא בר מן א' חסר חג הסכת תעשה לך שבעת ימים וכמ"ש בריש פ' בשלח : (לז) להקריב אשה . השי"ן דגושה : (לח) מלבד שבתת ה' . חסר וא"ו כתיב וכל דכותא באורייתא חסר ומסר עליה כולהון חסרים ומסורת דמסר עליה לית כותיה חסר טעותא היא דבכולהו נוסחי דיקי כולהון חסרי' וא"ו כתיב . הרמ"ה ז"ל : מתנותיכם . בהעתק הללי מתנתיכם ירוש' מתנותיכם עכ"ל . וע"פ המסורת מלא וכן הוא בספרים וכן מסר הרמ"ה מ ת נ ו ת י כ ם א' מלא וא' חסר וסי' מלבד שבתת ה' ומלבד מתנותיכם דין מל' דמל' מלא יו"ד ומלא וא"ו מכל מתנתיכם דקרח חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב : (לט) תחגו . הגימ"ל דגושה : (מ) ולקחתם לכם ביום . הבי"ת דגושה : כפת תמרים . חסר וא"ו וכן דרשו רבותינו בפ' לולב הגזול והימא תרתי כפי תמרי כפת כתיבי ועיין עוד בס' הזוהר פ' ויחי סוף דף ר"ב : (מב) בסכת . פ"ק דסוכה ת"ר בסוכות תשבו לא בסוכה על גבי סוכה ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שבתוך הבית ופרכינן אדרבה בסוכות תרתי משמע א"ר נחמן בר יצחק בסכת כתיב חסר וא"ו : ישבו בסכת . כן כתיב חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים ומסרותיהם והכי איתא בפ"ק דסוכה ופ"ק דסנהד' ופ"ד דזבחים בסכת בסכת בסכות הרי כאן ד' וכו' . ומהכא נמי גמרי רבנן בפ' הישן דאדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו דמדכתיב בסכת חסר וא"ו מלמד שכל ישראל ראויין לישב בסוכה א' זה אחר זה ע"י שאלה . ועיין מ"ש לעיל בפ' ח ג ה ס כ ו ת שבעת ימי' : (מג) דרתיכם . הדל"ת רפה : כי בסכות . הבי"ת רפה : (מד) את מעדי . במאריך ובמקף : את מעדי . דין לחוד חסר וא"ו ושאר אורייתא מלא :

כד (ג) מחוץ לפרכת . ל' וחד לפרכת דרים תצוה ושם פירשתי מסורת ב' פ' מטעים בתורה : (ה) ואפית . בכל ספרים מדוייקים מלרע שלא כמנהג וכ"כ ן' עזרא ומכלול משקל פ ע ל ת ולא כהגהת לוית חן זל"ש ואפית אתה וכן וחנית את המלקוח (מדבר ל"א) מלרע בפשטא א' לקריאת ב"כ ולקריאת ב"א שאנו סומכים על קריאתו מלעיל בשני פשטין וכן ועשית עטרות (זכריה ו') לב"נ מלרע ולב"א מלעיל ע"כ ובעל הגהה נשתבש במשמעות דברי המכלול עיין עליו כי משם תראה טעותו מפורסם : (ט) קדשים . אין בקו"ף מאריך : הוא לו . ה' דמטעין דסבירין היא וסי' במ"ג פ' תצוה : (י) וינצו . בכל ספרים מדוייקים כ"י מלרע שהוא בפשט האחרון לבד וכן הוא בדפוס ישן : (יב) ויניחהו . במסורת הדפוס כאן ובמלכים א' י"ג נמסר ז' חסר בלישנא פי' חסר יו"ד וזה א' מהם ולא יתכן כי הוא מלא יו"ד בכל הספרים . וצ"ל להגיה במסורת ו י נ ח ו ם שם שבפ' ויעשו כן בני ישראל (יהושע ד) וכן מצאתי במסרות מדוייקים כ"י ע"פ ו י נ י ח ו ם מחוץ למחנה ישראל (יהושע ו') ב' חד מלא וחד חסר ויעשו כן בני ישראל דגם הרמ"ה ז"ל

כתב

שתב ויכחהו בגן עדן בנוסחי דיקי חסר יו"ד קדים לחי"ת ומסיר עליה תלתא חסר וסימן ויכחהו בגן עדן ושארא בשאר קריא מכלל דשאר אוריי' מלאי' יו"ד כתיב ונוסחי נמי דיקי הכין דיקי אחיכם הא' הניחו אתי מלא יו"ד כתי' ודכותא ויניהו אותו במשמר דמקשש ויאהו ויכחהו מהון לעיל הסר דחסר חסר יו"ד והסר וא"ו כתיב ויניחהו במשמר דמקלל מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב ויניחהו אהרן לפני העדת למשמרת מלא יו"ד כתיב עכ"ל ומ"ש הרב על ויכחהו בג"ע דמסור עליה תלתא חסר ושארא בשאר קריא קשה בעיני שלא נמחק רק ויניחהו על החמור (מלכי' א' י"ג) ושם נמסר ג"כ ב' חסר בג"ע : לפרש. בשין ימנית : (יד) וסמכו כל. הכ"ף רפה : (כג) וויניאו. מלא דמלא ועיין מ"ש בריש ס' ב' של ד"ה :

כה (א) **בהר סיני** פתוחה : לאמר. האלמ"ד בדגש : (ה) ענבי. דגש הנו"ן לתפארת וכן ענבי רוש (דברים ל"ב) : (ו) ולשכירך. ברובא דנוסחי דיקי מלא יו"ד : (ז) ולבהמתך. מאריך בלמ"ד ולא גרים למעלה וכן הוא לב"א : (ט) השבעי. חסר יו"ד בכל ספרים מדוייקים ובהעתק הללי והוא א' מן החסרים ע"פ המסורת וסימן נמסר בפרשת בא וכ"כ בעל הטורים וכמו שכתבתי בסוף פרשת בשלח : (יא) את נזריה. בתיקון ס"ת נזריה במפתח נזירה ע"כ. והרמ"ה כתב בהדיא ולא תבצרו את נזריה חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין ועיין עוד במסורת : (יד) וכי תמכרו. אין שם פיסקא : (כא) ועשת. ברוב הספרים הסי"ן בקמץ וכ"כ המכלול משקל פעלה : (כב) וזרעתם את השנה השמינת. דין לחוד מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא : (כג) לצמתת. בהעתק הללי לצמתת ירושלמי לצמיתת עכ"ל גם המאירי כתב לצמיתת חסר וא"ו וכ"כ גבי לצמיתת הב' שבפ' כי שניהם שוים לדעתו לענין האותיות אך בכל הספרים הראשון חסר יו"ד וחסר וא"ו והב' מלא יו"ד וחסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ושמן שמן ומנחת כהן והא' הצד"י רפה והלמ"ד בחירק סימנו כי לי הארץ והב' הצד"י בדגש והלמ"ד בפתח סימנו לקנה אתו חזקוני ויש סימנים אחרים במסורת ע"ש : כי לי. במקף : (כה) כי ימוך. סי' קדמאה כי ימוך תציי' וכי ימוך תליתאה וחד פ' סי' ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל יושבי הארץ מפניכם : גאלו. הגימ"ל רפה : (כח) ואם לא מצאה. ואם בקדמא ובלא מקף לא במאריך ובמקף : די. בדגש : (כט) מושב. השי"ן בפתח בס"ס : והיתה גאלתו. הגימ"ל דגושה : תהיה גאלתו. הגימ"ל רפה : (ל) יגאל. הגימ"ל דגושה : אשר לא חמה. לא ק' וכן בכל הספרים המדוייקים כתיב באל"ף וקרי בוא"ו וכן הכריע הר"ן ז"ל בפ"ק דמגילה ובעל לקח טוב בפירושו על התורה ודרשינן מיניה התם במגילה ובפ"ט דערכין אעפ"י שאין לו עכשיו והיה לו קודם לכן ולא מצינן למימר שלא היה לו מעולם דבעדי חומה משתעי קרא והתם בערכין תנן בית הבנוי בחומה ר"י אומר אינו כבתי ערי חומה ר"ש אומר כותל החיצון היא חומתו ר"י דריש אשר לו חמה בוא"ו ור"ש דריש אשר לא חמה באל"ף כ"ד בפס הירושלמי ובבלי אמר ר' יוחנן דשניהם מקרא א' דרשו ותורדס בחצר בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת ר"ש סבר כפשטיה דקרא ור' יהודה סבר בחומה היא יושבת ולא בעיר חומה ובמסורת פ' שמיני ע"פ אשר לא כרעים ט"ו כתיבין לא וקריין לו ושלשה מהן בתורה והשאר בנביאים וכתובים ואלו הן של תורה אשר לא יעדה אשר לא כרעים אשר לא חמה וכולן ניתנו לידרש כמו שכתבתי על כל אחד במקומו ודלא כרש"י ותוספות בפ"ט דערכין שרש"י כתב אשר לוא חמה כתיב מלא בוא"ו ואל"ף משמע לו ומשמע לא כלומר אין לו עכשו והיה לו קודם לכן והתוספות כתבו שאין כן בחומשים המדוייקים שכתוב לו בוא"ו וקרי לא באל"ף וכתב בעל תוספות י"ט ובחומשים מדוייקים שלנו איפכא כתיב באל"ף וק' לו בוא"ו וכ"כ בעל קרבן אהרן אך לא נראו לי דבריו במ"ש אח"כ ולדעתי כתיבת הספרים וכו' ע"ש. ובילקוט פ' ויקרא ופ' שמיני ופ' בהר סיני הובא בשם מס' סופרים ג' לו כתובים בתורה בלמ"ד אל"ף וקורין בלמ"ד וא"ו אשר לא כרעים אשר לא חמה אם לא יגיד הן כל אלה פעמים שלש ושבשתא כיון דעל על ור"ל אשר לא יעדה כמ"ש ופ' אם לא יגיד הוא מאותם הכתובים מלאים בוא"ו ואל"ף וסימן נמסר עליו בפ' ויקרא וכמ"ש שם וכן מצאתי בהעתק הללי ובמסר' קטנה פ' ויצא ב' מלאי' בתורה זה וחברו כי לוא אוכל לקום מפניך : (לג) כי בתי ערי הלוים הוא אחוזתם. כתב החזקוני לשון זכר בשורק וכן כי אחזת עולם הוא להם עכ"ל ודבריו תמוהים מאד בעיני כי בכל הספרים הוא אחוזתם כתוב בוא"ו וקריאתו בחירק אבל אחזת עולם הוא להם כתיבתו וקריאתו בוא"ו שורק וכ"כ המכלול יופי וכך הם ע"פ המסורת דוק ותשכח במערכת אות הה"א דכתיב התם אחזתם נקבה ודא היא : (לד) ושדה. עיין מ"ש בפ' בראשית אלא וזהב : אחזת עולם הוא. ה' דמטעים דסבירין היא מסורת פ' תצוה ותו איתא התם כל דסמיך לאחוזה היא במ"א כי אחזת עולם הוא להם : אחזת. הזי"ן דגושה : (לז) את כספך. במאריך ומקף : (לח) להיות. מלא וא"ו כתיב בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כ"י לא בא בכלל ההסרים בלישנא ע"פ המסורת וסימן נמסר במ"ג פ' יתרו וכ"כ הרמ"ה ז"ל היות האדם לבדו מלא וא"ו כתיב ודכותא להיות גבר בארץ וכל לישנא באורייתא דכותא מלא בר מן ה' הסרים וכו' כמו שסדורי' במסורת שלנו : (לט) וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך. במקצת ספרים אשכנזים אין כאן הפסק הפרשה כלל ובס"ם היא פ' סתומה וכ"כ הרמב"ם ז"ל : ונמכר. הכ"ף דגושה. (מו) והתנחלתם. אין בנו"ן מאריך בס"ם : (מז) תושב. בפשט : נמכר. הכ"ף בפתח : (נב) ואם מעט. במקצת מדוייקים הוא"ו בגעיא ואין כן ברוב ספרים : בשנים. הנו"ן רפה :

כו (א) אלילם. חסר יו"ד תניינא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים ובפ' קדשים על פסוק אל תפנו אל האלילם ב' חסר בלישנא יו"ד תנין וכ"כ הרמ"ה על שניהם אלו ב' חסר יו"ד תניין בלישנא : בארצכם. הצי"ת דגושה :

(ג) **בחקתי** פתוחה : ואת מצותי תשמרו. פליאה דעת ממני כי בספר הזוהר דפוס ואת משפטי תשמרו דא תורה שבכתב כד"א משפט לאלהי יעקב והחכם המופלא הרמ"ע ז"ל כתב במאמר שברי לוחות דבעלמא מצותי שם כולל לכל המצות והן נחלקות לעדות חקים ומשפטים והכא פרושי קא מפרש דהאי מצותי בחלק המשפטים איירי כדכתיב לקמיה ואם את משפטי תגעל נפשכם והכא פי' חקתי על תורה שבע"פ חקה הכוללת הקות הרבה דאינון גזרין דאורייתא כדמסיק דכתיבא בהו שמירה בפ' אחרי מות ובפ' קדשים ומשפטים דאתו מכלל מצותי דרים ליה על תורה שבכתב שרוב גופי תורה משפטים ניהו ומשום דהוית חקה שהיא עצמה מדת שמור אהידת בתורה שבכתב כתיבא הכא שמיר' אגב מצותי שמשמעו משפטי כדאמרן ישויין המאמר במקומו שזה יספיק להבין אמרי בינה עכ"ל : ועשיתם אתם. ויקר' רבה א"ר חנינא בר פפא אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאילו עשיתם עצמכם כוונתם לומר דמדכתיב אתם חסר וא"ו קרי ביה אתם כמו שדרשו בר"ה אשר תקראו אתם אתם אפילו שוגגים וכו' ועיין פי' המאמ' בהקדמת קרבן אהרן : (יא) משכני בתוככם. וכן והתהלכתי בתוככם הכ"ף בשוא : (יד) ולא תעשו. העי"ן בחטף פתח : (טו) כל מצותי. הכ"ף דגושה : (טז) לכם ברביע לא בזקף קטן : מכלות עינים ומדיבת. בס' א' כ"י מדוייק מכלת ומדיבת הסרים וא"ו וכן כתב החכם ליקאנטי ואולם בשאר ספרים מכלות מלא ומדיבת חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל בשרש דאב ומדיבת נפש מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב ובשרש כלה מכלות עינים מלא וא"ו כתיב : (יז) שנאיכם. חסר וא"ו בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים וכ"כ הרמ"ה ז"ל חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב : (יט) עזכם. הזי"ן דגושה : (כא) ואם תלכו עמי קרי. סימן בהדין ענינא קדמאה תניינא והמשהא קרי תליתאה רביעאה שתיתאה שביעאה בקרי וכך דיק אן דאית את קרי אן דאית ואת בקרי עד כאן. והכי פירושא סימן מזה הענין קרי קרי בקרי קרי בקרי בקרי וא' פסוק סימן ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית ה' כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים. במקום שיש את. קרי. ובמקום שיש ואת. בקרי : (כב) דרכיכם. הכפי"ן רפות : (כד) והכיתי. בהעתק הללי והכיתי ירושלמי והכתי עכ"ל ובכל הספרים מלא ועיין מ"ש בפרשת שמות : (ל) גלוליכם. הגימ"ל דגושה וכן בגוים : (לד) אז תרצה הארץ וגו' כל ימי השמה. וכן כל ימי השמה תשבת ה"א של השמה בקמץ לבדו והוא חטוף כי השי"ן דגושה וכמ"ש ג"כ דגושה ומלת בהשמה הבי"ת בקמץ חטוף והה"א בשוא לבדו ובשלשתם ה"א אחרונה רפה וכך הם בס"ם המדוייקים ודינה במפיק וכן כתוב במכלול דף ל"ב ע' קפ"ג ושרשים ובס' הרכבה אות בי"ת וה"א ועיין מ"ש בס"ד על פ' כמו אליו השמו (איוב כ"א) : (לו) וְהֵבֵאתִי. בס"ם ובדפוסים ישנים וְהֵבֵאתִי : עלה. העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול כמ"ש בפרשת בראשית על פ' ויתפרו עלה תאנה : (לט) והנשארים בכם וגו' בארצות איביכם. בחומש עם תרגום דפוס סביוניטה כתוב י"ס ע"כ. וספרים משובשים הם והרמ"ה הביא מכלול זה מקרבנו וכתב בלשון הזה איביהם ג' והסרים וא"ו ומלאים יו"ד וכתיבין בה"א בקללות דאם בחקתי וסי' והנשארים קדמאה אף אני אלך ואף גם זאת ושמע מיניה דוהנשארים בתראה איביכם כתיב בכ"ף ונוסחי דיקי נמי הכין כתי' בהון ונסחי דכתיב בהון איביהם דוהנשארים בתראה בה"א טעותא הוא : בעונת. חסר וא"ו בין נו"ן לתי"ו בכל ספרים מדוייקים שלא נמנה בכלל ו' מלאים בלישנא בקריא וסימן נמסר בנחמיה ריש סימן ט' וכ"כ הרמ"ה ז"ל והתודה עליו את כל עונת חסר דחסר כתיב חסר וא"ו תניין דבין וא"ו קדמאה לנו"ן וחסר וא"ו תליתאה בין נו"ן להי"ו ודכוותא ואף בעונת אבותם וכולהון כתיבין כן באורייתא : ימקו. המ"ם הק"ף דגושה : (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא ורזא דמילתא בריקאנטי ובזוהר פ' ויצא דף קי"ז ודף קי"ט ופרשת וישלח דף קס"ח ופ' ויחי דף רי"ד ופ' אחרי מות דף ע"ו שערי אורה דף כ"ד ועין רש"י ומזרחי וגור אריה : לכלתם. חסר וא"ו כתיב ובזוהר דריש ליה בגין הסיא כלה דבגווייהו :

כז (ט) כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש. ו' סבירין ממנה וקריין ממנו מסורת פ' נו ועיין מה שכתבתי בפ' תרומה סימן כ"ה : (יב) כערכך הכהן כן יהיה. פי' קדמאה כן יהיה תניינא כן יקום קדמאה ערכך עליו והיה לו תניינא ערכך עליו וקם לו וחד פ' סימן להון והיה כי קם הפלשתי : (יג) ואם גאל. הגימ"ל דגושה : (יד) כי יקדש. חסר יו"ד בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים וכן כתב מנחם כהן ונמסר עליו בנסחא כ"י לית חסר ובנסחא אחריתי ג' חסר יו"ד ושתי המסרות נכונות כי השניה רצונה לומר ג' חסר יו"ד בלישנא בקריאה וסימן נמסר במ"ג יהושע כ' ושם תמצאנה בפירוש וכן כתב הרמ"ה איש כי יקדש את ביתו קדש לה' דין לחוד חסר יו"ד בכל לישנא באורייתא ושארא יקדיש באורייתא מלא : (טו) ואם המקדיש. הקדמא בה"א לא באל"ף שלו אתם : (יט) אתו ויסף חמשית. השי"ן בלא דגש : (כ) יגאל. הגימ"ל דגושה וכן הבירו : (כא) ביבל. הביתי"ן רפות : (כד) בשנת היובל. בספרים מדוייקים ומסרותיהם מלא וא"ו וכן כתוב בפירוש בהעתק הללי וכן כתב הרמ"ה ז"ל במשך היבל חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא חסרים בר מן ז' מלאים שתא מנהון מן וקדשתם עד ויצא ביבל ולא עד בכלל תלתא קדמאי יובל ותלתא בתראי היובל וחד בשנת היובל ישוב השדה : (ל) וכל מעשר הארץ. וכן וכל מעשר בקר וצאן שניהם העין בשוא לבדו. ועוד עתיד אני להאריך בענין זה בתמים י' בס"ד :

סליק ספר ויקרא

ותשלם מלאכת ספר שלישי והוא ספר תורת כהנים והקרבנות

א (א) ויקרא וידבר. הקדים קריאה לדיבור למדך תורה ד"א שלא ידבר לחבירו אא"כ קורהו (והוא ביומא ד:) וכן בסנה וכן בסיני. ומנין לכל הדברות שבתורה ת"ל מאוהל מועד כל שמאה"מ הקדים קריאה לדבור ומנין אף לאמירות ולציווים ת"ל דבר וידבר לרבות כו'. יכול אף להפסקות ת"ל וידבר לדבור ולא להפסקות ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה עיין רש"י ז"ל. ויאמר משה משה שאין ת"ל ויאמר מלמד שכל הקריאות היו משה משה. ויאמר הנני שאין ת"ל ויאמר ללמד שעל כל קריאה היה אומר הנני. משה משה לשון חיבה לשון זירוז וכן אברהם אברהם יעקב יעקב שמואל שמואל. ד"א הוא משה עד שלא נדבר עמו הוא משה משנדבר עמו: אליו. למעט את אהרן. אר"י ב"ב י"ג דברות נאמרו למשה ולאהרן וכנגדן י"ג מיעוטין ללמד שלא לאהרן נאמר אלא למשה שיאמר לאהרן ואלו הן לדבר אתו. מדבר אליו. וידבר אליו. ונועדתי לך. ודברתי אתך. אשר אותך. אשר אועד לך. לדבר אליך שם. ביום צותו. את אשר יצוה. א' במצרים ויהי ביום דבר כו'. וא' בסיני ואלה תולדת אהרן ומשה כו'. וא' באה"מ ויקרא כו'. ר' יוסי הגלילי אומר בג' מקומות במצרים בסיני ובאה"מ מיעט את אהרן מכלם. רא"א ונועדתי שמה כו' עתיד אני להתועד להם ולהתקדש בהם אימתי ביום שמיני שנאמר וירנו כו' או אינו אלא ליתן להם יעידה לעברות ת"ל ונועדתי לך ולא כו' ומנין להוציא אף מן הדברות ת"ל ודברתי אתך ומנין להוציא הזקנים ובני אהרן ואהרן ת"ל לדבר אליך. ומנין להוציא אף משמיעת הקול את ישראל וזקנים ובני אהרן ואהרן ת"ל קול לו. ומנין להוציא אף מה"ש ת"ל קול אליו משה שומע ואין כו': מאהל מועד. מלמד שהיה הקול נפסק יכול מפני שהוא נמוך ת"ל וישמע את הקול שאין ת"ל הקול. הקול שנאמר קול ה' בכח כו' אלא שהיה נפסק. וכן מקול כנפי הכרובים כו' יכול מפני שהיה הקול נמוך ת"ל כקול שדי בדברו בסיני. אלא שהיה נפסק: מאהל מועד. יכול מכל הבית ת"ל מעל הכפרת יכול מעל הכפרת כלה ת"ל מבין שני הכרובים ראה חיבתן של ישראל הכבוד שנאמר בו את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כ"ג כ"ד) כביכול דחק לדבר מבין שני הכרובים ר' דוסא אומר כי לא יראני האדם וחי אבל רואים הם במיתתם וכה"א לפניו יכרעו כו' אף חיות הקודש אינן רואות את הכבוד אמר רבי שמעון אף מלאכים שחיים חיי עולם אינם רואים את הכבוד: לאמר. מכאן לאומר דבר לחבירו שהוא בבל יאמר עד כו' (יומא ד:) ד"א לאמר אמור להם דברי כבושים בשבילכם מדבר עמי שכל ל"ח שנה שהיו כמנודין לא היה מדבר עמו שנאמר ויהי כאשר תמו כו'. ד"א לא ואמור להם והשיבני ומנין שהיה משה מדבר עמהם שנאמר ודבר אל בני ישראל כו' ומנין שהיה משה משיב הדברים ת"ל וישב משה את דברי העם כו' (שמות יט) ר' אלעזר אומר יכול לצורך עצמו ת"ל אל בני ישראל בשביל ישראל ולא בשביל עצמו: (ב) דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אדם. אדם לרבות גרים: כי יקריב. רשות: מכם. להוציא כו' וכה"א זבח רשעים תועבה: קרבן לה'. שיקדיש הקדישו להקדשתו שלא יאמר לה' עולה עאכ"ו שאין מזכירין ש"ש לבטלה: מן הבהמה. ולא חיה ואין לך בבהמה אלא בקר וצאן: תקריבו. עיין רש"י ז"ל. ד"א ממקום שהיחיד מביא משם צבור מביאין: (ג) אם עלה קרבנו מן הבקר. ומנין שינהגו בתמורה ת"ל אם. שלמים מנין ת"ל קרבנו יכול לא יהיו כל הפסולין אלו נוהגין אלא בעולת נדבה עולת חובה מנין ת"ל עולה א' עולת כו': לפני ה' וסמך. אע"פ שסמך מבחוץ יחזור ויסמוך מבפנים: (ד) ידו על ראש העלה ונרצה לו לכפר עליו. ידו ולא יד שלוחו ולא יד עבדו ולא יד אשתו. ידו על ראש ולא על גב. ידו על ראש ולא על הצואר וגביים והזה: ונרצה. רש"א אע"פ שלא סמך מרצה: לו. ולא לחבירו לימד על שינוי בעלים כו': לכפר. במכפר איזהו מכפר זה הדם דם הטמא מנין ת"ל ונשא אהרן את עון הקדשים כו' איזהו עון הוא נושא אם פגול נאמר לא יחשב אם נותר נאמר לא ירצה אלא עון טומאה אין לי אלא דם קומץ ולבונה וקטרת ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים מנין ת"ל לכל מתנת קדשיהם. של נשים וגרים ועבדים מנין ת"ל הקדשים ריבה הואיל ואין כפרה אלא בדם מת"ל וסמך ונרצה מלמד שאם עשה לסמיכה שירי מצוה כאלו לא כפר וכפר: עליו. רש"א את שהוא עליו חייב באחריותו ואת שאינו כו': (ה) ושחט את בן הבקר וגו'. וסמך ושחט. במקום שסומכין שוחטין ותיכף לסמיכה שחיטה ומה סמיכה בטהורין אף שחיטה בטהורין ומה שחיטה ביום דכתיב ביום זבחכם אף סמיכה ביום: ושחט שחיטה כשרה בזרים וכו' או אינו אלא בכהן כמ"ש ואתה ובניך תשמרו את כהנתכם כו' כשהוא אומר והקריבו כו' מכאן ואילך מצות כהונה: ושחט את בן הבקר. שתהא שחיטה לשם בן הבקר מכאן למתעסק פסול. ושחט דלא לשוי' גסטרא. את בן הבקר לפני ה' ואין השוחט לפני ה': והקריבו. עיין רש"י ז"ל: את הדם. מנין שאם נשפך מן הכלי על הרצפה ואספו כשר ת"ל שוב את הדם. יכול אם נשפך מצואר בהמה ת"ל הדם הדם שנתקבל בכלי: הדם על המזבח. ולא הזורק. ד"א דם אע"פ שאין בשר ומה אני מקיים ועשית עולותיך הבשר והדם מה הדם בזריקה אף הבשר בזריקה יכול יהא זורק ורובג (פי' אבר על אבר כמין מרבג וגו') ת"ל וערך (פי' שיהא זורק הבשר דרך עריכה) ועיין ק"א: המזבח סביב. ולא בזמן שנטלה קרנו של מזבח ואם עבד עבודתו פסולה: אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן פירוקו ולא בזמן שגלגלה הרוח את היריעה ולפי שנאמר ונתת את הכיור כו' יכול בין אה"מ ובין המזבח ת"ל המזבח סביב אשר כו' המזבח פאה"מ ולא הכיור היכן היה הכיור נתון בין האולם כו': (ו) והפשיט את העולה ונתח אתה לנתחיה. והפשיט ונתח יכול יפשיט אבר אבר וינתח ת"ל העלה מפשיט כלה ואח"כ מנתח. עולת חובה ועולת צאן ושל נשים ושל גרים ועבדים וגכרים ושנשחט שלא לשמה מנין ת"ל העלה כל שהוא עולה טעונה הפשט: אתה לנתחיה. ולא נתחיה לנתחים. אתה כשרה ולא פסולה שאם עלתה ע"ג המזבח קריבה כמות שהיא: (ז) ונתנו בני אהרן. אר"י מנין להצתת אליתא שלא תהא אלא בכהן כשר ובכלי שרת ת"ל ונתנו כו' רש"א שלא תהא אלא בראשו של מזבח: הכהן. בכיהונו לימד על כה"ג שעבד בבגדי כהן הדיוט שעבודתו פסולה: ונתנו כו' אש על המזבח. אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. אש שירדה בימי משה כו': עצים על האש. ולא אש על עצים רש"א לרבות שני גזרי עצים לתמיד של בין הערבים: (ח) וערכו בני אהרן. יכול אפי' מאה ת"ל וערך יכול בכהן א' ת"ל וערכו הא כיצד א' עורך שני אברים וכמה הן אברים עשרה וא' בקרבים נמצא טלה עולה בששה דר"י רע"א וערכו שנים בני אהרן שנים הכהנים שנים הרי ששה: את הראש ואת הפדר. מלמד שאינם מהנתחים ד"א שיהא פורש את הפדר על בית השחיטה ר' חייא אומר שיכול נתחים שהיו בכלל הפשט ומנין לראש שכבר הותז בשחיטה ת"ל כו' מכאן לשחיטה שהוא מן הצואר: על העצים אשר על האש. הנתוכים (ר"ל לשון התכה ויפים לאש) להיות אש וכן כל העצים כו': אשר על המזבח. מה מזבח משל ציבור אף אש ועצים משל ציבור ר"א אומר מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים ואש כו': (ט) וקרבו וכרעיו. אפי' נתערבו קרבי עולה בקרבי עולה קרבי עולה בקרבי תמורה. יכול אפי' נתערבו בפסולין ת"ל וקרבו כו': ירחץ. יכול מה רחיצה בארבעים סאה אף כאן בארבעים סאה ת"ל במים מים כל שהן במים ולא ביין במים ולא במזוג במים להכשיר את כל המים: והקטיר. אע"פ שפסול אע"פ שיוצא אע"פ שפיגול אע"פ שנותר אע"פ שטמא יכול כשהן למטה ת"ל המזבחה כשהן בראש המזבח אמרתי ולא כשהן למטה: את הכל. לרבות העצמות והגידים והקרנים והטלפים והצמר שבראשי הכבשים והשער שבזקן תישים יכול אפי' פרשו ת"ל הבשר והדם יכול יתלשו תלמוד לומר את הכל כיצד מחוברין יעלו פרשו אף על פי שהן בראשו של מזבח ירדו: עלה. לשם עולה. אשה לשם אישים. ריח לשם ריח. ניחוח לשם נחת רוח. לה' לשם מי שאמר והיה העולם: (י) ואם מן הצאן קרבנו. קרבנו להוציא את הגזול: מן הכשבים או מן העזים לעלה. לרבות כל המותרות מן הקרבנות שיביא בדמיהן עולה: תמים יקריבנו. תמים יבקרנו: (יא) ושחט אותו כו'. אותו בצפון ולא עוף בצפון: על ירך המזבח. ולא בגליל. ושחט על ירך. ולא קבלה על ירך: על המזבח סביב. ואין סביב בבמה: בני אהרן. ולא בנות אהרן: (יב) ואת ראשו ואת פדרו. מלמד שהן קודמין לכל האברים: וערך הכהן אתם. כסדרם: (יג) והקרב והכרעים כו' במים כו' והקריב הכהן את הכל. מכאן שהולכת אברים לכבש בכהן. ובשור לא נאמר והקריב שלא יאמר אדם אביא שור שהוא גדול כו' אלא תורה ומעשים טובים כו' עיין במדרש רבה סוף פ' ב' ובפי' מ"כ: עלה. אף על פי שלא הפשיט ושלא נתח ושלא סמך יכול אף על פי שלא נשחט בצפון תלמוד לומר עלה הוא אשה ריח ניחח לה' כו': (יד) מן העוף עלה. ולא מן העוף שלמים: קרבנו. ולא הניזור: (טו) והקריבו. מלמד שהיא באה נדבת שנים: ומלק והקטיר. מה הקטרה בני אהרן ולא בנות אהרן אף מליקה: אל המזבח. יכול בין מלמעלה בין מלמטה ת"ל ומלק את ראשו והקטיר המזבחה האמור לענין הקטרה הוא האמור לענין מליקה: ונמצה דמו. דם כולו אוחז בראש ובגוף ומוצה משניהן: על קיר המזבח. ולא על קיר הכבש ויסוד והיכל: (טז) והשליך אתה. כשרה ולא פסולה. אתה ולא חטאת העוף: (יז) ושסע אתו. כשר ולא פסול ולא עלת בהמה: בכנפיו. להכשיר את העור: לא יבדיל. יכול אם הבדיל פסול ת"ל והקטיר יכול אע"פ שמלק בסכין ת"ל אתו יכול אע"פ שלא מיצה דם הגוף ת"ל הוא: על העצים אשר על האש. הראוי להיות אש:

ב (א) ונפש כי תקריב וגו'. נפש פרט לצבור: קרבנו. ולא השותפין: ונפש. לרבות כהן משוח למנחת נדבה: תקריב. יכול גזירה ת"ל כי ומנין שיחיד מתנדב לבונה ויין ושמן ועצים ת"ל קרבן מנחה ליתן את האמור כאן בכל המנחות ואת האמור בכל המנחות כאן: סלת יהיה. שלא יביא מן החטים הא אם אמר הרי עלי מנחה מן השעורים כו': (ב) והביאה. שלא יביאנה חציה אם אמר הרי עלי מנחה של ב' עשרונים לא יביאנה אלא בכלי א': בני. ולא בנות אהרן. הכהנים אפי' הן ריבואות וכה"א ברוב עם כו': וקמץ. קומץ א' בין לעשרון א' בין לששים עשרון, מסלתה כלו סלת. ומשמנה כלו שמן. מסלתה ומשמנה. שיהא הסולת בלולה בשמן ד"א מסלתה ומשמנה [וכפ' צו נאמר מסלת המנחה ומשמנה] ולא מסלת ושמן חברתה שלא יביא שתי מנחות בכלי א': על כל לבנתה. איני יודע כמה הרי אני דן מקומץ. על כל לבנתה. שתהא שם לבנה בשעת קמיצה: והקטיר. אע"פ שאין שיריים יכול אף נטמא הקומץ או אבד יאכלו הכהנים השירים ת"ל מאשי ה' אין להם אלא לאחר מתנת אישים: אזכרתה. לג"ש: (ג) והנותרת. אף על פי שלא הומלחה ולא הוגשה וחסר לבונתה נדרש כן לפי שכתוב ג' פעמים והנותרת (ובאמת אין בפרשה רק ב' פעמים והנותרת ועיין ק"א לפי שאלו הג' הינן מן המנחה עצמה): מן המנחה. פרט שמחסרה היא או שחסרה קומצה או שחסר כל לבונתה: לאהרן ולבניו. לאהרן תחלה ואח"כ לבניו ומה אהרן כה"ג אוכל שלא מחלוקת אף בניו כה"ג אוכלין שלא במחלוקת: קדש קדשים. להתיר מנחת ישראל שלא תימא דוקא מנחת גרים כו' קדש קדשים להתיר מליקת כהנים: (ד) וכי תקרב. רשות: מאפה תנור. ולא מאפה כופח ולא רעפין ויורות ערביים: חלת. אפי' אפאה חלה אחת יצא [אינו בת"כ רק הוא במנחות ע"ו ע"ב ודרים מדכתיב חלת ה"ו]: בשמן בשמן. ב' פעמים להכשיר וכו' עיין רש"י ז"ל: (ה) ואם מנחה על המחבת כו'. מלמד שטעונה כלי: קרבנך. לג"ש מה כאן יציקה ובלילה אף למטה כן ומה למטה מתן שמן בכלי קודם לעשייתו אף כאן: מנחה. יכול נדבה ת"ל תהיה הכתוב קבעה חובה: (ו) פתות. יכול פתים ת"ל פתים יכול יעשנה בפירורים ת"ל אתה פתים ואין פתים לפתים יכול אף שתי לחם ולחם הפנים ת"ל אתה: (ז) סלת בשמן תעשה. מלמד שטעונה שמן בכלי קודם לעשייתה: (ח) והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה וגו'. אלו נאמר והבאת אשר יעשה מאלה יכול אין טעון הגשה אלא הקומץ בלבד ת"ל המנחה [ונראה דנאמר אסיפא אשר יעשה לרבות כל המנחות ואלה לג"ש על מנחת חוטא וכן דרך כל הספרא ולכן ת"ק לא דרש כלום אשר יעשה מאלה] רש"א והבאת לרבות מנחת עומר. מאלה. להוציא מנחת כהנים וכהן משיח. והקריבה. להוציא מנחת נסכים מן הגשה: והגישה.

להוציא

להוציא שתי לחם ולחם הפנים מהגשה. אל המזבח. ואין הגשה בבמה (איגו בת"כ רק בזבחים קי"ט ע"א): (ט) והרים. לעכב יכול בכלי ת"ל בקמצו מה להלן כו': (יא) כל המנחה. אלו נאמר אשר תקריבו יכול אין לי אלא קומץ מנחה מנין ת"ל המנחה אין לי אלא ששיריהם נאכלין שאין שיריהן נאכלין מנין ת"ל כל המנחה: אשר תקריבו. לרבות מנחת נסכים: לא תעשה חמץ. ולהלן הוא אומר לא תאפה חמץ לחייב נוחמץ אחר מחמץ ומה אפיה חייב עליה בפני עצמה אף כו': כי כל שאר. שאר אין לי אלא מרובה מיעוטה מנין ת"ל כל עירובו מנין ת"ל כי כל: דבש. אין לי אלא מרובה מיעוטה מנין ת"ל כל עירובו מנין ת"ל וכל ואין לי אלא דברים שאין הדבש יפה להם דברים שהדבש יפה להם מנין כגון קטרת מנין ת"ל וכל. אם נאמר שאור למה נאמר דבש כו': לא תקטירו ממנו אשה לה'. מנין המעלה בשר חטאת או בשר אשם תלמוד לומר לא תקטירו ממנו אשה לה' כל שיש ממנו לאישים הרי הוא בבל תקטירו: (יב) קרבן ראשית. שהיא ראשית לכל המנחות ופה"א מנחה חדשה שהיא חדשה לכל המנחות: תקריבו. יכול אם קדמן דבר אחר לא יקרבו תלמוד לומר תקריבו: ואל המזבח. מנין לרבות הכבש ת"ל ואל המזבח: לריח ניחוח. לריח ניחוח אי אתה מעלה אבל אתה מעלה לשם עצים. אתם. אותם אתה מעלה לשם עצים אבל לא כל שממנו לאישים. ד"א אותם הוא כבש כמזבח אבל לא כל שממנו לאישים. אותם. שיכול אם לא הקריב בעצרת יקריב לאחר עצרת ת"ל אותם ומנין שלא יביא היחיד או הציבור כיוצא בהן נדבה ת"ל אותם: (יג) וכל קרבן. יכול אף על העצים ועל הדם תלמוד לומר מנחתך מנחתך יכול כל המנחה כלה טעונה מלח ת"ל קרבן הקומץ טעון כו' מנין לרבות הלבונה ואימורי כו' תלמוד לומר על כל קרבנך: במלח. יכול תבינהו תלמוד לומר תמלח יכול במי מלח ת"ל במלח: ולא תשבית מלח. מלח שאין שובתת וזו סדומית ומנין שאם לא מצא סדומית שיביא אסתרוקנית ת"ל תקריב מלח ריבה יכול יביא כדרך שמביא לבונה מביתו ת"ל מלח ברית אלהיך ולהלן הוא אומר מאת בני ישראל ברית עולם מה להלן משל ציבור אף כאן משל ציבור: תקריב. אף בשבת אף בטומאה: (יד) ואם תקריב. חובה שנאמר והבאתם את עומר א"כ למה נאמר ואם שאם מביאין לרצון מעלה אני אותה כאלו נדבה מביאין אותה ואם לאו כאלו לא הביאו אותה אלא לצורך עצמן: אביב קלוי. אבוב של קלאים היה שם ומנוקב כו' אלו נאמר קלוי גרש אפשר לומר יקלנו גרש ת"ל באש הפסיק הענין ויקלנו אבוב: כרמל. מנין שאם לא מצא רך ומלא שיביא יבש ת"ל תקריב ומנין שאם לא מצא מן הקצור שיביא מן העליה תלמוד לומר תקריב: בכוריך. ביכורי כל יחיד ויחיד מלמד שהיא באה משל ציבור דברי רבי עקיבא ר"ש אומר נאמר כאן ביכורים ולהלן כו': (טו) ונתת עליה שמן. ולא על לחם הפנים: עליה לבונה. ולא על מנחת נסכים: מנחה. לרבות מנחת יום השמיני לשמן וללבונה: היא. פרט לשתי לחם שאין טעונין לא שמן ולא לבונה:

ג (א) ואם זבח שלמים. שתהא תחלת זביחה לשם שלמים ר"ש אומר כשהוא שלם הוא מביא ולא אונן מנין לרבות כל הזבחים ת"ל זבח ומנין לרבות עופות ומנחות כו' ת"ל קרבנו. הבקר לרבות אחד עשר. מן הבקר להוציא תשיעי. הוא. היחיד מביא שלמי נדבה ולא הציבור. נקבה. לרבות את התמורה אין לי אלא ולדות ותמורות של תמימין של בעלי מומין מנין ת"ל אם זכר אם נקבה: (ב) וסמך ידו על ראש קרבנו. ולא קרבן נכרי ולא קרבן חבירו: קרבנו לרבות כל בעלי חוברין לסמיכה. קרבנו ולא הבכור ולא המעשר ולא הפסח: פתח אהל מועד. בזמן שהוא פתוח כו' מכאן לשלמים כו': (ג) והקריב. אף על פי ששחטו שלא לשמו: השלמים. אע"פ שלא סמך עליהם: את החלב המכסה. לפי שנאמר כל חלב לה' וכל חלב וכו' כי כל אוכל חלב כו' יכול אף חלב דפנות בכלל ת"ל את החלב המכסה את הקרב הוציאו מעונש ואזהרה בחולין ומהקרב במוקדשין: (ד) ואת שתי הכלית. ולא בעל כוליא אחת ולא בעל ג': ואת היתרת על הכבד. ונאמר מן הכבד שיטול מן הכבד על היתרת: יותרת על הכבד על הכליות. יותרת אע"פ שאין כליות וכן כליות אע"פ שאין יותרת: יסירנה. אפי' כוליא אחת: (ה) והקטירו אתו. כשר ולא פסול. והקטירו שלא יערב חלבים בחלבים: אשה ריח. כאן לא נאמר לחם ולמטה לא נאמר ריח ניחוח ולמטה לא נאמר לה' מנין ליתן של זה בזה ת"ל אשה אשה אשה לג"ש: (ו) ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים. לרבות שכל מותרי פסח קרב שלמים: זכר או נקבה. ולא טומטום ואנדרוגינוס: (ז) אם כשב. לרבות פסח שעבר זמנו או שלמים הבאים מחמת פסח לכל מצות שלמים שיהא טעון סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק ד"א אם כבש לרבות תמורת הפסח אחר שחיטת הפסח שהיא קריבה יכול אף לפני השחיטה ת"ל הוא (פסחים צ"ו): (ט) והקריב מזבח השלמים אשה לה' חלבו האליה. להביא החלב הסמוך לאליה זה החלב שבין הפקוקלות יכול לקיים בה מצות אליה ת"ל תמימה יכול יטלנה עם השדרה ת"ל לעמת העצה יכול לא יכנס לפנים מן העצה ת"ל יסירנה: ואת החלב המכסה. להוציא חלב הדפנות: (יא) לחם. לימד על החלבים שקרויין לחם: (יב) ואם עז. הפסיק הענין שלא תהא העז טעונה אליה: (יד) והקריב ממנו כו' ממנו מן המחובר: את החלב. שיכול שיתמעט מכלן ת"ל את החלב כו': (טז) והקטירם הכהן כו' כל חלב לה'. לחייב על חלב (ר"ל קרבן) מעילה: (יז) חקת עולם. לבית עולמים: לדרתיכם. לדורות: בכל מושבתיכם. בין בא"י בין בח"ל: כל חלב וכל דם לא תאכלו. מקיש דם לחלב מה חלב חייב בין קדשים בין חולין אף דם חייב משום קדשים וחולין וזרות דברי ר"י וחכ"א כו':

ד (ב) דבר אל בני ישראל נפש כו'. אם הכהן המשיח כו'. אל בני ישראל ואין הנכרים מביאין חטאת אפי' על מצות שנצטוו עליהן בני נח ומנין לרבות גרים ועבדים ת"ל נפש. נאמר כאן בני ישראל. נפש. אם הכהן. מפני שכ"ג וציבור שוין ליחיד שאין מביאין אלא על דבר שזדונו כרת: בשגגה. לא על הזדון וכן בשגגה דשעיר ודשעירה וכן בשגגה דע"ג: מצות ה'. ולא מצות כו' ולא מצות ב"ד. מכל פרט לשמיעת קול ולביטוי שפתים ולטומאת מקדש וקדשיו. מצות ה'. שומע אני עשה ול"ת ת"ל אשר לא תעשינה פרט לפסח ומילה יכול שאני מוציא אף מ"ע שבגדה תלמוד לומר כל מצות ה' ריבה: ועשה. פרט לדבר שאין בו מעשה: מהנה. הנה אבות מהנה לחייב על התולדות כאבות (שבת ע'): (ג) אם הכהן המשיח. משיח יכול מלך ת"ל הכהן יכול מרובה בגדים ת"ל משיח יכול משוח מלחמה ת"ל המשיח שאין על גבו משיח: יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים לה' לחטאת: יחטא. שאין מביא על הקודמות. אשר חטא מביא על מה שחטא ואינו מביא על מה שעשו אחרים ע"פ הוראתו אשר חטא לעצמו [ונראה דסמיך על המאתו] אבל אם חטא עם הציבור מתכפר לו עם הציבור: (ד) והביא את הפר. והביא אף לאחר יוה"כ. הפר ולא חילופיו: וסמך את ידו על ראש הפר. לרבות פר יוה"כ לסמיכה וכפה"א בפר העדה וסמכו להוציא פר ע"ג מסמיכה. ובשעיר נשיא וסמך לרבות שעיר נחשון בסמיכה. ובשעירת יחיד וסמך לרבות שעירת ע"ג לסמיכה. ובכבשת יחיד וסמך לרבות כבשת נזיר ומצורע לסמיכה: לפני ה'. בצפון בג"ש מעולה וחטאת: (ה) ולקח הכהן המשיח מדם הפר. נאמר להלן לקיחה ונאמר כאן לקיחה מה להלן בכלי אף כאן בכלי. הכהן אפי' כהן הדיוט. המשיח למצוה. מדם הפר מדם הנפש ולא מדם התמצית ולא מדם העור. מדם הפר. דם מהפר יקבל פרט לשנשפך על הרצפה: והביא אתו. כשר ולא פסול: אתו אל אהל מועד. למעט קרבן יחיד (ר"ל שהוא מביא כיחיד דהיינו על ע"ג): (ו) וטבל. ולא מספג. וטבל והזה על כל הזיה טבילה: את. להכשיר אמין באצבעו (זבחים מ:): אצבעו. המיומנת שבימין: בדם. שיהא בדם כדי טבילה: והזה. לא מקיף ולא זורק: שבע. למעוטי שיהא מונה שבע ולא אחת ושבע. שבע פעמים ולא שבע טיפין: (ז) קרנות. ולמטה אומר קרנות הרי ארבע דר"ש רי"א אשר באהל מועד לרבות כל קרנות שבאהל מועד: אשר באהל מועד. פרט אם נפתח גגו של היכל: מזבח קטרת. שיתהא המזבח בקטרת: הסמים. שיהיו סממנים לתוכה: מזבח לפני ה'. ואין הכהן לפני ה' כדרך יו"כ: ואת כל דם הפר. לרבות פר יו"כ לשפיכה: ישפך ולא יטיף ולא יזה ולא יזרוק: אל יסוד מזבח העלה. ולא על יסוד מזבח הפנימי: אשר פתח אהל מועד. זה יסוד מערבי: (יא) ואת עור הפר ואת כל בשרו. מלמד שמוציאו כלו שלם יכול ישרפנו שלם ת"ל ראשו וכרעיו מה האמור להלן ראשו וכרעיו ע"י נתוח אף כו' אי מה להלן ע"י הפשט וניתוח אף וכו' ת"ל וקרבו ופרשו כשם שפרשו בקרבו כך בשרו בעורו: (יב) והוציא כו' אל מקום. שיהא המקום מתוקן לכך: טהור. שיהא מקומו טהור ואם טמא יטהרנו: הדשן. שיהא שם דשן שיקדים הדשן: אל שפך. ראב"י אומר שיהא מקומו משופך: על עצים. לרבות כל העצים אפי' קש וגבבא ותבן: באש. ולא בסיד ולא ברמץ: ישרף. אע"פ שאין האור ברובו: (יג) כל עדת ישראל ישגו. עדת ישראל עדה המיוחדת שבישראל ואיזו זו סנהדרי גדולה היושבת בלשכת הגזית ד"א עדת ישראל ולא עדת שבט [לאפוקי מדברי ר"י]: כל עדת ישראל ישגו. עד שיורו כלן לא היה מופלא של ב"ד שם או אמר אחד מהם איני יודע או אמר טועים אתם פטורים (שנאמר עדת ישראל): ישגו ונעלם דבר. אין חייבים אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה: ונעלם דבר. ולא גופו של דבר כיצד אמרו אין נדה בתורה אין שבת בתורה אבל אמרו יש נדה כו' נאמר כאן מעיני ונאמר בע"ג מעיני מה כאן ב"ד אף להלן ב"ד ומה כאן העלם דבר עם שגגת מעשה אף להלן העלם דבר עם שגגת מעשה ומה כאן פרט לכל הגוף אף כו'. הורו ב"ד ועשו יכול יהיו חייבין ת"ל הקהל ועשו ההוראה בב"ד והמעשה בקהל: מכל מצות ה'. פרט לשמיעת קול וכו': ואשמו. כשם שנפרעים מן היחיד כך נפרעים מן הציבור לא ידעו מה הורו יכול יהיו חייבין עליו ת"ל ונודעה החטאת ולא שידעו החוטאים: (יד) אשר חטאו עליה והקריבו. חטאו שני שבטים מביאין ב' פרים חטאו ג' מביאין ג' פרים שנאמר והקריבו הקהל כל קהל וקהל חייבים ושבט נקרא קהל שנאמר גוי וקהל גוים יהיה ממך דר"י רש"א קהל וב"ד רשב"א אומר משמו חטאו ששה והן רובה או שבעה כו': (טו) וסמכו. שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עוד א': זקני העדה. המיוחדין שבעדה רי"א וסמכו שנים זקני שנים ואין ב"ד שקול מוסיפין עוד א' הרי חמשה: את ידיהם. ידי כל א' וא': (כ) ועשה כאשר עשה. מת"ל לכפול את ההזיות וללמד שאם חסר אחת מן המתנות לא עשה כלום אין לי אלא מתן שבע שהן מעכבות מתן ארבע מנין ת"ל כן יעשה לו. ועשה לפר לרבות פר יו"כ. כאשר עשה לפר לרבות פר כהן משיח: החטאת. לרבות שעירי ע"ג יכול אף שעירי רגלים ת"ל לו: וכפר. אע"פ שלא סמך: ונסלח. אע"פ שלא נתן שירי הדם: (כא) אל מחוץ למחנה. מחוץ לג' מחנות: הפר הראשון. מכאן אתה אומר שפר כהן משיח קודם לפר העדה יכול אף שעירי ע"ג ת"ל פר ראשון ואין שעירי ע"ג ראשונים או אינו אלא פר נשרף ואין שעירי ע"ג נשרפין ת"ל חטאת הקהל בנין אב לכל החטאות שישרפו יכול אף שעירי רגלים ישרפו ת"ל הוא: (כב) יחטא. שאין מביא על הקודמות: ועשה אחת. לחייב על כל אחד ואחד כיצד שם א' משמי העלמות או שני שמות בהעלם א': אשר לא תעשינה בשגגה. מלמד שמביא על שגגת מעשה. ואשם. מלמד שמביא אשם תלוי: (כג) או הודע אליו. ולא שיודיעוהו אחרים יכול אע"פ שאינו מכחיש ת"ל או הודע: אשר חטא בה. עד שנתוודע לו חטאתו כיצד אכלו סדה ואחותו עמו בבית חטא באחת מהן [ואינו יודע וכו' ר"י פוטר] רי"א אשר חטא בה פרט למתעסק: את קרבנו. ואינו יוצא בקרבן אביו אפי' מן הקלה על הקלה ומן החמורה על החמורה. ואפילו במעות שהפרים אביו מן הקלה כו' ולא בקרבן עצמו מן הקלה על החמורה: שעיר עזים. ולא חלופיו. זכר ולא נקבה. תמים ולא בעל מום: (כד) השעיר. לרבות שעיר נחשון לסמיכה: ושחט אתו. ולא תמורתו וכשהוא אומר למטה ושחט אותה ולא ולדה: במקום אשר ישחט את העלה. בצפון והלא כבר נאמר במקום אשר תשחט כו' אלא לקובעו שאם לא שחט בצפון פסול: חטאת הוא. שיהיו כל המעשים לשם חטאת פרט לשחטו שלא לשמו: (כה) ולקח באצבעו. שיקבל בימין. באצבעו ונתן. שיתן בימין: אל יסוד מזבח העלה. יכול זה יסוד מערבי מה מציעו ביציאתו מן ההיכל נותן ביסוד הסמוך לו אף כו' ואיזה זה יסוד

דרומית: (כו) כחלב זבח השלמים. מה בשלמים חלב תותב קרוס ונקלף ב' כליות ויותרת אף כו' [אינו בת"כ כאן רק נדרש זה בזבחים דף ל"ח ע"א וע"ש וכן הובא בת"כ סי' ז' פרק י"א וע"ש]: וכפר עליו ג' פעמים. אע"פ שלא נתן אלא ג' אע"פ שלא נתן אלא ב' אע"פ שלא נתן אלא א'. עליו ג"פ. עליו שתהא כפרה לשמו. עליו שלא יכפר לשנים כאחד. עליו שיהא הכהן מכפר על עצמו: ונסלח. אין מסייעין לו לי"כ יכול אע"פ שישב ולא הביא ת"ל לו ועיין בק"א: (כז) נפש. אחת. בעשותה. ג' מיעוטים העושה ע"פ עצמו חייב ולא העושה ע"פ הוראת ב"ד ולא שנים שעשו. וכ"ש זה עוקר וזה מניח: עם הארץ רובו או כלו (ור"ל אם עשו שלא ע"פ הוראת ב"ד) מעם הארץ. פרט לנשיא ומשיח שאכלו חצי זית עד שלא נתמנו וחצי זית כו' ועיין בק"א: שעירת עזים. מניין שהיא בת שנתה ת"ל תורה אחת יהיה לכם וכו' הרי כל העושה בשגגה כע"ג מה ע"ג בת שנתה כו': (כט) על ראש החטאת. לרבות חטאת ע"ג לסמיכה: במקום העלה ולקח. שתהא קבול דמה בצפון: (ל) ואת כל דמה. ולמעלה נאמר את דמו מכאן אמרו חטאת שקבל דמה בד' כוסות כו': (לב) ואם כבש רש"א כבשים קודמין לעזים בכ"מ יביא. מניין למפריש חטאתו ואבדה והפריש אחרת תחתיה ונמצאת הראשונה מניין שיביא איזה שירצה ת"ל יביא יכול יביא שתיהן ת"ל יביאנה חטאת אחד: (לג) על ראש החטאת. לרבות חטאת נזיר ומצורע לסמיכה: (לד) ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו וכו'. שתהא קבול דמה לשם חטאת: (לה) וכפר עליו הכהן על חטאתו וכו'. שתהא כפרה לשם חטאת:

ה (א) ושמעה. יכול האומר לחבירו נלך ונעבוד ע"ג שחייב ת"ל אלה ואין אלה אלא שבועה וכה"א והשביע וכו' בשבועת האלה אין לי אלא שבועה שיש עמה אלה שבועה שאין עמה אלה מניין ת"ל קול אמר להן משביע אני עליכם כו' והן יודעין עד מפי עד או שהיה א' מהן קרוב או פסול יכול יהיו חייבין ת"ל עד בזמן שהן כשרין לעדות עמד בבהכ"נ וכו' והשביע למי שיודע לו עדות שיגיד לו יכול יהיו חייבין ת"ל והוא עד עד שיתכוין להם. משביע אני עליכם כשתדעו לי עדות כו' יכול יהיו חייבין ת"ל והוא עד בזמן שקדמה העדות לשבועה: או ראה או ידע. ראיה אפי' בלא ידיעה ידיעה אפי' בלא ראיה ואיזה זה תביעת ממון יכול אפי' אמר משביע אני עליכם שאמר איש פלוני ליתן כו' ת"ל תחטא תחטא לגז"ש מה להלן ממון ויש לו אף כאן ממון ויש לו שלא להן ביד עבדו או ביד בנו כו' או שאמר להן הנתבע כו' יכול יהיו חייבין ת"ל אם לוא יגיד ונשא עונו השביען חוץ לב"ד ובאו לב"ד והודו יכול יהיו חייבין ת"ל אם לוא יגיד ונשא עונו לא אמרתי אלא במקום כו': אם לוא יגיד. כיון שהגיד שוב אין חוזר ומגיד: ונשא עונו. בכלם נאמר ונעלם וכאן וכו' שאפי' מזיד חייב: (ב) או נפש אשר תגע. יכול אפילו במגע טומאה ת"ל בנבלת ר"ע אומר יכול אפי' נגע באוכלין ומשקין וכלי חרס ת"ל בנבלת: בכל דבר טמא. שיכול שיהא שוה בכל דרכים לנבילה שחלוק מגע ממשא ועושה אב הטומאה לטמא אדם לטמא בגדים. ומה הן מעוט מי חטאת ומרכב ת"ל טמא לרבות רוב מי חטאת ומשכב ומושב: בכל. לרבות השורף את הפרה ופרים הנשרפים והמשלח את השעיר: דבר. לרבות הסככות והפרעות והקרי דר"י: בנבלת חיה. אין לי אלא כלה. כזית מניין ת"ל טמאה: או בנבלת בהמה. (הוא בשבועות דף ז') אם נאמר חיה למה נאמר בהמה לג"ש מה להלן בטומאת קדשים אף כאן בטומאת קדשים אין לי אלא נבילה עצמה קרנה שערה חבורה מניין ת"ל טמאה: בנבלת שרץ. אין לי אלא בשרו דמו גרופו עכובו מניין ת"ל טמא ומניין שתהא ידיעה בתחלה וידיעה בסוף ת"ל ונעלם ממנו והוא ידע. ר"ע אומר ונעלם ונעלם ב' פעמים שתהא ידיעה בתחלה וידיעה בסוף: (ג) אדם. זה מת. בטמאת אדם זה טמא מת: טמאתו. לרבות זבין וזבות נדות ויולדות אין לי אלא ימי המוכן ימי קלין מניין ת"ל לכל טומאתו: אשר יטמא. לרבות בועל נדה: בה. לרבות הבולע נבלת עוף טהור: (ד) או נפש. יכול הנודר בנזיר או בקרבן יביא קרבן ת"ל כי תשבע יכול אפי' מהרהר בלב ת"ל בשפתים יכול שאני מוציא אף גומר בלב ת"ל לבטא יכול הנשבע להרע לאחרים חייב ת"ל להרע או להיטיב מה הטבה רשות כו' יכול הנשבע להיטיב לאחרים פטור ת"ל או להיטיב אף לאחרים אין לי אלא דבר שיש בהן הרעה והטבה דברים שאין בהם הרעה והטבה מניין ת"ל לבטא כו' ואין לי אלא להבא לשעבר מניין ת"ל לכל כו': האדם בשבעה. פרט לאנוס. ונעלם ממנו. פרט למזיד. בשבעה ונעלם. על העלם שבועה חייב ואין חייב על העלם חפץ. ומניין שחייב על כל א' וא' ת"ל לאחת אין לי אלא טומאת מקדש וקדשיו שהן בכרת מנין לשמיעת קול וביטוי שפתים ת"ל לאחת מאלה ומניין שחייב על מקדש על כל העלם וכן על הקודש וכן על שמיעת קול וביטוי שפתים ומניין על כל א' וא' של שבועות כגון חטים ושעורים כו' ת"ל והיה כי יאשם לאחת מאלה. יכול אם נשבע על כלן כאחת ת"ל על אחת כו': (ה) והיה והביא. מיד: והתודה. מלמד שהוא טעון וידוי ומניין שעל החי נאמר כאן וכו' אשר חטא עליה עליה לג"ש מה להלן טעון סמיכה אף כו': (ו) אשמו על חטאתו. מה אשמו מותרו נדבה אף חטאתו מותרו נדבה: נקבה. ולא טומטום ואנדרוגינוס: הצאן. כל צאן אף הרחבת סוטה וכנסת: מן הצאן. ולא פלגס: או שעירת עזים. מה ת"ל הלא נלמד מחטאת קבועה שחלופה שעירה אלא ללמד א' מביא ולא ב': על חטאתו מחטאתו. ללמד שמביא מהקדש כשבה שעירה. מהקדש כו' כיצד הפריש כו' העני כו': (ז) ואם לא תגיע ידו. יכול אם אפשר לו ללות או לעסוק באומנתו יהא חייב ת"ל ידו: די שה. אפי' יש לו שה ואין לו צרכיו. שתי. שני. שתי מביא ואין מביא א': אחד לחטאת ואחד לעלה. שתקדים חטאת לעלה וממין חטאת יביא עולה ושאם הפרישה חטאתה ומתה יביאו יורשים עולתה. ד"א שיכול שיהיו שתיהם חטאת ת"ל כו' וא' כו': (ח) והביא אתם. אין לעוף פדיון: אל הכהן. שחייב בטיפול הבאתה: ומלק את ראשו. (אינו בת"כ רק הוא בחולין כז:) לפי שנא' זאת תורת הבהמה והעוף שה עוף מן הטהור כו' יכול מן העורף ת"ל ראשו (ר"ל ראשו של עוף ממול ערף ולא לאשו של בהמה): (ט) מדם החטאת. מעצמה של חטאת: על קיר המזבח. יכול על קיר העליון ת"ל והנשאר כו' מקום ששירי הדם מתמצין על היסוד וזהו קיר התחתון ר"א אומר (אינו בת"כ רק בזבחים ל"ז וע"ש). והנשאר בדם לרבות כל שפיכת שירים ליסוד: חטאת. שיהא כל מעשיה לשם חטאת: הוא. פרט שלא לשמו: (י) כמשפט. כמשפט חטאת בהמה מן החולין וביום ובידו הימנית: (יא) ואם לא תשיג. ר"א חביבה מצוה בשעתה שאין ממתינין לו עד שיעשיר: קרבנו כו'. עשירית האפה ללמד על נדבתו שהיא ג"כ עשירית האפה: סלת לחטאת. מקים חטאת למנחה (אינו בת"כ רק בזבחים סג') מה מנחה צריך הגשה בקרן מערבית דרומית אף חטאת העוף כו': לחטאת. שיפריש מעות לשם חטאת: לא ישים עליה שמן. אבל נותן על שירים: ולא יתן עליה לבנה. אבל כלי ע"ג כלי מותר יכול אם נתן לבונה פסול ת"ל כי חטאת יכול אף בשמן כשר ת"ל היא ומה ראית מכשיר אני בלבונה שיכול ללקטה משא"כ בשמן (אינו בת"כ רק במנחות נט' וע"ש): ישים. כל שהוא. יתן. כזית. (יב) והביאה אל הכהן וגו'. על אשי ה'. שיהא מקטיר לאישים ומתכוין לה': חטאת. שתהא כל מעשיה לשם חטאת: הוא. פרט שנקמצה שלא לשמה: (יג) מאחת מאלה. להשוות קלים לחמורים וחמורים לקלים עיין רש"י ז"ל: (טו) נפש. לרבות נשיא וכהן משיח למעילה: בשגגה. פרט למזיד (וצ"ל והמוציא מקדש לקודש מעל וכ"ה בת"כ ועיין מסכת מעילה דף יט'): קדשי ה'. לרבות ק"ק בשרם ואימוריהם קודם זריקה (פי' הבשרם קאי קודם זריקה אבל אמוריהם אף לאחר זריקה ועיין בק"א) ואמורי ק"ק לאחר זריקה: מקדשי ה'. יצאו ק"ק מניין לרבות קדשי בדק הבית גידוליהן ומה שבתוכן והמקדיש דברים שאין ראוין להן ת"ל קדשי. מקדשי פרט לגידולי מזבח כו' ושנתמלאו אח"כ: כסף. יכול דינרים ת"ל שקלים יכול שקלי נחשת ת"ל כסף יכול של בבל ת"ל שקל הקודש סלע הצורית: לאשם. שיהא מפריש מעות לאשם: (טז) ואת אשר חטא מן הקדש. לרבות פחות משוה פרוטה לתשלומין אע"פ שאין בו מעילה: הקדש ישלם. לאותו שעל הקודש ישלם ומנין שמשלם חומש ואשם על תשלומין אלו ת"ל הקודש ישלם: יוסף עליו. שיהא הוא וחומשו חמשה: אתו. פרט לחמשה חטאות המתות: והכהן יכפר עליו. שהכהן מכפר על עצמו והוא ג"כ מועל מנין שאם הביא מעילתו ולא הביא אשמו או הביא אשמו ולא הביא מעילתו שלא יצא ת"ל באיל האשם יכול אף חומש מעכב ת"ל באיל האשם ונסלח לו איל והאשם מעכבין ולא חומש: (יז) ואם נפש. אר"ע ואם מוסיף על ענין ראשון על ספק מעילה אשם תלוי: ועשתה אחת. לחייב על כל א' וא': ולא ידע. פרט לאשתו נדה ואחותו בבית כו' שנא' כי תחטא ולא ידע פרט לזה שידע שחטא: ואשם. לגז"ש מה להלן דבר שזדונו כרת אף כו': ונשא עונו. עיין רש"י ז"ל: (יח) בערכך. מה ערכך להלן בכסף שקלים אף כו' לאשם כו': אשר שגג. שאם בא לפניו ספק חלב ולא ידע בינתים שאינו חייב אלא אחת ידע בינתים חייב על כל א' וא' שנאמר שגגתו: והוא לא ידע. פרט לשאמרו לו אחרים יכול אע"פ שאינו מכחישם ת"ל ולא ידע: ולא ידע ונסלח. פרט לאם ידע הא למה זה דומה לעגלה כו': אשם. ללמד שאם שחטו וזרקו ונודע לו שחטא או לא חטא שמותר באכילה יכול אע"פ שלא זרקו ת"ל הוא. מה יעשה כו'. יכול אע"פ שלא נשחט ת"ל אשם הוא. מה יעשה כו'. אשם לה'. יכול לבעה"ב ת"ל אשם הוא לכהן יכול כלו לכהן ת"ל לה' הא כיצד מותרי אשמות יפלו לנדבה ויקח בהן עולות וכו': (כא) כי תחטא וכחש. שקדמו חטא פרט לאומר אכלתי היום ולא אכל וכו': בעמיתו ב' פעמים. פרט לגבוה ולאחרים: וכחש. יכול בדברים ת"ל בפקדון שהוא של ממון אי מה פקדון שאין לו רשות להוציאו ת"ל בתשומת יד. אי מה אלו שיש בהן מתנת יד ת"ל בגזל אי מה אלו דברים הנטלים מרשות בעלים ת"ל עשק אי מה אלו דברים שדעת שניהם יודעת ת"ל אבדה: וכחש בה. בגוף הדבר ולא במוצא אי מה אלו דברים שאפשר לדעת דברים שא"א לדעתן כגון המערב מים ביין כו' ת"ל על שקר כל שיש שקר אי מה אלו דברים שאין מזיקין דברים המזיקין תוצא אדם באדם קנין בקנין אדם בקנין קנין באדם מנין ת"ל על אחת מכל אשר כו' אי מה אלו דברים המשלמין את הקרן תשלומי כפל ד' וה' וכו' ת"ל ומעלה מעל ריבה: מעל בה'. לרבות קדשי קלים: (כב) לחטא בהנה. פרט לאומר חבלת בי בשבת דלקת גדישי וכו' אמר לו אביו חבלת בי ועשית בי חבור' והוא כופר דקם בדרבה מיניה: (כג) והשיב את הגזלה. הגזילה עצמה יכול דוקא את הגזילה עצמה ת"ל ושלם יכול משיב ומשלם שהרי הגונב משלם כפל ת"ל גזילה הגזלה משלם. יכול דוקא משלם ת"ל הגזילה הא כיצד כשהגזילה בעין ישיב את הגזילה ואם לאו ישלם ד"א הגזילה כעין שגזל וכו' (אינו בת"כ רק בב"ק סו') פרט לשינוי שקונה: אשר גזל. פרט לגזל אביו שאינו משלם חומש ואשם יכול לא ישיב כל עיקר ת"ל הגזילה וכן בעשק ובפקדון ועדיין אני אומר אימתי אינו משלם בזמן שלא נשבע לא הוא ולא אביו נשבע הוא ולא אביו כו' הוא ואביו מנין ת"ל גזל עשק הפקד מצא. ועדיין אני אומר אימתי משלם קרן בזמן שנשבע הוא ואביו הוא ולא אביו כו' ת"ל גזילה ועושק ופקדון ואבדה מניין ליתן את האמור למעלה למטה ת"ל מכל אשר כו'. ד"א וכחש בעמיתו כלל. בפקדון כו' פרט. או מכל כו' כלל. מה פרט מפורש דבר שגופו ממון כו' (אינו בת"כ רק בשבועות דף לז:): (כד) מכל אשר ישבע עליו. עד שיהא במתכוין לו מכאן שחייבין על זדון שבועה ועל שגגתה עם זדון הפקדון כו': ושלם אתו. ולא כפל: בראשו. ולא תשלומי ד' וה' יכול הטוען טענת גנב שישלם חומש ת"ל בראשו וחמישתו המשלם בראש כו': לאשר הוא לו. ולא שלוחו יכול לא יתן לשליח ב"ד ת"ל יתננו: ביום אשמתו. בה"א כשעת הוצאה: (כה) ואת אשמו. הפסיק הענין שאשם משלם עם הכפל שלא כדר"ש (אינו בת"כ רק בב"ק סה: וע"ש הפלוגתא): יביא. ואפילו לאחר יו"כ: ונסלח לו על אחת. שחייב על כל א' וא' כיצד היו ה' תובעין אותו תן לנו פקדון תשומת יד כו' ת"ל לאחת יכול אם נשבע כאחת [ור"ל שכלל הכל כאחת ולא פרט כל א'] ת"ל על אחת כו': בה. פרט לפחות משוה פרוטה:

פרשת צו

ו (א) כל מקום שנאמר אהרן מרבה אף את בניו וכ"מ שנאמר בני ישראל נאמר ואמרת לרבות את גרים : (ב) זאת העלה . היא . העלה . הרי ג' מיעוטין פרט לשנשחט בלילה ושילא דמה ושנשפך דמה : כל הלילה . שיהא נושא בביאת השמש והם מתעכלין והולכין כל הלילה . א"ל אלא דברים שקרבין בלילה דברים שדרכן לקרב ביום מנין כגון הקומץ והקטרת וכו' ת"ל תורת העלה ריבה . או אינו אלא שלא יהא מעלה מן הארץ כל הלילה ת"ל לא ילין חלב חגי כו' : עד הבקר . מה ת"ל אם אינו ענין לאברים תנהו ענין לאח"ד שתורמין כל הלילה מניין לאש מזבח הפנימי שלא תהא אלא ממזבח החיצון תלמוד לומר אש המזבח תוקד בו וזו מערכה שניה של קטרת אש מנורה מניין ת"ל אש תמיד אש מחתה מניין ת"ל ולקח מלא המחתה גחלי אש מלפני ה' איזה דבר שמקצתו לפני ה' זה מזבח החיצון . ובירושלמי יליף ה' מערכות מפסוק זה מנין לעשותם מערכה ליו"כ ת"ל והאש על מזבח כו' . ובער עליה הכהן זו מערכה לעיכול אברים וערך עליה העלה זו מערכה גדולה והקטיר עליה זו מערכה שניה של קטרת אש תמיד לקיום האש הרי חמשה : (ג) בד . של בוץ ושיהא שזור : ילבש . להביא מגבעת ואבנט ד"א לרבות את השחקים [יומא יב:] ר' דוסא אומר להביא בגדי כה"ג וכו' : והרים . ונאמר להלן והרים מה להלן קומץ אף כאן קומץ (יומא כד׳ ור"ל שיסער מן הדשן מלא קומץ לכל הפחות ועיין שם ברש"י) : והרים . יכול עצים ת"ל עלה יכול אברי עולה תלמוד לומר אשר תאכל האש הא כיצד חותה מן המעוכלות הפנימיות ד"א אשר תאכל האש לאברים ופדרים שמחזיר למערכה (יומא מה:) ד"א עיכולי עולה אתה מחזיר ואי אתה מחזיר עיכולי קטרת : ושמו אצל המזבח. (עיין סוף תמורה) ושמו כלו ושמו בנחת ושמו שלא יפזר : אצל . סמוך : (ד) ופשט ולבש . יכול כדרך של יו"כ מקים לבישה לפשיטה : (ה) והאש כו' . מניין שהמכבה עובר בל"ת ת"ל לא תכבה : בבקר בבקר . בתמיד לא נאמר אלא בקר א' ובקטרת נאמר ב"כ בבקר בבקר יקדים מכשיר את הקטרת לקטרת ובנרות נאמר ג"כ בבקר בבקר כשה"א בהיטיבו את הנרות יקטירנה נרות קודם לקטרת ובער כו' כהן א' בשני גזירות (אינו בת"כ רק ביומא כו:) ומניין שהוא אחר שניה של קטרת ת"ל ובער עליה ולא על הכרתה (יומא לג׳) מנין שיעשה מערכה שתקבל עליה כל העולות ת"ל העולה . מנין לאימורי קדשי קדשים וק"ק ת"ל חלבי השלמים . ומניין הקומץ והלבונה ת"ל והקטיר כל הקטרת יהיה עליה יכול אף הקטרת ת"ל וערך עליה והקטיר עליה ב' פעמים עליה : (ו) אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה . תמיד אף בשבת אף בטומאה : לא תכבה . אף במסעות : (ז) וזאת כו' . זאת אינה נוהגת בבמה : הקרב אתה . כשרה ולא פסולה . אתה . כלה כאחת : בני אהרן . ולא בנות אהרן : (ט) והנותרת ממנה יאכלו . שיאכלו עמה חולין ותרומה בזמן שהיא מועטת : מצות תאכל . מצה : תאכל . אפילו כל שהוא : במקום קדש . יכול במחנה לויה ת"ל בחצר אהל מועד מניין לרבות הלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש ת"ל במקום קדוש : יאכלוה . שלא יאכלו עמה חולין ותרומה בזמן שהיא מרובה . יאכלוה . כשרה ולא פסולה : (י) לא תאפה חמץ . הואיל ונאמר לא תעשה חמץ יכול לאו אחד על כלם ת"ל לא תאפה אפיה בכלל היתה וכו' : מאשי כו' . א"ל אלא מנחה מניין לכל הקדשים ת"ל קדש קדשים יכול אם חלקוה פסולה (ר"ל אם חילק הקדשים קודם הקרבת האישים) ת"ל היא : כחטאת וכאשם . יש מהן כחטאת ויש מהן כאשם . מנחת חוטא הרי היא כחטאת לפיכך קמצה כו' עיין רש"י ז"ל : (יא) כל זכר . עיין רש"י לרבות בעלי מומין למחלוקת . וכשהוא אומר למטה כל זכר לרבות אפילו בעלי מומין קבועין . וכשה"א עוד למטה כל זכר לרבות אפי' מתעי אמו : חק עולם . לבית עולמים : לדרתיכם . לדורות : כל אשר יגע בהם יקדש . יכול אפי' שלא בלע ת"ל בהם יכול אם נגע במקצתה כלה פסול ת"ל אשר יגע כיצד חותך מקום הבלוע : (יג) זה קרבן אהרן וכו' . יכול אהרן ובניו יקריבו כאחד ת"ל ובניו אשר יקריבו יכול בניו כה"ג כשה"א למטה והכהן המשיח כו' הרי כה"ג אמור אלא בניו כהנים הדיוטים : ביום המשח . כשהם מתחנכים לעבודה ואם לא הביאו א' כה"ג וא' כהן הדיוט עבודתן פסולה : ביום המשח . אין כה"ג נמשח אלא ביום : אתו . אין מושחין ב' כה"ג כאחד : ביום המשח . מיום שנמשח מביא עד עולם שנא' מנחה תמיד : מנחה . הרי היא ככל המנחות ללבונה : תמיד . אף בשבת אף בטומאה : (יד) על מחבת . שטעונה כלי : בשמן . להוסיף לה שמן איני יודע כמה ת"ל תמיד מה תמיד ג' לוגין אף כאן ג' לוגין : תעשה . אף בשבת אף בטומאה שליםתן ועריכתן ואפייתן דוחה שבת : תעשה מרבכת . שנעשית ברותחין ואין לנו מורבכת אלא זו ובתודה ובמלואים : תקריב . אף לאחר מוספין : תפיני . תאפה נאה ר"א אומר תאפה נא שמטגנה בתחלה כו' : פתים . שכופל א' לב' וב' לד' וכו' יכול מה אהרן מביא בכל יום ודוחה שבת וטומאה ומביא חלאין וג' לוגין לעשרון ורבוכה אף בניו כן ת"ל זה קרבן : (טו) המשיח . יכול אף משוח מלחמה ת"ל תחתיו מבניו את שבנו עומד תחתיו מביא עשירית האיפה יצא משוח מלחמה שאין בנו עומד תחתיו ומניין שאין בנו עומד תחתיו ת"ל שבעת ימים כו' אשר יבוא כו' את שבא אל אהל מועד בנו עומד תחתיו כו' אין לי אלא משיח מרובה בגדים מניין ת"ל והכהן : מבניו . מלמד שבנו קודם לכל אדם שבעולם יכול אפי' שאין ממלא מקומו ת"ל ואשר ימלא כו' מניין לכ"ג שמת ולא נתמנה כהן אחר תחתיו שקריבה משל יורשים ת"ל מבניו יעשה כו' יכול לחצאין ת"ל אתה כלה רש"א נאמר כאן חק עולם ונאמר להלן חק עולם מה להלן משל ציבור אף כאן משל ציבור : (טז) וכל מנחת כהן . ולא מנחת כהנת מנחת נדבתו מניין ת"ל כל.מקצתה מניין ת"ל תהיה אפי' כל שהוא : (יח) זאת תורת. הואיל ונאמר יאכלנה ואשר יזה כו' יכול אין טעון כבוס אלא חטאת החיצונית חטאת הפנימית מניין ת"ל תורת תורה אחת לכל החטאות יכול אף חטאת העוף ת"ל זאת : קדש קדשים . לרבות זבחי שלמי צבור לצפון : היא . פרט לתודה ואיל נזיר : (יט) המחטא . פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן : אתה . ולא שמיזה דמה למטה :

יאכלנה . כשרה ולא פסולה : (כ) בבשרה . ולא בעצמות וגידים וקרנים וטלפים : ואשר יזה . ולא שכבר הוזה [אינו בת"כ רק בזבחים צ"ה ע"ב ועיי' שם צ"ג] : מדמה . ולא מדם קדשי קדשים . מדמה . כשרה ולא פסולה . מדמה ולא מרוצצה : על הבגד . יכול נתז על מקצת הבגד שיהא כל הבגד טעון כבוס ת"ל אשר יזה עליה לא אמרתי לך אלא מקום הדם בלבד : יזה . ממקום שכשר להזות פרט שנתז מצואר על הבגד ושנשפך מכלי כו' : בגד . מניין עור שהופשט ת"ל אשר יזה יכול אף עד שלא הופשט ת"ל בגד דר"י ר"א אומר בגד להוציא עור : אשר . לרבות השק : (כא) אשר תבשל . מנין שעירה לתוכה ת"ל בו ישבר : ואם בכלי נחשת . מניין כל כלי מתכות ת"ל ואם : בשלה . מלמד שמבשל ושונה ומשלש אין לי אלא כלי נחשת שמבשל כו' כלי חרס מניין ת"ל ישבר ואם כו' רש"א בישל בו כו' : ומרק ושטף . מריקה בחמין שטיפה בצונן ורא"א מריקה כמריקת הכוס ושטיפה כשטיפת הכוס : ומרק . יכול במ' סאה ת"ל במים : (כב) כל זכר בכהנים יאכל אתה . כשרה טעונה מריקה ושטיפה ולא פסולה : קדש קדשים היא . כל הקדשים למריקה ושטיפה : אתה . פרט לתרומה : (כג) חטאת . חטאת בלבד . וכל חטאת . בין חטאת יחיד בין זכר בין נקבה : מדמה . אפי' מקצת דמה יכול אפי' יצא אחד מהן לחוץ ת"ל אשר יובא ואין היוצא פסול : אל אהל מועד . שילה ובית עולמים מניין ת"ל בקדש : בקדש באש . שסריפתה בקדש מניין פסולי ק"ק ואימורי קק"ל ת"ל וכל כו' . בקדש באש תשרף . מכאן אמרו בשר ק"ק שנטמא בין מבפנים כו' :

ז (א) וזאת תורת האשם קדש קדשים הוא . זאת תורת . הואיל ונאמר במצורע כי כחטאת האשם יכול דמו למעלה ת"ל תורת האשם תורה אחת לכל האשמות שיהא למטה מנין לדם האשם שנתערב בדם שלמים שיזרק ת"ל ק"ק : ואת דמו יזרוק . יכול אפילו חיים ת"ל הוא . מה יעשה ירעה : ואת דמו יזרק . שהמקבל צריך להיות בצפון (אין זה בת"כ אולם בזבחים דף מח׳ נדרש זה שהמקבל צריך להיות בצפון מן ולקח הכהן . לו יקח וע"ש) : (ה) אשם הוא . הוא קרב ואין תמורתו קריבה : (ו) כל זכר כו' יאכלנו כו' . קדש קדשים . לרבות זבחי שלמי צבור לצפון : הוא . פרט לתודה ואיל נזיר : (ז) כחטאת כאשם . תורה אחת לסמיכה : (ח) עלת איש . פרט לעולת הקדש דר"י (והוא כדעת ר' יהושע בשקלים דף ו"ו) . עלת איש . אין לי אלא עלת איש עלת גרים נשים ועבדים מנין ת"ל עור העלה ריבה א"כ למה נאמר עלת איש עולה שעלתה לאיש פרט לשנשחטה חוץ לזמנה וחוץ למקומה יכול אפי' שהפשיטה שלא לשמה הואיל ולא עלתה לבעלים לשם חובה לא יהיו הכהנים זוכין בעורה ת"ל עור העולה ריבה אין לי אלא עור העולה עורות ק"ק מניין ת"ל אשר הקריב יכול שאני מרבה אף קק"ל ת"ל עולה מה עולה מיוחדת ק"ק יצאו קק"ל (וזה סדקן שלא פרט לקק"ל . איש פרט לחוץ לזמנה ולר"י עולת הקדש. עולה ריבה של נשים. העולה ריבה שלא לשמה) : (ט) וכל נעשה במרחשת . על שם כליהם נקראו ולא על שם מעשיהם מה תנור כלי אף מחבת ומרחשת כלי : לכהן . יכול לו לבדו ת"ל לכל בני אהרן כו' יכול לכולן ת"ל לכהן הא כיצד לבית אב עיין רש"י ז"ל . מניין שאין חולקין זבחים נגד מנחות ת"ל וכל מנחה אשר כו' מנין שאין חולקין מנחות נגד עופות ת"ל וכל נעשה במרחשת . מניין שאין חולקין מנחות נגד מנחות ת"ל וכל מנחה בלולה בשמן ומנין שאין חולקין מחבת נגד מחבת ומרחשת כו' ת"ל וחרבה אין לי אלא ק"ק קק"ל מניין ת"ל איש כאחיו אם על תודה כו' . איש חולק ואפי' בעל מום ואין קטן חולק אפי' תם : (יא) וזאת תורת . לנהוג זמן בבמה (ר"ל מדכתיב בוה"ו) וזאת תורת כו' אם על תודה מה שלמים טעונה סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק אף תודה לפי שיצא לדון בדבר חדש . ומה שלמים באים מן המעשר כו' אף תודה ומה שלמים פירש מן המעשר מביא לא פירש לא אף תודה . ומניין ללחם שקרב מן המעשר ת"ל השלמים אשר יקריב ומה שלמים פירש מן המעשר יביא מן המעשר לא פירש לא יביא כו' אמר הרי עלי תודה מן החולין ולחמה מן המעשר הואיל ופירש יכול יביא ת"ל השלמים אשר יקריב באמן שמביא תודה מן המעשר מביא לחמה אבל אמר תודה מן החולין אע"פ שאמר לחמה מן המעשר יביא מן החולין ומה שלמים לקוח בכסף מעשר שני אף לחם כו' פרט לחטי מעשר שני . ומניין לאומר הרי עלי שלמים שלא יביא אלא מן החולין ת"ל וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר להקיש כל הבא מן הצאן והבקר לפסח מה פסח שהוא בא בחובה ואינו בא אלא מן החולין אף כל שהוא חובה לא יביא אלא מן החולין : (יב) תודה יקריבנו . המפריש תודה ואבדה והפריש אחרת תחתיה ואח"כ נמצאת הראשונה שאיזה שירצה יקריב ויביא עמה לחם מנין ת"ל בפסוק שלמעלה יקריב יכול שתיהן טעונין לחם ת"ל יקריבנו ומניין לרבות ולדות ותמורות ת"ל אם על . יכול כלן טעונין לחם ת"ל התודה תודה טעונה לחם ולא ולדות ותמורות : (יב) והקריב על זבח . לחייב על כל זבח וזבח : בשמן בשמן . שני פעמים ריבוי אחר ריבוי למעט מלוג לחצי לוג : וסלת מרבכת . מנין לחלות שיהיו סלת ת"ל חלות חלות לגז"ש מנין לרקיקין ת"ל מצות מצות : בלולת . ריבה רביעית למרבכת : (יג) על חלת לחם חמץ . נגד חמץ יביא מצה : על חלת לחם . מלמד שאין הלחם מתקדש עד שתהא שחיטתה לשמה : תודת שלמיו . לרבות שלמי נזיר לעשרה קבין ירושלמית ולרביעית שמן : (יד) והקריב ממנו . מן המחובר : אחד . שלא יטול פרוסה : מכל . שיהא כלן שוות : קרבן . שלא יטול מאחד על חבירו : תרומה . איני יודע כמה נאמר כאן ממנו ונאמר להלן ממנו מה להלן א' מעשרה אף כאן א' מעשרה איני יודע מכמה חלה וכו' : ובשר כו' . אין לי אלא תודה אף הלחם מניין ת"ל קרבנו ולדות ותמורות מניין ת"ל ובשר חטאת ואשם מניין ת"ל זבח מנין שלמי נזיר ושלמים הבאים מחמת פסח ת"ל שלמיו : עד בקר . אבל נאכל כל הלילה א"כ למה אמרו חכמים עד חצות עיין רש"י אבל אין המחשבה פוסלת בו עד עמוד השחר : (טז) ואם נדר כו' . אין לי אלא שלמים מניין לחגיגה הבאה עם הפסח והבאה בזמנה ולתשלומין ושלמים הבאים בתוך המועד ולאחר המועד ת"ל ואם נדר ומניין לתמורות וולדות ת"ל או נדבה מניין לבכור ומעשר ת"ל זבח : ביום הקריבו ס' יכול ליום אחד ת"ל וממחרת יכול מצוה לאכול לב' ימים ת"ל והנותר ממנו יאכל

מצוה

מניח לאכול בראשון: והנותר. יכול אם הותירו כלו פסול ת"ל יאכל אפילו כלו: (יז) והנותר מבשר. ולא מגידין ועצמות וקרנים וטלפים: הזבח. פרט לעובר ושליא יכול יהא נאכל אור לשלישי ת"ל עד יום בעוד יום הוא נאכל כו' יכול ישרף מיד ת"ל ביום כו' ביום הוא נשרף ואינו נשרף בלילה: ישרף. אף לאחר שלישי: (יח) ואם האכל. במחשב הכתוב מדבר עיין רש"י ז"ל עד ואינו נפסל בשלישי או אינו אלא בכהן ת"ל אותו בזבח מדבר. בן עזאי אומר אותו בבל ירצה ולא מאחר נדרו בבל ירצה. אין לי שמחשבה פוסלת אלא בזריקה שחיטה קבלה הולכה מניין ת"ל האכל יאכל יכול אף בשירי הדם והקטרה ואכילת בשר ת"ל המקריב והלא זריקה בכלל היתה ולמה יצאתה להקיש אליה מה זריקה שמעכב כפרה אף כו' יצא כו' שאין מחשבה פוסלת אלא בדבר הראוי כו' אין לי אלא במחשב לאכול בשר מניין למחשב על זריקה ושירים והקטרה ת"ל האכל יאכל אכילת אדם ואכילת מזבח מניין לזבחים הנאכלין ליום א' שמחשבה פוסלת בשני ת"ל ואם האכל יאכל כו' יכול השוחט לנכרי ולטמאים יהא בלא ירצה ת"ל אותו כו' אין לי בלא ירצה אלא ששחט חוץ לזמנו וחוץ למקומו מנין לנשחט בלילה כו' וכל הפסולין ת"ל לא ירצה כו' יכול יהו חייבין עליו כרת ת"ל אותו כו' (מכאן עד והנפש אינו בת"כ רק בזבחים דף כ"ח כ"ט וע"ש): ביום השלישי. שיהא מפולש בדם בבשר באימורין: לא יחשב. שאינו רשאי. לא יחשב לו. שמחשבה אוסרת מוציא מידי פיגול: פגול יהיה. אם אינו ענין לחוץ לזמנו ת"ע לחוץ למקומו: יהיה. שמצטרפין זה עם זה: והנפש. ולא הציבור: האכלת. ולא המאכלת. האכלת. אכילה בכזית: ממנו. פרט לחוץ למקומו: עונה תשא. לגז"ש נאמר כאן עונו תשא ונאמר בנותר עונו ישא מה להלן בכל הקדשים אף כאן בכל הקדשים: (יט) והבשר. (פסחים כ"ד:) מניין לרבות עצים ולבונה ת"ל והבשר. יכול טמא מטמא בשר קודש במשא ת"ל אשר יגע: והבשר. לרבות אימורי קדשים קלים לטומאת בשר (שם). ד"א והבשר לרבות בשר הפנימי שהוא מותר. מכאן אמרו אבר שיצא מקצתו חותך כו' ובמוקדשין כו': בכל טמא. אף בשני שנקרא טמא שנא' כל אשר בתוכו כו' ולמדנו לשלישי מן התורה ורביעי מק"ו (שם יט): כל טהור. ודאי ולא ספק ולמעלה בבשר אשר יגע וכו' ודאי ולא ספק מכאן כל שיש בו דעת לשאול כו' (סוטה כ"ט). כל טהור. לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך והבשר תאכל יכול לא יאכלנו שלמים אלא הבעלים בלבד ק"ו מפסח ת"ל כל טהור כו'. כל טהור כו' והנפש אשר כו' הנאכל לטהור חייב עליו משום טומאה יצא האוכל לפני זריקת דמים ופסח הבא בטומאה שאכלו ממנו זבין כו': (כ) מזבח. להוציא פיגול שלא היה לו שעת הכושר: השלמים. מה שלמים שהן קדשי מזבח (שבועות ד' ז'. וע"ש ברש"י) פרט לקדשי בדק הבית: אשר לה'. לרבות הלן והיוצא שחייבין עליו: הנפש ההיא. ולא שוגג ולא אנוס ולא מוטעה: (כא) כי תגע. ולא במשא: בכל טמא. מניין לרבות אימורי קק"ל ת"ל אשר לה' (פסחים כ"ד:): מבשר זבח. ולא גידין כו' ונכרתה כו' (שבועות ז') ג' כריתות א' לכלל וא' לפרט כו' וא' לדברים שאין נאכלין כגון לבונה: (כג) בני ישראל. ולא נכרים: שור וכשב ועז. פרט לבהמה טמאה וחיות ועופות שחלבן מותר (ר"ל בחיות ועופות): כל חלב. לרבות כוי ופחות מכזית לאזהרה: (כד) לכל מלאכה. אפי' למלאכת הקודש טהור: טרפה. פרט לבהמה טמאה שאין במינה טרפה: לא תאכלהו. פרט לנבילת חיה (זבחים ד' ע') ד"א שחל איסור נבילה וטרפה על איסור חלב יכול לא יאכילנו לאחרים ת"ל ואכל יכול חלב שמותר בהנאה הוא טהור חלב שור הנסקל ועגלה ערופה מניין ת"ל כל חלב כו': (כה) כי כל כו' אשר יקריב כו'. אין לי אלא חלב תמימין חלב בעלי מומין מניין ת"ל מן הבהמה חלב חולין מניין ת"ל כי כל א"כ למה נאמר אשר יקריב פרט לחלב דפנות: מן הבהמה. לרבות את הכלאים: הנפש. לרבות את השוחה: (כו) וכל דם. יכול אף דם מהלכי שתים ודם שרצים דגים וחגבים ודם ביצים ת"ל לעוף ולבהמה מה אלו שיש בהן טומאה קלה וחמורה ומין בשר ויש בו איסור אף כו': לעוף. יכול מה עוף שאין בו כלאים אף בהמה ת"ל ולבהמה יכול מה בהמה שאינה באה על בגים אף עוף כו' ת"ל לעוף: (כט) בני ישראל. מניפים ולא נכרים. בני. ולא בנות מניין לרבות גרים ומשוחררים ת"ל המקריב: המקריב. אין לי אלא כהן המקריב בעלים מניין כשה"א ידיו תביאינה הרי ידי בעלים הא כיצד כהן כו' עיין רש"י ז"ל: מזבח שלמיו. פרט לאשם מצורע שאין טעונין תנופה שחוטין. מזבח שלמיו. לרבות זבחי שלמי נזיר שיטענו ג"כ תנופה שחוטין יכול כל הזבח טעון תנופה ת"ל חלב וחזה: יביא את. לרבות את האליה: (ל) את אשי ה'. לרבות ב' כליות: יביאנו. לרבות יותרת הכבד: את החלב על החזה. כשמביאו כו' עיין רש"י. מניין שטעונין הרמה ת"ל אשר הונף ואשר הורם בנין אב לכל הטעון תנופה טעון הרמה: החזה. אפי' נטמאו כולן ונשתייר א' מהן: תנופה. ולא תנופות: לפני ה'. במזרח: (לא) והקטיר. עיין רש"י ז"ל בעוד שהאמורין כו' וכה"א גם בטרם יקטירון כו'. נטמאו אמורין או שנאבדו יכול לא יהיו זכאין בחזה ושוק ת"ל והיה כו': (לב) שוק הימין. זרוע חולין מניין שהוא של ימין (ר"ל במתנות) ת"ל תתנו. זרוע מוקדשין מניין (ר"ל באיל נזיר) ת"ל תרומה: (לג) המקריב. עיין רש"י ז"ל שאינו חולק בבשר. רש"א כל כהן שאינו מודה בעבודה אין לו חלק בכהונה מנין אף היניקות ת"ל מבני אהרן כל עבודה שמסורה לבני אהרן: (לד) התנופה. זו תנופת הסל של נזיר: התרומה. זו תרומת לחמי תודה: לקחתי מאת בני ישראל. ראוים היו ישראל וכשנתחייבו נטלתי מהם יכול אם יזכו ינתן להם ת"ל לחק עולם לעולמי עולמים יכול אף הקדשים חייבים במתנות ת"ל ואתן אתם כו' אין לך אלא מה שאמור בענין: מאת בני ישראל. מרצון בני ישראל: (לה) זאת משחת אהרן ומשחת בניו. כדאי אהרן לעצמו ובניו לעצמם ר"א יכול צריכין לשמן המשחה לע"ל ת"ל זאת משחת כו': מאשי ה'. מלמד שאף האישים סייעו: ביום וכו'. מלמד שאף היום סייעו: (לו) אשר צוה ה'. אר"ש מניין שהיו ישראל מפרישין מתנות כהונה מהר סיני ולא זכו בהן אהרן ובניו עד שזכו בשמן המשחה ת"ל אשר צוה כו': חקת עולם. לבית עולמים: לדרתם. לדורות (מכאן עד ביום צותו הכל בזבחים צ"ח. ומנחות בג'): (לז) זאת התורה לעולה. מה עולה טעונה כלי אף כו': למנחה. מה מנחה מקדשת הנוגע בבליעה אף כו': ולחטאת. מה חטאת בידו הימנית אף כו': ולאשם. מה אשם עצמותיו מותרין אף כו': ולמלואים. מה מלואים הנותר בשרפה שנא' ושרפת את כו' אף כו' ד"א מה אשם אין שפיר ושליא קדוש בו אף כו' והיתר עצמות ילפינן מג"ש נאמר באשם לו יהיה ונאמר בעולה לו יהיה מה אשם כו': ולזבח השלמים. מה שלמים לשמן אף כו': (לח) ביום צותו. מלמד שדברות מדבר סיני לא נאמרו אלא ביום. דברות אה"מ מניין ת"ל במדבר סיני באהל מועד מקיש דברות אהל מועד לדברות סיני מה אלו ביום אף כו': להקריב את קרבניהם. זה בכור ומעשר ופסח: ביום צותו. מלמד שכל הקרבנות אין קרבין אלא ביום:

ח (ב) קח את אהרן ואת בניו אתו. לפי שנאמר ויגף את העם כו' אשר עשה אהרן. במשמע שאהרן נתרחק וגם בלבו של משה היה שנתרחק שנא' ובאהרן התאנף. ובלבו של אהרן היה שנתרחק שנא' קרב אל המזבח לכך נאמר קח את אהרן מכאן ידע שנתקרב אהרן. ד"א כפירש"י קחנו בדברים וכן קח את הלוים וכן קח לך את יהושע: ואת הבגדים. אלו הבגדים אשר הפקדתיך עליהם שנאמר ואלה הבגדים אשר יעשו כו': ואת שמן המשחה. זה שמן המשחה שהפקדתיך עליו שנאמר ועשית אותו שמן כו': ואת פר החטאת. שנא' והקרבת את הפר כו': ואת שני האילים. שנאמר ואת האיל האחד תקח כו' ואת האיל הב' תקח כו': ואת סל המצות. שלא כסדר האמור להלן אמור כאן (ואעפ"כ הכל אחד עיין ק"א): (ג) ואת כל העדה הקהל. עשה במעמד כל העדה שיהיו נוהגין קדושה בכהונה: (ד) ויעש משה כו'. כשם שהסדיר עבודת מקדש כך הסדיר כהונה ולויה: (ה) זה הדבר. להלן נאמר זה הדבר לרבות מכנסים ועשירית האיפה וכאן נאמר זה הדבר ללמד שאפי' מקרא פרשה מעכבת (הכל ביומא דף ה:): (ו) וירחץ אתם במים. באותה שעה זכו לקידוש ידים ורגלים ולטבילת יו"כ: (ז) ויתן עליו כו'. מלמד שנעשה משה סגן לאהרן מפשיטו ומלבישו וכן עשה לו במותו שנא' קח את אלעזר בנו והפשט שמפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה מלובשין שתחתיהן: ויחגר אותו באבנט ויחגר אתם. (הוא ביומא דף ה' ט) מכאן שאהרן ואח"כ בניו וי"א שאהרן ובניו בבת אחת שנא' וחגרת אותם אבנט. ומ"ש כאן ויחגר אתו ללמד שאבנטו של כה"ג לא זהו אבנטו של כהן הדיוט: (י) ויקח משה את שמן המשחה. רי"א שמן המשחה שעשה משה במדבר מעשה נסים בו כו': וימשח את המשכן. ולא כמשיחת אהרן ובניו שלאחר שמלבישן היה מושחן וכה"א כשמן הטוב כו' שיורד על פי מדותיו אבל משכן וכליו כל כלי וכלי טעון משיחה שנא' וימשח את המזבח ואת כו': (יג) ויקרב משה את בני אהרן. שנעשה ג"כ סגן לבניו: (יד) ויגש את פר החטאת. כאן נקרא פר החטאת: ויסמך אהרן ובניו. מפני שהן קרבנותיהם: (טו) וישחט ויקח משה. שכל ז' ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה הוא היה שוחט וזורק וכו' והכהן רואה מלה"ד לאשה שנפלת כשהיא קטנה ופסקו עם אמה שתשמש עד שתלמוד בתה כך כו': ויקדשהו לכפר עליו. כפרה זו למה מפני שדחקו ישראל והביאו נדבה למשכן מקצתן שלא בטובתן: (טז) ויקח את כל החלב אשר על הקרב. כאן למד הקרבת חלבים והימורים מפרים ושעירים הנשרפים וכן שחיטה וזריקה וסמיכה וכן לעולה הפשט ונתוח ואף שלא כתיב הפשט כאן אין נתוח בלא הפשט וכן רחיצת קרב וכרעים וכן בשלמים שחיטה כו': (יח) ויקרב את האיל השני למה נאמר שני ללמד שמעכבין זה את זה וכן הפר ושני אילים וסל המצות כולן מעכבין זה את זה: (כב) איל המלואים. שמושלם על הכל והן שלמים לאהרן ובניו: ויסמכו. סמכו ידיהם עליו בשמחה ועשו יו"ט: (כג) ויקח משה מדמו. הפר היה טעון שש מתנות. זריקה. מתן סביב. הזאה. חיטוי. יציקה. כפרה. והשני ב' מתנות. זריקה. ומתן סביב. והשלישי היה טעון י"ג מתנות. זריקה. מתן סביב. ובהונות אהרן ובניו. והזאה על אהרן ובניו ועל בגדיהם (נ"ל דלא חשיב רק הזאת בגדי בני אהרן ולא בגדיו כי היו מתקדשים בהזאה עצמה ובהכי סליק חושבן): (לא) בשלו את הבשר כו'. כמו שנא' להלן ואכל אהרן ובניו: (לב) באש תשרפו כו'. מלמד שהמלואים מותרם בשרפה וזה שאמר להלן ולמלואים: (לג) ומפתח אהל מועד כו'. מכאן אמרו בכ"ג באדר קרבו מלואים כו': כי שבעת ימים ימלא את ידכם. כל שבעת ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומקריב קרבנותיו עליו ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פרקו: (לד) צוה ה' לעשת לכפר. עיין רש"י ז"ל. ד"א לכפר כפרה זו הכפר עליכם עד תחה"מ: (לו) ויעש אהרן ובניו. שש ושמחים לקבל מפי משה כשומעין מפי הקב"ה: ביד משה. כדאי השליח לשולחיו כדאי המצוה למי שנצטוה:

פרשת שמיני

ט (א) ויהי (מגילה יו"ד:) מלמד שהיתה שמחה לפניו כיום שנבראו בו שמים וארץ כתיב כאן ויהי וכתיב להלן ויהי ערב ויהי בקר: ביום השמיני. איני יודע אם שמיני לאדם אם שמיני למנין כשה"א ז' ימים ימלא את ידכם הוי אומר שמיני למנין ואותו יום נטל י' עטרות כו' ראשון למעשה בראשית כו': קרא משה. לפי שכבד המקום לאהרן תחלה שנא' ועלית אתה ואהרן עמך אף משה כבד לאהרן וקרא תחלה לאהרן כו': (ב) קח לך עגל. אמר לו אע"פ שנתרצה המקום לכפר על עונותיך צריך אתה ליתן לתוך פיו של שטן שלא ישנאך בביאתך למקדש ויבא עגל ויכפר על מעשה עגל ובישראל שיש להן עוד אחת וישחטו שעיר עזים לכך הוצרכו לשעיר ועגל. ולפי שנדמה עבירה ג"כ לשור שנאמר וימירו את כבודם כו' בתבנית כו' לכך הוזקק ג"כ לשור: לפני ה'. ה"ל עבירה שאתה מהירא ממנה כבר נשחטה לפני המקום: (ד) כי היום ה' נראה אליכם. אמרו לו וכי האיך מקלסים את המלך ואין רואין פני המלך אמר ע"מ כן כי היום כו': (ה) ויקחו כו' אשר צוה כו' בזריזות כו': ויקרבו כל העדה. קרבו כולן בשמחה משל לאדון שכעס על אשתו לאחר ימים נתרצה כו' מיד הגרה מתגיה כו' והיתה משמשת לפניו יותר מדאי: (ו) ויאמר משה זה הדבר. אמר להם העבירו יצה"ר מלבכם ותהיו כלכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום כשם שהוא יחידי בעולם כך תהא עבודתכם מיוחדת

לפניו

לפניו שנא' ומלתם את ערלת לבבכם כי ה' אלהיכם כו' ואם עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה': (ז) קרב אל המזבח. הגיס דעתך ובוא עבוד עבודתך כי לכך נבחרת לשרת להקב"ה משל לאדון ב"ו שנשא אשה והיתה מתביישת לפניו אמרה לה אחותה על מה נכנסת כו' ד"א לפי שראה את המזבח בתבנית שור ונתירא ממנו לכך נאמר קרב כו': (ח) ויקרב. בזריזות: וישחט את עגל החטאת אשר לו. התחיל בקרבנותיו תחלה ואחר שנפנה מקרבנותיו התחיל בקרבנותיהם לפי שקרבנו מכפר יותר מקרבנם שנא' ועשה את חטאתך כו': (טו) ויחטאהו כראשון. מה ראשון טעון חיפוי וד' מתנות אף כו': (טז) ויעשה כמשפט. הפשט ונתוח וכו' וכל מעשה עולה כו' ד"א (ביצה כ:) כמשפט מה עולת נדבה טעונה סמיכה אף עולת חובה טעונה סמיכה: (יז) וימלא כפו ממנה. נאמר כאן מילוי ונאמר להלן מילוי מה להלן מלא קומצו אף כאן מלא קומצו ומה להלן עלה בידו צרור כו' אף כו': מלבד עלת הבקר. מלמד ששתי מנחות היו שם א' עם העולה וא' בפני עצמה: (יח) זבח השלמים אשר לעם. מכאן למדו שלמים לציבור ובשעה קלה למדו כל העבודות: (כא) ואת החזות כו'. כאן זכו למתנות: (כב) וישא אהרן את ידו. זכו לנשיאת כפים כו': ויברכם. ה"ז ברכה סתומה ופי' להלן יברכך ה' וכו': (כג) ויבא משה ואהרן אל אהל מועד כו'. עיין רש"י ז"ל: (כד) ותצא אש מלפני ה' כו'. כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרומים וליחכה על המזבח מיד וירונו אמרו שירה. ועל אותה שעה הוא אמר רננו צדיקים בה' וערבה לה' מנחת כו':

י (א) ויקחו בני אהרן. אף הם בני אהרן כשמחתם כיון שראו אש חדשה שירדה משמי מרומים וכו' ותאכל את העלה וכו' עמדו להוסיף אהבה על אהבה שנאמר ויקחו אין ויקחו אלא שמחה ד"א כיון שראו שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל אמרו נדב ואביהוא וכי יש לך אדם שמבשל תבשיל בלא אש מיד נטלו אש זרה ונכנסו לק"ק כו'. א"ל המקום אני אכבד אתכם יותר ממה שכבדתם אותי. אתם הכנסתם לפני אש טמאה ואני אשרוף אתכם באש טהורה: ויקריבו כו' אש זרה. יכול אש זרה ממש ת"ל אשר לא צוה אותם הכניסוהו בלא עצה. ר"ע אומר לא הכניסוהו אלא מן הכיריים שנא' ויקריבו לפני ה' אש זרה א"כ למה נאמר אשר לא צוה אותם לא נמלכו במשה רבן ר"א אומר כו' עיין רש"י ז"ל: בני אהרן. מה ת"ל שלא נטלו עצה מאהרן: איש מחתתו. שלא נטלו עצה זה מזה: (ב) ותצא אש מלפני ה'. מלמד שיצאה מק"ק ושרפה נשמתן: ותאכל אותם. ולא בגדיהן שנאמר וישאם בכתנתם וכו' וי"א שריפת נשמה וגוף קיים שנא' וימותו כעין מיתה: לפני ה'. ר"א אומר לא מתו אלא בחוץ מקום שהלוים מותרים לכנוס שנאמר ויקרבו וישאום בכתנתם כו' א"כ למה נאמר וימותו לפני ה' נגפן המלאך ודחפן לחוץ. ר"ע אומר לא מתו אלא מבפנים שנא' וימותו לפני ה' א"כ למה נאמר ויקרבו כו' מלמד שהטילו עליהם היתות של ברזל והוציאם לחוץ: (ג) הוא אשר דבר ה' כו'. עיין רש"י ז"ל שהם גדולים ממני וממך כיון שידע אהרן שבניו מיודעיו של מקום שתק וקבל שכר: וידם אהרן. צדק עליו את הדין וכן יעקב קטנתי וכן בדוד נמקו חבורותי מפני אולתי וכו': (ד) ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן. מכאן אמרו אין הכהנים מטמאין למתים במקום לויים שהרי היו אלעזר ואיתמר: דד אהרן. ממשמע שנא' ובני קהת כו' איני יודע כו' אלא להקיש מעשה עוזיאל למעשה אהרן מה אהרן רודף שלום בישראל אף כו' ומניין שהיה אהרן כו' שנא' ויראו כל כו' ויבכו ל' יום ובמשה כו' וכה"א בקבלה (מלאכי ב' ה') בריתי היתה אתו החיים והשלום שהיה רודף שלום בישראל: (ו) ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר כו'. רא"ה בגדולה מתחילין מן הגדול ובקללה מתחילין מן הקטן שנא' ויאמר ה' אלהים אל הנחש כו': ראשיכם אל תפרעו. נאמר כאן פריעה ונאמר להלן פריעה מה להלן גידול שער אף כאן גידול שער: ובגדיכם לא תפרמו. אל תקרעו בגדיכם: את השרפה. נאמר כאן שריפה ונאמר להלן במיתת ב"ד שריפה מה כאן שריפת נשמה וגוף קיים אף כו': ואחיכם כל בית ישראל. עיין רש"י ז"ל: (ז) ומפתח אהל מועד לא תצאו. מכאן אמרו כ"ג אין יוצא אחרי המטה אלא הוא נכסה והן נגלין הן נגלין והוא נכסה כו' ד"א לא תצאו יכול בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה ת"ל ומן המקדש לא יצא ולא יחלל אימתי אינו יוצא ולא יחלל הוי אומר בשעת עבודה: פן תמתו. מכלל לאו אתה שומע הן: כי שמן משחת ה' עליכם. (אף שאינו בת"כ שבידנו עיין ברמב"ם הלכות ביאת המקדש פ"ב הל' ה' ובכ"מ שם) שיכול אין לי אלא אהרן ובניו שנתרבו בשמן המשחה אם יצאו בשעת עבודה שחייבין מיתה מנין לכהנים של כל הדורות ת"ל כי שמן משחת ה' עליכם לדורות: ויעשו כדבר משה. קיימו עליהן מצות משה רבן שבח לתלמיד שמקיים מצות רבו כו': יין. יכול אפי' כ"ש אפי' מגתו ת"ל שכר לא אמרתי אלא כדי לשכר רביעית יין בן ארבעים יום א"כ מה ת"ל יין לומר לך שמוזהרין על כ"ש ועל מגתו רי"א יין א"ל אלא יין שאר משכרין מנין ת"ל ושכר א"כ למה נאמר יין לומר לך על היין במיתה ועל שאר משכרין באזהרה. ר"א אומר יין ושכר אל תשת שלא תשתה דרך שכרותו (אף שבת"כ שבידנו אינו אם הפסיק אבל בכריתות י"ג איתא אם הפסיק) הא אם הפסיק בו או אם נתן לתוכו מים כ"ש פטור: אתה ובניך כו'. לפי שנאמר ולהורות יכול יהיו חייבים על הוראה ת"ל אתה ובניך כו' ולא תמותו ואין ישראל חייבין מיתה על הוראה וק"ו לכהנים: בבאכם. אין לי אלא בביאה ביציאה מנין נאמר כאן בבאכם כו' ונאמר בבואם אל אה"מ בקידוש ידים ורגלים וכו' מה להלן עשה יציאה כביאה אף כאן כו' ומה להלן אינו חייב אלא בשעת עבודה אף כאן כו' אין לי אלא אהל מועד מזבח מנין וכו' עיין רש"י ז"ל: אהל מועד. מנין לרבות שילה ובית עולמים ת"ל חקת עולם ועוד לרבות יציקות ובלילות ותנופות והגשות וקמיצות והקטרות ומליקות וקבלות והזאות: (י) ולהבדיל. עיין רש"י ז"ל. ומנין למחוסר בגדים ושלא רחוץ ידים ורגלים שמחללין עבודתן ת"ל חק עולם חקת עולם לגז"ש: להבדיל בין הקודש ובין החול. (כריתות יג:) אלו דמים וערכין וחרמים והקדשות: בין הטמא ובין הטהור. אלו הטומאות והטהרות: (יא) ולהורות. אלו ההוראות: את כל החקים. אלו המדרשות:

אשר דבר ה'. אלו ההלכות: אליהם ביד משה. ש גמרא יכול אף המשנה ת"ל ולהורות. ר"י בר"י אומר אינו חייב אלא על ההוראה בלבד (כריתות שם): (יב) בניו. שקולין לו בכבוד ובדמימה: הנותרים. קרובים היו לישרף אלא שריחם הקב"ה על אהרן: קחו את המנחה. זו מנחת נחשון: הנותרת. זו מנחת שמיני: ואכלוה מצות. עיין רש"י ז"ל: אצל המזבח. ולא בהיכל וע"ג המזבח מנין לק"ק ת"ל כי קדש קדשים היא: היא. פרט לתודה ולאיל נזיר ולאיל המלואים ולנחמם: (יג) במקום קדוש כו' כי כן צויתי. עיין רש"י ז"ל: כאשר צויתי. בשעת מעשה א"ל כאשר צוה ה' ולא מעצמי אני אומר (עיין יומא ה'): (יד) במקום טהור. מטומאת מצורע מלמד שנאכלין בירושלים מכאן כו' עיין רש"י ז"ל: ובנתיך. במתנות או אינו אף בחלק ת"ל והק בניך אין חק לבנות: מזבחי שלמי כו'. זבחי שלמי צבור שהיו באותו יום כמ"ש ושור ואיל וכו': (טז) שעיר. זו שעיר נחשון. החטאת. זו חטאת יום השמיני. דרש. זו שעיר ר"ח. דרש דרש. עיין רש"י ז"ל יכול שלשתם נשרפו ת"ל והנה שרף א' ואיני יודע איזהו ת"ל ואותה נתן כו' לכפר זה שעיר ר"ח שנאמר ושעיר עזים אחד לחטאת לה': הנותרם. לא היה פנהם עמהם: (יח) הן לא הובא. א"ל שמא נכנס מדמה לפנים אמר לאו. אין לי אלא לפני ולפנים מנין להיכל ת"ל אל הקדש: בקדש. ומנין שאף שרפתה בפנים ת"ל אכל תאכלו כו' יכול אף אם נטמאת בחוץ שרפתה בפנים ת"ל אותה כו' אותה מה ע כו': (יט) הן היום. ר"נ אומר מפני אנינות נשרפה וז"ש אלה ומת"ל כאלה לרבות כל האמור בפרשת טומאה כו'. ר' יעקב אומר למעט הלוים שמותרים באנינות לשיר. ר"י ור"ש אומרים אם מפני אנינות נשרפה היה להם לשלשתם לישרף. ד"א והלא מותרים באכילה לערב אלא מפני טומאה נשרף ומת"ל אלה. א"ל לא היה לי להסתכל באלו שעשו שלא בעצה ונשרפו: כאלה. א"ל ואם לא אלו בלבד קברתי אלא כו' לא כך הייתי מבזה קדשי קדשים: היום. עיין רש"י ז"ל. רש"א אין אונן אסור בקדשים בלילה אלא מד"ס: (כ) וייטב. עיין רש"י ז"ל א"ר יהודה חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות ואני אומר מי גרם לו שהקפיד אלא טעה. בג' מקומות בא משה מכלל כעס לידי טעות כאן ובמי מריבה ובמדין שנתעלמה ממנו הלכות הגעלה. מכאן אמרו כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא הוא כו' (פסחים ס"ו):

יא (א) לאמר אלהם. לאלעזר ולאיתמר: (ב) דברו. זו דיבור אל ישראל: החיה. עיין רש"י ז"ל ולאומות לא אסר כלום וכן בהמה טמאה נבילה וטריפה (ואבר מן החי) וחלב ודם וגיד הנשה: זאת החיה. מלמד שאחז משה כו' וכן בדגים ועופות ושרצים. ובמ"ס ריש א"ע ארז"ל החיה אשר תאכלו חיה אכול שאינה חיה אל תאכל: מכל הבהמה. מלמד שבהמה בכלל חיה ומנין שחיה בכלל בהמה ת"ל זאת הבהמה איל צבי כו': מכל הבהמה. לרבות את הכלאים. אפי' מין בהמה וחיה שנאמר החיה וכל בהמה: אשר על הארץ. להוציא את שבים שאין צריך סימנים אלו: (ג) כל בבהמה. לרבות את השליא וכו' יכול אפי' יצא מקצתו ת"ל אך ולהלן נאמר בהמה בבהמה. ומנין אפי' הוציא את ידו ת"ל כל. יכול אפי' הוציא ראשו ת"ל אך. ת"ל בן ט' חי בן ט' מת בן ח' מת או חי בחולין ובמוקדשין ובמעשר מנין ת"ל כל מפרסת כו': אתה תאכלו. ולא בהמה טמאה בל"ת מנין ת"ל אך את זה לא תאכלו הגמל כו' ושאר בהמה טמאה מק"ו: (ה) ממעלה הגרה. יש לך מעלה גרה שאין אתה אוכל ואינו טמא וזהו טהור שנולד מטמא יכול אף טמא שנולד מטהור ת"ל הגמל טמא הוא הוא טמא בהווייתו ואין גמל שנולד מטהור טמא (בכורות ו') מנין לה' חטאות מתות ת"ל ממעלי הגרה טמא (בכורות טז') מנין לתמורת פסולי המוקדשין ת"ל וממפריסי הפרסה טמא מניין לחלב. ה' חטאות מתות ת"ל להלן ממעלי הגרה טמאים מנין לחלב פסולי המוקדשין ת"ל וממפריסי הפרסה השסועה טמאים מנין לחלב בהמה טמאה ת"ל גמל גמל ב' פעמים אם אינו ענין לבשרה תנהו ענין לחלבה מנין לטריפות ת"ל וממפריסי הפרסה יכול אפי' אכלה הרדופנין ת"ל נבילה וטרפה כו' מה נבילה שאין כמוה חיה ואינה בת חיים אף טרפה שאין כמוה חיה ואינה בת חיים יצאה זו שכמוה חיה כו': את זה. פרט לבשר מהלכי שתים שאין חייב בל"ת ולהלן נאמר את זה פרט לחלב מהלכי שתים: את הגמל כו' ואת החזיר כו'. אלו נאמר גמל כו': (ח) לא תגעו. מה ת"ל לא תגעו ברגל וזה שארז"ל חייב אדם לטהר עצמו ברגל. אחרים אומרים יכול אם נגע אדם בנבילה ילקה את הארבעים ת"ל ובנבלתם תטמאו כו': (ט) מכל אשר במים. (מכאן עד בימים בחולין סו:) מה ת"ל שיכול התיר במפורש והתיר בסתום מה כשהתיר במפורש לא התיר אלא בכלים (דכתיב בימים במים ובנחלים במים כו' הוא דאית ליה אכול דלית ליה לא תאכלו הא בכלים אע"ג דלית ליה) ומנין לרבות בורות שיחין ומערות שוחה ובותה מכן ת"ל תאכלו מכל אשר במים אימא במים כלל בימים ובנחלים פרט אין בכלל אלא מה שבפרט מים ונחלים אין חריצין ונעיצין לא. במים חזר וכלל כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש מים נובעין אף כל מים נובעין וריבה חריצין נעיצין לאיסורא ומיעט בורות שיחין ומערות להיתרא: בימים. זה ים הגדול שנא' ולמקוה המים קרא ימים: ובנחלים. אלו נהרות שנא' ונהר יוצא כו' אין לי אלא ימים ונהרים שמושכים בימות החמה ובימות הגשמים מנין לרבות שאר מים המושכין בימות החמה ואין מושכין בימות הגשמים עד שאתה מרבה את הביברין ת"ל בימים ובנחלים לג"ש אין לי אלא בעלי עצמות ופרה ורבה מנין לרבות בעלי עצמות ואין פרה ורבה פרה ורבה ואין בעלי עצמות עד שאתה מרבה הגלים והצפרדעים הגדלים במים וניצבה ת"ל כל מכל ומכל. מנין שאפילו אין לו אלא סנפיר וקשקשת אחת ת"ל סנפיר וקשקשת: בימים ובנחלים. אתם תאכלו. תאכלו לרבות טהור שבמעי טמא יכול אף טמא שבמעי טהור ת"ל אותם: תאכלו. לרבות טהור שנכבש עם הטמא יכול אף שנימוק ת"ל אותם: (י) נפש החיה אשר במים. חיס ש חית הים. נפש החיה להביא את הסרני (פי' תוסף הערוך בלשון יוני ורומי מין חית הים מתחיה ולמעלה מין

אשה

נגיעו . שאם העין וכהה כהה והעין הרי היא כמו שהיתה : לא פשה . שאם כנס ופשה פשה וכנס הרי היא כמו שהיתה : והסגירו כו' שנית . שיום ז' עולה לכאן ולכאן בין לפניו בין לאחריו : (ו) וראה הכהן כו' שנית . כהן שראה בראשון ואם מת רואה כהן אחר : והנה כהה . יכול למטה מד' מראות . ת"ל הנגע . הנגע יכול במראיו ת"ל והנה כהה הא כיצד מן הכהה ולא למטה מד' מראות : ולא פשה וכו' מספחת . אע"פ שלא נשתנו מראיה : וכבס בגדיו . שלטמא משכב ומושב : וטהר . שפריעה ופרימה ותגלחת וצפרים [הוא במגילה ח: וע"ש ברש"י] . ד"א וטהר טהור השתא שלטמא בביאה למפרע : (ז) ואם כו' . יכול יהא מסולק ת"ל ואם פשה טמא . אין לי אלא כמראה שלא כמראה מניין ת"ל ואם כו' . יכול הפשיון מטמא בתחלה ת"ל אחרי הראתו אל הכהן יכול אם רואה הכהן שפושה והולך יזקק ת"ל לטהרתו אינו נזקק אלא משעה שרואה אותו אם לטהרה אם לטומאה : (ח) צרעת היא . צרעת מלמד שאין הפשיון מטמא אלא בד' מראות : היא . פרט לפשתה לבהק : (ט) נגע כו' . למדנו לשאת שמטמא במחיה מניין לכל שאר המראות ת"ל נגע צרעת : כי תהיה . ששה פעמים . [הוא בת"כ ריש פ' נגעים ומ"ש ו"ו פעמים היינו א' תחלת נגעים ב' כאן ג' גבי שחין ד' גבי מכוה ה' גבי נגעי ראש ו"ו גבי בהן] פרט לקודם הדיבור . ופרט לנכרי עד שלא נתגייר . ופרט לקטן עד שלא נולד . ופרט לקמט ונגלה . ופרט לראש וזקן עד שלא נקרחו . ופרט לשחין ומכוה וקרת המורדין : באדם . להביא את הבא כלו לבן שהמחיה מטמאתו : (י) וראה כו' . קראו לו לראות נגע א' ונמצא בו נגע אחר מניין שזקוק לו ת"ל וראה כו' : והיא הפכה . ולא שהפכתה חברתה זו שער פקודה שעקביא בן מהללאל מטמא וחכמים מטהרין א"ר עקיבא כו' : והיא הפכה . כלה את כלה ולא כלה את מקצתה כיצד בהרת כחצי גריס ובה שערה אחת כו' : שער לבן . מעוט שער שנים . מחיה יכול כ"ש ת"ל שער לבן ומחיה מה שער לבן מקום ב' שערות אף מחיה כו' . יכול עד שתהא בה שער לבן ומחיה ת"ל צרעת נושנת היא . היא טמאה וא"ל דבר אחר לסעדה א"כ למה נאמר שער לבן ומחיה עד שיהא בה לקבל שער לבן ומחיה יכול שער לבן מצד זה ומחיה מצד זה ת"ל בשאת עד שתהא מבוצרת הא כיצד ב' שערות מכל רוח מרובעות ונמצא ל"ו שערות מקום הבהרת כגריס מרובע : בשר חי . ולא הבוהק : (יא) צרעת . בנין אב לכל צרעת שהן כגריס : נושנת . מלמד שהיא מטמא למפרע (ר"ל אף אם קדמה המחיה לבהרת) : היא . מלמד שמטמא הפוכה : וטמאו הכהן לא יסגרנו . אין מסגירין את המוחלט : לא יסגרנו כי טמא . אין מחליטין את המוסגר : (יב) ואם פרוח תפרח . אין לי אלא הפורח בבת אחת פורחת ותוזרת מנין ואין לי אלא ממטה למעלה ממעלה למטה מנין ואין לי אלא מטמאה לטהורה מטהורה לטמאה מנין ת"ל ואם פרח תפרח מ"מ . אין לי אלא פריחה מטהרת בשאת בשאר מראות מניין ת"ל הצרעת : וכסתה הצרעת . ולא הבוהק : את כל עור הנגע . עור הראוי לקבל נגע פרט לשחין ומכוה המורדין או אינו אלא עור הראוי לקבל נגע כגריס דוקא ת"ל כלו הפך לבן : מראה עיני הכהן . פרט לבית הסתרים : לכל מראה עיני . פרט לכהן שחשך מראיתו מכאן אמרו כו' : (יג) את כל בשרו . להביא בין אצבעות ידים ורגלים ד"א מניין לפרח בכלו אבל לא כחצי עדשה סמוך לראש או לזקן לשחין או למכוה כו' וחזר ראש וזקן ונקרחו השחין ומכוה ונעשה צרבת יכול יהא טהור ת"ל את כל בשרו עד שתפרח בכלו . אין לי פריחה מטהרת אלא לאחר חליטת מחיה בתחלה . מניין לאחר החלט מחיה בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני לאחר החלט שלאחר הפטור וכן בשער לבן ובפשיון בכלן ופריחת הסגר ת"ל וטהר לרבות את כלן : הוא . ולא הפורח מן הטהור : (יד) וביום . יש יום שאתה רואה ויש יום שאי אתה רואה מכאן אמרו חתן כו' עיין רש"י ז"ל : וביום הראות בו . בא ללמד על ראשי אברים שנתגלו שיהיו טמאים יכול כ"ש ת"ל בשר חי מה בשר חי האמור להלן בכעדשה אף כאן בכעדשה כו' דר"מ כו' : בו . מניין אתה אומר פרח בכלו אבל לא בראש וזקן כו' חזר הראש והזקן ונקרחו כו' יכול יהא טמא ת"ל בו בהפך אם חוזר טמא הא אם חוזר בראש וזקן וכו' אין טמא . בשר חי החוזר טמא ולא הבוהק החוזר טמא ולא השער לבן : (טו) וטמאו . בא ללמד על ראשי אברים שנתגלו שטמאים אין לי אלא אחר פריחת החלט בתחלת מחיה מניין אחר החלט מחיה בסוף שבוע ראשון כו' ת"ל וראה הכהן את הבשר החי וטמאו לרבות את כלן : הבשר החי טמא הוא צרעת הוא . הוא להוציא את הבא כלו לבן שחזרו בו ראשי אברים שהוא טהור . אין לי אלא מתוך הפטור מתוך החלט מתוך הסגר מניין ת"ל טמא הוא צרעת הוא להוציא את כלן שטהור : (טז) או כי ישוב כו' . בא ללמד על ראשי אברים שנתגלו וחזרו ונתכסו שטהורים ומנין שאפילו מאה פעמים נתגלו ונתכסו טהור ת"ל או : ונהפך ללבן . אפילו למראה בוהק . אין לי ראשי אברים שנתגלו וחזרו ונתכסו שטהורין אלא לאחר פריחת החלט מחיה בתחלה מנין אחר כו' ת"ל : (יז) וטהר הכהן את הנגע טהור הוא . טהור לרבות את כלן : הוא . להוציא את שבא כלו לבן בתחלה שהוא טמא : (יח) ובשר כו' שחין . יכול מורד ת"ל ונרפא יכול ננקת ת"ל שחין הא כיצד עד שתקרום כקליפת השום וכה"א למטה צרבת השחין אין לי אלא עלה מאליו מנין לקה בעץ כו' ושלפני הדיבור בנכרי עד שלא נתגייר בקטן עד שלא נולד ת"ל שחין שחין ריבה . אין לי אלא שחין שיש לו היכן שיפשה שאין לו היכן שיפשה מנין ת"ל בו . אין לי אלא בזמן שמקצתו בהרת ומקצתו שחין כלו בהרת וכלו שחין מנין ת"ל בו אפי' בכלו : בעורו . אפי' בכלו : (יט) והיה במקום . שתקדום השחין לשאת כילד היה כו' שאת לבנה חלקה בהרת לבנה אדמדמת פתוך מעורב בב' מראות לובן ואודם . מניין ליתן את האמור בשאת בבהרת ואת האמור בבהרת בשאת ת"ל נגע צרעת : (כ) מראה שפל . מנין לרבות שוה וגובה ת"ל ושפלה איננה כו' : בשחין פרחה . אבל לא בעור הבשר אין לי שאינו פושה לעור הבשר למכוה מנין ת"ל ואם תחתיה כו' : (כא) ואם יראנה . כלו כאחת . והנה אין בה . ולא בחוט היוצא מתגה יכול אפי' יש בה רוחב ב' שערות ת"ל והנה אין בבהרת כו' : (כב) תפשה . יכול הואיל ונאמר ביום השביעי ואם פשה כו' אין לי אלא פשיון שמטמא בשביעי שמיני כו' מניין ת"ל פשה תפשה . החליטו בשער לבן כו' : וטמא הכהן אותו . את הודאי הוא מטמא ולא הספק כיצד ב' שבאו אצל כהן כו' : (כג) ואם תחתיה כו' צרבת . שיהא מקומה צרוב וניכר : וטהרו הכהן . ודאי ולא ספק : (כד) או בשר . חלק הכתוב שאין שחין ומכוה מצטרפין זע"ז לא שאינו ידוע אם שחין או מכוה הוא אלא כחצי גרים שחין וכחצי גרים מכוה : מכות . יכול מורדת וכו' ת"ל מכות אש וכה"א צרבת המכוה כו' אין לי אלא נכוה באור נכוה בגחלת כו' שלפני הדיבור כו' ת"ל מכוה מכוה ריבה : לבנה אדמדמת כו' . מנין לרבות שאר מראות ת"ל או לבנה : אם פשה תפשה . לרבות אף לאחר הפטור . החליטו בשער כו' . צרעת . ג' פעמים בפרשה זו . צרעת כגרים . צרעת . ליתן את האמור בשאת בבהרת ואת האמור בבהרת בשאת . צרעת . ליתן האמור בשחין במכוה והאמור במכוה בשחין . היא ג"פ . היא אין מטמא במחיה בתחלה בסוף שבוע לאחר הפטור . היא פרט לפשפשה לבוהק . היא אין לה מראה חמישית : (כט) ואיש . להביא נתק בתוך נתק דר"ע א"ל אלא איש ואשה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל או : בראש או בזקן . מלמד שאין מצטרפין זה עם זה מנין שאין פושין מזה לזה ת"ל צרעת הראש או הזקן : בראש או בזקן . אפי' באחד מהן : (ל) מראהו עמק . מנין השוה והגבוה ת"ל אין מראהו עמק א"כ מה ת"ל מראהו עמק מה מראהו עמוק בידי שמים כו' פרט לשנתקו אדם : ובו . להביא את שבתוכו : שער צהוב . לא אדום ושחור ירוק ולבן והוא כתבנית זהב : דק . לקוי קצר כו' יכול יהא מוסף על ד' מראות שבעור הבשר ת"ל וטמא אותו כו' יכול יטמא מקום בהרת ת"ל נתק הוא יכול תהא בהרת מטמא בראש ובזקן ת"ל צרעת הראש או הזקן הוא אין לראש וזקן אלא נתק בלבד . נגע הנתק . אר"ש וכו' : (לא) נגע הנתק . מה נגע בכגרים כו' וכה"א למטה נגע הנתק מה נתק שאין הפשיון לתוכו אף נגע כו' . ושער שחור . מנין אף לבן ואדום וירוק ת"ל ושער א"כ מה ת"ל שחור שחור מציל ולא צהוב ואיזה צהוב שאין מציל אחת צהובה כו' : אין בו . עד שיהא מבוצר מכאן אמרו ב' נתקים זה בצד זה כו' . ושער שחור אין בו הא יש בו טהור או אינו אלא טמא כשה"א ואם בעיניו וכו' : (לב) ביום השביעי . ולא בלילה : ולא היה בו . רי"א שמטמא אפי' אינו הפך כו' : ומראה כו' . ולא ממשו : (לג) והתגלח . אין צריך כהן ולא תער ואפי' נזיר . יכול אפי' ספק דוחה את הנזיר ת"ל ואת הנתק כו' : לא יגלח . וכי מה יש בו אלא סמוך לנתק מניח ב' שערות כו' . מנין לתולש סימני טומאה עובר בל"ת ת"ל ואת הנתק כו' : וכבס בגדיו כו' . יכול מסולק ת"ל אחרי טהרתו אין לי אלא אחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון בסוף שבוע שני ת"ל ואם כו' . החליטו בשער לבן והלך לו כו' : (לו) לא יבקר כו' . מלמד שהשער הצהוב החוזר לאחר הפטור שמטמא ושער צהוב ופשיון מטמא זה בלא זה ושאין מסגירין את המוסגר כו' : בעיניו . אין לי אלא בעיניו בנו בעיני תלמידו מנין ת"ל ואם בעיניו עמד וכו' : ושער שחור . מנין אף ירוק ואדום ולבן ת"ל ושער : צמח בו . אע"פ שאינו מבוצר אין לי אלא צומח בתחלה צומח בסוף מנין ת"ל שער שער ריבה : נרפא הנתק . להביא נתק בתוך נתק : טהור הוא . יכול ילך לו ת"ל וטהרו הכהן יכול אם אמר הכהן על טמא טהור שטהור ת"ל טהור הוא וטהרו הכהן כו' : (לט) בהק טהור . אין לי אלא משום אוס מנין אף משום פשיון ת"ל פרח טהור הוא יכול יטהר את הבהרת שיצאה ממנו ת"ל בהק הוא יכול יטהר את הבהרת שסמוך לה ת"ל בהק הוא טהור הוא . הוא טהור ואין הבהרת היוצאה והסמוך לה טהור : (מ) ואיש . להביא נתק הזקן ראשו מעכבו ואין הזקן מעכבו : (מא) מפאת פניו . מנין לרבות את הצדעין מכאן ומכאן ת"ל ואם מפאת כו' : (מב) קרחת וגבחת . מה קרחת שאין ראוי לגדל שער אף גבחת כו' פרט ע"י חולי שאינו טמא . מנין אכל נשם וסך נשם ת"ל קרחת קרחת ריבה . איזה קרחת מקדקד שופע לאחוריו ואיזה גבחת מקדקד שופע לפניו : בקרחתו או בגבחתו . מלמד שאין מצטרפין זה עם זה . ומנין שאין פושין מזה לזה ת"ל בקרחתו או בגבחתו . נגע לבן אדמדם . מלמד שמטמא בפתוך : צרעת . מלמד שמטמא במחיה : פרחת . מלמד שמטמא בפשיון : הוא . שאין מטמא בשער לבן : (מג) לבנה אדמדמת . מלמד לשאת שמטמא בפתוך . מנין לרבות שאר מראות ת"ל נגע לבן אדמדם : כמראה צרעת עור בשר . בב' שבועות ועור הבשר כזו מה זו מטמא בפתוך כו' ר' אומר מה עור בשר מטמא חלקה כו' : צרעת . כגרים : (מד) איש . אין לי אלא איש אשה וקטן מנין ת"ל צרוע אם כן מה ת"ל איש לענין שלמטה איש פורם ופורע ולא אשה כו' : טמא יטמאנו הכהן . מלמד שטומאתו בכהן אין לי אלא זה מנין לרבות שאר מנוגעים ת"ל טמא יטמאנו הכהן : הוא . להוציא שאר הטמאים : יטמאנו הכהן . להוציא אחרים שטומאתן מגופן שאין תלוי בכהן : (מה) והצרוע . אפי' כהן גדול . פרוע . לגדל שער דר"א רע"א נאמר הויה בראש ונאמר הויה בבגדים מה הויה בבגדים דבר שחוץ מגופו אף הויה בראש דבר שחוץ מגופו : ועל שפם יעטה כו' . כאבל : וטמא כו' . אומר פרוש . אין לי אלא זה בלבד מניין לרבות שאר המנוגעים וכל הטמאים טמא מת ובועל נדה וכל המטמאין את האדם ת"ל וטמא טמא וכו' : (מו) כל ימי אשר הנגע בו יטמא . לא ימים שהיתה בו בהרת וקצצה . יכול אפי' קצצה מתכוין ת"ל כל ימי . מאימתי טהרתו ר"א כו' וחכ"א עד שתפרח בכלו : בדד ישב . מנין לרבות שאר מנוגעים ת"ל בדד ישב . בדד ישב . שלא ישבו טמאים אחרים עמו : מחוץ למחנה . חוץ לג' מחנות : מושבו . מושבו טמא מכאן אמרו הטמא עומד כו' ר"י הגלילי אומר מחוץ למחנה מושבו והבגד לומר על הבגדים שטעון שלוח חוץ לג' מחנות : (מז) והבגד . אין לי אלא בגד שלם שלש על שלש מנין ת"ל והבגד יכול אפי' צמר גמלים צמר ארנבים וכו' ת"ל צמר ופשתים אין לי אלא שלש על שלש (ר"ל א"ל שנתמעט שאר בגדים מלטמא בנגעים אלא שלש על שלש . שלשה על שלשה וכו' בגד שלם מנין שלא יתטמא בנגעים בשאר מינים וכ"ה בשבת כ"ו : שלשה על שלשה מנין בגד שלם מנין ת"ל בבגד צמר ופשתים . ד"א והבגד לרבות את הכלאים אין

לי

לו אלא צמר ופשתים הבא בכלו או כלאים הבא בכלו במקצתו מנין ת"ל והבגד אריג כל שהוא מנין ת"ל והבגד אין לי אלא שיש לו להיכן שיפשה אין לו להיכן שיפשה מנין ת"ל והבגד יכול אפי' צבועין ת"ל בגד צמר או פשתים מה פשתים כברייתו אף צמר כברייתו אין לי אלא נצבע בידי אדם צבוע בידי שמים מנין תלמוד לומר לפשתים או לצמר מה פשתים לבנה אף צמר לבנה: (מח) או בשתי או בערב. יכול אפי' של נפה וכברה ת"ל לפשתים ולצמר ומנין להוציא אף של שער ת"ל בצמר או בפשתים יכול יטמא מיד ת"ל בגד מה בגד משתגמר מלאכתו אף כולן משתגמר מלאכתן ואיזה גמר מלאכתן וכו' יכול מטמאין בכ"ש ת"ל והבגד מה בגד שיש בו שלש על שלש אף כו': או בעור. יכול אף עור שביס ת"ל בבגד מה בגד מן הגדל בארץ אף עור מן הגדל בארץ יכול שאני מוציא אף שחיבר מן הגדל בארץ ת"ל בעור: או בעור. לרבות עור בהמה טמאה (אינו בת"כ רק בשבת כ"ח) ושלקה ביד כהן קנן מכולן ועשה אחת מהן. ד"א בעור ריבה כל עור אפי' של ערלים יכול מטמא אפי' צבועים ת"ל בגד מה בגד לבן אף עורות לבנים ר' יהודה אומר או בעור לרבות צבועים רש"א כתוב אחד אומר בבגד וכתוב אחד אומר בעור הא כיצד צבועים בידי שמים מטמא בידי אדם אין מטמא יכול אפילו עור מלה ואיפה ת"ל מלאכת עור: (מט) והיה הנגע כו'. יכול כל מראה ירוק ת"ל ירקרק ירוק שבירוקים אדמדם אדום שבאדומים: ירקרק או אדמדם. מלמד שאינו מטמא בשתוף יכול לא יצטרפו זע"ז ת"ל והיה: בבגד. ולא הגימין אין לי אלא בגד שיש בו לעשיר כו' לא לעני ולא לעשיר מנין ת"ל נגע צרעת והראה את הכהן לרבות את כולן: צרעת. כגרים: כלי עור. להוציא עור רצועות וסנדלין או יכול שאני מוציא עורות אהלים שהן כלים ת"ל לכל אשר יעשה העור למלאכה לרבות עורות אהלים: (נ) והסגיר את הנגע שבעת ימים. בתחלה: (נא) ביום השביעי. ולא בלילה: כי פשה. זה פשיון הסמוך בכל שהוא ומנין לרבות את הרחוק ת"ל בבגד יכול כל שהוא ת"ל נגע מה נגע האמור להלן בכגרים אף כאן בכגרים נמצא פשיון הסמוך כ"ש והרחוק בכגרים והחוזר בכגרים: צרעת ממארת. עיין רש"י ז"ל. אין לי אלא מוחלט מוסגר מנין ת"ל צרעת כו' או מה מוחלט ועשאו מוכין שמא ואסור בהנייתו אף מוסגר כן ת"ל צרעת ממארת טמא הוא: (נב) ושרף כו' בצמר או בפשתים. עיין רש"י ז"ל. אין לי אלא להוציא אומריות של זהב של שיראין שאין מינן מטמאין בנגעים של ארגמן ושל זהורית מנין ת"ל אשר בו הנגע הראוי לקבל נגע וכו': (נג) והנה לא פשה כו'. זהו העומד: (נד) וצוה הכהן וכבסו. הצווי בכהן והכיבוס בכל אדם: את אשר בו הנגע. עיין רש"י ז"ל: שנית. מלמד שיום השביעי עולה מן המנין בין מלפניו בין מלאחריו: (נה) והנגע לא פשה. עי' רש"י ז"ל והכ"א אינו טמא אלא משום עומד הא מה אני מקיים והנה לא הפך הנגע את עינו והנגע לא פשה טמא בכל מין שהוא מטמא לו: פחתת. שיהא כל מראיה שוקעין או אינו פחתת אלא כמראה שני (והא דכתיב לא הפך את עינו היינו שלא יצא ממראה הנגע אבל נשתנה וא"כ מנין שיהא מראיה שוקעין) כשהוא אומר היא הרי היא כמות שהיתה הא מה אני מקיים פחתת שיהיו מראיה שוקעין: בקרחתו. אלו השחקים: בגבחתו. אלו החדשים מכאן אמרו סגום שנראה בו הנגע כו': (נו) והנה כהה. למראה שני. או כהה למראה שלישי ת"ל והנגע הא כיצד למראה ב' ולא למראה ג': וקרע. יכול קרע קטן ויקיים בו מצות קריעה ת"ל אותו. יכול יניחו במקומו ת"ל מן הבגד ינתקנו מן הבגד. יכול ישליך את הקרעים לאשפה ת"ל בהם תשרפנו: (נז) את אשר בו הנגע. לימד על כל הקרעים שטעונים שריפה נאמר כאן נגע ונאמר בסוף שבוע ראשון נגע מה כאן כהה למראה שני ולא למראה שלישי אף כהה בסוף שבוע ראשון שמכבסו למראה שני ולא למראה שלישי: ואם תראה עוד. אין עוד אלא מקומו מכאן שטולה עליו מטלית אין לי אלא מקומו מנין לרבות כל הבגד ת"ל בבגד יכול אפי' כ"ש ת"ל עוד מה ראשונה כגרים אף כו' אין לי אלא כמראה שלא כמראה מנין ת"ל פרחת או אינו אלא עד שתחזור ותפשה ת"ל היא הרי היא כמו שהיתה: (נח) אשר תכבס. יכול יקיים בו מצות כיבוס ת"ל וסר יכול מצד זה לצד זה ת"ל מהם עד שיעקר מכולם: וכבס שנית. זה לטהרו והראשונה להסגר: (נט) זאת תורת כו'. ונאמר זאת התורה לכל נגע כו' מקיש כלם לבית מה בית מטמא בביאה אף כו' או מה בית טעון צפרים אף כו' ת"ל זאת: לטהרו או לטמאו. כשם שמצוה בארץ כך מצוה בח"ל כשם שמצוה לטהרו כך מצוה לטמאו כהן שמטהרו מטמאו ואם מת כהן אחר רואהו:

פרשת מצורע

יד (ב) **תורת**. לרבות בית עולמים: זאת. פרט לבמה: תהיה. בזמן הזה: תורת המצרע. תורה אחת לכל המצורעין שיהיו מביאין קרבן זה כו': ביום טהרתו. מלמד שטומאתו וטהרתו ביום מנין הזאתו ותגלחתו ושחיטת צפרין ביום ת"ל תורת המצרע. ביום יכול אף ליקוח צפרים ושילוח צפרים וכבוס בגדים ורחיצתו ביום ת"ל זאת ביום כו': אל הכהן. מלמד שטומאתו וטהרתו ביד הכהן ומנין שחיטת צפרים והזיית דם צפור ותגלחת בכהן ת"ל תורת כו' יכול אף ליקוח צפרים וכבוס בגדיו ורחיצתו בכהן ת"ל זאת: ביום טהרתו והובא כו'. שלא ישהא: זאת תהיה תורת המצרע. בהוייתו תהא הקדים מתן שמן (אינו בת"כ רק במנחות ה') כו': תורת המצרע. אם נתנגע נגעים הרבה מביא קרבן אחד דכתיב תורת המצרע תורה אחת למצורעין הרבה. (אינו בת"כ רק בכריתות ט: וע"ש בתוספות): (ג) ויצא הכהן וראה הכהן. מת"ל לפי שנא' ויצא יכול כהן שהיה לפנים מן המחנה יצא היה במים בנהרות ובמדברות מנין ת"ל וראה הכהן א"כ מה ת"ל ויצא הכהן כהן שאפשר להיות לפנים מן המחנה מטהר את המצורע ואין כהן מצורע מטהר את המצורע: והנה נרפא. שהלך לו נגעו: נגע. שהלך שער לבן: הצרעת. שהלכה המחיה. ומנין אפי' מקצתו ת"ל מן. מן הנגע אפי' מקצת שער לבן. מן הצרעת אפי' מקצת המחיה: מן הצרוע. להביא את שפרחה בכלו שטעון צפרים:

(ד) וצוה הכהן ולקח. הצווי בכהן ולקיחה בכל אדם: למטהר. לשם מטהר בין איש בין אשה בין קטן מכאן אמרו לקח צאים כשרות לאשה לאשה כשרות צאים לבית כשרות למצורע למצורע כשרות לבית: צפרים. מיעוט צפרים שתים א"כ מה ת"ל שתי שיהיו שתיהן שוות ומנין אע"פ שאין שוות כשר ת"ל צפור צפור ריבה: חיות. ולא שחוטות: טהורות. ולא טמאות ולא טרפות: ועץ. יכול כל עץ ת"ל ארז אי ארז יכול טרף ת"ל ועץ הא כיצד זו בקעת של ארז: ושני. יכול פיקס ת"ל תולעת אי תולעת יכול כל צבעים ת"ל ושני הא כיצד זהורית טובה: ואזב. ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלית רומי ומדברי ולא כל אזוב שיש לו שם לווי: (ה) וצוה הכהן ושחט. הצווי בכהן ושחיטה בכל אדם: ושחט את הצפור האחת. האחת משתים. האחת ברורה שבשתים. האחת שאם מתה אחת מהן או שנעשית טריפה יוקח זוג לשניה: האחת אל כלי חרש. ולא שתים לכלי חרש: כלי. יכול א' מן הכלים ת"ל חרש אי חרש יכול מקידה ת"ל כלי הא כיצד זו פיילי של חרש: מים חיים. ולא מלוחים ולא פושרים ולא מכזבים ולא מים מנטפין ר"א אומר מה מים שלא נעשה בהן מלאכה אף כלי כו' (ור"ל דמקיש כלי למים) רש"א מה מים הברורים שבמים אף צפור הברורה שבמינה וא קיפל ומקיש צפור למים: (ו) את הצפר החיה כו'. כיצד הוא עושה נוטל ארז ואזוב ושני תולעת וכורכן בשירי הלשון ומקיף להם ראשי אגפיים וראש הזנב משל שניה ומזה: בדם. יכול בדם ודאי ת"ל במים חיים אי במים חיים יכול עד שיהיו כלן מים חיים ת"ל בדם הא כיצד מים חיים שדם הצפור ניכר בהם ושיערו חכמים רביעית. ומנין שאם נשפך הדם תמות המשתלחת מתה המשתלחת ישפוך הדם ת"ל את הצפר החיה: את הצפור החיה יקח אתה. עיין רש"י ז"ל: השחטה. ולא המלוקה: הצפור על מים חיים. ולא כלי חרס על מים חיים: (ז) והזה. לאחר ידו של מצרע וי"א על מצחו: על המטהר מן הצרעת שבע פעמים. ולא טמא מת שבע פעמים: שבע פעמים וטהרו. הזיית שבע טעון ואין טעון הזיית שלישי ושביעי: וטהרו. יכול יהא מסולק ת"ל ושלח וכבס וגלח ורחץ. יכול יהא כלן מעכבין ת"ל וטהרו ונאמר למטה וטהר מה טהרו האמור למטה בדברים הנעשים בגופו אף טהרה האמור כאן בדברים הנעשים בגופו: ושלח. שלא יעמוד בצור ויזרקו וישלחנה לים שלא יעמוד בגבת וישלחנה למדבר שלא יעמוד חוץ לעיר וישלחנה כלפי העיר: על פני השדה. שמותרת באכילה לאחר שילוח: (ח) וכבס כו'. מלטמא משכב ומושב וכבוס השני מלטמא בגדים במגע: כל שערו. מה שערו האמור בימי ספרו פרט לבית הסתרים אף כו' האמור בימי גמרו פרט לבית הסתרים: ורחץ כו'. במים אפי' במי מקוה (ר"ל אף שאינו מים חיים): ורחץ כו' וטהר ואחר יבא אל המחנה. ראיית גופו מעכבתו מלכנוס לפנים ואין צפרים מעכבתו כו': מחוץ לאהלו. אין אהלו אלא אשתו שנא' שובו לכם לאהליכם: שבעת ימים. ולא ימי חלוטו וכן יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי הסגרו: (ט) כל שערו. יכול אף בית הסתרים ת"ל גבת עיניו מה גבת עיניו בנראה אף כו'. מנין לרבות כינוס ואינו נראה פיזור ונראה ת"ל ואת כל שערו יגלח מיעט וריבה עיין רש"י ז"ל: ראשו. מה ת"ל לפי שנאמר תער לא יעבר על ראשו שומע אני אף מצורע כן ת"ל ראשו. זקנו מה ת"ל לפי שנא' ופאת זקנם לא יגלחו אף מצורע כן ת"ל זקנו לפי שיש בראש מה שאין בזקן ויש בזקן מה שאין בראש. ר"א גבת עיניו ולא ריסי עיניו: יגלח. ליתן אחריות לתגלחת בשמיני ובשביעי ואילך: ואת כל שערו יגלח. (בת"כ לא נאמר שום פסוק על שיור ב' שערות אבל הרא"ש בנגעים פ' י"ד מפרש דיליף מנזיר טמא והתם נדרש בנזיר מ"ב. מן ביום השביעי יגלחנו דמשמע כולו דוקא וע"ש ברש"י ותוספות) הא אם שייר ב' שערות לא עשה כלום: (י) וביום השמיני. בשביעי יגלח ובשמיני יביא ואם גלח בשמיני לא (בת"כ הגירסא שלנו יביא בו ביום והולם בעל ק"א גורס לא יביא כדברי הגאון ז"ל ועיין בתוספות דנזיר מד:) יביא בו ביום: יקח שני כבשים. מיעוט כבשים שנים א"כ מה ת"ל שני שיהיו שניהן שוים ומניין שאע"פ שאינם שוים שהם כשרים ת"ל כבש כבש ריבה: אחת. שתהא ברורה. אחת מלמד שמביא אחת על נגעים הרבה. שנתה ולא שנה של עולם. ושלשה כו' בלולה בשמן. זו לבהמה או יכול למנחה שלמה כשה"א והעלה הכהן את העלה ואת המנחה המזבחה לימד שאינו אלא מנחת בהמה. עדיין הדבר צריך תלמוד כשה"א (בפ' נסכים) תעשו על העולה זו עולת מצורע. לזבח להביא חטאתו. או לזבח להביא את אשמו. כשה"א הרי הוא אומר ואם דל הוא מה מצינו עני שמביא בהמה אחת מביא עשרון אחד אבל עשיר שמביא ג' בהמות יביא ג' עשרונים. הא מה אני מקיים ג' עשרונים לבהמה: ולוג שמן. מה ת"ל שהיה בדין שיביא ג' לוגין מה מצינו עני שמביא עשרון אחד מביא לוג אחד אבל עשיר שמביא ג' עשרונים יביא ג' לוגין ת"ל ולוג אחד שמן: (יא) והעמיד כו' ואתם. מלמד שטעונים עמידת כלם יכול יטענו תנופות כלם ת"ל האיש ולא חטאת ועולה או אינו אלא להוציא אשה וקטן ת"ל המטהר בין כו': לפני ה' כו'. שער הנקנור אחוריהם למזרח ופניהם למערב: (יב) ולקח וכו' ואת כו'. מלמד שטעונין תנופה כאחד ומנין שאף אם הניף כ"א בפני עצמו יצא ת"ל אותו יכול יניף ויחזור ויניף ת"ל תנופה ולא תנופות: לפני ה'. במזרח. יכול במקום העמדה תהא שחיטה ת"ל ושחט כו' במקום כו' יכול על סבעתו ת"ל במקום הקודש ולהכשיר כל הרוחות אין לי אלא האשם ומנין אף החטאת והעולה במקום הקודש ת"ל את החטאת כו': (יג) כי כחטאת האשם כו'. מה חטאת מן החולין וביום ובידו הימנית ומשנה כלי ודם מזבח מתירה אף אשם כן אי מה חטאת נתון דמה למעלה אף אשם כן ת"ל תורת האשם (בת"כ הגירסא קדש קדשים הוא. אבל בעל ק"א מקיים גירסת הגאון ז"ל ת"ל תורת האשם וכו') ואת דמו יזרוק תורה אחת לכל האשמות כו': האשם לכהן. ללמד דבר שמכשירו לכהן שהוא מתן מזבח קודם למתן בהונות: האשם הוא. פרט לששחטו שלא לשמו: קדש קדשים. לרבות לוג שמן של מצורע: הוא. פרט לשחסר כל שהוא: (יד) ולקח ונתן. מה נתינה בעצמו של כהן אף לקיחה כו' יכול כו': על תנוך אזן. אי כשנוך יכול על תוך ודאי ת"ל נוך אי על נוך יכול על גובה של אוזן ת"ל תנך תוך של

כיצד

אשה ומחליה ולמטה דג עכ"ל עיין שם באריכות ובספר היכל דף ע"ב אצל מכת ערוב) : (יא) ושקץ יהיו לכם. שקץ לרבות רוטבן וצירן וקיפה שלהם : ושקץ יהיו . לאסור עירובן כמה יהיה בו ויהיה אסור משקל עשר זוז ביהודה כו' בגרב שמחזיק סאתים דג טמא צירו אסור. רי"א רביעית בסאתים. ר' יוסי אומר א' בששה עשר בו : (יג) שקץ הם . אם אין בהם בנותן טעם מותר : את הנשר. מה נשר יש לו ד' סימני טומאה דורס ואוכל ואין לו אצבע יתירה ואין לו זפק ואין קורקבן נקלף אף כל כיוצא בו טמא : (יד) למינה . ד' פעמים לרבות כיוצא בהם (ילמד מנשר שנא' את כו') ואת הדאה כו' ר' ישמעאל אומר נאמר כאן איה ונאמר להלן כו' מה להלן עשה את הראה מין איה אף כאן עשה את הדאה מין איה : למינה . לרבות מיני איה או דיה : (טו) את כל ערב למינו. ערב זה עורב שחור כל ערב להביא עורב עמקי ועורב הבא בראש יונה (עמקי פי' לבן כמראה חמה העמוקה כו') : למינו . להביא זרזיר (פי' הערוך מין עורב קטן) . ואת הסנונית (בל"א שוואלב) : (טז) ואת בת היענה . (חולין סד:) וכי בת יש לה ליענה אלא זה ביצתה : נץ . זה הנץ : למינהו . להביא בר חריא (הערוך גורס בר הדיא והמוסף גורס בר חיריא ובויקרא רבה פ' אחרי מות הדין בר חיריא נופה מאכלו בי"ע מילין) : (יז) ואת הכוס ואת הינשוף. (עד שלינונא הוא בתרגום ועיין בנדה כג:) זו קריא וקפופא (הערוך גורס קדיא וקפופא (בדל"ת ופי' שעיניהם ופניהם כשל אדם אבל של שאר עופות עיניהם בצדי הראש) : ואת השלך. זו שלינונא שמולה דגים מן הים : (יח) ואת התנשמת . זו בותא שבעופות ובתרגום בותא ותנשמת שבשרצים הוא בותא שבשרצים עכ"ל ר"ל בריה שאין לה עינים ועיניה חשיכות כן צריך להיות בלשון ארמי בותא : ואת הקאת . (חולין סג:) זו קיק (מין עוף שיושב בימים) : ואת הרחם . (חולין שם) זו שרקרק : (יט) ואת החסידה. (עיין ברש"י) זו דיה לבנה : האנפה . (חולין שם) זו דיה רגזנית : ואת הדוכיפת . זו תרנגול הבר שהודו כפות (חולין שם) : ואת העטלף . זו בריה שאין לה עינים ועיין ברש"י (ביצה ז:) : (כ) כל שרץ העוף . יכול אף הכל בכלל ת"ל את זה תאכלו כו' יכול הכל יהא מותר ת"ל ארבה כו' : שקץ . לאסור צירן ורוטבן : (כא) אשר לו כרעים. ראב"י אומר אע"פ שאין לו עכשיו עתיד לגדלן אחר זמן : ממעל לרגליו לנתר כו'. זו קרסולין (עד שיהא שמו חגב הכל בחולין ס"ה) : (כב) ארבה זה גובאי סלעם זה ריטון חרגול זה ניפול חגב זו נדיין. למינו למינהו ד' פעמים להביא ציפורת כרמים ויוחנא ירושלמית והערצובא והרזבנים ר' ישמעאל אומר ארבה זו כו' אין לי אלא הבא ואין לו גבחת הבא ויש לו גבחת מניין ת"ל סלעם אין לי הבא ואין לו זנב הבא ויש לו זנב מנין ת"ל הרגול אין לי הבא וכו' הבא וראשו ארוך מניין כו'. סלעם דכתב רחמנא ל"ל תיתי מארבה והרגול מה לארבה שכן אין לו גבחת הרי חרגול דיש לו גבחת מה להרגול דיש לו זנב הרי ארבה דאין לו זנב סלעם ל"ל אם אינו ענין לגופו ת"ע לראשו ארוך. חגב שיהא שמו חגב : (כג) אשר לו ארבע. הא אם יש לו חמש הרי זה טהור : שקץ הוא. לרבות עירובן ופרט לצירן (ר"ל מדלא כתיב הם כאשר כתיב בכלם וכתיב הוא משמע בעצמו דוקא לרבות עירובן ולא צירן) : (כד) ולאלה תטמאו. יכול לכל האמור בענין כו' ת"ל בהמה להוציא את הדגים : (כו) לכל הבהמה. לרבות את השליל שיהא אבר מן החי ממנו טמא : מפרסת. להוציא את החגבים : פרסה. להוציא עוף טמא (כל הענין אינו מדבר רק לענין טומאת אבר מן החי אבל איסורו נוהג בעוף ועיין בחולין ק"ב) : ושסע. להוציא עוף טהור . אין לי אלא בהמה טהורה טמאה מנין ת"ל לכל בהמה חיה טהורה מנין ת"ל מפרסת חיה טמאה מניין ת"ל פרסה שסוע מניין ת"ל שסע מעלה גרה מניין ת"ל מעלה : כל הנגע כו'. במה הכתוב מדבר אם במיתתן או באבר מן המת הרי אמור אלא באבר מן החי יכול אף בשר הפורש מן החי טמא ת"ל בנבלתם מה נבילה גידין ועצמות אף אבר מן החי כו' ועוד ז' פעמים (הדין פיסקא אינו בת"כ כאן רק לקמן בהך סידרא פ' יו"ד פ' וי"ו) בנבלתם ולא בעור שאין עליו כזית בשר והעור משלים לכזית או רוטב או קיפה כו' יכול שאני מוציא אף עור שיש עליו כזית בשר הנוגע כנגד העור מאחוריו לא יהא טמא ת"ל יטמא : (כז) בנבלתם. ולא בעצמות וגידין וקרנים וטלפים יכול אפילו בחיבורן ת"ל יטמא : בנבלתם. ולא בקוליא סתומה יכול אפילו נקובה ת"ל יטמא . בנבלתם. ולא באלל המפוזר יכול אע"פ שהוא מכונס ת"ל יטמא . בנבלתם. ולא בעור המפשיט בשטיח כדי אחיזה יכול שאני מוציא פחות מכשיעור ת"ל יטמא . בנבלתם. ולא בכשני חצאי זיתים שע"ג עור שאינה מטמאה לא במגע ולא במשא דר"ע ר' ישמעאל אומר כו' : יטמא. ואינו מטמא בגדים : (כח) והנושא. מלמד שהנושא מטמא בגדים. בגד להוציא את היפה יכול בגד גדול לבן שמטמא בנגעים וזוב. גדול נבוע לבן קטן מניין כו' ת"ל בגדיו ריבה. מניין לעשות שאר כלים כבגדים ת"ל יכבס א"כ למה נאמר בגד בגד הוא מטמא ואין מטמא אדם וכלי חרס (ור"ל דכתיב יכבס פרט לכלי הרס בגדיו פרט לאדם) : טמאים. מלמד שמצטרפים זה עם זה יכול נבילה עם מת ת"ל הם : (לא) כל הנגע בהם כו'. להביא בהמה טמאה שלא תהא שחיטתה מטהרתה (ר"ל מטומאת נבילה) : הולך. זה הקוף : כל הולך. לרבות את הקופד וחולדת הסנאים ואדני השדה וכלב הים. בכל לרבות את הפיל (ר"ל כמו בית בבית כו' נראה שכונתו על בית הידיעה וכן בית של בכל על הפיל הגדול שבחיות והוא ידוע בעבור גדלו). החיה זו חיה טהורה. ההולכת על ארבע זו חיה טמאה. טמאים. כדלעיל שמצטרפין זע"ז לענין טומאה יכול עם מת ושרץ ת"ל הם. יכול לא יטמאו מחמת עצמם במגע (ר"ל אם נגעו הבגדים בנבילה) ת"ל כל הנגע כו' בין אדם בין כלים. יכול יטמאו מחמת עצמן במשא (ר"ל אם הבגדים נשאו את הנבילה) ת"ל טמאים המה לכם ואין מטמאין לא אוכלין ולא משקין ולא כלים במשא : והנושא. ולא הניסא : וזה. זה מג' דברים שנתקשה משה עד שהראה לו כו' (מנחות כט.) : וזה. להביא דמו שמטמא כבשרו יכול שהוא מכשיר את הזרעים ת"ל לכם : הטמאים. לאסור צירן ורוטבן (חולין קיב:) : בשרץ. להביא את העכבר שחציו בשר וחציו אדמה שמטמא. על הארץ. להוציא את שבים. השורץ.

להביא ילד ליס שמטמא. ד"א השורץ להביא ספק טומאה ביבשה שהוא טמא. על הארץ. להוציא ספק טומאה בים שהוא טהור (אינו בת"כ רק בנזיר דף ס"ד) : והצב למינהו. להביא חרבבר ונפלים וסלמנדרא. וכשהיה ר"ע מגיע לפסוק זה היה אומר מה רבו מעשיך ה'. יש בחיות כו' : האנקה. זו יילא כתרגומו. תנשמת זו אוות (גי' הערוך באות או בותא) שבשרצים : אלה הטמאים לכם בכל השרץ. אין לכם טמאים בכל השרצים רק אלו לפי שכתוב ולא תטמאו בהם לטומאת הגויה יכול אין לי אלא בעלי העצמות כו' הטמאים לרבות את עורותיהן כבשרן יכול של כולן ת"ל אלה. האנקה כו' למינהו הפסיק הענין (ור"ל דג' תיבות אלו. לכם. בכל השרץ. דרש הטמאים עם כל אחד. לכם. על עורותיהן דאין להשתמש בשרן רק בעור כמשרז"ל שמונה שרצים כו'. בכל. שמצטרפים כו'. השרץ. לרבות ביצה) טמאים. שמצטרפים זע"ז בשר עם בשר דם עם דם דם עם בשר בין מין א' בין ב' מינים. טמא לרבות ביצת השרץ. יכול אפי' שלא רקמה ת"ל השרץ מה שרץ משרקמה אף ביצה משרקמה. יכול אפילו סתומה ת"ל הנוגע את שאפשר ליגע וכמה תינקב כשעורה שאפשר ליגע כשעורה : כל הנגע בהם במותם. להוציא בחייהם. בהם אפי' שחוטין. בהם. יכול בכולן ת"ל מהם יכול במקצתן ת"ל בהם כיצד במקצתו שהוא ככלו בכעדשה שכן חומט בתחלתו כעדשה. ד"א בהם מהם (אינו בת"כ רק בנדה נ"י וע"ש) בלחין מטמאין מקצתם אבל יבשים או נשרפו צריך להיות כלו : (לב) וכל אשר יפל עליו מהם. במה הכתוב מדבר אם במיתתן או באבר מן המת הרי אמור אלא באבר מן החי יכול אפי' תלוי בו כשערה ת"ל אשר יפול כשיפול יכול בשר מן החי מטמא ת"ל במותם מה מיתה גידין ועצמות אף אבר כו' ובש"ס יליף מכל הנוגע בהם במותם מיתה עושה ניפול. ומכל אשר כו' במותם. כעין מיתה שמטמאין לחין ואין מטמאין יבשין (חולין ע"ד: וע"ש בתוס') (ואע"פ דבש"ס משמע להיפך היינו לפי ס"ד אבל לפי המסקנא אינו כן) : כל כלי. כל לרבות דרור העגלה וקוסטת הפריס. מכל. להוציא כלי שמחזקת ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש. כל כלי עץ. להביא שולחן טבלא ודולבקי. מכל כלי עץ. להוציא סולם וקולב ומנורה ומה ראית ת"ל או שק מה שק מיוחד שמשמש את האדם ואת משמשי האדם אף אני מרבה כו' ומוציא כו' (הך פיסקא עד או עור אינו בת"כ רק בשבת כ"ז: וס"ד:) : או בגד. בגד אין לי אלא צמר ופשתים שאר בגדים מנין ת"ל או בגד. אין לי אלא בגד שלש בגד ג' על ג' מניין ת"ל או בגד אריג כל שהוא מניין ת"ל או בגד : או עור. יכול אף עורות שבים ת"ל בגד מה בגד מין הגדל בארץ אף עורות כו' ומניין כשחיבר לו מן הגדל ביבשה שהוא מקבל טומאה ת"ל עור : או שק. מה שק טווי ואריג להוציא חבלים ומפיחות יכול שאני מוציא אף קלקלי וחבק ת"ל במת וכל מעשה עזים להביא קלקלי וחבק אין לי אלא מעשה עזים מניין מזנב הסוס ומזנב הפרה ת"ל או שק ומניין ליתן את של זה בזה ת"ל בגד או עור לגז"ש. כל לרבות עורות אהלים. כלי פרט לרצועות עורות וסנדלין. אשר יעשה. לרבות הקלע והקמיע והתפילה. מלאכה. פרט לעור מנה וחיפוי. בהם. פרט לחפויי כלים. מלאכה בהם. ולא העושה מלאכה באחרים להוציא עול ועבות : במים כו'. ולהלן הוא אומר ובא השמש וטהר מה ביאת השמש כאחת אף ביאת הכלים כאחת : וטמא. יכול לכל ת"ל וטהר יכול לכל ת"ל וטמא הא כיצד טהור לחולין מבע"י ולתרומה משתחשך : (לג) כלי חרס. מניין לשברי כלי חרס ת"ל כל כלי. מניין לרבות כלי נתר ת"ל וכל כלי כו' : אשר יפול מהם כו'. להוציא תרנגול שבלע את השרץ ונפל לאויר התנור שהוא טהור : אל תוכו. תוכו מטמא ולא אחוריו. יכול אף כלי שטף מטמא באויר ת"ל כלי חרס אל תוכו ולא כלי שטף : כל אשר בתוכו יטמא. מכאן שמטמא באוירו מניין שנטמא מאוירו ת"ל תוכו תוכו לגז"ש : תוכו. ולא תוך תוכו מכאן אמרו חביות כו' יכול אפי' נקבה ת"ל כל אשר כו' : יטמא. ר"ע אומר טמא לא נאמר אלא יטמא לימד על שני שעושה שלישי בחולין : ואתו תשברו. מלמד שאין לו טהרה אלא שבירה ד"א אותו אתה שובר ואין אתה שובר לא אוכלין ולא משקין על טהרתן : (לד) כל האכל. להביא מוקף צמיד פתיל בכלי שטף. מכל האכל. פרט למוקף צמיד בכ"ח ונתון לתוך התנור. האכל. אוכל מטמא באוירו של כלי חרס ולא כלים. האכל. אוכל אדם ולא אוכלי בהמה. כל האכל. להביא שחישב עליהן למאכל האדם. אוכל כו' יטמא. מלמד שמיטמא בכ"ש יכול שיטמא לאחרים בכ"ש ת"ל אשר יאכל בכביצה : אשר יאכל. פרט לאוכל סרוח : אשר ישתה. פרט למשקה סרוח : אשר יבוא עליו מים. אין לי אלא מים שאחרי משקין מנין ת"ל וכל משקה כו' מה ת"ל מים מה מים שאין לו שם לווי והן ז' כו'. אין לי אלא שמילאן מניין אפילו ירדו מאליהן ת"ל אשר יבוא עליו יכול אפי' שלא חישב עליהן ת"ל אשר ישתה מניין אפי' חישב עליהן לגבל בהן את הטיט ולהדיח בהן את הכלים ת"ל אשר יבוא עליו יכול אפי' שחישב שירדו לבורות שיחין ומערות ת"ל אשר ישתה : בכל כלי. מה כלי מיוחד שהוא תלוש מן הקרקע : (לה) עליו. על מקצתו : יטמא. שאין אוכל מטמא אוכל (פסחים יד:) : מנבלתם. ולא עצמות ושניים וצפרנים ושער שלהם : תנור וכירים. מה כירים שלם אף כו' [ור"ל דנקרא כירים ע"ש שפיתת ב' קדרות וזה דוקא כשהוא שלם] (עיין בפירוש הרמב"ם פ"ה דכלים משנה ז') מכאן אמרו תנור שנטמא כיצד מטהרין אותו כו' חלקו לשנים כו' והן שוים כו' תנור שבא מחותך כו' : תנור. יכול אפי' חדש ת"ל כלי חרס מה כ"ח משתגמור מלאכתו כו' : יתץ. פרט לשאין לו נתיצה כגון תנור וכירה של אבן ושל מתכות מכאן אמרו כו' : יתץ. יכול יותץ ודאי ת"ל וטמאים יהיו לכם מקיים בטומאתן אם רוצה. טמאים אפי' בצואר גמל (שבת קכה.) : לכם. כל שהוא לצרכיכם לרבות ידות הכלים מכאן אמרו אבן היוצא כו' יכול שאני מרבה יותר מכשיעור ת"ל הם : (לו) מעין כו'. מקוה יכול אפילו מילא בכתפו ת"ל מעין אי מה מעין שאין בו תפיסת ידי אדם יצא הטיח קנקנים בראש הגג לנגבם ונתמלאו מים ת"ל ובור יכול אף בור שבספינה ת"ל מקוה מה מקוה שעקרו בקרקע כו' מעין מקוה מיעוט ובור ריבה. יכול מה מעין בכ"ש ובזוחלין אף מקוה בכ"ש ובזוחלין ת"ל

אך. ואמן אם טמא יטהרנו ת"ל מקוה מים יהיה טהור ומנין שאין מקבל טומאה ת"ל בור יהיה טהור ומנין שמקוה מטהר את המקוה בור את הבור בור את המקוה מקוה את הבור ת"ל מעין יהיה טהור כו' ומנין שהוייתו בטהרה ת"ל יהיה טהור הווייתו בטהרה (אינו בת"כ רק בזבחים כה:) : ונגע בנבלתם יטמא. אפי' ניגע בתוך המים. ונגע. בנוגע הם מטמאים ולא במשא: (לז) וכי יפול מנבלתם. דומיא דנבלתם פרט ליבש שאין מטמא (נדה נו') (ובש"ס יליף ליבש מבמותם כו' ומנבלתם ריבה לאבר מן החי שיהא עליו בשר גידין ועצמות). מנבלתם לרבות כלי עצם. ר"י בנו של ריב"ב אומר וכל מעשה עזים לרבות כל העשוי מן העזים אפילו מן הקרנים וטלפים ועצמות (ומנבלתם יליף שאין מטמא מחיים): על כל זרע כו'. (אינו בת"כ רק בחולין קכח') מה זרעים שאין סופן לטמא טומאה חמורה אף כו' פרט לעוף טהור שסופו לטמא טומאה חמורה שאין צריך הכשר (חולין קי"ט): זרוע. כדרך שמוציא לזריעה מנין לזרעים טמאים שזרען שטהרו ת"ל אשר יזרע טהור יכול אע"פ שלא השרישו ת"ל הוא: (לח) וכי יתן כו'. הרי זה בא ללמד שאין הארץ מטמא הזרעים אלא לאחר הכשר: וכי יתן. יותן דומיא דיתן מה יתן דניחא ליה אף יותן דניחא ליה: מים. מנין לעשות שאר משקין כמים ומחשבה כנתינה נאמר כאן מים ונאמר בכלי חרס מים מה להלן כו': מים על זרע. אין לי אלא בזמן שמים ע"ג זרע נתנגב מנין ת"ל ונפל כו' ממא: ונפל מנבלתם. פרט ליבשה שאין יכולה להשרות: לכם. כל שהוא לצרככם לרבות הידות מכאן אמרו יד הפרכול כו' יכול אע"פ שבססן בגורן תלמוד לומר הוא: (לט) וכי ימות. מיתה ודאי: מן הבהמה. פרט לטרפה ששחטה: אשר היא לכם. להביא בהמה שמתה שמטמאה במשא: לאכלה. להביא בן שמונה שלא תהא שחיטתו מטהרתו: הנגע בנבלתה כו': (מ) והאכל מנבלתה כו'. עיין רש"י ז"ל: (מא) שקץ הוא לא יאכל. עיין רש"י ז"ל: (מב) עד כו'. להביא הדומה לדומה: לכל השרץ כו'. להביא התולעים שבעיקרי הזיתים והאילנות. ד"א לרבות אפרוח שלא נפתחו עיניו (ביצה ו:): (מג) אל תשקצו כו' בכל השרץ כו'. לרבות את שבפירות אם פירשו לארץ וחזרו שאסורין: ולא תטמאו בהם ונטמתם בם. מכאן רמז לטומאת הגויה. אין לי אלא טומאה המורה טומאה קלה מנין שפופלת הגויה ת"ל ונטמתם בם. בהם ולא בחלבן כצ"ל בת"כ [ור"ל דלאו ולא תטמאו קאי אנבלת בהמה טהורה דהוא לאו שבכללות כמ"ש רש"י ורמז שנטמא באכילתן וקאמר ונטמתם לימד על אוכלין ומשקין שנטמאו בנבילה שמטמאין את האדם ור"ל דז"ש בם דבר הנוגע בנבילה וז"ש בגמרא (יומא פ:) ונטמתם בם מכאן רמז לטומאת הגויה ופשטא דקרא על טומאת הנפש ואמר בהם פרט לדמן וחלבן דטהורין מטומאת נבילה ואוכלין הנוגעין בהן טהורין]: ולא תטמאו בהם. ונטמתם בם. ולא תטמאו את כו'. ג' טומאות. (יומא לט') אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה. מלמטה מטמאין אותו מלמעלה. בעוה"ז מטמאין אותו בעוה"ב. וכן ג' קדושות כאן והתקדשתם. והייתם קדושים. כי קדוש אני. אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה. מלמטה מקדשין אותו מלמעלה. בעוה"ז מקדשין אותו לעוה"ב: (מד) כי אני ה'. כשם שאני קדוש שאני ה' אלהיכם כך והתקדשתם קדשו עצמכם מלמטה כשם שאני פרוש כו' (ברכות נג') : והתקדשתם זו מים ראשונים. והייתם קדושים זו מים אחרונים. כי קדוש זו שמן. אני זו ברכה. ולא תטמאו כו' בכל השרץ הרמש על הארץ. אע"פ שאינו פרה ורבה: כי אני ה' המעלה כו'. על מנת כן הוצאתי אתכם מארץ מצרים שכל המודה בעול מצותי מודה בי"מ וכל הכופר בעול מצותי כופר ביציאת מצרים: בד' מצות א' בעשה וג' בל"ת. בציצית ובמשקלות וברבית ובשרצים נאמר יציאת מצרים ר"ל אני הוא שהבחנתי בטפה של בכור כו' אני הוא שמבחין בתולה קלא אילן בבגדו ובטומן משקולת במלח ובתולה מעותיו בנכרי ובמערב קרבי דגים טמאים עם קרבי דגים טהורין ומוכרן לישראל: להיות לכם לאלהים. בע"כ. והייתם קדשים. כנ"ל: (מכאן עד הכשירו בסי' אחד עיין בחולין כז:): זאת תורת הבהמה והעוף כו'. באיזה תורה שוותה בהמה לעוף ועוף לבהמה מה בהמה בשחיטה אף כו'. אי מה עוף ממול ערפו כו' אף בהמה כו' ת"ל ראשו ראשו של עוף ממול ערפו ואין ראשה של בהמה ממול ערפה. אי מה עוף בסימן אחד דכתיב בחטאת ומלק ולא יבדיל אף בהמה בסימן אחד ת"ל זאת. בר קפרא תני זאת תורת הבהמה והעוף כו' הטיל הכתוב עוף בין בהמה לדגים לחייבו בב' סימנים א"א שכבר הוקש לדגים לפוטרו בלא כלום א"א שכבר הוקש לבהמה הא כיצד הכשרו בסימן אחד: (מו) וכל נפש החיה. אלו הדגים: ילכל נפש כו'. אלו החגבים:
(מז) להבדיל בין הטמא ובין הטהור כו'. כל הפסוק עיין רש"י ז"ל:

פרשת תזריע

יב (ב) בני ישראל. ולא נכרים: אשה. לרבות גיורת ושפחה משוחררת ואינה משוחררת: כי תזריע. ממקום שמזרעת פרט ליוצא דופן: וילדה. פרט למילדה לפני הדבור יכול להוציא את שעיברה לפני הדבור ת"ל תלד אין הדבר תלוי אלא בלידה: וילדה. לרבות אפי' לא כלו חדשיו. סנדל ושפיר מרוקם ושליא ויוצא מחותך מנין ת"ל תזריע וילדה כל זרע שתלד: זכר. לרבות את המת יכול אף המפלת כמין דגים וחגבים שקצים ורמשים ת"ל זכר מה זה מיוחד שיש בו מצורת אדם כו': וטמאה. ולא הולד טמא יכול המפלת גוף שאינו חתוך ושיש לו ב' גבין וב' שדראות יהא אמו טמאה לידה ת"ל וטמאה כו' וביום השמיני מה זה מיוחד שראוי לברית שמונה יצא כו'. [בת"כ איתא לבריות נשמה אולם בגמרא נדה כד: הגירסא כמו כאן ועיין בק"א]: וילדה כו' וטמאה כו'. שתספור שבעה לולד אחרון: שבעת ימים. יכול מפוזרין ת"ל כימי נדתה מה שם סמוכין אף כאן סמוכים ומה ימי נדתה שאין ראוין לזיבה אין ספירת ז' עולין לה אף ימי לידתה כו': תטמא. לרבות את בועלה ולרבות את הלילות ולרבות את היולדת בזוב שצריכה ז' נקיים: (ג) וביום השמיני ימול בשר ערלתו. וביום ולא בלילה. וביום. כל היום כשר למילה אלא שזריזין כו'. אין לי אלא הנימול לשמיני להשיעי כו' ושאר כל הנימולין מנין שיהא ביום ת"ל וביום. וביום אפי' בשבת: ימול בשר. אפי' יש שם בהרת יקוץ. ערלתו. ודאי דוחה שבת ולא ספק ואנדרוגינוס ונולד בה"ש ונולד מהול שבש"א צריך להטיף כו': (ד) ושלשים. יכול מפוזרין תלמוד לומר יום מה יום כלו כא' כו': ושלשה יכול אפי' מפוזרין ת"ל ושלשים מה שלשים סמוכים אף כו': תשב. להביא המקשה בתוך י"א יום שהיא טהורה יכול אף בימי נדה ת"ל דוחה תטמא: בכל קדש. יכול אף מעשר ת"ל ואל המקדש מה מקדש שיש בו נטילת נשמה כו' יכול מה מקדש שחייב כרת יצא תרומה ת"ל בכל קדש. יכול מה קדש בנגיעה אף מקדש דוקא בנגיעה ת"ל לא תבא (אינו בת"כ רק הוא דעת ר"ל דלוקה על הנגיעה והוא ביבמות עה' זבחים לג: מכות יד:): בכל קדש כו' ואל המקדש. מה מקדש שיש בו נטילת נשמה אף קדש ואיזה זה אכילה ואפקיה רחמנא בלשון נגיעה לחייב ל"ת על נגיעה: ואל המקדש. לפי שנאמר והזרתם כו' בטמאם את משכני יכול אפי' מאחוריו ת"ל ואל המקדש לא תבא. אין לי אלא יולדת הקלה שאר טמאים מנין ת"ל למעלה בני ישראל הרי בני ישראל כיולדת שאין מטמאין אלא מתוכו: עד מלאת ימי טהרה. לרבות שמונים של נקבה: (ה) ואם נקבה. אין לי אלא נקבה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל ואם נקבה תלד אין הדבר תלוי אלא בלידה (אינו בת"כ רק בכריתות ז:) רש"א תלד לרבות לידה אחרת ומה היא יוצא דופן כו' ורבנן כו'. (נדה מ'): שבועים. ב' שבושת: תשב. לרבות המקשה בתוך שמונים של נקבה שכל דמיה טהורים עד שתצא הולד ור"א מטמא כו': (ו) ובמלאת כו' תביא. אינה מביאה בתוך מלאת ואם הביאה לא יצאה יכול לא תביא על ולדות הראשונות ת"ל תביא: לבן. על כל בן: לבת. על כל בת (אינו בת"כ רק בנדה מ') ורש"א לבן מכל מקום. לבת מכ"מ אפי' טומטום ואנדרוגינוס. או לבת. להביא המפלת אור לשמונים ואחד שבש"א כו': בן שנתו. שנתו שלו ולא שנה של מנין עולם: או תר. או זה או זה ולא בהמה: אל פתח אהל מועד אל הכהן. מלמד שמטפל כו': (ז) והקריבו. אחד לבד מעכב ואיזה ת"ל וכפר מה מכפר בכ"מ חטאת שנאמר למטה א' לחטאת וכפר: וטהרה. לאכול בזבחים: ממקר. שכל דמים אינו אלא מן המקור: דמיה. דמים הרבה האדום והשחור כו': זאת תורת היולדת. (עד אבל בחד עבורא אינו בת"כ רק בנדה מ') מלמד שמביאה קרבן אחד על ולדות הרבה. יכול תביא על לידה שלפני מלאת ועל לידה שלאחר מלאת כאחת ת"ל זאת ורבנן אי מזאת סד"א ה"מ בתרי עיבורי אבל בחד עיבורא בחד-קרבן סגי ת"ל לבן או לבת: (ח) אחד. לפי שנאמר האחד חטאת שאם הביאה חטאה תחלה תביא עולתה ממין חטאתה מנין שאם הביאה עולתה תחלה שתביא חטאתה ממין עולתה ת"ל א' לעולה. א' לעולה וא' לחטאת לא הקדימה כו'. עיין רש"י ז"ל: ולקחה. (אינו בת"כ רק ביומא מא') ולהלן הוא אומר ועשה הכהן מלמד שהקינין מתפרשת בלקיחת בעלים או בעשיית הכהן:

יג (ב) אדם. [אינו בת"כ רק בנדה מד'] לרבות אפילו תינוק בן יומו שמטמא בנגעים: כי יהיה. מן הדבור ואילך: בעור בשרו. הואיל ונאמר ושער בנגע הפך לבן אין לי אלא מקום שראוי לגידול שער מקום שאין ראוי מנין ת"ל בעור בשרו ריבה. ספחת טפילה לשאת ולבהרת זהו לדברי חכמים [ולר"מ ספחת זו שניה לבהרת ומראהו עמוק שניה לשאת] ומראה הנגע עמוק לרבות מראה רביעית. הוא פרט לחמישית: והיה. שמצטרפין זע"ז: בעור בשרו. של נראה מכאן אמרו וכו' וחכמים אומרים בבינוני: לנגע. מלמד שמצטער ממנו אחרים רואין ומצטערין מנין תלמוד לומר לנגע: צרעת. כגרים: והובא אל אהרן. מנין שאף לכהן אחר ת"ל הכהן. מנין לרבות בעלי מומין תלמוד לומר מבניו יכול אף חללים ת"ל הכהנים ומנין לרבות כל ישראל ת"ל או אל אחד א"כ מה ת"ל מבניו הכהנים שטומאה וטהרה ביד כהן כיצד חכם שבישראל רואה ואומר לכהן אפי' שוטה אמור טמא והוא אומר טמא אמור טהור והוא אומר טהור. דבר אחר לפי שהוא אומר על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע מקיש ריבים לנגעים מה נגעים ביום אף דינים ביום ומה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים יכול מה ריבים בג' אף נגעים בג' ת"ל או אל אחד שכהן א' רואה: (ג) וראה הכהן. שיהא עיניו בו בשעה שרואה אותו: בעור הבשר. שיראה כל הבשר עמו כלו כאחד: ושער. מיעוט שער שנים: ושער בנגע. להביא את שבתוכו ושוכב חוצה לו פרט לשחוץ לו ושוכב בתוכו: בנגע הפך לבן. ולא הקודם מכאן אמרו אם בהרת קדמה כו': ושער בנגע הפך לבן. מכאן אמרו ב' שערות עיקרן משחיר וראשן לבן טהור עיקרן מלבין וראשן משחיר טמא: ומראה עמק. ולא ממשו עמוק: ומראה הנגע עמק. ולא מראה שער לבן עמוק: נגע וכו' וראהו כו'. מנין שאין מסגירין וכו' יכול לא יאמר הרי את מוסגר בזה ובזה ומוחלט בזה ובזה כו' ת"ל נגע וראהו. צרעת וראהו: וראהו. כלו כאחת שאם היה בראש חוטמו ובראש אצבע ושופע והילך טהור מכאן אמרו כ"ד אברים שאין מטמאים משום מחיה: וטמא אותו. פרט לתולש סימני טומאה עד שלא בא אצל כהן: (ד) בהרת לבנה. מלמד שבהרת לבנה מנין לשאת ת"ל למטה שאת לבנה מנין לשאר מראות ת"ל ואם בהרת יכול שהיא שליפית למראות כשם שהיא שליפית לכתוב ת"ל לבנה היא היא לבנה ואין למעלה ממנה וכמה לבנוניתה כשלג שנאמר מצורעת כשלג. יכול הכל מראות שלג ושאר מראות טהורין ת"ל בהק טהור ממנו ולמעלה טמא: ושערה. ולא שער מחיתה מכאן אמרו בהרת כגריס ובה מחיה כעדשה ושער לבן בתוך המחיה טמא מפני שער לבן הלכה שער לבן טמאה מפני המחיה ור"ש מטהר כו': ושערה. ולא שער מקצתה מכאן אמרו בהרת היא ומחיתה כגריס ושער לבן בתוך הבהרת הלכה המחיה טמאה מפני שער לבן הלכה שער לבן טמאה מפני מחיה ור"ש מטהר: ושערה לא הפך לבן. הא יש בה שער שחור אינה ממעטת מכגריס וכ"ש שערות לבנות ואפי' הן הרבה: (ה) ביום. ולא בלילה יכול כל מראה היום כשר ת"ל לכל מראה עיני הכהן. מה כהן פרט לשחסך מאור עיניו אף היום שכאן אמרו רואין את הנגעים בשחרית כו': שמד

אחר ואי זה זה טומאת מקדש וקדשיו דר"י רש"א ממקומו הוא מוכרע על הקדש מטמאת יכול על כל טומאת קדש ת"ל ומפשעיהם לכל חטאתם. פשע זו מרד. וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי (כל המימרא הלז עד וכן יעשה הכל בשבועות משנה ראשונה וגמרא וע"ש). לכל חטאתם. חטאים דומיא דפשעים שאין בני קרבן ועתיד לבא לידי קרבן ואיזהו זה שיש לו ידיעה בתחלה ואין לו ידיעה בסוף שהוא תולה עד שיודע לו ויביא חטאת שנאמר לכל חטאתם שיבא לידי חטאת ועל הזדון הוא מכפר. ועל שאין לו ידיעה בתחלה שעיר הפנימי מכפר שנאמר מלבד חטאת הכפורים מה זה מכפר בידיעה אף חיצון מכפר בידיעה. ועל שאין לו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שעירי ר"ח ושעירי רגלים מכפרים שנאמר בר"ח חטאת לה' שאינו ידוע אלא לה' וכולן הוקשו לר"ח. את שיש בו ידיעה בתחלה ובסוף הרי זה בעולה ויורד: וכן יעשה לאהל מועד. כמו לפני ולפנים מה זה אחת למעלה ושבע למטה מדם הפר וכן מדם השעיר אף על הפרכת כן: השכן אתם. עיין רש"י ז"ל: (יז) וכל אדם וכו' וכפר כו'. זו הקטרת שכלן נתכפרין בה (אינו בת"כ רק ביומא מ"ד) בעת מתן דמים מנין ת"ל בבאו לכפר א"ל אלא בביאה ביציאה מנין ת"ל עד צאתו: באהל מועד. אין לי אלא אהל מועד שילה ובית עולמים מנין תלמוד לומר בקדש. וכפר בעדו כו'. כפרתו קודם לכפרת ביתו וכפרת ביתו קודם לכפרת כל ישראל: (יח) ויצא אל המזבח אשר לפני ה'. לפי שמצינו בפר הבא על כל המצות שעומד חוץ למזבח ומזה יכול אף זה כן ת"ל ויצא היכן היה לפנים ממזבח: וכפר עליו. כפרה שהוא בגופו: ולקח. עיין רש"י ז"ל: (יט) וטהרו. לשעבר: וקדשו. לעתיד לבא: (כ) וכלה מכפר כו'. אם כלה כפר (בת"כ הגי' מהופכת וכ"ה בזבחים דף מ"ס) דר"ע רי"א אם כפר כלה: את הקדש זה לפני ולפנים. ואת אהל מועד זה היכל. ואת המזבח זה מזבח הפנימי. מלמד שכל א' מכפר כפרה בפני עצמו מכאן אמרו נתן מקצת מתנות שבפנים ונשפך יביא כו': והקריב את השעיר החי. עד כאן זקוק להיות חי דברי ר' יהודה (עיין לעיל פ' ב' הל' ז'): (כא) וסמך אהרן את שתי ידיו. בנין אב לכל הסמיכות שיהיו בשתי ידיו ועל החי: על ראש השעיר החי. החי טעון סמיכה ואין שעירי ע"ג טעונין סמיכה דר"י רש"א כו': והתודה עליו. זה וידוי דברים: את כל עונות כו'. כילד היה מתודה (הוא ביומא לו:) עויתי פשעתי חטאתי דר"מ והכ"א כו': את כל. ואת כל. לכל. להביא שגגות ואונסין ומזידין קלות והמורות הודע ולא הודע יכול אף חטאות ואשמות ודאין תלמוד לומר ונתן אתם וכו': ושלח ביד איש. להכשיר את הזר: עתי. שיהא מזומן. עתי אפילו בשבת אפילו בטומאה: המדברה ג' פעמים לרבות שילה ונבעון ובית עולמים: (כב) ונשא השעיר עליו. עליו הוא נושא ואין שעירים מכפרים כפרתו ועל מה הן מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו מכאן אמרו יש ידיעה בתחלה ובסוף כו': ושלח את השעיר במדבר. כיון שהגיע השעיר למדבר (אינו בת"כ רק ביומא סח:) נעשה מצותו. ד"א במדבר (שם סז:) שאבריו מותרין כמדבר: (כג) ובא אהרן. עיין רש"י ז"ל: (כד) ורחץ את בשרו במים. אם אינו ענין לטבילה שהרי כבר נאמר בגדי קדש הם ורחץ במים ת"ע לקידוש ידים ורגלים. ומנין לב' קידושים על כל טבילה ת"ל ופשט ורחץ ורחץ ולבש ר"א בר"ש אומר מה ת"ל אשר לבש להקיש פשיטה ללבישה מה לבישה בקדוש ידים ורגלים אף כו' מכאן אמרו חמש טבילות ועשרה קידושין כו': במקום קדוש. עיין רש"י ז"ל. עלתו ואת עלת העם. עולתו קודם לעולת העם: וכפר בעדו ובעד העם. כפרתו קודם לכפרת העם: (כה) ואת חלב החטאת יקטיר. אפילו בשבת אפילו בטומאה כו': (כו) והמשלח. לא המשלח את המשלח: והמשלח את השעיר יכבס בגדיו. יכול משיצא חוץ לחומת העזרה תלמוד לומר לעזאזל יכול משהגיע לצוק ת"ל והמשלח הא כילד עד שיצא חוץ לחומת ירושלים דר"י רבי יוסי אומר כו': ורחץ את בשרו במים. יכול גזירת מלך ת"ל ואח"כ יבא נאמר כאן ואחר כך ונאמר להלן ואחר כך מה להלן מפני טומאת ערב כו' אף כו': (כז) ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת. מנין לרבות פר העלם דבר של ציבור ושל כה"ג ושל ע"ג שהן מטמאים בגדים ת"ל החטאת חטאת דר"י רש"א אשר הובא את דמם כל שהובא את דמם בפנים השורפן מטמא בגדים: לכפר בקדש. אם כפר כמצותן נשרפין בבית הדשן (בת"כ שלנו הגי' בבית הבירה אבל הוא טעות וממקומו הוא מוכרע וע"ש וכ"ה ביומא סח: נשרפין בבית הדשן) ומטמא בגדים וא"ל נשרפין בבית הבירה ואינן מטמאין בגדים: יוציא אל מחוץ למחנה. ולהלן אתה נותן ג' מחנות אלא כיון שיצא חוץ למחנה אחת מטמא בגדים מכאן אמרו היו סובלין אותה כו': את ערתם ואת בשרם ואת פרשם. מה עור ובשר ופרש האמור להלן נתוח בלא הפשט אף כאן כו' (יומא סח:): (כח) והשרף. ולא המצית את האור ולא המסדר את המערכה אלא המסייע בשעת שריפה יכול אף משנעשה אפר תלמוד לומר אותם דר"י רש"א כו': (כט) והיתה לכם. ולא לאחרים: לחקת עולם. לבית עולמים: תענו את נפשתיכם. נאמר כאן תענו ונאמר להלן ויענך וירעיבך מה להלן עינוי רעבון כו': וכל מלאכה לא תעשו. יכול לא יניע את המטות כו' נאמר כאן מלאכה ונאמר במלאכת המשכן מלאכה מה להלן מלאכת מחשבת אף כאן כו' אין לי אלא מלאכת רשות מלאכת מצוה מנין שלא יכתוב ספרים תפילין ומזוזות כו' ואין לי אלא מלאכה שחייבין עליה כרת מלאכה שאין חייבין עליה כרת מנין שלא יכתוב אות א' ושלא יארוג חוט א' ת"ל וכל: האזרח. לרבות נשים. והגר. זה גרים. הגר. זה נשי גרים: בתוככם. לרבות העבדים: (ל) כי ביום הזה יכפר. מכאן שהיום מכפר אף שאין קרבנות ושעיר: לפני ה' תטהרו. עבירות שבין אדם למקום יו"כ מכפר כו' רע"א (אינו בת"כ רק ביומא פ"ה) אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם וכו': (לא) שבת שבתון ועניתם. (יומא עו:) שבתון שבות מלמד שיו"כ אסור באכילה ושתיה ורחיצה כו' נגד ה' ענוים האמורים כאן ובפ' אמור ובהומש הפקודים וכלן נקראים עינוי יכול שתהא שבת בראשית אסור בכלן תלמוד לומר היא: (לב) וכפר הכהן. עיין רש"י ז"ל: אשר ימשח אתו. עיין רש"י ז"ל. מנין לרבות

כהן אחר המתמנה ת"ל וכפר הכהן. ד"א לפי שנאמר שבעת ימים (אינו בת"כ רק ביומא ה'. ואף דהתם קאמר על א' שצריך ז' עיין בכ"מ הל' כלי המקדש פרק ד' הל' י"ג) ילבשם הכהן תחתיו ונאמר ובגדי הקדש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה הוקשה משיחה לרבוי מה רבוי שבעה אף משיחה שבעה נתרבה יום א' ונמשח יום א' מנין ת"ל אשר ימשח ואשר ימלא את ידו מ"מ: לכהן תחת אביו. שהבן קודם לכל אדם יכול אפילו אינו ממלא מקומו ת"ל ואשר ימלא את ידו: ולבש את בגדי הבד. לרבות בגדים אחרים בין הערבים: וכפר את מקדש הקדש. זה לפני ולפנים: ואת אהל מועד. זה היכל. ואת המזבח. זה מזבח הפנימי: יכפר. להביא העזרות כו': ועל הכהנים. אלו הכהנים: ועל כל עם הקהל. אלו ישראל: יכפר. להביא את הלוים ד"א להביא את העבדים (אינו בת"כ רק בחולין קלא:) הושוו כלן דכפרה אחת בהיזה בשעיר המשתלח: (לד) והיתה זאת לכם כו' אחת בשנה. זה מכפר בלא שעירים ולא שאר מועדות. אחת ולא שתים. (אינו בת"כ רק ביומא סא:) מכאן אמרו נתן מקצת מתנות בפנים ונשפך יביא דם אחר: ויעש. מלמד שכל הפרשה כלה נאמרה על הסדר ומנין שמעכב ת"ל להקת (אינו בת"כ רק ביומא ס:): כאשר צוה. להגיד שבחו של אהרן כו' ע' רש"י ז"ל: צוה ה' את משה. מלמד שהיה אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הגבורה כו':

י"ז (ב) ואל כל בני ישראל. מנין לרבות ראשי המטות ת"ל כאן זה הדבר ונאמר להלן זה הדבר מה להלן ראשי המטות אף כאן כו' ומה כאן אהרן ובניו ובני ישראל אף להלן כו' ללמד (כל המימרא עיין בנדרים ע"ח. וברש"י ריש פ' מטות) שהפרת נדרים בג' הדיוטות וביחיד מומחה וללמד כאן שיש שאלה בהקדש. ד"א זה הדבר אשר ישחט על השחיטה חייב ולא על המליקה ולהלן נאמר זה הדבר (רש"י שם) הכם מתיר ואין בעל מתיר בעל מפיר ולא הכם מפיר. ד"א זה הדבר כל הנביאים נתנבאו בכה נוסף עליהן משה שנתנבא בזה: (ג) איש איש. לרבות השוחט להדיוט שהמעלה פטור (ר"ל השוחט להדיוט חייב אבל המעלה פטור והוא בזבחים ק"ח): מבית ישראל. להוציא את הנכרים שאין חייבים משום מעלה ושוחט בחוץ ואף לכתחלה מותרין לעשות במה בכ"מ: ואמרת אליהם. לרבות גרים ועבדים: אשר ישחט במחנה. להביא היא בחוץ וגוהרה בפנים (אינו בת"כ רק בזבחים ק"ו) או יכול להביא השוחט הפסח בדרום שיהא חייב תלמוד לומר מחוץ למחנה יכול חוץ לג' מחנות ת"ל במחנה ומקים מחנה לחוץ למחנה מה חוץ למחנה שאין כשר שחיטת כל זבח אף כו': או אשר ישחט. להביא שחיטת עוף: (ד) ואל פתח כו'. למעוטי גגו של היכל שאינו חייב (אינו בת"כ רק בזבחים קו:): קרבן. שיכול השוחט חולין בפנים חייב תלמוד לומר קרבן על הקרבן הוא חייב ואינו חייב על החולין אי קרבן יכול אפי' קדשי בדק הבית כמ"ש ונקרב את קרבן ה' (זבחים קטז:) תלמוד לומר ואל פתח אהל מועד הראוי לפתח אהל מועד חייבין ושאינו כו' ומנין להוציא את הרובע והנרבע מוקצה ונעבד אתנן ומחיר כו' ת"ל להקריב כו' יצאו אלו שאין כשרים להקריב ומנין להוציא שעיר המשתלח ת"ל לה' המיוחדים לשם ומנין להוציא מחוסר זמן בגופם חטאת ואשם בין בגופם בין בבעלים ותורים שלא הגיע זמנן ובע"מ עוברין ת"ל לפני משכן ה' הכשרים ליקרב עכשיו. או יכול שאני מוציא עולה מחוסר זמן בבעלים ואשם נזיר ואשם מצורע שאחטן שלא לשמן תלמוד לומר שור או כשב או עז מ"מ: לא הביאו. (אינו בת"כ רק בזבחים קו:) ולמטה לא ענש אלא א"כ הזהיר אף כאן ענש והזהיר: דם יחשב. (אינו בת"כ רק בזבחים קי) לרבות הזורק: לאיש ההוא. ולא לשולחיו: דם שפך. אחד ולא ב' שבמעלה חייבין (ר"ל בהעלאה חייבין שנים): ונכרת האיש. ולא הציבור: ההוא. ולא האונס ולא שוגג ולא מוטעה: מקרב עמו. ועמו בשלום: (ה) למען אשר יביאו. ע"כ מדבר בקדשים שהקדישן בשעת איסור הבמות שהן בעשה ול"ת וכרת מכאן ואילך מדבר בקדשים שהקדישן בשעת היתר במות והקריבן בשעת איסור הבמות שהן בעשה ול"ת. שנאמר והביאום לה' זו עשה. ולא יזבחו עוד את זבחיהם זו ל"ת. יכול יהא חייב כרת ת"ל זאת להם ואין אחרת להם (זבחים קו:) מנין שבשעת היתר הבמות הכתוב מדבר ת"ל את זבחיהם אשר הם זבחים. זבחים המותרים להם כבר. על פני השדה. מלמד שכל הזובח בבמה כזובח על פני השדה: והביאום לה'. כולה (אינו בת"כ רק בזבחים כו'). שאם היה רגלה בחוץ פסול: וזבחו זבחי שלמים. אין לי אלא שלמים שהן קרבים בבמה מנין לרבות עולה ת"ל זבחי יכול אפי' חטאת ואשם ת"ל אותם אי אותם יכול שלמים בלבד ת"ל זבחי הריני דן מה שלמים שהן באים בנדר או בנדבה דר"מ והכ"א אין קרב בבמה אלא עולה ושלמים בלבד: (ו) וזרק הכהן את הדם על מזבח. זריקת כהן במזבח ואין כהן בבמה ואפילו גרים נשים ועבדים כשרים בבמה: מזבח ה' פתח אהל מועד. ואין מזבח בבמה ואפילו העלה על הסלע ואבן הייב: לריח ניחח לה'. ואין ריח ניחוח בבמה: והקטיר. לפי שנאמר ועשית עלתיך הבשר והדם אם אין בשר אין דם מנין לרבות יותרת הכבד ושתי הכליות (אינו בת"כ רק בפסחים עט:) ת"ל לריח ניחח יכול אפי' מנחת נסכים ת"ל החלב וכו': (ז) לשעירם. ע' רש"י ז"ל: אשר הם זנים. לרבות שאר ע"ג: חקת עולם. לבית עולמים: לדרתם. שינהוג לדורות: תהיה זאת. אף בזמן הזה: (ח) ואלהם תאמר. אל הסמוכין להביא ששחט בחוץ ומעלה בחוץ (אינו בת"כ רק בזבחים קי): איש איש. להביא נשים שהעלוהו: עלה. אין לי אלא עולה מנין לרבות אימורי ק"ק ואימורי קדשים קלים ת"ל או זבח. יכול אף במעלה בשר חטאת בשר ק"ק בשר קדשים קלים מותרי עומר ת"ל עלה מה עולה שהיא ראויה לאישים אף כו'. מנין לרבות הקומץ והלבונה והקטרת מנחת כהנים כו' ת"ל ואל פתח אהל מועד כל שהוא בא אל פתח אהל מועד. אין לי אלא כשרים פסולים מנין ת"ל לא יביאנו לעשות. כל המתקבל בפנים חייבין עליו: אתו. על השלם הוא חייב ולא של החסר (אינו בת"כ רק בזבחים קז:) יכול אף היונק ובולל ופותח ומולה ת"ל עלה. מה עלה מיוחדת לאישים אף כו': לה'. המעלה לשם חייב ולא להדיוט (אינו בת"כ רק בזבחים קה): (י) ואיש איש. להביא ולד ישראל מן הה"י והעבד. כל דם. להביא

דם

דם הנפש בחולין ודם התמצית בחולין ובמוקדשים דברי ר"י וחכ"א על כולן אינו חייב אלא על דם הנפש בלבד: ונתתי פני. עיין רש"י ז"ל: בנפש. ולא בציבור: האוכלת. ולא המאכלת: מקרב עמה. ועמה בשלום: (יא) כי נפש. להגיד מה גרם: ואני נתתיו לכם. ולא לאחרים: על המזבח. ולא על קרקעו של מזבח: על המזבח לכפר. כל מקום שנתן על המזבח כפר: לכם לכפר. הוא להוציא את הדם ממעילה ומנותר ומטומאה (אינו בת"כ רק ביומא ס): בנפש יכפר. ולא בדם התמצית: (יב) על כן כו'. עיין רש"י ז"ל: (יג) אשר יצוד. עיין רש"י ז"ל: חיה. בין מרובה או מועט וכן עוף בין מרובה כו': או עוף. מכאן אמר ר' יהודה שחט חיה יכסנה ואח"כ ישחוט את העוף וחכ"א כיסוי א' לכולן שנאמר כי נפש כל בשר (אינו בת"כ רק בחולין פו:) א"כ מה ת"ל או לחלק: חיה או עוף. יכול אפי' טמאים ת"ל אשר יאכל פרט לשוחט ונתנבלה בידו הנוחר והמעקר והשוחט ונמצאת טריפה או שור הנסקל כו' (חולין פה:). ושפך להביא שוחט לכלבים: ושפך וכסהו. במה ששפך יכסה שלא יהו המצות בזויות עליו. ושפך וכסה מי ששפך יכסה. ומנין שאם לא כסה הוא שיכסנו אחר (חולין פז:) ת"ל ואמר לבני ישראל: דמו. כל דמו רבי יהודה אומר מקצת דם (חולין פח:): וכסהו. יכול יכפה עליו כלי ת"ל בעפר אין לי אלא עפר מנין לרבות שחיקת אבנים והרכין כו' ת"ל וכסהו יכול בקמח בסובין כו' ת"ל בעפר מה עפר מגדל צמחים אף כל שמגדל צמחים: בעפר. שיהא עפר למטה ועפר למעלה (חולין פג: ביצה ז:): (יד) כי נפש. להגיד מה גרם: כל אכליו. לפי שנאמר בנפש האוכלת ולא המאכלת (ת"כ לעיל פרשה א' הל' ז') שאין גדולים חייבים על הקטנים יכול לא יהיו נכרתין על הקטנים שאין הקטנים נכרתין על עצמם אבל יכרתו ע"י גדולים ת"ל כל אכליו יכרת: (טו) וכל נפש אשר תאכל. אין אכילה פחותה מכזית. ד"א אשר תאכל פרט לחרשוט ולפרנים. יכול יטמא בתוך המעים (עיין בת"כ) ת"ל וטמא עד הערב וטהר יכול יהא מטמא בגדים חוץ הפה ת"ל ונפש בבית הנפש הוא מטמא כו' יכול אם הקיאה יהא מטמא דרך יציאה ת"ל אשר תאכל דרך אכילתו כו' יכול בבהמת נבילה וטריפה הכתוב מדבר ת"ל נבילה וטריפה לא יאכל לטמאה בה את שאין לה טומאה אלא אכילתה יכול אף נבילת עוף טמא ת"ל טריפה את שיש לה טריפה. ר' יהודה אומר נבילה וטריפה מה ת"ל אם טריפה היה כו' אלא להביא (בת"כ שלנו הגי' פרט לשחוטה אבל בק"א הוא כגי' הגאון וכ"ה בזבחים סט: וע"ש) טרפה ששחטה שהיא מטמא ד"א נבילה וטרפה להוציא המלוקה בפנים שמתרת את האיסור ולהביא המולק קדשים בחוץ וחולין בין בפנים בין בחוץ ד"א נבילה וטרפה להוציא השוחט חולין בפנים וקדשים בין בפנים בין בחוץ: באזרח ובגר. מה אזרח בן ברית אף גרים בני ברית: (טז) ונשא עונו. ונאמר להלן ונשא עונו מה להלן בכרת אף כאן בכרת ומנין שמדבר מטומאת מקדש וקדשיו הזהיר וענש על הטומאה וחייב קרבן על הטומאה מה קרבן כו': ובשרו לא ירחץ. על רחיצת בשרו ענוש כרת ולא על כבוס בגדים אלא בארבעים:

יח (א) אני ה' אלהיכם. אני שאמרתי והיה העולם אני דיין ליפרע ונאמן לשלם שכר אני שפרעתי מדור המבול כו' רשב"י אומר נאמר להלן אנכי ה' אלהיך כו' עיין רש"י ז"ל רבי אומר חמורות עריות שפותחות באני ה' ומסיימות באני ה': (ג) כמעשה ארץ מצרים. עיין רש"י ז"ל: אשר ישבתם. שדור אחרון התעיבו במעשיהן יותר מכולם: בה. אותו מקום כו' וכן בכנענים ואותו מקום כו' גרמה למצרים למעשים הללו וכן ביאתם של ישראל גרמה לכנענים שנאמר אשר אני מביא אתכם שמה ומקים מעשה מצרים לכנענים ומעשה כנענים למצרים. מפני מה זכו כנענים ארבעים שנה יותר מפני שכבדו לאברהם כו': ובחקתיהם לא תלכו. עיין רש"י ז"ל ריב"ב אומר שלא תספר קומי (פי' לספר נגד המצח) ושלא תגדל ציצית (היינו מה שמניחין באמצע הראש): (ג) את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו. עיין רש"י ז"ל: ללכת בהם. עשם עיקר ואל תעשם טפל וע' רש"י ז"ל וכה"א בהתהלכך תנחה אותך כו' ד"א את משפטי (לעיל פרשה ט' הלכה ט') אלו הדינים ואת חקתי אלו המדרשות (כי הדין הוא במשפט והמדרשות הם גזירות) תשמרו זו משנה (כי הבינון והמשנה הוא לשמור בלב לעשות) ללכת בהם זה מעשה. תשמרו ללכת לא המשנה עיקר אלא המעשה: (ד) וחי בהם. לעה"ב. ד"א וחי בהם ולא שימות בהם יכול אפילו ברבים ת"ל ונקדשתי בתוך בני ישראל: (כד) אל תטמאו בכל אלה. בין בכלן בין במקצתן: כי בכל אלה נטמאו הגוים. אלו המצריים: אשר אני משלח מפניכם. אלו הכנעניים: (כה) ותטמא הארץ את כו'. מלמד שהארץ נטמאה ע"י דברים אלו ואפקד עונה עליה. כיון שאני פותח הפנקס אני גובה הכל: ותקיא הארץ את יושביה. כאדם שקץ במזונו ומקיא אותו: (כו) ושמרתם אתם. אתם נאים לשמור שאתם שהתם (פי' במצריים לשמור) וכה"א גן נעול אלו הבתולות גל נעול אלו הבעולות מעין חתום אלו הזכרים: ולא תעשו מכל התועבת. בין כלן בין מקצתן (אינו בת"כ ובש"ס רק במדרש ש"ה דף י"ח ע"ב ובויקרא פ' כ"ג): (כז) כי את כל התועבת האל. אל קשה מכלל דאיכא רכות ומה ניהו שניות (אינו בת"כ רק ביבמות כא:): (כח) ולא תקיא הארץ כו'. מכאן שחייבים גלות ע"י הדברים האלה: (כט) כי כל אשר יעשה. בין כלן בין מקצתן: ונכרתו הנפשות. לפי שנאמר איש אשה מנין ת"ל נפשות שנים: העשת. לפי שנאמר לא תקרבו יכול יהיו חייבין נמי על הקריבה ת"ל העשת ולא על קריבות: מקרב עמם. ועמם בשלום: (ל) ושמרתם. עיין רש"י ז"ל: את משמרתי. לעשות משמרת למשמרת (אינו בת"כ רק ביבמות כא:): ולא תטמאו בהם אני ה' וגו'. עיין רש"י ז"ל:

פרשת קדושים

יט (ב) דבר. עיין רש"י ז"ל. ר' לוי אומר לפי שעשרת הדברות כלולין בה. א' אני ה' אלהיכם. ב' ואלהי מסכה כו'. ג' לא תשבעו בשמי כו'. ד' את שבתתי כו'. ה' איש אמו. ו' לא תעמד. ז' מות יומת הנאף כו'. ח' לא תגנבו כו'. ט' לא תלך רכיל. י' ואהבת לרעך כו': קדושים תהיו. עיין רש"י ז"ל: כי קדוש אני. אם מקדשים אתם את עצמכם כאלו מקדשים אותי יכול באם לאו אינו מקודש ת"ל כי קדוש אני בקדושה אני: (ג) איש. עיין רש"י ז"ל: אמו ואביו. ולהלן הוא אומר אביך ואמך מלמד ששניהם שוין וכן תורים ובני יונה כו' וכן כבשים ועזים כו' אבל אב קודם לאם בכל מקום מפני כו'. רבי אומר לפי שגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן ירא כו' עיין רש"י ז"ל: ואת שבתתי תשמרו. עיין רש"י ז"ל וכן בשאר המצות שאתה ואביך חייבים בכבודי וזהו אני ה'. ואת שבתתי תשמרו (אינו בת"כ רק בשבת סט:) נאמר כאן שמירה אחת לשבתות הרבה ונאמר להלן ושמרו בני ישראל את השבת שמירה לכל שבת ושבת כאן בשוכח עיקר שבת ולהלן ביודע עיקר שבת: (ד) אל תפנו אל האלילים. לעבדם ר' יהודה אומר לראותם. (אינו בת"כ רק בשבת קמט:) אפי' דיוקנאות אסור להסתכל בהם: אלילים ואלהי מסכה. עיין רש"י ז"ל. אלילים. מסכה. שמות ע"ג הן מעשרה שמות של גנאי שנקראת ע"ג. תרפים. אלילים. פסל. מסכה. אשירה. חמנים. מצבה. עצבים. שקוצים. גילולים: לא תעשו לכם. עיין רש"י ז"ל: (ה) וכי תזבחו וגו'. עיין רש"י ז"ל. מנין לרבות כל הנאכלים לב' ימים ת"ל וכי תזבחו זבח: לרצנכם. (אינו בת"כ רק בחולין יז:) הואיל ונאמר ושחט את בן הבקר בהמה שהיא לשם בן הבקר לעכב מנין ת"ל לרצנכם תזבחהו. תזבח שלא יהו שנים שוחטין זבח א' (אינו בת"כ רק בחולין כ"ט): תזבחהו. שלא יהא א' שוחט שנים דברי ר"א בר"ש וחכ"א שנים שוחטין זבח א': (ו) ביום זבחכם. ששחיטה אינה אלא ביום (אינו בת"כ רק במגילה כ:) והנותר עד יום השלישי. בעוד יום הוא נאכל ואינו נאכל בלילה (אינו בת"כ רק בפסחים ג'): באש ישרף. כל הטעון שריפה נשרף ביום (ג"ז בפסחים שם): (ז) ואם האכל יאכל. עיין רש"י ז"ל: (ח) ואכליו. למעוטי חוץ למקומו מכרת (אינו בת"כ רק בזבחים כח:): עונו. גז"ש לפגול: כי את קדש. נאמר כאן קדש ונאמר להלן קדש מה להלן בנותר אף כאן בנותר: חלל. ג"ש מטומאה (הוא בזבחים מד:): (ט) ובקצרכם. פרט לשקצרו לסטים או בהמה כו': ובקצרכם. פרט לשקצרו גוים מכאן אמרו נכרי שקצר שדהו ואח"כ נתגייר פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה אין לי אלא קוצר תולש מנין ת"ל בקצרך עוקר מנין (בת"כ הגי' קוטף אבל בחולין קלז: הגי' כדברי הגאון וע"ש) ת"ל לקצור. קציר אין לי אלא תבואה קטניות מנין ת"ל ארצכם אילנות מנין ת"ל שדך א"כ מה ת"ל קציר מה קציר שהוא אוכל ונשמר וגדולו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכניסו לקיום יצאו ירקות אע"פ שלקיטתן כאחת אין מכניסן לקיום יצאו תאנים אע"פ שמכניסן לקיום אבל אין לקיטתן כאחת. והתבואה והקטניות בכלל הזה ובאילן האגוז וכו': לא תכלה פאת שדך. פאת אין פאה אלא מחמת כילוי ואין פאה אלא בסוף אר"ש מפני ד' דברים אמרו לא יתן אדם פאה אלא בסוף שדהו מפני גזל מתמת עניים מפני בטול עניים מפני מראית עין מפני שאמרה תורה לא תכלה פאת שדך. שדך ולא שדה אחרים. משום ר"ש אמרו שדך ולא שותף עם הגוי. יכול אפי' (אינו בת"כ רק בחולין קלה:) שותף עם ישראל ת"ל קציר ארצכם: ולקט קצירך. אין לקט אלא מחמת קציר מכאן אמרו קצר מלא ידו כו' (הלשון הזה הוא בחולין קלז:) ר' יוסי אומר לקט קציר ולא לקט קטוף: (י) וכרמך. אפי' כלו עוללות דר"ע א"כ למה נאמר כי תבצור כו': לא תעולל. עיין רש"י ז"ל: ופרט כרמך. אין פרט אלא מחמת בציר היה בוצר כו': לא תלקט לעני. (אינו בת"כ רק בגיטין יב:) שלא תלקט בשביל עני ואם לקט אינו כלום. ד"א לא תסייע את העני. ד"א להזהיר העני על שלו: לעני ולגר. מה גר בן ברית אף עני בן ברית ומה עני מחוסר אף גר מחוסר: תעזב. במחובר לקרקע אפילו תשעה ותשעים אומרים כו' יכול אפילו בדלית ובדקל כו' ת"ל אתם: תעזב. הנח תבואה בקשים תמרים במכבדות כו' יכול אפילו השירן הרוח ת"ל אתם: תעזב. ללמד שספק לקט לקט וספק פאה פאה כו': תעזב אתם. (אינו בת"כ רק בחולין קלד:) ולא לעורבין ולעטלפים. תעזוב (ג"ז שם ובב"ק לד: ובתמורה ו:) מכאן אמרו המפקיר כרמו והשכים ובצרו חייב בפרט: אני ה' אלהיכם. עיין רש"י ז"ל: (יא) לא תגנבו. עיין רש"י ז"ל. לפי שנאמר אם המצא תמצא עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל לא תגנבו. לא תגנבו ע"מ למיקט ע"מ לשלם תשלומי כפל בן בג בג אומר לא תגנוב את שלך מאחר הגנב כו': לא תכחשו. עיין רש"י ז"ל: ולא תשקרו. לפי שנאמר (ב"ק קה:) ונשבע על שקר עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל לא תשקרו: איש. אין לי אלא איש באיש. אשה באשה מנין ת"ל בעמיתו מ"מ: (יב) ולא תשבעו בשמי. עיין רש"י: לשקר. ג' שבועות הן (שבועות כח:) אוכל ולא אוכל ה"ז עובר בבל יחל דברו אכלתי ולא אכלתי עובר משום לא תשבעו כו' נשבע לשנות את הידוע עובר משום לא תשא: וחללת. מכאן אמרו שבועת שקר הוא חילול השם. ד"א נעשה אתה חולין לחיה ולבהמה נאמר כאן חילול (אינו בת"כ רק בשבת לג:) ובחילול שבת ובחילול השם נאמר חילול וכתיב ואם באלה לא תוכרו לי אל תקרי באלה אלא באלה (ב"מ קיח:) בעון שבועת שקר כו' וכן הוא אומר על כן אלה אכלה ארץ כו': (יג) לא תעשק. עיין רש"י ז"ל: ולא תגזל. לעבור בשני לאוין (שם קיא:) לא תלין. זה שכיר יום עיין רש"י ז"ל. אין לי אלא שכר אדם שכר בהמה וכלים מנין תלמוד לומר פעלת: שכיר. נאמר כאן שכיר (ב"מ קיא:) ונאמר להלן שכיר ליתן של זה בזה מכאן אמרו הכובש שכר שכיר עובר בה' לאוין ועשה יכול המחהו אצל חנוני ת"ל אתך: עד בקר. אין עובר אלא בקר ראשון: (יד) לא תקלל כו'. עיין רש"י ז"ל: ולפני עור כו'. עיין רש"י ז"ל. מנין שלא יושיט (אינו בת"כ רק בפסחים כב:) כוס יין לנזיר כו' ת"ל ולפני עור לא כו': (טו) לא תעשו עול. עיין רש"י ז"ל. וגורם לחמשה דברים. מחלל השם. ומטמא מקדש. ומסלק השכינה. ומפיל ישראל בחרב. ומגלה אותם מארצם. (פי' דילפינן כולהו מע"ג דהכא כתיב תועבה וגבי ע"ג כתיב כל החמשה דברים דפ' קדושים לטמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי היינו מטמא מקדש ומחלל השם וגם' בחקתי כתיב וגעלה נפשי אתכם דהיינו סילוק שכינה והאכם אזרה בגוים דהיינו

כלל זה גדל האמצעי: (טז) מלג השמן ויצק. חסר השמן עד שלא יצק ימלאנו.
משיצק יביא אחר בתחלה ר' ישמעאל אומר כו'. על כף הכהן מלוה שיצק לתוך כפו
של חבירו לכתחילה: (טז) וטבל. ולא מספג: וטבל והזה. על כל הזיה טבילה.
באצבעו. מה כאן מיומנת שבימין כו' שבע פעמים כו' לפני וכו': (יז) על דם האשם.
שיקדים להם הדם או דוקא שיש שם דם ת"ל על מקום דם (חלוקה זו אינה בת"כ
רק במנחות יו"ד) יכול דוקא שנתקנח ת"ל על דם האשם ולמה נאמר על בהן ידו
הימנית ועל בהן רגלו וכו' על תנוך אזן הימנית המטהר אזן ללמד על רציעה (אינו
בת"כ רק במנחות י') יד ללמד על קמיצה. רגל על הליצה: (יח) וכפר. שהחטאת
לבד מעכבת כפרה: (כ) והעלה הכהן. מכאן שאברי העולה קודמין לאברי החטאת:
(כא) ואם דל הוא. יכול ממה שהיה ת"ל ואין ידו משגת יכול יש לו ואין מוצא ליקח
ת"ל דל: הוא. ולא נודריו שבערכין עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני יכול אף
זה כן ת"ל הוא: ולקר כו'. מה ת"ל אחד שיכול שיביא כל השג ידו כמו בערכין
ת"ל אחד: לתנופה לכפר. וכי התנופה מכפרת כו' אלא שאם עשה שירי מצוה כו':
ועשרון. מלמד שכל עשרון ועשרון טעון לוג ר"ג ורא"בי"א כו' אין לי אלא מביא קרבן עני
אלא עני מתחלתו עשיר והעני מנין ת"ל אשר תשיג ידו הביא אשמו עני והעשיר
מנין שיגמור בעשיר ת"ל את אשר השיג ידו יכול אפי' הביא חטאתו עני והעשיר
יגמור בעשירות ת"ל אחד לחטאת ואחד לעולה: (לא) על המנחה. שתקדים מנחת
בהמה להעלאת העוף: (לב) תורת אשר כו'. מלמד שעני שהביא קרבן עשיר יצא יכול
אפי' עשיר שהביא קרבן עני שילא ת"ל זאת: תורת. מלמד שאדם מביא ע"י בנו
ובתו ועבדו ושפחתו קרבן עני ומאכילן בזבחים יכול אף ע"י אשתו ת"ל זאת דר"י:
(לד) כי תבאו. יכול לעבר הירדן ת"ל הארץ. ארץ המיוחדת יכול משבאו לעמון ומואב
ת"ל אשר אני נותן לכם לאחוזה עד שיכבשו. כבשו ולא חלקו למשפחות ולא
לבני אדם לב"א ואין כל אחד מכיר את שלו ת"ל ובא אשר לו כו'. ונתתי. עיין רש"י
ז"ל רש"א פרט לנגעי אונסין כו' (ר"ל נגעי רוחות וכשפים והוא בהוריות י'):
בבית ארץ אחזתכם. פרט לבית בנוי בספינה ובאסקריא על ד' קורות: בבית. להביא
הבנוי על ד' עמודים: אחזתכם. ולא ירושלים ר' ישמעאל אומר אחזתכם ולא בתי
נכרים וה"ה לבגדיהם: (לה) ובא אשר לו. שלא ישלח ביד שליח יכול אף זקן וחולה
ת"ל ובא: והגיד כו'. ידקדק הכהן כיצד בא הנגע לביתו: לאמר. יאמר לו הכהן
דברי כבושין אין הנגעים באים אלא על לה"ר שנאמר השמר כו' כנגע כו' עיין רש"י
ז"ל: נראה לי. ולא לאורי מכאן אמרו בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את
הנגעים: (לו) וצוה הכהן ופנו. הצווי בכהן והפנוי בכל אדם: את הבית. אפי'
חבילי עצים דר"י רמ"א עסק הוא לפנוי: ולא יטמא כל אשר בבית. לפי שמצינו
בנכנס לבית המנוגע אינו מטמא בגדים עד שישהה בכדי אכילת פרס יכול אפילו
היו שם כלים מקופלין ומונחין על כתפו או בתוך הבית לא יהיו טמאים עד שישהה
כדי אכילת פרס ת"ל כל אשר בבית מיד: ואחרי כן. לרבות אהרים כיוצא בהן.
נותנין לאחן וכן ברגל. רבי מאיר אומר כו': (לז) וראה את הנגע והנה הנגע.
מלמד שאין מטמא אלא בשני גריסין: בקירות. ולמטה הוא אומר בקירות צריך שיהא
מרובע ד' כתלים יכול דוקא בקירות ת"ל הקיר א' יכול אפי' קיר א' באבן א' ת"ל
והלצו את האבנים אין פחות מב' אבנים ר' ישמעאל אומר כו' ר"א בר"ש אומר
כו': שקערורת. עיין רש"י ז"ל. ירקרקת: ירוק שבירוקין: אדמדמת. אדום
שבאדומים: ומראיהן. ולא ממשן: (לח) ויצא. יכול ילך לביתו ויסגיר ת"ל אל פתח
הבית יכול יעמוד תחת השקוף ויסגיר ת"ל מן הבית הא כיצד עומד לצד השקוף
ומסגיר. ומנין שאם הסגיר בכל ענין שהוא מוסגר ת"ל והסגיר את הבית מ"מ:
(לט) ביום. ולא בלילה: והנה פשה. זה פשיון הסמוך בכ"ש. מנין לרבות את שרחוק
ת"ל הבית יכול כו' ת"ל הנגע נאמר כאן נגע ונאמר להלן נגע מה להלן כגרים אף כו'
נמצאת אומר פשיון הסמוך כל שהוא והרחוק כגרים והחוזר בב' גריסין: בקירת
הבית. ולא בקירות היציע ולא בקירות האיבוס ולא בקירות המחיצה ולא בקירות
שמגורה: (מ) וצוה הכהן וחלצו. הצווי בכהן והחליצה בכל אדם: וחלצו כו' אשר
בהן והביאו. מלמד שניהן חולצין שניהן קוצים שניהן מביאין את האבנים מכאן
אמרו אוי לרשע כו'. יכול אף כותל הסמוך לאויר שניהן חולצין ת"ל ואחר חלץ כו'
יכול אף קרמודים ולבנים ת"ל את האבנים יכול ב' אבנים בלבד ת"ל אשר בהן הנגע:
אתהן מחוץ לעיר. ולא אדם המצורע אלא חוץ למוקף חומה בלבד: אל מקום טמא.
שיהא מקומו טמא. (עיין ברש"י ור"ל בעודן במקומן מטמאין את הטהרות):
(מא) יקצע. יכול מבית ומבחוץ ת"ל מבית יכול מן הקרקע ומן הקירות ת"ל סביב:
אשר הקצו. יכול נרורות ת"ל עפר יכול אף הנושר ת"ל אשר הקצו: (מב) ולקחו
אבנים כו'. תחת האבנים אין פחות משתים שתים. מכאן אמרו אין חולצין פחות
משתים ואין מביאים פחות משתים: ולקחו אבנים. יכול מצד זה לצד זה ת"ל אחרות
יכול אפי' קרמודין ולבנים ת"ל אבנים: ועפר. משמע כל עפר אפי' לבנים כו' יכול
מצד זה לצד זה ת"ל אחר יכול אפי' סיד וגפסים ת"ל עפר: יקח וטח. אין חבירו
מטפל עמו בטיחה: (מג) ואם ישוב. לאותן אבנים. מנין לרבות כל הבית ת"ל בבית:
הנגע. ולהלן הוא אומר הנגע מה להלן ב' גריסין אף כו': ופרח. אע"פ שלא כמראיו
או יכול דוקא פשה ת"ל צרעת ממארת מה צרעת ממארת האמור בבגדים מטמא
ההוזר אע"פ שאינו פושה אף כו' יכול אפי' חזר בו ביום ת"ל ואם ישוב ולהלן נאמר
ושב מה להלן בסוף שבוע אף כו' ומנין לעומד בראשון ופושה בשני או עומד בזה
ובזה שהוא כפושה בראשון ת"ל צרעת ממארת לגז"ש מה בבגדים עומד בראשון ופושה
בשני או עומד בזה ובזה כפושה בראשון אף כאן כו': (מה) אבניו. כל אבניו שנבנו
עמו וכן עציו ועפרו. אבניו ולא אבנים שהכנים משנגנה וכן עצו ועפרו: והבא אל
הבית. כשיכנים ראשו ורובו: ימי הסגיר. ולא ימים שקלף את נגעו יכול אפילו
מוהלט שקלף את נגעו ת"ל כל ימי: יטמא עד הערב. שאין מטמא בגדים יכול
אפילו שהה בכדי אכילת פרס ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו אין לי אלא אוכל

שוכב מנין ת"ל והשכב בבית יכבס לא אוכל ולא שוכב מנין ת"ל יכבס יכבס ריבה
א"כ מה ת"ל אוכל ושוכב ליתן שיעור בכדי אכילת פרס יכול אף הבהמה וכו' מצילין
בגדים בבית המנוגע ת"ל יכבס בגדיו כל המטמא מציל בגדים בבית המנוגע וכל
שאינו מטמא אינו מציל בגדים בבית המנוגע. מכאן אמרו היה עומד בפנים ופשט ידו
לחוץ וטבעותיו בידו אם שהה בכדי אכילת פרס טמא היה עומד בחוץ ופשט ידו
לפנים וטבעותיו בידו ר' יהודה מטמא מיד והכ"א עד שישהה בכדי א"פ: (נא) והזה
אל הבית. על השקוף: (נג) הצפר החיה אל מחוץ לעיר. ר' יוסי הגלילי אומר את
הצפר החיה אל מחוץ לעיר ואי זה זה דרור: (נד) זאת התורה לכל כו'. ממן לכהן
שבקי בנגעים ולא בנתקין בנתקין ולא בנגעים בנתקין ולא בבתים בבתים ולא בבגדים
וכו' שאין רואה עד שיהא בקי בכולן ובשמותיהן ת"ל זאת התורה לכל נגע כו':
(נז) להורות. מלמד שאינו רואה עד שיורנו רבו: ביום הטמא וכו'. מלמד שביום
מטמאו וביום מטהרו: זאת תורת וכו'. זאת תורת של מוציא ש"ר (ערכין טו:)
נאמר התורה (הוא מדרש רבה ויקרא נ"ח ע"ו) כאלו עבר בכל ה' תורות:

טו (ב) בני ישראל. מטמאים בזיבה ואין נכרים מטמאין בזיבה ואע"פ שאין
מטמאין בזיבה כו' ושורפין עליהן את התרומה ואין חייבין עליהן על ביאת
מקדש: ואמרתם אלהם. לרבות גרים ועבדים: איש איש. לרבות את הקטן. ר"ש
בנו של ריב"ב אומר הרי הוא אומר והזב את זובו לזכר ולנקבה זכר כל שהוא בין גדול
בין קטן נקבה בין גדולה בין קטנה: זב מבשרו. ולא כל בשרו עיין רש"י ז"ל:
מבשרו. עד שיצא חוץ לבשרו. מבשרו ולא מחמת ד"א מכאן אמרו בז' דרכים בודקין
את הזב וכו': זובו. (עיין בנדה דף נו') ולא דם היוצא מפיו ומפי האמה: הוא.
ולא ליחה סרוחה ורמה וזיעה: (ג) וזאת. להוציא דמעת העין ודם מגפתו וחלב
האשה שאין מטמאים טומאה המורה וזאת לרבות מימי רגליו: טמאתו בזובו. ולא
באודם: תהיה. אפי' כל שהוא: רר בשרו. אפי' כ"ש. למה נאמר אלא שאם ראה
ראיה אחת מרובה כשלש כמגדיון לשילת שהן כדי שתי טבילות ושני סיפוגין ה"ז זב
גמור: רר. (אינו בת"כ רק בנדה נו') שמטמא לח ואינו מטמא יבש: או התים.
(בת"כ נדרש החתים אפי' כ"ש. והגאון נקט מה שמשמע לשון הכתוב כדרכו והוא
דעת ר"ג בנדה דף מג:) שצריך כחתימת פי האמה: מזובו. מקצת זבים מטמאים
משכב ומושב. מזובו מקצת זבין טעונין קרבן ומקצת זבין אין טעונין קרבן ואינו
יודע איזהו מנה הכתוב הראשון עיין רש"י ז"ל ד"ה או החתים וכו': (ד) כל.
לרבות (הוא בת"כ לקמן פרק ז' הל' א') אפי' אבן מסמא. משכב ולא אוכלין
ומשקים (ת"כ פ"ד ה' ג') וכלים שמתחתיו לעשותן מדף: המשכב. המיוחד ולא
מחללת של קנים כו': אשר ישכב. לרבות סגוס ורדיד והלוק כו' שמשמשין שכיבה
עם מלאכתן. ישכב. המיוחד לשכיבה פרט לשאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו:
עליו. מתחתיו עושה משכב ואין עושה על גביו משכב: הזב. ז' פעמים א' הזב
מטמא משכב ואין משכב עושה משכב וכן ב' במושב וכן ג' במרכב. ד' הזב ולא בעל
קרי. ה' הזב ולא אבן המנוגעת. ו' הזב ולא כמא מת. ז' הזב ולא המת: וכל.
לרבות אפי' אבן מסמא: הכלי. המיוחד ולא כסא של גללים וכו': אשר ישב. לרבות
תיבת הבלנים ושפחה מלדה ועריבה מב' לוגין ועד ט' קבין שאינו יכול לרחוץ בה
רגלו אחת: אשר ישב. פרט לכפה סאה או תרקב ויושב עליה: וטמא טמא. לרבות
שכב על המושב או ישב על המשכב: (ה) ואיש אשר יגע כו'. ולא משכב הנוגע
במשכב מטמא בגדים: אשר יגע. בשעת מגעו. פירש אינו מטמא בגדים: משכבו. ולא
הגזול. משכבו אם נשבר טהור. במשכבו ולא בחבל פחות או יותר מכשיעור יכול אף
כשיעור טהור ת"ל וטמא: יכבס. יכול אף ניפה ת"ל בגד אי בגד יכול בגד גדול
לבן כו': (ו) והיושב כו' אשר ישב. מקיש לזב מה זב אפי' עשרה מושבות זע"ז ואפי'
ע"ג אבן מסמא אף כו': אשר ישב. אפי' אין הזב שם עתה (בת"כ נדרש מתיבת כלי
לרבות אף שהוא ריקן מן הזב וע"ש): וטמא. לרבות שער וצפורן: (ז) בבשר. ולא
בשיניים ונימים וטבעות: הזב. ולא בעלם ובשר הפורש ממנו ק"ו לפורש מן הטהור
ומה ת"ל או בעלם אדם זה אבר מן החי: (ח) וכי. לרבות כיחו וניעו ומימי רגליו:
בטהור. עד שיגע בטהור. בטהור ונגע בו או נשאו שהרוק מטמא במשא (נדה דף
נה:): (ט) וכל. לרבות אפי' י' מרכבות זע"ז אפי' ע"ג אבן מסמא: המרכב.
פרט לאוכף שהוא כמושב: (י) וכל הנגע. בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו
טמא כו' עיין רש"י ז"ל: אותם. לרבות זובו ורוקו וכו' עיין רש"י ז"ל: (יא) וידיו.
מה ידיו בנראה אף כו' פרט לבית הסתרים רא"בע אומר מכאן סמכו חכמים
לנטילה מן התורה: לא שטף במים. ללמד אפי' מאה שנים אחר סיפורו: (יב) וכלי.
לרבות כלי נתר: אשר יגע. זה היסטו: בו. ולהלן הוא אומר אשר תפול בו ישבר
מה להלן מאוירו אף כו' וכל כלי עץ כו' אראב"א ללמד על אוכלין ומשקין וכלים
שע"ג הזב שמטמא מדף: וכי יטהר. כשיפסוק: מזובו. ולא מזובו ונגעו: מזובו
וספר. מקצת זבים טעונים ספירת שבעה: לו. לעצמו: שבעת ימים. יכול אפילו
מפוזרין ת"ל לטהרתו טהרה אחת: וכבס בגדיו ורחץ. מקיש כיבוס לרחיצה לענין
חציצה. לימד להציצה בכלים: בשרו במים חיים. ולא כלים. בשרו ולא של זבה:
וטהר. מלטמא כלי חרס בהיסט (מגילה ח'): (יד) וביום. ולא בלילה: יקח.
שאם הפריש לזיבתו ראשונה לא יביאנו לזיבתו שניה: שתי תרים כו' ובא לפני ה'.
מכאן שהוא טובל בעוד שהוא יום: (טו) ועשה הכהן. שיפריש הכהן וביולדת נאמרה
הפרשה בבעלים: מזובו. מקצת זובו כו': (טז) ואיש. פרט לקטן. ואיש לרבות
בן ט' שנים ויום א': תצא ממנו. עד שתצא לחוץ: שכבת זרע. שראוי להזריע:
במים. במי מקוה: במים כל בשרו. שלא יהא (אינו בת"כ רק בעירובין ד: וסוכה
ו' ופסחים קט') חוצץ בין בשרו למים. במים את כל בשרו. מים שכל גופו עולה
בהן וכמה שיערו חכמים מ' סאה (אינו בת"כ רק בגמרו' הנ"ל): את כל בשת.
הטפל לבשרו: (יז) אשר יהיה עליו. אפי' על מקצתו: שכבת זרע. ולמטה הוא אומר
שכבת זרע מה להלן כברייתה כו' פרט לשנסרחה אף כו': (יח) והאשה. פרט לקטנה.

והאשה

ואשה. לרבות בת ג' שנים ויום א': איש. פרט לקטן: אותה. פרט לשלא כדרכה: ש"ז. פרט להערלה: ורחצו. הקיש רחיצתה לרחיצתו במ' סאה ולא יהא חוצץ ופרט לבית הסתרים וכו': (יט) ואשה. לרבות בת יום א' מכאן אמרו בת יום א' לנדה בת עשרה ימים לזיבה: כי תהיה. מן הדיבור ואילך: דם. ולא כל מראה ומניין שהוא מן המקור כשה"א וגלתה את מקור דמיה מלמד שמן המקור וכשה"א דמיה מלמד שדמים הרבה טמאים בה האדום והשחור וקקרן כרכום וכמימי אדמה וכמזוג: בבשרה. מלמד שמטמאה בפנים כבחוץ: יהיה. לרבות פולטת שכבת זרע: שבעת ימים תהיה. אף ע"פ שאינה רואה כל ז': שבעת ימים תהיה. שיהיו סמוכין: תהיה. שטובלת בלילה: (כ) אשר תשב עליו. נאמר כאן עליו ונאמר למעלה עליו מה להלן המיוחדין כו' אף כאן כו': (כא) וכל הנגע כו'. יכול שאינו מטמא בגדים אמרת ק"ו ממשכבה כו' א"כ מה ת"ל הנגע כו' שאין הנוגע מטמא אדם וכ"א: במשכבה. מקים משכבה לה (אינו בת"כ רק בשבת פד') מה היא יש לה טהרה במקוה אף כו' פרט לכלי חרס: (כג) ואם על המשכב הוא. עד שינשא רובו עליו: עליו. אפילו על מקצתו. ואם על המשכב זה משכב. או. זה מושב. כלי. זה מרכב שנאמר בנגעו בו איזה דבר שחלוק מגעו ממשאו זה מרכב: (כד) איש. פרט לקטן: איש. לרבות בן ט' שנים ויום א'. אם. לרבות המערה: שכב ישכב. שתי שכיבות. אותה. פרט למגורעת: ותהי נדתה עליו. מה הוא מטמא אדם וכלי חרס אף כו' יכול יעלה לרגלה תלמוד לומר וטמא שבעת ימים: וכל כו' אשר ישכב עליו יטמא. שאין מטמא משכב ומושב כאשה רק לטומאה קלה: (כה) ואשה. לרבות גיורת ומשוחררת: ואשה. לרבות בת עשרה ימים שמטמאה בזיבה. (אינו בת"כ רק בנדה מד') : זוב. אפילו באונס. דמה. ולא מחמת ולד וכמה כו': ימים. שנים. רבים. שלשה. יכול הרואה ג' בתחלה תהא זבה תלמוד לומר על נדתה סמוך לנדתה. אין לי אלא סמוך לנדתה מופלגת מנדתה מניין תלמוד לומר או כי תזוב מניין לרבות עד עשרה אמרת מה מצינו לרביעי שראוי לספירה ראוי לזיבה אף מופלג עד יום שהוא ראוי לספירה ראוי לזיבה. ומניין לרבות יום אחד עשר ת"ל בלא עת נדתה. ימי. אפילו שנים. כל ימי. אפי' אחד: כימי נדתה תהיה טמאה. מה נדה מטמא בועלה אף כו'. היא מטמאה את בועלה ואין הזב מטמא מה שהוא בועל: (כו) כל כו' כמשכב. מלמד שהיא עושה משכב ומושב. אין לי אלא ג' ימים ד' ימים מניין ת"ל ימי יום א' מניין ת"ל כל ימי: טמא יהיה כטמאת נדתה. לרבות שומרת יום כנגד יום יכול שנים כנגד שנים ת"ל כמשכב נדתה יהיה לה: (כז) וכל הנגע בם יטמא. לרבות היבורים וכ"א: ואם טהרה. לכשתפסוק: מזובה. ולא מנגעה ולידתה: לה. לעצמה: שבעת ימים. יכול מפוזרין ת"ל שבעת ימים: ואחר תטהר. רש"א ואחר תטהר אחר המעשה תטהר אבל אמרו חכמים כו': (כח) וביום. ולא בלילה: לה. לעצמה שאם הפרישה לזיבתה הראשונה לא תביא לזיבתה שניה: שתי תרים כו'. ולא א' תור ואחד יונה: והביאה כו'. מלמד שהיא טובלת מבעוד יום: (לא) והזרתם. אין נזירה אלא פרישה וכן נזורו אחור מכאן אמרו (אינו בת"כ רק בשבועות יח:) שמחוייב לפרוש עונה אחת סמוך לוסתה. אין לי אלא אזהרה עונש מניין ת"ל ולא ימותו: בטמאתם. אע"פ שהן טמאים שכינה עמהם: (לב) תורת הזב. בין גדול (הוא בנדה לד:) בין קטן מכאן שמחוסר כפרה א"ל דעת: ואשר תצא ממנו ש"ז. ראיה ראשונה של זב הרי הוא כבעל קרי שטובל ואוכל פסחו לערב: והדוה בנדתה. זקנים הראשונים אמרו תהיה בנדתה לא תכחול וכו' עד שבא ר"ע ולמד תהא בנדתה עד שתבא במים: והזב את זובו. (אינו בת"כ רק בנדה לה:) זב בעל ב' ראיות הרי הוא כנדה שמטמא משכב ומושב. אחרים אומרים מה הזב מטמא במשא אף הזוב מטמא במשא: לזכר. בין קטן בין גדול וכן נקבה בין גדולה בין קטנה. ד"א לזכר לרבות המצורע לנקבה לרבות את המצורעת (נדה לה:) למעינותיהם: ולאיש אשר ישכב כו'. לרבות הבא על שומרת יום כנגד יום. ד"א (אינו בת"כ רק בב"ק כד:) מה נקבה מטמאה בימים אף כו': תורת הזב כו' שכבת זרע. יכול מה זב סותר את הכל אף כו' ת"ל לטמאה בה:

פרשת אחרי מות

טז (א) בני אהרן. לפי שנאמר ויקחו שני בני אהרן שלא נטלו עצה מאהרן. נדב ואביהוא שלא נטלו עצה ממשה. איש מחתתו. שלא נטלו עצה זה מזה מניין שכשם שעבירת שניהן שוה כך מיתתן שוה ת"ל אחרי מות שני כו': בקרבתם לפני ה' וימתו. על הקריבה מתו ולא על הקרבה דר"י הגלילי ר"ע אומר על הקרבה מתו דכתיב בהקריבם אש זרה ראב"ע אומר כדי קריבה לעצמה והקרבה לעצמה: (ב) ויאמר ה' אל משה. מה נאמר לו בדיבור ראשון ראב"ע אומר משל לרופא שנכנס עיין רש"י ז"ל. ר' ישמעאל אומר נאמר ב' דברות זה בצד זה א' סתום וא' מפורש בא מפורש ולמד על הסתום מה מפורש נאמר לאהרן על ביאת קדש אף הסתום על ביאת הקדש. ואיזה זה פרשה שתויי יין שנאמר לאהרן אצל מיתת שני בני אהרן: דבר אל אהרן אחיך. מה ת"ל אחיך לרבות הבנים: אהרן. אהרן בכל יבא ולא משה בכל יבא: ואל יבא בכל עת. לרבות יום הכפורים: אל הקדש. זה היכל: מבית לפרכת. זה קדשי קדשים: אל פני הכפרת. לפני הארן: ולא ימות. יכול כולן במיתה ת"ל מבית לפרכת כו' מבית לפרכת ואל פני הכפרת במיתה ושאר כל הבית באזהרה: אל פני הכפרת. מלמד שהכפרת עביו (אינו בת"כ רק בסוכה ה') טפח: ולא ימות. הרי זה עונש: ואל יבוא. הרי זה אזהרה. יכול שניהם נאמרו קודם מיתת בני אהרן ת"ל אחרי מות. יכול שניהן נאמרו אחרי מות ת"ל כי בענן אראה כו' ועדיין לא נראה הא כיצד אזהרה קודם מיתתן ועונש אחר מיתתן: כי בענן אראה. מלמד שנותנין (אינו בת"כ רק ביומא נג') מעלה עשן בקטרת אין לי אלא עיקר מעלה עשן עלה מעלה עשן מניין ת"ל וכסה ענן הקטרת: (ג) בזאת יבא אהרן. בזכות עשרה דברים. תורה ומילה ושבת וירושלים ושבטים ויהודה וישראל תרומה מעשרות וקרבנות בכלן נאמר זאת (עיין במ"ר פ' כ"א): בזאת יבא אהרן כו'. ולא בפר הבא על כל המצות: אל הקדש. לרבות קדש שאין בו ארון וכפרת כו': בפר בן בקר לחטאת ואיל לעלה. יכול בניהם בפנים תלמוד לומר לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה איזה עולה שצריך הכתוב למעטה הרי אומר זו: בפר בן בקר. (מכאן עד ביו"כ אינו בת"כ רק במ"ר פ' כ"א) בזכות אברהם דכתיב ואל הבקר רץ אברהם. ואיל לעולה בזכות יצחק דכתיב והנה איל אחר כו' ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו. שני שעירי עזים נגד יעקב דכתיב וקח לי משם שני גדיי עזים טובים טובים לך וטובים לבניך שע"י מתכפרים ביו"כ: (ד) כתנת בד קדש. (ג"ז במ"ר שם) ד' בגדים נגד ד' אמהות. בד שיהא של בוץ דבר העולה בד בבד. בד שיהא שזורין. בד שלא ילבש אחרים עמהן. בד שלא ילבש של חול עמהן. בד ולא מעיל. בד ולא חשן. בד ולא אפד. בד ולא ציץ. מתוך שנא' בכלן לפני ה' יכול יכנס לפני ולפנים ת"ל בד בד כו': ד"א בד בד (אינו בת"כ רק ביומא לה:) מובחר שבבד מכאן אמרו בשחר לובש פלוסין כו': קדש. שיהא משל הקדש אין לי אלא אלו מניין כל הבגדים של כה"ג ושל כהן הדיוט ת"ל בגדי קדש: ילבש יהיו יחגור יצנוף. מניין שאם אין לו אחרים בין הערבים שילבשם ת"ל ילבש יהיו כו': יהיו על בשרו. שלא יהא (יומא כג:) דבר קודם להם ולהלן נאמר ילבש על בשרו שלא יהא דבר חוצץ: ורחץ. שהוא טעון טבילה ומניין המשנה מבגדי לבן לבגדי זהב או מבגדי זהב לבגדי לבן ת"ל הם יכול יהא טעון טבילה מבגד לבגד ממכנסים לכתונת כו' ת"ל ולבשם כלם כאחת: (ה) ומאת עדת בני ישראל. משל ציבור. יקח שני שעירי עזים. מיעוט שעירים שנים א"כ מה ת"ל שני שיהיו שוין ומניין אפילו אין שוין כשרין ת"ל השעיר השעיר א"כ מה ת"ל שני שני שני (יומא סב:) שיהיו שוין במראה בקומה ובדמים: יקח שני. שתהיה לקיחתן כאחת: ואיל א' לעלה. ר' אומר הוא האמור כאן הוא האמור בחומש הפקודים ראב"ש אומר שנים הם: (ו) והקריב כו' אשר לו. ולא משל ציבור יכול יהא משל כהנים ת"ל שור אשר לו יכול אם הביא כשר ת"ל שור אשר לו: וכפר. נאמר כאן וכפר ונאמר בשעיר המשתלח לכפר מה להלן בוידוי דברים אף כאן כו'. או אינו נאמר כאן וכפר ונאמר בשעיר הפנימי וכפר מה להלן בדמים אף כאן בדמים כשה"א וכפר ושחט ועדיין לא נשחט: ובעד ביתו. זו אשתו (יומא משנה ראשונה): (ז) ולקח את שני השעירים. שמעכבין זה את זה: לפני ה' כו'. במזרח העזרה: (ח) ונתן אהרן על שני השעירים גרלות. של כל דבר (יומא לז:) לפי שמצינו בלין שהשם כתוב עליו והוא של זהב יכול אף זה כן ת"ל וכו': גרלות. יכול שנים ע"ז ושנים ע"ז ת"ל גורל א' לה' וגורל א' לעזאזל יכול יתן של שם ושל עזאזל על זה ועל זה ת"ל אחד לה' וא' כו' אין כאן כו' א"כ מה ת"ל גרלות שיהיו שניהן שוין שלא יהא א' של זהב וא' של כסף כו' א' גדול וא' קטן וכו': (ט) והקריב כו' אשר עלה. עליו. כיון שעלה עליו דיו: ועשהו חטאת. (יומא מא:) הגורל עושהו חטאת ואין השם עושהו חטאת: ועשהו. שאם מת א' מהן משהגריל יביא שנים אחרים ויגריל עליהן בתחלה: חטאת. שיאמר לה' חטאת ר' ישמעאל אומר כו': (י) והשעיר אשר עלה עליו הגורל. שיכול שיהא נותנו על גבו ת"ל עלה עליו: יעמד חי. עמידתו חי ושילוחו למיתה ועד מתי זקוק שיהא חי ת"ל לכפר עליו ולהלן נאמר וכפר עד שעת מתן דמו של חבירו דר"י רש"א עד שעת וידוי דברים שנאמר עליו כפרה שבגופו: לשלח אתו. אחד ולא שנים שאם נשפך הדם במתנות שבהיכל והביא זוג אחר משלח אחד מהן: לעזאזל. שיהא עז שבהרים וכה"א ואת אילי הארץ לקח ומניין שבצוק ת"ל אל ארץ גזרה ומניין שבמדבר ת"ל המדברה. ד"א לעזאזל (אינו בת"כ רק ביומא דף כז:) שמכפר על מעשה עזא ועזאל: (יא) והקריב כו' בעד ביתו. זו כפרת הכהנים (עיין ברש"י כאן) וכה"א בית אהרן ברכו את ה': ושחט. (אינו בת"כ רק עיין במנחות יט:) הוא עצמו מכאן שבכל מקום שלוחו של אדם כמותו: (יב) ולקח מלא המחתה. בכל יום היה חותה כו' ומערה כו': גחלי. יכול עוממות ת"ל אש. יכול שלהבת ת"ל גחלי הא כיצד לוהשות: מעל המזבח מלפני כו'. איזהו (אינו בת"כ רק ביומא מה:) שמקצתו לפני ה' ולא כלו זה מזבח החיצון: מלפני ה'. במערבו: ומלא. נאמר כאן מלא ונאמר (אינו בת"כ אלא ביומא מח:) להלן מלא קמצו מה להלן לא מחוקות ולא גדושות אף כאן כו': מלא חפניו. הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו: קטרת סמים. נאמר כאן קטרת ונאמר להלן קטרת מה להלן משל ציבור אף כו': סמים. שיהא כל סמניה לתוכה: דקה. עיין רש"י ז"ל: והביא מבית לפרכת: (יג) ונתן את הקטרת על האש לפני ה'. שלא יתקן בחוץ ויכניס: ולא ימות. הא אם לא נתן בה מעלה עשן או שחסר אחד מכל סמניה חייב מיתה: אשר על העדות. לפי שנאמר למעלה (הוא בת"כ לעיל פרשה א' הל' י"ב) אשר על הארון יכול יהא דבר מפסיק בינו ובין העדות ת"ל אשר על העדות: (יד) ולקח מדם הפר. נוטל ממי שהיה ממרס: על פני הכפרת קדמה. זה בנין אב כל מקום שנאמר פני למזרח: ולפני הכפרת. מקים על ללפני (אינו בת"כ רק ביומא נה:) מה לפני שלא על אף על שלא על מכאן אמרו לא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף: יזה. (גם זה ביומא שם) שאין ת"ל יזה שיהא מונה הראשונה עם כל אחת ואחת: (טו) ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. שלא יהיו אחיו הכהנים מתכפרין בו רק בפרו של אהרן: והביא את דמו אל מבית לפרכת. מלמד שנכנס בו לפני ולפנים: והזה אתו על הכפרת. מלמד שהיה מזה אחת למעלה: ולפני הכפרת. איני יודע כמה ולמעלה שבא אומר והזה באצבעו על פני הכפרת ואיני יודע כמה ונאמר שם ולקח מדם הפר ואיני יודע אם נכנס בו לפני ולפנים אם לא. ת"ל ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר שאין ת"ל כאשר עשה שיהיו כל מעשיהן שוין מה כאן נכנס בו לפני ולפנים אף להלן כו' ומה כאן אחת למעלה אף להלן כו' ומה להלן שבע למטה אף כאן: (טז) וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל. יש להביא בענין הזה שלש טומאות ע"ב ב"ע ש"ד יכול יהא מכפר על כלן ת"ל מטומאת ולא כל טומאות זה שחלוקה מטומאה נתקס אחר

שנכנס למקדש. הרי לך כל הל"ו כריתות וגבי כ"ג עריות המפורשין בפרשת אחרי מות ז' מהם אין בהם מיתה כלל אלא כרת והיינו ב' באישות אשת אחיו ואשת אחי אביו. וד' באחות דהיינו אחותו ואחות אשה ואחות אמו ואחות אביו. ונדה. ושפה מהם חייבים סקילה דהיינו אשת אב ואמו וכלתו והבא על הזכר וזכר עם בהמה ונקבה עם בהמה. וא' בחנק היינו אשת איש. וט' בשרפה היינו בתו ובת בתו ובת בנו ובתה ובת בתה ובת בנה חמותו ואם חמותו ואם חמיו: עשרה דברים טעונים תנופה היינו מנחת סוטה. ועומר. ושתי הלחם. ושני כבשי עצרת. וביכורים. ואשם מצורע עם לוג שמן שלו. וכל המורם של שלמים היינו של איל נזיר,. עם הזרוע בשלה. ותודה. ושאר שלמים:

פרשת אמר

כא (א) ואמרת אליהם. לרבות כל טומאה הפורשת מן המת: לנפש לא יטמא בעמיו. לנפש לרבות רביעית דם וכה"א כי הדם הוא הנפש:

לא יטמא כו'. עיין רש"י ז"ל: (ב) לשארו · עיין רש"י ז"ל אין שארו אלא אשתו פי' דודאי לשון שארו היינו שאר בשרו ולא אשתו והא דמרבינן הכא אשתו היינו משום דכל שאר קרובין א"ל דהרי כולן מפורשין ולכך דרשינן מיניה אשתו ועוד מהקרוב אליו משמע ליה כן דאין לך קרוב יותר מאשתו שהרי כל הפסולין עמה פסולין עמו משא"כ בשאר קרובים: הקרב. ולא את הארוסה (פי' דעדיין אינה קרובה אליו) אליו פרט לשנתגרשה (פירוש שאף שהיתה קרובה אליו) מ"מ עכשיו אינה קרובה אליו שנתגרשה ממנו: לאמו ולאביו. אי כתב לאמו יכול מה אמו ודאית אף אביו ודאי אביו חזקה מנין ת"ל ולאביו. אלו נאמר ולאביו יכול מה אביו שאינו מתחלל אף אמו שאינה מתחללת. מתחללת מנין ת"ל ולאמו: ולבנו ולבתו. אי לבנו יכול בנו שהוא חייב בה' דברים למולו לפדותו ולהשיאו אשה וללמדו תורה וללמדו אומנות אבל בתו לא ת"ל ולבתו אי לבתו יכול בתו שהוא זוכה בחמשה דברים במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה ובקדושיה ומקבל את גיטה אבל בנו לא ת"ל ולבנו: ולאחיו ולאחותו. אי לאחיו יכול מה אחיו בין נשוי בין אינו נשוי אף אחותו בין נשואה בין שאינה נשואה ת"ל ולאחותו הבתולה אי לאחותו יכול מה אחותו שאינה נשואה אף אחיו שאינו נשוי ת"ל ולאחיו. יאמר לאמו ולאביו ולא יאמר לבנו ולבתו אלו נאמר לאמו ולאביו יכול אמו ואביו שהוא חייב בכבודן אבל בנו ובתו שאינו חייב בכבודן לא ת"ל לבנו ולבתו אי לבנו ולבתו יכול אפילו נפלים ת"ל לאביו ולאמו שהן בני קיימא אף בנו ובתו בני קיימין. ולבנו ולבתו אי לבנו ולבתו יכול בנו ובתו שהוא חייב בהן מצות אבל אחיו ואחותו לא ת"ל ולאחיו ולאחותו אי לאחיו ולאחותו יכול אפילו מאמו ת"ל ולבנו ולבתו מה בנו ובתו שהם יורשיו אף אחיו ואחותו שהם יורשיו יצאו אחיו ואחותו מאמו שאין יורשיו: (ג) ואחותו הבתולה. ולא אנוסה ומפותה: אשר לא היתה. (עיין ביבמות ס:) פרט לארוסה: לאיש. שהויתה לאיש לרבות מוכת עץ: הקרובה. לרבות ארוסה שנתגרשה: אליו. לרבות את הבוגרת: לה יטמא. בע"כ: לה יטמא. לודאי ולא לספק: לה יטמא. (נזיר מג:) לשלם ולא לחסר: לה יטמא. ולא לאחרים עמה שלא יאמר הואיל ונטמאתי אלקט עצמות פלוני בידי: לה יטמא. מצוה: (ולאביו כו' הכל בלמ"ד דהול"ל ואביו ובנו וכו' ואחותו ובזה מתורץ קושית התוספות (סוטה דף ג:) ולא לאחרים עמה ממ"ש בפ' לא יטמא בעל והכי הוא פשטא דקרא אף שטימא לקרובים מ"מ לא יטמא. ובעל הוא דרשא אהרינא ומצוה ממ"ש יטמא אבל גמ' לא ס"ל אלא ב' למודים מצוה ואחרים עכ"ל ודו"ק): (ד) לא יטמא. עיין רש"י ז"ל: להחלו. שנוהגין בו מנהג חולין יכול לעולם ת"ל בעמיו בזמן שהוא עמו הא אם פירש הרי הוא בקדושתו. [ופי' לא יטמא בעל על אשתו ולמעלה אמר כ"א לשארו הא כילד מטמא הוא לכשרה כו' וכאן דרש לא יטמא בעמיו כמו מעמיו יקח אשה מב' עממין וכן כאן מישראל ונתנכר ואמר יכול לעולם ת"ל בעמיו מב' של בעמיו דרש דהול"ל לעמיו]: להחלו. מנין שמוזהר עד שימות (נזיר מב וסג) ת"ל להחלו רבי אומר במותם כו' א"כ מה ת"ל להחלו יצא מי שהוא מחולל ועומד כגון שהיה מת על כתפו כו': (ה) לא יקרחה קרחה. לחייב על כל קרחה וקרחה יכול אף שלא למת ת"ל לא תשימו קרחה בין עיניכם למת עיין רש"י ז"ל: ופאת זקנם כו' עי' רש"י ז"ל: (ו) קדושים. עי' רש"י ז"ל: ולא יחללו שם אלהיהם. שלא יטמאו בטומאה (סנהדרין פג: זבחים מ:) אם אינו ענין לטמא תנהו ענין לטבול יום ששימש אם עבד חילל. נאמר כאן חילול ונאמר בטמא שאכל את התרומה חילול מה להלן במיתה אף כאן במיתה: כי את אשי ה'. להגיד מה גרם: הם מקריבים. ולא הלוים: יהיו קדש. לרבות בעלי מום: (ז) אשה זנה. ר' יהודה אומר א איילונית ר"א אומר פנוי הבא על כו' וחכ"א זו משוחררת או גיורת או שנבעלה בעילת זנות: ואשה. לרבות הלוקה יכול אפי' ברתה ת"ל מאישה ולא מאשה: גרושה מאישה. אפי' לא נתגרשה אלא מאישה פסולה מן הכהונה (גיטין פב:) וזהו ריח הגט: לא יקחו. כשם שהוא מוזהר עליה כך היא מוזהרת עליו: כי קדש הוא לאלהיו. אפי' בזמן הזה: (ח) וקדשתו. עי' רש"י ז"ל. ד"א (בת"כ נדרש וקדשתו בע"כ וכ"ה ביבמות פח. וכן פירש"י כאן. וצ"ל הא דקאמר בכל הש"ס וקדשתו לפתוח ראשון וכו' היינו מסיפא דקרא קדש יהיה לך והוא מפורש בגיטין נט: ברש"י וקדשתו כי את וגו' ור"ל מסיפא דקרא קדש יהיה לך והוא דבר אדם ואמת ונקל להבין והש"ס נקיט בכ"מ רישא דקרא): וקדשתו. לברך ראשון ולפתוח ראשון וליטול מנה יפה ראשון: כי את לחם אלהיך הוא מקריב. להגיד מה גרם: קדש יהיה לך. לרבות בע"מ: כי קדוש כו'. להזהיר ב"ד על כך. (הוא בת"כ פרשה ב' הל' ז): הוא. ולא נזיר: (ט) ובת איש כהן כי תחל. יכול אפילו הזללה את השבת ת"ל לזנות יכול אפילו פנויה נאמר כאן לזנות את אביה ונאמר להלן לזנות בית אביה מה להלן עם זיקת הבעל אף כאן עם זיקת הבעל. אי מה להלן נערה והיא ארוסה אף כאן נערה והיא ארוסה מנין נערה נשואה בוגרת ארוסה בוגרת נשואה ואפילו

זקינה ת"ל ובת כהן מ"מ א"ל אלא שניסאת לכהן (סנהדרין נא) ניסאת לישראל אפי' לנתין וממזר ת"ל ובת איש כהן אף שאינה כהנת: את אביה וגו'. עי' רש"י ז"ל: היא באש תשרף. היא ולא בועלה. היא ולא זוממיה: באש. אין לי אלא באש (פסחים עה:) מנין לרבות כל השרפות ת"ל תשרף א"כ מה ת"ל באש להוציא אבר מעיקרו ומנין שבפתילה של אבר נאמר כאן שרפה ונאמר בבני אהרן יבכו את השרפה שאין תלמוד לומר השרפה ללמד מה להלן שרפת נשמה וגוף קיים אף כאן וכו': (י) והכהן הגדול מאחיו. שיהא גדול מאחיו בנוי בכח בחכמה ובעושר ובמראה ומנין שאם אין לו שאחיו מגדלין אותו ת"ל הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו: והכהן הגדול. זה כה"ג: אשר יוצק וגו' ומלא וגו'. אפי' שעה א' לפי שאה' שבעת כו'. ד"א אשר יוצק על ראשו שמן המשחה זה כהן משוח מלחמה (הוריות יב:): ומלא את ידו ללבוש את הבגדים. זה מרובה בגדים: את ראשו לא יפרע ובגדיו. ראשו אלו נאמר ראש יכול אפילו ראש ובגד של סוטה ת"ל ראשו ובגדיו: לא יפרע לא יפרם. על מתו. שאינו בפריעה ופרימה כל עיקר דר"י (הוריות יב:) רי"א כדרך בני אדם אלא כה"ג פורם מלמטה והדיוט מלמעלה: (יא) ועל כל נפשת מת. במה הכתוב מדבר אם ברחוקים (הוא בנזיר מז ומח) ק"ו מן ההדיוט אלא בקרובים א"כ מה תלמוד לומר לאביו ולאמו לאביו ולאמו אינו מטמא אבל מטמא למת מצוה: ולאמו. לג"ש נאמר כאן לאמו ונאמר להלן לאמו מה להלן במותם אינו מטמא אבל מטמא בנגעם ובזיבתם אף כאן כו': נפשת מת. להביא רביעית דם מב' מתים דר"ע: לא יבא. שהוא חייב משום ביאה: לא יטמא. שהוא חייב משום טומאה. אין לי אלא כה"ג כהן הדיוט מנין שהוא חייב משום ביאה נאמר כאן לא יטמא ונאמר להלן לא יטמא מה כאן בבל יבא ובבל יטמא אף להלן כו': (יב) ומן המקדש לא יצא. אחר המת אלא הוא נכסה והן נגלין וכו' ר"י אומר כל עיקר. ד"א ומן המקדש לא יצא שלא יצא בשעת עבודה ועי' לעיל בפ' שמיני. ד"א שמקריב אונן (זבחים טז:): ולא יחלל. הא אחר שעבד חילל. אין לי אלא משוח מרובה בגדים מנין ת"ל ומלא את ידו וגו' יכול אף כהן משוח מלחמה מקריב אונן ת"ל כי נזר שמן משחת אלהיו עליו. ולא על חבירו (הכל בהוריות יב:) יכול לא מצוה על הבתולה תלמוד לומר והוא להביא משוח מלחמה דר"י ר"ע אומר הוא לרבות שעבר מחמת קריו. הוא לרבות שעבר מחמת מומו (ובת"כ דרש הוא ולא מלך והוא לרבות משוח מלחמה): (יד) אלמנה וגרושה. אלו נאמר גרושה יכול שתהא אלמנה בניה כשרין ת"ל אלמנה אלו נאמר אלמנה יכול שתהא גרושה בניה ממזרין תלמוד לומר וגרושה: וחללה. ללמד שאין חללה אלא מאיסורי כהונה: זנה. לג"ש נאמר כאן זונה ונאמר להלן זונה מה כאן בניה חללין אף זונה האמורה בכהן הדיוט בניה חללין: את אלה לא יקח. מאלה עושה חללה ואין עושה חללה מנדה: לא יקח ולא יחלל. שחייב על הביאה ועל הלקיחה (קידושין עח:): עמיו מעמיו. (יבמות עז:) להביא משני עממין וזו בת גר עמונית מישראל שהיא כשרה: יקח אשה. שאם אירס אלמנה ונתמנה לכה"ג שיכנוס יכול אפילו שומרת יבם שנפלה לפניו ועשה מאמר ואח"כ נתמנה לכה"ג שיכנוס ת"ל אשה ולא יבמה: (טו) ולא יחלל זרעו. אין לי אלא זרעו היא עצמה מנין (קדושין עז:) ת"ל ולא יחלל יכול אף הוא מתחלל תלמוד לומר זרעו: בעמיו. להביא בת חלל (קדושין סס) נאמר כאן בעמיו ונאמר להלן בעמיו מה להלן זכרים אף כאן זכרים מכאן אמרו בת חלל זכר פסולה מן הכהונה לעולם ישראל שנשא חללה בתו כשרה לכהונה: כי אני ה' מקדשו. להגיד מה גרם: (יז) איש מזרעך. איש תם ולא בע"מ אבל קטן פסול ואפילו תם: אשר יהיה בו מום. אפילו לפני הדבור אין לי אלא שנולד תם ונעשה בע"מ נולד בעל מום ממעי אמו מנין ת"ל אשר יהיה בו מום אין לי אלא מום קבוע מום עובר מניין ת"ל כל איש אשר בו מום: (יח) כל איש אשר בו מום. להביא אהרן עצמו. לפי שנאמר איש עור או פסח כו' אין לי אלא מומין אלו שאר מומין מנין ת"ל איש אשר בו מום (ור"ל דבפ' ב' לא נאמר יהיה לרבות אפי' קודם הדיבור א"כ מה ת"ל בפר' הא' יהיה לרבות שנולד אח"כ ואמר בפעם שני כי כל איש לרבות אהרן בעצמו ונאמר אח"כ איש אשר בו מום לרבות שארי מומין ונאמר שם כל לרבות מום עובר): (כא) מזרע אהרן. שוה לזרעו של אהרן פרט הכליון והלפתן וכו' ומנין לרבות את הכושי ואת הגיגר כו' ת"ל איש איש ליבה יכול אף אותו ואת בנו וטריפה ויולא דופן שפסולין בבהמה פסולין באדם מק"ו ת"ל מום בו כו' פרט לאלו: כי מום בו. פרט לשעבר מומו: להקריב לחם אלהיו. אין לי אלא תמידין שקרויין לחם שנאמר את קרבני לחמי שאר קרבנות מנין ת"ל עוד לחם אלהיו מנין לרבות את הדם ת"ל להקריב. ומנין לרבות ק"ק וקדשים קלים ת"ל לא יגש להקריב. מנין הקומץ והלבונה והקטרת ומנחת נסכים וכו' תלמוד לומר לא יגש להקריב ומנין לרבות היציקות והבלילות והתנופות והגשות ת"ל עוד לא יגש. יכול שיהא חייב על אלו ת"ל לחם מה לחם מיוחד שהוא משום עבודה (וזה סדרן מום הראשון אפילו נעשה אח"כ. הב' אפילו לפני הדבור כי כל לרבות אהרן עצמו. הג' לרבות שאר מומין. כל לרבות עובר. איש איש שבשני פסוקין לרבות הכושי כו' ואיש שבפסוק ראשון לקטן שפסול. הד' פרט לטרפה. הה' פרט שעבר מומו. לא יקרב הראשון על עולות ועל אימורי הכשר. הב' על הדם. הג' על אמורי קדשים. הד' על הקומץ כו'. הה' על היציקות כו'. לחם הראשון פרט ליציקות כו' שאינו חייב. לחם הב' לרבות שאר עולות ליבוד ויחיד): עור. בין בשתי עיניו בין בעינו אחת חוורור ומים קבועים מנין ת"ל איש עור: פסח. בין חגר בשתי רגליו בין חגר ברגלו אחת מנין לרבות חלולה עקומה ת"ל או פסח: חרם. שחוטמו שקוע חוטמו סולד הוכיח נוסף או בלוס מנין תלמוד לומר או חרם: שרוע. שנשמטה ירכו פיקה יוצא מגולדו מנין ת"ל או שרוע: שבר רגל. שנשברה רגלו קיבין וקולבו ועיקל מנין ת"ל או שבר רגל: שבר יד. שנשברה ידו. אצבעות קלוטות או מרכבות מנין ת"ל או שבר יד: גבן. שיש לו גבינות הרבה. אין לו גבינות או שאין לו אלא גבן א' מנין ת"ל או גבן ר' דוסא אומר שגביניו שוכבות לאחו"א

דהכ"א אומר שיש לו ב' גבין או שדראות. דק. זה הדוק. נחש תלזון עינב מנין ת"ל או דק: תבלל. לבן הפוסק בסירא שנכנס לשחור. כל המבלבל בעין מנין ת"ל או תבלל. בעינו. להביא כל שבעינו שב' עיניו למעלה או למטה או אחד למעלה ואחד למטה כו' וכל המבלבל מין תבלול (בכורות מד'). כל החסר בעין. מין דק: בעינו. כל שינוי שבעינו: גרב. זו חרס יבש מבפנים ומבחוץ: ילפת. זו חזזית מצרית יבש מבפנים ולח מבחוץ. אבל לח מבפנים ומבחוץ או לח מבפנים ויבש מבחוץ הרי זה מום עובר ואין שוחטין עליו לא במדינה ולא במקדש ובאדם פסולין וזהו שנאמר או גרב או ילפת (בכורות מא:): מרוח אשך. שאין לו ביצים או אין לו אלא ביצה א' (שם מד:). רבי ישמעאל אומר שנמרחו אשכיו ר"ע אומר שרוח באשכיו ר"ח בן אנטיגנוס אומר שמראיו חשוכים: (כב) לחם אלהיו מקדשי הקדשים. אלו נאמר מן הקדשים הייתי אומר מן הקדשים יאכל מן הק"ק לא יאכל מפני שהן חמורין. אלו נאמר מק"ק הייתי אומר מק"ק יאכל שמותר לזרים ומן הקק"ל לא יאכל ת"ל ומן הקדשים: (כג) אך אל הפרכת. אלו נאמר פרכת יכול מפני שהוא בפנים ת"ל ואל המזבח אלו נאמר ואל המזבח הייתי אומר מפני שהוא כשר לכל עבודה ת"ל אל הפרכת. יכול לא יכנס לעשות רקועים אם אין שם כהן אחר ת"ל אך. מנין שאם עבד חילל ת"ל ולא יחלל מנין שהוא במיתה נאמר כאן ולא יחלל ונאמר בתרומה כי יחללהו מה להלן במיתה אף כו' דר"י וחכ"א אין בעל מום במיתה אלא באזהרה: כי אני ה' מקדשם. להגיד מה גרם: (כד) וידבר משה אל אהרן. להזהיר ב"ד על זה:

כב (ב) וינזרו. פי' רש"י ז"ל (סנהדרין פג:) ומנין שאין מדבר אלא מטומאה נאמר כאן חילול ונאמר למטה חילול מה למטה בטומאה אף כאן בטומאה אזהרה לכהן שלא ישמש בטומאה. ומנין שאם עבד חילל ת"ל ולא יחללו ומנין שהוא במיתה נאמר כאן חילול ונאמר למטה ומתו בו כי יחללהו מה להלן במיתה אף כאן במיתה. ומנין לזר ששימש שאם עבד חילל ושהוא במיתה ת"ל וינזרו מקדשי בני ישראל מאי בני ישראל (זבחים טו:) אי בני ישראל ולא נכרים וכי קדשי נכרים בטומאה קרב והלא אף הציץ אינו מרצה אותו אלא בני ישראל וינזרו מקדשי אזהרה לזר ששימש. ומנין שאם עבד חילל ושהוא במיתה ת"ל ולא יחלל כו'. אין לי אלא קדשי בני ישראל קדשי עצמן מנין ת"ל אשר הם מקדישים: (ג) אמר אלהם. לאותן העומדין על הר סיני: לדרתיכם. לדורות אם נא' באבות למה נא' בבנים ואם נאמר בבנים למה נאמר באבות לפי שיש באבות מה שאין בבנים ובבנים מה שאין באבות באבות הסבת נחלה ובבנים מצות התלויות בארץ לכך נאמרו שניהם: אשר יקרב. עי' רש"י ז"ל אזהרה לאכילת קדשים בטומאה מכאן אמרו דבר שיש לו מתירין עד שיקרבו מתיריו ודבר שאין לו מתירין כו' או אינו חייב עד שיהיו לו מתירין כפיגול ת"ל אשר הם מקדישים לרבות כלן נותר מנין (זבחים מה:) נאמר כאן חילול ונאמר להלן חילול מה כאן כולן אף בנותר חייב בכלן: אל הקדשים. לפי שנאמר והנפש אשר תאכל מזבח השלמים שאר קדשים מנין ת"ל אל הקדשים אם כן מה ת"ל שלמים דבר שהיה בכלל וכו': איש. אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל מכל זרעכם אי מכל זרעכם יכול אין לי אלא כהן זרים מנין תלמוד לומר כל איש: אשר יקדישו בני ישראל. קדשי בני ישראל חייב משום פגול נותר וטמא ולא קדשי נכרים (זבחים מה:) רי"א לה' כל שלה' לרבות קדשי נכרים: וטמאתו עליו. טומאת הגוף נאמר כאן טומאתו ונאמר להלן טומאתו מה להלן טומאת הגוף אף כאן טומאת הגוף (ר"ל בפ' חקת בטומאת מת כתיב עוד טמאתו בו) ונכרתה כו' עיין רש"י ז"ל: איש איש. לרבות ערל כטמא דר"ע (יבמות ע:): מזרע אהרן. שמוה בכל זרע אהרן (שם עד:) (וכלל הפרשה מדבר בתרומה אבל פרטים במעשר וקדשים כמ"ש למטה): (ד) מזרע אהרן. הוא עצמו מנין ת"ל והוא: עד אשר יטהר. יכול מיד נאמר כאן וטהר ונאמר להלן ובא השמש וטהר מה להלן ביאת שמשו אף כאן ביאת שמשו: מזרע אהרן כו' בקדשים לא יאכל. אבל אוכל ישראל במעשר ק"ו לכהן ולהלן הוא אומר וכפר עליה הכהן וטהרה (הכל ביבמות עד:) מכאן אמרו ג' טומאות ביולדת ובמצורע טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים (וכמ"ש ארז"ל דפר' א' איש איש כו' בקדשים ממש ובדלאו בני כפרה זב בעל שתי ראיות דומיא דטמא נפש. נפש אשר תגע בו כו' במעשר. ובא השמש וטהר בתרומה וז"ש שני פעמים מן הקדשים וחלקן הכתוב שזה בתחלה מיד וזה בביאת שמש. אבל לפי הת"כ הכל בתרומה וכמ"ש מזרע אהרן שמוה כו'): לא יאכל עד אשר יטהר. על טומאה שיצאת מגופו וכן על טומאת מגע הכל ענין אחד: אשר תצא ממנו. אין לי אלא תצא ממנו מנין לרבות הנוגע ת"ל או איש: (ה) או בכל שרץ. נבילה מנין ת"ל או איש: או באדם כו'. עי' רש"י ז"ל: אשר יטמא לו. לרבות בועל נדה אם נאמר קלות למה נאמר חמורות שיכול על החמורות בהעלאת ואם נאמר חמורות כו': לכל טמאתו. לרבות ימי קריו: (ו) אשר תגע בו. במגע מטמא בועל נדה ולא במשא: מן הקדשים. ולא כל קדשים פרט לשנתערב יותר ממאה. אין לי אלא אוכלי תרומה אוכלי קדשים משקה תרומה וקדש מנין ת"ל הקדשים: כי אם רחץ בשרו במים. יכול אבר אבר ת"ל ובא השמש מה ביאת השמש כולו כא' (פירוש בשעה ששוקעת אחרון כבר כולה נשקעה אף כאן בשעה שמרחיץ אחרון כבר כולו במים) אף במים כולו כאחת: (ז) ובא השמש וטהר. ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומתו ואין כפרתו מעכבתו כו': ואחר יאכל מן. לרבות מקצת קדשים שאינו אוכל את"כ והוא שנתערב בפחות ממאה אין לי אלא אוכלי כו': כי לחמו הוא. מלמד שהוא מסלת את החטים כל שהוא רוצה ומקנב את הירק כל שהוא רוצה יכול תהא קניבת ירק חול ויזרוק את השאר ת"ל הוא בקדושתו: (ח) נבלה וטרפה. עי' רש"י ז"ל: לא יאכל. בכזית: (ט) ושמרו. להזהיר ב"ד על כך: משמרתי. לעשות משמרת למשמרת: ולא ישאו עליו חטא. יכול על הטומאה לבדה ת"ל חטא לגז"ש על המעילה שהיא בל"ת (פסחים לג:) יכול במיתה ת"ל עליו ולא על המעילה (ור"ל על הקדשים שאכל זר ועיין בסנהדרין דף פג): ומתו בו. פרט למעשר. דבר אחר פרט לבעל מום ששימש שאינו במיתה לדברי חכמים: כי יחללהו. פרט לטהור שאכל את הטמא שהוא מחולל ועומד: אני ה' מקדשם. להגיד מה גרם: (י) וכל זר. אין לי אלא ממזר לוי וישראל מנין ת"ל וכל זר: לא יאכל. שיעור אכילה בכזית: קדש. מה קדש האמור להלן בקדשי הגבול כו': תושב ושכיר. עי' רש"י ז"ל. אם נאמר תושב למה נאמר שכיר אם נאמר תושב הייתי אומר זה קנוי קנין שנים ת"ל שכיר בא זה ולימד על זה ר"א אומר נאמר כאן תושב ושכיר ונאמר להלן תושב ושכיר מה להלן ערל אסור בו אף כאן ערל אסור בו ר"ע אומר הרי הוא אומר איש איש לרבות את הערל: (יא) וכהן כי יקנה. מנין לכהן שקנה נשים ועבדים שיאכלו תרומה ת"ל כי יקנה נפש מנין לאשה שקנתה עבדים ועבדים שקנו עבדים תלמוד לומר כי יקנה קנין יכול אף עבד עברי ת"ל קנין כסף פרט לזה שאינו כספו. קנין כספו הוא. פרט לעבד של שני שותפין. ובאשה פרט לשומרת יבם ואלי עבד ואלי בן חורין אין לי אלא קנין כסף יליד בית מנין תלמוד לומר יליד בית אם נאמר קנין כסף למה נאמר יליד בית לרבות אף שאינו שוה כלום ומקיש קנין כסף ליליד בית אף שאינו שוה כלום: ויליד. ילוד מאכיל ולא עובר: הם יאכלו. פרט לבהמה שאינה אוכלת בתרומה יכול אפילו כרשינים ת"ל נפש פי' כל קנין נפש יאכל אפי' בהמה: בלחמו. פרט למת שאינו מאכיל: (יב) לאיש זר. עי' רש"י ז"ל מנין אלמנה לכ"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ת"ל לאיש זר (ר"ל דלוי וישראל א"צ דיליף מזר הראשון ועי' בפסוק וזרע) ד"א ובת כהן כי תהיה לאיש זר (יבמות סט:) כיון שנשאת לזר לה נפסלה כגון עמוני ומואבי מצרי ואדומי נתין וממזר. אין לי אלא כהנת לויה וישראלית מנין ת"ל ובת: היא בתרומת הקדשים. אבל מאכלת את האמה. בתרומת הקדשים. בתרומה וקדשים לא תאכל. אם נאמר בתרומה כו' למה נאמר בקדשים ואם נאמר בקדשים למה נאמר בתרומה שיש בקדשים שחייב בפגול נותר וטמא משא"כ בתרומה ויש בתרומה לפי שאסורה לזרים וקדשים מותרים לזר פירש בקדשים קלים: (יג) ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה. אם נאמר אלמנה למה נאמר גרושה ואם נאמר גרושה למה נאמר אלמנה אלו נאמר אלמנה הייתי אומר אלמנה שמותרת לכהן הדיוט אוכלת אבל גרושה שהיא אסורה לכהן הדיוט לא תאכל ת"ל גרושה אלו נאמר גרושה הייתי אומר גרושה היא זרע אין לה אבל אלמנה אפילו יש לה זרע ת"ל אלמנה: ובת. לרבות אפילו לויה וישראלית האוכלת בשביל בנה שחוזרת ג"כ (יבמות פז:): וזרע אין לה. אין לי אלא זרע. זרע זרעה מנין ת"ל וזרע אין לה אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מנין ממזר מנין ת"ל וזרע אין לה עיין לה (שם) דלזרע זרעה א"צ דב"ב הרי הן כבנים (יבמות ע:) ד"א פרט לזרע זרעה משפחה ועו"ג שאינה מיוחסת לה. ושבה אל בית אביה. פרט לשומרת יבם: כנעוריה. פרט למעוברת: מלחם אביה ולא כל לחם אביה (יבמות סט:) פרט לחזה ושוק: ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה. מי שיש לו אלמנה וגרושין פרט לנבעלת לעבד ועו"ג שנפסלת בתרומה. אין לי אלא כהנת לויה וישראלית האוכלת בשביל בנה מנין שהיא נפסלת ת"ל ובת כהן (ואינו ממעט אלא החוזרת לבית אביה שנא' אביה ולא (יבמות פז:) בחוזרת בשביל בנה): וכל זר לא יאכל. עי' רש"י ז"ל: (יד) חמשיתו עליו. פרט לבת כהן שנשאת לישראל לנתין ולממזר שאינה משלמת חומש: איש. פרט לקטן: כי יאכל. אין אכילה פחות מכזית: בשגגה. פרט למזיד: ויסף חמשתו עליו. הוא וחומשו חמשה: עליו. ולא על מעשר (ור"ל מעשר ראשון יבמות פו:) עליו חומשו כמוהו (ב"מ נד:): ונתן לכהן את הקדש. שנתינתו לכהן מקדשו (פסחים לב:). אבא שאול אומר ונתן פרט לפחות משוה פרוטה. את הקדש. עי' רש"י ז"ל: (טו) ולא יחללו. לרבות את הסך. את קדשי בני ישראל. קדשי בני ישראל חייבין חומש ואין חייבין חומש על קדשי נכרים. יכול אף על התרומה שבטבל חייבין חומש ת"ל אשר ירימו לה' על המורם חייבין ואין חייבין על התרומה שבטבל מנין לזר שאכל את התרומה שהוא במיתה ת"ל ולא יחללו ונאמר להלן ומתו בו כי יחללהו מה להלן במיתה אף כו' מנין לטבל שהוא במיתה ת"ל והשיאו אותם עון אשמה אף על הטבל: אותם. את עצמם עיין רש"י ז"ל: באכלם את קדשיהם. פרט למזיק כגון זורע ומטמא: כי אני ה' מקדשם. להגיד מה גרם: (יח) ישראל. אלו ישראל: גר. אלו גרים: הגר. אלו נשי הגרים: בישראל. לרבות נשים ועבדים א"כ מה ת"ל איש איש לרבות הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל: אשר יקריבו. לרבות שותפין (אינו בת"כ רק במנחות קד:) שהן מתנדבין הכל חוץ ממנחה שנאמר בה נפש: לעלה. אין לי אלא עולה מנין לרבות תודה ושלמים ת"ל נדריהם ונדבותם מנין לרבות עופות ת"ל לכל נדריהם מנין לרבות מנחה עצים ולבונה כו' א"כ מה ת"ל עולה פרט לנזירות דר"ע ריה"ג אומר אין כאן אלא עולה בלבד: (יט) לרצנכם. אין כופין ציבור על כרחם: תמים זכר. עיין רש"י ז"ל: אשר בו מום. אין לי אלא מום קבוע מום עובר מנין ת"ל כל אשר בו מום: (כ) לא תקריבו. לא תקדישו: כי לא לרצון יהיה לכם. שאינו לרצון: (כא) זבח שלמים. אין לי אלא זבח שלמים עולה תודה מנין ת"ל נדר או נדבה חטאת ואשם מנין ת"ל בצאן בכור ומעשר מנין ת"ל בבקר ולדות ותמורות מנין ת"ל או בצאן ולדות נזירות מנין ת"ל לפלא: תמים יהיה לרצון. עשה. ל"ת מנין ת"ל כל מום לא יהיה בו. אין לי אלא שלא יעשה שלא יגרום מנין ת"ל כל מום לא יהיה בו (עיין ביצה כז:): (כב) עורת. בין בשתי עיניו בין בעין אחת: או שבור. לפי שנאמר שבר יד ת"ל אלא שבר יד ושבר רגל שבר זנב מנין ת"ל או שבר יכול אפילו שבר צלע ת"ל שבר יד מה שבר יד בגלוי ואינו חוזר אף כו': יבלת. שיש בה עצם ובעין שיש בה שער הוא מום קבוע ובלא שער הוא מום עובר והכל בשחור (הוא פ"ס ועיין בבכורות מ"ס: ורמב"ם פ"ב מהל' א"מ הל' ב' דאפילו בלבן אי אית בה שער הוי מום קבוע) שאין מומין בלבן נאמר כאן חרוץ או יבלת ונאמר באדם דק או תבלל מנין ליתן האמור של זה בזה ת"ל גרב או ילפת לגז"ש: לא תקריבו. לא תשחטו: ואשה לא תתנו. לא תקטירו: אלה. אבל אתה מקריב

שמעגדם

דהיינו מגלה את ישראל והריקותי אחריכם חרב הייט מפיל את ישראל בחרב ונקרא רע ומכעים וממרה ומנאן ומפר ברית כמ"ש ופנה אל אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר כו' ונאמר כי אנכי ידעתי את מריך ונאמר כי תעשו הרע בעיני ה' להכעיסו כו'): לא תשא פני דל ולא תהדר כו'. עיין רש"י ז"ל: בצדק. ולהלן כתיב צדק צדק [איט בת"כ רק בסנהדרין לב:] כאן בדין שאיט מרומה כאן בדין מרומה: תשפט. [ג"ז שם ג:] יחיד. אבל חכמים אמרו ג' שנאמר ג' אלהים: (טז) לא תלך רכיל. לפי שנאמר והוציא עליה שם רע וכו' וענשו אתו כו' [איט בת"כ רק בכתובות מו:] אזהרה מנין ת"ל לא תלך גו'. ד"א שלא יהיה רך לזה וקשה לזה. ד"א אל תהי כרוכל שמשמיע דבריו והולך. ד"א שלא יאמר הדיין אני מזכה אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי וכה"א הולך רכיל מגלה כו': לא תעמד על דם רעך. לראות במיתתו כגון טובע בנהר או לסטים באים עליו שחייב להצילו (איט בת"כ רק בסנהדרין עג:) לפי שנאמר והשבותו לו יכול בגופו מנין אפי' בדמים ת"ל לא תעמד. וכן הרודף אחר חבירו להרגו מנין שחייב להצילו בנפשו ת"ל לא תעמד כו' וכן אם ידעת לו עדות מנין שלא תשתוק לו ת"ל לא תעמד וכן הרודף אחר הזכר ואחר נערה המאורסה ת"ל לא תעמוד: (יז) לא תשנא. יכול לא תקללנו לא תכנו ולא תספרנו ת"ל בלבבך בשנאה שבלב הכתוב מדבר: הוכח. (הכל עיין ערכין טז:) מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו ת"ל הוכח מנין שאפילו עד מאה פעמים תלמוד לומר תוכיח יכול אפי' פניו משתנות תלמוד לומר לא תשא עליו חטא. ד"א הוכח אפי' מאה פעמים (ב"מ לא:) תוכיח אפי' תלמיד לרב: את עמיתך. לעם שאתך במצות ולא לרשע שישנאך שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך (יבמות סה:) הוכח לחכם ויאהבך (ערכין יד:) אר"ע העבודה אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחים (פי' שלא תביישנו) אר"י בן נורי מעידני עלי שמים וארץ שיותר מד' וה"פ נלקה עקיבא על ידי לפני ר"ג שהייתי קובל עליו וכ"ש שהוסיף לי אהבה לקיים מה שנאמר הוכח לחכם ויאהבך: (יח) ואהבת לרעך כו'. זה כלל גדול בתורה מכאן אמרו אסור לקדש את האשה עד שיראנה (קדושין מא:) ואסור שישמש ביום (נדה יז:) כו' ולענין כל המיתות תברור לו מיתה יפה (סנהדרין מ"ה ל"ב כתובות ל"ז פסחים ע"ה סוטה ח:): (יט) את חקתי כו'. ר"א אומר [איט בת"כ אבל הוא בסנהדרין ס:] חקים שחקקתי לך כבר מכאן שנצטוו בני נח על הכלאים: בהמתך לא תרביע. יכול אפי' במינו ת"ל כלאים. יכול לא יעמיד זכרים אצל נקבות ת"ל לא תרביע. בהמתך. אין לי אלא בהמתך על בהמתך בהמת אחרים מנין ואין לי אלא בהמה על בהמה על חיה טהורה על טמאה כו' מנין ת"ל את חקתי תשמרו: שדך לא תזרע. יכול אפי' שני מיני חטים תלמוד לומר כלאים א"ל אלא שלא יזרע מנין שלא יקיים ת"ל כלאים שדך לא (מ"ק ב:). מנין שאין מרכיבין אילן מאכל באילן סרק אילן סרק באילן מאכל תלמוד לומר את חקתי תשמרו: בהמתך. מה בהמתך בהרבעה (קידושין לט:) אף שדך בהרכבה ומה בהמתך בין בארץ בין בחוץ לארץ אף שדך בין בארץ בין בחוץ לארץ יכול אפי' זרעים בח"ל תלמוד לומר שדך: ובגד כלאים שעטנז. יכול אפילו שני מיני צמר ת"ל כלאים יכול אפי' שני מינים אחרים ת"ל לא תלבש צמר ופשתים כו' שיכול לא ילבש גיזי צמר וכו' עיין רש"י ז"ל. לפי שנאמר לא תלבש מנין לרבות העלאה תלמוד לומר לא יעלה יכול אפי' הפשלת קופה ת"ל לא תלבש (עיין בר"ש ריש פ"ט דכלאים בשם הירושלמי) מה לבישה דבר שהוא נהנה אף כו': עליך. אבל אתה מציע תחתיך אבל אמרו חכמים לא יעשה כן שלא תהא נימא א' כרוכה על בשרו: (כ) איש. פרט לקטן ואיש לרבות בן ט' שנים ויום א': את אשה. פרט לקטנה: שכבת זרע. [כל המימרא ביבמות דף נ"ה ע"א וע"ב] פרט להערא' מכאן להערא' בחייבי לאוין: שכבת זרע דאשת איש. פרט למשמש מת או לאחר מיתה. ש"ז דסוטה. פרט לשקינא לה בדרך אברים: והיא שפחה. בכנענית הכתוב מדבר: והיא שפחה נחרפת. מאורסת לעבד עברי. [כל המימרא עיין בכריתות דף יא:] ד"א נחרפת אינו חייב אלא על שפחה בעולה שנאמר אם תכתוש את האויל כו' (משלי כ"ז כ"ב): והפדה. עיין רש"י ז"ל והפדה בכסף וחופשה בשטר שנאמר כאן לה ונאמר להלן וכתב לה מה שם בשטר אף כו'. מכאן שיוצא בכסף ובשטר (הוא בגיטין מא:) יכול המשחרר חצי עבדו קנה ת"ל לה ונאמר להלן לה מה להלן חציו לא אף כאן כו'. ר' אומר מקיש שטר לכסף מה כסף בחציו אף שטר כן: בקרת. מכות מכאן שהיא לוקה יכול אף הוא ת"ל תהיה: כי לא חפשה. עיין רש"י ז"ל. רש"א שטר גומר ואין כסף גומר: (כא) והביא את אשמו. הוא ולא היא (כריתות שם): בקרת תהיה והביא. בזמן שהאשה לוקה הוא בקרבן כו': (כב) באיל האשם: מה להלן בכסף שקלים אף כאן כו': על חטאתו אשר חטא. (כריתות ט:) מביא קרבן א' על ביאות הרבה מנין שמביא על הזדון כשוגג תלמוד לומר ונסלח לו כו': (כג) וכי תבאו. יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל הארץ המיוחדת: וכי תבאו ונטעתם. פרט לשנטעו נכרים עד שלא באו לארץ יכול אף משבאו לארץ ת"ל כל ארץ: ונטעתם. פרט למבריך ומרכיב מכאן אמרו סיפוק הגפנים וסיפוק על גבי סיפוק אף על פי שהבריכם בארץ מותר: ונטעתם. אין לי אלא נטע אגוז ושקד נטע יחור מנין ת"ל כל עץ. עץ מאכל. ולא עץ סרק [נ"ל עץ מאכל פרט לנוטע לסייג וכו' וכ"ה בת"כ וכ"ה בר"ש ריש ערלה בשם הירושלמי וע"ש] פרט לנוטע לסייג ולקורות: כל עץ. לרבות נטע לעלים וחשב לאכילה. רבי שמעון בן גמליאל אומר לרבות הנוטע דבר שאינו ראוי לסייג. [אינו בת"כ רק בברכות לו: וביומא פ"א ובסוכה לה:) רמ"א עץ מאכל לרבות פלפלין ולמדך שא"י אינה חסירה כלום: וערלתם. עיין רש"י ז"ל: את פריו. פרט לעלים ולולבים ומי גפנים ומי סמדר יכול שאני מוציא אף ענקוקלות וחרצנים וזגין [הוא ג"כ בברכות שם:] קליפי רמון ונץ שלו כו' ת"ל את פריו את שומר והטפל לפריו: שלש שנים. יכול לאחר שלש שנים יהיה מותר תלמוד לומר יהיה: לכם. להביא הנוטע לרבים רי"א להוציא הנוטע לרבים כו': לא יאכל. אין לי אלא שלא יאכל מנין שלא יצבע ושלא ידליק את הנר ולא יהנה (הוא בפסחים) ת"ל וערלתם ערלתו ערלים לרבות כולן: (כד) ובשנה הרביעית. מנין לשלשים יום קודס ראש השנה שחשוב שנה ת"ל ובשנה, ובשנה הרביעית פעמים שאף בשנה רביעית אסור

[ר"ה י:] הא כיצד עד ט"ו בשבט ומנין שמונין מתשרי נאמר כאן שנה ונאמר להלן מראשית השנה מה להלן תשרי שנאמר עד אחרית שנה מראשית נידון כו' אף כל שנים האמור בכאן תשרי: כל פריו. להביא את הפרט ואת העוללות שכלו לגת נאמר כאן קדש ונאמר להלן קדש מה להלן יש לו חומש ויש לו ביעור אף כאן נאמר כו': הלולים. אחליה והדר אכליה (ברכות לה:) הלולים כל שטעון הלולים טעון הלולים רבי אומר נאמר תבואתה ונאמר להלן תבואת הכרם (כל המימרא שם) מה להלן כרם אף כו' וי"א אף נטע רבעי ר"ע אומר הלולים מכאן שטעון ברכה לפניהם ולאחריהם מכאן אמרו חכמים אסור לאדם שיטעום כלום קודם שמברך: (כה) ובשנה החמישית. שלשים יום בשנה חשוב שנה. ופעמים שבחמשית ואסור משום רבעי (ר"ה שם) כנ"ל: להוסיף לכם. מה פירות חמשית לבעלים אף פירות רביעית לבעלים רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע עיין רש"י ז"ל: תבואתו. אין נפדה אלא תבואה מכאן אמרו שאין נפדה אלא עד שיבא לעונת המעשרות: (כו) לא תאכלו על הדם. עיין רש"י ז"ל שלא תאכל קודם שתצא נפשה ואזהרה לאוכל והדם במזרק. ד"א שאין מברין על הרוגי ב"ד. ד"א אזהרה לסנהדרין שהרגו את הנפש שאסורין לטעום כל אותו היום. ד"א אזהרה לבן סורר ומורה (כולהון סנהדרין סג:) ד"א לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם (ברכות י:) לא תנחשו. עיין רש"י ז"ל: ולא תעוננו. אלו האוחזין את העינים ר' ישמעאל אומר זה המעביר שבעה מיני זכור על העין (סנהדרין סה:) ר' עקיבא אומר זה המחשב עתים היום יפה לצאת מחר כו': (כז) לא תקפו. א' המקיף וא' הניקף: פאת ראשכם. סוף ראשכם ואלו הן הצדעין מכאן ומכאן: ולא תשחית. יכול אפי' במלקט ורהיטני תלמוד לומר לא יגלחו יכול אפי' במספרים תלמוד לומר לא תשחית מנין ליתן של זה בזה (קדושין לה:) תלמוד לומר פאת פאת לגז"ש: זקנך. פרט לזקן אשה שהעלה שער מנין להקפה (קדושין שם) ת"ל לא תקפו ולא תשחית כל שישנו בהקפה כו': פאת זקנך. סוף כו' עיין רש"י ז"ל: (כח) ושרט. לחייב על כל שריטה ושריטה יכול אפי' על ביתו שנפל ת"ל לנפש. ר"י אומר (מכות כ:) שריטה וגדידה א' הן א"כ מה תלמוד לומר לנפש להייב על כל נפש ונפש אם שרט שריטה א' על ה' מתים וחכ"א שריטה ביד וגדידה בכלי: וכתבת קעקע. עד שיכתוב ויקעקע כתב ולא קעקע כו'. רש"א עד שיכתוב את שם ע"ג שנאמר אני ה' ולא אחר (מכות כא:): (כט) אל תחלל את בתך. יכול לכהן נאמר שלא יתן בתו ללוי ולישראל ת"ל להזנותה. במוסר בתו עיין רש"י ז"ל. ד"א זה המשיא בתו לזקן. ר"ע אומר זה המשיא בתו בוגרת (סנהדרין עו:) ד"א אזהרה לבתו מאנוסתו (סנהדרין שם): ולא תזנה הארץ. יכול אפי' על מעשה יחיד ת"ל ומלאה הארץ זמה ר"א אומר מכאן שהוא עונש לפני המקום כאלו בא על אשה ואמה ראב"י אומר (כ"ה ביומא יח:) הרי שהוא שבא על נשים הרבה וכן היא כו' נמצא אח נושא אחותו כו': (ל) ומקדשי תיראו. עיין רש"י ז"ל. יכול תהא אתה מתיירא מן המקדש ת"ל את שבתתי תשמרו מה שבת לא מן השבת אתה מתיירא אלא ממי כו' אף כו' אין לי אלא בזמן שבהמ"ק קיים שאין בהמ"ק קיים מנין ת"ל את שבתתי תשמרו מה שבת לעולם אף כו': תיראו. איזהו מורא לא יכנס להר הבית לא במקלו עיין רש"י ז"ל: (לא) אל תפנו. עיין רש"י ז"ל. אזהרה לנשאל מנין [אינו בת"כ רק עיין בתוספות סנהדרין סה:] ת"ל לא ימצא בך כו' בעל אוב זה פיתום כו' והמעלה בזכורו (שם:) והנשאל בגולגולת כו': אל תבקשו לטמאה בהם. מלמד שאין באים על האדם אלא אם כן הפנה דעתו להן ונטמא בהן: אני ה' כו'. עיין רש"י ז"ל: (לב) מפני שיבה תקום. עיין רש"י ז"ל שקנה חכמה שנאמר אספה לי שבעים איש כו' רבי יוסי הגלילי אומר אין זה אלא מי שקנה חכמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו אפי' יניק וחכים [כל המימרא בקידושין לב:] ריב"י אומר שיבה כל שיבה במשמע תקום יכול אפי' מרחוק תלמוד לומר והדרת פני כו' ממקום שיש הידור. יכול יעמוד בבית הכסא או בבית המרחץ ת"ל והדרת במקום שיש הידור יכול אפי' במקום שיש הסרון כיס ת"ל תקום מה קימה שאין בה הסרון כיס אף הידור כו' עיין רש"י ז"ל. רשב"א אומר זקן ויראת מכאן שלא יטריח שנאמר ויראת מאלהיך אזהרה עליו שלא יטריח: (לג) יגור. יכול אפי' בא ואמר גר אני שיקבלנו ת"ל אתך במוחזק לך. בא ועדיו עמו מנין ת"ל וכי יגור: בארצכם. אין לי אלא בארץ בח"ל מנין תלמוד לומר אתכם (פי' דכתיב הגר הגר אתכם בכ"מ שהוא אתכם) אם כן מה ת"ל בארצכם בארץ צריך להביא ראיה ובח"ל א"צ להביא ראיה וחכ"א בין בארץ בין בח"ל צריך (אינו בת"כ רק ביבמות מז:) ומה ת"ל בארצכם אפי' בארץ מקבלים גרים שלא תאמר שנתגיירו מפני הארץ כו': לא תונו. עיין רש"י ז"ל: (לד) כאזרח. מה אזרח שקיבל עליו כל התורה אף גר כו' מכאן אמרו גר שקיבל עליו כל התורה חוץ מדבר א' אין מקבלים אותו. ר' יוסי בר' יהודה אומר אף דבר קטן מדקדוקי סופרים: ואהבת לו כמוך. כמו שנאמר בישראל: כי גרים הייתם. דעו נפש הגר שאף אתם הייתם גרים כו' ר' נתן אומר מום שבך עיין רש"י ז"ל. המאנה את הגר עובר בג' לאוין (אינו בת"כ רק בב"מ נט:) לא תונה פ' משפטים לא תונו אתו ולא תונו איש את עמיתו. וכן הלוחצו שנאמר לא תלחצנו וגר לא תלחץ לא תהיה לו כנושה. בל"ו מקומות הזהירה תורה על הגר מפני כו' וי"א במ"ו מקומות: (לה) לא תעשו עול כו'. עיין רש"י ז"ל: במדה. [אינו בת"כ רק בבבא בתרא פט:] שלא ימוד לאחד בימות החמה ולא' בימות הגשמים. במשקל. שלא יטמין משקלותיו במלח: ובמשורה. שלא ירתיח והלא דברים ק"ו מה משורה שהיא כו': (לו) מאזני צדק. צדק את המאזנים יפה: אבני צדק. צדק את המשקולת יפה וכן איפה והין צדק. ריב"י אומר והלא הין בכלל איפה אלא שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק: יהיה לכם. מנה לכם אגרדומין על כך: הוצאתי אתכם. על תנאי זה שתקבלו עליכם מצות מדות שכל המודה במצות מדות כאלו מודה ביציאת מצרים וכל כו' דבר אחר אני שהבחנתי כו' עיין רש"י ז"ל וכן בשרנים וכן ברביא וכן בציצית: (לז) ושמרתם כו'. ליתן שמירה ועשיה כו':

אני ה'. נאמן לשלם שכר:

כ (ב) ואל בני ישראל. אלו ישראל. ומן הגר. אלו גרים: הגר. לרבות נשי גרים: בישראל. לרבות נשים ועבדים. א"כ מת"ל איש איש לרבות נכרים שמצווין על עריות כישראל (סנהדרין מ:) והלא כבר נאמר ויצו ה' אלהים על האדם כו' (בפ' בראשית) אלא להביא כו': אשר יתן. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ומזרעך לא תתן כו' יכול אפי' מסר ולא העביר העביר ולא מסר ת"ל לא תתן להעביר יכול אפי' שלא באש ת"ל לא ימצא בך מעביר כו' העברה העברה לגז"ש מה להלן באש כו' אף כו'. להעביר. אינו חייב אלא דרך העברה יכול אף שלא מזרעו תלמוד לומר ומזרעך (כל המימרא בסנהדרין סד:) ולא אחרים ולא את עצמו. ר"א ב"י מחייב בעצמו שנאמר בך. מזרעו ולא כל זרעו. זרע זרעו מנין תלמוד לומר בתתו מזרעו: מות יומת. עיין רש"י ז"ל: עם הארץ. שבגינו נבראת הארץ ועתידין לירש את הארץ בשביל זה: ירגמוהו. בלא כסותו: באבן. שאם מת באבן א' יצא: (ג) ואני אתן כו'. עיין רש"י ז"ל: והכרתי. הרי הוא בל"ת וכרת ומיתה: מקרב עמו. ועמו בשלום: (ד) ואם העלם יעלימו כו'. עיין רש"י ז"ל: לבלתי המית אתו. בכל מיתה: (ה) ובמשפחתו והכרתי כו'. עיין רש"י ז"ל: לזנות אחרי כו'. עיין רש"י ז"ל. ג' כריתות בע"ז א' לכדרכה וא' לשלא כדרכה וא' למולך (סנהדרין סד:): (ו) והנפש. לפי שנאמר למטה ואיש או אשה כו' עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר אל תפנו: (ז) והתקדשתם. זו קדושת פרישת ע"ג או אינו אלא קדושת כל המצות ת"ל קדשים תהיו הרי קדושת כל המצות אמורה ומה ת"ל והתקדשתם והייתם קדשים זו קדושת פרישת ע"ג: אני ה' אלהיכם. כשם שאני קדוש כו': (ח) ושמרתם. לרבות שאר דקדוקי הפרשה: אני ה' מקדשכם. כשם שאני קדוש כו': (ט) כי איש. אשה מנין ת"ל איש איש: את אביו. ולא את אבי אביו: אביו. אביו. ודאי ולא הספק וכן אמו. אין לי אלא אביו ואמו. אביו בלא אמו. אמו בלא אביו מנין ת"ל אביו ואמו קלל מ"מ. לאחר מיתה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר כו': מות יומת. בסקילה או אינו אלא כו' ת"ל דמיו בו ולהלן נאמר דמיהם בם מה להלן סקילה כו' ומה תלמוד לומר מות יומת שאם אין (סנהדרין מה:) אתה יכול להמיתו מיתה הכתובה בו כו' וכן בכלם. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר אם היה אביו דיין או נשיא כו' לא זה ולא זה מנין הריני דן בנין אב משתיהם לא הרי נשיא שאתה מצווה על המראתו ולא הרי דיין שאתה מצווה על הוראתו כו' הצד השוה שבהן שהן בעמך כו' מה לשניהן שכן גדולתם גרמה להם ת"ל לא תקלל חרש באומללין שבעמך. מה לחרש חרישתו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו הצד השוה שבהן שהן בעמך כו': (י) ואיש. להוציא את הקטן עיין רש"י ז"ל: מות יומת. סתם מיתה האמורה בתורה אינה אלא חנק או אינו אלא באחת מכל המיתות שבתורה אמרת כל מיתה שבתורה אין אתה רשאי להחמיר עליה אלא להקל עליה דברי ר' יאשיה ר' יונתן אומר לא מפני שהיא קלה כו' ר' אומר נאמרה מיתה בידי שמים ונאמרה מיתה בידי אדם מה מיתה בידי שמים שאין בו רושם אף כו' עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר לא תנאף א' האיש וא' האשה (פי' אזהרה הוא לשניהם): (יא) אשר ישכב את אשת אביו. בין שהיא אמו בין שאינה אמו. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ערות אביך ונאמר כאן ערות אביו גלה מופנה לגזרה שוה מה כאן באשת אביו אף להלן באשת אביו הכתוב מדבר ומשמע בין שהיא אמו ובין כו'. אמו שאינה אשת אביו מנין ת"ל וערות אמך. אשת אביו לאחר מיתה מנין ת"ל ערות אשת אביך. אין לי אלא אמו שאינה אשת אביו ואשת אב לאחר מיתה באזהרה. בעונש מנין נאמר כאן אשת אביו ונאמר להלן ערות אביך מה להלן עשה אמו שאינה אשת אביו כאמו שהיא אשת אביו כו'. אמך היא משום אם אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת אב דר"י וחכ"א (כל המימרא עיין בסנהדרין נ"ג ומ"ד): ערות אביך. ערות אביך ממש. ערות אחי אביך. אחי אביך ממש ולעבור בשני לאוין. וערות אמך. בין שהיא אשת אב בין שאינה אשת אב. אשת אב שאינה אמו מנין ת"ל ערות אשת אביך. לאחר מיתה מנין תלמוד לומר ערות אביך היא ובעונש נאמר את אשת אביו בין שהיא אמו בין שאינה אמו. לאחר מיתה מנין תלמוד לומר ערות אביו גלה: (יב) תבל עשו. שתבלו את החוט: דמיהם בם. עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר ערות כלתך כו'. אשת בנך היא. פרט לשפחה: (יג) ואיש. פרט לקטן: אשר ישכב את זכר. בין גדול בין קטן: משכבי אשה. ה"ז בא ללמד ונמצא למד שב' משכבות באשה (יבמות נד:) ולהקיש איש לאשה מה אשה בהעראה אף כו'. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ואת זכר כו'. אזהרה למשכב מנין תלמוד לומר לא יהיה קדש בבני ישראל כו' דר"י רע"א לא תשכב (ר"ל מבנין נפעל) לא תשכב: (יד) ואיש אשר יקח. בכלן נאמר שכיבה וכאן נאמר קיחה דרך קיחה אמרה *ד** תורה מכאן אמרו נושאין על האנוסה ועל המפותה (יבמות נז׳) וי"א כתיב בת בנך ובת בתך אבל שלה מותר. ולהלן נאמר ערות אשה ובתה כאן באונסין כאן בנשואין: את אשה ואת אמה. ת"ל אלא אשה ואמה. בתה ובת בתה ובת בנה מנין נאמר כאן זימה ונאמר להלן זימה מה להלן בתה ובת בתה ובת בנה אף כאן כו'. מנין לבתו ובת בתו ובת בנו נאמר כאן זימה ונאמר להלן זימה מה להלן זכרים כנקבות אף כאן כו' (כל המימרא עיין בסנהדרין עה: ועו:) ומנין לעשות ג' דורות למעלה נאמר להלן זימה ונאמר כאן זימה מה להלן למטה ג' דורות אף כאן למעלה ג' דורות. ומה כאן בעונש עשה למעלה כלמטה אף להלן באזהרה עשה למעלה כלמטה: אתו ואתהן. את האחת מהן דברי ר"י ר"ע אומר אתהן דהיינו עד שיהיו שתיהן פרט לאחר מיתת אשתו: (טו) ואיש. פרט לקטן: בבהמה. בין גדולה בין קטנה: מות יומת. בסקילה או אינו כו' ת"ל תהרגו ונאמר להלן כו' כי הרג תהרגנו מה להלן בסקילה. א"ל אלא שוכב נשכב מנין ת"ל כל שוכב עם בהמה אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב אזהרה לשוכב מנין ת"ל ובכל בהמה כו' (סנהדרין נד:) אזהרה לנשכב מנין ת"ל כל שוכב אפקיה בלשון שוכב להקיש נשכב לשוכב מה שוכב ענש והזהיר כו': ואת הבהמה תהרגו. עיין רש"י ז"ל המטיא את חבירו מדרך חיים כו' ולענין הצדיקים

מהו אומר לא תשחית את עצה והלא דברים ק"ו ומה אילנות שאין רואין כו' חס עליהן המקום אדם שעושה רצונו של מקום ועושה התורה על אחת כמה וכמה. וכן הוא אומר לא תניף עליהם ברזל והלא דברים ק"ו ומה אבנים שאינם רואות כו' על ידי שמטילין שלום בין ישראל לאביהם שבשמים כו' ק"ו לאדם שמטיל שלום בין איש לאשה כו' ד"א (סנהדרין נ"ה) שלא תהא הבהמה עוברת בשוק ויאמרו זו שנסקל פלוני על ידה והלא דברים ק"ו אם המקום חס על כבודן של רשעים ק"ו על של צדיקים: (יז) ואיש. פרט לקטן: והיא תראה כו'. עד שיהיו מזידין (סנהדרין מד:) מכאן להתראה מה"ת וא"ת קין נשא את אחותו כו' עיין רש"י ז"ל: ונכרתו. והרי בכלל כל העריות היתה כמ"ש להלן כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה בא ללמד על כל הכריתות (מכות יג׳ וידי׳) שהן בכרת ולא במלקות. וחכמים אומרים נאמר כאן לעיני ונאמר להלן ונקלה אחיך לעיניך מה להלן במלקות אף חייבי כריתות במלקות אם כן מה ת"ל ונכרתו לחייב על אחותו שהיא בת אביו ובת אמו (מכאן עד סוף המימרא ביבמות כ"ב כ"ג) לומר שאין עונשין מן הדין עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ערות אחותך כו' אזהרה לאחותו בת אביו ובת אמו מנין ת"ל אחותך היא לומר שאין מזהירין מן הדין: מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרים לאביך קיים בין שאומרים לו הוצא. ערות בת אשת אביך לחייב שתים משום אחותו ומשום בת אשת אביו ר"י בר"י אומר בת אשת אביך מי שיש לה אישות מאביך פרט לאחותו משפחה: (יח) ואיש. להוציא את הקטן: את אשה דוה. זו נדה שנא' והדוה בנדתה: וגלה את ערותה. (מכות יד׳) פרט לדם הבא מן הדופן: את מקרה הערה. מכאן להעראה אין לי אלא נדה (יבמות נד:) מנין לכל עריות תלמוד לומר כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה הוקשו כל העריות כלן לנדה מה נדה בהעראה אף כו': את מקור דמיה. שאין טמאה אלא דם הבא מן המקור: דמיה. (נדה יט׳) דמים הרבה מכאן אמרו ה' דמים כו': ונכרתו. עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ואל אשה בנדת כו' ואל אשה כו' לחייב על כל א' וא' (כריתות ב:) אין לי אלא שלא יבא מנין שלא (הוא בת"כ לעיל פ' אחרי פ' י"ג הל' ס"ו) יחבקנה ולא ינשקנה ת"ל לא תקרב אין לי אלא נדה כל עריות מנין ת"ל איש איש כו' לא תקרבו: איש איש. להביא (שם הל' א') את עו"ג שמוזהרין על עריות כישראל: (יט) וערות אחות אמך. עיין רש"י ז"ל: כי את שארו הערה. (יבמות נד:) אם אינו ענין להעראה דעריות תנהו ענין להעראה דבהמה שבזכר כבר נאמר משכבי אשה: (כ) ואיש. פרט לקטן. ערות דדו גלה. נאמר כאן דדו ונאמר להלן או דדו מה להלן (יבמות שב) מן האב ולא מן האם שנאמר ממשפחתו ונאמר למשפחותם לבית אבותם אף כו': עריריס כו'. עיין רש"י ז"ל וכה"א כתבו את האיש הזה כו' עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו כו': (כא) ואיש. פרט לקטן: אשר יקח את אשת אחיו. עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר ערות אשת אחיך לא תגלה אין לי אלא מן האב מן האם מנין תלמוד לומר (יבמות נה׳) ערות אחיך היא. אשת אחיך מן האם שאין לה בנים לאחר מיתת בעלה מנין ת"ל היא. אשת אח מן האב שאין לה בנים בחיי בעלה מנין תלמוד לומר נדה היא (יבמות שם ודף נ"ד) וכי נדה היא אלא מה נדה שיש לה היתר לאחר מכאן ובשעת איסורה בכרת אף כו'. אשת אח מן האב שיש לה בנים לאחר מיתת בעלה מנין ת"ל ערות אחיו גלה: (כב) ולא תקיא הארץ אתכם. א"י אינה כשאר כל הארצות אינה מקיימת את עוברי עבירה למה"ד לבן מפונק שאוכל דבר שקון כו': אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה. אני איני מביא אתכם אלא לשבת ולירש. לא ככנעניים שהיו שומרים את המקום: (כג) ולא תלכו בחקת הגוי. אלו המצריים: אשר אני משלח מפניכם. אלו הכנעניים: כי את כל אלה עשו ואקץ בם. מלמד שהיו הכנענים שטופים בדברים הללו ואני מגלה אותם ע"י דברים הללו: (כד) ואמר לכם. אתם נאים שאתם פתחתם תהלה (פי' במצרים) כמ"ש גן נעול אחותי כלה כו': תירשו את אדמתם. ירושה עולמית. אשר הבדלתי אתכם מן העמים. ראו כמה בינכם לבין ז' האומות באומות א' מקשש את אשתו ואחר נוטל כו': הבדלתי אתכם. כל מעשיהן של ישראל מובדלין מבין האומות בחרישתן בזריעתן בקצירתן כו': מן העמים. אלו נאמר והבדיל העמים מכם לא היתה תקומה לעו"ג אלא מן העמים כאדם שבורר והוזר ובורר: (כה) ולא תשקצו את נפשתיכם כו' לטמא. (מעילה ט"ז) פתח הכתוב באכילה וסיים בטומאה מה טומאה בכעדשה אף אכילה בכעדשה: אשר הבדלתי כו'. במובדלין דבר הכתוב: (כו) והייתם לי קדשים. כשם שאני קדוש כו': ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. עיין רש"י ז"ל: (כז) ואיש. פרט לקטן: או אשה. לרבות טומטום ואנדרוגינוס: כי יהיה בהם. ולא הנשאל בהם אלא באזהרה שנאמר לא ימצא בך כו':

כללים מרבינו הגאון זצללה"ה: ל"ו כריתות. א' בפרשת לך לך דהיינו מילה. וא' בפ' בא דהיינו חמץ בפסח. וד' בפ' תשא היינו שלא יעשה שמן המשחה כמוה ושלא ליתן ממנו על זר ושלא לעשות קטורת כמוה להריח בה וגבי שבת כי כל העושה בו מלאכה ונכרתה. וד' בפ' צו היינו א' גבי פגול כתיב הכא עון וילפינן מנותר דכתיב בפ' קדושים. וא' לענין טמא שאכל קדשים דכתיב והנפש אשר תאכל מזבח השלמים וא' לענין חלב וא' לענין דם. וי"ז בפ' אחרי מות היינו ב' מהם המה שחוטי חוץ והעלה בחוץ. וט"ו גבי עריות היינו דחשבינן כל עריות לחדא (ר"ל מה שנכלל בפסוק א') היינו בתו ובת בתו ובת בנו וכן בתה ובת בתה ובת בנה וחמותו ואם חמותו ואם חמיו הכל אחד הרי א'. ואחות אשה הרי ב'. אמו ואחות אמו ואחות אביו ואחותו הרי ד'. וד' באישות היינו אשת אחיו ואשת אביו ואשת אחי אביו וכלתו הרי ד' הרי עשרה. ונדה ואשת איש וזכר וזכר עם בהמה ונקבה עם בהמה הרי ט"ו הרי בין כולם כ"ז. וג' בפ' קדשים היינו מולך ואוב וידעוני הרי למ"ד. וג' בפ' אמור היינו ב' גבי יו"ה עינוי ומלאכה. וא' גבי מברך את השם דכתיב הכא ונשא המגדף וילפינן ממגדף למ"ד מגדף היינו עב"ג ממש. וא' בפ' בהעלתך היינו גבי פסח. וא' בפ' שלח לך היינו ע"ג דכתיב והנפש אשר תעשה ביד רמה. וא' בפ' חקת היינו טמא שנכנס

יום כשר לנסכין ולמוספין: ביומו. אם עבר יומו בטל קרבנו ואין חייב באחריותו יכול יהא חייב באחריות נסכיהם מקרב הזבח ת"ל מנחתם ונסכיהם אפילו בלילה (עיין בתוספות שם) מנחתם ונסכיהם אפי' למחר: (לח) מלבד כו'. מנין למוספי שבת שיקרבו עם מוספי רגל (היינו שצריך ג"כ להביא מוספי שבת ברגל ולא יפטור עם מוספי הרגל) ת"ל מלבד שבתת ה': מלבד מתנותיכם ומלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבותיכם. ג' רבויים לרבות קרבנות היחיד וקרבנות הצבור וקרבנות שהוקדשו ברגל שיקרבו כלן ברגל: אשר תתנו לה'. לרבות עופות ומנחות שכלם יבאו ברגל יכול רשות ת"ל אלה תעשו לה' במועדיכם אם רשות הרי כבר נאמר אלא לקבען חובה שיביאו כלם ברגל יכול באיזה רגל שירצה תלמוד לומר ובאת שמה והבאתם שמה אם לקבוע כבר קבוע אם להתיר כבר התיר אם כן למה נאמר ובאת שמה וכו' אלא זה רגל ראשון שפגעת בו יכול אם עבר רגל ראשון ולא הביא יהא עובר בבל תאחר תלמוד לומר אלה תעשו לה' במועדיכם אינו עובר עליו משום בל תאחר עד שיעברו עליו רגלי שנה כולה (פי' דמאלה תעשו כו' במועדיכם מוכח דגם ובאת שמה והבאתם שמה לא איירי ברגל הראשון כלל אלא אכל רגלי השנה כולה קאי דהיינו ובאת שמה ברגלי שנה והבאתם ואם כן לפי זה הוי כל רגלי שנה כמו רגל אחד שאינו עובר עד שיעבור כל הרגל) (ר"ה ד:). וכתיב שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות רש"א ג' רגלים כסדרן וחג המצות תחלה: (לט) אך בחמשה עשר יום לחדש תחגו את חג ה'. יכול אפי' בשבת תלמוד לומר אך: באספכם כו'. עיין רש"י ז"ל: תחגו כו' שבעת ימים. שבעה לתשלומין עיין רש"י ז"ל: ביום הראשון שבתון. (פסחים ה:) תנא דבי ר' ישמעאל נאמר כאן ביום הראשון ונאמר בלולב ביום הראשון ונאמר בפסח ביום הראשון בשכר ג' ראשון זכו לג' ראשון להכרית זרעו של עמלק דכתיב ויצא הראשון אדמוני ולשמו של משיח דכתיב ראשון לציון הנה הנם ולבנין בהמ"ק דכתיב מרום מראשון מקום מקדשנו: (מ) ולקחתם. שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד ר' יהודה אומר נאמר כאן ולקחתם ונאמר גבי אזוב ולקחתם אגודת אזוב מה להלן באגודה אף כאן באגודה: ולקחתם. לקיחה תמה שמעכבין זה את זה: לכם. משלכם להוציא השאול והגזול מכאן אמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביום ראשון בלולבו של חבירו אלא אם כן נתנו במתנה לחבירו וכו': ביום. ולא בלילה: הראשון. (סוכה מג:) אפי' בגבולין רא"א ביום אפי' בשבת. הראשון. שאין דוחה שבת אלא יום הראשון בלבד: פרי עץ. שטעם עצו ופריו שוה וזהו אתרוג: הדר. פרט ליבש (סוכה כט:) כפת תמרים. (שם מה:) ריבב"א שתים א' למזבח וא' ללולב ר"ט אומר כפת אם פרוד יכפתנו: וענף עץ כו'. [סוכה לב:] ענפיו חופין את עצו זה הדס: עבת. עבות כשר שאין עבות פסול: ערבי נחל. שגדלים על הנחל. אין לי אלא ערבי נחל של בעל של הרים מנין ת"ל וערבי [שם לג:] א"כ מה ת"ל נחל פרט לצפצפה שגדלה בהרים. ערבי. אבא שאול אומר א' למקדש וא' ללולב. ד"א פרי עץ הדר א'. כפת תמרים א'. וענף עץ עבת שלשה. וערבי נחל שתים. יכול יהא אתרוג עמהן באגודה ת"ל כפת ולא כתיב וכפת וגו': ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. ולא בגבולין שבעת ימים: (מא) חג. אין עולת ראיה לא דברי ב"ש בה"א אפי' עולת ראיה [בילה יט:]: שבעת ימים. יכול יהא חוגג כל שבעה ת"ל וחגתם אותו יום א' בלבד א"כ מה ת"ל שבעה לתשלומין ומנין לשמיני לתשלומין ת"ל בחדש השביעי כל שבחדש השביעי. יכול כל החדש כלו תלמוד לומר תחגו אותו אותו אתה חוגג ואי אתה חוגג חוצה לו: (מב) בסכת. חסר וי"ו כתיב ולא בסוכה שתחת סוכה ולא בסוכה שתחת האילן כו' (סוכה כח:): תשבו. כעין תדורו מכאן אמרו כל ז' ימים עושה סוכתו קבע וביתו עראי כיצד אוכל ושותה ומטייל בסוכה ומעלה כליו הנאים לסוכה כו'. ד"א תשבו כעין תדורו מכאן אמרו (שם כו) שומרי העיר ביום פטורין ביום בלילה כו' שומרי גנות ופרדסים כו' הולכי דרכים כו': שבעת ימים. אפי' לילות או אינו אלא ימים ולא לילות ת"ל כאן תשבו שבעת ימים ונאמר במלואים ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים מה שבעה האמור שם עשה בהן הלילות כימים אף שבעה האמור כאן עשה בהן הלילות כימים. או כלך לדרך זו נאמר כאן שבעה ונאמר בלולב שבעה מה שבעה האמור בלולב לא עשה בו הלילות כימים אף שבעה האמור כאן לא עשה בהן הלילות כימים נראה למי דומה דנין שבעה שהן תדירים כל היום משבעה שהן תדירים כל היום ואל יוכיח שבעה שבלולב שאין תדירים כל היום. או כלך מדרך זו דנין שבעה שהם מנהג לדורות משבעה שהן מנהג לדורות ואל יוכיח שבעה שבאהל מועד שאין מנהג לדורות. תלמוד לומר תשבו שבעת ימים תשבו שבעת ימים לגזרה שוה מה תשבו שבעת ימים שנאמר באהל מועד עשה בהן הלילות כימים אף תשבו שבעת ימים האמורים כאן עשה בהן הלילות כימים: אזרח. זה אזרח. האזרח. להוציא את הנשים: כל. לרבות את הקטנים (סוכה כז:) ד"א כל האזרח שכל ישראל ראוין לסוכה אחת מכאן שיוצאין בסוכה שאולה: בישראל לרבות גרים ועבדים משוחררים: ישבו בסכת. בסוכה של כל דבר שהיה ר' יהודה אומר שאינה אלא מד' מינים והדין נותן ומה אם לולב שאינו נוהג בלילות כבימים אינו בא אלא מד' מינים סוכה שהיא נוהגת בלילות כבימים אינו דין שלא תהא אלא מארבעה מינים אמרו לו כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל אינו דין שאם לא מצא מארבעת מינים ישב בלא סוכה והכתוב נוה ישבו בסכת בסוכה של כל דבר וכן מפורש בעזרא צאו ההר והביאו עלי זית כו' (בת"כ הגי' בהפך דלר"א סוכות ממש היו וכו' אבל בסוכה (יא:) הגי' כמו כאן) רא"א ענני כבוד היו ר"ע אומר סוכות ממש היו: (מג) בהוציאי אותם מארץ מצרים. מלמד שאף הסוכה זכר ליציאת מצרים. בסכת בסכת בסכות (סוכה וי"ו) שני חסרים וא' מלא מכאן אמרו ב' כהלכתן ושלישית אפי' טפח: (מד) וידבר משה את מועדי ה'. מלמד שהיה משה אומר לישראל הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות חג בחג בלשון שהיה שומע בו בלשון הוא אומר להם (פי' מדכתיב מועדי ה' דייק) רבי אומר לפי שלא למדנו אלא על הפסח ועל התמיד שידחו את השבת שנאמר בהם במועדו שאר כל קרבנות צבור מנין תלמוד לומר אלה תעשו לה' במועדיכם. לעומר ולקרב עמו ולשתי הלחם ולקרב עמהם לא שמענו כשה"א וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל קבע מועד לכלם: וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל (ר"ה כד:) מכאן שראש ב"ד אומר מקודש כו'. ד"א וידבר משה. נאמר מועדי ה' ולא נאמר שבת בראשית עמהן. (עיין בנדרים עח: וכ' פירושא דמילתא) בן עזאי אומר נאמר מועדי ה' ולא נאמר פרשת נדרים עמהם. ד"א וידבר משה שאזר והזהירן בשעת מעשה (סוף מגילה) מכאן שהיו קורין הלכות פסח בפסח כו':

כד (ב) צו את בני ישראל. אין צו אלא זירוז מיד ולדורות אר"ש ביותר צריך לזרז במקום שיש חסרון כיס (כל הפיסקא אינו בת"כ רק מתחלת ספרי פ' נשא). נאמר כאן צו ונאמר להלן צו את בני ישראל ונתנו ללוים ונאמר צו את בני ישראל את קרבני לחמי וכתיב לדרתיכם ובשילוח טמאים כתיב צו וכתיב ויעשו כן בני ישראל בנין אב לכל מקום שנאמר צו מיד ולדורות דר"י. רבי ישמעאל אומר כתיב מן היום אשר צוה ה' והלאה לדרתיכם הרי מיד ולדורות. זירוז מנין תלמוד לומר וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו. ולפי דרכנו למדנו שמחזקין במוחזקים ומזרזין במזורזין. רבי שמעון בן יוסי אומר אין צוי אלא חסרון כיס שנאמר כאן צו ונאמר צו את בני ישראל ונתנו ללוים ונאמר צו את בני ישראל את קרבני לחמי חוץ מאחד שנאמר כי אתם באים אל הארץ לזרזם על חילוק הארץ: ויקחו אליך. (מנחות פו:) לך ולא אלי שלא לאורה אני צריך: ויקחו אליך. שתהא אתה גזבר על הדבר הזה: ויקחו אליך. (יומא ג:) משל ציבור קח לך משלך דר"י ר' יונתן אומר בין קח לך בין ויקחו אליך משל ציבור אלא כביכול משלך אני רוצה: שמן זית. ולא שמן שומשמין ולא שמן אגוזים ולא שמן צנונות. שמן זית. מזיתו (פי' בשעה שהוא מחובר לזית יהיה בו שמן ולא מה שיוצא מהן אחר כתישה מרובה) מכאן אמרו ג' זיתים הן ובהן ג' ג' שמנים (פי' בכל זית) זית ראשון מגרגרו בראש הזית כו' ראשון שבכולן כשר למנורה והשאר למנחות: זך. אין זך אלא נקי: כתית. ר' יהודה אומר אין כתית אלא כתישה: זך כתית למאור. ואין כתית למנחות. יכול יהא זך כתית פסול למנחות תלמוד לומר ועשרון סלת בלול בשמן כתית: להעלת. שתהא שלהבת עולה מאליה ולא על ידי דבר אחר: נר תמיד. זו נר מערבי שדולק תמיד שממנו היה מתחיל ובו היה מסיים: (ג) מחוץ לפרכת. לפי שנאמר ויקח את המנורה נכח השלחן איני יודע אם סמוכה לפרכת אם סמוכה לפתח כשה"א מחוץ לפרכת הרי סמוכה לפרכת יותר מן הפתח: העדות. עדות לכל באי העולם שהשכינה שורה בישראל. וא"ת לאורה צריך והלא כל ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו אלא עדות הוא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל (מנחות פו:) [ובש"ס מפרש מאי עדות]: יערך אתו אהרן ובניו. לפי שנאמר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות יכול יהא כהן א' נכנס בשבעת הנרות להדליק [פי' וידליק את כלן כאחד] תלמוד לומר להעלת נר [פי' דמשמע שאין כהן א' נכנס אלא בנר אחד כדי להדליק נר אחד והיינו להעלת נר בל' יחיד] יכול יהיו ז' כהנים נכנסין בשבעה נרות להדליק כאחת (פי' דהשתא נתקיימו ב' קראי דהיינו אל מול פני המנורה יאירו שבעת כו') ולהעלות נר (פי' שהרי כל כהן אינו עולה להדליק אלא נר א') תלמוד לומר יערך אתו אהרן ובניו אחד אחד: מערב עד בקר. תן לה מדתה כו' עיין רש"י ז"ל. ושלא תהא כשרה עבודה מערב עד בקר אלא היא: (ד) על המנרה הטהרה. על טהרה של מנורה שלא ישמשם בקיסמים ובצרורות: יערך את הנרות לפני ה'. שלא יתקן בחוץ ויכניס: תמיד. אף בשבת אף בטומאה (פי' דג' פעמים תמיד כתיבי הכא א' לגופה על נר מערבי שתהא דולקת תמיד וא' אף בשבת וא' אף בטומאה וכל מקום דכתיב תמיד דילפינן מיניה שבת וטומאה סמכינן אהך): (ה) סלת ואפית. מלמד שנקחים סלת ומנין אף חטים תלמוד לומר ולקחת יכול אף שאר מנחות כן אם לקח חטים כשרה [פי' שלא יהא סלת מעכבתן בשעת לקיחה] תלמוד לומר אותה זו נקחית חטים [פי' בדיעבד] ואין שאר מנחות נקחים חטים: שתים עשרה חלות. שיהיו שוות: שני עשרנים. שיהיו שוים: יהיה החלה האחת. שנילושין אחת אחת ומנין שאף שתי הלחם לישתן ועריכתן אחת אחת ת"ל יהיה החלה האחת: (ו) ושמת אותם וכו'. מנין שאפייתן של לחם הפנים שתים שתים (ר"ל שירדו לתנור שתים) ת"ל ושמת אותם שתים מערכות יכול אף שתי הלחם כן שירדו לתנור שתים ת"ל אותם [מנחות נד: ובש"ס פריך האי אותם הא אפיקתיה פי' שירדו לתנור שתים שתים ומשני מדלא כתיב ושמתם דלמשמע נמי שתים וכתיב ושמת אותם משמע מעוטא] זו נאפית שתים ואין שתי הלחם נאפות שתים אלא א': ושמת. בדפוס. (פי' מלשון ושמת דרים מדלא כתיב ונתת אותם אלמא דאדפוס קאי ולכך שייך שפיר לשון שימה בדפוס עיין בתוספות שם) וג' דפוסים היו שם נותנן לדפוס כשהוא בצק ובתנור היה לה דפוס וכשהוא רודם נותנם לדפוס כדי שלא תתקלקל ובאותו הדפוס היה מניח על השלחן. והא דאמרינן לקמן על טהרו של שלחן היינו שיהא הדפוס עומד על טהרו של שלחן [ורש"י ז"ל פי' בפ' תרומה שיהא בדפוס עד שיתן על השלחן אבל על השלחן היה נותן בלא דפוס ולא נהירא]: שתים מערכות. יכול שמונה וארבע תלמוד לומר שש המערכת אי שש יכול שלש של שש ת"ל שתים עשרה אי שתים עשרה יכול ארבע וארבע תלמוד לומר שתים מערכות שש המערכת (וכ"ה במנחות נח:) [והתם יש לגרוס תחלה אלו נאמר י"ב ולא נאמר שתים ושש הייתי אומר ג' של ד' ד' ד' לכך נאמר שתים מערכות ואחר כך גרסינן אלו נאמר ב' מערכות ולא נאמר שש הייתי אומר של ד' וח']: על השלחן הטהר. מכלל שהוא טמא מלמד שמגביהין אותו ומראין לעולי רגלים ראו חבתכם לפני המקום כו' (מנחות נו:) ד"א על טהרו של שלחן ע' רש"י ז"ל. ד' סניפים היו וכ"ח קנים: (ז) ונתת על המערכת. עיין רש"י ז"ל. על המערכת. למעלה ר"א אומר על בסמוך (מנחות סב:) כמ"ש וסכות על הארון: לבנה זכה. שתהא ברורה: והיתה. מלמד שהיא מעכבת ומפגלת ופוסלת את הלחם: והיתה ללחם. אינו נותנה על גבי לחם אלא נותנה לפני בזיכין שיש להם שולים ונותנם על גבי השלחן כדי שלא יגעו את הלחם

הלחם: לאזכרה. ר"ש אומר נאמר כאן אזכרה ונאמר להלן אזכרה גבי מנחה מה אזכרה האמורה להלן מלא הקומץ אף כאן מלא הקומץ שלמד שהיא טעונה שני קומצים מלא הקומץ לסדר הזה ומלא הקומץ לסדר הזה: (ח) ביום השבת ביום השבת. עורך את החדשה ומקטיר את הישנה: יערכנו. אין עורך עמו קיים בשבת אלא נכנס מע"ש ושומטם ונותנם לארכו של שלחן כל הכלים שהיו במקדש ארכן לארכו של בית חוץ מן הארון ואחר שבת היה נכנס וסודר שלשה תחת כל א' ואחד ופנים תחת העליונה לפי שאין עליה משאוי תמיד (מנחות צט:) טפחו של זה מסדר כנגד טפחו של זה מסלק: מאת בני ישראל. מרצון בני ישראל: ברית עולם. למי שהבריח שנו: (ט) ואכלהו במקום קדש. מלמד שאכילתה במקום קדוש מנין שאף לישתה ועריכתה במקום קדוש תלמוד לומר והיתה. מנין שאף שתי הלחם לישתן ועריכתן במקום קדוש תלמוד לומר כי קדש קדשים דברי ר' יהודה שר"י אומר כל מעשיהם בפנים וחכמים אומרים לישתן ועריכתן בחוץ ואפייתן בפנים. ר"ש אומר אף אפייתן בחוץ שר"ש אומר לעולם הוי רגיל לומר שתי הלחם ולחם הפנים כשרות בעזרה וכשרות בבית פגי: הוא. שאם נפרסה אחת מהן פסולה: לו. יכול לו לבדו תלמוד לומר ולבניו אי לבניו יכול לבניו לבד תלמוד לומר לו הא כיצד לאהרן שלא במחלוקת ולבניו במחלוקת: לאהרן ולבניו. ללמד מה אהרן כהן גדול אוכל שלא במחלוקת אף בניו כהנים גדולים אוכלים שלא במחלוקת: מאשי ה'. אין להם אלא לאחר מתנת אישים: חק עולם. (מנחות כז:) שהן מעכבין זה את זה: חק עולם. לבית עולמים: (י) ויצא. עיין רש"י ז"ל: איש מצרי. אע"פ שלא היו ממזרים באותה שעה הוא היה ממזר: בתוך. עיין רש"י ז"ל: (יא) ויקב. עיין רש"י ז"ל: ויקלל. אינו אומר ויברך כמו שנאמר ברך נבות אלהים ומלך מלמד שאין הורגין בכינוי א"ר יהושע בן קרחה בכל יום דנים את העדים בכינוי יכה יוסי את יוסי נגמר הדין לא היו הורגים בכינוי אלא מוציאים את כל האדם לחוץ ושואלים את הגדול שבהם ואומרים לו אמור מה ששמעת בפירוש והוא אומר והדיינין עומדין על רגליהם וקורעים ולא מאחים והשני אומר אף אני כמוהו והשלישי אומר אף אני כמוהו ואין העדים צריכין לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו: ויביאו אל משה. ולא הביאו המקושש עמו [פי' אף על פי ששניהם היו בפרק א'] משום שאין דנים שנים ביום א'. וכן בפ' י"ב ויניחהו במשמר לפרש להם על פי ה' פי' רש"י ז"ל שלא הניחו המקושש עמו והיינו נמי משום שאין תופסין שנים ביום א': (יד) הוצא את המקלל. מלמד שב"ד מבפנים ובית הסקילה בחוץ: אל מחוץ למחנה. (סנהדרין מב:) נאמר כאן אל מחוץ למחנה ונאמר להלן אל מחוץ למחנה מה להלן חוץ לג' מחנות אף כאן חוץ לג' מחנות: וסמכו כל השמעים. השומעים אלו העדים. כל. אלו הדיינים [והא דצריכי השומעים והדיינים סמיכה כמו גבי קרבן דבעי סמיכה כדי שישא עונש עליו וכן גבי שעיר המשתלח דכתיב וסמך אהרן את שתי ידיו עליו ונשא השעיר עליו את כל עונתם וה"נ העדים והדיינים עשו העבירה בשבילו העדים שאמרו גם כן והדיינים ששמעו מעדים לכך סומכין עליו כדי שישא הוא את עונותיהם]: את ידיהם. ידי כל אחד ואחד (פי' שתי ידיו של כל א' וא' היינו הדיינים והעדים). ידיהם על ראשו. סומכין ידיהם עליו ואומרים לו דמך בראשך שאתה גרמת לעצמך: ורגמו אותו (סוטה כג:) אותו ולא כסותו ולא אותה ולא כסותה מכאן אמרו האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה: כל העדה. עיין רש"י ז"ל: (טו) ואל בני ישראל. יכול הוראת שעה היתה תלמוד לומר ואל בני ישראל תדבר לדורות: איש איש. מה תלמוד לומר איש איש לרבות את הגוים שהיו נהרגין בארץ ישראל על ברכת השם כישראל אבל לא היו נהרגין אלא בסייף שלא נתנה מיתה לבני נח אלא הרג בלבד: כי יקלל אלהיו. מה תלמוד לומר לפי שנאמר ונקב שם ה' מות יומת יכול אין חייבין מיתה אלא על שם המיוחד בלבד מנין לרבות כל הכינויים תלמוד לומר כי יקלל אלהיו דברי רבי מאיר וחכמים אומרים על הכינויים באזהרה ועל שם המיוחד במיתה: ונשא חטאו. עיין רש"י ז"ל בכרת כשאין התראה שר' יהודה אומר נאמר כאן נשיאת חטא ונאמר להלן נשיאת חטא גבי פסח שני (בפ' בהעלתך) מה נשיאת חטא האמור להלן כרת בלא התראה אף כאן כרת בלא התראה: (טז) ונקב שם ה'. עיין רש"י ז"ל: רגום ירגמו בו כל העדה. יהיו כל העדה כבעלי דבבא לו: כגר כאזרח. גר זה גר. כגר. נשי גרים: אזרח. זה אזרח. כאזרח. נשי אזרחים: כגר כאזרח. הוא דבעינן בנקבו שם אבל ע"ג אפי' בכינוי (אינו בת"כ רק בסנהדרין נו') ד"א כגר כאזרח הוא דבסקילה אבל ע"ג בסייף: בנקבו שם יומת. אמר רבי מנחם בר' יוסי להביא את המקלל אביו ואמו שאינו חייב עד שיקלל בשם: (יז) ואיש כי'. אין לי אלא איש אשה מנין תלמוד לומר ומכה איש כו' בין איש בין אשה. אי מכה איש אין לי אלא שהכה את איש עיין רש"י (פ' משפטים) א"כ מה תלמוד לומר מכה איש מה איש שהוא בן קיימא פרט לנפלים שאין בני קיימא: ואיש. פרט לקטן: כי יכה. יכול אפי' בלא מיתה (עיין רש"י פ' משפטים) תלמוד לומר מכה איש ומת כו': נפש. (סנהדרין עח') פרט בשהכוהו עשרה בני אדם בעשרה מקלות בין בבת אחת בין בזה אחר זה פטורין רי"א בזה אחר זה האחרון חייב: (יח) ומכה נפש בהמה. אלו נאמר ומכה נפש בהמה ישלם הייתי אומר מכה אדם ישלם בהמה תלמוד לומר ישלמנה בבהמה עסקתו: (יט) ואיש כי יתן מום. אין לי אלא שנתן בו מום נרם באזנו תלש בשערו רקק בו העביר טליתו פרע ראש אשה בשוק מנין תלמוד לומר כאשר עשה כן יעשה לו (משמע כל עשיות שעשה צריך לעשות לו). מנין אפי' אחזו והעמידו בחמה או בצינה השיך בו את הדוב השיך בו את הנחש תלמוד לומר כאשר עשה כו'. יכול אפי' שיסה בו את הכלב שיסה בו את הנחש ת"ל מום. מרבה אני את אלו שהמעשה ביד ומוציא אני את אלו שאין מעשה ביד (אינו בת"כ רק בב"ק כו') יכול יהא שור חייב בה' דברים ת"ל איש בעמיתו ולא שור בעמיתו. יכול סימא את עינו יסמו את עינו שיבר את ידו ישברו את ידו רגלו ישברו רגלו ת"ל ומכה בהמה ומכה אדם (עיין בב"ק פו:) מה מכה בהמה תשלומין אף מכה אדם תשלומין וכתיב ולא תקחו כפר לנפש רוצח לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל לאברים אתה לוקח כופר: (כ) שבר תחת שבר כו'. כמו שפירשתי למעלה: (כא) ומכה בהמה. (כתובות לה' ובשארי מקומות בש"ס) דבי חזקיה אומר מה מכה בהמה לא חלקת בין שוגג למזיד בין אונס לרצון בין מתכוין לשאינו מתכוין בין דרך עליה בין דרך ירידה לחייבו ממון אף מכה אדם לא חלקת בין שוגג כו' לפוטרו ממון: (כב) משפט אחד. כמשפט דיני נפשות כן משפט דיני ממונות מה דיני נפשות בדרישה וחקירה כך דיני ממונות יכול בכ"ג ת"ל עין תחת עין ריבה: כגר. (יבמות מו: ועיין רש"י קידושין סב: והוא כדברי הגאון) מכאן שהגר צריך שלשה: (כג) וירגמו אתו. ולא כסותו: אבן. מלמד שאם מת באבן א' יוצא: ובני ישראל עשו. עיין רש"י ז"ל ומה העושה עבירה אחת נוטלין את נפשו ממנו ק"ו לעושה מצוה אחת שתנתן לו נפשו לו ולזרעו עד סוף כל הדורות [פי' משום דמדה טובה מרובה על מדת פורענות] וכה"א ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

פרשת בהר

כה (ב) **כי** תבאו. יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ ארץ המיוחדת יכול משבאו לעמון ומואב ת"ל אשר אני נותן לכם ולא לעמון ומואב יכול משכבשו אף על פי שלא חלקו חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות או שחלקו לבתי אבות ואין כל אחד מכיר את חלקו יכול יהיו חייבים בשמיטה ת"ל שדך כרמך שיהא כל א' מכיר את שדהו ואת כרמו. נמצאת אתה אומר כיון שעברו ישראל את הירדן נתחייבו בחלה ובערלה ובחדש הגיע ט"ז בניסן נתחייבו בעומר שהו חמשים יום נתחייבו בשתי הלחם שהו י"ד שנים נתחייבו במעשרות. התחילו מונים לשמיטה. לעשרים ואחת עשו שמיטה לששים ושלש עשו יובל [פי' דהיינו שהתחילה שנת היובל והא דאמר לעשרים וא' עשו שמיטה דהיינו סוף שנת השמיטה וליובל קרי התחלתו משום דשמיטה משמע בסופו ויובל בתחלתו]: ושבתה הארץ. יכול אף לחפור בורות שיחין ומערות תלמוד לומר שדך לא תזרע כו' אין לי אלא זריעה וזימור. עידור ניכוש וכיסוח ושאין מזבלין כו' ושאין מקרסמין מנין תלמוד לומר שדך לא כו' כרמך לא כו' כל מלאכה שבשדך וכל מלאכה שבכרמך יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא ימלא את הנקעים שתחת הזיתים ולא יעשה עוגיות בין אילן לאילן חבירו תלמוד לומר שדך לא תזרע כרמך לא תזמור זריעה וזימור בכלל היתה ולמה יצאו להקיש אליה ולומר לך מה זריעה וזימור שהן עבודה בשדה וכרם אף אין לי אלא דברים שהם עבודה בשדה ובכרם [פי' וקשקוש תחת הזיתים אינה עבודה אלא בכרם] יכול אף שנת היובל עולה מן המנין תלמוד לומר שש שנים תזרע שדך שנים שאתה זורע עולה מן המנין ואין שנת היובל עולה למנין שני שבוע מנין לאורז ודוחן ופרגין ולשומשמין שהשרישו לפני ר"ה שכונסין בשביעית ת"ל ואספת כו': (ד) ובשנה השביעית. יכול אף על פי שלא השרישו ת"ל שש שנים תזרע שדך ואספת שש זורעין ושש אוספין לא שש זורעין ושבעה אוספין (פי' דמכתוב א' שמעינן שפעמים ששבעה אוספין ומכתוב א' שמעינן שאין אוספין אלא שש מסתברא לאוקמי הא דאוספין היינו כשהשרישו לפני ר"ה והא דאין אוספין היינו כשלא השרישו]. מנין לשלשים יום שלפני ר"ה שחשובה שנה ת"ל ובשנה כו' (ר"ה ט:) נאמר כאן ובשנה ונאמר להלן מראשית השנה מה להלן מתשרי כו': שבת שבתון. מכאן אמרו בנות שוח שביעית שלהם שניה שהם עושין לשלש שנים (פי' דאזלינן בתר חנטה וכיון דחנטה דידהו הוי בשביעית אף שנגמרו לאחר ז' אסור): שבת לה'. עיין רש"י ז"ל: שדך לא תזרע כו' כל מלאכה שבשדך וכו' כדלעיל: (ה) את ספיח קצירך לא תקצור. מכאן סמכו חכמים על הספיחים שיהיו אסורים בשביעית: ואת ענבי נזירך לא תבצר. מן השמור בארץ אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר: לא תבצר. כדרך הבוצרים (פי' אף מן המופקר שמותר לך לבצור מכל מקום אסור לבצור כדרך הבוצרים מכאן אמרו תאנה של שביעית אין קוצין אותה במוקצה אבל אתה קוצה בחרבה אין דורכין ענבים בגת אבל דורכים בעריבה אין עושים זיתים בבד כו' רמ"א אף טוחן הוא בבד ומכנים לבודידה): שנת שבתון יהיה לארץ. משמע שאינו אסור אלא באותה שנה לכן אמרו כיון שיצאת שביעית אף על פי שפירותיה שביעית מותר אתה לעשות מלאכה בגופו של אילן אבל פירותיו אסורים: (ו) והיתה שבת הארץ לכם. מן השבות היינו מן המופקר בארץ אתה אוכל ואין אתה אוכל מן השמור שדה שנטייבה בש"א אין אוכלים פירות שביעית בטובה ובה"א בטובה ושלא בטובה: לכם לאכלה. ולא לאחרים כו' ולא למנחות ונסכים: לך ולעבדך ולאמתך. יכול אין לי אלא לעניים מנין אף לעשירים תלמוד לומר לך ולעבדך ולאמתך אם כן מה תלמוד לומר ואכלו אביוני עמך עניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים דר"י ר' יוסי אומר כו' ד"א ואכלו אביוני עמך הראוי לאדם לאדם לבהמה לבהמה: לך ולעבדך ולאמתך. הרי אתה ועבדים ושפחות א"כ מה תלמוד לומר ולשכירך ולתושבך אפי' גוי: הגרים עמך. לרבות את האכסנאי: (ז) ולבהמתך ולחיה. עיין רש"י: אשר בארצך. [פסחים נב:] אין מוציאין פירות שביעית לח"ל: תהיה. אף לצביעה אף להדליק את הנר: כל תבואתה. אין נאכלת אלא שבואה מכאן אמרו מאימתי אוכלין פירות כו': לאכל. ולא למלוגמא ולא אספלנית ולא לעשות ממנה אפיקטוזין דר"י וחכמים אומרים לא למשרה ולא לכביסה [פלוגתא זו אינו בת"כ רק בסוכה לח:] : (ח) וספרת לך. בב"ד: שבע שבתת. יכול ימים ת"ל שנים עיין רש"י ז"ל. שבע שבתת כו'. מלמד שצריך לספור שבועות מנין שצריך לספור שנים ת"ל תשע וארבעים שנה מנין שיעשו שביעית אע"פ שלא עשו יובל ת"ל והיו לך ימי שבע כו' תשע וארבעים שנה וכן יובל אע"פ שלא עשו שביעית וחכ"א אם אין שביעית אין יובל כו': (ט) והעברת שופר. מכאן שבשופר: והעברת. תקיעה לפניה: והעברת (ר"ה כז:) דרך העברתו: ביום. ולא בלילה: הכפרים. אפילו בשבת עיין רש"י ז"ל: בכל ארצכם. שכל יחיד ויחיד חייב ביוה"כ: בכל ארצכם. שדוחה שבת בגבולין: (י) וקדשתם את שנת החמשים. לפי שנאמר בעשור לחדש

שנעבדה בו עבודה. מהם. אפי' מקצתן: על המזבח. לרבות זריקת דם: לה'. לרבות שעיר המשתלח מכאן אמרו המקדיש בע"מ עובר בה' לאוין ועשה משום בל תקדישו ובל תשחטו ובל תקטירו כלו ובל תקטירו מקצתן ובל תזרקו (תמורה ו"ו:) ולדר"י בר"י אף משום קבלה: (כג) ושור ושה. לרבות כל הפסולין שבשור ושה שהוא בבל ירצה: נדבה תעשה אותו. אין לי אלא נדבה נדר מנין ת"ל ולנדר יכול אף למזבח תלמוד לומר לא ירצה אין לי אלא נדר נדבה מנין תלמוד לומר נדבה ולנדר רבי אומר ממקומו הוא מוכיח שנאמר לא ירצה איזה קודם שמרצה זהו קדשי מזבח שנאמר ונרצה לו: (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות. כולן אף בביצה דברי ר' יהודה ראב"י אומר בגיד ר"י אומר מעוך וכתות אף בביצים (בכורות ל"ט) ונתוק וכרות בגיד: נתוק וכרות. אם על הכורת חייב על נותק לא כ"ש להביא נותק אחר כורת (תמורה ז') ומכרם אחר מסרס שהוא חייב: לא תקריבו. בקבלת הדם דר"י בר"י וחכ"א להביא במת יחיד (שבת קי"א) אין לי אלא שלא יקריב מנין שלא יעשה תלמוד לומר לא תעשו אין לי אלא בהמה. חיה ועוף מנין תלמוד לומר בארצכם לא תעשו כל שבארץ ובארצכם וככם לא תעשו (לרבות אדם): (כה) ומיד בן נכר. עיין רש"י ז"ל: לא תקריבו את לחם אלהיכם. שאין מקבלים שקלים מנכרים. אין לי אלא תמידין שקרוין לחם שאר קרבנות צבור מנין תלמוד לומר מכל אלה ומנין שנקבות אסורין בסירוס תלמוד לומר כי משחתם בהם מום בם רי"א אין נקיבות בסירוס: מום בם. פרט לשעבר (זבחים עז'). מום בם. ר' ישמעאל אומר מנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד שאין אסורין בעופות תלמוד לומר כי משחתם בהם כל שמום פוסל בו דבר ערוה וע"ג פוסל בו (חולין כ"ג. אבל למסקנא שם פסולין בעופות וע"ש) עופות שאין מום פוסל בו אין דבר ערוה כו' וכן בהמת מעשר (בכורות נז') דבר אחר מום בם אף שאיסורן קובע כו' (רצה לומר לאסור בקרבן) מכל מקום צריכין מום קבוע לפדות עליהן (תמורה כ"א): (כז) שור כי יולד. ולא אדם שאדם יוצא דופן כשר לעבודה: שור או כשב. פרט לכלאים: או עז. פרט לנדמה: כי יולד. פרט ליוצא דופן: והיה שבעת ימים. פרט למחוסר זמן: תחת אמו. פרט ליתום נאמר כאן תחת ונאמר במעשר בהמה תחת מה כאן פרט לכל אלו אף להלן פרט לכל אלו ומה להלן פרט לטרפה אף כאן פרט לטרפה. לפי שנא' עם אמו יכול שיהא כל שבעת ימים עם אמו ת"ל כאן תחת אמו. יכול אפי' יצא ממנה כשהיא מתה תלמוד לומר עם אמו: ומיום השמיני. יכול ביום השמיני עצמו אסור ת"ל בבכור ביום השמיני תתנו לי ומנין ליתן של זה בזה תלמוד לומר אמו אמו לגז"ש: ירצה אשה. לאישים. ומנין אף להקדש תלמוד לומר לקרבן. כתוב א' אומר שבעת ימים (זבחים מב'. חולין פא') והלילה מותר וכתוב אחד אומר ומיום השמיני הא כיצד כאן להקדש כאן לאישים: לה'. לרבות שעיר המשתלח. מנין לשוחט אותו ואת בנו במוקדשים שהוא בלא ירצה ת"ל ירצה לקרבן אשה לה': (כח) ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. מלמד שהשוחט אותו ואת בנו במוקדשים הרי זה בלא ירצה. ושור. ולא חיה. שה. ולא עופות. או שה. להלק. יכול אותו ואת בנו נוהג בזכרים כנקבות תלמוד לומר אותו א' ולא ב'. וחייב כאן וחייב באם על הבנים מה להלן בנקבה אף כאן בנקבה ואם נפשך לומר תלמוד לומר בנו את שבנו כרוך אחריו. אין לי אלא אותו ובנו בנו ואותו מנין תלמוד לומר תשחטו הרי כאן שנים כיצד א' שוחט את הפרה וא' שוחט את בנה וא' שוחט את אמה שנים האחרונים חייבין. אותו ואת בנו. ולא אותו ואת האחים כיצד שחט חמשה אחים ואחר כך את האם אינו חייב אלא א' אבל שחט את האם ואחר כך האחים חייב על כל א' וא'. אותו ואת בנו. ולא אותה ואת אם אמה כיצד בהמה ואת אם אמה שכן הוא רשאי ואחר כך את האמצעי סופג את הארבעים. אותו ואת בנו. ולא את בת בתה: לא תשחטו. פרט לשוחט ונתנבלה בידו (פי' מהמת שחיטה דלא הוי שחיטה כלל): ביום א'. יום מיוחד שעון הכרזה. דבר אחר יום א' לפי שמדבר בקודש ומוקדשין הלילה הולך אחר היום יכול אף כאן כן תלמוד לומר יום א' ונאמר במעשה בראשית יום א' מה להלן היום הולך אחר הלילה אף כאן כו': (כט) וכי תזבחו וכו' ביום ההוא יאכל. עיין רש"י ז"ל אין לי אלא תודה מנין לרבות כל הנאכלין ליום א' ת"ל וכי תזבחו זבח: (ל) ושמרתם. זו משנה: ועשיתם. זו מעשה כל שאינו במשנה אינו במעשה: אני ה'. נאמן לשלם שכר ד"א ושמרתם כו' ליתן שמירה ועשיה למצות: (לב) ולא תחללו. עיין רש"י ז"ל: ונקדשתי. כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה (מגילה כ"ג):

כג (ב) אשר תקראו. שמעברין את השנה לצורך מפני התקופה ומפני האביב ומפני גליות בני ישראל עיין רש"י ז"ל שנא' בני ישראל: (ד) מועדי ה'. עשה מועדות שיעשו אותם כל ישראל ומנין שאם היתה השנה צריכה להתעבר ולא הספיקו לעבר עד שאירע ניסן שאינה מעוברת תלמוד לומר אשר תקראו אותם אם קראתם אתם הם מועדי ואם לאו אינם מועדי. עברוה שלא כדין כגון בלילה או שנה לחברתה או יתר חודש או פחות חודש מנין שאינה מעוברת ת"ל אלה הם מועדי. אשר תקראו אתם. אפי' לא היתה השנה צריכה להתעבר ועברוה שוגגים או אנוסים או מוטעים מנין שהיא מעוברת ת"ל אתם אתם אתם ג' פעמים כאן מדבר בעיבור שנה ולמטה מדבר בעיבור חדש שנא' אלה מועדי ה' כו' אשר תקראו אתם כו' גם כן הכל כנ"ל שאם קדשו שוגגין או אנוסין או שלא כדין או שלא הספיקו לקדשו עד שחשכה שמעברין את החודש יכול כשם שמעברין השנה לצורך כך מקדשין החדש לצורך ת"ל החדש הזה לכם (ר"ה כ') כזה ראה וקדש. ומנין שמחללין שבת על קריאתן תלמוד לומר במועדם יכול כשם שמחללין על קריאתן כך מחללין על קיומן ת"ל אשר תקראו על קריאתן אתה מחלל ואין אתה מחלל על קיומן. ומנין שראש ב"ד (ר"ה כד') אומר מקודש ת"ל וידבר משה את מועדי ה' ומנין שכל ישראל עונין מקודש מקודש ת"ל בנ"י אשר תקראו (וזה סדרן אשר תקראו נדרש על כל הפסוק מועדי ה' אשר תקראו שמעברין לצורך. מקראי קודש אשר תקראו שצריך לומר מקודש. אשר תקראו אתם אם קראו מקודש ואם לאו אינו מקודש. אשר תקראו במועדם על קריאתן אתה מחלל שבת) ומנין שצריכין לומר ב' פעמים מקודש (ר"ה כד') תלמוד לומר מקראי קודש ומנין שמעברין חדש לשנה ת"ל חדש האביב (כן מוכח מגמרא מגילה ה') ומנין שמעברין יום לחודש ת"ל כאן יום לחודש: (ג) ששת ימים. עיין רש"י ז"ל: וביום השביעי כו' כל מלאכה. אין לי אלא ביום שמוזהר בלילה מנין תלמוד לומר שבת עונש מנין ת"ל כי כל העושה כו' בלילה מנין תלמוד לומר מחלליה כו': שבתון. שבות שלא יעלה באילן ואף שבות מצוה כנ"ל באחרי מות: כל מלאכה. אפי' מקצת כגון ב' אותיות כו'. מלאכה למד גז"ש ממשכן מלאכה שהיתה שם: מקרא קדש. קדשהו באכילה ושתיה וכסות נקיה: בכל מושבותיכם. שיכול הואיל ושבת כתיב בענייני מועדות (קידושין לז') שיהא צריך קידוש ב"ד כמועדות ת"ל בכל מושבותיכם ולהלן נאמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם (סנהד' נה:) שאין מיתת ב"ד דוחה שבת נאמר שם מושבות ונאמר והיו אלה לכם וגו' בכל מושבותיכם בפ' מסעי מה להלן בב"ד. במושבתיכם אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר אברים ופדרים שניתותרו ומשלה בהם האור מבעוד יום (שבת כ'): (ה) בין הערבים. מכי ינטו צללי ערב: (ו) לחדש הזה חג המצות. חודש הזה חג המצות ואין חג הסוכות טעון מצות שיכול והלא דין הוא כו' תלמוד לומר זה חג המצות ולא סוכה טעון מצה: שבעת ימים מצות תאכלו. מצה הנאכלת לשבעה פרט לחלת תודה ורקיקי נזיר: (ז) מקרא קודש. קדשהו באכילה ושתיה וכסות נקיה: כל מלאכת עבודה. (ר"ה כט') פרט לתקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה: (ח) והקרבתם כו'. אם אין פרים כו' עיין רש"י ז"ל ואם אין לך בטהרה הבא בטומאה מנין תלמוד לומר והקרבתם אשה לה' מכל מקום: (י) כי תבאו. יכול משבאו לעבר הירדן ת"ל אל הארץ ארץ כנען יכול ארץ סיחון ועוג ת"ל אשר אני נותן לכם (פי' ולא עמון ומואב כי לא נתתי להם אלא הם בקשו שיתנו להם): וקצרתם את קצירה כו' ראשית קצירכם. שיהא ראשית לכל הנקצרים שלא יקצרו קודם העומר יכול אפי' קטניות ושארי מינים ת"ל ראשית ונאמר בחלה ראשית מה להלן ה' מינים אף כאן ה' מינים. והלה עצמה מנין נאמר בחלה לחם (מנחות ע:) ונאמר במצה לחם מה להלן ה' מינים אף כו' ובמצה עצמה מנין תלמוד לומר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל

על דרך רמז

ענין ג' רגלים שם הוי"ה ז' ימי הפסח וח' ימי חג ב' ההין פסח לתתא וסוכות לעילא כמ"ש ח"ג דל"ב ולכן בו הלל גמור דלא מתפחד מיו"ד אבל בפסח לא נכנסו בוא"ו ע"ד שאכלו להם מן השמים וקבלו התורה אז שתי לחם מחיפין ה' א' אבל שעורים ה' ב' ושבועות וא"ו ולכן יום א' כמ"ש שם דל"ו ע"א וש"ע הוא יו"ד של השם לכן ג"כ יום א' שכל הזכרים א' ונוקבין ז' בסוד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה סליק לדכורא אז ירצה לקרבן כו' וכן מילה בשמיני בשביל זה ובגין דאו"א לא מתפרשין לכן ש"ע תיכף אחר סוכות משא"כ בשבועות שצריכה נוק' ז' נקיים ז' שבועות ולכן זיווגא בש"ע דזיווגא מדי אבא כמ"ש שם דף ז' ע"ב ר' אבא שלא כו' וכן השם כסדר ממטה למעלה ואף על גב דההין הן ז' עם הזכרים כמ"ש שם דל"ב ע"א מכל מקום כתיב תחת אמו ולא תחת אביו והוא קבלת אמא מאביו בחינתו ג"כ כי בה' אחרונה צריך לכתוב ו' של ז"א ברגל ימיני קודם וכן ביו"ד. העוקץ של ה' הראשונה ג' קולין בה וכן בה' קוץ העליון אינו נגלה רק קוץ היו"ד וקוץ התחתון שהן הו"ב כמ"ש שם ד"י ע"ב בענין היו"ד וקוץ העליון שהוא כתר הוא קוץ תחתון של יו"ד שבשם שהוא כתר דבינה הנק' אמא כי כל בחי' תחתונה שבעליון הוא עליונה של פרצוף שלאחריו מהקוץ הזה הוא מקור דמבועא כידוע והוא כתר של אמא שכתר הוא לעולם מקור כמ"ש בתז"ח דפ"ו ע"ג ומקור דההוא נהר וכן עטרת היסוד הוא כתר של מלכות ומקור דילה כמ"ש שם וגג הה"א הוא נהר ויו"ד הה"א הוא מבועא דנחלא כמ"ש בח"ג דף יו"ד ודף ס"ה וז"ס הבן בחכמה יו"ד וקוץ התחתון שהוא גזעא ושבולא שלכן ל"ב נתיבות הם אלהים שהוא בינה שבחכמה וחכמה בבינה הוא יו"ד וגג שבה"א וז"ס נחל נובע מקור חכמה ממטה למעלה ד' בהיינות אלו כסדר. הכמה הוא גוף היו"ד עצמה וקוץ העליון של יו"ד שבשם רומז לכתר כידוע והוא ג"כ בחינה התחתונה שבא"א מ"ס שנק' א"ם ושם תשעה היכלין דלאו אינון נהורין כו' והן תמניא סמכין שבגוף היו"ד עם נקודה עלאה שהן תשע וז"ש בה"א דף ס"ה וח"ב רס"ס רשהא דכל ט' נהורין דקיימי כולהו במחשבה דאיהו חד מינייהו בהושבנא והן תמניא סמכין דאמר בס"א ה' וכדין נהרין מגווייהו תמניא עם נקודה עלאה והן שנקרא א"ם כמ"ש שם ותחשם תשעה נקודין אחרנין והן דנפקין מקוץ תתאה מנה יחוד בוצינא ס"ג ניצוצין דבוצינא והן נקודין דאורייתא ול"ב שבילין והיו"ד סלקא ברעו דמחשבה הוא מ"ס והוא קוצו של יו"ד וא"ו של יו"ד הוא שית סמכין דאגוזא ואגוזא עצמה הוא קוץ התחתון דיו"ד והוא בינה שלו ונקרא תהום כידוע וכמ"ש בדעתו תהומות נבקעו שהיא פטר רחם ברא בוכרא ותהום הוא חללא דאגוזא כמ"ש בתיקונים והוא"ו הוא וי"ו קנוות ו' נקודות והוא וא"ו של חול וד' שלו היא רתיכא דנפקא מסתרא דאת דא כמ"ש שם בס"א ה' והיא למ"ד של חול מגדל הפורח באויר והוא גנתא דנרורא דחיי כמ"ש ה"ג נ"ב וזהו אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל כו' שהם צרור החיים שהנשמות צרורות שהמה אבי הנחל וכמ"ש בגמרא עירובין לראות הפרחה הגפן אלו בעלי מקרא כו' וח"ש ח"י שלמות שמונה נקודין עם נקודה עלאה והשעה דלתתא מינייהו וסוד השמונה נקודין הן ח' דחו"ל וסוד החו"ל הן נגד חב"ד שהן ג' קולין דיו"ד ועשר נקודין הן ע"ס ולמ"ד הוא בינה ונשארין בה ח' נקודין מבינה ולמטה ועם כ"ב אתוון שהן במגדלא הן למ"ד ועם ב' נקודות שהן ח"ו הוא ל"ב דנפקין מגו בינה ל"ב אלהים וה"א דשמא היא יפלה כמ"ש בס"ת ושם יש לה שית יריען שהן תמש ולפנים חד יריעה מרוקמת כמ"ש בח"ב ס"ח ואמר שם האי היכלא איהו פקיחא דעיינין ס' שהן ל"ב לרחמן שבשבא

תאכל אליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ יוצא י"ח מצה : את קצירה . כתיב וקצרתם את קצירה וכתיב והבאתם את עמר ראשית ממקום שאתה מביא אי אתה קוצר (שם ע"א) וממקום שאי אתה מביא אתה קוצר וזהו שבשלחין ושבעמקים : קציר . ולא שחת . קצירכם . ולא קציר של מצוה מכאן אמרו קוצרים מפני הנטיעות (שם) ומפני האבל ומפני התלמידים : אל הכהן . תנופה בכהן ואין קצירה בכהן : (יא) והניף כו' לפני ה' . במזרח (מנחות סא') . והניף . עיין רש"י ז"ל : לרצנכם . אין כופין ציבור על כרחם : ממחרת השבת . ממחרת יו"ט עיין רש"י ז"ל : יניפנו הכהן . הוא בנין אב לכל התנופות שהן בכהן : ביום הניפכם . בנין אב לכל התנופות שהן ביום : (יב) את העמר כבש . כבש אע"פ שאין עומר אע"פ שאין כבש . תמים . ולא בעל מום . בן שנתו . ולא שנתו של עולם : (יג) ומנחתו שני עשרונים . יכול כשם שמנחתו כפולה כך נסכיו כפולים תלמוד לומר ונסכה יין רביעית ההין יכול אין יינו כפולה שאין בא עמו אבל שמנו הבא עמו יהא כפולה ת"ל ונסכה כל נסכיו יהיו רביעית : (יד) ולחם וקלי וכרמל . נאמר כאן לחם (מנחות ע') ונאמר במצה לחם מה להלן מה' מינים אף כאן : לחם קלי וכרמל . לחייב על כל אחד ואחד (כריתות ה') : עד עצם וכתיב עד יום הביאכם . כאן בזמן שבהמ"ק קיים כאן בזמן שאין בהמ"ק קיים (שם ס') : חקת עולם . בית עולמים : לדרתיכם . לדורי דורות : בכל מושבתיכם . בין בארץ בין בחוץ לארץ מכאן אמרו החדש אסור מן התורה בכל מקום . ערלה הלכה . כלאים מדברי סופרים : (טו) וספרתם לכם . כל אחד ואחד : (טז) ממחרת השבת . ממחרת יו"ט : מיום הביאכם את עמר תספרו . יכול יביא ויספור ממחרת השבת (מנחות סו') אבל יקצור אימתי שירצה תלמוד לומר מהחל חרמש בקמה תחל לספור . אי מהחל חרמש יכול יביא מנהרת השבת ויקצור ויספור אימתי שירצה ת"ל מיום הביאכם תספרו אי מיום הביאכם יכול יספור ויקצור ויביא ביום ת"ל שבע שבתות תמימות אימתי הן תמימות בזמן שמתחיל מבערב יכול יקצור ביום תלמוד לומר מהחל חרמש בקמה תחל לספור יכול הכל בלילה תלמוד לומר מיום הביאכם הא כיצד קצירה וספירה בלילה והבאה ביום : תספרו חמשים יום . וכתיב שבע שבתות . מכאן אמרו (שם) שמצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי : חמשים יום . וכתיב שבע שבתות . הא כיצד מנה מ"ט וקדש יום חמשים : והקרבתם מנחה חדשה . שיהא חדשה לכל המנחות אין לי אלא מנחת חטים מנחת שעורין מנין כשה"א וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה אם אינו ענין למנחת חטים ת"ע למנחת שעורים : (יז) ממושבתיכם . ולא מן חוץ לארץ : תביאו . אף מן העליה (פי' אם לא מצא מן החדש) (ופליג אמתניתא שאמרה דוקא מן החדש ולכן דרש לעיל חדשה חדשה לכל המנחות ש"ס מנחות פג:) : תביאו . כל מה שאתה מביא במקום אחר כגון גבי חמץ הרי הוא כזו עשרון להלה : שתים . שיהיו שניהם שוים מדלא קאמר שתי לחם : שני עשרונים סלת . מן חטים (עיין רש"י פ' ויקרא ב' א') : חמץ תאפינה . שאור בודה להן מתוכן ומהמנן דר"מ רי"א אף היא אינה מן המובחר אלא מביא את השאור ונותן לתוך המדה וממלא את המדה אמרו לו כו' : (יח) והקרבתם על הלחם שבעת כבשים . כבשים אף שאין לחם (פי' מדלא כתיב כבשים על הלחם) א"כ מה ת"ל על הלחם שלא נתחייבו בכבשים עד שלא נתחייבו בלחם : (כ) על לחם הבכרים . יכול הלחם למטה ת"ל על שני כבשים אי על שני כבשים יכול למעלה תלמוד לומר על לחם הבכרים הא כיצד מניח בין ירכותיהם של כבשים ומניף דר"ח בן הכינאי ר' יוסי בן משולם אומר כבשים על הלחם ומה אני מקיים על שני כבשים להוציא שבעה . וחכ"א מה מצינו (מנחות סב') בכל מקום שהלחם למעלה אף כאן למעלה : (יט) ועשיתם שעיר עזים . עיין רש"י ז"ל : ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים . שתהא זביחתן לשם שלמים : קדש יהיו . לעכב (מנחות מ"ה) נאמר כאן יהיו ונאמר להלן סלת תהיינה מה להלן לחם אף כו' שהלחם מעכב את הכבשים ואין הכבשים מעכבין את הלחם דברי ר"ע בן ננס אומר הכבשים מעכבין את הלחם ואין הלחם מעכב את הכבשים נאמר כאן יהיו ונאמר להלן יהיו עלה לה' מה להלן כבשים אף שאין לחם אף כאן כבשים אף שאין לחם : (כב) ובקצרכם כו' . עיין רש"י ז"ל : אני ה' אלהיכם . זו מלכיות : (כד) שבתון . קדושת היום שכולל מלכיות עם קדושת היום : זכרון . זכרונות : תרועה . שופרות : מקרא קודש . קדשהו בעשיית מלאכה דר"א רע"א כו' . זכרון כתוב אחד אומר זכרון וכתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם כאן ביו"ט שחל להיות בשבת כאן ביו"ט שחל להיות בחול (ר"ה כט:) . תרועה מנין שבשופר תלמוד לומר שופר תרועה ומנין שתקיעה לפניה ת"ל והעברת שופר ומנין שתקיעה לאחריה ת"ל תעבירו שופר . מנין ליתן של זה בזה ת"ל בחדש השביעי

בחדש השביעי לגז"ש . ג' תרועות נאמר זכרון תרועה . שופר תרועה . יום תרועה . ג' תרועות ושם תקיעות שהן ט' שלש של שלש שלש (שם לד') (בש"ס מקשה מעיקרא יליף מהיקשא והשתא מייתי ג"ש ולמה לי תרתי ומשני מעיקרא בעי למילף בהיקשא ואחר כך ראה דליכא למילף בהיקשא מייתי גז"ש והשתא בהמת לא צריך להיקשא כלל ונראה הא דמתחלה רצה ללמוד בהיקשא היינו מעיקרא שרצה ללמוד ראש השנה מיוה"כ של יובל אמנם השתא שרוצה ללמוד שיהא של שלש שלש היינו ביובל כתיב אחד ובר"ה כתיב שתים ורוצה ללמוד זה מזה וזה מזה ובהיקשא ליכא למילף יוה"כ מראש השנה לכך מייתי גז"ש ודו"ק) : יום הכפורים הוא . לפי שנאמר מקרא קדש כו' ועניתם את נפשתיכם לא קראו מקרא קודש ולא התענה ועשה מלאכה מניין שמכפר תלמוד לומר יום כפורים הוא מ"מ . ומניין אע"פ שלא בקרבנות ושלא בשעיר היום מכפר ת"ל כי יום כפורים הוא מכל מקום יכול אע"פ שלא שב ת"ל אך : ועניתם את נפשותיכם . (יומא עו') ה' ענוים נאמר ביום הכפורים מכאן אמרו שאסור באכילה ושתיה וכו' ; (כח) וכל מלאכה לא תעשו כו' . הרי זו אזהרה למלאכה . ועונש בפסוק דלמטה : (כט) כי כל הנפש כו' ונכרתה כו' . הרי זו עונש עינוי : (ל) והאבדתי כו' . מה תלמוד לומר לפי שהוא אומר כו' עיין רש"י ז"ל : כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם כו' . בעצם ענוש כרת ואין ענוש כרת על התוספת : ועל הנפש כו' מלאכה בעצם כו' . על עצם היום הזה ענוש כרת ואין ענוש כרת על התוספת . יכול יהא מוזהר על התוספת תלמוד לומר בפר' כ"ח וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה על עצם הוא מוזהר ואינו מוזהר על התוספת (יומא פא') אזהרה לעינוי עצמו מנין נאמר עצם עצם לגז"ש מה עצם האמור במלאכה לא ענש אלא אם כן הזהיר אף עצם האמור בעינוי לא ענש אא"כ הזהיר . ומה להלן אינו מוזהר על התוספת אף כאן כו' . והאבדתי מכאן שכרת הוא אבדן . כי כל הנפש אשר לא תענה . (יומא פ:) פרט למזיק מכאן אמרו האוכל אכילה גסה ביום הכפורים פטור : (לא) כל מלאכה לא תעשו כו' . עיין רש"י ז"ל : (לב) שבת שבתון . שבות (שבת קיד:) מכאן שיום הכפורים כשבת אסור בקניבת ירק : ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש . (ר"ה ט') וכי בתשעה מתענין והלא אין מתענין אלא בעשירי אלא כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו מתענה תשיעי ועשירי . דבר אחר ועניתם בתשעה מכאן שמוסיפין מחול על הקדש ת"ל אלא מלפניו מלאחריו מנין תלמוד לומר מערב עד ערב אין לי אלא יום הכפורים שבתות מנין ת"ל תשבתו . יו"ט מנין ת"ל שבתכם הא כל שביתה שאתה שובת אתה מוסיף לה מחול על הקודש בין מלפניה ובין מלאחריה : מערב עד ערב . מכאן שצריך לילה ויום מן החדש (ר"ה כ' ב') : (לד) בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות . זה שטען סוכה ואין חג המצות טעון סוכה שהיה בדין אם זה שאין טעון מצה טעון סוכה חג המצות שהוא טעון מצה אינו דין שיטעון סוכה ת"ל הזה חג הסכות ואין חג המצות טעון סוכה . לפי שנא' בסוכות תשבו שבעת ימים ואיני יודע איזה שבעת ימים בחדש ת"ל בחמשה עשר יום לחדש הזה חג הסוכות שבעת ימים כו' : חג הסוכות לה' . יכול תהא חגיגה וסוכה לגבוה תלמוד לומר חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים . אי חג הסכות תעשה לך יכול יהא חגיגה ג"כ להדיוט ת"ל חג הסכות שבעת ימים לה' חגיגה לגבוה וסוכה להדיוט א"כ מה ת"ל חג הסכות לה' (סוכה ט') כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה מכאן אמרו עצי סוכה אסורין כל שבעה : (לה) ביום הראשון מקרא קודש . קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה : כל מלאכת עבדה לא תעשו . עיין רש"י ז"ל : (לו) ביום השמיני מקרא קדש . קדשהו במאכל וכו' : עצרת הוא . לפי שנא' (לז) אלה מועדי ה' . אם ביו"ט הרי כבר אמור אלא לימד על חול המועד שאסור במלאכה יכול תהא אסור בכל מלאכת עבודה תלמוד לומר עצרת היא כל מלאכת עבודה היא אסורה בכל מלאכת עבודה ואין חול המועד אסורה בכל מלאכת עבודה דברי ריה"ג רבי עקיבא אומר מה תלמוד לומר אלה מועדי ה' אשר כו' אם לענין ימים טובים כבר אמור שנאמר מלבד שבתת ה' ואומר ביום הראשון מקרא קודש וביום השמיני מקרא קודש אם כן למה נאמר אשר תקראו אתם מקראי קדש אלא אלו ימי חה"מ שאסורים במלאכה יכול יהיו אסורים במלאכת עבודה תלמוד לומר היא כל מלאכת עבודה לא תעשו ואין ימי מועד אסורים במלאכה : להקריב עלה ומנחה . אם אין עולה אין מנחה שמקדים עולה למנחה ואם קדמה מנחה לעולה פסולה : זבח ונסכים . להקדים זבח לנסכים ואם אין זבח אין נסכים ואם קדמו נסכים לזבח פסולה . ד"א עולה ומנחה (מנחות מד:) שמנחה באה אחר עולה קודם לנסכים . זבח ונסכים . שאין הנסכים מתקדשין אלא בשחיטת הזבחים : דבר יום . מלמד שכל היום

על דרך רמז

שבאבא הן שבילין ושם סתימין כמ"ש בכמה מקומות סתים שבילין ולא ארחין ובתז"ח פ"ט ע"ד ביה סתימין תלתין ותרין עיינין אינון עיינין לא פתיחין כו' אבל בהיכל אמא העיינין אלו פתיחין וז"ש לאנהרא לתתא מגו נהירו דההוא רשימא ור"ל היו"ד שנתלבש בה בהן ל"ב נתיבות שבו וענין הה' ידיעות הן הנאמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה ואמרז"ל שהקב"ה הוא בינה נתעטף באור וברא שמים ואותו האור נהור מסייפי עלמא ועד סייפי עלמא והוא מ"ש שם אוקיר ליה בלבושי יקר והן מ"ש בס"ד פ"א לבושין דיקר אתקין ואחסין כו' והוא הדעת מזלא קדישא והן ה' ידיעות ה"ג דבינה שהוא דעת בוצינא דקרדוניתא והתפשטות הדעת בה"ס וכללין ביעוד והן ה' שמים שנבראים ביום ראשון והרקיע יסוד ביום שני וז"ש שית דאינון חמש וכלהו הן ידיעות שכל שמים הוא יריעה כמ"ש נוטה שמים כיריעה וכמ"ש בפ' ויקהל ע"ש והן חמש יריען דדכורא ועוד הן ה"ג דנוק' בה"ס דילה וכללין ג"כ בסוד וידוע בסוד יחוד שמע ישראל ובשכמל"ו שמקודם צריך לחבר שית דידיה ביחד וכן דידה בסוד ה' אחד ושמו אחד ואחר כך לחברם יחד וז"ש חמש יריעות חוברות כו' וחמש יריעות חוברות ואמר אשה אל אחתה שהן גבורות כנ"ל והן ה' שמים שעובדא דמשכנא כעובדא דשמים וארץ וכמ"ש בפרשת ויקהל וה' שמים כלולין בוילון שהם הן ז' היכלין כמ"ש הגאונים והן ז' רקיעין כידוע וכמ"ש בפ' בראשית בתחלת היכלין והן ה' ו' כו' וברקיע דידיה יסוד דידיה וערבות דידיה שהוא היכל ק"ק שהם חיבורא דלדיק באהרן שם חמשים לולאות וחמשים לולאות שהן נ' ש"ב שהן ביסוד הנק' כ"ל וכן ביסוד דידיה כל"ס וי"ס כידוע והכוכבים שברקיע שקבוען בתלי שהוא המחבר הכל הן החמשים קרסים שמחברן וז"ש שהקרסים בלולאות כמו כוכבים ברקיע וכ"ז הן ה"ג שהן מה' עילאה נ' תרעין וידוע שטבע הגבורות להתפרד שלכן הן ה' אבל ה"ח כלולין באחד והן יו"ד טפת חסדים מחכמה יו"ד שבשם ל' טפת הגבורות מ"ה שבשם בינה וז"ש ה' שהוא י"ג שבינה כוללת חו"ג וז"ש בו"ד ס' הן באין מו"ד של יו"ד כמ"ש בה"ג נ"א וזהו יריעה חדא שבג"ו ה' יריעות שחכמה בתוך הבינה וכן חסדים בתוך הגבורות בסוד נקבה תסובב גבר וז"ש שם אהי"ה וסוד שם הויה כמ"ש כי שם אהי"ה בבינה שכוללת בה חו"ג ודעת חו"ג שהן עטרין דזו"נ בסוד נורת ה"א כידוע חכמה בבינה י"ה הם חו"ב שבה א"ה הם חו"ג יריעה חד וה' ירישות כנ"ל וזה סוד שם הויה שברא נוטל ב' חולקין ב' עטרין שהן א"ס שהן ו' ונוק' אינה נוטלת רק עטרא דה"ג לבד שלכן היא ה"א ולית לה מגרמא כלום רק מה שנוטלת ממנו שלכן עיקר השם בז"א יש"ו שהן מוחין דאו"א ו"ס ואלין עטרין ו' וכן ממן אהיה :

יכול בעשור לחדש לבד ת"ל שנת הנ' מלמד שמקודשת מתחלה מכאן אריב"ב כו'. יכול כשם שהיא מתקדשת מתחלתה כך מתקדשת בסופה [ר"ה ח:] ת"ל יובל הוא: וקראתם דרור. עיין רש"י ז"ל: יושביה. בזמן שיושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן: יושביה. בזמן שיושביה כתקנן ולא בזמן שהן מעורבבין. יובל. אף ע"פ שלא שמטו ולא תקעו יכול אעפ"י שלא שלחו ת"ל הוא (שם ט:) וחכ"א כלם מעכבים אם כן מה תלמוד לומר יובל אף בח"ל ומה ת"ל בארץ בזמן שהיובל נוהג בארץ נוהג בח"ל כו': ושבתם איש. במה הכתוב מדבר אם במכור לשם הרי אמור הא אין הכתוב מדבר אלא בנרצע לפי שנאמר לעולם יכול לעולם ממש ת"ל ושבתם (אינו בת"כ רק בקידושין טו') אם כן מה תלמוד לומר לעולם אף על פי שאין שם עד היובל מכל מקום יוצא ביובל: תשבו. לרבות למה שהוחזקה משפחתו הוא שב דר"מ ר' יהודה אומר לאחוזתו ולמשפחתו הוא שב ואינו שב לשררה שהיה בה. וכן בגולה (פי' נמי פליגי ר"מ ור"י כששב רוצה לאחר מות כה"ג מערי מקלט אם הוא שב לשררה שהיה בה אם לאו): תשבו. לרבות את האשה (פי' דגם אמה העבריה יוצאת ביובל): (יא) יובל היא כו'. שיכול כשם שמתקדשת בתחלתה (פי' אף שאין תוקעין אלא ביוה"כ מכל מקום מוסיפין מחול על הקדש ומקדשין בר"ה לענין שלא ישתעבדו עוד לאדוניהם) כך מתקדשת בסופה (פי' ביציאתה תהיה מושכת והולכת עד יוה"כ לענין שיהא אסור במלאכה עד יו"כ) שכן מוסיפין מחול על הקדש (פי' והיינו אותן י' ימים ששנות חמה יתירה על שנות לבנה) תלמוד לומר שנת החמשים שנה תהיה לכם אין קדושתה אלא עד ר"ה (פי' אין לכם להיות קדש אלא מה שנקרא שנת החמשים אבל אחר ר"ה אינו נקרא שנת חמשים) ר"א אומר (אינו בת"כ רק בר"ה כד: ובסנהדרין מד) שנת החמשים שנה שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חדשים: לא תזרעו ולא תקצרו ולא תבצרו. כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל: (יב) כי יובל היא קדש. מה קדש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה. אי מה קדש תופס את דמיו ויוצא לחולין יכול אף שביעית כן ת"ל היא הרי היא בקדושתה ונתפס דמה נמצאת אתה אומר האחרון אחרון נתפס בשביעית ופרי עצמו אסור כיצד לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערים בשביעית לקח בבשר דגים יצא בשר ונכנסו דגים בדגים שמן יצאו דגים ונתפס שמן. האחרון אחרון נתפס ופרי עצמו אסור: מן השדה תאכלו את תבואתה. כ"ז שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית כלה מן השדה כלה מן הבית. וממין שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית (אבל אם כלה אותו מין אפי' יש מינים אחרים עדיין בשדה אין אוכלים אותו המין שכלה) מכאן אמרו הכובש שלשה כבשים בחבית אחת כו' (עיין פסחים נב פירושו בתו'): (יג) בשנת היובל הזאת. יובל מוציאה עבדים ואין שביעית מוציאה עבדים שיכול והלא דין הוא ומה יובל שאינו משמט כספים מוציא עבדים שביעית שמשמטת כספים אינו דין שתוציא עבדים תלמוד לומר בשנת היובל הזאת זאת מוציאה עבדים ואין השביעית מוציאה עבדים: תשובו איש אל אחזתו. עיין רש"י ז"ל: (יד) וכי תמכרו ממכר. עיין רש"י ז"ל. אין לי אלא קרקעות שבהם דיבר הכתוב מנין לרבות דבר המיטלטל תלמוד לומר ממכר לרבות דבר המיטלטל ומנין שאין אונאה לקרקעות תלמוד לומר או קנה מיד כו' אל תונו. המטלטלין יש להן אונאה ואין אונאה לקרקעות ומנין שאין אונאה לעבדים ת"ל והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה מה אחוזה אין לה אונאה אף עבדים אין להם אונאה. מנין שאין אונאה להקדשות ת"ל את אחיו ולא הקדש מנין שאין אונאה לשטרות תלמוד לומר ממכר מה זה מיוחד שגופו מכר וגופו לקח יצאו שטרות שלא גופם מכר ולא גופם לקח ולא מכר אלא הראיות שיש בהם לפיכך המוכר שטרותיו לבושם (ר"ל לצור בהם בשמים שהוא קונה גוף הנייר) יש להם אונאה: אל תונו. זו אונאת ממון יכול זו אונאת דברים כשהוא אומר למטה ולא תונו כו' הרי זו אונאת ממון: וכי תמכרו אל תונו. ואין לי אלא ללוקח למוכר מנין תלמוד לומר או קנה אל תונו (אינו בת"כ רק בב"מ מז:). עמיתך: פרט להקדש (בכורות יג:) ד"א לעמיתך בכסף אבל לנכרי במשיכה ולר"ל להיפך: אל תונו איש את אחיו. אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל איש את אחיו מכל מקום. אין לי אלא תגר לתגר תגר להדיוט הדיוט לתגר מנין תלמוד לומר את אחיו מ"מ: (טו) במספר שנים כו' ימכר לך. למדך שלא ימכור פחות מב' שנים. ומנין אף ללוקח שאינו מותר לגאול פחות מב' שנים ת"ל שנים תקנה מאת עמיתך: אחר היובל. סמוך ליובל. מופלג מנין (פי' דהיינו אם לא גאל בב' שנים שיגאל אח"כ או שאם הקדים שנה או שתים אחר היובל שמותר לגאול) תלמוד לומר לפי רוב השנים (פי' דמשמע פעמים שהוא רב פעמים שהוא מעט): במספר שני תבואת. לרבות שאם מכר אילנות שאין נגאלין פחות מב' שנים (אינו בת"כ רק בערכין יד:) ולענין חזרה לבעלים ביובל. מכר אילנות אין חוזרין לבעלים ביובל שנאמר ושב לאחוזתו ולא אילנות. מכר חרמין חוזרין לבעלים ביובל שהיא נמי אחוזה: שני תבואות. לא שנת שדפון לא שנת ירקון ולא שביעית עולה לו מן המנין. נרה או הובירה עולה לו מן המנין: במספר שני תבואות ימכר לך. פעמים שאתה אוכל ממנה שלש תבואות לשתי שנים: (יח) ועשיתם את חקתי כו' ליתן שמירה ועשיה לחקים ושמירה ועשיה למשפטים: וישבתם על הארץ. ולא מפוזרים ולא גולים: לבטח. ולא מפוחדים: (יט) ונתנה הארץ פריה. עיין רש"י ז"ל: ואכלתם לשבע. שיהא אוכל קמעא ומתברך במעיו. ד"א ואכלתם לשבע שלא יהא דבר חסר משולחנו שלא יהא עולה: לבטח עליה. ולא בח"ל: (כ) וכי תאמרו. עתידים אתם לומר מה נאכל בשנה השביעית: הן לא נזרע ולא נאסף. אם אין זורעין מה אוספין אר"ע מכאן סמכו חכמים על הספיחים שיהיו אסורין בשביעית וחכ"א אין ספיחין אסורים בשביעית מדברי תורה אלא מדברי סופרים אם כן למה נאמר הן לא נזרע כו' אמרת לנו לא תזרעו ומה שאנו אוספים ומכניסים אמרת לנו בערוהו ומה אנו אוכלים מהביעור ואילך: (כא) וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית. אין לי אלא בששית. בחמישית וברביעית בשלישית בשניה מנין ת"ל בשנה: ועשת את התבואה לשלש השנים. לששית ולשביעית ולמוצאי שביעית (פי' חצי שנה הששית

והצי שנה של מוצאי שביעית ושביעית עצמו) ד"א לשלש השנים לשביעית וליובל ולמוצאי יובל (פי' חצי שנה של מוצאי יובל וחצי שנה של ששית נחשב לשנה א' ושביעית ויובל הרי שלש). ד"א (ר"ה יז:) אל תקרי לשלש אלא לשלים: (כב) וזרעתם את השנה השמינית. זו שמינית שלאחר שמיטה. כשה"א השנה זו תשיעית שלאחר היובל שלאחר השמיטה (כשהוא אומר כו' את השנה השמינית היינו תשיעית שלאחר היובל שלאחר השמיטה פי' בא לרבות דאף בשנת היובל שאינו זורע אלא בתשיעית יהיה לכם די התבואה): ואכלתם מן התבואה ישן. לא שלמגמין (עיין בב"ב לא:) (פי' תיכף כשקוצרין אותו לא תצטרך לאכול אלא עד זמן האסיף דהיינו חג הסוכות של תשיעית): עד התשיעית. זו תשיעית שלאחר השמינית שלאחר השמיטה כשהוא אומר השנה זו עשירית שאחר התשיעית שאחר היובל שאחר השמיטה: עד בוא תבואתה. (פי' שיהא לכם ברכה כ"כ שתאכלו מפירות של ששית עד בוא פירות של שנה התשיעית לאוצר דהיינו זמן האסיף של שנה ט' שהוא חג הסוכות לשנה העשירית כמו בשאר שנים שיהיה לכם ישן כ"כ עד שתצטרכו להוציא אותו מפני החדש דהיינו שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן ואתם מוציאים את הישן מפני החדש כדכתיב וישן מפני חדש תוציאו כן גבי שביעית תצטרכו להוציא הישן כשיבא החדש של תשיעית דהיינו חג הסוכות של עשירית אז תוציאו הישן של ששית ותאכלו עד בוא תבואתה של תשיעית לאוצר אז תפסוק מלאכול הישן ולפי זה תאכל ממנו שנה ששית ושביעית ושמינית ותשיעית של אחר היובל): תאכלו ישן. זו עשירית שאחר היובל שלאחר השמיטה: (כג) והארץ לא תמכר לצמתת. עיין רש"י ז"ל: כי לי הארץ. עיין רש"י ז"ל: כי גרים ותושבים אתם. אל תעשו עצמכם עיקר וכן דוד ע"ה אמר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי: אתם עמדי. דיו לעבד להיות כרבו כשתהיו שלי הרי היא שלכם (פי' כשתעשו מצותי ותפרשו שנה א' בשבילי אז היא שלכם): (כד) ובכל ארץ אחזתכם. (פי' אי לא הוי כתיב ארץ אחזתכם יכול בעבדים ובשטרות ובמטלטלים ת"ל ארץ אחזתכם) אם כן למה נאמר ובכל גאלה תתנו לרבות בתים ועבד עברי. לקובעו חובה מנין (קידושין כא:) שיכול וגאל את ממכר אחיו ת"ל ובכל כו': (כה) כי ימוך אחיך וכו'. עיין רש"י ז"ל הראב"ע ומה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהיה אדם חס על נכסיו: ובא גאלו הקרב. מלמד שהקרוב קרוב קודם: וגאל. רה"א חובה (קידושין כא'): את ממכר אחיו. לרבות את הנותן מתנה: (כו) ואיש כי לא יהיה לו גאל. עיין רש"י ז"ל: והשיגה ידו יד עצמו שלא ילוה ויגאל. ומצא. שלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב ברע ויגאל ביפה (פי' דומצא משמע שלא היה מאתמול אצלו אבל עכשיו מצא ולמכור ברחוק ולגאול בקרוב היה יכול ג"כ מאתמול) ולא ילוה ויגאל: כדי גאלתו. ולא יגאל חצאים: (כז) וחשב את שני ממכרו. שנים הוא מחשב ואינו מחשב חדשים (דהיינו אם לקח ט' שנים ומחצה לפני יובל אין אנו מחשבים אלא ט' שנים בלבד ולטובת הלוקח הוא דהיינו שאם רצה לגאול צריך להוסיף לו על כל שנה כאלו מכר לו בסך זה על ט' שנים) ומנין שאם רצה לעשות חדשים שנה יעשה (דהיינו אם רוצה לגאול בד' שנים ומחצה שמחשב לו החדשים שנשתיירו ונותן לו לפי ערך שנה) תלמוד לומר והשיב את העדף (ולא כתיב התם שנה כלל ומשמע כל העודף): לאיש אשר מכר לו. מנין שאם מכרה לראשון במנה ומכר הראשון לשני במאתים שאינו מחשב אלא עם הראשון תלמוד לומר אשר מכר לו. מנין שאם מכרה לראשון במאתים ומכר הראשון לשני במנה מנין שאינו מחשב אלא עם האחרון ת"ל לאיש. לאיש אשר בתוכה. רבי דוסתאי בן יהודה אומר מכרה לו במנה והשביחה והרי היא יפה מאתים מנין שאינו מחשב אלא מנה ת"ל את העדף העודף שבידו (פי' מה שלקח בשבילה ולא מה שוה עכשיו) (ערכין ל') מכרה לו במאתים והכסיפה ועמדה על מנה מנין שאינו מחשב אלא מנה תלמוד לומר והשיב העדף. העודף הנשאר בקרקע (פי' מתחלה מדייק מאת העדף דמשמע העודף הידוע דהיינו ממה שלקח והשתא מדייק מהעודף בלא תיבת את דמשמע העודף שהוא בזה מהיום עד היובל). יכול אף מוכר ראשון יגאל משני ת"ל ושב לאחזתו בבעל אחוזה הכתוב מדבר ולא במוכר למוכר: (כח) ואם לא מצאה ידו. מה תלמוד לומר אם אינו ענין לבעל שדה תנהו ענין לגואל שלא יגאל אלא כסדר הזה אם לא מצאה ידו שלא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב ברע ויגאל ביפה: ידו. ידי עצמו שלא ילוה ויגאל: די השיב לו. ואינו גואל לחצאין: והיה ממכרו ביד הקנה אתו ולא בהקדש (פי' קאי אמה דאמר לעיל שאם לא יהיה לו אותן התנאים והיה ממכרו וכו' ומדקאמר ביד הקנה אתו משמע דוקא ביד הקנה אתו ולא בהקדש כדמפרש טעמא משום דבהקדש א"ל אותן התנאים אלא מוכר ברחוק וגואל בקרוב ברע וגואל ביפה ולוה וגואל וגואל לחצאין) אמר רבי שמעון מה טעם לפי שבהדיוט אם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת היא ובהקדש אם הגיע יובל ולא נגאלה חלוטה היא: עד שנת היובל. שלא יכנס בה כלום נמצאת אומר שדות וכספים משמיטים כ"א. יובל מוציא בתחלתו (פי' בתחלת השנה כדאמרינן שלא יכנס בה כלום) והשביעית משמטת בסופה: ויצא ביבל. אף מן הגואל (בת"כ שלנו הגי' אף מן ההקדש אבל באמת מן ההקדש אינה יוצאה לבעלים רק לכהנים אבל לדברי הגאון מן הגואל יוצאה לבעלים ומדוייק לשון הפסוק ושב לאחזתו כנלע"ד ובוודאי הדין דין אמת שיוצאה ביובל מיד הגואל לבעלים): ושב לאחזתו לרבות אף האשה (פי' אף קרקעות האשה חוזרת ביובל): (כט) ואיש כי ימכר בית מושב עיר חומה. שהוקפה ולבסוף ישבה ולא שישבה ולבסוף הוקפה (ערכין לג:) יכול אפילו הקיפוה ישראל נאמר כאן חומה ונאמר להלן גבי ערי סיחון ועוג חומה גבהה דלתים כו' מה להלן נכרים אף כאן נכרים יכול אף אם הקיפוה מכאן ולהבא נאמר כאן חומה ונאמר להלן חומה מה להלן מוקפת חומה מימות יהושע ב"נ אף כו' ולא שהקיפוה מכאן ולהבא: והיתה גאלתו. מיד: עד תם שנת ממכרו. ולא שנת מנין עולם: ימים תהיה גאלתו. רבי אומר אני ימים אין פחות משני ימים (פי' דשני ימים הראשונים אינו רשאי לגאול) והחכמים מתיר'

ערכין

(ערכין לא:) א"כ מה ת"ל ימים מעת לעת (שם:) לפי שנאמר עד תם שנת ממכרו יכול עד תחלת יום אחרון ת"ל ימים מעת לעת: גאלתו גאלתו. לרבות יורש של מוכר ושל לוקח: (ל) ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה. לו מה ת"ל שאם מכר לראשון והראשון לשני לא הייתי יודע אם שנה לראשון או שנה לשני כשהוא אומר עד מלאת לו שנה תמימה הוי אומר שנה לראשון ולא שנה לאחרון: תמימה. שס"ה ימים כמנין ימות החמה ד"ר וחכ"א שנה תמימה לרבות עיבורה (אינו בת"כ רק בערכין לא:): וקם הבית. אין לי אלא בית מנין לרבות בתי בדים בורות שיחין ומערות והמרחצאות והשובכות והמגדלות ת"ל אשר בעיר יכול שאני מרבה אף את השדות ת"ל בית מה בית מיוחד בית דירה יצאו שדות שאין בית דירה דברי ר"י רמ"א וקם הבית אין לי אלא בית מנין לרבות בתי בדים בורות שיחין והשדות וכו' ת"ל אשר בעיר (ומפורש הוא בערכין לבי דהאי שדות שאינה ראויה לזריעה אבל אם ראויה לזריעה ודאי ממעטינן מבית אף לר"מ): אשר לא חמה. פרט לבית הבנוי בחומה דר"י רש"א כותל החיצון כו' ר"א ברבי יוסי אומר אשר לא חומה אף על פי שאין לו עכשיו עיין רש"י ז"ל: לצמיתת. לחלוטין. לצמיתת. לרבות את הנותן מתנה: לקנה אתו. יכול לו לבדו ת"ל לדרתיו אי לדרתיו יכול לדרתיו ולא לו ת"ל לקנה אתו לכן צריך שניהן ואם לאו לא שמענו: לצמיתת לקנה אתו כו' לא יצא ביבל. יצא הקדש שאין לו דורות (פי' ולכך אינה לצמיתות אלא אם ירצה לגאול יגאל): לא יצא ביבל. (ערכין לא:) אפילו תוך שנתו: ביבל. שאין בתי ערי חומה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג (שם כט:): (לא) ובתי החצרים אשר אין להם חמה. ממשמע שנאמר ובתי החצרים איני יודע שאין להם חומה ומה ת"ל אשר אין להם חמה אלא אע"פ שיש להם כאלו אין להם (ופי' הפסוק כך הוא או בתי החצרים או אשר אין להם חומה) וכמה הם בתי החצרים (פי' שלא מהני להו חומה) בתי ב' החצרים ב' שני חצירות של שני בתים אז לא מהני להם חומה היו שלש של שני שני בתים הרי אלו כבתי ערי חומה: אשר אין להם חומה. (מגילה ה: ערכין לב:) פרט לשור אינגר: סביב. פרט לטבריא שימה חומתה: על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדה הארץ עיין רש"י ז"ל מה שדה הארץ יוצאה ביובל ובגרעון אף זה כן אי מה שדה הארץ אינו מותר לגאול פחות משתי שנים יכול אף זה כן ת"ל גאלה תהיה לו מיד: וביבל יצא. אף בתוך שנה שניה היינו אם הקדים וגאל אחר וכו' (ערכין לג:) וערי הלוים כו' מה ת"ל לפי שנאמר גאלת עולם תהיה כו' יכול בעבדים ובשטרות ובמטלטלים ת"ל וערי הלוים בתי ערי אחזתם גאלת עולם כו': (לב) גאלת עולם כו'. מה ת"ל (פי' מהי תיתי נימא שלא יכול לגאול לעולם) לפי שנאמר במספר שנים תקנה מאת עמיתך היינו שלא יגאול פחות מב' שנים יכול אף בלוים כן ת"ל גאלת עולם תהיה ללוים מיד. ולפי שנאמר ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (דהיינו שאינו רשאי לגאול אחר שנה) יכול אף בלוים כן ת"ל גאלת עולם תהיה ללוים. ולפי שנאמר ואם לא יגאל את השדה ואם מכר את השדה לאיש אחר (דאז הדין שאינו יוצא ביובל אלא לכהנים) כדכתיב והיה השדה בצאתו ביבל קדש לה' כו' יכול אף זה כן ת"ל גאלת עולם תהיה ללוים: (לג) ואשר יגאל מן הלוים. מת"ל (כי מהיכי תיתי נימא דלא) שיכול אין לי אלא לוי מישראל יגאל כסדר הזה שהרי הורע כח ישראל בשלו אבל לוי מלוי לא תלמוד לומר ואשר יגאל מן הלוים אף לוי מלוי גואל: מן הלוים. ולא כל הלוים פרט לבן לוי נתין ולבן לוי ממזר: ויצא ממכר. יכול בעבדים ובשטרות ובמטלטלים תלמוד לומר בית ועיר ואחזה וא"כ מה תלמוד לומר ממכר ממכרו יוצא ביובל ואין הקדשו יוצא ביובל אלא בפדיון (פי' הא דאמרינן דבלוים אף אם מכר הגזבר ללוי חוזרת ללוי ביובל היינו דוקא כשמכר אבל כל זמן שלא מכר אינו יוצא ביובל אלא בפדיון): בתי ערי הלוים היא אחזתם. מנין אתה אומר ישראל שירש את אבי אמו לוי יכול יגאל כסדר הזה ת"ל ואשר יגאל מן הלוים. אי אשר יגאל מן הלוים יכול לוי שירש את אבי אמו ישראל יגאל כסדר הזה ת"ל כי בתי ערי הלוים עד שיהא לוי ובערי הלוים ד"ר וחכ"א אין דברים אמורים אלא בערי הלוים: היא אחזתם. להגיד מה גרם: (לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר. ר"א אומר מנין שאין עושין שדה מגרש ולא מגרש שדה לא עיר מגרש ולא מגרש עיר ת"ל ושדה מגרש עריהם לא ימכר מאי לא ימכר לא ישנה: לא ימכר. מכר גזבר יוצא ביובל בהנם: כי אחזת עולם הוא להם. להגיד מה גרם: (לה) והחזקת בו. אפי' ד' וה' פעמים יכול אפילו מפסידו לתרבות רעה (פי' אם יהיה לו מעות יוצא הוא לתרבות רעה ה"א שחייב ליתן לו) ת"ל עמך בשעושה מעשה עמך כו': גר זה גר צדק: תושב. זה גר אוכל נבילות: (לו) אל תקח מאתו. ממנו אי אתה לוקח אבל אתה נעשה לו ערב נגד הגוי. מאתו. מישראל (אינו בת"כ רק בב"מ עא:) אבל אתה לוקח מגר תושב: נשך ותרבית. איזהו נשך המלוה סלע בה' דינרין סאתים חטים בשלש אסור מפני שהוא נשך איזהו תרבית המרבה בפירות כיצד לקח ממנו חטים בדינר זהב הכור וכן השער. עמדו חטים בשלשים דינרים אומרים לו תן לי חטים שאני מוכרם ולוקח אני בהן יין א"ל הרי חטיך נתונים עלי בשלשים דינרים והרי לך אצלי בהן יין ויין אין לו. הא אם יש לו חייב ליתן לו: ויראת מאלהיך. עיין רש"י ז"ל: וחי אחיך עמך. צריך להחזיר לו הריבית כדי שיחיה עמך מכאן לריבית קצוצה שיוצאה בדיינים (ב"מ סא:): וחי אחיך עמך. חייך קודמין לחייו (שם סב:) דרש בן פטירא שנים שהיו הולכין במדבר ואין ביד א' אלא קיתון של מים אם שותה אחד מגיע לישוב ואם שותין שניהם שניהם ימותו דרש בן פטירא ישתו שניהם וימותו שנאמר וחי אחיך עמך א"ל ר"ע וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך: (לז) את כספך. כספך ולא של אחרים: אכלך. ולא של אחרים או כספך ולא כסף מעשר אכלך ולא אוכל בהמה ת"ל נשך כסף לרבות כסף מעשר נשך אוכל לרבות אוכל בהמה. ובמרבית לא תתן כו' (ב"מ עה:) מכאן אמרו המלוה עובר בה' ל"ת. לא תהיה כו'. לא תשימון כו'. אל תקח כו'. לא התן כו'. ולפני עור כו'. לוה עובר משום ג' ל"ת לא תשיך לא תשיך ולפני עור

ועדים וערב וסופר משום לא תשימון: (לח) אני ה'. על תנאי כך הוצאתי אתכם שתקבלו את מצות רבית שכל הכופר במצות רבית כאלו כופר בי"מ: אני ה'. מכאן אמרו המקבל עליו עול רבית מקבל עליו עול מלכות שמים וכל הפורק ממנו עול רבית פורק ממנו עול מלכות שמים: לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. מכאן אמרו כל היושב בארץ ישראל מקבל עליו עול מלכות שמים כו' וכן בדוד הוא אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים וכי יעלה על דעתנו שדוד המלך עובד ע"ג אלא שהיה דורש והאומר כל היושב בא"י מקבל כו': (לט) וכי ימוך אחיך ונמכר. מלמד שאין אדם רשאי למכור את עצמו אלא אם כן העני. מנין כשיהא נמכר אינו נמכר אלא לך ת"ל ונמכר לך. ומנין שאם ב"ד מוכרים אותו לא יהיו מוכרים אלא לך שנאמר כי ימכר לך: אחיך. שתנהוג בו באחוה. יכול אף הוא ינהוג בעצמו באחוה ת"ל עבד יכול אף אתה תנהג בו כעבד ת"ל אחיך הא כיצד אתה נוהג בו באחוה והוא נוהג בעצמו בעבדות: לא תעבד בו עבדת עבד. עיין רש"י ז"ל. ד"א לא תעבד בו עבדת עבד בו אין אתה עובד עבודת עבד אבל אתה עובד בבן חורין עבודת עבד: (מ) כשכיר. מה שכיר ביומו תתן שכרו אף זה: כתושב. מה תושב בטוב לו לא תוננו אף זה כן: יהיה עמך. (כ"ה נכון ולא מן כי טוב לו עמך שהוא רק סיפור דברים ועיין בתוספות קידושין טו' ובערכין למ"ד:) עמך במאכל עמך במשתה עמך בכסות שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא חדש אתה שוכב על מוכין והוא על תבן: עד שנת היובל. שלא יכנס בשנת היובל מאומה: יעבד עמך. שלא תמסור לו אומנותו לאחר (פי' שאם היה האדון בלן לרבים ספר לרבים לא תמסור אומנותך לו משום דיכול לומר לך נמכרתי ולא לאחרים). ר' יוסי אומר אם היה אומנותו לפנים מיכן מותר אבל רבו לא ילמדנו בתחלה אבל אמרו חכמים מספר לו את שערו ומכבס לו את כסותו ואופה לו את עיסתו: (מא) ויצא מעמך. שלא תהיה אתה בכרך והוא בכפר או לאיפך: הוא ובניו עמו. מכאן שרבו חייב במזונות בניו עיין רש"י ז"ל ומנין למזונות אשתו ת"ל הוא ובניו עמו (עיין בק"א) יכול אף נשא אשה שלא מדעת רבו ת"ל הוא מה הוא מדעת רבו אף אשתו ובניו מדעת רבו: ושב אל משפחתו. אר"א ב"י במי הוא מדבר אם בנרצע הרי אמור אי במוכר עצמו הרי אמור הא אינו מדבר אלא במכרוהו ב"ד שנה או שנתים לפני היובל שיהא היובל מוציאו (פי' הא דדחיק לאוקמי הכא במכרוהו ב"ד היינו משום דבכלהו כתיב איש משמע שאינו נוהג אלא באיש והכא כתיב כתם משמע שנוהג אף באשה אף ע"ג דמכירת ב"ד לא שייך באשה מכל מקום מכירת אחרים שייך באשה דהיינו שמכרה אביה בקטנותה אבל נרצע ומוכר עצמו לא שייך באשה כלל): ושב אל משפחתו ואל אחזת אבתיו ישוב. ואינו שב לאותה שררה עיין רש"י ז"ל: ישוב. לרבות את הרוצח: (מב) כי עבדי הם. שטרי קודם (ב"מ י:) מכאן שפועל חוזר בחצי היום: אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים. על תנאי כך שלא ימכרו ממכרת עבד: לא ימכרו ממכרת עבד. שלא יעמידנו בסמטא ולא יעמידנו על אבן הלקח: (מג) לא תרדה בו בפרך. ע' רש"י ז"ל: בו בפרך. (הוא נלמד מת"כ דלעיל על פסוק לא תעבוד בו עבודת עבד וע"ש וכ"ה לקמן בהדיא סוף הפ') אבל בבן חורין מותר: (מד) ועבדך ואמתך. מה ת"ל שלא תאמר הואיל ואסרה תורה את כל אלה במי אשתמש ת"ל ועבדך ואמתך: אשר יהיו לך. מה ת"ל מכאן אתה אומר ישראל שבא על שפחתו וילדה ממנו בן שמותר אתה לשעבדו כעבד: מאת הגוים אשר סביבתיכם מהם תקנו. ולא מן הכנענים שבארץ: מהם תקנו עבד ואמה. הקיש עבד לאמה מה אמה אין לה קדושין אף עבד אין לו קדושין: (מה) וגם כו'. ע' רש"י ז"ל: מבני התושבים כו'. א"ל אלא בניהם ובנותיהם הן עצמן מנין ת"ל מהם תקנו. מנין אתה אומר א' מכל משפחות האדמה שבא על א' מן הכנעניות וילדה ממנו בן מותר אתה לקנותו לעבד ת"ל וממשפחתם אשר עמכם (פי' דממשפחתם היינו משפחות אשר סביבותיהם אשר עמכם. היינו אשר יהיה עמכם דמשפחה הולך אחר הנקבה והנקבה היא עמכם מהם תקנו): אשר הולידו בארצכם. מה ת"ל ללמד לא' מן הכנענים שבא על א' מן האומות וילדה ממנו בן אסור אתה לקנותו לעבד שנאמר אשר הולידו בארצכם (פי' דהולידו קאי אזכר והוא בארצכם אבל הלידה לא היתה בארצכם כי הנקבה היא מאשר סביבותיכם אפ"ה אסור לקנות מהם): מהם תקנו. אתם קונים מן הע"ג (אינו בת"כ רק בגטין לח:) ולא הם קונים מכם ולא הם קונים זה מזה: והיו לכם לאחזה. הרי הם כאחוזה מה אחוזה נקנית בכסף ובשטר ובחזקה אף עבדים נקנים בכסף ובשטר ובחזקה: (מו) והתנחלתם אתם לבניכם. ולא בנותיכם לבניכם מלמד שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו (אינו בת"כ רק בקדושין טז:) לפי שנאמר ואם אחרת הרי היא כאחרת בשטר יכול אף בחזקה ת"ל אתם: אחריכם. מה ת"ל לרבות לכל המוחזק אחריו שהוא בנו (פי' דסמכינן אחזקה והוא יורשו) לפי שנאמר והתנחלתם אתם לבניכם אחריכם לרשת אחזה (פי' דמשמע אפילו אינו ידוע שהוא בניכם אלא מכח אחריכם דהיינו שמוחזק שהוא בנו אפ"ה והתנחלתם): והתנחלתם לרשת אחוזה. מה אחזה אין לה אונאה אף עבדים אין להם אונאה: לעלם בהם תעבדו. לעבודה נתתיו ולא לבושה (נדה מז:) לעלם בהם תעבדו אין לך בהם אלא עבודה בלבד (אינו בת"כ רק בב"מ עג:): ובאחיכם. שאם אין נוהג כשורה אתה נוהג לעבוד בו כעבד: איש באחיו. אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל באחיו מ"מ: בו בפרך. אבל אתה רודה בבן חורין בפרך: (מז) וכי תשיג. (קידושין כ: סוטה מ: ערכין ל:) בא וראה כמה קשה אבק שביעית בתחלה וכי תמכרו ממכר לבסוף וכי תשיג יד גר כו': עמך. ומך אחיך עמו. עיין רש"י ז"ל: גר. זה גר צדק: תושב. זה גר אוכל נבילות: (מח) אחרי נמכר. מה ת"ל שיכול בא ואמר הרי אני נמכר יכול הוזקק לו ת"ל אחרי נמכר הא אין אתה נזקק לו אלא משימכר יכול ידחה הבן אחר הנופל (קידושין כ:) ת"ל אחרי נמכר גאלה תהיה לו מיד אל תניחהו בידו. מנין שאחיו מאביו קודם לאחיו מאמו ת"ל א' מאחיו: (מט) או דדו. זה אחי אביו: בן

דדו. זה בן אחי אביו: או משאר בשרו ממשפחתו. מלמד שקרוב קרוב קודם (פי' מדכתיב כסדר הזה מתחלה אחד מאחיו ואח"כ אחי אביו): או השיגה ידו. יד עצמו: ונגאל. ביד כל אדם (קידושין שם) ד"א ונגאל כלו ולא חציו ומה ת"ל יגאלנו ג' פעמים לרבות כל הגאולות שיהיו כסדר הזה. מנין שגזל גוי אסור ת"ל גאולה תהיה לו. יכול יבא עליו בעקיפין ת"ל וחשב עם קונהו שמדקדק עמו (ב"ק קיג:): עם קונהו. ולא עם היורשין שלו מכאן אמרו העובד את הנכרי אינו עובד לא את הבן ולא את הבת (קידושין יז:) ומכאן שגוי יורש את אביו מדברי תורה: (נ) משנת המכרו לו עד שנת היובל. ואינו יוצא בשש: והיה כסף ממכרו. (אינו בת"כ רק בקידושין ח:) בכסף הוא נגאל ואין נגאל לא בתבואה ולא בכלים בפחות משוה פרוטה. או יכול דוקא בכסף ת"ל ישיב אפילו שוה כסף: (נא) מכסף מקנתו. (אינו בת"כ רק בקידושין יד:) מלמד שנקנה בכסף. הנמכר לישראל מנין ת"ל והפדה ומקים עברי לעבריה. מנין אתה אומר נמכר לו במנה והשביח והרי הוא יפה מאתים מנין שאינו מחשב אלא במנה ת"ל אם עוד רבות כו' מכסף מקנתו. ומנין שאם נמכר במאתים ועמד במנה שאין מחשב אלא מנה ת"ל ואם מעט נשאר בשנים עד שנת היובל וחשב לו כפי שניו ישיב את גאלתו. (פי' דדריש הכי אם עוד רבות בשנים דהיינו שנתרבה ונעשה מאתים לפיכן ישיב גאלתו מכסף מקנתו פי' א"צ לחשב אלא מכסף מקנתו ופסוק השני אם נתמעט בשנים שאינו שוה עכשיו אלא מנה כפי שניו ישיב את גאלתו פי' א"צ לחזור אלא לפי השנים שהוא שוה עכשיו ולא כפי מה שנתן תחלה ודייק זה מדכתיב גבי רבות מכסף מקנתו וגבי מעט כפי שניו אלמא דאיירי ביוקרא וזולא). אין לי אלא נמכר לנכרי שידו על העליונה נמכר לישראל מנין ת"ל שכיר שכיר לג"ש מה שכיר האמור לא"י כשהוא נגאל ידו על העליונה אף שכיר האמור לישראל כשהוא נגאל ידו על העליונה: (נג) כשכיר שנה בשנה. שכירות של שנה זו בשנה שניה מלמד שהשכירות אינה משתלמת אלא בסוף (אינו בת"כ רק בב"מ סה:): יהיה עמו. מה שהוא אוכל הוא אוכל מה שהוא שותה הוא שותה: (לא ירדנו בפרך. יכול יכנס לביתו לידע מה הוא עושה ת"ל לעיניך אין אתה מצווה אלא מה שלעיניך: (נד) ואם לא יגאל באלה. ריה"ג אומר באלה לשחרור בשאר כל אדם לשעבוד ר"ע אומר באלה לשעבוד ובשאר כל אדם לשחרור (אינו בת"כ רק בקידושין טו:) וחכ"א הכל לשחרור ומה ת"ל באלה באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש: ויצא בשנת היבל. רש"א מנין שגזל א"י גזל ת"ל אחרי נמכר גאולה תהיה לו יכול ימשכנו ויצא (פי' בע"כ דהוי גזל ת"ל גאלה תהיה לו יכול יגלום עליו פי' יטעה אותו) ת"ל וחשב עם קונהו ידקדק עמו. או אינו מדבר אלא בא"י שאינו תחת ידך (אז אסור להטעות אותו) כשה"א ויצא בשנת היובל הוא ובניו עמו וכי מה אתה יכול לעשות לו הא בא"י שתחת ידך הכתוב מדבר אם כך דברה תורה בא"י שתחת ידך עאכ"ו בא"י שאינו תחת ידך א"כ החמירה תורה על גזלו של ע"ג ק"ו על גזלו של ישראל: (נה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. על תנאי שלא תשתעבדו בהם:

כו (א) לא תעשו לכם אלילים. זה אחד מן עשרה שמות של ע"ג המגונים שנתגנה בהם ע"ג לשם מעשיהם. חרם. שקץ. תועבה. פסל. מסכה. אלילים. תרפים. חמנים. גלולים. עצבים: ופסל ומצבה. מה פסל אם עשית פסלתו אף מצבה אם הקימות פסלתו. ומה מצבה בבל תקימו אף פסל בבל תקימו: לא תקימו. אלו המרקולים שע"ג הדרכים (פי' אם זורק אבן למרקולים חייב שתים א' משום עובד וא' משום בל תקימו) רשב"ג אומר אלו החמנים שבראשי הגגות: ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה. בארצכם אי אתם משתחוים על האבנים אבל אתם משתחוים על אבנים שבמקדש: (ב) את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'. כנגד הנמכר לע"ג הכתוב מדבר שלא יאמר הואיל ורבי ע"ג ומחלל שבת אף אני כו'. עיין רש"י ז"ל:

פרשת בחקתי

(ג) אם בחקתי תלכו. מלמד שהמקום ב"ה מתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה וכה"א לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו. לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים (ישעיה מ"ח י"ח) וכה"א מי יתן והיה לבבם זה להם כל הימים מלמד שהמקום מתאוה שיהיו עמלים בתורה. (פי' משום דבחקותי איירי לענין תורה כדמפרש בסמוך): ואת מצותי תשמרו. עיין רש"י ז"ל שהלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא: (ד) ונתתי גשמיכם. ולא גשמי כל הארצות הא מה אני מקיים ונברכו בך כל משפחות האדמה שיהיו כל הארצות באים ולוקחים מכם ומעשירים אתכם בכספים כענין שנאמר פ' מקץ וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בשבר אשר הם שוברים וכן הוא אומר בפ' ברכה וכימיך דבאך שתהיה כל הארץ דובאת כסף ומביאים לארץ ישראל: ונתנה הארץ יבולה. לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון וכ"א תדשא הארץ דשא שבו ביום עשתה דשאים ומנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בני יומן תלמוד לומר זכר עשה לנפלאותיו: ועץ השדה יתן פריו. לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון שנאמר זכר עשה לנפלאותיו מנין שעתיד להיות העץ נאכל תלמוד לומר ועץ השדה יתן פריו ואומר עץ פרי ומנין שאף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות שנאמר ועץ השדה יתן פריו: (ה) והשיג לכם דיש את בציר. עיין רש"י ז"ל (ודייק מדלא כתיב והשיג לכם בציר את דיש דהיינו שיגדל כל כך במהירות עד שיגיע הבציר לדישה אבל משמע מדכתיב והשיג לכם דיש את בציר משמע שהבציר יהיה בזמנו אבל יהיה כל כך זרע רב שתהיו עסוקים בו עד זמן הבציר וכן כלם דייק הכי): ובציר ישיג את זרע. שתהיו עסוקים בבציר עד שתגיע עת הזרע: ואכלתם לחמכם לשבע. עיין רש"י ז"ל וכן הוא אומר וברך את לחמך ואת מימיך: וישבתם לבטח בארצכם. בארצכם אתם יושבים לבטח ואי אתם יושבים לבטח חוצה לארץ:

(ו) ונתתי שלום. עיין רש"י ז"ל: ושכבתם ואין מחריד. אין יראים מכל בריה: והשבתי חיה רעה. ר"י אומר מעבירן מן העולם וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת למשבית מזיקין מן העולם רבי שמעון אומר משביתן שלא יזיקו (פי' המזיקין יהיו בעולם אבל לא יזיקו כלל) אמר רבי שמעון אימתי הוא שבחו של מקום יותר בזמן שאין מזיקין בעולם או בזמן שיש מזיקין הוי אומר בזמן שיש מזיקין ואין מזיקין וכה"א וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וכו' ונער קטן נוהג בם וכו' ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה מלמד שתינוק ישראל עתיד להושיט ידו לתוך גלגל עינו של צפעוני ומוציא מרה מפיו ואומר היא ההורגת את הבריות (פי' דדריש מלשון הדה שמשמע ליה דמראה באצבעו וזהו לשון הדה): (ט) ופניתי אליכם. משלו משל למה"ד לבעל הבית ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל א' ועשה עמו מלאכה ימים הרבה לימים נכנסו הפועלים ליטול שכרם ונכנס אותו הפועל עמהם א"ל הבעל הבית לאותו הפועל בני אפנה לך לאחר זמן המרובים הללו שעשו עמי מלאכה מועטת ואני נותן להם שכר מועט נותן אני להם מיד אבל אתה חשבון רב אני עתיד להשוב עמך. כך היו ישראל מבקשים בעולם הזה שכרם מלפני המקום ואומות העולם היו מבקשים גם כן שכרם מלפני המקום א"ל הקב"ה לישראל בני אפנה לכם. אומות העולם הללו שעשו עמי מלאכה מועטת ואני נתתי להם שכר מועט אני נתתי להם מיד אבל אתכם חשבון רב עתיד אני לחשב עמכם לכך נאמר ופניתי אליכם בטובה: והפריתי אתכם וכו'. עיין רש"י ז"ל: (י) ואכלתם ישן נושן. מה תלמוד לומר ללמד שכל המתיישן יפה מחבירו (פי' מנושן לחוד דייק דנושן משמע שהוא ישן מאד) אין לי אלא יין שדרכו לכך מנין לרבות כל המתיישנים תלמוד לומר ישן נושן: (יא) ונתתי משכני כו'. עיין רש"י ז"ל: ולא תגעל נפשי אתכם. משאני גואל אתכם שוב אין אני מואס בכם: (יב) והתהלכתי בתוככם. משלו משל למה"ד לבעה"ב שיצא לטייל עם אריסו בפרדס והיה אותו אריס מטמר עצמו מלפניו א"ל הבעה"ב לאותו אריס מה לך מיטמר מלפני הריני כיוצא בך (פי' בכרם זה שאני נטעתיו ואתה משמרו ומשקה אותו תמיד) כך הקדוש ב"ה עתיד לטייל עם הצדיקים בגן עדן וצדיקים רואים אותו ומזדעזעים מלפניו והקדוש ב"ה אומר להם לצדיקים מה לכם מזדעזעים מלפני הריני כיוצא בכם (פי' בגן עדן שלי שאני נטעתיו ואתם משמרים את פירותיו ומשקים אותו מכח מצות ומעשים טובים שעשיתם). יכול לא יהיה מוראי עליהם תלמוד לומר והייתי לכם לאלהים ואתם כו': (יג) אני ה' אלהיכם. עיין רש"י ז"ל: מהיות להם עבדים. מה ת"ל לפי שנאמר ויפדך מבית עבדים יכול שהיו עבדים לעבדים ת"ל מהיות להם עבדים. עבדים היו למלכים ולא עבדים לעבדים: ואשבר מטת עלכם. משלו משל למה"ד לבעה"ב שהיתה לו פרה חורשת והשאילה לאחר להיות חורש בה והיה לאותו האיש עשרה בנים זה בא וחרש ויצא לו וזה בא וחרש ויצא לו עד שנתיגעה הפרה ורבצה לה נכנסו כל הפרות ואותה הפרה לא נכנסה לא הספיקו לקבל פיוס מאותו האיש אלא בא מיד ושבר את העול וקצץ את הסמלונים כך כו'. (ומה שמדמה האומות לעשרה היינו משום שהם עשרה פעמים נגד ישראל שהרי הם שבעים אומות וישראל ירשו ארץ של ז' אומות אם כן לפ"ז נחשבים ישראל לז' אומות והם עשרה פעמים ז'): ואולך אתכם קוממיות. רבי שמעון אומר מאתים אמה רבי יהודה אומר מאה אמה כאדם הראשון. אין לי אלא אנשים נשים מנין תלמוד לומר בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל וכמה הוא תבנית היכל מאה אמה. דבר אחר ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה ולא יהיו יראים מכל בריה: (יד) ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה. עיין רש"י ז"ל: (טו) ואם בחקתי תמאסו. עיין רש"י ז"ל: (טז) אף אני. איני מדבר אלא באף: אני. אשר בניתי אני אהרוס אשר נטעתי אני אתוש. וכן הוא אומר (ירמיה מ"ה ד') הנה אשר בניתי אני הורס את אשר נטעתי אני נותש: אני אעשה זאת לכם. זו קשה לכם יותר מכלם שמי הגדול יהיה עליכם כבעל חוב: לכם. מידכם היתה זאת שאין הרעה יוצאת מלפני לעולם וכה"א מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: והפקדתי עליכם בהלה. שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו. ד"א (שבת לב:) אל תקרי בהלה אלא בהלה בעון חלה מארה בהה ומשתלחת בשערים וזורעים ואחרים אוכלין אותו ואם נותנין מתברכין שנאמר וראשית עריסותיכם וגו' להניח ברכה אל ביתך: את השחפת כו'. עיין רש"י ז"ל: (יז) ונתתי פני בכם וכו'. עיין רש"י ז"ל: (יח) ואם עד אלה. ר"א אומר אין המקום מביא פורענות בישראל עד שהוא מעיד בהם תחלה שנא' ואם עד אלה ר' יהושע אומר שלא יהיו אומרים ישראל כלו המכות ועוד אין לו אחרת להביא עלינו תלמוד לומר ואם עד אלה עוד יש לי אחרת מאלה וכאלה להביא: ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. אתם עברתם לפני ז' עבירות בואו וקבלו עליכם ז' פורעניות: (יט) ושברתי את גאון עזכם. עיין רש"י ז"ל רבי עקיבא אומר אלו הגבורים שבישראל כגון יואב בן צרויה וחבריו אחרים אומרים אלו הגאים שבישראל כגון פפוס בן יהודה ולולייונוס וחבריו אלכסנדר וחבריו: ותם לריק כחכם. עיין רש"י ז"ל ד"א זה הכרם (פי' משום דצריך טרחה יתירה וכשאינו מגדל אה"כ הרי תם לריק). וי"א זה הפשתן. ויש אומרים זה הכח. ד"א זה המשיא את בתו ונותן לה ממון הרבה ולא הספיקו שבעת ימי המשתה לצאת עד שמתה נמצא קובר את בתו ומאבד את ממונו הוי אומר ותם לריק כחכם: (כא) ואם תלכו עמי קרי. עיין רש"י ז"ל. דבר אחר אם עשיתם את דיני ערלאי אף אני אעשה אתכם ערלאי בעולם: (כב) והשלחתי בכם כו'. עיין רש"י ז"ל: ושכלה אתכם. עיין רש"י ז"ל משום שאין לו בנים קרוי שכול. והכריתה את בהמתכם. מבחוץ: והמעיטה אתכם. מבפנים: ונשמו דרכיכם. עיין רש"י ז"ל דרך דרכיכם לרבות שבילים גדולים וקטנים: (כג) ואם באלה. אל תקרי באלה אלא באלה (שבת לג') בעון שבועת שוא חיה רעה באה לעולם ובהמה כלה ובני אדם מתמעטין והדרכים משתוממין שנא' והשלחתי בכם את חית השדה כו'. וכן בשבועת שוא ושקר ובחילול השם ובחילול שבת שנאמר בשבועת שקר וחללת ובחילול שבת נאמר מחלליה וכו': (כה) נקמת נקם ברית. אין ברית אלא תורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וכתיב למען יען וביען במשפטי מאסו

שבת

(שבת לג:) בעון עינוי הדין ועוות הדין כו' וביטול תורה חרב וביזה רבה ודבר בא לעולם ובני אדם אוכלין ולא שבעין ואוכלין לחם במשקל שנאמר והבאתי עליכם כו': (כו) בשברי לכם מטה לחם. לרבות כל משען לחם: ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. עיין רש"י ז"ל. רבי יוסי בן דורמסקית אומר משל ביד אדם איסר ופרוטה והוא יושב ומשקלו (פי' משקל בדעתו איזה דבר יקנה מכח הרעב) ואומר אקח בו פת אוכל אני ולא שבע אקח בו תמרים (עיין ת"כ) אולי אוכל אני ושבע ואעפ"כ אוכל ולא שבע שנאמר ואכלתם ולא תשבעו. ד"א ואכלתם ולא תשבעו זה רעב של מהומה: (כט) ואכלתם בשר בניכם כו' (יומא לח:) אמרו עליו על דואג בן יוסף שמת והניח בן קטן לאמו והיתה מודדתו בטפחים ונותנה משקלו לשמים וכו' ואכלתהו וכו' אם תאכלנה נשים פרים משיבה רוח הקדש אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא זה זכריה בן יהוידע הכהן: תאכלו. מה תלמוד לומר שאין לי אלא אבות אוכלים בשר בניהם ובנותיהם בנים אוכלים בשר אבות מנין ת"ל תאכלו וכה"א לכן אבות יאכלו בנים בתוכך בנים יאכלו אבותם (יחזקאל ה' יו"ד): (ל) והשמדתי את במותיכם. כמשמעו: חמניכם. אלו הנחשים והקסמים שבישראל: ונתתי את פגריכם. עיין רש"י ז"ל (סנהדרין סג:) אמרו שהיה אליהו ז"ל מחזר על כל תפוחי רעב מצא א' תפוח ומוטל ברעב א"ל בני מאיזה משפחה אתה אמר לו ממשפחה פלונית א"ל וכמה הייתם א"ל ג' אלפים א"ל וכמה נשתייר מכם א"ל אני. אמר לו רצונך לומר דבר א' ולחיות א"ל אין. אמר לו אמור שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד צעק מיד ואמר הס כי לא להזכיר בשם ה' שלא למדוני אבא כך. מה היה עושה נוטל יראתו ונותנה על לבו ומגפפה ומנשקה עד שכריסו נבקעת ונופל הוא ויראתו על הארץ לכך נאמר ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם: וגעלה נפשי אתכם. זו הגולה וי"א זו סילוק שכינה: (לא) עיר ערי עריכם. לרבות הכרכין והמחוזות: והשמותי את מקדשיכם. מקדש מקדשי מקדשיכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות: ולא אריח בריח ניחחכם. כמשמעו עיין רש"י ז"ל: (לב) והשמתי אני את הארץ. עיין רש"י ז"ל: (לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני אדם כו' עיין רש"י ז"ל ומתנחמין כו' שנאמר ואזרם במזרה בשערי הארץ שכלתי אבדתי את עמי מדרכיהם לוא שבו (ירמיה ט"ו ז'): והריקותי כו'. עיין רש"י ז"ל: (לד) אז תרצה הארץ כו' אני אמרתי לכם שתהיו זורעין שש ומשמטין א' בשביל שתדעו שהארץ שלי היא ואתם לא עשיתם כן לכך תגלו ממנה והיא תשמט מאליה כל שמיטה שהיא חייבת לי שנאמר אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה תשבות: (לו) והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם. אינו אומר מרך בם אלא בלבבם ואיזה זה אימה ופחד דאגה רעדה ויראה (פי' זה המורך הוא בלב): קול עלה נדף. א"ר בן קרחה פעם אחת היינו יושבין בין האילנות ונשבה הרוח והטיחו העלים זה בזה ועמדנו ורצנו ואמרנו אוי לנו שמא ידבקונו הפרשים. לאחר זמן נפנינו לאחורנו וראינו שאין בריה וישבנו במקומנו ובכינו ואמרנו אוי לנו שעלינו נתקיים הפסוק ורדף אותם קול עלה נדף: ונסו מנסת חרב. מפני אימה: ונפלו ואין רדף. מבלי כח: (לז) וכשלו איש באחיו. אינו אומר איש מפני אחיו אלא איש באחיו בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבין זה בזה: ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם. זו שעה שנלכדה ירושלים: (לח) ואבדתם בגוים. רבי עקיבא אומר אלו עשרת השבטים שגלו למדי אחרים אומרים ואבדתם בגוים אין אבדן אלא גולין יכול אבדן ממש כשהוא אומר ואכלה אתכם ארץ איביכם הרי אבדן ממש אמור הא מה אני מקיים ואבדתם בגוים אין אבדן אלא גולין: (לט) והנשארים בכם ימקו בעונם. אינו אומר ימקו בעונם לחוד אלא ימקו בעונם ואף בעונות אבותם אתם ימקו והלא כבר הבטיח המקום ב"ה לישראל שאינו דן האבות על ידי בנים ולא בנים על ידי אבות שנאמר לא יומתו אבות כו' אם כן למה נאמר בעונות אבותם אתם ימקו אלא בזמן שתופסין מעשה אבותיהם דור אחר דור נידונין על ידיהם עיין רש"י ז"ל: (מ) והתודו את עונם ואת עון אבותם. מיד שמתוודים מיד אני חוזר ומרחם עליהם. במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי. פי' הם עשו את תורתי עראי אף אני אעשה אותם עראי בעולם וזהו הרחמנות שאמר אני חוזר ומרחם עליהם והיינו משום שהתוודו הוא מסתיר פניו מהם כדי שיעשו תשובה שלימה ויגאלו וזהו שאמר אף אני אלך עמהם בקרי. עראי כמו שפירשתי ודוק: (מא) והבאתי אתם בארץ איביהם. זו מדה טובה לישראל (פי' מה שנאמר או אז יכנע לבבם הערל פי' דלא הגלה אותם אלא כדי שיכנעו מלפניו ולא ישליכם מעל פניו וזה שפירש רש"י ז"ל שלא יהיו ישראל אומרים הואיל וגלינו כו' אין אני מניחם פי' שאני לא עזבתים ולא גליתים אלא כדי להכניעם ואם אינם נכנעים אז אשלח להם נביאי כו' (יחזקאל כ' ל"ב) היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה אלא חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם על כרחכם שלא בטובתכם ממליך אני מלכותי עליכם). או אז יכנע. לגד התשובה הן הדברים שמיד שהם מכניעים לבם לתשובה מיד הם נגאלים שנאמר או אז יכנע כו' ואז ירצו את עונם: (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. ע' רש"י ז"ל. ולמה לא נאמר ביעקב אף מלמד שמטתו שלמה אין לי אלא אבות אמהות מנין ת"ל את ואין אתים אלא אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו ולמה נאמרו באברהם ויעקב זכירה וביצחק לא נאמר זכירה מפני שאינו נשכח לעולם שאפרו מונח על גבי המזבח ולא שייך גביה זכירה: (מג) והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה כו'. אני אמרתי שיהיו זורעין שש ומשמטין אחת בשביל שידעו שהארץ שלי והם לא עשו כן לפיכך יגלו ממנה והיא תשמט מאליה כל שמיטה שהיא חייבת לי שנאמר והארץ תעזב כו': יען וביען. וכי ראש בראש פרע מהם והלא לא פרע אלא אחת ממאה שחטאו לפניו א"כ למה נאמר יען וביען אלא מדה במדה כדפירשית היינו הגלות נגד השמטה: במשפטי מאסו. אלו הדינין: ואת חקתי געלה נפשם. אלו המדרשות: (מד) ואף גם זאת. זאת זו עונה של מדבר. גם זאת זו עונה של בעל פעור. ואף גם זאת זו עונה של מלכי האמורי: לא מאסתים ולא געלתים לכלתם. וכי מה נשתיירו להם שלא נגעלו ולא נמאסו והלא כל המתנות טובות שנתנו להם נטלו מהם ואילולי ספר תורה שנשתייר להם לא היו משונים מא"ה כלום אלא לא מאסתים בימי אספסיינוס ולא געלתים בימי יון שהעמדתי להם שמעון הצדיק. לכלתם בימי המן (מגילה יא.) להפר בריתי אתם בימי ארמיים כו' שהעמדתי להם רבי וחכמי הדורות: אני ה' אלהיכם. בימי גוג ומגוג שאין כל אומה ולשון שולטת בהן: (מה) וזכרתי להם. מה ת"ל מלמד שהברית כרותה לשבטים שנאמר וזכרתי להם ברית ראשונים זו ברית השבטים: אשר הוצאתי אתם מארץ מצרים. זו ברית של יוצאי מצרים: (מו) אלה החקים. אלו המדרשות: והמשפטים. אלו הדינין: והתורות. מלמד ששתי תורות נתנו להם לישראל עיין רש"י ז"ל. א"ר ע' וכי שתי תורות נתנו לישראל והלא תורות הרבה נתנו להם לישראל זאת תורת העולה וזאת תורת המנחה. וזאת תורת האשם. וזאת תורת זבח השלמים. זאת התורה אדם כי ימות באהל: אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל. זכה משה להעשות שליח בין ישראל לאביהם שבשמים: בהר סיני ביד משה. מלמד שניתנה התורה הלכותיה ודקדוקיה ופירושיה על יד משה מסיני וז"ש משה קבל תורה מסיני:

כז (ב) דבר אל בני ישראל. בני ישראל מעריכין ואין עו"ג מעריכין יכול לא יהיו נערכין (פי' אם אמר על עו"ג ערכו עלי אין צריך ליתן) תלמוד לומר איש דר"מ א"ר"מ אחר שכתוב א' מרבה וכתוב א' ממעט מפני מה אני אומר נערכים אבל לא מעריכין שריבה מדת הנערכים ממדת מעריכים שהרי חרש שוטה וקטן נערכין אבל לא מעריכין (פי' שאם אמר על חרש ערכו עלי חייב ליתן ערך הקצוב בפרשה אבל אם חרש עצמו אמר ערכי עלי לא אמר כלום) ר' יהודה אומר להיפך מעריכין אבל לא נערכין כמו טומטום ואנדרוגינוס אבל מחרש אין ראיה לנכרי שנכרי בן דעת וחרש אינו בן דעת. ר' יהודה אומר בני ישראל נערכין ואין עו"ג נערכין יכול לא יהיו מעריכין תלמוד לומר איש אמר ר' יהודה אחר שכתוב אחד מרבה וכתוב אחד ממעט מפני מה אני אומר מעריכין אבל לא נערכין מפני שריבה מדת המעריכין ממדת הנערכין שהרי טומטום ואנדרוגינוס מעריכין אבל לא נערכין אי בני ישראל יכול אין לי אלא בני ישראל מנין לרבות את הגרים ואת העבדים תלמוד לומר ואמרת אלהם: איש. פרט לקטן או יכול שאני מוציא את הקטן שיש בו הפלאה תלמוד לומר כי יפלא להביא קטן הסמוך להפלאה שיודע להפלות (והיינו שנה א' לפני גדלות): נדר. נאמר כאן נדר ונאמר בנדרים נדר מה להלן בבל יחל ובל תאחר אף כאן בבל יחל ובל תאחר. ומה כאן קטן הסמוך לאיש אף להלן כו': נדר בערכך. (פי' דנדר היינו דמי עלי וערך היינו ערכי עלי והשתא ילפינן ערכין מנדרים בהיקש שיהיו חייבין בבל תאחר) ומקיש ערכין לנדרים ונדרים לערכין מה נדרים בבל תאחר לשלמו אף ערכין בבל תאחר לשלמו: נדר בערכך. (ערכין ד:) מה בערכין נדון בכבודו אף נדר כן ומה בערכין שלא ישהה מרגלית לשקלים אף כו': ערכך. להביא ערך סתום (פי' שאם אמר ערך עלי ולא פי' של מי) שנותן פחות שבערכין. ד"א בערכך ערך כלו ולא ערך אבריו היינו ערך אבר (פי' שאם אמר ערך אבר זה עלי אין חייב כלום) יכול שאני מוציא דבר שהנשמה תלויה בו ת"ל נפשת: נפשת. ולא המת. מוציא את המת ולא אוציא את הגוסס ת"ל והעמיד והעריך את שישנו בהעמדה ישנו בהערכה ואת שאינו בהעמדה אינו בהערכה. ד"א מה תלמוד לומר נפשת שיכול אין לי אלא א' שהעריך א'. א' שהעריך מאה מנין ת"ל נפשת. ד"א אין לי אלא איש שהעריך אשה מנין תלמוד לומר נפשת. ד"א מה ת"ל נפשת שיכול כל שהוא בכלל דמים יהיה בכלל ערכין מנוול ומוכה שחין שאינן בכלל דמים לא יהיו בכלל ערכין תלמוד לומר נפשת: (ג) והיה ערכך. מה תלמוד לומר שיכול כל שישנו בכלל ערכין ישנו בכלל דמים טומטום ואנדרוגינוס ופחות מבן חודש שאינן בכלל ערכין לא יהיו בכלל דמים תלמוד לומר והיה ערכך (פי' האי מיעוט דכתיב הכא דהיינו טומטום ואנדרוגינוס אינו אלא גבי ערכך): הזכר. זכר ודאי ולא טומטום ואנדרוגינוס יכול לא יהיו בערך איש אבל יהיו בערך אשה תלמוד לומר ואם נקבה. נקבה ודאית וזכר ודאי ולא טומטום ואנדרוגינוס: מבן עשרים שנה. שנת עשרים כלמטה וכן כלם שנאמר ואם מבן ששים שנה ומעלה נאמר שנה שנה לגז"ש מה שנה האמור בשנת ששים כלמטה אף שנה האמור כאן כלמטה ר"א אומר עד שיהא יתירות על שנה חודש א' ויום א' נאמר כאן ומעלה ונאמר להלן מבן חודש ומעלה מה ומעלה האמור להלן חדש א' ויום א' אחר החדש אף כאן חדש א' ויום א' אחר החדש: (ח) ואם מך הוא. החייבו (ב"מ קיד.) מערכך שמסדרין לו כו' אין לי אלא בערכין בבעל חוב מנין ת"ל מיכה מיכה לגז"ש: ואם מך הוא מערכך. אם הוא עני מליתן הערך (פי' אפי' אינו עני ממש אלא שאין לו כדי הערך): והעמידו והעריך. מה ת"ל לפי שנאמר נפשת להוציא את המת יכול אוציא את המת ולא אוציא את הגוסס ת"ל והעמיד והעריך את שיש לו העמדה יש לו הערכה ואת שאין לו העמדה אין לו הערכה פרט לגוסס שאין לו העמדה וכ"ש המת כו'. יכול אפילו אמר ערך של פלוני זה עלי ומת פטור ת"ל יעריכנו אפילו מת: והעריך אתו. מכאן ששנים בנידר וערכין בנערך כיצד (פי' כשאמר הרי עלי אין תלוי אלא בשנים של הנידר ואין חילוק בין איש לאשה והערכין בנערך אם הוא איש או אשה) (ערכין יח.) ומנין לערכין בזמן ערך (פי' כמה שנים היה בזמן הערך) תלמוד לומר כערכך כן יקום. מנין להשיג יד בנודר (ערכין יז.) תלמוד לומר אשר תשיג יד הנודר ולא הנידר: אשר תשיג. על פי אשר תשיג (שם:) מלמד שעני והעשיר או עשיר והעני שנותן ערך עשיר ר' יהודה אומר אפי' עני והעשיר וחזר והעני נותן ערך עשיר שנאמר ואם מך הוא שיהא במכותו מתחלתו ועד סופו: יעריכנו הכהן. הוא בנין אב לכל הנערכים שהן בכהן. (סנהדרין טו.) עשרה כהנים כתיב בפרשה מכאן שהקדשות בט' וא' כהן. וערך מטלטלין בשלשה: (ט) ואם בהמה. יכול האומר רגלה של זו עולה תהא כלה עולה ת"ל כל אשר יתן ממנו לה' קדש ולא כולה קדש (פי' דסבר דקאי האי קדש אממנו כלומר כל אשר יתן ממנו לה' ממנו יהיה קדש דהיינו מקצתה). יכול תצא לחולין (פי' בפדיון) תלמוד לומר יהיה קדש בהווייתה תהא הא כיצד תמכר לצרכי עולה כו' עיין רש"י ז"ל דר"מ. רי"א מנין שהאומר רגלה של זו עולה תהא כולה עולה תלמוד לומר כל אשר יתן ט' יהיה קדש לרבות את כולם

סירות

חרוס דממנו לא קאי אלא אנתינה שנתינתה לא יהיה אלא ממנה אבל קדש כולה קודש מדבא דיהיה) לא יחליפנו (אינו בת"כ רק בתמורה ט׳) בשל אחרים: (י) ולא ימיר. בשלו. יכול יהא קדשי בדק הבית עושין תמורה תלמוד לומר קרבן (פי׳ כל האמור בענין אינו נוהג אלא גבי קרבן) יצא בדק הבית שאינו קרבן אוציא הקדש בדק הבית שאינו קרבן ולא אוציא של ציבור תלמוד לומר לא יחליפנו (פי׳ לשון יחיד ועליהן קאי ואם המר ימיר כו׳ היינו נמי ביחיד) יצא קרבן ציבור וכן מאותו ממעט קרבן שותפין. רבי שמעון אומר והלא מעשר בכלל היה ולמה יצא אלא להקיש מה מעשר קרבן יחיד וקדשי מזבח אף אין לי אלא קרבן יחיד וקדשי מזבח (פי׳ ומכח זה נתמעט קרבן שותפין וקרבן ציבור וקדשי בדק הבית) או דבר שאתה לומדו בדבר אחד אתה לומדו בכל הדרכים שיש בו מה מעשר מיוחד שהוא נוהג בבקר ובצאן ונאכל לשני ימים אף איני מרבה אלא את שהוא כיוצא בו מנין לרבות קדשי קדשים וקדשים קלים של יחיד תלמוד לומר בהמה ואם בהמה: ולא ימיר אתו. הקדש עושה תמורה (תמורה יב׳) ואין תמורה עושה תמורה ואין הולד עושה תמורה. ר׳ יהודה אומר הולד עושה תמורה: טוב ברע או רע בטוב. רע זה בעל מום שנאמר כל דבר רע מכאן שממירים תמימים בבעלי מומין ובעלי מומין בתמימים: בטוב. (שם ט׳) טוב מעיקרו עושה תמורה ואין בעל מום מעיקרו עושה תמורה: המר ימיר. לרבות את היורש: ואם. לרבות את האשה (פי׳ שאם המירה שמוזהר לפי שכל הפרשה כולה נאמרה בלשון זכר): בהמה בבהמה. ולא בהמה בעופות ולא עופות בבהמה ולא בהמה במנחות ולא מנחות בבהמה (שם ה:). בהמה בבהמה. מלמד שממירין מן הצאן על הבקר ומן הבקר על הצאן מן הכבשים על העזים ומן העזים על הכבשים כו׳ ד"א בהמה בבהמה מכאן שממירין אחד בשנים ושנים באחד א׳ במאה ומאה בא׳ כמו ובהמה רבה רבי שמעון אומר אין ממירין אלא א׳ בא׳ שנאמר והיה הוא ותמורתו יהיה קדש מה הוא מיוחד אף תמורתו מיוחד. בהמה בבהמה. ולא אברים בעוברין ולא עוברין באברין ולא איברין בשלמים ושלמים בהם: והיה הוא. ולא ולד (תמורה יג:): ותמורתו. ולא תמורת תמורתו. רי"א יהיה לרבות את התמורה והכמים אומרים יהיה לרבות שוגג כמזיד. ד"א יהיה מלמד שקדושה הל על בעל מום קבוע: הוא ותמורתו. מה הוא בבית בעלים אף תמורה בבית בעלים פרט לבכור משבא ליד כהן שאין ממירין אותו (שם ג׳) יכול יהא קדשי גוים עושין תמורה תלמוד לומר למעלה בני ישראל קדשי בני ישראל ולא נכרים. ד"א איתקש תמורה למעשר בהמה ומעשר בהמה למעשר דגן ובמעשר דגן כתיב כי את מעשר בני ישראל בני ישראל ולא נכרים. ד"א והיה הוא והמורתו יהיה קדש הקדש עושה תמורה ואין תמורה עושה תמורה שהיה בדין ומה אם הקדש שאין קדושה הלה עליו בבעל מום קבוע עושה תמורה. תמורה שהקדשה הלה עליה בבעל מום קבוע אינו דין שיעשה תמורה תלמוד לומר והיה הוא קודש הקדש עושה תמורה ואין כו׳: יהיה קדש. מלמד שהקדושה חלה עליה בבעל מום קבוע שהיה בדין ומה אם הקדש שהוא עושה תמורה אין קדושה חלה עליה בבעל מום קבוע. תמורה שאינה עושה תמורה אינו דין שלא תהא קדושה חלה עליה בבעל מום קבוע תלמוד לומר יהיה קדש מלמד שהקדושה חלה עליה בבעל מום קבוע ר"י בר׳ יהודה אומר יהיה קדש לעשות את השוגג כמזיד: (יא) ואם כל בהמה. יכול בבהמה טמאה ממש דבר הכתוב כשהוא אומר למטה ואם בבהמה הטמאה ופדה כו׳ הרי בהמה טמאה אמורה הא אינו מדבר אלא בפסולי המוקדשין (פי׳ שנפל בהם מום) שיפדו יכול יפדו על מום עובר (פי׳ אפי׳ לא נפל בו אלא מום שיעבור לאחר זמן ועכשיו כשאינו ראוי ליקרב יפדו) תלמוד לומר אשר לא יקריבו ממנה קרבן לה׳ (תמורה לג׳) מי שאינו קרבן לה׳ כל עיקר לעולם והיינו מום קבוע יצא מום עובר שהוא כשר ליקרב למחר: טמאה. לרבות את המתה (פי׳ שאם הקדישה לבדק הבית חל עליה הקדש) יכול אפילו אמר הרי זו הקדש ומתה תפדה תלמוד לומר והעמיד והעריך את שיש לה העמדה יש לה הערכה ואת שאין לה העמדה היינו שמתה אחר כך אין לה הערכה. ומהראית לרבות המתה (פי׳ שמתה מתחלה ואחר כך הקדישה שאף שאין לה העמדה יש לה הערכה) ולהוציא את שאמר הרי זו הקדש ומתה. אחר שריבה הכתוב ומיעט הרי אנו למדין אותה מבהמה טמאה (פי׳ מבהמה טמאה ממש) מה בהמה טמאה מיוחדת שהיה שעת פדיונה לשעת הקדשה אף אני מרבה המתה שהיה שעת פדיונה לשעת הקדשה ומוציא את שאמר הרי זו הקדש ומתה שלא שוה שעת פדיונה לשעת הקדשה. או דבר שאתה לומד בדרך אחד אתה לומדו בכל הדרכים שיש בו (פי׳ שישוה לבהמה טמאה) מה בהמה טמאה מיוחדת שהיא אחלת הקדש (פי׳ שלא נתפס באחרות ומפרש בש"ס בב"מ ל"ה מדכתיב הטמאה היינו הידועה שהקדים ראשון כמו העולה עולה ראשונה) ומועלים בה וכולה לשמים (פי׳ שאין לכהן ממנה כלום) אף אני ארבה את כיוצא בו וכי מה יש לנו בקדשי מזבח שיהא כולה לשמים פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים (פי׳ אבל שאר קרבנות בין של יחיד בין של ציבור אינה כולה לשמים דבכל קרבנות אין לשמים אלא האימורים ואפילו בעולה שכולה לשמים מכל מקום העורות לכהנים) מנין לרבות קדשי קדשים וקדשים קלים של ציבור ושל יחיד ת"ל בהמה ואם בהמה ואם כל בהמה: והעמיד את הבהמה לפני הכהן. בהמה נפדית ואין העופות ועצים ומנחות והלבונה וכלי שרת נפדין (בת"כ שלנו לא גרים ומנחות רק עיין מנחות ק"א): (יב) והעריך הכהן אתה. אין פודין את הקדשות אכסרה (דהיינו בשיקול הדעת אלא צריך אומד יפה) והעריך הכהן אתה (תמורה לג׳) פרט לבעל מום מעיקרא שא"צ העמדה והערכה: בין טוב ובין רע. איזה דבר ששוה טוב לרע זה הקדש בדק הבית מלמד שאף הקדש בדק הבית צריך העמדה והערכה: כערכך הכהן כן יהיה. אמר אחד בעשרים ואמר א׳ בשלשים אמר א׳ בארבעים אמר א׳ בחמשים חזר בו של חמשים משמשכנים מנכסיו עד עשר כו׳ חזר בו של עשרה מוכרין אותו בשוה ונפרעין משל עשרה המותר: (יג) ואם גאל יגאלנה ויסף חמישתו על ערכך. גאל יגאלנה. לרבות את האשה. ואם גאל יגאלנה. לרבות את היורש. ויסף חמישתו. שיהא (ב"מ נד׳) הוא ותומשו חמשה: ויסף חמישתו

על ערכך הרי כאן שנים (פי׳ דכתיב ואם גאל יגאלנה דמשמע בשוויה בלי שום תוספת חומש. וכתיב ויסף חמישתו) א׳ מוסיף חמישית וא׳ שאינו מוסיף חמישית ואין ידוע אם בעלים אם בכל אדם (פי׳ התוספות חומש) מה מצינו בגאולות האמורות למטה הבעלים מוסיפין חומש ואין כל אדם מוסיפין חומש אף הגאולות האמורות כאן הבעלים מוסיפין חומש ואין כל אדם מוסיפין חומש: (יד) ואיש כי יקדיש את ביתו. יכול בבית דירה דבר הכתוב (פי׳ דוקא בבית דירה) כשהוא אומר לקמן ואם המקדיש יגאל את ביתו (והאי ביתו מיותר דה"ל למכתב ואם המקדיש יגאל אתו) הרי בית דירה אמור הא מה אני מקיים ואיש כי יקדיש את ביתו במקדיש את נכסיו: יקדיש את ביתו. (ב"ק סט: מה ביתו ברשותו אף כל ברשותו פרט לגזל ולא נתייאשו הבעלים שמניהם אינן יכולין להקדישו: קדש לה׳. מלמד שסתם הקדש לבדק הבית (פי׳ דכל מקום שנאמר לה׳ הוא בדק הבית שכולו לה׳ והכא כתיב כי יקדיש את ביתו סתם וכתיב קדש לה׳ שיהא לבדק הבית נמכאן שסתם הקדש לבד"ה): והעריכו הכהן בין טוב ובין רע. אין פודין את ההקדשות אכסרה: כאשר יעריך אתו הכהן כן יקום. מה תלמוד לומר לרבות שאם הבעלים אומרים בעשרים ואחד אומר בעשרים ואחד. הבעלים נותנים עשרים ושש (דכיון שרצו ליתן עשרים נתחייבו עשרים והמשה והא׳ שרצה ליתן עשרים וא׳ מסתמא שוה עשרים וא׳ והיאך הוא יכול לקנות בפחות שהרי לאין החומש משלים הקרן והוא אינו רשאי לקנות בכ"א שהרי הבעלים נותנים כ"ה והוא אינו נותן אלא כ"א ולכך כופין את הבעלים ליתן כ"ו שלא יפסיד את הקרן וגם החומש וה"פ הפסוק כאשר יעריך אתו הכהן היינו איש אחר לפני הכהן כן יקום על הבעלים) הבעלים אומרים בעשרים וכל אדם בעשרים הבעלים קודמין מפני שהם מוסיפין חומש. עשרים ושנים הבעלים נותנים עשרים ושבע. עשרים ושלש הבעלים נותנים עשרים ושמונה. עשרים וארבע הבעלים נותנים עשרים ותשע. עשרים וחמש הבעלים נותנים שלשים (פי׳ הא דכופין הכא הבעלים אף שאין לקרן של הקדש היזק אפילו אם יפדה אחר היינו משום דמצוה בבעלים יותר והא דמקשין בש"ס (ערכין כז:) וצריך לשנות כגון שאמרו הבעלים עשרים ופרוטה. היינו משום דבתהלה מקשה הש"ס על הא דאמרינן הבעלים אומרים כ׳ ואחר אומר כ׳ הבעלים קודמין מפני שמוסיפין חומש מקשה הש"ס למה לי האי טעמא בלא זה הבעלים קודמין שמצוה בבעלים ומשני הדא ועוד קאמר פי׳ דחד מתרי טעמי נקט ולכך מקשה להאי טעמא למה הבעלים קודמין כשאחר נותן עשרים והמשה. אבל באמת להאי טעמא שמצוה בבעלים לא מקשה מידי ואפי׳ אמר אחר בשוה כ"ה הבעלים קודמין שאין מוסיפין חמישית על עילוי של זה. אמר א׳ הרי הוא שלי בעשרים ושש אם רצו הבעלים ליתן שלשים וא׳ הבעלים קודמין (פי׳ וצריכין להוסיף חומש על אותו דינר שהוא מוסיף מדעתו) ואם לאו אומרים לו הגעתיך: (טו) ואם המקדיש יגאל. לרבות את האשה ואת היורש (פי׳ דסמיך על ההיא דלעיל דכתיב גאל יגאלנה לרבות האשה). ואם המקדיש. (ב"מ נד:) ולא המתפיס שאין הקדש שני מוסיף חומש: ויסף חמישית וכו׳ והיה לו. אם נתן את הכסף הרי הוא שלו (דהקדש אינו אלא בכסף ולא במשיכה) ואם לאו אינו שלו: (טז) ואם משדה אחוזתו. אין לי אלא שדה אחוזה מאביו שדה אחוזה מאמו מנין (פי׳ כגון שנפל לו ירושה מאמו והקדישה יש לה דין שדה אחוזה) תלמוד לומר יקדיש איש (פי׳ דלכאורה האי איש מיותר אלא ללמד שאפי׳ הקדיש אותו שבא עכשיו והוא איש ועד הנה לא היה ביד איש אפ"ה יש לה דין שדה אחוזה): והיה ערכך לפי זרעו. לפי זרעו ולא לפי גידולין (פי׳ דה"א דהאי חומר שעורים אגידולין קאי והיינו מקום שהגדיל חומר שעורים ולהכי מפרש דאמקום שנזרע חומר שעורים קאי) (ערכין יד:): זרע. ולא טרסין ואילנות: זרע חמר שעורים בחמשים שקל כסף. הרי זו גזירת המלך אחד המקדיש בחולת המחוז (שהוא קרקע גרוע) אחד המקדיש בפרדסות שבסטי (שהן יפות) נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף (ושמה דברים יש שאין חילוק בין שוה מעט והיינו אונס ומפתה ומוציא ש"ר ונוגח את העבד ומקדיש שדה אחוזה וערכין): (יז) אם משנת היבל יקדיש שדהו. מנין שאין אדם רשאי להקדיש שדהו בשעת היובל עצמה ואם הקדישה (בת"כ שלנו הגירסא מקודשת אולם בערכין כה׳ קאמר שמוהל אינה מקודשת וכ"פ הרמב"ם וע"ש) אינה מקודשת תלמוד לומר אם משנת היבל (ולא בשנת היבל): יקדיש שדהו. מנין אתה אומר אם היו שם נקעים עמוקים עשרה טפחים או סלעים גבוהים עשרה טפחים שאין נמדדין עמה תלמוד לומר שדהו: כערכך יקום. נותן ארבעים ותשע סלעים וארבעים ותשע פונדיונות מה טיבו של פונדיון קלבון לפרוטרוט: (יח) ואם אחר היבל. סמוך ליובל אין לי אלא סמוך ליובל מופלג מיובל מנין תלמוד לומר ואם אחר היבל יקדיש שדהו: שדהו. מה תלמוד לומר שיכול היו שם נקעים שאין עמוקים עשרה טפחים וסלעים שאין גבוהים עשרה טפחים שלא יהיו נמדדים עמה תלמוד לומר שדהו (פי׳ שאין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות דלאו דוקא שדהו אלא אפילו סלע שאינו גבוה כו׳ (ערכין כה׳) מנין שאם אמר הריני נותן שנה בשנה שאין שומעין לו תלמוד לומר וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות משמע שצריך שיהיו כל הכסף של השנים הנותרות ביחד. מנין שאין מקדישין לפני היובל פחות משתי שנים ולא גואל לאחר היובל פחות משנה תלמוד לומר וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות (פי׳ דמתיבת וחשב שמעינן שאין גואלין פחות משנה דכיון דצריך לחשוב ונגרע בודאי ה"א לומר דיחשוב חדשים הא אמרינן לקמן שאין הקדש מחשב חדשים ע"כ שנה הוא מחשב. ומשנים הנותרות משמע דצריך שיוותרו ב׳ שנים דמיעוט שנים שתים) מנין שאין ההקדש מחשב חדשים (פי׳ כגון שיש ג׳ שנים ומחצה עד היובל שאין צריך לשלם לו רק בעד ג׳ שנים ואין מחשבין חדשים) ת"ל וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות ונגרע. שנים הוא מחשב ואינו מחשב חדשים (דלכאורה תיבת השנים מיותר דהל"ל למכתב על פי הנותרות וסבר דתיבת השנים קאי על ונגרע שאינו גורע אלא מה שיצאו מהשנים ולא מהחדשים). ומנין שאם רצה ההקדש לחשב חדשים שמחשב (פי׳ דהיינו שרוצה לגאול שנה ואני לפני היובל ואם אתי לחשב החדשים

החדשים שילאו ממנו מותר לגאול שהרי יש שם שתי שנים ומנין שאין אתה חושב אותה לב' שנים עד שיהיו שני שנים שלימות ת"ל וחשב לו כו' ע"פ השנים הנותרות (דמינה שמעינן שצריך שישתיירו ב' שנים שלמות לפני היובל ואין גואל פחות מב' שנים והתם כתיב שנים דמשמע שצריך שיהיו שנים שלמות והשתא מתיבת שנים דרשינן ב' דרשות דהיינו שצריך שיהיו שני שנים עד היובל שלמים ואין חושב למה שילאו אלא השנים ולא החדשים משום דסבר פי' הפסוק הוא כך והשב על פי השנים הנותרות ונגרע פי' אם יש שנים נותרות עד היובל דהיינו ב' שנים שלמות אז נגרע מערכך אל אותן השנים שילאו כו' אבל אם לא נשאר שתי שנים אז אין נגרע כלל עד שיתן כמו מיובל ליובל דהיינו כל החמשים כסף) : עד שנת היובל. שלא יכנס בה כלום (פי' שאינו חושב שנת היובל לחמשים שקל כסף שנותן לזרע חומר שעורים) : ונגרע מערכך. אף מן ההקדש (פי' דה"א שאינו גורע אלא אותן השנים שהקדים אחר היובל אבל מה שהיה ביד הקדש אינו גורע לכן אתי לאשמועינן דגורע. ומערכך דייק דהיינו אפילו מה שהיה בשעת ההקדש יגרע אם לא גאל תיכף) שאם אכלה ההקדש שנה או שתים לפני היובל או לא אכלה אלא שהיתה לפניו מנכה סלע ופונדיון בכל שנה ושנה : (יט) ואם גאל יגאל. לרבות את האשה ואת היורש : את השדה. מה תלמוד לומר שיכול אין לי אלא המקדיש בית כור היינו חומר שעורים הקדיש לתך וחצי לתך בית סאה בית קב מנין תלמוד לומר השדה מ"מ : ויסף חמשית כו' וקם לו. אם נתן הכסף קם לו : (כ) ואם לא יגאל כו' ואם מכר כו'. עיין רמ"י ז"ל : לאיש אחר. ולא לבן (פי' דאם מכר את השדה לבנו חוזרת אצלו ביובל) או אינו אלא לאחר ולא לאח כשהוא אומר לאיש לרבות את האח ומה ראית לרבות את הבן ולהוציא את האח. אחר שריבה הכתוב ומיעט. מרבה אני את הבן שהוא קם תחת אביו ליעדה ולעבד עברי ומוציא אני את האח שאינו קם תחת אביו ליעדה ולעבד עברי : לא יגאל. יכול לא יקחנה מיד הגזבר ותהיה לפניו כשדה מקנה (פי' שאסור לקנות אותה כלל אפילו להיות לו כשדה מקנה שילא ביובל נמי אסור לקנות כפשטא דלישנא לא יגאל דהיינו שלא יקנה אותה) תלמוד לומר לא יגאל עוד לכמות שהיא אינה נגאלת אבל לוקחה מיד הגזבר ותהיה לפניו כשדה מקנה (פי' עוד לכמות שהיתה דתיבת עוד מוסף עוד על מה שהיה לפניו דהיינו להיות לו שדה אחוזה כו') : (כא) והיה השדה בצאתו. שהשדה קרוי לשון זכר : קדש. נאמר כאן קדש ונאמר להלן גבי בתים וגבי שדה מקנה קדש מה קדש האמור להלן בפדיון (פי' דהתם אינו יוצא לכהנים אלא לבעלים או לאחר הגואל אותו ובודאי אינו יוצא אלא בפדיון דכתיב ואם המקדיש יגאל וגו') אף קדש האמור כאן שיוצא לכהן אינו יוצא אלא בפדיון דהיינו שפדאו אחר תחלה או שיתנו מעותיו דר"י דר"י סבר דכהנים נכנסין כדכתיב והיה השדה בצאתו וכו' ובלא פדיון א"א דכתיב קדש אלא שאם לא מכר הגזבר שכהנים נכנסין לתופה ונותנין דמיה והיא חלוטה להם כ"א ור"ש אומרים לא נכנסין ולא נותנין דמיה אלא נקראת שדה רטושין עד היובל השני. הגיע היובל השני ולא נגאלה. נקראת רטושי רטושים עד היובל השלישי לעולם אין הכהנים נכנסין לתוכה עד שיגאלנה אחר תחלה (דסברי פי' הפסוק כפשטא בצאתו דהיינו שיגאלנה אחר תחלה אז יהיה לכהנים ביובל אבל כל זמן שלא נגאל אינו לכהנים) : לכהנים תהיה אחוזתו. מה תלמוד לומר שיכול שדה שהיא יוצאה לכהנים דהיינו שדה אחוזה שהיא ראויה לצאת לכהנים אם יגאלנה אחר וגאלה א' מן הכהנים והרי היא תחת ידו שלא יאמר הואיל והוא תחת ידי הרי היא שלי תלמוד לומר לכהן תהיה אחוזתו שדה אחוזתו של כהן שלו ואין זו שלו אלא יוצאה ומתחלקת לכל אחיו הכהנים : כשדה החרם. (ערכין כט') מה למדנו משדה החרם אלא בא ללמד ונמצא למד כהן שהקדיש שדה חרמו שלא יאמר גם כן הואיל והיא יוצאה לכהנים והרי היא תחת ידי כו' : לכהן. (שם כח:) יכול לכל כהן שירצה נאמר כאן לכהן ונאמר בגזל הגר לכהן מה להלן לכהן שבאותו משמר שנאמר מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו אף כאן כו' ומה כאן שאם גאלה א' מן הכהנים שיוצאת מתחת ידו ומתחלקת לכל אחיו הכהנים אף בגזל הגר שאם היה הגוזל הכהן שלא יאמר הואיל כו' (שם) : כשדה החרם לכהן. מלמד שסתם חרמים לכהנים ריב"ב אומר סתם חרמים לבד"ה שנאמר כל חרם קדש קדשים לה' אם כן מה תלמוד לומר לכהן שלא יאמר הואיל וכו'. נאמר כאן לכהן לכל הכהנים שבאותו משמר ונאמר להלן כל חרם בישראל לך יהיה הא כיצד החרים שדותיו נותן לכהנים שבמשמר ומטלטלין נותן לכל כהן שירצה : והיה השדה בצאתו ביובל כשדה החרם. (ערכין כט') שאין שדה חרמים נוהג בזמן שאין היובל נוהג. ואין שדה אחוזה כו' שנאמר ויצא ביובל ושב לאחוזתו מנין שאין בתי ערי חומה נוהגים אלא בזמן שהיובל נוהג תלמוד לומר לא יצא ביובל. ומנין שאין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג תלמוד לומר עד שנת היובל יעבד עמך ומנין שאין גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג נאמר בעבד עברי כי טוב לו עמך ונאמר בגר תושב בטוב כו'. ומה תלמוד לומר אשר לא משדה אחוזתו. שיכול הלוקח שדה מאביו ומת אביו ואחר כך הקדישה תהא לפניו כשדה מקנה תלמוד לומר ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו שדה שאינה שדה אחוזה יצאת זו שהיא שדה אחוזה דר"מ. ר"י ור"ש אומר הלוקח שדה מאביו והקדישה ואחר כך מת אביו יכול שתהא לפניו כשדה מקנה ת"ל ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחוזתו שדה שאינה ראויה להיות שדה אחוזה יצאה זו שהיא ראויה להיות שדה אחוזה (נמצא אפי' הקדישה קודם מיתת אביו אפ"ה הוי כשדה אחוזה כיון שבשעת הקדש היתה ראויה להיות שדה אחוזה אבל כל זמן שלא מת אינה נקראת שדה אחוזה) שדה מקנה אינה יוצאת לכהנים ביובל שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו : (כג) וחשב לו הכהן את מכסת. אין מכסת אלא דמים מלמד שהוא נותן את שויו אם רוצה לפדותו אמר ר' אליעזר נאמר כאן וחשב ונאמר להלן וחשב מה וחשב האמור להלן נותן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף. אף וחשב האמור כאן בזרע חומר שעורים חמשים שקל כסף (פי' ר"א פליג וסבר דאפי' בשדה מקנה נמי נותן לפי זרע חומר שעורים) : מכסת הערכך (ערכין יד:) מקום שדה מקנה לערכין מה

ערכין אין מוסיפין חומש אף שדה מקנה אין מוסיף חומש : ונתן את הערכך ביום ההוא. שלא ישהה אפי' מרגלית לקלים ואין לה אלא מקומה ושעתה (פי' אם הוא עני ואמר ערכי עלי דהדין הוא שנותן כל אשר יש לו ויש לו מרגלית דאם יוליך למקום אחר שיש שם עשיר גדול וישהה אפשר שיהיה כל הקרן ויותר עוד אפילו הכי לא משהינן ומוכרין אותה בדמים שהיא שוה עכשיו : (כד) בשנת היובל ישוב השדה. מה תלמוד לומר. (הכל הוא בערכין י"ד א' וב') לפי שנאמר זרע אין לי אלא זרע. שדה גפנים ושדה אילנות מנין ת"ל שדה מ"מ למדנו שפודה אילנות בשווין כדלקמן וחוזר ופודה את הקרקע בנ' שקל. א"כ מה ת"ל זרע פרט לשהקדים שדה טרשין שפודה בשויה ופרט למקדים אילנות שפודה גם כן בשווין שנאמר זרע ולא אילנות יכול שדה טרשין אינה יוצאה לכהנים ביובל תלמוד לומר שדה מ"מ. יכול אפילו אילנות יוצאין לכהנים ביובל תלמוד לומר והיה השדה ולא אילנות : לאשר קנהו מאתו. יכול לגזבר הנקנה מאתו ת"ל לאשר לו אחוזת הארץ. יאמר לאשר לו אחוזת הארץ מה ת"ל לאשר קנהו מאתו. אי יאמר כן הייתי אומר שדה שיצאה לכהנים ביובל (דהיינו שהיתה שדה אחוזה והקדישה וגאלה אחר) שיוצאה לכהנים ביובל וא"כ מכר הכהן והקדישה הלוקח יכול כשתחזור ביובל תחזור לבעלים הראשונים ת"ל לאשר קנהו מאתו (פי' הכהנים) : (כה) וכל ערכך יהיה בשקל. אין בערכין פחות מסלע (פי' שאם אין לו סלע לא יצא ידי נדרו ואם העשיר חייב לשלם) : בשקל הקדש. מה ת"ל לפי שנאמר ופדה יכול בעבדים ובשטרות ובקרקעות תלמוד לומר בשקל הקדש אין לי אלא סלעים של קודש מנין לרבות דבר המיטלטל תלמוד לומר ופדה לרבות דבר המיטלטל אם כן למה נאמר בשקל הקדש פרט לעבדים ולשטרות ולקרקעות : עשרים גרה יהיה השקל. מנין שאם רצה להוסיף מוסיף (פי' שאם רצה להגדיל הסלע דהיינו שיהא כ"ה גרה ירבה וחייבין ליתן סלע כזו כיון שנתגדל הסלע) תלמוד לומר יהיה. יכול אם רצה לפחות יפחות (פי' שאם רצה להקטין הסלע) יכול שיפדה בפחות תלמוד לומר הוא (פי' דוקא הוא ולא פחות ממנו) : אך בכור כו'. אלו נאמר בכור לא יקדים הייתי אומר (ר"ל בכור אדם לא יקדים ועיין בק"א) בכור לא יקדים תלמוד לומר אותו אותו אי אתה מקדיש אבל אתה מקדיש בכור אדם. ועדיין אני אומר הוא לא יקדים אבל יקדישוהו אחרים תלמוד לומר בבהמה בבהמה עסקתי. יכול לא יקדישנו מן הבטן תלמוד לומר אשר יבכר לה' לא יקדים משיתבכר אי אתה מקדישו אבל אתה מקדישו מן הבטן מכאן אמרו מערימין על הבכור (פי' שמקדישים אותו מן הבטן שחל עליו קדושה קודם שיהא בכור (תמורה כה') יכול אף ולדי כל הקדשים כן ת"ל אך. ר' ישמעאל אומר (ערכין כט') כתוב א' אומר לא יקדים וכתוב א' אומר תקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדש עילוי. ד"א ר' ישמעאל אומר מנין שלא יקדים אדם הבכור תלמוד לומר בכור לא יקדים איש אתו יכול לא יקדישנו הקדש עילוי (פי' דהיינו לבדק הבית שצריך ליתן כדי דמיו אם היה ההקדש נדר ואם היה נדבה צריך ליתן כדי הנאה שיש לו ממה שהקדיש ואם הקדיש בכור יכול שאין צריך ליתן אף זה) ת"ל כל זכר תקדיש משמע אפי' בכור. ומה ראית להביאו להקדש עילוי ולהוציאו מהקדש מזבח. אחר שריבה הכתוב ומיעט מפני מה אני מביאו להקדש עילוי שהוא חל על הכל ומוציאו מהקדש מזבח שאינו חל על הכל. אין לי אלא בכור מנין לכל הקדשים שאין ממשים אותם מקדושה לקדושה ת"ל בבהמה לא יקדים איש אתו. יכול לא יקדישנו הקדש עילוי ת"ל בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש. מה ראית להביאו להקדש עילוי ולהוציאו מהקדש מזבח אחר שריבה הכתוב ומיעט מפני מה אני מביאו להקדש עילוי שהוא חל על הכל ומוציאו מהקדש מזבח שאינו חל על הכל : אם שור אם שה לה' הוא. הוא קרב ואין תמורתו קריבה (ור"ל אם המיר הכהן את הבכור אבל אם המירו הבעלים חל ההקדש על התמורה וכ"ה ברמב"ם פ"א מה' תמורה הלכה ע') : (כז) ואם בבהמה הטמאה. בבהמה טמאה ממש : ופדה בערכך. לפי שנאמר בשקל הקדש יכול אין לי אלא סלעים של קדש מנין לרבות כל המטלטלין תלמוד לומר ופדה לרבות כל דבר המיטלטל א"כ למה נאמר בשקל הקדש להוציא עבדים ושטרות וקרקעות ד"א בשקל הקדש שצריך לשום בכסף. כיצד אמר טלית זו תחת חמור זה יצא לחולין החמור וצריך לעשות דמים (פי' אם לא שוה הטלית כמו החמור צריך להוסיף עליו עד כדי שויו אבל אינו מעכב לצאת לחולין) : ויסף חמישתו עליו. שיהא הוא וחומשו חמשה : ואם לא יגאל. בבעלים : ונמכר בערכך. לכל אדם : (כח) אך כל חרם אשר יחרם. יכול יחרים כל אשר לו תלמוד לומר מכל אשר לו ולא כל אשר לו (כל המימרא הינו בת"כ רק בערכין כח') יכול יחרים מין א' כלו תלמוד לומר מאדם ולא כל אדם. אין לי אלא אדם שאי אפשר לו בלא עבודה בהמה מנין תלמוד לומר מבהמה ולא כל בהמה אין לי אלא אלו שדה מנין ת"ל משדה אחוזתו ולא כל שדה אחוזתו. מטלטלין מנין תלמוד לומר מכל אשר לו. יכול אם החרים אדם את כלם יהיו מוחרמים תלמוד לומר אך. אמר ר"א ב"ע ומה אם לגבוה אין אדם רשאי להחרים את כל נכסיו על אחת כמה וכמה שיהא אדם חייב להיות חס על נכסיו. יכול יחרים אדם בנו ובתו ושפחתו העברים תלמוד לומר בהמה מה בהמה יש לו רשות למוכרה אף כל שיש לו רשות למוכרה יצא עבד עברי שאין לו רשות למכרו והלא בתו שיש לו רשות למוכרה יכול יחרימנה ת"ל בהמה מה בהמה שיש לו רשות למוכרה לעולם אף אדם שיש לו רשות למוכרו לעולם יצא בתו שאין לו רשות למוכרה אלא כשהיא קטנה : ומשדה אחוזתו. ולא שדה מקנה (פי' דשדה מקנה אין יכול להחרים) : מכל אשר לו משדה אחוזתו. (ערכין שם) מה שדה אחוזה אין לוים וכהנים מחרימין שנא' כי אחוזת עולם הוא להם אף מטלטלין אין כהנים ולוים מחרימין דברי ר' יהודה שנאמר אך. ר"ש אומר הכהנים אין מחרימין שהחרמים שלהם הלוים מחרימים שאין החרמים שלהם. אמר רבי נראים דברי ר' יהודה בקרקעות שאף הלוים אין מחרימים שדה אחוזה שנאמר כי אחוזת עולם הוא להם ודברי ר' שמעון במטלטלין דלא שייך הכא אחוזת עולם וגבי כהנים אמרינן שהחרמים שלהם מה שאין כן גבי לוים : לא ימכר. לגזבר : ולא יגאל. לבעלים מה יעשה לו כשדה החרם לכהן תהיה אחוזתו. או יכול אפי' פירש לה' ת"ל כל חרם קדש קדשים הוא לה' (אלמא דיש חרם שהוא לה'

וסי"ב

והיינו כשפירש אבל הכא ודאי איירי בחרמי כהן דכתיב לא ימכר ולא יגאל ש׳ שאין לפדות עד שיבא ליד כהן וזה לא שייך אלא בחרמי כהן) ר׳ יהודה ב״ב אומר מניין שסתם חרמים לבד״ה ת״ל כל חרם קדש קדשים הוא לה׳ או יכול אף על פי שפירש לכהן ת״ל הוא. מניין שמחרים אדם את קדשיו ת״ל כל חרם קדש. מניין שמחרים אדם את קדשי קדשיו ת״ל כל חרם קדש קדשים (ערכין כט׳) ד״א חרמי כהנים כל שבבית הבעלים הם כהקדש לכל דבריהם שנא׳ כל חרם ק״ק. ניתן לכהן הם כחולין לכל דבריהם שנא׳ כל חרם לך יהיה: (כט) כל חרם אשר יחרם מן האדם. עין רש״י ז״ל אין לי אלא חייבי מיתות חמורות חייבי מיתות קלות מניין ת״ל כל חרם לא יפדה יכול אפילו שלא נגמר דינו תלמוד לומר אשר יחרם מן האדם ולא כל האדם להוציא את שלא נגמר דינו. רבי חנינא בן עקביא אומר נערך מפני שדמיו קצובים. אבל לא נודר מפני שאין דמיו קצובים. ר׳ יוסי אומר נודר ומעריך ומקדיש ואם הזיק חייב בתשלומין אם כן מה תלמוד לומר כל חרם (כתובות לז:) לפי שמצינו למומתין בידי שמים שנותנין ממון ומתכפר להם יכול אף בידי אדם כן ת״ל חרם כו׳ אין לי אלא מיתות חמורות קלות מנין ת״ל כל חרם כו׳ (ופשטא דקרא דכל חרם היינו אם החרימו ישראל עיר א׳ כמו שהחרימו יריחו יהיה כל שללה קדש דהיינו שפודין אותן כמו כל קדשי בדק הבית אבל הנפשות שבתוכה אין להם פדייה): (ל) וכל מעשר הארץ. יכול בשני מעשרות הכתוב מדבר ת״ל הוא הוא האמור כאן הוא האמור להלן דבר החסר להלן אמר הכתוב כאן דהיינו שצריך להוסיף חומש: מזרע הארץ. לרבות שום ושחלים וגרגיר. או יכול שאני מרבה זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גינה ת״ל מזרע הארץ ולא כל זרע הארץ: מפרי העץ. לרבות כל פירות אילן יכול שאני מרבה אף חרובי שקמה וצלמונה וחרובי גרידה ת״ל מפרי העץ ולא כל פרי העץ (וכ״ה בתוספות ר״ה יב׳ בשם ירושלמי וע״ש) מנין לרבות ירקות ת״ל וכל מעשר הארץ: קדש. (קידושין נד:) נאמר כאן קדש ונאמר בכרם רבעי קודש מה כאן יש לו חומש ויש לו ביעור אף להלן יש לו חומש ויש לו ביעור: (לא) גאל יגאל. לרבות את האשה. ואם גאל יגאל. לרבות את היורש: איש. פרט לקטן. או יכול שאני מרבה בן ט׳ שנים ויום א׳ ת״ל ואם גאל יגאל (לשון מרבה ר״ל שיהא גם בן ט׳ שנה ויום א׳ בכלל מיעוט איש ת״ל ואם גאל וכו׳). לקח ירש ניתן לו במתנה מנין ת״ל ואם גאל יגאל: ממעשרו. ולא כל מעשר פרט למעשר שנכנס לירושלים ויצא. ופרט לפחות משוה פרוטה (פי׳ אפי׳ אם החומש יעלה לפחות מש״פ א״ל פדיון וכרב אסי בב״מ נג:): חמישתו יסף עליו. שיהא הוא וחומשו חמשה: עליו. (שם נד׳) שחומשו כמוהו. מנין שאין מעשרין מן הבקר על הצאן ולא מן הצאן על הבקר תלמוד לומר: (לב) וכל מעשר בקר וצאן. יכול לא יעשר מן הכבשים על העזים ודין הוא מה החדש והישן שאין כלאים זה בזה אינם מעשרים מזה על זה כבשים ועזים שהם כלאים זה בזה אינו דין שלא יעשרו מזה על זה ת״ל וצאן כל צאן אחד. מעתה ק״ו לחדש וישן שיתעשרו מזה על זה ומה אם הכבשים ועזים שהם כלאים זה בזה מעשרים מזה על זה החדש והישן שאינם כלאים זה בזה אינו דין שיעשרו מזה על זה ת״ל עשר תעשר בשתי מעשרות הכתוב מדבר א׳ מעשר בהמה וא׳ מעשר דגן וכתיב שנה שנה שאין מעשרין משנה לחברתה (פי׳ בשתי המעשרות): כל אשר יעבר תחת השבט. פרט לטריפה שאינה עוברת אין לי אלא בזמן שמנאן בשבט לא מנאן בשבט או שמנאן רבוצים או עומדים מנין ת״ל העשירי. אין לי אלא בזמן שקרא שמו עשירי. מנין אע״פ שלא קרא שמו עשירי ת״ל העשירי יהיה קדש מ״מ. יכול אפילו היה לו מאה ונטל עשרה או עשרה ונטל א׳ ת״ל העשירי ואין זה מעשר רבי יוסי בר׳ יהודה אומר מעשר. קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי מנין ששלשתן מקודשין ת״ל וכל מעשר כו׳ העשירי יהיה קדש (פי׳ כ״מ שיהיה עשירי אפילו לא נקרא שמו וכ״מ שנקרא שמו אפילו לא יהיה עשירי יהיה קודש) או יכול שאני מרבה את השמיני ואת הי״ב אמרת לא הואיל והוא מקודש וטעותו מתקדש מה הוא מקדש את הסמוך לו (דהייגו הוא עצמו) אף טעותו אינו מתקדש אלא הסמוך לו היינו התשיעי והאחד עשר. נמצאת אתה אומר קרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שלשתן מקודשין. התשיעי נאכל במומו העשירי מעשר והאחד עשר קרב שלמים ועושה תמורה דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר וכי יש תמורה עושה תמורה אמרו משום רבי מאיר אלו היה תמורה לא היה קרב (פי׳ ואם כן בודאי לא משום תמורה קדשה) קרא לתשיעי עשירי ולעשירי אחד עשר ולאחד עשר עשירי רבי אומר אינו מקודש ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר מקודש שהיה ר׳ אומר זה הכלל כל שלא נעקר שם העשירי ממנו לפניו מקודש ולאחריו אינו מקודש (פי׳ וה״נ לא נעקר שם העשירי ממנו שהרי נזכר עליו שם העשירי כשאמר אחד עשר): (לג) לא יבקר בין טוב לרע וכו׳. מתוך שנאמר לא יבקר בין טוב לרע יכול יקריב בעל מום ת״ל יעבור (בכורות יד:) נאמר כאן העברה ונאמר להלן בבכור העברה מה בכור אין בעל מום קרב אף כאן אין בעל מום קרב. אי מה בכור זכרים ולא נקיבות אף כאן זכרים ולא נקיבות תלמוד לומר כל אשר יעבר לרבות זכרים ונקיבות. ומה בכור מועלין בכולו אף מעשר מועלין בכולו אף בחלבה (שם נז): תחת. נאמר כאן תחת ונאמר להלן תחת אמו מה כאן פרט לטריפה אף להלן פרט לטריפה. ומה להלן פרט לכלאים נדמה ויוצא דופן ומחוסר זמן ויתום אף כאן פרט לכלאים נדמה ויוצא דופן ומחוסר זמן ויתום. יכול שאני מוציא אף הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד וכו׳ ת״ל כי משחתם בהם מום בם כל שמום פוסל דבר ערוה וע״ג פוסל וכל וכו׳: השבט. מצוה למנותם בשבט: לא יבקר. מתוך שנאמר וכל מבחר נדריכם עיין רש״י ז״ל: ולא ימירנו. הא אם המיר סופג את הארבעים: המר ימירנו. לרבות את האשה. ואם המר ימירנו. לרבות את היורש: והיה הוא ותמורתו יהיה קדש לא יגאל. בבכור הוא אומר לא תפדה אבל נמכר הוא תם חי ובעל מום חי ושחוט אבל לא תם שחוט. נאמר כאן לא יגאל ונאמר להלן לא ימכר ולא יגאל מה להלן מכירה עמו אף כאן מכירה עמו שאינו נמכר לא חי ולא שחוט לא תם ולא בעל מום דילפינן גאולה גאולה מחרמים והתם כתיב ולא ימכר. ומנין שמעשר בהמה בעמוד ועשר קאי ת״ל יהיה קודש מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר ר׳ יוסי הגלילי אומר נאמר כאן אשר יעבור ונאמר להלן בעמוד מה להלן גבי בכור והעברת ועשה אף כאן בעמוד ועשה ר״ע אומר עשר תעשר בשני מעשרות הכתוב מדבר א׳ מעשר בהמה וא׳ מעשר דגן וכתיב תעשר מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר: (לד) אלה המצות אשר צוה ה׳ את משה אל בני ישראל בהר סיני. ר׳ אומר אלה המצות מלמד שמעשר בהמה בעמוד ועשר: אלה המצות. אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: אשר צוה ה׳ את משה. כדאי השליח למשלחו: את משה אל בני ישראל. כדאי מי שנשתלח אצלן לשלוח וכדאי השליח למי שנשתלח: אל בני ישראל. זכות ישראל גרמה: בהר סיני. שכולן נאמרו למשה מסיני:

ואלה דברי תלמיד הגאון ז״ל ה״ה המאה״ג מו״ה א״ש פייבוש ז״ל בהביאו פעם ראשון ספר אדרת אליהו על מזבח הדפוס בק״ק דובראוונא.

אודה לה׳ כי טוב על אשר הקרה לפני חיבור יקר של אדונינו מורנו ורבינו הגאון החסיד האמיתי קדוש יאמר לו המפורסם בכל קצוי ארץ ואיים רחוקים מו״ה אליהו ז״ל מווילנא והוא היה רב פעלים מקבצאל וגו׳ והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור וגו׳. וכמאמר רז״ל (ברכות י״ח ע״ב) [וע״ש בתוספות דקאי על ספר ויקרא שהוא תורת כהנים]. ומודעה רבא לאורייתא. כד הוינא טליא טעמתי מעט דבש ונפת מתוק לחכי מנשיקות פיו של הגאון ז״ל. וראיתי כי כל תשוקתו וכל עמלו היה לילך בעקבי הצאן. דרך התנאים ואמוראים למצוא כל דבר הלכה בתורת ה׳ כהררים התלוים בשערה. או מפורש או שום שכל. בשינוי המלות ובחסרות ויתרות. למען ימצא כל איש יקר רוח ותבונה דבר דבור על אפניו בחמשה חומשי תורה וכמבואר (תענית ט׳ ע״א) מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא, ובזה היגיעה כי רבה היא זכה הגאון ז״ל לדברים הרבה המבוארים (באבות פרק ו׳), והן הן הדברים שפירש הגאון ז״ל בספר ויקרא. איזן וחיקר ותיקן כל היסוד מספרא דבי רב הנקרא ת״כ, ועי״ה סלת מנופה בי״ג נפה. לעשות קיצור ת״כ ולהפך הברייתות והדרשות כפי רוחב שכלו. וכל איש חכם לב אשר נתן ה׳ חכמה ותבונה בלבו. יבין וישכיל רוחב שכלו ודעתו של הגאון ז״ל, לכלול כל הדינים והדרשות בדברים אחדים ויראתי לגשת אל הקודש לעשות משמרת למשמרת לפרש דבריו ולגלות מצפוניו כפי קט שכלי. פן ואולי לא אכוון דעתו והיה לי למכשול עון ח״ו. אך זאת עשיתי לתקן כל מכשול מטעות המעתיק, ולהבדיל בין פסוקי החומש ובין דברי הגאון ז״ל, ולעשות מראה מקומות בדברי הגאון בכל התנ״ך ובכל הש״ס. ונקוט סימנא כל היכא דאיתא שני חצאי לבנה או חצאי מרובע, הוא הדבר אשר מצאתי אחר היגיעה וחיפוש מהיפוש מה שלא נזכר כלל בכתבי הקודש של הגאון ז״ל. וזה תועלת גדול למי שחפץ בתורת ה׳ ובמצותיו:

פי המדבר לכבוד התורה ולומדיה.

א״ש פייבוש בא״א מ״ו הרב מוהר״ר שלמה זלמן זצלה״ה בעל המחבר פירוש מנורת שלמה. ומנחת כליל.

הגה״ה בשם רב אחד

באדרת אליהו בפרשת אמור ק׳ כ״ב פ׳ כ״ב כתב המגיה הראשון על יבלת „הוא ט״ס כו׳" ולא דק כי כן הגרסא הנכונה ע״פ גירסת התוספות בבכורות ד׳ מ׳ ע״ב ועיין בכ״מ ולח״מ ברמב״ם פ״ב מה׳ א״מ ה״ב. וסיים הלח״מ שגי׳ התוס׳ היא המחוורת, ולכן צדקו דברי הגאון ז״ל:

פרשת ויקרא

רש"י **לכל** דברות שבכל אמירות ולכל צווים קדמה קריאה וכו'. בפ"ק דיומא נחלקו רבי יוסי הגלילי ור"ע ר"י הגלילי סבר דמה שנאמר וישכון כבוד ה' על הר סיני זה המעשה היה אחר עשרת הדברות שהוא תחלה למ' יום ור"ע סבר וישכון כבוד וכו' מר"ח ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה ביום הז' ומשה וכל ישראל עומדים ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה. ופריך לר"ע והכתיב קול ט קול אליו משה שמע וכל ישראל לא שמעו ופירש"י לו היה יכול לומר ואמר אליו ללמדך שט לבדו היה נמשך הקול באהל מועד משהוקם המשכן ונדבר עמו מעל הכפרת ומשני הא בסיני הא באהל מועד ואיבעית אימא הא והא באהל מועד ולא קשיא הא בקריאה והא בדיבור. וכתב רבינו רצה לומר היכא דכתיב קריאה כמו ויקרא אל משה ביום השביעי כל ישראל שמעו ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה אבל היכא דכתיב דיבור בלא קריאה כי התם לא שמעו בו כל ישראל. ולכאורה להאי תירוצא דלא מפליג בין אוהל מועד לסיני הוא סותר לזה למה שהביא רש"י בחומש מת"כ דלכל הדיבורים וכו' היה קריאה מקודם. ויש לייש[ב] דודאי לכל דבור היה קריאה כמו שפירש"י מת"כ מ"מ היכא דכתיב קריאה במפורש שמעינן מיניה דכל ישראל שמעו בו והיכא דלא כתיב קריאה במפורש היינו משום דלא שמעו בני ישראל:

רש"י **מטפל** בהבאתו כו'. ופי' יקריבנו כאלו אמר יביאנו אל פתח אהל מועד דאל"כ יקריבנו אל פתח וכו' למה לי לכתוב זכר תמים יקריב אותו לרצונו וכו' שהרי כבר נאמר פ' שלמה באחרי מות באיסור שחיטת חוץ. ואת"כ ק"ל א"כ מהו יקריב בשלמא בלא האי פירושא י"ל דהראשון כמשמעו שלא ישחטנו חוץ לעזרה והשני ללמד שמטפל בהבאתו אבל השתא דכבר למדנו הטיפול מהו יקריב כו' ודוק. מתנות עני:

רש"י **ולא** כל העוף וכו'. אמר המלקט הרא"ם ז"ל הקשה בזה ואמר וא"ת מנ"ל לרז"ל לומר שעוף בעל מום כל זמן שלא נחסר ממנו אבר כשר אי משום דכתיב תמות וזכרות בבהמה ולא בעוף סמיכה והפשט וניתוח נמי דכתיבי בבקר ולא בצאן נימא הכי סמיכה וכו' בצאן ואין סמיכה וכו' בבקר ואין צפון בבקר וכי תימא וי"ו מן הצאן מוסיף לענין ראשון וילמד עליון מתחתון ותחתון מעליון ה"נ נימא וי"ו דואם מן העוף מוסיף לענין ראשון וילמד תחתון מן עליון מה צאן זכר תמים אף עוף זכר תמים. יש לומר א"כ לשתוק קרא מזכר תמים דבן צאן וילמוד בן צאן מבן בקר מה בן בקר זכר תמים אף בן צאן זכר תמים והדר יליף עוף מצאן מה צאן זכר תמים אף עוף זכר תמים השתא דכתיב זכר תמים בבקר וגם בצאן למדנו דדוקא בבקר ובצאן איכא תמות וזכרות אבל לא בעוף וכו' עכ"ל. ודברי פה קדוש אינם מובנים לי בהאי שינויא שאמר א"כ לישתוק קרא מזכר תמים דבן צאן וכו' בתמים יכול לומר כך אבל זכר דצאן הוצרך ללמוד ממנו זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס כמו שפירש"י לעיל כשהוא אומר זכר למטה וכו' ואם נאמר דכל זה נקיבה וטומטום ואנדרוגינוס אימעוט מזכר דבקר ואף אם לא כתביה רחמנא זכר דצאן הוה ממעטינן כל זה מזכר דבקר והא דפירש"י ז"ל אזכר דצאן זכר ולא טומטום ואנדרוגינוס לאו דוקא ולא איכתביה זכר דצאן אלא ללמד דוקא בבקר וצאן איכא זכרות ולאו בעוף כדנקט הרא"ם ז"ל שרה הקושיא מה שכבר נתחבטו בו קמאי לפירש"י ז"ל דנקט כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל וכו' ומקשים והשתא לפירושו תמים למטה למה לי ומדברי הרא"ם שהוכחנו דזה לאו דוקא אין מקום לקושייתם דאיצטריך תמים למטה בצאן למעט תמות בעוף כמו זכרות מזכר וק"ל:

רש"י **עם** כנפיו ואין צריך למרוט וכו'. הרמב"ן ז"ל טען ואמר שא"כ בכנפיו על הנוצה קאי לא יזכיר הכתוב מאיזה מקום ישסע אותו אם מלפניו או מגבו אבל פירושו ושסע אותו במקום כנפיו ואין כנפיו נוצה אבל הוא בכלל כנפים שכתוב כל צפור כל כנף יפרוש כנפיו לתימן וכן בכנף מעילו והנוצה הוא השער אשר על גוף העוף כענין שכתוב הנשר הגדול גדול הכנפים ארך האבר מלוא הנוצה וכן שנינו הכנפים והנוצה טמאות ומצטרפות ואמר פרט לחרטום ולצפרנים לכנפים ולנוצה ע"כ. וביפה תואר השיב על דבריו ואמר וטענתו הראשונה איני מכיר כי מה צורך שיזכיר הכתוב מאיזה מקום ישסע דסתמא משמע כדרך השסועה והיינו מגבו כגון וישסעהו כשסע הגדי כי לא פירש מאיזה מקום וא"ת שגם דרך השסיעה מלפניו אף אני אומר שמסיעת העולה כשירה בין מגבו בין מלפניו כי לא מצינו בשום מקום שהצריכו חז"ל שתהיה השסיעה בגבו. ואל הטענה הב' אני אומר כי גם רש"י אין כוונתו לומר שהנוצה לבדה תקרא נוצה דא"כ שפי' בכנפיו בכלל כנפים הנזכר בכל התורה אלא ר"ל שפס כנפיו לא נאמר על העצם והבשר והעור לבד אלא מפני חבור הנוצה שעליו ג"כ אבל בזולת הנוצה שעליו לא היה נקרא כנף אלא יד או שם אחר והיינו דכתיב בצל כנפיך ובצל כנפים סוככים בכנפיהם בשתים יכסה פניו וכאלו רבות וידוע שעיקר הצל והכיסוי הוא ע"י הנוצה שעליו שאילו היה ממורט צלו וכסותו היה מעט וכן כנף רננים נעלסה עינינו מצד יופי הנוצה ומכיון דכתיב והקטיר אותו בתר בכנפיו משמע שיקטירם כמות שהן בלא מריטה. ולפי זה לא יחלוק המדרש עם ת"כ שדרשו בכנפיו להכשיר העור כמ"ש הרא"ם. דכיון דכנפים נאמר על עצמות האבר עם נוצתו ילפינן שפיר שמקטיר העור והנוצה והשתא אפילו תימא דבכנפיו מזכיר מקום השסוע שהוא מבין כנפיו ניחא דלעולם כנפיו על האבר המיוחד נאמר ומ"מ ילפינן שמקטירו מדכתיב עליה והקטיר עכ"ל:

רש"י **אין** סולת אלא מן החטים שנאמר סולת חטים ואין מנחה פחותה מעשרון וכו'. אמר המלקט ואיכא למידק כאן בפירוש רש"י ז"ל חדא דפי' שלא על סדר הקרא דמנחה כתיב קודם לסולת ותו הא דנקט הפחות יותר מהיתרון ולמה לא נקט ואין מנחה יותר מעשרון. ושמעתי הולעת רש"י ז"ל עד"ז דודאי זה א"א לומר ואין מנחה יותר מעשרון דהא מצינו מנחת העומר שהיה משני עשרונים כמו שנא' בפרשת אמור ומנחתו שני עשרונים אך אל הקשה דעדיין לא מצינו מנחה יותר מעשרון והא דנא' בעומר ומנחתו שני עשרונים סלת וכו' היינו עשרון א' לעומר גופיה דעומר גופיה נ"כ נקרא מנחת עומר ועשרון א' למנחתו. וא"כ הדרא קושיא לדוכתה דלמה נקט רש"י הפחות יותר מן היתרון וכדי לתקן זה הקדים רש"י לפרש אין סולת אלא חטים וא"כ ע"כ ה"א לומר דעשרון א' משני עשרונים הללו מה שנאמר בעומר ומנחתו שני עשרונים וכו' קאי על העומר גופיה דהא העומר אינו בא אלא מן השעורים וע"כ צ"ל דקאי על מנחתו ושפיר מצינו לפעמים שמנחה באה יותר מעשרון כמו מנחת העומר שהיא באה משני עשרונים ולכך שפיר יש למנקט הפחות שאין מנחה פחותה מעשרון אבל יותר מצינו במנחת העומר וק"ל:

רש"י **מאותן** אימורין וכו'. ובשחיטת קדשים מצריכי ללמוד הימנו וכו' הי לך לשון הרא"ם ז"ל בתוספת וגרעון בכוונת רש"י ז"ל פי' משום דבעי לאגמורי פר העלם דבר של ציבור על שעירי ע"ג ויותרת וב' הכליות מדאיתקש להדדי לענין הקטרת אימורין כדאמרינן בזבחים פרק ב"ש ובפר העלם דבר לא כתיבי ביה יותרת וכליות אלא מהיקשא דפר כהן משיח כדלקמן ואין למדין למד מן הלמד הוצרך לכתוב כאשר יורם בפר כהן משיח אע"ג דלא צריך לגופיה לומר אם אינו ענין לגופיה תנהו ענין לפר העלם דבר דה"ל כאלו הוא כתב בפר העלם של ציבור ולמדנו מזה שאם לא היה כתוב בו בפירוש לא היו יכולין שעירי ע"ג ללמוד מפר העלם דבר משום דדבר הלמד בהיקש אין חוזר וכו'. ואף ע"ג דלעיל אמריק ההשאת להביא ע"ג ויותרת וכליות וא"כ שעירי ע"ג מפר כהן משיח גמירי דכתיבי ביה אימורין וכליות בהדיא ואין כאן למד מן הלמד היינו אליבא דתנא דת"כ דדריש כאשר יורם להיקש פר כהן משיח לשור זבח השלמים לענין לשמו ושמביא שלום בעולם אבל בתלמודא דלמד שעירי ע"ג מפר העלם של ציבור דריש קרא דכאשר יורם לענין שאין למדין למד מן הלמד ע"כ:

רש"י **לשון** אשרי הדור וכו'. ואיכא למידק למה לא תלה האושר בנשיא ותלה בדור דלא כתיבא ולא רמיזא בקרא. ואמרתי לכוין זה עם מה שפירש"י לעיל לאשמת העם מה שנאמר בכהן המשיח. ופשוטו לפי אגדה כשכהן גדול חוטא אשמת העם היא שהם תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל עליהם עכ"ל. ולכן פירש"י ז"ל כאן אשרי הדור כו' שהוא להיפך מאשמת העם. ולא נח דעתי בזה לדמות הנשיא לכהן דהתם שפיר נאמר לאשמת העם משום דבכפרה תליא מלתא וכפרה ותפלה מצינו שפיר בכהן גדול שמכפר ומתפלל על העם מה שלא מצינו זה בנשיא. וראיתי בבאר שבע דהרגיש בזה ובשני דרכים כתב לייש[ב] זה הא' כמו שכתבנו ועוד תי' לפי שאין שייך לתלות האושר בנשיא עצמו לומר אשרי הנשיא שהוא מביא קרבן על שגגתו משום דכתיב גם בלא דעת נפש לא טוב ולכן אין האושר מצד עצמו אלא מצד מה שימשוך לדור המונהגים ממנו שילמדו ק"ו ממנו להרגיש על החטא לשוב בתשובה עכ"ל:

פרשת צו

אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה. בפ"ק דיומא כתב רבינו שיש בדהדיוט דמצוה היה להביא מן ההדיוט ומפני שאש של משה הוא מורכב מיסודות אחרים ולכך אין בו ממש ונכבה ע"י יסודות אחרים כגון אש שלנו שהמים מכבים אותו משא"כ אש של מעלה הוא אש היסודי כו' וק"ל ועיין מה שכתבתי לעיל סוף פרשת וארא:

רש"י **אם** על דבר הודאה כו'. אמר המלקט ואיכא למידק בזה מהא דאמרו בפ' הרואה אמר ר"י אמר רב ארבעה צריכין להודות ואלו הן יורדי הים והולכי מדבריות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורין כו' ומייתי ראיה לכל א' מקראי דתהלים וכתבו בתוס' שם ובתהלים לא קחשיב זה הסדר אלא חשיב הולכי מדבר ראשון והבוש בבית האסורין וחולה שנתרפא ויורדי הים לבסוף וי"ל דקרא נקט סדר המסוכנין יותר תחלה וגמ' נקט המצויין תחלה עכ"ל וא"כ קשה על רש"י ז"ל בכאן דנקט לא סדרא דקרא ולא סדרא דגמ' דחשיב לחולה קודם חבוש ורש"י נקט לחבוש קודם החולה. ובהבטה ראשונה אמרתי לכוין כוונת רש"י בזה לדעת הראב"ד שהוא מחולק עם הרמב"ם דרמב"ם ס"ל אפילו בחולה שאין בו סכנה כגון חש בעיניו או חש בראשו צריך להודות ולברך ולהראב"ד אינו מברך רק בחולה שיש בו סכנה כגון שנפל למטה כמו שהביא הטור א"ח פלוגתתם סימן רי"ט ומסברא י"ל דחולה בעלמא כגון חש בעיניו הוא מצוי יותר מחבוש והבוש שכיח יותר מחולה שיש בו סכנה כגון שנפל למטה בודאי זה אינו שכיח כל כך ורש"י נקט סדר המצויין תחילה לכך נקט לחבוש מעיקרא שהוא מצוי יותר מחולה שיש בו סכנה ולהודות בזה שאינו מברך אלא דוקא חולה שנפל למטה ויש בו סכנה כדעת הראב"ד אבל אלו דברים נסתרים מעצמם דא"כ תלמודא דחשיב לחולה מעיקרא וכדעת תוס' דנקט מצויין תחלה וקאמר ד' צריכין לאודות הוה מוכח דאפילו חולה שאין בו סכנה צריך לברך כדעת הרמב"ם. והאמת יורה דרכו דדעת רש"י בזה מה שנקט חולה לבסוף משום דקרא ויזבחו זבחי תודה וגו' כתיב גבי חולה כמ"ש אוילים מדרך וגו' כל אוכל וגו' ויגיעו עד שערי מות וגו' ישלח דברו וירפאם וגו' יודו לה' חסדו וגו' ויזבחו זבחי תודה וגו' משא"כ באידך רק דמיניה ילפינן. וא"ת כיון דקרבן תודה הוא בכולן למה נקט רק בחולה כבר האריך בזה רבינו בח"א ומתחלה נלאיתי להביא דבריו מפני האריכות שבו רק מפני שבפ' זו נקבע שבת הגדול ובימים האלו נזכרים ימי הגאולה ע"כ ראיתי להביא דבריו שמדברים מענינא דיומא וז"ל הקושיות שהתחי' בזה המזמור לומר אשר גאלם מיד צר וגו' וחשיב מדבר ותולה ויורדי הים דלא שייך בהו מיד

צר

גר אלא דה"ל למימר אשר גאלם מצרה ועוד כיון דקרבן תודה הוא בכולם למה לא חשבו רק בחולה ומה ענין ד' אלו צרות וכל שינוי הענינים אין להאריך בהם הוא שמבואר כי ד' סבות הכוללי' והם המונעים לאדם מהשיג אל שלמותו ותכליתו הא' שאין לו במה להתפרנס וצריך לרדוף אחר פרנסתו הב' שיש עליו יד אחר הצורר לו וא"א לו לעבוד ה' עבודה שלמה מפניו הג' מי שבטבע חולה ואינו מלעסוק בתורה ומצותיה הד' ריבוי עושר וטרדה המבטלו מתורה ומצות ולפי שד' מעיקים וצרות האלו הם תולאים שבישראל בגלות כמפורש בתוכחות ע"כ כשישראל נגאלו מגלות ומד' מעיקים אלו אמרו בב"ר שע"כ נאמרו ד' כוסות בחלום שר המשקים דעש"ז תקנו ד' כוסות של פסח בגאולת מצרים שע"כ נאמר בו ד' לשונות של גאולה וגאלתי והוצאתי והצלתי ולקחתי לפי שנגאלו מד' צרות אלו וע"ש זה אמרו שם שהקב"ה מביא ד' כוסות של תרעלה על מצרים ומשקה לישראל ד' כוסות של ישועה כמפורש באורך שם דהיינו ע"ש ישועה מד' צרות ומעיקים המתהוים בגלות והוא ענין שמספר בו ד' הצריכים להודות שהם בעצמם מצירים הכוללים ומונעים האדם מהשיג שלמותו שמכולם ניצולו בגאולתן והתחיל ואמר הודו לה' כ"ט כו' ע"פ מה שאמרו פ"ק דמגילה בגאת לפני ההלון אומרים הודו לה' כל"ת ולא אומרים כ"ט לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים ע"כ אמר שישראל בגאולתן אומרים כי טוב לא על מפלתן של רשעים לעתיד אלא ע"ש גאולי ה' שנגאלו מיד צר מכל ד' מעיקים וצרות שהיה עליהם בגלות ביד צר ואמר מארצות קבצם ממזרח וממערב ומצפון ומים היינו משאר ד' גליות כמפורש בב"ר וז"ש ממזרח הוא מלכות מדי שהוא במזרחו של א"י מצפון הוא מלכות בבל שהוא בצפונו של א"י ממערב ומים הוא מלכות יון ומלכות אדום שהם במערבו של א"י ולכך נקט מערב ב' פעמים ולא נקט כלל רוח דרום שאין באותו רוח מד' גליות אבל התחיל בגאולת מצרים שהיא גאולה ראשונה והיא בדרומה של ארץ ישראל שאז נגאלו ג"כ מד' המעיקים המונעים השלימות והיו ראוים לקבל התורה וז"ש בגאולת מצרים עד שלא באו לא"י שהיא עיקר גאולתן שהיה להם מניעה מצד פרנסה תעו במדבר בישימון דרך שאין שם דרך כלל ועיר מושב לא מצאו שעקמו וסבבו כמה ארצות עד שהגיעו לעיר מושב בא"י ואמר שהיו במדבר רעבים גם צמאים וגו' כמ"ש ב' פעמים תאוו במים וב"פ במן ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם וגו' היינו שנתן להם המן והשלו והבאר ועל שתעו במדבר וידריכם דרך ישרה וגו' היינו שנכנסו לא"י וע"ז יודו לה' חסדו וגו' שלא היה מדרך החיוב לפי חטאם במדבר אבל מצד חסדו הוא וע"ז תקנו בכל הולכי מדבר לברך ברוך גומל חסדים טובים לחייבים ואמר ונפלאותיו לבני אדם דלגבי הקב"ה מלתא זוטרתי היא כדאמר ומי יכלא לשיים כוליה שבחא דמרא אבל יספר נפלאותיו שהם לבני אדם ואמר כי השביע וגו' היינו שמלא אותם כל טוב בא"י כמ"ש בתים מלאים כל טוב והוא כוס ראשון ואמר יושבי חושך וגו' הוא מניעה מצרת יד בבל כמו שהיו משועבדים במצרים שהיו שם בחושך ע"י עבודת פרך וצלמות השלכת בנים ליאור ואסירי עני וברזל כמ"ש ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים וגו' כי המרו אמרי אל וגו' שהיו בהם רבים חוטאים גם פסל מיכה ויכנע בעמל וגו' היא עבודת פרך שעמלו בו וע"י כשלו ואין עוזר דגם מועטים משה הוצרך לברוח מפני פרעה אך ויזעקו אל ה' וגו' כמ"ש ויזעקו ותעל שועתם וגו' דאמר שע"ז יודו חסדו כמ"ש לעיל ואמר מהו הפלא כי שבר דלתות וגו' כמ"ש שמעולם לא היה עבד יכול לברוח ממצרים והוא כוס ב' ואמר אוילים מדרך פשעם וגו' היא הצרה שמחמת חולי והיה להם בגלות מצרים כמו שהבטיח להם בגאולתן כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' שבא מחמת העון וע"פ מ"ש פשע הוא המרד שאין היסורין ממרקין אלא המיתה ממרקת במרד כדאמרינן פי"ה אבל העון הוא המזיד היסורין ממרקין וז"ש שזה האויל שנכנס בו רוח שטות כשהלך בדרך פשעם ולא חשב לו כמרד אלא כעון דיסורין ממרקין דהיינו מעונותיהם יתענו ביסורין ואמר דאף בחליו דכל אוכל תתעב נפשו ולא יכול לאכול מכל מקום נחשב לו לתענית ויסורין שממרקין העון והמזיד ואמר ויגיעו עד שערי מות ר"ל דגבי רשעים גמורים אמרינן אפילו בפתחו של גיהנם אינם חוזרין אבל זה כשהגיע עד שערי מות ופתח גיהנם מתחרטין ויזעקו אל ה' וכו' כמ"ש במסכת ר"ה דזעקה מועלת אפילו לאחר גזר דין שהגיעו לשערי מות ואמר ישלח דברו וירפאם וגו' דרפואת ב"ו צריך תחבושת וסממנין ושאר פעולות אבל רפואתו ית' ב"ה בדבור בעלמא שמשלח ואמר יודו לה' וגו' כדלעיל ואמר יזבחו זבחי תודה וגו' דלולא שנתכפר מעוניו ביסורין היה ראוי להביא קרבן אשם או חטאת לכפרה אבל כיון שכבר נתכפר בחליו על ידי יסורין אין צריך לו להביא רק קרבן תודה ומינה גם לאחרים שזכר שניצולו מהצרה שמביאין תודה ע"ש יודו לה' חסדו וגו' והוא כוס ג' ואמר יורדי הים באניות וגו' היא הטרדה הבאה מבהל לעושר כיורדי הים באניות כו' כמ"ש במסכת עירובין ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים ואמר המה ראו מעשה ה' כו' כמו שראו במצרים בקריעת ים סוף כן יורדי הים באניות רואים מעשה ה' שהם צבא השמים כמ"ש כי אראה שמיך כו' ירח וכוכבים וגו' ונפלאותיו במצולה דהיינו למטה מתחת לארץ ואמר שזה בא על ידי רוח סערה שתרומם גליו ויעלו שמים וגו' כמפורש בפ' הספינה רומא דגלא ש' פרסה כו' ודלינן עד דחזינן כוכב זוטא וכו' ושוב ירדו תהומות ומתוך ראיה זו חשב לידע מה למעלה מה למטה אבל נפשם ברעה תתמוגג וגו' וכל חכמתם בזה תתבלע דא"א לידע מה למעלה ומה למטה כמפורש בפ' אין דורשין ואמר ויצעקו אל ה' וגו' שע"כ אמרו בקדושין הספנים רובן חסידים ואמר יקם סערה כו' כי הסערה גופיה שאמר שמרומם גליו הרי הוא מקום לעשות דממה של הרוח סערה שיחשו גליהם שאמר וע"ד שאמרו בדבר שמוחץ הוא רופא ואמר יודו לה' חסדו וגו' כדלעיל והוא כוס ד' ועל זאת הכונה שינה התלמוד סדרן של הד' צריכין להודות מסדר הכתוב שהם מדבר וחבוש וחולה וים והתלמוד סדרן ים ומדבר חולה וחבוש ושינה הלשון בים ומדבר אמר בלשון הוה יורדי הים והולכי מדבריות ובחולה ובחבוש אמר בלשון עבר ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש וכו' לרמוז בזה הכונה שאמרנו בסוד ד' כוסות כמ"ש ע"פ ב"ר שנגאלו בגאולת מצרים מכל ד' המעיקים ומתחיל מיורדי הים שע"י שירדו לים ונצולו בקריעת י"ס שם נתעשרו מביזת הים וע"ז יודו לה' חסדו וגו' היא השירה שאמרו בים וע"ז נתקן כוס של קידוש זכר ליציאת מצרים שהוא קריעת י"ס המורה על חידוש העולם ושני לו הולכי מדבריות שבמדבר היה להם עינוי עד שזכו לכמה טובות כגון שליו ומן ובאר ע"ז נתקן כוס שני שקודם הסעודה וע"ז יודו לה' וגו' והיא שירת הבאר והג' חולה שזכו ביציאת מצרים בנתינת התורה שנתרפאו כל החולים מחולי שהיה להם כבר בצאתם ממצרים וע"ז נתקן כוס ג' שאחר הסעודה הפך שאמר בחולה כל אוכל וגו' והדר מי שהיה חבוש כו' שלא באו ישראל לידי חירות גמור עד אחר שכבשו א"י שניטל יד בבל לגמרי מעלינו וע"ז נתקן כוס רביעי ודוק:

פרשת שמיני

רש"י **רבי** אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה וכו' בפ' הדר ר"א אומר וכו' מאי דרוש ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח אמרו אף על פי שאש יורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. וכתב רבינו יש לדקדק כיון דכן מפורש בהאי קרא ונתנו בני אהרן אש וכו' מאי שייך ביה שהורו הלכה בפני משה. וליכא דמאי דרוש נמי קשה כיון שמפורש הוא בתורה וכבר שמעו מפי משה כמה פעמים כמפורש בפרק כיצד מעברין לפי סדר משנתן מפי משה. וי"ל דאפשר לפרש הקרא שיתנו אש על המזבח לאו משל הדיוט אלא שיבעירו אותו מן אש הרבוצה על המזבח שהוא אש מן השמים כמפורש ביומא והם דרשו מהאי ונתנו בני אהרן אש וכו' מן הדיוט ממש מבין הכירים כמפורש בת"כ והיינו אש זרה דכתיב בקרא. והא דכתיב אשר לא צוה אותם שעשו כן בלי ציווי משה ואף על פי שהורו כראוי כפירש"י בפ' הוציאו לו. ומה שכתב הרא"ם אך קשה דמהכא משמע שמחמת שהורו נענשו ואין הדבר כן שהרי משעה שהציצו בשכינה כו' ועוד שכבר נאמר למשה וכו' ונקדש בכבודי ודרשו בו בזבחים בפ' פרת חטאת אל תקרי בכבודי וכו' כמו שכותב אותו רש"י להלן. ועוד י"ל מההיא דפרק ד' מיתות דאמרו נדב ואביהוא אימתי ימותו שני זקנים הללו וכו' א"ל הקב"ה נראה מי קובר את מי כו' משמע דמזה נענשו יש לומר דמההיא דפרת חטאת ל"ק דאיכא למימר שמפני שהיה גלוי וידוע לפניו קודם עשיית המשכן שעתידים מיודעיו של מקום לחטוא ויענשו בעונש מיתה ויתקדש הבית על ידם רמז אותו למשה במאמר ונקדש בכבודי והיינו דמסיים בה דאמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אל תקרי מתקדשיך אלא ממקודשיך בשעה שהקב"ה עושה דין במקודשיו מתירא ומתעלה ומתקלס אם כך לאלו כ"ש ברשעים ובקצת נוסחאות שכתוב בהן אמר לו משה לאהרן אהרן אחי לא מתו בניך אלא כדי להתקדש כבודו של מקום. י"ל דהכי קאמר לא מתו בניך ביום הזה שהראה שכינה בישראל אלא כדי להתקדש ע"י כבודו של מקום אבל אלמלא שנתקדש כבודו על ידי מיתתן לא היה ממית אותן עכשיו מפני שהחטא שעשו ביום הזה לא היה כדי להמית ואף על פי שכבר נתחייבו מיתה משעה שהציצו בשכינה היה ממתין כמו שהמתין אותם עד עכשיו. וככה יתפרש ג"כ ההיא דפרק הדר דאמר ר"א לא מתו וכו' שר"ל לא מתו בניו של אהרן ביום זה שהיה שמחה לישראל אלא על שהורו ביום זה הוראה לפני רבם אבל לולא זה היה ממתין את מיתתן ביום אחר כמו שהמתין החטא של הצצה וכו' ע"ש שהאריך. והוא דחוק דלדבריו ה"ל למימר לא מתו בניך ביום הזה וכו' אבל הנראה דלא שייך קידוש המקום וכבודו אלו מתו בלא חטא דחלילה דעביד דינא בלא דינא אבל כבודו של מקום ליפרע מצדיקים בעה"ז על מיעוט עבירות שבידן ובו יתעלה ויתקדש ומתיירא שמו של הקב"ה דאם בצדיקים כך ברשעים עאכ"ו וה"ק לא מתו בחטא זה אלא דעם סביביו נשערה מאד ובהם מתקדש ומתיירא שמו אם בצדיקים כך וכו'. והוא שאמר ליה משה הייתי סבור כי או בך שאני ואתה יותר מקורבים אבל כשראה מיתתן אמר שהם נכבדים יותר ועליהם רמז לומר ונקדש בכבודי במכובדי ליפרע מהם על עבירות קלות למר כדאית ליה בשתויי יין שלא הוזהרו עדיין על כך. וכמה תנאי איכא בת"כ באיזו חטא מתו ואפשר דלא פליגי אסוגיא זו דאיכא למימר הא והא גרמא דהיכא מאן דאמר התם נמי דבשביל ארבעה דברים מתו בני אהרן וכו' ע"ש. וסוגיא דהדר הכי מתפרשת דודאי עונש המיתה היה מטעמים אחרים כהנך דלעיל אלא דה"ק הכא לא מתו בני אהרן במיתת אש של מעלה אלא משום שהורו הלכה בפני רבן בדבר הנוגע באש של מעלה דהיינו אע"פ שאש יורדת וכו' וק"ל:

אמר המלקט ראיתי בספר שואל ששקשה ג"כ קושיא זו מה שהקשה רבינו כיון דכן מפורש בתורה מאי שייך ביה שהורו הלכה וכו' וכבר שמעו מפי משה וכו' והוסיף עוד להקשות מאחר שאש מן השמים לא היתה אלא על המזבח העולה והקטרת הוא במזבח הפנימי שהוא מזבח הקטורת או לפני ולפנים שהיה מקטיר כה"ג ביום הכפורים. והתם ליכא אש מן השמים וליכא למימר שהיו מכניסים שם אש מן השמים שעל מזבח העולה שהרי לא היה אלא גחלת אחד וכמ"ש בפ"ק דיומא שהיתה רובצת כארי. ואף על גב דהתם באש שירד בימי שלמה מיירי פשיטא דה"ה זו שירדה בימי משה. והתוס' כתבו בפ' הדר וז"ל לכאורה משמע שהקטרת שהקטירו על מזבח החיצון היה והוראת שעה היתה כדאשכחן בקטורת של נשיאים כדאמרינן בשילהי התכלת דאי על מזבח הפנימי הקטירו מי שייכא אותה דרשה לשם הא לא היה יורד אש על מזבח הפנימי לשם קטורת דהא קיי"ל בפ' אמר להם הממונה דמערכה שניה שעל מזבח החיצון לקטורת. מיהו בת"כ משמע שלבית קדשי קדשים נכנסו להקטיר ושם נשרפו וצ"ע עכ"ל. וי"ל לפי מ"ש התוספות שהקטורת היה על מזבח החיצון שהוראה היתה שכמו שלענין העולה והחלבים

והחלבים מצוה להביא מן ההדיוט ה"נ לענין הקטרה ולא מימא דקטורת דהשיב מפאר הקטרות לא יהיה אלא ע"י אש מן השמים דכיון דאש מן ההדיוט משום חביבותא כאשר אפרש בסמוך ל"ש חלבים ול"ש קטורת. ולפי מ"ש ז"ל שלבית קדשי קדשים נכנסו יש לומר דהוה ליה לאסוקי אדעתייהו שמא גם על הקטורת תרד אש מן השמים כמו שירדה על מזבח החיצון ולא היו צריכין להביא אש מן ההדיוט. ואף על פי כן י"ל דבפנים דקדוש טפי אין להכניס אש מן ההדיוט מכל מקום מכיון דמשום חביבותא הוא כאשר אפרש בסמוך אין חילוק ולכן הכניסו אש מן ההדיוט דממה נפשך היה צריכה. וה"ט מכיון דאש מן השמים ירד מה צורך לשל הדיוט וי"ל שה' חפץ בשל ישראל טפי כמו שאיתא בב"ר למלך שהיה לו אוהב א"ל המלך תדע שאלך אני סועד וכו' והכוונה שמעשה האדם לפי שהוא בעל בחירה חשוב לפניו מכל מעשה שמים וארץ שפועלים בטבע. ושמעתי כי כשתפול אש מן השמים ברעש ורעם כמו שיקרה לפעמים ביום שגשם אם יאחז בהיזה דבר לא יוכלו לכבותו אלא אם כן יביאו מהאש הנמצא אצלנו ויניחו אצלו. ואם אמת הדבר הזה יש לומר שכדי שירא שאש היורדת מן השמים על המזבח אינו ממין האש היורדת ביום הגשם שהיא טבעי מבקיעת הענן כנודע רק אש השגחיי מחודש ומשולה מזה לכן מצוה להביא מן ההדיוט להניח אצלו כדי שיראו שעכ"ז לא יכבה אש של מעלה עד כאן לשונו ומדבריו מה שכתב לעיל דליכא למימר שהיו מכניסין לפנים אש מן השמים מעל מזבח העולה משום דלא היה אלא גחלת א' נסתר כל הבנין מה שבנה הרי"ף ז"ל בסוגיא דשמעתין דפ' הדר בענין זה ע"ש:

רש"י **קבל** שכר וכו' ומה שכר קבל על שתיקתו שנתייחד עמו הדיבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין וכתב הרא"ם שאף על פי שמיעטו הכתוב מכל הדבורים שנשתתף בהן עם משה כדתניא בת"כ י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן וכנגדן נאמרו י"ג מיעוטין ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן בכאן מפני שכר שתיקתו זכה ושמע הדבור מפי השם אף על גב שעד עתה לא זכה לשמוע הדבור מפי השם אלא מפי משה. אבל מלשון שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו דקאמר לא משתמע הכי אלא המובן מזה הוא שעד עתה היה משתתף בדיבור עם משה ולא נתייחד עמו הדיבור בשום מקום כמו שנתייחד עם משה לבדו וכאן מפני שכר שתיקתו זכה ונתייחד עמו לבדו וזה סותר הברייתא של ת"כ. ושמא יש לומר תרתי קמ"ל שזכה ושמע הדיבור מפי השם מה שלא זכה עד עתה וגם שנאמרה לו לבדו ולא נשתתף עם משה עד שיראה שמפני זכותו של משה זכה ושמע מפי השם ומפני שאמר שנאמרה לו לבדו מובן ממנו גם כן ששמע הדבור מפי השם כי אי אפשר באופן אחר למדנו מזה תרתי ששמע הדבור מפי השם ושמע אותו לבדו עד כאן לשונו. ורבינו טען ואמר ואין צורך ובחנם דחק לומר דתרתי קאמר דיש לכוין פירש"י ז"ל כדברי התוספות דפ' פרת חטאת דגרסינן שם כיון שידע אהרן שבניו ידועי מקום הן שתק וקבל שכר שנאמר וידום אהרן וכו'. ובתוס' שם בד"ה וקבל שכר וכו' תניא בת"כ שבשכר זה נתיחד אצלו הדיבור דכתיב בפ' יין ושכר וכו' וידבר ה' אל אהרן ולא כתיב אל משה. ותימה דבספרי דרש בפ' קרח דכתיב וידבר אל אהרן שומע אני שהדבור אל אהרן תלמוד לומר כאשר דבר ה' ביד משה לו בפ' מחתות השרופים הא למדנו שהדבור למשה שיאמר לאהרן. ושמא זה קורא נתייחד הא דכתיב אל אהרן ולא שיאמרו לבני ישראל עד כאן לשונו. ומזה יש ליישב פירוש רש"י בחומש מה שכר קבל על שתיקתו שנתייחד עמו הדיבור שנאמר לו מפי משה לבדו ולא שיאמר לבני ישראל וק"ל:

רש"י **בכתנתם** של מתים מלמד וכו' אלא נשמתן כמין שני חוטין וכו' ורבינו בחידושי הלכות טען ואמר דלכאורה מסוגיא דשמעתין דפ' ד"מ לא משמע הכי דנחלקו שם רבותינו ז"ל חד יליף שריפה מעדת קרח שריפת נשמה וגוף קיים וחד יליף מבני אהרן. ופריך מאן דיליף מבני אהרן מנא לן דגוף קיים בבני אהרן ומשני דכתיב וימותו לפני ה' כעין מיתה ואידך ההיא שריפה ממש הוא ומאי דכתיב וימותו דאתחיל בהו מגואי כעין מיתה דתניא אבא יוסי בן דוסתאי אומר שני חוטין של אש יצאו וכו' ופירש רש"י ז"ל דמבפנים התחילה שריפתו והלכה ושרפה עצמות ובשר לכך לא יליף מבני אהרן. הא קמן דמסוגיא זו משמע דהא דכמין ב' חוטין כו' היינו אליבא דמ"ד שריפה ממש הוי אף הגוף. אבל למ"ד נשמתן נשרפת וגוף קיים לא אצטריך לן כמין ב' חוטין. ורש"י ז"ל בכאן לא פי' כן שכתב אלא נשמתן כמין ב' חוטים וכו' ויש ליישב עד כאן לשונו. אמר המלקט ולולא פה קדוש דברי רבינו בכוונת רש"י ז"ל כמו שהבין הייתי אומר דרש"י ז"ל פי' כאן כהאי מ"ד דס"ל דשריפה ממש הואי דלכאורה איכא למידק ולהקשות דבריו אהדדי דמתחלה פי' אותם ולא בגדיהם משמע מדבריו דנשרף כל מידי דלאו בגדיהם ואפילו גופם ולבסוף מסיק אלא נשמתן וכו' דמשמע מדיוקא הא גופא היה קיים. ומהכרח קושיא זו נראה לפרש דרש"י ז"ל פי' כאידך מ"ד דשריפה ממש הואי והכי פירושו מלמד שלא נשרפו בגדיהם אבל גופם נשרף רק דלא תימא דאתחיל בהו המיתה מברא' כשתם שריפה לכך מסיק אלא נשמתן כמין שני חוטין וכו' ר"ל אלא דהמיתה היה בדרך זה דאתחיל בהו מגואי וכמו שנקט תלמודא לאידך מ"ד דשריפה ממש הואי לתקן מלת וימותו ותו לא מידי ודוק:

רש"י **מבאן** שצרתן וכו' והקשה בעל מתנות עני בשם מהרא"י מנ"ל זה דילמא משום דהמתים עצמן היו ת"ח לפיכך היה מוטל עליהם לבכות ולהתאבל ותירץ דאי כתיב ואחיכם ה"א משום דמתים עצמן היו ת"ח היה מוטל עליהם לבכות ולהספיד אבל מדכתיב ואחיכם בית ישראל משמע שצער שלהן היה מוטל על הכל עכ"ל. אמר המלקט ואני אפרש הטעם אשר לא נספדו ונבכו מגד עצמם עם מה שכתב בעל הטורים לעיל בפ' היי שרה ולבכותה הכ"ף קטנה שלא בכה אלא מעט לפי שמכרה דין לשמים על אברהם וע"כ שתקה היא כמו שנרמז מיתת עצמה ומאבד עצמו לדעת וכל המאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו ע"כ והנה גם נדב ואביהוא בהעאם מתו כמו שפירש"י לעיל למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה והם בעצמם גרמו מיתתם והוי כמו שאבדו עצמם לדעת ע"כ לא היו ראוין להספד ולבכיה אם לא מצד אהרן שהיה מצער את עצמו עליהם וק"ל:

רש"י **בבהמה** תיבה יתירה היא לדרשא להתיר השליל וכו' והקשה רבינו מהא דפרק בהמה המקשה דשנינו הותך מעובר שבמעיה מותר באכילה ופריך בגמרא מנא לן דכתיב וכל בהמה מפרסת פרסה וכו' בהמה בבהמה לרבות את הולד ופירש"י בהמה בבהמה שדיא בהמה דליפא אבהמה דסיפא דרוש הכי בהמה הנמצאת בבהמה תאכלו ולפי זה יש לתמוה מה שפירש רש"י בכאן בבהמה תיבה יתירא וכו' וזה אינו לפי סוגיא זו דמייתי קרא דרשא ולא קרא דשמיני דכתיבא רק פעם א' בבהמה ואינו מיותר הוא. ואפשר לקיים פירושו לפי המסקנא דסוגיא זו דפריך אהאי שינויא אלא מעתה הואיל ושליל קרוי בהמה ימירו בו ופירש רש"י אם הביא בהמת חולין אצל בהמת קדשים מעוברת ואמר הרי זו תמורת עובר של זו תהא תמורה דהא גבי בהמה כתיב ואם המר ימיר בהמה בבהמה וכ"ת ה"נ אלמה תנן אין ממירין כו'. אלא אמר קרא וכל בהמה לרבות את הולד ופירש רש"י לאו מבהמה נפקא אלא מכל נפקא והכי דריש כל מפרסת פרסה בבהמה תאכלו כלומר כל אשר נמצא בתוכו אכול עכ"ל ולזה ניחא דאכל מפרסת וכו' דכתיב ברישא דקרא סמיך כפירש"י בשמעתין וק"ל:

רש"י **סמוך** לגואלו וכו' אבל אין אנו בקיאין בהם שד' סימני טהרה וכו' אבל יש שראשן ארוך ויש שאין להם זנב וצריך שיהא שמו חגב ובזה אנו יודעין להבדיל וכו' עיין סוגיא דשמעתין דפ' אלו טרפות דף ס"ה וס"ו והא מה שמסיק תלמודא שסוגיא זו במאי קמפלגי תנא דבי רב ותנא דבי ר' ישמעאל בראשו ארוך קמפלגי וכו' ומרבי דדמי ליה משני גדין וכו' ומרבי כל דדמי ליה בחד גד וכו'. כתב רבינו פירוש ב' גדדין היינו חד גד הוא דד' סימנין ובעא נמי גדדא דאין ראשו ארוך ולתנא דבי ר' ישמעאל דקאמר דמרבינן כל דדמי ליה בחד גד היינו דמשלשם מרבינן ראשו ארוך ולא דמי ליה אלא בחד גד דהיינו ד' סימנים וכ"ה בילקוט בהדיא דכן חד גד היינו ד' סימנים ומשום שהם גדדין חשובין ושוים חשיב להו בחד גדדא כמ"ש התוס'. ודע שרש"י בחומש פי' וז"ל ממעל לרגליו סמוך וכו' ולא ידענא להולמו לפום סוגיא דשמעתין דמה צריך להבדיל באין להם זנב דליכא מאן דמפליג בהכי דהא ארבה וסלעם אין להם זנב. והרב המגיד כתב שהרמב"ן נסתפק בכוונת פירש"י בשמעתין כדעת המפרשים דלא בעינן שמו חגב אלא בראשו ארוך ויש לו זנב ולפי זה נראה לקיים גם פירש"י בחומש ולהגיה ויש להם זנב במקום שאין להם וכו' ודוק:

רש"י **יכול** וכו' כגון שתחבה לו חבירו בבית הבליעה וכתב הרא"ם דאלו תהגה הוא בידו בתוך בליעתו הרי הוא טמא משום נושא לטמא בגדים שעליו אף על פי שאין נבלת בהמה מטמאה בגדים בבית הבליעה. וא"ת כי תחבה לו חבירו נמי בתוך בליעתו מאי הוי נהי דאינה מטמאה משום נוגע שהרי לא נגע בה אלא בבית הבליעה מכל מקום יהא טמא משום משא שהרי הוא נושא אותה בבית הבליעה ובית הסתרים מטמאה במשא. כבר הביאו זה בגמרא בפ' יוצא דופן דאיבעיא להו מקום טומאת נבלת עוף טהור שהוא בבית הבליעה של אדם שאין לנבלת עוף טומאה אלא שם בלוע הוי או בית הסתרים הוי למאי נפקא מיניה כגון שתחב לו חבירו כזית נבילה לתוך פיו שאם תחב הוא בעצמו הימי ליה במגע אי אמרת בלוע הוי טומאה בלועה לא מטמא שהרי היא כמו שאינה ואין בה לא מגע ולא משא אלא אי אמרת בית הסתרים הוי כאחל בית הקמטים דטומאה לא בטלה נהי דבמגע לא מיטמא דבית הסתרים לא מטמא במגע במשא מיהא מטמא ונחלקו בה אביי ורבא אביי אמר בלוע הוי ורבא אמר בית הסתרים הוי לאביי גזירת הכתוב הוא בנבלת עוף טהור שתטמא באכילתה אף על פי שתחבה לו חבירו בבית בליעתו שאין שם לא טומאת מגע ולא טומאת משא. ולרבא גזירת הכתוב הוא בנבלת בהמה שלא תטמא באכילתה היכא דתחבה לו חבירו בתוך בליעתו שלא נגע בה אף על פי שהוא נושא אותה בתוך בליעתו עד כאן לשונו ורבינו טען עליו וכדי לבא אל המכוון דבריו אביא הסוגיא דפ' יוצא דופן עם תוספות וממילא רווחא שמעתתא ושמעתו דגרסינן שם איבעיא להו מקום נבלת עוף טהור בלוע הוי או בית הסתרים הוי למאי נפקא מיניה וכו' אביי אמר בלוע הוי ורבא אמר בית הסתרים הוי אמר אביי מנא אמינא לה דתניא יכול תהא נבלת בהמה מטמאה בגדים אבית הבליעה תלמוד לומר נבילה וטריפה לא יאכל לטמאה בה מי שאין לו טומאה אלא אכילתה יצתה זו שטמאה קודם שיאכלנה ותהי בק"ו מנבלת עוף טהור ומה נבלת עוף טהור שאין לה טומאה בחוץ אמר קרא בה וכו' אם כן מה תלמוד לומר והאוכל וכו'. ובתוס' שם בד"ה יצתה זו שמטמאה וכו' ואם תאמר ומאי יתרץ רבא מן הברייתא. ויש לומר דמיירי כגון שבית הבליעה רחב כל כך שלא ישים נבלה שתחב לו חבירו עד כאן לשונו. וכתב רבינו אדבריהם ועיין עוד על דבריהם בפ' בהמה המקשה בתוספות שם. אבל הרא"ם כתב בזה לרבא אף על גב דבית הסתרים הוא ומטמא במשא גזירת הכתוב הוא בנבלת בהמה דלא תטמא באכילתה כו' אף על פי שהוא נושא אותה בתוך בליעתו עכ"ל נעלם ממנו דברי התוספות. גם שמעתין מוכחת דלרבא מטמאה במשא דקאמר למנ"מ כגון שתחב לו חבירו כזית וכו' והאי פליגי אביי אמר בלוע הוא ולא מטמא אפילו במשא ורבא אמר בית הסתרים הוא ומטמא במשא וק"ל:

פרשת תזריע

רש"י **אמר** ר' שמלאי וכו' בב"ר ביפ"ת משום דק"ל אמאי הקדים דיני הב"ח לדיני אדם מתרך דטעמא כשם שיצירתו וכו' ואף על גב דמקמי דיני הב"ח כתיבי דיני הקרבנות והמילואים ופ' היין ושכר דשייכי לאדם לא מקרי תורת אדם אלא מאי דשייך בגופו דהיינו טומאתו וטהרתו כענין הנדה וצרעת ודין מילתו דומיא דתורת הבהמה והעוף והדגים והשרצים דלעיל דהיינו טומאתם וטהרתם שבעצמותם ואם תאמר אמאי בב"ח לא אמר הסדר הזה כי ביצירה קדמו הדגים ועופות בחמישי ובהמה ושרצים בששי והלא הכא נקט לדיני אכילת בהמה והדר דגים והדר עופות והדר נקט דיני טומאתם בנגעם ומשאם והקדים בהמה טמאה והדר שרצים והדר בהמה טהורה והדר אכילת שרצים וי"ל דנקטינהו כדרך אכילתם דאורח ארעא למיכל בהמה והיא טפי מדגים ואורח ארעא למיכל דגים טפי מעופות ושרצים שאין דרך לאכלן לא הזכיר אכילתן אלא לבסוף בהדי דיני שקצים ואמנם בטומאה הקדים טומאת בהמה כמו שהיא קדמה בדיני אכילה ומשום דטומאת שרצים דמיא לטומאת בהמה טמאה שבכל צד שימותו מטמאי להכי לא כתב ברישא רק דיני בהמה טמאה וסמיך ליה טומאת שרצים והדר נקט טומאת בהמה טהורה שאינה מטמאה אלא כשמתה בלא שחיטה וא"ת היה לו לפרש דין מצורע תחלה קודם נדה שהוא נברא תחלה ותירץ באמרי נועם דתדיר ואינו תדיר תדיר קודם רוב נשים יולדות ומעט אנשים מצורעים והר"ן מקולי פירש אחר שהזכיר תורת הטמא והטהור מן המאכלים הזכיר טומאת אדם והתחיל מן הולדות שהלידה תחלה ודוק עכ"ל:

רש"י **לרבות** ילדתו מחוי וכו' וכתב הרא"ם דאם לא כן אשה כי תלד זכר מבעי ליה מאי תזריע כעין שהזריעה דהיינו שנימוק ונעשה כעין זרע וכו' והא דאמר ר' יצחק אמר ר' אמי בשלהי פ' המפלת ומייתי לה בפ' הרואה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר מוי"ו דוילדה הוא דקא מפיק לה דאם לא כן אם זכר תלד מיבעי ליה דומיא דואם נקבה תלד שהוא מורה על הספק ולא וילדה בוי"ו שהוא מורה על הודאי כאלו אמר שכאשר תזריע האשה תחלה בודאי תלד זכר וכו' וא"ת ולמה נכתב וילדה בוי"ו ולא באם דומיא דאם נקבה תלד הבא אחריו אם כדי ללמד אשה מזרעת תחלה יולדת זכר תיפוק ליה מקרא דאלה בני לאה ואת דינה בתו דתני בשלהי המפלת תלה הכתוב הזכרים בנקבות והנקבות בזכרים לומר לך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר וכו' וי"ל וכו' עכ"ל ע"ש שהאריך ורבינו כתב אקושייתו דשמא לאסמכתא בעלמא נקט לה מהאי קרא דהאי קרא אצטריך להא דר"פ יוצא דופן אשה כי תזריע עד שתלד במקום שמזרעת ועוד י"ל דצריכי תרווייהו דאי לאו אשה כי תזריע כו' לא הוה ידעינן מהאי קרא דאלה בני לאה וכו' ואת דינה בתו אלא הזכרים תלוי בנקבות ונקבות בזכרים אבל לא הוה ידעינן אם הוא תלוי בזריעה תחלה או בסוף להכי כתב אשה כי תזריע וכו' דמשמע דתזריע תחלה ואי לאו קרא דאלה בני לאה וכו' ואת דינה בתו לא הוה ידעינן מקרא דאשה כי תזריע אלא כשהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר אבל כשהאיש מזריע תחלה לא יתחייב שתלד נקבה אלא שתלד זכר או נקבה כמו אם יזריעו שניהם בבת אחת דיולדת זכר או נקבה דבהכי מתוקמא הך דפ' הרואה הא דקתני מג' ועד מ' יבקש רחמים שיהיה זכר להכי אצטריך קרא דאלה בני לאה וכו' ואת דינה בתו דמשמע מהאי קרא דדומין הן והשתא הברייתא דפ' המפלת הכי מתפרשת דגרסינן שם אמר ר' יצחק אמר ר' אמי אשה מזרעת תחלה וכו' וסמיך ליה ת"ר בראשונה היו אומרים אשה מזרעת תחלה כו' איש מזריע תחלה וכו' ולא פירשו חכמים הדבר ר"ל היכי מפקא מהאי קרא דאיש מזריע תחלה כו' כמו שאמר ר' אמי דמפקא לשניהם מאשה כי תזריע עד שבא ר' צדוק ופירשו אלה בני לאה וכו' שגם לידת הנקבה תלוי בזריעת הזכר תחלה כדכתיב ואת דינה בתו וכו' דומיא דאלה בני לאה וכו' שתלה הזכרים בזריעת נקבה תחלה והרא"ם כתב בזה בדחוקים ע"ש ואין להאריך ודוק:

רש"י **לרבות** התרומה וכו' וכתב הרא"ם שכן הוא בפרק אלו הן הלוקין ובפרק הערל וכו' שלא לאכול תרומה עד מלאת ימי טהרה שהיא טבולת יום אבוך דמשעה שטבלה לסוף ז' דזכר ושבועים דנקבה עד אור הבאת קרבנותיה ליום מחר נקראת טבולת יום דומיא דכל מחוסרי כפרה הנקראים טבולי יום משעת טבילתן עד הערב שמש דליל הבאת קרבנותיהן למחר ואם תאמר הך דרשא דבכל קודש לא תגע לרבות את האוכל לא אתיא לא כר"ל ולא כר"י דבפרק אלו הן הלוקין נחלקו ר"י ור"ל ר"י דריש לה לטמא הנוגע בתרומה אבל טמא האוכל תרומה מפיק לה מקרא דאיש איש מזרע אהרן וכו' שבפרשת אמור ור"ל דריש לה לטמא האוכל קדשים אבל טמא האוכל תרומה מודה ליה לר"י דמקרא דאיש איש מזרע אהרן נפקא ואם כן הך דרשא דלרבות האוכל את התרומה לא כר"י ולא כר"ל כבר תירצו התוס' דהאי דרשה אתיא אליבא דמאן דמוקי קרא דאיש איש וכו' בזב בעל ג' ראיות ועד אשר יטהר עד דמייתי כפרה ולקדשים אם כן אזהרה לאוכל תרומה לא נפקא אלא מהכא. אבל לבי מגמגם בזה דא"כ הא דבעי תלמודא ותלתא קראי בתרומה למה לי ומצריך להו לא אתי לא אליבא דמאן דמוקי קרא דעד אשר יטהר בזב בעל שלש ראיות ולא למאן דמוקי ליה בבעל שני ראיות דלמאן דמוקי לה בבעל שלש ראיות קראי דאוכל תרומה איכא כי אם תרתי קרא דובא השמש וטהר וקרא דבכל קדש לא תגע ולמאן דמוקי נמי קרא דעד אשר יטהר בבעל שני ראיות קראי דאוכל תרומה אינן כ"א תרתי קרא דעד אשר יטהר וקרא דובא השמש וטהר אבל קרא דבכל קודש לא תגע לר"י הוא אזהרה לטמא הנוגע בתרומה ולר"ל הוא אזהרה לאוכל קדשים אבל אזהרת אוכל תרומה מפקי ליה מקרא דאיש איש מזרע אהרן ועד אפילו למאן דמוקי קרא דעד אשר יטהר בבעל ג' ראיות למה לא ידרשו קרא דבכל קודש לא תגע כדדריש כר"י או כר"ל אי משום דקרא דעד אשר יטהר דריש ליה לזב בעל ג' ראיות ועד אשר יטהר עד דמייתי כפרה ולקדשים ושוב אין להוציא ממנו אזהרה לאוכל תרומה תיפוק ליה מקרא דובא השמש וטהר וכו' עד כאן לשונו הצריך לענינו ורבינו השיב על זה במה שמגמגם הרא"ם וכדי לבא אל המכוון דבריו אביא סוגיא זו עם התוס' ולאהבת הקיצור אציג רק ראשית הדברים ואסיים במלת כו' וממילא רווחא שמעתתא ותשובתו. בריש פ' הערל שנינו הערל וכל הטמאים לא יאכלו בתרומה וכו' ופריך תלמודא מנא הני מילי אמר ר' יוחנן משום ר' ישמעאל אמר קרא איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב וכו' איזהו דבר ששוה בזרעו של אהרן (ופירש רש"י בזכרים ונקבות דאלו קדשי קדשים הניתנים לכהנים אינן נאכלין אלא לזכרי כהונה) הוי אומר זו תרומה וכו' ופריך ומנאי דהאי עד אשר יטהר עד דאיכא הערב שמש (ופירש רש"י ותו לא דאמר לעיל מחוסר כפורים מותר בתרומה) אימא עד דמייתי כפרה ומשני לא ס"ד דתנא דבי ר"י בזב בעל שתי ראיות ובמצורע מוסגר הכתוב מדבר (ופי' רש"י דלאו בני קרבן נינהו) דומיא דטמא נפש מה טמא נפש דלאו בר כפרה הוא הני נמי וכו' ופריך ואימא ה"מ דלאו בר כפרה אבל דבר כפרה עד דמייתי כפרה ותו הא דתנן טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרה אוכל בקדשים מנ"ל אמר רבא אמר רב חסדא תלתא קראי כתיבי לא יאכל מן הקדשים כ"א רחץ בשרו במים הא רחץ טהור וכתיב ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים וכתיב וכפר עליה הכהן הא כיצד כאן למעשר כאן לתרומה כאן לקדשים ופריך ואיפוך אנא וכו' עד ואכתי ה"מ היכא דלאו בר כפרה וכו' (ופירש רש"י ואכתי אימא ה"מ דסגי בהערב שמש לתרומה היכא דלאו בר כפרה הוא דהא אמרת בזב בעל שתי ראיות ובמצורע מוסגר משתעי קרא אבל היכא דבר כפרה לא סגי ליה בהערב שמש ולא אכיל בתרומה עד דמייתי כפרה) ומשני אמר אביי תרי קראי כתיבי ביולדת כתיב עד מלאת ימי טהרה כיון שמלאו ימיה טהרה וכתיב וכפר עליה הכהן וטהרה הא כיצד כאן לתרומה כאן לקדשים וכו' עד מתקיף לה רב שישא בריה דרב אידי ומי מצית אמרת תרומה כתיבא הכא והתניא דבר אל בני ישראל אשה כי תזריע וכו' אין לי אלא בני ישראל גיורת ושפחה וכו' מנין תלמוד לומר אשה ואי ס"ד בתרומה גיורת ושפחה בני מיכל תרומה נינהו אמר רבא ולא והכתיב בכל קודש לא תגע לרבות התרומה אלא קרא מילי מילי קא חשיב ופריך ותלתא קראי בתרומה למה לי (ופירש רש"י בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר ואוקימנא לעיל מיניה בתרומה הכתוב מדבר השוה דבר בזרעו של אהרן ובא השמש וטהר עד מלאת ימי טהרה) ומשני צריכי דאי מעד אשר יטהר לא הוה ידענא במאי כתב רחמנא ובא השמש וטהר ואי כתב ובא השמש הני מילי דלאו בר כפרה אבל דבר כפרה ה"א עד דמייתי כפרה כתב רחמנא עד מלאת ואי כתב רחמנא עד מלאת ה"א אפילו בלא טבילה כתב רחמנא עד אשר יטהר ופריך ולהך תנא דפליג עליה דתנא דבי ר"י דאמר בזב בעל ג' ראיות ובמצורע מוחלט הכתוב מדבר והאי עד אשר יטהר עד דלייתי כפרה תרי קראי בקדשים למה לי צריכי דאי כתב רחמנא ביולדת משום דמרובה טומאתה אבל בזב אימא לא ואי כתב רחמנא בזב דלא הותר מכללו אבל יולדת אימא לא צריכא (ופירש רש"י יולדת הותרה מכללה שרואה דם וטהורה לבעלה אבל זב לא הותר מכללו דכל כמה דלא פסיק טמא הוא) ע"כ לשון הגמרא הצריך לענינו ובתוס' שם בד"ה והכתיב בכל קודש לא תגע וכו' בא"ד אבל קשה דהך דרשא לא אתיא לא כר"ל ולא כר"י דבפרק כל הפסולין דריש ר"ל לא תגע אזהרה לטמא שאכל את הקודש ומדאפקיה בלשון נגיעה מפיק אזהרה לנוגע בקודש ומריבוייא דבכל אזהרה לאוכל לפני זריקה ולאזהרה אוכל תרומה לא מוקי לה כלל אלא דמפיק לה מאיש איש ור"י מוקי לא תגע אזהרה לנוגע בתרומה אבל לאוכל לא מוקי תי' הר"ר אפרים דהכא דמוקי לה אזהרה לאוכל תרומה כו' וכמבואר בדברי הרא"ם. וכתב רבינו והרא"ם כתב אדבריהם ולבי מגמגם בזה דא"כ הא דבעי ג' קראי בתרומה למה לי וכו' ועוד כו' תיפוק ליה מובא השמש וטהר וכו' עכ"ל. והנני אשיב על דבריו דאין כאן גמגום דודאי למען דמוקי ליה בב' ראיות מצריך הכא ג' קראי בתרומה ואע"ג דרישא דקרא בכל קודש לא תגע לא אתי לאוכל תרומה בין לר"ל בין לר"י מ"מ סיפא דקרא מלאת ימי טהרה דמשמע מיניה הערב שמש ע"כ לאוכל תרומה אתי אי משום דלר"ל דמיירי קרא בקודש הא גבי קודש לא סגי בהערב שמש א"כ מיתורא דקרא דכתיב ובמלאת ימי טהרה לבן וכו' וכמ"ש התוס' לעיל בסוגיא זו ע"ש ותדע דאיא לן למימר הכי לר"ל ולר"י דובמלאת ימי טהרה ילפינן הערב שמש לאוכל תרומה דאל"כ תקשי להו כדפריך לעיל ואכתי קשה ה"מ היכא דלא הוי בר כפרה אבל היכא דבר כפרה עד דמייתי כפרה ומה שהקשה עוד דאפילו למאן דמוקי ליה בג' ראיות ואין להוציא אזהרה לאוכל תרומה מעד אשר יטהר מ"מ תיפוק ליה מובא השמש וטהר עכ"ל ודבריו תמוהים דובא השמש וטהר אינו אזהרה ולאו כלל כמ"ש התוס' בסוגיין לקמן בהדיא דא"כ הוה כתיב ובא השמש ועד מלאת לא הוה ידעינן אזהרה לטבול יום דלאו בר כפרה ודוק:

פרשת מצורע

רש"י **אפילו** ת"ח וכו' וכתב הרא"ם שכן הוא בת"כ ולא ידעתי טעם בזה דמה הפרש יש בין כנגע נראה לי בין נגע נראה לי בשלמא אם היה הדבר תלוי בידו לטמא ולטהר ה"א שצ"ל כנגע המורה על הספק ולא נגע המורה על הודאי מפני שאם יאמר אותו בלשון ודאי כבר נטמא כל מה שבבית טרם שפנו את הבית אבל כיון שאין טומאת הנגע וטהרתו תלויה אלא בכהן כדלעיל וכמו שכתב אחר זה גבי בפרש יצא הכהן שכל זמן שאין כהן נזקק לו וכו' מאי נפקא

פירש

מיניה בין שיאמר הוא בלשון ודאי או בלשון ספק אפילו אם יאמר אותו בלשון ודאי אין הנגע טמא עד שיאמר הכהן טמא הוא. אבל שמעתי מרבותי שאין הכתוב מקפיד כאן בין ודאי לספק מפני טומאת הנגע וטהרתו אלא מפני ד"א בלבד שלא יאמר טמא אפילו על הדבר הברור לו ודאי אלא ספק חבו שאמרו רבותינו ז"ל למד לשונך לומר איני יודע ונכון הוא עכ"ל. ורבינו טען ואמר שנעלם ממנו שהיא משנה שלמה במסכת נגעים והוא כתב שלקחו מת"כ. וגם מה שכתב ולא ידעתי טעם בזה וכו' ואני אומר כי הטעם פשוט מזה הטעם בעצמו כיון דהדבר תלוי בכהן וטמא לא יראה בעיניו נגע טמא ויתבדה בעל הבית בדבריו גם שלא יפתח פיו לשטן דאפשר שישתנה לסימן טהרה קודם ראיית הכהן וק"ל:

אמר המלקט וראיתי בתוספות י"ט בפ' הנ"ל שדבריו נוטים לדברי רבינו ע"כ ראיתי להביא דבריו והא לך לשונו וא"ת למה אסרה תורה מלומר נגע והלא עד שיאמר הכהן טמא עדיין אין כאן טומאה והרא"ש כתב בשם רבותיו מפני דרך ארץ וכו' עכ"ל ונ"א כתב משום דובר שקרים לא יכון דהא כל זמן שלא נזקק הכהן לאו נגע הוא והיך יאמר נגע וכו'. וכתב בעל קרבן אהרן דלא דק בזה שהכהן אינו עושה אותו נגע אבל הטומאה עושה בו וקודם שיבא הכהן נגע הוא ע"כ ואפשר לתרץ שכשיאמר נגע המכוון ממנו מה שקוראין נגע והיינו נגע טמא ומכיון שעדיין אינו טמא הרי דובר שקרים. ולי נראה בהיפך דלהכי הקפידה התורה מלומר נגע כדי שלא לפתוח פה לשטן כדדרשו רבותינו ז"ל בפ' מי שמתו בקרא שמעו קציני סדום וכו' הרי אפשר שיחזור ויכהה טרם בא הכהן. ולכל הטעמים נראה לי שבכל הנגעים הדין כך שלא יאמר נגע עד שיטמאנו הכהן ואפילו את"ל דאין הדין הזה אלא בבתים וכן הרמב"ם לא כתב שיהא נוהג גם בשאר הנגעים. י"ל דנגעי בתים הואיל וקודמין בזמן לכך הקפידה התורה ביותר משא"כ כשכבר באה עליו הנגע בבית וכשאח"כ בא עליו נגע בבגדיו וכן גופו שוב לא הקפידה בכך עכ"ל:

רש"י **שאם** לא יפנה וכו' ואם על אומ"ש וכו' אלא על כלי חרס וכו'. אבל בפ' י"ב דנגעים גרסינן ולא יטמא וכו' אמר ר"מ וכי מה מטמא לו וא"ת כל עציו ובגדיו ומתכותיו מטבילן והם טהורין על מה חסה התורה על כלי חרס וכו' וכתב רבינו ורש"י בחומש הוסיף לומר אם על אוכלים ומשקין וכו' ויש לדקדק דא"כ בכלי חרשו נמי ישתמש בהן בימי טומאתו ואפשר דאסור להשהות כלי חרס טמא בביתו דלמא ישתמש בהן בטהרה וק"ל:

רש"י **יכול** וכו' נאמר נרעת ממארת וכו' ת"ל ושב הכהן ובא הכהן וכו' ואעפ"י שאין התיבות שוות לגמרי דהכא כתיב ובא הכהן והתם כתיב ושב הכהן הא תנא דבי ר"י זו היא ביאה זו היא שיבה ופירש רש"י בפ' מי שהוציאוהו דכיון דשיבה וביאה חדא מלתא היא דתרווייהו משמע שבא מביתו לבית המנוגע דיינין ג"ש מינייהו. ואיכא למידק א"כ שמאי ג"ש גמרינן דאין זה מקומו של מקרא וקרא דונתץ קאי אדלעיל דכתיב ואם ישוב הנגע א"כ למה לי ג"ש דממארת ממארת ללמד שהחוזר טמא אע"פ שאינו פושה מהיכי תיתי שיהא החוזר צריך פשיון הא האי קרא ורואה והנה פשה לא קאי עליו. כבר הקשה זה בעל מתנות עני ותי' בשם מהר"ן דכיון דג"ש דושב הכהן ובא הכהן לאו ג"ש מעלייתא היא כיון דאין התיבות שוות ודומות לגמרי הלכך אי לאו ג"ש דממארת ממארת שבא ללמד על החוזר שטמא אף על פי שלא פשה לא הוה דרשינן גם כן דושב הכהן ובא הכהן אלא ה"א דודאי כאן מקומו של מקרא ולא יהא החוזר טמא אלא אם כן פשה אבל עכשיו שלמדנו מג"ש דממארת שטימא את החוזר אע"פ שלא פשה א"כ ע"כ אין כאן מקומו של מקרא זה ולא ידעינן במה מדבר למדנו מג"ש דושב הכהן וכו' דמיירי בעומד בראשון ופושה בשני שחולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע שלישי עכ"ל:

רש"י **ונגע** בו או נשאו שהרוק מטמא במשא וכתב הרא"ם כדתניא בת"כ ומייתי לה במס' נדה בפ' דם נדה וכי ירוק יכול אע"פ שלא נגע תלמוד לומר בטהור עד שיגע בטהור אין לי רוקו כיחו וניעו ומי האף שלו מנין תלמוד לומר וכי ירוק ו"ו דריש ומתמה בגמרא יכול אע"פ שלא נגע מהיכא תיתי סד"א נילף רוק רוק מיבמה מה התם אע"ג דלא נגע קמ"ל ואימא ה"מ במגע אבל במשא לא פי' ה"מ במגע סד"א נילף רוק רוק מיבמה קמ"ל אלא במשא מהי תיתי ומשני מידי דהוי אשרץ פי' ה"א כמו שהשרץ מטמא במגע ולא במשא קמ"ל אמר ר"ל תנא דבי ר"י אמר קרא בטהור מה שביד טהור פי' אי במגע בלבד מטמא הוה ליה למיכתב והנוגע ברוק הזב יכבס בגדיו מאי וכי ירוק הזב בטהור שאם היה תופש שום דבר בידו והגיעו הרוק על אותו דבר ונמצא שהוא נושא אותו אמר רחמנא וכבס בגדיו ומשום הכי כתב רש"י ז"ל ונגע בו דלא תימא אע"פ שלא נגע בו דומיא דיבמה והדר כתב או נשאו דלא תימא במגע בלבד דומיא דשרץ עכ"ל. ורבינו טען ואמר דסוגיא זו לא מתפרשא הכי כמו שהבין הרא"ם דשנינו ריש פרק דם הנדה ובשר המת מטמאין לחין ומטמאין יבשין אבל הזוב והנדה והרוק והשרץ והנבילה מטמאין לחין ואין מטמאין יבשין וכו' ופריך תלמודא זוב מנ"ל דתניא וכו' ופריך ואימא ה"מ במגע אבל במשא לא מידי דהוה אשרץ פירש"י שרץ מטמא במגע ולא במשא אמר רב ביבי בר אביי במגע לא אצטריך קרא וכו' כי אצטריך קרא למשא וכו' ופריך רוק מנ"ל דתניא וכי ירוק יכול אף על פי שלא נגע ת"ל בטהור עד שיגע בטהור וכו' אמר מר יכול אע"פ שלא נגע מהיכא תיתי סד"א נילף רוק רוק מיבמה מה התם אע"פ שלא נגע וכו' קמ"ל ופריך ואימא ה"מ במגע אבל במשא לא מידי דהוה אשרץ אמר ר"ל תנא דבי ר"י אמר קרא בטהור נוה שביד טהור וכו' עכ"ל והאא מה שנקט תלמודא אמר קרא בטהור מה שביד טהור וכו' כתב רבינו דאי לאשמועינן בטהור עד שיגע בטהור לחוד ה"ל למכתב והנוגע ברוק הזב וכו' מאי וכי ירוק הזב בטהור במה שביד טהור וכן כתב הרא"ם אך מ"ש הרא"ם בהאי עניא אהא דקאמר ואימא ה"מ במגע אבל במשא לא פי' ה"מ במגע סד"א נילף רוק מיבמה וכו' ומשני מידי דהוי אשרץ וכו' עכ"ל דבר תמוה הבין ולפום חורפיה לא דק דשמעתין לא מתפרשא הכי ל"א דאדלעיל קאי דאכתי רוק מנ"ל למשא דאימא דוקא למגע נפקא לן מבטהור אבל למשא לא מידי דהוה אשרץ דלא מטמא במשא אלא במגע ומשני אמר ר"ל כו' וכה"ג מתפרשא סוגיא דלעיל בסמוך וזה ברור וק"ל:

בלא עת נדתה רש"י אחר שיצאו שבעת ימי נדתה וכתב הרא"ם פי' כשעברו שבעת ימי נדתה ואחר כך ראתה שלשה ימים רצופין אז היא זבה וצריכה שבעה נקיים וקרבן אבל אם ראתה בתוך ימי נדתה שלשה ימים רצופין אינה אלא נדה וסופרת שבעה אע"פ שהיא רואה בהן ואם פסקה בסוף שבעה טובלת ומשמשת עם בעלה אבל אי לאו קרא דבלא עת נדתה ה"א שאף אם ראתה שלשה ימים רצופין בתוך ימי נדתה היא זבה וצריכה שבעה נקיים וקרבן ופרשה ראשונה דכתיב בה ואשה כי תהיה זבה ברואה יום אחד או שני ימים בלבד קמיירי קמ"ל קרא דבלא עת נדתה ללמד שבתוך ימי נדתה אפילו ראתה ג' ימים רצופין אינה אלא נדה וכן שנינו בת"כ יכול הרואה שלשה בתחלה תהא זבה ומה אני מקיים ואשה כי תהיה זבה ברואה דם יום א' אבל הרואה ג' ימים בתחלה תהא זבה תלמוד לומר על נדתה מטמאה זיבה ואינה מטמאה בתחלה דהיינו בתוך ימי נדתה. אך קשה אנה מצא רש"י ז"ל להוציא המדרש מקרא דבלא עת נדתה ולמה שינה הברייתא של ת"כ שהוציא המדרש הזה מקרא דעל נדתה וכו' עד כאן לשונו. אמר המלקט ראיתי בספ"ת שכתב ותמהני על הרב דאישתמיטתיה מה שדרשו סוף מסכת נדה דף ע"ג ודברי רש"י ז"ל הם התלמוד ערוך במס' נדה ע"ש עד כאן לשונו. ודבריו נכונים מספר מנחת יהודה ופה קדוש תפס עליו בחנם לומר דאישתמיטתיה מימרא סוגיא דשמעתין דנדה אבל קושטא דמלתא דהגירסא בגמרא היה לפני הרא"ם כמו הגרסא שבת"כ וע"כ תמה אנה מצא רש"י ז"ל וזה למדתי מדברי רבינו בחידושי הלכות שכתב אהא מה דנקט שם בשמעתין בלא עת נדתה סמוך לנדתה ואין לי אלא סמוך לנדתה מופלג לנדתה יום א' מנין תלמוד לומר או כי תזוב וכו' כך הגרסא בגמרות שלפנינו וכך היה גרסת רש"י בפי' החומש שפי' בלא עת נדתה אחר שיצאו ז' וכו' דהיינו סמוך לנדתה ועל נדתה מופלג מנדתה יום א' כו' עד כאן לשונו. והרא"ם תמה לפירש"י אנה מצא רש"י וכו' דבת"כ מפיק סמוך לנדתה מעל נדתה ועוד האריך ע"ש ובאמת גם הרא"ש והרי"ף הביאו הך ברייתא דת"כ דמעל נדתה מפיק סמוך לנדתה. אבל רש"י שבחומש ודאי מצא גירסא זו כמו שהיא בגמרות שלפנינו והכי מסתבר דמתחלת קרא בלא עת נדתה לא הוה גמרינן אלא בסמוך לנדתה טפי ומריבויא דאו כי תזוב וכו' מרבינן עוד מופלג יום א' ומעל נדתה מרבינן עוד יום א' וכנ"ל הגרסא בשמעתין מנין לרבות י"א ת"ל על נדתה וכנ"ל לקמן עליך אמר קרא בלא עת נדתה סמוך לנדתה כן נ"ל ליישב פירש"י בחומש לגרסת גמרות שלפנינו דיליף סמוך מבלא עת נדתה עכ"ל הא קמן דמכל זה מוכח דגירסות מחולפות היה להם בזה והרי"ף והרא"ש והרא"ם ז"ל מצאו הגרסא בגמרא כמו בת"כ וע"כ תמה הרא"ם ז"ל על רש"י אנה מצא וכו' וברור הוא:

פרשת אחרי מות

רש"י **זה** מזבח הזהב וכו' ומה ת"ל ויצא וכו'. וכתב הרא"ם מהכא משמע דקרא דויצא אתי לאשמועינן דבמתנות המזבח הוא זקוק לעמוד מן המזבח ולחוץ ולא מן המזבח ולפנים כמו שהיה עומד בהזאה על הפרוכת. ואלו בת"כ שנינו לפי שמצינו בפר הבא על כל המצות שהוא עומד חוץ למזבח ומזה על הפרוכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן תלמוד לומר ויצא וכו' מכאן שהיה עומד לפנים מן המזבח פי' לפי שמצינו שכשהיה מזה על הפרוכת מדם פר כהן משיח לא היה נכנס בין המזבח ולפרוכת אלא היה עומד חוץ למזבח ומזה על הפרוכת והמזבח היה מפסיק בין המזה ובין הפרוכת כדכתיב בפר כהן משיח מזבח קטורת הסמים לפני ה' ותניא מזבח לפני ה' ואין כהן לפני ה' יכול אף זה כן תלמוד לומר ויצא וכו' מכאן שהיה עומד לפנים מן המזבח אלמא קרא דויצא לא אתי לאשמועינן דבמתנות המזבח זקוק לעמוד מן המזבח ולחוץ לצד מזרחו כמו שפירש רש"י אלא לאשמועינן דבהזאה על הפרוכת זקוק לעמוד מן המזבח ולפנים לצד מערבו וצ"ע וכו' עכ"ל. ורבינו כתב ודבריו תמוהים והקושיא ליתא מסוגיא דפ' הוציאו לו דגרסינן שם ת"ר ויצא אל המזבח מה ת"ל אמר ר' נחמיה לפי שמצינו בפר הבא על כל המצות שכהן עומד חוץ למזבח ומזה על הפרוכת בשעה שהוא מזה יכול אף זה כן תלמוד לומר ויצא אל המזבח היכן היה לפנים מן המזבח וכו' ת"ר התחיל מחטא ויורד מהיכן היה מתחיל מקרן מזרחית דרומית מערבית צפונית מזרחית דברי רבי עקיבא ר' יוסי הגלילי אומר מקרן מזרחית צפונית צפונית מערבית דרומית מזרחית מקום שר"י הגלילי מתחיל שם ר"ע פוסק מקום שר"ע מתחיל שם ר"י הגלילי פוסק דכולי עלמא מיהת בההוא קרן דפגע ברישא לא עביד מ"ט דאמר שמואל אמר קרא ויצא אל המזבח עד דנפיק מכולי' מזבח ופירש רש"י דכ"ע וכו' דהא ע"כ מן המערב הוא בא ובמערבה של מזבח פוגע תחלה ע"כ. הא קמן דדברי רש"י ז"ל הם דברי שמואל דסוגיא זו דלכולי עלמא גמרינן מויצא עד דנפיק מכולי' מזבח דהיינו במתנות המזבח זקוק לעמוד מן המזבח ולחוץ לצד מזרחו. מיהו הא ודאי נמי שמעינן מיניה דבהזאה על הפרוכת זקוק לעמוד מן המזבח ולפנים לצד מערב כדלעיל באידך ברייתא מדכתיב ויצא אל המזבח ע"כ היכן היה בשעת הזאה של הפרוכת לפנים מן המזבח ואין מקום לתמיהתו דודאי תרוייהו שמעינן מויצא לכ"ע כדמוכח שמעתין עד כאן לשונו. אמר המלקט ואני אוסיף להפליא במסקנת דברי הגאון הרא"ם ז"ל מה שכתב לפירש"י ומה שאמר ויתחיל מקרן מזרחית צפונית. כך שנינו בת"כ ושם נמי בפ' הוציאו לו את הכף מתחיל מחטא ויורד מהיכן היה מתחיל מקרן מזרחית צפונית מערבית וכו' מקום שהוא מתחיל בחטאת על מזבח החיצון שם הוא עומד במזבח הפנימי דהאי תנא ס"ל כרבי יוסי דאמר לא היה שם אלא

פרוכת

פרוכת אחת והיתה פרופה בלפון פירוש שאלל הכותל הלפוני היה ראשה כפול פרופה כלפי חוץ ובה היה הכהן נכנס ביום הכפורים לפני ולפנים כדקתני במתניתין ואליבא דרבנן החילונה פרופה מן הדרום והפנימית מן הלפון ור"י דאמר אין שם אלא פרוכת אחת ע"כ לומר שהיא פרופה בלפון בבית קודש הקדשים משום דבכניסתו בבית כ"ע מודו דמלד לפון היה נכנס ואם כן כשהיה הכהן יולא מבית קדשי קדשים אל ההיכל מלד לפון היה יולא וכשהגיע במזבח הפנימי בקרן מערבית לפונית של מזבח קא פגע ברישא ומדינא בההוא קרן דפגע ברישא בעי למעבד ברישא כדאמר ר"ש בן לקיש אין מעבירין על המלות אלא דלא עביד משום דכתיב ויצא וכו' עד דנפיק מכוליה מזבח וכי נפיק מכוליה מזבח בקרן מזרחית לפונית של מזבח פגע תחלה ומשם מתחיל להזות דאין מעבירין על המלות ובדין היה להקיף משם דרך ימין כמו שעושין בחטאות על מזבח החילון שמתחיל מקרן דרומית מזרחית והולך ומקיף מזרחית לפונית וכו' אף כאן היה לו להקיף ממזרחית לפונית למזרחית דרומית דרומית מערבית מערבית לפונית אלא משום דביליאתו מבית קודש הקדשים אל ההיכל פגע בקרן מערבית לפונית ואי לאו דכתיב ויצא וכו' שהזקיקו הכתוב לצאת מן המזבח כולו וכי נפיק בקרן לפונית מזרחית פגע ברישא הוה עביד ביה וכשגומר אותו חוזר למקומו הראשון דהיינו לקרן מערבית לפונית ומזה ומשם הולך בקרן הסמוכה לה שהוא קרן מערבית דרומית ואח"כ בקרן דרומית מזרחית עכ"ל. ואני אשתומם על המראה במה שכתב ובדין היה להקיף משם דרך ימין כו' דהא הוא מקיף והולך דרך ימין מקרן מזרחית לפונית ללפונית מערבית וכו' וזה דרך ימין איקרי לפי הסוגיא דשמעתין מסקנא ברייתא דלעיל מה שהבאתי ת"ר התחיל מחטא ויורד וכו' דפריך לר"ע נקיף דרך ימין לימא בדלמי בר יחזקאל קמפלגי ופירש"י ר"ע מקיף לשמאל ור"י הגלילי מקיף לימין. דאמר רמי בר יחזקאל ים שעשה שלמה עומד על שנים עשר בקר שלשה פונים לפונה ושלשה פונים ימה ושלשה פונים נגבה ושלשה פונים מזרחה והים עליהם וכו' הא למדת שכל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין למזרח מר אית ליה דרמי בר יחזקאל ומר לית ליה וכו' ומשני לא דכולי עלמא אית להו דרמי בר יחזקאל והכא בהא קמפלגי מ"ס ילפינן פנים מחוץ ומ"ס לא ילפינן פנים מחוץ ופריך ור"ע נהי דלא יליף פנים מחוץ אי בעי הכי נעביד אי בעי הכי נעביד ומשני אמר לך מדינא בההוא קרן דפגע ברישא בההוא עביד ברישא דאמר ר"ל אין מעבירין וכו' ואמאי לא עביד משום דכתיב ויצא אל המזבח עד דנפיק מכוליה מזבח וכיון דיהיב בההוא קרן הדר אתי להההוא קרן דאיחייב למיתב ברישא ע"כ. הא קמן מסוגיא זו דהקפת מקרן מזרחית לפונית ללפונית מערבית וכו' דרך ימין איקרי זה כמו בחטאת על מזבח החילון שמתחיל מקרן דרומית מזרחית והולך ומקיף דרך ימין למזרחית לפונית ומה זה שכתב הרא"ם ז"ל ובדין היה להקיף משם דרך ימין כמו שעשין בחטאת וכו' אף כאן היה לו להקיף ממזרחית לפונית למזרחית דרומית וכו' דהא הוא מקיף והולך דרך ימין מקרן מזרחית לפונית ללפונית מערבית כמו בחטאות על מזבח החילון שהולך ומקיף דרך ימין מה שאין כן ממזרחית לפונית למזרחית דרומית דרך שמאל הוא איקרי לפי הסוגין. ועירבוב דברים רואה אני בו גם במה שנקט אלא משום דביליאתו מבית קודש הקדשים אל ההיכל פגע בקרן מערבית לפונית וכו' הוה עביד ביה וכשגומר אותו חוזר למקומו הראשון וכו' דזה לא אתיא אלא להאי תנא דס"ל דדרך שמאל היה מקיף והולך מקרן מזרחית דרומית לדרומית מערבית וכו' ולהאי תנא מתפרש סברא זו כיון דיהיב בההוא קרן הדר אתי לההוא קרן דאיחייב למיתב ברישא ומשום זה אינו הולך ומקיף דרך ימין משא"כ לאידך דדרך ימין היה מקיף והולך מקרן מזרחית לפונית ללפונית מערבית וכו' אינו מטעמא דאיחייב למיתב ברישא בההוא קרן לפונית מערבית רק טעמא משום דילפינן פנים מחוץ ודרך ימין לריך להיות מקיף והולך משום כל פינות שאתה פונה וכו'. ואמרתי אחכמה לדעת זאת ועמל היא בעיני ולא ידענא למה לא תפס רבינו עליו כלום בדבר הזה ושמא דגירסא אחרת היה לפניו וק"ל:

את משפטי תעשו רש"י אלו דברים האמורים בתורה וכו'. בפ' שני שעירים ת"ר את משפטי תעשו דברים שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו אלו הן ע"ג וג"ע וש"ד וגזל וברכת השם את חקותי תשמרו דברים שהשטן וע"ג משיבין עליהם ואלו הן אכילת חזיר ולבישת שעטנז וחליצת יבמה וטהרת מצורע ושעיר המשתלח ופרה אדומה ושמא תאמר מעשה תוהו הם תלמוד לומר אני ה' חוקה חקקתי אין לך רשות להרהר בהם. וכתב רבינו יש לעיין בזה למה נקט אכילת חזיר טפי משאר טמאים ונראה ע"פ מה שאמרו בפ' כ"ה כל דאסר לן רחמנא שרי לן כותיה כו' אסר לן חזיר שרי לן מוחא דשיבוטא כו' והיינו דשטן וע"ג משיבין עליה דמאיזה טעם אסר לן זה ושרי לן דכוותיה וכן לבישת שעטנז הוא איסור ודכוותיה תכלת בסדין מצוה וכן חליצת יבמה דהותרה אשת אח ומצוה לייבם ושוב ע"י חליצה שיאסר על אחיו וכה"ג איכא בפיוט של פ' פרה אדומה מכלאי בגדים תכלת בסדין מאשת אח יבום אח כו' ע"ש וטהרת מצורע שצריך ב' ליפורים א' לקרבן לה' וא' לשלוח וכן שעיר המשתלח שהיו ב' שעירים אחוים הא' לה' והשני לעזאזל ומזה יתיישב דלא קחשיב הכא פרה אדומה דכתיב בה נמי חוקה דלא חשיב אלא הני דאיכא ביה דכוותיה (ושמא דגרסא אחרת היה לפניו). ועד"ז יתפרשו הכתובים הכפולים בענין זה שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם כו' שלא היה לכם לישב שם אלא דרך גירות כמו שכתוב כי גר יהיה זרעך וכו' ולפי שישבתם שם בקבע יש לחוש שלמדתם ממעשיהם וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא וכו' ויהיה לכם ירושה וישיבה בה ויש לחוש ג"כ על לימוד מעשיהם הרעים וע"כ בא אזהרה פרטית שלא תעשו כן ואמר את משפטי לפי שיש מצות מושכלות שדת אלהים מובדלת מדת הנימוסית ואמר באותם מובדלים את משפטי תעשו ולא משפטם ואח"כ את חקותי תשמרו וכו' ואמר שוב ושמרתם את חקותי כפל השמירה בהם שצריכים אזהרה ביותר לפי שהשטן וע"ג משיבין עליהם ואמר עוד ואת משפטי שגם דת נימוסית מסכים בה והיינו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כמ"ש כהן ולוי וישראל לא נאמר אלא האדם שגם א"ה בכלל ואמר א"ת לא תקבל אתה שכר עליהם ע"כ אמר אני ה' לשלם לך שכר גם לזאת ודוק:

רש"י זו אשת אביך או אינו אלא כמשמעו נאמר כאן ערות אביך ונאמר להלן ערות אביו וכו'. וכתב הרא"ם כדתניא בפ' ד"מ ואמר רבא זו היא אליבא דר' יהודה אבל רבנן סברי דהאי קרא באביו ממש קמיירי לחייב עליו משום ערות האב יתר על אזהרת משכב זכור אבל אשת האב מערות אשת אביך נפקא ור"י מוקי לה לאשת האב לאחר מיתתו ורבנן ההוא מיותרא דערות אביך היא נפקא שלא הולרך ליכתב אלא לדרשא ויתורא דאמך היא לא תגלה ערותה מוקי לה באם אינו ענין לאזהרה תנהו לענש סקילה באמו שאינה אשת אביו כדאיתא בפ' ד"מ וקרא דערות אמך אליבא דכ"ע באמו שאינה אשת אביו קמיירי דהיינו אנוסת אביו ומפותת אביו שאע"פ שאינה אשת אביו אמו היא וחייב עליה ואע"פ שאין הלכה כר"י שלא כרבנן פירש אותו כר"י מפני שדברי ר"י קרובים לפשוטו של מקרא יותר מדברי הכמים שלא מלינו גלוי ערוה בזכר עד שיפרש ערות אביך כאביך ממש ועוד שאין זה בכלל שאר הכתוב למעלה ממנו ואם מפני שאמר ערות אביך הרי הכתוב קרא לערות אשת אביך ערות אביך הוא ולמה לא יהיה גם זה כמוהו ואם בעבור שני פעמים אשת אביך הרי כבר אמרו שהאחד בחיי האב והאחר לאחר מיתתו. ויש לתמוה על דברי ר"י ועל רש"י ז"ל שהביא את דבריו למה לא הביאו הג"ש של אביך אביך מקרא דערות אשת אביך שהיא בלדו ומיירי באזהרה כמותו דכתיב בה ערות אביך היא מה להלן באשת אביך אף כאן באשת אביך אבל היא גזירה שוה מקרא דפ' קדושים דמיירי בעונש דכתיב ביה ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה מה להלן באשת אביו אף כאן באשת אביו עכ"ל. ורבינו בח"א פ' ד"מ טען ואמר ויש לתמוה על דבריו מאי קא קשיא ליה דהא קאמר שם בשמעתין דערות אביו גילא מופנה לג"ש אבל ערות אביך היא דסיפא דקרא ס"ל לר' יהודה דאינו מופנה דאתי שפיר למעט א"א כמו שגרסינן שם ורבנן אזהרה לאשת אביו מנ"ל נפקא להו מערות אשת אביך לא תגלה ור"י ההוא מיבעיא ליה אזהרה לאשת אביו לאחר מיתה ורבנן ההוא מסיפא דקרא נפקא ערות אביך היא ור"י ההוא מיבעיא ליה משום אשת אב אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום אשת איש ע"כ הא קמן דסיפא דקרא בכאן ערות אביך היא אינו מופנה ועוד אי הוי אתי ערות אביך היא דסיפא דקרא לג"ש מישתא דהיא למאי אתיא ודוק:

פרשת קדשים

רש"י מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל כו'. וכתב הרא"ם אבל שאר פרשיות אף על פי שנאמרה לכל ישראל ע"פ הברייתא השנוי' בעירובין ומייתי לה רש"י ז"ל בסוף פ' כי תשא מ"מ לא היו כלם יחד בהקהל א' אלא היו נכנסים לפניו כת אחר כת אבל כאן שלא נאמר דבר אל בני ישראל כשאר הפרשיות אלא אל כל עדת בני ישראל למדנו שהיה כלם בהקהל לפניו ואז נאמרו להם עכ"ל. ובישה תואר טען ואמר ולא הבינותי דבריו דהא מכיון דקתני בברייתא נמלא ביד אהרן ד' כו' ע"כ לא היה משה שונה לעם רק פעם א' וא"כ בהקהל באו לפניו דאי כת אחר כת יהיו כמה פעמים ביד אהרן טפי מד'. והנראה דהתם בפי' המלות ופלפולם מיירי כדקתני כילד סדר משנה ופירש"י כילד למדו ישראל תורה שבע"פ ובההיא הוא שהיה לריך שיבאו כל ישראל לשמוע מפי משה פעם א' שלא יחשבו שאהרן ובניו מוסיפין בתורה שבע"פ על קבלת משה. ועוד שע"י שמלמד להם פלפול ודקדוקי דברים לריכין לשמוע מפי משה דמסתייע מלתא כיון דמפי הגבורה שמע כדאמרינן התם ומפני שיהיה טורח למשה לחזור הפרק פעמים הרבה לא היו באים כל ישראל לשמוע כת אחר כת אלא כלם יחדו אבל באמירת גוף הפרשיות שניהנו לכתוב לא היו לריכין לשמוע מפי משה ולכן לא היה אמר בהקהל אלא מפי אהרן ובניו היו שומעין זולתה זו שמפני שתלוין בה רוב גופי התורה נאמרה בהקהל. ויתכן עוד שנכנסו כל העם דקתני התם לאו כל ישראל ניהו דכולהו אינם ראוים ללמוד פלפול ודקדוקי דברים אלא פי' כל הנוהגים בעם ללמוד סדר משנה אבל הכא מיירי בכל ישראל ממש שלשמיעת גוף הפ' לבד היו כדאי כל ישראל ומ"מ לא עשה כן רק בפ' זו לסיבה הנזכר:

גם מה שכתב הרא"ם על מה שפירש"י מפני שרוב גופי תורה כו' ולכן לריך להיות כלם יחד שאם יפול לקלתם שום ספק בהלכה יהיו אחרים משיבים להם לא כך וכך אמר בפניכם אבל אם היו נכנסים כת אחר כת לא היו יכולין אנשי הכת האחת להשיב לאנשי הכת האחרת לא כך כו' מפני שהיו אומרים להם לא אמר לנו כזה וגם יתכן לומר שפי' בהקהל אנשים ונשים וטף כפ' הקהל דכתיב ביה האנשים כו' ונתן הטעם למען ישמעו כו' ומפני שרוב גופי תורה כו' נוה להיות בהקהל למען ישמעו ולמען ילמדו משא"כ בשאר פרשיות דלא נאמרו אלא לאנשים בלבד עד כאן לשונו. גם זה אינו מחוור דכל שאין הכתוב מפרש נשים וטף אינו בכלל כל עדת ישראל שכמה פעמים מלינו כלשון הזה ואין הנשים בכלל כעין כל עדת ישראל יעשו אותו וילונו כל עדת ישראל וכאלה רבים ומה שפירש עוד שלריך להיות כלם שאם יפול לקלתם שום ספק בהלכה כו' גם זה לא נהירא שאם מפני חשש ספק אפילו על מלוה קלה היה ראוי לחוש ועוד דאין הדברים אמורים כאן על סדר המשנה והפלפול אלא על גוף הפרשיות הנכתבות כדכתיבנא ואין כאן חשש ספק ואמנם טעם ההקהל בפ' זו דרך כבוד שע"י שרוב גופי תורה בה נהוג באמירתם כבוד יותר מהשאר להזכיר עליו בהקהל ודוק:

רש"י כאן הקדים אם לאב. בפ"ק דקדושין תניא ר"א גלוי וידוע לפני הקב"ה שבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים כו' ובאגדה א הקשה רבינו ואמר למה לי טעמא בכיבוד מפני שהוא מכבד יותר לאם תיפוק לי' משום

משום שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו ולכך הקדים לאביו וכמו שאמרו שם שאל בן אלמנה אחד לרבי אליעזר אבא אומר השקני מים כו' והשיב לו ר"א הנח כבוד אמך שאתה ואמך כו' ונ"ל דעיקר הקושיא בדברי ר' למה שינה במורא להקדים האם לאב. ובמסקנא דעובדא זו איכא למידק דאמרו שם בא לפני ר"י אותו שאל לר"א אמר לו כך אמר לי רבי נתגרשה מהו אמר לו מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה הטל להם מים בספל כו'. למה לא אמר לו ר"א או ר"י כך בשאלה קמייתא. ועוד קשה מה ראה ר"י בו שבן אלמנה הוא ואימא בן אלמן הוא ומתה אמו ובכה עליה עד שנשרו ריסי עיניו מצורף לזה איכא למידק שם בדברי רש"י ז"ל מה שפי' שבן אלמנה אתה ולא צריך אתה למעשה כו' והוא דחוק כיון דהוא לא היה צריך למעשה ולשאלות אלו לא ה"ל למימר אבא ואמא אלא הל"ל אביו אמר לו השקני מים ואמו אומרת השקני מים כו' והנראה דבשאלה קמייתא ודאי דנמי ראה בריסי עיניו שהוא יתום אבל לא ידע אם בן אלמנה הוא או בן אלמן ושאל מלתא דהוה צריך לו כבר בהיות אביו ואמו שניהם קיימים ואולי אירע לו בחייהם כך ושאל אם שפיר עשה. אבל כששאל בנתגרשה אמו מהו בצריך הדבר לאמו שאל ע"כ דאמו קיימת והוא בן אלמנה ולא שאל על עצמו שהרי כבר מת אביו אלא על אחים מן האם שנשאה אמו איש אחר והיה לה בנים ונתגרשה ממנו היאך יעשו אמר להם הטל להם מים בספל כו' ר"ל אחיך מן האם יעשו כן דכיון דא"א לו ליתן כוס לא' מהם שהוא כלי השתיה יתן להם מים רבים לשניהם בכלי הרחיצה שהוא הספל כו' ודוק:

רש"י **הנושרים** בשעת קצירה אחת או שתים אבל שלש אינו לקט. כתב הרא"ם כך שנינו בפ' ו' דפאה שתי שבלים לקט כו' כדברי ב"ה וראייתו מדכתיב לעני ולגר תעזוב אותם כו' ולא כב"ש דס"ל אף ג' לקט מדכתיב לגר ליתום ולאלמנה כו':

רש"י **אין** לי אלא חרש כו'. וכתב הרמב"ן ז"ל והוא שנוי בת"כ אבל המדרש בגמרא אינו כן אלא הזהיר הכתוב בנכבדים בעם הדיין והנשיא שאמר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור וחזר והזהיר באומללים שבעם והוא החרש ומהם ילמדו בנין אב כל שאר העם כי מן הראש עד הסוף הכל בכלל האזהרה ומלת בעמך נדרש בעושה מעשה עמך להוציא הרשעים כו' עכ"ל. והרא"ם כתב אהא מה שפירש רש"י מנין לרבות את כל האדם תלמוד לומר בעמך כו'. אבל בפ"ד מיתות מפיק ליה מאלהים לא תקלל בא"ע לגופיה דהא אתי מנשיא וחרש במה מצינו תנהו לישראל דעלמא שאינו לא נשיא ולא אלהים ולא חרש לא שלמדו שאר העם מבנין אב מנשיא ואלהים שהם הנכבדים שבעם ומחרש שהם האומללים שבעם כמו שכתב הרמב"ם ז"ל ועוד שאי אפשר לדון זה במה מצינו מהנכבדים שבעם ומהאומללים שבעם משום דאיכא למפרך מה להצד השוה שבהן שכן מצוים כדפריך בגמרא עכ"ל. ורבינו טען אדברי הרא"ם ז"ל וכדי לבא אל המכוון דבריו אביא הסוגיא דפ' ד"מ דגרסינן שם ת"ר איש איש אשר יקלל את אביו כו' עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר אלהים לא תקלל כו' אם היה אביו דיין הרי הוא בכלל אלהים לא תקלל ואם היה אביו נשיא הרי הוא בכלל ונשיא בעמך כו' אינו לא דיין ולא נשיא מנין אמרת הרי אתה דן בנין אב משלשתן לא ראי נשיא כראי דיין כו' הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתן אף אני אביא אביך כו' ופריך מה להצד השוה שבהן שכן גדולתם גרמה להם תלמוד לומר לא תקלל חרש באומללים שבעמך הכתוב מדבר מה לחרש שכן חרישתו גרמה לו נשיא ודיין יוכיחו מה לנשיא ודיין שכן גדולתן כו' חרש יוכיח וחזר הדין לא ראי זה כו' הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתן אף אני אביא כו' ופריך מה להצד כו' שכן מצוים מאשר בני אדם אלו לאומללות ואלו לגדולה ומשני אלא אם כן נכתוב רחמנא או אלהים וחרש או נשיא וחרש אלהים למה לי א"ע לגופו תנהו לאביו (ופירש רש"י אם כן נכתוב אלהים וחרש כו' פירוש אלא לא אתיא אביו בבנין אב אלא בא"ע נכתוב אלהים וחרש וניתי נשיא בהצד השוה לא ראי דיין שהוא גדול שאתה מצווה על הוראתו כראי חרש שאי אתה מצווה על הוראתו ולא ראי חרש ששפלותו גרמה לו כראי דיין כו' הצד השוה שבהן שכן בעמך אף אני אביא נשיא והכא ליכא למפרך שכן מצוין דהא נשיא מצוה הוא או נכתוב נשיא וחרש ותיתי דיין מנייהו אלא א"ע כו') ופריך הניחא למ"ד אלהים חול אלא למ"ד קודש מא"ל כו' ותני רא"י אזהרה למברך השם מנין תלמוד לומר אלהים לא תקלל למ"ד אלהים חול גמר קודש מחול אלא למ"ד אלהים קודש היכי גמר דלמא אקודש הזהר אחול לא הזהר ומשני אם כן ליכתוב רחמנא לא תקל מאי לא תקלל שמע מינה תרתי (ופירש רש"י לא תקלל שתי קללות במשמע ואלהים נמי שתי לשונות יש בו הלכך לא תקלל דרשינן אתרוייהו) ובתוס' שם בד"ה מאי לא תקלל שמע מינה תרתי. ומקלל חבירו גמרינן או מאב ונשיא או מאב וחרש דליכא למפרך שהן מצוין דאביו אינו מצוה כו' עד כאן לשונו וכעין זה כתבו בפ' שבועת העדות דף ל"ו ע"ש. ובסוגיא זו כתב רבינו הרא"ם באמת יפה השיג אדברי הרמב"ן אבל גם הוא לא דק במה שכתב דשאר העם גמר בשמעתין מאלהים לא תקלל בא"ע כו' דאינו כן דלא אמרינן אלא תנהו לאביו ומשום דהוקש כבודם לכבוד המקום ושאר העם לא גמרינן ליה בשמעתין אלא מחרש הוא דגמרינן ליה בפ' שבועת העדות והיינו מחרש ומאביו נבתר דגלי באביו כמו שכתבו התוס' בסוגיא זו ובשבועת העדות והדברים ברורים הם ודוק:

רש"י **לא** תלבין ובפ' יש בערכין כתב רבינו והיינו בדברים שבין אדם לחבירו אבל במילי דשמיא מוכיחו גם ברבים כמו שעשו הנביאים לכל ישראל והכי מפורש בת"כ:

רש"י **אמר** ר"ע זה כלל גדול בתורה כו'. ר"ל שכל התורה נכללה במצוה זו כמו שאיתא בפ' ב"מ שאמר הלל לגר שבא אליו להתגייר מאי דסני לך כו' זהו כל התורה כולה ואידך פירושא הוא. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר הגם שאמר ליה בלשון התרגום שכן היה לשונם אז בירושלים מ"מ אמאי שינה לומר בלשון שלילה דעלך סני כו' דתרגום מליצה דקרא הוה ליה למימר ואהבתא לחברא כותיך וי"ל דמשמע ליה דקרא לא איירי אלא בכה"ג בל"ת דגבי לא תקום ולא תטור כתיב ועלה קאי ואהבת לרעך כו' שלא תעשה לו רעה מכל דסני לך כו' אבל לגבי לעשות לו טובה לא קאמר ואהבת לרעך כו' כדאמרינן חייך קודמין כו' וכן משמע בת"י ע"ש ודוק:

פרשת אמר

רש"י **שארו** זו אשתו. בת"כ כי אם לשארו אין שארו אלא אשתו שנאמר שאר אביך היא וצ"ע דהא זה גבי אחות אביך כתיב והיאך דרש מיניה דאשתו מקרי שארו ובתוספות י"ט פ' י"נ תמה בזה ואמר וצריך נגר ובר נגר דלפרקיה והאריך ומסקנת דבריו וראיתי שהברייתא זו מועתקת בספר הרי"ף בריש הלכות קטנות בזה הלשון כי אם לשארו אין שארו אלא אשתו שנאמר אל אשתו לא תקרב שאר אביך היא עכ"ל וגירסא זו ישרה היא ואע"פ שזו נראית יותר תמוה דאל אשתו לא תקרב לא כתיב גבי שאר אביך אלא גבי אשת אחי אביך מ"מ נראה בעיני שהיא גרסא נכונה ודהכי דרש שארו גבי טומאת כהן הוא מיותר למדרש והכי קאמר דהתם כתיב שאר אביך גבי אחות האב כלומר דהאחות היא שאר אחיה שהוא אביך ובהא א"ע לאחותו דכתיב בהדיא ולאחותו הבתולה ולרבות שאינה בתולה א"א דאם כן לא לכתוב הבתולה תנהו ענין לדדמי לה לאחות אביך בעריות והיינו ערות אחי אביך והיא אשת אחי אביך שנאמר אל אשתו לא תקרב ש"מ דאשת אחי האב היא שאר בעלה למדנו דשארו נמי היא אשתו ולישנא דברייתא הכי פרושה שנאמר אל אשתו לא תקרב ולמדנו דהיקרי שארו מדכתיב שאר אביך בא"ע כו' עכ"ל:

רש"י **מה** כאן כל הראש כו'. והקשה הרא"ם היכי מצו רבותינו ז"ל לדרוש לפי שנא' לא תשימו כו' ת"ל בראשם לחייב על כל הראש והא בין עיניכם כתיב ואדרבה ה"ל למידרש אפכא לפי שנאמר בראשם שומע אני כל הראש ת"ל בין עיניכם דוקא כו' עכ"ל ע"ש שהאריך ובשמע שלמה כתב ליישב זה עם מה שאמרו בקידושין ובמנחות דמקום הנחת תפילין גמרינן ג"ש מבין עיניכם דקרחה א"כ לכך הוצרכו לומר דבראשם בא לפרש בין עיניכם דאי בין עיניכם בא לפרושי מלת בראשם א"כ הא אצטריך בין עיניכם להכי וא"כ היכי מצי יליף ג"ש למקום הנחת תפילין הא אינה ג"ש מופנה לא בין עיניכם דקרחה דהאמרת דבא לפרש מלת בראשם ולא בין עיניך דתפילין דלגופיה אתי א"כ בזה סרה קושית הרא"ם ז"ל דחז"ל קבלו ג"ש לענין תפילין משם למדו דבראשם הוא פי' בין עיניכם וק"ל:

רש"י **כותי** שהביא קרבן כו'. אבל תמימים תקבלו מהם לכך נאמר למעלה איש איש לרבות הכותים כו'. ובשמע שלמה הקשה ואמר בזה דכיון דסבר רש"י ז"ל דמהך קרא דמיד בן נכר יש ללמוד דתמימים תקבלו מיד כותי מעתה מה למדנו מרבוי דאיש איש ולא די זה אלא שכתב לכך נאמר ואדרבה זה נותן טעם לפגם. וי"ל שכוון רש"י ז"ל בשתי מלות הללו למ"ש התוס' מנחות דף ע"ג בד"ה איש איש וז"ל תימה תיפוק ליה מדכתיב גבי בעלי מום ומיד בן נכר לא תקריבו את אלה הא תמימים תקריבו וי"ל דאי לאו איש איש ה"א בעלי מומין הוא דקאי בלאו אבל תמימים אינם בלאו אבל איסורא מיהא איכא עד כאן לשונו. וזהו שאמר רש"י ז"ל אחר מה שכתב אבל תמימים תקריבו ואימא הכי אבל תמימים אינו בלאו איסורא מיהא איכא ובעלי מומין קאי בלאו לזה תי' לכך נאמר איש איש פי' אי אמרת בשלמא הוא אבל תמימים תקריבו ניחא דלכך נאמר איש איש ולא איש לחודיה לגלויי דתמימים תקריבו ולא תימא מדיוקא דהך קרא הא תמימים איסור איכא אבל אי מהכא שמעינן דאפי' תמימים איכא איסור א"כ רבויא דאיש איש שהוא לרבות כותי למה נאמר ב' פעמים ובמאי נוקי דהאמרת אפי' תמימים איסור נמי איכא וחריף ונכון עכ"ל:

רש"י **ולא** עד בכלל והם מ"ט יום. וכתב רבינו וראוי לעיין בזה מסוגיין דפ' ר"ע דפליגי רבנן ור' יוסי דרבנן סברי בששה לחודש ניתנה התורה ור' יוסי אומר בז' בו ולכ"ע בשבת ניתנה תורה ביום נ"א מן הספירה למה קבע הש"י חג השבועות לדורות ביום חמשים מן הספירה והכוונה בזה לפי שלא היו ישראל אז ראוים לחכמת התורה עד שיטהרו ויקדשו עצמם מכל טומאת מצרים שיצאו משם כמ"ש כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וע"כ היתה הטהרה שבעה במספר שבעה שבועות ויום חמשים שהם מספרים קדושים כענין שבת שמיטות ויובלות ולפי שביום נ' נגמרה הטהרה שזכינו אחר כך ביום נ"א לקבל התורה קבע הש"י אותו יום חמשים לחג שבועות כי יראת חטא קודם לחכמה במעלה ובזמן. ובזה יתורץ קושית התוספות בפ"ק דע"ג דהקשו אמה שאמרו יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלים התורה מוטב וכו' דלמ"ד דס"ל בשבעה בחדש ניתנה התורה מאי יום הששי. ומזה שכתבנו סרה הקושיא דלמ"ד נמי בז' ניתנה התורה הזכיר כאן יום הששי מר"ח לפי שהיא עיקר כי בו נקבע חג השבועות לדורות וק"ל:

רש"י **שש** חלות וכו'. ענין מערכת לחם הפנים עם הסניפין עיין ביאורו לעיל בפ' תרומה כי שם מקומו:

רש"י **מהיכן** יצא כו'. בב"ר וכתב ביפה תואר כמו שכתב הרמב"ן שמעתו ויצא בתוך בני ישראל וכמו ויצא בתוך העיר לא ס"ל דאם כן ה"ל לכתוב ויצא אל תוך בני ישראל אבל בתוך בני ישראל דבק עם והוא בן איש מצרי טעמו שהוא מצרי מאביו נדבק בישראל מצד אמו. ועוד דהתם נמי דכתיב ויצא בתוך העיר לומר שיצא ממקום מושבו אל תוך העיר הלוך וזעוק במר נפש או כדי שיכמרו רחמי ההמון על הדבר אבל הכא מ"ט לומר שיצא מביתו אל תוך העם ואם טעמו לומר שהיה במקום מפורסם הא מבמחנה ידעינן לה וע"כ דרשו שיצא מעולמו.

אבל

אבל במקושש אע"פ שהומת לא קאמר בי' הכי שהרוגי ב"ד יש להם חלק לעה"ב אבל המגדף נטרד מעה"ב כמ"ש בו הכרת תכרת ואמרו רז"ל הכרת בעה"ז וכו'. והא דאשמועיק הכא שנטרד וכו' היינו לפי שמת בלא תשובה. ומה שפירש"י ר' ברכי' אומר מש' של מעלה יצא וכו' שמא פת צוננת וכו' איכא לאקשויי הא אכילה לתשעה ימים היינו אכילת כהנים והא דלא חשיב אכילה דגבוה רק עריכתו על השולחן לפני ה' שהוא דחשיב אכילה דגבוה ובשעת עריכתו על השולחן חם היה יש לומר מ"מ כיון דהוה קאי התם ט' ימים נמצא כנאכל לגבוה בגוון דהוה לי' לערוך בכל יום פת חמה ואע"ג דאמר בגמרא שבנס היתה חמה כל ט' הימים הרשע הזה לא היה מודה בנס. ומה שמסיק רש"י ז"ל ומתניתא אמרה וכו' בתוך מחנה דן כו' יש לתמוה דהא ט' יומסין דאמרה בשנה שניה והך עובדא הוה תיכף בשנה ראשונה שהרי זה היה עם המקושש בפעם א' כמ"ש בת"כ גבי ויניחהו במשמר ומקושש בשנה ראשונה היה כמ"ש בספרי ויהיו בני ישראל במדבר בגנותן של ישראל דיבר שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשניה בא זה וחיללה. ובשלמא למ"ד מפ' של מעלה יצא ל"ק אע"ג דמעשה לחם הפנים לא היה אלא בשנה שניה אחר שהוקם המשכן די"ל דציווי לחם הפנים בשנה ראשונה היה ואז עמד ולגלג כמ"ש הרא"ם ז"ל והיינו דלא הרא' לו מה שהיה הפת חמה כל ט' הימים להקהות את שיניו אבל הכא א"א לומר כמ"ש הרא"ם שאע"פ שציווי הדגלים לא היה אלא בשנה שניה מ"מ הם בעצמם היו נוהגים לשבת כל שבט במקום מיוחד כפי מה שצוה יעקב אבינו במשא מטתו שהרי לא צוה על סדר הדגלים אלא על נשיאת מטתו צוה שיהיה כסדר העתיד בדגלים ובודאי לא נהגו לשבת כל שבט בפני עצמו עד שצוה ה' איש על דגלו לבית אבותם יחנו ואפילו שנהגו כן לא היה זה יוצא מב"ד חייב לפי שלא נצטוו מה' על הדבר ועוד האיך אמרו לו כתיב איש על דגלו באותות והא לא נאמר זה הציווי למשה עד שנה שניה ועל כרחך צריך לומר דאגדות חלוקות הן עכ"ל:

פרשת בהר

רש"י **לרבות** את הנרצע אבל בת"כ הגירסא בנרצע הכתוב מדבר וכתב הרא"ם ואמר לרבות הנרצע בלשון ריבוי משום דמכח דכתיב ושב אל משפחתו ואוקמוהו כשמכרוהו ב"ד בגניבתו נשאר קרא דואיש אל משפחתו תשובו לרבות אף הנרצע עכ"ל. וכתב בשמע שלמה ביאור דבריו דק"ל דכי היכי דברייתא קתני בפ"ק דקדושין דף ט"ו הא אין הכתוב מדבר אלא בנרצע ולא קתני לרבות כו' ה"נ רש"י ז"ל היה לו לכתוב זו נרצע ולא לשון לרבות דמשמע דמריבויא הוא ותי' דכיון דלא מוקמינן האי קרא אף בנרצע אלא מכח דכתיב ושב אל משפחתו ואוקמוהו כשמכרוהו ב"ד נשאר האי קרא דאיש אל משפחתו מיותר לרבות אף הנרצע אבל אי לאו האי קרא אחרינא הוה מוקמינן האי קרא במכרוהו ב"ד ולא בנרצע לפי שאמר אהבתי את אדוני. ול"ע שדבריו הפך הגמ' סוגי' דשמעתין דקאמר ואצטריך מכרוהו ב"ד כו' הרי שיש לצדדים לומר שנרצע אמור וכל שמכרוהו ב"ד אמור וא"כ אפי' אי לא הוי אלא חד קרא לא הוי מוקמינן מכרוהו ב"ד טפי מנרצע דמאי אולמי'. לכן יראה ליישב מ"ש רש"י ז"ל לרבות כו' ולא כתב זו נרצע עם מאי דאיכא למידק תו דרש"י ז"ל כי היכי דפריש ואיש אל משפחתו זו נרצע אמאי לא פי' לקמן בפסוק ושב אל משפחתו לרבות מכרוהו ב"ד ב' וג' שנים לפני היובל כדתני שם בברייתא. אמנם יראה עם מ"ש בגמרא בפסוק ואיש אל משפחתו כו' מאי משמע דבר הנוהג באיש כו' ואיזה זו רציעה וכבר למדנו הרא"ם ז"ל בכמה מקומות שדרכו של רש"י ז"ל לתפוס לעולם הדרשה הקרובה לפשט המקרא א"כ בפסוק ושב אל משפחתו שאינו פשוטו של מקרא דמיירי במכרוהו ב"ד דאדרבא קרא כתיב ונמכר לך לכך לא הזכירו אבל הכא אע"פ שאינו פשוטו של מקרא מדבר בנרצע כתב לרבות משום דקשיא ליה יתורא דאיש ולזה השיב דממלת איש יש לרבות נרצע אף שאינו כן פשוטו של מקרא מ"מ ממלת איש מרבה נרצע:

תרבה מקנתו רש"י תמכרנה ביוקר תמעיט מקנתו תמעיט בדמים. וכתב בג"א הא דאמר גבי תרבה מקנתו תמכרנה ביוקר ולא אמר תרבה בדמים דומי' דתמעיט מקנתו שפי' אותו תמעיט בדמי' כדי לפרש שתרבה מקנתו קאי אמוכר אע"פ דתמעיט מקנתו קאי אלוקח דכתיב אחריו כי מספר שני תבואות הוא מוכר לך מ"מ תרבה קאי אמוכר שהזהיר המוכר שלא יהא מונה הלוקח אלא שאם שנים רבות עד היובל ימכור ביוקר וממילא נשמע ההיפך שאם שנים מועטות עד היובל שימכרנה בזול ואח"כ הזהיר הלוקח שלא יהא מונה את המוכר שאם מעט שנים עד היובל ימעט בדמים וממילא ההיפך שאם הרבה שנים עד היובל יקחנה ביוקר אבל ב' הכתובים למוכר או ללוקח ודאי לא צריך דהא' נשמע מחבירו וק"ל:

רש"י **והבחנתי** בין בכור לשאינו בכור אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית כו'. בפרק איזהו נשך אמר רבא י"ת ברבית למה נאמר אמר הקב"ה אני שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור כו'. וכתב רבינו ר"ל לפי שאלו הן מרבים מעותיהם בעול ע"כ אמר בהו אני שהבחנתי כו' בין טפה של בכור כו' לפי שהן שעבדו בישראל שנא' בנך בני בכורי ישראל כדי לרבות נכסיהם כדי לבנות את פתום ורעמסס ע"כ הכה הקב"ה בכוריהם מאב כפירש"י בחומש פ' בא הרי שבאו עשרה רווקין כו' שיהיה בדין לרבות נכסי בני אשה אחת להיות כפול פי שנים מנכסי אביהם ונתמעטו בהכותם כן זה שחושב לרבות נכסיו בדברים אלו בעול שהקב"ה מבטל מחשבותיו ומבחין במעשיו וממעט מעותיו כמ"ש לגבי ריבית נכסיו מתמוטטין דהיינו שנמסרין למלכות שכן אמרו בפרק הישן בשביל ד' דברים נכסי בעלי בתי' נמסרים למלכות על משהי שטרות פרועים ועל מלוי בריבית ועל שהספיקו בידם למחות ואינם מוחי' ועל פוסקי צדקה ברבים. אך בזה איכא למידק מה שפירש"י שם על משהי שטרות פרועים כדי לגבות פעם אחרת והא ודאי גזילה גמורה היא ולא היה לו לומר על משהי אלא על הגובין שטרות פרועים וכן מלוה ברבית איסור גמור הוא ואמר על שהיה בידם למחות כו' ובפרק במה בהמה אמרו שיש בידם למחות כו' שהוא נתפס על כל העולם ואמר פוסקי צדקה כו' הרי זה עובר בבל יחל דברו והנראה לדקדק בכל זה דנקט בעלי בתים דהיינו עשירים ומנהיגי' ואינם ת"ח ואינם משהים שטרות פרועים לגבות בהם שנית דהא ידעי דגזל גמור הוא אבל משהין אותם שיש לו שום דין ודברים עם הלוה ורוצה לדוחקו בזה השטר לטעון מגו ודבר זה בעיני בעלי בתים לאו איסור הוא אבל אמרו חז"ל בזה דאיסורא איכא משום אל תשכן באהליך כו' שמא ימות ויפול שטר זה לפני יתומיו ויגבו בו שנית. ומלוי בריבית דקאמר נמי אבעלי בתי' שהם אינן יודעים להלוות בהיתר בעיסקא או בדרך אחר של היתר. ועל שהיה סיפק בידם למחות כו' איירי נמי בבעלי בתים מנהיגים שיש בידם למחות ואינו ביד ת"ח. ופוסקי צדקה ברבים היינו שבעלי בתים מנהיגי הקהלה פוסקין צדקה ברבים ואינן נותנין כולה שאומרים שלא היה דעתן לכך אלא בשביל אחרים שיתנו נדבות כראוי וק"ל:

רש"י **ואף** הפרשיות הללו נאמרו על הסדר בתחלה הזהיר על השביעית כו'. בפ"ק דקדושין ובפ"ד דערכין אמרו קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר מטלטליו כו' ופירשו התוספו' דמסברא שבא עונש זה על משא ומתן מדה כנגד מדה עכ"ל. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דא"כ למה נסמכה וכי תמכרו ממכר כו' לתשובו איש אל אחוזתו שהוא עיקר דין היובל וי"ל דכבר כתיב דין היובל לעיל מיניה ושבתם איש אל אחוזתו אבל האי קרא מפורש דכתיב לעיל מיניה מן השדה תאכלו את תבואתה כו' דהיינו שיהיו כולם שוים באכילת שנה זו לבהמה שאוכלת מן השדה שהכל יהיה הפקר וכמ"ש לאכלה ולא לסחורה ולזה אמר אע"פ שאמרתי לך שכולם שוים בפירות שביעית לענין אכילה אל תאמר שבאותה שנה לא תשוב הקרקע גופיה לבעלה הראשון ותהיה הפקר אלא דאף בשנה זו שתאכלו כולם תבואתה הקרקע היא בחזקת בעליה גם לענין מלאכה ותיקון קרקע המותרת בשביעית וביובל והשתא נסמכה שפיר וכי תמכרו כו' לאיסור פירות שביעית שאמר מן השדה תאכלו כו' כולם ולא תעשו בהם סחורה אבל השמטת קרקע ועבדים כבר נאמר ושבתם איש כו' ולא חזרו כאן אלא משום פירות שביעית כמ"ש כן נראה לומר לפי דרש זה. ובסוגיא דקדושין הוסיף בזה לומר לא באת לידו עד שמוכר את בתו כו' ופירש"י אע"ג דבתו לא כתיב בהאי ענינא הא קמ"ל דיש לקדום למכור בתו מללוות בריבית דברתיה מגרעא ונפקא וריבית מוסיף ואזיל ביה עכ"ל. גם בזה איכא למידק מהיכא קמ"ל הכי כיון דלא כתיבי הכא בהך ענינא מי יאמר דכאן מקומה ומסברא נמי דקאמר דבתו קדמה למכור מללוות בריבית דברתי' מגרעא כו' כפירש"י מה"ט נמי ה"ל להקדים נמי מכירת גופיה קודם ריבית דמגרע פדיון ונפיק כדקתני מתניתין דעבד עברי יוצא בגרעון וריבית מוסיף ואזיל ביה. והנראה לומר דהכי קאמר דאי הוה מקומה של מכירת בתו בתר פ' רבית הו"ל למכתב שם ולא בפ' משפטים ומהא שמעינן דע"כ מכירת בתו קודם פ' ריבית ומטעמא דברתי' מגרעא כו' ומיהו במכירת עצמו לא תועיל הך סברא ולא ימכור עצמו קודם שילוה בריבית מדכתיב בתר פ' ריבית. והא דלא כתביה למכירת בתו קודם פ' ריבית כיון דשם מקומה י"ל דלא חשיב ליה אלא הך שאדם עושה כן כסדר אבל במכירת בתו קודם שילוה בריבית אין כל אדם עושה כן וזה שדקדק לומר קמ"ל דנזבין איניש ברתיה כו' ולא ניזוף כו' ולא קאמר דמזבין איניש כו' ולא יזיף כו' דודאי כן יעשה האדם למכור בתו קודם שילוה בריבית אבל הוא אינו עושה כן אלא שמלוה בריבית מקודם שימכור בתו ודוק:

פרשת בחקתי

רש"י **בעתם** שאין דרך בני אדם לצאת כגון בלילי שבתות כפ' ג' דתענית אמרו ונתתי גשמיכם בעתם בלילי רביעיות ובלילי שבתות שכן מצינו בימי שמעון בן שטח כו' (ופירש"י שם בלילי רביעית שאין טורח על בני אדם דאינם הולכים בדרכים מפני אגרת בת מחלת כדאיתא בערבי פסחים). וכתב רבינו אבל בלילי שבת לא הוצרך להאי טעמא דאיכא טעמא דאיסור מלאכה של הולכי דרך ורש"י בחומש נמי פירש בעתם בלילי שבתות ולא הזכיר בלילי רביעיות מילתא דפסיקא נקט בלילי שבתות משום איסור מלאכה. מיהו יש לדקדק בזה האיך קאמר דכתיב בעתם בלילי רביעית ובלילי שבתות למעוטי שאר לילות הא אמרינן בע"פ מעיקרא הוי שכיחא כל יומא וזימנא חדא פגע בר"ח בן דוסא א"ל גוזרני עליך שלא תעבור בישוב לעולם. והנראה דודאי הכתוב בעתם לא משמע אלא בעת שאין בני אדם הולכין בדרכים וקודם דאתי ר"ח בן דוסא משמע קרא בעתם בכל לילות מפני אגרת בת מחלת ולמעט הימים וכפרש"י בפ' עקב בעתו בלילות שלא יטריחו אתכם והוא גו' בלילות וברייתא דקתני בלילי רביעיות ושבתות מתניי' לבתר דאתי ר"ח בן דוסא שגזר עליה בשאר לילות והך דשמעון בן שטח דמייתי שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ושבתות לאו דוקא נקט הכי דהא מקמי ר"ח בן דוסא היה הך דשמעון בן שטח אלא משום דרישא דברייתא נקט הכי נקט נמי בסיפא הכי והשתא נמי ניחא מה שפירש"י בחומש בלילי שבתות ולא נקט נמי לילי רביעיות משום דמסיק בערבי פסחים דאביי גזר עליה בכל לילות וא"כ לא אתי למעט כל הלילות ובעתם לא משמע אלא לילי שבתות משום איסור מלאכה. ואע"ג דימי שבת נמי הם באיסור הולכי דרך מ"מ הולכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות בתוך התחום כמ"ש הרא"ם. ועוד י"ל דגשמים בשבת ביום לאו בעתם מיקרי כדאמרינן במס' הכ"ל בפ"ק אמר רבי יצחק שמש בשבת צדקה לעניים (ופירש"י שמתעדנים בה ונוח להם יום השמש ומתחממים בה ביום הצינה) שנא' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה

ומרפא

ומרפא (פירש"י ירא"י שמי שומרי שבת) . ועוד נראה דאיירי בשבת מהאי לישנא דשמש צדקה והוא מבואר כי מהלך שבעה המזלות סדרם הוא שצ"ם חנכ"ל ותחלת הלילות של שבעה ימי השבוע ככנ"ש חל"ם ותחלת הימים חל"ם ככנ"ש נמצא בשבת בתחלת הלילה מתחיל מאדים ובתחלת היום מתחיל שבתאי שני מזלות אלו מאדים ושבתאי מורים על הרע כמפורש בפ' מפנין ובפ' מי שהחשיך וכוכב צדק שהוא מורה על הטוב כדאיתא שם הוא משמש אותה שעה קודם מזל מאדים וגם הוא מתחיל שעה אחת על יום השבת אחר מזל שבתאי ומטעם זה צונו הקב"ה לקבל שבת בתוספת שעה אחת קודם הלילה שמתחיל מאדים שעדיין צדק באותה שעה קודם הלילה וכן ביום השבת לא כתיב בי' בבוקר שיש לשהות שעה אחת על היום לפי שבאותה שעה משמש מזל שבתאי עד שיתחיל לשמש אח"כ מזל צדק ולפי שבאותה שעה שקודם לילה עדיין יום הוא והשמש זורחת במזל צדק וכן שעה אחת ביום מתחיל כן החמה במזל צדק ע"כ אמר שמש צדקה מרפא שהשמש הוא במזל צדק בסוף ע"ש בתחלת שבת קודם מאדים וגם היא במזל צדק בתחלת זריחתה ליום שבת אחר שבתאי והיינו וזרחה לכם ירא"י שמי דקבלת שבת בין ביום בין בלילה שתהיה השמש במזל צדק מרפא בכנפיה וק"ל:

רש"י **שיהו** הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן כו' . וכתב הרא"ם לא שיוציאוהו מן הבית כדי להביא שם את החדש דא"כ היאך ימצא בידם ישן נושן עד שיהו אוכלין ממנו . ועוד למה יוציאו הישן מן הבית מפני החדש והלא הישן טוב מן חדש כדלעיל אלא עכ"ל שפי' תוציאו מן האוצרות למקום אחר מן הבית מפני שהאוצרות שומרות החדש שלא יתרקב אבל הישן כיון שעברה עליו השנה אינו נוח להתקלקל כמו החדש . אבל בת"כ אמרו וישן מפני חדש תוציאו שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן ואתם מקפידין היאך נוציא ישן מפני חדש ולא הבנתי כי אי אפשר לומר שהם סוברים שפי' וישן מפני חדש תוציאו הוא דרך תמיהא שהם מקפידין ואומרים כיון שהישן טוב מן החדש איך נוציא את הישן מפני החדש דא"כ וישן מפני חדש טציא מיבעי ליה לכן נ"ל שטעות נפל בספרים וצריך להיות במקום היאך היכן ובמקום נוציא נשים ופירושו ואתם מקפידים ואומרים היכן נשים הישן שנוציא מפני החדש שהם מחפשין למצוא מקום שישימו בו את הישן ואינם מוצאים מקפידים ע"ז ובזה הוציא רש"י ז"ל מלשון הת"כ שאמר צריכין אתם לפנות האוצרות למקום אחר עכ"ל . ורבינו טען עליו מהא דגרסינן פ' הספינה וישן מפני חדש תוציאו מלמד שהיו אוצרות מלאים ישן וגרנות מלאות חדש והיו ישראל אומרים האיך נוציא זה מפני זה ופירש"י האיך נוציא כו' דהכי משמע וישן מפני חדש תוציאו בעל כרחכם שלא יהיה לכם מקום להצניע החדש ואע"פ שהישן מעלי טפי יוציאוהו מפני החדש שהחדש ראוי להתיישן עכ"ל וכתב רבינו וכה"ג אמרו בת"כ והרא"ם כתב ע"ז ולא הבנתי כי א"א כו' וצ"ל במקום האיך היכן כו' ואולי נעלם ממנו סוגיא דשמעתין דגרסינן בהדיא כהך דת"כ ומה שהקשה הרא"ם דא"כ טציא מיבעי ליה כבר הרגיש רש"י ז"ל בשמעתין בזה וז"ל דהכי משמע וישן מפני חדש תוציאו בעל כרחכם כו' ר"ל דאני אומר לכם שתוציאו ישן מפני חדש בעל כרחכם אף שלא יהיה רצונכם בכך מפני שהישן מעלי שנאמר ואכלתם ישן נושן מ"מ תוציאו הישן מפני שהחדש ראוי להתיישן עפי כו' ודוק :

רש"י **אף** מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע . ואיכא למידק כיון דיבולה הוא מלשון מוביל א"כ גבי ברכה דכתיב ונתנה הארץ יבולה מאי ברכה היא שתתן הארץ מה שאתה מוביל לה הקושיא זו הקשה בשמע שלמה וכתב ומצאתי מנוח במה שכתב בת"כ וז"ל ונתנה הארץ יבולה לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון ומנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בן יומו ת"ל זכר עשה לנפלאותיו וכה"א תדשא הארץ דשא מלמד שבו ביום שהיתה נזרעת עשתה פירות עכ"ל הרי שהוקשה להם לשון יבולה דמשמע מה שאתה מוביל לה בעת הזרע ומאי ברכה היא זאת לכן פי' דיבולה בשעה שהוביל הזרע תתן לך התבואה כמו בזמן אדה"ר :

רש"י **ומדרשו** זה נכשל בעונו של זה . בפ' זה בורר דגרסינן שם לא יומתו אבות על בנים בעדות בנים ובנים לא יומתו על אבות בעדות אבות דאין לומר שבא ללמד שלא יומתו זה בעון זה שזה כבר נאמר איש בחטאו יומתו והא דכתיב פוקד עון אבות וגו' וכן קרא אף בעונות אבותם אתם ימקו זו מיירי כשאוחזין מעשה אבותיהם ומסיק וכשאין אוחזין לא והכתיב וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו מלמד שכולם ערבים זה לזה ומשני התם שהיה בידם למחות ולא מיחו . וכתב רבינו דלפי פשוטו שיכשלו זה בזה כי ינהלו לרוץ כמו שפירש"י בחומש לכתוב וכשל איש באחיו שכל א' מישראל יכשל בחבירו אבל לפי הדרש איש בעון אחיו כתב וכשלו בל' רבים דלאו עם כלל ישראל ידבר רק באותן שבידם למחות עמהם ידבר שיכשלו איש בעון אחיו אם לא ימחה בו כדמסיק ובזה שמחלק לאוחזין לשאינו אוחזין יתישב האי קרא בסמוך והנשארים בכם וגו' בארץ אויביכם וגו' שאמר בתחלת המקרא בלשון נוכח וכן מדבר כל הפרשה דלעיל מיניה ובסיפא דהאי קרא אמר ואף בעונות אבותם אתם וגו' שהוא מדבר בלשון נסתר וכן עד סוף הפ' כי י"ל שענין הפרשה והתוכחה עד כאן מדבר בחורבן בית ראשון שהיה בהם עון ע"ג שבחורבן בית ראשון עדיין לא היה הסתרת פנים שהיתה עדיין נבואה ואורים ותומים וזה אמר בלשון נוכח ולא אמר רק והנשארים בכם ימקו בעונם כי לא היה להם אז רק עון עצמה אבל על חורבן בית שני התחיל לדבר בלשון נסתר לפי שהיה להם אז הסתרת פנים באין נבואה ואורים ותומים ושאר ה' דברים שנחסרו בבית שני וחסרון הנבואה היא הסתרת פנים כדאמרינן בפ"ק דחגיגה ואנכי הסתר אסתיר אע"פ שהסתרתי פני מהם בחלום אדבר בו ומ"כ אמר בלשון נסתר ימקו בעונם שהיא שנאת חנם שהיא בבית שני ואף בעונות אבותם שהיה בבית ראשון שהוא עון ע"ג אתם ימקו וע"ז אמר בגלותם בחורבן בית שני והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו' כל הענין בלשון נסתר שיסתיר הקב"ה פניו מהם ולא יהיו נענים כפירש"י פ"ק דחגיגה והסתרתי פני מהם שצועק תגרות וגו' ואינו נענה ואמרינן נמי בפ' הזהב ששערי תפלה ננעלו מיום החורבן וק"ל :

רש"י **ואבדתם** בגוים כשתהיו פזורים וגו' אבל מדרשו בפרק אלו הן הלוקים כאבידה המתבקשת שנא' תעיתי כשה אובד וגו' וכתב רבינו אמר תעיתי כשה אובד המתבקש מבעליו כן בקש עבדך האובד בגלות ואף שפשע העבד בך הנה מצותיך לא שכחתי והם עמי בגלות וראוי לך לבקש אותי בשביל מצותיך אשר עמי ובדרך צחות נאמר בזה הכתוב לפי מ"ש בפרק אלו מציאות דשה דכתיב בפ' אבידה לכ"ע קשיא דלא אצטריך ליה לפ"ז אמרה כ"י הנני אומר תעיתי כשה אובד ר"ל כשה האובד האמור בפר' אבידה דלא אצטריך ליה בקרא אבל הוא רמז על ישראל הנקראים שה פזורה והם המה שה דאבידה שבתורה שה' ב"ה הוא בעליו של אותו השה ומבקשו להוציאו מן הגלות וק"ל :

רש"י **אלו** המתים בגולה ומדרשו בפרק הנ"ל כאכילת קישואין ודלועין וכתב רבינו פי' כאכילת קישואין שאינו נאכל כולו רק בשר שמבחוץ אבל הגרעינין והזרע שבתוכו נשאר כן ישארו זרע ישראל בגלותם . ועי"ל דה"ק קרא ואכלה אתכם ארץ אויביכם כמו שהארץ אוכלת קישואין ודלועין שלמים שמניחים בהם שהבשר של הקישואין הוא כלה בארץ אבל הזרע שבתוכו אינו כלה בארץ ואדרבא הוא נשרש בארץ ומצמיח ועושה פרי שמגדל קישואין הרבה כן תאכל אתכם ארץ אויביכם שיהיו זרעיכם לעתיד מפרה ומרבה בתוך ארץ אויביכם כזמן הגאולה במהרה בימינו אמן :

חלק רביעי
ספר במדבר

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה הנה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם הכראה מקומות, ראבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו, ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורת קטנה, מערכת המסורה , רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון , פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר , חידושי מהרש"א, אדרת אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי , תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לנבולין ובנין הבית , ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים זי"ע , פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר נקראים בשם שפתי חכמים השלם :

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"מ ס' שפתי ישנים :

(לד) תפלות לליל שבת , ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך .

אהרן

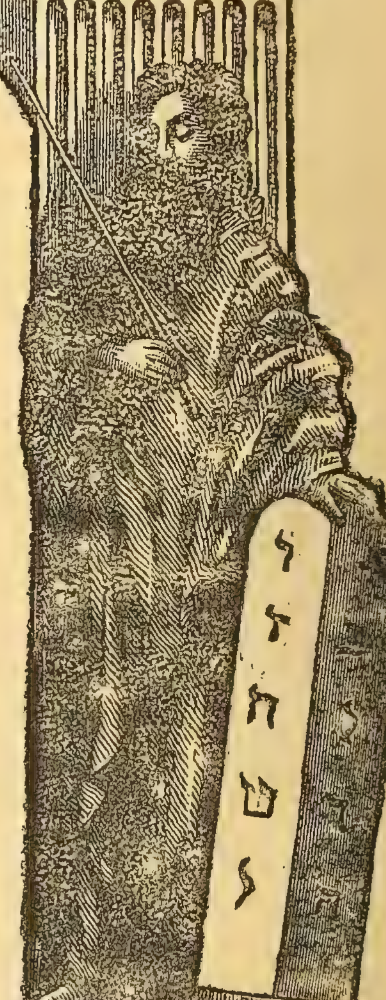

משה

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהמנוח מ' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו .

ווארשא

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть 4
ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава 7 Февраля 1885 года.

י"ז זוגין מן כ"ב קמצין וסימן בחרבות, כמועלים בחרבות. בחרבות, ולא נמלו בחרבות. קח, ויאמר הכהן חרב גלית. קח, ויקח טרף, ותבא אליו היונה לעת ערב. טרף, לכו ונשובה אל ה' כי הוא. ישמע, השמן לב העם הזה. ישמע, וכדברי אחך אספה דברי דוד האחרונים. תזרע, ובשנה השביעית שבת. תזרע, לא תזרע כרמך תניינא דפסוק. שפך, ואל פתח אהל מועד לא הביאו.

ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא . והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד :

י"ח מלין תקון סופרים וסימן ואברהם עודנו עומד לפני ה'. ואל אראה ברעתי. כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו. ועמי המיר כבודו. ואהי עלי למשא. כבודם

וַיְדַבֵּר

בשם אשר פקודי רום ותחת חבר . אחל לפרש על הפשט ספר וידבר :

(א) **וידבר** במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה כשיצאו ממצרים מנאם וכשנפלו בעגל מנאם לידע (מנין) הנותרים כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם: (ב) למשפחותם. דע מנין כל שבט ושבט: לבית אבותם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו

(א) **במדבר** סיני. להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד: באחד לחדש השני. לתקן הדגלים ואיך יסעו ואיך יחנו בעבור המקדש כי בעשרים לחדש השני נסעו: (ב) שאו את ראש. כמו כי תשא וטם מפורש: לבית אבותם. כי משפחת האם איננה קרואה

א יְהוָ֛ה אֶל־מֹשֶׁ֖ה בְּמִדְבַּ֣ר סִינַ֑י בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֗ד בְּאֶחָד֩ לַחֹ֨דֶשׁ הַשֵּׁנִ֜י בַּשָּׁנָ֣ה הַשֵּׁנִ֗ית לְצֵאתָ֛ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם לֵאמֹֽר׃ ב שְׂא֗וּ אֶת־רֹאשׁ֙ כָּל־עֲדַ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל לְמִשְׁפְּחֹתָ֖ם לְבֵ֣ית אֲבֹתָ֑ם בְּמִסְפַּ֣ר

חסר נ"אמר א · ג' · י"ג ר"ס · כל אורייתא חסר במ"ח

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר: ב קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן

וידבר ה' אל משה. י' חסרים לאמר וסימן נמסר בסדר כי תשא: למשפחתם כל אורייתא חסר במ"ח וסימן ופקודי בני גרשון. ויהי גבול בני ראובן. ויתן משה להצי. וחצי הגלעד ועשתרות. שמעון קדמאה. זבולן בתרא' יששכר אשר קדמאה. וכל כתובים דכוותא מ"ל:

תולדות אהרן וידבר ה' אל משה במדבר סיני. פסחים ו (מגילה עד): למשפחותם. נזיר סו קדושין סט נהרא קע בכורות מז:

בעל הטורים

במדבר סיני. לעיל מוניס כתיב אלה המצות וסמיך ליה במדבר לומר אם אין אדם משים עצמו כמדבר אינו יכול לידע תורה ומצות. למעלה כתיב וכל מעשר בקר וצאן וסמיך ליה שאו את ראש ע"ש מס שנאמר עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה:

רמבן

במדבר אחר שביאר תורת הקרבנות בספר השלישי התחיל עתה לסדר בספר הזה המצות שנצטוו בענין אהל מועד וכבר הזהיר על טומאת מקדש וקדשיו לדורות. עתה יגביל את המשכן בהיותו במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות הכבוד שם לוה והזר הקרב יומת כאשר אמר שם כי סקול יסקל ונוה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו כאשר הזהיר שם פן יהרסו אל ה' לראות וגו' וצוה ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח כאשר אמר שם וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו וגו' והכהנים והעם וגו' והנה צוה איך תהיה משמרת המשכן וכליו ואיך יחנו סביב ויעמוד העם מרחוק והכהנים הנגשים אל ה' איך יתנהגו בו בחנותו ובשאת אותו ומה יעשו במשמרתו והכל מעלה למקדש **וכבוד לו כמו שאמרו אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרין לפלטרין שאין לו שומרין והספר הזה כולו במצות שעה שנצטוו בהם בעמדם במדבר ובנסים הנעשים להם**

ספורנו

(א) **וידבר** ה' אל משה: (ב) שאו את ראש. לסדרם שיכנסו לארץ מיד איש על דגלו בלתי מלחמה אלא שיפנו האומות מפניהם כמו שעשו קדם כמו שהעיד

אבן עזרא

קרואי משפחה : לגלגלותם . פירשתיו : (ג) בישראל . להוציא ערב רב : (ד) איש ראש . דרך קצרה והראוי להיות איש איש : (ה) לראובן . החל מהבכור כטעם ולא להתיחס לבכורה : (י) לבני יוסף . אחר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות והחל מאפרים על דרך יעקב אבינו והקדים אפרים ומנשה על בנימין כי הם מקום יוסף ואחר כן החל מדן שהוא בכור השפחות ואחריו אשר כי השם ידע שהוא יהיה ראש החונים על דגל דן ואחר כן גד כי הוא בכור שפחת לאה : (טז) קרואי עדה . הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום : מטות אבותם . הטעם על השבטים והנה כל אחד נשיא שבט : ראשי אלפי ישראל . כל אחד ראש על כל אלפי השבט כי יש שר לאלף : (יז) ויקח משה ואהרן : עמם : האנשים אשר נקבו . שהם מפורשים כמו אשר פי

רשי

אביו : לגלגלותם . על ידי שקלים בקע לגלגולת : (ג) כל יוצא צבא . מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים : (ד) ואתכם יהיו . כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט : (טז) אלה קרואי העדה . הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה : (יז) האנשים האלה . את שנים עשר נשיאים הללו : אשר נקבו . לו כאן בשמות

אונקלוס

בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל דְּכוּרָא
לְגֻלְגְּלָתְהוֹן׃ ג מִבַּר עַשְׂרִין
שְׁנִין וּלְעֵילָּא כָּל נָפֵיק חֵילָא
בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוּן יָתְהוֹן
לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן׃
ד וְעִמְּכוֹן יְהוֹן גַּבְרָא גַּבְרָא
לְשִׁבְטָא גְּבַר רֵישׁ לְבֵית
אֲבָהָתוֹהִי הוּא׃ ה וְאִלֵּין
שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִּי יְקוּמוּן
עִמְּכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר
שְׁדֵיאוּר׃ ו לְשִׁמְעוֹן
שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃
ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃
ח לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר
צוּעָר׃ ט לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר
חֵלֹן׃ י לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם
אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד
לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר
פְּדָהצוּר׃ יא לְבִנְיָמִן אֲבִידָן
בַּר גִּדְעוֹנִי׃ יב לְדָן אֲחִיעֶזֶר
בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ יג לְאָשֵׁר
פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃ יד לְגָד
אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃
טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃
טז אִלֵּין מְעַרְעֵי כְנִשְׁתָּא
רַבְרְבֵי שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן
רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אִנּוּן׃
יז וּדְבַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת
גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְפָּרַשׁוּ

תורה

שְׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם׃
ג מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־
יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם
לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן׃ ד וְאִתְּכֶם
יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ
לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא׃ ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם
לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃
ח לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃
ט לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃
י לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע
בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל
בֶּן־פְּדָהצוּר׃ יא לְבִנְיָמִן אֲבִידָן
בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ יב לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־
עַמִּישַׁדָּי׃ יג לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־
עָכְרָן׃ יד לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃
טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃
טז אֵלֶּה קְרִיאֵי קרואי ק׳ הָעֵדָה
נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי
אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃ יז וַיִּקַּח מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר

ט׳ מ״ל · ט · ג׳ · ה׳ חסר בתורה · כל שמות דשבטים חד קרינן · ג׳ בטעם בענין וכ״ן סימן · ל׳ ושארא לבני יוסף לבני אפרים · כ׳ מ״ל · וי״ב ס״פ

ואתכם ג׳ וסימן ואתכם יהיו איש . ואתכם בני אדניכם . ואתכם הרכב והכוסים ב׳ בפסוק : אבתיו לאבתיו ה׳ הכר בתורה וסימן ואתכם יהיו איש איש. אלה הפקדים אשר פקד. ויעשו בני ישראל ככל אשר . שלח לך אנשים . האנכי הריתי את . ויצא מעמך הוא . ולא תסב נחלה ממטה . כי אביאנו אל האדמה : ואלה שמות י׳ בתורה וכו׳ בני ישמעאל . אלופי עשו . בני ישראל דויגש . וחברו ריש ספרא . שמות האנשים אשר יעמדו. בני לוי לתלדותם , בני אהרן הבכר נדב . בני גרשון למשפחותם . שמות בנותיו . האנשים למטה יהודה : שמות ט׳ מלאים בתורה וסי׳ נמסר בסדר בראשית . גבי פסוק ויקרא האדם שמות : אבותם ב׳ מלאים בתורה וסימן אלה קריאי העדה נשיאי מטות . ואת שם אהרן תכתב וכל נביאים וכתובים דכוו׳ מלאים במ״ה חסר וסימן ואמרו על אשר עזבו דמלכים דשלמה . ויעש יה״ר הרע דרהבע׳ דמלכים . ויהיו הגים האלה . ויעשו כן בני הגולה . ואלה העלים מתל מלח בתראה : הם י״ב כ״פ וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו : וכל ריש פסוקים דכוו׳ במ״ט וחסר וסימן נמסר

בעל הטורים

במספר שמות כתיב כאן ובפרשת פנחס לא כתיב באותו מנין במספר שמות אלא כתבו כאן להודיע שלא שינו שמותן במצרים לכך כתיב לבית אבותם לומר לך שנקראו בשמות אבותם : אתה ואהרן · למעלה בפ׳ כי תשא לא כתיב אהרן באותו מנין לפי שעל ידו נעשה העגל שבשבילו הוצרכו למנין לכך לא מנאם הוא : שנשיאים מתחיל באליצור ומסיים באחירע בן עינן ע״ש שצרכו לאיבון עינו וע״י העגן : קריאי העדה . וי״ו קטיעא וקרי קרואי בשביל שלומיאל בן צורישדי שהוא זמרי בן סלוא. וכן בעדת קרח קראי כתיב חסר ושם הוי״ו חסר לגמרי לפי שהיו כולם רשעים אבל כאן היו אחרים צדיקים :

תולדות אהרן (גמליאל בן פדצור. שם עב) : ויקח משה ואהרן . סנהדרין נו :

ספורנו

שהעיד באמרו כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל אולי היו משפחות מהגרגשי שעליו אמרו ז״ל שעמד ופנה מאליו ובקלקול המרגלים הוסיפו הז׳ אומות להרע מ׳ שנה והוצרך להחרימם : במספר שמות . כי היה אז כל אחד מאותו הדור נחשב בשמו המורה על צורתו האישיות למעלתו על דרך ואדעך בשם ולא כן קרה לדור של באי הארץ ובכן לא נמנו במספר שמות ולא נזכרו זולתי ראשי המשפחות במספר האישים . ואם זה הודיע שהיתה הכונה שאותם האישים בעצמם יחיו ויירשו הארץ ולא יפקד מהם איש : (ד) איש ראש לבית אבותיו . והטעם שיהיו אתכם הוא שכל אחד

רמבן

להם לספר כל מעשה ה׳ אשר עשה עמהם להפליא וספר כי החל לתת אויביהם לפניהם לחרב וצוה איך תחלק הארץ להם ואין בספר הזה מצות נוהגות לדורות זולתי קצת מצות בעניני הקרבנות שהתחיל בהן בספר הכהנים ולא נשלם ביאורן שם והשלימן בספר הזה :

במדבר סיני

בעבור שהפסיק במצות השמיטה והיובל שאמר שהיו בהר סיני . חזר ואמר כאן שהיה הדבור הזה באהל מועד ככל הדברות אשר הזכיר מתחלת ספר ויקרא וכן יהיו כלם מכאן ואילך באהל מועד כי מעת שהוקם המשכן ויקרא אליו השם מאהל מועד לא נדבר לו אלא משם והזכיר כאן במדבר סיני להגיד שלא נסעו משם בעת שנמנו כי המנין הב׳ היה בערבות מואב והדבור באה״מ : (ב) **שאו** את ראש כל עדת בני ישראל . כמו שאומרים לקוסטינר ארים רישיה דדין לשון רש״י . ואפשר שיהיה הטעם בזה בעבור שאינו חזק למלחמה בפחות מעשרים וכמו שאמרו בן עשרים לרדוף אבל יתכן שיהיה פי׳ כל יוצא צבא כל היוצאים להקהל בעדה כי הנערים לא יקהלו בתוך העם כי כל אסיפת עם תקרא צבא וכן לצבא בעבודת אהל מועד ישוב מצבא העבודה במראות הצובאות אשר צבאו וכן צבא השמים וכל צבאם צויתי . ולכך יפרש באנשי המלחמה מצבא המלחמה והתיחסם בצבא המלחמה ואמר כאן כל יוצא צבא כדרך כל יוצאי שער עירו . ואמר לצבאותם שהם צבאות רבות כי כל שבט ושבט צבא גדול והלשון שכתב רש״י כמו שאומרים לקוסטינר ארים רישיה דפלן לא נתברר לי למה דרשו אותו לגנאי אם מפני שמתו במדבר ובמטה לוי אמר פקוד לפי שלא היה בכלל גזרה והלא במנין שני של באי הארץ אמר כן שאו את ראש כל עדת בני ישראל אבל בויקרא רבה דורש לשבח אין שאו אלא לשון גדולה כמו דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך אמר הקב״ה לישראל נתתי לכם תלוי ראש ודמיתי אתכם לי כשם שיש לי תלוי ראש על כל באי עולם שנאמר לך ה׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש אף לכם עשיתי תלוי ראש שנאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל לקיים מה שנאמר וירם קרן לעמו וכן הוא אומר ונתנך ה׳ עליון על כל גויי הארץ . ושוב מצאתי במדבר סיני רבה שאמר . אמר רבי פנחס אמר רבי אידי מאי דכתיב בראש הספר שאו את ראש רוממו את ראש גדלו את ראש לא נאמר אלא שאו את ראש כאדם שאומר לקוסטינר סב רישיה דפלן כאן נתן רמז למשה שאו את ראש שאם יזכו יעלו לגדולה כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך והשיבך על כנך ואם לא יזכו ימותו כלם כמה דכתיב ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ והנה הלשון כפי הכונה יתפרש בטובה לטובים וכיון שהוא לשון גדולה נאמר כן במנין הראשון אמר כן במנין השני : (ג) **כל** יוצא צבא בישראל . מגיד שאין יוצא לצבא פחות מבן עשרים שנה : **תפקדו** אותם . ענין פקידה זכרון והשגחה על דבר כלשון וה׳ פקד את שרה כאשר אמר והוא פתרונו בכל מקום לא ימלט מהן איש על דעתו וגם פקדון מפני שמירתו והשגחתו עליו וכאשר צוה למנות את ישראל אמר תפקדו אותם לרמוז שלא יספרם רק שיתנו כופר נפשם מחצית השקל ובהם ישגיח ויזכור מספר העם ואמר בדוד מספר מפקד העם כי ידע מספרם בפקידת

פי ה׳ יקבנו: (יח) ויתילדו. בקשו מתי נולדו בעבור חשבון עשרים שנה אז נכתבו תולדתם: (יט) ויפקדם. משה שהוא העיקר והחל מראובן כי הוא הבכור ואחריו שמעון הנולד אחריו ואחריו גד בכור שפחת לאה והנה דגל ראובן ואחר כך דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים ואחר כך דגל דן והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בהנוכת המזבח ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר שילא לוי והיו ליוסף בנים שנים ורוחות העולם ארבע. הנה לכל רוח שלשה והנה יש ללאה חמשה בנים יחסר האחד ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה ושמוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור והדגל השני ליהודה והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו ולרחל דגל בפני עצמה ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא הבכור שלה ואחריו אשר ואם הוא קטן בשנים מנפתלי בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל שם זאת

נָקְבוּ בְּשֵׁמוֹת׃ יח וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ יט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינָי׃ ס

שני כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָיו בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ פ כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה גָד

בִּשְׁמָהָן׃ יח וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנַשׁוּ בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא וְאִתְיַחֲסוּ עַל זַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְגֻלְגְּלָתְהוֹן׃ יט כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וּמְנִינוּן בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ כ וַהֲווֹ בְנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ כא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִנְיָנוֹהִי בְּמִנְיַן שְׁמָהָן לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ כג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ כה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְגָד

יח ומ״ל וחד בקהילו · יט מ׳ מלאים בתורה · כ ס״פ במדבר בס״ג כבר סיני · כ׳ בטעם בענין ר״ס סימן · כא אורייה כ״ל · כב כו״ל מ״ל שנ״ג חסר · ל׳ בענין לפי שחסר משבטו ל״ז אלפים ומאה במעשה זמרי · כד כ״ל בטעם בענין במ״א דאפרים

בשמות: (יח) ויתילדו על משפחותם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידתם כל א׳ וא׳ להתייחס על השבט: אך

במשלי ס״י א״י: ויפקדם ד׳ וסימן במדבר סיני. ויפקדם בבזק. ויפקדם בטלאים. ויפקדם למבן עשרים ד״ה: בכר ו׳ חסרים וסי׳ נמכר בסדר ויגש. סי׳ שבטים ראובן שמעון גד יהודה יששכר זבולן יוסף. מנשה. בנימן. דן אשר נפתלי. וסי׳ רש״ג הכ״ז סמ״ג דא״ת: מאות כלם מלאים במ״ג חסר וסי׳ ויהיו ימי אדם. ויחי למך. וישקל אברהם לעפרן: חלוף השבטים ראובן קדמאה ששה וארבעים אלף וחמש מאות. ראובן תנינא שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים. יהודה קדמאה ארבעה ושבעים אלף ושש מאות. תנינא ששה ושבעים אלף וחמש מאות. אפרים קדמאה ארבעים אלף וחמש מאות. תניינא שנים ושלשים אלף וחמש מאות. דן קדמאה שנים וששים אלף ושבע מאות. דן תניינא ארבעה וששים אלף וארבע מאות. שמעון קדמאה תשעה וחמשים אלף ושלש מאות. תנייגא שנים ועשרים אלף ומאתים.

בעל הטורים

במדבר סיני. שנים דסמיכי בסוף פסוק ויפקדם במדבר סיני ביום צותו את ב״י להקריב את קרבניהם לה׳ במדבר סיני. לפי שכשהיו נמנין היו מקריבין עליהם קרבנות כדי שלא יהיה בהם דבר כדכתיב כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו: לבני שמעון לגלגלתם חסר״ד עקומה לפי שחסר״ד אלף זמרי בן סלוא הטא ונפלו משבטו. וחסר״ד הוא גבוה מכל האותיות כך חסר משבטו שלא יעמוד לא מלך ולא שופט:

(ויתילדו על משפחותם) תולדות אהרן יבמות ד): לבני יהודה. סנהדרין נו: והזר הקרב. מכות כד:

ספורנו

אחד מהם ראש לבית אבותיו ולא יכחד ממנו יחס כל אחד ואחד: (יח) ויתילדו על משפחתם. מפני שהיה מנינם זה כדי שיוכלו בו לבא למלחמה היתה הכונה לשמור יחוסם בזכות אבותם מסייעתם וכבר אמרו (בפרק י׳ יוחסין) אין בודקין אחר מי שנכתב באסטרטיא של מלך (פי׳ בחילות בית דוד) וזה כאמרם (שם) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל: (כ) בכור ישראל. שלא נפל ממעלתו בדיני שמים מפני השיבותו כענין ויהיו בני יעקב בנים עשר בני לאה בכור יעקב ראובן. אף

רמבן

בפקידת הכופר כי רחוק הוא אצלי שלא יזהר דוד במה שאמר הכתוב ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם ואם אולי טעה דוד למה לא עשה יואב שקלים והיה דבר המלך נתעב אצלו והוא אמר לו למה יבקש זאת אדני כי למה יהיה לאשמה על ישראל ולמה לא ימנם בשקלים שלא יהיה אבל כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך כי לא היה יוצא למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת ההיא רק לשמח לבו שמלך על עם רב והוא מאמר יואב ויוסף ה׳ אלהיך על העם כהם וכהם מאה פעמים ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה וראיתי במדבר סיני רבה ר׳ אליעזר בשם ר׳ יוסי בן זמרא אמר כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו איזה זמן נמנו לצורך בימי משה ובדגלים ובחלוק הארץ שלא לצורך בימי דוד ויתכן עוד שנכפרש ונאמר כי דוד צוה למנות כל איש ישראל רצונו לומר מבן שלש עשרה שנה ומעלה שהוא איש כי לא נזכר במנינו מבן עשרים שנה ומעלה בשקלים אבל אמר לכו ספרו את ישראל ואדעה את מספרם וזה היה עונשו כי הכתוב לא הרשה למנות רק מבן עשרים שנה ומעלה בשקלים ומפני שזה איננו מפורש בכתוב טעה בו כי חשב במה שאמר ולא יהיה בהם נגף שהוא בשקלים שהם כופר להם אבל יואב נתן לבו וחשש לדבר והכתוב מעורר לבי בזה במה שאמר ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה׳ להרבות את ישראל ככוכבי השמים יואב החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל היה נראה שמנין יואב היה למטה מבן עשרים והוא היה הקצף שאין ה׳ חפץ שיהיו כל ישראל בגדר מנין שהוא ירבם ככוכבי השמים כאשר אמר אם תוכל לספור אותם וכו׳ והכתוב שאמר במנין ההוא ויהיו כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב אין ענינו שהיו יוצאי צבא בישראל אבל פתרונו שהיו בריאים וחזקים למלחמה הגיד כי לא מנה החולים והחלשים והזקנים מפני שהיה דבר המלך נתעב אצלו וזה ענין הגון מאד ועל דעת מדרש אגדה שהיה שם מנין ממש טעו כלם ולכך אמר לך מנה את ישראל וכתיב אחרי ספור את העם כי בתורה לא נזכרה בהם ספירה כלל כי טעם במספר שמות יגידו כל אחד שמותם בפקוד אותם בכופר:

(יח) ואת כל העדה הקהילו באחד לחדש השני. יזכיר זריזות משה רבינו במצות השם כי ביום הדבור לקח את הנשיאים והקהיל כל העדה והתחיל לפקוד אותם אבל לא נשלם המנין ביום אחד ולכך חזר ואמר ויפקדם במדבר סיני להודיע שהיה במקום ההוא המנין לא ביום ההוא:

ויתילדו על משפחותם לבית אבותם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידת כל אחד ואחד להתיחס על השבט לשון רש״י. ואיננו נראה שיהיו צריכין להביא שטר ועדים על יחוסיהם לשבטיהם אבל ויתילדו שנמנו תולדותם למשפחותם לבית אבותם הטעם לומר כי כאשר צוה אותם משה בן מפי הקב״ה נקהלו כל העדה כלם אל פתח אהל מועד חוץ מערב רב אשר לא מבני ישראל המה כי נכרים היו בהם מיום שיצאו ממצרים והנה הביאו כל העדה איש שקלו ואמרו לפני משה והנשיאים אני פלוני נולדתי לפלוני ממשפחת פלוני שהיא לשבט ראובן וזולתו ומשה נותן שקלי כל שבט ושבט במקום מיוחד וידע מספר הפרט והכלל. והראיה בזה כי במנין השני שהזכיר המשפחות

מסורה

ישׂשכר קדמאה ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות. תניינא ארבעה וששים אלף ושלש מאות. זבולן קדמאה שבעה וחמשים אלף וארבע מאות. תניינא ששים אלף וחמש מאות. מנשה קדמאה שנים ושלשים אלף ומאתים. תניינא שנים וחמשים אלף ושבע מאות. אשר קדמאה אחד וארבעים אלף וחמש מאות. אשר תניינא שלשה וחמשים אלף וארבע מאות. גד קדמאה חמשה וארבעים אלף ושש מאות וחמשי׳. תניינא ארבעים אלף וחמש מאות. בנימן קדמאה חמשה ושלשים אלף וארבע מאות. תניינא חמשה וארבעים אלף ושש מאות. נפתלי קדמאה שלשה וחמשים אלף וארבע מאות. נפתלי תניינא חמשה וארבעים אלף

בעל הטורים

לבני יוסף לבני אפרים. ולא אמר לבני יוסף לאפרים. לפי שיוסף לא נטל במטה אביו משום כבוד מלכות לכן לא רצה למנותו בדגלים. ונקרא הדגל ע״ש בניו לכן אמר לבני אפרים כדרך שאומר בזולן:

תרגום

אַרְבְּעִין וַחֲמֵשׁ אַלְפִין וְשִׁית מְאָה וְחַמְשִׁין׃ כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ כז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה שַׁבְעִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ כט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר חַמְשִׁין וְאַרְבְּעִין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ לא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן חַמְשִׁין וּשְׁבַע אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ לג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ לה מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃ לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ לז מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן תְּלָתִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ לח לִבְנֵי דָן תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ לט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְדָן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃ מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוּלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר

במדבר א

חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ פ כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יְהוּדָה אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ פ כח לִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ כט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ ל לִבְנֵי זְבוּלֻן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לה פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ פ לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ לח לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ פ מ לִבְנֵי אָשֵׁר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר

ב׳ בטעם בענין גד דפקודים ודדגלים וסימן נ״ז גד זקף

כל דשבטים חסר במ״ד

ר״פ ג״ס סימן

כל דשבטים חסר במ״ד ר״פ ג״ס סימן

כו״ל חסר במ״ב מ״ל

ד׳ מ״ל במנין

כל אורויתא חסר במ״ג

כו״ל חסר במי״ז מ״ל

כן כו״ל במ״ג כל יצא צבא בישראל

רמבן

המשפחות לא אמר שם ויתילדו ולא הזכיר במספר שמות לגלגלותם כי מעת שחנו לדגליהם נבדלו השבטים זה מזה ונודעו המשפחות לאיזה שבט המה ולא הוצרכו שם רק לדעת כמה משפחות בשבט והמשפחה תמנה אנשיה לגלגלותם לא במספר שמותם ולכן לא הוצרך להיות נשיאים במנין ההוא. ור״א אמר ויתילדו בקשו מתי נולדו בעבור חשבון עשרים שנה:

(לב) לבני יוסף לבני אפרים. הקדים אפרים למנשה ויחס יוסף עליו וכן למטה בדגלים כי היה בעל דגל והוא הבכור ואחיו משנהו כברכ׳ יעקב ועוד כי היו בני אפרים רבים מבני מנשה אבל במנין השני בערבות מואב הקדים מנשה כי היו בעת ההיא בני מנשה הרבים ולקחו נחלתם תחלה וכן בנשיאי הארץ הקדימו וייחס יוסף עליו אבל במרגלים הקדי׳ אפרי׳ אבל ציחס

זאת המעלה לבן ספחת לאה ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון ולא אוכל לפרש על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון ודע כי לא היו גבוריס בשבטים כשבט יהודה הנמשל לגור אריה וכשבט דן הנמשל כן בדברי משה על כן היו הם בראשונה ובאחרונה . והזכיר לגלגלותם בראובן גם בשמעון להורות על האחרים כי הכתוב אחז דרך קצרה : (מה) ופירוש ויהיו כל פקודי בני ישראל . שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכללם : (מז) התפקדו . משני בניניס כי הוא בנין התפעל ועם בנין שלא נקרא שם פועלו : (מט) אך את מטה לוי . פי' לא התפקדו כי השם צוה כן : ואת ראשם לא תשא . כללם כאשר פירשתי : (נ) ואתה הפקד את הלוים

שְׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מא פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אָשֵׁר אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ מג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה נַפְתָּלִי שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ מד אֵלֶּה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר אִישׁ אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ׃ מה וַיִּהְיוּ כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מו וַיִּהְיוּ כָּל־הַפְּקֻדִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ מז וְהַלְוִיִּם לְמַטֵּה אֲבֹתָם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹכָם׃ פ מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מט אַךְ אֶת־מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת־רֹאשָׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתָּה הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ

עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ מא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כֹּל נָפֵיק חֵילָא׃ מג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי חַמְשִׁין וּתְלָת אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ מד אִלֵּין מִנְיָנַיָּא דִי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הֲווֹ׃ מה וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מו וַהֲווֹ כָּל מִנְיָנַיָּא שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ מז וְלֵיוָאֵי לְשִׁבְטָא דַאֲבָהַתְהוֹן לָא אִתְמְנִיאוּ בֵּינֵיהוֹן׃ מח וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ מט בְּרַם יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא תִמְנֵי וְיָת חוּשְׁבַּנְהוֹן לָא תְקַבֵּל בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתְּ מַנִּי יָת לֵיוָאֵי עַל מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְעַל כָּל מָנוֹהִי וְעַל כָּל דִי לֵיהּ אִנּוּן

ג' בענין ושארא לבני [illegible] — כ"ל חסר ו"ו במ"א — ז' חסר ו' כספ' — כול' מלאים במ"א חסר ויגו יהוידע דמלכים — ג' — ד — כ — ד כספרא

ואראבע מאות : יצא כל אורייתא חסר בם"ג וסי' הנה יוצא המימה. תניינא והעתרתי. כחצת . ושש בנביאים וסי' ביהושע ריש סימן ח . וכל כתובי' דכוו' מ"ל במ"א יסימן והוא כחתן יצא : התפקדו ד' וסימן והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל . והלוים למטה אבתם כי לא התפקדו בתוך בני ישראל . ובני ישראל התפקדו וכלכלו : מטה לוי ג' וסי' וגם את אחיך מטה לוי . ואת שם אהרן תכתב . אך את מטה לוי לא תפקד : הפקד ב' וסי' ואתה הפקד את הלוים . הפקד עליו רשע : ראשם י"ד וסימן ואת ראשם לא תשא . ופדויי ה' ישובון . והבת . וחפו ראשם . וחברו . חפו ראשם . ויכנע מדין לפני ישראל דגדעון . ויקרע יהושע שמלתיו . ויהי קול מעל לרקיע אשר . וממעל לרקיע אשר על . פארי פשתים יהיו על ראשם . העלו עפר על ראשם קדמאה דפסוק . שרקו ויניעו ראשם . שמע אלהינו כי היינו בוזה . יראני יניעון ראשם . וחד הורידו לארץ ראשן : על כל ועל כל ו' בספרא וסי' ואתה הפקד את הלוים ב' בו והעבירו תער על כל בשרם . וכפר הכהן על כל עדת בני ישראל. האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף . והזה על האהל ועל .

ספורנו

אף על פי שנפל ממנה בדיני אדם : (מד) אלה הפקודים . כל אחד מאלו נמנה על ידי משה ואהרן : (מה) ויהיו כל פקודי וגו' כל יוצא צבא בישראל . ולא יתר על בן ששים שלא הי' יוצא בצבא כמו שהזכירו ז"ל על יאיר בן מנשה וזולתו . ובלעדיהם עלה הסכום אל מה שכתב אח"כ : (מז) לא התפקדו . לא הופקדו על ידי הפוקדים ולא התפקדו מעצמם שלא הכינו עצמם כשאר העם להקהל ולהתיחס וזה היה קודם שיאמר האל יתברך למשה אך את מטה לוי לא תפקוד כי אמנם המתינו לראות מה יצוה ה' להם מאחר שלא הזכיר שבט לוי עם שאר השבטים כאמרו ואתכם יהיו איש איש למטה : (מט) אך את מטה לוי . אף על פי שאמרתי שאו את ראש כל עדת בני ישראל והלוים מכללם להיות נמנים גם הם מכל מקום הם נבדלים משאר עם ישראל לתשובה בענין המנין שלא יהיה מספר אישיהם ולא סכום כלם עם השאר : לא תפקוד . לא יהיה מספר אישיהם מבן כ' ולמעלה כמו שהיה מספר שאר העם : ואת ראשם לא תשא . כשתעשה סכום כל פקודי השבטים לא יכנס בו סכום שבט לוי : (נ) ואתה הפקד . שאת יהיו נבדלים

בעל הטורים

בני נפתלי . בכולן אומר לבני לבד מנפתלי שהוא אומר בני לפי שבשבט נפתלי היו בנות יותר מבנים ולכך רמז בברכת נפתלי אי"ה "אילה "שלוחה "הנותן ר"ת אש"ה ולפיכך בסנתם כתיב בכולן בני לפי שמתו כאנשים ונתרבו הנשים ולכך לא אמר לבני : הפקד שנים במסורה . הפקד את הלוים ואידך הפקד עליו רשע וז"ש אין אדם נעשה שוטר מלמטה אא"כ נעשה רשע מלמעלה וזהו הפקד את הלוים שנעשו שוטרים הפקד עליו רשע :

רמבן

ייחס יוסף על מנשה למטה יוסף למטה מנשה והנראה אלי על דרך אגדה כי בעבור הדבה שהביא יוסף על אחיו יחס עליו מוציא הדבה או שחלק כבוד לשניהם והיה די לאפרים בכבוד נשיאו :

(מה) ויהיו כל פקודי בני ישראל לבית אבותם וגו' כל יוצא צבא בישראל . הוצרך הכתוב להגיד מספר הכלל לאחר שהגיד הפרטים כי נצטוה משה ואהרן שידעו מספר מפקד העם וידעו מספר כל שבט כי כן דרך המלכים במנותם את העם ולא הבינותי טעם המצוה הזאת למה צוה כה הקב"ה כי היה צורך שיתיחסו לשבטיהם בעבור הדגלים אבל ידיעת המספר לא ידעתי למה צוה שידעו אותו אולי להודיעם חסדו עליהם כי בשבעים נפש ירדו אבותיהם מצרימה ועתה הם כחול הים וכך בני עשרים ואחרי כל דבר ומגפה ימנם להודיע כי הוא משגיא לגוים ימחץ וידיו תרפאנה וזהו שאמרו רבותינו מרוב חבתם מונה אותם כל שעה ועוד כי הבא לפני אבי כל הנביאים ואחיו קדוש ה' והוא נודע אליהם בשמו יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים כי בא בסוד העם ובכתב בני ישראל וזכות הרבים במספרם וכן לכולם זכות במספר שימנו לפני משה ואהרן כי ישימו עליהם עינם לטובה ויבקשו עליהם רחמים ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ולא ימעיט מספרכם והשקלים כופר על נפשותיכם . ובמדבר סיני רבה ראיתי כך במספר שמות לגלגלותם אמר לו הקב"ה למנותם בכבוד ובגדולה לכל אחד ואחד לא תהיה אומר לראש המשפחה כמה במשפחתך כמה בניס יש לך אלא כולהון יהון עוברים לפניך באימה ובכבוד ואתה מונה אותם הה"ד במספר שמות מבן עשרים שנה ומעלה לגולגלותם . ויתכן שנא' עוד כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה כי עתה היו מזומנים ליכנס לארץ ולבא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם השאר כולם כמו שאמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' והיו משה והנשיאים צריכין לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה וכן מספר כל שבט ושבט ומה יפקיד עליו בערבות מואב במערכות המלחמה כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף . וזה טעם כל יוצא צבא בישראל כי המנין מפני צבא המלחמה ועוד שיחלק להם הארץ למספרם וידע כמה חבלים יפלו להם מן הארץ הנכבשת להם כי לולא דבר המרגלים היו נכנסים שם מיד :

(מז) והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם . הנה מתחלה ראה משה מדעתו שלא למנות הלוים מפני שנאמר לו ואתכם יהיו איש איש למטה וגו' . כי לכל המטות הנמנים יהיו נשיאיהם ובעבור שלא מנה מבני לוי נשיא לא מנה אותם והנה משה מסופק בענין הלוים ולא ידע מה יעשה להם וכאשר השלים כל הפקודים בעם ונשארו הלוים לבדם פירש לו הקב"ה שלא ימנה אותם בתוך בני ישראל וימנה אותם לבדם כי יפקידם על משכן העדות . ואמר פקוד את בני לוי שיפקדם הוא לבדו בלא הנשיאים והוא קרא אהרן שיהיה עמו כי הוא נשיא השבט ההוא . וכאשר היו נשיאי ישראל בשבטיהם

אבן עזרא

הלוים. באר למה לא התפקדו כי פקדת המשכן עליהם. על כן לא יצאו בצבא: משכן העדות. הוא אוהל מועד והמשכן לארון ששם העדות: ועל כל כליו. במנורה והשולחן והמזבחות: ועל כל אשר לו. הם כלי הכלים: המה ישאו. הם הם הנושאים בנסוע המחנה והם המשרתים בחנותם וסביב המשכן יחנו: (נא) ובנסוע המשכן יורידו אותו. להסיר הבריחים והעמודים בחנותו הם יקימוהו: והזר. מבני לוי ואם הוא ישראל יומת בבית דין ימיתוהו: (נב) וטעם וחנו בני ישראל. כשיחנו בני ישראל: איש על מחנהו. הטעם כל שבט. וטעם איש על דגלו. שלא יתערב שבט דגל עם שבט דגל: (נג) והלוים יחנו סביב. פי' הכתוב למעלה למה יחנו סביב שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות וזה טעם ולא יהיה קצף כעוזא שנגע בארון ושם כתוב ויחר אף ה' בעוזא. וטעם על עדת בני ישראל. אחד מעדתם וכן ויקבר בערי גלעד עיר בן אחוזות ורבים כמוהם: ושמרו הלוים. מצוה עליהם לשמור המשכן: (נד) ויעשו בני ישראל. שלא נגעו במשכן לעולם. וטעם אל משה ואל אהרן. בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקהתים בכתף: (ב) באותות. סימנים היו בכל דגל ודגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם מכח דרש דודאים ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שור ובדגל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא: מנגד. רחוק: (ג) קדמה מזרחה. תחלת מזרח

תרגום אונקלוס

יִטְּלוּן יַת מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל מָנוֹהִי וְאִנּוּן יְשַׁמְּשׁוּנֵיהּ וּסְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן: נא וּבְמִטַּל מַשְׁכְּנָא יְפָרְקוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וּבְמִשְׁרֵי מַשְׁכְּנָא יְקִימוּן יָתֵיהּ לֵיוָאֵי וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטִיל: נב וְיִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר עַל מַשְׁרוֹהִי וּגְבַר עַל טִקְסֵיהּ לְחֵילֵיהוֹן: נג וְלֵיוָאֵי יִשְׁרוֹן סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא וְלָא יְהֵי רוּגְזָא עַל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִטְּרוּן לֵיוָאֵי יַת מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא: נד וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דְּפַקִּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר: ב גְּבַר עַל טִקְסֵיהּ בְּאָתְוָן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלָּקֳבֵיל סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכַּן זִמְנָא יִשְׁרוֹן: ג וְדִישְׁרוֹן קִידוּמָא מַדִּינְחָא טִיקַס מַשְׁרִית יְהוּדָה לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי יְהוּדָה

מקרא

הֵמָּה יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ: נא וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת: נב וְחָנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ לְצִבְאֹתָם: נג וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף עַל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הַלְוִיִּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת: נד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ: פ

שלישי ב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: ב אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־מוֹעֵד יַחֲנוּ: ג וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־

ל' וחסר. ב' אל נדון. ל'. ב' א' מ"ל וא' חסר. ד'. ב'. ח' מ"ל בתורה וית בתורה. י"ב. ס'. כ"ל חסר ו' במ"ב. והחונם. דשמעון חסר ו' כחונים בגדרות מ"ל דמ"ל

רש"י

שהוא ממונה עליו כמו (אסתר ב) ויפקד המלך פקידים: (נא) יורידו אותו. כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודתם זו: יומת. בידי שמים: (נב) ואיש על דגלו. כמו שהדגלים סדורים בספר זה שלשה שבטים לכל דגל: (נג) ולא יהיה קצף. אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קצף כמו שמצינו במעשה קרח (במדבר יז) כי יצא הקצף וגו': (ב) באתת. כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו. דבר אחר באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים שנא' (בראשית נ) ויעשו בניו לו כן כאשר צום יהודה ויששכר וזבולן ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעון וגד מן הדרום וכו' כדאיתא בתנחומא בסדר זו: מנגד. מרחוק מיל כמו שנאמר ביהושע (יהושע ג) אך רחוק יהי' ביניכם וביניו כאלפים אמה שיוכלו לבא בשבת. ומשה ואהרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו: (ג) קדמה. לפנים הקרויה קדם

בעל הטורים

בעה"ט איש על דגלו באתת. שיעקב רמז לכם מי יסים ראש דגל שכל מי שדבר עמו לתוכחה כים ראש דגל כמו ראובן בכורי אתה יהודה אתה יודוך. יוסף מאל אביך ויעזרך. דן לישועתך קויתי ה': מנגד סביב לאהל. בגי' לאלפים אמה: סביב לאהל מועד יחנו והחנים. לומר כשם שחניתן למעלה ד' דגלים סביב כסא הכבוד כך היה למטה ד' דגלים סביב למשכן: וזהו אוימה כנדגלות. וזהו ודגלו עלי אהבה שישראל ראו בשעת מתן תורה כדגלים של מעלה ונתאוו לאותם כדגלים וזהו ונגם אלסיו נדגול:

מסורה

יורידו ב' א' מלא וא' חסר וסימן ובנסע המשכן מלא. עבדי ירידו חסר: הקרב ד' נמסר בסדר קרח גבי כל הקרב הקרב אל משכן ה': העדות ח' מלאים נמסר בסדר אחרי מות: לאהל מועד ה' נמסר בסדר אחרי מות:

ספורנו

נבדלים משאר העם בענין הפקידות כי להם בלבד תהיה פקודת הקדש: (נג) והלוים יחנו סביב. שליטית יהיו נבדלים משאר העם בחנייתם שהם בלבד יחנו סביב למשכן והשאר

רמבן

כן יהיה נשיא הלוים גם ואולי זה טעם הנקוד על ואהרן כי לא היה הוא על פי ה' בפירוש ואחרי כן בפקודת הלוים על עבודתם ועל משאם קרא משה לנשיאי העדה שיהיו עמו כמו שנאמר אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל את הלוים כי נכון הוא שיסכימו כלם ויראו בתקון המשמרות וגם שם חזר ואמר במקום אחר אשר פקד משה ואהרן על פי ה' ביד משה שסבר רמז בנקוד כי אהרן היה עמו חובה שראה משה לעשות כן ונשיאי העדה רשות שקראם משה לנהוג בהם כבוד ובמסכת בכורות אמרו כי הנקודה על אהרן לרמוז שלא נמנה הוא במנין הלוים כלל:

(נג) **והלוים** יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף. אע"פ שנאמר זה במשכן בהיותו בין הדגלים במדבר הוא מצוה לדורות גם במקדש כי מכאן תקנו המשמרות וטעם ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות שישמרו אותו בלילה וילכו סביב המשכן כמו שאמרו הכהנים שומרים מבפנים והלוים מבחוץ והם כלם כשומרים לראש המלך כך שנינו בברייתא של שלשים ושתים מדות מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד כו' כיוצא בו משפחות בני קהת יחנו וגו' משפחות בני הגרשוני יחנו על ירך המשכן ימה ונשיא בית אב למשפחות מררי על ירך המשכן יחנו צפונה אבל לא שמענו שצוהו הקב"ה שיעשה את בניו כ"ד משמרות והיכן שמענו אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם למדנו שהיתה מצוה זו ביד משה ואהרן ושנינו עוד במסכת תמיד בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש ואמרו בגמרא שלה מנא הני מילי אמר אביי דאמר קרא והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שומרים משמרת המקדש אהרן בחד מקום ובניו בשני מקומות וכו' כדאיתא התם. למדנו שכן מצות לדורות ואינם במשכן בלבד והפסוקים בדברי הימים מפורשים בענין המשמרות וכל התקון:

ב (ב) **איש** על דגלו באתת. כל דגל יהיה לו מפה צבועה תלויה בו צבע של זה לא כצבעו של זה צבע כל א' כעין אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך כל אחד מכיר את דגלו לשון רש"י. וכתב ר"א סימנים היו בכל דגל וקדמונינו אמרו שהיה בדגל ראובן צורת אדם ומצויירים עליו דודאים. ובדגל יהודה צורת אריה כי בו המשילו יעקב ובדגל אפרים צורת שור מטעם בכור שורו ובגדל דן צורת נשר עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא והיה אהל מועד בתוך האמצע ומחנה הלוים סביביו בתוך המחנות כענין שהוזכר בספר יצירה. והיכל קודש מכוון באמצע והנה הפאות תחלתן מן המזרח כמהלך השמש ואחריו הדרום ואחריו המערב ואחריו הצפון ושמו דגל יהודה במזרח כי הוא נוסע בראשונה שהוא הנגיד כמו שצוה ה' יהודה יעלה בתחלה וראובן בדרום לכבוד הבכורה והנה שני הדגלים הסמוכים היו ללאה עם בכור שפחתה הנולד על ברכיה ודגל אחד לבני רחל במערב ודגל בני השפחות בצפון אחרונים. ועוד ראיתי במדרש וכשם שברא הקב"ה ארבע רוחות בעולם כך סבב לכסאו ארבע חיות ולמעלה מכלן כסא הכבוד וכנגדן סדר הקב"ה הדגלים למשה אמר לו מזרח שממנו יוצא אור לעולם יהא כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה ועליו מטה זבולן שהוא בעל עשירות כמה דכתיב

רשי

קדם ואיזו זו רוח מזרחית והמערב קרוי אחור. (ט) ראשונה יסעו. כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן הלוים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן

עַמִּינָדָב׃ ד וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ
מֵאוֹת׃ ה וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה
יִשָּׂשכָר וְנָשִׂיא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר
נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ ו וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדָיו אַרְבָּעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ז מַטֵּה זְבוּלֻן
וְנָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־
חֵלֹן׃ ח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁבְעָה
וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃
ט כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה
מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת־
אֲלָפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת לְצִבְאֹתָם
רִאשֹׁנָה יִסָּעוּ׃ ס י דֶּגֶל מַחֲנֵה
רְאוּבֵן תֵּימָנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא
לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
יא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ יב וְהַחוֹנִם
עָלָיו מַטֵּה שִׁמְעוֹן וְנָשִׂיא לִבְנֵי
שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
יג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם תִּשְׁעָה
וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃
יד וּמַטֵּה גָּד וְנָשִׂיא לִבְנֵי גָד
אֶלְיָסָף בֶּן־רְעוּאֵל׃ טו וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ טז כָּל־
הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה רְאוּבֵן מְאַת
אֶלֶף וְאֶחָד וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים לְצִבְאֹתָם

ג׳ כ׳ב סו׳ר סימן
כ׳ ר׳פ
פ
ב׳ כ״ר (עמ״ס)
ל׳ כתיב ר׳ בשבטי׳ קדמא׳ דספר׳ דעואל ד׳ר סימן

נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב׃
ד וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין
וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וְשִׁית
מְאָה׃ ה וְדִישְׁרַן סְמִיכִין
עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר
וְרַבָּא לִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל
בַּר צוּעָר׃ ו וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין וְאַרְבְּעָה
אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃
ז שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְרַבָּא לִבְנֵי
זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלֹן׃
ח וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי חַמְשִׁין
וְשַׁבְעָא אַלְפִין וְאַרְבַּע
מְאָה׃ ט כָּל מִנְיָנַיָּא
לְמַשְׁרִית יְהוּדָה מְאָה
וּתְמָנַן וְשִׁתָּא אַלְפִין וְאַרְבַּע
מְאָה לְחֵילֵיהוֹן בְּקַדְמֵיתָא
נָטְלִין׃ י טִיקַס מַשְׁרִית
רְאוּבֵן דָּרוֹמָא לְחֵילֵיהוֹן
וְרַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר
בַּר שְׁדֵיאוּר׃ יא וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנוֹהִי אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃
יב וְדִישְׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי
שִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי
שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר
צוּרִישַׁדָּי׃ יג וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע
אַלְפִין וּתְלַת מְאָה׃
יד וְשִׁבְטָא דְגָד וְרַבָּא לִבְנֵי
גָד אֶלְיָסָף בַּר רְעוּאֵל׃
טו וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין
וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה
וְחַמְשִׁין׃ טז כָּל מִנְיָנַיָּא
לְמַשְׁרִית רְאוּבֵן מְאָה
וְחַמְשִׁין וְחַד אַלְפִין וְאַרְבַּע
מְאָה וְחַמְשִׁין לְחֵילֵיהוֹן

אבן עזרא

מזרח: (ד) ופקודיהם. או ופקודיו. אין הפרש ביניהם: (ה) החונים עליו. כמו עמו והם אחריו וקודם השלישי: (ט) ראשונה יסעו. הם יסעו בתחלה: (י) תימנה. מגזרת ימין: (טז) ושנים. תאר השם: ונסע

בעל הטורים

מטה זבולן. ולא אמר ומטה כדרך שאומר באחרים לפי שזבולן היה משרת יששכר וכדאיתא בתנחומא שלשה בנה אמר ומטה בזבולן כמ״ש בזבולן נאמר שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר לפיכך לא רצה הכתוב לעשות טפל לו לומר שהכרו גדול כמותו. וכן הוא אומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר וכתיב כי בצל החכמה בצל הכסף לכן חשוב הכל כמטה אחד וכאילו אמר יששכר מטה זבולן:

מטה זבולן ונשיא. חד מן י״ד זוגין מן כ״ב ראשי פסוקים לא נסבין וי״ו בריש תיבותא וכל קריאה נסבין וי״ו וסי׳ בםס״ר: ראשנה י׳ וסי׳ במלכים א׳ סימן י״ח: והחונם ב׳ כתיב כן מלאים וי״ו וחסר יו״ד וסימן והחונם עליו מטה שמעון. ותחונם בגדרות (עמ״ס): כל הפקדים ג׳ בטעמא וסי׳ יר״א יהודה ראובן אפרים:

רמבן

דכתיב זבולן לחוף ימים ישכן כמו שנאמר כי שפע ימים יינקו יסעו בראשונה כמו שנאמר ויעבר מלכם לפניהם וה׳ בראשם. דרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם יהא כנגדו ראובן שהוא בעל תשובה והתשובה מדה טובה ורחמיו של הקב״ה באין לעולם בשעה שעושין תשובה ועליו גד שהוא בעל גבורה ראובן בתשובה וגד בגבורה ושמעון באמצע לכפר עליו ושניים יסעו שהתשובה היא שניה לתורה. מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וכנגדן אפרים ובנימין ומנשה ושכינה לעולם במערב בגבול בנימין שנאמר לבנימין אמר ידיד ה׳ ישכן לבטח עליו ושלשים יסעו נאה לתורה ולתשובה גבורה כדי שיתגבר אדם בתורה ויתגבר על יצרו. צפון משם החשך יוצא לעולם וכנגדו שבט דן למה שהוא החשיך העולם בע״ג שעשה ירבעם שנאמר את האחד נתן בדן ועליו שבט אשר להאיר את החשך שנאמר וטובל בשמן רגלו ועליו שבט נפתלי שהוא בעל ברכה לאחרונה יסעו שכל מי שעובד ע״ג הולך לאחור ולא לפניס ועוד דורשים שם כנגד ארבע מחנות המלאכים וכו׳ שם במדרש היה הכל בחכמה וכבוד וגדולה לישראל. ולכך יזכיר הכתוב בפרט:

(ד) **וטעם** וצבאו ופקודיהם וכל הפקודים למחנה יהודה. וכן כלם הם דברי ה׳ אל משה נמשך אל וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן כי לא מנאו עתה פעם אחרת וכן טעם אלה פקודי בני ישראל בעבור שאמר כל פקודי המחנות לצבאותם והזכיר כל זה להודיע שמימי המנין ועד שנתקנו המחנות ושנו כן לדגליהם וכן נסעו לא נפקד מהם איש וזה מעשה נס שיהיו עשרים יום שלא ימות אחד מכל העם הגדול הזה:

השני בשם אבי הנשיא לבני גד. בעבור כי המנהג בלשון הקדש לשנות השמות בטעם שוה כמו זרח וצוחר מלשון כלמר לחר ונקרא דעואל שידע את האל רעואל משם רעיון לבו באל כמו ולי מה יקרו רעיך אל בנתה לרעי מרחוק והיו קוראים האיש ההוא בשני השמות ולכך תזכרנו התורה בשניהם: ואלה

אבן עזרא

(יז) ונסע אהל מועד בתוך המחנות. הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן והקהתים נוסעים ועמהם אהרן ובניו בין דגל יהודה ובין דגל אפרים: כאשר יחנו כן יסעו. שב אל המחנות שהם ישראל לא אל מחנה הלוים כי יחנה דגל יהודה למזרח כי הגרשוני שהוא למערב המקדש ומררי בצפון יחדו יסעו:

רשי

דן בצפון: (יז) ונסע אהל מועד. לאחר שני דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כל דגל מהלך לרוח הקבוע לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זו יוצא ממשמעו. רוח של צדו קרויה על ידו הסמוכה לו לכל הושטת ידו איכ"שון אי"שא בלעז: (כ) ועליו. כתרגומו ודסמיכין עלוהי

וּשְׁנַיִם יִסָּעוּ׃ ס יז וְנָסַע אֹהֶל־
מוֹעֵד מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ
הַמַּחֲנֹת כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסָּעוּ אִישׁ
עַל־יָדוֹ לְדִגְלֵיהֶם׃ ס יח דֶּגֶל
מַחֲנֵה אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם יָמָּה
וְנָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע
בֶּן־עַמִּיהוּד׃ יט וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
כ וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה וְנָשִׂיא לִבְנֵי
מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃
כא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם
וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ כב וּמַטֵּה
בִּנְיָמִן וְנָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן
בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ כג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע
מֵאוֹת׃ כד כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה
אֶפְרַיִם מְאַת אֶלֶף וּשְׁמֹנַת־אֲלָפִים
וּמֵאָה לְצִבְאֹתָם וּשְׁלִשִׁים יִסָּעוּ׃
ס כה דֶּגֶל מַחֲנֵה דָן צָפֹנָה
לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר
בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ כו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם
שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃
כז וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה אָשֵׁר וְנָשִׂיא
לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃
כח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד
וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
כט וּמַטֵּה נַפְתָּלִי וְנָשִׂיא לִבְנֵי
נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ ל וּצְבָאוֹ
וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ לא כָּל־הַפְּקֻדִים
לְמַחֲנֵה דָן מְאַת אֶלֶף וְשִׁבְעָה
וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת
לָאַחֲרֹנָה יִסְעוּ לְדִגְלֵיהֶם׃ פ
לב אֵלֶּה פְקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית
אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי הַמַּחֲנֹת
לְצִבְאֹתָם שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף

ול׳ שנים ושלשים · ג׳ חסר · ג׳ ר״פ ואינון ז׳ · כ״ל חסר כמ״א · ג׳ כטע׳ כענין · סימן · כ׳ תעסס · ח׳ בתורה ומ״ם · כ״ל כ״כ כמ״א · כל מטה ומטה ר״פ דענין פסקא · ג׳ כטע׳ פסקא ר״ף סימן · דן חסר לנכאותם · ג׳ חסר

בְּתַנְיֵתָא נַטְלִין׃ יז וְנָטֵיל
מַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁרִית לֵיוָאֵי
בְּגוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא דְשָׁרַן
כֵּן נַטְלִין גְּבַר עַל אַתְרֵיהּ
לְטִקְסֵיהוֹן׃ יח טִיקַס
מַשְׁרִית אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן
מַעַרְבָא וְרַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם
אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃
יט וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃
כ וְדִסְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה וְרַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה
גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃
כא וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין
וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃
כב וְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן וְרַבָּא
לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר
גִּדְעוֹנִי׃ כג וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וְחַמְשָׁא
אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃
כד כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית
אֶפְרַיִם מְאָה וְתַמְנֵי אַלְפִין
וּמְאָה לְחֵילֵיהוֹן בִּתְלִיתֵיתָא
נָטְלִין׃ כה טִיקַס מַשְׁרִית
דָן צִיפּוּנָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא
לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר
עַמִּישַׁדָּי׃ כו וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין
וּשְׁבַע מְאָה׃ כז וְדִישְׁרַן
סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְאָשֵׁר
וְרַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל
בַּר עָכְרָן׃ כח וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחָד
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃
כט וְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי וְרַבָּא
לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר
עֵינָן׃ ל וְחֵילֵיהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן
חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין
וְאַרְבַּע מְאָה׃ לא כָּל
מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית דָן מְאָה
וְחַמְשִׁין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וְשִׁית
מְאָה בְּבַתְרֵיתָא נָטְלִין
לְטִקְסֵיהוֹן׃ לב אִלֵּין מִנְיָנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן
כָּל מִנְיָנֵי מַשְׁרִיתָא לְחֵילֵיהוֹן
שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין

(יז) על ידו. פאה ומקום וכן יד הירדן ויד תהיה לך: (לב) אלה פקודי בני ישראל. וכן נסעו. כאשר היו ביום שהתפקדו והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא

ספורנו

והשאר יחנו איש על דגלו: **ב** (יז) ונסע אהל מועד בתוך המחנות. בין שני הדגלים הנזכרים: כאשר יחנו. שכשיגיע מחנית כל הדגלים יהיה המשכן מוקם לגמרי באמצע כלם כי תיכף אחר דגל ראובן נסעו הקהתים נושאי המקדש שהוא עקר המועד כאמרו ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת. כאשר יחנו כן היה אז כלו באמצע כל המחנות

ושנים ל׳ וחד שנים ותוא חד כן ה׳ זוגין חד ש׳ וחד וש׳ וסי׳ נסכר במסרה רבתא: המחנת ג׳ חסר וסי׳ ונסע אהל מועד מחנה. כל פקודי המחנת. מאסף לכל המחנת: ועליו ה׳ וסימן מטת מנשה. ועליו הגור חרב מצמדת. ועליו כסבנה עיר. תשתחוו ועליו תקטירו. עדינא בן שיזא ראש לראובני. ויראו צדיקים וייראו. ועליו יציץ נזרו: ושלשים ב׳ וסימן תתחים שנים ושלשים. ושלשים יסעו: צפנת וצפנה ח׳ בתורה וחסר וסימן בריש סדר ויצא: לאחרנה ב׳ וסימן לאחרנה יסעו. עם שיהיו

תולדות אהרן ונסע אהל מועד ובניס סא קיו מנחות לג (יומא מב): כאשר יחנו. מנחות סס (ערובין כב): דגל מחנה אפרים. זוכר מקן: ועליו מטה מנשה. מנחות ט:

בעל הטורים

דגל מחנה אפרים. הפסוק מתחיל בד׳ ומסיים בד׳ לפי שיעקב הקדים בד׳ מקומות אפרים לבני מנשה וכנגדו קדם בד׳ מקומות אפרים למנשה. בדגלים. ובנשיאים. ובקרבנות. ובשבטים: לאחרנה. שנים במס׳ לאחרונה יסעו. ואידך לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה שעמלק היה מכרת שבט דן בעון פסל מיכה שעמהם. יהיה להם זכרון ס״ס כמן שגם הוא היה לאבד זכרם:

רשי

עלוהי : (א) ואלה תולדות אהרן ומשה . ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו : ביום דבר ה' את משה . נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי הגבורה : (ד) על פני אהרן . בחייו : (ו) ושרתו אותו . ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי ששמירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר (במדבר יח) אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות : (ז) ושמרו את משמרתו כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ובלשון משנה כמו שנאמר בבגתן ותרש (מס' מגלה) והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה וכן משמרות כהונה ולויה : (ח) ואת משמרת בני ישראל . שכלן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנא' (שם יח) כי שכר הוא לכם חלף

אבן עזרא

פלא : (לג) והלוים לא התפקדו . לבאר שלא נחשב אחד מהם עם הפקודים בנסעם : (לד) ויעשו בני ישראל . כל ימי המדבר : (א) ואלה תולדות אהרן ומשה . הטעם שלא הולידו בניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשרה חדשים כאשר דבר ה' עם משה בהר סיני בעלותו לכתכפר על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי גם פרשת ואני הנה לקחתי ופאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד את בני לוי והשכינה במשכן על כן כתב במדבר סיני והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני רק חסרו שני בני אהרן על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כפר נפשם כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים ויש אומרים כי לא פקדם משה טרם עשות המשכן רק ידע פקודיהם בדרך נבואה והכתוב יכחישם והוא כי תשא : (ג) המושחים . בשמן המשחה . שהיו כהנים גדולים ולא הניחו בנים גדולים או קטנים על כן חסר ממספר הלוים כי הגדולים יתכן שיולידו : (ד) על פני . פירשתי : (ו) לפני אהרן הכהן . שהוא נגיד השבט , ופירוש והעמדת הוא ושרתו וכן חי ה' אשר עמדתי לפניו : ואת משמרת כל העדה . בקרבנות : ואת

תורה

וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ לג וְהַלְוִיִּם לֹא הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ לד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן־חָנוּ לְדִגְלֵיהֶם וְכֵן נָסָעוּ אִישׁ לְמִשְׁפְּחֹתָיו עַל־בֵּית אֲבֹתָיו׃

רביעי פ ג

א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי׃
ב וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אַהֲרֹן הַבְּכֹר ׀ נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר׃
ג אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים הַמְּשֻׁחִים אֲשֶׁר־מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן׃
ד וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי יְהוָה בְּהַקְרִבָם אֵשׁ זָרָה לִפְנֵי יְהוָה בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים לֹא־הָיוּ לָהֶם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל־פְּנֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם׃ פ
ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ו הַקְרֵב אֶת־מַטֵּה לֵוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְשֵׁרְתוּ אֹתוֹ׃
ז וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתּוֹ וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת כָּל־הָעֵדָה לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד לַעֲבֹד

תרגום

וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין׃ לג וְלֵיוָאֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לד וַעֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן שָׁרָן לְטִקְסֵיהוֹן וְכֵן נָטְלִין גְּבַר לְזַרְעִיתֵיהּ עַל בֵּית אֲבָהָתוֹהִי׃
א וְאִלֵּין תּוֹלְדַת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינָי׃
ב וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן בּוּכְרָא נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר׃
ג אִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא דְּאִתְרַבִּיאוּ דְּאִתְקְרֵב קוּרְבַּנְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא׃
ד וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא קֳדָם יְיָ בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי וּבְנִין לָא הֲווֹ לְהוֹן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל אַפֵּי אַהֲרֹן אֲבוּהוֹן׃
ה וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
ו קָרֵיב יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי וּתְקִים יָתֵיהּ קֳדָם אַהֲרֹן כַּהֲנָא וִישַׁמְּשׁוּן יָתֵיהּ׃
ז וְיִטְּרוּן יָת מַטְּרַתֵּיהּ וְיָת מַטְּרַת כָּל כְּנִשְׁתָּא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִפְלַח יָת

מסורה

ד' · ד' וחסר · י"ג · ז' חסר · ל' וחסר ף · י' חסר בלי' · ד' וחד וחסר · ל' · מ' · מ' · ד'

לאחרנה : התפקדו ד' וסי' נמסר לעיל בהאי סדרא : למשפחתיו ד' וסי' איש למשפחתיו על בית אבתיו . את העם בכה למשפחתיו : ויקרב את שבט בנימן . ואחיו למשפחתיו : על בית ועל בית י"ג וסי' אשר על בית יוסף . איש למשפחתיו על בית . קמתם על בית אבי . ויספדו ויבכו ויצמו . ויבאו אנשי יהודה . ויהי מספר הימים . והאמר האשה התקועית . לא עליתם בפרצות . ולא אסתיר עוד פני . והקטן עוד זאת בעיניך דד"ה . ויהי עזיהו המלך דד"ה . וישם יהוידע פקדות . ותשם אסתר את מרדכי . וכל מלכים וישעיה וירמיה ותרי עשר דכוו' במי"א אל בית ואל בית : בהקרבם ב' חד חסר וחד מלא וסי' וימת נדב ואביהוא . דין חסר וחברו מלא וי' חסר בלישנהון וסי' נמסר בסדר ויקרא : ואת משמרת ג' וסי' ושמרו את משמרתו . ושמרו את כל כלי . וחברו ושמרו את משמרת דד"ה : הקרב ד' וסימן

בעל הטורים

לא התפקדו בתוך בני ישראל . יש תגין על הה"א לומר שבחמשה מקומות שנמנו ישראל לא התפקדו בתוכם : בני אהרן הבכור נדב . יש פסיק בין הבכור לנדב לומר שאינו חוזר על נדב כי נדב מת בלא בנים ואין נסקות בכורה שלו אלא חוזר על אהרן שהוא הבכור למשה :

תולדות אהרן ואלה תולדות אהרן ומשה . סנהדרין יט : ואלה שמות בני אהרן . סנהדרין יט זבחים יג : ובנים לא היו . יבמות סד :

רמבן

ג (א) **ואלה** תולדות אהרן ומשה וגו' . ואינו מונה אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו : ביום דבר ה' את משה . נעשו אלו תולדות שלו שלמדו מה שלמד מפי הגבורה לשון רש"י ; ואין ביום דבר ה' אל משה בהר סיני אלא לומר שהיו אלה תולדותם ביום שדבר השם אל משה בהר סיני ואמר כי מתו נדב ואביהוא ואין להם היום תולדות רק אלעזר ואיתמר . והזכיר זה לומר כי ביום דבר ה' אל משה בהר סיני נבחרו אלה למשחה אותם ולהיות להם משחתם לכהונת עולם ושאר השבט לא נלטוה בבחירתו עד עתה וטעם הזכיר תולדות אהרן ומשה במקום הזה כי כאשר הזכיר מספר כל ישראל לתולדותם לבית אבותם ורצה להזכיר תולדות שבט לוי התחיל בראשי השבט ההוא ועל דרך הפשט כי טעם תולדות אהרן ומשה לומר שהיו בני אהרן כהנים משוחים נבדלים מן השבט להיות קדש קדשים ותולדות משה משפחת העמרמי אשר יזכיר למטה כי אין בעמרמי זולתי בני משה נמנים בלוים וזה כענין שכתוב ובני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים ובני משה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי והדרש סמכוהו מפני שלא פירש ואלה שמות בני משה כאשר עשה בבני אהרן לרמוז כי בני אהרן גם הם תולדות למשה מפני שלמדם תורה כי התורה תפרש ותרמוז :

(ד) **על** פני אהרן אביהם . בחייו לשון רש"י ואין הענין להגיד שכהנו בחיי אביהם

ספורנו

המחנות גם בעת המסע : (לג) והלוים לא התפקדו . גם בספום כל שאר השבטים . כאשר צוה ה' את משה . באמרו ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל :

ג (א) ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה . בעת שהבדיל את שבט הלוי קראם לשאת וקראם לשרתו ונברך בשמו בכללם היו אז נדב ואביהוא : (ב) ואלה שמות בני אהרן . כל אחד מהם היה נחשב בשמו לא מגיד מה שהוא בן אהרן בלבד : (ג) הכהנים המשוחים . ולא קרה כן לדורות כי אמנם לא נמשח אחריהם שום כהן הדיוט בחיי הכהן הגדול והטעם היה אשר מלא את ידם לכהן שהוצרכו אז המשיחה כי זולתה לא היו כהנים כלל בהיות שנולדו קודם שנבחר אהרן לכהן כמו שקרא לפנחס קודם שהרג את זמרי : (ד) בהקריבם אש זרה . שזו לבדה היתה בהם : ובנים לא היו להם . שאם היו להם בנים ממלאים מקומם היו יורשים המעלה הראויה לאביהם : ויכהן אלעזר ואיתמר . נתן להם מנוי ושררה במשכן במצות האל ית' : על פני אהרן אביהם . בחיי אהרן היתה משיחת הבנים ומינוי קאתם ושררת קאהם שלא על פיו אע"פ שהיה כהן גדול וכל זה לא יתמיד לדורות כי לא תהיה משיחה לכהן הדיוט ולא יהיה לו מנוי אלא ע"פ כהן גדול בחייו : (ו) ושרתו אותו . כי עליו מוטלת משמרת הכל כאמרו אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהונתכם ובכן היתה עבודת הלוים שרות לכהן גדול בחלק המוטל עליו משמירת המשכן וכליו . ובשמירת הכהונה שלא יקרב זר המוטלת על אהרן ובניו בלבד : (ז) משמרת כל העדה לפני אהל מועד . לעבוד את עבודת המשכן לשרת בגדר

(ה) ואת משמרת בני ישראל. שישמרו שלא יגע ישראלי אל המשכן: (ט) נתונם. לעולם או הם ובניהם העומדים תחתם: לאהרן ולבניו. הכהנים ועומדים תחתיהם: מאת בני ישראל, להיותם מובדלים: (י) ואת אהרן ואת בניו. ובכלל בניו בני בניו תפקדם לתת פקודה לכל אחד והם ישמרו את כהנתם שלא יבואו לידי פסלות: והזר הקרב. לכהן להיות עם כהנתם ישראלי או לוי יומת ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה כי יש בתורה פרשיות דבקות בטעם ואם הם מפורשות כמו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה כן ויהי ביום דבר ה' אל משה: (יא) לקחתי. מעלה גדולה ללוים. בכור דבק אל פטר: והיו לי הלוים. מקודשים לי: (יג) כי לי כל בכור. והטעם כי גם הבכורים לי הם ביום הכותי טעמו זמן וכן רבים: לי יהיו טעמו לי הם ולי יהיו כי כל בכור מאדם יפדה וכן כל בכור הבהמה הטמאה: (טו) מבן חדש ומעלה. על שוב המחברת או על קרוב מהמקום הראשון זה אל זה והמשכיל יבין: (יז) גרשון. כי הוא הבכור ובדברי הימים נמצא עם מ"ם תחת

פולחן משכנא: ח וִיטְרוּן יָת
כָּל מָנֵי מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת
מַטְרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח
יָת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא: ט וְתִתֵּן
יָת לֵיוָאֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי
מְסִירִין יְהִיבִין אִנּוּן לֵיהּ מִן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י וְיָת אַהֲרֹן
וְיָת בְּנוֹהִי תְּמַנֵּי וְיִטְּרוּן יָת
כְּהֻנַּתְהוֹן וְחִלוֹנַי דְּיִקְרַב
יִתְקְטִיל: יא וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר: יב וַאֲנָא הָא
קָרֵבִית יָת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל חֲלַף כָּל בּוּכְרָא
פָּתַח וַלְדָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יְהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי:
יג אֲרֵי דִילִי כָּל בּוּכְרָא
בְּיוֹמָא דִקְטָלִית כָּל בּוּכְרָא
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַקְדֵּשִׁית
קֳדָמַי כָּל בּוּכְרָא בְּיִשְׂרָאֵל
מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא דִּילִי
יְהוֹן אֲנָא יְיָ: יד וּמַלִּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי
לְמֵימָר: טו מְנֵי יָת בְּנֵי
לֵוִי לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר
יַרְחָא וּלְעֵילָּא תִּמְנִינוּן:
טז וּמְנָא יָתְהוֹן מֹשֶׁה עַל
מֵימְרָא דַיְיָ כְּמָא דְאִתְפַּקַּד:
יז וַהֲווֹ אִלֵּין בְּנֵי לֵוִי
בִּשְׁמָהַתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת

אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן: ח וְשָׁמְרוּ
אֶת־כָּל־כְּלֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־ ד
מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־
עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן: ט וְנָתַתָּה אֶת־
הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִם נְתוּנִם ט חסרים
הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י וְאֶת־ סימן
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ
אֶת־כְּהֻנָּתָם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת: פ
יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
יב וַאֲנִי הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם
מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־
בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל כל אורי מ"ג נמ"ו
וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם: יג כִּי לִי כָּל־
בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־ ד
בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד־ ד
בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה: פ חמישי
יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר
סִינַי לֵאמֹר: טו פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי
לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־ כ' מלא את ראש בני גרשון
זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה תִּפְקְדֵם:
טז וַיִּפְקֹד אֹתָם מֹשֶׁה עַל־פִּי
יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה: יז וַיִּהְיוּ־אֵלֶּה ב' וכסף ואדני
בְנֵי־לֵוִי בִּשְׁמֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת ב' דואגא

חלף עבודתכם: (ט) נתונם המה לו. לעזרה: מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל כלומר מאחר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו שנאמר (שם יח) ואתנה את הלוים נתונים וגו': (י) ואת אהרן ואת בניו תפקוד. לשון פקידות ואינו לשון מנין: ושמרו את כהונתם. קבלת דמים וזריקה והקטרה ועבודות המסורות לכהנים: (יב) ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהם מתוך בני ישראל שיהיו ישראל שוכרים אותם לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו ע"ג נבחרו תחתיהם: (טו) מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה ליקרא שומר משמרת הקדש א"ר יהודה בר' שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר (שם כו) אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין. (ד"א מבן חדש ומעלה. לפי שבכורי ישראל נפדים מבן חדש ומעלה ובן לוי פודהו לפיכך נמנים הלוים מבן חדש ומעלה): (טז) על פי ה'. אמר משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצאה מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל זה לכך נאמר על

נמסר בסדר תצוה. הקרב ז' נמסר בסדר קרח: נתונם ב' הסר יו"ד וסימן נתונם נתונם המה לו מאת בני ישראל ב' בו. וא' כלא דמלא וסימן ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת דד"ה. ושארא נתנים כתיב: הקדשתי ח' וסי' כי לי כל בכור. והברו כי לי כל בכור. הקדשתי את הכסף. הקדשתי את הבית הזה וחברו. ואת הבית אשר הקדשתי לשמי וחברו. ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דד"ה: וחד בהרתי והקדשתי דד"ה. מאדם ועד בהמה. ד' וסי' וימח את כל היקום אשר. אמחה את האדם כי לי כל בכור. שהכה

תולדות אהרן כל בכור. בכורות ג': פטר רחם. שם מז: בישראל. בכורות ב: כי לי כל בכור. (מגלה פב): לי יהיו. שם ס: מבן חדש ומעלה. שם מט ערכין יח:

ספורנו

בארכי העבודה שזה היה ראוי לעדת הסנהדרין לולא עון העגל: (ח) משמרת בני ישראל לעבוד את עבודת המשכן. לשאת ולשורר שזה היה ראוי לכל ישראל: (ט) נתונם נתונם המה לו. שתהיה כל עבודתם ע"פ אהרן ובניו לא זולתם: מאת בני ישראל. שיתחייבו לתת להם מעשר ראשון חלף עבודתם: (י) ושמרו את כהנתם. לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת שלא יקרבו הלוים: והזר הקרב לעבודת לויה או כהונה: (יב) תחת כל בכור. לפדיון: כי לי כל בכור. מקדם היתה העבודה בבכורות: (יג) ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל. אמנם במכת בכורות שהיו הבכורות ראויים לעונש בעון הדור מפני היותם היותר נכבדים ובהיותם בלתי ראוים להנצל ממכת מדינה כענין פן תספה בעון העיר. ואני הצלתים במה שהקדשתים לי בענין שיהיו אסורים להתעסק בעבודת הדיוט כמשפט כל הקדש שהוא אסור בגזה ועבודה ולמען יהיו מותרים בזה הוצרכים פדיון כמשפט כל הקדש היוצא להולין כאמרו וכל בכור בניך תפדה ולא בשביל זה הפדיון היו פטורים מן העבודה ועכשיו שחטאו מאשמים ולקחתי הלוים תחתיהם לפדיון והיו לי הלוים לעבודה: מאדם ועד בהמה לי יהיו. מכאן ולהבא האדם לפדיון והבהמה לזבח: אני ה'. לא שניתי כשהקדשתי הבכורות כי זה ההשתנות קרה לא מצדי אבל מצדם שחטאו וכן כשבחרתי שיפדו הלוים את הבכורות בדור הזה ולא כן להבא כי אמנם בדור הזה הם ראויים לכך

רמבן

אביהם כי כל איש מבני אהרן הכהנים יכהן בחיי אביו רק בעבור שאמר הכהנים המשוחים שהיו גם הם ככהנים גדולים נמשחים כמוהו בחייו לא יעשה כן לדורות. והנכון כי על פני יחזור על הרחוק וימת נדב ואביהוא לפני ה' על פני אהרן אביהם בהקריבם אש זרה וכך נאמר בדברי הימים וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר ואיתמר וטעם לפני ה' שמתו בכם שבא מאתו וכן נאמר במרגלים במגפה לפני ה':

(י) וטעם וידבר ה' אל משה במדבר סיני. בעבור שהזכיר ביום דבר ה' אל משה בהר סיני חזר ואמר כי לא היתה צוואת הפקידה של הלוים בהר סיני כי בחירת תולדות בני אהרן לבדם היתה בהר סיני ביום צוותו על מעשה המשכן אבל הלוים לא נצטוו בבחירתם בהר סיני רק במדבר סיני באהל מועד כמו המצוה הנזכרת בבני ישראל. והנה לא היו שבט הלוים כשאר השבטים כי מבן חדש ומעלה לא היו רק עשרים ושנים אלף ומבן שלשים שנה כלם שמונת אלפים והנה לא יגיעו מבן עשרים שנה ומעלה לחצי שבט מישראל הפחות שבכלם ועדיין לא נשאו המרון שהיתה הקדושה מכלה בכם וזה תמיה איך לא יהיו עבדיו וחסידיו ברוכי ה' כשאר כל העם ואני חושב שזה חזוק למה שאמרו רבותינו כי שבטו של לוי לא היו בשעבוד מלאכת מצרים ובשעבודם

רש"י

על פי ה׳ : (כא) לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני ומשפחת השמעי פקודיהם כך וכך : (כה) המשכן. יריעות התחתונות : והאהל יריעות עזים העשויות לגג : מכסהו. עורות אילים והתחשים : ומסך פתח. הוא הוילון : (כו) ואת מיתריו. של משכן והאהל ולא של חצר : (כט) משפחת בני קהת יחנו תימנה. וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם :

והמסך

התולדות אהרן וקלעי החצר וכתים גם :

אבן עזרא

תחת נו"ן : (כא) לגרשון משפחת הלבני. פירושו אלה שתי המשפחות מספרם כך : (כג) אחרי המשכן. כמו אחורי וכן אחור וקדם : וימה. בעבור שהוא הים הגדול הספרדי בארץ ישראל לפאת מערב : (כה) המשכן. הם עשר יריעות : והאהל. עשתי עשרה יריעות : מכסהו ומכסה. מכסהו בכלל ; (כו) אשר על המשכן. שהוא בפנים החצר : ועל המזבח. שהוא חוץ למשכן. וטעם סביב. שאין שם מקום חסר כפרץ שאין שם מסך : לכל עבודתו. עוד אפרשנו : (כח) משמרת הקדש. הוא הארון ונקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי : (כט) תימנה. ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור ואין אחר מזרח נכבד ממנו ובעבור שהיה גרשון בכור לוי יש לו מעלה גדולה על מררי כי הוא נושא את הקדש כנגד משא מררי על כן חנה גרשון במערב כמו דגל אפרים ומררי בצפון כדגל דן שהוא בכור השפחה והנה הקהתים מצד דגל ראובן על כן התחבר קרח עם דתן ואבירם ועוד אפרשנו

תורה

וּמְרָרִי : יח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־
גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנִי וְשִׁמְעִי :
יט וּבְנֵי קְהָת לְמִשְׁפְּחֹתָם עַמְרָם
וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל : כ וּבְנֵי
מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מַחְלִי וּמוּשִׁי
אֵלֶּה הֵם מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְבֵית
אֲבֹתָם : כא לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת
הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי אֵלֶּה
הֵם מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי : כב פְּקֻדֵיהֶם
בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמָעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת : כג מִשְׁפְּחֹת
הַגֵּרְשֻׁנִּי אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ יָמָּה :
כד וּנְשִׂיא בֵית־אָב לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף
בֶּן־לָאֵל : כה וּמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי־
גֵרְשׁוֹן בְּאֹהֶל מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן
וְהָאֹהֶל מִכְסֵהוּ וּמָסַךְ פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד : כו וְקַלְעֵי הֶחָצֵר וְאֶת־
מָסַךְ פֶּתַח הֶחָצֵר אֲשֶׁר עַל־
הַמִּשְׁכָּן וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת
מֵיתָרָיו לְכֹל עֲבֹדָתוֹ : ס כז וְלִקְהָת
מִשְׁפַּחַת הָעַמְרָמִי וּמִשְׁפַּחַת
הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי
וּמִשְׁפַּחַת הָעָזִּיאֵלִי אֵלֶּה הֵם
מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי : כח בְּמִסְפַּר
כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה
שְׁמֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שֹׁמְרֵי
מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ : כט מִשְׁפְּחֹת
בְּנֵי־קְהָת יַחֲנוּ עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן
תֵּימָנָה : ל וּנְשִׂיא בֵית־אָב
לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי אֱלִיצָפָן בֶּן־

תרגום אונקלוס

וּמְרָרִי : יח וְאִלֵּין שְׁמָהַת
בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לִבְנִי וְשִׁמְעִי : יט וּבְנֵי קְהָת
לְזַרְעֲיָתְהוֹן עַמְרָם וְיִצְהָר
חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל : כ וּבְנֵי
מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן מַחְלִי
וּמוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת
לֵיוָאֵי לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן :
כא לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית לִבְנִי
וְזַרְעִית שִׁמְעִי אִלֵּין זַרְעֲיַת
גֵרְשׁוֹן : כב מִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן
כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא
וּלְעֵילָא מִנְיָנֵיהוֹן שִׁבְעָא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה :
כג זַרְעֲיַת גֵרְשׁוֹן אֲחוֹרֵי
מַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן מַעַרְבָא :
כד וְרַב בֵּית אַבָּא לְבֵית
גֵרְשׁוֹן אֶלְיָסָף בַּר לָאֵל :
כה וּמַטְּרַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא מַשְׁכְּנָא
וּפְרָסָא חוֹפָאֵה וּפְרָסָא
דִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא :
כו וּסְרָדֵי דְדָרְתָא וְיָת
פְּרָסָא דִּתְרַע דָּרְתָא דְּעַל
מַשְׁכְּנָא וְעַל מַדְבְּחָא
סְחוֹר סְחוֹר וְיָת אֲטוּנוֹהִי
לְכֹל פֻּלְחָנֵיהּ : כז וְלִקְהָת
זַרְעִית עַמְרָם וְזַרְעִית יִצְהָר
וְזַרְעִית חֶבְרוֹן וְזַרְעִית
עֻזִּיאֵל אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת
קְהָת : כח בְּמִנְיַן כָּל
דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא
תְּמָנְיָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה
נָטְרֵי מַטְּרַתָּא דְקוּדְשָׁא.
כט זַרְעֲיַת בְּנֵי קְהָת יִשְׁרוֹן
עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא
דָּרוֹמָא : ל וְרַב בֵּית אַבָּא
לְזַרְעֲיַת קְהָת אֱלִיצָפָן בַּר

מסורה

כ׳ פסוק דמיין בשמהתהון ומתחלפים באתיכון

קדמא אלה הם כתגיר תניין אלה הם בזקף וסוף חד מן זוגין דחד

ר׳ נחי׳ ומ׳ קלי׳

יו״ד ול׳ סוס כה כר גם

ל׳ וחד ומכסה ואהל

ל׳ קדמא נסי׳ וי׳ כסרא קלחי

פ׳

יו״ד בליש׳

סימן

בכורי מצרים : משפחת י״ג בליש׳ וסימן ואחר נפצו ל׳ מ״ל בתורה. ואת עבודת משפחת הגרשני לעבד ולמשא. הגרשני דאחרי המשכן ונשיא בית אב דקהתי. וחבר דמררי. אל תכריתו את שבט. ותקרבנה בנות צלפחד. ותעולת על רוחכם. והיה אשר לא יעלה. הבו לה׳ משפחת עמים. הבו לה׳ דתהלות. וכל כל וכל אלה וכל בני דכג׳ משפחות במ״ב למשפחת וסימן ויקרבו ראשי האבות למשפחת : וילך אבימלך בן ירבעל וכל סידרא תליתאה דד״ה מן ואהרן ובניו עד והיו בני אולם דכוו׳ משפחת במ״ב משפחות וסימן וממשפחות בני קהת. ואחיהם לכל משפחות יששכר. וכל תורת כהנים ויהושע דכוו׳ משפחות. במי״ד משפחת וסי׳ וכי תשיג יד גר. ויקרב את משפחת יהודה ג׳ בפסו׳ : לאל י״א וסימן באיוב סי׳ י״א :

רמבן

ובפנות פרך והנה ישראל אשר מררו המצריים את חייהם בעבודה קשה כדי למעטם היה הקב״ה מרבה אותם כנגד גזרת מצרים כמו שאמר וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ וכאשר נאמר עוד בגזרת אם בן הוא והמיתן אותו וירב העם ויעצמו מאד כי היה הקב״ה אומר נראה דבר מי יקום ממני או מהם אבל שבט לוי היו פרים ורבים כדרך כל הארץ ולא עלו למעלה כאשר השבטים ואולי היה זה מכעס הזקן עליהם כי שמעון שהוא עכשיו מרובה באוכלוסין נתמעט בכניסתו לארץ במצרים ושנים אלף ולוי שהוא שבט חסידיו לא נתמעט במגפה :

לא החל הכתוב במשמרת הלוים מן המזרח כאשר עשה בדגלים מפני שאין שם משמרת ללוים רק לאהרן ובניו הכהנים ולמשה שהוא כהן הכהנים והחל מן המערב שהוא מעמד כנגד המזרח אבל שם בדרום שהוא נכבד ממנו בני קהת שהם הנכבדים בלוים ונתן להם הארון והקדש ובמערב שם בני גרשון

פשוט

אפרשנו: (לא) והמזבחות. שניהם: וכלי הקדש אשר ישרתו בהם. הם כלי המנורה והשלחן והמזבחות ורבים השתבשו כפי' והמסך וכל עבודתו והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד וכל עבודתו מיתריו: (לב) ונשיא נשיאי הלוי. שהם שלשה גם מלת נשיאי הלוי מושכת עצמה ואחרת עמה כמו לא רבים יחכמו וכן הוא נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש והטעם כי אלו שלשה פקידים על השומרים שהם הלוים ויתכן היות צפונה מגזרת צפנת ליראיך וצפון לצדיק כי אין כנגד שום דבר: (לח) קדמה מזרחה. הוא מזרחה שמש במקום התחברות העגלות והנה במזרח אהל משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתם והזר הקרב אל מקום הקדש והנה כל הלוים סביבות המשכן לשמור אותו שנים ועשרים אלף בכלל וכשאתה מחבר הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות וי"א כי הכתוב אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות והאמת דברי הקבלה אין בכור מפקיע בכור ויהיה פי' הפסוק כל פקודי הלוי חוץ מהבכורים. ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלשה ושבעים מהלוים וכשאתה לוקח כמספר הזה מפקודי ישראל ואחר כן תקח כמספר פקודי הלוים הבאי' לצבא כנגד פקודי הלוי מבן חדש יהיו קרובים ולא אמר כלום כי ישראל נפקדו מבן עשרים שנה ואין קבלה אחרת והלוים נפקדו מבן שלשים ועד בן חמשים ויש ביניהם הפרש גדול רק נסמוך על דברי הקבלה: (מ) פקוד כל בכור זכר. הנה זכר שם התאר: (מא) ואת בהמת הלוים שלא יפסידו הלוים ובכור כל בהמה

גם

עֻזִּיאֵל׃ לא וּמִשְׁמַרְתָּם הָאָרֹן
וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחֹת וּכְלֵי
הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם וְהַמָּסָךְ
וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לב וּנְשִׂיא נְשִׂיאֵי
הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן
פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃
לג לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי
וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם
מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ לד וּפְקֻדֵיהֶם
בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמָעְלָה שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃
לה וּנְשִׂיא בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת
מְרָרִי צוּרִיאֵל בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ
הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפֹנָה׃ לו וּפְקֻדַּת
מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן
וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו
וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃ לז וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב
וְאַדְנֵיהֶם וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃
לח וְהַחֹנִים לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה
לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד ׀ מִזְרָחָה מֹשֶׁה ׀
וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת
הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ לט כָּל־
פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה לְמִשְׁפְּחֹתָם
כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמַעְלָה
שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃
ששי ס מ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
פְּקֹד כָּל־בְּכֹר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה וְשָׂא אֵת
מִסְפַּר שְׁמֹתָם׃ מא וְלָקַחְתָּ אֶת־
הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה תַּחַת כָּל־בְּכֹר
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם
תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בְּבֶהֱמַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ מב וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר

כ'. כל אורי' חסר ג"ך מ"ל
כולי' מלי' כמ"א
ל' ר"ס
ד'. דקמס תימנה דמררי לפונה
כי' כאורי' ודין חסר
כולי' כ"כ כמ"ב
י' נקודות בתורה
פי' בטעם כסיפי'
ו' וחסר
כ' נסו'

עֻזִּיאֵל׃ לא וּמַטְּרַתְהוֹן
אֲרוֹנָא וּפָתוֹרָא וּמְנָרְתָא
וּמַדְבְּחַיָּא וּמָנֵי קוּדְשָׁא
דִּישַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן וּפְרָסָא וְכָל
פּוּלְחָנֵיהּ׃ לב וְאַמַרְכְּלָא
דִּמְמַנָּא עַל רַבְרְבֵי לֵיוָאֵי
אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא
דִּמְתְּחוֹת יְדוֹהִי מְמַנַּן נָטְרֵי
מַטְּרַת קוּדְשָׁא׃ לג לִמְרָרִי
זַרְעִית מַחְלִי וְזַרְעִית מוּשִׁי
אִלֵּין אִינוּן זַרְעִית מְרָרִי׃
לד וּמִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל
דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא
שִׁתָּא אַלְפִין וּמָאתָן׃
לה וְרַב בֵּית אַבָּא לְזַרְעִית
מְרָרִי צוּרִיאֵל בַּר אֲבִיחָיִל
עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן
צִיפּוּנָא׃ לו וְדִמְסִיר לְמִטַּר
בְּנֵי מְרָרִי דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא
וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי
וְכָל מָנוֹהִי וְכָל פּוּלְחָנֵיהּ׃
לז וְעַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר
סְחוֹר וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן
וְאַטוּנֵיהוֹן׃ לח וְדִישְׁרַן קֳדָם
מַשְׁכְּנָא קִידוּמָא קֳדָם מַשְׁכַּן
זִמְנָא מַדִּינְחָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי נָטְרִין מַטְּרַת
מַקְדְּשָׁא לְמַטְּרַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְחִילוֹנַי דְּיִקְרַב
יִתְקְטִיל׃ לט כָּל מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי
דִּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל
מֵימְרָא דַּיְיָ לְזַרְעִיָּתְהוֹן כָּל
דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא
עַשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין׃
מ וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מְנֵי כָּל
בּוּכְרַיָּא דְּכוּרַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא וְקַבֵּל
יַת מִנְיַן שְׁמָהָתְהוֹן׃
מא וּתְקָרֵיב יַת לֵיוָאֵי קֳדָמַי
אֲנָא יְיָ חֲלָף כָּל בּוּכְרָא
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַת בְּעִירָא
דְּלֵיוָאֵי חֲלָף כָּל בּוּכְרָא
בִּבְעִירָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
מב וּמְנָא מֹשֶׁה כְּמָא דְּפַקֵּיד

(לא) והמסך. הוא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך: (לב) ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כלם. ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת על ידו היה פקודת כולם: (לח) משה ואהרן ובניו. וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולן טוב לצדיק טוב לשכנו לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר (תהלים ס') יהודה מחוקקי (ד"ה א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה וגומר מאתים ראשי סנהדראות (שופטים ה) ומזבולן מושכים בשבט סופר: (לט) אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא היה במנין הלוים (בכורות ד): שנים ועשרים אלף. ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים. בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות. בני קהת שמונת אלפים ושש מאות. בני מררי ששת אלפים ומאתים. הרי עשרים ושנים אלף ושלש מאות. ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון אמרו רבותינו במסכת בכורות (בכורות ה) אותן שלש מאות לוים בכורות היו ודיים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: (מ) פקד כל בכור זכר מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל

ספק

למררי משפחת המחלי חד מן י"א פסוקין בתורה רישיהון וסופיהון חד וסי' ואברהם בן תשעים שנה ותשע. כל רמש אשר הוא חי. והלחת מעשה אלהים המה. והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל. בסכות תשבו שבעת ימים. למררי משפחת המחלי. והלוים יסמכו את ידיהם. ונפש אדם ששה עשר אלף. ומקנה רב היה. ויאיר בן מנשה הלך. ה' לפניך הוא עבר לפניך ונמסר גם בסדר צו: ואהרן י' נקודות בתורה וסימן וביני"ך. ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך. ובקומיה ותשקין את אביהן קדמאה. אלי"ו איה שרה אשתך. וישקה"ו וירץ עשו לקראתו. א"ת וילכו אחיו לרעות. ואהר"ן. כל פקודי הלוים: רחק"ה ובדרך רחקית לכם אש"ר. ונירם אבד חשבון. ועשרו"ן עשרון לכבש דתנא. לנ"ו ולבנינ"ו ע"ד. הנסתרת לה'. וד' בנביאים וסי' יצ"א. ויאמר אל המלך אל יחשב. ההיכ"ל. מהארץ עד מעל הפתח. המ"ה יצרי פסל כלם תהו. שהקצעו"ת. בארבע מקצעות החצר. וחד בכתובים לולא האמנתי לראות בטוב הוי"ו נקודה מלרע: ויאמר ה' ס' בטעמא בפרשה וסימן פקד כל בכר זכר. אספה לי שבעים איש. פתאם. ירק ירק בפניה. השב את מטה אהרן. בארצם לא תנחל והוקע אותם. עשה לך. קח לך: בכר. ו' חסר וסימן נמסר

תולדות אהרן והמנרה והמזבחות. חגיגה כו: ונשיא נשיאי הלוי. (שבת יב): והחונים לפני המשכן. מכין יא תמיד כו: פקד כל בכור זכר. בכורות ד:

בעל הטורים

והחונים לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן. יש פסיק בין משה לאהרן לומר משה במקום אחד לבד ואהרן ובניו במקום אחד לבד: ושא. ג' ושא את מספר שמותם. ושא עיניך ימה וצפונה. ושא לכל חטאתי. שהיה דוד מתפלל על שנשא מספר בני ישראל. וזה ושא את מספר שמותם והמתפלל צריך שיתן עיניו למטה וזהו ושא עיניך ימה שיתן עיניו למטה ולא ירים עיניו למעלה:

רשי

סכך נפלים: (מה) ואת בהמת הלוים וגו'. לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל. תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה העודפים בבהמה: (מו) ואת פדויי השלשה וגומר. ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו שלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם יתרים על הלוים מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת כך היא מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכורה של רחל: (מט) העדפים על פדויי הלוים. על אותן שפדו הלוים בגופם: (נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך סכום החשבון חמשת שקלים לגלגלת. למאתים בכורות אלף שקל. לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל. לשלשה בכורות חמשה עשר שקל. (במדבר רבה סנהדרין יז) אמר כיצד אעשה בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים. מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהן ה' שקלים. בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל: (ב) נשא את ראש וגו'. מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה. והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו בן שלשים לכח. והיותר על בן חמשים כחו

אבן עזרא

גם הוא לשם: (מה) קח את הלוים. פעם אחרת כאילו אמר כאשר תקח את הלוים יהיו העודפים פדוים ונסמכה מלת פדויי אל המספר וכמוהו רבים יש מכחישים אמרו מזה נלמוד כי פדיון כל בכור חמשת שקלים ואינה ראיה כי זאת מצוה בפני עצמה והאמת דברי קבלה: (מט) הפדיום. במ"ס תחת נו"ן כמו גרשון: (ב) נשא את ראש בני קהת. בתחלה בעבור משה ואהרן: (ג) מבן שלשים שנה. קרוב מארבעה שבועות בן חמשי' שבעה שבועות כי אז יחסר כח הגוף: מלאכה באהל מועד. מלאכת

מקרא

צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מג וַיְהִי כָל־בְּכוֹר
זָכָר בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמַעְלָה לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתָיִם׃ פ
מד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
מה קַח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־
בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֶּהֱמַת
הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ־לִי
הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה׃ מו וְאֵת פְּדוּיֵי
הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם
הָעֹדְפִים עַל־הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ מז וְלָקַחְתָּ חֲמֵשֶׁת
חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים לַגֻּלְגֹּלֶת בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ תִּקָּח עֶשְׂרִים גֵּרָה
הַשָּׁקֶל׃ מח וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן
וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי הָעֹדְפִים בָּהֶם׃
מט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת כֶּסֶף הַפִּדְיוֹם
מֵאֵת הָעֹדְפִים עַל פְּדוּיֵי הַלְוִיִּם׃
נ מֵאֵת בְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַח
אֶת־הַכָּסֶף חֲמִשָּׁה וְשִׁשִּׁים וּשְׁלֹשׁ
מֵאוֹת וָאֶלֶף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃
נא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־כֶּסֶף הַפְּדֻיִם
(הפדוים ק') לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל־פִּי
יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ שביעי פ ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃
ב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת מִתּוֹךְ
בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃
ג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד
בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־בָּא לַצָּבָא

מסורה: כול' חסר במ"א · י"ב ר"פ · כול' מ"ל במ"ו חסר · ג' ובענין · ל' · ג'. ב' ומ"ל · ב' קמץ ואינון ע"ז זוגין מן ב' ב' קמץ · ל' ומ"ל · י"ב · כל לישנא חסר במ"א כול' כ"כ במ"ב לבית אבותם למשפחותם · ל'

תרגום

דִּי יְתֵיהּ יַת כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ מג וַהֲווֹ כָּל
בּוּכְרַיָּא דִּכְרַיָּא בְּמִנְיַן
שְׁמָהָן מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא
לְמִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין
אַלְפִין מָאתָן וְשַׁבְעִין
וּתְלָתָא׃ מד וּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ מה קָרֵיב יַת
לֵיוָאֵי חֲלַף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְיַת בְּעִירָא דְלֵיוָאֵי
חֲלַף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין
קֳדָמַי לֵיוָאֵי אֲנָא יְיָ׃
מו וְיַת פּוּרְקַן מָאתָן וְשַׁבְעִין
וּתְלָתָא דְּיַתִּירִין עַל לֵיוָאֵי
מִבּוּכְרַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
מז וְתִסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין
לְגוּלְגַּלְתָּא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תִּסַּב עַשְׂרִין מָעִין
סִלְעָא׃ מח וְתִתֵּן כַּסְפָּא
לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פּוּרְקַן
דְּיַתִּירִין בְּהוֹן׃ מט וּנְסֵיב
מֹשֶׁה יַת כְּסַף פּוּרְקַנְהוֹן
מִן דְּיַתִּירִין עַל פְּרִיקֵי
לֵיוָאֵי׃ נ מִן בּוּכְרַיָּא דִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל נְסֵיב יַת כַּסְפָּא
אֲלַף וּתְלַת מְאָה וְשִׁתִּין
וַחֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי
קוּדְשָׁא׃ נא וִיהַב מֹשֶׁה יַת
כְּסַף פְּרִיקַיָּא לְאַהֲרֹן
וְלִבְנוֹהִי עַל מֵימְרָא דַּיְיָ
כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ יַת מֹשֶׁה׃
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם
אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב קַבִּילוּ יַת
חוּשְׁבַּן בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי
לֵוִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית
אֲבָהָתְהוֹן׃ ג מִבַּר תְּלָתִין
שְׁנִין וּלְעֵילָא וְעַד בַּר חַמְשִׁין
שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא

מסורת

בסדר ויגש: קח י"ב ראשי פסוקים וסימן קח נא את ברכתי אשר הובאת. קח את אהרן. קח את הלוים תחת כל בכור. קח מאתם והיו לעבד. קח את הלוים מתוך בני ישראל. קח את המטה. קח את אלעזר. קח את האזור בידך. קח בידך אבנים גדלות. קח לך מגלת ספר. קח נא ספיו תורה. קח בגדו כי ערב זר. בתרא דמשלי. תקח ב' זקפין קמצין וסי' ולקחת חמשת. ומהם עוד תקח ואינון חד מן י"ו זוגין מן ב"ב קמצין וסי' נמסר בריש ספר במדבר סיני: העדפים ג' וחסר וי"ו וסימן ואת פדויי השלשה. ונתתה הכסף לאהרן ושלאחריו ויקח משה את כסף הפדיום: ואלף ב' וסימן ושלש מאות ואלף בשקל הקדש זהב דרכמונים שש מאות ואלף: וידבר ה' אל משה ואל אהרן י"ב נמסר בריש סדר חקת התורה.

תולדות אהרן

קח את הלוים. שם ד: ואת בהמת הלוים. שם: יהיו לי. שם: ולקחת חמשת. סנהדרין יז: מבן שלשים שנה. חולין כד

רמבן

שהוא הבכור ונתן להם המשכן והאהל ושם בצפון שהוא הרוח האחרון בני מררי ונתן להם תשמישי המקדש:

(מה) תחת כל בכור בבני ישראל. הנה הבכורים נתקדשו להיות לשם מעת שהוה קדש לי כל בכור בבני ישראל באדם וגומר והיו בכורים רבים בישראל ולא נפדו עד הנה שעדיין לא נאמר למי יהיה הפדיון כי עתה סוף שנתקדשו הכהנים ועדיין לא נצטוו במתנות הכהונה והנה הם עומדים בקדושתן סתם ויתכן שהיתה בהן עבודת הקרבנות כדברי רבותינו. והנראה אלי כי הבכורים האלה כלם לא נולדו במדבר בשנה אחת כי לא נחרטו העם שם כל כך רק כל הבכורים אשר היו בישראל נמנו כי כלם נתקדשו כאשר פרשתי שם ועתה החליפם בלוים והם פדויהם וצוה שיפדו הנותרים ונתן הפדיון לאהרן ולבניו כאשר היא מצוה לדורות:

ונתנו

אבן עזרא

מלאכת המשא : (ד) קדש הקדשים . הוא הארון : (ה) פרכת המסך . שתסוך על הארון : (ו) ונתנו עליו . על המסך וי"א כי ישוב עליו אל מלת את שהוא את פרכת וכמוהו ותלפנו : ופרשו בגד כליל תכלת . כלו תכלת . מלמעלה . י"א על כסוי עור תחש והנכון בעיני שפירושו וכבר פרשו בגד שכלו תכלת מלמעלה לפרכת המסך ואם לדרך כבוד יתכן גם הראשון ועור תחש מפני הגשם והאבק : ושמו בדיו . הנה יסירום עד שיכסו הארון וי"א שמו בדיו על כתפות הנושאים ועל שולחן הפנים להורות כי יש שם שולחנות אחרות לצורך הבשר ולחם הפנים שיש בו לא יוסר : (ח) בגד תולעת שני . והנה על השולחן שני בגדים והמכסה וכן על הארון מסך ובגד תכלת ומכסה ועל המנורה בגד ומכסה : (י) ונתנו על המוט . כי אין לה בדים והוא כמו וישאוהו במוט : (יא) ועל מזבח הזהב . בגד אחר ומכסה לכסות את הקודש שהוא הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו סכינים וכפות וקערות : (יג) ודשנו . הסרת הדשן מעל המזבח

רשי

כמו מכחיש מעתה : (ד) קדש הקדשים . המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרכת וכלי שרת : (ה) ובא אהרן ובניו וגו' . יכניסו כל כלי וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו ולא יצטרכו הלוים בני קהת אלא לשאת : בנסוע המחנה . כשהענן מסתלק הן יודעין שיסעו : (ז) קערות וכפות וקשות ומנקיות . כבר פירשתי במלאכת המשכן : הנסך . הכסוי לשון מסך אשר יוסך בהם : (ט) מלקחיה . כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל צד שירצה : מחתותיה . כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סנלגלים ואין לה מחיצה לפניה אלא מצדיה וחותה בה את דשן הנרות כשמטיבן : נרותיה . לוצי"ש בלעז שנותנים בהן השמן והפתילות : (י) אל מכסה עור תחש . (כלים לב) כמין מרצוף : (יב) את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש . בתוך המשכן שהוא קדש והן כלי הקטורת שמשרתין בהם במזבח הפנימי : (יג) ודשנו את המזבח . מזבח הנחשת : ודשנו . יטלו את הדשן מעליו : ופרשו עליו בגד ארגמן . (יומא כא ערכין כו) ואש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ואינה שורפתו שהיו כופין עליה פסכתר של

תרגום

לְמֶעְבַּד עֲבִידְתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: ד דֵּין פּוּלְחַן בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: ה וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי בְּמִטַּל מַשְׁרִיתָא וִיפָרְקוּן יָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא וִיכַסּוּן בַּהּ יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא: ו וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִפְרְסוּן לְבוּשׁ גְּמִיר תִּכְלָא מִלְעֵילָא וִישַׁוּוֹן אֲרִיחוֹהִי: ז וְעַל פָּתוֹרָא דִּלְחֵם אַפַּיָּא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יָת מְגִיסַיָּא וְיָת בָּזִיכַיָּא וְיָת מְכִילָתָא וְיָת קְסָוָת נִסּוּכָא וְלַחְמָא תְדִירָא עֲלוֹהִי יְהֵי: ח וְיִפְרְסוּן עֲלֵיהוֹן לְבוּשׁ צְבַע זְהוֹרִי וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וִישַׁוּוֹן יָת אֲרִיחוֹהִי: ט וְיִסְּבוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָת מְנָרְתָא דְאַנְהוֹרֵי וְיָת בּוֹצִינַהָא וְיָת צִיבְתָהָא וְיָת מַחְתְּיָתַהָא וְיָת כָּל מָנֵי שִׁמּוּשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן לַהּ בְּהוֹן: י וְיִתְּנוּן יָתַהּ וְיָת כָּל מָנַהָא לְחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל אֲרִיחָיָא: יא וְעַל מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתֵיהּ בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וִישַׁוּוֹן יָת אֲרִיחוֹהִי: יב וְיִסְּבוּן יָת כָּל מָנֵי שִׁמּוּשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן בְּקוּדְשָׁא וְיִתְּנוּן לִלְבוּשׁ תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתְהוֹן בְּחוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגּוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל אֲרִיחָיָא: יג וְיִסְפּוּן יָת קִטְמָא דְמַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי לְבוּשׁ אַרְגְּוָן:

מקרא

לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד:
ד זֹאת עֲבֹדַת בְּנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים:
ה וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְהוֹרִדוּ אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וְכִסּוּ־בָהּ אֵת אֲרֹן הָעֵדֻת:
ו וְנָתְנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וּפָרְשׂוּ בֶגֶד־כְּלִיל תְּכֵלֶת מִלְמָעְלָה וְשָׂמוּ בַּדָּיו:
ז וְעַל שֻׁלְחַן הַפָּנִים יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־הַקְּעָרֹת וְאֶת־הַכַּפֹּת וְאֶת־הַמְּנַקִּיֹּת וְאֵת קְשׂוֹת הַנָּסֶךְ וְלֶחֶם הַתָּמִיד עָלָיו יִהְיֶה:
ח וּפָרְשׂוּ עֲלֵיהֶם בֶּגֶד תּוֹלַעַת שָׁנִי וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו:
ט וְלָקְחוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֶת־מַלְקָחֶיהָ וְאֶת־מַחְתֹּתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי שַׁמְנָהּ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־לָהּ בָּהֶם:
י וְנָתְנוּ אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ אֶל־מִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט:
יא וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו:
יב וְלָקְחוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם בַּקֹּדֶשׁ וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אוֹתָם בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט:
יג וְדִשְּׁנוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן:

קדש הקדשים ו' בליש' וסימן בקדש הקדשים תאכלנו . ונתת את הכפרת . זאת עבדת בני קהת . וזאת עשו קחו לכם . בקדש הקדשים ס"פ . וזה יהיה לך בקדש הקדשים . והורדו ב' כתיב כן וכ"י ובא אהרן ובניו . והורדו זקני העיר ההוא : ארן ג' חסרים וסימן נמסר בסדר תצוה : יפרשו כל לישנא כתיב שי"ן במ"ב כתיב בסמ"ך וסימן הלא פרוס לרעב להמך . לא יפרסו להם על אבל : ועל שלחן ב' וסימן ועל שלחן הפנים . ועל שלחן אחד כזב ידברו : תולעת שני ב' וסימן ופרשו עליהם בגד . ויעשו את האפוד זהב . ולקחו בגד תכלת חד מן י"ח פסוקים אית בהון את ואת ואת ואת

תולדות אהרן ואת קשות הנסך . סנהדרין פא : ולחם התמיד . מנחות נח : ואת כלי השרת . יומא נח סנהדרין יו שבועות טו : ודשנו את המזבח . (יומא מג) :

בעל הטורים

בארון ובמזבח הנחשת כתיב בדיו בשלחן ובמזבח הזהב כתיב לבתים לבדים כתיב את בדיו לרבות הבתים

ספורנו

לכך ולא כן להבא : ד (ה) בנסוע המחנה . אחר שנסתלק הענן כי קודם לכן היה אסור להם ליכנס : (ה) ונתנו על המוט . ואז יוטו הלוים

רמבן

ד (ו) ונתנו עליו כסוי עור תחש . בעבור מעלת הארון לא היה נראה עליו כסוי עור תחש אבל היו מכסים אותו בפרוכת שהוא המסך לו ומכסים את שניהם במכסה עור תחש בעבור הגשמים ופורשים על הכל בגד כליל תכלת מלמעלה שיהיה נראה עליו הבגד הנכבד שהוא כעצם השמים לטוהר אבל שאר כל הכלים השולחן והמנורה והמזבחות היה נראה עליהם מלמעלה מכסה עור תחש ויש אומרים כי טעם הכתוב ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרוכת המסך ונתנו עליו על הארון והפרוכת כסוי עור תחש : וטעם ושמו בדיו על כתפות הכהנים . והנכון כי ושמו שיתקנו אותם להיות יוכלים לשאת אותו בהם כי היו הטבעות רחבים ויאריכו הבדים בהם ברצונם ובלבד שלא יסורו ממנו : (ז) ולחם התמיד עליו יהיה . על השולחן עצמו יהיה הלחם ועליהם בגד התכלת וישימו על הבגד הזה בשלחן כל הכלים ואחרי כן יפרשו על הכלים והשולחן בגד תולעת כי לכבוד הלחם שהוא מסודר על השלחן כהלכתו יפרשו

רשי

של נחשת: (יד) המחתות. שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן העשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפניה שואבת את הגחלים: מזלגות. צנורות של נחשת שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים. הם מגרפות ובלעז וודי"ל והן של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסות את הקדש. הארון והמזבחות: ואת כל כלי הקדש. המנורה וכלי שרת: ומתו. שאם יגעו חייבין מיתה בידי שמים: (טז) ופקדת אלעזר. שהוא ממונה עליהם לשאת אותם. שמן וקטרת ושמן המשחה ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב כעת הנייתן: פקודת כל המשכן. ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינה מקדשי הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא: (יח) אל תכריתו. אל תגרמו להם שימותו: (כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. לתוך נרתק שלו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלונית ובלוע שלו הוא כסויו:

אבן עזרא

המזבח: (טו) משא בני קהת באהל מועד. כי האהל והמשכן הם לא ישאוהו. (טז) ופקדת. מגזרת פקיד: שמן המאור. וי"א כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד וכן את מנחת התמיד והנכון בעיני שהוא פקיד עליה לתת שמן המאור והטעם הכלי וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטרת לבני הקהתים. וטעם פקודת כל המשכן. כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן הקטרת והמנחה לבדו: (יז) וטעם אל משה ואל אהרן. כי מצוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבאו הקהתים לידי כרת: (יח) ומלת אל תכריתו למשה אהרן ובניו: (יט) וחיו. יוסיפו שנים: ולא ימותו. בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו: ושמו אותם. הארון והשולחן והמנורה והמזבחות: על עבודתו. בכלי הקדש: ואל משאו. לשאת בכתף: (כ) ולא יבאו. הקהתים אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש והטעם כאשר יוסר בנינו יוסר מסך הפרכת ונגלה הארון וי"א כי כבלע כמו ככסות והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו וזה טעם קרוב מהראשון והנה שתים אזהרות שלא יגעו בקדש כי אם בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש:

במדבר ד

יד וְנָתְנ֣וּ עָלָ֗יו אֶֽת־כָּל־כֵּלָיו֮ אֲשֶׁ֣ר
יְשָֽׁרְת֣וּ עָלָ֣יו בָּהֶם֒ אֶת־הַמַּחְתֹּ֗ת
אֶת־הַמִּזְלָגֹת֙ וְאֶת־הַיָּעִ֣ים וְאֶת־
הַמִּזְרָקֹ֔ת כֹּ֖ל כְּלֵ֣י הַמִּזְבֵּ֑חַ וּפָרְשׂ֣וּ
עָלָ֗יו כְּס֛וּי ע֥וֹר תַּ֖חַשׁ וְשָׂמ֥וּ בַדָּֽיו׃
טו וְכִלָּ֣ה אַֽהֲרֹן־וּ֠בָנָיו לְכַסֹּ֨ת אֶת־
הַקֹּ֜דֶשׁ וְאֶת־כָּל־כְּלֵ֣י הַקֹּדֶשׁ֮ בִּנְסֹ֣עַ
הַֽמַּחֲנֶה֒ וְאַחֲרֵי־כֵ֗ן יָבֹ֤אוּ בְנֵֽי־קְהָת֙
לָשֵׂ֔את וְלֹֽא־יִגְּע֥וּ אֶל־הַקֹּ֖דֶשׁ וָמֵ֑תוּ
אֵ֛לֶּה מַשָּׂ֥א בְנֵֽי־קְהָ֖ת בְּאֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃
טז וּפְקֻדַּ֞ת אֶלְעָזָ֣ר ׀ בֶּֽן־אַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֗ן
שֶׁ֤מֶן הַמָּאוֹר֙ וּקְטֹ֣רֶת הַסַּמִּ֔ים
וּמִנְחַ֥ת הַתָּמִ֖יד וְשֶׁ֣מֶן הַמִּשְׁחָ֑ה
פְּקֻדַּ֗ת כָּל־הַמִּשְׁכָּן֙ וְכָל־אֲשֶׁר־בּ֔וֹ
בְּקֹ֖דֶשׁ וּבְכֵלָֽיו׃ מפטיר פ יז וַיְדַבֵּ֣ר
יְהוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃
יח אַל־תַּכְרִ֕יתוּ אֶת־שֵׁ֖בֶט מִשְׁפְּחֹ֣ת
הַקְּהָתִ֑י מִתּ֖וֹךְ הַלְוִיִּֽם׃ יט וְזֹ֣את ׀
עֲשׂ֣וּ לָהֶ֗ם וְחָיוּ֙ וְלֹ֣א יָמֻ֔תוּ בְּגִשְׁתָּ֖ם
אֶת־קֹ֣דֶשׁ הַקֳּדָשִׁ֑ים אַהֲרֹ֤ן וּבָנָיו֙
יָבֹ֔אוּ וְשָׂמ֣וּ אוֹתָ֗ם אִ֥ישׁ אִ֛ישׁ עַל־
עֲבֹדָת֖וֹ וְאֶל־מַשָּׂאֽוֹ׃ כ וְלֹֽא־יָבֹ֧אוּ
לִרְא֛וֹת כְּבַלַּ֥ע אֶת־הַקֹּ֖דֶשׁ וָמֵֽתוּ׃

פ פ פ

קנט. חלקיהו סימן

תרגום

יד וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יָת כָּל מָנוֹהִי
דִּישַׁמְּשׁוּן עֲלוֹהִי בְּהוֹן יָת
מַחְתְּיָתָא וְיָת צִנּוֹרְיָתָא וְיָת
מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת מִזְרְקַיָּא כָּל
מָנֵי מַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי
חוֹפָאָה דִּמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא
וִישַׁוּוֹן אֲרִיחוֹהִי: טו וִישֵׁיצֵי
אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי לְכַסָּאָה יָת
קוּדְשָׁא בְּמִיטַּל מַשְׁרִיתָא
וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן בְּנֵי קְהָת
לְמִיטַּל וְלָא יִקְרְבוּן לְקוּדְשָׁא
וְלָא יְמוּתוּן אִלֵּין מְטוּל בְּנֵי
קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא:
טז וּדְמַסִּיר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן
כַּהֲנָא מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא
וּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא וּמִנְחָתָא
תְּדִירָא וּמִשְׁחָא דִרְבוּתָא
מַטְּרַת כָּל מַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי
בֵיהּ בְּקוּדְשָׁא וּבְמָנוֹהִי:
יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
לְמֵימָר: יח לָא תְשֵׁיצוּן יָת
שִׁבְטָא זַרְעִית קְהָת מִגּוֹ
לֵיוָאֵי: יט וְדָא עִיבִידוּ לְהוֹן
וְיֵיחוּן וְלָא יְמוּתוּן בְּמִקְרַבְהוֹן
לְקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי יֵעֲלוּן וִימַנּוּן יָתְהוֹן
גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנֵיהּ
וּלְמַטּוּלֵיהּ: כ וְלָא יֵעֲלוּן
לְמֶחֱזֵי כַּד מְכַסַּן יָת מָנֵי
קוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן:

פ. פ פ

מסורה

וסי' במס"ר: וכלה ו' וסימן נמסר בסדר אחרי מות: לשאת כ"ד וסי' נמסר בדברי הימים א' ריש סימן ט"ו: ופקדת אלעזר פקדת י"ב פסוקים דאית בהון ב' מלין קדמאה ר"פ נסיב ו' ותניינא אמצע פסוק ולא נסיב ו' וסי' ואשר לא צדה. והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ופקדת אלעזר פקדת. ואיש את קדשיו. וכן יעשה שנה בשנה. ואולם הכסא. והרצפה אל כתף השערים. ואני ה' אהיה להם. ומשא ה' לא תזכרו. והערים המבדלות לבני אפרים. והערבה עד ים כנרות מזרחה. ודין רשע מלאת: וזאת י"ז ר"פ וסי' נמסר בריש סדר תרומה: כבלע א"ב מן חד וחד חד כ' וחד ב' וסי' במסרא רבתא: ומתו ח' וסי' נמסר בסדר וישלח:

תולדות אהרן ופקדת אלעזר. (שבת יב): אל תכריתו. בכורות סד: וזאת עשו להם. שם: ולא יבאו לראות. שם סד:

ספורנו

הלוים לשאת: (טז) ופקדת אלעזר. לצוות מי ומי ישא ומה ישא כל אחד ואחד: פקדת כל המשכן. ובעת נסיעתם וחנייתם היתה פקודתו לצוות הקמתם והורדתם והנחתם במקום הראוי להם: (יח) אל תכריתו. אל תניחו את המשאות באופן שיזכה בהם כל הקודם כי בזה האופן יקרה שידחפו זה את זה ויחללו את הקדש וזה יהיה סבה להכריתם כמו שספרו ז"ל (פ' ב' דיומא) שקרה בתרומת הדשן: (יט) ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל משאו. ולא שיהיה כל הקודם זוכה אבל ימתין כל אחד להיות מצווה ועושה: (כ) ולא יבאו לראות. באופן זה לא יבואו לראות כשהכהן מכסה את כלי הקדש כדי להקדים איש את חבירו ולא ינהגו קלות ראש באופן שיתחייבו מיתה:

בעל הטורים

בעל הטורים וחיו ב'. וחיו ולא ימותו. וחיו אם בניהם ושבו בתרי עשר בענין הגאולה. מלמד שמלאך המות בטל לעתיד לבוא: וזהו וחיו אם בניהם ושבו וחיו ולא ימותו:

רמבן

ופרשו בגד תכלת להפריש בין השלחן בלחמו ובין הכלים והיה המכסה העליון בבגד תולעת שני שהוא מראה אדום בעבור שהשולחן סימן לכתר מלכות שהוא במדת הדין אבל הארון ומזבח הזהב בבגד תכלת למדה הכלולה מן הכל ומזבח העולה בבגד ארגמן שהוא אדום יותר מן הראשון כי שם יזרוק הדם כופר נפשם: (טז) **ופקדת** אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור. יאמר שהוא פקיד על כל אלו ושיעור פקודת כל המשכן וכל אשר בו אמר ר"א כי פירושו שיש לו פקידות גם במשכן ובכל כליו עם איתמר אחיו רק לגודל מעלת אלעזר היה פקיד על השמן ועל הקטורת לבדו ואינו נכון כי הכתוב אומר ביד איתמר ופירש בכאן בקדש ובכליו וכן אמר למעלה ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן פקדת שומרי משמרת הקדש כלומר נשיא פקודת משמרת הקדש שהם הנתונים ביד בני קהת אבל פי' פקדת כל המשכן כי פקדת שמן המאור והקטרת והמנחה ושמן המשחה ופקדת כל המשכן בקדש וכל אשר בו בכלי הקדש הכל ביד אלעזר והם הנזכרים בכאן שאמר וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ואת כל כלי הקדש והנה אלעזר אמרכל על שלשת הנשיאים ונזכר למשמרת בני קהת ואיתמר נזכר לגרשון ומררי ומפני שלא הזכיר באלעזר ונשא כאמור בלוים ייראה שאינו נושא אותם אבל הוא פקיד עליהם ונותן אותם מידו ליד בני קהת אשר יבחר בהם בזריזות ובחסידות והם ישאו אותם ויחזירם לידו בהקים המשכן וכן פקדת שומרי משמרת הקדש וכן ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם ועל דעת הירושלמי הכתוב בפירושי רש"י שהוא נושא אותם יהיה משא גדול כי הקטורת שס"ה מנה ומשה רבינו לא פטמה לחצאין ושמן המאור לשנה שלמה רב מאד קפ"ג לוגין.
ומנחת התמיד לא ידענו לכמה ימים ישא ממנה אבל היה אלעזר חזק ואמיץ כיעקב אבינו וכן משה רבינו ואהרן אחיו וקוי ה' יחליפו כח: (כ) **ולא** יבאו לראות כבלע את הקדש. כשמכניסין את הכלי לתוך נרתיקו כמו שפירשתי למעלה בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלוני ובלוע שלו זהו כסויו לשון רש"י. והוא דעתו של אונקלוס ורבותינו אמרו במסכת סנהדרין שזו אזהרה על הגונב כלי שרת שחייב מיתה והקנאין פוגעין בו שהגנבה והגזל יקראו בליעה מלשון חיל בלע ויקיאנו והוצאתי את בלעו מפיו ור"א אמר כפשוטו שלא יבאו לראות כאשר יוסר פרכת המסך ויגלה הארון רק אחרי כן כאשר יכוסה יבאו לשאת אותו ויהיה כבלע את הקדש כאשר

כאשר יוסר הבנין מעל הארון שהוא הקדש מלשון כבלע ה' ולא חמל יחד סביב ותבלעני והנה הלוים מוזהרים שלא יגעו אל ארון הקדש ומתו רק בבדים ישאוהו ועוד יזהירם שלא יבאו לראות בכל הסרת הבנין בעוד שיוריד אהרן את הפרכת כענין כי ראו בארון ה' ויפה אמר אבל טעם הכתוב כי בעבור היות כבוד יושב הכרובים שם הוזהרו הלוים שלא יהרסו לראות את ה' עד שיורידו הכהנים את הפרוכת כי אז תראה הכבוד בחבין עזו וישוב אל מקומו הראשון לקדש הקדשים ויהיה כבלע את הקדש כפשוטו. והמשכיל יבין:

אדרת אליהו

פרשת במדבר — על דרך רמז

במדבר סיני. לפי שאלו ג' הסדרות בהר ובחקתי נאמרו לו בהר סיני במ' יום לפיכך כתב כאן במדבר סיני ועיין ברמב"ן ז"ל:

כל יוצא צבא הם זכרים אלא שדרך התורה לבאר בכלל ובפרט. מתחלה בכלל כל זכר ואח"כ בפרט מבן עשרים כו' ולכך קיצרה בשאר:

י"ב חושים בסוד י"ב שבטים והן כסדר הדגלים וסדר דגל השני שהוא בסוד הגבורה כי ד' דגלים הן ד' רגלי המרכבה הידועין והבעלי גבורה הם בעלי עיינין כידוע בהיכלות ושם מעיינין על כל מעשה בני אדם כמ"ש בפ' פקודי שם ואמרו ז"ל דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך כו' והוא כסדר החושים בדגל הזה ראיה שמיעה מעשה אבל בסדר הכבות יד ימין קודם לרגל שמאל יד בסיון ורגל בתמוז וכו' יד לתורה שניתנה מיד ליד ורגל להילוך שבו הלכו המרגלים ונאמר כי עיניו על דרכי איש (איוב ל"ד כ"א) עיניך בשדה אשר יקצרון והלכת אחריהן (רות ב' ט') ואמרו הלך אחרי עיניו והן כסדר ממטה למעלה הרגלים והכליות והידים:

כלי יקר

פרשת במדבר

וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד לאמר. ובפרשת ויקרא כתיב מאהל מועד לפי שבפעם ההוא לא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן על כן היתה הקריאה אליו מאהל מועד אל חוץ לאהל מועד אבל באחד באייר כבר היה משה יכול לבא אל תוך האהל בא אליו הדבור באהל מועד מעל הכפורת כדאיתא בסוף הפרשה ואין צורך במה שפירש"י שם בא כתוב הג' והכריע כו'. ומה שנקט באהל מועד להודיע טעם למספר זה והוא לפי שבא להשרות שכינתו בתוכם לשון להשרות מורה על העמדת השכינה דירת קבע שמה ואין דירת קבע בפחות מל' יום על כן בא' בניסן הוקם המשכן ובו ביום ירדה השכינה לתוך אהל מועד ואחר ל' יום שנראה שעשה לו ה' מדור בתחתונים דירת קבע מנאם בא' באייר ולא מנאם תיכף בא' בניסן כי עדיין לא החזיק במדור זה. ונ"ל ליתן טעם למנין זה בזמן השראת השכינה לפי שארז"ל אין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל בפחות מן כ"ב אלף שנאמר ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל וטעמו של דבר להשוות מלכותו ית' בארעא כעין מלכותא דרקיעא כארז"ל בשעה שנגלה הקב"ה על ישראל בהר סיני ירדו עמו כ"ב אלף מרכבות של מלאכי השרת שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם ר"ל כשיש מספר זה אז ה' בם השכינה שרויה בם וכן מצינו במחנה לויה שנקרא מחנה שכינה שהיו כ"ב אלף. ע"כ הוצרך למנות גם את ישראל לידע אם יש בהם כחשבון הזה שראויין להשראת השכינה בכל שבט ושבט. והוצרכו ישראל למנין ס' רבוא דווקא לא פחות לפי שכתב רבינו בחיי פרשה זו שבכל מקום שהשכינה מצויה שם תמצא ד' מחנות שכינה: ובספר הפרדס שער פרטי השמות פרק ב' דף ק"ח כתב שיש כ"ח מחנות שכינה ומהיכן למד לומר כן. אומר אני שלמד זה מן מספר זה שבא על ידי השראת השכינה בהיקף ז' עננים ותוכו רצוף אהבה במחנה לויה ובכל ענן וענן היה כבוד ה' ובכל מקום שכבוד ה' מצוי בו אין שם פחות מן ד' מחנות שכינה שבכל מחנה ומחנה כ"ב אלף נמצא בז' עננים כ"ח מחנות בכל ענן ד' מחנות לא וחשוב כ"ח פעמים כ"ב תמצא ת"ר אלף עוד ס"ז אלף כך היו ישראל תר"ג אלף והלוים כ"ב אלף סך הכל תרכ"ה אלף כי בכל מאה אלף יש ד"פ כ"ב אלף ונשארו י"ב אלף נמצא כ"ד מחנות בסך ת"ר אלפים עוד עשה מן ו' פעמים י"ב אלף ג' מחנות ישארו ס' אלפים והלוים כ"ב אלף סך הכל כ"ח מחנות ואע"פ שיש כאן מותרות ס' אלפים מכל מקום אין לגמגם בתחתונים כי המיתה מכלה בהם ושמא לא יתמלא המספר מן הפחותים מבן כ' כל כך מהרה. והלוים נמנו מבן חודש כי למוד אותו שבא להיות נמנה מבטן כמו שנאמר בירמיה הכהן בטרם תצא מרחם הקדשתיך ועל כן הענין מוכרח שבכל המספרים לא היו ישראל פחות מן ת"ר אלף חוץ מן הלוים אע"פ שבמספר ראשון היו ת"ר אלף עם הלוים ולא היו כ"ח מחנות בתחתונים להיקף ז' עננים מכל מקום עדיין לא בא הקב"ה להשרות שכינתו בתחתונים לעשות לו מדור של קבע בתחתונים ועכשיו בא' באייר שבתלתין יומין הוי חזקה כי תהיה דירתו קבע ובא אלהים וכל קדושים עמו לקבוע דירה בתחתונים כתפארת אדם לשבת בית מאז הוצרך למנותם להודיע שהם צריכין להיות כמספר זה כדי למלאות כ"ח מחנות של כ"ב אלף באותו זמן אשר הושיב ה' שכינתו ישיבה של קבע באהל מועד לכך נאמר כאן באהל מועד וזה פי' יקר ומתיישב על אופנו במספר ת"ר אלף אשר בו יגאו רוב המפרשים ללקוט טעם מספיק ולא מצאו:

באחד לחודש השני בשנה השנית. צורך זמן זה שכתוב כאן אמרו במדרש תנחומא משל לאדם שנשא אשה ולא כתב לה כתובה כו' לימים מצא עניה בת טובים וכתב לה כתובה וכתב לה זמן כו' עיין נוסח המדרש בילקוט. דעת בעל מדרש זה שיום מ"ת הוא יום אירוסין כי הקב"ה אירס את ישראל על ידי זאת התורה כמ"ש תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ודרשו רז"ל מורשה מאורשה. ותדע כי לקהלת יעקב לא נאמר אלא מאורשה קהלת יעקב משמע שקהלת יעקב היא מאורשה להקב"ה ע"י שנתן לה התורה במקום טבעת קידושין כמ"ש כי בועליך עושיך. והנה מצינו לרז"ל שהמשילו זיווג ישראל להקב"ה לזיווג כלה לחתן בב' זמנים האחד הוא בשעת מ"ת שנאמר ויתן אל משה ככלתו כלת חסר כתיב שנמסרה התורה ככלה מקושטת בכ"ד ספרים. השני הוא ביום חנוכת המשכן שנאמר ויהי ביום כלות משה להקים פירש"י שביום שהוקם המשכן נמסרו ישראל להקב"ה ככלה לחתן ש"מ שמתן תורה הוא זמן האירוסין ויום הוקם המשכן הוא זמן הנשואין כתפארת אדם לשבת בית כמובן מן לשון נמסרו דהיינו לבית מדור אחד וביני ביני כמו שעור חדשים כמו שנאמר תשב הנערה אתנו ימים או עשור והיינו עשרה חדשים שנותנין לבתולה זמן בין אירוסין לנשואין להתקשט בכ"ד מיני קישוטין שנזכרו בישעיה וכדי להדמות זיווג של ישראל להקב"ה בכל צד אל שתם זיווג הגביל הקב"ה ג"כ זמן ישראל עשרה חדשים מן ר"ח סיון שבו נתארסו בתורה אשר צוה לנו משה עד ר"ח ניסן שבו הוקם המשכן ונשלם הזיווג מכל וכל כי בזמן זה יתקשטו ישראל בכ"ד ספרים ומתוך זה יהיו ראויין לדור באהל מועד מדור אחד לשניהם ולפי שזמן נשואין ל' יום ע"כ נמשך הזמן עד אחד לחודש השני בשנה השנית ואם תרצה למנות מן פסוק ויתן אל משה ככלתו שנאמר בחודש תמוז אחר מ' יום שהוריד הלוחות אז היה מכוון המספר י' חדשים עד החודש השני של שנה השנית כי אז נשלמו הנשואין וכתב לה ה' כתובה לידע מאיזה זמן תטרוף הלקוחות כי נשתעבדו להם בכתובה ארצות ז' אומות שאם בחטאם יגלו מן הארץ יוכלו לחזור ולטרוף מידם ולומר זמן שטרנו קודם לכך נאמר כאן באהל מועד כי הוא זמן הנשואין לשבת בית וכן הזכירו רז"ל במסכת תענית ב' זמנים אלו ודרשו ביום חתונתו זו מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש כי בב' זמנים אלו נשלם הזיווג והזכיר באחד לחודש מן הטעם שנתבאר וכדי שיהיה הזיווג דומה בדומה נאמר שאו את ראש בני ישראל וכדעת המדרש האומר שבדרך שנאמר בהקב"ה והמתנשא לכל לראש כך נתתי לכם תלוי ראש כו' ומה ענין זה לכאן אלא כדי שיהיה הזיווג דומה בדומה כביכול:

שאו את ראש וגו'. אע"פ שרש"י פירש שהוא לשון קבלת חשבון מ"מ הזכירו בלשון שאו כי תשא נשא כי מגד המספר יתעלם ויתנשא ביתר שאת על כל עממים אשר אין להם מספר פרטי כמו הקש הזה שאין דרך בעל הגורן ליתן לו מנין כי אם כללי לקיום המין כשאר בהמות וחיתו ארץ אבל כל איש מישראל מושגח בפרטות כמ"ש ונפל ממנו רב אפילו אחד מהם שיפול דומה כי רב הוא על כן נתן להם הקב"ה מספר כמו לכוכבים שנאמר בהם המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא כך נאמר כאן במספר שמות וגו' להורות שמצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד וכל אחד יש לו השגחה פרטית. ומה שמקשו בגמרא קראי אהדדי כתיב והיה מספר בני ישראל ש"מ שיש להם מספר ואחר כך כחול הים אשר לא ימד ולא יספר כפי הפשט אין זה קושיא כי אצל הקב"ה ודאי יש להם מספר ככוכבים שמוציאן ומכניסן במספר כך יש להם מספר להורות שהקב"ה משגיח על כל אחד בפרטות ומ"ש אשר לא ימד ולא יספר היינו אצל בני האדם שבודאי לא יוכלו לספור אותם לגודל רבויים:

כל זכר לגלגלתם. פירש רש"י על ידי שקלים והרבה מן המפרשים חלקו עליו ואמרו שמספר זה היה בלא שקלים ולשון המקרא מוכיח שאמר לגלגלתם והקשו לתרץ למה דווקא במספר ראשון היה שקלים לפי שהיו צריכין אז לעבודת המשכן ותירוץ זה דחוק. ולי נראה שוודאי טעם השקלים היו להציל מן עין הרע השולט בדבר מנוי ודווקא במנין שהוא דבר חידוש דרך משל שבזמן שרואין מאה זהובים אצל איש עני שמחזקתו שאין לו יותר העין הרע שולט בו ממה שרואין אצל העשיר אלף זהובים כי כבר הוחזק באיש אמיד. כך ישראל בצאתם ממצרים היו מוחזקים במתי מספר כי בשבעים נפש ירדו מצרימה ונתמעטו שמה מעוצר רעה ויגון והשלכת הבנים ליאור ופתאום נמצא במספר ראשון ת"ר אלף לבד מטף ונשים וודאי היה בפעם ההוא מקום לחוש לעין הרע משא"כ בשאר מספרים כי כבר הוחזקו בעם רב ועצום על כן מנאם דוד המלך בלא חצאי שקלים כי ודאי לא עבר על מצות התורה שהרי הכתוב אומר רק בדבר אוריה החתי אלא שמצות השקלים לא היתה כי אם למספר ראשון כי שם היה יותר בית מיחוש שלא יקבלו נזק מן עין הרע הן בדרך הטבע כאמור הן מצד העונש כי היה המספר ההוא קרוב למעשה העגל והיה הדין נותן שיפלו רבים מהם מצד עונש המעשה ההוא וכשנודע ע"י המספר שנשארו ת"ר אלף יהיה הדבר הידוע ושלטא בהם עינא בישא כי החטא מסייע לזה על כן היו צריכין אז לכפרה על נפשותם ולהצילם מעין הרע משא"כ בכל המספרים:

בבן עשרים שנה ומעלה וגו'. אם מספר זה היה בעבור השראת השכינה למה אמר כל יוצא צבא מה ענין יוצא צבא להשראת השכינה. ולפי מה שפירשתי למעלה שהיה צורך מספר זה לידע אם יש שם כ"ב אלף לכל מחנה שכינה מן כ"ח מחנות כדי שיהיו דוגמת צבאות של מעלה שפיר קאמר כל יוצא צבא והוא הראוי להיות כאחד מצבא המרום כדאיתא במדרש שישראל נקראו צבאות שנאמר יצאו כל צבאות ה' כדרך שהמלאכים נקראו צבאות שנאמר ה' אלהי צבאות יושב הכרובים. ופשוטו הוא שיוצא צבא היינו למלחמה כי אלו לא חטאו במרגלים היו נכנסין לארץ מיד ואע"פ שלפעמים יש בן חיל בפחות מעשרים שנה מכל מקום לא בגבורת איש יחפוץ ה' כי אם בזכותא תליא מילתא וכל בן עשרים מצד היותו בר עונשין בבית דין של מעלה אז ביותר הוא מדקדק במעשיו ומסתמא יש לו אז יותר זכיות שיגינו בעדו במלחמה שהרי הכהן מכריז מי האיש הירא מעבירות שבידו ילך וישוב לביתו וכל פחות מבן עשרים מסתמא אינו מדקדק כל כך במעשיו ואין לו כל כך זכיות שיכריעו על חובותיו:

ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא. מדקאמר איש איש למטה מה חזר ואמר איש ראש לבית אבותיו הוא. וקרוב לומר שהוא דומה למה שכתבו המפרשים בפסוק דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל שלא היה מחניף לשבטו שנקראו עמו אלא היה דן אותם כאחד שבטי ישראל כאחד מן שאר שבטים כך נשיאים אלו היו כשרים והיה כל אחד איש למטה לכל השבט היה כאיש גבורתו לנהוג עליהם נשיאתו ברמה ולא זו לכל השבט הרחוקים קצת ממנו אלא אפי' היה ראש לבית אבותיו הקרובים אליו ביותר גם להם היה לראש לנהוג נשיאות עליהם. ומה שלא נזכרו הנשיאים במספר ראשון לפי שעכשיו שיה מחלקם לארבע דגלים וכל נשיא היה צריך לידע מי ומי ההולכים וחונים על דגלו ואהרן לא נזכר במספר ראשון לפי שהיה לידע הנותרים מנפילת מעשה העגל אשר היה חטאו ע"כ לא היה שמה כ"א כאן בהשראת השכינה אשר אהרן סיבה לה על ידי הקרבנות:

אך את מטה לוי לא תפקוד. אם לא יפקוד אותם פשיטא שלא יקבל סכום מינים מה תלמוד לומר ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל ומה היה המקרא חסר באמרו אך את מטה לוי לא תפקוד בתוך בני ישראל ולפי מה שפירש"י בסמוך שהיה המנין על פי ה' כי השכינה מקדמת לפניו ובת קול יוצא מן האהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באהל. נוכל לומר שבתוך בני ישראל האמור אינו מוסב כ"א על ואת ראשם לא תשא כאלו אמר אך את מטה לוי לא תפקוד כלל אפילו שלא בתוך בני ישראל וכל אך למעט בא כך בא למעט ולומר דווקא אתה לא תפקוד אותם לבדך. אבל בצירוף השכינה והבת קול תפקדם לכך נאמר פקוד את בני לוי היינו ע"י השכינה אבל אתה לבד לא תפקדם. ומדסמיך לזה ציווי ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות נראין הדברים שבכל מקום שהזכיר שאו נשא כי תשא הכל הוא לשון מעלה ונשיאות ראש הנראה בנספרים ביתר שאת על זולתם כי כל דבר חשוב וספון יש לו מספר. ובזה ראיתי לתרץ הרבה שינויים כי בישראל נאמרו ב' הלשונות שאו את ראש ואחר כך תפקדו אותם לצבאותם ובלוים לא הזכיר כ"א לשון פקידה פקד את בני לוי. ובבכורות חזר והזכיר שניהם פקד כל בכור וגו' ושא את מספר שמותם. ואצל בני קהת וגרשון הזכיר לשון נשא ולא אצל מררי. וזה לפי שהפקידה היינו מספר ושאו היינו לשון נשיאת המעלה אשר ישראל היו צריכין לזה להראות חיבתן נגד כל האומות שנמשלו לקש שאין לו מספר. אבל הלוים אין צורך להם להראות התנשאות על ידי המספר כי בלאו הכי יש להם נשיאות ראש במה שעשאם הקדוש ברוך הוא כפקידים על ביתו הקדוש לכך אמר אחר ואת ראשם לא תשא וגו' ואתה הפקד את הלוים לומר לך שמצד שנעשו פקידים יש להם נשיאות זולת המספר שבתוך בני ישראל כי לגיון מלך המה וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'. אבל הבכורים שנפסלו מן העבודה על ידי מעשה העגל הוצרכו לנשיאת ראש על ידי המספר לכך פרט אצלם שניהם ומ"ש לשון נשא אצל בני קהת ובני גרשון היינו ליתן להם נשיאות ראש כנגד בני מררי כי עבודת שניהם יותר מקודשת ממשא בני מררי ע"כ לא הזכיר נשא אצל בני מררי:

איש על דגלו באותות לבית אבותם. מצינו בכמה מדרשים המגדילים מאד ענין הדגלים ודרשו עליהם פסוק ובשם אלהינו נדגול שבשעת מתן תורה ראו ישראל את המלאכים דגלים ונתאוו להיות דגלים כמותם ובפסוק מי זאת הנשקפה כמו שחר דרשו שהיו האומות מסתכלין במעלתן של ישראל והיו תמהים כו' ואומרים שובי שובי השולמית הדבק בנו ובא אצלנו ונעשה ממך דוכסים והגמונים וישראל משיבין מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים רצה לומר מה גדולה אתם נותנים לנו שמא גדולה אתם יכולין לתת לנו כמו שנתן לנו אלהינו דגל מחנה יהודה מזרחה כו' וכל משכיל יפלא בעיניו מה קול המולה זו ומדוע הקריה הומה על זה ומה יקר וגדולה נעשה בישראל עד אשר התאוו כל כך. והקרוב אלי לומר בזה שעיקר חפצם של ישראל היה להראות לכל העמים כי שם ה' נקרא עליהם ויראו מהם ועל ידי זה ישאו דגל הרוממות והנצחון בכל ד' רוחות העולם כי על ידי שהם מסובבים בכל ארבע רוחות והשכינה והארון באמצע של שהכל פונין אליו יראו כל העמים כי ילכו בשם ה' וזה האות אשר אליו ישירו עיני כל השוכים בעיגול סביב כאמרו רז"ל לעתיד יעשה הקדוש ברוך הוא לצדיקים מחול בגן עדן וכבודו יתברך באמצע שנאמר והתהלכתי בתוככם כי כל הפניות שהצדיקים פונין הכל הוא מול פני השכינה וכן בעולם הזה וזה אות הדגל כי הוא סימן הנצחון במלחמה ודגל זה הוא בשם ה' כי לא בחרבם ירשו ארץ כי בשם ה' וכן המלאכים על ידי שהם סובבים כסא כבודו יתברך נוראים על כל הנמצאים כמ"ש איומה כנדגלות כי על ידי סיבוב זה תהיה נוראה על כל האומות כמו המלאכים שהכל יראים מהם ועל דגלים אלו הובטח יעקב שנאמר בו ופרצת ימה וגומר לכן נאמר איש על דגלו באותות היינו באותות שמסר להם אביהם יעקב כו' כי במראה נראה אליו וענין הדגלים בפסוק ופרצת ימה ונעמד לכך מתחיל המזמור יענך שם אלהי יעקב וגו' ועל זה אמר ובשם אלהינו נדגול לישא דגל הרוממות והנצחון בכל ד' רוחות בשם אלהינו לכך אמרו מה תחזו בשולמית וגו' כי נצחון שלכם הוא נצחון אנושי וכל זה אינו שוה למחולת המחנים המורה על נצחון אלהי כי המה כרעו ונפלו כי הדבר בספק אם מנצחים ואנחנו קמנו ונתעודד כי בודאי נוצחים כל הלוחמים בשם ה' ועוד שהעיקר אשר אצלכם דהיינו מראה כבוד ה' הוא האות אשר אליו ישירו כל השוכים סביב המרכז לכך נאמר באותות כדי להיות להם השכינה אות אשר נגדו ישירו עפעפיהם:

והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה. טעם לסדר הדגלים ע"ז האופן כבר דברו בו הראשונים איש לפי שכלו. והקרוב אלי לומר בזה שהם על סדר ד' מדרגות הכוללים כל שלימות אנושי והם קנין החכמה ואחריה קנין המדות ואחריהם קנין הגבורה ואחר כולם קנין העושר כי כך סדרם הרמב"ם ורז"ל אמרו אין השכינה שורה כ"א על חכם עשיר גבור ועניו כי הענוה ראש לכל המדות ע"כ הדגלים אלו שבאו להשראת השכינה אשר בתוכם סדרם על זה האופן איש איש על מעלתו לומר לך ראוין אלו שתשרה עליהם השכינה כי כל ד' מעלות אלו נמצאו בהם. יהודה יששכר זבולון ראשונה יסעו כי מהם תצא תורה ע"כ נאמר בכל קדמה מזרחה להורות כי מהם תצא אור התורה כי ביהודה נאמר לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו אלו ראשי גליות ונשיאי א"י ואין מחוקק אלא תורה שנאמר במשה כי שם חלקת מחוקק ספון וכתיב פן ישתה וישכח מחקק: והחונים עליו מטה יששכר שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. מטה זבולון שנאמר בו ומזבולון מושכים בשבט סופר ועוד שהיה מחזיק ידי יששכר וע"כ לא אמר ועליו מטה זבולון כי לא רצה לעשותו טפל למטה יששכר להורות שהלומדה והמחזיק בלומדים שקולים המה ונאמר בהם ראשונה יסעו כי להם משפט הראשית במלחמה כי מלחמתן של ישראל אין בחרב וחנית כ"א צריכין להיות המוסים מזויינים בחמשה חומשי תורה שנחלקו לשבעה ספרים דהיינו מזויינים והיא כלולה במספר כ"ז אותיות כמספר ר"ת של יהודה יששכר זבולון לומר לך שזכות התורה מסייעתן במלחמה והם ראש דגל המורה על הנצחון: דגל מחנה ראובן שמעון גד תימנה שנקרא דרום על שם דר רום שהשמש דר ברומו כך כל הנכנע בעה"ז לסוף הקדוש ברוך הוא מגביהו וההכנעה ראש לכל המדות הטובות ומדה זו היתה אצל ראובן כי הוא הודה ולא בוש במעשה בלהה כארז"ל מי גרם לראובן שיודה כו' כמו שמביא רש"י פרשת וזאת הברכה וזה נמשך מן מדת הענוה כי כל גבה רוח הוא בוש מלהודות על האמת ומן שמעון היו מלמדים וסופרים ועניים אשר בהם ההכנעה מצויה יותר מבזולתם. וכן גד היה בעל צדקה שנאמר בו צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל רצה לומר כי משפטיו דהיינו עפ"י שורת המשפט לא היה צריך לילך כ"א עם ישראל ולא בראש החלוץ ועל צד הצדקה הלך לפניהם בצדקת ה' ההולך לפני מחנה ישראל וכדי שלא תאמר שמא מחמת גובה לבם הלכו בראש תלמוד לומר גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב הגדוד הלך בענוה כעקב זה המורה על גדר הענוה שנאמר עקב ענוה יראת ה'. דגל מחנה אפרים ובנימין ומנשה ימה שלישים יסעו כי מעלת הגבורה שלישים וכתיב בהם לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך וגו' כי יוסף בכור שור אשר לו הכח והגבורה ובנימין זאב יטרף. וקנין זה הולך ופוחת כי מיום ליום תש כחו של אדם מצד התכת הליחה השרשית כי יום המות מתחיל מיום הולדו ע"כ חנייתם לרוח מערבי כי באותו רוח השמש הולך וחסר. דגל מחנה דן אשר נפתלי צפונה אשר משם זהב יאתה ושלשתן היו בעלי עושר שנאמר מאשר שמנה לחמו וכתיב נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' היא תעשיר ושבט דן עשה עגלי זהב בעבור רוב זהב שהושפע להם וע"כ היה מאסף לכל המחנות וקנין זה הפחות שבכולם לכך נאמר בו לאחרונה יסעו ופניית כולם אל השכינה שבאמצע כי כולם כאחד טובים כשמשמשין בהם לש"ש. ויהודה ראש דגל כי הוא מלך ונקרא גור אריה על כן דינו לילך בראש במלחמה וכן דן גור אריה הלך באחרונה כי עיקר המלחמה פנים ואחור וראובן בכור ראש דגל וכן אפרים ראש דגל כי יוסף הבכור:

ואלה תולדות אהרן ומשה וגו'. פירש"י לפי שמשה למדם תורה דומה כאלו ילדם ונעשו תולדותיו ביום שדבר ה' אתו בהר סיני. וק' דא"כ כל ישראל תולדותיו כי לכולם למד תורה. ועוד למה חזר ואמר אלה שמות בני אהרן ולא הזכיר את משה. ונראה לי לפי שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כילוי בנים כו' כמו שפירש"י פרשת עקב והועילה תפלת משה להציל נמצא שאותן ב' בנים שהציל משה בתפלתו דומה כאלו ילדם ונעשו תולדותיו ביום דבר ה' את משה בהר סיני לך רד וגו' ואחר כך התפלל עליהם בהר ונעתר לו ה' שם על ההר. וכשאמר אלה תולדות אהרן ומשה הזכיר משה בעבור אלעזר ואיתמר שהציל מן המיתה: ומ"ש אחר כך אלה שמות בני אהרן ולא הזכיר משה אמר כלפי נדב ואביהוא כי אותם לא הציל מן המיתה. ובזה מיושב מה שהזכיר כאן נדב ואביהוא והשארות אלעזר ואיתמר ומ"ש בנים לא היו להם ואיתא למ"ד שמתו בעון שלא היו להם בנים כבר פרשנו פרשת שמיני שבעולם הזה כך המדה שהקדוש ברוך הוא פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים ורצה לומר לפעמים הקב"ה ממתין עד דור ב' ולפעמים עד דור ג' או רביעי ואילו היה להם בנים אז לכבודו של אהרן היה הקב"ה ממתין עד דור א' או ב' אך מאחר שבנים לא היו להם היה הענין מוכרח לפקוד העון עליהם:

כי לי כל בכור וגו'. שואל אני שאלה אחת וזה תארה אם נתן ה' ללוים במינוי זה מעלה ושררה כי הבדיל אותם מעדת ישראל לעמוד לשרת לפניו א"כ מהו שאמר כי לי כל בכור ביום הכותי וגו' וכי בזמן ההוא נתן ה' לבכורים שררה זו הלא גם מימים קדמונים היתה העבודה בבכורות. ועוד שביום הכותו כל בכור לא נתן לבכורים שום שררה ואדרבא הטיל עליהם עול הפדיון וחייבם ליתן ה' סלעים בעבור שהציל ממכת בכורות וא"כ מה ענין קידוש הבכורות לקידוש הלוים כי ללוים נתן מעלה ושררה ועל הבכורות הטיל עול הפדיון. ואם נאמר שהטיל על הלוים עבדות בנה שיעמדו לפני אהרן ושרתו אותו וכתיב נתונים נתונים המה לו ולפי זה שפיר

קאמר כי לי כל בכור וגו' לומר שבאותו זמן היה הדין נותן להטיל עבודות זה עליהם מ"מ קשה למה יטיל ה' עבודות זה על הלוים וכי בשביל שלא נפסלו בעגל יטיל עליהם עבודות זה. אמנם לבבי לא כן ידמה כי בודאי שררה נתן ה' ללוים לא עבודות כמ"ש המעט מכם כי הבדיל ה' וגו' ולפנים היתה עבודה זו בבכורות ונפסלו בעגל ונתנה ללוים אך שהיה גלוי לפניו יתברך שאף על פי שכל בכור יתן לוי תחתיו מכל מקום סוף שישארו רע"ג בכורים שלא יוכלו להעמיד במקומם לוים ויצטרכו לפדיון ה' שקלים לגלגלת ויש כאן מקום ללין אל הבכור ולומר וכי בשביל שאין כאן במקומי לוי אצטרך ליתן ה' שקלים וכי לא די בזו שקנס אותי לפסלני מן העבודה ולמה זה אתן עוד תמורתי ה' שקלים ע"ז אמר כי לי כל בכור ביום הכותי וגו' ע"כ דין יש לי עליהם מאז וגם עתה להטיל עליהם פי שנים מן הקנסות א' בעבור חוב ישן שיש לי עליהם שהצלתים מן המות ואחד בעבור שחטאו בעגל ופי' זה נכון מצד הענין:

שנים ועשרים אלף. כבר אמרנו לפי שהם מחנה שכינה ואין השכינה שורה בפחות מן כ"ב אלף ע"כ מיעטם הקב"ה והעמידם על מספר זה להורות שאין מחנה שכינה פחות מכ"ב אלף. והרמב"ן כתב לפי שלא היו בכלל עינוי מצרים ע"כ לא היו בכלל הריבוי כי כל מי שהיה בכלל פן ירבה היה בברכה כן ירבה אף על פי שזה דרך דרש מ"מ נראה להוסיף בו ביאור כי לא הרבה אותם ה' נגד הטבע רק כדי להפיר עצת גוים אשר בקשו להמעיטם ע"י העינוי ורצה ה' שיבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ואדרבה הרבה אותם חוץ מן הטבע כי הולידו ו' בכרס א' אבל שבט לוי שלא היה בכלל העינוי וע"כ לא היה צורך להרבותם כנגד הטבע ופרו ורבו כדרך כל העולם וזה באמת טעם נכון ויכול להיות שזהו דעת הרמב"ן.

וי"א שלכך לא נתרבו כדי שיהיה נקל לישראל לפרנסם וזה טעם רחוק כי אין מעצור לה' להושיע ולפרנס משרתיו עושי רצונו. ויש אומרים שהיה הארון מכלה בהם והיינו ארונו של יעקב. והוא דעת הרמב"ן שהזכרנו וכמבואר למעלה פרשת ויצא בפסוק על כן קרא שמו לוי. ויש אומרים שצפה הקב"ה שלא יהיו כולם צדיקים ע"כ העביר רבים מהם מן העולם ונשארו קצ ונקי כדי שיהיו כל העוסקין עם הארון צדיקים וזה שאמר שהיה הארון מכלה בהם. ולי נראה לפי שמצינו בגזירת פרעה שגירש עמרם את אשתו ועמד זמן רב בלא פריה ורביה שהרי בת ק"ל שנה היתה יוכבד כשעשה בה ליקוחין שניים. ומ"ש רז"ל עמדו כולם וגרשו נשותיהן מכ"מ לא כל ישראל עשו כן כי איך היו יכולין לעמוד זמן רב בלא אשה שהרי אז"ל מסכת סוטה בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו כו' ומסיק שם כל הטובות שעשו לבעליהן כשהיו בעבודת פרך ש"מ שהבעלים לא היו יכולין לעמוד זולת האשה ועוד מסיק שם פרים ורבים בשדה ש"מ שאפילו בשעת הגזירה לא גרשו נשותיהם אלא ודאי מה שמסיק עמדו כולם וגרשו נשותיהם היינו כל בני שבט לוי שלא היו בכלל השעבוד ומ"מ היו יראים מן הגזירה כל הבן הילוד היאורה תשליכהו שהרי על יום א' גזר אפילו על בני המצרים על כן יראו גם המה פן יעבור עליהם כוס זה ועמדו רוב שבט לוי זמן רב בלא נשים כמו שעמד עמרם זמן רב בלא אשה וע"כ היה שבט לוי מתי מספר וזה טעם נכון ומתישב על הלב יותר מכולם. ובחר ה' בהם מצד היותם מועטים כי כן מצינו בהרבה מקומות שהקדוש ברוך הוא בוחר במועט כמו שכתוב לא מרובכם וגומר כי אתם המעט וכן בג' משפחות אלו גרשון קהת ומררי היה מררי מרובה באוכלוסין על כן נתרחק מן משא של הקדש וניתן למועטים ודבר זה מבואר מעצמו:

הפטרת במדבר

בתרי עשר בהושע סימן ב

וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי: וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל: אִמְרוּ לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה: רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ: פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהִצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַמִּדְבָּר וְשַׁתִּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא: וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי־בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה: כִּי זָנְתָה אִמָּם הֹבִישָׁה הוֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי: לָכֵן הִנְנִי־שָׂךְ אֶת־דַּרְכֵּךְ בַּסִּירִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא: וְרִדְּפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתַם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה: וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל: לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ: וְעַתָּה אֲגַלֶּה אֶת־נַבְלֻתָהּ לְעֵינֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאִישׁ לֹא־יַצִּילֶנָּה מִיָּדִי: וְהִשְׁבַּתִּי כָּל־מְשׂוֹשָׂהּ חַגָּהּ חָדְשָׁהּ וְשַׁבַּתָּהּ וְכֹל מוֹעֲדָהּ: וַהֲשִׁמֹּתִי גַּפְנָהּ וּתְאֵנָתָהּ אֲשֶׁר אָמְרָה אֶתְנָה הֵמָּה לִי אֲשֶׁר נָתְנוּ־לִי מְאַהֲבָי וְשַׂמְתִּים לְיַעַר וַאֲכָלָתַם חַיַּת הַשָּׂדֶה: וּפָקַדְתִּי עָלֶיהָ אֶת־יְמֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה: לָכֵן הִנֵּה אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ: וְנָתַתִּי לָהּ אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָּׁמָּה כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם: וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעְלִי: וַהֲסִרֹתִי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם: וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח: וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים: וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה:

פירוש המלות

יאמר. בזמן הגאולה: יחדו. בקיבוץ גליות בזמן המשיח: יזרעאל. ישראל שהיו זרועים בגוים: ריבו. שב לדברי תוכחה: אשתי. כיון שזנתה: שדיה. השדים: ערומה. אניחנה ערומה: הובישה. לשון ביוש: הורתם. אמם כנסיה שלה: שך. כמו סך גדר: בסירים. קוצים: והצלתי. והסירותי: נבלתה. כיעורה. ואיש. מכל אהוביה: אתנה. כמו אתנן: עליה. על פשעי עונה: ותעד. תכשיט: עמק עכור. שם נענש עכן: וענתה. לשון שירה: וארשתיך. לשון ארוסין. כנגד שאמר אשת זנונים: באמונה. לשון קיום:

פרשת נשא

אבן עזרא

(כב) **נשא** שם הפעל כמו זכור את יום השבת וטעם נשא שא: גם הם. בעבור שנשא את ראש הקהתים:

לעבד

כא וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר:
כב קַבֵּל יָת חוּשְׁבַּן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אַף אִינּוּן לְבֵית

כ"ל חסר בת"א
נשוא ישאו

כא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
כב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם

נשא כלם חסרים במ"א וסימן נשוא ינשוא:

רשי

(כב) **נשא** את ראש בני גרשון גם הם. כמו שצויתיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה

עבודה : (כה) את יריעות המשכן . עשר התחתונות : ואת אהל מועד . יריעות עזים העשויות לאהל עליו : מכסהו . עורות אלים מאדמים : מסך פתח . וילון המזרחי : (כו) אשר על המשכן . כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן : ועל המזבח סביב . מזבח הנחשת : ואת כל אשר יעשה להם . כתרגומו וית כל דיתמסר להון לבני גרשון : (כז) על פי אהרן ובניו . ואיזה מהבנים ממונה עליהם (כ"ד) איתמר בן אהרן הכהן :

ויתדתם

למשפחתם: כג מבן שלשים שנה ב׳ פקיד את בני לוי
ומעלה עד בן־חמשים שנה
תפקד אותם כל־הבא לצבא צבא ט"ל מ"ל כתו׳
לעבד עבדה באהל מועד: כד זאת
עבדת משפחת הגרשני לעבד פ׳
ולמשא: כה ונשאו את־יריעת ל׳ ס׳
המשכן ואת־אהל מועד מכסהו ג׳
ומכסה התחש אשר־עליו
מלמעלה ואת־מסך פתח אהל
מועד: כו ואת קלעי החצר ואת־
מסך ׀ פתח ׀ שער החצר אשר
על־המשכן ועל־המזבח סביב
ואת מיתריהם ואת־כל־כלי
עבדתם ואת כל־אשר יעשה כ׳
להם ועבדו: כז על־פי אהרן ובניו
תהיה כל־עבדת בני הגרשני
לכל־משאם ולכל עבדתם
ופקדתם עלהם במשמרת את
כל־משאם: כח זאת עבדת
משפחת בני הגרשני באהל מועד
ומשמרתם ביד איתמר בן־אהרן ב׳ כהן והכהן
הכהן: ס כט בני מררי למשפחתם
לבית־אבתם תפקד אתם: ל מבן ב׳ בטעמי כטנין
שלשים שנה ומעלה ועד בן־ עד ועד דאתר ומעלה ברביע
חמשים שנה תפקדם כל־הבא תביר דאתר ומעלה בזקף
לצבא לעבד את־עבדת אהל פסקא
מועד: לא וזאת משמרת משאם י"ו ר"פ
לכל־עבדתם באהל מועד קרשי
המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו: ד׳ ומ"ע
לב ועמודי החצר סביב ואדניהם

אבהתהון לזרעיתהון:
כג מבר תלתין שנין ולעילא
עד בר חמשין שנין תמני
יתהון כל דאתי לחילא חילא
למפלח פולחנא במשכן
זמנא: כד דין פולחן זרעית
גרשון למפלח ולמטול:
כה ויטלון ית יריעת משכנא
וית משכן זמנא חופאיה
וחופאה דססגונא דעלוהי
מלעילא וית פרסא דתרע
משכן זמנא: כו וית סרדי
דרתא וית פרסא דמעלנא
דתרע דרתא דעל משכנא
ועל מדבחא סחור סחור וית
אטוניהון וית כל מני
פולחנהון וית כל דיתמסר
להון ויפלחון: כז על מימר
אהרן ובנוהי תהי כל פולחן
בני גרשון לכל מטולהון
ולכל פולחנהון ותמנון
עליהון במטרא ית כל
מטולהון: כח דין פולחן
זרעית בני גרשון במשכן
זמנא ומטרתהון בידא
דאיתמר בר אהרן כהנא:
כט בני מררי לזרעיתהון
לבית אבהתהון תמני
יתהון: ל מבר תלתין שנין
ולעילא ועד בר חמשין
שנין תמנינון כל דאתי
לחילא למפלח ית פולחן
משכן זמנא: לא ודא
מטרת מטולהון לכל
פולחנהון במשכן זמנא
דפי משכנא ועברוהי
ועמודוהי וסמכוהי:
לב ועמודי דדרתא סחור

(כד) לעבד . להקים המשכן ולעשות הלחם ולשחוט ולשמור : ולמשא . שם הפועל וכמוהו ולמסע את המחנות כי משקלי שמות הפעלים משתנים : (כה) ומכסה התחש אשר עליו . אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אלים ויש אומרים שסני המכסים היו דבקים : (כו) ואת כל כלי עבודתם . כשלחנות ויתדות ומיתרות : ואת כל אשר יעשה להם . לכלי העבודה או למשכן ולמזבח : (כט) בני מררי . לא הזכיר לשאת שמותם כי הפרשה דבקה

ספורנו

וידבר ה׳ אל משה : (כד) לעבד ולמשא . לעבוד בהנוחם ולמשא בעת המסע לפי שלמעלה כשאמר ומשמרת בני גרשון באהל מועד דבר על משמרתם בעת חנייתם אמר כאן שכל מה שהיה תחת עבודתם במשמרת החניה היה גם כן במשמרת המשא בעת המסע : (כו) ועבדו . בעת החניה תהיה משמרתם על כל הכלים האלה ועל כל הכלי׳ אשר יעשה להם ובשבילם כדי לעבוד כגון נבת ומקבות לנטוע ולעקור היתדות : (כז) לכל משאם . בעת המסע : ולכל עבודתם בעת החניה :

פס

מכן שלשים שנה ומעלה ב׳ בטעם תלישא קטנה בענין וסימן מבן שלשים קדמא דבני גרשון . וחברו דבני מררי: בני קהת כל הבא לעשות מלאכה . בני גרשון כל הבא לצבא צבא לעבד . ושארא כל הבא לצבא לעבדה : משפחת ט׳ וסי׳ נמסר בסדר במדבר סיני : ואת אהל מועד ה׳ נמסר בסדר אחרי מות : ועל המזבח ב׳ וסימן ואת קלעי החצר ואת . קלעי החצר ואת מסך : עלהם י"ג חסר נמסר בסדר ויגש : משאם ח׳ בתורה וסי׳ על פי אהרן ובניו תהיה ב׳ בו . וזאת משמרת משאם . את כלי משמרת משאם : ועמודיו ד׳ מלאים

תולדות אהרן ונשאו את יריעות . שבת כח : על המשכן ועל המזבח . שם נג :

רמבן

(ט) **ואת** כל אשר יעשה להם . כתרגומו ית כל דיתמסר להון לבני גרשון לשון רש"י . ואם כן יהיה יעשה כמו איש במעון ומעשהו בכרמל נכסיו אשר הוא עושה בהן והנכון יותר כל אשר יעשה להם למשכן ולמזבח כי כלים רבים להם :

(כז) **על** פי אהרן ובניו תהיה כל עבודת בני הגרשוני ואיזה מן הבנים ממונה עליהם איתמר לשון רש"י . ואינו נכון כי למה יזכיר אהרן אבל פירוש על פי אהרן ובניו תהיה עבודתם על פיהם הם ימנו בני הגרשוני על עבודתם יאמר פלוני מבני גרשון יהיה גוזר על ענין כך ויהיה משורר או שוער כך וישא מן היריעות כך וגם במסע יפרקו ולא יטענו עד שיצוו אותם אהרן ובניו והנה כלם צריכין לפקידה שהוא המנוי ואלעזר אמרכל על כל שלשת הנשיאים ואיתמר גזבר על גרשון ומררי ואמר ופקדתם עליהם במשמרת. כי משה יהיה עמהם בעת המנוי כאשר יפקידו עליהם המשמרות אבל ביד איתמר תהיה משמרתם שכל אחד יחזיר כליו לידו בחנות המשכן ויאמר לו הרי לפניך כלים המסורים בידי :

(לב) **ועמודי** החצר סביב ואדניהם ויתדותם ומיתריהם . של עמודים שהרי יתדות ומיתרי קלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים

קין

וִיתְדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל־כְּלֵיהֶם
וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּבְשֵׁמֹת תִּפְקְדוּ
אֶת־כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם׃ לג זֹאת
עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל־
עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּיַד
אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃
שני לד וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי
הָעֵדָה אֶת־בְּנֵי הַקְּהָתִי לְמִשְׁפְּחֹתָם
וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ לה מִבֶּן שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים
שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה
בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לו וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם
לְמִשְׁפְּחֹתָם אַלְפַּיִם שְׁבַע מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים׃ לז אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת
הַקְּהָתִי כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד
אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי
יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס לח וּפְקוּדֵי בְּנֵי
גֵּרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃
לט מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד
בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא
לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ מ וַיִּהְיוּ
פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם
אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים
מא אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן
כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃
מב וּפְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃ מג מִבֶּן
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־
חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא

סחור וסמכיהון וסכיהון
ואטוניהון לכל מניהון ולכל
פולחנהון ובשמהן תמנון
ית מני מטרת מטולהון׃
לג דין פולחן זרעית בני
מררי לכל פולחנהון במשכן
זמנא בידא דאיתמר בר
אהרן כהנא׃ לד ומנא משה
ואהרן ורברבי כנשתא ית
בני קהת לזרעיתהון ולבית
אבהתהון׃ לה מבר תלתין
שנין ולעילא ועד בר חמשין
שנין כל דאתי לחילא
לפולחנא במשכן זמנא׃
לו והוו מניניהון לזרעיתהון
תרין אלפין שבע מאה
וחמשין׃ לז אלין מנייני
זרעית קהת כל דפלח
במשכן זמנא דמנא משה
ואהרן על מימרא דיי בידא
דמשה׃ לח ומנייני בני
גרשון לזרעיתהון ולבית
אבהתהון׃ לט מבר תלתין
שנין ולעילא ועד בר
חמשין שנין כל דאתי
לחילא לפולחנא במשכן
זמנא׃ מ והוו מניניהון
לזרעיתהון לבית אבהתהון
תרין אלפין ושית מאה
ותלתין׃ מא אלין מנייני
זרעית בני גרשון כל דפלח
במשכן זמנא דמנא משה
ואהרן על מימרא דיי׃
מב ומנייני זרעית בני מררי
לזרעיתהון לבית אבהתהון׃
מג מבר תלתין שנין ולעילא
ועד בר חמשין שנין כל
דאתי לחילא לפולחנא

ג׳ חסר
קדמאה משפחת כטפסתא תניין: משפחה בתרא תליתאה כפשטא:
ג׳ כנגון
סימן
ד׳ דמטעין דסבירין ופכע אסמו כראשו סימן
ס׳
ס׳ מ״ג
כול׳ חסר במ״א
כל אורייתא חסר ו׳

מסורה

וסי׳ נמסר בסדר ויקהל: על פי ה׳ ביד משה ❖ וסי׳ משפחת הקהתי. משפחת בני מררי. ויסעו בראשונה. את משמרת ה׳ שמרו. אשר נאחזו בה. על פי ה׳ נתנו לו את: ולבית י׳ וסי׳ ויפקד משה ואהרן. ופקודי בני גרשון. כל הפקודים אשר פקד. ולבית שאול עבד. ויעש המלך את עצי האלמגים וחברו. ולבית מלך יהודה. ולבית הרכבים. והיה לאב ליושב ירושלים. קרא בגרון אל תחשוך: למשפחתם ולבית אבתם ג׳ וסימן הקהתי. גרשון. הלוים. ושארא לבית. למשפחותם ח׳ מלאים וסימן נמסר בסדר במדבר סיני:

רשי

(לב) ויתדתם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בכלונסות וקונדיסין כמו ששנויה במלאכת המשכן: (מז) עבודת עבדה

רמבן

היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא יגביהם הרוח ויתדות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים לשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין כמו ששנינו במלאכת המשכן לשון רש״י. ואיני יודע מה יעשו יתדות בעמודים ועוד מה נשתנו יתדות של עמודים משאר היתדות שאלו לבני גרשון ואלו לבני מררי ולא מצאתי במשנת מלאכת המשכן שיהיו יתדות לעמודים. אלא כך שנו שם היה מחבר את הקונדסין במיתרים ובעמודים ומחברן בתוך יתדות של האהל. וכשם שהיו יתדות למשכן כך היו יתדות לחצר שנאמר לכל כלי המשכן ולכל עבודתו וכל יתדותיו וכל יתדות החצר סביב נחשת. זה לשון הברייתא. ולא נשנה שם שיהו יתדות לעמודים אבל נפרש כי יתדות ומיתרים של קלעי החצר היו ביד בני מררי ומיתרים ויתדות של משכן והאהל הם שהיו ביד בני גרשון כי ואת מיתריהם ואת כל כלי עבודתם כנוי ליריעות המשכן ולאהל מועד הנזכרים ברא הפסוק לא לחצר וכן אמר למעלה ואת מיתריו שהוא רמז למשכן הנזכר לא לקלעי החצר. ודומה לזה אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו אל שבט אביך הרחוק לא על בניך הקרוב וכן שדווי מבן חדש תפדה שב אל נכור האדם לא בכור הבהמה הטמאה וכן רבים אבל לפי לשון הברייתא צ״ל שלא היו בני גרשון נושאים אלא בגדים לא נחשת ועצים כלל והוא ששנינו בני גרשון היו ממונים במערב והם ממונים על כלי הארג ואם כן יהיה פירוש ויתדותם של המשכן ושל עמודי החצר סביב ומיתריהם של עמודי החצר בלבד וכן אמר למעלה קרשי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו ויכלול יתדותיו ולכך יזכיר מיתרים בשניהם ולא יזכיר יתדות רק בבני מררי:

ומעם ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם. שיפקד ביד כל איש במספר שמות לגלגלתם כלי משאם ויאמר איש פלוני ישא מן הקרשים כך במספר ופלוני מן הבריחים או העמודים כך במספר לא שיצוה בני מררי בכללם ישאו כל הקרשים והאדנים והעמודים והזכיר זה תחלה בבני מררי בעבור כובד משאם אולי יקל כל אחד ממשאו ויטיל על חבירו וה״ה גם בבני קהת וגרשון:

ופקדיו

רשי

עבדה. היא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת: ועבדת משא. כמשמעו: (מט) ופקדיו אשר צוה ה' את משה. ואותן הפקודים היו במנוי מבן שלשים שנה ועד בן חמשים: (ב) צו את בני ישראל וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמונה פרשיות נאמרו בו ביום כדאיתא במסכת גיטין בפרק הניזקין: וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה. חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרש' במדבר סיני הוא מחנה לויה. ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות הוא מחנה ישראל. (פסחים סז) הצרוע נשתלח חוץ לכולן. הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים: טמא לנפש. דמסאב לטמי נפשא דאנשא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בב"ר אדריאנוס שחיק עמיה שחיק עצמות:
למעול

אבן עזרא

דבקה: (מז) עבדת עבדה. כאשר פרשתי והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה: (מט) איש איש. על גרשון קהת ומררי. על עבודתו ועל משאו. על כן ופקודיו ונסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות בנסעם ובחנותם: (ב) כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. אלה הם מטומאות שבעה והם מטמאים אחרים על כן לא יצא בעל קרי מחוץ למחנה ואין יד במחנה לצאת חוץ רק כל אחד חופר באהלו כמנהג כל המחנות כלן כי תינוקים יש ביניהם. ופרשת כי תצא מחנה על מחנה קטן ידבר שאין שם משה והארון ביניהם ואין (ס"א והם) סובבים כי במחנה ישראל השכינה באמצע ועוד אפרשנו במקומו: (ג) נקבה. זבה או נדה או מצורעת או טמאת מת: (ד) ויעשו כן. מיד קודם שנסעו והטמאים בנסעם יסעו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא כי לא פורש. ונסמכה פרשת איש או
אשה

מקרא

לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד: מד וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם: מה אֵלֶּה פְּקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה: מו כָּל־הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם: מז מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד: מח וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים: מט עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ

שלישי ה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ: ג מִזָּכָר עַד־נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם: ד וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְשַׁלְּחוּ אוֹתָם אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ

ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ו דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אוֹ־

מסורה

סימן · קדמא אלה פקודי משפחת · פקודי בפשטא · תניין גרביע · תליתא בזקף · פר"ג סימן · קדמא וסיום פקודיהם בטפחא תניינא · בזקף תליתא · בטפחא רביעי' באתנח · ל' והא' והב' משאו. כ' דמטעין דסני' כאשר · ל'. ט' פסוק כל וכל וכל · ל' · ל' · ל' · כ' את מקום כבאי · ע"ל מ"ל בפו' · ד'

תרגום

בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: מד וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּלָתָא אַלְפִין וּמָאתָן: מה אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי דִּמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַּייָ בִּידָא דְמֹשֶׁה: מו כָּל מִנְיָנַיָּא דִמְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל יָת לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית אֲבָהָתְהוֹן: מז מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵילָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְמִפְלַח פּוּלְחַן פּוּלְחָנָא וּפוּלְחַן מַטּוּל בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: מח וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן תְּמַנְיָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּתְמָנָן: מט עַל מֵימְרָא דַּייָ מְנָא יָתְהוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה גְּבַר גְּבַר עַל פּוּלְחָנֵיהּ וְעַל מַטּוּלֵיהּ וּמִנְיָנוֹהִי דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּן מִן מַשְׁרִיתָא כָּל דִּסְגִיר וְכָל דְּדָאֵיב וְכָל דִּמְסָאַב לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא: ג מִדְּכַר עַד נוּקְבָא תְּשַׁלְּחוּן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא תְּשַׁלְּחוּנּוּן וְלָא יְסַאֲבוּן יָת מַשְׁרְיָתְהוֹן דִּשְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן: ד וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשַׁלַּחוּ יָתְהוֹן לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ה וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ו מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אוֹ אִתְּתָא

מקורות

תולדות אהרן לעבד עבדת עבדה. חולין כד ערכין יא: וישלחו. פסחים סו סז נה תענית כא מכות טו מנחות נה: וכל זב. פסחים סז: מזכר עד נקבה. נדה כח: אל מחוץ למחנה. פסחים נה: ולא יטמאו את מחניהם. פסחים סז מכות יד זבחים קיז: דבר אל בני. תמורה ב': איש או אשה. פסחים מג סוכה כח יבמות פד קדושין לה קמא טו תמורה ב' נדה מח:

על פי ה' פקד אותם ט' זוגין חד ואל חד ועל וסי' ואל אדם אל גא אשא פני איש. ועל אדם והוא ישקט ומי. ואל המקדש ושלשים יום ושלשת. ועל המקדש ויביאו פרים שבעה. ואל איתמר וידבר משה אל אהרן. ועל איתמר ואת שעיר החטאת דרש דרש. ואל משאו וזאת עשו להם וחיו. ועל משאו על פי ה' פקד אתם. ואל שדה ויהי מקצה שבע שנים. ועל שדה ויהי הוא מספר. ואל ישבית אך ידע תדעו כי אם. ועל ישבית הנני שלח ולקחתי. ואל אלתית ותאמר הנה שבה יבמתך. ועל אלהיה הנני פוקד על אמון מנא. ואל ההרים אנשי רכיל היו בך. ועל ההרים ואקרא חרב על הארץ. ואל עמים כה אמר ה' הנני אשא. ועל עמים ונשפטתי אתו בדבר: כל צרוע וכל זב ט' פסוקי' אית בהון כל וכל וכל וסימן כל צרוע וכל. ויקם העם כל היום. כל ערי המישור. ויתקבצו אליו כל איש מצוק. ויסקל באבנים את דוד. ויתר כל דברי אסא וכל גבורתו. ויצוה המלך אחז. לכן כל אכליך יאכלו. ויענו את ירמיהו כל האנשים:

בעל הטורים

ולא יטמאו ב'. ולא יטמאו את מחניהם. ולא יטמאו עוד בני ישראל את שם קדשי שאם יטמאו את מחניהם או מטמאין את שם קדשי. כדכתיב למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי: מזכר עד נקבה תשלחו. כשם שנתגרשו אדם וחוה ונחש מג"ע. וסמיך פרשת סוטה לפי שהנחש הטיל זוהמא בחוה ונפלו ירכיו דכתיב על גחונך תלך וסמיך פרשת נזיר ע"ש שפרי שאכל אדם כדאמרן ענבמו ענבי רוש:

ספורנו

(מט) איש איש על עבודתו ועל משאו ופקדיו. מנה כל אחד מהם על העבודה שיעשה בעת החניה: ועל משאו. בעת המסע שידע כמה משקל משאו וידע גם כן פקודיו והוא שידע שמות הכלים שיפא הנקובים בשם כאמרו ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם:
למעל

רמבן

(מט) ופקדיו אשר צוה ה' את משה. מסורת ה' כתיבין אשר וסבירין כאשר ואותן הפקודים היו במנוי מבן שלשים ועד בן חמשים לשון רש"י. ואם כן יהיה ופקודיו כנוי למשה. אבל ר"א פי' כי איש איש על גרשון קהת ומררי שמנה משה לכל אחד משלשתם על עבודתו ועל משאו כאשר הזכיר למעלה וזה טעם ופקודיו של כל איש ואיש הנזכר ויתכן שיהיה אשר צוה כפשוטו יאמר שמנה שלשת האחים האלה כל אחד על עבודתו ועל משאו כמו שמפורש למעלה ופקודיו של כל אחד מהם אשר צוה ה' את משה לפקוד אותם לגלגלותם מינה על עבודתו ועל משאו שהזכיר שמנה אותם למשפחותם ומינה היחידים לגלגלותם כל אחד על עבודתו ועל משאו. וכן הדין שאין בן לוי רשאי לעשות במלאכת חבירו ולא לסייעו בה כמו שאמרו וכבר בקש ריב"ח לסייע את ר"י בן גודגדא בהגפת דלתות אמר לו חזור לאחוריך שכבר אתה מתחייב מיתה שאני מן השוערים ואתה מן המשוררים:

ה (ב) וישלחו מן המחנה. אחר שהקים את המשכן צוה בשלוח הטמאים מן המחנה שיהיה המחנה קדוש וראוי שתשרה בו שכינה והיא מצוה נוהגת מיד ולדורות ובעבור שמנה ישראל למשפחותם לבית אבותם והבדיל מהם ערב רב אשר בתוכם השלים באשם הגזילות דין הגוזל את הגר:
וטעם

אבן עזרא

אשה כי הצרעת והזוב יבואו בעבור מעל. וטעם להזכיר זאת הפרשה פעם אחרת להזכיר ואם אין לאיש גואל. (ז) והתודו. איזה מהם שיהיה איש או אשה: בראשו. כאשר הוא לא פחות ממנו: וחמישתו יוסף עליו. אם הוא מתודה מעצמו ואם יש עדים עליו יוסיף שני חמישיות ומעתיקי הדת אמרו חומש החומש ודעתם רחבה מדעתו: (ח) המושב לה׳. בעבור יראת השם השיבו: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. טעמו ברשות המקדיש הם שיתנם לאיזה כהן שירצה והזכיר זה בעבור מתנות כהונה. וטעם השוטה

רש״י

(ו) למעול מעל בה׳: הרי חזר וכתב כאן פרשת גוזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא (ויקרא ה) ומעלה מעל בה׳ וכחש בעמיתו וגו׳ ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה האחד שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם ע״פ עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא נתון לכהנים: (ז) את אשמו בראשו. (ב״ק יח) הוא הקרן שנשבע עליו: לאשר אשם לו. (כתובות יט) למי שנתחייב לו: (ח) ואם אין לאיש גואל. שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: להשיב האשם אליו. כשנמלך זה להתודות על עונו ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים: האשם המושב. זה הקרן והחומש: לה׳ לכהן. קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד איל הכפורים. האמור בויקרא שהוא צריך להביא: (ט) וכל תרומה וגו׳. אמר רבי ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת״ל אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנא׳ בהם (שמות כג) תביא בית ה׳ אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהם ת״ל לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתונין לכהן: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבואו ויטלום בזרוע ת״ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים. ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה ואיש את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן לו

תרגום אונקלוס

ו אֲרֵי יַעְבְּדוּן מִכָּל חוֹבֵי אֱנָשָׁא לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ וִיחוּב אֱנָשָׁא הַהוּא: ז וְיוַדּוּן יַת חוֹבֵיהוֹן דַּעֲבָדוּ וְיָתֵב יַת חוֹבְתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְחוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לִדְחָב לֵיהּ: ח וְאִם לֵית לְגַבְרָא פָּרִיק לַאֲתָבָא חוֹבְתָא לֵיהּ חוֹבְתָא דְּמְתִיב קֳדָם יְיָ לְכַהֲנָא בַּר מִדְּכַר כִּפּוּרַיָּא דִּיכַפַּר בֵּיהּ עֲלוֹהִי: ט וְכָל אַפְרָשׁוּתָא לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּיקָרְבוּן לְכַהֲנָא דִּלֵיהּ יְהֵי: י וּגְבַר יַת מַעְשַׂר קוּדְשׁוֹהִי דִּלֵיהּ יְהוֹן גְּבַר דְּיִתֵּן לְכַהֲנָא דִּלֵיהּ יְהֵי:

תורה

ו אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חַטֹּאת הָאָדָם לִמְעֹל מַעַל בַּיהוָה וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא: ז וְהִתְוַדּוּ אֶת־חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְהֵשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר אָשַׁם לוֹ: ח וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו: ט וְכָל־תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: י וְאִישׁ אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: פ

ו׳ חסר — ח׳ פסוק׳ אית בהון חטו׳ ועשיה. [illegible] — ב׳ פסחין — ב׳ ולא סכסף — ט׳ ר״פ בסיפא ט — ח׳ ר״פ אית בהון ב׳ מלין דמיין קדמאה נסיב ו׳ ותניינ׳ קרתי

מסורה

חטאת ל׳ חסרים וסימן איש או אשה כי יעשו. חטאת ירבעם. אך לא סרו מחטאת ירבעם דיהושפט. בחטאת מנשה דמלכים. יבקש עון ישראל והנה הוליד בן: את חטאתם אשר עשו. חד מן ח׳ פסוקים דמיין אית בהון חטייה ועשייה וסימן והתודו את חטאתם אשר עשו. ואת חטאתכם אשר עשיתם. על חטאתו אשר חטא דזמרי. וילך בכל חטאת אביו אשר דאבים. וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם והוליד בן פריץ. כי על אף ה׳. והרשע. כי ישוב מכל חטאתו: והתודו ב׳ וסימן והתודו את עונם. והתודו את חטאתם אשר עשו: אשם ב׳ פתחין וסי׳ אשם אשם לה׳. לאשר אשם לו: המושב ב׳ חד קמץ וחד פתח וסי׳ בפי אמהתתיכם. האשם המושב בתרא קמץ: קדשיו ג׳ וסימן ואיש את קדשיו לו יהיו. ויקח יהואש דמלכים. ויבא את

עין משפט

תולדות אהרן והשיב את אשמו. ב״ק קי: וחמישתו. ב״מ נד: ונתן לאשר. פסחים לא כתובות יט סנ גיטין לז קדושין טו קמא מ: ואם אין לאיש. קמא קט קי סנהדרין כח: האשם המושב. קמא קט קי: לפי לכהן. שם ערכין כח: מלבד איל. קמא קי קיא ערכין כח: איש את קדשיו. ברכות סג קמא קט ערכין לד: איש אשר יתן. ברכות שם קמא שם קי:

בעל הטורים מכל חטאת האדם. סמך לשילוח הטמאים שע״י חטאת האדם שחטא אדם הראשון שאכל מן העץ. והנחש הטעה האשה והוציאה ש״ר כאדם הוכו בני הנחש בצרעת. והאשה בזיבה. והאדם כמות תמות. וכסדר קללתן מנאם כאן צרוע הוא הנחש. וזב הוא האשה. וטמא לנפש הוא האדם שנענש במות תמות: למעל מעל בה׳. לומר שכל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה: הנפש ההוא והתודו. רמז שכל המומתין מתודין בעת יציאת הנפש. תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה מוקי לה בספרי בבכורים: יקריבו בגי׳ הם הבכורים: ואיש את קדשיו לו יהיו. וסמיך ליה פרשת סוטה לומר לפי שמעכב קיני הנשים ואינו מקריבם כדרך שעשו בני עלי הוי כאילו שכבום:

ספורנו

ה (ו) למעל מעל בה׳. כבר באר הקבלה שזה נאמר על גזל הגר כי אמנם הגוזל אותו מחלל שם אלהיו בעיני הגר אשר בא לחסות תחת כנפיו ולכן יקרא מועל בקדש וחייב אשם כמפסק כל מועל בו: (ח) המושב לה׳. כי כשאין הבעלים קיימים ראוי להשיב הגזל לבעלי בעליו והוא האל יתברך כענין שאמרו רבותינו ז״ל (מציעא פרק המפקיד) מת העבד יחזיר לרבו: (ט) וכל תרומה. כבר באה הקבלה שהתרומה האמורה בזה המקום היא הבכורים הנקרבים לאל ית׳ כמו שמנהג להקריב בכורים לבעל הקרקע כאמרו הגדתי היום לה׳ אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה׳ ואמר כאן שכמו שגזל הגר המושב לה׳ והוא נותנו לכהן של משמר כמו כן הבכורים הנקרבים לאל ית׳ הוא נותנם לכהן של משמר: (י) ואיש את קדשיו לו יהיו. אבל שאר קדשים והם תרומות ומעשרות אף על פי שהם מוקדשים לה׳ אינם לשום כהן מיוחד אלא לאותו כהן שיתנום אליו הבעלים: איש אשר יתן לכהן. אבל כשהאחד מהבעלים יתן לכהן איזה קדש לא יהיה עוד בכלל קדשיו אבל לו יהיה לכהן המקבל ולא

רמבן

(ו) וטעם מכל חטאת האדם כמו אשר יעשה האדם מכל חטאת לחטוא בהנה מכל מה שיחטא איש באיש וכחש בעמיתו ואמר למעול מעל בה׳ שישבע בשמו לשקר ויאשם לפניו ולפי שכבר הוזכר החטא הזה ולא בא לחדש אלא גזל הגר דבר בו בלשון קצרה ואמר בכאן איש או אשה מפני שאין דרך האשה לגזול ואולי לא יחייב אותה הכתוב בחומש ואשם כאיש והזכיר וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל לומר שאם נתנו התרומה לכהן תהיה שלו והגוזל אותה ממנו נדון בדין אשם גזילות. ולכך הזכירם בכאן או שבא להשלים תורת הכהנים בתרומה כי עדיין לא הזכירה רק ברמז מלאתך ודמעך לא תאחר וכן הם יאכלו בלחמו אבל לא ביאר דין התרומה שתנתן לכהן כלל והזכיר המעשה בסוף ת״כ שיהיה קדש לה׳ ועכשי׳ בא לצות בתרומה ובקדשים שיהיו לכהנים במתנות הבעלים שיתנו אותה להם לרצונם לומר שטובת הנאה לבעלים היא ולא נזכרה מנחת הסוטה עם שאר המנחות בת״כ בעבור שהיא מנחת קנאות ואינה לכפרה והשלים בכאן את דינה ועוד בעבור שיתם את הטעם לבית אבותם נתן להם דת ודין לדעת את הממזרים שאינם בני בעלי אמותם כאשר יבא חשד בלב האיש על אשתו וכן השלים בקרבנות דין הנזיר כי אחרי שהוקם המשכן ונבדלו מהם הטמאים לקח מבחוריהם לנזירים אשר נבאו פתח אהל מועד לעמוד לפני ה׳ לשרתו ולברך בשמו ועוד כי האשה שתדור בנזירות הפך הסוטה ולפיכך אמר בפרשה איש או אשה כי יפליא ורבותינו אמרו עוד למה נסמכה פרשת נזירות לפרשת סוטה שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין והטעם כי זנות יין ותירוש יקח לב וגידול השער הפך הבחורים המסלסלים שער ראשם להתנאות והגידול יוליד דאגה בלב איש ולפיכך הוא קדוש וצריך להשתמר מן הטומאה כי הוא ככהן המשרת לאלהיו:

(ט) וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל. יאמר כי תרומה אשר יקדישו בני ישראל אותה כלומר שירימוה ויקדישוה לכהן כי בעבור שאין לתרומה שעור אמר הכתוב כי כל אשר יפרישו ממנה תהיה לכהן כאשר יקריבו אותם הבעלים לתתה אליו לא שיטלנה הכהן בזרוע וזהו פשוטו של מקרא וכך אמרו בספרי רבי עקיבא אומר בא הכתוב ללמדך שאם רצה לעשות כל גרנו תרומה רשאי ובלבד שישייר מקצת ועוד שנו שם בספרי אשר יקריבו לכהן אמר ר׳ ישמעאל וכי תרומה מקריבין לכהן מה ת״ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך וגו׳ אבל לא שמענו מה יעשה בהם ת״ל אשר יקריבו לכהן לו יהיה בא הכתוב ולימד על הבכורים שיהיו נתונין לכהן ופי׳ רש״י וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא עצמו מחזר עליה בבית הגרנות ואינו מחוור אבל פירושה על דעת רבי ישמעאל שאין הקרבה בתורה אלא בקרבים על גבי המזבח לפיכך דרש אשר יקריבו בבכורים שהם טעונין תנופה והגשה יאמר הכתוב כי כל הבכורים אשר יקריבו הבעלים לשם לכהן המקריב לו יהיה ומה שאמר לפי שנאמר תביא בית ה׳ אלהיך ואיני יודע מה יעשה בהן לומר שעדיין לא למדנו בבכורים שיהיו כמתנות כהונה כלל ובכאן הוא שלימד עליהן תחלה שיהיו נתונין לכהן אבל אחרי כן חזר ושנאה בפרשת כהונה בכורי כל אשר בארצך לך יהיה שהם חזר ושנה גם כן תרומה וקדשים כדי שיכלול כל מתנות כהונה יחד ויברות בכולן ברית מלח ועוד לדברים שנתחדשו שם בפרשה כל טהור בביתך יאכלנו ולמדנו עוד מכאן שיהיו הבכורים לאנשי משמר שיקריבוה ואינה לכל כהן שירצה כתרומה:

(י) ואיש את קדשיו לו יהיו. הנכון בכתוב הזה שיאמר שכל קדשי האדם יהיו שלו לומר שכל הקדשים שלא יצוה בהם ליתן אותם לכהן יהא

לא יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות : איש אשר יתן לכהן . מתנות הראויות לו : לו יהיה . ממון הרבה : (יב) איש איש כי תשטה אשתו . מה כתיב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה : איש איש . ללמדך שמועלת בשתים באיש מלחמה שלמעלה ובאשה מלמטה : כי תשטה אשתו . שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות דכתיב כי תשטה וכתוב בו (משלי ו) נואף אשה חסר לב . ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו (משלי ד) שטה מעליו ועבור (שם ז) אל ישט אל דרכיה לבך : ומעלה בו מעל . ומהו המעל ושכב איש אותה : (יג) ושכב איש . (סוטה כח) פרט לקטן ומי שאינו איש : אותה שכבת זרע . (יבמות נה) שכיבתה פוסלת אותה ואין שיכבת אחותה פוסלת אותה כמעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו : ונעלם מעיני אישה . (סוטה כו) פרט לסומא הא אם היה רואה ומעמעם (ס"א ומעלים) אין המים בודקין אותה : ונסתרה . שיעור שתראה לטומאת ביאה : ועד אין בה . הא אם יש בה אפילו עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה : ועד אין בה . בטומאה אבל יש עדים לסתירה : נתפשה . נאנסה כמו (דברים כב) ותפשה ושכב עמה : (יד) ועבר עליו . קודם לסתירה : רוח קנאה וקנא . פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני : והיא נטמאה או עבר עליו וגו' . כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו : (טו) קמח . שלא יהא מסלת : שעורים . ולא חטים (סוטה יב) היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה : לא יצוק עליו שמן . שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך : ולא יתן עליו לבונה . (סוטה ח) שהאמהות נקראו לבונה שנאמר (שיר ד) אל גבעת הלבונה והיא פרשה מדרכיהן : כי מנחת קנאת הוא . הקמח הזה קמח לשון זכר : מנחת קנאות ; מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל : (יז) מים קדושים . שקדשו בכיור (כתובות ע"ב) לפי שנעשה מנחשת מראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר
תבדק

רביעי יא וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה
לֵּאמֹֽר׃ יב דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל י"ג
וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם אִ֥ישׁ אִישׁ֙ כִּֽי־
תִשְׂטֶ֣ה אִשְׁתּ֔וֹ וּמָעֲלָ֥ה ב֖וֹ מָֽעַל׃
יג וְשָׁכַ֨ב אִ֣ישׁ אֹתָהּ֮ שִׁכְבַת־זֶרַע֒
וְנֶעְלַם֙ מֵעֵינֵ֣י אִישָׁ֔הּ וְנִסְתְּרָ֖ה כ"ס ל'
וְהִ֣יא נִטְמָ֑אָה וְעֵד֙ אֵ֣ין בָּ֔הּ וְהִ֖וא י"א כתיב יו"ד נסורס
לֹ֥א נִתְפָּֽשָׂה׃ יד וְעָבַ֨ר עָלָ֧יו רֽוּחַ־
קִנְאָ֛ה וְקִנֵּ֥א אֶת־אִשְׁתּ֖וֹ וְהִ֣וא
נִטְמָ֑אָה אוֹ־עָבַ֨ר עָלָ֤יו רֽוּחַ־קִנְאָה֙
וְקִנֵּ֣א אֶת־אִשְׁתּ֔וֹ וְהִ֖יא לֹ֥א י"א כתיב יו"ד נתונס
נִטְמָֽאָה׃ טו וְהֵבִ֨יא הָאִ֥ישׁ אֶת־
אִשְׁתּוֹ֮ אֶל־הַכֹּהֵן֒ וְהֵבִ֣יא אֶת־
קָרְבָּנָהּ֙ עָלֶ֔יהָ עֲשִׂירִ֥ת הָאֵיפָ֖ה כל אורי' כ"כ כמ"א והעומר
קֶ֣מַח שְׂעֹרִ֑ים לֹֽא־יִצֹ֨ק עָלָ֜יו שֶׁ֗מֶן כ"ל חסר כמ"ב מ"ל
וְלֹֽא־יִתֵּ֤ן עָלָיו֙ לְבֹנָ֔ה כִּֽי־מִנְחַ֤ת
קְנָאֹת֙ ה֔וּא מִנְחַ֥ת זִכָּר֖וֹן מַזְכֶּ֥רֶת
עָוֺֽן׃ טז וְהִקְרִ֥יב אֹתָ֖הּ הַכֹּהֵ֑ן
וְהֶֽעֱמִדָ֖הּ לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ יז וְלָקַ֨ח
הַכֹּהֵ֥ן מַ֛יִם קְדֹשִׁ֖ים בִּכְלִי־חָ֑רֶשׂ

יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
יב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי
תִסְטֵי אִתְּתֵיהּ וּתְשַׁקַּר בֵּיהּ
שְׁקָר׃ יג וְיִשְׁכּוּב גְּבַר יָתַהּ
שְׁכוֹבַת זַרְעָא וִיהֵא מְכַסָּא
מֵעֵינֵי בַעְלַהּ וּמִטַּמְּרָא וְהִיא
מְסָאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ
וְהִיא לָא אִתְּחֲדַת׃ יד וְיִעְבַּר
עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יַת
אִתְּתֵיהּ וְהִיא מְסָאֲבָא אוֹ
עֲבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה
וִיקַנֵּי יַת אִתְּתֵיהּ וְהִיא לָא
מְסָאֲבָא׃ טו וְיַיְתֵי גַבְרָא
יַת אִתְּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיַיְתֵי
יַת קֻרְבָּנַהּ עֲלַהּ חַד מִן
עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין קִמְחָא
דְשַׂעֲרִין לָא יְרִיק עֲלוֹהִי
מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלוֹהִי
לְבוֹנְתָא אֲרֵי מִנְחַת קִנְאֲתָא
הוּא מִנְחַת דּוּכְרָנָא מַדְכְּרַת
חוֹבִין׃ טז וִיקָרֵיב יָתַהּ
כַּהֲנָא וִיקִימִנַּהּ קֳדָם יְיָ׃
יז וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיּוֹר בְּמָן

כו כה : ועד אין בה . סוטה ב ג ו לא : והיא לא נתפשה . יבמות נו כתובות נו נט סוטה ב כו לא נדה נב : ועבר עליו רוח . סוטה ג (סוטה טז יבמות יז) : וקנא את אשתו . סוטה ב ג כו כז כח : או עבר עליו . סוטה ג כח : והביא האיש . ברכות סג כתובות פא סוטה ז כז : והביא את קרבנה . מנחות ס : מנחת זכרון . סוטה ב מנחות ד : והעמידה לפני ה'. נזיר מה : בכלי חרש . סוטה טו :

הסוטה בעבור ומעלה בו מעל : (יג) תשטה . תסור מהדרך הישרה וכן שטה מעליו ועבור : (יג) שכבת זרע . השכיבה הידועה כי עקרה לזרע : ונסתרה . שלא גלתה היא הדבר ואפי' עד אחד אין בה שתהיה חשודה בעבורו : והיא לא נתפשה . בעדים אנשים או על ידי נשים עד שתהיה חשודה : (יד) ועבר עליו . לשון זכר וכן רוח גדולה וחזק מאד וטעם עבר שעלה במחשבתו : (טו) והביא . בעל כרחה : עליה . עמה או בעבורה : קמח שעורים . אמרו רבותינו היא עשתה מעשה בהמה תביא מאכל בהמה ומנחת הנדבה היא סולת חטים לזכרון לטוב וזאת המנחה מזכרת עון אם היה שם ע"כ היא גרועה להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה : (טז) והקריב אותה . המנחה : והעמידה לפני ה' . לפני המזבח . (יז) מים קדשים . מהכיור

קדשיו דד"ת : תשטה ב' וסי' כי תשטה אשתו : זאת תורת הקנאות : והיא י"א כתיב יו"ד בתור' וסימן נמסר בסדר וישב : ולא יתן ג' נמסר בסדר בא : והעמדה לפני ה' חד מן ז' זוגין מיחדין חד מיעוט וחד ריבוי וסימן והעמדה לפני ה' . והעמידה על גחליה . ושברה כשבר נבל . רפה שבריה כי מטה . הנני מפתח פתחה ועתה פתוחיה יחד . וכבר עליה פשעה . כי ה' הוגה על רב פשעיה . תסוב על צירה . כי נהפכו עליה ציריה . ויגידה על מה אבדה . ויגידה ויערכה לי . וגדרתי את

תולדות אהרן דבר אל בני ישראל. סוטה כד : איש איש כי תשטה . ברכות סג סוטה ג כג כד כו כז מעילה יח : ושכב איש אותה . יבמות לה (יבמות יא) : שכבת זרע . יבמות כו נה : ונעלם מעיני אישה . סוטה כז שבועות ס : ונסתרה והיא נטמאה . סוטה ב ד

רמבן

יהיו לבעלים והם מותרים בהם אף ע"פ שנקראו קדש ואיש אשר יתן לכהן כאשר צויתיו לו יהיה כי גם הקדשים אשר יצוה הכתוב לתתם לכהן יש לבעלים זכות בהן שהם לכהן ההוא אשר יתנם לו האיש כממונו והנה מעשר שני ונטע רבעי שאמר בהן הכתוב שיהיו קדש לה' הם לאיש כממונו וכן מעשר בהמה . אבל שאר הקדשים אשר יצוה בהם בפרשת ויקח קרח שיתנו הם לכהן אשר יתנו לו מיד הבעלים . לא שיוכלו הכהנים לגזול אותם מהם ומאלינו נלמד שטובת הנאה לבעלים . וזה הנכון כפשוטו והוא דעתו של אונקלוס וכדרך זה נדרש בסיפרא אמרו וכל הקדשים היו בכלל שנא' ואיש את קדשיו וגו' משך הכתוב כל הקדשים ונתנם לכהנים ולא שייר מהם אלא תודה ושלמים ופסח מפני שאף הם לבעלים אבל לא הוצרך הכתוב בזה כלל :

(טו) לא יצוק עליו שמן . שלא יהא קרבנה מהודר שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך ולא יתן עליו לבונה שהאמהות קרויות לבונה שנ' אל גבעת הלבונה וזו פרשה מדרכיהן כי מנחת קנאות היא הקמח הזה מעוררת בה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל ל' רש"י מדברי רבותינו . וע"ד כל המפרשים כי מנחת קנאות הוא לומר בעבור שזאת המנחה מנחת עונש היא גרועה להיות שעורים בלא שמן ולבונה כי המנחה אשר אזכרתה לרצון לה' באות סלת חטים בשמן ולבונה (היא) ולפי דעתי כי טעם מנחת קנאות יחזור אל ראש הפסוק יאמר שיביא האיש את הקרבן על אשתו כלומר במקומה כי מנחת קנאות היא להזכיר עונה ואיננו ראוי שתביאנו היא מעלה אבל הוא יקריב מנחה לשם שיקנא את קנאתו וינקום את נקמתו ממנה . וטעם השעורים שתהיה סערת חמת ה' חמה יוצאה סעני מתחולל על ראש הרשעים יחול וכענין צליל שעורים האמור בגדעון שפתרו אותו לנער ומהומה רבה וכן בכלי חרש סימן שתשבר ככלי יוצר וכן
הספר

ספורנו

ולא יוכלו הבעלים ולא שאר הכהנים להפקיעו ממנו : (יב) כי תשטה אשתו . תשטה מדרכי צניעות : ומעלה בו מעל חללה את קדש ה' אשר אהב בקדושי האישות בחבוק ונשוק זולת אישה ודומיהם : (יג) ושכב איש אותה שכן דרכו של יצר הרע לנאת מרעה אל רעה . ונעלם מעיני אישה . אף על פי שקדמו כל אלה יקרה שיהיה הדבר נעלם מעיני אישה כאלו תכסינה עיניו מראות שאם היה יודע ושותק לא היו המים בודקין את האשה כלל כמו שבארו ז"ל : ונסתרה . אחר כל אלה ונודע זה לאישה : (יד) ועבר עליו רוח קנאה . רוח טהרה להתרות בה מאחר שידע ששטתה מדרכי צניעות : וקנא את אשתו . התרה בה ואמר אל תסתרי עם איש פלוני : או עבר עליו רוח קנאה . רוח שטות בלתי סבה ראויה שיקנא : והיא לא נטמאה . אבל אם עברה על התראתו ונסתרה אף על פי כן : (טו) והביא האיש את אשתו . ולא נאמר מאחר שבכל זה ששטתה אשתו מדרכי הצניעות ומעלה בו מעל ישב ודמם אין זה כי אם רוע לב ואף על פי שנעלם מעיניו ששכב איש אותה לא נחום לקנאתו וכן אם קנא בלי סבה לא בשביל זה נאמר שתהיה קנאתו דבר בטל כי אמנם אף על פי כן נמחוק
המגלה

אבן עזרא

מהכיור כי כבר נקדשו: בקרקע. ידוע תחת הקרקע: (יח) ופרע את ראש האשה, יגלה ולפי דעתי יוציא פרע ראשה שהיה מכוסה: מי המרים. לפי דעתי שמלת מי סמוך ומלת המרים תאר השם אם כן סודו ידוע גם יתכן שנקראו על שם סופם כמו ובגדי ערומים תפשיט והעד ובאו בה המים המאררים למרים להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים. ומלת המאררים מהבנין הכבד כמו אשר אררה ה': (יט) וטעם והשביע. שתענה האשה אמן אמן: אם לא שכב איש אותך. הטעם איש אחר בחזקה: ואם לא שטית. ברצונך ודקדוק שטית סטית טומאה כמו לא תבנה אתכן גזית: הנקי. תהיה נקיה כמו ומות נבר ויתכן להיות והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש: (כא) ירך ובטן. שכנים: צבה. כמו נפוחה ואין ריע לו חוץ מהפרשה

רש"י

תבדק בו: בכלי חרס. (סוטה ז) היא השקתה את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרס: (יח) והעמיד הכהן וגו'. והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה: ופרע. (שם י"ד ספרי) סותר את קליעת שערה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן: לפני ה'. בשער נקנור הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים: ונתן על כפיה. ליגעה אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים. ע"ש סופן שהם מרים לה: המאררים. המחסרים אותה מן העולם לשון (יחזקאל כח) סלון ממאיר. ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם לטיא אלא מלטטיא שמראות קללה בגופה של זו: (יט) והשביע אותה וגו'. ומה היא השבועה אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי (ס"א לא תנקי) שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמנוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות: (כ) ואת כי שטית. כי משמש לשון אם: (כא) בשבועת האלה. שבועה של קללה: יתן ה' אותך לאלה וגו'. שיהו הכל מקללין בך יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבעה. (סוטה יח שבועות כד) שיהיו הכל נשבעין בך אם לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית וכן הוא אומר (ישעיה סה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה (בראשית יב) ונברכו וגו' (שם מח) בך יברך ישראל לאמר: את ירכך. בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחלה: צבה. כתרגומו נפוחה

תרגום אונקלוס

דַחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִיהֵי
בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַב כַּהֲנָא
וְיִתֵּן לְמַיָּא׃ יח וִיקִים
כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ
וְיִפְרַע יָת רֵישָׁא דְאִתְּתָא
וְיִתֵּן עַל יְדַהָא יָת מִנְחַת
דּוּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאֲתָא הִיא
וּבִידָא דְכַהֲנָא יְהוֹן מַיָּא
מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא׃ יט וְיוֹמֵי
יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר לְאִתְּתָא אִם
לָא שְׁכִיב גְּבַר יָתִיךְ וְאִם
לָא סְטֵית לְאִסְתַּאֲבָא בַּר
מִבַּעְלִיךְ הֲוַי זַכָּאָה מִמַּיָּא
מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין׃
כ וְאַתְּ אֲרֵי סְטֵית בַּר
מִבַּעְלִיךְ וַאֲרֵי אִסְתַּאֲבְתְּ
וִיהַב גְּבַר בִּיךְ יָת שְׁכָבְתֵּיהּ
בַּר מִבַּעְלִיךְ׃ כא וְיוֹמֵי כַהֲנָא
יָת אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא דִלְוָטָא
וְיֵימַר כַּהֲנָא לְאִתְּתָא יִתֵּן
יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ
עַמִּיךְ בְּדִיִתֵּן יְיָ יָת יַרְכִּיךְ
מַסְיָא וְיָת מְעַיְכִי נְפִיחִין׃

תורה

וּמִן־הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע ב'
הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־
הַמָּיִם׃ יח וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־
הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־ ג'
רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת
מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא ג' . ג'
וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים
הַמְאָרְרִים׃ יט וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ
הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא
שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית ט"ז מלעיל פסוקי . ב'
טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי ו' . ג'
הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃ כ וְאַתְּ
כִּי שָׂטִית תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת ב'
וַיִּתֵּן אִישׁ בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ
מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ׃ כא וְהִשְׁבִּיעַ ד'
הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת
הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן ה'
יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה י"ז מ"ל בלי נקבה
בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה אֶת־ ה'
יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃ ג' ב' ס"א

גדרה. למה פרצת גדריה: בקרקע ב' וסי' בקרקע המשכן. בקרקע הים: לאשה ה' נמסר בסדר בראשית. עמך ה' וסי' והשביע הכהן את האשה. בפרסות סוסיו ירמוס את כל חצותיך. הנה עמך נשים בקרבך. שמעי בת וראי והטי. עמך עמי. וחד ועמך כלם:

תולדות אהרן ומן העפר. סוטה טו: והעמיד הכהן. סוטה ח כז: ופרע את ראש האשה. כתובות עב סוטה ח: ונתן על כפיה. סוטה כז קדושין לו: והשביע אותה. סוטה ח: אם לא שכב. יומא לז סוטה יז גיטין ס סנהדרין לב (יבמות יא): הנקי. סוטה יז קדושין סב שבועות לו: ואת כי שטית. סוטה יז: תחת אישך. שם כד קדושין כז: מבלעדי אישך. יבמות נח כד כו: והשביע הכהן. סוטה יז שבועות לה: ואמר הכהן לאשה. סוטה לב: יתן ה' אותך לאלה. סוטה יז שבועות לה: בתת ה' את ירכך נופלת. סוטה ט:

בעל הטורים ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן. בירושלמי למה מים ועפר מים ממקום שבאת ועפר למקום שהולכת. ונתן שהיא עתידה ליתן דין וחשבון: בקרקע ב' במס'. ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן ואידך אם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים. פי' ואם יסתרו מנגד עיני שנסתרה ונעלם מעיני אישה בקרקע הים יבדוק אותה ע"י קרקע וים דהיינו מים ועפר: בקרקע המשכן. עיין מידלי מפני כי עין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין: המאררים. עולה ב"פ רמ"ח; לומר שבודקין רמ"ח אברים של איש ואשה. לכך כתיב מנחת קנאות כוא וקרינן היא:

ספורנו

המגלה ונקריב ככתוב בפרשה: (יט) והשביע. שאומר לה שתקבל עליה שבועת האלה בתנאי זה: אם לא שכב. עתה ואם לא שטית טמאה פעמים אחרות: הנקי. מפני שכבר נאמר כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא באופן שאע"פ שישבע האדם על אמת בשבועת האלה הנה אם יהיה הדבר בלתי צריך כמו הנשבע על הידוע לא ינקה הנשבע מן האלה הנה את שגרמת להיות הדבר ספק אצלנו ולחייב עצמך בשבועה זו היה ראוי שגם תשבעי על האמת לא תנקי מ"מ קבלי את האלות על זה התנאי שתנקי מהם אם לא שטית: (כ) ואת. ג"כ קבלי עליך: כי שטית תחת אישך וכי נטמאת. שתחול האלה בסבת מה ששטית ונטמאת ולא בסבה אחרת. ובהיות הסבה סרה ובלתי

רמבן

העפר כי עפר היא ואל עפר תשוב שם. וטעם הוא על הקמח. ויש לו סוד כי למטה בהיותו ביד האשה אמר היא ועתה הזכיר הזכרון תחלה ואמר כי היא מזכרת עון:

(יח) **וביד** הכהן יהיו מי המרים המאררים. אמרו המפרשים כי הכתוב קורא אותם על שם סופם שתהיה בהם כי ימר השם לה מאד וימררו אותה ורבותינו כך אמרו בספרי נקראו מרים על שם סופם שמאררים את הגוף ומערערין את העון אבל בגמרא אמרו שהכהן נותן במים דבר מר והוא לעורר אותה ואם כן כשאמר ובאו בה המים המאררים למרים היה ראוי שיאמר ובאו בה המים המרים למאררים. ובספרי עוד ומחה אל מי המרים מגיד שהכתוב עושה את המים מרים. והנכון בעיני כפשוטו כי האשה בשתותה את המים ימתקו לה כשאר המים ואחרי כן בבואם בקרבה אם נטמאה יעוררו אותה ותרגיש מיד מרירות בפיה ובקרבה וזהו שאמר והשקה את האשה והיתה אם נטמאה ותמעול מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים כי אחרי השתיה בבאם בבטנה מיד ישובו למרים בפיה ובקרבה כמנהג הדברים המקיאים שימררו השותים אותם מאד ואחרי כן תצבה בטנה ותפול ירכה:

(יט) **המאררים** בעבור האלות הנמחים בהם שמקללים אותה. ואמרו המפרשים כי מלת מי כמו מים המרים ובא סמוך במקום מוכרת כמו שבא הפכו מים ברכים. ור"א אמר כי מי סמוך ומלת המרים תאר השם וא"כ סודו ידוע ואינו נכון לי בעבור שאמר ובאו בה המים המאררים למרים:

וטעם אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה. שני התנאים האלה אחד הם יאמר אם לא שכב איש אותך שלא שטית טומאה תחת אישך הנקי כי בעלה שכב אותה ואיש הוא. ויתכן שיהיה איש חסר הידיעה יאמר אם לא שכב האיש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך כלל כי ישביענה על האיש ההוא אשר קנא עליו בפירוש ועל האחרים בכלל וכן אמרו אמן מאיש זה אמן מאיש אחר. וטעם כי שטית מחובר עם יתן ה' אותך יאמר ואת כאשר שטית טומאה תחת אישך וכאשר נטמאת ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך יתן ה' אותך לאלה ולשבועה אבל בעבור אריכות התנאים חזר לאמר פעם אחרת והשביע הכהן את האשה ולפרש שהיא שבועת האלה. ור"א פירש כי והשביע הראשון בשם והשני באלה כאשר הוא מפורש ואיננו נכון כי בשם לא ישביע בלשון אם. והנה אין בכל משפטי התורה דבר תלוי בנס זולתי הענין הזה שהוא פלא וגם קבוע שיעשה בישראל בהיותם רובם עושים רצונו של מקום כי חפץ למען צדקו ליסר הנשים שלא תעשינה כזאת יתר העמים ולנקות ישראל מן הממזרות שיהיו ראוים להשרות שכינה בתוכם

רשי

נפוחה ; (כב) לצבות בטן . כמו להצבות בטן זהו שמוש פתח שהלמ"ד נקודה בו וכן (שמות יג) לנחותם הדרך לראותכם בדרך אשר תלכו (דברי' א') וכן לנפיל ירך להנפיל ירך שהמים נכנסים את הבטן ומפילים את הירך : לצבות בטן ולנפל ירך בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר את ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור : אמן אמן . קבלת שבועה אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם מאיש אחר אמן שלא סטיתי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה : (כד) והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב מנחתה אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבאו בה למרים לפי שנאמר בטן וירך אינן לשאר כל הגוף ת"ל ובאו בה בכולה אם כן מה ת"ל בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחלה לפיכך התחיל מהם הפורענות : למרים . להיות לה רעים ומרים : והניף . מוליך ומביא מעלה ומוריד ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן : (כה) והקריב אתה . זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמיצה כשאר מנחות : (כו) אזכרתה . הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה : (כו) והשקה את המים . לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה מגלה מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה אלא אם כן אמרה טמאה אני (סוטה כ) : ונכתה בטנה וגו'. אע"פ שבקללה הזכיר ירך תחלה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיתה האשה לאלה . כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה : בקרב עמה . הפרש יש בין אדם המתנוול במקום שניכר לאדם המתנוול במקום שאינו ניכר : (כח) ואם לא נטמאה האשה . בסתירה זו : וטהורה היא . ממקום אחר : ונקתה . ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים (סוטה כז) : (ל) או איש . (שמות כב) כמו או נודע כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה : (לא) ונקה האיש מעון . אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש . דבר אחר משישקנה תהא

אבן עזרא

מהפרשה הזאת : (כב) ולנפיל . נפתח הלמ"ד להורות על חסרון ה"א הבנין וכן לשמיד : אמן . פעמים חזוק : (כג) טעם בספר שהיה להם ספר ידוע באלות : (כו) אזכרתה . מה שיהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה : (כז) ותמעל מעל . כאשר פירשתי דבר מכוסה : (כח) ונזרעה זרע . שיתן לה השם זרע בשכר הקלון שאירע לה : (לא) תשא את עונה . אם נטמאה . וטעם ונקה האיש מעון . כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון . יש אומרים שטעם הסמך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האשה שהיא הפך המועלת כי רובי העבירות סבתם היין ואשה שלא תתקן שער ראשה אינה מבקשת להבעל

כב ובאו המים המאררים האלה
במעיך לצבות בטן ולנפל ירך
ואמרה האשה אמן ׀ אמן׃
כג וכתב את־האלת האלה הכהן
בספר ומחה אל־מי המרים׃
כד והשקה את־האשה את־מי
המרים המאררים ובאו בה המים
המאררים למרים׃ כה ולקח הכהן
מיד האשה את מנחת הקנאת
והניף את־המנחה לפני יהוה
והקריב אתה אל־המזבח׃ כו וקמץ
הכהן מן־המנחה את־אזכרתה
והקטיר המזבחה ואחר ישקה
את־האשה את־המים׃ כז והשקה
את־המים והיתה אם־נטמאה
ותמעל מעל באישה ובאו בה
המים המאררים למרים וצבתה
בטנה ונפלה ירכה והיתה האשה
לאלה בקרב עמה׃ כח ואם־לא
נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה
ונזרעה זרע׃ כט זאת תורת
הקנאת אשר תשטה אשה תחת
אישה ונטמאה׃ ל או איש אשר
תעבר עליו רוח קנאה וקנא את־
אשתו והעמיד את־האשה לפני
יהוה ועשה לה הכהן את כל־
התורה הזאת׃ לא ונקה האיש
מעון והאשה ההוא תשא את־

כב ויעלון מיא מלטטיא האלין במעיכי לאפחא מעין ולאמסאה ירכין ותימר אתתא אמן אמן׃ כג ויכתוב ית לוטיא האלין כהנא בספרא וימחוק למיא מריריא׃ כד וישקי ית אתתא ית מיא מריריא מלטטיא ויעלון בה מיא מלטטיא למרירו׃ כה ויסב כהנא מידא דאתתא ית מנחת קנאתא וירים ית מנחתא קדם יי ויקריב יתה למדבחא׃ כו ויקמוץ כהנא מן מנחתא ית אדכרתה ויסיק למדבחא ובתר כן ישקי ית אתתא ית מיא׃ כז וישקנה ית מיא ותהי אם אסתאבת ושקרת שקר בבעלה ויעלון בה מיא מלטטיא למרירו ויפחון מעהא ותתמסי ירכה ותהי אתתא ללוט בגו עמה׃ כח ואם לא אסתאבת אתתא ודכיאה היא ותפוק זכאה ותעדי עידוי׃ כט דא אורייתא דקנאתא דתסטי אתתא בר מבעלה ותסתאב׃ ל או גבר דיעבר עלוהי רוח קנאה ויקני ית אתתיה ויקים ית אתתא קדם יי ויעביד לה כהנא ית כל אורייתא הדא׃ לא ויהי זכאה גברא מחובין ואתתא ההיא תקבל ית חובה׃

ולנפיל ו' חסרים בלישנא וסימן ולנפל ירך. רק הפלה לישי' בנחלה. והיה תפלו אתה בנחלה. ויפלו גורלות. באש יפלם במהמורות. והפל פור הוא הגורל : ומחה ד' וסי' ומחה אל מי המרים. ומחה אל כתף ים כנרת. ומחה ה' את שמו. ומחה ה' אלהים דמעה. וא' מחה והפך על פניה : והשקה ג' רפין וא' מפיק וסימן נמסר בסדר בראשית : אל המזבח ט' וסי' נמסר בסדר ויקרא : ונקה ג' וסי' נמסר בסדר משפטים : והאשה ה' וסי' ונקה האיש מעון. השכב עם האשה. והאשה טובת שכל. והאשה טובת מראה אני

תולדות אהרן ובאו המים. סוטה יז כ כח : לצבות בטן. סוטה כח : (פרשת סוטה בכלל (סוטה יז יח) : ואמרה האשה אמן אמן. שם יז יח כז קדושין כז שבועות כט לו (פסחים לה קדושין ס) : וכתב את האלות. ברכות טז סוטה יז : בספר. סוטה שם ויח : ומחה. עירובין יג סוטה כ : והשקה את האשה. נדרים עג סוטה יט : ובאו בה. סוטה כז וכח : ולקח הכהן מיד האשה. מגלה כ כט קדושין לז : והניף. סוטה יט קדושין שם זבחים קיט : והקריב אותה. מנחות ס : ואחר ישקה את האשה. סוטה יט : ונכתה בטנה. סוטה ט כח : ונקתה ונזרעה זרע. ברכות לא סוטה כ כה כו : זאת תורת הקנאות. סוטה יח כריתות ט : ועשה לה הכהן. מגלה כ סוטה ז יז יח : ונקה האיש. יבמות נח סוטה כח מז קדושין כ שבועות ס :

בעל הטורים אמן אמן . פסיק בין שני אמנים לומר אמן מאיש זה אמן מאיש אחר : ומחה ד'. ומחה אל מי המרים. ומחה על כתף ים כנרת. ומחה אדני ה' דמעה מעל כל פנים. ומחה ה' את שמו. ומחה אל מי המרים היינו מים חיים שנאמר ומחה על כתף ים כנרת מה התם מים חיים כדכתיב מקדם לעין אף הכא מים חיים אם נטמאה ומחה ה' את שמו. ואם נמצאת טהורה ומחה אדני ה' דמעה. ואם היתה עקרה נפקדת ואם היתה יולדת בצער יולדת בריוח : והשקה ג' במסורה. והשקה את האשה. והשקה את נחל השטים. ואד יעלה מן הארץ והשקה וגו' הכהן נותן עפר ומשקה אותה וזהו ואד יעלה מן הארץ והשקה למה בשביל שעשתה מעשה שטים שזנתה וזהו והשקה את נחל השטים : ונזרעה. וסמיך זאת תורת הקנאות לומר שאם טהורה היא יהיו לה בנים בעלי תורה: תשא את עונה ב' במסורה. הכא ואידך בנדרים ונשא את עונה דאיתא בסוטה שלא ידאג הבעל לומר גרמתי לה מיתה אלא היא תשא את עונה. ודוקא הכא. אבל בנדרים שהיה לספר ולא הפר לה בעלה הוא ישא את עונה : ונקה האיש מעון . ונקה תגין על הה"א לומר לך שנקה מחמשה עונות ואלו הן. עון אשת איש. עון פנויה. עון שלא בא עליה. עון בניו. עון בנותיו :

רמבן

כתובים ולפיכך פסק הענין הזה מאשר שנתקלקלו בעבירות כמו שאמרו משרבו הנואפים פסקו מי סוטה שנאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזונות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין

ספורנו

ובלתי אמתיות לא יהיה שום חלות לדברי האלה : (כב) אמן אמן . אני מקבלת כל התנאים שאמרת שאם לא שטיתי אנקה ואם שטיתי תחול האלה : (כח) ונקתה . מעונש השבועה שגרמה אף על פי שנאמר כי לא ינקה הנה בזה הענין רצה האל יתברך שתנקה האשה כי הוא ידע יצרנו : (כט) זאת תורת הקנאות. הקנאה הנעשית כדין והקנאה הנעשית שלא כדין וזה באר באמרו אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה וזו היא קנאה כדין והוסיף ואמר או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וזה בלי סבה ראויה לכך : (ל) וקנא את אשתו . יתרה בה שלא תסתתר מכל מקום : ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת . ולא יחוש למחיקת המגלה : (לא) ונקה האיש מעון . אף

עונה: פ ן
א וידבר יהוה אל משה לאמר: ב דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר להזיר ליהוה: ג מיין ושכר יזיר חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל: ד כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל: ה כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימם אשר יזיר ליהוה קדש יהיה גדל פרע שער ראשו: ו כל ימי הזירו ליהוה על נפש מת לא יבא: ז לאביו ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא להם במתם כי נזר אלהיו על ראשו: ח כל ימי נזרו קדש הוא ליהוה: ט וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו: י וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני יונה אל הכהן אל פתח אהל מועד:

(מסורה: י"ג · ד' חסר בלי' · ל' · ל' · ל'. ל' · מ"ו פסוקים · נל נא נא · ל'. ל' וקמץ · י"ג · כ' חס' בלי' · י"ג חסר · ל' · ל' ומ"ל · ל' וא' ולאחתו וחסר' · י"ג חסר · כ' . כ' · ח' חסר)

א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם בני ישראל ותימר להון גבר או אתתא ארי יפריש למדר נדר נזירא למיזר קדם יי: ג מחמר חדת ועתיק יזר חל דחמר חדת וחל דחמר עתיק לא ישתי וכל מתרות ענבין לא ישתי וענבין רטיבין ויבישין לא יכול: ד כל יומי נזריה מכל דיתעביד מגופנא דחמרא מפורצנין ועד עצורין לא יכול: ה כל יומי נדר נזריה מספר לא יעבר על רישיה עד משלם יומיא דינזר קדם יי קדיש יהא מרבי פרוע שער רישיה: ו כל יומיא דינזר קדם יי על נפשא דמיתא לא יעול: ז לאבוהי ולאמיה לאחוהי ולאחתיה לא יסתאב להון במותהון ארי כלילא דאלהיה על רישיה: ח כל יומי נזריה קדיש הוא קדם יי: ט וארי ימות מיתא עלוהי בתכיף שלו ויסאב ריש נזריה ויגלח רישיה ביומא דדכותיה ביומא שביעאה יגלחיניה: י וביומא תמינאה ייתי תרתין שפנינין או תרין בני יונה לות כהנא לתרע

רשי

תהא אללו בהיתר ונקה מעון שהסוטה אסורה לבעלה (ספרי): (ב) כי יפלא. יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף (סוטה ב): נדר נזיר. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין: להזיר לה': להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: (ג) מיין ושכר. כתרגומו מחמר חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן: וכל משרת. לשון שרויה במים וכל משקה ובלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו וסממנים נזיר ששרה פתו ביין: (ד) חרצנים. (נזיר לד) הם הגרעינין: זג. הם קליפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג: (ה) קדוש יהיה. (ספרי) השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו: פרע. נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ופירוש של פרע גדול של שער וכן (ויקרא כא) את ראשו לא יפרע ואין קרוי פרע פחות מל' יום: (ח) כל ימי נזרו קדוש הוא. זו קדושת הגוף מליטמא למתים: (ט) פתע. זה אונס: פתאום. זה שוגג ויש אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא מקרה של פתאום: וכי ימות מת עליו. באהל שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזייתו או אינו אלא בשמיני שהוא כבר טהור לגמרי ת"ל ביום השביעי אי שביעי יכול אפי' לא הזה ת"ל ביום טהרתו: (י) וביום השמיני יביא שתי תורים. להוציא את השביעי או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבין וקבע זמן למקריבין מה קרבין הכשיר שמיני ומשמיני והלאה אף מקריבין שמיני ומשמיני והלאה:

מאשר

אבן עזרא

להבעל: (ב) יפלא. יפריש או יעשה דבר פלא כי רוב העולם הולכים אחר תאותם: נדר נזיר. פי' נדר להיות נזיר כי נזיר הוא תאר השם ויגזרו מגזרתו שירחק מהתאות ועשה זה לעבודת השם כי היין משחית הדעת ועבודת השם ובפרשת כי תצא מחנה ארמוז לך סוד: (ג) וטעם מיין ושכר. אם נדר להיותו נזיר וקדוש מיין ושכר יזיר על דעת המעתיקים ששכר גדול מהתירוש ואחרים אמרו שכר ממש כל דבר שישתכר האדם ממנו. וטעם חומץ יין והמשרה והענבים. לשום גדר שירחק מן היין כלל ובאשת מנוח פי' כל טומאה כל אשר יצא מגפן היין: משרת. אין לו חבר והתי"ו לסמיכת לשון נקבה וטעמו כל דבר שימש עם ענבים. ויש אומרים משקה מבושל: (ד) מחרצנים. אין לו ריע וכן זג והמפרשים אמרו חרצנים חיצונים וזג פנימים ואחרים הפכו הפירוש ויהיה פירוש מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה כל מה שיעשה מאלה שניהם: (ה) גדל פרע. שם הפעל מהכבד. והטעם גדל. יגדל: (ו) הזירו. שם הפעל מהכבד: על נפש מת. תאר לנפש או יחסר גוף: (ז) לאביו ולאמו. ואף כי לאשתו ולבתו ולאחרים ויש אומרים כי מלת נזיר מגזרת נזר והעד כי נזר אלהיו על ראשו ואיננו רחוק ודע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם והמלך באמת שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאוות: (ט) בפתע פתאום. שניהם קרובים בטעם וכן אדמת עפר: וטמא. המת יטמאנו: ביום טהרתו. במי נדה כי הוא טמא

מת

והאשה הזאת: יפלא ד' חסרים בלישנא וסי' איש כי יפלא. איש או אשה כי יפלא · ומפלא לעשות. הפלא עצה: קדש י"ג חסרים וסי' ובשלת את. והנותרת ממנה יאכלו. הכהן המחטא. כל אשר יגע בבשרה. וקדשתו כי קדמאה דפסוק. אשה זנה. והיתה לאהרן. כל ימי נדר נזרו. כל ימי נזרו קדש. ולתתך עליון. לשכות הצפון לשבו' הדרום ויאמר נחמיה. והלוים מחשים. ונמסר גם בסדר צו: וכי ימות ב' וסי' וכי ימות מת עליו. וכי ימות

בעל הטורים

יפלא בי' במסרה חסרים. כלא כי יפלא לנדר נדר נזיר ואידך בערכין דולפינן נדרים מערכין מה התם כערכך שכהן כן יהיה אף בנדרים בכל תלוי בכהן אם נראה לו יתיר ואם לאו לא יתיר: על נפש מת לא יבא. לומר לך שאם מברה עליו שכינה מחמת נזרו שלא יאמרו שהוא דורש אל המתים. שלשה פעמים כתיב נדר ונזירות בפרש' דסתם נזירות שלשים יום. וכן גם כן ויהיו עולה שלשים.

תולדות אהרן דבר אל בני ישראל. נזיר סא מנחות עג: כי יפלא. חגיגה י נדרים ג ט נזיר סב סה מז: לנדור נדר. נדרים ג נזיר ד (נדרים לו נזיר נא נב נג): נזיר להזיר. נדרים ג ס יח נזיר ס: לה'. נזיר ד: מיין ושכר יזיר. נזיר ג לד מד כריתות יג: לא ישתה. נדרים ג: משרת. פסחים מג מד נזיר לה לז לח: וענבים לחים ויבשים. נזיר לה: לא יאכל. נדרים ג: כל ימי נזרו. נזיר יד: (מכל אשר יעשה. ערלה פא): מגפן היין. פסחים מה נזיר ג ד ט לז לח: מחרצנים ועד זג. פסחים כג נזיר לד לס: כל ימי נדר. נזיר יד (מיר מד): נזרו. פסחים כג: תער לא יעבור. יבמות ה נזיר לט מ יומא מד ס עה: עד מלאת הימים. נזיר ו מ: קדוש יהיה. תענית יא יז מועד קטן יח סנהדרין כב נזיר ג ס ו לט קדושין כז: גדל פרע. סבחים כג מ"ק יט סנהדרין כב (שם נה): כל ימי הזירו. נזיר יד מח (שם נס): לא יבא. נזיר מב: לאביו ולאמו. נזיר מח מט סא סנהדרין לס: לא יטמא. נזיר מב: במותם. נזיר מג מח: (כי נזר אלהיו. שם מ): וכי ימות מת עליו. פסחים ס סא נזיר סג זבחים כב כריתות ט (פסחים לד נזיר מ): וטמא ראש נזרו. נזיר טו יח מד: ביום השביעי יגלחנו. נזיר מב: וביום השמיני. שם מד:

ספורנו

אף על פי שמחד בכשרה כי היא גרמה לו שעברה על התראתו ועשתה רגלים לדבר כאמרם ז"ל (שבת פרק במה אשה) לא קבל דוד לשון הרע דברים הנכרים חזא ביה במפיבושת: והאשה ההיא תשא את עונה. שאם נטמאת תמות ואם לא נטמאת התבזה לעין כל על שהעיזה פניה לעבור על התראת בעלה ונסתרה: ך (ב) כי יפלא. יפריש עצמו מן הכלי ותענוגות בני האדם: לנדור נדר נזיר. להיות נזור ופרוש מן התענוגים המורגלים: להזיר לה'. להפריש עצמו מכל אלה למען יהיה כלו לה' להתעסק בתורתו וללכת בדרכיו ולדבקה בו: (ג) מיין ושכר יזיר. לא יסנף עצמו בלום שממעט במלאכת שמים כדבריהם ז"ל ולא יעטר גופו במכות פרושים כמנהג נבועים אבל יפריש עצמו מן היין שבזה הוא ממעט את התיפלה מאד ומכניע יצרו ולא יתים כמו בזה כלל: (ה) תער לא יעבור על ראשו. ובזה יסליך אחרי גוו כל מחשבת יופי ותקון שער: קדוש יהיה. נבדל מן התאוות החמריות: (ו) על נפש מת לא יבא. לא יחלל עסקי קדושתו להתעסק בכבוד מתים כמו הענין בכהן גדול כאמרם ז"ל המבלי אין קברים בסבריא שלאחיך לגניבין (במרדכי דמועד קטן בדיני אבלות הביא המאמר הזה בשם הירושלמי): (ח) קדוש הוא לה'. יזכה לאור באור

סחיים

רמבן

יבין ילבט ואין הכתוב אומר שתהיינה הנשים הנואפות פטורות מן העון בעבור שבעליהן נואפים רק שלא יעשה בהן הנס הגדול הזה שהוא נעשה להם לכבודם ולהיותם עם קדוש והם לא יבינו בטובה הזאת ולא יחפצו בה וזהו שאמר

ופס

רשי

(יא) מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מטומאת המת ר"א הקפר אומר שציער עצמו מן היין: וקדש את ראשו. לחזור ולהתחיל מנין נזירותו: (יב) והזיר לה׳ את ימי נזרו. יחזור וימנה נזירותו כבתחלה: והימים הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: (יג) יביא אתו. יביא את עצמו וזה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש כן כיוצא בו (ויקרא כב) והשיאו אותם עון אשמה את עצמם כיוצא בו (דברים לד) ויקבור אותו בגי הוא קבר את עצמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים לפי שהיו בכלל ויצאו לידון בדבר חדש שיטעינו לחם החזירן לכללן שיטעינו נסכים כדין עולה ושלמים: חלת מצות ורקיקי מצות. (מנחות עז) עשר מכל מין: (יז) שלמים לה׳ על סל המצות. ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את מנחתו ואת נסכו. של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד. (ספרי) יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים שכתוב בהן (ויקרא ג) ושחטו פתח אהל מועד: אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה׳: (יט) הזרוע בשלה. לאחר שנתבשלה:

קדש

אבן עזרא

את: (יא) אחד לחטאת ואחד לעולה. והסוד הוא שאחז"ל ושכר עברה עברה. על הנפש. הוא על נפש מת כמו ושרט לנפש ואילו היה שחטא על נפשו לא היה השם מצוה אותו שיחזור לחטאתו: (יב) והזיר לה׳ את ימי נזרו. כל הימים שנדר להיות נזיר ועתה יחל לספור אותם: כי טמא נזרו. כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמים זה אחר זה ולא יכרות שום דבר ויפסיק ביניהם: (יג) מלאת. שם הפועל מבעלי האל"ף על מנהג בעלי הה"א באחרונה וכמוהו לבלתי קראת לנו: יביא אותו. יביא נפשו כמו וירעו הרועים אותם או יביא הכהן אותו בעל כרחו להקריב את קרבנו: (יד) כבש. זכר כמשפט כל עולה: וכבשה. נקבה כמשפט כל חטאת: ואיל לשלמים. שמחה שהשלים מה שנדר: (טז) את חטאתו. בעבור שהזכיר באחרונה כי כן מנהג הלשון: (יח) שער. על שני משקלים: (יט) בשלה. פירוש והיא

תורה ותרגום

יא וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶחָד לְחַטָּאת
וְאֶחָד לְעֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר
חָטָא עַל־הַנָּפֶשׁ וְקִדַּשׁ אֶת־ ל׳
רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: יב וְהִזִּיר
לַיהוָה אֶת־יְמֵי נִזְרוֹ וְהֵבִיא כֶּבֶשׂ
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְאָשָׁם וְהַיָּמִים
הָרִאשֹׁנִים יִפְּלוּ כִּי טָמֵא נִזְרוֹ: כ״פ
יג וְזֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר בְּיוֹם מְלֹאת יו״ר ר״פ
יְמֵי נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח ט״ו ה׳ מנהון חסר נזיר למעלה ומשיח למטה
אֹהֶל מוֹעֵד: יד וְהִקְרִיב אֶת־
קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ
תָמִים אֶחָד לְעֹלָה וְכַבְשָׂה אַחַת ב׳
בַּת־שְׁנָתָהּ תְּמִימָה לְחַטָּאת
וְאַיִל־אֶחָד תָּמִים לִשְׁלָמִים:
טו וְסַל מַצּוֹת סֹלֶת חַלֹּת בְּלוּלֹת ל׳. ב׳
בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים
בַּשָּׁמֶן וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם: כול׳ מ״ל במ״א חסר דסבירו
טז וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה
וְעָשָׂה אֶת־חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ:
יז וְאֶת־הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים ס״ו ו׳
לַיהוָה עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה
הַכֹּהֵן אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ: ל׳ ל׳
יח וְגִלַּח הַנָּזִיר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ וְלָקַח אֶת־שְׂעַר ד׳
רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־
תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים: יט וְלָקַח
הַכֹּהֵן אֶת־הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל ל׳
וְחַלַּת מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל
וּרְקִיק מַצָּה אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי ל׳

מַשְׁכַּן זִמְנָא: יא וְיַעְבֵּד כַּהֲנָא חַד לְחַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי מִדְּחַב עַל מִיתָא וִיקַדֵּשׁ יָת רֵישֵׁיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא: יב וְיַזִּיר קֳדָם יְיָ יָת יוֹמֵי נְזִרֵיהּ וְיַיְתֵי אִמַּר בַּר שַׁתֵּיהּ לַאֲשָׁמָא וְיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי יִבְטְלוּן אֲרֵי אִסְתְּאַב נְזִירֵיהּ: יג וְדָא אוֹרָיְתָא דִּנְזִירָא בְּיוֹם מִשְׁלַם יוֹמֵי נְזִרֵיהּ יַיְתֵי יָתֵיהּ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: יד וִיקָרֵב יָת קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ אִמַּר בַּר שַׁתֵּיהּ שְׁלִים חַד לַעֲלָתָא וְאִימַּרְתָּא חֲדָא בַּת שַׁתַּהּ שְׁלֵימְתָא לְחַטָּאתָא וּדְכַר חַד שְׁלִים לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: טו וְסַלָּא דְּפַטִּירַיָּא סוּלְתָּא גְּרִיצָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאִסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן: טז וִיקָרֵב כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיַעְבֵּיד יָת חַטָּאתֵיהּ וְיָת עֲלָתֵיהּ: יז וְיָת דִּכְרָא יַעְבֵּיד נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ עַל סַלָּא דְּפַטִּירַיָּא וְיַעְבֵּיד כַּהֲנָא יָת מִנְחָתֵיהּ וְיָת נִסְכֵּיהּ: יח וִיגַלַּח נְזִירָא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יָת רֵישׁ נְזִרֵיהּ וְיִסַּב יָת שְׂעַר רֵישׁ נְזִרֵיהּ וְיִתֵּן עַל אֶשָּׁתָא דִּתְחוֹת דּוּדָא דְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא: יט וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת דְּרָעָא בְּשֵׁילָא מִן דִּכְרָא וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא מִן סַלָּא וְאֶסְפּוֹג פַּטִּיר חַד וְיִתֵּן

בעל הטורים / מסורה

מן הבהמה: וזאת י"ז ראשי פסוקים וסימן נמסר בריש סדר תרומה: יביא ט"ו ה׳ מנהון חסר וסימן בסדר צו: ואת האיל ה׳ וסי׳ נמסר בסדר תצוה: זבח שלמים ף בלישׁ׳ וסי׳ ואם זבח שלמים קרבנו. ואם מן הצאן קרבנו. וכי תזבחו זבח שלמים. ואיש כי יקריב. ועשית׳ שעיר עזים. ואת האיל יעשה זבח שלמים. ונמסר גם בסדר ויקרא: שער ד׳ וסימן גדל פרע שער. ולקח את שער ראש. וגלח הנזיר פתח אהל. ובגלחו שער ראשו:

תולדות אהרן

וכפר עליו מאשר חטא. תענית יא נדרים י נזיר יח יט סב קמא נא (נזיר נא ראש השנה לו): וקדש את ראשו. נזיר יח כריתות כ כט: והזיר לה׳. נזיר יח: והביא כבש. שם יט (נזיר נה): והימים הראשונים יפלו. שם ג מד נדה סח (שם נו): כי טמא נזרו. נזיר יט: וזאת תורת. נזיר ו: והקריב את קרבנו. זבחים נה: ומנחתם ונסכיהם. זבחים ח מנחות נא: והקריב הכהן. זבחים ח: ואת האיל. שם ד מנחות מו מז נא: ועשה הכהן. זבחים ח: וגלח הנזיר. מיר מה (שם נז): ולקח את שער. שם: ונתן על האש. שם מז מנחות נא: אשר תחת. נזיר מה: ולקח הכהן. זבחים נה חולין לא (שם נה): על כפי הנזיר. קדושין נו:

ספורנו

החיים ולהיות מוכן להבין ולהורות כראוי לקדושי הדור ולזה נראה שכוון אלקנה באמרו אך יקם ה׳ את דברו כלומר אני מסכים להדירו בנזיר ואיני מבקש מהאל יתברך דבר אחר בעד הילד זולתי שיקם את דברו שיהיה קדוש לה׳: (יג) יביא אותו. כבר אמרו ז"ל הוא יביא את עצמו וזה כי אמנם כל הקרב אל מי שיחדש דבר מעצמו נאמר שהוא מובא אל המחדש בו ע"י נכבד ממנו כזה שאין חבוש מתיר עצמו ולזה נכתב במצורע בטומאתו ובטהרתו והובא אל הכהן ובסוטה והביא האיש את אשתו

רמבן

ואם לא יבין ילבט כלומר ילכד בסכלותו וכן ואויל שפתים ילבט תרגם המתרגם הירושלמי וסכלא בספותיה מתאחד וזה טעם מה שאמרו ונקה האיש מעון בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו והנקיון הוא שלא בא עליה משקנא לה ונסתרה ויש מפרשים שאם בעל הבעל שום בעילה אסורה כל ימיו אין המים בודקין אותה והעולה מן ההלכה שאפילו היו בניו ובנותיו נואפים ולא כהה בם לא היו בודקין והכלל שהוא נס וכבוד לישראל:

ז (יא) וטעם החטאת שיקריב הנזיר ביום מלאת ימי נזרו נתפרש ועל דרך הפשט כי האיש הזה חוטא נפשו במלאת הנזירות כי הוא עתה נזיר מקדושתו ועבודת השם וראוי היה לו שיזור לעולם ויעמוד כל ימיו נזיר וקדוש לאלהיו כענין שאמר ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים השוה אותו הכתוב לנביא וכדכתיב כל ימי נזרו קדוש הוא לה׳ והנה הוא צריך כפרה בשובו להטמא בתאוות העולם:

(יג) וזאת תורת הנזיר. שיעור הכתוב זאת תורת הנזיר אשר ידור נדר נזיר קרבנו לה׳ על נזרו יהיה מלבד אשר תשיג ידו או זאת תורת הנזיר וזאת תורת קרבנו לה׳ על נזרו ויתכן שיאמר זאת תורת הנזיר שידור את קרבנו על נזרו כלומר שלא יפרש דבר בקרבנו רק ידור אביא קרבן על נזרי שיאמר בסתם הריני נזיר כי כיון שנדר בנזיר נדור הוא בקרבן הנזכר ותאר

הַנָּזִיר אַחַר הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ כ וְהֵנִיף אוֹתָם הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יָיִן׃ כא זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ

כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃ ס כד יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃ ס כה יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃ ס כו יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃ ס כז וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ חמיש

עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר דִיגַלַּח יָת נְזִירֵיהּ׃ כ וִירִים יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ קוּדְשָׁא הוּא לְכַהֲנָא עַל חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְעַל שָׁקָא דְאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא׃ כא דָא אוֹרַיְתָא דִנְזִירָא דְיִדַּר קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ עַל נְזִירֵיהּ בַּר מִדְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ כְּפוּם נִדְרֵיהּ דְיִדַּר כֵּן יַעֲבֵיד עַל אוֹרַיְתָא דִנְזִירֵיהּ׃ כב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כג מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין תְּבָרְכוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּד תֵּימְרוּן לְהוֹן׃ כד יְבָרְכִינָךְ יְיָ וְיִטְּרִינָךְ׃ כה יַנְהַר יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ לְוָתָךְ וִירַחֵם יָתָךְ׃ כו יִסַּב יְיָ שְׁכִינְתֵּיהּ לְוָתָךְ וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם׃ כז וִישַׁוּוֹן יָת בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ט"ל מ"ל בתור' ב. סימן דעניך כל דסמיך לכהן קדש בכגול דסמיך לס' קדוש וסי' ה' הוא הקדוש. כל ליס' חסר כמ"א משתדור ולא חסלם. ד' ו' ג' חסר וג' מ"ל.ד' יתידאין. וכל תהלות דכוו'. ל'. ב'. פסק כן דינו ג'. פסק. ו' רפין ב' כה לחו.

רש"י (כ) קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראויים לו מכל שלמים מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק: (כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים: כפי נדרו אשר ידר כן יעשה. מוסף על תורת נזרו על תורת הנזיר מוסף ולא יחסר. שאם אמר הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על ג' בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה: (כג) אמור להם. כמו זכור שמור בלעז דישנ"ט: להם. (ספרי) שיהיו כולם שומעים: אמור. (במדרש רבה) מלא לא תברכם בחפזון ובהלות אלא בכוונה ובלב שלם: (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) יאר ה' פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים צהובות: ויחנך. (ספרי) יתן לך חן: (כו) ישא ה' פניו אליך. יכבוש כעסו: (כז) ושמו את שמי. (ספרי) יברכום בשם המפורש: ואני אברכם. לישראל ואסכים עם הכהנים. ד"א ואני אברכם

אבן עזרא והיא בשלה: התגלחו את נזרו. הנה אות כי קדש הוא שב אל הזרוע כי הוא עיקר או ישוב הוא על המונף כלו. וטעם מלבד אשר תשיג ידו חיוב שיתן כפי ממונו גם כפי ימי הנדר אם רבים אם מעטים ונסמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר כאשר השלים תורת הנזיר שהוא קדוש הזכיר תורת כהנים שהם קדושים והמכחישים אמרו כי זאת הברכה היה הכהן מברך לכל מביא מנחה ונסמכה בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר והאמת כמו שהעתיקו חז"ל והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני ונכתבה זאת הפרשה שהשם צוה בהקמת המשכן שיברך אהרן את העם ושם כתיב נשיאות כפים כי הכפים כידים רק ידים כללים: (כד) יברכך. תוספת חיים ועושר. וטעם וישמרך. שישמור התוספת שלא יגזול אחר מה שהוסיף: (כה) יאר ה' פניו אליך. כטעם באור פני מלך חיים והטעם וכל אשר תבקש ממנו ובשעה שתדרשו יאר פניו והטעם יקבל אותך וירצה למלאכת שאלתך מיד ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם חנוני אתם אשר חנן אלהים מגזרת חנן: (כו) ישא ה' פניו אליך. הפך אעלים עיני מכם והטעם כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיה פניו נשואות אליך: וישם לך שלום. כטעם לא יגע בך רע לא מאכן ולא מחיה רעה ולא מאויב: (כז) ושמו את שמי. כטעם לשום שמו שם שיהיו מקודשים בשם או טעמו כאשר יזכירו שמי עליהם כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא: ואני אברכם. ויתכן היות מ"ם אברכם סימן הכהנים המברכים והטעם הם יברכו ישראל ואני אברך המברכים או יהיה סימן לישראל והטעם אם הם יברכום אני אברכם והטעם שאקיים ברכתם לפי דעתי שמ"ם אברכם סימן לכלם כהנים וישראלים: וטעם

אמור ה' ג' מלאים וג' חסרים וסימן כה תברכו את בני ישראל. לכן נאם ה' אלהי ישראל דעלי. אמרים אמור למנאצי. ואם אמר יאמר העבד. אמר אמרתי כי שנאתני. אם אמר אמר לנער. ג' בתראי חסר ונמסר גם בסדר משפטים: יברכך ה' ד' וסי' יברכך ה' וישמרך אפס כי לא יהיה בך אביון. יברכך ה' נוה צדק. ויאמרו לו יברכך ה' וכל תהלות דכוותא ושארא יברכך ה' אלהיך: יאר ב' וסי' יאר ה' פניו אליך. אלהים יחננו ויברכנו יאר: וישם ו' רפין וישם לך שלום. וית ידו על צפון. וישם לדרך פעמיו. וישם לאל מלתי. וישם פניו לבא. וישם פניו לאיים. בתרא וישב כתיב וישם קרי: על בני ישראל ז' וסי' ושמו את שמי. והיתה זאת לכם לחקת. והיתה לו ולזרעו. ואתנה את הלוים. ושמרתם את משמרת הקדש. לכן יתנם עד עת יולדה. תהי נא אזנך קשבת:

תולדות אהרן אחר התגלחו. נזיר מו: ואחר ישתה. שם: זאת תורת הנזיר. שם כ מו: קרבנו לה'. תמורה י: כן יעשה. מנחות יט כז (שם נא נב): פרשת נזיר. תענית כז: ברכות כהנים. (שם ומגילה כה): כה תברכו. סוטה לג לח חולין מט: כל הפרשה. עקרים פ' אחרון: ענין ברכת כהנים. שם פט עקידה שער נח: אמור להם. סוטה לח: וישמרך. פסחים קי: ישא ה'. ברכות כ נדה ע ראש השנה יז מגלה כח: ויחנך. פסחים קי: ושמו את שמי. מגלה יח סוטה לח עקרים פ' כח (גיטין מז): ואני אברכם. חולין מט: (ויהי ביום כלות. יומא לח):

בעל הטורים כה תברכו. להזכיר זכות ואני והנער נלכה עד כה. וכה יהיה זרעך וזהו אשר עד כה ברכני ה'. וכ"ה אותיות בפסוק שמע ישראל. וכ"ה פעמים לשון ברכה בחומש וכ"ה פעמים שלום בחומש ולכך מתחיל ברכת כהנים בברכה ומסיים בשלום וזהו ה' יברך את עמו בשלום: אמור להם. מלא וא"ו כנגד ו' ברכות יברכך. וישמרך. יאר. ויחנך. ישא. וישם שלום. כנגד וי"ו ה'. תורת ה'. עדות ה'. פקודי ה'. מצות ה'. יראת ה'. משפטי ה': יברכך ה' וישמרך. הר"ת עולה כ"ו כנגד השם של ד' אותיות וסוף התיבות דכ"ך עולה מ"ב כנגד שם של מ"ב תיבות וזהו ה' ישמר צאתך ובואך וג' תיבות כנ' כדי להזכיר זכות שלשה אבות ובהם ט"ו אותיות על שם האמת שראו זה את זה ט"ו שנים. וזכות השבטים עם האבות הם ט"ו. יברכך בזכות אברהם דכתיב ביה וה' ברך את אברהם בכל ושלשה תיבות בפסוק נגד שלשה ברכות שנאמרו בו ואברכך. והיה ברכה. ואברכה מברכיך. יברכך ה' בגימטריא בנכסים ובגוף. יאר כנגד יצחק. שראה העקדה ומת והאיר הקב"ה את עיניו והחייהו כדאיתא בפרקי דר"א: יאר. לסיפך ראי שהיה עולת ראיה. ויש בו ה' תיבות וכ"ו אותיות שהיה יצחק אחר כ' דורות ושמר חמשה חומשי תורה. ישא כנגד יעקב וישא יעקב רגליו וכתיב ביה ושבתי בשלום. ויש בו ז' תיבות כנגד השבטים אשר נולדו בז' שנים וכ"ה אותיות כנגד כה תאמר לבית יעקב: וישם. יש בו ז' תגין שבז' דרכים ינוסו לפניך: שלום. בגימטריא עשו לרמז דבעי מקדים שלום לכל אדם ואפילו בשלום עובד כוכבים: ואני אברכם. בגימטריא השכינה על ידיכם:

ספורנו

אמתו אל הכהן וכן בעבד והגישו אדוניו אל האלהים אמנם בנזיר אשר יחודם בו נלוה ובו יהפך לאיש אחר אין נכבד ממנו שיביאהו אבל הוא יביא את עצמו: (כד) יברכך. בעושר ונכסים שאם אין קמח אין תורה: וישמרך. מן הגזלנים: (כה) יאר. יגלה עיניך באור פניו להביט נפלאות מתורתו וממעשיו אחר שהשיג צרכיך בברכתו: (כו) ישא ה' פניו אליך. לחיי עולם כענין כי עמך מקור חיים וכו' וכאמרם (ברכות פרק היה קורא) לדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ומתענגים מזיו השכינה. וישם לך שלום. מנוחת שלום שהוא הנצחיות בלי תערובת עונש הראוי לכל

רמבן

וחזר ואמר מלבד אשר תשיג ידו שאם היה עשיר ירבה בקרבנו וכפי נדרו אשר ידור בקרבנות בין עשיר בין עני כן יעשה על תורת נזרו לרבות ולא למעט והזכיר זה ללמד שאם היה עשיר ורצה להרבות קרבנות או שנדר בתחלה הריני נזיר ואקריב אלף עולות ושלמים שיביא את כולן ביום מלאת ולא ישתה יין עד הקריבו את כולם כי הכל תורת נזרו. ויתכן מלבד אשר תשיג ידו שיעשה כפי נדרו אשר ידור והזכיר זה כי דרך העשיר לידור כן:

(כג) דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו. כבר הזכרתי בסדר ויהי ביום השמיני כי צוה את אהרן לשאת את ידיו אל העם ולברך אותם ביום ההוא וכאן צוה לדורות לאהרן ולבניו ופירש הברכה שיברכו אותם והזכירם בהקמת המשכן כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם וכמו שאמרו רבותינו במקדש בשם המפורש ובמדינה בכנויו במקדש היו אומרים אותה ברכה אחת ובגבולין שלש ברכות כי הברכה במקדש מיוחדת בשם המיוחד:

(כד) וטעם יברכך ה' וישמרך. על דרך האמת כי הברכה מלמעלה והשמירה שתשמור אותה כטעם זכור ושמור ועוד יאר השם הגדול את פניו המביטים

רשי

אברכם לכהנים: (א) ויהי ביום כלות משה. (במדרש רבה) כלות כתיב (ר״ל נפתח ולא כלות בשו״א ודו״ק) יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה: כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש שנא׳ (תהלים קלב) זכור ה׳ לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה׳ וגו׳ לפיכך נקרא על שמו שנאמר (מלכים א יב) ראה ביתך דוד: כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו באותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חדש ניסן היה (גיטין ס׳) בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו: (ב) הם נשיאי המטות. (ספרי) שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם שנא׳ (שמות ה) ויכו שוטרי ישראל וגו׳: הם העומדים על הפקדים. שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל שנא׳ ואתכם יהיו וגו׳: (ג) שש עגלות צב. אין צב אלא מחופים וכן (ישעיה סו) בצבים ובפרדים עגלות מכוסות קרויות צבים. ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנא׳ לו מפי המקום. אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה

אבן עזרא

(א) וטעם ויהי ביום כלות משה. אחר ברכת כהנים כי כן היה כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם החלה חנוכת המזבח ופסוק ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן לעד על דברי המעתיקים כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל שבעת ימי המלואים להרגילם כי טעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המלואים: ואת המזבח ואת כליו. דבק עם ביום כלות משה להקים את המשכן והטעם שהקים המזבח במקומו: ואת כל כליו וימשחם. בשמן המשחה: ויקדש אותם. בדם והזכיר המזבח בעבור החנכה: (ב) ויקריבו נשיאי ישראל. שם כלל והטעם שעשו קרבן לה׳ אל פתח אהל מועד: (ג) צב. כמו בצבים ובפרדים מין ממיני השוורים המושכים את העגלות ויש אומרים שהוא כטעם מלאות יותר מדאי מגזרת ואת בטנך צבה בדרך רחוקה. כבר באַרתי בספר מאזנים שמ״ם שנים עשר דבק ומוכרת והטעם שנים ועשר ונסמך אל עשר לבקר כמו שלש עשרה וכן שלש אלה ובאה מלת שני עשר בחסרון מ״ם דרך קצרה: על שני הנשיאים. כמו לשני

ס ז א וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה
לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ
וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם
וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם׃ ב וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי
יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם
נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־
הַפְּקֻדִים׃ ג וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם
לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי
עָשָׂר בָּקָר עֲגָלָה עַל־שְׁנֵי
הַנְּשִׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד וַיַּקְרִיבוּ
אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן׃ ד וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ה קַח
מֵאִתָּם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת

ג׳ ומ״ל וכל — לו׳ מ״ל במ״א — כלת בסערים — ד׳ — ג׳ חסר בתורה — ג׳ חסר ופלוג׳ עליה כי אמרי עגלות — ט״ל מ״ל בתורה — ס׳

וְאֲנָא אֲבָרְכִינּוּן׃ א וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה לַאֲקָמָא יָת מַשְׁכְּנָא וְרַבִּי יָתֵיהּ וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְרַבִּינוּן וְקַדִּישׁ יַתְהוֹן׃ ב וְקָרִיבוּ רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל רֵישֵׁי בֵּית אֲבָהַתְהוֹן אִינּוּן רַבְרְבֵי שִׁבְטַיָּא אִינּוּן דְּקָיְמִין עַל מִנְיָנַיָּא׃ ג וְאַיְתִיאוּ יָת קוּרְבַּנְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁית עֶגְלָן כַּד מְחַפְּיָן וּתְרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין עֶגְלְתָא עַל תְּרֵין רַבְרְבַיָּא וְתוֹר לְחַד וְקָרִיבוּ יַתְהוֹן לָקֳדָם מַשְׁכְּנָא׃ ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ה קַבֵּיל מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִפְלַח יָת

המטת ג׳ חסרים בתורה וסי׳ הם נשיאי המטת העמדים. וינח משה. ויצא משה: עגלת ג׳ חסר בלישנא וסימן שש עגלת צב. ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. ופלוגתא עליה: הנשאים ד׳ כתיב כן וסימן ולישמעאל שמעתיך. אלה הם בני ישמעאל ואלה שמותם. ויקריבו הנשיאם תניינא דפסוק. ותעמדנה לפני משה. ונמסר גם בסדר לך לך בסוף

תולדות אהרן וימשחם ויקדש אותם. סנהדרין טז שבועות טו מנחות כז: (שם עגלות לג. שבת כ סוטה נג):

בעל הטורים ויהי ביום כלות. סמך חנוכת המזבח לברכת כהנים רמז לחשמונים שעשו חנוכה וכדי שלא תשלוט עין הרע במלאכתם לכך ברכם תחלה. וסמיך למשכן שבזכות המשכן יהיה שלום. וכן דוד סמך ה׳ יברך את עמו בשלום וסמיך ליה מזמור שיר חנוכת הבית: ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וסמיך ליה ויהי ביום כלות זהו בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. הם נשיאי המטות הם. ס״ת להיפך מתים וכן הפקודים ויביאו את קרבנם ס״ת מותם. על שם ותבער בם אש ה׳ ותאכל בקצה המחנה בקצינים שבהם: שש עגלות. כנגד ששה מזלות אשר עולים בגלגל וששה יורדים. וכנגד ששה עמים קור וחום וקיץ וחורף וזרע וקציר: ושנים עשר בקר. כנגד י״ב שבטים וי״ב מזלות:

רמבן

כך וכך אמרו בספרי ר׳ נתן אומר זה מאור שכינה ויחנך שתשא חן בעיניו כענין שאמרו עולמי עולמי הלואי תהא מעלת חן לפני בכל שעה ועוד ישא השם פניו בשמים ממעל וישם לך שלום הכל בביתך כך אמרו בספרי ר׳ נתן אומר זה שלום מלכות בית דוד ושמו את שמי הגדול על בני ישראל ואני אברכם כי אני המדבר הנני ושלום:

ז (א) **ויהי** ביום כלות משה להקים את המשכן. לא נאמר בהם הקים מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו לכך נאמר ביום כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חודש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה בשביעי גלחו לשון רש״י כדברי רבותינו. אבל איננה ראיה גמורה כי ביום כלות איננו דבק עם להקים בלבד אבל ביום כלות משה להקים את המשכן ולמשוח ולקדש אותו ואת המזבח ואת כל כליו הקריבו הנשיאים את קרבנם כשנעשה כל זה ומ״מ ביום השמיני היה ונכתבה זאת הפרשה בכאן בעבור כי ביום הראשון של מלואים קרא אל משה מאהל מועד וידבר השם אליו כל הפרשיות שמתחלת ספר ויקרא עד ויהי ביום השמיני שהם בדיני הקרבנות ומיום השמיני נדבר לו כל הפרשיות שמתחלת זאת החיה אשר תאכלו שהם בדיני איסור והיתר ויש בכולן ענין הקרבנות ונמשכו הענינים עד המקום הזה בסדר כאשר פירשתי כשהשלים המצות אשר נצטוה משה לאמר לישראל ושכולן דיני עבודה וקרבנות ומשמרת אהל מועד ועבודתו חזר אחרי כן בכאן להגיד נדבת הנשיאים בקרבנם שהיו מהיום השמיני עד יום תשעה עשר לחודש או עד שנים עשר יום לחודש כדברי רבותינו:

וטעם וימשחם ויקדש אותם. אמר ר״א שמשח אותם בשמן המשחה וקדש אותם בדם החטאת כמו שאמר שם ויחטא את המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח ויחטאהו ויקדשהו לכפר עליו ואינו כן שכך נאמר במשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו והמשכן לא נתקדש בדם כלל אבל וימשחם לקדש אותם. וטעם ואת המזבח ואת כל כליו מחובר לראש הפסוק ביום כלות משה להקים את המשכן ואת כל כליו וימשחם ויקדש אותם:

(ב) **ויקריבו** נשיאי ישראל את קרבנם לפני ה׳. בעבור היות העגלות לצורך הקרבנות יקראו קרבן וכן ונקרב את קרבן ה׳ איש אשר מצא כלי זהב קרבן לבדק הבית והנה חשבו הנשיאים שלא יתכן שישאו הלוים על כתף קרשי המשכן והאדנים שהם כבדות מאד והביאו מעצמן עגלות שכן דרך כל נושאי בתי המלכים והיכלי אהליהם לשאת אותם בעגלות ויתכן שנפרש ויביאו את קרבנם לפני ה׳ שש עגלות צב שש עגלות גדולות נושאות קרבנותיהם ושנים עשר בקר מושכים העגלות. והנה הביאו העגלות מלאות והבקר לפני המשכן והשם צוה את משה קח מאתם הכל והיו העגלות והבקר שאינם לקרבן לעבוד את עבודת אהל מועד ואחר כך לקחו הנשיאים את קרבניהם מעל העגלות ויקריבו אותם לפני המשכן כי היו חושבים להקריב הכל בו ביום אחר שהורשו להקריבם לו והשם צוה נשיא אחד ליום יקריבו ולכך לא הוצרך לומר עתה קח מאתם ודרך הלשון לומר עגלות על המלוי שכהן כמו אוכלי שולחן איזבל וכן כי יודע כל שער עמי ולשון חכמים מאה קרנות של כדי יין וכדי שמן ושל כלי כסף וזהב ואפשר שיהיה צב מלאות וכן בצבים ובפרדים בעגלות מלאות אדם ויהיה שש עגלות צב שש עגלות של מלוי ומלואן היה מקרבנות החנוכה אשר יפרש והזכיר הכתוב קרבנות הנשיאים בפרטן ואחר כך כלל אותם זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל קערות כסף שתים עשרה. וכתב רש״י ללמדך שהיו כלי הקדש מכוונין במשקלם שוקלים אחד

ספורנו

לכל שלם לחיי עולם: ז (א) ואת המזבח ואת כל כליו. ולהקים את המזבח ואת כל כליו כל אחד במקומו: וימשחם ויקדש אותם. אחר שהקים כל אחד מהם כתקונו: (ב) הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקודים. ומגיד מה שהיו כך הקריב כל אחד מהם בעד שבטו ואנשיו כי מגיד מה שעמדו על הפקודים הרבים כל אחד מהם בשבטו שקבלתו חשוד בעבירות ומגיד מה שהיו נשיאים הסכימו לעמוד בפרץ ולהקריב קרבנות לכפר בעדם: (ג) עגלה על שני הנשיאים. לאות אחוה ביניהם אשר בה יהיו ראוים שתשרה שכינה ביניהם כאמרו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד על הפך מלך לבם עתה יאשמו: (ה) קח מאתם. כי חשב משה שיהיה כל משא הלוים

לשני אמר הכתוב וקרבנו כי כבר הזכיר המקריב והוי"ו יש לו טעם כהומר וזה קרבנו ואמר בשני הקריב את קרבנו כי כן דרך המקרא כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי בעבור שאמרו לו הדברים וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה ולא הזכיר ביתר הנשיאים הקריב כי אחז דרך קצרה וכן לגלגלותם במספר ראובן ושמעון לבדם וכן רבים :

נשא

ליום בי' דגשים וסימן נמסר ביחזקאל סימן למ"ד פסוק ב' :

תולדות אהרן ולבני קהת. סוטה לה ערכין יא : נשיא אחד ליום. קדושין מב : ביום הראשון. מ"ק ט : קרבנות הנשיאים כלם. עקדה שער כז : שניהם מלאים. צמש כח מנחות :

פּוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי גְּבַר כְּמִסַּת פּוּלְחָנֵיהּ׃ ו וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת עֶגְלָתָא וְיָת תּוֹרִין וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי׃ ז יָת תַּרְתֵּין עֶגְלָתָא וְיָת אַרְבְּעַת תּוֹרִין יְהַב לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּמִסַּת פּוּלְחָנְהוֹן׃ ח וְיָת אַרְבַּע עֶגְלָן וְיָת תְּמָנְיָא תוֹרִין יְהַב לִבְנֵי מְרָרִי כְּמִסַּת פּוּלְחָנְהוֹן בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא׃ ט וְלִבְנֵי קְהָת לָא יְהַב אֲרֵי פּוּלְחַן קוּדְשָׁא עֲלֵיהוֹן בְּכַתְפָּא נָטְלִין׃ י וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְרַבִּיוּ יָתֵיהּ וְקָרִיבוּ רַבְרְבַיָּא יָת קוּרְבַּנְהוֹן לִקֳדָם מַדְבְּחָא׃ יא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה רַבָּא חַד לְיוֹמָא רַבָּא חַד לְיוֹמָא יְקָרְבוּן יָת קוּרְבַּנְהוֹן לַחֲנֻכַּת מַדְבְּחָא׃ יב וַהֲוָה דְקָרֵיב בְּיוֹמָא קַדְמָאָה יָת קוּרְבָּנֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ יג וְקוּרְבָּנֵיהּ מְנִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא דְפִילָא

ג' חסר בלוי' — ב' מ"ל בתורה ל' וחד את ארבעת דילדו להרסה — ג' חסר בלוי' — י"ג חסר בתורי ד — ד' כ"כ בתורה תנין דפסוק — כ' דגשין ב' בו — ס"ג בקריי — ל' ר"פ

אֹהֶל מוֹעֵד וְנָתַתָּה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הָעֲגָלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם׃ ז אֵת ׀ שְׁתֵּי הָעֲגָלֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי עֲבֹדָתָם׃ ח וְאֵת ׀ אַרְבַּע הָעֲגָלֹת וְאֵת שְׁמֹנַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃
ט וְלִבְנֵי קְהָת לֹא נָתָן כִּי־עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ׃
י וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֵת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ וַיַּקְרִיבוּ הַנְּשִׂיאִם אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יַקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ׃ ס יב וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ יג וְקָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃

בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנאמר (שמות לו) והמלאכה היתה דים אמרו מעתה מה לנו לעשות הביאו אבני השהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה : (ח) כפי עבדתם. שהיה משא בני גרשון קל משל מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים : (ט) כי עבדת הקדש עליהם. משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגו' לפיכך בכתף ישאו : (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח. לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאו לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו : ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח. כי לא קבל משה מידם עד שנא' לו מפי הגבורה : (יא) יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. (זבחים כא) ועדיין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנא' לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו : (יב) ביום הראשון. אותו היום נטל עשר עטרות ראשון למעשה בראשית ראשון לנשיאים וכו' כדאיתא בסדר עולם : למטה יהודה. יחסו הכתוב על שבטו ולא שגבה משבטו והקריב או אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא ת"ל זה קרבן נחשון משלו הביא : (יג) שניהם מלאים סלת. למנחת נדבה :

עשרה

בעל הטורים וקרבנו. וי"ו יתירה על שם ששה נמש שיצאו ממנו כולם בו"ו ברכות. ששה בנים יצאו מנחשון בעלי שש ברכות ואלו הן. דוד. משיח. דניאל. חנניה. מישאל. ועזריה. דוד דכתיב ביה יודע נגן וגבור חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו. יודע נגן שיודע לשאול. וגבור חיל יודע להשיב. איש מלחמה יודע לישא וליתן במלחמתה של תורה. ונבון דבר מבין דבר מתוך דבר. ואיש תואר שמראה פנים כהלכה. וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום. משיח דכתיב ביה ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. דניאל חנניה מישאל ועזריה. דכתיב בהו ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל מלך. ד"א למה וקרבנו וי"ו יתירה כנגד ששה דברים שנתחדשו באותו היום בעולם. ראשון לשכינה שש̇רתה בישראל. ראשון לנשיאים. ראשון לברכת כהנים. ראשון למחיצת מהנם שכינה. ראשון לאיסור במה. ראשון לירידת האש. יבא בן נחשון בשש מדות ויבנה יסוד בית המקדש. ולמה נקרא שמו נחשון על שירד תחלה לנחשול שבים. בכולן כתיב נשיא חוץ מיהודה שלמוד הוא אותו שבטו לסקעין אשר יסב גא עדך פחם הנער וכן בדוד הוא אומר הוא הקטן. בכל אחד יש ששה פסוקים כנגד ששת ימי המעשה. ובכל אחד הוכפל שמו הרי כ"ד כנגד כ"ד שעות ביום ובלילה :

ספורנו

הלוים בכתף כמו הענין במשא בני קהת : (ט) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם. ולא עבודת אהל רק עבודת המקדש. והנה האל יתברך אמר על העגלות שיהיו לעבודת אהל מועד שהיה משא בני גרשון ובני מררי אבל במשא בני קהת לא היה שום דבר מכל בנין אהל מועד אבל היה משאם כלי קדש שהיו בתוכו שנקראו מקדש כאמרו ונסעו הקהתים נושאי המקדש. (י) ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח. הקדישום : ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח. אחר שהקדישו הקרבן הגישוהו לפני המזבח : (יג) וקרבנו קערת כסף אחת. הנה כל אחד מהם הקריב כל מיני הקרבנות והם עולה ומנחה חטאת ושלמים וקטרת לחנך המזבח ומשרתיו בכל

רמבן

אחד אחד וחוזר ושוקלם כאחד כולם לא רבה ולא מיעט מיסודו של רבי משה הדרשן. ואיני מבין טעמם בדבר זה אם נחשוב שהוא נס מה תועלת יש בדבר שיעשה בו הנס כזה ואם כדרך כל הארץ הוא כן בכל המשקלות למה הזכיר אותו הכתוב. ובספרי אמרו בפירוש ללמדך שלא ככלי הדיוט כלי בית עולמים כלי הדיוט שוקלין אחד אחד וחוזר ושוקלם כולם כאחד פעמים מרבה פעמים ממעט וכו' ושם אמרו ר' נתן אומר כלי בית עולמים שקלן כלם חוזר ועשה מהן סימון וחוזר ועשאן כלים לא רבה ולא מיעט לומר שהיו זהב מזוקק מאד שאפילו יתיכם ויעשה מהם אסימון יהיו במשקלם הראשון ולא שנעשה בהן נס אלא שהיה

(יד) עשרה זהב. כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה: מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון אלא זו בלבד והוראת שעה היתה: (טו) פר אחד. מיוחד שבעדרו: (טז) שעיר עזים אחד לחטאת. לכפר על קבר התהום (עיין ברא"ם) טומאת ספק: (יח) הקריב נתנאל בן צוער. הקריב את קרבנו. מה ת"ל הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהודה אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו"ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב ומהו הקריב הקריב שני פעמים שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה שנא' (ד"ה א' י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו. וביסודו של רבי משה הדרשן מצאתי א"ר פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו: (יט) קערת כסף. מנין אותיותיו בגימט' תתק"ל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם כשהעמיד תולדות לקיום העולם בן ק"ל שנה היה שנא' (בראשית ה) ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד וגו': מזרק אחד כסף. בגי' תק"ך על שם נח שהעמיד תולדות בן ת"ק שנה ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי אצל (שם ו) והיו ימיו מאה ועשרים שנה לפיכך נאמר מזרק אחד כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנא' בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו: (כ) כף אחת. כנגד התורה שנתנה מידו של הקדוש ברוך הוא: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה קטרת. גימטריא של קטרת תרי"ג מצות ובלבד שתחליף קו"ף בדל"ת על ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: (כא) פר אחד. כנגד אברהם שנאמר בו (בראשית יח) ויקח בן בקר: איל אחד. כנגד יצחק (שם כב) ויקח את האיל וגו': כבש אחד. כנגד יעקב (שם ל) והכשבים הפריד יעקב: (כב) שעיר עזים. לכפר על מכירת יוסף שנאמר (שם לז) וישחטו שעיר עזים: (כג) ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. אילם כנגד כהנים ועתודים ג'. מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמשת הדברות הכתובין על לוח אחד וחמשת הכתובים על השני עד כאן ביסודו של רבי משה הדרשן: (כד) ביום השלישי נשיא וגו'. ביום השלישי היה הנשיא המקריב לבני זבולן וכן בכלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הלשון לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר שלא נאמר בהן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני: ביום

יד כַּ֣ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ טו פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ טז שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ יז וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתּוּדִ֣ים חֲמִשָּׁ֔ה כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵי־שָׁנָ֖ה חֲמִשָּׁ֑ה זֶ֛ה קָרְבַּ֥ן נַחְשׁ֖וֹן בֶּן־עַמִּינָדָֽב׃ פ

יח בַּיּוֹם֙ הַשֵּׁנִ֔י הִקְרִ֖יב נְתַנְאֵ֣ל בֶּן־צוּעָ֑ר נְשִׂ֖יא יִשָּׂשכָֽר׃ יט הִקְרִ֤ב אֶת־קָרְבָּנוֹ֙ קַֽעֲרַת־כֶּ֣סֶף אַחַ֗ת שְׁלֹשִׁ֣ים וּמֵאָה֮ מִשְׁקָלָהּ֒ מִזְרָ֤ק אֶחָד֙ כֶּ֔סֶף שִׁבְעִ֥ים שֶׁ֖קֶל בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ שְׁנֵיהֶ֣ם ׀ מְלֵאִ֗ים סֹ֛לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן לְמִנְחָֽה׃ כ כַּ֥ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ כא פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ כב שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ כג וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם חֲמִשָּׁה֙ עַתֻּדִ֣ים חֲמִשָּׁ֔ה כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵי־שָׁנָ֖ה חֲמִשָּׁ֑ה זֶ֛ה קָרְבַּ֥ן נְתַנְאֵ֖ל בֶּן־צוּעָֽר׃ פ

כד בַּיּוֹם֙ הַשְּׁלִישִׁ֔י נָשִׂ֖יא לִבְנֵ֣י זְבוּלֻ֑ן אֱלִיאָ֖ב בֶּן־חֵלֹֽן׃ כה קָרְבָּנ֞וֹ קַֽעֲרַת־כֶּ֣סֶף אַחַ֗ת שְׁלֹשִׁ֣ים וּמֵאָה֮ מִשְׁקָלָהּ֒ מִזְרָ֤ק אֶחָד֙ כֶּ֔סֶף שִׁבְעִ֥ים שֶׁ֖קֶל בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ שְׁנֵיהֶ֣ם ׀ מְלֵאִ֗ים סֹ֛לֶת בְּלוּלָ֥ה בַשֶּׁ֖מֶן לְמִנְחָֽה׃ כו כַּ֥ף אַחַ֛ת עֲשָׂרָ֥ה זָהָ֖ב מְלֵאָ֥ה קְטֹֽרֶת׃ כז פַּ֣ר אֶחָ֞ד בֶּן־בָּקָ֗ר אַ֧יִל אֶחָ֛ד כֶּֽבֶשׂ־אֶחָ֥ד בֶּן־שְׁנָת֖וֹ לְעֹלָֽה׃ כח שְׂעִיר־עִזִּ֥ים אֶחָ֖ד לְחַטָּֽאת׃ כט וּלְזֶ֣בַח הַשְּׁלָמִים֮ בָּקָ֣ר שְׁנַ֒יִם֒ אֵילִ֤ם

כ"ב פסו' לי' כהון לא אריך ולא זעיר · י"ב ר"פ · כו' כ"כ כמ"ד מד"מ א' חד"מ כ' מ"ל בתורה · י' רפין . לי' ר"פ וי' חסרים בלישנא · כול' רפין במ"ב דגש · כול' מלאים במ"ג חסרים

בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא: יד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: טו תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא: טז צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: יז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבָּנָא דְנַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב: יח בְּיוֹמָא תִּנְיָנָא קָרֵיב נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר רַבָּא דְיִשָּׂשכָר: יט קָרֵיב יָת קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: כ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: כא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא: כב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: כג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר: כד בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלוֹן: כה קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא: כו בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא: כז תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא: כח צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא: כט וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי

בעל הטורים

אילם כל אוריי' אילם האילם חסר יו"ד בתרא' בר מן ד' האילים מלא דמלא וסימן נמסר בסדר תצוה: כף אחת כ"ב פסוקים לית בהון לא אריך ולא זעיר פי' לא יו"ד ולא וי"ו וסימן בלשון ארמי לא תקטול עבדא דשם יהב לחון חמיסר בתריסר ותלת מלכים בארעא דכנענא. וסי' לא תרצח לא תנאף דואלה שמות. לאמר לך אתן את ארץ כנען. וחברו דד"ה. כף אחת דשנים עשר נשיאים: תתן להם מגנת לב. מלך דבר אחד וגו' מלך חרמה וגו' מלך לבני אחד מלך עדלם. שם ארפכשד למך. גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. לבלגה חמשה עשר. כל ראשון מל' בלישנא בס"ב חסר וסי' מיום הראשון עד יום השביעי בראשן בארבעה עשר: וכל שני חס' וכל שלישי מלא במ"ג חסר וסי' והיו נכנים תניינא דפסוק. והשלשי שמה. והשלשי אבשלום.

בעל הטורים

שלשים ומאה משקלה. כנגד שנות אדם עד שנולד שת: שבעים שקל כנגד שבעים שנה שהנית לבניו. שבעים שקל בגימ' שבעים נפש בשביל שבעים נפש שירדו למצרים: כף אחת. כנגד התורה שנתנה מכף ידו של הקב"ה: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות: מלאה קטורת כשתחליף בקו"ף בא"ת ב"ש יעלה למנין תרי"ג: פר אחד. כנגד אברהם ואל הבקר רץ אברהם: איל כנגד יצחק: כבש כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב פר איל כבש בגימ' אברהם יצחק ויעקב: ולזבח השלמים בקר שנים: כנגד משה ואהרן שעשו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. אילים כבשים עתודים שלשה מינים כנגד כהנים לוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים וכן עתודים דיבודה מלא וי"ו שדוד שעמד ממנו נתברך בשש ברכות. ואין עתודים אלא לשון עמידה כמה דאת אמר אשר התעתדו לגלים. ואומר ועתדה בשדה לך. פירוש יצא בן נחשון בשש מדות ויבנה יסוד בית המקדש. ד"א וקרבנו למה וי"ו יתירה כנגד ששה דברים שניטלו מאדם הראשון ועתידים לחזור בביאת בן נחשון שהוא משיח. ואלו הן הששה דברים שניטלו מאדם הראשון. זיוו דכתיב משנה פניו ותשלחהו. חייו דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב: קומתו. דכתיב ויתחבא האדם מלמד שנגרעה קומתו ונעשית של מאה אמה. פירות הארץ והאילן דכתיב ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה. מאורות דכתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה. ומנין שנגנז שנא' וימנע מרשעים אורם ומנין שעתידים לחזור בימי המשיח שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. חייו דכתיב כי כימי העץ ימי עמי ת"ק שנה סדן של שקמה ת"ק שנה קומתו. דכתיב ואולך אתכם קוממיות בקומה זקופה. פירות הארץ והאילן. דכתיב הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה. מאורות דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים: ביום ששי הקריב בגי' נתן להם עצה:

וכל ד״ת רטוף במ״ז וסי׳ ואחרת יחזיאל.להרס. יחזיאל. ולמשלמיהו. שר הצבא ב׳ כו . וכל רביעי מלא במ״ג חסר וסי׳ לשערים הרבעי. חלקיתו השני טבליהו . ביום הרבעי נקהלו לעמק : וכל חמישי מלא במ״ג חסר וסי׳ באו האנשים. הגזור כאשר עשיתי . ידמית החמשי .

תולדות אהרן כף אחת . פסחים יט חגיגה כג :
שלומיאל בן צורישדי : סנהדרין פב :

חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִיאָב
בַּר חֵלוֹן׃ ל בְּיוֹמָא
רְבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי רְאוּבֵן
אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃
לא קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן מְלַן
סוּלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח
לְמִנְחָתָא׃ לב בָּזִיכָא חֲדָא
מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא
דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ לג תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר
שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ לד צְפִיר בַּר
עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
לה וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִיצוּר
בַּר שְׁדֵיאוּר׃ לו בְּיוֹמָא
חֲמִישָׁאָה רַבָּא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן
שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃
לז קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא
בִּמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ לח בָּזִיכָא
חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין
הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ לט תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד
בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ מ צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
מא וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל

כ״ל מ״ל במ״ג חסרים

חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֱלִיאָב
בֶּן־חֵלֹן׃ פ
ל בַּיּוֹם הָרְבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי
רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
לא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ לב כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
לג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
לד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
לה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ פ
לו בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי
שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
לז קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ לח כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
לט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
מ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
מא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ פ ששי

ספורנו

בכל מיני הקרבנות חוץ מן האשם כי החטאת והאשם תורה אחת להם וספר קרבן כל אחד מהם לבדו להורות שכל אחד מהם כיון לכפר על פרטי חטאים שירבו בשבטו וזה בכל אחד מפרטי קרבנו לרצון להם לפני ה׳ וסמך וגלב עליהם בעד שבטו כענין המעמדות

רמבן

שהיו זהב טהור אחד . והנכון בטעם שכתוב כי הקב״ה חולק כבוד ליראיו וכמו שאמר כי מכבדי אכבד והנה הנשיאים כולם ביום אחד הביאו הקרבן הזה שהסכימו עליו יחד ואי אפשר שלא יהא אחד קודם לחבירו וכבד את הנקדמים בדגלים בהקדמת ימים אבל רצה להזכירם בשמם ובפרט קרבניהם ולהזכיר יומו של כל אחד לא שיזכיר ויכבד את הראשון זה קרבן נחשון בן עמינדב ויאמר וכן הקריבו הנשיאים איש איש יומו כי יהיה זה קצור בכבוד האחרים ואחרי כן חזר וכללם להגיד שהיו שקולים לפניו יתברך וכן אמרו שם בספרי מגיד הכתוב שכשם שהשוו כולם בעצה אחת כך שוו כולם בזכות ;

מב בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי גָד
אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ מג קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ מד כַּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
מה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
מו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
מז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ פ
מח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי
אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃
מט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נ כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
נא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
נב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
נג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ פ
נד בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי
מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃
נה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נו כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
נז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד

כולם חסר ודגש
כולם דגש בר מן ד׳
ב׳ ר״פ
ג׳ ר״פ

בַּר צוּרִישַׁדָּי׃ מב בְּיוֹמָא
שְׁתִיתָאָה רַבָּא לִבְנֵי גָד
אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃
מג קוּרְבָּנֵיהּ מְנִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן
מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח
לְמִנְחָתָא׃ מד בָּזִיכָא חֲדָא
מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא
דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ מה תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר
שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ מו צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
מז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֶלְיָסָף
בַּר דְּעוּאֵל׃ מח בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי אֶפְרָיִם
אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃
מט קוּרְבָּנֵיהּ מְנִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא
בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ נ בָּזִיכָא
חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא
דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ נא תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר
שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ נב צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
נג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֱלִישָׁמָע
בַּר עַמִּיהוּד׃ נד בְּיוֹמָא
תְּמִינָאָה רַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה
גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃
נה קוּרְבָּנֵיהּ מְנִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ נו בָּזִיכָא
חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ נז תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד

(מח) ביום השביעי. יש אומרים כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח והמכחישים אמרו כי לא היה תחלת החנוכה יום ראשון לשבוע וזה לא יועיל כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום. והנכון בעיני כי הוא כפי' השני בעבור זבח השלמים וכן ביום השביעי בהקפת יריחו וכן ז' הימים בחנכת הבית בעבור יום עינוי נפש: (נא) פר אחד בן בקר. קטן כמו בן יונה: (נג) בקר שנים. גם הם פרים זכרים וטעמו מין הבקר והעד וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים: ביום

תולדות אהרן ביום השביעי. מועד קטן ט:

כל ששי חסר ורגש. וכל שביעי מלא במ״ח חסר וסימן נמסר בסדר בא. וכל שמיני מלא. וכל תשיעי מלא במ״ג חסר וסימן ויחי בשנה התשיעית ליהויקים. בשנת ארבע לדריוש. לישוע התשעי: שלשים ומאה כל שלשים חסר וי״ו בר מן ד׳ וסימן וירדו שלשה מהשלושים. מן השלושים דריש פסוק. ויהלא אסא בשנת שלושים דר״ה. ואני לא נקראתי: כל אורית׳ עלה לעלה חסר במ״א מלא עולה דבכורים. יהושע כלהון חסר במ״ג מלאים ונאמר נעשה נא. והיה כי יאמרו אלינו. לבנות לנו מזבח. וא׳ מלא בשפטים וסי׳ והעלי׳ עולה וג׳ מלאים בשמואל וסי׳ טלה חלב ויהי שאול מעלה העולה. ויכל מהעלות העולה. וכל מלכים חסר וב׳ מלאים בישעיה וסי׳ אין די בער. שנא גזל בעולה. וא׳ חסר בירמיה וסי׳ כי יצמו. וכל תהלות ואיוב מלאים. וכל יחזקאל מלא במ״ו נמסר שם. וכל ד״ה חסר במ״ט מלא נמסר שם: בשמן כלם דגשים במ״ו רפין וסי׳ נמסר בסדר הצוה: עתודים ב׳ מלאים בהורה וסי׳ עתודים חמשה דנחשון חטאת בקר והלב צאן. ושארא עתדים כתיב: נשיא ו׳ רפין וכל יחזקאל דכוו׳ במ״ד נמסר בסדר חיי שרה: הקרב י׳ חסר בלישנא נמסר בסדר ויקרא: למנחה כלהון רפין במ״ב דגשים וסי׳ זאת התורה לעולה למנחה. ויאמר ארנן אל דויד: ביום השמיני ג׳ ר״פ וסי׳ ביום השמיני נשיא לבני מנשה. ביום השמיני עצרת. ביום השמיני שלח את העם. וכל אמצעות פסוק דכוותא ביום השמיני במ״ב וביום השמיני וסימן אך בחמשה עשר יום. ויקרא בספר תורת

כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
נח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
נט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ פ
ס בַּיּוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי
בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃
סא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ סב כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
סג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
סד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
סה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ פ
סו בַּיּוֹם הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן
אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ סז קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ סח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה
זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ סט פַּר אֶחָד
בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ ע שְׂעִיר־עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת׃ עא וּלְזֶבַח
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־
עַמִּישַׁדָּי׃ פ
עב בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא
לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־
עָכְרָן׃ עג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף

כולם חי במ"ג ס
כולם חסרים בר מן ה'
כולם מ"ל בר מן ד'
כל עמינח ביום במ"ג קיום

בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ נח צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
נט וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן גַּמְלִיאֵל
בַּר פְּדָהצוּר׃ ס בְּיוֹמָא
תְּשִׁיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן
אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃
סא קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִּכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא
בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ סב בָּזִיכָא
חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין
הִיא דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ סג תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד
בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ סד צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
סה וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֲבִידָן
בַּר גִּדְעוֹנִי׃ סו בְּיוֹמָא
עֲשִׂירָאָה רַבָּא לִבְנֵי דָן
אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃
סז קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִּכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
סח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר
סִלְעִין הִיא דִּדְהַב מַלְיָא
קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ סט תּוֹר
חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד
אִימַּר חַד בַּר שַׁתֵּיהּ
לַעֲלָתָא׃ ע צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ עא וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין
חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין
בְּנֵי שַׁתָּא חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן
אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃
עב בְּיוֹמָא חַד עֲשַׂר יוֹמָא
רַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל
בַּר עָכְרָן׃ עג קוּרְבָּנֵיהּ

אבן עזרא

(עב) ביום עשתי עשר יום. כבר באר תי בספר מאזנים למה הזכיר זה המספר וטעם עשתי כמו עשתונותיו מה שיולידו מחשבותיו כאילו העשר הוליד והוא סוד גדול. ויאמר רבי יונה הספרדי כי פירושו על שתי עשר והטעם החשבון שהוא קודם ממנו והנה טעה שתי טעיות גדולות האחד כי חשבון שנים עשר הוא על אחד עשר הפך דבורו והעד הנאמן מבן עשרים שנה ומעלה, והטעות השנית
כי

מסורה

אלהים: העשירי כלהון מלאים במ"ד חסר וסימן בשנה התשיעית לצדקיהו. לשכניהו העשרי. בשנה העשרית בעשרי דפרעה. בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט. וכל רבוי סנין מלאים במ"א חסר וסימן והמה כשלשים איש: ביום עשתי ב' רפין ר"פ ובענין וס"י ביום עשתי

תולדות ארון ביום עשת עשר. עש:

אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃
עד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ עה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר
אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה׃ עו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ עז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים
בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה
זֶה קָרְבַּן פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ פ
עח בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא (ב׳ ר״פ נעטן)
לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃
עט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ פ כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
פא פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
פב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
פג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה (כל אורי חסר במ״ב מ״ל)
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה
קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ
שביעי פד זֹאת ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ (כל ר״פ דספ׳ זאת במו״ז)
בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי
יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים עָשָׂר

מְגִיסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה
וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ
מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ
שִׁבְעִין סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא
בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ עד בָּזִיכָא
חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא
דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ עה תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד בַּר
שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ עו צְפִיר בַּר
עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
עז וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן פַּגְעִיאֵל
בַּר עָכְרָן׃ עח בְּיוֹמָא תְּרֵי
עֲשַׂר יוֹמִין רַבָּא לִבְנֵי
נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃
עט קוּרְבָּנֵיהּ מְגִיסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵיהּ שִׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סוּלְתָּא דְּפִילָא
בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃ פ בָּזִיכָא
חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין
הִיא דִדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ פא תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִימַּר חַד
בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא׃ פב צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
פג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שַׁתָּא
חַמְשָׁא דֵּין קוּרְבַּן אֲחִירַע
בַּר עֵינָן׃ פד דָּא חֲנֻכַּת
מַדְבְּחָא בְּיוֹמָא דְּרַבִּיאוּ
יָתֵיהּ מִן רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל
מְגִיסֵי כַסְפָּא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי מִזְרְקֵי כַסְפָּא תְּרֵין עֲשַׂר

רשי

(פד) ביום המשח אותו. בו ביום שנמשח הקריב ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר (ויקרא ו) ביום המשח אותו למדנו שנמשח ביום ומה תלמוד לומר ביום המשח ביום שנמשח הקריב. קערות כסף שתים עשרה. (ספרי מדרש רבה) הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם

אבן עזרא

כי אילו היה על שתי היה ראוי שיאמר עשתי עשר ולא עשתי עשר כי עשתי לשון נקבה רק עשתי

עשר יום. ביום שנים עשר יום נשיא: זהב ד׳ וסימן נמסר בסדר פקודי: לעלה ה׳ מלעיל וסימן זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם. כל הבקר לעלה שנים עשר פרים. וארבעה שלחנות לעלה. וגם עלה לרוב בחלבי השלמים. ויאמר ארונה

ספורנו

המעמדות בקרבנות לצור: (פד) זאת חנכת המזבח הנה חנכת המזבח אז היתה בין הכל דבר מועט בערך אל חנכת בית ראשון ברבוי הכלים ועשרם ורוב הזבחים: ובבא

רמבן

(פד) קערת כסף שתים עשרה. הן הן שהתנדבו ולא אירע בהן פסול ועוד בזה טעם אחר במדרש כי לכל אחד מהנשיאים עלה במחשבה להביא חנוכה למזבח ושתהיה בזה השיעור אבל נחשון חשב בשיעור הזה טעם אחר וזולתו כל אחד מהנשיאים חשב בו טעם בפני עצמו אמרו שחשב נחשון שיביא קערת כסף שיהיה מנין אותיותיה תשע מאות ושלשים כנגד שנותיו של אדם ומשקלה שלשים ומאה כנגד תולדות שהעמיד וכל המדרש כמו שכתבו רש״י או כפי המדרש האחר שאמרו שהיה מסורת מיעקב אבינו ביד כל שבט ושבט כל מה שיארע לו עד ימות המשיח והתחיל נחשון והקריב על סדר המלכות קערה ומזרק כנגד שני מלכים שעתידים לצאת ממנו שמולכים בים וביבשה והם שלמה ומלך המשיח ולכך הקריב כנגד הים שהוא מקיף את העולם כולו ודומה לקערה שלשים ומאה שביום שליפי הקווה הקב״ה כל הימים למקום אחד וקראם ימים בגימטריא מאה ושלמה הוסיף ים אחד למלאכת המקדש וקו שלשים יסוב אותו הרי מאה ושלשים מזרק אחד כסף כנגד העולם שהוא עשוי ככדור שבעים שקל שהם ימשלו על שבעים אומות שניהם מלאים שיביאו להם מנחות מכולן סולת המסולאים כמו בלולה בשמן טוב שם משמן טוב כסף כמה דתימא כסף נבחר לשון צדיק כף אחת עשרה זהב כנגד עשרה דורות מן פרץ ועד דוד שהיו כולם צדיקים מלאים מעשים טובים כריח הקטורת פר אחד כנגד אברהם איל אחד כנגד יצחק כבש אחד כנגד יעקב שעיר עזים אחד לכפר על מעשה יהודה שהביא הכתונת לאביו ולזבח השלמים בקר שנים כנגד דוד ושלמה שהתחילו במלכות והיו צדיקים והיתה המלכות שלמה אילים חמשה עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה. כנגד חמשה עשר מלכים שהיו מן רחבעם ועד צדקיהו מלך בן מלך מהם צדיקים גמורים מהם בינונים מהם רשעים

אבן עזרא

עשתי מלה אחת: (פט) וטעם ובבא משה יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקרא אל משה היה כאשר נשלמה החנוכה וכל המדקדקים אמרו כי מדבר אליו מבנין התפעל והתי"ו מובלע ולפי דעתי שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר והמ"ם תחת מן למשפט הלשון. וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול ולא ישמענו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת גם זה נכון כי השם הוסיף בהרגשת אזניו כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע וכן ויגל ה' את עיני בלעם: וידבר אליו. כן היה משפט הדבור תמיד:

רשי

בהם פסול: (פה) שלשים ומאה הקערה האחת וגו'. מה ת"ל לפי שנא' שלשים ומאה משקלה ולא פירש באיזו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש: כל כסף הכלים וגו'. (ספרי) למדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כלן כאחת לא רבה ולא מעט: (פו) כפות זהב שתים עשרה. למה נאמר לפי שנא' כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו (ספרי): (פט) ובבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה שלישי בא והכריע ביניהם כתוב אחד אומר (ויקרא א) וידבר ה' אליו מאהל מועד והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר (שמות כה) ודברתי אתך מעל הכפרת בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יצא לאהל מועד: מדבר. כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו. (ספרי) למעט את אהרן מן הדברות: וישמע את הקול. יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל (במ"ר):

תולדות אהרן הקול מדבר יומא ד:

במדבר ז

כַּפּ֨וֹת זָהָ֤ב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה֙ (כל אורי' מ"ל בלוסי' במ"ב חסר)

פה שְׁלֹשִׁ֣ים וּמֵאָ֗ה הַקְּעָרָ֤ה הָאַחַת֙ כֶּ֔סֶף וְשִׁבְעִ֖ים הַמִּזְרָ֣ק הָאֶחָ֑ד כֹּ֚ל כֶּ֣סֶף הַכֵּלִ֔ים אַלְפַּ֥יִם וְאַרְבַּע־מֵא֖וֹת בְּשֶׁ֥קֶל הַקֹּֽדֶשׁ׃ (י')

פו כַּפּ֨וֹת זָהָ֤ב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה֙ מְלֵאֹ֣ת קְטֹ֔רֶת עֲשָׂרָ֧ה עֲשָׂרָ֛ה הַכַּ֖ף בְּשֶׁ֣קֶל הַקֹּ֑דֶשׁ כָּל־זְהַ֥ב הַכַּפּ֖וֹת עֶשְׂרִ֥ים וּמֵאָֽה׃ (י') (ד' והד' וזהב ומשמש א"ב)

מפטיר פז כָּל־הַבָּקָ֨ר לָעֹלָ֜ה שְׁנֵ֧ים עָשָׂ֣ר פָּרִ֗ים אֵילִ֤ם שְׁנֵים־עָשָׂר֙ כְּבָשִׂ֧ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֛ה שְׁנֵ֥ים עָשָׂ֖ר וּמִנְחָתָ֑ם וּשְׂעִירֵ֥י עִזִּ֛ים שְׁנֵ֥ים עָשָׂ֖ר לְחַטָּֽאת׃ (ס') (ז')

פח וְכֹ֞ל בְּקַ֣ר ׀ זֶ֣בַח הַשְּׁלָמִ֗ים עֶשְׂרִ֣ים וְאַרְבָּעָה֮ פָּרִים֒ אֵילִ֤ם שִׁשִּׁים֙ עַתֻּדִ֣ים שִׁשִּׁ֔ים כְּבָשִׂ֥ים בְּנֵֽי־שָׁנָ֖ה שִׁשִּׁ֑ים זֹ֚את חֲנֻכַּ֣ת הַמִּזְבֵּ֔חַ אַחֲרֵ֖י הִמָּשַׁ֥ח אֹתֽוֹ׃ (כל אורי' חסר במ"ב)

פט וּבְבֹ֨א מֹשֶׁ֜ה אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵד֮ לְדַבֵּ֣ר אִתּוֹ֒ וַיִּשְׁמַ֨ע אֶת־הַקּ֜וֹל מִדַּבֵּ֣ר אֵלָ֗יו מֵעַ֤ל הַכַּפֹּ֨רֶת֙ אֲשֶׁר֙ עַל־אֲרֹ֣ן הָעֵדֻ֔ת מִבֵּ֖ין שְׁנֵ֣י הַכְּרֻבִ֑ים וַיְדַבֵּ֖ר אֵלָֽיו׃ פ פ פ (ד' ב' חסר וב' מ"ל) (תר ומדבר במלך ג' חסר בתורה)

קע"ו, עמוס סימן, עמינדב סימן:

תרגום

בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי: פה מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָה דִּמְגִיסְתָּא חֲדָא דְּכַסְפָּא וְשַׁבְעִין דְּמִזְרְקָא חַד כֹּל כְּסַף מָנַיָּא תְּרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: פו בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי מַלְיָן קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הֲוֵי מַתְקְלָא דְּבָזִיכָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא כָּל דְּהַב בָּזִיכַיָּא מְאָה וְעֶשְׂרִין: פז כָּל תּוֹרֵי לַעֲלָתָא תְּרֵין עֲשַׂר תּוֹרִין דִּכְרִין תְּרֵי עֲשַׂר אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא תְּרֵי עֲשַׂר וּמִנְחַתְהוֹן וּצְפִירֵי בַּר עִזֵּי תְּרֵי עֲשַׂר לְחַטָּאתָא: פח וְכֹל תּוֹרֵי לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא עֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָה תּוֹרִין דִּכְרִין שִׁתִּין גַּדְיָן שִׁתִּין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שִׁתִּין דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בָּתַר דְּרַבִּיאוּ יָתֵיהּ: פט וְכַד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ וּשְׁמַע יָת קָלָא דְּמִתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ מֵעִילָוֵי כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְּסַהֲדוּתָא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא וּמִתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ: פ פ פ

מסורה

אל תמלך: ובבא ד' ב' חסרים וב' מלאים וסימן נמסר בסוף סדר כי תשא: מדבר ח' וסי' נמסר בסוף סדר ויצא: ארן ג' חסר נמסר בסדר תצוה: ארן העדות י"ב וסי' ונועדתי לך. ונתת את הכפרת. ונתת את הפרכת. ונתת אתו. ומשחת בו את אהל מועד. את ארן העדות ואת ר"פ. ושמת שם את ארון. ונתת את מזבח. וישא את הארון. ובא אהרן ובניו. ובבא משה אל אהל מועד לדבר. צוה את הכהנים נשאי דיהושע. ונמסר גם בסדר פקודי:

ספורנו

(פט) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול. ואף על פי שהיה הדבר מועט מאד בערך אל הנכת שלמה מכל מקום בבא משה אל אהל מועד היה שומע אותו הקול שמע קודם מעשה העגל וזה לא קרה בבית ראשון כל שכן בבית שני שלא הלך אל המקדש נביא להתנבא באופן שישיג הנבואה תכף וזה כי היתה לרצון החנכה הזאת ומקריביה ומשה שהיה רועה: מדבר. בינו לבין עצמו כי כל פעל ה' למענהו ובהשכילו את עצמו ובזה ידע וייטיב לזולתו בנדיבות השפעה שאין בה כלות ויראה פעולה במתפעל כפי הכנתו ובזה פירש אופן בכל דבור האמור באמרו וידבר ה':

רמבן

רשעים גמורים זו מחשבתו של נחשון בן עמינדב ונתנאל בן צוער חשב גם כן בלבו שיביא חנוכה כשיעור הזה וחשב בו טעם אחר והקריב על שם התורה לפי שהיה שבטו של שבט יששכר בחכמת התורה קערת כסף כנגד התורה שקרויה לחם שנאמר לכו לחמו בלחמי ונאמר בלחם הפנים ועשית קערותיו וזבולן הקריב שהיה עוסק בפרקמטיא וטורח ונותן לתוך פיו של יששכר ונוטל שכר עמו קערה כנגד הים שהיה לחוף ימים וכן מצאו שם במדרש בכל שבט ושבט טעם מיוחד בקרבנו ובשיעורי הקרבן ולכך השוה אותם הכתוב לפרט כל אחד בעצמו כאילו לא הוזכר האחר ואחרי כן כללם כאחד לרמוז כי בעת אחת עלה במחשבתם להקריב החנוכה ולא קדם אחד לחבירו במחשבה ולא בהבאה לפני המשכן וע"ז הזכירם הכתוב לכולם בהשואה:

סלת בלולה בשמן למנחה. חנכו הנשיאים את המזבח בכל המינין הקרבים עליו על כן הביאו מנחה וקטורת ועולה וחטאת ושלמים והקטורת והחטאת הוראת שעה שאינם באים בנדבה אבל להשלים בחנוכה כל הקרבנות נעשה כן כי אין ישראל מקריבים זולתי אלו הקרבנות בלבד כי החטאת והאשם דבר אחד ושם אחד הוא ותורה אחת להם. והנה השם הנכבד הסכים על דעת הנשיאים וצוה נשיא אחד ליום יקריבו ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח ולכך עשה שלמה חנכת הבית דכתיב ויחנכו את בית האלהים המלך וכל העם וכן אנשי כנסת הגדולה עשו חנוכה דכתיב ועבדו בני ישראל כהניא וליואי ושאר בני גלותא חנוכת בית אלהא וכו' וכן לימות המשיח שנא' ביחזקאל שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אותו ומלאו ידיו ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם והיא חנכה למזבח במלואים והנה תהיה ענין זו המצוה כענין פרשת עמאים בפסח ופרשת בני יוסף שהסכימה דעתם לדעת העליונה ונקבעו בהם לדורות:

נשא את ראש בני גרשון. היה לו למנות תחלה את בני גרשון הבכור ומה שרצו לתקן זה במדרש הרבתי לומר שלפי שנמסר משא הארון אל קהת ע"כ מנאו תחלה לכבוד הארון. היא גופא קשיא למה לא מסר משא הארון אל הבכור לכבדו ביתר שאת ועוז התורה אשר לה משפט הבכורה. והקרוב אלי לומר בזה שרצה הקב"ה להראות שבכוד חכמים ינחלו כדי ללמוד דעת את העם שיכבדו את לומדי התורה ולקרא לקדוש ה' מכובד לקדשו בכל דבר שבקדושה כדרך שמנה את קהת תחלה בעבור משא דבר ה' אשר אתו ואלו היה נותן הארון לגרשון הבכור הייתי אומר שבעבור הבכורה מנאו תחלה ולא הייתי תולה החשיבות במשא הארון ע"כ מסר הארון אל קהת ומנאו תחלה וידעו הכל ליתן כבוד לתורה ולומדיה. אך מדסמך בעל המדרש ענין זה לפסוק יקרה היא מפנינים כדאיתא ברבתי ודאי כוונתו להורות שכתר תורה הפקר לכל ועל כן לא ניתן הארון אל הבכור שלא יהיה תפארתו לומר אני ראוי לכתר תורה יתר מזולתי אלא הכל שוין בה. לכך נאמר יקרה היא מפנינים היינו מכ"ג שנכנס לפני ולפנים כי לכתר כהונה אין זוכה כי אם מי שהוא מזרע אהרן אבל כתר תורה הפקר לכל והכל זוכין אליו. ויקרה היא מפנינים מכתר מלכות שיש לו זהב ורב פנינים ואין זוכה בו כי אם מי שהוא מזרע דוד אבל לכתר תורה הכל זוכין ומטעם זה דרש ברבתי יקרה היא מפנינים מן הבכורה כד"א וזאת לפנים בישראל כי אל הבכורה אין זוכה כי אם מי שנולד ראשונה אבל לתורה הכל זוכין. ד"א לכן לא ניתן משא הארון אל הבכור שלא תזוח דעתו עליו ביותר ויש אומרים הטעם לפי שמן קהת יצאו משה ואהרן מקבלי התורה:

גם הם. בב' תיבות אלו חתם הענין לומר שעל כל פנים יספור תחלה את בני קהת ואחר כך יספור וימנה את בני גרשון גם הם ואלמלא מקרא זה כתוב היה אפשר לומר שרצונו ית' למנות בני גרשון תחלה כי הוא הבכור ומה שצוה תחלה שימנה את בני קהת לא כדי להקדימו במספר אלא בעבור חשיבת הארון הזכירו תחלה שכן מצינו במשכן וכליו שברא"ש כל אמר ועשו ארון עצי שטים ואחר כך הזכיר המשכן ובעשייתם עשה בצלאל תחלה משכן ואחר כך כלים אם כן ודאי מה שהזכיר הארון תחלה לא כדי להקדימו בעשייה אלא לכבוד הארון וחשיבותו הקדימו כך הייתי אומר שלכבוד הארון שהיה משא בני קהת הקדים תחלה מינוי של בני קהת. אבל לעולם כשיבא משה לישא את ראשם ימנה הבכור כבכורתו תחלה. ת"ל נשא את ראש בני גרשון גם הם משמע שמתחלה תשא את ראש בני קהת ואחר כך ראש בני גרשון כי כל גם מוסיף על ענין ראשון בא. ונאמר לשון נשא בבני קהת ובבני גרשון ולא בבני מררי לפי שהיה לשניהם מעלה ביתר שאת על בני מררי קהת מצד משא הארון וגרשון מצד הבכורה ועוד שמשאו היה יותר מקודש מן משא בני מררי שהיה הפחות שבכולם ע"כ לא הזכיר אצלו לשון נשא. ובזה אתי שפיר גם כן מה שאמר גם הם ולא אמר גם אותם אלא שר"ל הלא גם המה יש להם יתרון אשר מצדו הם ראוין לנשיאת ראש והיינו הבכורה כאמור. ומטעם זה נאמר בכל מקום למשפחותם לבית אבותם חוץ מבני לוי שנאמר בהם פקוד את בני לוי לבית אבותם למשפחותם וכאן נאמר נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבותם למשפחותם שטעם אחד לשניהם כי הבכורה באה לאדם מצד אבותיו אם הוא כחו וראשית אונו וכשבא להחליף הלוים בבכורים הזכיר בלוים לבית אבותם כאלו היו המה הבכורים אשר מעלתם תלויה בבית אבותם. וכן כאן אמר נשא את ראש בני גרשון הבכור גם הם ר"ל גם הם יש להם מעלה ומה היא המעלה לבית אבותם היינו הבכורה המתיחסת לבית אבותם. ואם כפך לומר שהקדמת לבית אבותם שייך דוקא אצל הבכורים ולא אצל הלוים אז נוכל לומר שלכך הזכיר אצל הלוים לבית אבותם למשפחותם להורות שימנה גם בכורי הלוים כי סלקא דעתך אמינא מאחר שדיו לבכור שיפקיע את עצמו מן הפדיון לא נתנו בכורי הלוים תחת בכורי ישראל וא"כ אין צורך למנותם בתנם קמ"ל פקוד את בני לוי לבית אבותם שאפי' הבכורים שמעלתם מבית אבותם יספור וימנה כי אע"פ שאין בכלל פדיון הבכורות מ"מ הם בכלל מינוי עבודת המשכן וכליו:

וישלחו מן המחנה כל צרוע וגו'. אחר שסידר כל ג' מחנות איש על דגלו ע"כ הזכיר מיד סדר קדושת ג' מחנות אלו כי הצרוע משולח מן שלשתן והזב חוץ לשנים וטמא לנפש חוץ למחנה שכינה וסדר שלוה זה מסכים לדברי המדרש שאומר וישלחו מן המחנה כל צרוע זה ע"ג כו' וכל זב זה ג"ע כי הוא בא משכבת זרע וכל טמא לנפש זה ש"ד כו' ודרש כל פסוק זה על הגליות. וקשה גליות מאן דכר שמיה וכי דעת בעל מדרש זה להוציא פסוק זה מפשוטו לגמרי. ונראה שדעת בעל המדרש לתרץ סמיכות פרשה זו לכאן כי בר"ח ניסן נאמרה דאל"כ למה באו הטמאים אל משה בי"ד בניסן ואמרו אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע וגו' אם כן למה הוקבעה פרשה זו לכאן. אלא ודאי אחר שסידר המשכן על מכונו והשרה שכינתו יתברך בתוכם בא להזהירם שלא יסבבו סילוק השכינה על ידי ג' ראשי עבירות אלו המסבבים החורבן ע"כ צוה לשלוח מן המחנה כל צרוע וכל זב כי ג' אלו סימנים מובהקים על אשר בקרבם או שמץ של ע"ג נזרקה בו כי על זה בא הצרעת כמ"ש בעגל וירא משה את העם כי פרוע הוא ואחז"ל שנצטרעו כמ"ש במצורע ראשו יהיה פרוע ועל עון זה נחרב בית ראשון ושני כי אף על פי שלא עבדו ע"ג בבית שני מ"מ היה בהם חטא שנאת חנם ולשה"ר השקול כע"ג כמו שלמדו רז"ל מן אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו שהמספר לשה"ר חשוב ככופר בעיקר וטעם שלוח המצורע חוץ לג' מחנות לרחק שמץ ע"ג משלשתן ואם בעון לשון הרע צריך להיות בדד מושבו כשם שהבדיל בין איש לחבירו ואם לא יהיה מרוחק מכל ג' מחנות לא יהיה בדד מושבו. וכל זב כי זיבה שלו אות על שהוא פרוץ בעריות וע"כ הוא בא לידי זיבה ושלוחו חוץ למחנה שכינה הקדושה וחוץ למחנה לויה שיש בהם ג"כ קדושה וכל מקום קדוש אינו סובל דבר ערוה לאפוקי מחנה ישראל שאין בה כל כך קדושה. וכל טמא לנפש כי זה מורה ג"כ על רוח עועים אשר בקרבו ושאינו אקפיד להטמאה בנפש אדם ע"י ש"ד הנוגע בצלם אלהים כביכול ע"כ ראוי שיתרחק ממחנה שכינה כי הוא פוגם כבוד השכינה ולפי שג' אלו גרמו החורבן וסילוק השכינה על כן צוה לרחקם מן המחנה שלא יטמאו את מחניהם כי במקום שהמה מצויין הקב"ה מרחיק שכינתו משם כי המקום טמא טמא יקרא. רמז לדבר ש' מן טמא רמז לש"ד הנולד לט' חדשים כי מטעם זה היו ערי מקלט שש וכתיב ויספת לך עוד ג' ערים בין הכל ט' לא יותר מן הטעם שנתבאר. מ' מן טמא רמז לג"ע שכן היו מי המבול מ' יום על שהשריתו ליוצרם לצור צורת ממזרים במ' יצירת הולד, א' מן טמא רמז לע"ג הנוגע באחדות הש"י הרמוז באל"ף וע"כ קרא דוד המלך ליצר הרע טמא לפי שהכשילו בשלשתן ג"ע בבת שבע ש"ד באוריה החתי ע"ג כמו שלמדו במסכת סוטה מן פסוק ויהי דוד בא עד הראש בקש לעבוד ע"ג כו' שנאמר בה תזרס כמו דוה ע"כ רמז בהרחקת ג' חטאים אלו להרחקת ג' ראשי עבירות אלו המסבבים סילוק השכינה וסמך לפרשה זו איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם לסורות שהרחקת הטמאים הוא ג"כ בעבור חטאם כאמור:

איש איש כי תשטה אשתו וגו'. סמיכות פרשה זו לפסוק הקודם פירש"י אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אליו להביא לו את הסוטה פי' לפירושו לפי שהמעכב המתנות יבא לידי עוני כמו שפירש"י למעלה ואמרו רז"ל כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם וכשהאשה רואה שבעלה בא לידי עוני היא תושדתו שבא לידי עוני מחמת שהיה רועה זונות כמ"ש ורועה זונות יאבד הון ברואותה שפתאום יאבד הונו שלא כדרך העולם ובסיבה זו תזנה גם היא מאחריו לומר איהו בקרי ואיהי בבזיונא לכך נאמר ומעלה בו מעל שאם תשטה אשתו ומעלה אז בו מעל זה המעל תלוי בו כי הוא הגורם לה שתרצה לעשות כמותו מצד החשד וכ"ז גרם הוא שמעל בקדשי כהן לבלתי תת לכהן את הקודש כי עי"ז הוא בא לידי עוני והיא חושדתו ברועה זונות המאבד הון. והאמת יתברר ע"י בדיקת המים כי רז"ל אמרו ונקה האיש מעון אם הוא מנוקה מעון המים בודקין אותה כו' והיינו מעון זה כדומה לעון שלה שאם הוא נקי ממה שחשדה אותו אשתו אז דין הוא שיבדקוה המים אבל אם אינו מנוקה מעון זה וחשד שלה אמת אין דין שיבדקוה המים מאחר שהוא עצמו היה רועה זונות ויש לה קצת התנצלות. ומ"ש כי תשטה לשון שטות אע"פ שכל חוטא נקרא כסיל ושוטה מ"מ פרט לומר שהיא דוקא הומיה פתיות ובל ידעה מה גרם לו העוני כי היה לה להבין שעיכוב המתנות גרם לו העוני כאמור. ולדעת רז"ל שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין נקט לשון תשטה כי היין מבלבל שכלו של אדם כמ"ש זנות יין ותירוש יקח לב ומדסמכן להדדי ש"מ שהיין מרגיל לערוה לכך נאמר ביואל והטיפו ההרים עסים וגו' וסמיך ליה ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים לפי שאחז"ל שמעין של שטים מגדל נואפים שנאמר וישב העם בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב ומאחר שאמר והטיפו ההרים עסים דהיינו רבוי יין הוצרך להבטיחם על שלא יזיק להם רבוי היין ולא יביא לידי הרגל עבירה לפי שמעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים כי בכ"מ שאתה מוצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה ע"כ יצא המעין ממקום קדוש וירפא את נחל השטים שלא יביאם לידי הרגל עבירה הוא ושותפו דהיינו היין כי נחל השטים מקורו של סמאל והוא שותף לאותיות עלב"ס באלפ"א בית"א. ולולא מסתפינא לומר דבר חידוש אשר לא שערום הראשונים הייתי אומר כי תשטה בשי"ן כמו כי תשתה בתי"ו כי ש' מתחלפת בתי"ו באותיות דשר"ת וכן פירש"י סוף פרשת מקץ בפסוק ומה נצטדק שסי"ן זו במקום תי"ו וכן ל' תוצה בכל המקרא בתי"ו ובלשון רז"ל סוטה בסי"ן כאלו אמר כי תשתה אשתו יין ושכר המרגילה לערוה. ולדעת האומר שהוא לשון שטות היינו לפי שהיין יקח לב עד שאינו יודע להבדיל בין קדש לחול כדאיתא בפרשת יין ושכר אל תשת. וכמו שכהב פן ישתה וישכח מחקק היינו התורה וקראה בשם מחקק לפי שעולה למספר תמר וכדרך שאמרו במקום א' נכנס יין יצא סוד כך נכנס חמר יצא מחקק חושבנא דדין כחושבנא דדין וכל אחד נדחה מפני חבירו ונקרא היין חמר כי על ידו נעשה האדם כחמור אין הבין לכך נאמר כי תשטה שתהיה שוטה כחמור עד שאפילו אם חמור תובעתה בשוק נזקקת לו:

לא יצוק עליו שמן. אעפ"י שמנחה לשון נקבה מ"מ נקט לשון זכר עליו כי הוא מוסב על הקמח שהוא לשון זכר וצוה ליקח קמח דוקא כי מיד אחר הטחינה הוא נעשה קמח כמו שכתוב וטחני קמח ומצינו במעשה זה גם כן לשון טחינה כמו שכתוב ויהי טוחן בבית האסורים וכתיב תטחן לאחר אשתי על כן נאמר כי מנחת קנאות הוא היינו הקמח שאחר הטחינה ומנחה זו מזכרת עון היינו שמזכרת עון הטחינה של האשה. ומה שהקשה הרמב"ן על מה שכתוב כאן מנחת קנאות הוא ואחר כך אמר מנחת קנאות היא נראה שלא קשה מידי כי כאן מדבר בזמן שהמנחה ביד הבעל כמו שכתוב והביא את קרבנה וגו' כתב הוא לשון זכר כי בידו משה זעמו אבל אחר כך שנאמר ונתן על כפיה את מנחת הזכרון כתיב מנחת קנאות היא כי בידה מטה זעמה. ופשוטו הוא שבפסוק זה לא הוזכר הקמח ע"כ באר היא מוסב על המנחה:

ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרש. לפום ריהטא נ"ל ענין בדיקה זו כי בכל מקום שתמצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה והנה מים אלו שנתקדשו בכיור ובתוכם השם שנמחה ודאי יש בהם קדושה יתירה וכל משקה יוצא דרך בית הרחם בשתן לפיכך אם נטמאה ולא היה שם גדר ערוה אינו דין שמים קדושים אלו יגעו במקום ערוה שנטמא לפיכך בטנה צבה וירכה נופלת כי כך הטבע בכל חולי השתן שהמשקה העצור תוך האדם ואין לו דרך לצאת יפעול אחת משתים אלה או שניהם כאחד דהיינו בטנו צבה כי המותרות הנשאר בבטן ואין לו דרך לצאת גורם נפיחת הבטן. או המשקה עושה לו דרך אחר והוא שנבלעת בבשר הירך ולפי שאין כאן מקומו על כן בהכרח יפול בשר הירך ובכלל חתיכות בשר הנופלת יפול גם המשקה דרך שם. אבל אם טהורה היא ולא נטמא המקום ההוא הרי אברי המשגל

כמאמר זכרי האדם ואין בהם שום צד טומאה שהרי קודם שחטא אדם הראשון כתיב ויהיו האדם ואשתו ערומים ולא יתבוששו כי כל זמן שלא היה להם נטיה אל החטא היו אברי המשגל אצלם כשאר אברים שאין בושה בהיותם מגולים. כך בזמן שיש כאן גדר ערוה יוצא המשקה כדרכו ואינו חושש ולפי שחטאה במשקה היין על כן תבדוק במשקה המים. ומה שלוקחין מן קרקע המשכן ונותנים לתוכו מבואר ע"ד שכתבתי למעלה פ' אחרי מות בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה שבכל מקום שיש עון עריות נפקד על הארץ עון הראשון שחטאה בעץ עושה פרי ולא עץ פרי ע"י שנתנה חומר גס ועב בכל הנמצאים ואגב זה נתנה גם באדם חומר עב ועכור הגורם להיות לו נטיה אל הזנות ביותר כמו שפירש הרמב"ן פרשת בראשית שאכילת העץ גרם לו תאות המשגל. וידוע שאדה"ר ממקום כפרתו נברא מן המקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי והיינו מן עפר המשכן וחומר זה נתון בכל תולדותיו אשר מקורם מן החומר הראשון. וא"כ העפר אשר בקרקע המשכן היא האומן אשר עשתה הכלי ההוא דהיינו האדם ואוי לעיסה שהנחתום מעיד עליה כי העפר ההיא תוכל להעיד על הכלי אם נתנה בו חומר עב וגם הגורם פריצות העריות או לא ויבא האומן ויעיד על הכלי אשר עשה מה טיבו. ורז"ל נחלקו בדבר אם היה במים אלו דבר מר כי לדעת רז"ל הוסם בהם דבר מר ודעת הרמב"ן מדלא נאמר ובאו בה המים המרים למאררים וכתיב בהפך זה ובאו המים המאררים למרים ש"מ שלא היה בהם דבר מר אך שבפיה היו למרים. וכן מצינו במי מרה שנאמר ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם ולא נאמר כי מרים היו אלא שלא היו מרים אך בפיהם שבו להיות מרים לכ"ג כי מרים הם היינו ישראל ולפי שהמקום נקרא מרה משמע שמעולם היו שם מים מרים על כן נאמר על כן קרא שמה מרה על שם המעשה שאירע שם שמים אלו שבו להיות מרים בפיהם על צד העונש. והקרוב אלי לומר בזה שמי מרה ומי סוטה וענין העגל הכל אחד הוא בהיות שכבר אמרו רז"ל שהדברות הי' ה' מול ה' ודבור לא יהיה לך כנגדו לא תנאף כי העובד ע"ג כאלו מנאף אחרי המקום שנאמר האשה המנאפת וגו'. ובמרה היו שטופים בע"ג כדאיתא במכילתא ומביא הילקוט פ' בשלח בפסוק ויסע משה את ישראל שאמרו שם נעשה לנו ע"ג ותרד בראשנו יכול שאמרו ולא עשו ת"ל וימאנו להקשיב כו' ע"ש. ולפי זה המדרש היו שם כאשה מנאפת שמים מתוקים ישובו להיות בפיה למרים כך נעשו להם שם המים בפיהם מרים. ויורהו ה' עץ למדו דרך התורה עץ חיים המרחקת ע"ג וע"י זה ימתקו המים. וזה ענין העגל שנאמר ויטחן עד אשר דק לעפר וישק את בני ישראל ואחז"ל שנתכוין לבודקן כסוטות כו' הן מצד שעובדי ע"ג דינם כסוטה הן מצד שעברו בזמן ההוא גם על ג"ע כמו שלמדו מן פסוק ויקומו לצחק ואולי שמטעם זה נאמר ויטחן לבדוק חטא הטחינה דהיינו ג"ע כמבואר למעלה. והעגל מצד עצמו היה ענין מר ודבקה בו הטומאה טומאת ע"ג וטומאת ג"ע ע"כ הי' מזיק דוקא לכל מי שעבדו כי מצא מין את מינו אבל למי שלא עבדו לא היה מזיק כי לא נבדק בו מאומה מן החרס והיה הזהב הטחון אצלו כשאר זהב בעלמא. ולדעת רז"ל הוסם במי סוטה דבר מר לפי שנאמר כי נופת תטופנה שפתי זרה וגו' ואחריתה מרה כלענה. ונתינת המים בכלי חרס היינו לפי שכל כלי חרס אינו יוצא מידי דפיו לעולם כך הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר נקרא מעות לא יוכל לתקן. ומ"ש והעמיד הכהן את האשה לפני ה' אעפ"י שכבר נאמר והעמידה לפני ה' אמרו בזה המפרשים שעמידה ראשונה קאי על המנחה ונכון הוא. ומה שמקדים לפעמים הבטן לירך ולפעמים מקדים הירך לפי שהיה כאן כמו נס בתוך נס כי המים מאררים מחסרים מן הבשר וכשבטנה צבה נראה כאלו נתרבה הבשר לפיכך בב' פסוקים שהזכיר לשון מאררים סמך לזה צביית הבטן. אבל בפסוק ראשון שלא הזכיר מאררים הקדים הירך כי הוא התחיל בעבירה:

איש או אשה כי יפליא לנדר נדר נזיר להזיר לה'. אע"פ שכבר השוה אשה לאיש לכל עונשין שבתורה מ"מ פרט כאן אשה כי לכך נסמכה פ' נזיר לפ' סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין וזה שייך יותר בנשים מבאנשים כי מסתמא הנשים יזירו מן היין. והל"ל כי יפליאו שהרי עם שניהם הוא מדבר כדרך שנאמר איש או אשה כי יעשו וגו' לפי שהיין מזיק יותר לנשים תשושי כח מלאנשים גבורי כח ואם אשה תזיר מן היין אין הדבר פלא כל כך כי בנקל לה לבא לידי מכשול של ערוה כאחז"ל ג' אפי' חמור תובעתה כו'. אבל האיש ודאי מפליא לעשות אם יזיר מן היין כי חזק הוא ממנו לכך נאמר כי יפליא ד"א כי יפליא לשון הבדלה והפרשה. ודבר זה יש לפרשו בג' פנים. האחד הוא שע"י היין אינו יכול להבדיל בין קודש לחול כמ"ש יין ושכר אל תשת וסמיך ליה ולהבדיל בין הקודש לחול ולכך אמר כי יפליא כשירצה להבדיל בין הקודש לחול אז יזיר עצמו מן היין פן ישתה וישכח מחוקק התורה לאפוקי הנשים שאינן בני ת"ת אין לשון הפלאה שייך בהם. הב' הוא לשון הפרשה מן תענוגי העוה"ז אשר היין ראש לכולם כמ"ש שמטעם זה נאמר במנוח למה זה תשאל לשמי והוא פלאי היינו פלאי שמו כי כל מלאך נקרא על שם שליחותו ואני נשלחתי לעשות הבן הילוד נזיר מופלא ומופרש מכל עניני העוה"ז ועל שם שנאמר איש כי יפליא לכך אני נקרא פלאי. ולכך אמר כי יפליא ולא אמר יפליאו לפי שגם נדר של האשה תלוי באישה שהרי כל נדר לענות נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו אם כן גם נדרה תלוי בו. ואין הכוונה בנזירות זה שיהיה פרוש מן היין ל' יום ואחר כך יחזור להיות בסובאי יין כבראשונה דא"כ נדיק מה פעל אלא הכוונה שירגיל את עצמו מעט מעט כי כל התחלות קשות ובל' יום הוי חזקה שסוב לא יהיה להוט אחריו כל כך. הג' הוא ע"ד שאמרו רז"ל הנודר כאלו בנה במה כו' ומאמר זה תמוה עליו פי' יקר מאד לקמן בפרשת מטות ע"ש וזה מסכים למ"ד שהנזיר נקרא חוטא והחטא הוא שבונה במה לעצמו והוא פורש את עצמו מכל העולם לנהוג איסור בדבר שהכל נוהגים בו היתר לכך נאמר כי יפליא שהוא רוצה להיות מובדל ומופרש מזולתו ובונה במה לעצמו ודבר זה אינו מצוי בנשים כי מסתמא דעתם לפי שרואין סוטה בקלקולה ולא כדי לבנות במה לעצמם:

וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מן טומאת המת. ורא"א על שציער עצמו מן היין. והוא פלאי כי יש להפליא על דבריו שאם נגמוה להביא ב' תורים על שציער עצמו מן היין למה מביא כפרה זו דוקא אחר שנטמא במת ועוד שהכתוב קראו קדוש ואיך יאמר ר"א שנקרא חוטא. ונראה שגם ר"א מודה שכל ימי המשך נזירותו הוא נקרא קדוש ולא חוטא כי נזר אלהים הוא. אמנם אם נטמא במת שדינו שהימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו ומכאן ולהלן תוספתא ולמפרע איגלאי מילתא שהימים הראשונים לא היו בכלל הנזירות וכאלו ציער את עצמו בהם מן היין בלא טעם בלא עת נזירותו וע"כ הוא נקרא חוטא על אותן הימים הראשונים שאינו בהם כ"א כמצטער בעלמא בלא נזירות וקדושה וזה פירוש יקר. האמנם מקום אתי לפרש דברי רבי אלעזר בדרך אחר ולומר שלכך נקרא הנזיר חוטא כי אלו היה איש תם וישר מכלכל דבריו במשפט לא היה צריך לנדור ולהזיר כי מי יעכב על ידו להתנהג בפרישות ובהרחקת המותרות בלא נדר ומדאצטריך להתקשר בנזירות זה יורה כי הוא יודע בעצמו שאין מעצור לרוחו ע"כ הוא קופץ ונשבע כנגד היצה"ר ובזה גרם לעצמו צער כי כל דבר הנדור יצרו תוקפו ביותר ומטעם זה נקרא כל נודר חוטא כמו שלמדו מן פסוק וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא לפי שמגרה היצה"ר בעצמו ואומרים לו דייך מה שאסרה עליך תורה במאסר של היצר הרע והבו דלא לוסיף עליה כי בכל מה שאסרה התורה אעפ"י שגרמה לנו גירוי היצר הרע כמ"ש שמתגרה בישראל יותר מבאומות מ"מ השנים יעמדו נגדו תורה שבכתב ותורה שבעל פה. אמנם העובר בבל תוסיף הרי הוא מוסיף גירוי היצר הרע אולי בהוספה זו לא תוסיף התורה את כחה לעמוד כנגדו כי אין כחה כ"א בדבר שהתורה סיבה לו כי המוחץ הוא ירפא כך נזיר זה נקרא חוטא מפני צדדים הן מצד שקודם נזירות זה היה כעיר פרוצה אין מעצור לרוחו עד אשר הוצרך להתקשר בנזירות הן מצד שבהיותו נזיר הוא מגרה היצר הרע בנפשו אבל מ"מ קדוש יאמר לו אם יעמוד כנגדו כי היצה"ר כל מזמותיו לפרוץ גדרו וז"ש וכי ימות מת עליו בפתע פתאום וגו' הורה כי כל זה מעשה שטן אשר הקרה לידו מקרה בלתי טהור זה בפתע פתאום באונס ובלא יודעים כדי לטמא ראש נזרו ע"כ הוצרך לכפרה מאשר חטא על הנפש וציער עצמו מן היין כי ע"י צער זה גרם ליצר הרע שנתגרה בו ומסבב סבות לטמא נזרו. ועוד הוצרך לכפרה על שציער עצמו ותחת אשר לא עבד את ה' בשמחה כ"א בצער והשמחה הוראה על שלימות הפועל כמ"ש וראה אם דרך עוצב בי וגו' כי אלו היה שמח בנזירות זה היה נזהר בשמירה יתירה מן הטומאה אך מאחר שלא נזהר בה זה הוראה שלא היה שמח בנזירות זה ובזה מצא לו היצר הרע מקום לבצר ממנו כל אשר יזם לעשות וצדיקים ישמחו ויעלזו לפני ה' וישישו בשמחה בי"ת של בשמחה פירושה בזכות השמחה שעבדו את ה' בשמחה כאמור:

כה תברכו את בני ישראל. סמך הברכות לנזירות כי היין קובע ברכה לעצמו אבל לא לאחרים ואדרבה הביא יללה וקללה לעולם למ"ד עץ הדעת גפן היה וכן גרם קללה לאדם וחוה ולזרעו של נח ולעולם. ומלת כה קאי אפרשה שלמעלה לומר שהכהן המברך לא יהיה שתוי יין בעמדו לברך את ישראל כי צריך לאמר הברכות כמ"ש אמור להם ונקרא שיכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך ע"כ צריכין להיות כנזירים. ובמלת כה חתם כל הברכות שיהיו דוגמת ברכת אברהם שנתברך בכה שנאמר כה יהיה זרעך. ועל כן רצה בלעם לבטל מישראל ברכת כה שנאמר התיצב כה על עולתך ואנכי אקרה כה ואמרו במדרש אתה בקרבנותיך תבטל ברכת כה יהיה זרעך ואני אבטל ברכת כה תברכו וגו' ובזה ראיתי ליישב מה שמסיק ברכתי בפסוק אולי אוכל נכה בו מה מנכין מן הסאה חלק כ"ד כך בקש לנכות מישראל חלק כ"ד מן ס' רבוא דהיינו כ"ה אלף. ויש להקשות מה יתרון לו בכל עמלו כשינכה כ"ד אלף מן ששים רבוא ועוד למה נפלו דוקא כ"ד אלף אלא ודאי שלא בקש כ"א לבטל מישראל ברכת כה וחשב שנפילת כ"ה אלף נוגע בברכת כה ובביטול ברכה זו יהיה לו מקום אז לקללם אבל לא עלתה בידו כי לא יוכל להם כ"א במספר כ"ד עד מספר כה ולא עד בכלל כי עמדה להם ברכת כה תברכו שלא תחול הקללה יותר וזה פירוש יקר. ואולי מספר כה הוא בזכות כ"ד מתנות כהונה ועם ברכת כהנים הרי כ"ה מתנות כהונה בזכותם חלה הברכה על ישראל ואם תשאל מה הנאה יש לכהנים בברכה זו שתהיה נחשבת בכלל מתנות כהונה תלמוד לומר ואברכה מברכיך אם כן על ידי ברכה זו יקבלו גם המה ברכה. ועוד שנוסח הברכות יברכך ה' ודרשו רז"ל בנכסים וברכה זו חוזרת גם לכהנים כי בזמן שיש לישראל נכסים מרובים לפיהם ירבו מתנות כהונה תרומות ומעשרות דאם לא כן מאין יקחו המן הגורן או מן היקב:

אמור להם. מכאן למדו רז"ל שהחזן מקריא לכהנים מלה במלה נוסח הברכות וטעמו של דבר שהחזן הוא הסרסור המושך שפע צינור ממקור הברכות תחלה ומוריק אותם על ראש כהנים יחולו כי הוא אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' כדי לעשות את הכהן תחלה כלי גדוש ומלא ברכת ה' ואחר כך כשהכהן אומר לישראל יברכך ה' הוא מוריק מן כלי מלא על כלי ריקם אבל אם לא היה הכהן מתברך תחלה היה מוריק מכלי ריקן אל כלי ריקן. ובזה מיושב מ"ש ואברכה מברכיך ומקללך אאר והל"ל ואאר מקללך כדרך מאמר ואברכה מברכיך אלא שר"ל שהכהן המברך את ישראל אני מברכו תחלה כדי לעשות את הכהן כלי מלא וגדוש ויוריק מן כלי מלא ברכת ה' על ישראל אבל בקללה אין שייך לומר כן אלא אחר שיקללם אאר אותו ולא קודם לכך נאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם תחלה על ידי שיאמר החזן לכהן תחלה יברכך ה':

יברכך ה' וישמרך. בביאור נוסח הברכות רבו הדעות איש לפי שכלו יפרש ובילקוט תמצא הרבה דעות יבוקש ממקומו ואין להאריך בזכרונם. אך אומר אני דרך כלל מאחר שכל הברכות מתחילים ביו"ד אשר הנעלם ממנה עולה למספר י' כמו הנגלה כי הנעלם מן יו"ד הוא ו' ד' ש"מ שכל הברכות כפולות כי חלק

מהם אל הגוף וחלק מהם אל הנשמה הנעלמת כי שניהם באו במספר יו"ד כארז"ל שלשה שותפים באדם אביו מזריע לובן שבו שממנו גידין ועצמות ומוח שבראשו ולובן שבעינים הרי ה'. אמו מזרעת אודם שבו שממנו עור וב"ו ושערות ושחור שבעינים הרי ה'. והקב"ה נותן בו י' דברים רוחניים והם רוח ונשמה וקלסתר פנים וראית העין ושמיעת האוזן ודבור פה והלוך רגלים ודעת ובינה והשכל וכל כ' חלקים אלו מתברכין ע"י פישת הכהן י' אצבעותיו כדי שתן כל אצבע תחול הברכה על חלק נשמי הנגלה ועל חלק רוחני הנסתר. וג' יודי"ן היינו ס' כנגד ס' אותיות שבכל הברכות אשר עליהם דרשו פסוק ששים גבורים סביב לה. וג' יודי"ן היינו ל' ונסמכו לפרשת נזירות ל' יום לומר לך שבזכות הנזירות יזכו לברכות. ועל צד הרמז י"ל ג' ברכות אלו על דרך שפרשתי למעלה פרשת יתרו המדרש האומר שמתחלה קרא הקדוש ב"ה לישראל בת ואחר כך אחות ואחר כך אם כי כל זה מורה על הממשלה כי מתחלה קראה בת שמשמעה האב מושל על הבת והוא למעלה והבת למטה ע"כ אמר יברכך ה' וישמרך שתמשוך שפע הברכות מלמעלה כי הוא שומרך וכל שומר למעלה מן הנשמר כמ"ש בשכבך תשמור עליך וכן רבים. ואחר כך קראה אחות בדומה לו על מדרגה זו נאמר יאר ה' פניו אליך בעמדך לנגדו פנים בפנים כדרך קבלת הלבנה אורה מן החמה בעמדה לנגדה. ואחר כך קראה אם המושלת על הבת כך נדיק מושל בירא ה' כמו שעיני הבת נשואות אל האם כך ישא ה' פניו אליך כביכול ואין להאריך בדברים אלו אבל נכוחים הם למוצאי דעת :

ישא ה' פניו אליך. במסכת ר"ה הקשו כתיב אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו אליך כו' וכתבו התוספות שאין זה קושיא כי כאן מדבר בפנים של הקב"ה ולהלן מדבר בפנים של אדם שלא ישא ה' פני גדול. ונראה שדעת המקשה שכל נשיאות פנים מורים על פנים הראוין ליפול או להיות כבושים והמה מגושאים דרך ויתור כמו שנאמר למה נפלו פניך הלוא אם תיטיב שאת יהיו מנושאים. וכשאמר להלן אשר לא ישא פנים היינו שפני החוטא הראוין ליפול כפני קין וחבריו לא ישא אותם ה' להגביהם מנפילתם אלא יפול הנופל הראוי ליפול דוחו ולא יוכל קום כי אין הקדוש ב"ה מוותר כלום. וכאן אמר ישא ה' פניו אליך מדקאמר ישא שמע מינה שאפילו בשעת הכעס שישראל ראוין להיות בהסתרת פנים וכל המסתיר פניו דומה כאלו הם כבושים למטה כביכול מכל מקום אמר הקדוש ב"ה שדרך ויתור אשא לך פני שיהיו מכוונין נגד פניך כי אם אין אומרים ישא כי אם בראוי ליפול או ראוי להיות כבוש קשיא ויתור אויתור. ובמדרש אמר הקדוש ב"ה ואיך לא אשא להם פנים אני אמרתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת והם מחמירים עד כזית עד כביצה ר"ל הנה נרך לקחתי מהם ונרך ולא אביבנה ואיך לא אשיב להם נרך דרך ויתור תמורת הברכה אשר אני לוקח מהם ג"כ דרך ויתור ומ"ש אשר לא ישא פנים היינו לכל האומות שאין עושין כלום דרך ויתור אבל כאן נאמר ישא ה' פניו אליך דוקא כי אתה עושה דרך ויתור ומחמיר ע"ע גם אני אשא פני אליך דרך ויתור ואפי' ויתור זה אינו בכל דבר כי אם מדה במדה ממש כי אתם מחמירים עד כזית אפילו בלא שביעה כאלו אתם שבעים כך אוותר לכם שאפילו אוכל קמעא מתברך במעיו ועל זה אמר וישם לך שלום. וכמ"ש השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך וכה"ע ואכלתם לחמכם לשובע וישבתם לבטח בארצכם ונתתי שלום בארץ ופירוש זה נכון וברור בהבנת מדרש זה :

ויהי המקריב ביום הראשון וגו'. סמך פרשה זו לברכת כהנים אשר חותם כל הברכות השלום כי אם אין שלום אין כלום לפיכך השלום בא בגמר החתימה ואחרון הביב כי כל הקודמים נראה כאלו עדיין הם חסרים עד ביאת הברכה שאחריה הבאה למלאות מה שחסרה הברכה הראשונה אבל האחרונה אינה חסרה כלום כי אין צורך עוד בשום ברכה שתבא אחריה למלאות חסרונה ע"כ המדרש משבח ואומר גדול השלום שהוא חותם כל הברכות כי זה מורה על חסרון הברכות הקודמים ועל מעלת החתימה ויצירת האדם באחרונה יוכיח. וע"כ נמצאו מדרשים רבים המדברים ממעלת השלום שיש בו צורך בתחתונים ובעליונים ואמרו עוד גדול השלום שאפילו המתים צריכין לו שנאמר ואתה תבא אל אבותיך בשלום אין הפירוש שיש איזו קטטה ומריבה בין המתים שיצטרכו אל השלום אלא המתים צריכין שיהיה שלום בין החיים כי אם אין שלום בין החיים והם מחרפים זה את זה עד מהרה ירוץ דברו לחרף את החיים ואת המתים עד שאפילו לשוכני עפר אין מנוחה בקבר מריב לשונות של החיים כמעשה של ההוא שהיה קבור במחצלת של קנים וכמעשה בכל יום בדורנו ע"כ צריכין המתים שיהיה שלום בין החיים ואז ינוחו על משכבותם שלום. ואחר שהזכיר חותם כל הברכות והוא השלום מיד התחיל בפרשה אשר בה רמוז ג"כ השלום כי מטעם זה נאמר בראשון וקרבנו בוי"ו העיטוף כאלו קדמו אחר שלא יהיה תפארתו לאמר אני הקרבתי ראשון גם לא הזכיר בו שם נשיא שלא יתנשא לאמר אני אמלוך והגאוה סיבה לכל ריב ולכל נגע. ואמרו עוד שכל י"ב שבטים אלו נמשלו לי"ב מזלות שהולכים כהולך בסולם לאחוריו וכן יסד הפייט של נשואין שור לפניהם ולא לאחריהם עלות בשלום שכל אחד סובר אני ראשון ומטעם זה האריכה התורה בזכרון כל הקרבנות בכל י"ב נשיאים כדי שלא לעשות שום אחד טפל לחבירו וכל זה סבת השלום :

הפטרת נשא בשופטים סימן יג

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא יָלָדָה: וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן: וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא: כִּי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד פְּלִשְׁתִּים: וַתָּבֹא הָאִשָּׁה וַתֹּאמֶר לְאִישָׁהּ לֵאמֹר אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלַי וּמַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים נוֹרָא מְאֹד וְלֹא שְׁאִלְתִּיהוּ אֵי־מִזֶּה הוּא וְאֶת־שְׁמוֹ לֹא־הִגִּיד לִי: וַיֹּאמֶר לִי הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְעַתָּה אַל־תִּשְׁתִּי יַיִן וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טֻמְאָה כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה הַנַּעַר מִן־הַבֶּטֶן עַד־יוֹם מוֹתוֹ: וַיֶּעְתַּר מָנוֹחַ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר בִּי אֲדוֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּ יָבוֹא־נָא עוֹד אֵלֵינוּ וְיוֹרֵנוּ מַה־נַּעֲשֶׂה לַנַּעַר הַיּוּלָּד: וַיִּשְׁמַע הָאֱלֹהִים בְּקוֹל מָנוֹחַ וַיָּבֹא מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים עוֹד אֶל־הָאִשָּׁה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת בַּשָּׂדֶה וּמָנוֹחַ אִישָׁהּ אֵין עִמָּהּ: וַתְּמַהֵר הָאִשָּׁה וַתָּרָץ וַתַּגֵּד לְאִישָׁהּ וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִרְאָה אֵלַי הָאִישׁ אֲשֶׁר־בָּא בַיּוֹם אֵלָי: וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ עַתָּה יָבֹא דְבָרֶיךָ מַה־יִּהְיֶה מִשְׁפַּט הַנַּעַר וּמַעֲשֵׂהוּ: וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ מִכֹּל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֶל־הָאִשָּׁה תִּשָּׁמֵר: מִכֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִגֶּפֶן הַיַּיִן לֹא תֹאכַל וְיַיִן וְשֵׁכָר אַל־תֵּשְׁתְּ וְכָל־טֻמְאָה אַל־תֹּאכַל כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתִיהָ תִּשְׁמֹר: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה נַעְצְרָה־נָּא אוֹתָךְ וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים: וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דְבָרְךָ וְכִבַּדְנוּךָ: וַיֹּאמֶר לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־פֶלִאי: וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים: וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה: וְלֹא־יָסַף עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ יְהוָה הוּא: וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־אִשְׁתּוֹ מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ: וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתֵנוּ לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת: וַתֵּלֶד הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה: וַתָּחֶל רוּחַ יְהוָה לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל:

°לית מלא °לית דגוש ומלא °יתיר יו"ד °פלי קרי

פירוש המלות

יין ושכר חמר חדת ועתיק : היולד . כשיהיה יולד : ביום . בזה היום : אחרי . אחרי עצת אשתו : ומעשהו . מה נעביד ליה : נעצרה . נאסף אוסך אל הבית : מי שמך . כמו מה שמך : כי יבא . אם יבא : פלי . מכוסה ונעלם : ומפלא . והפליא המלאך לעשות : ותחל . התחילה בו הגבורה : לפעמו . לחזקו :

ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת׃ ג וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ד וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־פִּרְחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־

ג׳ · מ״ל כתוב · ב׳ מלאים בתורה · ג׳ מ״ל כתוב · כ״ג ר״ס · ג׳ · ס׳ דגשין

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְתֵימַר לֵיהּ בְּאַדְלָקוּתָךְ יָת בּוֹצִינַיָּא לָקֳבֵיל אַפֵּי מְנָרְתָא יְהוֹן מְנַהֲרִין שִׁבְעָא בוֹצִינַיָּא׃ ג וַעֲבַד כֵּן אַהֲרֹן לָקֳבֵיל אַפֵּי מְנָרְתָא אַדְלֵיק בּוֹצִינָהָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ ד וְדֵין עוֹבַד מְנָרְתָא נְגִידָא דְהַב עַד שִׁידַהּ עַד שׁוֹשַׁנַּהּ נְגִידָא הִיא כְּחֶזְוָא דִּי אַחְזֵי יְיָ

רש"י

(ב) **בהעלתך** למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות: בהעלתך. על שם שהלהב עולה כתוב בהדלקתן לשון עליה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה. ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב: אל מול פני המנורה. אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה: יאירו שבעת הנרות. שעל ששת הקנים שלשה מזרחיים פונים למול האמצעי ראשי הפתילות שבהם וכן שלשה מערביים ראשי הפתילות פונים מול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך: (ג) ויעש כן אהרן. להגיד שבחו של אהרן שלא שינה (ספרי): (ד) וזה מעשה המנרה. מלמד שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לכך נאמר וזה (שם): מקשה. בטדי"ן בלעז לשון דא לדא נקשן (דניאל ה׳) עשת של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתקנן ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור: עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים. עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה. עד ירכה שהוא אבר גדול. עד פרחה שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה. ודרך המקרא לדבר בלשון זה כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית (שופטים ט״ו): כמראה אשר הראה וגו׳. כתבנית אשר הראה בהר כמו שנאמר

אבן עזרא

(ב) **דבר** אל אהרן. כי הוא חייב במצות הדלקת הנר: אל מול פני המנורה. פי׳ והאיר על עבר פניה והנה מלת האיר יוצאה כמו תאיר נרי ואין כן יאירו והארץ האירה. ונסמכה זאת הפרשה להורות כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה: (ד) וזה מעשה המנורה. הזכיר שלא נראה כמוהו: מקשה. פירשתיו: ירכה. הוא על הקנה שתעמוד עליו כי כן כתוב ירכה וקנה: פרחה. ידוע ולא היה כח בחרש חכם לעשותה כן לולי שהשם הראה אותה למשה במראה הנבואה

הטנורה ג׳ מלאים וסימן מקשה תיעשה הטנורה. ויעש כן אהרן. בהעלתך את הנרת. ונמסר גם בסדר כי תשא: כמראה ה׳ דגשים וסי׳ אשר הראה ה׳ את משה. אשר ראיתי בבאי ב׳ בפסוק. והנה שם כבוד אלהי ישראל. ופני הקדש

תולדות אהרן אל מול פני המנורה. מנחות לח עקידה שער מט: וזה מעשה המנורה. מנחות כח כט עקידה ש׳ כה וב׳ עח: עד ירכה. מנחות שם כט: מקשה היא. שם כח:

בעל הטורים בהעלתך. סמך נרות לחנוכה לפרסומי ניסא בנרות: בהעלתך בגי׳ עשה בה מעלה: אל מול פני המנורה יאירו. כי אני איני צריך לאורה. פני המנורה יאירו. בגימ׳ וכי אני לאורך צריך: שבעת הנרות. כנגד ז׳ המזלות חנכ"ל שצ"ם. כתיב בהעלתך את הנרות. וכתיב להעלות נר תמיד. לבית הלל נר ואח"כ נרות שמוסיפין והולכין והיינו להעלות נר תמיד שמעלין בקודש. ולב"ש תחלה נרות ואח"כ נר שמורידין והולכין: להעלות נר תמיד. סופי תיבות תרד: וזה מעשה המנרה. וזה עולה י"ח שגובהה של המנורה היה י"ח טפחים: כמראה. בגימ׳ כגבריאל מלמד שגבריאל הוא שהראה לו דמות המנורה:

ספורנו

ח (ב) **וידבר** ה׳ אל משה. בהעלתך את הנרות. כשתדליק את שש הנרות: אל מול פני המנורה. שהוא הקנה האמצעי וזה כשתפנה שלהבת כל אחד מהששה נרות אל הקנה האמצעי הזה: יאירו שבעת הנרות. כל השבעה יאירו וישפיעו אור עליון לישראל שיורו היות אור הימנים ואור השמאלים מכוון ופונה אל אור הקנה האמצעי שהוא עיקר המנורה ושכן ראוי שכוונת המיימינים העוסקים בחיי עולם והמשמאילים העוסקים בחיי שעה העוזרים למיימינים כאמרם אלמלי עלייא לא מתקיימי אתכליא תהיה להפיק רצון האל יתברך באופן שישיג מכוונו בין כלם וירוממו את שמו יחדו כמו שקבלו עליהם כאשר העיד באמרו ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה כלומר בין כלנו נשלים כוונתו: (ד) וזה מעשה המנורה מקשה. וזה התכלית בעצמו המכוון בהדלקת הנרות אל מול פני המנורה הוא בעצמו מכוון בענין היות המנורה מקשה להורות האחדות המכוון לתכלית אחד בעצמו

רמבן

ח (ב) **בהעלתך** למה נסמכה פרשת מנורה לחנוכת הנשיאים לפי כשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב לשון רש"י ממדרש אגדה. ולא נתברר לי למה נחמו בהדלקת הנרות ולא נחמו בקטורת בקר וערב ששבחו הכתוב ישימו קטורה באפך ובכל הקרבנות ובמנחת חביתין ובעבודת יום הכפורים שאינה כשרה אלא בו ונכנס לפני לפנים ושהוא קדוש ה׳ עומד בהיכלו לשרתו ולברך בשמו ושבטו כולם משרתי אלהינו ועוד מה טעם לחלישות הדעת הזו והלא קרבנו גדול משל נשיאים שהקריב בימים ההם קרבנות הרבה כל ימי המלואים ואם תאמר שהיו חובה ונצטוה בהם וחלשה דעתו על שלא הקריב נדבה כמוהם לחנכת המזבח גם הדלקת הנרות חובה שנחמו בה ונצטוה עליה אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו ר"ל כי הם חשמונאי ובניו וכלשון הזה מצאתיה במגלת סתרים לרבינו נסים שהזכיר האגדה הזו ואמר ראיתי במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו׳ אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנכה שקרויה על שמם והיא חנכת בני חשמונאי ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח עכ"ל. וראיתי עוד בילמדנו וכן במדרש רבה אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תתירא לגדולה מזאת אתה מוכן קרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם והנה דבר ידוע שכשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלין מפני חורבנו אף הנרות בטלות אבל לא רמזו אלא לנרות של חנוכת חשמונאי שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו וכן ברכת כהנים הסמוכה לחנכת הנשיאים נוהגת לעולם דרשו סמוכין לחנוכת הנשיאים מלפניה ולאחריה בכבודו של אהרן שלא נמנה עמהם ור"א אמר כי נסמכה זאת הפרשה להודיע כי הדבור יהיה גם בלילה כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה וזה איננו כלום על דעת רבותינו שאמרו והלא לא נדבר עמו אלא ביום ואלו ידע ר"א מה בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים לא חשב כן והוא מה שאמר הכתוב במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה שאין נבואתו בחלום כי החלום בלילה ממש אבל הסדור בפרשיות האלה הוא כאשר פירשתי כי בא הכתוב בספר הזה להשלים תורת הקרבנות וכל המחוייב לעשות באהל מועד והנה אמר מתחלה ואתה תצוה ויקחו אליך שמן זית זך להעלות נר תמיד ולא הזכיר שם המנורה והיה במשמע שידליקו במנורה בהמצאה כמו שאמר בעשייתה והעלה את נרותיה והאיר על עבר פניה אבל אם אולי תאבד או תשבר ידליקו בלתי מנורה ואין מנורה מעכב ההדלקה כי המצוה להעלות נר תמיד לעולם ואחר כך הוסיף וצוה מיד לדורות צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך ואמר על המנורה הטהורה יערוך את הנרות שלא יערוך אלא על המנורה טהורה ובכאן כאשר השלים להזכיר הקמת המשכן השלים עוד כל דיני הנרות וצוה שיהיו שבעת הנרות כולן דולקות לדורות אל מול פני המנורה כאשר הזכיר במעשה המנורה והעלה נרותיה והאיר על עבר פניה לא בלתי מנורה ולא בלתי שיאירו כולם על עבר פניה ולא הזכיר בפרשה הזאת באהל מועד ללמד שיהיה כן במקדש אולי יחשב כי בעבור שאין הלוגות באהל מועד יצטרך למורה הזאת אבל במקדש שיהיו שם חלונות שקופים לא יצטרך כן לפיכך לא הזכיר בכאן באהל מועד:

(ג) **וטעם** ויעש כן אהרן. לומר שהוא היה המדליק אותן כל ימיו ואע"פ שהמצוה כשרה בבניו כמו שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו אבל היה הוא מודרז במצוה הגדולה הזאת הרומזת לדבר עליון וסוד נשגב ואולי נרמז לו זה מפסוק מחוץ לפרכת העדת יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר כי בו נתר השם בימיו ומפני זה אמר גם עתה דבר אל אהרן בהעלותך ולא אמר דבר אל אהרן ואל בניו בהעלותכם:

(ד) **וטעם** וזה מעשה המנורה. לרמוז שצריך לדורות שתהיה מקשה כי הוא מעכב בה ולכך הזכיר תחלה בפירוש מעשה המקנה ולא הזכיר במעשה שלה

שנאמר וראה ועשה בתבניתם וגו' (שמות כ"ה) : כן עשה את המנרה . מי שעשאה . ומ"א על ידי הקב"ה נעשית מאליה : (ו) קח את הלוים . קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום : (ז) הזה עליהם מי חטאת . של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם : והעבירו תער . מצאתי בדברי ר' משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו ע"ג והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת הזקיקם תגלחת כמצורעים : (ח) ולקחו פר בן בקר . והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה והוא קרבן צבור בע"ג : ופר שני . מה ת"ל שני לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת ע"כ דר"מ . ובזו יש סמך לדבריו בת"כ . ואני אומר שהוראת שעה היתה שהשעיר היה להם להביא לחטאת ע"ג עם פר העולה : (ט) והקהלת את כל עדת . לפי שהלוים נתנים קרבן כפרה תחתיהם יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו את ידיהם עליהם : (יא) והניף אהרן את הלוים תנופה . כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי . שלש תנופות נאמרו בפרשה . ראשונה לבני קהת לכך נאמר בם והיו לעבוד את עבדת ה' (במדבר ד') לפי שעבודת קה"ק עליהם הארון והשלחן וגו' השניה לבני גרשון לכך נאמר בם תנופה לה' לפי שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעות וקרסים הנראין בבית קדש הקדשים והשלישית לבני מררי : נתנים

הנבואה : כן עשה . שב אל משה והטעם כצווי וכן ועשית מנורת זהב . וטעם הסמך פרשת הלוים להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר ובשאר העבודות יעזרוהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצום : (י) קח את הלוים מתוך בני ישראל . כי מעורבים היו וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני : (ז) מי חטאת . כמו תחטאנו או טעמו כחטאת הקרבן : הזה עליהם . אמר רבי משה שפ"א הפועל נו"ן כמו הכה תכה וגכון הוא : והעבירו תער על כל בשרם . וכבר העבירו תער אמרו המעתיקים אפי' הזקן ולא הפאה : וכבסו בגדיהם . ואחר כן יהיו טהורים בטהרם במי חטאת : והטהרו מבנין התפעל והתי"ו מובלע וכן המתקדשים והמטהרים : (ח) פר בן בקר . קטן : סולת . שלשה עשרונים כמשפט : תקח לחטאת . בצווי כי הם יקחו והטעם יקחו כמו ויקחו לי תרומה או יקחו עמם כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות : (יא) לפני ה' . והטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני הלוים את ידם על ראש כל אחד מהפרים ורבים כן : (יב) ועשה . בצווי כי אהרן היה המקריב והעד הנאמן שאמר כי החטאת גם העולה הם לכפר על הלוים וכתוב ויכפר עליהם אהרן . וטעם והעמדת את הלוים . אחר שיכפר אהרן עליהם תעמידם לפניו וניפם : (יג) והנפת . בצווי כמו יעשה להם : (יד) והיו לי הלוים . זו מעלה גדולה : (טו) ואחרי כן יבואו הלוים . אחרי

ד מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ

ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ו קַח אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃ ז וְכֹה־תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה עֲלֵיהֶם מֵי חַטָּאת וְהֶעֱבִירוּ תַעַר עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם וְהִטֶּהָרוּ׃ ח וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן וּפַר־שֵׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח לְחַטָּאת׃ ט וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי יְהוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ יא וְהֵנִיף אַהֲרֹן אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת יְהוָה׃
יב וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃ יג וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לַיהוָה׃
יד וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ שני
טו וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד

ב' ר"פ · ב' ר"פ · ג' · ו' בסיפרא · ג' · ל' · ל' · ל' · ג' · ד' · ב' בלישנא כולי חכר במ"א · ל' ושארא תנופה לפני ה' · ל' וחסר

יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד יַת מְנַרְתָּא׃ ה וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ו קָרֵיב יַת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתַדְכֵּי יָתְהוֹן׃ ז וּכְדֵין תַּעֲבֵיד לְהוֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן אַדֵּי עֲלֵיהוֹן מַיָּא דְחַטָּאתָא וְיַעַבְרוּן מַסְפַּר עַל כָּל בִּשְׂרְהוֹן וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן וְיִדְכּוֹן׃ ח וְיִסְּבוּן תּוֹרֵי בַּר תּוֹרֵי וּמִנְחָתֵיהּ סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח וְתוֹר תִּנְיָן בַּר תּוֹרֵי תִּסַּב לְחַטָּאתָא׃ ט וּתְקָרֵיב יַת לֵיוָאֵי קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִכְנוֹשׁ יַת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וּתְקָרֵיב יַת לֵיוָאֵי קֳדָם יְיָ וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת יְדֵיהוֹן עַל לֵיוָאֵי׃ יא וִירִים אַהֲרֹן יַת לֵיוָאֵי אֲרָמָא קֳדָם יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן לְמִפְלַח יַת פּוּלְחָנָא דַּייָ׃ יב וְלֵיוָאֵי יִסְמְכוּן יַת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרַיָּא וְיַעֲבֵיד יַת חַד חַטָּאתָא וְיַת חַד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עַל לֵיוָאֵי׃ יג וּתְקֵים יַת לֵיוָאֵי קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי וּתְרֵים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃ יד וְתַפְרֵישׁ יַת לֵיוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵיוָאֵי׃ טו וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן לֵיוָאֵי

המראה כמראה : קח י"ב ר"פ וסימן נמסר בסדר במדבר סיני : וכה ב' ר"פ וסי' וכה תעשה להם לטהרם . וכה אמר שמעי בלכתו : לטהרם ב' וסימן הזה עליהם מי חטאת . ויכפר עליהם אהרן : על כל ועל כל ד' וסימן נמסר בסדר במדבר סיני : לפני אהל מועד ד' וסימן בסדר תצוה : עבדת ה' ג' וסי' והניף את הלוים . כי עד הוא בינינו וביניכם . ותכל כל מלאכת עבודת : ואת האחד ד' וסי' נמסר בסדר מצורע : והעמדת כל העמר'

בעל הטורים

כן עשה . כן נרות עשה שלמה מי המנורות . עשה בגימטריא שלמה : ד' פעמים הזכיר מנורה שהיא כברה מדי מינין כדאיתא במנחות ורמז לד' מנורות בשמחת בית השואבה :

תולדות אהרן וכה תעשה . וזכר תזריע : והעבירו תער . נזיר מ : ופר שני בן בקר . הוריות ה זבחים פט פרה מו : ועשה את האחד . הוריות ה זבחים פט :

ספורנו

בעצמו : (יד) והבדלת את הלוים . תבדיל בהנייתם את הלוים אשר הם חיים עדנה . והיו לי הלוים . הם וזרעם יהיו נכונים לעבודתי : (טו) ואחרי כן יבאו הלוים

רמבן

שלא שהיו בה קנים וכפתורים ופרחים וגביעים משוקדים והזכיר זהב כי כן היה מצוה לדורות לעשות ממנו לרומם את בית אלהינו והחזיר מקשה היא לומר שאין מעכב בה אלא מקשה לא הזהב וכ"ש שאר יפוים שבה וכך אמרו רבותינו בספרי ובמסכת מנחות :

וטעם כן עשה . משה הנזכר כי הוא נשתדל בלמודה ועשה אותה כצווי וכך אמרו בספרי להודיע שבחו של משה שכשם שאמר לו הקב"ה כן עשה ורש"י כתב כן עשה מי שעשאה ומדרש אגדה ע"י הקב"ה נעשית מאליה :

אחר שנמנו הבכורות והלוים ונצטוו הלוים בעבודתם ובמשמרתם ונתן להם העגלות השלים מצות הכהנים במנורה ובא לצוות במצות הלוים שיתחילו לעבוד והוצרך לטהר אותם ולכפר עליהם וזה טעם הסמך הפרשה הזו בכאן והשלים במצוה לדורות מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבא לצבוא צבא וכתב רש"י כאן הוא אומר מבן חמש ועשרים ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד מבן חמש ועשרים יבא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד מכאן לתלמיד היושב לפני רבו שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה וא"כ יהיה פי' יבא לצבוא צבא שיבא להקהל בנקהלים בעבודת אהל מועד שיעמוד עמהם ויראה תמיד עבודתם ביום ובלילה כדי שילמוד הלכות עבודה בתלמוד ובמעשה ולכך לא אמר כאן לעבוד עבודה כמו שנאמר למעלה אלא אמר לצבא צבא בעבודת אהל מועד שיבא עם העובדים בעבודה אבל לא ידעתי אם זה דברי הכל לרבותינו כי בלשון יחיד אני שונה אותה בספרי ר' נתן אומר כתוב אחד אומר מבן חמש ועשרים וכו' כי של

דרך

אבן עזרא

אחרי שתטהר אותם : והנפתם . כלוי : (טז) כי נתנים נתנים . הם וכניהם ישראל נתנום לי ואני לקחתי אותם לי והטעם קבלתים ולא נתנום בעבור פדיון פטרת כל רחם . ופטרת ופטר שתי לשונות כמו צדקה וצדק או על משקל אחר : (יז) ביום הכתי . זמן כמו אתה עובר היום : (יח) וטעם ואקח את הלוים . וכבר אמר לקחתי אותם לי כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכאשר לקחתי לי הלוים נתתים אני לאהרן ולבניו : (יט) ולכפר . להיותם כפר נפשם כאשר פירשתי : (כ) ויעש משה ואהרן . משה בלווי ואהרן שהניפם וישראל שסמכו עליהם : (כא) וטעם ויתחטאו . כי גם הם עשו : ויכפר עליהם . וכבר כפר עליהם ויש אומרים כי בתחלה התחטאו ואחר כן סמכו ידיהם על הפרים ואיננו רחוק ואם כן יהיה פירוש והעמדת את הלוים וכבר העמדתם בתחלה :

כן

רשי

(טו) נתנים נתנים . נתונים למשא נתונים לשיר : פטרת . פתיחת : (טז) כי לי כל בכור ; שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים ולקחתי אותם לי עד שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוים וגו' : (יט) ואתנה וגו' . חמשה פעמים נאמרו בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שהוכיר אזכרותיהן במקרא אחד כמנין חמשה חומשי תורה כך ראיתי בב"ר : ולא יהיה בבני ישראל נגף . שלא יצטרכו לגשת אל הקדש שאם יגשו יהיה נגף : (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו' . משה העמידן ואהרן הניפן וישראל סמכו את ידיהם :

כאשר

תרגום אונקלוס

למפלח ית משכן זמנא ותדכי יתהון ותרים יתהון ארמא : טז ארי אפרשא מפרשין אינון קדמי מגו בני ישראל חלף פתח כל ולדא בוכרא כולא מבני ישראל קרבית יתהון קדמי : יז ארי דילי כל בוכרא בבני ישראל באנשא ובבעירא ביומא דקטלית כל בוכרא בארעא דמצרים אקדשית יתהון קדמי : יח וקרבית ית ליואי חלף כל בוכרא בבני ישראל : יט ויהבית ית ליואי מסירין לאהרן ולבנוהי מגו בני ישראל למפלח ית פולחן בני ישראל במשכן זמנא ולכפרא על בני ישראל ולא יהי בבני ישראל מותא במקרב בני ישראל לקודשא : כ ועבד משה ואהרן וכל כנשתא דבני ישראל לליואי ככל דפקיד יי ית משה לליואי כן עבדו להון בני ישראל : כא ואדכיאו ליואי וחורו לבושיהון וארים אהרן יתהון ארמא קדם יי וכפר עליהון

מקרא

את־אהל מועד וטהרת אתם והנפת אתם תנופה : טו כי נתנים נתנים המה לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל־רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אתם לי : יז כי לי כל־בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום הכתי כל־בכור בארץ מצרים הקדשתי אתם לי : יח ואקח את־הלוים תחת כל־בכור בבני ישראל : יט ואתנה את־הלוים נתנים | לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את־עבדת בני־ישראל באהל מועד ולכפר על־בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני־ישראל אל־הקדש : כ ויעש משה ואהרן וכל־עדת בני־ישראל ללוים ככל אשר־צוה יהוה את־משה ללוים כן־עשו להם בני ישראל : כא ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם וינף אהרן אתם תנופה לפני יהוה ויכפר עליהם

כל ספרא חס' כמ"א מ"ל
כל"כ במ"ג ל' סימן ל' וחד סעדת כוס
סימן
ל' וחד והקדשתי
ל' בתורה
ג'. ז'
ל'
ג'
ל'

מסורה

כתיב כן במ"א העמרתת להררי עז : נתנים כל אורייתא חסר וי"ו במ"ג וסימן נמסר בסדר במדבר סיני : המה לי חד מן ז' זוגין מתחלפין קדמאה וי"ו תניינא יו"ד וסי' מחויאל ויולד לחנוך . ומחייאל ב' בו . נתונם המה לו . נתנים המה לי . מנחת קנאות הוא . מנחת קנאות היא . כי אתה תבוא . כי אתה תביא . אם לא תגידו את דברינו . ואם תגידי את דברינו . באש קנאתו . באש קנאתי . אל ילוזו מעיניך . אל יליזו מעיניך . הקדשתי ו' וסימן בסדר במדבר סיני : ואתנה כל שפטים ושמואל ויחזקאל ואתנה מלעיל בר מן חד מלרע ויאמר הפלשתי אל דוד . וכל שאר נביאים ואורייתא דכותא מלרע בר מן א' מלעיל וסימן ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו . וכל כתובים דכוותא מלעיל בר מן חד מלרע שאל ממני ואתנה גוים נחלתך : ולכפר ג' וסי' ואתנה את הלוים . ואהרן ובניו מקטירים . שבועים שבעים נחתך : על בני ישראל ז' וסימן נמסר בסדר נשא : וכל עדת ג' וסימן ויעש משה ואהרן . המלך שלמה וכל דמלכים . וחברו

תולדות אהרן כי לי כל בכור . בכורות ד : ואתנה את הלוים . ערכין יא (פסחים ל תענית כח) :

בעל הטורים

נתנים נתונים [illegible]. בגימ' שלא לא עשו עגל של זהב . ואתנה את הלוים ה"פ בני ישראל בפסוק כנגד כהנים לוים ישראלים גרים ועבדים משוחררים. וזש"ה קדש ישראל לה' ראשית תבואתה תבואת ה' : ולכפר ג' . ולכפר על בני ישראל . ואהרן ובניו מקטירים וגו' ולכפר על בני ישראל בדברי הימים . ושבועים שבעים נחתך על עמך וגו' ולכפר עון בעטן סקן של דניאל . מלמד שהגלות מכפרת כמו קרבן : ומבן כ' . ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה . ומבן אדם מגיר יותר שכיון שהגיע לכלל חמשים שנה אין בו כח לעבוד עבודה וכהאי ענין :

ספורנו

הלוים . ההוים עתה : (טז) נתנים נתנים המה לי . נתונים מעצמם שנתנו את עצמם לעבודתי כמו שהעיד באמרו מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ונתונים גם כן מתוך בני ישראל שיתנו מחית הלוים במעשר ראשון חלף עבודתם למען תהיה עבודתי נעשית בין כלם : תחת פטרת כל רחם . שהיתה העבודה מוטלת עליהם : (יז) כי לי כל בכור . שהיתה מקדם העבודה בבכורות מפני היותם הנכבדים בביתם ולהם משפט העבודה : ביום הכתי כל בכור הקדשתי . אבל מה שהצרכתי אותם לפדיון היה הטעם בשביל שביום הכתי הקדשתים לי שלא יתעסקו בעבודת הדיוט כלל כמו שאסרתי גזה ועבודה בבכור בהמה וזה עשיתי כדי להצילם בתורת הקדש שלא היו ראויים להנצל ממשלחת מלאכי רעים בהיות הם הנכבדים בעם וקולר כלם תלוי בהם ואמרתי שיפדו כדי שיצאו לחולין בזה שיהיו מותרים בעבודת הדיוט : (יח) ואקח את הלוים תחת כל בכור . באותו הדור בלבד כמבואר למעלה : (יט) ואתנה את הלוים . ומאחר שהם נתונים מעצמם לעבודתי נתתים לעבודתי לאהרן ולבניו : לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד . לעבוד אותה העבודה שהיתה ראויה לבכוריהם . ולכפר על בני ישראל . בקבלם את המעשרות מישראל כדי שיוכלו לעבוד את האל יתברך יכפרו על ישראל שגרמו כלם בעגל שאמאם את בכוריהם . ולא יהיה בבני ישראל נגף . בלוים ובשאר ישראל . בגשת בני ישראל אל הקדש . שבזה יחטאו הזרים הנגשים והלוים שיניחו את הזרים לגשת ויתחייבו כלם כענין שאמרו ולא ימותו גם הם גם אתם : (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים . עשו בשביל

הלוים

רמבן

דרך הפשט הנמנים ביד משה ואהרן היו מבן ל' שנה ומעלה והם אשר הפקיד אותם איש איש על עבודתו ועל משאו אבל בכאן צוה כי כל אשר ידע בעצמו שבא לכלל עשרים וחמש שנה יהיה כשר לעבודה ויבא בכל אות נפשו לעבוד עמהם ולסייעם בעבודה אבל לא יהיה פקיד נגיד על עבודה ידועה והטעם בזה כי כל אדם נותן לבו בעשירותיו כי ישתנו בהן הטבעים וידע בהגיעו לעשרים או לשלשים כי ידעו בו שכניו וקרוביו ואביו ואמו ויולדיו ויודיעוהו אבל בהגיעו לכ"ה לא ירגישו בו כל כך ולכן לא צוה למשה שיטרח למנות רק מבן ל' שהאיש נודע בהן וכן אמר דוד ויספרו הלוים מבן ל' שנה ומעלה ור"א אמר בדרך הפשט כי מבן שלשים הוא לעבודת משא ומבן כ"ה לעבודת האוהל . ואיננו נכון כי שם נאמר גם כן כל הבא לצבא צבא לעבודה באהל מועד ונאמר לעבוד ולמשא ועוד כי כתיב במקדש אלה בני לוי לבית אבותם ראשי האבות לפקודיהם במספר שמות לגלגלותם עושי המלאכה לעבודת בית ה' מבן עשרים שנה ומעלה כי אמר דוד הניח ה' אלהי ישראל לעמו וישכון בירושלים עד לעולם וגם ללוים אין לשאת את המשכן ואת כל כליו לעבודתו כי בדברי דוד האחרונים המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ומעלה כי מעמדם ליד בני אהרן לעבודת בית ה' על החצרות ועל הלשכות . יאמר כי בדברי דוד האחרונים משיבנה הבית ואין להם משא בכתף ואין עבודתם רק על החצרות ועל הלשכות מנה אותם מבן עשרים שנה ומעלה ומתחלה מבני שלשים ואם כדברי ר"א היה חייב שימנה אותם מבן חמש ועשרים :

ולא

רשי

(כב) כאשר צוה ה' וגו' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהם שאחד מהם לא עכב: (כד) זאת אשר ללוים. שנים פוסלים בהם ואין המומין פוסלים בהם: מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר הוא אומר מבן שלשים שנה הא כיצד בן כ"ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן ל' עובד. מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה (חולין כ"ז): (כה) ולא יעבד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי כתרגומו: (כו) לשמר משמרת. לחנות סביב האהל ולהקים ולהוריד בשעת המסעות: (א) בחדש הראשון. ופרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה. ולמה לא פתח בזו מפני שהוא גנותם של ישראל שכל מ' שנה שהיו במדבר לא הקריבו אלא פסח זו בלבד (פסחים פ"ק ספרי): (ב) במועדו. אף בשבת במועדו אף בטומאה:

ככל

אבן עזרא

(כב) כן עשו. להם תמיד בני אהרן לכניסם: (כד) זאת אשר ללוים. והטעם זאת הקבלה ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסוק כי מבן שלשים שנה הוא לעבודת משא ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל. וטעם לצבא. להמנות עם צבא העובדים: (כו) במשמרתם. על הזקנים ונדבקה פרשת הפסח כי החנוכה היתה בחדש הראשון ואז נבדלו הלוים ובאה זאת הפרשה בעבור שהוא כתוב בפסח והיה כי תבאו אל הארץ והיה כי יביאך ה' צוה שהם חייבים גם במדבר:

וטעם

אַהֲרֹ֖ן לְטַהֲרָ֑ם׃ כב וְאַֽחֲרֵי־כֵ֞ן
בָּ֣אוּ הַלְוִיִּ֗ם לַעֲבֹ֤ד אֶת־עֲבֹֽדָתָם֙
בְּאֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד לִפְנֵ֥י אַהֲרֹ֖ן וְלִפְנֵ֣י
בָנָ֑יו כַּאֲשֶׁר֩ צִוָּ֨ה יְהוָ֤ה אֶת־מֹשֶׁה֙
עַל־הַלְוִיִּ֔ם כֵּ֖ן עָשׂ֥וּ לָהֶֽם׃ ס
כג וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
כד זֹ֖את אֲשֶׁ֣ר לַלְוִיִּ֑ם מִבֶּ֣ן חָמֵ֧שׁ
וְעֶשְׂרִ֣ים שָׁנָ֗ה וָמַ֙עְלָה֙ יָבוֹא֙
לִצְבֹ֣א צָבָ֔א בַּעֲבֹדַ֖ת אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃
כה וּמִבֶּן֙ חֲמִשִּׁ֣ים שָׁנָ֔ה יָשׁ֖וּב
מִצְּבָ֣א הָעֲבֹדָ֑ה וְלֹ֥א יַעֲבֹ֖ד עֽוֹד׃
כו וְשֵׁרֵ֨ת אֶת־אֶחָ֜יו בְּאֹ֤הֶל מוֹעֵד֙
לִשְׁמֹ֣ר מִשְׁמֶ֔רֶת וַעֲבֹדָ֖ה לֹ֣א
יַעֲבֹ֑ד כָּ֛כָה תַּעֲשֶׂ֥ה לַלְוִיִּ֖ם
בְּמִשְׁמְרֹתָֽם׃ פ שלישי ט א וַיְדַבֵּ֣ר
יְהוָ֣ה אֶל־מֹשֶׁ֣ה בְמִדְבַּר־סִ֠ינַי
בַּשָּׁנָ֨ה הַשֵּׁנִ֜ית לְצֵאתָ֨ם מֵאֶ֧רֶץ
מִצְרַ֛יִם בַּחֹ֥דֶשׁ הָרִאשׁ֖וֹן לֵאמֹֽר׃
ב וְיַעֲשׂ֧וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־הַפָּ֖סַח

אַהֲרֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן׃ כב וּבָתַר
כֵּן עָלוּ לֵיוָאֵי לְמִפְלַח יָת
פּוּלְחַנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא
קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי
כְּמָא דְפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה
עַל לֵיוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן׃
כג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ כד דָּא דִי לְלֵיוָאֵי
מִבַּר חֲמֵשׁ וְעַשְׂרִין שְׁנִין
וּלְעֵילָּא יֵיתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא
בְּפוּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
כה וּמִבַּר חַמְשִׁין שְׁנִין יְתוּב
מֵחֵיל פּוּלְחָנָא וְלָא יִפְלַח
עוֹד׃ כו וִישַׁמֵּשׁ עִם אֲחוֹהִי
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִטַּר מַטְּרָא
וּפוּלְחָנָא לָא יִפְלַח כְּדֵין
תַּעֲבֵיד לְלֵיוָאֵי בְּמַטְּרַתְהוֹן׃
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּשַׁתָּא
תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא קַדְמָאָה
לְמֵימָר׃ ב וְיַעְבְּדוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת פִּסְחָא בְּזִמְנֵיהּ׃

י' מ"ל בתורה. כולם רפין במ"א נגבה על הר ציון ב' אדם חגיר ינתן. ב' בסס ס'. ל' י"ט זוגין. ל' חסר וחד מלא. י' חסר לאמר. ג' רפין. ל' קמן וכל אס"ף דכוו'.

דר"ה: יבא כל אורי' יבא חסר במ"ז מלאים וסימן נמסר בסדר אחרי מות. וב' מלאים ביהושע ושפטים וסי' אוצר ה' יבוא. יבוא נא אלינו ויורנו. וכל שאר נביאים דכוו' במ"ז חסר וסי' וזה לך האות אשר יבא. יבוא בך עוד ערל וטמא. ולא יראה כי יבא חום. פתאום יבא השודד. ואיה נביאיכם. ואיש לא יבא בו. כי בא יבא ולא יאחר. וכל מלכים חסר וכל תהלות ומשלי ואיוב דכו' הסר במ"ה מ"ל וסימן לכל יבוא גבורתך. ולא תירא משוד כי יבוא. כי לא לפניו חנף יבוא. המיראתך יוכיחך. בכפל רסנו מי יבוא. וכל שיר השירים דכוו' מ"ל במ"א הסר וסימן יבא דודי לגנו. וכל קהלת דכוו' חסר במ"א שיבוא אחרי המלך. וכל כתובים דכוו' מלאים במ"ג חסר כי יבא צר ואויב. לעתים מזמני' אל היכל ה' ואית דאמרי פתאום יבוא אידו ל' מלא במשלי: ושרת

תולדות אהרן זאת אשר ללוים. חולין כד: מבן חמש ועשרים. שם (בכורים סד): בשנה השנית. פסחים ו: ויעשו בני ישראל. פסחים ו ס יומא נא: (פסחים לג):

בעל הטורים

וידבר ה' אל משה כו'. סמך פרשת פסח לטהרת הלוים רמז שהלוים מפשיטין: במועדו. מלא וי"ו דאהל וי"ו פעות זמן שחיטה. במועדו. כא"ת ב"ש שיסוק"ף בגי' בשבת:

רמבן

(כה) ולא יעבוד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים ולשיר ולטעון עגלות לשון רש"י. אבל בספרי לא אמרו אלא מגיד שחוזר לנעילת שערים ולעבודת בני גרשון וכן נראה שאם כדברי הרב למה לא היו ממנין אותם בני עשרים לשיר ולנעילת שערים ולטעון העגלות ועד שיזקינו ולמה היה מניכס מבן שלשים ועד חמשים אלא במשא בלבד ועוד בני גרשון ובני מררי שכל עבודתם כשרה בזקנים למה נמנו כן אלא כיון שהיו פקודתם במשא הארון מבני שלשים ועד חמשים לא היו ממנין אותם לשיר שהוא עיקר עבודה של לוים אלא בראוים למשא שכל הממונים לשיר ראוים בעבודת כולם ומתוך שנמנו בני קהת מבן שלשים ועד חמשים אפילו לשיר נמנו כולם כן שלא יהיו בני גרשון ובני מררי בשנים אלו כשרים לשיר ובני קהת פסולים בו. אבל לנעילת שערים או לטעון עגלות כולם כשרים הם ועוד כתוב מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל הבא לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא באהל מועד ודרשו בשחיטת חולין יכול אף בשילה ובית עולמים כן ת"ל לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא. לא אמרתי אלא בזמן שעבודה בכתף והרי עבודת עבודה הוא השיר כמו שכתב למעלה רש"י בסדר נשא א"כ אף לשיר נפסלו בזמן שעבודה בכתף וכן בדברי דוד נאמר ויספרו הלוים מבן ל' שנה ומעלה וכתוב מאלה לנצח על מלאכת בית ה' עשרים וארבעה אלף וגו'. וארבעת אלפים מהללים לה' בכלים אשר עשיתי להלל כי עד שנבנה הבית שהיה להם משא בכתף לא היו ממנים בשיר אלא בראוים למשא אבל חזר דוד למנותם מבן עשרים לצורך הבית כשנבנה כמו שנתבאר:

ספורנו

הלוים ולעזרתם ענין הגלות וכבוס הבגדים והקרבן: ככל אשר צוה ה' את משה ללוים. כמו שצוה למשה שיצוה ללוים שיעשו: כן עשו להם בני ישראל. הזדרזו ישראל לעשות בשבילם כדי שיהיה רצון קונם נעשה: (כב) כאשר צוה ה' את משה על הלוים. למעלה שצוה שתהיינה משמרותם לעבוד ולמשא ולשיר על פי אהרן ובניו כן עשו להם אהרן ובניו לסדרם במשמרותם: ט (א) בחדש הראשון. אחר שספר אנשי הצבא וסדר הדגלים ונושאי המשכן להכניסם לארץ וטהר מחניהם מן הטמאים כאמרו והיה מחניך קדוש ומן הממזרים כענין הסוטה למען תהיה השכינה ביניהם במחנה נבאותם. ספר הכתוב ד' מעשים טובים שעשו ישראל שבהם זכו ליכנס לארץ מיד בלתי מלחמה לולא המרגלים כמו שהעיד משה רבינו באמרו לחובב נוסעים אנחנו אל המקום. ראשונה ספר חנכת המזבח. שנית זריזותם בענין הנוף הלוים. שלישית זריזותם בקרבן הפסח. רביעית לכתם אחרי הא-ל יתברך במדבר אף על פי שהיה העלות הענן בזמנים בלתי נודעים פעמים ארוכים ופעמים קצרים באופן שהיה ראוי שתקשה עליהם מאד החניה והמסע ולהודיע כל אלה ספר אותם כפי מדרגות היותם לרצון לפניו לא לפי הזמן שהיו בו ולכן ספר בכאן ענין חנוכת המזבח והלוים והפסח שהי' בחדש הראשון והיתה תחלת הספר בחדש השני והיה ענין חניתם ונסיעתם על פי ה' מיום צאתם ממצרים ועל כמו זה אמרו אין מוקדם ומאוחר בתורה וזה כאשר תכוין הכלית מה זולת הזמן בסדר המסופר: (ב) ויעשו בני ישראל את הפסח. מלבד מה שעשו בשמיני למלואים והנכת הנשיאים יעשו גם כן את הפסח שלא יפטרו ממנו בשביל שמחת המצות שקיימו כמו שקרה בבנין בית ראשון שספרו רבותינו

ט (א) בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחודש הראשון. מכאן אמרו חכמים אין מוקדם ומאוחר בתורה וטעם האיחור הזה היה כי כאשר בא הספר הזה הרביעי להזכיר המצות שנצטוו ישראל במדבר סיני לשעתם רצה להשלים ענין אהל מועד ותקונו כל ימי המדבר והזכיר תחלה הדגלים ומקום האהל ומעמד משרתיו ותקון המשמרות למשאו לכל עבודת האהל. והזכיר קרבנות הנשיאים שהביאו העגלות אשר ישאו אותו בהן כל עת היותם במדבר והשלים קרבנותם בחנכת המזבח שהיו מאחד בניסן או קודם לכן ואחר כך שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות הפסח ועל דעת רבותינו לא נהגה במדבר אלא בשנה זו בלבד לפי שלא מלו במדבר והיתה מילת זכרים ועבדים מעכבת בהם ויתכן שהוצרך למצוה הזו בעבור שלא נצטוו מתחלה בעשיית פסח דורות אלא בארץ דכתיב והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת ועוד נאמר שם והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה ועכשיו רצה הקדוש ברוך הוא וצוה שיעשו אותו כדי שתהיה זכר גאולתם ונסים

אבן עזרא

(ו) ויהי אנשים. לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם מתים בכל יום: (ז) למה נגרע. מבנין נפעל: (ח) עמדו. פתח אהל מועד: (י) או בדרך רחקה. אין לחפש כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה: לכם. לטמא נפש. או לדרתיכם. בטמא נפש ודרך רחקה

רשי

(ג) ככל חקתיו. אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה: וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ (ס"א מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה. שעל גופו צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. שחוץ לגופו מצה וביעור חמץ): (ד) וידבר משה וגו'. מה ת"ל והלא כבר נאמר וידבר משה את מועדי ה' (ויקרא כ"ג) אלא כששמע פרשת מועדות מסיני אמר להם וחזר והזהירם בשעת מעשה (ספרי): (ו) לפני משה ולפני אהרן. כששניהם יושבין בבה"מ באו ושאלום. ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו (ספרי): (ז) למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטמאים (ס"א לטהורים כ"ג רא"ם) אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכ"ז שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה (סנהדרין פ"ק ספרי) וראויה היתה פרשה זו ליאמר על ידי משה כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידם שמגלגלין זכות על ידי זכאי: (י) או בדרך רחקה. נקוד עליו לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה. פסח שני מצה וחמץ עמו בבית ואין שם יום טוב ואין אסור חמץ אלא

מקרא

במועדו: ג בארבעה עשר־יום
בחדש הזה בין הערבים תעשו
אתו במועדו ככל־חקתיו וככל־
משפטיו תעשו אתו: ד וידבר
משה אל־בני ישראל לעשת
הפסח: ה ויעשו את־הפסח
בראשון בארבעה עשר יום
לחדש בין הערבים במדבר
סיני ככל אשר צוה יהוה את־
משה כן עשו בני ישראל:
ו ויהי אנשים אשר היו טמאים
לנפש אדם ולא־יכלו לעשת־
הפסח ביום ההוא ויקרבו לפני
משה ולפני אהרן ביום ההוא:
ז ויאמרו האנשים ההמה אליו
אנחנו טמאים לנפש אדם למה
נגרע לבלתי הקריב את־קרבן
יהוה במעדו בתוך בני ישראל:
ח ויאמר אלהם משה עמדו
ואשמעה מה־יצוה יהוה לכם: פ
ט וידבר יהוה אל־משה לאמר:
י דבר אל־בני ישראל לאמר
איש איש כי־יהיה טמא | לנפש
או בדרך רחקה לכם או לדרתיכם

ב' פ"ג · ג' חסר בענין ס' · י"ג חסר · ב' חסר בלי' וכ"ע מלין · בטעם ב' ברים תיכות' ופזרין · ד' סבירין ויהיו · י"ג חסר · י"ג · ל'. ל' וכל להקריב דכוו' · ד' חסר בלוס' · ל' · נקוד על ה'

תרגום

ג בארבעת עסרא יומא
בירחא הדין בין שמשיא
תעבדון יתיה בזמניה ככל
גזרתיה וככל דחזי ליה
תעבדון יתיה: ד ומליל
משה עם בני ישראל
למעבד פסחא: ה ועבדו ית
פסחא בניסן בארבעת
עסרא יומא לירחא בין
שמשיא במדברא דסיני
ככל די פקיד יי ית משה
כן עבדו בני ישראל: ו והוו
גבריא דהוו מסאבין לטמי
נפשא דאנשא ולא יכילו
למעבד פסחא ביומא ההוא
וקריבו קדם משה וקדם
אהרן ביומא ההוא: ז ואמרו
גבריא האינון ליה אנחנא
מסאבין לטמי נפשא
דאנשא למא נתמנע בדיל
דלא לקרבא ית קורבנא דיי
בזמניה בגו בני ישראל:
ח ואמר להון משה אוריכו
עד דאשמע מה דיתפקד
קדם יי על דלכון: ט ומליל
יי עם משה למימר: י מליל
עם בני ישראל למימר גבר
גבר ארי יהי מסאב לטמי
נפשא דאנשא או באורח
רחיקא לכון או לדריכון

ב' וס"' את אחיו. בשם ה': וככל ה' וסימן ככל חקתיו וככל משפטיו. וככל החזיון הזה דד"ה. כי ההעיתם בנפשתיכם. וככל החזיון הזה. וככל כחי הכינתי לבית אלהי: לעשת י"ג חסר נמסר בריש סדר ויקהל: ההמה י"ב וסימן האנשים ההמה אליו. הוא הסיר הבמות. כי תרבו ופריתם בארץ. ילכו בית יהודה. וגם בימים ההמה. ובעת ההיא. על הנביאים וגם על העבדים. כי הנה בימים ההמה. וכן תהיה מגפת הסוס. דרכים גהות בשבת. אשר יחזיקו: במעדו ד' חסרים בלישנא וסימן תעשו אהו במעדו. יהאיש אשר הוא טהור ובדרך. במעד שנת השמטה למה נגרע

תולדות אהרן

במועדו. פסחים כו עז מנחות עב: ויהי אנשים. פסחים ו סוכה כה: ולא יכלו לעשת. סוכה שם: איש איש. פסחים סו סז ל לב זבחים כט בכורות לג (בס נו): או בדרך רחקה. פסחים פא נזיר סג:

בעל הטורים

לעשת הפסח. לעשת חסר ו"יו לומר לך שלא עשו במדבר אלא אותו פסח לבד: אשר היו טמאים לנפש אדם. בגי' זה נושאי ארון של יוסף: אשר היו טמאים. בגי' זה למת מצוה: טמא לנפש. יש פסיק בין טמא לנפש לומר לך שיש חילוק בין הטמאים. איש נדחה ואין צבור נדחים. או בדרך רחקה. רחקה בגימטריא זהו מאסקופה. שעל הה"א נקוד כאילו לא נכתב:

ספורנו

רבותינו ז"ל שבטל שלמה את יום הכפורים בשמחת חנכת הבית: (ז) אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע. מאחר שהיתה טמאתנו לדבר מצוה למה תהיה גוררת עבירה

רמבן

(ג) ככל חקתיו. כתוב בפירוש רש"י אלו מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה. וככל משפטיו אלו מצות שעל גופו שבעת ימים למצה ולביעור חמץ. וטעות סופר הוא אלא מצות שבגופו שה תמים זכר בן שנה שעל גופו צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו שחוץ לגופו מצה וביעור חמץ ולא דבר בהן הכתוב כאן וכן בפסח שני נאמר חקותיו ומשפטיו ומצה וחמץ עמו בבית ואינו נוהג אלא יום אחד. וקצר הכתוב לאמר בין הערבים תעשו אותו ככל חקותיו וככל משפטיו תעשו אותו לרבות דיני האכילה שאין באותו היום הנזכר בכתוב כי בלילה שאחריו יאכל שכבר פירש שם ואכלו את הבשר בלילה הזה וגו' וכן בחודש השני בארבעה עשר בין הערבים תעשו אותו על מצות ומרורים יאכלוהו טעמו יאכלוהו בעת האכילה הנזכרת שם בצוואה של פסח ראשון:

(י) וטעם בדרך רחוקה. כתב רש"י שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן השחיטה והוא נרמז בנקוד כפי דעת זו ואני תמה עליו למה תפס לו שיטת רבי אליעזר. והנכון לתפוס בשטתו של רבי עקיבא מן המודיעים ולחוץ וכן דעת האמוראים בגמרא דאמר עולא כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה והוא פשוטו של מקרא כי העומד בתחלת בין הערבים במקום שלא יגיע לעזרה בעת השחיטה דרך רחוקה היא לו ופטור. ויתכן שטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש ולכך חזר ואמר ובדרך לא היה ולא הזכיר רחוקה וזה הכתוב לטמא ולמי שהיה בדרך רחוקה לעשות השני

והנסים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון והנה אמר תחלה והיה כי תבאו אל הארץ לומר שאין מצוה זו נוהגת בחוצה לארץ לדורות ועכשיו צוה שינהגו בה במדבר ועל דעת רבותינו לא עשו אותה אלא בשנה זו בלבד שלא היו יכולין לעשותה לפי שנולדו להם בנים ועבדים ולא יכלו לימול אותם מן הטעם שהזכירו שהיה להם לסכנה כמו שמפורש ביבמות. אבל בספרי אמרו ויעשו את הפסח בראשון וגו' בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד וכן הוא אומר הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה דרשו כן מן הכתוב הזה שאמר ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני כי המקרא מיותר ודי במה שיאמר ויעשו את הפסח ככל אשר צוה ה' את משה אבל הזכיר היום והמדבר לרמוז שלא עשו אותו במדבר רק ביום הזה והוא גנותן ויתכן שהגנות הזה הוא קלקלתם בענין המרגלים שממנה נתנדו ולא נשבה בהם הרוח הצפונית ולא מלו ולפיכך נאסרו בכל הקדשים או שתהיה הברייתא הזו כדברי האומר אין מילת זכריו ועבדיו מעכבת בו והיו רשאין לעשותו ונתעצלו ולא עשו אותו והוא גנות גדול. אבל הראשון הוא יותר נכון בעיני כי היה משה מכריחם לעשותו ולא היה מניחם בחיוב כרת אבל חג המצות שבעה והשבתת חמץ לא הוצרך לומר שנהגו בו שהן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום וכבר נאמר בהם לדורותיכם חקת עולם:

רשי

אלא עמו באכילתו: (יד) וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד תלמוד לומר חקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חביריו כחקת הפסח וכמשפטו יעשה (פסחים צ"ג ספרי): (טו) המשכן לאהל העדת. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן. כמו הווה על המשכן וכן לשון כל הפרשה כולה: (יז) העלות הענן. כתרגומו אסתלקות. וכן ונעלה הענן. ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא לשון צמוח ועלייה כמו והנה עב קטנה ככף איש עולה מים (מלכים א יח): (יח) על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו ולא היה מהלך עד שמשה אמר קומה ה' (זו בספרי) ונסע דגל מחנה יהודה: על פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ולא היה נפרש עד שמשה אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על

אבן עזרא

רחוקה: (יג) ובדרך לא היה. או בדרך וכן ומכה אביו ואמו: חטאו ישא. הוא בעצמו: (יד) וכי יגור אתכם גר. גם הוא יעשה פסח שני כמשפט ויש אומרים כי הטעם על פסח ראשון: (טו) וביום הקים את המשכן. החל לספור מסעי ישראל הוצרך להזכיר הענן שחנה על המשכן כי בהנותו יחנו ובנסעם יסעו: לאהל העדות. על אהל ורבים כן: (יח) על פי ה' יסעו. הטעם ידוע כי הענן השם ויחנו ויסעו: ובהאריך

ועשה פסח ליהוה: יא בחדש השני
בארבעה עשר יום בין הערבים
יעשו אתו על מצות ומררים
יאכלהו: יב לא ישאירו ממנו
עד בקר ועצם לא ישברו בו
ככל חקת הפסח יעשו אתו:
יג והאיש אשר הוא טהור
ובדרך לא היה וחדל לעשות
הפסח ונכרתה הנפש ההוא
מעמיה כי ׀ קרבן יהוה לא
הקריב במעדו חטאו ישא האיש
ההוא: יד וכי יגור אתכם גר
ועשה פסח ליהוה כחקת הפסח
וכמשפטו כן יעשה חקה אחת
יהיה לכם ולגר ולאזרח הארץ:
רביעי ס טו וביום הקים את
המשכן כסה הענן את המשכן
לאהל העדת ובערב יהיה על
המשכן כמראה אש עד בקר:
טז כן יהיה תמיד הענן יכסנו
ומראה אש לילה: יז ולפי
העלות הענן מעל האהל
ואחרי כן יסעו בני ישראל
ובמקום אשר ישכן שם הענן
שם יחנו בני ישראל: יח על פי
יהוה יסעו בני ישראל ועל פי
יהוה יחנו כל ימי אשר ישכן
הענן על המשכן יחנו:

תרגום אונקלוס

ויעביד פסחא קדם יי:
יא בירחא תנינא בארבעת
עסרא יומא בין שמשיא
יעבדון יתיה על פטיר
ומררין יכלוניה: יב לא
ישארון מניה עד צפרא
וגרמא לא יתברון ביה
ככל גזירת פסחא יעבדון
יתיה: יג וגברא דהוא
דכי ובאורח לא הוה
ויתמנע למעבד פסחא
וישתיצי אנשא ההוא
מעמיה ארי קורבנא דיי
לא קריב בזמניה חוביה
יקבל גברא ההוא: יד וארי
יתגיר עמכון גיורא ויעביד
פסחא קדם יי כגזירת פסחא
וכדחזי ליה כן יעביד קימא
חד יהי לכון ולגיוריא
וליציבא דארעא: טו וביומא
דאתקם ית משכנא חפא
עננא ית משכנא למשכנא
דסהדותא וברמשא הוי על
משכנא כחיזו אישתא עד
צפרא: טז כן הוי תדירא
עננא חפי ליה וחיזו אישתא
בליליא: יז ולפום אסתלקות
עננא מעלוי משכנא ובתר
כן נטלין בני ישראל
ובאתרא דשרי תמן עננא
תמן שרן בני ישראל:
יח על מימרא דיי נטלין
בני ישראל ועל מימרא
דיי שרן כל יומין דשרי
עננא על משכנא שרן:

ג' ר"פ · ד' ומסרים · ד'. ב' לעולם · ד' חי בליטנא · ב' בתורה · ג'. ב' · ב' ומ"ל הגולה מבבל · ב' גדולים אל תעמוד

בעל הטורים

ועשה פסח לה' בחדש השני. לפי כשמעברין השנה אז אייר במקום ניסן ולפי שבחמשה עשר בו ירד המן לכך עושים בו פסח יום אחד: ובדרך ארבעה במסרה. הכא והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה והידך וילך בדרך אביו ובדרך אמו ובדרך ירבעם בן נבט. ואידך ובדרך חטאים לא עמד וזהו ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח שעושה בדרך שעשה ירבעם שהלך בדרך חטאים שבטל הקרבנות והחטיא את ישראל. גם זה דומה לו שאינו בדרך ומבטל מעשות הפסח: וחדל ב' במסרה. הכא וחדל לעשות הפסח. ואידך וחדל לעולם. דפסח בכרת וזהו וחדל לעולם. לעולמו של יובל דהיינו חמשים שנה כדין חייבי כריתות דלא מפקי חמשים: ונכרתה הנפש ההיא. ס"ת אשה לומר לך אחד האיש ואחד האשה בכלל שעונשין: וביום הקים את המשכן ז"פ כתיב בפרשה כנגד ז' משכנות: ובערב ד' במס'. ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר. ובערב תאמר מי יתן בקר. ומקטירים לה' וגו' בבקר ובערב. ובערב התרתי לי בקיר ביחזקאל שהיה מתנבא על הגלות וזהו ובערב חתרתי לי בקיר כשיצאו בגולה יאמר מי יתן בקר כדכתיב בקר בנא' בו ומקטירים לה' בבקר ובערב וכמראה אש עד בקר: העלות ב'. העלות הענן עד העלות הגולה וזהו שאמרו ראוין היו שיעשו להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי משה אלא שגרם החטא: ובמקום שנים במסרה. ובמקום אשר ישכן שם הענן ובמקום גדולים אל תעמוד שלא היו נפנים לא לפניהם ולא לצדדיהם אלא לאחוריהם וזהו במקום אשר ישכן שם הענן דהיינו לפניהם או לצדדיהם אל תעמוד לעשות שם גדולים:

מסורה

לבלתי: יאכלהו ד' וחסר וסימן נמסר בסדר בא: ובדרך ד' וסימן והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה. וילך בדרך אביו ובדרך דאחזיהו בן אחאב ב' בו. ובדרך חטאים לא עמד: חקה ב' בתורה וסי' חקה אחת יהיה לכם. הקהל חקה אחת: לאהל ה' וסימן נמסר בסדר תרומה: ובערב ד' וסימן יהיה על המשכן כמראה אש. בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב חתרתי לי בקי'. ומקטירי' לה' עולות: ומראה ד' קמצין נמסר בסוף סדר משפטים: העלות ב' וסימן ולפי העלות הענן. העלות הגולה מבבל:

תולדות אהרן

תולדות אהרן בחודש השני. זבחים כב: על מצות ומרורים. פסחים ל לה קטו קכ קדושין לז: לא ישאירו ממנו. פסחים לה: ועצם לא ישברו. שם פה. ככל חקת. שם לא לה יומא לא זבחים עט: והאיש אשר הוא טהור. זבחים שם נג (שם עד): וחדל לעשות. שם נג: ונכרתה הנפש. שם נא: חטאו ישא. כריתות ז: וביום הקים. שבועות טו: על פי ה' יחנו. שבת לא ערובין נה:

ספורנו

עבירה: במועדו שזו מצוה עוברת. חקה אחת יהיה לכם. פה במדבר: (יד) ולגר ולאזרח הארץ. בארץ ישראל: (יז) ואחרי כן יסעו. אחרי הסתלקו היו נוסעים אל אותו הצד שהיה הענן פונה: ובמקום אשר ישכן שם הענן שם יחנו. ספר זכותן של ישראל על לכתם אחריו במדבר. ראשונה שהיו חונים במקום אשר ישכן שם הענן

רמבן

השני והוא הדין והטעם לכל מי שלא עשה הראשון ואפילו במזיד שחייב לעשות השני כדברי רבותינו. ולא הזכיר הכתוב אלא לומר שיעשו השני ברשות ולמנוע הטמא מלעשות הראשון אבל מי שהיה בדרך פטור מן הראשון ועושה השני ואם רצה לבאת בראשון ובוה ושחטו עליו הורשה דקיימא לן מיתם הוא דקם רחמנא עילויה ואי עביד תבא עליו ברכה. ויתכן שלכך הזכיר הכתוב רחוקה כי בדרך הקרובה בידו לעשות השני או הראשון שישחטו ויזרקו עליו ויבא ויאכל לערב:
(יד) **וטעם** כי יגור אתך גר לצוות הגרים בפסח זה של מדבר כאשר יצוה בו לישראל ויתכן כי מה שאמר בסדר בא אל פרעה וכי יגור אתך גר ועשה פסח הוא על פסח מצרים כי הפרשה ההיא על פסח מצרים נאמרה כאשר פירשתי שם והיה במשמע כי הגרים היוצאים ממצרים ערב רב יעשו פסח שאף הם היו באותו הנס אבל המתגיירים אחרי כן במדבר או בא"י לא יתחייבו בפסח שלא היו הם או אבותיהם בכלל ואותנו הוציא משם לפיכך הוצרך בכאן לחייבם בפסח דורות במדבר ובארץ:
(טו) **וביום** הקים את המשכן. עתה יחזור לספר בעניני הנסיעה והמצות שנצטוו בה כגון החצוצרות שנצטוה בהן עכשיו להיותן למקרא העדה ולמסע את המחנות. וטעם כסה הענן את המשכן לאהל העדות להגיד שלא היה הענן מכסה אלא אהל העדות לא חצר המשכן:
וטעם

אבן עזרא

(יט) ובהאריך. ואם היה מאריך והנה דרך כלל ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי ה׳: (כא) או יומם ולילה. הנה פעמים יסעו בלילה ויש אומרים כי פירושו יומם ולילה כמשמעו והוא הנכון בעיני והעד או יומים: (כב) או ימים. שנה תמימה: (כג) על פי ה׳ יחנו. באחרונה כל ימי שבתם במדבר: (כ) חצוצרת. שם הפועל בחסרון הנד״י בקריאה ואם הוא כתיב: למקרא. שם הפועל וכן ולמסע או הוא שם והטעם לעת מקרא ולעת מסע והראשון נכון בעיני: (ג) ותקעו בהן. התוקעים כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי והנה הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאים והעדה: (ד) ואם באחת יתקעו. פי׳ בחצוצרה אחת יבואו הנשיאים לבדם ואם היתה תרועה יסע דגל מחנה יהודה אע״פ שהענן על המשכן ולפי דעת רבים שענן אחר הוא הנוסע לפניהם: (ה) ונסעו המחנות. כי הם שלש

רשי

על פי ה׳ וביד משה: (כ) ויש. כלומר ופעמים: ימים מספר. ימים מועטים: (כב) או ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ״ה): (ב) עשה לך. שיהיו תוקעין לפניך כמלך ויהי בישורון מלך: עשה לך. אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר: למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם סנהדרין ושאר העם ותקראם ליאסף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק המסעות תתקעו בהם לסימן נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקב״ה ועל פי משה ועל פי החצוצרות: מקשה. מן העשת. מעשה הקשת קורנס: (ג) ותקעו בהן. בשתיהן והוא סימן מקרא העדה ונועדו אליך פתח אהל מועד: ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקרא הנשיאים ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל פתח אהל מועד. ומגזרה שוה הוא בא (בספרי): (ה) ותקעתם תרועה. סימן למסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה. כך הוא נדרש בספרי

מקרא

יט וּבְהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן
יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא יִסָּעוּ׃
כ וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן יָמִים
מִסְפָּר עַל־הַמִּשְׁכָּן עַל־פִּי יְהוָה
יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ׃ כא וְיֵשׁ
אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר
וְנַעֲלָה הֶעָנָן בַּבֹּקֶר וְנָסָעוּ אוֹ
יוֹמָם וָלַיְלָה וְנַעֲלָה הֶעָנָן וְנָסָעוּ׃
כב אוֹ־יֹמַיִם אוֹ־חֹדֶשׁ אוֹ־יָמִים
בְּהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן
לִשְׁכֹּן עָלָיו יַחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
וְלֹא יִסָּעוּ וּבְהֵעָלֹתוֹ יִסָּעוּ׃
כג עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה
יִסָּעוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה שָׁמָרוּ
עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ
י א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי
חֲצוֹצְרֹת כֶּסֶף מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם
וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע
אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃ ג וְתָקְעוּ בָּהֵן וְנוֹעֲדוּ
אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד׃ ד וְאִם־בְּאַחַת יִתְקָעוּ
וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי
אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּתְקַעְתֶּם
תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים

מסורה

ל׳ וחד בכתריך · ו׳ ר״פ · ה׳ ג׳ מ״ל וב׳ חסר. ל׳ ואחד ובכתריך · ל׳ · ס׳ קמצין · ס׳ · ד׳ · ל׳ כ״כ חסר ו׳ הניין · ל׳. ל׳ וחד קוס לך למסע · כל אורייתא מ״ל במ״ג. כות׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ מ״ל דמ״ל בתורס · כל אורייתא מ״ל במ״ג

תרגום

יט וּבְאוֹרָכוּת עֲנָנָא עַל
מַשְׁכְּנָא יוֹמִין סַגִּיאִין וְנַטְרִין
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַטְרַת
מֵימְרָא דַיְיָ וְלָא נַטְלִין׃
כ וְאִית דַּהֲוֵי עֲנָנָא יוֹמִין
דְּמִנְיָן עַל מַשְׁכְּנָא עַל
מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא
דַיְיָ נַטְלִין׃ כא וְאִית דַּהֲוֵי
עֲנָנָא מֵרַמְשָׁא וְעַד צַפְרָא
וּמִסְתַּלַּק עֲנָנָא בְּצַפְרָא
וְנַטְלִין אוֹ יֵמָם וְלֵילֵי
וּמִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְנַטְלִין׃
כב אוֹ תְּרֵין יוֹמִין אוֹ יַרְחָא
אוֹ עִדָּן בְּעִדָּן בְּאוֹרָכוּת עֲנָנָא
עַל מַשְׁכְּנָא לְמִשְׁרֵי עֲלוֹהִי
שָׁרַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא נַטְלִין
וּבְאִסְתַּלָּקוּתֵיהּ נַטְלִין׃
כג עַל מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן וְעַל
מֵימְרָא דַיְיָ נַטְלִין יָת מַטְרַת
מֵימְרָא דַיְיָ נַטְרִין עַל
מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃
ב עֲבֵיד לָךְ תַּרְתֵּין חֲצוֹצְרָן
דִּכְסַף נְגִיד תַּעְבֵּיד יָתְהוֹן
וִיהוֹיָן לָךְ לְעַרָעָא כְּנִשְׁתָּא
וּלְאַטָּלָא יָת מַשְׁרִיָתָא׃
ג וְיִתְקְעוּן בְּהוֹן וְיִזְדַּמְּנוּן
לְוָתָךְ כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ד וְאִם בַּחֲדָא
יִתְקְעוּן וְיִזְדַּמְּנוּן לְוָתָךְ
רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אַלְפַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל׃ ה וְתִתְקְעוּן יַבָּבָא
וְיִטְּלוּן מַשְׁרְיָתָא דִּשְׁרַן

מסורה

ויש ו׳ ר״פ וסי׳ ויש אשר יהיה ימים. ויש אשר יהיה הענן מערב. ויש הקוה לאהריתך. ויש אשר אמרים בנינו. ויש אשר אמרים שרותינו. ויש אשר אמרים לוינו כסף: יומים ה׳ ג׳ מלאים וב׳ חסר וסימן להם יומים. אך אם יום או יומים. לא יום אחד תאכלון ולא. או ימים או חודש. יחינו מימים ב׳ בתרא חסר: שמרו ה׳ קמצין וסימ, את משמרת ה׳ שמרו על מאכם את תורת ה׳. ואת תורתי לא שמרו. ראיתי בוגדים ואתקוטטה. וא׳ אכל בערים ושמרו: עשה לך ז׳ וסימן תבת עצי גפר. חצוצרת כסף · שרף · חרבות צורים. כלי גולה. אשר תמצא ידך: חצצרת ג׳ חסרים דחסר וסי׳ וכי תבאו. ודבתריה. תקעו שופר. עשה לך חצוצרת כתיב חסר ויו בתרא ושארא חצצרות

תולדות אהרן

עשה לך. יומא ג ר״ה כז מנחות כח עקידס ש׳ סז (יומא מג): כסף. מנחות שם: והיו לך. שם: ותקעתם תרועה. ראש השנה לד ערכין י:

בעל הטורים

ביד משה. וסמך ליה עשה לך שתי חצוצרת כסף שלא היו אלא בידו שכ׳ ברשותו שבחייו נגנזו: לך שתי. אותיות שלך שמשלו עשאם: שתי חצוצרת. כנגד אברהם ויעקב בשעת מלחמה באומות ונלחום: כסף ולא זהב שלא להזכיר קול העם גרעה:

רמבן

(יט) וטעם והאריך הענן. לומר כי אם יאריך הענן על המשכן ימים רבים והמקום ההוא איננו טוב בעיניהם והיו חפצים ומתאוים מאד לנסוע מן המקום אעפ״כ לא יעברו על רצון השם וזה טעם ושמרו בני ישראל את משמרת ה׳ ולא יסעו כי מיראת השם ונשמרם משמרת מצותו לא יסעו וכן אם יהיה הענן ימים מספר כשנים או שלשה ימים והיו העם יגעים מאד ועיפים בדרך כאם יעשו רצון השם ללכת אחרי הענן וספר עוד כי יש שלא יעמדו רק לילה אחד ויסעו בבקר אע״פ שהוא טורח גדול להם ולפעמים יעמוד הענן יומם ולילה כי הלכו כל הלילה ובאו במקום ההוא בבקר וינוח הענן שם כל היום ההוא וכל הלילה ונעלה בבקר השני ונסעו והוא טורח גדול מן הראשון כי היו העם סבורים שיעמדו שם ופרקו העגלות והניחו משאם כמנהג הבאים מן הדרך ובהעלות הענן יחזרו לטעון ולא יוכלו לעשות להם תקון לדרך יום או יומים ויסעו בלילה. ויתכן שאירע להם במסעות שעשו כמסופר בכאן ולא בענין אחר כי

ספורנו

הענן אף על פי שהיה מקום תהו יילל ישימון: (יט) ושמרו בני ישראל את משמרת ה׳. ספר שנית שהיו ממתינים את המתנתו זמן ארוך אף על פי שהיה המקום רע מאד: ולא יסעו. לתור להם מקום להנותם טוב ממנו. (כ) ויש אשר יהיה הענן ימים מספר. ספר שלישית שלפעמים היתה חניתם במקום נאות להם ולמקניהם ושם היה שוכן הענן ימים מספר מכל מקום: על פי ה׳ יחנו. לא מאהבת אותו המקום: ועל פי ה׳ יסעו. אף על פי שהיו נוסעים מאותו המקום הטוב: (כא) ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר. ספר רביעית שהיתה חניית הענן לפעמים זמן בלתי מספיק באופן שהיה לילה בלבד שהוא זמן בלתי מוכן ומספיק לצרכי חנייה ולצרכי המסע אמנם עם זה ספר שלא היתה תחלת שום מסע בלילה: (כב) או יומים או חדש או ימים. ספר המופים שבקצת אלה הזמנים לא היה להם פנאי לסדר ענינם ועניני מקניהם ובקצתם כבר הכינו וסדרו וכמו רגע היו מסתלקין תיכף והורסים כל הכנותיהם: (כג) על פי ה׳ יחנו. גם בזמן הקצר בלתי הפנת סדור עניניהם: ועל פי ה׳ יסעו. בהעלות הענן גם אחר הזמן הארוך שכבר סדרו שם כל עניניהם:

י (ב) עשה לך שתי חצוצרת כסף. בהיות הכוונה עתה לנסוע להכניסם לארץ מיד צוה בחצוצרות לתרועת מלך גם בנסוע המשכן ובנסוע המקדש ובצאתם להלחם כאמרו וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות: והיו לך למקרא העדה. מפני שהיה מקרא העדה והנשיאים אל פתח אהל מועד לפני ה׳ ראוי שתהיה קריאתם בחצוצרות לכבוד המלך: (ה) ותקעתם תרועה ונסעו המחנות:

רשי

בספרי מן המקראות היתרים (ר״ה ל״ד): (ז) ובהקהיל את הקהל וגו׳. לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בב׳ כהנים ובשתיהן שנא׳ ותקעו בהן וגו׳ אף מסע המחנות בשתיהן. יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חילוק בין מקרא העדה למסע המחנות ת״ל ובהקהיל את הקהל וגו׳ ללמד שאין תרועה למקרא העדה והוא הדין לנשיאים; הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת וזו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים על ידי תרועה ותקיעה: (ח) ובני אהרן. תקעו במקראות ובמסעות הללו: (י) על עלתיכם. בקרבן צבור הכתוב מדבר (ספרי ערכין י״א): אני ה׳ אלהיכם. מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנאמר כאן ותקעתם לזכרון אני ה׳ אלהיכם זו מלכיות: (יא) בחדש השני. נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר י׳ ימים עשו בחורב שהרי בראש חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה: (יב) למסעיהם. כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן. קברות התאוה במדבר פארן היה ושם חנו במסע זה: והורד

אבן עזרא

שלש: (ו) תרועה שנית. שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד כי הקהתים ועמם הכהנים התוקעים נוסעים קודם דגל אפרים: תרועה יתקעו. הכהנים למסעיהם כי אחר דגל ראובן ניסעים: (ח) והיו לכם לחקת עולם. כי המחנות נוסעים להלחם הלא תראה דברי משה בנסוע הארון והנה פי׳ זאת החוקה שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרות בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם וכן כי יבא אויב בארצכם ותבואו למלחמה עמו: (ט) ונזכרתם. כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשות לצעוק לשם: (י) וביום שמחתכם ובמועדיכם. ששבתם מארץ אויב או נלחם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקי״ה (ס״א חנוכה) שמחה רק המעתיקים פירשו וביום שמחתכם שבת והתקיעה שישמעו ישראל וידעו כי העולות יקריבו ויכונו לבם לשם: (יא) בעשרים בחדש. זה היום היה תחלת נסוע הדגלים והנה עמדו בסיני קרוב משנה: (יב) למסעיהם כראוי שיסעו: וישכן הענן במדבר פארן. עוד אפרשנו וכן ויסעו בראשונה: והורד

קְדֵמָה׃ ו וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים תֵּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ לְמַסְעֵיהֶם׃ ז וּבְהַקְהִיל אֶת־הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא תָרִיעוּ׃ ח וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאַרְצְכֶם עַל־הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרוֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם׃ י וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ חמישי

יא וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת׃ יב וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ יג וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ יד וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־

כל אורי׳ מ״ל כמ״ג · ל׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ב׳ ר״פ · ל׳ וכ׳ קמץ · ב׳ חסר · ל׳ ומ״ל · ל׳ ומ״ל · ל׳ חסר · ס׳. כ״א סופי פסוק · כ׳. ס׳ ד׳ חסר · כ׳.כ.ס

קִידוּמָא׃ ו וְתִתְקְעוּן יַבָּבָא תִנְיָנוּת וְיִטְּלוּן מַשְׁרְיָתָא דְּשָׁרָן דָּרוֹמָא יַבָּבָא יִתְקְעוּן לְמַטְלָנֵיהוֹן׃ ז וּבְמִכְנַשׁ יַת קְהָלָא תִּתְקְעוּן וְלָא תְיַבְּבוּן׃ ח וּבְנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יִתְקְעוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא וִיהוֹן לְכוֹן לִקְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ ט וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּאַרְעֲכוֹן עַל מְעִיקֵי דִּמְעִיקִין לְכוֹן וּתְיַבְּבוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא וְיֵעוֹל דּוּכְרָנְכוֹן לְטָבָא קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְתִתְפָּרְקוּן מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ י וּבְיוֹם חֶדְוַתְכוֹן וּבְמוֹעֲדֵיכוֹן וּבְרֵישֵׁי יַרְחֵיכוֹן וְתִתְקְעוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא עַל עֲלָוָתְכוֹן וְעַל נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן לְדוּכְרָנָא קֳדָם אֱלָהֲכוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יא וַהֲוָה בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא בְּיַרְחָא תִנְיָנָא בְּעַסְרִין לְיַרְחָא אִסְתַּלַּק עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא׃ יב וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטְלָנֵיהוֹן מִמַּדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרָא עֲנָנָא בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן׃ יג וּנְטַלוּ בְּקַדְמֵיתָא עַל מֵימְרָא דַיְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ יד וּנְטַל טֵיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי

כתיב חסר וי״ו קדמאה: הצר ג׳ ב׳ קמצים וא׳ פתח וסי׳ וכי תבואו מלחמה. אחרי שרוף המלך. וליוצא ולבא אין שלום. כי אין הצר שוה. אנ״ך קדמ׳ פתח (ע׳ מנ׳ שלמ׳): חלופי דספר במדבר. נתונם נתונם המה לו. בהעלתך כי נתנים נתנים המה לי וסי׳ וי״ו לוי״ו ויו״ד ליו״ד: דגל מחנה ראובן תימנה לצבאתם אפרים לצבאותם ימה. דן צפנה לצבאתם. וצבאו ופקדיו יששכר זבולן ראובן. הגרשני יחנו ימה: הקהתים יחנו תימנה מררי יחנו צפנה. ונתנו עליו ר״פ ושמו בדיו. ופרשו ועל מזב׳ הזהב. ושמו את בדיו בני קהת כל בא לצבא לעשות מלאכה באהל מועד. בני מררי כל הבא לצבא לעבד את עבדת אוהל מועד. בני גרשון כל הבא לצבא צבא לעבד באהל מועד מבן שלשים בתר׳ ר״פ כל הבא לעבד עבדת עבדה ועבדת משא באהל מועד. ושארא לצבא לעבד׳ באהל מועד. ויפקד משה בני הקהתי אלפים שבע מאות וחמשים בני גרשון אלפים ושש מאות ושלשים. בני מררי שלשת אלפים ומאתים. ויפקד. ופקודי בני גרשון. כל הפקודים. ולבית אבותם. והעמיד הכהן את האשה את מנחת הזכרון. מיד האשה את מנחת הקנאות קדמא מנחות קנאות הוא תניינא מנחת קנאות היא. וסי׳ הלא הוא אמר לי אחתי היא. ויביאו את קרבנם לפני המשכן. ויקריבו הנשיאים לפני המזבח. וסי׳ אשר על המשכן ועל המזבח: והעמדת את אהרן תנופה לפני ה׳ ושארא תנופה לפני ה׳. ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים ותניינא דפסוק ללוים. ואחרי כן באו הלוים. לעבד. על הלוים. וידבר את הפסח בארבעה עשר. יהושע ויעשו את הפסח בארבעה עשר בראשון. ונסע אהל מועד דגל מחנה ראובן. ושארא דגל מחנה בני פלוני. אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ויאסף שבעים איש מזקני העם. ויהי כנוח עליהם הרוח ויתנבאו ולא יספו. ותנח עליהם הרוח ויתנבאו במחנה. ואביה ירק ירק בפניה. ואחר תאסף. נקם נקמת בני. אחר תאסף אל עמיך:

בעל הטורים

לדרתיכם וכי תבאו מלחמה. רמז למלחמת גוג העתידה שתבוא לימות משיחנו: תבאו מלחמה. בגי׳ מלחמת גוג: תבאו. אותיות אבות שזכות האבות עומד במלחמה: והרעתם בחצצרת. ע״ש רועה התרועעה הארץ תרועם בשבט ברזל: שמחתכם. בגי׳ גם ביום השבת: במועדיכם. מלא וי״ו כנגד פסח עצרת. ר״ה. יה״כ. סכות. שמ״ע: ויסע דגל מחנה בני יהודה. בכולם כתיב ונסע וביהודה כתיב ויסע תסר מ׳ שכל ארבעים שנה שהיו במדבר היו עצמותיו בארון כאלו לא נסע:

תולדות אהרן ותקעתם תרועה שנית. סוכה נג ר״ה לד (ר״ה נח): תרועה יתקעו. סוכה שם ערכין י: ובהקהיל. סוכה שם ר״ה לד ערכין י (שם נח): ובני אהרן. סוכה שם (יומא לא מגלה עב): בארצכם. זוהר ויקהל: ובראשי חדשיכם. שם נה: ותקעתם. שם נד ר״ה כא זבחים נא ערכין ג יג: והיו לכם לזכרון. ר״ה לב: אני ה׳. ר״ה שם: ויהי בשנה השנית. שם ג תענית כט (תענית כח): במדבר פארן. שבת פט:

רשי (המשך) [illegible]

רמבן

כי עמד הענן מערב ועד בקר ויומם ולילה ויומים וחדש ושנה ולכך הזכיר הכתוב אלו השעורין בפרטן ועמד שנים רבות כאשר הזכיר תחלה כגון בקדש שאמר ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם:

(ו) **ונסעו** המחנות החונים תימנה. פי׳ הכתוב כי שתי תרועות הראשונה למסע מחנות המזרח והשנית למסע מחנות הדרום. ואמר תרועה יתקעו למסעיהם שיתקעו כן לכל מסעיהם לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנות החונים ימה ורביעית למסע החונים צפונה כי לכל דגל מסע בפני עצמו כאשר יפרש ונסע דגל מחנה בני אפרים ונסע דגל מחנה בני דן וכך היא שנויה בברייתא של מלאכת המשכן אבל בספרי שנו אי כשם שתוקע במזרח ולדרום כך תוקע למערב ולצפון ת״ל תרועה יתקעו למסעיהם תקיעה אחת לשתיהן ויש אומרים שלש לכל רוח ורוח ע״כ וכן הוא פשוטו של מקרא באמת שיתקעו לכל רוח כמו שפירשתי:

תרועה יתקעו למסעיהם. כבר פירשתי בסדר אמור אל הכהנים כי התרועה רמז למדת הדין כי כן כתוב במסעות על פי ה׳ ביד משה והיא

ספורנו

החונים קדמה. כי עמהם היו נוסעים נושאי המשכן: (ו) ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החונים תימנה. כי עמהם היו נושאים נושאי המקדש: תרועה יתקעו למסעיהם. שיש במסעם תקיעה ותרועה. וזה כי התרועה בשביל נסיעת המקדש והתקיעה עמה בשביל מסעיהם שיקבצו יחד כמו שהיה מקרא העדה והנשיאים בתקיעה בלתי תרועה: (יא) בחדש השני בעשרים בחדש. אחר שעשו הטמאים פסח שני בי״ד בחדש נעשו החצוצרות ובהם נועדו העדה והנשיאים למשה והודיעו סדר מסעם על ידי חצוצרות וסדר הצוצרות במקדש ובמלחמה ובכן נעלה הענן

(יז) והורד . הלוים יורידוהו : (כא) נשאי המקדש . הוא הארון : והקימו . הגרשונים והמררים את המשכן עד בא הקהתים ויכניסו הכהנים מיד הארון אל מקומו : (כה) מאסף . לפי הדגלים כי נפתלי הוא באחרונה : (כח) אלה מסעי בני ישראל . הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר . מצאנו שצפורה היא בת רעואל כי כן כתיב ויתן את צפורה בתו ועוד להשקות צאן אביהן אל רעואל אביהן והנה חובב הוא בן רעואל והנה הוא אחי צפורה ולפי שקול הדעת שהוא יתרו בעבור חנותו במדבר ואמר על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חונה שם ואם יטען טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה יש להשיב כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה וכבר נתברר שחובב אחי צפורה וקראו חותן משה ואם אמר

(יז) והורד המשכן . כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנא' ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה (במדבר ד') ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות . והארון וכלי הקודש של משא בני קהת עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים : (כא) נשאי המקדש . נושאי הדברים המקודשים : והקימו את המשכן . בני גרשון ובני מררי שהיו קודמין להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן . וסימן החנייה נראה בדגל בני יהודה והם חונים . ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים והיו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאין בני קהת מוצאין אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והמנורה והשלחן והמזבחות. וזהו משמעות המקרא : והקימו . מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת : (כה) מאסף לכל המחנות. לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו . אתיא כמאן דאמר כתיבה היו מהלכין ומפיק לה מכאשר יחנו כן יסעו (במדבר ב) ואיכא דאמרי כקורה היו מהלכין ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות (בתלמוד ירושלמי) : (כח) אלה מסעי . זה סדר מסעיהם : ויסעו . ביום הזה נסעו

יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם וְעַל־
צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃
טו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר
נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ טז וְעַל־צְבָא
מַטֵּה בְּנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃
יז וְהוּרַד הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ בְנֵי־
גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן׃
יח וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן
לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־
שְׁדֵיאוּר׃ יט וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי
שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
כ וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־גָד אֶלְיָסָף
בֶּן־דְּעוּאֵל׃ כא וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים
נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־
הַמִּשְׁכָּן עַד־בֹּאָם׃ כב וְנָסַע דֶּגֶל
מַחֲנֵה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם
וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע בֶּן־
עַמִּיהוּד׃ כג וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי
מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃
כד וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן
אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעוֹנִי׃ כה וְנָסַע דֶּגֶל
מַחֲנֵה בְנֵי־דָן מְאַסֵּף לְכָל־הַמַּחֲנֹת
לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר
בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ כו וְעַל־צְבָא מַטֵּה
בְּנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃
כז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי
אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ כח אֵלֶּה מַסְעֵי
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצִבְאֹתָם וַיִּסָּעוּ׃

יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא לְחֵילֵיהוֹן
וְעַל חֵילֵיהּ נַחְשׁוֹן בַּר
עַמִּינָדָב׃ טו וְעַל חֵילָא
דְשִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר
נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃ טז וְעַל
חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן
אֱלִיאָב בַּר חֵלֹן׃ יז וּמִתְפָּרַק
מַשְׁכְּנָא וְנָטְלִין בְּנֵי גֵרְשׁוֹן
וּבְנֵי מְרָרִי נָטְלֵי מַשְׁכְּנָא׃
יח וּנְטַל טִיקַס מַשְׁרִית
רְאוּבֵן לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ
אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃ יט וְעַל
חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן
שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃
כ וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי
גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃
כא וְנָטְלִין בְּנֵי קְהָת נָטְלֵי
מַקְדְּשָׁא וּמְקִימִין יָת מַשְׁכְּנָא
עַד מֵיתֵיהוֹן׃ כב וּנְטַל
טִיקַס מַשְׁרִית בְּנֵי אֶפְרַיִם
לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵיהּ
אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃
כג וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי
מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר
פְּדָהצוּר׃ כד וְעַל חֵילָא
דְשִׁבְטָא דִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן
בַּר גִּדְעוֹנִי׃ כה וּנְטַל טִיקַס
מַשְׁרִית בְּנֵי דָן מְכַנֵּשׁ לְכָל
מַשְׁרְיָתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל
חֵילֵיהּ אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃
כו וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי
אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃
כז וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי
נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃
כח אִלֵּין מַטְּלָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

תולדות אהרן ונסעו הקהתים . ערו.ין כ בנוטות עו מנחות לח (ערובין כב : מאסף לכל. שם שם):

בעל הטורים

מאסף ד' במסרה . מאסף לכל המחנות ואין איש מאסף אותו הביתה בפלגש בגבעה ואידך וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף. שבט דן על שהיה עמהם הפסל ע"כ אין איש מאסף שהענן היה פולט אותם ועמלק הרג בהם ונפלו כעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף : ויסעו ב' במסרה . ויסעו ויהי חתת אלהים. לבצאתם ויסעו לומר מה שם היה חתת אלהים על כל סביבותיהם אף כאן. ד"א ויסעו דסמך ראש פסוק ויסעו דסכא סוף פסוק דסמך לפי שיעקב ביער עבודת כוכבים מתוכם לפיכך נסעו ביד רמה ובני ד לפניהם אבל בני דן שהיה בידיהם עבודת כוכבים נסעו לאחור ולא לפנים שהיה הענן פולט אותם ועמלק היה הורג בהם:

רמבן

(יד) ועל צבאו נחשון בן עמינדב . לא ידעתי למה יזכיר בכאן שם נשיאי הדגלים שכבר הזכיר זה ואם תאמר לרמוז כי היו חיים כבר נרמז זה בפרשת הדגלים כי מיום המנין ועד עת המסע לא מת אחד מן הפקודים אולי בא הכתוב לומר שגם בלכתם בדרך ילך הנשיא בראש צבאו שיעמו מלותו וישכון כמלך בגדוד ולא ילכו כצאן אשר אין להם רועה ולא שימנו להם אחרלוה כאשר יעשו משות מלחמה :

(יז) והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי . משמעות הכתובים בענין הזה כי אחרי נסוע דגל יהודה יתחילו בפרוק המשכן ותחלת פירוקו שיבא אהרן ובניו והורידו את פרכת המסך וזהו שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו וגומר כלומר בנסוע המחנה הראשון וכאשר ישלימו לכסות

המנצחת במלחמה וכתוב וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם ועל כן אמר משה ויפוצו משנאיך מפניך וכבר פירשתי סוד הפנים בעשרת הדברות . וכן תראו כי חומת יריחו נפלה בתרועה דכתיב עד יום אמרי לכם הריעו והרעותם. וכתיב ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה . ולכך היתה חרם ובהקהיל את הקהל ראוים לתקיעה . כי הפשוטה רמז למדת רחמים כי ימינו פשוטה לקבל שבים על כן יאמרו ובנחה שובה ה' רבבות אלפי ישראל וכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם כי המלחמה לתרועה והמועדים והשמחה לרחמים ורבותינו העתיקו פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ותרועה באמצע שלא יקצץ בנטיעות בראש השנה ויום הבכורים ועל הקרבן אבל הכוונה זו לתקיעה וזו לתרועה והמשכיל יבין :

רש״י

נסעו : (כט) חובב. הוא יתרו כמו שנאמר מבני חובב חותן משה (שופטים ד) ומה תלמוד לומר ותבאנה אל רעואל אביהן (שמות ב׳) מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא. ושמות הרבה היו לו יתרו על שם שייתר פרשה אחת בתורה חובב על שחיבב את התורה וכו׳ (ספרי) : נוסעים אנחנו אל המקום. מיד עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ. שבמסע זה הראשון נסעו על מנת כן ליכנס לארץ מיד אלא שחטאו במתאוננים. ומפני מה שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס (ספרי) : (ל) כי אם אל ארצי ואל מולדתי. אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי (ספרי) : (לא) אל נא תעזוב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו : כי על כן ידעת חנתנו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו : כי על כן. כמו על אשר. וכן כי על כן לא נתתיה (בראשית ל״ח) כי על כן באו (שם י״ט) כי על כן ראיתי פניך (שם ל״ג) : והיית לנו לעינים. לשון עבר הוא כתרגומו. ד״א לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו ד״א שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנא׳ ואהבתם את הגר (דברים י׳) : (לב) והיה הטוב ההוא. מה טובה הטיבו לו אמרו רבותינו כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו ת״ק אמה על ת״ק אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנה ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב (שנאמר ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו׳) : (לג) דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקדוש ברוך הוא חפץ להכניסן לארץ מיד : וארון ברית ה׳ נסע לפניהם דרך שלשת ימים. זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחין ומקדים לפניהם

במדבר י

ס כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־
רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה
נֹסְעִים ׀ אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
אָמַר יְהוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה
אִתָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהוָה דִּבֶּר־
טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו
לֹא אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־
מוֹלַדְתִּי אֵלֵךְ׃ לא וַיֹּאמֶר אַל־
נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ כִּי ׀ עַל־כֵּן יָדַעְתָּ
חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְהָיִיתָ לָּנוּ
לְעֵינָיִם׃ לב וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ
וְהָיָה ׀ הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יֵיטִיב
יְהוָה עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ׃
לג וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ
לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים

ב׳ בספרא · ב׳ וחסר · ב׳ על המלך · ל׳ ובאתנ׳ כי אל ארצי · ל׳ וחסר · ב׳ · כ״ז ו״ך סימן (ע׳ מ״ח)

אונקלוס

לְחֵילֵיהוֹן וּנְטָלוּ׃ כט וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְחוֹבָב בַּר רְעוּאֵל
מִדְיָנָאָה חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה
נָטְלִין אֲנַחְנָא לְאַתְרָא דַאֲמַר
יְיָ יָתֵיהּ אֶתֵּן לְכוֹן אִיתָא
עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל
לְאַיְתָאָה טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל׃
ל וַאֲמַר לֵיהּ לָא אֵיזִיל אֱלָהֵן
לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי אֵיזִיל׃
לא וַאֲמַר לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק
יָתָנָא אֲרֵי עַל כֵּן יְדַעְתְּ
כַּד הֲוֵינָא שָׁרָן בְּמַדְבְּרָא
וּגְבוּרָן דְאִתְעֲבִידָא לָנָא
חֲזֵיתָא בְעֵינָךְ׃ לב וִיהֵי אֲרֵי
תֵיזֵיל עִמָּנָא וִיהֵי טָבָא הַהוּא
דְיוֹטֵיב יְיָ עִמָּנָא וְנוֹטֵיב
לָךְ׃ לג וּנְטָלוּ מִטּוּרָא
דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ
מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין וַאֲרוֹן
קְיָמָא דַיְיָ נָטֵל קֳדָמֵיהוֹן
מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְאַתְקָנָא

אבן עזרא

אמר אין חותן משה דבק עם חובב רק עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה ורבים אמרו שחובב הוא יתרו והוא אבי צפורה ורעואל היה זקנה ואמר הכתוב אל רעואל אביהן כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם ואמר הכתוב בנו כאשר אמר על בלשצר שהוא בן נבוכדנצר והוא בן בנו וחכמינו אמרו שבעה שמות היו לו ליתרו ושבעים פנים לתורה: (ל) אל ארצי. שאדור שם היום ושם נולדתי: (לא) אל נא. כמו עתה וכן כל נא שבמקרא והוא הפוך בלשון ישמעאל: כי על כן ידעת. כמו כי על כן לא נתתיה לשלה והטעם הואיל וידעת חנותנו שידעת המקום שחנינו שם לכה אתנו : והיית לנו לעינים. להראות הדרך ורבים אומרים כי והיית לשון עבר רמז על העצה שנתן למשה שהראה לו מה שלא ידע וזה טעם לעינים. וטעם ויאמר אל נא. וכבר אמר לו כך ולא הועיל לפי דעתי שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה כי הארון היה נוסע לפניהם וזה היה שלשת ימים בלבד וזה טעם דרך שלשת ימים וכמוהו וילכו שלשת ימים במדבר איתם אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך שלשה ימים ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים ביום אחד ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעים שנסעו בלאתם וממצרים והארון היה רחוק מהם דרך שלשת ימים וזה

דבר טוב על ב׳ וסי׳ על ישראל. על המלך : לעינים א״ב מן חד חד מלרע למ״ד בריש תיבותא וסימן במסרה רבתא : וארון ברית ה׳ ב׳ וסימן נסע לפניהם. לא משו

תולדות אהרן ויסעו מהר ד׳. שבת קיו תענית כט (תענית סח) :

בעל הטורים והיה הטוב ההוא. ה׳ פעמים טובה כתיב כאן כנגד ה׳ מאות אמה דושנה של יריחו שנתנו לבניו. טוב. הטוב. ייטיב. והטבנו. בגי׳ ביריחו : בנסעם ב׳ במסרה, בנסעם מן המחנה בנסעם מקדם מה להלן מרדו אף כאן נמי מרדו

רמב״ן

לכסות הארון וכל כלי הקודש של משא בני קהת יורידו הלוים המשכן כולו ויטענו על העגלות ויסעו בני גרשון ובני מררי אחרי דגל יהודה והארון וכלי הקודש עומדים מכוסים ונתונים על המוטות עד שנסע דגל ראובן ויהיה פי׳ ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות שיסע אהל מועד וכל מחנה הלוים בתוך המחנות הנזכרות כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה לדגל ראובן והקהתים נוסעים בין דגל ראובן לדגל אפרים כאשר יפרש עוד ויזכיר הטעם שיקימו המשכן טרם בואם אבל בברייתא של מלאכת המשכן ראיתי כלשון הזה תקעו והריעו ותקעו ונסע דגלו של יהודה תחלה שנאמר ונסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה נכנסו בני אהרן ופירקו את הפרכת וכסו בה את הארון שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה וגומר תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל מחנה ראובן מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופירקו את המשכן וטענו אותו בעגלות והעמידוהו עד בוא בני קהת שנאמר ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את המשכן עד בואם תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל אפרים מיד נכנסו בני קהת ופירקו את המקדש וטענוהו בכתף שנאמר וכלה אהרן ובניו וגומר ושמא כך פירושה תקעו והריעו ותקעו לנסוע דגל ראובן ומיד מקדימין בני גרשון ובני מררי ופירקו המשכן ונסעו קודם בני ראובן וכן תקעו והריעו ותקעו שיסע דגל אפרים ומקדימים בני קהת וטוענין כלי הקדש על כתפיהם ונוסעים קודם בני אפרים למדו על נסיעת הלוים שהיו בתקיעות ותכף נסיעת הדגל שאחריהם :

ספורנו

הענן ללכת אל קדש ברנע שהיא העיר הראשונה בארץ ישראל שהיו פוגעים באותו הדרך שהיה דרך המדבר הגדול והנורא כאמרו ונסע מחורב ונלך את כל המדבר הגדול והנורא ונבא עד קדש ברנע : (ל) כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. שלא תסבול זקנתי אויר ארץ אחרת ומזונותיה : (לא) אל נא תעזוב אותנו. ילכו בניך לפחות עמנו : כי על כן ידעת חנותנו במדבר. ואם יעזבונו גם בניך תחללו את ה׳ בעיני האומות שיאמרו אלו ראה יתרו בהם ענין אלהי באמת לא היה עוזב אותם הוא ובניו ובזה הסכים משה ויתרו ובניו כי אמנם יתרו חזר אל ארצו כאמרו וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ובניו הלכו עם ישראל בלי ספק כמו שהעיד בספר שופטים באמרו ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה : (לג) דרך שלשת ימים. עד ארץ ישראל כי אמנם בג׳ מסעות באו עד נכח קדש ברנע במדבר פארן שמשם שלחו המרגלים כמו שבאר משה רבינו באמרו ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים והוא מקום חנייתם במדבר פארן שהזכיר כאן באמרו ואחר נסעו העם מחצרות וגומר ששם באו המרגלים בשובם כאמרו וישבו ויבאו אל מדבר פארן קדשה והוא המקום שקראו רתמה כאמרו ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה ושם הזכיר ג׳ מסעות ממדבר סיני עד שם והם קברות התאוה וחצרות ורתמה כי ענין תבערה היה בדרך לא בעת חנייתם : וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים

(כט) **ויאמר** משה לחבב. כבר פירשתי כי חובב שם חדש שקראו ליתרו כאשר שב לתורת ישראל כי זה דרך כל המתגייר כי לעבדיו יקרא שם אחר והנה משה חלה פניו ללכת עמהם ואמר לו סתם והטבנו לך והוא חשב שיתנו לו מן השלל כסף וזהב ובגדים וצאן ובקר ולא תהיה לו נחלה בתוכם וע״כ לא היה חפץ וענה כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך כי שם לי נחלה ונכסים וכבוד אז אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו כי מדעתך המדבר תהיה לנו לעינים בכבוש הארצות ותורנו הדרך אשר נעלה בה ומכל הטוב ההוא אשר ייטיב ה׳ לנו נטיב לך רמז לתת לו אחוזה וארץ טובה בשכרו על טרחו ועזרתו אשר יעזרם בכבוש הארץ ועל דעתי כי נתרצה אליו בזה ועשה כן כאשר הזכרתי שם וכך אמרו בירושלמי בני קני חותן משה מביאין וקורין דכתיב לכה אתנו והטבנו לך : (לג) **ויסעו** מהר ה׳ דרך שלשת ימים. על דרך הפשט נסע הענן והלך לפניהם שלשת ימים והארון הולך אחרי הענן לפני העם ולא

שכן

וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו ויסעו בראשונה כי על פי משה נסעו כי הענן נסע מיד וזה לא יתכן כי משה לא יסור מהארון והעד ויהי בנסע הארון ויאמר משה ובנחה יאמר והנכון בעיני אשר אמרתי . וטעם וישכן הענן במדבר פארן שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה ולחצרות ורתמה ומסעים

לפניהם מהלך שלשה ימים לתקן להם מקום חנייה (ספרי ב״ב י״ד) : (לד) וענן ה׳ עליהם . שבעה עננים כתובים במסעיהם ארבעה מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים : מן המחנה. ממקום חנייתן : (לה) ויהי בנסע הארן. עשה לו סימניות לפניו

לָת֥וּר לָהֶ֖ם מְנוּחָֽה׃ לד וַעֲנַ֧ן יְהוָ֛ה עֲלֵיהֶ֖ם יוֹמָ֑ם בְּנָסְעָ֖ם מִן־הַֽמַּחֲנֶֽה׃ ששי] נ׳ הפוכה ס לה וַיְהִ֛י בִּנְסֹ֥עַ הָאָרֹ֖ן וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֑ה קוּמָ֣ה ׀ יְהוָ֗ה וְיָפֻ֙צוּ֙ אֹֽיְבֶ֔יךָ וְיָנֻ֥סוּ מְשַׂנְאֶ֖יךָ מִפָּנֶֽיךָ׃ לו וּבְנֻחֹ֖ה ובנחו ק׳ יֹאמַ֑ר שׁוּבָ֣ה יְהוָ֔ה רִֽבְב֖וֹת אַלְפֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃] נ׳ הפוכה פ

יא א וַיְהִ֤י הָעָם֙ כְּמִתְאֹ֣נְנִ֔ים רַ֖ע בְּאָזְנֵ֣י יְהוָ֑ה וַיִּשְׁמַ֤ע יְהוָה֙ וַיִּ֣חַר אַפּ֔וֹ וַתִּבְעַר־בָּם֙ אֵ֣שׁ יְהוָ֔ה וַתֹּ֖אכַל בִּקְצֵ֥ה הַֽמַּחֲנֶֽה׃ ב וַיִּצְעַ֥ק הָעָ֖ם אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיִּתְפַּלֵּ֤ל מֹשֶׁה֙

לְהוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי׃ לד וַעֲנַן יְקָרָא דַיְיָ מַטִּיל עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא בְּמִיטַּלְהוֹן מִן מַשְׁרִיתָא׃ לה וַהֲוָה בְּמִיטַּל אֲרוֹנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְגְּלֵי יְיָ וְיִתְבַּדְּרוּן סַנְאָךְ וְיֵעֶרְקוּן בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ׃ לו וּבְמִשְׁרוֹהִי אֲמַר תּוּב יְיָ שְׁרֵי בִּיקָרָךְ בְּגוֹ רִבְבַן אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃

א וַהֲוָה עַמָּא כַּד מִסְתַּקְפִין בִּישׁ קֳדָם יְיָ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ וּדְלֵיקַת בְּהוֹן אֶישָׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וְשֵׁיצִיאַת בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא׃ ב וּצְוַח עַמָּא עַל מֹשֶׁה וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּקַעַת

ל׳ וא׳ ענן ה׳ . ב׳ ובאוריי׳ . ב׳ בטעם תביר . ב׳ דסמיכי . ב׳ בטעם מלרע . ל׳ חסר . ה׳ . ל׳ וכתיב ה׳ . חד מן פתח דספרא . ה׳ בטעם מלרע . ל׳ וחסר ו׳ . י׳ פתחין . ג׳

מקרב : ט׳ פסוקים אית בהון הדין סימן נו״ן הפוכה וסימן ויהי בנסע הארון . ויהי העם כמתאננים . יורדי הים באניות . המה ראו מעשי ה׳ . ויאמר ויעמד רוח . יעלו שמים ירדו . יחוגו וינעו כשכיר . ויצעקו אל ה׳ בצרה . שופך בוז על נדיבים . ומקרין אבין ורקין שבתורה : קומה ב׳ בטעם מלרע וסימן קומה ה׳ ויפצו . קומה ה׳ אלהים למנוחתך . וכל תהלות דכוו׳ במ״א מלעיל וסימן החזק מגן וצנה : שובה ה׳ בטעם מלרע וסימן ובנחה יאמר שובה . מחיתי כעב פשעיך . שובה ה׳ חלצה נפשי . והנחם על עבדיך .

תולדות אהרן ויהי בנסע הארן . שבת קטו ע״ג כד ידים עו עקרים מד פ׳ כח (מגלה עד) : ובנחה יאמר . יבמות סג קמא כג : ויהי העם שבת קטז :

רבים והעד שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן ועוד אפרשנו . וטעם על פי ה׳ בהריע בחצוצרות : (לה) קומה ה׳ . כדרך בני אדם לעמוד להלחם : וטעם ויפוצו . כאשר יראו שקמת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך . מלת משנאיך . מהבנין הכבד הנוסף והנו״ן קל להקל על הלשון : ויפוצו וינוסו . כדרך כל הנבואות לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת בלעם : (לו) ובנחה . בנוח הארון וכתב בה״א כמו ה״א אהלה כי אותיות אהו״י מתחלפים : שובה ה׳ . אמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יצא בבנין הקל רק אם היה טעמו בשלוה והשקט כמו בשובה ונחת תושעון וכן שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל שיניחם ולא ירגזו מאויב . ודע כי רבבה מגזרת רב והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן בעבור היותו מספר רב על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי ומשה התפלל שיניח וישקיט השם כל ישראל ואם הם רבים : (א) ויהי העם . נסמכה זו הפרשה כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה והנה ספר מה שאירע שם : כמתאוננים . מגזרת און וכן מחשבות אונך . וטעם וישמע ה׳ . שדברו דברי און : ותאכל . מלעיל כמו ויאמר ובמוכרת מלרע הפך הלשון רק כן מצאנו : (ב) ויצעק העם אל משה

ולאחריו לומר שאין זה מקומו . ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו׳ כדאיתא בכל כתבי הקדש (שבת קט״ו) : קומה ה׳ . לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשה ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ולא תתרחק יותר . (תנחומא בויקהל): ויפצו אויביך . המכונסים : וינסו משנאיך . אלו הרודפים : משנאיך . אלו שונאי ישראל שכל מי שהיה שונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנא׳ ומשנאיך נשאו ראש (תהלים פ״ג) ומי הם על עמך יערימו סוד : (לו) שובה ה׳ . מנחם פתרו ל׳ מרגוע . וכן בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל׳) : רבבות אלפי ישראל . מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותין משני אלפים ושתי רבבות : (יא) ויהי העם . אין העם אלא הרשעים . וכה״א מה אעשה לעם הזה (שמות י״ז) ואומר העם הרע הזה (ירמיה י״ג) וכשהם כשרים קרואים עמי שנא׳ שלח עמי (שמות ה׳) עמי מה עשיתי לך (מיכה ו׳) : כמתאוננים . אין מתאוננים אלא לשון עלילה מבקשין עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום . וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש (שופטים י״ד) : רע באזני ה׳ . תואנה שהיא רעה באזני ה׳ המתכוונים שתבא באזניו ויקניט . אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה שלשה ימים ולא נחנו מענוי הדרך : ויחר אפו . אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד : בקצה המחנה . במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב . רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהם בגדולים : (ב) ויצעק העם אל משה . משל לאדם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא

בעל הטורים עשה נונין הפוכין שרצה להעביר השבטים שאותיותיהם חמשים את הירדן שהוא רחב נ׳ אלא שהחטא גרם . טעם אחר לנונין הפוכין כדאי׳ בשבת פ׳ כל כתבי שאין זה מקומה וכתבה כאן להפסיק בין פורענות א׳ לפורענות ב׳ ועשה נונין הפוכין לו׳ שמקומה לפני נ׳ פרשיות לפניה ואלו לא היו הנונין הפוכין לא הייתי יודע אם לפני נ׳ פרשיות לפניה אם לפני נ׳ לאחריה לכך עשאום הפוכים לומר לפני נ׳ לפניה והוא אחר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בפרשת במדבר סיני שמשם עד הכא נ׳ פרשיות : ויהי בנסע . ווי כיה לאומות בנסוע : ויהי עולה ל״א כנגדם עם ל״א מלכים : בנסע . מלמד שהיה מתנענע ולא היה נוסע ממקומו עד שמשה היה אומר קומה ה׳ : בנסע הארן . כשנוסע הארון מסיע עמו המרכבה וחיות הקודש : בנסע באתב״ש המ״ל . בנסע בה״א ב״ש שטח״ז שהוא בגי׳ בכבוד המרכבה : בנסע . בגי׳ יעקב שדמות יעקב אשר הוא חקוק בכסא הכבוד נוסע עמהם : ובנחה . כתיב בה׳ כנגד ד׳ דגלים ומחנה לויה . בפסוק ויהי בנסע י״ב תיבות כמו שיש בפסוק ולכל היד החזקה שהוא סוף התורה . ובפסוק ובנחה יש בו ז׳ תיבות כמו שיש בפסוק בראשית שהוא תחילת התורה לומר שהוא חשוב ספר תורה בפני עצמו : ומתחיל בוי״ו ומסיים בלמ״ד על שם הליכות עולם לו : כל פרשה שיש בה כדי ללקט פ״ה אותיות כמו ויהי בנסע מצילין אותה מפני הדליקה לכך סמך ליה ותבער בם אש ה׳ לומר לך שמצילין הפרשה שיש בה פ״ה אותיות מן האש וע״כ המילה שעולה פ״ה מצלת מדינה של גיהנם. בקצה המחנה. בגי׳ בקלונים:

ספורנו

ימים . באותם הג׳ ימים שהלכו באותן י׳ מסעות דרך המדבר הגדול והנורא היה הארון נוסע לפניהם להבטיח הדרך מן הנחשים והעקרבים וזולתם אבל בשאר המסעות היה הארון נוסע בתוך המחנות כשאר משא בני קהת לתור להם מנוחה הגיה בטוחה במדבר הנורא : (לד) וענן ה׳ עליהם יומם . לא היה הולך לפניהם כמו בשאר המסעות כי היה אז הארון מספיק לנהותם הדרך בהיותו נוסע לפניהם אבל היה עומד עליהם ביום בעת נסעם : (לה) ויהי בנסוע הארון . ללכת ולהכנס לארץ ישראל : קומה ה׳ ויפוצו אויביך . כי אמנם לולא שלהו מרגלים היו נכנסים בזולת מלחמה שהיו האומות בורחים כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל . וינוסו משנאיך מפניך . פן יבאו ישראל להחרימם . (לו) שובה . תהי מונחת פה עמנו כענין זאת מנוחתי עדי עד . ואף על פי שתגלה שכינתך לפני ישראל לגרש את אויביהם תהי מונחת שכינתך בתוכנו : ה׳ רבבות אלפי ישראל . כמו ה׳ צבאות אלפי ישראל כאמרם ז״ל (קדושין פרק י׳ יוחסין) לא נקרא צבאות אלא על שם צבאות ישראל ואומר רבבות אלפי כענין רבותים אלפי שנאן כי אולי היו ישראל אז מגיעים לאותו מנין בין אנשים ונשים וטף : יא (א) כמתאוננים . על טורח הדרך לא מתאוננים בלבם באמת כי לא

רמבן

שכן במקום עד יום השלישי בערב ששכן הענן במדבר פארן ושם מקום טוב לחנותם וזה טעם לתור להם מנוחה ובשכון הענן הקימו המשכן והניחו שם הארון ולא נתפרש אם הלכו גם בלילה :

(לה) **ויהי** בנסע הארון . עשה לו סימן מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו . ולמה כתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות כדאיתא בכל כתבי הקדש לשון רש״י . ולא פירש לנו הרב מה הפורענות הזו שהוצרך להפסיק בה כי לא נזכר כאן בכתוב פורענות קודם ויהי בנסוע הארון ולשון הגמרא שם פורענות שנייה ויהי העם כמתאוננים פורענות ראשונה דכתיב ויסעו מהר ה׳ ואמר רבי חנינא מלמד שסרו מאחרי ה׳ וכתב הרב בפירושיו שם בתוך שלשת ימים למסעם התאוו תאוה האספסוף להתרעם על הבשר כדי למרוד בה׳ ואלו דברי תימה שהרי פורענות ויהי העם כמתאוננים כתובה ראשונה ושל תאוה שניה ושתיהן סמוכות אולי סבר הרב שנכתבו שלא כסדרן רמז על הראשונה באמרו מהר ה׳ כי שמא מעת נסעם חשבו לעשות כן והפסיק וכתב את השניה ואחר כך חזר לראשונה ואין בזה טעם או ריח . אבל ענין המדרש הזה מצאתו באגדה שנסעו מהר סיני בשמחה כתינוק הבורח מבית הספר אמרו שמא ירבה ויתן לנו מצות וזהו ויסעו מהר ה׳ שהיה מחשבתם להסיע עצמן משם מפני שהוא הר ה׳ וזהו פורענות ראשונה והפסיק שלא יהיו שלש פורעניות סמוכות זו לזו ונמצאו מוחזקים בפורענות וקרא החטא פורענות אע״פ שלא אירע להם ממנו פורענות ושמא אלמלא חטאם זה היה מכניסם לארץ מיד :

יא (א) **ויהי** העם כמתאננים . אמר ר״א מגזרת און וכן מחשבות אונך שדברו דברי און ואיננו נכון כי למה יכסה הכתוב על חטאם ולא יגידנו

רשי

מאנה (ספרי) : ותשקע האש . שקעה במקומה בארץ שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקלפת והולכת כל אותו הרוח (שם) : (ד) והאספסף . אלו ערב רב שנוספו עליהם בצאתם ממצרים : וישבו . גם בני ישראל ויבכו עמהם (שם) : מי יאכלנו בשר . וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' (שמות יב) וא"ת אכלום והלא בכניסתן לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' (במדבר ל"ב) אלא שהיו מבקשין עלילה : (ה) אשר נאכל במצרים חנם . אל תאמר שמצרים נותנים להם דגים חנם והלא כבר נאמר ותבן לא ינתן לכם (שמות ה') אם תבן לא היו נותנים חנם דגים היו נותנים לכם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות (ספרי) : את הקשאים. אר"ש מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל וכו'. כך שנויה (בספרי) : הקשאים . הם קוגומבר"א בלעז : אבטחים . בוריכ"ש : החציר . כרישין פו-ילשי"ת ית בוציניא וכו' : (ו) אל המן עינינו . מן בשחר ומן בערב : (ז) והמן כזרע גד הוא . מי שאמר זה לא אמר זה . ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו' כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב : כזרע גד . עגול כגידא זרע כלייינדר"א : בדלח . שם אבן טובה קריסט"ל : (ח) שטו . אין שייט אלא לשון טיול אשבניי"ר בלא עמל : וטחנו ברחים וגו'. לא ירד לרחים ולא לקדירה ולא למדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין : בפרור . בקדרה : לשד השמן . לחלוחית של שמן . כך פירשו דונש בן

במדבר יא

אֶל־יְהוָ֑ה וַתִּשְׁקַ֖ע הָאֵֽשׁ׃ ג וַיִּקְרָ֛א שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא תַּבְעֵרָ֑ה כִּֽי־בָעֲרָ֥ה בָ֖ם אֵ֥שׁ יְהוָֽה׃

ד וְהָאסַפְסֻף֙ אֲשֶׁ֣ר בְּקִרְבּ֔וֹ הִתְאַוּ֖וּ תַּאֲוָ֑ה וַיָּשֻׁ֣בוּ וַיִּבְכּ֗וּ גַּ֚ם בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וַיֹּ֣אמְר֔וּ מִ֥י יַאֲכִלֵ֖נוּ בָּשָֽׂר׃

ה זָכַ֙רְנוּ֙ אֶת־הַדָּגָ֔ה אֲשֶׁר־נֹאכַ֥ל בְּמִצְרַ֖יִם חִנָּ֑ם אֵ֣ת הַקִּשֻּׁאִ֗ים וְאֵת֙ הָֽאֲבַטִּחִ֔ים וְאֶת־הֶחָצִ֥יר וְאֶת־הַבְּצָלִ֖ים וְאֶת־הַשּׁוּמִֽים׃

ו וְעַתָּ֛ה נַפְשֵׁ֥נוּ יְבֵשָׁ֖ה אֵ֣ין כֹּ֑ל בִּלְתִּ֖י אֶל־הַמָּ֥ן עֵינֵֽינוּ׃

ז וְהַמָּ֕ן כִּזְרַע־גַּ֖ד ה֑וּא וְעֵינ֖וֹ כְּעֵ֥ין הַבְּדֹֽלַח׃

ח שָׁטוּ֩ הָעָ֨ם וְלָֽקְט֜וּ וְטָחֲנ֣וּ בָרֵחַ֗יִם א֤וֹ דָכוּ֙ בַּמְּדֹכָ֔ה וּבִשְּׁלוּ֙ בַּפָּר֔וּר וְעָשׂ֥וּ אֹת֖וֹ עֻג֑וֹת וְהָיָ֣ה טַעְמ֔וֹ כְּטַ֖עַם לְשַׁ֥ד הַשָּֽׁמֶן׃

ל' ואחד תשקע בכל. ל' ותס"ו והוא חד מן מ"ח מלין נסבין א' באמצע תיבות ולא קריין. ב' וכ"כ וכל ליש' חסר בתורה. ל' ומסר ו'. ל'. ל' ומ"ל. י"ח בטעם תביר. ל' ואחד כזרע אנשא. ב' פת'. ב' ומסר. ל' ל' ומסר. ג'. ד' וא' וטעמו ל' ל'.

אונקלוס

אֵישָׁתָא : ג וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא דְלֵיקְתָא אֲרֵי דְלֵיקַת בְּהוֹן אֵישָׁתָא מִן קֳדָם יְיָ : ד וְעַרְבְרְבִין דְבֵינֵיהוֹן שְׁאִילוּ שְׁאֶלְתָא וְתָבוּ וּבְכוֹ אַף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ מַן יֵיכְלִינָנָא בִּסְרָא : ה דְכִירִין אֲנַחְנָא יַת נוּנַיָא דַהֲוֵינָא אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָן יַת בּוֹצִינַיָא וְיַת אֲבַטִּיחַיָא וּכְרָתֵי וּבוֹצְלֵי וְתוּמֵי : ו וּכְעַן נַפְשָׁנָא תְאִיבָא לֵית כָּל מִדַעַם אֱלָהֵן לְמַנָא עֵינָנָא : ז וּמַנָא כְּבַר זְרַע גִידָא הוּא וְחֶזְוֵיהּ כְּחֵיזוּ בְדוּלְחָא : ח שַׁיְטִין עַמָא וְלָקְטִין דְצָבֵי טָחִין בְּרֵיחַיָא וּדְצָבֵי דָאִיךְ בִּמְדוֹכְתָא וּמְבַשְּׁלִין לֵיהּ בְּקִדְרָא וְעָבְדִין יָתֵיהּ גְרִיצָן וַהֲוָה טַעְמֵיהּ כִּטְעֵים דְלִישׁ

אבן עזרא

משה . בפיוס : ותשקע האש . כטעם ותכבה ואין לו אחר : (ג) תבערה . עוד אפרשנו : (ד) והאספסף . שנאספו אל ישראל ואינם מהם והם ערב רב והמלה כפולה כמו סחרחר חמרמרו : וישבו ויבכו . אחר התאוה : גם בני ישראל . עמהם : (ה) הדגה . שם המין : חנם . בזול כאילו היא חנם : הקשאים . באל"ף תחת ה"א מקשה כמו ועמי תלואים ורבים כן : אבטחים . ידוע מלשון קדר ואין לו ריע במקרא : חציר . הירקות שהם עשב השדה וכן המצמיח הרים חציר והנה הוא שם כלל והמתרגם ארמי אמר שהוא שם פרט גם הוא נכון : הבצלים והשומים . ידועים והם קרובים בלשון קדר : (ו) נפשנו יבשה . היא הנפש המתאוה הנטועה בכבד : אין כל , חסרנו כל דבר : עינינו . כי מן השמים ירד : (ז) והמן . ספר הכתוב חסרון דעת המתאוין כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט והיה נראה, כי הוא לבן ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות או לדכותו ולבשלו בפרור ויש לו טעם ככבד כמו לשד השמן ועוד היה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום : כזרע גד. סמוך כמו נטע שעשועיו. גד יש אומרים כסב־רתא ויש אומרים חרדל מגזרת גדין והאמ־ לא ידעתי : (ח) שטו העם. מגזרת משוט בארץ וזה יורה כי לא היה נופל זה עם זה רק תפוזר ומפורד : ברחים . של היד ולא יתכן להפריד זה השם כי משנים יהיו הרחים : במדכה . עץ או אבן שידוכו בה גם יתכן שיעשו עוגות מאשר ידוכו : עגות . כמו ועשי עוגות : לשד . י"א כי הלמ"ד נוסף כלמ"ד שלאנן ושלו והיה ראוי להיות השמן מלרע בעבור שהוא תאר

כאפיקים בנגב : ואתה ועתה י"ח בטעם תברין וסי' ואתה תבוא אל אבתיך בשלום . ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן . ועתה נפשנו יבשה אין כל . אם רע בעיניך אשובה לי . צודה את נפשי . ברח מן הארץ מעל אבשלום . אדוני המלך יושב ירושלים : תבקש לך גדלות . את נבלותה . יאכלם חדש את חלקיהם . נאספו עליה עמים . ועתה חלו נא . ועתה מה נאמר אלהינו דעזרא . ועתה יש תקוה לישראל . בחלים רבים . ואתה תעלה אותם ירושלים . קח נא ברכה :

תולדות אהרן שהאוו תאוה . תענית כט ערכין טו (תענית סח) : זכרנו את הדגה . יומא עה זוכר בכר סיני : את הקשואים . ע"ג כט : ועתה נפשנו . יומא שם : והמן כזרע גד . שם : שטו העם . שם עב : וטחנו . שם : ובשלו בפרור . שם : עוגות . שם : והיה טעמו . שם :

בעל הטורים מי יאכלנו בשר. אע"פ שהיה להם בשר הרבה הם היו סבורים לעבור הירדן מהרה ואמרו אנו צריכים להלאה בכנעני ולא נוכל להעביר מקננו עמנו ולכך אמרו מי יאכלנו בשר: טעמו ד'. והיה טעמו כטעם לשד השמן שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ע"כ עמד טעמו בו ושנה את טעמו בשנותו את טעמו גבי דוד . מואב שהיה שקט עמד טעמו אבל דוד שגלה ממקום למקום בשנותו את טעמו . ודור המדבר אע"פ שגלו ממקום למקום לא שינו את טעמם בשביל המן שנאמר בו וטעמו שלא נתנה תורה אלא לאוכלי המן:

רמבן

יגידנו כאשר עשה בכל המקומות והנכון בעיני כי כאשר נתרחקו מהר סיני שהיה קרוב לישוב ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון היו מצטערים בעצמם לאמר מה נעשה ואיך נחיה במדבר הזה ומה נאכל ומה נשתה ואיך נסבול העמל והענוי ומתי נצא ממנו מלשון מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו שהוא לשון כואב ומצטער אל עצמו וכן בן אוני בן צערי ואנו ואבלו הדייגים וכאשר אמר הכתוב כי היו כואבים ומצטערים כבר הזכיר וספר החטא ואמר כמתאוננים כי היו מדברים במר נפשם כאשר יעשו הכואבים והיה רע בעיני ה' שהיה להם ללכת אחריו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל טובה אשר נתן להם והם היו כאנוסים ומוכרחין מתאוננים ומתרעמים על ענינם ולכך אמר בשנייה וישובו ויבכו גם בני ישראל כי היה חטאם הראשון להתרעם על חסרון הנאותיהם בו במדבר וישובו עוד לעשות כענין ההוא ולא לקחו מוסר על אש השם שבערה בם :

(ג) **וטעם** ויקרא שם המקום ההוא תבערה . למקום אשר ירדה בו האש בקצה המחנה קראו כן ולא נסעו מן המחנה ההיא רק בחניה ההיא התאוו תאוה וקראו שם העיר או שם המקום קברות התאוה :

(ד) **וטעם** והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה , שלא היה להם חסרון בדבר כי היה להם המן לשובע והיו עושים בו מטעמים שונים בטעם חשוב מאד כאשר יספר אבל המשילו בנפשותם תאוה רבה כמתאוים לאכול הפחמים והעפר והמאכלים הנבאשים :

ויאמרו מי יאכילנו בשר . כי לא היה לכל העם בשר לאכול בכל יום אע"פ שאכלו ממנו פעמים רבות והיה למקצתם מקנה יאכלו ממנו הגדולים כמנהג המחנות במקומות היוקר אבל בדגים אמרו זכרנו את הדגה כזוכר הנשכחות כי לא אכלו דגים מיום לאתם ממצרים ועד הנה :

(ה) **וטעם** אשר נאכל במצרים חנם . לפי פשוטו כי היו הדייגים המצריים מעבידין אותן למשוך הדגים שנאחזים במצודה ובמכמורות והיו נותנין להם מן הדגים כמנהג כל פורשי מכמורת . והקשואים והאבטיחים והחציר והבצלים והשומים במצרים הרבה מאד כי היא גן הירק וכאשר היו חופרין להן בגנות ובכל עבודה בשדה היו אוכלין מן הירקות . או שהיו שם ישראל עבדי המלך עושים מלאכתו והיה מפרנס אותם בלחם צר ובמים לחץ והיו נפוצים בעיר ונכנסין בגנות ובשדות והיו אוכלין מן הירקות ואין מכלים דבר כמנהג בעבדי המלך ונותנים להם על שפת היאור ממנת המלך דגים קטנים אשר אין להם דמים במצרים כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות וזאת תלונת בני ישראל לא תלונות האספסוף והנה היו מתלוננים על משה וצועקים עליו תנה לנו בשר ונאכלה כאשר נזכיר .

(ו) **וטעם** נפשנו יבשה . שנתחמם טבעם מרוב התאוות ויבשה לה כדברי אונקלוס או נפשנו יבשה כי אין לה (לח) כלל ללחלח אותה כי המאכל מוליד

ספורנו

לא היתה אנלם שום סבה ראויה לזה שיתאוננו אבל היו מתאוננים בדבריהם לנסות : (ג) ותשקע האש . נגד טבע האש למען יכירו שהיה פלא בלתי טבעי ולא היה אש טבעי מקרה או באיזו סבה טבעית : (ד) וישובו ויבכו . חזרו להיות כמתאוננים לנסות ובכו עתה על שיאמו ממצרים כמואסים מעלת היות השכינה ביניהם כאשר העיד באמרו יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים : מי יאכילנו בשר . לנסות אם יכין שאר לעמו כאשר העיד המשורר באמרו וינסו

אבן עזרא

תאר השם והנכון בעיני שהלמ"ד לשד שורש כמו נהפך לשדי והוא הפך בחרבוני קיץ והיא הלחה הנכבדת העולה למעלה מכל שמן ויהיה השמן מלעיל כמשמעו: (י) בוכה למשפחותיו. שהתחברו המשפחות לבכות כאשר יעשו בבכותם על מת: איש לפתח אהלו. בפרהסיא: ובעיני משה רע. פעל עבר או תחסר מלת היה: (יא) למה הרעת לעבדך. הכתוב דבר על הבא במהרה: ולמה לא מצאתי חן בעיניך. כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח. ומלת מצתי חסרת אל"ף ורבים כמוה כי אין תימה לחסרון המלך יהו"א: (יב) הריתי. האני אמם: ילדתיהו. או אני אביהם כמו ילד את שלח: שאהו. עד בואו אל האדמה: (יג) מאין. במ"ם שם מקום ובלא מ"ם כמו לא ובמלא מלת קן אתם מאין: (יד) כי כבד. פעל עבר כמו כי זקן יצחק או יחסר הוא: את. לשון זכר ונקבה כמו לך גם בך ועמך ואתך ואתה לשון זכר לבדו: (טו) הרגני. כמו המיתני זה עשה לי כנדקתך ובעבור פיוסי וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך

רשי

כן לברע. ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני (תהלים ל"ב) והלמ"ד יסוד נהפך לחלותי בחרבוני קיץ. ורבותינו פרשוהו לשון שדים אך אין ענין שדים אצל שמן. וא"א לומר שהשמן ל' וישמן ישורון (דברים ל"ב) שאם כן היה המ"ם נקוד קמץ (קטן) וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן והטעם תחת השי"ן לשון שמן הוא והשי"ן הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח קטן מפני שהוא סוף פסוק. ד"א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש כעיסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש ותרגום של אונקלוס דמתרגם דליש במשחא נוטה לפתרונו של דונש שהעיסה הנלושה בשמן לחלוחית שמן יש בה: (י) בוכה למשפחתיו. משפחות משפחות נאספי' ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם (ספרי): (יב) כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי שאהו בחיקך והיכן אמר לו כן (שמות לב) לך נחה את העם ואומר (שמות ו) ויצום אל בני ישראל על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. אתה אומר לי לשאתם בחקי: (טו) ואם ככה את עושה לי. תשש כחו של משה כנקבה כשהראהו הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת

תרגום אונקלוס

בְּמִשְׁחָא: ט וְכַד נָחִית טַלָּא עַל מַשְׁרִיתָא לֵילְיָא נָחִית מַנָּא עֲלוֹהִי: י וּשְׁמַע מֹשֶׁה יָת עַמָּא בָּכַן לְזַרְעֲיָתְהוֹן גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהּ וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ לַחֲדָא וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה בִּישׁ: יא וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמָא אַבְאֵישְׁתָּא לְעַבְדָּךְ וּלְמָא לָא אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ לְשַׁוָּאָה יָת מַטּוֹל כָּל עַמָּא הָדֵין עֲלָי: יב הַאֲב אֲנָא לְכָל עַמָּא הָדֵין אִם בְּנַי אִינוּן דַּאֲמַרְתְּ לִי סוֹבַרְהִי בְּתוּקְפָךְ כְּמָא דִמְסוֹבַר תּוּרְבְּיָנָא יָת יַנְקָא עַל אַרְעָא דְּקַיֵּמְתָּ לַאֲבָהָתוֹהִי: יג מְנָן לִי בִּסְרָא לְמִתַּן לְכָל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי בָכַן עֲלַי לְמֵימַר הַב לָנָא בִּסְרָא וְנֵיכוֹל: יד לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יָת כָּל עַמָּא הָדֵין אֲרֵי יַקִּיר מִנִּי: טו וְאִם כְּדֵין אַתְּ עָבֵיד לִי קְטוֹלְנִי כְּעַן קְטוֹל אִם אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין

מקרא

ט וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל־הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו: י וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בֹּכֶה לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה רָע: יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלָי: יב הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו: יג מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה: יד לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי: טו וְאִם־כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג אִם־מָצָאתִי חֵן

מסורה

בכה ובכה ז' וסימן נמסר בסדר שמות: למשפחתיו ד' וסי' גמסר בסדר במדבר סיני: ובעיני י' וסימן ובעיני שכם בן. בעיני פרעה ובעיני. והקל נשמע בית. ירא ה' עליכם. גם האיש משה. ובעיני משה רע. ובעיני הסרנים. וידבר גם אבנר. ויישר הדבר בעיני דמלכים. וחברו דד"ה: עבדך לעבדך ז' פתחין וסימן למה הרעת לעבדך. היסגרוני בעלי קעילה. ועשית חסד על עבדך. ולי אני עבדך ולצדוק. ויאמר המלך שלום דאבשלום. כי אתה הבדלתם לך. גם מזדים השוך עבדך. וכל אתנהתא וסוף פסוקים דכוות' במ"א טוב עשית עם עבדך: האנכי ב' וסי' הריתי. לאד' שיחי: לשאת כ"ד נמכר בד"ה א' ריש סימן ט': את ג' בלישן זכר וסי' ואת תדבר אלינו. ואם ככה את עשה לי. ממשח הסוכך. הרג ג' וחסר וסימן ואם ככה את עשה לי. כי הרג תהרגנו ידך תהי' בו. הנה ששון ושמחה הרג. וחד והרג

תולדות אהרן וברדת. שם: וישמע משה. שם: בכה קל יומא עה (שם שם): כאשר ישא. סנהדרין ס:

בעל הטורים

ולמה לא מצתי חן. חסר אלף והיינו גבי איוב ערום ונתי חסר אלף לומר אם לא מצאתי חן בעיניך למה יצאתי מבטן אמי: האמן. תגין על הה"א בכה' דברים האב מזכה לבניו ואלו הן, בנוי. בכח. בעושר. בחכמה. בשנים. בנוי שנאמר יראה אל עבדיך פעלך והדרך על בניהם. בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך. בעושר שנאמר נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה. בחכמה שנא' תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ. וכתיב לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. בשנים. דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. וכשם שהוא מזכה להם כך מחייב אותם בחמשה דברים חילופם דכתיב יהולו על ראש יואב ואל כל בית אביו ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם. זב תחת הכח. שהזיבות מתשת הכח. ומצורע תחת הנוי כי הצרעת מגונה על הבריות. ומחזיק בפלך. בור שאין בו חכמה. ונופל בחרב קצר ימים. וחסר לחם זה עוני תחת העושר. נמצא שהצדיק מזכה לבניו בחמשה דברים. והחייב מחייב אותם בחמשה דברים חילופם:

ספורנו

וינסו אל בלבבם לשאל אוכל לנפשם: (יא) למה הרעות לעבדך. לשלחני בעל כרחי להוציא העם הזה ממצרים: ולמה לא מצאתי חן בעיניך. כשאמרתי שלח נא ביד תשלח: לשום את משא כל העם הזה עלי. וזה עבית כדי לשום את משא כלם עלי כאלו לא היה לך מנהיג זולתי לפחות להפסו עמי שיהיה טוב להם: (יב) האנכי הריתי. הנה האב יוכל להנהיג את בניו אף על פי שהם חלוקי הדעות וזה כי כלם חושבים אותו לאוהב שישתדל בכל כחו להטיב להם אבל אלה אינם בוטחים בי כלל וחושדים ומנסים לראות מה אעשה בעדם: (יג) מאין לי בשר. הנה אין ספק אצלם שאין לי בשר לתת להם וא"כ כשהם בוכים עלי ואומרים תנה לנו בשר כאלו יש לאל ידי ובעל ידי בכייתם אעשה רצונם אין זה אלא לנסות אם הנהגתי במצותך ומה אשיג מאתך בעדם: לא אוכל אנכי לבדי. וצריך שתשתף עמי אחרים שיבטח העם הזה בהם: (טו) ואם ככה את עושה לי. ואם אתה השלם נמנע משלמות ההנהגה הראויה מאתך ותנהיגם ככה באופן הסר כהנהגת נקבה בשבילי ולכבודי ולא תשתף אחרים עמי כדי שלא לפגום כבודי: הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך. כדי שתוכל למנות

רמבן

תוליד הליחות בגוף וישיב הנפש רוה ואמר בלתי אל המן עינינו שאפי' המזון אשר אנו חיים בו אינגו בידינו שתהיה נפשנו דשנה ושבעה בו אבל נתאוה לו ונשא עינינו אליו בכל עת כי באולי יבא לנו והנה אין כל בלתי תוחלת המן אמר המשל הידוע אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו וספר הכתוב כמה מעלות במן ואמר שטעמו כטעם לשד השמן להגיד כי נפש אוכליו לא תיבש כי הוא ילחלח וירוה ותהיה נפש אוכליו כגן רוה וכמוצא מים: (יב) האנכי הריתי את כל העם הזה. על דעת אונקלוס כמו על ברכות הורי כי האב יקרא הורה מפני שנותן ומזמין ההריון יאמר אם אני אביהם או אמם שילדתי אותם. ובעלי הפשט אמרו בהפך האנכי אמם שהייתי בהם הרה ויולדת וכן ותהר את מרים ואת משה שהרתה וילדה אותם או אנכי אביהם שהולדתיהו כמו ויולד נא אביך זה ילדך. וזולתם ואמר כאשר ישא האומן את היונק האב או האם. ועל דעתי הכל מליצה באם וטעמו כמו האנכי הריתי את כל העם הזה ואנכי ילדתיהו והזכיר כן כי האשה תסבול צער גדול הבנים בזכרה מה שסבלה בהם מלידה ומבטן ומהריון ואמר אומן כי הוא אומן לא אמנת:

(יד) ומטעם לא אוכל אנכי לבדי לא שיעזרוהו הזקנים לתת להם בשר כי מאין להם ועוד אפילו בהיות להם פרנסים רבים לא יתלוננו רק על משה רבינו שהוציאם ממצרים כמנהגם לאמר לו למה העליתנו ממצרים והוא שיתן להם בתפלתו כל משאלותם ותאותם יביא להם אבל חשב משה כי בהיות להם מנהיגים רבים ישככו חמתם וידברו על לבם בתלונותם ואפשר כי כאשר התנבאו הזקנים שנאצל עליהם מן הרוח וידעו העם כי נאמנים הם לנביאים לא יתאספו כלם על משה וישאלו תאותם גם מהם:

(טו) ואם ככה את עושה לי. תשש כחו של משה כנקבה שהראהו הקב"ה פורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת אמר לפניו אם כן הרגני

רשי

זאת אמר לפניו אם כן הרגני תהלה: ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתורה לכינוי ולתקון לשון: (טו) אספה לי. הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים ישבו עמהם שנא' (שמות ג) לך ואספת את זקני ישראל אלא באש תבערה מתו וראוים היו לכך מסיני דכתיב (שמות כד) ויחזו את האלהים שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך וזהו (שם) ויאכלו וישתו ולא רצה הקב"ה לערבב את השמחה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן: אשר ידעת כי הם וגו'. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם שנא' (שמות ה) ויכו שוטרי בני ישראל עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אותם. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה (ספרי): (יז) וירדתי. זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגומו וארבי כמו (שמות כד) ואל אצילי בני ישראל: ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים: ולא תשא אתה לבדך

במדבר יא

בְּעֵינֶ֑יךָ וְאַל־אֶרְאֶ֖ה בְּרָעָתִֽי׃ פ [חד מן י"ח מלין ת"ס]
טז וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה אֶסְפָה־ [ג׳]
לִּ֞י שִׁבְעִ֣ים אִישׁ֮ מִזִּקְנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒
אֲשֶׁ֣ר יָדַ֔עְתָּ כִּי־הֵ֛ם זִקְנֵ֥י הָעָ֖ם
וְשֹׁטְרָ֑יו וְלָקַחְתָּ֤ אֹתָם֙ אֶל־אֹ֣הֶל [כול׳ חסר]
מוֹעֵ֔ד וְהִֽתְיַצְּב֥וּ שָׁ֖ם עִמָּֽךְ׃
יז וְיָרַדְתִּ֗י וְדִבַּרְתִּ֣י עִמְּךָ֮ שָׁם֒ [י"ב בתורה]
וְאָצַלְתִּ֗י מִן־הָר֛וּחַ אֲשֶׁ֥ר עָלֶ֖יךָ [ג׳]
וְשַׂמְתִּ֣י עֲלֵיהֶ֑ם וְנָשְׂא֤וּ אִתְּךָ֙
בְּמַשָּׂ֣א הָעָ֔ם וְלֹא־תִשָּׂ֥א אַתָּ֖ה [ג׳]

תרגום

קֳדָמָךְ וְלָא אֶחֱזֵי בְּבִשְׁתִּי׃
טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ
קֳדָמַי שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי
יִשְׂרָאֵל דִּידַעְתְּ אֲרֵי אִינוּן
סָבֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וּתְדַבַּר
יָתְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיִתְעַתְּדוּן תַּמָּן עִמָּךְ׃
יז וְאִתְגְּלֵי וַאֲמַלֵּיל עִמָּךְ
תַּמָּן וַאֲרַבֵּי מִן רוּחָא דַּעֲלָךְ
וַאֲשַׁוֵּי עֲלֵיהוֹן וִיסוֹבְרוּן עִמָּךְ
בְּמַטּוּל עַמָּא וְלָא תְּטוּר

תולדות אהרן אספה לי. יומא כח קדושין לב סנהדרין נג יז: והתיצבו שם. קדושין עו סנהדרין מז לו: וירדתי. עקרים מג פי"א: ונשאו אתך. קדושין עו סנהדרין לו:

אבן עזרא

בעיניך: ואל אראה. עוד ברעה שאני בה ואין צורך לתקון הסופרים: (טו) אספה לי. מלה זרה ויתכן שהיתה כן בעבור אות הגרון וכן ערכה לפני התיבה: ושוטריו. כי יש זקנים שבאו בימים ואינם ראוים להיותם שוטרים גם יש שוטרים ואינם זקנים: (יז) וירדתי. הכבוד ירד באש בתוך הענן: ודברתי אתך שם. וכאשר תשמע את הקול ישמעו גם הם: ואצלתי. כטעם אקח מאשר אצלך ודע כי הרוח כמו החכמה ואם תנתן מחכמת ראובן לשמעון לא תחסר חכמת ראובן רק נשארה כאשר

בשנאיהם: ואל אראה ברעתי. חד מן י"ח מלין תיקון סופרים וסימן נמסר בריש סיפרא דבמדבר סיני: ויאמר ה' אל משה ט' בטעמא נמסר בסדר במדבר סיני: ולא תשא ג' וסימן ולא תשא למקום בעבורם. ולא תשא עליו חטא. ולא תשא אתה לבדך. ונמסר גם

ספורנו

למנות אחרים בעל ידם תהיה הנהגת העם שלמה כמו שאמרו ז"ל (שבת פ' במה בהמה) על שמואל שמת קודם ימיו כדי שתעמוד מלכות בית דוד: ואל אראה ברעתי

ברעת

בעל הטורים

בעל הטורים אספה לי שבעים איש. נגד שבעים נפש שירדו למצרים ונגד ע' אומות ונגד שבעים שמות שיש לו להקב"ה ואלו הן. אל אלהים ה' אחד אדון א"ר אהיה אמין אמת ארך אפים אהרן שאינו מוסר מלכותו לאחר אמונה אשכול הכפר ברוך בורא גדול גאה גואל גבור דגול היודע ועד זוכר חי חסיד חנון חוקר חסין הכם טוב טהור עינים ישר יושב כתר כבוד המנוהר נורא נשגב נאתי נוצר חסד נושא עון נושא פשע נושא חטא נוקם נוטר סלה יושב קדם סלה עליון עופר עזוז פודה צור צבי צבאות קדוש קנא קרוב רחום רם ראשון שלא קיבל מלכותו מאחר רב חסד שומר שופט שלטון שר שוכן עד המים תקיף. וע' שמות של ישראל ואלו הן אמת נעורים אילי הצדק אלופים אחים אהובים אום אם הימים. אפרים אדירים אצילים אגוז אומה אגודה בנים בני אל חי בני בכור בחירים בתי כרם בעולה גוי גדול גל נעול גן נעול גפן העמוסים ונשואים זרע קדש חכמים טובים יתומים יקירים ישראל. ישורון יעקב יוסף יהודים ילדי ידידים כלה כנה כרם כהנים משרתים מלכים מעין ההוס נהלה נדיבים נאוה נער נטע סגולה עליונים ענוים עדה עבדים עברים עמים פדוים פזורים צדיקים קדושים קנוים רעים רכים שבטי יה המיוחדים. וע' שמות לירושלים. תגין על ס"א דאספה לומר לך שהיו בקיאין ומזהירים בה' חומשי תורה: עמך. בגי' יהיה דומין: ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם. כי אני לא הבהרם ולא אתן מרותי עליהם כי אני אמרתי כי אתם לבדך תשא אותם ואתה אמרת לא אוכל לשאת משא כל העם הזה: בהר לך. מי שישא עמך ותתן מרותך עליהם לכן כתיב ויאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש אבל אלדד ומידד שלא היו מכלל השבעים נאמר בהם ותנח עליהם הרוח פי' הרוח מאת ה' ולא משל משה וכשאמר לו יהושע כלאם אמר מי יתן כל עם ה' נביאים כאלו ספכים בתת ה' את רוחו עליהם ולא כשבעים הזקנים שאצל מרותו ונתן עליהם:

רמבן

הרגני נא הרוג לשון רש"י. ולא הבינותי זה שכנוי זאת כלפי מעלה הוא ועל דרך הפשט מנהג הלשון הוא גם בזכר את כרוב ממשח הסוכך ועל דרך האמת אם ככה את עושה לי במדת הדין ידבר כמו שאמר ויחר אף ה' בם וכן ואת תדבר אלינו כנוי לאש הגדולה שתדבר דברי השם אלינו ושמענו מפיך ועשינו וכן את כרוב ממשח בכרוב השני ירמוז והמשכיל יבין:

ומטעם הרגני נא הרוג שתשלא עלי הורגים בחרב כי טוב מותי אפילו בחרב אדם מחיי בצער הזה. ויתכן שהוא כמו המיתני וכן ואנשיהם יהיו הרוגי מות בחוריהם מוכי חרב מלחמה וכן ופחי בהרוגים האלה:

(טז) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. כבר הזכירו רבותינו כי שבעים אומות הן בשבעים לשון ויש לכל אחת מזל ברקיע ושר למעלה כענין שנאמר בדניאל ושר מלכות פרס וכתוב אלא מלכי יון והוא שנאמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואמרו כי פרי החג ירמזו בהם בפרקי רבי אליעזר אמר הקב"ה לשבעים מלכים הסובבים כסא כבודו בואו ונבלבל לשונם ולכן היה המספר ביורדי מצרים שבעים וכוה המספר הזה בשופטי ישראל כי המספר הזה יכלול כל הדעות בהיותו כולל כל הכחות ולא יפלא מהם כל דבר וכן במתן תורה ושבעים מזקני ישראל כי ראוי במספר שלהם הזה שישרה עליהם כבוד השכינה כאשר הוא במחנה העליון כי ישראל צבאות השם בארץ כמו שנעשה ארון וכפורת ומשכן בדמות המשמשין במרום ונעשו הדגלים בדמיון המרכבה אשר ראה יחזקאל להשרות שכינה עליהם בארץ כאשר היא שכינה בשמים והנה משה על גבי שבעים זקנים רמז לישראל שהוא גוי אחד בארץ וקבלו רבותינו כי כל סנהדרי גדולה היושבת בבית השם במקום אשר יבחר לשכנו שם כן יהיה מנינם שבעים והנשיא על גביהם כמשה רבינו והנה הם שבעים ואחד וכן האותיות בשם הגדול המפורש שבעים ושתים כנגד השרים והשם המיוחד שהוא אדון יחיד על כולם ולזה ירמוז הכתוב באמרו אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט כי השכינה עמהם להסכים על ידם ואמר הכתוב עד מתי תשפטו עול כי יזהיר בהם אחרי שהשם הנכבד עמהם בדבר המשפט איך לא תיראו ממנו להטות המשפט כטעם העם המכעיסים אותי על פני והומר עוד אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם כי מספרכם כמספר שרי מעלה ואדון היחיד ואמרתי שתשבו מושב אלהים בארץ אכן כאדם תמותון כאדם הראשון שגורש ממקומו הנכבד ומת כן תתגרשו מבית השם ותמותו וכאחד השרים של מעלה הייתם ותפלו מן המעלה ההיא וכבר הזכרתי מן הענין הזה בסדר ואלה המשפטים:

(יז) וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי. ענין הכתוב להגיד כי בעת הדבור עם משה יהיה האצילות וממנו הוא וכן אמר במעשה וירד ה' בענן וידבר אליו ולא פירש הכתוב הדבור הזה מה היה כאשר הוא כתוב בכל התורה שיבאר אחרי כן מה אמר ומה דבר ה' כי הענין בכאן כי הזקנים אשר אמר בהם שהתנבאו לא שמעו דבור מפי השם ולא נראה להם במראה או בחלום אבל השם מדבר עם משה ומאצילות רוח משה הם יודעים הנבואה ההיא וזה טעם ויתנבאו ולא יספו שלא יספו להתנבאות מעצמם אבל בנבואה שאמר השם למשה בה לבדה התנבאו. וזה טעם ואצלתי שאניח אצלי מן הרוח אשר אני שם עליך ושמתי עליהם ואין זה כענין שנאמר ונתת מהודך עליו כי אצילות בכל מקום לשון עכוב אצלו כלשון וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם הלא אצלת לי ברכה וכן על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ שנשאר אצלם מהלשכות התחתונות והתיכונות מהארץ שלא יאכלו האתיקים מהנה בעליונות וכן ואל אצילי בני ישראל הנשארים והפרושים מהם שנאצלים אל עצמן מכלל המון העם או שנקראים כן הגדולים שהכל באים אצלם והמעתיקים מן הלשונות אמרו אצילות על יציאת כח מן הכחות מאת הבורא ומתפשט על הנברא ואומרים בנפש אצולה מרוח הקדש כי הוא אצלם לשון המשכה ואיננו נכון אצלי כי האצילות יהיה המשכה או הנחה והפרשה אבל הנותן על המקבל ואונקלוס יעשה בו שני פנים תרגם כאן וארבי וכן ואל אצילי ולרברבי ותרגם הלא אצלת לי ברכה שבקת נראה שדעתו באצילות שהוא ענין המשכה או מאציל הנותן על המקבל ויאמר בכאן אמשיך מאשר אצלך מן הרוח הנבואה ושמתי עליהם ונאמר עוד על ההמשכה שימשוך הנותן אצלי מן הדבר הנתון וישאר עמו וזה טעם הלא אצלת לי ברכה שמשכת לי אצלך אחת מן הברכות לברכני בה ועל הכלל בזקנים כי אין נבואתם רק מן הרוח אשר ידבר במשה וממנו הוא להם ולפיכך אמרו במדרש במדבר סיני רבה משל לאדון שמסר פרדס לשומר ונתן לו שכר השמירה אחר זמן אמר לו השומר איני יכול לשמרו כלו לבדי הבא עוד אחרים שישמרו עמי אמר לו האדון נתתי לך הפרדס שלי לשמרו וכל פירות שמירתו נתתיו לך ועכשיו אתה אומר הבא עוד אחרים שישמרו עמך הריני מביא אחרים שישמרו עמך והוי

וידע

אבן עזרא

כאשר היא והמשל בנר: (יח) התקדשו. כמו לשבת ולגנאי לשון התקדש וכן היקדש שהוא לשון טומאה: (יט) ולא יומים. כפל: חמשה ימים. כנגד אצבעות היד האוכלים: עשרה. כפל בשתי ידיו גם עשרים כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו: (כ) חדש ימים. פירשתיו שישוב ערך הלבנה בצורה כאשר היתה וכן שנתים ימים. וטעם מאפכם. כי הריח באף ויצא הריח ממנו ולא ימצא: לזרא. באל"ף תחת ה"א כמו קראן לי מרא כי אותיות אהו"י מתחלפין וטעם לזרא הוא דבר זר נתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו: (כא) שש מאות אלף רגלי. ואין צורך להזכיר הפחותים. ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים יש אומרים כי משה

רש"י

לבדך. (ספרי) הרי תשובה למה שאמרת לא אוכל אנכי לבדי: (יח) התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות וכן הוא אומר (ירמיה יב) והקדישם ליום הרגה: (כ) עד חדש ימים. זו בכשרים שמתמצין על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה. וברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כך היא שנויה בספרי אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו דתקוצון ביה יהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. (ספרי) שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זרא: את ה' אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו: (כא) שש מאות אלף רגלי. לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים. רבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים: (כב) הצאן ובקר ישחט. (ספרי) זה אחד מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר הכל כמשמעו מי מספיק להם כענין שנא' (ויקרא כה) ומצא כדי גאולתו ואיזו קשה זו או (במדבר כ) שמעו נא המורים אלא לפי שזו לא אמר ברבים חיסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מי מריבה היתה בגלוי

מקרא

לְבַדֶּךָ׃ יח וְאֶל־הָעָ֨ם תֹּאמַ֜ר הִתְקַדְּשׁ֣וּ לְמָחָר֮ וַאֲכַלְתֶּ֣ם בָּשָׂר֒ כִּ֡י בְּכִיתֶ֞ם בְּאָזְנֵ֣י יְהוָ֗ה לֵאמֹ֨ר מִ֤י יַאֲכִלֵ֙נוּ֙ בָּשָׂ֔ר כִּי־ט֥וֹב לָ֖נוּ בְּמִצְרָ֑יִם וְנָתַ֨ן יְהוָ֥ה לָכֶ֛ם בָּשָׂ֖ר וַאֲכַלְתֶּֽם׃ יט לֹ֣א י֥וֹם אֶחָ֛ד תֹּאכְל֖וּן וְלֹ֣א יוֹמָ֑יִם וְלֹ֣א ׀ חֲמִשָּׁ֣ה יָמִ֗ים וְלֹא֙ עֲשָׂרָ֣ה יָמִ֔ים וְלֹ֖א עֶשְׂרִ֥ים יֽוֹם׃ כ עַ֣ד ׀ חֹ֣דֶשׁ יָמִ֗ים עַ֤ד אֲשֶׁר־יֵצֵא֙ מֵֽאַפְּכֶ֔ם וְהָיָ֥ה לָכֶ֖ם לְזָרָ֑א יַ֗עַן כִּֽי־מְאַסְתֶּ֤ם אֶת־יְהוָה֙ אֲשֶׁ֣ר בְּקִרְבְּכֶ֔ם וַתִּבְכּ֤וּ לְפָנָיו֙ לֵאמֹ֔ר לָ֥מָּה זֶּ֖ה יָצָ֥אנוּ מִמִּצְרָֽיִם׃ כא וַיֹּאמֶר֮ מֹשֶׁה֒ שֵׁשׁ־מֵא֥וֹת אֶ֙לֶף֙ רַגְלִ֔י הָעָ֕ם אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י בְּקִרְבּ֑וֹ וְאַתָּ֣ה אָמַ֗רְתָּ בָּשָׂר֙ אֶתֵּ֣ן לָהֶ֔ם וְאָכְל֖וּ חֹ֥דֶשׁ יָמִֽים׃ כב הֲצֹ֧אן וּבָקָ֛ר יִשָּׁחֵ֥ט לָהֶ֖ם וּמָצָ֣א

אונקלוס

אַתְּ בִּלְחוֹדָךְ׃ יח וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדַּמְּנוּן לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּסְרָא אֲרֵי בְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר מָאן יֵיכְלִנַּנָא בִּסְרָא אֲרֵי טַב לָנָא בְּמִצְרַיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן בִּסְרָא וְתֵיכְלוּן׃ יט לָא יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן וְלָא תְרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא יוֹמִין וְלָא עַסְרָא יוֹמִין וְלָא עַסְרִין יוֹמִין׃ כ עַד יְרַח יוֹמִין עַד דְּתִתְקוּצוּן בֵּיהּ וִיהֵי לְכוֹן לְתַקְלָא חֲלַף דְּקַצְתּוּן בְּמֵימְרָא דַיְיָ דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וּבְכֵיתוּן קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר לְמָא דְנַן נְפַקְנָא מִמִּצְרָיִם׃ כא וַאֲמַר מֹשֶׁה שִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רִגְלָאָה עַמָּא דִּי אֲנָא בֵּינֵיהוֹן וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בִּסְרָא אֶתֵּן לְהוֹן וְיֵיכְלוּן יְרַח יוֹמִין׃ כב הֲעָאן וְתוֹרִין יִתְנַכְסוּן

מסורה

ס׳

כ״ז בטעם פת׳. ג׳

ג׳ פסו׳ דמיין יט לא ודי׳ ולא. ל׳ וכ״ב. ה׳ ג׳ מ״ל וב׳ חסר

ל׳. ל׳ וכתיב א׳

ג׳ בטעם נכספ׳ וי׳ בט׳ בפלוני

ה׳ דמטעין ביה ספרי ל׳ ר״פ

בסדר וארא: לא יום אחד האלין חד מן ג׳ פסוקים דמיין אית בהון לא ולא ולא ולא וסימן לא יום אחד תאכלון ולא לא האבה לו ולא תשמע אליו: והיה כי תרבו ופריתם: ויאמר משה ב׳ בטעם זרקא וסי׳ שש מאות אלף רגלי. בזאת תדעון כי ה׳ שלחני: להם ה׳ דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסי׳ בשר אתן להם. ומרתם מהוץ לעיר ׳ יניח ה׳ לאחיכם דאוריתא וחברו דיהוש׳

תולדות אהרן עד חדש ימים. יומא עה תענית כט מגלה ה כתובות נז נזיר ה (שם כח): ויאמר משה. סוטה יב: הצאן ובקר: חולין יז כז:

בעל הטורים

בעל הטורים לזרא. באל״ף שמצאו בו כל מיני טעמים חוץ מאי׳ והוא טעמו של לויתן. לזרא בגי׳ לחולי מעים:

ספורנו

ברית הסרון ההנהגה המסובבת בגללי כי זה יהיה קשה עלי מן המות: (יז) ונשאו אתך. אחר שיהיו מוחזקים גם הם לנביאים יבטחו העם בהנהגתך בראותם הזקנים עמך ומסכימים במעשיך: (כ) והיה לכם לזרא. שתאכלו ממנו עד שיוליד בכם חולי מהגיא כמו שהעיד באמרו ובחורי ישראל הכריע. למה זה יצאנו ממצרים. בהיות לנו שם מיני מאכל רבים לא מן בלבד: שש מאות אלף רגלי. ויצטרך רב בשר להשביעם. ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. ואם כן יהיה הבשר שתתן להם רב מאד כאמרו וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף מכל מקום: (כב) הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. איך יספיק זה להסיר תלונותם מאחר שאינם שואלים בשר אלא כדי לנסות כאמרו וינסו אל בלבבם הלא אין ספק שכמו שנסו בזה ינסו במאכלים זולת זה לאין תכלית ואתה לא תסיר את בחירתם כאמרם

רמב״ן

יודע שאין אני נותן להם שכר שמירה משלי אלא מתוך שכר שנתתי לך משם הם נוטלין שכרן כך אמר לו הקב"ה למשה אני נתתי לך רוח ודעת לפרנס את בני ולא הייתי מבקש אחר כדי שתתייחד אתה בגדולה השמירה ועכשיו אתה מבקש אחר תדע שמשלי אינן נוטלין כלום אלא ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ואעפ"כ לא חסר משה כלום ע"כ במדרש והקרוב אלי כי כל ימי הזקנים נעשה להם כן שידעו בכל מה שיצוה השם לישראל ביד משה בצרכי שעתם והמקרים אשר יבא להם במדבר וזה טעם ונשאו אתך במשא העם כי כל מה שיאמר משה לעם ידעו הם ויתנבאו בהם לעם כל אחד בשבטו ומפני זה לא ישא משה לבדו תלונותם:

(יט) **לא** יום אחד תאכלון. שיעורו לא יום אחד תאכלו ולא יומים בלבד וכמוהו לא אחד ולא שתים שאינם אחת ושנים בלבד ועל דעתי האוכל והעושה דבר ימים רבים רצופים איננו נקרא אוכל ועושה יום אחד וכן האוכל שלשים יום רצופים אינו נקרא אוכל עשרים יום או שיהיה האחד נמשך לא יום אחד תאכלו ולא יומים ועשרה ועשרים יום אחדים רק חדש שלם והנה נתן להם תאותם בבשר ולא בדגה ובירקות כי עיקר שאלתם אשר יבכו עליו תנה לנו בשר. וטעם עד חדש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא שיתן להם בשר הרבה ויאכלו ממנו כל החדש לרוב מאד עד שיקוצו בו ויהיה להם לדבר נתעב וזר שאיננו נאכל ועל דרך הפשט כן היה כי ביום הראשון הוכו מכה רבה ומתו העם המתאוים תחלה הם האספסוף אשר בקרבו גם בני ישראל הנזכרים תחלה שאמרו מי יאכילנו בשר ושאר כל העם אשר בכו אחרי כן למשפחותם איש פתח אהלו אכלו ממנו חדש ימים:

(כ) **והיה** לכם לזרא. שורקו החמרים אשר נשארו להם ממנו וכן אמר המזמור וימטר עליהם כעפר שאר ויאכלו וישבעו מאד ותאותם יביא להם לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם וגו׳ ואף ה׳ עלה וגו׳ כי קצתם אכלו וישבעו מאד ובעלי התאוה לא נפרדו מתאותם כלל כי בעוד אכלם בפיהם עלה בהם אף ה׳ ואין מדרשו של רבי שמעון ושל רבי יהודה הנשיא נאותין ללשון הכתוב בעבור שאמר עתה תראה היקרך דברי אם לא ומדרשו של רבי עקיבא שאמר דברים כמשמען מי מספיק להם הוא משמעות הכתוב באמת והוא דעתו של אונקלוס אבל ענין בעצמו תמה כמו שאמר רבי שמעון מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק להם ועוד כי כלם ראו כבר נפלאות גדולות מזו ור"א תירץ כי משה היה חושב שלא יחדש השם מופת כי אם להצדיק נביאו וגם זה איננו נכון בעיני כי כבר עשה עמהם כזה בשליו ראשון וכן במים ובמן כי כולם על תלונותם נתנו להם והנכון אצלי כי כאשר יעשה השם אותות ומופתים לישראל חסד הם מאתו וכולן לטוב להם כי טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו זולתי כאשר יצא הקצף על עוברי רצונו שיעשה עמהם באף ובמדת הדין לרעה גמורה והנה אין בנסים רק טובה גמורה שלימה ברחמים או נקמה במדת הדין אבל עתה כשאמר לו שיתן להם שאלתם ויאכלו בשר עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא ידע משה רבינו שלא יהיה אות מאת השם לברכה להם בשר כאשר נתן להם דגן שמים כענין שאמרו חכמים אין דבר רע יורד מן השמים ועוד כי כל הנסים יודיעם למשה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים הנני עומד לפניך שם על הצור אבל בכאן שאמר לו ואל העם תאמר התקדשו למחר ולא הודיעו הבין משה שלא יהיה זה בנס מאתו יתברך ועל כן שאל בתמיה מה יעשה להם כדרך כל הארץ אם ישחט להם צאן ובקר מכל סביבותיהם לא יספיק להם ואם יאסף להם כל דגי הים אשר במקום ההוא הקרוב להם לא יספיק להם והשם השיבו כי אין יד השם קצרה לתת להם שאלתם גם בדרך המקרים וזה

טעם

בגלוי לפיכך לא נוסף לו הכתוב. רבי שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך מי שכתוב בו (שם יב) בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר לפניו שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו הצאן ובקר ישחט להם

משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר והתשובה שיאמר להם אין לכם צורך לשאול : (כג) היד ה' תקצר. ולא אדע למה הנראה הזאת רק הדבר כמשמעו כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת כי אם להצדיק נביאו כאשר אפרש : (כב) ומצא להם. כדברי המתרגם ארמית

לָהֶם אִם אֶת־־כָּל־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף
לָהֶם וּמָצָא לָהֶם׃ פ
כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־־מֹשֶׁה הֲיַד
יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה הֲיִקְרְךָ
דְבָרִי אִם־־לֹא׃ כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה
וַיְדַבֵּר אֶל־־הָעָם אֵת דִּבְרֵי יְהוָה
וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי הָעָם
וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל׃
כה וַיֵּרֶד יְהוָה ׀ בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו
וַיָּאצֶל מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן
עַל־־שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי
כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא
יָסָפוּ׃ כו וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי־־אֲנָשִׁים ׀
בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד ׀ אֶלְדָּד וְשֵׁם
הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ
וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה
וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה׃ כז וַיָּרָץ הַנַּעַר
וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד
מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה׃ כח וַיַּעַן
יְהוֹשֻׁעַ בִּן־־־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה
מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה
כְּלָאֵם׃ כט וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה

(מסורה קטנה: ט' · ב' · ג' · ז' ס"פ · י"ג · ס · ד' וכל דס"ו דכוו' כמ"ו · ל' ויהיר א' · ב' · ל' ומ' ושארו · ד' בהורס · ב' · ב' התנה · י"ג חסר · ב' נכים · ל' ח' · מ' כתר · ב · ל' ומ' מידד · ט' · ל' וחסר · ל')

לְהוֹן הֲיִסְתַּפְּקוּן לְהוֹן אִם יָת
כָּל נוּנֵי יַמָּא יִתְכַּנְשׁוּן לְהוֹן
הֲיִסְתַּפְּקוּן לְהוֹן׃ כג וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה הֲמֵימְרָא דַייָ יִתְעַכַּב
כְּעַן תֶּחֱזֵי הַיְעָרְעִנָּךְ פִּתְגָמִי
אִם לָא׃ כד וּנְפַק מֹשֶׁה
וּמַלֵּיל לְעַמָּא יָת פִּתְגָמַיָּא
דַייָ וּכְנַשׁ שַׁבְעִין גַּבְרָא
מִסָּבֵי עַמָּא וַאֲקִים יָתְהוֹן
סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא׃
כה וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא וּמַלֵּיל
עִמֵּיהּ וְרַבִּי מִן רוּחָא דַעֲלוֹהִי
וִיהַב עַל שַׁבְעִין גַּבְרָא
סָבַיָּא וַהֲוָה כַּד שְׁרַת עֲלֵיהוֹן
רוּחַ נְבוּאָה וּמִתְנַבַּן וְלָא
פָּסְקִין׃ כו וְאִשְׁתְּאָרוּ תְּרֵין
גַּבְרִין בְּמַשְׁרִיתָא שׁוּם חַד
אֶלְדָּד וְשׁוּם תִּנְיָנָא מֵידָד
וּשְׁרַת עֲלֵיהוֹן רוּחַ נְבוּאָה
וְאִינוּן בִּכְתִיבַיָּא וְלָא
נְפַקוּ לְמַשְׁכְּנָא וְאִתְנַבִּיאוּ
בְּמַשְׁרִיתָא׃ כז וּרְהַט
עוּלֵימָא וְחַוִּי לְמֹשֶׁה וַאֲמַר
אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבַּן
בְּמַשְׁרִיתָא׃ כח וַאֲתֵיב
יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ
דְּמֹשֶׁה מֵעוּלֵמוּתֵיהּ וַאֲמַר
רִבּוֹנִי מֹשֶׁה אֱסָרִינוּן׃
כט וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה הֲקַנְאָתִי

כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפילו שעה אחת : (כג) עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן להם דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו אמר לו אם כן יאמרו שקצרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן (זה קאי גם לרש"י לעיל) אמר להם היד ה' תקצר הן הכה לכם צור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאות שאלתנו וזהו שנא' ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויאסף שבעים איש וגו' : (כה) ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו כך מפורש בספרי ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם : (כו) וישארו שני אנשים. (ספרי) מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאי לגדולה זו : והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק וברר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק א"ל המקום לא חפץ בך : (כז) וירץ הנער. י"א גרשום בן משה היה : (כח) (מבחריו. אלו היה נקוד מִבַּחֲרָיו בפתח אז היה פתרונו אחד מבחוריו. עכשיו שנקוד מִבְּחֻרָיו משמע שהיה משרת משה מנערותו על כן מתורגם מעולמותיה) : כלאם. הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם (סנהדרין ו). דבר אחר תנם אל בית הכלא (ספרי) לפי שהיו מתנבאים

ומה נכבד דרש קדמונינו במלת ישחט על הבהמה ויאסף על הדג : היקרך. כמו ויקר מקרה : (כד) ויצא משה. מאהל מועד : (כה) ויאצל. על דעתי מהבנין הכבד הנוסף . ווי"ו ויתנבאו כפ"א רפה בלשון ישמעאל : ולא יספו. פעם שנית וכן קול גדול ולא יסף ולא יסף עוד לדעתה ואין מדקדוק הלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם אמרו חכמים ז"ל שלקח משה מכל שבט ששה והנה שנים ושבעים ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השנים וזה נכון : (כו) והמה בכתובים. בתחלה : ולא יצאו. ממחנה ישראל אל אהל מועד : (כז) וירץ הנער. בה"א הוא הנודע לשרת משה חוץ מיהושע כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער : (כח) מבחוריו. יש אומרי' שפירושו מבחרותו והטע' שלא אמר כדברי זקן ויש מדקדקים מבחוריו עם משרת משה והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור וזה איננו נכון כי זה המעשה היה בשנה השנית והנכון בעיני שהוא מבחוריו הוא מהמובחרים לשרת משה כי אחרים יש עמו ודע כי מלת בחור בלשון רבים פעם תשתנה ופעם לא תשתנה וכן מלת סרים אולי הם שני משקלים : כלאם. נפתח הלמד בעבור אות הגרון הבא אחריו . ונפתחה ה"א

ועתה הניח ה' : היד ב' וסימן היד ה' תקצר . היד יואב אתך : דברי י"ג וסימן היד ה' תקצר . ומדוע הקלתני . ויען איש ישראל את איש . הבית הזה אשר אתה בונה . ויאמר אליהו התשבי . כן יהיה דברי אשר יצא מפי . ואת כל אלה ידי עשתה . ויאמר ה' אלי היטבת . הלוא כה דברי כאש נאם ה' . הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר ב' בו . כי כה אמר ה' לפני מלאת לבבל . ויתפלל אל ה' ויאמר אנה ה' דיונה . אחרי דברי לא ישנו : אם לא ז' ס"פ וסימן נמסר בסדר חיי שרה : כנוח ב' וסימן כנוח עליהם הרוח . כפות רגלי הכהנים : עלהם י"ג חסר נמסר בסדר ויגש : האהלה ח' וסימן נמסר בשפטים סימן ד' גבי יעל וסיסרא :

תולדות אהרן ויתנבאו . סנהדרין יז : וישארו . שם : מתנבאים . שם : ויען יהושע . ערובין פ"ג סנהדרין יז :

בעל הטורים אם את כל דגי הים יאסף להם . פי' ימות להם לשון ויגוע וימת ויאסף וזהו באסיפה בעלמא סגי להו : כנוח ב' במסרה . ויהי כנוח עליהם הרוח ואידך כנוח כפות רגלי הכהנים לומר לך שנחה עליהם השכינה כמו על הארון : ותנח ב' במסרה . בפרשת נח : מתנבאים . קרי ביה מת נביאם שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ : מתנבאים נוטריקון מש"ה תנו"א נפש"ו בנ"ן אלהו"ם יהוש"ע מכני"ס :

רמבן

טעם היקרך דברי אם לא ואמר היד ה' תקצר כלשון ווין מלכות רב כיד המלך ולא אמר ה' המתני יפלא כל דבר כי לא יעשה זה במופת וכן היה שנסע רוח מאת השם כמנהגו של עולם לא רוח יש חזק מאד ולא רוח קדים עזה כאשר יזכיר במופתים אבל רוח סתם כנהוגים ויגז שלוים מן הים לא שנבראו עתה בעבורם ואין בדבר חידוש מטבעו של עולם ועוד שכבר היה להם כן ולא חידש עתה רק שיהיו שלוים רבים מאד :

(כח) אדני משה כלאם . הטעם בזה כי משה דבר אל העם את דברי ה' כי הוא יאצל מן הרוח אשר עליו ויתן על המתיצבים עמו באהל מועד והנה אלה אשר לא יצאו אל האהל ועושים עצמן מכלל הנאצלים כמחרים בדבריו ולכך אמר לו כלאם כי אולי רוח שקר בפיהם או רוח רעה מבעתם

ספורנו

כאמרם ז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים : (כג) היד ה' תקצר . מלמוא דרך שימאסו כל מאכל תאוה כאמרו עד אשר יצא מאפכם : עתה תראה היקרך דברי . תראה שיקרה זה שיאכלו מן הבשר בהמשכם בבחירתם אחר התענוג עד שיצא מאפכם וימאסו בו מבלי שאסיר בחירתם כלל כי אמנם יוכלו לשוב בתשובה מאהבה ומיראה אם ירצו כאמרו ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזמה : (כח) אדוני משה כלאם .
שחטב

וסגב

אבן עזרא

ה'א המקנא והיה ראוי להיותו בשוא ובפתח ובעבור היותו תחת המ"ס שוא נע ושני שואים נעים לא יתחברו לעולם. ומלת מי יתן. כשואל חפץ בדבר כאומר מי יתן לי זאת השאלה והחפץ: (ל) ויאסף משה. הלך בלווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד: (לא) ורוח נסע. יום שני: ויגז. כרת כמו גזי נזרך ומגזרתו גז לאנך. וטעם ויגז. שהיו בשפת הים רבים כחול והנה גזז אהם ומלת ויגז מפעלי הכפל כמו ויחם בשר הילד: ויטש. כמו ויפרוש והטעם כדבר נטוש אין כח בו לסור וכן והנם נטושים על פני כל הארץ: סביבות המחנה. בלבד גם הטע' שהיה כאמתים בכל מקום גבוה או שפל: (לב) וישטחו. כמו ויפרשו וכן שטחתי אליך כפי ואם הם שני בנינים: (לג) מכה רבה. דבר היה: (לד) ויקרא. הקורא או משה: קברו. הקוברים כמו ויאמר ליוסף: (לה) נסעו העם חצרות. אל חצרות דרך קצרה. וטעם ויהיו בחצרות. דבק עם ותדבר מרים כי בעבורה ישבו שם כי כן כתוב: (א) ותדבר מרים. היא דברה גם אהרן הסכים או החריש על כן נענש. וטעם ותדבר עם בי"ת דרך נבואה כמו וידבר העם באלהים גם ימצא לשבח גם בדרך נבואה יש

תורה / תרגום אונקלוס

המקנא אתה לי ומי יתן כל־עם יהוה נביאים כי־יתן יהוה את־רוחו עליהם: שביעי ל ויאסף משה אל־המחנה הוא וזקני ישראל: לא ורוח נסע מאת יהוה ויגז שלוים מן־הים ויטש על־המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה סביבות המחנה וכאמתים על־פני הארץ: לב ויקם העם כל־היום ההוא וכל־הלילה וכל יום המחרת ויאספו את־השלו הממעיט אסף עשרה חמרים וישטחו להם שטוח סביבות המחנה: לג הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף יהוה חרה בעם ויך יהוה בעם מכה רבה מאד: לד ויקרא את־שם־המקום ההוא קברות התאוה כי־שם קברו את־העם המתאוים: לה מקברות התאוה נסעו העם חצרות ויהיו בחצרות: פ

יב א ותדבר מרים ואהרן במשה על־אדות האשה הכשית

את מקני לי רעינא פון דיהון כל עמא דיי נביאין ארי יתן יי ית רוח נבואתיה עליהון: ל ומתכניש משה למשריתא הוא וסבי ישראל: לא ורוחא נטל מן קדם יי ואפרח שליו מן ימא ורמא על משריתא כמהלך יומא לכא וכמהלך יומא לכא סחור סחור למשריתא וכרום תרתין אמין על אפי ארעא: לב וקם עמא כל יומא ההוא וכל ליליא וכל יומא דבתרוהי וכנשו ית שליו דאזער כנש עשרא דגורין ושטחו להון שטוחין סחור סחור למשריתא: לג בסרא עד כען בין שניהון עד לא פסק ורוגזא דיי תקיף בעמא וקטל יי בעמא קטול סגי לחדא: לד וקרא ית שמא דאתרא ההוא קברי דמשאלי ארי תמן קברו ית עמא דשאילו: לה מקברי דמשאלי נטלו עמא לחצרות והוו בחצרות: א ומלילת מרים ואהרן במשה על עיסק אתתא שפירתא

ב' בטעם והסירה את אבימלך. ג' מ"ל. ב' ר"פ כל איש ישראל. ח' בקרי'. ב' בב' לישנ'. ב' כ"כ. ב' כל סאון. ל'. ב' מ"ל בתורה. ל'. ס'. ט' פסוקים כל וכל וכל. ל' וחד כל יום. ו' בקרוי סת' השליו קרי. ג' ל' מ"ל. ל' ומ"ל. ב' מ"ל בתורה וכל. קריי' דכווי' במ"א אלישע. ס'. ד'. מ"ל. ב'. מ"ל. ל' וחסר ו'.

נביאים ג' מלאים וסי' המקנא אתה לי. בהכרת איזבל. וגם נביאים העמדי' דעזרא: ויאסף ב' מלרע וסי' ויאסף משה אל המחנה. ויאסף כל איש ישראל: ויגז ב' בתרי לישנא וסי' ויגז שלוים מן הים ויטש על. ויגז את ראשו: על פני הארץ ה' חסר כל. וסי' וכאמתי'. אנכי עשיתי את השטים. ואנשי התמיד יבדילו. הבונה בשמים. עשה עש כסיל. ושארא על פני כל הארץ: ויאספו יו"ד פתחי' וסימן בלשון ארמי סביא סלויא שלהו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון חמרא וכספא. ופירושא דלהון בלשון הקדש בסדר שמות: חמרי' ג' ב' חסר וא' מלא וסימן ויצברו אתם חמרם חמרם ב' בו וחסר. הממעיט אסף עשרה חמרים מ"ל: סביבות ב' מלאים בתורה וסי' ורוח נסע מאת ה'. ויקם העם כל היום ושארא סביבת כתיב וכל נביאים וכתובים מלאים בס"א חסר וסימן ורכב אש סביבת אלישע: ואף ה' ל' והוא חד מן מ' מלין מן א' א' קדמ' נסי' וי"ו ותנייגא קרחא וסי' במס' רבתא: רבה מאד. ה' וסימן הבשר עודנו בין שניהם. והיה כל נפש חיה. תחיה דגתם כדגת הים הגדול. נחשת רבה מאד דד"ה. ויהי מקנהו שבעת דאיוב: ויקרא את שם המקום ד' בלישנא וסימן לוז שם העיר. אשר דבר אתו שם. המקום ההוא קברות התאוה. עמק ברכה כי שם ברכו את ה'

תולדות אהרן מי יתן. שם: ורוח נסע. מליעא פו: ויאספו את השליו. חולין ו כז: וישטחו. יומא עה: הבשר עודנו. שם:

רשי

מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ: (כט) המקנא אתה לי. הקנאתי אתה מקנא: לי. כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפרמנ"ט בלעז חוזז בעובי המשא: (ל) ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו (דברים כב) ואספתו אל תוך ביתך ואב לכלם (תהלים לט) יצבור ולא ידע מי אוספם מלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו (ספרי): (לא) ויגז. ויפריח וכן (תהלים צ) כי גז חיש וכן (נחום א) נגוזו ועבר: ויטש. ויפשט כמו (שמואל א ל) והנם נטושים על פני כל הארץ (יחזקאל כט) ונטשתיך המדברה: וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות (ספרי): (לב) הממעיט. מי שאוסף פחות מכלם העצלים והחגרים אסף י' חמרים: וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין: (לג) טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. ד"א אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה: (א) ותדבר. (ספרי) אין דבור בכל מקום אלא לשון קשה וכן הוא אומר (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. ואין אמירה בכל מקום אלא לשון תחנונים וכן הוא אומר (שם יט) ויאמר אל נא אחי תרעו ויאמר שמעו נא דברי כל נא לשון בקשה: ותדבר מרים ואהרן. (ספרי) היא פתחה בדבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב תחלה ומנין היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה צפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה קל וחומר למספר בגנותו של חבירו: האשה הכשית. (שם) מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל

בעל הטורים

ויגז ב' במסרה. ויגז שלוים. ואידך ויגז ראשו באיוב. וזה שיש במדרש יותר ממה שהרג בהם השליו עיי אכילה הרג בהם עיי ירידה ונפילה שנפל על ראשם כמו שנאמר באיוב ויגז ראשו וכיון מתאבל על בניו שנפל עליהם הבית כך בכאן היו מתאבלים על אותם שמתו מנפילת השליו. כתיב שלוים וקרינן שלוים שלוים לצדיקים ושלוים לרשעים שהיו להם כקוצים: שמתאוים ב'. כי שם קברו את העם המתאוים בוי המתאוים יום ס' נמס כי שם קברו את העם המתאוים: כושית. בגי' יפת מראה:

ספורנו

שחשב שלא יצאו האצלה להראות שיתנבאו בלתי אצילות ממשה רבינו: (כט) כי יתן ה' את רוחו עליהם. בלתי אצילות מאתי: (לא) מן הים. מים סוף שהיה דרומי להם וזה כי עברו השלוים את הים מקצות הדרום: (לב) הממעיט אסף עשרה חמרים. כי כלם היו תאבים לאכול מהם הרבה מאד: (לג) הבשר עודנו בין שיהם. שלא הגיע עדיין לגבול שימאסו בו. טרם יכרת. שלא הגיע עדיין זמן חדש ימים שהוגבל לו. ויך ה' בעם. במתאוים מהם שאלו הבשר לנסות ולקץ בנסיונם כי לא אמר ואכלו חדש ימים אלא על הבוכים בלתי מתאוים שאמרו למה זה יצאנו ממצרים והם נכו בחלייהם כאמרו והיה לכם לזרא: (לה) ויהיו בחצרות. שהו שם איזה זמן כמו ויהיו שם כעשר שנים. ויהיו שם כאשר צוני ה'. אמר כי באותו הזמן שהאצלה שם קרה שדברה מרים במשה ובהיות אז אהל מועד מוקם הזמין הא'ל יתברך

רמבן

והנה צריכין לשומם בבית הכלא כאיש משוגע ומתנבא ומשה בענותנותו השיב ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם כי השם נתן עליהם רוחו מבלתי אצילות הרוח שעליו מי יתן ויהיה זה בכל העם. אבל מדברי רבותינו נראה כי היה המנהג בישראל שלא יתנבא אדם בעתידות במקום נביא גדול ממנו אבל הולכים אחריו כתלמידיו והם בני הנביאים כך אמרו בסנהדרין בשלמא למאן דאמר משה מת היינו דקאמר יהושע אדני משה כלאם אלא למאן דאמר על עסקי שליו אמאי כלאם דהוה ליה כמורה הלכה לפני רבו וכן למאן דאמר על גוג ומגוג נתנבאו וכך הזכירו עוד בענין דבורה במסכת מגלה ומשה אמר כי הוא הרב שמחל על כבודו ומתאוה ושמח בכך. ובתרגום ירושלמי ראיתי שאמר בכלאם מנע מנהון רוח קודשא פשאו מלשון הנה

%

אֲשֶׁר לָקָח כִּי־אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח׃ ב וַיֹּאמְרוּ הֲרַק אַךְ־בְּמֹשֶׁה דִּבֶּר יְהוָה הֲלֹא גַּם־בָּנוּ דִבֵּר וַיִּשְׁמַע יְהוָה׃ ג וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו (עניו קרי) מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה פִּתְאֹם אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־מִרְיָם צְאוּ שְׁלָשְׁתְּכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלָשְׁתָּם׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם׃ ו וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא דְבָרָי אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְהוָה בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם

ל׳ חסר ו׳ · ל׳ בטעם בתור׳ · ס׳ בטעם בספרא · כול׳ חסר כמ״א(עי׳ מבין מדו׳). ל׳ · כול׳ מ״ל כמ״א חסר · ו״ג · ל׳ · ב׳ נספכו גירו. ל׳

דִנְסִיב אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא דְנְסִיב רַחֵיק׃ ב וַאֲמַרוּ הַלְחוֹד בְּרַם בְּמֹשֶׁה מַלִּיל יְיָ הֲלָא אַף עִמָּנָא מַלִּיל וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ׃ ג וְגַבְרָא מֹשֶׁה עִנְוְתָן לַחֲדָא מִכֹּל אֱנָשָׁא דְעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ד וַאֲמַר יְיָ בִּתְכֵיף לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וּלְמִרְיָם פּוּקוּ תְּלָתֵיכוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַקוּ תְּלָתֵיהוֹן׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וּנְפַקוּ תַּרְוֵיהוֹן׃ ו וַאֲמַר שְׁמַעוּ כְעַן פִּתְגָמָי אִם יְהוֹן לְכוֹן נְבִיאִים אֲנָא יְיָ בְּחֶזְוָין אֲנָא מִתְגְּלֵי לְהוֹן

תולדות אהרן והאיש משה. ברכות נד יומא עה נדרים לח: ויאמר ה' פתאום. כריתות ט: במראה. עקרים מ"ג פ"ט ופי"ט: בחלום. ברכות נה חגיגה ה:

רשי

שהכל מודים בשחרותו של כושי: כושית. בגמטריא יפת מראה: על אודות האשה. על אודות גירושיה: כי אשה כושית לקח. מה ת"ל אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואין נאה במעשיה ולא ביופיה אבל זאת נאה בכל: האשה הכושית. על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה: כי אשה כושית לקח. ועתה גרשה: (ב) הרק אך. עמו לבדו דבר ה': הלא גם בנו. ולא פירשנו מדרך ארץ: (ג) ענו. שפל וסבלן: פתאום. נגלה עליהם פתאום והם טמאין בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האש' מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבוע לדבור: (ד) צאו שלשתכם. מגיד ששלשתן נקראו בדבור אחד מה שא"א לפה לומר ולאזן לשמוע: (ה) בעמוד ענן. (שם) יצא יחידי שלא כמדת מלך. מלך כשהוא יוצא למלחמה יוצא באוכלוסים וכשיוצא לשלום יוצא במועטין ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנא' (שמות טו) ה' איש מלחמה ויוצא לשלום באוכלוסין שנא' (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן: ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור: ויצאו שניהם. ומפני מה משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר (בראשית ז) איש צדיק תמים ובפניו נאמר (שם) כי אותך ראיתי צדיק לפני. ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן: (ו) שמעו נא דברי. אין נא אלא לשון בקשה: אם יהיה נביאכם. אם יהיו לכם נביאים: ה' במראה אליו אתודע

אבן עזרא

יש אומרים כי משה מלך על כוש ולקח כושית והמתרגם אמר שפירתא וטעמו לשון כבוד כאשר יקראו הישמעאלים לזפת הלבן גם אנחנו נקרא העור סגי נהור והנה לא יתכן שנקרא שם שהוא לשבח להפכו לגנאי ויש אומרים כי כוש בן ימיני הוא שאול וכן הלא כבני כושיים וככר פירשתיו והישר בעיני שזו הכושית היא צפורה כי היא מדינית ומדינים הם ישמעאלים והם דרים באהלים וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל וצפורה היתה שחורה ודומה לכושית: וטעם כי אשה כושית לקח. זה הדבור שדברה מרים ומה נכבד דברי קדמונינו שאמרו על הזקנים אשריהם ואוי לנשיהם והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה רק בעבור שאיננה יפה: (ב) ויאמרו הרק אך במשה. הנבואה ראיה כי לא עשה זה לקדושת השם כי הם היו נביאים ואין המשכב אסור להם: הרק אך. והאחד יספיק רק הוא דרך צחות כמו המבלי אין קברים: וישמע ה'. ואם דברו בסתר: (ג) ענו מאד. במשקל שלו והטעם שלא בקש גדולה על אחיו: (ד) פתאום. המ"ם נוסף כמ"ם שלשום והוא מגזרת פתי דבר שלא עלה על לב: צאו שלשתכם ויצאו שלשתם. כל אחד מאהלו והנה דרך כלל ואחר כן פרט וירד ה' בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים ומשה שומע: (ו) שמעו נא. כמו עתה: נביאכם. מי שיהיה מכם נביא ה': במראה. פירושו אם היה נביאכם שהוא נביא ה' כמו והנבואה עודד הנביא האהלה שרה אמו כסאך אלהים עולם: במראה. במראות הלילה

בעה"ט וישמע ה'. וסמיך ליה והאיש משה שדברו בינו לבינם ולא שמע אותם אדם אחר: ענוו ענו כתיב שהיה חשבון ענו"ו ימים נסגר ויכהו הענן ששת ימים ואח"כ ג' פעמים מ': פמו בגי' כעדן שנותל גן עדן: במראה ב'. במראה נהפכו צירי עלי לומר שאפילו במראה שאני נראה לנביאים נהפך צירם עליהם אבל משם יושב כתלמיד לפני רבו:

רמבן

הנה שפתי לא אכלא לא תכלא רחמיך ממני וטעם הענין כי חשב יהושע מפני שהם בכתובים הם מתנבאים כי נאצל רוח משה על כל הכתובים שעל כולם נתכוון ולכן אמר לו אין נכון שיתנבאו הם במחנה שלא הקימו דבר ה' שצוה ולקחת אותם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך והנה נראה לשומעין שאין נבואת כולם מאצילות הרוח אשר עליך וראוי לאדוני להתכוון ברוח האלהים להשיבו אליך לבל יאצל ממך רק לעומדים לפניך בדבר ה' כי בעבור שנתכוונת מתחלה על כל הכתובים היה מהודך עליהם ואם תתכוון עתה להשיבה מהם תנוח אל העומדים לפניך בלבד כדבר ה' ומשה אמר שלא יקנא לו כי הוא חפץ שיתנבאו לפניו או שלא בפניו כיון שנתן ה' רוחו עליהם באצילותו ממשה או בלתי אצילות ממנו:

יב (ג) **וטעם** והאיש משה עניו מאד. להגיד כי השם קנא לו בעבור ענותנותו כי הוא לא יענה על ריב לעולם אף אם ידע. ור"א מפרש ואמר כי הוא לא היה מבקש גדולה על שום אדם ולא יתגאה במעלתו כלל אף כי על אחיו והם חוטאים שמדברים עליו חנם אבל בספרי רבי נתן אומר אף בפניו של משה דברו בו שנאמר וישמע ה' והאיש משה עניו מאד אלא שכבש משה על הדבר יזכיר ענותנותו שסבל ולא ענש והשם קנא לו:

(ד) **אל** משה ואל אהרן ואל מרים. הנה משה לא היה עמהם אבל הנבואה באה לשלשתן כאחד וטעם פתאום שלא היו בעת ההיא מוכנים לכם ומתכונים לנבואה ולכבוד משה באה להם מבלי הזמנה לדבר כי פתאום על דעת המפרשים דבר שלא עלה על לב מגזרת פתי ואמר הכתוב זה בעבור אהרן ומרים כי משה רבינו ראוי לנבואה בכל עת ודעתו נכונה לדבקה בשם הנכבד בכל שעה כמו שפירשו רבותינו בטעם פרישתו מן האשה אבל אונקלוס אמר בתכיף והטעם כי כאשר היו נדברים במשה עוד הדבר בפיהם נאמר להם צאו שלשתכם לא איחר להם כלל ופתאום ענין מהירות הוא וכן ואקוב נוהו פתאום אשר פתאום לפתע יבא שברה בפתע פתאום כפול הטעם להפלגה כמו כמעט קט הרבה מאד וכן במאד מאד וכיוצא בהם ופתאים הם הנמהרים ביותר שאין להם עיון בדבר ולא עצה כלל כמו עצת נפתלים נמהרה וכן לפתע ישבר ואם בפתע בלא איבה בתכיף והוא כמו פתי מלשון פתאום וטעם צאו שלשתכם ויקרא אהרן ומרים כי רצה שיהיה משה שם ויראה בקנאת השם לכבודו ויהיה מצוי להם שלא ימחול השם רק על ידו כאשר יתחננו אליו ויתרצה להם ויקרא אהרן ומרים שנאמר שבחו שלא בפניו:

(ו) **אם** יהיה נביאכם. אם יהיה לכם נביא כדברי אונקלוס. ורבי אברהם פירש כי טעמו אם יהיה נביאכם נביא ה' כמו והנבואה עודד הנביא ויפה אמר וטעם הכתוב שאע"פ אם יהיה נביאכם נביא ה' אינו מתנבא בשמי הגדול רק במראה או בחידות והזכיר כן כי רבים מן הנביאים לא ישיגו לזה אבל יהיו נביאים ברוח הקדש כענין שנאמר רוח ה' דבר בי ותהי יד ה' האמורה ביחזקאל ויתבאר בדברי זכריה:

במראה אליו אתודע. לא אמר הכתוב במראה אליו אראה אבל אמר אתודע והנה זה כפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ואמר כי השם הגדול יהיה במראה ובהתודע אל הנביא לא יהיה בשמו הגדול כמו שאמר ושמי ה' לא נודעתי להם ואמר כי הדיבור יהיה בחלום

ספורנו

יתברך אותם לצאת מאהליהם אל אהל מועד: **יב** (ב) הרק אך במשה דבר ה'. האמנם משה לבדו זכה לזה שיהיה דבר ה' מיוחד אליו לבדו מלבד מה שזכה עם כל המון ישראל במתן תורה. וישמע ה'. כאמרם ז"ל שאני טרבא דרבנן דקודשא בריך הוא תבע ביקריה: (ד) צאו שלשתכם. רצה שידע משה טוב האל יתברך המקפיד על כבודו: (ו) אם יהיה נביאכם. אם היה משה נביא באותה המדרגה שהסכמתם באמרכם הלא גם בנו דבר. ה' במראה אליו אתודע. לא הייתי נודע לו ונגלה עליו בזה השם אלא במראה לשון נקבה לא בהקיץ כמו שהיה הענין בישעיה באמרו ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא וכן במיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל זה במראה הנבואה בלי ספק לא בהקיץ וגם בלעם אף על פי שהיה הדבור אליו בהקיץ לא היה לו בשם המיוחד כאשר חשב הוא באמרו אולי יקרה ה' לקראתי כי

אבן עזרא

הלילה: בחלום אדבר בו. כפול כדרך הנבואות: (ז) בכל ביתי נאמן הוא. טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות ואם יצטרך ידבר צרכיו ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו ואם לא אין לכם רשות לשאול: (ח) פה אל פה אדבר בו. הטעם בלא אמצעי: במראה ולא בחידות. הטעם שמראה לו הדבור כאשר הוא כצורת המשכן: ולא בחידות. כמו הנשר הגדול: ותמונת ה' יביט. כטעם הראני נא את כבודך או שהוא כהקיץ: (ט) וילך. הכבוד והעד והענן סר. (י) מעל האהל. מעל פתח האהל: והנה מצורעת. תחסר מלת היא כמו כאשר קהה: (יא) בי אדני פירשתיו: אל נא. אל עתה: נואלנו. מבנין נפעל ואין לו ריע כי אם נואלו שרי צען ויש אומרים שהוא הפוך מאולת קשורה וטעמו ידוע: (יב) אל נא תהי כמת. אלעתה תהיה אחותנו כנפל המת כאשר יצא מבטן אמו נאכל חצי בשרו וכן בשר המצורע ואין צורך לתיקון סופרים: (יג) ויצעק משה. זה יורה שהיה בצער על אחותו: אל. אתה שיש הגבורה בידך עתה רפא אתה לה על כן

תרגום אונקלוס

בְּחֶלְמִין אֲנָא מְמַלֵּיל עִמֵּהוֹן: ז לָא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי מְהֵימַן הוּא: ח מְמַלַּל עִם מְמַלַּל מַלֵּילְנָא עִמֵּיהּ בְּחֵיזוּ וְלָא בְּחִדְוָן וּדְמוּת יְקָרָא דַיְיָ מִסְתַּכֵּל וּמָא דֵין לָא דְחֵילְתּוּן לְמַלָּלָא בְּעַבְדִּי בְּמֹשֶׁה: ט וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּהוֹן וְאִסְתַּלַּק: י וַעֲנָנָא אִסְתַּלַּק מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא וְהָא מִרְיָם חִוָּרָא כְּתַלְגָּא וְאִתְפְּנֵי אַהֲרֹן לְוָת מִרְיָם וְהָא סְגִירָא: יא וַאֲמַר אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בְּבָעוּ רִבּוֹנִי לָא כְעַן תְּשַׁוֵּי עֲלָנָא חוֹבָא דְאִטַּפַּשְׁנָא וְדִי סְרַחְנָא: יב לָא כְעַן תִּתְרַחַק דָא מִבֵּינָנָא אֲרֵי אֲחָתַנָא הִיא צַלִּי כְעַן עַל בִּשְׂרָא מִיתָא הָדֵין דְּבַהּ וְיִתָּסֵי: יג וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר אֱלָהָא בְּבָעוּ אַסֵּי כְעַן יָתַהּ:

מקרא

אֲדַבֶּר־בּוֹ: ז לֹא־כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא: ח פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֶּר־בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְהוָה יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה: ט וַיִּחַר־אַף יְהוָה בָּם וַיֵּלַךְ: י וְהֶעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל וְהִנֵּה מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג וַיִּפֶן אַהֲרֹן אֶל־מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת: יא וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ: יב אַל־נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ: יג וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ: פ

(מסורה: ג' ומ' . ל' ומ' . ח' — ג' — כ"ל חסר — ל' ומ"ל . ל' — י"ח תיקון עזרא . ל' — כ' חד כתיב ס')

רשי

אתודע. שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון: (ח) פה אל פה. (ספרי) אמרתי לו (הוכרח לפרש כן דאילו כפשוטו שפא"ס הוזכר לשבח דא"כ היה או פא"פ ממש כפשוטו. וזה א"א דהא כתיב בסוף כשא מדבר אליו וע"ש ברש"י. אלא פא"פ פירושו א"ל לפרוש כו' ופא"פ לאו דוקא אלא ר"ל בהדיא ודוק) לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני. (דברים ה) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי: ומראה ולא בחידות. ומראה זה מראה דבור שאני מפרש לו דבורי במראות פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כענין שנאמר ליחזקאל (יחזקאל יז) חוד חידה וגומר. יכול מראה שכינה ת"ל (שמות לג) לא תוכל לראות את פני: ותמונת ה' יביט. זה מראה אחורים כענין שנאמר (שם) וראית את אחורי: בעבדי במשה. אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אף על פי שאינו משה במשה אפילו אינו עבדי כדאי הייתם לירוא מפניו וכ"ש שהוא עבדי ומשה ועבד מלך מלך היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם (ספרי תנחומא) ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה: (ט) ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיע סרחונם גזר עליהם נדוי קל וחומר לבשר ודם שלא יכעוס על חברו עד שיודיענו סרחונו: (י) והענן סר. ואחר כך והנה מרים מצורעת כשלג משל לאדם שאמר לפדגוג רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו: (יא) נואלנו. כתרגומו לשון אויל: אל נא תהי. אחותנו זו: כמת. שהמצורע חשוב כמת מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה: אשר בצאתו מרחם אמו. אמנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב וכן חצי בשרו חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מאחר שיצאת מרחם אמנו היא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר (בראשית לז) כי אחינו בשרנו הוא ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו כמת: אשר בצאתו. מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא. דבר אחר אל נא תהי כמת. (ספרי) אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה מי מטהרה אני א"א לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו: (יג) אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים ואחר כן יבקש שאלותיו: לאמר. מה תלמוד לומר אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו' רבי אלעזר בן עזריה אומר בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו. כיוצא בו (שמות ו) וידבר משה לפני ה' לאמר וגו' (ספרי) מה תלמוד לומר לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו (במדבר כז) ויאמר משה לפני ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. כיוצא בו (דברים ג') ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר השיבו רב לך: רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלתו שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה. (דבר אחר שלא יאמרו

דד"ה: יראתם ג' וסי' ומדוע לא יראתם. אנכי עמד בין ה'. חרב יראתם: וסימן בלשון ארמי חרבא דמשה אישתא. וא' יראתם יראתם את ה' דיהושע: וילך ז' פתחין וסימן נמסר בסוף חיי שרה:

תולדות אהרן בכל ביתי. בתרא טו: פה אל פה. שבת פז עקרים מ"ג פ"ח ומ"ט פי"ז ופי"ט: ותמונת ס'. ברכות ז': ויחר אף. שבת נו: ויפן אהרן. שם: אשר נואלנו. ברכות כג תענית ז מכות י: אל נא תהי כמת. סנהדרין מז ע"ב ס חולין ו (מ"ק סב נזיר נו): אל נא רפא. ברכות לד לו:

בעל הטורים ומראה. תגין על הס"א לומר שהיה מציץ בס' גוגס שנאמר ביחזקאל ובס' אור שנאמר בבראשית: והענן סר. שלא יראה במפלתן כמ"ש הז"ל אל תסתכל לראותו בשעת קלקלתו: רפא בי במסרה. רפא נא לה. רפס שבריה כי מטה. שמשם שהפלל לאל שירפא שבריה כי מטה שאם לא כן אין מי שיתירנה: רפא. תגין על הרי"ש אמר ססרת עטרת ראשה רפה שבריה כי מטה:

ספורנו

כי זה אמנם לא עלה בידו אבל נאמר בו ויקר אלהים אל בלעם: (ז) לא כן עבדי משה. שהדבור עמו בשם המיוחד הוא בהקיץ וזה באר באמרו: (ח) פה אל פה אדבר בו. שהנבואה אליו היא בלתי תרדמת חושיו: ומראה. לשון זכר הנקרא אספקלריא המאירה אצל רז"ל (סנהדרין פרק חלק). ולא בחידות. דבור מבואר בלי חידה לא כענין בזכריה וזולתו שראה חידות ומשלים ואמר לו המלאך הלא ידעת מה המה אלה ואומר לא אדוני והמלאך פירש לו את המשל ומהם היו שראו את המשלים והבינו אותם כענין היסבת לראות וכענין בלעם באמרו וישא משלו כי בתחלה הגיד המשל שראה ואחר כך באר אותו. ותמונת ה' יביט. וכל זה הוא משיג עם ההגלות אליו בשם המיוחד לא כבלעם שעם זה שלא השיג אלא דרך משל היתה השגתו בשם אלהים בלבד לא בשם המיוחד. ומדוע לא יראתם. לא ימלט שאין זה כי אם רוע לב שאם הסבתם שאני מכיר במעשיו אם כן הסבתם עלי תועה שאני הפך ברשעים הפך מה שהיה לכם להשוב שלא הייתי מזכה אותו לזאת המעלה אלא מפני שהוא ראוי לכך ובכן היה לכם לירא מלדבר באיש כזה ואם אולי הסבתם שאני מכיר במעשיו ושאתם מכירים בו יותר ממני שחשבתי שהוא ראוי לכך ואינו כן. הנכם יותר חוטאים אל ה' תועה כאמרם ז"ל זו קשה מן הראשונה: (ט) ויחר אף ה' בם. שלא נכנעו תיכף כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי: (י) וילך והענן סר. כמרחיק המצורעת כדי שישלחוה אל מחוץ למחנה לביישה: (יב) אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. הנה העובר שהוא מת באופן זה שבצאתו מרחם אמו נאכל ונתקלקל חצי בשרו אף על פי שנראה שהוא מוסיף בלמות בלידה על מה שהיה לו בבטן אמו בצאתו משם אל מקום החיים השלמות. אמנם מוסיף גרעון בהיות נאכל חצי בשרו בצאתו הלידה. כן אתה היוצא מן המדבר ונכנס לארץ הנבחרת ובזה תטיב מכון לשבתך אל נא תהי כאותו המת שתגיע חצי בשרה במדבר: (יג) אל נא רפא נא. בבקשה אני שואל שתרפא עתה לה ולא נצטרך לביישה לבודדה מן

רמבן

בחלום ולא כן עבדי משה כי בכל ביתי אשר בו יראו הנביאים חלומות נאמן הוא ויודע מעצמו כל המדות ומפה אל פה יהיה לו הדבור מאתי והתמונה יביט בה לא ירמזנה בחלום ולשון ספרי ותמונת ה' יביט זה מראה אחורים והנה בכאן למד הכתוב מה בין נבואת משה לנבואת האחרים אשר בדורו וכבר הזכיר כן בקודמים לו וארא אל אברהם וגומר כאשר פירש ויזכיר כן בסוף התורה בבאים אחריו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים והענין בכולן שוה ואל תחוש למה שאמר בשמואל ששקול כמשה דכתיב אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה כי בעבור שהזכירו עמו

רשי

אמרו בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה): (יד) ואביה ירק ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים (ב"ק כה) קל וחומר לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתו תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: והעם לא נסע. (סוטה יא) זה הכבוד חלק לה המקום בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור שנא' (שמות ב) ותתצב אחותו מרחוק וגו':

אבן עזרא

כן השיב השם ואביה ואלו אביה כעס עליה וירק בפניה הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים: (יד) תסגר. כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים: ואחר תאסף. תחשב מהייסוב וכן ואספתו מצרעתו ואחר שבאה אל המחנה נסעו העם מחצרות: (טז) ויחנו במדבר פארן. על דעת רבים שהענן היה שם בעבור שמלאו וישכן הענן במדבר פארן ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו ולפי דעתי אין זה הפירוש נכון:

מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף: טו וַתִּסָּגֵר מִרְיָם מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים וְהָעָם לֹא נָסַע עַד־הֵאָסֵף מִרְיָם: טז וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן: פ פ פ

קל"ו, מהללאל סימן

יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וְאִלּוּ אֲבוּהָא מִנְזַף נְזַף בַּהּ הֲלָא תִתְכְּלֵם שַׁבְעָא יוֹמִין תִּסְתְּגַר שַׁבְעָא יוֹמִין מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן תִּתְכְּנִישׁ: טו וְאִסְתְּגַרַת מִרְיָם מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שַׁבְעָא יוֹמִין וְעַמָּא לָא נְטַל עַד דְּאִתְכְּנֶשַׁת מִרְיָם: טז וּבָתַר כֵּן נְטַלוּ עַמָּא מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן: פ פ פ

ס' בטעם בסיפרא

ג' ב' הכר

ל' וחד ותסגר ובעינן

ל'

ל'

ירק ג' ב' חסר וא' מלא וסימן נמסר בסדר מצורע:

תולדות אהרן

ואביה ירוק. מ"ק יו קמא כס בתרא קיא זבחים כט: תסגר. קמא כס מ"ק כב נזיר נו: ואחר תאסף. נדרים לג: ותסגר מרים. תענית כט קמא כס: והעם לא נסע. סוטה ט (סוטה יו):

בעל הטורים

והעם לא נסע. בפסוק והתצב אחותו יש ז' תיבות לכך המתינה לה שכינה ז' ימים:

רמבן

עמו חשבוהו רבותינו לגדולה לא שישוו הנבואות חלילה להם וענין הכתוב כי הזכיר משה מפני עמדו לפניו בפרץ להשיב חמתו מהשחית גם בעגל וגם במרגלים שהיו חייבים כליה והזכיר שמואל מפני שהכתוב הזה על דברי הבצרות שהיו צריכים גשם אמר היש בהבלי הגוים מגשימים וגו' ואמר השם שאם יעמוד שמואל לפניו המוריד גשם שלא בעתו בימי קציר חטים לא ישמע אליו להוריד לאלה בעת צרתם והנה הזכיר גדולי השבט אשר בחר השם לשרתו ולברך בשמו המתפללים על ישראל וכן הטעם כמה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו':

ספורנו

חוץ למחנה. הלא תכלם. ראויה היא לזאת הבושה: (טו) והעם לא נסע. אף על פי שהענן סר מעל האהל וכתיב ובהעלות הענן מעל האהל יסעו בני ישראל בכל מסעיהם מ"מ לא נסעו שהכירו שלא נעלה אז אלא להרחיק המצורעת: (טז) ויחנו במדבר פארן. במקום מן המדבר שלא היה לו שם כלל אבל היה מול קדש ברנע וקרוב לה כדי לסדר ענייהם ולהכנס שם שהיא העיר הראשונה מארץ ישראל שפגעו באותו הדרך כמו שהעיד באמרו ונבא עד קדש ברנע ואומר אליכם באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו עלה רש וכו' וקרא אותו המקום רתמה כמבואר באלה מסעי:

(טז) ומעם ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. לומר כי כאשר נסעו מחצרות לא נסעו ממדבר זה אל מדבר אחר כאשר במסע הראשון שנסעו ממדבר סיני ויחנו במדבר פארן אבל נסעו מחצרות אשר הוא במדבר פארן וחנו במקום אחר מן המדבר ההוא עצמו והוא קדש ברנע כי משם נשלחו מרגלים כאשר אמר במקום אחר אל מדבר פארן קדשה וכן כתוב ונבא עד קדש ברנע ותקרבון אלי ותאמרו נשלחה אנשים ולא אמר הכתוב ויסעו מחצרות ויחנו בקדש ברנע כי אולי מסעות הרבה ביניהם ואין עתה מקום להזכירם אבל הזכיר מדבר פארן להודיע כי קדש זה הוא קדש ברנע אשר במדבר פארן לא קדש אשר במדבר צין שהיה שם ענין מי מריבה בשנת הארבעים:

פרשת בהעלתך

אדרת אליהו

על דרך רמז

ענין פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות כי הנו"ק מקומה בקו האמצעי ושם לה ה' בחינות א' בעטרה וא' ביסוד וא' בת"ת וא' בדעת וא' בחי' פרצוף לעצמה וידוע שהאבות היו בבחינת שורק קטן והי' שרשם בבחי' חולם שורק חירק והענין כי כ"א נתדבק בשכינה וזהו בחי' נשים שהי' לכ"א ואברהם לקח בחי' התחתונה בעטרה והיא נקראת סיהרא כידוע והוא נקרא סיהרא כדק מי העיר ממזרח לדק יקראהו לרגלו ואמר לרגלו כמו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ולכן הסיהרא לבנה מדת החסד לכן קראה הר סוד התפוח כידוע ויצחק לקח בחי' היסוד שלכן נקרא יצחק קץ חי כמ"ש בתז"ח דף פ"א יצחק קץ ח"י חי עלמין השיר בשמאלא ושם נקרא שדה נגד נה"י כידוע והיא שם שדה חרושה כי שם בחי' שדה נעבדת ונחרשת בסוד הא לכם זרע והאדמה לא תשם ויעקב לקח בחי' ת"ת ושם בחי' בית כמו כתפארת אדם לשבת בית. כמ"ש רז"ל מימי לא קראתי לאשתי אשתי כו' כי בחי' שדה אין שם אדם כי אם בהעברה לחרוש משא"כ בבית, ששם הוא תמיד וזה הוא בחי' היסוד ות"ת ויסוד נקרא איש ות"ת נקרא אדם זו"נ וז"ש לא עבר בה איש ולא ישב אדם. כאן עבר וכאן ישב והן כלל הכל כמו שלש נקודות הנ"ל כלל הנקודות וכלל הגוף ראש בטן וגויה וכלל נר"נ וכן כל כללי המרכבה וכלל הע"ס כידוע וזהו בבחינת התיכונה וידוע שדעת הוא כלול מחו"ג חסדים שנוטל זעיר אנפין וזהו אל דעות שני דעת כמ"ש בא"ד ומשה הוא סוד הדעת כידוע והוא דעת דז"א והוא לקח דעת נו ק וזהו כלת משה וז"ש יעקב שמש בגופא ומשה שמש ברוחא שדעת הוא סוד רוח הפנימית כידוע ולכן פירש מאשה כי שמש ברוחא והוא סוד זיווג הנשיקין שהוא קול ודיבור שדעת גנוז בפומא כמ"ש בפ' משפטים וזהו שאמר פה אל פה אדבר בו ובחי' החמישית שהיא פרצוף הן השני מאורות שנתמעטה שאמרה א"א כו' שהיתה תיכף אחר הת"ת ביום רביעי שבו נתלו המאורות וירדה בבריאה וזה ה"א אלהינו והיא עם ז"א נקרא שם מלא והיא בחי' יהודה. ודוד רגל רביעי לאבות שהאבות כ"א הביא מדרגתו לחג"ת והיא רגל רביעי וז"ס וירד יהודה כידוע וז"ס אבן מאסו הבונים והיא בחי' עליונה מאד ששם בחי' פרצוף מלכות של ע"פ כידוע ושם תעלה לעתיד וזהו היתה לראש פנה:

פרשת

כלי יקר

בהעלתך

בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה וגו'. הוקשה אל המפרשים מאחר שפני המנורה היינו הנר האמצעי אם כן הול"ל יאירו ששת הנרות לומר שהששה יפנו מול השביעי ואומר אני שמאמר אל מול פני המנורה קאי אשלמעלה ולא קשה מידי. וזה שלא מצינו בפסוק זה שום צווי שהרי לא אמר תדליקם אל מול פני המנורה. גם יאירו אינו צווי כי אין צווי לנרות ועוד מהו שאמר ויעש כן אהרן מאי רבותיה ומי כמוהו מקים דבר ה' ומאי שבחו שלא שינה מהיכא תיתי שישנה. אלא שרצה הקב"ה להראות שלא לאורה הוא צריך ומטעם זה רצה ה' שיפנו כלם מול פני המנורה להוציא מלב הטועים אבל מ"מ לא רצה לצוות על זה שידליקם מול פני המנורה כי לא יטעו בזה כי אם אים שוגה ופתי וכי מפני הטועים שקלקלו יגוה מצוה פרטית. אך אמר ה' דרך הודעה לומר הנני מודיעך מראשית דבר אחרית דבר והוא בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה כי בזה לא תתן מקום לטועים לטעות כו'. או אף אני אעשה זאת שיאירו שבעת הנרות לעולם לא יכבה אורם

שסיו

שאו לפני תמיד ומכלל הן תשמע לאו שאם לא העלה אותם מול פני המנורה ותתן מקום לטועים לומר למנורה אני צריך אז לא יאירו כלל שבעת הנרות הן ע"י חורבן הבית הן שגם בהיותו בבנינו לא יאירו ולא יגהיר זיו אורם גם לי גם לך לא יהיה. וסיוע לפי' זה ממה שאמרו במדרש שנסמכו הנרות לחנוכת המזבח לפי שנצטער אהרן על שלא היה בחנוכת המזבח א"ל הקב"ה לגדולה מזו אתה מוכן הקרבנות אינן כי אם בזמן שבה"מ קיים והנרות הם לעולם שנאמר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות עיין בילקוט נוסח מדרש זה. והבט ימין וראה מאי משמע שהנרות הם לעולם מפסוק זה אלא ודאי שבעל מדרש זה כוונתו לפרש הפסוק על זה האופן שאם תעלה אותם מול פני המנורה אז אעשה שיאירו שבעת הנרות לעולם אף בזמן החורבן. והרמב"ן הקשה על מדרש זה הרי בזמן שהקרבנות בטלין גם הנרות בטלין ע"כ פי' שעל נרות חשמונאי ובניו הוא מדבר. וקשה לי על דבריו הרי גם בימי חשמונאי מתחלה בטלו שניהם כאחד הקרבנות והנרות וכאשר נחה שקטה הארץ חזרו שניהם לקדמותן ומה יתרון לנרות על הקרבנות. ונ"ל שלקח לו ראיה מן חשמונאי ובניו שיש יותר קדושה בנרות מבקרבנות שהרי בחזרתן לא נעשה שום נס בקרבנות ובנרות נעשה נס ע"כ קבל אהרן תנחומין על הדלקת הנרות שהיא גדולה מן הקרבנות ומ"ש הקרבנות אינן כ"א בזמן שבהמ"ק קיים והנרות לעולם כך פירושו הקרבנות אף על פי שהיה בהם אש מן השמים והוא נס נגלה ומתמיד מכל מקום אחר שנחרב הבית הראשון שוב לא ירד אש כי בבית שני חסרו ה' דברים ומכללם אש מן השמים. אבל קדושת הנרות לא סרה לעולם אף על פי שנחרב הבית פעמים א' בימי נבוכדנצר וא' בימי אנטיוכוס מ"מ נעשה נס בנרות וזה מורה על גודל קדושת הנרות ולמד זה מן הכרח הקושיות שהזכרנו ונראה לי כי כך ביאור הכתוב בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה ולא תתן מקום לטועים לומר למנורה הוא צריך הנה לגודל קדושת הנרות אני אעשה זאת שיאירו ז' הנרות לעולם ואף בזמן שלא יהיה בהם כי אם להדליק נר אחד הנה על צד הנס אני אעשה שיאירו כל ז' הנרות בימי חשמונאי וזכרונם לא יסוף מתוך בני ישראל לדורי דורות. אבל אם לא תעלם מול פני המנורה אז לא יאירו לעולם כי לא אעשה בהם נסים מפורסמים כדי שלא ימצאו מקום לחזק טעותם ולומר בעבור שלמנורה הוא צריך ע"כ הוא עושה בהם נסים מפורסמים יותר מבקרבנות. ולפ"ז אין בפסוק זה שום צווי אלא הודעת דברים וע"כ אמר לשבחו של אהרן ויעש כן אהרן וגו' כאשר צוה ה' ר"ל כאלו צוה ה' את משה בפירוש כך היה נזהר בדבר כאלו נצטוה עליו. ואח"כ נתן טעם מאין בא להם טעות זה ואמר וזה מעשה המנורה וגו' כי כלי המשכן נעשו ע"י אדם חוץ מן המנורה שעשאה הקב"ה בעצמו חתיכה אחת כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה ר"ל הקב"ה עשאה ומכאן יצא מקום לטועים לומר שלכך עשאה הקב"ה בעצמו לפי שלמנורה הוא צריך ע"כ היה אהרן מזורז להעלות נרותיה מול פני המנורה לבטל טעות זה. וי"א מה ששבח את אהרן שלא שינה לפי שהקדוש ב"ה אמר לו אל מול פני המנורה יאירו ז' הנרות ולא הקפיד על ההעלאה שתהיה מול פני המנורה כי אם על ההארה לבד הקפיד שתהיה מול פני המנורה ולא הקפיד על ההעלאה ואהרן הוסיף ועשה אפילו ההעלאה מול פני המנורה כמ"ש אל מול פני המנורה העלה נרותיה. ויתכן לפרש שהשבח הוא אף על פי שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו מכל מקום נזדרז הוא לבדו במצוה ויעש כן אהרן לפי שראה בה קדושה יתירה מאחר שהקב"ה בעצמו עשאה כאמור וכן כתב הרמב"ן. ועל צד הרמז י"ל אל מול פני המנורה זה הקב"ה אורו של עולם יאירו שבעת הנרות כי כל הקנים היו מול הקנה האמצעי והוא פונה מול השכינה שבמערב ואם כן דומה כאלו כולן פונין מול פני המנורה הטהורה אשר ממנו ית' האור יוצא לכל הנמצאים. ומדקאמר בהעלותך לשון עליה שידליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ורבותינו ז"ל אמרו שהמנורה נעשית מאליה זה מופת גדול שיש בה רמז על נר אלהים נשמת אדם העולה היא למעלה מאליה אם אין לה מונע מצד העונות והיא מעשה ה' כי ג' שותפין באדם וכבר בארנו זה למעלה פ' תרומה והוא ענין נכון וברור וזה סמיכות העלאת הנרות מעצמה למעשה המנורה כי גם היא היתה מעשה ה' כמ"ש כן עשה את המנורה הקב"ה עשאה:

קח את הלוים וגו'. לפעמים הזכיר לשון לקיחה ולפעמים לשון נתינה ודבר זה צריך ביאור עוד מהו הכפל שאמר כי נתנים נתנים המה לי ואח"כ סתר דבריו ואמר לקחתי אותם לי. ונראה שמהכרח קושיות אלו מסיק בתנחומא קח את הלוים קח אותם לשמי לשם שררה ובזה הותרו כל הקושיות כי מצינו לשון קיחה אצל חילוף הבכורות כמ"ש תחת פטרת כל רחם לקחתי אותם לי וביאור הענין הוא שלג' דברים נבחרו הלוים. ב' לשעבוד וא' לשררה. ב' לשעבוד היינו שעבוד טורח גופם לעבוד ולמשא ושעבוד מסירת גופם לכפרה על בני ישראל כמ"ש ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ולבניו לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד היינו עבודת משא. ולכפר על בני ישראל כי אשמת העם תלוי בראשיהם ולכך אמר ולא יהיה בבני ישראל נגף וגו' כי בחבורתם נרפא לבני ישראל כי כך המדה ע"ד בקרובי אקדש ולכך נאמר וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים וסמיכה זו לאמר הרי אתם קרבן על העם וכפר עליהם כדרך שבארנו למעלה פ' ויקרא בפסוק וסמך ידו על ראש העולה וכן יתבאר לקמן בע"ה פ' פנחס בסמיכת יד משה על יהושע. וב' דברים אלו לא הטיל ה' על הלוים בעבור שנפסלו הבכורים וכי כך המדה שטוביה חטא וזיגוד מינגד אלא לכך הוטלו ב' דברים אלו על הלוים לפי שיעקב ישראל סבא נתן מעשר מכל אשר לו ומבניו נתן מעשר מהם את לוי כי היו לו י"ב בנים ואפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו הרי י"ד לא ארבע בכורים לד' אמהות נשארו י' ומהם נתן את לוי ולפי שאמר כפל עשר אעשרנו וחז"ל שהמבזבז יתן החומש דהיינו שני מעשרות ע"כ נתן גם הוא החומש והיינו שקידש את לוי לגבוה בב' דברים אלו לשעבד גופם לעבודת הקדש ושמתם לכפרה הרי כאלו הפרישו ב' פעמים והיינו החומש וז"ש כי נתונים נתונים המה לי מתוך בני ישראל היינו ב' נתינות שהזכרנו מתוך בני ישראל סבא כדי שיהיה החומש מופרש. וכן בפסוק ואתנה את הלוים נתונים וגו' הזכיר שתי נתינות ואתנה נתונים ופירש מיד שתי נתינות אלו היינו לעבוד את עבודת בני ישראל ולכפר על בני ישראל וגו' והזכיר ה"פ ישראל בפסוק זה להורות שנתינת הלוים כפול הוא החומש מן בני ישראל וזה רמז נכון יקר. אבל כשהזכיר לשון לקיחה שהקב"ה לקחם מעצמו בלא נתינת יעקב היינו לקיחה של שררה אשר היתה בבכורות ונפסלו ונתנה השררה ללוים ועל זה אמר תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אותם לי ואקח את הלוים תחת כל בכור וגו'. ומכאן למד בעל המדרש לפרש קח את הלוים לשררה וילמוד עליון מתחתון מה קיחה שנאמרה למטה של שררה מדתלה אותה בחילוף הבכורות אף קיחה שלמעלה של שררה והשררה היא שכל ישראל חייבים להעלות להם מס תרומות ומעשרות כי ע"כ קרא שמו לוי שליוהו במתנות וזה פי' יקר:

למה נגרע לבלתי הקריב וגו'. יש מקשים וכי נעלם מהם שטמא אסור באכילת קדשים וזה קשה לפי גרסת התלמוד שלמד מן איש איש שיחיד נדחה לפסח שני ולא צבור אבל למאי דמסיק בילקוט בשם הספרי שמן יתור של במועדו אנו למדין שפסח צבור קרב בטומאה לא קשה מידי כי אחר ששמעו לשון במועדו אמרו למה נגרע מן הצבור ובאה התשובה איש איש כו' דוקא איש נדחה ולא צבור והבינו האנשים מדקאמר משה אל בני ישראל לעשות הפסח ולא להם בפרטות ש"מ שהוציא אותם מן הכלל דאם לא כן למאי נפקא מינה אמר לבני ישראל לעשות הפסח והלא כבר הם מצווין ועומדים אלא שבא למעט הטמאים על כן אמרו למה נגרע:

וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו'. מן פסוקים אלו למדו רבותינו ז"ל שאומרים בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות כדאיתא בילקוט בפרשה זו. מה ראו על ככה לפרש פסוקים אלו על ראש השנה. ונראה שלמדו זה ממה שנאמר וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר וגו' וזאת לפנים בישראל שבכל עת צרה היו גוזרין תענית והיו תוקעין ומריעין ואומרים מלכיות זכרונות ושופרות כדאיתא בטור א"ח סימן תקע"ט ואולי ראייתם מפסוקים אלו שנאמר וכי תבאו מלחמה וגו' ודון מינה ומינה שבכל יום ויום שיש תקיעה עושין כסדר הזה וגם ר"ה בכלל. ומדקאמר מלחמה בארצכם בבי"ת ש"מ שמדבר בצורר שהוא תוך הארץ וזה יאות לראש השנה שתוקעין בו בשופר לערבב השטן הצורר הפנימי אשר בתוך הארץ לאפוקי כותים צורר הוא חוצה לארץ ועוד מה לי צורר חיצוני מה לי פנימי ולפי זה יפה נרמז בפסוקים אלו סדר של ראש השנה:

לכה אתנו והטבנו לך. כאן שואלים המפרשים מאחר שלא נתרצה יתרו לילך עמהם בהבטחה ראשונה מה הוסיף לו משה כשאמר לו שנית והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך. ועוד למה קראו חובב עכשיו. ועוד שאמר נוסעים אנחנו ולכה אתנו הל"ל הולכים אנחנו או נסע אתנו. ועוד ויאמר לא אלך כי אם אל ארצי אלך תרתי אלך למה לי. ומ"ש דבר טוב על ישראל לישראל הל"ל. ונראה שלשון הליכה נופל על תנועת הרגלים לבד המעתיקין את האדם ממקום למקום אבל יכול להיות שאף בהיותו הולך למקום אחר מ"מ עדיין דעתו קשורה במקום אשר הלך משם אבל לשון נסיעה העתקה כוללת לגופו ולמחשבתו מכל וכל כי משפט זה אמר הקדוש ב"ה לאברהם לך לך מארצך כי בהתחלה ודאי מסתמא עדיין נפשו קשורה בבית אביו ולסוף נאמר הלוך ונסוע הנגבה מתחלה היה הולך ואחר כך נוסע הנגבה כי השכיחו אלהים את כל בית אביו. וז"ש ויאמר משה לחובב העלים ממנו שם יתרו כי אולי יחשוב שקשים גרים לישראל כספחת כי כל יתר כנטול דמי ועל שם זה הוא נקרא יתרו וגם כן מסתמא לא יקרבוהו כראוי על כן שינה שמו מן יתרו לחובב לרמוז לו על מה שנאמר ואהבתם את נפש הגר שיהיה חביב עליהם על כן שאל ממנו שילך ואמר נוסעים אנחנו כי לגבי אנחנו נקרא נסיעה מן המקום אשר יצאנו משם כי אין לנו שם נחלה וכרם ומשפחה. אמנם לגבי דידך נקרא הליכה מארצך וממולדתך ואף על פי כן אני מבקש לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל ר"ל נוה לנו להיטיב עם מי שמדבק בנו ושייך בזה לומר על ישראל כדרך שנאמר ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב כי לשון על משמש על התוספת של העיקר. ויאמר אליו לא אלך היה חרה לו שהזכיר לו לשון הליכה שחשדו שמחשבתו עדיין משוקעת בארצו ובמקום מולדתו כי באמת היתה התורה כל כך חביבה עליו עד שיהיה מסלק אפי' מחשבתו מכל וכל מן ארצו ומולדתו והיה לו חשק מכל וכל לדבק בשכינה ועל זה אמר כ"א אל ארצי ואל מולדתי אלך זה יקרא הליכה כשאלך אל ארצי לגייר את בני משפחתי כי אז ודאי תמיד תהיה מחשבתי משוקעת במקום קדוש זה אשר נפשי קשורה בו. ויאמר אל נא תעזוב אותנו מעולם לא חשדתיך שבשובך לביתך תשכח המעמד הקדוש הזה אלא דאגתי מאחר שאתה רואה את העם הזה כי ברע הוא וכל החניות הם בתרעומות ומחלוקת ותלונה אולי בעבור זה לא יעלה ברצונך לשוב אלינו ומ"ש אל נא תעזוב אותנו כי במלת אותנו חתם כל הענין ובא לומר ירא אני פן תהיה העזיבה מאתנו כי על כן ידעת חנותנו במדבר וע"כ כמו שפירש רש"י ור"ל על אשר ידעת חנותנו שכל החניות היו בתרעומות על השכינה שסרו מאחרי ה' ע"כ אני דואג פן לא תשוב אלינו ואף בלכתך עמנו תהיה מחשבתך על ארץ מולדתך לאמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה בשלום שמה לא כחניות הללו שהם בתרעומות כאמור לכן אני מבקש שאפי' אותנו אל תעזוב כי בזה תהיה מזכה הרבים ועיני כל ישראל יהיה עליך ללמוד ק"ו ממך שאם אתה עזבת ארץ מולדתך ומרצתך ובאת לדבק בשכינה ק"ו ישראל וז"ש והיית לנו לעינים וזכות הרבים יהיה תלוי בך. והיה כי תלך עמנו כי עיקר ערך דבר זה הוא בהיותך הולך עמנו ומחשבתך משוקעת בארץ מולדתך ברצותך קלקול הסדר שבינינו ועל כן אנו צריכין ביותר אותך כדי לזכות הרבים והיה הטוב אשר ייטיב ה' עמנו על יותר משבינו והטבנו לך ומשלך [illegible] כי מאחר שאתה תהיה סיבה אל תיקון עמנו וזכות הרבים תלוי בך [illegible]

ומי יחוש חוץ ממני. ולא שתק יתרו ונעתר לו כי זכות הרבים גדול. ובדרך פשוטו מתחלה הבטיחו בטובה גופנית באמרו והטבנו לך ולא הזכיר השם ולא רצה לקבל כי אמר אלך אל ארצי ושם יהיה לי טובה הרבה. ואחר כך הבטיחו בטובה רוחניית שיהיה מכלל הסנהדרין שנקראו עיני העדה כמ"ש והיית לנו לעינים ואמר והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו הזכיר השם בטובה רוחניית זו כי יתן ה' את רוחו עליו ונעתר לו וכן היה לדעת רז"ל שמבני יתרו זכו וישבו בלשכת הגזית כו' ובודאי היה זה מהבטחת והיית לנו לעינים :

ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים. דרשו רז"ל אותו היום סרו מאחרי ה' וברחו מהר ה' כתינוק הבורח מבית הספר כך ברחו להם מיראה פן יוסיף להם מצות. ואמר הכתוב ראה כמה הם כפויי טובה כי אף בזמן המרד הזה ארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך ג' ימים לתור להם מנוחה המה מרדו במספר ג' ימים וארון ברית ה' מטיב עמהם במספר ג' ימים. ד"א לפי שכתוב במגלת סתרים אם תעזבני יום יומים אעזבך משל לב' שהולכין זה מזה זה הולך מיל למזרח וזה למערב נמצא שהם רחוקים זה מזה ב' מילין כך אמר הכתוב כי המה נסעו מאחרי ה' ונזורו אחור דרך ג' ימים מן השכינה ולעומת זה גם ארון ברית ה' נוסע לפניהם להתרחק מהם דרך ג' ימים נמצא ריחוק דרך ו' ימים ביניהם כדי לתור להם מנוחה מן המצות אשר מאסו בהם. וקרוב לשמוע שזהו סוד נו"ן הפוכה שבין תיבת המחנה ובין ויהי בנסוע הארון כי נו"ן הפוכה אחרונה מרמזת על תלונתם זכרנו את הדגה כי נו"ן היינו דג. אבל נו"ן ראשונה רמז שישראל נמשלו לדגים שעיקר חיותם במים ע"כ כל דג פונה פניו לשוט לתוך המים למקום חיותיה אבל אינו הופך פניו אל שפת הים כי זה נקרא פורש ממקום חיותיה. כך ישראל נאמר בהם וידגו לרוב שיהיו כדגים הללו כי עיקר חיותם בתורה שנמשלה למים וכמשל שהביא ר"ע לפפוס בן יהודה כו' במסכת ברכות פ' הרואה. ובזמן שישראל בורחין מהר ה' כתינוק הבורח מבית הספר הרי הם כנו"ן דג הפוך הפורש ממקום חיותו ופונה פניו אל השפה ולחוץ כך ישראל פנו פניהם מן ארון ברית ה' ממקום חיותם. וע"כ הנו"ן הפוכה כי הפכה פניה מן פסוק ויהי בנסוע הארון ופניה אל תיבת המחנה רמז אל הזמן שישראל נסוגו אחור מן ארון ברית ה' ופניהם אל המחנה היינו אל העם כי לאהבת עניני העוה"ז אשר בני המחנה מסגלים בהם וכדי למצוא חן בעיני המחנה הוא פונה עורף אל השכינה ופונה כל מגמת מעשיו כדי שיהיה אדם חשוב במחנה או שר ונגיד עליהם. וזהו עיקר החטא בימינו המסבב אריכות הגלות כי כרובם כן פנו פניהם מן ארון ברית ה' אל המחנה עד שאפי' כל כשרון המעשה מתורה ומצוה אינן עושין לשמה כ"א כדי להתהדר בהם בפני הבריות למצוא חן בעיניהם ונטורי קרתא כאלו הם הם חרובי קרתא והכל יודעין שכן הוא ואין אומר השב עד אשר ישקיף ה' וירא ויסיר רוח זנונים מקרבנו ואין להאריך בזה :

ויהי בנסוע הארון. יש מרבותינו ז"ל שאמרו שב' פסוקים אלו הם ספר בפני עצמו וע"כ מנה ז' ספרים בתורה. וכי יפלא ממך דבר לאמר הרי עיקר התורה למצותיה מנה ובספר זה אין רמז לשום מצוה אענה אני חלקי ואומר שלמצות פריה ורביה עשה ספר בפני עצמו כי במצוה זו תלוי קיום העולם וגורם השראת השכינה כמ"ש רבותינו ז"ל כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר ובנוחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל מלמד שאין השכינה שורה בפחות מב' אלפים וב' רבבות מישראל הרי שהיו ישראל כ"ב אלף פחות א' וזה שלא עסק בפריה ורביה נמצא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל. וזו מצוה ראשונה שנצטוה אדם הראשון עליה כי מיד אחר שנאמר ויברא אלהים את האדם וגו' כתיב ויאמר להם פרו ורבו. כך עשה ספר מיוחד ממצוה זו לומר שהשראת השכינה בישראל צריך כ"ב אלף וממילא ידע כל איש מישראל להיות זהיר במצות פריה ורביה למלאות המספר וראיה גדולה לדברינו מן פ' מתאוננים שסמוכה לה כמו שיתבאר בסמוך :

ויהי העם כמתאוננים וגו'. לא מצינו מפורש במקרא מהו אנינות זה ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש אך מאחר שמצינו ב' תלונות מפורשים במקרא האחת זכרנו את הדגה כו' השניה בוכה למשפחותיו על עסקי עריות כו' אם כן ודאי כל הפ' מדברת מענין א' והכל היתה תלונה א' ומקורם מן פ' ויהי בנסוע והוא סוד נו"ן הפוכה שבסוף הפרשה ובמלת כמתאוננים. כי יפלא בעיני רבים גם בעיני יפלא מה שדרשו רבותינו ז"ל וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי עריות שנאסר להם מה ענין תלונה זו לכאן ולמה לא בכו בשעה שנאסרו להם העריות ואם באותו זמן שתקו וכל א' מהם סבר וקבל עתה מה היה להם כי באו להזכיר ראשונות ולהיות תוהה על הראשונות שכבר קימו וקבלו. ועוד הלא בפירוש אמרו זכרנו את הדגה ואמרו מי יאכילנו בשר ובלי ספק שכל פסוקים אלו מן וישבו ויבכו גם בני ישראל עד וישמע משה את העם בוכה הכל מדבר בבכיה אחת ומטעם זה השתדלו רבותינו ז"ל לפרש התלונה בדרך רחוקה כי במסכת יומא פליגי בה רב ושמואל חד אמר דגים ממש וחד אמר עריות וליטנא מעליא נקט כד"א אכלה ומחתה פיה ולדעתו פשוט לומר שגם מי יאכילנו בשר ליטנא מעליא נקט והנה גם לדבריו צריכין אנו ליתן טוב טעם ודעת מה ענין תלונה זו לכאן ולמה שתקו כשנאסרו להם העריות. האמנם לפי מה שפירשנו למעלה שכל פ' ויהי בנסוע לא נכתבה כ"א לזרז את ישראל על מצות פריה ורביה שידגו לרוב כדגים הללו יבא כל ענין הפ' על נכון ויגיד עליו ריעו נו"ן הפוכה שבסוף הפ' ונו"ן הפוכה שבמלת כמתאוננים כי נו"ן היינו דג והדגים פרוצים ביותר בפריה ורביה. והנה מתחלה כשנאסרו להם העריות לא הקפידו על זה כי חשבו שיש מעצור לרוחם עד ששמעו פ' ויהי בנסוע שמבאר להם שכל מי שאינו עוסק בפריה ורביה גורם לשכינה שתסתלק מישראל אז נכנס טינא בלבם ואמרו בשלמא אם נוכל לפרות ולרבות כדגים הללו עם כל הנשים היינו בטוחים שלא נבא לידי סילוק שכינה לעולם. אמנם מאחר שנאסרו לנו העריות הרי אנו הפך הדג והיינו נו"ן הפוכה וזה ביאור הפ' אחר ששמעו שובה ה' רבבות אלפי ישראל שזרם על מצות פריה ורביה להיות כדגים הללו מיד הרהרו בלבם על איסור העריות כי זהו נו"ן הפוך לפיכך ויהי העם הרשעים כמתאוננים מתאוננים לא נאמר אלא כמתאוננים בכ"ף הדמיון לומר הרי אנו כאונן זה שאסור בתשמיש המטה כך לא הורשה לנו תשמיש המטה עם כל הנשים. ולפי שאין אנינות כי אם בלב שהרי עדיין לא הוציאו תלונתם מהשפה ולחוץ על כן לא הרגיש משה עדיין בתלונותם אכן שמע ה' הקשיב בקול תלונתם ע"כ נאמר רע באזני ה'. ותבער בהם אש ה' כי ברותחין קלקלו ובערה בהם אש התאוה וחימום העריות ע"כ מדה כנגד מדה ותבער בהם אש ה'. ותאכל בקצה המחנה או בקצינים או במוקצים ודבר זה יתבאר בסמוך. ויצעק העם אל משה ולא אל ה' כי חשבו מאחר שמשה לא הרגיש עדיין בחטאם יחשוב שמקרה הוא להם ויתפלל בעדם וכן עשה משה בחשבו שהמקום גרם להם כי יש מקומות בארץ אשר שם רוח גדול נסתר המסבב רעישת הארץ ויש מקומות שבהם אש נסתר על כן קרא משה שם המקום תבערה כי חשב שהמקום גרם להם ולא החטא. והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה כל מלות אלו מחוברין וכך פירושם כי בני ישראל ידעו האמת שבערה בהם אש ה' על צד העונש לא במקרה ע"כ פסקו מתלונותם. אבל הערב רב אשר מקורם מן המצרים שטופי זמה לא לקחו מוסר ועוד הוסיפו סרה והוציאו מן השפה ולחוץ כל מה שהרהרו תחלה בקרב לבם וז"ש והאספסוף אשר מתחלה בקרבו בקרב לבו התאוו תאוה. וישובו היינו שבו לסורם והוציאו תלונותם לחוץ ובכו. ויבכו גם בני ישראל מדקאמר גם ש"מ שהערב רב היו בוכים תחלה ומבכים גם את בני ישראל עמהם וכפל לשון התאוו תאוה כי כך המדה בעריות שתאוה גוררת תאוה וכמאמר רבותינו ז"ל משביעו רעב. ויאמרו בפה מלא מי יאכילנו בשר היינו בשר ערוה וליטנא מעליא נקט כדאמרינן בגמרא זכרנו את הדגה ליטנא מעליא נקט וק"ו שלשון בשר לפרש כך. ומה שהתחילו בבשר וסיימו בדגה לפי שלשון דגה מורה יותר על הפריצות בעריות מן לשון בשר לפי שהדגים פריצים יותר מבשר כל חי. ע"כ אמרו דרך פשר מי יאכילנו בשר שנהיה מותרים בעריות כשאר בשר כל חי אף על פי שלא נהיה כדגים כי כולי האי לא בקשו אבל מ"מ אמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם כי בהיותנו בין המצרים שטופי זימה הותרה לנו הכל אפי' להיות כדגים. ועכשיו הלואי ונהיה כשאר בשר כל חי וז"ש מי יאכילנו בשר. וקרוב לשמוע שהכל כפשוטו ממש אך כוונתם היתה לבקש הבשר המחמם ביותר ומרבה תאות המשגל וזהו כפל התאוו תאוה שנתאוו לדבר המרבה תאות המשגל. והדגים אעפ"י שמקררין מ"מ הוא מוסיף הליחות והזרע ג"כ בכלל ועוד שהאוכלו מקבל טבעו להיות פרוץ בעריות ויש בדגים תרתי לריעותא ע"כ אמרו דרך פשרה מי יאכילנו בשר המחזיק התאוה. וזכרנו את הדגה כו' המחזיק הפריצות ביותר מ"מ הלואי ויהיה לנו בשר דרך פשרה. ולפירוש זה יבא כפשוטו מ"ש משה מאין לי בשר וגו' אם את כל דגי הים וגו' כי טענו על ב' אלו שמסייען לפ"ו. ונתן להם ה' את השליו המחמם ביותר וממלא שאלתם וכן אמרו במדרש כתיב וימטר עליהם כעפר שאר וכתיב להלן איש אל כל שאר בשרו היינו עריות כי זה הדבר אשר בקשה נפשם. ואת"ל על כל פנים שהדגים מקררין וממעטין התאוה אזי כך תפרש הפסוקים כי המה שאלו בשר המחמם ומרבה התאוה. ואמרו זכרנו את הדגה כו' והקשואים והאבטיחים כי כל הדברים הללו מקררין ומ"מ לא היו מזיקין את התולדה לפי שהיה לנו גם החציר והבצלים והשומים המחממין ביותר ומבטלין הקרירות אבל עתה נפשנו יבשה כו' אז אמרו שבמצרים לא היו מזיקין לנו אותן הדברים המקררין. גם החציר והשומים והבצלים אף על פי שהם קשים לעוברות ומניקות מכל מקום היינו פרים ורבים ולא הזיקו לנו כלום כל הדברים המתנגדים אל התולדה בין לאנשים ובין לנשים. ועתה נפשנו יבשה כי אין לנו ליחות כ"כ המרבים הזרע כי אל המן לבד עינינו והוא נבלע באברים ואינו מתבשל באצטומכא ובכבד ע"כ אינו סיבה אל התולדה. והפסוק מעיד על ההפך ואמר והמן כזרע שלכך היה תוארו כזרע לומר לך שהוא מרבה הזרע. והיה גד שארז"ל שהיה מגיד אם בן ט' לראשון או בן ז' לשני כמספר גד שהיה מגיד אם הוא בן ז' וכל זה מדברים המסייעים אל התולדה. המה אמרו שהמן גורם יבישות לפי שאין בו לחלוחית והכתוב אומר וטעמו כטעם לשד השמן דהיינו לחלוחית וזה הפך היבישות. ומ"ש אין כל י"א שכך אמרו אף על פי שיש לו טעם כל מיני אוכל מכ"מ אין כל אין בו טעם כל האוכלין שהרי אין לו טעם חציר ובצלים כו'. ובעקידה פי' בלתי אל המן עינינו אף על פי שיש בו כל הטעמים מכ"מ אין עינינו רואות כ"א המן והסומא אוכל ואינו שבע. וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו איש לפתח אהלו כי אין לומר שנתקבצו משפחות משפחות ובכו שהרי נאמר איש לפתח אהלו אלא ודאי על עסקי משפחותיו ויחר אף ה' ובעיני משה רע דוקא עכשיו אבל קודם לכן היה רע באזני ה' לבד כי משה לא הבין כוונתם. ומ"ש זכרנו לשעבר משמע ואשר נאכל משמע להבא כך אמרו שבכל זמן שאמרנו לשעבר נתנה רשות ועובדה מגרימה באותו זמן זכרנו את הדגה אשר נאכל להבא כשנבא שם. ומ"ש חנם מן המצות יתבאר בע"ה לקמן פ' פנחס שעל תרומות ומעשרות אמרו כן :

ותאכל בקצה המחנה. בקצה ממש ע"כ ברחו כל העם מקצה בראותם כי סביבות המחנה נשערה מאד וברחו לתוך המחנה כי היו יראים להיות בקצות. לכך נאמר והאספסוף אשר בקרבו לא מצינו בכל התורה שנקרא הערב רב אספסוף כ"א כאן פי' שספסוף ב"פ סוף ורצונם לומר כל העם הנמצא בכל סוף וסוף מן המחנה בראותם שסביבם בערה אש ה' ע"כ ברחו בקרב המחנה ז"ש אשר בקרבו באמצע כאמור. ורז"ל דרשו בקצינים שבמחנה או במוקצים שבמחנה ואין הלשון מחוור אליו כי כל קצה אינו לשון קצין ולא לשון מוקצה. וצ"ל שהכל מודים שאין קצה יוצא מידי פשוטו שמדבר בקץ המחנה כי כל מקץ לשון סוף הוא שלכל קצה יש ב' קצוות ראש וסוף ובנוהג שבעולם שקציני עם הולכים בראש המחנה דהיינו קצה ראשון. והמוקצים הולכים בסוף המחנה דהיינו קצה אחרון. ולכל הדעות אין קצה

המחנה

המהנה יצאו מידי פשוטו אך שלא פורש במקרא באיזו קצה אם בקציני עם ההולכים בראשונה בקצה ראשון או במוקצים שבמחנה ההולכים בקצה אחרון ע"כ נחלקו רז"ל בדבר י"א בקצינים וי"א במוקצים ומחלוקתם תלוי במה שאמרו רבותינו ז"ל אין פורענות באה לעולם אלא בעבור הרשעים ואינו מתחיל כי אם בצדיקים שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש. ולפי זה מ"ד בקצינים שבמחנה סובר שפסוק זה מדבר באותם שהערעור התחיל בהם. ומ"ד במוקצים סובר שפסוק זה מדבר באותם המסבבים הפורענות. אבל מדקאמר והאספסוף ב"פ סוף שמע מינה שמדבר בשניהם בקצינים ובמוקצים כי שניהם בסוף זה בסוף ראשון וזה בסוף אחרון וכן משמע לשון הכתוב ומצאה קוצים היינו ב' קצות כי קוצים לשון קץ ונאכל גדיש הכל בכלל אפילו הבינונים שבתוך. לכך נאמר והאספסוף היינו ב' סופות אשר בקרבו כנו ואשר בקרבו דהיינו הבינונים כמו שמש ירח עמד זבולה חסר וי"ו כאלו אמר שמש וירח כך כאן כאלו אמר והאספסוף ואשר בקרבו כולם סג יחדו נאלחו מכף רגל ועד ראש כולם התאוו תאוה וע"ד המדרש י"ל שכך מדתו של הקדוש ב"ה בזמן שהבריות רעים וחטאים אז הקדוש ב"ה שולח יד בב' הקצוות בטובים וברעים כדי שכל הבינונים יקחו מוסר בק"ו כי אלו היה נוגע בפחותים לבד אז יתלו הטובים שבהם במעשיהם הטובים לאמר לא תגיע בעדנו הרעה כי אין אנחנו חטאים כמותם ע"כ הוא נוגע גם בשלמים שבהם ואז יקחו הפחותים מערכם ק"ו לאמר אם אש אחזה בלחים מה יעשו קוצים יבשים כסוחים. ואם היה נוגע בטובים שבהם יאמרו הפחותים בשלמא אלו דין הוא שיענשו כי קרובים המה אל ה' וסביביו נשערה מאד כי כל הקרב ביותר אל ה' אז ביותר הוא צריך לדקדק במעשיו כי אינו דומה מורד במלך תוך פלטין שלו למורד במלך חוץ לפלטין שלו. ע"כ הקב"ה אוחז בב' הקצוות ואז בטלו כל הטענות האלו וכל מה שבתוך הקצוות יפחדו אל ה' ואל ישובו לכסלה. ודבר זה מפורש ע"י יחזקאל בן אדם מה יהיה עץ הגפן וגו' את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר היצלח למלאכה כי המשיל ישראל לגפן שהאש אוכל בשתי קצותיו ותוכו נחר ונרעש כך הקב"ה אוחז באספסוף בקצינים ובמוקצים כדי שאשר בקרבו נחר ויפחד וכאשר סרו כולם מן הדרך אז אכלה האש בכולם בין באספסוף בין באשר בקרבו דהיינו תוכו. ואולי בקצינים אינן הטובים כי אם החנפים המראין את עצמם כשרים כדי שישימו אותו לראש ולקצין ובקרבם ישימו ארבם בתחלה והקב"ה פרסם על החנפים וגרם שהוציאו רעתן לחוץ כי מכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל:

הצאן ובקר ישחט להם. המובן מן פירוש רש"י כאלו היה משה מסופק ביכולת האל חלילה ולפי שהיה בסתר חיסך הקב"ה עליו וכל המפרשים חלקו עליו ורצו ליישב דברי משה איש לפי שכלו והנכון שבכולם המובן מן לשון ומצא להם כי כך משמעותו שישחט להם ויאסף להם אפשרי מצד עצמו אך ומצא להם אינו אפשרי לי מאחר שאינן מבקשין כי אם תואנה אף אם תתן להם כל צאן ובקר וכל דגי הים שבעולם לא ימצא להם לא יספיק להם כי עוד יוסיפו סרה לבקש עלילות דברים וכך נראין הדברים מדקאמר אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם תרתי להם למה לי ליערבינהו וליתנינהו אם את כל דגי הים יאסף ומצא להם אלא שלכך עשה ב' חלוקות לפי שאחד מהם אפשרי והשני בלתי אפשרי מאחר שעלילה הם מבקשים. ויכול להיות שגם רש"י סבר שמשה לא היה מסופק כלל ביכולת האל יתברך והבין מדבריו הפירוש הנזכר או שאר פירוש של המפרשים אך תפס עליו רש"י על שאמר דבריו בלשון שיש לטועים מקום לטעות ולומר שהיה מסופק ביכולת האל יתברך חלילה ויבא מזה חילול השם אך לפי שהיה בסתר ולא היה חושש פן ישמעו העורים שבמחנה העברים על כן לא היה מקפיד בלשונו בהיות שעם ה' הוא מדבר המבין כוונתו ולא עם הטועים אבל שמעו נא המורים היה ברבים ושמעו כל ישראל כנודע לפיכך נענש. ד"א שעל דרך הטבע אמר משה כי בדרך הטבע ודאי לא ימצאו במדבר די ספוקם מבשר ודגים אם לא בדרך נס וכפי גודל הנס יהיו ראוין לעונש גדול שהטריחו בתלונתם לבוראם ועל כן אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ולעם רב

זה יהי' הסיפוק נס גדול ועל חודש ימים זמן רב הוא ותרצה להגדיל הנס כדי להגדיל פורענותם זה לא יתכן השיב לו ה' אם כן יאמרו שקצרה יד ה' מוטב שיאבדו הם ממה שיאמרו שקצרה יד ה'. ועל צד הרמז מקרא זה אומר דורשני כי יש להקשות ישחט ויאסף למה לי וכי עכשיו אתי לאשמעינן דין שחיטה בבהמות ואסיפה בדגים ועוד שבתלונתם זכרו בשר ודגים והקדוש ב"ה נתן להם מין שלישי כי הצפור לא בשר מקרי. ובדרך רחוקה נאמר שרמז כאן למה שאמרו הקדמונים שהרשעים נמשלו לבהמות שבשחיטתן שני סימנים כך הרשעים נטרדין מן העולם הזה והעוה"ב והבינונים נמשלו לעופות שנטהרים בסימן אחד כך המה אחר שקבלו עונשם בעולם הזה יש להם חלק לעולם הבא. והצדיקים נמשלו לדגים שבאסיפה לבד שני כך נאמר בצדיקים ויאסף אל עמיו כי מיתתם בנשיקה. וכאן כבר בערה אש בקצינים ובמוקצים ולא שבו עד לכסלה. והמתאוים היו הבינונים כמובן מלשון אשר בקרבו דהיינו התוך והאמצע ושאלו בשר ודגים שאין ממינם כי בשר בהמה יאות לרשעים ודגים לצדיקים לכך נקט ישחט ויאסף והוסיף מלת להם לומר שהבהמות מצד שטעונין שחיטה והדגים מצד שבאסיפה בעלמא סגי לא ימצא להם אינן מקבילין להם כי אינן ממינם כלל והשיב לו ה' עתה תראה היקרך דברי כי בידי להקביל להם מה שהוא ממינם כמובן מלשון יקרך כי הקרה ה' להם השליו ומצא מין את מינו. וכל זה דרך דרש ורחוק מפשוטו:

ואם ככה את עושה לי. שתשש כחו של משה כנקבה ורבים כאשר ראו כן תמהו על פי' זה וכי מפני שתשש כחו של משה כנקבה אמר לשון את כלפי מעלה. ואני אומר שלא קשה מידי לפי שאמרו רבותינו ז"ל שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנאמר ועתה יגדל נא כח ה' והרשעים מתישין כחו שנאמר צור ילדך תשי וביאור הענין הוא שמצד הפסקת השפע ע"י מעשה הרשעים נראה כאלו יש תשות כח כביכול. וכאן על ידי שנתרשלו ידי האוהב ותש כחו כנקבה לא היה בו כח להוסיף כח בגבורה של מעלה על כן אמר לשון את כלפי מעלה להורות שהא בהא תליא וזה פי' יקר. וקרוב לשמוע שקאי על מ"ש כאשר ישא האומן ולא אמר אומנת פי' מהרי"א שאתה עושה לי כאומן זכר הנושא את היונק שאין לו דדים להניק הילד כשבוכה כך אין בידי למלאות שאלתם ועל זה נאמר ואם ככה את עושה לי כי דמיון זה של נקבה מגוי כך כביכול כי בידך לרוות צמאם ואתה הורה גבר ואיך תטיל עלי דמיון הנקבה ואני זכר שאין לי דדים להניק. ודמיון את כלפי מעלה אינו תשות כח חלילה אלא מורה על היכולת שנקבה שיש לה דדים להניק:

המקנא אתה לי וגו'. יהושע לפי שהיה בחור בימים אחז במדת הקנאה כמ"ש ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו מצד היותו מבחוריו אמר כן ואלו היה זקן בא בימים לא היה מקפיד על השתרר שני רעים כאחד וע"כ אמרו פני משה כפני חמה ויהושע כלבנה כי כמו שקטרגה הלבנה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד כך יהושע היה מקטרג ואמר אלדד ומידד מתנבאים אבל משה היה כחמה שלא קטרגה כלום כך משה אמר מי יתן והיה כל עם ה' נביאים. ואמר כי יתן ה' את רוחו עליהם פי' בעקידה פשיטא אם יהיו מואצלים מן הרוח אשר עלי שלא אתקנא בהם כי בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו. אלא אפילו כי יתן ה' את רוחו עליהם ולא יהיו תלמידי מ"מ לא אתקנא בהם. ויש אומרים שדוקא קאמר כי דוקא בזמן שיתן ה' את רוחו עליהם יכול להיות שיהיו כל עם ה' נביאים אבל אם יאציל עליהם מן הרוח אשר עלי א"א שיהיו כולם נביאים כי המואצל צריך להיות דומה מכל צד אל המאציל ורז"ל אמרו אין השכינה שורה כי אם על גבור חכם עשיר ועניו וכלן במשה. רצו בזה מאחר שהיו כלם במשה ע"כ צריך להיות כל המואצל ממנו דומה אליו מכל צד וזה בלתי אפשרי שיהיו כל ישראל שוים בכל ד' תוארים אלו דא"כ מה גבר מגוברין אבל אם יתן ה' את רוחו עליהם בלא אמצעי אז אין צורך בארבע תוארים אלו שיהיו כלם שוים בהם ואין לומר שיתדמו אליו כביכול כי מה דמות תערכו לו על כן נאמר כי יתן ה' את רוחו עליהם:

הפטרת בהעלתך

בתרי עשר בזכריה סימן ב

רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם יהוה: ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני אליך: ונחל יהוה את־יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל־בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו: ויראני את־יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו: ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ויהושע היה לבש בגדים צואים ועמד לפני המלאך: ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצאים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות: ואמר ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד: ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר: כה־אמר יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה: שמע־נא יהושע | הכהן הגדול

אתה

פירוש המלות

רני ושמחי. בימות המשיח: ונלוו. ונתחברו: חלקו. שהוא חלק האל יתברך: הס. שתוק: נעור. כמו ויקץ כישן: לשטנו. להסטינו: אוד. לפיד: צואים. ע"ש שהיו במו נושאים נשים נכריות: הסירו. הפשיטו: מחלצות. חליפת בגדים נאים: ויעד. לשון התראה: תדין. תשפוט: מהלכים. הלוך ביניהם: מופת. ראוים למופת: צמח. זה זרובבל.

כהן

אַתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת הֵמָּה כִּי־
הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי צֶמַח׃ כִּי ׀ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר נָתַתִּי
לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ
פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֺן הָאָרֶץ־
הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד׃ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ
אִישׁ לְרֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה׃ וַיָּשָׁב
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃
וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר ויאמר כתיב רָאִיתִי וְהִנֵּה־
מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ עָלֶיהָ
שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ וּשְׁנַיִם
זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃
וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי׃
וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה
אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה
אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי זְרֻבָּבֶל
לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן ׀ חֵן לָהּ׃

פירוש המלות

האבן. יסוד הבית: עינים. שמירות רבות: פתחה. מתיר קשוריה: ומשתי. לשון הסרה: וגלה. לשון מעיין: מוצקות. צנורות: זיתים. אילנות: עליה. אלה: הגדול. זה סנבלט: למישור. לבקעה: הראשה. הראשונה. תשאות בהמון רב יאמרו חן לה:

רשי פרשת שלח אבן עזרא

רשי (ב) שלח לך אנשים. (במדבר רבה) למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים לפי שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר. שלח לך. (במדבר רבה סוטה לד) לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו (דברים א) נשלחה אנשים לפנינו כמה שנאמר (שם) ותקרבון אלי כלכם וגומר ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר (שמות ג) אעלה אתכם מעני מצרים וגומר חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי מרגלים למען

תולדות אהרן שלח לך אנשים. סוטה לד:

אבן עזרא (ב) שלח לך. כתוב שהשם אמר לישראל עלה רש והם אמרו נשלחה אנשים אז אמר השם שלח לך אנשים. וטעם אנשים. שהם ידועים גבורים וכן כלם אנשים וחזקת והיית לאיש כי איש היה: ויתורו. ויחפשו וכן ולא תתורו: כל נשיא בהם. כל אחד הוא נשיא בהם או תהיה מלת אחד מושכת עצמה ואחרת עמה וכן ושנים אנשים שרי גדודים היו
כן

יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב שְׁלַח־
לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן (ל׳ וחסר)
אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ
אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה אֲבֹתָיו (ז׳ חסר בס׳)
תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם׃ ג וַיִּשְׁלַח (ב׳ ויאמר אל תשלחו)

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב שְׁלַח
לָךְ גּוּבְרִין וִיאַלְּלוּן יָת אַרְעָא
דִכְנַעַן דַּאֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד
לְשִׁבְטָא דַּאֲבָהָתוֹהִי
תִּשְׁלְחוּן כֹּל רַבָּא דִבְהוֹן׃
ג וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה

ספורנו

יג (א) וידבר ה׳ אל משה: (ב) שלח לך אנשים. אל תניחם שישלחו הם כמו שאמרו לעשות כאמרם נשלחה אנשים לפנינו שמא ישלחו הדיוטות בלתי מכירים שבח הארץ ויספרו בגנותה באופן שיחטאו ישראל על ה׳ תועה ולא ישובו בתשובה כמו שעשו אחר כך באמרם חטאנו לה׳ וזה כי המרגלים ששלח משה
אף

רמבן

(ב) שלח לך אנשים. לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמו שנאמר ותקרבון אלי כולכם ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדבר המרגלים למען לא יירשוה. לשון רש"י מדברי אגדה. ויש כאן לשאול א"כ משה עצמו חטא בענין שנאמר וייטב בעיני הדבר ולמה אמר להם בענין הארץ הטובה היא אם רעה אחר שנאמר לו מתחלה שהיא טובה ורחבה ועוד מה עשו המרגלים כי משה אמר להם וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב ואמר להם בערים הבמחנים אם במבצרים ועל כל פנים היו צריכין להשיבו על מה שצוה אותם ומה פשעם ומה חטאתם כשאמרו לו אפס כי עז העם והערים בצורות גדולות וכי על מנת שיעידו לו שקר שלח אותם ואל תחשוב כי היה פשעם באמרם ארץ אוכלת יושביה בלבד כי טרם שיאמרו להם כן היה מריבת כלב עמהם וכן כתוב אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו וגו׳ ובכאן כתיב לנפול בחרב נשינו וטפנו יהיו לבז והנה משה רבינו אמר לבניהם כדברים האלה והפליג להם בחוזק העם ובמבצר עריהם וכח הענקים יתר מאד ממה שאמרו המרגלים לאבותם כדכתיב שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק ואם היה פשע המרגלים וחטאתם בזה למה יניא את לב בניהם כהניא המרגלים את לב אבותם ועוד מה טעם למשה רבינו בשליחות הזאת אם הארץ טובה והעם רפה הרי טוב. ואם רעה או שהעם חזק סבור הוא שיחזירם למצרים. אבל ישוב הענין בזה כי ישראל אמרו כדרך כל הבאים להלחם בארץ נכריה ששולחים לפניהם אנשים לדעת הדרכים ומבוא הערים ובשובם ילכו התרים בראש הצבא להורות לפניהם הדרכים כענין שנאמר הראנו נא את מבוא העיר ושיתנו להם עצה באי זו עיר ילחמו תחלה ומאיזה צד יהיה נוח לכבוש את הארץ וכך אמרו בפירוש וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים וגו׳ כלומר הערים אשר נבא אליהן תחלה וממש נבא בכל הארץ וזו עצה הגונה בכל כובשי ארצות וכן עשה עוד משה עצמו שנאמר וישלח משה לרגל את יעזר וכן ביהושע בן נון שנים אנשים מרגלים ועל כן היה טוב בעיני משה כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על הנס אבל יצוה בנלחמים להחלץ ולהשמר ולארוב כאשר בא הכתוב במלחמת העי שהיתה על פי השם ובמקומות רבים אז נמלך משה בשכינה ונתן לו השם רשות ואמר לו שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען וידעוה ויגידו לכם ועל פיהם תתיעצו בענין הכבוש והנה משה אמר להם עלו זה בנגב וטעמו עלו זה הדרך בנגב שידעו את העם היושב בארץ הנגב מפאת הרוח אשר ישראל שם החזק הוא ויצטרכו בעניינם להשתמר מאד ולהחלץ וכן הערים אם הם בצורות שישגבו בהן ויצטרכו לבנות דיק וסוללות או שיבואו מצד אחר ואמר עוד שידעו בארץ עצמה הטובה היא אם רעה כי אם היא רעה יכבשו תחלה מן המקומות האחרים כי הם היו תרים הר האמורי מצד חברון כי גם יהושע לא כבש את כולם וזה טעם ומה הארץ אשר הוא יושב בה על העם היושב בנגב ויתכן כי משה בעבור שידע כי היא שמנה וטובה כמו שנאמר לו אל ארץ טובה ורחבה וגו׳ בעבור כן אמר להם שיתנו לב לדעת כן כדי שיגידו לעם וישמחו ויחליפו כח לעלות שם בשמחה ולכך אמר להם והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ כדי שיראו בעיניהם בשבח הארץ ומן הידוע כי אין מצרים רחוק מאד מחברון רק כמהלך שבעת ימים וארץ כנען מגעת בתחומה קרוב למצרים ואי אפשר שלא ידעו הדרים במצרים ענין ארץ כנען הטובה היא אם רעה אבל כוונתו של משה לדעת את הדרך אשר יעלה בה ואת הערים אשר יכבוש תחלה כאשר פירשתי ואמנם היו ישראל במצרים עבדים בעבודת פרך לא ידעו ולא יבינו על כן רצה משה שיגידו להם כל עניני הארץ לשמחם במעלותיה כי יודע היה
בהם

אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן עַל־פִּי יְהוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה׃
ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר׃
ה לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי׃
ו לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃
ז לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף׃
ח לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃
ט לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא׃
י לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי׃
יא לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־סוּסִי׃
יב לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי׃
יג לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל׃
יד לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי׃
טו לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי׃
טז אֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃
יז וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם

י"ז ר"פ בתורה · ג' וסוכר בני דוד דשמואל · ד' קמצין וכל אס"ף דכוו' כו' מ"ל במ"א · ג' · ג' · ג' · ג' ג' · ג' · ג'. ס' ר"פ · ג' בלישנא · כו"ל מ"ל

מִמַּדְבְּרָא דְפָארָן עַל מֵימְרָא דַייָ כֻּלְּהוֹן גֻּבְרִין רֵישֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִנּוּן׃
ד וְאִלֵּין שְׁמָהָתְהוֹן לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בַּר זַכּוּר׃
ה לְשִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן שָׁפָט בַּר חוֹרִי׃
ו לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה׃
ז לְשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר יִגְאָל בַּר יוֹסֵף׃
ח לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃
ט לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן פַּלְטִי בַּר רָפוּא׃
י לְשִׁבְטָא דִזְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בַּר סוֹדִי׃
יא לְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה גַּדִּי בַּר סוּסִי׃
יב לְשִׁבְטָא דְדָן עַמִּיאֵל בַּר גְּמַלִּי׃
יג לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר סְתוּר בַּר מִיכָאֵל׃
יד לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי נַחְבִּי בַּר וָפְסִי׃
טו לְשִׁבְטָא דְגָד גְּאוּאֵל בַּר מָכִי׃
טז אִלֵּין שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃
יז וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲמַר לְהוֹן סַקוּ דָא בִדְרוֹמָא וְתִסְקוּן

אבן עזרא

בן שאול ורבים כן : (טז) וטעם אלה שמות האנשים. אחר שאמר ואלה שמותם להודיע כי כן היה שמותם לעולם ולא השתנו כמו הושע : (יז) עלו זה בנגב. עלו זה הדרך בנגב וידוע כי מצרים הוא נגב ארץ ישראל כאשר פירשתי בספר דניאל והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות ורוחב ירושלים שלשים ושלש ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים והנה פי' בנגב איננו נגב המחנה רק פירושו הנגב של ארץ כנען והעד בחברון שהוא ליהודה והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו מנגב :

רשי

למען לא יירשוה : (ג) על פי ה'. ברשותו שלא עכב על ידו : כלם אנשים. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו : (טז) ויקרא משה להושע וגו'. נתפלל עליו יה יושיעך מעצת מרגלים (במדבר רבה

בעל הטורים

וישלח אתם משה. ב"פ המה שאמר להם הכנסו המה לעיר שלעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב : ראשי בני ישראל המה. המה עולה נ' מלמד שהיו שרי נו"ן : סודי. ג' גדיאל בן סודי. שעבוני כל מתי סודי המרגלים שהיו מתי סודי שבלהו אותם לתור הארץ ולהגלות על סודותיה תעבוני בסוגיאו דגה וגרמו בנקבע לו בכיה לדורות : אלה שמות האנשים. בגימ' במותיהם מבוערין : את הכר. בגימטריא תורה שתעמוד להם זכות התורה :

תולדות אהרן בן יפנה. שם יא: סתור בן מיכאל. שם לד: נחבי בן ופסי. שם : ויקרא משה. שם סנהדרין קז: סוטה לד. ברכות טו:

ורואיתם

אבתיו לאבתיו ד' חסר בספרא וסימן נמסר בסדר במדבר : אפרים ד' קמצין וסי' למטה אפרי' הושע בן נון. ויהי איש אחד מהר אפרי'. חבור עצבים אפרי' הנח לו. צרור עון אפרים צפונה חטאתו וסימן בלשון תרגום חוטרא דגברא צריר ומתקין : רפוא חד מן י"ב מלין כתיב א' בסוף ולא קריא וסימן רפוא. למטה בנימן פלטי בן. ההלכוא. ויהי כהוציאם את המלכים. הקליא. ויאמר ישי לדוד בנו. אבוא. זאת המנוחה. רצוא. והחיות רצוא ושוב. ואתיקיהא. ומדד ארך הבנין. נקיא ואל תתן עלינו דיונה. נקיא. מצרים לשמ' תהיה. נגוא. וטני שים טעם די כל. ושיציא בית' דנא עד יום, יפוא. ויתנו כסף לחצבים. ארעא. ובתרך

ספורנו

אף על פי שהרשיעו להמיס לב העם מחסרון אמונתם באל שדי מכל מקום הכירו וספרו טובת הארץ באמרם וגם זבת חלב ודבש היא וכן העיד באמרו ויקחו בידם מפרי הארץ ויאמרו טובה הארץ אלא שאמרו שהיה נמנע לכבשה וכאשר הכירו ישראל חטאתם על שלא בטחו בישועת האל יתעלה ונלחמו אחר שעשה עמהם להפליא שבו בתשובה ואמרו חטאנו לה' אנחנו נעלה ונלחמנו והתפללו כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' אלא שלא קבל האל יתברך תפלתם מפני חלול ה' שעשו שאינו מתכפר אלא במיתה וכמו שהעיד בהם באמרו וביום פקדי ופקדתי כו': כל נשיא בהם. כל מי שהוא המעולה שבכל שבטו להכיר ענין הארץ : (ג) כלם אנשים. אנשי חיל כענין הלא איש אתה וכן וחזקת והיית לאיש : (ד) ואלה שמותם. כלם הטובים איש על שמו מגיד מעלתם והזכירם לפי זקנתם מפני שהיו אז שוים במעלה בפרט בענין השליחות לא כסדר השבטים ולא כסדר הדגלים : (טז) ויקרא משה להושע בן נון יהושע. אמר שהיה נודע בשבטו לאיש חיל בשם הושע וזה שנקרא למעלה יהושע מפני שמשה רבינו קרא לו כך לכבוד ולהתפלל עליו שיהיה נושע ויושיע אחרים : (יח) עלו זה בנגב. בזה הצד שאנחנו שם שתמצאהו טוב להכנס ולא נצטרך לסבוב אל

רמבן

בהם. והנראה בעיני בלשון הכתוב כי לא נמלך משה בשכינה אבל טעם שלח לך כי הסכימו לשלוח מרגלים והיה במנהג שישלחו שני אנשים מרגלים חרש לאמר ושישלחו מקלתם והשם היודע עתידות צוהו שישלח איש אחד איש אחד מכל מטות ישראל ושיהיו הנשיאים שבהם כי חפץ השם שיהיו שוים בענין כל הגדולים אולי יזכרו וישובו אל ה' ואם אין שתהיה הגזירה שוה בכל העם וזה טעם על פי ה' שיהיו במצות השם נשיאים וראשי בני ישראל. והנראה אלי לפי פשט הכתוב כי לא הזכיר השם למשה שאלתם שאלו לשלוח מרגלים ולא הסכים משה עמהם שאלו היה. כן היה הכתוב מספר בכאן ויקראו בני ישראל אל משה ויאמרו נשלחה אנשים לפנינו וגו' וייטב הדבר בעיני משה ואחר כך היה כותב וידבר ה' אל משה לאמר שלח לך אנשים כאשר דברו אליך איש אחד וכו' אבל היה הענין כך ששלחו ישראל השליחות וייטב הדבר בעיני משה ואחר כך בא הדבור אל משה כאשר הדברות ואמר לו סתם שלח לך אנשים וזה טעם ויתורו את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל כי הוא מדבר בענין חדש לא סופר לו כלל והיה כל זה כי ה' חפץ למען צדקו שתהיה השליחות במצותו ושתהיה בכל שבטיהם ובגדוליהם למען יגללו וכן נראה עוד שהם שאלו ממשה נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ והוא הפוש בדרכים ובענין הכתוב מלשון חפר אוכל וזה טעם לפנינו שילכו הם אחריהם על דרכם כלשון וארון ברית ה' נוסע לפניהם אבל השם צוה ויתורו את ארץ כנען והוא כטעם ברירה כבאים לקנות דבר מלשון לבד מאנשי התרים והסוחרים וכן אל הארץ אשר תרתי להם וכן לתור להם מנוחה ועל כן צוה אותן משה לפרוע הטובה היא אם רעה וגו' השמנה היא אם רזה וגו' והכל לשמחם כי צבי היא לכל הארצות ויעלו בה בחפץ גדול והנה נאמר כאן הענין בפתם כי כן היה אבל במשנה תורה הזכיר להם משה כל הדברים מתחלתן להגיד להם פשעם כי חטאו במה שבקשו ושאלו הם עצמם. ועל דעת רבותינו חטאו באמרם נשלחה אנשים לפנינו בעבור שהם רואים את ישועת ה' אשר יעשה להם תמיד והיה להם ללכת אחרי הענן אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ומשה קבל מהם למלאות תאותם ויהיה טעם וייטב בעיני הדבר שסבלתי רעתכם והוריתי לעשותו והשם צוהו שישלח איש אחד איש אחד למטה אבותיו וגו' כענין שנא' בשמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם. והנה האנשים האלה לא נקבו בשמות על פי השם כאשר היה בפקודים ובחלוק הארץ כי מצות ה' לא תבא בה תקלה לעושיה ושומר מצוה לא ידע דבר רע רק הוא יתברך צוה למשה איש אחד למטה אבותיו תשלחו וגו' ושיהיו נשיאים ומשה מדעתו בירר את אלה ושלחם והם גמלו לנפשם רעה :

(ד) **למטה** ראובן וגו'. מנה הכתוב השבטים לא לדגליהם ולא לנצאותם ולא לתולדותם ונראה שראה למנותם הנה לפי מעלת השלוחים כי היו ראשים ונשיאים בעם כאשר ספר ואין מעלתם שוה אבל יש בהם גדול מחברו בחכמה ובמנין והקדים הנכבד קודם במעלה כי ממעלת עצמם מנאם ולא למעלת השבט וכן בנשיאים החולקים להם את ארץ כנען הזכירם כפי המעלה לא לתולדותם :

רבה) : (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של א"י שכן דרך התגרים מראין את הפסולת תחלה ואח"כ מראים את השבח : (יח) את הארץ מה היא. (במ"ר) יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין : החזק הוא הרפה. (במ"ר) סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקים הם שסומכין על גבורתם ואם בערים בצורות הם יושבין חלשים הם : (יט) הבמחנים. תרגומו הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה : הטובה היא. במעיינות ותהומות טובים ובריאים : (כ) היש בה עץ. אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו : בכורי ענבים. ימים שהענבים מתבשלין בבכור : (כא) ממדבר צין עד רחוב לבא חמת. הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גם הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול שפת דרומית של א"י לכו והוא מדבר צין שהוא במקצוע דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד רחוב לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי : (כב) ויבא עד חברון. (סוטה לד) כלב לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם וכן הוא אומר (דברים א) ולו אתן את הארץ אשר דרך בה וכתיב (שופטים א) ויתנו לכלב את חברון : שבע שנים נבנתה. (סוטה לד) אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמר (ישעיה ל) כי היו בצוען שריו והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים : (כג) זמורה. שוכת גפן ואשכול של ענבים תלוי בה : וישאהו במוט בשנים. ממשמע שנאמר וישאוהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים (סוטה לד) בשני מוטות הא כיצד שמנה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון יהושע וכלב לא נטלו כלום לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא

את ההר : יח וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב : יט ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים : כ ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בכורי ענבים : שני כא ויעלו ויתרו את הארץ ממדבר צן עד רחב לבא חמת : כב ויעלו בנגב ויבא עד חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים : כג ויבאו עד נחל אשכל ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאהו במוט בשנים ומן הרמנים ומן

לטורא : יח ותחזון ית ארעא מה היא וית עמא דיתיב עלה התקיף הוא אם חלש הזעיר הוא אם סגי : יט ומה ארעא דהוא יתיב בה הטבא היא אם בישא ומה קרויא דהוא יתיב בהון הבפצחין אם בכרכין : כ ומה ארעא העתירא היא אם מסכינא האית בה אילנין אם לא ותתקפון ותסבון מאבא דארעא ויומיא יומי בכורי ענבין : כא וסליקו ואלילו ית ארעא ממדברא דצין עד רחוב למטי חמת : כב וסליקו בדרומא ואתא עד חברון ותמן אחימן ששי ותלמי בני גברא וחברון שבע שנין אתבניאת קדם טנס דמצרים : כג ואתו עד נחלא דאתכלא וקצו מתמן עוברתא ואתכל ענבין חד ונטלוהי באריחא בתרין ומן רמוניא ומן תאניא :

ד. ר"ג · ל' ל' · ל' רפי · י"ז מ"ל בתורה ג'. ל' · ל' · כ'. ג' · ד'. ל'. ף · ל' וחסר · כל צין חסר · כל סין מ"ל כב · ח' סבירין ל' רבים וקרינן לשון יחיד · ס' חסרים. ד' חס' בלי' (עי' מבין חדות) כל' מ"ל במ"ס ד' וחסר · כ"ס ספו' דמיין אית בהון ב' מלין דמיין נסבין וי"ו ומלה חדא ביניהון :

(יח) וראיתם את הארץ מה היא. ומה העם : החזק. למלחמה ואחר כן פי' מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמים שלה טובים : (יט) הבמחנים כמו הקדרים שחונים באהלים : (כ) השמנה היא. לתת חטה אמרו חז"ל כי טעם ויבא על כלב בן יפונה כי כל אחד הלך לבד לבד אחר : (כב) לצען מצרים. שם מדינה סמוכה אל מצרים וכן מצית לאם יהודה ויש אומרים שפירושו מגזרת אהל כל יצען בדרך רחוקה. וטעם להזכיר חברון להודיע שהיא קדמונית : (כג) עד נחל אשכול. דברי משה ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן להיות שם אחר

תקום מלכו : מה הוא ד' וסימן נמסר בסדר חיי שרה : ואת העם י"ב וסימן וישב את כל הרכוש. ואת העם העביר. וראיתם את הארץ. ואת העם צו לאמר. ואת העם צוה יהושע. ואבימלך נלחם בעיר, לבשר בית עצביהם. ואת העם. והברו דד"ה. ואחרי כן נאם ה' אתן את צדקיהו : ואת העם אשר בה. והברו דד"ה ויתן אלהי אל לבי : בהנה ג' וסימן לחטא. אשר הוא יושב. אשר אתה בוטח : השמנה ב' וסי' ומה הארץ השמנה היא אם : האבדת אבקש : וא' והשמנה וסימן והם במלכותם : אם אין ד' וסי' נמסר בסדר בשלח : ויבא ח' סבירין לשון רבים וסימן ויעלו בנגב ויבא. ויבא אלי אנשים. ויבא אליה כבא אל. ויבא אל הגוים אשר. והנה עבדי דוד ויואב בא. יבוא וברותי מכם המורדים. אך בה' לי אמר. יבוא. ורננו על בבל : אשכל כל ל' מלא במ"ה חסר וסי' בלעדי רק אשר אכלו הנערים. ויבא הפליט ויגד לאברם העברי. ויבאו עד נחל אשכל. ויפנו ויעלו ההרה. אשכל הכופר דודי לי : וישאהו ד' וסי' במוט בשנים. מבית אבינדב אשר בגבעה. וחברו. וישאהו על הסוסים דד"ה דאמציה :

תולדות אהרן ויעלו בנגב. סוטה לד : ושם אחימן. יומא י סוטה שם : וחברון. כתובות קיב. סוטה שם : וישאוהו. סוטה שם :

בעל הטורים השמנה שנים במסרה. השמנה היא אם רזה. ואת השמנה ואת החזקה אשמיד ביחזקאל בפרי' הנני על הרועים. אילו לא הוציאו דבה היו זוכים לכל מה שאומר בענין במרעה טוב ארעה אותם ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל. ועכשיו שהוציאו דבה גרמו למה שנאמר ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה וגו' : חמת ויעלו בנגב ויבא. ס"ת בהיפך אבות גרמז שנשתטח על קברי אבות :

רמבן

(יט) **הטובה** היא אם רעה. אמר ר"א אם הארץ טובה שהאויר שלה טוב והמים טובים וחזר ואמר השמנה היא לעשות חטה ופירות רבים. והנכון כי הטובה כוללת כל הטובות ורעה כל הרעות בכללן אבל יתכן בארץ הטובה שתהיה שמנה ופירותיה שמנים וימצאו בה הדברים השמנים פנג ושמן ותמרים ותאנים וכיוצא בהם או שתהיה טובה ורזה וצריכה גשמים תדיר ולהעדר ולהזבל מאד ויהיו פירותיה נוטים ליובש ואע"פ שהם טובים ומתקיימים יותר מן השמנים ושם ימצאו הפירות הרבה מאד כאגוזים והלוזים והתפוחים והחרובין ופירות היערים והנה יכלול אם היא ארץ שמנה כמישור או ארץ רזה כהרים אבל אונקלוס תרגם העתירא היא אם מסכנא כי יש ארצות אשר יושביה עשירים מפני הזול המצוי ביניהן ושכניהם רוכליהם בכל הטוב הנמצא בהם ויש ארצות צריכות לשכניהם ויושביהם קצרי יד והם טובות לא רעות כלל וטעם והתחזקתם ולקחתם שלא יפחדו בלקחם מפרי הארץ פן יכירו בהם שהם מרגלים :

(כב) **וחברון** שבע שנים נבנתה. אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען מצרים לבנו הגדול אלא היתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען ובא להודיע שבחה של ארץ ישראל

לשון

ספורנו

אל מקום אחר : (יח) וראיתם את הארץ מה היא. אם היא ארץ נושבת ברוב ערים ופרזות : ואת העם היושב עליה. לדעת אם מושב הארץ טוב כמו שהורו הכמי הרופאים בבחירת המשכנים שנביט אל יושבי הארץ אם הם חזקים ושלמי הגוף או הפך זה וכן נביט אם הם רבים או מעטים כי אמנם רבוי העם והחזקם יורה על היות אויר הארץ והמזונות טובים והפך יורה על הפכם : (יט) הטובה היא. במים רבים וטובים כאמרו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים : הבמחנים. אם הם יושבים בפרזות לבטח בלי שום יראת מלחמה : אם במבצרים. אם יושבים בערי המבצר מפני יראת מלחמה כענין חדלו פרזון בישראל חדלו : (כ) השמנה היא. בעושר ונכסים כאמרו אשר לא במסכנות תאכל בה לחם : היש בה עץ. גפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש שנשתבחה בהם : והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ. להחזיק בה ואל תיראו שיתנו עיניהם בכם למרגלים : והימים ימי בכורי ענבים. ולא היו הפירות שנשתבחה בהם בשלמותם עדיין מכל מקום בטח משה רבינו שגודל הפירות וטעמם באותו הזמן יספיק להעיד על שבח הארץ וטובה : (כד) על אודות האשכול אשר כרתו משם בני ישראל. תמהו הכנענים על שאותו האשכול אשר כרתו ישראל שכרתו אותו היה דבר חדוש ונפלא כי רבים היו בארץ אשכולות גדולים כמותו או יותר ממנו ולא היה זה נפלא אצל הכנעניים יושבי הארץ כלל ועל תמיהתם זו

קטן

אבן עזרא

אחר: (כד) קרא. הקורא כמו אשר ילדה אותה ללוי. (כה) יש מקץ שהוא תחלה ויש מקץ שהוא מסוף ויתכן להיות ראש הארבעים: (כו) וילכו. להודיע שלא באו לאהליהם אל המחנה רק מיד הלכו: וישיבו אותם דבר. אל משה והכהן: (כז) ויספרו לו. למשה שהוא העיקר: (ל) ויהס כלב. אמר רבי יונה המדקדק שטעמו שאמר הסו • ויוציאו

רש"י

לא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל (יהושע ד) והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת ארבעים סאה וגמירי טונא דמידלי איניש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי כמשאוי שמסייעין אותו להרים: (כה) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך: (כו) וילכו ויבאו. (סוטה לד) מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה: וישיבו אתם דבר. את משה ואת אהרן: (כז) זבת חלב ודבש היא. (במדבר רבה) כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו: (כח) בצרות. לשון חוזק ותרגומו כריכן לשון בירניות עגולות ובלשון ארמי כריך עגול: (כט) עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי ליראם: על יד הירדן. יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור: (ל) ויהס כלב. השתיק את כלם: אל משה. (במדבר רבה) לשמוע מה ידבר במשה צווח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו: עלה נעלה. אפי' בשמים והוא אומר לנו עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו: ויהס. לשון שתיקה. וכן (זכריה ב) הס כל בשר (עמוס ו) הס כי

מקרא

הַתְּאֵנִים׃ כד לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא
נַחַל אֶשְׁכּוֹל עַל אֹדוֹת הָאֶשְׁכּוֹל
אֲשֶׁר־כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כה וַיָּשֻׁבוּ מִתּוּר הָאָרֶץ מִקֵּץ
אַרְבָּעִים יוֹם׃ כו וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר
פָּארָן קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר
וְאֶת־כָּל־הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי
הָאָרֶץ׃ כז וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ
בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ
וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־
פִּרְיָהּ׃ כח אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם
הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת
גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק
רָאִינוּ שָׁם׃ כט עֲמָלֵק יוֹשֵׁב
בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי
וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי
יוֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן׃
ל וַיַּהַס כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה
וַיֹּאמֶר עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ

ל׳ | ז׳ חסר וג׳ מ״ל | ל׳ ומ״ל | ל׳ כ״כ | ל׳ חסר | י״ז מ״ל | בתורה ג׳ מנסון בפסוק | ל׳ וסמך רבתי (עמ״ש) | ג׳ כתיב ס׳

אונקלוס

כד לְאַתְרָא הַהוּא קְרָא
נַחְלָא דְאַתְכָּלָא עַל עֵיסַק
אַתְכָּלָא דְקַצוּ מִתַּמָּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כה וְתָבוּ מִלְּאַלָּלָא
יָת אַרְעָא מִסּוֹף אַרְבְּעִין
יוֹמִין׃ כו וַאֲזַלוּ וַאֲתוֹ לְוָת
מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל
כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמַדְבְּרָא דְפָארָן לְרְקָם
וְאָתִיבוּ יָתְהוֹן פִּתְגָמָא וְיָת
כָּל כְּנִשְׁתָּא וְאַחֲזִיאוּנוּן יָת
אִבָּא דְאַרְעָא׃ כז וְאִשְׁתָּעִיאוּ
לֵיהּ וַאֲמַרוּ אֲתֵינָא לְאַרְעָא
דִשְׁלַחְתָּנָא וְאַף עָבְדָא חֲלַב
וּדְבַשׁ הִיא וְדֵין אִבַּהּ׃
כח לְחוֹד אֲרֵי תַקִּיף עַמָּא
דְיָתֵיב בְּאַרְעָא וְקִרְוַיָּא
כְּרִיכָן רַבְרְבִין לַחֲדָא וְאַף
בְּנֵי גִבָּרָא חֲזֵינָא תַמָּן׃
כט עֲמַלְקָאָה יָתֵיב בַּאֲרַע
דָרוֹמָא וְחִתָּאָה וִיבוּסָאָה
וֶאֱמוֹרָאָה יָתֵיב בְּטוּרָא
וּכְנַעֲנָאָה יָתֵיב עַל יַמָּא וְעַל
כֵּיף יַרְדְּנָא׃ ל וְאַצֵּית כָּלֵב
יָת עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַר מִיסַּק
נִיסַּק וְנֵירַת יָתַהּ אֲרֵי מִיכַל

מסורה

וישיבו ז׳ חסר וג׳ מלאים וסימן וישיבו אתם דבר. וירא כל ישראל כי לא שמע. הנני אוסיף אל דד"ה. הלין קדמאי מלאים. ויקחו בידם מפרי. וישב פנחס בן אלעזר. ויקהו את דגון וישבו. וישלח מלאכים אחרי. כי לא שמע המלך דד"ה. הנני אוסיף דמלכים. יישבו את העבדים: יושב י״ז מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר ויחי: עלה ג׳ וכתיב ה׳ וסימן אעלך גם עלה. עלה נעלה וירשנו. עלה ובכת. ונמסר גם בויגש:

תולדות אהרן וישובו. שם (תענית כט): וילכו ויבאו. (שם): ויספרו לו. שם לה (סוטה לג): אפס כי עז. שם (שם שם): ויהס כלב. שם (שם שם): עלה נעלה. שם:

בעל הטורים

למקום ההוא קרא נחל אשכול. הפסוק מתחיל בל׳ ומסיים בל׳ דשתם גזירות הוא ל׳ יום והיין אם זכה לשתותו כראוי אז המרא וריתני סקחין וזוכה ללמוד וללמד: והאמורי יושב. מלא וי"ו בהוא שקול כששה עממים שנאמר בו כגובה ארזים גבהו: עלה נעלה. בה"א לומר באפילו אם יאמר לנו עשו סולמות ועלו לרקיע שהוא מהלך ת"ק שנה נעלה:

ספורנו

קראו המקום נחל אשכול: (כו) אל מדבר פארן קדשה. אל אותו החלק מהמדבר שהיה מול קדש ברנע: (כז) וגם זבת חלב ודבש היא. לא בלבד היא טובה אבל היא גם כן זבת חלב ודבש נותנת בלי טורח רב מקנה מרבה חלב ורב דבש ומעדני מלך: (כח) אפס כי עז העם. אבל אי אפשר לנו לכבשה מפני שהעם עז והערים בצורות ושוכני הארץ הם שונאינו והם בני עמלק שילחמו גם הם בנו כדי שלא נקרב אל גבולם: (ל) ויהס כלב את העם. השתיק את העם שהיו מתחילים מאז לתת קולם כמו שעשו אח"כ באמרו ותשא כל העדה ויתנו את קולם: אל משה. שישמעו מה ישיב משה ואולי אז אמר משה מה שהעיד אח"כ באמרו ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם וכלב חזק דבריו באמרו: עלה נעלה. ראוי לנו לעלות כי לא יתקוממו נגדנו למנוע עליתנו: וירשנו אותה כי יכול נוכל לה. כי אחר שנעלה שם ימוסו

רמב"ן

לשון רש"י. והנראה בעיני בדרך הפשט כי חברון היא קרית ארבע הוא האדם הגדול בענקים שהיה שמו ארבע והוא הבונה אותה על כן נקראת על שמו והוא שנאמר ושם חברון לפנים ביושראל קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא וזה האיש הוליד בן וקרא את שמו ענק ועל שמו נקראו ענקים ולכך אמר הכתוב כי שם בחברון אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים נבנתה לו שבנה אותה ארבע לבנו ענק שבע שנים לפני הבנות צוען מצרים שהיא קדמונית להגיד הפלגת חיי האנשים האלה כי כאשר הם מופלגים בקומתן כן ימיהן ארוכין מכל האדם כי לאביהם נבנתה חברון לפני צוען מצרים שנתקפלו בה כמה דורות מאז ועד עתה ויתכן לרמוז עוד במה שאמר השמנה היא אם רזה כי חברון קדמונית מאד ועדיין עושה פירות שמנים וגדולים כאשר הגיד באשכול וכל שכן הארץ החדשה שהיא יותר שמנה ואפשר כי ארבע הוא אבי אחימן ששי ותלמי ועל שם שהיו הענקים ארבעה יקראוהו כן והכתוב שאמר קרית ארבע אבי הענק היא חברון יהיה פירוש אבי הענקים ע"כ אמר ענק וילידי הענק בנו הגדול בהם כאשר אמר האדם הגדול בענקים הוא ולכך באה בו ה"א הידיעה ונקראו ענקים על יופי קומתם כי הם ענקים לגרגרות בני האדם כמו שנקראו בני האלהים בסדר בראשית כאשר פירשתי שם וזה טעם הכתוב וחברון שבע שנים נבנתה מיד הענק הזה לפני צוען מצרים ובעבור כי הבונה את חברון ידוע ומפורסם כי כן שם העיר קרית ארבע אמר נבנתה או טעמו שנבנתה לאלה שבנאה להם ארבע אביהם והנה חיו שנים רבות מאד מיום הוסדה ועד עתה:

(כז) וגם זבת חלב ודבש. הוא בעבור שצוה אותם לראות השמנה היא אם רזה השיבו לו כי היא שמנה וגם זבת חלב ודבש היא ועל שאלתו היש בה עץ אם אין השיבו לו זה פריה כי כן צוה אותם להראותו והנה בכל זה אמרו אמת והשיבו על מה שנצטוו והיה להם לאמר שהעם היושב עליה עז והערים בצורות כי יש להם להשיב אמרי אמת לשולחם כי כן צוה אותם החזק הוא הרפה הבמחנים אם במבצרים אבל רשעם במלת אפס שהיא מורה על דבר אפס ונמנע מן האדם שאי אפשר בשום ענין כלשון האפס לנצח חסדו ואין עוד אפס אלהים והנה אמרו לו הארץ שמנה וגם זבת חלב ודבש והפרי טוב אבל אי אפשר לבא אליהם כי עז העם והערים בצורות גדולות מאד וגם ילידי הענק ראינו שם ואמרו עוד עמלק יושב בארץ הנגב לרמוז שאין שם ריוח לבא בארץ משם כי כולם גבורים כי עמלק בדרום והכנעני במערב ובמזרח והאמורי בהר הגידו שליחותם ויניאו לב העם ברמז מפני מוראם ממשה ואהרן והנה השיבו על כל מה שצוה להם משה וזולתי מה שאמר המעט הוא אם רב שלא ענו אותו דבר בזה וכן לא הזכירו טובה כי היה בדעתם לומר לעם אחר כך ארץ אוכלת יושביה היא בדרך דבה והנה עמה מועטים וחזקים מאד והנה העם הבינו כוונתם ואז החלו כל העדה אשר שם להתאונן וזה טעם ויהס כלב כי השתיק אותם

ואמר

רשי

כי לא להזכיר כן דרך כני אדם הרוצה לפתח אגודת אנשים אומר שי"ט (ס"א הם): (לא) חזק הוא ממנו. (במדבר ר') כביכול כלפי מעלה אמרו: (לב) אוכלת יושביה. בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים והקב"ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות. גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית (שמואל א יז) גבהו שש אמות וזרת וכן (שם ב' כא) איש מדון איש מדה: (לג) הנפילים ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש (יומא סז): וכן היינו בעיניהם. שמענו אומרים זה לזה נמלים (רא"ם וכס"א חגבים) יש בכרמים כאנשים (סוטה לה): ענק. שמעניקים חמה בקומתן: (א) כל העדה סנהדראות: (ב) לו מתנו. הלואי ומתנו נתנה

אבן עזרא

(לב) ויוציאו דבת הארץ. דבר שלא היה ואין כן ויבא יוסף כי ויבא הסף וויוציאו: דבה. מפעלי הכפל מגזרת דובב שפתי ישנים ובמקומו פירשתיו: אוכלת יושביה. שהאויר שלה רע: אנשי מדות. כל איש הוא איש מדה רק טעמו מדות גדולות יותר מהכל וכן אנשי לבב ורבים כמו הם: (לג) הנפילים. פרשתיו: מן הנפלים. טעמו וגם אחרי כן אשר יבואו שם מפורש: (א) את קולם. פעול למלת ותשא גם ויתנו: (ב) וילנו. מבנין נפעל מהפעלים השניים הנראים לנפעל

תורה

כִּֽי־יָכ֥וֹל נוּכַ֖ל לָֽהּ׃ לא וְהָ֨אֲנָשִׁ֜ים אֲשֶׁר־עָל֤וּ עִמּוֹ֙ אָֽמְר֔וּ לֹ֥א נוּכַ֖ל לַעֲל֣וֹת אֶל־הָעָ֑ם כִּֽי־חָזָ֥ק ה֖וּא מִמֶּֽנּוּ׃ לב וַיֹּצִ֜יאוּ דִּבַּ֣ת הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֤ר תָּר֣וּ אֹתָהּ֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל לֵאמֹ֑ר הָאָ֡רֶץ אֲשֶׁר֩ עָבַ֨רְנוּ בָ֜הּ לָת֣וּר אֹתָ֗הּ אֶ֣רֶץ אֹכֶ֤לֶת יוֹשְׁבֶ֙יהָ֙ הִ֔וא וְכָל־הָעָ֛ם אֲשֶׁר־רָאִ֥ינוּ בְתוֹכָ֖הּ אַנְשֵׁ֥י מִדּֽוֹת׃ לג וְשָׁ֣ם רָאִ֗ינוּ אֶת־הַנְּפִילִ֛ים בְּנֵ֥י עֲנָ֖ק מִן־הַנְּפִלִ֑ים וַנְּהִ֤י בְעֵינֵ֙ינוּ֙ כַּחֲגָבִ֔ים וְכֵ֥ן הָיִ֖ינוּ בְּעֵינֵיהֶֽם׃ יד א וַתִּשָּׂא֙ כָּל־הָ֣עֵדָ֔ה וַֽיִּתְּנ֖וּ אֶת־קוֹלָ֑ם וַיִּבְכּ֥וּ הָעָ֖ם בַּלַּ֥יְלָה הַהֽוּא׃ ב וַיִּלֹּ֙נוּ֙ עַל־מֹשֶׁ֣ה וְעַֽל־אַהֲרֹ֔ן כֹּ֖ל בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַ֨יֹּאמְר֜וּ אֲלֵהֶ֜ם כָּל־הָעֵדָ֗ה לוּ־מַ֙תְנוּ֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם א֛וֹ בַּמִּדְבָּ֥ר הַזֶּ֖ה לוּ־מָֽתְנוּ׃ ג וְלָמָ֣ה יְ֠הֹוָ֠ה מֵבִ֨יא אֹתָ֜נוּ אֶל־הָאָ֤רֶץ הַזֹּאת֙ לִנְפֹּ֣ל בַּחֶ֔רֶב נָשֵׁ֥ינוּ וְטַפֵּ֖נוּ יִהְי֣וּ לָבַ֑ז הֲל֧וֹא ט֦וֹב לָ֖נוּ

(ס' מ"ל ת' ר"פ; י"ג; כ' מ"ל אשר נתנו תחיהם לכל יושביה; ס' ר"פ; ג' א' מ"ל וב' חסרים; י' קדמא. ב' כטמא. ב' יו"ד; ד; כ"ג; כ"ג; ג' ר"פ רפין; ד' חסר; י"ג מ"ל בתורה וי"ד בטעמא)

תרגום

נֵיכוּל לַהּ׃ לא וְגֻבְרַיָּא דִּסְלִיקוּ עִמֵּיהּ אֲמַרוּ לָא נֵיכוּל לְמִיסַּק לְוָת עַמָּא אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִנַּנָא׃ לב וְאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דְּאַלִּילוּ יָתַהּ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דַּעֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ אַרְעָא מְקַטְּלָא יָתְבָהָא הִיא וְכָל עַמָּא דַּחֲזֵינָא בְגַוַּהּ אֱנָשִׁין דְּמִשְׁחָן׃ לג וְתַמָּן חֲזֵינָא יָת גִּבָּרַיָּא בְּנֵי עֲנָק מִן גִּבָּרַיָּא וַהֲוֵינָא בְּעֵינֵי נַפְשָׁנָא כְּקַמְצִין וְכֵן הֲוֵינָא בְּעֵינֵיהוֹן׃ א וַאֲרֵימַת כָּל כְּנִשְׁתָּא וִיהָבוּ יָת קָלְהוֹן וּבְכוֹ עַמָּא בְּלֵילְיָא הַהוּא׃ ב וְאִתְרַעַמוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַרוּ לְהוֹן כָּל כְּנִשְׁתָּא לְוַי דְּמִתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם אוֹ בְּמַדְבְּרָא הָדֵין לְוַי דְּמִתְנָא׃ ג וּלְמָא יְיָ מָעֵיל יָתַנָא לְאַרְעָא הָדָא לְמִפַּל בְּחַרְבָּא נְשַׁנָא וְטַפְלָנָא יְהוֹן לְבִזָּא הֲלָא טַב לָנָא דְּנִתּוּב

בעל הטורים

כי חזק הוא ממנו. איתא בגמרא אל תקרי ממנו אלא ממנו שאפילו בעה"ב אינו יכול להוציא כליו משם. יש מהרבים אלא ממנו לשון מנה פי' כלי וי"מ לפי שכל אותיות של ממנו כפולים כמו מ"ם נו"ן וי"ו לכן כולל ב' דברים פשוטו והדרש שלו: ונהי ב' במסרה. הכא ונהי בעינינו כחגבים. ונהי כטמא כלנו. וכן היינו בעיניהם. בגי' זהו קן ונמלים וכן ג"כ נוטריקון וכמו נמלים. ובזה יתיישב מה שפרש"י שמענו אומרים נמלים בכרם. כי מאן דכר שמם של נמלים והלא הפסוק אומר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם ומשמע כחגבים ולא כנמלים. אלא כמו שאמרנו נראה שמדקדק רש"י ע"כ. ונהי כטמא כולנו לפי שאז נגזר עליהם סורו טמא או כמ"ש ככה יאכלו לחמם טמא וגו': כחגבים שנים במסרה. הכא ואידך יושביה כחגבים כדאיתא במדרש שענק אחד אכל רמון וזרק הקליפה וכל י"ב מרגלים נכנסו לישב בתוכה מפני הגל וזהו ויושביה כחגבים שישבו בה כחגבים:

תולדות אהרן והאנשים. שם: כי חזק הוא. מנחות נג ערכין טו: ארץ אוכלת. סוטה לה: ונהי בעינינו. שם (תענית סח): ארץ אוכלת. (שם): ותשא כל העדה. תענית כט סוטה לה סנהדרין קד (שקלים מה):

מסורה

יכול ה' מלאים בלישנא וסימן ויהס כלב. ועיניו קמה ולא יכול לראות דעלי. אתה ירעת את דוד. היכול יכלו אלהי גויי הארצו' דריה. ושלאחריו אשר יכול להציל את עמו מידי: והאנשים ח' ר"פ וסימן בסדר ויגש: ויציאו. י"ב נמסר בסוף סדר אמור: ושם ה' ר"פ נמסר בר"ש סדר מקץ: הנפלים. ג' א' מלא וב' חסר וסימן הנפילים היו בארץ. ושם ראינו את הנפילים. ב' בו. קדמא מלא דמלא. וגם נמסר בבראשית: לו כ"ב וסי' בלשון ארמי ישמעאל מיתא לבן שטימא יסופן בארעא ובמדברא בלעם חכימא יהושע קטליה אתתיה בזונה אתקלא אבשלום בזכותיה לא שלטא בית חיתא בישתא גברא דשמע לא מתכעסא נפשיה ובאו"ם בלשון קדש נמסר במכרא רבתא. וג' ולו וסימן וירב העם עם משה ויאמרו ולו. ויאמר יהושע אהה ה' ויאמר האיש אל יואב בתרא ולא: ולמה ח' ר"פ ג' רפין וה' דגשים וסי' ולמה ה' מביא אתנו. הבאתם. העליתנו ממצרים. אלין קדמאי רפין. תניין. ולמה תכבדו את לבבכם. ולמה לא שמעתם בקול ה'. ולמה מרהם הוצאתני. ולמה תשגה בני בזרה: לנפל. ד' וה' וסי' לנפל בחרב. גם בבל לנפל חללי יש'. דחה דחיתני לנפל. אשר החלו' לנפל לפניו: הלוא י"ג מלאים בתורה וסימן הלוא אם תיטיב שאת. הלוא נכריות נחשבנו: אחיך רעים בשכם: מקנהם וקנינם. אמרתי אליכם. הלוא זה אשר ישתה. הוא ידעתם כי נחש. הלוא טוב לנו שוב. הלוא לאלהים פתרונים. הלוא בלכתך עמנו. הלוא אנכי אתנך אשר. הלוא הוא אביך קנך. וחד פלוגתא עלה הלוא הוא כמוס עמדי. וכל יהושע דכוותא מלאים במ"א חסר הלוא היא כתובה על: וכל שפטים דכוו' חסר. שמואל כלהון מלאי

רמבן

יאמר עלה נעלה כי יכול נוכל לה לומר אמת הוא שהעם חזק אבל אנחנו נחזק מהם ומעריהם הבצורות אז ענו המרגלים ופירשו דבריהם ואמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו לאמר אפילו העם אם יצאו אלינו בשדה לא נוכל לעלות אליהם להלחם בם אף כי נכבוש מהם ערים בצורות גדולות מאד כי טעם לעלות אל העם כטעם גרו לכם איש וירד אלי לשון נלחמים במערכה:

(לב) וטעם ויוציאו דבת הארץ וגו' אל בני ישראל. כי הלכו מלפני משה ואהרן והיו אומרים באהליהם כי היא ארץ אוכלת יושביה כי מתחלה כשהיו אומרים להם לפני משה שהארץ זבת חלב ודבש זולתי שהעם חזק וכלב היה אומר כי יכול נוכל לה היו העם פוסחים ומהם בוטחים בכחם וגבורתם ומהם בעזרת השם בגבורים אז הוציאו להם דבה בפני עצמם דכתיב הארץ אשר עברנו בה עד שילינו כל העדה וזה טעם מה שאמר וישובו וילונו עליו את כל העדה להוציא דבה על הארץ והיה זה כי האנשים האלה בראותם העם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים נפל פחדם עליהם והמסו לב אחיהם וכאשר ראו כי עדיין היו ישראל נועצים לעלות ויהושע וכלב מחזקים את לבם הוציאו דבה בשקר כדי לבטל עליתם על כל פנים ודע כי מוציא דבה הוא כסיל אשר יאמר שקר אבל המגיד אמת יקרא מביא דבה כמו שנאמר ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם ועל זה נענשו למות במגפה שנאמר וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה':

ארץ אוכלת יושביה היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות. ארץ כשהיא רעה והמים דלים ורעים והארץ משכלת לא תגדל אנשי מדות רק יהיו אנשיה דלים ונפוחים שפלי קומה חסרי הכח אבל דבת המרגלים לאמר כי הארץ ההיא חזקת האויר כבדת הטבע ומימיה ופירותיה עבים וכבדים ויגדלו גדול רב מאד ולא יסבלו אותם מזגי בני אדם הבינונים זולתי הענקים ואנשי מדות שהם בעלי כח החזקים בטבעם אשר הם עצומים בגבהם וקומתם ולכן תגדל אנשים גדולים מאד ותמית שאר בני אדם כולם כמנהג במאכלים הגסים. ועתה חזרו להפליג להם בחזקת הענקים כי מתחלה אמרו וגם ילידי הענק ראינו שם ועכשיו הפליגו בהם לקרא אותם נפילים ואמרו לעם ושם ראינו את הנפילים שלשת בני ענק והם מן הנפילים הקדמונים אשר שמעתם עליהם כי המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם. ולפי שהיה ענין הנפילים שבדורות נח נודע בעולם הזכירו להם שאלו בני הענק מהם כדי לירא ולבהלם ולכך אמרו עתה ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם:

יד (א) וטעם ויבכו העם בלילה ההוא. כי לעת ערב באו המרגלים באהליהם באשר

ספורנו

ינוסו מפנינו כי כבר נמוגו כל יושבי כנען: (לא) לא נוכל לעלות. שיתקוממו נגדנו ולא יניחונו לעלות כמו שקרה אחר החטא כאמרו וירד העמלקי והכנעני: (לב) ארץ אוכלת יושביה. אף על פי שהעם היושבים בה חזקים אין זה בשביל שבח הארץ אבל הוא מפני שלא ישארו בה זולתי החזקים שהם הזקי המזג והשאר מתים בה מפני רוע האויר: (לג) בני ענק. מגד האב: מן הנפילים. מגד האם: וכן היינו בעיניהם. כחגבים או פחות מזה ובשביל זה לא קמו עלינו כי לא החשיבו אותנו ויבז בעיניהם להרע לנו: יד (ב) וילנו על משה ועל אהרן. שהיו שלוחי האל יתברך להוציאם ממצרים ולהצילם מכל אימת מות במדבר ואמרו שכל זה נעשה כדי לתתם ביד האמורי: (ג) ולמה ה' מביא אותנו. מה חטאנו לו שהשתדל על ידכם להביאנו לכך כי חשבו שהיה כל אלה בתחבולה מאתו משנאתו אותם בשביל גלוליהם במצרים או

אבן עזרא

לנפעל שלם: (ג) שוב מצרימה. שם הפועל כמו לא אוכל קום ומלך אלקום עמו: (ה) ויפל משה. ברצונו: (ו) ויהושע בן נון. הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו: (ט) כי לחמנו הם: נאכלם כלחם וכן אוכלי עמי אכלו לחם: סר צלם. כי הגבור אם אין לו מגן שיגן עליו ויהיה צל לו לבו ירא: (י) לרגום אותם. יהושע וכלב:

ינאלטי

רשי

(ד) נתנה ראש. כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"ג: (ט) אל תמרודו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם: סר צלם. מגינם וחזקם כשרים שבהם מתו איוב שהיה מגין עליהם (סוטה לה). ד"א צלו של המקום סר מעליהם: (י) לרגום אתם. יהושע וכלב: וכבוד ה'. (במדבר רבה) הענן

ירד

בעל הטורים

לנפל ד' במסרה. לנפל נחרב. דאם דהיתני לנפל. אשר כהלות לנפל לפניו. גם בבל לנפל חללי ישראל שבעון זאת שנפילה דהוני שגרמו לו עתה נפילה דכתיב ובגריכם אתם יפלו במדבר. ודחיתני לנפל לדורות שגרמו שהרב סבית ונפלו ביד בבל והיינו גם בבל לנפול חללי ישראל. וכן בימי המן שכתבו שטנה על בנים ולא בניהוהו לבנותו: נתנה ראש. זהו עבודת שמש וירת וכן בעגל אשר ילכו לפנינו. אשר אוהיות ראש. ומה כהם אהר מ' יום אף כאן אחר מ' יום: איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה. ר"ת בגוי' ע"ג: לחמנו ד' במסרה. כי לחמנו הם. לחמנו נאכל. זה לחמנו חם הצטידנו. בנפשנו נביא לחמנו. אך בה' אל תמרדו לחמנו הם ונאכלם כלחם. אבל לאחר שעברו מ' ס' ויכוס ויכתוס וזהו בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר ורב לכם הדרך מאוד שהלכו מ' שנה במדבר:

Masorah

ונשובה ד' נמסר בירמיה סי' מ"ז גבי הפטרת בא: אם ה' ר"פ בספרא וסימן אם חפץ בנו ה'. אם כמות כל האדם. אם אתם תבאו אל הארץ. אם יראו את הארץ. אם יתן לי בלק: לחמנו ד' וסי' כי לחמנו הם. זה לחמנו חם הצטידנו. לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש. בנפשנו נביא

תולדות אהרן ויפול משה. תענית יד: ויהושע בן נון. שם: לחמנו הם. עקידה שער מה: ויאמרו כל העדה. סוטה לה:

Text

שׁ֥וּב מִצְרָֽיְמָה׃ ד וַיֹּאמְר֖וּ אִ֣ישׁ
ד' אֶל־אָחִ֑יו נִתְּנָ֥ה רֹ֖אשׁ וְנָשׁ֥וּבָה
כ"א מִצְרָֽיְמָה׃ ה וַיִּפֹּ֥ל מֹשֶׁ֛ה וְאַהֲרֹ֖ן
עַל־פְּנֵיהֶ֑ם לִפְנֵ֕י כָּל־קְהַ֖ל עֲדַ֥ת
י"א זוגין מתחלפין בטעם בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ו וִיהוֹשֻׁ֣עַ בִּן־נ֗וּן
ג' וְכָלֵב֙ בֶּן־יְפֻנֶּ֔ה מִן־הַתָּרִ֖ים אֶת־
הָאָ֑רֶץ קָרְע֖וּ בִּגְדֵיהֶֽם׃ ז וַיֹּ֣אמְר֔וּ
אֶל־כָּל־עֲדַ֥ת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר
כו"ל מ"ל הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֨ר עָבַ֤רְנוּ בָהּ֙ לָת֣וּר
ד' אֹתָ֔הּ טוֹבָ֥ה הָאָ֖רֶץ מְאֹ֥ד מְאֹֽד׃
שלישי כ' ר"ס בספרי ח אִם־חָפֵ֥ץ בָּנוּ֙ יְהֹוָ֔ה וְהֵבִ֤יא
אֹתָ֙נוּ֙ אֶל־הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֔את וּנְתָנָ֖הּ
לָ֑נוּ אֶ֕רֶץ אֲשֶׁר־הִ֛וא זָבַ֥ת חָלָ֖ב
כ' וּדְבָֽשׁ׃ ט אַ֣ךְ בַּיהֹוָה֮ אַל־
כו"ל חסר תִּמְרֹ֒דוּ֒ וְאַתֶּ֗ם אַל־תִּֽירְאוּ֙ אֶת־
ד' עַ֣ם הָאָ֔רֶץ כִּ֥י לַחְמֵ֖נוּ הֵ֑ם סָ֣ר
ל' צִלָּ֧ם מֵעֲלֵיהֶ֛ם וַֽיהֹוָ֥ה אִתָּ֖נוּ אַל־
ל' חסר ו' ומד מ"ל תִּירָאֻֽם׃ י וַיֹּֽאמְרוּ֙ כָּל־הָ֣עֵדָ֔ה

Onkelos

לְמִצְרָיִם׃ ד וַאֲמַרוּ גְּבַר
לַאֲחוּהִי נְמַנֵּי רֵישָׁא וּנְתוּב
לְמִצְרָיִם׃ ה וּנְפַל מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עַל אַפֵּיהוֹן קֳדָם כָּל
קְהַל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ו וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר
יְפֻנֶּה מִן מְאַלְּלֵי יַת אַרְעָא
בְּזַעוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ ז וַאֲמַרוּ
לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר אַרְעָא דַעֲבַרְנָא בַהּ
לְאַלָּלָא יָתַהּ טָבָא אַרְעָא
לַחֲדָא לַחֲדָא׃ ח אִם רַעֲוָא
בְנָא קֳדָם יְיָ וְיַעִיל יָתָנָא
לְאַרְעָא הָדָא וְיִתְּנִינַהּ לָנָא
אַרְעָא דְּהִיא עָבְדָא חֲלַב
וּדְבָשׁ׃ ט בְּרַם בְּמֵימְרָא דַייָ
לָא תִמְרְדוּן וְאַתּוּן לָא
תִדַחֲלוּן מִן עַמָּא דְאַרְעָא
אֲרֵי בִידָנָא מְסִירִין אִנּוּן
עֲדָא תוּקְפְּהוֹן מִנְּהוֹן
וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדָּנָא לָא
תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן׃ י וַאֲמַרוּ כָּל
כְּנִשְׁתָּא לְמִרְגַּם יָתְהוֹן

ספורנו

או לסבה אחרת כאשר העיד באמרו ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו: (ה) ויפול משה ואהרן על פניהם. בראותם מעוות לא יוכל לתקון כענין בסנהדרין שכבשו פניהם בקרקע כשלא ידעו מה לעשות מאימת המלך (סנהדרין פרק כ"ג): (ז) הארץ אשר עברנו בה לתור אותה. לתור המקום ויושביו כאמרו וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה: טובה הארץ. הנה בענין הארץ מה היא אנו מעידים שהוא מקום טוב מאד בלי דופי לא כמו שהעידו חברינו באמרם שעם היותה זבת חלב ודבש היא אוכלת יושביה: ובענין ואת העם היושב עליה אנו מעידים כי לחמנו הם ולא יעיזו פניהם נגדנו הפך עדות חברינו באמרם כי עז העם: (ח) אם חפץ בנו ה'. אמנם כי טובתה עד מאד הוא בתנאי שיחפוץ בנו ה' כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה והיה אם שמוע תשמעו וכו': והביא אותנו אל הארץ הזאת. הפך מה שהעידו חברינו באמרם לא נוכל לעלות אל העם כי אמנם לא יתקוממו יושבי הארץ לקראתנו כלל כאמרו ידמו כאבן עד יעבור עמך ה' וכן היה שלא עשו שום גדר ושום הכנה למנוע את עלית העם אליהם: ונתנה לנו. כי ראינו שלא קמה רוח באיש מפנינו ושדעתם לברוח: ארץ אשר היא זבת חלב ודבש. היא מעולה בלתי עבודת עובדי אדמה כמו ביערים כענין וכל הארץ באו ביער ויהי הלך דבש על פני השדה וזה לא היה אפשר אם היה בארץ או באוירה איזה דופי: (ט) אך בה' אל תמרודו. אמנם אם תרצו שתהיה הארץ לכם בזאת המדרגה מהטוב אל תמרדו בה' כאמרו והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם ואספת: ואתם אל תיראו. הנה אם לא תמרדו יביאנו האל ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. כי ראינו שאין בדעתם להתקומם נגדנו כלל כמו שלא יתקומם הלחם נגד אוכליו כמו שהעידה רחב באמרה ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם: סר צלם מעליהם. וראינו שהסכימו לעזוב כל מגן וצנה כדי שימהרו לנוס מפנינו כענין הדרך מלאה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בחפזם:

עד

רמבן

כאשר הלכו מלפני משה ובבקר השכימו וילונו כלם על משה ואהרן כך אמר משה ותרגנו באהליכם. כי באהליהם היו אומרים דברי נרגן ואמרו רבותינו הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות לא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה אבל מקרא מלא הוא וימאסו בארץ חמדה ולא האמינו לדברו וירגנו באהליהם ולא שמעו בקול ה' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיץ זרעם בגוים ולזרותם בארצות אולי ידרוש זה מפסוק וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה יאמר וטפכם כאשר אמרתם לבז יהיה בבא עת פקודתם כי אני פוקד עון אבות על בנים והבאתי אותם עתה שידעו את הארץ ידיעה בלבד אבל לא שירשו אותה לדורות והכתוב ירמוז בכיואא בזה ולא ירבה לגזור רעה רק בענין תוכחת על תנאי:

(ג) **וטעם** ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפנו. לא יזכירו דבת הארץ לאמר גם כן והארץ משכלת ורעה כי יסתירו העם הדבר הזה ממשה מפני שלא אמרו השלוחים כן בהשיבם דבר אליו ואל כל העדה כי משה ואהרן יעידו בם כי שקר דברו והמרגלים עצמם הסתירו זה ממשה מדעתם שהוא יודע עניני הארץ ממצרים וממדין השכנים לה כאשר פירש על כן היו אומרים הדבה הזאת לעם באהליהם בדרך סוד. והנה אמר במשנה תורה וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' והטעם כי כן אמרו אליו ואל אהרן ואל כל העדה כי הארץ טובה וגם זבת חלב ודבש היא והעם מרו את פי ה' כשלא ירצו לעלות מפני אמרם כי עז העם ויש בהם לעזור ולהכשיל וכאשר יפרש שם ה' אלהיכם הוא ההולך לפניכם הוא ילחם לכם כי אחרי שאין המניעה מכלום רק בתוקף העם היה להם לבטוח בשם ה' כי לה' המלחמה ולא נצטרך לומר כי על יהושע וכלב אמר משה כן כי למה ישמעו לשנים ולא יאמינו לעשרה ועוד כי שם כתיב ואשלח מכם שנים עשר אנשים ועליהם אמר וישיבו אותנו דבר:

(ה) **וטעם** ויפול משה ואהרן על פניהם. שראו שהיו העם נועצים לעשות ראש ולשוב מיד וקמו הצדיקים והשתחוו לאפם ארצה לאמר להם אל נא אחי תרעו ולא יהיה זאת לכם לפוקה על כן אמר לפני כל קהל עדת ישראל כי להם השתחוו על אפים וכן ויפול לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים וכן וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ורבים זולתו וטעם טובה הארץ מאד מאד להכחיש הדבר לאמר שאינה אוכלת יושביה כי האויר טוב והיא ארץ זבת חלב ודבש וטעם אך בה' אל תמרודו כי יראתכם לחוזק העם היושב בה הוא מרד בשם הנכבד כי לא בכחכם יצאתם ממצרים כי יד ה' עשתה עמכם להפליא והוא הבטיח אתכם שיוריש אתם מפניכם א"כ האמינו ותצליחו ואמרו ואתם אל תיראו כי לחמנו הם כי גם בטבע ובנוהג שבעולם יפלו לפנינו כי נפל פחדנו עליהם ויניחו אותנו לאוכלם כלחם:

(ט) **סר** צלם מעליהם. מגנם וחוקם כשרים שבהם מתו ד"א צלו של מקום סר מעליהם לשון רש"י. ור"א אמר כי צלם מגן וצנה אשר הם

על

לִרְגּוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים וּכְבוֹד יְהֹוָה
נִרְאָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ פ
יא וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־
אָנָה יְנַאֲצֻנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אָנָה
לֹא־יַאֲמִינוּ בִי בְּכֹל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר
עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ׃ יב אַכֶּנּוּ בַדֶּבֶר
וְאוֹרִשֶׁנּוּ וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־
גָּדוֹל וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ יג וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־יְהֹוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם
כִּי־הֶעֱלִיתָ בְכֹחֲךָ אֶת־הָעָם הַזֶּה
מִקִּרְבּוֹ׃ יד וְאָמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב
הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה
יְהֹוָה בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר־עַיִן
בְּעַיִן נִרְאָה ׀ אַתָּה יְהֹוָה וַעֲנָנְךָ
עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד עָנָן אַתָּה
הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ
לָיְלָה׃ טו וְהֵמַתָּה אֶת־הָעָם
הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם
אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעֲךָ לֵאמֹר׃
טז מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת יְהֹוָה לְהָבִיא

ס״פ קמץ (עי׳ מנין חדות) · ו״ז פסוק עד ועד · ל׳ וחסר · ב׳ כ״ל בתורה · ל׳ וכ״כ · ה · ג׳ · ל׳. ו״ז מ״ג בתורה · ג׳ · ל׳ · י״ג חסר כתו׳ ל׳ חסר וקד׳ דפסוק · ב׳ מאיש ועד אחס. · ה׳ · ב׳ שבעקב ב׳

באבניא ויקרא דיי אתגלי
במשכן זמנא לכל בני
ישראל: יא ואמר יי למשה
עד אימתי יהון מרגזין קדמי
עמא הדין ועד אימתי לא
יהימנון במימרי בכל אתיא
דעבדית ביניהון: יב אמחינון
במותא ואישיצינון ואעביד
יתך לעם רב ותקיף
מנהון: יג ואמר משה קדם
יי וישמעון מצראי ארי
אסיקתא בחילך ית עמא
הדין מביניהון: יד ויימרון
ליתיב ארעא הדא דשמעו
ארי את יי דשכינתך
שריא בגו עמא הדין
דבעיניהון חזן שכינת יקרך
יי ועננך מטיל עליהון
ובעמודא דעננא את מדבר
קדמיהון בימָמא ובעמודא
דאישתא בליליא:
טו ותקטיל ית עמא הדין
כגברא חד ויימרון עממיא
דשמעו ית שמע גבורתך
למימר: טז מדלית יוכלא
קדם יי לאעלא ית עמא

רשי

ירד שם: (יא) עד אנה. עד היכן: ינאצני. ירגיזוני: בכל האתות. בשביל כל הנסים שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: (יב) ואורשנו. כתרגומו לשון תרוכין וא״ת מה אעשה לשבועת אבות ואעשה אותך לגוי גדול שאתה מזרעם (במדבר רבה): (יג) ושמעו מצרים. ושמעו את אשר תהרגם: כי העלית. כי משמש בלשון אשר והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם וזו היא: (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת. כמו על יושב הארץ הזאת יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה׳ בשביל ששמעו כי אתה ה׳ שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה: (טו) והמתה את העם הזה כאיש אחד. פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו שמעך וגו׳: (טז) מבלתי יכולת וגו׳. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים (ברכות לב) ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים זאת יאמרו על יושבי הארץ הזאת מבלתי יכולת מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם: יכולת שם דבר הוא: כאשר

אבן עזרא

(יא) ינאצני. כמו יכעסוני ורבים חבריו וטעם בקרבו לשון יחיד שהיו בתחלה לב אחד לטוב: (יג) ושמעו מצרים כי העלית. טעמו ואשר העלית ואחר שאמר ושמעו ואמרו אל יושב הארץ הזאת היא ארץ כנען פירש מה שמעו על כן פעם אחרת שמעו כי אתה ה׳ כבודך בקרב העם הזה: (יד) אשר עין בעין. על הכבוד שראו הזקנים או על מראה כבוד ה׳ לעיני בני ישראל והוא הנכון: נראה. פעל עבר וטעמו נראית אתה ה׳ וכן ונשאר אני וכן כי אומלל אני בעבור היות הלמ״ד בפתח גדול: עומד עליהם. בשכחם: (טו) ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך. מצרים גם כנענים גם אחרים: (טז) יכולת. שם כמו עד יבושת המים ואיננו לשון

לחמנו: תעלית ג׳ וסימן במסר בסדר כי תשא: עין בעין ג׳ וסי׳ לא תחוס עינך. אשר עין בעין נראה. כי עין בעין יראו. כאיש

תולדות אהרן

עד אנה ינאצוני. מגלה לא: ושמעו מצרים. עקרים מד פ׳ מז: והמתה. עקידה ש׳ לד:

בעל הטורים

העלית. ג׳ בפרשת כי תשא: עין בעין ג׳ במסרה. אשר עין בעין נראה אתה ה׳. כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון. והידך עין בעין שן בשן. בעולם הזה א״א לראות כדכתיב כי לא יראני האדם וחי וזהו שכתוב כאן כי עין בעין נראה. וסמיך ליה והמתה אבל לעתיד לבא יראו ועתידין לומר זה ה׳ קוינו לו וכן רמז למה שדרשו עין בעין ממון כדכתיב שכא עין בעין. ובמיך ליה והמתה פי׳ אם יכו׳ עין בעין תמש פי׳ שמא ימות ע״כ פי׳ ממון: מבלתי ב׳ במסרה. מבלתי יכולת ה׳. ואידך ותוני גם אל בני אשור מבלתי שבעתך בענין תועבות ירושלים כביכול שעונות ישראל עושין נגיד

רמבן

צל על הנלחמים יאמרו כי נפל פחדנו עליהם ולא יקחו מגן וצנה וכובע להחלץ להלחם כנגדנו ויפה פירש. אבל יתכן שירמוז הכתוב למה שנודע כי בליל החותם לא יהיה צל לראש האיש אשר ימות בשנה ההיא לכך יאמר כבר סר צלם מעליהם שנגזר עליהם מיתה וה׳ אתנו כי הוא השוכן בקרבנו ועושה לנו נסים ונפלאות לעיני כל רואה על כן אל תיראום או ירמוז לשרי מעלה שאין אומה נופלת עד שנופל השר שלה תחלה כענין שכתוב יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום וגו׳ ואחר כך על מלכי האדמה באדמה וכמפורש בספר דניאל יאמר כבר סר הכח אשר בצלו יחיו בגוים וה׳ המשפיל אותם אתנו על כן אל תיראום וכך אמרו במדרש שיר השירים ונסו הצללים אלו שרי אומות והמלאכים שלהם כי הם הצל על האומות וכבר הזכרתי זה במקומות אחרים:

(יג) **ושמעו** מצרים כי העלית בכחך. ושמעו מצרים שתהרגם כי העלית כי משמעו בלשון אשר והם ראו שהעלית אותם בכחך מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא שכנגדם יש לך יכולת להלחם אבל לא כנגד יושבי הארץ הזאת וזהו ואמרו אל יושב הארץ הזאת ומה אמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה׳ לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים לשון רש״י. אם כן יהיה אל יושב כמו על יושב וכן רבים ולפי דעתי אין הכונה למשה רבינו בטענה הזאת מפני שהכנענים חזקים וגבורים במלחמה כי השם הכה את מצרים בדבר והמית בכוריהם ברגע והביא עליהם מכות גדולות מן השמים ונקל זאת בעיני ה׳ להכות בדבר הגבורים והחזקים כדלים וכחלשים אבל הכוונה בתפלה הזאת ולאמר יחשבו מצרים ויאמרו כי יש כח באלהי כנען להציל מידך כי עשית במצרים ובאלהיהם שפטים עד שהוצאת העם הזה מקרבו ולא יכולת לעשות כן בכנען ובאלהיהם והנה יהיה בזה חלול השם ויחזקו ידי עובדי ע״ג וא״כ יתכן שיהיה אל יושב הארץ הזאת כפשוטו שיאמרו המצריים לאנשי ארץ כנען מבלתי יכולת ה׳ וגו׳ כי ככם אל ואפס אלהים:

(יד) **אשר** עין בעין נראה אתה ה׳. אמר ר״א על מראה כבוד ה׳ לעיני כל ישראל נראה פעל עבר וטעמו נראה אתה וכן ונשאר אני וכן כי אמלל אני בעבור היות הלמ״ד בפתח גדול והכפל עין בעין אמרו המפרשים כדרך בני אדם שעיניו יראו את עיניו בדברו אתו וכן פנים בפנים דבר ה׳ עמכם ועל דרך האמת עין לשון מראה ועינו כעין הבדולח ומראה כעין חשמל יאמר אשר מראה במראה נראה הוא **שמך** הגדול וכן ענין הכתוב ביחזקאל וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר: ועתה

ספורנו

(יא) עד אנה ינאצני. עד איזה גבול מהבזוי אסבול שיבזוני. ועד אנה לא יאמינו בי. עד איזה גבול מהנפלאות אעשה קודם שיבטחו בי וישענו על דברי: (יב) אכנו בדבר. כענין וגם יד ה׳ היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: ואורישנו. אעשה שיעזבו לאחרים חילם ויירשום כענין המתים יורשים את החיים (בבא בתרא פרק יש נוחלין) שהיה בחלוקת הארץ ובזה קיים מה שנדר לינואי מצרים באמרו ונתתי אותה לכם מורשה: (יג) ושמעו מצרים. חשב משה שבשאמר האל יתברך אכנו בדבר יהיה הרצון להכות תיכף את כלם והתעורר לשאול מה יעשה לשמו הגדול ואמר הנה ישמעו מצרים תיכף שהרגת את אלה פתאום ויאמרו שעשית מבלתי יכולת בידך על יושבי הארץ הזאת וזה כי אמנם ראו כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו ועם זה שמעו כי אתה ה׳ בקרב העם הזה ולא יחשבו שתהיה תקלתם בשביל שעזבת אותם בעונם: (יד) אשר עין בעין נראה. שכבר נראה בעין עין השגחתך עליהם: אתה ה׳ ועננך עומד עליהם. בהוה כאמרו כי ענן ה׳ על המשכן יומם ואש תהיה לילה

אבן עזרא

לשון מדה כדרך הדרש: וישחטם במדבר. הטעם ויהרגם ואמר וישחטם בעבור המדבר כי שם ירעו הצאן: (יז) יגדל נא. קרוב מאריכות אפים כי כל מי שהוא ארך אפים יש לו כח גדול לסבור כעסו והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים ואלה המדות פירשתים בפרשת כי תשא: (יט) סלח נא. אחר שמלאכו שאמר אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלמה: כגודל חסדך. בעבור חסדך הגדול: וכאשר נשאת. כטעם נושא עון. ועד הנה. עד המקום הזה או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום כי יש הנה שם המקום כמו באו הנה הלילה גם סימן זמן כמו ולא ראיתיו עד הנה וכבר פירשתיו: (כא) חי אני. טעמו כאשר אני חי כן יהיה דברי קיים: וימלא. וכאשר מלא כבודי את כל הארץ והקרוב שהוא לעתיד וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם: (כב) זה עשר פעמים. הטעם רבים והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון כי הוא סוף האחדים וראש העשרות שהם במחברת השנית:

יכל

רשי

(יז) כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור (סנהדרין קיא) ה' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו משה להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו הקב"ה אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שתצטרך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים נתפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: יגדל נא כח ה'. לעשות דבורך: (יח) ונקה. לשבים: לא ינקה. לשאינן שבים: (כ) כדברך. בשביל מה שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה': (כא) ואולם. כמו אבל זאת אעשה להם: חי אני. לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי מלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו': (כב) וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים ושנים במן ושנים בשליו כו' כדאיתא במסכת ערכין: (כג) אם יראו. לא יראו: ס"א לא יראוה. לא יראו את הארץ: אם יראו את הארץ. הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור מ' שנה מעט מעט:

רום

תרגום

הָדֵין לְאַרְעָא דְקַיֵּים לְהוֹן
וְקַטְלִינוּן בְּמַדְבְּרָא: יז וּכְעַן
סַגִּי כְעַן חֵילָא קֳדָמָךְ יְיָ
כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא לְמֵימָר:
יח יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי
לְמֶעְבַּד טַבְוָן שָׁבִיק לַעֲוָיָן
וְלִמְרוֹד סָלַח לִדְתָיְבִין
לְאוֹרָיְתֵיהּ וּדְלָא תָיְבִין לָא
מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל
בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתָאֵי
וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי: יט שְׁבוֹק
כְּעַן לְחוֹבֵי עַמָּא הָדֵין
כִּסְגֵיאוּת טַבְוָתָךְ וּכְמָא
דִּשְׁבַקְתָּא לְעַמָּא הָדֵין
מִמִּצְרַיִם וְעַד כְּעַן: כ וַאֲמַר
יְיָ שְׁבַקִית כְּפִתְגָּמָךְ:
כא וּבְרַם קַיָּם אֲנָא וּמַלְיָא
יְקָרָא דַייָ יָת כָּל אַרְעָא:
כב אֲרֵי כָל גּוּבְרַיָּא דַחֲזוֹ יָת
יְקָרִי וְיָת אָתְוָתִי דַעֲבָדִית
בְּמִצְרַיִם וּבְמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ
קֳדָמַי דְּנַן עֲסַר זִמְנִין וְלָא
קַבִּילוּ בְּמֵימְרִי: כג אִם
יֶחֱזוֹן יָת אַרְעָא דְקַיֵּמִית

מקרא

אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר׃
יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר׃ יח יְהוָה אֶרֶךְ
אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד נֹשֵׂא עָוֺן וָפָשַׁע
וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת
עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־
רִבֵּעִים׃ יט סְלַח־נָא לַעֲוֺן הָעָם
הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר
נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם
וְעַד־הֵנָּה׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה
סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ׃ כא וְאוּלָם חַי־
אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ׃ כב כִּי כָל־הָאֲנָשִׁים
הָרֹאִים אֶת־כְּבֹדִי וְאֶת־אֹתֹתַי
אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר
וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא
שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃ כג אִם־יִרְאוּ אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם

ג' · י' רבתי. קלד · חסד ואמת · ג' בטעם כתו' · ס' · ב' ספו' בתורה · רישיהון ס' · סרו מהר. · ב' זרועך · ג' כתיב ס' · ד' · י"ג חסרים · ס' ר"פ · ב'. י"ג · כו"ל כ"כ · ג' · ג' מ"ל בתורה · ס' ר"פ בספרא

מסורה

כ' וסימן במסרה רבתא: ואולם ה' ר"פ וסימן נמסר בסדר וארא: וימלא ט' דגשים וסי' ויעש יעקב כן. וימלא אתו רוח. ויקרב את המנחה. את יד אחד מבניו. ועבדי כלב עקב. וימלא מיכה את יד הלוי. וימלא את ירושלם דם נקי. וימלא מקומם עצמות. וימלא טרף חוריו. וא' וימלא

בעל הטורים

תזקה שאין בה יכולת: וישחטם במדבר בחי"ת בבורה לומר שמכרו על כהונה בכרת עליו במונה כריתות בכלל ותי' כריתות בפרט. ע"כ נתן רמז למלאכי חבלה לפרוע על חטאם: ועתה יגדל נא כח. יגדל יו"ד גדולה אמר אם נסוך י' פעמים בעשרה נסיונות זכור להם לזכות אביהם שנסית אותו ביו"ד נסיונות: כגדל ב' במסרה. כגדל חסדך כגודל זרועך הותר בני תמותה ז"ש ב' פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודוד שידעו להתפלל עליהם:

תולדות אהרן

ועתה יגדל. סנה פט סנהדרין קיא
עקידה ש' לד: ויאמר ה'. ברכות לב:
וינסו אותי. אבות פ"ה ערכין טו:

ספורנו

נולה בו וכו': (יז) יגדל נא כח ה'. לכבוש את מדת הדין: (יח) פוקד עון אבות על בנים. מאריך עד דור רביעי שאם יחזיקו מעשה אבותיהם בידיהם ויוסיפו להרע תתמלא סאתם בדור שלישי ותאבד תקות תשובתם ויפרע מהם ואם יחזיקו במעשה אבותיהם ולא יוסיפו להרע מהם יתין עד דור רביעי ואז תתמלא סאתם באפס תקוה לתשובה ויאבדו: (כ) סלחתי כדברך. כשאמרתי אכנו בדבר כבר סלחתי בזה האופן שאתה אומר כי לא היתה הכונה שאמית את כלם יחדו אבל שאמית את כלם מעט מעט במדבר ולא יכנס איש מהם לארץ: (כא) ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. אמנם אני נשבע שכמו שהוא אמת שאני חי ושימלא כבודי את כל הארץ כן יהיה אמת כי כל האנשים והם בני עשרים: (כג) אם יראו את הארץ. שלא יראו את הארץ כלשון כל אם שאין אחריו תנאי כפול כמו אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך. חי ה' אם

יומת

רמבן

(יז) ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור ה' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה כותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים אמר לו אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו חייך שתצטרך לדבר זה כשחטאו בעגל ובמרגלים נתפלל לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים יגדל נא כח ה' לעשות דבורך לשון רש"י מדברי אגדה. ודרך האמת תכיר מפני שהשם במקום הזה כתוב באל"ף דל"ת ויאמר שיהיה הגדולה בכח רחמים כי מדת הדין היא שמתוחה כנגדם והזכיר במדות ארך אפים ורב חסד ולא הזכיר אמת כי במדת אמת יהיו חייבים ולא הזכיר נוצר חסד לאלפים כי לא בזכות אבות נתפלל משה עכשיו ולא הזכיר בתפלה הזאת לאברהם ליצחק וליעקב כלל והטעם בעבור שהארץ ניתנה לאבות ומהם ירשוה והם מורדי' באבותם ולא היו חפצים במתנה שלהם אשר האבות היו בוחרים בה מאד והיאך יאמר אשר נשבעת להם בך וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם והם אומרים אי אפשנו במתנה זו ולא הזכיר וחטאה בעבור שאלו מזידים ופושעים ולא ידעתי למה לא הזכיר רחום וחנון אולי ידע משה כי הדין מתוח עליהם ולא ימחול לעולם לכן לא ביקש רק אריכות אפים שלא ימיתם כאיש אחד ולא ישחטם כצאן במדבר שימותו במגפה וכסבור שלא בקש עתה אלא אריכות אפים אמר לו סלחתי כדברך שאהיה להם ארך אפים ורב חסד והזכיר פוקד עון אבות לאמר שאם יראה שלא למחול עונם יפקוד עון אבות על בניהם ולארך אפים יקחם ומזה היתה הגזרה לקבוע להם בכיה לדורות ובלילה הזה כי פקד עונם על זרעם ואמר ר"א כי בעבור שמלאכו אם יראו את הארץ אחר סלחתי כדברך ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה שלמה. והנכון בעיני כי סליחה הנזכרת העונש כדברי אונקלוס והקרבנות מעלים עונש השוגג מעליו וכן טוב וסלח ואמר סלחתי כדברך לעם בכללן שלא יכם בדבר ויורישם ויעשה אותו לגוי גדול ועצום ממנו והם וזרעם יאבדו מן הארץ אבל יסלח להם שיירשו בניהם את הארץ ושלא ימותו הם במגפה וגזר שיתמו פגריהם במדבר וימותו שם כל אחד בבא יומו והנה במשנה תורה הזכיר משה במעשה העגל תפלתו אשר התפלל עליהם ואמר ואתנפל לפני ה' כראשונה וגו' ופירש שם תפלתו ואתפלל אל ה' ואומר וגו' והזכיר גם תפלתו על אהרן ולא הזכיר להם במרגלים שהתפלל עליהם כלל וכל זה מן הטעם שהזכרתי כי הוא לא התפלל למחול להם אלא שישא להם ויאריך אפו ויפקוד עון אבות על בנים ולא היתה תפלתו שלמה עליהם ועל כן לא הזכירה להם כי היו יכולין לטעון עליו:

(כא) חי אני. לשון שבועה וימלא כבוד ה' את כל הארץ אם יראו את הארץ וכבודי מקרא מסורס הוא חי אני נאם ה' כי כל האנשים אם יראו את הארץ וכבודי ימלא את הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באחור ארבעים שנה מעט מעט לשון רש"י. ואינו נכון כלל אבל הכתובים האלה חסרי השבועה לכבוד של מעלה חי אני וימלא כבודי את כל הארץ אם כל האנשים המנסים

אותי

רשי

(כד) רוח אחרת . (במדבר רבה) שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ובלבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם זהו שנאמר בספר יהושע (יהושע יד) ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי : וימ־לא אחרי . וימלא את לבו אחרי . וזה מקרא קצר : אשר בא שמה . חברון תנתן לו : יורישנה . כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה אלא במקום ייר־שנה : (כה) והעמלקי וגומר . אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם מחר פנו לאחוריכ׳ וסעו לכם וגומר : (כז) לעדה הרעה וגו׳ . אלו עשרה מרגלים מכאן לעדה שהיא עשרה : אשר המה מלינים . את ישראל עלי : את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים . אשר המה המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי : (כח) חי אני . לשון שבועה אם לא כן אעשה כביכול איני חי : כאשר דברתם . שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו : (כט) וכל פקודיכם לכל מספ־כם . כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלים כל המנויים לכל אותן מספרות ימותו ואלו הן מבן עשרים שנה וגומר להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרים : ופגריכם

אבן עזרא

(כג) וכל מנאצי . מבניהם : (כד) ועבדי כלב . הזכירו לבדו בעבור ויהס והלוים והכהנים אינם בכלל השבועה כי לא הלך מהם נשיא מרגל ועוד לכל פקודיכם לכל מספרכם אף על פי שלא היו הכהנים גם הלוים הם רבים : רוח אחרת . כנגד התרים : וימלא אחרי . רדף אחרי דברי ומלא אותו שהארץ טובה מאד ואין דבה : (כה) והעמלקי והכנעני . הוא האמורי כי כל אמורי הוא כנעני ולא חשש הכתוב להפרישו בעבור העמלקי שהוא מבני שם וכנען שהוא אבי האמורי מבני חם וכן וירד העמלקי והכנעני והעד ויצא האמורי ולא הזכיר העמלקי כי האמורי הוא העיקר: יושב בעמק . לאויב לכם ויש אומר אע״פ שהעמלקי והכנעני יושבים בעמק פנו דרך ים סוף ולא תפחדו והנה ישראל לא עשו תשובה על כן דבר השם : (כט) פגריכם. הגופות: הלינותם. מגזרת וילונו על משה: (ל) נשאתי את ידי . כלשון בני אדם כי השמים למעלה . הקדים כלב כי הוא הקדים ויהס : ופגריכם

23 וְכָל־מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ׃
24 וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת עִמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרָי וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה׃
25 וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בָּעֵמֶק מָחָר פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ פ
רביעי 26 וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃
27 עַד־מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלָי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלַי שָׁמָעְתִּי׃
28 אֱמֹר אֲלֵהֶם חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃
29 בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל־פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם עָלָי׃
30 אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃

לַאֲבָהַתְהוֹן וְכָל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמַי לָא יֶחֱזוּנַהּ׃ 24 וְעַבְדִּי כָלֵב חֲלָף דַּהֲוָה רוּחַ אוּחֲרִי עִמֵּיהּ וְאַשְׁלִים בָּתַר דַּחַלְתִּי וְאָעֵילִינֵיהּ לְאַרְעָא דְּעָל לְתַמָּן וּבְנוֹהִי יִרְתוּנַהּ°׃ 25 וַעֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה יָתֵיב בְּמֵישְׁרָא מְחַר אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף׃ 26 וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ 27 עַד אֵימָתַי לִכְנִשְׁתָּא בִישְׁתָּא הָדָא דְּאִינוּן מִתְרַעֲמִין עֲלַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן מִתְרַעֲמִין עֲלַי שְׁמִיעַ קֳדָמָי׃ 28 אֱמַר לְהוֹן קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אִם לָא כְּמָא דְּמַלֶּלְתּוּן קֳדָמַי כֵּן אַעְבֵּיד לְכוֹן׃ 29 בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יִפְּלוּן פִּגְרֵיכוֹן וְכָל מִנְיָנֵיכוֹן לְכָל חוּשְׁבַּנְכוֹן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא דְּאִתְרַעַמְתּוּן עֲלָי׃ 30 אִם אַתּוּן תֵּיעֲלוּן לְאַרְעָא דְּקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְאַשְׁרָאָה יַתְכוֹן בַּהּ אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ

°נ״א יתרכינה.

ט׳ דגש · כ׳ · ז׳. כ׳ וכ׳כ · ג׳. י״ו מ״ל · נחורס · י״ג · כ׳ מ״ל בפסוק · כ׳ נחורס · ט׳ קמצין · ג׳ וחסר . · ל׳ וכ׳ל · ס׳ ר״פ בספרא

בעל הטורים

יורישנה ב׳ וזרעו יורישנה . הנה אדוני יורישנה . שלא היה יכול להורישם אלמלא שבי׳ הורישם משנין . והביאותיו יו״ד יתירה שהביא אותם אל הארץ שנתקדשה בעשר קדושות :

קדים בטנו : חורעו ז׳ וסימן נמסר בוירא בלק : וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן י״ב דסמיך וסימן נמסר בריש סדר חקת התורה : באזני ה׳ קמצין וסימן מצויין במסרה רבתא : אם לא ח׳ בתורה ז׳ מנהון ס״פ וסימן בסדר חיי שרה . וגם במסר׳ רבתא ודין מצעות פסוק . אם

תולדות אהרן ועבדי כלב . סוטה לד : עד מתי . מגלה כג לא גיטין מו סנהדרין ב (מגלה שם) : במדבר הזה . בתרא קכא : מבן עשרים . שם :

רמבן

אותי יראו את הארץ אין הדבר ככה וכן חי אני נאם ה׳ אם אתם תבואו אל הארץ יחסר השבועה וככה יקצרו אף בהדיוט כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף לא ירצו לפרש האלה כה יעשה אלהים לשונאי דוד וכה יוסיף וחסרו הברכה וכן מצינו שאמר כלב ליהושע אתה ידעת הדבר אשר דבר ה׳ על אודותי ועל אודותיך וכתיב וישבע משה ביום ההוא אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולזרעך עד עולם כי מלאת אחרי ה׳ אלהי והוא ממה שנאמר כאן ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה יבעיה בהבטחה זו שבועה כי הכל נקשר בפסוק ואולם חי אני שהוא שבועה כמו שפירשתי ואמר וישבע משה כי משה הזכיר השבועה ועל דרך האמת ואולם חי אני וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ הבטחה למשה בסליחה יאמר שימלא כבודו את כל הארץ בזרעם ולא בהם :

(כג) **ומעם** וכל מנאצי לא יראוה . כי כל מנאצי לא יראוה . ור״א אמר כל מנאצי מבניהם ואין בו טעם ואולי ירמוז זה לדורות הגולים ממנה כדברי רבותינו וכאן קבע להם בכיה לדורות בלילה הזה שיזכור להם עונשם הראשון :

(כד) **ועבדי** כלב לא הזכיר יהושע כי פירש לכלב שכרו שיוריש הארץ אשר בא שמה ושכר יהושע אינו ראוי לפרשו עתה שיהיה הוא במקום משה והקדים הכתוב כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון בעבור כי הוא הקדים לחלוק על המרגלים ויהס כלב אבל משה אמר ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים בעבור גודל מעלת יהושע בחכמה ובעבור כי משה ואהרן נפלו על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל להתחנן לו היה הדבור כאן גם לאהרן והצואה למשה אמור אליהם כי הוא העיקר בנבואה :

(כח) **ומעם** אם לא כאשר דברתם באזני . אם כאשר דברתם כן לא אעשה לכם כטעם תמיהה וכן דרך הלשון לא אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר

ספורנו

יומת ודומיהם : וכל מנאצי לא יראוה . וגם מבניהם שאינם בזאת הגזרה שלא הגיעו לכ׳ שנה כל אותם שינאצוני לעתיד לא יראוה כמו שקרה למתים על דבר קרח ועל דבר פעור ובנחשים ובשרפים : (כד) וזרעו יורישנה . הוא יורישנה לזרעו לא כענין שאר דור המדבר שאף על פי שבניהם ירשו אותם לא היו הם המורישים אבל הורישם סדר האל יתברך במצותו למנחילי הארץ כמו שיעד באמרו ואורישנו : (כז) עד מתי לעדה הרעה הזאת . אף על פי שסלחתי כדברך להאריך להם שלא להמיתם תיכף ולא כלם ימותו מכל מקום לא סלחתי לעדת המרגלים : אשר הם מלינים עלי . שהם המחטיאים וחטא הרבים תלוי בהם ולא אאריך להם כלל ועם זה את תלונות בני ישראל אשר המה המרגלים מלינים עלי שמעתי ואשים פני לענשם לפיכך (כח) אמור אליהם חי אני נאם ה׳ אם לא. שתי שלילות במקום חיוב כלומר כי אמנם כאשר דברתם באזני באמרכם או במדבר הזה לו מתנו . ובאמרכם נשינו וטפנו יהיו לבז . וכן למרגלים באמרם ארץ אוכלת יושביה היא . שהכל יתקיים בכם : כן אעשה לכם . בזמנים

אבן עזרא

(לב) ופגריכם. שהם אתם: (לג) יהיו רועים. כי מנהג הרועה שלא יעמוד ויטה במקום והעד כאהל רעי: זנותיכם. שזנו מאחרי ואמרו נתנה ראש: (לד) אשר תרתם. בלווי: את תנואתי. אניא דברי או מי יניאני והטעם שישבור את שבועתי כמו ואם הניא: (לה) הנועדים עלי. שאמרו לרגום באבנים עבדי השם בעבור שאמרו ככוד השם: במדבר הזה. יתום קץ כל אחד שהם קץ כל אחד: ושם ימותו. כלם קרוב מהקץ: (לו) וילינו עליו. פועל יוצא לשנים פעולים: (לז) וימותו. כמו מתו במגפה כלם יחד: ויהושע בן נון. דברי משה:

רשי

(לב) ופגריכם אתם. כתרגומו (דילכון) לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו נופל לשון זה כאן לומר אתם: (לג) ארבעים שנה. לא מת אחד מהם פחות מבן ששים לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ששים ושנה ראשונה היתה בכלל ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר (שמות לב) וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם כמנין חייהם מקצת שנה ככולה וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותם של בני עשרים: ונשאו את זנותיכם. כתרגומו ויקבלון ית חוביכון: (לד) את תנואתי. שהניאותם את לבבכם מאחרי: תנואה. לשון הסרה כמו (במדבר ל) כי הניא אביה אותה: (לו) וישובו וילינו עליו. וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה אותם אנשים וימותו. כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיחים לשונם לאדם לדבר בו כמו (שיר ז׳) דובב שפתי ישנים ויש׳נה לטובה ויש׳נה לרעה לכך נאמר כאן מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה: דבה. פרלי"ש בלעז: (לז) במגפה לפני ה׳. באותה מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טבורם לכך נאמר במגפה ולא במגפה. וזהו לפני ה׳. באותה הראויה להם על פי מדותיו של הקדוש ברוך הוא שהוא מודד מדה כנגד מדה: (לח) ויהושע וכלב חיו. מה תלמוד לומר חיו מן האנשים ההם אלא מלמד (ב״ב קי״ז) שנטלו חלקם של מרגלים בארץ

וקמו

מקרא

לא וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וְהֵבֵיאתִי אֹתָם וְיָדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ׃
לב וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה׃
לג וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רֹעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשְׂאוּ אֶת־זְנוּתֵיכֶם עַד־תֹּם פִּגְרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר׃
לד בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־תַּרְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת־עֲוֺנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם אֶת־תְּנוּאָתִי׃
לה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא ׀ זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל־הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת הַנּוֹעָדִים עָלָי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתַּמּוּ וְשָׁם יָמֻתוּ׃
לו וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וילונו (וילינו קרי) עָלָיו אֶת־כָּל־הָעֵדָה לְהוֹצִיא דִבָּה עַל־הָאָרֶץ׃
לז וַיָּמֻתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצִאֵי דִבַּת־הָאָרֶץ רָעָה בַּמַּגֵּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
לח וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה חָיוּ מִן־הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֹלְכִים לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ׃
לט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם

תרגום אונקלוס

בַּר נוּן׃ לא וְטַפְלְכוֹן דַּאֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהֵי וְאָעֵיל יָתְהוֹן וְיִדְּעוּן יָת אַרְעָא דְּקַצְתּוּן בַּהּ׃ לב וּפִגְרֵיכוֹן דִּילְכוֹן יִפְּלוּן בְּמַדְבְּרָא הָדֵין׃ לג וּבְנֵיכוֹן יְהוֹן מְאַחֲרִין בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין וִיקַבְּלוּן יָת חוֹבֵיכוֹן עַד דְּיִסּוּפוּן פִּגְרֵיכוֹן בְּמַדְבְּרָא׃ לד בְּמִנְיַן יוֹמַיָּא דְּאַלֵּילְתּוּן יָת אַרְעָא אַרְבְּעִין יוֹמִין יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא תְּקַבְּלוּן יָת חוֹבֵיכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין וְתִדְּעוּן יָת דְּאִתְרַעַמְתּוּן עֲלָי׃ לה אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אִם לָא דָא אַעְבֵּיד לְכָל כְּנִשְׁתָּא בִּישְׁתָּא הָדָא דְּאִזְדַּמַּנוּ עֲלָי בְּמַדְבְּרָא הָדֵין יְסוּפוּן וְתַמָּן יְמוּתוּן׃ לו וְגֻבְרַיָּא דִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וְתָבוּ וְאַרְעִימוּ עֲלוֹהִי יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא לְאַפָּקָא שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא׃ לז וּמִיתוּ גֻּבְרַיָּא דְּאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא בְּמוֹתָנָא קֳדָם יְיָ׃ לח וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה אִתְקַיַּמוּ מִן גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן דַּאֲזַלוּ לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא׃ לט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְאַבַּלוּ עַמָּא

מנחת שי

לא כאשר דברתם באזני: וטפכם אשר אמרתם והביאתי כתיב. והביאתיו אל הארץ והביאתיו כתיב ושארא והבאתי כתיב: תם ד׳ וחסר וכי׳ נטער בסדר בהר סיני: והאנשים ח׳ ר״פ וכי׳ נמסר בויגש: מוצאי ל׳ חסר ואלין מיתוין חסר יו״ד בלשון יציאה מוצאי דבת הארץ והוצא עליה שם רע כידם יצאו. ותעלה ותצא מרכבה דמלכים. ויצאו דמצבות. הוצא דלקרוא הדור. להוציאהו אל הבית דירמי׳. ואוצא אש מתוכך דיחזקאל. ותעלומה יוצא אור. ומלבם יוצאו מלין. ומוצא דבה הוא כסיל: ויהושע בן נון חד מן י״א זוגין מתחלפין בטעם. קדמ׳ רביע תניין זקף וסימן נמסר בסדר צו:

תולדות אהרן

במספר הימים. תענית כ״: במדבר הזה. סנהדרין קח: וימותו האנשים. סוטה לה סנהדרין קח קט ערכין טו: ויהושע בן נון. בתרא קיח:

בעל הטורים

ופגריכם אתם. סירוס כאשר אתם בזנותיכם כן תשכבו עצמכם ותמותו: וב׳ באל״ת ב״ש במ״ך שהוא בגימט׳ כנגד״ם שהיו נסלקים:

ספורנו

בזמנים מתחלפים ובזה נשבע מה שהעיד המשורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים: וכן יחזקאל באמרו וגם אני נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים: (לג) ונשאו את זנותיכם. שמרדתם בי באמרכם נתנה ראש: (לד) במספר הימים. שהאריכו במלאכתכם לראות אם אפשר לכבשה: יום לשנה. הטעה באב של כל שנה כמבואר בתענית פ׳ בתרא: תנואתי. תכירו מה רע בטול המכוון אלי בסורכם ממנו כאמרו ונפלתם בחרב כי על כן שבתם מאחרי ה׳: (לו) והאנשים אשר שלח משה שהיו נאמנים אצלו ונהפכו לו לאויבים. וישובו וילינו עליו את כל העדה. שהם הסנהדרין וראשי העם כשאמרו כי חזק הוא ממנו וזה עשו להוציא דבה על הארץ כדי שבעוד שהיו הזקנים עסוקים בתלונתם יוציאו הם אל ההמון דבה על הארץ וזה לא היו יכולים לעשות בפני הזקנים היודעים ומכירים דבקדם: (לז) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה. באותה מגפה שאמרו הם שהקרה בארץ אוכלת יושביה והנה עשו שאול היתה להם לזרא

רמבן

אשר לא תשמע דבריהם אם לא אליהם שלחתיך המה ישמעו אליך וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה.

(לז) מוציאי דבת הארץ רעה. כבר פירשתי כי ענשם הגדול היה בעבור הדבה שהוציאו כי ארץ אוכלת יושביה היא והיה שקר גמור שהיא היתה מלאה עמים רבים כמו שכתוב ביהושע הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרוב וסוס ורכב רב מאד ובתורה ונשל גוים רבים מפניך שבעה גוים גדולים ועצומים והם היו מפליגים בחוזק העם כי עז העם כי חזק הוא ממנו ולא השיבו על דברי משה שאמר להם המעט הוא אם רב אבל אמרו לעם אחרי כן כי הארץ אוכלת יושביה וכתב רש״י כל הוצאת דבה לשון הוצאת דברים שהם מלקיחים את האדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים ויש׳נה לטובה ויש׳נה לרעה לכך נאמר מוציאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה והנה כתוב ומוציא דבה הוא כסיל והיכנו לטובה להוציא דבה על הארץ וכן

ומכא

רש"י

קתו מחתיהם לחיים: (מ) אל ראש ההר. היא דרך העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל המקום. לארץ ישראל: אשר אמר ה'. לתתה לנו שם נעלה: כי חטאנו. על אשר אמרנו הלא טוב לנו שוב מצרימה: (מא) והיא לא תצלח. זו שאתם עושין לא תצלח: (מג) כי על כן שבתם. כמו על אשר שבתם כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו': (מד) ויעפילו. לשון חוזק וכן (חבקוק ב) הנה עפלה אינגרי"ש בלעז לשון עזות וכן (מיכה ד) עופל בת ציון (ישעיה לב) עופל ובחן. ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות: (מה) ויכתום. כמו (דברים ט) ואכות אותו טחון מכה אחר מכה: עד החרמה. שם המקום נקרא על שם המאורע: (ב) כי תבאו. בשר להם שיכנסו לארץ: (ג) ועשיתם אשה. אין זה צווי אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה לה': לריח ניחוח. נחת רוח לפני: לפלא נדר או בנדבה וגו'. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי אתכם לעשות במועד: (ד) והקריב המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה והיין לספלים כמו ששנינו במסכת סוכה (סוכה מח): לכבש

אבן עזרא

משה קודש כלב: והיא לא תצלח. העליה אל ראש ההר לא תצלח או העברת פי השם אין בה הצלחה: (מג) כי על כן שבתם. הואיל ושבתם כמו כי על כן לא נתתיה: (מד) ויעפלו. מגזרת עפל ובחן והטעם שעלו אל העפל: (מה) ויכתום. אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל כי היה ראוי להיותו ויכיתום וכן וידכיקו גם המה והנכון בעיני שהוא מפעלי הכפל והיא מלה זרה: עד החרמה שם מקום ויש אומרים עד שהחרימום: (ב) כי תבאו אל ארץ מושבתיכם. נסמכה זאת הפרשה בעבור שנחלשו ויתאבלו לנחם הבנים להודיעם כי יבאו אל הארץ והנכון בעבור שנשאו קול כל העדה (וחטאו) ונסלח להם בעבור תפלת משה אמר וכי

תורה

מאד: מ וישכמו בבקר ויעלו
אל ראש ההר לאמר הננו
ועלינו אל המקום אשר אמר
יהוה כי חטאנו: מא ויאמר
משה למה זה אתם עברים
את פי יהוה והוא לא תצלח:
מב אל תעלו כי אין יהוה
בקרבכם ולא תנגפו לפני
איביכם: מג כי העמלקי והכנעני
שם לפניכם ונפלתם בחרב כי
על כן שבתם מאחרי יהוה ולא
יהיה יהוה עמכם: מד ויעפלו
לעלות אל ראש ההר וארון
ברית יהוה ומשה לא משו
מקרב המחנה: מה וירד
העמלקי והכנעני הישב בהר
ההוא ויכום ויכתום עד
החרמה: פ
טו א וידבר יהוה אל משה
לאמר: ב דבר אל בני ישראל
ואמרת אלהם כי תבאו אל ארץ
מושבתיכם אשר אני נתן לכם:
ג ועשיתם אשה ליהוה עלה או
זבח לפלא נדר או בנדבה או
במעדיכם לעשות ריח ניחח
ליהוה מן הבקר או מן הצאן:
ד והקריב המקריב קרבנו ליהוה
מנחה סלת עשרון בלול

(הערות המסורה בין הטורים: ג' חסר · ג' דגשים · ג' עלו ועלינו · ג' · כולי חסר ו' · ג' וחסר · ל · כי' ל' · י"א ל' · ל · ית · ג' וסימן מדוד לב · ח' מיחדין · ד)

תרגום אונקלוס

לחדא: מ ואקדימו בצפרא
וסליקו לריש טורא למימר
הא אנחנא סלקין לאתרא
דאמר יי ארי חבנא:
מא ואמר משה למא דנן
אתון עברין על גזירת
מימרא דיי והיא לא תצלח:
מב לא תסקון ארי לית
שכינתא דיי ביניכון ולא
תתברון קדם בעלי
דבביכון: מג ארי עמלקאה
וכנענאה תמן קדמיכון
ותפלון בחרבא ארי על כן
תבתון מבתר פולחנא דיי
ולא יהי מימרא דיי
בסעדכון: מד וארשעו
למיסק לריש טורא וארון
קימא דיי ומשה לא עדו
מגו משריתא: מה ונחת
עמלקאה וכנענאה דיתיב
בטורא ההוא ומחונון
וטרדינון עד חרמה:
א ומליל יי עם משה
למימר: ב מליל עם בני
ישראל ותימר להון ארי
תעלון לארע מותבניכון
דאנא יהיב לכון:
ג ותעבדון קורבנא קדם יי
עלתא או נכסת קודשיא
לאפרשא נדרא או בנדבתא
או במועדיכון למעבד
לאתקבלא ברעוא קדם יי
מן תורי או מן ענא:
ד ויקריב דמקריב קורבניה
קדם יי מנחתא סולתא
עשרונא דפילא ברבעות

מסורה

וישכמו ג' חסרים וסי' וישכמו בבקר ויעלו. בעלות יהושע. וחברו. הננו ג' דגשים וסימן הננו עבדים. לך לעבדים. הננו ועלינו. ונמסר גם בסדר מקץ: וארון ברית ה' ב' וסי' נסע לפניהם. וארון ברית ה' ומשה לא משו: ויכום י"א וסימן וירד העמלקי והכנעני ויכו מהם אנשי העי. ואת מלכה ואת כל. ויתנם ה' ביד ישראל ויכום ב' בו. בתרא דפסוק חסר. ויעל יהודה ויתן ה' את. ואבימלך והראשים אשר. ויתן ה' אלהי ישראל את סיחן. ואיש ישראל שבו אל בני בנימין. ויצאו אנשי ישראל מן העיר. ויהי ככלותו לעשות העלה:

תולדות אהרן ויעפילו. שבת מ: (וארון ברית. סוטה כג): כי תבאו. זבחים קיא: ועשיתם אשה: מנחות ל נא: עולה או זבח. פס נא: לפלא נדר. שם ל נא: במועדיכם: פס נא: והקריב המקריב. זבחים מו:

בעל הטורים

ועלינו ב'. הננו ועלינו. ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו. זה שאמר כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט. אלו היו ששים רבוא ונפלו ויהונתן לא היה אלא הוא ונערו ונצחום. ויעפילו בגימטריא נלפחד. דאיכא לנואן דאמר מן המעפילים היה: ועשיתם אשה לה' סמך פרשת נסכים למלחמה וכן בפנחס אשר יצא לפניהם סמך מיד פרשת קרבנות:

רמבן

וכן ודבתך לא תשוב אבל כל דבה לרעה ויזכיר דבה רעה להפליג:
(מא) וטעם למה זה אתם עוברים את פי ה'. אינכו בגזרת במדבר הזה יפלו פגריכם אשר אמר אבל יאמר למה אתם עוברים את פי ה' כי הוא צוה אלי שלא תעלו כלל ולא תנגפו לפני אויביכם וכן אמר במשנה תורה ותהינו לעלות ההרה ויאמר ה' אלי אמור להם לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם ולא תנגפו לפני אויביכם וטעם והיא לא תצלח זו שאתם עושים לא תצלח לשון רש"י. או העברת פי השם אין בו הצלחה לשון ר"א. ועל דרך האמת היא מתהלכת:
טו (ב) כי תבאו אל הארץ. אחר שהבטיח את הבנים שיבאו אל הארץ השלים להם תורת הקרבנות שיקריבו נסכים בבואם לארץ. ואולי היה זה עתה לנחמם ולהבטיחם כי היו נואשים לאמר מי יודע מה יהיה לאורך ימים לסוף ארבעים שנה ואם יחטאו גם הבנים ולכן ראה הקב"ה לנחמם כי בצוותו אותם במצות הארץ הבטיחם שגלוי לפניו שיבאו ויירשו אותה והנה צוה בנסכים בארץ בעשותם עולות וזבחים כי במדבר לא נתחייבו בנסכים לבד בתמיד שנאמר בו ונסך רביעית ההין יין לכבש האחד בי שם נאמר

ספורנו

ומתו חיכף: (מא) למה זה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח. כי באופן זה תהיו הוטאים לא לתאבון והגאת עצמכם אבל להכעים: (מד) ויעפלו חזקו לבבם כענין ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם: (מה) וירד העמלקי. ולא המיהום לעלות: טו (ג) לעשות ריח ניחוח. והקריב המקריב. הנה עד העגל היה הקרבן ריח ניחוח בזולת מנחה ונסכים כענין בהבל ובנח ובאברהם וכענין וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים לא זולת זה ובחטאם בעגל הצריך מנחה ונסכים לעולת התמיד שהיא קרבן צבור ומאז שחטאו במרגלים הצריך מנחה ונסכים להכפיר גם

אבן עזרא

תשגו והעד ונסלח להם והוצרך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח ובסוף והנפש אשר תעשה ביד רמה רמז למעשיהם. והזכיר דבר המקושש כי עשה ביד רמה ומרוב תחלת השם על ישראל שם הציצית לזכר שלא יעשה האדם ביד רמה או שלא ישכח: (ח) לפלא. לפרש וכן והפלה ה' ואם הוא בה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות: (ט) מנחה סולת. עשרון לאחד מן הצאן: (יא) שה כבשים. או עזים וכן פירש בסוף לכבש האחד או אם הקריב איל תהא מנחתו כפלים כי הכבש הוא קטן. ולא הזכיר עם בן הבקר נדבה והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחלה ומשפט הכל אחד: (יב) וטעם כמספרם. על המנחה והשמן והיין: (יד) או אשר בתוככם. היום: (טו) הקהל. יש אומרים כי זה הה"א הוא לקריאה ולפי דעתי שאין סימן קריאה בלשון הקדש והעד הארבעה ואחד מהם משה משה רק זה הה"א הוא ה"א הדעת וסימן הקריאה איננו: ככם כגר. כבר ביארתי משפט הכפי"ן בהתחברם: (טז) וטעם תורה אחת. לבד מהעולות כי העולות הם בחיוב חקה ועוד אחר השם כאשר תביאו מנחה על העולה מהסלת כן תתנו גם מתרומותיכ' ואין

תורה ותרגום

הִינָא מִשְׁחָא: ה וְחַמְרָא לְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא תַּעֲבֵיד עַל עֲלָתָא אוֹ לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאִמְּרָא חָד: ו אוֹ לְדִכְרָא תַּעֲבֵיד מִנְחָתָא סֻלְתָּא תְּרֵין עֶסְרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח תַּלְתוּת הִינָא: ז וְחַמְרָא לְנִסְכָּא תַּלְתוּת הִינָא תְּקָרֵיב לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ח וַאֲרֵי תַעֲבֵיד בַּר תּוֹרֵי עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ: ט וִיקָרֵב עַל בַּר תּוֹרֵי מִנְחָתָא סֻלְתָּא תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח פַּלְגוּת הִינָא: י וְחַמְרָא תְּקָרֵב לְנִסְכָּא פַּלְגוּת הִינָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יא כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְתוֹרָא חָד אוֹ לְדִכְרָא חָד אוֹ לְאִימַּר בְּאִמְּרַיָּא אוֹ בְעִזַּיָּא: יב כְּמִנְיָן דְּתַעַבְדוּן כְּדֵין תַּעַבְדוּן לְחַד כְּמִנְיָנְהוֹן: יג כָּל יַצִּיבָא יַעֲבֵיד כְּדֵין יַת אִלֵּין לְקָרָבָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא אוֹ דְּבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן וְיַעֲבֵיד קוּרְבַּן דְּמִתְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ כְּמָא דְתַעַבְדוּן כֵּן יַעֲבֵיד: טו קְהָלָא קְיָמָא חַד לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא דְּאִתְגַּיַּר קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן כְּגִיּוֹרָא יְהֵי קֳדָם יְיָ: טז אוֹרַיְתָא חֲדָא וְדִינָא חַד יְהֵי לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן עִמְּכוֹן: יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יח מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן בְּמֵיעַלְכוֹן לְאַרְעָא דַּאֲנָא מַעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן: יט וִיהֵי בְּמֵיכַלְכוֹן מִלַּחְמָא דְאַרְעָא תַּפְרְשׁוּן

בִּרְבִעִית הַהִין שָׁמֶן: ה וְיַיִן לַנֶּסֶךְ רְבִיעִית הַהִין תַּעֲשֶׂה עַל־הָעֹלָה אוֹ לַזָּבַח לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד: ו אוֹ לָאַיִל תַּעֲשֶׂה מִנְחָה סֹלֶת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן שְׁלִשִׁית הַהִין: ז וְיַיִן לַנֶּסֶךְ שְׁלִשִׁית הַהִין תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: חמישי ח וְכִי־תַעֲשֶׂה בֶן־בָּקָר עֹלָה אוֹ־זָבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ־שְׁלָמִים לַיהוָה: ט וְהִקְרִיב עַל־בֶּן־הַבָּקָר מִנְחָה סֹלֶת שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן חֲצִי הַהִין: י וְיַיִן תַּקְרִיב לַנֶּסֶךְ חֲצִי הַהִין אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: יא כָּכָה יֵעָשֶׂה לַשּׁוֹר הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ־לַשֶּׂה בַכְּבָשִׂים אוֹ בָעִזִּים: יב כַּמִּסְפָּר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּכָה תַּעֲשׂוּ לָאֶחָד כְּמִסְפָּרָם: יג כָּל־הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה־כָּכָה אֶת־אֵלֶּה לְהַקְרִיב אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: יד וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר־בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כֵּן יַעֲשֶׂה: טו הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּכֶם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי יְהוָה: טז תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר הַגָּר אִתְּכֶם: פ ששי

יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה: יט וְהָיָה בַּאֲכָלְכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תָּרִימוּ

מסורה

בלול ד' וסי' בסדר תצוה: שלשית כל אורייתא כתיב כן חסר יו"ד קדמא במ"ב דכתיב שלישת וסימן ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר. כי תכלה לעשר. וט' מלאים וסי' והיציע התחתונה. ויהי מימים רבים. ויהי בשנה השלישית. וזה לך האות אכול דמלכים. וחברו דישעיה. והשלישית לכל רוח אזרה. ושמן שלישית לרס את הסלת. ושם השלישית קרן הפוך. והעמדנו עלינו מצות. וג' כתיבין שלישת חסר יו"ד תנייגא וסימן ונסכיהם חצי ההין. ויסף ה' קרא שמואל. ותכפל חרב שלישתה (עיין מנורת שלמה). וב' כתבן שלשת חסר דחסר. והשלשת ביד אתי. שלשתך בדבר: ריח ניחח ח' מיחדין בתורה וסימן נמסר בסדר צו: ויין ה' ר"פ וסימן ויין לנסך רביעית. ויין לנסך שלישית. ויין תקריב לנסך. ויין לא ישתו כל כהן. ויין ישמח לבב: כמספר א"ב מן חד חד כ"ף בריש תיבותא וסימן נמסר במסרה רבתא: לאחד ב' וסימן שני העמר לאחד. ככה תעשו לאחד: בבאכם ג' וחסרים וסימן יין ושכר אל תשת. בבאכם אל הארץ דהלת. כן תתך

רשי

(ה) לכבש האחד. על כל האמור למעלה הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל. ואם איל הוא. (מנחות צא) ורבותינו דרשו או לרבות את הפלגס לנסכי איל: (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן אבל היין אינו אשה שאינו ניתן על האש: (יא) או לשה. בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים כבש ושה קרויים בתוך שנתם. איל בן שלשה עשר חדש ויום אחד: (יב) כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם: כמספרם. של בהמות מספרם של נסכים: (טו) ככם כגר. כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית (בראשית יג) כגן ה' כארץ מצרים כן ארץ מצרים (מלכים א כב) כמוני כמוך כעמי כעמך: (יח) בבואכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה אף כלן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה ואכלו מלחמ' נתחייבו בחלה:

רפשית

תולדות אהרן ויין לנסך. שם נ צא: לכבש כאחד. מנחות צא: או לאיל. שם צא חולין כג: וכי תעשה. מנחות ל: ככה יעשה. זבחים מה מנחות צא (שקלים מט): כל האזרח. זבחים מה צא מנחות עג קד קז תמורה ג: לשי. תמורה שם: וכי יגור. כריתות ט (בכורים סס): כאשר תעשו. שם ת ט: הקהל. קדושין עג: ככם כגר כריתות שם: יכיס. מנחות קז: בבאכם. כתובות כה נדה מו: והיה באכלכם. ככה לה פסחים לח זוסר דנרים (חלה ח פסחים כט): מלהם. פסחים לו מנבות ע:

(כ) ראשית ערסתכם. כשתלושו כדי עיסתכם שאתם רגילין ללוש במדבר וכמה היא (שמות טז) וימודו בעומר עומר לגלגלת (ושיעורו מ"ג ביצים וחומש ביצה) תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה ראשית חלקה חלה אחת ממנה תרימו תרומה לשם ה': חלה. טורטי"ל בלעז: כתרומת גורן. שלא נאמר בה שיעור ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מעשרים ולאחתום אחד מארבעים ושמונה: (כא) מראשית ערסתיכם. למה נאמר לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסות תלמוד לומר מראשית מקצתה ולא כולה: תתנו לה' תרומה. (ספרי) לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה: (כב) וכי תשגו ולא תעשו. ע"ג היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן לידון בפר לעולה ושעיר לחטאת: (כב) וכי תשגו וגו'. (שם) בע"ג הכתוב מדבר או אינו אלא באחת מכל המצות ת"ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות (כריתות ז) פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואיזו זו ע"ג: אשר דבר ה' אל משה. (הוריות ח) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (תהלים סב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי: (כג) את כל אשר צוה וגו'. (ספרי) מגיד שכל המודה בע"ג ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאי' שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה: (כד) אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה עבירה זו על ידי שוגג ששגגו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד ע"ג בכך: לחטאת. (הוריות יג זבחים צ) חסר א' שאינו כשאר חטאות שבכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנאמר (ויקרא ה) ואת השני יעשה עולה וזו עולה קודמת לחטאת: (כה) הביאו את קרבנם לפני ה'. (ספרי יבמות ט) זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנא' אשה

כ תְּרוּמָה לַיהוָה׃ כ רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ׃ כא מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַיהוָה תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ס כב וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־הַמִּצְוֺת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ כג אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ כד וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה לִשְׁגָגָה וְעָשׂוּ כָל־הָעֵדָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת חסר א׃ כה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא וְהֵם הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אִשֶּׁה לַיהוָה

ל' מסר דחסר | כ' חד חסר א' וד' מ"ל. ל' כ"כ. חד מן ה' דמסרם מאיילי לס"פ | ג' | ד' | כל אורי' מ"ל במ"ו חסר | ד' | פ'. ל' | י"ו | ל' חסר א' | ו' בספרא

אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ׃ כ רֵישׁ אַצְוָתְכוֹן חַלְתָא תַּפְרְשׁוּן אַפְרָשׁוּתָא כְּמָא דְמַפְרְשִׁין מִן אִדְּרָא כֵּן תַּפְרְשׁוּן יָתַהּ׃ כא מֵרֵישׁ אַצְוָתְכוֹן תִּתְּנוּן קֳדָם יְיָ אַפְרָשׁוּתָא לְדָרֵיכוֹן׃ כב וַאֲרֵי תִשְׁתְּלוּן וְלָא תַעַבְדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָּא הָאִלֵּין דְּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה׃ כג יָת כָּל דְּפַקִּיד יְיָ לְוָתְכוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה מִן יוֹמָא דְפַקִּיד יְיָ וּלְהָלָא לְדָרֵיכוֹן׃ כד וִיהֵי אִם מֵעֵינֵי כְנִשְׁתָּא אִתְעֲבִיד לְשָׁלוּ וְיַעְבְּדוּן כָּל כְּנִשְׁתָּא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד לַעֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחָתֵיהּ וְנִסְכֵּיהּ כִּדְחָזֵי וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד לְחַטָּאתָא׃ כה וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁתְּבֵק לְהוֹן אֲרֵי שָׁלוּתָא הִיא וְאִנּוּן אַיְתִיאוּ יָת קוּרְבַּנְהוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ

ואין צורך להזכיר מה שקבלו קדמונינו ז"ל כי הם שתים חלה ותרומה ושיעורן לפי שכל דבריה' אמת וזולתם הכל הבה שעור נוסף בין שעשו בשגגה מה שצוו שלא לעשות ובין שלא עשו בשגגה מה שצוו לעשות: וחטאתם

חמתי עליכם: מראשית ה' וסי' ערסתיכם. מראשית תשנה כ"כ חסר אל"ף. מראשית כל פרי האדמה. מגיד מראשית אהרית. להבריאכם מראשית. וא' ומראשית כל תבואתך: ערסתכם ל' חסר דחסר. מראשית ערכתיכם חסר ומלא. וראשית עריכותיכ' דיחזקאל מלא דמ"ל: לחטת ל' חסר אל"ף. והוא חד מן נ"ח מלין חסרים

תולדות אהרן ראשית. ערובין סג פסחים לה בכה לה מנחות כ ע חולין קלא מעילה טו ותלה נז נח ערלה פב פסחים כט קדושין סא: כתרומת גרן הלה נז): מראשית. מנחות כו: לדורותיכם. בכורות יב: וכי תשגו שבת סט הוריות ח: אשר צוה ה'. הוריות שם: מן היום. קדושין כט הוריות ח: והיה אם מעיני. תענית כד נתרא ד הוריות ה ז ח (יבמות ו): כמשפט. הוריות יג זבחים כ: והם הביאו. זבחים מא:

ספורנו

גם קרבן יחיד: (כ) חלה תרימו תרומה. אחר חטא המרגלים הצריך גם החלה למען יהיו ראויים שתחול ברכה בבתיהם כאמרו וראשית עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך. וכן אליהו אמר והוצאת לי משם עוגה קטנה כי מאחר כה אמר ה' כד הקמח לא תכלה: (כב) וכי תשגו. כבר התבאר בקבלה שבשגגת ע"ג הכתוב מדבר וזהו כי

בעל הטורים חלה. תגין על היא דס' דברים חייבין בחלה. חמשת רבעים קמח חייבין: מראשית עריסותיכם. הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם לומר לך שעין יפה אחד מארבעים:

רמבן

פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם וכן הנשיאים בחנוכה שלהם לא הביאו נסכים ורבותינו נחלקו בזה מהם שאמרו בספרי בא הכתוב ללמדך שלא נתחייבו בנסכים אלא מביאתם לארץ ואילך וכו' ומהם שאמרו שלא נתחייב היחיד בנסכים אלא מביאתם לארץ ואילך והשלים עוד ת"כ וצוה על החלה שלא נהגה במדבר כי התרומה והמעשר בידוע שלא ינהגו שם כי הם מירח הגוי ובחובה לארץ ויש עוד שנוי בחלה על דעת רבותינו שנתחייבו בחלה כשנכנסו לארץ מיד ולא נתחייבו במעשרות ובתרומה אלא לאחר ירושה וישיבה:

(כב) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה. הפרשה הזו סתומה במשמעה ויטעו בה בעלי הפשט לומר שהוא קרבן על מי שלא עשה מה שצוה לעשות והוא שוגג ודבריהם דברי רוח שאם כן יהיה חיוב קרבן בכל מצות עשה שבתורה כשלא קיים את כולם ושגג באחת מהם ויהיה חיוב כרת בכל מי שאינו מקיים את כולם כשיעבור על אחת מהן במזיד כי הכתוב אומר את כל אשר צוה ה' אותו אליכם ועוד שאמר כאן והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה כי שגגתם במעשה שעשו לא שישבו ולא עשו וכן אשר תעשה ביד רמה אבל טעמו שתשגו ולא תעשו מה שצוה השם אבל תעשו הפכו או יאמר שתשגו ולא תעשו מצותיו במה שהזהיר אתכם שלא לעשות כי המניעות בלא תעשה יקראו מצות כמו שאמר כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה והנה חיוב הקרבן הזה בשגגת העדה משונה מן הקרבן האמור בפרשת ויקרא כי שם חייב להביא פר לחטאת וכאן פר לעולה ושעיר לחטאת. ועל כן הוצרכו רבותינו לומר שזה הקרבן על שגגת ע"ג. ולשון הכתוב שלא נוציא אותו מפשוטו ומשמעו יאמר וכי תשגו מכל המצות ותעברו על כל מה שצוה השם לכם ביד משה שלא תעשו דבר מכל מה שצוה אתכם תקריבו הקרבן הזה ולכך לא הזכיר בכאן כאשר יאמר בקרבנות החטא אחת מכל מצות ה' והנה זה כפי משמעו הוא קרבן מומר לכל התורה בשוגג כגון ההולך ונדבק לאחד מן העע"ג לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל. ויהיה כל זה בשוגג כגון שיהיה ביחיד כתינוק שנשבה לבין הגוים ובקהל כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם או שיאמרו כמו שזכר בספרי מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלין שכר כענין שהיו ישראל אומרים ושואלים את יחזקאל שנאמר ויבואו אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני אמרו לו רבינו יחזקאל הרי עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו וכו' או שישכח את התורה וכבר אירע לנו כן בעונותינו כי בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם שכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי. וכבר בא בספר עזרא באנשי בית שני וזהו שמוש לשון הכתוב שהשגגה הזאת הנזכרת כאן היא בתורה ובמצות בכללן ועל כן ייחדו להם רבותינו מצוה אחת שבשגגתה יצא מכלל ישראל ומכל המצוה בהם והיא עבו"ג. ויהיה שיעור הכתוב וכי תשגו ללכת אחרי אלהים אחרים ולא תעשו דבר מכל מצות ה' כי המודה באלוה זולתו כבר הוא בטל אצלו כל מה שצוה השם הנכבד בין במצות עשה בין במצות לא תעשה שאם יש אלוה זולתו יראתו ומצותיו וכל החיוב בהם אינו כלום ובא זאת הפרשה להשלים בתורת כהנים דין שגגת עבו"ג כי הספר הזה ישלים דיני הקרבנות כאשר פירשתי ונכנסה כאן בעבור שהם מרו דבר השם. ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה להיות שם במצרים כאשר היו בראשונה בלא תורה ובלא מצות והנה באה הפרשה להודיעם כי אפילו בעו"ג יכפר על השוגגים אבל העושים ביד רמה יכרית אותם וכבר פירשתי הכרת הזה בסדר אחרי מות:

(כה) וטעם והם הביאו את קרבנם אשה לה'. על פר העולה הנזכר וחטאתם על שעיר החטאת והזכיר כן לגודל הסטא שהוא בכל מצות השם

אבן עזרא

(כה) וחטאתם. הוא השעיר ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והעתיד ספך: (כז) עז בת שנתה. פירוש שעירת עזים וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוה לעשות והוא שוגג והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות: (כט) תורה אחת. כזאת תורת החטאת: (ל) ביד רמה. להראות הכל שאיננו ירא מהשם: מגדף. כדרך לשון בני אדם: (לא) כי דבר ה׳ בזה זה הוא ביד רמה: ואת מצותו הפר. שצוהו שלא לעשות ביד רמה ויש אומרים או אם יפר מצותו בסתר: הנפש ההיא. איננה המשכלת כדברי תועה רוח רק הוא חבור נפש עם הגוף: עונה בה. כמו דמו בראשו: (לב) במדבר. לפי דעתי שהוא מדבר סיני וכבר הזכרתי למה נסמכה הפרשה גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה והזהירוהו ולא הועיל י״א ויקריבו אותו ליל ראשון: (לד) במשמר. בפתחות הכי״ת מקום היה ידוע: מה יעשה לו. אי זו מיתה ימות: כאשר

רשי

אשה לה׳: וחטאתם. זה השעיר: (כז) תחטא בשגגה. בע״ג: עז בת שנתה. שאר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה וכזו קבע לה שעירה: (ל) ביד רמה. במזיד: מגדף. מחרף כמו (יחזקאל ה) והיתה חרפה וגדופה (ישעיה לו) אשר גדפו נערי מלך אשור ועוד דרשו רבותינו מכאן למברך את השם שהוא בכרת (סנהדרין נ): (לא) דבר ה׳. אזהרת ע״ג מפי הגבורה והשאר מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה בה שלא עשה תשוב׳: (לב) ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו. (כריתו׳ ז) בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה בא זה וחללה: (לג) המוצאים אותו מקושש עצי׳. (ספרי) שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו: (לד) כי לא פרש מה יעשה לו. (ספרי סנהדרין עח) (לא היו יודעים) באיזו מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה: רגום

מקרא

וְחַטָּאתָ֛ם לִפְנֵ֥י יְהוָ֖ה עַל־שִׁגְגָתָֽם׃ כו וְנִסְלַ֗ח לְכָל־עֲדַת֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְלַגֵּ֖ר הַגָּ֣ר בְּתוֹכָ֑ם כִּ֥י לְכָל־הָעָ֖ם בִּשְׁגָגָֽה׃ ס שביעי

כז וְאִם־נֶ֥פֶשׁ אַחַ֖ת תֶּחֱטָ֣א בִשְׁגָגָ֑ה וְהִקְרִ֛יבָה עֵ֥ז בַּת־שְׁנָתָ֖הּ לְחַטָּֽאת׃ כח וְכִפֶּ֣ר הַכֹּהֵ֗ן עַל־הַנֶּ֛פֶשׁ הַשֹּׁגֶ֖גֶת בְּחֶטְאָ֣ה בִשְׁגָגָ֑ה לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה לְכַפֵּ֥ר עָלָ֖יו וְנִסְלַ֥ח לֽוֹ׃ כט הָֽאֶזְרָח֙ בִּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וְלַגֵּ֖ר הַגָּ֣ר בְּתוֹכָ֑ם תּוֹרָ֤ה אַחַת֙ יִהְיֶ֣ה לָכֶ֔ם לָעֹשֶׂ֖ה בִּשְׁגָגָֽה׃ ל וְהַנֶּ֜פֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂ֣ה ׀ בְּיָ֣ד רָמָ֗ה מִן־הָֽאֶזְרָח֙ וּמִן־הַגֵּ֔ר אֶת־יְהוָ֖ה ה֣וּא מְגַדֵּ֑ף וְנִכְרְתָ֛ה הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא מִקֶּ֥רֶב עַמָּֽהּ׃ לא כִּ֤י דְבַר־יְהוָה֙ בָּזָ֔ה וְאֶת־מִצְוָת֖וֹ הֵפַ֑ר הִכָּרֵ֧ת ׀ תִּכָּרֵ֛ת הַנֶּ֥פֶשׁ הַהִ֖וא עֲוֺנָ֥ה בָֽהּ׃ פ לב וַיִּהְי֥וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל בַּמִּדְבָּ֑ר וַֽיִּמְצְא֗וּ אִ֛ישׁ מְקֹשֵׁ֥שׁ עֵצִ֖ים בְּי֥וֹם הַשַּׁבָּֽת׃ לג וַיַּקְרִ֣יבוּ אֹת֔וֹ הַמֹּצְאִ֥ים אֹת֖וֹ מְקֹשֵׁ֣שׁ עֵצִ֑ים אֶל־מֹשֶׁה֙ וְאֶל־אַהֲרֹ֔ן וְאֶ֖ל כָּל־הָעֵדָֽה׃ לד וַיַּנִּ֥יחוּ אֹת֖וֹ בַּמִּשְׁמָ֑ר כִּ֚י לֹ֣א פֹרַ֔שׁ מַה־יֵּעָשֶׂ֖ה לֽוֹ׃ ס

(מסורה: ל׳ וחד סקריבה חמלה; ל׳; פ׳; נ׳; מ׳. בַּ; ל׳; ל׳ לא מפיק והוא חד מן ויח מלין דלא מפקין; ל׳ וכי״כ; ל׳; נ׳. ל״ו)

תרגום אונקלוס

וְחוֹבַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל שָׁלוּתְהוֹן: כו וְיִשְׁתְּבֵק לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אֲרֵי לְכָל עַמָּא בְּשָׁלוּתָא: כז וְאִם אֱנַשׁ חַד יְחוּב בְּשָׁלוּ וִיקָרֵב עִזָּא בַּת שַׁתַּהּ לְחַטָּאתָא: כח וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל אֱנַשׁ דְּאִשְׁתְּלֵי בְּמֶחְבֵּיהּ בְּשָׁלוּ קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ: כט יַצִּיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אוֹרַיְתָא חֲדָא יְהֵי לְכוֹן לְדְיַעְבֵּיד בְּשָׁלוּ: ל וֶאֱנַשׁ דְּיַעְבֵּיד בְּרֵישׁ גְּלֵי מִן יַצִּיבַיָּא וּמִן גִּיּוֹרַיָּא קֳדָם יְיָ הוּא מַרְגִּיז וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּיהּ: לא אֲרֵי עַל פִּתְגָמָא דַיְיָ בְּסַר וְיַת פִּקּוֹדוֹהִי אַשְׁנֵי אִשְׁתֵּיצָאָה יִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא חוֹבֵיהּ בֵּיהּ: לב וַהֲווֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁכַּחוּ גְּבַר כַּד מְגַבֵּב אָעִין בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא: לג וְקָרִיבוּ יָתֵיהּ דְּאַשְׁכַּחוּ יָתֵיהּ כַּד מְגַבֵּב אָעִין לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא: לד וְאַסַרוּ יָתֵיהּ בְּבֵית מַטְּרָא אֲרֵי לָא אִתְפְּרַשׁ

אל״ף וסי׳ במסר׳ רבתא: לכפר עליו ה׳ וסי׳ ושחט את בן הבקר ויקח משה מן הדם. ואם דל הוא ואין. והנותר מן השמן. והשעיר אשר עלה. וכפר אהרן על קרנותיו: ביד רמה ג׳ וסי׳ ובני ישראל יצאים ביד רמה. והנפש אשר תעשה. יצאו בני ישראל ביד רמה. ונמסרגם בסדר בשלח: בזה ה׳ וסימן כי דבר ה׳ בזה ואת מצותו הפר. בזה לך לעגה לך דמלכים. וחברו דישעיה. אש׳ בזה את אלהי. אם לא אלתו אש׳ בזה. כי לא בזה ולא שקץ ענו׳ עני. ואת אסיריו לא בזה. את

הולדות אהרן (ונסלח. פסחים נד): כי לכל העם. הוריות ה: ואם נפש. יבמות ט: וכפר הכהן. הוריות ז מנחות עד קט: תורה אחת. שבת סח קנג יבמות ט הוריות ח כריתות ב ג: והנפש אשר תעשה. שבת כח סט קיג יבמות ט סנהדרין נט כריתות ג הוריות ח: את ה׳ הוא מגדף: סנהדרין נ כריתות ז: ונכרתה. סנהדרין סד: כי דבר ה׳. ברכות כד סנהדרין נט שבועות יג: הכרת תכרת. יומא נו סנהדרין סד נ (פאה פו): בה. כריתות כה: ויהיו בני ישראל. שבת נו זוכר תהלים בפי׳ עלמה: המוצאים אותו. סנהדרין עא: כי לא פרש. שם עח:

בעל הטורים הכרת תכרת בגימט׳ שהיכרת הורה כלבון בני אדם. כמך מקושש למגדף לומר לך שבזמן אחד היו כדאיתא בחולין פ״ק. ומפני ששבת תאור כע״ג סמך לכם פרשת ציצת שבקולה ג״כ כל המצות דכתיב וזכרתם את כל מצות ה׳:

ספורנו

מאהר שנגזר עליהם להפיל זרעם בגוים לא היה נמנע שישגו בעבודה זרה כשוכם לארצם: ולא תעשו את כל המצות האלה אשר דבר ה׳ אל משה. מכיון ששגו בע״ג הנה אף על פי שהעשו כל פעולות המצות לא תעשו אותן המצות אשר דבר ה׳ אל משה כי הוא יתברך הקדים לכלן ידיעת אלהותו כאמרו אנכי ה׳ אלהיך וכן אמרו ז״ל המודה בע״ג ככופר בכל התורה כלה: (ל) את ה׳ הוא מגדף. ואין לו כפרה בעולם הזה אפילו בתשובה הנעשית מיראת עונש עד שימות ולפיכך לא הועילה תשובת ישראל בענין

רמבן

השם לאמר כי אע״פ שהחטא גדול במאד מאד כיון שהוא שגגה והם הביאו עליה קרבנם עולה וחטאת ראוי לכפר להם. ובספרי דרשו הכתוב ליאורו רבי יאשיה אומר כל שבט שעשה על הוראת בית דינו ועשו שאר שבטים מנין שהיו מביאים על ידם תלמוד לומר והם הביאו את קרבנם אשה לה׳ רבי יונתן אומר וכו׳ ועל דרך האמת כבר הודעתיו כי כל מקום שנאמר ה׳ במדת רחמים ולפני השם כמו על פני והרי זו כמו שאמרו הוא ובית דינו. והנה אמר כי הם הביאו את קרבנם לשם המיוחד וחטאתם לפניו והנה החטא מכופר במדת רחמים ובמדת הדין והזכיר זה בע״ג אבל בסדר ויקרא בשאר המצות הזכיר פעמים רבים לפני ה׳ לפני ה׳ וזה מבואר. והזכיר ולגר הגר כי הגרים בחטא הזה מוכשלים תמיד ומכשילים את ישראל:

(לא) ובנעם עונה בה. בזמן שעונה בה ולא בזמן שעשה תשובה לשון רש״י מדברי רבותינו. ועל דרך הפשט הוא כמו דמיהם בם חטאם ישאו ערירים ימותו ערות אחותו גלה עונו ישא. וראיתי בפרקי דרך ארץ מהו עונה בה מלמד שהנפש נכרתה ועונה עמה כלומר שהעון דבק בה אחרי הכרת להיות נדונת ביסורין לעולם. כענין כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה. ולפרשה הזאת סמך אחריה ענין המקושש כי היה בזמן הזה אחר מעשה המרגלים על דרך הפשט וזה טעם ויהיו בני ישראל במדבר כי בהתאחר שם העם בגזרה הנזכרת היה המאורע הזה ואחר כן צוה במצות ציצית שיזכרו בו המצות כולן ולא ישכחו את השבת או זולתה מן המצות. וטעם הזכרון הזה שיהיה בציצית לכל המצות. כתב רש״י מפני המנין של ציצית בגימטריא שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי״ג ולא הבינותי זה שהציצית בתורה חסר יו״ד ואין מנינם אלא חמש מאות ותשעים ועוד שהחוטין לדעת

בית

לה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מוֹת
יוּמַת הָאִישׁ רָגוֹם אֹתוֹ בָאֲבָנִים
כָּל־הָעֵדָה מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃ לו וַיֹּצִיאוּ
אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בָּאֲבָנִים וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ מפטיר
לז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
לח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־
כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ
עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃
לט וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם
אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֺת יְהוָה
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתֻרוּ אַחֲרֵי
לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־
אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ ס לְמַעַן
תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֺתָי
וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃
מא אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר
הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ פ פ פ

ק"ט, פל"ט סימן:

חסר (עיין מ"ש) מטעין כי' אל. וי"ב · פי' · ד' חסר ה' כת' כגוס' · י"ט פסוקים אל על על · ל' וכ"כ · ג' · ל' ומ"ל · כ' ר"פ בטעם ובתורה · כ"א ס"פ

מה דְיַעְבְּדוּן לֵיהּ׃ לה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל גַבְרָא רְגוּמוּ יָתֵיהּ בְּאַבְנַיָא כָּל כְּנִשְׁתָּא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ לו וְאַפִּיקוּ יָתֵיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וּרְגָמוּ יָתֵיהּ בְּאַבְנַיָא וּמִית כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר׃ לח מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן וְיַעַבְדוּן לְהוֹן כְּרוּסְפְּדִין עַל כַּנְפֵי כְסוּתְהוֹן לְדָרֵיהוֹן וְיִתְּנוּן עַל כְּרוּסְפְּדָא דְכַנְפָא חוּטָא דִתְכֶלְתָּא׃ לט וִיהוֹן לְכוֹן לִכְרוּסְפְּדִין וְתֶחֱזוּן יָתֵיהּ וְתִדְכְּרוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָא דַיְיָ וְתַעַבְדוּן יָתְהוֹן וְלָא תִטְעוּ בָּתַר הִרְהוּר לִבְּכוֹן וּבָתַר חֵיזוּ עֵינֵיכוֹן דְאַתּוּן טָעַן בַּתְרֵיהוֹן׃ מ בְּדִיל דְתִדְכְּרוּן וְתַעַבְדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדָי וּתְהוֹן קַדִּישִׁין קֳדָם אֱלָהֲכוֹן׃ מא אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְאַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
פ פ פ

רשי

(לה) רגום. פשנ"ט בלעז וכן המוך אלנ"ט וכן זכור ושמור: (לו) ויוציאו אותו. מכאן שבית הסקילה חוץ ורחוק מב"ד (סנהדרין מב): (לח) ועשו להם ציצת. על שם הפתילים התלוים בה כמו (יחזקאל ח) ויקחני בציצת ראשי ד"א ציצית על שם וראיתם אותו כמו (שיר ב) מציץ מן החרכים: תכלת. (מנחות מג) צבע ירוק של חלזון: (לט) וזכרתם את כל מצות ה'. שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג: ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו (במדבר יג) מתור הארץ. הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה: (מא) אני ה'. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן ליפרע: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלים שכר (שבת פא) על כרחכם אני מלככם וכן הוא אומר (יחזקאל כ) אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם. ד"א למה נאמר יציאת מצרים בפרשת ציצית אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין וליפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא (ב"ק סא). ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ע"ג (מנחות מג) לומר שהמחלל את השבת כעובד ע"ג שאף היא שקולה ככל המצות וכן הוא אומר בעזרא (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם. ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי: (לח) על כנפי בגדיהם. כנגד (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים. על ד' כנפות ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש (ר"ל שאין עושין ה' ציצית לה' כנפות אלא ד' בד' כנפות המרוחקות ועיין בטור א"ח סימן י') כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמר במצרים (שמות ו') והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי: פתיל תכלת. על שם שכול בכורות תרגומו של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים:

אבן עזרא

(לו) כאשר צוה ה'. מיתת הרגימה: (לח) ועשו להם ציצית. יתכן על שני פירושים האחד שיעשו ציצית כמו בציצית ראשי והם החוטים היוצאים שאינם ארוגים: על כנפי בגדיהם. על כל בגד חלוק או מכנסים כי הם תחלקוה הנה הוא כדמות כנף: פתיל תכלת. על הציצית. וטעם תכלת. בעבור שהוא כעין השמים: (לט) והיה לכם לציצית. והנה ישוב הפתיל להיותו בקלה כמו הציצית. והפירוש השני כאשר העתיקו חז"ל ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים והציצית הם הגדילים ועוד אפרשנו. והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירנו מעליו למען יזכרו והמתפללים בטלית בשעת התפלה יעשו זה בעבור שיקראו בקריאת שמע והיה לכם לציצית ועשו להם ציצית רק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפלה למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה: וראיתם אותו. מצוה להיותו נראה: אחרי לבבכם. המתאוה והעין רואה והלב חומד והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו: אשר אתם זונים. כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו. (מ) וטעם למען תזכרו. וכבר אמר וזכרתם את כל מצות ה'. שאם תזכרו תהיו קדושים ולא תתגאלו בתאות הלב המטנפ' הרוח המשכלת: (מא) אני ה' אלהיכם. אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים על כן אמרתי לכם אני ה' אלהיכם:

תפלתם: ויציאו י"ב וסימן וידבר משה אל בני ישראל. ויציאו אותו כל העדה. ויבאו הנערים המרגלים. ויעשו כן ויציאו אליו. כאשר בא יעקב מצרים. ויציאו את מצבות. וירא ארם כי נגפו דד"ה. ויבאו הכהנים לפנימה. ויעלו ויצאו ממצרים מרכבה. ויצאו את בן המלך דד"ה. המקלל. אוריה. וכתיביא ויוציאו כתיב: מצבות ויצאו כתיב. ושארא ויציאו כתיב. ונמסר גם בסוף אמור: ציצית ד' וכתיב כן חסר יו"ד תניין וסימן ועשו להם ציצת. ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת. והיה לכם לציצת. ויקחני בציצת ראשי: את כל מצות ה' ג' וסי' והיה לכם לציצת. ויעזבו את כל מצות ה' ולשמר ולעשות: אני ה' ב' בטעמא ר"פ וסימן ואולך אתכם קוממיות. אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים:

תולדות אהרן דבר אל בני. ברכות יד מנחות מג: ועשו להם ציצית. ברכות יב שבת ע יבמות ד מנחות מג: על כנפי. שם מב חולין קלו: הכנף פתיל. ברכות עו שבת כו יבמות ד נזיר נח מנחות לח לט (ברכות ד): וראיתם אותו. ברכות יב שבת כו זבחים יח מנחות לח מג זוכר תרומה (שם ג): ולא תתורו. נדרים כ (שם וד'): אחרי לבבכם. ברכות יג: אני ה' אלהיכם. מנחות מד: אשר הוצאתי. ברכות יג: אתכם. שם יב: אני ה' אלהיכם. שם יד מנחות מד: (הוצאתי אתכם. שם ג ד):

בעל הטורים ועשו להם ציצית. אמר הקב"ה אני רוצה שתהיו מעוטפים כמלאכים לבושי סדינים וכאשר ראית אותי מעוטף. לכן נזה בתכלת שדומה לרקיע ולכסא הכבוד. ציצית בא"ת ב"ש בגימטריא עולה כסאי. ציצית בגימטריא לדקות ובגימטריא נשרים לומר מי שסוא זהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה. דכתיב אני בצדק אחזה פניך. וזוכה למה שנא' ואשא אתכם על כנפי נשרים. וראיתם בגימטריא ציצית ביום. וזכרתם את כתיב זכירה בציצית. לכן צוה לעשות ד' ציצית בארבע כנפות בגדיו שבכל מקום שיפנה יזכור. ובכל אחד ה' קשרים כדי שיזכור לחמשה חומשי תורה. ויש בכל אחד שמונה חוטין שימנע מלעשות עבירה בשמונה איברים המרגילים את האדם לעברה ואלו הן. אזנים. עינים. פה. חוטם. ידים. רגלים. הערוה. והלב. ואם שמר עצמו מעבירה זוכה לעלות למעלה מח' רקיעים דכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים ואם עבר בכן עבירה נידון בשמונה דינין בחבוט הקבר. ובשבעה מדורות של גיהנם. ציצית עולה ת"ר. וח' חוטין וה' קשרים תרי"ג. לומר לך ששקולה מצות ציצית ככל התורה כולה. בכל עת יהיו בגדיך לבנים בגימטריא זו ציצית לבגדיכם. כל מצות ה' עולה הרי"ב. ולא יסים לך מפי שגבורה שמענום:

ספורנו

בענין המרגלים כאמרו ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמע ה' בקולכם. וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. תזכרו שאתם עבדים לאל יתברך שקבלתם מצותיו באלה ובשבועה וזה בראותם הציצית שהוא כחותם המלך בעבדיו ובזה תחדלו מתור אחרי לבבכם להשיג שרירות לבכם בעושר וכבוד אפילו בגזל: ואחרי עיניכם. להשיג תאוות שנתתם עיניכם בהן: (לט) אשר אתם זונים אחריהם. מטים נפשכם השכלית בהן מדרכי חיי עולם לדרכי אבדון ומות: למען תזכרו. למען תהיו פנוים ממחשבות הבליכם ובזה תזכרו גודל האל והודו. ועשיתם את כל מצותי: ובזה תעשה כל מצותי מאהבה ומיראה: (מ) והייתם קדושים לאלהיכם. ובזה תהיו קדושים לחיי עולם כאשר כוון הוא באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש: (מא) אני ה'

ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם וכו'. אני ה' שמגיד שאני אלהיכם שאתם מכירים שאני הוא הקדמון הראוי שתעבדוני ושאליו תתפללו: הוצאתי אתכם מארץ מצרים. כדי שתזכו שאהיה לכם לאלהים שתהיה התמדת מציאותכם ממני בלתי אמצעי שמציאות כזה לא ישתנה ולא יפסד בשום אופן כמו שהוא הענין במציאות שאר הנצחיים: אני ה' אלהיכם. אני עתה לזה התכלית בעצמו צויתי לכם זאת המצוה כדי שתזכו לזה המכוון כמו שאמר והייתם קדושים לאלהיכם:

בית הלל אינם אלא שלשה והקצרים מן התורה אינם אלא שנים כמו שאמר שמע מינה קשר העליון דאורייתא דאי סלקא דעתך לאו דאורייתא כלאים בציצית דשרא רחמנא למה לי הא קיימא לן התוכף תכיפה אחת אינו חבור אבל הזכרון הוא בחוט התכלת שרומז למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל ולכן אמר וזכרתם את כל שהיא מצות השם וזהו שאמרו מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכו' והדמיון בשם גם הגוון תכלית המראות כי ברחוק יראו כולם כגוון ההוא ולפיכך נקרא תכלת. ואמר ולא תתורו אחרי לבבכם להזהיר ממנה שלא יטעו בה וזה הוא שדרשו רבותינו אחרי לבבכם זו האפיקורסות אשר אתם זונים זו ע"ג שלא יהרהרו מן התכלת באפיקורסות או בע"ג אבל יהיה לכם הכל לציצית וראיתם אותו וזכרתם. ואמרו ואחרי עיניכם זו זנות כענין שכתוב ואנכי היודע ועד נאם ה' והמשכיל יבין ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בפסוק ויתרון ארץ בכל הוא ומאי ניהו ארץ דאתגזרא ממנו שמים והוא כסאו של הקב"ה והיא אבן יקרה והיא ים החכמה וכנגדה תכלת בטלית ציצית דאמר רבי מאיר מה נשתנה תכלת וכו':

כלי יקר

פרשת שלח

שלח לך אנשים. לפי שאמרו ישראל נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ לנו היינו להנאתנו ולטובתנו ואמר הקב"ה למשה שלח לך ולא להם כי לך דוקא יהיה השליחות להנאה ולטובה אבל להם לא יהיה לטובתם כי על ידי שליחות זה נגזרה עליהם מיתה ולמשה גרם שיהיה חי עוד ארבעים שנה כי כבר נגזר על משה שלא יראה את העשוי למלכי ז' אומות וע"י חטא המרגלים נשתהו מ' שנה. ד"א שלח לך אנשים דוקא אתה תחזה ברוח הקדש את האנשים כשרים לזה השליחות כי רוב העולם טועים באנשים חנפים המראים את עצמם כשרים ולובשים אדרת שער למען כחש ע"כ אמר לך אנשים דוקא אותן שהם בעיניך אנשים חשובין ולא אותן שהם אנשים בעיני זולתך כי יכול להיות שאין תוכם כברם. ד"א לך אנשים לך נראה כי המה אנשים חשובים כי עיני בשר לך לראות בנגלה לבד באשר הוא שם כי באותה שעה כשרים היו אבל בעיני אינן אנשים כשרים כי אני רואה שתי ראיות בהוה ובעתיד כי עתידין להיות בעצה רעה. ורבותינו ז"ל אמרו שסמיכות המרגלים למרים לפי שמרים לקתה על עסקי דבה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר ור"ל שמיד אחר מעשה מרים נשתלחו המרגלים כי אמר ה' פן ינחם כל אחד מהם ויקח מוסר בראותו מה שקרה למרים. ומטעם זה פרט כאן אנשים לפי שנאמר ותדבר מרים ואהרן במשה והיה לו לומר וידברו כי ותדבר חוזר אל מרים ועוד שלא מצינו עונש לאהרן אלא שהגיד לך הכתוב שלה"ר מצוי בנשים יותר מבאנשים כי עשרה קבין שיחה ירדו לעולם ט' נטלו נשים כו' ולפי שסתם נשים פטפטניות דברניות ע"כ תלה הדבור במרים כי היא התחילה בקלקלה זו ואהרן היה טפל לה לכך אמר שלח לך אנשים שאין להם דרך נשים ולא יהיו כמרים שספרה לשון הרע אלא אנשים ממש שאין מדרכן לספר לשון הרע. ד"א לכך פרט אנשים לפי שאחז"ל האנשים היו שונאים את הארץ ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה והנשים היו מחבבות את הארץ ואמרו תנה לנו אחזה. וע"כ אמר הקב"ה לפי דעתי שאני רואה בעתיד היה יותר טוב לשלוח נשים המחבבות את הארץ כי לא יספרו בגנותה. אבל לך לדעתך שאתה סבור שכשרים המה ואתה סבור שהארץ חביבה עליהם תשלח אנשים וזהו שלח לך לדעתך אנשים אבל לדעתי היה יותר טוב לשלוח נשים כאמור:

ויתרו את ארץ כנען. מצינו ג' לשונות בענין זה ויתרו ויחפרו וירגלו כי ישראל אמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ. והקב"ה אמר ויתרו את ארץ כנען. ובמרגלים כתיב וירגלו אותה. לפי ששלשה דעות היו באותה עצה כי הקב"ה אמר ויתרו שיש במשמעותו גם לשון יתרון כי רצה הקדוש ב"ה להראות להם יתרון הארץ על כל הארצות כמ"ש ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה. טובה זו היא הטובה הרוחניית מצד היותה אוירא דמחכים כי זה הקנה אל האדם לבא על ידו לכלל הטובה האמתית כי אין לאדם יתרון תחת השמש זולתו ויתרון ארץ בכל הוא. אבל ישראל רוח אחרת היתה עמהם כי תמיד היו מבקשים תואנה לשוב מצרימה ועל כן אמרו ויחפרו שיש במשמעותו לשון חרפה כי ערות הארץ רצו לראות כדי שיהיה להם מקום ללון ולומר נתנה ראש ונשובה מצרימה אבל מכל מקום לא בקשו שיוציאו מלבם דבה שקרית. והמרגלים השחיתו התעיבו יותר ממה שבקשו מהם והוציאו מלבם מלין שקרים כדרך כל הולך רכיל המפליג כל דבר להגיד יותר ממה שראה לכך נאמר וירגלו אותה כי רגל לשון רכיל כמו שפירש רש"י על פסוק לא הלך רכיל. גם יתכן לפרש שהקדוש ב"ה אמר ויתרו כי באמת הארץ ההיא ראש לכל הארצות ע"י כמה מעלות טובות כפולות שיש לה ביתר שאת על כל שאר הארץ. וכן מביא בילקוט פ' זו על א"י פסוק וראש עפרות תבל. והמה עשו בהפך זה לומר שהיא פחותה מכל הארצות כי ארץ אוכלת יושביה היא והורידוה ממדרגת ראש אל מדרגת הרגל לכך נאמר וירגלו אותה שעשו אותה למדרס רגל כרגל זה הפחות שבכל הגוף ובאמת היא ראש לכל הארצות כי מטעם זה נאמר בכל מקום לשון עליה בהולך לא"י ועל זה אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה מצינו נתינה לשון שביקה כמו ולא יתן אתכם מלך מצרים להלוך תרגומו לא ישבוק כך אמרו כאן נשבוק הראש אותה ארץ שאתם אומרים כי היא ראש לכל הארצות ונשובה מצרימה אף על פי שהם אומרים שהיא למטה ממדרגת א"י. וא"ש לשון מרגלים באותן ששלח יהושע אף על פי שהיו צדיקים מ"מ קראם מרגלים לפי שהלכו לעשות את כל העם היושב בה למדרך כף רגל לישראל או לעשות מדרך רגל לישראל בארץ אבל כאן נאמר וירגלו אותה משמע שעשו את הארץ עצמה במדרגת הרגל. ומ"ש בשל יהושע כי לחפור כל הארץ באו לפי שעשו את עצמן מוכרי קדירות שנאמר חרש לאמר ודרך עושי קדירות לעשות חפירות בארץ וגומות והמקום ההוא היה דומה של יריחו מקום חשוב על כן אמרו עליהם ראו כי לחפור את הארץ באו לעשות חפירות בארץ כדי לעשות להם קדירות ויקלקלו הארץ:

על פי ה'. לא היה השליחות על פי ה' שהרי אמר לו שלח לך לדעתך כו' אלא ר"ל שהשליחות ממדבר פארן היה על פי ה' מסע הראשון מחצרות כי לפי דברי רש"י לא היה מסכים לשלחם כלל אך לרוב הפצרתם לא מיחה בהם ומכל מקום היה לו לאחר זמן השליחות שהרי ממדבר פארן כמה מסעות עד סמוך לארץ והיה לו לשלוח מהגיע אחרת הסמוכה לא"י יותר ממדבר פארן אלא לפי שחנייה זו של מדבר פארן היתה מיד בבואם מחצרות שקרה שם מעשה של מרים וחשב ה' כי קרוב הוא המעשה ההוא אולי יקחו הרשעים מוסר ואולי ברוב הימים ישכחו מה שקרה למרים. ומ"ש על פי ה' מוסב על ממדבר פארן ולא על עצם השליחות. וי"א שהיה ממדבר פארן דוקא כי ממקום זה שיערה חכמתו יתברך שילכו וישובו תוך מ' יום כדי שיהיו כל מתי מדבר בני ס' שנה ויבאו בכלח אלי קבר כל מי שהיה בן כ' ומעלה אשר עליהם היתה הגזירה:

ויקרא משה להושע בן נון יהושע. יה יושיעך מעצת מרגלים. יש להתבונן למה דוקא שם של יה ולמה לא התפלל גם על כלב. ונראה לפי שאמר להם עלו זה בנגב. והמרגלים אמרו עמלק יושב בארץ הנגב פי' רש"י לפי שנכוו בו ישראל וחשב בו שמסתמא בעצה זו לא יהיה יהושע כי אדרבה הוא ההולם את עמלק ואת עמו לפי חרב ולדורות מאותה מלחמה והלאה הוא ג"כ בטוח במה שנאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור ובאותה שבועה שהיתה בשם יה יהיה בטוח לנצח את עמלק על כן הוסיף לו משה יה על שמו כדי שיהיה מזכר לשבועה שהיתה בשם יה ובסיבה זו לא יהיה בעצת מרגלים שהפחידו את ישראל בעמלק. וי"א לפי שיהושע היה תלמידו הקפידו עליו שלא יקדיח תבשילו ויתלו ברבו. וי"א לפי שהיה משבט יוסף שהביא דבת אחיו ע"כ היה ירא שלא ילך בדרך זקנו כי מטעם זה לא הזכיר בו למטה יוסף וגדי בן סוסי הזכיר למטה יוסף ומה שלא התפלל על גדי אולי חשב שאם זה שבא משבט אפרים הגדול ממנשה לא ישנה את תפקידו מסתמא גם הקטן ממנו לא ידבר כנגדו וכבר נודע מברכות של יעקב כי שם שם לו חק להקדים את אפרים לכל דבר שבקדושה או לפי שנקרא אביו מנשה על שם כי נשני אלהים את כל בית אבי וחשב משה שמסתמא כל זרעו שכחו כל מעשה אביהם:

החזק הוא הרפה. פירש רש"י סימן מסר להם כו' וקשה מנא ליה לרש"י לומר כן אם לפי שקשה לו במה יודע אפוא אם החזקים המה או לא שהרי לא הלכו להלחם עמהם. קשה על דברי המרגלים שאמרו אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות וגו' ומאחר שראו הערים בצורות היה להם לחשוב כי חלשים המה כי ע"כ ישבו בערי המבצר אלא ודאי שאמרו כי ראו בחוש כי הסימן בשל שאעפ"י שהערים בצורות מ"מ עז העם ומנא ידעו ודאי אמרו זה על שראו אותם בעלי קומה ענקים ואנשי מדות וא"כ שמא החזק הוא כפשוטו כי אף על פי שהיה לו לומר המחנים אם מבצרים ומדקאמר בכי"ת הבמחנים ש"מ שעל יושביה קאמר מ"מ רש"י פי' הסימן אל פסוק החזק הוא הרפה. ונראה שקשה לרש"י שהיה לו לכנס בכי טוב ולמה התחיל בקללה כי הקב"ה כבר אמר כי טובה היא וראוי להתחיל בכל פרט כדבר ה' כמו שכתוב בכל הפרטים הטובה היא אם רעה השמנה היא אם רזה היש בה עץ אם אין בכולם התחיל בשבח וכאן התחיל בגנות כי החזק הוא היינו רעה לישראל וגורם להם קלקול ע"כ פי' שסימן מסר להם וכל אחד קל מאד וקשה מאד. כי מאמר החזק הוא קשה לישראל מאד כי עז העם ואך טוב הוא לישראל כי מסתמא יושבים בערי הפרזות ובנקל לבא אליהם ומאמר הרפה אם טוב הוא מצד רפיונם מ"מ לא טוב הדבר מאד שהם יושבים בערי המבצר וא"כ שקולים המה וכן הבמחנים אם במבצרים כל א' קל מאד וכבד מאד ושקולים המה:

היש בה עץ אם אין. דרז"ל אם יש שם אדם כשר שיגין כעץ זה העושה צל ומגין על כל המסתופף בצלו ועל זה נאמר סר צלם מעליהם שכבר מת איוב רמז לדבר **צלם** עולה למספר **עץ** וי"א עץ זה עוץ והוא איוב שהיה מארץ עוץ. וע"ד הנסתר אמר היש בה עץ אם אין דומה למה שאמרו ישראל היש ה' בקרבנו אם אין כי לא היו ישראל מסופקים במציאות השם יתב' כי לא נאמר היש ה' בקרבנו אם אין אלא יודעים היו שיש ה' אבל היו מסופקים אם הוא בקרבם ומשגיח עליהם או אם מסרם תחת ממשלת המערכה כך רצה משה לחקור אם הארץ היא יושבת בצל שדי והארץ אשר עיני ה' דורש אותה תמיד או אם היא תחת המערכה כשאר ארצות ורמז במלת עץ לצל שדי ושם של ארבע רמוז במלת עץ כיצד ה' י' פעמים ה'

ס'

ה' פעמים י' הרי ק'. ו"ה ו' פעמים ה' ה' פעמים ו' הרי ס' סך הכל ק"ש כמספר עץ וכמספר צלם ז"ש סר צלם מעליהם ועזבם למקרים וה' אתנו שומרנו ומצילנו ומדקאמר מעליהם ש"מ שצלו על הארץ ההיא זולת שמעליהם סר מרעת יושבי בה אבל הארץ מצד עצמה ארץ אשר עיני ה' דורש אותה. ואמר והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ לפי שהימים ימי בכורי ענבים והבעלים מקפידין על הלקיחה ומ"מ התחזקו והיו אנשים כי ה' עמכם. ועל צד הרמז אמר שישראל נמשלו לענבים כמ"ש כענבים במדבר מצאתי אבותיכם ובמדרש אמרו הבשילו אשכלותיה ענבים הגיע זמנם של ישראל להיות נגאלין על זה אמר כאן והימים ימי בכורי ענבים הגיע זמנם לכנס לארץ כי כבר נתבכרו ונתבשלו ונגמר כל שלימותם על התורה שקבלו:

וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים. פירשו רבותינו ז"ל שהיה מבונה על א' ז' כצוען בכל טוב. ולשון שבע שנים לפני אינו משמע כן. כי אף אם נאמר שלשון לפני היינו קדימה במעלה ולא קדימה בזמן. מ"מ שבע שנים מדבר בקדימה זמנית דוקא והרבה מפרשים יגאו ללקוט ולא מצאו ישוב מספיק ואני אומר שהדבר כפשוטו ממש כי מאחר שהונת שייך לשון מבונה בפירות א"כ אם עשתה צוען בכל שנה אלף מדות יגיע לז' שנים ז' אלפים מדות וחברון הוא מעולה ז"פ יותר מצוען ממילא עשתה בשנה ראשונה ז' אלפים מדות נמצא שאוצרות של תבואה שהיו מבונים בפירות בצוען בשבע שנים היו מבונים בחברון בשנה ראשונה ואם כן שפיר קאמר והברון שבע שנים נבנתה בתבואה לפני צוען מצרים קדימה בזמן ממש ושייך בזה לשון בנין ממש כי במקום שיש הרבה תבואה בונין הרבה אוצרות ואז המקום בנוי בבניינים ממש או בהיות שיושבי המקום יש להם תבואה הרבה למכור אז כסף וזהב ירבוין ויבנו להם בתים ספונים והשוכים והיה הברון בנוי בכל עניני יופי ז' שנים לפני צוען מצרים כי זה מעיד על עשירות המקום ורבוי תבואתם כי יתרון ארץ בכל הוא ומזכיר שבח הארץ על ארץ מצרים לפי שעתידין לומר נתנה ראש ונשובה מצרימה. ומטעם זה נאמר ויבא עד הברון ולא נאמר ויבואו לפי שבבואם לחברון וראו שם מעלת הארץ על מצרים היו כולם בלב אחד כאיש אחד לספר בשבח הארץ ואחר כך נתקלקלו ובאותה שעה לדיקים היו:

למקום ההוא קרא נחל אשכול. כי מימים רבים היה נקרא מקום זה אשכול כדמסיק בילקוט פ' חיי שרה ובפרשה זו ועל ידי מעשה זה קראוהו נחל אשכול הוסיפו לו שם נחל והוא לשבחו של ארץ ישראל כי עיקר הגפן הטוב הוא הצומח בהרים כי המה מתבשלים ביותר על ידי השמש השולטת יותר בהרים מבנחלים והמה לקחו אשכול מן הנחל בעמק ואעפ"כ היה גדול ומעולה וק"ו לאשכלות ההרים ובזה מתורץ למה לא קראוהו סתם אשכול. ולמעלה פרשת נשא במי המרים פרשתי שמי המרים היו מתוקים ובפיהם של ישראל שבו להיות מרים ועל כן הוצרך לומר שם ע"כ קרא שמה מרה שלא יובן מן שם מרה שהיו קודם לכן מרים. כך בעקידה פי' שהוצרך להודיע לנו שנקרא אשכול על אודות אשכול זה שכרתו משם שלא תאמר שנקרא מעולם אשכול על שם שיש שם אשכלות מובחרים ויהיה זה עדות על גנות הארץ שאין בכל הארץ כמותה ע"כ אמר שבכל הארץ היה כן והמה לקחו במקרה ממה שמזדמן לידם ומה שנקרא נחל אשכול זהו על אודות האשכול. ויתכן לפרש שנקרא אשכול על שם למה אשכל גם שניכם יום אחד כי מקום זה גרם להם שנעשו שכולים כי אמרו כשם שפריה משונה כך עמה ועי"ז כרתו משם בני ישראל כי כולם נכרתו ספו תמו לכך נאמר אשר כרתו משם בני ישראל:

וגם זבת חלב ודבש היא. אמרו אל משה כל הדברים הטובים אשר דברת בשם ה' לא נפל מכולם דבר ארצה וכאשר שמענו כן ראינו וז"ש באנו אל הארץ אשר שלחתנו כי אלו היה בה שינוי באיזו דבר היה נראה כאלו לא זו הארץ אשר שלחתנו לשם מאחר שחסרו בה התארים ההם. ונוסף על דבריך הוא שגם זבת חלב ודבש היא. אך בדבר אחד לא מצאנו כדברך כי אמרת שסימן זה בדוק ומנוסה שבמקום שהעם עז הם יושבים בערי הפרזות על זה אמרו אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאד כי לשון אפס משמש כמו אך ורק. והבט ימין וראה כי המה אמרו ערים גדולים ובצורות מאד ובפרשת דברים אמר משה שהמרגלים אמרו ערים גדולות ובצורות בשמים ולא מצינו שאמרו בשמים אלא שמשה הבין מדבריהם כפירה בהקב"ה כי אמרו כי חזק הוא ממנו כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם ואמרו שחוזק זה בא להם מכוכבי השמים וכסיליהם וז"ש ובצורות בשמים שמזלם שבשמים חזק ממנו כביכול ומתחלה לא אמרו כפירה זו בפי' ואמרו סתם בצורות גדולות מאד וכאשר בא כלב והכחיש דבריהם אמרו הכפירה בפירוש כי חזק הוא ממנו ומסוף דבריהם ניכר שראש דבריהם היה ג"כ כפירה וכאלו אמרו ובצורות בשמים:

עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה. כפל הלשונות יש לפרש בשני פנים א' הוא שעלה כלפי מעלה אמר כדרך שנאמר ואנכי אעלך גם עלה שפירשו רבותינו ז"ל גם עלה קאי על השכינה ואגבה יעלה גם הוא כך פירושו כאן עלה אי אתם מודים לי בעלה שהשכינה תעלה לבית מלונה כי הארץ ההיא מלון לשכינה מימות עולם כארז"ל צדיק זה בא לבית מלוני. וכשם שהשכינה תעלה כך אגבה נעלה גם אנו הדבקים בה'. כי יכול אי אתם מודים לי ביכול שהקדוש ב"ה יכול להם וכשם שהוא יכול להם כך נוכל גם אנחנו להם ביכולת האל יתברך אשר עמנו. והמרגלים אמרו מעיקרא דדינא פירכא והנחה ראשונה בלתי צודקת ולא נוכל לעלות אנחנו כי חזק הוא ממנו כביכול כלפי מעלה אמרו כן וכן פירש רש"י. דרך ב' הוא שאמר עלה אמת שהעליה אפשרית היא. אך נעלה בתנאי זה אם אנחנו נתקן מעשינו כי בזכותא תליא מילתא ואנחנו חייבים לעשות הכנה אל העליה ע"י תשובה ומעשים טובים. וכן יכול הקב"ה ודאי יכול להם אך בתנאי זה שגם אנחנו נוכל ע"י שנסיר לב האבן מקרבנו. והשיבו המרגלים אם בנו תלוי הדבר אם כן אין בו ממש כי אם ש' לא יעלנו מזה ברחמיו מצדנו יבצר ונמנע כי חזק הוא ממנו היצר הרע כארז"ל יצרו של אדם גדול ממנו וכדמסיק בילקוט תהלים על פסוק מציל עני מחזק ממנו היינו מן היצה"ר ע"ש:

ארץ אוכלת יושביה היא. שראו אותם קוברים מתים והאלהים חשבה לטובה כו' וכי בעבור זה נקראו מוציאי דבה והלא הגידו האמת מה שראו וכי מפני שלא הרגישו שלטובתם עשה ה' זאת נקראו מוציאי דבה כסילים ראוי שיקראו וכן מסיק במדרש מרגלים שלא משה כסילים היו כו' ולכאורה יש מקום לומר אהני ליה שטותיה שלא חלי ולא מרגיש בטובתו. ונראה שהיה להם לכל הפחות לתלות הקבורות בחטאם כי כבר נודע להם שמעשה ארץ כנען מקולקלים יותר מכל האומות והם אמרו בהפך זה שכל העם אשר ראינו בתוכם אנשי מדות טובות המה וצדיקים ותלוי הדבר ברוע מזג אויר הארץ שאוכל ומכלה אפילו ליושביה המורגלים בה ק"ו שתזיק לבלתי יושבים עליה ובאו ממרחק ולא הורגלו באויר הארץ. ובאמרם אנשי מדות נכללו כמה דברים הם צדקתם ויושר פעולתם במדה ובמשקל אינן יוצאים מקו השווי הן ענין הנהגתם במאכלם ומשתם שאינן מן המרבים במאכל ומשתה ומשגל אלא מכלכלין דבריהם במשפט במדה ובזמן הראוי וא"כ ודאי הכל תלוי בחום האויר המקלקל הבריות וזה פריה כי במקום שהחום גדול אז פריה משונה למעליותא אבל עמה משונה לגריעותא כי הא בהא תליא ושם ראינו את הנפילים מן אותן שנפלו ומתו אשר קמטו בלא עת בני ענק מן הנפילים הקדמונים וזהו כפל הנפילים כי אחד תואר לענקים ואחד לשון נפילה ממש ואמרו שאם מזג האויר מזיק לגופי החומר החזקים אף בריאים ק"ו שיזיק לנו החלושים וקטנים מערכם: ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם כי שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרם כי אינו דומה ראייה מרחוק לראייה מקרוב כי מרחוק נראה הכל יותר קטן ממה שהוא נראה מקרוב וחגבים גדולים מנמלים ואם היינו בעינינו כחגבים מסתמא היינו מרחוק בעיניהם כנמלים כי אידי ואידי חד שיעורא הוא. ואמרו להם יהושע וכלב הארץ טובה מאד מאד הן מצד פריה הן מצד מזג האויר ואין טובת הפירות תלוי בחום האויר כי אם בשמנונית הארץ הנותן מתיקות לפירות וז"ש ארץ אשר היא זבת חלב ודבש כי הבהמה גדולי קרקע מקרי והדבש כנוי אל המתיקות הבא משמני הארץ. והאויר אינו מזיק כ"א לחוטאים אך בה' אל תמרודו ואז לא יזיק לכם אויר הארץ. ואתם אל תיראו את עם הארץ שהיו קוברי מתים כי לחמנו הם וודאי בחטאם מתו שהרי נאמר והכלת את כל העמים ואז"ל מאי דכתיב ראה ויתר גוים ראה הקב"ה שאפילו ז' מצות של בני נח לא קיימו עמד וכו' וראיה על חטאם שאפילו צדיק אחד שהיה ביניהם מת בחטאם כדי שלא יגין עליהם כלל ז"ש סר צלם מעליהם אבל צל שלנו קיים והוא הקב"ה שנאמר ה' שומרך ה' צלך. וקרוב לשמוע כי לחמנו הלמ"ד בחולם כמו לוחמנו כי הם בעלי מלחמתנו ואולי היו מרגישין בכם ועושין עמכם מלחמה ע"כ עשה הש"י שהיו קוברים מתים כדי שלא יתנו לבם עליכם. ובת"י כתב כי לחמנו כמו המן הזה שאם יסיר הצל ממנו וזרחה עליו השמש ונמס כך סר מעליהם צלו של הקב"ה ואז ימסו כדונג מפני האש כמ"ש נמוגו כל יושבי כנען: וע"ד הרמז אמר סר צלם ואתם שלא יאמרו אם מדרך הארץ ההיא שתקיא את יושביה החוטאים היום או מחר גם אנחנו נחטא כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ותקיא גם אותנו על זה אמר וה' אתנו בגלות כמ"ש עמו אנכי בצרה ואגבה גם אנחנו בטוחים לשוב שמה ויעשה הקב"ה למען שמו יתברך אשר עמנו ויחזור ויגאלנו:

ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים וגומר. פסוקים אלו צריכין ביאור כי ושמעו מצרים על כרחך צריך אתה לפרשו על ההריגה כפירש"י ואם כן היה לו לומר מיד אחר ושמעו מצרים ואמרו אל יושב הארץ הזאת. ומ"ש ואמרו הגוים אם הם המצרים למה קראם עכשיו סתם גוים ואם הם יושב הארץ למה שינה שמם. וזולת זה הלשון קצת מגומגם. וראיתי להסתייע ממה שכתב מהרי"א בפסוק ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ כי מלך ממהר ליקח נקמה משתי סבות הן מצד שהוא ירא שמא היום או מחר ימות ולא יראה נקמתו בחייו. הן מצד שהוא ירא פן יברח שונאו למקום אחר ולא יוכל להשיגו ע"כ נאמר ואולם חי אני ומצדי לא יבצר לאחר הפרעון ועוד שימלא כבוד ה' את כל הארץ ואנה מפני יברחו על כן ארחיב להם זמן מ' שנה אשר בהם יתמרק העון עכ"ל. ועל זה אמר משה והמתה את העם הזה כאיש אחד אם תכלה אותם כרגע אז תעשה כאיש אחד הממהר לנקום מפני שני החששות ואתה אל ולא איש למה זה תמהר לנקום: ועפ"ז יש לומר כי המצרים לא יאמרו מבלתי יכולת ה' שהרי המה ראו בעיניהם כחו יתברך וז"ש ושמעו מצרים כשישמעו ההריגה אז יאמרו אל יושב הארץ הזאת וגו'. ומה שהכנים בין הדבקים מאמר כי העלית בכחך וגומר הוא נתינת טעם על השלילה כי למה לא יאמרו מבלתי יכולת לפי שראו כי העלית בכחך וגומר ודאי לא יאמרו מבלתי יכולת ה' אלא יאמרו דבר אחר. ולמי יאמרו. אל יושב הארץ הזאת הקרובים. ולמה יאמרו דווקא אליהם. שמעו כי אתה ה' וגומר כי הקרובים שמעו מסתמא כי אתה ה' אל ולא איש ואין להמלט מפניך כי עין בעין נראה אתה ה' חי וקים לעד וענגך עומד עליהם וגומר וא"כ בין בחנייה בין בהליכה העמוד ענן עמהם ואנה מפניך יברחו והמתה את העם כאיש אחד איך תעשה כמעשה גבר בעלמא הממהר לנקום בכעסו וכדי בזיון וקצף לייחס אליך יתברך מדה זו וכל סיפור זה הוא שמעו כי אתה ה' אל ולא איש והמתה את העם הזה כאיש אחד ומה שהכנים בין הדבקים אשר עין בעין נראה אתה ה' לבאר שני התארים הנזכרים בפסוק ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ כי המה רמוזים גם במאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' וענגך עומד עליהם וגו'. וכל פסוקים אלו מדברים ממה שיספרו ביניהם הקרובים דהיינו מצרים עם יושב הארץ הזאת כי לא יוכלו לומר מבלתי יכולת לפי שכולם ראו ושמעו כי העלם בכחו ממצרים והיא הנותנת כל עוד שיראו ביותר כח ה' ויכלאו ביותר יש להם מקום ללון ,לומר איך יתכן שמו שהוא ה' בקרב

הארץ

הארץ אשר נראה עין בעין ועננו לא ימיש יומית את העם כמעשה אים בעולם. אבל הרחוקים אשר שמעו שמעך אבל מ"מ יכול להיות שלא שמעו את כל היד החזקה אשר עשה ה' במצרים רק שמעו כי יש ה' אשר נשבע לישראל להביאם אל הארץ לא יתמהו על והמתה את העם הזה כאיש אחד אבל יאמרו כפירה אחרת. וז"ש ואמרו הגוים היינו הרחוקים מבלתי יכולת ה' וגומר ואע"פ שאמרת ואעשך לגוי גדול ועצום וא"כ למפרע יראו יכולת ה' מ"מ בימי בימי יתחלל השם כי ימים רבים יהיו ללא אלקים אמת קודם שאהיה לגוי גדול לפיכך ועתה תיכף בדור זה יגדל נא כח ה' כי ראוי ונכון שגם בעת הזאת יגדל נא כח ה' לבטל דברי הגוים הרחוקים: ה' ארך אפים וגומר לבטל דברי המצרים שאמרו והמתה את העם הזה כאיש אחד.

ויאמר ה' סלחתי כדברך בכמה מקומות דרשו פסוק זה על מעשה העגל ור"ל כי בכל זמן ממצרים ועד הנה סלחתי כדברך אבל מכאן ולהלן חושבנא ולא אסלח לגמרי ונתן טעם לדבר וינסו אותי זה עשר פעמים על כן. ויתרתי להם בזכות אברהם שנתנסה בעשר נסיונות אבל משם והלאה תמה זכות זה ע"כ אגבה חובי מעט מעט אע"פ שבמסכת ערכין מנו גם מעשה המרגלים בכלל עשר נסיונות מ"מ כפי הפשט נוכל לומר במקום מרגלים ויסעו מהר ה' מאחרי ה' ועל צד הרמז יתכן לפרש כי בעין בזכות שקבלו ישראל את התורה הנדרשת בע' פנים זכו לעין ה' אל יראיו וזהו פירוש הפסוק כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון כארז"ל נכנס יין יצא סוד יין ע' וסוד ע' כי הגאולה סוד ה' ליראיו כמ"ש כי סתומים וחתומים הדברים ושנכנס בישראל יין התורה שיש לה ע' פנים אז יצא סוד הגאולה ונגלה כבוד ה' ז"ש כי עין הגאולה שהיא סוד בעין בזכות יין התורה יראו בשוב ה' ציון וק"ל:

יום לשנה יום לשנה. שנה ליום מבעי לי' ועוד הלא מדה טובה מרובה על מדת פורעניות ואיך יכפול עונשם שנה ליום ומ"ש במספר הימים כמספר בכ"ף מבעי ליה ומהו שחזר ואמר תשאו עונותיכם מ' שנה כי כבר הזכיר עונשם ורז"ל אמרו כי יום זה היינו ט' באב כי בו בכו בכיה לחנם וקבעו בכיה לדורות ע"כ בכל יום ט' באב היו קוברים מתיהם לכך נאמר יום לשנה שבכל שנה תשאו עונותיכם יום אחד. וע"ד הדרש נ"ל לפי שעיקר כוונת המרגלים היתה בהוצאת דבת הארץ כדי להיות להם פתחון פה לומר נתנה ראש ונשובה מצרימה וידעו כי מאז ומקדם נתחייבו שמצרים תשב שממה מ' שנה כמ"ש ביחזקאל תהיין שממה מ' שנה ופירש"י שם לפי שנגזר עליהם רעבון מ"ב שנה כנגד ג"פ שנכתב החלום שבע פרות שבע שבלים ולא היה להם אלא שתים כי משבא יעקב פסק הרעב ונשארו חייבים עוד מ' שנה כך פירש"י: ולפי זה מקום אתי לפרש שהמרגלים ידעו גם המה שהמצרים יש להם לפרוע חוב מ' שנה או להיות שממה מ' שנה או להיות שם שנת רעבון מ' שנה לכך הלכו מ' יום לומר לישראל שמ' יום אלו אשר בהם ראינו סכנת ארץ אוכלת יושביה גרועים לנו יותר מן מ' שנה הרעים שנגזרו על מצרים וע"כ אמרו נשובה מצרימה כי יותר טוב לנו להיות בשממות מצרים מ' שנה מאותן מ' יום אשר בהם היינו בסכנת מות ומשכלת בארץ לכך נאמר במספר הימים אשר תרתם את הארץ מ' יום כדי שיגיע יום לשנה של מצרים לומר ששנה של מצרים יותר טוב מן יום של הארץ אפילו שנת רעבון או שממה וז"ש יום לשנה יום לשנה היינו לשנה שנה של מצרים. על כן תשאו עונותיכם מ' שנה כנגד אותן מ' שנה של מצרים הרעים אשר בחרתם להיות שמה במצור ובמצוק יותר מן יום בארץ על כן תהיו במצור ובמצוק במדבר מ' שנה וזה פירוש יקר:

וימותו האנשים מוצאי דבת הארץ. שנשתרבב לשונם עד טבורם כו' לפי שנאמר זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב. והתינוק כשהוא במעי אמו אז הטבור עומד במקום הפה כי פיו סתום וטבורו פתוח ומאחר שגם בבטן תעו דוברי כזב דומה כאילו גם במעי אמם פיהם פתוח לומר כזב ושקר ושם הטבור במקום פה ע"כ נשתרבב לשונם עד טבורם לפי שבכל פה אכלו וכלו את הארץ בלשון שקר שלהם וכו' העונש בב' מקומות אלו כי הם מקום החטא. ד"א לפי שא"י נקרא טבור הארץ כי הוא באמצע הישוב כמו הטבור שבאמצע הגוף ע"כ נראה העונש במקום טבורם לפי שספרו לשון הרע על ארץ זו היושבת על טבור הארץ. ויהושע וכלב חיו מן האנשים ההם וגומר פסוק זה כולו מיותר פשיטא שחיו שהרי לא היו בכלל מוציאי דבה אלא שרמז למרז"ל שהצדיק נוטל חלקו וחלק של הרשע בגן עדן: כך יהושע וכלב קבלו חלקם וחלק האנשים שהלכו עמהם לתור וזהו חיו מן האנשים שקבלו גם חלק אותן האנשים אשר הלכו אתם:

ושעיר אחד לחטאת חטת כתיב חסר אל"ף ועוד יש כאן שינוי כי בכ"מ שמקריבין חטאת ועולה החטאת קודמת לעולה וכאן העולה קודמת לחטאת. הלא דבר הוא. ואומר אני לפי שחטא זה מדבר בחטאת ע"ג שנאמר וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות זו ע"ג שהמודה בה ככופר בכל התורה. ובכל עבירה האדם חוטא במחשבה ובמעשה כי כל מעשה קדמה לו המחשבה כי אם יעשה בלא כוונה כלל אין זה נקרא שוגג אלא אונס וע"כ כל חוטא צריך להביא ב' כפרות העולה על הרהור הלב והחטאת על חטא המעשה. ואע"פ שכל הרהור קודם למעשה מ"מ המעשה קשה מן ההרהור שהרי לעולם אין הקב"ה מעניש על המחשבה אם לא יצאה מחשבתו לפועל כמ"ש און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' אע"פ שגם על המעשה אינו מעניש כשהוא נעשה בלא מחשבה וכוונה כלל מ"מ המעשה עיקר החטא ע"כ מביא תחלה חטאת להסיר העון הגדול תחלה וא"כ עולה להסיר עון ההרהור. חוץ מבע"ג שנאמר בה למען תפוש את בני ישראל בלבם לפי שהמחשבה בע"ג הוא עיקר החטא כי זה דבר התלוי באמונת הלב וכל המעשים כקיטור וזיבוח וניסוך והשתחויה כולם טפלים אל המחשבה וכן תחלת הסמ"ג שלא להעלות במחשבה שיש אלוה אחר כו' ע"כ הוא מקדים עולה לחטאת כדי להסיר החטא הגדול תחלה והוא ההרהור אשר עליו בא העולה שנא' והעולה על רוחכם וא"כ הקטן והוא המעשה. וע"כ כתיב לחטת חסר א' כי הא' הוא ראשונה ומספרה אחד מורה בכ"מ על אחדות של ראשון לכל נוצר ית' וזה החוטא בע"ג מכחיש אחדותו ית' ואין אלהים מזולתו וע"כ חסר א' בחטת לומר שחסרון האל"ף היינו חטאו כי הוא מדבר בע"ג. ובדבר זה נבדל ה' מכל ברואיו כי כולם בשתים במחשבה ובמעשה ואל הקב"ה נאמר והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש כי מיד כאשר יחשוב ה' על איזו דבר לעשותו מיד הוא עשוי כאשר אותה נפשו וחושב עליו לעשותו:

ועשו להם ציצית וגומר. כל תוכן הפר' צריך ביאור כי איך יזכור את כל מצות ה' ע"י שיסתכל בחוט של תכלת. ונ"ל זה הענין בשני דרכים. הדרך הראשון הוא ע"ד שאמרו בספרי ומביאו הילקוט פרשת האזינו השמים א"ל הקב"ה למשה הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שנו מדתם או שמא עלה גלגל חמה מן המערב ולא עוד אלא ששמח לעשות כו'. וכן הוא אומר לענין הים האותי לא תיראו וגומר אשר שמתי חול גבול לים שמא שינה מדתו ולא עוד אלא שמצטער לעשות ואין יכול שנאמר ויתגעשו ולא יוכלו מכאן ראיה שהים אינו משנה מדתו מיראה שהרי מצטער לעשות ואינו רשאי והשמים אינן משנים מדתם מאהבה כמ"ש ולא עוד אלא ששמח לעשות. והנה בענין התכלת ארז"ל תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד ובודאי פירושו שצבעים אלו בדומה לדומה כי אין תכלת דומה לרקיע אלא כל אחד נוטה בצבעו אל הדומה לו וכל א' עמוק מחבירו ובמאמר זה התם כל הענין לומר מה ענין הסתכלות בחוט של תכלת שיזכור ע"י זה כל מצות ה' ולא יצא מן המדה אפילו כמלא נימא. אלא לפי שתכלת דומה לים וע"י שיסתכל בחוט זה יזכור אל הים הדומה לו בצבעו ויהיה דומה כאילו הים היה תמיד נגד עיניו ואז יתבונן במעשה הים שאינו יוצא מן המדה אפי' כמלא נימא וממנו יראה וכן יעשה בק"ו שהזכיר בעל המדרש האומר הסתכלו בים כי הסתכלו היינו לשון ציצית שהוא נגזר מלשון מציץ מן החרכים דהיינו מציץ ומסתכל בים שאינו משנה מדתו כך הוא לא ישנה בק"ו ואם יעבור אפילו על אחת מכל מצות ה' הרי הוא יוצא מן המדה אשר מדד לו ה' לומר עד פה תבא ולא תוסיף בזה מותר וזה אסור. אך לפי שמן הים אין ללמוד כי אם לעבוד את ה' מיראה שהרי אמר בים ולא עוד אלא שמצטער לעשות כו' וכמ"ש האותי לא תיראו נאם ה' אשר שמתי חול גבול לים ש"מ שמן הים אין ללמוד כי אם יראה מילתא זוטרתי לגבי משה ולגבי כל דכוותיה אבל אין סוף השלימות כי העושה מאהבה ועובד את ה' בשמחה גדול מן ירא אלהים והוא הנהנה מיגיע כפו בתורה שארז"ל כי העושה בשמחה מאהבה נהנה מעמל יגיעה. אבל הירא אינו נהנה מעמל המעשה. ע"כ אמר וים דומה לרקיע כי ע"י שיזכור תמיד במעשה הים יהיה דומה כאלו הים תמיד נגד עיניו ואחר כך יהיה דומה גם כן כאלו הוא מסתכל ברקיע תמיד כי ים דומה לרקיע וממנו יראה וכן יעשה מה הרקיע אינו משנה מדתו ולא עוד אלא ששמח לעבוד כך יעבוד גם הוא את ה' בשמחה מאהבה ואם יאמר העבד ה' מה יתרון לעושה מאהבה על העושה מיראה ע"ז אמר ורקיע דומה לכסא הכבוד כי ע"י זה יזכור שמתוך האהבה יבא לדביקות השכינה מקום חוצבה של השכינה כי כל ירא מתרחק מן זה שהוא ירא ממנו והאוהב משתדל תמיד לדבק בנאהב לו ע"כ כי יבא על שכרו ימצא שהאהבה תכלית ההצלחה כי על ידה יזכה לדבק בכסא כבוד וע"י שיציץ ויסתכל ברקיע יהיה נזכר לכסא כבוד ע"י דמיון הצבעים. ולפי שיש כאן רמז לשכר נגלה של העה"ז הבא בזכות היראה ולשכר נסתר הבא בזכות האהבה כמ"ש בנהנה מיגיע כפו אשריך בעה"ז וטוב לך לעה"ב ע"כ נאמרה פרשה זו ועשו להם ציצית בלשון נסתר וא"כ והיה לכם לציצית בלשון נוכח ונגלה וזה פירוש יקר. וזהו טעם ח' חוטין ה' קשרים סך הכל י"ג כמספר אהבה. הדרך הב' הוא שכל המצות נמשלו לבגד שנאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים אמנם יש הבדל ביניהם כי סתם בגד ארוג דווקא מן חוטין הרבה כי חוט אחד אין בו כדי להתכסות אבל מלבוש הנשמה אינו כן אלא אפילו בחוט אחד יש בו כדי לכסותה כדדרש ר' יוחנן מסכת סנהדרין לבלי חק למי שלא שמר אפילו חק א'. הא אם שמר אפי' חק א' ניצול מגיהנם וטעמו של דבר לפי שברית כרותה שמצוה גוררת מצוה וא"כ מיד כשעשה רק מצוה אחת היו כל המצות בכחו לעשות. אע"פ שלא יצאו מן הכח אל הפועל מ"מ הדבר שהוא בכח דומה כאלו עשאו וזהו סוד החוט של תכלת המזכיר את כל מצות ה' כי על ידו יעשה בגד שלם לנשמה ואינו נקבר ערום עד שיהיה כאדה"ר פרק מצוה אחת היתה בידו ונתערטל ממנה ויש עוד מצוה אחת המזכרת את כל המצות והוא ואהבת לרעך כמוך וא"כ חוט א' יכול להביא את האדם לידי תכלית כהוראת לשון תכלת וזה סוד מסודות התורה:

וישלח יהושע בן־נון מן־השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו את־הארץ ואת־יריחו וילכו ויבאו בית־אשה זונה ושמה רחב וישכבו־שמה: ויאמר למלך יריחו לאמר הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפר את־הארץ: וישלח מלך יריחו אל־רחב לאמר הוציאי האנשים הבאים אליך אשר־באו לביתך כי לחפר את־כל־הארץ באו: ותקח האשה את־שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה: ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי תשיגום: והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על־הגג: והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם: והמה טרם ישכבון והיא עלתה עליהם על־הגג: ותאמר אל־האנשים ידעתי כי־נתן יהוה לכם את־הארץ וכי־נפלה אימתכם עלינו וכי נמגו כל־ישבי הארץ מפניכם: כי שמענו את אשר־הוביש יהוה את־מי ים־סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן לסיחן ולעוג אשר החרמתם אותם: ונשמע וימס לבבנו ולא־קמה עוד רוח באיש מפניכם כי יהוה אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל־הארץ מתחת: ועתה השבעו־נא לי ביהוה כי־עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם־אתם עם־בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת: והחיתם את־אבי ואת־אמי ואת־אחי ואת־אחיותי (אחותי כתיב) ואת כל־אשר להם והצלתם את־נפשתינו ממות: ויאמרו לה האנשים נפשנו תחתיכם למות אם לא תגידו את־דברנו זה והיה בתת יהוה לנו את־הארץ ועשינו עמך חסד ואמת: ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת: ותאמר להם ההרה לכו פן־יפגעו בכם הרדפים ונחבתם שמה שלשת ימים עד שוב הרדפים ואחר תלכו לדרככם: ויאמרו אליה האנשים נקים אנחנו משבעתך הזה אשר השבעתנו: הנה אנחנו באים בארץ את־תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון אשר הורדתנו בו ואת־אביך ואת־אמך ואת־אחיך ואת כל־בית אביך תאספי אליך הביתה: והיה כל אשר־יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחנו נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם־יד תהיה־בו: ואם־תגידי את־דברנו זה והיינו נקים משבעתך אשר השבעתנו: ותאמר כדבריכם כן־הוא ותשלחם וילכו ותקשר את־תקות השני בחלון: וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד־שבו הרדפים ויבקשו הרדפים בכל־הדרך ולא מצאו: וישבו שני האנשים וירדו מההר ויעברו ויבאו אל־יהושע בן־נון ויספרו־לו את כל־המצאות אותם: ויאמרו אל־יהושע כי־נתן יהוה בידנו את־כל־הארץ וגם־נמגו כל־ישבי הארץ מפנינו:

פירוש

אנשים. אנשים חשובים: חרש. יעשו עצמן כחרש: זונה. מוכרת מזון: לחפור. לרגל: ותקח. כבר לקחה קודם שבאו השלוחים: ותצפנו. כל א׳ לבד: כן. אמת: השער לסגור. השער עומד לסגור: בפשתי העץ. כמו בעץ הפשתים: הגג. לייבשן: על. כמו עד: ישכבון. טרם שישנו: עליהם. כמו אליהם: נמוגו.

המלות

נמסו: וימס. וימק: נפשנו. אנו נמסור נפשנו: ונחבתם. שרשו חבא: תקות. קו וחבל: דמו. נתחייב בדמו. ותשלחם. בדבור: וישבו. ויתעכבו: המוצאות. הקורות:

רש״י · פרשת קרח · אבן עזרא

(א) **ויקח** קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן (איוב טו) מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם. דבר אחר ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים כמו שנא׳ (במדבר כ) קח את אהרן (הושע יד) קחו עמכם דברים: בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם שנא׳ (בראשית מט) ובקהלם אל תחד כבודי והיכן נזכר שמו של יעקב על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנא׳ (ד״ה א׳ ו׳) אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (תנחומא): ודתן ואבירם בשביל

טז א ויקח קרח בן־יצהר בן־קהת בן־לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן־פלת

א ואתפלג קרח בר יצהר בר קהת בר לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בר פלת בני

ב׳ ובני יונתן פלת

ודתן ואבירם ג׳ וסימן ויקח קרח בן יצהר בן קהת. ויעלו מעל משכן קרח תניינא דפסו׳: ובני אליאב

(א) **ויקח** קרח. זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קשרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקשר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף אולי חשדוהו בעבור יהושע משרתו גם קרח בכור היה כי כן כתוב ודגל ראובן חונה בנגב וקרח בנגב המשכן כי הוא מבני קהת ואלה נשיאי

תולדות אהרן ויקח. סנהדרין קט:

בעל הטורים ויקח קרח. סמך מחלוקת קרח לפ׳ ציצית שעל ענין ציצית חלק על משה: ויקח קרח. בגימ׳ זה במקח רע. עשר שמור לבעליו לרעתו בגימ׳ ועשרו של קרח לרעתו היה:

רמב״ן · ספורנו

טז (א) **ויקח** קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא ויקח קרח לקח עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס ואתפלג נחלק מתוך העדה להחזיק במחלוקת וכן

טז (א) **ויקח** קרח. שעור הכתוב וסדרו כאלו אמר ויקח קרח ודתן ואבירם ואון בן פלת חמשים ומאתים נשיאי עדה ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל. ואחר כך ויקהלו על משה ועל אהרן. קרח דתן ואבירם נקהלו להתרעם

בְּנֵי רְאוּבֵן׃ ב וַיָּקֻמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה
ח׳ בקריה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים
ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי
דין חסר. ל׳. ב׳ ר״פ מוֹעֵד אַנְשֵׁי־שֵׁם׃ ג וַיִּקָּהֲלוּ עַל־
ד מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם
רַב־לָכֶם כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם
ה קְדֹשִׁים וּבְתוֹכָם יְהוָה וּמַדּוּעַ
ט׳ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל־קְהַל יְהוָה׃
ד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו׃

רְאוּבֵן׃ ב וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה
וְגֻבְרַיָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתָן
וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא
מְעַרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא׃
ג וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל
אַהֲרֹן וַאֲמַרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן
אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כּוּלְהוֹן
קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא
שְׁכִינְתָּא דַּייָ וּמָא דֵין אַתּוּן
מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַּייָ׃
ד וּשְׁמַע מֹשֶׁה וּנְפַל עַל

קדמא דפסוק: ויקמו כלם חסר במ״ט וסימן ויאכלו וישתו. ויקומו שרי מואב קדמא. וינוסו בנשף. ויקומו בני ישראל בבקר. ויקומו וילכו זיפה. ויקומו כל איש חיל. וחברו דד״ה וישאו גופת. ויקומו ראשי האבות. ויקומו על עמדם: ומדוע י׳ וסימן ומדוע לא יראתם לדבר. ומדוע תתנשאו על קהל ה׳. ומדוע נעבדנו אנחנו. ומדוע באתם אלי עתה. ומדוע לא הצלתם. ומדוע לא הכיתו שם. ומדוע יסתיר אבי ממני. ומדוע הקילתני. ומדוע מלך ארוניהו. ומדוע לא שמרת את שבעת ה׳. ושארא מדוע. וא׳ חסר מדע לא נשא הבן:

תולדות אהרן ויקמו לפני משה. שם קי: כי כל העדה. שם קט: וישמע משה. שם קי:

אבן עזרא

נשיאי העדה היו בכורים והם היו מקריבים את העולות על כן לקחו מחתות והראיה על זה הפירוש מופת המטה שראו כל ישראל כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורים על כן כתוב ותכל תלונתם כי התלונה על זה היתה גם אמר משה כי לא מלבי בעבור שחשדוהו כי מלבו עשה ועוד לא ה׳ שלחני בשליחות הזה כי כבר האמינו בו כל ישראל ועוד ראיה גמורה כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז לבכורים שהם קדושים כי כן כתוב קדש לי כל בכור והם היו הכהנים הנגשים אל ה׳ והם עיקר כל העדה: ויקח קרח. אנשים. דרך קצרה כמו חמור לחם ורבים ככה ויאמר רבי יונה כי פירוש לקח לקום על משה: (ב) לפני משה. שלא קמו בסתר ויש הפרש בין לפני ובין מפני: קראי מועד. שהיו נקראים אל אהל מועד: אנשי שם. קודם צאתם ממצרים ומדקדק אמר כי נשיאי עדה הם הנשיאים העומדים על הפקודים והם פעולים למלת לקח כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם וזה מעט רחוק: (ג) רב לכם. כמו די לכם הטעם שתפשתם החלק הרב: כי כל העדה כלם קדושים. כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים: ובתוכם ה׳. כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל: תתנשאו. להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו: (ד) ויפול על פניו. ברצונו

רשי

בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע אוי לשכנו. ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל (תנחומא) שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנא׳ (שמות ו) ובני קהת וגו׳ עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השניה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו מה עשה עמד וכנס ר״נ ראשי סנהדראות רובן משבט ראובן שכניו והם אליצור בן שדיאור וחבריו וכיוצא בו שנא׳ נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר (במדבר א) אלה קריאי העדה והלבישן טליתות שכולן תכלת באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להן חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה: בני ראובן. דתן ואבירם ואון בן פלת: (ג) רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדושים. (תנחומא) כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו. אם לקחת לך מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה׳ אלהיך כל העדה שמעו: (ד) ויפול על פניו. (תנחומא מ״ר) מפני המחלוקת שכבר זה בידם

בעל הטורים ויקמו. בגימטריא לחלק: חמשים ומאתים. נ״ר רשעים ידעך: קראי. חסר יו״ד שעברו על עשרת הדברות: אנשי שם. בחכמה ובעושר ונתחייבו כדור המבול: אשר מעולם אנשי שם: וישמע משה. בגימטריא מכאן שחשדוהו באשה:

ספורנו

להתרעם על משה ועל אהרן במעמד חמשים ומאתים נשיאי העדה שהלכו שם בעצת אלה המתרעמים בעת שהיו לפני משה אנשים מבני ישראל הבאים לדין ואותם החמשים ומאתים נועדו שם כמו הולכים להועד אל משה להתיצב עמו שם כדי שכשיקהלו קרח דתן ואבירם אחר כך על משה ואהרן יהיו הם כלם כאחד מסכימים לדברי המקהלים לפני אותם אנשים מבני ישראל שנמצאו שם ובחרו שעה שיהיה שם המון עם כדי לפרסם ולהעביר קול במחנה למען ירבו מתקוממים עמהם: (ג) כי כל העדה. כל אחד מהם: כלם קדושים. מכף רגל ועד ראש כמו שאמר והייתם קדשים לאלהיכם. ומדוע תתנשאו. בענין הקדושה שאסרתם העבודה לבכורות ומשה

רמבן

וכן מה יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם לשון רש״י. ודעת המדרש אינו כפירוש הרב אבל אמרו שם אין ויקח אלא לשון פליגה שלבו לקחו כענין שנאמר מה יקחך לבך ואינו רוצה לומר שלקח עצמו לצד אחד וכן מה יקחך לבך אינו שיקח אותך לצד אחד להפליג עצמך משאר בני אדם אבל כונת המדרש בויקח קרח שלקח עצה בלבו לעשות מה שיספר כי הלקיחה תאמר על העצה והמחשבה וכן מה יקחך לבך מה המחשבה יקח לך לבך שתחשוב בסתר לית דין ולית דיין ולא תגלה אותה או מה ירזמון עיניך שמתוך רמזותך נכר שאתה כופר במשפט האלהים ולא תפרש זה אבל תקרא תגר כמסתיר עצמו ואליפז אמר זה לאיוב קודם שגילה איוב מחשבתו במאמר ברור שאין לבורא השגחה בפרטי הנבראים השפלים ולכך אמר לו ואמרת מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט והוא ענין המענה ההוא למתבונן בו וכן לשון לקיחה במחשבה קחו מוסרי לבלתי קחת מוסר. אמרו עוד במדרש ויחלוק וידבר וילו קרח אינו נאמר אלא ויקח מה לקח לא לקח כלום אלא לבו נטלו אמר הכתוב מה יקחך לבך והוא מה שפירשתי ואונקלוס שתרגם ואתפלג פתר הענין לא הלשון כמנהגו במקומות רבים וכן תרגם על דבר קרח על פלוגתא דקרח ותרגם בדבר בלעם בעצת בלעם כי הוא מזכיר הענין כתרגומו. ור״א אמר ויקח קרח אנשים דרך קצרה כמו חמור לחם ואחרים אמרו כי ודתן כמו ובני צבעון ואיה וענה ותקונו ויקח קרח דתן ואבירם ולפי דעתי אין צורך כי הגון הוא בלשון שיאמר ויקח קרח ודתן ויקומו ויקהלו על משה ועל אהרן כי בכל תחלת מעשה תבא לקיחה והוא לשון התעוררות במעשה הסיפור וכן ואבשלום לקח ויצב לו בחייו את מצבת אם תחפוץ לפרש כי הלקיחה על הדבר אשר יזכיר אחרי כן ויקח אבשלום את המצבת ויצב לו בחייו כך תפרש ויקח קרח את האנשים מבני ישראל חמשים ומאתים ויקומו לפני משה ויקהלו על משה ועל אהרן ואמר רבי אברהם כי זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נחלפו הבכורים ונבדלו הלוים כי חשבו ישראל שאדונינו משה עשה זה מדעתו לתת גדולה לאחיו גם לבני קהת שהם קרובים אליו ולכל בני לוי שהם ממשפחתו והלוים קצרו עליו בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו וקצר דתן ואבירם בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם גם קרח בכור היה. וזה מדעתו של רבי אברהם שהוא אומר במקומות רבים אין מוקדם ומאוחר בתורה לרצונו. וכבר כתבתי כי על דעתי כל התורה כסדר זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון אבל היה הדבר הזה במדבר פארן בקדש ברנע אחר מעשה המרגלים. והנכון כדרש שכעס קרח על נשיאות אליצפן כמאמר רבותינו וקנא גם באהרן כמו שנאמר ובקשתם גם כהונה ונמשכו דתן ואבירם עמו ולא על הבכורה כי יעקב אביהם הוא אשר נטלה מראובן ונתנה ליוסף אבל גם הם אמרו טענתם להמיתנו במדבר ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו והנה ישראל בהיותם במדבר סיני לא אירע להם שום רעה כי גם בדבר העגל שהיה החטא גדול ומפורסם היו המתים מועטים ונצלו בתפלתו של משה שהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה והנה היו אוהבים אותו כנפשם ושומעים אליו ואלו היה אדם מורד על משה בזמן ההוא היו העם סוקלים אותו ולכן סבל קרח גדולת אהרן וסבלו הבכורים מעלת הלוים וכל מעשיו של משה אבל בבואם אל מדבר פארן ונשרפו באש תבערה ומתו בקברות התאוה רבים וכאשר חטאו במרגלים לא התפלל משה עליהם ולא בטלה הגזרה מהם ומתו נשיאי כל השבטים במגפה לפני ה׳ ונגזר על כל העם שיתמו במדבר ושם ימותו אז היתה נפש כל העם מרה והיו אומרים בלבם כי יבואו להם בדברי משה תקלות ואז מצא קרח מקום לחלוק על מעשיו וחשב כי ישמעו אליו העם וזה טעם להמיתנו במדבר אמרו הנה הבאת אותנו אל המקום הזה ולא קיימת בנו מה שנדרת לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש כי לא נתת לנו נחלה כלל אבל נמות במדבר ונהיה כלים שם כי גם זרענו לא יצאו מן המדבר לעולם ויבטל מן הבנים מה שנדרת להם כאשר נתבטל מן האבות וזה טעם תלונותם הנה במקום הזה אחר גזרת המרגלים מיד. והקרוב כי היו אלה הנקהלים כולם בכורות כי על כן חרה להם על הכהונה ולכך אמר להם משה שיקחו מחתות כמנהגם הראשון ויתגלה הדבר אם יבחר השם בהם או בכהנים:

(ד) ויפל על פניו. ולא ויפלו כי אהרן כמוסרו וכקדושתו לא ענה דבר בכל המחלוקת הזו ויהי כמחריש וכמודה שמעלת קרח גדולה ממעלתו אבל הוא עושה כדבר משה ומקיים גזירת מלך: וטעם

ידים שרחץ רביעי חטאו בעגל (שמות לב) ויחל משה. במתאוננים (במדבר יא) ויתפלל משה. במרגלים (שם יד) ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים. במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו משל לבן מלך שסרח על אביו ופייס עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני: (ה) בקר ויודע וגו'. (במדבר רבה) עתה עת שכרות היא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוין לדחות שמא יחזרו בהם: בקר ויודע ה' את אשר לו. לעבודת לויה: ואת הקדוש. לכהונה: והקריב. אותם אליו והתרגום מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקריב לשימושיה. ומדרשו בקר א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בקר לערב כן תוכלו לבטל את זו שנאמר (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כך ויבדל אהרן להקדישו וגו': (ו) זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך אמר להם בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכלם (ס"א ואין כלם) מתקבצים בבית אחד אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם ר"ן איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל היא הקטרת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכלכם אובדין (במדבר רבה): (ז) רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם. ולא טפשים היו שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם. וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ"ד משמרות עומדות לבני בניו וכלם מתנבאים ברוח הקדש שנאמר (ד"ה א כה) כל אלה בנים להימן אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לכך נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט אשר ה' יבחר הוא הקדוש טעה ותלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה (תנחומא): מחתות. כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם לחלוק על הקב"ה: (ח) ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. התחיל לדבר עמו בדברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם התחיל לורז בהם שמעו נא בני לוי: (ט) ולעמוד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (י) ויקרב אותך. לאותו שירות שהרחיק ממנו שאר

ה וַיְדַבֵּר אֶל־קֹרַח וְאֶל־כָּל־עֲדָתוֹ לֵאמֹר בֹּקֶר וְיֹדַע יְהוָה אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו׃ ו זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ׃ ז וּתְנוּ בָהֵן ׀ אֵשׁ וְשִׂימוּ עֲלֵיהֶן ׀ קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה מָחָר וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה הוּא הַקָּדוֹשׁ רַב־לָכֶם בְּנֵי לֵוִי׃ ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי לֵוִי׃ ט הַמְעַט מִכֶּם כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן יְהוָה וְלַעֲמֹד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשָׁרְתָם׃ י וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת־

ל' וחד וידע כהם. · ד' מ"ל · ג' מ"ל · ט"ו קמצין · ד' מ"ל · כ"ח מיחדין · י"א · ג' וחסר

אַפּוֹהִי׃ ה וּמַלִּיל עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּיהּ לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ יָת דְּכָשַׁר לֵיהּ וְיָת דְּקַדִּישׁ וִיקָרֵיב לְקָדָמוֹהִי וְיָת דְּיִתְרְעֵי בֵיהּ יְקָרֵיב לְשִׁמּוּשֵׁיהּ׃ ו דָּא עִיבִידוּ סַבוּ לְכוֹן מַחְתְּיָן קֹרַח וְכָל כְּנִשְׁתֵּיהּ׃ ז וְהַבוּ בְהוֹן אִישָּׁתָא וְשַׁווּ עֲלֵיהוֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ מְחַר וִיהֵי גַּבְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ הוּא קַדִּישׁ סַגִּי לְכוֹן בְּנֵי לֵוִי׃ ח וַאֲמַר מֹשֶׁה לְקֹרַח שְׁמָעוּ כְעַן בְּנֵי לֵוִי׃ ט הַזְעֵיר לְכוֹן אֲרֵי אַפְרֵישׁ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יָתְכוֹן מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יָתְכוֹן קֳדָמוֹהִי לְמִפְלַח יָת פּוּלְחַן מַשְׁכְּנָא דַייָ וּלְמֵיקָם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא לְשַׁמָּשׁוּתְהוֹן׃ י וְקָרֵיב יָתָךְ

ברצונו ויש אומרים כדרך הנבואות: (ה) את אשר לו. השבט הנבחר וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים: ואת הקדוש. בשבטו להיותו כהן גדול: (ו) זאת. הבחינה: (ז) רב לכם בני לוי. וזה פירושו שאמר להם המעט ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו וזה עם הלוים: (ט) המעט. הדבר מעט הוא אצלכם: לפני העדה לשרתם. בהביאם את עולותיהם ואת זבחיהם: (י) ויקרב אותך. וכאשר הקריב אותך

הקדוש ד' מלאים וסימן וידבר אל קרח ואל כל. ותנו ב"ן אש ושימו. ויאמרו אנשי בית שמש דשמואל. ויגבה ה' צבאות: מחתות ג' מלאים וסימן קחו לכם מחתות. את מחתות החטאים. ויקח אלעזר הכהן: בהן י"ח ט"ו קמצין וג' פתחין וסימן נמסר בסדר והיה כי תבוא: ולעמד ג' וחסר וסימן המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם. ולעמד בבקר בבקר. להקהל

רמבן

(ה) **וטעם** ויודע ה' את אשר לו · לעבודת לויה ואת הקדוש לכהונה לשון רש"י. ויפה פירש ויאמר הכתוב שיודיע השם אם הלוים הם שלו כענין שנאמר והיו לי הלוים או עדיין הבכורות שלו כענין שנאמר כי לי כל בכור שלא יחליפם בלוים ואת הקדוש הם הכהנים המקודשים לעבודה כמו שנאמר ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים כי קרח כדי לאסוף עליו העם גם על הלוים יחלוק וירצה להחזיר העבודה כלה לבכורים והנה כאשר נשרפו אלה הבכורות נודע שלא בחר השם בעבודתן וכאשר נתקבל קטורת אהרן נודע שהוא הקדוש. וטעם ואת אשר יבחר בו יקריב אליו פעם שנית שיודיע השם את אשר לו ואת הקדוש והקריבו אליו מחר וישע אל מנחתו ואל האחרים ואל מנחתם לא יפנה ואת אשר יבחר בו לדורות לעמוד לשרת לפניו הוא וזרעו כל הימים יקריב אליו מחר לומר שיהיה להם הנסיון הזה אות לדורות עולם שלא יחלקו לא על הנבחר ולא על זרעו לעולם. וכתב רבינו חננאל כי אלה הנקהלים כלם היו לוים משבט קרח וזה טעם רב לכם בני לוי אולי חשבו כי כל שבטם נבחר לכהונה ומשה מעצמו חלק כבוד לאחיו ע"כ. וחלילה שהיו בשבט מררי אלהינו מאתים וחמשים קרואים ונשיאים בני מרי מבעיטים ברכם ובגדול שבטם ומליזים על ה' ואלו היו מן השבט ההוא בלבד לא היו כל מטות ישראל מתלוננים ממחרת לאמר אתם המיתם את עם ה' כי לא מת להם מת רק משבט משה ואהרן וגם באות המטה ראיה כי המחלוקת מכל שבטי ישראל היא והכתוב פירש והנשים מבני ישראל להגיד כי היו מכל השבטים לא מן השנים הנזכרים בלבד אבל טעם רב לכם בני לוי בעבור כי קרח היה מפתה לכל השבטים לכבודם ורצה להחזיר העבודה לבכוריהם כאשר אמר כי כל העדה כולם קדושים ומשה בחכמתו גלה מצפון לבו לכל העם כי הוא על כהונתו צועק ואמר שדי לו בכבוד שבטו רב לכם בני לוי וחזר ואמר שמעו נא בני לוי לקרח גדולם. וזה טעם ויאמר משה אל קרח אבל כולל דבריו עם בני לוי כי דברי משה בחכמתו פיוס לו ולכל השבט שלא ימשך אדם מהם אחריו והנה משה מעצמו חשב המחשבה הזאת ורצה בקטרת יותר משאר קרבנות כי ראה כבר בנדב ואביהוא כי בהקריבם קטרת זרה לפני ה' נשרפו והתיר לאהרן להקטיר אותה לצורך השעה או שהיתה קטרת הבקר שהקטיר בהעלותו את הנרות כמשפט ובטח משה כי השם מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים ויש אומרים כי וישמע משה ויפול על פניו לדרוש את השם לדעת מה יעשה ושם נאמר

ספורנו

ומשה כבר כיהן כל ז' ימי המלואים ואהרן ובניו כהנים לעולם: (ה) וידבר אל קרח ואל כל עדתו. הודיעם שהרגיש בהתנבלותם ובקשר עדתם: את אשר לו. מי הוא המדבר לכבודו יתברך: ואת הקדוש והקריב אליו. ויודיע מי הוא הקדוש שראוי שיקריב לפניו קרבנות: ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. אותו לבדו יקריב ה' לו מתוך ההפכה שתהיה בשאר כענין הבדלו מתוך העדה: (ז) הוא הקדוש. הוא לבדו שלא יזכה לזה אלא אחד בלבד וזה אמר למען ייראו וישובו בתשובה ולא יאבדו כי לא יחפוץ במות המת: רב לכם בני לוי. אתם האדם אשר לקרח דבר גדול אתם מטילים עליכם כי יותר יקצוף ה' עליכם בהיותכם כבר נבחרים לעבודתו: (ט) ולעמוד לפני העדה לשרתם. לשרת את האל יתעלה בשיר ואת משכנו בעבודת משאו וזולתו ורצה שתעשו זה השרות לפני העדה להודיעם חסרונם שנפסלו הם מן העבודה

אבן עזרא

אותך ואחיך בקשתם גם כהונה: (יא) לכן. על כן קשרתם אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם והטעם כמו ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו שעשו ועד להריב עם השם וכן בהצותם על ה' ויש אומרים כי ה"א הנועדים נוסף: ואהרן מה הוא. מה פשעו מה הוא עושה: (יב) לא נעלה. יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה על כן מלת העלו מסביב או מי שילך לעבודת השם או אל המקום הנבחר יקרא עולה: (יג) המעט. הדבר קל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש כי מצרים בנגב ארץ ישראל והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה: כי תשתרר עלינו. העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו: גם השתרר. גם שררות רבות אתה ואחיך: (יד) אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש. והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כמוהו ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש שררה היינו סובלים רק הסירותנו ממקום טוב משדותינו וכרמינו ולא הביאותנו אל מקום כמוהו ולמה תבקש שררה: העיני האנשים ההם. טעמו תרצה לנקר עיני האנשים ההם. רמז ליוצאים ממצרים כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראינה כי זה שעשית לנו נראה הוא לעינים ודרך משל לומר סגורות הן עיני פלוני על כן לא יראה על כן לא נעלה ויש אומרים התרצה להחשיך העינים שלא תראינה כלומר אחיזת עינים אתה עושה לנו לא נעלה ויש אומרים אילו היית מנקר עינינו לא נעלה ואמר האנשים ההם על דרך בני אדם חסרי דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בגנאי והנכון בעיני שמלת האנשים ההם רמז לזקנים שהיו עם משה כי כן כתוב וילכו אחריו זקני ישראל: (טו) ויחר. זה הדבור כבר פירשתיו כי העולה והמנחה מארכת האף על הרשעים ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודש זה כמעשה וזה

רש"י

שאר עדת ישראל: (יא) לכן. בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה: (יב) וישלח משה וגו'. (סנהדרין קי) מכאן שאין מחזיקין במחלוקת שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה. פיהם הכשילם שאין להם אלא ירידה: (יד) ותתן לנו. הדבר מוסב על לא האמור למעלה כלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם אמרת לנו (שמות ג) אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ וגו'. משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו (במדבר יד) במדבר הזה יפלו פגריכם: העיני האנשים ההם תנקר וגו'. אפי' אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה: האנשים ההם. כאדם התולה קללתו בחבירו: (טו) ויחר למשה מאד. נצטער עד למאד

תרגום אונקלוס

וְיַת כָּל אֲחָךְ בְּנֵי לֵוִי עִמָּךְ וּכְעַן אַתּוּן בָּעַן אַף כְּהוּנְתָּא רַבְּתָא: יא בְּכֵן אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ דְּאִזְדַּמַּנְתּוּן עַל יְיָ וְאַהֲרֹן מַה הוּא אֲרֵי אִתְרַעַמְתּוּן עֲלוֹהִי: יב וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְמִקְרֵי לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַאֲמַרוּ לָא נִסַּק: יג הַזְעֵיר אֲרֵי אַסֶּקְתָּנָא מֵאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ לְקַטָּלוּתָנָא בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי מִתְרַבְרַבְתְּ עֲלָנָא אַף אִתְרַבְרְבָא: יד בְּרַם לָא לְאַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ אַעֵלְתָּנָא וִיהַבְתְּ לָנָא אַחְסָנַת חַקְלִין וְכַרְמִין הַעַיְנֵי גֻּבְרַיָּא הָאִינוּן תְּשַׁלַּח לְעַוָּרָא לָא נִסַּק: טו וּתְקֵיף לְמֹשֶׁה לַחֲדָא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ לָא

מקרא

כָּל־אַחֶיךָ בְנֵי־לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה: ג' יא לָכֵן אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים עַל־יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תַלִּונוּ (תלינו קרי) עָלָיו: ל' חסר ו'. ל"ח יב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה: כלהון חסר במ"א יג הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי־תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר: ל'. ל' שני יד אַף לֹא אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן־לָנוּ ל' וכ"כ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה: ל'. ב' כסר לן. ל' טו וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר

ולעמוד על נפשם: ובקשתם ג' וסימן גם כהונה. את ה'. אתי ומצאתם. וא' בקשתם וסימן הנחלות לא חזקתם: על ה' ל"א וסימן במסרה רבתא:

תולדות אהרן וישלח משה. מ"ק טז: העיני האנשים. שם:

בעה"ט

ובקשתם ג' ובקשתם גם כהונה. ובקשתם משם את ה' אלהיך. ובקשתם אותי בירמיה על הגלות כשתבקשו אותי נח"ל בתשובה ותגאלו או ובקשתם גם כהונה שהיא בטלה מהם כל זמן שאתם נח"ל: תלונו עליו. תלונו כתיב וי לכם שבשרתו על רבם: העיני בגים במסרה. העיני האנשים ההם ואדך העיני בשר לך. מלמד שדתן ואבירם כעיוורים דברים כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב עליהם. ולפי הפשט העיני האנשים ההם תנקר שאתה רוצה לעשות אותנו עורים ומיעוס לנו שכבר אמרת להביא אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש ועתה אתה אומר להמיתנו במדבר:

ספורנו

העבודה ואתם נבחרתם תחתם: (יא) לכן אתה וכל עדתך הנועדים. אני אומר לכם: על ה'. דעו שאני מסכים על ה' יהבי שיתבע הוא עלבוננו ולא אתקומם אני עליכם כלל: (יד) אף לא ארץ. ותתן לנו. לא די שהרעות לנו להוציאנו מארץ זבת חלב ודבש אל המדבר כי גם אתה מצחק בנו שלא הביאותנו אל הארץ שאמרת כלל ודבריך הם כאלו נתת לנו בה נחלת שדה וכרם בצווך מצות התלויות בארץ ואמרת לא תכלה פאת שדך ופרט כרמך כאלו כבר היתה שלנו והיה לנו בה שדה וכרם: העיני האנשים ההם תנקר. התחשוב לנקר עינינו באופן שלא נכיר תחבולותיך

רמב"ן

נאמר לו בקר ויודע ה' וגומר ולא נזכר זה רק בספור משה לעם וכבר הראיתיך כי במקומות רבים פעם יאריך בדבור השם אל משה ויקצר בספור משה ופעם יעשה בהפך ולפעמים לא יזכיר האחד כלל כאשר בא במעשה בני גד ובני ראובן שספר הכתוב המעשה במשה בעצמו והוא נעשה על פי השם כמו שאמרו את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה וכתוב ביהושע אל ארץ הגלעד ואל ארץ אחוזתם אשר נאחזו בה על פי ה' ביד משה ואם נאמר שהיה כן מפני הסכמת השם כענין שאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל אשר צוה ה' לתת לתשעת המטות וחצי המטה ויהיה זה מן הדברים שעשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו אינו נכון שיעשה משה דבר בחלוק הארץ אלא ברשות כי בכל במצות השם יעשה דכתיב לאלה תחלק הארץ וגומר ודעתי בזה ובמה שאמר לאהרן קח את המחתה ושים קטרת שהיתה עליו יד ה' בהם והוא הנקרא רוח הקדש כענין בספרי דוד ושלמה שהיו ברוח הקדש וכמו שאמר רוח השם דבר בי ומלתו על לשוני כי משה רבינו בכל ביתו נאמן הוא כאשר פירשתי ענין הבית והזכרתיו פעמים רבות ומפני שאינו מדרך נבואתו של משה לא הוזכר בהן דבר ה' וראיתי באונקלוס שתרגם כל קטרת הנזכרת בפרשה קטרת בלשונו לא אמר בו קטרת בוסמין כמנהגו נראה שסבר שלא היה קטרת הסמים של הקדש אבל לבונה וכיוצא בה שהקטיר לנסיון וכן עשה בבני אהרן ודעת רבותינו שהיה קטרת הקדש והוא הנכון ואולי לא ירצה אונקלוס לשבח הקטרת להוסיף בו בוסמין רק בהעשות עניינו במצוה:

(יא) **לכן** אתה וכל עדתך. לכן בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו המחלוקת הזה לשון רש"י. ואם כן יאמר אתה וכל עדתך אתם הנועדים על ה' לא על אהרן ור"א אמר כי ה"א הנועדים נוסף ויתכן שאמר לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי לא על אהרן היו לפני השם עם אהרן מחר ומקרא קצר הוא כתנאים אשר הזכיר וענין הכתוב כי מתחלה דבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויודע ה' וגו' ואח"כ חזר לדבר עם קרח רב לכם בני לוי ואמר לקרח לבדו שמעו נא בני לוי. ולכך חזר ואמר אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כי אין עליו לבדו העונש רק על כל עדתו כי כלם נועדים על ה':

(יב) **וישלח** משה לקרא לדתן ולאבירם. הנה דתן ואבירם הם היו בעלי המחלוקת הזו כקרח כמו שאמר ויקח קרח ודתן ואבירם ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל וגו' שהם המקהילים אותם על משה ועל אהרן. והנה משה דבר אל קרח ואל כל עדתו ואמר לו עוד אתה וכל עדתך כי אליו דבר תחלה כי הוא הגדול בהם. והנה הנועדים היו עדת דתן ואבירם ג"כ. ולכך רצה עתה לדבר גם עמהם ולהזהירם על עצמם ועל כל הנועדים שהם עדתם ולפיים אותם בדברים טובים נחומים לישראל כי דבריו עם קרח פיוס לבני לוי לבדם. וטעם וישלח כי הלכו מלפניו בדברו עם קרח ואחרי כן ויאמר משה אל קרח אשר היה עודנו עומד לפניו שם או מפני שהיה קרח לוי עומד במחנה לויה סמוך לאהל משה כי כל זה היה ביום הראשון כאשר אמר אתה והם ואהרן מחר והוא הבקר שאמר להם בקר ויודע ה' את אשר לו ויתכן שהיו דתן ואבירם נשיאי עדה חשובים מאון בן פלת ואם היו הם מתרצים אליו היה אין הולך אחר עצתם ע"כ לא שלח אליו והנה לא בא ולא היה עמהם ולא עם עדת קרח כי הלך מלפניו כשהלכו להם דתן ואבירם כאשר נתוכח עם קרח ולא הושב שם שכבר חזר בו בעצת אשתו שהצילתו כמאמר רבותינו כי הנה הכתוב לא הזכירו שנבלע עם דתן ואבירם והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' במקריבי הקטרת כי היו חמשים ומאתים מלבד ארבעה הנזכרים תחלה:

(יג) **וטעם** כי תשתרר עלינו גם השתרר. גם שררות רבות

רשי

לאחד: (טו) אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם ובמדרש אומר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו: לא חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי (תנחומא) אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי: נשאתי. תרגומו שחרית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחור: (טז) והם, עדתך: (יז) והקרבתם איש מחתתו. החמשים ומאתים איש שבכם: (יט) ויקהל עליהם קרח. (תנחומא) בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אל השבטים ופתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד איני מקפיד אלא בשביל כלכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כלם: וירא כבוד ה׳. בא

אבן עזרא

וזה טעם אל תפן אל מנחתם ופנה אלי כי לא נשאתי חמור אחד מהם ופי׳ נשאתי שממתי משא עליו: ולא הרעותי. בשום דבר: (טז) ויאמר משה אל קרח. וכבר אמר כן רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני ה׳ לקחו איש מחתתו: מחר. והוא היום שקרא משה לדתן ולאבירם ויתכן שקרא אם קודם והוא הנכון בעבור מלת בקר: (יח) ומשה ואהרן. עמהם: (כא) הבדלו. כי היו עמהם פתח

אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם
לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי
וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם׃
טז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח אַתָּה
וְכָל־עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה אַתָּה
וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר׃ יז וּקְחוּ ׀ אִישׁ
מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת
וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ
מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת
וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃
יח וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ
עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם
קְטֹרֶת וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם
קֹרַח אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה
אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃ ס שלישי כ וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר׃ כא הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה

ג׳ · י״ט · כ״ה · ב׳ בתורה · ג׳ · ג׳ · סימן · כ״ל מלאים במ״ד חסר · ב׳ בתורה אס״ף וחר״ף · כ׳ · י״ג · ג׳

תְּקַבֵּל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנְהוֹן
לָא חֲמָרָא דְחַד מִנְּהוֹן
שַׁחֲרִית וְלָא אַבְאֵישִׁית יָת
חַד מִנְּהוֹן׃ טז וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְקֹרַח אַתְּ וְכָל כְּנִשְׁתָּךְ
הֱווֹ זְמִינִין לִקְדָם יְיָ אַתְּ
וְאִנּוּן וְאַהֲרֹן מְחַר׃
יז וּסְבוּ גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ
וְתִתְּנוּן עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת
בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ
גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ מָאתָן
וְחַמְשִׁין מַחְתְּיָן וְאַתְּ וְאַהֲרֹן
גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ׃ יח וּנְסִיבוּ
גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ וִיהַבוּ
עֲלֵיהוֹן אִישָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ
עֲלֵיהוֹן קְטֹרֶת בּוּסְמִין
וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וְאַכְנֵשׁ
עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְאִתְגְּלִי
יְקָרָא דַייָ לְכָל כְּנִשְׁתָּא׃
כ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם
אַהֲרֹן לְמֵימַר׃ כא אִתְפָּרְשׁוּ
מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי

אל תפן ג׳ וסימן אל תפן אל קשי העם. אל תפן אל מנחתם. אל תפן אל און: וישימו כלהון מלאים במ״ד חסר וסימן נמסר בסדר מקץ:

תולדות אהרן לא חמור. מגלה ט נדרים לח: ויאמר משה. מ״ק טז: הבדלו. ברכות כח מגלה כג סנהדרין עד (מגלה עס):

בעל הטורים

אל תפן ג׳ במסרה. אל תפן אל מנחתם. אל תפן אל קשי העם הזה. אל תפן אל און. פי׳ הם קשי עם ודבריהם דברי און לפיכך אל תפן אל מנחתם: אחד מהם ד׳. ולא הרעותי את אחד מהם. ואידך כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם. יהיו נא דבריך כדבר אחד מהם. כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם באליהו. פירוש שמשה פייס לקרח שדבר טובה ויחזור בו וכיון שלא רצה רמז לו שימות כעת מחר: ויקהל עליהם קרח. זהו בגימטריא לאהרן כשנמנה ואת כל העדה הקהל: כרגע. ב׳ במסרה בהאי פרשה ואידך היך היו לשמה כרגע רמז למ״ד עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא והיינו דכתיב היו לשמה כרגע כפי תמו ספו בעולם הזה תמו בעולם הבא:

רמבן

או אתה ואהרן אחיך לשון ר״א. ולדעתי גם במקום הזה כטעם אפילו וכן אין גם אחד גם לרעהו ישנא רש ודומיהן אמרו המעט ממך כי עשית עמנו רעה גדולה להמיתנו במדבר שהיינו ראוים לרגוס אותך כי תשתרר עלינו אפילו שררה מועטת לשלוח לנו לעלות לפניך כל שכן שתמלוך ותתנשא עלינו:

(יד) אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטרת שהם מקריבים לפניך למחר אל תפן אליה ומדרשו אמר יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור חלקם לא יקרב לפניך לרצון לשון רש״י. ואינו נכון בעיני שיהיה על הקטרת לפי שעל דתן ואבירם הוא אומר כן שחרה לו על דבריהם והם לא היו בתוך העדה הנועדים להקטיר קטרת אבל פשוטו כי בעבור שהיו אלה רוצים בכהונה להקריב קרבן אמר משה אל תפן אל מנחתם אל תפן אל קרבן שיקריבו לפניך ואל תפלה שיתפללו לך כי כל הקרבנות גם התפלה יקראו מנחה בכתוב וגם אמר אונקלוס קרבנהון איזה דבר שיקריבו לפניך:

וטעם לא חמור אחד מהם נשאתי. אמר מה שררה אני משתרר עליהם כי מעולם לא לקחתי מהם אפילו חמור אחד לעשות צרכי כדרך המלכים או השרים כי זה משפט המלוכה דכתיב ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו וזה טעם של אונקלוס שחרית שכך נקרא אנגריא של מלך שחוור הזכיר הדבר הקטן שבדיני המלכות וחזר ואמר ולא הרעותי את אחד מהם לשומו במרכבתי ובמלאכתי כאשר יאות למלך או להטות דינו ולבזות על כבודו כי כלל על הרעות כולן:

(טז) **ויאמר** משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה׳. כתב רבי אברהם כבר נאמר כן אבל הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני ה׳ לקחו איש מחתתו והנכון בעיני כי מתחלה אמר להם זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו והיה האיש מכם אשר יבחר ה׳ הוא הקדוש ולא אמר שיהיה אהרן עמהם והם שתקו ואולי לא נתרצו ולא הודו בכך כי חשבו אם יהיה אהרן עמנו תרד האש לכולנו או לא תרד כלל ונהיה כלנו שוים ואם לא יהיה אהרן עמנו ולא תרד האש יאמרו כי לא בחר בנו ויחשבו כי בו כבר בחר שירדה האש בקרבנותיו ביום השמיני ואותו היום יש לנו טענה עליו שלא היה לבחור באהרן שיהיה הוא לבדו הכהן רק בזכות ישראל שעשו המשכן ולכן לשליח צבור היה יורד ועדיין לא הוחלפו הבכורים בעת ההיא על כן לא היה קרח חפץ לנסות דבר בלא אהרן והיו שם דתן ואבירם כאשר דבר להם משה כן והיו הם בכלל מה שאמר קרח וכל עדתו וכאשר שלח להם ויאמרו לא נעלה ויחר למשה מאד ורצה לגזור עליהם שלא ימותו כמות כל האדם אז חזר משה אל קרח ואמר קחו איש מחתתו חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו והנה הוציא מכלם דתן ואבירם וזה טעם חמשים ומאתים מחתות כי מה צורך להזכיר המנין במקום הזה והנכנים אהרן שיהיה עמהם אז שמע קרח אליו כי חשב שישתנה המעשה בהם ובאהרן:

(כא) **הבדלו** מתוך העדה הזאת. יש לשאול אם ישראל לא חטאו ולא מרדו ברבם למה היה הקצף עליהם לאמר ואכלה אותם כרגע ואם גם הם מרדו כקרח וכעדתו איך יאמרו משה ואהרן האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף. וכתב רבינו חננאל הבדלו מתוך העדה הזאת עדת קרח ולא עדת בני ישראל ויאמרו אלהי הרוחות לכל בשר וגו׳. מיד הודיע הקב״ה למשה כי לא כל עדת בני ישראל בקש לכלות אבל עדת קרח בלבד לפיכך פירש

ספורנו

מחבולותיך. (טו) אל תפן אל מנחתם. אל תפן אל שום מין קרבן שיקריבו לכפר עליהם על הפך ירת מנחה וזה כי איני מוחל על עלבוני ואין למחול להם בלעדי זה כאמרם (יומא פרק יוה״כ) עונות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה חבירו וכן ירמיהו אמר אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי כי כרו שוחה ללכדני זכור עמדי לפניך לדבר עליהם טובה: לא חמור אחד מהם נשאתי. אפילו במה שיהנה הדיוט מחבירו לא נהניתי מהם שלא קבלתי מהם אפילו חמור בהשאלה ואם כן היתה טרחתי עליהם כלה לתועלתם ולתקן עניניהם לא לתועלתי והנאתי כלל כמנהג כל משתרר ואינם מתרעמים על טרחתי אלא מגיד מה שהם כפויי טובה: ולא הרעותי את אחד מהם. אפילו איבת היולא מב״ד חייב אין להם עלי שלא קרה להם שיבאו לפני לדין באופן שאחייבם: (טז) אתה וכל עדתך היו לפני ה׳. היו מזומנים לדין לפניו: (כא) הבדלו. שלא תגין זכותכם עליהם כענין

ב̇ הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃
כב וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל (ב׳ בטעם)
אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ (ב׳ כ״כ . ד)
אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה (ו׳ בסיפרא)
תִּקְצֹף׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־
הָעֵדָה לֵאמֹר הֵעָלוּ מִסָּבִיב (ג̇)
לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ (ג̇)
כה וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן
וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כו וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה
לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי
הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־
תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ (ב׳ גם אתם גם מלככם)
בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ כז וַיֵּעָלוּ מֵעַל (ג׳. ב׳ וחד פרעה יגא.)
מִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם (ג̇)
מִסָּבִיב וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ (ג̇)
נִצָּבִים פֶּתַח אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם

יָתְהוֹן כְּשָׁעָה׃ כב וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֵל אֱלָהּ רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא הֲגַבְרָא חַד יֶחוּב וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רוּגְזָא׃ כג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כד מַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימָר אִסְתַּלָּקוּ מִסְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃ כה וְקָם מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוָת דָּתָן וַאֲבִירָם וַאֲזַלוּ בָתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ כו וּמַלֵּיל עִם כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר זוּרוּ כְעַן מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנֵי גֻבְרַיָּא חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן בְּכָל דִּלְהוֹן דִּלְמָא תִלְקוּן בְּכָל חוֹבֵיהוֹן׃ כז וְאִסְתַּלָּקוּ מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסְחוֹר סְחוֹר וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפַקוּ קַיְמִין בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן וְטַפְלְהוֹן׃

אבן עזרא

פתח אהל מועד: (כב) ויפלו על פניהם. להתפלל. וטעם אל. מורה שיש לו כח לכלותם כרגע והוא אלהי הרוחות והטעם פי׳ אל כי יוכל לכלותם כי הרוחות בידו הם: האיש אחד יחטא. הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה וי״א כי טעם אלהי הרוחות כי בידו כח לחפש הרוחות כי הוא אלהיהם והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו וגם אם החטיא אחרים. והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת הם קרח וכל עדתו ואם יגאה ואכלתם וכלתם כרגע: (כד) למשכן קרח. הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם כי לא יחנו סביב המשכן כי אם הלוים לבדם ומזה הכתוב נלמוד כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים: (כה) זקני ישראל. הנכון בעיני שהם השבעים זקנים הנבחרים: (כו) ואל תגעו בכל אשר להם. שאם באו להציל ממונם ירדו חיים שאול כמו הם: בכל חטאתם. בעבור רב חטאתם: (כז) ובניהם. הגדולים: וטפם. קטנים וקטנות

ספורנו

כענין ימלט אי נקי: (כב) האיש אחד יחטא. שהוא עשה שנקהלו עלינו העדה כאמרו ויקהל עליהם קרח את כל העדה: (כד) דבר אל העדה להגיד העלו מסביב. פרוש שמה שאמר הבדלו מתוך העדה לא אמר אלא על עדת קרח: (כו) פן תספו. שאינכם כלוים להנצל

רשי

בא בעמוד ענן: (כב) אל אלהי הרוחות. יודע מחשבות אין מדתך כמדת מלך מלך שסרחה עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכלם אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא: האיש אחד. הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף. אמר הקב״ה יפה אמרתם אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא: (כד) העלו. כתרגומו הסתלקו מסביבות משכן קרח: (כה) ויקם משה. (מדרש רבה) כסבור שישאו לו פנים ולא עשו: (כז) יצאו נצבים. (תנחומא) בקומה זקופה לחרף ולגדף כמו (שמואל א יז) ויתיצב ארבעים יום דגלית: ונשיהם ובניהם וטפם. בא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי ב״ד של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות וב״ד של מעלה עד כ׳ שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים: אס

אל ב׳ בטעמא זקף גדול וסי׳ ויפלו על פניהם ויאמרו. אל נא רפא נא לה: הרוחת ב׳ כתיב כן חסר וי״ו בתר׳ וסי׳ ויפלו על פניהם. יפקד ה׳ אלהי הרוחת: תספו ב׳ וסי׳ פן תספו בכל חטאתם. גם אתם גם מלככם: חטאתם ג׳ וסימן וידבר אל העדה לאמר. קרא בגרון אל תחשוך. ישוב ירחמנו יכבש עונותינו. וכל יזכר יפקד וכל פרשת אחרי מות דבוותא חטאתם:

בעל הטורים

תספו ב׳ במס׳. פן תספו בכל חטאתם. ואם הרעו תרעו גם אתם וגו׳ תספו. שאמר להם שאם לא יחזרו בהם ימותו הם וקרח גדולם:

תולדות אהרן ויקם משה. סנהדרין ק: סורו נא. שבועות לט:

רמבן

פירש לו זה שאמרתי הבדלו העלו למשכן קרח דתן ואבירם הוא שאמרתי לך הזכיר להם העלו מסביב אולי כשיראו קרח ועדתו ישובו אלו דבריו. ואינם נכונים כי לא היה ראוי לאמר על קרח דתן ואבירם שלשה אנשים הבדלו מתוך העדה כי אינם עדה ואין ישראל בתוכם ואהרן עם עדת מקריבי הקטורת היה בתוכם בבואם ועוד כי הבדלו רמז למשה ואהרן בלבד כמו הרומו וכן ואכלה אותם כרגע רמז למגפה שתכלה עם רב ועצום כרגע וחלילה שלא יבין משה נבואתו ויטעה בה. אבל הטעם כי מתחלה היה לב העם אחרי משה ואהרן וכאשר לקחו קרח ועדתו איש מחתתו וישימו עליהם קטרת ויעמדו פתח אהל מועד עם משה ואהרן אז קרא קרח לכל העדה ואמר להם כי בכבוד כולם הוא מקנא וייטב הדבר בעיניהם ונקהלו כלם לראות אולי ישר בעיני האלהים ותשוב העבודה לבכוריהם וזה טעם ויקהל עליהם קרח את כל העדה והנה נתחייבו כליה שהיו מהרהרים אחרי רבם והם כמהרהרים אחרי השכינה ומוותרים על נבואתו של נביא בלבם וחייבין מיתה בידי שמים ומשה ואהרן למדו עליהם זכות שלא חטא במעשה אלא קרח. והוא הגורם והוא המפתה אותם וראוי הוא שימות לבדו לפרסם ולהודיע ענשו לרבים וזו דרך מבקשי רחמים שיקלו החטא מעל העם ונותנין אותו על היחיד הגורם מפני שהוא חייב על כל פנים וכן אמר דוד הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי והיה העונש ההוא על העם גם בחטאם שהיה להם לתת השקלים מעצמם אם העונש הוא על זה כדברי רבותינו כי לא צוה אותם המלך שלא יתנו השקלים כי הוא לדעת המנין בלבד היה חפץ וענשו בזה שוה הוא ועוד כי מלבד המנין היה עונש על העם מתחלת דבר כדכתיב ויוסף אף ה׳ לחרות בישראל ויסת את דוד בהם. וכתב שם רש״י לא ידעתי על מה ואני אומר בדרך סברא שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה׳ ונבנה הבית לשמו כענין שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך שנאמר ויהי כי ישב המלך דוד בביתו וה׳ הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה והנה דוד מנעו השם יתברך מפני שאמר כי דמים רבים שפכת ארצה לפני ונתאחר עוד הבנין עד מלוך שלמה ואלו היו ישראל חפצים בדבר ונתעוררו בו מתחלה היה נעשה בימי אחד מהשופטים או בימי שאול או גם בימי דוד כי אם שבטי ישראל היו מתעוררים בדבר לא היה הוא הבונה אבל ישראל הם היו הבונים אבל כאשר העם לא השגיחו ודוד הוא המשגיח והמתעורר והוא המכין הכל הוא היה הבונה והוא איש משפט ומחזיק במדת הדין ולא הוכשר בבית הרחמים ועל כן נתאחר הבנין כל ימי דוד בפשיעת ישראל ועל כן היה הקצף עליהם ועל כן היה המקום אשר יבחר ה׳ לשום שמו שם נודע בענשם ובמגפותם והכתוב ירמוז כל מה שנאמר כי לא ישבתי בבית למיום אשר העליתי את ישראל מארץ מצרים עד היום הזה ואהיה מתהלך וגו׳ בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי אל אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים הרי יאשים הכתוב כי השכינה מתהלכת בכל ישראל מאהל אל אהל וממשכן אל משכן ולא היה אחד בכל שופטי ישראל הרועים אותם מתעורר בדבר. ואמר הכתוב עוד כי גם השם רחק מהם ולא דבר לאחד מכולם לבנות הבית רק עתה שנתעוררת הטיבות כי היה עם לבבך ואצוה עתה לבנותו על יד שלמה עד שיהיה איש שלום: וטעם ויקהל עליהם קרח את גדולי העם הנועדים תמיד אל פתח אהל מועד. או בכורי כל ישראל הראוים לעבודה ולא הזכיר העם כמו בעגל ובמרגלים כי אלו היו כל ישראל היה אומר ואכלה אותם כרגע ואעשה אותך לגוי גדול וכל זה שהזכרתי על הבכורות הוא על דרך רבותינו שאומרים שהעבודה היתה לבכורות. אבל על דרך הפשט היו מתחלה כל ישראל ראוים לעבודת הקרבנות כי כן הוא הדין לעולם בבמות יחיד ונבחר אהרן לעבודת המשכן והמקדש והיה קרח טוען על הבחירה הזאת ורצה להחזיר העבודה לכל ישראל כי כל העדה כולם קדושים:

(כו) ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו. שיעור הכתוב סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה פן תספו בכל חטאתם ואל תגעו בכל

סאר

רשי

(כח) לעשות את כל המעשים האלה. שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: (כט) לא ה' שלחני. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: (ל) ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם את ה' ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו (סנהדרין קי) אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא ה' (ר"ל יברא ה' הפה לכאן): (לד) נסו לקולם. בשביל הקול היוצא על בליעתן: ואת

במדבר טו קרח

וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃ כח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלָחַנִי
לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה
כִּי־לֹא מִלִּבִּי׃ כט אִם־כְּמוֹת כָּל־
הָאָדָם יְמֻתוּן אֵלֶּה וּפְקֻדַּת כָּל־
הָאָדָם יִפָּקֵד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה
שְׁלָחָנִי׃ ל וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא
יְהוָה וּפָצְתָה הָאֲדָמָה אֶת־פִּיהָ
וּבָלְעָה אֹתָם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם
וְיָרְדוּ חַיִּים שְׁאֹלָה וִידַעְתֶּם כִּי
נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־
יְהוָה׃ לא וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֵת
כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבָּקַע
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃
לב וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ
וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת
כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־
הָרְכוּשׁ׃ לג וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר
לָהֶם חַיִּים שְׁאֹלָה וַתְּכַס עֲלֵיהֶם
הָאָרֶץ וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל׃
לד וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם
נָסוּ לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־תִּבְלָעֵנוּ

ח׳ כפלוני כטעם זרקא · ב׳ מנהון נסבי׳. ד · ג׳ ומ״ל · ג׳ וחסר וא׳ מ״ל. ג׳ · ג׳ · ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר · ומאכלו בראה · ז׳ רפין. ט׳ · ד · ג׳ · ג׳ · פ׳ · ב׳ כלי מלחמה · ג׳ וחסר. ג׳

כח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדָא תֵּדְעוּן
אֲרֵי יְיָ שַׁלְחַנִי לְמֶעְבַּד יָת
כָּל עוֹבָדַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי לָא
מֵרְעוּתִי׃ כט אִם כְּמוֹתָא
דְּכָל אֱנָשָׁא יְמוּתוּן אִלֵּין
וּסְעָרָא דְּכָל אֱנָשָׁא יִסְתְּעַר
עֲלֵיהוֹן לָא יְיָ שַׁלְחַנִי׃
ל וְאִם בְּרִיאָה יִבְרֵי יְיָ
וְתִפְתַּח אַרְעָא יָת פּוּמַהּ
וְתִבְלַע יַתְהוֹן וְיָת כָּל
דִּלְהוֹן וְיֵחֲתוּן כַּד חַיִּין
לִשְׁאוֹל וְתֵדְעוּן אֲרֵי אַרְגִּיזוּ
גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם יְיָ׃
לא וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי
לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא
הָאִלֵּין וְאִתְבְּזָעַת אַרְעָא
דִּתְחוֹתֵיהוֹן׃ לב וּפְתַחַת
אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלָעַת
יַתְהוֹן וְיָת אֱנַשׁ בָּתֵּיהוֹן
וְיָת כָּל אֱנָשָׁא דִּלְקֹרַח
וְיָת כָּל קִנְיָנָא׃ לג וּנְחָתוּ
אִנּוּן וְכָל דִּלְהוֹן כַּד חַיִּין
לִשְׁאוֹל וַחֲפַת עֲלֵיהוֹן אַרְעָא
וַאֲבַדוּ מִגּוֹ קְהָלָא׃ לד וְכָל
יִשְׂרָאֵל דִּבְסַחְרָנֵיהוֹן עֲרָקוּ
לְקָלְהוֹן אֲרֵי אֲמַרוּ דִּלְמָא
תִבְלְעִינָנָא אַרְעָא׃

אבן עזרא

וקטנות: (כח) לעשות את כל המעשים. להחליף הבכורים בלוים ודע כי דבר גדול היה ומכעים לאשר אינגו מאמין להסיר הבכורים מכהונתם ולהשיב המעלה למשפחת משה לבדו וכל זה היה בעבור מעשה העגל כי ויעלו עולות ויגשו שלמים הבכורים העלום כי הם היו לבדם הכהנים ובני לוי הרגו עובדי העגל ויש בכאן שאלה ותשובתה בפרשת וילך משה: (ל) בריאה. יש אומרים שהיא תורה על המלא מה שלא היה וכבר פירשתיו שאין המלה רק מגזרת וברא אתהן וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה והנה פירושה כטעם גזרה: ופצתה האדמה את פיה. כמו ופתחה וכן יפצה פיהו וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונה תיכונה תדבר על הגבוהים ממנה כדרך ארמונה שהוא הגוף וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעים: (לב) ואת בתיהם. שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם: ואת כל הרכוש. שהיה לכלם: (לג) וירדו הם. הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא נראו: ותכס עליהם. הארץ בעצמה: ויאבדו. בעבור מות בניהם העומדים תחתם: (לד) לקולם. בעבור קולם: (לה) ה"א החמשים מושכת עצמה ואחרת עמה. וי"א כי קרח מהנבלעים היה

בעל הטורים

ימתון ב׳. כמות כל האדם ימתון. והארן כבגד תבלה ויושביה כמו כן ימתון. פי׳ אחר שתבלע ויושביה ימתון שיבלעו הם התחם: ופקדת ג׳ במסרה. ופקדת כל האדם. ופקדת משמרת. ופקדת אלעזר בן אהרן. בשביל שרצה לכנים בפקודת אלעזר שבקשו כהונה ע"כ ופקודת כל האדם וגו׳: ופקדת כל האדם יפקד אמר משה אם הקב"ה יעשה לאלה כמו שעושה לכל אדם שהוא פוקד עון אבות על בנים וגו׳ ועל שלשים ועל רבעים. אלא שיענישם מיד: בריאה. שנים במסרה מתרי לישני. ואם בריאה. ומאכלו בריאה. שהאכיל קרח לעדתו עד שהמשיכם אחריו כדאיתא בפרק ד׳ מיתות ב"ד: כי נאצו האנשים האלה. ר"ת הכהן על שבקשו כהונה: האדם אשר לקרח. ס"ת חרס מלמד שעשאן חרס על שנתחברו לקרח: ותבקע ד׳ במסרה. ותבקע האדמה ואידך ותבקע הארץ בקולם. ותבקע העיר דירמיה ודמלכים על ירושלים. ותבקע הארץ בקולם היינו דכתיב וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם ורמז להא דאיתא בערובין שפתחה של גיהנם בירושלים ותבקע העיר פי׳ בירושלים שם ותבקע האדמה וירדו שאולה: ויאבדו ב׳ במס׳. הכא ואידך ויאבדו כלי מלחמה כיון שאבדו נאבד כלי מלחמה:

תולדות אהרן כי ה׳ שלחני. עקידה שער פד: אם כמות. נדרים לט: ואם בריאה. נדרים שם סנהדרין קי: ותפתח הארץ. סנהדרין לו: וירדו הם. ערובין יט: ותכס עליהם. סנהדרין קח קט:

תדעון ד׳ וסי׳ ויאמר משה בזאת תדעון. ולכל בני ישראל לא יחרץ. ויאמר יהושע בזאת. גורו לכם מפני חרב: כמות ג׳ ומלאי׳ וסי׳ אם כמות כל האדם. כמות זה כן מות זה. והיה כמות אחאב: בריאה ב׳ ומב׳ לישני וסימן ואם בריאה יברא ה׳ דין מלא. וא׳ חסר ומאכלו בראה: וירדו ז׳ וסי׳ כל עבדיך אלה אלי. ואם בריאה יברא ה׳ ופצתה האדמה. וירדו ראמים עמם. וירדו מעל כסאותם. וירדו מאניותיהם. ויאמר אלי המים האלה. והפכתי כסא ממלכות: ותבקע ד׳ וסי׳ ותבקע האדמה אשר תחתיהם. ותבקע הארץ בקלם. ותבקע העיר דמלכים׳ וחברו דירמיה: שאלה ט׳ חסר וסימן נמסר בסדר וישב. לקלם ג׳ וחסר וסי׳ וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו. ויפצרו בו עבדיו. ואתה

רמבן

אשר להם והטעם שאם לא יסורו משם יהיו נבלעים בפי הארץ ויזהירם שלא יגעו להציל ממומנם דבר ולקחו להם כי חרם הוא. ור"א אמר שאם באו להציל ממונם ירדו שאול כמוהם וא"כ יהיה זה כטעם ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח כאשר הזכרתי בטעמו שם:

(כט) **אם** כמות כל האדם ימתון אלה. הנה גם רבים בעם אמרו לו פעמים רבות למה העליתנו ממצרים. אבל היה העונש על אלה מכל האדם באמרם כי תשתרר עלינו גם השתרר כי עשו שתים רעות בזו על כבוד הרב וכפרו בכל מעשה ה׳ אשר עשה במצרים ובמדבר וגם במעמד הר סיני שנא׳ כו וגם בך יאמינו לעולם והם אמרו שאינו כדאי להשתרר עליהם ולא בא להם על ידו רק רע ומפני זה אמר ויחר למשה מאד וגם קרח אמר ומדוע תתנשאו וע"כ נבלע אהלו עמהם וזה טעם לא ה׳ שלחני שלא שלחני כלל להוציאם ממצרים כטעם אשר שלחו ה׳ לעשות בארץ מצרים וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וכן כי ה׳ שלחני לעשות את כל המעשים האלה המעשים אשר ראיתם בעיניכם רמז לכל אשר עשה מיום שאמר לו לך ואשלחך אל פרעה כי תחלת ביאת הנביא יקרא שליחות כענין את מי אשלח ומי ילך לנו ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים ואין טעם כל המעשים להחליף הבכורים ללוים וכהונת אהרן כדברי המפרשים אלא לכלל המעשים אשר עשה משה לעיני כל ישראל כמו שפירשתי:

(ל) **ואם** בריאה יברא ה׳. כתב ר"א י"א כי בריאה תורה על המצא יש מאין וכבר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה אבל פי׳ כטעם גזרה מן וברא אתהן. והנכון שתאמר על המצא דבר מאין כי אין אצלנו בלשון הקדש מורה על זה זולתי המלה הזאת. אבל הענין כי בקיעת האדמה איננה בריאה מחודשת אבל פתיחת הארץ את פיה לבלוע הוא חדוש לא נהיה מעולם כי כאשר תבקע האדמה כמו שנעשה פעמים רבים ברעש הנקרא זלולה תשאר פתוחה גם ימלא הבקע מים ויעשה כאגמים אבל שתפתח ותסגר מיד כאדם הפותח פיו לבלוע ויסגור אותו אחרי בלעו זה הדבר נתחדש ביום ההוא כאלו הוא נברא מאין וזה טעם ותכס עליהם הארץ ולכך אמר הכתוב אחרי כן ותבקע האדמה ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ועל דעת רבותינו בקרוב פתח גיהנם גם הוא ענין נתחדש לשעתו:

(לב) **ואת** כל האדם אשר לקרח. קנה לו עבדים ושפחות ובני בית היו לו מצריים וכושיים וכנעניים קנין כספו ונענשו בכלל הרכוש שלהם שהם לקו בגופם ובממונם ואולי גם מישראל היו בביתו גרים ותושבים ונמשכו אחר עצתו ונענשו כי איננו רומז לזרעו דכתיב ובני קרח לא מתו כי היו גדולים צדיקים וטובים וזכותם עמדה להם ולא היו לו בנים ובנות קטנים כי לא הזכיר הכתוב בקרח טף: (לג) **וטעם** ויאבדו מתוך הקהל. שאבדו לעיניהם בהיותם

ספורנו

להנצל אם תהיו עמהם כשילקו: (ל) וידעתם כי נאצו. שאינם ראוים ליקרא דשכני ולהקבר עם שאר העם: (לב) ותפתח הארץ את פיה. הרחיבה את הבקיעה עד מקום בתיהם: ואת כל האדם אשר לקרח. הנמשכים אחריו במחלוקתו. ולכן לא מתו בניו שלא נגררו אחריו בזה: ואת כל הרכוש. שלא יזכו שיהנו צדיקים בעולם כענין נפלה סלע מחיקו ומצאה עני ונתפרנס בה: (לג) ותכס עליהם הארץ. הגיד שלא קרה באותה הפתיחה כמו שיקרה

הָאָרֶץ׃ לה וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְהוָה וַתֹּאכַל אֵת הַחֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ מַקְרִיבֵי הַקְּטֹרֶת׃ ס

יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב אֱמֹר אֶל־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְיָרֵם אֶת־הַמַּחְתֹּת מִבֵּין הַשְּׂרֵפָה וְאֶת־הָאֵשׁ זְרֵה־הָלְאָה כִּי קָדֵשׁוּ׃ ג אֵת מַחְתּוֹת הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשֹׁתָם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקֻּעֵי פַחִים צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ כִּי־הִקְרִיבֻם לִפְנֵי־יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ וְיִהְיוּ לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיִּקַּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֵת מַחְתּוֹת הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבוּ הַשְּׂרֻפִים וַיְרַקְּעוּם צִפּוּי לַמִּזְבֵּחַ׃ ה זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרַע אַהֲרֹן הוּא לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לוֹ׃ פ

ו וַיִּלֹּנוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמָּחֳרָת עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן לֵאמֹר אַתֶּם הֲמִתֶּם אֶת־עַם יְהוָה׃ ז וַיְהִי בְּהִקָּהֵל הָעֵדָה עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיִּפְנוּ אֶל־

ל׳. ס׳ · ב׳ קרן משיחו · ל׳ · ל׳. נ׳ מ״ל · ב׳ חסר · ל׳ חסר. ס׳ · ל׳ וחסר. ל׳ · י״א · ל׳ וחסר · ל׳ ומ״ל. ס׳ · ל׳ ל׳ · ל׳ וחד והמתם אתו

לה וְאִישָׁתָא נְפַקַת מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכָלַת יָת מָאתָן וְחַמְשִׁין גֻּבְרָא מְקָרְבֵי קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב אֵימַר לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיַפְרֵישׁ יָת מַחְתְּיָתָא מִבֵּין יְקִידַיָּא וְיָת אֶשָּׁתָא יַרְחֵיק לְהַלָּא אֲרֵי אִתְקַדָּשָׁא׃ ג יָת מַחְתְּיַת חַיָּבַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְחַיָּבוּ בְּנַפְשָׁתֵיהוֹן וְיַעְבְּדוּן יָתְהוֹן טַסִּין רְדִידִין חוֹפָאָה לְמַדְבְּחָא אֲרֵי קָרִיבוּנִין קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדָּשָׁא וִיהֶוְיָן לְאָת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וּנְסֵיב אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת מַחְתְּיַת נְחָשָׁא דְּקָרִיבוּ יוֹקְדַיָּא וְרַדִּידוּנִין חוֹפָאָה לְמַדְבְּחָא׃ ה דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דְּלָא יִקְרַב גְּבַר חִלּוֹנַי דְּלָא מִזַּרְעָא דְּאַהֲרֹן הוּא לְאַסָּקָא קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ וְלָא יְהֵי כְּקֹרַח וְכִכְנִשְׁתֵּיהּ כְּמָא דְּמַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לֵיהּ׃ ו וְאִתְרַעֲמוּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן לְמֵימָר אַתּוּן גְּרַמְתּוּן דְּמִית עַמָּא דַּייָ׃ ז וַהֲוָה בְּאִתְכַּנָּשׁוּת כְּנִשְׁתָּא עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וְאִתְפְּנִיאוּ

אבן עזרא

היה והראיה ותבלע אותם ואת קרח ויש אומרים כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העדה באכול האש וחז"ל אמרו כי נשרף ונבלע ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם כי לא נזכר וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרת ופי' הפסוק ואת קרח איננה דבק עם ותבלע אותם רק עם במות העדה ואם יטעון טוען ויאמר למה לא הזכיר קרח עם השרופים התשובה כי אחר שהזכיר הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה אין צורך להזכיר קרח כי מקל וחומר יודע הדבר וכמוהו מרכבות פרעה וחילו ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמ' טבע כי כן כתיב ונער פרעה וחילו והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים ולא יהיה כקרח וכעדתו: (ב) זרה הלאה. מהמזבח: כי קדשו. כי אחר שהקריבום לשם הנה קדושים: (ג) את מחתות החטאים. פי' המחתות: ועשו אותם. האומנים: רקועי פחים. כמו וירקעו את פחי הזהב. ופי' כי קדשו כי הקריבום לפני ה': ויהיו לאות. לזכר ולסימן: (ד) וירקעום. המרקעים. (ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו. לאהרן ויש אומרים כי לו שב אל קרח והוא רחוק בעיני: (ו) ממחרת. זה היום כי לעולם הוא סמוך: אתם המתם. הטעם מה ראיה היתה זאת ששבט לוי הוא הנבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכ' או בחכמה שידעתם שרפתם המקריבים: (ז) בהקהל העדה. כל

רש"י

(ב) ואת האש. שבתוך המחתות: זרה הלאה. לארץ מעל המחתות: כי קדשו. המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת: (ג) החטאים האלה בנפשותם. (יומא לו) שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על הקב"ה: רקעי. רדידין: פחים. טסין מרודדין טינבי"ש בלעז: צפוי למזבח. למזבח הנחשת: ויהיו לאות. לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: (ד) וירקעום. אישטידרי"ש בלעז: (ה) ולא יהיה כקרח. כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על. ומדרשו על קרח ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על

ספורנו

שיקרה בפתיחת הרעש שהיא לא תסגר תיכף אמנם זאת נסגרת תיכף כפותח פיו לבלוע דבר ויסגירנו אחר הבליעה: יז (ב) ואת האש זרה הלאה. לא אל שפך הדשן מפני שהיתה קטרת זרה: כי קדשו. ואין ראוי להניחם שם בבזיון: (ג) כי הקריבם לפני ה' ויקדשו. שהקדישום להיות כלי שרת גם בשאר עבודות מלבד עבודתם הפסולה ובזה הם ראויות לעשות צפוי בקדש: (ו) אתם המתם. שאמרת' להם שיכנסו בקטרת

תמנה לך חיל: החמשים ח' וסי' וקדשתם את שנת. ואש יצאה מאת ה'. וממחצית בני ישראל. ויקח משה ממחצית. ויענה אליהו וידבר. וישלח וישב שר חמשים. תניינא דפסוק: וירם ב' וסי' את המחתות מבין השרפה. וירם קרן משיחו: מחתות ג' מלאים נמסר לעיל בסדרא: צפוי ה' וסי' נמסר בסוף סדר ויקהל: ויהיו י"א רפין וסי' בסדר תרומה:

תולדות אהרן ואת יזרה. סנהדרין קי: את מחתות. סנהדרין נב מנחות נט: ולא יהיה כקרח. סנהדרין קי:

בעל הטורים

את מחתות החטאים האלה בנפשתם. בנתחייבו על עסקי נפשותם כדרים לקוף דאמר ר"ל מאי דכתיב בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו. בשביל חניפה שהחניפם קרח על עסקי לגימא חרק עליהם שר של גיהנם שיניו. הרק אותיות קרח: החטאים בגים במספר. החטאים האלה בנפשותם החטאים את עמלק לומר לך כמו שאלו חטאו בנפשותם כן חטא עמלק בנפשו שראה כל הנסים שנעשה לישראל ונזדווג להם כדאיתא במדרש משל למי שראה אמבטי רותחת וקפץ בתוכה כו':

רמבן

בהיותם בתוכם עומדים עמהם כי ברגע פתחה הארץ את פיה וסגרה אותה עליהם ולא נודע מקומם איה. ור"א אמר בעבור מות בניהם העומדים תחתם:

יז (ב) כי קדשו. המחתות. והם אסורין בהנאה שכבר עשאום כלי שרת לשון רש"י. ולא ידעתי טעם לאיסור הזה שהרי קטורת זרה הקריבו וזר שעשה כלי שרת להקטיר בחוץ באיסור אינו מקודש אבל יש לומר כי בעבור שעשו כן על פי משה היו קדש כי הם הקדישו אותם לשמים לפי שחשבו שיענה אותם האלהים באש ותהיינה המחתות האלה כלי שרת באהל מועד לעולם. והנכון בעיני כי יאמר הכתוב כי הקריבום לפני ה' ויקדשו להיות לאות לבני ישראל כלומר אני הקדשתי אותם מעת שהקריבו אותם לפני כדי שיהיו לאות לבני ישראל:

(ה) כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו על קרח ומהו ביד משה ולא נכתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו ועל זה לקה עוזיהו בצרעת. ולפי פשוטו ולא יהיה בלוע ושרוף כקרח וכעדתו אך כאשר נעשה למשה בידו שלקה בצרעת. ויש פותרים למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא כאשר דבר ה' ביד משה לאהרן שיהיו הוא ובניו כהנים ולא זר כ"ז לשון רש"י. והנכון שהוא רומז אל אלעזר הנזכר שאמר הכתוב אמור אל אלעזר בן אהרן וגו' ושיעורו ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחושת אשר הקריבו השרופים וירקעום צפוי למזבח כאשר דבר ה' ביד משה לו זכרון לבני ישראל וגו':

(ו) אתם המיתם את עם ה'. אמר אונקלוס אתון גרמתון דמית עמא דה' יפתור כי יאשימו אותם על שנתנו העצה הזאת להקטיר קטורת זרה לפני ה' מדעתם שהמקריבים אותם נשרפים כי השם לא אמר למשה להקטיר הקטורת הזאת והוא לא אמר לישראל בשם ה' לעשות כן אם כן מעצמם נתנו העצה הזאת אשר מתו בה העם והיו יכולין לתת אות ומופת אחר במטה או בזולתו. ור"א אמר מה ראיה זו ששבט לוי נבחר ונבחר אהרן לכהן גדול ויתכן שבתפלתכם או בחכמה שידעתם שרפתם המקריבים וכן נראה שלא האמינו כי מה שאמר אחרי כן דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשכותי מעלי וגו' ראיה שלא האמינו העם בשריפה הזאת שנבחרו הלוים והוחלפו הבכורות בהם רק חשבו כי משה ואהרן גרמו השריפה או שהיה העונש בקטורת אש זרה אשר לא

רש"י

על הכהונה שלוקין בצרעת כמו שלקה משה בידו שנא' (שמות ד) ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג וע"כ לקה עוזיהו בצרעת : (יא) וכפר עליהם . רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר המגפה (ר"ל כשנתן רשות למשחית אז אין מבחין בין טוב לרע ועל מה שמוסיף מדליה יש תיקון בקטורת אבל מה שגוזר הקב"ה בהדיא אין חכמה ואין תבונה ובזה מתורץ מ"ש אח"כ שלא הניח המלאך את אהרן לעצר בקטרת אלא הוא מסר רז זה אלא היה גזרת הקב"ה כמ"ש אני שלוחו של מקום ודוק) כדאיתא במסכת שבת (דף פט) : (יג) ויעמד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו על ברחו א"ל המלאך הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בא עמי ושאל וזהו שנאמר וישב אהרן אל משה (מכילתא). ד"א למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזים ומרננים אחר הקטורת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר מגפה הוא והחטא

אבן עזרא

כל קהלו ואחריה על הוא למריבה : (ח) ויבא משה ואהרן. בעבור שראו שנראה הכבוד : (י) הרמו . שישבו במקום המרומם במחנה הלויה והוא האהל כאשר פירשתי במלת העלו : ויפלו על פניהם . להתפלל : (יא) את המחתה . הידועה : ושים קטורת . ולא אמר הקטורת והמשכיל יבין : והולך . לשון צווי כמו הושב את אביך ושרשו כמו הוליכי וטעמו הובילי כמו ילך עמך . (טו) וטעם וישב אהרן. דבק עם הפרשה הבאה ואם נפסקה וכבר הראיתיך רבות כהנה וכהנה וכאשר שב אהרן ונעצרה המגפה דבר השם : (יז) מטה . יש אומרים כי מטה לוי איננו מטה האלהים כי כבר היה ניכר ומה צורך לכתוב עליו שם אהרן ויש אומרים כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם וזה הישר בעיני . וטעם לבית אב שבטי

במדבר יז

אֹהֶל מוֹעֵד וְהִנֵּה כִסָּהוּ הֶעָנָן
וַיֵּרָא כְּבוֹד יְהוָה׃ ח וַיָּבֹא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן אֶל־פְּנֵי אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס
רביעי ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ י הֵרֹמּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה
הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע וַיִּפְּלוּ
עַל־פְּנֵיהֶם׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־
אַהֲרֹן קַח אֶת־הַמַּחְתָּה וְתֶן־
עָלֶיהָ אֵשׁ מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים
קְטֹרֶת וְהוֹלֵךְ מְהֵרָה אֶל־הָעֵדָה (ג' מ"ל נחורס)
וְכַפֵּר עֲלֵיהֶם כִּי־יָצָא הַקֶּצֶף (ד'. ב' בספרא)
מִלִּפְנֵי יְהוָה הֵחֵל הַנָּגֶף׃ יב וַיִּקַּח
אַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיָּרָץ
אֶל־תּוֹךְ הַקָּהָל וְהִנֵּה הֵחֵל הַנֶּגֶף
בָּעָם וַיִּתֵּן אֶת־הַקְּטֹרֶת וַיְכַפֵּר
עַל־הָעָם׃ יג וַיַּעֲמֹד בֵּין־הַמֵּתִים (מ' וכל עזרא דכוותא)
וּבֵין הַחַיִּים וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ (ד'. ב' מ"פ)
יד וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה
עָשָׂר אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מִלְּבַד
הַמֵּתִים עַל־דְּבַר־קֹרַח׃ טו וַיָּשָׁב
אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וְהַמַּגֵּפָה נֶעֱצָרָה׃ פ
חמישי טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יז דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְקַח מֵאִתָּם מַטֶּה מַטֶּה לְבֵית
אָב מֵאֵת כָּל־נְשִׂיאֵהֶם לְבֵית (ג' חסר וחד מלא ויתע)
אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת אִישׁ

תרגום אונקלוס

לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְהָא חֲפָהִי
עֲנָנָא וְאִתְגְּלֵי יְקָרָא דַייָ׃
ח וַעֲאל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לָקֳדָם
מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ט וּמַלֵּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ י אִתְפָּרְשׁוּ
מִגוֹ כְּנִשְׁתָּא הָדָא וְאֵישֵׁיצֵי
יָתְהוֹן כְּשָׁעָה וּנְפַלוּ עַל
אַפֵּיהוֹן׃ יא וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְאַהֲרֹן סַב יָת מַחְתִּיתָא
וְהַב עֲלַהּ אֵישָׁתָא מֵעִלָּוֵי
מַדְבְּחָא וְשַׁוִּי קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא וְאוֹבֵיל בִּפְרִיעַ
לִכְנִשְׁתָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אֲרֵי
נְפַק רוּגְזָא מִן קֳדָם יְיָ שָׁרֵי
מוֹתָנָא׃ יב וּנְסֵיב אַהֲרֹן
כְּמָא דְמַלֵּיל מֹשֶׁה וּרְהַט
לְגוֹ קְהָלָא וְהָא שָׁרֵי
מוֹתָנָא בְּעַמָּא וִיהַב יָת
קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְכַפַּר עַל
עַמָּא׃ יג וְקָם בֵּין מִיתַיָּא
וּבֵין חַיַּיָּא וְאִתְכְּלֵי מוֹתָנָא׃
יד וַהֲווֹ דְמִיתוּ בְּמוֹתָנָא
אַרְבַּעַת עֲסַר אַלְפִין וּשְׁבַע
מְאָה בַּר מִדְמִיתוּ עַל
פְּלוּגְתָּא דְקֹרַח׃ טו וְתָב
אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא וּמוֹתָנָא אִתְכְּלִי׃
טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ יז מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְסַב מִנְּהוֹן חוּטְרָא
חוּטְרָא לְבֵית אַבָּא מִן כָּל
רַבְרְבָנֵיהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן
תְּרֵי עֲסַר חוּטְרִין גְּבַר יָת

בעל הטורים

ויפלו על פניהם . ולא התפללו כמו למעלה שלא היתה תפלה שגורה בפיהם וע"כ אמר כי יצא הקצף כדאמר רבי חנינא ב"ד כשהיה מתפלל על החולים אם אין תפלתי שגורה בפי יודע אני שהוא מטורף : וירץ . בא"ת ב"ש אוצים מנפה ירץ לעצור המגפה :

תולדות אהרן ויתן את הקטרת . שבת פט יומא מד
זבחים פח ערכין טז : ענין קריאת פרשת הקטרת בגילה אליהו ז"ל לר' פנחס ומעשה מתא מהסיא ספר הזוהר פרשת ויקח : ויעמד בין . שבת פט :

מסורה

וירא כ' וסימן נמסר בסדר שמיני . ושים ט' וסי' נמסר בסדר בשלח : וכפר ד' וסימן קרב אל המזבח ועשה ב' בו . כי יצא הקצף . עזרנו אלהי ישענו . ונמסר גם בסדר שמיני : על העם ח' וסימן נמסר במלכים ריש סי' י"ד : וקח י"ג וסי' לך נא אל הצאן וקח לי משם . קום לך פדנה ארם ביתה בתואל . עם אשר תמצא את אלהיך. ויאמר ה' אל משה עבר . דבר אל בני ישראל וקח מאתם . ויאמר אליו האיש קטר . וקח אתו אלי כי בן מות . ויאמר לו אבנר נטה. ויאמר לגחזי חגור מתניך . ואלישע הנביא קרא . ויהי מקץ ימים רבים. קחו עמכם דברים . שמע בני וקח אמרי . ונמסר גם במשלי סימן ד' : נשיאהם ב' ובענייגא קרמא חסר

ספורנו

בקטרת שאין ראוי שיקטירנה אלא המקריב עולת התמיד והיה לכם לנסות בזבחים הראוים לכהנים רבים יחד : (יג) ויעמד בין המתים ובין החיים . אחר שכבר התיצב שם והתעכב להגן על החולים שלא ימותו על הפך הבדלו מתוך העדה . ותעצר המגפה . שלא חלה עוד שום אחד מהם בחולי מגפה : (טז) והמגפה נעצרה. שנרפאו החולים

רמבן

לא צוה אותם וקטורת אהרן היתה קטורת הבקר כאשר פירשתי ולא היו התלונות רק על השריפה לא על הבליעה כי השם אמר למשה העלו מסביב וגו' . וזה ירמוז על פתיחת פי הארץ ומשה הגיד זה לישראל בשם ה' ודתן ואבירם היו חייבים יותר שהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים את דבריו ומתעתעים בכבודו . והנכון בעיני שהיו העם מאמינים עתה בכהונת אהרן שכבר יצאה אש מלפני ה' ותאכל את קרבנותיו אבל היו חפצים שיהיו הבכורות משרתי המשכן במקום הלוים ולא ירצו בחליפין שעשו בהם כי היו חפצים שיהיה לכל השבטים חלק בעבודת בית ה' והנה התלוננו אתם המיתם אותם שנתתם העצה הזאת שיקריבו קטורת ככהנים והם היו ראוים לעבודת לויה לא שיהיו כהנים מקריבי קטרת וזה טעם פרח מטה אהרן לבית לוי :

(י) הרמו מתוך העדה הזאת . לא הבינותי טעם הכתוב הזה ואמרו למעלה הבדלו מתוך העדה הזאת כי יש באלהים להמית בדבר רבים סביב לדיק אחד והוא לבדו נשאר כאשר היה בבכורי מצרים וכן היה בכל המגפות שלשה ושנים בטלית אחת השנים מתים והאמלעי נמלט . ונראה שהיה הקצף יוצא להמית גם כל העדה כמיתת החטאים האלה שנמשכו אחריהם בפתיחת פי הארץ או באש היוצאת והם מכות כוללות ראויות להמית כל העומדים שם ביחד זולתי אם יעשה נס שני בנמלטים או שאמר הקדוש ברוך הוא כן לכבוד הלדיקים שכל זמן שהם בתוכם לא ישלח ידו בהם והכוונה באלה וכיוצא בהם להודיע שהם לריכים בקשת רחמים וכפרה ומשה הוא המזרז לעשות כן מיד :

(יז) שנים עשר מטות . מטה אהרן הוא בי"ב כי לא אמר ותקח מטה לבית לוי ותכתוב עליו שם אהרן אבל הוא במנין הנזכר והנה לא נחשב יוסף רק לשבט אחד והטעם כי לא ימנו שבטי ישראל לעולם רק שנים עשר ומפני שיחשוב לוי יחשב יוסף רק אחד ועוד אפרש זה הסדר וזאת הברכה אם יזכני ה' להגיע לשם :

אבן עזרא

שבטי ישראל כמו ראובן ושמעון: (יח) וטעם כי מטה אחד. בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים: (יט) אשר אועד לכם. תמיד: (כ) והשכתי. מפעלי הכפל כמו והתמותי (טתאתך) מגזרת וחמת המלך שככה וטעם והשכותי כדרך בני אדם לתאוה מגוחה ומטה לוי בתוך הפנים עשר והנה יוסף במטה אחד: (כג) לבית לוי. מטה אשרת עצמו ואחר עמו מטה אהרן מטה לבית לוי: ויגמול. מגזרת ויגדל הילד ויגמל ורבים אמרו בעבור שקדים כי המטה היה ממין האילן ואינה ראיה ודרך דרש כי שקדים כמו כי שוקד אני: (כד) ויראו. מכתב יד כל אחד: (כז) ויאמרו בני ישראל. די לנו שגוענו ואבדנו והנה עוד כל הקרב אל המשכן ה׳ ימות כמות השרופים ומי יתן ותמנו לגוע אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישראל. וטעם לאהרן על יד משה או כאשר הוא כי גם אהרן נביא

רשי

והחטא הוא הממית: (יח) כי מטה אחד. אע״פ שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא: (כ) והשכתי. כמו (בראשית ח) וישכו המים (אסתר ז) וחמת המלך שככה: בתוך מטותם. הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח: (כג) ויוצא פרח. כמשמעו: ציץ. הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל: ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון (בראשית כא) ויגדל הילד ויגמל ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו (ישעיה יח) ובוסר גומל יהיה נצה ולמה שקדים הוא פרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיהו (ד״ה ב כו) והצרעת זרחה במצחו. ותרגומו וכפית שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: (כה) ותכל תלונתם. כמו ותכלה תלונותם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמוררי״ש בלעז ויש חלוק בין תלונותם לתלונתם תלונתם תלונה אחת תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפילו הם תלונות הרבה: למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילונו עוד על הכהונה

תרגום אונקלוס

שְׁמֵיהּ תִּכְתּוֹב עַל חוּטְרֵיהּ:
יח וְיָת שְׁמָא דְאַהֲרֹן תִּכְתּוֹב
עַל חוּטְרָא דְלֵוִי אֲרֵי חוּטְרָא
חַד לְרֵישׁ בֵּית אֲבָהַתְהוֹן:
יט וְתַצְנְעִינוּן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא
קֳדָם סַהֲדוּתָא דַּאֲזַמֵּין
מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן: כ וִיהֵי
גַּבְרָא דְאִתְרְעֵי בֵיהּ חוּטְרָא
יִנְעֵי וְאָנִיחַ מִן קֳדָמַי יָת
תּוּרְעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
דְּאִינוּן מִתְרַעֲמִין עֲלֵיכוֹן:
כא וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וִיהָבוּ לֵיהּ כָּל
רַבְרְבָנֵיהוֹן חוּטְרָא לְרַבָּא
חַד חוּטְרָא לְרַבָּא חַד לְבֵית
אֲבָהַתְהוֹן תְּרֵי עֲסַר חוּטְרִין
וְחוּטְרָא דְאַהֲרֹן בְּגוֹ
חוּטְרֵיהוֹן: כב וְאַצְנַע מֹשֶׁה
יָת חוּטְרַיָּא קֳדָם יְיָ
בְּמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא:
כג וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי
וְעַל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא
דְסַהֲדוּתָא וְהָא נְעָא חוּטְרָא
דְאַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וְאַפֵּיק
לַבְלְבִין וְאָנֵיץ נֵץ וְכַפִּית
שִׁגְדִין: כד וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת
כָּל חוּטְרַיָּא מִן קֳדָם יְיָ לְוָת
כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתְּמוֹדָעוּ
וּנְסִיבוּ גְּבַר חוּטְרֵיהּ:
כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אָתֵיב
יָת חוּטְרָא דְאַהֲרֹן לִקְדָם
סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא לְאָת
לְעַמָּא סָרְבָנָא וִיסוּפַן
תּוּרְעֲמַתְהוֹן מִן קֳדָמַי וְלָא
יְמוּתוּן: כו וַעֲבַד מֹשֶׁה
כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ כֵּן
עֲבַד: כז וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֹשֶׁה לְמֵימַר הָא מִנַּנָא
קַטְלַת חַרְבָּא הָא מִנַּנָא

במדבר יז

אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מַטֵּהוּ:
יח וְאֵת שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל־
מַטֵּה לֵוִי כִּי מַטֶּה אֶחָד לְרֹאשׁ
בֵּית אֲבוֹתָם: יט וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל
מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר אִוָּעֵד
לָכֶם שָׁמָּה: חצי הספר כ וְהָיָה
הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־בּוֹ מַטֵּהוּ
יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם
עֲלֵיכֶם: כא וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו ׀ כָּל־
נְשִׂיאֵיהֶם מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד
מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם
שְׁנֵים עָשָׂר מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן
בְּתוֹךְ מַטּוֹתָם: כב וַיַּנַּח מֹשֶׁה
אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל
הָעֵדֻת: כג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא
מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה
פָּרַח מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא
פֶרַח וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים:
כד וַיֹּצֵא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת
מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מַטֵּהוּ: פ ששי
כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב
אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת
לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לִבְנֵי־מֶרִי
וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי וְלֹא יָמֻתוּ:
כו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה: פ
כז וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֹשֶׁה
לֵאמֹר הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ

ד׳ · ב׳ מ״ל חתורס ל׳ · ס׳ מ״ל בתורס · ל׳ ב׳ וב׳ · ל׳ וסאר׳ כמס · ל׳ בטעס בספרא · ב׳ ובטעין קדמא חסר ודין מ״ל · ל׳ מ״ל וחד חסר ויבלע · ז׳ · ל׳ בטעס בתורס · ח׳ מ״ל בתורס · י״ג חסר · ל׳ ל׳ ל׳ · ב׳ חסר בתור׳ ואינון כחד ענינא · ס׳ בטעס בספרא · ח׳ מ״ל בתורס · ל׳ . ד׳ · ל׳ . ל׳ ודגש

בעל הטורים

יפרח ד׳ במסרה. וסיס האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח. והידך לדיק כתמר יפרח. יפרח כשושנה. יפרח בימיו לדיק. מטהו יפרח זהו לדיק כתמר יפרח שהין במטהו יפרח ילא לדיק כדינו וזהו יפרח כשושנה ויכי כזית הודו וזהו כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן וכן יפרח בימיו לדיק שנאמר על מלך המשיח שבימיו תחזור הכהונה ויפרח מטה אהרן: פרח. ליץ. שקדים. כנגד שלשה שערערו על הכהונה קרח ויהבסס ועוזיהו. שקדים בגימ׳ תשעים רמז לתשעים שנים מזרע אהרן ותתקיים הכהונה בידם: ויצא משה את כל המטת. חסר וי״ו שהיו יבשים כמו שהכניסם: לבני מרי. מכאן למד משה שקראם מורים:

תולדות אהרן לשני כמדוס. סוריות יב כריסוס: ס

מסורה

יו״ד תניינא מלא דמלא: ואת שם ד׳ וכי׳ ואת שם השני קרא. ואת שם אהרן תכתב. ואת שם קדשי לא תחללו עוד: העדות ח׳ מלא וסימן נמסר בסדר אחרי מות: יפרח ד׳ וסימן והיה האיש אשר אבחר בו. יפרח כשושנה. יפרח בימיו צדיק. צדיק כתמר יפרח: מטותם ב׳ מ״ל וסימן ויבלע מטה אהרן את מטותם. ומטה אהרן בתוך: וינח ז׳ דגש וסימן משה את המטת. וינח ה׳ את הגוים. ויכתב בספר וינח. וינח שלמה את כל הכלים. וינח את נבלתו. וינח את נערו שם. ויעש שלחנות: ויצא י״ג חסר וסי׳ ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל מועד. ויצא משה את כל המטת. ולא אבו האנשים דפלגש בגבעה. וישלח הדרעזר דשמואל. ועליה כתנת פסים. ויצא למרחב אתי. ויצא מנחם את הכסף. ויצא את האשרה. ויאמר לאשר על המלתחה. ויהי ממחרת ויצא פשחור. אויל מרדך ויהי בשלשים ושבע. ויצא אסא כסף דד״ה. מגלה עמקות מני חשך. וחד וירמיהו בא ויצא: המטת ג׳ חסר וסימן נמסר בסדר נשא: מרי ד׳ וסימן השב את מטה אהרן לפני העדות. כי חטאת קסם מרי. אל תהי מרי כבית המרי. ואמרת

ספורנו

האולים במגפה: (כד) ויראו ויקחו איש מטהו. לכוין סימנם בכתיבם שמא הוחלף: (כה) ותכל תלונתם. וזאת המשמרת והאות תכלה את תלונתם שלא יוסיפו

רמבן

איש את שמו תכתב על מטהו. יש מפרשים שם ראש השבט ראובן שמעון לוי ויהודה והנכון שם הנשיאים ועשה אהרן נשיא לשבט לוי והוצרך לפרש כי מטה אחד הוא ונשיא אחד להם לומר אע״פ שחלקתים לשתי משפחות כהונה לבד ולויה לבד מ״מ שבט אחד הוא ונשיא אחד להם והטעם כאשר פירשתי כי לא הוצרכו ראיה רק שנבחר השבט ההוא מכל שבטי ישראל:

(כה) למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי לאהרן לכהן ולא ילונו עוד על הכהונה לשון רש״י. ואין המטה הזה אות רק על מטה לוי שנבחר מסאר השבטים לא על אהרן שתהיה לו הכהונה והנכון למשמרת לאות על שבט לוי תמורי הבכורות כי השריפה אות על הכהונה והפרח על הלוים כמו שפירשתי וזה טעם פרח מטה אהרן לבית לוי כי לכל בית לוי פרח

רש"י

הכהונה: (כח) כל הקרב הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחבירו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו למיתה: (א) ויאמר ה' אל אהרן. (ספרי) למשה אמר שיאמר לאהרן להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברי' המקודשי' המסורים לכם הוא האהל והארון וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך. הכהנים. תשאו את עון כהונתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (ב) וגם את אחיך. בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו עליך להזהיר גם את הזרים מליקרב אליכם: וישרתוך. בשמירת השערים ולמנות מהם גזברין ואמרכלין (פסחים כז): (ד) וזר לא יקרב אליכם. אתכם אני מזהיר על כך: (ה) ולא יהיה עוד קצף. (ספרי) כמו שהיה כבר שנאמר (במדבר יז) כי יצא הקצף: לכם מתנה נתונים. יכול לעבודתכם של הדיוט ת"ל לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: (ז) עבודת מתנה. במתנה

אבן עזרא

נביא היה גם זאת הפרשה לאות כי במדבר סיני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוים ונפסלו הבכורים: (א) את עון המקדש. שהוא מבית לפרכת והטעם אם לא תשמרוהו העון עליכם. וטעם ובית אביך. כי הם נושאי המקדש: את עון כהונתכם. אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם: (ב) שבט אביך. הוא לוי וחז"ל פירשוהו כמשמעו ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך: וילוו. כמו ונספחו וכן ילוה אישי והנה הלוים נלוים בשמם: ואתה ובניך אתך. תשבו לפני אהל מועד. לבדכם ולא הלוים: (ג) גם הם גם אתם. דרך המקרא כן כמו משל בנו גם אתה גם בנך והטעם כי זה כמו זה. וטעם ונלוו עליך. שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל: (ז) עבדת מתנה. והזר מהכהנים אפי' לוי ועולת שמואל שהוא לוי איננה טענה כי היא היתה הוראת שעה כמעשה גדעון

תורה

אבדנו: כח כל הקרב ׀ הקרב
אל־משכן יהוה ימות האם תמנו
לגוע: ס יח א ויאמר יהוה אל־
אהרן אתה ובניך ובית־אביך
אתך תשאו את־עון המקדש
ואתה ובניך אתך תשאו את־עון
כהנתכם: ב וגם את־אחיך מטה
לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו
עליך וישרתוך ואתה ובניך
אתך לפני אהל העדת:
ג ושמרו משמרתך ומשמרת
כל־האהל אך אל־כלי הקדש
ואל־המזבח לא יקרבו ולא־
ימתו גם־הם גם־אתם: ד ונלוו
עליך ושמרו את־משמרת אהל
מועד לכל עבדת האהל וזר
לא־יקרב אליכם: ה ושמרתם
את משמרת הקדש ואת
משמרת המזבח ולא־יהיה עוד
קצף על־בני ישראל: ו ואני
הנה לקחתי את־אחיכם הלוים
מתוך בני ישראל לכם מתנה
נתנים ליהוה לעבד את־עבדת
אהל מועד: ז ואתה ובניך אתך
תשמרו את־כהנתכם לכל־דבר
המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם
עבדת מתנה אתן את־כהנתכם

ל' ומד והקרב · ג' בלישנא · כ' אין עזרתי · מ'. ד' · כל ספרא אתך במ"ד · ד · ד. ל' · ל'. ג' · ל' · ד · ד' · ל' ושארה עבדי הקדש · ג'. ס"ז בתורה · ל' · ל' אתנח בספת

אונקלוס

בלעת ארעא הא מיננא
דמיתו במותנא: כח כל
דקריב מקרב למשכנא דיי
מאית הא אנחנא סיפין
לממת: א ואמר יי לאהרן
את ובנך ובית אבוך עמך
תסלחון על חובי מקדשא
ואת ובנך עמך תסלחון על
חובי כהונתכון: ב ואף ית
אחך שבטא דלוי שבטא
דאבוך קריב לותך ויתוספון
עלך וישמשונך ואת ובנך
עמך קדם משכנא
דסהדותא: ג ויטרון
מטרתך ומטרת כל
משכנא ברם למני קודשא
ולמדבחא לא יקרבון ולא
ימותון אף אינון אף אתון:
ד ויתוספון עלך ויטרון ית
מטרת משכן זמנא לכל
פולחן משכנא וחלוני לא
יקרב לותכון: ה ותטרון
ית מטרת קודשא וית
מטרת מדבחא ולא יהי עוד
רוגזא על בני ישראל:
ו ואנא הא קריבית ית
אחיכון ליואי מגו בני
ישראל לכון מתנא יהיבין
קדם יי למפלח ית פולחן
משכן זמנא: ז ואת ובנך
עמך תטרון ית כהונתכון
לכל פתגם מדבחא ולמגו
לפרוכתא ותפלחון פולחן
מתנא אתן ית כהונתכון

מסורה

אל מרי אל בית ישראל: הקרב ז' וסימן כל הקרב הקרב ב' בו. ובנסע המשכן יורידו. ואת אהרן ואת בניו תפקד. והחנים לפני המשכן. אתן את כהנתכם. וכלכלו הנצבים האלה: האם ב' וסי' האם תמנו לגוע. האם אין עזרתי בי: ואתה ובניך אתך י"ג דסמיכי וסי' תשמרו את כהנתכם: תשאו את עון כהנתכם. לפני אהל העדות: ונלוו ד' וסי' עליך ושמרו את משמרת. באו ונלוו אל ה'. ונלוו גוים רבים. ונלוו

תולדות אהרן

כל הקרב. סנהדרין פ"ד: וילוו עליך. תמיד כו: ולא ימותו. ערכין יא: ונלוו עליך. תמיד שם: וזר לא יקרב. זבחים טז. ושמרתם חגיגה יט: ואתם ובניך. יומא כג כו: ולמבית לפרכת יומא כד: עבודת מתנה. פסחים סג (יומא לס): והזר הקרב. שבת לא סנהדרין פג פד ערכין יא:

בעל הטורים

האם ב' במסרה. האם תמנו לגוע. ואידך באיוב האם אין עזרתי בי שמי שאין לו אשה כדכתיב אעשה לו עזר כנגדו וכן מי שאינו לומד תורה כדכתיב ותושיה נדחה ממני חשוב כמת כדכתיב האם תמנו לגוע: ונלוו ד' במסרה. ונלוו עליך ואידך ונלוו עליהם בחלקלקות. ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם. ציון ישאלו דרך הנה פניהם ונלוו וגו'. פי' ונלוו עליהם רבים בחלקלקות להצר לישראל כדכתיב ומן המשכילים יכשלו עד עת קץ אבל בביאת הקץ ונלוו אל ה' וגו' והיינו ונלוו עליך: ואני הנה נתתי. כדרך שנותנים שטר מתנה בדעת שלימה ובנפש חפצה:

רמבן

פרח בזכותם ואפשר שכיון שנודע במטה שאין השם חפץ בבכורות והוא חפץ בשבט לוי שתהיה הכהונה לאהרן בלא תרעומות כי הוא הנכבד בשבט והנשיא בהם במטה ולו תאות שררת השבט ההוא. ואינו נכון בעיני כי גרשון בכור לוי:

יח (ז) **עבודת** מתנה אתן את כהונתכם. במתנה תהיה לכם לשון רש"י. לומר שהיא לכם מתנה גמורה עד שהזר הקרב יהיה חייב מיתה. והנכון בעיני שיאמר ועבדתם עבודת כהונה ואיננה לכם עבודת שעבוד כעבודת עבדי המלכים אבל עבודת מתנה גדולה נתתי לכם בה לכבוד ולתפארת מאתי כענין שדרשו למשחה לגדולה כדרך שהמלכים אוכלין:

בקדש

ספורנו

יוספו להתלונן: **יח** (א) אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש: שלא יקרב טמא ולא זר לפנים ממחיצתו שזה מוטל על כלכם ואם יקרב מחסרון השתדלותכם תשאו את עונם: ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם. עליכם בלבד לשמור שלא יקרב זר לעבודת כהונה: (ב) וישרתוך. במה שהוא משמרתך ומשמרת בניך בלבד. ואתה ובניך אתך לפני אהל העדות. והסדר יהיה כך שאתה ובניך תשמרו לפני קדש הקדשים שהוא אהל לארון אשר בו לוחות העדות: (ג) ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל. והלוים ישמרו משמרתך שהוא בית קדש הקדשים ומשמרת כל יתר המשכן וזה חוץ לקרשי המשכן: אך אל כלי הקדש. שהם בתוך המשכן שהם המנורה והשלחן ומזבח הזהב: ואל המזבח. החיצון שהוא מזבח העולה אף על פי שהוא חוץ לקרשים: (ד) ושמרו את משמרת אהל מועד. לפנים מן הקלעים והוא כל החצר: (ה) ושמרתם את משמרת הקדש. ואתם הכהנים תשמרו את משמרת המשכן לפנים מן הקרשים: (ו) לכם מתנה נתנים לה'. שיתחייבו לעבוד במלאכתכם בכל הצריך באהל מועד: (ז) תשמרו את כהנתכם. שלא יקרב זר לעבודת כהונה כמו שקרה בעזיהו: ועבדתם. וכמו כן תשמרו שלא יקרב זר בעבודה שתעבדו וזה יתבאר כי אמנם עבדת מתנה אתן את כהנתכם. עבודת הכהונה המוטלת עליכם בלבד אתן ואשים אותה למתנת כבוד ומעלה בעיני כל אדם

אבן עזרא

גדעון: (ח) למשחה. פירושתיו: (ט) מקדש הקדשים. כי יש קדשים קלים: מן האש. כל מה שיקדישו ממנו כי אשה כמו אש והה"א נוסף: לכל מנחתם. אחר אשר יקדיש האזכרה ממנה ואחורי החטאת והאשם: אשר ישיבו לי. פי' כי תמעול מעל והנה המנחה והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים: (י) בקדש הקדשים תאכלנו. אפילו בקדש הקדשים שהוא אהל מועד ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן: (יא) מתנם. בחסרון וי"ו כמו הולך (כ"א עובר) בשוק אצל פנה שהוא פנתה או הם שני משקלים: (יב) חלב יצהר. הנכבד והמוטב שהוא הקלף כי יצהר מענין נהור ושרשו צהר והוא חלב שמן זית: (יג) בכורי כל אשר בארצם. בכורי כל פרי האדמה: וטעם כל טהור בביתך יאכלנו. להזהיר ע"ל אלה החלבים כי כל טהור בביתך יאכל אותו על חזה התנופה ועל שוק התרומה ומה שיחרים הישראלי שלא יאכלנו כי הוא לשם ואתה תאכלנו: (טו) אך פדה תפדה. פי' תקח פדיונו וכן בכור הבהמה הטמאה תפדה: (טז) ופדויו. שב אל בכור האדם לבדו

רשי

במתנה נתתיה לכם: (ח) ואני הנה נתתי לך. (ספרי) בשמחה לשון שמחה הוא זה כמו (שמות ד) הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער עליו ועל השדה אמר לו המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו כ"ד מתנות כהונה בברית מלח עולם ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת תרומתי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה. לגדולה (ספרי): (ט) מן האש. לאחר הקטרת האישים: כל קרבנם. כגון זבחי שלמי צבור: מנחתם חטאתם אשמם כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל הגר: (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. למד על קדשי הקדשים שאין נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה: (יא) תרומת מתנם. המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל הנזיר: לכל תנופת. שהרי אלו טעונין תנופה: כל טהור. (ספרי) ולא טמאים. דבר אחר כל טהור לרבות אשתו: (יב) ראשיתם. היא תרומה גדולה

וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ
ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ לְחָק־עוֹלָם׃
ט זֶה־יִהְיֶה לְךָ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־קָרְבָּנָם לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ לִי קֹדֶשׁ קֳדָשִׁים לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ׃
י בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ׃
יא וְזֶה־לְּךָ תְּרוּמַת מַתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכַל אֹתוֹ׃
יב כֹּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ לַיהוָה לְךָ נְתַתִּים׃
יג בִּכּוּרֵי כָּל־אֲשֶׁר בְּאַרְצָם אֲשֶׁר־יָבִיאוּ לַיהוָה לְךָ יִהְיֶה כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ׃
יד כָּל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לְךָ יִהְיֶה׃
טו כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אַךְ פָּדֹה תִפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת בְּכוֹר־הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃
טז וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא׃
יז אַךְ בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר

וְחִלוֹנַי דְּיִקְרַב יִתְקְטֵל׃
ח וּמַלִּיל יְיָ עִם אַהֲרֹן וַאֲנָא הָא יְהָבִית לָךְ יָת מַטְּרַת אַפְרָשׁוּתִי לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּינוּן לִרְבוּ וְלִבְנָךְ לִקְיָם עָלַם׃
ט דֵּין יְהֵי לָךְ מִקּוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא מוֹתַר מִן אֶשָּׁתָא כָּל קוּרְבַּנְהוֹן לְכָל מִנְחַתְהוֹן וּלְכָל חַטְוָתְהוֹן וּלְכָל אֲשָׁמְהוֹן דִּיתִיבוּן קֳדָמַי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין דִּילָךְ הוּא וְדִבְנָךְ׃
י בְּקוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תֵּיכְלוּנֵיהּ כָּל דְּכוּרָא יֵיכוּל יָתֵיהּ קוּדְשָׁא יְהֵי לָךְ׃
יא וְדֵין לָךְ אַפְרָשׁוּת מַתְּנַתְהוֹן לְכָל אֲרָמוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּינוּן וְלִבְנָךְ וְלִבְנָתָךְ עִמָּךְ לִקְיָם עָלַם כָּל דִּדְכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכוּל יָתֵיהּ׃
יב כָּל טוּב מְשַׁח וְכָל טוּב חֲמַר וַעֲבוּר רֵאשִׁיתְהוֹן דְּיִתְּנוּן קֳדָם יְיָ לָךְ יְהַבְתִּינוּן׃
יג בִּכּוּרֵי כָּל דִּבְאַרְעֲהוֹן דְּיֵיתוּן קֳדָם יְיָ דִּילָךְ יְהֵי כָּל דִּדְכֵי בְּבֵיתָךְ יֵיכְלוּנֵיהּ׃
יד כָּל חֶרְמָא בְּיִשְׂרָאֵל דִּילָךְ יְהֵי׃
טו כָּל פָּתַח וַלְדָּא לְכָל בִּשְׂרָא דִּיקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא יְהֵי לָךְ בְּרַם מִפְרַק תִּפְרוֹק יָת בּוּכְרָא דֶּאֱנָשָׁא וְיָת בּוּכְרָא דִּבְעִירָא מְסָאֲבָא תִּפְרוֹק׃
טז וּפוּרְקָנֵיהּ מִבַּר יַרְחָא תִּפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף חֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַסְרִין מָעִין הוּא׃
יז בְּרַם בּוּכְרָא דְּתוֹרָא אוֹ בּוּכְרָא

ג' יין ושכר · י"ד זקף · כתורס · ג' · י"א · ג' ג' · ג' רפין · כ"ג ר"פ · ג' ג' · ג' בטעמן. ד' · ט"ז. י"א · ג' מ"ל. ג' ופארס דגן ותירוש · פ · ח · ב' את · ג'. ג' חד מן י"א זוגין · ג' וכ"כ · ג'

בעל הטורים

מקדש הקדשים מן. ס"ת במן כמו שדרשו רז"ל לרבות לוג שמן של מצורע: וזה לך תרומת מתנם. וכן למעלה וזה יהיה לך ב' פעמים זה עולה כ"ד רמז לכ"ד מתנות כהונה: פדה ב' במסרה. אך פדה תפדה. ואידך את לא פדה יפדה. היינו דאמר ר' יהושע רחל שלא בכרה וילדה ב' זכרים שניהם לכהן ואין האחד פוטר את חבירו והיינו את לא פדה יפדה:

תולדות אהרן ואני הנה נתתי. שבת כב כו יבמות עד בכורות לד (בכורים כד): למשחה. סוטה עו זבחים כח לא חולין קלב: כל קרבנם. זבחים מה מנחות נח עג: אשר ישיבו לי. מנחות עג: בקדש הקדשים. זבחים לו מנחות ע פג: כל חלב יצהר. בכורות כג תמורה ס (תרומות מא): תירוש. סנהדרין ע תמורה ס: ראשיתם. בכורות עב תמורה ס: בכורי כל. מנחות סד חולין קלו: לך יהיה. מנחות סד: כל עשור. מנחות סד: כל חרם. בכורות לב ערכין כח כט: יהיה לך. בכורות נא: פדה תפדה. קדושין כט ב"ק יא מנחות לז בכורות ד ה י יב: תפדה. יומא סט: ופדויו. שבת קלג יומא מט קדושין כט בכורות ד חולין עד בכורות מט נא ערכין ד יח: בערכך כסף שקלים. בכורות ד נא: אך בכור. קמא עח זבחים לז בכורות ה ו ז יא יז כריתות ד (פסחים לג):

עליהם רבים בחלקלקות: וידבר ה' אל אהרן ב' בטעם זרקא וסי' וידבר ה' דעל יין ושכר אל תשת אתה. ועלם ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי: לך י"ד זקפין וסימן נמסר בסדר בראשית: לך נתתים ג' וסימן למשחה. וזה לך תרומת מתנם: כל חלב יצהר כל חלב. סימן קרמ' כל זכר יאכל אתו. תניין כל טהור בביתך יאכל אתו. תליתאה כל טהור בביתך יאכלנו: בקדש ג' רפין וסי' ונתת את הכפרת על. ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן. בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר: תירוש ג' מלאים וסימן כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן. ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך אל ארץ דגן ותירוש: יביא ט' וסימן נמסר בסדר שמיני: לכל בשר ז' וסימן אל אלהי הרוחת. כל פטר רחם. יפקד ה'. והיו דראון. נותן לחם. אין שלום לכל בשר. בא שאון עד קצה:

ספורנו

להם וכן יתאוו כלם אליה ולפיכך צריך שתשמרו היטב: (ח) ואני הנה נתתי לך. אתה תשמור משמרת הקדש כאשר צויתיך ואני נותן לך מתנות כהונה הכתובים בזאת הפרשה: (ט) מן האש. שכלו ניתן לגבוה ואין לכהנים חלק בו אלא אחר הקטרת האישים דמשלחן גבוה קא זכו לפיכך: (י) בקדש הקדשים תאכלנו. לפנים מן הקלעים: (יא) תרומת מתנם. מה שהבעלים נותנין לכהנים מן הקדשים הקלים

פים

רמבן

(י) בקדש הקדשים תאכלנו. למד על קדשי קדשים שאינן נאכלין אלא בעזרה ולזכרי כהונה לשון רש"י. ולא הבינותי זה כי קדש הקדשים אינו מקום אכילת הקרבנות. כי הכתוב אומר במקום קדוש תאכל בחצר אהל מועד וקדש הקדשים הוא במקום הארון לפנים מן הפרוכת כמו שכתוב והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים וכתיב ונתת את הכפורת

על

רש"י

גדולה: (יח) כחזה התנופה וכשוק הימין. (זבחים נז) של שלמים שנאכלין לכהנים ולנשיהם לבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה. (ספרי) בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הויה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה: (יט) כל תרומת הקדשים. מחיבתה של פרשה זו כללה בתחלה וכללה בסוף ופרט באמצע: ברית מלח עולם. כרתי ברית עם אהרן בדבר בריא ומתקיים ומבריא את אחרים: ברית מלח. כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם: (כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם. (ספרי) אף בביזה: (כג) והם. הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: (כד) אשר ירימו לה' תרומה. (ספרי) הכתוב קראו תרומה עד שיפריש ממנו

אבן עזרא

לבדו: (יז) לא תפדה כי קדש הם. לא תקח פדיונם ורבים פירשו שפדה לישראל והפך זה כל הבכור שאמר תאכלנו והסימן לכהן מי שהוא חייב לאכלו: (יט) ברית מלח. ברית כרותה מגזרת ארץ פרי למלחה ומקום המלח כמו נכרת שלא יעלה בו צמח כלל וכן גפרית ומלח: (כא) חלף. כמו תמורה: (כב) ולא יקרבו עוד. בעבור עדת קרח: (כג) ועבד הלוי הוא. בעצמו ויש אומרים כי הוא פעול ואיננו נכון כי את עבודת אהל מועד הוא הפעול: והם ישאו עונם. אם לא ישמרו והנה המעשר נחלתם על

ק

כשב או־בכור עז לא תפדה
ג׳ קדש הם את־דמם תזרק על־
כ׳ בטע׳ בספ׳ ואת הכבש השני ע״ז המזבח ואת־חלבם תקטיר אשה
לריח ניחח ליהוה: יח ובשרם
ג׳ ל׳ יהיה־לך כחזה התנופה וכשוק
ג׳ הימין לך יהיה: יט כל ׀ תרומת
הקדשים אשר ירימו בני־ישראל
ד׳ ליהוה נתתי לך ולבניך
ט״ז בתורה י״א בליש׳ ולבנתיך אתך לחק־עולם ברית
ל׳ ומטעין מלח עולם הוא לפני יהוה לך
ט׳ בטע׳ בספ׳ ולזרעך אתך: כ ויאמר יהוה
ל׳ אל־אהרן בארצם לא תנחל
כ׳ בתורה וחלק לא־יהיה לך בתוכם אני
חלקך ונחלתך בתוך בני
ישראל: ס שביעי כא ולבני לוי
מטעים בו׳ את. ג׳ קמצין הנה נתתי כל־מעשר בישראל
וכל המעשר דכוותא לנחלה חלף עבדתם אשר־הם
עבדים את־עבדת אהל מועד:
כב ולא־יקרבו עוד בני ישראל
כ״ו אל־אהל מועד לשאת חטא
ל׳ למות: כג ועבד הלוי הוא את־
עבדת אהל מועד והם ישאו
עונם חקת עולם לדרתיכם
י״ט זוגין דמיין ובתוך בני ישראל לא ינחלו
נחלה: כד כי את־מעשר בני־
ישראל אשר ירימו ליהוה
ט״ו תרומה נתתי ללוים לנחלה
י״ט זוגין דמיין על־כן אמרתי להם בתוך בני
ישראל לא ינחלו נחלה: פ

דאמרא או בוכרא
דעזא לא תפרוק קודשא
אינון ית דמהון תזרוק על
מדבחא וית תרביהון
תסיק קורבן לאתקבלא
ברעוא קדם יי: יח ובשרהון
יהי לך כחדיא דארמותא
וכשקא דימינא לך יהי:
יט כל אפרשות קודשיא
דיפרשון בני ישראל קדם
יי יהבית לך ולבנך ולבנתך
עמך לקים עלם קים מלח
עלמא היא קדם יי לך
ולבנך עמך: כ ואמר יי
לאהרן בארעהון לא תחסין
וחולק לא יהי לך ביניהון
מתנן יהבית לך אינון
חולקך ואחסנתך בגו בני
ישראל: כא ולבני לוי הא
יהבית כל מעשרא בישראל
לאחסנא חלף פולחנהון
דאינון פלחין ית פולחן
משכן זמנא: כב ולא יקרבון
עוד בני ישראל למשכן
זמנא לקבלא חובא לממת:
כג ויפלחון ליואי אינון ית
פולחן משכן זמנא ואינון
יקבלון חוביהון קים עלם
לדריכון ובגו בני ישראל
לא יחסנון אחסנא: כד ארי
ית מעשרא דבני ישראל
דיפרשון קדם יי אפרשותא
יהבית לליואי לאחסנא על
כן אמרית להון בגו בני
ישראל לא יחסנון אחסנא:

בעל הטורים

תרומת ג׳. כל תרומת הקדשים. הרי בגלבוע אל טל ואל מטר ושדי תרומות. ואיש תרומות יהרסנה. וזהו שדרשו רז"ל אם דומה הדיין למלך שאינו צריך כלום יעמיד ארץ. והיינו ושדי תרומות שנאמר גבי שאול ואם דומה לכהן שמחזיר על הגרנות והיינו כל תרומת הקדשים יהרסנה:

תולדות אהרן

לא תפדה: בבא קמא יג
זבחים לז בכורות לא לב תמורה ה: את דמם תזרק. פסחים סד זבחים לז נו קב תמורה ח: ובשרם יהיה לך. זבחים לז נז קב בכורות כז לב לג תמורה כא (מעשר שני נב): לך יהיה. זבחים לז בכורות כח: ברית מלח. מנחות יט כא: כי את המעשר. יבמות פו בכורות נט תמורה ג:

מסורת התורה

כשב ד׳ בתורה וסי׳ בסדר ויקרא: לריח י"ו וסימן נמסר בסדר ויקרא תרומות ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ כל תרומת הקדשים. הרי בגלבע אל. מלך במשפט יעמיד קרמא הסר וחד לאוצרות לתרומת: אתך ט"ו בתורה וסימן נמסר בסדר שמיני: ויאמר ה׳ אל אהרן ג׳ בטעמא וסי׳ דעלם לך לקראת משה המדברה. ודעלם אתה ובניך ובית אביך אתך. ודעלם בארצם לא תנהל ונמסר גם בסדר שמות: מעשר ג׳ רפין וסי׳ ויתן לו מעשר מכל. מעשר מן המעשר. ולבני לוי הנה נתתי וכל המעשר דכוו׳: לנהלה ט"ו וסימן ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה. אשר ירימו בני ישראל. ונקח את ארצם ונתנה לנחלה. וישבע משה ביום ההוא. על כן היתה חברון לכלב. ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב. ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל. ויקח יהושע את כל הארץ. כי תורם את הדרך טובה דמלכים. וחברו דד"ה כי תורם אל הדרך הטוב. כי אתה הבדלתם לך. והולכתי עליכם אדם: והיתה להם לנחלה. אשרי הגוי אשר ה׳ אלהיו. ונתן

ספורנו

שיש לבעלים חלק בהם: (יט) כל תרומות הקדשים. כגון המורם מלחמי תודה ושתי הלחם והחלה:

ונתבאר

רמבן

על ארון העדות בקדש הקדשים ואין שם אכילה ושתיה שאין נכנס שם אלא כהן גדול ביום הכפורים. וראיתי בספרי רבי יהודה בן בתירא אומר הרי גויים שהקיפו את העזרה מנין לקדשי קדשים שנאכלין אפילו בהיכל תלמוד לומר בקדש הקדשים תאכלנו והנה ר׳ יהודה בן בתירא נתעורר בזה בספרי והעמיד הכתוב במקום האונס והזכירו באומר שאמר נאכלין בהיכל והראוי שיאמר שנאכלין אפילו לפני ולפנים אם הקיפו את ההיכל ועל דרך הפשט נפרש בקדש הקדשים תאכלנו שתאכלנו בקדושת קדש הקדשים כי אמר תחלה קדש קדשים לך הוא ולבניך שלא תנהגו בהם מנהג קדשים קלים אבל יהיו בידכם קדש קדשים וחזר ופירש בקדש הקדשים תאכלנו שתהיה אכילתך בהם בקדושה חמורה ולפי שכבר פי׳ במנחה ובחטאת ואת החומר שיש באכילתן יותר מקדשים קלים במקומן ובזמנן לא הוצרך להאריך כאן אלא לומר שיהו כלן קדש קדשים באכילתן שתהיה אכילתן בהם בקדושה חמורה לא כקדשים קלים ושמושי הבי"ת רבים כי בי"ת הכלי כאשר תחזיק המקום והזמן כן תחזיק הענין וכן בעצבון תאכלנו: (כ) בארצם לא תנחל. שתהיה נוחל חלקך באחד מכל שבטי ישראל וחלק קטן לא יהיה לך בארצם כלל כי הערים אשר נתנו להם ערי מקלט היו ולצורך ישראל כן האזהרה הזו בכהנים ואחרי כן הזכיר בלוים ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה כמוזכר בכהנים. ורבותינו דרשו בארצם לא תנחל בשעת חלוק הארץ וחלק לא יהיה לך בתוכם בבזה אני חלקך על שולחני אתה אוכל:

אבן עזרא

כן אמרתי : (כה) וידבר ה' אל משה . ולא אל אהרן בעבור חתם מעשר מן המעשר לאהרן : (כו) וכמלאה . פירשתיו : (כט) מכל חלבו . מהטוב שבו וכן ואכלו את חלב הארץ : את מקדשו . כי המעשר הוא הקדש : וטעם בהרימכם את חלבו . וכבר הזכיר הכתוב זה לדבק אחריו ואכלתם אותו וטעם שהוא אסור לכם לאכול ממנו עד שתרימו חלבו ממנו ואחר שיחשב לכם אז תאכלוהו בכל מקום טהור : (לב) ולא תשאו עליו חטא . טעמו כאשר תרימו חלבו לא תשאו חטא ובתתכם מקדשו ממנו יהיו קדשי בני ישראל שמורים ואם לא תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישראל בעבור שאכלתם אתם מקדשו :

רש"י

ממנו תרומת מעשר : (כו) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן . תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאין וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן : וכמלאה מן היקב . כתרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים : מלאה . לשון בישול תבואה שנתמלאת : יקב . הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן (זכריה יד) יקבי המלך הוא ים אוקינוס הפירה שחפר מלכו של עולם : (כח) כן תרימו גם אתם . כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם : (כט) מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת ה' . בתרומה גדולה הכתוב מדבר שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה אחד מחמשים לתרומה גדולה ויחזור ויפריש תרומת מעשר : (ל) בהרימכם את חלבו ממנו . לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו : ונחשב . המותר ללוים חולין גמורין : כתבואת גרן . לישראל שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה יכול יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן מה של ישראל חולין אף של לוי חולין : (לא) בכל מקום . אפילו בבית הקברות : (לב) ולא תשאו עליו חטא וגו' . (יבמות פט) הא אם לא תרימו תשאו חטא : ולא תמותו . (בכורות נו) הא אם תחללו תמותו :

אונקלוס

כה וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר : כו וְעִם לֵיוָאֵי תְּמַלֵּיל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תִסְּבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת מַעַשְׂרָא דִּיהָבִית לְכוֹן מִנְּהוֹן בְּאַחְסַנְתְּכוֹן וְתַפְרְשׁוּן מִנֵּיהּ אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ מַעַשְׂרָא מִן מַעַשְׂרָא : כז וְתִתְחַשַּׁב לְכוֹן אַפְרָשׁוּתְכוֹן כְּעִבּוּרָא מִן אִדְּרָא וְכִמְלֵאָתָא מִן מַעֲצַרְתָּא : כח כֵּן תַּפְרְשׁוּן אַף אַתּוּן אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ מִכֹּל מַעַשְׂרָתֵיכוֹן דְּתִסְּבוּן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתְּנוּן מִנֵּיהּ יָת אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא : כט מִכֹּל מַתְּנָתְכוֹן תַּפְרְשׁוּן יָת כָּל אַפְרָשׁוּתָא דַּיְיָ מִכָּל שׁוּפְרֵיהּ יָת מַקְדְּשֵׁיהּ מִנֵּיהּ : ל וְתֵימַר לְהוֹן בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיִתְחַשַּׁב לְלֵיוָאֵי כַּעֲלַלַת אִדְּרָא וְכַעֲלַלַת מַעֲצַרְתָּא : לא וְתֵיכְלוּן יָתֵיהּ בְּכָל אֲתַר אַתּוּן וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן אֲרֵי אַגְרָא הוּא לְכוֹן חֲלַף פּוּלְחַנְכוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא : לב וְלָא תְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵיהּ מִנֵּיהּ וְיָת קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תְחַלּוּן וְלָא תְמוּתוּן :

פ פ פ

מקרא

כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר :
כו וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם וַהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר :
כז וְנֶחְשַׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן מִן־הַגֹּרֶן וְכַמְלֵאָה מִן־הַיָּקֶב :
כח כֵּן תָּרִימוּ גַם־אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן :
כט מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל־תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־חֶלְבּוֹ אֶת־מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ : מפטיר
ל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן וְכִתְבוּאַת יָקֶב :
לא וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּכָל־מָקוֹם אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׂכָר הוּא לָכֶם חֵלֶף עֲבֹדַתְכֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד :
לב וְלֹא־תִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא תְחַלְּלוּ וְלֹא תָמוּתוּ :

פ פ פ צ"ה. דניאל סימן.

(מסורה קטנה: ל' וחסר. ג' ללוים. ל' . ל' . כל ליטעת חסר במ"א . ד' ב' חסר וב' מ"ל . ל' וחד וכל תרומ' כל מכל . ב' ומ"ל . ב' לכם . ל' ל' . ד . ל' . ו' פסוקים ולא ולא ולא . ב' . ל' . ד' מ"ל)

מסורה

ארצם לנחלה . מתנתיכם ד' ב' הסרים וב' מלאים וסימן נמסר בסדר א"ר : קדמאה תרומת ה' תנינא את תרומת ה' תליתא' את כל תרומת ה' : מקדשו ל' ומשמש איב מן א"א כתובין ו"ו בסוף תיבותא וסימן במסרה רבתא : ר' פסוקים ולא ולא ולא וסימן ולא תשאו עליו חטא דסוף סדר קרח . והיה כעץ שתול על מים . ולא תכורו כי אחרי התהו . ולא אמרו איה ה' . ולא יהיו כאבותם דור . ואיש שכב ולא יקום: תמותו ז' מלאים וסי' נמסר בסדר מקץ :

תולדות אהרן

תולדות אהרן ואל הלוים . ראש השנה יב יבמות פו בכורות יא : (כי תקחו . דמאי כד תרומות מב שם מג מעשר שני ע חלה מ) : והרמותם ממנו . ברכות מז בבא קמא ערובין לא פסחים לה ביצה יג מנחות עז : ונחשב לכם . גיטין ל מנחות נד : תרומתכם . פסחים כג' ביצה יג בכורות נה (תרומות מ מא מב) : גם אתם . גיטין כב קדושין מא נג מציעא כח עא (תרומות מ) : ונתתם ממנו . סנהדרין ל : מכל מתנותיכם ברכות מז שבת קכז ערובין לא פסחים לה ביצה יג תמורה ד ה : מכל חלבו . תמורה ה (חלה נו תרומות מב ערלה פא) : ואכלתם אותו . יבמות פו : לא תשאו . יבמות פט קדושין פו מציעא נו בתרא פד קמא תמורה ה מעילה יא (תרומות פ מא) : ולא קדשי בכורות פו :

בעל הטורים

והרמותם ממנו . קרי ביה ממינו שאין תורמין ממין על שאינו מינו ולא מזה על זה :

ספורנו

(כז) ונחשב לכם תרומתכם . להמית ברכה אל בתיכם אע"פ שנמדד ואמרו (ברכות פ' הרואה) מדד ואחר כך בירך הרי זו תפלת שוא מכל מקום תרומת מעשר שתן ברכה טוב בשאר המעשר שהוא חולין ביד הלוי :

כלי יקר

פרשת קרח

ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי. בקיחה זו באו הרבה פירושים יען כי לא פורש אם קיחה זו בידים או בדברים כמו קח את הלוים. וי"א שכל הסיפור נמשך עד בני ראובן שלקח לו למחלוקתו את בני ראובן כי ראה ללקט אליו כל מרי נפש וידע כי נפשם מרה על הבכורה שנלקחה מראובן ואע"פ שיעקב נטלה ולא משה מ"מ על ידי שתחזור כל שררה לבעליה יחשבו שגם להם תחזור הבכורה ויסכימו עם קרח. וי"א שלקח לו לטענה את בן יצהר כי זאת היתה עיקר טענתו לומר אחי אבא ארבעה היו כו' מאחר שאני בן יצהר מי ראוי ליטול השניה כפירוש רש"י. וי"א וי"ו של ודתן נוספת כוי"ו של ואיה וענה וביאורו שלקח את דתן ואבירם לצרפם אליו. ונכון לומר שתרווייהו איתנהו שלקח לו לטענה מה שהוא בן יצהר ולקח לו גם את דתן ואבירם ואון ולפי זה לא תהיה הוי"ו נוספת. ובמדרש אמרו ויקח קרח מה לקח טלית שכולו תכלת כו' ומסיק שאל עוד בית מלא ספרים אם חייב במזוזה כו' בשאלת ציצית דרש סמוכין מדסמך ויקח קרח לפרשת ציצית אבל מזוזה מאן דכר שמה. וצ"ל דמפיק לה מדכתיב ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם למה ליה למכתב פתח אהליהם אלא שיצאו נצבים לחרף ולגדף על המזוזה שבפתח אהליהם והנה קרח חלק על פרשת ציצית ודתן ואבירם הוסיפו עוד להלעיג על מצות המזוזה שבפתח האהל כי אמרו שמשה בדה מלבו ב' מצות אלו והיה זה מעין מחלוקתם כמ"ש רבינו בחיי כי אמרו כשם בטלית שכולו תכלת הסברא נותנת שהוא פטור מציצית וכן בית מלא ספרים פטור ממזוזה כך בזמן שכל העדה קדושים אינן צריכין למנהיג. ועוד רמוז בזה לומר שעיקר טעם שני מצות אלו להיות לאדם כמזכירים את מצות ה' כמ"ש וראיתם אותו וזכרתם וגו' וכן המזוזה כדי שיזכור את ה' בבואו ובצאתו ובזמן שכל העדה קדושים אין צריכין לדבר המזכיר כי בלאו הכי ה' לנגדם תמיד הוא ית' וכל מצותיו ואין צורך בהם כי אם לאנשים שכחי אלהים. ומטעם זה נענשו המה ובתיהם. ויש להתבונן אם קרח ועדתו חטאו אף למה באים לעונש זה אלא לפי שחלקו על ציצית ומזוזה ומסיק בס' במה מדליקין ר' יהודה אומר

מפני

מאיר ה"א כנים מתים בעון ציצית וה"א בעון מזוזה כו' וטעם לשניהם אחד הוא לפי ששניהם באו לזכרון כי המזוזה להיות ה' לנגד עיניו תמיד בבואו ובצאתו והציצית לזכרון המצות וכתיב ושכחת תורת אלהיך אשכח בניך גם אני כי על ידי שהשכח הולדות המעשים הטובים אשכח גם שמם תולדותיך ועוד שהכנים ענף ממנו ציצית ששם ענף מן הבגד :

ויקח קרח בן יצהר וגו'. ולא הזכיר בן יעקב קרח היה מחניף לבני ראובן ואמר דרך חנופה אין אני מתיחס אחר אבינו יעקב ואל יהי חלקי עמו במה שלקח הבכורה מן ראובן על כן גם הפסוק אינו מיחס אחריו. ורבותינו ז"ל אמרו במסכת סנהדרין ויקח קרח שעשה קרחה בעולם בן יצהר שהרתיח את כל העולם כצהרים בן לוי שנעשה לויה לגיהנם ולהזכיר מי בן יעקב שעיקב עצמו לגיהנם יעקב בקש רחמים על עצמו שלא יחשב עמהם שנאמר בסודם אל תבא נפשי בקהלם אל תחד כבודי לפי פשוטו ודאי לא לכבוד יהיה לו אם יחשב עמהם כי על ידי זה ידרש שמו לגנאי וע"כ בקש שלא יחד כבודו שמה. ד"א כדי שלא יאמרו שמדה זו ירושה בידו מן יעקב שערער על הבכורה דהיינו הכהונה כי לפנים היתה העבודה בבכורות ויאמרו שממנו למד קרח לערער על הכהונה וכן במעשה זמרי יאמרו שירושה בידם מן יעקב שלקח שתי אחיות על כן ייחס את קרח הקהתי עד לוי שהיה גם כן מקנא ביוסף. ומכל מקום המאמר מהוכר ביאור מהו הקרחה שעשה ואיך הרתיח העולם כצהרים. כפי הרמז מן הפסוק זולת המאמר של הגמ' היה מקום לפרש השמות בדרך אחר והוא שהמקרא ודאי אינו יוצא מידי פשוטו שהשמות כפשוטם אך מאחר שפרש כל היחס הלזה נראה כי שמו ושם אבותיו היה הוראה על העתיד שיעמידו בן פורץ גדרו של עולם והוא קרח כי השמות מרמזים על טענותיו ועל מחלוקתו. כי קרח לשון קרחה בשער וכדרך שמסיק בפ' חלק ועוד גזז לכו למזייכו ומטלל בכו כו' שמלחק בכם על שעשה אתכם קרח מן השערות ונמצא שלקח לו זה לטענה נגד משה מה שעשה הלוים קרחים. בן יצהר הוא לשון שמן שחלק על הכהונה על אשר יצק על ראש אהרן שמן המשחה אשר מהיניו מאתים וחמשים כדאיתא בפרשת כי תשא ועל כן לקח למחלוקתו חמשים ומאתים איש אף על פי שי"א שלקח מספר זה כדי שיעלה כ"ג לכל שבט המספר סנהדרי קטנה כשתצרף אליהם עוד ג' דתן ואבירם ואון הון משבט לוי לא היה איש ביניהם. שעל מקום לפי דרכנו נוכל לומר שלכך לקח מספר זה לומר אלו כמי היצהר אשר ראויין להיות נמשח בשמן המשחה אשר מהיניו חמשים ומאתים כמו שנמשח בו אהרן. בן קהת הוא מלשון ולו יקהת עמים והוא לשון אסיפה והקהל כי הוא אספם ורוחו קבצם להקהילם על משה ואהרן כמ"ש ויקהלו על משה ואהרן. בן לוי פירש רש"י פרשת ויצא שנקרא לוי על שם שלויהו במתנות וגם המתנות לקח לו קרח לטענה נגד אהרן כדמסיק בילקוט פרשה זו באלמנה אחת שהיה לה כבשה באה לגזוז בא אהרן ונטל ראשית הגז כו'. על כל אלה נופל לשון לקיחה כי כולם לקח לו לטענה להחזיק מחלוקתו. אמנם לפי מה שמסיק במדרש קרח שעשה קרחה בעולם כו' נראה שדעת בעל המדרש זה לומר שקרח חלק על מציאות השי"ת כמ"ש הנועדים על ה' בהנותם על ה' והיכן מצינו שקרח נועד על ה' אף על פי שאחז"ל שהחולק על רבו כחולק על השכינה מכל מקום היא גופא קשיא למה יהיה כחולק על השכינה אלא לפי שקרח טען שהעולם קדמון כקדמות השם יתברך והוא מחיוב המציאות והוצרך לכפירה זו כדי לחזק מחלוקתו כי הוא טען ואמר כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' ודעתו לומר שאין יתרון ושררה לשום נברא על חבירו כדרך שאין קדימה ח"ו לו יתב' על ברואיו וז"ש ובתוכם ה' והיה ראוי להיות ה' בראשם ולא בתוכם באמצע אלא הורה והודה כביכול שאין לו קדימה ק"ו בן בנו של ק"ו מדוע תתנשאו אתם וז"ש בקר ויודע ה' את אשר לו יכולים אתם להפוך בוקר לערב כו' והא כתיב ויהי ערב ויהי בוקר אלא גבולות חלק הקב"ה ליום ולילה וכשם שהבדיל ישראל מן האומות כך הבדיל את אהרן. וכל משכיל ישתומם על המראה מה ענין מראה הערב והבקר לכאן אלא לפי שקרח חלק אעיקרא דדינא לומר שהעולם קדמון ומראה הערב ובקר הכל במקרה ואם כן למה תנא כזאת מלפניו יתברך להבדיל בין איש ובין רעהו ומשה השיב לו מתוך ראיה כי המקרה לא יתמיד זמן רב והרי עינינו הרואות שאין אתה יכול לבטל הבדלת בקר וערב אם כן אין זה מקרה אלא כך גזרה ברצונו וכשם שהוא יתב' קדמון לכל נוצר כך חלק מכבודו לאשר חפץ בו וחלק גבולות ליום נתן גבולו ביום ואת ישראל נתן עליון על כל העמים כך נתן ברצונו יתברך גדולה זו לאהרן. וז"ש ואם בריאה יברא ה' וגו' פירש רש"י אם בריאה פה לארץ מששת ימי בראשית מוטב ואם לא יברא ה' וקשה לי למה לא נאמר בו כי טוב כי לא מצינו לשון מוטב מפורש בפסוק. אלא ודאי כך פירושו קרח חלק על הבריאה של ששת ימי בראשית וטען לא היו דברים מעולם ואני אומר יש בריאה על כן אני אומר אם בריאה ר"ל אם היתה בריאה חדשה בששת ימי בראשית אז יברא ה' חדשה בארץ ופצתה את פיה וגו' וידעו כי נאצו האנשים האלה את ה' במה שאמרו שלא היתה בריאה מעולם ועכשיו יאמינו למפרע שהיתה בריאה כשם שברא ה' חדשה בארץ עכשיו. וזה דעת רבא במסכת נדרים פ' אין בין המודר שדרש פסוק שמש ירח עמד זבולה מאי בעו בזבול אלא שבמחלוקתו של קרח עלו לזבול כו' אמר הקדוש ב"ה לכבודי לא מחיתם כו' והיינו טעמא לפי שקרח ערער על גבולות בקר וערב דהיינו שמש וירח וטען עליהם שלא ה' חלק לכל אחד גבולו ותחומו לזה ביום ולזה בלילה ע"כ עלו מרקיע לזבול כי אין נכון להם להאיר למי שאינו מאמין שלא ה' פעל כל זאת אך שלא יפה אמרו שיעשה דין לבן עמרם עד שאמר להם הקב"ה לכבודי לא מחיתם כו' והלא הדבר בוקע ועולה עד כסא הכבוד ונוגע בכבודי יותר מבכבוד משה. ומה שעלו דוקא לזבול אחשוב בזה לפי שקרח ערער על הכהונה ואמרו במדרש בעולת התמיד של בקר וערב שבזכותם יתקיימו שמש וירח אורות של יום ולילה ואם תבטל הכהונה ותהיה ביד מי שאינו ראוי לה אם כן באיזו זכות יתקיימו במשמרות על כן עלו לזבול כי בו בית המקדש ומיכאל כ"ג כדאיתא במסכת חגיגה

פ' ב'. ומכאן ראיה שקרח חלק על גבולות שמש וירח ועל הבריאה על כן אמרו שעשה קרחה בעולם כי בהסתלק אלהותו יתברך כביכול הרי כל העולם נעשה קרחה. ובמה שעלו שמש וירח לזבול כבר יצאה החמה מנרתיקה ועל ידי זה הרתיח את העולם כלו כצהרים והנוגע בענין האלהות גורם קיהוי שינים למאמינים בו יתברך כמ"ש במצרים שהיו שיניהם קהות כשראו קטורת העגל לכך אמרו בן קהת שהקהה שיני מולידיו. ודי בזה מה שאמרו בדרך דרש קצת ומעתה נבוא לביאור הויכוח בדרך פשוטי :

קריאי מועד אנשי שם. נראין הדברים שנתקבצו אל קרח אנשים מרי לבב אוהבי יותר הכבוד והשררה בחשבם כי לכלם יתן שררות כי זה הדבר אשר בקשה נפש כל אנשי שם אשר אמרו ביניהם נעשה לנו שם פן נהיה לבוז ויוכיח על זה ראש דבריהם רב לכם וגו' כי אמרו דין הוא שתהיה השררה חוזרת חלילה מן אחד לחבירו כי רב לכם שימים רבים לישראל שנהגתם עליהם שררה וראוי שתתנו שבט ההנהגה ביד אחרים כי כל העדה כלם קדושים. וכלם מיותר אלא כך אמרו ידוע שאין עדה פחות מי' ובכל עדה ועדה שבישראל כלם קדושים כל עדה בפני עצמה יש בה קדושה כי אין דבר שבקדושה בפחות מי' אבל מ"מ כל עדה של י' יש קדושה ובתוכם ה' ואתם לא די שאתם מתנשאים על עדה של י' אלא אפילו על כל קהל ה' אתם מתנשאים ודבר זה אין לסבול ולכך פתח בעדה וסיים בקהל לומר שאפילו אם הייתם מתנשאים על עדה של י' היה לנו מקום ללון עליכם שהרי כל עדה יש בה קדושה ק"ו שיש ללון מדוע תתנשאו על קהל ה' על כלם כאחד. ומ"ש ובתוכם ה' כי בכ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו והרי הקב"ה מראה ענוה לישראל ומתהלך בתוכם ר"ל באמצע ולא בראש לומר הריני כרע כאחד לכם ואין אני מבקש לילך בראש כדיני ואיך אתם תתנשאו על קהל ה':

וישמע משה ויפול על פניו. במסכת סנהדרין אמרו מה שמועה שמע מלמד שחשדוהו באשת איש שנאמר ויקנאו למשה במחנה שכל אחד קינא אותו עם אשתו, ודבר זה רחוק מן השכל מאד ומדברי קבלה לא ילפינן כי מאן יימר שחשד זה היה בזמן זה דוקא כי אין לו רמז בפסוק. ע"כ אומר אני שבעל אגדה זו רצה לפרש פסוק כי כל העדה כלם קדושים ומדוע תתנשאו על קהל ה' מה ענין הקדושה אל ההתנשאות ואת"ל שיש יחס ביניהם והקדושה ראוי שתמנע ההתנשאות א"כ הול"ל ומדוע תתנשאו על קהל קודש או עדה קדושה אלא ודאי כך אמר קרח למשה לפי שמצינו במסכת סוטה אחז"ל כל המתגאה לסוף נכשל בא"א ובמקום אחר אמרו כל המתגאה כאלו בא על כל העריות. וידוע שבכל מקום שאתה מוצא קדושה שם אתה מוצא גדר ערוה כי העריות מחללין הקדושה וכך אמר קרח מסברא דנפשיה הרי כל העדה כלם קדושים וגדורין מעריות. ואם כן מדוע תתנשאו להשתרר ולהתגאות כי דבר זה יגרום לכם שתהיו נכשלים באשת איש ותחללו קדושת העם לכך אמר על קהל ה' ולא אמר על קהל קדוש כי אחר ההתנשאות אין כאן קדושה כי כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש ודבר זה גורם חילול קדושת העם. ובזה הבין משה שקרח חשדו שיהיה נכשל באשת איש לכך נאמר וישמע משה ויפול על פניו. וטעמו של דבר נראה לפי שכל המתגאה רוצה שיהיה הוא גבוה מעל כל גבוהים אין עוד מלבדו רודה בכל העולם זולתו. ולפי שכל אשה משועבדת תחת יד בעלה כמ"ש והוא ימשל בך על כן אין המתגאה יכול לסבול אפילו ממשלה זו שתהיה ביד אחר ועל כן נקט דוקא אשת איש ולא שאר עריות ומדוקדק הלשון שאמר לסוף נכשל באשת איש כי כל מי שמתגאה הרי הוא הולך ובודק בכל מיני שררה שרואה בזולתו לכבוש את הכל תחת ידו כדי שתהיה ידו בכל הממשלות ולא ישקוט האיש בכל השררות שכבר השיג עד שלסוף יתן עיניו גם בממשלת האיש על אשתו ורוצה לכבשה תחת ידיו וזה לשון לסוף כי באמת ממשלה זו שסופו לבקש הוא סוף כל דבר וקץ לכלם וזהו פירוש יקר מאד כן בפרשה זו כן בלשון הגמרא :

בקר ויודע ה' את אשר לו. אין פירושו הגבלת זמן לאמר מחר יהיה האות הזה דא"כ הל"ל בקר יודע ה' מהו ויודע בוי"ו ואשר אליו מבעי ליה מהו לו אלא כך פירושו הבקר יאמת ויברר הדין עם מי וזה לפי שקרח חלק על הכהונה ועל המתנות כהונה כדאיתא במדרש במעשה אשר סיפר קרח לכל העדה אלמנה היה לה כבשה ולקח אהרן ראשית הגז והבכור וזרוע והלחיים כו' וראיה לזה שהרי אחר נחה שקטה הארץ מן המחלוקת נתן ה' לאהרן המתנות ברית מלח עולם ש"מ שקרח היה מערער עליהם ואמר משה בזאת תדעון כי נתן ה' לאהרן המתנות חלף עבודתו כי כל דבר הניתן בבקר הוא הדבר הניתן בשמחה ובפנים מאירות וזה הוראה שהנתינה דבר הגון כמו שפירש רש"י פ' בשלח על המן שניתן בבקר ולכך נאמר לקמן במתנות כהונה ואני הנה נתתי לך פירש"י בשמחה כמו הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו והיינו בפנים מאירות וכל דבר הניתן בשמחה ובפנים מאירות ניתן בבקר בהיטיבו את אשר שאל כהוגן ואם כן הבקר יברר שהאמת עם אהרן ויודע ה' את אשר לו כי לו יתברך הכסף והזהב ומשלו יתן לו ה' למשרתיו עושי רצונו ולא כמו שאמר קרח שלקחם בלא הורמנא דמלכא יתברך. ומדקאמר משה לא חמור אחד מהם נשאתי ש"מ שכשם שחשדוהו שנתן לאהרן הכהונה כדי שיזכה במתנות כהונה כך חשדו את משה לומר אף לו המלוכה כדי לזכות בזה משפט המלוכה את חמוריכם יקח וגו' ע"כ אמר כמתנצל לא זו שלא לקחתי בזרוע חמור של אחד מהם אלא אפילו במתנה לא לקחתי מהם לכך אמר נשאתי לשון ויתן משאת מאת פניו ולפי שמדרך המלכים להרע למי שאין נותן לו מתנות לכך אמר ולא הרעותי את אחד מהם. ולפי מה שפרשנו למעלה שקרח חלק על הבריאה אמר כאן בקר כי מגיד שאין אתה יכול להפך הבקר לערב בזה ויודע ה' את אשר לו כי לו יתברך תבל ומלואה והוא הממליך מלכים ובידו יתברך להקריב אליו את אשר יבחר בו :

המעט מכם וגו'. לכם לא נאמר אלא מכם לפי שמדבר על המרד והמעל היוצא מכם וכי דבר מועט וקטן הוא מרד כזה שמי שנהנין לו היזה מיני

יעריגר

יערער על שלא נתנו לו שום מינוי גדול מזה. וי"א שמדבר כלפי המיעוט שהלוים המעטים מכל השבטים כי הבדיל ה' אתכם וגו' והיינו לעבודת הארון המכלה בהם. ובקשתם גם כהונה ותשתבש ביותר כי כל הקרב הקרב ביותר אל ארון ברית ה' מסוכן ביותר. ואהרן מה הוא כי לעולם היה עניו ביותר ואינו מחשיב את עצמו לכלום ע"כ הוא מתקיים אעפ"י שהוא קרוב אל ה' ביותר כמ"ש הוי קל וקיים אבל כל מי שאינו בערכו בגדר הענוה אינו מתקיים אם יבא לפני ה' בלב גס:

ויאמרו לא נעלה. לאיזה הר קרא להם לעלות ומה שאמרו העיני האנשים ההם תנקר וביאור הענין שמשה שלח אחריהם לדבר על לבם דברי שלום והמה השבו את משה שלכך שלח אחריהם לפי שהם גדולים והעיקר במחלוקת זה ורצה משה ליתן להם איזו מנוי של שררה דרך שחד כדי שיסתלקו מן המחלוקת ואז ממילא יסתלקו כולם. על כן השיבו למשה לא נעלה לא נקבל ממך דרך שחד שום מעלה ושררה ועל זה אמרו העיני האנשים ההם תנקר כי השחד יעור וכי אתה סובר לעור עינינו בשחד זה. וכדי לתקן לשון האנשים ההם נראה שלא על עצמם אמרו כן אלא על כל האנשים אשר אתם כי אף אם אנחנו נשתוק בעבור שתתן לנו איזו שררה או נחלת שדה וכרם מכל מקום האנשים אשר אתנו כל שכן דפקחו טפי העיני האנשים ההם אשר אתנו תנקר שיהיו כל כך עורים שלא ירגישו בתחבולה זו לפיכך לא נעלה לא נקבל ממך שום שררה ועליה. ומה שהכניסו תוך סיפור זה המעט כי העליתנו וגו' חדא ועוד קאמרו מתחלה אמרו שכך דרכך שאתה מבטיח ואינו עושה כי כך הבטחת את בני ישראל להביאם אל ארץ זבת חלב ודבש והעליתנו ממצרים ארץ טובה וכל זה עשית כי תשתרר עלינו כדי להראות שררותך עלינו לא זו אתה אלא גם השתרר אחרים עלינו כאהרן וזולתו אף אל ארץ זבת חלב ודבש לא הביאותנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם וגו' אמרו ממה נפשך למה זה אתה שולח אחרינו. אם להבטיח לנו איזו נחלה שדה וכרם כשנבוא לארץ הרי זה דבר שלא בא לעולם כי עדיין לא הביאותנו שמה ותתן לנו עכשיו נחלת שדה וכרם ואף אם תמלא לומר שחברינו לא ירגישו בתחבולה זו כי נתינה זו לעתים רחוקים מכל מקום יש כמה דברים בגו הן מצד שהרי לא נעלה לארץ כי כבר נגזרה גזירה שנמות במדבר ואם תמלא לומר שנתינה זו תהיה לזרענו מ"מ מה כשרון לנו בזה וגם לזרענו הדבר בספק כי מדרכך להיות מבטיח ואינו עושה ועוד שהדבר לא בא לעולם עדיין. ואם תרצה ליתן לנו איזו שררה תיכף ומיד יש חששא אחרת שחברינו ירגישו בתחבולה זו העיניהם תנקר שלא יראו עין בעין תחבולה זו וי"א ניקור עינים זה קאי על הצרעה שהבטיחם שהצרעה ישלח ה' לפניהם כדי שתנקר עיני הכנענים ואמרו אף אם באמת יהיו סומים מ"מ חזק הוא ממנו ולא נוכל לעלות אל העם ז"ש שלא נעלה:

הבדלו מתוך העדה הזאת וגו'. קרוב לשמוע שגם מתחלה לא עלתה על דעתו יתברך להעניש הבלתי חוטאים אלא שעל עדת קרח אמר כן ומשה הבין שעל כל עדת ישראל אמר כן לפי שכבר נאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה והיה סבור משה שכל ישראל הסכימו עמו ועל כן אמר על כל העדה ואכלה אותם כרגע ולא חשש פן יאמרו מבלתי יכולת ה' וגו' כי בלאו הכי הם מטולטלים ארבעים שנה במדבר ואף אם יכלה כלם מ"מ תוך ארבעים שנה יכול לעשות את משה ואהרן לגוי גדול כמו שנעשו מתי מספר במצרים פתאום לגוי גדול ועצום לכך אמר משה בתפלתו אל אלהי הרוחות לכל בשר לפי שמשה לא ראה בישראל שום ריעותא כי אף על פי שנאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה מכל מקום אין ראיה מכאן שבאמת נקהלו ישראל על משה אלא קרח עשה את שלו והקהילם עליהם כדרך כל מסית ומדיח ומאן יימר שישראל נתפתו לדבריו אך מאחר שהבין שרוצה הקב"ה לכלות כל ישראל כרגע זהו לפי שהוא אל אלהי הרוחות ויודע מה שברוחו של כל אחד ואחד וידע שבלבם מסכימים עם קרח. ומכל מקום אמר משה האיש אחד יחטא על קרח המדיחם אמר כן כי הוא עיקר החוטא בהסתה זו ומן הראוי שלא יקצוף על כל העדה כי מצינו שנאמר ותדבר מרים ואהרן במשה ולא נענש אהרן לפי שמרים היתה התחלה לדבור ואהרן טפל לה כך העדה יש ללמד עליהם קצת זכות כי לא באו מעצמם לידי חטא זה כ"א מחמת המסית ומדיח בחלקת לשונו ואם על כל פנים ראויין לעונש מה מ"מ אין הדין נותן שיהיו שוים בעונש אל המסית לכלות כלם כרגע במיתה אחת שהרי גם לנחש המסית הוסיף בקללה מלאדם וחוה כי הכל מתרפאין חוץ מן הנחש שאין לו רפואה: וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל העדה לאמר העלו מסביב למשכן קרח. מעולם לא עלה על לב להעניש כל העדה כי יודע אני שלא נתפתו לקרח ומה שאמרתי הבדלו מתוך העדה על כל ישראל אמרתי כן שיבדלו מתוך עדת קרח וראיה לזה ממה שנאמר מתחלה וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר מהו לאמר למי יאמרו כן אלא שרצה ה' שיאמרו לכל ישראל הבדלו ומשה לא הבין דברי השם יתברך כי מלת לאמר הוא מאמר התורה על שם סופו אבל למטה נאמר הרומו מתוך העדה וגו' כי שם נאמר ויקהל העדה על משה וגו' כי שם נקהלו באמת עליהם על כן אמר למטה. הרומו לשון רוממות השייך למשה ואהרן כפי מדרגתם וכאן אמר הבדלו כי לכל ישראל אמר כן כי אין לשון רוממות שייך בכל העדה כאמור ומשה לא הבין זה מחילוק הלשון כי לא שמע עדיין מאמר הרומו וראיה לדברינו שהרומו אינו לשון הבדלה שהרי נאמר אחר כך והולך מהרה אל העדה ש"מ שלא היה בינהם ומ"ש הרומו אלא שהוא לשון רוממות כי כלם ירדו שאולה ולכם תשאר הגדולה והרוממות כי תהיו לעם עצום כדי לקיים השבועה וקרוב לפירוש זה כתב הרמב"ן בשם ר"א ומשם תראה מה שהוספתי משלי על דבריו כי בהם יתורצו הרבה ספיקות:

אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו'. במסכת נדרים אז"ל מנין לביקור חולים מן התורה שנאמר אם כמות כל האדם וגו' שהם חולים ומוטלים על ערשיהם ובני אדם מבקרין אותם לא ה' שלחני. ופירש רש"י שסמך על סוף המקרא שאמר פקודת כל האדם יפקד עליהם פקידה זו היינו ביקור. והנה מקום אני לפרש פקודה זו בדרך אחר כי יש ב' תועלת בביקור זה הא' הוא שמבקרין אותו לרחם של החולי ביקור שני הוא לצורך ההולכים שמה כי כמו שטוב ללכת אל בית אבל כדי שהחי יתן אל לבו כך טוב ללכת אל החולי כי על ידי זה יבקר ויפשפש במעשיו כי ילכו שמה אבירי לב הרחוקים מצדקה אשר אין פחד אלהים לנגד עיניהם ולבם הערל פת מהבין לאחריתם כי תהו הוא וסופו למקום רמה וזה פקודת כל האדם כי הסוף הוא פקודת כל אדם יפקד עליהם יפקד לשון זכירה ור"ל אם יפקד ויזכר עליהם פקודת כל אדם היינו המיתה וזה ודאי על ידי שיבקרו אותם ויתגלגל זכות זה לרבים על ידיהם ואין מקבלים עונש כמדתם אז כדבריהם כן הוא שלא ה' שלחני. אבל אם בריאה יברא ה' וגו' שלא ימותו כדרך כל העולם ואז לא יזכר על ידם פקודת כל האדם כי מחידוש לא ילפינן כי לא יעלה על לב אדם למות במיתה משונה כזו בזאת תדעון כי נאצו האנשים את ה' ואין ראוין שיתגלגל על ידם שום זכות לזולתם. וטעם למיתה כזו לפי מה שכתבתי למעלה שכפרו בחידוש העולם ובבריאתו אמר משה אם בריאה אם באמת היתה בריאה חדשה בששת ימי המעשה אז יאמת ה' דברי ויברא גם עתה חדשה בארץ ועל ידה יכירו וידעו כי ה' עושה הכל. מה שנבראה בריאה זו דוקא לפי שארז"ל אלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו והמה לא רצו בשום מנהיג כי אמרו כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' ולפי סברתם הנבערת יבלע איש את רעהו חיים ע"כ יענשו כמדתם שירדו שאול חיים כי אפילו המתעצל בהספדו של אדם כשר אמרו רבותינו ז"ל שראוי לקוברו בחייו לפי שנראה שאינו מרגיש בהעדר השלם שהיה מטיל מוראו על הבריות כל שכן עדת קרח שבפה מלא אמרו שאין רוצין בשום מתנשא לכל ראש על כן אמר משה שאם ימותו על מטתם ולא ירדו שאול חיים אז לא ה' שלחני לעשות את כל המינויים של השררות והנהגת העם אמנם אם ירדו שאול חיים בזאת ידעון כי נמדד להם כמדתם כי ה' שלחני לעשות את כל המינויים כדי שכל העם הזה איש על מקומו יבא בשלום לכך נאמר ויאבדו מתוך הקהל מתוך שרצה ה' שיהיו כל ישראל בקהלה אחת ובאגודה אחת וכל קהלה ואסיפה צריכה למנהיג כדי שלא יבלע איש את רעהו והמה לא רצו בזה על כן נאבדו כי הוא יצא לחלק ובין אחים יפריד על ידי מחלוקתו:

נסו לקולם. מקולם מבעי ליה ועוד להיכן נסו והנה מפניו יתברך יברחו. והנה רבותינו ז"ל אמרו שקרח ועדתו אומרים תמיד משה אמת ותורתו אמת והם בדאים ואותו קול התחיל לצאת מיד אחר הבליעה ואותו קול היוצא ממקום הבליעה נסו כל ישראל לשמוע מה ידברו כי סברו מסתמא הם מתודים על הפשע ורצו לידע מה היה עיקר החטא כדי שידעו להשמר ממנו שלא יעבור גם עליהם כוס זה וז"ש כי אמרו פן תבלענו הארץ. ומדקאמרו משה אמת ותורתו אמת ש"מ שכפרו גם בתורתו ואולי תלוי זה במה ששמעו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה אם כן רוצה ה' שכל ישראל ישמעו הכל מפי הגבורה ומה שמשה מגיד להם עוד לאו כל כמיניה ליתן מקום לדבריו אשר לא שמעו גם המה ולדעתי שזה כוונת רש"י שפי' כי כל העדה כלם קדושים לא אתם לבדכם שמעתם אנכי ולא יהיה לך רצה בזה מאחר שגם כל העדה שמעו ב' מצות אלו לו חפץ ה' במצות יותר מאלו כעת למה לא השמיענו כזאת אלא ודאי שמלבם אתם בודים הכל ולפי שחלקו על התורה אמרו בהתודותם משה אמת ותורתו אמת:

ולא יהיה כקרח וכעדתו וגו'. פירש"י שלא ילקה בצרעת כמו שלקה משה בצרעת בידו ומלא לו שב אל החולק על הכהונה. וכאן הבן שואל מה ענין צרעת של משה על החולק על הכהונה ויותר היה נכון אם היה מביא לראיה צרעת של מרים שהיה מעין מחלוקתו של קרח כי מחלוקתו על הכהונה נמשך ממה שחלק על נבואתו של משה לא שלחך ה' ומזה המין היה צרעת של מרים שאמרה הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר וכן אמר קרח כי כל העדה כלם קדושים לא אתם לבדכם שמעתם בהר סיני אנכי ולא יהיה לך אבל צרעת ידו של משה מה שייכות יש לו למחלוקת של קרח. ועתה שא נא עיניך וראה כי הנני מקרב הענינים והיו לאחדים בידך וילקה הדומה בדומה ומשם תקח ראיה ברורה וטובה שהחולק על נבואתו של משה לוקה בצרעת וזה לפי שאמרו רבותינו ז"ל החושד בכשרים לוקה בגופו מגלן ממשה כו' וכפי שורת הדין שראוי לעשות אל החושד כאשר זמם לעשות לאחיו. אם כן החושד נלקה באותה מכה שהיתה ראויה לבא על הנחשד אם היה הדבר אמת ומשה חשד את ישראל בבלתי מאמינים בנבואתו כמ"ש הן לא יאמינו לי כי יאמרו לא נראה אליך ה' והיינו ממש דברי קרח שאמר לא נראה אליך ה' ואתה בודה הכל מלבך מדהוצרך משה לאמר כי ה' שלחני כי לא מלבי כך חשד משה את ישראל שיכחישו נבואתו ויאמרו לא נראה אליך ה' רק מלבך אתה בודה כדי לנהוג שררותך עלינו. ומדאנו רואים שלקה משה בצרעת על שחשדם במה שאין בהם ש"מ שאלו היה הדבר אמת שהיו ישראל מכחישין נבואתו אז היו ישראל לוקין בצרעת זה ולפי שחשדם במה שאין בהם נלקה הוא באותה מכה שהיתה ראויה לבא עליהם דאם לא כן לא יהיה מדה כנגד מדה וצריך להיות כאשר זמם לעשות לאחיו ומכאן ראיה ברורה שהחולק על הכהונה לוקה בצרעת כי כל החולק על הכהונה חולק על נבואתו של משה ואומר לא נראה אליו ה' ליתן לו רשות שיתן הכהונה לאהרן דוקא ואומרו שמשה מלבו נתנו לאחיו. וזה פירוש יקר. וטעם לצרעת דוקא היינו לפי שמצינו שהצרעת בא על גסות הרוח ועל לשון הרע שכן עוזיהו נצטרע על שגבה לבו עד להשחית ומדברי קבלה ילפינן שנאמר גבר יהיר ולא ינוה שלא ישאר בנוה שלו לפי שסופו לישב בדד מחוץ למחנה ואלו היו ישראל בלתי מאמינים בנבואת משה מסתמא היו חושדים אותו כי לבעבור השתרר עליהם הוא רוצה למושכם אחריו ואלו היו אומרים אליו לא נראה אליך ה' בלשון נוכח היו ודאי בכלל מספרי לשון הרע ומב' צדדים אלו היו נלקין בצרעת ועל כן חזר הדין על משה שחשדם שלא כדין ונצטרע ביד דוקא כארז"ל חיים ומות ביד לשון וכי יש יד ללשון אלא מה היד ממית אף הלשון ממית שנאמר חץ שחוט לשונם שוחט כתיב כי הרי זה בא להיות שוחט לאחרים ומגלגל שחטא כי לשון הרע תלתא קטיל ובן קרח

סי

היא בכלל כח לגיס כדאיתא במדרש וסימן לדבר קרח ר"ת קשת רומח חרב על שם שנאמר בני אדם שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה. ומה שלא נענש קרח בצרעת כמשה לפי שהיה קם ליה בדרבה מיניה שהרי כפר בעיקר ובתורת משה ורצה לבטל הכהונה אשר מזה הצד נתן הדין שיהיה מן הבלועים ועוד שכבר ראה מעשה ה' הגדול מה שלא ראו ישראל בשליחות ראשון של משה. וז"ש זכרון לבני ישראל וגו' למען אשר לא יקרב איש זר להקטיר קטורת כי הזר הקרב מסתמא הוא חולק על נבואת משה. ומכל מקום הזר הקרב לא יהיה כקרח ועדתו שזה בעונש כי קרח ועדתו היו בו חטאים גדולים זולת זה. אלא יהיה כאשר דבר ה' ביד משה לו כמשה שלקה בידו בצרעת כך ילקה בצרעת כל החולק על הכהונה:

והנה פרח מטה אהרן וגו'. רמז כי לא למראה עיני האדם ישפוט ה' כי אם נראה אחד עץ יבש בלי לחלוחית מים תורה וחכמה הקדוש ב"ה מפריחו וכך בהפך כדמסיק בילקוט ביחזקאל שדרש על קרח ואהרן פסוק הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש ויכול להיות שמשם נמשך המקור שכל מה שהיה במקדש היה מלבלב ועושה פירות ואפילו הזהב שנקרא פרוים. ויוצא פרח זה היה סימן לכהנים קטנים שנקראו פרחי כהונה. ויצץ ציץ זה סימן לכהנים גדולים שאין ציץ נזר הקודש. ויגמול שקדים בזכות וירץ אל תוך הקהל וגו' כדי לעצור המגפה ובזכות שהכהנים זריזים הם כגמול ידו השיב לו להצמיח שקדים שיש בהם משמעות לשון שקידות ומהירות וזכה למתנות שנאמר ואני הנה נתתי לך ולשון הנה מורה על הזריזות וכן פירש"י פ' וישב ויאמר הנני לשון ענוה וזריזות. ורש"י פי' הנה בשמחה כד"א הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו וטעמו של דבר שכל הנה לשון זריזות הוא וכל מה שהאדם עושה בזריזות ודאי שהוא שמח בעשייתו וכשם שאהרן היה שמח לקראת משה אחיו הקטן ממנו ולא נתקנא בשררתו בזכות זה ניתן לאהרן שררת הכהונה למשחה בה בשמחה ז"ש ואני הנה נתתי לך בזכות הנה הוא יוצא לקראתך ולמעלה בפסוק בקר ויודע ה' שנתן לו ה' המתנות בבקר בפנים מאירות בשמחה כמשפט כל דבר הניתן אל השואל כהוגן. ורבותינו ז"ל אמרו שבזכות וראך ושמח בלבו זכה לחושן משפט על הלב לפי שנאמר ידרך ענוים במשפט כדרך שנתבאר למעלה פ' משפטים ודרך זה ענוה לו ששמח על שררת אחיו ורבותינו ז"ל אמרו גדול מה שנאמר במשה ואהרן שנאמר ונחנו מה וכן באהרן כתיב ואהרן מה הוא שהוא מחשב את עצמו לבלי מה כאלו הוא עץ יבש שאין בו שום לחלוחית ע"כ זכה שפרח מטה אהרן היבש. ומה שנתנו לו כ"ד מתנות כנגד כ"ד ספרים ואמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יוחנן מנין שאין נותנים מתנות לכהן עם הארץ שנאמר לתת מנת לכהנים הלוים למען יחזקו בתורת ה'. ובילקוט מנה כ"ד מתנות י"ב במקדש וי"ב בגבולין רמז לדבר זה יהיה לך מקודש הקדשים כמספר זה דהיינו י"ב יהיה לך מקודש הקדשים דהיינו י"ב שבמקדש. וזה יהיה לך תרומת מתנם לכל תנופות בנ"י זהו כנגד י"ב שבגבולין כי אין שם מקדש. ולמעלה פרשת נשא פרשנו שיש עוד עבודת מתנה והיא ברכת כהנים כה תברכו כי בה יהיו כ"ה וכאן היא רמוזה ביתור לשון הנה עולה ס' כמספר ששים גבורים סביב לה הרמוזים בברכת כהנים ושם נאמרו פנים מאירות יאר ה' פניו אליך והיינו הנה בשמחה:

הפטרת קרח בשמואל א סימן יא

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם לְכוּ וְנֵלְכָה הַגִּלְגָּל וּנְחַדֵּשׁ שָׁם
הַמְּלוּכָה׃ וַיֵּלְכוּ כָל־הָעָם הַגִּלְגָּל וַיַּמְלִכוּ שָׁם אֶת־
שָׁאוּל לִפְנֵי יְהוָה בַּגִּלְגָּל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם זְבָחִים שְׁלָמִים לִפְנֵי יְהוָה
וַיִּשְׂמַח שָׁם שָׁאוּל וְכָל־אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עַד־מְאֹד׃ וַיֹּאמֶר
שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה שָׁמַעְתִּי בְקֹלְכֶם לְכֹל אֲשֶׁר־
אֲמַרְתֶּם לִי וָאַמְלִיךְ עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ וְעַתָּה הִנֵּה־הַמֶּלֶךְ ׀ מִתְהַלֵּךְ
לִפְנֵיכֶם וַאֲנִי זָקַנְתִּי וָשַׂבְתִּי וּבָנַי הִנָּם אִתְּכֶם וַאֲנִי הִתְהַלַּכְתִּי
לִפְנֵיכֶם מִנְּעֻרַי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ הִנְנִי עֲנוּ בִי נֶגֶד יְהוָה וְנֶגֶד
מְשִׁיחוֹ אֶת־שׁוֹר ׀ מִי לָקַחְתִּי וַחֲמוֹר מִי לָקַחְתִּי וְאֶת־מִי
עָשַׁקְתִּי אֶת־מִי רַצּוֹתִי וּמִיַּד־מִי לָקַחְתִּי כֹפֶר וְאַעְלִים עֵינַי
בּוֹ וְאָשִׁיב לָכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ לֹא עֲשַׁקְתָּנוּ וְלֹא רַצּוֹתָנוּ וְלֹא־
לָקַחְתָּ מִיַּד־אִישׁ מְאוּמָה׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עֵד יְהוָה בָּכֶם וְעֵד
מְשִׁיחוֹ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי לֹא מְצָאתֶם בְּיָדִי מְאוּמָה וַיֹּאמֶר עֵד׃
וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־
אַהֲרֹן וַאֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְעַתָּה
הִתְיַצְּבוּ וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־צִדְקוֹת יְהוָה
אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם וְאֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב
מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
וְאֶת־אַהֲרֹן וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם
הַזֶּה׃ וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד סִיסְרָא
שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ
בָּם׃ וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמְרוּ ויאמר כתיב חָטָאנוּ כִּי עָזַבְנוּ
אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה
הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ׃ וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־
בְּדָן וְאֶת־יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד אֹיְבֵיכֶם
מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח׃ וַתִּרְאוּ כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן
בָּא עֲלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ וַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם׃ וְעַתָּה הִנֵּה הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם
אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ׃ אִם־תִּירְאוּ
אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ וְלֹא תַמְרוּ אֶת־
פִּי יְהוָה וִהְיִתֶם גַּם־אַתֶּם וְגַם־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־מָלַךְ עֲלֵיכֶם
אַחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וּמְרִיתֶם
אֶת־פִּי יְהוָה וְהָיְתָה יַד־יְהוָה בָּכֶם וּבַאֲבֹתֵיכֶם׃ גַּם־עַתָּה
הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־הַדָּבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אֲשֶׁר יְהוָה עֹשֶׂה
לְעֵינֵיכֶם׃ הֲלוֹא קְצִיר־חִטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־יְהוָה וְיִתֵּן
קֹלוֹת וּמָטָר וּדְעוּ וּרְאוּ כִּי־רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בְּעֵינֵי
יְהוָה לִשְׁאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ׃ וַיִּקְרָא שְׁמוּאֵל אֶל־יְהוָה וַיִּתֵּן יְהוָה
קֹלֹת וּמָטָר בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּירָא כָל־הָעָם מְאֹד אֶת־יְהוָה וְאֶת־
שְׁמוּאֵל׃ וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעָם אֶל־שְׁמוּאֵל הִתְפַּלֵּל בְּעַד־עֲבָדֶיךָ
אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאַל־נָמוּת כִּי־יָסַפְנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ רָעָה
לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ׃ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ אַתֶּם
עֲשִׂיתֶם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת אַךְ אַל־תָּסוּרוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה
וַעֲבַדְתֶּם אֶת־יְהוָה בְּכָל־לְבַבְכֶם׃ וְלֹא תָּסוּרוּ כִּי ׀ אַחֲרֵי הַתֹּהוּ
אֲשֶׁר לֹא־יוֹעִילוּ וְלֹא יַצִּילוּ כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה
אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם
לוֹ לְעָם׃

פירוש

ושבתי. השיבה יותר מהזקנה: לקחתי. למלאכתי: עשקתי. בממון: רצותי. ל' עשוק ורצוץ: כפר. להטות הדין: עיני בו. יאמר שלא בפני: ויאמר. כל ישראל כאחד: עשה. שהגדיל: ואשפטה. אשפט עמכם: וימכר. ל' מסירה: ירבעל. הוא גדעון: בדן. הוא שמשון: יטש. יעזב:

המלות

אבן עזרא

(ב) **זאת** חקת. גם זאת הפרשה במדבר סיני נאמרה כאשר צוה השם וישלחו מן המחנה ובפסח היו טמאי מת ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן: פרה אדמה תמימה. שלא תהיה קטנה. אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה ויועיל לבעל הלחה ואין צורך: (ג) והוציא אותה. המוציא או בצווי וכן ושחט כי הוא לא ישחטנה והעד לפניו: (ה) ושרף את הפרה. השורף והעד לעיניו: (ו) עץ ארז. כמו למצורע וגם רמזתי סוד: (ז) וכבס בגדיו. הכהן השורף. וטמא הכהן. וכבר ישב טמא ויש אומרי׳ שיהי׳ טמא עד הערב שלא יאכל מן הקדשים: איש

רשי

(ב) **זאת** חקת התורה. לפי שהשטן ועו״ג מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך. (במדבר רבה) לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר: אדמה תמימה. שתהא תמימה באדמימות שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה: (ג) אל אלעזר. (ספרי) מצותה בסגן: אל מחוץ למחנה. (יומא סח ספרי) חוץ לשלש מחנות: ושחט אותה לפניו. (יומא) זר שוחט ואלעזר רואה: (ד) אל נכח פני אהל מועד. עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם (יומא כח): (ז) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע: וטמא הכהן עד הערב. סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: והניח

תורה

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עֹל׃ ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ ד וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ ה וְשָׂרַף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ יִשְׂרֹף׃ ו וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֶרֶז וְאֵזוֹב וּשְׁנִי תוֹלָעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרֵפַת הַפָּרָה׃ ז וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעָרֶב׃ ח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרָחַץ

(מסורה: ג׳ בטעם בכפ׳ מטה ודין וכי׳ חוטרא לתורה · ג׳ בליש׳ · ג׳ מ״ע בסוגר · ד׳ חסרים את · ד׳ חסרים את)

אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב דָּא גְּזֵירַת אוֹרָיְתָא דְּפַקִּיד יְיָ לְמֵימָר מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ תּוֹרְתָא סְמוּקְתָא שַׁלְמְתָא דְּלֵית בַּהּ מוּמָא דְּלָא סְלִיק עֲלַהּ נִירָא׃ ג וְתִתְּנוּן יָתַהּ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְיַפֵּיק יָתַהּ לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִכּוֹס יָתַהּ קֳדָמוֹהִי׃ ד וְיִסַּב אֶלְעָזָר כַּהֲנָא מִדְּמַהּ בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיַדֵּי לָקֳבֵיל אַפֵּי מַשְׁכַּן זִמְנָא מִדְּמַהּ שְׁבַע זִמְנִין׃ ה וְיוֹקֵד יַת תּוֹרְתָא לְעֵינוֹהִי יַת מַשְׁכַּהּ וְיַת בִּסְרַהּ וְיַת דְּמַהּ עַל אוּכְלַהּ יוֹקֵיד׃ ו וְיִסַּב כַּהֲנָא אָעָא דְאַרְזָא וְאֵיזוֹבָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְיִרְמֵי לְגוֹ יְקֵידַת תּוֹרְתָא׃ ז וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי כַּהֲנָא וְיַסְחֵי בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל לְמַשְׁרִיתָא וִיהֵי מְסָאַב כַּהֲנָא עַד רַמְשָׁא׃ ח וּדְמוֹקֵיד יָתַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי בְּמַיָּא וְיַסְחֵי

מסורה

וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן י״ב וסימן ויצום אל בני ישראל. דברו אל כל דשרצים. אדם כי יהיה בעור. כי תבאו אל ארץ. איש איש כי יהיה זב. איש על דגלו באתת. נשא את ראש דקהת. אל תכריתו את. עד מתי לעדה הרעה. הבדלו מתוך העדה. זאת חקת התורה: דבר אל בני ישראל ו׳ חסר לאמר וסימן נמסר בסדר בשלח: מדמה ד׳ וסימן נמסר בסדר ויקרא. לעיניו ה׳ וסימן ישרף את הפרה לעיניו. ותלך תמר בית אמנון. ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים. וישחט מלך בבל דירמיה. וחברו: ורחץ

בעל הטורים

זאת חקת התורה. סמך חקת התורה לבכורימכם את חלבו ממנו לרמז שלא נתנה תורה אלא לאוכלי המן. בשי׳ לה אוכלי תרומה. ועוד רמז שמחזיקים בתורת ה׳ יש להם מנוס. שאין נותנים תרומה לכהן עם הארץ: לא תחללו. וסמיך ליה חקת התורה. שפ״ת כהונה הוא חילול השם: ולא תמותו. וסמיך ליה חקת התורה. דכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה: פרה אדמה. נגד׳ זה על עון עגל: לא עלה עליה על. על כתיב חסר שאפילו לא משכה כעול אלא עלה עליה לבד פסולה: ושרף את הפרה לעיניו. הפסוק מתחיל ומסיים בשי״ן לומר שמשימים כלים בשריפתה:

תולדות אהרן

תולדות אהרן זאת חקת. יומא ב מב זבחים יד מנחות יט חולין כד (יומא לה): דבר אל בני. ע״ג כג: ויקחו אליך. יומא ג: פרה אדומה. מגלה כט: אשר אין בה. סוטה מו: אשר לא עלה. שם: ונתתם. יומא מב: זבחים יד: והוציא אותה. יומא מב פרה מז (שם מד): אל מחוץ למחנה. יומא סח זבחים קה קיג: ושחט אותה. יומא מב מג זבחים קיג חולין יא כד לב: ולקח אלעזר. יומא מג: והזה. זבחים קיג: אל נוכח. יומא ב מנחות כז: ושרף את הפרה. זבחים נג קיג מנחות ז חולין יא: על פרשה. זבחים קיג (תרומות מד): ולקח הכהן. יומא מג: וכבס בגדיו. שם: ואחר יבא. זבחים קה:

ספורנו

יט (א) **זאת** חקת התורה אשר צוה ה׳. באמרו הזה עליהם מי חטאת והנה כבר אמרו ז״ל לכך כתיב בה חקה גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה ושלמה אמר עליה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. ומעקרי ההעלם בזה הוא שהיא מטמאה את הטהורים ומטהרת את הטמאים. אמנם בהבינינו אל כל המצוה אולי דבר יגונב ונקח שמץ מנהו. וזה כי מצאנו ראשונה שכל העוסקים בה מעת שרפתה ואילך טמאים והם השורף והמשליך עץ ארז ואזוב ושני תולעת בשרפתה והאוסף והנוגע והנושא. אמנם המזה והמקדש הם טהורים. שנית שמעקרי הפרה הוא שתהיה אדומה בשלמות וכבר ביאר הנביא שהחוטא נמשל לאדום באמרו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ולכן אמרו ז״ל פ״ד דיומא שהיו קושרין לשון של זהורית על פתחו של היכל הלבין היו שמחים לא הלבין היו עצבים. שלישית ראוי להתבונן שבהיות כל אמרת אלוה צרופה היא בלי ספק מישרת המעשים אל המטע כי

רמבן

יט (ב) **זאת** חקת התורה. לפי שהשטן ועו״ג מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת לפיכך כתב בה חקה גזירה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה לשון רש״י מדברי רבותינו. וכבר כתבתי בענין שעיר המשתלח מה טעם לעו״ג שיהיו מונין אותנו בזאת יותר משאר הקרבנות לפי שבשאר קרבנות יש מהם שיכפרו ויש מהם שיטהרו כקרבנות הזב והיולדת כי מפני היותה נעשים בחוץ ירא׳ להם שהיא נזבחת לשעירים על פני השדה והאמת שהיא להעביר רוח טומאה ושריפתה כריח ניחח בחוץ. וטעם טומאת המת בעניו של נחש כי הנפטרים בנשיקה לא יטמאו מן הדין והוא שאמרו צדיקים אינן מטמאין ולכך אמר הכתוב זאת חקת התורה כלומר הנחקקת מן התורה והיא תורה שבעל פה על כן היא פרה והיא אדומה ממדת הדין ונתנה לאלעזר להעשות לפניו אפילו על יד זר אבל הסגן יראה מעשיה כדי שתעשה על כוונתו שלא יחשבו בה מחשבה רעה כעו״ג והשטן. והפרשה הזאת תשלום תורת הכהנים ונכתבה כאן אחר מתנות כהונה לומר שגם טהרתן של ישראל ע״י כהן תהיה. וטעם זאת חקת התורה אשר צוה ה׳ כטעם ואל משה אמר עלה אל ה׳ או הוא כמו מסורס דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה אשר צוה ה׳ לאמר דבר ולא דברו כי משה הוא העיקר. וטעם אליך שיעשו כן במדבר לשעתם ואחרי כן יצוה שתהיה לבני ישראל ולגר לחקת עולם שיעשו כן לדורותם וכן ויקחו אליך שמן זית זך וגו׳ ואחרי כן חקת עולם לדורותם ואמר ונתתם ולא ונתת להכנים אהרן עמו לכבודו כי שניהם יצוו לאלעזר לשחוט לפניו או אמר ונתתם אותה לרבים עכשיו ולדורות והטעם כי אלעזר השוחט מיד ב״ד יקחנה שיתנוה לו שתעשה בהכשר ועל דעתם כענין ששנינו ומי עשאן הראשונה עשה משה רבינו והשניה עשה עזרא שבע מעזרא ואילך ומי עשאן שמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתים וכו׳:

(ג) **אל** אלעזר הכהן. מצותה בסגן לשון רש״י. ואין הכוונה לומר שיהיה חיוב המצוה בסגן יותר מכהן גדול או כהן הדיוט אלא הוראת שעה היתה בפרה ראשונה שתהיה באלעזר והוא היה הסגן. ולשון ספרי בא הכתוב ולמד על הפרה שתהא עשויה בסגן חדש שכן שהרי אהרן קיים ואלעזר עורך את הפרה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בכהן גדול דברי רבי מאיר רבי יוסי ורבי יהודה ורבי שמעון ורבי אליעזר

רשי

(ט) והניח מחוץ למחנה. (פרה פ"ג) לשלשה חלקים מחלקה אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין ליטהר וזה שבהר המשחה כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנה וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנא' והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה. למי הזייה כמו (איכה ג') וידו אבן בי (זכריה ב') לידות את קרנות הגוים לשון זריקה: חטאת היא. לשון חטוי כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטא' לומר שהיא כקדשים ליאסר בהנאה: (יב) הוא יתחטא בו. באפר הפרה (ס"א הזה): (יג) במת בנפש. ואי זה מת של נפש האדם להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה (אלא טומאת שבעה) ד"א בנפש זו רביעית דם (חולין עב): את משכן ה' טמא. אם נכנס לעזרה אפי' בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טומאתו בו. אף על פי שטבל: (יד) כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו: (טו) וכל כלי פתוח. (שם כה) בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור: פתיל. לשון מחובר בלשון עברי וכן (בראשית ל) נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי

עס

במדבר יט

בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃
ט וְאָסַף ׀ אִישׁ טָהוֹר אֵת אֵפֶר
הַפָּרָה וְהִנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהָיְתָה לַעֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמֵי נִדָּה
חַטָּאת הִוא׃ י וְכִבֶּס הָאֹסֵף
אֶת־אֵפֶר הַפָּרָה אֶת־בְּגָדָיו וְטָמֵא
עַד־הָעָרֶב וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם׃
יא הַנֹּגֵעַ בְּמֵת לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם
וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים׃ יב הוּא
יִתְחַטָּא־בוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי יִטְהָר וְאִם־לֹא יִתְחַטָּא
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
לֹא יִטְהָר׃ יג כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּמֵת
בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא
יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מֵי נִדָּה לֹא־
זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד
טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ יד זֹאת הַתּוֹרָה
אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא
אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל
יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃ טו וְכֹל כְּלִי
פָתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צָמִיד פָּתִיל

ג' · כ"ל מ"ל במ"א חסר הנח שם דמלכים · ל' · כ"א בספ' · ל' ר"פ וכוא חד מן ט"ו ר"פ מתמצין ה"א. · כ' בלוסגא · ל' · ל' וחד בנפש אדם · כ' וחסר · ו' קמץ · ט' ר"פ בספרא כ' · ד'. ל'

תרגום אונקלוס

בִּסְרֵיהּ בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב
עַד רַמְשָׁא׃ ט וְיִכְנוֹשׁ גְּבַר
דְּכֵי יָת קִטְמָא דְּתוֹרְתָא
וְיַצְנַע לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
בַּאֲתַר דְּכֵי וּתְהֵי לִכְנִשְׁתָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַטְּרָא לְמֵי
אַדָּיוּתָא חַטָּאתָא הִיא׃
י וְיִצַבַּע דְּכָנֵישׁ יָת קִטְמָא
דְּתוֹרְתָא יָת לְבוּשׁוֹהִי וִיהֵי
מְסָאַב עַד רַמְשָׁא וּתְהֵי
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן לִקְיָם
עָלָם׃ יא דְּיִקְרַב בְּמִיתָא
לְכָל נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא וִיהֵי
מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין׃ יב הוּא
יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יִדְכֵּי וְאִם
לָא יַדֵּי עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא
תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
לָא יִדְכֵּי׃ יג כָּל דְּיִקְרַב
בְּמִיתָא בְּנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא
דִּימוּת וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי יָת
מַשְׁכְּנָא דַּיְיָ סָאַב וְיִשְׁתֵּיצֵי
אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי
מֵי אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ
עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי עוֹד
סְאוֹבְתֵיהּ בֵּיהּ׃ יד דָּא
אוֹרָיְתָא אֱנָשׁ אֲרֵי יְמוּת
בְּמַשְׁכְּנָא כָּל דְּעָלֵיל
לְמַשְׁכְּנָא וְכָל דִּבְמַשְׁכְּנָא
יְהֵי מְסָאַב שִׁבְעָא יוֹמִין׃
טו וְכֹל מַן דַּחֲסַף פְּתִיחַ
דְּלֵית מְגוּפַת שְׁיָע מַקַּף

אבן עזרא

(ט) איש טהור. אינו הכהן השורף: למי נדה. פירושו רחוק כמו מנדיכם: וטמא עד הערב. ואחר שאמר שיכבס את בגדיו אין צורך להזכיר שירחץ במים: (י) ולגר הגר בתוכם. בעבור היות ארץ ישראל קדושה כי הכבוד שם: (יא) לכל נפש אדם. יהודי או גוי: אדם. ולא בהמה: וטמא. יהיה טמא והוא פועל עתיד כי הוי"ו השיבו ועל דעתי שהוא פועל עבר: (יב) יתחטא בו. יסור חטאו בו או כמו תחטאני באזוב ואטהר וידוע כי בסוף החשבון השלישי כמו השביעי: (יג) כי מי נדה. יש מפרשים כמו אך במי נדה יתחטא: לא זרק עליו. על המים: עוד. תמיד כמו עוד כל ימי הארץ: (יד) באהל. והבית כאהל רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל באהלים וכן אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה: וכל אשר באהל. מבגד: (טו) צמיד פתיל שנים פתילים:

או

מסורה

בשרו ד' חסר את בלישנא וסימן נמסר בסדר מצורע: ואסף ג' וסימן ואסף איש טהור. ואסף המצורע. ואסף נדחי ישראל: באהל ח' חטפין וסימן ויבא לבן באהל ב' בו. אדם כי ימות באהל. ואהיה מתהלך באהל. והוכן בחסד כסא. וימאס באהל יוסף. אם אבא באהל ביתי. באהל בת ציון: באהל ו' קמצין וסי' ויאמרו אליו איה שרה אשתך. כל הבא אל האהל וכל אשר באהל. וירא ה' באהל בעמוד ענן. תבורך מנשים יעל. ויעלו את ארון ה'. ויעל את הארון דד"ה: פתוח ד' וסימן וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל. שרשי פתוח אלי מים. אשפתו כקבר פתוח. קבר פתוח גרונם. וסימן בלשון ארמי מתי

תולדות אהרן

תולדות אהרן ואסף. יומא מג: הנוגע במת. נזיר מג ע"ג לו חולין עב: את משכן ה'. שבועות טז: הוא יתחטא. קדושין כב: (כי מי נדה. פסחים לב): טמא יהיה. נזיר מה מכות ח יד שבועות ו: עוד טומאתו. זבחים לג לד: זאת התורה. ברכות סג שבת כח סג סוכה כא יבמות סא גיטין נז בכורות מה: או בעצם אדם. נדה נה: וכל כלי פתוח. שבת פד חולין כה:

בעל הטורים

ואסף ג'. הכא ואידך ואסף המצורע. ואסף נדחי ישראל. המצורע איתקש למת וכשם שאפר הפרה מטהרת כך תפלת הצדיקים גם כן מטהרת. ואסף נדחי ישראל לעתיד אז ואסף את מצורע דכתיב אז ידלג כאיל פסח וכן לא יטהרו לאפר פרה דכתיב בלע המות לנצח: פתוח ד' במסרה. וכל כלי פתוח. שרשי פתוח אלי מים. קבר פתוח גרונם. אשפתו כקבר פתוח. היינו דאמרינן ד' מדות בכלי חרס ניקב בכונס משקה נפסל מלקדש בו מי חטאת והיינו כלי פתוח האמור כאן אצל מי חטאת שאינו חשוב כלי. ועדיין כלי הוא לענין זרעים ניקב בשורש קטן קלוף. פי' הוא מאכל עורבים דהיינו מין קטניות טהור הוא לענין זרעים. שאם היו זרעים זרועים בעציץ נקוב אינו מקבל טומאה. והיינו שרשי פתוח אלי מים. ועדיין כלי הוא לענין זיתים ניקב כמוציא זית טהור מסתם כלי חרס העומד לזיתים והיינו פתוח גרונם. דסתם אכילה בכזית ועדיין כלי הוא לרמונים ניקב כמוציא רמון טהור מכלום. והיינו אשפתו כקבר פתוח כלומר כשניקב כרמון ופתוח כמוציא רמון זורקין אותו באשפה ואין שם כלי עליו עוד:

רמבן

בן יעקב אומרים זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט והענין לומר כי המצוה הזאת לעומק סודה ראויה להנתן לגדול שבכהונה ולא נתנה לאהרן ואולי לגדולתו כי הוא קדוש ה' וחסידו המכפר במקדשו ולא רצה ליתן לו עבודת חוץ או היה להכתיר אלעזר ולחנכו בחיי אביו במצוה מן המצות של כהונה גדולה או היה לעונש העגל כדברי רבי משה הדרשן והנה עשה הקב"ה גם אהרן נביא במצוה הזאת והוא ומשה רבינו יתנו אותה לאלעזר גדול הכהונה אחרי אהרן והוא המשוח בשמן המשחה וזה רמז לדורות שתעשה בגדול הכהונה והוא הכהן הגדול וכן שנינו פרת חטאת ששחטה שלא בכהן גדול פסולה ורבי יהודה מכשיר ובגמרא במסכת יומא ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אותה אל אלעזר ולא לדורות לאלעזר איכא דאמרי לדורות בכהן הדיוט ואיכא דאמרי לדורות בכהן גדול והוא סתם משנתנו והנכון. ולדברי האומר לדורות בכהן הדיוט נוה באלעזר לפי שלא היה שם כהן אחר כי אינו הגון שיהיה אחיו הקטן קודש אליו:

(יג) את משכן ה' טמא. הזכיר הכתוב הכרת הזה בסתם ואמר את משכן ה' טמא בעבור שכבר הזהיר מן הטומאה במקדש כמו שאמר בכל קדש לא

ספורנו

כי כל א' מפני הקצוות נמאס כאמרו ונעקש דרכים יפול באחת. רביעית ראוי להתבונן שאין דרך נאות להסיר את הנעקש דרכים ולהשיבו אל הממוצע זולתי בהטותו אל קצה ההפך כמו שיקרה בחליי הגוף כאמרו חבורות פצע תמרוק ברע אף על פי שאותה ההטייה אל הקצה היא בעצמה נמאסת ותשחית ענין מי שהיה דרכו ממוצעת כענין התרופה המשלשלת שתועיל לחולה ותזיק לבריא. חמישית ראוי להתבונן שאין ענין לאפר הפרה בטהרה שום מין ממיני הטמאות זולתי בטהרת טומאת מת. וכבר נודע שענין התורה והמצות חיים הם למוצאיהם ולעוסקים בם כאמרו כי היא חייכם והנוטה מהם אל הבלי הנפסדות הולך למות או הוא מת גמור כאמרם (ברכות פרק מי שמתו) רשעים אפילו בחייהם קרויים מתים. ששית ראוי להתבונן מה שאמרו ז"ל שעץ ארז יורה על הגאוה והאזוב יורה על השפלה ובהיות שני התולעת

עס

לא

(טז) או בקבר. של אדם: (יז) ולקחו לטמא. הנה פירוש איך יתחטא: (יח) איש טהור. והקרוב להיותו כהן: (כא) ואיש אשר יטמא. וכבר הזכיר כל הנוגע במת בנפש ונכרתה ועתה הזהיר על הטעם

בקבריהון משתעין: אזוב ג׳ מלא בתורה וסימן, ולקח הכהן עץ ארז ואזוב. ולקח אזוב וטבל במים איש טהור. ולקחתם אגדת אזוב. ונמסר גם בסדר בא: אל כלי ב׳ וסימן מים חיים. לא הורק: בקבר ג׳ דגשים וסימן ולקח אזוב וטבל במים. בקבר אשר איש האלהים. היספר בקבר חסדך. קרמא קמץ: הטהר ה׳ חסר בתו׳ וסימן נמסר בסוף שמיני: וכבס ט׳ וסימן נמסר בסדר תזריע: מקדש ה׳ ג׳ וסי׳ מקדש ה׳ טמא. והיה מקדש ה׳ בתוכו. ועתה תנו לבבכם. וב׳ במקדש וסימן במקדש ה׳ כהן ונביא. אשר

עֲלוֹהִי מְסָאַב הוּא׃ טז וְכֹל
דְיִקְרַב עַל אַפֵּי חַקְלָא
בִּקְטִיל חַרְבָּא אוֹ בְמִיתָא
אוֹ בְגַרְמָא דֶאֱנָשָׁא אוֹ
בְקִבְרָא יְהֵי מְסָאַב שַׁבְעָא
יוֹמִין׃ יז וְיִסְּבוּן לִדְמְסָאַב
מֵעֲפַר יְקֵידַת חַטָּאתָא
וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי מֵי מַבּוּעַ
לְמָן׃ יח וְיִסַּב אֵזוֹבָא
וְיִטְבּוֹל בְּמַיָּא גְּבַר דְּכֵי וְיַדֵּי
עַל מַשְׁכְּנָא וְעַל כָּל מָנַיָּא
וְעַל נַפְשָׁתָא דַּהֲווֹ תַמָּן
וְעַל דְּיִקְרַב בְּגַרְמָא אוֹ
בִקְטִילָא אוֹ בְמִיתָא אוֹ
בְקִבְרָא׃ יט וְיַדֵּי דַכְיָא
עַל מְסָאֲבָא בְּיוֹמָא
תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
וִידַכִּינֵּיהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי
בְמַיָּא וְיִדְכֵּי בְרַמְשָׁא׃
כ וּגְבַר דְּיִסְתָּאַב וְלָא יַדֵּי
עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֲנָשָׁא
הַהוּא מִגּוֹ קְהָלָא אֲרֵי יָת
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ סָאֵיב מֵי
אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי

עָלָיו טָמֵא הוּא׃ טז וְכֹל אֲשֶׁר־
ג׳ יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב
אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ
ג׳ רפי בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃
יז וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת
הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים
ב׳ ולא הורק אֶל־כֶּלִי׃ שני יח וְלָקַח אֵזוֹב
וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה
ג׳. ו׳ בכפרא עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים
וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם
וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל אוֹ
ג׳ וחד אל לא תסי כמת. בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ יט וְהִזָּה הַטָּהֹר
ג׳ דגש עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
ג׳ הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר
בָּעָרֶב׃ כ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא
וְלֹא יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־
ג׳ מִקְדַּשׁ יְהוָה טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־

עם אחותי: (טז) על פני השדה. (חולין עב) רבותינו דרשו לרבות גולל ודופק. ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה: (יט) וחטאו ביום השביעי. (ספרי) הוא גמר טהרתו: (כ) ואיש אשר יטמא וגו׳. אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו׳ כדאיתא בשבועות (שבועות טז): ומוס

בעל הטורים

אל כלי ב׳ במסרה. ונתן עליו מים חיים אל כלי. והיצק לא הורק מכלי אל כלי. שצריך שהמה הונתן בכלי ולא שיריקם מכלי אל כלי:

תולדות אהרן

וכל אשר יגע. חיר נג ע״ג נז חולין סב: בחלל חרב. בבא קמא סהוים יד פע חולין ב: ולקחו לטמא. יומא מג סוטה לא יבמות עב סוטה עז חולין סח תמורה יב: ונתן עליו. פסחים לד סוטה ט תמורה יב: ולקח אזוב. יומא מג סוכה לז זבחים נג מנחות ז: (והזה על האהל. שם כט): ועל הנוגע בעצם. נזיר נג: ועל הנפשות. נדה מד: והזה הטהור. יומא יד מג מגלה כ יבמות עג מיר סח קדושין כה סב זבחים יז: ואיש אשר יטמא. נזיר סח מכות ח ערכין ג (מיר נו): ונכרתה הנפש. הוריות ט: כי את מקדש. מכות יד שבועות טז:

רמבן

לא תגע ואל המקדש לא תבא כי הזכירה שם בטומאה הקלה כאשה היולדת בימי טוהר שהיא בתולדתה והוא הדין בכל הטמאים וכבר הזכיר ג״כ הטבילה ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו כלומר שישא עונו בעברו על המוזהר ממנו ולפיכך אמר כאן בטומאת המת כי הנוגע במת לא יתחטא אע״פ שיכבס בגדיו ורחץ במים יחשב מטמא המשכן כאלו לא טבל כלל ולא היה צריך לפרש רק שהחטוי מעכב בטהרתו וזה טעם טומאתו בו כלומר אע״פ שטבל כשאר הנטהרים עודנו טמא כי מי נדה לא זורק עליו ויתכן שירמוז לאיש וטעמו כל הנוגע במת בנפש ולא יתחטא את משכן ה׳ טמא ונכרתה וכמוהו בחסרון שי״ן או מלת אשר לכל יבוא גבורתך וכל יש לו נתן בידו את הדרך ילכו בה ורבים כן:

(טז) על פני השדה. רבותינו אמרו לרבות גולל ודופק ופשוטו על פני השדה שאין שם אהל מטמא המת בנגיעה לשון רש״י. ואין גולל ודופק על דעת חכמים נדרש מן הכתוב אבל הוא הלכה ואין הנזיר מגלח עליו ואין חייבין עליו על טומאת מקדש וקדשיו אבל על פני השדה הוא לרבותינו כפשוטו שיגע בחלל חרב שנפל על פני השדה ואין שם דבר מאהיל עליו ומפני יתורו עשו בו מדרש כך אמר בנזירות בפרק כהן גדול וכל אשר יגע על פני השדה זו המאהיל על המת כי המאהיל עליו הוא נוגע על פני השדה ויהיה להם בחלל חרב חסר וא״ו נבחלל חרב ומפני שאמר פני השדה ולא אמר השדה דרש בו רבי ישמעאל עוד להוציא עובר במעי אמו שהיא טומאה בלועה ואינה על פני המקום ואמר בחלל חרב כי דבר הכתוב בהווה והוא הדין לחלל אבן או אגרוף והזכיר חלל ומת כנגד הבהמות השחוטות טהורות והנבלה מטמאה ורבותינו עשו בו מדרש מפני יתורו לומר שהחרב כחלל שלא בא הכתוב אלא להשוות החלל והחרב לומר שהוא נעשה אבי אבות לטומאה כמת עצמו ותטמא אדם וכלים טומאת שבעה. והנראה מן הסוגיות במשנה ובגמרא שהוא מטמא במגע ובמשא כמת אבל אינו כמוהו לטמא באהל שמא מצאו בו מיעוט מן הכתוב באהל אדם כי ימות באהל שאינו רק על האדם עצמו ואם היה החרב שנטמא במת מטמא באהל היו הכהנים אסורים בכל הבתים שבכלן החרב טמא ויהיה מטמא אותם באהל וכן נראה עוד בגמרא שאין החרב הנוגע במת מטמא אדם להצריכו הזאת שלישי ושביעי אע״פ שהאדם הזה הנוגע בו אב לטומאה והיה זה מפני שבכתוב השני שאמר והזה על האהל כתוב וכל הנוגע בעצם או בחלל ולא אמר או בחלל חרב וא״כ הרי החרב כחלל לטמא במגע טומאת שבעה אבל לא לטמא באהל ולא להצריכו הזאה ואין הנזיר מגלח עליו ואין הכהן מוזהר ממגעו כלל והוא הקרוב והנראה מדברי רבותינו ואנחנו בעונותינו טמאי הגלות ולא ידענו בטהרת הקדש עד יערה עלינו רוח ממרום ויזרוק השם עלינו מים טהורים ונטהר אמן וכן יהי רצון במהרה בימינו:

וטעם אדם כי ימות באהל. אדם כי ימות והוא עתה באהל או שדבר הכתוב בהווה והוא הדין אם ימות בחוץ והכניסוהו לאהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל הכלים שבתוכו והאהל עצמו בכלל הזה כמו שאמר והזה על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות אשר היו שם והזכיר הכתוב האהל להגיד שהוא עצמו טמא שבעה וצריך הזיה ועוד מפני שהיו ישראל יושבי אוהלים במדבר ודבר הכתוב בהווה כי המצוה מיד ולדורות אבל הוא הדין לבית ולכל המאהילים שמביאים את הטומאה על כל הכלים ועל הנפשות ששם אלא שאין הבית המחובר מקבל טומאה לעצמו כלל והנה הזכיר הכתוב במת טומאת מגע ואהל ולא הזכיר בו משא אבל רבותינו דורשין אותו בקל וחומר מן הנבילה ומרבים אותו לטומאת שבעה במגע וכן הוא כפי פשט הכתוב הזכיר כי באדם המת והשחוט טומאת שבעה והזיה במגע וכבר הוא ידוע כי מגע התורה הנגיעה ממש והנגיעה על ידי דבר אחר שישא אותו:

(יז) ונתן עליו מים חיים אל כלי. אין ענינו שיתן האפר בכלי תחלה ויתן מים על האפר שכך שנו רבותינו שהנותן אפר תחלה ואח״כ המים פסול דקדקו מים חיים אל כלי שתהא חיותן בכלי ואולי מפני שלא אמר ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת אל כלי ונתן עליו מים חיים אבל פירושו ונתן על האפר מים חיים שהוא בכלי לומר שיערב האפר במים שבכלי עד שהיו המים צפין עליו:

(כ) וטעם כי את מקדש ה׳ טמא. כאשר מקדש ד׳ טמא כמו כי יקרא קן צפור לפניך וחבריו הרבים. והזכיר הכתוב הכרת שני פעמים ועל דעת רבותינו הוא לחייבו במשכן אהל מועד ובמקדש בית עולמים ואפשר כפי פשוטו כי מקדש ה׳ קדשי הקרבן כי כבר חייב כרת באוכל בשר מזבח השלמים אשר לה׳ וטומאתו עליו וכאן חייב עוד גם על מי שלא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי אע״פ שטבל ויהיה פי׳ מקדש ה׳ קדש ה׳ כמו את מקדשו ממנו הנה הכרת בפרשה על טומאת מקדש וקדשיו. והנכון בעיני כפשוטו כי הכרת הראשון בנוגע במת כמו שאמר כל הנוגע במת בנפש והשני גם במאהילים שלא נגעו בעצם ובקבר. כי טעם ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ואיש אשר יטמא בכל אלה הנזכרים ולא יתחטא ועל דרך האמת יתכן שיהיה מקדש ס׳ רמז למקדש המקדש:

ויבאו

רשי

(כא) ומזה מי הנדה. (נדה ט יומא יד) רבותינו אמרו שהמזה טהור וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מה שאין כן בנוגע. וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה: והנוגע יטמא. ואין טעון כבוס בגדים: (כב) וכל אשר יגע בו. הטמא הזה שנטמא במת יטמא: והנפש הנוגעת בו בטמא מת: תטמא עד הערב. כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם וזהו פירושה לפי משמעה והלכותיה. ומ"א העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן וזהו: (ב) ויקחו אליך. משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: פרה אדמה. משל לבן שפחה שטינף פלטין אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל: אדמה. על שם (ישעיה א) אם יאדימו כתולע שהחטא קרוי אדום: תמימה. על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא עלה עליה על. כשם שפרקו מעליהם עול שמים: (ג) אל אלעזר הכהן. כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל ולכי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור: (ד) ושרף את הפרה. כשם שנשרף העגל: (ו) עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שלשה מינין הללו כנגד שלשת אלפי איש שנפלו בעגל וארז הוא הגבוה מכל האילנות ואזוב נמוך מכלם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו: (ח) למשמרת. כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות שאין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל שנא' (שמות לב) וביום פקדי ופקדתי וגו': וכשם שהעגל מטמא כל העוסקין בו כך פרה מטמאה כל העוסקין בה וכשם שנטהרו באפרו שנאמר (שם) ויזר על פני המים וגומר כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו': (א) כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים: ותמת שם מרים. (מ"ק כה) למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרין (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) אף מיתת צדיקים מכפרת: ותמת שם מרים. (שם) אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' שאינו דרך כבוד של מעלה ובאהרן נאמר (במדבר לג) על פי ה' באלה מסעי: (ב) ולא היה מים לעדה. מכאן שכל מ'

אבן עזרא

הטלם ועל הקבר: (כא) יטמא עד הערב. ולא יטהר עד אשר ירחץ: (כב) וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. שהוא טמא מת או עצם או קבר: תטמא עד הערב. ותרחץ: (א) בחדש הראשון. בשנת הארבעים והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה בשנת הארבעים. וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה. בעבור שמתו דור המדבר ועתה באו הבאים אל ארץ כנען: וישב העם בקדש. בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב: (ב) ולא היה מים לעדה. ספר הכתוב שנים מאורעים האחד מות מרים והשני מות

מקרא

זֹרַ֥ק עָלָ֖יו טָמֵ֥א הֽוּא׃ כא וְהָֽיְתָ֥ה
לָהֶ֖ם לְחֻקַּ֣ת עוֹלָ֑ם וּמַזֵּ֤ה מֵֽי־
הַנִּדָּה֙ יְכַבֵּ֣ס בְּגָדָ֔יו וְהַנֹּגֵ֙עַ֙ בְּמֵ֣י
הַנִּדָּ֔ה יִטְמָ֖א עַד־הָעָֽרֶב׃ כב וְכֹ֨ל
אֲשֶׁר־יִגַּע־בּ֥וֹ הַטָּמֵ֖א יִטְמָ֑א
וְהַנֶּ֥פֶשׁ הַנֹּגַ֖עַת תִּטְמָ֥א עַד־
הָעָֽרֶב׃ פ

כ א וַיָּבֹ֣אוּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֣ל כָּל־
הָ֠עֵדָה מִדְבַּר־צִן֙ בַּחֹ֣דֶשׁ
הָֽרִאשׁ֔וֹן וַיֵּ֥שֶׁב הָעָ֖ם בְּקָדֵ֑שׁ
וַתָּ֤מָת שָׁם֙ מִרְיָ֔ם וַתִּקָּבֵ֖ר שָֽׁם׃
ב וְלֹא־הָ֥יָה מַ֖יִם לָעֵדָ֑ה וַיִּקָּ֣הֲל֔וּ

אונקלוס

מְסָאָב הוּא׃ כא וּתְהֵי לְהוֹן
לִקְיָם עָלָם וּדְיַדֵּי מֵי אַדָּיוּתָא
יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וּדְיִקְרַב
בְּמֵי אַדָּיוּתָא יְהֵי מְסָאָב עַד
רַמְשָׁא׃ כב וְכֹל דְּיִקְרַב
בֵּיהּ מְסָאֲבָא יְהֵי מְסָאָב
וֶאֱנָשׁ דְּיִקְרַב בֵּיהּ יְהֵי מְסָאָב
עַד רַמְשָׁא׃ א וַאֲתוֹ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל כָּל כְּנִשְׁתָּא
לְמַדְבְּרָא דְצִין בְּיַרְחָא
קַדְמָאָה וִיתֵיב עַמָּא בְּרְקָם
וּמִיתַת תַּמָּן מִרְיָם
וְאִתְקְבַרַת תַּמָּן׃ ב וְלָא
הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא וְאִתְכְּנַשׁוּ

מסורה

ג' וחסר. ב' פסוקים מטעין. ל' ב' בספרא. ט' ר"פ בספרא. ל' וחסר וג' כלישנא. ו' מלין בטעם קדמא ומהפך. ל'. כ"ב

במקדש ה': במי ה' וסימן והנגע במי הנדה. כל דבר אשר יבא באש. במי מריבת קדש. נטבלו במי הירדן. אם התרחצתי במי שלג. במו כתיב: העדה ו' מלין בטעם אזלא ומהפך וסימן נמסר בסוף סדר בהר סיני: ותקבר ג' וסי' אלון בכות. ותקבר בדרך אפרתה. והמת שם מרים

תולדות אהרן ומזה מי הנדה. יומא יד נדה ט: והנוגע. יומא שם נדה שם: וכל אשר יגע. ע"ג לז: והנפש הנוגעת שם: ותמת שם מרים. תענית ט מ"ק כח ע"ג כט: ולא היה. תענית שם:

בעל הטורים

בעל הטורים במי. ה' במסרה. במי הנדה. אך במי נדה יתחטא. במי מריבת קדש. במי הירדן. אם התרחצתי במי שלג. וזהו מה שדרשו ויאמר אלעזר אל אנשי הצבא שכיון שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות ששכח להורות הלכות גיעול וזהו כמי מריבה טעה למי נדה במי הירדן לומר שמי הירדן כמי נדה וצריכים מ' סאה. והיינו כשמואל דאסר (בשבת) לטבול בנהרות שמא ירבו הנוטפים על הזוחלים ואינן מטהרין דרך זחילה. במי שלג לומר שיכולים לעשות מקוה ממי שלג. כדאיתא בפ"ז דמסכת מקואות העידו אנשי מידבא על ר' ישמעאל שהיה אומר להם צאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה: בחדש הראשון. כמך זה לפרשת פרה שבראשון נשרפה פרה וגם כמו שדרשו חז"ל שמיתת צדיקים מכפרת כמו פרה: פרה אדומה. בגימ' מכפר: ותמת שם מרים ותקבר שם. שם בגימטריא מכפר: שם. בגימטריא אסורה בהנאה היא:

רמבן

ב ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן. העדה עדה שלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים לשון רש"י. וכן דעת ר"א ואחר כן מה צורך להזכיר כן בבואם אחרי כן אל הר ההר ור"א אמר כי הזכיר זה בעבור כי יצא אדום להלחם גם הזכיר הכתוב שלא נפקד מהם איש בבואם מעיר אדום. ואינו נכון כי ישראל נטו מעליו ולא נלחם גם כלל. והנכון בעיני כי מנהג הכתוב להזכיר כן במקום התלונות ויבאו כל עדת בני ישראל מדבר סין אשר בין אלים ובין סיני ויסעו כל עדת בני ישראל למסעיהם ויחנו ברפידים יודיענו הכתוב כי היו כלם בתלונה וכן ותשא כל העדה ויתנו את קולם וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת ואחרי כן בבואם אל הר ההר להודיע שהיו כלם בהספדו של אהרן קדוש ה' כמו שאמר ויבכו את אהרן כל בית ישראל וגו' ואמר לעיני כל העדה ובמדבר סיני רבה ראיתי שהזכיר הלשון הזה עדה שלמה בכתוב השני וכו' בהר ההר בלבד כי הראשון מפני התלונה נאמר כאשר פירשתי:

וטעם וישב העם בקדש. לומר כי כאשר נכנסו במדבר צן עד קדש מתה מרים. וטעה ר"א שאמר בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב. כי קדש אשר כתוב בו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם הוא קדש ברנע והוא במדבר פארן ומהם נשתלחו המרגלים בשנה השניה ושם חזרו אבל קדש זה הוא במדבר צן ובאו שם בשנת הארבעים ושם מתה מרים ומקראות מפורשים שם:

החטא במשה ואהרן במי מריבה אינו מתפרסם בכתוב. ורש"י פי' מפני שצוה אותם ודברתם אל הסלע ולא אמר והכיתם שאלו דברו היה הקב"ה מתקדש לעיני כל העדה ואומרים ומה סלע זה שאינו שומע ואינו מדבר מקיים דברו של הקב"ה אנו על אחת כמה וכמה. ודברי אגדה הם אבל לא נתחוורו כי מאחר שצוה קח את המטה יש במשמע שיכה בו ואלו היה רצונו בדבור בלבד מה המטה הזה בידו וכן במכות מצרים שאמר והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך והוא להכות בו ולפעמים יאמר נטה את ידך ורצונו לומר להכות במטה כי הכתוב יקצר בדבר הנשמע ואין הנס גדול בדבור יותר מההכאה כי הכל שוה אל הסלע ועוד למה אמר בזה מעלתם בי

ספורנו

עם שניהם יורה שמיהם חטא כאמרם בממתא דאית ביה ובממתא דלית ביה בפרש שמי שיעטרך לנהוג נשיאות לתועלת הרבים. וכבר אמרו ז"ל (פרק שני דיומא) שנענש שאול על שלא הקפיד על כבודו כאמרו ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש וכן תפש עליו הנביא באמרו הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה. נאמר אם כן שעם היות המצוה הקה ואין להרהר אחריה ולא להיות מסופק אם היא הגונה ואם לאו כי כל אמרת אלוה צרופה ולה טעם נשגב בלי ספק נודע למלך שצוה אותה ואולי גם למשה רבינו והדומים לו. הנה יש בה איזה רמז לדרך התשובה הצריכה לכל חוטא שהיא אמנם שישה אל קצה ההפך מעשיו המטמאים כל לב טהור למען ישיג דרך הממוצע ויטהר וזה הדרך עם היותו טוב ומטהר לחוטא הוא אמנם מגונה ורע ומטמא כל לב טהור כאמרם וכי באיזה נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין. אמנם מי חטאת המורכבים מעפר שרפה וממים שהם שני קצוות אשר מהם יתחדש ממוצע יורה שבממוצע תהיה תקנת החוטא הנקראת טהרה כאמרו מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. וממה שראוי להתבונן מה שגזר אומר שהנוגע במת מטמא את משכן ה' והבא אל האהל מטמא את מקדש ה' וזה כי אמנם כל הקרב הקרב אל הבלי הנפסדות אין ספק שהוא מטמא לב טהור שהוא משכנו של מקדש ה' שהוא הנקרא צלם אלהים ותהיה טמאתו בטעות העדרי. והבא אל אהל המת כענין שוכני בתי חומר אשר אין לפניהם בלתי אם גוייתם לחיי שעה רעועה רגליה יורדות מות הוא בלי ספק מטמא את מקדש ה' הנזכר אשר בו יהיה העם והאיש קדוש לאלהיו כאמרו ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך ואז מטמא בטעות קניני ההפך למכוון ולזה אין ראוי שיטמא באהל זולתי המת הישראלי כי אמנם הומרו בלבד הוא הנבחר ומוכן מכל זולתו לעבודת האל יתברך כאשר הוא לבדו החוטא בנכבד אמנם ההכנסים המורים חטאים בדרך שהם כמו המזה והמקדש לא תחול עליהם בזה טומאה כלל. ובכן יהיה בפרטי שמירת המצוה הזאת בכתבה וכמו שבא בקבלה רמז לכל אלה שהם מכוונת

אבן עזרא

מות אהרן ומשה ולא יכנסו לארץ והקהל לספר הסבה : (ג) וירב . מבנין הפעיל : בגוע אחינו . שם הפעל כמו כשכב אדני המלך : אחינו . הם דור המדבר שמתו והם עבדי השם : (ד) ולמה הבאתם . ידבר למשה ולאהרן כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן : וטעם וירב העם עם משה . שהמריבה היתה עם משה חזקה : (ה) העליתנו . מלה זרה : (ו) ויבא משה ואהרן מפני הקהל . כדמות בורחים : ויפלו על פניהם . להתפלל ויש אומרים לדרוש את השם כנבואה : (ח) קח את המטה . יש בכאן פירושים רבים יש כדברי יחיד בעבור שאמר לישראל שמעו נא המורים והם בני אברהם יצחק ויעקב ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם ואחרים אמרו כי מלת ודברתם כמו והכיתם כמוהו ותדבר את כל זרע הממלכה ואין זה נכון כי המלה מגזרת דבר או מן ידבר עמים תחתינו והנה פי' ותדבר כמו ותאבד וכן בספר השני והנה פירוש ודברתם אל הסלע ואבדתם ועוד אם כן הפירוש למה נענש משה גם הם השיבו בעבור שהכה פעמים אם כן למה נענש אהרן ויאמר רבי משה הכהן ז"ל הספרדי יש אותות נעשות בדבור ויש בפועל ודבור כמו מלת אלישע והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הזכיר והוסיף מלת ודברתם להוציא המים במכה ובדבור ובעבור שהכעיסו ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים והיתה דעתו כי

אונקלוס

עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן :
ג וּנְצָא עַמָּא עִם מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ לְמֵימַר וּלְוַי דְמִתְנָא בְּמוֹתָא דַאֲחָנָא קֳדָם יְיָ :
ד וּלְמָא אַעֵילְתּוּן יָת קְהָלָא דַייָ לְמַדְבְּרָא הָדֵין לִמְמַת תַּמָּן אֲנַחְנָא וּבְעִירָנָא :
ה וּלְמָא אַסֵּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לְאֵיתָאָה יָתָנָא לְאַתְרָא בִישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית זְרַע אַף לָא תֵינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית לְמִשְׁתֵּי :
ו וְעָאל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַייָ לְהוֹן :
ז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר :
ח סַב יָת חוּטְרָא וּכְנוֹשׁ יָת כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וּתְמַלְּלוּן עִם

תורה

עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן :
ג וַיָּרֶב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה :
ד וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירֵנוּ :
ה וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה לֹא ׀ מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת :
ו וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֲלֵיהֶם : פ שלישי (שני כשהן מחוברין)
ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר :
ח קַח אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה אַתָּה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ וְדִבַּרְתֶּם אֶל־הַסֶּלַע

(מסורה בגליון: ג׳ · כ״ג · ג׳ ר״פ רפין · כ׳ ובכפרה ודבר העם · כ׳ ארץ חטה · כ׳ · וי״ו מ״ל בהורס · י״ג ר״פ · ל׳)

רשי

מ' שנה היה להם הבאר בזכות מרים : (ג) ולו גוענו . הלואי שגוענו : בגוע אחינו . במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה : בגוע . שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו שאם כן היה לו לינקד בגוע (בחולם) : (ח) ואת בעירם. (במדבר רבה) מכאן שחס הקב"ה על ממונם של

מסורה

ותקבר שם : ולמה ג' רפין ר"פ וסימן ולמה הבאתם את קהל ה'. ולמה העליתנו ממצרים . ולמה ה' מביא איתנו אל הארץ הזאת : הבאתם ג' וסימן ולמה הבאתם את קהל ה'. חסר משגעים אני . ומחמדי הטובים : קח י"ב ר"פ

בעל הטורים

וירב ב' במסרה . וירב העם . ואידך וירב בנחל לומר בעבו מריבה על פסקי נחל שפסק מהם דהיינו הבאר שהיה מובך בנחל : העליתנו . הבר ויין שעיקר התרעומות היה על מבה : ותאנה וגפן ורמון . ולכאן הקדים גפן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון . אלא בכל מקום מקדים גפן . כדכתיב איש תחת גפנו ותחת תאנתו . וכאן הקדים תאנה משום דבליק מהרס רמז למה שאמרו בגרו מהם עלי התאנה : והקהל את העדה . אלו הפכורים הגדולים שבעדה והוא לא עשה כן . אלא ויקהילו משה ואהרן את הקהל . גדולים וקטנים :

ספורנו

מכוונת התורה בלי ספק : כ (ג) וירב העם עם משה . הנה המריבה עם משה היתה באמרם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה אמנם היתה גם על האל יתברך כאשר העיד באמרו אשר רבו בני ישראל את ה' וזה היה באמרם למה העליתנו ממצרים : (ח) קח את המטה ודברתם אל הסלע . כבר רבו הדעות בענין חטא מי מריבה והיתה ספק אצל רבים במה חטאו משה ואהרן שנכתב עליהם לא האמנתם מעלתם ומריתם ואם היתה כוונת האל יתברך שידברו בלבד אל הסלע מה ענין ללקיחת המטה ואם היה החטא על שהכה משה אל הסלע שלא במצות שולחו במה חטא אהרן . אמנם כשנתבונן בענין המריבה ראוי שנחשוב שתהיה מצות האל בזה על אופן שיכירו רשעת מריבתם ויתודו את חטאתם ושבו ורפא למו כי לא יהפוץ במות המת ובכן נבין שבזה הטעו משה ואהרן את כוונת האל יתברך ועל זה הענישם . אמנם המריבה עם משה היתה באמרם שהיתה הנהגתו בלתי שלימה במה שהביא אותם אל אותו החלק הרע מהמדבר ועל האל יתברך היתה מריבתם באמרם שהוציאם מארץ נושבת טובה אל ארץ מדבר ולהודיעם את רשעם בזה התחייב שיהיה הנס מודיע שהשליח היה מנהיג בשלמות ושהמשלח היטיב בשליחותו ולא הרע כלל והיות מיני הנסים המסופרים בכתבי הקדש על אחד מג' פנים . הא' הוא נס נסתר כמו ירידת המטר והמלט מן החלאים ומן הצרות וזה המין מן הנסים ישיגוהו הצדיקים בתפלתם כענין ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך וכן ויתפלל משה בעד העם . והב' הוא נס נגלה לא יוכל הטבע לעשותה באותו האופן אבל יעשהו אחר תנועות רבות במשך זמן . וזה המין מן הנסים יעשהו האל יתברך על ידי עבדיו עם הקדמת איזו תנועה מסודרת מאתו כענין השליכהו ארצה הרם את מטך והכית בצור יהיה ויור וזולתם . והג' הוא מין מן הנסים שלא יוכל הטבע לעשותו בשום אופן וזה המין יעשה האל יתעלה על ידי עבדיו בדבור בלבד שהיא פעולה שכלית ויותר נכבדת מאשר תנועותיו הגשמיות כמו שהיה הענין בפתיחת פי הארץ כאמרו ויהי ככלותו לדבר ותבקע האדמה וכן בענין עמידת השמש ליהושע נאמר אז ידבר יהושע . והנה בענין זאת המריבה היה מן ההכרח להעביר את רעת תלונות ישראל שיהיה הנס הנעשה מבאר מעלת המלך המשלח ודרכי טובו ומבאר גם כן מעלת השליח וטובו . שהוא מוכן אל שייטיב המלך על ידו לעמו . ותתבאר מעלת המשלח במין הג' מן הנסים אשר לא יוכל הטבע כלל עליו בשום אופן ובשום זמן ותתבאר מעלת השליח במין הב' מן הנסים הנעשה בהנעת השליח הראוי לזה . ובכן צוה האל יתברך שיהפך הסלע למים כאמרו ונתן מימיו כלומר שיהיו המים מן הסלע לא נמשכים ממקום אחר אליו וזה היה נמנע זולתי בהיותו נהפך מצורת סלע אל צורת מים כאשר

רמבן

כי והצואה בדבור אל הסלע הזה הוא מה שנזכר במעשה צוה שיאמרו ויהא שומעת כי השם יוציא מים מן הסלע הזה כדרך כי היא שמעה את כל דבר ה' וכן עשו כמו שאמר ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם וגו' והנה הסלע שומעת כאמרו כן לכולן . וטענות רבות למפרשים בחטא הזה כבר סתר בו ר"א דברים רבים מהם והסוד שרמז בו גם הוא אינו נכון כי אם משה אבד כוונתו בעבור מריבת העם ולא דבר אל הסלע ולכן לא יצאו מים בפעם הראשונה וחזר והכהו פעם שניה בכוונה הדבקה בכל ויצאו המים הנה חטאו בפעם הראשונה אבל אינו ראוי שיאמר בזה לא האמנתם בי להקדישני כי אין כאן חסרון אמונה כלל . והר"ר רבי משה סבר בו סברא ואמר כי משה רבינו ע"ה חטאו הוא שנטה לצד הרגזות באמרו שמעו נא המורים דקדק עליו הש"י שיהיה אדם כמוהו כועס לפני עדת בני ישראל במקום שאין בו ראוי הכעס וכל כיוצא בזה בדין האיש ההוא חלול השם מפני שמתנועותיו כלם ומדבריו היו למדין והיו מקוין להגיע בהם אל הצלחת העולם הזה והעולם הבא ואיך יראה עליו הכעס והוא מן הפעולות הרעות ולא תבא כי אם מתכונה רעה מתכונת הנפש אבל אמרו בו מריתם כי הוא כמו שאבאר שהוא לא היה מדבר עם סכלים ולא עם מי שאין לו מעלה אבל אשה קטנה שבנשיהם היתה כיחזקאל בן בוזי כמו שזכרו החכמים וכל מה שיאמר או יעשה יבחנוהו וכאשר ראוהו שכעס אמרו שהוא ע"ה אין בו פחיתות מדה ולולי שהיה יודע שהשם כעס עלינו בבקשת המים ושאנחנו הכעסנו אותו יתברך לא היה כועס ואנחנו לא מצאנו לשם יתעלה שכעס בדברו אליו בזה הענין אבל אמר קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם . והנה התרנו ספק מספקי התורה שנאמרו בו דברים רבים ונשאל פעמים רבים אי זה חטא וראה מה שנאמר בו ומה שאמרנו בו אנחנו והאמת יראה דרכו . אלו דבריו ז"ל ומוסיף הבל על הבלים שהכתוב אמר מריתם פי שעברו על דברו ואמר לא האמנתם בי שלא האמינו בו אין העונש בעבור שכעס ויותר היה ראוי שיהיה העונש על משה כשקצף על פקודי החיל בחנם והכתוב לא ספר כלל שכעס כי שמעו נא המורים תוכחת כדרך ממרים הייתם עם ה' ועוד כי אהרן לא כעס מימיו כי בשלום ובמישור הלך מעודו ועוד שאי אפשר שלא היה כעס גדול מאת השם עליהם בעשותם מריבה עם משה בכל הנסיונות במדבר חטאם הגדול כשאמרו למה העליתנו ממצרים שירצו לקיצת עבדים

של ישראל: (י) ויקהלו וגו׳. (שם) זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם המורים סר בניס לשון יוני שוטים מורים את מוריהם המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא

לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מֵימָיו וְהוֹצֵאתָ
לָהֶם מַיִם מִן־הַסֶּלַע וְהִשְׁקִיתָ ג׳
אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעִירָם׃ ט וַיִּקַּח
מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֶּה מִלִּפְנֵי יְהוָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ י וַיַּקְהִלוּ מֹשֶׁה ג׳ וחסר
וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע ט׳
וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים כ״ג. ד׳
הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם ג׳

כֵּיפָא לְעֵינֵיהוֹן וְיִתֵּן מוֹהִי
וְתַפֵּק לְהוֹן מַיָּא מִן כֵּיפָא
וְתַשְׁקֵי יָת כְּנִשְׁתָּא וְיָת
בְּעִירְהוֹן׃ ט וּנְסֵיב מֹשֶׁה
יָת חוּטְרָא מִן קֳדָם יְיָ
כְּמָא דְפַקְדֵיהּ׃ י וּכְנַשׁוּ
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת קְהָלָא
לָקֳדָם כֵּיפָא וַאֲמַר לְהוֹן
שְׁמָעוּ כְעַן סָרְבָנַיָּא הֲמִן
כֵּיפָא הָדֵין נַפֵּיק לְכוֹן

בעה״ט פני הסלע. פני בגי׳ כלפי מלמד שהיו כל ישראל פני הסלע פנים אל פנים והיה המועט מחזיק את המרובה: המן ג׳ במסרה. המן הסלע. המן העץ. כמו שלשם הפר בלוויו גם כאן נמי הפר הלויו ואידך המן הגורן או מן היקב כמו שהיה שם רעב גם כאן ארץ ציה בלי מים. וסמך למ״ד עץ האכל ממנו אדם״ר חטא היה. והו סמן העץ כמן הגורן. ולמ״ד אשכול היה דכתיב או מן היקב:

תולדות אהרן והשקית את העדה. מנחות עו:

כי אין יכולת בנו להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם והנה לא פירש דבורו היטב וחשבו אנשים בלבם כי דבורו שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע וזה טעם אשר לא קדשתם אותי והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו והנה החטא היה בבטואו לא במכה גם זה איננו נכון כי משה אמר זה ולמה נענש אהרן ועוד כי אין במעשה זכר דבור והראיה שהביא איננה ראיה כי אין פי׳ כי המרו את רוחו כי אם אל השם וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזה פירוש ויקציפו על מי מריבה והטעם שהקציפו השם וכן כתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה׳ וירע למשה בעבורם כי המרו את רוח השם ויגזור על משה שלא יכנס לארץ. ואחרים אמרו כי הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם במכה ואם כן למה נענש משה ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה כמו עלי באר ענו לה וזה טעם אשר לא קדשתם והאחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה משה על כן נענשו שניהם ונאמר להם מעלתם מריתם לא האמנתם לא קדשתם ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר דבור השם ואם הוא המיר איך נאמין בתורתו גם אלה לא דברו נכונה כי אלו היה מחליף במצוה מיד היה נענש כי הנה נענש על דבר שאינו מצוה לעולם ולא תורה לישראל ולא נעשה בזדון רק בשגגה בעבור שהכעיסוהו ישראל וכן אמר גם בי התאנף ה׳ בגללכם ואחרים אמרו כי ישראל אמרו שיוציא מסלע אחר וראייתם המן הסלע הזה ומשה פחד להחליף דבור השם ובעבור שלא האמין להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש וזה טעם לא האמנתם כי גם זה הפירוש איננו נכון כי הכתוב אמר מריתם את פי והנה לא מרו. והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות דע כי כאשר ידע החלק את הכל ודבק בכל ויחדש בכל אותות ומופתים ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת העם עם משה והנה החלק חלק והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה כי על כן נענש משה כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שישלים שליחות השם גם יהיה דרש קדמונינו ז״ל כי החטא היה בעבור שאמר שמעו נא המורים ורמזו זה הסוד: אל הסלע. שהודעתיך או הנמצא סמוך למחנה: ונתן מימיו. בעבור מימיו טעו רבים ואמרו כי זה הסלע הוא הצור ואלה עורי לב כי הצור הוא בחורב וזה הסלע היה בקצה ארץ אדום כי בקדש היה גם יתכן לפרש מימיו המים שאתן בו: (ט) את המטה מלפני ה׳. הוא מטה האלהים והוא המונח לפני העדות: (י) המן הסלע הזה. יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו

נמסר בסדר במדבר סיני: לעיניהם כ״ד וסימן במסרה רבתא: אל פני ט׳ וסימן נמסר בסדר משפטים: המרים ד׳ וסימן שמעו נא המרים. וימצאהו המורים דשמואל. וחברו דד״ה. ויראו המוראים אל עבדיך המוראים כתיב. ודאורייתא המרים חסר ושארא המורים מלא: המן ג׳ וסימן המן העץ. המן הסלע הזה. המן הגרן או מן היקב:

רמבן

עבדים לשונאיהם בעבודת פרך מלהיות עם האלהים כבן העובד את אביו וכן אמר הכתוב יען כי מאסתם את ה׳ אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים ובטעם הראשונה אמרו פחות מזה למה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא והיה עליהם קצף גדול ואשמה רבה כמו שאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל וגומר ובכאן כתוב מפורש המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה׳ ומה פשע גדול מזה הוי רב את יוצרו ומשה אמר גם בי התאנף ה׳ בגללכם לאמר אם כן הם חטאו וגרמו כל הרעה הזאת וכדברי הרב אין להם בכל המעשה הזה חטא ופשע כלל ומה שאמר לא מצינו בה׳ יתברך שכעס אבל אמר קח את המטה וגומר כי כאשר צריכים במחיתם דבר אע״פ שמתלוננים וחוטאים לו והוא רחום יכפר עון ולא יעיר כל חמתו ולא יזכירנו ויתן להם שאלתם וכן במים הראשונים אמר בנחת רוח עבור לפני העם וגומר אע״פ שהיה שם מסה ומריבה שהזכיר מתנה ולדורות וכן מן הנני ממטיר לכם לחם מן השמים בדרך אהבה וחבה אלא שאמר בסוף בדבור השני שמעתי את תלונות הודיע להם חטאם בלבד אבל כאשר יתלוננו חנם ישפוך עליהם חמת אפו ובכאן עוד רמז לקצף גדול וחיוב מגפה שנאמר וירא כבוד ה׳ אליהם שרומז אל הקהל הנזכר והוא מראה יד ה׳ ההוא במגפות כאשר תראה במרגלים וביום קרח וממחרת. והתימה על הרב שהרי מקרא מלא הוא ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם וימנה הכתוב החטא הזה עם הנסיונות הגדולים שנסו את ה׳ במדבר. והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה והוא טוב לדחות השואל הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם נוציא לכם מים וראוי שיאמרו יוציא ה׳ לכם מים כדרך שאמרו בתת ה׳ בערב בשר לאכול וגומר וכן בכל הנסים יודיעום כי ה׳ עמהם להפליא ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה וזהו לא קדשתם אותי ומעשה הראשון בצור אמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והשבעים זקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והנס מתפרסם כי מעשה ה׳ הגדול הוא אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמרם משה ואהרן. ויתכן שיאמר בזה מעלתם בי כי הגנבה מן ההקדש נקרא מעילה וכן מריתם פי שהוא צוה ודברתם אל הסלע לעיניהם או שניתם דברי מן ותמר את משפטי כי לא צויתי שתאמרו ככה ויהיה לא האמנתם כי יוצא אל בני ישראל. או הוא לשון חוזק לא התחזקתם להקדישני לעיניהם מן ואמנה מן המשוררים היתד התקועה במקום נאמן. והאמת כי הענין סוד גדול מסתרי התורה כי בראשונה אמר לו הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור ויאמר כי שמי הגדול על הצור בחורב שהוא כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר ובעבור כן לא הכה אלא פעם אחת ויצאו מים רבים אבל בכאן לא פירש לו כן והסכימו שניהם להכות בצור פעמים והנה זה חטא ועל כן אמר לא האמנתם בי לשים אמונה בשמי ובאמונה יעשה הנס ונאמר מריתם פי כי מרו את רוח קדשו הנקרא בכל מקום פי ה׳ ולכך אמר מעלתם בי ואין מעילה אלא שיקור והנה החטא מוזכר מפורש בכתוב וכן אמר המשורר מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים. וכן תוכל להתבונן זה בתפלת משה שאמר ה׳ אלהים אתה החלות כי התחנן לשם הנכבד שימחול לו ועל דעת רבותינו שמזכירין לו הכעס יתכן שהכה בצור ויצאו טיפים במיעוט כוונתו על הכעס ותמהו אל הדבר והסכימו שניהם להכות פעם שניה על הצור כאשר הזכרתי והוא החטאת על שניהם. ועל דעתי טעם ודברתם אל הסלע כמו על הסלע וכן כה אמר ה׳ אל העמודים ואל המכונות בבלה יובאו יצוה שיאמרו לעיני העדה בהיותם נקהלים כלם שהשם יוציא להם מים מן הסלע וכן עשה. ואל יקשה עליך ודברתם לעיניהם כי טעמו כמו לפניהם שישמעו כלם וכן ויאמר חנניה לעיני כל העם לאמר כה אמר ה׳ ככה אשבור את עול מלך בבל וגו׳ וכן רבים. או טעם לעיניהם בכאן שיהיה הדבור בהיותם נקהלים שם והסלע לעיניהם כמו שאמר בעשייה ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע כי כאשר נקהלו שם וראו הסלע פנים בפנים שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים כמו שהזכירו חכמים שלא יאמרו מעינות היו שם. ויתכן שהוא כמסורס הקהל את העדה אל הסלע ודברתם לעיניהם ונתן מימיו:

(ח) **וטעם** ונתן מימיו שיהיו מים רבים נובעים ממנו כי הנתינה תאמר על הרבוי כמו ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם כלם על הריבוי ובטיחם וכן כתוב ונחלים ישטפו ואין טעם מימיו כמו תתן יבולה ויתן פריו שאין בטבע הסלע להיות בו מים אבל טעמו המים אשר יצאו ממנו כי בהפוך השם החלמיש למעינו מים ובו יהיו וממנו יצאו יקראו על שמו מימיו וכן וברך את לחמך ואת מימיך לחמו נתן מימיו נאמנים ואמר כן להודיע שמגוף הסלע יצאו לא מן הארץ אשר תחתיו כמנהג מעינות רבים רק מאמצעו וכן כתוב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים וחזר ואמר והוצאת להם מים מן הסלע כי אתה בעודך שם תוציא להם המים מן הסלע להם שכולם יראו אותם נובעים:

והשקית את העדה. שתצוה אותם לשתות לפניך וכל זה לפרסם הנס ובמעשה

נוציא לכם מים : (יא) פעמים . לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו לסלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכותו כבראשונה שנאמר (שמות יז) והכית בצור ונזדמן להם אותו סלע והכהו : (יב) יען לא האמנתם בי . גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו כך היה עון משה ואהרן והלא (במדבר יא) הצאן ובקר ישחט קשה מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם : להקדישני . שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו : לכן לא תביאו . בשבועה כמו (שמואל א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי נשבע בקפיצה שלא ירבה בתפלה על כך : (יג) המה מי מריבה . הם הנזכרים במקום אחר . את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים לכך גזרו (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו : ויקדש בם . שמתו משה ואהרן על ידם שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא נורא ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא אומר (ויקרא י) בקרובי

ממנו : (יב) יען לא האמנתם בי . הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש השם על ידם : (יג) ויקדש בם . כמשה ואהרן רטעס בקרובי אקדש מקדש

מַיָּא׃ יא וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵיהּ וּמְחָא יָת כֵּיפָא בְּחוּטְרֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין וּנְפַקוּ מַיָּא סַגִּיאֵי וּשְׁתִיאַת כְּנִשְׁתָּא וּבְעִירְהוֹן׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן חֲלַף דְּלָא הֵימַנְתּוּן בְּמֵימְרִי לְקַדָּשׁוּתִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לָא תַעֲלוּן יָת קְהָלָא הָדֵין לְאַרְעָא דִּיהָבִית לְהוֹן׃ יג אִנּוּן מֵי מַצּוּתָא דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן׃ יד וּשְׁלַח מֹשֶׁה

מָיִם׃ יא וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם׃ יג הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה וַיִּקָּדֵשׁ בָּם׃ ס רביעי יד וַיִּשְׁלַח

פ' · ג' נטעם כסף · ג' ומד ולא · כ' ומ"ל נמיס · י' · י"ע ר"פ · ל'

וירם ח' וסי' ויעש כן משה ואהרן . וירם משה את ידו ויך את הסלע . וירם הטבח את השוק . וירבעם בן נבט אפרתי . וירם את אדרת אליהו . וירם קרן לעמו תהלה . וירם ימינו ושמאלו . וירם יאשיהו . ונמסר גם בתהלים סימן קמ"ח : המה י"ט ר"פ וסי' נמסר בתהלים סי' מ"ח :

תולדות אהרן יען לא האמנתם . שבת נה נז יומא פו : המה מי מריבה . סוטה יב סנהדרין קא קי : חטא משה ואהרן . עקרים מד פ' כב זוהר מז :

בעל הטורים ויך את הסלע . הוא הכה לסלע אחד ונבקעו כל הצורים שבמדבר שנאמר יבקע צורים במדבר : לכן בגימטריא מדה כמדה :

ספורנו

העיד אח"כ באמרו המוציא לך מים כו' כ"א היו המים מובאים ממקום אחר לשם בנס לא יהיה הבדל בין צור חלמיש לזולתו . וזה המין מן הנסים לא יוכל עשוהו הטבע בשום אופן ולא בשום זמן ונוה שזה יהיה על ידי דבור עבדיו כאמרו ודברתם אל הסלע למען יכירו ישראל שהיה זה הנס מן המין הב' כאמור לא שיהיו מים נגרים שם ממקום אחר ובזה ידעו גודל וטוב המעלה וישיבו אל לבם שאף על פי שהוציאם ממצרים אל המדבר אין בזה רעה כלל בהיותו עמהם אחר שיש בידו לשים מדבר לאגם מים וזולת זה ממה שלא יוכל הטבע עליו ושאם הוא כאן הכל כאן כאמרו המדבר הייתי לישראל ונוה עם זה שאחר שיהפך הסלע למים יוציא משה אותם המים להם במטהו לשבטיהם כאמרו במחוקק במשענותם . ולזה המין מן הנסים אמר קח את המטה והוצאת להם מים מן הסלע וכו'. והנה משה ואהרן הסכימו לעשות המין הב' מן הנסים ולהגיר המים אל הסלע ממקום אחר כמו שעשו ברפידים כאמרו והכית בצור ויצאו ממנו מים כי לא בטחו שיקיים האל יתברך את דברו לעשות לישראל המין הג' מן הנסים בחשבם את ישראל אז ממרים מאד עד שיהיו בלתי ראוים אליו שינחם ה' על הטובה . ובכן עשו את דרך מין הב' מן הנסים במטה אשר בו הודיעו מעלת השליח ולא עשו את דרך המין הג' אשר בו יודיעו לישראל מעלת המשלח וטובו ולזה נכתב עליהם לא האמנתם בי שהרצון בו לא בטחתם בי שאעשה מה שאמרתי ומעלתם בי שחללתם כבודי ולא הראיתם למריבים את כבודי ומריתם פי בשלא שמרתם מצותי : (יג) ויקדש בם . באותם המים עצמם נקדש אחר כך בענין נחל ארנון שהראה אז לישראל שאותם המים היו בלתי טבעיים כמו שהורו אז בשירתם באמרם ומנחליאל במות שהיו המים עולים יותר ממקום מקורם על הפך הראוי למים

רמבן

ובמעשה לא הזכיר כן וישק את העדה ואת בעירם אבל אמר ותשת העדה ובעירם כי מרוב הצמאון וכראותם מים רבים נוזלים מיד נפלו על הנחל ושתו . ועל דעת רבותינו בבארה של מרים אמרו רבים כי הסלע הזה הוא הצור אשר היה בחורב ולפיכך פירשו מימיו אשר היה דרכו לתת כי עתה נסתם מעינו ממות מרים כי הכוונה לרבותינו בבארה של מרים שהיה מעולם באר נסי מקור מים חיים נובע בכל מקום שיהיה שם הרצון עליו העלה אותו לישמעאל במדבר באר שבע ונבקע בחורב מן הצור ההוא שהיה שם ובשאר המסעים נובע מן הצור במקום שיחנו שם וכאשר מתה הנדקת פסק המעין ועתה חזר על ידי משה להיות לו מקור נפתח מן הסלע הזה בעצמו והוא מה שאמר אל הסלע הנודע . ועל דרך הפשט היה שם סלע סמוך למחנה וצוה ודברונם אל הסלע הזה אשר לפניכם . גם אפשר לפרש ודברתם אל הסלע אשר לעיניהם כלומר הראשון שיראו :

(י) **המן** הסלע הזה נוציא לכם מים . חלילה שיהיה התימה למניעות כי משה רבינו הנאמן בכל בית ה' לא יפלא ממנו כל דבר מה' והוא וכל ישראל עמו ראו גדולות ונפלאות מזו ואף כי הוא אשר נעשה כן על ידו פעם אחרת בצור בחורב . ואמרו המפרשים שיש תמיהות מתקיימות כמו הנגלה נגליתי הרואה אתה התשפוט המן העץ אשר צויתיך . אבל ר"א כתב המן הסלע יש לנו כח להוציא לכם ממנו מים ירצה לפרש שאמר להם שמעו נא המורים בה' האומרים ולמה הבאתם את קהל ה' אל המקום הרע הזה המן החלמיש הזה יהיה לנו כח בטבע שנוציא אנחנו ממנו מים רק תכירו כי מאת ה' הוא כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים והביא אתכם אל המקום הזה . והוא אשר יפרנס אתכם בו וזה כטעם שאמר להם במן וידעתם כי ה' הוציא אתכם ממצרים . ולפי דעתי הה"א הזו לשאלה המן הסלע הזה נוציא לכם מים אם לא כי הכתוב פעם יפרש בשאלה הן ולאו היש בה עץ אם אין התשמור מצותיו אם לא ופעם יזכיר כן לבדו הזה אחיכם הקטן הידעתם את לבן בן נחור האבכה בחדש החמישי הנזר . אבל היתה השאלה הזאת להם שאלת הנסיון אמר שמעו נא המורים מה תחשבון על ה' המן הסלע הזה החזק נוציא לכם מים היהיה הדבר הזה אם לא הפליג במורים והגיד כי הם קטני אמנה וכאשר ירינו עליו הוא מפני מחשבתם שלא יעשה השם עמהם להפליא כענין שנאמר וינסו אל בלבבם היוכל אל לערוך שולחן במדבר הגם לחם יוכל תת וכך אמרו עשר נסיונות נסו אבותינו לה' במדבר וכמו השאלה במחשבת הנשאל במקומות רבים ההשב אשיב את בנך אם רצונך כן הנלך אל רמות גלעד אם נחדל אם עלתך כן אף כאן אם מחשבתכם שנוציא לכם מים מזה וכן דעתי בהנגלה נגליתי הראית כי נכנע אחאב מלפני המן העץ אשר צויתיך התשפוט כי כלם שאלות אבל ענינם לשאול בדבר מפורסם שיודה בו הנשאל על כרחו אם נגליתי לבית אביך ובחרתי בכם אם ידעתם זה ולמה תבעטו בזבחי ובמנחתי הלה' תגמלו זאת הגמולה וכן אם מן העץ אשר צויתיך אכלת ותבוש או למה תתחבא ובדרך הזה האחרים אבל הרואה אתה שאלה גמורה בדבר המסופק אם יועץ אתה תשוב אל העיר בלשון רואה אני את דברי אדמון וכבר פירשתי בסדר בראשית :

(יג) **ויקדש** בם . שמתו משה ואהרן על ידם כשהקדוש ברוך הוא עושה דין במקודשיו הוא מתירא ומתקדש על הבריות שנאמר בקרובי אקדש וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך לשון רש"י . גם כן פי' ר"א : ואיננו נראה בעיני כי עדיין לא מתו משה ואהרן ואיננו מתפרסם לבריות שימותו בחטא הזה שיתירא הקב"ה על ידי כך כאשר היה בנדב ואביהוא ופרץ ועזא ועוד כי הכתוב אמר אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם כי במריבים נתקדש מלשון בקרובי אקדש וראוי היה לדבריהם שיאמר ויכבד על פניהם. והנכון בעיני כי מעשה הצור הראשון היה לעיני זקני ישראל בלבד כמו שמפורש שם ובזה אמר ויקהלו משה ואהרן את כל הקהל וגומר על כן אמר הכתוב כי מי מריבה האלה שנגזרה בהם הגזרה על משה ועל אהרן המה אותם מי מריבה אשר רבו בני ישראל את השם ויקדש בם לעיני כלם כענין שכתוב ונקבצתים מן הארצות ונקדשתי בם לעיני גוים רבים ודע כי בראשונה היתה להם מריבה עם משה כמו שאמר וירב העם עם משה. וכן אמר עוד מעט וסקלוני והיו מנסים את השם היש ה' בקרבנו אבל בכאן היו מריבים כלפי מעלה ולא היה בכאן נסיון ועל כן אמר כי אלה מי מריבה שנגזרה בהם הגזרה הזאת המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם לעיניהם לא כראשונים אשר נסו את השם ולא נקדש רק לעיני זקני ישראל ובעבור היות ענין הסלע שני פעמים הוצרך לבאר על איזה מהם נענשו הצדיקים :

(יד) מקדש. שם מקום עיר והיננו קדש ברנע כי אותו סוף מדבר וכן הכתוב אומר יחיל ה' מדבר קדש : התלאה . פירשתיו : (טו) לנו מצרים ולאבותינו . שמתו והטעם שארך זמן רעתם : וישלח מלאך . כמשמעו וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם ורבים פירשוהו על משה כי מלאו ויאמר אני מלאך ה' ואין זאת דעתי : (יז) בשדה ובכרם . שלא נשחית ואפי' מי הבארות שלכם לא נשתה : דרך המלך נלך . אם הדרך שהמלך הולך בה או פירושו הדרך שיטה המלך שהוא מלך אדום נלך : (יט) במסלה נעלה . מה יזיקכם שנעלה במסלה ואם הוצרכנו למים תמכרום לנו וזה טעם מכרם כמו דמיהם : (כב) ויסעו בני ישראל כל העדה בעבור שיצא אדום להלחם כם תגיד
הכתוב

משה מלאכים מקדש אל־מלך
אדום כה אמר אחיך ישראל
אתה ידעת את כל־התלאה
אשר מצאתנו : טו וירדו
אבתינו מצרימה ונשב במצרים
ימים רבים וירעו לנו מצרים
ולאבתינו : טז ונצעק אל־יהוה
וישמע קלנו וישלח מלאך
ויצאנו ממצרים והנה אנחנו
בקדש עיר קצה גבולך :
יז נעברה־נא בארצך לא נעבר
בשדה ובכרם ולא נשתה מי
באר דרך המלך נלך לא נטה
ימין ושמאול עד אשר־נעבר
גבלך : יח ויאמר אליו אדום לא
תעבר בי פן־בחרב אצא
לקראתך : יט ויאמרו אליו בני־
ישראל במסלה נעלה ואם־
מימיך נשתה אני ומקני ונתתי
מכרם רק אין־דבר ברגלי
אעברה : כ ויאמר לא תעבר
ויצא אדום לקראתו בעם כבד
וביד חזקה : כא וימאן ׀ אדום
נתן את־ישראל עבר בגבלו ויט
ישראל מעליו : פ חמישי (שלישי

אזגדין מרקם לות מלכא
דאדום כדנן אמר אחוך
ישראל את ידעת ית כל
עקתא דאשכחתנא :
טו ונחתו אבהתנא
למצרים ויתיבנא במצרים
יומין סגיאין ואבאישו לנא
מצראי ולאבהתנא :
טז וצלינא קדם יי וקביל
צלותנא ושלח מלאכא
ואפקנא ממצרים והא
אנחנא ברקם קרתא
דבסטר תחומך : יז נעיבר
כען בארעך לא נעיבר
בחקל ובכרם ולא נשתי מי
גוב באורח מלכא נזיל לא
נסטי לימינא ולשמאלא עד
דנעיבר תחומך : יח ואמר
ליה אדומאה לא תעיבר
בתחומי דלמא בדקטלין
בחרבא איפוק לקדמותך :
יט ואמרו ליה בני ישראל
באורח כבישא נסק ואם
מימך נשתי אנא ובעירי
ואתן דמיהון לחוד לית
פתגם דביש ברגלי אעיבר :
כ ואמר לא תעיבר ונפק
אדומאה לקדמותיה בחיל
רב ובידא תקיפא :
כא וסריב אדומאה למשבק
ית ישראל למעבר
בתחומיה וסטא ישראל

בקרוני אקדש : (יד) אחיך ישראל . מה ראה להזכיר כאן אחוה אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנא' לו (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה אותו החוב לפרוע : אתה ידעת את כל התלאה . לפיכך פירש אביכם מעל אבינו (שם לו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב : (טו) וירעו לנו . סבלנו צרות רבות : ולאבותינו . מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל : (טז) וישמע קולנו . בברכה שברכנו אבינו (בראשית כז) הקול קול יעקב שאנו צועקים ונענים : מלאך . זה משה מכאן שהנביאים קרואים מלאכים ואומר (ד"ה ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים : (יז) נעברה נא בארצך . אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב עשה לנו עזר מעט לעבור דרך ארצך : ולא נשתה מי באר . (במדרש רבה) מי בורות היה צ"ל אלא כך אמר משה אע"פ שיש בידנו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם מכאן לאכסנאי אע"פ שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו : דרך המלך נלך וגו' . אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול : (יח) פן בחרב אצא לקראתך . אתם מתגאים בקול שהורישכם אביכם ואומרים (דברים כו) ונצעק וישמע קולנו ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי (בראשית כז) ועל חרבך תחיה : (יט) רק אין דבר . אין שום דבר מזיקך : (כ) וביד חזקה . בהבטחת זקנו (שם) והידים ידי עשו :
כל

התלאה ג' נמסר בסדר וישמע יתרו : קולנו בקולנו ד' ג' מלאים וא' חסר וסימן ונצעק אל ה' וישמע קלנו . בננו זה סורר . וירא את עניינו . דברנו אליו ולא שמע בקולנו דשמואל . קדמא חסר : (ע' מנו"ש) ויצאנו ג' ומשניין בכתבהון וסימן וישלח מלאך ויצאנו חסר דחסר . ואמרת לבנך עבדים ויציאנו כתיב חסר וי"ו . ארמי אבד אבי ויוצאנו כתיב מ"ל וי"ו וחסר י"ד : בשדה ת' רפין וסימן נעברה נא בארצך . אעברה בארצך . תוי מגיעי בית בבית . ותאמר נעמי אל רות . ויאמר בועז אל רות : לקראתך ד' וסימן וגם הנה הוא יוצא לקראתך . פן בחרב אצא לקראתך . כאשר הסך איש . על כן יצאתי . ונמסר גם בסדר שמות : מימיך ג' מלאים וסימן ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך . ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה . טפכם נשיכם וגרך אשר בשעריך . וחד ומימיך . בן אדם לחמך ברעש . ונמסר גם בסדר משפטים : מכרם ג' וסימן ונתתי מכרם . על מכרם בכסף צדיק . ביום מכרם ציד .
אגיך :

תולדות אהרן ואם מימין נשתה .
עקרים מ"ד ס' כס :

בעל הטורים

ויצאנו . חסר יו"ד על ידי יו"ד מכות הוציאנו משם : נעברה נא בארצך . וכסיחון אמר אעברה אלא אמר זכור מ"ש עשו נסעה ונלכה ולכך אמר אחיך ישראל : פן בחרב אצא לקראתך . והיינו דכתיב אני שלום וכי אדבר המה למלחמה : מכרם ג'. ואם מימיך נשתה וגו' ונתתי מכרם . ואעיד ביום מכרם ציד . על מכרם בכסף צדיק . בשביל שמכרו בכסף צדיק ונדו את אביהם ביום מכרם בשיסם ואמרו לו חיה רעה אכלתהו ע"כ ונתתי מכרם והוצרכו לשתות מימיהם בכסף :

רמבן

(יד) אל מלך אדום . לא הזכיר הכתוב שמו כי אין צורך אבל הזכיר סיחון ועוג מלכי האמורי בשמותם בעבור כי היו ידועים בגבורה ולהם שם בגוים להודות לפניו יתברך כי עשה עמנו להפליא כמו שנאמר למכה מלכים גדולים כל"ח לסיחון מלך האמורי כל"ח ולעוג מלך הבשן כי לעולם חסדו ומנהג הכתוב להזכיר שם גדולי המלכים אשר ירשנו את ארצם כענין שהזכיר ביהושע חמשת מלכי האמורי אדוני בזק מלך ירושלים והורם מלך חברון ופראם מלך ירמות ויפיע מלך לכיש ודביר מלך עגלון ויובב מלך חצור ושאר המלכים הזכירם במספר לא בשמות ואמר הכתוב ויאמר אליו אדום כי נכנסו כל עמו עם אדוניהם במיאון הזה :

(יט) במסלה נעלה . הנה מתחלה היו אומרין לבא בערים רק ישתמרו שלא יכנסו בשדה ובכרם כדרך מחנות עם רב שמוללים את הגרנות ונכנסים בכרמים אבל ילכו בדרך המלך שהיא דרך הרבים לא דרך היחיד והיו אומרים שלא ישתו כלל המים אשר להם בבארות לצרכם אחרי כן שלחו להם שלא יקרבו לערים כלל אבל ילכו במסלה העולה לארץ כנען שהיא סלולה וכבושה לכל ואם ישתו מימי הנהרות בדרכים הם והבהמות בעברם בנהר יתנו דמיהם שנהנו מהם על כן אמר רק אין דבר שאין בזה הפסד שום דבר ואחרים פרשו ולא נשתה מי הבאר אם לא בדמים . ואיננו נכון כי למה יחזור לשלוח לו מה שלא רצה בתחלה . ומדרשו לא נשתה מי באר שלנו ונקח מכם כמו שכתב רש"י . ואמרו ישראל לאדום עד אשר נעבור גבולך ולא הזכירו לו את הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו שלא יקנא
אל

ספורנו

למים הטבעיים : (יז) דרך המלך. באותה הדרך שיהיה המלך שנלך בה כמנהג כל מלך הנותן מעבר לצבא אנשי שלומו לשלוח עמהם מורה בדרך למען לא יזיקו אנשי הצבא או קנאם בעברם ליושבי הארץ : (יח) פן בחרב אצא לקראתך. כי המון עם אדום אנשי דמים ובסבה מועטת ממריבה או זולתה שתפול בין אנשי הארץ והעם העובר יתעוררו אנשי הארץ בחרב נגד העוברים : (יט) במסלה נעלה. הנה זה אולי יקרה אם נעבור בערים אבל אנחנו נעבור במסלה בלבד ולא תקרה שם סבה שתעורר את עמך בחרב לקראתנו : רק אין דבר ברגלי. אין אתנו שום דבר מוכן להרהר ריב : אעבורה. מאחר שאינך ממאן להניחנו לעבור אלא בשביל זה שאמרת הנה נוכל לעבור שאין לחוש לזה כלל . (כ) ויצא אדום לקראתו. על הגבול :
והפסס

אבן עזרא

הכתוב שלא נפקד איש מבני ישראל בבואם מעיר אדום אל הר ההר : (כד) יאסף אהרן . כמו ומות בהר שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר : מריתם . פירשתיו : למי מריבה . כמו במי מריבה שם המקום או בעבור מי מריבה : (כו) והפשט . והלבשתם . יוצאים לשנים פעולים . וטעם ואהרן יאסף . כי בעת שתפשוט בגדיו מיד ימות : ויאסף אהרן אל עמיו . פירשתיו : (כט) ויראו כל העדה . כאשר ראו זה המאורע שאירע בכו שלשים יום : ומלת גויע . פירשתיו : (א) וישמע הכנעני מלך ערד . אמרו הקדמונים שהוא סיחון ונקרא הכנעני כי כל אמורי כנעני ורבים אמרו כי

רש"י

(כב) כל העדה . כלם שלמים ועומדים ליכנס לארץ שלא היה נכן אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן (דברים ד) חיים כלכם היום : הר ההר . הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול ואע"פ שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו בהן הר סיני לתורה והר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן : (כג) על גבול ארץ אדום . מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה וכן הנביא אומר ליהושפט (ד"ה ב כ) בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך : (כה) קח את אהרן . בדברים של נחומים אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך : (כו) את בגדיו . את בגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה פשוט ידיך ופשט קמוץ פיך וקמץ עצום עיניך ועצם מיד חמד משה לאותה מיתה וזהו שנא' לו (דברים לב) כאשר מת אהרן אחיך מיתה שנתאוית לה : (כז) ויעש משה . (במדבר רבה) אע"פ שהדבר קשה לו לא עכב : (כט) ויראו כל העדה . (שם) כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו : כל בית ישראל . האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו : כי גוע . אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אא"כ מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו (ראש השנה

תורה

כשהן מחוברין) כב וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ
ס׳ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר
ו׳ בטעם דרגא תביר הָהָר׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
כ׳ וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהֹר הָהָר עַל־גְּבוּל
פ׳ אֶרֶץ־אֱדוֹם לֵאמֹר׃ כד יֵאָסֵף
אַהֲרֹן אֶל־עַמָּיו כִּי לֹא יָבֹא אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
ל׳ עַל אֲשֶׁר־מְרִיתֶם אֶת־פִּי לְמֵי
כ׳ י״ב ר״פ. מְרִיבָה׃ כה קַח אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
כ׳ מלעיל אֶלְעָזָר בְּנוֹ וְהַעַל אֹתָם הֹר
ל׳ הָהָר׃ כו וְהַפְשֵׁט אֶת־אַהֲרֹן אֶת־
כ׳ בְּגָדָיו וְהִלְבַּשְׁתָּם אֶת־אֶלְעָזָר
פ׳ בְּנוֹ וְאַהֲרֹן יֵאָסֵף וּמֵת שָׁם׃
כז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
וַיַּעֲלוּ אֶל־הֹר הָהָר לְעֵינֵי כָּל־
ל׳ הָעֵדָה׃ כח וַיַּפְשֵׁט מֹשֶׁה אֶת־
אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וַיַּלְבֵּשׁ אֹתָם
אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת אַהֲרֹן שָׁם
ל״פ בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר
מִן־הָהָר׃ כט וַיִּרְאוּ כָּל־הָעֵדָה
כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת־אַהֲרֹן
פ׳ שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ס
כא א וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־

תרגום אונקלוס

מְלֻוָתֵיהּ׃ כב וּנְטַלוּ מֵרְקָם
וַאֲתוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל
כְּנִשְׁתָּא לְהֹר טוּרָא׃
כג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
בְּהֹר טוּרָא עַל תְּחוּם אַרְעָא
דֶאֱדוֹם לְמֵימָר׃ כד יִתְכְּנֵשׁ
אַהֲרֹן לְעַמֵּיהּ אֲרֵי לָא
יֵיעוֹל לְאַרְעָא דִיהָבִית לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל עַל דְסָרֵיבְתּוּן עַל
מֵימְרִי לְמֵי מַצּוּתָא׃
כה דְבַר יָת אַהֲרֹן וְיָת
אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וְאַסֵּיק יָתְהוֹן
לְהֹר טוּרָא׃ כו וְאַשְׁלַח
יָת אַהֲרֹן יָת לְבוּשׁוֹהִי
וְתַלְבֵּשִׁינוּן יָת אֶלְעָזָר
בְּרֵיהּ וְאַהֲרֹן יִתְכְּנֵשׁ וִימוּת
תַּמָּן׃ כז וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא
דְפַקֵּיד יְיָ וּסְלִיקוּ לְהֹר
טוּרָא לְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא׃
כח וְאַשְׁלַח מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן
יָת לְבוּשׁוֹהִי וְאַלְבֵּישׁ יָתְהוֹן
יָת אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ וּמִית אַהֲרֹן
תַּמָּן בְּרֵישׁ טוּרָא וּנְחַת
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן טוּרָא׃
כט וַחֲזוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא אֲרֵי
מִית אַהֲרֹן וּבְכוֹ יָת אַהֲרֹן
תְּלָתִין יוֹמִין כָּל בֵּית
יִשְׂרָאֵל׃ א וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה

מסורה

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן ו' בטעם דרגא תביר וסימן בסדר וארא : על גבול ה' וסימן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן . וישמע בלק כי בא בלעם . ושב משריד קדמת . בחרב תפלו על גבול ישראל . והנותר לנשיא תנינא דפסוק : והעל ב' וסימן ויאמר ה' אל משה דצפרדעים . והעל אתם הר ההר : יאסף ט' וסימן שלח העז את מקנך. הצאן ובקר ישחט . יאסף אהרן אל עמיו . ואהרן יאסף ומת שם . תאסף יאסף . ואם אל עיר יאסף . וישראל לא יאסף . לא יבא עוד שמשך . עשיר ישכב ולא : בית ישראל כ' וסימן ויקראו . כי ענן ה' על . יבכו את השרפה . ויבכו את אהרן . לא נפל דבר מכל . ויהי מיום שבת ארון . ויאמר שמואל אל כל משחקים . מעלים את הארון . ויספדו ויבכו . ואתנה לך . ויבא ירבעם דמלכים . נשימה נא שקים . כי כרם ה' . העמסים . ולקחום עמים . ה' זכרנו . בית ישראל ברכו . יתן ה' את האשה . (היום ישיבו לי. מנורי עלמס) . וכל ירמיה ויחזקאל דכוו' במ"ז בני

תולדות אהרן ויראו כל העדה . ראש השנה ג
תענית ט זוכר אמור : וישמע הכנעני . ר"ה שם תענית שם זוכר אמור הלך (יומא לח סוטה יז) :

ג) דאמר רבי אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהיא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנשתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמצינו אם משמש בלשון אשר כמו (איוב כא) ואם מדוע לא תקצר רוחי והרבה מפורשים מזה הלשון (שם יד) אם חרוצים ימיו : (א) וישמע הכנעני . שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו' כדאיתא בראש השנה (ר"ה ג) ועמלק

בעל הטורים ופעל ב' במסרה. הכא ובפרשת וארא: והלבשתם ב' במסרה . והלבשתם את אלעזר בנו . והלבשתם כתנות. דאיכא מיד כהן בן כהן גדול טעון משיחה כהם דוהלבשתם כתנות דהתם טוהם במשיחה אף והלבשתם דהכא הוא במשיחה: וימת אהרן שם . בגימט' מלמד כי מת בנשיקה : ויראו : בגימט' בעננים :

ספורנו

(כו) והפשט את אהרן את בגדיו . אותם בגדים הראוים לכ"ג יותר על כהן הדיוט : והלבשתם את אלעזר . שהיה לבוש ד' בגדי כהן הדיוט ובכן נשאר אהרן בד' בגדי כהן הדיוט לבוש הבדים כמו שהיה ענינו בהכנס לפני ולפנים וכענין הראות מלאכי אלהים

רמבן

על הארץ לאמר כי להם היתה לולי שלקח בכורתו וברכתו במרמה אבל לסיחון הזכירו עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו כמו שהזכיר משה במשנה תורה :

(כא) **ויט** ישראל מעליו . קצר הכתוב בזה כי מפני הגבורה נטוו ונשמרתם מאד אל תתגרו בם כאשר פירש להם משה ועל פי הדבור נטו מעליו כי לא יכלו לעשות דבר אחר כיון שלא הניחום לעבור :

(כו) **והפשט** את אהרן את בגדיו . והם בגדי כהונה גדולה שנתרבה בהם אלעזר בנו עתה והקרוב כי כאשר ירד אהרן מעשות התמיד והקטיר הקטורת והעלה הנרות העלה אותו אל הר ההר כשהיה לבוש בגדי כהונה והפשיט אותם ועל דרך הפשט הלבישו תכריכי המת אשר הכין לו והפשיט את אלעזר בגדי החול והלבישו בגדי הקדש כאשר עשה עמו ביום המלואים . ומדרש רבותינו שנעשו בהם נסים אמרו היאך משה יכול להפשיט את אהרן כסדרן והלא העליונים הם העליונים לעולם והתחתונים הם התחתונים לעולם אלא מעשה נסים עשה לו המקום במיתתו יותר מחייו העמידו משה אל הסלע והפשיטו בגדי כהונה ובגדי שכינה נלבשים תחתיהם וילבש אותם את אלעזר הכהן בנו וכי היאך יכול להלביש את הבגדים כסדרן לאלעזר אבל כבוד גדול חלק לו המקום לאהרן במיתתו יותר מחייו שנלבשו בגדי שכינה תחלה למטה וחזר משה והפשיט את אהרן הבגדים כסדרן והלביש אלעזר כסדרן כך שנוי בת"כ :

כא (א) וישמע הכנעני . מצינו בכיבושי יהושע מלך ערד אחד ועוד כתיב במסעות והוא יושב בנגב בארץ כנען והכתוב לא יקרא ארץ כנען מתם מעבר לירדן מזרחה כמו שאמר ארץ כנען לגבולותיה ועוד

ערד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ ׀ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי׃ ב וַיִּדַּר יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתֹן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי אֶת־עָרֵיהֶם׃ ג וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה׃ פ

ד וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וַתִּקְצַר

ב׳ פסוק ישמעאל. ג׳ ג״פ ד׳ חסר סמוך ל׳. ד׳

תולדות אהרן וישב ממנו שבי. גיטין לה: וידר ישראל. ערכין סד:

מַלְכָּא דַעֲרָד יָתֵיב דָרוֹמָא אֲרֵי אֲתָא יִשְׂרָאֵל אוֹרַח מְאַלְלַיָא וְאַגַח קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא מִנֵיהּ שִׁבְיָא׃ ב וְקַיֵם יִשְׂרָאֵל קְיָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִין מִמְסַר תִּמְסַר יַת עַמָא הָדֵין בִּידִי וְאֶגְמַר יַת קִרְוֵיהוֹן׃ ג וְקַבֵּל יְיָ צְלוֹתָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְסַר יַת כְּנַעֲנָאָה וּגְמַר יַתְהוֹן וְיַת קִרְוֵיהוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא חָרְמָה׃ ד וּנְטַלוּ מֵהֹר טוּרָא אוֹרַח יַמָא דְסוּף לְאַקָפָא יַת אַרְעָא

עמלק מעולם רצועה מרדות לישראל מוזמן בכל עת לפורענות: יושב הנגב. זה עמלק שנאמר (במדבר יג) עמלק יושב בארץ הנגב ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם והם אינן כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי: דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים שנאמר (שם) ויעלו בנגב (במד"ר) ד"א דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם שנאמר (שם י') דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה: וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת: (ב) והחרמתי. אקדיש שללם לגבוה: (ג) ויחרם אתהם. בהריגה: ואת עריהם. חרמי גבוה: (ד) דרך ים סוף. כיון שמת אהרן ובאת עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריה' דרך י"ס הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנא' (דברים א) וסעו המדברה דרך ים סוף. וכאן חזרו לאחוריה' (עיין פרשת פנחס) שבע מסעות שנאמר (שם י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם ונא ובדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבב את ארץ אדום. שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך. בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורנו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמנה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך ובלשון לעז אנקרוטלו"ד ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פירש בו במה קצרה שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון (זכריה יא) ותקצר נפשי בהם וכגון (שופטים י) ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל דבר הקשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון (זכריה יא) וגם נפשם בחלה בי גדלה עלי (איוב י) ויגאה כשחל תצודני. כללו של פירוש כל לשון קצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסבלו הוא שאין הדעת סובלתו:

בעל הטורים ותקצר נפש העם. מלמד שראו כל הצרות שיבואו עליהם בגלות ואיך ימשך הגלות: ותקצר ד' במס'. ותקצר נפש העם. ותקצר נפשו בעמל ישראל. ותקצר נפשו למות. ותקצר נפשי בהם. כיון שבאו לגבול אדום ותקצר נפש העם וידברו בה' ובמשה וקצרה נפשו בעמל ישראל שחטאו ותקצר נפשו למות שמת אהרן בגבול אדום. וכן ותקצר נפשי בהם דרישא דקרא ואכחיד ג' הרועים בירח אחד שדרשו אותו על אהרן ומרים ומשה שמתו שלשתן בחודש אחד:

כי זאת הפרשה יהושע כתבה והראיה מלך ערד אחד ומלאו שבני יהודה קראו שם המקום חרמה ולא אמרו כלום כי אותו המקום יקרא בתחלה צפת וזה מלך ערד והאמת שני מקומות ורבים במקרא כמו הם ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה ונסמכה זאת הפרשה למות אהרן כי הכתוב ספר מה שאירע בהר ההר קודם נסעם משם והעד וישמע הכנעני מלך ערד ואחריו ויסעו מהר ההר ואם תבקש מה שמע הנה מפורש: כי בא ישראל דרך האתרים. האתרים יש אומרים כי האל"ף נוסף והטעם התרים את הארץ וכן אל"ף אזרוען: (ד) לסבוב את ארץ אדום. כלמוכה ופוגן כי כן כתוב הקלקל

ישראל וסימן שם: וידר ג׳ וסימן יעקב. ישראל. יפתח: אתהם ה׳ וסימן נמסר בסדר ויצא: ותקצר ד׳ וסימן נפש העם. ותקצר נפשו בעמל ישראל. ויהי כי הציקה לו ותאלצהו. וגם נפשם

ספורנו

אלהים לעבדיו: **בא** (א) וישב ממנו. ולא המית איש: (ג) ויחרם אתהם ואת עריהם. נדרו אז לעשותם חרם בהכנסם לארץ וכן עשו כמבואר בתחלה ספר שופטים

רמבן

ועוד כי היה ראוי שיחלק משה את ארצו של מלך ערד לאחד משבטי ישראל והכתוב יספר בכל מקום כי ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי נתן משה לשני המטות וחצי המטה ותשעת המטות וחצי המטה לקחו נחלתם אחרי עברם את הירדן בארץ כנען ואולי נאמר כי החרימו ישראל את ארצם ולא ישבו בה כלל ואינו נכון. וכן רש"י מפרש והחרמתי את עריהם שהקדיש שללם לגבוה והנכון בעיני כי זה מלך ערד הוא יושב בנגב מעבר לירדן ימה בארץ כנען על יד הירדן בגבול בני יהודה סמוך לחברון שהוא בנגב ושמע מרחוק בוא בני ישראל ובא דרך האתרים אל ערבות מואב להלחם עמהם שם וזה טעם וישמע ולכך ספר הכתוב והוא יושב בנגב בארץ כנען כי בא מארץ אחרת אל מקום ישראל ונדרו ישראל נדר לה' שאם יתן אותו בידם שיחרימו כל אשר להם לה' וספר הכתוב כי שמע השם תפלתם ונדרו נדר לה' ושלמו אותו כי הרגו אותן עתה בימי משה כמו שצוה כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת ונתנו כל שללם לאוצר בית ה' והשלים עוד בכאן לספר כי החרימו ישראל גם את עריהם אחרי בואם בארץ כנען אחרי מות יהושע לקיים את נדרם אשר נדרו ויקראו שם הערים חרמה והוא מה שנאמר בספר שופטים ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה מדבר יהודה אשר בנגב ערד ושם כתוב וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותם ויקרא את שם העיר חרמה ושם נשלם הנדר הזה אבל השלים הכתוב להזכיר הענין בכאן וזה כענין הפרשה שאמרה בדבר המן ויניחהו אהרן לפני העדות למשמרת ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען והוא לאחר מיתתו של משה עד ממחרת הפסח וכן אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ וגו' נבואה שיהיו חיים וקיימים כי לא יתכן שיהיה השם מיחד להם אנשים על הספק אבל היה ראוי שיצוה ליהושע בעת החלוקה גם נכון הוא לומר שהחרימו ישראל עתה בימי משה את המלך הזה ואת עמו לפי חרב וקראו שם מקום המלחמה חרמה ואחרי עברם את הירדן המית יהושע גם את מלך ערד אשר מלך אחרי כן גם מלכי כנען אשר מלכו בימים ההם ובני יהודה בבואם בעריהם החרימו אותם גם כן וקראו שם הערים חרמה כי השלימו את נדרם אשר נדרו אבותם והחרמתי את עריהם ולכך אמר כאן ויקרא שם המקום חרמה ושם כתוב ויקרא את שם העיר חרמה שם כל עיר שהיתה ממלך ערד כי השלימו נדרם והיה שללם מחרמי גבוה והנה כל הנזכר כאן היה בעת אחת זולתי שהזכיר ואת עריהם שהיה לעתיד בבואם בעריהם ולכך אמר והחרמתי את עריהם ולא אמר אתהם ואת עריהם כי הזכיר הנדר העתיד כי הם במלחמה ימותו ושם יתמו ולשון הכתוב נאות למה שפירשנו שהיה ראוי לומר ויתן את הכנעני בידם ויחרימו אתהן ואת עריהן ויקראו שם המקום חרמה אבל חסר הכוון לרמוז שנתן הכנעני ביד מי שנתנו מישראל מהם עתה ומהם לעתיד כי השם שמע את תפלתם והם קיימו את נדרם:

ומעם כי בא ישראל דרך האתרים. על דעת אונקלוס כי כאשר באו המרגלים ועלו בנגב וחזרו להם הרגישו בהם יושבי הארץ ושמע בהם הכנעני הזה שהיה יושב בנגב ובא בדרך שהלכו הם עד הגיעו למחנה ישראל ויפה פירש. ורבותינו אמרו מה שמועה שמע כי הוקשה להם הכתוב בפרשת המסעים וישמע הכנעני מלך ערד והוא יושב בנגב בארץ כנען בבא בני ישראל שלא הזכיר שם המלחמה ולא שום דבר על כן אמרו שהשמועה היתה במיתת אהרן הנזכרת שם יזכיר כי שמעו אויבי ישראל במיתת הצדיק ונתעוררו בה להלחם עמהם וכן אמרו שהכנעני הזה הוא עמלק ולא כבש ארצם ולא חלק אותם אבל החרים עריהם:

וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת לשון רש"י מדברי רבותינו. נתעוררו החכמים בזה מפני דעתם שלא יהיו ישראל מנוצחים כלל מאויב זולתי בעת קלקלתם כגון במלחמת עמלק הראשונה מפני שאמרו היש ה' בקרבנו ובשניה מפני חטאם במרגלים שהזהירם משה ממנה אבל בכל מלחמת מצוה לא נפקד מהם איש כל ימי משה ולפיכך פירשו הכתוב הזה וישב ממנו השבי שהיה בידו והיא השפחה הזו ששבו אותה ישראל מהם כלשון בכור השבי שהוא בכור השפחה כי לא אמר וישב ממנו אנשים או נשים וטף ועל דרך הפשט ענין הכתוב כי לא הרג מהם הכנעני הזה שום אדם אבל שבה מהם מעטים וכאשר נתן השם אותו בידם השיבו את הכל ולא נפקד מהם

אבן עזרא

(ה) הקלקל. כמו קל הקל והמלה כפולה ורבים כמו הם: (ו) וישלח וגו' השרפים. שם תאר הנחשים ודרך דרש אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון והם שלחו לשונם לנשוך כן שולח בהם: (ח) עשה לך. כדמות נחש שרף מנחשת כי כן כתוב על נס שיהי' גבוה ויראו אותו הכל ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה לקבל כח עליונים וחלילה חלילה כי הדבר נעשה במצות השם ואין לנו לחפש למה צורת נחש ואם לא כן יראנו היש עץ שימתיק המים המרים אפי' הדבש לא ימתיקם ומה טעם לשום דבלת תאנים על השחין ואין בתולדת הדבלה להסיר השחין והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון: (י) ויסעו בני ישראל מארץ אדום כי כן כתוב לסבוב ואחרית גבולה פונון ומפונון נסעו אל אובות כי כן

תרגום אונקלוס

דְאֱדוֹם וַעֲקַת נַפְשָׁא דְעַמָּא בְּאוֹרְחָא: ה וְאִתְרַעַם עַמָּא בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְעִם מֹשֶׁה נְצוֹ לְמָא אַסֶּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם לִמְמַת בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי לֵית לַחְמָא וְלֵית מַיָּא וְנַפְשָׁנָא עָקַת בְּמַנָּא הָדֵין דְמֵיכְלֵיהּ קְלִיל: ו וְגָרֵי יְיָ בְּעַמָּא יַת חִיוָן קָלָן וּנְכִיתוּ יַת עַמָּא וּמִית עַם סַגִּי מִיִשְׂרָאֵל: ז וַאֲתָא עַמָּא לְמֹשֶׁה וַאֲמַרוּ חַבְנָא אֲרֵי אִתְרַעַמְנָא (קֳדָם) [בְּמֵימְרָא] דַיְיָ וְעִמָּךְ נְצֵינָא צַלִּי קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי מִינָּנָא יַת חִוְיָא וְצַלִּי מֹשֶׁה עַל עַמָּא: ח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עֲבֵיד לָךְ קַלְיָא וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל אָת וִיהֵי כָּל דְאִתְנְכִית וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ וְיִתְקַיָּם: ט וַעֲבַד מֹשֶׁה חִוְיָא דִנְחָשָׁא וְשַׁוְיֵהּ עַל אָת וַהֲוֵי כַּד נָכִית חִוְיָא יַת גַּבְרָא וּמִסְתַּכַּל בְּחִוְיָא דִנְחָשָׁא וּמִתְקַיָּם: י וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּאֹבוֹת: יא וּנְטַלוּ מֵאֹבוֹת וּשְׁרוֹ בִּמְגִיזַת עֲבָרָאֵי בְּמַדְבְּרָא דְעַל אַפֵּי מוֹאָב מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא: יב מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ בְּנַחְלָא דְזָרֶד: יג מִתַּמָּן נְטַלוּ וּשְׁרוֹ מֵעִבְרָא דְאַרְנוֹן דִּי

מקרא

נֶפֶשׁ־הָעָם בַּדָּרֶךְ: ה וַיְדַבֵּר
הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה לָמָה
הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוּת בַּמִּדְבָּר
כִּי אֵין לֶחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ
קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל: ו וַיְשַׁלַּח
יְהוָה בָּעָם אֵת הַנְּחָשִׁים הַשְּׂרָפִים
וַיְנַשְּׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רָב
מִיִּשְׂרָאֵל: ז וַיָּבֹא הָעָם אֶל־
מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטָאנוּ כִּי־דִבַּרְנוּ
בַיהוָה וָבָךְ הִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה
וְיָסֵר מֵעָלֵינוּ אֶת־הַנָּחָשׁ וַיִּתְפַּלֵּל
מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם: ח וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף
וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֵס וְהָיָה כָּל־
הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וָחָי: ט וַיַּעַשׂ
מֹשֶׁה נְחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיְשִׂמֵהוּ עַל־
הַנֵּס וְהָיָה אִם־נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת־
אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת
וָחָי: ששי י וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת: יא וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת
וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח
הַשָּׁמֶשׁ: יב מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ
בְּנַחַל זָרֶד: יג מִשָּׁם נָסָעוּ וַיַּחֲנוּ
מֵעֵבֶר אַרְנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר

ב' עבדו · ב' ונפ' · ל' כת' מלעיל · ו' דגשים . ל' · כ"ב דגשים · ב' וינע אלו · ל' . ל"ג · קמצין וכל אסיפ דכוותא · ל' · ג' רפין · ט' בטעם בספ' · ז' · ס' · ל' · ג' . כול' חסר במ"ב · כל חויא קמצ' · ג' · י' חסר בלו' · ל' ס"פ · ג' מ"ל בענין

רש"י

(ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו (במ"ר): למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קצור נפש ותאוה: בלחם הקלקל. (ע"ז ה') לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא: (ו) את הנחשים השרפים. (במ"ר) ששורפים את האדם בארס שיניהם: וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע ממוציאי דבה יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים: (ז) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו שלא יהא אכזרי מלמחול: על נס. על כלונס שקורין פירק"א בלעז וכן (ישעיה ל) כנס על הגבעה (שם מט) ארים נסי (שם י"ג) שאו נס ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס: (ח) כל הנשוך (במדרש רבה) אפילו כלב או חמור נושכו היה נזוק ומתנונה והולך אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראיה בעלמא ובנשיכת הנחש נאמר והביט וכו' אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשוך הנחש להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה ואמרו רבותינו וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לא היו נמוקים (נ"א ניזוקים): (ט) נחש נחשת. (שם) ולא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש ואני אעשנו של נחשת לשון נופל על לשון: (יא) בעיי העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הטאוט במטאט והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יעים (ישעיה כח) ויעה ברד: העברים. דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי: על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ

מסורה

בחלה: בלחם ו' דגשים וסימן קנה אתנו ואת. וינהלם בלחם. ונפשנו קצה בלחם. על דבר אשר לא קדמו. שבעים בלחם נשכרו. כי לא קדמו את בני: וישלח כ"ב נמסר בסדר נח: ויסר ג' רפין וסימן נמסר בסדר וארא: ארנון ג' מלאים ובעניינא וסימן מעבר ארנון. כי ארנון גבול מואב בין

תולדות אהרן

תולדות אהרן וידבר העם. סנהדרין קי: נפשנו קצה.
ע"ז ה: עשה לך שרף. ר"ה כט ע"ג
מד (ר"ה כט): ויעש משה נחש נחשת.
זוסר תרומה (שם שם):

ספורנו

מוספי': (ח) עשה לך שרף. שיהיה הנחש מחומר מורה שרפה כדי שיכונו על שריפתו בהבל פיו אשר כמוהו היה עונש ופורענותם ויחזרו בתשובה: (ט) נחש נחשת. אחר שהבין כונת קונו השכים לעשותו של נחשת ולא של זהב כדי שיזכיר להם עונש מגד מראה החמר ושמו והבניתו שעשו מעשה הנחש בהבל פיהם בדברם נגד ה' ונגד

בעל הטורים

קלקל. בגימטי' זה רמ"ח שנבלע ברמ"ח אברים: הנחשים. לפי שעשו מעשה נחש שהוציאו לשון הרע על המן: את הנחשים. לרבות כלבים וחיות רעות: וישמהו על הנס. כדרך המייסר את בנו שמשים השוט שמכה בו במקום גבוה כדי שיראה אותו בכל פעם ויזכור: משם נסעו. ולא אמרו ויסעו מנחל זרד כדרך הכתוב בכל המסעות לפי שעל נחל זרד היו מקומות רבות. דיבון וגד ועלמון דבלתימה ונסעו הכל על הנחל ממקום למקום:

רמבן

מהם איש והזכיר הכתוב הזה להודיע כי מפני שראו ישראל מתחלה כי גבר הכנעני נדרו הנדר הזה להחרים כל שללם לה' וישמע השם בקולם ויתכן שנאמר עוד כי קצף השם על הכנעני הזה בעבור שבא מארץ מרחקים להלחם בישראל ולא ירא אלהים ורצה שיהיה לחרם על כן הגביר אותו מתחלה כדי שידרו להחרימו לה':

(ט) **ויעש** משה נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה אמר לי נחש אני אעשנו של נחשת לשון נופל על הלשון זה לשון רש"י מדברי רבותינו. ולא הבינותי זה שהרי הקב"ה לא הזכיר לו נחש אלא עשה לך שרף אבל דעתם לומר כי הלך משה אחר שם העצם אשר לו והנראה בעיני בסוד הדבר הזה כי הוא מדרכי התורה שכל מעשיה נס בתוך נס תסיר הנזק במזיק ותרפא החולי במחליא כמו שהזכירו בוורדהו ה' עץ וכן במלח אלישע במים וידוע מדרכי הרפואות שכל נשוכי בעלי הארס יסתכנו בראותם אותם או בראות דמותם עד כי נשוכי הכלב השוטה וכן שאר הבהמות השוטות אם יביטו במים יראה להם שם בבואת הכלב או המזיק וימותו כמו שכתוב בספרי הרפואות ומוזכר בגמרא במסכת יומא וכן ישמרו אותם הרופאים מהזכיר בפניהם שם הנושך שלא יזכרו אותם כלל כי נפשם תדבק במחשבה ההיא ולא תפרד ממנה כלל עד שתמית אותם וכבר הזכירו דבר מנוסה מפלאות התולדות כי נשוך הכלב השוטה אחר שנשתטה בחליו אם יקובל השתן שלו בכלי זכוכית יראה בשתן דמות גורי כלבים קטנים ואם תעביר המים במטלת ותסננה לא תמצא מהם שום רושם כלל וכשתחזירם לכלי הזכוכית וישתהו שם כשעה תחזור ותראה שם גורי הכלבים מתוארים וזה אמת הוא בפלאי כחות הנפש וכשיהיה כל זה כך ראוי היה לישראל נשוכי הנחשים השרפים שלא יראו נחש ולא יזכרו ולא יעלו על לב כלל וצוה הקב"ה למשה לעשות להם דמות שרף הוא הממית אותם וידוע כי הנחשים השרפים אדומי העינים רחבי הראש שגופם כעין הנחשת בגוארם ולכן לא מנע משה לקיים מצותו בשרף בלתי שיעשה נחש נחשת כי הוא דמות נחש שרף

רשי

ארץ מואב: (יג) מגבול האמרי. תחום סוף מצר שלהם וכן (דברים ב) גבול מואב לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב ושם חנו ישראל ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם ואע"פ שלא פירשה משה פירשה יפתח) כמו שנאמר ביפתח (שופטים יא) וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: (יד) על כן יאמר. על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה'. כשמספרי' נסי' שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו': את והב. כמו את יהב כמו שיאמר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים: (טו) ואשד הנחלים. תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר מזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גברתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד גבול מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב (ס"א אינו. ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (טז) ומשם בארה. משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו המשל אומר יותן פת לתינוק הודיע לאמו לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה: (יז) עלי באר. מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה ומנין שהבאר הודיעה להם שנאמר ומשם בארה (במ"ר) וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר. (שבת לה) השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה ליכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו: באר חפרוה. זאת

תורה

הַיֹּצֵא מִגְּבֻל הָאֱמֹרִי כִּי אַרְנוֹן
גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין
הָאֱמֹרִי׃ יד עַל־כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר
מִלְחֲמֹת יְהוָה אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה
וְאֶת־הַנְּחָלִים אַרְנוֹן׃ טו וְאֶשֶׁד
הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר
וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב׃ טז וּמִשָּׁם
בְּאֵרָה הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר
יְהוָה לְמֹשֶׁה אֱסֹף אֶת־הָעָם
וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם׃ ס יז אָז יָשִׁיר
יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עֲלִי
בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃ יח בְּאֵר חֲפָרוּהָ
שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק

מסורה קטנה: ט' חסר בלישנא · ג' · ל' וחסר · ג'. ב' בטעי' · דרכו ג' · ב' אברם · ב' על ס' קדוש ישראל · ט' ד' כתי' ה' · ב' מסה וב"ו כו"ל מ"ל · ו' · ב'. לס' בתודה. ל' · ל' ל' וחסר

אונקלוס

בְּמַדְבְּרָא דְּנָפֵיק מִתְּחוּם
אֱמוֹרָאָה אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם
מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין
אֱמוֹרָאָה׃ יד עַל כֵּן
יִתְאֲמַר בְּסִפְרָא קְרָבִין
דַּעֲבַד יְיָ עַל יַמָּא דְסוּף
וּגְבוּרָן דַּעֲל נַחֲלֵי אַרְנוֹן׃
טו וְשָׁפוּךְ נַחֲלַיָּא דְּמִדַּבְּרִין
לְקָבֵיל לְחָיַת וּמִסְתְּמִיךְ
לִתְחוּם מוֹאָב׃ טז וּמִתַּמָּן
אִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּירָא הִיא
בֵּירָא דַּאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ
יָת עַמָּא וְאֶתֵּן לְהוֹן מַיָּא׃
יז בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יָת
תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקִּי בֵירָא
שַׁבַּחוּ לַהּ׃ יח בֵּירָא דְּחַפְרוּהָ
רַבְרְבַיָּא כְּרוּהָ רֵישֵׁי עַמָּא

אבן עזרא

כן כתוב ויחנו בנחל זרד במקום אחר יקרא דיבון גד כי ארנון גבול מואב היה בתחלה: (יד) בספר מלחמות ה'. ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות ה' בעבור יראיו ויתכן שהיה מימות אברהם כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו: את והב בסופה. מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרים ושם והב איננו לשון הקדש וכן ופסי ושתי ויזתא גם ושני או פירוש ושני הוי"ו לחבור וכל זה למה שלא נמצא וי"ו שרש בראש המלה רק מלת ווי העמודים רק תמצא תחת יו"ד כמו ולד ופירוש המתרגם ארמי ידוע: (טו) ואשד הנחלים. וי"א שהוא בלשון ארמית וסוף דבר כל אלה שמות מקומות: אשר נטה. הטעם על ישראל כי על ער עברו: ונשען לגבול מואב. זהו והוא יושב תמלי ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר כי ה"א בארה תחת אל כה"א מצרימה וזאת הבאר גם היא היתה סלא ואיננה הבאר הנקרא באר מרים לפי דעתי רק היה המקום שגוה משה וחפרוה שרי ישראל במשענותם ומיד נבקעו מים: (יז) עלי באר. תחלת השירה ולא נכתבה כלה: ענו לה. לשון צווי והנה פי' איך עלתה: (יח) כרוה נדיבי העם. כפול כמשפט: במחוקק. על ידי מחוקקים כמו לבי לחוקקי ישראל וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהישוב ומזה המדבר נסעו אל מתנה ומשם אל נחליאל ודע כי אשד הנחלים והמדבר

מסורה גדולה

מואב. ואת הנחלים ארנון: מגבל ט' חסר בלישנא וסי' היצא מגבל האמרי. מהר ההר תתאו לבא חמת. וירד הגבל משפם ב' בו. ויצא הגבל זפרנה. וקדמא דולראובני ולגדי. והערבה והירדן וגבל. ובעמק בית חרם. נשמדנו מהתיצב בכל גבול: יאמר ג' וסימן כנמרד גבור ציד לפני ה'. על כן יאמר בספר מלחמת ה'. ולציון יאמר איש ואיש. וחד ויאמר למלך יריחו לאמר ונמסר גם בסדר נח: לשבת ב' אברם בארץ ודין: ומשם ט' וסימן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים ומשם הפיצם ה'. ומשם בארה היא תבאר. ומשם יקחך. ומשם עבר את בני עמון. ומשם עבר קדמת מזרחה. ומשם שב שמרון. ומשם לא תאכל וחברו: בארה ג' מלעיל וסימן ויסע ישראל בארה שבע. ומשם בארה הוא הבאר. וינס יותם וילך בארה. וב' מלרע בארה בנו אשר הגלה. ויתרן

תולדות אהרן על כן יאמר. ברכות נד מן זוכר בשלה (תענית סה): את והב. קדושין ל: ואשד הנחלים. ברכות מד: אז ישיר. ר"ס לא זוכר וילך: באר חפרוה. זוכר בשעלותך:

בעל הטורים את והב בסופה. כמו ויהב וכן הוב גביר. פי' אשר ניתן לנו בסופה כלומר במהירות כמו לעבור סופה שנמסרה לקחנו הון רב וזשה"כ במלחמת ה' דכתיב רק הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו: בסופה ב'. את והב בסופה. בסופה ובסערה דרכו. זהו שתרגם אונקלוס בסופה כשיזכירו נסים של ים סוף דכתיב ה' בסופה וגו' וסופיה דקרא גוער בים ויבשהו הכא נמי דאיירי ביבושת ים סוף: ואשד הנחלים. ס"ת דם שהדם היה יורד מההרוגים שנהרגו בנחל: לשבת ב' במסרה. לשבת ער. לשבת אברם. שבזכות אברהם זכו לזה. ד"א היינו דאמרי אינשי נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה שהוא יכול להוציאה וילפינן לה מדכתיב מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען שלקח הגר וכיונו לשבת ער שישב ערירי יכול לישא אחרת וכמה מקץ עשר שנים: ונשען ב' במסרה. ונשען לגבול מואב. ונשען על ה' קדוש ישראל באמת. כיון שבאו לגבול מואב וראו הנסים שנעשו להם ונשען על ה' קדוש ישראל באמת: עלי באר ענו לה. כשחזרו מן המלחמה אנו על הבאר ואמרו שירה במקום עכרה. דכתיב בין משאבים שם יתנו צדקות ה': ענו ב' במסרה. עלי באר ענו לה. ענו לה' בתודה שעל הבאר ענו לה' בהודה ואמרו שירה:

רמבן

שרף ואם יעשנו מדבר אחר היה דמות נחש ולא דמות שרף ומה שאמרו מן הלשון הנופל על הלשון כי הזכרת השם בלבד תזיק והכלל כי צוה השם שיתרפאו במזיק הממית בטבע ועשו דמותו ושמו וכשיהיה האדם מביט בכוונה אל נחש הנחשת שהוא כעין המזיק לגמרי היה חי להודיעם כי השם ממית ומחיה:

(יג) כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי. והיה ארנון שם עיר למואב והוא בסוף תחום האמורי בתחלת גבול מואב ויושבת על נחלים נוזלים ודרך הפשט בספר מלחמות ה' שהיו בדורות ההם אנשים חכמים ונבונים כותבים ספר המלחמות הגדולות כי כן בכל הדורות ובעלי הספרים היו נקראים מושלים שנושאים בהם משלים ומליצות והנצחונות הנפלאים בעיניהם מיחסים המלחמות ההם לה' כי לו המה באמת והנה גבורת סיחון במואב היתה נפלאת בעיניהם וכתבוה בספר ואמרו בה מליצות את והב בסופה וגו' ונשאו בה משל בואו חשבון וגו' ושם עיר אחת מן הערים שהיו למואב והב ואשד הנחלים מדרון הנחל שהנחלים נגרים ונמשכים מן אשדות הפסגה וכן ההר והנגב והשפלה והאשדות בסופה מן בסופה ובסערה והנה כאשר לכד

פיתו

ספורנו

ונגד פעלו ונגד עבדו: (יג) מעבר ארנון היוצא. באותו חלק ארנון ומדבר היוצא: כי ארנון גבול מואב. כי לא היה גבול מואב אלא באותו החלק אשר בינו ובין האמורי ובחלק שנכנסו לא היה למואב נגדו שום גבול: (יד) בספר מלחמות ה' את והב בסופה. ספר לה' עם שאר מלחמותיו את והב בסופה: ואת הנחלים ארנון. הנה אותו החלק מארנון אשר עברו בו ישראל בשלום אלא התקומם סיחון אז את והב נתן להם בסופה ואת הנחלים שהעמיד האל יתברך אז רוח סערה ומספך נחלים רבים שמנעו את סיחון מלבא להתקומם: (טו) ואשד הנחלים. נאמר כמו כן באותו הספר ענין משפך אותם הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב. הגיע עד העיר הנקראת ער שהיו ישראל נגדה. מכל מקום לא התפשט אל המקום אשר עמדו שם ישראל אבל נשען ונדחק אל גבול מואב: (טז) ומשם בארה. ומשם היה נוטה אותו המשפך של נחלים אל מקום הבאר אשר אמר ה' אל משה אסוף את העם ונמצא שמקום אותו הבאר שהיה שם לבאר עמוק בלתי עולה היה שפל הרבה יותר מן אותן המקום שהיו שם ישראל עתה בעת השירה ובהיות שאותו הבאר עלה עמם אל עבר ארנון הגבוה אשר משם היו הנחלים נשפכים למטה ראו שהאל

יתב'

במשענותם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה׃
19 וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל
בָּמוֹת׃ 20 וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר
בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה
וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ פ
שביעי (רביעי כשהן מחוברין) 21 וַיִּשְׁלַח
יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־
הָאֱמֹרִי לֵאמֹר׃ 22 אֶעְבְּרָה
בְאַרְצֶךָ לֹא נִטֶּה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם
לֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר בְּדֶרֶךְ
הַמֶּלֶךְ נֵלֵךְ עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר
גְּבֻלֶךָ׃ 23 וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־
יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחֹן
אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לִקְרַאת
יִשְׂרָאֵל הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יָהְצָה
וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל׃ 24 וַיַּכֵּהוּ
יִשְׂרָאֵל לְפִי־חָרֶב וַיִּירַשׁ אֶת־
אַרְצוֹ מֵאַרְנֹן עַד־יַבֹּק עַד־בְּנֵי
עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃

ספריא בחוטריהון ומִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן׃
19 וּמִדְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן נַחְתָא עִמְּהוֹן לְנַחֲלַיָּא וּמִנַּחֲלַיָּא סָלְקָא עִמְּהוֹן לְרָמָתָא׃
20 וּמֵרָמָתָא לְחֵילַיָּא דְּבַחֲקַלֵי מוֹאָב רֵישׁ רָמָתָא וּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵּית יְשִׁימוֹן׃
21 וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַּדִּין לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמוֹרָאָה לְמֵימָר׃
22 אֶעְבַּר בְּאַרְעָךְ לָא נִסְטֵי בַּחֲקַל וּבִכְרָם לָא נִשְׁתֵּי מֵי גוֹב בְּאוֹרַח מַלְכָּא נֵיזִיל עַד דִּי נֶעְבַּר תְּחוּמָךְ׃
23 וְלָא שְׁבַק סִיחוֹן יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ וּכְנַשׁ סִיחוֹן יָת כָּל עַמֵּיהּ וּנְפַק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְיָהַץ וַאֲגִיחַ קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל׃
24 וּמְחָהִי יִשְׂרָאֵל לְפִתְגַם דְּחָרֶב וִירִית יָת אַרְעֵיהּ מֵאַרְנוֹנָא עַד יוּבְקָא עַד בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי תַּקִּיף תְּחוּמָא

ג' וחסר. כ' — ג' ג' ג' — ג' — ג' ומלעיל כל ס' כ"כ — סימן — ס' רפין — י"ט עגין — ד' — ס' חסר — י"ג — ג'

אבן עזרא

והמדבר הנקרא באר ומתנה ונחליאל כולם מקומות ויש להם שם כלל והוא עלמון דבלתימה כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי או אלה שמות מקומות עברו עליהם במסע אחר והרי העברים לפני נבו הוא הבמות והגיא אשר בשדה מואב והעד שאמר הכתוב כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב מעבר לירדן ירחו וכתוב כי מהר העברים נסעו אל ערבות מואב על ירדן ירחו ועוד וישב בגיא מול בית פעור עת שהתחננתי ובמקום אחר עלה אל הר העברים הר נבו גם ויקבור אותו בגיא ושם כתוב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו והנה הגיא הוא ראש הפסגה ושם מת משה ואין צורך להוליכו אחר מותו: (כ) ונשקפה. לשון נקבה על הגיא: הישימון. מקום שממה והעד וכתהו ילל ישימון וכן תעו במדבר בישימון דרך: (כג) יהצה. אל יהץ: (כד) מארנון. שלקח ממואב: עד בני עמון. כי כתוב כי חצי ארץ בני עמון היתה לישראל כי לקחוהו מיד האמורי שלקחו בתחלה מיד בני עמון והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת ההיא ע"כ הוצרך הכתוב לאמר דברי המושלים בעבור חשבון שישבו שם ישראל כי כן כתוב וישב ישראל בכל ערי האמורי

ובארא בתרא כתיב אל"ף. ונמסר גם בסדר ויגש: ולא נתן סיחון ד' וסימן סיחון את ישראל עבר בגבלו. ולא נתן ה' לכם לב לדעת ולא נתן למוט רגלינו. ולא נתן תפלת לאלהים: בגבלו ה' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר חיי

רש"י

זאת היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: (יח) במשענותם. במטה: וממדבר. נתנה להם: (יט) וממתנה נחליאל. כתרגומו: (כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה ושם בטלה הבאר. ד"א כרוה נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט: במחוקק. על פי משה שנקרא מחוקק שנא' (דברים לג) כי שם חלקת מחוקק ספון. ולמה לא נזכר משה בשירה זו לפי שלקה על ידי הבאר וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה. משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. לשון גובה וכן (תהלים מח) פסגו ארמנותיה הגביהו ארמנותיה: ונשקפה. אותה הפסגה על פני מקום ששמו ישימון והוא לשון מדבר שהוא שמם. דבר אחר ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה בימה של טבריא והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים והיא הבאר כך דרש רבי תנחומא: (כא) וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנא' (דברים ב) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וכן (במדבר כ) וישלח משה מלאכים אל מלך אדום ויפתח הוא אומר (שופטים יא) וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור כי הנשיא הוא הכל: (כב) אעברה בארצך. אע"פ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו מהם שלום: (כג) ולא נתן סיחון וגו'. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל (במדבר כ) נעברה נא בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך: ויצא לקראת ישראל. אלו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל אדם יכול לכבשו וכל שכן אלו היה בחשבון אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים וטף: (כד) כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם אל

תולדות אהרן וממדבר מתנה. נדרים נה: וממתנה נחליאל. ערובין נד נדרים נה אבות יב: ומנחליאל במות. נדרים שם:

בעל הטורים ומבמות הגיא. קרי בה במות מגי דכתיב ויקבור אותו בגי: אעברה בארצך. ולא אמר נא כדרך שאמר באדום. שלא רצה לפייסו כ"כ ולא שלח לו אלא כדי לפתוח לו בשלום. ומ"מ לא השיב לו משובה כמו שעשה מלך אדום. אלא מיד יצא לקראתו למלחמה:

ספורנו

יתברך נתן כח באותם המים לעלות ובכן התחילו שירתם ואמרו עלי באר אמנם מה שספרו חז"ל (פרק הרואה) ממלחמת האמוריים אז נראה שנרמז באמרו ספר מלחמת ה' ולא באר הכתוב פרטי הנסים מפני כבודם של משה ושל אהרן כי אמנם לא הוצרכו כי אם להראות לישראל מה שהיה ראוי שיודיעו משה ואהרן מה היתה פעולתם במצות האל יתב' בשלמות וזה שידעו שאותם המים שהוציא מן הסלע לא היו מים טבעיים נמשכים בפלא מאיזה מעין או נהר אבל היו בלתי טבעיים שנהפך הסלע לאגם מים ברצון בוראו באופן שלא היה בהם טבע שאר המים שתנועתם נוטה אל המרכז ולכן עלו עמם אל מקום גבוה ממקום מקורם וכל שכן בהעלותם אברי המתים בתנועתם כמו שספרו ז"ל ולזה לא התערב משה רבינו בזאת השירה שהיה ענינה לבאר מה שחסר בפעולתו מרצון בוראו אשר השלימו הוא יתברך כאמרו ויקדש בם שהראה ענין אותם המים שהיה בהם כח הפכי לטבע שאר המים כמו שהתבאר: (יח) באר חפרוה שרים. שלא היתה הבאר מלאה כמשפט נובע ממקום גבוה: וממדבר מתנה. ובזה התבאר שנתן מליאתו מאותו הסלע במדבר: (יט) וממתנה נחליאל. ועם זה לא הוסיף ולא חסר בעלותו וברדתו כמו שהיה ראוי כפי טבע המים
לנו ומן המתנה לנחלים ומן הנחלים לבמות עד הפסגה הנשקפה על פני הארץ שהיא כולה ילל ישימון אין בה נחל אחר ולא מקור נובע זולתי זה והוא בארה של מרים על דעת רבותינו או באר שיצא על פי משה מפי הגבורה ולא שאלוהו ישראל והשם אמר לו אסוף את העם ואתנה להם מים ונחלים ישטופו ממנה והלכו למרחקים:

רמבן

סיחון ערי מואב כתבו המושלים בספר שקראו מלחמת ה' את והב בסופה או שכתבו נלחם ה' את והב בסופה ואת הנחלים אשר לארנון ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען האשד לגבול מואב הכל השמיד ה' בסופה ובסערה כי בא עליהם סיחון פתאום פרסות סוסיו כצר נחשבו וגלגליו כסופה וכן אמרו כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון וגו' והנה הכתוב מביא ראיה מספר המלחמות כי ארנון הוא גבול מואב ואסור לישראל והנחלים וכל האשדות עד ארנון מותרין להם כי סיחון לקח ממלך מואב כל ארצו עד ארנון ולא ארנון בכלל ונשאר ארנון למואב והוא יגבול בו כדכתיב ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנון תוך הנחל וגבול וכן אמר יפתח ויחנון בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב כי ארנון גבול מואב וטעם ומשם בארה יחזור לתחלה לומר כי חנו מעבר ארנון ומשם נסעו והקיפו בארה כי לא נכנס בארנון וממנו והלאה כי הוא גבול מואב הנשאר וקורא בכאן שם המקום על שם הנס ואין שמו כן במסעים:
(יח) **וטעם** וממדבר מתנה. כדברי אונקלוס והוא לשון קצר יבא בשירות יאמר כי מן המדבר אשר הוא ארץ ציה וצמאון המתנה הזאת
(כא) **וישלח** ישראל מלאכים אל סיחון וגו' אעברה בארצך. אף על פי שלא נצטוו לשלוח להם לשלום פתחו להם בשלום לשון רש"י. ועוד אפרש בע"ה
במקומו

רשי

אל תגורס וגו': (כה) בנותיה. כפרים הסמוכים לה: (כו) והוא נלחם. למה הוצרך ליכתב לפי שנאמר (דברים ב) אל תצר את מואב וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: (כז) על כן. על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המושלים. הוא בלעם שנאמר בו (במדבר כג) וישא משלו המושלים בלעם ובעור והם אמרו באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו וזהו שאמר לו בלק (שם כב) כי ידעתי את אשר תברך מבורך וגו': תבנה ותכונן. חשבון בשם סיחון להיות עירו: (כח) כי אש יצאה מחשבון. משכבשה סיחון: אכלה ער מואב. שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי ולחיית בלשון ארמי: ער מואב. ער של מואב: (כט) אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטם. נסים ופלטים מחרב ואת בנותיו בשבית וגו': (ל) ונירם אבד חשבון עד דיבון. מלכות ועול שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון. תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו (מלכים א יא) למען היות ניר לדוד עבדי: ונשים. שי"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים ונשים אותם: עד נפח. השימום עד נפח:

ויסלח

תורה

כה וַיִּקַּח֙ יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֥ת כָּל־הֶעָרִ֖ים הָאֵ֑לֶּה וַיֵּ֤שֶׁב יִשְׂרָאֵל֙ בְּכָל־עָרֵ֣י הָֽאֱמֹרִ֔י בְּחֶשְׁבּ֖וֹן וּבְכָל־בְּנֹתֶֽיהָ׃
כו כִּ֣י חֶשְׁבּ֔וֹן עִ֗יר סִיחֹ֛ן מֶ֥לֶךְ הָאֱמֹרִ֖י הִ֑וא וְה֣וּא נִלְחַ֗ם בְּמֶ֤לֶךְ מוֹאָב֙ הָֽרִאשׁ֔וֹן וַיִּקַּ֧ח אֶת־כָּל־אַרְצ֛וֹ מִיָּד֖וֹ עַד־אַרְנֹֽן׃
כז עַל־כֵּ֛ן יֹאמְר֥וּ הַמֹּשְׁלִ֖ים בֹּ֣אוּ חֶשְׁבּ֑וֹן תִּבָּנֶ֥ה וְתִכּוֹנֵ֖ן עִ֥יר סִיחֽוֹן׃
כח כִּי־אֵשׁ֙ יָֽצְאָ֣ה מֵֽחֶשְׁבּ֔וֹן לֶֽהָבָ֖ה מִקִּרְיַ֣ת סִיחֹ֑ן אָֽכְלָה֙ עָ֣ר מוֹאָ֔ב בַּעֲלֵ֖י בָּמ֥וֹת אַרְנֹֽן׃
כט אוֹי־לְךָ֣ מוֹאָ֔ב אָבַ֖דְתָּ עַם־כְּמ֑וֹשׁ נָתַ֨ן בָּנָ֤יו פְּלֵיטִם֙ וּבְנֹתָ֣יו בַּשְּׁבִ֔ית לְמֶ֥לֶךְ אֱמֹרִ֖י סִיחֽוֹן׃
ל וַנִּירָ֛ם אָבַ֥ד חֶשְׁבּ֖וֹן עַד־דִּיבֹ֑ן וַנַּשִּׁ֣ים עַד־נֹ֔פַח אֲשֶׁ֖ר (נקוד על ר') עַד־מֵידְבָֽא׃
לא וַיֵּ֙שֶׁב֙ יִשְׂרָאֵ֔ל בְּאֶ֖רֶץ

(הערות מסורה: כל אורויי חסר; כ' עם מלך בני עמון; כו"ל חסר במ"א; ל' ומ"ל. ד' מ"ל בתורה; י'; ל' וכ"כ. ל'; כ"ט. ד' מ"ל בתורה. ל'; ל' ודגש; י' נקודות בתורה)

תרגום אונקלוס

דִּבְנֵי עַמּוֹן: כה וּכְבַשׁ יִשְׂרָאֵל יָת כָּל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּכָל קִרְוֵי אֱמוֹרָאָה בְּחֶשְׁבּוֹן וּבְכָל כַּפְרָנַהָא: כו אֲרֵי חֶשְׁבּוֹן קַרְתָּא דְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה הִיא וְהוּא אַגַּח קְרָבָא בְּמַלְכָּא דְמוֹאָב קַדְמָאָה וּנְסֵיב יָת כָּל אַרְעֵיהּ מִידֵיהּ עַד אַרְנוֹן: כז עַל כֵּן יֵימְרוּן מַתְלַיָּא עוּלוּ לְחֶשְׁבּוֹן תִּתְבְּנֵי וְתִשְׁתַּכְלֵל קַרְתָּא דְסִיחוֹן: כח אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף כְּאֶישָּׁא נְפַקַת מֵחֶשְׁבּוֹן עָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִקַּרְתָּא דְסִיחוֹן קְטִילוּ עַמָּא דְשָׁרוּ בִּלְחַיַּת דַּחֲלָא רָמְתָא דְאַרְנוֹן: כט וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָּא דְפָלְחִין לִכְמוֹשׁ מְסַר בְּנוֹהִי צֵירִין וּבְנָתֵיהּ בְּשִׁבְיָא לְמַלְכָּא אֱמוֹרָאָה סִיחוֹן: ל וּפְסַקַת מַלְכוּ מֵחֶשְׁבּוֹן עֲדָא שׁוּלְטָן מִדִּיבוֹן וְצַדִּיאוּ עַד נוֹפַח דִּסְמִיךְ עַל מֵידְבָא: לא וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בְּאַרַע אֱמוֹרָאָה:

אבן עזרא

האמורי בחשבון: (כה) ובכל בנותיה. חשבון כאם והכפרים כבנות: (כו) כי חשבון עיר סיחון. שבה כי הוא נלחם במלך מואב הראשון והוא דבר ידוע: (כז) המושלים. הבודאים משלים מלבם. וטעם באו חשבון. לאמורים יאמרו: ותבנה. יותר ממה שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון: (כח) כי אש יצאה מחשבון. רמז לאנשים שקשרו בחשבון על מלכה: להבה. הטעם כפול כמשפט: מקרית סיחון. מקרית שהוא היום לסיחון: ער מואב. שם מקום סמוך כמו מבית לחם יהודה: במות. מקומות גבוהים: (כט) כמוש. שם צלם אלהי מואב: פליטם. פליטי חרב בורחים: (ל) ונירם. דברי משה והמ"ם סימן מלך אמורי וגדודיו ולו שני פירושים. האחד מגזירת ניר ותהיה מלת ונירם מושכת עצמה ואחרת עמה כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ונירם אבד ניר חשבון ותהיה מלת ונירם כמו בתוך האהלי הערכך וכן הוא והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון. והפירוש השני שתהיה מלת ונירם מגזרת ירה ויור אשר יריתי והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון: ונשים. מפעלי הכפל והחירק תחת קמץ קטן

שרה: סיחון ד' מלאים בתורה וסימן על כן יאמרו המשלים. אוי לך מואב אבדת. ממדבר קדמות. ועשה ה' להם כאשר עשה: אשר עד מידבא חד מן י' נקודות בתורה וסימן נמסר בסדר במדבר

תולדות אהרן כי חשבון. מולין ס (שבועית לו):
ויקח את כל. מציעא נו: על כן יאמרו. בתרא עח זוהר בלק: כי אש. בתרא שם: ונירם אבד. שם:

בעל הטורים על כן יאמרו המשלים באו. בגימטריא וזהו כמה המושלים ניגרם: אשר עד מידבא. ריש נקוד ונשאר אש כי נשרפה באש וניטל ראש שלה:

רמבן

במקומו כי בכל האומות נצטוו לפתוח להם לשלום חוץ מעמון ומואב אבל באמת מה שאמר לו אעברה בארצך זה היה משה עושה מעצמו דרך פיוס כי ארץ סיחון ועוג ירושתם של ישראל היתה כי לאמורי היא והיה מן הדין שאם יענו שלום ופתחו להם שיהיה כל העם הנמצא בה להם למס ועבדום אבל משה היה יודע כי ישראל עתה לא יכבשו כל עשרה עממים והיה חפץ שיהיה כל כבוש מעבר לירדן והלאה שיהיה מושבם יחד ושהיא הארץ הטובה אשר היא זבת חלב ודבש הלא תראה שאם לא בקשוהו ממנו בני גד ובני ראובן לא היה מניח שם אדם אלא שתהיה לחרבה. וכך שנוי בספרי לתת לך פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמך ועוד אמרו רבותינו בעשר קדושות שאין עבר הירדן ראוי לבהמ"ק ולשכון השכינה וכן נראה בכתוב שאמר ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם וגו' ולא שלחו אל עוג דברי שלום כי הוא כאשר ראה כי הכו את סיחון יצא לקראתם למלחמה:

(כו) **כי** חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא. כלומר עתה כאשר נלחמו בו ישראל עירו של סיחון מלך האמורי היתה כלומר עיר מושב המלך כי הוא נלחם במלך מואב הראשון אשר מלך עליהם לפני מלך מלך או הראשון קודם לבלק שהוא מלך למואב בעת ההיא ויקח סיחון את כל ארצו מידו ועד ארנון וחשבון בתחלת גבול הכבוש ע"כ תחשב לאמורי ולא הוזהרו ישראל על ארץ מואב ובני עמון רק על הארץ אשר היא בידם בעת האזהרה והביא הכתוב ראיה כי חשבון עיר סיחון היא כי המושלים יאמרו באו חשבון וגו' כי בעת שנלחם סיחון במלך מואב לכד תחלה עיר חשבון ונחרבה העיר אחרי כן בנה אותה לבית מלכות וזה טעם אשר יושב בחשבון וכן נאמר בספר יהושע סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון והיו המושלים אומרים לאמורי באו חשבון ותשבו בה תבנה ותכונן אחרי חורבנה עיר סיחון אשר המלך עליה ואחר שישב סיחון בחשבון אסף שם את חילו וילכוד מגבול מואב עד ארנון וארנון בכלל ע"כ אמרו המושלים כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון אשר יושב בה ואכלה ער מואב בעלי הבמות אשר לארנון שלכד סיחון ארנון ממואב וכל במות הארץ ובעלי הבמות כענין ובמות עולם למורשה ולקח עוד מבני עמון מארנון עד היבוק כמו שנאמר ביהושע ויתן משה למטה גד את יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער והיא הארץ אשר היה מלך בני עמון תובע ליפתח כמו שאמר כי לקח ישראל את ארצו מארנון ועד היבוק ומן המדבר ועד הירדן:

(כט) **וטעם** אוי לך מואב אבדת עם כמוש. כי היה עם מואב עובד לכמוש אלוהו בונה במות ובטוח בו יותר מכל עם ובעת צרתו אמר לו קומה והושיענו וכן הכתוב מזכיר בהם בכל מקום כמו שכתוב והיה כי נראה כי נלאה מואב על הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל ונאמר ויצא כמוש בגולה כהניו ושריו יחדו והשבתי למואב נאם ה' מעלה במה ומקטיר לאלהיו ולכך יאמרו המושלים דרך לעג כי כמוש נתן בניו פלטים כלומר פלטים ונסים מפני חרב ובנותיו בשבית כי המאמינים בו יקראו בניו ובנותיו כאשר יקראו עמו וכן בת אל נכר ולא כדברי רש"י שפירש נתן הנותן בניו פלטים מחרב והיה כמוש נעבד גם לבני עמון כמו שאמר יפתח את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש והיה להם עוד באלהים מלכום שקוץ בני עמון או הזכיר יפתח לעמון

ספורנו

המים אם היה נובע ממקום אחר: (כה) בכל ערי האמורי בחשבון ובכל בנותיה. שכל הערים שכבש סיחון עם כל שאר ערי מלכותו היו בנות לחשבון שהיתה עיר מלכותו מקדם על דרך ונתתי אתהן לך לבנות: (כו) כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא. והטעם שאמרנו שכל ערי האמורי הן בנות לחשבון הוא מפני שהחשבון היתה עיר מלכות לסיחון מלך האמורי קודם שכבש ערי מואב: (כז) על כן יאמרו המושלים. המספרים באור משלים שראו בחלום חזיון כמו שעשה בלעם כאמרו וישא משלו: בואו חשבון. אתם יושבי ערי מואב בואו חשבון והכנעו לסיחון כי הוא ינצח וימלוך עליכם: (ל) ונירם אבד. וניר ומלכות סיחון ואשו ולהבתו שהם שרי צבאותיו יאבד כי אחר שספרו נצחונו של סיחון ספרו כמו כן אבדן מלכותו על ידי ישראל: (לא) וישב ישראל בארץ האמורי. ומכל זה שספר התבאר שישראל אז לא ישבו בארץ מואב אבל ישבו בארץ האמורי כמו שבאר יפתח באמרו לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ

לעמון

אבן עזרא

קטן כמו ויסב אלהים את העם ויאמר רבי משה הכהן כי הדגשות לחסרון האל"ף כאל"ף אלפנו מבהמות הארץ מגזרת תאשם שומרון ויש אומרים כי חשבון היתה עיר סיחון לעולם וטעם בואו חשבון דברי המושלים לאואבים הבאים בשבי אל חשבון כי אש יצאה מחשבון משל למחנות סיחון וכאשר ירינוס דברי המושלים על לשון המואבי' חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממה בל הארץ עד נופח או הם דברי משה: (לג) ויפנו. פירשתיו: אדרעי. אל אדרעי דרך קריה: (לה) השאיר לו. אחד מישראל:

רשי

(לב) וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להלחם: (לד) אל תירא אותו. (נדה סא) שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר (בראשית יד) ויבא הפליט הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחביריו בעשתרות קרנים שנא' (יהושע יג) רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: (לה) ויכו אותו. משה הרגו כדאיתא בברכות (דף סא) בהרואה עקר טורא בר תלתא פרסי וכו':

תרגום אונקלוס

לב וּשְׁלַח מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת יַעְזֵר וּכְבָשׁוּ כַּפְרָנָהָא וְתָרִיךְ יָת אֱמוֹרָאָה דְתַמָּן: לג וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְאוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתְהוֹן הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי: לד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת אַרְעֵיהּ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דַעֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דְיָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן: לה וּמְחוֹ יָתֵיהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ עַד דְלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב וִירִיתוּ יָת אַרְעֵיהּ: א וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵחוֹ:

ס ס ס

תורה

הָאֱמֹרִי: לב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ וַיִּירֶשׁ (ויורש קרי) אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם:

לג וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי: מפטיר

לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן:

לה וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ: כב א וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ:

ס ס ס

פ"ז למידבא סימן, ימואל סי', עזי סי'.

מסורה

ל'. וסימן ושמתי בכם אות

באלה הדברים לקראתנו וסי' חסדי ה' כי לא תמנו. ד'

ס'

ויו מ"ל כתורס

ל' מ"ל כתורס וכל נבי' וכתו' דכוותא מ"ל במ"א ח' וישיגו את צדקיהו דירמיהו

סיני: בנתיה ה' חסר וי"ו וסימן כל אורי. הענק. עקרון דיהושע. יבלעם דשפטים. באש תצתנה. וכל כתובים דכוו' מלאים במ"ו וסי' מגדו. דאר. בית אל. ישנה. שוכו. תענה: ואת ארצו ה' וסימן ויאמר ה' אל משה אל תירא. ויאמר ה' אלי אל. קומו וסעו ועברו. ויאמר ה' אלי ראה. ויאמר ה' אל יהושע:

תולדות אהרן ויאמר ה' אל משה. נדה סא:

בעל הטורים

ויורש. ויירש כתיב שלא בורש להוריסם אלא נרגו מפניהם:

ספורנו

ארץ בני עמון: (לב) וילכדו בנותיה. המרגלים שלא משה לכדו את בנות יעזר: ויורש. משה אחר כך הוריש את האמורי אשר ביעזר:

רמבן

לעמון כמוש בעבור מה שתפשו ישראל ממואב כאשר הזכיר להם בלק מלך מואב לומר שלא הציל כמוש אלהיהם ולא בלק מלכם את ארצם מיד ישראל. והנגון הוא מאד שנאמר בדברי רבותינו כי המושלים בלעם וכיוצא בו מן הקוסמים שהיו נושאים משל בעתידות:

(לד) אל תירא אותו. כי היה משה ירא שלא תעמוד לו זכותו של אברהם שנאמר בו ויבא הפליט ויגד לאברם העברי והוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו אמרפל וחבריו בעשתרות קרנים לשון רש"י מדברי רבותינו. נתעוררו גם בזה מדעתם שלא יירא משה רבינו מזרוע בשר כי עמו ה' אלהינו וכל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו והוא המזהיר את ישראל אל תיראו ואל תערצו מפניהם והוא המאשים אותם ביראתם כענין שנאמר במרגלים ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם ה' אלהיכם הוא ילחם לכם אבל נתיירא משה מפני הזכות שידע לו ועל דרך הפשט לא היה בדעתו של משה להוריש עתה לישראל ארץ סיחון ועוג כאשר פירשתי והנה סיחון יצא לקראת ישראל המדברה וילחם בם על כרחם אז הודיע השם ראה החלותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש כי מכאן התחיל בכבוש שבעה עממים אבל עוג אסף כל חילו אדרעי והוא עיר בקצה גבולו והיו ישראל יכולים לנטות מעליו כאשר נטו מעל עשו והשם אמר לו אל תירא אותו ולך אליו והתגר בו מלחמה כי בידך נתתי אותו. ובמדבר סיני רבה ראיתי למה נתירא אמר שמא מעלו ישראל במלחמת סיחון או נתלכלכו בעבירה וכולם אגדה וכך היא יראת כל הצדיקים וכן ביהושע:

כלי יקר

פרשת חקת

זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר. תרתי לאמר למה לי כי כבר נאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. ונראה לפי שהשטן מונה את ישראל במצוה זו דווקא שטעמה נעלם מעין כל חי ואומרים מה העבודה הזאת לכם ואמרה תורה ענה כסיל כאולתו פן יהיה חכם בעיניו ויטיל דופי בכל התורה וזש"ה אשר צוה ה' לאמר שאתה צריך לאמר ולהשיב למין הנמהר שזאת המצוה חקת התורה ר"ל חק המלך ית' שמו עלינו ואין לנו רשות להרהר אחריה כדרך שפירש"י הדירון לנו כך לפי' זה יהיה נוסח זה מיכון אל המין המלעיג לכך נאמר זאת חקת התורה ולא נאמר זאת חקת הפרה לפי שנוסח זה הוא תשובה להמונים את ישראל לומר להם חק המלך ית' הוא כי התורה במקום תיבת המלך כי מאתו ית' תצא תורה שלא יאמרו שאין מצוה זו מכלל מצות התורה ומ"ש פרשת ואתחנן כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה וכאן משמע אדרבא שמונין על החקים תשובה לדבר כי יש חקים שיכול השכל האנושי להשיג טעמם זולת שטעמם נסתר מכלל ההמון ועלה הוא ליחידי הדור ופרה זו טעמה נסתר מכל אדם שהרי שלמה ע"ה השיג הכל חוץ מן הפרה שאמר עליה והיא רחוקה ממני לפיכך האומות שמונעים חק הפרה לבד ודאי מונין עליה ולהלן נאמר את כל החקים האלה כי השומעים כל החקים בכלל ויש בהם חקים שיש בהם טעם נגלה אזי המה יעידון יגידון גם על חק הנעלם כי יש בו סוד ויתלו אחסרון בקוצר דעת המשיג:

ויקחו אליך פרה וגומר. פירש"י לעולם היא נקראת על שמך כו' מה יקר וגדולה נתן למשה בזה שתקרא הפרה על שמו והקרוב אלי לומר בזה שאין מצוה נקראת כ"א על שם הגומרה ולדעת רז"ל הפרה כפרה על עון העגל תבא האם ותקנח צואת בנה וכשם שמשה התחיל בכפרה זו כששרף העגל וישחן אותו דק לעפר כך יגמור הכפרה שגם הגמר יקרא על שמו. וזה טעם אחז"ל כששמע משה שהקב"ה אמר הלכה בשם אליעזר פרה בת שתים עגלה בת שנתה אמר יה"ר שיצא אליעזר זה מיוצאי חלצי שנאמר ושם האחד אליעזר. ומה ראה משה על ככה לבקש על דין זה שיצא מיוצאי חלציו יותר מכל סתרי תורה הנאמרים באמת מכל דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו אלא לפי שבמעשה העגל מסר משה נפשו על ישראל שנאמר מחני נא

מספרך

מספרך ונקראו על שמו שנאמר ויזכור ימי עולם משה עמו ע"כ רצה שגם בפרה זו מראש ועד סוף תקרא על שמו כי פרה זו טעמה לשרש אחר העג"ג וכן העגלה ערופה על כפרת ש"ד כי במעשה העגל עברו גם על ש"ד בהריגת חור לכך נאמר ויקחו אליך שגמר מצוה זו תקרא על שמך. ויען כי נאמר זאת חקת התורה ולא נאמר חקת הפרה ש"מ שהתורה והפרה ענין אחד להם כמו שהתורה נקראת על שמו של משה שנאמר זכרו תורת משה עבדי כך הפרה תקרא על שמו וטעם שניהם אחד הוא כי נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חסר א' וע"י מ"ט שערי בינה שהשיג היה לו מבוא לבוא בסוד ה' לדרוש התורה במ"ט פנים טהור ובמ"ט פנים טמא כמ"ש וכמטמונים תחפשנה מונים היינו ב"פ מ"ט כי ע"י זה אמרות ה' אמרות טהורות מזוקקות שבעתים היינו ז' על ז'. וכן טעם הפרה נעלם מעין כל חי אפילו משלמה שנאמר בו ויחכם מכל האדם ולא נגלה כ"א למשה ע"י מ"ט ש"ב שהשיג כדמסיק בילקוט כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים ר' חנן ב"פ פתר קרא בפ' פרה שיש בה ז' פעם ז'. ז' פרות ז' הזיות ז' שריפות ז' כבוסים ז' טמאים ז' טהורים ז' כהנים אם יאמר לך אדם הכרים הם אמור לו אף משה ואהרן היו בכלל עכ"ל. ויש לדקדק מה נפקותא יש לן במספר זה עד שדרש עליו פסוק מזוקק שבעתים אלא ודאי דעת בעל מדרש זה ליתן טעם על מ"ש במדרש אחר ויקחו אליך פרה לך אני מגלה סוד פרה ולאחרים היא חקה ולמה נעלמה מעין כל חי אלא לפי שיש בה מספר מ"ט וזה רמז שאין לזקק ולצרף כל ענינה כ"א ע"י מ"ט ש"ב שלא נגלו כ"א למשה ע"כ היא לאחרים חקה ואפילו לשלמה ובעקידה הביא מדרש האומר שהפרה בת שבע אם שלמה מתקריא ופי' בזה מה שפי' ואומר אני כשם שהאם מוטלת על הבן כך הפרה משלה בכל הכמות שלמה כי לא יוכל לבוא בסודה ובזה מיושב מה שלא נאמר חקת התורה כ"א כאן וכפ' מטות בהלכות גיעולי כלים במי נדה לפי שמטהרת הפרה בכללה נמשלה לתורה בכללה ע"י תעלומות חכמה שבה:

פרה אדומה תמימה. משל לבן שפחה שטינף פלטין תבא האם ותקנח צואת בנה. לפי שכל הרוצה לבטל איזו גידול רע אין די בשיכרות הענפים כל זמן שבארץ לא ימות גזעו שורש פורה ראש ולענה כי סופו לחזור ולצמוח אבל בביטול השורש יפלו גם הענפים כמ"ש ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת ש"מ שלא די בהשמדת הפרי לבד לכך ארז"ל העוקר ע"ג בא"י צריך לשרש אחריה ר"ל צריך להקור איזו סבה גרמה להם לעבוד ע"ג כי הסבה הוא השורש פורה ראש ולענה ובביטול הסבה יפול המסובב דהיינו התולדה והסבה נמשלה לאם המולדת התולדה ע"כ צוה ה' על שריפת הפרה אם של העגל כדי שנלמוד מזה דין העוקר ע"ג בא"י צריך לשרש אחריה ואז לא ישובו לכסלה וכפ' כי תשא הארכנו לדבר מזה ושם מבואר שעיקר הסבה היתה רוב כסף וזהב שהשפיע להם הקב"ה כארז"ל אתה גרמת להם כו' ולפי שהזהב האדום הזה הביאה לידי מעשה זה על כן יקחו פרה אדומה לשרוף ולבטל מראה האדום הזה וזהב לא ירבה להם עוד ואז לא יבואו לידי מעשה כזה והענין זה עמוק והמשל ושברו הראה ה' במעשה העגל כי הוא גרם טומאת המת לפי שבמ"ת נעשו ישראל חירות על הלוחות חירות ממלאך המות ואין הפי' שהיתה הכוונה לבטל המות לגמרי אלא ענין חירות זה הוא דווקא ממה"מ שלא ימותו כ"א בנשיקה ע"פ ה' ואז לא היו המתים טמאים כי כל עיקר הטומאה של המתים באה במיתה שהיא ע"י מה"מ שבא מסטרא דמסאבא אבל המתים בנשיקה אין בהם שום צד טומאה שהרי ביום שמת רבינו הקדוש אמרו שבו ביום בטלה הכהונה כי לא היה שם טומאה על כן התירו לכהנים להתעסק בו ונמצא שבקבלת התורה נעשו חורין ממה"מ ובטלה הטומאה וע"י העגל שעשו חזרו לקלקולם והשליטו עליהם המ"ה ואם כן העגל גרם טומאת המת ע"כ תבא האם ותקנח צואת בנה להסיר הטומאה ע"י אפר הפרה וזה פירוש יקר. ונתתם אותה אל אלעזר ולא ע"י אהרן כי הוא היה סבה אל העגל. ומדמצינו שמשה התפלל שאלעזר הדורש דין הפרה יהיה מחלציו וכאן נאמר ג"כ אלעזר ש"מ שיש רמז אל עזר האל ית' אל הטהרה כמ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים וגומר כי לולי העזר של האל יתברך לא עלתה להם טהרה זו לבד ומדקאמר פרה בת שתים עגלה בת שנתה ש"מ שהסבה גדולה פי שנים מן המסובב ע"כ ביותר צריך האדם זירוז על הסרת הסבה כאמור. וטעם הזאת ג' וז' לפי שהטומאה מתמעטת והולכת שהרי אמרו ג' לבכי ז' להספד על כן הזאתו בב' זמנים הללו:

ומזה מי הנדה יכבס בגדיו. רוב המפרשים יגעו ללקוט ולא מצאו טעם מספיק למה הפרה המטהרת הטמאים תטמא הטהורים ועתה הט אזנך ושמע כי מצינו שכל אוכל אינו מוכשר לטומאה עד שיפול עליו מים ואיך אפשר המים שמקורם הטהרה יסבבו הטומאה אלא ביאור הענין כך הוא שכך הוא בטבעיות שכל דבר אינו מתפעל כ"א מהפכו ולא ממה שהוא ממינו כדרך שהיצה"ר מתגרה יותר בישראל מבאומות ובת"ח יותר מכולם לפי שכולם הפכיים לו ע"כ הוא רוצה להתגבר עליהם וזה טעם שסמוך לעליית השחר החושך מתגבר כי כל דבר מתפעל מהפכו דווקא לפיכך כל אוכל וזרע אינו מתפעל מן הטומאה לעשות בו רושם עד שיבא עליו מים שכולם טהרה ואז הטומאה רוצה לגאת הטהרה ומתגבר עליה ועושה בה רושם. כך מי נדה שיש בהם מים שכולם טהרה ויש שם אפר פרה שכולו טומאה והם מעורבין יחד לפיכך אם מי נדה זורק על אדם טמא אז אין האדם מתפעל מן העפר שהרי הוא ממינו אבל הוא מתפעל מן המים שהם הפכיים לו כי הוא טמא והמים טהורים ע"כ המים פועלים בו ומגרשים הטומאה. אבל אדם טהור הנוגע מי הנדה אינו מתפעל מן המים כי הם ממינו ששניהם טהורים אבל הוא מתפעל מן האפר שהם הפכיים לו כי הוא טהור והאפר טמא ע"כ האפר פועל בו ועושה בו רושם לטמאו. ואם תשאל לומר א"כ האפר למה לי יטהרו במים בלא אפר תשובה לדבר שיש צורך בזריקת האפר עליו כי לא יוכל להטהר עד שידע מקור הטומאה וישתדל להסיר הסבה לומר הרי לך שפל ושובתו עמו ובעירוב זה כח המים אתי לאשמעינן שהם מגלחים מקור הטומאה ועל זה הרמז מקום אתי לומר ע"ש דברי בעל העקידה שפי' כל עניני הפרה על דרכי התשובה כמבואר מספרו. ועל זה הדרך קרוב לשמוע שרפואת הנפש כרפואת הגוף כי המשקה המועיל לתרופת אדם חולה מזיק לאדם בריא וכארז"ל בר בי רב דיתיב בתעניתא כלבא ליכול שירותי' הרי שהאומות מטמאים את הטהורים ומטהרים הטמאים כי מי שנטמא כבר בעבירה האומות הכרחיים לו. וכההיא שארז"ל ה"ד בעל תשובה כגון שבא אותו מעשה לידו ופירש ממנו מחוי ר"י באותו פרק ובאותו אשה ובאותו מקום כי מקום החטא ושער שעבר בו צריך שעם תהיה גבורתו להתגבר על יצרו שכבר טעם פה טעם עבירה ומבקש למודו. וזה"ש והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי דווקא במקום החטא אשר שם יאמר להם לא עמי אתם במקום ההוא תהיה התשובה ושם יאמר להם בני אל חי. וי"א שזה כוונת רז"ל מקום שב"ת עומדים צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד שם כי הב"ת צריך לעמוד במקום אשר עמד שם בראשונה ולהתיחד עם אותה אשה אשר חטא אבל לצדיק גמור אסור היחוד כי אסור להביא נפשו בנסיון נמצא שיחוד דהיינו עלם התשובה מטמא הטהורים ומטהר הטמאים. וכן צריך כל ב"ת להטות לקצה אחרון בדבר שחטא בו כדי שילך לדרך הממוצע כדרך האומן הרוצה לייסר עץ מעוקם שצריך לעקמו לצד שני אבל לצדיק גמור לא יתכן דרך זה אלא שצריך לילך בדרך ממוצע תמיד כמ"ש אל תהי צדיק הרבה אל תרשע הרבה וכן י"א שדבר זה נרמז בהשלכת עץ ארז ואזוב אל תוך שרפת הפרה דהיינו השלכת הקצות שלא להגביה עצמו כארז ולא להשפיל עצמו יותר מדאי כאזוב. ע"כ הפרה מטמאה ומטהרת כדי שנלמוד ממנה שבעניני התשובה יש כמה דברים המטמאים ומטהרים כאחד והשינוי בא מצד המקבלים כאמור וזה דרך נכון וברור:

ולא היה מים לעדה. על צד העונש חסרו המים לפי שלא הספידוה כראוי כי במשה ואהרן נאמר ויבכו אותם בני ישראל וכאן לא נאמר ויבכו אותה ונאמר ותמת שם ותקבר שם כי במקום שמתה שם תהא קבורתה לאלתר ונשכחה כמת מלב ולא הרגישו בהעדרה כלל ע"כ נחסרו להם המים כדי שידעו למפרע שהבאר היה בזכות מרים. ורז"ל אמרו שנסמכה מיתתה לפ' פרה לומר לך מה הקרבנות מכפרים אף מיתת הצדיקים מכפרת ולמה נסמכה דווקא לפרה כי באמת אינה קרבן רק מה שמצינו שקראה הכתוב חטאת אבל העיקר הוא כשם שהפרה באה לקנח צואת בנה כך הצדקת אם כל חי במיתתה מקנחת צואת תולדותיה וסמיכות זה מביאים המדרשים בד' מקומות א' סמיכות מיתת בני אהרן ליה"כ המכפר ב' סמיכות מרים לפרה ג' סמיכות מיתת אהרן לבגדי כהונה המכפרין כדמסיק פ' ואלו מגלחין. ד' בפ' עקב סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות לומר שקשה מיתת צדיקים כשבירת הלוחות. לפי שמן כל צדיק יגיע לבני דורו ד' מיני תועלת האחד הוא שכל העולם ניזון בזכותו כארז"ל כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' כמו שבארנו בפרשת ויחי בגורן האטד ובפ' אמור בפסוק כ"א לשארו והרי המה כמו האם המניקה את בנה כמ"ש שני שדיך אלו משה ואהרן כן פירש"י וכן מצינו שבזכות מרים היה להם הבאר שהיה מספיק לישראל כל צרכיהם וזהו סמיכת מיתתה לפרה אם העגל הבאה לתקן קלקול בנה. השני שהצדיק מלמדם להועיל דרך ה' ומצוה ע"כ דומה פטירתו כשבירת הלוחות. הג' שזכותו מגין כלל וכבגד העשוי להציל מקור וחום ובמותו סר צלם והרי הם ערומים מכל מכסה כדרך שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן ודרשו רז"ל ויראו היו"ד בגירי שנראו והיינו בהסרת הענן שנמשל לבגד וזהו סמיכות לבגדי כהונה. הד' שהוא מכפר עליהם במיתתו וזהו סמיכות ליו"כ וק"ל:

וירב העם עם משה. בכל התלונות לא מצינו לשון מריבה כ"א על עסקי מים ב"פ כאן במסה ומריבה לפי שמן המים נברא המחלוקת כארז"ל מפני מה לא נאמר כי טוב בב' לפי שבו נברא המחלוקת שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים ומפורש בקבלה פוטר מים ראשית מדון מה שנפטרו ונבדלו המים זה מזה זה ראשית מדון התחלה לכל מריבה וכן מריבת רועי יצחק על אודות המים כי כל זה נמשך בטבע ממים הראשונים. ורבו גם משה שנמשה מן המים וידו משלח במים בהכאת היאור ובי"ס ובצור ולמה לא יוציא לנו מצור החלמיש גם עתה. ומ"ש ולו גוענו בגוע אחינו לא על מיתת הצמא אמרו כן דא"כ למה סיימו דבריהם ומים אין לשתות אלא שרצו דבריהם תלונה אחרת וגדולה היא כי נגזר עליהם במדבר הזה יתמו ושם ימותו ודרשו רז"ל ושם ימותו לעה"ב כי מתי מדבר אין להם חלק לעה"ב וי"א שעל זה אמרו כאן למות שם אנחנו ובעירנו אנחנו שוה לבעירנו כמו שרוח הבהמה יורדת למטה כך רוחנו ואוסיף אני לקח טוב שע"כ הקדימו לומר ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה' דומה לאחינו בית ישראל שמתו קודם גזירת ושם ימותו לעה"ב כי אז היינו שוים לאחינו בחלק העה"ב ולמה הבאתם וגו' למות שם אנחנו שוה לבעירנו כי הוא הפך כגוע אחינו אלא כמיתת בעירנו ובזה מיושב מה שהזכירו תחלה לשון גויעה ואח"כ לשון מיתה כי גויעה נאמרה בצדיקים ומיתה שייכא אף בפחותים וזה מופת שעל גויעת הצדיקים שיש להם חלק לעה"ב אמרו כן וכשאמרו למות שם אנחנו ובעירנו אמרו הכמות נבל ימותו כשאר בהמה וזה פירוש יקר:

למה הבאתם את קהל ה'. מתחלה נאמר ויקהלו על משה ועל אהרן ואח"כ נאמר וירב העם עם משה לבד. ואח"כ חזר ואמר ולמה הבאתם לשניהם ואח"כ ולמה העליתנו למשה לבד. ועוד שהיה להם להקדים תלונות ולמה העליתנו ממצרים קודם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר כסדר הויתן. ועוד ששינה שמותם כמה פעמים מעדה לקהל והעם וקהל ה'. והביאור לכל זה הוא שידעו ישראל שהבאר היה בזכות מרים והמן בזכות משה וענני כבוד בזכות אהרן ואלו הלכו דרך ארץ נושבת לא היו צריכים לכל זה וידוע שהעליה ממצרים היה משה לבד העיקר כמ"ש כי זה משה האיש אשר העלנו וגומר אבל מה שנסרעו לכנס במדבר היה ע"י שניהם כי לא היו יכולין להיות שם בלא מן ובלא ענני כבוד ולפיכך נאמר ויקהלו על משה ואהרן ולא פי' עדיין למה נקהלו על שניהם, ואח"כ אמר וירב העם עם

משה לבדו ולא פי' עדיין למה עמו. ואח"כ פי' על ראשון ראשון כי מה שנקהלו על שניהם היינו כדי לומר להם ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר כי שניהם היו סבה להם לבא אל המדבר. ועל אחרון אחרון כי מ"ש וירב העם עם משה היינו שאמרו ולמה העליתנו ממצרים וגומר כי משה לבדו המעלה אותם ומה שהקדימו תלונת ולמה הבאתם וגומר לפי שזו הגדולה שבכולם כי לא היה להם היזק בהעלאה ממצרים אלו לא הביאם אל המדבר ע"כ עשו תלונה תחלה על שהביאום אל המדבר הרע מאד עצמו ואף אם לא היו יוצאים ממקום הטוב כמצרים ואח"כ עשו תלונה קטנה מזו והוא שהבריח מן הקצה אל הקצה כי העלם ממצרים מקום שהוא כגן ה' לאילנות וזרעים אל המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה וגו'. ולפי מה שפירשנו למעלה שעשו תלונה בעבור חלקם של עה"ב שאבדו מיושב ג"כ למה הקדימו תלונת ולמה הבאתם וגו' כי רבה היא באמת. וזש"ה ויבואו כל העדה היינו עדה השלמה כפירש"י וישב העם בקדש כ"מ שנאמר העם מדבר ברשעים כמו שפירש"י בפסוק ויהי העם כמתאוננים ור"ל שהרשעים שביניהם בקשו לישב ישיבה של קבע בקדש ולא היה להם רצון וחפץ לילך לארץ כי שנאו הארץ מיד ותמת שם מרים כדי שמחמת חסרון מים לא יבקשו ישיבה של קבע ומיתתה סבה להסרון הבאר ובהדי הוצא לקי כרבא שלא היה מים לעדה אפילו לשלמים שבהם שנקראו בשם עדה. וירב העם אלו הפחותים אבל הטובים שתקו כמצפים לתשועת ה' ומה שכתוב ולמה הבאתם את קהל ה' זהו דבר עצמם כי בעיני עצמם היו כשרים. ויבא משה ואהרן אל פתח אהל מועד מפני הקהל היינו מפני שנקהלו ועמדו על נפשם ברחו מפניהם אל פתח אהל מועד:

קח את המטה והקהל את העדה וגו'. אם צוהו ה' לדבר אל הסלע א"כ מטה זה למה לו מדלא קאמר קח את מטך ואמר את המטה ש"מ במטה ידוע הוא מדבר. ומ"ש מלפני ה' וכי מטה משה עמד לפני ה' ולמה קראם מורים דווקא בתלונה זו. והנה במהות חטא זה באו י"א דעות זכרם מהרי"א בספרו ושם תמצא דעות הרבה רחוקים מפשוטו ועתה הטה ימין וראה ולבך תשית לדעתי. ותדע ותשכיל כי מצאתי בחזקוני שמטה זה היה מטה אהרן אשר הונח לפני ה' ודבריו בלתי מקובלים כי לא פי' מה טיבו של מטה אהרן לכאן. ואני אומר שבאמת הלשון מוכיח שמטה זה היה מטה אהרן מדכתיב המטה משמע הידוע אשר הונח למשמרת לפני ה' והוא היה עץ יבש שלא היה בו לחלוחית מים כלל ומ"מ הוציא פרח וציץ ואין פרח וציץ בלא מים אלא שהקב"ה גזר עליו שיוציא מים והפריח ה' עץ יבש ע"י המים שהוציא בגזירת האל ית' ורצה הקב"ה שמשה יקח מטה אהרן ויראהו אל כל ישראל לומר כשם שהוציא ה' מים מן עץ יבש זה כך יוציא מים מצור החלמיש זה היבש ומ"ש ודברתם אל הסלע ונתן מימיו כי כך תדבר אל הסלע שיעשה גם הוא כמו שעשה המטה הזה ויען כי לא פורש במקרא נוסח הדבור שידבר משה אל הסלע ודאי הנוסח הוא ב' תיבות ונתן מימיו כי ונתן משמש לשעבר והוא שידבר אל הסלע ענין המטה שהוציא פרח. ונתן מימיו כי בשעת פרח וציץ יש לחלוחית מים וכאשר ישמע הסלע שהמטה כבר נתן מימיו אז יעשה גם הוא כמותו ועי"ז והוצאת להם מים מן הסלע רמז לדבר סלע בגימטריא עץ שילמד מן עץ יבש לעשות כמעשהו אבל לא צוה להכות בו כלל. וכשהכה בו משה כתיב במטהו משמע במטה שלו הכה ולא במטה אהרן. ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו כי הבין זה מדקאמר המטה הידוע ולא אמר מטך והודיע לנו שרק קיחה זו היתה כאשר צוהו ה' אבל מה שעשה מכאן והלאה לא עשה כאשר צוה ה'. וענין חטא ההכאה הוא כי מצינו לרז"ל בקריאת ים סוף כתיב ואתה הרם את מטך ונטה את ידך והרמה זו לשון סילוק יתרומה לומר הרם את מטך וסלקהו ונטה את ידך ולא במטך לפי שהיו מרננים אחר המטה ואמרו שכל הנסים שעשה משה במטהו הכל היה דרך איזו כישוף שהיה לו במטה זה לפי שאנו רואים שאין כחו כ"א במטה זה לכ"כ הרם וסלק את מטך כדי להוציא מלבם. ולכך נאמר וירא ישראל את היד הגדולה ר"ל שראו שגם זה נעשה ביד ולא במטה לפיכך ויאמינו בה' ובמשה עבדו מכלל דעד עתה היו בנים לא אמון בם כי לא האמינו בה' ובנבואת משה עבדו לפי שהיה להם מקום לתלות הנסים במטה. והנה בעת הזאת זה ימים רבים לישראל שנקרע הים ודור זה לא ידעו אם עשה משה הנס ההוא בידו או במטהו וסברו כשם שכל הנסים נעשו במצרים במטה כך קי"ס וע"י שהכה צור במטהו הזה והביא את ישראל בחסרון האמונה שחזרו ואמרו שלא ה' פעל כל זאת אלא במטה שלו יש איזו צד כישוף. ושם נאמר ואתה הרם את מטך ונטה את ידך נאמר לשון הרמה וסילוק במטה ולשון נטיה ביד ועי"ז ויאמינו בה' וכאן נאמר ממש הכל בהפך וירם משה את ידו ויך במטהו לשון הרמה וסילוק ביד כי מאחר שלא עשה מעשה זה בהטית יד בעלמא דומה כאילו סלק את ידו ויך במטהו ועי"ז זה החזיר מיעוט האמונה למקומה הראשון כאשר היה רינון של המטה קודם קי"ס לכך נאמר יען לא האמנתם בי לא נאמר אלא האמנתם שהוא לשון יוצא לשני שגרמו שלא להאמין בי אלא יאמרו בכח המטה עשה ולא ה' פעל כל זאת. ובזה ב' רעות עשו כי לא דברו אל הסלע כלום וגם אהרן היה חייב בדבר זה שאמר ודברתם אל הסלע ואלו היו מדברים אל הסלע ענין מטה אהרן מה שעשה והיה הסלע שומע ועושה כמעשהו אין לך קידוש השם גדול מזה שילמדו הכל ק"ו מן הסלע. והנה לא די שלא דברו כלום כדי להחזיק האמונה אלא הכהו במטהו והביא חולשה באמונה. וז"ש יען לא האמנתם בי לא גרמתם לאחרים להאמין בי. וא"ת הלא מאמר הצאן ובקר ישחט להם קשה מזה. ע"ז אמר להקדישני לעיני בני ישראל כי זה היה בסתר וזה בגלוי לעיני כל ישראל כי כך המדה בחילול השם שכל המחלל ש"ש בסתר נפרעין ממנו בגלוי פי' שהקב"ה אנה לידו שיעשה בגלוי כדי שידעו למה הוא יתברך נפרע ממנו ומה שהתחיל בבני ישראל ואח"כ אמר לכן לא תביאו את הקהל כך אמר הקב"ה למשה אלו היו כל הנכנסין לארץ בני ישראל בני אברהם שנאמר בו והאמין בה' החרשתי כי מאחר שהם מאמינים בני מאמינים אף אם לא תעשה לעיניהם נסים המחזקים האמונה מ"מ יהיו חזקים באמונה לא יסורו ממנו. אמנם בבאי הארץ יש ביניהם קהל גרים והם הערב רב אשר לא מבני ישראל המה כי ברע הוא ובנקל יחזרו לסורם כי המה בנים לא אמון בם ע"כ אותן באי הארץ צריכין למנהיג אשר יוכל להלוך נגד רוחו של כל אחד ואחד ולעשות תמיד בפניהם נסים המחזקים האמונה ואתם אין מדרככם להקפיד ע"ז לכן לא תביאו את הקהל אותו קהל גרים אל הארץ. ולכך נאמר אל יהושע לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תביא את העם הזה אל הארץ גם שם התחיל בישראל וסיים בהעם כי אמר תרגיל עצמך לעיני כל ישראל להיות חזק ואמץ בדבר ה' שלא יבואו על ידך לידי חסרון אמונה וא"ת שישראל אינן חשודין אלך. ע"ז אמר כי אתה תביא את העם הזה שיש ביניהם גם הערב רב שנקראו בשם העם והם צריכין חיזוק ביותר ויתבאר דבר זה עוד פ' וילך בע"ה. ופי' יקר מכל מה שדברו בו המפרשים אשר תחזינה עיניך בספרו של מהרי"א. והוסיף עוד והאומר במה שנאמר ויך את הסלע במטהו פעמים נמשך ממנו מיעוט האמונה שישראל לא ישמעו בקול ה' ובקול נביאיו כ"א אחרי הכאות רבות כי תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה כדמסיק בילקוט סי' תשס"ג וז"ל ודברתם אל הסלע והכיתם לא נאמר אלא ודברתם כשהנער קטן רבו מלמדו ומכה אותו כיון שהגדיל בדבור הוא מיסרו כך אמר הקב"ה למשה כשהיה הסלע קטן הכית אותו שנאמר והכית בצור אבל עכשיו שהגדיל ודברתם אל הסלע. וכל משכיל ישתומם על המראה וכי סלע זה עור בשר לו והלא קטן וגדול שם הוא הכל חדא ואיך דימה אותו ודאי אין הכוונה כ"א אל הנמשל שישראל ילמדו מזה כי יש הבדל בין המוסר שבעל פה ובין המוסר שבשבט הנוגש כי בסוף המכריח ישוב לסורו כמו שיתבאר בע"ה לקמן פ' וילך. והראה לנו הקב"ה אע"פ שאין דבר זה שייך בסלע מכל מקום למען הראותו הובאו הפנינים הללו לומר שאין נכון להכות בשבט כ"א לנער ובער אבל כשיגדל תחת גערה במבין כ"א לא ישמע בקול מוסר ויהיה צריך להכאה ביסורין בלי ספק מיד כי ירפה הרוחה יחזור לסורו כמו שהוצרך להכות את הסלע פעמים ולא שמע להכאה ראשונה כך כל מה שנעשה ע"י הכאה והכרח אין פתגם המעשה נעשה מהרה וזהו החילול השם שילמדו בני ישראל ממנו לבלתי שמוע בקול מוסר כ"א אחר הכות כסיל מאה וזה רמז נכון מאד לדעת מדרש זה:

כה אמר אחיך ישראל וגו'. אתה ידעת את כל התלאה. זו היתה ראויה להיות אף שלך לפרוע חוב כי גר יהיה זרעך ואנחנו סבלנו כל התלאה כולה אפילו חלקך ורמז במלת התלאה עולה ת' כנגד ת' של גרות עוד מ' שהיו מטולטלים במדבר וא' אינו מן המנין וכשם שאין לך חלק בפריעת החוב כך אין לך חלק בארץ כי דומה כאילו קנינו מידך חלקך וראוי שגם אתה תתן בידנו המקח ותסייע לנו לבא לארץ מהרה. ולא נשתה מי באר לרבותא נקט כי מי בורות פשיטא שלא נשתה שהרי יש טורח לחזור ולמלאות אלא אפי' מי באר שהמעין מתגבר משאנו וזה נהנה וזה לא חסר מ"מ לא נשתה משלך ואח"כ הוסיפו לומר ונתתי מכרם להטעת ההוצאה וכן מתחלה אמרו דרך המלך נלך שהמלך דרכו לילך בו והשיב פן בחרב אצא לקראתך מאחר שהדרך כבוש למלך כי יפגשך עשו מי נדחה מפני מי והשיב במסלה נעלה:

וידבר העם באלהים ובמשה וגו'. נראה שלא על המן לבד קראו תגר כ"א על המים שהרי אמרו אין לחם ואין מים כי הלחם והמים היו שניהם רוחניים וקלים וכל הדברים הקלים טובים לבעלי המנוחה ולא להולכי דרכים כי מאכל כבד טוב להתעכל לבעלי היגיעה לפיכך כאשר קצרה נפש העם בריבוי הדרך אמרו לפי טורח הדרך אין להם ואין מים כי שניהם נראין כאלו אינם והיו כלא היו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל קל קל שניהם קלים כאמור וכנגד שתפלו על המאכל שולחו בהם נחשים שנאמר בו ונחש עפר לחמו. וכנגד שתפלו על המים שולחו בהם השרפים כי אין מים לכבות האש. ובת"י כתב לפי שדברו באלהים ובמשה אמר הקב"ה חלקי שרי ומחול אך עשה לך שרף כנגד מה שעשו לך ומשה אמר בהפך חלקי מחול אבל חלק גבוה מי יתיר לפיכך ויעש נחש נחושת ופורש דבר זה נמצא גם בילקוט פ' שמות. פי' לפירושו כי לשון הרע שורף ומזיק לאדם כי חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים ע"כ בא השרף כנגד מה שדברו במשה אבל כלפי מעלה מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה ע"כ שולחו בהם הנחשים לפי שתפשו אומנות נחש הקדמוני שספר לה"ר בבוראו כי הלשון נופל על הלשון כי הנחש שחטא בלשון נופל על בעלי הלשון. והביט אל נחש הנחשת וחי שיראה מה שקרה לנחש הקדמוני ואז לא ישוב לכסלה:

אז ישיר ישראל את השירה הזאת. מאחר שלא נאמר אז ישיר משה ובני ישראל ועוד שלא שרו השירה הזאת בתחלת מ' ש"מ שבני ישראל אמרו שירה זו של משה שחזרה הבאר בזכותו אחר שפסקה במיתת מרים ומטעם זה לא הזכיר מרים בשירה זו ונזכר משה שנאמר באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק ואין מחקק אלא משה שנאמר כי שם חלקת מחקק ספון ובמס' תענית פ"א מסיק שחזרה בזכות משה. כי מתחלה היה המן בזכות משה שקבל התורה כי לא נתנה התורה כ"א לאוכלי המן שנאמר למען אנסנו הילך בתורתי. והבאר שהיה מספיק להם כל צרכיהם בזכות מרים שאחזה במדת ג"ח שכן נאמר ותחיין את הילדים שהיו מספיקין להם מזון כו'. וענני כבוד אשר שם כבוד השכינה בזכות אהרן שגרם השראת השכינה ע"י הקרבנות ובזכות התורה חזרו שלשתן. לכך נאמר באר אשר חפרוה נדיבי עם שאחזו במדת ג"ח ובזכותם היתה הבאר מאז ומקדם. עכשיו חזרה במחקק בזכות משה ובזכות התורה הרמוזה בפסוק וממדבר מתנה וממתנה נחליאל כמו שדרז"ל במס' עירובין דאל"כ קשה מה ראו על ככה לדרוש פסוקים אלו על התורה ומה ענין שבח התורה אל שירת הבאר אלא לפי שחזרה הבאר בזכות התורה שקבל משה וזה פי' נכון וברור:

ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו. פירש"י שהיה ירא שמא תעמוד לו זכותו של אברהם דאל"כ קשה וכי משה היה ירא מזרוע בשר ודם באשר ה' אתו וע"ק מאחר שנאמר כי בידך נתתי אותו ואת כל עמו וא"כ הל"ל אל תירא אותו ואת עמו. אלא ודאי שמעטו ודאי לא היה ירא כי ה' אתו אך מאותו היה ירא פן תעמוד לו זכות אברהם. ומה שמקשים כאן איך היה ירא מזכות זה אדרבה הרי באותו זמן היה חוטא ולב מרי כי כוונתו היה כדי שיהרג אברהם ויקח הוא שרה כמו שפירש"י שם אין זה קושיא כי רש"י פי' כן לפי האמת שהרי סוף דבר הכל נשמע שלא הועיל לו זכות זה וא"כ סופו מוכיח שכוונתו היתה לרעה ולא לטובה אבל משה עדיין לא היה יודע סוף הדבר והיה סבור שלטובתו נתכוין להציל את לוט ע"כ היה ירא פן יעמוד לו זכות זה. והשיב לו הקב"ה אל תירא אותו כי בידך נתתי והל"ל כי בידך אתן להבא אע"פ שמאת ה' דומה כאלו היא כבר נתונה מ"מ במקום שיש לפרשו כפשוטו אין צורך בפירוש זה וביאור הדבר שמאז ומקדם כבר נתתי אותו בידך כי מעולם לא היה לו שום זכות ובמעשה ההוא היה נרדף עד חובה והיתה כוונתו לרעה ונגזר עליו מאז שיהיה נתון לך ומסור בידך וזה פי' יקר:

הפטרת חקת בשופטים סימן יא

וְיִפְתָּח הַגִּלְעָדִי הָיָה גִּבּוֹר חַיִל וְהוּא בֶּן־אִשָּׁה זוֹנָה וַיּוֹלֶד גִּלְעָד אֶת־יִפְתָּח: וַתֵּלֶד אֵשֶׁת־גִּלְעָד לוֹ בָּנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי־הָאִשָּׁה וַיְגָרְשׁוּ אֶת־יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־תִנְחַל בְּבֵית־אָבִינוּ כִּי בֶּן־אִשָּׁה אַחֶרֶת אָתָּה: וַיִּבְרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אֶחָיו וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב וַיִּתְלַקְּטוּ אֶל־יִפְתָּח אֲנָשִׁים רֵיקִים וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ: וַיְהִי מִיָּמִים וַיִּלָּחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל: וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־נִלְחֲמוּ בְנֵי־עַמּוֹן עִם־יִשְׂרָאֵל וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחַת אֶת־יִפְתָּח מֵאֶרֶץ טוֹב: וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח לְכָה וְהָיִיתָה לָּנוּ לְקָצִין וְנִלָּחֲמָה בִּבְנֵי עַמּוֹן: וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שְׂנֵאתֶם אוֹתִי וַתְּגָרְשׁוּנִי מִבֵּית אָבִי וּמַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עַתָּה כַּאֲשֶׁר צַר לָכֶם: וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח לָכֵן עַתָּה שַׁבְנוּ אֵלֶיךָ וְהָלַכְתָּ עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בִּבְנֵי עַמּוֹן וְהָיִיתָ לָּנוּ לְרֹאשׁ לְכֹל יֹשְׁבֵי גִלְעָד: וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֶל־זִקְנֵי גִלְעָד אִם־מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי עַמּוֹן וְנָתַן יְהוָה אוֹתָם לְפָנָי אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ: וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי־גִלְעָד אֶל־יִפְתָּח יְהוָה יִהְיֶה שֹׁמֵעַ בֵּינוֹתֵינוּ אִם־לֹא כִדְבָרְךָ כֵּן נַעֲשֶׂה: וַיֵּלֶךְ יִפְתָּח עִם־זִקְנֵי גִלְעָד וַיָּשִׂימוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת־כָּל־דְּבָרָיו לִפְנֵי יְהוָה בַּמִּצְפָּה: וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן לֵאמֹר מַה־לִּי וָלָךְ כִּי־בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־מַלְאֲכֵי יִפְתָּח כִּי־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אַרְצִי בַּעֲלוֹתוֹ מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וְעַד־הַיַּרְדֵּן וְעַתָּה הָשִׁיבָה אֶתְהֶן בְּשָׁלוֹם: וַיּוֹסֶף עוֹד יִפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן: וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה אָמַר יִפְתָּח לֹא־לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת־אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן: כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד־יַם־סוּף וַיָּבֹא קָדֵשָׁה: וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם לֵאמֹר אֶעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצֶךָ וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֱדוֹם וְגַם אֶל־מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּקָדֵשׁ: וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת־אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּעֵבֶר אַרְנוֹן וְלֹא־בָאוּ בִּגְבוּל מוֹאָב כִּי אַרְנוֹן גְּבוּל מוֹאָב: וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ־הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעְבְּרָה־נָּא בְאַרְצְךָ עַד־מְקוֹמִי: וְלֹא־הֶאֱמִין סִיחוֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֶּאֱסֹף סִיחוֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיָהְצָה וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל: וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־סִיחוֹן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ בְּיַד־יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּם וַיִּירַשׁ יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַהִיא: וַיִּירְשׁוּ אֵת כָּל־גְּבוּל הָאֱמֹרִי מֵאַרְנוֹן וְעַד־הַיַּבֹּק וּמִן־הַמִּדְבָּר וְעַד־הַיַּרְדֵּן: וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוֹרִישׁ אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּירָשֶׁנּוּ: הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ כְּמוֹשׁ אֱלֹהֶיךָ אוֹתוֹ תִירָשׁ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפָּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירָשׁ: וְעַתָּה הֲטוֹב טוֹב אַתָּה מִבָּלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב הֲרוֹב רָב עִם־יִשְׂרָאֵל אִם־נִלְחֹם נִלְחַם בָּם: בְּשֶׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֶשְׁבּוֹן וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְעַרְעוֹר וּבִבְנוֹתֶיהָ וּבְכָל־הֶעָרִים אֲשֶׁר עַל־יְדֵי אַרְנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וּמַדּוּעַ לֹא־הִצַּלְתֶּם בָּעֵת הַהִיא: וְאָנֹכִי לֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה עֹשֶׂה אִתִּי רָעָה לְהִלָּחֶם בִּי יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן: וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל־דִּבְרֵי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו: וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן: וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי: וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִהוּ עוֹלָה: וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ: וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

פירוש המלות

טוב. אדון הארץ נקרא טוב: הרוב. לשון מריבה:

פרשת בלק

ב וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ ג וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהִוא׃ ה וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־בִּלְעָם בֶּן־בְּעֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל־הַנָּהָר אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹ לִקְרֹא־לוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְהוּא יֹשֵׁב מִמֻּלִי׃

ב׳ לישנא דחילה · ב׳ בישראל · ב׳ עפר כנחש · כו׳ ח׳ ו׳ כמ״ב ל׳ · י״ט זוגין י״ד זוגין · ב׳ חסרים ושארא מלאים · ל׳ ומלא · ל׳ · ד׳ דמטעים בתורה · ל׳ וחסר

ב וַחֲזָא בָּלָק בַּר צִפּוֹר יָת כָּל דַּעֲבַד יִשְׂרָאֵל לֶאֱמוֹרָאֵי׃ ג וּדְחֵיל מוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם עַמָּא לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּי הוּא וַעֲקַת לְמוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד וַאֲמַר מוֹאֲבָאָה לְסָבֵי מִדְיָן כְּעַן יְשֵׁיצוֹן קְהָלָא יָת כָּל סַחְרָנָנָא כְּמָא דִמְלַחֵיךְ תּוֹרָא יָת יְרוֹקָא דְחַקְלָא וּבָלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא לְמוֹאָב בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ ה וּשְׁלַח אִזְגַּדִּין לְוָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר לִפְתוֹר אֲרָם דְּעַל פְּרָת אֲרַע בְּנֵי עַמֵּיהּ לְמִקְרֵי לֵיהּ לְמֵימַר הָא עַמָּא נְפַק מִמִּצְרַיִם הָא חֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְהוּא שָׁרֵי מִלְּקִבְלִי׃

ויגר ב׳ בלישנא דחילה וסימן מואב. ויגר מפניו ס״פ: הנה ד׳ סבירין והנה וסי׳ נמסר בסדר כי

תולדות אהרן בלק. סנהדרין קה: והוא יושב. חולין יט: בן בעור. סנהדרין שם:

רש"י

(ב) וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי. אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה לפיכך ויגר מואב: (ג) ויגר. לשון מורא כמו (איוב י״ט) גורו לכם: ויקץ מואב. קצו בחייהם כמו (בראשית כז) קצתי בחיי והוא מקרא קצר: (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר (בראשית לו) המכה את מדין בשדה מואב שבאו מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחוך השור. (במדבר רבה) כל מה שהשור מלחך אין בו ברכה: בעת ההיא. לא היה ראוי למלכות מנסיכי מדין היה וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה: (ה) פתורה. כשלחני הזה שהכל מריצין לו מעות כך כל המלכים מריצין לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום (שם): ארץ בני עמו. (שם) של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך וא״ת מפני מה השרה הקב״ה שכינתו על עו״ג רשע שלא יהיה פתחון פה לעו״ג לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא לו. (שם) הקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. וא״ת מה מזיקך הנה כסה את עין הארץ סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום: והוא יושב ממלי. חסר כתיב קרובים הם להכריתני כמו (תהלים קי״ח) כי אמילם:

נכה

אבן עזרא

(ב) לאמרי. בקמצות הלמד והטעם לידוע שהוא סיחון ועוג ולא היה במלכי כנען גדולים כאלה והעד אשר כגובה ארזים גבהו: (ג) ויגר מואב. כמו ויירא וכן גורו לכם: ויקץ. כמו הפוך וכמוהו נעלה ביהודה ונקיצנה: (ד) אל זקני מדין. יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים: ילחכו כלחוך. שנים בנינים: (ה) פתורה. כמו מצרימה אל פתור: ארץ בני עמון. והם ארמים וכן מפתור ארם נהרים ודרש שבלעם הוא בלע כי זה ארמי ואם בעבור בעור אביו הנה כן אחשורוש קודם אחשורוש רק הם שנים: אשר על הנהר. פי׳ ארם נהרים: עין הארץ. פרשתיו

ספורנו

כב (ב) וירא בלק. אדם מפורסם למלומד מלחמה כאמרו הטוב טוב אתה מבלק בן צפור וכו׳. ראה שבקש ישראל לעבור בארץ סיחון וכשלא נתן לעבור החרימוהו וראה שנלחמו שלא בדרך תחבולת מלחמה: ויגר מואב. אילו מואב שלא נתנו ישראל לעבור כמו שהעיד יפתח באמרו וגם אל ארץ מואב שלח ולא אבה: כי רב הוא. לא מפני תחבולת מלחמתם: ויקץ מואב. המון מואב קצו בחייהם מפני בני ישראל השוללים אותם: (ד) עתה. שכבשו ארץ סיחון ועוג: ילחכו הקהל את כל סביבותינו. להרחיב גבולם ולהבטיחם: ובלק בן צפור. שהיה נודע לגבור ואיש מלחמה: מלך למואב בעת ההיא. ומכל מקום לא מלאו לבו להלחם בישראל

כאמרו

בעל הטורים וירא בלק. בא לנוק דמן של ישראל: בן צפור שעף עליהם כצפור לקללם וזהו כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא: וירא. שראה שעמדה לו חמה למשה. וירא בגימטריא נקדם החמה. מצינו שמיעה לשון הבנה כמו כי שומע יוסף. וכן לשון ראיה כמו וכל העם רואים: ויגר ב׳ במסורה. ככה ואידך ויגר שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו אף כאן בשביל שראה שישראל מצליחים ומשכילים בכל ירא מפניהם: ויגר מואב. היינו דכתיב אילי מואב יאחזמו רעד: ילחכו ב׳ במסורה. ילחכו עפר כנחש בת״ע בפרשת רעה ממך בבכמך שמדבר מענין הגאולה והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים וגו׳ לומר כאשר נפל פחדם על מואב וכנען אז כן יהיה לעתיד: אל בלעם בן בעור פתורה. בגימט׳ זהו פותר חלומות: הנה גם יצא. הנה עולה ס׳ לומר ס׳ רבואות יצאו: ישב ממלי. שיושב כנגדי ורואה אותי ואני איני יכול לראותו מפני הענגים שמקיפים אותו:

רמבן

(ג) טעם ויגר מואב מפני העם בעבור כי רב הוא שהיה מואב קטן בגוים כי אינכו עם קדמון כמו הכנעני והאמורי וזולתם מבני נח ויגורו מאד מפני העם שהיו רבים מאד מהם כי פרו וישרצו ויעצמו מהם ויקץ עוד מפני בני ישראל ששמעו המסות הגדולות הנעשות להם ולאבותיהם והנה ידעו מואב כי ישראל לא ילכדו את ארצם מהם כי שלחו להם כאשר שלחו לסיחון עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה׳ אלהינו נותן לנו או שמעו גם כן מניעת השם שאמר להם אל תצר את מואב ולכן אמרו לזקני מדין אפילו שלא ילכדו את ארצנו ילחכו ברובם את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה וילכדו להם את כל סביבותינו כאשר עשו לשני מלכי האמורי ויתנו אותנו למס עובד:

(ד) זקני מדין. אמר ר״א כי יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים וא״כ וילכו זקני מואב וזקני מדין אינם הזקנים הנזכרים תחלה כי המלכים לא הלכו לפניו רק שרים ככתוב ועל דעת רבותינו שאמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל ראוי להם לשלוח אל זקני מדין לא למלכים ולא לעם כי הזקנים הם היודעים ענינו. והנראה בעיני כי היו מתחלה במדין מלכים וסיחון מלך האמורי נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון ונלחם בבני עמון ולקח מארצם כמו שאמר מלך עמון ליפתח כי לקח ישראל את ארצי בעלותו ממצרים ויפתח השיב לו כי מסיחון לקחה וכתוב ביהושע ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערוער ונלחם סיחון עוד עם מלכי מדין וכבש ארצם ושם אותם לו לעבדים נושאי מנחה והסיר עטרת ראשם ולא נתן להם הדר מלכות והשאירם שופטים בארץ מדין בעבורו ולכן יקראו זקני מדין כדרך השערה אל הזקנים והראיה בזה שכתוב ביהושע וכל ממלכות סיחון מלך האמורי אשר מלך בחשבון אשר הכה משה אותו ואת נשיאי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע נסיכי סיחון יושבי הארץ כי היתה תחת ממשלתו. וטעם ואת מלכי מדין אשר היו מלכים תחלה כמו שאמר נשיאי מדין נסיכי סיחון וכן נאמר ראש אומות בית אב במדין הוא לא מלך. או יהיה טעם מלכי מדין שחזרו למלכותם בעת ההיא. ולא ידעתי טעם למה שאמר הכתוב ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא כי הראוי הוא שיאמר תחלה וירא בלק בן צפור מלך מואב את כל אשר עשה ישראל לאמורי. ואולי היה בלק גבור חיל נודע מאד במעשה תקפו וגבורתו והזכיר הכתוב כי אף על פי שהיה למואב בעת ההיא מלך תקיף ואמיץ לבו בגבורים היה ירא וקץ מאד מפני בני ישראל ולכך אמר יפתח הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב כי לא יפחיד את המלך רק במלך נורא מאד. ויתכן כי מואב לא היה עליהם מלך והיה העם ירא מאד מפני בני ישראל ועשו שני דברים שלחו אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל והקימו עליהם המלך הזה בעצת מדין ואחרי כן שלחו כלם אל בלעם במצות המלך וזה טעם בעת ההיא בהתיעצם בענין ישראל ושלחם לבלעם ויהיה טעם וירא בלק שהיה אחד משרי מואב וגבור חיל ונתעורר בענין הזה ואמר למואב הבה נתחכמה לעם והם קמו והמליכוהו בעצת מדין. ובמדרש במדבר סיני רבה ראיתי ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא והלא מתחלה נסיך היה שנאמר את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע אלא משנהרג סיחון המליכוהו עליהם בעת ההיא שגרמה לו השעה:

(ה) ארץ בני עמו. של בלק משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד

אתה

רשי

(ו) נכה בו. אני ועמי נכה בהם. דבר אחר בלשון משנה מיעוט הוא (במדבר רבה) כמו מנכה לו מן הדמים לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו׳. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב: (ז) וקסמים בידם. (שם) כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. (שם) ד״א קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנא׳ וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם: (ח) לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה וכן לכל נביאי ע״ג וכן לבן בחלום הלילה שנאמר (בראשית לא) ויאמר ה׳ אל לבן הארמי בחלום הלילה: כאשר ידבר ה׳ אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם שמא אין כבודי לתתי להלוך עמכם אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לי עכבה: (ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא (ר״ל ישרים דרכי ה׳ צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כוונת הש״י שאמר מי האנשים היתה לטובה לכנס עמו בדברים כמ״ש רש״י בפרשת בראשית בתיבת איכה. אך בא לבלעם לטעות כי הוא אמר) אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (י) בלק בן צפור וגו׳. אף על פי שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים: (יא) קבה לי. (במדבר רבה) זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש: וגרשתיו. (שם) מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם יותר מבלק: (יב) לא תלך עמהם. (שם) אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה (ס״א לדבורה) לא מדובשך ולא מעוקצך:

אבן עזרא

פירשתיו: (ו) ארה לי. לשון צווי מפעלי הכפל בהס־ון אות הכפל וכן קבה לי והנה קוב על משקל שמור וקבה לי בחסרון הה״א על דרך משקל שכב רכב גלה: נכה בו. שם הפועל ואין טענה בעבור היותו בה״א כי הנה כמוהו לכלה ספסע: יואר. הוי״ו הנח הנעלם תחת הדגש שהוא תחת אות הכפל כמו על כמון יסב ולא היה כמוהו מאותו בנין בעבור אות הגרון כמשפט: (ז) זקני מואב. חכמים: וקסמים בידם. אמר רבי שמואל הנגיד הספרדי ז״ל שטעמו ודמי הקסמים וראיתו מבידם ולא אמר בלום רק הוא כמשמעו וספר הכתוב שלח אל קוסם קסמים כמוהו ועוד שלא יוכל להתעכב לאמר לא אמצא יום נבחר ושעה נבחרת ללכת ולקוב כי הם אנשי אומנותו והעד שפירושו כאשר הוא שאמר הכתוב בימינו היה הקסם: (ח) והשיבותי אתכם דבר. אחר שתלינו: (ט) ויבא אלהים. לכבוד ישראל כי השם ידע דבר בעל פעור ואילו היה בלעם מקלל אותם היו כל העולם אומרים כי בעבור קללת בלעם באה המגפה: מי האנשים האלה. פתחון ותחלת דבור כמו אי הבל אחיך והנה הוא כאש והשם אמר לו קול דמי אחיך: (יב) כי ברוך הוא. הטעם כי לא תוכל לקלל אותו כי

ו וְעַתָּה לְכָה־נָּא אָרָה־לִּי אֶת־הָעָם הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא מִמֶּנִּי אוּלַי אוּכַל נַכֶּה־בּוֹ וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃ ז וַיֵּלְכוּ זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם דָּבָר כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־מוֹאָב עִם־בִּלְעָם׃ ט וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ׃ י וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן־צִפֹּר מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי׃ יא הִנֵּה הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין הָאָרֶץ עַתָּה לְכָה קָבָה־לִּי אֹתוֹ אוּלַי אוּכַל לְהִלָּחֶם בּוֹ וְגֵרַשְׁתִּיו׃ יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא׃ שני (חמישי כשהן

ו וּכְעַן אִיתָא כְּעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין אֲרֵי תַקִּיף הוּא מִנִּי מָאִים אֵיכוּל לְאַגָּחָא בֵיהּ קְרָבָא וְאֶתָרְכִינֵיהּ מִן אַרְעָא אֲרֵי יְדַעְנָא יָת דִּי תְבָרֵךְ מְבָרַךְ וְדִתְלוּט לִיט׃ ז וַאֲזַלוּ סָבֵי מוֹאָב וְסָבֵי מִדְיָן וְקִסְמַיָּא בִּידֵיהוֹן וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ פִּתְגָּמֵי בָלָק׃ ח וַאֲמַר לְהוֹן בִּיתוּ הָכָא בְּלֵילְיָא וְאָתֵיב יָתְכוֹן פִּתְגָּמָא כְּמָא דִּימַלֵּיל יְיָ עִמִּי וְאוֹרִיכוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב עִם בִּלְעָם׃ ט וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַר מַן גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּעִמָּךְ׃ י וַאֲמַר בִּלְעָם קֳדָם יְיָ בָּלָק בַּר צִפּוֹר מַלְכָּא דְמוֹאָב שְׁלַח לְוָתִי׃ יא הָא עַמָּא דִנְפַק מִמִּצְרַיִם וַחֲפָא יָת עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא כְּעַן אִיתָא לוּט לִי יָתֵיהּ מָאִים אֵיכוּל לְאַגָּחָא בֵיהּ קְרָב וְאֶתָרְכִינֵיהּ׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְבִלְעָם לָא תֵיזִיל עִמְּהוֹן לָא תְלוּט יָת עַמָּא אֲרֵי בְרִיךְ׃

ו׳ מלאים ובפרשה · ו׳ בתורה · ג׳ · ג׳ וחסר · ג׳ ומלא · ג׳ · ו״ז מלאי׳ בתור׳ · ב׳ א׳ בנביי האזינה עדי י״ד זוגין · ב׳ · ג׳ · כ״ס · ו׳ דמטעים בהון · ג׳ וחסר · ב׳ אבר לא עזב חסדו

תולדות אהרן לינו פה. שם: וישבו שרי מואב. שם: לא תלך. שם מכות י:

בעל הטורים לכה. בס״ת כי ד׳ דגלים הם. וערב רב יוצא אתריהם כזנב: ארה לי: פיו סכשילו שלבסוף קלל אותו: מברך ג׳. תברך מברך. יהי שם ה׳ מברך. ואידך באיוב מלמד שהיה יודע לכוון השעה שהקב״ה כועס בה והיה מקלל ומברך בה׳. וזהו יהי שם ה׳ מבורך: תאר ג׳. ואשר תאור. לא תאור את העם. ונשיא בעמך לא תאור. ודרשינן מיניה בסנהדרין ה״ה לכל אדם ע״כ לא תאור שאסור לקלל כל אדם: ואשר תאור יואר. בגימטריא בקללת את מואב:

תשא: לכה ו׳ מלאים בענין וסימן עתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי כבד אכבדך מאד. מן ארם ינחני בלק מלך מואב ב׳ בו: לכה נא אקחך. לכה נא איעצך: סמני י׳ בתורה וסימן ויאמר אליו אל תשלח ידך אל הנער. וידבר אל עפרון. ויאמר צדקת ממני. איננו גדול בבית הזה ממני ב׳ בפסוק. ויקרא פרעה למשה. לא אוכל אנכי לבדי. ועתה לכה נא ארה לי. הרף ממני ואשמידם. כי תאמר בלבבך רבים: מברך ג׳ וחסר וסימן ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה. יהי שם ה׳ מברך מעתה ועד עולם. ערום יצאתי מבטן אמי: תאר ג׳ וחסר וסימן כי ידעתי את אשר תברך מברך. לא תאר את העם. ונשיא בעמך לא תאר. וגמס׳גם בסדר משפטים:

רמבן

אתה למלוך לשון רש״י מדברי אגדה ופשוטו ארץ בני עמו של בלעם כי שם נולד ושם יחוסו והטעם להזכיר כן מפני שהיה קוסם מן הארץ שכל עמה קוסמים כענין שכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים:

ומעם נכה בו. אני ומדין עוזרים:

(יג) אל שרי בלק. על דעת רש״י כי זקני מדין הלכו להם כאשר אמר להם לינו פה הלילה. ויתכן זה כי כאשר הזכיר להם כאשר ידבר ה׳ אלי לא רצו להמתין לו כי אמרו השם הזה בעזרתם של ישראל הוא מעולם הוא אשר הוציאם ממצרים ועשה להם אותות ומופתים כי זקני מדין חכמים היו וידעו כל דברי משה עם יתרו גדול ארצם אבל הכתוב לא הזכיר זה. ור״א אמר כי לא הזכירם בעבור כי בלק הוא העיקר והוא בעל השליחות וכן וישבו שרי מואב כי עיקר השליחות מאדוניהם היה. והנכון כי זקני מדין ואולי הם המלכים הראשונים באו מארצם אל בלק להתיעץ בענין ישראל ולקחו כלם עצה לשלוח לבלעם והנה שלח בלק השרים שלו שופטיו וחכמיו והלכו עם זקני מדין לארץ מדין כי משם היה דרכם אל עיר בלעם ונשארו

כאמרו הרוב רב עם ישראל אם נלחום נלחם בם. ומה שאמר יהושע ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל אמר זה על ששכר את בלעם לקלל כמו שבאר באמרו וישלח ויקרא לבלעם: (ו) אולי אוכל. אחר שתקללהו: נכה בו. אני במלחמה ואתה בקללה: אשר תברך מבורך. הנה כחו לא היה לברך אבל היה לקלל בהזכיר עון או בכוון שעה כדברי רבותינו ז״ל ולכן לא שאל ממנו שיברכהו לגנות או שיוכל להתיצב מנגד אבל אמר ידעתי אשר תברך מבורך לכבודו של בלעם להורות שלא חשב אותו למזיק בלבד: (ז) וקסמים בידם. כלי הקסם כי קוסם היה בלעם לכוין השעה כאמרו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם: (ח) כאשר ידבר ה׳ אלי. כי אכין עצמי לנבואה: (ט) מי האנשים האלה עמך. מי הם אצלך שהכינות עצמך לנבואה בעדם לדעת מה תעשה להם. האמנם הם אצלך כשואלי עתידות ותרצה לדעת העתיד למען תגיד להם או הם אצלך מבקשים להשיג איזה מכוון בקללתך ודעתך עתה לשאול רשות אם תעשה חפצם: (יב) לא תלך עמהם. אף על פי שלא תקללם לא תלך כדי שלא תתן עיניך בהם לרע כענין אמרם (סנהדרין פרק חלק ובתרא פרק המוכר את הספינה) נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות:

אבן עזרא

כי אני ברכתיו: (יג) שרי בלק. ולא הזכיר זקני מדין כי בלק הוא העיקר והוא השולח אליו אמר רבי משה הכהן הספרדי ז״ל כי אע״פ שסימן הפעול ביו״ד לא יתכן להיותו כי אם בנו״ן כמו הלהרגני לא יאמר הלהרגי והנה שבא לתתי להלוך עמכם לא אבה יבמי ורבי יונה המדקדק אמר כי היו״ד נוסף ואיננו נכון. וטעם הלוך עמנו. ממקומו: (טו) רבים. כמשמעו או גדולים כמו על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כי כן תקרא קרית חנה דוד: (יז) כי כבד אכבדך. בממון: וכל אשר תאמר. שיש צורך כדי שתקללם והעד כי כבד אכבדך כן שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב: (יח) מלא ביתו. ביתו מלא וכן מלא כל הארץ כבודו כי רבים טעו שחשבו כי כבוד השם הוא מלא העולם כטעם לה׳ הארץ ומלואה: קטנה או גדולה. תאר השם ויחסר מקום השם וכן ועשיר יענה עזות ומאכלו בריאה: (יט) בזה. במקום הזה אמר הגאון ז״ל אם יטעון טוען ויאמר אחר שאמר השם לא תלך עמהם איך אמר קום לך אתם יש להשיב כי השם לא

רשי

(יג) להלוך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפי׳ ויוסף עוד בלק וגו׳: (יז) כי כבד אכבדך מאד. (במדבר רבה) יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר״ל במלחמת סיחון) אני נותן לך: (יח) מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח: לא אוכל לעבור. על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה: (יט) גם אתם. פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים: מה יוסף. לא ישנה דבריו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו: (כ) אם לקרא לך. אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם: ואך. על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואף על פי כן וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה: (כא) ויחבוש את אתונו. מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו. אמר הקב״ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם שנאמר (בראשית כב) וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו: עם שרי מואב. (במדבר רבה) לבו

במדבר כב

יג וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בָלָק לְכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן יְהוָה לְתִתִּי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם: יד וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלָק וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ: טו וַיֹּסֶף עוֹד בָּלָק שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה: טז וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אַל־נָא תִמָּנַע מֵהֲלֹךְ אֵלָי: יז כִּי־כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה וּלְכָה־נָּא קָבָה־לִּי אֵת הָעָם הַזֶּה: יח וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־עַבְדֵי בָלָק אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה: יט וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בָזֶה גַּם־אַתֶּם הַלָּיְלָה וְאֵדְעָה מַה־יֹּסֵף יְהוָה דַּבֵּר עִמִּי: כ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ אִתָּם וְאַךְ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה: שלישי כא וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אֲתֹנוֹ

תרגום אונקלוס

הוּא: יג וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וַאֲמַר לְרַבְרְבֵי בָלָק אִיזִלוּ לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ דְּלָא לְמִשְׁבְּקִי לְמֵיזַל עִמְּכוֹן: יד וְקָמוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב וַאֲתוֹ לְוָת בָּלָק וַאֲמַרוּ סָרֵיב בִּלְעָם לְמֵיתֵי עִמַּנָא: טו וְאוֹסִיף עוֹד בָּלָק לְמִשְׁלַח רַבְרְבִין סַגִּיאִין וִיקִירִין מֵאִלֵּין: טז וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַרוּ לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר בָּלָק בַּר צִפּוֹר לָא כְעַן תִּתְמְנַע מִלְּמֵיתֵי לְוָתִי: יז אֲרֵי יְקָרָא אֲיַקְּרִינָךְ לַחֲדָא וְכֹל דְּתֵימַר לִי אַעְבֵּיד וְאִיתָא כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין: יח וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְעַבְדֵי בָלָק אִם יִתֶּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד זְעֵירְתָא אוֹ רַבְּתָא: יט וּכְעַן אוֹרִיכוּ כְעַן הָכָא אַף אַתּוּן בְּלֵילְיָא וְאֵדַּע מַה יוֹסֵף יְיָ לְמַלָּלָא עִמִּי: כ וַאֲתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִם לְמִקְרֵי לָךְ אֲתוֹ גֻּבְרַיָּא קוּם אִיזֵיל עִמְּהוֹן וּבְרַם יָת פִּתְגָמָא דַּאֲמַלֵּיל עִמָּךְ יָתֵיהּ תַּעְבֵּיד: כא וְקָם בִּלְעָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז

להלך ד׳ חסר וסימן נמסר בסדר שמות: ויקומו ט׳ מלאים וסימן נמסר בריש קרח: אלהי ח׳ קמצין וסימן ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק. ככל אשר שאלת מעם ה׳ אלהיך בחורב. לא אכלתי באני סיני. ועתה ה׳ אלהי אתה המלכ׳. ויקרא אל ה׳ ויאמר ה׳ אלהי הגם. ויתמדד על הילד שלש פעמים. הנה אני בנה בית לשם. שפטני כצדקך ה׳ אלהי. וכל אסיף דכוו׳ במ״ב פתחין וסימן בתרתי הסתופף. שמרה נפשי כי: גדולה ד׳ מלאים בתורה וסימן לעשות קטנה או גדולה. את אשו הגדולה. לא יהיה לך בכיסך. בביתך: ואדעה ו׳ וסימן נמסר בסדר מקץ: יסף ה׳ חסר בלישנ׳ דתוספת וסימן בסדר שמות: ואך ג׳ וסימן ואך את דמכם לנפשותיכם אדרש. ואך אם טמאה ארץ אחזתכם. ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו. ב׳ קדמא ריש פסוק ונמסר

ספורנו

(כ) אם לקרוא לך באו האנשים. אם להועץ עמך בלבד כענין קריאי העדה וכענין ואקראה לך להודיעני מה אעשה: קום לך אתם. להזהירם שלא יחטאו: כי

בעל הטורים

מאן ג׳. מאן ה׳ לתתי. מאן בלעם הלוך עמנו. אשר מאן לתתי לך בכסף. מלמד שכוונתו לברכות לו שכרו. וזהו מאן כדי לתתו בכסף מדוע לברכות שכרו: לא תאר את העם. בלעם אמר קבה לי והקב״ה השיבו לא תאר אפילו תברון כל דבר: ואך את הדבר. יכול אם ירצה לקלל האומות יקלל ישראל עמהם או אם ירצה לברך ישראל יברך האומות ת״ל אך אלה:

תולדות אהרן מאן בלעם. קדושין ד: קום לך. סנהדרין קה תבות י: ויקם בלעם. סנהדרין שם:

רמבן

ונשארו זקני מדין בעירם והלכו שרי בלק שהם השלוחים לבדם עד ארם וזה טעם וילכו זקני מואב וזקני מדין כי הלכו מלפני בלק כולם עד מדין וקסמים בידם: ויבאו אל בלעם. שב לזקני מואב שבהם אמר וישלח מלאכים לא לזקני מדין:

לתתי להלך עמכם. אלא עם שרים גדולים למדנו שרוחו גסה ולא רצה לומר שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות ולפיכך ויוסף עוד בלק שלוח שרים לשון רש״י. ואינו נכון כי כל כבודו שיתפאר ויתגדל בדבר השם ועוד שהוא לא היה חושב שיתן לו רשות ללכת עם שרים אחרים נכבדים אבל טעמו שאין השם חפץ שילך כלל והנה בלק חשד אותו כי להרבות שכרו אמר כן ולכך אמר לו למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדך ועל כן הוסיף שלוח שרים רבים ונכבדים להראות לו כי הוא חפץ בו מאד ונדר לתת לו הון ועושר ככל אשר יגזור עליו ובלעם השיב להם בכל ממונו לא אוכל לעבור את פי ה׳ כי הוא אלהי ולא אוכל לעשות קטנה או גדולה אם אעבור את פיו כי בשמו אני עושה או יאמר לא אוכל לעבור את פיו בדבר קטן או גדול כי הוא אלהי ואני עבדו:

(כ) **אם** לקרא לך באו האנשים. אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם ועל כרחך הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואעפ״כ וילך בלעם אמר שמא אפתנו ויתרצה לשון רש״י. ויחר אף אלהים כי הולך הוא ראה שאין הדבר טוב בעיני המקום ונתאוה לילך גם זה לשון הרב. ור״א כתב אמר הגאון אם יטעון טוען ויאמר אחר שאמר לו לא תלך עמהם איך אמר לו קום לך אתם יש להשיב כי השם לא רצה שילך עם הראשונים עד שיבאו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך כי טעמו כמו שלח לך אנשים כי השם אמר לישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים אז שאל משה את השם וכן זה כי מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה׳ דבר עמי רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך אתם רק השמר שלא תדבר רק מה שאומר לך והעד על פירושו ויחר אף אלהים כי הולך הוא אלו דבריו. וכל זה איננו שוה לי כי מה שאמר הגאון איננו **כן** כי השם אמר לו לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא בעבור שלא יקלל את העם ימנענו ואיך יהיה מותר לו ללכת עם שרים אחרים

וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב׃ כב וַיִּחַר־
אַף אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא
וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן
לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל־אֲתֹנוֹ וּשְׁנֵי
נְעָרָיו עִמּוֹ׃ כג וַתֵּרֶא הָאָתוֹן
אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב בַּדֶּרֶךְ
וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַתֵּט הָאָתוֹן
מִן־הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה וַיַּךְ
בִּלְעָם אֶת־הָאָתוֹן לְהַטֹּתָהּ
הַדָּרֶךְ׃ כד וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְהוָה
בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גָּדֵר מִזֶּה
וְגָדֵר מִזֶּה׃ כה וַתֵּרֶא הָאָתוֹן
אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה וַתִּלָּחֵץ אֶל־
הַקִּיר וַתִּלְחַץ אֶת־רֶגֶל בִּלְעָם
אֶל־הַקִּיר וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ׃
כו וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־יְהוָה עֲבוֹר
וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־
דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאול׃
כז וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה
וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם וַיִּחַר־אַף
בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת־הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל׃

ט' מ"ל נסורה · כול' חסרים · כול' חסרים · כול' מלאים · ל' מלא בתורה ג' · ל' וחסר · ל' ומלא · ג' · ג' · כ"ע. ל' וחסר · ז' מלאים · י' מלא בלישנה · בן דינו מלא · ג' · ג'

יַת אֲתָנֵיהּ וַאֲזַל עִם רַבְרְבֵי
מוֹאָב׃ כב וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ
אֲרֵי אָזֵיל הוּא וְאִתְעַתַּד
מַלְאֲכָא דַייָ בְּאוֹרְחָא לְשָׂטָן
לֵיהּ וְהוּא רָכֵיב עַל אֲתָנֵיהּ
וּתְרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ׃
כג וַחֲזַת אֲתָנָא יַת מַלְאֲכָא
דַייָ מְעַתַּד בְּאוֹרְחָא וְחַרְבֵּיהּ
שְׁלִיפָא בִּידֵיהּ וּסְטַת אֲתָנָא
מִן אוֹרְחָא וַאֲזָלַת בְּחַקְלָא
וּמְחָא בִלְעָם יַת אֲתָנָא
לְאַסְטָיוּתַהּ לְאוֹרְחָא׃
כד וְקָם מַלְאֲכָא דַייָ בִּשְׁבִיל
כַּרְמַיָּא אַתְרָא דְגָדֵירָא מִכָּא
וְגָדֵירָא מִכָּא׃ כה וַחֲזַת
אֲתָנָא יַת מַלְאֲכָא דַייָ
וְאִדְחִיקַת עִם כָּתְלָא
וּדְחִיקַת יַת רִגְלָא דְבִלְעָם
לְכָתְלָא וְאוֹסֵיף לְמִמְחַהּ׃
כו וְאוֹסֵיף מַלְאֲכָא דַייָ
לְמֶעְבַּר וְקָם בַּאֲתַר עָק
דְּלֵית אוֹרַח לְמִסְטֵי לְיַמִּינָא
וְלִשְׂמָאלָא׃ כז וַחֲזַת אֲתָנָא
יַת מַלְאֲכָא דַייָ וּרְבַעַת
תְּחוֹת בִּלְעָם וּתְקֵיף רוּגְזָא
דְבִלְעָם וּמְחָא יַת אֲתָנָא

רשי

לבו כלבם שוה: (כב) כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך: לשטן לו. (שם) מלאך של רחמים היה והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו. מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך יוליך עמו שני אנשים לשמשו וחוזרים ומשמשים זה את זה: (כג) ותרא האתון. והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבוא עליו באומנותו וכן סופו (במדבר לא) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב: (כד) במשעול. כתרגומו בשביל. וכן (מלכים א כ) אם יספוק עפר שמרון לשועלים עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים ברגליו ובהלוכו: גדר מזה וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא: (כה) ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. ׳ את אחרים את רגל בלעם: (כו) ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו להלן להיות לפניו במקום אחר כמו (בראשית לג) והוא עבר לפניהם. ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות הראהו

אבן עזרא

לא רצה שילך עם האנשים הראשונים עד שיבואו שרים נכבדים מהם ולפי דעתי אין צורך רק טעמו כטעם שלח לך אנשים כי השם אמר ישראל עלה רש והם לא האמינו רק אמרו נשלחה אנשים לפנינו אז שאל משה את השם ואמר לו שלח לך אנשים ואחר שאמר השם לבלעם לא תאור את העם מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ה' דבר רק חשב בלבו מחשבה רעה והשם אמר לו לך עם האנשים רק השמר לך שלא תדבר רק מה שאומר לך והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא: (כא) ויחבוש. כלווי: (כב) לשטן לו. כבר פירשתי בספר איוב כי השטן היה המלאך ודברי הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא מורידין: (כג) מן הדרך. הדרוך והלכה בשדה שאין שם דרך: להטותה הדרך. דרך קצרה והטעם אל הדרך: (כד) במשעול הכרמים. פירושו כפי מקומו כדברי המתרגם ארמית כי אין ריע לו: (כה) ותלחץ אל הקיר. היא לחצה עצמה: אל הקיר. הוא הגדר: ויסף להכותה. כי כבר הכה אותה בנטותה אל השדה

גם בסדר נח: הולך ט' מלאים בתורה וסי' נמסר בסדר תולדות: דבלעם נעריו עמו דאברהם נעריו אתו וסימן אתיהון: ויוסף ז' מלאים וסימן ויוסף מלאך ה' עבור. ויוסף עוד יפתח. ויוסף יהונתן להשביע. רד קעילה. ויוסף אחאב. דבר אל אחז קדמ'. ויוסף ה' דבר. ויוסף למעול בה'. ויוסף שאול לירא ויאסף כתיב שארא ויסף כתיב: עבור י' מלאים בלישנא וסימן ויוסף מלאך ה' עבור. וגם עבור תעבור. לא אוסיף עוד עבור לו: וחברו. כי תעבור במים. כעבור סופה ואין. סכותה בענן לך מעבור. וגם לא תעבורי מזה. בדתי פרס ומדי ולא יעבור. וד' לעבור וסימן עד אשר תמו כל הגוי. ותניינא ויהי כאשר תמו כל הגוי. ויהי כאשר תם כל העם. לעבור בך בליעל כלו נכרת. וג' אעבור וסי' ותאמרי לא אעבור. יחד אנכי

בעל הטורים

בדרך לשטן. מכאן שכל הדרכים בחזקת סכנה: ותט ג' במסרה. בהאי ענינא תרי וחד ותט אשורנו מני ארחך למה ותט האתון בשביל ותט אשורנו שבלעם נטה מני ארחך שהיה הולך לקלל והקדוש ברוך הוא רצה לברכם: ויך את האתון. ולא קלל אותה לפי שהיה דעתו לקלל את ישראל ואין ב' קללות ביום א' דכתיב לא אוסיף לקלל. א"נ מפני שלא הגיע אז הרגע של הזעם:

רמבן

אחרים ולא מנעו מלכת בעבור חסרון מעלת השרים. ומה שאמר ר"א איננו נכון שינחם האלהים וישיב דברו אחור בעבור עקשות השואל וענין שלח לך אנשים לא כן היה וכבר פירשתי טעמו ולא יעניש האלהים בדבר אשר יתן רשות בו וחלילה. ובמדרש אמרו מכאן אתה למד שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו. והנכון בעיני בענין הזה כי מתחלה מנעו השם שלא יקלל את העם כי ברוך הוא ולמה ילך עמהם אחרי שלא יקללם והם לא יחפצו בו לדבר אחר על כן לא תלך עמהם שלא תאור את העם כי ברוך הוא ובידוע כי בלעם הודיעם את דברי האלהים ובלק שלח אליו פעם שנית כי לא האמין והוסיף לו כבוד בשרים רבים ונכבדים מן הראשונים ונדר להרבות שכרו וכבודו ובלעם ענה אותם שאין הדבר תלוי בממון ולא ברצונו רק הכל ביד השם ושאל ממנו עוד מה יגזה אותו ועשה זה כהוגן כי מה ידע הוא בדעת עליון ועצת ה' לעולם עומדת והוא יורה חטאים בדרך ויודיענו מה יענה מלאכי גוי או יגיד לו מה יקרה להם בעתיד והנה השם אמר לו כבר הודעתיך כי העם ברוך הוא ולא תוכל לקללם ועתה חזרו לפניך. וטעם אם לקרוא לך באו כלומר שיתרצו בלכתך עמהם על מנת שלא תקלל את העם כאשר הודעתיך מתחלה קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה שאפילו אם אצוה אותך לברך שתברכם לא תירא מבלק וזה טעם אם לקרא וכן היה החפץ לשם הנכבד מתחלה שילך עמהם אחרי הודיעו אותם שלא יקללם ושיתנהג בעניינם כאשר יצוה כי הרצון לפניו יתברך שיברך את ישראל מפי נביא לגוים והנה היה על בלעם להגיד כן לשרי בלק ולאמר הנה הרשה השם אותי להיות קרוא לכם בלבד אבל על מנת שלא לקלל את העם ועל מנת שאם יצוה אותי לברך שאברכם ואם לא יתרצו בכך יהיו מניחים אותו כי גם בפעם הזאת השני אמר בלק ולכה נא קבה לי את העם הזה לא יחפוץ בו להודיעו עתידות ולא לדבר אחר זולתי לקוב את העם והנה בלעם מרוב חפצו ללכת לא הודיעם זה ולא אמר להם כלום ויקם בבקר ויחבוש את אתונו וילך עמהם כרוצה להשלים חפצם על כן חרה אף ה' כי הולך הוא שאלו הודיעם לא היה הולך ועוד שהיה בזה חלול ה' כי בלכתו עמהם סתם והוא ברשות השם חשבו שנתן לו רשות לקלל להם את העם והנה חזר בו ממה שאמר תחלה לא תאור את העם כי ברוך הוא כפי מה שהגיד להם וכאשר יראו עוד שלא יקללם יאמרו כי אחרי כן נמלך עוד או יהתל בהם כהתל באנוש חלילה לה' מעשות כדבר הזה כי נצח ישראל לא יכזב ולא ינחם:

(כג) **ותרא** האתון את מלאך ה'. מלאכי השם השכלים הנבדלים לא יראו לחוש העיניים כי אינם גוף נתפש במראה וכאשר יראו לנביאים או לאנשי הרוח הקודש כדניאל ישיגו אותם במראות הנפש המשכלת כאשר תגיע למעלת הנבואה או למדרגה שתחתיה אבל שיושגו לעיני הבהמה אי אפשר

ספורנו

(כב) כי הולך הוא. שלא היה ענינו בדרך כמי שיוליכוהו אחרים כענין ויקם וילך אחריה אבל היה הולך הוא כבעל הדבר ומשתדל נגד רצון האל יתברך כי לא באו לקרא לו לעצה כלל: לשטן לו. ענין השטנה הוא התנגד לפעלת איזה פועל כמו ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה והנה המלאך יוצא להתנגד לבלעם שהיה דרכו בלתי נכון לפניו אולי ינחם כמנהגו ולא ידחוק את השעה וזה למען לא יחטא ויאבד: והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו. ולפיכך לא ראה את המלאך כאמרם ז"ל (ברכות פרק שני) שלשה אינם רואים ואינם נזוקים: (כג) ותלך בשדה. ואז עזב ב' נעריו

הסדה : (כח) ויפתח ה'. אמרו חז"ל שעשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה שהם חוץ לתולדת ויאמר הגאון כי לא דברה האתון ורבי שמואל בן חפני תפסו ורבי שמואל הספרדי בעל השירים חשב להציל הנתפש ודע כי אנשי שקול הדעת הוצרכו להוציא הדברים ממשמעם כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו ולא אמרו אמת כי הנה חנניה מישאל ועזריה נעשה להם אות ולא היו נביאים ויש מהם אומרים כי בלעם נביא היה והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל כי קוסם היה וכן קראו הכתוב ויש אומרים כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למטה בצורות וזה טעם ואשר תאור יואר והנכון בעיני כי היה יודע מזלות ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו ובבא הרעה אל המקולל יחשבו הרואי' והשומעים הנמצאים כי בעבור קללתו באה הרעה והעד שדבר במרמה עם שרי בלק וזה טעם לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי כי אין יכולת בנוצר לשנות מעשה היוצר או גזרתו והסוד כי החלק לא ישנה החלק רק גזירת הכל תשנה גזירת החלק ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא והישר כי האתון דברה ואם תבין סוד מלאכי אברהם גם יעקב אז תבין האמת. וטעם במקל. כי בתחלה ובשנית הכה אותה בעץ קטן או בעור : רגלים. פירשתיו : (כט) התעללת. פירשתיו : (ל) מעודך. הטעם מיום שרכבת : ההסכן הסכנתי. ההרגל הרגלתי והטעם הכך היה חקי הסכן נא עמו ושלם : (לא) ויגל ה'. כנער אלישע שהוסיף במאור עיניו או הכהו תחלה בסנורים : וישתחו לאפיו. פירשתיו : (לב) כי ירט. הטעם עוות וכן על ידי רשעים ירטני שהוא מן רטה שאילו היה מן ירט היה ראוי להיות כמו יעטני ואם הם שני שרשים וכמוהו מעיל צדקה יעטני שהוא על משקל אשר יעצני כמו עוטה אור : (לג) ותראני האתון. בקמץ גדול תחת קטן שהיה ראוי להיות ותראני ורבים כן אולי יתחלק לטעמים רבים ופה הוא

רשי

הראהו : (כח) זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה : (כט) התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון : לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלמה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין : (ל) ההסכן הסכנתי. כתרגומו וכן (איוב כב) הלאל יסכן גבר ורבותינו דרשו מקרא זה (ע"ג ד) בגמרא אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון ברטיבא שדאי ליה כולי כדאיתא במסכת ע"ג : (לב) כי ירט הדרך לנגדי. (שבת קד) רבותינו חכמי המשנה דרשוהו נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו (שמואל ב יג) ותכל דוד. לישנא אחרינא ירט לשון רצון וכן (איוב יז) ע"י רשעים ירטני תפייס ומנחם אותי ע"י רשעים שאינן אלא מקניטים : (לג) אולי נטתה. כמו לולא פעמים שאולי משמש

כח ויפתח יהוה את־פי האתון ותאמר לבלעם מה־עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים :
כט ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי לו יש־חרב בידי כי עתה הרגתיך :
ל ותאמר האתון אל־בלעם הלוא אנכי אתנך אשר־רכבת עלי מעודך עד־היום הזה ההסכן הסכנתי לעשות לך כה ויאמר לא :
לא ויגל יהוה את־עיני בלעם וירא את־מלאך יהוה נצב בדרך וחרבו שלפה בידו ויקד וישתחו לאפיו :
לב ויאמר אליו מלאך יהוה על־מה הכית את־אתנך זה שלוש רגלים הנה אנכי יצאתי לשטן כי־ירט הדרך לנגדי :
לג ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי

בחוטרא : כח ופתח יי ית פומא דאתנא ואמרת לבלעם מה עבדית לך ארי מחיתני דנן תלת זמנין : כט ואמר בלעם לאתנא ארי חייכת בי אלופון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך : ל ואמרת אתנא לבלעם הלא אנא אתנך דרכבת עלי מדאיתך עד יומא הדין המילף אליפנא למעבד לך כדין ואמר לא : לא וגלא יי ית עיני בלעם וחזא ית מלאכא דיי מעתד באורחא וחרביה שליפא בידיה וכרע וסגיד לאפוהי : לב ואמר ליה מלאכא דיי על מא מחיתא ית אתנך דנן תלת זמנין הא אנא נפקית למסטן ארי גלי קדמי דאת רעי למיזל באורחא לקבלי : לג וחזתני אתנא וסטת מן קדמי דנן תלת זמנין

י"ד זקפין קמצין בתורה. ל'. כ"ב. ל'. י"ג. ל'. ל'. את מסך יסודם. ד' ג' מלאים ודין חסר. ה' מלאים. ל'. ל'.ג' כ' בתורה

בעל הטורים

הלוא אנכי אתנך. מלא וי"ו ששה דברים אמרה לו לשטינא בעלמא אקראי בעלמא כדאיתא בפ"ק דע"ג : רכבת עלי. בגימטריא רבעתני : אתנך. כתיב בה' כה' דברים הטאת : והותה כהויתי. מלא וי"ו שהשיבה אותו ששה דברים ונבראת ביום ששי בכ"ש : הנה אנכי יצאתי לשטן. יצאתי ממדתי ממדת רחמים במלאך של רחמים היה : מלאך ה' בדרך. בגי' גבריאל במלאך :

תולדות אהרן הלוא אנכי. שם ע"ג ד עקדה שער כא : ההסכן הסכנתי. סנהדרין שם ע"ג שם : וחרבו שלופה. סוטה יא : כי ירט. שבת קה מנחות סו :

עד אעבור. ולא אעבור : הלוא י"ג מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר שלח לך : שלפה ג' ב' מלאים וא' חסר וסימן ותרא האתון. נטויה על ירושלם. מפני חרב שלופה : שלוש ה' מלאים בתורה וסימן על מה הכית את אתנך. שלוש ערים תבדיל לך קדמאה דמשנה תורה : שלוש פעמים בשנת דראה. והצלעות צלע אל צלע. המזבח עץ שלוש אמות. וכל כתובים דכוו' מלאים : ותט ג' וסי' האתון מן הדרך. ותראני האתון. אשורנו מני ארחך :

ספורנו

שנו ד ושרי מואב ובכן לא הרגישו ענינו בעסקי האתון : (כח) ויפתח ה' את פי האתון נתן בה כח לדבר כענין ה' שפתי תפתח וכל זה היה כדי שיתעורר בלעם לשוב בתשובה בזכרו כי מה' מענה לשון גם לבלתי מוכן כל שכן שיוכל להסירו מן המוכן כרצונו וכל זה כדי שלא יאבד איש כמוהו : (ל) ההסכן הסכנתי. והיה ראוי לך לחשוב מאחר שאין זה מנהגי שלא קרה לך כל זה בזה הדרך אלא להורות שלא ילך שאף על פי שאין נחש יש סימן : (לב) על מה הכית את אתנך. כי בראותך אלה האותות היה לך לשער שהליכתך בלתי רצויה והיא לא תגלה : זה שלש רגלים. ואיך הקשית ערפך שלשה פעמים לדחוק את השעה : הנה אנכי יצאתי לשטן. הנה אני עשיתי האפשר להתנגד לדרכך בזה האופן לטובתך : כי ירט הדרך לנגדי. ירט מן ורטט ההזיקה כמו ותרץ את גלגלתו מן רצץ. אמר הנה יצאתי לשטן וענין השטנה היה כי יחריד הדרך כל מה שכנגדי כענין לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם וכל זה לא הספיק להחריד אותך כי הכבדת לבך : (לג) ותראני האתון

רמבן

אפשר על כן תוכל לפרש ותרא האתון כי הרגישה בדבר מפחיד אותה מלעבור והוא המלאך אשר יצא לשטן כענין ולבי ראה הרבה חכמה ודעת שיאמר על ההשגה לא על הראות וכאשר אירע בה הנס ושם לה הבורא הדבור אמרה לבלעם ההסכן הסכנתי לעשות לך כה אבל לא ידעה למה עשתה עתה כן כי לאונסה נעשה בה כך ולפיכך לא אמרה לו הנה מלאך השם עומד לנגדי וחרבו שלופה בידו לא שתראה חרב אף כי מלאך אבל ירמוז הכתוב כי מפני היות המלאך נכון להכות בה חרדה חרדה גדולה נדמה לה כאלו באיש לשחוט אותה כי לא עלתה השגתה לדעת זה כלל ואם נאמר כי המלאכים הנראים בדמות אנשים כאשר הזכרתי בפרשת וירא יושגו אף לעיני הבהמות א"כ איך לא ראהו בלעם ולא הוכה בסנורים. אבל יתכן שהוסיף בהשגת עיניה מי שהוסיף בה הדבור וראתה כאדם ולא הזכיר בה הכתוב ויגל השם עיני האתון כאשר הזכיר באדוניה כי הענין כולו באתון נס גדול כבריאה חדשה בנבראים בין השמשות אינו נקרא גלוי עינים בלבד. אבל רבותינו לא יזכירו בנסים רק פתיחת פיה. וטעם הנס הזה להראות לבלעם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם להודיעו כי השם פותח פי האלמים וכ"ש שיאלם ברצונו פי המדברים גם ישים בפיהם דברים לדבר ברצונו כי הכל בידו ולהזהירו שלא ילך אחר נחש וקסם ויקללם בהם כי מנחש וקוסם היה :

(לא) ויגל ה' את עיני בלעם. מזה הכתוב נלמד כי בלעם אלו היה נביא איך יצטרך לגלוי העינים בראיית המלאך כאשר יאמר הכתוב במי שלא הגיע לנבואה כנער אלישע והגר המצרית ולא יאמר כן בנביאים וכך קראו הכתוב בלעם בן בעור הקוסם ומה שאמר הוא כאשר ידבר ה' אלי יקרא ידיעתו העתידות בקסמיו דבר ה' אבל לכבוד ישראל בא אליו השם בלילה ההוא ואחרי כן זכה לגלוי עינים בראיית המלאך ודבר עמו ובסוף עלה למעלה מחזה שדי והכל בעבור ישראל ולכבודם ואחרי שגב לארצו היה קוסם כי כן יקראהו הכתוב במיתתו ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב וחלילה שישלחו יד בנביא השם. וכך אמרו במדרש במדבר סיני רבה בלעם נזקק לרוח הקודש ובסגדוו לבלק נסתלקה ממנו רוח הקודש וחזר להיות קוסם כבתחלה לפיכך נאמר רם הייתי והורידני בלק :

(לב) כי ירט הדרך לנגדי. כי ההולך ירט זכו ועות אותה לנגד עיני כי אנכי יוקע ועד. או לנגדי שירט הדרך לעשות כנגד רצוני כדברי אונקלוס

משמש בלשון לולא: גם אתכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתך על ידי כי גם ההריגה: ואותה החייתי. (במ"ר) ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא. הרגתיה. שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות וכן (ויקרא כ) והרגת את האשה ואת הבהמה וכן (שם) ואת הבהמה תהרוגו: (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו הודה שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי: אם רע בעיניך אשובה לי. להתרים נגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת ואתה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברה' (בראשית כב) קח נא את בנך וגו' ועל ידי מלאך בטל את דברו אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: (לה) לך עם האנשים. (במ"ר) בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו: לך עם האנשים. כי חלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם: ואפס. על כרחך את הדבר אשר אדבר וגו': עם שרי בלק. שמח לקללם כמותם: (לו) וישמע בלק. שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. (שם) אל מטרופולין שלו עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור: (לז) האמנם לא אוכל כבדך. נתנבא שסופו לצאת

נָטְתָה מִפָּנַי כִּי עַתָּה גַּם־אֹתְכָה הָרַגְתִּי וְאוֹתָהּ הֶחֱיֵיתִי׃ ל׳ וכ״כ · י״ב מלאים. ל׳
לד וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה חָטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נִצָּב לִקְרָאתִי בַּדָּרֶךְ וְעַתָּה אִם־רַע בְּעֵינֶיךָ אָשׁוּבָה לִּי׃ ט׳ בתורה ובאיוב י״ח בטעם תברין
לה וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־בִּלְעָם לֵךְ עִם־הָאֲנָשִׁים וְאֶפֶס אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תְדַבֵּר וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־שָׂרֵי בָלָק׃ כ׳
לו וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי בָא בִלְעָם וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ אֶל־עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־גְּבוּל אַרְנֹן אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַגְּבוּל׃ ס׳
לז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם הֲלֹא שָׁלֹחַ שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לִקְרֹא־לָךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ אֵלָי הַאֻמְנָם לֹא אוּכַל כַּבְּדֶךָ׃ ד׳
לח וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הִנֵּה־בָאתִי אֵלֶיךָ עַתָּה הֲיָכֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה הַדָּבָר ג׳ · כ׳ חד מל׳ דין חסר

אלופון לא סטת מן קדמי ארי כען אף יתך קטלית ויתה קיימית׃
לד ואמר בלעם למלאכא דיי חבית ארי לא ידעית דאת מעתד לקדמותי באורחא וכען אם ביש בעינך איתוב לי׃
לה ואמר מלאכא דיי לבלעם איזיל עם גבריא ולחוד ית פתגמא דאמליל עמך יתיה תמליל ואזל בלעם עם רברבי בלק׃
לו ושמע בלק ארי אתא בלעם ונפק לקדמותיה לקרתא דמואב דעל תחום ארנון דבסטר תחומא׃
לז ואמר בלק לבלעם הלא משלח שלחית לותך למקרי לך למא לא אתיתא לותי הבקושטא הויתא אמר לית אנא יכיל ליקרותך׃
לח ואמר בלעם לבלק הא אתיתי לותך כען המיכל יכילנא למללא מדעם

הוא כמו לולי ומלת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה: ואותה החייתי. דרך קצרה וכן הטעם כאשר הרגתיה הרגתיך או הרגתיך לבדך ואותה החייתי. וטעם ואותה החייתי. כי בן אדם בראותו המלאך ימות והעד ותנצל נפשי ודבר מגוה לעד ואף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם רוח המלאך כבן אדם: (לה) עם האנשים. האלה: ואפס. כמו רק וכן אפס כי לא יהיה בך אביון אפס כי עז העם: (לז) למה לא הלכת. כמו באת בעבור מלת אלי וכן מלת ויסר כאשר

ואותה י״ב מלאים בלישנא וסימן ואותה החייתי. ביום שמע אישה יניא אותה. ויטבל אותה ביערת. ויוצא אותה משרתו. נשים באות מאירות. יוצר אותה להכינה. הלא שמעת למרחוק. צרר רוח אותה. אחת שאלתי מאת ה'. למן היום אשר בנה אותה. אשר יראה הרואה. הארצה אותה מידכם. וכל יהושע ושפטים ויחזקאל דכוו' במ״ג חסר וסימן להרג את כל יושבי העי. והתחלקו אתה. למורשה ולתפש בכף: ועתה ואתה י״ח בטעם תברין וסימן נמסר בסדר בהעלתך: האמנם ד' והסר וסימן לא אוכל כבדך. ישב אלהים את. וחברו דד״ה. האמנם אלם צדק. וא'

רמבן

אונקלוס כמו כי הכעיסו לנגד הבונים. ירט לשון עוות וכן ועל ידי רשעים ירטני יעות אותי והענין כאשר פירשתי כי ההליכה היה בה רשות מאת ה' הנכבד אבל בלעם עות אותה בלכתו עמהם על דעתם שיקלל את העם:

(לג) ותט לפני. פירשו בו ותט אל השדה כאשר היתה לפני. ואין צורך רק טעמו כמו מפני כי כן תשמש הלמ"ד כמו ויחדלו לבנות העיר חדל להשכיל להטיב וכן רבים וכמוהו ויצא יואב ושרי החיל לפני המלך לפקוד את העם את ישראל:

וטעם אולי נטתה מפני. על דעת המפרשים כמו לולא שנטתה מפני ישמש במקום הזה שלא כדרך חביריו כלם. ועל דעתי הוא כמשמעו כי האתון הרגישה במלאך או ראתה בו ולא ידעה מה הענין אבל נטתה מפני חרב שלופה כמנהג הבהמות על כן אמר המלאך לבלעם ותראני האתון ונטתה מפני כי אני להרוג אותך באתי אבל אותה החייתי כי החטא בך ולא באתון:

גם אותכה הרגתי. אמר ר"א מלת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה. וטעם החייתי כי בן אדם בראותו את המלאך ימות והעד ותנצל נפשי אף כי הבהמה שאין לה שום שותפות עם המלאך כבן אדם ואין מלת גם כדרש כאשר אמר כי שניהם לא ימותו כי עתה שנטתה מתה האתון והחיה את בלעם ואם לא נטתה היה הורג את בלעם ומחיה האתון אבל מלת גם כדברי רש"י שהוא כמסורס וגם הרגתי אותך. וטעם ואותה החייתי לומר כי החטא כולו עליך והרגתי אותך בו אבל היא אין עליה חטא שתמות בו והנה הכתיב שנטתה מפני לטובתך לא לצרכה כלל והכית אותה חנם וגמלת לה רעה תחת טובה ולא הגיד הכתוב אם היו שרי בלק עם בלעם במעשים האלה או שהיו רוכבים לפניו ורחוק היה ביניהם וביני והקרוב שהיו עמו לא יתפרדו ממנו וראו בנטות האתון והכות בלעם אותה כסבורים היו שהיה כמנהג הבהמה הרעה ולא שמעו דבורה אף כי דבר המלאך שהוא גלוי עיני בלעם. ורבותינו אמרו שהיו שרי מואב תמהים שראו נס שלא היה כמותו בעולם ואמרו שכיון שדברה מתה שלא יהו האומות אומרים זו היא שדברה ועושין אותה יראה ועוד שחס הקב"ה על כבודו של רשע שלא יהו אומרים זו היא שסלקה את בלעם וכל זה אפשר מדרך הקבלה לא שדבר הכתוב במיתתה כלל כאשר פירשתי:

(לה) לך עם האנשים ואפס וגו'. יתכן שיאמר לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר ותודיע אותו זה. או טעמו כי אחרי אשר התודה אם רע בעיניך אשובה לי אמר לו לך עמהם כי מחלתי על חטאתך ובלבד שתזכור אזהרתי אשר הזהרתיך. והוצרך לומר לו כן שלא יחשוב שיאמר לו לך עמהם לעשות מה שבקשו ממך. גם יתכן שהיה חפץ ההולך לקלל את העם ולא היה חפצו לברכה בשום פנים ולכן יזהירנו האלהים בכל עת שידבר

ספורנו

האתון ותט לפני. ועם זה הנה קרה לך שהאתון נטתה מפני שלשה פעמים ואיך לא שתה לבך גם לזאת: אולי נטתה מפני. היה לך להשוב שאולי נטתה מפני שכבר ידעת שים לפני האל ית' איזה מדבר טוב על ישראל: כי עתה גם אותכה הרגתי ואותה החייתי. והטעם שאמרתי על מה הכית כמאשים הוא כי אמנם עתה הראית לדעת שגם שהייתי הורג אותך ומחיה אותה באופן שהיית מכיר שלא היה זה מקרה כלל מכל מקום לא היית נמנע מלכת כמוסר עצמו למיתה לעבור על רצון קונו שאין לך מכעיס גדול מזה: (לד) חטאתי. להקשות עורף: כי לא ידעתי. והיה לי לחוש לזה: ועתה אם רע בעיניך. שאתה אולי מלאך מליץ על ישראל: אשובה לי. כדי שלא לעשות דבר נגד רצונך אף על פי שהאל ית' נתן לי רשות: (לה) לך עם האנשים. לא תלך כבעל הדבר אבל כהולך עמם לבקשתם שלא תאבד: ואפס את הדבר. ועם כל זה אני חושש שתעשה נגד רצוני כי אמנם לא תוכל לעשות אלא מה שאומר לך: (לו) ויצא לקראתו. לכבדו שידע שהיה גם רוח כמו שהעידו רבותינו ז"ל: (לח) הנה באתי אליך. אף על פי שהייתי בא אליך אז כדברך מה הייתי מועיל לך וגם כן עתה: היכול אוכל דבר מאומה. כלום אני יכול לדבר כמנהג כל מדבר

אבן עזרא

כאשר פירשתיו : (לט) קרית חוצות . שם מדינה : (מא) במות בעל . היא בעלי במות ארנון : וירא משם קצה העם . כי הם חונים לארבע רוחות השמים : (א) שבעה מזבחות . יש סודות עמוקים לא יבינום כי אם מתי מספר והיודעי בימים ובחדשים ובשנים ושבעה כבשי העולה ושבעה הזאות גם אמר השם לאיוב קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים ובתת שלש לשלש אז תתחדש רוח בינה והמשכיל יבין : (ב) פר ואיל במזבח . בכל מזבח ומזבח והיא דרך קצרה כאילו אמר במזבח האחד מכל המזבחות : (ג) יקרה . מגזרת לקראתי . ודבר . סמך אל מה : וילך שפי . דברי המתרגם ארמית ידועים שהוא לבדו והנה שפי לבדו גם הוא בלי את ואחרים אמרו כי הוא כמו נכאה לב מגזרת ושופו עצמותיו והנכון בעיני שהוא מגזרת קול על שפיים וימלא ביו"ד גם באל"ף כמלת פתאים והטעם שהלך אל שפי ותחסר מלת אל כמו ויבא אל ירושלים וכן נסעו העם חצרות ורבים כן והנה הוא מנחש בלכתו כי כן כתוב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים והנה גם פה רמזתי לך סוד קתום : (ד) ואעל פר ואיל במזבח

תרגום אונקלוס

פִּתְגָמָא דִישַׁוֵי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵיהּ אֲמַלֵּיל : לט וַאֲזַל בִּלְעָם עִם בָּלָק וַאֲעָלֵיהּ לְקִרְיַת מַחוֹזוֹהִי : מ וּנְכֵס בָּלָק תּוֹרִין וְעָאן וְשַׁלַּח לְבִלְעָם וּלְרַבְרְבַיָּא דְעִמֵּיהּ : מא וַהֲוָה בְצַפְרָא וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם וְאַסְּקֵיהּ לְרָמַת דַּחַלְתֵּיהּ וַחֲזָא מִתַּמָּן קְצַת מִן עַמָּא : א וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא שִׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵין לִי הָכָא שִׁבְעָא תוֹרִין וְשִׁבְעָא דִכְרִין : ב וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דְמַלֵּיל בִּלְעָם וְאַסֵּיק בָּלָק וּבִלְעָם תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא : ג וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק אִתְעַתַּד עַל עֲלָתָךְ וְאֵיהַךְ מָאִים יְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְקַדָּמוּתִי וּפִתְגָמָא דִיחַזֵּינַנִי וְאַחֲוֵי לָךְ וַאֲזַל יְחִידִי : ד וְעָרַע מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי יָת שִׁבְעָא מַדְבְּחִין סַדָּרִית וְאַסֵּיקִית

מקרא

אֲשֶׁר יָשִׂים אֱלֹהִים בְּפִי אֹתוֹ אֲדַבֵּר : רביעי (ששי כשהן מחוברין)
לט וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־בָּלָק וַיָּבֹאוּ קִרְיַת חֻצוֹת : מ וַיִּזְבַּח בָּלָק בָּקָר וָצֹאן וַיְשַׁלַּח לְבִלְעָם וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ : מא וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ בָּמוֹת בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם : כג א וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים : ב וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל בָּלָק וּבִלְעָם פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ : ג וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־עֹלָתֶךָ וְאֵלְכָה אוּלַי יִקָּרֵה יְהוָה לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי : ד וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי

(מסורה:) ג' הנה הגבר · ד' כ"ב · ג' · כל אורי' חס' · ד' מלא' בתורה · ג' בטעם בענין ר"פ · ג' · ל' כתיב ס' · ג' · ג' · ל' בענין . ג'

רש"י

לצאת מעמו בקלון : (לט) קרית חצות . עיר מלאה שווקים אנשים וטף בחוצותיה לומר ראה ורחם שלא יעקרו כל אלו : (מ) בקר וצאן . (שם) דבר מועט בקר אחד וצאן אחד בלבד : (מא) במות בעל . כתרגומו לרמת דחלתיה שם ע"ג : (ג) אולי יקרה ה' לקראתי . אינו רגיל לדבר עמי ביום : וילך שפי . כתרגומו יחידי לשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה : (ד) ויקר . לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובזיון ולא היה נגלה אליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל : את שבעת המזבחות . שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כלן אברהם בנה ארבעה מזבחות (בראשית יב) ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו ויעתק משם ההרה וגו' (שם יג) ויאהל אברהם וגו' ואחד בהר המוריה. יצחק בנה אחד (שם כו) ויבן שם מזבח וגו' ויכרו שם עבדי יצחק באר . יעקב בנה שתים אחד בשכם ואחד בבית אל : ואעל פר ואיל במזבח . ואברהם לא העלה אלא

בעל הטורים

שבעה פרים ושבעה אילים . וכן עשה איוב כי כן מנהג בני נח להקריב ז' ז' כנגד שבע מצות שלהם : על עלתך . חסר וי"ו כי לא תמן כח הקב"ה שאמר כי טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב . ר"ת ממזר. פי' מז' פרים וז' אלים בשקריבו כמואבים בבאו מממזרות : ויראה ב' הכא והידך אלהים יראהו בצורי מלמד ששם בלעם שונא אותם ותמן לקללם יותר מבלק ושם מתפלל עליהם אלהים יראני בצורי : וילך שפי' בגימטרי' חגר ברגל. ר"ל מלבון שם מדוכתים מגום בנאמר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר : שפי. ס"א כפולה בספסס וחפש כאיוס שעם טוב לקלל את ישראל : ערכתי ב'. הכא והידך הנה נא ערכתי משפט . כלומר שערך את המזבחות כדי לערוך משפט עם ישראל :

מסורה

אמנם האף אמנם : חצות ב' כתוי' כן חסר וי"ו קדמא וסימן ויבאו קרית חצות . וחצות תשי' לך בדמשק . וכל ירמיה דכוותא חצות . וא' בחוצת כתיב חסר וי"ו תניינא וסימן ואל תבשרו בחוצת. ושארהון חוצות מלאים דמלאים : ושלת כ"ב וסימן נמסר בסדר נח ערכתי ג' וסימן את שבעת המזבחות ערכתי . ערכתי נר למשיחי . הנה נא ערכתי משפט :

תולדות אהרן וילך שפי . סוטה י סנהדרין קה :

ספורנו

מדבר רצוני : הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר. כענין רוח אלהים דבר בי ובאופן זה לא אהיה אני המדבר : (מ) וישלח לבלעם. למנחת כבוד מלבד ארוחתו להשביע עין גאותו : (מא) וירא משם קצה העם . כדי לתת עיניו בם כענין ויפן אחריו ויראם ויקללם וההפך ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך לפני מותו :
כג (א) בנה לי בזה. שהוא מקום שהראהו משם : (ג) התיצב על עלתך. לכוין בהעלאת כל חלק ממנה כענין כי הדם הוא בנפש יכפר : אולי יקרה ה' לקראתי . אולי בהתבודדי אף על פי שלא אשיג לעלות לאור פני מלך כמו שהיה הענין במשה כאמרו בכל ביתי נאמן הוא יקרה לי שיבא ה' לקראתי כמו שהיה הענין במשה בתחלת נבואתו קודם שעלה אל השלמות שהשיג אחר כך כאמרו וירא ה' כי סר לראות ויקרא

רמב"ן

שידבר עמו ומפני זה הודיע בלעם לבלק בתחלת דברו עמו הנה באתי אליך כי בביאה בלבד הורשיתי אבל בענין העם היכול אוכל דבר מאומה כרצונך הדבר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר בין קללה בין ברכה ראה אם תחפוץ שאדבר בעניינם ואם לא תחפוץ בכך אשובה לי מעתה :
(מא) ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם . היה מעלה אותו במקום שיראנו כדי שיתכוין אליו בקללתו ולא תפרד נפשו מהם כי אלה מכחות הנפש להיות דבקה בעת הראיה כידוע מענין החכמים דלי לי גבינאי דבעינא למחזייה דלי ליה יהב ביה עיניה ונח נפשיה והגיד הכתוב כי לא ראה כל המחנה כי היו חונים ארבעה דגלים לארבע רוחות השמים ובפעם השנית אמר לו בלק אפס קצהו תראה וכולו לא תראה לומר גם בפעם הזאת לא תראהו כלו אם הוא הדבר המונע ממך קללתו אבל קבנו לי משם אם תוכל כי אין לי מקום להראותו כלו משם חשב בלק אולי יש באחת מן הקצוות דגל אנשים לדיקים וטובים אשר אין השם חפץ דכאו. ויתכן לפרש עוד כי בפעם הראשון ראוהו כלו כי במות בעל מקום גבוה וראו שניהם משם קצה העם ובנו שם המזבחות והלך בלעם אל ראש הגבעה אשר בהר ההוא וראהו כולו וזה טעם וילך שפי שהלך אל שפי שבו כדברי ר"א :
כג (א) שבעה מזבחות . רמז בזה ר"א סוד עמוק והנה בלעם רצה לדבקה אליו הרצון מאת ה' בקרבנות האלה ולכן העלה עולות מספר כולם ורצה שיתעסק בלק עצמו בהם ולכך אמר ויעל בלק ובלעם פר ואיל במזבח זה שוחט וזה זורק : וטעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי דרך תפלה כאומר ערכתי לפניך מזבח שלם בקרבן שלם יעלו על רצון מזבחך כענין שיאמר הכתוב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה ויאמר עולות מחים אעלה לך עם קטרת אלים אעשה לך עם עתודים סלה וכן במקומות רבים וטעם הידיעה כבר זכרה ר"א והנה בסוף כאשר לא רצה ללכת לקראת נחשים לא רצה בלעם שיהיה בלק מעלה בקרבנותיו שלא יכון במחשבתו ולכך אמר הכתוב ויעל פר ואיל במזבח וירמוז לבלעם הנזכר . ויתכן שבלק העלה אותם כי לפיים דעתו עשה כן והוא לא היה עוד חפץ בהם :
(ד) ויקר אלהים אל בלעם. בעבור שלא היה האיש הזה מגיע למעלת הנבואה ע"כ יאמר בו כלשון הזה כי עתה בא אליו דבור השם דרך מקרה לכבוד ישראל ולכך אמר כן ויבא אלהים אל בלעם כי הלשון הזה לא יאמר בנביאים רק במי שלא בא במדרגה ההיא וכן ויבא אלהים אל אבימלך ויבא אלהים אל לבן ואפשר שפירושו ביאת הרצון בדבור מן העליון אל השכלים אשר יחלומו כי גם בלעם ביום נופל ותרדמה נפלה עליו וגלוי עינים :
וטעם ויקר אלהים ויאמר אליו . כי כאשר קרה לבלעם כמקרים אשר יקרו לאנשי רוח הקודש בהתבודדות שחלף רוח על פניו תסמר שערת בשרו

רש"י

אלא איל אחד: (ז) ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל בשני שמותיהם אמר לקללם שמא אחד מהם מובהק: (ח) מה אקב לא קבה אל. (במ"ר) כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם כי באפם הרגו איש לא קלל אלא אפם שנאמר (בראשית מט) ארור אפם. כשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל מה נאמר שם (שם כז) גם ברוך יהיה. במברכים נאמר (דברים יא) אלה יעמדו לברך את העם במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה לא רצה להזכיר עליהם שם קללה: לא זעם ה'. (ברכות ז) אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות ה': (ט) כי מראש צורים אראנו. אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות: הן עם לבדד ישכון. הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו: ובגוים לא יתחשב. כתרגומו. לא יהיו נעשין כלה עם שאר ז' האומות שנאמר (ירמיה ל') כי אעשה כלה בכל וגו' אינן נמנין עם השאר. דבר אחר כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר (דברים לב) ה' בדד ינחנו וכשהאומות בטובה הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב: (י) מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו דעדקיא דבית יעקב כו' מארבע משרייתא ארבע דגלים. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר (דברים כב) לא תחרוש בשור ובחמור (ויקרא יט) לא תזרע כלאים אפר פרה ועפר סוטה וכיוצא בהם: ומספר את רובע ישראל. רביעותיהן זרע היוצא

אבן עזרא

במזבח. בלווי: (ז) וישא משלו ויאמר. המשל הוא כי מראש צורים אראנו: מהררי קדם. מזרח: לכה ארה לי יעקב. תחסר מלת ואמר ובשיר השירים כמוהו רבים והוא דרך קצרה: זועמה ישראל. הטעם כפול כמשפט שהוא דרך לדבר טעם אחד במלות משונות וישנוהו לחזוק והיתה ראויה מלת זועמה להיותה על משקל זכרה לי אלהי רק כאשר נפתח העי"ן בעבור היותו מן הגרון היה כינו וכן הזי"ן חולם תחת קמץ חטף: (ח) מה אקוב לא קבה אל. כטעם קללה והה"א תחת וי"ו כה"א אהלה וכן ה"א כי פרעה אהרן והמלה מפעלי הכפל והשלמה קבנו כמו סבבו ואם היא מלה זרה: ומה אזעום לא זעם ה'. מגזרת זעם והטעם כפול: (ט) כי מראש צורים אראנו. כי על הספי היה והוא גבוה והעד על הספי שהוא כפירושי ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל ספי גם יתכן להיות מראש צורי' משל לגזרות היורדו' מהעליונים כי ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת מתגברת עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות: ובגוים לא יתחשב. אפרשנו בפסוק יצב גבולות עמים: (י) מי מנה. והתימה שלא יתחשב עם הגוים והם עם רב כחול שיתכן שלא יתחשב המעט: עפר יעקב. הטעם שהוא רב כעפר הארץ: ומספר את רובע ישראל. דגל אחד כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא

תורה ותרגום אונקלוס

ואעל פר ואיל במזבח: ה וישם
יהוה דבר בפי בלעם ויאמר
שוב אל-בלק וכה תדבר:
ו וישב אליו והנה נצב על-
עלתו הוא וכל-שרי מואב:
ז וישא משלו ויאמר מן-ארם
ינחני בלק מלך-מואב מהררי-
קדם לכה ארה-לי יעקב ולכה
זעמה ישראל: ח מה אקב לא
קבה אל ומה אזעם לא זעם
יהוה: ט כי-מראש צרים אראנו
ומגבעות אשורנו הן-עם לבדד
ישכן ובגוים לא יתחשב: י מי
מנה עפר יעקב ומספר את-רבע
ישראל תמת נפשי מות ישרים

תור ודכר על כל מדבחא:
ה ושוי יי פתגמא בפומא
דבלעם ואמר תוב לבלק
וכדין תמלל: ו ותב
לותיה והא מעתד על
עלתיה הוא וכל רברבי
מואב: ז ונטל מתליה
ואמר מן ארם דברני בלק
מלכא דמואב מטורי
מדינחא איתא לוט לי יעקב
ואיתא תריך לי ישראל:
ח מה אלוטיה דלא לטייה
אל ומה אתרכיה דלא
תרכיה יי: ט ארי מריש
טוריא חזיתיה ומרמתא
סכיתיה הא עמא בלחודיהון
עתידין דיחסנון עלמא
ובעממיא לא יתדנון גמירא:
י מן ייכול לממני דעדקיא
דבית יעקב דאמיר עליהון
יסגון כעפרא דארעא או חדא מארבע משריתא דישראל תמות נפשי מותא

(מסורה: כל סידרא קמץ בענין. קדמאה ופסב וכנה תניין ויכא וסנו ד'. נ"א. ב' נפשי ישוכב ג'. ד'. ל' ותסר. ל' וכ"כ. ל' וחטר. ב' מלרע. והעם חסר י"ד. כלכון. חסר וי"ו ל. ב'. ס'. ג'. ל' וד'. ג' וחסר וחד ותמת בגמא.)

הן ה' פתחין וסימן הן עם לבדד ישכן. הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא. הן הוא משוש דרכו. הן זאת לא צדקת אענך. הן תוי שדי. וכל כל אלה אל דכוותא: לבדד ג' וסימן כי מראש צרים אראנו. רעה עמך בשבטך צאן. בשלום יחדו אשכבה ואישן אנ"ך: ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסימן מי מנה עפר יעקב ומספר. חצות ירושלים. ומספר חדשיו חצצו. ימיך רבים. ומספר שנים נצפנו לעריץ קדמא קמץ: תמת ג' וחסר וסימן תמת נפשי מות ישרים. תמת נפשי עם פלשתים. תמות בנער נפשם. וא' ותמת

תולדות אהרן וישם ה' דבר. שם קה: מהררי קדם. זוהר חיי שרה: מה אקוב. ברכות ו סוטה מא סנהדרין נו נב קה ע"ב ד זוהר במדבר: ובגוים לא יתחשב. סנהדרין לט עקידה סו: מי מנה. נדה לא זוהר משפטים: תמות נפשי. סנהדרין קה ע"ב כה עקידה ש' פ:

בעל הטורים כפי. בגי' מלאך. בפי בגי' הזמם שמלאך נתן זמם לתוך פיו להחזירו אל בלק: וישא משלו. שהרים קולו שישמעו כל שבעים אומות כדי שיקנאו בישראל וזהו מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו: מן ארם. כלו' האיך אנו באים עליהם מארם לקללם ומארם יצא אברהם אביהם עטון בברכות שנאמר לך לך מארצך וכתיב ואברכך וכו' וכן יעקב הלך לארם עטון כל אותם הברכות שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך וגו'. ד"א מן ארם שאילולי שם לא היינו בעולם שאנו מארם וכשנעקד יצחק נפקדה גם מלכה מנחור שנאמר הנה ילדה מלכה גם היא ואתה ג"כ כפוי טובה שאילולי אברהם לא באת לעולם שבזכותו ניצול לוט מסדום ואני ג"כ כפוי טובה שאילולי בא יעקב אל לבן לא היה לו בנים ואנו באים מארם לקללם: מן ארם. בגי' אשל פי' באים בזכות אברהם שנטע אשל: ינחני ב' במסרה. ינחני בלק. ינחני במעגלי צדק. כשבא אותו רשע לקללני הנחני במעגלי צדק שלא כעס: ינחני. בגי' לגיהנם: מהררי קדם. מהר שהעמידו קדמונים זה גל וזה גל וכרתו עליו ברית כדכתיב אם אני לא אעבור כו' הגל הזה וכו' והוא שלא אלי לעבור הברית ולקללם. ד"א מהררי קדם אני רואה שלא לקללם כי ההרים נהגו בהם כבוד דכתיב ההרים רקדו כאילים לכבודם ואני אקללם: מהררי קדם. בגי' מאבות העולם: ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל. הזכירם בשני שמותיהם אמר באיזה שם אקללם הקב"ה ברכו כשהיה שמו יעקב ושוב ברכו בשם ישראל א"כ באיזה שם אקללם והקב"ה לא רצה לייחד שמו על קללתם שבקללות כתיב ובאו עליך כל הקללות. ובברכות כתיב יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך והאיך אקללם: כי מראש צורים אראנו. אני רואה שנבראו קודם שנברא העולם והצורים: כי מראש. בגי' על הר המוריה: מראש צרים. בגי' מזכות אבות: ומגבעות. בגי' הן האמהות: לבדד ג' במסרה. הן עם לבדד ישכון. שוכני לבדד בת"ע פי' רעה עמך בשבטך בענין הגאולה שבלעם היה מתנבא על הגאולה כי אתה ה' לבדד לבטח תושיבני. שלא כעם כל אותן הימים ע"כ לבטח תושיבני: לבדד ישכן. ז' תגין על השי"ן דישכון לומר לך שישכון בארץ ז' עממים: לבדד. עולה לחשבון מ' לומר לך שישכון בארץ ישראל שהוא מהלך מ' יום: לבדד ישכן. עולה לחשבון ת"כ שרמז לימי בית שני: לבדד ישכן. בגי' בימי משיח: מי מנה עפר יעקב. כמו עפר האילים על שם כי נער ישראל ואהבהו וגו' וכן תרגום אונקלוס מי מנה עפר יעקב מן יכול לממני דעדקיא דבית יעקב: עפר בגי' ערלה בחול. רמז למה שנותנים הערלה בחול: תמות ג' במסרה. תמות נפשי מות ישרים. ואידך תמות נפשי עם פלשתים. ואידך תמות בנוער נפשם. הוא ביקש שתמות נפשו עם הישרים. ולא היה כן אלא אדרבה שמת מות פלשתים כלומר מות רשעים ובנוער ידהיתה אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם שבן ל"ד שנה היה כשהרגו פנחס: ישרים. בגימטריא אבות העולם. ס"ת של שמות האבות בגימטריא בלעם וזהו ונפשי אחריתי כמוהו:

רמב"ן

בשרו פחד קראתהו ורעדה ורוח עצמותיו הפחיד והודו נהפך עליו למשחית והוא נופל על פניו ארצה אז אמר את שבעת המזבחות ערכתי והוא דרך תפלה כאשר פירשתי והשם לא שמע אליו על כוונתו ואמר לו כה תדבר:

(ה) **וטעם** וישם ה' דבר בפי בלעם. יש מפרשים כי לא ידע בלעם בדברים אך השם מלא אותו דברים ואמר לו שוב אל בלק וכה תדבר כי יצאו הדברים מפיך ואולי כן דעת רבותינו שאמרו עיקם את פיו ופקסו כאדם שקובע מסמר בלוח ר' אלעזר אומר מלאך היה מדבר ר' יהושע אומר וכו' ואינו נכון בעיני בעבור אמרו אליו אשר מחזה שדי יחזה אבל טעם וישם הלמוד שלמדו הדברים שיגרום אותם בפיו ולא ישכח ולא יפיל מהם דבר כטעם ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וכן כי על פי אבשלום היתה שומה:

(ט) **כי** מראש צורים אראנו. הטעם בעבור שהעלהו במות בעל לראותו אמר מראש צורים ומן הגבעות אני מביט ורואה אותו כי ישכון לבדו ואין עמו גוי אחר שיחשב הוא אליו כמו שיתקבצו עמים רבים ואומות שונות להיות מחנה אחת אבל אלו כולם תורה אחת ומשפט אחד להם וגוי אחד הם וישכון

ספורנו

ויקרא אליו אלהים: (ז) וישא משלו. אמר אותו המשל שראה בנבואתו: ויאמר מן ארם. אחר שספר המשל פתר את ענינו ואמר כי הוראת המשל היתה איך מן ארם נחהו בלק וכו': (ט) הן עם לבדד ישכון. הן לבדם ישכנו ארץ בסוף הימים כאמרו ה' בדד ינחנו ואיך אוכל להכריתם: (י) תמות נפשי מות ישרים. הלואי תמות נפשי

ותהי אחריתי כמהו: יא ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך: יב ויען ויאמר הלא את אשר ישים יהוה בפי אתו אשמר לדבר: חמישי יג ויאמר אליו בלק לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וקבנו לי משם: יד ויקחהו שדה צפים אל ראש הפסגה ויבן שבעה מזבחת ויעל פר ואיל במזבח: טו ויאמר אל בלק התיצב כה על עלתך ואנכי אקרה כה: טז ויקר יהוה אל בלעם וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר: יז ויבא אליו והנו נצב על עלתו ושרי מואב אתו ויאמר לו בלק מה דבר יהוה: יח וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפר: יט לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה: כ הנה ברך לקחתי

דקשיטוהי ויהי סופי כותהון: יא ואמר בלק לבלעם מה עבדת לי למילט סנאי דברתיך והא ברכא מברכת להון: יב ואתיב ואמר הלא ית דישוי יי בפומי יתיה איטר למללא: יג ואמר ליה בלק איתא כען עמי לאתר אוחרן דתיחזיניה מתמן לחוד קצתיה תחזי וכוליה לא תחזי ותלוטיה לי מתמן: יד ודבריה לחקל סכותא לריש רמתא ובנא שבעא מדבחין ואסיק תור ודכר על כל מדבחא: טו ואמר לבלק אתעתד הכא על עלתך ואנא איתמטי עד כא: טז וערע מימר מן קדם יי בבלעם ושוי פתגמא בפומיה ואמר תוב לות בלק וכדין תמליל: יז ואתא לותיה והוא מעתד על עלתיה ורברבי מואב עמיה ואמר ליה בלק מה מליל יי: יח ונטל מתליה ואמר קום בלק ושמע אצית למימרי בר צפור: יט לא כמלי בני אנשא מימר אלהא בני אנשא אמרין ומכדבין ואף לא כעובדי בני בשרא דאינון גזרין למעבד ותיבין ומתמלכין והוא אמר ועביד וכל מימריה מתקים: כ הא ברכן קבלית ואברכינון

רשי

היוצא מן התשמיש שלהם: תמות נפשי מות ישרים. שבהם: (יג) וקבנו לי. לשון צווי קללהו לי: (יד) שדה צופים. מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם ששם מת משה כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה: (טו) אקרה כה. מאת הקב"ה: אקרה. לשון אתפעל: (טז) וישם ה' דבר בפיו. ומה היא השימה הזאת ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה א"ל על כרחך תשוב אל בלק: (יז) ושרי מואב אתו. ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: מה דבר ה'. (במ"ר) לשון צחוק הוא זה כלומר אינך ברשותך: (יח) קום בלק. כיון שראהו מצחק בו נתכוון לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו שלמקום: בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו (תהלים קד) חיתו יער (שם עט) לחיתו ארץ (שם קיד) למעינו מים: (יט) לא איש אל וגו'. כבר נשבע להם להביא ולהוריש ארץ שבעה אומות ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו'. בלשון תימה ותרגומו יתיבין ומתמלכין חוזרים ונמלכין לחזור בהם: (כ) הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם. ס"א

אבן עזרא

לא תראה. ויפה פירש המתרגם ארמית מלת ישרים והטעם לפי דעתי שהתאוה למות ותהיה אחריתו כאחרית ישראל שהם חלק השם ולא חלק כוכבים כי הוא היה קוסם ויש אומרים שמלה ותהי אחריתי כפולה בטעם והוא היה מתאוה שימות מות ישרים כמו הישרים של ישראל בעבור דעתו כי בחרב ימות והגאון אמר כי מי מנה זאת השם והטעם אתה שתוכל למנות עפר יעקב תמות נפשי מות ישרים אם כן מה טעם ומספר את רובע ישראל ולפי דעת רבים שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית שהוא כענין רבצי ויפרשו עפר יעקב על עת נסעו משפט הלשון להקדים שם הפועל בלשון עבר ועתיד ובצווי הדבר הפוך ויש מלות זרות כמו ברכת ברך ובא בא (ושטף ועבר): (יז) אפס קצהו. רק קצהו: וקבנו. מלה זרה ולפי הדקדוק כי הצווי כעתיד ואין ביניהם רק הסימן ירדפהו ירדפנו ירדפוהו אויב ירדפו ובאה זו המלה מורכבת עם נו"ן ובחולם ולפי דעת רבי יהודה המדקדק הראשון שהוא מן שורש קבן אם כן לא יתכן להיותה צווי כי לא מצא כן מהבנין הקל אולי תהיה שם הפועל על משקל ושמרו את השבועה: (יח) וישא משלו. הוא כתועפות ראם כלביא יקום: האזינה עדי. מגזרת עד וכן לא שכחם עדי והטעם כפול. וי"ו בנו בעור נוסף כמו למעינו מים. וטעם לא איש אל. בעבור שאמר וקבנו לי משם וכבר אמר לא קבה אל: (יט) אמר ולא יעשה. אמרו: ודבר. דברה: (כ) הנה ברך לקחתי. שם הפועל

בעל הטורים

וכלו ב'. הכא ואידך וכלו מתמדים. והיינו דאמרי במסכת נדה על דבר זה נסמית עינו של בלעם שאמר הקב"ה שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדבר זה והיינו וכלו לא תראה לפי שדבר נגד הקב"ה שכלו מתמדים נסמית עינו וכלו לא תראה:

בצמא: לך ג' חסר בלישן הליכה וסימן לך נא אתי אל מקום אחר ויאמר לנערו לך ונקרבה. לך נתראה פנים דד"ה: וכלו ב' וסי' אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. חכו ממתקים: ויקר ה'. ה' זוגין מן ב"ב בענינא חד אלהים וחד ה' וסימן נמסר בסדר שמות: והנו ל' וב' הנו וסי' מן השלשים הנו נכבד דד"ה. ויאמר ה' אל השטן הנו בידך: ושמע ה' קמצין וסימן קום בלק ושמע. קרב אתה ושמע. הטה ה' אזנך פקח. וחברו דישעיה. הטה אלהי אזנך דדניאל: ובן אדם ה' וסימן לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם: אשרי אנוש יעשה זאת. אף כי

תולדות אהרן לא איש אל. פסחים קיא (תענית שם): ולא יקימנה. שם:

ספורנו

נפשי עתה אך שתהיה מיתתה מיתת ישרים שתזכה אחריה לחיי עד: ותהי אחריתי כמוהו. ובלבד שתהיה אחריתי וצאצאי מעי כמו ישראל. כי אמנם בניו של אדם ויוצאי חלציו נקראים אחריתו כמו יהי אחריתו להכרית וכן ולא לאחריתו: (יב) הלא את אשר ישים ה' בפי. וכבר ידעת שהוא אלהי ישראל ולא ידבר כי אם טוב על ישראל: (יג) אשר תראנו משם. ותוכל לתת עיניך בהם לרע: אפס קצהו תראה וכלו לא תראה. אל תתן את עיניך בכלם שלא תשיג המכוון כלל כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: (כ) וברך. והוא כבר ברך ותרועת מלך בו בנסוע

רמבן

וישכון בדד בשם יעקב וישראל ועל כן הזכיר ארה לי יעקב וזועמה ישראל כי הזכיר להם שמם הנכבד ושמות אבותם לאמר שהם עם לבדד ושמות נאות להם מאבותם כי בלק לא היה מזכיר לו שם ישראל רק אמר עם יצא ממצרים כמתנכר בהם שלא ידע אותם שהיה כפוי טובת אביהם והכוונה לומר כי כאשר אני רואה אותו עתה שוכן לבדו כן ישכון לעולמים בטח בדד עין יעקב והוא יהיה לראש לעולם ואין אומה שתתגבר עליו ולא שיטפל הוא אליהם: (י) מי מנה עפר יעקב. יאמר אני רואה אותם מראש הרים שוכנים לבדד ולא אוכל למנות אותם כי הם לבדם כעפר הארץ אשר לא יוכל איש למנות את עפר הארץ וגם רובע ישראל למחנות הדגלים הארבעה לא אוכל למנות יתנבא עליהם שירבו ולא ימעטו ויהי תמיד הם לבדם זרע יעקב כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וזה דעת אונקלוס ברבע ישראל. גם נכון הוא שיהיה כמו ארחי ורבעי זרית מן לא תרביע כלאים כלשון וממי יהודה יצאו ואמר תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו לומר שהן נוחלי גן עדן כי אחרית האדם המות על כן יבקש שימות מות ישרים הם ישראל הנקראים ישורון שיבלו ימיהם בטוב ותהי אחריתי כמוהו כישראל אשר חלקם בחיים ואינם בני גיהנם ואבדון. והנה כלל נבואתו בזה הפעם שאין השם חפץ בקללתם וכי אנחנו עם לבדד חלקו ועמו לא נתערב בגוים ולא נחשב עמהם ואחריתנו דרך טובה בדרך ישר:

(טו) ויקר ה' אל בלעם. עתה לכבוד ישראל עלה האיש הזה להתנבא במדת רחמים בשם הגדול אשר נגלה למשה כי עד עתה נאמר

וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה׃ כא לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ׃ כב אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ׃ כג כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל׃ כד הֶן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף

לְיִשְׂרָאֵל וְלָא אָתֵיב בִּרְכְתִי מִנְּהוֹן׃ כא אִסְתַּכָּלִית לֵית פָּלְחַן גִּלּוּלִין בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא עוֹבְדֵי לֵיאוּת שְׁקַר בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא דַייָ אֱלָהֲהוֹן בְּסַעְדְּהוֹן וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵיהוֹן׃ כב אֱלָהָא דְאַפֵּיקִנּוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָא וְרוּמָא דִּלֵיהּ׃ כג אֲרֵי לָא נַחֲשַׁיָּא צָבַן דְּיֵיטַב לִדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא קָסְמַיָּא רָעַן בִּרְבוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעִדָּן יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד אֱלָהָא׃ כד הָא עַמָּא כְּלֵיתָא יִשְׁרֵי וּכְאַרְיָא יִתְנַטַּל לָא יִשְׁרֵי בְּאַרְעֵיהּ עַד דְּיִקְטוֹל

אנוש רמה. כי תזכרנו. ויכח לגבר עם אלוה : אלהיו עמו : ה׳ וסימן ולא ראת עמל בישראל ה׳ אלהיו עמו : ויתחזק שלמה באלהיו. בראותם כי ה׳ אלהיו עמו. מי בכם מכל עמו. וחברו : ולישראל ז׳ וסימן נמסר בריש סדר יתרו : מה פעל ב׳ וסימן ולישראל. צדיק מה פעל. הן ה׳ פתחין נמסר לעיל בהאי סידרא :

תולדות אהרן ד׳ אלהיו עמו. ר"ה לב : אל מוציאם. ברכות יב לח פסחים קיח עקרים מג פח : מי לא נחש. נדרים לג עקרים שם זוהר ויפלא : מה פעל אל. פסחים שם :

רשי

(ס"א ברך כמו לברך) : וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו : וברך. כמו וברך וכן הוא גזרת רי"ש כמו (תהלים עד) אויב חרף כמו חרף וכן (שם י) ובוצע ברך המהלל ומברך את הגזול ואומרים אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן ור"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה : (כא) לא הביט און ביעקב וגו׳. כתרגומו. ד"א אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה לא הביט הקב"ה און שביעקב כשהן עוברים על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו. עמל לשון עבירה כמו הרה עמל (תהלים ז׳) כי אתה עמל וכעס תביט (שם י׳) לפי שהעבירה עמל הוא לפני המקום : ה׳ אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכן : ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו רעה דוד (שמואל ב ט"ו) אוהב דוד. ויתנה למרעהו (שופטים ט ו) וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון : (כב) אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרי׳ לא יצא מעצמו אלא אלהים הוציאם : כתועפת ראם לו. כתוקף רום וגובה שלו וכן (איוב כ"ב) וכסף תועפות לשון מעוז המה. ואומר אני שהוא לשון עוף יעופף המתעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה : ותועפת ראם. עפיפת גובה. ד"א תועפות ראם תוקף ראמים ואמרו רבותינו אלו השדים (גיטין כ"ח) : (כג) כי לא נחש ביעקב. כי ראוים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים : כעת יאמר ליעקב וגו׳. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תגלה חבתם לעין כל שהם יושבים לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתם לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל. שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך (ישעיה ל). דבר אחר יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה אינן צריכים למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומה גזרותיו במרום אינן מנחשים וקוסמים אלא נאמר להם לישראל על פי נביאיהם מה היא גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם ואונקלוס לא תרגם כן : (כד) הן עם כלביא יקום וגו׳. כשהם עומדין משנתם שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש ציצית ולהניח תפלין לקרא את שמע : לא ישכב. בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא קריאת שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום. בא מחנה וגיים להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמתם ומפילם חללים (תנחומא). ד"א הן עם כלביא וגו׳. כתרגומו :

ודם

אבן עזרא

הפועל כמו שם : וברך. פועל עבר והטעם והשם ברך ברכה ולא אשיבנה : (כא) לא הביט און. לפי דעתי כי מזאת המלה למד בלק לשלוח נשי מואב במחנה ישראל והטעם כי אין השם כבן אדם שיתנחם כי לא ראה און בישראל והנה אם יהיה בהם און לא יקום דבר השם כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום שבועה וכן הנביא אומר רגע אדבר וזה טעם בדבר בלעם : ולא ראה עמל. הטעם כפול והוא אחי האון והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף און והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו : ותרועת מלך בו. במחנה ישראל וזה ותקעתם תרועה : (כב) אל מוציאם ממצרים. וזה השם שהיה עמו הוא תקיף והראה אותות במצרים : כתועפת. כמו קרני ראם ופירוש תועפת תוקף וכן ותועפת הרים לו. גם יתכן היות פירושו וקרני הרים וכסף תועפת לך פירושו וכסף תועפת הרים ואמר לו כמו ותרועת מלך בו והטעם שזה האל שם תוקף לישראל וכל זה בעבור שהוא דבק בשם ולא יבקש כי אם מאתו כי אין להם צורך למנחש וקוסם : (כג) כעת יאמר ליעקב. כעת הזאת והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת נחוש : מה פעל אל. מה יפעל אל ומלת עבר בעבור היות כל דבר נגזר ואם הוא לעתיד כבר נגזר בתחלה וזה יאמר לישראל בדרך נבואה שהוא האמת : ליעקב ולישראל. דבר כפול בנבואה וכן מראש שניר וחרמון : (כד) הן עם כלביא יקום. רמז כי ינצח מלכי כנען והקרוב אל הדעת הדבר הקרוב כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה שלא נפקד מזרע ישראל אחד ומתו

חמשה

בעל הטורים לא הביט און ביעקב. שאין אותיות ח"ט בשמותיהן של שבטים : הן עם. הפסוק מתחיל בה׳ ומסיים בה׳ שלא ימות משה עד שיהרוג לה׳ מלכי מדין :

רמבן

בו ויקר אלהים ועתה ידע כי לא יוכל לקללם בשום ענין בעבור כי במדת רחמים יחונן עליהם כי עד עתה כשהיה שומע במדת הדין היה חושב למצוא להם עלה בעון אשר חטאו כענין ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם או שתבא עליהם רעה מאת ה׳ לא יגלו ממנה במדת הדין וזה טעם וירא בלעם כי טוב בעיני ה׳ לברך את ישראל כי גם ה׳ יתן הטוב בברכה והמשכיל יבין :

(כא) **לא** הביט און ביעקב. יחזור אל האל הנזכר יאמר שלא הביט השם און ושקר ביעקב ולא ראה בהם עמל וכעס שיעשו לפניו ועל כן הוא עמם ותרועת מלכותו בהם כי יריע אף יצריח על אויביהם יתגבר זה דעת ר"א. ונכון הוא. ויתכן עוד לפרש כי און במקום הזה כמו תחת און ראיתי אהלי כושן ועמל כמוהו וכן תחת לשונו עמל ואון וכזב ושקר כי הדבור שלא יהיה ולא יבא כי שקר הוא יקרא און ועמל בעבור שלא יגיע לאדם ממנו רק העמל יאמר הנה ברך לקחתי וברך לא אשיבנה כי לא הביט אדם ביעקב ולא ראה איש בישראל און ודבר כזב אין בטחונם שקר ואין תוחלתם נכזבת אבל כל ברכותיהם ובטחונם יתקיימו לעולם כלשון הנה כה מבטנו ואתו ובשו מכוש מבטם וכן ולא הבטתם אל עושיה ויוצרה מרחוק לא ראיתם ענין בטחון ותקוה ואמר הטעם כי ה׳ אלהיו עמו אשר לא יכזב ולא ינחם ותרועת מלך גבור בו שלא ינוצח לעולם כי בהוציאו אותם ממצרים הנה לו תוקף גדול כתועפות ראם על כל בהמה ואיך לא יתקיימו כל ברכותיהם ואין בהם נחש וקסם :

(כג) **כי** לא נחש ביעקב. אינם צריכין לנחש וקסם שיאמר ליעקב וישראל מה פעל אל ומה גזרותיו במרום אינם מנחשים וקוסמים אלא נאמר להם על פי נביאים מה גזרת המקום או אורים ותומים מגידים להם לשון רש"י. והנכון בעיני כי בעבור היותו קוסם ובלק שלח לו כי ידעתי את אשר תברך בקסמיך מבורך ואשר תאור בהם יואר ושלח לו קסמים על כן אמר לו אין נחש ביעקב להרע או להטיב להם ולא קסם בישראל מזיק או מועיל כי בכל עת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל בהם כי מפי עליון תצא להם הרעות והטוב לומר כי חלק ה׳ עמו אינם בממשלת שרים וכוכבי השמים וכסיליהם שיזיק להם אדם בקסם ונחש כגוים וזה כאשר אמר משה אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה׳ להיות לו לעם נחלה כאשר פירשתי בסדר אחרי מות. ונתנבא עליהם כי כלביא יקום שהוא הגור ואחרי כן יתנשא כאריה ולא ישכון בארצו עד יאכל טרף וישתה דם מלכי כנען כדברי אונקלוס. והנה הוסיף עתה בנבואה הזאת השנית להגיד לבלק כבשם הארץ והרגם מלכים אדירים והנה בלק יודע כי ישראל לא ינחלו את ארצו

ספורנו

בנסוע המחנות הם תוקעים תרועה בנסוע המשכן לשמחה שיגילו במלכם : (כב) כתועפת ראם לו. לעם ישראל שאינו טורף ואוכל כארי אבל דוחה בקרניו כמו הראם כי היתה הכונה לגרש האומות ולהכניס את ישראל לארץ בלתי הריגת האומות כאמרו תגרש גוים ותטעה כי לא הפך במות המת וכן אמרו ז"ל שלשה אגרות שלח יהושע הרוצה לפנות יפנה הרוצה להשלים ישלים הרוצה לעשות מלחמה יעשה אבל הם הקשו ערפם להלחם והוצרכו להחרימם. ובכן לא השתמשו בהם כלל כמו שמשתמש האריה בטרפו אבל עשו בהם כמו שעושה הראם במה שהוא דוחה או כובש שלא יאכלנו כלל : (כג) כי לא נחש ביעקב. והטעם שהוציאם ממצרים ומגרש גוים בשביל ישראל ונותן לישראל תועפות ראם הוא כי הם דור דורשיו ולא ידרשו בנחוש כאמרו כי הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן : כעת. עת שהם רוצים לדעת עתידות : יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. יאמר להם בנבואה או על ידי איזה נביא מה גזר האל ית׳ לא יאמר להם מה יורו אותות השמים ומה יפעלו מערכותיהם מפני שאינם תחת אותם המערכות : (כד) כלביא יקום. להלחם על מי שלא נלחם בם כלל : עד יאכל טרף. יאכלו ויבערו אותם האומות שהם טרף מעכשיו לפניהם כאמרו

אבן עזרא

חמשה מלכים ונפש אדם אשר לא ידעו משכב היו שלשים ושתים אלף : ודם חללים . המלקוח ואת כל חילם ועל דרך הדרש לא ישכב משה עד יאכל טרף וכן כתוב אחר תאסף אל עמיך : (כז) וקבותו לי . מפעלי הכפל כמו וסבותי אני : (כח) ראש הפעור ; ולא הלך לקראת נחשים . על כן היתה עליו רוח אלהים וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב : (א) וישת אל המדבר פניו . ששם ישראל בערבות מואב : (ב) שוכן לשבטיו . ראה כל הדגלים יש אומרים כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע וברעת עינו היה עושה רעות וכבר

רשי

ודם חללים ישתה . נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם (יהושע י"ג) : (כה) גם קב לא תקבנו . גם ראשון מוסיף על גם שני וגם שני מוסיף על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה (מלכים א' ג') וכן גם בחור גם בתולה (דברים לב) :

(כז) וקבתו לי . אין זה לי צווי כמו וקבנו אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם . מלדיר"ש בלעז : (כח) ראש הפעור . קוסם גדול היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם משם וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואינם יודעים מה רואים : (א) וירא בלעם כי טוב בעיני ה' וגו' . אמר איני צריך לבדוק עוד בהקב"ה כי לא יחפוץ לקלל: ולא הלך כפעם בפעם . כאשר עשה ב' פעמים : לקראת נחשים . לנחש אולי יקרה ה' לקראתו כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול : וישת אל המדבר פניו . כתרגומו : (ב) וישא בלעם את עיניו . בקש להכניס בהן עין רעה . והרי לך ג' מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה (אבות פרק ה') : שכן לשבטיו . ראה כל שבט ושבט שוכן בפני עצמו ואינ' מעורבבין . ראה שאין פתחיהן מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חבירו : ותהי עליו רוח אלהים . עלה בלבו שלא יקללם

מקרא

וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה׃ כה וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם גַּם־קֹב לֹא תִקֳּבֶנּוּ גַּם־בָּרֵךְ לֹא תְבָרְכֶנּוּ׃ כו וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲלֹא דִּבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֶעֱשֶׂה׃

ששי (שביעי כשהן מחוברין) כז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לְכָה־נָּא אֶקָּחֲךָ אֶל־מָקוֹם אַחֵר אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקַבֹּתוֹ לִי מִשָּׁם׃ כח וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִם׃ ל וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר בִּלְעָם וַיַּעַל פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃

כד א וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו׃ ב וַיִּשָּׂא בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי

(מסורה בגליון: כ"ל הסר כמ"א ואקב נוהו פתאום · ב' אחר אהנחתא · תניין אתו אדבר סימן עבה דברו · ד' מלאים בפר' · ג' מלאים בתורה . ב' ל' · ב' על גי הנבעים · כל סידרה כ"כ · ג' חסר · קדמא כאשר דמר · א · ג' . ד)

תרגום

קְטוֹל וְנִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵירַת׃ כה וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אַף מֵילַט לָא תְלוּטִינוּן אַף בָּרָכָא לָא תְבָרְכִינּוּן׃ כו וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר לְבָלָק הֲלָא מַלֵּלִית עִמָּךְ לְמֵימַר כֹּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אַעְבֵּיד׃ כז וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם אִיתָא כְעַן אֲדַבְּרִינָּךְ לַאֲתַר אוּחֲרָן מָאִים יְהֵי רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ וּתְלוּטֵיהּ לִי מִתַּמָּן׃ כח וּדְבַר בָּלָק יָת בִּלְעָם רֵישׁ רָמָתָא דְּמִסְתַּכְיָא עַל אַפֵּי בֵית יְשִׁימוֹן׃ כט וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא שִׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵן לִי הָכָא שִׁבְעָא תוֹרִין וְשִׁבְעָא דִכְרִין׃ ל וַעֲבַד בָּלָק כְּמָא דַּאֲמַר בִּלְעָם וְאַסֵּיק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל מַדְבְּחָא׃ א וַחֲזָא בִלְעָם אֲרֵי תַקִּין קֳדָם יְיָ לְבָרָכָא יָת יִשְׂרָאֵל וְלָא הֲלִיךְ כִּזְמַן בִּזְמַן אֲלָהֵין לְקַדָּמוּת נַחֲשַׁיָּא וְשַׁוִּי (לְקָבֵל עֶגְלָא דַּעֲבַדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא) לְמַדְבְּרָא אַפּוֹהִי׃ ב וּזְקַף בִּלְעָם יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת יִשְׂרָאֵל שָׁרָן לְשִׁבְטוֹהִי וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃

מסורה

לכה ד' מלאים בסידרא נמסר בריש סידרא : יישר ג' מלאים וסי' אולי יישר בעיני האלהים . ויישר הדבר דאבשלום . ויישר הדבר בעיני כל דחזקיהו: לברך ט' וסימן ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב . וירא בלעם כי טוב בעיני ה'. ואלה יעמדו לברך את העם . וכל ישראל וזקניו . וישב דוד לברך את ביתו. ועתה הואלה לברך דד"ה . ולאביגיל אשת נבל הגיד וגם באו עבדי המלך לברך . וילכו כל העם איש וביתו ד"ה: ולא הלך ג' וסימן וירא בלעם כי טוב בעיני ה' . יהושפט עשה אניות. ויעזוב את ה' דאמון: וישת ז' וסימן נמסר בסדר ויצא :

תולדות אהרן ודם חללים ישתה . תולין לה לו נדה
כה : ולא הלך . זוכר מיו שרה :
שוכן לשבטיו . בתרא ם זוכר ם :

ספורנו

כאמרו כי לחמנו הם : אולי יישר בעיני האלהים וקבותו לי משם . כי אולי יהי' אותו החלק מהם יותר ראוי לקללה : כד (א) לקראת נחשים . חדל לכוין שעה מוכנת לזה שתחול עליהם קללה מפני שראה כי טוב בעיני ה' לברכם ואין לקוות שיוכל לקללם . וישת אל המדבר פניו . לברכם ברכות מוגבלות עם הזק בתוכן כאמרם ז"ל (פרק ג' דתענית

רמבן

ארצו ולפיכך אע"פ שהגיד להם עתה שסופם לנצח מלכי כנען ירצה עוד שיקללם בנצחו עד שיוכל הוא להתגבר עליהם אולי יוכל להלחם בו ולהכות מהם על כן אמר עוד ואקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני ה' וקבותו לי משם לא שיחזור אחור ברצונו שכבר הודיעו לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אבל חשב הנה הם עתידים לכבוש ארץ כנען שהיא נחלתם ולהרוג מלכיהם אבל אפשר שאתגבר אני עליהם . ואכה בו כאשר עשו העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא שהכום עד החרמה וזאת כוונתו מפחדו מהם כאשר הזכיר בזקני מדין . או היה ענינו שיוכל להשיב אליו כל מה שתפסו מיד סיחון מאשר למואב כמו שמפורש בדברי יפתח וכבר הזכרתיו :

כד (א) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים . כי בפעמים הראשונים היה מנחש ורוצה לקלל אותם בנחש והיה השם בא אליו בדרך מקרה לא בכונתו לנבואה ולא ממעלתו שהגיע אליה ועתה כאשר נאמר לו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל להרע או להטיב להם הניח הנחשים ולא הלך כפעם בפעם לקראתם אבל שם אל המדבר פניו אשר ישראל שם שיראה אותם ויכין להם נפשו שיחול עליו הדבור מאת השם כאשר עשה עמו פעמים וכן היה לו על כן אמר ותהי עליו רוח אלהים כי עתה היתה עליו יד ה' כאשר הוא לנביאים כמו שאמר ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם ואומר רוח ה' אלהים עלי ועל כן קרא עצמו עתה שומע אמרי אל כי נביא הוא . ורש"י כתב וישת אל המדבר פניו כתרגומו כי היה הרב מתרגם בו ושוי למדברא דעבדו ביה בני ישראל עגלא אנפוהי ואין כן בנוסחאות מדוקדקות מתרגומו של אונקלוס אבל הוא כתוב בקצתן שהוגה בהן מן התרגום הירושלמי ואמר אשר מחזה שדי יחזה כי ראה עתה באספקלריא המאירה כנביאים הראשונים שיאמר בהם וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי או במדרגה למטה מהם כי מחזה שדי איננו שדי והנה הם יראו באל שדי והוא יחזה במחזה של אל שדי והנה היה שתי מדרגות למטה מהם וע"כ קרא עצמו גלוי עינים שהוא מדרגות בני הנביאים כמו שאמר פקח ה' את עיני וגו' וכבר נאמר כן בבלעם עצמו בראיית המלאך ויגל ה' את עיני בלעם . ולא תחשוב בזה זולת מה שפירשנו מפני מאמר רבותינו שאמרו בספרי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ואיזה זה בלעם אלא הפרש יש בין נבואת משה לנבואת בלעם משה לא היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר מדבר אליו וכו' ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו שנאמר ויודע דעת עליון משה היה מדבר עמו מעומד שנאמר ואתה פה עמוד עמדי ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל שנאמר נופל וגלוי עינים משל לטבחו של מלך יודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו . וביאור ענין הברייתא הזו מפני שאמר הכתוב

לא

רשי

יקללם : (ג) בנו בער . כמו למעינו מים (תהלים קי"ד) . ומ"א שניהם היו גדולים מאבותיהם . בלק בנו צפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות מנה בן פרס היה : שתם העין . עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא כדי שישתום ויסתום ויגוב (ע"ג ס"ט) . (ורבותינו אמרו לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעיותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם (נדה ל"א) . ויש מפרשים שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס ועל שאמר שתום העין ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה : (ד) נופל וגלוי עינים . פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב . ומדרשו כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה קוסם לא נגלה בקומה זקופה לפניו : (ה) מה טבו אהליך . על שראה פתחיהם שלא היו מכוונין זה כנגד זה : משכנתיך . כתרגומו חניותיך . ד"א מה טבו אהליך מה טבו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליכם . משכנתיך אף כשהן חרבין וממושכנין עליכם שחורבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה ה' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון (איכה ד') : (ו) כנחלים נטיו . שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק . אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקלל . כשאמר להשית אל המדבר פניו וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין ק"ה) : כאהלים כתרגומו . לשון מור ואהלות (תהלים מ"ה) : נטע ה'. בגן עדן . לשון אחר כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל . [שנא' (ישעיה מ) וימתחם כאהל לשבת. ולשון זה אינו דא"כ היה לו לינקד כאהלים אל"ף בחולם] : נטע ה'. לשון נטיעה מצינו באהלים שנאמר (דניאל יא) ויטע אהלי אפדנו : (ז) מדליו . מבארותיו . ופירושו כתרגומו : וזרעו במים רבים . לשון הצלחה הוא זה כזרע הזרוע על המים : וירם מאגג מלכו . מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכותו

ג וַיִּשָּׂ֤א בִלְעָם֙ אֶת־עֵינָ֔יו ... עָלָ֖יו ר֥וּחַ אֱלֹהִֽים׃ ג וַיִּשָּׂ֥א מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר נְאֻ֤ם בִּלְעָם֙ בְּנ֣וֹ בְעֹ֔ר וּנְאֻ֥ם הַגֶּ֖בֶר שְׁתֻ֥ם הָעָֽיִן׃
ד נְאֻ֕ם שֹׁמֵ֖עַ אִמְרֵי־אֵ֑ל אֲשֶׁ֨ר מַחֲזֵ֤ה שַׁדַּי֙ יֶֽחֱזֶ֔ה נֹפֵ֖ל וּגְל֥וּי עֵינָֽיִם׃
ה בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן
ה מַה־טֹּ֥בוּ אֹהָלֶ֖יךָ יַעֲקֹ֑ב מִשְׁכְּנֹתֶ֖יךָ יִשְׂרָאֵֽל׃
ו כִּנְחָלִ֣ים נִטָּ֔יוּ כְּגַנֹּ֖ת עֲלֵ֣י נָהָ֑ר כַּאֲהָלִים֙ נָטַ֣ע יְהוָ֔ה כַּאֲרָזִ֖ים עֲלֵי־מָֽיִם׃
ז יִֽזַּל־מַ֙יִם֙ מִדָּלְיָ֔ו וְזַרְע֖וֹ בְּמַ֣יִם רַבִּ֑ים וְיָרֹ֤ם מֵֽאֲגַג֙ מַלְכּ֔וֹ וְתִנַּשֵּׂ֖א מַלְכֻתֽוֹ׃

מ' בלישנא · ג"א · כ' חס'. כ' חס' · כ"ס · ל' · ג' חסר בלו' · ל' · ל'. כ' חסר. ל' · ל' · ל' ז' · ל' . ל' ודגש

ג וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר אֵימַר בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר וְאֵימַר גַּבְרָא דְשַׁפִּיר חָזֵי׃ ד אֵימַר דִּשְׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְחֶיזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵיהּ׃ ה מַה טָּבָא אַרְעָךְ יַעֲקֹב בֵּית מִישְׁרָךְ יִשְׂרָאֵל׃ ו כְּנַחֲלִין דְּמִדַּבְּרִין כְּגִנַּת שַׁקְיָא דְעַל פְּרָת כְּבוּסְמַיָּא דִנְצִיב יְיָ כְּאַרְזִין דִּנְצִיבִין עַל מַיָּא׃ ז יִסְגֵּי מַלְכָּא דְיִתְרַבָּא מִבְּנוֹהִי וְיִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין סַגִּיאִין וְיִתְקוֹף מֵאֲגַג מַלְכֵּיהּ וְתִתְנַטֵּל

אבן עזרא

וככר הודעתיך דעתי : (ג) וישא משלו . הטעם שנשא קול במשלו והמשל כנחלים נטיו : נאם . דבר כמו וינאמו נאום יש אומרים כי טעם שומע גם יחזה דבר הנחוש והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום כדברי אליפז תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע : (ד) שתם העין . אין לו אח רק פירושו כפי מקומו הפך סתום ויש אומרים כי עין אחד היתה לבלעם וזה דרך דרש : נופל . כמו תרדמה נפלה על אברם : וגלוי עינים . אף על פי שהוא ישן הוא רואה בעיניו כטעם ולבי ער : (ה) מה טבו . פעל עבר כמו כי אורו עיני : (ו) נטיו . דגשות הטי"ת להתבלע נו"ן נטה כי יש נחלים שינטו כה וכה ועליהם אילנים : כאהלים . כמו מר ואהלות והנה דמה האהלים כנחלים נטיו : כארזים . כפול בטעם והזכיר הארזים כארז בלבנון ישגה : (ז) יזל מים . הנה מים לשון יחיד כמו מי נדה לא זורק עליו : מדליו . כמו מדליותיו : וזרעו במים רבים . כזרע שרוה במים והטעם שכל יום יצמח ויגדל : וירום מאגג מלכו . נבואה על שאול שהוא המלך

רוח אלהים ח' וסימן נמסר בסדר ויקהל : משכנתיך ג' חסר בלישנא וסימן מה טבו אהליך . ומשכנתיו מלחה . קרבם בתימו לעולם : משכנתיך ג' וסימן מה טבו אהליך יעקב . מה ידידות משכנותיך . שלח אורך ואמתך : וזרעו ז' וסי' וזרעו יהיה מלא הגוים . וזרעו במים רבים . ועבדי כלב עקב. היתה רוח אחרה . העצב נבזה נפוץ . כל היום חונן ומלוה . נפשו בטוב תלין . נער הייתי : במים ז'

תולדות אהרן בנו בער . סנהדרין קה זוהר נשא : ונאם הגבר . נדה לא : מה טבו . סנהדרין שם : כנחלים נטיו . ברכות טז סנהדרין שם : כארזים עלי מים . תענית כה : יזל מים . נדרים פא סנהדרין שם :

בעל הטורים ונאם הגבר . כמה דאת אמר קרא גבר שבלעם דומה לתרנגול כמו שהתרנגול הוא נואף מכל כן בלעם כו' וכמו שהתרנגול יודע העתים כן בלעם ידע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה . וכמו שהתרנגול דרכו לעמוד על רגל אחת כן בלעם חגר באחת מרגליו : יחזה נופל וגלוי עינים . ס"ת מילה : מה טבו אהליך . לפי שיעקב הוא כאהל של מטה וכאהל של מעלה כבסא הכבוד : ששה תיבות בפסוק כנגד ששה אהלים . נוב . וגבעון . גלגל . שלה . בית עולמים שנים : כאהלים נטע ה'. ע' של נטע עקומה כי בזה העולם אין לישראל נטיעה קיומת רק לעתיד לבוא : יזל מים . בגימטריא יגדל מלך . שאין מושחין המלכים אלא על הנהר :

רמבן

לא קם עוד נביא בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים ודרשו רבותינו שאינו בא לספר במעלה אשר לנבואת משה על נבואת שאר הנביאים שכבר הודיע אותנו מעלתו עליהם בשני מקומות בפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם ובפסוק אם יהיה נביאכם וגו' אבל עתה לא דבר אל משה שידע הוא את השם כענין שנאמר הודיעני נא את דרכך ואדעך שלא אמר הכתוב אשר ידע השם פנים אל פנים אבל אמר אשר ידעו כי ידבר על ביאור הנבואה יאמר כי למשה רבינו תבא מבוארת כמדבר אל חברו פנים אל פנים שמודיע דבריו וכוונתו עד שיכיר בפניו שהבין דבריו וכוונתו באמירה ובהכרת רצונו בפניו ואמרו כי לבלעם היה זה בעת שנבא לכבוד ישראל שעמד על דברי ה' ועל רצונו וחפצו בכל הענין העתיד לבא בישראל ואעפ"כ יש הפרש בין נבואת משה לבלעם כי משה לא היה יודע מה מדבר עמו באיזה ענין באיזה מצוה יצונו אבל הוא היה מוכן בכל עת לדבור והיה הקב"ה מצוה אותו כפי הרצון לפניו אבל בלעם היה מכוין ומחשב בדבר אשר הוא חפץ בו והולך ומתבודד ומכין נפשו להיות עליו הרוח אולי יקרה לקראתו כאשר מפורש בכאן ויודע שאם יחול עליו בענין ההוא אשר חשב ידבר עמו לא בענין אחר ומשה לא היה יודע מתי ידבר עמו כי לא היה אליו עת קבוע לדבור אבל בכל עת שיחפוץ משה ויכוין לבו לדבור היה מדבר עמו כמו שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' וכן בכל עת שיהיה לפניו יתעלה הרצון להיות מצוה אותו מאהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו אבל בלעם היה מכוין את השעה שיהיה לו הדבור ולא תנוח עליו הרוח אלא באותה השעה אולי היא השעה יזכירו רבותינו במסכת ברכות ובמסכת סנהדרין שהיה מקלל בה ובה היה חל עליו הרוח לא בעת אחרת לעולם וכן ענין העמידה מעלה למשה והנפילה בבלעם פחיתות שלא יסבול נבואה כענין שנאמר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו קרב אתה ושמע ואמרו משל לטבחו של מלך על המדה הראשונה וכוונתם לאמר שהטבח יודע בהוצאת שולחנו של מלך והשר שלו שהוא נאמן בכל ביתו ועומד בסודו לא ידע בהוצאת השולחן והמשל הזה יורה שדעת החכמים לומר שהיה בלעם יודע מעצמו אחרי כוונתו שהשם יאמר לו מה אקוב לא קבה אל וכל הענין ואחר כן ישמע הדבור במלות ההם אשר חשב בלבו וזה מה שהזכרתי כי היה קוסם ותבונה העתידות בלבו ועתה בשביל ישראל ישמע בהם גם הדיבור ולפיכך היה מתפאר בעצמו עתה לומר נאם שומע אמרי אל וראיתי הענין הזה שנוי בספרי שאמרו בסגנון אחר בהגדה של במדבר סיני רבה ואין לי להאריך והכלל כי כוונתם לומר שנבואת בלעם תבוא אליו במלות מבוארות לו מן הטעם שאמרו שלא יהא פתחון פה לאומות העולם לומר אלו היה לנו נביא כמשה היינו עובדים להקב"ה אבל מדרגת נבואתו למטה משאר הנביאים שהיא במחזה שדי כמו שביארנו וכן אמרו בויקרא רבה אין הקב"ה נגלה על נביאי אומות העולם אלא בחצי דבור היך כמה דתימר ויקר אלהים אל בלעם אבל לנביאי ישראל בדבור שלם שנאמר ויקרא אל משה והאי הדיבור תבין ענינו ממה שבארנו :

ספורנו

דתענית) יפה קללה שקלל אחיה השלוני את ישראל מברכה שברכם בלעם : (ה) מה טובו אהליך יעקב. בתי מדרשות כענין יושב אהלים וכענין וישכון באהלי שם וכן והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד . משכנותיך בתי כנסיות ומקדשי אל המיוחדים לשכן שמו שם ולקבל תפלת המתפללים . ואמר מה טובו כי לא בלבד הם מטיבים לעוסקים בם אבל מטיבים לכל האומה כמו שיורה שם יעקב שיאחר בעקב ובאחרית הכל ולא יסוף וכמו שיורה שם ישראל להשתרר עם אלהים ועם אנשים : (ו) כנחלים נטיו . כי אמנם בתי כנסיות ובתי מדרשות להמון ישראל הם כמו הנחלים שנטיו אל השדות להשקותם וכן יושבי אהלים ותופשי התורה דולים ומשקים מתורתם להמון עם וכמו כן המתפללים הם כגנות עלי נהר אשר לא ימושו מעשות פרי כאמרם ז"ל (פרק קמא דר"ה

(ג) שתם העין , לא מצאו מוצא למלה הזאת מן המקרא ואונקלוס אמר דשפיר חזי כמו פתוח העין לשון חכמים כדי שישתום ויסתום כלומר שיפתח הנקב

המלך הראשון כי קודם שאול היו שופטים ולא מלכים : (ח) אל מוציאם . והטעם כי האל המוציאו ממצרים שם כח לו כתועפות ראם ואל יטעון טוען בעבור מ"ם אל מוציאם ויחשוב כי מלת לו סימן לשם כי כן משפט הלשון כמו תכו לרגליך ישא מדברותיך עד אנה ינאצוני העם הזה ורבים כן : יאכל גוים צריו . מלכי כנען : ועצמותיהם יגרם . ישבר הגרם שהוא העצם וכן מלת עצמו וככה מסעף פארה לא תפאר : וחציו ימחץ . כל חץ מחציו ימחץ וכן ונדיקים ככפיר יבטח בנות צעדה וכן מברכך ברוך כל אחד ומברכיך יהיה ברוך וכן אורריך : (ט) כרע שכב . הטעם שיירש ישראל ארץ כנען ואח"כ תשקוט הארץ : יקימנו . פירשתיו : (י) ויספוק את כפיו . כמו ספקו עליך כפים : (יד) לכה איעצך . יש אומרים הטעם על בנות מואב וזה

מלכותו . של יעקב יותר ויותר שיבא אחריו דוד ושלמה : אל מוציאו ממצרים . מי גורם להם הגדולה הזאת אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יאכל את הגוים שהם צריו : ועצמותיהם . של צרים : יגרם . מנחם פתר בו לשון שבירה וכן (צפניה ג') לא גרמו לבקר וכן (יחזקאל כג) את חרסיה תגרמי ואני אומר לי' עצם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפנים ומעמיד העצם על ערמימותו : וחציו ימחץ . אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו (בראשי' מט) בעלי חצים מרי פלוגתא (לשון חלוקה וחציה וכן) ימחץ לשון ומחצה וחלפה רקתו (שופטים ה') שיחלו את ארצם . ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים יטבול ויצטבע בדמם כמו למען תמחץ רגלך בדם (תהלים ס"ה) . ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי (דברים ל"ב) שהצובע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע : (ט) כרע שכב כארי . כתרגומו . יתישבו בארצם בכח ובגבורה : (י) ויספק . הכה זו על זו : (יג) לעבר את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי כמו שאמר בראשונה לפי שידע שנגהש בהקב"ה ונטרד : (יד) הולך לעמי . מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעליו : לכה איעצך . מה לך לעשות ומה היא

ח אֱלָהָא ג׳ חסר . ומלא . מַלְכוּתֵיהּ : ח אֵל מוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם כ׳ כ״כ כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם לוֹ יֹאכַל גּוֹיִם צָרָיו וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם וְחִצָּיו ל׳ ל׳ ל׳ יִמְחָץ : ט כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי ד׳ ב׳ פתחין וב׳ קמצין וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרֲכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר : ל׳ וחד אורריך ארור י וַיִּחַר־אַף בָּלָק אֶל־בִּלְעָם וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו כ״ל סמ״ך במ״ג שין עיין הכא במסורי׳ ובאיוב ל״ז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם לָקֹב אֹיְבַי קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים : יא וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־מְקוֹמֶךָ אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה מְנָעֲךָ יְהוָה ב׳ מִכָּבוֹד : יב וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר : ו׳ ר״פ בספרא יג אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת קדמא ה׳ אלשי טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר : סימן שביעי יד וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיעָצְךָ ט׳ מלאים בתורה . ג׳

ח אֱלָהָא דְּאַפֵּיקִינוּן מִמִּצְרַיִם תּוּקְפָּא וְרוּמָא דְּלֵיהּ יֵיכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא סַנְאֵיהוֹן וּבְבִיזַּת מַלְכֵיהוֹן יִתְפַּנְּקוּן וְאַרְעַתְהוֹן יַחְסְנוּן : ט יָנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיֵה וּכְלֵיתָא לֵית מַלְכוּ דִּתְזַעְזְעִנֵּיהּ בְּרִיכָךְ יְהוֹן בְּרִיכִין וְלִיטָךְ יְהוֹן לִיטִין : י וּתְקֵיף רוּגְזָא דְּבָלָק בְּבִלְעָם וּשְׁקַפִינוּן לִידוֹהִי וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם לְמֵילַט סַנְאַי קְרִיתָךְ וְהָא בָּרָכָא מְבָרְכַת לְהוֹן דְּנַן תְּלַת זִמְנִין : יא וּכְעַן אֱזִיל לָךְ לְאַתְרָךְ אֲמָרִית יְקָרָא אֵיקְרִינָּךְ וְהָא מַנְעָךְ יְיָ מִן יְקָר : יב וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הֲלָא אַף לְאִיזְגַּדָּךְ דִּשְׁלַחְתְּ לְוָתִי מַלֵּילִית לְמֵימָר : יג אִם יִתֶּן לִי בָלָק מְלֵי בֵיתֵיהּ כְּסַף וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּייָ לְמֶעְבַּד טַבְתָּא אוֹ בִישְׁתָּא מֵרְעוּתִי מָה דִּימַלֵּיל יְיָ יָתֵיהּ אֲמַלֵּל : יד וּכְעַן הָא אֲנָא אָזֵיל לְעַמִּי אִיתָא אֲמַלְכִינָּךְ מָה

וס״ נמסר בסדר מצורע : מלכותו ג׳ חסר וסימן וירם מאגג מלכו . ותכן מלכתו מאד דשלמה . בשנת מלכתו דירמיה : כארי ב׳ וסימן כרע שכב כארי . כארי ידי ורגלי : קדמא לקחתיך תניין קראתיך . קדמא אשר מחזה . תניין מחזה שדי יחזה : ויספק ד׳ חסר בליש׳ וסימן ויספק את כפיו . אם ישפק את עפר שמרון . יספק עלימו כפימו . אם יוסיף על חטאתו פשע בינינו ישפק . וכל לישנא כתיב סמ״ך במ״ג כתיב שי״ן וסימן אם ישפק עפר שמרון . ובילדי נכרים ישפיקו . בינינו ישפק . וכל איוב דכוותא בשי״ן במ״ב בסמ״ך וסימן פן יסיתך בספק . תחת רשעים ספקם : מנעך ב׳ וסימן מכבוד . סבא בדמים : איעצך ג׳ וסימן ויהי אלהים עמך . ועתה הנני הולך לעמי . וכי איעצך לא תשמע אלי .

תולדות אהרן כתועפות . גיטין סח : ועצמותיהם יגרם . עקידה שער מא : כרע ש:ב . ברכות יב סנהדרין שם : וכלביא מי יקימנו . זוהר נשא : הנני הולך . שם וקו :

בעה"ט אל מוציאו ממצרים אמר זה ב׳ פעמים לומר כשם שהוציאו ממצרים כן יוציאם לע"ל מבין האומות : עצמותיהם . עי"ן הלוים לומר לך מי יעקר שבעה עממים ולע"ל ס"ג אומות וזהו ככל כר יחדו נחלהו : כרע שכב כארי וכלבי׳ מי יקימנו ולמעלה אמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא . למעלה שקדים לביא כי כן דרך מתחלה יתגבר מעט כלביא ואח"כ יתנשא והולך כמו שארי שהוא מתגבר והולך . וכאן שקדים ארי ללביא ברמז ג"כ שכב כארי בימי משה וכלביא בימי יהושע שאמי משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה : מברכיך ברוך ואורריך ארור . בלעם שהיה בלבו

נקללם . לכך היים בקללה . ויצחק היים בברכותיו של ויתן לך בברוך אורריך ארור ומברכיך ברוך ע"כ לא אמר לו בלק לקללם יותר אלא אמר לו ברח לך : מנעך ב׳ במסרה . והנה מנעך ה׳ מכבוד . אשר מנעך היום מבוא בדמים בשביל שמנעך מבוא בדמים שלא נקללם ע"כ מנעך מכבוד :

ספורנו

דר"ה) ברית כרותה לי"ג מדות שאין הוזרות ריקם : יאכל גוים צריו . לעתיד לבא כאמרם ונקם ישיב לצריו : (ח) וחציו ימחץ . כאמרו אפכיר אני מדם : (ט) מברכיך ברוך . כמו שהיה הענין באברהם כי אמנם שרידי ישראל יהיו במדרגת אברהם אבינו כאמרו כי ישוב ה׳ לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך : (י) ויספוק את כפיו . שנשיאם מהשיג עוד חפצו מאחר שקלל את המקללים : (יא) ברח לך . ענין הבריחה בכל מקום אינה הניסה מן הרודף אבל היא סור מן המקום מיראת נזק עתיד : (יב) הלא גם אל מלאכיך . אין ראוי שתתמה על שלא עשיתי רצונך בתקות הכבוד שאכבדני שגם למלאכיך שאמרו מגדך כי כבד אכבדך מאד אמרתי שאין זה בידי : (יד) לכה איעצך עצת

רמבן

הנקב ואולי היא מלה מורכבת מן שתי אותותי אלה שתוי מה הגבר שישיג לכל מה שישית עינו :

(ז) וירום מאגג מלכו . מלך הראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק נקרא שמו טרם הולדו דומה לו לכורש אשר החזקתי בימינו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו ויצחק וישמעאל ושלמה ותנשא מלכותו של יעקב יותר ויותר שיבא דוד ושלמה בנו אחריו לשון רש"י . ויפה פירש ויתכן שהיה כל מלך בעם עמלק נקרא אגג כי המלך הראשון אשר שמו עליהם היה שמו כן ונקראו בניו היושבים על כסאו בשמו כדרך רוב המלכים גם היום שנקראים בשם תופסי המלכות וכן המן האגגי כי היה מזרע המלוכה הנזכרת כי רחוק הוא שיקרא הנביא שם הרשע בטרם נולד בבטן וכן גוג כל נשיא המגוג יקרא כן והנה הוסיף בפעם הזאת השלישית להודיע לבלק כי אהלי יעקב היו טובים רמז מעת היותם שוכני אוהלים עד שינחלו את הארץ ומשכנות ישראל גם כן יהיו טובים אחרי כבוש וחלוק שישבו בה במשכנות מבטחים וכן תהיה ארצו מלאה כל טוב כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו וכי יגלה את עמלק בעבור שנלחם בו ויאבד זכרו ותנשא עוד המלכות של ישראל שיהיו בה אחרי כן מלכים אדירים ינשאו מאד ואמר לו שיאכל כל צריו ועצמותיהם יגרם רמז להוגם וכל אשר להם ואמר שישכנו בה לבטח לא ייראו מכל עם כארי וכלביא שלא יירא פריץ חיות ועתה נועץ בלק ממנו שאם ילחם בו יאבד באמת כי כל צריו יאכל עמלק בעבור שנלחם בו על כן אמר לו עתה שיברח אל מקומו אין לי חפץ בו :

(יב) הלא גם אל מלאכיך . יתנצל בלעם עתה במה שאמר למלאכיו בשובם אליו טרם שידע מה יוסף ה׳ דבר עמו אבל אחרי כן הראה שיבא ויקלל עד שהתרה בו המלאך בדרך כאשר פירשתי :

(יד) לכה איעצך . לפי שרצה לומר פורענות אומתו כדכתיב ומחץ פאתי מואב לכך אמר לו איעצך כלומר אומר לך לצד אחד דרך עצה שלא ישמעו אחרים לכה איעצך מה לעשות ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו׳ כדאיתא בפרק חלק תדע שבלעם השיאם עצה זו להכשילם אומר לך מה עתידין להרע למואב באחרית הימים לשון רש"י . והנכון בעיני שיאמר לו אגיד לך העצה אשר יעץ האלהים שיעשה העם הזה לעמך באחרית הימים

רשי

בית העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאיתא בחלק (סנהדרין ק"ו) . תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם (במדבר ל"א) : אשר יעשה העם הזה לעמך . מקרא קצר הוא איעצך להכשילם אומר לך מה שהן עתידים להרע למואב באחרית הימים ומחץ פאתי מואב : (טז) וידע דעת עליון . לכוין השעה שכועס בה : (יז) אראנו . רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה הוא אלא לאחר זמן : דרך כוכב . כתרגומו , דרך כוכב לשון דרך קשתו (איכה ב') . שהכוכב עובר כחץ ובלעז רשטנ"ט כלומר יקום מזל : וקם שבט . לשון מלך רודה ומושל : ומחץ פאתי מואב . זה דוד שנאמר השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו' (שמואל ב' ח') . ומחץ פאתי מואב התרגום מפרש קוצר העברי ויקטול וכו' : וקרקר . לשון קירה כמו אני קרתי (מלכים ב' י"ט) מקבת בור נוקרתם (ישעי' נ"א) יקרוה עורבי נחל (משלי ל') פוריי"ר בלעז : כל בני שת . כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון : (יח) והיה ירשה שעיר איביו . לאויביו ישראל : (יט) וירד מיעקב . ועוד יהיה מושל אחר מיעקב : והאביד וגו' הרס ועל מלך המשיח אמר כן שנא' וירד מים עד ים (תהלים ע"ב) ולא יהי' שריד וגו' (עובדי' א') : (כ) וירא את עמלק . נסתכל בפורענותו של עמלק : ראשית גוים עמלק . הוא קדם את כלם להלחם בישראל . וכן תרגם אונקלוס . ואחריתו ליאבד בידם שנא' תמחה את זכר עמלק (דברים כ"ה) :

וירא

אבן עזרא

וזה דבר רחוק בעבור שאמר באחרית הימים והנכון בעיני שהוא כמשמעו אתן לך עצה שתדע מה תעשה כי זה העם כן יעשה לעמך : (טז) ויודע דעת עליון . בדרך נבואה לא בקסם : (יז) אראנו ולא עתה . הקרוב אלי כי זאת הנבואה על דוד ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה : אשורנו ולא קרוב . הטעם כפול והמשל הוא כוכב ושבט : דרך כוכב . יש דמות כוכבים דורכים ברקיע שלא היו בתולדות ולא נודעו : וקם שבט . מלכות והנכון בעיני כי ,מלת דרך שיראה בדרכו כטעם הכוכבי' ממסלותם ורבים פירשוהו על המשיח והקדמונים אמרו סנחריב בלבל הגוים והנה מואב ועמלק ואשור ועוד למה השלים וענו עבר רק היה ראוי להיות דרך כוכב בסוף משלו וחסרי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח חלילה חלילה כי המשיח מבואר היטב בנבואת דניאל כאשר פירשתי שהזכיר עמידת מלכי יון וקום החשמונים ועמידת בית שני ושני המצור והגלות והישועה זה אחר זה ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר אם יהיה נדחך בקצה השמים ושב ה' אלהיך את שבותך : ומחץ פאתי מואב . כן עשה דוד : וקרקר . כמו מקרקר קיר והטעם הורס הקיר כמו מסעף : בני שת . כמו בני אדם כי הוא העיקר כי נח מבני בניו היה ויאמר הילאקי כי פירושו על בני עמון גם מואב והטעם כפול גם אמר שהוא מגזרת ושופי שת רמז לבנות לוט והוא רחוק בעיני כי השת הוא האחור שהוא כמו היסוד כמו כי השתות יהרסון ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי השתות והטעם כי יהרוס המדינות ואיננו רחוק: (יט) והיה אדום ירשה . מגזרת ואם לא תורישו והוא שם במשקל קח לך לבנה והוא תחת תאר השם כמו והיתה הארץ שממה וידוע כי גברה יד דוד על אדום והר שעיר : (יט) וירד מיעקב . יקום רודה מיעקב . והאביד שריד מעיר . מכל עיר והטעם מאדום וזה היה יואב כי כן כתוב עד הכרית כל זכר באדום : (כ) וירא את עמלק. בדרך נבואה והמשל ראשית גוים ופירושו כי הוא הגוי הנלחם עם ישראל בראשונה ואחריתו עד שיהיה אובד וכן היה בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק וזקן ורבים פירשו ראשית

אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים : טו וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין : טז נאם שמע אמרי־אל וידע דעת עליון מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים : יז אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל־בני־שת : יח והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר איביו וישראל עשה חיל : יט וירד מיעקב והאביד שריד מעיר : כ וירא את־עמלק וישא משלו ויאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד :

דתעביד ואחוי לך מה דיעביד עמא הדין לעמך בסוף יומיא : טו ונטל מתליה ואמר אימר בלעם בר בעור ואימר גברא דשפיר חזי : טז אימר דשמע מימר מן קדם אל וידע מדע מן קדם עילאה חיזו מן קדם שדי חזי שכיב ומתגלי ליה : יז חזיתיה ולא כען סכיתיה ולא איתוהי קריב כד יקום מלכא מיעקב ויתרבא משיחא מישראל ויקטול רברבי מואב וישלוט בכל בני אנשא : יח ויהי אדום ירתא ויהי ירתא שעיר לבעלי דבבוהי וישראל יצלח בנכסין : יט וייחות חד מדבית יעקב ויובד משיזב מקרית עממיא : כ וחזא ית עמלקאה ונטל מתליה ואמר ריש קרביא דישראל הוה עמלקאה וסופיה

וגם נמסר בוישמע יתרו : וידע ג' חסר וסימן וידע דעת עליון . טוב ה' למעוז ביום צרה . ועתה שלח לי איש חכם וידע נגן (עיין מנו"ש) : אשורנו ב' וסימן אשורנו ולא קרוב . ומגבעות אשורנו :

תולדות אהרן שתם העין . שם קה : ויודע דעת עליון . ברכות ו סנהדרין שם ע"ג ד : נופל וגלוי עינים . סנהדרין קה : (דרך כוכב . מעבר שני נה נדרים לח) :

בעל הטורים בנו בער . בער כתיב חסר וי"ו כי נבער מדעת שמאז לא דברה עמו שכינה : וידע דעת עליון . אמר כאן ויודע דעת עליון לפי שרצה לגלות ימות המשיח : ומחץ פאתי מואב וקרקר . קרקר בא"ת ב"ש דג דג בגימטריא דוד : וירד מיעקב ב' במסורה . הכא ואידך וירד מים עד ים . דהיינו מלך המשיח שהתנבא על מלך המשיח : ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד · ראשית גוים בגימ' שנלחם בישראל :

רמבן

הימים מלשון זאת העצה היעוצה על כל הארץ שמעו עצת ה' אשר יעץ על אדום ואמר איעצך כי השומע עצה יקרא נועץ והנבואה הזאת לימות המשיח היא כי כל נבואותיו מוסיפות בעתידות מתחלה אמר שהם חלק ה' ונחלתו ובשנית הוסיף כבשם הארץ והרגם מלכיה ובשלישית ראה שבתם בארץ ופרו ורבו על הארץ והעמידם מלך ינצח את אגג ותנשא עוד המלכות שראה דוד מתנשא למעלה וכמו שנאמר וידע דוד כי הכינו ה' למלך וכי נשא מלכותו בעבור עמו ישראל כלומר בעבור אשר הבטיחם שתנשא מלכותם ועתה בנבואה הזאת הרביעית יוסף לראות ענין המשיח ולכך הרחיק הענין מאד ואמר אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב מה שלא אמר כן בנבואות הראשונות ואמר שזאת עצת ה' שיעץ להיות באחרית הימים וקרא עצמו עתה שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה כאשר עשה בנבואה השלישית והוסיף לקרא עצמו יודע דעת עליון והאומר כך יודע אני דעת פלוני ירצה לומר שהוא מכיר ממנו מה בלבו הדברים שלא יגיד בפיו וכן זה יכוין לומר שהוא יודע ויאמר עתה מה שיש בדעתו של אל עליון לעשות בעולמו בסוף כל הימים וזה כענין שנאמר כי יום נקם בלבי ואמרו ליבא לפומא לא גליא והנה אמר הכתוב בכאן וישא משלו ויאמר ולא הזכיר שהיה זה בנבואה כאשר הזכיר בשלשה פעמים כי כיון שאמר נאם שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה בידוע כי היתה עליו יד ה' כאשר בפעם השלישית שאמר ותהי עליו רוח אלהים וקרא עצמו כן :

(יז) **דרך** כוכב מיעקב . בעבור כי המשיח יקבץ נדחי ישראל מקצה הארץ ימשילנו לכוכב הדורך ברקיע מקצה השמים כמו שנאמר בו וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתי וגו' ואמר שהוא רואה לזמן רחוק שידרוך כוכב מקצה השמים ויקום ממנו שבט מושל ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת

ספורנו

עצת שליחת הנשים כמו שהתבאר באמרו הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם : אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים . כי אמנם הרע אשר יעשה העם הזה לעמך לא יהיה בימיך ואין לך לירא אבל יהיה באחרית הימים בלבד כאמרו ומחץ פאתי מואב וכאמרו אדום ומואב משלוח ידם : (יז) אראנו . אשר יעשה העם הזה לעמך : דרך כוכב. גשמי וגלוי כאמרו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד : ומחץ פאתי מואב . ומואב תהיה נקמתו ביד ישראל בהיות שזה האומה אויביו מעולם ושבבי בימי (סנהדרין פרק חלק) : (יח) והיה אדום ירשה . לחיות ולעופות המדבר כאמרו וירשוה קאת וקפוד : והיה ירשה שעיר לישראל שהוא מכלל קני קנזי וקדמוני : אויביו . והטעם שתהיה הנקמה במואב יותר ממה שתהיה בשאר אומות כי הם היו מעולם אויביו של ישראל : וישראל עושה חיל . ואז יוכל ישראל לעשות חיל כאמרו ולאום מלאום יאמץ : (יט) וירד מיעקב . כל אחד מזרעו ישלוט באומות כאמרו והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד וכאמרו והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן : והאביד שריד מעיר . כאמרו ורמס וטרף ואין מציל תרום ידך על צריך וכל אויביך יכרתו : (כ) עדי אובד . לא תכלינה האומות לגמרי חוץ מאלה שתי האומות והם עמלק שהתחיל

כא וירא את־הקיני וישא משלו ויאמר איתן מושבך ושים בסלע קנך: כב כי אם־יהיה לבער קין עד־מה אשור תשבך: כג וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל: כד וצים מיד כתים וענו אשור וענו־עבר וגם־הוא עדי אבד: כה ויקם בלעם וילך וישב למקמו וגם־בלק הלך לדרכו: פ

כה א וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל־בנות מואב: ב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן: ג ויצמד ישראל

לעלמא ייבד: כא וחזא ית שלמאה ונטל מתליה ואמר תקיף בית מותבך ושוי בכרך תקיף מדורך: כב ארי אם יהי לשיצאה שלמאה עד מה אתוראה ישבינך: כג ונטל מתליה ואמר וי לחיביא דיחון כד יעביד אלהא ית אלין: כד וסיען יצטרחן מרומאי ויענון לאתור וישעבדון לעיבר פרת ואף אינון לעלמא ייבדון: כה וקם בלעם ואזל ותב לאתריה ואף בלק אזל לארחיה: א ויתיב ישראל בשטין ושרי עמא למטעי בתר בנת מואב: ב וקראה לעמא לדבחי טעותהון ואכל עמא וסגידו לטעותהון: ג ואתחבר

ראשית גוים כי הם יחשבו בראש הגוים ולא היה כן: (כא) וירא את הקיני. משפחת יתרו וכתוב המה הקינים וחבר הקני והמשל ושים בסלע קנך והטעם כפול כי אלו היה מושבך גבוה כקן העוף לא יגילך: (כב) לבער קין. כמו ושבה והיתה לבער וכן כאשר יבער הגלל ובערת הרע וקין הוא הקיני. וטעם עד מה אשור תשבך. כאומר עד מתי תשבך אשור לא יעזבך כי אם היתה לבער ואשור לשון נקבה והטעם מחנה וכן ותפול שבא ותקחם ותערוך ישראל: (כג) וישא משלו ויאמר. הוא נכים מיד כאשר הזכיר שאשור ישבה הקיני אמר גם יבא עת שיענה אשור ועבר עמו והטעם העברים שישבה אשור כי הקינים היו דרים עם ישראל ופירוש המתרגם ארמית ידוע רק אין מנהג הכתוב להזכיר עבר בלא נהר. יש מפרשים וצים לשון רבים מגזרת וצי אדיר ויש אומרים שפירושו כמו ופגשו ציים את איים כי דמה לציים שישום אדם מראותם. וטעם אוי מי יחיה משומו אל. הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל וכן כתיב בספר ישעיה או טעמו מי יחיה מהגזרות ששם אל בעולם על ידי אשור כי מלך אשור נצח את כל הגוים כי כן כתוב: (כד) וכתים. מבני יון כי כן כתוב ויתכן להיות רמז למלכות אנטיוכוס וכבר ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון ופרס אחת היא והיא החיה השלישית בראיות: מיד כתים. ממקום כמו על יד הירדן ויד תהיה לך: וגם הוא. כתים שהוא שם יחיד ואם הוא על משפט לשון רבים והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים: (כה) ויקם. בלעם כי שוכב היה ותרדמה נפלה עליו וכן אמר נופל וגלוי עינים: (א) בשטים. כי כן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים והכל בערבות מואב כי לא זזו משם גם יהושע משם שלח מרגלים ולפי דעתי כי ויחל מהבנין הכבד הנוסף: (ב) וישתחוו. ישראל ובנות מואב: (ג) ויצמד ישראל. מגזרת צמד בקר והטעם הנשים והנה

(כא) וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו׳ (שמואל א׳ ט״ו) הזכירו אחר עמלק. נסתכל בגדולתן של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים שמעתים סוכתים (ד״ה א׳ ב׳): איתן מושבך. תמה אני במה זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצת הבה נתחכמה לו (שמות א׳) ואתה נתישבת באיתן מעוזו של ישראל (סנהדרין ק״ו): (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו׳. אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתיישבת שם מה בכך: עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך שמא לחלח וחבור אין זה טירוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר גליות: (כג) וישא משלו. כיון שהזכיר את שבית אשור אמר אוי מי יחיה משמו אל מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הגוזר את אלה שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל האומות. ועוד יבואו. ציים מיד כתים ויעברו כתיים שהן רומיים בברניות גדולות על אשור: (כד) וענו אשור. וענו אותם שבעבר הנהר. וגם הוא עדי אובד. וכן פירש דניאל עד די קטילת חיותא והובד גשמה (דניאל ז). ציים ספינות גדולות כדכתיב וצי אדיר (ישעיה לג) ות״י ובורני רבתא: (א) בשטים. כך שמה: לזנות אל בנות מואב. על ידי עצת בלעם כדאיתא בחלק: (ב) וישתחו לאלהיהן. כשתקף יצרו עליו ואומר לה השמיעי לי היא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה

איתן ג׳ וסימן איתן מושבך. אל נחל איתן. ורוב עצמיו אתן כן כתיב חסר: מושבך ג׳ וסימן משמני הארץ יהיה מושבך. איתן מושבך כי יפקד מושבך: עד מה ד׳ וסי׳ אשור תשבך. ה׳ תאנף לנצח. ה׳ תסתר פניך. ולא אתנו יודע עד מה: וגם הוא ז׳ וסימן וגם הוא יגדל. וגם הוא עדי אבד. ילד להרפה. נולד להרפה. טוב תאר מאד. חכם ויבא רע. נדחף לצאת כי נגעו: ויחל ט׳ וסימן נמסר בסדר נח: ותקראנה ד׳ וסימן נמסר בסדר שמיני: אלהיהן ה׳ וסימן ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ב׳ בו ולקחת מבנותיו לבניך ב׳ בו. וכן עשה לכל נשיו הנכריות. ונמסר גם בסדר כי תשא:

תולדות אהרן וירא את הקיני. שם קו: איתן מושבך. ראש השנה יא סוטה מו: אוי מי יחיה סנהדרין קו: וצים מיד כתים. שם. וישב ישראל. סנהדרין קו בכורות ה: ותקראן לעם. סנהדרין שם בכורות שם:

בעל הטורים מושבך ג׳ במסורה. איתן מושבך. משמני הארץ יהיה מושבך. ונפקדת כי יפקד מושבך. אע״פ שאיתן ומשמני ארץ מושבך יפקד מושבך כי יבא אשור ויגלך: עד מה ד׳ במסורה. הכא ואידך עד מה ה׳ תאנף לנצח. עד מה ה׳ תסתר לנצח ולא אתנו יודע עד מה. על גלות אשור עד מה ה׳ תאנף לנצח ותסתיר את פניך ממנו. כי אין אתנו יודע עד מה שיאמר לי מתי ישובו מגלות אשור. כי אף משחזרו מגלות יהודה ובנימין לא חזרו עשרת השבטים: וישב למקמו. ולא אמר הלך לדרכו שנטרד מדרכו וירד לגיהנם: בשטים. לשון כי תשטה אשתו: ויחל העם. מלמד שנתחללו מקדושתם. רבים חללים. בגי׳ זה שטים:

ספורנו

שהתחיל להלחם בישראל. וכתים. שהשלימו הרבנים של ישראל כאמרו וגם הוא עדי אובד: (כא) איתן מושבך. אתה המיושבת עם ישראל בארץ איתן במדבר בארץ לא זרועה: ושים בסלע קנך. ובשביל זה בעת שיהיו גבוהים וחזקים יהיה קנך עמהם כאמרם ז״ל מי גר אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך: (כג) אוי מי יחיה. כענין ליתי מטיה ולא אחמיניה (סנהדרין פרק חלק): כה (א) ויחל העם לזנות. תחלת ענינם לא היה לעבוד ע״ג כלל אבל היה לזנות בלבד אמנם קרא להם כמו שהעידה התורה כשאסרה להתחתן בז׳ אומות כאמרו וקרא לך ואכלת מזבחו ולקחת מבנותיו וזנו בנותיו והזנו את בניך אחרי אלהיהן: (ב) ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן. שכך דרכו של

רמבן

בן אדם שהוא אבי כל האומות והזכיר שאחי מואב להודיע לבלק כי עמו לא יפיל ביד ישראל עתה אבל באחרית הימים לא ינצל מואב מידו בשבט המושל בו וטעם שאחי מואב לומר כי זה השבט יקרקר כל בני שת ולא ינצל אע״פ שהם קרובי אחיה ואין להם שם באומות ולא ילחמו בישראל:

(כ) וירא את עמלק. נסתכל בפורענותו של עמלק ואמר ראשית גוים עמלק הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגום אונקלוס ואחריתו לאבד בידם תמחה את זכר עמלק לשון רש״י. ויתכן כי וירא כפשוטו שהיה בראש הפעור הנשקף על פני הישימון והביט כנגד ארץ עמלק היושב בהר ההוא ואמר כי הוא עתה ראשית גוים כי בראש העמים יחשב כי גבורים היו ואנשי חיל למלחמה ולולי כן לא עלה בלבו לבא להלחם בישראל ולא הוצרך משה לבחור אנשים ולתפלה ולנשיאות כפיו לחולשתו ובנה מזבח וקרא שמו ה׳ נסי כי חשבה לנס גדול ולכך אמר זה כי הוא ראשית העמים ואחריתו יאבד יותר מכולם כמו שאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים וכן ראשית שמנים המשוחה שבהם שהוא כמנה ראשונה וכן ראשית החרם לראש ולקצין בשמים ראש. וטעם וירא את הקיני ג״כ שראה את ארצם כי עם עמלק היה יושב וישא משלו ויאמר להם בדרך עלה. איתן מושבך ושים בסלע קנך כלומר שים מושבך במקום איתן ובסלע קנך שתסור ותרד מתוך עמלק פן תספה עמו ותשים בסלע איתן מושבך עם ישראל כמו שאמר ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו׳ ואמר כי אם יהיה לבער קין כלומר ואל תפחד בבואך בישראל כי אם תהיה לבער עמהם כי כאשר יגלו את ישראל יבערו את הארץ מיושב עד מתי אשור תשבך לא ישבה אותך לעולם כי תגאל מידו עם ישראל ואם תהיה עם עמלק תהי אחריתך עדי אובד עמהם וכן עד מה ה׳ תאנף לנצח עד מה כבודי לכלמה כמו עד מתי או שיבאו לגודל דבר כגון מה אמולה לבתך מה אמך לביא כלומר עד מה יעלה ויגדל השבי אשר אשור תשבך איננו נחשב לך כלום כי לא תאבד בעמלק ולכן נשא משלו על אשור שיבא על ארצו גם הוא ואין מי שינצל מיום ה׳ הגדול והנורא על כל העמים שיבואו ציים מיד כתים:

כה (א) לזנות אל בנות מואב. ע״י עצת בלעם כדאיתא בחלק לשון רש״י. ובאמת שהזנות הזה לא היתה מומת הנשים כי בעצת אנשיהם

רשי

לה: (ג) פעור. על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו: ויחר אף ה' בישראל. שלח בהם מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם. לשפוט את העובדים לפעור (סנהדרין ל"ה): והוקע אותם. את העובדים: והוקע. היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום לה' (שמואל ב' כ"א) ושם תלייה מפורשת. עובד"ג בסקילה וכל הנסקלים נתלין: נגד השמש. לעין כל. ומ"א השמש מודיע את החוטאים הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו: (ה) הרגו איש אנשיו. כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונת רבוא ושמונת אלפים היו כדאיתא בסנהדרין: (ו) והנה איש מבני ישראל בא. נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם אמרו לו אנו נידונין במיתה ואתה יושב וט' כדאיתא באלו הן הנשרפין (סנהדרין פו): את המדינית. כזבי בת צור: לעיני משה. אמר לו משה זו אסורה או מותרת ואם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך וכו' כדאיתא התם: והמה בוכים. נתעלמה ממנו (מהם) הלכה געו כולם בבכיה. בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא שנאמר ויטחן עד אשר דק וגו' (שמות ל"ב) וכאן רפו ידיו אלא כדי שיבא פינחס ויטול את הראוי לו (סנהדרין שם): (ז) וירא פינחס. ראה פינחס מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית כו' אמר לו קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרוונקא מיד ויקח רומח בידו וגו' (שם): (ח) אל הקבה. אל האהל. אל קבתה. כמו הלחיים והקיבה כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם והרבה נסים נעשו לו כו' כדאיתא התם (סנהד' שם):

במדבר כה

לְבַעַל פְּעוֹר וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח אֶת־כָּל־רָאשֵׁי הָעָם וְהוֹקַע אוֹתָם לַיהוָה נֶגֶד הַשָּׁמֶשׁ וְיָשֹׁב חֲרוֹן אַף־יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הִרְגוּ אִישׁ אֲנָשָׁיו הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר׃ ו וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב אֶל־אֶחָיו אֶת־הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בֹכִים פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ מפטיר ז וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ׃ ח וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר אֶת־שְׁנֵיהֶם אֵת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־הָאִשָּׁה אֶל־קֳבָתָהּ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ פ פ פ

ק"ד, מנוח סימן:

ט' בטעם בספרא · ל' ומלא. ט"ל מלאים בתורה · ט"ז · ב' הדבר דברתי אם · אחד דד"ס. ל' · י"א · ד' · כול' חסי' במ"ב מלא · ל' · ל'. ל' וחסר · ל'. ד' · י"א זוגין מתחלפין בטעם

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל לְפַלְחֵי בַעֲלָא פְעוֹר וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ בְּיִשְׂרָאֵל: ד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְבַר יָת כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וְדוּן וּקְטוֹל דְחַיָּב קְטוֹל קֳדָם יְיָ לָקֳבֵיל שִׁמְשָׁא וִיתוּב תְּקוֹף רוּגְזָא דַייָ מִיִּשְׂרָאֵל: ה וַאֲמַר מֹשֶׁה לְדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל קְטוּלוּ גְבַר גֻּבְרוֹהִי דְאִתְחַבַּרוּ לְבַעֲלָא פְעוֹר: ו וְהָא גַבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתָא וְקָרֵיב לְוַת אֲחוֹהִי יָת מִדְיָנֵיתָא לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן בָּכַן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ז וַחֲזָא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְקָם מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא וּנְסֵיב רוּמְחָא בִּידֵיהּ: ח וְעַל בָּתַר גַּבְרָא בַר יִשְׂרָאֵל לְקוּבְתָּא וּבְזַע יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת גַּבְרָא בַר יִשְׂרָאֵל וְיָת אִתְּתָא לִמְעָהָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ט וַהֲווֹ דְמִיתוּ בְּמוֹתָנָא עַסְרִין וְאַרְבַּע אַלְפִין: פ פ פ

אבן עזרא

והנה נלמדו עמם לדת פעור: (ד) והוקע אותם. הטעם על הנצמדים והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל: והוקע אותם כמו ווקיעום בהר כדברי המתרגם ארמית והעד נגד השמש והטעם בפרהסיא כמו לעיני השמש הזאת: (ה) הרגו איש את אנשיו. הטעם מאי זה שבט יהיו וידוע כי הרגו ואם לא הזכיר הכתוב: (ו) ויקרב אל אחיו. נתנה למשפחתו: והמה בוכים. מתפללים לשם: (ז) וירא פינחס. כאשר ראה פינחס כן קם מתוך העדה שהיתה בחצר אהל מועד ויש בכאן שאלה ויתכן להשיב שכבר נלמד זמרי בעדים: (ח) אל הקבה. כמו אל האהל וכן קרוב בלשון קדר ואם יש מעט הפרש בין צורת האהל והקבה: וידקור. כמו ודקרני בה: אל קבתה. בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי ויש אומרים כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים והקיבה וגם יש דרך דרש שנעשו עשרה נסים לפנחס רק הכתוב לא הזכירם:

וישב ט"ז רפין וסי' והוקע אותם לה' נגד השמש. ודברו השטרים אל העם. ומי האיש אשר נטע כרם. אשר ארש אשה. ויספו השטרים לדבר. שלחו את ארון. ויקצפו עליו שרי פלשתים. וישלח אליו אלישע מלאך. יעזב רשע דרכו. עתה עם לבבי לכרות ברית. עתה אל תקשו ערפכם. וילכו הרצים באגרות. וישב העפר על הארץ. יתגרה ובניו יתגרו ואספו. וישב ארצו ברכוש גדול: ויקרב י"א וסימן ויקרב משה את אהרן. את האיל השני. את איל העולה. את בני אהרן את המנחה. את קרבן העם. אל אחיו את המדינית. את ישראל לשבטיו. את משפחת יהודה ב' בו. ויקרב את ביתו לגברים. את המנחה לעגלון מלך מואב: בכים כלם חסר במ"ב מ"ל וסימן וכל הארץ בוכים קול גדול. כי בוכים כל העם: ויהיו המתים חד מן י"א זוגין מן ב' בענין קדמא רביע ותנין זקף וסימן נמסר בסדר צו:

תולדות אהרן קח את כל ראשי. סנהדרין לה: והוקע אותם. שם לד: הנצמדים. בם סד: ויאמר משה. שם פב: והמה. שם: וירא פנחס. שם זוכר אחרי מות: ויקח רומח סנהדרין שם מולין קלד: הקבה. מולין שם: ואת האשה. שם: ויהיו המתים. סנהדרין מד פב:

בעל הטורים בעל פעור. בעל בגי' הסבל ויסבלו: ויקח רמח. אותיות תרם שעשאן תרם:

רמבן

אנשיהם וגדוליהם אשר נכלו להם על דבר פעור כי נכלו להם בזמה להדיחם אחר בעל פעור ולכן יתכן שהיה בלעם בעצה שהוא גדול עצתם ודעתו להרע לישראל ועושה בזה כל יכלתו כמו שנאמר ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ועל כן הרגוהו בחרב. אבל על דרך הפשט לא הזכיר הכתוב העצה בכאן רק במה שאמר אחרי כן הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם כאשר לא הזכיר עצת זקני מדין רק במה שאמר כי צוררים הם לכם אחרי המעשה בעת הנקמה יזכיר מאין יצאה להם הרעה ויאמר כי לא היה המעשה ביצר הזמה אשר הוא באנשים ובנשים מנעוריהם בטבעם רק עצה רעה להדיחם ולפיכך ראוי לנקמה גדולה כי פירוש לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים הוא באמת כאשר פירשתי. ויתכן עוד כי על דרך הפשט כי בלק בתחלה היה חפץ לקללם ולהלחם בהם ולא יתן אותם לבא בגבולו כלל וכאשר אמר לו בלעם כי לא יוכל להם והודיעו שלא יחריבו ארצו ועמו רק באחרית הימים אז הוציא לחם ויין בערבות מואב ופתה אותם כאוהב להם וזהו בדבר בלעם כי בעבור דבריו עשו כן אבל מפני שהיה חפצו לקללם ונשכר לבלק בכך לולי צדקות ה' אשר הפך את הקללה לברכה ע"כ הרגוהו בחרב כי השוכר והשכיר שניהם נענשו כמו שאמר ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור וגו':

(ה) **הרגו** איש אנשיו. כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין לשון רש"י. ולא הבינותי זה שיהיו הנצמדים שנדונו רבים משבעה עשר אלף רבוא רובע ישראל וחלילה ואין דיני נפשות בדיין אחד אלא בסנהדרין של עשרים ושלשה ועדיין יהיו מרובין ואין החסרון בחומש הפקודים כל כך וכל הנצמדים מתו דכתיב כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך אבל פירוש איש אנשיו שיהרגו השופטים כל הנצמדים כל בית דין ובית דין ידון את שבטו ואת אלפו כדכתיב ואקח את ראשי שבטיכם ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושוטרים לשבטיכם. והנכון בעיני בענין הפרשה כי מתחלה נאמר ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף והשם ברחמיו אמר למשה שישפטו השופטים ויתלו הנצמדים ולא יספה האף צדיק עם רשע ומשה צוה כן לשופטים וכאשר נאספו כל העדה פתח אהל מועד לעשות כדבר משה ועוד הנגף הווה בהם והנה העז השמעוני הזה ויקרב אל אחיו את המדינית למרוד במשה ובשופטים ולעשות כן בפרהסיא כי נשיא וגדול היה ורבים עוזרים לו או כמו שאמרו רבותינו שאמרו לו שבטו אנו נדונין מיתה ואתה שותק והנה התחילו משה והשופטים לבכות ויעמד פנחס

ספורנו

של יצר הרע לצאת מרעה אל רעה כמו שהעידו רבותינו ז"ל (שבת דף קה): (ד) נגד השמש. שיראו העם את הריגת עובדי ע"ג ולא ימחו ובזה יכופר להם על שלא מיחו בפושעים: ותעצר המגפה. שכבר גזר האל יתעלה כאמרו וכל מנאצי לא יראוה:

פנחס ויפלל ותעצר המגפה ולא נדון אחד מכל העם ביד השופטים כי השם אמר והוקע אותם וישוב חרון אף ה' מישראל וכבר שב אפו ולכך לא הזכיר הכתוב ויעשו כן שופטי ישראל ויתכן שתהיה כוונת האגדה הנזכרת לומר שיהיו ההרוגים לפי המנין יותר מחמש עשרה רבוא לומר שהיו החוטאים רבים אבל חשך עליהם ענין פנחס והנה נשארו מן הנצמדים והקב"ה השמידם אחר כן טרם עברם את הירדן וזהו שכתוב כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום:

פרשת כלי יקר בלק

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי. והלא נסי מצרים היו גדולים מאלו ולמה לא התבונן באותן גדולות ונוראות אשר עשה ה'. ועוד יש להתבונן כי זכר כאן את ישראל בד' שמות ישראל העם בני ישראל קהל כי מתחלה נאמר את כל אשר עשה ישראל לאמורי. ואח"כ אמר ויגר מואב מפני העם ואח"כ אמר ויקץ מואב מפני בני ישראל. ואח"כ נאמר עתה ילחכו הקהל. הלא דבר הוא. וביאור הדבר כך הוא שמדרך העולם שהמלכים יש להם ספר דברי הימים אשר עליו כתובים כל הקורות מימים רבים אבל ההמון עם אינן יודעין כ"א ההוה מה שרואין בעיניהם או מה ששמעו מפי השמועה מן המאורעות שבימיהם. לפיכך בלק שהיה מלך הנה מימים רבים יפקד אצלו מה שעשה יעקב ישראל סבא אל האמורי כי הוא היה רק איש אחד ובני ביתו מתי מספר ואף על פי כן נצח אומה שלמה כמו שכתוב אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי ולפי דעת רבותינו ז"ל שפירשו בחרבי ובקשתי היינו בתפלתו אתי שפיר שראה בלק כל אשר עשה ישראל סבא לאמורי בתפלתו לפי שכל כחו בפיו על כן השתדל הוא גם כן אחר אחד שג"כ כחו בפיו ולכך נאמר וירא בלק ולא נאמר וישמע בלק כי כל הקורות ההם הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי האדמה וראה בעיניו הדבר כתוב על ספר ונכנס מורך בלבבו לאמר אם כן עשו בשנים קדמוניות בהיותם מתי מספר מה יעשו עתה בהיותם עם רב ועצום. ולכך לא נאמר בני ישראל או העם או קהל לפי שבישראל סבא היה מדבר. אבל מואב דהיינו כלל ההמון עם לא התבונן במה שעבר כי לא ידעו מה הוא ולא פחדו כי אם מן ההוה מה שראו בעיניהם עם רב ועצום לכך נאמר ויגר מואב מפני העם כי רב הוא והיה ההמון עם של מואב יראים מפני ב' כתות ולא ראי זה כראי זה כי מפני הערב רב היו יראים מחמת רבויים כי איתא במדרש שהערב רב היה ב"פ ס' רבוא ועליהם אמר ויגר מואב מפני העם כי רב הוא קרא הערב רב בשם העם כי לא מבני ישראל המה כי רב הוא כי רבים המה באמת אבל בני ישראל שלא היו כל כך רבים לא יראו מהם מצד רבויים אמנם מצד אחר היה מורא ישראל עליהם אשר עליו נאמר ויקץ מואב מפני בני ישראל כמו שפרשנו פרשת שמות על ויקצו מפני בני ישראל שאין פירוש שישראל נעשו כקוצים בעיניהם דא"כ הוה ליה למימר ויקוצו בני ישראל מהו מפני אלא איפכא מסתברא שהמצרים המשילו את עצמם לקוצים בערך בני ישראל שנמשלו לגפן שנאמר גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה פנית לפניה ותשרש שרשיה ותמלא ארץ כי בנוהג שבעולם כשבעל השדה רוצה ליטע כרם בשדה מלאה קוצים אז הוא עוקר הקוצים מן השורש ומשליכם זרה הלאה כדי ליטע במקומם הגפן כך היו המצרים יראים שישראל יהיו נטועים בארץ כגפן והמה יעלו מן הארץ כקוץ מונד כלהם כמו שכתוב ועלה מן הארץ ועלינו מבעי ליה כו' לכך נאמר ויקצו מפני בני ישראל שהמה ינעקרו מן הארץ מפני בני ישראל שנמשלו לגפן כך נאמר כאן ויקץ מואב מפני בני ישראל שהיו יראים פן יהיה מואב כקוץ מושלך מן הארץ מפני בני ישראל מפני הגפן אשר הסיע ה' ממצרים לגרש מפניהם גוים ולנטעם שמה לכך אמר בני ישראל כי ישראל סבא איננו כי כבר הלך לעולמו ובניו יבואו שמה אבל לא הערב רב שנקראו בשם העם כי מה גבר מגוברין ומה יתרון לערב רב על שאר האומות שיגרש מפניהם גוים ויטע אותם במקומם אם לא אגב בני ישראל. ואח"כ נאמר ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל וגו' ומה ראו המדינים על ככה להתעבר על ריב לא להם אלא לפי שמצינו שפירש"י פ' מטות אותם ואת פנחס שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו לפוטיפר. ובני יוסף נקראו קהל שנאמר גוי וקהל גוים פירש"י קהל גוים נאמר על יוסף וכן אמרו זקני מואב אל מדין שגם אתם יש לכם ליראה מפני הקהל בני יוסף שירצו ליקח מכם נקמת יוסף בכור שור אביהם ז"ש עתה ילחכו את כל סביבותינו כלחוך השור כי הקהל בני יוסף בכור שור המה על כן ילחכו אותנו כשור המלחך כדי ליקח נקמת השור וזה פי' יקר:

ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא. לפי מה שפירשנו למעלה שבלק התבונן במה שעשה ישראל סבא לאמורי בחרבו ובקשתו לפי זה קשה מה יום מיומים ולמה לא נתעורר לעשות תחבולות כנגדם מימים רבים לכך תירץ ואמר כי בעת ההיא מנוהו למלך לצורך שעה כפרש"י אבל לפי פשוטו קשה מה ת"ל בעת ההיא. וי"א שבא לתרץ למה ויגר מואב ולא בלק לפי שמנוהו רק בעת ההיא לפי שעה על כן אמר בלבו מה לי לצרה זו ומ"מ בנגלה מפני מורא העם הוצרך לעשות מה שעשה. וי"א שבא לתרץ למה זה שיו מואב יראים הלא כבר נאמר אל תצר את מואב על כן אמר לפי שבלק מלך למואב בעת ההיא ובלק ארמי הוא ולא מואבי שנאמר ארץ בני עמו פירש"י בלק מארם היה וזה ארץ ארם כמ"ש מן ארם ינחני בלק והיו יראים פן תקרא כל הארץ על שמו של בלק כמו שעמון ומואב טהרו בסיחון כמו שכתוב והוא נלחם במלך מואב הראשון וגו' כך שהרה הארץ לישראל ע"י בלק שהיה מלכם בעת ההיא לכך עתה ילחכו ולא קודם. ויש אומרים ילחכו את כל סביבותינו ולא יגעו בנו כלל רק יעשו כליה בכל סביבותינו וממילא אין תקומה ונראה לי שלכך נאמר כלחוך השור את ירק השדה דוקא ירק שבשדה שסביבות העיר אבל לא יגעו בירק של הערים:

הנה עם יצא ממצרים. יצא לשעבר משמע ובלעם אמר הנה העם היוצא ממצרים משמע שעכשיו הם יוצאים והולכים כי בלעם להזכיר עונם בא לומר שדומה כאלו עדיין לא יצאו מכל וכל ממצרים כי תמיד ברע הם ואומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה ובכל תלונה הם מזכירים את מצרים. וזה ראיה שתמיד מחשבתם מתופסות במצרים וקשה עליהם הפרידה ממצרים כאלו עכשיו הם יוצאים. ומ"ש הנה כסה את עין הארץ לשעבר משמע וקשה והלא עוד היום הם מכסים את עין הארץ ויכול להיות שאלה לו לאמר שעם זה קוסמים בידם על כן אני צריך לאיש אשר גם כן קוסמים בידו והביא מופת על זה כי במצרים הביאו מכת הארבה אשר כסה עין הארץ והחושך והוא יושב ממולי אף על פי שהוא יושב כנגדי בחדר אחד מכל מקום יוכל הוא להפיך לשונאיו ואליו יהיה אור במושבו ואין זה כי אם בכח הכשופים אשר למדו במצרים ובלעם חשב שמא יאמר לו ה' שכבר שכחו כל מעשה ארץ מצרים על כן שינה ואמר הנה העם היוצא ממצרים שדומה כאלו עכשיו הם יוצאים ומדקאמר בלעם בנבואה כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל ש"מ שעד הנה היו חשודים במנחשים וקוסמים. ד"א כסה את עין הארץ על סיחון ועוג אמר כן שהיו עין כל הארץ כי עיני כל הארץ עליהם ומאחר שנצחום מי יוכל לעמוד בפניהם וכן מסיק בילקוט:

ועתה לכה נא ארה לי וגו'. ובלעם אמר אל השם יתברך שלח לו בלק לכה קבה לי ומה שפירש רש"י שקבה קשה מארה ובלעם הוסיף מדעתו משנאתו את ישראל וכן וגרשתיו קשה מן ואגרשנו מן הארץ אין זה מספיק וכי לא ידע בלעם שאלהיהם אוהב לישראל ועל ידי הוספה זו יגרע כי שמא כולי האי לא יתנו לו רשות. ועל בלק קשה איך היה נבער מדעת כל כך כי מתחלה אמר לכה ארה לי ולא נעתר לו שנאמר כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם ואחר כך שאל ולכה קבה לי וכי מי שאין רוצים ליתן לו אפי' דבר קטן חוזר ושואל דבר גדול. אלא ודאי שארה קשה מן קבה ולשון נכה קשה מן לשון להלחם ולשון ואגרשנו מן הארץ קשה מן וגרשתיו כי לשון קבה אינו לשון קללה שהרי נאמר נקבה שכרך עלי אלא שהוא נוקב ומפרש או שהוא עושה להם חור קטן מלשון ויקוב חור בדלתו אבל ארה קשה כי יש קללה בו נידוי. וכן להלחם אינו כל כך רע בהחלט. כי יש לוחם כדי להציל את עצמו לבד אבל נכה הוא מכה ממש. וכן וגרשתיו משמע לגרשו רק מעליו לבד אבל ואגרשנו מן הארץ משמע מכל העולם ובזה יתורץ הכל כי בלק לא ידע שאלהיהם אוהב להם כל כך על כן פער פיו לבלי חק ושאל ארה לי את העם הזה אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ. אבל כלה כלול כלם אגרש מן העולם. ובלעם ידע שאלהיהם אוהב להם ופשיטא שמן השמים יעכבוהו ולא יעלה בידו לא זה ולא זה על כן אמר לפני הקב"ה שבלק אינו שואל כי אם לדחותם מעליו כי אם יבואו להלחם בו אז יעברו בלא תגר את מואב ודין הוא שאחול קצת קללה לקוב חור בדלתו להסר מהם מעט לכך אמר כי בלק שלח אליו קבה לו אותו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו. והשיב לו הקב"ה לא תאר את העם כי ברוך הוא רצה לומר כל כך הם מבורכים ודבקה בהם הברכה עד שאין מקום לחול אפילו לארירה הגדולה וק"ו קבה הקטנה שאין בו כח לחול כנגד חוזק הברכות וכאשר ראה בלק שלא נעתר לו אל השאלה הגדולה ומן השמים יעכבוהו מלילך עמו חזר אל הקטנה ואמר לפחות לכה קבה לי כי לא ידע מה שאמר ה' לבלעם כי ברוך הוא כי לא הגיד בלעם לשלוחיו רק כי מאן ה' לתתי להלוך עמכם וחשב שמא בעבור זה יעכבוהו כי הקשיתי לשאול לכך שאל הקטנה והשיב לו בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה לא קבה הקטנה ולא ארה הגדולה והיה לו להקדים גדולה לקטנה כדרך לא זו אף זו אלא כדי לידוק מזה דוקא לפי שלא אוכל לעשות הא אם היה הדבר ביכלתי הייתי עושה לא זו קטנה אלא אפי' גדולה ובזה הראה כי כל מזמת לבו להרע. וזה ביאור הפסוק ועתה לכה וגו' במלת ועתה רצה לגנותו אם יש בידו לאור כל זמן שירצה שאם ידחהו ויאמר שאני צריך להמתין עד העת שהקב"ה כועס בה אין בו ממש כי שמא לא יכעוס כל הימים הללו וכמו שכתוב מה אזעום לא זעם ה' על כן אמר ארה לי לרצוני לזמן שאבחר אני או ארה אותם שיהיו לי מאורים בידי. או לי שלא ידע הדבר שום אדם כ"א אני. אולי אוכל שהעולם יחשבו שאני אוכל ובאמת נכה בו שנינו אני ואתה ואחר ההכאה אגרשנו אני לבדי ואמר לשון אולי על עצמו כי אני ספק אם אוכל. אבל אתה ודאי כי בצירופך ודאי נכה לכך לא אמר אולי נוכל נכה בו. כי ידעתי את אשר תברך מבורך לא אמר יבורך כדרך שאמר יואר לפי שאמר לו דוקא בקללות יש לך כח ולא בברכה כי את אשר תברך כבר הוא מבורך ואתה רואה זה באצטגנינות שלו ואתה תברכו כדי לתלות בך דא"כ לא כן כשעזרת את סיחון היית מקלל למואב ולמה לא ברכת לסיחון אלא ודאי שאין לך כח בברכות כי אם בקללות לבלע ולהשחית כשורת שם בלעם על כן אני מבקש ממך קללה ולא ברכה שתברכני:

מי האנשים האלה עמך. מצינו לשון מי שאינו לשון שאלה ונאמר לבזיון כמו שכתוב ויען נבל את עבדי דוד מי דוד ומי בן ישי כלומר מי הוא שאינו נחשב לכלום כך אמר הקב"ה לבלעם שרוחו גבוהה מי האנשים האלה הפחותים וכי ראוין המה להיות עמך שתלך עמהם והשיב בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי ועבד מלך כמלך ומ"מ אמר מאן ה' לתתי להלוך עמכם אלא עם שרים גדולים מכם:

אם לקרא לך באו האנשים. יש שליחות בשני פנים לפעמים השליח מתנה עם זה האיש אשר הולך אחריו שעל מנת כן אני מוליכך בדרך אלך שתבטיח אותי שתעשה בקשתי ולפעמים אין השליח מתנה שום דבר אלא עושה שליחות הקריאה לבד אף על פי שלא יבטיחו למלאות אחרי דברו ושם ידובר נכבדות אם הענין ראוי להעשות או לא. וכך אמר ה' לבלעם אם האנשים הללו רוצין לעשות עמך מעמד וגמר להבטיחך כך וכך כסף וזהב כדי שגם אתה תבטיחם לקלל אז לא תלך עמהם כי אין הדבר ברשותך. אבל אם לא באו כי אם לקרא לך לבד והדבר יהיה ברשותך לעשותו או לא אז לך אתם וז"ש ואך את הדבר וגו'. ויען כי ראיתי בפ' זה שינוי רב בענין השלוחים שקראם לפעמים שרי מואב ולפעמים שרי בלק ולפעמים אנשים גם יש ספק גדול במה שנאמר ויחר אף ה' כי הולך הוא אחר שנתן לו רשות קום לך אתם. אומר אני שהיו שם ב' מיני שלוחים שרי בלק הם השרים המיוחדים למלך ואותן קרא אנשים לשון חשיבות כי עבד מלך כמלך. ושרי מואב הם שרי המדינה אשר להם הארץ ולבלק אך לו המלוכה ולא הארץ כי רק לפי שעה מנוהו מלך וע"כ משני צדדים לא היו שרי בלק מהדרים כל כך אחר קללותיו של בלעם כמו שרי מואב הצד האחד לפי ששרי מואב להם כל הארץ משא"כ בבלק ושריו שלא נתנו כי אם לפי שעה אם כן ודאי יותר הקפידו שרי מואב על תקומם על ידי קללה זו משרי בלק. ועוד מאחר ששרי בלק היו אנשים חשובים לא יבקשו כל כך מן בלעם שיקלל כשהוא נגד רצון האל יתברך. ובהצעה זו יותרו כל הספיקות כי בכל השליחות הלכו שרי בלק ושרי מואב וקרא לכלם זקני מואב ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק וכאשר השיב להם לינו פה הלילה ודחה אותם. כתיב וישבו שרי מואב עם בלעם כי המה הבעלי דבר ישבו לצפות על תשובתו. אבל שרי בלק לא הקפידו כל כך ולא ישבו עמו. ויבא אלהים אל בלעם ויאמר מי האנשים האלה עמך כבר אמרנו שבכל מקום שמזכיר האנשים מדבר בשרי בלק וראיה ממ"ש אחר המעשה של האתון קום לך עם האנשים וכתיב וילך בלעם עם שרי בלק. וכמו כן אמר לו הקב"ה מי האנשים האלה עמך ומי משמש לשון וכי ור"ל וכי האנשים החשובים עמך ולמה לא ישבו עמך כ"א הפחותים והשיב בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי לפיכך שרים אלו שהם ממואב אשר בהם נוגע הענין יושבים עמו ומצפים אבל שרי בלק אין להם כל כך נפקותא בדבר: ויקם בלעם בבוקר ויאמר אל שרי בלק מאן ה' ולא אמר כן אל שרי מואב כדי שלא לצערם פנים בפנים או אמר אפי' אל שרי בלק החשובים מאן ה' לתתי להלוך עמכם אלא עם שרים חשובים מכם ומכל שכן עם שרי מואב: ויקומו שרי מואב ויבאו אל בלק וגו'. כי המה הבעלי דבר אבל שרי בלק לא הקפידו להשיב. ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים החשובים שרי בלק קום לך אתם דוקא כי אין לחוש שיפתוך בדרך לעשות נגד רצון האל והתיר לו לילך דוקא עם האנשים החשובים שרי בלק ולא עם שרי מואב הפחותים כי יש לחוש שמא בכל הדרך יפתוך חטאים ויעבירוך על רצון קונך. וכתיב ויקם בלעם בבקר וגו' וילך עם שרי מואב הפך רצון האל יתברך כי לא התיר לו לילך כי אם עם האנשים החשובים לפיכך ויחר אף ה' כי הולך הוא. ואחר מעשה האתון שאמר חטאתי וגו' אמר לו מלאך ה' לך עם האנשים דהיינו שרי בלק וכן עשה וזהו שנאמר וילך בלעם עם שרי בלק ובזה מיושב הכל:

ותט האתון מן הדרך וגו'. בתנחומא אמרו סימני אבות הראה לו כו' ותלך בשדה מקום רחב לומר שאם ירצה לקלל זרע אברהם ימצא לקלל בני קטורה וישמעאל ואם ירצה לקלל זרע יצחק ימצא גדר מזה ומזה כי יכול להטות אל עשו. אך מצד יעקב שהיתה מטתו שלמה עמד במקום צר כי מצדו אין דרך לנטות ימין ושמאל. ויש עוד דרכים אחרים אל המפרשים. ומדכתב רש"י זה ג' רגלים אתה רוצה לעקור אומה החוגגת ג' רגלים ש"מ שאותן ג' סימנים שהזכיר הם כנגד ג' רגלים ומתחיל מן סוכות אשר בחדש תשרי ראש השנה שנאמר בו באספך מעשיך מן השדה ועליו נאמר ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה אתה רוצה לעקור אומה החוגגת חג האסיף התלוי בשדה ובו מקריבים ישראל ע' פרים כנגד ע' אומות ואם כן בטולם גורם בטול כל האומות. ואחר כך אמר במשעול הכרמים רמז לחג הפסח זמן יציאת מצרים שנאמר גפן ממצרים תסיע תגרש גוים ותטעה כי הדין נותן לעקור הקוצים וליטע הגפן ואיך אתה רוצה להחליף הקערה ולעקור הכרמים מפני הקוצים ודרך הגפן שהוא נדרס ברגלים ולסוף היין מפיל את זה הרופסו כששותהו כדמסיק בילקוט פ' וישב בשם מדרש שוחר טוב ושם מביא הרבה דמיונות על שישראל נמשלו לגפן וכלם שייכים לבטל דעת בלעם ורמז לחג הפסח שבו שותים ד' כוסות של יין כנגד כוס ישועות לישראל שנמשלו לגפן וכתיב ד' לשונות של גאולה וכנגדם הקב"ה כו' תרעלה כדמסיק בב"ר ואיך אתה רוצה לעקור כל זה ולהחליף השיטה בין ישראל לעמים. ואחר כך אמר ויעמוד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל כנגד עצרת שבו קבלו את התורה שנאמר בה אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד ואלמלא קבלו ישראל התורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו והיו כל האומות בטלין ואיך אתה רוצה לעקור אומה זו החוגגת חג זה שיש בו צורך לכל האומות ולכל הנמצאים שבמעלה ושבמטה. ויכול להיות שגם במשעול הכרמים רמז לו אתה רוצה לעקור אומה החוגגת חג הפסח ושותין בו ד' כוסות כנגד ד' גליות ושל יין כמספר שבעים כנגד שבעים אומות וביטול זה גורם גם כן בטול כל שבעים אומות. ויתכן עוד לפ' זה ג' רגלים שרמז לו איך אתה רוצה לעקור אומה המחזקת בג' דברים אשר עליהם העולם עומד דהיינו ג' רגלי העולם והם התורה ועבודה וגמילות חסדים כי בטולם הירוס כל העולם ורמז לו ג"ח במ"ש ותלך בשדה כי עיקר הגמילות חסדים מן השדה על ידי תרומות ומעשרות ולקט שכחה ופאה. והעבודה שבבית המקדש שנמשל לכרם רמז לו במשעול הכרמים וכן פירש"י הביאני אל בית היין זה אהל מועד ועליהם נאמר לכה דודי נצא השדה נשכימה לכרמים וגו'. ובמקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל רמז לתורה בדרך שנתבאר. ויפתח ה' את פי האתון נראה שגם זה צורך שעה היה להראות לו כי הוא דומה להמור זה שאין בטבעו לדבר ולכבודן של ישראל לבד פתח ה' את פיו כך בלעם רק לפי שעה פתח ה' פיו בנבואה לכבודן של ישראל ושלא יאמרו האומות אלו היו לנו נביאים חזרנו למוטב:

וירא משם קצה העם. לפי שהקצוות עלולים ביותר לקבל חק כדרך שנאמר במתאוננים ותאכל בקצה העם או בקצה ראשון קציני עם או בקצה אחרון המוקצים שבעם כי מצד המוקצים יהיו ראוין לקללה ממש ואם מצד הקצינים החשובים בנקל להכניס בהם עה"ר מצד מעלתם כי זהו הדרך אשר בחר לו בלעם שאם לא ימצא מקום לקללם יכניס בהם עין הרע. ואתה המעיין שא נא עיניך וראה השנויים שמצינו בג' מקומות כי מתחלה נאמר וירא משם קצה העם ואחר כך נאמר אפס קצהו תראה וכלו לא תראה מכלל כי בקצה ראשון ראו כולו על ידי ראיית הקצה. ובג' נאמר וירא את ישראל שוכן לשבטיו משמע שראה כלם ממש. וביאור ענין זה הוא כי מתחלה הציץ בלעם בשרש של ישראל דהיינו מקור וצור חוצבם אם ימצא בו עון אשר על ידו תחול הקללה גם לענפים כי בביטול השורש יפלו גם הענפים והוא ראיית הקצה הכולל את כלם כי האבות כוללים הבנים. ואחר שבקש ולא מצא חזר להציץ בענפים אם ימצא עון בתולדות וזהו הקצה שכולו לא יראה כי אין האבות בכלל הבנים. ואחר שלא הביט און לא באבות ולא בתולדות אמר מעתה כלם בתכלית השלמות אם כן אכניס בהם עין הרע השולט ביותר בדבר השלם מכל צד שאין בו פסולת כלל וכדמסיק בתנחומא ומביאו הילקוט על פסוק מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו על בלעם שבקש להכניס עה"ר בישראל על ידי ברכותיו ועל זה הדרך ראיתי לבאר כל השלשה מקומות וזה סדרם:

ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם. זהו חיפוש ראשון אשר הציץ בשורש של אומה ויחפש וימצא כי מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו כמו שכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים דהיינו במות בעל כי אחר הבעלים הלכו כי בעלום אדונים זולתו יתברך משם ראה קצה העם השורש הוא הקצה ראשון והוא כאלו דמי כי כל הבנים מסתעפים מן השורש וכשהשורש ראוי לקללה ודאי תחול גם על ראש הענפים כי בע"ג פוקד עון אבות על בנים. ובאה הנבואה לבלעם כי בלק ובלעם נפלו שניהם בטעות גדול כי ראש יחס אומה אינה מן ארם כי תרח היה חשוב כמת בהיותו עד שהיה אברהם פטור מן כבוד אב ואם ש"מ שאינו מכלל ראש יחס אומה זו אלא התחלת אומה זו מראש צורים זה אברהם וזהו שאמר וישא משלו ויאמר מן ארם ינחני בלק שהוא רוצה לעשות ראש לאומה זו את תרח שהיה דר בארם נהרים. מראש הררי קדם דהיינו מן תרח שהיה קודם לאברהם וראשו ועובד ע"ג שקים ליה בארור האיש. אשר יעשה פסל וגו' לפיכך בקש לכה ארה לי יעקב כי ודאי תחול הקללה על הפחותים כהוראת שם יעקב. ולכה זועמה ישראל כי על ידי זה יהיה זעם וכעס אפי' אל הטובים שבהם שנרמזו בשם ישראל על ידי שירשו בהבדן מולדתם. מה אקב לא קבה אל הוא אומר לי ארה שהוא גדולה מן קבה אפילו בקבה אין לי כח ק"ו בארה אבל לפירש"י שקבה גדולה מארה לא יתיישב כלל מה שהתחיל בארה וסיים בקבה. ויתכן לפרש מה אקוב לא קבה ישראל את אל כי הע"ג כשצרה באה עליהם הוא מקלל במלכו ובאלהיו אבל ישראל אינו כן אלא אפי' אם הקב"ה בא עליהם בחוזק תוקף כהוראת שם אל מ"מ לא קבה אינו מקלל אלא מברך גם על הרעה לפיכך גם הקב"ה לא יקוב אותו אפי' בשעת קלקלתם. ומה אזעום לא זעם ה' כי הע"ג מהפכין ה' מה"ר לדין. וישראל מעולם לא זעם את ה' לא הכעיס את מה"ר להפכה למדת דין. כי מראש צורים אראנו יחס שלו אינו מן תרח אלא מן אברהם שנקרא צור שנאמר הביטו אל צור חוצבתם וגו' הביטו אל אברהם אביכם ואותו צור תמים פעלו עם ה' היה וביער כל הגלולים מן הארץ ומגבעות אלו האמהות אשורנו משם ראש יחס שלו. הן עם לבדד ישכון וגו' מיום שנאמר לאברהם לך לך מארצך וגו' מאז והלאה נתבודד מן כל אומה ואין לו צירוף לא לבית אביו ולא לשום אומה כי לקח אותו אלהים לחלקו. ותדע שכך הוא לא נתן הקדוש ב"ה מספר לשום אומה כי אם לישראל והוא הדבר המורה על מעלתן כדרך שפרשנו למעלה פרשת במדבר ועל זה אמר מי מנה עפר יעקב וגו' כי זה מופת שאין לו צירוף עם כל אומה ולשון וזהו שכתוב ובגוים לא יתחשב כי כל חשבון ענינו המספר ואומר שישראל יש להם מספר פרטי אפי' בהיות יהודה וישראל כחול הים זהו שאמר מי מנה עפר יעקב אפי' בזמן שהם רבים כעפר הארץ נתן להם מנין פרטי ולא די במספר זה אלא אפילו שאחר המספר עשאם ד' דגלים ונתן שנית מספר מיוחד לכל דגל שהוא רביעית המחנה ז"ש ומספר רבע ישראל וכ"כ למה אלא שבא להראות שהם הוו עיקר העולם כאלו לא היו ד' רוחות בעולם זולתם וכל מה שחוץ מהם אינו נחשב מכלל ד' רוחות העולם וזה ראיה שתרח אבי אברהם אינו מכלל היחוס ואין אברהם מתיחס אחריו כלל. ואמר תמות נפשי מות ישרים לשון רבים ותהי אחריתי כמוהו לשון יחיד כי המיתה דווקא בגוף הבא מאב ואם קראם ישרים. ותהי אחריתי כמוהו כי האחרית והשארית הוא בנשמות הבאים ממקור הש"י והנשמה דומה לבוראה בה' דברים לכך נאמר כמוהו. והריב"א פי' שס"ת של אברהם יצחק יעקב בגי' בלעם וזהו אחריתי כמוהו:

ויקחהו שדה צופים. אחר שלא יכול למצוא שמץ פסול ע"ג בשרשים חזר להיות צופה ומביט בענפים דהיינו לבא על התולדות מצד חטא העגל שעשו וע"ז נאמר אפס קצהו תראה וכולו לא תראה כי אין האבות בכלל הבנים ועוד שלא עשו את העגל כ"א המוקצים שבעם שהרי שבט לוי לא הסכימו ואמר אשר

פרשו

הראנו משה כי ע"י העגל נעשו מגולים כמ"ש וירא משה את העם כי פרוע הוא פירש"י מגולה וראו כל העמים כי שם ה' סר מעליהם ע"י העגל וזהו שדה צופים שהוא לשון הבטה. ובאה התשובה אליו שגם בזה טעו כי לא הביט און ביעקב כ"א הערב רב לבדו היה מקור אל המעשה ההוא וישא משלו ויאמר וגו' לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם הביא לו מופת על טעותו שהרי נאמר במעשה העגל וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו וכי יש נחמה לפניו ית' והלא לא אדם הוא להתנחם אלא ודאי אפילו לכתחלה מעולם לא עלתה על דעתו ית' לכלותם כי לא פשעו בו אך הערב רב היה העיקר במעשה ההוא שעשו ע"י נחש וקסם וחשב ה' פן יטעו גם ישראל אחריו והיה מגזם להם בכליון כי עביד איגם דגזים ולא עביד לכך נאמר אשר דבר לעשות ולא נאמר אשר בקש לעשות אלא מעולם לא בקש אלא דבר לעשות דרך גיזום לבד ולא כדי לעשות ממש וזה דווקא לעמו דהיינו בני ישראל אבל על הערב רב לא נחם כלל ועוזבי ה' יכלו, ע"י העונשים המבוארים בפרשת כי תשא כמו שפירש"י בג' מיתות נידונו שם כו' ואצלנו נראה כאלו נחם ה' על זאת ואל ה' הוא היודע שגם מהחלה כך היתה דעתו ית' אבל אם היו ישראל מזידין בדבר א"כ ודאי ייעד להם עונש ממש והיתה כאן נחמה ממש וזה אינו כי לא בן אדם הוא ויתנחם. אלא ההוא אמר ולא יעשה שלא היתה שם כי אם אמירה ודבור לבד דרך גיזום ולא כדי לעשות ולהקים. ז"ש ולא יעשה ולא יקימנה והכפל שבפסוק זה טעמו לפי שאמר הקב"ה למשה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם וגומר הרי שהיה שם אמירה רעה והבטחה טובה למשה שאמר לו ואעשה אותך לגוי גדול. והיה שם דבור קשה לישראל ושניהם לא נתקיימו וכנגד הטובה אשר אמר לעשות למשה נאמר כאן לא איש אל ויכזב כי לשון כזב מורה על המבטיח להטיב ואינו מקיים וכנגדו אמר אמירה רכה ולא יעשה. וכנגד הרע אמר ובן אדם ויתנחם כי לשון נחמה הוא על הרעה וכנגד זה אמר ודבר ולא יקימנה ובדרך שנתבאר. ואמר הנה ברך לקחתי היינו לי כי כבר אמרתי ותהי אחריתי כמוהו ואם אקללם אקלל גם עצמי לכך לא אשיבנה. לא הביט און ביעקב אתה לקחתי שדה צופים להיות צופה ומביט באון ועמל שלהם מה אוכל להביט אם ה' לא הביט בהם עמל ואון. ואפי' החוטאים ההם לא כפרו באלהים לגמרי אלא שתפו ש"ש לדבר אחר כי לכך נאמר אשר העלוך בוי"ו ואחז"ל אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו ישראל כליה כי בוי"ו יש הוראה שלא נתנו תפלה באלהים אלא הודו כי ה' הוא האלהים והעגל הזה נתמנה למלך על כל הארץ מפי הגבורה לכך אמרו אשר העלוך. וז"ש כאן ה' אלהיו עמו בטענו כי ה' אלהיו הוא עמו עם העגל ומוסר לו ההנהגה להיות ביניהם כמלך ולא אלהים ממש ז"ש ותרועת מלך בו. או יאמר שאף בשעת החטא ה' אלהיו עמו לא כפרו בו לגמרי ותרועת מלך עולם נשאר בו. ותדע שכך הוא שהרי אמר הקב"ה למשה לך רד כי שחת עמך אשר העלית היינו העם שהעלה משה וזה ודאי לא אמר כלפי ישראל שהרי אל מוציאם ולא משה הוציאם אלא ודאי שכלפי הערב רב אמר שמשה העלם מדעתו והראיה שלכך אמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת וגומר דהיינו ישראל אשר אל מוציאם ממצרים. כי לשון הוצאה שייך בישראל שנכנסו למצרים ויצאו אבל גבי הערב רב אמר כי שחת עמך אשר העלית כי לשון יציאה אין שייך בהם כי מי הכניסם שיצאו. וכפי הפשט יתכן לפרש שהקב"ה אמר רד כי שחת עמך אשר העלית במעלה ע"י ביזת מצרים כי משם נתעשרו וע"י רוב זהב עשו העגל לכך אמר אשר העלית מארץ מצרים כי נתעלו בעושר של ארץ מצרים אבל בתפלת משה לא היה מקום להזכיר זה לכך אמר הוצאת. כי לא נחש ביעקב וגומר וכבר ידעת כי העגל נעשה ע"י כישוף ומאחר שלא נחש וקסם בישראל ודאי לא עשאו העגל כ"א הערב רב. וא"ת אם אין בהם נחש וקסם א"כ במה יודע להם הדבר אשר דבר ה'. ע"ז אמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. כי כל הקורות התלוין בעת וזמן ההוים ונפסדים יאמר ליעקב אפי' לקטניהם וע"ד שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. ולישראל דהיינו לחשוביהם יאמר מה פעל אל כי הדברים הרוחניים הקב"ה כוננם בידים כמ"ש מקדש ה' כוננו ידיך וכתיב מה רב טובך וגו' פעלת לחוסים בך. הן עם כלביא יקום ידוע שכל עיקר מעשה כישוף בלילה כי בו תרמוש כל חיתו יער אלו המזיקים וכל העוסקים עמהם הם מוכים ומעונים וירא בבקר והנה פניהם זועפים לא תואר ולא הדר להם והם חלושי כח כי רובם מרעידים את עצמם כדי שתשרה עליהם רוח הטומאה וכן עם זה כלביא יקום משנתו חזק ובריא אולם וזה מופת שאין עסק בנחש וקסם ואדרבא לא ישכב עד יאכל טרף וכפירש"י שאומר ק"ש על מטתו ומבריח המזיקין מעליו וא"כ ודאי אין לו עסק עמהם כלל וזה פי' נכון :

ואנכי אקרה כה. פי' רבינו בחיי לבטל מהם ברכת כה יהיה זרעך וכה תברכו את בני ישראל בזה ראיתי לתרץ מה שמסיק ברכתי כי אמר אולי אוכל נכה בו לא בקש כ"א לנכות מהם חלק כ"ד מן ס' רבוא והיינו כ"ה אלף ויש להקשות מה תועלת היה לו בזה אם יחסרו כ"ה אלף מן ס' רבוא. גם יש לדקדק למה נפלו בעונו כ"ד אלף ולא יותר ולא פחות אלא ודאי שעיקר כוונתו היתה לבטל מהם ברכת כה כי ע"ז יחולו הקללות לכך לא בקש כ"א לנכות חלק כ"ד כדרך שמנכין מן השלם חלק כ"ד כך בקש לנכות חלק כ"ד דהיינו כ"ה אלף כמספר כה ולא עלתה בידו כי לא הפיל כ"א כ"ד אלף עד כה ולא עד בכלל כי בכחו למספר כ"ה עמדו להם הברכות של כה תברכו וכה יהיה זרעך :

ויקח בלק את בלעם ראש הפעור. מעתה הזרו לדרך הג' כי ראו להם מקום ליתן שמץ ודופי לא בשרשים ולא בענפים א"כ המה בתכלית השלימות וכל דבר השלם מכל צד ביותר יש מקום לעה"ר לשלוט בו ע"י שיברך רעהו בקול גדול וישפר בשבחו בקול רם וישמעו כל האומות ויתקנאו בהם ויכניסו בהם עין הרע ועי"ז קללה תחשב לו. וע"כ לקחו ראש הפעור כדי שיפער פיו לבלי חק ויספר במעלתן בקול רם. וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל כי טובים המה בעיני ה' ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים היינו לחקור אחר פשעיהם לכל חטאתם הנעשים בעטיו של נחש הקדמוני וישת אל המדבר פניו כדמסיק ברכתי מי זאת עולה מן המדבר כל מעלתן של ישראל מן המדבר כו' כוונת המדרש שבזכות הענוה המצויה בישראל שעושין את עצמן כמדבר הזה שהכל דשין עליו זכו ישראל לכל המעלות כמו שדרשו מסכת עירובין (פ"ה) על פסוק וממדבר מתנה. ומיד כאשר נתן עיניו לספר מכל המעלות אשר זכו להם מן המדבר כדי להכניס בהם עה"ר מיד נסמית עינו לפיכך קרא את עצמו שתום העין דווקא בפעם זה אבל לרש"י שפירש שנסמית על אמרו ומספר את רבע ישראל קשה למה לא קרא עצמו כן בנבואה שניה. נאם שומע אמרי אל ומחזה שדי יחזה כי כל סומא נקרא בלשון רז"ל סגי נהור לפי שהראיה הלבבית וסתם ראית עינים מכחישין זה את זה ובהתחזק אחד מהם יחלש השני ע"כ הראיה השכלית הפנימית גדולה אצל הסומים כי לא יטרידם הראות הגשמי וכן יש נוהגין להעצים עיניהם בכל קראם שמע ישראל וגו'. כדי לחזק הכונה הלבבית ויהיו עיניו למטה במדרגה ולבו למעלה במדרגה ע"כ קרא את עצמו אחר שנסמית עינו אשר מחזה שדי יחזה. ואמר נופל לפי שהוא סומא מבחם עיניו שגורם לו ליפול הוא גלוי עינים השכליים. וקרא את עצמו שומע אמרי אל כי חוש הראות מכהים גם חוש השמע כי אין האדם יכול להשתמש בב' חושים אלו כא' וכמו שפרשנו פסוק הנה אנכי בא אליך בעב הענן ר"ל שלא תוכלו לראות בשכינה ונתן טעם בעבור ישמע העם כי ע"י זה יתחזק חוש השמע כמבואר בחבור עוללות אפרים מאמר רס"ו ע"ש. ואמר מה טובו אהליך יעקב ראה שאין פתחיהן מכוונין זה כנגד זה שלא יסתכל שום אחד באהל חבירו ולא יזיקו בעה"ר אמר איך אפשר שיקבלו נזק מן עין הרע כי הוא דבר שהם בעצמם מהרים מזה ואדרבא כנחלים נטיו. אמר שאהלי יעקב ומשכנותיו נמשלו לנחלים המכסים את הדגים לבל תשלוט בהם עה"ר כך האהלים אשר בהם יושבים ועוסקים בתורה מגינין מן העין כי לא שלטא עינא בישא ביושבי אהלים שאינן נראין ברחוב כל חוצות ומ"מ תורתן מכרזת עליהם ברחובות תתן קולה ויפוצו מעינותיו חוצה ברחובות פלגי מים לכך נאמר כנחלים נטיו כאהלים נטע ה' כי האהלים והנחלים משפט א' להם כארזים עלי מים. בפרק חלק אמרו טובה קללת אחיה השלוני מברכות של בלעם אחיה קללם בקנה שנאמר והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים מה הקנה הזה אינו עומד כי אם במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין כו' אבל בלעם ברכם בארז שאינו עומד במקום מים כו' ופי' רש"י מ"מ כאן כארזים עלי מים שכינה דקאמרה הכי ופירושו דחוק. ונראה שכך פירושו כי מברכותיו של בלעם אנו למדין מה היה בלבו לקללם. ובוודאי היה בדעתו להמשילם לסתם ארז שאינו עומד במקום מים כדי להשליט בהם עה"ר כסתם ארז שע"י שהוא גבוה הכל מסתכלין בו כך ישראל ע"י שירום ונשא וגבה מאד יתנו האומות בהם עיניהם. ויהפוך ה' את הקללה ונתן חכו לתוך פיו לאמר אמרו כארזים עלי מים שעל ושוכנו עמו כי המים מגינין עליו כי רוב תחתיתו מכוסה במים ואינו נראה כ"כ גבוה והמים מצילין אותו מן העה"ר כמו הדגים. אבל מ"מ דמיון הקנה טוב ממנו כי הוא מורה על ההכנעה כי הוא נכנע מפני הרוח וזהו תקנתו וע"כ אחז"ל שזכה הקנה ליטול ממנו קולמוס לכתוב בו ס"ת ולהורות נתן בלבם שאין התורה מתקיימת כ"א בנמוכי רוח כקנה ולא במי שהוא קשה כארז ומ"מ הארז העומד עלי מים דומה קצת לקנה מצד היותו מכוסה קצת כי גם זה מורה קצת על ההכנעה לכך אמר מיד יזל מים מדליו הנכנעים בטבע יזל מים של התורה. וכאשר ראה בלעם שלא יכול להם בשום צד הודה ואמר שלא יוכל לעשות טובה או רעה וגומר כי הרעה היינו לקלל והטובה לברך אותם בקול גדול כדי שקללה תחשב להם וטובה זו גרועה היא מכמה רעה יען כי אין פיו ולבו שוים ע"כ הקדים הטובה לרעה בדרך לא זו אף זו. ואחר כל הנבואות אמר הנני הולך לעמי אין הפי' סילוק נבואה שהרי עדיין הוא מתנבא והולך אלא שאמר הנני הולך להתנבאות מה שיעשו העם הזה לעמי לפיכך לכה איעצך וגומר כי זאת העצה איך תנצל מהם וקרוב לשמוע שאמר לו איעצך שתהיה שב ואל תעשה מאחר שסלום יהיה בימיך מה לך לידאג על העתיד כי את אשר יעשה העם הזה לעמך יהיה באחרית הימים ואך שלום יהיה בימיך לכן השמר והשקט ועיקר העצה רמוזה בתיבת לכה ר"ל עתה לכה וכלך מדרך זו והרמז בלכה איעצך זה שלעת עתה תלך לך ותניח הדבר כי עוד חזון למועד :

הפטרת בלק

ו והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יהוה כרביבים עלי־עשב אשר לא־יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם: והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי־צאן אשר אם־עבר ורמס וטרף ואין מציל: תרם ידך על־צריך וכל־איביך יכרתו: והיה ביום־ההוא נאם־יהוה והכרתי סוסיך מקרבך והאבדתי מרכבתיך: והכרתי ערי ארצך והרסתי כל־מבצריך: והכרתי כשפים מידך ומעוננים לא יהיו־לך: והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך ולא־תשתחוה עוד למעשה ידיך: ונתשתי אשיריך מקרבך והשמדתי עריך: ועשיתי באף ובחמה נקם את־הגוים אשר לא שמעו: שמעו־נא את אשר־יהוה אמר קום ריב את־ההרים ותשמענה הגבעות קולך: שמעו הרים את־ריב יהוה והאתנים מסדי ארץ כי ריב ליהוה עם־עמו ועם־ישראל יתוכח: עמי מה־עשיתי לך ומה הלאתיך ענה־בי: כי העלתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך ואשלח לפניך את־משה אהרן ומרים: עמי זכר־נא מה־יעץ בלק מלך מואב ומה־ענה אתו בלעם בן־בעור מן־השטים עד־הגלגל למען דעת צדקות יהוה: במה אקדם יהוה אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה: הירצה יהוה באלפי אילים ברבבות נחלי־שמן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי: הגיד לך אדם מה־טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם־עשות משפט ואהבת־חסד והצנע לכת עם־אלהיך:

פירוש

כרביבים. הם טפים גסים: ייחל. יקוה: ככפיר. הוא קטן מאריה וגדול מגמר: אם מס דריסת הארי: ונטשתי. כמו ונתצתי: עריך. אויביך: את. כמו עם: ההרים. הם האבות: הגבעות. האמהות: והאתנים. החזקים: יתוכח. לשון

המלות

בירור טענות: הלאתיך. הטרחתיך בעבודתי: ענה. לשון עדות: אכף. ארכין כפף: בכורי. בני בכורי: פשעי. בעבור פשעי: הגיד. זהו תשובה על הכל: משפט. מצות שבין אדם לחבירו: חסד. ע"ג"ח: לכת. הוא יחוד האל:

פרשת פינחס

רשי

(יא) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. (סנהדרין פב סוטה מג) לפי שהיו השבטים מבזים אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ג והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן: בקנאו את קנאתי. בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף. כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר אנפרינ"מנט בלעז: (יב) את בריתי שלום. (סנהדרין שם) שתהא לו לברית שלום כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקדוש ברוך הוא שלומותיו:

והיתה

אבן עזרא

(יא) בקנאו. קל הטו"ן להקל על הלשון והטעם כי הוא קנא כקונו וכתוב על השם כי הוא אל קנא בע"ג ולולי הוא שקנא הייתי מכלה כל ישראל בדבר בקנאתי: (יב) את בריתי שלום. טעמו את בריתי ברית שלום כמו כסאך אלהים ורבים כן והטעם שלא יגור מאחי זמרי כי הוא נשיא בית אב ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ונאח כי הכהנים הגדולים היו מבני פינחס ויתכן שהיו בנים אחרים לאלעזר. ומלת אחריו. לאות שמת ואינו אליהו כלל וכבר פירשתיו כי נגיד היה עליהם וגם שהיה בימי פילגש בגבעה

י וידבר יהוה אל־משה לאמר: יא פינחס בן־אלעזר בן־אהרן הכהן השיב את־חמתי מעל בני־ישראל בקנאו את־קנאתי בתוכם ולא־כליתי את־בני־ישראל בקנאתי: יב לכן אמר הנני נתן לו את־בריתי שלום:

י ומליל יי עם משה למימר: יא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא אתיב ית חימתי מעל בני ישראל בדקניה ית קנאתי ביניהון ולא שיציתי ית בני ישראל בקנאתי: יב בכן אמר הא אנא גזר ליה ית קימי

ל' ר"פ וכולם מלאים במ"א ח' הפני וסנחס כהנים ונוסף לו יוד בקנאו לאלהיו. ל' ו' זעירא סוה חד מא"ב מאותיו' קטנות (עמ"ס)

תולדות אהרן פנחס בן אלעזר. סנהדרין פב: לכן אמור. קדושין סו סנהדרין פב זוהר אחרי מות עקרים פ' אחרון:

בעל הטורים

השיב את חמתי מעל. בגי' זה את המלאך של אף ושל חמה: בקנאו את קנאתי. תגין על הקו"ף לומר שנטרד על שקינא לה': ג' פעמים קנאה כנגד ג' עבירות שעשו לזנות וישתחוו ויצמד: לכן. ב' פסוקים מתחילים בכי הכא ואידך לכן אמור לבני ישראל וזהו שאמר הקב"ה במצרים גן נעול אחותי כלה ועתה אתם קרובים לארץ ואתם פרוצים בעריות: לכן. בגי' מדה כמדה: את בריתי שלום. שלום כתיב והוא ויי"ו קטיעא בפ"ג דקדושין כשהוא שלם ד"א מתנה שלימה אני נותן לו עשרה מתנות במקדש עשרה במדינה ד"א ויי"ו קטיעא כי פינחס הוא אליהו. וכן אליה כתיב חסר וי"ו ויעקוב מלא ויי"ו שנטל ו' מאליהו למשכון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו וזהו יגל יעקב ישמח ישראל ישמח אותיות משיח שישמח ליעות המשיח ויחזור הוי"ו ויבא אליהו שלם: שלום. בגימטריא זהו משיח: שלומיאל בגימטר' זהו זמרי בן סלוא:

רמבן

הודיע הקב"ה למשה שישלם שכר טוב לפנחס על קנאתו אשר קנא לאלהיו ועל הצדקה שעשה עם ישראל לכפר עליהם ולא מתו כולם במגפה והנה שיודיע לישראל שהוא כהן גדול לעולם וזה טעם לכן אמור שיגיד זה בישראל ולא אמר הכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו כהונת עולם כמו שאמר באהרן אבל אמר ברית כהונת עולם ואמר את בריתי שלום שיתן לו ברית עם השלום דבק בו ובאהרן נאמר לכבוד ולתפארת ולכך אמר אשר קנא לאלהיו והמשכיל יבין. והזכיר ושם האיש המוכה ושם האשה המוכה להודיע כי ראוי היה לשכר הגדול הזה שהרג נשיא בישראל ובת מלך גוים ולא ירא מהם בקנאתו לאלהיו ואחרי שנתן שכרו הטוב לצדיק צוהו להפרע מן הרשעים ואמר לו צרור את המדינים וצוהו שימנה העם תחלה וזה טעם ויהי אחרי המגפה כי המנין יהיה תחלה:

ועטם

ספורנו

(י) וידבר ה' אל משה: (יא) בקנאו את קנאתי בתוכם. שעשה נקמתי לעיני כלם כדי שבראותם זה ולא ימיחו יכופר על אשר לא מיחו בפושעים ובזה השיב את חמתי מעליהם: (יב) את בריתי שלום. ממלאך המות כענין עושה שלום במרומיו כי אמנם ההפסד לא יקרה אלא בסבת התנגדות ההפכים וזה אמנם נתקיים בפנחס שהאריך ימים הרבה מאד מכל שאר אנשי דורו עד שהיה הוא משמש במשכן שילה בזמן פלגש בגבעה שהיה בלי ספק אחרי מות יהושע ושאר הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע וכל שכן אם היה בזמן יפתח שכתב למלך בני עמון בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה כו' שלש מאות שנה וכבר ספרו ז"ל שפנחס לא רצה ללכת אז אל יפתח להתיר נדרו וכל שכן לדברי האומר שאליהו זה פנחס והוא עדיין חי וקיים:

פתח

אבן עזרא

נגפה: (יג) אשר קנא לאלהיו. מאהבתו את השם גם עשה טובה לישראל ודרך דרש האב כפר ובניו יכפרו: (יד) אשר הכה את המדינית. שם ורבים כן: נשיא בית אב. אחד מחמשת אבות בני שמעון. וראש לבית אבותיו גדול ממנו: (טו) צור. אחד ממלכי מדין והנה גם מלכי מדין חמשה אבות: (יז) צרור. שם הפועל כמו זכור את יום השבת: (יח) כי צוררים הם לכם. כי הצרו לכם: בנכליהם. במחשבתם הרעה מגזרת ויתנכלו אותו: ועל דבר כזבי. ועוד כי יחשבו לעשות לכם רע בעבור כזבי אחותם: (יט) ויהי אחרי המגפ'. אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה וכן ויצו משה וזקני ישראל אז ישיר משה ובני ישראל. וטעם אחרי המגפה בעבור שאמר השם לאלה תחלק הארץ: וידבר

רשי

(יג) והיתה לו. בריתי זאת: ברית כהנת עולם. שאף על פי שכבר נתנה כהנה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן וכן שנינו בזבחים לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו כמו (במדבר יא) המקנא אתה לי (זכריה א) וקנאתי לציון בשביל ציון: (יד) ושם איש ישראל וגו'. במקום שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי: נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון. ד"א להודיע שבחו של פינחס שאעפ"י שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: (טו) ושם האשה המוכה וגו'. להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל: ראש אמות. אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור וגו' (במדבר ל"א) והוא היה חשוב שבכולם שנאמר ראש אמות בית אב ולפי שנהג בזיון בעצמו והפקיר בתו מנאו שלישי: בית אב. חמשת בתי אבות היו למדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה וזה היה מלך לאחד מהם: (יז) צרור. כמו זכור שמור לשון הוה עליכם לאייב אותם: (יח) כי צררים הם לכם וגו'. על דבר פעור שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור. ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות המואביה שעתידה לצאת מהם כדאמרינן (בבא קמא ל"ח): (יט) ויהי אחרי המגפה וגו'. משל לרועה שנכנסו זאבים בתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות (פסיקתא). דבר אחר כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין. עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירן במנין

תורה

יג וְהָיְתָה לּוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יד וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־סָלוּא נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי׃
טו וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הוּא׃ פ
טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יז צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם׃
יח כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־דְּבַר־פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר־פְּעוֹר׃
כו א וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה פ פסקא באמצע פסוק וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר׃

ז' | י"ג ר"פ. ל' יד | ג' ב' חס' וא' מלא | ב' קמצין ובטעם תביר כענין | ל' | ט"ל מלאים בתורה | ל' ל' | ב' ובענין

תרגום אונקלוס

שְׁלָם׃ יג וּתְהֵי לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי קְיָם כְּהֻנַּת עָלַם חֲלָף דְּקַנִּי קֳדָם אֱלָהֵיהּ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יד וְשׁוּם גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל קְטִילָא דְּאִתְקְטֵיל עִם מִדְיָנֵיתָא זִמְרִי בַּר סָלוּא רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן׃
טו וְשׁוּם אִתְּתָא דְּאִתְקְטֵילַת מִדְיָנֵיתָא כָּזְבִּי בַּת צוּר רֵישׁ אֻמֵּי בֵּית אַבָּא בְּמִדְיָן הוּא׃ טז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יז אָעִיק לְמִדְיָנָאֵי וְתִקְטוֹל יַתְהוֹן׃ יח אֲרֵי מְעִיקִין אִינּוּן לְכוֹן בְּנִכְלֵיהוֹן דְּנַכִּילוּ לְכוֹן עַל עֵיסַק פְּעוֹר וְעַל עֵיסַק כָּזְבִּי בַת רַבָּא דְמִדְיָן אֲחַתְהוֹן דְּאִתְקְטֵילַת בְּיוֹמָא דְמוֹתָנָא עַל עֵיסַק פְּעוֹר׃ א וַהֲוָה בָּתַר מוֹתָנָא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא

ושם י"ג ר"פ וסימן נמסר בסדר בראשית: הכה ג' ב' חסר ואחד מלא וסי' אשר הכה את המדינית. הכה אפרים שרשם יבש. הוכה כעשב ויבש דין מלא. וא' והוכת ומת: המכה ב' קמצין ובטעם תביר ובעניינא וסימן ושם האשה

תולדות אהרן והיתה לו. יבמות ק כתובות יג קדושין סו זבחים קא: ברית כהונת. מנחות כ: זמרי. סנהדרין פב: כזבי. שם: צרור את המדינים. קמא לח:

בעל הטורים ויכפר. לכפר לא נאמר אלא ויכפר. שעומד ומכפר על ישראל עד סוף כל הדורות: הכה ג'. אשר הכה את המדינית. הוכה כעשב ויבש לבי: הוכה אפרים. ע"י המדינית שביתה בהם המגפה. וסיפא דקרא כי שכחתי מאכל לחמי שע"י אכילת לחמי טעיתי ונצמדתי לבעל פעור. כדאיתא במדרש שהושיבו להם פונדקאות שהיו מוכרים להם מיני מאכל ומשקה. וכן הוכה אפרים ע"י פעור כמו דאיתא בראש הפ' המה באו בעל פעור וינזרו לבושת וגומר: צרור את המדינים לשון יחיד והכיתם לשון רבים צרור כי על ידך היה שאמר לה אביה אל תבעל אלא לגדול שבהם זה משה והכיתם לשון רבים ולא משה כי נתגדל במדין: ויהי אחרי המגפה. פרשה זו פתוחה שעשה הפסק בין המגפה למנין שלא תבלוע המגפה בפקוד אותם:

ספורנו

(יג) תחת אשר קנא לאלהיו. ומאחר שהוא רב את ריבי אלהיו מריב כל ההנגדות ויהיה לו השלום: ויכפר על בני ישראל. בעשותו הנקמה לעיני כלם כדי שיכופר להם על שלא מיחו בפושעים ולכן הוא ראוי לכהנת עולם אשר בה יכפר בעדם: (יד) ושם איש ישראל המוכה. וזה כי אמנם בכפרו בזה האופן מסר עצמו לסכנה במה שהרג לעין כל נשיא ובת מלך: (א) לאמר מבן עשרים שנה ומעלה. משה ואלעזר אמרו לישראל שיאמרו ויגידו כל פרטיהם שהם בני עשרים כאשר

רמבן

(יח) **וטעם** בנכליהם. כאשר פירשתי כי זקני מדין חשבו המחשבה הרעה הזאת כמו שנאמר ויאמר מואב אל זקני מדין כי בהם נתיעצו מתחלה והם נתנו עצה זו למואב שתזנינה בנותם עמהם ויצמידו אותם לבעל פעור להדיחם מעל השם ואם לא נזכר שם. ועוד ששלחו להם בת מלכם לזנות עמהם וזה טעם על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם כי לולי מדעת יועצי המלכות נעשה כבודה בת מלך במדין מה תבקש בשטים בערבות מואב לבא אל מחנה עם אחר כי ישראל בערבות מואב בשטים היו ומאין תבא שם המדינית הזאת אבל היתה יפת תאר מאד ושלחו אותה זקני מדין שם כי אמרו בתואר אשה יפה רבים הושחתו וקרוב הוא שהיה גם בלעם בעצה הזו כי בשובו מארץ מואב עבר במדין כי דרכו משם והיה ביועצי המלכות ואולי נתעכב שם לדעת מה יהיה בהם לפיכך מצאוהו ישראל במדין והרגוהו שם ויהיה פירוש ויקם בלעם וילך וישב למקומו שהלך לו לשוב אל ארצו וכן נראה כי ישראל לא יהרגו המתנבא רק ברשות התורה אבל כאשר נאמר להם כי צוררים הם בנכליהם אשר נכלו לכם וגו' והנה כל המתנכלים מחוייבי מיתה ולכן המיתו גם בלעם כי ידעו שהוא בעל העצה הרעה הזאת והנה צוה הקדוש ברוך הוא להנקם מהם אבל על המואבים כבר הזהיר אל תצר את מואב כי ישראל בתחלה באו אל גבול אדום והזהירם עליהם ונשמרתם מאד ואחרי כן באו לגבול מואב ואמר לו אל תצר את מואב ואחרי כן אמר אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואמר קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון ואחר כל זה ראה בלק כל אשר עשה ישראל לאמורי שהם שני מלכי האמורי סיחון ועוג ונעשה הענין הזה כולו ג"כ כן אזהרת אל תצר את מואב מקודמת למצות צרור את המדינים ואני תמה על לשון האגדה שאמרו בבבא קמא אל תצר את מואב וכי עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות אלא נשא משה ק"ו בעצמו אמר ומה מדינים שלא באו אלא לסייע למואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם מואבים עצמן לא כל שכן אמר לו הקדוש ברוך הוא לא כשעלה על דעתך שתי פרידות יש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית והנה קודם הק"ו הזהירו למשה מן המואבים ועוד אם מפני הק"ו למה הוצרך להזהיר מבני עמון אולי לא הקפידו בלשון האגדה בכך אבל הכוונה לומר שגלוי לפניו יתברך כי כשיצוה אותו צרור את המדינים יהיה למשה ק"ו לעשות מלחמה במואב שלא ברשות אחרת והקדים להזהירו מזה ומפני שהוזהר במואב הזהיר גם בבני עמון שלא יחשוב משה שתהיה אזהרתו מן מואב לבדו ורשות בבני

רש"י

נמנין: (ב) לבית אבתם. על שבט האב יתיחסו ולא על שבט האם: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אתם. דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם: לאמר. אמרו להם צריכים אתם לימנות: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו'. שיהא מניינכם מבן עשרים שנה ומעלה שנאמר כל העובר על הפקודים וגו': (ה) משפחת החנכי לפי שהיו האומות מגנין אותן מה אלו מתייחסין על שבטיהן סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהן אם בגופם היו מושלים ק"ו בנשותיהם לפיכך הטיל הקדוש ברוך הוא שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם. וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל (תהלים קכ"ב) השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולן כתב החנוכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף (מדרש והובא בילקוט): (ט) אשר הצו. את ישראל על משה: בהצתם. את העם על ה'. הצו השיאו את ישראל לריב עם משה לשון הפעילו: (י) ויהיו לנס. לאות ולזכרון למען אשר לא יקרב איש זר (במדבר י"ז) לחלוק על הכהונה: (יא) ובני קרח לא מתו. הם היו בעצה תחלה ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם (במ"ר וסנהדרין)

אבן עזרא

(ג) וידבר משה ואלעזר הכהן. במקום אביו ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן: אותם. כמו דברו לשלום: (ד) מבן עשרים שנה. והטעם שנשאו את חשבונם כאשר צוה ה' את משה. וטעם ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים והקרוב להיותם חיים והחל מראובן בספורים הראשונים במדבר סיני: (ט) אשר הצו. כטעם כי יגצו אנשים: (י) ואת קרח. פירשתיו: ויהיו לנס. כמו ויהיו לאות לבני ישראל: (יא) ובני קרח לא מתו. והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים לבני קרח מזמור גם בתורה כתוב משפחת הקרחי והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח: (יב) הימני. אל תבקש דקדוק בשמות וכן מן

סוף

תורה

ב שאו את ראש כל עדת בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבתם כל יצא צבא בישראל: ג וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על ירדן ירחו לאמר: ד מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה יהוה את משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים: שני ה ראובן בכור ישראל בני ראובן חנוך משפחת החנכי לפלוא משפחת הפלאי: ו לחצרן משפחת החצרוני לכרמי משפחת הכרמי: ז אלה משפחת הראובני ויהיו פקדיהם שלשה וארבעים אלף ושבע מאות ושלשים: ח ובני פלוא אליאב: ט ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם קרואי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצתם על יהוה: י ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס: יא ובני קרח לא מתו: ס יב בני שמעון למשפחתם לנמואל משפחת הנמואלי לימין משפחת הימיני

אונקלוס

למימר: ב קבילו ית חושבן כל כנשתא דבני ישראל מבר עסרין שנין ולעילא לבית אבהתהון כל נפיק חילא בישראל: ג ומליל משה ואלעזר כהנא ואמרו למימני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: ד מבר עסרין שנין ולעילא כמא דפקיד יי ית משה ובני ישראל דנפקו מארעא דמצרים: ה ראובן בוכרא דישראל בני ראובן חנוך זרעית חנוך לפלוא זרעית פלוא: ו לחצרון זרעית חצרון לכרמי זרעית כרמי: ז אלין זרעית ראובן והוו מניניהון ארבעין ותלתא אלפין ושבע מאה ותלתין: ח ובני פלוא אליאב: ט ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על משה ועל אהרן בכנשתא דקרח באתכנשותהון על יי: י ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אישתא ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת: יא ובני קרח לא מיתו: יב בני שמעון לזרעיתהון לנמואל זרעית נמואל לימין זרעית

מסורה

י"ג ר"פ / ג' / ס"ו מלעיל פסוק / ל' וחסר / ל' וחסר / ג' ר"פ בטעם כענין סרחוב' הסמעו' מנשה וחד ואלה בני שותלח / וי"ד פסוקים מן ג' מלין / קריאי קרי ג' / ל' ל"א / ל' וחסר / ז' בטעם זרקא כענין זהב ושאג זרוק סי' / ל' וכ"כ

מסורה

תמכה. כי צררים הם לכם: שאו י"ב ר"פ וסי' שאו את ראש כל עדת בני ישראל. וחברו שאו את ראש כל עדת. שאו מרום עיניכם. שאו לשמים עיניכם. שאו עיניכם וראו והתמהו. שאו נס ציונה. הבאים מצפון. שאו שערים ראשיכם. וחבירו שאו שערים ראשיכם. שאו זמרה ותנו תוף. שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. שאו נס בארץ: כל דסמיך לדבור אתו אתך אתם דגש במ"ש אותו אותך אותם רפין וסי' נמסר בסדר וירא: ובני ישראל ט"ו מצעות פסוק וסימן ויחזק ה' את לב פרעה. אז ישיר משה ובני ישראל. כי בא סוס פרעה. מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפינחס. ויוציאו את המקלל. בעבר הירדן בגיא. ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע. ויהי ככלות יהושע. משה עבד ה' ובני ישראל הכום. ויאמרו בני ישראל נגפים הם. ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון. ויקרא המלך לגבעונים ונקבצו בני יהודה ובני ישראל. ויגע החדש השביעי. וכל ר"פ דכותא. אלה ד' בטעם טפחא בענין וסי' משפחות הראובני. אלה משפחות השמעוני. אלה משפחות מנשה ואלה בני שותלח לערן משפחת: ובני פלוא אליאב חד מן י"ד פסוקים מן ג' ג' מלין וסי' נמסר בסדר תצוה: בני שמעון ז' בטעם זרקא וסימן בני שמעון למשפחתם. בני גד למשפחתם. ויהיו בני יהודה. בני זבולן למשפחתם. אפרים למשפחתם. בנימן אשר.

בעל הטורים

לבית אבתם. ולא אמר למשפחותם כמו למעלה לפי שאומר בכל אחד משפחת החנוכי משפחת הפלואי וכן בכולם: לכרמי ב'. לכרמי משפחת הכרמי ואידך ומה לעשות עוד לכרמי. מי הוא כרמי זהו שנאמר בו לכרמי משפחת הכרמי. כמו דכתיב כי כרם ה' צבאות בית ישראל: ויהיו לנס. שמתחלתם היו לנס ולזכרון: לנס ג במסרה. ויהיו לנס. כי שרש ישי אשר עומד לנס עמים. שם בנקמה היה מפרשך להיות לך לנס. ז"ש מקום נתבצר להם כשנפתחה הארץ נשאר מקום באמצע כמו נס שהוא בראש התורן כך נשאר מקום תורן. ומכאן רמז למ"ד שהיא אגדה המתבקשת שיעמדו לתחית המתים לימות המשיח. והיינו שרש ישי אשר עומד לנס:

תולדות אהרן ובני פלוא. בתרא קמז: סוא דתן. מגלה יא: בהצותם. סנהדרין קי: באכל האש. שם: ובני קרח. סנהדרין קי מגלה יד:

רמבן

בבני עמון כי גם הם גמלו להם רעה ולא קדמו אותם בלחם ובמים. ומדרש אחר מפני שהמואבים עשו מפני היראה שהיו שוללים אותם אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם כמו שכתב רש"י בסדר אלה מסעי. ועל דרך הפשט עוד ארץ עמון ומואב השם נתנה לבני לוט ירושה בעבור לוט אביהם ששרת את הצדיק וגלה עמו לאותה הארץ ולכך לא הרשה לעשות להם רעה בארצם אבל מפני חטאם שהרחיקו את ישראל ולא קרבו אותם הענישם להרחיקם מעל עמו ולא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' מדה כנגד מדה: (ה) **חנוך** משפחת החנוכי. אולי כאשר נתחלקה הארץ לשבטים על דעת רבותינו ונטל שבט שמעון המועט בשבט יהודה המרובה חלק כחלק כך נתחלקה לבית אבות ליורדי מצרים ועשו מנחלת ראובן ד' חלקים והיה כחלק משפחת החנוכי חלק משפחת הפלואי וחצרון וכרמי אע"ם שאינן שוות במספר שמות לגלגלותם וזה טעם המנין הזה שימנו המשפחה ליורדי מצרים ולא יזכיר לגלגלותם ואע"פ שיזכיר מספרם בכלל ומה שאמר לרב תרבו נחלתו בבני המשפחה שנטלו איש לפי פקודיו לגלגלותם ומפני זה יזכיר בספר יהושע בחלוקת הארץ למשפחותם ויהיה הגורל למטה בני יהודה למשפחותם וכן בכולם או יהיה טעם למשפחותם לכל משפחות השבט או שחלקו הארץ למשפחותם וכל משפחה ומשפחה היה חלקם במקום אחד לא תתערב במשפחה אחרת והוא הנכון בעיני: (ט) **ובני** אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם. הזכיר הכתוב זה להודיע

לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיָּכִינִי׃ יג לְזֶרַח
מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל מִשְׁפַּחַת
הַשָּׁאוּלִי׃ יד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף
וּמָאתָיִם׃ ס טו בְּנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִצְפוֹן מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי
מִשְׁפַּחַת הַחַגִּי לְשׁוּנִי מִשְׁפַּחַת
הַשּׁוּנִי׃ טז לְאָזְנִי מִשְׁפַּחַת הָאָזְנִי
לְעֵרִי מִשְׁפַּחַת הָעֵרִי׃ יז לַאֲרוֹד
מִשְׁפַּחַת הָאֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי
מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי׃ יח אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־גָד לִפְקֻדֵיהֶם
אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס
יט בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר
וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־
יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשֵׁלָה מִשְׁפַּחַת
הַשֵּׁלָנִי לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי
לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי׃ כא וַיִּהְיוּ
בְנֵי־פֶרֶץ לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת
הַחֶצְרֹנִי לְחָמוּל מִשְׁפַּחַת
הֶחָמוּלִי׃ כב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
יְהוּדָה לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס כג בְּנֵי
יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם תּוֹלָע

יְמִין לְיָכִין זַרְעִית יָכִין׃
יג לְזֶרַח זַרְעִית זֶרַח לְשָׁאוּל
זַרְעִית שָׁאוּל׃ יד אִלֵּין
זַרְעִית שִׁמְעוֹן עַסְרִין וּתְרֵין
אַלְפִין וּמָאתָן׃ טו בְּנֵי גָד
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִצְפוֹן זַרְעִית
צְפוֹן לְחַגִּי זַרְעִית חַגִּי
לְשׁוּנִי זַרְעִית שׁוּנִי׃
טז לְאָזְנִי זַרְעִית אָזְנִי לְעֵרִי
זַרְעִית עֵרִי׃ יז לַאֲרוֹד
זַרְעִית אֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי
זַרְעִית אַרְאֵלִי׃ יח אִלֵּין
זַרְעִית בְּנֵי גָד לְמִנְיָנֵיהוֹן
אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ
מְאָה׃ יט בְּנֵי יְהוּדָה
עֵר וְאוֹנָן וּמִית עֵר
וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃
כ וַהֲווֹ בְנֵי יְהוּדָה
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשֵׁלָה זַרְעִית
שֵׁלָה לְפֶרֶץ זַרְעִית פֶּרֶץ
לְזֶרַח זַרְעִית זָרַח׃
כא וַהֲווֹ בְנֵי פֶרֶץ
לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן
לְחָמוּל זַרְעִית חָמוּל׃
כב אִלֵּין זַרְעִית יְהוּדָה
לְמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְשִׁתָּא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃
כג בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְזַרְעֲיָתְהוֹן

ג׳. ד׳ בטעם בענין
ג׳ ומ״ל
ג׳ ומ״ג. ג׳
ג׳ ג׳ ג׳
ג׳. ג׳
ג׳
ג׳ דסמי׳ בענין גד אפרים אשר ואחרא אלה משפחות פלוני
סימן
ג׳ ג׳
כ׳
כ׳ א׳ חסר וא׳ מלא.
ו׳ בטעם ר״פ בענין וסימן יש״ג אזנ״י וחד מלעות פסוק.
ג׳ בטעם בענין יששכר דן נפתלי סימן.

אבן עזרא

שוה פוני ומן לשפופם השופמי לימנה משפחת הימנה ואיננו הימיני כמו תן בריעה בריעי וחגי ושוני חסר יו״ד היחס או זה יו״ד היחס ושל השם חסר והוא הנכון ואחר ראובן שמעון וגד החונים עליו רק מנשה קודם אפרים ובמדבר סיני הפוך והנכון שזה בעבור מספרם כי בני אפרים יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלש מאות ובערבות מואב יוסיפו על בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף

וסימן זא״ב ישא״ג זרוק: הצפוני ב׳ בתרי לישני מלאים וסי׳ לצפון משפח׳ הצפוני ואת הצפוני ארחיק: בני יהודה ג׳ בטעם וסימן בני ראובן בכור ישראל. בני יהודה למשפחתם. בני יוסף למשפחתם: אלה ו׳ ר״פ בטעם תביר בענין וסימן גד יהודה יששכר זבולן אשר נפתלי. וחד מצעות פסוק אלה משפחת דן וסימן כל היכא דאיכא בענין אלה משפחת פלוני משפחת בני פלוני דסמיך לפקדיהם או למשפחתם אלה בתביר והם ו׳ וסימן יש״ג אזנ״י ואפרים יוצא מן הכלל: ג׳ בטעם שופר ופשט ובענייגא וסימן יששכר דן נפתלי.

רשי

וסנהדרין ק״י) : (יג) לזרח. הוא זוחר לשון זוהר אבל משפחת אחד בטלה. וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה. וכן אצבון לגד הרי שבע משפחות. ומצאתי בגמרא ירושלמית שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות מהר ההר למוסרה שנאמר (דברים י) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן והלא בהר ההר מת וממוסרה עד הר ההר שמונה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא ורבי תנחומא דרש שמתו במגפה בדבר בלעם אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל כ״ד אלף נפלו משבטו של שמעון: (טז) לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו

בעל הטורים

הצפוני ב׳ במסורה. לצפון משפחת הצפוני ואידך ואת הצפוני ארחיק מעליכם זהו שאליהו בא מבני גד שבדה״י מיחס אותו עם בני גד או והצפוני ארחיק מעליכם שיתבטל יצה״ר. לצפון הוא צפיון וכתיב צפון על שם שמשה שקיבל עשרת הדברות צפון בחלקו: לשוני משפחת השוני. היה לו לומר השוני וכתיב פוני לומר שכל ישראל פונים אליו ללמוד מתורתו:

רמבן

להודיע שנשארה כל הירושה במשפחת הפלואי לנמואל לבדו כי דתן ואבירם וכל אשר להם נבלעו או כדברי רבותינו לרמוז שאבדו חלקם מן הארץ אף על פי שהיו מיוצאי מצרים וראוים לנחלה:

(יג) לזרח. הוא זוחר לשון זהר אבל משפחת אחד בטלה וכן חמש משפחות משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה לשון רש״י. ועוד כתב כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים והנולדים משם ואילך לא נקראו משפחות חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים. וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של ר׳ משה הדרשן שירדה אמו למצרים כשהיא מעוברת מהן ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אני אומר שהיו לבלע בנים הרבה ומשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד ואחד משפחה רבה וקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם כל זה לשון הרב ז״ל. ואני תמה עליו שאין הקושיא בעבור שימנה הכתוב משפחת הבלעי לעצמן ומשפחת הארדי ומשפחת הנעמי בניו לעצמן כי זה היה מפני היותן למשפחות כדברי הרב וכן יעשה בבני יהודה ובבני מנשה ואפרים וכן בבני אשר אבל אם נאמר שנולדו ארד ונעמן לבלע בן בנימין אחרי רדתו למצרים לא היו ראויים להמנות כאן למשפחות ואם נחשוב שנולדו לו קודם לכן יהיו יותר משבעים נפש כי אז היו בני בנימין עשרה ואלה בני בלע שנים על כן דרש רבי משה הדרשן שהיתה מעוברת מהן ולא ימנה אותם שם וכאן יחשבם לנולדים ואם אגדה היא נסבול הדוחק לקבלה ונצטרך עוד לומר כי יוכבד נולדה בין החומות ביום הכנסם שם ולכך יזכיר אותה בשבעים נפש ואלה נולדו אחרי החדשים ואם איכה קבלת רבותינו נדחה סברתנו זאת בשתי ידים אבל נוכל לומר כי ארד ונעמן בני בנימין מתו בלא בנים ובלע רצה להקים לאחיו שם בישראל וקרא שם בניו על שם אחיו המתים ואולי היה יבום בנשותיהן כי הוא הבכור והיו אלה גרא ונעמן בני בלע לראשי משפחות להקים שם לגרא ונעמן בני בנימין יורדי מצרים. והנכון בעיני כי נעמן וארד אשר ימנה בבני בנימין שם בפרשת ואלה שמות הם בני בניו הבכור בלע כמו שמפורש כאן וכן ימנה אותם בדברי הימים ומנהג הכתוב לעשות בני הבנים כבנים כמו שאמר אל לבן בן נחור וכתיב בדברי הימים בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומש והנה אלה ארבעה האחרונים בני בניו אע״פ שלא עשה כן בבני פרץ ובבני בריעה אולי נולדו על ברכי בנימין ויחשבם לו כדרך ואלה תולדות אהרן ומשה או בעבור שהיו בני בנימין רבים שהיו שמונה נטפל המיעוט לרוב ועל דרך הסברא יתכן עוד שנאמר שלא מנה הכתוב המשפחות ליורדי מצרים לבדם כי גם הנולדים במצרים מאותו יום ואילך מנה למשפחות כמו שעשה באפרים ומנשה ואין טעם לעשות כן בעבור היותם במצרים כי לעת הירידה ראוי שימנו כולם למספר אחד ויעשה משפחות משבעים נפש וכן ימנם הכתוב בכל מקום ביורדי מצרים בשבעים

משפחתו על שמו: (כד) לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות נקראו ע"ש יורדי מצרים והנולדין משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע ותולדות השנים הללו נקראו על שמם וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני בן אנינותי ובפלגש בגבעה נתקיימה כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן

משפחת התולעי לפוה משפחת הפוני: כד לישוב משפחת הישבי לשמרן משפחת השמרני: כה אלה משפחת יששכר לפקדיהם ארבעה וששים אלף ושלש מאות: ס כו בני זבולן למשפחתם לסרד משפחת הסרדי לאלון משפחת האלני ליחלאל משפחת היחלאלי: כז אלה משפחת הזבולני לפקדיהם ששים אלף וחמש מאות: ס כח בני יוסף למשפחתם מנשה ואפרים: כט בני מנשה למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את־גלעד לגלעד משפחת הגלעדי: ל אלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי לחלק משפחת החלקי: לא ואשריאל משפחת האשראלי ושכם משפחת השכמי: לב ושמידע משפחת השמידעי וחפר משפחת החפרי: לג וצלפחד בן־חפר לא־היו לו בנים כי אם־בנות ושם בנות צלפחד מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה: לד אלה משפחת מנשה ופקדיהם שנים וחמשים אלף ושבע מאות: ס לה אלה בני־אפרים למשפחתם לשותלח משפחת השתלחי לבכר משפחת הבכרי לתחן משפחת

ל׳ ל׳ · ל׳. °נ״א פוה · ל׳ וחס׳. ל׳ וחס׳ · ז׳ בטעם · ז׳ בטעם בענין ר״פ · ב׳ בטעם ר״פ בענין יהודה יוסף. ס׳ · ל׳ ומלא · ל׳ ומלא · ל׳ וכ״כ · ל׳ ומלא · מוחמ״ו סימן · ל׳ · ל׳ והסר

תולע זרעית תולע לפוה זרעית פני: כד לישוב זרעית ישוב לשמרון זרעית שמרון: כה אלין זרעית יששכר למנייניהון שתין וארבעה אלפין ותלת מאה: כו בני זבולן לזרעיתהון לסרד זרעית סרד לאלון זרעית אלון ליחלאל זרעית יחלאלי: כז אלין זרעית זבולן למנייניהון שתין אלפין וחמש מאה: כח בני יוסף לזרעיתהון מנשה ואפרים: כט בני מנשה למכיר זרעית מכיר ומכיר אוליד ית גלעד לגלעד זרעית גלעד: ל אלין בני גלעד איעזר זרעית איעזר לחלק זרעית חלק: לא ואשריאל זרעית אשריאלי ושכם זרעית שכם: לב ושמידע זרעית שמידע וחפר זרעית חפר: לג וצלפחד בר חפר לא הוו ליה בנין אלהן בנן ושום בנת צלפחד מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה: לד אלין זרעית מנשה ומנייניהון חמשין ותרין אלפין ושבע מאה: לה אלין בני אפרים לזרעיתהון לשותלח זרעית שותלח לבכר זרעית בכר לתחן זרעית תחן:

אלף ומאתים ואין זכר למשפחות חמשה בנים לבנימין והם בכר וגרא

שר"ן סימן. ו׳ פסוקים שכל תיבותיהן אית בהון שי"ן וסימן לישוב משפחת הישבי. לשמרן משפחת השמרני. ואשריאל משפחת האשראלי. ושכם משפחת השכמי. שם ארפכשד שלח. שיר השירים אשר לשלמה: ואפרים ה׳ וסימן ואפרים לא הוריש את ישבי. בבכי יבאו ובתחנונים. כאשר ראיתי לצור תניינא דפסוק. עגלי׳ מלמדה. וענה גאון ישראל. וכל מנשה ואפרים דכוותא: ו׳ פסוקים דאית בהון מלין דדמיין בשמהן ומתחלפין באתיהון וסימן וצלפחד דפינחס מחלה ונועה חגלה מלכה ותרצה. מוח"מו סימן וכן ולצלפחד דיהושע. ותקרבנה בנות מנ"וו סימן מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה. ותהיינה בנות מת"וו סימן מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה וכן תוא וצלפחד דפינחס. ולצלפחד דיהושע מוח"מו סימן. ותקרבנה מנ"וו סימן ודותהיינה מת"וו סי׳: אלה בני אפרים. סימן ראובן אפרים דן אלה בני ריש פסוק

בעל הטורים

ישוב. סוא יוב וקורא אותו ישוב בשביל שבעלי ישיבה היו: מנשה. נתרבה בזה במנין עשרים אלף וחמש מאות וז"ש בני יוסף עד כ"ה ברכנו ה׳: אלה בני אפרים. בבני אפרים כתיב אלה ע"ש אלה אלהיך ישראל שיצא ממנו ירבעם שעשה שני עגלים ולכן כתיב ג"כ אלה בבני דן על שם ויתן את האחד בדן:

רמבן

בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה וכן בני בלע אחרי כן נולדו אבל הענין כי היה המנהג בישראל לעשות להם ראשי בתי אבות יתיחסו כל יוצאי מצרים לעולם אל האיש ההוא ויקראו על שמו לכבודו כאשר יעשו גם היום כל הישמעאלים וכל ישראל הדרים בארצם להקרא כולם למשפחות אבן עזרא אבן שושאן וזה שנאמר אלה ראשי בית אבותם כי מעת אשר פרו ורבו במצרים העמידו להם ראשי משפחות להתיחס עליהן ואולי התחילו הענין הזה במצרים שלא יתערבו בגוים ויהיו נכרים וידועים לשבטיהם שהם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל ותהי לחק בישראל והמה היו אלה הזכרים במצרים כאן איש בית אבותיו תתיחס המשפחה אליו ולכך ימנה בבית מכיר משפחת המכירי ומשפחת הגלעדי בנו ומשפחת האיעזרי והחלקי בניו ואחיהם וכן בבני יהודה ואפרים כי הבנים האלה הנזכרים גדולים ונכבדים ויהיו לראש לא היה זה בעבור הולידם משפחה רבה כדברי הרב כי כולם הולידו משפחות רבות כי פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד אבל היה זה לכבוד ששמו עליהם ראש ורוב המשפחות בהיותם במצרים היו מתיחסות אל היורדים למצרים

אבן עזרא

וגרא ונעמן וראש וארד: (לח) לאחירם. הוא אחי שפפם הוא מופים הופם הוא חופים ואלה ארד ונעמן הם בני בלע ויש אומרים כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם והם בני בלע בן בנימין: שוחם. הוא חושים: (מב) אלה משפחות דן למשפחותם. כי חושים נחלק למשפחות רבות: יחלק

רשי

הדרשן: (לו) ואלה בני שותלח וגומר. שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם ע"ש שותלח ומערן יצאת משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות צא וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות ומבני לוי שמונה הרי ששים וחמש וזהו שנאמר (דברים י) כי אתם המעט וגומר ה"א מעט חמשה אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים. אף זו הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: (לח) לאחירם. הוא אחי שירד למצרים ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם: (לט) שפופם. הוא מופים על שם שהיה יוסף שפוף בין האומות: (מב) לשוחם הוא חושים: (מו) ושם בת אשר שרח. לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה

תרגום אונקלוס

לו ואלין בני שותלח לערן זרעית ערן: לז אלין זרעית בני אפרים למניניהון תלתין ותרין אלפין וחמש מאה אלין בני יוסף לזרעיתהון: לח בני בנימן לזרעיתהון לבלע זרעית בלע לאשבל זרעית אשבל לאחירם זרעית אחירם: לט לשפופם זרעית שפופם לחופם זרעית חופם: מ והוו בני בלע ארד ונעמן זרעית הארדי לנעמן זרעית נעמן: מא אלין בני בנימן לזרעיתהון ומניניהון ארבעין וחמשא אלפין ושית מאה: מב אלין בני דן לזרעיתהון לשוחם זרעית שוחם אלין זרעית דן לזרעיתהון: מג כל זרעית שוחם למניניהון שתין וארבע אלפין וארבע מאה: מד בני אשר לזרעיתהון לימנה זרעית ימנה לישוי זרעית ישוי לבריעה זרעית בריעה: מה לבני בריעה לחבר זרעית חבר למלכיאל זרעית מלכיאל: מו ושום בת° אשר שרח: מז אלין זרעית בני אשר

°) נ"א בת אתת אשר

ושארא בני: לשותלח ל': השתלחי לית: ושם י"ג ר"פ וסי' נמסר בסדר בראשית:

מקרא

התחני: לו ואלה בני שותלח לערן משפחת הערני: לז אלה משפחת בני אפרים לפקדיהם שנים ושלשים אלף וחמש מאות אלה בני יוסף למשפחתם: ס לח בני בנימן למשפחתם לבלע משפחת הבלעי לאשבל משפחת האשבלי לאחירם משפחת האחירמי: לט לשפופם משפחת השופמי לחופם משפחת החופמי: מ ויהיו בני בלע ארד ונעמן משפחת הארדי לנעמן משפחת הנעמי: מא אלה בני בנימן למשפחתם ופקדיהם חמשה וארבעים אלף ושש מאות: ס מב אלה בני דן למשפחתם לשוחם משפחת השוחמי אלה משפחת דן למשפחתם: מג כל משפחת השוחמי לפקדיהם ארבעה וששים אלף וארבע מאות: ס מד בני אשר למשפחתם לימנה משפחת הימנה לישוי משפחת הישוי לבריעה משפחת הבריעי: מה לבני בריעה לחבר משפחת החברי למלכיאל משפחת המלכיאלי: מו ושם בת אשר שרח: מז אלה משפחת בני אשר

כו"ל חסר במ"א ראשי האבות לפקודיהם · ל' שום גבר · ג' ומ"ל · ג' ומ"ל · ג' ומ"ל · ג' · ג' · כל אורייתא ונביאים חסר במ"א · סימן כל אל בזקף קטן ושארא בזקף גדול במ"א לנעמן

בעל הטורים

לשפופם משפחת השופמי. היה לו לומר השפופמי. רמז שמת בנימין בעטיו של נחש שנאמר בו הוא ישופך ראש ויש פ"א בכל תיבה ותיבה לומר שהיה לו פה ולא גלה על אחיו במכירת יוסף:

רמבן

למצרים שהם להם האבות הנכבדים והשאר עשו להם מן הטלדים שם בקרוב ראשי האבות ולכן יהיו להם רוב הנזכרים כאן יורדי מצרים והנה יחום המשפחות האלה ליורדי מצרים כי שם תקנו אותם:

(מב) **וטעם** אלה משפחות דן למשפחותם. כי היו לשוחם בנים עשו משפחות נקראות בשם אבי המשפחה אבל היו כולם מתיחסות אל שוחם הראש והיו נקראות אליו בשמו כאמרם לדניאל משפחת דניאל השוחמי ליחזקאל משפחת יחזקאל השוחמי והנה הם משפחות רבות משפחה אחת אבל השוחמי ולכן ייחס את כולן אליו ועל דעת האומרים כי ליורדי מצרים יתיחסו והיו משפחות רבות נקראות בשם אבותם שנולדו במצרים ובכאן לא היה מיחס אותם אלא לשוחמי כי הוא ירד למצרים לבדו:

(מו) **ושם** בת אשר שרח. לפי שהיתה בחיים מנאה כאן לשון רש"י. ואונקלוס תרגם ושום בת אתת אשר סרח נתכוין בזה לומר כי היתה בת יורשת כי בנים זכרים היו לו אבל היתה בת אשתו יורשת נחלה ולכך הזכירה הכתוב בכאן כאשר הזכיר בנות צלפחד ותכנס בכלל לאלה תחלק הארץ ואלו היתה בת אשר עצמו לא היתה יורשת כי בנים זכרים היו לו אבל היתה בת אשתו מאיש אחר לא היה לו בן והיתה נחלתו לבתו ויהיה טעם וסרח אחותם כי היתה אחות בניו לא בתו ולכך אמר ושם בת אשר סרח ולא אמר ובת אשר לומר כי היה שמה בת אשר ונקראת סרח ואם היתה בחיים כדברי רש"י הנה היא כבנות צלפחד לנחלה ואם מתה משפחתה נטלו בעבורה ועל דרך הפשט היה לה משפחה גדולה תקרא על שמה

מנאה כאן: (נג) לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מבני כ׳ אף על פי שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שנ מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: (נד) לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואף על פי שלא היו חלקי הגבולים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל היה על פי רוח הקודש כמו שמפורש בבבא בתרא (דף קי"ח) אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקודש אם שבט פלוני עולה תחום פלוני עולה עמו והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין וי"ב גבולים בי"ב פתקין ובללום בתוך קלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שני פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של שם גבול המפורש לו ואף הגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחברו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים: (נה) לשמות מטות אבתם. אלו יוצאי מצרים. שינה הכתוב נחלה זו מכל נחלות שבתורה שכל נחלות חיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים ואילו מתחלה חלקוהו למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הארבעה אלא שני חלקים עכשיו נטלו ארבעה חלקים: אך בגורל. יצאו יהושע וכלב וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון (שופטים א׳). על פי ה׳ (יהושע ט"ו). ואומר על פי ה׳ נתנו לו את העיר אשר שאל (יהושע י"ט): מטות אבתם. יצאו גרים ועבדים: (נו) על פי הגורל. היה מדבר כמו שפירשתי למעלה. מגיד שנתחלקה

לִפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס מח בְּנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיַחְצְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְצְאֵלִי לְגוּנִי מִשְׁפַּחַת הַגּוּנִי׃ מט לְיֵצֶר מִשְׁפַּחַת הַיִּצְרִי לְשִׁלֵּם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁלֵּמִי׃ נ אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ נא אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וָאָלֶף שְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ פ שלישי

נב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ נג לָאֵלֶּה תֵּחָלֵק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת׃ נד לָרַב תַּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יֻתַּן נַחֲלָתוֹ׃ נה אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ׃ נו עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ

ג׳ בטעם בענין · ג׳ וסי׳ שירו חמשה ואלף · ט׳ מ"ג בתורה

לְמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ מח בְּנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיַחְצְאֵל זַרְעִית יַחְצְאֵלִי לְגוּנִי זַרְעִית גּוּנִי׃ מט לְיֵצֶר זַרְעִית יִצְר לְשִׁלֵּם זַרְעִית שִׁלֵּם׃ נ אִלֵּין זַרְעֲיָת נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃ נא אִלֵּין מִנְיָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁית מְאָה וְחַד אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין׃ נב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ נג לְאִלֵּין תִּתְפְּלֵיג אַרְעָא בְּאַחְסָנָא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן׃ נד לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוֹן אַחֲסַנְתְּהוֹן וְלִזְעִירֵי תַּזְעֲרוּן אַחֲסַנְתְּהוֹן גְּבַר לְפוּם מִנְיָנוֹהִי תִּתְיְהֵב אַחֲסַנְתֵּיהּ׃ נה בְּרַם בְּעַדְבָא תִּתְפְּלֵיג יַת אַרְעָא לִשְׁמָהָן שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן יַחְסְנוּן׃ נו עַל פּוּם עַדְבָא תִּתְפְּלֵיג

(נה) יחלק את הארץ. הטעם כי בגורל יחלק הארץ למטות על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט לפקודים: לגרשון

לאלה ה׳ קמצין וסימן ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנותי והבנים בני. לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות. ויאמר ראיתי את כל ישראל. וחבת ויאמר ראיתי את כל ישראל. אל תטיפו יטיפון מיכה: יתן ז׳ וסי׳ וכי יתן מים על זרע. לרב תרבה נחלתו. ולמעט. ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יתן את הארץ הזאת. יתן לנו שבעה אנשים לי׳ כתיב כן. ויאמר יתן את אבישג. ויאמר נעמן ולא· לא יתן סגור תחתיה.

תולדות אהרן לאלה תחלק. בתרא קיז: לרב תרבה.
שם: אך בגורל. שם קכב סנהדרין
מג: לשמות. בתרא קיז: על פי הגורל.
שם קכב:

רמבן

שמה ותכנס בכלל אלה משפחות בני אשר לפקודיהם אבל לא רצה הכתוב ליחסם אל האשה שאמר לסרח משפחת סרח וקצר הענין:

(נד) **לרב** תרבה נחלתו. לשבט מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואף על פי שלא היו החלקים שוים שהרי לפי רבוי השבט חלקו החולקים לא עשו אלא על ידי גורל והגורל על פי רוח הקדש לשון רש"י. ומדרש רבותינו בכתוב הזה אינו כן אלא אמר בספרי לרב תרבו נחלתו הרי שיצאו עמו עשרה בנים ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו חמשה וכו׳ וכן בגמרא מפורש שאין משמעותו אבל חכמים לחלק בין שבט לשבט כלל כמו שאמרו בשלמא למ"ד ליוצאי מצרים היינו דכתיב לרב תרבו נחלתו וגו׳ ועוד שכבר כתבתי בסדר ויחי יעקב כי בגמרא בפרק יש נוחלין העלו בפירוש שלא נתחלקה לקרקפתא דגברי אלא לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל כל השבט החלק שיצא לו הגורל עליו וזהו מה שצוחו בני יוסף שאמרו מדוע נתת לי גורל אחד וחלק אחד ואני עם רב ולא הוסיף להם יהושע כלום אבל אמר לו עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים לומר שיכבשו להם מן הארץ שלא נכבשה להם ויריבו בה את גבולם וזה שאמר לשמות מטות אבותם ינחלו בין רב למעט שיקחו כל המטות בשוה בין שהוא מרובה באוכלוסין או ממועט בהם ויהיה פירוש לרב תרבו נחלתו באנשי השבט עצמו כפי מדרשו שנתחלקה ליוצאי מצרים הרי שיצאו עמו עשרה ממצרים ובכניסתן לארץ נמצאו חמשה קורא אני עליו לרב תרבו כלומר שאם מתו אותן עשרה שהיו בני עשרים שנה ביציאתן ממצרים ונולדו להם חמשה בנים במדבר או שהיו נופלים ונעשו בני עשרים קורא אני עליו לרב תרבו כלומר לרב ביציאת מצרים תרבו אף על פי שהוא עכשיו מועט הרי שיצאו עמו חמשה ובכניסתן לארץ נמצאו עשרה קורא אני עליו ולמעט תמעיט כדאיתא בספרא אבל ראיתי שם דקתני לפי פקודיו מגיד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא וכן הוא אומר וידברו בני יוסף אל יהושע לאמר מדוע נתת לי גורל אחד וחלק אחד ואני עם רב אשר עד כה ברכני ה׳ מהו אומר ויאמר אליו יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה ובראת לך בארץ הפרזי והרפאים כי אץ לך הר אפרים זהו לשון הברייתא הזאת. ונראה ממנה שנתחלקה הארץ לגלגלותם כדברי הרב אבל לפי הגמרא משבשתא היא ועוד שאם כן מה יצעקו בני יוסף והלא נתן להם לפי מנינם המרובה כשאר כל השבטים. ולפי דעתי יש בברייתא הזו קצור והוא מה שאמרו בגמרא דמשום נופלים דנפישו להו צוחו בני יוסף. וביאור הענין כי בני יוסף בשני שבטים נטלו בני אפרים חלק אחד ובני מנשה

ספורנו

כאשר צוה ה׳ את משה ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. שאמר אז למשפחותם לבית אבותם: (נד) לרב תרבה נחלתו. בכמות הקרקע כי אמנם נתחלקה הארץ לשנים עשר חלקים שוים בערך הדמים בלתי שוים בכמות אלא כור רע כנגד בית סאה טוב ונטל השבט המרובה באוכלוסי׳ החלק רב הכמות והשבט שהיה מועט נטל החלק הקטן בכמות שוה בערך הדמים אל החלק רב הכמות כאמרו לרב תרבה נחלתו ובזה האופן נטלו מנשה ואפרים שני חלקים בשביל בכורת יוסף כאמרו נתתי לך שכם אחד על אחיך וכן באר באמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולשמעון שהתמעט באוכלוסין יותר מכל שאר השבטים בעת כניסתן לארץ נתן חלק מועט בכמות יתר הרבה בדמים ובהיות שלא נמצא חלק קרקע יחדו שוה כל כך מספיק לשמעון בררו אותו החלק בכמה מקומות בתוך ארץ יהודה כאמרו ומחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ובזה נתקיים בשבטו של שמעון אחלקם ביעקב: (נה) אך בגורל. אף על פי שעשו הלקים גדולים וקטנים כפי צורך השבטים וכמותם לא נתנו לכל שבט חלקו אלא על פי ה׳: (נו) על פי הגורל תחלק נחלתו. וכן כשיהיה השבט מחלק את חלקו לגלגלותיו יתן לכל אחד חלקו ע"פ הגורל:

והוא

(נז) לגרשון. החל מהבכור והזכיר בנו שהוא לבני ולא הזכיר שמעי ויתכן שלא היו לו בנים או היו לו ומתו בלא בנים. ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא הזכיר עוזיאל ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר ואחר כן בני עמרם ואיחר אותם בעבור שיזכור מה שארע לבני בן עמרם: (נח) הקרחי הם בני קרח. והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה ולא הזכיר שם יולדתה דרך קצרה וכן אשריאל

אַחֲסַנְתְּהוֹן בֵּין סַגִּיאֵי לִזְעִירֵי: נז וְאִלֵּין מִנְיָנֵי לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לִקְהָת זַרְעִית קְהָת לִמְרָרִי זַרְעִית מְרָרִי: נח אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי זַרְעִית לִבְנִי זַרְעִית חֶבְרוֹן זַרְעִית מַחְלִי זַרְעִית מוּשִׁי זַרְעִית קֹרַח וּקְהָת אוֹלִיד יָת עַמְרָם: נט וְשׁוּם אִתַּת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת לֵוִי דִּילֵידַת יָתַהּ לְלֵוִי בְּמִצְרַיִם וִילֵידַת לְעַמְרָם

י"ז ר"פ · ל' · כל ניסנא מ"ל כמ"א הסר. ל' חסר ו' וי"ב חסר ו' · ג'

בֵּין רַב לִמְעָט: ס נז וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי: נח אֵלֶּה ׀ מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי וּקְהָת הוֹלִד אֶת־עַמְרָם: נט וְשֵׁם ׀ אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד

שנתחלקה ברוח הקודש לכך נאמר על פי ה': (נח) אלה משפחת לוי. חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת מן יצהר: (נט) אשר ילדה אתה ללוי. אשתו ילדתה במצרים. לידתה במצרים ואין הורתה במצרים כשנכנסה בין החומות ילדתה. והיא השלימה מנין שבעים

תולדות אהרן

בין רב למעט. בב קכב: אשר ילדה. סוטה יב בבא קכג:

רמבן

מנשה חלק אחר כי כן כתוב ואין אחד מהם שמרובה באוכלוסים יותר משאר השבטים אבל בשאר השבטים מרובים מהם כי שבט יהודה ויששכר וזבולון ודן מרובים מהם ולמה יכוחו הם והמרובים ישתקו וכ"ש אם נתחלקה הארץ ליוצאי מצרים כפי מדרשו שהיו במנין הראשון בני יהודה מרובין משני השבטים האלה יחדו אבל היו צועקים מפני הנופלים שהיו בני מנשה במנין יציאת מצרים שלשים ושנים אלף ונתרבו במנין השני במדבר לשנים וחמשים אלף ואין בכל השבטים שנתרבה כל כך והיו כמו כן מרובים עד שנתחלקה הארץ וגם בני אפרים כן ולא היו הנופלים ההם נוטלים כלום ולכך צעקו ושומע אין להם כי כן המשפט שלא יטלו אלא בני עשרים ולכך אמרה הברייתא לפי פקודיו שהיו מבן עשרים שנה תלמד שלא נתחלקה הארץ אלא לכל שבט ושבט לפי מה שהוא בשעת המנין שלא יתנו כלום לנופלים ואפילו גדלו והגיעו לעשרים בשעה שחלקו. והכתוב שאמר מדוע נתתה לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב לדברי הכל אי אפשר שישאר בנגלה מפשוטו כי אם חלק להם הארץ לגלגלותם כדברי רש"י הנה לקחו דים וכמו שהם עם רב לקחו חלק רב ואם לשבטים אי אפשר שלא נתן להם יהושע חלק בכורתם שלא היה עובר על צואת יעקב וגם הקב"ה צוה בתורה לשבטי אפרים ומנשה ועוד כתוב מפורש כי שני גורלות נתן להם דכתיב ויהי גבול אפרים למשפחותם וזאת נחלת בני אפרים למשפחותם ובני מנשה ויהי הגורל לבני מנשה ויהי גבול מנשה ככל הנאמר בשאר השבטים אבל אמרם גורל אחד וחבל אחד לומר כל מה שנתת לשנינו ראוי לאחד בגורלו והזכירו זה הלשון לפי שיהושע הפיל תחלה גורל אחד לשניהם שנאמר ויצא הגבול לבני יוסף מירדן ירחו וגומר עד והיו תוצאותיו ימה ושם נאמר וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים כלומר שנחלו שניהם בגורל הזה ואחר כך חלק אותו הגורל בין שניהם בגורל כמו שאמר שם ויהי גבול בני אפרים וגומר וכתיב ויהי הגורל לבני מנשה וגומר על כן אמר הנה הגורל האחד הראשון ראוי לכל אחד משנינו כי עם רב אנחנו ומדוע חלקת אותו אחרי כן לשני חלקים והיתה הטענה מפני הנופלים שנתרבו כאן על דרך הגמרא. ולפי דרך הפשט נראה לי כי הצואה הזאת היתה של בני מנשה אלא שבאו לפניו שני השבטים יחד וכן ויגשו בני יהודה אל יהושע ויאמר אליו כלב בן יפונה הדין לאחד וכל השבט יתרעם עמו והיתה הטענה לבני מנשה מפני שאין בכל השבטים מי שהשאיר ערים רבות וגדולות לכנעני כאשר השאיר מנשה שלשת הנפת תלתא פלכין וראיה לדבר כי לאחר שכתוב ולא יכלו בני מנשה להוריש את הערים האלה שם כתיב וידברו בני יוסף כי מתחלה לא נתרעמו עד שעשו עמם מלחמה ולא יכלו להם ויתכן שזה טעם גורל אחד וחבל אחד אמרו מפני שהפלת לשנינו תחלה גורל אחד נפל חבלנו יחד ואירע חלק שנינו במקום הזה הקשה ואלו עשית לנו שני גורלות כנהוג בכל שני שבטים היה יוצא במקום אחר שהוא נוח לכבוש ואמר להם יהושע שאם יעלו ביער הפרזי והרפאים יבררו להם שם כל מה שירצו ירחיבו את גבולם וחזרו הם ובארו דבריהם ואמרו גם ההר לא יספיק לנו כי רכב ברזל בכל הכנעני שנתת לנו בארץ העמק ואז אמר להם יהושע כי לא יתן להם בהר גורל אחד אבל יהיה להם ההר כולו והיער הגדול ששם יבררו להם ממנו כל צרכם ויהיה להם כל תוצאות גבולי ההר ויורישו משם הכנעני כי רכב ברזל לו והוא חזק ואין שאר השבטים חפצים בו אבל הם שני האחים שהם עם רב וכח גדול להם הם יעזרו זה את זה והם יורישוהו וסוף דבר שלא שמע אליהם ולא הוסיף להם כלום כי כן הדין והנה הארך הרחיב דברים בענין הזה ועוד כתבנוהו בראיות בפרשת ויחי יעקב והכלל כי הדין שהעלו בגמרא הוא אמת וכו ראוי לפרש המקראות ועוד הכרחנו הענין בראיות בפרשת ויחי יעקב והנה פירוש הפרשה לאלה הנזכרים למשפחות תחלק הארץ במספר שמות שיתנו לכל זכר לגלגלותם חלקו. לרב תרבו נחלתו שיחלקו ארץ ראובן לארבעת חלקים למשפחת החנוכי המרובה על דרך משל ערבה נחלתו ולמשפחת הפלואי המועטת נמעיט כ איש לפי פקודי המשפחה יותן נחלתו ותטול כל המשפחה במקום אחד ומן הטעם הזה מנאם כאן למשפחות ולפיכך הזכירו חכמים חלקו למשפחות ולא חלקו לבתי אבות עדיין ואז כל אחד מכיר את שלו וכו' אך בגורל יחלק את הארץ לשבטי ישראל ולשמות מטות אבותם שהם שנים עשר מטות ינחל אותם וחזר ואמר על פי הגורל תחלק נחלתו של מטה בין רב למעט כי גם בין המשפחות יטילו גורל ויהיה חלק החנוכי ברוח ובמקום אשר יעלה לו הגורל וחלק הפלואי באותו מקום אשר יעלה לו הגורל אך נרבה לרב ונמעיט למועט במשפחות וזהו שנאמר בספר אלה מסעי והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטות אבותיכם תתנחלו הנה באר שתהיה הנחלה למשפחות בגורל אל הרוח אשר יפול לו הגורל שם נרבה לרב ונמעיט למעט במשפחות ואמר שתהיה למטות אבותם כלומר שתים עשרה מטות. ומה שכתב רש"י לשמות מטות אבותם אלו יוצאי מצרים אינו נכון שאין מטות רק שבטי ישראל כענין שכתוב ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל וכן אלף למטה לכל מטות ישראל וכן במרגלים וכן בכל מקום ושם שבט ומטה אחד הוא אבל מה שאמר בגמרא רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו מדרש מרבוי הכתוב שהיה די שיאמר אך בגורל יחלק הארץ לשמות המטות וכיון שהזכיר אבותם ינחלו דרשו שהאבות והם הנזכרים במצרים אלה בית אבותם הם נוחלים את הארץ ומהם תבא לאלה אשר תחלק להם:

(נז) **ואלה** פקודי הלוי. לא ידעתי למה ימנה בני לוי ומה תועלת יתה כמנינם אולי לאלה נתנו הערים לשבת ומגרשיהן לבהמתם לא לנולדים אחרי כן או שנעשה להם לכבוד לפני השם שלא יהיה לגיון של מלך פחות שלא ישגיחו עליו למנותו כשאר העם והזכיר עמרם ואשתו כי בני לוי ימנו לשנים לכהנים ולוים וראוי לפקוד אהרן ובניו לעצמן. וכתב רש"י אלה משפחות הלוי חסר כאן משפחת השמעי והעזיאלי וקצת יצהר נפג וזכרי ואני תמה למה ימנה הכתוב בלוי משפחות לשלשת האבות ויחזור וימנה משפחות לבנים שהרי לא היו למררי בנים אחרים אלא מחלי ומושי ומהו משפחת המררי ואין זולתם אבל היה זה לכבוד כי בני לוי שלשתם היו גדולים בישראל וזכרם היה לברכה והיו כל תולדות גרשון נקראים משפחת הגרשוני לכבודו וכן כל בני מררי משפחת המררי לכבודו ואחרי כן שמו להם בתי אבות ונחלקים למשפחות כשאר השבטים ונקראים בפרט משפחת המחלי ומשפחת המושי וכן בקהת יקראו כל זרעו בכלל משפחות הקהתי ומוזרים ונחלקים עוד למשפחות בבנים משפחת החברוני ומשפחת הקרחי ולא הזכיר עתה משפחת העמרמי בעבור שנחלקה לכהנים ולוים והזכיר שמותם לכבוד ולא הזכיר הכהונה לאהרן לכבוד משה וכן תראה במנין הראשון בפקודים שאמר ויהיו אלה בני לוי בשמותם גרשון וקהת ומררי והיה זה למעלתם כי בשאר השבטים לא הזכיר כן. וטעם משפחת הקרחי כי מתחלה היתה נקראת משפחת היצהרי כי היו בעת המנין ההוא בנים גם לנפג וזכרי ועכשיו לא היו רק לקרח ונקראו על שמו. ולפי דעתי לא היה מן הראוי שיעקר שם היצהרי מזרעו אע"פ שמתו קצת בניו אבל עשו זה אחרי מעשה קרח בעבור כבוד בניו להודיע בישראל לדורות שמם וזכרם כי כן הכתוב מתחיל לומר ובני קרח לא מתו וכיון שכלו נפג וזכרי ונשארו כל זרע יצהר לקרח קראום משפחת הקרחי להודיע כי היו בניו צדיקים וטובים ממנו. ומדרשו של רבי משה הדרשן באתם המעט מכל העמים ה' מעט אינם אמת בעבור שמנה לבני לוי שמונה ואינן אלא חמש כי השלש לאבותם כאשר אמרנו:

(נט) **ושם** אשר ילדה אותה ללוי במצרים. על דרך הפשט לפי שכל בני יעקב עם כל בניהם ובנותיהם ירדו למצרים ואין בהם מי שהוליד

(רש"י)
שבעים שהרי בפרטן הוי אתה מוצא אלא ששים ותשע (סוטה י"ב): (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה. מה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקודיו יותן נחלתו: (סד) ובאלה לא היה איש וגומר. אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ האנשים אומרים (במדבר יד) נתנה ראש ונשובה מצרימה והנשים אומרות תנה לנו אחוזה לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן: (א) למשפחות מנשה בן יוסף. למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר (בראשית נ) והעליתם את עצמותי וגו' ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק ואם יחסו לגנאי כגון (מלכים ב כד) בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה נועה וגו'. ולהלן הוא אומר (במדבר לו) ותהיינה מחלה ותרצה מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך שנה הכי את סדרן: (ב) לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן: לפני משה. ואח"כ לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום ר"א אומר בבית המדרש היו יושבים ועמדו לפני כולם (ב"ב קי"ט ספרי): (ג) והוא לא היה וגו'. (שם ספרי) לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהלו על הקדוש ברוך הוא היה אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו (שבת צו) רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה ורבי

לְעַמְרָ֔ם אֶת־אַהֲרֹן֙ וְאֶת־מֹשֶׁ֔ה וְאֵ֖ת מִרְיָ֥ם אֲחֹתָֽם׃ ס
60 וַיִּוָּלֵ֣ד לְאַהֲרֹ֔ן אֶת־נָדָ֖ב וְאֶת־אֲבִיה֑וּא אֶת־אֶלְעָזָ֖ר וְאֶת־אִיתָמָֽר׃
61 וַיָּ֥מָת נָדָ֖ב וַאֲבִיה֑וּא בְּהַקְרִיבָ֥ם אֵשׁ־זָרָ֖ה לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃
62 וַיִּהְי֣וּ פְקֻדֵיהֶ֗ם שְׁלֹשָׁ֤ה וְעֶשְׂרִים֙ אֶ֔לֶף כָּל־זָכָ֖ר מִבֶּן־חֹ֣דֶשׁ וָמָ֑עְלָה כִּ֣י ׀ לֹ֣א הָתְפָּקְד֗וּ בְּתוֹךְ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל כִּ֠י לֹא־נִתַּ֤ן לָהֶם֙ נַחֲלָ֔ה בְּת֖וֹךְ בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
63 אֵ֚לֶּה פְּקוּדֵ֣י מֹשֶׁ֔ה וְאֶלְעָזָ֖ר הַכֹּהֵ֑ן אֲשֶׁ֨ר פָּֽקְד֜וּ אֶת־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ בְּעַרְבֹ֣ת מוֹאָ֔ב עַ֖ל יַרְדֵּ֥ן יְרֵחֽוֹ׃
64 וּבְאֵ֙לֶּה֙ לֹא־הָ֣יָה אִ֔ישׁ מִפְּקוּדֵ֥י מֹשֶׁ֖ה וְאַהֲרֹ֣ן הַכֹּהֵ֑ן אֲשֶׁ֥ר פָּֽקְד֛וּ אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל בְּמִדְבַּ֥ר סִינָֽי׃
65 כִּֽי־אָמַ֤ר יְהוָה֙ לָהֶ֔ם מ֥וֹת יָמֻ֖תוּ בַּמִּדְבָּ֑ר וְלֹֽא־נוֹתַ֤ר מֵהֶם֙ אִ֔ישׁ כִּ֚י אִם־כָּלֵ֣ב בֶּן־יְפֻנֶּ֔ה וִיהוֹשֻׁ֖עַ בִּן־נֽוּן׃ ס
כז 1 וַתִּקְרַ֜בְנָה בְּנ֣וֹת צְלָפְחָ֗ד בֶּן־חֵ֤פֶר בֶּן־גִּלְעָד֙ בֶּן־מָכִ֣יר בֶּן־מְנַשֶּׁ֔ה לְמִשְׁפְּחֹ֖ת מְנַשֶּׁ֣ה בֶן־יוֹסֵ֑ף וְאֵ֙לֶּה֙ שְׁמ֣וֹת בְּנֹתָ֔יו מַחְלָ֣ה נֹעָ֔ה וְחָגְלָ֥ה וּמִלְכָּ֖ה וְתִרְצָֽה׃
2 וַֽתַּעֲמֹ֜דְנָה לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֗ה וְלִפְנֵי֙ אֶלְעָזָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן וְלִפְנֵ֥י הַנְּשִׂיאִ֖ם וְכָל־הָעֵדָ֑ה פֶּ֥תַח אֹֽהֶל־מוֹעֵ֖ד לֵאמֹֽר׃
3 אָבִ֙ינוּ֙ מֵ֣ת בַּמִּדְבָּ֔ר וְה֨וּא לֹא־הָיָ֜ה בְּת֣וֹךְ הָעֵדָ֗ה

(תרגום אונקלוס)
יַת אַהֲרֹן וְיַת מֹשֶׁה וְיַת מִרְיָם אֲחַתְהוֹן׃ (ג׳ ר״פ)
60 וְאִתְילִיד לְאַהֲרֹן יַת נָדָב וְיַת אֲבִיהוּא יַת אֶלְעָזָר וְיַת אִיתָמָר׃
61 וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ׃
62 וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן עַסְרִין וּתְלָתָא אַלְפִין כָּל דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵילָא אֲרֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי לָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן אַחְסָנָא בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
63 אִלֵּין מִנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ׃
64 וּבְאִלֵּין לָא הֲוָה גְּבַר מִמִּנְיָנֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃
65 אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְהוֹן מֵימַת יְמוּתוּן בְּמַדְבְּרָא וְלָא אִשְׁתְּאַר מִנְּהוֹן אֱנָשׁ אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃
1 וּקְרִיבָא בְּנַת צְלָפְחָד בַּר חֵפֶר בַּר גִּלְעָד בַּר מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לְזַרְעִית מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנָתֵיהּ מַחְלָה נוֹעָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְתִרְצָה׃
2 וְקָמוּ קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם רַבְרְבַיָּא וְכָל כְּנִשְׁתָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר׃
3 אֲבוּנָא מִית בְּמַדְבְּרָא וְהוּא לָא הֲוָה

(מסורה: ג׳ ר״פ; מ״ע ומד פסר; תניין בתביר; כל אורי׳ חס׳ כמ״א; סימן; ד׳; פ׳; י״א בלשנא; מנוי״ו סימן; כול׳ כ״כ; ד׳ כ״כ בתורה; פ׳)

(אבן עזרא)
אשריאל אשר ילדה: (סב) ויהיו פקודיהם. פקודי הלוים במספר הזה נוספו שבע מאות והתימה כי לא נוסף בהם רק שבע מאות והנה ישראל שמתו מי שהיה מבן עשרים שנה ומעלה היה מספרם בפעם האחרונה קרוב מהמספר הראשון כי הלוים לא נכנסו עם פקודי ישראל והעד אלעזר הכהן: (סד) ובאלה לא היה איש. זה הפסוק שב אל פקודי ישראל: (סה) כי אם כלב בן יפונה. קודם יהושע כאשר אמר השם: (ג) והוא לא היה. חשבו הבנות כי לא יירשו בני הנועדים על ה'

(בעל הטורים)
ונמסר גם בסדר שמיני: וקהת הולד את עמרם ל' חסר יו"ד. וי"ב חסר וי"ו וסימן עתי הליד את נתן. ועובד הליד את יהוא ב' בו. ועזריה הליד את חלץ ב' בו. ואלעשה הליד את ססמי ב' בו. ויקמיה הליד את אלישמע. וחרן הליד את גזז. וראיה בן שובל ב' בו. פינחס הליד את אבישוע ושארא הוליד כתיב: ללוי. ג' וסי' אשר ילדה אתה ללוי. על כן לא היה ללוי. חשביה בן קמואל. וחד וללוי אמר תמיך: ויולד ג' ר"פ וסימן להנוך. ליוסף

תולדות אהרן ולא נותר. בתרא קיח קכא: ותעמדנה. בתרא קיט: אבינו מת. שבת צו בתרא קיח:

ספורנו

(ג) והוא לא היה בעדת קרח שהיה דינם שיאבד ממונם בחרם שהחרימם משה רביע עליו השלום באמרו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו וכן מוט סדיר

בעל הטורים

מות ימתו. כתיב חסר קרי בים יומתו מיתות הרבה. מתלוננים ועדת קרח:

רמבן

שהוליד אחרי כן זולתי לוי שהוליד את הבנים שמחה כי איחר השם לידתה כי לא הגיע הקץ כאשר פירשתי כבר:

(סג) **וטעם** אלה פקודי משה ואלעזר על פקודי בני ישראל. אין פקודי הלוי בכלל כי בהם לא יאמר ובאלה לא היה איש שלא נגזרה הגזרה ההיא על שבט הלוי כדברי רבותינו והעד אלעזר גם פנחס:

(סד) **ובאלה** לא היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן. כי יהושע וכלב לא היו עתה בפקודים האלו לפי שהיו מששים שנה ומעלה ואין המנין אלא מבן עשרים עד בן ששים שנה כי הם עיקר ימי האיש כענין האמור בערכין ואז הוא יוצא צבא בישראל לא מששים ומעלה כדברי רבותינו אבל אמר ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון שהיו מן הפקודים הראשונים ולא מתו:

כז (ג) **והוא** לא היה. לפי שבאו לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתאוננים ולא בעדת קרח שהלו על הקב"ה היה אלא בחטאו לבדו ולא החטיא אחרים עמו לשון רש"י. ולא פירש למה היו באות לומר בחטאו

אבן עזרא

ה׳ : כי בחטאו מת . אמר רבי יהודה הלוי הספרדי כי פי׳ כי בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך ואיננו רחוק : (ד) כי אין לו בן . בעבור שאין לו בן : (ז) כן . אמת או הדבר כן : והעברת . מה שהיה ראוי שיקח הוא תקחנה הן : (ח) ובן אין לו הנה אות כי הבן יירש את אביו :
(ט) לאחיו . מאב או מאם : לשארו הקרוב אליו . מכל המשפחה : (יא) וירש אותה . הנחלה וכבר פירשתי דרך חז״ל כפסיק לעם נכרי . ולדעת הנחלות אם יירש האב או האם את

רשי

ורבי שמעון אומר מן המעפילים היה : (ד) למה יגרע שם אבינו . אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם (ב״ב קי״ט) : כי אין לו בן . הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום מגיד שחכמניות היו : (ה) ויקרב משה את משפטן (סנהדרין ה) נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר (דברים א) והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי . (סנהדרין שם) ד״א ראויה היתה פרשה זו של נחלות להכתב ע״י משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן : (ז) כן בנות צלפחד דוברות . כתרגומו יאות (ספרי) כך כתובה פרשה זו לפני במרום מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה : כן בנות צלפחד דברת . יפה תבעו אשרי אדם שהקדוש ב״ה מודה לדבריו : נתן תתן . (ב״ב קי״ח) שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר : והעברת . לשון העברה (ס״א עברה) הוא במי שאינו מניח בן ליורשו . ד״א על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה שלא תסוב נחלה לא נכתבה אלא לאותו הדור בלבד וכן והעברתם את נחלתו לבתו . בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם : (יא) לשארו הקרוב אליו ממשפחתו . (ספרי ב״ב ק״ט) ואין משפחה קרויה אלא מצד האב : (יב) עלה אל הר העברים . (במדבר רבה) למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקדוש ברוך הוא נתן תתן להם אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקדוש ברוך הוא גזרתי במקומה עומדת . (ספרי) דבר אחר כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי משל למלך שגזר על

מסורה

לאהרן : נתן ונתן כ״א ד׳ מנהון קמצין וסימן במסרה רבתא : ולא נותר ה׳ וסי׳ כל ירק בעץ ובכל עשב השדה . ולא נותר מהם איש . ולא נותר מהם אחד . ולא נותר בו ובכל האנשים . ולא נותר בה פרץ : למשפחת י״א בלישנא וסימן נמסר בסדר במדבר סיני : נתן ה׳ ג׳ מלאים וב׳ חסרים וסימן וידר ישראל נדר לה׳ . נתון תתן לו ולא ירע . ויאמרו נתון נתן . וידר יפתח נדר . כן בנות צלפחד דברת . ישראל צלפחד חסר : אביהם ג׳ בלישנא נקב׳ וסימן כן בנות צלפחד דברת קדמא דפסוק . לטוב בעיניהם תהיינה לנשים . ויתן להם אביהם דאיוב . וחד ויצל אלהים את מקנה אביכם : אביהן ד׳ וסימן נמסר בסדר וירא : להן י״ד וסימן הנה נא לי שתי בנות . וישב יצחק ויחפר ב׳ בו . ויאמר להן ראה אנכי את פני אביכן . ויקרא מלך מצרים למילדת . כן בנות צלפחד תניינא דפסוק . המה באו בקצה העיר . והמה . והוא הפיל להן גורל וידו . ויאמר אלי בן אדם התשפט . והקמותי עליהם רעה אחד . כי משלשות הנה ואין . ויאמר ראיתי את ישראל דדי״ה . אך לא בעי ישלח יד . יתן ה׳ לכם ומצאן מנוחה : אל הר י״ו וסימן נמסר בישעיה סי׳ נ״ו גבי פסוק והביאותים אל הר

תולדות אהרן למה יגרע. בתרא קי : ויקרב משם. שם קיט סנהדרין ח : נתון תתן . בתרא קיח : איש כי ימות . שם קח קי קטו : והעברתם . שם קט קטו קטז קמא קמז : ונתתם את . בתרא קמז : ואם . שם קטז : ונתתם את נחלתו . שם קיא : לשארו . שם קט קי קיא : ממשפחתו . שם קט : וירש אותה . קמא מב בתרא קי קיא קיג : והיתה . שם קיג סנהדרין לד :

במדבר כז

נ״ב הַנּוֹעָדִים עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קֹרַח כִּי־בְחֶטְאוֹ מֵת וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ :
ד לָמָּה יִגָּרַע שֵׁם־אָבִינוּ מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֵּן תְּנָה־לָּנוּ אֲחֻזָּה בְּתוֹךְ אֲחֵי אָבִינוּ :
ה וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־
ל׳ נוין אריך מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי יְהוָה : ס רביעי
ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר :
ז כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ
ג׳ בנקבות אֲחֵי אֲבִיהֶם וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת
ד׳. י״ד אֲבִיהֶן לָהֶן :
ח וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ
ד׳ פתח באתנחתא בספ׳ לְבִתּוֹ :
ט וְאִם־אֵין לוֹ בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו :
כול׳ פס׳ י וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו :
יא וְאִם־אֵין אַחִים לְאָבִיו וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ
ל׳ בטעם בתור׳ וכל קריאה דכוו׳ במ״ג בב׳ גרישין וְיָרַשׁ אֹתָהּ וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : פ
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה
י״ו וכל הכרמל דכוותה. אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וּרְאֵה

תרגום אונקלוס

בְּגוֹ כְּנִשְׁתָּא דְּאִזְדַּמַּנוּ עַל יְיָ בִּכְנִשְׁתָּא דְּקֹרַח אֲרֵי בְחוֹבֵיהּ מִית וּבְנִין לָא הֲווֹ לֵיהּ :
ד לְמָא יִתְמְנַע שְׁמָא דַאֲבוּנָא מִגּוֹ זַרְעִיתֵיהּ אֲרֵי לֵית לֵיהּ בַּר הַב לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּנָא :
ה וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת דִּינְהֶן קֳדָם יְיָ :
ו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימַר :
ז יָאוּת בְּנָת צְלָפְחָד מְמַלְּלָן מִתַּן תִּתֵּן לְהוֹן אֲחִידַת אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן וְתַעֲבַר יָת אַחְסָנַת אֲבוּהֶן לְהֶן :
ח וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר גְּבַר אֲרֵי יְמוּת וּבַר לֵית לֵיהּ וְתַעְבְּרוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לִבְרַתֵּיהּ :
ט וְאִם לֵית לֵיהּ בְּרַתָּא וְתִתְּנוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחוֹהִי :
י וְאִם לֵית לֵיהּ אַחִין וְתִתְּנוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לַאֲחֵי אֲבוּהִי :
יא וְאִם לֵית אַחִין לַאֲבוּהִי וְתִתְּנוּן יָת אַחְסַנְתֵּיהּ לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ מִזַּרְעִיתֵיהּ וְיֵרַת יָתַהּ וּתְהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִגְזֵירַת דִּין כְּמָא דְּפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה :
יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לְטוּרָא דְעִבְרָאֵי הָדֵין וַחֲזִי

בעל הטורים

דברת בי במסורה. כן בנות צלפחד דוברות . ואני אמ״ם דוברות נים . שהיו מלאות רוח אלהים והכמות מים שהוא מלא כמו שדרשו חכמניות היו דרשניות היו : נחלתו לשארו . אותיות נחלת שארו לו ואין שארו אלא אשתו . והיינו מש״א חז״ל גורעין ומוסיפין הורשין. פי׳ גורעים הוי״ו מנחלתו[ומוסיפין אותה על תלמיד של לשארו ונאמר לו הרי נחלת שארו לו. ודורשין נחלה שארו שהיא אשתו לו. והיינו מש״א חז״ל שהבעל יורש את אשתו :

ספורנו

בדיני שמים כאמרו ואת כל הרכוש :
כי בחטאו מת . לא היה עונש חטאו אלא

רמבן

בחטאו מת אלא שאמרנה אבינו מת במדבר ובנים לא היו לו כי כן הראוי להאמר אבל על דעת רבותינו הוצרכו לומר שלא היה בעדת קרח לפי שעדת קרח לא היה להם חלק בארץ וכן למתלוננים שבעדת קרח כי נשמע זה בעם מבית דינו של משה וכך פירש ר״א ואמר חשבו הבנות כי לא יירשו הנועדים על ה׳ ודעתי בדרך הפשט שאמרו ככה בעבור שחשבו שמשה רבינו היה שונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר שהם היו הקמים כנגדו והכופרים בכל מעשיו . וחשבו אולי בשנאתו אותם יאמר אל יהי לו מושך חסד ואל יהי חונן ליתומיו יזכר עון אבותם אל ה׳ על כן הודיעוהו כי לא היה מהם ורמזו עוד שאינו במתי המגפות אבל במדבר מת על מטתו . וטעם כי בחטאו מת אמרו מת במדבר בעונו שלא זכה ליכנס בארץ או כדברי רבי יהודה הלוי המשורר ז״ל שפירש שהוא דבק עם ובנים לא היו לו כאשר יאמר היום בעונות אירע כך וכך :
(ט) ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאחיו . קבלו רבותינו כי האב יורש את בנו כאשר אין לבת זרע והכתוב לא הזכיר זה והטעם כי במשפטי הירושה כל מנחיל נוחל כי הקורבה שוה וכיון שאמר הכתוב שהבן יורש את אביו גם האב יורש את הבן ועוד כי הירושה היא בשלשלת הזרע ביוצאי חלציו לא בצדדין א״כ ונתתם את נחלתו לאחיו מהמום נחלה שהאב יורש בקבר וממנו תבא לאחים אבל לא רצה לומר ואם אין לו בת ונתתם את נחלתו לאביו כי דרך ברכה ידבר ולא בנכרתים ואולי לא היה זה בבאי הארץ שינחיל האב את הבן שבהם ידבר :
(יא) וטעם והיתה לבני ישראל לחוקת משפט . שיהיה המשפט הזה לדורות לא בנחלת הארץ עתה בלבד וטעם כאשר צוה ה׳ את משה כמו כאשר נוותיך אבל בא כדרך זאת חקת התורה אשר צוה ה׳ את משה וכן רבים :
(יב) עלה אל הר העברים הזה . שם ההר הזה הר נבו כאשר פירש בסדר האזינו ובזאת הברכה אבל יקראו אותו הר העברים מפני שהוא על מעברות הירדן ומשם יעברו אל ארץ כנען כאשר אמר כאן אשר על פני ירחו

את־הארץ אשר נתתי לבני ישראל: יג וראיתה אתה ונאספת אל־עמיך גם־אתה כאשר נאסף אהרן אחיך: יד כאשר מריתם פי במדבר־צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי־מריבת קדש מדבר־צן: ס טו וידבר משה אל־יהוה לאמר: טז יפקד יהוה אלהי הרוחת לכל־בשר איש על־העדה: יז אשר־יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת יהוה כצאן אשר אין־להם רעה: יח ויאמר יהוה אל־משה קח־לך את־יהושע בן־נון איש אשר־רוח בו וסמכת את־ידך עליו: יט והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל־העדה וצויתה אתו לעיניהם: כ ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל־

מלא ס׳ · ס׳ מלאים · כ׳ ב׳ ופ׳ · כל לן הסר וכל סין מ״ל · ב׳ ומ״ע · כ״ד · ל׳ · ס׳ כ״ל. ד׳ · ב׳ לא רעהו · ס׳ · ט׳ בטעם בספרא · ד׳ מ״ל בלישנא

ית ארעא דיהבית לבני ישראל: יג ותחזי יתה ותתכנש לעמך אף את כמא דאתכניש אהרן אחוך: יד כמא דסרבתון על מימרי במדברא דצין במצות כנשתא לקדשותי במיא לעיניהון אינון מי מצות רקם מדברא דצין: טו ומליל משה עם יי למימר: טז ימני יי אלהא רוחיא לכל בסרא גברא על כנשתא: יז דיפוק קדמיהון ודיעול קדמיהון ודיפקינון ודיעלינון ולא תהי כנשתא דיי כענא דלית להון רעי: יח ואמר יי למשה דבר לך ית יהושע בר נון גבר דרוח נבואה ביה ותסמוך ית ידך עלוהי: יט ותקים יתיה קדם אלעזר כהנא וקדם כל כנשתא ותפקיד יתיה לעיניהון: כ ותתן מזיוך עלוהי בדיל דיקבלון מניה

רשי

על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא ליכנס לקיטון אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור ליכנס: (יג) כאשר נאסף אהרן אחיך. מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן. ד"א אין אתה טוב ממנו: (יד) להקדישני במים לעיניהם. הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם להפטר בכל מקום שכתב מיתתם כתב סרחונם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו לכך בקש משה שיכתב סרחונו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה (יומא פו) משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ואחת אכלה פגי שביעית וכו׳ אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סרחונן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד: הם מי מריבת קדש. הם לבדם אין בהם עון אחר. ד"א הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בי"ם הם עצמם שהמרו במדבר צין: (טו) וידבר משה אל ה׳ וגו׳. להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור: לאמר. אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו: (טז) יפקוד ה׳. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו (במ"ר) אמר הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי אמר לו הקדוש ברוך הוא לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל וזהו שאמר שלמה (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה: אלהי הרוחות. למה נאמר אמר לפניו רבונו של עולם גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואין דומה זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו: (יז) אשר יצא לפניהם. לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם למלחמה אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר (במדבר כא) אל תירא אותו וכדרך שעשה יהושע שנאמר (יהושע ה) וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה וגו׳. וכן בדוד הוא אומר (שמואל א יח) כי הוא יוצא ובא לפניהם יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציאם. בזכיותיו: ואשר יביאם. בזכיותיו. ד"א ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי שאיני מכניסן לארץ: קח לך. קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום: לך. את שבדוק לך את זה אתה מכיר: אשר רוח בו. כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד: וסמכת את ידך עליו. תן לו תורגמן שידרש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בחיי משה: (יט) וצויתה אותו. על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם על מנת שתקבל עליך: (כ) ונתתה מהודך עליו. זה קירון עור פנים: מהודך. ולא כל הודך ומצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שיהיו

אבן עזרא

את הבן ומה שתירש אשתו צריכים אנחנו לקבלה. אמרו חז"ל כי נסמכה פרשת עלה אל הר העברים לדבר הנחלות כי בקש משה לדעת מי ינחל מעלתו: (יד) להקדישני. דבק עם מריתם והטעם כי מריתם להקדישני וזה הוא על אשר לא קדשתם כאשר פירש: (טז) אלהי הרוחות. שהוא יודע הרוחות אי זה רוח ראוי: וטעם יפקוד. מגזרת פקיד: (יז) אשר יצא לפניהם. במלחמה: ואשר יוציאם. על ידי אחר: (יח) אשר רוח בו. וכל איש חי יש בו רוח רק הטעם כמו וחזקת והיית לאיש: וסמכת את ידך. להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך: (כ) ונתתה מהודך. לחלוק לו כבוד לפני ישראל למען ישמעו כי הם כבר האמינו בך וכאשר יראו שאתה כבדתו כן יכבדוהו

כי

קדשי ושמחתים: וצויתה ד׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ וצויתה אתו לעיניהם. את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו׳ אתה צוית פקודיך. אשר צויתה לא יבאו. וא׳ ואתה צויתה: וצויתה ב׳ א׳ מלא וא׳ חסר וסי׳ וצויתה אתו לעיניהם. אתם אל אדניהם. קדמא מלא: עמיך. ה׳ מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר קדשים: ולא תהיה ח׳ וסימן נמסר בסדר קדשים:

תולדות אהרן קח לך את יהושע. ברכות נד יומא עה עקרים מד פ׳ יט: וסמכת. קמא נב: ונתת מהודך עליו. חגיגה פו: בתרא עה:

בעל הטורים וראיתה. כתוב בה"א מלמד שהראהו כל הארץ המערות והמחילות ואוצרות כסף וזהב שבה: נאסף אהרן אחיך. בגימטריא זהו בנשיקה: וידבר משה אל ה׳ לאמר. אין פסוק אחר כזה בתורה אמר לו לא תזכור כמה וידבר שדברת אלי: יפקד ה׳ אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה. אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת ה׳ כצאן אשר אין להם רעה. בהלו הכ׳ פסוקים יש עשרים ושמונה תיבות. ולכך פרנס יהושע את ישראל כ"ח שנים זה"ש וזכרת את ה׳ אלהיך כי הוא הנותן לך כ"ח לעשות חיל: ואשר יבא ב׳ במסרה. הכא ואשר יבא לפניהם ואידך ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים לומר לך בין בישוב ובין ביער בכל פעם צריך לבא לפניהם: וצויתה. כתוב בה׳ לומר לך שלמדו ה׳ חומשי תורה: מהודך. בגי׳ הסוד לומר לך שמסר לו סוד המרכבה ומעשה בראשית:

רמבן

יראו ושם עברו את הירדן כמו שנאמר והעם עלו מן הירדן ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו ואיננה מצוה שיצוהו הקב"ה לעשות כן עתה שאם כן יהיה מתחייב לעלות שם מיד אבל טעמו תעלה אל הר העברים וראית את הארץ כי בעבור שצוהו לאלה תחלק הארץ הודיעו כי לא על ידך תחלק כי אתה תעלה לראש הר העברים טרם שיסעו ישראל מארץ מואב ותמות בו ולא יגיעך מן הארץ לבד הראיה וכן קח לך את יהושע בבוא יומך תקח את יהושע והשלים הכתוב לספר כי עשה כן משה בלב שלם והוא העצייה אשר יזכיר בעת פטירת משה כאשר אמרו השירה הוא והושע בן נון:

(יט) וצויתה אותו על ישראל. דע שטרחנין הן סרבנין הן על מנת שתקבל עליך לשון רש"י. ואינו נכון בעיני בעבור שאמר לעיניהם כי יותר ראוי הענין הזה להאמר בינו לבינו כי בפניהם יגרום בהם התפקרות ומדרך המוסר שיזהיר להם בפני עצמן מהיותם עוד טרחנים וסרבנין אבל

ונראה

ספורנו

אלא שימות לא שיאבד ממונו מן היורשים: (יז) אשר יצא לפניהם. בענין המלחמה: ואשר יוציאם. בעניני הנהגת המדינה: (יח) איש אשר רוח בו. מוכן לקבל אור פני מלך חיים כענין ובלב כל חכם לב נתתי חכמה: (יט) וצויתה אתו לעיניהם. תמנה אותו לנגיד עליהם לעיניהם כדי שיקבלוהו וישמעו בקולו כי יאמר צוי על המנוי כמו וצוך לנגיד ולמן היום אשר צויתי שופטים: (כ) ונתתה מהודך עליו. הוד מלכות תן לו איזו שררה בחייך שיתחילו לנהוג בו כבוד למען ישמעו וטעם המנוי לעיניהם ונתינת ההוד בחייך הוא למען ישמעו בקולו כל העדה שהם הסנהדרין וזקני העם.

עולת

אבן עזרא

כי ילכו אחרי מעשיך: (כא) על פיו יצאו. על פי אלעזר במשפט האורים וי"א על פי משפט האורים והראשון ישר בעיני: הוא וכל בני ישראל. בדבר שהיה כלל לכל: וכל העדה. בדבר שהיה פרט לעדה הם הנועדים באהל מועד. וטעם הדבק פרשת הקרבנות שהשם צוה אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבים לעשות כי הוא לא יכנס לארץ עמהם והחל להזכיר עולת תמיד ואם הזכירה בתחלה יתכן שהנזכרת היא על הר סיני או שתהיה מערכת הקרבנות סדורה: (ב) לחמי. פירשתיו: לאשי. פירשתיו. והטעם לחם לאשי לריח ניחוח: במועדו. שלא יקדמו קודם הבקר ושלא יאחר אחר הערב: (ד) את הכבש אחד. אמר רבי משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קריאה והטעם את הכבש כבש אחד ועל דעתי שאות ה"א מוסף עצמו ואחר עמו וככר הראיתיך רבים כן: (ו) העשויה בהר סיני. הטעם כאשר עשיתם בהר סיני ג"ז אות שלא העלו עולות במדבר אחר נסעם מסיני כאשר פירשתי בראיות גמורות

רשי

(כא) ולפני אלעזר הכהן יעמוד. הרי שאלתך שאלת שאין הכבוד הזה זז (ס"א מוטל) מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר: ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה. סנהדרין (יומא ע"ג): (כב) ויקח את יהושע. (ספרי) לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעוה"ב: (כג) ויסמוך את ידיו. בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטווה שהקדוש ב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן מהודו עליו: (ב) צו את בני ישראל. מה אמור למעלה יפקוד ה' א"ל הקדוש ברוך הוא עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה וכו' כדאיתא בספרי: קרבני. (ספרי) זה הדם: לחמי. אלו אמורין וכן הוא אומר (ויקרא ג) והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה: לאשי. הנתנין לאשי מזבחי: תשמרו. (ספרי) שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו מכאן למדו ותקנו מעמדות (תענית כז): במועדו. בכל יום הוא מועד התמידי': (ג) ואמרת להם. אזהרה לב"ד: שנים ליום. כפשוטו. ועיקרו בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחן של טבעות (יומא סב): (ד) את הכבש אחד. אף על פי שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' (שמות כט) היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות: (ה) סלת למנחה. מנחת נסכים: (ו) העשויה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי המלואים. ד"א העשוי' בהר סיני הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה (שמו' כד) וישם באגנות תלמד שטעונה

כא וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יְהוָה עַל־פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל־הָעֵדָה׃ כב וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל־הָעֵדָה׃ כג וַיִּסְמֹךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיְצַוֵּהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ חמישי

כח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ ד אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ה וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃ ו עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ

י"ד. ה׳ — ל׳ — ב׳ ומסר — ב׳ נחורס — ג׳. ל׳. ל׳ ומסר ו׳ — ב׳ דגשים — ל׳ — ל׳ מ"ל נחורס — ו׳ רפין — ד׳ — ל׳ מ׳ ול׳ מ"ל ב׳ בסס. י"ו

אונקלוס

כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וְלִקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יְקוּם וְיִשְׁאַל לֵיהּ בְּדִין אוּרַיָא קֳדָם יְיָ עַל מֵימְרֵיהּ יְהוֹן נָפְקִין וְעַל מֵימְרֵיהּ יְהוֹן עָלִין הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ וְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ כב וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵיהּ וּדְבַר יָת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲקֵימֵיהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ כג וּסְמַךְ יָת יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וּפַקְדֵיהּ כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן יָת קוּרְבָּנִי לְחֵים סְדוּר לְקוּרְבָּנִי לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא תִּטְּרוּן לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּזִמְנֵיהּ׃ ג וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין קוּרְבָּנָא דִּיתְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין תְּרֵין לְיוֹמָא עֲלָתָא תְדִירָא׃ ד יָת אִמְּרָא חַד תַּעְבֵּיד בְּצַפְרָא וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעְבֵּיד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃ ה וְחַד מִן עַסְרָא בִּתְלַת סְאִין סוּלְתָּא לְמִנְחָתָא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא׃ ו עֲלָתָא תְדִירָא דְּאִתְעֲבִידָא בְּטוּרָא דְסִינַי לְאִתְקַבָּלָא

מסורה

ולפני י"ו יחידאין וסימן ולפני הכפרת יזה. והזה אותו אל הכפרת. ולפני עור לא תתן מכשל. ולפני אלעזר הכהן יעמד. ולפני הדביר עשרים אמה. ולפני יום ולא שמעתם. ולפני ירח דור דורים. ולפני כבוד ענוה. תפלה לעני כי יעטף. ולפני התגלע הריב נטוש. ולפני גדולים ינחנו. ולפני כל חציר יבש. ולפני הלשכות מהלך עשר. הראישון אדם תולד. אשר נתתי לפניכם ולפני. ולפני מות. וכל לפני ולפני דכוו': יצאו י"ד וסי' במסרה רבתא: וכל בני ו' וסימן נמסר בסדר כי תשא: את הכבש אחד ל' וחד את הכבש האחד דואלה שמות: עלת תמיד ד' וסימן נמסר בסדר תצוה: לריח י"ו וסימן

תולדות אהרן

ולפני אלעזר. ערובין סג עג סנהדרין עז (שבת ה): ושאל לו. יומא עג: במשפט האורים. שם עג יבמות עח: ויסמוך את ידיו. סנהדרין יג קה מנחות נג: צו את בני ישראל. תענית כו כז מגלה כא כט מנחות נב זוכר ויצא: תשמרו להקריב. פסחים נו מנחות מט סם ערכין יג תמורה כט (פסחים נג): במועדו. פסחים סו: שנים ליום. יומא סב: את הכבש. פסחים נח יומא סב זבחים יב מנחות סה (ברכות ז): ואת הכבש. מנחות ע: עולת תמיד. חגיגה ו:

בעל הטורים

ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה. צוה שלא לבטל תורה ותמיד מפני המלחמה ולכך סמך כאן פרשת תמידין: מפה לאמר צו את. ס"ת תורה לומר שהעוסק בתורה כאלו הקריב קרבן: זה האשה. ב' תגין על ה' אחרונה של האשה לומר לך ה' מיני קרבנות נתתי לכם והעולה חביבה מכולם והעוסק בה' חומשי תורה מעלה אני עליכם כאלו הקרבתם חמשה מיני קרבנות: תמימם שנים ליום. ר"ת תש"ל לומר לך שתש"ל תמידין קריבין לשנה: ליום עלה תמיד. קרי ביה עולה לומר לך שמעלים אותו במקום בסיום עולם:

ספורנו

כח (ו) עלת תמיד העשויה בהר סיני. קודם העגל שלא היתה צריכה נסכים: (ח) כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחוח. אף על פי שכבר עשית בו ביום עולת הבקר כמו

רמבן

וצויתה אותו לעיניהם שילונו במלות הנגיד והשופט כי בעבור היותו לראש יפקידם בידו ויזהירנו להשתדל מאד בעניניהם ולהיות נלחם מלחמות ה' ויהיה הוא המוציא והמביא אותם ולהזהר בדבר המשפט וזה ראוי להיות לעיניהם כדי שיבטיחו בו וישמעו אליו כי ידעו כי ילך בעניניהם בדרכי האמת כי כן צוה אותו רבו וכן עשה משה שנא' שם ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ וגו' עד לא תירא ולא תחת ובספרי צו את יהושע על דבר תלמוד וחזקהו ואמצהו מגיד שאין שני פרנסים לדור ואלו מצות הנגיד שיהיה תקיף ולא יירא את העם ולפי דעתי בפשט הכתוב טעם וצויתה אותו לעיניהם הוא המנוי שימנה אותו במעמדם להיות נגיד עליהם כלשון מיום אשר צוה ה' אותו להיות וגו' וכן ויצוהו ה' לנגיד על עמו וכן למן היום אשר צויתי שופטים על עמי ישראל והניתי:

כח (ב) וטעם צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי. כי אחרי שאמר לאלה תחלק הארץ צוה להשלים תורת הקרבנות שיעשו כן בארץ כי במדבר לא הקריבו המוספים כמו שהזכרתי בסדר אמור אל הכהנים וכן לא נתחייבו בנסכים במדבר כמו שפירשתי בסדר שלח לך ועכשיו חייב בבאי הארץ לעשות שם הכל התמידין והמוספין ומנחתם ונסכיהם ואע"פ שלא פירש כאן כי תבאו אל הארץ כבר הזכירו בפרשת הנסכים ורמז אליו בפרשה הראשונה במועדות והחל כאן מן התמיד ואע"פ שנזכר בפרשת ואתה תצוה החזירו להיות הכל סדור בפרשה אחת ורש"י כתב היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות ואינו נכון כי שם אמר עולת תמיד לדורותיכם ועל פי המדרש שנתחדש כאן דברים רבים את קרבני זה הדם לחמי אלו אמורין לאשי אלו קומצין ולבונה ריח ניחוחי אלו זוכי לחם הפנים תשמרו שלא יביא אלא מן השמור תשמרו שלא יביא

רשי

שטעונה כלי : (ז) ונסכו . יין : בקדש הסך . (ספרי) על המזבח יתנסכו : נסך שכר . (כ"ב ל"ז) יין המשכר פרט ליין מגתו : (ח) ריח ניחח . נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : (י) עלת שבת בשבתו . ולא עולת שבת בשבת אחרת הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת"ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו : על עלת התמיד . (ספרי) אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד ומגיד שאין קרבין אלא בין שני התמידין וכן בכל המוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה : ושלשה עשרונים . כמשפט נסכי פר שכן הן קצובין בפרש' נסכים: (יד) זאת עלת חדש בחדשו . שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין

אבן עזרא

גמורות : (ז) הסך נסך שכר . נו"ן השורש מובלע בשמ"ך ומן הפירוש נסמוך על דברי הקדמונים ז"ל : (י) בשבתו . שב אל יום השבת אף על פי שנמצא כל שומר שבת מחללו והטעם כל שבת ושבת כמו יום ביומו : על עולת התמיד . הטעם אחרי התמיד שישים עליה עולת שבת : (יא) ובראשי חדשיכם . אמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע שפירושו חדש ניסן כי כן כתוב ראשון הוא לכם ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו שיעשו כן בכל חדש על כן הוסיף לחדשי השנה ופירושו נכון הוא ואע"פ שיש לטעון על יו"ד ובראשי חדשיכם רק בעבור שמצאנו הנה חדש מהר ישר דבורו : (יד) בחדשו . כמו שבת בשבתו ולא יתכן בו על דרך הפשט פי' אחר כי אין בפסוק זכר לירח ועוד כי לא נמצא זאת

נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ז וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה׃
ח וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃ פ
ט וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ׃
י עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃ פ
יא וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃
יב וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃
יג וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃
יד וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ

ד · ב׳ בטעם בספ׳ · ב׳ וכענין · ד׳ פתחין · ב · ג׳ כענין · ב׳ כענין ושארא איל · ל׳ בטעם מונח ורביע · ב׳ וכענין ושארא שני · ב׳ חסר · כל אוריי׳ חסר כמ"ג · ד׳ כ"כ · ב׳

ברעוא קורבנא קדם יי׳ : ז ונסכיה רבעות הינא לאמרא חד בקודשא יתנסך נסוך דחמר עתיק קדם יי׳ : ח וית אמרא תנינא תעביד בין שמשיא כמנחת צפרא וכנסכיה תעביד קורבן דמתקבל ברעוא קדם יי׳ : ט וביומא דשבתא תרין אמרין בני שנא שלמין ותרין עשרונין סולתא דמנחתא דפילא במשח ונסכיה : י עלת שבתא תתעביד בשבתא על עלת תדירא ונסכיה : יא ובריש ירחיכון תקרבון עלתא קדם יי׳ תורין בני תורי תרין ודכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין : יב ותלתא עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לתורא חד ותרין עשרונין סולתא מנחתא דפילא במשח לדכרא חד : יג ועסרונא עסרונא סולתא מנחתא דפילא במשח לאמרא חד עלתא לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי׳ : יד ונסכיהון פלגות הינא יהי לתורא ותלתות הינא לדכרא ורבעות הינא לאמרא חמרא דא עלת ריש ירח באתחדתותיה כן לכל רישי

נמסר בסדר ויקרא : ואת הכבש ד׳ וסימן ואת הכבש האחד תעשה ב׳ בפסוק . את הכבש האחד תעשה בבקר . ואת הכבש השני תעשה בין הערבים : שבעת ד׳ פתחין וסימן נמסר בסדר בהר סיני : ושני עשרנים ג׳ וסימן החדש . פסח . הבכורים . ושארא שני עשרנים : שבת בשבתו ב׳ וסימן עלת שבת . והיה מדי חדש : ובראשי ב׳ וסימן וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם : ועשרן עשרון ב׳ סלת מנחה . לכבש האחד : ועשרן . ה׳ ג׳ חסר וב׳ מלאים וסימן נמסר בסדר הצוה : ושלישת ההין ד׳ כתיב כן חסר יו"ד תניין וסימן ושלישת ההין לאיל . כי תכלה לעשר השלישת . ויסף ה׳ קרא שמואל בשלישת . ותכפל חרב שלישתה וט׳ מלאי׳ וסי׳ נמסר בסדר שלח לך : חדש בחדשו ב׳ וסימן זאת עלת חדש בחדשו . והיה מדי חדש

תולדות אהרן ונסכו . יומא נד : לכבש האחד . שם : בקדש הסך נסך שכר . סוכה מט תענית ג מעילה יא : כמנחת הבקר . יומא לד : וביום השבת . מגלה כא : (שני כבשים . יומא מג נדרים לז) : עולת שבת . שבת כד קיד קלג פסחים נט סו פג : ובראשי חדשיכם . מגלה כא ל נא עקידה לז : ועשרון עשרון . מנחות נא : ונסכיהם חצי ההין . שם פט : לכבש יין . שם פז : זאת עולת חדש . יומא סה ראש השנה ז מגלה כט (ראש השנה נו שקלים מה) :

רמבן

יביא אלא מתרומת הלשכה תשמרו שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו תשמרו נאמר כאן שמירה ונאמר להלן שמירה מה להלן מבקרו ארבעה ימים קודם שחיטתו אף כאן וכו׳ וכל המדרש כדאיתא בספרי . ועל דרך האמת ירמוז להם עוד ויאמר את קרבני לחמי לאשי של אשי תשמרו ותזהרו שתקריבהו לי לשמי במועדו ואמר להם עוד זה האשה אשר תקריבו לה׳ שיהיה הקרבן מתקרב . אין במוספי השבת חטאת כשאר כל המוספין מפני שכנסת ישראל בת זוגו והכל שלום והמשכיל יבין . וכן הזכיר ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה׳ שיעשו קרבן הפסח להזהיר עליו עם שאר קרבנות חג המצות וקצר בו להזכיר שמו בלבד שכבר ביאר את דינו בכל חקותיו ככל משפטיו :

(ז) **ונסכו** . יין : בקדש הסך . על המזבח יתנסכו : נסך שכר . יין המשכר פרט ליין מגתו לשון רש"י . ואינו נכון שכבר אמרו יין מגתו לא יביא ואם הביא כשר והנה אינו מתמעט מן הכתוב אלא מעלה מדרבנן לכתחילה שכל שכר להוציא את המזוג שהוא פסול אפילו בדיעבד וכך הוא נדרש בספרי ושם אמרו בקדש הסך שיתנסכו בקדש ובקדש יבלעו :

הזכיר

ספורנו

כמו זאת השנית מכל מקום תהיה גם השנית ריח ניחוח : (יא) ובראשי חדשיכם . הנה יום ראש חדש היה מנהג לישראל שיהיה יום קדש בגלד מה כמו שהעיד באמרו אשר נסתרת שם ביום המעשה וזה יורה שלא היה יום ראש חדש אלא יום מעשה ולכן ייחס אותו לישראל באמרו ראשי חדשיכם ולא כן כתב במועדים שלא כתב בשבת שבתכם ולא ביום בכוריכם ולא ביום שבעתכם וטעם מנהג זה היה כי אמנם הנהגת ישראל בעולם הזה היא בגלד מה דומה לענין הירח אשר אין לה בעצמה אור כלל זולתי מה שתקבל מזולתה וזה שאף על פי שקודם לעגל היה חרות על הלוחות חירות משעבוד מלכיות לעולם . הנה משהשחיתו התגללו ולא השתמשו בכתר מלכות תמיד כמו שאר האומות אבל היה זה להם לעתים כפי שפע האור העליון עליהם ובלעדיו הלכו חשכים ואין נגה למו כמו שיקרה ללבנה בשלא תקבל אור השמש כי אין מזל לישראל ולא אור כלל מעצמם זולתי אור האל יתב׳ בהיותם לרצון . ובכן נקרא האל יתברך אצל הנביאים אור ישראל כאמרו והיה אור ישראל לאש וכן העיד באמרו ה׳ אורי וישעי . וכאשר היו החטאים מבדילים כאמרו כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע הלכו חשכים מטולטלים ודחופים בין האומות . ובהיות מזה נמשך חלול ה׳

בלי

לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה׃ טו וּשְׂעִיר עִזִּים
אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת
הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ ס ששי
טז וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה
עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה׃
יז וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת
יֵאָכֵל׃ יח בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־
קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא
תַעֲשׂוּ׃ יט וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה
עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר
שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד וְשִׁבְעָה כְבָשִׂים
בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃
כ וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן
שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי
עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל תַּעֲשׂוּ׃ כא עִשָּׂרוֹן
עִשָּׂרוֹן תַּעֲשֶׂה לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד
לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃ כב וּשְׂעִיר
חַטָּאת אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃
כג מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר
לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ אֶת־אֵלֶּה׃
כד כָּאֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם שִׁבְעַת
יָמִים לֶחֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ
לַיהוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה
וְנִסְכּוֹ׃ כה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־
מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ס
כו וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם
מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה

ירחי שתא׃ טו וצפיר בר
עזי חד לחטאתא קדם יי
על עלתא תדירא יתעביד
ונסכיה׃ טז ובירחא
קדמאה בארבעת עסרא
יומא לירחא פסחא קדם
יי׃ יז ובחמשת עסרא יומא
לירחא הדין חגא שבעא
יומין פטירא יתאכיל׃
יח ביומא קדמאה מערע
קדיש כל עבידת פולחן
לא תעבדון׃ יט ותקרבון
קורבנא עלתא קדם יי
תורין בני תורי תרין ודכר
חד ושבעא אמרין בני
שנא שלמין יהון לכון׃
כ ומנחתהון סולתא דפילא
במשח תלתא עסרונין
לתורא ותרין עסרונין
לדכרא תעבדון׃ כא עסרונא
עסרונא תעביד לאמרא חד
כן לשבעא אמרין׃
כב וצפירא דחטאתא חד
לכפרא עליכון׃ כג בר
מעלת צפרא דהיא עלת
תדירא תעבדון ית אלין׃
כד כאלין תעבדון ליומא
שבעא יומין לחים קורבן
דמתקבל ברעוא קדם יי
על עלתא תדירא יתעביד
ונסכיה׃ כה וביומא שביעאה
מערע קדיש יהי לכון כל
עבידת פולחן לא תעבדון׃
כו וביומא דבכוריא
בקרוביכון מנחתא חדתא

אבן עזרא

זאת המלה כי אם מהבנין הכבד הדגוש והנה הדל"ת רפה : (טו) ושעיר עזים אחד לחטאת לה'. כמו אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת . ודע כי חטאת עם למ"ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם בחוטא הלא תראה וחטאתי לאבי והנה זה הפך הדרש רק יש לו סוד : (טז) בארבעה עשר יום לחדש ולא הזכיר בין הערבים גם זה חזוק למעתיקי' אע"פ שאין להם צורך : (כב) ושעיר חטאת . כמו שעיר עזים והוא דרך קצרה והנה לא הזכיר עולות בשבעת ימי הפסח כאשר לא הזכיר עולת התנופה ואנו צריכין לקבלה כי פסוק שבת בשבתו אמר על עולת התמיד : (כו) בהקריבכם מנחה חדשה. לחם התנופה היא העיקר

רשי

אין לו תשלומין : (טו) ושעיר עזים וגומר. כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש (שבועות ט) במסכת שבועות ונשתנה שעיר ר"ח שנאמר בו לה' תלמודו ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקדוש ברוך הוא בלבד ושאר השעירים למדין ממנו (חולין ס) ומדרשו באגדה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח : על עולת התמיד . יעשה כל הקרבן הזה : ונסכו . אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת : (יח) כל מלאכת עבודה . אפילו מלאכה הצריכה לכם כגון דבר האבד המותר בחולו של מועד אסורה בי"ט : (יט) פרים. כנגד אברהם [שנא' (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם] : אילים. כנגד אילו של יצחק : כבשים. כנגד יעקב . (בראשית ל) והכשבים הפריד יעקב ביסודו של רבי משה הדרשן ראיתי זאת : (כד) כאלה תעשו ליום. שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג : (כו) וביום הבכורים . חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים

ספורנו

בלי ספק באמור להם עם ה' אלה היו בכל ארצם לו צר כאמרם ז"ל כביכול עלי ועליך בא שודד . ובהיות חטאת ר"ח כפרה על ישראל הגורמים מניעת האור את מעוטו כמו שהתקינו ז"ל באמרם שעירי חטאת לכפר בעדם זכרון לכלם יהיו ותשועת נפשם מיד שונא . ובכפרה זו תהיה תשועה מה לחלול השם לפיכך אמרו שלכך נאמר בשעיר ר"ח חטאת לה' מפני שכפרתו מועילה לקדוש שמו ית' וזה רצו באמרם (חולין פ' אלו טרפות) אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמעטתי לנה

רמבן

הזכיר הכתוב בתמיד ובראשי חדשיכם . שיעור הסלת במנחה ושיעור היין בנסכים אבל בשבת ובחג המצות ובשבועות ובראש השנה וביום הכפורים ובראשון של חג הסוכות הזכיר שיעור המנחה ולא הזכיר שיעור הנסכים והטעם בזה כי אע"פ שצוה בפרשת הנסכים בשיעורי המנחה והנסכים לפר ולאיל ולכבשים בנדרים ונדבות ובמועדים תנינו מנחה כפולה לכבש העומר וביום העצרת שתים שני עשרונים חמץ וכן בקרבן התודה והם מנחה ולכך הוצרך הכתוב לפרש בכל המועדות שלא תשתנה בהם המנחה כאשר נשתנית באלו אבל הנסכים לא נשתנו לעולם לפיכך הזכיר אותם בתחילה בתמיד ולא הזכירם אחרי כן בשבת וחזר והזכירם בראש חדש להזכיר גם נסכי הפר והאילים ואח"כ לא הוצרך להזכיר כלל והזכיר ביום הראשון של סוכות שיעור המנחה ולא הוצרך עוד להזכיר באותו החג אלא מנחתם ונסכיהם במספרם כמשפטם כלומר כמשפטם ביום הראשון הנזכר :

(כ) **וטעם** שלשה עשרונים לפר . לכל פר מהם וכן שלשה עשרונים לפר האחד לכל האחד מהם ולכבש האחד ילמד עליו באמרו עשרון עשרון ועוד יפרש לשבעת הכבשים וכן זה לפר האחד לשני הפרים אבל פעם יקצר הכתוב בדבר המובן כי בידוע שלא יהיו שלשה עשרונים לפר האחד ולא יהיה לשני כלום ויפרש בכבשים שהן מרובין וכ"ש בפרים ובסוכות שהפרים מרובין יפרש כן לשלשה עשר פרים :

מחדשו . ובחדש ה' ר"ת וסימן יבשה הארץ : ובחדש הראשון דפסח דסדר פינחס . ובחדש החמישי דסוף מלכים . ודסוף ירמיה . ובחדש השביעי מקרא :

תולדות אהרן ושעיר עזים. יומא טו שבועות ט חולין ס בכורות יז : על עולת התמיד . יומא טו : ושעיר . שבועות ט י : מלבד עולת הבוקר . יומא ע קמא קיא הוריות יג זבחים פט : כאלה תעשו ליום . זבחים פט : בהקריבכם מנחה חדשה . מנחות סו סד :

בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃
כז וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה׃
כח וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃
כט עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃
ל שְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃
לא מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתוֹ תַּעֲשׂוּ תְּמִימִם יִהְיוּ־לָכֶם וְנִסְכֵּיהֶם׃ פ
כט א וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם׃
ב וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם׃
ג וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל׃
ד וְעִשָּׂרוֹן אֶחָד לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃
ה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם׃
ו מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס
ז וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ׃
ח וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן־בָּקָר

כ"א מקומות ישרת מאילא לאתנחתא

ל' מ"ל בתורה

ג' בטעם מהפך ופשטא והינון בכור תלועה כפור

ג' בטעם פשטא וזקף והינון בכור כפור סוכות

בכ"ס סימן. ב' בטעם שני גרשין בענין בכור וכפור ובארא בסס' מטעין בהון

כל בקר דענין בתביר במ"א דר"ח

ג' בטעם בענין

ושארא כל מלאכת עבודה דהא כל מלאכה אסורה אפילו אוכל נפש

קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון:
כז ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד שבעא אמרין בני שנא:
כח ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא חד תרין עסרונין לדכרא חד:
כט עסרונא עסרונא לאמרא חד לשבעא אמרין:
ל צפיר בר עזין חד לכפרא עליכון:
לא בר מעלת תדירא ומנחתיה תעבדון שלמין יהון לכון ונסכיהון:
א ובירחא שביעאה בחד לירחא מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פולחן לא תעבדון יום יבבא יהי לכון:
ב ותעבדון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תור בר תורי חד דכר חד אמרין בני שנא שבעא שלמין:
ג ומנחתהון סולתא דפילא במשח תלתא עסרונין לתורא תרין עסרונין לדכרא:
ד ועסרונא חד לאמרא חד כן לשבעא אמרין:
ה וצפיר בר עזי חד לחטאתא לכפרא עליכון:
ו בר מעלת ירחא ומנחתה ועלת תדירא ומנחתה ונסכיהון כדחזי להון לאתקבלא ברעוא קורבנא קדם יי:
ז ובעסרא לירחא שביעאה הדין מערע קדיש יהי לכון ותענון ית נפשתיכון כל עבידתא לא תעבדון:
ח ותקרבון עלתא קדם יי לאתקבלא ברעוא תור בר

רשי

חטים הבאים מן החדש: (לא) תמימם יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים יהיו תמימים למדו רבותינו (מנחות טו) מכאן שהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים: (ו) מלבד עולת החדש. מוספי ראש חודש שהוא

בעל הטורים

בל עולות שבי במועדות כולם חסרים חוץ מעולה עצרת שהוא מלא רמז שבשבת שניתן נתנה בו תורה: בכל במועדות נאמר חג חוץ משבועות כי פעמים נדחה אם הוא בשבת לב"ש יום טבוח למחר אבל בפסח וסוכות ישנו בתשלומין אבל שבועות תשלומין שלו אינו בחג: בכלם נאמר לחטאת חוץ מעצרת בשביל שנתנה בו תורה שמכפרת על לומדיה: בר"ה כתיב ועשיתם עלה לריח ניחוח לה' וגו' לומר יעשו תשובה ואני מעלה עליכם כאילו הקרבתם כל הקרבנות ובפסיקתא דורש כאילו נעשה בריה חדשה: ביום הכפורים כתיב שעיר עזים אחד חטאת ולא כתיב לכפר לפי שיוה"כ מכפר:

תולדות אהרן

עשרון. שם פו: ובחודש. ר"ה לב:
כל מלאכת עבודה. שבת קלא: יום תרועה. שבת שם ר"ה כט לב לג לד מגלה כ. ערכין ג (ר"ה נט סוכה נג מגלה עג): ועשרון אחד. מנחות פו: ובעשור. יומא עג סוטה מ: כל מלאכה לא תעשו. שבת קיד:

ספורנו

את הירח ר"ל הביאו כפרה בשבילי להשיג קדוש שמי המחולל בגוים בסבת מה שמעטתי את הירח כשהגליתי את ישראל והסתרתי פני מהם: (כו) בשבעתיכם. בשביל שבועות הקות קציר שאמרתי לכם וטעם הבי"ת בתיבת בשבועותיכם כטעם בנפש יכפר.

אבן עזרא

העיקר ועמו שבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים והעולה הנזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום והעד על דבריהם כי לא באר בשבת ובמועד דבר כלל רק הזכיר בחג המצות וסוכות ויום העשור והקרבתם אשה לה' ולא אמר כמה המספר וכן ביום תרועה ולא הזכיר עולת חדש ועולת התמיד ומנחתה היא העולה הראשונה: (א) יום תרועה. מצוה להריע כי אילו היה זה הדבור על עולת היום למה לא הזכיר בשאר המועדים ועוד כי על העולות צוה לתקוע ולא להריע: (ב) פר בן בקר אחד. של צבור וכן איל אחד ואינם פר

בשבעתיכם י"א מלין בטעמא פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במי"א מקומות שישרתנה מאילא וסי' ויצא נח. בשבעתיכם דפינחס דוביום הבכורים. ובאת שמה. קפדה בא. אם ארץ מאפליה. ובאו שמה. ותאסרנה לה. וישבו בה ויבנו לה מקדש. ומזון לכלא בה. וחברו. לא פנים להם קרא הגלגל: החדש לחטאת לה' ושארא חטאת. בכורים וכפורים שעיר וכלם ושעיר. הפסח ושעיר חטאת אחד. בכורים שעיר עזים אחד. תרועה וכפורים שעיר עזים אחד חטאת: תרועה וכפורים ומנחתם ונסכיהם. פסח ובכורים ותרועה לכפר עליכם: עולה ל' מלא בתורה והוא דין דביטורים: יהושע כלם חסר וסימן נמסר בסדר נשא ושם נמסר כל המלאים דעולות דכל קריי' ב"מ יחזקאל ור"ה: פסח מלבד עלת הבקר. תרועה מלבד עלת החדש. כפורים מלבד חטאת הכפורים וכלם מלבד עלת התמיד: החדש והפסח ואיל אחד ושני עשרנים וכלם איל אחד שני עשרנים. החדש ובכורים ויום טוב הראשון של חג לפר האחד לאיל האחד. פסח לפר לאיל תעשו. כפורים לפר לאיל האחד תרועה לפר לאיל. תרועה ועשיתם עלה וכלם והקרבתם עלה

רמבן

הזכיר באחד לחדש השביעי מלבד עולת החדש ומנחתה ולא הזכיר חטאת החדש וביום הכפורים הזכיר מלבד חטאת הכפורים ולא הזכיר עולת הכפורים והטעם כי ביום הכפורים בידוע שהעולה שצוה בכאן מלבד העולה שצוה שם כי ביום אחד נצטוו ואינם שוים כי לא נצטוו ישראל אלא איל אחד לעולה ובכאן צוה לעולה פר ואיל ושבעה כבשים אם כן דבר ברור הוא שאלו המוספין על הנזכרים שם אבל החטאת שהוא שוה כאן וכאן היה אפשר לטעות בו ולחשוב שהוא החטאת שהוזכר שם כי אין ביום אחד שני חטאות ולכך הזכיר אותו ופירש בו מלבד חטאת הכפורים שאותו חטאת הוא

שעולה

שהוא ביום ראש השנה: (יא) מלבד חטאת הכפורים. שעיר הנעשה בפנים האמור באחרי מות שגם הוא חטאת: ועולת התמיד. ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: ונסכיהם. מוסב על המוספין הכתובים ועל תעשו והוא לשון צווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות חוץ משל קרבנות החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון צווי שהרי נסכיהם של מוספין כתובין לעצמן בכל יום ויום: (יח) ומנחתם ונסכיהם לפרים. (סוכה נ"ה) פרי החג שבעים הם כנגד שבעים אומות שמתמעטים והולכים וסימן כליה הם ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין: ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו (ירמיה נ) שה פזורה והם קבועים ומניינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה כבני נאמ' ונסכיהם על שני תמידי היום ולא

פר כהן גדול והאיל שלו ולפי דעתי כי האיל הנזכר בפרשת אחרי מות שלקח מן העם איננו זה כי על אילו ואיל העם נאמר ועשה את עולתו ואת עולת העם והעד שיש תוספת שבעת כבשים
נס

תּוֹרֵי חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין
בְּנֵי שְׁנָא שִׁבְעָא שַׁלְמִין
יְהוֹן לְכוֹן׃ ט וּמִנְחַתְהוֹן
סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח
תְּלָתָא עֶסְרוֹנִין לְתוֹרָא תְּרֵין
עֶסְרוֹנִין לְדִכְרָא חַד׃
י עֶסְרוֹנָא עֶסְרוֹנָא לְאִמְּרָא
חַד לְשִׁבְעַת אִמְּרִין׃
יא וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד
חַטָּאתָא בַּר מֵחַטָּאת
דְּכִפּוּרַיָּא וַעֲלַת תְּדִירָא
וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃
יב וּבַחֲמֵשַׁת עַסְרָא יוֹמָא
לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע
קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת
פֻּלְחָנָא לָא תַעְבְּדוּן וּתְחַגּוּן
חַגָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין׃
יג וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קֻרְבַּן
דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ
תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּלָת עֲסַר
דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי
שְׁנָא אַרְבְּעַת עֲסַר שַׁלְמִין
יְהוֹן׃ יד וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא
עֶסְרוֹנִין לְתוֹרָא חַד לִתְלָתָא
עֲסַר תּוֹרִין תְּרֵין עֶסְרוֹנִין
לְדִכְרָא חַד לִתְרֵין דִּכְרִין׃
טו וְעֶסְרוֹנָא עֶסְרוֹנָא לְאִמְּרָא
חַד לְאַרְבְּעַת עֲסַר אִמְּרִין׃
טז וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד
חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא
מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ יז וּבְיוֹמָא
תִּנְיָנָא תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵי
עֲסַר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין
בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר
שַׁלְמִין׃ יח וּמִנְחַתְהוֹן
וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי
וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃
יט וּצְפִיר בַּר עִזִּין
חַד חַטָּאתָא בַּר
מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ
וְנִסְכֵּיהוֹן׃ כ וּבְיוֹמָא

אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־ (ל' בטעם בענין)
שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃
ט וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן (ג' בטעם בענין)
שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי (ג' בטעם בענין)
עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל הָאֶחָד׃ י עִשָּׂרוֹן (ג' בטעם בענין)
עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת
הַכְּבָשִׂים׃ יא שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
חַטָּאת מִלְּבַד חַטַּאת הַכִּפֻּרִים
וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס יב וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר (שביעי ג' ר"פ)
יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־
קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְחַגֹּתֶם חַג
לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים׃
יג וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ
נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר
שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר (כל עיינא כתיב אס בסמוך כא אחריו שבעה או ארבעה במ"א דכפור שהוא כפשטא)
תְּמִימִם יִהְיוּ׃ יד וּמִנְחָתָם סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים
לַפָּר הָאֶחָד לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר
פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאַיִל
הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם׃
טו וְעִשָּׂרוֹן נקוד על ו' עִשָּׂרוֹן (חד מן י' נקודות בתורה)
לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְאַרְבָּעָה עָשָׂר
כְּבָשִׂים׃ טז וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס יז וּבַיּוֹם
הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר (כן דינו רביעי. כל אוריי' כ"כ במיד)
אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
יח וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים (כו"ל מ"ע בענין כמ"א דסכותי)
לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כַּמִּשְׁפָּט׃ יט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד (ג' בענין)
חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס כ וּבַיּוֹם (ל'. רמז לנסוך כמים וסימן כו"ז מים)

פסח אשת עלה לה': חטאת ה' פתחין וסימן נמסר בסוף סדר תצוה. וכל תרי עשר דכוותא פתחין במ"א קמץ רתם המרכבה לרכש: ובחמשה עשר יום ג' ר"פ חג המצות. וחברו. וחגתם אתו: בכורים והרועה עלה לריח ניחח לה'. כפרים עלה לה' ריח ניחח. יום טוב ראשון של חג עלה אשה ריח ניחח לה'. החדש ופסח ובכורים פרים בני בקר שנים. תרועה וכפורים פר בן בקר אחד. יום טוב הראשון של חג פרים בני בקר שלשה עשר. ויום טוב האחרון של חג פר אחד. פסח ובכורים ושבעה כבשים. שבעה כבשים. וכלם כבשים שבעה. פסח ובכורים תמימם יהיו לכם. יום טוב הראשון של חג תמימם יהיו ס"פ. החדש תרועה ויום טוב של חג האחרון תמימם. בכורים. בני שנה. החדש ותרועה ויום טוב הראשון של חג ועשרון וכלם עשרון. תרועה ועשרון אחד וכלם משניין. פסח עשרון עשרון תעשה. יום טוב הראשון של חג לארבעה עשר וכלם לשבעת.

תולדות אהרן תמימם יהיו לכם ומנחתם. מנחות
פו: שעיר עזים אחד. יומא ע שבועות ב י: וחגותם חג. כילה יט כ: פרים. סכה מז: עשרון. מנחות פז: וביום. סכה מז: ומנחתם ונסכיהם. תעניות ב זבחים ח פד מנחות מד נב תמורה יד: ונסכיהם. שבת קג תעניות ב: כמשפט. שבועות מד:

רשי

אלא שנה הלשון אלא לידרש כמו שאמרו רז"ל בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה נסג

תולדות אהרן הספיס. שבת קג תענית ב. זבחים קי מעילה יג (סכה נד): כמשפטם. שבת ✱ בכס מו תענית ב מנחות מד: נזוס. סכה מו:

הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר
אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
כא וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים
לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כַּמִּשְׁפָּט׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת
אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד
וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כג וּבַיּוֹם
הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם
שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה
עָשָׂר תְּמִימִם׃ כד מִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם
וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃
כה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת
מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ ס כו וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי
פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים
בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ כז וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם
לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כח וּשְׂעִיר
חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת
הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס
כט וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה
אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
ל וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים
לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כַּמִּשְׁפָּט׃ לא וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד
מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ
וּנְסָכֶיהָ׃ ס לב וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ לג וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם
לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂם

כול' מלאים כענין במ"א דשביעי
כו"ל מ"ל במ"ג
י' ר"פ כענין
ג' כענין וסי' אב"ד
כו"ל מ"ל במ"ג
ר' כענין
כו"ל חסר במ"ג
ר' כענין
ג' כענין
ג' כענין

תְלִיתָאָה תוֹרִין חַד עֲסַר
דִכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי
שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃
כא וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי
בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃
כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד
בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא
וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ כג וּבְיוֹמָא
רְבִיעָאָה תּוֹרִין עַסְרָא דִכְרִין
תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃
כד וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי
בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כה וּצְפִיר
בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר
מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ
וְנִסְכַּהּ׃ כו וּבְיוֹמָא
חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין תִּשְׁעָא דִכְרִין
תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃
כז וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי
בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃
כח וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד
בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ
וְנִסְכַּהּ׃ כט וּבְיוֹמָא
שְׁתִיתָאָה תּוֹרִין תְּמַנְיָא
דִכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי
שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲסַר
שַׁלְמִין׃ ל וּמִנְחַתְהוֹן
וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי
וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃
לא וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד
בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ
וְנִסְכָּהָא׃ לב וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה תּוֹרִין שַׁבְעָא
דִכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
אַרְבְּעָא עֲסַר שַׁלְמִין׃
לג וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
לְתוֹרֵי לְדִכְרֵי וּלְאִמְּרֵי

אבן עזרא

גם זה שעיר עזים אחד לחטאת איננו משעיר הגורלות על כן כתוב מלבד חטאת הכפורים הנכתבת בפרשת אחרי מות׃
פעם

ראשון רביעי ששי שביעי מנחתה וסימן ארו"ז מנחתה. רביעי שמיני מנחתם וסי' ר"ח מנחתם. ראשון שני רביעי ושעיר עזים וסימן אב"ד עזים. שני ונסכיהם. ששי ונסכיה שביעי כמשפטם וסימן בו"ז מים מכאן סמכו חכמים במסכת תענית רמז לניסוך המים מן התורה: ב' פסוקים בתורה כל סוף מליהון מ"ם וסימן עזים מאתים ותישים עשרים: ומנחתם ונסכיהם של וביום השביעי. כל הדין עניינא וביום ריש פסוק בר מן שמיני לפי שהוא רגל בפני עצמו:

רמבן

חטאת הכפורים כלומר החטאת פנימי נשרף מכפר על הקודש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם וזה חטאת חיצונה כשאר חטאות הבאים עם המוספין וכן ביום הבכורים לא הוצרך לומר כי אם שוה בכאן מלבד מה שנאמר בו בפרשת המועדות כיון שביום ההוא נאמרו שתי הפרשיות ואינן שוות ולא הוצרך להזכיר גם החטאת מפני שפירש שם והקרבתם על הלחם שדבר ברור הוא שכל הנזכרים הם באין בגלל הלחם וחובה לו ואלו מוספים עליהם אבל בראש חודש השביעי היה במשמע שמה שנאמר ובראשי חדשיכם תקריבו וגו' יהיה כשאר החדשים כולם אבל בחדש השביעי יהיה כל קרבנו הקרבן

כחג : (לה) עצרת תהיה לכם . עצורים בעשיית מלאכה . (ספרי) דבר אחר עצרת עצרו מללכת מלמד שטעון לינה : ומדרשי אגדה לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות וכשבאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם : (לו) פר אחד איל אחד . אלו כנגד ישראל התעכבו לי עוד מעט ולשון חבה הוא זה כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד משל לאדם שעשה סעודה כולי כדאיתא במסכת סוטה ובמדרש רבי תנחומא למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומות למחר יאכילנו דגים למחר בשר בהמה למחר מאכילו קטניות למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג : (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקצוב לחובה : לבד מנדריכם . אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה הוא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה תקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר : (א) ויאמר משה אל בני ישראל . להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמרה פרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים בתחיל דבריו :

בְּמִסְפָּרָם כְּמִשְׁפָּטָם : לד וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ : ס מפטיר

לה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ : לו וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם : לז מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט : לח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ :

לט אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם : ל א וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה : פ פ פ

ב׳ פסוקים בתורה דסוף כל תיבותיהון מ״ם · ד׳ אדו״ז סימן · ג׳ ר״ס · כ׳ ר״ס בענין · ו׳ בענין · פ׳ · כו״ל ח׳ . כו״ל חסר ב׳ ווין ל׳ וכ״כ . ומ״ל · ו״פ

קס״ח , לחלק סימן . ואלי פלה״ו סימן

בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן : לד וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ : לה בְּיוֹמָא תְמִינָאָה כְּנִישׁוּ תְּהֵילְכוֹן כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן : לו וּתְקָרְבוּן עֲלָתָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר חַד דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שַׁבְעָא שַׁלְמִין : לז מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרָא לְדִכְרָא וּלְאִמְּרֵי בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי : לח וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ : לט אִלֵּין תַּעַבְדוּן קֳדָם יְיָ בְּזִמְנֵיכוֹן בַּר מִנִּדְרֵיכוֹן וְנִדְבַתְכוֹן לַעֲלָוָתְכוֹן וּלְמִנְחַתְכוֹן וּלְנִסְכֵּיכוֹן וּלְנִכְסַת קֽוּדְשֵׁיכוֹן : א וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דְּפַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה : פ פ פ

(לה) עצרת . פרשתיו : (לט) ולמנחותיכם ולנסכיכם . לכל עלה ועולה כמשפטה :

במועדיכם ג׳ בלישנא ב׳ מלאים וא׳ חסר ועשיתם עלה אשה לה׳ . לבלא נדר דין הסר . אלה תעשו לה׳ במועדיכם . וא׳ וביום שמחתכ׳ ובמועדיכם :

תולדות אהרן מיום השמיני . זוכר כראבית : עצרת סטיה . פסוקים סח בולם טו הגיגה ט : פר אחד . סכם מז : כמשפט . סם: אלה תעשו לה׳ במועדיכם . פסוקים עז ראש השנה ד בכועות י מנחות עב תמורה יד : לעולותיכם . מנחות קד : ולנסכיכם , תמורה יד :

ספורנו

כדם עשהאל . בלחם נסכרו : (לה) עצרת תהיה לכם . כמו שהמכאל בסרבם למור :

רמבן

הקרבן הזה שחדש בו ועל כן הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה וכיון שהזכיר כן כבר למדנו שכל מה שבא בפרשת ובראשי חדשיכם הוא מצוה בכל וגם החטאת ולא הוצרך לומר מלבד עולת החדש ומנחתה וחטאתה :

ל (א) ויאמר משה אל בני ישראל . להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה הוצרך להפסיק הענין לומר שחזר בה משה ואמר הפרשה זו לישראל שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו לשון רש״י . ולא הבינותי זה שכך נאמר וידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל בסוף פרשת המומין ואמר בסוף פרשת המועדות וידבר משה את מועדי ה׳ אל בני ישראל אבל כפי פשוטו בא הכתוב לומר כי אע״פ שהפרשה הזו בתורת הקרבנות לא ייחד בה אהרן ובניו כאשר הוא בפרשיות שבת״כ אבל אמר אל כל בני ישראל יחדו ככל אשר צוה ה׳ את משה בין בדין שביתת המלאכה בין בתמידין ומוספין ובנדרים ונדבות כי כן נאמר לו צו את בני ישראל והטעם מפני שהמצוה לאחר ביאתם לארץ והיא אזהרה לישראל כלם שישמרו במועדם התמידין והמוספין ויקריבו הנדרים והנדבות ועוד כי עיקר המצוה להיות הימים נזכרים ונעשים לשבות בהם מכל מלאכת העבודה והפרשה הזו שוה עם פרשת המועדות שבתורת כהנים שם נאמר בתחלה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ובסוף וידבר משה את מועדי ה׳ אל בני ישראל ובכאן ככה בתחלה צו את בני ישראל ואמרת אליהם ובסוף ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה׳ ולא הזכיר מועדי ה׳ בעבור שהוזכרו בכאן בפרשה דברים אחרים שאינן במועדי ה׳ כגון תמידי החול ומוספי השבת וראשי חדשים והמדרש שדרש בו רבי ישמעאל מפני שאין הכתוב צריך לומר במשה שאמר לבני ישראל כל אשר צוה אותו ה׳ ואין הצרך בתורה שיאמר כן בכל פרשה ופרשה ולכך ידרשו טידבר משה אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל הזהיר אהרן על ידי הבנים ואת הבנים על ידי ישראל ואת ישראל זה על ידי זה ובפרשת המועדים עשו מדרשים רבים מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות הפסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג בלשון שהוא שומע בו הוא אומר להם לישראל כל הפרשיות נאמרו בענין אחד ר׳ יוסי הגלילי אומר מועדי ה׳ נאמר ולא נאמרה שבת בראשית עמהם בן עזאי אומר מועדי ה׳ נאמר ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם רבי אומר מה ת״ל וידבר משה את מועדי ה׳ אל בני ישראל לפי שלא למדנו אלא על הפסח ועל התמיד שידחו את השבת שנאמר בהם במועדו ושאר קרבנות צבור לא למדנו ת״ל אלה תעשו לה׳ במועדיכם לעומר ולקרב עמו לשתי הלחם ולקרב עמהם לא שמענו וכשהוא אומר וידבר משה את מועדי ה׳ אל בני ישראל קבע מועד לכולם ע״כ בת״כ . ואפשר לומר כי מדרשו של ר׳ ישמעאל שאמר להפסיק הענין הוא מדרשו של בן עזאי שאמר מועדי ה׳ נאמרו ולא נאמרה פרשת נדרים עמהם לומר שאין דין המועדות כדין פרשת הנדרים שנאמרה אל ראשי המטות לומר שיחיד מומחה מתיר את הנדר וכן שלשה הדיוטות אבל המועדות צריכין קדוש ב״ד מג׳ מומחין כמו שמפורש בבבא בתרא דרש בן עזאי החלוק הזה שביניהם ממיעוט מועדי ה׳ ודרשו רבי ישמעאל מן הכתוב היתר הזה שלא בא אלא להפסיק ענין המועדות מענין הנדרים שניהם אמרו דבר אחד ומשמעות דורשין איכא ביניהו והנכון בעיני כי אין כונתו אלא לומר שאם השלים פרשת המועדות באלה תעשו לה׳ במועדיכם ויתחיל וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה׳ בתמידין ובמוספין הנזכרים ולא יהיה אל ראשי המטות נדרש לפניו על פרשת הנדרים ולפיכך הפסיק וסיים בפרשה של מועדות ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה׳ את משה ויתחיל בפרשת הנדרים שדבר משה אל ראשי המטות זה הדבר אשר

אשר צוה ה' וזהו האמת שכך פירוש להפסיק הענין במקומות רבים בכפרא ובספרי וכבר הזכיר רש"י מה שאמרו שם בספרי הרגו למה נאמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם קורא אני הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר וכל הטף בנשים איני יודע באיזה ענין הכתוב מדבר לכך נאמר הרגו להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל וכן במקומות אחרים בתורת כהנים:

כלי יקר

פרשת פינחס

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגומר. הכל לרבותא נקט. כי אף על פי שהיה בן אלעזר אשר לקח לו מבנות פוטיאל מזרע יתרו שפיטם עגלים לע"ג והיה לו למנוע את עצמו ממעשה זה פן יאמרו לו ליצני הדור בת יתרו מי התיר לאביך ואיך אתה מקנא על המדינית וכן אבי אביך פיטם עגלים לע"ג ואיך אתה מקנא על הע"ג והיה בן אהרן הכהן ויאמרו לו אבי אביך זה פיטם עגלים לע"ג וזה עשה העגל ואע"פ כן לא היה מקפיד על כבודו. ורש"י פי' שהיו השבטים מבזין אותו כו' יכול להיות שזה כוונתו כי ע"י שהיו השבטים מבזין אותו בא הכתוב ויחסו לומר ראה כי איש חסיד הוא אע"פ שע"י שהוא בן אלעזר בן אהרן היה להם מקום לבזותו מכל מקום נכנס בעובי הקורה ולא היה חושש לכבודו. ועוד הגיד לנו הכתוב שהיה משיב חמה בן משיב חמה ע"כ אחז מעשה אבותיו בידו:

בקנאו את קנאתי בתוכם. קנאתי בהם לא נאמר אלא בתוכם לימד על כל קידוש השם שצריך להיות בתוך בני ישראל דווקא וכמ"ש ונקדשתי בתוך בני ישראל ולכך נאמר ויקם מתוך העדה. והודיע לנו שבחו של פינחס שהיה מוסר נפשו על קידוש השם ואע"פ שהיה בתוך העדה מקום מסוכן מפני קרובי זמרי מ"מ שם נפשו בכפו ועל צד הרמז לקח רמח בידו כי במעשה זה שם כל רמ"ח אבריו בכפו והיה מקנא ב' קנאות א' על ע"ג וא' על הזנות לכך נאמר בקנאו את קנאתי או א' לכבוד השי"ת וא' לכבוד משה כי כל המחלל השם אינו חולק כבוד לרבו בק"ו שאם אין השכינה חשובה כנגדו רבו לא כל שכן וכן העיז פניו כנגדו ואמר לו בת יתרו מי התיר לך וע"ז סמך פינחס שהורה הלכה למעשה בפני משה רבו כי אמר שרבו נוגע בדבר פן יאמרו לו בת יתרו מי התיר לך. ולכך נאמר לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום והיל"ל לכן אמור לו אלא ביאורו שהקב"ה אמר למשה לכן אמור לכל ישראל על עצמך הנני נותן לו את בריתי שלום כדי שלא יאמרו ישראל שאין אתה בשלום עם פינחס על שהורה הלכה בפניך לכן תודיע לרבים ותאמר מלבך הנני נותן לו וגומר והנני קאי על משה וכנגד מה שקנא לאלהיו אמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו וטעם זה אינו קאי על מ"ש הנני נותן לו וגו' לפי שזה שכרו על שקנא למשה כאמור. ואמר ויכפר על בני ישראל כי הביא את הרשע הזה לכפרה על כל ישראל ונחשב לו כהקרבת פרים וכבשים ע"כ נשבע ה' אתה כהן לעולם אשר התחלת בשימוש כהונה:

ושם איש ישראל המכה אשר הכה. פירש"י במקום שיחס את הצדיק לשבח יחס את הרשע לגנאי ומה גנאי הוא זה שאמר זמרי בן סלוא בשלמא לשבח שפיר קאמר כי אלעזר ואהרן נודעו בשערים לשם ולתהלה אבל סלוא זה מה הוא מה שמו כי תדע שהוא לגנאי מה שמץ דופי נשמע עליו ועוד מ"ש המכה אשר הכה למה הפליא את מכותיו פעמים הל"ל ושם האיש המכה את המדינית וגומר. ועוד שהל"ל ואיש ישראל המכה שמו זמרי ומדקאמר ושם איש ישראל המכה אשר הכה ש"מ שאשר הכה חוזר אל עצם האיש אבל המכה חוזר אל השם לומר שהשם שלו היה מוכה. ונראה שמהכרח קושיות אלו דרש ר"י במסכת סנהדרין ובמכות ה' שמות היו לו זמרי על שם שנעשה כו' סלוא על שם שהסליא עון משפחתו. כי ודאי יש להפליא מה ראה ר"י על ככה לדרוש השמות לגנאי אלא ודאי שגם הוא דרש ושם האיש המכה שתיבת המכה חוזר אל השם כי אע"פ שלא נקראו מתחלה על שם המעשה אלא שעונותיו גרמו לו שבדקו בשמו ושם אבותיו ופירשו' על שם המאורע לומר לך שם רשעים ירקב וראיה שלו מן התורה שנאמר ושם איש ישראל המכה אשר הוכה. ואשר הוכה את המדינית קאי על עצם האיש וכן שם האשה המכה כזבי כדמסיק בגמרא כזבי שכזבה באביה כי גם שמה הוכה לדרשו לגנאי. ואם נפשך לומר שהמוכה קאי על האיש. ואשר הכה את המדינית קאי על השם י"ל שלכך אמר את המדינית לפי שהיה את המדיינית לבעול בעילות הרבה כו' ודרשו שם זמרי על שם המאורע. וי"א שלכך אמר את המדינית בהיותו עמה ממש דאילו פירש זמרי לא היה רשאי להורגו וי"א שאף על פי שהוכה בעה"ז מ"מ לא נפטר מלהיות את המדינית עמה ממש בעה"ב כדרך שנאמר לשכב אצלה בעה"ז להיות עמה לעה"ב. ומלבד מה שדרשו רז"ל בשמות הללו לגנאי הלא לאלהים פתרונים אענה גם אני חלקי לפתרם בדרך אחר כי מצינו לרז"ל על החנפים שעושין מעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס וכי זמרי היה מן החנפים והלא היה רשע מפורסם. אלא ודאי מדקאמר למשה זו אסורה או מותרת ש"מ שהיה עושה כמעשה הצבועים להכשיר מעשיו לומר שבדין הוא עושה ואחר שרז"ל החזיקוהו בחנף ע"כ יש לדרוש כל שמותיו ע"ז האופן כי כל חנף וצבוע תמיד תהלתו בפיו לשבח את עצמו וזמרי הוא לשון שבח כי עזי וזמרת יה תרגומו תוקפי ותושבחתי. ושם סלוא ג"כ לשון שבח מלשון סלו לרוכב בערבות וכן כזבי כי כל חנף כוזב כי אין פיו ולבו שוים ובת צור כי המה המגביהים לשבח בצור גבוה והזכיר בשניהם ראש ונשיא כי זה הדבר אשר בקשה נפש החנפים ע"כ נאמר אשר הכה את המדינית כי שמות שניהם הוכה שוה בשוה נדרשים על ענין אחד:

צרור את המדינים וגומר. ולא צוה לצרור המואבים לפי שנאמר ויחל העם לזנות אל בנות מואב מהו ויחל אלא כך פירושו שישראל היו המתחילין ותובעים את בנות מואב והלכו להם לאהליהם ותובעים את הנשים ומפתים אותם לכך נאמר ויחל העם כי העם היו המתחילין ולא בנות מואב לכך נאמר אל בנות מואב ולא נאמר עם בנות מואב אלא שבא להורות שישראל הלכו אליהם אבל מואב לא שלחו נשותיהם ובנותיהם אל ישראל ע"כ לא נתחייבו מואב כי המתחיל בקלקלה הוא העיקר ובו תלוי החטא. אבל במדינים היה הדבר בהפך שאדרבה המדינים הפקירו את בנותיהם שתבעו את ישראל לזנות והסברא נותנה כי איך מלאו לבו של זמרי לתבוע את בת מלך אלא ודאי שהיא תבעתו ואם לא אמרו כן בפה מ"מ עשו השתדלות עם צרצור של יין להשקותם כוס התרעלה כדי להבעיר בהם את התשוקה כדמסיק בפ' חלק לכך נאמר צרור את המדינים ולמה כי צוררים הם לכם ר"ל המה באו לכם להביאכם לידי הרגל עבירה זו לצרור לגלות על ערותכם ולא בבנות מואב שישראל באו להם ור"ל הצוררים ההם הידועים הם לכם הם התחילו בקלקלה עמכם ובזה מיושב לשון צוררים לשון הוה ולפי דרכנו צוררים תואר השם שלהם. והם לכם היינו שהם באו לכם בנכלי ערמומיות ע"י שהשקום צרצור יין המרגיל לערוה. וז"ש בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור. כי הזונות כוונו לצערם כדי שבעל כרחם ישובו לדתם. ד"א ויחל העם לשון חולין הפך הקדושה כי בכ"מ שתמצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה וכאן היו מתעסקים בעריות וחללו קדושתם ועשו חולין לכך נאמר ויחל ולמדין מן ויחל נח איש האדמה ויטע כרם שגם ויחל הנאמר כאן היה ע"י צרצור יין שהיו מרגילים לערוה. וי"א שלכך נאמר ויחל כי ההתחלה היתה בבנות מואב הגמר בבנות עמון ולא פרסמה הכתוב כדרך שחיסך על הצעירה אשר הרה בזנות וקראה שם בנה בן עמי כך לא פרסם כאן וזה כדעת המדרש האומר שעמון ומואב ע"י שהחטיאו את ישראל נתרחקו ריחוק עולמי. ופשוטו של הפסוק עומד כנגד מדרש זה להכחישו שהרי נאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ורוב המפרשים יגעו ללקוט ולא מצאו ישוב מספיק על זה. ואומר אני שהדבר כפשוטו והא בהא תליא כי אין הסברא נותנת להרחיק שני אומות על דבר שלא קדמום בלחם ובמים אלא על דבר כוונתם כי ידע ה' שלא לא קדמום כדי שיהיו רעבים גם צמאים מן טורח הדרך ויהיו מוכרחים לאכול מזבחי אלהיהן ולשתות יין נסיכם המרגילים לערוה כי כך הדרך בכל הבא מן הדרך עיף ויגע מטורח הדרך והוא רעב וצמא שהוא שוקק לאכול ולשתות מן הבא בידו לא יבקר בין אסור למותר וכל כוונתם היתה להכשילם בזנות ולהביאם על ידו למעשה פעור ע"כ לא קדמום בלחם כדי להרעיבם ולהאכילם מזבחי אלהיהן ולא קדמום במים כדי להשקותם כוס התרעלה ויין נסיכם וכל זה נכלי דתות וערמומיות ופי' זה יקר לא ידעתי מאיזה טעם לא מצאוהו בשכלם מפרשי תורתנו אשר קטנם עבה ממתני:

כי צוררים הם לכם וגומר. בפסוק הקודם נראה כפל לשון צרור את המדינים והכיתם אותם מה בין צרור להכיתם ורז"ל אמרו מכאן הבא להרגך השכם להרגו הערב להרגו מבעי ליה שהרי המדינים התחילו בקלקלה. לשון צוררים צריך ביאור כי משמעותו שעדיין הם צוררים לכם ואולי ידע השי"ת מה שבלבבם של המדינים שעדיין לא נח רוגזם ועדיין הם צוררים וחושבים מחשבותם להתעולל עלילות ברשע ואולי יותר מבראשונה לפי שנורא דאחותם דלק בלבם להתנקם לפיכך השכם לצרור אותם. ופשוטו שצוררים הוא שם דבר לומר שמעולם הם צוררים שלכם כי מתחלה והמדינים מכרו אותו לפוטיפר אח"כ עשו מדין שלום עם מואב על ישראל אח"כ הפקירו בנותיהם להכשיל את ישראל נמצא שהמדינים מעולם רצועה מרדות לישראל ע"כ אמר כי הם צוררים שלכם. וכדי ליישב הכפל אומר אני שצוה ה' על שני דברים אחת צרור את המדינים לצערם תחלה ימים רבים ואח"כ והכיתם אותם וכל כך למה לפי שצוררים הם לכם והוא נתינת טעם על צרור כי גם המה צערו אתכם ע"י שהזונות השקום יין וכשאמר השמיעי לי אומרת לך פלח לע"ג תחלה וז"ש כי צוררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור כי כל עיקר צער זה שצערו אתכם היתה הכוונה להכריח אתכם לפעור. ועל מ"ש והכיתם אותם נתן טעם ואמר על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם המכה ביום המגפה על דבר פעור לומר שאחותם היא המכה יחשבו גם המה להנקם ולהכות אתכם על כן השכימו להכות אותם כי הבא להרגך השכם להרגו ואולי שלכך נאמר ויהי אחרי המגפה סוף פסוק ובאתנחתא לדרשו אשלאחריו ואשלפניו לאחריו כפשוטו ולפניו לומר שגם אחרי המגפה הם רוצים להכות אתכם על דבר אחותם המכה על כן תשכימו להכותם:

שאו את ראש וגומר. צורך מספר זה עכשיו היה כדי להודיע שאע"פ שנפלו כ"ד אלף מ"מ נשארו ס' רבוא כי אין אוכלוסא שלמה כ"א כשיש ס' רבוא כי אין לומר ברכה ברוך חכם הרזים כ"א הרואה ס' רבוא ע"כ בא להודיע שבכניסתם לארץ היו אוכלוסא שלמה. ומה שמחשב על כל השבטים שם של יה דווקא במספר זה לפי שעדיין לא היו חשודים בזנות עד שנכשלו בשטים בזנות והיה מקום לאומות לומר סופו מוכיח על תחלתו כשם שהזכרים זנו אחרי בנות אל נכר כך במצרים הזנו ויפרצו לפי ששלטו המצרים גם באמותם ע"כ נאמר החנכי הפלאי והחם עליהם שם יה כי שם זה הוא מחובר בין איש לאשה להורות שכולם נולדו מן איש ואשה אשר שם יה ביניהם וקדימת ה"א ליו"ד בא להודיע כשרות הנשים כי הה"א [illegible]

[illegible]

מטה והיו"ד לאיש ובאמת היו הנשים יותר גדורין מעריות מן האנשים מדפרסם הכתוב את שלומית בת דברי ש"מ שזו לבדה היתה פרוצה וכולם גנושות אבל האנשים שהיו נוטים למשפחותיהם על עסקי עריות שנאסרו להם ונכשלו הרבה מהם בשטים ע"כ הקדים ה"א של יה ליו"ד כי עיקר הדבר שבא להודיע כשרות הנשים שלא שלטו המצרים באמותם. ועוד שבכל חותם האותיות הפוכים כדי שיבואו כסדרן בדבר הנחתם וישראל הם החותם כמ"ש שימני כחותם על לבך וגומר כשאני החותם אז יחקק על ידי שם יה ומה שהוסיף עוד שם של יה בג' שבטים והם הראובני השמעוני הזבלוני אלה משפחות הראובני וכן בשמעון וזבולון לפי שאלו היו צריכין לשני עדים יותר מזולתם כי ראובן נכשל במעשה בלהה ושמעון יצא ממנו זמרי ונראין הדברים שכ"ד אלף שנפלו רובם משמעון והחסרון שבמספר שבט זה יוכיח וזבולון לחוף ימים ישכון ואז"ל עונת הספנים אחת לו' חדשים ויש לחוש מאחר שיורדי הים באניות פרושים מנשותיהן שמא ע"י זה יבואו לידי זנות על כן חתם שם יה שניה על שלשתן לומר שכולם זרע ברך ה' וגדורים מעריות לשעבר ולהבא יותר מכל אומה ולשון:

ובאלה לא היה איש. אבל נשים היו כי לא נגזר גזירת מרגלים כ"א על האנשים ולא על הנשים לפי שהאנשים היו שונאים את הארץ והיו אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה אבל הנשים היו מחבבות את הארץ שכן בנות צלפחד אמרו תנה לנו אחוזה. והנני נותן ב' טעמים בדבר לפי שיש לך ארץ מגדלת נגועים ויש לך ארץ מגדלת נואפים ואז"ל שטים היה מגדל נואפים ולפיכך זנו בשטים כי יפיפת המקום ההוא גרם להם לזנות וא"י מסוגל בזה שאין הארץ סובלת זמה כמ"ש בפרשת עריות כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ ותקיא הארץ את יושביה וכבר כתבנו למעלה שהאנשים היו פרוצין בעריות וע"כ שנאו את הארץ אבל הנשים היו כשרות וצנועות ושלומית בת דברי תוכיח שפרסמה הכתוב ע"כ היו מחבבות הארץ המגדלת צנועים ותדע שכן הוא שאפילו שטים המגדלת נואפים תמשך לו רפואה מן הארץ הקדושה שנאמר ומעין יצא מבית ה' והשקה את נחל השטים ומטעם זה נכתב ובאלה לא היה איש אצל המספר דווקא לומר לך אבל נשים היו לפי שבמספר זה נרמז צניעות הנשים יותר מבאנשים מדהקדים ה"א ליו"ד כמבואר למעלה. טעם ב' הוא כי מהידוע שיש הבדל בין א"י לשאר ארצות כי בא"י הגשמים יותר מצוין מבארץ מצרים או שאר ארצות והנה בארץ מצרים מאחר שאין הגשמים מצוים שם על כן צריכין עובדי האדמה להשקות השדות של תבואה ברגליהם כמו שמשקין את גן הירק ומאהר שיש להם כל כך טורח גדול בשדות פטרם התורה מן תרומות ומעשרות כי אין שורת הדין נותן שיתן חלק למי שלא עמל בו. אבל א"י שהגשמים יורדין שם בעתם ואין לבעל השדה כל כך טורח גדול בהשקאת השדות ואע"פ שיש לו טורח הזריעה והחרישה ושאר מלאכות שבשדה מ"מ יש גם להקב"ה חלק בשדה מצד שהוא ית' נותן מטר בעתו ע"כ דין הוא שיתנו מחלק גבוה לכהנים וללוים משרתי אלהינו כי משלחן גבוה הם זוכים. ומפורש דבר זה באר היטב בפרשת עקב שנאמר כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק והארץ אשר אתה בא שמה לרשתה למטר השמים תשתה מים ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה וגומר ומסיק בילקוט פרשת עקב דווקא אותה ניתן לדרישה להפריש ממנה חלה תרומה ומעשרות ולא שאר ארצות כולי. וכל אשר לו עינים לראות ולב להבין יתמה על המרבה מה ענין חלה ותרומה לכאן ומאי משמע דאותה למעט שאר ארצות מתרומה ומעשר ולמה נכתב מיעוט זה כאן. אלא ודאי שרצה ליתן טעם למה א"י חייבת בחלה תרומה ומעשרות יותר משאר ארצות. ואמר לפי שבשאר ארצות כל הטורח שלך שאפילו שדה של תבואה צריך אתה להשקות ברגליך כגן הירק ע"כ פטרה אותך התורה מתרומה ומעשרות. אבל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה למטר השמים תשתה מים וא"כ חצי העמל שלך וחצי של גבוה ע"כ דין שתתן חלק גבוה למשרתי אלהינו. ומזה הטעם היו האנשים שונאים את הארץ לפי שהיו אבירי לב הרחוקים מצדקה לא היה להם חפץ ורצון לילך ממקום הפטור למקום החיוב ובפה מלא אמרו כן זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם ודרשו בספרי חנם מן המצות וביאור הדבר שהיו אוכלים בלא תרומות ומעשרות כי מטעם זה מנו שם את הקשואים ואת האבטיחים וגומר לפי שכל אלו פטורין מן המעשר בח"ל אפילו מדרבנן ובא"י חייבין מדרבנן לפי שכל אלו הם גן הירק וצריכין השקאה ברגלים אפילו בא"י לפי שהם צריכין לריבוי מים ולשון הכתוב מוכיח כן שאמר והשקית ברגלך כגן הירק ש"מ שגן הירק פשוט בכ"מ שצריך השקאה ע"כ גם בא"י הם פטורין מן התורה ורבנן חייבום מאחר שיש שם ריבוי מים אבל לא בח"ל שאין שם ריבוי מים ומדקאמרו חנם מן המצות ש"מ שהיתה עינם צרה בכהני ה' ע"כ שנאו אם הארץ מקום החיוב אבל הנשים של אותו דור צדקניות היו והיו אוהבים הצדקה הן מצות חלה המיוחדת לנשים ותלויה בארץ הן שאר תרומות ומעשרות ע"כ היו אוהבים את הארץ לילך למקום החיוב כי סתם אשה אינה רשאה ושלטאה בנכסי בעלה ע"כ היה להם חפץ לילך למקום שהחוב מוטל על בעליהן ליתן וז"ש רז"ל בזכות נשים צדקניות שהיו באותו דור נגאלו אבותינו ממצרים רצה לומר בזכותם יצאו ממקום הפטור למקום החיוב אשר עליו נכספה וגם כלתה נפשם וכן אז"ל על בנות צלפחד שהיו צדקניות והיינו לפי שהיו אוהבים הצדקה על כן אמרו תנה לנו אחוזה. וראיה ברורה וטובה לדברינו מה שפירש"י למשפחות מנשה בן יוסף למה הזכיר יוסף לפי שהיה מחבב הארץ כולו גם בנותיו כן וכבר ידעת שב' מדות טובות אלו היו ביוסף האחת שהיה גדור מעריות ותשב באיתן קשתו באשת פוטיפר הן לטעם שני שאהבו את הארץ בעבור הצדקה ויוסף אוהב צדקות היה כי היה זן ומכלכל את כל בית אביו ובנותיו ירשו שתי מדותיו אלו ובעבורם אמרו תנה לנו אחוזה וז"ש שהיו צדקניות שלא נישאו אלא להגון להם כך מסיק בגמרא וביאור הדבר שנשאו לשבט יוסף דווקא שגם המה מעשה אבותיהם בידיהם להיות אוהב צדקות. ואין חכמניות מצד שהיו גדורין מעריות הפך ממה שנאמר כי חכמה לשון שטות וזה טעם יקר:

נתן תתן להם וגומר. להן מבעי ליה למימר וכן בתוך אחי אביהם אביהן מבעי ליה למימר כמו שאמר בסמוך והעברת את נחלת אביהן להן וזה לפי שבענין הירושה אם אין לו בן הרי הם שומדים במקום זכרים לכל דבר על כן אמר נתן תתן להם כמדבר לזכרים להורות שהם כזכרים לכל דבר ירושה. אבל אחר כך שאמר והעברת המורה על לשון עברה או לשון העברת נחלה משבט לשבט מצד שהן נקיבות ע"כ אמר כמדבר לנקיבות והעברת נחלת אביהן להן ומה שפירש"י שאמרו אנו במקום בן עומדות ואם לאו תתיבם אמנו נראה שדקדק זה ממה שאמרו ד' בחטאו מת ובנים לא היו לו משמע הא אם היו לו בנים אע"פ שעכשיו אין לו בנים מ"מ מאחר שהיה לו שעה א' לאחר מותו לא תובעים כלום ולמה אלא לפי שממה נפשך היה בטל כי לא היו יכולים לומר תתיבם אמנו ומטעם זה דקדק רש"י בלשונו לפרש כי אין לו בן הא אם היה לו בן ולא פירש הא אם יש לו בן. ופשוטו כך הוא כי מדקאמרו למה יגרע שם אבינו וכי ירושת הבנים תלוי בהשארות שם אביהם ועוד למה אמרו מתהלה ובנים לא היו לו משמע הא אם היו אע"פ שאין עכשיו בעולם מ"מ לא היו אומרים דבר זה וא"כ אמרו תנה לנו אחוזה כי בן אין לו משמע שאין הדבר תלוי כ"א במציאות שעה זו. אלא כך אמרו ממה נפשך אם אין אנו חשובים זרע הרי בנים לא היו לו משולם א"כ למה יגרע שם אבינו ותתיבם אמנו להקים שם המת על נחלתו. ואם אנו חשובים זרע א"כ תנה לנו אחוזה שהרי אין לו בן עכשיו לירשו ואנחנו במקום בן ומה שאמר כי אין לו בן קאי אשלמטה שאמרו תנה לנו אחוזה ופי' זה ברור ונכון:

עלה אל הר העברים הזה. צ"ע למה נסמכה פרשה זו לכאן ולמה קרא להר נבו הר העברים וכשאמר משה יפקוד ה' אלהי הרוחות איש על העדה למה לא בקש שינחיל שררתו לבניו והקרוב אלי לומר בזה לפי שנאמר למעלה והעברתם את נחלתו לבתו פירש"י שלכך נאמר והעברתם ללמדך שכל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה ויש לדקדק ליורשו למה לי הל"ל כל מי שאינו מניח בן. אלא שר"ל אע"פ שמניח בן אבל אינו ראוי ליורשו דהיינו שאינו ראוי לירש מעלת אביו בתורה והכמה ושררה אז הקב"ה מלא עברה עליו על שלא הדריך את בנו שיהיה ראוי למלא את מקומו ומנ"ל לרש"י זה כי מצלפחד ליכא למילף שהרי לא היו לו בנים כלל אלא שסמך על סמיכת פרשת עלה אל הר העברים הזה שלכך קרא הקב"ה שמו הר העברים כי עליו נתמלא ה' עברה על משה על שלא הדריך את בניו שיהיו ראוין ליורשו שררתו ונבואתו התלויה בהכנת כח המקבל ומלשון זה הבין משה שלא ירד אחריו כבודו לבניו וכן פירש משה הדבר שאמר ויתעבר ה' בי למענכם וגומר וסמיך ליה וצו את יהושע וגומר הורה באצבע שזהו העברה שנתעבר ה' בו שינחיל שררתו ליהושע ולא לבניו ומאחר שהרגיש שהדבר נמנע אמר מיד יפקוד ה' אלהי הרוחות וגו' ועיין למעלה פרשת לך לך בפסוק לא יירשך זה. ואפ"ה שליורשו לא יתישב על זה האופן אצל צלפחד מ"מ נקט לשון זה בעבור משה כאמור. ואצל צלפחד יכול להיות שאין לשון והעברתם יוצא מידי פשוטו וכך פירושו אלו נאמר ונתתם הייתי אומר שעוד שם המת יקרא על נחלתו כי מה לי אם הנחלה נתונה לבנו או לבתו. ומדקאמר והעברתם ש"מ שאע"פ שהיא ניתנה לבתו מ"מ דומה כאילו העביר נחלתו מיוצאי חלציו אל שבט אחר וכאילו לא זכה שורש יירשו ארץ מזה אנו למדין שהקב"ה מלא עליו עברה כי לא זכה להקים שמו על נחלתו. ויש עוד בדבר זה סוד הנמשך מסוד היצירה כאז"ל איש מזריע תחלה יולדת נקיבה ואמרו המפרשים שהזרע הראשון נפסד והבא אחרונה נשאר קיים ולעולם מזרע אשה נולדת הנקיבה וא"כ דומה כאילו אין הבת מזרעו:

וסמכת את ידך עליו. ידך אחת במשמע ובמעשה כתיב ויסמוך את ידיו שלא פירש"י יותר ממה שנצטוה כו'. ולפי דבריו קשה איך עבר משה בבל תוסיף ומצינו עוד סמיכה כזו שנאמר וסמך ידו על ראש השעיר ידו אחת במשמע ובמעשה כתיב וסמך אהרן את שתי ידיו על ראש השעיר ולמעלה פרשת ויקרא פרשנו שהכל ענין א' כי מנהיגי העם צריכין לקבל עליהם על מנת שיהיו כפרה ואשם של כל העם כמ"ש ואשמם בראשיכם ולמדו רז"ל מכאן שאשמת העם תלויה במנהיגיהם וכמו שסמיכות יד על הקרבן היינו ליתן שמן ודופי של הסומך על הנסמך והוא הקרבן כך סמיכות יד זו ליתן שמן ודופי של כל ישראל על מנהיגיהם לאמר שאשמת העם תלוי בהם. והנה בשתם קרבן של החטאת יש ב' מיני סמיכה כי החטאת במעשה תשאו כפול כי אין מעשה בלא מחשבה הקודמת למעשה ע"כ נאמר אגל המשתלח וסמך אהרן את שתי ידיו כי הוא בא לכפר על חטא המעשה והרהור. אבל השעיר בא על חטא ההרהור לבד ע"כ נאמר וסמך ידו על ראש השעיר יד אחת במשמע. כמו כן מנהיגי ישראל המה ישאו עון העדה הן שיחטאו במעשה הן שיחטאו בהרהור לפי שיש בידם למחות ואינן מוחין. האמנם לא כל רועה ומנהיג נתפס על עון זולתו כשהוא חוטא בהרהור לבד כי הנסתרות לה' אלהינו ומי יודע מחשבותיו של חבירו כמו שפירש"י בפרשת נצבים. אך אם הרועה איש אשר רוח בו שיודע להלוך נגד רוחו של כל א' וא' כיהושע והוא יודע לכוין כל הרוחות של אדם ואיש אז דין הוא שיתפס גם על חטא ההרהור מאחר שעיניו תחזינה כרה"ק שבלא את כל העולה על רוחו של חבירו אם טוב ואם רע והיה לו למחות בו. וע"ז נאמר כאן קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו שיוכל להלוך נגד רוחו של כל אחד וסמכת ידך עליו ונקט ידך לרבותא לפי שכאן אינו מדבר כ"א בשון הדור השעה על רוחם שאותו שמן יהיה תלוי בו וק"ו להטא המעשה שיתלה בו ולא היה צריך לומר שיסמוך עליו גם יד השני ליתן עליו שמן חטא המעשה כי ק"ו הוא ולא היה צריך לצוות על יד השני כי ודאי משה יעשה הדבר משלו וילמד ק"ו בו

היד הסומכת עליו את כל העולה על רוחה. מדקאמר וסמכת את ידך. מיד אחר איש אשר רוח בו. ולפיכך בשעת מעשה עשה משה כן ולמד יד השניה בק"ו מן האחת ויסמוך את שתי ידיו עליו. פירוש אחר מדקאמר בסוף הענין כאשר דבר ה' ביד משה שמשה לא היה משנה דבר והיה סומך עליו יד אחת ולא ב' ומ"ש ויסמוך את ידיו עליו, כך פירושו שמשה מסר ליהושע שני מיני הנהגות. הא' היא ההנהגה בתורה ומצות. הב' היא הנהגה המדינית. ועליהם אמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ומכאן נראה שב' הנהגות מסר לו. על ההנהגה שע"פ התורה והמצות אמר אשר יוציאם. ואשר יביאם ויוציאם בעל כרחם משמע כי מלינו לשון יציאה וביאה בדבר הלכה כמ"ש לא אוכל עוד לצאת ולבא פירש"י בדבר הלכה ואמר לו ההנהגה לכופם בחזקת היד על התורה ועל העבודה כמו שהיה למשה היכולת עליהם בשתי ידיו כך סמך ב' ידיו על יהושע לומר שבכל כחו ימשול גם לכופם על שמירת התורה ויוציאם ויביאם בדבר הלכה בכל תוקף ועוז כי אין שייך בזה לומר שמאל דוחה וימין מקרבת כי חלק גבוה מי יתיר וזהו הדבר המסור לשתי ידיו לומר שבכל כחו ידריכם בדרך ה'. אבל על ההנהגה המדינית לתיקון המצב אמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם לומר שבנחת ינהלם ולא ילך עמהם בכפיה וזה הדבר אשר לא סמך עליו כי אם ידו אחת לומר שבהנהגה זו לפי שעם קשה עורף ודרכם לבעט במנהיגיהם על כן תהיה שמאל דוחה וימין מקרבת והוא יצא ויבוא לפניהם והם אחריו ילכו מעצמם ולא כמי שאוחז בידו ומוליכו בחזקת היד. ויכול להיות שלכך אמר משה ליהושע כי אתה תבוא את העם הזה והקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את העם בעל כרחם משמע ולא קשיא כי משה היה מדבר מענין ההנהגה המדינית ועליה אמר כי אתה תבוא את העם הזה הכל כפי דעתם ועצתם כמו שפירש"י במקומו אבל הקב"ה היה מזרזו על הנהגת התורה ועליה אמר כי אתה תביא כמו שיתבאר בע"ה בפרשת וילך. ומדקאמר בפרשת וארא ויצום אל בני ישראל פירש"י צוה להנהיגם בנחת ש"מ שבכ"מ שנאמר כאן לשון ציווי מדבר בהנהגה המדינית שצריכה להיות בנחת כי אין צו אלא זירוז ואנו למדין זה ממ"ש וצו את יהושע וגומר כי ביותר צריך המנהיג זירוז בהנהגה המדינית אשר דרכם לבעט במנהיגיהם. לפיכך כשאמר לו קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו שיוכל להלוך נגד רוחו של כל א' דהיינו בענין ההנהגה המדינית להכניע את כל מי שרוחו גבוהה עליו: אמר וסמכת את ידך עליו היינו יד אחת לומר לו שידו אחת דוחה הפושעים ואחת מקרבת ועליה אמר והעמדת אותו לפני אלעזר וצוית אותו לעיניהם וילפינן וצוית מן ויצום מה ויצום הנאמר להלן בנחת ומדבר בהנהגה המדינית אף וצוית הנאמר כאן בנחת דהיינו ביד אחת. ואח"כ אמר ונתתה מהודך עליו בענין הנבואה להנהיגם על ידה ע"פ התורה והמצוה ולא הזכיר בזה יד אחת כי כל הנותן בעין יפה הוא נותן הנבואה וכן בענין התורה והמצוה ודאי יכופם על שמירתם בכל תוקף ועוז ועליה אמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' כל דבר סתום ונעלם בתורה על פיו יצאו ויבאו בדבר הלכה ויעש משה וגומר ויסמוך שתי ידיו עליו היינו בענין הנהגת התורה כאמור. ויצוהו כאשר צוה ה' ביד משה כי ויצוהו מורה על ההנהגה המדינית כאמור עשה כאשר צוה ה' ביד משה היינו ביד אחת כאמור אע"פ שיש אתנחתא במלת ויצוהו מ"מ דברי תורה כפטיש יפוצץ סלע נדרשים לכל חפציהם. ונוכל לומר כפשוטו שנתינת ההוד לא נאמר בו יד אחת כי אין כילות לפני השי"ת אלא רצה ה' שיעשהו כלי מלא וגדוש כברכת ה' וכן עשה וכדרך שנתבאר:

את הכבש אחד תעשה בבקר. מדקאמר ואת הכבש השני היה לו לומר את הכבש הראשון ולמה הזכיר עולת הבקר רק פעם אחת ושל בין הערבים הזכיר שני פעמים וכן תמצא גם בפרשת ואתה תצוה. ונראה ליישב זה ע"ד שארז"ל צדק ילין בה אין אדם לן בירושלים ועבירה בידו תמיד של שחרית מכפר על עבירות של כל הלילה ותמיד של בין הערבים מכפר על עבירות של כל היום. והכתוב אומר החושבים רע על משכבותם לאור הבקר יעשוה מכאן שהלילה אינו זמן הפעולה ואינו כי אם זמן להרהור ומחשבת פועלי און וחטא ההרהור הוא אחד ואין שני לו כי יכול להיות הרהור בלא מעשה ע"כ נאמר את הכבש האחד תעשה בבקר כי הוא מכפר על החושבים רע על משכבותם ויכול להיות שינחם על רעתו ולא יוציא מחשבתו הרעה אל הפועל לכך נאמר בו לשון אחד כי יש א' ואין שני לו וע"כ לא הזכיר עולת הבקר כי אם פעם א'. אבל חטא של היום כפול כי בלי ספק אע"פ שחישב עליה בלילה לעשותה מ"מ גם ביום בשעת מעשה חזר וחושב עליה כי בלי ספק לא עשה המעשה בלא מחשבה וכוונה דאם כן אינו לא מזיד ולא שוגג כי אם אנוס על כן צריך התמיד של בין הערבים לכפר על שני עבירות על ההרהור ועל המעשה ע"כ הוא נזכר שני פעמים בפרשה. ומ"ש אין אדם לן בירושלים ובידו עון ולמה לא אמרו שאין אדם קם ממטתו ובידו עון לפי שלשון ובידו משמע שמדבר בחטא המעשה הנעשה בידים ממש וא"כ בלילה לעולם אין בידו עון כי ההרהור אינו בידו ורבותא אתא לאשמעינן כי התמיד מכפר אפילו על עבירות היום אע"פ שיש בהם הרהור ומעשה וכ"ש לתמיד של שחר שיכפר על ההרהור לבדו ונאמר שנים ליום עולה תמיד עולות תמיד מבעי ליה למימר ונראה שמהכרת קושיא זו אמרו שכל א' מכפר על ענין בפני עצמו שהרי שניהם עולה אחד ולמה חלקם הכתוב לשני זמנים אלא לפי שכל שחרית מכפר על עבירות של הלילה ושל ערבית מכפר על של היום אמנם לפי דרכנו נראה לפרש לפי שנאמר ויהי ערב ויהי בקר יום א' ולמעלה בפרשת בראשית כתבנו שלכך נאמר יום א' להוציא מלב האומרים מי שברא בקר לא ברא ערב כי מן התחלה אחת לא יצאו שני הפכים ע"כ אמר יום א' שהערב והבקר הכל יומו של א' ב"ה. כי אל א' ברא לשניהם כך נאמר בעולות אלו עולת תמיד כי שניהם עולה א' לאל א'. ומה שתמיד של בקר נשחט במערב להורות שהוא מכפר על עבירות של לילה ותמיד של בין הערבים נשחט במזרח להורות שהוא מכפר על עבירות של כל היום ויש אומרים שהפך מקום שחיטתה להרס מחשבת עובדי שמש וירח והכלל אל א' ברוך הוא ומבורך שמו ית':

הפטרת פינחס במלכים א סימן יח

וכשמטות ומסעי מחוברין אזי מפטירין בפרשת פינחס דברי ירמיהו הפטורת מטות:

וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֶל־אֵלִיָּהוּ וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וַיָּרָץ לִפְנֵי אַחְאָב
עַד־בֹּאֲכָה יִזְרְעֶאלָה׃ וַיַּגֵּד אַחְאָב לְאִיזֶבֶל אֵת כָּל־
אֲשֶׁר עָשָׂה אֵלִיָּהוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר הָרַג אֶת־כָּל־הַנְּבִיאִים
בֶּחָרֶב׃ וַתִּשְׁלַח אִיזֶבֶל מַלְאָךְ אֶל־אֵלִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־יַעֲשׂוּן
אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִפוּן כִּי־כָעֵת מָחָר אָשִׂים אֶת־נַפְשְׁךָ כְּנֶפֶשׁ
אַחַד מֵהֶם׃ וַיַּרְא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־נַפְשׁוֹ וַיָּבֹא בְּאֵר שֶׁבַע
אֲשֶׁר לִיהוּדָה וַיַּנַּח אֶת־נַעֲרוֹ שָׁם׃ וְהוּא־הָלַךְ בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ
יוֹם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב תַּחַת רֹתֶם אֶחָד° וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת
וַיֹּאמֶר ׀ רַב עַתָּה יְהוָה קַח נַפְשִׁי כִּי־לֹא־טוֹב אָנֹכִי מֵאֲבֹתָי׃
וַיִּשְׁכַּב וַיִּישַׁן תַּחַת רֹתֶם אֶחָד וְהִנֵּה־זֶה מַלְאָךְ נֹגֵעַ בּוֹ
וַיֹּאמֶר לוֹ קוּם אֱכוֹל׃ וַיַּבֵּט וְהִנֵּה מְרַאֲשֹׁתָיו עֻגַת רְצָפִים
וְצַפַּחַת מָיִם וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּשָׁב וַיִּשְׁכָּב׃ וַיָּשָׁב מַלְאַךְ יְהוָה ׀
שֵׁנִית וַיִּגַּע־בּוֹ וַיֹּאמֶר קוּם אֱכֹל כִּי רַב מִמְּךָ הַדָּרֶךְ׃ וַיָּקָם
וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתֶּה וַיֵּלֶךְ בְּכֹחַ ׀ הָאֲכִילָה הַהִיא אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה עַד הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵב׃ וַיָּבֹא־שָׁם אֶל־
הַמְּעָרָה וַיָּלֶן שָׁם וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ
פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־
עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ
הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃
וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִנֵּה יְהוָה עֹבֵר וְרוּחַ
גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְהוָה לֹא
בָרוּחַ יְהוָה וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְהוָה׃ וְאַחַר
הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְהוָה וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃
וַיְהִי ׀ כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד פֶּתַח
המערה

°אחת כתיב

פירוש המלות

ויד. נבואת ה': אל. כמו על: וישנס ויחגור: יעשון. דרך שבועה: עוגת אפויה בגחלים: וצפחת. צלוחית: מפרק. בוקע: גזוח. הכנת רתם. עץ קטן שנהלתו חמה מאד: רב. כלומר רב לי: רצפים. ההווה לשעתו: דקה. שתיקה: וילט. ויכסה: באדרתו. במעילו

והנה

הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ וַיֹּאמֶר
קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה ׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב
וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ
אֶת־חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ וְאֵת יֵהוּא בֶן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח
לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל
מְחוֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתֶּיךָ׃ וְהָיָה הַנִּמְלָט מֵחֶרֶב חֲזָאֵל
יָמִית יֵהוּא וְהַנִּמְלָט מֵחֶרֶב יֵהוּא יָמִית אֱלִישָׁע׃ וְהִשְׁאַרְתִּי
בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל־הַבִּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא־כָרְעוּ
לַבַּעַל וְכָל־הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא־נָשַׁק לוֹ׃ וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא
אֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט וְהוּא חֹרֵשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר צְמָדִים
לְפָנָיו וְהוּא בִּשְׁנֵים הֶעָשָׂר וַיַּעֲבֹר אֵלִיָּהוּ אֵלָיו וַיַּשְׁלֵךְ
אַדַּרְתּוֹ אֵלָיו׃ וַיַּעֲזֹב אֶת־הַבָּקָר וַיָּרָץ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר
אֶשְּׁקָה־נָּא לְאָבִי וּלְאִמִּי וְאֵלְכָה אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ
שׁוּב כִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ׃ וַיָּשָׁב מֵאַחֲרָיו וַיִּקַּח אֶת־צֶמֶד
הַבָּקָר וַיִּזְבָּחֵהוּ וּבִכְלִי הַבָּקָר בִּשְּׁלָם הַבָּשָׂר וַיִּתֵּן לָעָם
וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי אֵלִיָּהוּ וַיְשָׁרְתֵהוּ׃

פירוש המלות

ויאמר. בעבור ה': חורש. הוא עם עבדיו:

פרשת מטות

ב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר
לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ
כְּכָל־הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃

ל׳ — ג׳ ס״פ — ל׳ בטעם — כו״ל ח׳ במ״א — להסור את שמשון. ס׳ ג׳ פתח וכ׳ קמץ

ב וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא
דְּפַקִּיד יְיָ׃ ג גְּבַר אֲרֵי
יִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ אוֹ יְקַיֵּים
קְיָם לְמֵיסַר אֱיסָר עַל
נַפְשֵׁיהּ לָא יְבַטֵּל פִּתְגָּמֵיהּ
כְּכָל דְּיִפּוֹק מִפּוּמֵיהּ יַעֲבֵיד׃

יחל. ה׳ ג׳ פתחין וב׳ קמצין וסימן לא יחל דברו. יחל ישראל אל ה׳. וחברו. מי האיש אשר יחל. והוא יחל להושיע ב׳

אבן עזרא

(ב) ראשי המטות. לפי דעתי שזאת הפרשה היתה אחר מלחמת מדין על כן היא אחריה כמו ותדבר מרים ואהרן במשה אחר ויהיו בחצרות כאשר פירשתי והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי העדה ודברו דבריהם ואחרי כן כתוב ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות הם נשיאי העדה הנזכרים ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן והיוצא מפיכם תעשו על כן כתוב וידבר משה אל ראשי המטות וגם כתוב ככל היוצא מפיו יעשה: לבני ישראל. שיאמרו כן לבני ישראל: (ג) לה'. שהזכיר השם והנדר אם יהיה כן אתן לשם כך וכך או אתענה: השבע. שם הפועל ובא עם שם וכמוהו רבים: לא יחל דברו. כמו לא יחלל ואיננו לשון מחילה והנה אנחנו צריכין לקבלה כי הכתוב אמר איש ואש' ולא

רשי

(ב) ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואחר כך לכל בני ישראל ומנין שאף שאר הדברות כן ת"ל (שמות לד) וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל. ומה ראה לאומרה כאן למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות (ב"ב ק"כ) או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ (ויקרא יז) זה הדבר מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגו' אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר. (ספרי) משה נתנבא (שמות יא) בכה אמר ה' כחצות הלילה והנביאים נתנבאו בכה אמר ה' מוסיף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר (ספרי נדרים ע"ז) ד"א זה הדבר מעוט הוא לומר שהחכם בלשון התרה ובעל בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר: (ג) נדר. האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה תלמוד לומר לאסר אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור: לא יחל

תולדות אהרן ראשי המטות. נדרים עח בתרא קכ קנא (חגיגה עו נדרים לג שם מא): זה הדבר. נדרים עז עח בתרא קכ נדה מו: כי ידור. נדרים יב טו שבועות כ (נדרים לו נזיר נא): לה'. נזיר ד: או השבע. נדרים טו: לאסור אסר על נפשו. נדרים יד נזיר סא כב: לא יחל דברו. ברכות לב חגיגה י נדרים ג יד טו עו סא ל נזיר לח שבועות כ כא כו נדה מו (נדרים לו): ככל היוצא. נדרים ג:

בעל הטורים ראשי המטות. סמך ראשי המטות לנדרים ונדבות דכתיב לעיל לבד מנדריכם ונדבותיכם לומר לך שראשי המטות כופין לבניא הנדרים והנדבות כדאמרינן אוכפה לב"ד שיעשו. וכן רגלים ע"ש ראשי המטות נקבעים ועוד כשישראל בצרה ראשיהון נודרין כמו ביפתח וכן בשרי האלפים ונקרב את קרבן ה': נדרים בגימטריא רואה שסודר תשוב כרואה אם אינו משלם דבעון נדרים בנים מתים:

ספורנו

(ב) וידבר משה אל ראשי המטות זה הדבר אשר צוה ה'. כשאמר בהר סיני ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת. היתה הכונה שהאיש הנודר או נשבע לא יחל דברו כי בהללו דברו הוא מחלל את ה' אבל האשה שאינה ברשות עצמה לא תהיה

רמבן

(ב) וידבר משה אל ראשי המטות. לא הקדים הכתוב לאמר בכאן וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל ראשי המטות ואמרת אליהם זה הדבר אשר צוה ה' כמו שאמר בפרשת שחוטי חוץ ובשאר פרשיות אבל הזכיר זה בסוף הפרשה שאמר אלה החקים אשר צוה ה' את משה ובפרשת ויהי ביום השמיני נאמר ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו ולא הזכיר הצוואה כלל וכן בפרשת המן ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו וגו' וראשי המטות לבני ישראל הם נשיאי הדגלים שהעמידו אותם המטות על דגליהם אחר שמתו נחשון בן עמינדב וחביריו ואפשר שהיו הנזכרים בפרשת הנחלה אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ או שהיו אחרים כי שם ידבר הכתוב על העתיד כי בעת חלוק הארץ יהיו הנזכרים חיים ויעמדו עליהם וטעם וידבר משה אל ראשי המטות כי אין צורך ללמד לכל בני ישראל שהאב והבעל יכולין להפר נדרי ענוי נפש ואולי צריך להעלים אלה החוקים מהם שלא ינהגו קלות ראש בנדרים אבל לחכמי ישראל ראשי שבטיהם ליחד המשפט וירמוז עוד למדרש רבותינו כי לראשי המטות יד ושם בנדרים יותר משאר העם שיחיד מומחה מתיר הנדר והנה היתר הנדרים לא נתפרש בתורה אבל הוא הלכה למשה מסיני תלאו הכתוב בחוט השערה כמו שאמרו התר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו אלא שרמזו לו הכתוב לא יחל דברו כלומר שלא אמר לא יעבור על דברו אבל צוה שלא יחלל דברו שלא יעשה הנדר חלול כי כבואו לב"ד וימצאו לו פתח ונחם עליו והם ימחלו לו איננו מחלל אותו והטעם בזה כאשר אמר שעשה היתר הנדר והשבועה בסתרי התורה שלא יאמרו אלא לראויים להם ויכתבו ברמיזה ובאה הפרשה הזאת בכאן מפני שהזכיר נדרי גבוה לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם ולמנחותיכם ולנסכיכם ולשלמיכם אמר עוד מלבד אלה הנדרים הנזכרים יש עוד נדרי הדיוט ובכל היוצא מפיו של אדם חייב לקיים ולעשות כל אסר אסר על נפשו ובכולן לא יחל דברו אבל אחרים מוחלין לו: (ג) איש כי ידור נדר. האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלה קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה תלמוד לומר לאסור אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור לרש"י. ולשון ספרי איננו כן אלא שנו על לאסור אסר יכול אפילו נשבע לבטל

רש"י

יחל דברו . כמו לא יחלל דברו לא יעשה דבריו חולין : (ד) בבית אביה . (ספרי) ברשות אביה ואפילו אינה בביתו : בנעוריה . ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר בת י"ב שנה ויום אחד אינה צריכה ליבדק : (ו) ואם הניא אביה אותה . אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר . הוי אומר הנאה זו הפרה . ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן (במדבר לב) למה תניאון וכן (תהלים קמא) שמן ראש אל יני ראשי וכן (במדבר י"ד) וידעתם את תנואתי את אשר סרתם מעלי : וה' יסלח לה . במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע"פ שהוא מופר ואם המופרין צריכים סליחה ק"ו לשאינן מופרים (ספרי) : (ז) ואם היו תהיה לאיש . זו ארוסה או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה הרי נשואה אמור וכאן בארוסה ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירים נדריה . הפר האב ולא הפר הבעל . או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר . ואין צריך לומר אם קיים אחד מהם (נדרים ס"ז) : ונדריה עליה . שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו : (ח) ושמע אישה וגו' . הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים : (ט) ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר וגו' . יכול אפי' לא הפר האב

ד וְאִשָּׁה כִּי־תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ ה וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃ ו וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃ ז וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ׃ ח וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃ ט וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה יִסְלַח־

כ׳ פ׳ וכמנין · ל׳ ומלא · כ׳ כ"ב בנקודה · סימן · ד׳ · הי כתיב כ׳

ד וְאִתְּתָא אֲרֵי תִדַּר נְדַר קֳדָם יְיָ וְתֵיסַר אֱסַר בְּבֵית אֲבוּהָ בְּרַבְיוּתַהָא׃ ה וְיִשְׁמַע אֲבוּהָ יָת נִדְרַהּ וֶאֱסָרַהּ דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וְיִשְׁתּוֹק לַהּ אֲבוּהָא וִיקוּמוּן כָּל נִדְרַהָא וְכָל אֱסָרֵי דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן׃ ו וְאִם יַעְדֵּי אֲבוּהָא יָתַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע כָּל נִדְרַהָא וֶאֱסָרַהָא דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ לָא יְקוּמוּן וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵיק לַהּ אֲרֵי אַעְדֵּי אֲבוּהָא יָתַהּ׃ ז וְאִם מֶהֱוָה תֶהֱוֵי לִגְבַר וְנִדְרַהָא עֲלַהּ אוֹ פֵּרוּשׁ סִפְוָתַהָא דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ׃ ח וְיִשְׁמַע בַּעְלַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע וְיִשְׁתּוֹק לַהּ וִיקוּמוּן נִדְרַהָא וֶאֱסָרַהָא דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן׃ ט וְאִם בְּיוֹמָא דִשְׁמַע בַּעְלַהּ אַעְדֵּי יָתַהּ וּבַטֵּל יָת נִדְרַהָא דַּעֲלַהּ וְיָת פֵּרוּשׁ סִפְוָתַהָא דַּאֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵיק לַהּ׃

אבן עזרא

ולא פירש מתי יהיה איש או מתי תהיה אשה : (ד) ואסרה אסר . או אסרה אסר : ואסרה . ממשקל אחר ואיננו כמו אסר : (ו) הניא . כמו שבר והפר כמו את תנואתי : ביום שמעו . לא ביום אחר : (ז) ונדריה עליה . בבית אביה ולא הניא אותה אביה בעלה יניא אותה : (ט) ביום שמוע . הדבר מפיה : מבטא שפתיה . השבועה : ואם

בתראי קמצין : בבית י"א סיחרין וסימן ואסרה אסר בבית . בבית שאן ויאמר בני יוסף . בבית שאול ויהי בהיות המלחמה . בבית ירבעם וספדו לו כל . בבית ישראל ראיתי שערוריה . ויעש בבית קדש . בבית יער ושלש מאות מגנים דד"ה . בבית הארזים דד"ה . בבית מלך יהודה . בבית גנזיא . עמד בבית המן . בבית אלהא ואת מאני בית (ע' מנו"ש) : יקמו ז' חכר וסי' ושמע אישה ביום שמעו . ויאמר יואב יקמו הנערים . רפאים בל יקמו . בל יקמו וירשו ארץ . לא יקמו אשרים וחמנים . לא יקמו רשעים במשפט . יקמו ויספרו לבניהם : שמע י"א ד' מנהון מל וסימן נמסר בסדר

תולדות אהרן ואם היו תהיה . שם כו סת ע עת
שבועות כ (שם מא) : ושמע אישה . נדרים עב עג : ביום שמעו . שם עב :

ספורנו

ההי׳ מחללת אם יפר המפר : (ט) וה׳ יסלח לה . על שנדרה לפי שאין בידה לקיים : כי הניא אביה אתה . והיא לא ידעה את דעת אביה כשנדרה והיה נדרה על דעת לקיים

בעל הטורים והחריש לה ב׳ במסרה . והחריש לה אביה וקמו כל נדריה ואידך בפרשה עצמה ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו כל נדריה [illegible] בנדרים [illegible] אם תרה שהוא מדבר ואינו שומע שאינו מפר וילפינו אב מבעל :

רמבן

לאכול נבלות וטרפות שקצים ורמשים קורא אני עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסור אסר על נפשו לאסור את המותר ולא להתיר את האסור הזכירו הדבר הזה בשבועות והרב החליפו לנדרים ולפי דעתי שלא נזהר שהרי אמרו בנדרים דהוה אסר חפצא עליה ולפיכך אינן חלין על דבר שאין בו ממש כגון נדר עלי שלא אדבר עמך או שלא אלך או שלא אישן וכיוצא בהם וכיון שהדבר כן נראין הדברים שאפילו בדבר הרשות אם אמר נדר עלי שאוכל היום או שאוכל דבר זה אינו נדר שאין הנדר על החפץ כלל אלא עליו שיעשה ולא הוזכרו נדרים בגמרא בקום ועשה כלל ואע"פ שמצינו בנדרי גבוה הרי עלי עולה הרי עלי שלמים שאמירתו לגבוה נתחייבו בו נכסיו כמסירתו להדיוט או שהוא חומר נוהג בנדרי הקדש מפני שיש בהן חפץ נאסר להדיוט ונתפס לגבוה לכשיפריש ולפיכך משעה ראשונה חל חיוב הנדר על נכסיו אבל בנדרי בטוי אין לנו לפי שאין שם חפץ כלל לא בתחלה ולא בסוף וכן לאסור את המותר ולא להתיר את האסור אין ראוי להזכירו בנדרים לפי שהן חלין על דבר מצוה כדבר הרשות והאומר בנדר סוכה שאיני עושה תפילין שאיני מניח אסור ואע"פ שעובר על מצות עשה וכן המדיר את אשתו מתשמיש המטה אסור אע"פ שמבטל מצות לא תעשה וכן הן חלים בקיום לא תעשה כגון שנדר שלא לאכול נבלה ממה ששנינו יש נדר בתוך נדר וכו' נמצא שהנדר חל לאסור את האסור ולהתיר לעצמו שלא יעשה מה שהוא אסור לו לעבור עליו אלא שאינם חלין לעבור בידים על לא תעשה אבל השבועות אינן כלל אלא לאסור את המותר אינן נוהגות בדבר מצוה כלל לא בבטול מצות עשה ולא בבטול מצות לא תעשה כגון שבועה שלא אעשה סוכה ושלא אניח תפילין ואפילו בקיום מצות עשה אינן חלות שאלו נשבע לקיים את המצוה ולא קיים אינו מתחייב בה משום שבועה ולא מלקות ולא קרבן אלא דשרי ליה לורוזי נפשיה דכתיב נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך ומפני כן בשבועות בלבד הוא נדרש לאסור אסר על נפשו והלכות גדולות הן הבקי ימצאם במקומותם :

ומעם ידור נדר לה'. איננו כמו אשר נשבע לה' כי הוא כמו וישבע לו שנשבע אליו לצרכו אבל בשבועה יאמר ובשמו תשבע ואשביעך בה' כאשר נשבעתי לך בה' אלהי ישראל לאמר כי שלמה בנך ימלוך אחרי השבעה לי באלהים הנה אבל בנדר לא יאמר ידור בה' אלא לה' וכבר רמזו החכמים טעם הדבר בספרי אמרו מה הפרש בין נדרים לשבועות בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועות כנשבע במלך עצמו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך אם אעזבך והסוד כי השבועה מלשון שבעה כי בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה והנדר בתבונה ראשית דרכו קדם מפעליו מאז נמצא שהנדרים על בני תורה עולים ולפיכך חלים על דבר מצוה כדבר הרשות והנה כל נדר לה' וכל הנשבע בו :

(ד) ואשה כי תדור נדר לה' ושמע אביה. רצה הכתוב להזכיר האיסור תחלה להגיד כי גם הנערה כלאו הנזכר שלא יחל דברו וע"כ אם קיים לה אביה קם הנדר אבל אם הניא אותה לא יקום ואמר וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה להגיד שלא יסלח לה רק כאשר תעשה אחרי הנאת האב לא מתחלה אם עברה על הנדר ואחרי כן הניא אותה כמו שאמרו דמיגז גייז ואינו עוקר נדר מעיקרו :

(ז) ואם היה תהיה לאיש ונדריה עליה . על דעת רבותינו יאמר אם היה תהיה לאיש כאשה הזאת אשר אסרה אסר בבית אביה בנעוריה ונדריה

אבן עזרא

(יא) ואם בית אישה נדרה. האלמנה בימים הקדמונים והניא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה וזה על דבר העתיד שנדרה ומת הבעל קודם הגעת הזמן. מלת סליחה מפורשת: (יד) לענות נפש. אפילו לענות נפש שהוא הצום כאשר פירשתי: (טו) והקים. כבר הקים ואחר כן פירש איך הקים אותם בעבור שהחריש ביום שמעו: (טז) ונשא את עונה. כי היא ברשותו: (יז) בין איש לאשתו. והיא בוגרת: בין אב לבתו. אם איננה בוגרת על כן נאמר בנעוריה

רשי

האב ת"ל בנעוריה בית אביה כל שבנעוריה ברשות אביה היא (נדרים ע'): (י) כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל. ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחוזרה לרשות האב (שם): (יא) ואם בית אישה נדרה. בנשואה הכתוב מדבר: (יד) כל נדר וכל שבועת אסר וגו'. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי עינוי נפש בלבד. והן מפורשים במס' נדרים (נדרים ע"ט): (טו) מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך: (טז) אחרי שמעו. אחר ששמע וקיים שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום: ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיה למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין

תרגום אונקלוס

י ונדר ארמלא ומתרכא כל דאסרת על נפשה יקום עלה: יא ואם בית בעלה נדרת או אסרת איסר על נפשה בקיום: יב וישמע בעלה וישתוק לה לא אעדי יתה ויקומון כל נדרהא וכל אסרי דאסרת על נפשה יקומון: יג ואם בטלא יבטל יתהון בעלה ביומא דשמע כל אפקות ספותהא לנדרהא ולאיסר נפשה לא יקומון בעלה בטלינון ומן קדם יי ישתביק לה: יד כל נדר וכל קיומת איסר לסגפא נפש בעלה יקימינון ובעלה יבטלינון: טו ואם משתק ישתוק לה בעלה מיום ליום ויקים ית כל נדרהא או ית כל אסרהא די עלה קים יתהון ארי שתיק לה ביומא דשמע: טז ואם בטלא יבטל יתהון בתר דשמע ויקבל ית חובה: יז אלין קימיא דפקיד יי ית משה בין גבר לאתתיה בין אבא לברתיה ברביותה

מקרא

לָהּ: י וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ: יא וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־נַפְשָׁהּ בִּשְׁבֻעָה: יב וְשָׁמַע אִישָׁהּ וְהֶחֱרִשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם: יג וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם ׀ אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־מוֹצָא שְׂפָתֶיהָ לִנְדָרֶיהָ וּלְאִסַּר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁהּ הֲפֵרָם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ: יד כָּל־נֵדֶר וְכָל־שְׁבֻעַת אִסָּר לְעַנֹּת נָפֶשׁ אִישָׁהּ יְקִימֶנּוּ וְאִישָׁהּ יְפֵרֶנּוּ: טו וְאִם־הַחֲרֵשׁ יַחֲרִישׁ לָהּ אִישָׁהּ מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהֵקִים אֶת־כָּל־נְדָרֶיהָ אוֹ אֶת־כָּל־אֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הֵקִים אֹתָם כִּי־הֶחֱרִשׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ: טז וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֺנָהּ: יז אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ: שני פ

(מסורה: ס' קמצין וסימן נדרא דארמלתא שלים עבדא ולא אתקבל; ד' חסר בלי'; סימן דחסר כל רביע דנסיב כל זקף; כו"ל מ"ל; ס' בלישנא; ג' חס' וחד מ"ל על מחלה לענות; ד'; ד' חסר בלישנא; ג' ב' חסר וא' מ"ל)

בעל הטורים

לענות ב' במסורה. לענות נפש. כל מחלה לענות. והוא ענין כלי שיר לומר שאם נדרה שלא לשמוע כלי שיר שבעלה מפר לה שהוא בכלל נדרי עינוי נפש כדאיתא במועד קטן שאף זקנות נעשות מכלי שיר גם שאין בכח שיר לקל טבלא דשטא כי הוא בלשון שם: בנעוריה. אותיות נערה י"ב לומר לך בת י"ב שנים ויום אחד נדריה עדקין:

מסורה

שפטים ושטרים: נדר ת' קמצין וסימן נמסר בסדר אמור וסימן בלשון ארמי נדרא דארמלתא שלים עבדא ולא אתקבל: שבעת ח' ד' חסר וא' מלא וסימן כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש. שבעת ה' תהיה בין שניהם. ויהמל תמלך על שביבשת. מדוע לא שמרת את שבעת ה'. ועל דברת שבועת אלהים בתראה מלא. וחד ושבועת שקר אל תאהבו. ונמסר גם בסדר משפטים: ואישה ד' וסימן אישה יקימנו ואישה. וכלתו אשת פינחס הרה. ותקרא לנער אי כבוד. אבל בן אין לה ואישה זקן: תריעה ו' חסר בלישנא

תולדות אהרן

ונדר אלמנה. כתובות מט נדרים פה פט: ואם בית אישה. נדרים כז שבועות כ: או אסרה. שבועות שם: אישה הפרם וה' יסלח לה. נזיר כג קדושין פא (נזיר נג): כל נדר. נדרים פ שבועות כ נדרים מג): אישה יקימנו. נדרים עב עו פז נזיר יב גטין פט מגילה נו: ואם החרש יחריש: נדרים עט: כי החרש. שם: בין איש לאשתו. שם סח: בנעוריה בית אביה. כתובות מ מו פז נדרים ע קדושין ג:

ספורנו

לקיים: (טו) ואם החרש יחריש שהשתיקה במי שיש בידו למחות היא כמו הודאה שהשותק הוא כמסכים במה שנעשה: (טז) ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו. אחרי יום שמעו שאינו יכול אז להתחרט ולהפר: ונשא את עונה. כמשפט המכריח את חבירו לעבור עבירה

רמבן

ונדריה עליה שלא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו ושמע גם אישה והפר את נדרה כי גם הוא ישתתף עם האב בהפרת הנדרים. וטעם היו תהיה לאיש שתהיה אליו בבית אביה ולא באה אל ביתו והיא המאורסה שגם היא יקראנה הכתוב אשת רעהו ולא באו רבותינו לפרש שיפר הבעל לבדו לאשתו הנשואה הנדרים שהביאה מבית אביה אל ביתו כנגלה מן הכתוב שאם כן מה צורך שיחזור ויאמר ואם בית אישה נדרה בקודמין הוא מפר בנדרים שבביתו לא כ"ש והקבלה תכריע:

(יד) כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש. לפי שאמר שהבעל מפר יכול כל נדרים במשמע ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי עינוי נפש בלבד והם המפורשים במסכת נדרים לשון רש"י. ובלשון קצרה דבר הרב כי הבעל מפר נדרי עינוי נפש והם כגון פירות העולם אסורים עלי ואפילו נדרה שלא תטעום אחד מכל המינים ומפר גם כן דברים שבינו לבינה אף על פי שאין בהם עינוי נפש כגון שלא אכחול ושלא אפקס ושלא אשמש מטתי והם שאמר בהם בין איש לאשתו כדמפורש בפרק אחרון של נדרים וכן הדין באב עצמו דתניא בספרי אין לי אלא בעל שאין מפר אלא נדרים שבינו לבינה ונדרים שיש בהן עינוי נפש האב מנין הרי אתה דן וכו' עד שלא זכיתי לדון ת"ל אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו על כרחך אתה מקיש את האב לבעל מה הבעל אינו מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם עינוי נפש אף הרב אין מפר אלא דברים שבינו לבינה ודברים שיש בהם עינוי נפש וכך היא שנויה עוד בגמ' של נדרים ירושלמי:

(טז) ונשא את עונה. הוא מוכנס תחתיה למדנו שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין לשון רש"י מספרי. ונראה שהאשה הזאת שוגגת או מוטעה כי הכתוב מדבר בבעל ששמע ואין האשה יודעת בו ואחר זמן הפר ואמר לה שהוא יום שמעו ולימדנו הכתוב שני דברים שהבעל נושא עון כאלו הוא נדר ויחל דברו ושהיא פטורה אין עליה מעונש השגגות כלל אבל אם האשה יודעת שלא הפר ביום שמעו וקיימה בדין הזה הנה היא חייבת וגם הבעל אינו גורם התקלה אבל עונשו כמי שיכול למחות ולא מיחה והזכיר הכתוב זה בבעל והוא הדין לאב אבל דבר הכתוב בהווה כי האב ישתמר מזה לאהבת בתו והבעל אולי ישנא אותה וחושב לתת עליה אשם. ור"א כתב ונשא את עונה כי היא ברשותו אם כן ענין הכתוב יהיה במכריח אותה לעשות מה שאסרה על נפשה ואינו נכון:

רשי

עונשין: (ב) מאת המדינים. ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו ישראל שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה (דברים ב') אבל המדינים נתעברו על ריב לא להם. דבר אחר מפני ב' פרידות טובות שיש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית (אשת שלמה המלך

אבן עזרא

בנעוריה: (ג) החלצו. חגרו חלוציכם: נקמת ה'. היא נקמת בני ישראל בעבור ע"ג: (ה) וימסרו. כמו וינתקו וקרוב ממנו למסור מעל בה': (ו) וכלי הקדש. הארון: (ז) ויהרגו כל זכר. גדול בשנים: (ח) ואת צור. אבי כזבי: בלעם בן בעור. יש אומרים אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישראל בעצתו שב לקחת ממון מזקני מדין: הילם

לא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר
תֵּאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ׃ ג וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ
מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ
עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־יְהוָה
בְּמִדְיָן׃ ד אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף
לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל
תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא׃ ה וַיִּמָּסְרוּ
מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה
שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃
ו וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה
לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי
הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה
בְּיָדוֹ׃ ז וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃ ח וְאֶת־מַלְכֵי
מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי
וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר
וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן
וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ
בֶּחָרֶב׃ ט וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת

בֵּית אֲבוּהָא׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב אִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ׃ ג וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם עַמָּא לְמֵימַר זְרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין לְחֵילָא וִיהוֹן עַל מִדְיָן לְמִתַּן פּוּרְעָנוּת דִּין עַמָּא דַּייָ בְּמִדְיָן׃ ד אַלְפָּא לְשִׁבְטָא אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּשַׁלְחוּן לְחֵילָא׃ ה וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲשַׂר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא׃ ו וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יָתְהוֹן וְיָת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָאנֵי דְקוּדְשָׁא וַחֲצֹצְרַת יַבֶּבְתָא בִּידֵיהּ׃ ז וְאִתְחַיָּלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְקַטָּלוּ כָּל דְּכוּרָא׃ ח וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קְטָלוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קְטָלוּ בְּחַרְבָּא׃ ט וּשְׁבוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת

ס' מ"ל כלגמא · י"א רפין · ל' · כולם מלאים כמ"א חסר · ב' בטעם כתו' ממדבר פארן · ב' בטעם כתו' אשר ישרתו · ל' · ל' וחד אל חלליכם · ב' · ס'

ולאו דוקא שנעמה מנעמון היתה כדאיתא פ' שור שנגח ד' וה' כתוספ'): (ג) וידבר משה וגו'. אף על פי ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר (ספרי): החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא. מזויינים: אנשים. צדיקים וכן בחר לנו אנשים (שמות י"ז) אנשים חכמים וידועים (דברים א'): נקמת ה'. שהעומד כנגד ישראל כאילו כ"י עומד כנגד הקב"ה: (ד) לכל מטות ישראל. לרבות שבט לוי (ספרי): (ה) וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל כמה הם חביבין על ישראל עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני (שמות י"ז) ומששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: (ו) אותם ואת פינחס. מגיד שהיה פינחס שקול כנגד כולם. ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג את כזבי יגמור אותה. ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנא' והמדנים מכרו (בראשית ל"ז) ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף שנא' מבנות פוטיאל (שמות ו') מזרע יתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים ומזרע יוסף שפטפט ביצרו (סוטה מ'). ד"א שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש. זה הארון והציץ שהיה בלעם עמהם ומפריח את מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים לכן נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלי' על החללים מן האויר וכן בבלעם כתוב אל חלליהם בספר יהושע (י"ג) (בתנחומא): בידו. ברשותו וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א): (ח) חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה ושוו כלם בפורענות. בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל ומשיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם כי"ב אלף אתם באים להלחם נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו (ספרי): בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנתם שאין נושעים אלא בפיהם על ידי תפלה ובקשה ובא הוא

וסימן נכתר בסדר וישלח: עמיך ה' מ"ל בלישנא וסימן נמסר בסדר קדושים: ויהיו י"א מלרע וסימן נמסר בסדר תרומה: ואת ב' וסימן בן בעור הרגו. הקוסם: וישבו ס' וסי' את נשי מדין. וישבו מארץ ישראל נערה קטנה. וישבו את הנשים אשר בה דצקלג. וישבו מקניהם גמליהם דד"ת. וישבו צאן לרוב. וישבו בני ישראל מאחיהם. את כל הרכוש לבית המלך. ועוד אדומים באו ויכו כל זכר ביהודה. וישבו ממנו שביה גדולה: מקנהם ד' חסר וסימן

תולדות אהרן החלצו מאתכם. יבמות קב: וישלח אותם. סוטה מג: ואת מלכי מדין. סנהדרין קו:

בעל הטורים

נקם נקמת בני ישראל. סמך זה לפרשת נדרים לומר לך שנודרים בעת צרה ומלחמה ועוד אמרו המחריש לבתו ולאשתו ולא הפר לכן הוא נכנס תחתיהן מדינים שהטעיאו את ישראל לא כ"ש שיענשו: אחר תאסף. לפי שראה מעשה מדינית ולא קנא לשם לכך נתלו חייו בנקמת מדינים: אל עמיך. מלא יו"ד לומר לך שביו"ד מקומות הוזכרה מיתתו בתורה: אלף למטה אלף למטה לכל מטות. שני אלפים הרי עשרים וארבעה אלפים הלכו עליהם למלחמה כנגד עשרים וארבעה אלפים שהפילו מישראל. הפסוק מתחיל באלף ומסיים באלף לומר לך שכולם היו לבם לב אחד לאביהם שבשמים: וימסרו מאלפי ישראל. שמסרו עצמם על קדושת השם לגאולת ישראל: וישלח אתם משה אלף למטה לצבא ואת פינחס. והנשיאים לא שלח עמהם כדי שלא יתביישו שבט שמעון שנהרג נשיא משבטו: ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. ביהושע אומר ואת בלעם בן בעור הקוסם מלמד שהביאו לפני משה ודנוהו כדין מכשפה לא תחיה. יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות יש דרך ישר הרי"ת עולה כ"ד וס"ת שכר. שכר כ"ד אלף שהפיל מישראל בעצתו:

רמבן

לא (ב) נקום נקמת בני ישראל אחר תאסף אל עמיך. נגזר על משה רבינו שלא יעבור את הירדן אבל מעבר לירדן עשה כל מצות ישראל נצח שני מלכי האמורי הגדולים וחלק את ארצם בנחלה והוא ראוי שיעשה נקמה בשונאי ה' ואין על יהושע רק מצות הארץ ועוד שחלק לו הקב"ה כבוד זה שיראה וישמח לדיק כי חזה נקם וזה טעם אחר תאסף אל עמיך ומשה חלק כבוד לפנחס שהתחיל במצוה ועליו לגומרה ועשאו משוח מלחמה זו ואין ראוי שילך אלעזר כי הוא הכהן הגדול:

(ו) וישלח אותם משה אלף למטה. לא שלח שם כל עם הצבא ואף על פי שהיו המדינים עם רב והערים בצורות גדולות מאד והטעם כי הנשלחים בכנות מואב היו רבים ואינם ראויים לנקמת ה' על כן בחרו אנשים צדיקים וידועים לשבטיהם והנה משה לא צוה אותם מה יעשו רק אמר להם לתת נקמת ה' במדין וחשב שלא ישאירו בהם שריד ופליט כנקמת עמלק או נקמת שבעה עממים וכאשר ראה שהשאירו הנשים והטף והבהמה קצף על הנשים היודעות משכב זכר כי ראוי לפקודי החיל להורגן תחלת כל דבר גם לנקמה גם לדין התורה ואת הבהמה תהרוגו וכיון שראה שהטעם הפך לשלול תחלה על הטף הנשים ועל השלל. ויתכן עוד שנאמר כי משה נצטווה צרור את המדינים ונקום נקמת בני ישראל ושלח שם מועטים להכות בערי הפרזי וכל עץ טוב להפיל וכל מעין מים לסתום וכל חלקה טובה להכאיב באבנים כמנהג השוללים ולא צוה להם דבר רק להנקם כאשר תמצא ידם והש"י אשר לו המלחמות

ספורנו

עבירה או מורה שקר ומתעה: לא (ה) וימסרו. למטה מאת כל שבט ושבט: (ו) וישלח אותם משה אלף למטה לצבא. שלח אלף לכל מטה שיתקבצו יחדו לצבא: אותם ואת פינחס. ואחר שנתקבצו שלח אותם כולם יחד ועמהם שלח את פינחס: לצבא וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו. שלח אותו לצבא לראש ומשוח מלחמה

אבן עזרא

(ט) חילם. שם כלל והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים: (י) ואת כל עריהם במושבותם. כלל ופרט: טירותם. ארמוני המלכים: (יא) ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח. שם כלל לאדם ולבהמה: (יב) השבי. פרט לאדם: השלל. הם הבגדים: (יד) על פקודי החיל. מגזרת יפקוד ה' כמו פקודי החיל וכן מלת קרואי כמו קריאי: שרי האלפים ושרי המאות הם מאה ושלשים ושנים: (טו) החייתם כל נקבה. הטעם אפילו אחת וכן אין כל ויתכן להיות כמשמעו כי כל נקבה החיו ורבים כן: (יז) טף. שם כלל לקטן זכר או נקבה: אתם

כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם
וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ׃ י וְאֵת
כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־
טִירֹתָם שָׂרְפוּ בָּאֵשׁ׃ יא וַיִּקְחוּ
אֶת־כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־
הַמַּלְקוֹחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃
יב וַיָּבִאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־הַשְּׁבִי וְאֶת־הַמַּלְקוֹחַ וְאֶת־
הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־עַרְבֹת
מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ ס
שלישי (שני כשהן מחוברין) יג וַיֵּצְאוּ
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְכָל־נְשִׂיאֵי
הָעֵדָה לִקְרָאתָם אֶל־מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה׃ יד וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל
פְּקוּדֵי הֶחָיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי
הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצְּבָא
הַמִּלְחָמָה׃ טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה׃
טז הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
בִּדְבַר בִּלְעָם לִמְסָר־מַעַל בַּיהוָה
עַל־דְּבַר־פְּעוֹר וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה
בַּעֲדַת יְהוָה׃ יז וְעַתָּה הִרְגוּ
כָל־זָכָר בַּטָּף וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת
אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר הֲרֹגוּ׃ יח וְכֹל
הַטַּף בַּנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ
מִשְׁכַּב זָכָר הַחֲיוּ לָכֶם׃ יט וְאַתֶּם
חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים
כֹּל הֹרֵג נֶפֶשׁ וְכֹל ׀ נֹגֵעַ בֶּחָלָל

טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל בְּעִירְהוֹן
וְיָת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיָת כָּל
נִכְסֵיהוֹן בָּזוּ׃ י וְיָת
כָּל קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן
וְיָת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן
אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃ יא וּשְׁבוֹ
יָת כָּל עֲדָאָה וְיָת כָּל
דְּבַרְתָּא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃
יב וְאַיְתִיאוּ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת
אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְוָת כְּנִשְׁתָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת שִׁבְיָא וְיָת
דְּבַרְתָּא וְיָת עֲדָאָה
לְמַשְׁרִיתָא לְמֵישְׁרַיָּא דְּמוֹאָב
דְּעַל יַרְדְּנָא דִּירֵחוֹ׃ יג וּנְפַקוּ
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְכָל
רַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא לְקַדָּמוּתְהוֹן
לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא׃ יד וּרְגֵיז
מֹשֶׁה עַל דִּמְמַנָּן עַל חֵילָא
רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא
דַּאֲתוֹ מֵחֵיל קְרָבָא׃
טו וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה
הֲקַיֵּמְתּוּן כָּל נוּקְבָא׃
טז הָא אִנּוּן הֲוָאָה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל בַּעֲצַת בִּלְעָם
לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ עַל
עֵיסַק פְּעוֹר וַהֲוַת מוֹתָנָא
בִּכְנִשְׁתָּא דַּיְיָ׃ יז וּכְעַן
קְטוֹלוּ כָּל דְּכוּרָא בְּטַפְלָא
וְכָל אִתְּתָא דִּידַעַת גְּבַר
לְמִשְׁכְּבֵי דְּכוּרָא קְטוֹלוּ׃
יח וְכָל טַפְלָא בִּנְשַׁיָּא דְּלָא
יְדַעָא מִשְׁכְּבֵי דְּכוּרָא
קַיִּמוּ לְכוֹן׃ יט וְאַתּוּן
שְׁרוֹ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
שִׁבְעָא יוֹמִין כֹּל דִּקְטַל
נַפְשָׁא וְכֹל דִּקְרַב בִּקְטִילָא

נמסר בסדר וישלח: המלקוח ד' ומלאים וסימן ויקחו את כל השלל. את השבי. וחצית את המלקוח. ויהי המלקוח: וכל אשת ג' וסי' נמסר בסדר ויקהל: ידעת ג' וחסר וסימן וכל אשת ידעת איש. וזה הדבר אשר תעשו. ונפשי ידעת מאד: חנו ב' סימן ואתם חנו מחוץ למחנה

תולדות אהרן ויקצף משה. שבת סד פסחים סו: וכל אשה יודעת. יבמות ס: וכל הטף בנשים. שם קדושין עח (בכורים סד קדושין סו): כל הורג נפש. יבמות סא:

ספורנו

מלחמה ומיהו כלי הקדש והצוצרות בתרועה בידו: (טו) החייתם כל נקבה. אף על פי שבמלחמת כל אומה חוץ מז' אומות כתוב רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבוז לך לא היה לכם להחיות לפתות אותן הנשי' שהכרתם שהיו לכם לתקלה בדבר בלעם: (יז) הרגו כל זכר בטף. אע"פ שאין ראויה למשכב וזה

בעל הטורים

ידעת איש. בגי' אין בתולים תוורים: ידעת ג' במסרה. הכא ואידך דיבש גלעד. נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד. והיינו שאיתא ביבמות שהעבירום לפני ציץ כל שפניה מוריקות בידוע שנבעלה. והיינו נפלאים מעשיך שע"י נפלאות מעשיך נודע אם היא יודעת איש: וכל אשה ידעת איש למשכב בגימ' זהו אם היא בת ג' שנים ויום אחד: חנו ב' במסרה. חנו מחוץ למחנה. חנו עליה סביב. פי' אע"פ שאמר חנו חוץ למחנה חנו סביב דהיינו במחנה לויה כדכתיב והלוים יחנו סביב למשכן העדות. דעמא מת מותר ליכנס במחנה לויה:

רשי

הוא ותפש אומנותם לקלל בפיו אף הם באו עליו והחליפו אומנותם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה (בראשית כ"ז): י) טירתם. מקום פלטרין שלהם שהוא לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. ד"א לשון מושב שריהם כמו שמתורגם סרני פלשתים טורני פלשתאי: (יא) ויקחו את כל השלל וגו'. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות שנאמר את כל השלל וגומר ועליהם מפורש בקבלה (שיר ו') שניך כעדר הרחלים וגו' אף אנשי המלחמה שבך כלם צדיקים: (יב) השלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין. בז. הוא בזת מטלטלין שאינם תכשיט: מלקוח. אדם ובהמה ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח שבי באדם ומלקוח בבהמה: (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה: (יד) ויקצוף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל ללמדך שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות: (טז) בדבר בלעם. אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונות (ס"א האומות) שבעולם אין אתם יכולים להם שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור בואו ואשיאכם עצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בחלק ובספרי: הן הנה. מגיד שהיו מכירים אותן זו היא שנכשל פלוני בה: (יז) וכל אשה יודעת איש. (יבמות ס') ראויה ליבעל אף על פי שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום והראויה ליבעל פניה מוריקות: הרגו. (ספרי) למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים איני יודע (וכל אשה יודעת) אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרוגו: (יט) מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה: כל הורג נפש. (ספרי) רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו תלמוד לומר וכל הנוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע על ידי חבורו אף הורג על ידי

רמבן

המלחמות נתן מדין ומלכיהם ועריהם בידם ועל כן קצף על הנשים היודעות משכב זכר לא דבר אחר וצוה בטף הזוכרים לנקמה והנה קצף על פקודי החיל וחלק כבוד לפנחס כי השם נתן לו את בריתו שלום. ושנינו בספרי אמר לו פנחס כשם שפקדתנו כן עשינו ולא ידעתי מהו שלא פקד אותם דבר בכתוב ואלו פקד אותם ועשו היאך יכעוס ואם פקד אותם. חלילה שיעבור פנחס מצותו כי שאול אבד מלכותו על זה אבל הענין כאשר אמרתי שפקדם לתת נקמת ה' במדין ואמר פנחס נקמה גדולה עשינו בהם ואפשר לפרש שאמר לו כשם שפקדתנו מהר סיני בדין התורה כי תצור אל עיר וגו' כך עשינו בהם ומשה קצף על הנשים הגדולות בעבור כן הנה היו לבני ישראל. והוסיף כל זכר בטף בעבור הנקמה:

(יט) כל הרג נפש וכל נגע בחלל. ר' מאיר אומר בהורגו בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר ולימדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאלו נגע במת עצמו יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת"ל וכל נוגע בחלל הקיש הורג לנוגע מה נוגע ע"י חבורו אף הורג על ידי חבורו לשון רש"י. ולא נתכונו דבריו אלא שאם הרגו בדבר המקבל טומאה של כלי שטף אין האדם מטמא טומאת שבעה ולא צריך הזאה לפי שהכלי אב הטומאה והאדם שנטמא ממנו ראשון ואם בכלי ברזל כבר למדנו לחרב שהוא כחלל להטמא טומאת שבעה ואם סבר הרב שכיון שנגע בכלי בעוד שהוא מחובר במת יטמא אותו כמת עצמו טומאת שבעה טומאה בחבורין מדרבנן היא בחבורי כלים

רשי

אי חבורו: תתחטאו. כמי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומר קברי עו"ג אינן מטמאין באהל שנאמר (יחזקאל לד) ואתנה צאני צאן מרעיתי כו׳ מודה הוא שהעו"ג מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אצל טומאת אהלות שנאמר (במדבר יט) אדם כי ימות באהל: אתם ושביכם. לא שהעו"ג מקבלין טומאה וצריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית אף שביכם כשיבואו לברית ויטמאו צריכין הזאה: (כ) וכל מעשה עזים. (ת"כ) להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות: (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגו׳. לפי שבא משה לכלל כעס בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי גוים וכן אתה מוצא בשמיני למלואים שנאמר (ויקרא י׳) ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בא לכלל כעס בא לכלל טעות וכן (במדבר כ׳) בשמעו נא המורים ויך את הסלע ע"י הכעס טעה: אשר צוה ה׳ וגו׳. (ספרי) תלה ההוראה ברבו: (כב) אך את הזהב וגו׳. אף עפ"י שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול ואך לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבלות. ורבותינו אמרו אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: (כג) כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו מי שתשמישו ע"י חמין יגעילנו בחמין ומי שתשמישו על ידי צלי כגון השפוד והאסכלה ילבנו באור: אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת א"ל צריכין הכלים גיעול לטהרם מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה ורבותינו דרשו מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויים לטבול בהם נדה וכמה הם ארבעים סאה: וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו על ידי האור כגון כוסות וצלוחיות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור: תעבירו במים

תורה

תִּתְחַטְּאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם וּשְׁבִיכֶם׃ כ וְכָל־
בֶּגֶד וְכָל־כְּלִי־עוֹר וְכָל־מַעֲשֵׂה
עִזִּים וְכָל־כְּלִי־עֵץ תִּתְחַטָּאוּ׃ ס
כא וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־
אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה
זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כב אַךְ אֶת־
הַזָּהָב וְאֶת־הַכָּסֶף אֶת־הַנְּחֹשֶׁת
אֶת־הַבַּרְזֶל אֶת־הַבְּדִיל וְאֶת־
הָעֹפָרֶת׃ כג כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־
יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר
אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר
לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַּמָּיִם׃
כד וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וּטְהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ

ג׳. ח׳ סבו׳ וכל וכל וכל ג׳ וכל · ג׳ וחד ולס סכרזל · ב׳ וזקיף

תרגום

תַּדּוֹן עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אַתּוּן
וּשְׁבִיכוֹן׃ כ וְכָל לְבוּשׁ וְכָל
מָאן דִּמְשַׁךְ וְכָל עוֹבַד
מַעֲזֵי וְכָל מָאן דְּעָא
תַּדּוֹן עֲלוֹהִי׃ כא וַאֲמַר
אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְגַבְרֵי
חֵילָא דַּאֲתוֹ לִקְרָבָא דָּא
גְּזֵירַת אוֹרָיְתָא דְּפַקֵּיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה׃ כב בְּרַם יָת
דַּהֲבָא וְיָת כַּסְפָּא יָת
נְחָשָׁא יָת בַּרְזְלָא יָת
אֲבָצָא וְיָת אֲבָרָא׃ כג כָּל
מִדְּעַם דְּמִתְּעַל בְּנוּרָא
תַּעְבְּרוּנֵיהּ בְּנוּרָא וְיִדְכֵּי
בְּרַם בְּמֵי אַדָּיוּתָא יִתַּדֵּי
וְכֹל דְּלָא מִתְּעַל בְּנוּרָא
תַּעְבְּרוּנֵיהּ בְּמַיָּא׃
כד וּתְחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיכוֹן
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְתִדְכּוֹן
וּבָתַר כֵּן תֵּעֲלוּן

אבן עזרא

(יט) אתם ושביכם. בעבור הכבוד השוכן בתוכם: (כ) וכל מעשה עזים. כאשר פירשתי והנה הבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא הטעם ועמהם כל בגד עד שתתחטאו או תהיה מלת תתחטאו יוצאה וכן והתאויתם לכם כי הגבול הוא הפעול: (כא) ויאמר אלעזר הכהן. כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה ומשה אמר להם תתחטאו דרך כלל ואלעזר פירש להם: (כב) הבדיל. ידוע: (כג) אך במי נדה יתחטא. היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה כמו מי נדה לא זורק עליו וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה ודעתם רחבה

חנו עליה סביב: וכל מעשה ג׳ וסימן וכל מעשה עזים. וישתמר חקות עמרי. וכל מעשה תקפו: את הזהב ו׳ וסימן בסדר תצוה: ואת הכסף ד׳ וסימן נמסר בסדר מקץ: העפרת ד׳ חסר בלישנא וסי׳ צללו כעפרת במים. (ע׳ מנו"ם) אך את הזהב ואת. נחר מפח מאש תם עפרת. בעם ברזל ועפרת: במי ד׳ וסימן נמסר בסדר חקת

תולדות אהרן (וניוס. פסחים נו): וכל בגד. שבת סג סד חולין נה: ויאמר אלעזר הכהן. עירובין סג פסחים סו: אך את הזהב. שבת יז: כל דבר אשר יבא. שבת נח נזיר לו סנהדרין לט ע"ג עה: במי נדה. ע"ג שם: וכבסתם בגדיכם. קמא כה:

ספורנו

וזה לנקמה שלא ישאר למדין נין ונכד: (כא) זאת חקת התורה. מה שאמר לכם משה שתתחטאו ג׳ וז׳ הוא דין חקת התורה של פרה אדומה לטהר מטומאת מת: (כב) אך את הזהב. אבל כלי מתכות מלבד אותה הטהרה צריך שתגעילו אותה: (כג) וטהר. מגעולי ע"ג: אך במי נדה יתחטא. שלא יהא מטומאת מת בלבן אף על פי שנראה כמו

בעל הטורים ויאמר אלעזר הכהן. משה דבר לראשי האלפים פרשת טהרה. ובם לא היו בידם כלי מתכות אלא בגדים חשובים אבל אלעזר הכהן דבר לאנשי הצבא והאם בידם כלים של תשמיש הנמצאים בבתים לכך הורה להם דיני גיעול. א"נ לפי שהיתה הטומאה על ידו לכך הורה להם ג"כ דיני גיעול: ועפרת כ׳. וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם שעם הלכות גיעול הורה להם ג"כ טהרת הכלים שהיא בזאה:

רמבן

כלים במת כמו שמפורש במסכת נזירות בפרק שלשה מינין ולשונם בספרי כך הוא רבי מאיר אומר בהורגו בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר שמטמא בהיסט או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת"ל וכו׳ ופירושה שבא רבי מאיר ללמד מכאן שהמת מטמא במשא ואם הרגו במקל יד או ברומח אפילו אין בו ברזל ונשאו בהם בשעה שמת מטמא אותו במשא טומאת שבעה ולא נתכוין בדבר המקבל טומאה לכלי קבול אלא בדבר שהאדם מקבל בו טומאה מן המת עצמו כגון המשא וראיה דברייתא התם מנין שמטמא בהיסט אמרת ק"ו מה נבלה קלה הרי היא מטמאה בהיסט מת חמור לא דין הוא שמטמא בהיסט אי מה להלן טומאת ערב אף כאן טומאת ערב אמרו היסטו כמגעו הקל וחומר שמגעו טומאת שבעה מקום שמגעו טומאת ערב היסטו טומאת ערב רבי מאיר אומר וכו׳ ומכאן יתברר פירושה שהיה לענין שאמרנו האי תנא קמא (יליף) משא המת מן הק"ו ואפילו לטומאת שבעה דלית ליה דיו והביאו רבי מאיר מן הכתוב הזה דאית ליה דיו ולא אתי בק"ו כדאיתא בבבא קמא בפרק כיצד הרגל:

אתם ושביכם. שיחטאו השבי בגדיהם הנוגעים בחלל וכל בגד וכל כלי עור אשר בידם כדין ישראל שלא יטמאו את העם בבגדיהם ובכליהם:

(כג) **תעבירו** באש וטהר. אין הכלי שנגע במת או בנבלה נטהר באש שאין טבילת התורה אלא במים ולפיכך הוצרכו רבותינו לפרש שזו הטהרה להגעילם מאיסורי המאכלות שבלעו ביד הגוים וזה אמת בלי ספק:

וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו ע"י האור כגון כוסות וצלוחיות וקיתונות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור תעבירו במים מטבילין ודי לשון רש"י. ואינו נכון בעיני שאין לשון תעבירו טבילה כי היה אומר תביאו במים שהוא לשון הטבילה כמו במים יובא וטמא עד הערב וטהר ועוד שאף הכלים שתשמישן בצונן צריכין הכשר מן האיסור שבהן מלבד הטבילה הזו ואיך לא יזכיר הכשרה כאשר עשה בבאים באש וכשלמדו חכמים טבילה זו לא הזכירו בה המקרא הזה אלא דרשו אך במי נדה יתחטא מים שהנדה טובלת בהם אבל פירוש תעבירו במים לכבסם ולשפשף אותם במים יפה עד שתסור חלודה שנדבקה בהם מן האיסור שנשתמש בהם שזהו הכשרן מן האיסור יאמר הכתוב דבר שתשמישו באש תביאו באש כדרך שהיה התשמיש בו באיסורים אם תשמישו באור ממש כגון הברזל והנחשת וגם הכסף והזהב מלבנו באור ואם ע"י חמין כגון הבדיל והעופרת מגעילו בחמין ודבר שלא נשתמשו בו באש אלא בצונן תדיחו אותו במים עד שיתמרק ויטהר וכך אמרו חכמים מדיחן ומטבילן והן טהורים ולשון ספרי תעבירו באש כגון הסכינין מפנימיות גיעול הגוים וכל אשר לא יבא באש כגון הכוסות תעבירו במים מפני גיעול הגוים ולא הוצרך הכתוב לחזור ולהזכיר הטבילה שכבר הזכיר אותה אך במי נדה יתחטא ואחרי פליטת האיסור כולם שוים בדין הטבילה ולבי מהרהר עוד לומר שהטבילה הזו מדבריהם והמקרא אסמכתא עשו אותו וכן אונקלוס מתרגם אותו בחטוי הזאה של אפר פרה והצריכו אותה חכמים בכלי המתכות בלבד מפני שיש בהם כלים שתשמישן באור ובכלי ראשון ובכלי שני ובצונן וזה צריך תלמוד והזהיר אותם עתה בהגעלת כלי מדין מאיסורי הגוים ולא אמר להם זה מתחלה בכלי סיחון ועוג שלקחו גם שללם כמו שאמר רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו והטעם כי סיחון

אבן עזרא

רחבה מדעתו : (כו) שא את ראש . פירשתיו : מלקוח . הבהמה : השבי .
האדם ותחסר אלף וי"ו כמו שמש ירח : וראשי אבות העדה . הם הנשיאים :
(כז) וחצית את המלקוח . שם כלל : (כט) אחד נפש . כמו נפש אחד :
(ל) אחד אחוז . כמו והאחוז אחוז ושניהם דבקים כאשר פירשתי : מכל הבהמה .
כמו גמלים והנה לא לקח אלעזר מהם חלק אולי היו מעטים ועל כן לא נזכר המספר שהביאו ולא המספר שלקחו הלוים: (לב) יתר הבז . חוץ מאשר אכלו על כן אמר יתר והזכיר מספרם כי היה מספר רב ולא שמעט שלל כמוהו

נס

רשי

במים . מטבילן ודיו ודוקא כלי מתכות : (כד) אל המחנה . למחנה שכינה
שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה ישראל : (כו) שא את
ראש . קח את החשבון : (כז) וחצית את המלקוח בין תופשי המלחמה
וגומר . חציו לאלו וחציו לאלו : (לב) ויהי המלקוח יתר הבז . לפי שלא
נצטוו להריס מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה מספר הצאן וגומר :

וממחצית

אֶל־הַמַּחֲנֶה׃ ס רביעי כה וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כו שָׂא
אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשְּׁבִי בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה אַתָּה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃ כז וְחָצִיתָ
אֶת־הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי
הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא וּבֵין
כָּל־הָעֵדָה׃ כח וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס
לַיהוָה מֵאֵת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה
הַיֹּצְאִים לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ
מֵחֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת מִן־הָאָדָם וּמִן־
הַבָּקָר וּמִן־הַחֲמֹרִים וּמִן־הַצֹּאן׃
כט מִמַּחֲצִיתָם תִּקָּחוּ וְנָתַתָּה
לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת יְהוָה׃
ל וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל תִּקַּח ׀
אֶחָד ׀ אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־
הָאָדָם מִן־הַבָּקָר מִן־הַחֲמֹרִים
וּמִן־הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה
אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת
מִשְׁכַּן יְהוָה׃ לא וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ לב וַיְהִי הַמַּלְקוֹחַ
יֶתֶר הַבָּז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עַם הַצָּבָא
צֹאן שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וְשִׁבְעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים׃ לג וּבָקָר
שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים אָלֶף׃ לד וַחֲמֹרִים
אֶחָד וְשִׁשִּׁים אָלֶף׃ לה וְנֶפֶשׁ
אָדָם מִן־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ
מִשְׁכַּב זָכָר כָּל־נֶפֶשׁ שְׁנַיִם

ס׳ · כו׳ מלאים · ח׳. ג׳ · ד׳ ומלא · ד · ס׳ · כ׳ חסרים · כ׳ א׳ מ״ל. ח׳ · סימן סירון סמר הטוב · ד׳ ומלא

לְמַשְׁרִיתָא׃ כה וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כו קַבֵּל יָת
חוּשְׁבַּן דְּבַרַת שִׁבְיָא
בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא אַתְּ
וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְרֵישֵׁי אֲבָהַת
כְּנִשְׁתָּא׃ כז וּתְפַלֵּג יָת
דְּבַרְתָּא בֵּין גֻּבְרֵי מְגִיחֵי
קְרָבָא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא וּבֵין
כָּל כְּנִשְׁתָּא׃ כח וְתַפְרֵישׁ
נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן גֻּבְרֵי
מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא
חֲדָא נַפְשָׁא מֵחֲמֵשׁ מְאָה
מִן אֱנָשָׁא וּמִן תּוֹרֵי וּמִן
חֲמָרֵי וּמִן עָנָא׃
כט מִפַּלְגוּתְהוֹן תִּסְּבוּן וְתִתֵּן
לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא אַפְרָשׁוּתָא
קֳדָם יְיָ׃ ל וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל תִּסַּב חַד דְּאִתָּחַד
מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא מִן
תּוֹרֵי מִן חֲמָרֵי וּמִן עָנָא
מִכָּל בְּעִירָא וְתִתֵּן יָתְהוֹן
לְלֵיוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא
דַּיְיָ׃ לא וַעֲבַד מֹשֶׁה
וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא דְּפַקֵּיד
יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לב וַהֲוָה
דְּבַרְתָּא שְׁאָר בִּזְּתָא דְּבַזּוּ
עַמָּא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא עָנָא
שֵׁית מְאָה וְשַׁבְעִין וְחַמְשָׁא
אַלְפִין׃ לג וְתוֹרֵי שַׁבְעִין
וּתְרֵין אַלְפִין׃ לד וַחֲמָרֵי
שִׁתִּין וְחַד אַלְפִין׃ לה וְנַפְשָׁא
דֶּאֱנָשָׁא מִן נְשַׁיָּא דְּלָא
יְדָעוּ מִשְׁכְּבֵי דְּכוּרָא כָּל
נַפְשָׁתָא תְּלָתִין וּתְרֵין

מסורה: ויאמר ה׳ אל משה לאמר ו׳ ר״פ וסימן אך את שבתתי תשמרו . מי שם פה לאדם (עיין מנו״ס). קח מאתם והיו לעבד . ועשו להם ציצת . כן בנות צלפחד . שא את ראש מלקוח : וממחצת ב׳ חסר וסימן תקח אחד. ויקח משה : מחמשים ח׳ וסימן נמסר בסדר קרח :

ספורנו

כמו חדש : (כז) וחצית את המלקוח . מפני שהיתה המלחמה מלחמת נקמה על מה שנעשה נגד כלם רצה שיתקיים בכלם ואכלת את שלל אויביך כענין דוד בשלל עמלק כאמרו הנה לכם ברכה משלל אויבי ה׳ : (לב) יתר הבז אשר בזזו . כי נכסי הבתים בזזו אנשי הצבא להם

בעל הטורים

מלקוח ג׳ . שא את ראש מלקוח . שיקח מגבור מלקוח . פי׳ שיקח מגבור מלקוח ואתה לקחת מגבור מלקוח לכן שא את ראש מלקוח ותתן ממנו מכס לה׳ : אחז . ארבעה . אחד אחז מן החמשים . ואידך אחת לאיתמר בדברי הימים בענין המשמרות . חור כרפס ותכלת אחוז . בשביל שנעשו משמרות לעמוד על סביר נטלו אחד אחוז מן החמשים כרפס ותכלת אחוז מלמד אע״פ שלא נצטוו ליתן מכס אלא מן האדם והבהמה מעצמם נתנו מכוז המטלטלין דילפינן אחוז דבכא מאחוז דהכא :

רמבן

ועוג מלכי האמורי הם וארצם מנחלת ישראל היא והותר להם כל שללם אפילו האיסורים דכתיב ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ואמרו רבותינו קדלי דחזירי אשתרי להו אבל מדין לא היה משלהם ולא לקחו את ארצם רק לנקום נקמתם הרגו אותם ולקחו שללם ולכך נהג האיסור בכליהם וכן בדין הטומאה שהזהירם עתה ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים וגומר כי מלחמת סיחון ועוג בה היו כל ישראל וטומאה הותרה בצבור ועל דרך הפשט הזהירם ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים ותתחטאו כדי שלא יטמאו את העם אבל שם כולם היו שוים בדבר :

(כח) והרמת מכס לה׳ . גם המכס הזה מפני שהיה השלל הזה מנקמת ה׳ בארץ לא להם אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללוים מהם כלום אבל הוזהרו מהם שנאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם אפילו בבזה : (לא) וטעם ויעש משה ואלעזר הכהן ולא הזכיר הנשיאים כי בידוע שעשו מצות משה שהוא השליט עליהם אבל בענין הפקודים אמר אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל ואולי הטעם בכאן כי השם צוה שיהיו שם אבות העדה בעבור שהוא דבר שבממון ולא יחשדו את אלעזר שיקח

וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ לו וַתְּהִי הַמֶּחֱצָה חֵלֶק הַיֹּצְאִים בַּצָּבָא מִסְפַּר הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
לז וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־הַצֹּאן שֵׁשׁ מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים׃
לח וְהַבָּקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים׃
לט וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמִכְסָם לַיהוָה אֶחָד וְשִׁשִּׁים׃
מ וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ׃
מא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
חמישי מב וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים הַצֹּבְאִים׃
מג וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־הַצֹּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
מד וּבָקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף׃
מה וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
מו וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר אָלֶף׃
מז וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
מח וַיִּקְרְבוּ אֶל־מֹשֶׁה הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצָּבָא שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃
מט וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר

אַלְפִין׃ לו וַהֲוַת פַּלְגוּתָא חוּלַק גֻּבְרַיָּא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא מִנְיַן עָנָא תְּלָת מְאָה וּתְלָתִין וּשְׁבַע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ לז וַהֲוָה נְסִיבָא קֳדָם יְיָ מִן עָנָא שִׁית מְאָה שַׁבְעִין וַחֲמֵשׁ׃ לח וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שַׁבְעִין וּתְרֵין׃ לט וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁתִּין וְחָד׃ מ וְנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא שִׁתָּא עֲסַר אַלְפִין וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ תְּלָתִין וּתְרֵין נַפְשִׁין׃ מא וִיהַב מֹשֶׁה יָת נְסִיב אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ מב וּמִפַּלְגּוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּפְלַג מֹשֶׁה מִן גֻּבְרַיָּא דִּנְפַקוּ לְחֵילָא׃ מג וַהֲוַת פַּלְגוּת כְּנִשְׁתָּא מִן עָנָא תְּלָת מְאָה וּתְלָתִין וְשַׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ מד וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא אַלְפִין׃ מה וַחֲמָרֵי תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ מו וְנַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא שִׁתָּא עֲסַר אַלְפִין׃ מז וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִפַּלְגּוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דְּאִתָּחַד חָד מִן חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא וּמִן בְּעִירָא וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵיוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת מַשְׁכְּנָא דַּייָ כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ מח וְקָרִיבוּ לְוָת מֹשֶׁה דִּמְמַנַּן דִּי לְאַלְפֵי חֵילָא רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא׃ מט וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה עַבְדָּךְ קַבִּילוּ יָת חוּשְׁבַּן גֻּבְרֵי

ד' דגש

כ"א ר"פ בטעם תברין

סימן דבקר וחמרים ומכסם לה' בטעמא מלרע. תליתא דונפש אדם בטעמא לעיל מן תיבותא וסימן רוח בני אדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה אהרן

כ' חסר ובנעין

ד' פסוקים מן מן ומן

רשי

(מב) וממחצית בני ישראל אשר חצה משה. לעדה והוציאה להם מן האנשים הצובאים: (מג) ותהי מחצת העדה. כך וכך: (מז) ויקח משה וגו'. הפקודים הממונים: (מט) ולא נפקד. לא נחסר ותרגום לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון כמו (בראשית לא) אנכי אחטנה תרגומו דהות שגיא מנאיינא וכן (שמואל א כ) כי

תולדות אהרן ומשה במתנים. במדבר ג: ונפש אדם. יבמות סא כריתות ו: (וממחצית בני ישראל. תרומות מב): לא נפקד ממנו איש. שבת סד יבמות סא:

אבן עזרא

גם כן הזכיר המכס כי גם הוא רב ומלת מכס מפעלי הכפל על משקל וממר ליולדתו והוא מגזרת תכסו על השה והטעם חלק. ואמר מן האדם ומן הבהמה שם כלל: (מח) הפקודים. פירשתיו: (מט) אשר בידנו. בעבור היותם ברשותם

בצבא ד' דגשים וסימן ותהי המחצה חלק היצאים בצבא. אשה חדשה לא יצא בצבא. והתיחשם בצבא. ויהיו שרים בצבא: ויהי כ"א ר"פ בטעם תברין וסימן במסרה רבתא: ונפש אדם ששה עשר אלף י' פסוקים באורייתא דרישיהון וסופיהון חד וסי' נמסר בסדר צו ובסדר במדבר סיני: שלשים כלם חסר בר מן ד' וסימן וירדו שלשה מן השלושים. ויחלה אסא בשנת שלושים דד"ה. מן השלושים הנו נכבד. ואני לא נקראתי לבא אל המלך. ונמסר גם בסדר נשא: הצבאים ג' וחסר וסימן וממחצית בני ישראל. הצבאים על אריאל. הצבאים על הר ציון: ויקח משה ממחצת בני ישראל ד' פסוקים מן מן ומן וסימן ויעש ה' כדבר משה. אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. ויקח משה ממחצת בני ישראל. ואחרי כן נאם ה'. ונמסר גם בסדר וארא: סימן אך את הזהב את ואת את את את ואת ואפ"ס ויהי כשמע כל המלכים דיהושע וסימן בלשון ארמי דהבא למלכיא סימן. סימן והרמות מכם מן ומן ומן ומן. וממחצית בני ישראל מן מן מן מן ומן. ויקח משה ממחצת בני ישראל מן מן ומן: אחז ד' חסר וא' מלא וסימן תקח אחד אחז מן החמשים. את האחז אחד מן החמשים. ויכתבם שמעיה בן נתנאל ב' בו דד"ה. אחוז בחבלי בוץ וארגמן. בתראת מלא וא' ואחז אחז לאיתמר: נשאו י' בקריאה וסימן ויאמרו אל משה עבדיך נשאו את ראש אנשי. אשר נשאו את ידם. קול צופיך נשאו קול. הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו. נשאו נהרות ה' ב' בו. ערום הלכו מבלי לבוש. נשאו את רדידי. נשאו מכנותיהם.

רמבן

שיקח יותר מן המצווה לו והמצוה רשות בהם והם אמרו חלילה לנו כי מלאך ה' הוא ואין צורך להיותנו שם:

(לו) ותהי המחצה חלק היוצאים בצבא. הוצרך הכתוב לפרט הזה שיזכיר כמה המחצה וכמה המכס להודיע כי מן היום שלקחו המלקוח הזה עד שחלקו אותו וחצו אותו והפרישו ממנו המכס ונתנוהו לאלעזר הכהן מכל המקנה הגדול הזה לא מת אחד וזה נס וכן במחצת העדה ללוים:

(מט) וטעם עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו. לאמר הנה השם עשה תשועה גדולה על ידנו שלא מת במלחמה אחד מכל אנשי הצבא אשר בידנו ולא הוכה בחרב שיפקד מן הצבא ולפיכך אנחנו חפצים להקריב קרבן ה' המציל אותנו לתת לו כופר נפשותינו אשר פדה אותנו ממות ובמלחמה מידי חרב ורבותינו דרשו ולא נפקד ממנו איש לדבר עבירה יאמר שהיו בכל עת בידנו ולא נפקד איש מאחיו אשר בצבא אל מקום אחר

אבן עזרא

גרשותם וכן ולקחת בידך עשרה אנשים: (נ) ונקרב. במחשבה או בפה: אצעדה. היא על הזרוע כי כן כתוב: וצמיד. ליד: טבעת. באצבע: עגיל. באזנים כי כן כתוב אולי נקרא כן בעבור היותו עגול: וכומז. כחבריו: (נא) כל כלי מעשה. הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור: (נג) אנשי הצבא בזזו איש לו. הזכיר הכתוב זה להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל אחד: (א) לבני ראובן. כי הוא בן הגבירה: מקום מקנה. כי שם מרעה טוב: (ב) ויבאו בני גד. הם היו בעלי העצה בתחלה על כן הקדימם הכתוב: (ה) ויאמרו יותן. אמר ויאמרו פעם

רשי

כי יפקד מושבך יחסר מקום מושבך איש הרגיל לישב שם וכן (שם) ויפקד מקום דוד נחסר מקומו ואין איש יושב שם: (נ) אצעדה. אלו צמידים של רגל: וצמיד. של יד): עגיל. נזמי אזן: וכומז. דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין: (ג) עטרות ודיבון וגומר. מארץ סיחון ועוג היו: האחיכם

בְּיָדֵ֑נוּ וְלֹֽא־נִפְקַ֥ד מִמֶּ֖נּוּ אִֽישׁ׃
נ וַנַּקְרֵ֞ב אֶת־קָרְבַּ֣ן יְהוָ֗ה אִישׁ֩ אֲשֶׁ֨ר מָצָ֤א כְלִֽי־זָהָב֙ אֶצְעָדָ֣ה וְצָמִ֔יד טַבַּ֖עַת עָגִ֣יל וְכוּמָ֑ז לְכַפֵּ֥ר עַל־נַפְשֹׁתֵ֖ינוּ לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃
נא וַיִּקַּ֨ח מֹשֶׁ֜ה וְאֶלְעָזָ֧ר הַכֹּהֵ֛ן אֶת־הַזָּהָ֖ב מֵאִתָּ֑ם כֹּ֖ל כְּלִ֥י מַעֲשֶֽׂה׃
נב וַיְהִ֣י ׀ כָּל־זְהַ֣ב הַתְּרוּמָ֗ה אֲשֶׁ֤ר הֵרִ֙ימוּ֙ לַֽיהוָ֔ה שִׁשָּׁ֨ה עָשָׂ֥ר אֶ֛לֶף שְׁבַֽע־מֵא֥וֹת וַחֲמִשִּׁ֖ים שָׁ֑קֶל מֵאֵת֙ שָׂרֵ֣י הָאֲלָפִ֔ים וּמֵאֵ֖ת שָׂרֵ֥י הַמֵּאֽוֹת׃
נג אַנְשֵׁי֙ הַצָּבָ֔א בָּזְז֖וּ אִ֥ישׁ לֽוֹ׃
נד וַיִּקַּ֨ח מֹשֶׁ֜ה וְאֶלְעָזָ֤ר הַכֹּהֵן֙ אֶת־הַזָּהָ֔ב מֵאֵ֛ת שָׂרֵ֥י הָאֲלָפִ֖ים וְהַמֵּא֑וֹת וַיָּבִ֤אוּ אֹתוֹ֙ אֶל־אֹ֣הֶל מוֹעֵ֔ד זִכָּר֥וֹן לִבְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ פ ששי (שלישי כשהן מחוברין)

לב א וּמִקְנֶ֣ה ׀ רַ֣ב הָיָ֞ה לִבְנֵ֧י רְאוּבֵ֛ן וְלִבְנֵי־גָ֖ד עָצ֣וּם מְאֹ֑ד וַיִּרְא֞וּ אֶת־אֶ֤רֶץ יַעְזֵר֙ וְאֶת־אֶ֣רֶץ גִּלְעָ֔ד וְהִנֵּ֥ה הַמָּק֖וֹם מְק֥וֹם מִקְנֶֽה׃
ב וַיָּבֹ֥אוּ בְנֵי־גָ֖ד וּבְנֵ֣י רְאוּבֵ֑ן וַיֹּאמְר֤וּ אֶל־מֹשֶׁה֙ וְאֶל־אֶלְעָזָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן וְאֶל־נְשִׂיאֵ֥י הָעֵדָ֖ה לֵאמֹֽר׃
ג עֲטָר֤וֹת וְדִיבֹן֙ וְיַעְזֵ֣ר וְנִמְרָ֔ה וְחֶשְׁבּ֖וֹן וְאֶלְעָלֵ֑ה וּשְׂבָ֥ם וּנְב֖וֹ וּבְעֹֽן׃
ד הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֨ר הִכָּ֤ה יְהוָה֙ לִפְנֵי֙ עֲדַ֣ת יִשְׂרָאֵ֔ל אֶ֥רֶץ מִקְנֶ֖ה הִ֑וא וְלַעֲבָדֶ֖יךָ מִקְנֶֽה׃ ס
ה וַיֹּאמְר֗וּ אִם־מָצָ֤אנוּ חֵן֙ בְּעֵינֶ֔יךָ

מְגִיחֵי קְרָבָא דִי עִמָּנָא וְלָא שְׁנָא מִנָּנָא אֱנָשׁ׃
נ וְקָרֵיבְנָא יָת קוּרְבָּנָא דַייָ גְּבַר דְּאַשְׁכַּח מָאן דִּדְהַב שֵׁירִין וְשִׁבְּכִין עִזְקָין קַדָּשִׁין וּמָחוֹךְ לְכַפָּרָא עַל נַפְשָׁתָנָא קֳדָם יְיָ׃
נא וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא מִנְּהוֹן כָּל מָאן דְּעוּבָדָא׃
נב וַהֲוָה כָּל דְּהַב אַפְרָשׁוּתָא דְּאַפְרָשׁוּ קֳדָם יְיָ שִׁתָּא עֲסַר אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וְחַמְשִׁין סַלְעִין מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמִן רַבָּנֵי מָאוָתָא׃
נג גַּבְרֵי דְּחֵילָא בָּזוּ גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ׃
נד וּנְסֵיב מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמָאוָתָא וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ׃
א וּבְעִיר סַגִּי הֲוָה לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד תַּקִּיף לַחֲדָא וַחֲזוֹ יָת אֲרַע יַעְזֵר וְיָת אֲרַע גִּלְעָד וְהָא אַתְרָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית בְּעִיר׃
ב וַאֲתוֹ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְרַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא לְמֵימָר׃
ג מַכְלֵילְתָּא וּמַלְבֶּשְׁתָּא וְכוּמְרִין וּבֵית נִמְרֵי וּבֵית חוּשְׁבָּנָא וּבַעֲלֵי דְבָבָא וְכִימָא וְסִיעַת בֵּית קְבוּרְתָּא דְמֹשֶׁה וּבְעוֹן׃
ד אַרְעָא דִמְחָא יְיָ יָת יַתְבַהָא קֳדָם כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲרַע כְּשָׁרָא לְבֵית בְּעִיר הוּא וּלְעַבְדָךְ אִית בְּעִיר׃
ה וַאֲמַרוּ אִם אַשְׁכַּחְנָא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ

ל׳ ואחר ואצעדה. ל׳ — ו׳ ו׳. י״ח כלים׳ — ב׳. ד׳ ול׳ וזהב — ג׳ דסמיכין ושבע — ד׳ — ל׳ חסר בתורה — ג׳ — פ׳ — ל׳ ר״פ ומ״ל בתורה — ל׳ וחסר. ר״פ — י״א — ג׳

נשאו נשים נכריות: כלי זהב ג׳ דסמיכין וסימן חח ונזם וטבעת וכומז. איש אשר מצא כלי זהב. אך לא יעשה בית ה׳ ספות: כלי וכלי י״ח וסימן נמסר בסדר ויקרא: מעשה י׳ פתחין וסימן ויקח משה ואלעזר. והיה תחת בשם. ולא יהיה למצרים. הפכים אם כחמר. ויקברהו בקברתו דאסא דר״ה. להסיר אדם מעשה. את כל זה ראיתי ונתון. כל אשר תמצא ידך ובכל מעשה אשר החל. כי את כל מעשה האלהים: ומקנה ו׳ ג׳ פתחין וג׳ קמצין וסימן נמסר בסדר בראשית: עטרות לית מלא בתורה: עדת ישראל י״א וסימן נמסר בסדר ויקרא: ולעבדיך ג׳ וסימן התפאר עלי למתי. ולעבדיך מקנה. מה חטאתי לך ולעבדיך

תולדות אהרן ונקרב את קרבן ה׳. שבת סד. יומא סג
זבחים קיג תמורה ו יג: ומקנה רב. בכורות ד: עטרות ודיבון. נדרים ח:

בעל הטורים

ולא נפקד ממנו איש. בגימ׳ לעבירות: ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד. הקדים ראובן. ולבסוף ויאמרו הקדים בני גד. אלא תחלה הקדים ראובן שהיה הגדול ואח״כ הקדים גד שהם היו הגבורים והרוגיהם היו ניכרים דכתיב וטרף זרוע אף קדקד: ח׳ פעמים הוזכרו בני גד ובני ראובן בפ׳ זו וזהו נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך מבוהלת כתיב בהא״ת בגימ׳ ח׳ פעמים שהוזכרו על נחלתן ליקח בראשונה אחריתם לא תבורך שגלו ח׳ שנים קודם לשאר השבטים:

ספורנו

להם: (נ) לכפר על נפשותינו. על דבר פעור שלא מחינו בחוטאים: (נא) ויקח משה. קבל מהם ושקל: כל כלי מעשה. כל מין כלי שהיה תכשיט של נשים במעשה פעור: (נד) ויקח משה. אחר ששקל הביא אותו אל אהל מועד: זכרון לבני ישראל. לכפרת עון פעור: לב (ג) עטרות ודיבון. כל אחת מהן לבדה היא ארץ

רמבן

אחר לעבור עבירה ואמר להם משה א״כ קרבן זה למה אמרו לו לכפר על נפשותינו מהרהור הלב: (נד) ויביאו אותו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל. יראה מזה שעשו מהם כלי שרת ומסרום לגבור לזכרון לכל בני ישראל שיעשו בהם עבודת ה׳ לדורות שאם באו הכלים האלה לאוצר בית השם היה ראוי שיאמר זכרון להם לפני ה׳ כי בני ישראל יכלול את כל העם והזכרון בדבר קיים הוא: לב (ב) ויבאו בני גד ובני ראובן. הקדים הכתוב בני ראובן בפסוק הראשון ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד כמשפט כי הוא הבכור ובן הגבירה וכן כשיספר הכתוב המעשה הזה יאמר לראובני ולגדי

רשי

(ו) האחיכם . לשון תמיהה הוא : (ז) ולמה תניאון . תסירו ותמניעו לבם מעבור שיאו סבורים שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם . (ח) מקדש ברנע . כך שמה ושתי קדש היו : (יב) הקנזי . (סוטה י"א) חורגו של קנז היה וילדה לו אמו של כלב את עתניאל : (יג) ויניעם . ויטלטלם מן נע ונד : (ס"א ויטלטלם כנע ונד) :
(יד) לספות . כמו (ישעיה כט) ספו שנה על שנה . (ירמיה ז) עולותיכם ספו וגומר . לשון תוספת : (טז) נבנה למקננו פה . חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם שהקדימו מקניהם לטפם אמר להם משה לא כן עשו העיקר עיקר והטפל טפל

אבן עזרא

פעם אחרת בעבור שארכו הדברים יש אומרים כי את הוא פעול יותן ולא אדע למה זה כי הנה כתוב נעתם ארץ יחלק הארץ ולא נשא אותם הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו : (ז) תניאון . כמו תשברון : (ט) ויעלו עד נחל אשכול. כי העולים מצפון הלכו לנגב : (יא) לא מלאו . קל הלמ"ד והוא מהבנין הכבד מלא קרנך לא השלימו מה שהתחילו :
(יב) כלב בן יפונה . בתחלה כאשר דבר השם. ומלא מלאו כמו בקשו נפשי שלחו באש מקדשך : (יג) ויניעם . מגזרת נע ונד בעבור שלא נחו :
(יד) תרבות . מגזרת אשר טפחתי ורביתי והוא קרוב מגזר' על כל רב ביתו והטעם גדול השנים : לספות . כמו להוסיף רק הוא משרש אחר וכמוהו ספו על זבחיכם כי לא מצאנו כבעלי היו"ד מזה השרש כבנין הקל חסר יו"ד

יֻתַּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ
לַאֲחֻזָּה אַל־תַּעֲבִרֵנוּ אֶת־ ג' ומסר
הַיַּרְדֵּן׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי־
גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאַחֵיכֶם יָבֹאוּ
לַמִּלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה׃
ז וְלָמָּה תְנוּאוּן תניאון ק' אֶת־לֵב ס' ר"פ דגשין
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעֲבֹר אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה׃ ח כֹּה
עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם בְּשָׁלְחִי אֹתָם ג'
מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לִרְאוֹת אֶת־
הָאָרֶץ׃ ט וַיַּעֲלוּ עַד־נַחַל
אֶשְׁכּוֹל וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּנִיאוּ ג' ומנה
אֶת־לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי־בֹא
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם יְהוָה׃
י וַיִּחַר־אַף יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא
וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃ יא אִם־יִרְאוּ ז' ר"פ בסידרא
הָאֲנָשִׁים הָעֹלִים מִמִּצְרַיִם מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה אֵת
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב כִּי לֹא־מִלְאוּ
אַחֲרָי׃ יב בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה ג'
הַקְּנִזִּי וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן כִּי מִלְאוּ
אַחֲרֵי יְהוָה׃ יג וַיִּחַר־אַף יְהוָה ב' ס"פ
בְּיִשְׂרָאֵל וַיְנִעֵם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים ג' וחסר
שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר הָעֹשֶׂה
הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ יד וְהִנֵּה ב' ר"פ בסדרא
קַמְתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבּוּת
אֲנָשִׁים חַטָּאִים לִסְפּוֹת עוֹד עַל
חֲרוֹן אַף־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל׃ ד' וכל משחתין למלך דכוותה
טו כִּי תְשׁוּבֻן מֵאַחֲרָיו וְיָסַף עוֹד כמ"א
לְהַנִּיחוֹ בַּמִּדְבָּר וְשִׁחַתֶּם לְכָל־ ג' ומל
הָעָם הַזֶּה׃ ס טז וַיִּגְּשׁוּ אֵלָיו
וַיֹּאמְרוּ גִּדְרֹת צֹאן נִבְנֶה

י תִּתְיְהֵב יָת אַרְעָא הָדָא
לְעַבְדָךְ לְאַחְסָנָא לָא
תַעְבְּרִנַּנָא יָת יַרְדְּנָא׃
ו וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד
וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאֲחֵיכוֹן יֵיתוֹן
לִקְרָבָא וְאַתּוּן תִּתְּבוּן הָכָא׃
ז וּלְמָא תוֹנוּן יָת לִבָּא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל מִלְּמֶעְבַּר לְאַרְעָא
דִיהַב לְהוֹן יְיָ׃ ח כְּדֵין
עֲבַדוּ אֲבָהָתְכוֹן כַּד שְׁלָחִית
יָתְהוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֶחֱזֵי
יָת אַרְעָא׃ ט וּסְלִיקוּ
עַד נַחְלָא דְאַתְכָּלָא וַחֲזוֹ
יָת אַרְעָא וְאוֹנִיאוּ יָת לִבָּא
דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדִיל דְּלָא
לְמֵיעַל לְאַרְעָא דִיהַב לְהוֹן
יְיָ׃ י וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ
בְּיוֹמָא הַהוּא וְקַיֵּים לְמֵימָר׃
יא אִם יֶחֱזוּן גֻּבְרַיָּא
דִסְלִיקוּ מִמִּצְרַיִם מִבַּר
עַסְרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא יָת
אַרְעָא דְקַיֵּימִית לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אֲרֵי לָא
אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתִּי׃
יב אֶלָּהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה
קְנִזָּאָה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן
אֲרֵי אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתָּא
דַייָ׃ יג וּתְקֵיף רוּגְזָא דַייָ
בְּיִשְׂרָאֵל וְאַחֲרִינוּן בְּמַדְבְּרָא
אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד דְּסַף כָּל
דָּרָא דַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם
יְיָ׃ יד וְהָא קַמְתּוּן חֲלַף
אֲבָהָתְכוֹן תַּלְמִידֵי גֻּבְרַיָּא
חַיָּבַיָּא לְאוֹסָפָא עוֹד עַל
תְּקוֹף רוּגְזָא דַייָ
לְיִשְׂרָאֵל׃ טו אֲרֵי תְתוּבוּן
מִבָּתַר דַּחַלְתֵּיהּ וְיוֹסֵף
עוֹד לְאַחֲרוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא
וּתְחַבְּלוּן לְכָל עַמָּא הָדֵין׃
טז וְקָרִיבוּ לְוָתֵיהּ וַאֲמַרוּ
חַטְרִין דְעָן נִבְנֵי לִבְעִירָנָא

ספורנו

ארץ מקנה : (ו) האחיכם יבאו למלחמה . האמנם תחשבו שאחיכם ירצו לבא להלחם כדי לכבוש : ואתם תשבו פה. במה שכבר נכבש ואין ספק שאתם חושבין שיעלה זה בידכם ואין זה אלא להניא את לב אחיכם : (ז) ולמה תניאון . הלא ידעתם כמה לקו המניאים בדור

ונמסר גם בסדר וארא: יתן ד' וסימן נמסר בסדר שמיני ובסדר פינחס : ולמה ה' ר"פ דגשים וסימן ולמה תניאון את לב בני ישראל. ולמה תכבדו את לבבכם ולמה לא שמעתם בקול ה'. ולמה מרחם הוצאתני. ולמה תשגה בני בזרה : אם ז' ר"פ בס' וסימן אם חפץ בנו ה' והביא אתנו. אם יראו את הארץ. אם אתם תבאו אל הארץ. אם כמות כל האדם. אם יתן לי בלק. אם יראו האנשים. אם יראה איש באנשים האלה: וינעם ג' חסר בלישנא וסימן וינעם במדבר. והנעתי בכל הגוים. שרקו ויגעו ראשם: אל ישראל ד' וסימן נמסר בסדר ויחי: תשובן ג' בג' כתב וסי' כי תשובן מאחריו חסר וי"ו בתראה. ואם שוב תשבון חסר ו' קדמא. אם תשובון אתם מלא דמלא: נבנה ז' וסימן הבה נבנה לנו עיר. ויאמרו גדרות צאן נבנה. וגזית נבנה. ויאמר ליהודה ולירושלם. אם חומה היא. כי אנחנו עמכם יחד נבנה לה'. כי ככם נדרש לאלהיכם דעזרא.

רמבן

ולגדי נתתי אבל בכל הפרשה הזו יקדים בני גד כי הם נתנו העצה הזאת והם היו המדברים תחלה למשה בנחלה הזאת הם היו גבורים יותר מבני ראובן כמו שנאמר בהם וטרף זרוע אף קדקד ולפיכך לא היו יראים לשבת לבדם בארץ הזאת מפני יושבי הארץ והנה משה חשד אותם כי יאמרו כי מפחד אנשי ארץ

אבן עזרא

יו"ד: (טו) ועריס. בתחלה לטפנו: (יז) חושים. על משקל מולים היו כמו מהירים מגזרת מהרה חושה אל תעמוד: (יט) והלאה. כמלא על מקום ועל זמן והטעם ולמעלה: (כא) עד הורישו. השם: (כב) לפני ה'. כי שם הארון. לפני ה' כאשר פירשתי כי לעולם הוא לשבח: (כד) אל"ף לצנאכם נוסף כמו והאזיניו נהרות: (כז) כל חלוץ צבא. כמו הארון הברית והטעם

רש"י

טפל בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כן גדרות לצאנכם: (יז) ואנחנו נחלץ חושים. נזדיין מהירים כמו (ישעיה ח) מהר שלל חש בז (שם ה) ימהר יחישה: לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורים היו שכן נאמר בגד (דברים לג) וטרף זרוע אף קדקד ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים (שם א') ואצו אתכם בעת ההיא וגו' (שם ג') חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל ובירידו כתיב (יהושע ו') והחלוץ עובר לפניהם זה ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפנו. בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר, שנבנה עכשיו: (יט) מעבר הירדן והלאה. בעבר המערבי: כי באה נחלתנו. כבר קבלנוה בעבר המזרחי: (כד) לצנאכם. תיבה זו מגזרת (תהלים ח) צנה ואלפים כלם שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא. מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: והיוצא מפיכם תעשו. לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא וכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן עשו: (כה) ויאמר בני גד. כלם כאיש אחד: (כו) ויצו להם. כמו עליהם ועל תנאם מינה אלעזר ויהושע

תרגום אונקלוס

הָכָא וְקִרְוִין לְטַפְלָנָא: יז וַאֲנַחְנָא נִזְדָּרֵיז מַבְעִין קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד דְּנָעֱלִינוּן לְאַתְרֵיהוֹן וְיִתְּבוּן טַפְלָנָא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן מִן קֳדָם יָתְבֵי אַרְעָא: יח לָא נְתוּב לְבָתָּנָא עַד דְּיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסַנְתֵּיהּ: יט אֲרֵי לָא נַחְסִין עִמְּהוֹן מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּלְהָלָא אֲרֵי קַבֵּלְנָא אַחְסַנְתָּנָא לָנָא מֵעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא: כ וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה אִם תַּעְבְּדוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין אִם תִּזְדָּרְזוּן קֳדָם עַמָּא דַייָ לִקְרָבָא: כא וְיַעְבַּר לְכוֹן כָּל דִּמְזָרֵיז יָת יַרְדְּנָא קֳדָם עַמָּא דַייָ עַד דְּיִתָרֵיךְ יָת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי מִן קֳדָמוֹהִי: כב וְתִתְכְּבֵישׁ אַרְעָא קֳדָם עַמָּא דַייָ וּבָתַר כֵּן תְּתוּבוּן וּתְהוֹן זַכָּאִין מִן קֳדָם יְיָ וּמִיִּשְׂרָאֵל וּתְהֵי אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְאַחְסָנָא קֳדָם יְיָ: כג וְאִם לָא תַעְבְּדוּן כֵּן הָא חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ וְתִדְּעוּן חוֹבַתְכוֹן דְּתִשְׁכַּח יָתְכוֹן: כד בְּנוֹ לְכוֹן קִרְוִין לְטַפְלְכוֹן וְחַטְרִין לְעָנְכוֹן וּדְיִפּוֹק מִפּוּמְכוֹן תַּעְבְּדוּן: כה וַאֲמַרוּ בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֹשֶׁה לְמֵימַר עַבְדָּךְ יַעְבְּדוּן כְּמָא דְּרִבּוֹנִי מְפַקֵּיד: כו טַפְלָנָא נְשָׁנָא גֵּיתָנָא וְכָל בְּעִירָנָא יְהוֹן תַּמָּן בְּקִרְוֵי גִלְעָד: כז וְעַבְדָּךְ יַעְבְּרוּן כָּל דִּמְזָרֵיז לְחֵילָא קֳדָם עַמָּא

תורה

כו"ל חסר · לְמִקְנֵנוּ פֹּה וְעָרִים לְטַפֵּנוּ:
יז וַאֲנַחְנוּ נֵחָלֵץ חֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר אִם־הֲבִיאֹנֻם אֶל־מְקוֹמָם וְיָשַׁב טַפֵּנוּ בְּעָרֵי הַמִּבְצָר מִפְּנֵי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: (כ' וח"ו וכני דן ודין ג' וכ"כ · ג')
יח לֹא נָשׁוּב אֶל־בָּתֵּינוּ עַד הִתְנַחֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלָתוֹ: (כו"ל מ"ל)
יט כִּי לֹא נִנְחַל אִתָּם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וָהָלְאָה כִּי בָאָה נַחֲלָתֵנוּ אֵלֵינוּ מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה: פ שביעי (רביעי כשהן מחוברין) (ל')
כ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה אִם־תַּעֲשׂוּן אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אִם־תֵּחָלְצוּ לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה: (י"ז מ"ל בתורה · י"ד)
כא וְעָבַר לָכֶם כָּל־חָלוּץ אֶת־הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְהוָה עַד הוֹרִישׁוֹ אֶת־אֹיְבָיו מִפָּנָיו: (ל' · ג')
כב וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה וְאַחַר תָּשֻׁבוּ וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵיְהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לַאֲחֻזָּה לִפְנֵי יְהוָה: (ט')
כג וְאִם־לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן הִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה וּדְעוּ חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם: (י"ד. ד' סבירין וסנס)
כד בְּנוּ־לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם וְהַיֹּצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ: (כ'. ל' · י"ב סבי' ויאמרו)
כה וַיֹּאמֶר בְּנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי מְצַוֶּה: (כו"ל מ"ל)
כו טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ מִקְנֵנוּ וְכָל־בְּהֶמְתֵּנוּ יִהְיוּ־שָׁם בְּעָרֵי הַגִּלְעָד: (ל')
כז וַעֲבָדֶיךָ יַעַבְרוּ כָּל־חֲלוּץ צָבָא לִפְנֵי

בעל הטורים

חשים ב' במסרה מהרי ליבני. ואנחנו נחלץ חושים. ואידך ובני דן חושים. והיינו דאיתא בפרק מי שמת ודילמא כחושים של קנה פי' כרכה קנים יוצאים מבורם א' ולמעלה נפרדים זה מזה כך פי' נחלץ כמו חושים של קנה שנאחזים זה בזה כך נחלץ למלחמה פי' כן דרך בנלחמים להתקרב זה אל זה כדי שלא יפרידום האויבים: חלוץ ב' במסרה. ועבר לכם כל חלוץ. חלוץ הנעל. והיינו דאמרינן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו שלא תזקק ליבום ולא תצטרך לחלוץ לביבם ומשמעינן מכאן שגם משה עשה כן ומשנו למד דוד וזהו ועבר לכם כל חלוץ. חלוץ הנעל: לפני ה'. בסי' ז' פעמים כנגד ז' שנים של כיבוש: ויאמר בני גד ויאמרו היה לו לומר אלא בגדול שבהם דיבר בשביל כולם:

מסורה

ואי' ונבנת את החומה: לא ז' ר"פ בס' וסימן לא ישאירו ממנו עד בקר. לא יום אחד תאכלון. לא אוכל אנכי לבדי. לא כן עבדי משה. לא איש אל ויכזב. לא הביט און ביעקב. לא נשוב אל בתינו עד התנחל: תעשון ט"ו וסי' וירדת אלי ושמת את הדברים. לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב. ויאמר אליהם משה אם תעשון. ואם לא תעשון. לא תעשון כן לה' אלהיכם. ואצוה אתכם בעת ההוא. לא תעשון ככל אשר אנחנו. ושמרתם את דברי הברית. ויאמר אליהם ממני ב' בו. וי"א תניינא. ויאמר להם שמשון. ויאמר להם למת תעשון כדברים. ויצום לאמר זה הדבר דמלכים. וכל ריב אשר יבא דיה. ויצו עליהם לאמר ד"ה: הנה ד' סבירין והנה וסימן נמסר בסדר כי תשא: וגדרת ב' וחסר וסימן וגדרת לצנאכם וגדרת בית דגון: ויאמר דסבירין ויאמרו י"א וסי' מצרים אנוסה. ויאמר בני גד ובני ראובן קדמאה. ויאמר שרי סכות. ויאמר כה אמר יפתח. ויאמר הנה בניות ברמה. כי לא מצאתם בידי מאומה. שלום בואך. כה אמר בן הדד. ויהוא יצא אל עבדי אדניו. ויאמר אפרים אך עשרתי. והאמצים יצאו ויבקשו. ונמסר גם בשפטים סימן

תולדות אהרן

ועבר לכם כל חלוץ. סוטה ג: ונכבשה הארץ. שם: והייתם נקיים. פסחים יג שקלים ד יומא לח (שקלים מז שם מט):

ספורנו

בדור שקדש: (יז) עד אשר אם הביאונם. בעוד שלא הביאונום כמו עד לא עשה ארץ וחוצות. עד אם כלו: (כג) הנה חטאתם לה'. בזה תודיעו אז שחטאתם עתה שתודיעו שהיתה כונתכם להרע: (כה) עבדיך יעשו. בזה האוסן אשר אמרת

רמב"ן

ארץ כנען שאמרו בהם המרגלים לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו ולכן אמר להם שאינם בוטחים בה' כאבותם ויסף עוד להעניסם בהם להניחם במדבר ולכך ענו אותו חלילה שגירא מהם אבל נעבור חלוצים למלחמה ונהיה מהירים וראשונים לפני העם להלחם באויבי ה' כי לחמנו הם:

(יט) כי באה נחלתנו אלינו. כבר קבלנוה בעבר המזרחי לשון רש"י. ואיט הגון שידברו כן לפני משה לאמר כבר קבלנוה כי אינגו בידם אבל ברצונו הדבר תלוי ולא קבלוה עד שיתננה הוא להם. אבל כך אמרו כי לא תנחילנו אתה למעט נחלתם בארץ הטובה שלהם כי באה אלינו הנחלה ברצויה

יְהוָה לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי
דֹּבֵר׃ כח וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה אֵת
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
וְאֶת־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם
אִם־יַעַבְרוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי־רְאוּבֵן ׀
אִתְּכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן כָּל־חָלוּץ
לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי יְהוָה וְנִכְבְּשָׁה
הָאָרֶץ לִפְנֵיכֶם וּנְתַתֶּם לָהֶם
אֶת־אֶרֶץ הַגִּלְעָד לַאֲחֻזָּה׃
ל וְאִם־לֹא יַעַבְרוּ חֲלוּצִים
אִתְּכֶם וְנֹאחֲזוּ בְתֹכְכֶם בְּאֶרֶץ
כְּנָעַן׃ לא וַיַּעֲנוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי
רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־עֲבָדֶיךָ כֵּן נַעֲשֶׂה׃
לב נַחְנוּ נַעֲבֹר חֲלוּצִים לִפְנֵי
יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאִתָּנוּ אֲחֻזַּת
נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃ לג וַיִּתֵּן
לָהֶם ׀ מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי
רְאוּבֵן וְלַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט ׀ מְנַשֶּׁה
בֶן־יוֹסֵף אֶת־מַמְלֶכֶת סִיחֹן מֶלֶךְ
הָאֱמֹרִי וְאֶת־מַמְלֶכֶת עוֹג מֶלֶךְ
הַבָּשָׁן הָאָרֶץ לְעָרֶיהָ בִּגְבֻלֹת
עָרֵי הָאָרֶץ סָבִיב׃ לד וַיִּבְנוּ בְנֵי־
גָד אֶת־דִּיבֹן וְאֶת־עֲטָרֹת וְאֵת
עֲרֹעֵר׃ לה וְאֶת־עַטְרֹת שׁוֹפָן
וְאֶת־יַעְזֵר וְיָגְבְּהָה׃ לו וְאֶת־

קדמאה אדני מנוה תניינא אדני דבר וסימן נוותיו לדבר. ב׳ נוסי · ג׳ · ב׳ חסר בתורה · י״א פסוקים רישיהון וסופיהון נו״ן · ג׳ · ג׳ · ל׳ חסר דחסר · ג׳ חסר בליש׳ · ג׳

דַּייָ לִקְרָבָא כְּמָא
דְרִבּוֹנִי מְמַלֵּל׃ כח וּפַקֵּיד
לְהוֹן מֹשֶׁה יָת אֶלְעָזָר
כַּהֲנָא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן
וְיָת רֵישֵׁי אֲבָהָת שִׁבְטַיָּא
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְהוֹן אִם יַעְבְּרוּן בְּנֵי
גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן עִמְּכוֹן יָת
יַרְדְּנָא כָּל דִּמְזָרֵיז לִקְרָבָא
קֳדָם עַמָּא דַייָ וְתִתְכְּבֵישׁ
אַרְעָא קֳדָמֵיכוֹן וְתִתְּנוּן
לְהוֹן יָת אַרְעָא דְגִלְעָד
לְאַחְסָנָא׃ ל וְאִם לָא
יַעְבְּרוּן מְזָרְזִין עִמְּכוֹן
וְיַחְסְנוּן בֵּינֵיכוֹן בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן׃ לא וַאֲתִיבוּ בְּנֵי
גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמֵימַר יָת
דְּמַלֵּיל יְיָ לְעַבְדָּךְ כֵּן
נַעְבֵּיד׃ לב נַחְנָא נַעְבַּר
מְזָרְזִין קֳדָם עַמָּא דַייָ
לְאַרְעָא דִכְנָעַן וְעִמָּנָא
אֲחוּדַת אַחְסַנְתָּנָא מֵעִבְרָא
לְיַרְדְּנָא׃ לג וִיהַב לְהוֹן
מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי
רְאוּבֵן וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף יָת מַלְכוּת
סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה וְיָת
מַלְכוּת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן
אַרְעָא לְקִרְוָהָא בִּתְחוּמִין
קִרְוֵי אַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר׃
לד וּבְנוֹ בְּנֵי גָד יָת דִּיבוֹן
וְיָת עֲטָרוֹת וְיָת עֲרוֹעֵר׃
לה וְיָת עַטְרוֹת שׁוֹפָן וְיָת
יַעְזֵר וְרָמָתָא׃ לו וְיָת

ויהושע כמו (שמות י״ד) ה׳ ילחם לכם: (לב) ואתנו אחזת נחלתנו. כלומר בידנו וברשותנו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה:
ערי

והטעם כל חלוץ לצא: (כט) ונתתם. תתנו להם והוי״ו כפ״א רפה בלשון ישמעאל כי כן משפט הלשון: (ל) ונאחזו בתככם. חלק להם כבוד כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכום עמכם בעל כרחם ונאחזו או אם יתנחמו ונאחזו בתוככם ובאת זו המלה כמשפט בעלי היו״ד כי אותיות אהו״י מתחלפים: (לא) ויענו בני גד. שנית חזוק: (לב) נחנו. הוא העיקר ואל״ף אנחנו נוסף ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה בעבור היותו חצי השבט:
ואם

בעל הטורים

נחנו נעבר חלוצים. הפסוק מתחיל ומסיים בנו״ן כלומר נעבור הירדן שהוא רחב נ׳ אמה. ויש בו י״ב תיבות לומר שכל י״ב שבטים יעברו: נחנו ג׳. נחנו נעבור. כלנו בני איש אחד נחנו. נחנו פשענו ומרינו. נחנו נעבור למס כי כלנו בני איש אחד נחנו ואם לא נהנו פשענו ומרינו. כדכתיב ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם:

י״ג: ואת ז׳ בטעם טפחא וסימן ויצו להם משה את אלעזר הכהן. ויהכו נערי דוד. את רבשקה. תחזקנה ידיכם. המגלה הזאת. פצה פיך. ויחר לי מאד: ונכבשה הארץ ג׳ וסימן לפני ה׳ ואחר תשובו. ונכבשה הארץ לפניכם. הלא ה׳ אלהיכם עמכם. וא׳ והארץ נכבשה: חלוצים כל ליש׳ מלא במ״א חלצי מואב: נחנו ג׳ ב׳ פתחין וא׳ קמץ וסימן בני איש אחד נחנו. נחנו נעבר חלוצים. נחנו פשענו ומרינו. ונמסר גם בסדר מקץ: נחנו חד מן י״א פסוק רישיהון נו״ן וסופיהון נו״ן וסימן נמסר בסדר תזריע: את ממלכת י״א פסוקים מן ב׳ בחד פסוק קדמא את תניינא ואת וסי׳ נמסר בסדר ויקהל: לעריה בגבלת ערי הארץ. יצב גבלת עמים חסר דחסר. אתה הצבת כל גבולות מלא דמלא וב׳ גבלות כתיב חסר וי״ו קדמא וסימן ואסיר גבלות עמים. גבלות ישיגו עדר. ושארא גבולת כתיב חסר וי״ו תניינא: עטרת ג׳ בליש׳ וסימן ויבנו בני גד את דיבן. ואת עטרת שופן. והעטרת תהיה לחלם דזכריה: מוסבת ב׳ כ״כ

תולדות אהרן ויאמר משה אליהם. קדושין סא: ואם לא יעברו. שם: ונאחזו בתוככם. שם סא:

ספורנו

אמרת שנעבור חלוצים: (כח) ויצו להם משה. גזה שלא יתנו לאלה את ארץ סיחון ועוג אלא אחר שישובו מכבוש הארץ כאמרו ונכבשה הארץ ואחר תשובו והיתה הארץ הזאת לכם ולא קודם לכן והם לא קבלו זה ואמרו נחנו נעבור חלוצים ואתנו אחזת נחלתנו שתהיה ברשותנו בעת שנעבור את הירדן: (לג) ויתן להם משה. כדי שלא להכנס במחלוקת הסכים משה לדבריהם:

רמבן

הראויה לנו שהיא ארץ מקנה ולנו המקנה יותר משאר השבטים והוא דרך בקשה לא דרך מריבה. או שיאמרו כי לא ננחל אתם כי אפילו אם לא תחפוץ לתת לנו עתה את הארץ נעבור עמהם אנו וכל אשר לנו אבל לא ננחל אתם כי נשוב אל הארץ הזאת שהיא נחלתנו הראויה לנו ושאנחנו רוצים בה ואין שאר השבטים חפצים בה כלל:

(כט) וטעם אם יעברו בני גד ובני ראובן ונתתם להם את ארץ הגלעד. כי עתה לא מסר להם משה כל ארץ סיחון ועוג רק קצת ערים בארץ גלעד שהוא מקום המקנה והם עטרות ודיבון והנזכרים כאן שבנו בהם מבצרים לשבת בהם טפם ומקניהם ושאר הארץ הניחוה חרבה ולכך צוה ליהושע והנשיאים אם יעברו אתכם תנו להם כל הארץ לאחוזת עולם ואם לא ירצו לעבור אתכם תקחו מהם כל הארץ הזאת ותגרשו משם נשיהם וטפם ותתנו להם אחוזה הראויה להם בארץ כנען שיכבשו אותה להם כאשר יעברו שם. ור״א אמר ואם לא יעברו ברצונם תוליכום עמכם בעל כרחם ויאחזו שם בתוככם:

(לא) ויענו בני גד ובני ראובן לאמר. נחנו נעבור אמרו לו אין אדוננו צריך לצוות עלינו בתנאי כפול חלילה לעבדיך מעבור על מה שאדוני מצוה כי הם דברי ה׳ ולא נעבור על מצותו וזה טעם את אשר דבר ה׳ כי מתחלה אמרו כאשר אדוני מצוה:

(לג) ולחצי שבט מנשה בן יוסף. מתחלה לא באו לפניו שבט מנשה אבל כאשר חלק הארץ לשני השבטים ראה שהיא ארץ גדולה מן הראוי להם ובקש מי שירצה להתנחל עמהם והיו אנשים בשבט מנשה שרצו בה אול אנשי מקנה היו ונתן להם חלקם. וטעם ולחצי חלק אחד מהם וכן אז יחלק העם ישראל לחצי חצי העם היה אחרי תבני בן גינת והחצי אחרי עמרי והענין כי עשו מן הארץ תשעה חלקים שוים לתשעת המטות ולא יכלו לתת למטה מנשה הנותרים חלק שלם ולא חצי חלק כי רובם נשארו והנה עשו מן השבט כולו חלקים ומצאו כי עשירית השבט בלבד נחלו בארץ הבשן ועשר הידות נשארו ונתנו לו חלק שבט שלם עשרה חבלים והאחד נשאר ואולי בעבור היות שתי המשפחות האלה המכירי והגלעדי המועטות בשבט רצו להפרד משבטם כדי שתהיה להם נחלה רבה מהם כי ילכדוה בחרבם וכמו שנאמר כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן על כן הזכיר בשבט הזה חבלים ולא הזכיר כן בשאר השבטים כך נראה לי פירוש הכתוב הזה על דרך הפשט והנה לא הזכיר משה בתורה שיחלק ביניהם הארץ הזאת ויתן לכל אחד משני השבטים האלה חלקו בפני עצמו אבל אמר שנתן להם ולחצי שבט המנשי ממלכות שני המלכים האלה ובמשנה תורה פי׳ שנתן לחצי שבט מנשה חלק בפני עצמו כל חבל הארגוב וכל הבשן והנה קצר בתורה שלא רצה להזכיר בה חלוקה השנית כאשר לא תזכר בה חלוקת שאר השבטים אבל בספר יהושע אמר בביאור כי משה חלק להם דכתיב ויתן משה לבני ראובן למשפחותם ויהי להם הגבול וגומר וכתיב ויתן משה למטה גד למשפחותם ויהי להם הגבול
וגומר

אבן עזרא

(לח) ואת נבו. יתכן שהוא הר נבו ששם נקבר משה כאשר אפרש: (לח) מוסבת. אלה הערים הוסבו שמותם וכן שבמה: (לט) ויורש. יש אומרים כי מכיר חי היה ולפי דעתי שמלת ויורש שבה אל הגבור שהיה במשפחה. וטעם למכיר בן מנשה. לבני מכיר כמו ויאמר יהודה לשמעון אחיו: (מא) ויאיר בן מנשה. הוא ממשפחת יהודה כי כן כתוב כי חצרון לקח בת מכיר בן מנשה והוליד ממנה שגוב ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד ונקרא על שם משפחת אמו גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזלי הגלעדי כי כן כתוב ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר כי ארץ כנען היא הנחלה ולא ארץ האמורי שהיא מעבר לירדן מזרחה כי יש אמורי בארץ כנען והוא היה התקיף מכל שבעה גוים: חותיהם. פירושו לפי מקומו כמו קריות:

תרגום אונקלוס

בית נמרה וית בית הרן קרוין כריכן וחטרין דען: לז ובני ראובן בנו ית חשבון וית אלעלא וית קריתים: לח וית נבו וית בעל מעון מקפן שמהן וית שבמה וקרו בשמהן ית שמהת קרויא דבנו: לט ואזלו בני מכיר בר מנשה לגלעד וכבשוה ותריך ית אמוראה דבה: מ ויהב משה ית גלעד למכיר בר מנשה ויתיב בה: מא ויאיר בר מנשה אזל וכבש ית כפרניהון וקרא יתהן כפרני יאיר: מב ונבח אזל וכבש ית קנת וית כפרנהא וקרא לה נבח בשמיה: פ פ פ

מקרא

בית נמרה ואת־בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן: לז ובני ראובן בנו את חשבון ואת־אלעלא ואת קריתים: לח ואת־נבו ואת־בעל מעון מוסבת שם ואת־שבמה ויקראו בשמת את־שמות הערים אשר בנו: לט וילכו בני מכיר בן־מנשה גלעדה וילכדה ויורש את־האמרי אשר־בה: מפטיר מ ויתן משה את־הגלעד למכיר בן־מנשה וישב בה: מא ויאיר בן־מנשה הלך וילכד את־חותיהם ויקרא אתהן חות יאיר: מב ונבח הלך וילכד את־קנת ואת־בנתיה ויקרא לה נבח בשמו: פ פ פ

קי"ב, בק"י, יק"ב, עיב"ל סימן:

(מסורה: ל' שוס קרתא וכל שוס בר ייג; גס דכוותא במ"ב תרן; ל' כתיב א'ל"ף; כ' כ"כ; ג' בליסנא. ס' ג' מ"ל וכית; י"א פסוקים רישיהון וסופיהון חד; כ"ד מקומות וכרתו דרגא וכ' מרכות לטעמא)

רשי

(לו) ערי מבצר וגדרת צאן. זה סוף פסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן: (לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שם. נבו ובעל מעון שמות ע"ג הם והיו האמוריים קורים עריהם על שם ע"ג שלהם ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר: ואת שבמה. בנו שבמה והיא שבם האמורה למעלה: (לט) ויורש. כתרגומו ותריך שתיבת רי"ש משמשת שתי חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך: (מא) חותיהם. כפרניהון: ויקרא אתהן חות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: (מב) ויקרא לה נבח. לה אינו מפיק ה"א וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה (רות ב') ויאמר לה בעז (זכריה ה') לבנות לה בית:

בעל הטורים

ויקרא לה נבח. לה ג' לא מפיק ה"א ויקרא לה נבח בשמו שלא נתקיים לה שם זה. ויאמר לבנות לה בית בארץ שנער שסופה לבנות ולא בנה. ויאמר לה בועז שלא דבר עמה הוא בעצמו אלא על ידי שליח. לה כמו לא:

תולדות אהרן ובני ראובן. סוטה יג (סוטה יז): ואת נבו. שם:

(מסורה: וסימן משבצת זהב. שם: וילכדה ה' ג' כראים וב' חסרים וסימן וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה. והאורב קם מהרה ממקומו. ויעבר יהושע וכל ישראל עמו מלכיש. ויעבר יהושע וכל ישראל עמו מעגלונה חברונה. וילכדה מקצה שליש שנים. קדמא ובתרא חסר: כל חותיהם חסר וכל חוות מ"ל במ"ג חסר וסימן חות לאביו בן כסיל. שקר מזין. לא יבין הות. בתראה פליגא: ויקרא לה נבח י"ד פסוק בטעמא תרין חוטרין. פי' הטפחא כך דינו לעולם לא ישרתנה כי אם מרכא אך בי"ד מקומות ישרתנה דרגא עם ב' מרכות תנקראת תרין חוטרין וסי' ויבא לו יין וישת. למה תעשה כה. אשר לא צוה אותם. ויקרא לה נבח. הלא טוב לנו שוב מצרימה. נעלם מן המלך. אשר לא הגיד לה דמלכים. וחברו דדיה. ויחנו אלה נכח אלה. נעניתי לו בה. וינח לו אלהיו מסביב. הלא זה אוד מוצל מאש. ודי לא ידע תהודעון. ויהי לב לעם לעשות ויהי ריב ומדון ישא: לה ג' דלא מפקי ה'א וסי' ונבח הלך וילכד את קנת. ויאמר אלי לבנות לה בית. ויאמר לה בעז:)

רמבן

וגומר וכתיב ויתן משה לחצי שבט מנשה ויהי לחצי שבט מנשה למשפחותם ויהי גבולם וגו':

(לח) **ואת** נבו ואת בעל מעון מוסבת שם. נבו ובעל מעון שמות ע"ג הם והיו האמורים קורין עריהם על שם ע"ג שלהם ובני ראובן הסבו שמותם לשמות אחרים זהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר לשון רש"י. והכתוב שאמר ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו על כולם ירמוז לא על נבו ועל בעל מעון בלבד ועוד מה טעם שיזכיר אותם הכתוב בשם הע"ג ויאמר כי בני ראובן בנו אותן והסבו שמם ולא יזכיר השם הטוב המוסב להם ומנהג הכתוב לעולם בערים הנלכדות להזכיר השם החדש ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם. ויקרא אתהם חוות יאיר ויקרא לה נובח גם בכל המוסבות שם יזכירם ושם חברון לפנים קרית ארבע ושם דביר לפנים קרית ספר והקרוב אלי כי אלו השמות היו שמות הערים ביד מואב וסיחון כבש כל הערים האלה ממלך מואב הראשון כי כן כתוב בחשבון ודיבון ומדבא כמו שאמר ונירם אבד חשבון וגו' וכן ירא לי מדברי יפתח שאמר בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון והיא ערוער אשר לקחו מיד סיחון והנה כאשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי חזרו מואב וישבו בארצם ובעריהם כי מצאנו בספר ירמיהו כאשר החריב נבוכדנצר את מואב שלכד מהם כל הערים האלה והזכיר בשמות חשבון ואלעלא וקריתים ודיבון ונבו ויעזר וערוער ובעל מעון שקראו בית מעון ובית נמרה שקראו נמרים והנה הרי הם כולם למואב וכן בישעיהו במשא שנחרב את מואב הוזכרו שם רובן של ערים הללו כי לראובני ולגדי הגלה תחלה ואחר כך שטף עמון ומואב ולכן נראה כי פירוש מוסבות שם שאלו הערים כולן הם מוסבות שם שהסבו האמורי את שמם הראשון כשהיו ביד מואב ובני ראובן וגד ועוד קראו אותם בשמות אשר בנו אותם ולא אמר הכתוב ויקראו שמות לערים אשר בנו אבל אמר ויקראו בשמות את שמות הערים כי קראו להם בשמות את השמות הראשונים אשר היו להם מתחלה כי רצו להזכירם בשם הידוע להם מאז או להוביש את מואב או כאשר הזכירו רבותינו שהיו האמורים קורין עריהם על שם ע"ג שלהם אבל לא ראינו ביהושע שהשב שמות הערים שכבש. וטעם ואת שבמה שבנו את שבמה ואינה מוסבות שם:

(מא) **ויאיר** בן מנשה. האיש הזה יתיחס אל משפחת אמו בעבור שלקח אחוזתו עמהם כי בדברי הימים מפורש שהוא בן חצרון בן פרץ בן יהודה ואמו בת מכיר בן מנשה דכתיב ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחה והוא בן ששים שנה ותלד לו את שגוב ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלש ערים בארץ הגלעד וכתיב ויקח גשור וארם את חות יאיר מאתם את קנת ואת בנותיה ששים עיר כל אלה בני מכיר אבי גלעד ומזה נראה שהיה נובח הלוכד קנת ובנותיה בן יאיר ולכן יקראו גם הן חות יאיר. וטעם ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה למשפחתו כי בניו לכדוהו וכן ולמכיר נתתי את הגלעד ולמכיר כי בעבור היותו נכבד לראש לכל זרעו יקראוהו בניו בשמו כי כן יאמרו הכתובים בראשי השבטים בנחלתם נגבה לאפרים ונפונה למנשה וכן למנשה היתה ארץ תפוח וגו' ומה שאמר הכתוב בספר יהושע ויהי הגורל למטה מנשה כי הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן גם כן על בניו שהיו אנשי מלחמה כי הם הלכו גלעדה וילכדוה ולכך נתן להם משה חלק גדול מהם ואולי היה עדיין מכיר קיים ולא נגזרה עליו גזירת המדבר לפי שלא היה מפקודי משה ואהרן שהיה לו יותר מששים שנה והאריך בדורות הראשונים:

(מב) **ויקרא** לה נבח. לא מפיק ה"א וראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך ה"א רפה שמשמע מדרשו כמו לא ותמה אני מה ידרוש שתי תיבות הדומות לזו ויאמר לה בועז לבנות לה בית לשון רש"י. והרי הרב אוצר בלום לתורה להלכות ולהגדות ואשתמיטתיה זה שאמרו במדרש רות ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך אמר לה ח"ו אין את מן האמהות אלא מן האימהות ודכותיה ונבח הלך וילכד את קנת ויקרא לה נבח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם ודכוותיה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תקומה עד כאן באגדה וכן בגמרא של מסכת סנהדרין אמרו זו חנופה וגסות הרוח שירדו לבבל לבבל נחות ואשתרבובי אשתרבוב לעילם דיקא נמי דכתיב לבנות לה בית שמע מינה והוא מדרש מן חסרון המפיק הזה שלא עמד לה הבנים בארץ שנער:

וידבר

וידבר משה אל ראשי המטות. מה דבר אל ראשי המטות* לאמר לבני ישראל דבר אל ראשי המטות שיאמרו איזו דבר לבני ישראל ולא פי' עדיין מה יאמרו ראשי המטות אל בני ישראל עד שהגיד להם פרשת נדרים שחייב ראש המטה לאמר אל הנודר מותר לך וזו היא האמירה שצוה לראשי המטות שיאמרו לבני ישראל ועליה אמר לא יחל דברו הוא עצמו לא יחל אבל אחרים מחלין את דברו ועל זה אמר ככל היוצא מפיו של החכם המתיר לו כן יעשה אם לקיים או להתיר:

איש כי ידור נדר לה'. שני מיני נדרים הם כי הנודר בכעסו לאסור על עצמו איזו דבר נדר זה אינו לה' ודוקא איש כי ידור כשהוא איש מיושב בדעתו קרינן ביה האדם בשבועה והוא הנודר לה' אבל הנודר בכעסו מאחר שכעס בחיק כסילים ינוח אם כן אינו איש ונמשל כבהמה. ורבותינו ז"ל ספרו בגנות הנודר ואמרו שהנודר כאלו בנה במה והמקיימו כאלו הקריב עליה. וכדמות ראיה לדבריהם כי רש"י פירש נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר כו' ואומר אני דון מינה ומינה מה להלן במה אף כאן במה כי שחוטי חוץ היינו המקריב בבמה אף זה הדבר הנאמר כאן בנודר מדבר המקריב בבמה כי הנודר דומה כאלו בנה במה וטעמו של דבר הוא שירדה התורה לסוף דעת הנודר כי הוא אוסר על עצמו מה שכל העולם נוהגין בו היתר מסתמא רום לבבו השיאו שמכל העדה יבדל והוציא את עצמו מן הכלל ובדרך זה מצינו בלשון רבותינו ז"ל שלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו כי כל זה דרך גאה וגאון כמו שא"ר ז"ל כל מי שיש בו גסות הרוח כאלו בנה במה שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה מה ענין הגס רוח אל הבונה במה אלא ודאי שמצד גסות רוחו הוא בונה במה לעצמו כאמור וכן במה לשון גבוהה. ואותו דרך גאה וגאון המצוי בבונה במה מצוי גם בנודר כי מסתמא כוונתו כדי שיהיה מוחזק בחסיד ופרוש. אך יש מקום לומר נודר בכעסו יוכיח כי מסתמא בכעסו לא נתכוין לשם יוהרא וצריך אתה לחלק בין נודר מתוך ישוב הדעת ובין הנודר בכעסו ובמה תדע אפוא אם זה הנודר דומה לבונה במה או לא כי אם נדר בכעסו ודאי אינו דומה לבונה במה. על זה אמרו והמקיימו כאלו הקריב עליה נתן סימן מובהק על זה כי כל מה שהאדם עושה מתוך כעס מסתמא כשך חמתו הוא בא לידי חרטה ואינו מקיימו אלא הולך אל החכם שיתיר לו ע"כ אמר אם הוא נודר ואינו מקיימו אלא נשאל על נדרו ודאי בכעסו נדר ומתחרט ואז אינו דומה כאלו בנה במה וכארז"ל אשר נשבעתי באפי וגו' באפי נשבעתי וחזרתי כשך האף והחמה. אבל המקיימו ואינו בא לידי חרטה ואינו נשאל עליו סופו מוכיח שמתוך ישוב הדעת נדר והשדה אותו התורה שרום לבבו הביאו לידי מדה זו שלקח את עצמו לצד אחר על כן הוא דומה כאלו הקריב עליה כי הקיום הוא גמר דעתו כמו שההקרבה תכלית בנין הבמה. וזהו שמסיק שם בגמרא אמר ר"ש כל הנודר נקרא רשע מאי קרא שנאמר וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא וילפינן חדלה חדלה כתיב הכא וכי תחדל וכתיב התם שם רשעים חדלו רוגז. ונראה לומר דון מינה ומינה מה להלן בחדלת הרוגז משתעי אף כאן בחדלת הרוגז כי אינו נקרא רשע כי אם באופן זה שכבר חדלה רגזו ואף על פי כן הוא עומד בנדרו ואינו נשאל עליו אגלאי מילתא למפרע שלא מתוך כעס נדר כי כבר נשתהא כשיעור זמן חדלת הרוגז ועל זה אמר שם רשעים ר"ל הוא נקרא רשע כשחדל הרוגז כאמור או אינו לגמרי ואם כן ודאי מתוך ישוב הדעת נדר כדי לבנות במה לעצמו על כן המקיימו נקרא רשע כי דרך גאה וגאון לו ואני מוסיף עוד ג"כ לילף חדלה זו מן חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב מה להלן במה אף כאן במה וז"ש כאן איש כי ידור נדר לה' כשהוא איש בנדרו ושפוי בדעתו ומתוך ישוב הדעת נדר עליו אמר דרך הודעה ככל היוצא מפיו יעשה כי אין סופו לבא לידי חרטה אבל הנודר מתוך כעס הוא אמר ולא יעשה כי סופו להיות נשאל עליו כשך חמתו. ואומר נדר לה' למעט שלא ידור לשום יוהרא לבנות במה לעצמו אלא לשם ה' ידור:

לא יחל דברו. אבל אחרים מחלין דברו טעם להיתר נדרים ביחיד מומחה או בג' הדיוטות שנקראו בית דין אנו למדין מן הפרת האב והבעל כי כשם שהאב והבעל לכך יש בידם להפר מטעם שכל אשה ברשות בעלה או ברשות אביה ואין כח בידו לעשות גדולה או קטנה בלתי הסכמתם ודומה כאלו התנו בשעת הנדר על מנת שיסכים הבעל או האב וכשאינן מסכימים אז למפרע בטל הנדר מעיקרו כי מסתמא על דעתם נדרה או כאלו נדרה על דעתם כך כל איש מישראל הוא ברשות ב"ד ומחוייב לעשות ככל אשר יורו לו הב"ד וכל נודר דומה כאלו התנה בשעת הנדר על מנת שיסכימו הב"ד עמו וכשאינן מסכימין נעקר הנדר מעיקרו וכל יחיד מומחה נקרא ב"ד וכל שלשה הדיוטות ע"כ בידם להתיר נדרו למנעו מן החטא כי כל נודר נקרא חוטא ממה שנאמר וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא. ומה שהבעל והאב בלשון הפרה וחכם בלשון התרה כי שהאשה יותר רשות בעלה ואביה עליה ממה שכל ישראל ברשות בית דין על כן המה בלשון המורה על ביטול הנדר מעיקרו כאלו לא היה שם נדר כלל אבל לשון התרה מורה על דבר שהיה נאסר בו מתחלה זמן מה ואותו איסור הותר כי אינו מופר מכל וכל שהרי הדבר תלוי בחרטה:

נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים. ומשה שינה ואמר לתת נקמת ה' במדין. וע"ק שפירש"י אף על פי ששמע משה שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא אחר מנא ליה לרש"י לומר כן שמא היה נעצב על מיתתו וכי בעבור זה היה לו להקים דבר ה' ומי כמוהו מקים דבר ה' בלא איחור. ומ"ש וימסרו להודיע שבחן של רועי ישראל כו' עד שנמסרו בעל כרחם לא פירש במקרא מהו ההכרח אשר הביאם לזה. וביאור הדבר שהמדינים שתים רעות עשו אחת לשמים כי החטיאו את ישראל בע"ג ובזנות והאחת לישראל כי הפילו בעצתם כ"ד אלף מישראל ואמר הקב"ה למשה נקם נקמת בני ישראל כי מה שעשו לי שרי ומחול כי אם רבו פשעי האדם מה יעשה לו ית' ועיקר הנקמה על מה שעשו לישראל כי רבה רעתם. וכאשר שמע משה שאמר לו ה' אחר תאסף אל עמיך וכבר ידע משה רוב חיבת ישראל אל מנהיגיהם אמר בלבו אם אומר אל ישראל דברים כהווייתם כאשר נאמרו לי מפי הגבורה מאחר שידעו ישראל שמיתתי תלויה בנקמה זו א"כ יאמר נא ישראל כשם שמחל הקב"ה על חלקו כך אנחנו נמחל להם על מה שעשו לנו ולא נבקש נקמה כל כך מהרה כי בידנו לאחר זמן הנקמה עד שתחפץ מאתנו. ומשה לפי שהיה שמח לעשות דבר ה' בלי איחור שינה ואמר לתת נקמת ה' במדין ויחשבו ישראל מאחר שהקב"ה מבקש הנקמה בעבור כבודו אם כן הלך גבוה מי יתיר לאחרו ובזה יהיו מוכרחים לעשותה לאלתר ועל הכרח זה נאמר וימסרו כי מאחר שאמר להם משה לתת נקמת ה' במדין ע"כ היו מוכרחים לעשות בלא איחור. ומכאן ראיה ברורה שעשה בשמחה ולא אחר שהרי היה בידו להמשיך זמן הנקמה אלו היה אומר להם דברי הש"י כהווייתן. ומ"ש תחלה מדיינים לשון רבים ואחר כך נאמר לתת נקמת ה' במדין לפי שבערך ישראל הם רבים כאלו רבים עשו לישראל מה שעשו אבל בערך מה שעשו להקב"ה אינם נחשבים כי אם לאיש א' כי כלם כאפס ותוהו נחשבו לנגדו ית' וי"א במדין בשר של מדין למעלה כדרך שנאמר והנה מצרים נוסע שדרשו על שרו של מצרים ולכך נאמר לתת נקמת ה' כי לה' המלחמה שלמעלה ולא לאדם:

אותם ואת פינחס. פי' רש"י שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו כו' פי' שבו היה משה בטוח שלא יהיה חס עליהם ולא ישאיר להם שורש וענף. כי בלאו הכי היה פינחס שונא להם מצד המכירה שמכרו את יוסף מצרימה מקום מיוחד לזנות ועתה אחזו המדינים מעשה אבותיהם בידיהם להכשיל את ישראל בזנות. ומה שפירש לפי שהתחיל במצוה הוא יגמור היינו שסימן מסר לו כאשר הצליח להפיל אותה כי הפיל את כזבי בת מלך כך נפול יפלו כלם לפניך ובלי ספק שהיה לו לב אמיץ כנגדם יותר מן אלעזר אחר שכבר נפלו לפניו ונמסרו בידו וכן התחלת המצוה שמע לו להביא הענין לידי גמר המצוה כי אם מצוה גוררת מצוה ק"ו שחלק ממנה יגרור כולה. ומשה לא רצה לילך לפי שנתגדל במדין והיה ירא שאם אנשי המלחמה יתרשלו באיזה דבר יתלו החסרון במשה ויאמרו שהיה חס על המקום אשר נתגדל בה. ומ"ש אלף למטה אמרו המפרשים כי י"ב אלף הוא חלק המישית מן ס' רבוא לכך הביאו השלל אחד אחז מן החמשים כשיעור שתם תרומה בינונית. ומדקאמר שני פעמים אלף למטה מסיק בתנחומא שלקח שני אלפים מכל שבט ומה שלא נאמר אלפים למטה לפי שרק אלף למטה הלכו למלחמה ואלף ישבו על הכלים ובין הכל כ"ד אלף לנקם מהם מה שהפילו כ"ד אלף מישראל. ומה שכתוב אלף למטה ולא נאמר אלף ממטה לפי שגם זכות המטה הלך עמהם למלחמה והאלף היה צירוף למטה עצמו כי זכותם מסייעתם ולכך נתנו מן השלל גם לכל העדה:

החייתם כל נקבה וגו'. נראה שטעות זה בא להם לפי שכבר ידעו צווי לא יבא עמוני ומואבי וגו' עמוני ולא עמונית לפי שאין דרך הנשים לקדם בלחם ובמים וידוע שעיקר טעם לרחקם הוא בעבור שהחטיאו את ישראל בזנות ותלה הדבר במה שלא קדמו בלחם ומים כי הא בהא תליא שלכך לא קדמו בלחם ובמים כדי שיהיו רעבים גם צמאים מן טורח הדרך ויהיו מוכרחין לאכול מזבחי אלהיהם ולשתות מן נסוך יין כדי להרגילם לערוה כדמסיק בפרק חלק ואעפ"י שבענין הזנות היו הנשים עיקר מ"מ לא נתרחקו הנשים לפי שכל עיקר פעולה זו עשו האנשים שהם הפקירו את בנותיהם והכריחום על הזנות כי מה שעשו עשו במאוי בעליהם או אביהם. ומכאן יצא להם טעות זה לומר שכשם שלא נתרחקו הנשים של עמון ומואב מלבא בקהל ה' אף על פי שהם היו פועלי הזנות כך במלחמת מדין לא נצוו להרוג הנשים כי היו מוכרחים בכל מה שעשו. ואמר להם משה הן הנה היו וגו' בשלמא מצות עמון ומואב לדורות דין הוא שלא לקום הנשים מן הטעם שנתבאר אבל במדין שנצטוויתם להרגם ק"ו שהנשים בכלל כדרך שנאמר ואת הבהמה תהרוגו וטעמו לפי שבאה לאדם תקלה על ידה כך הנשים כי הן הנה בעצתם היו לבני ישראל לאבן נגף ומכשול והיה לכם ללמוד מן דין הבהמה אל דין הנשים הללו. ולמעלה פרשת פינחס פרשנו שלכך לא צוה להשמיד את מואב לפי שבני ישראל התחילו בקלקלה והלכו אל בנות מואב לפתותם כמו שכתוב ויחל העם לזנות אל בנות מואב אבל בנות מדין גוררים הם לכם כי המה באו לכם כאשר הוכחנו כל זה בראיות. ויכול להיות שעל זה אמר משה לבטל טעותם הן הנה היו לבני ישראל כי המה הלכו לבני ישראל לפתותם ואין דומין לבנות מואב כי על כן לא נתרחקו הנשים מלבא בקהל ה' לפי שלא היו המה המתחילין אבל בנות מדין הן הנה היו לבני ישראל המתחילין בקלקלה כאמור:

ועתה הרגו כל זכר בטף. מה ענין הטף לכאן שהרי לא יצא הקצף מלפני משה כי אם על הנשים. ועוד הרגו והרוגו למה לי. ונראה שמשה אמר להם החייתם כל נקבה בין ראויה לבעל בין אינה ראויה ולמה לא ידעתם מסברא שיחשדו אתכם שחסתם על הנשים או בעבור שכבר זניתם עמהם או לפי שדעתכם עוד לזנות עמהם. ועתה אף אם אומר לכם שתהרגו הנקבות מ"מ לא תנצלו מידי חשד זה כי יאמרו אלמלא שצויתי לכם שנית לא הרגתם אותם על כן אני אומר לכם שתהרגו כל זכר בטף תחלה ואח"כ הנקבות ואז יאמרו שבאתם לימלך בשניהם כדת מה לעשות בטף ונשים לפי שבטף אין מקום לחשוד אתכם ובודאי יאמרו שלכך לא הרגתם הטף לפי שהייתם מסופקים בהם ובאתם לימלך במשה כך יאמרו גם על הנשים ובזה תנצלו מידי חשד זה ולכך אמרו הרגו והרוגו כי לא ראי זה כראי זה כי לטף ונשים לכל אחד טעם בפני עצמו כי הנשים נהרגין בדין כי הן הנה היו וגו' והטף כדי להוציא אתכם מן החשד ולכך אמרו בטף ולא נפקד ממנו איש לעבירה כי אמרו נקיים אנחנו מן חשד זה. וי"א שאמרו ועתה מיד ותיכף הרגו כל זכר בטף כי לית דין צריך בשש ועיכוב אבל כל אשה יודעת איש הרוגו אבל לא תיכף כי אם אחר שיודעו לכם על יד

הגין איזו ראויה לבעל ומכאן ראיה למה שכתבנו למעלה בפרשת תאוה שהגין היה מכפר על הזנות שנאמר ומלא הארץ זמה היה לך והיה כתוב עליו קודש לה' בכל מקום שיש גדר ערוה שם תמצא קדושה ומטעם זה העבירום לפני הגין מקום הקדושה שגרמה שהוריקה פני כל הראויה למשכב וזה טעם יקר:

ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד. מדלא ערביהו לומר ומקנה רב ועצום היה וגו' ש"מ שכל אחד מילתא באפי נפשיה כי לבני ראובן היה מקנה רב מספר ולבני גד היה מקנה עצום בכח כדרך שנאמר ומקנהו פרץ בארץ שעזים שלו היו הורגין זאבים וכדמסיק בגמרא לייתי עיזי דובא בקרנייהו כך היה לבני גד מקנה עצום מאד בחיל וכח וע"כ בחרו לישב על הספר ולא היה פחד האויבים לנגד עיניהם פן יקחו הזאבים מקניהם כי סמכו על כחם ובזה יש ללמוד קצת זכות עליהם מה שהקדימו המקנה לטף באמרם גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו כי אמרו שסמוך לגבול הספר נבנה תחלה גדרות צאן למקננו ואח"כ תוך הארץ נבנה ערים לטפנו ונרויח בזה שהטף ישבו בטוחים שאם יבואו האויבים יבואו תחלה אל גדרות צאן וביני ביני ימלטו הטף והמקנה שעל הספר אין מתיראים מן הזאבים ומ"מ הוכיחם משה ואומר אם כן אין אתם בוטחים בשבועת ה' אלא כך תעשו בנו לכם ערים לטפכם תחלה סמוך לספר וגדרות לצאנכם תוך הארץ ואתיכם כל בית ישראל יראו כי אתם בוטחים בשבועת ה' ובזה תתנו אומץ בלב אחיכם שיבטחו כלם בשבועת ה'. והיוצא מפיכם תעשו כי מתחלה אמרו וערים לטפנו משמע ערים כל דהו ואח"כ חזרו מדבריהם ואמרו ויֵשב טפנו בערי המבצר משמע שחשבו להשגב בחוזק הערים ויביאו מורך בלב האנשים על כן הוכיחם משה ואמר בנו לכם ערים לטפכם וגו' והיוצא מפיכם תעשו כי כבר אמרתם וערים לטפנו. ורז"ל דרשו עליהם פסוק נחלה מבהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך לפי שלקחו נחלתם בראשונה על כן אחריתה לא תבורך כי הלכו בראש כל גולים שנאמר ויגלם לראובני ולגדי וכדי ליישב וי"ו של ואחריתה נראה שכך פירושו כי לדעת רז"ל הקדימו המקנה לטף ועל זה אמר נחלה מבהלת בראשונה כי הקדימו נחלתם דהיינו המקנה להזכירם ראשונה. על כן גם אחריתה דהיינו הטף שאיחרו לא תבורך כי גם הגופות גם נחלתם הכל כלו כעשן כלו העיקר עם הטפל כלם הלכו שבי לפני רודף:

ויבואו בני גד ובני ראובן. היה לו להקדים בני ראובן הבכור ותדע כי המפרשים אמרו שמקנה בני גד היה מרובה על של ראובן והיינו דכתיב ולבני גד עצום מאוד ר"ל יותר משל ראובן ועל כן אמרו בני גד דבריהם קודם לבני ראובן הבכור לפי שהיה נערן גדול על של ראובן. ואני אומר שאם כן הוא ודאי לא מפני נערן קפצו בראש כי אם מתוך רום לבבם קפצו לדבר בראש לפני בני ראובן הבכור כי כך טבע העושר שנותן רום לב לבעליו ועשיר הדיוט קופץ בראש ויענה עזות לא ישוב מפני כל אינו חולק כבוד לבכור ולא לשום בעלי המעלה האמיתית בחשבם כי ע"י העושר הוא מתרומם. וראיה לדברינו מה שדרש עליהם ברבתי פסוק כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים וגו' לא ממה שהאדם יוצא ממזרח למערב בסחורה נעשה עשיר ולא ממדבר הרים כל הרים שבמקרא הוא הרים ממש חוץ מזה שהוא לשון רוממות שאין האדם מתרומם מן הדברים האלו מה עושה הקב"ה נוטל נכסים מזה ונותן לזה שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים כו' מדסמך מדרש פסוק זה לבני גד וראובן ש"מ שמצא בהם שמץ דרך גאה וגאון ע"כ דרש עליהם פסוק זה לומר שלא בא
לה מתרומם והיכן רמז בפסוק שלקחו להם רוממות יותר מן הראוי אלא ודאי לפי שמצא כתוב כי בני גד מאחר שהיה להם מקנה עצום מאד יותר על בני ראובן ע"כ גבה לבם עד להשחית וקפצו לדבר בפני בני ראובן הבכור. על כן אמר הפסוק שלא בא
לה הוא מתרומם והביא מופת על זה שאין הקב"ה רוצה בזה שיתרומם האדם בעבור ממונו כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים באף שמביא על זה הוא מרומם את זה נוטל מזה ונותן לזה הקצור קצרה יד ה' ליתן לזה משלו ולא יצטרך ליקח מזה אלא ודאי שהאלהים עשה כדי שייראו מלפניו ולא ירום לבבם מתוך רב עשרם ע"י שיסתכל בנותָם מנאו שלקח מזה על ידי שהיה מתרומם בעשרו כי מסתמא שאין הקב"ה משפיל כי אם הגאים כמ"ש וכל הר וגבעה ישפלו ועל כן נתן ממונו לזה ונתן לו רוממות של זה כדי שיקח מוסר ולא ירום לבבו פן יקרה לו כאשר קרה להבירו אשר ממנו לוקח ממון זה ומה שדרשו הרים זה לשון רוממות לאיתא ממה שנאמר קודם פסוק זה אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר עתק כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים נראין הדברים שהרים זה קאי על מה שאמר אל תרימו. וכן ראיה ממה שנאמר אחר פסוק זה כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים ש"מ שכל עיקר פסוקים להזהיר בעלי העושר לבלתי רום לבבם כי ביותר צריך זירוז מקום כיס מלא. ומ"ש כי לא ממוצא מזרח נראה לפרש שסמך דרש זה על מה שאמרו בני גד ובני ראובן כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה איך באה הנחלה אליהם והלא המה באו אל המנוחה ואל הנחלה. ומה שאמרו שהנחלה באה אליהם פשוטו של פסוק הוא שקראו נחלה לקנין ממונם ומקנה שלהם לומר מאחר שעשינו חיל ומקנה במקום זה במלחמת מדין נוסף על המקנה שכבר היה בידם על כן דין הוא שישאר המקנה במקום זה אשר הוא בא משם כאן נמצאו וכאן יהיו ועל המקנה אשר בא לידם במקום זה אמרו כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה. ועל פי דרכנו הזכירו רוח מזרחי כי אמרו שעושר זה בא להם ממוצא דהיינו ממזרח ממה שהאדם יוצא ממזרח למערב בסחורה על כן הביא פסוק זה להכחיש דעתם וכמ"ש כי לא ממוצא וגו' והזכירו עבר הירדן לרמוז בדעתם היה שהעושר בא ממה שהאדם פורש בספינות בים וממה שהוא הולך ביבשה ממזרח למערב על כן הזכירו עבר הירדן כנגד העובר ארחות ימים בספינה והזכירו מזרחה כנגד היוצא ממזרח למערב. והכתוב מכחיש שני הסברות ואמר כי לא ממוצא וממערב לפי שקשה על נוסח המדרש שכתב על פסוק זה לא ממה שהאדם יוצא בסחורה שממזרח למערב נעשה עשיר אפילו פורש בספינה כו' עיין הנוסח בילקוט בפרשה זו. וקשה ספינה מאן דכר שמיה והיכן רמוז ספינה בפסוק וע"ק למה נקט ממזרח למערב ולא נקט גם ממערב למזרח כי כשם שנאמר ממוצא כך נאמר וממערב כי לא נאמר למערב אלא ודאי שדרש ממוצא היינו ממזרח למערב. ומה שנאמר וממערב היינו מי שפורש בספינה בים שהוא למערב כי המערב נקרא ימה כי באותו רוח הים הגדול. ולפי שבני גד וראובן אמרו כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן היינו מספינות ומזרחה היינו ממוצא על כן הביא עליהם פסוק כי לא ממוצא וממערב להכחיש ב' הסברות כאחד. ומה שהזכירו דוקא רוח מזרחי ליוצא בסחורה משם אולי סברתם שרוח מזרחי מועיל להצלית בסחורה יותר מכל הרוחות כי משם זריחת השמש המאיר לארץ כי לעולם יצא אדם בכי טוב אם זרחה השמש עליו דמים לו כי הכל בא ממגד תבואת שמש ואין יתרון הממון כי אם תחת השמש על כן אמרו בני גד וראובן שסימנא מילתא היא ליתן להם נחלה במזרח כדי שאם ילכו בסחורה ילכו ממזרח בכי טוב למערב וזה ודאי סימן נכון וברור כשם שהשמש יוצא משם ועשה והצליח דרכיו ואל מקומו שואף יחזור וישוב כך היוצא לדרך מביתו מן רוח מזרחי יצליח וישוב לביתו. ולכך הזכיר המזרח בלשון מוצא לומר לך שהמזרח סימן טוב אל היוצא משם. ועוד שהמקום מעבר לירדן וסמוך לו והמקום מוכן לילך בספינה וזה רמז נכון ויקר. ובפרשת משפטים פרשנו פסוק כי לא ממוצא וממערב שקאי על מה שאמר אל תרימו קרן כי כל גם רוח יסתכל מאין בא ולאן הוא הולך ואיך יתגאה אדם להבל דמה הלא יבין בשכלו מאין יבא לו הרוממות כי לא ממוצא מקום אשר יצא משם כי בא מטפה סרוחה כי על כן הזכיר המזרח בלשון ממוצא. ולא ממערב היינו זמן הערב שמשו כמ"ש עד אשר לא תחשך השמש כי הולך הוא אז למקום עפר רמה. ולא ממדבר מן קנין הממון הדומה למדבר שמש מאין יושב כך קנין הממון שוכן חררים במדבר ואינו קנין דבוק באדם אלא הוא הון ממנו. מכל ג' אלו אין הרים ר"ל רוממות כי מלת הרים תחזור על שלשתן והוא גם כן פי' יקר מאד כפי כוונת הפסוקים המזהירים על גסות הרוח כמ"ש אל תרימו וגו' וסיים דבריו בזה ישפיל וזה ירים והסמכנו כל דרוש עמוק זה אל בני גד וראובן שנמצא בהם הרדיפה אחר העושר עד שמאסו בארץ המדה בעבור העשר ודי בהערה קטנה ליודעי דעת והמשכיל ישמע ויוסף לקח:

הפטרת מטות בירמיה סימן א

דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ׃ וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי׃ וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃

פירוש המלות

בענתות. עיר מערי הכהנים:

בטרם

בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך: ואמר אהה אדני יהוה הנה לא־ידעתי דבר כי־נער אנכי: ויאמר יהוה אלי אל־תאמר נער אנכי כי על־כל־אשר אשלחך תלך ואת כל־אשר אצוך תדבר: אל־תירא מפניהם כי־אתך אני להצלך נאם־יהוה: וישלח יהוה את־ידו ויגע על־פי ויאמר יהוה אלי הנה נתתי דברי בפיך: ראה הפקדתיך ׀ היום הזה על־הגוים ועל־הממלכות לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר מה־אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה: ויאמר יהוה אלי היטבת לראות כי־שקד אני על־דברי לעשתו: ויהי דבר־יהוה ׀ אלי שנית לאמר מה אתה ראה ואמר סיר נפוח אני ראה ופניו מפני צפונה: ויאמר יהוה אלי מצפון תפתח הרעה על כל־ישבי הארץ: כי ׀ הנני קרא לכל־משפחות ממלכות צפונה נאם־יהוה ובאו ונתנו איש כסאו פתח ׀ שערי ירושלם ועל כל־חומתיה סביב ועל כל־ערי יהודה: ודברתי משפטי אותם על כל־רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים וישתחוו למעשי ידיהם: ואתה תאזר מתניך וקמת ודברת אליהם את כל־אשר אנכי אצוך אל־תחת מפניהם פן־אחתך לפניהם: ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על־כל־הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ: ונלחמו אליך ולא־יוכלו לך כי־אתך אני נאם־יהוה להצילך: ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: הלך וקראת באזני ירושלם לאמר כה אמר יהוה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה: קדש ישראל ליהוה ראשית תבואתה כל־אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם־יהוה:

יתיר ו'

תבואתו קרי

פירוש המלות

אצרך. לשון צורה: הקדשתיך. זמנתיך לכך: לגוים. על הגוים: סיר נפוח. רותח: ופניו. [illegible]: מצפון. היא בבל: אחתך. לשון שבירה: ירושלים. יושבי ירושלים: כלולותיך. הנהגתך תחת החופה:

פרשת מסעי

רשי

(א) אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו להודיע חסדיו של מקום שאעפ"י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות צא מהם י"ד שכלם היו בשנה ראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר (במדבר י"א) ואחר נסעו העם מחצרות וגו' (שם י"ג) שלח לך אנשים וגומר וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן ועוד הוצא מהם ח' מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן מהר ההר עד

אבן עזרא

(א) אלה מסעי. כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב וישבו שם חדשים עד שכבשו הערים הנזכרים ולא זזו משם כי אם אחרי מות אהרן כתב משה כל המסעים: (ב) את מוצאיהם. איך יצאו ממקום למקום על כן אחריו למסעיהם: על פי ה'. דבק עם למסעיהם: (ג) ממחרת הפסח. פירשתיו וכן ביד רמה:

ובאלהיהם

לג א אלה מסעי בני־ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד־משה ואהרן: ב ויכתב משה את־מוצאיהם למסעיהם על־פי יהוה ואלה מסעיהם למוצאיהם: ג ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני־ישראל ביד רמה

א אלין מטלני בני ישראל דנפקו מארעא דמצרים לחיליהון בידא דמשה ואהרן: ב וכתב משה ית מפקניהון למטלניהון על מימרא דיי ואלין מטלניהון למפקניהון: ג ונטלו מרעמסס בירחא קדמאה בחמשא עסרא יומא לירחא קדמאה מבתר יומא דפסחא נפקו בני ישראל בריש

ב' נחית כלהן — ל' ומ"ל — ל' — ס"ג — כל דכוותיה לה"א פתח — ג'

ביד רמת ג' וסימן נמסר בסדר תולדות אהרן

ממחרת הפסח. ברכות ט: (ויסעו מרעמסס. ר"ה נח):

בעל הטורים

אלה מסעי. מוצאיהם למסעיהם. ובתר הכי הפך וכתב ואלה מסעיהם למוצאיהם לומר שבכל היה ע"פ ה' בין מסע בין מוצא: ויסעו מרעמסס. ובתר הכי כתיב ויסעו בני ישראל מרעמסס. מתחלה נסעו בערבוביא ערב רב ביניהם ואח"כ כשתספר המסעות כלם הזכיר בני ישראל כי הפרידו לערב רב מביניהם: יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. לומר שגם ערב רב שהם מצרים יצאו ביד רמה לעיני שאר מצרים:

רמבן

אחרי נקמת ה' במדין שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אחר תאסף אל עמיך אחרי שחלק ארץ סיחון ועוג ובנו הערים הנזכרות נתן דעתו לכתוב המסעות ונתכוין בזה להודיע חסדיו של הקב"ה עמהם שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תחשוב שהיו נעים ומטולטלין ממקום למקום תמיד ולא היתה להם מנוחה אבל בכל הזמן הגדול לא הלכו אלא ארבעים ושנים מסעות כמו שכתב הרב רש"י מדברי רבי משה הדרשן. והוסיף הרב במורה הנבוכים תועלת בידיעתם לומר הצורך להזכיר המסעים גדול מאד כי הנסים והאותות הנעשות היו אמיתיות לכל רואיהם אך בעתיד יהיו דברים בשמועה ויכזבם השומע מאותות התורה ונפלאותיה העצומות עמידת ישראל במדבר ארבעים שנה ומציאת המן בכל יום והם מקומות רחוקות מן הישוב ואינן טבעיות לבני אדם לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ואמרה התורה לשם

ספורנו

לג (א) אלה מסעי. רצה האל יתברך שיכתבו מסעי ישראל להודיע זכותם בלכתם אחריו במדבר בארץ לא זרועה באופן שהיו ראוים להכנס לארץ: (ב) ויכתב משה. כתב מקום שיצאו אליו והמקום אשר נסעו ממנו כי לפעמים היה המקום שיצאו אליו בתכלית הרוע והמקום שנסעו ממנו טוב: ואלה מסעיהם למוצאיהם. ולפעמים קרה הפך זה. וכתב גם כן ענין המסע שהיה לצאת ממקום אל מקום בלי הקדמה ידיעה שהיה זה קשה מאד ובכל זה לא נמנעו ובכן נכתב בכל אחד מהן ויסעו ממקום פלוני ויחנו במקום פלוני כי המסע והחניה היה

אבן עזרא

(ד) ובאלהיהם עשה ה׳ שפטים. כמו ראש דגון כי כן אמר השם למשה: (ז) וישב. רמז לענן או לישראל: (ח) פני החירות. ופי החירות מקום אחד הוא והפה כפנים: דרך שלשת ימים. פירשתיו: (טו) קברות התאוה. הוא כקדש ברנע כאשר פירשתי: ויסעו

בשלח ושלח לך: מקברים ב׳ וסימן ומצרים מקברים את אשר הכה. מקברים את העוברים: באתם כל לישנא חסר בר מן חד אל ימשלו בי אז איתם: צפון לית מלא בהורה: מפני החירת ג׳ סבירין פי מפי וקריין פני מפני וסימן ויסעו מפני החירת. ותפרש את המסך על פני הבאר. כאשר ינוס איש מפני הארי: המדברה י״ג וסימן נמסר בסדר אחרי מות: אילמה ב׳ כתיב כן ביו״ד בתר אל״ף וסימן ויבאו אילמה. ויסעו ממרה: חצרת ד׳ חסר בלישנא וסימן מן הבתים מן החצרת ומן השרת. ויחנו בחצרת. ויסעו מחצרת. ולבן וחצרת ודי זהב: ברמן ט׳ חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר תצוה:

אונקלוס

גְּלֵי לְעֵינֵי כָּל מִצְרָאֵי׃
ד וּמִצְרָאֵי מְקַבְּרִין יָת דִּקְטַל
יְיָ בְּהוֹן כָּל בּוּכְרָא
וּבְטַעֲוָתְהוֹן עֲבַד יְיָ דִּינִין׃
ה וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵרַעְמְסֵס וּשְׁרוֹ בְּסֻכּוֹת׃
ו וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ
בְּאֵיתָם דִּבְסְטַר מַדְבְּרָא׃
ז וּנְטַלוּ מֵאֵיתָם וְתָב עַל
פּוּם חִירָתָא דִּי קֳדָם בְּעֵיל
צְפוֹן וּשְׁרוֹ קֳדָם מִגְדּוֹל׃
ח וּנְטַלוּ מִן פּוּם חִירָתָא
וַעֲבַרוּ בְּגוֹ יַמָּא לְמַדְבְּרָא
וַאֲזַלוּ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין
בְּמַדְבְּרָא דְאֵיתָם וּשְׁרוֹ
בְּמָרָה׃ ט וּנְטַלוּ מִמָּרָה
וַאֲתוֹ לְאֵילִם וּבְאֵילִם תְּרֵי
עֲסַר מַבּוּעִין דְּמַיִן וְשַׁבְעִין
דִּקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן׃ י וּנְטַלוּ
מֵאֵילִם וּשְׁרוֹ עַל יַמָּא
דְסוּף׃ יא וּנְטַלוּ מִיַּמָּא
דְסוּף וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְסִין׃
יב וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא דְסִין
וּשְׁרוֹ בְּדָפְקָה׃ יג וּנְטַלוּ
מִדָּפְקָה וּשְׁרוֹ בְּאָלוּשׁ׃
יד וּנְטַלוּ מֵאָלוּשׁ וּשְׁרוֹ
בִּרְפִידִים וְלָא הֲוָה תַמָּן
מַיָּא לְעַמָּא לְמִשְׁתֵּי׃
טו וּנְטַלוּ מֵרְפִידִים וּשְׁרוֹ
בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ טז וּנְטַלוּ
מִמַּדְבְּרָא דְסִינָי וּשְׁרוֹ
בְּקִבְרֵי דְמַשְׁאֲלֵי׃ יז וּנְטַלוּ
מִקִּבְרֵי דְמַשְׁאֲלֵי וּשְׁרוֹ
בַּחֲצֵרוֹת׃ יח וּנְטַלוּ מֵחֲצֵרוֹת
וּשְׁרוֹ בְּרִתְמָה׃ יט וּנְטַלוּ
מֵרִתְמָה וּשְׁרוֹ בְּרִמּוֹן פָּרֶץ׃
כ וּנְטַלוּ מֵרִמּוֹן פֶּרֶץ וּשְׁרוֹ
בְּלִבְנָה׃ כא וּנְטַלוּ מִלִּבְנָה
וּשְׁרוֹ בְּרִסָּה׃ כב וּנְטַלוּ
מֵרִסָּה וּשְׁרוֹ בִּקְהֵלָתָה׃
כג וּנְטַלוּ מִקְּהֵלָתָה וּשְׁרוֹ

במדבר לג

לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָיִם׃ ד וּמִצְרַיִם
מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה
בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר וּבֵאלֹהֵיהֶם
עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים׃ ה וַיִּסְעוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וַיַּחֲנוּ
בְּסֻכֹּת׃ ו וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ
בְאֵתָם אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃
ז וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם וַיָּשָׁב עַל־פִּי
הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בַּעַל צְפוֹן
וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל׃ ח וַיִּסְעוּ
מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם
הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים בְּמִדְבַּר אֵתָם וַיַּחֲנוּ
בְּמָרָה׃ ט וַיִּסְעוּ מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ
אֵילִמָה וּבְאֵילִם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים
וַיַּחֲנוּ־שָׁם׃ י וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם
וַיַּחֲנוּ עַל־יַם־סוּף׃ שני יא וַיִּסְעוּ
מִיַּם־סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר־סִין׃
יב וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר־סִין וַיַּחֲנוּ
בְּדָפְקָה׃ יג וַיִּסְעוּ מִדָּפְקָה
וַיַּחֲנוּ בְּאָלוּשׁ׃ יד וַיִּסְעוּ מֵאָלוּשׁ
וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִם וְלֹא־הָיָה שָׁם
מַיִם לָעָם לִשְׁתּוֹת׃ טו וַיִּסְעוּ
מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינָי׃
טז וַיִּסְעוּ מִמִּדְבַּר סִינָי וַיַּחֲנוּ
בְּקִבְרֹת הַתַּאֲוָה׃ יז וַיִּסְעוּ
מִקִּבְרֹת הַתַּאֲוָה וַיַּחֲנוּ בַּחֲצֵרֹת׃
יח וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה׃
יט וַיִּסְעוּ מֵרִתְמָה וַיַּחֲנוּ בְּרִמֹּן
פָּרֶץ׃ כ וַיִּסְעוּ מֵרִמֹּן פָּרֶץ וַיַּחֲנוּ
בְּלִבְנָה׃ כא וַיִּסְעוּ מִלִּבְנָה
וַיַּחֲנוּ בְּרִסָּה׃ כב וַיִּסְעוּ מֵרִסָּה
וַיַּחֲנוּ בִּקְהֵלָתָה׃ כג וַיִּסְעוּ

רשי

פד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שמונה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות זה מיסודו של רבי משה. ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת משל לאדם שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך וכו׳: (ד) ומצרים מקברים. טרודים באבלם: (יח) ויחנו ברתמה. ע״ש לשון הרע של מרגלים שנא׳ (תהלים ק״כ) מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי

בעל הטורים

ומצרים. ב׳ ראשי פסוקים בתורה. ומצרים מקברים. ומצרים ילד את לודים. לומר שאפילו אותם שבבר מהו רובם נתעטו: מקברים ב׳. ומצרים מקברים. מקברים את העוברים בפי גוג. והיינו דכתיב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור: בסכת. ששם נסתוככו בענני כבוד: וישב על פי החירת. אין אומר וישובו מלמד שכולם היה לכם לב אחד לעשות כן ע״ש לווי של משה: על פי החירת. ובפ׳ ויהי בשלח אומר לפני פי החירות. מלמד שאמר להם משה ע״פ ה׳ אני אומר לכם שתהיו בני חורין: ויסעו מפני החירת. הול״ל מפי החירות אלא ויסעו ביד רמה מפני שכבטיחתן שיהיו בני חורין: ויבאו אילמה. ולא אמר ויחנו באילם מלמד בלא היו דעתם לחנות שם עד שנעשה להם נס שיצאו י״ב מינות מים ואז חנו שם: במדבר סין. מתחלה נקרא מדבר סין ולבסוף נקרא סיני שנתוסף לו יו״ד כנגד עשרת הדברות. ס״ן ימים היה משה בהר: בדפקה. שם דפק להם שלא היה להם לחם: באלוש. נתן להם המן בזכות לושי ועשי עוגות: ברתמה. ע״ש המרגלים שנאמר חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים והיינו ברסה שנתרוסבו שם: בקהלתה. ע״ש ויקהל עליהם קרח את כל העדה:

רמבן

לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם וכל אלה אותות במעשה גם נראות לעין וכאשר ידע הבורא יתברך כי יעבור על אלה האותות מה שיעבור על דברי הימים לא יאמינו בהם השומעים ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב מקום אשר בני אדם שם כמו המדברות אשר ישכנו שם בני ערב היום או מקומות אשר יהיה שם חריש וקציר או יש שם עשבים ומאכל בני אדם ושיהיה במקומות ההם בורות מים על כן הרחיק מלבות בני אדם התחשבות האלה וחזק האותות כולם זכרון המסעות כדי שיראו אותם הדורות הבאים וידעו האותות הגדולות איך עמדו בני אדם במקומות ההם ארבעים שנה כל אלו דבריו. והנה מכתב המסעות מלות השם היא מן הטעמים הנזכרים או מזולתן ענין לא נתגלה לנו סודו כי על פי ה׳ דבק עם ויכתוב משה לא כדברי ר״א שאמר שהוא דבק עם למסעיהם שכבר הודיענו זה על פי ה׳ יחנו ועל פי ה׳ יסעו:

(יד) **ויחנו** ברפידם ולא היה שם מים לעם לשתות. **לא** הזכיר במרה גם **פעמים**

מִקְּהֵלָתָה וַיַּחֲנוּ בְּהַר־שָׁפֶר׃
כד וַיִּסְעוּ מֵהַר־שָׁפֶר וַיַּחֲנוּ
בַּחֲרָדָה׃ כה וַיִּסְעוּ מֵחֲרָדָה
וַיַּחֲנוּ בְּמַקְהֵלֹת׃ כו וַיִּסְעוּ
מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ בְּתָחַת׃ כז וַיִּסְעוּ
מִתָּחַת וַיַּחֲנוּ בְּתָרַח׃ כח וַיִּסְעוּ
מִתָּרַח וַיַּחֲנוּ בְּמִתְקָה׃ כט וַיִּסְעוּ
מִמִּתְקָה וַיַּחֲנוּ בְּחַשְׁמֹנָה׃
ל וַיִּסְעוּ מֵחַשְׁמֹנָה וַיַּחֲנוּ
בְּמֹסֵרוֹת׃ לא וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת
וַיַּחֲנוּ בִּבְנֵי יַעֲקָן׃ לב וַיִּסְעוּ
מִבְּנֵי יַעֲקָן וַיַּחֲנוּ בְּחֹר הַגִּדְגָּד׃
לג וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ
בְּיָטְבָתָה׃ לד וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה
וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה׃ לה וַיִּסְעוּ
מֵעַבְרֹנָה וַיַּחֲנוּ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר׃
לו וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַיַּחֲנוּ
בְמִדְבַּר־צִן הִוא קָדֵשׁ׃ לז וַיִּסְעוּ
מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהֹר הָהָר בִּקְצֵה
אֶרֶץ אֱדוֹם׃ לח וַיַּעַל אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן אֶל־הֹר הָהָר עַל־פִּי יְהוָה
וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים
לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד
לַחֹדֶשׁ׃ לט וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ
וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה בְּמֹתוֹ
בְּהֹר הָהָר׃ ס מ וַיִּשְׁמַע
הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא־יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
מא וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר וַיַּחֲנוּ
בְּצַלְמֹנָה׃ מב וַיִּסְעוּ מִצַּלְמֹנָה
וַיַּחֲנוּ בְּפוּנֹן׃ מג וַיִּסְעוּ מִפּוּנֹן
וַיַּחֲנוּ בְּאֹבֹת׃ מד וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת
וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בִּגְבוּל

ג׳ כאורייתא
ל׳ חסר ואחד מלא ברכו
ל׳ וחסר
ל׳ וחסר
ל׳ וחסר
ל׳ וחסר. חסר
חסר
כל צן חסר וכל סין מ״ל
ג׳. ג׳
ג׳
ג׳ חסר כתורה משה ואהרן ואחד מפו
ל׳ והפ׳. ל׳ והפ׳
ו׳ חסר כלישנא

בטורא דשפר : כד ונטלו
מטורא דשפר ושרו
בחרדה : כה ונטלו מחרדה
ושרו במקהלות : כו ונטלו
ממקהלות ושרו בתחת :
כז ונטלו מתחת ושרו
בתרח : כח ונטלו מתרח
ושרו במתקה : כט ונטלו
ממתקה ושרו בחשמונה :
ל ונטלו מחשמונה ושרו
במוסרות : לא ונטלו
ממוסרות ושרו בבני
יעקן : לב ונטלו מבני יעקן
ושרו בחור הגדגד :
לג ונטלו מחור הגדגד
ושרו ביטבתא : לד ונטלו
מיטבתה ושרו בעברונה :
לה ונטלו מעברונה ושרו
בעציון גבר : לו ונטלו
מעציון גבר ושרו במדברא
דצין היא רקם : לז ונטלו
מרקם ושרו בהור טורא
בסיפי ארעא דאדום :
לח וסליק אהרן כהנא להור
טורא על מימרא דיי ומית
תמן בשנת ארבעין למפק
בני ישראל מארעא דמצרים
בירחא חמישאה בחד
לירחא : לט ואהרן בר
מאה ועסרין ותלת שנין
כד מית בהור טורא :
מ ושמע כנענאה מלכא
דערד והוא יתיב בדרומא
בארעא דכנען במיתי בני
ישראל : מא ונטלו מהור
טורא ושרו בצלמונה :
מב ונטלו מצלמונה ושרו
בפונון : מג ונטלו מפונון
ושרו באובות : מד ונטלו
מאובות ושרו במגיזת
עבראי בתחום מואב :

רשי

גחלי רתמים : (לח) על פי ה׳. מלמד שמת בנשיקה : (מ) וישמע הכנעני. כאן למדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל לפיכך חזר וכתבה : (מד) בעיי העברים. לשון חרבות וגלים כמו (מיכה א) לעי השדה (תהלים עט) שמו את ירושלים

בעל הטורים

במקהלת. ע״ש ויקהלו על משה ועל אהרן : במקהלת ב׳. ויסעו מחרדה ויחנו במקהלת. במקהלות ברכו אלהים דדרשינן מיניה שאפי׳ עוברים שבמעי אמן אמרו שירה על הים. וזהו ויסעו מחרדה פי׳ מחרדת מצרים שהיה נוסע אחריהם ויחנו במקהלות מלמד שנעשו קהלות קהלות לומר שירה :

אבן עזרא

(לז) ויסעו מקדש. שם עיר : (מ) וטעם וישמע הכנעני. כי נלחם עם ישראל בהיותם בהר ההר : (מב) צלמונה ופונון. פירשתים בעלמון

במקהלת ב׳ ובתרי לישני וסימן ויסעו מחרדה ויחנו במקהלת. במקהלות ברכו אלהים : הארבעים ג׳ וסימן לא אעשה בעבור הארבעים. ויעל אהרן הכהן. בשנת הארבעים למלכות דוד. ונמסר גם בסדר וירא : לצאת ג׳ וסימן בחדש. ויעל אהרן הכהן. ויהי בשמנים שנה. ונמסר גם בסדר וישמע יתרו : במתו ג׳ חסר וסימן ואהרן בן שלש ועשרים. ומשה בן מאה ועשרים. מצרע עד יום מתו דמלכים : אבת מאבת ו׳ חסר וסימן אל תפנו אל האבת. והנפש אשר תפנה אל האבת. ויחנו ויסעו דזאת חקת. ויחנו ויסעו דאלה מסעי :

תולדות אהרן ויעל אהרן. ר״פ כ ג (סוטה יג) !
ע׳ פי ר׳. נכא בתרא יז ;

ספורנו

היה כל אחד מהם קשה : (מ) וישמע הכנעני. גם זה זכות להם כי לא אמרו כאמתם

רמבן

המים ולא במדבר סין ענין המן אבל בעבור היות ענין רפידים דבר גדול שנסו את ה׳ ונקרא המקום מסה ומריבה ונקדש לעיניהם להוציא להם מים מסלע ובאה אליהם שם מלחמת עמלק על כן הזכיר . נקרה ולא היה שם מים לעם לשתות כי הוא המקום הניכר והנודע בו :

(מא) ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמנה. היו אלו המקומות צלמונה ופונון בדרך ים סוף סביב ארץ אדום ונתקצר נפש העם בדרך והנה דברו באלהים ובמשה בדרך ושלח להם הנחשים השרפים בלכתם בדרך ובחנותם במחנה ועשה משה נחש נחשת והיו מוליכים אותו על הנס בכל הדרך ובחנותם בצלמונה ובפונון ולא סרה מהם עד שחנו באובות ועל כן לא הזכיר הכתוב במאורע ההוא שם מקום ואמר שם ויסעו בני ישראל ויחנו באובות ולא אמר ויסעו ממקום פלוני ויחנו באובות כאשר יאמר בכל המסעים כי בכל הדרך הזה היה הענין משנסעו מהר ההר עד שחנו באובות ונסעו מאובות ויחנו בעיי העברים

אבן עזרא

(מו) בעלמון דבלתימה . שם כלל למסעים רבים כאשר פירשתי בפרשת זאת חקת התורה : (מט) מבית הישמת . הוא הגיא הנשקף על פני הישימון אז צוה השם להזהיר ישראל כי הם קרובים לעבור : (נב) משכיותם . כמו אבן משכית : במותם . מקומות גבוהים כמו במותי ארץ : (נד) והתנחלתם . כמו והתאויתם והפעול הארץ . וטעם להזכיר לרב תרבו . לדבק אחריו ואם לא תורישו :

לשכים

רשי

ירושלים לעיים : (מט) מבית הישמות עד אבל השטים . כאן למדך שיעור מחנה ישראל י״ב מיל דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא כולי : אבל השטים . מישור של שטים אבל שמו : (נא) כי אתם עוברים את הירדן וגומר . והורשתם וגומר . והלא כמה פעמים הוזהרו על כך אלא כך אמר להם משה כשאתם עוברים בירדן ביבשה ע״מ כן תעברו ואם לאו מים באין ושוטפין אתכ׳ וכן מצינו שאמר להם יהושע בעודם בירדן : (נב) והורשתם . וגרשתם : משכיותם . כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליה׳ בפשוט ידים ורגלים כדכתיב (ויקרא כו) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה: מסכותם . כתרגומו מתכתהון : (נג) והורשתם את הארץ . והורשתם אותה מיושביה ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה : (נד) אל אשר יצא לו שמה . מקרא קצר הוא זה אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם . (ב״ב קי״ז) לפי חשבון יוצאי מצרים . ד״א בי״ב גבולין כמנין השבטים : (נה) והיה אשר תותירו מהם .

יהיו

תורה

מוֹאָב׃ מה וַיִּסְעוּ מֵעִיִּים וַיַּחֲנוּ
כל אוריי׳ כ״כ בְּדִיבֹן גָּד׃ מו וַיִּסְעוּ מִדִּיבֹן גָּד
וַיַּחֲנוּ בְּעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה׃
מז וַיִּסְעוּ מֵעַלְמֹן דִּבְלָתָיְמָה
וַיַּחֲנוּ בְּהָרֵי הָעֲבָרִים לִפְנֵי נְבוֹ׃
מח וַיִּסְעוּ מֵהָרֵי הָעֲבָרִים וַיַּחֲנוּ
כל אוריה חסר במ״א בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃
מט וַיַּחֲנוּ עַל־הַיַּרְדֵּן מִבֵּית
ג׳ ומסיין הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים
בְּעַרְבֹת מוֹאָב׃ ס שלישי (חמישי
ו׳ בטעם כשהן מחוברין) נ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן
יְרֵחוֹ לֵאמֹר׃ נא דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־אֶרֶץ כְּנָעַן׃
ד׳ נב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי
כ׳ הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאִבַּדְתֶּם אֵת
ל׳ ותסר ו׳ כָּל־מַשְׂכִּיֹּתָם וְאֵת כָּל־צַלְמֵי
מַסֵּכֹתָם תְּאַבֵּדוּ וְאֵת כָּל־
בָּמוֹתָם תַּשְׁמִידוּ׃ נג וְהוֹרַשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ כִּי לָכֶם
נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ לָרֶשֶׁת אֹתָהּ׃
כ׳ נד וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
בְּגוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם לָרַב
תַּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט
פ׳ תַּמְעִיט אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־
יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה הַגּוֹרָל לוֹ יִהְיֶה
ל׳ לְמַטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנֶחָלוּ׃
נה וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר

תרגום

מה ונטלו ממגיזתא ושרו
בדיבון גד : מו ונטלו
מדיבון גד ושרו בעלמון
דבלתימה : מז ונטלו
מעלמון דבלתימה ושרו
בטורי דעבראי קדם נבו :
מח ונטלו מטורי דעבראי
ושרו במישריא דמואב על
ירדנא דיריחו : מט ושרו
על ירדנא מבית ישימות
עד מישר שטין במישריא
דמואב : נ ומליל יי עם
משה במישריא דמואב על
ירדנא דיריחו למימר :
נא מליל עם בני ישראל
ותימר להון ארי אתון
עברין ית ירדנא לארעא
דכנען : נב ותתרכון ית
כל יתבי ארעא מן קדמיכון
ותובדון ית כל סגדתהון
וית כל צלמי מתכתהון
תבדון וית כל במתהון
תשיצון : נג ותתרכון ית
יתבי ארעא ותתבון בה
ארי לכון יהבית ית ארעא
למירת יתה : נד ותחסנון
ית ארעא בעדבא
לזרעיתכון לסגיאי תסגון
ית אחסנתהון ולזעירי
תזעירון ית אחסנתהון
לדיפוק ליה תמן עדבא
דליה יהי לשבטי אבהתכון
תחסנון : נה ואם לא
תתרכון ית יתבי ארעא
מן קדמיכון ויהי דתשארון

מסורה

בעלמן ל׳ מעלמן ל׳ : בערבת כל אורייתא חסר ב״מ הד מלא וירא בלק : הישמת ג׳ חלוקים . אורייתא הישמת כתיב כן . יהושע הישמות כתיב יחזקאל הישימות כתיב : וידבר ה׳ ו׳ בטעם תביר וסימן אני ה׳ דבר אל פרעה . זאת החיה אשר תאכלו . וידבר ה׳ אליכם מתוך האש . צו את בני ישראל . כי אתם עברים . אל מנשה ואל עמו ביד עבדיו הנביאים . ונמסר גם בסדר וארא : והורשתם ב׳ ומלאים וסימן את כל ישבי הארץ . את הארץ וישבתם בה : והתנחלתם ב׳ אתם לבניכם . את הארץ בגורל : אל אשר ה׳ וסימן ועתה לך נחה את העם . ותתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם . ואיש אל עבר פניו קדמאה . בבאם הכהנים . והאמר חות אל תפגעי בי . ונמסר גם בסדר כי תשא : את ישבי ב׳ בתורת וסימן וגרשתמו . ואם לא הורישו : אבתיכם כל אורייתא כתיב כן במ״ב ואמרת להם אלהי אבותיכם כתיב מלא דמלא . ה׳ אלהי אבותכם יסף עליכם כן כתיב

תולדות אהרן

דבלתימה . יבמות ס : ויחנו על הירדן . עירובין נה יומא עה (שביעית לו) : כי אתם עוברים . בכורות נה : והורשתם . סוטה לד : ואם לא . מגלה יא :

בעל הטורים

ואבדתם ב׳ במסרה . ואבדתם את כל משכיותם . ואבדתם את שמם . משכיותם היינו בית ע״ג שלהם : ובמאבד ע״ג בא״י צריך לשרש אחריה דכתיב ואבדתם את שמם : והתנחלתם ב׳ . והתנחלתם את הארץ . ואידך גבי עבד . דעבד איהקש לקרקעות : והתנחלתם ד׳ פעמים נחלה בפסוק שכל אחד היה לו נ״ד מקומות בהר ובמישור ובשפלה ובחוף הים . והפסוק מתחיל ומסיים בנחלה לומר שבמקום שיצא הגורל אפילו רחוק זה מזה אין לשנות :

ספורנו

כאבותם נתנה ראש גם בראותם מלחמה אבל נדרו נדר לה׳ ושלמו : (נג) והורשתם את הארץ . כאשר תבערו יושבי הארץ אז תזכו להוריש את הארץ לבניכם שאם לא תבערו אותם אף על פי שאתם תכבשו את הארץ לא תזכו להורישם לבניכם :

והיה

רמבן

העברים ומשם נסעו ויחנו בדיבון גד ובעלמון דבלתימה והרי העברים והם מקומות בנחל זרד :

(נג) **והורשתם** את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה . על דעתי זו מצות עשה היא יצוה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם ולא ימאסו בנחלת ה׳ ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם יעברו על מצות ה׳ ומה שהפליגו רבותינו במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל וכן האיש בכאן נצטוינו במצוה הזו כי הכתוב הזה הוא מצות עשה ויחזור המצוה הזו במקומות רבים באו ורשו את הארץ . אבל רש״י פי׳ והורשתם את הארץ והורשתם אותה מיושביה אז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ומה שפירשנו הוא העיקר :

לשבים

תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם
וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם
עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים
בָּהּ: נו וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי (כ' פ כותב)
לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶעֱשֶׂה לָכֶם: פ
לד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר: ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־אַתֶּם בָּאִים
אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ (מטעין כ"י ספרים)
אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ
כְּנַעַן לִגְבֻלֹתֶיהָ: ג וְהָיָה לָכֶם (כל אורי' כ"כ)
פְּאַת־נֶגֶב מִמִּדְבַּר־צִן עַל־יְדֵי (כל צין חסר וכל סין מלא)
אֱדוֹם וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב
מִקְצֵה יָם־הַמֶּלַח קֵדְמָה:
ד וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב
לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה
וְהָיָה (והיו ק') תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב (ו' כתיב כי' בסוף תיבותא וקריין וי"ו)
לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר
וְעָבַר עַצְמֹנָה: ה וְנָסַב הַגְּבוּל
מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ

סְנִהוֹן לְסִיעָן נַמְלִין
זֵין לְקִבְלֵיכוֹן וּלְמַשְׁרְיָן
מַקְּפָנְכוֹן וִיעִיקוּן לְכוֹן עַל
אַרְעָא דְאַתּוּן יָתְבִין בַּהּ:
נו וִיהֵי כְּמָא דַחֲשֵׁיבִית
לְמֶעְבַּד לְהוֹן אַעֲבֵיד לְכוֹן:
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר: ב פַּקֵּיד יַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי
אַתּוּן עָלִין לְאַרְעָא דִכְנָעַן
דָּא אַרְעָא דְתִתְפְּלַג לְכוֹן
בְּאַחְסָנָא אַרְעָא דִכְנַעַן
לִתְחוּמָהָא: ג וִיהֵי לְכוֹן
רוּחַ דָּרוֹמָא מִמַּדְבְּרָא דְצִין
עַל תְּחוּמֵי אֱדוֹם וִיהֵי לְכוֹן
תְּחוּם דָּרוֹמָא מִסְּיָפֵי יַמָּא
דְמִלְחָא קִידוּמָא: ד וְיִסְחַר
לְכוֹן תְּחוּמָא מִדָּרוֹמָא
לְמַסְּקָנָא דְעַקְרַבִּים וְיִעִיבַר
לְצִין וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי
מִדָּרוֹמָא לִרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק
לַחֲצַר אַדָּר וְיִעִיבַר
לְעַצְמוֹן: ה וְיִסְחַר תְּחוּמָא
מֵעַצְמוֹן לְנַחְלָא דְמִצְרָיִם

רשי

והיו לכם לרעה: לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרות עיניכם תרגום של יתדות שיכיא: ולצנינים. פותרין בו הפותרים לשון מסוכת חדק הסובבת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא: וצררו אתכם. כתרגומו: (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם וגו'. לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בח"ל הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות: תפל לכם. על שם שנתחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה. ומ"א אומר ע"י שהפיל הקב"ה שריהם של שבעה אומות מן השמים וכפתן לפני משה אמר לו ראה אין בהם עוד כח: (ג) והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר צין ע"י אדום. אשר אצל אדום מתחלת מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנא' (יהושע י"ג) מן השיחור אשר על פני מצרים ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנא' (שמות י"ג) ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים (צפניה ב') יושבי חבל הים גוי כרתים ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים (יחזקאל כ) לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדו והוליכן אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר (שופטים יא) וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והלכו כל דרומה של מואב עד סופו ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח (שם) וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיו בצפונה של ארץ מואב וקרבו עד הירדן והוא כנגד מקצוע צפונה מערבה של ארץ מואב נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום: (ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה עקרבים נמצא מעלה עקרבים לפנים מן המצר: ועבר צנה. אל צין כמו מצרימה: והיו תוצאותיו. קצותיו בדרומה של קדש ברנע: ויצא חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם ומשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב מעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: (ה) והיו תוצאותיו הימה. אל מצר המערב שאין עוד גבול

נגב

אבן עזרא

(נה) לשכים. קוצים חדים מגזרת הסר משוכתו הנני שך את דרכך בסירים: ולצנינים. פירושו לפי מקומו כמו ולשוטט בצדיכם שהם מכות בשוט או קוצים חדים כמו צנים פחים והנה עוד פירש להם גבול נחלתם שהם חייבים להוריש משם יושב הארץ: (ב) אל הארץ כנען. כמו והנבואה עודד הנביא הנבואה נבואת עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען: (ג) על ידי אדום. מקום כמו על יד הירדן: (ה) נחלה מצרים. אל נחל מצרים

ושארא אבתיכם כתיב: תפל כלם חסר בקריא במ"ח מלא וסימן במסרת רבתא: לגבלתיה ד' וסי' זאת הארץ אשר תפל. וירד הגבול הירדנה. והירדן יגבל אתו. ויכלו לנחל את הארץ. אורייתא לגבלתיה כתיב חסר וי"ו קדמאה ותניינא. יהושע לגבולתיה חסר וי"ו דבתר למ"ד. וי"ו כתיב והיה וקרינן והיו וסימן עקרבים הזירבר. נחל מצרים דיהודה. דעבר עצמונה. בית און. בית חורון. בית חגלה (עי' מ"ש): תוצאתיו כל אורייתא תוצאתיו כתיב. אל גבול היפלטי תצאתו כתיב. אל כתף בית חגלה תצאותיו כתיב. ושארא תצאתיו כתיב ולענין

תולדות אהרן אין מנין. סנהדרין לא.

בעל הטורים

תוצאתיו. לשון [illegible] ביוצאו [illegible] מנין [illegible]:

רמבן

(נה) לשכים בעיניכם ליתדות המנקרות את עיניכם. תרגום של יתדות שכים ולצנינים פותרין בו הפותרין לשון מסוכת חדק הסובבת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא לשון רש"י. והנה ברור הוא כי שכים קוצים חדים מלשון הסר משוכתו הנני שך את דרכך הלא אתה שכת בעדו ושמת שכין בלועך דבר חד תקוע או מברזל ולצנינים גם כן שלון ממאיר מלשון ואל מצינים יקחהו צנים פחים בדרך עקש שחסרו אות הכפל אבל הכונה לשכים בעיניכם כמו כי השחד יעור פקחים וכן ולפני עור לא תתן מכשול על דעת רבותינו יאמר כי ינקרו עיניכם להטעות אתכם ולא תראו ולא תבינו וילמדו אתכם בכל תועבותיהם ולעבוד את אלהיהם כמו שאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם ואחר שיהיו שכים בעיניכם ויטעו אתכם לשוב מאחרי יהיו לצנינים בצדיכם שיכאיבו ויצערו אתכם לשלול ולבוז אתכם ואח"כ וצררו אתכם שילחמו בכם ויביאו אתכם במצור ואני אגלה אתכם מפניהם גלות שלמה כי כאשר דמיתי לעשות להם על ידיכם שיגלו כולם מן הארץ ולא תורישו אתהם שם ולא שמעתם בקולי כן אעשה לכם ולא אשאיר מכם בארץ גם אחד:

לד (ב) אל הארץ כנען. כמו והנבואה עודד הנביא והטעם אל הארץ ארץ כנען לשון ר"א וכן כתב רש"י. והביאו לדמיון האל בית אל וכבר פירשתי

ספורנו

(נו) והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם. כי תזנו אחרי אלהיהם בלי ספק: לד (ב) זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה. תפול לכם בגורל קודם שתכבשו כלה כי בגורל יאות לשון נפילה כמו ועל לבושי יפילו גורל וכן הפיל פור הוא הגורל. ואמר זאת כי מה שכבשו ח"ל לא הוצרך לחלק בגורל ולכן חלק משה את ארץ סיחון ועוג בלתי גורל כפי הנראה בספר יהושע וזה כי ארץ סיחון ועוג אין בה קדושת ארץ ישראל כאמרו ואך אם טמאה ארץ אחזתכם ולא היתה ראויה לגורל אשר פירש כתוב

אבן עזרא

מצרים ואינו היאור : (ו) הים הגדול . הספרדי הטעם גבול מערב נחלתכם והיה הים הגדול והוא הגבול בעצמו : (י) ותא"ף והתאויתם . תחת וי"ו והתאית פיו ואם הם שני בנינים : והתאויתם . כמו עד תאות גבעות עולם : (יא) ומחה . כאשר אמרו קדמונינו תבירתא מגזרת ימחאו כף : (טו) שני המטות . פעם שנית לבאר מקום נחלתם : (יז) ינחלו . פעל יוצא לשנים פעולים וכן ונחלתנו על דעת המדקדקים : אלעזר . ראשונה כי על פיו ולא יהושע גם כוא בן אהרן . ולא הזכיר נשיא

רש"י

עגב מאריך לצד המערב משם והלאה : (ו) וגבול ים . ומצר מערבי מהו : והיה לכם הים הגדול . למצר : וגבול . הנסין שבתוך הים אף הם מן הגבול והם איים שקורין אינזול"ש : (ז) גבול צפון . מצר צפון : מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר . שהוא במקצוע צפונית מערבית וראשו משפע ונכנס לתוך הים ויש מרחב הים לפנים הימנו וחוצה הימנו : תתאו . תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר : תתאו . לשון סיבה כמו (ד"ה ב י"ב) אל תא הרצים (יחזקאל מ') ותאי השער היציע שקורין אפנדי"ץ שהוא מוסב ומשופע : (ח) מהר ההר . תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח ותפגעו בלבא חמת זו אנטוכיא : תוצאות הגבול . סופי הגבול כל מקום שנא' תוצאות הגבול או המצר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון ולפנין רוחב המדה של הראשון קראו תוצאות שמשם כלה אותה מדה : (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן . הוא היה סוף המצר הצפוני ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מצר המזרחי : (י) והתאויתם . לשון סיבה ונטיה כמו תתאו : שפמה . במצר המזרחי ומשם הרבלה : (יא) מקדם לעין . שם מקום והמצר הולך במזרחו נמצא העין לפנים מן המצר ומארץ ישראל הוא : וירד הגבול . כל שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך : ומחה על כתף . עבר : ים כנרת קדמה . שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ ישראל כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה : (טו) קדמה מזרחה . אל פני העולם שהם במזרח שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל : (יז) אשר ינחלו לכם . בשבילכם . כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושין יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו (שמות

רד

תרגום אונקלוס

ויהון מפקנוהי לימא :
ו ותחום מערבא ויהי לכון ימא רבא ותחומיה דין יהי לכון תחום מערבא :
ז ודין יהי לכון תחום ציפונא מן ימא רבא תכונון לכון להור טורא :
ח מהור טורא תכונון למטי חמת ויהון מפקנוהי דתחומא לצדד :
ט ויפוק תחומא לזפרון ויהון מפקנוהי לחצר עינן דין יהי לכון תחום ציפונא :
י ותכונון לכון לתחום קידומא מחצר עינן לשפם :
יא ויחות תחומא משפם לרבלה ממדנח לעין ויחות תחומא וימטי על כיף ים גיניסר קידומא :
יב ויחות תחומא לירדנא ויהון מפקנוהי לימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא סחור סחור :
יג ופקיד משה ית בני ישראל למימר דא ארעא דתתחסנון יתה בעדבא דפקיד יי למתן לתשעת שבטין ופלגות שבטא :
יד ארי קבילו שבטא דבני ראובן לבית אבהתהון ושבטא דבני גד לבית אבהתהון ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון :
טו תרין שבטין ופלגות שבטא קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא דירחו קידומא מדינחא :
טז ומליל יי עם משה למימר :
יז אלין שמהת גבריא דיחסנון לכון ית ארעא אלעזר כהנא ויהושע בר נון :
יח ורבא

מקרא

תוצאתיו הימה :
ו וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה יהיה לכם גבול ים : (ח' מ"ל בתורה; כ"ג ר"פ)
ז וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדל תתאו לכם הר ההר : (ב' ובעינן)
ח מהר ההר תתאו לבא חמת והיו תוצאת הגבל צדדה : (ג' כ"כ)
ט ויצא הגבל זפרנה והיו תוצאתיו חצר עינן זה יהיה לכם גבול צפון : (ד' חסר בתורה וט' בנביאה; ל')
י והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן שפמה :
יא וירד הגבל משפם הרבלה מקדם לעין וירד הגבל ומחה על כתף ים כנרת קדמה : (ב')
יב וירד הגבול הירדנה והיו תוצאתיו ים המלח זאת תהיה לכם הארץ לגבלתיה סביב : (ד'; כל אורייתא כ"ב)
יג ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ אשר תתנחלו אתה בגורל אשר צוה יהוה לתת לתשעת המטות וחצי המטה : (ד' מ"ל בטעמים; ס' מאריכין ברים פסוקי)
יד כי לקחו מטה בני הראובני לבית אבתם ומטה בני הגדי לבית אבתם וחצי מטה מנשה לקחו נחלתם :
טו שני המטות וחצי המטה לקחו נחלתם מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה : פ

רביעי (ששי כשהן מחוברין)
טז וידבר יהוה אל משה לאמר : (ס' ר"פ)
יז אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון :
יח ונשיא אחד (ז')

מסורה

תוצאות כתיב תצאות . תוצאת ג' כתיב כן וסימן מהר ההר תתאו . ואלה תוצאת העיר . וירד הגבול . תוצאות חיים ל' מלא דמלא ושארא כלהון תצאות כתיב : הגבל ס' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר חקת התורה : ומחה ד' וסי' נמסר בסדר נשא : על כתף ח' וסימן וירד הגבל משפם . ויתן את המכונות ב' בו . משא בהמות נגב . ויבאני במבוא אשר על כתף : הירדנה ד' וסימן וירד הגבול . ויבא גדעון . ויאמר אליהו אל אלישע . וילך אתם ויבאו הירדנה : כי לקחו ה' ר"פ בטעמא מונח לפני גריש בתורה וסימן נמסר בסדר משפטים : לבית אבתם כל אורייתא אבתם חסר בם"ב מלא וסימן אלה קראי העדה . ואת שם אהרן תכתב על מטה . וכל נביאים וכתובים דכוות' מלא בם"ה חסר וסימן נמסר בספר במדבר : אלה שמות ח' ר"פ וסימן נמסר בריש סדר

תולדות אהרן וגבול ים . נשן א (תלם ס) : ואת מטה . בכורות נכ : מעבר לירדן . ים :

בעל הטורים

אלה שמות האנשים . ולמטה פעם אחרת ואלה שמות האנשים לומר שמלים בשמותם ונאים במעשיהם :

רמבן

מדו והנכון כשוני באל הארץ כנען כי שם הארץ הזאת כנען כמו מצרים שם הארץ בשם הקמם וכן יושבי כנען וכן בכנען ארץ פלשתים והאבדחיך מאין יושב והנה אל הארץ כנען כמו שאמר העיר ירושלים וכמלך דוד והאיש גבריאל : ומגרש

נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל
אֶת־הָאָרֶץ׃ יט וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
הָאֲנָשִׁים לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־
יְפֻנֶּה׃ כ וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן
שְׁמוּאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כא לְמַטֵּה
בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן־כִּסְלוֹן׃
כב וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי בֶּן־
יָגְלִי׃ כג לִבְנֵי יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי־
מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל בֶּן־אֵפֹד׃
כד וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא
קְמוּאֵל בֶּן־שִׁפְטָן׃ כה וּלְמַטֵּה
בְנֵי־זְבוּלֻן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־
פַּרְנָךְ׃ כו וּלְמַטֵּה בְנֵי־יִשָּׂשכָר
נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן׃
כז וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא
אֲחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי׃
כח וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא
פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד׃ כט אֵלֶּה
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל אֶת־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ פ חמישי
לה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ
לֵאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת אֲחֻזָּתָם
עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים
סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם׃ ג וְהָיוּ
הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם
יִהְיוּ לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל
חַיָּתָם׃ ד וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם מִקִּיר הָעִיר
וָחוּצָה אֶלֶף אַמָּה סָבִיב׃
ה וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־
קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־
נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־
יָם ׀ אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת

ג׳ חסר · י׳ בתורה · כל ענינא ולמטה במ״ג למטה יהודה בנימן מנשה. · ל׳ בתורה · ג׳ זקפין בענין יבי״א סימן יהודה בנימן יוסף ואד ולמטה בני שמעון. · ל׳ קוס גבר · כל ענינא נשיא במ״ג חסרים יהודה שמעון בנימן · כל ענינא למטה בני ולמטה בני במ״ב חסרים בני יהודה בנימן · קדמאה לו בשני גרישין ודין בזרקא וסימן מתנה בזריקה · ב׳ · ג׳ · ג׳ ומ״ל · ב׳ חסר בלישנא ט״ז פסוקים בטעם פזר גדול וגלגל

חַד רַבָּא חַד מִשִּׁבְטָא
תְּדַבְּרוּן לְאַחֲסָנָא יָת
אַרְעָא׃ יט וְאִלֵּין שְׁמָהַת
גֻּבְרַיָּא לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה
כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה׃ כ וּלְשִׁבְטָא
דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בַּר
עַמִּיהוּד׃ כא לְשִׁבְטָא
דְבִנְיָמִן אֱלִידָד בַּר כִּסְלוֹן׃
כב וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי דָן רַבָּא
בֻּקִּי בַּר יָגְלִי׃ כג לִבְנֵי
יוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה
רַבָּא חַנִּיאֵל בַּר אֵפוֹד׃
כד וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי אֶפְרַיִם
רַבָּא קְמוּאֵל בַּר שִׁפְטָן׃
כה וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן
רַבָּא אֱלִיצָפָן בַּר פַּרְנָךְ׃
כו וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי יִשָּׂשכָר
רַבָּא פַּלְטִיאֵל בַּר עַזָּן׃
כז וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר
רַבָּא אֲחִיהוּד בַּר שְׁלוֹמִי׃
כח וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי
רַבָּא פְּדַהְאֵל בַּר עַמִּיהוּד׃
כט אִלֵּין דְּפַקִּיד יְיָ לְאַחֲסָנָא
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל
יַרְדְּנָא דִירֵחוֹ לְמֵימַר׃
ב פַּקֵּיד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִתְּנוּן לְלֵיוָאֵי מֵאַחְסָנַת
אֲחוּדַתְהוֹן קִרְוִין לְמִתַּב
וְרֵוַח לְקִרְוַיָּא סַחְרָנֵיהוֹן
תִּתְּנוּן לְלֵיוָאֵי׃ ג וִיהוֹן
קִרְוַיָּא לְהוֹן לְמִתַּב
וְרֵוְחֵיהוֹן יְהוֹן לִבְעִירְהוֹן
וּלְקִנְיָנֵיהוֹן וּלְכֹל חֵיוַתְהוֹן׃
ד וְרֵוְחֵי קִרְוַיָּא דְתִתְּנוּן
לְלֵיוָאֵי מִכּוֹתֶל קַרְתָּא
וּלְבָרָא אַלְפָא אַמִּין סְחוֹר
סְחוֹר׃ ה וְתִמְשְׁחוּן מִבָּרָא
לְקַרְתָּא יָת רוּחַ קִידוּמָא
תְּרֵין אַלְפִין בְּאַמִּין וְיָת רוּחַ
דָּרוֹמָא תְּרֵין אַלְפִין בְּאַמִּין
וְיָת רוּחַ מַעַרְבָא תְּרֵין
אַלְפִין בְּאַמִּין וְיָת רוּחַ

רש״י

(לד) ה׳ ינחם לכם: (יח) לנחל את הארץ. שיהא נוחל וחולק אותה במקומכם: (כט) לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה להם למחלקותיה: (ב) ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה: ולכל חיתם. (לכל חיותם). לכל צרכיהם: (ד) אלף אמה סביב. (ערובין נ״א) ואחריו הוא אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם

בעל הטורים

אלידד בן כסלון. הוא אלדד והוסיפו לו יו״ד ע״ש הנבואה הנקראת ביו״ד לשונות: ומדתם מחוץ לעיר וגו׳ אלפים באמה שאלפים אמה יהיו חוץ מע׳ אמה ושיריים וזהו ומדתם מחוץ לעיר: בפרשת מגרש כתיב ה׳ פעמים מקלט שיקלוט ולא יהרג הנפש שיש לו ה׳ שמות:

אבן עזרא

נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם והמפרשים אמרו כי החל מיהודה כאשר יצא הגורל בתחלה רק יש טענה גדולה עליהם אע״פ שהפירוש נכון יהיה נראה לפי דעתנו: (כח) פדהאל. אם נעלם הה״א הם שתי מלות שוות בטעם כי הה״א איננה מהאותיות המשך: (ב) ומגרש. ידוע: מרגש

שמות בריש ספרא: כל ענייגא ולמטה במ״ג למטה וסימן יהודה בנימן מנשה יב״ם סימן: למטה יהודה ב׳ בענין בטעמא. יהודה. בנימן. כל ענייגא ולמטה בני במ״ב חסר בני וסימן י״ב יהודה בנימן: וידבר ה׳ אל משה דלא נסיב לאמר ט׳ וסימן נמסר בסדר כי תשא: ומדתם י״ו פסוקים בטעם פזר גדול וגלגל וסימן נמסר במסרה רבתא: ומדתם ב׳ חסר בלישנא וסימן ומדתם מחוץ לעיר.

תולדות אהרן ומגרשיהם. נדרים סא מכות יב (ערובין כב סוטה כ): מקיר העיר. ערובין נא נו מ סוטה כז: ומדתם. ערובין נא נדרים ע סוטה כז (שם כ):

ספורנו

בלוח הקדש: לה (ג) לבהמתם. למרכב ולמשא: ולרכשם. בקר וצאן: ולכל חיתם. כמו דסריש אל

רמבן

לה (ב) ומגרש ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לעיר לנוי ואין רשאין לבנות לו בית ולא ליטע כרם ולא לזרוע זריעה אלף אמה סביב ואחריו אומר אלפים אמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב ומהם אלף פנימים למגרש והחיצונים לשדות סביב ולכרמים לשון רש״י מדברי רבותינו. והנכון בעיני על דרך הפשט שיאמר שיתנו למגרש אלף אמה בסביבות העיר כנגדה שיהיו לה לארכה אלף אמה חמש מאות לרוח האחד ולרחבה כמו כן אלף אמה חמש מאות אמה לכל רוח ואחר כך אמר שיעשו מרובע אלפים אמה על אלפים אמה ותהיה העיר באמצע הרבוע הוסיף להם

צָפוֹן אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ
זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים׃
ו וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ
לַלְוִיִּם אֵת שֵׁשׁ־עָרֵי הַמִּקְלָט
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ
וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם
עִיר׃ ז כָּל־הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ
לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה עִיר
אֶתְהֶן וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃ ח וְהֶעָרִים
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֵת הָרַב תַּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמְעַט
תַּמְעִיטוּ אִישׁ כְּפִי נַחֲלָתוֹ אֲשֶׁר
יִנְחָלוּ יִתֵּן מֵעָרָיו לַלְוִיִּם׃ פ
ששי (שביעי כשהן מחוברין) ט וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אַרְצָה כְּנָעַן׃
יא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי
מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׁמָּה
רֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃
יב וְהָיוּ לָכֶם הֶעָרִים לְמִקְלָט
מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד־
עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט׃
יג וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתֵּנוּ שֵׁשׁ־עָרֵי
מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם׃ יד אֵת ׀
שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר
לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה׃
טו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַתּוֹשָׁב

ס' · ס' מעעים · כ' חסר או יכדול ודין · ל' כ"כ וכל יהושע דכוותה במ"א ומגרשיהם בני יוסף שני מטות · ג' · י"ג · ח' · ל'. ד' · ד'. ט"ו דגשים · ד' · ל'

ציפונא תרין אלפין באמין
וקרתא במציעא דין יהי
להון רוחי קרויא :
ו וית קרויא דתתנון
לליואי ית שית קרוי
שיזבותא דתתנו למערק
תמן קטולא ועליהון תתנון
ארבעין ותרתין קרוין :
ז כל קרויא דתתנון
לליואי ארבעין ותמני
קרוין יתהן וית רוחיהן :
ח וקרויא דתתנון מאחודת
בני ישראל מן סגיאי
תסגון ומן זעירי תזערון
גבר כפום אחסנתיה
דיחסנון יתן מקרווהי
לליואי : ט ומליל יי עם
משה למימר : י מליל עם
בני ישראל ותימר להון
ארי אתון עברין ית ירדנא
לארעא דכנען : יא ותזמנון
לכון קרוין קרוי שיזבותא
יהוין לכון ויערוק לתמן
קטולא דיקטול נפשא
בשלו : יב ויהוין לכון
קרויא לשיזבא מגאיל
דמא ולא ימות קטולא עד
דיקום קדם כנשתא
לדינא : יג וקרויא דתתנון
שית קרוי שיזבותא יהוין
לכון : יד ית תלת קרויא
תתנון מעברא לירדנא
וית תלת קרויא תתנון
בארעא דכנען קרוי
שיזבותא יהוין : טו לבני
ישראל ולגיוריא ולתותביא

רשי

ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים לשדות וכרמים : (יא) והקריתם. אין הקריאה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר (בראשית כז) כי הקרה ה' אלהיך לפני : (יב) מגאל. מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח : (יג) שש ערי מקלט. (מכות י) מגיד שאע"פ שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען (ספרי) : (יד) את שלש הערים וגומר. (מכות ט) אע"פ שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים והשוה מנין ערי מקלט שלהם משום דבגלעד נפישי רוצחים דכתיב (הושע ו) גלעד קרית פועלי און עקובה מדם :
וגם

אבן עזרא

(ו) ארצה כנען. ידוע גם זאת הפ' דבקה : (יא) והקריתם. מגזרת קריה : (טו) לבני ישראל. איננו דבק

ומרתי את פעלתם : בתוך ח' וסימן נמסר בסדר לך לך : ערי המקלט ד' וסימן ואת הערים אשר תתנו ללוים. דבר אל בני ישראל דיהושע. ויתנו להם את המקלט דד"ה. ולבני אהרן נתנו את ערי דד"ה ושאר אורייתא ערי מקלט. ושאר יהושע עיר מקלט : ארצה כנען ח' וסימן במסרה רבתא : תהיינה י' כתובין כן בתורה וסימן נמסר בסדר אמר : עמדו ד' וסימן עד עמדו לפני העדה למשפט. וישב בעיר ההוא. ערי המערה. ויעמד המלך על עמדו : למשפט ט"ו דגשים וסימן במסרה רבתא :

תולדות אהרן זה יהיה לכם. ערובין נא : ועליהם תתנו. מכות י יג : ונס שמה. מכות יא יג : והיו לכם. שם י : עד עמדו. שם יב : שש ערי מקלט. שם י (נדרים מב) : את שלש. שם : לבני ישראל. שם :

ספורנו

על כורת ויוני שוכך וזולתם : (ח) מאת הרב תרבו. מפני שהעלה אותה בדמים והיה המעט של אותו השבט שהיה לו חלק מועט שוה בדמים אל החלק הרב שהיה נותן ללוים אותו השבח אשר חלקו

בעל הטורים

ינחלו שלשה במסורה. כי נחלתו אשר ינחלו. לשמות מטות אבותם ינחלו. כבוד חכמים ינחלו. אשר ינחלו לשמות מטות אבותם ינחלו כי ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ וכן לשמות מטות אבותם ינחלו. חכמים דנסי' דברים כלב מוכם לבנו אחריו נחלתם :

רמבן

להם מגרש שלא כנגד העיר כשיעור הראשון שכנגד העיר עד שנמצא כשתשאיר למגרש אלף אמה בסביבותיה כאשר צוה בתחלה תהיה העיר אלף על אלף ברבוע והנה העיר רבוע במה שיתנו ללוים ודע כי לשון פאה יאמר על הצד כולו וכן אמה במאה אורך לפאה האחת לעבר כולו וכן כל הנזכרים שם. וכן הפאות שבסוף ספר יחזקאל ועוד שאם היה אומר למדוד מן העיר אל החוץ אלפים אמה לכל רוח היה אומר ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה וגו' אבל ומדותם את פאת קדמה היא מדידת הצד ההוא כאשר פירשתי וכן נאה להם לערים שתהיה להם אחוזה מרובעת לא שימדדו אלפים אמה לארבע הרוחות כנגד העיר והקרנות לא תהיינה להם ודומה לזה סביב שמונה עשר אלף כי העיר בין כל סביבותיה שמונה עשר אלף כי מנה בארבע הפאות ארבעת אלפים וחמש מאות שהן שמונה עשר אלף לכולן כי מדד בארבע הפאות. ונכון הוא שיהיו אלף אמה אשר נתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא יזרע והאלף אשר הוסיף בכתוב השני בארבע הפאות לשדות וכרמים כמו שקבלו רבותינו אבל שם הכל מגרש בלשון הכתוב אלא שזה נעבד ונזרע וזה לא יעבד בו ולא יזרע ולכך הפרישן זה מזה :

(ח) **מאת** הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו. גם זה על דעת רבותינו מאת בתי האבות שנחלו הרבה יקחו הרבה כמו שהזכיר למשפחותיהם אבל השבטים שוים היו בנחלה ואע"פ שתמצא בספר יהושע שאין מספר הערים אשר נתנו ללוים שוה לשבטיהם מפני שווי הערים היה שהיו חשובות זו מזו כי כשומא נתחלקה הארץ תדע שהרי נתנו מיהודה ושמעון ובנימן ערים י"ג וממטה יששכר אשר ונפתלי וחצי מנשה י"ג ואלו מרובים על הראשונים בבנינם ונתנו ממטה אפרים ערים ארבע וממטה דן ערים ארבע והיו בני דן כפלים כבני אפרים :

(יד) **את** שלש הערים. ואע"פ שבארץ כנען תשעת המטות וכאן אינם אלא שנים השוה מנין ערי מקלט שלהם כי בגלעד נפישי רוצחים דכתיב גלעד קרית פועלי און עקבה מדם ל' רש"י מדברי רז"ל. ואע"פ שאין המקלט אלא בשוגגין היו שופכי דמים במרמה ומראין עצמן כשוגגין והוצרך להרבות להם ערי מקלט לקלוט את כולן שלא נודע מי המזיד ואם כן צוה הקב"ה זה על שם העתיד על דרך וקם העם הזה וזנה או שיאמרו שהיה אויר ארץ גלעד מגדלת רוצחים מאז היותה לגוי ואני תמה כי על דעת רז"ל הכתוב שאמר עליהם

(טז) ואם בכלי ברזל הכהו. (ספרי) אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית שנאמר בכולם אשר ימות בו דמתרגמינן דהיא כמיסת דימות ביה חוץ מן הברזל שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפילו מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו וא"ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו' למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (יז) באבן יד. (ספרי) שיש בה מלא יד: אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו. לפי שנאמר (שמות כא) והכה איש את רעהו באבן ולא נתן בה שיעור יכול כל שהוא לכן נאמר אשר ימות בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר (שמות כא) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית: (יט) בפגעו בו. אפילו בתוך ערי מקלט: (כ) בצדיה. כתרגומו בכמנא במארב: (כב) בפתע. באונס ותרגומו בתכיף שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: (כג) או בכל אבן אשר ימות בה. הכהו: בלא ראות. שלא ראהו: ויפל עליו. (מכות ז) מכאן אמרו ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה: (כה) עד מות הכה"ג. (ספרי) שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם

דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי אלה הערים תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אחר כן באר כי לבני ישראל ולגר ולתושב תהיינה שש הערים האלה מקלט: (יט) בפגעו בו. בשכר הפ"א כמו בשברי לכם כי שמות הפועלים ישתנו: (כ) יהדפנו. ממקום גבוה: או השליך עליו. כמו קיר נטוי או כלי שימות בו: בצדיה. פירשתיו: (כב) בפתע. כמו פתאום: (כג) בלא ראות. שם הפועל: ולא אויב לו. ולא מתכוין לבקש רעתו: (כה) עד מות. יש אומר עד מות עד חפוש וכמוהו תמות חכמה ולא אמרו כלום כי עמכם תמות חכמה הוא כמשמעו וגם כן עד מות הכהן הגדול כי טוב

בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ־הֶעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ טז וְאִם־בִּכְלִי בַרְזֶל ׀ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יז וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יח אוֹ בִּכְלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בּוֹ הִכָּהוּ וַיָּמֹת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוּמַת הָרֹצֵחַ׃ יט גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ הוּא יְמִתֶנּוּ׃ כ וְאִם־בְּשִׂנְאָה יֶהְדֳּפֶנּוּ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו בִּצְדִיָּה וַיָּמֹת׃ כא אוֹ בְאֵיבָה הִכָּהוּ בְיָדוֹ וַיָּמֹת מוֹת־יוּמַת הַמַּכֶּה רֹצֵחַ הוּא גֹּאֵל הַדָּם יָמִית אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ׃ כב וְאִם־בְּפֶתַע בְּלֹא־אֵיבָה הֲדָפוֹ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל־כְּלִי בְּלֹא צְדִיָּה׃ כג אוֹ בְכָל־אֶבֶן אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוֹת וַיַּפֵּל עָלָיו וַיָּמֹת וְהוּא לֹא־אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ׃ כד וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמַּכֶּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה׃ כה וְהִצִּילוּ הָעֵדָה אֶת־הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהֵשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל־עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וְיָשַׁב בָּהּ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל

דְבֵינֵיהוֹן יְהֶוְיָן שִׁית קִרְוַיָא הָאִלֵין לְשֵׁיזָבָא לְמֵעְרַק לְתַמָן כָּל דְיִקְטוֹל נַפְשָׁא בְּשָׁלוּ: טז וְאִם בְּמָאן דְפַרְזְלָא מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא: יז וְאִם בְּאַבְנָא דְמִתְנַסְבָא בִידָא דְהִיא כְּמִסַת דִי יְמוּת בֵּיהּ מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא: יח אוֹ בְּמָאן דְאָע דְמִתְנְסֵיב בִּידָא דְהִיא כְּמִסַת דִי יְמוּת בֵּיהּ מְחָהִי וְקַטְלֵיהּ קָטוֹלָא הוּא אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל קָטוֹלָא: יט גָאֵיל דְמָא הוּא יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַב לֵיהּ מִן דִינָא הוּא יִקְטְלִינֵיהּ: כ וְאִם בְּסַנְאָה דְחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי בִּכְמָנָא וְקַטְלֵיהּ: כא אוֹ בִדְבָבוּ מְחָהִי בִּידֵיהּ וְקַטְלֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל מַחְיָא קָטוֹלָא הוּא גָאֵיל דְמָא יִקְטוֹל יַת קָטוֹלָא כַּד אִתְחַיַב לֵיהּ מִן דִינָא: כב וְאִם בִּתְכֵיף בְּלָא דְבָבוּ דְחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי כָּל מָאן בְּלָא כְּמַן לֵיהּ: כג אוֹ בְכָל אַבְנָא דְהִיא כְּמִסַת דִי יְמוּת בַּהּ בְּלָא חֲזֵי וּרְמָא עֲלוֹהִי וְקַטְלֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ וְלָא תָבַע בִּישְׁתֵיהּ: כד וִידוּנוּן כְּנִשְׁתָּא בֵּין מַחְיָא וּבֵין גָאֵיל דְמָא עַל דִינַיָא הָאִלֵין: כה וִישֵׁיזְבוּן כְּנִשְׁתָּא יַת קָטוֹלָא מִיַד גָאֵיל דְמָא וִיתִיבוּן יָתֵיהּ כְּנִשְׁתָּא לְקִרְיַת שֵׁיזָבוּתֵיהּ דַעֲרַק לְתַמָן וִיתֵיב בַּהּ עַד דִי יְמוּת כַּהֲנָא רַבָּא דְרַבִּי

כל ואם דענין כמקף כמ"א ואם באבן יד. כל עונה וימת. קדמאה אשר ימות בה וס"' אשר בה בו. ח' ומלאים. ס' מסרים כלישנא. כל או דענין בלא מקף כמ"ב או השליך והכירו. ג' וסימן אדם מית במשריתא. סימן. פי' בספס.

באבן ג'. וסימן באבן או באגרף. ואם באבן יד אשר ימות בה. ובגלתו את ראשו. וחד ובאבן וסימן ולאלוה מעוזים על כנו: ימית ח' וסימן במסרה רבתא: ימתנו ה' וסימן במסרה רבתא: הדפו ב' וסימן ואם בפתע בלא איבה הדפו. לא עמד כי ה' הדפו: ויפל ג' וסימן ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן. ויפל עליו וימת והוא לא. ויפל בקרב מחנהו. וסימן בלשון תרגום אדם מית במשריתיה:

תולדות אהרן נשגגה. שם ו: ואם נפתע. שם כריתות ט: בלא ראות. נדרים פז סת קמא פו מכות ט: ויפל עליו. מכות ז: והוא לא. סנהדרין כט: ושפטו העדה. פסחים יב ר"ה כו סנהדרין ב ג טו: ושפטו העדה. קמא פו: והצילו העדה. פסחים יב ר"ה כו סנהדרין ב ג טו מכות י: והשיבו אותם. מכות ט י: וישב בה עד מות הכהן. סנהדרין יח מכות יא יב (יומא מד): או באיבה. סנהדרין עו פד: מות יומת הרוצח. סנהדרין לג: גואל הדם ימית. סנהדרין מה: מות יומת המכה מניעה לא סנהדרין עו מה נג עב עו:

ספורנו

חלקו רב הכמות: (כה) עד מות הכהן הגדול. כבר באר שהגלות היא על השוגג ובהיות מיני השגגות בלתי שוות כי מהם קרובות לאונס ומהן קרובות אל המזיד נתן לגלות זמן בלתי שוה בכל השוגגים כי מהם

בעל הטורים

באבן ג'. ואם באבן יד אשר ימות בה והכה איש את רעהו באבן. באבן המלך. והכה איש את רעהו באבן אם הוא באבן יד צריך אומד שיהא בו כדי להמית שנאמר אשר ימות בה. אבל אם הוא גדול כאבן המלך אין צריך אומד ממילא יש בו כדי להמית: הדפו ב' במסרה. בלא איבה הדפו. כי ה' הדפו. והיינו דאמרינן והאלהים אנה לידו משל לשני בני אדם אחד הרג שוגג וא' הרג מזיד (בלא עדים) הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד זה שהרג שוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג מזיד (בלא עדים) נמצא הרגו בשוגג ונתחייב גלות וזהו בלא איבה הדפו ורוצה להתחזק ולעמוד ולא יוכל כי ה' הדפו: ויפל ג'. ויפל עליו וימת. ויפל בקרב מחנהו. ויפל ה' אלהים תרדמה. כדאיתא במדרש יותר ממה שהרג בהם השליו ע"י אכילה הרג בהם ע"י ירידה שירד ונפל על ראשם. וזהו ויפל עליו וימת. ויפל ה' אלהים תרדמה כדאיתא צדיקים אוכלים ומתים ומד רשעים יורדים למטה ומתנוונים והולכים עד ג' ימים וזהו ויפל ה' אלהים תרדמה שתרדמה נפלה עליהם ויפנו שינת עולם: עד מות הכהן הגדול. ב"פ כהן גדול כפי' לומר א' כהן גדול שנמשח ואחד מרובה בגדים ואחד כהן גדול שעבר כולם משיבים הרוצח במיתתן:

רמבן

עליהם נתנו ארבעים ושתים עיר כולם למקלט צוה בהם והנה היו מהם בארץ כנען ל"ו ערים ובעבר הירדן ו' וכולן קולטות לדעת רז"ל והנה היו המקלטים לכל ארץ ישראל ביושר והשוה כי ארבע ערי מקלט יגיעו לשבט גם חצי שבט מנשה בארץ כנען מפני שרובו שם היה ואולי בערי המועדה ריבה ה' בעבר הירדן לכבוד משה שיבדיל הוא אליו אבל בכלל במדה ובמנין הן וע"ד הפשט נראה בעיני כי ארץ עבר הירדן היתה גדולה מאד כי הם שני מלכי האמורי גדולים שהמקראות מפליגים בהם ואף כי עמון ומואב נזהרו בהם ומלכי ארץ כנען מלכי עיירות לכל מושל עיר יקראו בו מלך כאשר אתה רואה מלך ירושלם אחד מלך חברון אחד וביניהם מהלך חצי יום וכן הזכירו חכמים בין בית אל לעי ארבעת מילין שלזו מלך ולזו מלך. ויתכן שכן היה המנהג בדורות ההם אל כל אדון עיר יקרא מלך או היה לכבוד ארץ ישראל כמדרש רז"ל מ"מ לא היו מלכי ארצות רק מלכי עיר ועיר וכן כתוב שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שולחני. והנה היתה עבר הירדן גדולה מאד ראויה לשלש ערי מקלט ככל ארץ ישראל מן הירדן והלאה

ימיהם והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר אחר לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר משח אותו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות קצרים הוא שלא פירש מי משחו אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש. (מכות יב) ורבותינו דרשוהו במסכת מכות לראיית דבר ללמד שאם עד שלא נגמר דינו מת כהן גדול ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא מושחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו:

אשר משח אתו בשמן הקדש׃ ו׳ רפין

כו ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו אשר ינוס שמה׃ ז׳ ד׳ חסר וג׳ מ״ל

כז ומצא אתו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו ורצח גאל הדם את הרצח אין לו דם׃ י״ח ס״פ

כח כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדל ואחרי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחזתו׃

כט והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתיכם בכל מושבתיכם׃ ג׳

ל כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח ועד אחד לא יענה בנפש למות׃ ג׳

לא ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת׃

לב ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן׃ ב׳ פסוקים מתחלפין בטעם קדמא ולא תקחו כופר לנפש רוצח תנין ולא תקחו כופר לנוס וכו׳

לג ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם ג׳ מוקפין וסי׳ נפק דמא כישא

יתיה במשח קודשא׃ כו ואם מפק יפוק קטולא ית תחום קרית שיזבותיה די ערק לתמן׃ כז וישכח יתיה גאיל דמא מברא לתחום קרית שיזבותיה ויקטול גאיל דמא ית קטולא לית ליה דמא׃ כח ארי בקרית שיזבותיה יתיב עד דימות כהנא רבא ובתר דימות כהנא רבא יתוב קטולא לארע אחסנתיה׃ כט ויהון אלין לכון לגזירת דין לדריכון בכל מותבניכון׃ ל כל דיקטול נפשא על פום סהדין יקטול ית קטולא וסהיד חד לא יסהיד באנש למקטל׃ לא ולא תקבלון ממון על אנש קטול דהוא חייב למקטל ארי אתקטלא יתקטיל׃ לב ולא תקבלון ממון למערק לקרית שיזבותיה למתוב למתב בארעא עד דימות כהנא׃ דמתקטיל דמי בארעא דערק מקמן רגלוהי לג ולא תחיבון ית ארעא דאתון בה ארי דמא הוא מחיב ית ארעא ולארעא לא מתכפר על דם זכאי דאתאשיד בה אלהין

הוא יכפר בעד ישראל וזה המאורע אירע בימיו: (כו) את גבול. מן גבול כמו כבאתי את העיר: (כז) דם. פירשתיו: (לג) יחניף. עשות רע בסתר: שופכו. פועל כמו ובא גואלו: ולא

בשמן ו׳ רפין וסימן נמסר בסדר תצוה: יצא ז׳ ד׳ חסר וג׳ מלאים וסימן וישלח את הערב מלא. ויהי כאשר כלה יצחק לברך את יעקב. ואם יצא יצא הרצח. ובא המלך דוד עד מלא. ויאמר המלך אל העם. ויקצף נעמן וילך מלא. ויאמר ירמיה אל צדקיהו. דעורב ושמעי ונעמן מלא. ואפ״ס והבית ימלא עשן. ונמסר גם בסדר נח: אשר ינוס שמה כל סופי פסוקים דקרא שם במ״ח שמה וסימן במסרה רבתא: יכפר ד׳ וסימן ולארץ לא יכפר. אם יכפר העון הזה. בזאת יכפר עון יעקב. בחסר ואמת יכפר עון: כי אם. כל קריאה כי אם הטעם תחת כי ואם במקף במ״ג אשר המקף בכי והטעם באם וסימן כי אם אשר יצא ממעיך. כי אם בדם שפכו. אין זה כי אם רע לב. וסימן בלשון תרגום נפק דמא

תולדות אהרן ואם יצא יצא: מכות יב: ורצח גואל הדם. שם יב: כי בעיר מקלטו. שם יא יב זנקים קין: ואחרי מות. מכות יא: ישוב הרוצח. שם יא יג: והיו אלה לכם. יבמות ו סנהדרין לה מכות ז (נזיר נד): כל מכה נפש. סנהדרין פד: ועד אחד. שם לג לד: ולא תקחו כפר. כתובות לז קמא כח פג סנהדרין עו: אשר הוא רשע. כתובות לה קמא פג סנהדרין י לג מכות ה: ולא תקחו כפר לנוס. כתובות לז: לשוב לשבת. מכות יא: ולא תחניפו. שבת לג: (כי הדם. תענית סס): ולארץ לא יכפר. כתובות לז סוטה מז כריתות כו:

(כז) אין לו דם. (מכות ז׳) הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם: (כט) בכל מושבותיכם. למד שתהא סנהדרי קטנה נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל: (ל) כל מכה נפש וגומר. הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: ולא תקחו כופר. (כתובות לז) לא יפטר בממון: (לב) ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלט שהרג בשוגג אינו נפטר מגלות בממון ליתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן. לנוס. כמו לנס (כשב״א וכקמ״ץ) כמו (מיכה ב) שובי מלחמה ששבו מן המלחמה וכן (צפניה ג׳) נוגי ממועד (יהושע ה) כי מולים היו כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר נוס על מי שנס כבר וקורהו נוס כלומר מוברח ואם תאמר לנוס לברוח ותפרשהו לא תקחו כפר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב: (לג) ולא תחניפו. ולא תרשיעו כתרגומו

בעל הטורים

יכפר ד׳. ככא ואידך אם יכפר העון. לכן בזאת יכפר עון יעקב בחסד ואמת יכפר עון שהבונה וי״ה תולין ומיתה ממרקת שנאמר אם יכופר העון וגומר עד תמותון לכן בזאת יכופר עון יעקב כמה בחסד שנאמר בחסד ואמת יכופר עון כדאמרינן רבה דעסק בגמילות חסדים חיים שהין שנין:

רמבן

והלאה והיו אלה השש ערים לבדן קולטות והארבעים ושתים למגרשי הלוים לא למקלט:

(כט) בכל מושבותיכם. לימד שתהא סנהדרין נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל לשון רש״י. וכן הדבר שלאחר החרבן אינה נוהגת לא בארץ ישראל ולא בחוצה לארץ כמו שאמרו רבותינו בפרק ארבע מיתות בית דין ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם בזמן שיש כהן יש משפט בזמן שאין כהן אין משפט ושנו במכילתא מנין שאין ממיתין אלא בפני הבית שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות אם יש לך מזבח אתה ממית ואם לאו אין אתה ממית אבל לא מצאתי במצוה שתלוי בזמן הבית שיאמר בה לדורותיכם בכל מושבותיכם כי זה יורה אפילו על זמן הגלות בחוצה לארץ כמו שנאמר בשביתת חג השבועות ובאיסור החדש לחייב בהם בחוצה לארץ בזמן הזה שלא נתלה אותו בעומר ובמנחה חדשה וכן בחלב שלא נתלה אותו בקרבנות ואולי הם דורשים אלה לכם לחקת משפט על הסנהדרין הנזכרים בפרשת תמיד שנאמר לפני העדה למשפט ושפטו העדה ויאמר שתהיה לנו לדורות עדה שופטת אפילו לאחר חורבן לדון דיני קנסות וגזלות וחבלות וכל דבר שבממון ושל מלקות ארבעים:

(לא) ולא תקחו כופר וגו׳. הנכון בכתוב הזה כי בתחלה הזהירנו מן המזיד ולא תקחו כופר פדיון ממון לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי על כל פנים יומת לא ינצל בשום ענין מן המיתה לא בגלות ולא במכות ועונשים אחרים ואחר כן אמר ולא תקחו כופר שיתום וישב בארץ עד מות הכהן ויחזור אל מחייבי הגלות אשר הזכיר שבהם עיקר הפרשה כאלו אמר וכן לא תקחו כופר מן רוצח שלא ינוס שם כלל כי כל הורג נפש בשוגג מתחלה יפחד מגואל הדם שלא ימיתהו בחום לבבו או שיחשוד אותו במזיד ולא ידבר בכופר שלא ינוס שם אבל אחרי נוסו ידבר בכופר שישוב אל ארצו ולא יתעכב שם כל ימי הכהן ואחרי שיברח ויעמוד לפני העדה למשפט ופטרו אותו לא יפחד ואז ירצה לשוב אל ביתו קודם הזמן ועל כן הזהירנו הכתוב מזה. או יחסר וא״ו מן לשוב ויהיה טעמו או לשוב והראשון נכון:

(לג) ולא תחניפו את הארץ. מפני שאמר תחלה והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם שאלו המשפטים נוהגים גם בחוצה לארץ וחזר והחמיר ביושבי הארץ יותר לכבוד השכינה אשר שם והזהיר שלא נחניף אותה ושלא נטמא אותה וענין החנופה הוא הנאמר בקללות זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף כרמים תטע ועבדת ויין לא תשתה זיתים יהיו לך ושמן לא תסוך כל עלך ופרי אדמתך יירש הצלצל כי כל חנופה עשות הפך הנראה והנדמה לעינים והוא ענש בארץ בע״ג ובשפיכות דמים ובגלוי עריות כמו שנאמר הלא חנף תחנף הארץ והארץ חנפה תחת יושביה ותחניפי ארץ בתזנותך וענין הטומאה שתהיה הארץ טמאה ולא ישכון בה כבוד השם

בהיות

רשי

בתרגומו לא תחייבון: (לד) אשר אני שכן בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם: (ג) ונוסף על נחלת המטה. שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו: (ד) ואם יהיה היובל. מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק: ואם יהיה היובל. כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת ואפי' אם יהי' היובל לא תחזור הנחלה לשבטו ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה

אבן עזרא

(לד) ולא תטמא. התנופה את הארץ או הוא גווי בעבור כי אני שוכן בתוכם ולא לכבוד הארץ רק לכבוד בני ישראל על כן אמר שוכן בתוך בני ישראל: (א) ויקרבו. גם זאת הפרשה דבקה עם כאשר צוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללוים: ראשי אבות. הם הנשיאים: (ד) ואם יהיה היובל. ואפילו שיהיה היובל לא נקוה לשוב הנחלה אלינו רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה: (ה) כן מטה בני יוסף. כי ראשי האבות דברו בעבור כל המטה: (ז) וטעם תסב. שפעם תסוב מפה ומפה (ס"א תסוב מכה וכה) בין הם בין אחרים. וטעם ולא תסוב נחלה

שפכו: לד ולא תטמא את־הארץ אשר אתם ישבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני יהוה שכן בתוך בני ישראל: שביעי פ

לו א ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני־גלעד בן־מכיר בן־מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו לפני משה ולפני הנשאים ראשי אבות לבני ישראל: ב ויאמרו את־אדני צוה יהוה לתת את־הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה ביהוה לתת את־נחלת צלפחד אחינו לבנתיו: ג והיו לאחד מבני שבטי בני־ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע: ד ואם־יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן: ה ויצו משה את־בני ישראל על־פי יהוה לאמר כן מטה בני־יוסף דברים: ו זה הדבר אשר־צוה יהוה לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים: ז ולא־תסב

תרגום אונקלוס

בדם אשדיה: לד ולא תסאבון ית ארעא דאתון יתבין בה דשכנתי שריא בגוה ארי אנא יי דשכנתי שריא בגו בני ישראל: א וקריבו רישי אבהתא לזרעית בני גלעד בר מכיר בר מנשה מזרעית בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל: ב ואמרו ית רבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא דיי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתיה: ג ויהוין לחד מבני שבטיא דבני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהון מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת שבטיא די יהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע: ד ואם יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהן על אחסנת שבטא די יהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהן: ה ופקיד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא דבני יוסף ממללין: ו דין פתגמא דפקיד יי לבנת צלפחד למימר לדתקין בעיניהון יהוין לנשין ברם לזרעית שבטא דאבוהן יהוין לנשין: ז ולא תסחר אחסנא לבני

מסורה קטנה

דלא תחמיפו אשר אתם בה דולא תטמא אשר אתם יושבים בה ואפ"ם ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב. ל' וכל כתובים דכוו' כמ"כ

ל'

ג'. ד

ד' חסר בלישנא ופת'

ד

ב' דגשין. י"ד

ג' בנקבות

בעל הטורים

ונוסף. שלשה במסרה: זה הדבר. בגי' בדור זה שלא נהג אלא באותו הדור: תסב נחלה. בגי' זו שלא בסבבת בכן לומר שבכן יורש את אביו: ולא תסב נחלה. בגי' ש שלא סבבת בעל:

מסורה גדולה

כישא: שבטי ישראל חד מן י"ח דסלקי ונחתי פי' חד מן י"ח מאילין מאריכין בין אזלא לזרקא וסימן נמסר בסדר ויצא: ומגרל ד' חסר בלישנא ופתחין וסימן ומגרל נחלתנו. בגרל נחלתם דיהושע בשבט לוי. ועל גרל מטה בנימן. על גרל הצדיקים וד' חסר בלישנא נמסר בסדר אחרי מות: נחלתן ד' וסימן וחיו לאחד מבני. ואם יהיה היבל ב' בו. ממשפחת בני מנשה: לטוב ב' דגשים וסימן זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד לאמר. הכל כאשר לכל. וחד ולטוב. תוי האסרים לרע טוב: בעיניהם י' וסימן במסרה רבתא: לנשים י"ד וסימן נמסר בסוף שופטים: אביהם ג' בנקבות וסימן כן בנות צלפחד קדמא דפסוק. לטוב בעיניהם. ויתן להם אביהם דאיוב

תולדות אהרן

ולא תטמא שבת נג שבועות ז: כן מטה. עקידה ש' פד: (ואם יהיה. כתובות לג): זה הדבר. תענית ל בתרא קב קב קכא: (ולא תסוב נחלה. פסחים סט נדרים לו):

ספורנו

מהם שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן ומהם שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן וזה במשפט האל יתברך היודע ועד שיענים את השוגג כפי מדרגת שגגתו כאמרו והאלהים אנה לידו: לו (ב) בנחלה בגורל. ובהיות לאיזה שבט חלק בתחום חברו לא יתאמת הגורל לשבט האחר כשיפול על כל גבול השבט וכן לנוסף לא יתאמ' אם לא יוסיף על גבולו אותו החלק אשר לו בתחום חברו: (ד) ואם יהיה היובל וגו' יגרע נחלתן. וגם בהיות שלא נכבוש עתה כל הארץ כאמרו מעט מעט

רמבן

בהיות בה דם נקי שלא נתכפר בדם שופכו ובספרי אמרו ולא תחניפו את הארץ הרי זו אזהרה לחנפין כי הזהיר מתחלה שלא נקח שוחד ברוצחים וחזר והזהיר שלא נחניף להם למעלתם או לתקפם ובכוד משפחתם בלי מקח שוחד כי אם אנחנו נחניף להם הנה נחניף את הארץ תחת יושביה: לו (ז) ולא תסוב נחלה לבני ישראל. ממטה אל מטה לא חשש הכתוב אלא לתקן השעה ההיא כי אם היו בישראל נשים נשואות לשבט אחד והן יורשות נחלה היום או שתירשנה מיום זה ואילך שימות אביהן או אחיה בלא בנים על כרחנו תסוב נחלתן ממטה אל מטה ומי יוכל לתקן בזמן אשר עותו כי לא רצתה התורה לצוות שלא ירשו אותן הבן והבעל שלא רצתה לעקור משפט הירושה וכן לא יחוש הכתוב למקרים העתידים לבא כי הבנות שאינן יורשות נחלה יכולות להנשא לכל השבטים ואפשר שתהיינה יורשות נחלה בזמן הבא בי ימותו אחיהן בחיי האב ותעבר נחלת אביהן בו

אבן עזרא

נחלה. מהיום קודם נחלת הארץ: (ח) וכל בת ירשת נחלה. אחר ניתנל הארץ ע"כ אמר הכתוב ולא תסוב נחלה פעם שנית: (יא) מחלה תרצה. הזכירם הכתוב בתחילה כאשר נולדו ועתה הזכירם כאשר נשאו לאנשים בתחלה: (יב) ממשפחות. לאות כי בני דודיהן לא היו כולם אחים: (יג) אלה המצות. של הנחלה והנדר וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן ירחו מזרחה:

חסלת ספר במדבר

ונמסר גם בסדר פינחס: ו' פסוקים אית בהון ה' מלין דמיין ומשניין כתיבתן וסי' וצלפחד דפינחס לא היו לו ולצלפחד דיהושע מחלה ונעה חגלה מלכה ותרצה. מוחמ"ו סימן. ותקרבנה בנות צלפחד מחלה נעה וחגלה ומלכה ותרצה מנוח"ו סימן. ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונעה מתוו"ו סימן. ונמסר גם בסדר פינחס: אביהן ד' וסי' נמסר בסדר וירא: ערבת כל אורייתא חסר במ"א דמלא וירא בלק בן צפור:

תולדות אהרן וכל בת ירשת. ככה נתרה קי
קיא קטו קכ (תענית פט נדרים עט): ממטות. בתרה קיא: ולא תסוב נחלה. בתרה קיא קיב: ממטה למטה. שם קיג: ידבקו מטות. שם: מטות. שם קיא קיד קטו: ותהיינה. שם קכ:

תרגום אונקלוס

יִשְׂרָאֵל מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא
אֲרֵי גְּבַר בְּאַחְסָנַת שִׁבְטָא
דַּאֲבָהָתוֹהִי יִדְבְּקוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ח וְכָל בְּרַתָּא
יָרְתַת אַחְסָנָא מִשִּׁבְטַיָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחַד מִזַּרְעִית
שִׁבְטָא דַּאֲבוּהָא תְּהֵי
לְאִנְתּוּ בְּדִיל דְּיֵירְתוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסָנַת
אֲבָהָתוֹהִי׃ ט וְלָא תַסְחַר
אַחְסָנָא מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא
אוּחֲרָנָא אֲרֵי גְּבַר
בְּאַחְסַנְתֵּיהּ יִדְבְּקוּן שִׁבְטַיָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י כְּמָא דְּפַקֵּיד
יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנָת
צְלָפְחָד׃ יא וַהֲוָה מַחְלָה
תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנוֹעָה
בְּנָת צְלָפְחָד לִבְנֵי אֲחֵי
אֲבוּהֶן לִנְשִׁין׃ יב מִזַּרְעִית
בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף הֲוָאָה
לִנְשִׁין וַהֲוָת אַחְסַנְתְּהֶן עַל
שִׁבְטָא זַרְעִית אֲבוּהֶן׃
יג אִלֵּין פִּקּוֹדַיָּא וְדִינַיָּא
דְּפַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְּמֹשֶׁה
לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא
דְּמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִּירֵחוֹ׃

חזק

מקרא

נַחֲלָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֶּה אֶל־
מַטֶּה כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֵּה
אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח וְכָל־
בַּת יֹרֶשֶׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְאֶחָד מִמִּשְׁפַּחַת מַטֵּה
אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן יִירְשׁוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אֲבֹתָיו׃
ט וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה מִמַּטֶּה
לְמַטֶּה אַחֵר כִּי־אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ
יִדְבְּקוּ מַטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
י כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן
עָשׂוּ בְּנוֹת צְלָפְחָד׃ מפטיר
יא וַתִּהְיֶינָה מַחְלָה תִרְצָה
וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנוֹת
צְלָפְחָד לִבְנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים׃
יב מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף
הָיוּ לְנָשִׁים וַתְּהִי נַחֲלָתָן עַל־
מַטֵּה מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן׃ יג אֵלֶּה
הַמִּצְוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃

קל"ב, מחל"ה תול"ה סימן

מסורה: ו' חסר בתורה. ג' פסוקים אית בהון פ' אתוון ראשיתן וכל — מתוו"ו סימן — ג' וחסר — ד — ד — כל אורייתא חסר במ"א

חזק

רשי

תהיינה להם: (ח) וכל בת יורשת נחלה. שלא היה בן לאביה: (יא) מחלה תרצה וגו'. (ב"ב ק"כ) כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ובכל המקרא מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו:

חסלת ספר במדבר

בעל הטורים

לבני דודיהן. בגימטריא לכגון לגם:

סכום הפסוקים אלף ומאתים ושמונים ושמונה אפרת סימן. וחציו והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח. ופרשיותיו עשרה, ה' ברד יגחט סימן. וסדריו ל"ב לב טהור ברא לי אלהים סימן. ופרקיו ל"ו לו חכמו ישכילו זאת סימן. מנין הפתוחות שתים ותשעים והסתומות ששים ושש. הכל מאה וחמשים ושמונה פרשיות, אני חלקך ונחלתך סימן:

ספורנו

מעט אגרשנו מפניך ויצטרך כל שבט ושבט לכבוש חלקו הנה אף על פי שיזדמן שאיזה יחיד ימכור חלקו לחברו משבט אחר לא ימנע המוכר בשביל זה מהשתדל עם שבטו לכבוש כי ביובל ישוב אליו. אמנם חלק הבנות שלא תחזור ביובל לא ישתדלו אנשי השבט לכבשה או יניחו שם מיושבי הארץ בהיותו של שבט אחר ובכן יגרע כבוש נחלתן מגורל מטה אבותיהן: (י) כן עשו בנות צלפחד. כוונו לעשות רצון קונם כאשר צוה את משה לא מפני שהתאוו לנחלה אשר נשאו להם: (יב) ממשפחות בני מנשה. מאחר שראו היות כוונת האל יתעלה שלא תסוב הנחלה אף על פי שנתן להן רשות לבחור כרצונן מכל השבט הן בחרו את בני דודיהן מכל המשפחות מפני שהיו יותר קרובים ובסבי נחלתן על מטה משפחת אביהן. ובכן לא היתה שום הסבת נחלה אפילו ממשפחה למשפחה:

רמבן

או קרוביהן להם. ועל דעת רבותינו שדרשו דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה בלבד יתכן שלא היו בכל הדור ההוא הבא בארץ יורשות נחלה בלתי בנות צלפחד כי על כן לא דברו וגזה הכתוב שאם ימות אדם מן היום ההוא עד שתחלק הארץ לשבטיהם ותהיה בתו יורשת אותו לא תנשא לשבט אחר שלא יבא האיש ההוא בעת חלוק הארץ לקחת לו נחלה בתוך מטה אחר כי הקפדה להם תהיה יותר גדולה בעת החלוק שלא יתערבו השבטים זה עם זה בנחלה כי אחרי כן כבר נודעה נחלתן ולא יקפידו כל כך ובפטור שלא נודע זמן החלוק הזהיר בכל הדור והשם אשר בידו נפש כל חי אין לו לחוש מכאן ואילך ובכן הוא על דרך הפשט שאין ולא תסוב נחלה טעם כדי שלא תסוב הנחלה אבל הם שתי מצות ביורשות נחלה שלא תנשאנה רק למטה אביהם וצוה בנשואות כבר ואשר תבא עליהן נחלה אחרי היותן לאיש שלא תסוב הנחלה ממטה למטה אחר אבל ירשו אותן אחיהן וקרוביהן לא בניהן ולא בעליהן והזהיר מתחלה בבנות צלפחד ואחר כך בכל בת יורשת נחלה ואחר בכל ישראל שלא תסוב נחלה ממטה אל מטה שאף הנשואות או המוזהרות אם יעברו על המצוה ויירשו אותן אנשי המטה שיהיו כלם דבוקים וקשורים בנחלת מטה אבותם לא תפרד נחלתן מהן וגם לא יפרדו מנחלת אבותם ולא נהג כל זה רק בדור הנוחל את הארץ בעת החלוקה והנה נתן להם עצה בפנויות אשר שאלו ותקן גם בנשואות:

ונשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות. ולאלהים לבאות. שבח והודאות. למאות ולאלפים ורבואות. כאשר עשה עם אבותינו הגדולות והנוראות. יחיש בימינו קץ הפלאות. יבנה הבית והלשכות וגבול לפני התאות. ויכין שם לבית דוד כסאות. ועינינו רואות. והוא ברחמיו ינקנו מכל נסתרות ומכל שגיאות. ויראנו מתורתו נפלאות. וכן יהי רצון אמן:

אלה מסעי בני ישראל. לפי שמשה אמר למעלה אל בני גד ובני ראובן ויניעם במדבר ארבעים שנה שס"ד שהיו נדים ונעים כשוכב בראש חבל לא שקטו ולא נחו כל ארבעים שנה ע"כ אמר אלה מסעי לומר לך שבארבעים שנה לא הניעם כי אם מ"ב תנועות ובזה מיושב מה שנאמר אלה מסעי ולא אמר אלה החניות אשר חנו כדרך שנאמר ויסעו ויחנו אלא שבא לפרש מאמר ויניעם במדבר כי התנועות היינו המסעות וטעם לסיפור כל המסעות כתב רש"י להודיע חסדי המקום כו' והרב המורה נתן טעם אחר וכן במהרי"א נתן כמה טעמים ואין להאריך בהם:

ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'. ואחר כך הפך הסדר ואמר ואלה מסעיהם למוצאיהם ולא נאמר בו על פי ה'. והנני מפרש זה בג' פנים. האחד הוא שבמקצת מסעות הלכו לפנים ובמקצתם נזורו אחור כי מתחלה וישובו ויחנו לפני פי החירות פירש"י שהלכו לאחוריהם לצד מצרים. וכן בפרשת דברים כתיב ונפן ונסע המדברה פירש"י לפי שקלקלו הפכו לצד המדבר וכן בפרשת עקב מבני יעקן מוסרה שחזרו שמונה מסעות לאחוריהם. נמצא שרוב המסעות אשר הלכו בהם לפנים ולא לאחור והיו ע"פ ה' נקראו מוצאיהם למסעיהם כי הפכו פניהם מן המקום אשר יצאו משם שנקרא מוצאיהם. ופניהם אל מסעיהם אשר היו לפניהם. אבל מה שנזורו אחור בעבור שקלקלו בחטא לא היה על פי ה' ונקרא מסעיהם למוצאיהם שחזרו ונסעו למקום שיצאו משם שנקרא מוצאיהם כי הפכו פניהם לצד מצרים. הפירוש השני הוא כשנדקדק מהו שנאמר ויסעו מרעמסס ולא הזכיר בני ישראל ואחר כך חזר ואמר שנית ויסעו בני ישראל מרעמסס ועוד כתיב הכא ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ובמקום אחר אומר הוציאך ה' ממצרים לילה. אלא ודאי שהערב רב הלכו בלילה דרך בריחה ועליהם נאמר ויגד למלך מצרים כי ברח העם בורח לא נאמר אלא ברח שכבר ברח מיד בצאתם וזה לא יצדק על ישראל שהרי הלכו ביד רמה אלא ודאי שעל הערב רב הוגד לו שנקרא בשם עם אבל ישראל הלכו ביום ביד רמה וכשאמר ויסעו מרעמסס בחודש הראשון בערב רב הוא מדבר. ואחר כך אמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה. ואחר כך אמר ויסעו בני ישראל מרעמסס כי הערב רב הלכו תחלה כמנהג הבורחים ובני ישראל הלכו אחריהם. וז"ש ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' זו נסיעת בני ישראל אשר יסודם מארץ הקדושה על כן הפכו תמיד פניהם מן מוצאיהם המקום אשר יצאו משם ממצרים ומגמת פניהם למסעיהם לבא אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם. אבל הערב רב שהיו מקורם ממצרים ולא יצאו על פי ה' כי משה מדעתו הוציאם נאמר בהם ואלה מסעיהם למוצאיהם כי תמיד היה להם חפץ ורצון לשוב למצרים למקורם וזרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי כך היה תמיד פניהם למקום אשר יצאו משם. פירוש שלישי הוא שאלמלי לא חטאו ישראל היו נוסעים בנסיעה אחת לארץ ועל זה אמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם כי מן יציאה ראשונה לא היה להם עוד יציאה ממקום חניה כי רצה ה' לישא אותם כעל כנפי נשרים לארץ מיד. ועל ידי שקלקלו הוצרך לכתוב ואלה מסעיהם למוצאיהם שנסעו אל מקומות שסופם לחזור ולצאת משם ולהיות מטולטל ממסע למסע וזה הדבר לא היה על פי ה' כי לא חפץ ה' באלה:

ומצרים מקברים וגו'. לומר לך שיצאו לעיני כל מצרים בשעה שהיו קוברים את אשר הכה ה' בהם והיו פניהם קהות ולא עוד אלא שגם באלהיהם עשה ה' שפטים באותה שעה ואף על פי כן לא יחרץ אחד מהם לשונו לישראל. ומ"ש אשר הכה ה' בהם כל בכור י"א שהוא כדעת המדרש על פסוק למכה מצרים בבכוריהם שהיו הבכורים הורגים באבותם כי כך משמע בבכוריהם כלומר עם הבכורים הכה את מצרים כי הבכורים היה שבט אפו ומטה זעמו לכך נאמר הכה בהם כל בכור והוא דקדוק נכון ובאמרו על פני בעל צפון הורה כי רק ע"ג זו נשארה להטעותן כי היא היתה ממונה על הזהב אשר מצפון יאתה ויאמרו שלכך נשארה בשביל ממונם שלקחו שלא כדין כמבואר בפרשת בשלח. ומ"ש ויסעו ממרה ויבואו אילמה ולא אמר ויחנו אילמה לפי שהיה מסע קצרה ממרה לאילם ולא היה בדעתם לעשות שם חניה אך לפי שמצאו שם שתים עשרה עינות מים המתיחסים אל שתים עשרה שבטים אשר ממקור ישראל ישקו לכל העדה ושבעים תמרים המתיחסים לשבעים זקנים כי הצדיק כתמר יפרח על כן אמרו סימנא מילתא היא שיעשו שם חניה כי גם שם המקום מורה על מספר זה אילם עולה למספר פ"ב עם המלה דהיינו י"ב ושבעים וכן אילם מורה על מספר אנשים חזקים כי הוא מלשון ואת אילי הארץ לקח וכל זה לקחו לסימן לעשות שם חניה:

ויחנו על הירדן מבית הישמות עד אבל השטים. על צד הרמז יש לפרש שלכך הזכיר שני קצוות אלו לפי שפרשה זו מדברת ממיתת אהרן ואחז"ל ששקולה מיתת הצדיקים כשריפת בית אלהינו ודבר זה יש בו רמז בתחלת הפרשה וימת שם בשנת הארבעים וגו' בחודש החמישי באחד לחודש הוא חודש אב שבו נשרף בית אלהינו והוקבע לבכיה לדורות מזמן המרגלים כדי להורות ששניהם אלו שקולים על כן נזדמנו בחודש אב וזהו הרמז מבית הישימות כי הוא לשון שממה וחורבן הבית. ואבל השטים הוא לשון ארז ורמז אל הזמן שנתאבלו בו על הצדיק שנמשל לשטה וארז ונזדמנו שניהם לפונדק אחד וחבור שני קצוות אלו מורה ששקולים המה כאלו הקצה האחד היה מרגיש אבל השטים דהיינו האבילות על נפש הצדיק והקצה השני היה מרגיש בצער בית הישימות. ותדע כי בילקוט ישעיה מסיק בפסוק הנני יוסיף להפליא את העם הזה גדול סלוקן של צדיקים לפני מי שאמר והיה העולם יותר מן נ"ח קללות שבמשנה תורה ומחורבן בית המקדש. קשיין אהדדי כי רבותינו ז"ל אמרו במסכת ראש השנה ששקולים המה וכאן אמר גדול סלוקן. והבט ימין וראה כי במדרש הזכיר סלוקן ובגמרא אמרו מיתת צדיקים. ובמדרש הזכיר לשון חורבן בית המקדש ובגמרא אמרו כשריפת בית אלהינו. והביאור לכל זה כי לשון חורבן בית המקדש מורה על הזמן שאומר הבית מעצים ואבנים נשאר קיים. אך שנחרב כי יצא ממנו כל הדרו והודו דהייט סילוק מן הבית כל הדברים רוחניים שהיו בו. אבל לשון שריפת בית אלהינו קשה מזו כי נוסף על סילוק הרוחניות משם שגם החומר נשרף כמו כן בצדיקים כשמזכיר לשון מיתה הוא מדבר כנגד החומר כי הגוף מת אבל הנשמה אינה מתה כי חיה היא. אבל לשון סילוק שייך על הנשמה ולא על הגוף כי היא לבדה העולה כמו שנאמר רוח בני האדם העולה היא למעלה. והנה מיתת צדיקים דהיינו הדבר הנוגע בחומר גוף הצדיק ודאי דבר זה שקול כשריפת בית אלהינו החומר של בית המקדש. אבל סלוקן של צדיקים דהיינו רוח בני האדם המסתלק ועולה למעלה דבר זה מתיחס לחורבן בית אלהינו דהיינו יציאת הרוחניות משם ומה שאמר שזה גדול מזה לא שזה גדול במהות אלא שהנזק המגיע לעולם בסילוק נשמת הצדיק הוא גדול מן הנזק המגיע לעולם בסילוק הרוחניות מן הבית המקדש כי יש לדקדק מהו שאמר לפני מי שאמר והיה העולם למה לא אמר סתם לפני הקב"ה אלא ודאי שבא ליתן טעם למה זה גדול מזה ואמר לפי שהקב"ה אמר והיה העולם וחפץ בהווייתו וקיומו ונפש הצדיק נותן יותר הויה וקיום לעולם יותר מכל הרוחניות שהיו בבית המקדש לפי שצדיק אחד יסוד עולם ונשמתו חצובה מתחת כסא כבוד על כן יש בה קדושה גדולה ונותנת הויה וקיום לכל העולם. ותדע שכן הוא שהרי מביא על זה פסוק הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ומאי משמע שמדבר בסילוקן של צדיקים אלא ודאי בסילוק הנפש המשכלת הוא שקרא חכמת חכמיו כי נפש המשכלת היא נותנת קיום והויה לכל העולם וסלוקה גורם שעמודי עולם ירופפו וזה דבר אמיתי ונכון ראוי לצרפו לפסוק זה על צד הרמז:

והתנחלתם את הארץ בגורל. בפסוק זה נתקשו המפרשים מאד באמרם כי תחלת הפרשה מדברת מאיבוד ז' האומות וצלמי מסכותם. וכן סוף הפרשה כ"א לא תורישו את הארץ וגו' ואיך הכניס בין הדבקים פסוק והתנחלתם את הארץ. ואומר אני שלא קשה מידי כי באיבוד הצלמים והבמות וגירוש כל ז' האומות הטיל ה' עבודה רבה על ישראל ויש לחוש לשני דברים הן שיהיה הדבר כקדירה דבי שותפי ותתבטל מצוה זו כי כל אחד יאמר אפשר למצות ביעור שתתקיים על ידי אחרים הן שיגרום מחלוקת בין השבטים כי כל אחד יבחר לו הרע במעוטו במקום שאין שם הרבה צלמים ומסכות. על כן הכניס תוך ענין זה פסוק והתנחלתם את הארץ בגורל כי בזה בטלו כל החששות:

ארבעים ושתים עיר. כנגד מ"ב חניות שישראל חנו בהם והיו בכלם כגרים כך נתנו ללוים שלא היה להם חלק בארץ מ"ב עיר. וערי המקלט יהיו מן ערי הלוים לפי שהנס אל עיר מקלטו הרי הוא שמה גר ויש לחוש פן יאמרו לו יושב הארץ גר אתה בארץ על כן צוה שיהיו ערי מקלט מן ערי הלוים. כי גם הלוים כגרים בארץ ויאמרו לו מום שבך אל תאמר לחברך על דרך שנאמר וידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם וכדרך שנאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם היינו בארץ שהוא לא להם של יושבי הארץ כי יוסף העבירם לערים שיהיו כגרים שמה כדי שלא יוכלו לומר לישראל גרים אתם. ומה שאמרה תורה ברוצחים שישב שם עד מות הכהן הגדול לפי שאהרן מדתו השלום על כן היה לו להתפלל על בני דורו שאך שלום ואמת יהיה בימיו ולא תקרינה כאלה מקרה בלתי טהור זה על כן ישב שם עד מות הכהן הגדול ואז יתפלל הוא וכל ביתו אל מיתת הכהן הגדול כדי שיחזור מהרה לביתו. ומטעם זה אמר עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן המשחה וכי עדיין לא ידענו שהכהן גדול נמשח בשמן המשחה אלא לפי שכהן זה שנעשה רציחה בימיו זה הרוצח כיבה נר אלהים נשמת אדם וכיבה נר מצוה ותורה אור ודאי לא זכר כהן זה בשמן משחת קודש שעליו שהיה מחציתו חמשים ומאתים דהיינו שני פעמים נר כי כל כהן צריך לעמוד על שמירת שתי נרות אלו בימיו ולהתפלל על זה ומאחר שמעשה זה קרה בימיו על כן ישב שם עד מות הכהן הגדול:

ולא תחניפו את הארץ. ביאור הענין כך הוא כי הארץ דומה כאלו פערה פיה לבלי חק לבלוע את כל מה שעליה כמו שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק וגו' וכתיב ארץ לא שבעה מים כי באמת הארץ אינה שבעה לעולם והרשעים הרוצחים מחניפים אל הארץ ליתן לה דבר לבלוע וזה החנופה כי כל הנותן דבר אל הבלתי ראוי לו כדי שיחזור גם הוא ויתן לו דבר מה זהו נקרא חנופה. וכן הדבר שהארץ מחנפת לרשעים ליתן להם את יבולה וכל צרכיהם אשר מן הארץ מוצאם וכן מקום לדור להתקומם עליה אף על פי שהרשעים אינן ראויין לכל זה כמו שנאמר והארץ חנפה תחת יושביה. וזהו שאמר כי הדם יחניף את הארץ כי הרשע נותן לה הדם לבלוע כדי שהארץ תתן לו לעומת זה מסלתה ומשמנה על כן לא יכופר לארץ כי אם בדם שפכו וכפרה זו על מה שהחזיקה הרוצח אפילו רגע אחד כי חנופה תחשב לה הדבר ויאמרו ששניהם מחניפים זה לזה. ומה שלא נהרג קין מכל מקום הוציאה הארץ את עצמה מן חשד זה שהצמיחה לו קוץ ודרדר ונע ונד היה בארץ וא"כ לא נתנה לו עוד שני מיני תועלת שהיו לו מן הארץ ואף זה על צד החסד עם קין דוקא מפני ישוב העולם כי הוא היה לבדו בעולם אבל לדורות לא יכופר לה כי אם בדם שופכו להוציאם מידי חנופה זו:

ואם יהיה היובל וגו'. רבותינו ז"ל פירשו אם כמו אפילו ור"ל אף אם יהיה היובל מכל מקום לא תצא שדה זו ביובל. ודוחק לפרש אם לשון אף על פי. ואת"ל שכן הוא מכל מקום קשה מהיכא תיתי שיהיה היובל תיקון לשדה זו ואם כן מאי סלקא דעתיה ומאי קא משמע לן. ועוד יש לדקדק בפסוקים שנאמר ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיין להם לנשים ומגורל נחלתנו יגרע. תרתי יגרע למה לי. ולמה קראוה תחלה נחלת אבותינו ואחר כך קראוה נחלתנו ואחר כך חזר ואמר ואם יהיה היובל וגו' ומנחלת מטה אבותינו יגרע ושני זה הלא דבר הוא. ועוד קשה למה יגרע נחלתן הלא כתיב לרב תרבו ולמעט תמעיטו. והקרוב אלי לומר שחששו על שני דברים. האחד הוא שאם יצא

יצא

יתן הגורל ברוח הקודש שחלק זה יהיה לשבט פלוני ראוי שיקרא שם המת שהוא ראש השבט על נחלתו שהרי כאן המתים ירשו את החיים אם כן ראוי שלא יכרת שם המת מנחלתו ועל חששא זו אמרו ומנחלת אבותינו יגרע. החשש השני הוא משום חשד שיאמרו שמכרו נחלתן כי יאמרו הדורות מה לשבט אחד עסק בשדה של שבט זה כי לאו כולי עלמא דיני דבנות צלפחד גמירי ועוד אולי ימותו הנשים ובעליהן יירשום דיאמרו ודאי מחמת דוחקם מכרו שדותם ויחזיקום לחוטאים כמו שדרשו רבותינו ז"ל בפרשת בהר מן סמיכות הפרשיות שהמוכר שדהו עונותיו הטו אלה ועל חששא זו אמרו ומגורל נחלתנו יגרע לא גרעון ממש אלא בעבור החשד. ודוקא קודם היובל יש מקום לשני החששות אלו. אבל אם יהיה היובל אז אין מקום לחששא שניה כי לא יאמרו שמכרו שדותם שאלו היתה שדה מכורה היתה חוזרת ביובל ומאחר שהשדה לא חזור ביובל בזה ידעו הכל שאין זה שדה מכורה אלא הבנות הסבו נחלה לשבט אחר ובטלה חששא אחת אבל מכל מקום החששא השניה במקומה עומדת שמנחלת מטה אבותינו יגרע שלא תקרא שם המת על נחלתו ובדרך זה יהיה אם זה ככל אם שבכל התורה:

חסלת ספר במדבר . בעזרת בורא כל בדבור :

הפטרת מסעי בירמיה סימן ב

שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃
כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ
מֵעָלָי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ׃ וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה
הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ
עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ
אִישׁ וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם׃ וָאָבִיא אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ הַכַּרְמֶל
לֶאֱכֹל פִּרְיָהּ וְטוּבָהּ וַתָּבֹאוּ וַתְּטַמְּאוּ אֶת־אַרְצִי וְנַחֲלָתִי
שַׂמְתֶּם לְתוֹעֵבָה׃ הַכֹּהֲנִים לֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְהוָה וְתֹפְשֵׂי
הַתּוֹרָה לֹא יְדָעוּנִי וְהָרֹעִים פָּשְׁעוּ בִי וְהַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַבַּעַל
וְאַחֲרֵי לֹא־יוֹעִלוּ הָלָכוּ׃ לָכֵן עֹד אָרִיב אִתְּכֶם נְאֻם־יְהוָה
וְאֶת־בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב׃ כִּי עִבְרוּ אִיֵּי כִתִּיִּים וּרְאוּ וְקֵדָר
שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד וּרְאוּ הֵן הָיְתָה כָּזֹאת׃ הַהֵימִיר גּוֹי
אֱלֹהִים וְהֵמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הֵמִיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל׃
שֹׁמּוּ שָׁמַיִם עַל־זֹאת וְשַׂעֲרוּ חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה׃ כִּי־
שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר ׀ מַיִם חַיִּים לַחְצֹב
לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם׃ הַעֶבֶד
יִשְׂרָאֵל אִם־יְלִיד בַּיִת הוּא מַדּוּעַ הָיָה לָבַז׃ עָלָיו יִשְׁאֲגוּ
כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתוּ נצתה כתיב
מִבְּלִי יֹשֵׁב׃ גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנְחֵס ותחפנס כתיב יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃
הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת
מוֹלִכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃ וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מֵי
שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ תְּיַסְּרֵךְ
רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת׃ כִּי
מֵעוֹלָם שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ וַתֹּאמְרִי לֹא °אֶעֱבוֹר
כִּי עַל־כָּל־גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ צֹעָה זֹנָה׃
וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שֹׂרֵק כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי
הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה׃ כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם
עֲוֹנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ אֵיךְ תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי
הַבְּעָלִים לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי מֶה עָשִׂית בִּכְרָה
קַלָּה מְשָׂרֶכֶת דְּרָכֶיהָ׃ פֶּרֶה ׀ לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת נַפְשָׁהּ
נפשו כתיב שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא
יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃ מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ וגורנך כתיב
מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃
כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם
שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃ אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן
אַתְּ יְלִדְתָּנוּ ילדתני כתיב כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת רָעָתָם
יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃ וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ
אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃

כאן מסיימין ההפטרה בקצת קהלות . אבל הספרדים מדלגים ואומרים אלו הפסוקים :

אִם־תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל ׀ נְאֻם־יְהוָה אֵלַי תָּשׁוּב וְאִם־תָּסִיר שִׁקּוּצֶיךָ
מִפָּנַי וְלֹא תָנוּד׃ וְנִשְׁבַּעְתָּ חַי־יְהוָה בֶּאֱמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה
וְהִתְבָּרְכוּ בוֹ גּוֹיִם וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ׃

והאשכנזים מדלגים ואומרים זה הפסוק :

הֲלוֹא מֵעַתָּה °קָרָאתִי לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה׃

°אעבוד כתיב °יתיר י'

פירוש המלות

איה. השלכנו אותו אחר גוינו : ושוחה. כתרגומו מישור וחרוב : לא. חסר אשר לא עבר : והרועים. רועי העם ומלכיהם : והנביאים. נביאי שקר : לא. אשר לא : כתיים. העובדים למים : וקדר. העובדים לאש : הן. כמו אם : ההימיר. אם החליף : שמו. לשון תימה : ושערו. ענין סערה : חרבו. לשון חרבן : לחצוב. לכרות : יכילו. יחזיקו : העבד. בתמיה : כפירים. הם מלכי בבל : נצתה. נלתו באש : נוף ותחפנחס. מקומות הם : ירעוך. ישברוך : עזבך. עזיבתך : מוליכך. שהיה מוליכך : רעתך. אם עשית רעה באו אליך יסורים : ומשובותיך. לשון מרי : מעולם. מזמן קדמון : צעה. מולעת כזונה : שורק. ענף הגפן : סורי. ענפים רעים : בנתר. אדמה לבנה : בורית. שמכבסין בו : נכתם. נרשם : בכרה. גמלה נקבה קטנה : משרכת. סובבת : פרה. כמו פרא : למד. מורגל : שאפה. שאבה : תאנתה. לשון תואנה : בחדשה. שהשלים הריונה : מנעי. אם יאמר הנביא מנעי וכו' : נואש. לשון יאוש : הובישו. היה להם להובים : אבי. אדוני : ילדתנו. בראתנו :

סדר הפרשיות חיבוריהן והפרדתן הבאות בחלק זה

חקת ובלק לעולם הם נפרדות מלבד כשחל שבועות ביום ששי וביום שבת קדש שאז הם מחוברות ובזה אין חילוק בין פשוטות למעוברות :
מטות ומסעי לעולם הם מחוברות בין בפשוטות בין במעוברות מלבד בשני סימנים , ואלו הם החא בשג שאז הם נפרדות :
ושאר הפרשיות הנהוגות להתחבר כל אחד על מקומו יבא בשלום:

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃
וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ
שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת
הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־
הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים׀
מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־
כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃
וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃
וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃
וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם׀ בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר
וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־
דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי
טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד
מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי
גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל
נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח
מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן
הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת
הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת

על כתיב

אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן
אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃
וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃
וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא
מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־
אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי
הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר
קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי
מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־
מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר
הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה
חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־
אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־
הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ
הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה
וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ׀ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־
רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה׀ בֵּינִי וּבֵינֶךָ
וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

החצי כתיב

סדר הקריאה למפטיר לשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע ואומרים חצי קדיש ובס"ת שניה בפ' פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם :

הפטרת שבת וראש חדש בישעיה סימן סו

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת
אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי
עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־
רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף
כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה
בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר
בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי
וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃
שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם
מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃
קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃
בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־
שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד
גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר
וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃
שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ
כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ
לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי
נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־
צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ
כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם

וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם
אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב
בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ
אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־
הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר
יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה
לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃
וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ
פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־
שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי
בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה׀ לַיהוָה
בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי
יְרוּשָׁלַםִ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה
בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר
יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי
עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה
מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר
לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים
הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ
דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

ואם למחרתו גם כן ראש חדש אומרים אחריה ג"כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש :

כצ"ל

אחד כתיב

ברכות ההפטרה

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

הטעמים*) לאשכנזים

קַדְמָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעִי מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא זָקֵף קָטֹן זָקֵף־גָּדוֹל מֵרְכָא טִפְּחָא מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא פָּזֵר תְּלִישָׁא־קְטַנָּה תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה קַדְמָא וְאַזְלָא אַזְלָא־גֵּרֵשׁ גֵּרְשַׁיִם דַּרְגָּא תְּבִיר יְתִיב פְּסִיק | סוֹף־פָּסוּק: שַׁלְשֶׁלֶת קַרְנֵי־פָרָה מֵרְכָא־כְפוּלָה יֶרַח־בֶּן־יוֹמוֹ:

*) הפשטא והקדמא שוים בתמונתם ומתחלפים במקומם כי הפשטא יבוא לעולם אחרי אות האחרון במלה בין שהנגינה מלעיל ובין שהיא מלרע, ולכן כאשר הנגינה מלעיל יבוא ב' פשטין כמו אֹהֶל אבל הקדמא לעולם באות שבה הנגינה, וכן היתיב והמהפך כי היתיב לעולם לפני אות הראשון והמהפך בתנועה שהנגינה נקראת בה. הסגול הזרקא והתלישא קטנה יבואו תמיד אחרי האות האחרונה והתלישא גדולה לעולם על אות הראשונה. הגרש נקרא לפעמים אזלא וזה כשהוא מלרע ויש לפניו קדמא וכשהוא מלעיל נקרא גרש. [ודע כי בספרי תהלים משלי איוב יש עוד טעמים אחרים גם ישתנו בשמותם].

במדבר פקודיהם סכומהון: את הקערת ית פיילותא: ורשנו וידרדון ית מדבחא: ולא יבואו ולא יעלון ליואי למחמי כד יהוין כהניא משקעין מאני בית קודשא דלא ימותון:

נשא הנקי תרקי מן מיא בדוקיא לבדק האלין: ואמרה ותימר אתתא אמן דלא אסתאבית אמן אין אנא עתידה למסתאבא: מיין מחמר חדת ועתיק יתנזר חמע דחמר חדת וחמע דחמר עתיק לא ישתי וכל שווג דענבין לא ישתי: שש עגלת צב שית עגלן מזוונן: וקרבנו וקורבניה דיקרב פיילי דכסף חד מאה ותלתין סלעין בסלעי בית קודשא הות מתקלה מזרק חד דכסף תקל שובעין סלעין בסלעי בית קודשא תרין מאניא האלין קריב יתהון מליין סולתא פיילתא ומזרקא מערבא דמשח למנחתא: כף בזיך חדא מתקלא עשרא סלעין די הות דדהבא קריב יתה מליא רישי בוסמנין טבין ומפטמין ודכיין לקטורת בוסמיא: פר תור חד בר תורין בר תלת שנין דכר חד בר תרתין שנין אמר חד בר שתיהו לעלתא הוה רב שבטא מקריב לעילא: שעיר צפיר בר עזין חד קרב רב שבטא לחטאתא: ולזבח ולנכסת קודשיא קריב תורין תרין דכרין תרין גדיין חמשא ואמרין בני שתהון חמשא דין קורבנא דיסדר וקרב מן נכסוי רב שבטא דבנוי דיהודה נחשון בר עמינדב:

בהעלתך עמדו ואשמעה דין חד מארבע דינין דעלו לקדם משה בתרין מנהון הוה משה מוריז ובתרין מנהון הוה משה מתון במסאבין דלא יכילו למעבד פסחא בזמניהון ובגין בנתא דצלפחד הוה משה מוריז מן בגלל דהוה דיני ממון דיניהון: ובמחרפא דחרף שמא קדישא ובמקוששא דחלל שבתא בזדנו הוה משה מתון מן בגלל די הוו דיניהון דיני נפשתא באילין ובאילין אמר לא שמעית למלפא דיניא דעתידין למיקם בתר משה למהוי זריזין בדיני ממונא ומתינון בדיני נפשתא דלא יבהתון למימר לא שמעית ברם משה רבן אמר לא שמעית ואמר להון קומו ושמועו מה די פקיד מימרא דיי לכון: ויהי בנסוע והוה כד הוה ארונא נטל הוה משה קאים ידוי בצלוי ואמר קום כען מימרא דיי בתקוף חילך ויתבדרון בעלי דבביהון דעמך ויערקון שנאך מן קדמך: וכד ארונא הוה שרי הוה משה זקיף ידוי בצלו ואמר חזור כען מימרא דיי מן תקוף רוגזך ותוב עלן ברחמך טביא וברוך רבוותא ואסגי אלפיא דבני ישראל: זכרנו מדכרין אנחנא ית נוניא דהוינן אכלין במצרים מגן ית קטיא וית מלפפניא וית כרתיא וית בצליא וית תומיא: שטו הוון שייטין עמא ומלקטין וטחנין ברחוותא או אדשין יתה במזוכתא והוין מבשלין יתה בלפדיא ועבדין יתה עוגין והוה טעמיה כטעם בששיין בדבש: האנכי האנא עבדית ית כל עמא האלין אין אנא ילידת יתהון ארום תימר לי סבול יתהון בחובך היך מה דסבל פדגוגא ית מינוקא על ארעא דקיימתא לאבהתוי: וישארו ואשתיירו תרין גוברין במשריתא שמיה דחד מנהון אלדד ושמיה דתנינא מידד ושרת עליהון רוח קודשא אלדד הוה מתנבא ואמר הא משה נביא ספריהון דישראל מתכנש מנו עלמא ויהושע בר נון תלמידוי משמש משריתא מן בתריה מידד מתנבא ואמר הא סלוון סלק מן ימא והוי תקלא לבני ישראל ותריהון הוין מתנבין כחדא ואמרין בסוף עקב יומיא גוג ומגוג וחיילותיה סלקין לירושלם ובידוי דמלכא משיחא אינון נפלין ושובע שנין דיומין ידליקו בני ישראל מן מני זייניהון לחורשא לא יפקון ואילן לא יקוצון ואינון הוו משובעתי חכימיא ולא נפקו שובעתי חכימיא מן משכנא עד אלדד ומידד מתנבן במשריתא: עשרה חמרים עשר כורוין: ותדבר ואשתעו מרים ואהרן במשה על עסק איתא כושיתא דנסיב והא לא איתא כושייתא הות צפורה אתת משה אלא היך מה דהדין כושיא משני בשריה מכל ברייתא כן הות צפורה אתת משה יאה בריוה ושפירא בחווה ומשניא בעובדיא טבא מכל נשיא דדריא ההוא: לא כן לית כות עבדי משה בכל קומיטיטון ריש לבילרין קומיטיטון דידי הימן הוא: אשר נואלנו דאשתלינן: אל נא לא בבעו תהוי מרים אחתנן מצרעא מטמאה באהלא כמיתא ארום היך מה דהדין ולדא דהוה במעיא דאמיה תשעה ירחין במיא ובאישתא ולא מנזיק וכיון דמטא קיציה למפוק מן מעוי דאמיה אתאכיל פלגות בישריה כן הות מרים אחתנן מטרפא עמנא במדבריא והות עמן בעקנא וכיון דימטא קיצין למיעל לארעא דישראל למא היא מתמנע מינן צלי כען על בישרא מיתי וייחי ולא ניבד זכוותה: אל נא רפא אלהא דמסי כל בשרא אסי יתה: ואחר נסעו אף על גב דאתחייבת מרים נביאתא דמצטרעא אית בן אולפן סגי בפיקודיא ולנטורי מצוותא מצוה זעירא דעביד אנש מקבל עלה אגר סגי וכיון דקמת מרים נביאתא על גף נהרא בשעה זעירא למידע מה הוי בסופא דמשה הוון בני ישראל שתין ריבוון דהינון סכום תמניא לגיונין ועני יקרא ובירא לא זעו ולא נטלו מן אתריהון עד זמן דאתסיאת מרים נביאתא מצרעתה ומן בתר דאתסיאת מרים נביאתא מצרעתה בתר כן נטלו עמא מחצרות ושרון במדברא דפארן:

שלח השמנה הוא ומה ארעא השמינין אינון פירין או עצין: ויבאו ואתו על נחל סגולה וקטעו מתמן עוברא וביה סגול דעינבין חד וטענו יתיה בקופא ביני תרין גוברין וכן מן רמוניא ומן תיניא: נתנה נשוי עלן מלך ונחזור למצרים: ה' ארך יי אריך רחמין ורחק רגז וקריב רחמין ומסגי למעבד חסד וקשוט ומזכיא לא מזכי יי חייביא ביום דינא מדכר חובי אבהן רשיעין על בנין מרדין: ויאמר ואמר מימרא דיי הא שריתי ושבקית כפתגמך: אם אתם דארימית ית ידי בשבועה: ראשית מן שירוי אצוותכון תתנון לשמא דיי אפרשו: כי דבר ארום פתגמא דיי בזי וית פקודוי אפס משתיצא תשתיצי נפשא ההיא חובה תקביל: מקושש עצים מגבב קיסין: ויניחו דין חד מן ארבע דינין כוליה כתוב למעלה במקלל ובטמא מת: ואצניעו יתיה במטרא עד זמן די איתפרש להון מן קדם יי באלין דינין יתעביד ביה: ועשו להם ויעבדון להון ציצין על צנפת דגולתהון לדריהון ויתנון על ציצין דגולתהון שזיר דתכלא:

קרח ויקח ונסיב עצה ופלג קרח: ויחר ובאש למשה לחדא ואמר קדם יי לא תסתכל לדורון דידהון לא חמרא דחד מנהון נסיבית ולא אבאשית לחד מנהון: ויפלו ואתרכינו על אפיהון ואמרו אלהא דשליט בנשמת כל בישרא חד גברא חטי ועל כל עמא הוה רגוז: כי לא מלבי ארום לא מן לבי בדית יתהון: אם כמות ממותא דמייתין בה בני אנשא ימותון אלין וסכמות דכל אנשא יסתכם עליהון לא יי שלח יתי: הרמו אתפרשו מן ביני עם כנשתא הדא ואישיצי יתהון כקליל זעיר ואתרכינו בצלוי על אפיהון: ויהי ממחרת והוה מן יומא

דבתרא

דבתרא ועל משה למשכנא דסהדותא והא אפרח חוטרא דאהרן לבייתיה דלוי ואפק פרחין ואניץ ניצין וחסיל לוזין בר לוזיא: ויאמרו ואמרין בני ישראל למימר דא ספנן ובדנן כולנא אישתיצינן אית מינן די מית במגיפתא אית מינן די פתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון: כל חלב כל טוב חיטייא וכל טוב חמר ומשחא שירוייתהון:

חקת והשליך ויטלק לגו קטם יקידת תורתא: וכל כלי וכל מאן דחסף פתוח די לית פורייתא משעא עילוי מסאב הוא: וירם משה וארעב משה: נעברה נעיבר כען בארעך לא נינוס אניסן ולא נשרגנא בתולן ולא נבעי נשי גוברין באסטרטה דמלכא נזיל לא נסטי לא לימין ולא לשמאל עד זמן די נעיבר תחומך: ויט וסטון ישראל מעילוייהון דהוון מפקדין אבוהון דבשמיא דלא יסדרון לקבליהון סדרי קרבא: והפשט ותשליח ית אהרן: ויראו וחמון כל עמא דכנישתא משה נחית מן ריש טורא מאנוי בזיעין וקיטמא ברישיה והוה בכי ואמר ווי לי עלך אהרן אחי עמוד צלותהון דבני ישראל דהויתא מכפר עליהון חד זמן בכל שנא בה בשעתא הימינון בני ישראל ארום מית אהרן ובכון ית אהרן תלתין יומין כל כנשתא דבני ישראל: ושמע כנענאה מלכא דערד דהוה שרי בדרומא ארום מית אהרן גברא חסידא די בזכותיה הוין ענני דיקרא מגינין על ישראל ואסתלק עמודא דעננא וארום מיתת נביאתא מרים דבזכותה הוה בירא מהלכא ואתגניזת בירא עני ואמר עבדי קרבא איתון ונסדר סדרי קרבא כל קבל ישראל ארום כיצינן לאורחא די עלו בה ילילייא וסדרו סדרי קרבא כל קביל ישראל ושבא מנהון שביא רבא: וישלח ברת קל נפקת מגו ארעא ואשתמע קלא במרומיא חמון כל בני אנשא ואציתו ושמיעו כל בני בישרא לטית חיויא מן שירויא ואמרית ליה עפרא יהי מוזנך ולא אתרעם על מוזנא אפיקית עמי פריקין ממצרים ואחתית להון מנא משמיא ואגיזית להון סלויא מן ימא ואסיקית להון בירא מתהומא חזרו עמי למתרעמין קדמי על עיסק מנא למימר נפשין מעיקא בלחמא דמיכליה קליל מן בגין כן ייתי חויא דלא אתרעם על מזוניה ואנכית לעמא האילין דאתרעמו על מזוניהון וגרי מימרא דיי בעמא ית חיויא שרפיא ונכיתו ית עמא ומיתו אוכלוסין סגין מן ישראל: ויעש ועבד משה חיויא דנחש ושוי יתיה על אתר תלי והוה כל מן דהוה מינכת בחיויא הוה תלי אפוי בצלוי גב אבוי דבשמיא ומסתכל בחיויא דנחשא: וחי ושתק: על כן בגין כדין יתאמר בספר אורייתא דיי דמתיל בכפר קרביא ניסיא וגבורתא דעבד יי לעמיה בגו בני ישראל כד הוו קיימין על ימא דסוף כן עבד עמהון כד הוון עברין ית נחלי ארנונא: כד הויין בני ישראל עברין בנחל ארנונא איטמרו מואביא במעריא די בנחלי אמרין כד יהויין בני ישראל עברין אנן נפקין לקדמותהון ומקטלין יתהון ורמז רבון כל עלמא יי דידע מה דבלבביא וגלי קדמוי מה בכוליתא רמז לטוריא ואקפו רישיהון אלין לאלין ורציצו רישי גבריהון שטיפו נחליא מן אידם קטילין והוו ישראל מהלכין על רישי טוריא מלעיל ולא ידעו ניסיא וגבורתא די עבד יי עמהון בנחלי ארנון ולחיית קרתא דלא הות שותפא בעצתהון אשתזבת להון והא היא סמיכה לתחומיהון דמואבאי: הא בכן שבחו ישראל ית שבח שירתא הדא סוקי בירא הוו מזמרין לה

והיא סלקא: בירא דחפרו יתה רברבי עלמא מן שירויא אברהם יצחק ויעקב שכלילו יתה סוכלתני עלמא סנהדרין שובעתי חכימיא דמפרשין משכו יתה בחוטריהון משה ואהרן סופריהון דישראל וממדברא אתיהיבת ליה מתנא: ומן דאתיהיבת להון בירא מתנא חזרת למהוי להון לנחלין שטפין מתגברין וחזרת למהוי סלקא לריש טוריא ונחתא עמהון לנחליא עתיקתא איתגניזת מנהון בירא דאית בתחומיהון דמואבאי ריש רמתא דמצטייפא כל קביל אביית ישימון: על כן יאמרו מן בגין כן יימרון מתולי מתלייא עולו: ארום עם גוברין ובערין היך אשא נפקו מחשבון עבדי קרבא כשלהבין דאשא מקרתא דסיחון קטילו מלכיהון דאמוראי שיצון לחיית קרתהון דמואבאי קטילו כומריא דהוו מדבחין קדם טעותיה דארנונא: אוי לכון מואבאי ספתון ובדתון פלחי טעוותא כמוש מסרתון בניכון כפותין בקולרייא ובנתכון בשבייתא למלכיהון דאמוראי סיחון: ופסקא מלכו מן חשבון ושולטן מן דיבון וצדן אורחתיה עד נפחיא דסמיך למידבא: וישב ושרון ישראל בארעהון דאמוראי: וישלח ושלח משה למיללא ית מכוור וכבישו כפרניא ושיצון ית אמוראי די הוון תמן: והוה כד חמא משה ית עוג ואמר הלא דין עוג רשיעא דהוה מונה לאברהם ושרה ואמר אברהם ושרה מדמיין לאילנין יאין דקיימין על מבועין דמיין ברם פירין לא עבדין בגין כדין קיים יתיה יי קודשא יהי שמיה מברך שנין סגיין עד זמן דחמא בניהון ובני בניהון וחזר ונפל בידיהון ואמר יי למשה לא תדחל מניה ארום בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה היך מה דעבדתא לסיחון מלכיהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון:

בלק וילכו ואזלו חכימי מואבאי וחכימי מדיינאי ואגרין חתימין בידיהון ואתון לות בלעם ומלילו עמיה פתגמא דבלק: ויקם וקם בלעם בצפרא ושוי ית אתניה ואזל עם רברבני מואב: ויעמוד וקם מלאכא דיי באמצע כרמיא סגיא מן דין וסגיא מן דין סטרא: ותאמר ואמרת אתנא לבלעם ווי לך בלעם וכל חוכמא לא אשתכח בך הא אנא בעיר מסאב מיתא בעלמא הדין ולא אתיא לעלמא דאתי לא יכלת למילוט יתי בחוכמת דעתך על חד כמה וכמה בנוי דאברהם יצחק ויעקב דבזכותיהון אתברי עלמא מן שירויא והיך את אזל למילט יתהון כד גנבת דעתיהון דעמא האלין ואמרת להון לית אתנא הדא דידי שאילא היא בידי ברם הלא אנא היא אתנך די רכבת עלי מן טליותך עד יומא הדין המתכונת אתכונת למעבד לך כדון ואמר לה לא: וילך שפי ואזל בלעם בלב שפי: וישא ונטל במתל נביותיה ואמר מן ארם דבר יתי בלק מלכיהון דמואבאי מטורי מדינחא איתא כען לייט לי דבית יעקב ואיתא זעיר לי שבטיא דבית ישראל: מה אנא לייט דבית יעקב ומימרא דיי מברך יתהון ומה אנא מזעיר דבית ישראל ומימרא דיי מסגי יתהון: חמי אנא עמא האלין מדברין בזכות אבהתהון: צדיקיא דמתילין לטוריא אברהם יצחק ויעקב ובזכות ארבעתי אמהתא דמתילין כגלמתא שרה רבקה רחל ולאה הא עמא דאינון לבלחודיהון שרין ובנימוסי עממיא לא מתערבין: מן ייכלי לממני עולימיהון דבית יעקב דאתאמר עליהון די הוו סגין ככוכבי שמיא אמר בלעם רשיעא במתל נביותיה

אין

אין קטלין הינון ישראל יתיה בחרבא מבשר הוא בלעם
דלית ליה חולק לעלמא דאתי ברם אין מיית הוא בלעם
מותנין קשיטין הלואי תהוי אחריתא כזעירא די בהון :
אקרה ואנא במימרי איקר יתך לא איש לא כמימר בני אנשא
הוה מימריה דאלהא חיא ולא כעובדיהון דבני אנשא עובדוי
דאלהא בני אנשא אמרין ולא עבדין גזרין ולא מקימין וחזרין
וכפרין במליהון ברם אלהא אמר ועבד גזר ומקים וגזרתוהי
קימין עד לעלם : הנה הא למברכא אדברית ומברך אנא ית
ישראל וברכן לית אנא מנע מנהון : לא הביט לית אנא חמי
פלחי שקר ולא פלחי פולחן נוכרי בגו שבטיא דבני ישראל
מימרא דיי הוי עמהון ויבבות מן איקר מלכיהון מגין עליהון :
אל אלהא די פרק ואפיק יתהון פריקין ממצרים תוקפא
ותושבחתא ורוממותא דידיה היא : כי לא ארום לית אנא
חמי עבדי נחשא בגו דבית יעקב ואף לא קסמי קסמין בגו
שבטיא דבני ישראל בעדנא הדין יתאמר ליעקב מה טיבו
ונחמן דיי עתיד למתניא עליכון דבית יעקב כדו אמר במתל
נביותיה טוביכון צדיקיא מה אגר טב מתקן לכון גבי
אבוכון דבשמיא לעלמא דאתי : הן הא עמא האלין כאריא
שרין וכאריותא מתגברין היך מה דלית אריא לא ניח ולא
שריך עד זמן דהוא אכיל ופשיט בשר ושתי אדם כדין אינון
עמא האלין לא ניחין ולא שדיכין עד זמן דיקטלון בעלי
דבביהון וישפכון אדם קטילי בעלי סנאיהון כמיא : וירא בלעם
וחמא בלעם ארום שפר הוה מן קדם יי למברכא ית ישראל
ולא אזל היך מה דהוה אזיל בכל זמן וזמן למשתאלה
בדכירא לקדמות קסמיא אזל ושוי אפוי למדברא והוה
מדכר להון עובדא דעגלא בעא למלוט ית ישראל : וישא
ונטל במתל נביותיה ואמר אמר בלעם ברא דבעור אמר
גברא דיקיר מן אבוי מה דאתכסי מכל נביאיא אתגלי
עלוי : נאם אמר גברא דשמע ממלל מן קדם יי ודי חזא
מן קדם שדי חזי וכד הוה בעי הוה משתטח על אפוי ורזי
נבואתא מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה דהוא נפיל
בחרבא וסוף נבואתא למתקימא : מה טבין הנון משכנין
דצלי בהון יעקב אבוהון ומשכן זמנא דעבדתון לשמי
ומשכניכון חזור חזור לכון דבית ישראל : כנחלין מתגברין
כן יהוון ישראל מתגברין על בעלי דבביהון וכגנין שתילין
על מבועין דמין כן יהוון קרייתהון מפקן ספרין ומלפי אוריתא
והיך שמיא דמתח מימרא דיי לבית שכינה ליה כן יהוון
ישראל חיין וקימין עד לעלם יאין ומשבחין כארזיא דמין
ומנטלין בברייתיה : יזל יקום מלכהון לבניהון ופרוקהון מנהון
ובהון יהוי ויהוי מכניש להון גלותהון מן מדנתא דבעלי
דבביהון ובניהון ישלמון באומיא ותקיף מן שאול די חס
על אגג מלכהון דעמלקאה ותתרב מלכותיה דמלכא משיחא:
אל אלהא דפרק ואפיק יתהון פריקין מארעא דמצרים תוקפא
ותושבחא ורוממותא דידיה יכלין בני ישראל על בעלי
דבביהון וקרייתהון יפלגון וגבריהון יקטלון ומותריהון יפלגון :
כרע הא עמא האלין כאריא שרין וכאריותא מתגברין מן
דבריך יתכון ישראל יהוי מבורך כמשה נביא ספרהון דישראל
ומן דליט יתכון יהוי ליט כבלעם בר בעור : ויחר ותקף
רוגזא דבלק על בלעם וטפח בכף ידוי ואמר בלק לבלעם
למלט סנאי דבריה יתה ולחוד מברכת : ועתה וכדו הא אנא

אזל לות עמי אתא כען אעוץ יתך עצה די תעביד בעמא
האלין חטי יתהון ואין לא לית את שליט בעמא האלין ברם
עתידין הנון עמא האלין משלוט בעמך בסוף עקב יומיא :
וישא ונטל במתל נביותיה ואמר אמר בלעם בר בעור ואמר
גברא דיקיר מן אבוי מה דאתכסי מן כל נבייא אתגלי עלוי :
נאם אמר גברא דשמע ממלל מן קדם יי וידע דיעה מן קדם
עלויה דחזו מן קדם שדי הוה חזי וכד הוה בעי הוה משתטח
על אפוי ורזי נבואתא מתגלין ליה והוה מתנבי על נפשיה
דהוא נפיל בחרבא וסוף נביותיה למתקימא : אראנו חמי אנא
ליה ולית הוא כדון ומסתכל אנא ביה ולית הוא קריבא
עתיד למקם מלך מדבית יעקב ופריק ושליט מדבית ישראל
ויקטול תקיפי מואבאי וירוקן וישיצי כל בני מדינחא : והיה
ויהי אדום ירתי טורא דגבלא לבעלי דבביהון וישראל
יתגברון בחיל תקיף : וירד עתיד מלך למיקם מדבית יעקב
וישיצי ית כל מה דמשתיר מן כרכא תקיפא : וירא וחמא ית
עמלקאה ונטל במתל נביותיה ואמר שירוי אומיא דסדרו
קרבא כל קבל ישראל הנון דבית עמלק ובעקבא בסוף יומיא
הנון יסדרון לקבליהון סדרי קרבא וסופהון לאבדן יהוי
ואובדנהון עד לעלם : וירא וחמא ית שלמיא ונטל במתל
נביותיה ואמר מה תקיף הוא משרויך ושוית בנקרת צור
בית מדורך : כי אם ארום אין יהוי שלמיא לבזה עד כען
אתוריא עתיד קאים שבי יתך : אוי אלוי מן יחי כד ישוי
מימרא דיי למתן אגר טב לצדיקיא ולמתפרע מרשיעא :
וצים ויפקון אוכלוסין סגין בלברניא מן מדינתא ויצרפון
עמהון ליגיונין סגין מן דרומאי וישעבדון אתוריא ויצערון
כל בני עבר נהרא ברם סופהון דאלין ודאלין לאבדן יהוי
ואובדנא עד לעלם : ויקם וקם בלעם ואזל וחזר לאתריה
ולחוד בלק : וישב ושרון ישראל בשיטין ושרון עמא למזניא
עם בנתהון דמואבאי : ותקראן וקרין לעמא לדבחי טעותהן :
ויצמד ואדבקו ישראל לפלחי טעותא דפעור ותקיף רוגזא דיי
על ישראל ואמר מימרא דיי למשה סב ית כל רישי עמא
ואוקים יתהון סנהדרין קדם יי ויהוון צליבין כל מן דמתחיב
למתקטלא ועם מעלי שמשא יהוון מחתין נבלתיה וקברין
בכן יחזור תקוף רוגזא דיי מן ישראל : ואמר משה לסרכיא
דישראל קטולו גבר ית אנש ביתיה אלין די אדביקו לפלחי
טעותא דפעור : והא גבר מבני ישראל אתא וקריב לות
אחוי ית מדיניתא קדם משה וקדם כל כנשתא דבני ישראל
והא אינון בכין כתרע משכן זימנא : וירא וחמא פנחס בר
אלעזר ברא דאהרן כהנא רבא וקם מגו קהלא ונסיב רומחא :
ויבא ועל בתר גבר ישראל לקובתא ודקר ית תרויהון ית גברא
בר ישראל וית אתתא בקפדא ואתכלית מגיפתא מעילוי
בני ישראל : והוו אלין דמיתין במגפתא עשרין וארבעא אלפין :
פינחס לכן בשבועה אזיל משה ואמר לפינחס הא אנא יהב
ליה : בנכליהם בשקריהון : ובני קרח ובנוי דקרח על דלא
הוו בעצתיה דאבוהון לא מיתו : ויקרב דין חד מן ארבעה דיני
כו' כמ' לעיל גבי מקושש וגבי טמא נפש : ואקריב משה ית סדר דינהון
קדם יי : יפקד ימני מימרא דיי אלהא דשליט בנשמת כל
בשרא גבר מזמן על עמא דכנשתא : צו פקיד ית בני ישראל
ותימר להון ית קרבני לחם סדור פתורי מה דאתון מקרבין
קדמי על גבי מדבחא הלא אשתא היא דאכלא יתיה והוא
מתקבל

מתקבל מנכון קדמי לריח דרעוא עמי בני ישראל הוו זהירין
למקרבא יתיה קדמוי בזמניה : בקדש בממני בית קודש יתנסך
נסוך חמר בחיר לשמא דיי :

מטות אישה הפרם בעלה אפס יתהון : ואישה יפרנו בעלה יפס
יתהון : בנעוריה ביומא טליותה בביתיה דאבוהא :

תחלצו אזדינו מן לותכון : את הבדיל ית קסטרא וית אברא :
ונקרב וקריבנן ית קורבנא דיי כד הוינן עלין בבתיהון דמלכיא
מדינאי ובקטוני מדמכהון והוינן חמין תמן בנתיהון דמלכיא
מדינאי יאין ומפרנקתא והוינן נסבין מנהון קוריא דדהבא
מן רישיהון וקדשיא מאודניהון ועזקיא מאצבעתא ועגיליא
מאזרעיהון ומכוכיא מן בית תדיהון חס לן משה רבן לא
אסתכל חד מנן בחדא מנהון ולא אתיחד חד מנן בחדא
מנהון דלא נהוי שותף עמה בגיהנם לעלמא דאתי היא תקים
לן ביום דינא רבא לכפרא על נפשתנא קדם יי : ויראו וחמון
ית ארעא דמכור וית ארעא דגלעד והא אתרא אתר דנכסין
היא : עטרת מכללתא מדבשתא ומכור ובית נמרין וחשבון
ואלעלה ושבם ונבו ובען : מקנה נכסין : ולמה תניאון ולמה
תתברון : ויעלו וסליקו עד סגולא וחמון ית ארעא : תרבות תסגון
גוברין חיבין למספה עוד על תקוף רוגזא בערי המבצר בקרוין
תלילן מן קדם דמרי ארעא : בנו לכם בנו לכון קרוין לטפלכון
ודירון לענכון ומה דנפק מפומכון תעבדון : ובני ראובן ובנו
בני גד ית דבשתא וית מכללתא וית לחיית : ואת עטרות וית
מכללתא דשופן וית מכור וית יגבהה :

מסעי ויסעו ונטלו מן פלוסים בירחא קדמאה : וישב על פי
ונטלו מאיתן וחזרו לפונדקי חירתא דאית על אפי
טעותא : ויסעו ונטלו ממרה ואתו לאילמה ובאילם תרתי
עשרי עינין דמיין כל קביל תרי עשרי שבטיא דישראל
ושבעין דקלין כל קביל שבעין סביא סנהדרין דישראל ושרו
תמן : והורשתם ותשיצינון ית כל דירי ארעא מן קדמיכון
ותסופון ית כל טעותהון וית כל צלמי מתכותהון תתפרכון
וית כל במתיהון תשיצון : והיה ויהוי לכון תחומא מדרומא
ממדברא דרקם כל קביל תחומיהון דאדומאי ויהי לכון

דרומא מסיפי ימא דמלחא מן מדנחא : ונסב ויקף לכון תחומא
דרומיא מן מסקיותא דעקרבין דעבר בטור פרזלא ויהוי
מפקנוי מדרום לרקם רגיעא ויפוק דירת אדריא ויעבר
בקסם : ונסב ויקף תחומא מן קסם לנילוס מצרים ויהון מפקנוי
מן מערבא : וגבול ותחום ימא רבא הוא אוקינוס ניסוי ומחוזי
וספינתא עם מיא קדמיא דאית בגויה הנון מי בראשית
דין יהוי לכון תחומא מערביא : ודין יהוי לכון תחום צפוניא
מן ימא רבא תכונון לכון לטורוס מנום : מהר ההר מטורוס
מנום תכונון לכון למעלי אנטוכיא ויהון מפקנוי תחומא
דאולם דקלקאי : ויצא ויפקון תחומא לזפירין ויהוון מפקנוי
דירת עינותא דין דיהוי לכון תחום צפוניא : והתאויתם ותכונון
לכון תחומא מערביא מדירת עינותא לאפמים : וירד ויחות
תחומא לאפמים לדפני מן מדנחא לעינותא ויחות תחומא
וימטי סמיך לימא דגינוסר מן מערבא : וירד ויחות לירדנא
ויהוון מפקנוי ימא דמלחא דא תהי לכון ארעא לתחומהא
חזור חזור : שני המטות תרין שבטיא ופלגות שבטא קבילו
אחסנתהון מן ירדנא דירחו קדמאין מן מדנחא מן מישר
ימא דמלחא נפק להון תחומא לכנרת כרך דמלכותהון
דאמוראי ומכנרת כרך מלכותהון דאמוראי נפק להון תחומא
לטור תלגא ולחומתא דלבנן ומטור תלגא ולחומתא דלבנן
נפק להון תחומא לחובא דמן צפון עינותא דדמשק ומן
חובא די מן צפון עינותא דדמשק נפק להון תחומא לדיוקינוס
טור תלגא דקיסריון די מן מדנח מערב דן ומן יוקינוס
תורנגלא דקיסריון די מן מדנח מערב דן נפק להון תחומא
לנהרא רבא נהרא פרת דעלוי סדר נצחני קרבוי דיי
מתעבדין ומן נהרא רבא נהרא פרת נפק להון תחומא
לקרין זוותא לבתרא כל טרכון זמרא בית מלכותא דסיחון
מלכהון דאמוראי ובית מלכותא דעוג מלכא דמתנן נפיק
לרפיח ולשוקמזי עד מטי ספר ימא דמלחא הדין הוא
חולקהון דתרין שבטיא ופלגות שבטא : ומגרש לערים ופרוילי
לקרית חזור חזור להון יתנון לליואי : ומגרש ופרוילי :

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו:)

א (א) **וידבר**. קדמא בבי"ת: השנית. ברביע: (ד) יהיו. בזקף קטן: (ה) אליצור. חדא מלה כתיב ומלא דמלא מלא יו"ד ומלא וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: שדיאור. מלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל אורייתא דכותיה וכולהון חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (ו) שלמיאל. אין בלמ"ד מאריך וחדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: צורישדי. חדא מלה כתיב ומלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (ז) עמינדב. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (ט) לזבולן. בתיקון ס"ת לזבלן ס"א לזבולן וצ"ל עיקר ע"כ ומסורת דפרשה ויגש מכרעת דכתיב לזבולן וכ"כ הרמ"ה ז"ל דג' כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה באורייתא כמו שנמסר במסרותינו ושארא כתיב מלא וא"ו קדמאה חסר וא"ו תניין וזה אינו מהפלשה: (י) לבני יוסף לאפרים. קדמאה לבני יוסף לאפרים תניינא דדין עניינא לבני יוסף לבני אפרים וחד פסוק סימן להון לרחביהו לבני רחביהו (ד"ה א' כ"ד): אלישמע. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה הרמ"ה ז"ל: עמיהוד. חדא מלה כתיב ומלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכל עמיהוד באורייתא דכותא: גמליאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: פדהצור. ראיתי חילוק בספרים אם היא חדא מלה או תרתי ובירושל' דמגילה פ"ק איתא בהדיא אלו שמות שאינן נחלקין. עמיאל. עמישדי. צוריאל. צורישדי. גמליאל. פדהצור. פדהאל. ע"כ. ובמסורת כ"י כלם חדא קריא וחדא כתיב. גם בעל ערוגת הבושם בפ' י"א מנה פ ד ה צ ו ר עם השמות הדבקים דבוק מוחלט. אח"כ ראיתי הרמ"ה ז"ל שכתב פ ד ה צ ו ר בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב ומנ"ה ה"א קדים לצד"י ולא קריא ומלא וא"ו בין צד"י לרי"ש ובמסורת כל שמות השבטים חדא מלה כתיב. והשכחן חד נוסחא כתיב ביה פ ד ה צ ו ר תרתין מלין עכ"ל: (יב) אחיעזר. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה. עמישדי. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: (יג) פגעיאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותיה: (יד) לגד אליסף. בחומש קדמון כ"י כתיב א ל י א ס ף באל"ף אחר היו"ד ונכתב בצדו בס' זקן אליאסף. ובס' ר"מ ובס' ר"ג אליסף ע"כ. ובכל ספרים שלנו כתיב אליסף בלא אל"ף ולא שמענו מימינו שום חולק בדבר: (טז) קריאי. קרואי ק' והכתיב קריאי ביו"ד וכן כתב החזקוני והכי נדרש בפסיקתא מר' טוביהו מלמד שכלם היו צדיקים והם היו בנתינת עשרת הדברות שהרי בויקרא קרח חסר יו"ד על שהיו רשעים. וכן הוא במסרה רבתא מערכת אות האל"ף באלפ"א בית"א מן ג' ג' בחד ליש"ן וליתא דכותיה חד באורייתא חד בנביאים חד בכתובים לא כבעל הטורים שכתב וא"ו קטיעא. וכן כתב הרמ"ה ז"ל נשיאי עדה ק ר א י מועד דקרח חסר יו"ד כתיב אלה ק ר י א י העדה דבמדבר מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא וקרי וא"ו כתיב קריאי וקרי קרואי. ק ר ו א י העדה דפנחס מלא וא"ו וקרי יו"ד קרואי כתיב קְרוּאֵי ק' ע"כ. ועיין עוד מ"ש בריש פרשת קרח ובפ' פנחס: (יז) אשר נקבו בשמות מחלוקת גדול ועצום ראיתי בין גדולי החכמים והספרים משנים קדמוניות אם ב ש מ ו ת חסר וא"ו או מלא. אית נוסחי דכתיב בהו נקבו ב ש מ ת חסר. וכן דרש ר' טוביהו בר אליעזר בפסיקתא שלו אשר נקבו בשמת כתיב חסר וא"ו מלמד שכל הצדיקים כל זמן שגדולה מתוספת עליהם הם משפילים את עצמם. ולזה נוטה דעת בעל שמן ששון שכך מצא בספר הבבלי ובספר שתי אחיות והסתייעו מגו מסרה דאמרה שמות פ' מלאים בתורה ולא חשיב בהדייהו נקבו בשמות דאלמא חסר הוא ובמקצת נסחי דיקי מלא וא"ו כתיב ומסרין עליה לית מלא והרמ"ה ז"ל נסתפק בדבר ולא הכריע דמסרה דאמרן מסייעא לסברא קמייתא ובעל א"ת נתישב בדבר והכריע דמלא וא"ו הוא מכמה טעמי חדא שכן מצא ברוב ס"ס וכמעט בכלם וכן בהללי ובקדמון ותו דאשכח תרתי מסרתא דמסייען להאי סברא חדא אמרה הכי בהדיא בשמות ב' בתורה א' מלא וא' חסר נקבו בשמות מלא ויקראו בשמת סוף מטות חסר ע"כ. וחדא אמרה הכי ויקרא בשמת ג' חסרים בלישנא כשמת אשר קרא ובשמת תפקדו ודין ע"כ. ואלו נקבו בשמת לא חשיב אלמא דמלא הוא. ואע"ג דכתב הרמ"ה בסוף דבריו דמסרה קדמיתא מסייעא לנוסחא דכתיבי חסר מסייע אין בו ממש קרי לה דהרמ"ה גופיה כתב ומסרה קדמיתא דאמרה שמות ע' מלאים בתורה ולא חשיב בהדייהו נקבו בשמות הכיא שמות גרידא קא חשיב בשמות לא קא חשיב אשתכח השתא להפי נוסחי דכל לישנא דשמות דפי"ן דידיה בגירי חסר וא"ו כתיב בר מן עשרה ט' מנהון שמות וא' בשמות עכ"ל. ואם כן לא מסייע ולא מידי וכ"מ אח"כ שהעידו חכמי בורגוש וגם בעל שמן ששון על הרמ"ה ז"ל שכך עשה מעשה וכתבו בספרו מלא. וכן דעת המאירי ז"ל: (יח) ויתילדו אין מאריך ביו"ד ראשונה. וכתב במכלול דף פ"ט שעי"ן הפעל רפה אשר לא כדת להקל ובפתח פ"א הפעל. וכן הדשנה מחלב (ישעיה ל"ד) והמרפים שרש יל"ד כתב היו"ד מעמדת בגעיא. וכן הוא לב"א: לגלגלתם. גימ"ל שניה דגושה בכלם: (כ) תולדתם. אין בתי"ו מאריך בס"ס וכן כלם: במספר שמות דראובן. כל דשבטים חסר בר מן ד' ראובן שמעון גד מנשה רשג"ם סימן וכן כתב ר' טוביהו בפסיקתא שלו ד' במספר שמות מלאים ראובן שמעון גד מנשה לפי שנתחלקו מנחלת א"י ונטלו נחלתם בעבר הירדן ונתגאו בעשרן ובשמעון ולוי כתיב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל לא מהם לוי נשאר שמעון כדרך ראובן גד ומנשה ועיין מ"ש לקמן אצל במספר שמות דמנשה: (כא) פקדיהם. אין בקו"ף מאריך בס"ס וכן כלם וכן הפקדים: (כב) לבני שמעון וגו' פקדיו. מה נשתנה שמעון שנאמר בו פ ק ד י ו מלמד שהיו עתידין להפקד משבטו שהרי חסרו בחומש הפקודים שלשים ושבעה אלף ומאה פסיקתא מר' טוביהו ומסורת: לגלגלתם. דלבני שמעון למ"ד שלישית בלא שוא. לגלגלתם דלבני שמעון בס"ס לא נשתנית למ"ד שניה דגלגלתם מכל למדי"ן שבתורה כמו ששינה המדפיס. ובעל א"ת הרבה דברים על זה ואין לי בהם חפץ:

(כג) מאות. כתוב במסורת הדפוס מאות כלם מלאים בר מן ג' חסר וסימן ויהיו ימי אדם. ויהי למך. וישקל אברהם לעפרן ע"כ. וטעות הוא ור"ל ארץ ארבע מאות דעפרון כמ"ש סוף פ' בראשית ע"ש: (כד) לבני גד. הגימ"ל רפה: (כו) לבני יהודה פתוחה: (לד) במספר שמות דלבני מנשה מלא וא"ו בכל ספרים מדוייקים והוא חד מן ע' מלאים בתורה וסימן נמסר במ"ג פרשת בראשית על פסוק ויקרא האדם שמות וכן הביאם הרמ"ה ז"ל (ומה שכתב במסורת הדפוס שם ויקרא להן ש מ ו ת כ ש מ ו ת טעות וצ"ל כ ש מ ת חסר וכן מסור עליה לית כותיה כ ש מ ת וחסר והמדפיס לא דק שלא הביא הפסוק רק לצורך מלת ש מ ו ת דמני להו ולאו אדעתיה מלה דלא רמיא השתא עלה) עוד במסרה אחרינא כל שמות דשבטים חסרים בר מן ד' רשג"ם סימן פי' ראובן שמעון גד מנשה. ומסורת כ"י מסיימא וכל נביאים וכתובים דכותא מלא וכל ש מ ו ת דכותא בר מן ג' חסר וסימן מעשה חרש והאבנים והאבנים. ועיין מ"ש לעיל אצל במספר שמות דראובן: (מ) לבני אשר וגו' ומעלה. אין במ"ס מאריך: (מב) בני נפתלי. לית בעינן ושארא ל ב נ י דבנים הוו ליה ובנתא לא הוו ליה ושארא הוו להון מסור וכ"כ ר' טוביהו בפסיקתא שלו: (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתב המכלול כל ה ל ו י ם שבמקרא רפויי הלמ"ד ולא כתב שהה"א סמוכה בגעיא כמ"ש במלות אחרות שם וכן בספרים מדויקים כ"י הם כלם בלא געיא: (נג) והלוים יחנו סביב למשכן העדת. חסר וא"ו משכן ה ע ד ו ת דסוף פסוק מלא מסורת פרשת אחרי מות:

ב (א) **וידבר** דאיש על דגלו. פתוחה: (ז) מטה זבולן. מטה כתיב בלי וא"ו ולאחרים כתיב ומטה עם וא"ו ויש בו דרש בתנחומא הביאו בעל הטורים: (ט) ראשנה יסעו. כ"כ חסר וא"ו ע"פ המסורת וסימן במלכים א' י"א במסרה גדולה: ראשנה. הכ"ל אין ברי"ש מאריך: (יב) והחונים דעליו מטה שמעון. אין בה"א מאריך בספרי ספרד וכן כלם הדומים להם. הרב המאירי כתב שהוא חסר וא"ו אך בכל הספרים הוא מלא וא"ו וחסר יו"ד. וכ"כ בהעתק הללי והחונם דשמעון ולית כתיב כן ושארא והחנים כתיב. וכן כתב הרמ"ה ז"ל ו ה ח ו נ ם א' לחוד באורייתא כתיב עם וא"ו וחסר יו"ד וסימן והחונם עליו מטה שמעון ושארא כולהון כתיבין חסר וא"ו ומלא יו"ד בלישנא. גם במסרה קטנה כתיב בגליון כלם חסרים וא"ו בר מן ב' והחונם דשמעון חסר יו"ד החונים בגדרות מלא דמלא עכ"ל. כך הוא הגירסא האמיתית כפי הנראה בספרים סוף נחום ולא כמו שכתוב במסרה גדולה כאן ב' כתיב כן מלאים וא"ו וחסר יו"ד: שלמיאל. אין בלמ"ד מאריך בספרי ספרד: צורישדי. מלה חדא. ובמסכת סופרים איתא בהדיא הכל שוין שאין חולקין עמיאל. עמינדב. צוריאל. צורישדי. ועיין מה שכתבתי בריש סידרא: (יד) ומטה גד. הגימ"ל דגושה: ונשיא לבני גד אליסף בן רעואל. לית כתיב רי"ש בכל השבטים בר מן דין. קדמאה דפרשה דעואל. ד"ר סימן: (כד) כל הפקודים למחנה אפרים וגו' ושמנת אלפים. יש מאריך במ"ס ושמנת: (כה) מחנה דן. הדל"ת רפה ובה תביר: עמישדי. מלה חדא כמ"ש בריש סדרא: (לא) כל הפקדים למחנה דן וגו' ושש מאות לאחרנה. במחנה דן חסר מלת ל צ ב א ת ם: לאחרנה יסעו. בכל ספרים אשר ראיתי הלמ"ד נקודה בקמץ והחזקוני כתב שהיא נקודה בפתח:

ג (א) ביום דבר ה' את משה. כל דבור אל משה במ"א ביום דבר ה' את משה. וכל נווי את במ"א ויניחהו אהרן דצנצנת המן בפרשת בשלח: (ב) בני אהרן הבכר. הבי"ת בגעיא. (ד) בהקריבם. הבי"ת בגעיא: (ט) נתונם נתונם. שניהם חסר יו"ד מלמד שנמסרו כלם כאיש א' ולמה שתי פעמים אחד למשכן ואחד לבית העולמים פסיקתא מר' טוביה: המה. המ"ם דגושה: המה לו. קדמאה לו תניינא לי ריש פרשת בהעלתך וחשיב להו התם במסורת עם ז' זוגין מתחלפין קדמאה וא"ו תניין יו"ד: (יב) כל בכור. הם ד' ב' ראשונים כ"ף כל דגושה ושנים אחרונים רפים: (יז) גרשון וקהת. הגימ"ל דגושה: (יח) ואלה שמות בני גרשון הבי"ת בגעיא: (יט) קהת. הקו"ף בשוא לבדו. וכן כלם: (כז) ולקהת משפחת העמרמי. פרשה סתומה העמרמי במקצת ספרים הה"א בפתח. העזיאלי העי"ן בקמץ לבד והוא חטוף מפני דגשות הזי"ן וכמוהו לחברוני ל ע ז י א ל י (ד"ה א' כ"ז) הקהתי בס"ס הקו"ף בשוא לבדו וכן כלם: (ל) אליצפן בן עזיאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד ודכותא אליצפן בן פרנך הרמ"ה ז"ל: (לז) ועמדי החצר סביב. כתב הרמ"ה על ארבעה ע מ ו ד י שטים פרשת תרומה מלא וא"ו וכל לישנא באורייתא דכותיה בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן כל ע מ ד י החצר דואחדנים לעמדים סוף פרשת ויקהל ו ע מ ד י החצר סביב ואדניהם דריש פסוק דמקמי והחנים לפני המשכן. וכן נסחי דיקי כי האי מסורת סלקי. ומסורת דמסרא עליה כולהון חסרים וא"ו בר מן ד' מלאים שבושא הוא: ויתדתם. בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן אין יו"ד בין תי"ו לדל"ת וזו היא מסורת הרמ"ה ז"ל וכל יתדתיו דלכל כלי המשכן סוף פרשת תרומה חסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה קדים לוא"ו דסוף תיבותא כתיב ומסיר עליה כולהון חסרים כלומר חסרים וא"ו ודכותא וכל יתדת החצר נחשת חסר וא"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא חסר ודכותא וכל היתדת דסוף ויקהל חסר וא"ו כתיב את מיתריו ויתדתיה דאלה פקודי חסר וא"ו ומלא יו"ד קדים לה"א כתיב. ויתדתם ומיתריהם תרין חד בוידבר וחד בנשא ותרויהון חסרים וא"ו כתיב: (לח) מועד. בפסק: (לט) אשר פקד משה ואהרן. אחד מעשר נקודות בתורה והכי איתא בפ"ק דבכורות ובמ"ר ודוכתא אחריני כמ"ש בפ' לך לך על ביני וביניך. ועיין ס' עקרים מאמר ג' סוף פ' כ"ב ומזרחי וגור אריה ופסיקתא דר' טוביה: (מ) ויאמר ה' אל משה פקוד. סתומה: (מג) ויהי כל. רפה: שמת. כ"כ חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ראשונים שאינו מהמלאים כמ"ש למעלה: (מה) והיו לי. המאריך

בה"א

בה"א: (מא) לגלגלת. הגימ"ל דגושות: (נ) מאת בכור. מלא וא"ו שאינו מהששה חסרים בתורה וסימן נמסר במ"ג פרשת ויגש וכן כתב הרמ"ה ז"ל: (נא) הפדים. לית וחסר וא"ו והיו"ד בלא דגש:

ד (ו) ופרשו. דרגא בסי"ן: מלמעלה ושמו בדיו. סימן קדמאה ובתראה ושמו בדיו וב' מליעאה ושמו את בדיו: (ז) יפרשו בלא דרגא. המנקית הה"א בלא מאריך והמ"ם בדגש: המנקית. הנ"ל בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל המנקית דעל שלחן הפנים חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כולהון חסרים: (יא) יפרשו. בפשט. (יב) ישרתו. השי"ן במאריך: (יג) ופרשו. הפ"א (הפעל) במאריך וכן ונתנו על המוט. וכן ונתנו עליו: (יד) אשר ישרתו עליו בהם. היו"ד בגעיא: ואת המזרקת. חסר וא"ו ודכותיה פרשת ויקהל. ואית דמסרי עליה כל אורייתא חסר ודא ודא א' היא דבאורייתא הלין תרין בלחוד הוא דכתיב בהדין ליטנא הרמ"ה ז"ל: עליו. בזקף קטן: (טו) לשאת. בזקף קטן: ינגש. הגימ"ל דגושה: (טז) בקדש ובכליו הבי"ת בשוא בספרים מדוייקים וכן כתב החזקוני והקו"ף רפה. וכן כתב רבינו יונה בספר הרקמה כי משפטו בפתחות הבי"ת ודגשות הקו"ף ובמקרא גדולה מסור עליו ג' רפין ע"כ כלומר שהבי"ת נקודה בשוא כי בעלי המסורת קורים לשוא כזה רפי לפי שלא יתכן אחריו דגש לעולם כמ"ש בעל מסו' המסורת במאמר ג' אך לא נמסר הסימן ובמסורת כ"י מצאתי בקדש ג' וסימן הכפרת ובכליו תאכלנו ע"כ. והכי פירושא ונתת את הכפרת על ארון העדות בקדש הקדשים דתרומה בקדש ובכליו דהכא בקדש הקדשים תאכלנו דקרח וכן מצאתי א"כ במסורת הדפוס פרשת קרח ובמסורת אחרת כתיבת יד מסור על זה וכל קריא בקדש הקדשים עד כאן והיא היא: (יז) ה'. בזקף קטן: (יט) בגשתם את קדש הקדשים. המסורת עליו לית דמטעים פירוש דסבירין אל:

פרשת נשא

נשא. פתוחה: (כב) גשא. בסי"ן לא בשי"ן: (כד) הגרשני. הגימ"ל והנו"ן דגושות בכולן: (כה) מלמעלה. מ"ם שניה בקמץ: (כו) ואת מיתריהם. מסורת דמסרא הכא על מיתריהם לית כוותיה מלא שבושא הוא דכלא בנסחי דיקי מלאים דמלאים כתיבין. הרמ"ה: (כז) ופקדתם עליהם. במקצת ספרי הדפוס כתוב עליהם ביו"ד. ובהעתק הללי כתוב ופקדתם עליהם ירושלמי עליהם חסר ואומר המסרה י"ג חסרים בתורה עכ"ל. וכן הוא חסר בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן שהוא א' מן י"ג חסרים וסימנהון נמסר בויגש וכן מסרה הרמ"ה ז"ל: (כח) איתמר בן אהרן. מאריך באל"ף איתמר ובבי"ת בן ואל"ף אהרן בלא מאריך: איתמר בן אהרן. כ"כ כדלעיל: (לז) הקהתי. בס"ם הקו"ף בשוא לבד וכן כלם: (לו) אלפים שבע מאות. ג' דמטעים דסבירין ושבע בוא"ו וסי' נמסר במ"ג: (לח) ופקודי בני גרשון למשפחותם. כתב הרמ"ה ז"ל למשפחתם בגויהם דנא חסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא בר מן א' מלא וא"ו וסי' ופקודי בני גרשון למשפחותם ומסר עליה לית כוותיה מלא בתורה ובמסורת אחריתי נדיקא כל אורייתא חסר בר מן א' ופקודי בני גרשון למשפחותם ואית דמסרי עליהם כולהון חסרים בר מן ח' מלאים וסימן ופקודי בני גרשון ובתראה דראובן (וקדמאה ובתראה דמנשה) כמו במסורת כ"י כתוב ויתן משה לגדי ולחצי הגלעד. ע"כ ודא ודא חדא היא וקדמאה דשמעון ובתראה דזבולון וקדמאה דיששכר ודאשר וכל כתובים דכותיה מלא. ולפום דיקא דהאי מסורת משמע דכולהו (לבד מבני גרשון) ביהושע קאי דאי באורייתא בתראה דראובן מי איכא הא גבי ראובן ליכא למשפחתם אלא חד ויהיו בני ראובן בכר ישראל וא"כ מאי בתראה איכא דמשמע דאיכא קדמאה אלא לאו ש"מ בנביא קאי דאלו באורייתא כולהון חסרים בר מדבני גרשון וכולהון נוסחי דיקי דאתו לידן נמי הכי דיקו ומסורת קדמאה נמי מסייעא להו כדאמרן לעיל עכ"ל. וכן מצאתי במסרה כ"י ישנה. ועיין עוד במ"ג ריש ספר במדבר דמסיר למשפחתם כל אורייתא חסר וכו' וביהושע סי' י"ט נמסר למשפחותם ח' מלאים בס' יהושע וכו' ופלוגתי טובא איכא ביניהון. והשכהגא מסרה אחריתי נמי דמסרה למשפחותם ח' מלאים בתורה ובנביאים ושבא לכולהו כדמסיר הרמ"ה ז"ל בר מן חד דהרמ"ה חשיב בתראה דראובן ובמסרה הדין ראובן קדמאה. והששתי בספרים כ"י ומצאתי קצת מהם כדברי הרמ"ה ז"ל וכמסורת דפרשת במדבר ואעשה כן גם אני בעזרת האל: (מד) פקדיהם. אין בקו"ף מאריך בס"ם וכן כלם: (מט) פקד אותם. בכמה ספרי הדפוס וגם בהעתק פירארה חסר וא"ו אבל בהעתק הללי ובספרים כ"י מדוייקים מלא. וכן הוא בדפוס ישן והוא א' מן ס"ל מלאים בתורה וסימן נמסר במסרה רבתא ובמסורת סיג לתורה: ופקדיו אשר צוה. ה' דסבירין כאשר וסימן נמסר בפר' נו:

ה (א). לאמר. הלמ"ד דגושה: (ב) וישלחו. בשי"ן רפה: (יב) ומעלה. המ"ם בקמץ: בו. בי"ת רפה: (יד) רוח. מאריך ברי"ש וכן חבירו: או עבר. מקף באמצע. (טו) קרבנה. הקו"ף בקמץ לבד: האיפה. בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים קדמונים מלא יו"ד. וכן אסר הרמ"ה ז"ל האפה ב' חסרים יו"ד וסימן עשירת האפה דותם לא חשיב בפ' ויקרא עשירת האפה דזה קרבן אהרן ובניו בפ' ט וכל שארא מלאים יו"ד. וכן נמסר במ"ג פרשת ויקרא: כי מנחת קנאת הוא. במסורת פרשת תצוה נמנה עם ה' דמטעין דסבירין היא והכא נמי נמסר קדמאה הוא ובזקף דקאי אקמח תנינא היא ובאתנחתא דקאי אמנחה עצמה וסימן זקף לשון זכר אתנחתא לשון נקבה ע"כ. ובספרים מדוייקים תניא כתיב הוא וקרי היא ותימא שבעל המסורת בתהלים ע"ג מנה ג' כתיבין הוא וקריין היא וזה לא נמנה עמהם וגם בסי' שנמסר בפרשת תצוה כל דסמיך למנחה היא בר מן א' מנחת קנאת הוא קדמאה נראה שזה השני כתוב וקרי היא. וממה שכתב בעל המסורת פרשת ויצב משמע ודאי שמה שכתב כאן תנינא היא ובאתנחתא היינו לענין הקריאה בלבד ולא לענין האותיות כי כתיב היא בוא"ו שנמסר שם על פסוק והיא שלהה אל המיה היא והיא י"א כתיב יו"ד בתורה ומנה אותם שם ואם זה ג"כ כתיב יו"ד הוו להו י"ב ודכוותא אשכחנא בפסוק אל

ילזו מעיניך (משלי ג') כמ"ש שם. וכן מ"ש בעל המסורת פרשת תצוה כל דסמיך למנחה היא היינו ג"כ לענין הקריאה לבד. וזו היא כוונת מסרה אחרת הובאה בפרשת בהעלתך מחילופי ספר במדבר ובתוכם יש זה קדמאה מנחת קנאת הוא תנינא מנחת קנאת היא ונמסר שם לסימן הלא הוא אמר לי אחתי היא והתם נמי אחתי הוא כתיב בוא"ו וקרי בחירק. ואל תבהל ממה שנמסר ברים פרשה המזכרת על פסוק ותמים המה לי ז' זוגים מתחלפים קדמאה וא"ו תניין יו"ד וחדא מנייהו מנחת קנאת הוא מנחת קנאת היא וכולהו אחריני כתיבן וקריין ביו"ד וליגמור מינה דתנינא כתיב היא ביו"ד דלא היא ולעולם הוא כתיב בוא"ו ונמנה בהדי הנך אחריני משום דדמי להו במקצת ומה שהקשינו ממסורת תהלים ע"ג י"ל דהתם מיירי בנביאים וכתובים בלבד. ובזה תתיישב סתירה אחרת הנראית לכאורה בין מסורת תהלים הנ"ל ובין מסורת ויצב הנ"ל כי במסורת תהלים שמנתה ג' כתיבין הוא וקריין היא מכלל שכל לשון נקבה אלם אלו הג' כתיבין היא ביו"ד ומסורת ויצב שאמרה שלשון נקבה י"א בלבד כתיבין היא ביו"ד מכלל שכל לשון נקבה זולת הם כתיבין הוא בוא"ו בתנועת חירק אלא ודאי בפרשת ויצב מדבר בתורה בלבד ובספר תהלים בנביאים וכתובים כמו שאמרנו. וקצת דברים אלו למדתי מפי החכם ר' שלמה אבו חזן מק"ק ספרדים בויניציאה. ובירושלמי פ' בתרא דתענית איתא שלשה ספרים מצאו בעזרה וכו' עד באחד מצאו כתיב תשע היא ובשנים כתיב אחת עשרה היא וקיימו שנים ובטלו אחד ע"כ. ודברי המאמר כלם נכוחים למבין מסרה זו ר"ל שבשני ספרים מצאו אחת עשר היא כתיבין ביו"ד כמסרה שלנו ובא' לא מצאו רק תשע וקיימו השנים ובטלו א'. ובעל יפה מראה אחרי המחילה מכבודו לא הבין כוונת הירושלמי ונדחק לפרש גירסת מסכת סופרים והעלה חרס בידו וברוך המאיר נתיב: (יז) ונתן אל המים. בסגול: (יח) המאררים. במאריך הה"א לב"א ורי"ש ראשונה בשוא לבד בס"ם וכן כלם: (כא) ואמר הכהן. אין בכ"ף פשט: אותך לאלה. בהעתק הללי אתך ירושלמי אותך ע"כ. ובכל ספרים מלא והוא חד מן ע"ז מלאים בלשון נקבה וסימן נמסר במסרה רבתא וליכא מנייהו לחוד תרין באורייתא. וכן מסר הרמ"ה ז"ל אותך ב' מלאים וא"ו בלשון נקבה וסימן כי אם אותך באשר את אשתו. יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך. וכל שארא חסרים וא"ו כתיב: (כב) ובאו. תלשא אהא בוא"ו ואין אחרת בבי"ת: המים המאררים. האל"ף בקמץ: במעיך. הבי"ת בגעיא. ולנפל ירך. דין לחוד חסר יו"ד בליטנא וכל היכא דקריא פ"א דידיה בחירק מלא יו"ד בר מן דין: (כד) והשקה את האשה. לא מפיק ה"א: (כז) והשקה את המים. מפיק ה"א וכן נמסר במסורת פרשת בראשית והשקה ג' רפין ואחד מפקא וסימן והשקה את כל פני האדמה. והשקה את האשה. והשקה את נחל השטים. והשקה את המים כתיב מפקא. וכן הוא במסורת הגדול: (כח) ונזרעה. בשרשים שרש זרע הרי"ש בשוא לבדו. ובס"א כ"י נכתב בגליון בספר יליתו כתיב ונזרעה בחטף קמץ הרי"ש ע"כ. גם בספר רב פעלים בבנין נפעל מן השלמים כתב ומפואר בחטף קמץ בקצת הספרים ונקתה ונזֳרעה זרע. וכן ראיתי גם אני במקצת ס"ם ובדפוס קדמון. וכן כתב בעל אור תורה: (כט) הקנאת. הקו"ף דגושה:

ו (ב) להזיר. הזי"ן דגושה: (ה) מלאת הימם. בהעתק הללי הימים ירוש' הימם ע"כ. ובכל הספרים חסר וכן מסר הרמ"ה ז"ל לחור יום מלא וא"ו כתיב וכל ליטנא דכותא מלא ולימים ושנים מלא יו"ד כתיב וכל ליטנא באורייתא דכותא מלא בר מן א' חסר עד מלאת הימם דנזיר ע"כ. ובירושלמי דנזיר אית דילפי התם נזירות שלשים יום מהכא עד מלאת הימים וכמה הם ימים מלאים ל' יום ובעינן מעתה אם גלח יום שלשים לא יצא א"ר יצחק בר אליעזר ימם כתיב חסר יו"ד. עיין בהגדות ירושלמיות שבקונטרס אחרון מהילקוט דפוס שאלוניקי סימן רכ"ז ותקן נמי ברים פ"ג דנזיר ש שאמר הריני נזיר מגלח יום שלשים ואחד ואם גלח יום שלשים יצא: קדש יהיה גדל פרע שער ראשו. קדש י"ג חסרים וא"ו וסי' נמסר בהאי עניגא במסורת וזה אחד מהם. ומהכא ילפינן בקידושין סוף פ' האיש מקדש דהמקדש בשער נזיר אינה מקודשת כשאר איסורי הנאה דתניא התם במתניתין דאמרינן עלה בשער נזיר מנא לן דאמר קרא קדש יהיה גדל פרע שער ראשו גידולו יהיה קדוש פי' מדכתיב קדש חסר וא"ו דרשינן ביה קודש הוא אי מה קודש תופס את דמיו ויוצא להולין אף שער נזיר כן. ובסיפא דמתניתין קתני מכרן וקידש בדמיהן מקודשת דאינן תופסין דמיהן מי קרינן קודש דמשמע שם קדושה קדוש קרינן דמשמע הוא קדוש למעוטי דמיו שאין דין קדושה עליו. ועיין בספר עלמות יוסף ס' ב' דקדושין סוף דף נ"ב ילקוט פרשת נשא תוספת י"ט: (י) וביום השמיני יבא. דין דנזיר בלחוד חסר יו"ד וכל שארא דאורייתא מלאים: אל הכהן. הקדמא בה"א לא באל"ף של אל: (יג) וזאת תורת הנזיר. אין בו פיסקא: (יט) והלא מלה. הוא"ו בגעיא בס"ם: ורקיק מלה. בשפחא: אחר התגלחו. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים אחר בשפחא התגלחו במרכא והה"א במאריך. ועי' מ"ש בירמיה ב' על והתבוננו: (כח) כן יעשה. כל ל' עשייה טעמא בשי"ן ובלא געיא לעילם כמו יֵעָשֶׂה תֵּעָשֶׂה מַעֲשֶׂה ואם ישתנה הטעם כמו ומראיהם ומעשיהם יהיה בלי געיא הן ודומיהן כלל זה מצאתי בחומש קדמון כ"י: (כג) אמור להם. מלא וא"ו ובמסורת הרמ"ה אמור אחד חסר ואחד מלא וסימן ואם אמר יאמר העבד חסר וא"ו כה תברכו מלא וא"ו ע"כ. ובמדרש רבה ותנחומא אמור להם מלא אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכין את ישראל תהיו מברכים אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכין בכוונת הלב כדי בתשלט הברכה בהן לכך נאמר אמור להם עד כאן. ובמדרש טעמי הסרות ויתרות אמור להם מלמד שהשליח נבור אומר להם כל דבור ודבור. שמ"ג עיין כ' והרא"ש סוף פ' הקורא את המגילה עומד ובזוהר דף קמ"ז אמור חושבן רמ"ח אברין דבאדם חסר חד מ"ע דבחד תלין כולהו וכלהו מתברכאן בהאי ברכתא בהמי תלת קראי כדאמרן. ובמרדכי פרק הקורא עומד כתב בשם ראבי"ה מה שהכהנים פותחים אצבעותיהם דבר זה לא מצינו בגמרא אלא דרשינן אמרו טעם אמור מלא וא"ו קא אתו וא"ו ושים אותו בתוך כ"ה ויהיה כו"ה לשון אלון וכו':

ז (א) כלות משה. במדרש רבה ובפסיקתא כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגננא (נ"א לגנונה) (פירוש ביום שנכנסה כלה לחופתה) גם במדרש ילמדנו לכך כתיב ויהי ביום כלת חסר וכן הוא בספר הזוהר בפ' ויחי דף רל"ו ופרשת ואלה שמות דף ה' ופרשת ויקרא דף ד' ופרשת פינחס דף רכ"ו ברעיא מהימנא ובדוכתי אחריני כדשעינן לנימר קמן ובריקאנטי וכן ראיתיו חסר במקצת ספרים. גם הרמ"ה ז"ל כתב פליגי ביה נוסחי ומסרתא אית נוסחי דכתיב מלא ומסרן עליה כולהון מלאין בר מן א' חסר ויהי ככלת השטרים דמסר עליה לית כותיה וחסר ואית נוסחי דכתיב חסר ומסרן עליה דחסר הוא ודרשא מסייעא למאן דאמר חסר ע"כ. וא"ת חפש לעיקר כמאן דאמר מלא שכן מצא בהללי ובמגרים ובספרים מדוייקים קדמונים מכמה מאות שנים. וכן כתב המאירי וס' שמן ששון ובכל המסרות כתוב כלם מלא בר מן חד ככלת השטרים. וכן כתב בעל מנחת כהן וכן העידו חכמי בורגוש שגם הרמ"ה כתבו בספרו מלא. וכתוב בספר גור אריה ככלה הנכנסת לחופה וכו'. ואע"ג שבכל הספרים נכתב כלות בוא"ו הכי פירושו מדכתיב כלות ולא כתיב ביום כילה להקים המשכן אלא לדרוש לשון כלה והא דקאמר כלת כתיב רוצה לומר שלא כתיב כילה שאז לא נוכל לדרוש לשון כלה שהרי יש יו"ד בין הכ"ף ובין הלמ"ד אע"ג שאין היו"ד כתובה כיון שהחירק הוא במקום היו"ד כאלו היו"ד כתובה אבל עכשיו שכתב כלות נוכל לדרוש לשון כלה עכ"ל. ועיין בתשובות הרמב"ן ז"ל סימן רל"ב ובתשובת הרשב"א ז"ל הובאה בב"י על טור י"ד סוף סימן רע"ה ומ"ש בפרשת בא גבי ונתנו על שתי המזוזות. והרמ"ע ז"ל בחיבורו הנקרא מאה קשיטה כתב כי ראוי היה לכתוב כלת משה ונכתב כלות כי נטל רשות להעלים הסוד שלא להחזיק טובה לעצמו וכו' ע"ש. וגם במאמר אם כל חי סימן ל"ה כתב שכן שמע מהמקובל האלהי מוהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל. עוד כתב שם בספר מאה קשיטה שכן היה ראוי לכתוב הפילגשם ונכתב הפילגשים היא היו"ד שנטלה מן הושע בן נון בריש פרשת שלח לך והלא כבר קרא לו משה יהושע במלחמת עמלק וכו'. וכן מעברים עם ה' דבני עלי מעבירם כתיב וכיוצא בו לא תימא שחלקו בעלי הגמרא עם ספרי המסורת אך העידו בגמרא על מקומות מיוחדים כי נטו מעגלותיה של תורה ואנחנו לא נדע וילמד סתום מן המפורש עכ"ל. ודברי הזוהר בסוף פרשה זו וברעיא מהימנא פ' פינחס דף רכ"ד נדקו יחדו עם מה שכתבתי שגם הם דרשוהו כלת חסר ובתר הכי אמרינן ברעיא מהימנא פרשת פינחס דאף על גב דכתיב כלות מלא דרשינן ליה כאלו נכתב חסר דאית להו לרבנן רשותא למעבד הכי ועל כל פירושין דיכלין למעבד לקושטא כלה בתכשיטין דילה קב"ה מאי למעבד כמה דיימרון ולמהוי מאמין לון הה"ד על פי התורה אשר יורוך משל לאומן דהתך מאני לבושין דמלכותא ועבד מנהון חתיכן סגיאן איהון דידעין אחרין דחסרין אלין חתיכות או אלין דמשתארין איגא מתקנין לון לבושין ושוין איהון חתיכות דאיתוספן באתר דמעיטין וחתיכות דאיהון מעיטין מוסיפין עלייהו והאי איהו על פי התורה אשר יורוך ע"כ ע"ש. וזה כלל גדול בתורה ישמע חכם ויוסף לקח לקיים כל דברי חכמים דכולהו הוו דייקי טובא בקראי ונבון תחבולות יקנה. ועיין עוד מ"ש בס"ד בפ' בלק אזל ומגבעות אשורנו בסימן כ"ג: (ב) המטת. בהעתק הללי המטת ירושלמי המטות ע"כ. ובכל הספרים חסר והוא חד מן ג' חסרים ע"פ המסורת וכן מסרה הרמ"ה ז"ל: על הפקדים. קו"ף צריכה ליגע ועיין מ"ש בפרשת תשא על בקמיהם: (ג) שש עגלת צב. במקרא גדולה כתיב עליו ג' חסר ופלוגתא עליה כי אמרי עֲגָלֹת ע"כ. ואנחנו לא שמענו ולא ראינו בו מחלוקת כי בכל הספרים בסגול. וכן כתב בעל הלשון שהשם ואופן עֲגָלָה (והוא הקבוץ) וקבוצו ויתן להם יוסף עֲגָלוֹת ובסמיכות שש עֶגְלֹת צב. ועניין אחר עֵגֶל בן בקר וקבוצו עֲגָלִים ולנקבה עֶגְלָה וקבוצו עֲגָלוֹת ובסמיכות לְעֶגְלוֹת בית און (הושע י') ושני עשר בקר עיין מ"ש בפרשה תצוה סימן כ"ח: ויקריבו אותם לפני המשכן. סימן דין דויביאו לפני המשכן תמינא דויקריבו לפני המזבח ואפ"ס אשר על המשכן ועל המזבח: לפני. אין בנו"ן דגש: (ד) ויאמר דקא מאתם. אין בו פסקא: (ה) ונתתה אותה אל הלוים במומש שביוניטא כתוב יש ספר אותם ללוים ע"כ. ואין לחוש להם כי בכל המדוייקים כתיב אל הלוים: (ו) העגלת. העין בשוא ופתח: (ז) את שתי העגלות. במדוייקים ובהעתק הללי ועל פי המסורת מלא וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל ז"ל קחו לכם מארץ מצרים עגלות מלא וא"ו כתיב וכל עגלות העגלות בעגלות באורייתא דכותא מלא בר מן ב' חסרים וא"ו וסימן ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. שש עגלת צב. חסר וא"ו כתיב ואית דמסרי תלתא חסר בלישנא ויקח משה את העגלת. ואת ארבע העגלת. שש עגלת צב. ומסורת דמסרה העגלות תרין מלאים כתיב העגלות קא חשיב שאר לישנא לא קא חשיב וסי' וירא את העגלות את שתי העגלות ותמניא כתיב באורייתא בלישנא תרין עגלות ומלאים וחד בעגלות ומלא וארבע העגלות תרין מלאים ותרין חסרים כדאמרן וחד עגלת צב חסר: (ט) ולבני קהת. הקו"ף בשוא: (י) ויקריבו הנשיאם את קרבנם. במסורת הדפוס כתוב הנשיאם ד' כתוב כן ור"ל הנשיאם וכן נמסר בסוף לך לך. גם הרמ"ה ז"ל כתב ד' כתיב מלא יו"ד קדמאה קדים לאל"ף וחסר יו"ד תניין בלישנא באורייתא: (יא) ליום. שניהם היו"ד בדגש: (יג) וקרבנו. בכל השבטים כתיב קרבנו ובנשיא יהודה כתיב וקרבנו ומדרשי אגדה רבים בבמ"ר פ' י"ג: משקלה. על הה"א סגולתא: מזרק. בס"ס הרי"ש קמץ וכן חביריו ומסורת עליהם כלם קמץ. ובמכלול דף רכ"ה בא בפתח מבלי הסמיכות ובספר ירושלמי מזרק קמץ עכ"ל: (יז) עתודים דנחשון. בהעתק פיראר"ה חסר וא"ו כחביריו שבענין וטעות הוא שכ"כ בהעתק הללי עתודים דיהודה מלא וכן כתב בעל הטורים והכי נדרש במד"ר כנגד ו' דברים שנתחדשו באותו היום בעולם וכנגד דוד שעמד ממנו שנתברך בו' ברכות וכנגד ו' בנים שהיו מנחשון בעלי שש ברכות. גם במסורת הרמ"ה ז"ל והנה העתדים העלים על הצאן חסר וא"ו ומלא יו"ד כתיב וכל עתדים באורייתא דכותא בר מן ב' מלאים דמלאים דנחשון ודחמאת בקר וסימנהון עתודים חמשה דנחשון. בני בשן ועתודים. וכל שארא עתדים כתיב חסר וא"ו ומלאים יו"ד וכן נמסר במסורת שלנו ובספרי זוטא:

נחשון. אין בנו"ן מאריך. כל הנקודות והטעמים שבפסוקי נחשון כך הם בכולם אין הפרש ביניהם: (יח) נשיא יששכר. בכל השבטים כתיב נשיא חוץ מיהודה ודרשו עליו בבמ"ר פ' י"ג ושפל רוח יתמוך כבוד ועיין עוד שם אחרי כן: (יט) הקרב. חסר יו"ד עפ"י המסורת והמדרשים עיין בפי' רש"י ובמדרש רבתי. ובמדרש תנחומא הקרב את קרבנו חסר שהיה רחוק ונתקרב לבא וכל כך למה על שהיו יודעים בתורה שנא' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ללמדך שכלם מסכימים הלכה על פיהם. ובמסורת כל הקריב באורייתא מלא יו"ד ודין חסר: (לו) שלמיאל. וכן חברו אין מאריך בלמ"ד בס"ס: צורישדי. חדא מלה כתיב ומלא דמלא מלא וא"ו ומלא יו"ד הרמ"ה ז"ל. ובמסורת כל שמות השבטים מלה חדא כתיב וקריא כמו שכתבתי פעמים בפרשת במדבר: (מה) פר אחד דאליסף. ב' מלין הן: (מח) אלישמע. בלא מאריך בלמ"ד בס"ס: (עב) ביום עשתי. כל מניגא בְּיוֹם בר מן ב' בְּיוֹם וסימן ביום עשתי ביום שנים עשר: עשתי. בגלגל לא במקף: פגעיאל. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (עח) שנים עשר. בגלגל לא במקף: בן עינן. שניהם מלאים יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל אחירע בן עינן מלא יו"ד כתיב. וכל אורייתא דכותא וכל שום אחרא דכותא: (פה) הקערה האחת. בגליון אחד מספרי ספרד נכתב בצדו ספרים אחרים הַקְּעָרָה בחטף קמץ גם במקרא גדולה יש הערה מזה החילוף אבל בספרים שלנו הקו"ף בשוא לבדו וכן כתב בשרשים שרש קער: (פז) אילם שנים עשר. מלת עשר בפשט לא בזקף קטן: ושעירי עזים שנים עשר. אין בשי"ן געיא: (פט) מועד. המ"ם בלא דגש: אהרן. בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר וא"ו והוא חד מן ג' חסרים ע"פ המסורת וסי' נמסר במ"ג סוף פ' תצוה:

פרשת בהעלתך

ח (ג) **העלה** נרתיה. בס"ס אין בנו"ן מאריך: עד ירכה עד פרחה. חד מאלפ"א בית"א מן כ"ב לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומשמשין בהון וסימן במסרה רבתא: (ו) הלוים. הה"א בלא קדמא ובלא מאריך וכן בספרים כ"י כלם בלא מאריך כמ"ש בפרשת במדבר סימן א': (טז) נתנים המה לי. עיין מ"ש בפרשת במדבר סימן ג' אשר המה לו: (יז) כל בכור. כ"ף כל רפה וכן השני שבפסוק: (יט) ואתנה את הלוים נתנים וגו'. בדין פסוק ה' פעמים ישראל ואהרן והלוים כנגד ה' ישראל שעומדים בכל שבת בס"ת וכהן ולוי: (כ) להם בני ישראל. שבסוף פסוק בלא מקף באמצע:

ט (א) משה במדבר סיני. בי"ת באתנח רפה: (ו) ויהי אנשים. ד' סבירין ויהיו: (י) רחקה. דא איהו חד מעשרה דאינון נקודים באורייתא וכולהו אתיין לאחזאה מלה. עיין בספר הזוהר. ובמדרש רבה פרשת במדבר נקוד על הי"א רחקה וכו' וכן באבות דר' נתן פ' ל"ג אבל במסכת פסחים בפ' מי שהיה טמא אמר ר' יוסי לפיכך נקוד על ה' וכו' והכי איתא בירושלמי ובמסכת סופרים ובספרי וכן מעידות כל המסרות גם בעל א"ת כתב שאין נקוד אלא הה"א וכתב הרמב"ן ז"ל ויתכן שטעם הנקודה שהיא דרך רחוקה לו בעשיית הפסח לא רחוקה ממש ועיין בפי' ר"ע ז"ל: (יא) על מצות ומררים. זוהר פ' בא דף מ"א פקודא דא למיכל האי פסח על מצות ומררים מלא כתיב ע"כ. ואולם בכל הספרים מלא וא"ו וכן דינו מכח המסורת כי אין זה מן ד' חסרים שבאו במסורת פרשת בא ועיין עוד מ"ש שם: (יד) ולגר. הגימ"ל דגושה: (יט) והאריך בספרים כ"י מדוייקים המאריך בוא"ו לא בה"א וכן הוא לב"א: (כ) יחנו ועל פי. החי"ת בחטף פתח: (כא) מערב עד בקר. בתיקון ס"ת ישן מערב עד בקר במפתח ועד ע"כ ובכל ספרינו בלא וא"ו: (כג) על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת וגו'. זהו אחד מן ד' פסוקים שיש בהם ד' פעמים שם קודש וסימן מסרתי בד"ה א' י"ד:

י (ג) ונועדו אליך הנשיאים. העי"ן בחטף פתח: (י) ובמועדיכם. מלא וא"ו ויו"ד ובמסורת ב' מלא דמלא וחברו אלה תעשו דסוף פינחס כמו שנמסר שם במסורת ובספר מנחת כהן. וכ"כ הרמ"ה ז"ל וביום שמחתכם ובמועדיכם מלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד ודכותא אלה תעשו לה' במועדיכם וחד חסר וא"ו ומלא יו"ד. לא במעדיכם דושיתם אשה לה' דפרשת שלח לך עכ"ל. ומאן דמסר הכא על ובמועדיכם לית ומלא לא משתבש דלא חשיב אלא ובמועדיכם בוא"ו בריש תיבותא ומאן דמסר ב' מלא בלישנא דבמועדיכם קא מסיר: ובמועדיכם. הנ"ל הוא"ו במאריך בס"ס וכ"כ הבלמשי: ובראשי חדשכם. נפל הבלבול בין הספרים שבמקצתם מלא יו"ד ועל ובראשי חדשיכם דפינחס מסורת עליו ב' נראה משם לכאורה דשניהם מלאים אך ברוב ס"ס המדוייקים זה חסר וכן הגיהו במפתח ומסיר עליו לית חסר וכ"כ במנחת כהן וגם מה שנמסר על דפינחס ב' ר"ל ב' קריאי בתורה ובראשי חדשיכם ולא חש לבאר איזה מהן מלא ואיזה חסר וכן נמצאת מסרה אחרת מפורשת שאומרת כך חדשיכם ב' בתורה א' מלא וא' חסר דפינחס מלא דבהעלתך חסר ע"כ. וכ"כ בעל שמן ששון והכי מוכח ממאי דגרסינן בסוף מס' סוכה הובא גם בילקוט תני רבה בר שמואל יכול כשם שתוקעין על שבת בפ"ע ועל ר"ח בפ"ע כך יהיו תוקעין על כל מוסף ומוסף ת"ל ובראשי חדשכם מאי תלמודא אמר אביי אמר קרא ובראשי חדשכם ותקעתם הוקשו כל החדשים כלם זה לזה לענין תקיעות שתקיעותיהן שוות רב אשי אמר כתיב חדשכם וכתיב ובראשי איזהו חדש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה ראש השנה ואמר רחמנא הדשכם חד הוא ע"כ. ופירש"י ז"ל שני ראשים ר"ח וראש השנה וקרייה רחמנא חדשכם חסר כתיב לענין תקיעות עכ"ל. וכן כתב הרמ"ה ז"ל אלו דבריו ובראשי חדשכם דבהעלתך ברובא דנוסחי דיקי דמתחזקי בדיוקא מלא יו"ד כתיב וטעותא הוא ובמוגה כתיב חסר יו"ד ואשכחן נוסחא עתיקא ודיקא כותיה וגמרא דסוכה מסייעא ליה דדייק התם מדכתיב חדשכם חסר דמשמע חד איזהו חדש שיש לו שני ראשים הוי אומר זה ראש השנה וחד מלא יו"ד ובראשי חדשיכם דפינחס: (יב) ממדבר. הבי"ת דגושה: (יד) דגל. בגלגל: (טו) נתנאל. בזקף קטן: (יח) ונסע דגל מחנה ראובן. אין בו פסקא: אליצור בן שדיאור. אליצור חדא מלה כתיב ומלא דמלא וכן שדיאור מלא דמלא כתיב וכל

אורייתא

אורייתא דכותא וכולהון חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל: (יט) צורישדי. חדא מלה כמ"ש בפרשת במדבר ופרשת נשא: (כ) ועל צבא מטה בני גד. ועל בלא קדמא צבא בטפחא מטה בגלגל והטי"ת בדגש בני במקף ובלא מאריך והבי"ת רפה: (כא) הקהתים. ברוב ס"ס הקו"ף בשוא לבדו ועיין מ"ש בד"ה ב' סימן כ': (כב) ונסע דגל מחנה בני אפרים. הסמ"ך בטעם רביע ואין בנו"ן מאריך: ונסע דגל מחנה בני אפרים. אין כאן פיסקא כלל בס"ס ולא כהרמב"ם ז"ל. ואור תורה כתב שבכ"י קדמונים מלא פרשה פתוחה: אלישמע. חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותא וכן עמיהוד חדא מלה כתיב ומלא דמלא וכל עמיהוד באורייתא דכוותא וכן עמישדי חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אורייתא דכותה הרמ"ה ז"ל: (כג) גמליאל. חדא מלה כתיב הרמ"ה ז"ל וכן פדהצור כמ"ש בריש ספרא: (כד) אבידן בן גדעוני. דין לחוד דמסעות כתיב גדעוני מלא וא"ו וכל שאר אורייתא חסר: (כה) אחיעזר. חדא מלה כתיב וכל אורייתא דכותא: (כו) פגעיאל. חדא מלה כתיב מלא יו"ד וכל אורייתא דכותא הרמ"ה ז"ל: (כט) נסעים. בפסק ולא במאריך בנו"ן בס"ס: (לה) ויהי בנסע וגו'. מדרש רבתי ריש פרשה שמיני חצבה עמודיה שבעה. שבעה אלו ז' ספרי תורה ולא חמשה הן בר קפרא עביד מרישיה דוידבר עד ויהי בנסע הארן חד מן ויהי עד ובנחה חד ועד סיפיה חד הרי שבעה. והכי איתא בב"ר פ' ס"ד ובשבת פ' כל כתבי ת"ר ויהי בנסע הארן ויאמר משה פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ומלמטה לומר שאין זו מקומה ר' אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שספר זה הוא חשוב בפני עצמו. כמאן אזלא הא דאמר ר' שמואל בר נחמן א"ר יוחנן חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה כמאן כר'. ופי' רש"י ז"ל עשה לה סימניות מלמעלה ומלמטה להבדילה מן הסמוכות לה בתחלה ובסוף ע"כ. ועיין סוף פ' ג' ממסכת ידים ובאבות דר' נתן פ' ל"ג רשב"ג אומר עתידה פרשה זו שתעקר ממקומה ותכתב במקום אחר. ובמדרש תהלים במזמור בברחו מפני אבשלום בנו זש"ה לא ידע אנוש ערכה אמר ר' אליעזר לא נכתבו פרשיותיה של תורה על הסדר שאלמלא נכתבו על הסדר כל מי שהוא קורא בהן מיד היה יכול לבראות העולם ולהחיות מתים ולעשות מופתים לפיכך נתעלם סידורה של תורה וגלוי לפני הקב"ה שנאמר ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם ואותיות ואשר תבאנה יגידו למו. ובסימנים הללו טעו המדפיסים טעיות שונות יש מי שהפך נו"ן של ויהי בנסע ונו"ן של כמתאננים ולא עשה סימן אחר לפניה ולאחריה וטעות זה מפורסם מההיא דכל כתבי שהבאתי למעלה ומהמסרה שאמרה ט' נוני"ן מנוזרות בכל המקרא ב' מהן בתורה וז' במזמור יאמרו גאולי ה' כמש"ש בס"ד. ויש מי שעשה סימניות קודם פ' ויהי בנסע ואחריה נוני"ן גדולות יותר משאר אותיות והפך ראש הנו"ן למטה ורגלה למעלה ולא נכון לעשות כן. ולשון ספרי פרשה זו נקוד עליו מלמעלה ומלמטה וכו' וכן כתב רלב"ג. ולא ידעתי מה המה אלו הנקודות. ובמקצת ספרים הפכו כל הנו"ן לאחור כזה ׆ וכן נמצא בפסיקתא של ר' טוביהו וכן מורה לשון ספר הזוהר. אך ברוב ס"ס מניחים פני הנו"ן כמו שהיא ומהפכין רגלה לאחור כזה ׆ קודם הפרשה ואחריה והיא גדולה כשאר אותיות הספר וזו היא הצורה שכתב החכם ריקאנטי ז"ל כאדם הכורע על ברכיו לפני המלך ומבקש ממנו צרכיו. ובעל אור תורה האריך בזה יותר ממני יעויין שם. ומ"ש הוא הקיצור שלא להטריח יותר מדאי. עוד יש דעות אחרות בסימנים הללו נלאיתי לכתבן והרוצה לעמוד עליהן יביט בס' רבינו בחיי ובש"ת הרב הגדול מוהר"ר שלמה לוריא זצ"ל סימן ע"ג ובחיבור שלו מחכמת שלמה פ' כל כתבי ובש"ת מוהר"ר מאיר זצ"ל מק"ק לובלין סימן ע"ה ועיין עוד בדרשות אבן שועיב ריש פרשת יתרו תורת עולה חלק א' פ' י"ז צרור המור פרשת בהעלתך דרשות ר' שלמה מלכו דף י"ז כ"ז תוספת יום טוב פ"ה דאבות משנה ד': (לו) ובנחה. עיין ריקאנטי כאן ובחיי פ' בשלח: רִבְבוֹת מצאתי כתוב בדקדוק ישן הָרִבְבוֹת כלם בחטף פתח בכל לשון כמשפט חוץ מן והם רבבות שהוא בחטף לבד עפ"ה וכן ערבת מערבות בכל לשון הם בחטף פתח חוץ ויעל משה מערבות מואב שהוא בחטף לבד עפ"ה ע"כ. וכבר כתבתי בריש פרשת לך לך שזהו מחלוקת בין הספרים ובמקצתן כולן בשוא לבד:

יא (ד) והאספסוף. האל"ף נחה והוא חד מן מ"ח מלין דנסבין אל"ף במצעות תיבותא ולא קריא וסימן נמסר במסרה גדולה ריש יחזקאל וכן כתב הרמ"ה ז"ל מלא אל"ף ולא קריא וחסר וא"ו: (ה) שטו. כתיב בס' פתח דברי דף כ' שהוא מלרע על דרך הזרות כמו וסרו הצפרדעים כי שמו אחי בבור וכ"כ האפודי בפ' י"ו. וספר רב פעלים גם בספר ספרדי קדמון מסור עליו לית ומלרע ובעל א"ת כתב שאם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה שהתלשא קטנה שבסוף המלה אינה ראיה שהיא מהטעמים שדרכם לבא בסוף המלה לעולם אפי' כשהמלה מלעיל כמו ויצר ויבן דפ' בראשית עיין שם ועיין מ"ש בירמיה סי' י"א: במדכה. חסר וא"ו כתיב בנוסחי דיקי הרמ"ה ז"ל: עגות. הגימ"ל רפה. ועיין מ"ש בפ' בא סימן י"ב אל עגת מצות: (יא) הרעות. בספרי הדפוס וגם בספרים אשכנזים כתובי יד בשני פשטין ובספרי כ"י ספרדים בפשט אחד לבד וכן כתב א"ת בפשיטות בפשט האחרון לבד עכ"ל. וזה לפי דרכם של ספרי ספרד שאין עושים שני פשטין רק כשיש אות אחת ביניהם או יותר ומ"ת המלה מלעיל כמשפטה: לא מצאתי. לית חסר אל"ף: (טו) **את**. ג' את בלשון זכר וסימן במסורת: ואל אראה ברעתי. זהו א' מן י"ח מלין תקון סופרים מכילתא. וילמדנו פרשת בשלח וספרי פ' זו ומסורת. והיה לו לומר ברעתם אלא שכינה הכתוב רש"י כאן. אבל באיוב סימן ל"ב כתב ברעתך היה לו לכתוב. וכ"כ בעל העיקרים במאמר שלישי סוף פרק כ"ב ומה שיש לי להאריך בזה אכתבנו בזכריה ב' בע"ה: (טז) אספה לי. בחילופי בן אשר ובן נפתלי האל"ף במאריך לב"נ ולב"א בלא מאריך וכן הוא בס"ס כב"א גם א"ת כתב בהדיא בלא מאריך בס"ס ומ"מ קריאת השוא נח וכן נראה מדברי המכלול דף י"ח שדמה אותו אל עֲרָבָה לפני (איוב ל"ג) וזה שלא כדברי בעל ערוגת הבשם שכתב בפ"ג מספרו שהשוא ינוע אחר תנועה קטנה בתיבה מלעיל כמו גנבתי יום. אספה. דאין לדמותו למלת גנבתי דשאני התם שהשלש קודם משמש במקום וא"ו שורק כמו גנובתי. גם מ"ש שמלת גנבתי מלעיל אינו מאור שבכל המדוייקים מלרע. ואראה עוד בענין זה במאמר מיוחד שהתחלתי במשפט המאריך אם יעזרני יוצרי: (כ) עד אשר יצא. עד בשופר הפוך: לזרא. לית וכתיב אל"ף בתרה אף ה' חרה כדכתיב הבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף ה' חרה בעם וגו' וכן כתב בספר תהלים לא זרו מתאותם וגו' ואף אלהים עלה בהם: זה. בדגש: (כא) בשר אתן להם. חד מן ה' להם דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסימנהון במסורת: (כג) דברי. הדל"ת רפה: (כה) ויאצל. בשוא האל"ף: (כו) אלדד. הדל"ת דגושה: ותנח עליהם. בהעתק הללי עליהם ירושלמי עלהם ע"כ. וע"פ המסורת חסר כמ"ש בפרשת כי תשא וכן הוא בספרים: (ל) ויאסף. בלא מאריך ביו"ד וכן הוא בחילופים לב"א: (לא) סביבות. וכן הזכירו שבסמוך מלא דמלא ע"פ המסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויתפרו כל מלרים סביבת היאר מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכל אורייתא דכוותא בר מן ב' מלאים יו"ד ומלאים וא"ו וסימן כדרך יום כה סביבות המחנה. וישטחו להם שטוח סביבות המחנה:

יב (א) על אדות. בתיקון ס"ת ישן אדות מצאתי במדוייק ישן אדת ובמפתח אדות ע"כ. והרמ"ה התיל הספק באמרו אודת ב' כתיב וא"ו אחר האל"ף וחסר וא"ו בתראה וסימן על אודת בנו פ' וירא על אודת יפרחל פרשת יתרו וכל שארא אדות כתיב וא"ו אחר הדל"ת וחסר וא"ו קדמאה: הכשית. השי"ן רפה. אשה כשית. הכ"ף רפה: (ב) הלא גם בנו דבר. עיין מ"ש בפרשת בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב: (ג) ענו. עניו ק' וכן כתב הרמ"ה ז"ל והאיש משה ענו מאד חסר יו"ד ענו כתיב וק' עניו ע"כ. ואולם בחומש קדמון כתב יד כתיב גם כן עָנָו ונכתב בנגדו כלשון הזה כן כתוב וכן קרי והני דכתיבי מלגיו ענו ומלבר עמו קרי משום דלא בקיאי בלישנא דקודשא: (ו) אדבר בו. הבי"ת בסגול: (יב) אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו. זהו אחד מן י"ח מלין תקון סופרים והיה לו לומר אמנו בשרנו אלא שכינה הכתוב. רש"י וילמדנו ומכילתא פרשת בשלח וספרי ופסיקתא פ' זו ומסורת כמ"ש בזכריה ב': בשרו. הבי"ת רפה: (יד) ואחר תאסף. בנדרים פ' אין המודר אמר ר' יצחק מקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני. מקרא סופרים ארץ שמים מצרים עיטור סופרים אחר תעברו אחר תלך פ' חיי שרה אחר תאסף קדמו שרים אחר נוגנים לדקתך כהררי אל. ובערוך פ' עטר פי' עיטור לשון הברה תרגום לא סרו לא עטרו. ונראין הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוי דיקי במקרא והוו קרו וסעדו לבכם ואחר תעברו קדמו שרים ואחר נוגנים לדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והוו מפתבשי באלו מילי בשהוא זמן וסברי דהכי דקדוק משום דהכי מסתבר ואתו סופרים וסלקו להני וי"ן והוו קרו אחר תעברו אחר נוגנים משפטיך תהום רבה וכד חזו סופרים קא עטרו להו להלין וי"ן הוו קרי להו להלין מילי עיטור סופרים ואתא ר' יצחק ואורי דקבלה אינון הלכה למשה מסיני ע"כ. וכן פי' רד"ק בריש ספר עט סופר שלו וכן פי' התוספות והרא"ש שהוסרו מן התיבות אותיות הראויות להנתן בהם. ורש"י פי' עיטור סופרים דכתיב אחר תעברו ולא כתיב תעברו אחר והיינו עיטור שמעטרים הדיבור דהכי משמע יפה. וכן קדמו שרים אחר נוגנים ולא כתיב אחר נוגנים קדמו שרים לדקתך כהררי ולא כתיב כהררי אל לדקתך. דהכי מסתבר ספי ובדוקא משתעי. והר"ן ז"ל פי' כל הני אחר מיותרים הן ואינן אלא לתפארת הלשון דהוה ליה למיכתב סעדו לבכם ותעברו. תסגר שבעת ימים ותאסף. קדמו שרים ונוגנים. אלא שנכתבו לתפארת הלשון. לדקתך כהררי אל הוה ליה למיכתב לדקתך הררי אל כדכתיב משפטיך תהום רבה לומר שההרים הרמים כלו' המלאכים צריכים לצדקת ה' אלא שכתב כהררי אל לתפארת הלשון עוד פי' בשם רבו דהיינו שכותבים טעם מפסיק במלת אחר כי היכי דלישתמע אחר כך תלכו. אחר כך תעברו. אחר כך תאסף. קדמו שרים ואחר כך נוגנים. לדקתך כהררי נפסק בטעם כהררי ממלת אל לומר שמלת אל הפוכה כאלו היתה בתחלת הפסוק ופירושו אל לדקתך נגלית כהרים שהם גלויים ואלמלא הפסק היה במשמע אחר שתלכו אחר שתעברו אחר שתאסף קדמו שרים אחר הנוגנים שהנוגנים קדמו להם לדקתך כהרים של אל וקרי ליה עיטור סופרים משום דמעטרי ליה מילתא בטעם הקריאה ע"כ. משמע מדבריו שזה כתיב אחר תאסף בלא וא"ו. ותימא דבכל הספרים כתוב ואחר בוא"ו וגמרתנו לא קשיא לן מידי דלאו על האי דכתיב במרים קאמרה אלא של אחר תאסף אל עמיך דכתיב במשה בפרשת מטות. וכן בספרים ישנים כתוב שם מכאן עיטור סופרים גם במסורת בפ' זו נמסר חלופים דספר במדבר והאחרון הוא זה ואביה ירק ירק בפניה ואחר תאסף. נקם נקמת בני. אחר תאסף אל עמיך. סוף דבר הכל נשמע ממסורת תהלים ל"ו ד' מלין בקריאה עיטור סופרים וסימן אחר תעברו אחר תאסף אל עמיך קדמו שרים אחר נוגנים משפטיך תהום רבה ע"כ. ובמחילה מכבוד הר"ן ז"ל אגב שיטפיה לא דק. ומיהו יש לתמוה על מסרה זו שהשמיטה אחר תלך:

פרשת שלח לך

יג (ג) **שלח לך**. פתוחה: ויתרו. כתיב במסורת על ויתרו לית כותיה וחסר וכן על ויתרו את הארץ דפרשתא נמסר לית כותיה וחסר ולא פליגן מסורתא אהדדי דתרוייהון חסרין ניהו איהו קדמאה ר"ל לית כותיה רפי וחסר ובתראה דגש וחסר וכן פי' הרמ"ה ז"ל: (ה) נון. במקצת ספרים הנו"ן בדגש וכן כלם וא"ת כתב הנו"ן רפה וכן חביריו: (ט) רפוא. חד מן י"ב מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין וחשוב להו במסורת: (יג) עמיאל. בתיקון ס"ת ישן ב' מלין אבל במסכת סופרים מלה חדא כמ"ש בריש במדבר: (טו) גד. גימ"ל רפה. גאואל. הגימ"ל דגש: (יז) בנגב. הבי"ת דגושה: (יט) הבמחנים. הה"א במאריך וכן הוא בחילופים לב"א וכן כתב במכלול דף ס"א: אם במבצרים. במאריך לא במקף: (כ) השמנה השי"ן דגושה: היש בה. במקף ובמאריך לא בקדמא בס"ס וכן הוא לב"א

נצ"א בחילופים: והתחזקתם. הזי"ן דגושה: (כב) ויבא עד חברון. אחד מן שמונה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים וקרינן לשון יחיד וזהו שאמרו בפרק אלו נאמרים ויבא עד חברון ויבואו מיבעי ליה אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות. ועיין עוד בספר הזוהר ומ"ש ביחזקאל סימן כ"ג בס"ד: חברון. בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה באלגי ממרא אשר בחברון מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא. ודכותא חברון ועזיאל מלא וכל אורייתא דכותא: אהימן. בספרים כ"י ובדפוסים ישנים המ"ם בקמץ: (כד) קרא נחל אשכול. בהעתק הללי אשכול ירושלמי אשכל ע"כ. ובמסורת כל ליפנא מלאים במ"ה חסר וד' מנהון באורייתא וכן מנאם הרמ"ה ז"ל ואין זה מהם וכן הוא מלא בספרים שלנו: (כח) ילדי הענק. דין לחוד חסר יו"ד וכל אורייתא מלא: (ל) ויהס. בספרים מדוייקים כ"י אין הסמ"ך רבתי גם במסרה גדולה ליתי. ואיתא בדוכתיה סמ"ך סוף ספר קהלת אכן בנוסחא אחר כ"י מאלפ"א בית"א רבתי איתא וכן בתיקון ס"ת ישן: כי יכול. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא: (לא) כי חזק הוא ממנו. סוטה פ' אלו נאמרין אמר ר' חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא ממנו אל תקרי ממנו אלא ממנו כביכול אפי' בעל הבית אין יכול להוציא כליו משם. ובערוך ערך בעל כי חזק הוא ממנו מנו לא נאמר אלא ממנו כביכול וכו' פי' מנו משמע מידן ממנו לא דגם משמע כלפי מעלה כביכול אלמלא שאי אפשר לומר דבר זה כלפי שכינה ע"כ. ובספר מאריך שחיבר החכם לונזאנו כתב עליו בערך בעל שאם היה גורס כן בעל הערוך בגמרא שלו נוסחא משובשת נזדמנה לו ואם הם דברי עצמו כבודו במקומו מונח כי אין הפרש בין ממנו שפירושו ממנהו כמו לא תאכל ממנו ובין ממנו שפירושו ממננו כמו כי עצמת ממנו שניהם דגושים להורות על האות החסרה. וכן כתב רש"י בסוטה ולשונו הוא זה אל תקרי ממנו לא גרסינן שאין הפרש בקריאה בין ממנו שנאמר על יחיד שמדברים עליו לממנו של רבים שאומרים על עצמם ע"כ. ואמר אני אחזה במאמר זה (אי גרסינן ליה) צריך לדעת אשר חכמים יגידו ואחד מהם החכם ן' עזרא ברים ס' ואלה שמות שיש חילוף קריאה בין אנשי מזרח לאנשי מערב במלת ממנו לאנשי מזרח כל לשון רבים נו"ן רפה וכל לשון יחיד דגש ולאנשי מערב אין חילוק כי כלם דגושים וידוע כי אנשי מזרח הם בני בבל והכי קאמר אל תקרי ממנו לשון רבים בנו"ן רפה אלא ממנו לשון יחיד בנו"ן דגש כביכול וכו'. וכדומה לי שזהו פירוש המאמר על מכונו תל"ח: (לב) אשר תרו. מלרע: יושביה. כל אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד בר מן דין מלא דמלא: (לג) את הנפילים בני ענק מן הנפלים. בהעתק הללי ובירושלמי יש מחלוקת בשניהם ובמסורת ג' א' מלא וב' חסר וסימן הנפלים היו בארץ חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ושם ראינו את הנפילים ב' בפסוק קדמאה דפסוק מלא דמלא תנינא בני ענק מן הנפלים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכך הם בספרים ובהרמ"ה ז"ל:

יד (ב) אלהם. בספרים מדוייקים חסר יו"ד שלא בא במנין המלאים במסורת וסימן נמסר במסרה גדולה: כל העדה. אין מאריך בעי"ן גם לא בה"א בס"ס: (ג) הזאת. הזי"ן דגושה: הלוא. בהעתק הללי הלוא ירושלמי הלא ע"כ. ובספרים שלנו מלא וא"ו ואל"ף והוא אחד מן המלאים וסימן נמסר כאן במ"ג וכמ"ש בפרשת בראשית: טוב. בתרין טעמין: (ז) אל כל עדת. אין באל"ף מאריך בספרים כ"י: (י) לרגום. הגימ"ל דגושה ובהעתק הללי לרגום ירושלמי לרגם ע"כ. ובכל הספרים מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל לרגום אתם באבנים דיהושע וכלב מלא וא"ו כתיב. ועיין מ"ש בליפנא הדין בסוף סידרא: (יא) לא יאמינו. מקף באמצע: האתות. בהעתק הללי האתת ירושלמי האתות ע"כ. ובכל הספרים מלא וא"ו תנינא וכן במסורת ובהרמ"ה ז"ל כל אורייתא אתת כתיב חסר דחסר במ"ג כתיב אתות וא"ו אחר התי"ו וחסר וא"ו קדמאה וסימן והיה אם לא יאמינו בכל האתות אשר עשיתי. ובאתות ובמפתים דמקרא בכורים. ואחד כתיב אותת וא"ו בתר אל"ף וחסר וא"ו תניין וסימן ויתן ה' אותת ומפתים ע"כ. וכן כתב במנחת כהן סדר ואלה שמות ואית נוסחי דמסרי הכא ב' מלא בתורה ור"ל ב' האתות ואית דמסרי ג' ור"ל בליפנא ועיין במסורת פרשת ואלה שמות ופרשת כי תבא: (יב) ואעשה אתך. בהעתק הללי אתך ירושלמי אותך ע"כ. ובכל הספרים חסר שאינו מן י"ז מלאים במס"ג: (יז) יגדל. יו"ד רבתא ולא יעשנה כ"כ גדולה כמו שעשה המדפיס אלא גדולה מעט יותר משאר יודי"ן. עיין ריקאנטי כאן ובפרשת האזינו על יו"ד קטנה שבצור ילדך תשי: (יט) סלח נא. בס"ס כ"י המאריך בלמ"ד לא בסמך: (כא) כבוד. במקף ובלא מאריך ובהעתק הללי כבד ירושלמי כבוד ע"כ. ובכל הספרים מלא כי לא נמנה במסורת רק ב' חסרים וסימן את כל הכבד הזה פרשת ויצא כבד מכל כלי החמדה (נחום ב') וכ"כ הרמ"ה ז"ל עשה את כל הכבד הזה חסר וא"ו כתיב ושאר ליפנא באורייתא מלא וא"ו כתיב ליפנא דכבוד דכ"ף דידיה בקמץ מלא והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים מלא וא"ו כתיב ושאר אורייתא כל ליפנא דכבדי חסר וא"ו כתיב. ובקר וראיתם את כבוד ה' מלא וא"ו כתיב וכל ליפנא באורייתא דכותא מלא בר מן ה' דלעיל הראני נא את כבדך חסר וא"ו כתיב את כבדו ואת גדלו דותאמרו הן הראנו חסר וא"ו כתיב: (כב) וינסו. הסמ"ך דגושה: בקולי. בהעתק הללי בקולי לית מלא בתורה ירושלמי בקלי ע"כ. ובכל הספרים מלא וכן נמסר עליו בכ"י לית מלא בתורה וכן מסר הרמ"ה ז"ל עדה ואלה שמעו קולי מלא וא"ו כתיב וכל קולי גרידא באורייתא דכותא מלא וכל בקלי באורייתא חסר וא"ו כתיב בר מן א' מלא וסימן ולא שמעו בקולי דכי כל האנשים הראים ע"כ. וטעות נפל במסורת הדפוס שכתוב ג' מלא בתורה ור"ל לית מלא: (כג) מנאצי. בספרים כ"י מדוייקים הנו"ן בפתח וכן הוא בדפוס קדמון וכ"כ בעל א"ת. גם בספר רב פעלים כתוב שמצא מסרה אחת עליו לית פתח: (כד) יורשנה. בהעתק הללי יורישנה ירושלמי יורשנה עכ"ל. וגם במקצת ספרי הדפוס כתיב מלא יו"ד אך בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן חסר וכן מצאתי מסורת כ"י יורשנה ב' והשר פי' חסר יו"ד וסימן וזרעו יורשנה הנה ה' (זכריה ט') ואינון בב' ליפני וכ"כ הרמ"ה ז"ל וזרעו יורשנה דועבדי כלב מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב: (כט) יפלו. הפ"א דגושה: (ל) אשר נשאתי. בשני טעמין: בן יפנה. הבי"ת והנו"ן דגושות: (לא) והביאתי. מלא יו"ד בין בי"ת לאל"ף וכל שארא באורייתא חסר יו"ד וכולהון עם אל"ף קדים לתי"ו: (לג) במדבר. המ"ם דגושה: (לז) וילונו. וילינו ק': (לח) בן יפנה. הבי"ת והנו"ן דגושות: (מ) וישכמו. בהעתק הללי וישכמו ירושלמי וישכימו ע"כ ובכל הספרים חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל וישכמו בבקר אל ראש ההר חסר יו"ד וכל שארא באורייתא מלאים וכן במסורת ג' חסרים וסימנהון וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר וישכמו כעלות השחר (יהושע ו') וכל שמואל ע"כ. הכי גרסיק במסורת כ"י. ולשון אחר יש במסרה כאן ואין בו ממש והא דאמור במסורת וכל שמואל ר"ל כל שמואל דכוותיה חסר וכל ס' שמואל חשיב ליה בדוכתא הדין לחד: (מב) תנגפו. התי"ו דגושה והנו"ן בגלגל: (מג) ולא יהיה. מקף באמצע: והכנעני. בלא מאריך בנו"ן: (מה) ויכתום. הוא"ו במאריך במדוייקים וכך הוא לבן אשר בחילופים: החרמה. החי"ת בקמץ לבד:

טו (ג) במעדיכם. בהעתק הללי במעדיכם ירושלמי במועדיכם ע"כ. ובספרים מדויקים חסר וא"ו וכן במסורת סוף פרשת פינחס ב' מלא בליפנא וא' חסר וזהו החסר כמו שכתוב בפרשת בהעלתך: ניחח. בפשט האחרון לבד בס"ס: (ד) המקריב. המ"ם דגושה: בלול ברבעית. בהעתק הללי ובירושלמי יש הילוף במלה זו במלא וחסר וכן במלת רביעית שבסמוך ובספרים שלנו הראשון כתיב ברבעית וכן מסור עליו לית חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניין והשני כתיב רביעית מלא דמלא ומסורת עליו לית מלא בתורה וכל שאר אורייתא כתיב רביעת מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין וכן כתב הרמ"ה ז"ל הכי מוכח ממסרה דסוף יחזקאל ע"ש: (ו) בשמן שלשית ההין. בהעתק הללי שלשית וחברו ירושלמי שלישית וחברו ע"כ. ובספרים שלנו שניהם חסרים יו"ד קדמאה וכן במסורת כל אורייתא כתיב כן בר מן ב' וכו' ע"ש וכן כתב הרמ"ה ז"ל. (ט) בן הבקר. מקף באמצעו: (יא) בכבשים. הביתי"ן רפות: (יב) במספר. המ"ם דגושה: (ג) להקריב אשה. השי"ן בגירי כחביריו: (יד) אשר בתוככם. השי"ן במאריך וכן הוא לבן אשר בחילופים: (טו) הגר. הגימ"ל דגושה וכן חביריו: (כ) ראשית ערסתכם. בספרי הדפוס וגם בהעתק הללי יש חלופים רבים במלה זו וגם על מראשית ערסתיכם שבסמוך והעיקר כמו שמצאתי בספרים כ"י מדוייקים ראשית ערסתכם חלה תרימו חסר דחסר חסר תרין יודין וחסר וא"ו כתיב מראשית ערסתיכם חסר יו"ד קדמאה וחסר וא"ו ומלא יו"ד בתראה וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן במסורת קדמאה לית חסר דחסר תנינא חסר ומלא תליתאה דיחזקאל מלא דמלא: (כב) וכי. בגלגל: תשגו. בזקף קטן: (כד) אם. בגלגל לא במקף: לחטת. הטי"ת דגושה וזה לבדו בא חסר אל"ף על פי המסורת ועל כן אמרו בזבחים פ' כל התדיר דהאי לחטאת חסר אל"ף לפי שהוא חסר משאר חטאות שהוא קרב אחר העולה כמו שפירש"י ז"ל ולמה היה דבר זה להקדים העולה קודם החטאת בקרבן ע"ג עיין גור אריה: (כה) שגגתם. הגימ"ל בשוא לבדו: (כח) בחטאה בשגגה. ה"א הכנוי נחה עפ"י המסורת ובי"ת בשגגה רפה שאין כאן דין מפיק: (ל) ביד. היו"ד בקמץ: הגר. הגימ"ל דגושה: (לא) כי. בשופר הפוך לא במקף: דבר. במקף לא בשופר הפוך והדל"ת רפה: עונה. לא מפיק ה"א עפ"י המסורת ולפיכך בי"ת בה רפה: בה. הה"א במפיק: (לה) רגום. תימה על המדפיס שכתבו חסר וא"ו וכן מסר עליו כי הוא עצמו כתב בסוף פרשת אמור רגום כלם מלאים וכן הוא מלא בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים וכן מסר הרמ"ה ז"ל עם הארץ ירגמהו באבן חסר וא"ו כתיב ומסר עליה כולהון חסרים רגום ירגמו בו כל העדה דמקלל מלא וא"ו כתיב ודכותא רגום אתו דמקושש: באבנים כל העדה מחוץ למחנה. מה שכתוב במ"ג מטעים ביה אל ר"ל דמטעים ביה לומר אל מחוץ כפסוק דבתריה: (לו) ויציאו. חסר וא"ו ודכותיה באורייתא ויציאו דבת הארץ ועיין מ"ש בד"ה ב' סימן א': וירגמו. הגימ"ל דגושה: (לח) ציצת. כתוב בהעתק הללי כל ג' כתב כן ע"כ. וכן הם בספרים מדוייקים ובמסורת. גם הרמ"ה ז"ל כתב ציצת ג' ובענין חסרים יו"ד בתראה ומלאים יו"ד קדמאה אך במדרש רבה פרשת קרח ציצית בגימטריא ת"ר וא' גרדין וה' קשורין הרי תרי"ג פי' גרדין חוטין הגרדין. וכן הביאו רש"י ז"ל כאן וכן פי' בברייתא פרק התכלת גם בעל הטורים כתב על מספר זה כמה גמטריאות. והרמב"ן ז"ל טען על רש"י ז"ל וכתב לא הבינותי זה שציצת בתורה חסר יו"ד ואין מנינה אלא חמש מאות ותשעים והרב המזרחי השיב שאינה טענה שהמדרש הוא אליבא דמ"ד יש אם למקרא ע"כ. עוד כתוב בטור אורח חיים סימן כ"ד אעפ"י שהוא כתוב חסר יו"ד מפרש בתנחומא ג' פעמים כתוב ציצת בפ' ציצית וחד מינייהו לציצת שדי למ"ד לכולהו והיא משלמת המנין עכ"ל. וכ"כ בסמ"ג עשין כ"ו ופסיקתא דר' טוביהו. ובס' הזוהר בפ' פינחס דף רכ"ז ברעיא מהימנא ציצית בתרין יודי"ן ואי חסר יו"ד הא חירק באתרה ועיין עוד בספר גור אריה: לדרתם. כתב הרא"ש בסוף פרק ואלו מגלחין וגם בהללי שיש במדרש על כנפי בגדיהם לדרתם חסר וא"ו כלומר לדורתם עכ"ל. וכן בסדר אליהו רבה פ' כ"ו ותיקוני הזוהר תקונא עשרים וארבע את השבת לדרתם כתיב חסר מלשון דירה. אבל במדרש רות הנעלם דף כ"ב אמאי בפרשת ציצית כתיב לדורותם מלא ובשבת לדרתם חסר ונתן טעם לשבת ע"ש. אמנם בכל הספרים שניהם חסרים דחסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל לדרתם דוהקמתי את בריתי חסר דחסר כתיב וכל אורייתא דכותא חסר והכי נקטינן:

פרשת קרח

טז (א) **ויקח קרח** פתוחה: קהת. הקו"ף בשוא לבדו. וכן כתב בעל מקנה אברהם כי שם קהת בשוא בשקל דדן: (ב) קראי. בהעתק הללי קראי ירושלמי קריאי מלא עכ"ל. ובכל הספרים כתוב קראי חסר והכי נדרש בספר הזוהר ובעל הטורים וכן דרש ר' טוביה בפסיקתא שלו פרשת במדבר וכן במסורת ב' א' מלא וא' חסר דין חסר. ר"ל ב' תבות דומות לענין שקריאה דרי"ש דידהו בחירק. והמלא הוא דתן ואבירם קרואי העדה דפ' פינחס ואע"ג דכתיב שתא קרואי

קרואי כוא״ו קרינן קריאי ביו״ד אבל קרואי העדה דפ׳ במדבר הוי איפכא קריאי כתי׳ קרואי קי׳ כמו שכ״ש ועד שהלכה לא בא וזו היא כוונת מסרה אחרת כ״י דאמרה קראי ב׳ וסי׳ הוא דתן ואבירם קראי מועד אנשי שם ור״ל ב׳ כוין בקריאה כדאמרן ובמלא וחסר לא איירי מידי והשתא כולהו ניחא לא קשיין אהדדי : (ה) ואל כל. מקף באמצע לא שופר יבר במלת ואל : (ז) אש. בלא פסק אחריו עליהן. בפסק : (ט) מכם. הכ״ף דגושה : (י) בני לוי. הבית רפה : (יא) תלונו. תלינו קי׳ : (יג) השתרר עלינו גם השתרר. שניהם בשי״ן שמאלית : (יד) הביאתנו. בס״א כ״י וגם בכמה ספרי הדפוס הה״א בחטף סגול ובספרים כ״י מדוייקים ובדפוסים קדמונים בחטף פתח : ותתן לנו. מקף באמצע לא קדמא במלת ותתן : נעלה. העי״ן בחטף פתח : (כא) ואכלה. בספרים כ״י מדוייקים ובדפוסים ישנים הלמ״ד בסגול : (כב) אלהי הרוחת. מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו תניינא ודכותיה יפקד ה׳ אלהי הרוחת ועיין זוהר פרשה זו סוף דף קעו : ועל. בלא מקף : כל במקף : (כו) וידבר אל העדה לאמר. אזלא בדל״ת : (כז) דתן. הדל״ת דגושה : (כט) האדם יפקד. גלגל בה״א : (לג) וכל אשר. השי״ן במאריך לא בדרגא :

יז (ב) אהרן הכהן. אין בה״א מאריך : בנפשתם. דין להוד חסר וא״ו כתיב באורייתא ובאתר קריאת ולפנו לנפשתם דרוש משלי : הקריבם. במקצת ספרים כ״י מסור עליו לית וחסר ור״ל חסר וא״ו שכן הוא בהעתק הללי ובדפוסים קדמונים בכל ספרים כ״י מדוייקים ומלא יו״ד והמדפיס טעה וסבר דאף על היו״ד איתמר ולא היא. וכ״כ הרמ״ה ז״ל כי הקריבם לפני ה׳ ויקדשו מלא יו״ד וחסר וא״ו ומסר עליה לית כותיה וחסר כלומר וחסר וא״ו : (ד) השרפים. הפי״ן דגושה : (ה) למען. התלשא בראש תיבה : ובעדתו. גלגל בכ״ף : (ו) ממחרת. מ״ם שניה בלא גלגל : (י) הרמו. חסר וא״ו כתיב וקרי מ״ם דידיה בדגש הרמ״ה ז״ל : (יא) המחתה. המ״ם דגושה : הנגף. קו תחת הנו״ן והוא הסוף פסוק : (טו) והמגפה הגימ״ל דגושה : (יז) מאת כל נשיאהם. ב׳ חד חסר וחד מלא דין חסר יו״ד תניין : ויתנו אליו כל נשיאיהם דלקמן מלא דמלא. ועיין מסורת הברית הגדול סימן תקנ״ח : (כ) והיה האיש אשר אבחר בו. הני ססדר בפסוקים : (כב) וינח משה את המטת. בהעתק הללי המטת ירושלמי המטות עכ״ל. ובכל הספרים חסר וכן במסורת הדפוס ב׳ חסר בתורה ואינון בחד ענינא ע״כ. ואולם לא ראיתי לשון זה במסורת כ״י רק מסור על זה ג׳ חסר בתורה ובפירוש נאמרו שלשתן גם במסורת הדפוס פרשת נשא על הם נשיאי המטת. ועל כרחין צריך לפרש מסרה זו כך דתרתי מנייהו בחד ענינא ניהו ועוד איתיה לתליתאה בדוכתא אחריתי. וכ״כ הרמ״ה ז״ל נשיאי מטות אבותם דמדבר מלא וא״ו כתיב וכל ליצנא באורייתא דכותא מלא בר מן ג׳ חסרים כמו שהם במסורת שלנו : (כג) ויוצא פרח ויצץ ציץ. ברוב ספרים כ״י מדוייקים צד״י ויצץ בצירי ובכל הספרים מלת ויוצא ומלת ויצץ בשני טעמים. ובעל מקנה אברהם בסוף משפטי מלעיל ומלרע כתב זל״ש. ועוד תזכור כי לפעמים בתיבות אשר משפטן מלרע ויסוג אחור טעמן שמו הסופרים בהם שני טעמים האחד על המקום שהיה ראוי הטעם והאחר הוא הטעם הנמלא בדלוג כמו ויוצא פרח ויצץ ציץ ע״כ. כוונתו לומר שקריאת מלות אלו והדומים להן אינם לא מלעיל ולא מלרע לגמרי רק בהעמדה מועטת בשני הטעמים. וכ״כ המכלול דף י״ב בבקל פועל ועיין עוד מ״ש בפרשת ואתחנן סימן ד׳ על השמע עם ובסוף ישעיה על ערף כלב וביחזקאל סימן כ״ב על גֹּדֵר גָּדֵר : (כה) ויאמר ה׳ אל משה השב. פתוחה : תלונתם. בתיקון ס״ת ישן תלנתם : תלונתם *) מצאתי במדוייק ובס׳ חד חסר ע״כ. ובהעתק הללי תלונתם וירו׳ תלונתם ע״כ. גם בחומש עם תרגום מכביוניטא יש חילוף זה ובספרים מדוייקים מלא וא״ו קדמאה וחסר וא״ו בתראה וכ״כ הרמ״ה ז״ל והנו״ן דגושה ובס״א כ״י מסור עליו לית כתיב כן ומלא ודגש עכ״ל : והוא חד מן המה מלין דגושין ונא קדמיהון כמו שכתבתי בפרשת בראשית על פסוק ויהיו שניהם ערומים בשם הרמ״ה ז״ל : (כח) כל הקרב הקרב אל משכן ה׳ ימות. צריך לזהר מאד בטעמים והבלתי זהיר בטעמה כשיגיע לפסוק זה יהיה מהפך ח״ו וכן בפסוק ה׳ מה רבו צרי ורבים קמים :

יח (ז) ואתה ובניך אִתְּךָ. כתוב במסורת כ״י כל ספרא אִתְּךָ במ״ג וכיוצאהון ואתה ובניך אתך תשמרו. וזה לך תרומת. כל תרומת הקדשים ע״כ. ושלשתם הם בפרשה זו זה אחר זה : לכל דבר. אין בלמ״ד געיה בספרי ספרד : (ח) לך נתתים. הטעם באמצע הכ״ף לא בסופה : (ט) הקדשים. הקו״ף בחטף קמץ : קרבנם. הקו״ף בקמץ לבד : לכל מנחתם. הלמ״ד בגעיה : אשר. בלא תרין טורחין : קדשים. אין בקו״ף מאריך : (י) יהיה לך. הלמ״ד דגושה : (יא) לכל תנופת. במקצת ספרים הלמ״ד בגעיה : לחק. החי״ת בקמץ לבד וכן חבירו : (טו) לכל בשר. הלמ״ד בגעיה : (טז) בערכך. הבי״ת דגושה : גרה. הגימ״ל דגושה : (יז) אך בכור שור הבי״ת בגעיה. וכל הברת או שבסוף תיבה ואות אחרונה אינה נבלעת כי הם מולאת בפה והיא מוקפת לתיבה שלאחריה אשר הנגינה בראשה או הברת או בחטף קמץ כגון וַיִּפְתָּר־לָנוּ ואם שְׁלָשׁ־אֵלֶּה וכיוצא בהן ואם דינו להיות מלא בוא״ו לא ימוש ממנו החולם כגון אך בְּכוֹר־שׁוֹר גם כשיהיו חסר וא״ו כגון גִּבֹּר־צַיִד אחרי שדינו להיות מלא ואם הברת או נעלמת מן הפה כמו כן לא ימוש החולם ממנו כגון מתטו לי וכיוצא בו : או בכור. הבי״ת רפה : (יט) ברית מלח עולם הוא. בחירק לשון נקבה חזקוני וכתוב הוא בוא״ו וכן הסכים בעל א״ת והאריך בדבר ועיין בספרו. ומסורת הדפוס דפ׳ תצוה כל דסמיך לברית היא בר מן א׳ ברית מלח עולם הוא דחד חותה וכתב דמתבעיא היא ובמסרה קטנה לית ומטעים : (כא) ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר. מטעים ביה את כל מעשר. ולבני לוי הנה נתתי כל מַעֲשֵׂר. וכן ואל הלוים תדבר וגו׳ מַעֲשֵׂר שניהם העי״ן בחטף פתח על פי המסורת כמ״ש בס׳ לך לך : (כג) והם ישאו עונם. מטעין ביה כפרי למכתב את עונם : (כד) כי את מעשר בני ישראל. השי״ן בשוא לבדו. וכ״כ ר׳ אליה בפרקי שירה שיר יו״ד ועיין מ״ש בנחמיה יו״ד : (כו) כי תקחו. כי במאריך (ר״ל מתג) ובמקף : (כז) הגרן. הגימ״ל דגושה : (ל) כתבואת. תי״ו ראשונה בלא דגש :

פרשת חקת

יט חֻקַּת. פתוחה : (א) וידבר ה׳. בזקף קטן : (ב) ויקחו אליך פרה. הפ״א רפויה שהתרסא שבסוף התיבה אעפ״י שנגינתה קרובה להלשא אין לה דין מפסיק : אין בה מום : במאריך ובמקף : לא עלה עליה על. חסר וא״ו ועיין בספר הזוהר ובפסיקתא דר׳ טוביהו אשר לא עלה עליה על חסר וא״ו על כתיב ומכאן אמרו לא עול ממש אלא אפי׳ כל שהוא כדתנן פ׳ ב׳ דפרה רכב עליה נשען עליה נתלה בזנבה עבר בה את הנהר קיפל עליה את המוסרה נתן טליתו עליה פסולה ועיין בס׳ פענח רזא : (ז) הכהן ורחץ בשרו. ד׳ חסר את על פי המסורת פ׳ מצורע : ואחר יבא. בהעתק הללי יבא וירושלמי יבוא עכ״ל. ובכל הספרים חסר שאינו מן ז׳ מלאים ע״פ המסורת וסימנהון במ״ג פרשת אחרי מות וכן כתב הרמ״ה ז״ל : (ח) במים ורחץ בשרו במים. ד׳ חסר את וסימן נמסר במ״ג פרשת מצרע : (ט) והיתה. הוא״ו בגעיה : (יב) השלישי השליטי. שניהם כתביר : (יג) כל הנגע במת וגו׳ את משכן ה׳ טמא. סימן כל הנגע את משכן ה׳ טמא. והיא אשר יטמא. את מקדש ה׳ טמא. ואפ״ס והחנים לפני המשכן שמרי משמרת המקדש פרשת במדבר : (טו) אין צמיד. במקצת מדויקים האל״ף בלא מאריך וכן נראה בחילופים לב״א : (טו) או במת. הבי״ת רפה : (יח) הנפשות : הנו״ן דגושה. הנפשות. בהעתק הללי הנפשות ירושלמי הנפשת עכ״ל. וגם בתיקון ס״ת ישן ראיתי מחלוקת בזה אבל בכל הספרים שלנו מלא כמ״ש בסוף אחרי מות. (כא) והיתה להם לחקת עולם. ב׳ פסוקים מטעים כמ״ש בפרשת אחרי מות סימן ט״ז : הנדה. הדל״ת דגושה :

כ (א) העדה. הה״א ראשונה בהזלא עפ״י המסורת : (ג) ויאמרו לאמר. מאריך ביו״ד במקצת ספרים לא בוא״ו ובס״ס אינינו לא בוא״ו ולא ביו״ד : (ה) העליתנו. הה״א בסגול : (ו) אליהם. בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם ע״כ : ובכל הספרים מלא והוא חד מן י״ז מלאים בתורה וסימן נמסר במסורת רבתא : (ז) לאמר. הלמ״ד דגושה : (ח) הסלע. הסמ״ך דגושה : (ט) ויקח. הקו״ף דגושה : (יב) בני. הבי״ת דגושה והנו״ן בצירי : (טז) ויצאנו. בהעתק הללי ויצאנו ירושלמי ויוציאנו עכ״ל. ובכל ספרים מדוייקים חסר דחסר * גם בעל הטורים כתב שהוא חסר יו״ד וכן במסורת ג׳ ומשתנין בכתבהון וסימן וישלח מלאך ויצאנו כתיב חסר דחסר ואמרת לבנך עבדים דפרשה ואתחנן ויוציאנו כתיב חסר וא״ו ומלא יו״ד ארמי אובד אבי ויוצאנו כתיב מלא וא״ו וחסר יו״ד כך היא הגירסא הנכונה וכן ראיתי במסורת כ״י פרשת כי תבוא וכן מצאתי אחר כך בהרמ״ה ז״ל ובסוף דבריו כתב כללא דמילתא כולהון חסרים יו״ד לבר מן מציעא דמלא יו״ד וכולהון חסרים וא״ו לבר מבתראה דמלא וא״ו וטעות נפלה מלפני המדפיס בפסוק כאן ובפרשת כי תבוא וגם במה שמסר בפרשת ואתחנן ולא נדקו דבריו כי אם במסורת כאן : קצה גבולך. הגימ״ל רפה : (יז) ובמשול. בהעתק הללי ובמשול ירושלמי שמאל

*) ופסוק אחד סימן לקח דויד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת (דה״א יח ח) :

ע״כ. וכן בתיקון ס״ת ישן מצאתי זה במחלוקת אבל בכל ספרים שלנו מלא באל״ף וא״ו ובמ״ג כתוב עליו כן דינו וכ״כ הרמ״ה ז״ל הם השמאל והימנה מלא אל״ף וחסר וא״ו וכל ליצנא דשמאל באורייתא דכוותה בר מן המכה מלאים דמלאים מלא אל״ף ומלא וא״ו בתרא וסימן לא נטה ימין ובמשמאל דאדום פרשת חקת לנטות ימין ובמשמאל דבלעם ימין ובמשמאל דסיחון דפרשת דברים וביתה עמו וקרא בו דלבלתי רום לבבו דשופטים ימין ושמאול דברכות דכי תבוא ובתרא ליצנא באורייתא מלא אל״ף וחסר וא״ו כתוב ואית נוכחי דכתיב ימין ושמאול דלבלתי רום לבבו חסר וא״ו עכ״ל : ובכולהו ספרי דאתו לידן מלא : (יט) בַּמְסִלָּה כן כתיב :

כא (א) הנגב. הגימ״ל רפה : דרך. הדל״ת דגושה : (ג) כזה. הזי״ן דגושה : (ד) לסבב. פליגי ספרי אם הבי״ת רפה או דגושה ובחילופי בן אשר ובן נפתלי שבדפוס וגם בכ״י לב״א רפויה ובמכלול דף קנ״א כתוב במהדורא רבא רפי ולטבריה דגש וכ״כ בס׳ עט סופר. ובספר מסורת המסורת כתוב מחזרתא בס כפר ולא ידעתי מי ילדו ונמצא בגליונות החומשים כגון לסבב את ארץ אדום הבי״ת דגושה ובמחזרתא לסבב ברפי עכ״ל. ובתר הכי אשכחתי מסורת כ״י על פסוק זה וזו נסחה ג׳ מלין פליגא בהון וסימן לסבב את ארץ אדום. כי תכלה לעשר. לפגע בכהני ה׳ (שמואל א׳ כ״ב) במהדורא רבא דגשין וטבריא קריין יתהון רפיין ע״כ. וזה הפך דברי המכלול ומסורת המסורת ופי׳ כי תכלה לעשר מצאתי בחילופים לב״א לַעְשֵׂר הלמ״ד בפתח והעי״ן בשוא וזה נקרא דגש ולב״נ לְעַשֵּׂר הלמ״ד בשוא והעי״ן בפתח וזה נקרא רפי כי בעלי המסורת קראו לשוא כזה הנא באותיות כל״ב המשמשות בראש התיבה רפי לפי שלא יתכן שיהיו דגש לעולם כמו שכתוב במסורת המסורת מאמר ג׳ והחילוף במלת לפגע הוא דגשות ורפיון הגימ״ל דומיא דבי״ת לסבב. ובזה יובן מ״ש בחילופים הנזכרים ב״א לסבב לפגע רפי ודלא כדברי המדפיס שכתב בשמואל מתחלפין לִפְגַּע וכן בס״ה כ״י מסור עליו מהדורא רבא לפגע רפי מתחלפת לפגע בדגש וזהו כדברי רד״ק ור׳ אליה הלוי : (ו) את הנחשים. בספרים מדוייקים כ״י כתיב לא במקף ובאל״ף בצירי וכן הוא בדפוס קדמון. (ח) ושים אתו על נס. קדמאה על נס תניינא על הנס קדמאה נחש נחשת תניינא נחש הנחשת*) : (יג) ויחנו מעבר ארנון. בכולהו ארנון שבסידרא בר מן בתראה איכא פלוגתא בהעתק הללי ובירושלמי לענין חסר ויתיר. ובמסורת ארנון ג׳ מלאים ובענינא וסימן מעבר ארנון כי ארנון גבול מואב ואת הנחלים ארנון ושלשתם סמוכים זה לזה וכך הם בספרים שלנו ובהרמ״ה ז״ל : מגבול. הגימ״ל דגושה : (יד) את והב. במקצת ספרים מדוייקים כ״י חדא מלה כתיב וכ״כ החזקוני אתוהב תיבה אחת והוא כמו אתיהב שהוא״ו מתחלפת ביו״ד כמו כהודע יוסף וכו׳ ע״ש. גם בהעתק הללי מצאתי אתוהב כתב מלה חדא בספר ירושלמי וזל״ש רד״ק בשרשים בשרש והב כתבתי המלה הזאת בשרש וי״ו כי כן דעת המפרשים כי והב לבדו מלה אחת אבל אני מצאתי בספרים מדוייקים אתוהב מלה אחת התי״ו נקודה בשוא עכ״ל. ומדברי המפרשים נראה דתרתין מלין כתיבי כמ״ש רד״ק עצמו בשמם והמן עליהם לכתבו בשורש וא״ו. וכן נראה ממדרש רבותינו בפ׳ הרואה תנא את והב בסופה שני מצורעים היו וכו׳ כי אתו את והב חזו דמא וכו׳ וגם מספר הזוהר פרשת בשלח על פסוק ה׳ איש מלחמה עוד יש ראיה לזה ממסרה גדולה ערך את שהביאה אלפ״א בית״א את ולית מנהון ואת וחד מינייהו את והב גם בעל א״ת העיד שכן ראה בכל ס״ס ואשכנו את לבד והב לבד ומקף ביניהם וכתוי״ו בלי ניקוד וגם מנה כתוב בהדיא בתי תיבות כתוב בס׳ עזרה. וכן העידו חכמי בורגים שמצאו שתי תיבות בספר הרמ״ה ז״ל : (טו) ואשד. האל״ף בסגול בספרים רבים מדוייקים וכ״כ רד״ק בשרשיו ובעל רב פעלים כתב העיד רד״ק שהוא בג׳ נקודות ומצאתיו ברוב ספרים בג׳ נקודות : (כ) הגיא. הגימ״ל בדגש : ונשקפה נמסר עליו לית ומלעיל : כישימן. חסר וא״ו כמ״ש בפ׳ האזינו : (כא) וישלח ישראל. פרשה פתוחה : (כג) בגבלו. בצרי לא בפתח : סיחן את כל עמו. טעה המדפיס לעשותו מלא וא״ו שהוא עצמו כתב במסורת ד׳ מלאים בתורה ואין זה מהם : (כז) ותכונן עיר סיחון. בהעתק הללי סיחון ירושלמי סיחן ע״כ ובכל הספרים מלא שהוא חד מן ד׳ מלאים בתורה וכ״כ הרמ״ה ז״ל : (כט) פליטם. בתיקון ס״ת ישן פליטם ס״א פליטים וכן במפתח ע״כ. והרמ״ה כתב נתן בניו פליטם מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד תניין ע״כ וכן בספרים שלנו : (ל) ונשים. הנו״ן בפתח והשי״ן דגושה כמו אם לא ישים עליהם נוהם (ירמיה מ״ט) ודקדוק המלה עיין בס׳ מכלול דף קע״ט ובשרשים שרש ישם והראב״ע ומכלל יופי : אשר. נקוד על רי״ש בלבד מסורת פרשת במדבר ומדרש רבה ושאר מדרשות כמ״ש בפרשת לך לך גבי בינו ובינך וכ״כ בעל הטורים : (לב) וילכדו. הכ״ף דגושה : בנתיה. עיין מ״ש ביהושע סימן י״ז : ויירש ויורש קי׳. עיין בעה״ט : (לד) אל תירא אתו. בספר הזוהר אל תירא אותו תרין אותו אינון שלימין באורייתא בספרי וויין חד דא וחד עד דרש אחיך אותו ודרים לכו בתם במילוי מעלייתא אך בכל הספרים כלם חסרים בתורה וכן במסרה רבתא נמנה כ״ד אותו מלאים ואין גם אחד בתורה וכ״כ המאירי. גם הרמ״ה כתב אתו כלהון חסרין באורייתא. והכי נקטינן : (לה) ואת בניו. עוד אמרו שם בזוהר בנו כתיב חסר יו״ד וקרינן בניו. וכן במ״ר בנו כתיב שהיה לו בן קבה ממנו : ואף זה לא נמצא בספרים שלנו ואולם בפרשת דברים על פסוק ונך אתו ואת בנו כתב רש״י ז״ל בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו וגם במסורת שם ד׳ כתיב בנו וקרי׳ בניו ובאורייתא ליכא אלא תרין מינייהו ונך אתו ואת בנו. ואת בנו לא ידע דוזאת הברכה. וכ״כ הרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן פרשת דברים :

פרשת בלק

כב (ה) אֶל בלעם בן בעור. כתב בעל א״ת בעוין בן בעור נבער כל אדם מדעת והעולם מדברין כי המדפיס סתר דבריו ממקום למקום בכתיבה ובמסורת ומסרות הספרים חלוקות זו מזו גם דברי הרמ״ה אינם נשמעים וקצת דידיה אדידיה מביפים לריביה ומריבים לביפיה ומסקנא דמילתיה דשם בעור אינון באורייתא דויבלח דבלק קדמאה דמעות דכי תצא מלאים וב׳ חסרים ותרווייהו בנו בער דבלק וכל נביאים וכתובים מלאים וכ״כ ספר שמן ששון וזהו ג״כ כללא דמילתא דכתב הרמ״ה בסוף דבריו כל בן בעור מלא כל בנו בער חסר וסימנך מקום שיפה בת הבן הורע בת האב מקום שהורע בת הבן יפה בת האב : על הנהר. במאריך ובמקף בס״ס כגם שבחילופים אינו כן : לו לאמר. שני הלמדיין רפות וכן ממלו : ממלי. לית וחסר ובמאיר ממלי כתיב כד״א כשם ה׳ כי אמולם : (ט) ויבא אלהים אל בלעם. עיין מ״ש בפרשת וירא בפסוק ויבא אלהים אל אבימלך : (יח) עבדי. הדל״ת רפה : (כב) ויתיצב. אין בו מאריך : ושני נעריו עמו. ובפרשת וירא כתיב גבי אברהם ושני נעריו אתו וסימן איש איש כלבושו פירוש גבי אברהם שהיה עברי כתוב אתו שהוא לשון עברי וגם בלעם שהיה ארמי כנאמר מן ארם ינחני בלק כתיב עמו שהוא לשון ארמי תרגום של אתו עמיה וסימן אחר כשמו כן הוא פי׳ אברהם שהוא באל״ף כתיב אתו באל״ף בלעם שהוא בעי״ן כתיב עמו שהוא בעי״ן : ולי נראה דסימן זה על בלעם לבדו נאמר שהוא בעי״ן ומ״ש במלת עמו. סימן אחר שמו אותותם אותות א״ת ע״ע פירוש אותיות שלהם הם אותיות וסימנים על זה אברהם אתו בלעם עמו : (כה) להכתה. בהעתק הללי להכותה ירושלמי להכתה עכ״ל ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר וכן כתב הרמ״ה ז״ל : (כו) ויוסף מלאך ה׳ עבור. כל עבר בעבר לעבר מעבר באורייתא חסרים וא״ו בר מן א׳ מלא ויוסף מלאך ד׳ עבור : ויעמד במקום צר. ויעמד חסר וא״ו כמו הראשון שבסמוך וכן כתב הרמ״ה ז״ל ויעמד מהתריסם דבלעם חסר וא״ו כתיב וכל ליצנא ויעמד באורייתא דכותא חסר ודכותא או יומים יעמד וכל יעמד דכותא חסר : ובמאול. בהעתק הללי ושמאול ירושלמי ובמאל ע״כ ובכל הספרים באל״ף וא״ו ובמקרא גדולה כתוב עליו כן דינו מלא ועיין מ״ש בפרשת חקת : (כט) הכיתני. בס״ס כתי״ו בקמץ : (לא) ויקד. הקו״ף בדגש : (לג) גם אתכה הרגתי. חסר וא״ו ומלא ה״א ולית כותיה ובפסיקתא דר׳ טוביה אתכה בה״א כתיב אמר לו אין אתם חשוב לפני אלא כמו הנקבה הזאת : ואותה החייתי. עיין מ״ש ביחזקאל סימן כ״ג : (לד) לי. בדגש : (לח) הנה באתי. הה״א במאריך :

כג (ב) ויעש בלק כאשר דבר בלעם. סימן קדמאה כאשר דבר תניינא כאשר אמר ואפ״ס וידבר ה׳ אל משה לאמר : (ז) לי. בדגש : (ח) אקב. הקו״ף בדגש : קבה. הקו״ף רפה : (ט) ומגבעות אשורנו. מלא ומגבעות מ״ו בכולי ספרא וכ״כ הרמ״ה ז״ל ומגבעות אשורנו מלא וא״ו ודכותיה ועל הגבעות דאבד תאבדון ע״כ. ובספר הזוהר דף ר״נ ע״ב במתיבתא עילאה ומגבעת חסר בלא וא״ו ובמתיבתא דרקיעא ומגבעות שלים כאן וא״ו ע״כ. אמטולנא כל יומאי על מאי דחזינן בכמה דוכתי על פלוגתי טובא בין מארי דתלמודא דאגדתא ומארי דמסורתא בחסירי ויתירי והשתא דאתחזי לי הדין ליצנא דהאי כפרא קדישא אמינא דילמא מאן יזכי נמי למנדע מאי ניהו מתיבתא עילאה ומתיבתא דרקיעא ואורייתי היכו כתיבא בכני מתיבתי יתבי נמי למנדע טעמי

דסלין

דסלין פלוגתי דרבנן קשישי דחכמת אלכין אשתכחת בהו שו בקיאי ברא עילאי דהנך מתיבתי ואינהו דאמרי כהדא מינייהו ואיתא להאי ואיתא להאי ולא פליגן אהדדי וסייעתא למילתא מליבנא דרעיא מהימנא בסדרא דנשא גבי כלות משה דאע״ג דידעי רבנן דמלת כלות מלא באורייתא לא מימנעי למידרש ולמימר כלת כתיב כדכתיבנא בדוכתיה ומלין אילין כתימין וטמירין ולא אתמסרו אלא לקדישי עליונין דזוי דחכמתא נהירין להו ואנן בסימנותא דילן ניזיל עד דייהי זימנא דיתפקחון עיננא לאסתכלא בחכמתא עילאה יבא רעוא דיהא הולקנא עם אינון דיזכון למחמי ארחין סתימין דאורייתא קדישתא ואורחוי דאלהא רבא קדישא ועילאה : ישכן . חסר וא״ו בכל ספרים כ״י מדוייקים ואף בדפוס ישן וכן במ״ג כל ישכנהון חסרים בר מן י׳ מלאים ואין גם אחד מהם בתורה וכן מסר הרמ״ה ז״ל וישכן באשלי שם חסר וא״ו כתיב ודכותא על פני כל אחיו ישכן חסר וא״ו וכל וישכן באורייתא דכותא וישכן כבוד ה׳ חסר וא״ו כתיב דכותא וכל וישכן באורייתא דכותא חסר איסתכח הסתא דכל ליבנא דישכן באורייתא בין דנסיב וא״ו בריש תיבותא בין דלא נסיב וא״ו בריש תיבותא כולהון חסרי׳ וא״ו בין כ״ף לנו״ן : (יג) אליו בלק . הבי״ת דגושה : לך נא . חד מן ג׳ בלישנא הליכה חסר ה״א דבכ״ף פשוטה כתיב : אשר תראנו . בספרים כ״י בגלגל לא במקף : (טז) ויקר . הקו״ף דגושה : (יז) עלתו . גלגל בעי״ן : (יח) ושמע . בספרים כ״י מדוייקים הוא״ו במאריך והשי״ן בחטף פתח וכן כתוב במכלול דף ס״ג ובמסורת ה׳ קמצין וסימן קום בלק ושמע קרב אתה ושמע דואתחנן הטה ה׳ אזנך דמלכים ותבירו דישעיה הטה אלהי אזנך דדניאל וכולן הוא״ו מתוגה והשי״ן בחטף פתח כן כתוב בספר דקדוק ישן . ועיין מה שכתוב בשופטים ה׳ על ושכם שכיך : (יט) ויכזב . הזי״ן דגושה : (כג) כי לא נחש ביעקב . בירושלמי פרק במה אשה א״ר לוי כל המנחש סופו לבוא עליו ומה טעמא כי לא נחש ביעקב כי לו נחש משמע דדרים לא באל״ף כמו לו בוא״ו אבל אין זה מן ע״ו דכתיבין באל״ף וקריין בוא״ו . וכן בבלי פרק הרבעה נדרים סריך והא בלמ״ד אל״ף כתיב ומשני אלא מדה כנגד מדה ועיין מה שכתוב בישעיה ס״ג גבי בכל צרתם לא צר : מה פעל . בס״א כ״י הטעם בפ״א וכן נראה מחילופי הדפוס שזה דעת בן אשר אך ברוב הספרים הטעם בעי״ן וכן מצאתי בחילופים כ״י לבן אשר : (כה) גם קב גם ברך . הגימל״ין בדגש : תקבנו . הקו״ף בחטף קמץ : (כז) לכה נא . הנו״ן בדגש : (כח) ויקח . הקו״ף בדגש : (כט) ושבעה אילם . בתיקון ספר תורה ישן אילם ל״א אילים דרהם הפטור מלא ע״כ . וזה ברור מן המסורת דמלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד בתראה שכן נמסר בסדר תצוה ד׳ מלאים דמלאים בתרי, יודי״ן וכל שארא כתיב האילם אילם חסר יו״ד בתראה ומלא יו״ד קדמאה ואין זה מן הארבעה וכן מסר הרמ״ה ז״ל :

כד (ב) וישא בלעם את עיניו . בספר הזוהר פ׳ בלק עינו כתיב ההוא עינא בישא וכו׳ ואינו כן בספרים שלנו גם לא נמנה במסרה גדולה עם החסרים יו״ד באמצע תיבותא וקריא וכן כתב הרמ״ה ז״ל וישא עיניו וירא מלא תרין יודי״ן וכל עיניו באורייתא דכותא : (ג) בנו . הבי״ת בדגש : בנו בער . בהעתק הללי בער ירושלמי בעור וכן נחלקו על תכרו שבסמוך וכבר כתבתי כל הצורך בריש פרשתא : (ד) נאם שמע אמרי אל וגו׳ . עיין מ״ש בפ׳ וירא בפסוק ויבא אלהים אל אבימלך : (ה) מה טבו . צריך למיהוי בריש הדף כהלכה כי זו היא מ״ס של בי״ה שמ״ו וכן כתב בעל הטורים בפרשת ויחי ובמקראות רומא עושים בחילוף מולא שפתיך פרש׳ כי תצא ובהעתק מפירארה עשו המ״ס רבתי וכן ראיתי בנוסח אחד כ״י מאלפ״א ביתי״א רבתית ובתיקון ס״ת ישן אבל אינו כן בספרים ולא במסורת שלנו כי אם מ״ס של מבלי : (ו) ה׳ . בזקף קטן : (ז) מדליו . כתב המכלול דף קפ״א שזהו מן אותם שקבל קריאתם בקמץ רחב ולא שמע ולא ראה בהם מחלוקת והוסיף בעל מכלל יופי נראה שאין בדל״ת שום טעם עכ״ל . וברוב הספרים מצאתי שבא מונח תחת הדל״ת והוא במקום מתג כמו שדרכו לבא במלות שהם בזקף קטן כמ״ש בפרשת משפטים על מלת תהרסם ובנכחא כ״י מצאתי מדליו במאריך ועיין מה שכתבתי בפרשת תצוה על מלת וישפה : (ח) אל מוציאו ממצרים . בחומש עם תרגום ופירוש רש״י והרמב״ן דפוס וויניציאה ש״ת נכתב בלדו כ״א מוציאם ע״כ . וזהו שבוש גדול שהראשון שבפרשה למעלה כתב מוציאם וזה כתוב מוציאו וכן כתב הרמ״ה ז״ל מוציאם ממצרים מלא דמלא מלא וי״ו ומלא יו״ד וכותים אל מוציאו ממצרים מלא וא״ו וחסר יו״ד ותרויהון בוירא בלק וכן במסורת כ״י קדמאה אל מוציאם תניינא אל מוציאו : ממצרים . הרי״ש בפתח : כתועפת . בהעתק הללי כתעפת וחברו ירושלמי כתועפת וחברו מלא עכ״ל . ומחלוקת זה מצאתי גם בתיקון ס״ת ישן אבל בכל הספרים שלנו שניהם מלאים וא״ו קדמאה ובמקרא כתוב עליהם ב׳ כ״כ וכ״כ הרמ״ה ז״ל כתועפת ראם תרין בבלעם ותרויהון מלאים וא״ו קדמאה וחסר וא״ו תניין : (ט) כארי . במסורת הגדול כארי ד׳ ב׳ קמצין וב׳ פתחין וסימן כרע שכב כארי שויתי עד בקר (ישעיה ל״ח) כארי שואג (יחזקאל כ״ב) כארי ידי ורגלי ע״כ ותו לא . פי׳ דאורייתא ודישעי׳ ודתלים קמצין כן ודיחזקאל פתחין . ואינון בנסחי דיקי : מברכיך ברוך וארריך ארור . כתב ר׳ משה קמחי בספר מהלך בכלל אחי מרחיק זה לשונו ואם תהיה מלרע היא רפה כמו מברכך ברוך ביתה פרעה וכן בכל ספרים מדוייקים הבי״ת רפה ובדפוס מנטובה הוסיפו בדברי המפרש ומה שאמר מברכיך ברוך ר״ל מדינא להיות ברוך רפי הבי״ת ודגש שבה שלא כדין עכ״ל . ולפי דעתי איזה תלמיד טעה וכרכו תלה והמוסיף גורע דעת המחבר כי לבו לא כן חשב וגם בדפוס וויניציאה ליתיה : (י) ויתר . מאריך ביו״ד : (יא) ככד . הבי״ת בצירי : (יב) גם . בדגש : (יד) הזה . הזי״ן בדגש : (טז) דעת עליון מחזה שדי יחזה . חילוף קדמאה אשר מחזה תניינא מחזה ומטעים ביה : (יט) שריד . בלא פזר גדול : (כב) לבער קין . בספרים כתובי יד מדוייקים מונח בבי״ת ומאריך בעי״ן ובמסרה קטנה שבדפוס נמסר עליו לית בטעם מלעיל : (כג) משמו אל . במקרא כ״ח וגם במקצת חומשים כ״י נמצא משמואל תיבה אחת ולא מצאתי לזה עיקר בשום מפרש רק במקרא גדולה כתוב בגליון זה לשונו . משמו וחסר והדא מלה ע״כ . והוא לשון מגומגם ושמעתי שיש נוהגים לכתוב כך בס״ת ולע״ד אין להם על מה שיסמוכו כי בכל ספרי הדפוס ובכל מקראות כתובי יד מדוייקות הם שתי מלות וכך הם בס״ת הקדמונים וכן ראיתי אח״כ בהרמ״ה ז״ל שכתב משמו אל חסר וא״ו קדים למ״ם כתיב . משמו אל תרין מלין כתבן ע״כ . ובסנהדרין פרק חלק אמר ר׳ יוחנן אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב״ה עושה פדיון לבניו על כן טוב ליזהר שלא למחקו ועיין מ״ש בסוף פרשת ויצא : (כד) וענו אשור . בלא מקף באמצע :

כה (ב) ותקראן . בתיקון ס״ת ישן ותקראן במפתח ותקראנה ע״כ . אבל הרמ״ה כתב ותקראן לעם דין לחוד באורייתא כתיב ומלא אל״ף וחסר ה״א ובנו״ן פשוטה בסוף ושאר אורייתא נו״ן ה״א בסוף תיבותא כתיב ותלתא אינון בלישנא באורייתא תרין מנהון מלאים דמלאים אל״ף וה״א וסימן כי תקראנה מלחמה (שמות) ותקראנה אתי כאלה (שמיני) הלין מלאים דמלאים וחד מלא אל״ף וחסר ה״א כדאמרן עכ״ל : ובמסורת שלנו פרשת שמיני ותקראנה ד׳ ג׳ כתיב ה״א וסימן ותקראנה אתי כאלה ותקראנה לו השכנות ב׳ בפסוק ותקראן לעם לזבחי אלהיהן בתראה חסר ע״כ . ומסרה זו לא זכרה רק פסוקים הכתובים ותקראנה בוא״ו בתחלת המלה ולפיכך לא מנתה בהם פסוק כי תקראנה מלחמה : ותקראן לעם לזבחי אלהיהן . החכם בעל העקידה פירשו במ״ס וכדומה לו דכד נייס מר אמר להבוא פשטא דלא אשתכח כדין בשום דוכתא או דילמא ספרא משתבשתא איזדמן ליה ובמסרה אתמסר ה׳ אלהיהן בנו״ן והלין דבפסקותא תרי מנייהו : (ד) ויאמר ה׳ אל משה . אין בו פסקא : (ו) והנה . הנו״ן בדגש : בכים . הבי״ת רפה : (ח) הקבה . הקו״ף והבי״ת דגושות : (ט) במגפה . הגימ״ל דגושה :

פרשת פינחס

(יא) פינחס . פתוחה : פינחס . אמרו בזוהר כאן וגם בפרשת אחרי מות כי פינחס זה ביו״ד זעירא והיא מאלפ״א בית״א דאתוון זעירן . אך בכל הספרים והמסרות ובאלפ״א בית״א שלנו מאותיות זעירות לא נמנה רק יו״ד צור ילדך תשי . עוד משמע מהזוהר כי פה בלבד פינחס מלא יו״ד . והרמ״ה ז״ל כתב ותלד לו את פינחס מלא יו״ד וכל אורייתא דכותיה מלא עכ״ל . וכן נמצא בכל הספרים והמסרות ובעל א״ת האריך לבאר הזוהר שלא יהיה נגד ספרינו ואנכי לא ידעתי בנסתרות ממנו : בקנאו . קל הנו״ן להקל על הלשון ן׳ עזרא : (יב) את בריתי שלום . במ״ג וא״ו זו קטנה ובגליון כתוב וא״ו זוטא והוא חד מאלפ״א בית״א דאותיות קטנות ע״כ . וכן היא כתובה בריש מסרת רבתא שבדפוס גם במסורת כ״י (במקצת פירובים) ריש פרשת חיי שרה ראיתיה נמנית עם אותיות קטנות אך לא מצאתי כן בספרים אחרים כ״י ומסרותיהם רק מסרו כאן לית וא״ו קטיעא עד כאן . והכי אמרינן בפ״ג דקדושין בעל מום דעבודתו פסולה מנא לן אמר ר׳ יהודה אמר שמואל דאמר קרא לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום כשהוא שלם ולא כשהוא חסר והא שלום כתיב אמר רב נחמן וא״ו דשלום קטיעה היא ע״כ . פירוש לא קטנה כשאר אותיות קטנות שנמסרו רק גדולה כשאר אותיות אלא שרגלה קצר כזה שלום וכן שמעתי בשם הריטב״א ז״ל . ואפשר שזו היא גם כן כוונת הרמ״ה ז״ל שכתב כמאן דקטעוה בפלגא כמ״ש בריש פרשת וישב . גם ר׳ אליה המדקדק במאמר ס׳ מסורת המסורת פי׳ קצוצה מעט מלמטה . ובעל אור תורה ראה תמונה אחרת לנגד עיניו בספר מוגה כזו שלום דהיינו שהתוכה לשנים ועדיין שני החצאים שם ונתייישב בזה לפרש כן לשון וא״ו קטיעא דגמרין ופי׳ הרמ״ה ז״ל . והביא ג״כ לשון אחר מהריטב״א ז״ל נראה שמסכים לדעתו וזהו וא״ו דשלום קטיעא היא נראה פירושו שכרותה בינתים דאי לא הו״ל זעירתא היא ונפקא מינה לס״ת ויש להגיה כל הספרים שכתוב כדרכו עכ״ל . ובאמת שכן ראיתי גם אני בספר תורה קדמון מספרד כצורה השנית אבל בכמה ס״ת אחרים כתובה כצורה הראשונה . ואף פי׳ הריטב״א ז״ל דסליקנא מיניה אפשר שיובן כן ועיין בספר פענח רזא : (יג) כהנת . הנו״ן דגושה וכן קנא : בני ישראל . בלא מקף באמצע : (טו) אמות . במרכא לא בזקף קטן ובמקצת ספרים בדרגא : (טז) לאמר . הלמ״ד דגושה והמ״ם בלא דגש : (יז) צרור . מלא וא״ו כתיב ואית דמסרן בהון צרר כי צררים כל לישנא חסר כלומר חסר וא״ו והאי צרר דמסרין ביה חסר לאו אצרור את המדינים קאי דההוא בנוכח דיקי מלא וא״ו כתיב ועוד דלא דמי לצררים אלא אצרר דקרי בדייו דידיה בהולם קאי דומיא דכי צררים כגון הצרר אתכם דבבעלתך הרמ״ה ז״ל : (יח) צררים . בשוא לבדו לפי דרכנו : דבר . השלישי במקף לא במרכא : (יט) ויהי

אחרי המגפה פ

כו (א) ויאמר ה׳ : יש כאן פרשה פתוחה באמצע פסוק : (ה) ראובן בכור ישראל . בספרים כ״י והרמב״ם ומאירי אין כאן ראש פרשה אבל בספר תגי מצאתי כתוב כלשון הזה . ראובן בכור ישראל סדור ושאר כל השבטים סתומות בר מן אלה בני דן דפליגי סופרים חד אמר סתומה וחד אמר סדור עד כאן . ובספר תגי הנזכר יש כמה פרשיות סדורות וגם פתוחות וסתומות דפליגי עליהון נהרדעי שאין אנו נוהגים כמותן ולכן לא כתבתי׳ם : חנוך . מלא החנכי חסר והא דאמר במסורת סוף פרשת חיי שרה ובמשלי כ״כ חנוך ג׳ חסר בלישנא וסימן ובני מדין עיפה . חנוך משפחת החנכי . חנוך לנער על פי דרכו . על מלת החנכי אתמר ולא על חנוך דהוא מלא בכל הספרים . וכן במסורת כ״ג ג׳ חסר בלישנא וסימן ובני מדין וגו׳ . משפחת החנכי . חנך לנער . וכן מסר הרמ״ה ז״ל ובני מדין עיפה ועפר וחנך חסר וא״ו כתיב ותהר ותלד את חנוך מלא וא״ו כתיב וכל חנוך באורייתא מלא וא״ו כתיב בר מן חד חסר עיפה ועפר וחנך כדאמרן משפחת החנכי חסר וא״ו כתיב : (ו) לחצרן משפחת החצרוני . במסורת פרשת ויגש נמסר חצרן כל אורייתא חסר בר מן חד החצרוני קדמאה דוידבר ע״כ הרמ״ה ז״ל החצרוני לכרמי דין מלא וא״ו לחצרן משפחת החצרני לחמול דין חסר וא״ו כתיב : (ז) הראובני . הרי״ש במאריך והיא נקראת בשורק והאל״ף שבאמצע נחה כמו ויראו את ה׳ והבירו וכן הוא בספרים כ״י וכמוהו רבים כמ״ש בסוף דברים . וכך הוא כוונת ר׳ אליה המדקדק בהגהת שרשים שרש ירא . ושמו רפי על האל״ף להורות על נחותה . וכן כתב הרמ״ה ז״ל אלה משפחת הראובני דפינחס מלא דמלא כתיב מלא אל״ף ומלא וא״ו ותרויהון בין רי״ש לבי״ת ולא קריין ודכוותיה כי לקחו מטה בני הראובני דאלה מסעי ודכותא בלישנא נתתי לראובני ולגדי סוף דברים וכל לראובני דכותא : פקדיהם . הפ״א רפה : (ט) קרואי . קריאי ק׳ ביו״ד וכ״כ בהעתק הללי ובמסורת קדמונית מצאתי במדבר קרואי פינחס קריאי וסימן ברוך פרי ע״כ . סי׳ דבמדבר רו דפינחס רי ועל הקריאה איתמר וממילא דהכתיבה בהיפך ועיין ג״כ מ״ש בפרשת במדבר ובריש פרשת קרח : (יג) הזרחי . הזי״ן דגושה : (טו) לאזני האזני . האל״ף בקמץ לבד : (כא) לחצרן . בהעתק הללי לחצרן ירושלמי לחצרון ע״כ ובכל ספרים שלנו חסר כחבירו דלעיל וכן כתב הרמ״ה ז״ל והצרן וכרמי חסר וא״ו כתיב וכל אורייתא דכותא חסר : (כג) פוה . הוא״ו רפה בספרים מדוייקים אבל הרמ״ה ז״ל בעט סופר שלא כתבו שהוא״ו בדגש וכן מצאתי בגליון א׳ כ״י : (כו) השלני . בהעתק הללי השלוני ירושלמי השלני ע״כ ובכל הספרים חסר וכן בנכחא כ״י מסור עליו לית וחסר . גם הרמ״ה ז״ל כתב משפחת השלני חסר דחסר הכל יו״ד וחסר וא״ו : (ל) אלה בני גלעד . וכן ואלה בני שותלח הביתי״ן בדגש מדין מפסיק ואתי מרחיק והבירו בפרשה כלם רפין שאין טעם מפסיק במלה הקודמת גם אין להם דין אתי מרחיק שמלת בני סמוכה אל המלה שלאחריה וכן מצאתי בספרים מדוייקים ועיין מ״ש בתיבת ה׳ על חקרנוה כן היא : (לה) והאשריאל האשראלי . שניהם בשי״ן שמאלית בספרים מדוייקים ובתיקון ס״ת ישן והשריאל במפתח והשראל ע״כ ובספרים שלנו מלא ובהעתק הללי השראלי ירושל׳ האשריאלי ע״כ . ובכל הספרים חסר וכן בנכחת כ״י מסורת עליו לית וחסר וגם הרמ״ה ז״ל כתב ואשריאל מלא האשראלי חסר : (נא) ואלף שבע מאות . ג׳ דמטעין דסבירין ושבע בוא״ו וסימן נמסר במסרה גדולה : (נז) הגרשני . הנו״ן דגושה : הקהתי . במקצת ספרים הקו״ף בשוא לבדו : (נח) וקהת הולד . כל אורייתא מלא דמלא והדין מלא וא״ו וחסר יו״ד : (ס) את נדב ואת אביהוא את אלעזר ואת איתמר . בתיקון ס״ת ישן את ואת את ואת ובמפתח את את ואת ואת ע״כ והרמ״ה ביורר דבר זה מהמסורת וכן כתב ד׳ פסוקים דאית בהון את ואת את ואת וסימן והזכרתם אתכם את החקים יתרו . את האהרן ואת בניו ויקהל . וכל אשה חכמת לב שם . ויולד לאהרן את : (סא) אביהוא . הבי״ת בחירק : בהקריבם . אין בבית געיא בספרים מדוייקים :

כז (א) ותקרבנה . בגרש לא בשני פשטין : צלפחד . ברביע לא בזקף קטן : בן יוסף . הבי״ת רפה : (ג) אבינו מת במדבר . הא טעמא לעילא אריך מלה ומשך לה וז״ל קרי בזוהר פרשת בלק דף ר״ס : (ה) משפטן . נו״ן רבתי וכן מצאתי במסורת כתובי יד מאלפ״א בית״א רבתית ובחומש כ״י קדמון לית ונו״ן רב ולית כתיב כן . והטעם לפי שאמר משה ממנו ילמדו הכל שתלותי הדבר ברב גדול עכ״ל . ועוד מזה יש לומר שנו״ן משפטן רבתא לפי שנעלם ממשה שער הנ׳ כדאיתא בפ״ק דראש השנה ובפ״ד דנדרים נ׳ שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חסר א׳ שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים וכן כתוב בספר נשמת שבתאי הלוי שער י״ב : (ו) משה לאמר . הלמ״ד דגושה : (יג) וראיתה אתה . דין לחוד מלא יו״ד וה״א בסוף תיבותא וכל לישנא באורייתא חסר ה״א : (יד) לי . השני . טעם המדפיס שכתבו מלא יו״ד והוא עצמו מסר בפסוק כל לי חסר וכל כין מלא וכן מסר הרמ״ה ז״ל : (יח) ויאמר ה׳ אל משה קח לך את יהושע וגו׳ . אין כאן תחלת פרשה לא פתוחה ולא סתומה . ובספר תגי כתוב ודבר דיפקד ויאמר דקח לך סתומה ע״כ ואין אנו נוהגים כן וגם הרמב״ם ז״ל לא מנאה : (יט) לפני . בשש : (כ) ונתתה . בה״א לבסוף בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים והמדפיס טעה לעשותו חסר ולא נתן אל לבו למה שמסר בסדר תרומה ונתת כ״ט חסרים ואין זה במניינם ועיין מ״ש בסדר תצוה :

כח (ג) ואמרת להם זה האשה . סימן כל אורייתא ואמרת אליהם בר מן חד ואמרת להם זה האשה וחד באורייתא ואמרת אליהם דדברו אל בני ישראל דזב ועי״ש במסורת : (ה) רביעת . בהעתק הללי כתיב רביעת וחברו וכן הוא בכל ספרים מדוייקים מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד בתראה והכי מוכח במסורת דסוף יחזקאל וכמ״ש בפ׳ לך לך והמדפיס טעה שכתבו בספך : (ו) העשיה . היו״ד רפה : (ט) וביום השבת . פתוחה : תמימם . השי״ן דגושה : (י) ונסכה . הסמ״ך בשוא : (יא) חדשיכם . השי״ת בקמץ לבד : (טז יז) פסח לה׳ ובחמשה עשר וגו׳ . עמ״ש בפ׳ כי תשא ויהל משה בשם התוספות : הזה . הזי״ן בדגש : (יט) תמימם דפסח וכן תמימם דשבועות ודראש השנה כולם מלאים יו״ד קדמאה וחסר יו״ד בתראה כחבירותם . וכ״כ הרמ״ה ז״ל שנים תמימם דתצוה מלא יו״ד קדמאה וחסר יו״ד תניין כתיב וכל תמימם באורייתא דכותייהו והמדפיס נשתבש באלו ולא הלך בדרך תמים כי במסורת תהלים ל״ז וריש משלי נמסר כל תמימם דבעירה חסר יו״ד בעקבה בר מן חד ואיל מן הצאן תמימים יעשו (יחזקאל מ״ג) וכל דגברי מלא בר מן חד יודע ה׳ ימי תמימם : (כד) על עולת התמיד דפסח . בהעתק הללי ובמנחת כהן נמסר לית מלא בתורה ובמסרה קטנה כתוב עליו ג׳ מלא בלישנא ועיין סימנם ביחזקאל מ״ו והא איתא וכ״כ הרמ״ה ז״ל עולת תמיד דפסח דכאלה תעשו ליום מלא וא״ו כתיב וכל שאר אורייתא עלת חסר וא״ו כתיב : (כו) בהקריבכם . אין בבי״ת געיא בספרים מדוייקים וגם בקצת דפוסים : בשבעתיכם . טרחא בעי״ן ובלא מאריך בשי״ן : (כז) עולה דבכורים . בהעתק הללי מסור עליו לית מלא בתורה וכן הוא בהרמ״ה ז״ל ובמסורת ובפסיקתא דר׳ טוביה למה עולם שבעצרת מלא ללמדך שבששה בסיון ניתנה תורה ועצרת מלה להיות בששה בסיון ולא כמו שאמרו התועים עצרת לאחר השבת כל זמן שיבא וכן בבעל הטורים : (כח) ומנחתם דשבועות . טעם המדפיס לעשות כאן פיסקא ואמר שהיא סתומה כי בכל הספרים אין כאן פיסקא כלל : (ל) שעיר עזים . מסוי בכורים וכפורים שעיר וכולם ושעיר ובפסיקתא דר׳ טוביהו למה נאמר מ״ם ובעצרת שעיר ולא נאמר ושעיר כמו בשאר המועדות מקיש עצרת לי״ה מה י״ה יום מתן תורה אף עצרת יום מ״ת מפני שלוחות השניות ניתנו בי״ה וי׳ הדברות נאמרו בעצרת וכדי להוציא מלבן של צדוקים שאומרים מתן תורה לא היה בעצרת לכן הקדו זה בזה בשעיר שעיר : שעיר עזים אחד לכפר עליכם . בכל הקרבנות

בסוב

כתיב חטאת ובעזרת אין כתיב חטאת אמר להם הקב"ה מכיון שקבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם. ירושלמי פ' בתרא דר"ה ובמדרש תזית פסוק כמגדל דוד מסיים בה ללמדך שלא היה בידם לא חטא ולא עון . ועיין עוד ברעיא מהימנא דפרשת אמור דף צ"ז :

כט (ב) ועשיתם עלה . בכל הקרבנות כתיב והקרבתם וכאן כתיב ועשיתם אמר להן הקב"ה מכיון שנכנסתם לדין לפני בר"ה ויצאתם בשלום מעלה אני עליכם כאילו נבראתם בריה חדשה ירושלמי פרקא בתרא דר"ה ובויקרא רבה סוף פ' כ"ט והכי איתא בפסיקתא מכיון שנכנסתם לפני בדין ביום הזה ויצאתם בדימוס מעלה אני עליכם כאלו היום בראתי אתכם בריה חדשה שנאמר כי כאשר השמים החדשים וגו' אשר אני עושה וגו' . ובפסיקתא דר' טוביהו מה נשתנה יום הזכרון מכל המועדות שכתוב כאן ועשיתם מפני שהאיל קרניו לשופר היו נעשות וכן א"ר יהושע בסוף מסכת קנים שתי קרניו שתי חצוצרות וכו' פי' שופרות לכך נאמר כאן ועשיתם עולה לפי שיש בו עשייה אחרת חוץ מהקרבתו ד"א ועשיתם עלה מלמד שכל המשמר את המועדות כראוי כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים לכך נאמר בראש השנה ועשיתם שבתשרי נברא העולם : לה' . בזקף קטן : איל . בגלגל בהג"ה : (ג) ומנחתם דובתודם השביעי . במ"ס אזלא ובתי"ו זקף קטן לא מירכא : (ה) עזים . במירכא לא בתביר : בקר . בתביר לא במירכא : (ט) ומנחתם . בתי"ו זקף קטן לא מירכא : (יב) והגתם . דגש בגימ"ל : (טו) ועשרון דיום ראשון של חג נקוד על וא"ו בתרא מסורת ואבות דר"נ פ' עשרה נסיונות וכן צריך להגיה במדרש רבה פ' במדבר ובמסכת סופרים פ"ו והכי איתמר בהדיא במסכת מנחות ריש פ' שתי מדות ילקוט פ' פינחס רמז תשפ"ב לקח טוב וערוך ע' נקד קרית ספר פ"ב בהלכות מעשה הקרבנות תוספות י"ט א"ר יוסי למה נקוד על וא"ו שבאמצע עשרון של י"ט הראשון של חג שלא ימוד לא כשל שלפניו לפר ולא כשל שנים לאיל : (טז) חטאת . הטי"ת דגושה : (יח) לאילם דביום השני . לאילם דיום שלישי לאילם דיום רביעי כולם מלאים יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה כחבריהם שבענין וכל אורייתא דכוותייהו במ"ד מלא דמלא וסימניהון נמסר בסדר תצוה ובסדר וישלח וכן כתב הרמ"ה ז"ל והמדפים טעה כאן ולא זכר מ"ש כבר . גם בעל מנחת כהן בפרשת וישלח טעה שאחרי הביאו המסרה של ד' מלא דמלא בתורה כתב ושאר אורייתא אלים כתיב חסר יו"ד קדמאה ור"ל אילם כתיב חסר יו"ד בתראה : (כו) וביום החמישי . פתוחה : (לג) כמשפטם דביום השביעי . שנת פרק הבונה תניא ר' יהודה בן בתירא אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם מים מכאן רמז לניסוך המים מן התורה והכי איתא בספרי וכתבו התוספות בשביעי כמשפטם גרסינן כדמוכח פ"ק דתענית וכן הוא במסורת הגדולה ולא כרש"י דגרס בשמיני כמשפטם בסוף פרק לולב וערבה עכ"ל . ובפי' התורה גורס גם הוא בשביעי כמשפטם וכן במסורת נמסר בו"ז מי"ם פי' כל ענייניא כתיב ונסכה כמשפט בר מן יום ב' דכתיב ונסכיהם וביום ו' ונסכיה וביום ז' כמשפטם מכאן רמז לנסוך המים . ובתוספתא דזוהר סוף פ' מצורע מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו' בוז יבוזו לו מאי בו"ז יומא תניינא ויומא שתיתאה ויומא שביעאה דהכות דבהון הוו מנסכי מים ויין : (לה) ביום השמיני . כל ענייניא ריש פסוק וביום בר מן שמיני כתיב ביום לפי שהוא רגל בפני עצמו ללמדך שאין אות חסרה או יתירה בתורה והוא דבר רק שנאמר כי לא דבר רק הוא מכם פסיקתא דר' טוביהו :

ל (א) ככל אשר צוה ה' את משה . בקצת ספרים אל משה וכס"ס את :

פרשת מטות

(ב) מטות . פתוחה : (ג) לאסר . האל"ף בשוא לבדו בספרים כ"י וגם בדפוסים קדמונים : (ה) וקמו . השני הגלגל בקו"ף : (יג) אתם . בפסק בתי"ו גלגל : אישה ביום שמעו . השי"ן בקמץ : (יד) לענת . בהעתק הללי לענת ירושלמי לענות ע"כ . ובכל הספרים חסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל לית חסר וחד מלא למנלא על מחלת לענות :

לא (ב) אחר תאסף אל עמיך . זה א' מהמקראות שקראו חכמים עטור סופרים כמ"ש סוף פרשת בהעלותך : (ו) ואת פינחס . כל אורייתא מלא יו"ד ועיין מ"ש בשמואל א' : (ח) ואת דמלכי מדין . במקף לא בתלשא והאלף בסגול כן הוא בכ"י : הרגו הגימ"ל רפה : (יב) ירחו . כל אורייתא בצירי הרי"ש וסי' ושכן חררים עיין במ"ג סוף מלכים : (כב) את הנחשת . את במאריך ובמקף בספרים כ"י אף שאין נראה כן בהילופים : (כז) וחצית את המלקוח . ותצית מלעיל בשני שבטין לקריאת ב"א שאנו סומכים על קריאתו וכ"כ המכלול מסקל פ ע ל ת והגהת לוית חן שער ג' פרק י"ט שלא כדברי בעל מנחת כהן שכתב לחוד בטעם מלרע : (כח) והרמת מכס . הקדמא בתי"ו ברוב ספרי הדפוס ובכל כ"י : (לב) בזזו . בשוא לבד כמנהג קצת ספרים וכמנהגנו וכן חברו שבסמוך : (לה) מן הנשים . בלא קדמא כנו"ן : אשר . במאריך לא בטפחא : (לו) ותהי המחצה וגו' ושבעת אלפים סי' קדמאה דותהי המחצה אלף ושבעת אלפים תניינא דותהי מחצת אלף שבעת אלפים וסי' ושתי הממלכה : (נ) קרבן . בקמץ לבד : כלי זהב . בחירק והוא חד מן ז' מטעים דסבירין בצירי וסימן נמסר במסרא רבתא : (נב) אלף שבע מאות . ג' דמטעים דסבירין ושבע בוא"ו וסימן נמסר במסרא רבתא :

לב (א) ומקנה רב . פתוחה : ומקנה . בפסק : (ג) ואלעלה . תרין באורייתא חד נסיב ה"א בסוף תיבותא וחד נסיב אל"ף ותרוויהון בפ' מטות קדמאה בה"א תניינא באל"ף : ושבם . בסי"ן שמאלית בכל ספרים כ"י והוא שבמה האמורה למטה כמ"ש רש"י ז"ל שהיא בסי"ן שמאלית בכל הספרים : (ו) האחיכם . בספרים שלנו האל"ף בפתח וכ"כ רד"ק בשרש אחה : (ז) תנואון . תניאון ק' : (ט) ויעלו עד נחל אשכול . מלא שאינו מהחמשה חסרים שנמסר סימנם במ"ג בפ' לך לך : (יב) הקנזי . הקו"ף דגושה : מלאו . קל הלמ"ד : (יג) העשה . אין מאריך בה"א ראשונה בספרים מדוייקים . וכן הוא בחילופים לב"א אך טעה המדפיס שם שכתבו בוא"ו : (טו) מאחריו . האל"ף בגלגל : (טז) ויאמרו . גלגל ביו"ד . (כב) נקים . עיין מ"ש מזה סוף פ' מקץ : (כה) ויאמרו בני גד . י"ב ויאמר דסבירין ויאמרו וסימן במסו' בזה הפסוק ובצופטים י"א וקשיא לי כי בפרטן אינן אלא י"א ובכל הספרים כתוב בכולם י"ב דסבירין ויאמרו ואולם בספר אחר כ"י כתוב י"א ולשון רש"י ויאמרו בני גד כלם כאיש אחד : ויאמר בני גד וגו' לאמר . עי' מ"ש ריש פרשת וארא : (כו) בהמתנו . אין בו יו"ד : (כח) נון . במקצת ספרים הנו"ן רפה : (ל) חלוצים אתכם . בהעתק הללי חלוצים ותברו ירושלמי חלוצים ותברו ע"כ . ובכל הספרים שניהם מלאים וכן מצאתי במסורת כ"י חלוץ חלוצי חלוצים כלם מלאים ב"מ חד חלצי מוהב והתם נמי מסור עלוי לית חסר . ומה שכתוב כאן במסורת הדפוס כל ליסנא מלא בר מן א' חלצי צבא עזות . וכ"כ הרמ"ה ז"ל שנים עשר אלף חלוצי צבא מלא ואי"ו כתיב וכל חלוצי חלוצים כולהון מלאים ואי"ו ועבר לכם כל חלוץ מלא ואי"ו ודכוותא כל חלוץ למלחמה דאם יעברו דכוותא כל חלוץ צבא דועבדיך יעברו ודכוותא בית חלוץ הנעל כלהון מלאים ואם לא יעברו חלוצים צלא דמלא מלא וא"ו ויו"ד וכל חלוצים דכוותא : (לב) נעבר . העי"ן בחטף פתח : ארץ כנען . חד מן ס' דסבירין ארצה וסימן במ"ג פרשת ויגש : (לד) ואת עטרת . בהעתק הללי עטרת ותברו ירושלמי עטרות עטרות ע"כ . ובכל הספרים עטרות דלעיל מלא וזה חסר וכן ואת עטרת בבסמוך חסר וכן במסו' ג' חסר בליש' וסי' ויבנו בני גד את דיבן ואת עטרת ואת עטרת שופן והעטרת תהיה לאהלם דזכריה ו' ועל עטרות ודיבון נמסר לית דום פ' ומלא בתורה . וכן מסר הרמ"ה ז"ל עטרות ודיבן ויעזר דין לחוד מלא וא"ו כתיב ושאר חסרים באורייתא ובמסו' אחריתי עטרת תרין חסרים ואם עטרת דויבנו בני גד ואת עטרת שופן : (לח) ואת נבו . ברוב ספרים כ"י

אין בו"א געיה וכ"כ בחילופים : (לט) ויורש . כתוב בספר מנחת כהן ויורש את האמרי חסר עכ"ל . אך בכל הספרים הוא מלא וא"ו ולא כמ"ש במאירי דבקצת תיקונין כתוב וירש בשני יודין וקרי ויורש דוקא ויורש דוישלח משה לרגל את יעזר דסוף תקת כתיב בשני יודין . וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויורש את האמרי דוישלח משה לרגל מלא בתרין יודין קדמי לריש קדמאה קרי בחולם וחסין כתיב במקום וא"ו ולא קרי ומבריה דהאי כתטות מלא וא"ו כתיב ויורש את האמרי דוילכו בני מכיר עכ"ל . גם לא נמנה במסרה רבתא עם מלין דכתובים יו"ד באמצע תיבה וקריין וא"ו : (מא) חותיהם . בשלשי החותיהם בחטף פתח בחי"ת : (מב) קנת . ברוב ספרים כ"י וספרי הדפוס ישנים הנו"ן בקמץ : לה . ה"א הכנוי נחה והיא חדא מן תלת לה דלא מפקין עפ"י המסורת וסימן נמסר ברות וזכריה ה' . ובמדרש רבתי דרות על פסוק ותאמר אמלא חן אמר לה ח"ו אין את מן האמהות אלא מן האימהות פי' דמדכתיב לה בלא מפיק קרי ביה לא כלומר לא כן הדבר כאשר דברת שאין את מן האמהות כלומר השפחות אלא מן האימהות ודכוותא ויקרא לה נבח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם ודכוותא לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תקומה פי' דמקרא זה מדבר בהגוזה וגבות הרות כדאיתא בפ' זה בורר . ועיין הרמב"ן ובחיי על התורה ושרש ישי על רות ותוספות פרק כהים מקדש בהגדתא דעשרה קנין :

פרשת מסעי פתוחה

לג (א) מרעמסס . בשני שואין הראשון נח והשני נע כמ"ש בסוף ויגש : ממהרת . במאריך במ"ם הראשונה וכן הוא לב"א : יגאו בני . הבי"ת רפה : (ח) ויסעו מפני החירת . ג' סבירין פי מפי וקרין פני מפני : (ט) ובאילם . יו"ד בתר אל"ף ולא בתר למ"ד : (יד) היה שם . מלעיל שבקדמא בה"א ראשונה בכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים : (טו) מרפידם . בתיקון ס"ת ישן מרפידים ס"א מרפדים וכן במפתח ע"כ . והרמ"ה כתב ויחנו ברפידים ואין מים (בבלא) ויסעו מרפידים ויבאו (ויתרו) הלין ב' מלאים דמלאים ושאר אורייתא חסר יו"ד תניין וכולהון מלאים יו"ד קדמאה : (עז יז) בקברת מקברת . כך הם בהעתק הללי ובירושלמי בקברות מקברות ע"כ ובחומש עם תרגום מסביוניטה הראשון כתוב חסר ונכתב עליו יש ספרים בקברות והשני כתבו בפסוק מלא וכן בתיקון ס"ת ישן כתוב בקברת במפתח בקברות ע"כ . אך בספרים מדוייקים שניהם חסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל קברות התאוה דויקרא את שם המקום ההוא כפ' בהעלתך מלא ואי"ו כתיב ודכוותא מקברות התאוה נסעו הכא ומסר עליהם תרין מלאים הלין ושאר אורייתא חסר וא"ו כתיב : (כז) בתרח . הוא סוף פסוק : (לג) ביטבתה . בי"ת ראשונה דגושה וסיו"ד בקמץ לבד וכן מיטבתה : (לה) בעצין גבר . בהעתק הללי בעצין מעצין ירושלמי בעציון מעציון ע"כ . ובספרים שלנו שניהם חסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו בעצין גבר ויסעו מעצין גבר תרויהון חסרים וא"ו כתיב וכל לשון עצין בעצין מעצין חסרים : (מד) העברים . העי"ן בחטף פתח : (מו) דבלתימה . הדל"ת בדגש : (מט) הישמת . בהעתק הללי הישמת ירושלמי הישימות ע"כ . ובכל הספרים חסר וכן הוא על פי המסורת . וכ"כ הרמ"ה ז"ל ויחנו על הירדן מבית הישמת חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב ועיין מ"ש ביהושע סימן י"ב : (נג) והורשתם . השי"ן ימנית : במותם . בתיקון ס"ת כמתם במדוייק במותם ע"כ . והרמ"ה כתב ואת כל במותם תשמידו מלא וא"ו וכולהון מלאים : (נד) ולמעט תמעיט . בלא מאריך בלמ"ד בס"ס : (נה) ולצרו . הרים בשוא לבדו כמנהגנו :

לד (ב) אל הארץ כנען . כן כתיב ומטעים ביה ספרים . לכם בנחלה . בס"ס הבי"ת בגעיה : (ג) נגב . בתביר : ים המלח . וכן ים כנרת כולם קמוצים בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס קדמון . וכה לך לשון המכלול דף ר"נ וכמו שמלת כל הקמוצה היא חטופה במקף כן כל אות קמוצה באחרית המלה ובלדה אות נחה נראית ובמקף היא חטופה לעולם כמו זכר־נא שמר־תם וכו' חוץ משתי מלות ים עם כמו ים־כנרת ים־המלח וכן העם־הזה וזולתו כי הם קמוצים והם במקף ונקראים בקמץ רחב אך בהסמכם אל מלה אחרת סמיכות ענין תשובנה פתח כמו ים־סוף־עבר־ה' אך ים כנרת ים המלח הם קמוצים אעפ"י שהם סמוכים סמיכות ענין וכן כל ים זולתי ים סוף עכ"ל . והאפודי טען עליו ואמר כבר חשב רד"ק לתת כלל מה וכו' ושכומו בכל זה מבואר מאד כי נמצאו רבים קמוצים ובמקף והם בלתי חטופים אשר אזכרם גר־שם אזכרם כתב־הדם קמץ במדות המסרה משגב־לנו בז־לדבר כל אלה קמוצים ובלתי חטופים ע"כ . ובעל מגן דוד הגין בעד רד"ק וכתב זה לשונו ולא אמר כלום כי אלה המלות שאמר שהן קמוצות ובמקף ואינן חטופות אינו כן לפי הספרים המדוייקים שהיו בזמן רד"ק רק היו בלתי מקף וכן הם במקצת ספרים מדוייקים שנמצאים בינינו חוץ ממלת כתב הדם שהוא פתוחה ובמקף . וכן הביאם רד"ק פתוחה בשער השמות במשקל פעל ומ"ש האפודי שהוא קמוצה בעדות המסרה אפשר שרד"ק ראה מסורת אחרת שאומרת בחלוף זה ואף שיודה רד"ק לאפוד שמלת גר שם ודומה לה הן במקף ואמר רד"ק הסבה שאינן נחטפות הוא מפני המאריך שיש באות הקמוצה כמ"ש לשון לימודים שער א' פ"ס וכבר כתבתי לשונו בפרשת בראשית ע"פ כי שת לי ע"ש : (ד) מנגב . הנו"ן דגושה : והיה . והיו ק' והוא חד מן תלין דכתובין והיה וקרין והיו כמ"ש ביהושע סי' ע"ו ו' : (ה) נחלה מצרים . עיין מ"ש בתהלים סי' קכ"ד : (ו) הגדול . הגימ"ל דגושה : וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול . כתב המעתיק במסרה גדולה אות הגימ"ל גבי א' הגדול מלא בתורה דלא אתבריר ליה כי ניכר הים הגדול מלא ומביק בה מילתא דאיתבריר ליה דהוא סימה הגדול דיהושע . ואומר אני דלא ברירא ולא נכיר דכי מעיינת במסרה דפרשת נח מתחזי לך דחד מן ח' מלאים הוא הים הגדול וגבול דהכא ובפסוקי דאורייתא בלחוד קא מיירי וברירות דמילתא הכי הוא ודאי ולית בה ספיקא כלל והכי מסיר הרמ"ה ז"ל : (יא) הבגל דומחה . ברוב ס"ס בזקף קטן : (יד) הראובני . הה"א בקמץ וקריאת הרי"ש בשורק כמו שכתוב בפרשת פינחס : (טו) לקחו נחלתם . השני התי"ו ברביע לא זקף קטן : ירחו . היו"ד בשוא . (יז) אלה . בשופר יתיב לא בגלגל והלמ"ד דגושה : (כב) בקי . הקו"ף דגושה : (כו) עזן . הזי"ן דגושה : (כח) פדהאל . במקצת ספרים הדל"ת בפתח והה"א נחה בשוא נח ובמקצתן הדל"ת בקמץ והה"א נחה בלי ניקוד . ובעל אור תורה כתב דלפי זה קריאת המלה בקמץ חטוף כמו גלפחד . ולפי דבריו שהם ראוים הה"א לינקד בשוא וזה לא מצאתי כי בכל הספרים שהדל"ת בקמץ הה"א נחה בלי ניקוד ואם כן קריאתו בקמץ רחב כמו פדהצור עשהאל ובכל ספרים מדוייקים כתיב מלה חדא והוא חד מן שמות שאינן נחלקים ע"פ הירושלמי כמו שכתוב בריש פרשת במדבר :

לה (א) בערבת . בי"ת ראשונה דגושה : (ב) ומגרש . הגימ"ל רפה : (ה) זה יהיה לכם . חד מן ה' לכם דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסי' במ"ג סדר בהעלתך ועיין מ"ש ביהושע סימן א' : (ז) אתהן ואת מגרשיהן . לית כוותיה בנו"ן באורייתא : (ח) המעט . הה"א בלא געיה מכלול דף נ"א וכן הוא בס"ס : (ט) לאמר . הלמ"ד דגושה : (כ) יהדפנו . הדל"ת בחטף קמץ : (כא) מות יומת . המ"ם במאריך והוא גם במקף במקצת מדוייקים אף על פי שאינו נראה כן מהחילופים : גאל . הגימ"ל דגושה : סדם . ברביע לא בזקף קטן : (כג) בה . השני ברביע : (כה) הקדש . הקו"ף דגושה : (כז) את הרצח . גלגל בה"א :

לו (ב) את נחלת . במאריך ובמקף : (ג) על נחלת . הראשון ביתיב כמו השני שבסמוך לא במקף : (ח) וכל בת ירשת נחלה . ג' פסוקים בקריא מן תמניא אתון רישיהון וכל וסימנהון וכל שים השדה וכל בת ירשת נחלה וכל שלל הערים (יהושע י"א) :

סליק ספר במדבר

ותשלם מלאכת ספר רביעי והוא ספר הפקודים והמסעות. תהלה לשומע שועות:

יט (א) וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. י"ח פעמים נתיחד הדבור למשה ולאהרן ביחד. ואלו הן ג' פ' וארא. וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה לאמר. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם. ב' פ' בא. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה וגו'. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח. א' פ' שמיני. וידבר ה' וגו' דזאת החיה: א' פ' תזריע. וידבר ה' וגו' דאדם כי יהיה בעור בשרו: ב' פ' מצורע. וידבר ה' דנגעי בתים. וידבר ה' דפרשת זבים: ג' פ' במדבר. וידבר ה' דאיש על דגלו. וידבר ה' דנשא את ראש בני קהת. וידבר ה' דאל תכריתו: א'. פ' בהעלתך. ויאמר ה' פתאם אל משה ואל אהרן: א'. פ' שלח. וידבר ה' דעד מתי לעדה: א' פ' קרח. וידבר ה' דהבדלו מתוך העדה: ג' פ' חקת. וידבר ה' דריש פרשתא. ויאמר ה' דיען לא האמנתם בי. ויאמר ה' דיאסף אהרן: ומה שאמר הקדוש ב"ה להם שיאמרו לישראל. המה י"ג פעמים (ור"ל כי דל מינייהו ה' פעמים שלא היו שליחותן לישראל כלל רק אליהם לבד היה הדבור ואלו הן. ויאמר ה' דכי ידבר אליכם. שלא נשלחו לישראל רק לפרעה. ויאמר ה' דקחו לכם מלא חפניכם. ג"כ לא נשלחו רק להביא מכת שחין. וידבר ה' דנשא את ראש בני קהת. וידבר ה' דאל תכריתו. גם שם לא היה המצוה לישראל רק למשה ולאהרן לבדם שיקבלו מספר בני קהת. ולהזהיר על כלי המקדש. ויאמר ה' פתאם. גם כן לא נשלחו כלום רק שהיה תוכחת מוסר למרים ולאהרן על תלונתם במשה. וא"כ לא נשתיירו רק י"ג פעמים שנצטוו בשליחותן לישראל והיינו דאיתא בת"כ י"ג דברות בתורה למשה ולאהרן וכנגדן י"ג מיעוטין שלא נשמע קול הדבור רק למשה לבד כי א"ל למעט את אהרן רק בי"ג דברות כמו שנתבאר והבן) והי"ח פעמים שנאמרו למשה ולאהרן וכן הי"ג פעמים שנצטוו על שליחותן לישראל המה בסוד י"ג. י"ח: (ב) זאת חקת התורה. לפי דכתיב והזה הטהור על הטמא ביום השלישי וביום השביעי יכול דוקא הזאה ביום. שחיטתה וקבלת דמה הזאת דמה שריפתה והשלכת עץ ארז ואזוב ושני תולעת שהם דוקא ביום מנין ת"ל חקת התורה כל הפרשה א'. ודוקא אלו ה' דברים לפי שמוו להזאה כמו שהזאה פסול באשה כך הם פסולים באשה ולכך הם פסולים גם בלילה אבל לא שאר דברים כמו שיתבאר: זאת. למעט אסיפת אפרה ומילוי מים וקידוש הואיל וכשרים באשה כשרים ג"כ בלילה: חקת. ג"ש מיו"כ מה יו"כ בכ"ג ובכלי לבן אף פרה כן (ועיין הכל ביומא מ"ב ע"ב והוא שלא כדעת הרמב"ם הלכות פרה אדומה פ"א הל' י"א י"ב וע"ש בכ"מ דאף בכהן הדיוט כשר): אשר צוה ה'. שטעון פרישה ז' ימים כמו ביו"כ ודרשינן מדכתיב כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם ודרשינן לעשות זה מעשה פרה לכפר זה מעשה יו"כ וכן כאן כתיב ג"כ צוה ה' כמו דכתיב שם צוה ה': דבר אל בני ישראל. שיהא ג"כ לדורות לפי שכתוב ויקחו אליך יכול שאין פרה אלא שעשה משה וכל הדורות יהיו מזים מאותה פרה ת"ל בני ישראל שתהא נוהגת לדורות שיעשו פרה בעת שיהיו צריכין: ויקחו. משל צבור מתרומת הלשכה. (פ"ד דשקלים משנה ב'): אליך. שתהא אתה הגזבר על המעות: ויקחו אליך. ללמד שפרה שעשה משה צריכה שיהיה אפרה בכל הפרות שיעשו לדורות ויהיה מעט אפר מפרה של משה: פרה. בת שלש (ועיין ברמב"ם פ"א מהלכות פרה ושם פסק כחכמים דאף בת ד' כשירה) וכל מקום שנאמר פר או פרים בני שלש הם: אדמה. דוקא וכל שאר המראות פסולות: תמימה. לפי שנאמר למטה אשר אין בה מום מה ת"ל תמימה אלא ללמד שתהא תמימה באדמימות ואפילו רק שתי שערות שחורות פסולה: אין בה מום. למדין ג"ש מקדשים דכתיב כל מום לא יהיה וכל המומין הפוסלים בקדשים פוסלים בפרה (משנה ג' פ"ב דפרה): אשר. ריבוי לרבות כל דברים הפוסל בקדשים כגון יוצא דופן אתנן ומחיר ובקדשים אתרבו כל הני מכל דבר רע פ' שופטים ובפרה פסולים מרבוי דאשר: אין בה מום פרט לעגלה ערופה שאין פוסל בה מום לפי שמוו שלא יעלה עליהם עול יכול אף במומים ישוו שניהם ת"ל אין בה. בפרה פסול מום ולא בעגלה ערופה: אשר לא עלה עליה עול. לפי שנאמר גבי עגלה ערופה אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל מנין לרבות אף בפרה פוסל שאר עבודות ת"ל אשר לרבות שאר עבודות אם כן מה תלמוד לומר עול דוקא עול פסול אפילו לא עשה עם ההעלאה שום מלאכה ועבודה רק כשהעלה העול פסולה אבל בשאר עבודות אין פסול אלא כשעבד בה עבודה שלא לצרכה (עיין בסוטה דף מ"ו ע"א): עלה עליה. לפי שבעגלה ערופה אין פסול עד שתמשוך בעול כמו שכתוב אשר לא משכה בעול יכול אף בפרה ת"ל עלה אפי' בהעלאה פסולה: עליה. למעט קדשים שאין פוסל בהם עבודה אפי' שכבר הם קדש ואעפ"י שמוין במומין: (ג) ונתתם אתה אל אלעזר הכהן. כל מעשיה עד אסיפת אפרה יהיו הכל בכהן: אל אלעזר. שיהיו כל מעשיה בסגן. אותה אל אלעזר. אותה בסגן אבל לדורות בכה"ג: והוציא אותה. שלא יוציאו אחרת עמה כשאינה רוצה לצאת לפעמים: אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות ולמדין מפרים הנשרפים שכתוב בהם ג"כ מחוץ למחנה (התם דוקא חוץ לג' מחנות לפי ששם כתוב ג"פ מחוץ למחנה) אף בפרה חוץ לג' מחנות: ושחט אותה. שלא ישחוט אחרת עמה שהמלאכה פוסלת משעת שחיטה עד שתעשה אפר: לפניו. שהיסח הדעת פוסל בה עד שתעשה אפר. (יומא דף מ"ב ע"א) בגמרא יש פלוגתא רב ושמואל רב אמר שחיטה בזר פסולה ושמואל אמר כשירה וסייעתא לרב מברייתא דאתרבי מזאת חקת התורה ושמואל סובר דכשירה דכתיב ושחט אותה לפניו ולקח אלעזר הכהן משמע דשחיטה בזר כשירה (וכן בשריפה כתיב ושרף את הפרה וא"כ ולקח הכהן משמע דשריפה בזר כשירה) ופשטות הפסוקים משמע כשמואל ולא כרב אבל בזוהר מצאתי הכרעה בין שני הדעות שפרה הראשונה אפי' בזר היה כשר שחיטתה ושריפתה אבל לדורות פסולין בזר כמו שמצינו דפרה הראשונה היה קלה קדושתה שהיא כשרה בסגן אבל לדורות דוקא בכה"ג וכמו כן בשני עבודות שחיטה ושריפה חמור לדורות שפסולים בזר: (ד) ולקח אלעזר הכהן. הכהן בבגדי כהונה. הכהן שבעה פעמים בפרשה שכל מעשה הפרה הם ז' ז'. ז' כהנים. ז' הזאות. ז' טומאות. ז' טהרות. ז' כיבוסים. ז' שרות. ז' שריפות: ז' כהנים. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן. ולקח אלעזר הכהן. ולקח הכהן. וטמא הכהן. וכבס בגדיו הכהן. הרי חמשה. ומשה ואהרן ג"כ שני כהנים כמו שכתוב משה ואהרן בכהניו: ז' הזאות. והזה מדמה שבע פעמים: ז' טומאות. כל הבא אל האהל. וכל אשר באהל. וכל כלי פתוח. בחלל חרב. או במת. או בעצם אדם. או בקבר: וכן טהרות. והזה על האהל. ועל כל הכלים. ועל הנפשות. ועל הנוגע בעצם. או בחלל. או במת. או בקבר. הרי ז': ז' כיבוסים. וכבס בגדיו הכהן קאי על ג"פ הכהן שכתוב למעלה ונתתם אל אלעזר הכהן. ולקח אלעזר הכהן. ולקח הכהן עץ ארז הרי ג' כיבוסים. והשורף אותה יכבס בגדיו. וכבס האוסף וגו'. והזה הטהור כו' וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו. ומזה מי הנדה יכבס בגדיו: ז' פרות כמו שאמרו ז"ל מסכת פרה (פ"ג משנה ה') ולמוזים כל הז' בפסוק. פרה אדומה. ושרף את הפרה. אל תוך שרפת הפרה. את אפר הפרה. וכבס האוסף את אפר הפרה. חטאת הוא. ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת: ז' שריפות. את ערה. ואת בשרה. ואת דמה. על פרשה ישרף. עץ ארז. ואזוב. ושני תולעת. הרי ז"פ ז': עוד שלשה פעמים ז' בפ'. וטמא שבעת ימים. ושבעת ימים היו מפרישין ומזים על הכהן מכל החטאות שהיו שם כמו שאמרו חז"ל. וג' פעמים כתוב בפ' הזאות יום השלישי וד' פעמים הזאות יום השביעי הרי ג"כ ז'. הרי הכל עשרה פעמים ז' עולה ע' וח' פעמים ז' הם רמוזים מ"ע פנים לתורה אבל יש עוד עד ע' פנים וכמו ע' נפש נכללו בת"ע בפ' ויגש ונכתב מקודם מ"ע (והם בני לאה עם בני זלפה שפחתה) ואח"כ בני רחל ובלהה שפחתה: ולקח אלעזר הכהן. זה קבלת הדם שיהיה בכהן. מדמה באצבעו. שיהא הקבלה דוקא בידו לפי שבשלשה מקומות היו הקבלות ביד. גבי דם אשם מצורע ולוג שמן של מצורע וגבי פרה. גבי דם אשם מצורע היו ב' כהנים אחד בכלי וא' ביד וגבי שמן קיבל תחלה בכלי ונתן לתוך ידו אבל בפרה אינו כן אלא ביד דוקא קיבל מן הפרה ולא בכלי. באצבעו והזה. בימנית דוקא ובמיומנת שבימין דהיינו באצבע דכל מקום שנאמר אצבע אינו אלא ימין ולמדין מאצבע דכתיב גבי שמן מצורע דכתיב אצבעו הימנית הידוע המיומנת שבימין דהיינו יד ימין ואצבע ולא שאר אצבעות אף כאן הזאה דוקא באצבע ובימין וכן בכ"מ שכתוב אצבע כן הדין. והזה ולא יזרוק ולא ישיף: אל נכח פני אהל מועד. במזרחו של אהל מועד ולמדין ג"ש מעל פני הכפרת קדמה מה התם מזרח אף פני שכתוב בכ"מ הוא מזרח: נכח פני אהל מועד. שיהיה מתכוין דוקא נגד פתח אהל מועד ואם לא כוון פסולה לפי שנאמר חוקה לעיכוב: מדמה שבע פעמים. מן הדם יהיה על כל הזאה טבילת אצבע בדם אבל שירים שבאצבע פסול. מדמה שבע פעמים. על כל השבעה הזאות יקבל בפעם אחד דם כשיעור כל ז' הזאות ולא יקבל בשני פעמים מן הפרה ואם לאו פסולה דילפי מקדשים דכתיב שם בדם. מן הדם: (ה) ושרף את הפרה לעיניו. מקיש שריפתה לשחיטתה מה שחיטתה כשהיא שלימה אף שריפתה כשהיא שלימה: והזה ושרף. מה הזאה אל נכח פני אהל מועד אף שריפה כן: לעיניו. שהיסח הדעת פוסל גם בשריפה. ומשחיטה ועד שריפה פוסל היסח הדעת חוץ מהשלכת עץ ארז ואזוב ושני תולעת. את הפרה. לרבות שיהיו עצים בשריפת הפרה ולכתחלה לא ישרוף את הפרה לבדה בלא עצים אבל בדיעבד כשרה אם שרפה לבדה באש בלא עצים כלל: את ערה ואת בשרה כו'. שלא יהיה בה הפשט ונתוח כלל: ואת דמה. שאף הדם שהיה על היד יקנח דהיינו (אחר גמר ההזאה) הדם שבאצבעו היה מקנח על העצים ושעל היד היה מקנח בשער של הפרה: ישרף. שישרוף הכל בגת אחת דוקא שאם יצא אפי' כזית חוץ מגתה פסולה כל הפרה. ערה ובשרה ודמה על פרשה ישרף. ללמד שאין שורפים שתי פרות בגת אחת רק דוקא אחת לבדה שכל אלו הם מיעוטים: ישרף. לרבות את הפוקעים מהגת שמחזירין לאש שעל הגת: (ו) עץ ארז. אם היה כתוב עץ יכול אפילו שאר עץ יהיה כשר תלמוד לומר ארז אי ארז יכול אפילו עצי ארז יהיה כשר תלמוד לומר עץ ארז שיקח לבו של ארז: ואזוב. שלא יהיה לו שם לווי לא אזוב רומי ולא אזוב כוחלי ואזוב מדברי ולא כל שיש לו שם לווי. ושני תולעת. אם נאמר שני הייתי סבור אפילו צבע אדום אחר שלא מהתולעת ת"ל תולעת דוקא הנצבע מהתולעת ואם נאמר תולעת הייתי אומר שכל הנצבע מצבע התולעת שהוא כשר ואפילו מה שנצבע בפעם שלישי ואילך ת"ל ושני יצבע השני מן התולעת דוקא לפי שהתולעת בעצמו הוא הראשון והשני הוא צבע השני וזהו דוקא כשר ועוד למדו חז"ל שטעימה פוסלת ופסולה לפי שאין זה שני אלא שלישי אלא כשהיו רוצים לידע אם הוא טוב הצבע היו לוקחים בקליפת ביצה ושם היו מנסים הצבע. והשליך אל תוך. שאין רשאי להשליך אלא דוקא תוך הפרה ולא חוצה לה ודוקא בפרה עצמה ישליך: שרפת. דוקא כשהתחילה הפרה לשרוף ולא קודם לכן ולא אח"כ: הפרה. כשהיא שלימה עדיין א"כ מה ת"ל אל תוך שישליך דוקא בפרה שלימה ותיכף כשהיא נפקעת ישליך לתוכה: (ז) וכבס בגדיו הכהן. לימד שמטמא בגדים וכל מקום שנאמר כבוס הוא טבילה חוץ מב' פעמים. בדם החטאת כשנפל על בגד כתיב תכבס והוא כבוס ממש. וכן בבגד המנוגע בכבוס ראשון דכתיב וכבסו את אשר בו הנגע ושני אלו בז' סממנים. ודע כי בתרגום על כל כבוסים שטעונים טבילה מתרגם ויצבע לבושוהי ועל ב' כבוסים האלו מתרגם ויחוורון: בגדיו. כל כלים שבעולם שנגע בהן טעונים כבוס וזהו טבילה וכן בכל כבוס שבתורה מטמא כל כלים במגע ובמשא חוץ מאדם וכלי חרס שאינו מטמא א"כ מה ת"ל בגדיו שאין מטמא רק בשעת עסקו בשריפה אבל לא אח"כ (אבל הבגדים שהיו עליו כבר נטמאו הם) ולכך כתיב בגדיו שבגדים שלו בודאי היו עליו (גם עכשיו הם טמאים) ואין טמא אלא הבגד שנוגע בו דוקא אבל בגד העליון שאין נוגע בו אין טמא: ורחץ בשרו במים. בכל מקום שנאמר ורחץ בשרו הוא טבילה חוץ משני פעמים גבי רחיצת ידים ורגלים בביאת אהל מועד שאין כוון אלא רחיצת ידים

ידים

ידים ורגלים וקן והקרב והכרעים ירחץ במים גם כן אין טעון טבילה אלא רחיצה למדים מג"ש בשרו בשרו מש"ז דכתיב ורחץ במים את כל בשרו. לימד שטעון טבילה אף כל מקום שנאמר בשרו שטעון טבילה יכול שאין צריך לטבול בפעם אחד כל גופו רק אבר אבר. למדין בהיקש כי אם רחץ בשרו במים ובא השמש וטהר בפ' אמור. מה ביאת השמש כאחד אף טבילת גופו כאחד ופירוש ביאת השמש כאחד כי באמת אינו כן רק מעט מעט אלא הענין הוא שאין פסול רק כשטובל אבר אבר כל פעם אבר אחד אבל כשנכנס במים כלו כאחד הוא דומה כמו ביאת השמש שבכל פעם הוא בא מעט מתחת לרקיע ואין חוזר ומתגלה אותו המעט: במים. במי מקוה שיהיה בו ארבעים סאה ולמדין מש"ז דכתיב את כל בשרו במים שיהיה עולה בהם כל בשרו והם ג' אמות גובה ואמה על אמה רוחב והוא מחזיק מ' סאה: ואחר יבא אל המחנה וטמא כו'. סדר הפסוק היה צריך להיות וטמא הכהן קודם ואחר יבוא אל המחנה אלא ללמד שב' אלו מעכבים ביאת המחנה שאם לא כיבס בגדיו ג"כ אסור לבא אל המחנה אלא שאין חייב כרת (רק מלקות משום ולא יטמאו וגו'). אל מחוץ למחנה. כל שילוח מחנה הכתוב לגבי טמאים אינו אלא מחנה שכינה חוץ מהטמאים שטומאה יוצאה מגופם (והיינו זב ובעל קרי ודומיהן): וטמא הכהן עד הערב. שצריך הערב שמש כשאר טמאים כמו שכתוב בפ' אמור ולא יאכל מן הקדשים וגו' ובא השמש וטהר: עד הערב. בנין אב ללמד על המשלח את השעיר המשתלח וכן פר ושעיר הנשרפים שמטמאין בגדים ולא כתיב שם עד הערב ונלמד מכאן שטומאתן עד הערב וכן ללמד על הכתוב בפרשה זו מואסף איש טהור ואילך שלא נזכר עד ואחר יבא אל המחנה. ונלמד מכאן (שאסור לבא למחנה שכינה עד הערב) וכן לענין רחיצה שאין כתיב באוסף ובמזה וכן כיבוס בגדים שבפרשת תזריע ואין כתוב רחיצה למדין מכאן שבכ"מ הוא טעון רחיצה דהיינו טבילה: (ח) והשרף אתה. ולא המסדר את המערכה ולא המצית האור טעונים כל זה רק המסייע בשעת שריפה: יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים. שני פעמים במים ללמד כמו שטבילת אדם הוא דוקא בארבעים סאה ונלמד מורחץ במים את כל בשרו. מים שכל גופו עולה בהם אף טבילת כלים דוקא בארבעים סאה ואפילו מחטין וצינוריות וכך דרוש הפסוק יכבס בגדיו במים (אם הם מי מקוה ולא מעין) דוקא במים שרוחץ בשרו באותם מים המה כשרים לטבילת כלים: (ט) ואסף איש טהור. איש להכשיר את הזר שכשר באסיפת אפרה שעד כאן היה פסול כמו שכתבנו למעלה. לכך כתיב כאן איש לרבות את הזר (יומא מ"ג ע"א): טהור. לרבות האשה שג"כ היתה פסולה עד כאן שהיה צריך דוקא כהן (יומא שם): את אפר הפרה. ולא את אפר האודים שכך שנינו שכותשים הכל לאפר והעצים שהיו שם. אותם שכבר נשרפו לגחלים היו כותשים ומה שהיה נשאר עדיין עץ היו משליכין לחוץ וכך נדרש את אפר הפרה דוקא ולא האודים שלא נשרפו לאפר שאינן בכלל אפר הפרה יכול ממעט אני אותם האודים שכבר נשרפו לגחלים ת"ל מעפר שרפת החטאת ולא כתוב שם מאפר הפרה שכל מה שנשרף ואפילו מן האודים הוי בכלל שרפת החטאת וכותש לאפר: והניח מחוץ למחנה. לא היה צריך לכתוב והניח אלא ואסף איש טהור כו' אל מחוץ למחנה ובא ללמד שצריך כוונה דהיינו שיש לו דעת אבל חרש שוטה וקטן פסול באסיפת האפר אבל אשה כשרה לפי שיש לה דעת: אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות דהיינו בהר המשחה במקום שרפתה: והיתה לעדת בני ישראל למשמרת כו'. לפי שאפרה נתחלקה לשלשה חלקים (אחד בחיל שממנו היה מזין לכל העוסקים באפר הפרות וחלק אחד אצל הכהנים בהר המשחה ואחד לכל ישראל) ואלו הג'. מחוץ למחנה. אותה שהיה אצל הכהנים. לעדת בני ישראל. זה שהיה אצל כל ישראל. למשמרת. אותה שהיה בחיל למשמרת לדורות: למשמרת למי נדה. לפי שכל הדברים הפוסלים בפרה דהיינו היסח הדעת ונעשה בה מלאכה וכדומה פוסלים ג"כ במים חיים וכל זה קודם שנתנו בה האפר אבל משנתנו האפר אזי אין פוסל בה דברים הללו ולכן כתיב למשמרת למי נדה שיהא האפר משמרת למים שעד שלא נתנו היו המים עצמם צריכים שימור ומשנתנו לתוכם האפר הוא שומר המים: במקום טהור. אפילו כלי חרס שנגע בשרץ מגבו כשר (ולימד הכתוב כאן) שאם היה בכלי חרס מים של חטאת אינם פסולים בנגיעת שרץ (שנגע קודם בכלי) אבל כשהניחו את הכלי על גבי השרץ נטמאו המים וזה רמוז במקום טהור דוקא שהיה המקום טהור אבל כשהעמיד הכלי על השרץ אזי המקום שעומדים שם הוא מקום טמא אבל בנגיעה אין חשש לפי שהמקום טהור הוא: במקום טהור. שאין מי חטאת ניצול בצמיד פתיל באהל המת: חטאת. ללמד שמועלין בפרה כמו בחטאת יכול אפילו לאחר שנעשה אפר ת"ל היא שאין מועלין באפרה: (י) וכבס האסף. שמטמא בגדים במשא וכל שכן במגע ומנין שאף במגע אין לך דבר שמטמא במשא ואין מטמא במגע: את אפר הפרה. דוקא אפר הפרה בעצמה מטמא אבל לא כשנתערב עם אפר אחר אם לא שיש רוב מן אפר הפרה: וטמא עד הערב. ולא כתיב כאן ואחר יבא אל המחנה שנלמד מן הכתוב למעלה כמבואר והענין שלא נכתב כאן וצריך ללמוד אותו לפי שכל הכתוב למעלה היה דוקא בכהן ודבר הכתוב בהווה שעיקר דירתו הוא במחנה במקום קדוש הוצרך לכתוב בם שלא יבא אל המחנה אבל כאן שגם ישראל כשר לכן לא צריך לכתוב ואחר יבא אל המחנה ודרך התורה לדבר בהווה (שהישראל גם בלא זה לא היה צריך להיות במחנה שכינה): והיתה לבני ישראל ולגר הגר וגו'. מכאן ואילך דיני טומאה וטהרה של פרה ועד כאן היה עשיית הפרה. וזה הוא כלל והיתה לבני ישראל ט' ואחר כך הפרטים ואחר כך עוד כלל סוף הפרשה והיתה להם לחקת עולם כלל ופרט וכלל: **לבני ישראל**. מיעט נכרים מכל טומאות שאין טמאים בשום טומאה יכול אף גר יהיה טהור תלמוד לומר ולגר: הגר. לרבות נשי גרים שנתגיירו עמהם ורמז בזה שכתוב כאן ולגר הוא הגר בעצמו: הגר. הוא הדר עמו ואלו הם הנשים: בתוכם. לרבות העבדים שהם אצל הישראל ־־ד והם בתוכם ממש אבל הגר לא הוי בתוכם ממש רק הוא נחשב כב"ע: לחקת עולם שאפי' א' מכל האמור בפ' מעכב וזהו חוקה: (יא) הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים, ולהלן כתיב כל

הנוגע במת בנפש האדם כפל הפסוקים דרשו רבותינו ז"ל הנוגע במת זה מת שלם ומנין להביא כזית מן המת ת"ל כל הנוגע במת והענין שלמדו על כזית לפי שתחלת יצירת האדם הוא בכזית עוד למדו לכל נפש אדם שדם המת מטמא מנין אפי' רביעית ת"ל לכל נפש אדם שתחלת נתינת דם באדם הוא רביעית שמתחלה בשעת יצירתו הוא בלא דם ואחר כך כשנתגדל מעט אז בא לו הדם כשיעור רביעית: לכל נפש אדם. לרבות בן שמונה שאע"פ שהוא אינו מטמא כשנוגע בטומאה אבל אם הוא מת מטמא אחרים. עוד מרבה לכל נפש אדם לפי שכל מעינות המת הוא טמא ומעינות בן שמונה טהור יכול אפי' דמו טהור ת"ל לכל נפש אדם לרבות דמו של בן שמונה שטמא: אדם וטמא שבעת ימים. אבל לא שארי טומאות מטמאין שבעת ימים: במת בנפש אדם. שאין מטמא דם אלא במת בלבד אבל לא בשאר טומאות: (יב) הוא יתחטא בו. כל המקבל טומאה מקבל הזאה. בו בכשר ולא בפסול שאם לא עשו דבר אחד כמצוה לא עלתה הזאתו: ביום השלישי וביום השביעי. בין יום השלישי ובין יום השביעי דוקא ביום ואם הזה בלילה פסול. השלישי השביעי ולא קודם ולא מאוחר: וביום השביעי יטהר. שאין טהור אלא לאחר הזאה שניה אבל לאחר הזאה ראשונה עדיין בטומאתו: ואם לא יתחטא וגו' לא יטהר. דוקא ביום השלישי ויום השביעי יזה אבל כשהזה בשאר ימים הן שהזה קודם דהיינו יום שני ויום ששי ואף כשהזה לאחר זמן דהיינו רביעי ושמיני לא עלתה לו הזאתו: לא יטהר. ואין טהור שנטמא חייב כרת אלא כשנכנס טמא אל מקדש השם: (יג) כל הנגע במת. לרבות חיבורין של מת דהיינו שערו וצפרניו ושיניו שאין מטמאין כשהם מופרשים מהמת אבל כשהם מחוברים מטמאים מרבוי דכל: אשר ימות. דוקא כשהוא מת אבל הגוסס הוא כחי ואין מטמא: ולא יתחטא כו'. אפי' שטבל רק שלא הזה חייב כרת על ביאת מקדש: ונכרתה הנפש. הכרת היא בנפש: הנפש ולא צבור: ההוא. דוקא מזיד אבל לא שוגג או מוטעה או אנוס: מישראל. וכל ישראל הם בשלום שאין נענשין אחד בעד חבירו: כי מי נדה לא זרק עליו. דוקא עליו אבל נתכוין להזות על זה ונפל על אחר פסול בין באדם בין בכלים: טמא יהיה. לרבות טבול יום שחייב כרת אם נכנס למקדש: עוד טמאתו בו. לרבות מחוסר כפורים אם נכנס למקדש ואפי' הזו עליהם חייבים כרת: (יד) אדם כי ימות באהל. דוקא אדם מטמא באהל וזהו שאמרו חמור מכלם המת שמטמא באהל מה שאין כולם מטמאין: כי ימות. שאין מטמא באהל עד שימות: כל הבא אל האהל. היינו שבא לאחר מיתה. וכל אשר באהל. שהיו שם בשעת מיתה: כל הבא אל האהל. דהיינו אדם שבא שם: וכל אשר באהל. היינו כלים ושאר דברים: הבא אל האהל. דוקא שבא לתוך האהל אז נטמא אבל כשנגע באהל אין טמא רק בית סתום או קבר סתום מטמא כל סביביו אבל לא פתוח: הבא אל האהל. הם דברים המביאים את הטומאה ודוקא אם הם באהל אבל לא כשחוצץ בפני הטומאה ואף שהאהל הוא טמא בעצמו כמו שיבואר להלן אף על פי כן חוצץ אבל שאר דברים חוץ מאהל כל דבר הטמא אין חוצץ אבל באהל אינו כן מדכתיב כל אשר באהל דוקא. יטמא שבעת ימים. לימד על טומאת אהל שטמא ז' ימים וכן כתיב בטומאת מגע שבעת ימים ובטומאת משא אין כתיב בפרשה זו כלל טומאת ז' ימים ונכתב בפ' מטות כל הרג נפש וכל נגע בחלל דאין מובן כל הורג נפש וכי אין זה נוגע בחלל אלא ע"כ הורג נפש אף שלא נגע דהיינו שהרגו בדבר אחר ואף בעץ אם המיתו טמא ואף שלא נגע בחרב דהיינו שכרוך על החרב שום דבר או שהרגו בפשוטי כלי עץ ג"כ טמא וזהו מטעם משא לפי כשהרגו בודאי הסיטו מעט וטמא מחמת משא: וכל אשר באהל. לרבות הן שבא אל האהל דהיינו אדם והן אשר באהל דהיינו כלים כמו שכתוב למעלה שוים בדין מביאין את הטומאה וחוצץ וכן וכל אשר יגע מרבה בין אדם ובין כלים: (טו) וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו. פתוח שהטומאה נכנסת לו דרך פתחו וזהו כלי חרס וכלי נתר אבל לא כלי שטף שהטומאה נכנסת לו דרך גבו: אשר אין צמיד פתיל עליו. הא יש צמיד פתיל טהור פי' צמיד הוא הדבק שהכסוי דבק בכלי וכמ"ש ויצמד ישראל כו' (וכן פי' הרד"ק בשרשים). פתיל הוא הכסוי עצמו וכמו שכתוב חותמך ופתילך שקאי על טלית שהיה מתכסה בו: עליו. ללמד דוקא בכלי חרס בעינן שיהיה צמיד פתיל עליו אבל האהל אם הוא פתיל לבד אף על פי שאין צמיד. מציל באהל המת דהיינו הכור והדות: טמא הוא. לאפוקי כלי שטף שאין מצילו הכלי חרס (והוא המוכחא בעלמא שאינו מציל בצמיד פתיל כלי שטף שבתוכו ועיין פ"ח דעדיות משנה י"ד): טמא הוא. למעט בית המנוגע כמו שסובר ר' יוסי בנגעים פרק י"ג משנה י"ב ר' יוסי אומר כל המציל צמיד פתיל באהל המת מציל מכוסה בבית המנוגע. וכל המציל מכוסה באהל המת אפי' מגולה בבית המנוגע טהור (וא"כ בדבר הטעון צמיד פתיל במת ממעט תיבת הוא בית המנוגע. ובאהל שאין צריך רק פתיל ממעט תיבת הוא אפי' מגולה): (טז) וכל אשר יגע על פני השדה. דרשו רז"ל להוציא את העוברין שאין מטמאין כשהם בבטן האשה והוא מחלוקת ר' ישמעאל ורבי עקיבא (חולין ע"ב ע"א) אי עובר במעי אשה טהור או טמא ולכאורה מה פליגי טומאה בלועה היא אלא הנפקותא אם הוציא הולד אבר אחד למ"ד עובר במעי אמו טהור הוא אזי אף שנגע באבר ההוא טהור ולמ"ד טמא אזי הנוגע בו באבר טמא ולפ"ז הדרש נדרש כך וכל אשר יגע על פני השדה דוקא בגלוי להוציא העוברין שאין מטמאין והיינו כשהוציא אבר כמ"ש ודוקא כשהוציא אבר אחד חוץ מהראש שאם יצא הראש הרי הוא כילוד ובודאי מטמא והוי כמו על פני השדה ולא נתמעט ממיעוט על פני (שגם בכאן יצא הפנים): בחלל חרב. עכשיו חושב הדברים המטמאים באהל וה"פ הפסוק וכל אשר יגע על פני השדה הוא המטמא בנגיעה. ואחר כך חושב דברים אחרים המטמאים באהל. בחלל חרב הוא אבר מן החי שיש עליו בשר כראוי ואין פי' בחלל חרב שנהרג ממש רק שעודנו חי ונחתכו ממנו אבר: חרב. ללמד חרב הרי הוא כחלל: או במת. לרבות אבר מן המת שיש עליו בשר כראוי: או בעצם אדם. דרשו חז"ל (הוא פ"ב דאהלות משנה א') רוב עצמות ורוב הבנין

ורוב המנין מן הגויים לכך נאמר כאן בעלם אדם להורות דווקא מה שהוא מהאדם דהיינו מהגויים. אבל להלן נאמר בעלם סתם שאם אפי' כשעורה טמא: או בקבר. לרבות קבר סתום שמטמא כל סביביו וכל אלו הדברים מטמאים באהל: (יז) ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת. כתיב כאן ולקחו לשון רבים לרבות כל הכשרים שבאסיפה וכאן יש עוד שני דברים מילוי מים וקדוש אפר ולכך כתוב כאן ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת אותם שכשרים לאסוף שרפת ההטאת יהיו ג"כ למילוי מים ולקידוש לרבות אשה ולהוציא חש"ו: לטמא. אין צריך לקדש לכל טמא בפני עצמו אלא יכולים לקדש לכמה אנשים: ונתן עליו מים חיים אל כלי. משמע שהמים יהיו בכלי ומשמע שהאפר יהיה תחילה בכלי מדכתיב ונתן עליו מים חיים אלא בפסוק זה יש שניהם מילוי מים וגם קידוש אפר. תחילה ממלא מים בכלי ונותן אפר על המים ואח"כ יערב אותם המים עד שיעלה למעלה: אל כלי. דווקא בכלי לאפוקי השוקת שבסלע אין מקדשין בה ואין מזין בה. חיים. ולא מוכין [ר"ל מלוחין ופושרין וכ"ה במסכת פרה פ"ח משנה ט'] ולא מכזבים: חיים אל כלי. שתהא היותן בכלי לאפוקי המפנה את המעיין לתוך הגת פסולה ור"ל שתהא היותן דהיינו בעוד הן בתוך המעיין אז יקחם בכלי אבל לא כשהיו במקום קרקע אחר דאז פסולין ונתן עליו מים חיים אל כלי. כתיב ונתן לשון יחיד וכן עליו למעט שלא ימלא לדבר אחר ולא יעשה מלאכה אחרת עמה (ולא יעשה אדם קידוש ולא מילוי לשני בני אדם) ואם עשה פסול והיינו דכתיב ונתן לשון יחיד וכן עליו שנדרש ממנו קידוש כמ"ש ומים חיים אל כלי שנדרש ממנו המילוי יהיה דווקא עליו דהיינו בכלי אחד ואדם אחד ולא בב' כלים ולא לב' בני אדם: (יח) ולקח אזוב. אף דלא כתיב כאן אגדת כמו גבי פסח [ילפינן בג"ש מפסח לקיחה לקיחה שצריך ג' קלחים וכ"ה במסכת פרה פי"א משנה ט' וע"ש]: וטבל במים. ובלבד שלא יספג: במים שיהיה במים שיעור הזאה שאם קידם פחות משיעור הזאה בכלי זה ופחות בכלי זה פסול עד שיהיה במים שטובל בו שיעור הזאה: איש. להוציא את האשה: טהור. לרבות הקטן ולכאורה הוא תמוה דהוא היפך דרש איש טהור הכתוב למעלה שמרבה אשה ומוציא קטן אבל הענין הוא לפי שאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות וא"כ כאן כתוב בשני המקומות איש טהור וא"כ מה שלמעלה הוי למעט ע"כ כאן הוא לרבות ומה ששם הוא לרבות ע"כ כאן הוא למעט: וטבל והזה. מה טבילה איש טהור וכו' כדלעיל אף והזה כו' כדלעיל להוציא אשה ולרבות הקטן ומקיש טבילה להזאה מה הזאה ביום אף טבילת אזוב ביום לאפוקי טבל בלילה והזה ביום או אפכא פסול: על האהל ועל כל הכלים ועל הנפשות. לרבות שיכול להזות אפילו על מאה אנשים בפעם אחת ואין צריך על כל הזאה טבילה ולכך אפילו שיורי הזאה דהיינו שהזה על האחד יכול להזות אחר כך עוד על השני וזהו מדלא כתיב מן המים אלא והזה סתם: ועל כל הכלים ועל הנפשות. מקיש נפשות לכלים מה כלים הזאתן שלא מדעתן דכלים לאו בני דעת אף הנפשות אין צריכין שיהיו דעתן לזה. ואמר רבינו הגאון דבמצורע גבי הזיית הדם מן הצפור לא נזכר במשנה (נגעים פרק י"ד משנה א') רק והזה עליו שבע פעמים וגבי השמן נזכר במשנה (שם משנה יו"ד) על כל הזייה טבילה לפי שאצל השמן כתוב בפסוק והזה מן השמן למעט שבכל פעם יטבול אצבעו בשמן אבל גבי הזיית הדם כתוב סתם והזה על המטהר ולא כתיב מן הדם: על האהל. לימד שהאוהל טמא הוא: ועל כל הכלים. לפי שכתוב למעלה וכל אשר באהל יטמא שומע אני אפי' הבילי קש וקנים ת"ל הכלים יכול אפי' כל הכלים ת"ל בפרשת מטות וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים שדרשו רז"ל עזים זה שק מעשה לרבות כלי עצם ואח"כ כתיב וכל כל עץ וכלי מתכות ובפ' זו כתיב כלי הרס וכלי נתר (והיינו וכל כלי פתוח וגו' דאיירי בכ"ח וכתיב אל כלי סתם לרבות אפילו כלי נתר וכ"ה במשנה דפרה פ"ה) הרי ח' מיני כלים שדווקא הם מקבלים טומאה ובגד ושק אין צריכים להיות כלים שלכך לא כתיב בהני תרי כלי כמו באינך וכל לרבות אריג כל שהוא שטמא או שברי כלי או מטלית שהיא שלם על שלם מקבל טומאה: ועל הנפשות. לפי שלמעלה כתוב הבא אל האהל דמשמע גדולים מניין לרבות קטנים ת"ל ועל הנפשות אפי' קטן בן יום אחד: אשר היו שם. דווקא אותם הנפשות אשר היו שם בבית ממש הן טמאין לאפוקי עובר במעי אמו שאע"פ שהוא באהל המת אין העובר מקבל טומאה לפי שטהרה בלועה אינה מיטמאה ואם נולד אחר שיצא המת אין טמא הולד לפי שלא נקרא אשר היו שם בשעה שהמת היה בבית: ועל הנגע בעצם כו'. הוא טומאת מגע ולא באהל (דקאי על עצם כשעורה): בחלל. אבר מן החי שיש עליו בשר כראוי: או במת. אבר מן המת שאין עליו בשר כראוי: בקבר. קבר שלפני הדיבור או של נכרים מטמאים במגע ולא באהל פי' שכנגד המת מלמעלה אם נגע בקבר אז הוא טמא מאמת מגע דטומאה בוקעת כו' אבל כשנוגע שלא כנגד המת אזי אין טמא שאין מטמא באהל: (יט) והזה הטהר על הטמא. דרשו חז"ל ללמד על טבול יום שכשר בפרה ולכאורה הוא תמוה הא כתיב בפירוש הטהור ואמר רבינו ע"פ הכלל כל מיעוט אחר מיעוט הוא לרבות ואמרו בירושלמי מה שלא כתיב ריבוי וכתב מיעוט אחר מיעוט שהמיעוט הב' אינו עוקר המיעוט הא' לגמרי רק שמרבה קצת וכאן הוי נמי מיעוט אחר מיעוט דלמעלה כתיב וטבל במים איש טהור דהוי ג"כ מיעוט וא"כ הוי מיעוט זה השני לרבות וטמא ממש אי אפשר לרבות שבוודאי יעקור דרש זה כל התיבה שכתב טהור אלא נרבה טהור במקצת והיינו טבול יום שהוא מדרגה הראשונה מהטהרות: על הטמא. היפליגו ר"ע והחכמים (יומא דף י"ד ע"א) ר"ע סובר על הטמא טהור פי' אם הזה על הטמא אז המזה טהור ואם הזה על הטהור אז המזה טמא והחכמים סוברים על הטמא דבר המקבל טומאה אם הזה עליו אין נפסל שירי ההזאה אבל אם הזה על דבר שאין מקבל טומאה נפסל שירי הזאה: והזה הטהר על הטמא ביום השלישי וביום השביעי. אפילו לתרומה ולנועשר צריך ג' וז' לפי שלא כתוב למעלה רק לקדשים: וכבס בגדיו ורחץ במים.

לאחר ההזאה הוא צריך טבילה לאפוקי שאם טבל קודם לכן אין מועיל לו כלל אלא הזאה מקודם ואח"כ כביסת בגדיו ואח"כ טבילת גופו. ורחץ במים וטהר בערב. שינה כאן שבכל מקום כתיב וטמא עד הערב וטהר לפי שחז"ל אמרו במשנה שכל ביום כו' פסול אבל הוא עצמו טובל בלילה וזהו פי' הפסוק וכבס בגדיו ורחץ במים וגו' ששני הדברים יכול לעשות בערב כביסה ורחיצה ובזה יטהר: (כ) ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה. אם נאמר אדם הייתי ממעט רק כלים שהכניסום למקדש שאין חייבים עליהם כרת לכך כתיב ואיש למעט ג"כ קטן: ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל. לרבות הגרים שאף הם בעונש זה כי כל מקום שנאמר הקהל או קהל הוא מורה על גרים לפי שפסוק זה מורה לדורות ולכך איצטריכו לרבות גרים: כי את מקדש ה' טמא. ולמעלה כתיב את משכן ה' טמא ודרשו רז"ל ואמרו אם נאמר משכן הייתי סבור שנמשח בשמן המשחה ואם נאמר מקדש הייתי סבור שקדושתו קדושת עולם: מי נדה לא זרק עליו. מיעוט שאם נתכוין להזות על אחד והזה ממנו על השני פסול וכן הדין בכלים. ולמה נאמר שני מיעוטים שגם למעלה כתיב עליו. ודרשו רז"ל שבין אם היו האדם והכלים השניים צריכין הזאה ובין שלא היו צריכין הזאה אעפ"כ ההזאה פסולה: טמא הוא. בהווייתו שמטמא כלים וכל הטומאות שהיו בו כשנגע במת גם עתה הוא כן: הוא. למעט כלים שנגעו באדם אע"פ שטמאים ז' אינם צריכין הזאה לפי שאין צריכין הזאה אלא האדם והכלים שהיו שם או האדם אפי' נגע באותם הכלים כמו שכתוב בחלל חרב כו' אבל הכלים שנגעו באדם שנטמא במת טמאין טומאת שבעה אבל אין צריכים הזאה שתיבת הוא הוי מיעוט. דווקא הוא טעון הזאה ואין דבר אחר טעון הזאה: (כא) והיתה להם לחקת עולם. בין במקדש בין בגבולין בין בזמן בהמ"ק ובין שלא בזמן בהמ"ק צריכין להחזיק עצמם בטהרה: ומזה מי הנדה וגו'. דרשו רז"ל מזה זה נושא שהנושא מי הנדה יכבס בגדיו ומה שכתוב מזה שיהיה שיעור הזאה וא"כ בנושא יש קולא שצריך להיות דווקא שיעור הזאה ואם לאו אז אף האדם עצמו טהור אבל חומרא יש שטעון כיבוס בגדים ובנוגע להיפך אין טעון כיבוס בגדים ומטמא אף שאין בו שיעור הזאה ובג' מקומות יש חילוק בין מגע למשא כאן מי חטאת שיש בהם כדי הזייה ובנבילה ובמרכב: ואגב אמר רבינו הגאון לכאורה הוא תמוה שבתורה כתוב מפורש שהמזה טמא ורז"ל דרשו שהמזה טהור אך אמר רבינו שהדין הוא אותם שהיו מטוהרים על גב הטהא לא היו מטמאים כלל את מי חטאת בשום אופן ואפי' שכשכו ידיהם לתוך המים וזהו מה שכתוב והזה הטהור על הטמא דווקא טהור כה"ג ומה שכתוב כאן ומזה מי הנדה הוא טמא באמת בין מזה ובין נושא אם אינם טבולים לחטאת אבל הטעם שהמזה פסול הוא מטעם נושא ושיהיה בו שיעור הזייה: (כב) וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. לימד על האדם שמטמא כלים טומאת שבעה וזהו שכתוב בפ' מטות וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וא"כ כבר יש לנו לימוד שטעונין כיבוס ומטמאים שבעה והלוק טומאת מת משאר טומאות שבשאר טומאות אין מטמא בגדים אלא בשעת חיבורו לטומאה אבל בטומאת מת אפי' נגע ביום השביעי לטומאתו הוא מטמא. וכל זה דווקא בכלים אבל אם נגע באדם אפי' אותו האדם שנגע במת עצמו נגע באדם אחר אותו אחר אין טמא רק טומאת ערב וזהו שכתוב והנפש הנגעת תטמא עד הערב ולא יותר. [א"ה לפ"ד הגאון קאי הפסוק וכל אשר יגע בו הטמא יטמא דכתיב סתם טומאה דמשמע טומאת ז' ככל טומאת מת והוא על בגדים שנוגע הטמא מת אף לאחר שפירש מן המת כמו שנאמר פ' מטות וכבסתם בגדיכם וגו' וסיפא דקרא והנפש הנגעת תטמא עד הערב קאי על אדם שנגע בטמא מת ובוודאי הדין דין אמת. אבל נראה לפרש באופן אחר דקאי הכל על אדם שנגע בטמא מת כי תלמוד ערוך בידינו שהיבורי המת מטמא את הנוגע בו טומאת ז' וכיון שפירש מן המת אינו מטמא אדם רק טומאת ערב. ושפיר מדוייק ליפנא דקרא. וכל אשר יגע בו הטמא ר"ל כל זמן שהטמא בו במת בהיבורין אזי יטמא סתם טומאה של מת והוא טומאת ז'. והנפש הנגעת ר"ל אחר פרישתו מן המת תטמא עד הערב ר"ל טומאת ערב לבד ולא טומאת ז' ואם כן הותר הספק של הגאון בעל משנה למלך (פרק ה' מהלכות טומאת מת הל' ב') אם טומאה בהיבורין דאורייתא ולפי דברינו מוכח שהוא מדאורייתא]:

כ (א) כל העדה עיין כל המימרא פ' בלק מהדורא ב': מדבר צן הוא קדש. זה היה אחר סב הר שעיר לפונה כמ"ש פנו לכם לפונה ובאו למדבר צן הולך לרהב ע"פ הר שעיר לארץ אדום כרצועה ופנו לפונה למזרח הר שעיר עד מיצר מדבר צן עד הגיעו לארץ אדום. והר שעיר הוא מתחיל מקדם ברנע וסופו בקצה ים המלח בנגב א"י נומם וכלה גבולו משם ומיד במקצוע דרומית מזרחית מתחיל ארץ מואב והוא כריבוע במקצוע מזרחית וכולו ע"פ מזרח עד ערך אצי ים המלח וארץ אדום מתחיל בדרום ממיצר מדבר צן והולך ע"פ ארץ מואב לדרומו אבל אינו רחב כהר שעיר רק קצר ממנו הרבה כמ"ש פנו לכם כו' וגם אינו בארכו כמו ארץ מואב רק כלה באמצעיתו וע"פ דרומו הלכו ב"י כשלא הניחום לעבור דרך ארצם והם ב' מסעות צלמן ופונן ועיין בתרגום ירושלמי בפ' מסעי ואחר שהלכו כל ארכו הלכו במדבר מואב ע"פ דרומו מה שנשאר בדרומו שלא חפף עליו אדום כמ"ש ונראה שארץ מואב מתרחב עוד לדרום ומכסה כל פני מזרח ארץ אדום וזה שהלכו בארץ מדבר מואב ולא במזרח אדום ומשעה מדרום מואב הוא אובות אהרון המסע בדרומית מזרחית באו למזרח מואב והוא עיי העברים ומשם לנחל זרד והוא למזרח מואב והרחיב גד גבולו שנטל אחר ראובן ארץ יעזר וגלעד נגד ארץ ראובן ונגד ארץ מואב. ולמזרח מעל פני ארץ ראובן וארץ מואב הרחיב גבולו ע"פ ראובן למזרחו וע"פ מואב למזרח שמש עד נחל זרד ולו ארבעה שמות נחל זרד דכאן ובפ' מסעי נקרא דיבן גד וגם נקרא בשירה מתנה ובספר מלחמות נקרא והב ולפי שמשם התחלת נחלת ב"י נקרא מתנה וכן והב ושם אצל נחל זרד תמו כל אנשי דור המדבר כי שם התחלת גבול ישראל והם לא יכלו לראות אפי' פירותיה ומשם נסעו ובאו מעבר ארנון ונקרא עלמן דבלתימה ובשירה נקרא נחליאל ומתחיל לכרם שעל כן יאמר בספר מלחמות ב"י ונסיעתם לאת והב בסופה ר"ל באף

המדבר שכבר כלו במדבר הילוכם ומשם הלכו לאת הנחלים כמ"ש מעבר ארנון ומשם לאשד הנחלים מקום גבוה נשפכים ממנו נחלים והוא נוטה לער וכן לגבול מואב והוא הרי העברים ופסגה נקרא במות לטעם דלעיל ומשם בארה שמה נשאר באר של מרים שלא עבר עמהם הירדן ונקרא ערבות מואב ובשירה נקרא הגיא אשר כו' היא הבאר הנזכר בקדש ונקרא שם מי מריבה אך שם לא הזכיר מפני ענינים אחרים שהוזכרו שם וכאן הזכיר השירה שנאמרה עליו בתהלתה כמ"ש רש"י ז"ל וע"ש: וממדבר מתנה. מהמדבר הגדול הלך להם הבאר כל מסעות אלו עד ערבות מואב ולא פסק מעמהם ומתנה ראשית הישוב ונקרא והב ונחל זרד ודיבן גד כמ"ש ונהליאל עבר ארנוני: ומנחליאל במות כו' ומבמות הגיא. שכל אלו המסעות עבר עמהם הבאר עד מסע האחרון ושם נשאר הבאר:

פ' שירת הבאר כא

(יז) **עלי** באר ענו לה. בסוד הדעת בחושבנא: (יח) באר חפרוה שרים כרוה. בסוד או"ת. דהוא באר ברא דבראשית. והם ע"ז אותיות ושית אותיות דבראשית. הם כ"ב אותיות: כרוה נדיבי העם. הם אבהן: נדיבי. הושבן ג' אותיות דשני שמות דשילוב היינו יה"ו בשילוב אד"נ ונאמר כאן ב' פעמים באר. הוא מ"ש בתיקונים אחרונים [תיקון ח' ע'] תרין באר אינון. חד באר חפרוה שרים ורבו עליה תניינא ולא רבו עליה. בראשית ברא שית דאיסור והיתר כדקאמרן. ויחפרו באר אחרת ולא רבו עליה. הלכה למשה מסיני. וזהו עלי באר ענו לה הלכה למשה מסיני דלא רבו עליה. באר חפרוה שרים. היא באר דשית סטרין: במחקק. הוא יוסף. בו רמ"ח עלמין שהן רמ"ח מצות עשה שבו: במשענותם. זה משה ואהרן שעל ידם נתנה תורה שהיא משען לחם ומשען מים וכמ"ש בסוף תיקוני זוהר. אברהם תמך על דא יצחק תמך על דא. ויעקב על שניהן ויעקב נכלל במחוקק ע"כ חשב ממעלה למטה וכאן מתחיל ממטה למעלה:

מתנה הוא ת"י עלמין ת"י אותיות ש"ס דשפת מתנה הוא מ"ה ת"ן: נחליאל. הוא ה' הוא האלהים שם של ויהי נועם: במות. הוא שמא שלום ר"ם שהם ל"ב נתיבות. סוד יחוד. והן י"ג מדות רחמים שבתורה י"ג שהן ת"י עלמין בסוד הדעת דו"ן. דכר י"ג נוקבא ה'. והן ת"י עלמין י"ג נהרי אפרסמון ת"י טורי אפרסמון דכיא. סוד מתנה ונחליאל שהם ג"כ י"ג וה"י. י"ג עם ל"ב סוד מה ת"י עם ל"ב סוד מי. וזהו סוד מה ומי כמ"ש מי עלה שמים וירד מה שמו וכו'. ומכאן הכל בכפילות ממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות שבע כפולות והשביעי אמצעי שאינה כפולה אבל היא היכל הקודש באמצע והיא כוללת הכל כל השית: (כ) ומבמות הגיא. זה סוד עלמא עילאה נוקבא והיא כוללת ג' עלמין: גיא. הוא י"ג וה' של הגיא הם י"ת וה' של גיא כולל כלם והם י"ש. תיקונין של כתר מלכות אשר בה כלילן הכל כמ"ש בפ' בלק. י"ג תיקונין. ו' תיקונין. והוא סוד בינה לכן כולל שניהם כמ"ש בישעיה: אשר בשדה מואב ראש הפסגה. סוד החכמה כמ"ש בזוהר נטל אברהם ושתל ברזא דחכמה ויאחק בבינה והוא כלול ג"כ שלשה. ראש הפסגה. היא חכמה שהיא רישא דכולא. בשדה מואב רזא דבינה שבו מ"ט שערי בינה אשר הוא רזא דזיווגא כמ"ש בזוהר אהיה אשר אהיה רזא דזיווגא עילאה והוא בסוד הדעת. וכתיב כאן ראש ואשר שהוא הו"ב כמ"ש בתחלת זוהר בראשית אשר וראש. ואמרו בתיקון ל"ט מסיטרא דנוקבא אתקרי אשר ומסטרא דדכורא אתקרי ראש: אשר. הוא אשר הוצאתיך מארץ מצרים לכן כתיב כאן אש"ר בשדה מואב ראש הפסגה: ונשקפה על פני הישימן. הוא סוד הדעת. נמשך מכתר עליון אוירא דלא אתפס. אוירא דאתפס. ואמר ונשקפה כמ"ש בתוספתא דפרשת יתרו בגו אינון יריען קיימא חד מבוקמא. בההוא יריעא אתפשטא ההוא היכלא מיניה אשכח והוי לכולא וזהו ונשקפה על פני הישימון. לכן כתיב ויעל משה ראש הפסגה ומשם ויראהו ה' את כל הארץ וכו': על פני הישימן. הוא אוירא דלא אתפס לכן כתוב ביה ולא ידע איש את קבורתו דגניז לעילא לעילא וכתיב ויחנו על הירדן בין הישמות וכו' בערבת מואב:

(ב) **וירא** בלק. ג' ראיות ראה. הא' ראיה חושית. והשני ראיית החכמה וכמ"ש וירא בלק בחלק דחוכמתא כמ"ש וישקף אבימלך בעד החלון. ראיה ג' בכישוף דוגמת הנבואה וזהו בלק בן צפור: את כל אשר. אלו ג' ממטה למעלה בנוקבא: עשה ישראל לאמרי. בדכורא מלמעלה למטה ואלו הג' הם סוד ה"ק ע"ר י"ם והגוף וההתחלה לעולם המה ביחד: (ג) וירא ויגר. סוד ראשית ואחרית ואלה הג' וירא ויגר ויקץ הם במחשבה חב"ד ולכן כתיב באלו הב' האחרונים מפני העם מפני בני ישראל כי הם בסוד שני הפנים והכמתם בסוד המלא סתימא מאד כמ"ש ונעלמה מעיני כל חי וז' תהוונות הם בסוד ז' נקבים שהם נגלה וכמ"ש בגמרא הני ג' ה' ז' כנגד מי ת"א נגד ברכת כהנים וה"א נגד שלשה שומרי הסף חמשה מרואי פני המלך ושבעה רואי פני המלך וכן הכל אחד ג' שומרי הסף הם נגד ג' תיבות יברכך ה' וישמרך שבפסוק זה כתיב ג"כ לשון שמירה ומ"ד נגד חמשה מרואי פני המלך הוא פסוק יאר ה' פניו אליך ויחנך הוא ג"כ חמשה תיבות וכתיב בו פנים ומ"ד ז' רואי פני המלך הוא נגד פסוק הג' שהוא ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום הוא ז' תיבות וג"כ כתיב בו פנים והם ב' הפנים שכתבנו למעלה והענין הוא כי בין מרואי פני המלך או רואי פני המלך הוא חדא שיש שבעה רואי פני המלך וחמשה מהם מרואי פני המלך הם נכנסים לפנים מהפרגוד והם חמשה של הדעת שמתפשטים בתוך ז"ת: כי רב הוא. כמ"ש והיטבך והרבך מאבותיך. ורבו כמו רבו. והוא לטוב רב ומלאת כל ארעא וז"ש מאד כמ"ש ואחריתך ישגה מאוד: כי רב הוא. הוא ברכה קדושה יחוד ד' זיווגים: (ד) אל זקני מדין. כי עד עתה לא היה שום רע למדין בג' האלו וירא ויגר ויקץ אבל בזו עתה ילחכו הקהל היה נוגע גם למדין: כלחך השור. ג' ענינים הא' הוא כפשוטו והב' הוא שור של גיהנם והג' הוא רמז למשיח בן יוסף שנקרא שור והם נגד הג' ראיות שכתבנו למעלה וירא כו' ולכך חזר וכתב כאן ובלק בן צפור: (ה) פתורה אשר על הנהר. הענין הוא כי משלשה דברים בא השפע לעולם תחילה ונהר יוצא מעדן ומשם בא השפע לשולחן ומשם לא"י ומשם לשאר הארצות וכנגד אילו הג' אמר הוא ג' ענינים שלו פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו: (ו) כי עצום הוא. הוא ברמ"ח מצות עשה רל"ו וי"ב וכן עולה ג' תיבות כי עצום הוא רל"ו וי"ב וכמ"ש בזוהר פרשת יתרו דף נ"א ואילין אינון י"ב פקודין עילאין דכלילן בהו רל"ו פקודין אחרנין ולמטה נאמר כי ברוך הוא ר"ע עלמין ולבי ע"ר. ואמר בלק ד' דברים ועתה לכה נא ארה לי. כי עצום הוא ממני. אולי אוכל נכה בו. ואגרשנו מן הארץ. ב' עליונים. ב' למטה מהם. על הב' עליונים שלא היה יכול בלק להשיג אותם בקש את בלעם שיעשה אותם ולכך אמר לכה ארה וגו' וב' השניים היה גם הוא יכול לעשותם אמר לשון מדבר בעדו אוכל נכה ואגרשנו ולפי שהג' הוא מעורב מב' הענינים העליונים והתחתונים לכך אמר נכה בו לשון רבים על בלעם ועל עצמו: כי ידעתי את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר. כי הדעת הוא הדעת טוב ורע ולכך אמר את וט' ואשר כו' הנה למעלה אמר ד' דברים הנה עם יצא ממצרים כו' והוא ד' של חכמה וכאן אמר ג"כ ד' דברים ועתה לכה כו' ג' בעם. והד' מן הארץ דייקא והם ד' של בינה שדינין מתערין מינה וכנגד זה אמר ב' של דעת שכולל שניהם תברך מבורך הם ב'. תאר יואר ג"כ ב'. ונבא על העתיד שלבסוף יברך ב' ברכות הא' שיברך את ישראל והב' שיברך את הנדבקים להם וכמ"ש וירא את הקיני. ויקלל ג"כ ב' קללות שיקלל את האומות וג"כ את עמלק: את אשר תברך מברך ואשר תאר יואר. נתנבא ולא ידע מה ניבא כי הנה ניבא באמרו ז' תיבות אלו על ז' משלים שאמר

לו בלעם לבסוף ד' מהם הוא ברכות שברך לישראל והם נגד ד' תיבות את אשר תברך מברך וג' קללות החמישי וירא את עמלק ושני ברכה לקיני הנדבק בהם וקללה לאשור כו' ושביעי וגם הוא עדי אובד והם נגד ג' תיבות ואשר תאר יואר שרומז בהם הקללות לעמלק ולנדבקים בהם וכמ"ש לעיל וז"ש כי ידעתי כי הדעת מתפשטת בז"ת וכן אמר במשלי ד' דברים בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך ד' של חכמה ד' של תבונה ב' של דעת אז תבין כו' וכן אמר אגור כי בער אנכי הוא כד' דברים של חכמה וד' של בינה מי עלה לשמים כו' וב' של הדעת מה שמו כי תדע כו' לכן אמר בראשונות ולא ובשניות אמר מי ובשלישית אמר מה והם נגד ג' שמות של ג"ר כח"ב שהם למטה בבינה דהשכל: (ז) וקסמים בידם. להשלים הקסם במעשה ודבור שהם כלל הכל ולכך כתיב בידם. כף זכות וכף חוב ולשון כו' ונגד תורה ומשנה ומעשה בראשית ושני לוחות ולכך אמר וילכו זקני מואב וזקני מדין ויבאו אל בלעם להשלים הג': (ח) לינו פה הלילה. הענין הוא כי כל הענינים הם בג' דברים. הענין בעצמו. והמקום אשר יעשה בו הענין ההוא. והזמן לענין ההוא. והם עש"ן ולמעלה מג' ענינים אלו הוא רצון השם ולכך אמר כאן ג' אלו לינו פה. הוא המקום. הלילה. הוא זמן. כי הזמן ההוא ראוי היה לזה. והשבתי אתכם דבר. הוא הענין בעצמו ואח"כ אמר הרביעית שהיא למעלה מכל ג' האלו והוא כאשר ידבר ה' אלי: (ט) מי האנשים האלה עמך. ג' דרגין נגד ג' כתרים וג' שרים זקני מואב וזקני מדין שרי מואב והם ג' דרגין מלמעלה למטה. עמך למעלה הוא דרגא רביעית של בלעם וכנגד זה אמר ג"כ ד' דברים: (י) בלק בן צפור. מלך מואב. שלח אלי: (יא) הנה העם היצא ממצרים עתה כו'. בלק אמר ד' דברים וכמ"ש ובלעם לא אמר אלא ג' מהם כנגד שני מרכבות של דכר ונוקבא וב' שיני"ן וברכות של ק"ש שחרית וערבית ולכן בדברי בלק כתיב כסה ה"א לבסוף ובבלעם כתיב ויכס ו' י' ובתחילה. ובלק אמר ארה ובלעם אמר קבה למעלה מארה בלק אמר נכה בו ובלעם אמר להלחם בו שהוא ג"כ למעלה כי לה' המלחמה וכמ"ש ומלחמות אף עשיתי. בלק אמר ואגרשנו מן הארץ שהיא הרביעית ובלעם אמר וגרשתיו דמשמע מכל וכל: (יג) מאן ה' לתתי להלך עמכם. כוונתו לרעה היה במה שאמר רק תחלת דברי השם שאמר לא תלך עמהם שאם היה אומר להם כל דברי השם שאמר לו ג"כ לא תאר את העם אזי לא היה בלק שולח אחריו פעם שנית אלא כוונתו ורצונו היה לילך ולכך גילה להם ולא הזכיר כלל סוף הדברים של הקב"ה: (טו) שרים רבים ונכבדים מאלה. שרים רבים הם ד' דרגין שכוללין עשר. שרים ג"כ כמ"ש חפרוה שרים. רבים הוא נגד ג' אבהן כמ"ש בריש תיקוני זוהר הלכה כרבים כו'. ונכבדים הם ג"ת שאע"פ שהם קטני ארץ המה חכמים מחוכמים בשביל המוחין שבתוכם וזה חילוק בין שר לנכבד שר הוא מחמת עצמו ונכבד הוא מאחרים. מאלה. הוא רביעית לכל תלת שהוא עשירית שכוללת הכל. וכל העשר דרגין כלולים באלו שרים כמבואר למעלה: (יז) כי כבד אכבדך מאד. הוא במחשבה כמ"ש למעלה כי הוא ג' כתרים כו': וכל אשר תאמר אלי אעשה. הוא במעשה ולכה קבה לי הוא הדיבור שהדיבור תלוי בניחוש וכמ"ש: (יח) מלא ביתו כסף וזהב. הם ד' שכוללין משנים ולכך אמר לעבר את פי ה' אלהי וכן לעשות קטנה או גדולה: (יט) שבו נא בזה. למעלה אמר לינו פה הלילה ועתה אמר דרגא אחרת שבו נא בזה כמ"ש (שופטים י"ח ג') מה אתה עושה בזה ומה לך פה ונגד דרגא הרביעית שהוא למעלה אמר מי הביאך הלם שהוא מלך העולם: ואדעה מה יסף. למעלה אמר והשבתי אתכם דבר והוא תשובה. כאשר ידבר ה' הוא הכמה. וכאן אמר ואדעה בסוד

הדעת

בדעת וכאן נתנבא על ברכה הנוספת דכתיב ויודע דעת עליון ורמז זה כאן. ואדעה מה יסף ה' כו' לשון יסף רמז על ברכות הנוספות, ואלו הז' ברכות שבירך בלעם הם עשר לפי שג' הברכות שבירך לישראל (ר"ל מה שבירך לישראל לבד בלי התחברות אומה אחרת מה שאין כן בברכה רביעית שם אמר קללת מואב ועמלק שנאמר ומחץ פאתי מואב וקרקר וגו' וגם בברכה רביעית אינו מפורש ברכה לישראל אך הודיע מה יעשה ישראל למואב ולעמלק) הם כפולים מתחלה נמסר הברכה מהקדוש ב"ה לבלעם והב' מה שבירך בלעם לישראל וכמו שכתוב וישם ה' דבר בפי בלעם וכה תדבר. וכן בכל הג' ברכות נמצא הג' ברכות הן ששה שכל אחד כפול וד' הנותרות הכל ביחד הם עשרה ולכך מתחלה אמר בלעם והשבתי אתכם דבר כאשר ידבר ה' אלי. רמז בשתי תיבות דברים אלו והשבתי אתכם דבר הוא הברכה מפי בלעם על ישראל כאשר ידבר ה' הוא מה שנמסר מפי הקדוש ב"ה לבלעם וכאן אמר ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי לא אמר ב"פ דבור כי רמז בזה על ד' האחרונות ששם לא היה רק פעם אחת הדבור מה שדיבר בלעם בעצמו: (כ) אם לקרא לך קריאה בלבד ולא לקלל: (ואך כו'. הוא שני מגינים לישראל תורה וברית וזהו ואך את הדבר): (כא) ויקם בלעם בבקר. סוד המחשבה לכך אמר בבקר וכמ"ש (מיכה ב' א') באור הבקר יעשוה והוא סיומא דמחשבה: ויחבש את אתנו הוא המעשה. וילך הוא הליכה. שיש ג' דברים המששמשים את האדם עינים בראש ידים בגויה רגלים בבטן שהם בג' מקומות של כלל האדם ראש בטן גויה. ולכך כתיב כאן כל אלו הג' ויקם בלעם בבקר הוא רמז על עינים שתיכף לקימת האדם בבקר ממשמשין העינים כי מיד הוא פותח עיניו קודם לכל דבר. ויחבש את אתנו הוא רמז על הידים וכמו שכתוב בזוהר שחבשו בכל מיני כשופין. וילך עם שרי מואב. שבכל ההליכה היה עושה כשפים ולכך כתיב עם שרי מואב שהקסמים בידם וכמ"ש למעלה וקסמים בידם וכנגד זה נתיצב המלאך גם כן בג' מקומות: (כב) והוא רכב על אתנו. שהחמור מקור הטומאה מימינא אך דכורא רידיה אית ביה נוקבא דקיק ולכך כתיב באברהם ויחבש את חמורו וכן במשה ומשיח (ור"ל שהוא זכר) אבל כאן כתיב ויחבש את אתונו. והוא רכב על אתונו (והיא נקבה כידוע) וכן במשיח כתיב עני ורוכב על חמור: (כז) במקל. אמרו בזוהר דף ר"ח ע"ב מה כתיב את האתון במקל אטעין לה ואלבים לה בזיינוי דינא קשיא תקיפא. במקלו לא כתיב אלא במקל (פוק חמי כמה תקיפא חכמתא דההוא רשע ותאובתא דיליה לאבאשא להון לישראל דאיהו אשגח לנפקא מרשותא דלעילא בגין דתיאובתא דידיה לאבאשא להו לישראל) והוא סוד עק"ב כפל הדינים כידוע בסוד היחודים וזה שאמר מקל דוקא לא במקלו ועמד המלאך בשלשה מקומות נגד שלשה עלמין שסתם לו הדרך בכל השלשה עלמין כמו שכתוב בזוהר: (לה) ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר. למעלה אמר לו המלאך במעשה אותו תעשה וכאן אמר בדבור אותו תדבר ולכך אמר כאן ואפס שלא ידבר שום דבור זולתי אלה: אתו תדבר. הוא אלף וי"ג יאורין סיומא דשם מ"ב: (לח) היכל אוכל דבר מאומה. אמר לו שנים במעשה ואחד בדבור וכמ"ש למעלה בפסוק וקסמים בידם וכן היה אל הברכות בשני ברכות היה במעשה שהלך וכמו שכתוב ואלכה אולי וגו' אקרה כה ובפעם השלישית כתיב ולא הלך כפעם בפעם וישת אל המדבר כו' שהוא בדבור וכל זה רמז לו בלעם מקודם אך לא ידע מה נבא. וכן הוא מלמטה למעלה מעשה דבור מחשבה. היכל אוכל. הם שני מרגלאין מרגלא תתאה ועלאה: דבר. הוא סיכתא שבעינים: (מ) ויזבח בלק בקר וצאן. כלם לכבודו של בלעם ותחלה שלח אותם לבלעם ואחר כך הקריב הקרבנות על המזבח וכמו שכתוב ואותי השלכת אחרי גוך: (ב) פר ואיל במזבח. פר ואיל נגד אברהם ויצחק כמו שכתוב שממית בידים תתפש אבל ביעקב אין להם אחיזה כלל שמטתו שלמה ולכך לא הקריבו כבשים. והנה כל אבהן כלולים בשבעה וכמו שכתוב בזוהר בראשית והנה שבעה נרותיה עליה שבעה ושבעה מוצקות כו' וכמו שכתוב בזוהר פ' בראשית סוד אח"ס בנ"ע ולכך הקריבו שבעה פרים ושבעה אילים כו'. וסוד פר ואיל וכבש פר הוא ב' שמות של חו"ב בגילופיהון ביודי"ן איל הוא שם של הדעת כמ"ש י"ה שהוא כולל חו"ב וגילופין באלפין כידוע בסוד המרגלא שכאן הוא באלפין. וכבש הוא כולל שניהם וכן המזבח הוא כולל כל ג' שמות עם הקוץ של א' של כתר. ועוד פר הוא שני מילואין של קס"א. ואיל הוא שמות עלמין סוד אהיה אשר אהיה ואחד הוא נעלם. וכבש הוא כולל שניהם: ואמר התיצב על עלתך כל מקום שנאמר התיצב הוא רוח הקדש בסוד העולה וכמו שכתוב בזוהר פ' נו כידוע בסוד אלדד ומידד ותנח עליהם הרוח והם ג' שמות של משכנא שבהם נבנה המשכן: (ג) אולי יקרה ה' לקראתי. שהנבואה הוא בג' דרגין הא' הוא שהנבואה באה על האדם וכמו שכתוב ויד ה' היתה עלי. הב' הוא בראיה וכמו שכתוב חזון ישעיהו וכמה פעמים לשון חזון שהוא ראיה. והג' הוא דבור ששם שולח הדבור לפיו וכמו שכתוב ונתתי דברי בפיך והדבור והראיה כלולין יחדו וכמו שכתוב כי לנביא היום יקרא לפנים וגו' וכאן הזכיר כל הג' דרגין יקרה ה' לקראתי. ודבר מה יראני: (ד) ויקר אלהים אל בלעם. בראשונה נאמר אלהים ובשניה שם הויה ויקר ה' ובשלישית לא כתיב אלהים אלא רוח אלהים. הוא יודע מצעדי גבר ותנח עליהם הרוח גבי אלדד ומידד מלמטה למעלה. וכה תדבר סוד כה כל הנביאים בכה ומשה נתנבא גם בזה שהם כוללים ו' שמות וזה סוד וכה תדבר ו' מכ"ה ומשה נתנבא באספקלריא המאירה סוד ז"ה וכן אמר להלן והנה ברכת ברך זה שלש פעמים שלשה שמות בשלש ברכות:

מהדורא תנינא

(א) **וירא** בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי. הדקדוקים רבו למה יחסו בלק בן צפור וכי לא היה די באמרו בלק ועוד מה דכתיב את. כל. אשר. שלשה תיבות משונים כל אחד ואחד מחבירו כמו שיתבאר ועוד כמה דקדוקים ואין להאריך והענין הוא כי ג"פ הוכה אמורי מבני ישראל האחד מה שהוכה לפניהם במדבר שלקחו מהם ארץ סיחון ועוג והשני מה שכבשו א"י שהיא ארץ שבעת עממים והשלישי יהיה לעתיד לבא כמו שהועדנו על ידי נביאי האמת כמה פעמים וזהו רומז בג' תיבות אלו א"ת כ"ל אש"ר: א"ת. הוא בכל מקום כמו טפל לדבר אחר וזהו מה שראה שהכה ארץ סיחון ועוג שנקראו אמורי שהם רק טפלים לארץ ישראל שבעת עממים. כ"ל. הוא מה שיכו בני ישראל כל השבעה אומות. אש"ר הוא מורה על שיכו ישראל את האמורי לעתיד לבא ואשר הוא לשון לעתיד לבא כמו שכתוב ואשרו אתכם כל הגוים כו'. וכל השלשה אלו ראה בלק בן צפור על ידי ג' ראיות כי ידוע כי ג' מיני ראיות יש הא' הוא ראיה חושיית שכל האנשים רואים. וראיה השניה רוח הקדש ולכן תמצא שבכל ספר קהלת אמר שלמה המלך עליו השלום וראיתי אני את כל המעשים וכל ספר קהלת מלא מלשון ראיה שהוא היה רואה הכל ברוח הקדש. ועוד יש ראיה והוא ראיה נבואיית שהאדם רואה בנבואה והיא למעלה מרה"ק כמו שמצינו בנביאים כמה פעמים לשון ראיה כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה (שמואל א' ט' ט') אי זה בית הרואה (שם י"ח) וכל ג' אלו היה בבלק בן צפור ובג' אלו ראה בלק. בראיה חושיית ראה מה שעשו עכשיו לסיחון ולעוג וזהו בלק סתם ובראיה השניה שהיא רוח הקדש ראה מה שיעשו לשבעה אומות וזהו בן שהוא רוח הקדש שהיא כמו בן וטפלה לנבואה כמו בן לאב. ובראיה השלישית שהיא נבואה ראה מה שיעשו לעתיד לבא וזהו צפור שנבואתו היה על ידי צפור כמוזכר בזוהר ונבואת בלעם על ידי אתונו ולכך קוראו הכתוב בלעם בן בעור שתרגום בהמה בעירא וידוע כי יש ארליים ואויריים ובלק היתה נבואתו מאויר שהוא הצפור וזהו וירא בלק בן צפור שלש ראיות ראה מה שיעשו ישראל בשלשה זמנים כמ"ש: עשה ישראל לאמרי. ידוע כי בכל דבר הנעשה צריך להיות פועל ונפעל ואף על פי כן אם ה' לא יבנה כו' כי אם אין הקב"ה עוזר במעשה ההוא אין בה כלום ואינה נעשית וכמ"ש אם ה' לא יבנה כו' שוא עמלו בוניו. הם הפועלים. בו. הוא הנפעל שהוא הבית ואף על פי כן אם ה' לא יבנה הכל שוא וכן אמרו שלשה שותפין באדם אביו ואמו והקדוש ב"ה. וכשהקב"ה נוטל חלקו חלקם מונח לפניהם וכן מצינו באדוניה בן חגית שאמר אל בת שבע הלא ידעת כי לי היתה המלוכה הוא הנפעל מחמת שאני גדול בשנים משלמה ועלי שמו כל ישראל פניהם להמליך אותי הוא הפועלים שכלם רצו להמליך אותי ואף עפ"כ ותסוב המלוכה לשלמה כי מה' היתה לו נמצא שכל דבר לא יעשה בפועל ונפעל אם לא יעזור השם על זה: עשה. מה שינצחו לעתיד לבא וכמו שכתוב למעני למעני אעשה. ואף על פי שלא עשה עדיין כתיב בו לשון עשה שהוא לשון עבר כי דבר הנכתב בפנקסו של הקב"ה אף שלא נעשה הוא כאלו כבר נעשה כמו שמצינו כתוב ואשים את הריו שממה והלא המה יושבים שלוים ושקטים וכתיב ואשים שפירושו לשון עבר דמשמע שכבר עשה. אלא הענין הוא כיון שנגזר אצל הש"י כך כאלו כבר נעשה ולכן תמצא בכמה מקומות אשר נתתי לבני ישראל אף שלא נתן עדיין כאלו נתן כבר: ישראל. זו נצוח שבעה אומות שהיה בזכות האבות וזהו ישראל. ישראל סבא. כי כל האבות נכללין ביעקב אבינו עליו השלום שנקרא ישראל כי נצוח ז' אומות היה על ידי זכות אבות דכתיב בפ' עקב אל תאמר בלבבך בצדקתי הביאני ה' לרשת כו' ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך נמצא שכיבוש ז' אומות היה ע"י רשעת הגוים ובזכות אבותם: לאמרי. עוד ראה כי מה שנצחו סיחון ועוג הוא רק ברשעת הגוים שהן האמוריים ולא היה שיתוף דבר אחר רק מה שהאמוריים היו רשעים וזהו לאמורי בלבד בשביל שהוא אמורי לכך נצחום ישראל. ומה שהזכיר אצל נצוח שבעה אומות ישראל ולא הזכיר א' משאר האבות ידוע כי יציאת מצרים היה בזכות אברהם והליכת המדבר ע"י זכות יצחק. כיבוש א"י ע"י יעקב. ולכן נקראת ארץ ישראל על שם ישראל סבא: ג' עלמין בי"ע וכל א' כלולה מג'. מלמטה למעלה. והארץ. היא עשירית. ג' עלמין הם בסוד א"ק ע"ר י"ש כמ"ש מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. נצור לשונך מרע כו' סור מרע כו' בקש שלום כו': בלק בן צפור. עלמא תתאה מלמטה למעלה. את כל אשר. עלמא עלאה וכולהו מלמטה למעלה: את. את השמים כו': כל. כל הנחלים הולכים אל הים: אשר. אשר הוצאתיך. אשר קדשנו: עשה ישראל לאמרי. עלמא אמצעי מלמעלה למטה כי בנוקבא מלמטה למעלה בסוד תשר"ק ודכורא מלמעלה למטה בסוד א"ב וסמיך ליה עלמא תתאה כי לעולם עלמא תתאה סמיך לעלמא עלאה כמו שנאמר אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך: את כל אשר עשה ישראל לאמרי. הוא הג' ראיות וגם כן ראה כל התשעה שנכללים בשלשה. עשירית לית לה מגרמה כלום וכן כאן ראיה בלא שום דבר אינו כלל אבל היא כלולה מג': את כל אשר. ידוע כי י"ס נחלקים על (א' ו' ג') ובחינה התחתונה כוללת כל מה שלמעלה וזהו את: דרגא תתאה. כל. הוא כולל כל הו"ק. אשר. הוא עלמא עלאה אשר קדשנו אשר הוצאתיך: (ג) ויגר מואב מפני העם מאד. ויקץ מואב מפני בני ישראל. עתה ילחכו הקהל. הדקדוקים רבו במה שקורא לישראל בג' מיני שמות בתחלה העם ואחר כך בני ישראל ולבסוף הקהל. ועוד כמה דקדוקים. והענין הוא כי כבר כתבנו למעלה כי ראה בלק שג' פעמים ינצחו בני ישראל אותם. א' מה שראה עתה דהיינו ארץ סיחון ועוג והשניה ארץ שבעה אומות והג' לעתיד לבא והם נרמזים במלות את. כל. אשר. דהיינו כסדרם ואחר כך במלות עשה. ישראל. לאמרי. הסדר הוא למפרע דהיינו תחלה מרמז. לעתיד לבא כמ"ש לעיל וגם בפסוק הזה נרמזים כל השלשה למפרע. ויגר מואב מפני העם. זהו לעתיד לבא וזהו תיבת העם כמ"ש הן עם לבדד ישכן שלא יהיו אלא הם לבדד ולמה יגור אותם כי רב הוא פי' שהם הרבה מאד והענין הוא כך כי לע"ל בתחיית המתים יקומו כל מתי ישראל ולכך יהיו בני ישראל הרבה מן האומות ועוד כמ"ש והיטבך והרבך מאבותיך כו' ואף שעתה הם מעט כמ"ש כי אתם המעט מכל העמים וזהו ויגר שהיה ירא מהם מואב לפי שבכל הג' פעמים הם נלחמים בהם תחלה דהיינו במלחמה של עכשיו ואף שלא היו לוחמים עמם אבל כל סביבותם היו שוללים והורגים והשניה בימי דוד וימדד אותם שני חבלים להמית ומלא החבל הנשאר היו לו לעבדים ועוד

כתיב

כתיב מואב סיר רחצי פי' הכלי שעליו רוחצין ושופכין המים וכל כך בזיז אותם זהג' לעתיד לבא דכתיב ונדוש מואב תחתיו כהדוש מתבן במו מדמנה כמ"ש וממחן שאחי מואב דקאי גם כן לעתיד לבא וזהו כי רב הוא שיהיו הרבה מאד. ויקץ מואב מפני בני ישראל. זה מלחמת דוד שקצו בהייתם בימיו כי שני חלקים המית אותם והלק השלישי אמר עליו סיר רחצי והיו לו לעבדים ונמאסו מאד בעיני עצמם וזהו מפני בני ישראל לפי שהדור שהיה בימיו של בלק היו נקראים ישראל והדורות הבאים לאחריו בימי דוד נקראו בני ישראל. עתה ילחכו הקהל. הוא מלחמה של עכשיו ואמר הקהל לפי שהגרים והערב רב הנתוספים על ישראל הם הנקראים קהלת יעקב. לפי שהם נקהלים עליהם וכמ"ש הקהל הקה אחת כי ודאי לא יצאו מן הענן לבוז בז סביבותם אלא הערב רב שעמדו חוץ לענן הם בזזו ולקחו את כל סביבותם כי ודאי במואב עצמו לא היו רשאים ללחום עמו במה שכתוב אל תצר את מואב וגו' אלא ילחכו סביבותיהם כלחוך השור שאין בו ברכה: (ד) ובלק בן צפור. ידוע כי יש שלשה דברים עולם שנה נפש. וישראל נלחום למואב בכל ג' דברים הללו האחד מה שנלחום עתה הוא שנה כמו דבר הנתחדש בשנה זו ומה שנלחם דוד הוא נפש כי לא לקח את ארצם כלל רק הנפשות הרג וניצות שיהיה לעתיד לבא הוא עולם שיקחו את ארצם כמ"ש אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם וג' אלו הם קיני קנזי קדמוני שינתנו לעתיד לבא לישראל. וזהו ובלק בן צפור מלך למואב. למואב כולל שני דברים א' עולם והשני נפש לפי שבתיבת למואב נכללו האנשים שבמואב וארץ מואב וזהו עולם נפש. בעת ההיא היא שנה. בפסוק ראשון יש עשר תיבות ובשני י"ג הרי כ"ג ואחר כך בפסוק השלישי כולל כל הכ"ג תיבות ואחר כך בשני פסוקים כל א' כ"ח תיבות דהיינו בפסוק וישלח מלאכים ובפסוק ועתה לכה כו' כנגד כ"ח מיני קסמים שהיה לבלעם: (ה) וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור. ג"כ ג' מדרגות בלעם הוא החוטיי. בן הוא רה"ק. בעור הוא מדרגה דנבואה וכמ"ש למעלה גבי בלק אלא דבלק היה מצפור שהוא מאויר ובלעם מבהמה שתרגום בהמה בעירא והוא ארמי ובלק היה גדול במדרגתו מבלעם אלא דבלעם היה יודע לכוון השעה: פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו. פתורה הוא שם העיר אשר דר שם בלעם. אשר על הנהר. הוא שם המקום שהעיר עומדת סמוך לו והוא הנהר הידוע שהוא פרת וכמ"ש ושם הנהר הרביעי הוא פרת וטעם למה לפרת קורין נהר סתם וגם קשה מלת הוא דכתיב והנהר הרביעי הוא פרת ולא אמר הוא גיחון הוא חדקל והענין הוא שהנהר היוצא מעדן הוא בעצמו הנקרא פרת אלא בממנו יוצאין ג' ראשי נהרות אחרות דהיינו פישון גיחון חדקל. ופרת בעצמו הולך לו להלן ולכך אמר שם האחד פישון כו' ושם הנהר הרביעי הוא פרת הוא הנהר בעצמו היוצא מעדן וזהו שאמרו בגמרא כל הנהרות אמבטיאה שלהם פרת ועוד אמרו הנודר מפרת אסור בכל הנהרות (והוא גמרא מפורשת בבכורות דף נ"ה ע"א וב') לפי שהוא נכלל בתוך כל הנהרות וכמו שכתבתי למעלה: ארץ בני עמו. סימן האומה כי מארם היה בלעם: פתורה. הוא הרטש של שלחן כי נבואתו היתה הכל ממקום הקדושה וזה כי היה לו שלחן עם קסמיו והוא להשפיע עליו נושלחן שבמקדש: אשר על הנהר. הוא נגד הנהר ונהר יצא מעדן: ארץ בני עמו. מדינת ארץ כשפים שנאמר כי מלאו מקדם (ישעיה ב' ו'): לקרוא לו לאמר. ג' דברים קריאה אמירה דבור וידוע כי הדבור הוא המיוחד כשמדבר אחד אל חבירו פנים בפנים מה שאין כן קריאה ואמירה שאינו אלא מצוה לאהר שיאמרו לו הדבר וכאן היה כלם. לקרא. זה קריאה. לאמר הנה עם יצא ממצרים. היא אמירה דהיינו אמירת השלוחים. לו. הוא דבור שידבר לו פנים בפנים: עם יצא ממצרים. הנה כסה את עין הארץ. שלשה דברים כנגד שלשה מקומות שהיו שם בני ישראל א' במצרים. והשני ביציאתם שהיו במדבר. והשלישית בא"י והן נגד שלשה אבות כדלעיל ולכך אמר כאן שלשה דברים הנה עם. שאינו חשוב כלל וכמ"ש בן ישי ולפי שלא היה מחשיבו לא רצה לקראו בשמו המיוחד לו וכן כתוב בני איש כו' וזהו עם שאינו חשוב כלל: יצא ממצרים. שמעצמם יצאו שלא ברשות כלל: הנה כסה את עין הארץ. פי' עין השמש. מעורבבין ובלא סדר כלל וכענין שנאמר בארבה ויכס את עין כל הארץ וכתיב מלך אין לארבה וזהו הג' מקומות. עם. הוא במצרים. יצא ממצרים. הוא יציאתם והליכתם במדבר. הנה כסה את עין הארץ. הוא ביאת א"י ולפי שכבר כבשו סיחון ועוג שהיו שומרין לא"י לכך אמר שהפו את עין הארץ שכבר כבשום. וכנגד ג"ד אלו אמר ג"ד: (ו) ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה. דהיינו העם הנבזה. אולי אוכל נכה בו. כנגד מה שעומדים עכשיו במוכים אללנו. ואגרשנו מן הארץ. הוא לגרש אותם מא"י. וכן בלעם אמר כל הג"ד להקב"ה: (יא) הנה העם היצא ממצרים. ויכס את עין הארץ. עתה לכה קבה לי אתו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו. וכנגד כל א' מאלו אמר בלעם ברכה היפך הקללה על מה שאמר שהוא עם נבזה אמר הן עם לבדד ישכן החשובים מאד ואדרבה הם היו לעם השוב וגדול במצרים וכמ"ש וירד מצרימה במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. מי מנה עפר יעקב זה ראיה שחשובים מאד שאפי' עפר יעקב מונין אותן ומחשבין אותן. וכנגד מה שאמר יצא ממצרים שיצאו מעצמם אמר בפעם השני אל מוציהו ממצרים ולא כמו שאמר שיצאו מעצמם אלא הקדוש ב"ה הוציאם. ומה שאמר אולי אוכל נכה בו אמר לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה שאדרבה הם יהרגו את אויביהם. ונגד מה שאמר בפעם ג' הנה כסה את עין הארץ שאין להם סדר כלל והן מעורבבין אמר מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל אדרבה שיושבין בסדר נכון מאד. וכנגד מה שאמר וגרשתיו אמר כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו שלא יוכלו להבריח אותו. עמלק. ראשית גוים עמלק. ובבל ראשית ארצות וכמ"ש ותהי ראשית ממלכתו בבל ונקראת רישא דדהבא בלעם בלק הוא בב"ל עמל"ק. ג' חלקי העולם הן והן שמים ואדם וארץ ומכולן רצה בלק לעקרם. הנה עם. הם האדם. יצא ממצרים. הוא שמים שהקב"ה בעצמם הוציאם והוא בשמים וכמ"ש אני ולא מלאך כו'. את עין הארץ. הוא הארץ: (יב) ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם. ידוע כי עניני האדם הם ג"ד דבור מעשה מחשבה אלא שבמעשה יש כמה מינים. הכולל שבכולן הוא הליכה כי ד' מיני מעשים הם והם ד' מיני חושים בגוף והוא מישוש בגוף. עשיה. שימוש ביד. הליכה. והם ר"ת מעשה וכולן נגמרין בהליכה והיא הכוללת כולן ולכך אמר לא תלך שהוא גמר המעשה ולכן כתיב כמה פעמים אחרי ה' תלכו את האלהים התהלך נח לפי שהוא עיקר המעשה וד' מיני חושיים יש בראש. ראיה שמיעה ריח דבור. ודבור הוא הכולל לארבעתן. וד' מיני חושיים יש במחשבה. שומר. מדמה. משותף. מחשבי. ומחשבי הוא הכולל ולכך אמר כל השלשה דברים אלו לא תלך עמהם הוא הליכה. לא תאר את העם. בדבור כי ברוך הוא. שלא יחשוב עליהם אפילו מחשבה רעה והשני דברים הליכה ודבור הן ברשותו של אדם מה שאין כן מחשבה שהיא ביד הקב"ה. כי ברוך הוא. ראשית עלמין הוא ר"ע בגימטריא אלו ג' עלמין והוא מכ"ז תיבין אתוון גילופין וגילופין דגילופין והם ג' שמות ע"ב ומ"ב וי"ב בג' לשונות וזהו כי ברוך הוא: (טו) ויסף עוד בלק שלח שרים רבים ונכבדים מאלה כו'. פי' ע"ד שאמרו בגמרא ירושלמי לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים ופריך ומאי כבוד איכא בנכנסים ויוצאים ומשני לפי רבוי הנכנסים היו יוצאים וזהו שאמר רבים ונכבדים שאו כאן שניהם ולפי כבודו שלה נכבדים וגם רבים שהיו רבים במנין וגם נכבדים ושניהם כבוד הוא: (כ) ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים. פי' שלא באו אלא לקרוא לך קום לך אתם אבל לא לקלל ואף על פי כן הלך בלעם וכוונתו היה לקלל לכך כתוב ויחר אף אלהים כי הולך הוא לפי שהלך לקלל וזה לא צוה לו הקב"ה כלל כי לא צוה לו רק ההליכה לבד אבל לא לקלל. ומה שאמר קום לך אתם ג' תיבות רמז לו שיאמר לו בלק ברח לך אל מקומך. ברח נגד קום. לך נגד לך. אל מקומך. כנגד אתם. שתהיה שוה לאנשי מקומך וכן נאמר ויקם בלעם וילך וישב למקמו. קום. נגד ויקם. לך. נגד וילך. אתם. נגד וישב למקמו שנעשה כמוהם שנסתלק ממנו הנבואה: בשלשה מקומות עמד המלאך פעם אחד נגב בדרך ותט האתון ותלך בשדה. ובפעם הב' עמד במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה ותלחץ האתון. ובפעם הג' אשר אין דרך לנטות ותרבץ. ואמרו במדרש סימני אבות הראה לו ולהבין זה הוא כך כי ידוע שאברהם הוא ימין ויצחק שמאל ויעקב באמצע וזהו בפעם הראשון עמד בדרך ונטתה לשמאל כי מימין לא יכלה לילך כי אברהם נקרא ימין ובפעם השני עמד גדר מזה וגדר מזה לפי שעכשיו נתוסף גם זכות יצחק שהוא משמאל והוכרחה ללחוץ ובפעם השלישי נתוסף זכות יעקב שהוא באמצע אז ותרבץ לפי שלא היה לה מקום כלל וכנגד ג"ד אלו ברכם בלעם בפעם הראשון אמר מה אקוב כו' כי מראש צורים אראנו הן עם לבדד ישכן וזהו שלא היה יכול לקללם ובפעם השני אמר הנה ברך לקחתי פי' מה שברכתי כבר איני מתחרט עליו וברך ולא אשיבנה שגם אברך עוד להם וזה נתוסף בזכות יצחק ולכך ענה לו בלק גם קב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו כנגד השני דברים שאמר בלעם הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה ובפעם השלישי אמר בלעם מברכיך ברוך ואורריך ארור לא הניח כלל שום מקום שיחול עליהם קללה ואדרבה המקללם יהיה מקולל וזהו ואורריך ארור ולכך ענה לו בלק ועתה ברח לך אל מקומך לפי שעתה אינו מצפה כלל שיקללם ולכך אמר לו גם כן ג"ד לא תלך עמהם במעשה. לא תאור. בדבור שאף בביתו לא יקללם. כי ברוך הוא שלא יקללם אפי' במחשבה. או מה שאמר ג' לשונות הללו לפי שכלליות התורה הם מצות עשה ומצות לא תעשה והלימוד בתורה. והלימוד כולל שתים עשה ולא תעשה ועשה הוא נקרא ימין ולא תעשה נקרא שמאל כי ידוע דרך האדם שרוצה לעשות איזה דבר. ביד ימין הוא עושה הדבר וביד השמאל הוא מחזיק הדבר שלא יפול או שלא יתרחק וזהו כמו לא תעשה שהשמאל הוא על הלאו שלא יפול שלא יתרחק ש' אבל הימין הוא עשה שבה עושה והשלישית היא הלימוד כוללת לשתיהן ולכן (תמצא) שג"פ נאמר לבלעם והזהירוהו על ענין הליכתו פ"א אמר לו הקדוש ב"ה לא תלך עמהם בפעם השני אמר לו הקדוש ב"ה קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ופעם הג' אמר לו המלאך ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר והוא רמז לג' מינים הללו לא תלך הוא לא תעשה. ואחר כך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה הוא עשה ואח"כ אותו תדבר הוא הלימוד שנקרא דבור ובכל זה לא השגיח בלעם: (ל) ותאמר האתון אל בלעם הלוא אנכי אתנך. שענה עמו הלא אתה הולך הכל לקראת נחשים ונהם ינחש ולמה לא תשגיח בסימנים כאלו שקרה לך שאינם כלל מדרך הטבע שאם תאמר שאיני למוד בהילוך הדרך אתך הלא אנכי אתונך זה זמן רב ובקי אני לילך ואם תאמר שלא היית רוכב עלי בשום פעם אשר רכבת עלי מעודך ההסכן כו' ואעפ"כ לא קרה מקרה כזה היום אין זה כי אם מן השמים ואתה אינך משגיח לכל זה. בעשרה נסיונות נתנסה בלעם הרשע ובכולן לא השגיח בהם: הא'. בפעם הראשון שבאו השלוחים שאמר לו הקדוש ב"ה לא תלך עמהם: הב' בפעם השני שאמר לו אם לקרוא ודוקא אם לקרוא ולא לקלל אזי קום לך אתם: השלישי ותט האתון מן הדרך: הד' ותלחץ האתון: הה' ותרבץ האתון: הו' ויפתח ה' את פי האתון: הז' ויגל ה' את עיני בלעם כו': הח' במזבחות הראשונים בבמות בעל. הט' בראש הפסגה. העשירי בראש הפעור הנשקף על פני הישימון: כנגד עשרה נסיונות שעמד א"א ע"ה בכולן ובלעם הרשע עבר על כולן ולא השגיח בהם כלל וכנגד כן כתיב כאן עשר פעמים מלאך ה': (לו) אשר על גבול ארנן אשר בקצה הגבול. ואח"כ כתיב ויקח בלק את בלעם ויעלהו במות בעל ובפעם ב' ראש הפסגה ובפעם ג' ראש הפעור הנשקף על פני הישימון. להבין זה שבפעם הראשון יצא לקראתו ובשלשה האחרונים העלה את בלעם לשם. ונראה פי' לפי שכתוב בדברים ב' פסוק י"ד ע"ו קומו ועברו לכם את נחל זרד ונעבר את נחל זרד והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד ל"ח שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה דמשמע שבנחל זרד פסקו מתי מדבר למות וזה ידוע שלא פסקו מתי מדבר למות עד שנכנסו לקצה הארץ שכבשו דהיינו ארץ סיחון ועוג וכתיב בפ' חקת כמה מסעות מנחל זרד עד שבאו לא"י וי"ל דבאמת נחל זרד היה קצה שכנסס לא"י

אך נפרש תחלה איך היה סדר מסעם וממילא נבין זה הנה רש"י פי' בס' מסעי בזה ארצות יושבים בדרומה של ארץ ישראל מצרים ואדום ומואב נמצא לפרש"י היה אדום במצר דרומי ומדבר צין שחנו שם ישראל דהיינו בקדש שמשם שלחו ישראל ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור בארצם על כן היה במקצוע דרומית מזרחית ממש כמ"ש בס' מסעי והיה לכם פאת נגב ממדבר צין ע"י אדום וכן ביהושע ט"ו א' אל גבול אדום מדבר צין נגבה מקצה תימן הרי מבואר שמדבר צין היה במקצוע דרומית מזרחית ממש ואם כן לפירש"י ע"כ צ"ל שמדבר צין היא קדש היה נגד שני של ארץ אדום ואדום היתה למטה הימנו דהיינו למטה מקדש וארץ אדום היתה עומדת במצר דרומי ממש ואחר כך ויסעו מקדש שהיתה נגד השני של ארץ אדום ובאו להר ההר ושם מת אהרן כמ"ש על גבול ארץ אדום ואח"כ כתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום והלא כבר עברו מאדום כולה לכך נראה ודאי דארץ אדום עומדת במקצוע דרומית מזרחית למעלה וסוף מקומה של אדום מתחלת א"י וקדש הוא מדבר צין היא למטה הימנה והיא במקצוע ממש ומדבר צין הולך ע"פ כל רחבה של ארץ אדום עד א"י ממש וקדש היתה עיר בקצה מדבר צין נגד בני ישראל וכשבאו לקדש שלחו לבקש שיניחם מלך אדום לעבור במדבר שלו שדרך שם היו יכולין ליכנס לארץ ישראל תיכף וזהו שאמרו לו והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך שהמדבר הוא גבול ארץ אדום וקדש היה קצה הגבול נגד ישראל ולא הניחם. ולפ"ז מיושב נמי מה שאמרו לא נעבר בשדה ובכרם ואם בקשו שיניחום לעבור דרך המדינה היאך שייך לומר שדה וכרם במדינה אבל כשנאמר שרצו לילך דרך המדבר שהוא מקום שדה וכרמים אז מיושב שפיר ולא הניחם לעבור בגבולו והוכרחו לילך להלן ובאו אל הר ההר שהוא גבול אדום והר ההר היה משוך מעט נגד דרום וקדש היה נגד צפון ושם מת אהרן וכמ"ש על גבול ארץ אדום ואחר כך כתיב ויסעו מהר ההר לסבב את ארץ אדום שעכשיו הוכרחו לילך כל דרומה של אדום הלכו למעלה מארץ אדום הרבה עד שבאו למזרח ארץ מואב ובזה הלכו ג"כ כל מזרח אדום אלא לפי שלא הלכו סמוך לארץ אדום אלא הלכו למעלה הרבה מדרום נגד צפון עד שבאו נגד ארץ מואב והלכו מזרח מואב ובכל הדרך הזה דהיינו מהר ההר עד אובות לא חנו כי אם בשתי מקומות צלמונה פונן וכן כתוב בפ' מסעי ויסעו מהר ההר ויחנו בצלמונה ויסעו מצלמונה ויחנו בפונן. וכתיב ויחנו באבת ויסעו מאבת ויחנו בעיי העברים במדבר אשר על פני מואב ממזרח השמש משם נסעו ויחנו בנחל זרד והוא דיבן גד וכן כתיב במסעי ויסעו מעיים ויחנו בדיבן גד ואח"כ משם נסעו ויחנו מעבר ארנון אשר במדבר היוצא מגבול האמרי הוא עלמן דבלתימה האמור במסעי וזהו כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמרי נמצא נחל זרד הוא דיבן גד. ולכאורה יקשה היאך בא גד ליקח נחלתו עד דיבן גד שהוא יוצא הרבה מנחלת ראובן שהרי ראובן לקח מערוער אשר על שפת נחל ארנן ולקח גם דיבן גד שהוא בתוך הנחל שהוא נחל זרד אלא דברכו משה לגד וטרף זרוע אף קדקד שלקח נחלתו כמו קדקד נגד מזרח ולכך נחלתו בלי מצרים לפי שלראובן ומנשה הי' להם מצרים. גשורי ומעכתי למנשה ולראובני גבול בני עמון אבל לגד לא היה לו שום מצר וגם לרחב א"י [illegible] נחלתו כמו זרוע ג"כ בלי מצרים ועד הנחל לקח ולכך נקרא דיבן גד וזהו שכתוב ברוך מרחיב גד שאין לו שום מיצר כלל ולכך כתיב בדברים קומו ועברו לכם את נחל זרד כי שם כלו מתי מדבר לפי שנחל זרד הוא הנקרא דיבן גד ובו התחיל נחלת ארץ ישראל שהוא גד וכתיב על כן יאמר בספר מלחמת ה' את והב בסופה ואת הנחלים ארנון ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב ומשם בארה הוא הבאר כו' דמשמע ששם נתנה להם הבאר והלא הבאר היה להם זה כמה שנים וכמה מקומות שעבר עמהם וגם כן אחר כך כתיב מקומות אחרים ממדבר מתנה כו' שאין להם פי' כלל אבל לפ"ז נראה הכל על נכון ונמצא כך פי' את והב בסופה פי' בסוף מדבר אדום שהלכו הכל במדבר אשר על פני מואב עד שבאו לוהב וזהו נקרא נחל זרד ודיבן גד ולכך נקרא והב לשון הב ששם התחיל ארץ ישראל שנתן להם. ואת הנחלים ארנן וזהו מעבר ארנון ומ"ש במסעי עלמן דבלתימה כאן נקרא נחליאל. ואשד הנחלים הוא הנקרא כאן במות אשר נטה לשבת ער מלת אשר הוא לרבוי. ומשם בארה (היינו ערבות מואב ששם) נקבע ונעשה באר אבל כל ארבעים שנה נתגלגל עמהם והיה כמין סלע ועכשיו נעשה כמו באר עד שנגנז לאחר מיתת משה רבינו ע"ה ואז אמרו שירה עלי באר ענו לה דהיינו שנקבע באר נמצא בתחלה היה במדבר מואב ואחר כך נחל זרד והוא והב והוא דיבן גד ופי' והב בסופה סוף המדבר של מואב נמצא מדבר מואב היה תחלה ואחר כך ואת הנחלים ארנן זה נחליאל יהוא עלמן דבלתימה ואחר כך ואשד הנחלים הוא במות ובמסעי נקרא הרי העברים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב הוא ערבות מואב (לשבת ער אבל לא ער בעצמו שער היה ממואב ומשם בארה הוא הגיא) וכן כתוב להלן וממדבר מתנה ממדבר מואב נסע עמהם למתנה דהיינו והב שהוא נחל זרד ודיבן גד שכל אלו השמות נקראו לו וזה מתנה לשון יהב לפי ששם התחילה א"י להנתן להם שהיא מתנה. וממתנה נחליאל הוא את הנחלים ארנן ובמסעי נקרא עלמן דבלתימה ומנחליאל במות הוא אשד הנחלים ובמסעי נקרא הרי העברים ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ונשקפה על פני הישימן לפי ששם נקבע הבאר (אלא דבמסעי מחלק גם הגיא לשני חלקים) דשני פעמים כתיב בו ויחנו. ויחנו בערבות מואב על ירדן ירחו ואחר כך ויחנו על הירדן מבית הישמות ושניהם נקראו ערבות מואב נמצא יש לנו כאן ששה מקומות הלכו בני ישראל דהיינו מדבר מואב. נחל זרד. את הנחלים ארנן. ובשלשה עמדו שם היינו במות בעל ראש הפסגה היא הגיא אשר ע"פ מואב ואחר כך ראש הפעור ולכך (בשלשה מקומות) הראשונים הלך בלק לקראת בלעם אל עיר מואב אשר על גבול ארנון אשר בקצה הגבול ובשלשה מקומות העמידו בלק לבלעם בפעם הא' במות בעל ובשניה ראש הפסגה ובשלישית ראש הפעור ונשקפה ע"פ הישימן: (לח) ויאמר בלעם אל בלק הנה באתי אליך עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר. צריך להבין מה היכל אוכל וגו' ונראה לפי שידוע כי שני פעמים הראשונים הלך לקראת נחשים ובפעם השלישי עזב ללכת [illegible] ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו לראות מה יזמין לו הקב"ה וזהו היכל אוכל הוא ב"פ הראשונים שעסק בניחושים כדי שיזמין לו הקב"ה כמו שרוצה ורואה שאינו יכול לעשות שום דבר ואח"כ אמר אשר ישים אלהים בפי אותו אדבר על פעם הג' שלא הלך לקראת נחשים ואעפ"כ שם אלהים בפיו הדבר שרצה הקב"ה וזהו כי ג' דרגין יש אלהים. ה'. רוח אלהים. וכן כאן ויקר אלהים אל בלעם ובפעם השני ויקר ה' אל בלעם שהיה הכל במקרה לפי שהיה לו ההפעליות לבלעם לילך לקראת נחשים אבל בפעם הג' שלא הלך לקראת נחשים כתיב ותהי עליו רוח אלהים ומלמטה למעלה הוא. בפעם הראשון אמר בלעם כשבא אליו עתה היכל אוכל דבר מאומה הדבר אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר ובפעם השני אמר בלק לקב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך והשיב לו את אשר ישים ה' בפי אתו אשמר לדבר ובפעם הג' אמר בלק גם קב לא תקבנו וגו' והשיב בלעם כל אשר ידבר ה' אתו אעשה ובפעם הד' אמר בלק לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך והשיב בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר וגו' לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר ה' אתו אדבר. וכל אלו השינויים קשה הרבה ובפעם הד' שאמר הלא גם אל מלאכיך וגו' הלא גם לבלק בעצמו אמר כן והענין הוא כי בתחלה כשאמר בלעם היכל אוכל דבר מאומה כוון בזה שהנבואה אינה באה לו מצד עצמו אלא מצד הקב"ה וזהו היכל אוכל דבר מאומה רק ברצון הקב"ה אשר ישים אלהים בפי אתו אדבר ובפעם השני כשבירך אמר לו בלק לקב איבי לקחתיך פי' לא היה לך לומר הברכה ואף שהנבואה הוא אצלך מהקב"ה עם כל זה שאינך יכול לקלל עכ"פ לא היה לך לברך והשיב לו אתו אשמר לדבר שאני צריך לדבר מה שאומר הקב"ה ואח"כ אמר גם קב לא תקבנו קוף עליו על שבא אצלו ואמר לא היה לך לבא אלי ולומר הברכה והשיב כל אשר ידבר ה' אתו אעשה כי מוכרח אני לעשות מה שידבר (וגם בתחלה אותו אשמור לדבר ואח"כ אותו אעשה כנגד מה שאמר לו הקב"ה את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה והמלאך אמר אתו תדבר ולכך השיב גם כן אתו אשמור לדבר ואח"כ אותו אעשה) ובפעם הד' השיב לו בלק בכעס והנה ברכת ברך זה ג' פעמים וכיון שהיה לו לשונות מרצון הקב"ה שלא לברך והשיב לו כי הוא מוכרח בע"כ והוא לא אוכל לעבור את פי ה' לעשות טובה או רעה מלבי כי הטוב והרע אינם כלל ברשותי. רק הכל ברצון הקב"ה אשר ידבר ה' אתו אדבר וזהו שאמר הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת שגם למלאכים שלו אמר כלשון הזה והודה שהוא מוכרח בכל הדברים הן שלא לקלל והן לברך אותם מאח"כ לבלק לא אמר כלל שהוא מוכרח על אלו הדברים •

מהדורא תליתאה

(ג) **וירא** בלק בן צפור. הענין הוא כי התחלקות הכל הם על ג' ענינים עולם זמן נפש וכל אחד מהם נחלק גם כן לשלשה והרביעית [illegible] העשירית שכוללת הכל וזהו שאמר כאן כל העשרה. בלק בן צפור. הוא ג' של נפש את כל אשר. הוא ג' של עולם מתתא לעילא. עשה ישראל לאמרי. הוא ג' דזמן. ותיבת וירא היא העשירית הכוללת הכל. וירא ויגר. שני פסוקים אלו הוא שמאל שלים. ופסוק השלישי ויאמר הוא כולל שניהם כמ"ש אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קרא אני אליהם יעמדו יחדו (ישעיה מ"ח י"ג) קורא בקריאה וכן כתיב בכל מעשה בראשית יהי אור ויהי אור ויקרא: (ה) וישלח מלאכים כו' כתוב בזוהר מלאכים ממש מלאכים קדישין שמהתהון דילהון לאשלמא הרשייהו והענין הוא כי יש חילוק בין מלאכים למלאך כמ"ש ברעיא מהימנא פ' נשא בפ' ברכת כהנים כי ג' זוגים לעילא ג' ברכות ג' קדושות וא' לתתא יחוד. וזה הוא החילוק בין מלאכים למלאך בלשון יחיד: פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו. ג' שמות לג' מקומותיו. פתורה הוא שם העיר. ארץ בני עמו. הוא ארץ ארם שכולה כישופין. אשר על הנהר. הוא שם הנהר וכמ"ש ונהר יצא מעדן והנהר הרביעי הוא פרת ובג' מקומות אלו נתחזק בכישופיו. ארץ בני עמו. שכל בני עמו נתחזקו בזה הארץ לבד ולכן כתיב מן ארם ינחני בלק כו' וכמ"ש כמה פעמים ארמי אובד אבי כו' לבן הארמי. מפדן ארם. והן ג' דברים שהיו בבית המקדש מזבח בעזרה. שולחן בהיכל. ארון בק"ק: לקרא לו לאמר. ידוע הוא כי כל ענין נשלם בשלשה דברים קריאה דבור אמירה ולכן במתן תורה כתיב אלו השלשה. ויקרא ה' למשה. וידבר אלהים. לאמר. וכן באהל מועד כתיב ויקרא אל משה כו'. וידבר אליו לאמר ולמדו בתורת כהנים שלכל הדברות היה קריאה מקודם וכנגד אלו עשה בלק גם כן שלשה. לקרא הוא קריאה. לאמר. הוא אמירה. לו. הוא דבור המיוחד לו בלבדו ואף על פי שאין כתיב כאן מה היה הדבור המיוחד אליו כתיב לקמן וידברו אליו דברי בלק מייחד הדבור אליו בלבד: הנה עם כו'. הנה. כסה. והוא כו'. ידוע כי העולם נחלק לג'. שמים. וארץ. ואחד הוא כלול משניהם והוא אדם וכמ"ש וייצר ה' אלהים וגו' ויפח באפיו נשמת חיים ולכך אלו הג' הן ד' כי השלישי יש בו משניהם ולכך כתיב גם כן אם לא בריתי וגו' חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל"ג כ"ה) כי ידוע שהתורה היא גם כן נחלקת לב' ענינים הא' הוא רוחניי והוא לימוד התורה והא' הוא קיום מצותיה שהם אינם אלא בארץ ולכך כשרצו המלאכים שיתן הקדוש ב"ה להם התורה רצו שיתן להם הרוחניי והשיב להם משה רבינו ע"ה תורה מה כתיב בה כו' שהם קיום המצות שאינם אלא בארץ. וכנגד ג' אלו שלח בלק לבלעם הנה עם. הוא האדם. הנה כסה את עין הארץ היא הארץ. והוא. לשון נסתר הם שמים הנסתרים: ישב ממלי. להכריתי וכמ"ש כי אמילם: עם יצא ממצרים הם שני דברים. עם. הוא כשהיו במצרים. יצא ממצרים היא דרגא דמדבר כשיצאו ממצרים. ושלח לו עוד ב' דרגין הנה כסה את עין הארץ הוא דרגא דא"י. והוא ישב ממלי. הוא לע"ל שבתחלה תהיה בנפילת מואב וכמ"ש ומחץ פאתי מואב כו' ואחר כך וקם שבט מישראל וזהו ממלי שיותחל הנפילה

ממני ובקש שיקללם כנגד ד' דברים אלו לכה נא ארה לי את העם. כנגד עם יצא. עצום הוא. נגד והוא ישב ממלי. אולי אוכל נכה בו. הוא עקביו זמן המדבר. ואגרשנו מן הארץ. הוא דרגא דא"י וכנגד כסה את עין הארץ. ובסוף ברכם בד' ברכות כל ברכה כנגד קללה שני דרגין העליונים בקש בלק מבלעם שהוא יקלל אותם ולכך כתיב ארה לי את העם. כי עצום הוא ממני. כי בלעם היה גדול מבלק שבלק היה צריך לו ואחר כך אמר ב' דרגין תתאין אולי אוכל נכה בו. ואגרשנו מן הארץ. אלה זה בעצמו אבל ב' דברים העליונים בקש מבלעם שהוא יתחיל לעשותם. הנה עם יצא הנה כסה והוא ישב כו'. הענין הוא ג' לשונות אלו כי ישראל נחלקים לששים וכמ"ש הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה הנה גימ' ס' וכן בכמה מקומות נחלקים ישראל לששים ואף על פי כן באו בחשבון שבעים. והשבעים הם לעולם נחשבים לשבעים ושנים. וששים נחשבים לס"ה ולס"ו וזהו שכתוב כאן ב"פ הנה ופעם א' והוא ותיבת הוא משלמת להנה הוא ע"ב ואות ו' מן והוא משלמת להנה הב' הוא ס"ו והענין הוא שששים נחשבין לשבעים מצינו במשפחות ישראל וכמ"ש כי אתם המעט דרשו רבותינו ז"ל ה' מעט משבעים שאינם אלא ס"ה משפחות ונפרש זה כי ידוע שישראל נמנו שלשה פעמים א' בירידתם למצרים בפ' ויגש. ב' כשהוקם המשכן בס' במדבר. ופעם הג' בפ' פינחס ותחלה נעיין בכתובים בפ' ויגש תמצאם שהם עולים למנין שבעים כשתחשוב גם כן השבטים עצמם בכללם והכלל הוא כי בני הגבירות היו כפל כמו בני האמהות כל גבירה שני פעמים כמו שפחתה וזה החשבון בני ראובן ד'. חנוך פלוא חצרן כרמי. בני שמעון ששה. ימואל ימין אהד. יכין צחר שאול: בני לוי ג'. גרשון קהת מררי: בני יהודה ה'. שלה פרץ זרח חצרן חמול: בני יששכר ד'. תולע פוה יוב שמרן: בני זבולן ג'. סרד אלון יחלאל. וששה שבטים עצמן ודינה אחותם הרי ל"ב והא דכתיב ל"ג אמרו רבותינו ז"ל שיוכבד השלימה ובזוהר תירץ שיעקב בעצמו השלים למנין ל"ג. בני זלפה שפחתה חצי ממנה והוא י"ו. בני גד ז'. צפיון חגי שוני אצבן ערי ארודי אראלי: בני אשר ז'. ימנה ישוה ישוי בריעה שרח חבר מלכיאל: ושני שבטים עצמן הרי י"ו. ובין כולם מ"ט משפחות כנגד מ"ט פנים לתורה כי יש מ"ט פנים וע' פנים כי שבעים אומות הם כל א' לשון אחר כי הם נפרדים ונפזרים ובישראל יש ע' משפחות והם כולם לשון אחד כי הם בסוד היחוד אלא שכנגדן יש להם ע' פנים לתורה. בני רחל י"ד. בני יוסף ב' מנשה אפרים. בני בנימן י'. בלע בכר אשבל גרא נעמן אחי ראש מפים חפים ארד ועם השבטים עצמן הרי י"ד: בני בלהה אליין ז' בני דן א' חשים. בני נפתלי ד'. יחצאל גוני יצר שלם. ועם השבטים הרי ז' סך הכל שבעים ועכשיו נחשוב החשבון של השבטים בפ' פינחס והמצאם חסרים ה': שלשה מבנימין וסימן גב"ר גרא בכר ראש ואע"פ שגם נעמן וארד חסר זה השלימו בני בלע ארד ונעמן ודלא כיש אומרים שגם בפרשת ויגש נחשבים נעמן וארד שהיו בני בלע זה אינו דאם כן היו כתובים גם כן כסדר שכתובין בפ' ויגש נעמן קודם לארד אלא מוכח שהנחשבין כאן הם בני בלע ולפי שנחסרו מבני בנימין גם כן נעמן וארד. הוצרכו להשלימם בבני בלע ומ"מ ג' חסרים גרא בכר ראש. ושתים נתחלפו בפ' ויגש כתיב אחי וכאן אחירם. שם מפים וכאן שפופם וכל אלו השינויים דרשו רבותינו ז"ל שיש להם טעם והחסרים שנחסרו נפלו במלחמה שנלחמו כשחזרו מהר ההר כידוע. אלא דקשה הא חסר עוד י"ז י"ב שבטים שנחשבו בפ' ויגש ושלשה נקבות דינה שרח יוכבד (ואף שנכתב כאן ושם בת אשר שרח הנה בפ' ויגש נמנה בתוך השבטים דכתיב ושרח אחותם אבל כאן הוא רומז שלא היתה בת אשר כלל רק בת אשתו. וכגי' הרמב"ן בתרגום ושום בת אתת אשר) ומשמעון חסר א' דהיינו אהד ובאשר חסר א' דהיינו ישוה נמצאו חסרים חמשה ואף שגם עוד שאר משפחות אינם כתובים כאן כמו שכתוב בפ' ויגש זה אין קפידא כי השמות נתחלפו במקצת ודרשום רז"ל בבני ראובן לא נתחלף כלל. בבני שמעון נתחלף. בפ' ויגש כתיב ימואל וכאן כתיב נמואל. ואהד חסר לגמרי. בפ' ויגש כתיב צחר ובפ' פינחס כתיב זרח. בבני גד בפ' ויגש כתיב צפיון וכאן כתיב צפן. בפ' ויגש כתיב אצבן וכאן כתיב אזני: בבני יששכר כתיב שם יוב וכאן כתיב ישוב: ועוד שנים מנשה ואפרים שהרי שם לא נחשבו למשפחות וזה נשלם כאן בני מנשה ח'. מכיר גלעד איעזר חלק אשריאל שכם שמידע חפר. בני אפרים ד'. שותלח בכר תחן ערן הרי י"ב וזה הברכה ברכם יעקב שיהיו מנשה ואפרים שקולים ככל ישראל שאף שם י"ב משפחות נגד י"ב שבטים נשארו חסרים חמשה ג' נשים ומנשה ואפרים והן נשלמו בחמשה משפחות לוי שחושב כאן יתר על החשבון שבפ' ויגש והם לבני חברני מחלי מושי קרחי. חמשה אלו השלימו חמשה החסרים מהחשבון פ' ויגש וא"ת לפ"ז הן ע"ג כי בחשבון פ' במדבר אין חושב גרשון קהת מררי בכלל משפחות וכאן חושב כולם למשפחות משפחת הגרשוני כו' ותירץ דבפ' במדבר חושב בני לוי שמונה משפחות וכאן נחסרו שלשה דהיינו משפחת השמעי ומשפחת העזיאלי ומשפחת היצהרי ונשלמו בג' אלו שחושב גרשון קהת מררי לג' משפחות והרי בין כולם ס"ה וכמו כן האומות הם ע' ומצינו שנחשבין פעמים לע"ב ופעמים לס' והוא כי מן ע' אומות שנים סובבים לארץ ישראל ועשרה יושבים בא"י כמו שחושב בפ' לך לך לזרעך נתתי את הארץ הזאת כו' חושב שם עשר אומות ועוד שנים הם סיני וצידן סיני יושב על גבול דרום וצידן על גבול צפון והן נכללין בתוך א"י ולעתיד יתוספו אלו הב' אומות על נחלת א"י וסיני הוא יושב בדרום כמ"ש אלה יבאו מארץ סינים כו' וכן כתוב ביחזקאל שיתוסף לדרומה ולצפונה והעשרה אומות שיושבים בא"י הם מפורשים בפ' לך לך לזרעך נתתי כו' קיני קנזי קדמני חתי פרזי רפאים אמרי כנעני גרגשי יבוסי ואף שבפ' נח חשיב שהיו לכנען י"ב עם כנען עצמו צידן חת יבוסי אמרי גרגשי חוי ערקי סיני ארודי צמרי חמתי אעפ"כ לא חשבם בפ' לך לך: לצידן וסיני לפי שהם היו חוץ לא"י. וארודי צמרי חמתי הם קיני קנזי קדמני. וחוי הוא רפאים וכן אמרו במסכת שבת (דף פ"ה ע"א) למה נקרא שמם חוי כו' ערקי הוא פרזי אלא שלא לקחום בני ישראל לקיני קנזי קדמוני והא מה שלא הורשו באדום עמון ומואב כי הם לקחום מקיני קנזי קדמני ונקרא על שמם ולעתיד יירשום בני ישראל וכמ"ש אדום ומואב משלוח ידם כו' ומה שתמצא לפעמים כתיב בפסוק רק חמשה עממים דהיינו בפ' בא בפ' קדש. אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי לפי שאלו החמשה היו זבת חלב ודבש וכמ"ש בפסוק שם ארץ זבת חלב ודבש ומה שלפעמים כתוב ששה אומות דהיינו בפרשה שופטים בסופו לפי ששם כתוב כי החרם תחרימם כו' ולכך אינו כתיב שם הגרגשי לפי שהוא פנה מעצמו ולא בא עליו הצווי כי החרם תחרימם ולפעמים כתיב כל השבעה אומות דהיינו בסוף ואתחנן והיה כי יביאך כו' ששם מדבר מארץ ז' אומות. נמצא עכ"פ הכלל הוא כי ס' אומות הן יושבים חוץ לא"י ועשרה שהם י"ב בתוך ארץ ישראל וזהו ששלח לו בלק. הנה. הנה. והוא רמז לו על זה הענין שיש ס' והוא ע"ב ופעמים ס"ו והם ס"ה: (ו) כי ידעתי את אשר תברך מבורך. הענין הוא מה שאמר אשר תברך ואשר תאר ועוד מהו וקסמים בידם. לפי שידוע כי בכל המצות צריך להיות דבור ומעשה ובשניהם נגמר רצון הש"י וכמ"ש (ברכות ט"ו ע"א) הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יטול ידיו ויניח תפילין הוא מעשה ויקרא ק"ש הוא דבור וכן התורה הוא דבור ועשיית המצות הוא מעשה וכן זה לעומת זה רצה בלק ואמר לכה נא ארה הוא מעשה ואמר אשר תברך (הוא הדבור) ואשר אמר בברכה את ובקללה אמר ואשר לפי שלשון את כתיב גבי ברכה וכמ"ש את הברכה אשר תשמעו ואות ו' נאמר אצל קללה וכמ"ש והקללה אם לא וגו': (ז) וקסמים. לשון רבים. בידם היינו בכל יד א' מהם בידם של זקני מואב ובידם של זקני מדין היה אצלם קסמים שני מיני קסמים כי הכישוף נקרא בשני לשונות נחש וקסם וכמ"ש כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל ונחש הוא בדבור (כמבואר פתו נפלה מפיו וכו') וקסם הוא במעשה (כמ"ש ביחזקאל כ"א לקסם קסם קלקל בחצים וגו') וזהו וקסמים לשון רבים כמ"ש במסכת יצירה כף זכות וכף חוב ולשון מכריע בינתים: זקני מואב וזקני וגו' וזה בלק ובלעם ועליהם נאמר משיב חכמים אחור (ישעיה מ"ד כ"ה) וטעם זקנים יקח (איוב י"ב כ') אלו ב' מיני זקנים: וידברו אליו דברי בלק. זה הדבור המיוחד לו בלבדו כמו שכתבתי לעיל: (ח) כאשר ידבר ה' אלי. התפאר בעצמו בנבואה שהיא ממקום שנקרא שבת וזהו נרמז במלת והשבתי. כאשר ידבר. אמר שיגיד להם מה שיבוא לו בנביאות מהש"י אבל לא קיים דברו כי כחש להם דבר ה': וישבו שרי מואב. אמרו במדרש ע"י שישבו שרי מואב עם בלעם והמתינו לדבר ה' ולא כמו שעשו זקני מדין שהלכו תיכף ולא רצו להמתין לכך זכו שרי מואב שנתעכב הפורענות מלבא אליהם עד ימי דוד אבל מדין בא עליהם הפורענות מיד בימי משה: (ט) מי האנשים האלה. עמך. ג' דרגין מי האנשים האלה מלמעלה למטה. עמך. פי' למה נתחברו אליך והשיב לו: (י) בלק. בן צפור. מלך מואב. ג"כ ג' דרגין מלמטה למעלה וכנגד מה שאמר לו הקב"ה עמך השיב לו שלח אלי השוב אני בעיניו: (יא) הנה העם היוצא ממצרים. הנה כחש בלעם בדבריו שלא אמר כל הדברים אשר דבר אליו בלק ע"י שלוחיו כי בדברי בלק נאמר עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ. והוא ישב ממלי. שהוא רמז על הנסתר והוא לא אמר להקב"ה רק שנים הראשונים ועוד כחש לו במה שלא אמר לו כי עצום הוא ממני לפי שלא רצה להזכיר הנסתר כי חשב שממילא יהיה זה ע"י הקללות הנגלות והשיב לו הקב"ה נגד כל הג': (יב) לא תלך. לא תאר. ונגד הנסתר אמר לו כי ברוך הוא כבר ולא תועיל מאומה וג"ד ג"כ נגד דבור מעשה מחשבה לא תלך מעשה לא תאר דבור. כי ברוך הוא נגד מחשבה. כי ברוך הוא ר"ת עולה כ"ז. כ"ז דרגין שהם כ"ז אתוון עם תולדותיהן ר"ע עלמין גילופא וגילופא דגילופין וזהו כי ברוך הוא: (יג) כי מאן ה' לתתי להלך עמכם. זה הרשע כחש בדבריו שהבטיח להם שישיבם דבר ככל מה שידבר אליו הקב"ה והוא לא עשה כן באחרונה אלא אמר להם שעכב הקב"ה ההליכה ולא רצה שילך עמהם אבל שנים האחרים לא תאר כי ברוך לא אמר להם שאם היה אומר להם לא היה שולח בלק אחריו פעם שנית ולכך היה מכחד ולא הזכיר מזה כלל רק הזכיר שעכב הקב"ה שלא ילך עמהם לכן נאמר בסמוך אם לקרא לך וגו' אשר אדבר אליך אתו תעשה ולפי שההליכה היה אצלו ענין גדול א"ל הקב"ה בפעם הב' לך אתם ואעפ"כ תהיה מוכרח שלא לעשות שום דבר כי אם מה שאומר לך והוא הב' דברים שהיה אצלו נחשב לדבר קטן דהיינו לא תאר כי ברוך הוא המה עיקר כי אף שתלך לא תועיל מאומה: (טו) רבים ונכבדים. ב' דברים לפי שהכבוד תלוי בשני דברים ברבוי ובמכובדים וכן אמרו לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים ופעם א' אמר לפי רוב הנכנסים כי בשני הדברים אלו תלוי הכבוד ובלק שלח שניהם רבים ונכבדים: (יז) כי כבד אכבדך כו' נגד ג' עלמין בתחלה נגד עולם תתאה שלח לו שרים רבים ונכבדים והוא נגד מעשה וכל אשר תאמר אלי אעשה נגד עלמא אמצעי הנרמז במלת כל ולכך כתיב בו אמירה שהוא נגד דבור. כי כבד אכבדך מאד. הוא נגד עלמא עלאה שהוא נסתר ולכך כתיב מאד והוא נגד מחשבה והעליונה כוללת ג' דרגין חב"ד כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ כו' וחכמה אית בה ג' דרגין חכמה לבד ואחר כך חכמה דאשתמודע בבינה וזהו כבד הוא נסתר. ואח"כ אכבדך הוא נגלה. לפי שכאן נרמז שאני אכבד אותך אבל מלת כבד הוא נעלם: מאד. זה מה שמו ומה שם בנו ותיבות כבד אכבדך נכלל בחכמה כ"ח מ"ה כי מה ג"פ י"ה והשאר הוא כ"ח כ"ב אתוון וו' אתוון ה"א ואל"ף ויהי שיהו חמשה ואלף כי ג' כתרים נגד כבד אכבדך מאד: וכל. הוא כל שנכלל בששה וז"ש כי כל בשמים ובארץ: (כא) ויחבש את אתנו וגו' ושני נעריו עמו. הענין הוא כי האתון יש לה עוד שנים טפלים לה והוא עיר וכן אתון ובלעם היה מקלקל עם האתון ושני נעריו היו מקלקלים עם אלו השנים ולכך לקח ב' נעריו ואמרו רבותינו ז"ל שאברהם אבינו ע"ה קדמו דכתיב ויחבש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו ג"כ שלשה ובמשה רבינו ע"ה ג"כ כתיב ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור ג"כ שלשה הם קדמו ותקנו מקודם את אשר רצה בלעם

הרשע

הרשע לקלקל ולכך כתיב אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו ולכך לעתיד לבוא יתוקן זה ע"י משיח כמ"ש עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות כי האתון כבר קבלה גמולה שהרגה המלאך: (כג) ותרא האתון את מלאך ה' נצב בדרך. ואח"כ ויעמד במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה. ואח"כ ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול. הענין כי הראה לו ג"ד שהם מגינים על ישראל ולכך לא יוכל לעשות להם מאומה וכמ"ש כי נר מצוה. ותורה אור. ודרך חיים תוכחות מוסר. והם ג' מצוה. ותורה. ויראה. והראהו המלאך ג' דברים אלו מלמעלה למטה בתחלה נצב בדרך. הוא דרך חיים דכתיב ביה דרך. ואח"כ במשעול הכרמים הוא התורה גדר מזה וגדר מזה דבתורה כתיב בה מזה ומזה הם כתובים תורה שבכתב ותורה שבע"פ ולכך כתיב שני פעמים זה הוא ד"ד נגד ד"ד ספרים. ומצינו כמה פעמים שהתורה נמשלה לכרם בכרם ביבנה כרמי שלי. ואח"כ ויעמד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאול. הן המצות שאין דרך לנטות מהם ימין ושמאל וכמ"ש לא תוסף ולא תגרע וכמ"ש אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר אבל בתורה יכול להוסיף חידושים וסייגים ובמצות אסור להוסיף או למעט וכמ"ש אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע ולכך כתיב כאן אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל ועוד אמרו רז"ל סימני אבות הראה לו וכנגדן ג' רגלים פסח נגד אברהם שאפה מצות שבועות נגד יצחק שכתוב בו שקרא לבאר שבעה ובשבועות כתיב שבעה שבועות תספר לך וסוכות נגד יעקב וכמ"ש ויעקב נסע סכתה ולכך נקראו רגלים שצריך לעלות ברגלים לראות המקדש וכמו שהאבות כל א' וא' כלול מג' כמ"ש בכל מכל כל. כן כלולין השלש רגלים כל א' משלשתן וג"כ נכתבו ג"פ בתורה בג' בריתות א' בפ' משפטים בברית לוחות הראשונים וא' בפ' כי תשא בברית לוחות שניות וא' בברית של ערבות מואב וכנגד כן כתיב כאן תיבות שלש רגלים ג"כ ג"פ א' בדברי האתון לבלעם ושני פעמים בדברי המלאך וכמו שהרגלים נאמרו ב"פ מפי הגבורה דהיינו במשפטים ובכי תשא והג' ע"י משה. כן כאן ב"פ אמר המלאך ג' רגלים ופעם השלישי אמרה האתון וז"ש סימני אבות וזכות רגלים הראה לו: וחרבו שלופה בידו. הענין מה שכתוב וחרבו הוא כמ"ש כי זבח גדול לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום א' לתתא וא' לעילא ולכך גם כאן כתיב ב"פ וחרבו שלופה בידו א' בפסוק ותרא האתון וגו' וחרבו שלופה וא' בפסוק ויגל ה' את עיני בלעם וגו' וחרבו שלופה בידו וכך היה שבאותו פעם תיכף הרג את האתון בחרב ובפעם השניה נהרג בלעם כמ"ש בפ' מטות נקם נקמת כו' ויצבאו על מדין ויהרגו כל זכר כו' ולא הזכיר כלל חרב ואח"כ כתיב ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב דייקא בחרב הידוע והמיוחד לו וזהו ההרב השני שנכתב כאן שני פעמים וחרבו שלופה חד לעילא וחד לתתא וכמ"ש כי זבח גדול ג"כ שני מיני חרב כדלעיל ולכן אמר המלאך לבלעם כי עתה גם אתכה הרגתי תיבת עתה דייקא שודאי סופו ליהרג בחרב ההיא אלא שגם עתה הרגתי ולא הייתי ממתין עד עת ההיא: (ל) הלוא אנכי אתנך אשר רכבת עלי כו' ואמרו רז"ל (סנהדרין ק"ה ע"ב. ע"א ד' ע"ב) שאלו אותו מ"ט לא רכבת אסוסיא א"ל ברטיבא שדאי א"ל הלא אנכי אתנך לטעינה בעלמא אשר רכבת עלי באקראי בעלמא א"ל מעודך ולכאורה הפלא ופלא שיהיה נס גדול כזה שלא היה מימות עולם בשביל טענות כאלו אך הענין הוא כי סוס הוא ענין גדול והקב"ה אמר עליו כמה פסוקים וכמ"ש התתן לסוס גבורה התלבישו צוארו רעמה (איוב ל"ט י"ט) ומשתבח מאד בו והענין הוא כי סוס הוא אחורי מלכותא דרקיעא והוא לוחם מלחמות ישראל וכמ"ש באיוב (שם) ומרחוק יריח מלחמה רעם שרים ותרועה וזה ששאלוהו מדוע לא רכבת אסוסי' הלא אתה רוצה לעקור ישראל ומדוע לא רכבת אסוסי' אלא ודאי שאין בך יכולת לרכוב על הסוס ולכן לא תוכל לעשות שום דבר רע לישראל. והשיב להם שהניחו באגם כי הסוס יונק מן האגם אחורי עלמא עילאה ואחורי ז' אמון דמרגלאן וז"ש דעל סוס מלך (שבת קנ"ב ע"א) ואמר להם לטעינה בעלמא וכמ"ש להטענא קולפא וחרשי. והשיבה האתון אשר רכבת עלי אמר באקראי בעלמא כמ"ש לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו והשיבה מעודך עד היום הזה. ההסכן הסכנתי כו' אמרו רז"ל ולא עוד אלא שאני עושה לך מעשה אישות בלילה והענין הוא כי נביאי א"ה חלוקין מנביאי ישראל שנביאי ישראל בא אליהם הקב"ה ביום ונביאי א"ה אינו בא להם אלא בלילה ומשה רבינו ע"ה היה לו מעלה עוד שהוא קבל הדיבור מפי הקב"ה בעצמו ונביאים מפי אמצעי דהיינו ע"י מלאכים שנקראו אישים וז"ש בגמ' וישמע משה ויפל על פניו מלמד שחשדוהו מאשת איש (סנהדרין ק"י ע"א) הכוונה הוא כי הם אמרו כל העדה כלם קדושים כו' והשוו עצמם למשה וזהו שחשדוהו שנבואתו היה ג"כ מאשת איש ע"י המלאכים שנקראו אישים שכל הנביאים מקבלים נבואתם מהן ומה שאמר מאשת לפי שהנביאים דומין לאשה המקבלת מן הזכר כך הם מקבלים הנבואה ממלאכים וע"ז נענשו ג"כ אהרן ומרים שדמו שהם שוים למשה בנבואה והשיב להם הקב"ה לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו וזה שאמרה לו האתון ולא עוד אלא שאני עושה לך מעשה אישות בלילה ר"ל בג' דרגין אתה פחות מהם הא' שאני עושה לך שנבואתך אינו בא אלא ע"י האתון וכמבואר שהנבואה לא בא לו כי אם במאמרה ראשונה של לילה שבה חמור נוער והשניה מעשה אישות שנבואתך ע"י אמצעי במעשה אישות והשלישית בלילה שנבואתך אינה אלא בלילה ובאקראי בעלמא ואיך תחשוב שתשלוט על ישראל מכיון שאתה פחות מהם בג' דרגין: (לא) ויגל ה' את עיני בלעם וגו'. וירא את מלאך ה' נצב בדרך וגו'. הנה האתון ראתה אותו ג"פ בדרך ובמשעול הכרמים ובמקום צר שהוא נגד אברהם יצחק יעקב וכמ"ש לעיל ובלעם ראה אותו בדרך שהוא דרגא קדמאה שבו הותמין כל השלשה אבות וכן בפרשת לך לך ואעשך לגוי גדול זה כנגד אברהם ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך נגד יעקב יכול יהו הותמין בכולם ת"ל והיה ברכה בך חותמין. וכן בק"ש כתיב ג' דברים בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך ודרשו בספרי נגד אברהם שכתוב בו ומצאת את לבבו נאמן

ונגד יצחק שמסר נפשו על ק"ה ונגד יעקב שנתן כל ממונו בשביל א"י וכמ"ש אשר כריתי לי פ' ויהי ואעפ"כ אינו חותם אלא והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שהוא נגד אברהם. ג"פ הראשונים כתיב באות ב' ובפעם הד' כתיב באות ע' על לבבך וכן כתיב בשמים ממעל ועל הארץ מתחת כאן ב' וכאן ע' וכן כתיב בכל עץ או על הארץ ולכך נראה לו המלאך ג"כ בדרך שהוא נגד אברהם שבו חותמין בכל מקום: (לב) ירט הדרך. הענין של ג' רגלים והוא סוד עולה ותנח עליהם הרוח ולכך אמרו בזוהר פרשת נו שהעולה נהפך לרה"ק וכן כתיב באלדד ומידד ותנח עליהם הרוח שהוא רוח אלהים שזכו לה: (לד) ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי וגו' ועתה אם רע בעיניך אשובה לי. בזה הרשיע מאוד במה שאמר כי לא ידעתי שהמלאך אמר אליו כי ירט הדרך שהדרך הוא לנגדי ושלא ברצוני ובלעם עשה עצמו כאילו אינו מרגיש בזה כלל ואמר כי לא ידעתי ואמר עוד ועתה אם רע בעיניך וגו' הלא כבר ראה כמה מיני תקלה שבאו על ידו והוא עשה כאינו מבין ולכך אמר לו המלאך לך אם אתה רוצה לילך. ואפס וגו' אתו תדבר. למעלה כשאמר לו הקב"ה אמר לו אתו תעשה הזהירו על העשייה והמלאך הזהירו על הדיבור ולכך כתיב אתו תדבר כי צריך דיבור ומעשה. בפעם הא' כשברכם אמר בלק לקב איבי לקחתיך כו' והשיב לו אתו אשמר לדבר. ובפעם הב' אמר אתו תעשה. ובפעם הג' אמר שניהם לא אוכל לעבר את פי ה' לעשות טובה או רעה אשר ידבר ה' אתו אדבר כי בפעם הראשון חרה לבלק על אשר ברכם וזה שאמר לקב איבי לקחתיך כו' והשיב אשמר לדבר ובפעם הב' אמר בלק גם קב לא תקבנו לא היה לך לקללם ולא לברכם והשיב בלעם אתו תעשה כי אני מוכרח לעשות ולברכם ובפעם השלישית אמר בלק והשב בלק בדעתו שכל זה הוא בשביל שבלעם רוצה לקיים דברי הש"י הואיל ואמר אתו אשמר לדבר אתו תעשה. והיטב חרה לו בפעם הג' על אשר אין הולך נגד רצון הש"י והשיב לו בלעם לא אוכל לעבור לעשות טובה או רעה והודה כי אין בו כח להלוך כלל נגד רצון הקב"ה והזכיר העשייה וגם הדיבור שבשניהם לא יוכל לעבור על רצון הקב"ה וכמו דאיתא בזוהר ב' דרגין אמירה ועשייה והשלישית כוללת שניהם אמירה ועשייה וכן אנו אומרים ברוך שאמר והיה העולם ברוך עושה בראשית ואח"כ ברוך אומר ועושה וכן כאן אמר בפעם הראשון אתו אשמר לדבר ואח"כ אתו תעשה ובפעם הג' אמר שניהם לא אוכל וגו' לעשות וגו' אתו אדבר:

מהדורא רביעאה

(ב) **וירא** בלק בן צפור. אמר ד' לשונות וירא. ויגר. ויקץ. ויאמר. ג' במחשבה וא' בדבור כי המחשבה הוא בג' דברים בחכמה ותבונה ודעת ודבור היא הרביעית הכוללת אותם. שפתים ולשון הלשון בחכמה כמ"ש בר"מ פ' ויקרא שפתים דעת ותבונה כמ"ש שם וכמ"ש כי ה' יתן חכמה. מפיו דעת ותבונה. וירא בחכמה כל ראיה בחכמה כמ"ש ולבי ראה הרבה חכמה וכ"ה בזוהר וירא בלק בחלק דחוכמתא. ויגר בבינה כמ"ש הקשיח בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד. כי השה אלוה חכמה ולא חלק לה בבינה. ויקץ בדעת כמ"ש רז"ל מי שדעתו קצה. ויאמר היא הרביעית ורא"ה הוא בימינא וכמ"ש בתיקונים ת"ע ופחד הוא בשמאלא כידוע לכן אמר מאד כמ"ש גדלת מאד טוב מאד וכמ"ש בסבא. והן בד' דרגין שכולל הכל. וכן אמר כאן ד' שמות. ישראל. העם. בני ישראל. הקהל. ישראל הם במחשבה. העם בבינה והוא קרית מלך רב לפיכך נאמר כי רב הוא. השלישית בני ישראל הוא דעת כמ"ש מה שמו ומה שם בנו כי תדע אגל בנו כתיב כי תדע וכן כתיב כאן ישראל ובני ישראל. הקהל היא הרביעית בד' זמנים. ישראל. כשהוציאם ממצרים שנקראו שמם ישראל וכמ"ש וזכרתי להם ברית ראשונים. העם. לעתיד לבוא וכמ"ש הן עם לבדד ישכן שישארו עם לבד ואין צריך שם אחר. והם ראשית ואחרית וכמ"ש אתה החלות להראות. ואמר מאן איהו סיומא מלכא משיחא שהן שני דרגין האל. בני ישראל בימי דוד כמ"ש. הקהל. אלו הגרים. והן כנגד ד' דרגין שבישראל כהנים לוים ישראלים גרים. וכנגד ד' אנשים חכמים ונבונים וידועים. ואנשים הוא נגד שרים ומלכים וכמ"ש (יומא ל"ט ע"א) אישי כה"ג וכמ"ש הלא איש אתה והן נגד גרים גרי הצדק שהם במלכות וכמ"ש וישם כסא לאם המלך (מ"א ב' י"ט) אמרו רז"ל (ב"ב נ"א ע"ב) זו רות שהיתה אמה של מלכות: (ד) ויאמר מואב אל זקני מדין. אמרו בזוהר אמרו עולימיא לסבייא ופי' כוונת הזוהר שמתרץ קושיית הגמרא שאמרו (ב"ק ל"ח ע"א) ומה מדין שלא באו אלא לעזור את מואב אמר הקב"ה צרור את המדינים וגו' מואבים עצמן לא כ"ש אמר ליה הקב"ה לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהם כו' והקשה הזוהר הלא גם ממדין יצאו כמה פרידות טובות והם יתרו וכל בני הרכבים וצפורה אשת משה ולמה לא ניצולו המדינים ותירץ ע"פ משל כי התאנה אע"פ שיש עליה גם כמה קוצים שומרים אותה בשביל התאנה וכשמלקטים התאנים אזי יעזבו האילן עם הקוצים והוא ממש נידון זה כי המדינים כבר יצאו מהם הטובים ולכך אמר צרור אותם שמעתה ולהלן לא יצאו מהם טובים משא"כ מואב ועמון שעדיין יש לו להוציא מהם ולכך ניצולו הם בשבילם וזה רמז הפסוק ויאמר מואב אל זקני מדין במואב לא כתיב זקני שעדיין יש להוציא מהם והם עדיין כנערים משא"כ במדין שיצאו מהם כבר והם כזקנים וזהו כוונת הזוהר אמרו עולימיא הם המואבים וקורא אותם עולימיא. לסבייא הם המדינים וקורא אותם סבייא לרמז כמ"ש: כלחך השור את ירק השדה. השור פי' בר"מ זה רמז על משיח בן יוסף שיכלה את מואב שנקראו ירק השדה וכמ"ש בכור שורו הדר לו וכמ"ש פ' וישלח ויהי לי שור וחמור. ועוד פי' בזוהר השור דקאי על הממונה של גיהנם שחוטף נשמתהון של הרשעים לגיהנם [וזה ידע מחמת שכל כישופים דבלק היו מענין זה] ומה שכתב בר"מ דקאי על משיח בן יוסף אמרו האיך ידע זה אלא ניבא ולא ידע מה ניבא ושני הפירושים רמוזים בפסוק וכמו שאמרו בר"מ אמר בנבואה ולא ידע כו' וכמ"ש בזוהר והכי אצטריך ליה למינדע כל אורחוי דההוא

סור

סור ואי לא ידע לא יכול למעבד הכבוי וקסמוי: את ירק השדה. ידוע שכל נשמתין באים משם שד"י ש' ג' ספין דאכהן ע"י י' לד' דגליב להון יוסף בארעא. שהן שני המרכבות ג' וד' ובה נגמרו ואלו שאין באין ונגמרו. בה נקראו קרי וזהו ירק השדה לכן נאמר להנהיל השבי ים ואוצרותיהם המלא. שהד' לית לה מגרמה כלום יראת ה' היא אוצרו להמלאות ומכולם. נצבית סיהרא מלאה: ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההוא. כבר כתבתי שהם כנגד ג' דברים שאמור למעלה עולם שנה נפש. בלק בן צפור הוא הנפש. מלך למואב. הוא המדינה ולכך נאמר למואב השייך למואב. בעת ההוא. הוא הזמן. וכתבה התורה ג' אלו להורות כי שלשה אלו היו מקור כל הכישופים בלק היה ראש לכל המכשפים ומואב הוא מדינה שבה היה מקור כל הכישוף ולכך נאמר ויאכל העם מזבחי אלהיהן ויצמד ישראל תיכף כשאכלו עשו להם כישוף בעת ההיא. שזמן ההוא היה זמן ועת לשליטת הכישוף ומקור כל הכישופים נגד התחלת הקדושה. והם נגד ג' דברים האלו שהם עש"ן ורביעית הוא השם. כמ"ש והלכת אל המקום כו'. לשכן כו' ובאת כו' אשר יהיה בימים ההם כו'. וזהו את כל אשר עשה ישראל לאמרי כי הוא ע"פ השם. כי כל מעשיהם במדבר היה ע"פ ה' וכמ"ש אהל רם והתגר בו: (ה) וישלח מלאכים. הוא השמיעית במעשה. מלאכים אמרו כ"ח דרגין קסמין שלה לו. ולכן כאן ג' פסוקים וירא ויגר. (הם תרויהון כ"ג תיבות) ויאמר מואב (הוא ג"כ ד"ג תיבות) וישלח. ועתה. הן כ"ח כ"ח: ב"פ הראשונים הם ג' אתוון גילופי גילופין דע"ב שהוא בחכמה. ויאמר הוא ג' דס"ג דבינה שנכלל באחד חיך וגרון שהיא מלכות להם. וישלח ועתה הם ד' של דעת ששם נתגלה דרגא רביעית נו"ק שני שיני"ן ג' וד' נגד ה' אלהים נבאות ומ"ה וב"ן וכן מה טובו אהליך כו': פתורה כו' ג' אלהים כמ"ש למעלה. ארץ בני עמו. שכולם היו מכשפים כמותו שארץ הרס קרובה לקדושה: הנה עם יצא ממצרים. ד' דרגין. הנה הנה. ב' דרגין ההתהוות: יצא ממצרים. כמ"ש אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך ממצרים והוא ידוע עלמא עילאה: (ו) ועתה. שהעת גורם כמ"ש: העם הזה. שדור המדבר היו ראשים לכל עם ישראל וכמ"ש משל לאחד שרצה לקצץ ענף ענף עד שבא א' ואמר חפור אחר שרשו והפר. ומצא אבן גדולה שמונחת במקום שרשו וכן כתיב כאן כי מראש צרים אראנו וכן אמר כאן ע"י ג' האלו שכן עש"ן שאתה ראש לכל המכשפים והזמן הוא טוב מאוד לעשות בו כישוף אבל הם ראשית ושורש כל ישראל: כי עצום הוא. לפי שבלק היה דרגא דקסם ובלעם היה דרגא דנחש ולכך שלח לבלעם שיתחברו יחד ויהיו שני הדברים קסם ונחש אצלו ביחד כי הוא לבדו לא היה יכול לעשות לישראל שום דבר כי לישראל היה שני דברים תורה ועבודה. הר סיני והר הורב. ולכך אמר בלק אולי אוכל נכה בו אמר אוכל ל"י ונכה לשון רבים ופירושו ע"י שתתחבר אני ויהיה לי שני דברים קסם ונחש אולי אוכל אני ועמי ע"י שני דברים שלנו להכות בישראל אבל אני לבדי בוודאי לא אוכל שאין לי אלא דבר א': ואגרשנו מן הארץ: אמרו בזוהר מן הארץ דייקא מארץ עליונה ואמרו בזוהר שלכך נאמר אשר תברך מבורך שהוא יברך הארץ העליונה שלא תהא צריכה להם. ואמר גם כאן ד' דרגין. ב' עליונים בניהום ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה. כי עצום. וב' תחתונים בקסם לכן אמר אולי אוכל כו' ואגרשנו כידוע בסוד שני בריאות ברית הלשון כו' שמהברים ד' דרגין בדבור ובמעשה. ואמר ואשר ו' אשר ה' וא' שהם ה"א וא' פאר תחת אפר שגנוז בה ויהי בירו המטה ואלף. ואלף מטלים ג"כ לכ"ב אי"ה. או"ה והם סוד כ"ג כ"ח כמ"ש והכל בדעת וז"ש כי ידעתי: (ז) וקסמים בידם. הוליכו לו קסמים להשלים לניחום שהיה לו ולכך כתיב בידם שהוא המעשה שני ידים כף זכות וכף חוב ולשון חק מכריע בינתים. ולכך כתיב ג"כ זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם בשני ידים של הזקנים. וזהו וידברו אליו דברי בלק שאמרו לו מה שבקש ממנו להשלמה: (ח) והשבתי. כאשר. הוא בינה וחכמה שהם דבור ותשובה. ראשית ואחרית. ישר וחוזר. וז"ש תשובה תשוב ה"א ובשנייה אמר והדעה מה יסף כו' והוא הדעת שהוא בישר בסוד שם ע"ב וניבא ולא ידע מה ניבא שבראשון לא אמר להם אלא הדיבור שנאמר והשבתי אתכם דבר. ובשניה אמר והדעה מה יסף שהוא המעשה כי דעת הוא במעשה: וישובו שרי מואב. הם שרים אחרים ששלח אחריו להוליך אותו כמ"ש ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ישעיה ג' י"ד) ולכן לא נאמר כאן מדין רק שרי מואב. ובמדרש ובזוהר אמרו שזקני מדין לא רצו להתעכב שם רק זקני מואב כו' והא והא איתא: (ט) מי האנשים האלה עמך. אמר ד' תיבות נגד ד' דרגין עמך הוא דרגא העליונה. מי האלה. נגד ב' זקנים שהם למעלה ולמטה בינונה ובשמאלא. האנשים. נגד השרים באמצע לכאן ולכאן. עמך: ברוגים להתחבר עמך. ונגד זה השיב ד' דברים: (י) בלק בן צפור. מלך מואב. שלח אלי: (יא) הנה העם. דלג כי עצום הוא ממני. וגם דלג מן הארץ. כי ב' אלו הוא ב' מעלות של ישראל כי עצום הוא למעלה וגם בארץ נשרשו בשורש גדול מאוד והוא מבקאתו שפנאס יותר מבלק דלג תיבות הללו ולא הזכיר מעלתם וגם מה שאמר אולי אוכל נכה בו דלג נכה בו ואמר להלחם לרוב גאותו כי בלק אמר אולי אוכל נכה בו פי' ע"י הקסמים שיש לנו אוכל אני ועמי להכות בהם ובלעם לגודל גאותו לא הזכיר כלל זה ואמר אוכל להלחם שגם בלא הקסמים אלחם בהם ואיני צריך לקסמים: (יב) ויאמר אלהים לא תלך וגו'. רמז לא ג' ברכות ברכה ראשונה יאמר מן ארם ינחני כו' שבהגם יעברא והוא רמז לא תלך. ברכה שניה הנה ברך לקחתי כו' רמז במ"ש לא תאר. לא איש אל ויכזב. בשלישית אמר מברכיך ברוך וכו' רמז במ"ש כי ברוך הוא: כי ברוך. הוא רנ"ח הלוחות והתורה שרי עליון ואיברים ג' אלהים ג' שמהן. ג' גילופין. ע"ב. ומ"ב. ושמא מפרש ותיבת הוא. שם י"ב לאשלמא ר"ע עלמין והוא בתורה גילופי אותיות וגילופי גילופין וכ"ז שרשין של ר"ע עלמין והם ר"ת של ג' תיבות אלו שהם השרשים ובלק אמר כי עצום הוא שהוא כנגד רמ"ח מצות שהם רל"ו וי"ב פרקים כמ"ש בפ' יתרו. עצום במצות. ברוך בתורה. והם נגד ב' דרגין של בלק ובלעם: (יז) כי כבד אכבדך. כבר כתבתי כנגד ב' שמהן הו"ב והכמה לא אתגליא אלא בבינה והם נגד כבד את אביך ואת אמך: מאד. נגד הדעת רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו מי עלה שמים מה שמו כו'. מאד וכל. הוא נו"ה ומ"י: (כב) והוא רכב על אתנו ושני נעריו עמו. שני נעריו נגד עיר בן אתנות וכמ"ש אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו ועתיד להיות מלך המשיח שליט עליהם כמ"ש רכב על חמור ועל עיר בן אתנות (זכריה ט' ט') וכן באברהם נאמר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו וג' פעמים נזדמן לו שטן א' נגד אברהם וא' נגד יצחק וא' שנעשה לפניהם כנהר ועמד בכולם והן הגינו כאן על ישראל ונגלה ג"כ המלאך ג"פ לשטן וכמו שנגלה שם המלאך לאברהם ב"פ כמ"ש שם בפ' ויקרא אליו מלאך כו' גם כאן דבר המלאך ב"פ עם בלעם ויאמר אליו מלאך. ויאמר מלאך ה' אל בלעם. ויתיצב מלאך ה' בדרך. בג' מקומות נתגלה המלאך לאתון כנגד כי נר מצוה כו'. בדרך נגד ודרך חיים כו'. (ד) במשעול הכרמים. נגד תורה והן ב' תורות כו' גדר מזה ומזה וכתיב בה מזה ומזה הם כתובים וכמ"ש כרם היה לשלמה כרמי לפני כרם בינה וכמ"ש והתורה והמצוה אשר כתבתי. התורה זו תורה שבכתב והמצוה זו משנה אשר כתבתי להורותם זו גמרא: (כו) אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל. נגד נר מצוה וכמ"ש אל תט ימין ושמאל. לא תסף עליו ולא תגרע ממנו והן נגד ג' דרגין מעלה ומטה ואמצע וזהו שכתוב. בדרך. וגדר. ותהא בלעם: (ל) ההסכן הסכנתי לעשות לך כה. בדרך שהוא תחתון וגדר הוא מגד והן מטה ומעלה ומטה: ותלחץ אל הקיר. אדון הכל שהוא מושל על כל הכשפים קיר זו מלכות שם אדני וכמ"ש לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי: ההסכן הסכנתי לעשות. רמזה לו שבשלשה דברים הוא במדרגה פחותה מנביאי ישראל לפי שהוא היה מדמה עצמו לנביאי ישראל בכל עניניו אמרה לו הלא בג' דברים אתה חלוק מנביאי ישראל הא' שנביאי ישראל מקבלים נבואתם ע"י מלאכים קדושים שהם הנקראים אישים ונביאי אה"ע מקבלים ע"י סטרא דאתון והמור ועוד כי נביאי ישראל מקבלים נבואתם ביום וכמ"ש בהשכמה עלה כו' ונביאי אה"ע דווקא בלילה וכמ"ש בנפול תרדמה על אנשים וכמ"ש רז"ל משל לאדם וכו' והשלישית שנביאי ישראל מתנבאים נבואתם בלי שום פעולה שיעשו לזה ונביאי אה"ע מוכרחים לעשות דווקא מעשה כמו הקסמים והכישוף ומשה היה עוד יותר למעלה מכל הנביאים שכתוב בו פא"פ וזה שאמרו רז"ל שהשוהו למשה מאשת איש פי' שהשוהו שגם נבואתו הוא ע"י מלאכים הנקראים אישים וכשאר הנביאים והעלו בזה וכמו שאמר להם הקב"ה לא כן עבדי משה כו' פה אל פה אדבר בו וכו'. והנה כל ג' חילוקים האלו שבין נביאי ישראל לנביאי אה"ע רמזה לו האתון בג' תיבות אלו: ההסכן דרשו רז"ל שהוא מלשון סוכנת שע"י באה לו הנבואה כמה שכתבתי למעלה. הסכנתי הוא דווקא בלילה ובאשמורה ראשונה שאז הוא משמרת החמורים וכמ"ש המור נוער: לעשות. רמזה לו שאין מקבל נבואתו רק ע"י מעשה וזה שאמרו רז"ל ולא עוד אלא שאני עושה לך מעשה אישות בלילה ג' ענינים הללו אמרה לו שבזה אתה חלוק מהם שנבואתך הוא רק ע"י מעשה אישות ואני שבה לך דהיינו ע"י סטרא דחמורים. בלילה דווקא ולא ביום: לך כה. אמרה לו איך אתה רוצה להתדמות לנביאי ישראל שהרי הם מתנבאים בכה וכמ"ש כל הנביאים נתנבאו בכה ואין אתה מתנבא בכה כמו שאתה חושב ואומר ואנכי אקרה כה כו'. וזה שאמרה ל"ך כ"ה כולל ג"פ כה נגד ג"ד דלעיל: ויאמר לא. אע"פ שהודה ולא בוש אעפ"כ לא עזב מחשבתו ומעשה הרעה שלו והלך לקללם: (לב) ירט. סוד ותגח עלהם. הרוח סוד אלדד ומידד שני שדים הנשאר בהם את הרוח וז"ש עולה שנתהפך לרוח והן ג' רוחין כמ"ש בתחלת פ' נו בזוהר תלת רוחין קשורים כחדא והן ג' שמות דמסכנא והן ע' שמהן מלמעלה למטה ג"פ קדוש קדוש קדוש כו' ונגדם הן סוד ג' רגלים: (לג) אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי ואותה החייתי. פירשוהו המפרשים אולי כמו לולי והוא תמוה שלא מצינו בכל התורה שאולי יהיה פירושו לא (וכמה פעמים כתוב להיפך אולי אוכל נכה בו. אולי ימשני אבי). אלא הפירוש אולי. הוא אם נטתה מפני ולכן כתיב כאן מפני ולמעלה כתיב ותראני האתון ותט לפני הוא הכל בדיוק וזהו שהמלאך הוכיחו על מה שהכה האתון ואמר הלא אתה ראש לכל הקוסמים ואתה רואה מעשים כאלו שהאתון עושה מה שלא עשתה כן בשום פעם ואיך נותן אל לבך שמסתמא יש דבר המונעה מלכת: כי עתה גם אתכה. פי' כי עתה לפי שבסוף נהרג גם בלעם וזהו שכתוב כאן ב"פ וחרבו שלופה בידו כשראתה אותו האתון וכשראה אותו בלעם כי בהגלות חרבו התחיל במחשבת הריגת הנערים גם בהריגת בלעם לבסוף וכמ"ש הרגו בני ישראל בחרב כי לולי זה בוודאי לא היה באפשרי לשום אדם שיהרוג את בלעם רק שההתחלה היתה ע"י חרב המלאך אז לבסוף יכלו ג"כ ישראל לגמרו ולהרגו וכל המלחמה היה ע"י המלאך וזהו שאמר כי עתה פי' שאם נטתה מפני הרגתי אותך תיכף ולא כמו שהוא עתה שתחיה עוד עד מלחמת מדין ואמר גם אתכה פי' אתכה והנערים והאנשים ההולכים עמך את כלם הייתי הורג: ואותה החייתי. ואת האתון הייתי מניח והנה לא עשתה החמור טובה רק לך לבד במה שלא הלכה ונטתה ממקום זה. שאתה נשארת בחיים וא"כ למה הכית אותה לפי שלא הלכה אדרבה היא עשתה לך טובה בזה ולכן נהרג האתון תיכף ולבסוף (נהרג בלעם) ולכך נראה ב"פ בחרבו שלופה א' לאתון וא' לבלעם וכתיב ויקם בלעם וילך ולא הזכיר שם החמור: (לט) ויבאו קרית חצות כמ"ש עד לא עשה ארץ וחוצות (משלי ח' כ"ו) ארץ הוא א"י. וחוצות הוא שאר המקומות הנקראים חוץ. וכמו שכתוב ואגרשנו מן הארץ שרצה לגרשם מן הארץ העליונה ולכך כתיב כאן ויבאו קרית חצות שישראל היו עומדים אצל א"י והם הלכו חוצה להם לנגד שפירא אהרא: (מ) ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם ולשרים אשר אתו. שמע הרבה צאן ובקר ושלח לבלעם. גם שלח לשרים. וגם לאשר אתו. ואחר כך עשה ז' מזבחות ולכך כעס הש"י עליו שמתחלה עשה סעודה לג' שהלכו עם בלעם ואח"כ עשה ז' מזבחות משא"כ ביתרו שעשה עולה וזבחים עשה תחלה להשם יתברך וכמ"ש ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים ואח"כ

ואח"כ ויכא אהרן כו' ובלעם נזהר מזה וכיחס להקדוש ב"ה ואמר ואעל פר ואיל שרלה לנקות עלמו מענין זה והקב"ה גלוי לפניו ואמר ידעגא מתי הקריב זה ועשה מזבחות אלו וכמ"ש בזוהר: (מא) ויעלהו במות בעל. הוא מקום הראשון מגלשה מקומות שהראה לבלעם כי לא היה יכול לראות אלא בשלשה מקומות כי ודאי לגד השני של שראל לא היה יכול לעבור רק הראה לו במקום סמוך לו דהיינו בינו ובין ישראל ומשני הגדדין של ישראל גם כן הראה לו: (א) ויאמר בלעם אל בלק בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים. ידוע שהיסוד הכולל הוא שבעה שבעה וכמ"ש בנה תקח לך שבעה שבעה וכמ"ש שבעה ושבעה מולקות ונאמר שבעת ימים הרבה פעמים וזה שאמר בנה לי בזה ג' פעמים שבעה שהם כ"א ושלשה שמות יש בג' מיני גילופין בחב"ד והן נגד שלש ברכות שכל אחד ג"פ שבעה והן ג' אהיה שאמר הש"י למשה וסוד מ"ב ומ"ב קרבנות וכן במשה אמר הקב"ה מתחלה אהיה פעם א' ואח"כ אמר ב"פ אהיה. וכן ג' הברכות בחב"ד ראשונה נגד אברהם שניה נגד יצחק שלישית נגד יעקב ולכן אמר בראשונה מראש צרים נגד אברהם. ושניה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה. ושלישית מה טבו אהליך יעקב. והרביעית הוא נגד דוד מלכא: (ג) ויאמר בלעם אל בלק התיצב על עולתך. אמרו רז"ל כל מקום שנאמר לשון ויתיצב הוא רה"ק ולכן כתיב כאן על עולתך שאמר לו שיתיצב על עלתו שמחמת הקרבת העולה היה שורה רה"ק על האיש המקריב: ואלכי אקרה כה. שרלה להשיג הנבואה ובזה יהיה להם שני המעלות. לבלעם הנבואה שהיא בדבור ולבלק רוח הקודש. ודבר מה יראני והגדתי לך. שההגדה לא יהיה רק לך לבד ולא לזולתך כי לא יבינם אחר רק אתה לבד מאחר שתוכשר לרה"ק ע"י העולה אזי תבין מה שאגיד לך: ואלכה. אני אלך אל הנבואה: אולי יקרה ה' לקראתי. ודבר מה יראני. והגדתי לך. כבר מבואר כי ג' דרגין בנבואה והוא כמ"ש לנביא היום יקרא לפנים הרואה (ש"א ט' ט') ונביא הוא שהקדוש ב"ה שולח לו דבר נבואה בפיו והרואה הוא נבואה ע"פ ראיה שהוא רואה הנבואה ומדבר אח"כ בעצמו ועוד מעלה הג' שהיא למעלה מכלם שהקב"ה נגלה לו ומדבר לו פה אל פה כמו מעלת משרע"ה וזהו פי' הגמרא (ב"ב י"ב ע"א) גדולה חכמה מנבואה שנאמר ונביא לבב חכמה מי נתלה במי כו' שלכאורה אין לו פי' כלל כי ונביא הכתוב שם אין פירושו רק לשון הבאה רק הוא ע"ד שכתבנו למעלה כי הנבואה נקראת לשון נבואה ע"ש הדבור שהוא ניב שפתים וזהו תיבת נבואה וע"ד שאמרו רז"ל (מגילה י"ז ע"ב) שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין פי' אווזא הוא רמז אל החכמה וכמ"ש (ברכות נ"ז ע"א) הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה שפיל ואזיל בר אווזא אף שנראה שהוא מדבר דברים פשוטים ונגלים. ועינוהי מטייפין פי' שהוא מבין בדבריו סודות עמוקים וזהו שכתוב ונביא לבב חכמה פי' אנו מבקשים שנדבר בלבב חכמה ואנחנו מבקשים שהדבור והוא הנבואה תהיה בחכמה ועל כרחך שהחכמה גדולה מהנבואה נמצא עכ"פ ב' מדות של נבואה הוא הדבור והראייה הוא מדרגה למעלה מהדבור וזהו שאמר כאן כל השלשה אולי יקרה לקראתי שהוא מדרגה העליונה. ודבר הוא מדרגת הנבואה ע"י הדבור מה יראני. הוא נבואה ע"י הראייה. והגדתי לך סוד בבא ראשונית והוא נ' שערי בינה הושבן לך: וילך שפי. פירוש אל ההר ותיבת שפי הפירוש למעלה וכמ"ש על הר נשפה שאו נס (ישעיה י"ג ב'). שבודאי מי שרולה להריס נס עומד על מקום הגבוה יותר וכן כאן העלהו בלק לבמות בעל שרלה להעלות אותו בכדי שיוכל לקבל הנבואה ובלעם הלך עוד שפי שעלה למעלה יותר בכדי שיהיה מוכן לנבואה. וכן בכל המקומות העלהו בלק על ההרים כדי להעלותו ולכן בחרו ההרים לבית המקדש וכמ"ש ונשא הוא מגבעות וכן המשכן היו מעמידים על ההר וכן בחרו ההרים לעבוד ע"ג וכמ"ש על ראשי ההרים יזבחו וכן באברהם כתיב על אחד ההרים: (ד) ויקר אלהים אל בלעם. אמרו בס"י ברית יחיד מכוון באמצע ברוחניי ובגשמי והן נגד בנים ותלמידים ולכן נקראו התלמידים בנים וכמ"ש בני הנביאים וכן נקראו החכמים אבות וכמו שכתוב אבי אבי רכב ישראל והזרע במגא דלא כשרא נקרא קרי וכן הוא בדבר הנבואה: ויקר אלהים. כבר מבואר שאמר ג' דרגין. בראשונה ויקר אלהים ובשניה ויקר ה' ובשלישית רוח אלהים שהרוח נתגלה בעצמו והוא רוח אלהים וכמו שכתוב ותנח עליהם הרוח והן ג' דרגין מלמטה למעלה לכן שבח עצמו מאד בפעם הג' נאם בלעם ונאם הגבר נאם שמע. שלשה פעמים והאמצעית בוי"ו ונאם וכמ"ש ושם נסהו ספר סופר וסיפור והרביעית הוסיף ויודע דעת עליון ונגד שלשה דברים שאמר אליו המלאך ואפס את הדבר שהוא מהקדוש ב"ה. אשר אדבר אליך הוא דבר המלאך אליו: אתו תדבר. להם לישראל. ורמז גם כן לשלשה דברות שלו שהיו מלמטה למעלה ואף שהם אמר המלאך מלמעלה למטה כך הכלל כי תחלת המחשבה סוף המעשה ולכך המלאך אמר השלשה מלמעלה למטה ובלעם אמר מלמטה למעלה וכמ"ש גבי בצלאל בגל אל הייה ואמר על ההפך שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן כו' כמו שהגל מראה הכל בהפך וכמ"ש (שבת ל"א ע"א) בהלל למחר אפיך ליה אמר והא אתמול לא אמרת לי הכי א"ל לאו עלי דידי קא סמכת כו' דעל פה נמי סמוך עלי דתימה הוא מה אמר לו ומה ענה אותו דעל פה וכו' וכך הוא כי תורה שבעל פה הוא חותם ההיפוך של הת"ב וזהו שאמר לו תשר"ק והוא תורה שבעל פה ולכך אמר לו דעל פה נמי סמוך: שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח. מבואר כי ג"פ שבעה הן וכמ"ש שבעת נרות שבעה ושבעה מולקות וענין הקרבן הוא לקרב כל אחד ואחד מהשבעה וז"ש את שבעת המזבחת ערכתי ואעל פר ואיל במזבח שעל כל מזבח ערכתי פר ואיל כדי לקרב כל אחד ואחד מהשבעה ולכך לא אמר ואעל שבעה פרים ושבעה אילים לרמז על זה: (ה) וישם ה' דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר. שלשה דרגין דנבואה. דבר. הוא הדעת באמצע וזהו שאמר בפי כי דעת שרא בפומא. שוב. דרגא עילאה שובה. וכה תדבר. הוא השלישית שהיא מגלה את הדבר וכמ"ש מגלה עמוקות מני חשך כו' והן ג' דרגין דנבואה. ויאמר הוא אמירה במחשבה בלחש וכמ"ש ויאמר אלהים. וכה תדבר הן ב' דרגין האחרים דנבואה. ולמעלה מנבואה דרגא דחכמה שהיא עדיף מנבואה ועל זה אמרו רבותינו ז"ל חכם עדיף מנביא וזהו ויקר אלהים אל בלעם וכן למטה בפעם ב' כתובים כל ג' דרגין בפסוק ויקר ה' אל בלעם וישם דבר בפיו ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר. ואמרו בזוהר תדבר הוא לשון נסתר: (ו) וישב אליו והנה נלב על עלתו. כבר כתבתי שנלב הוא רוה"ק שזכה בה: וכל שרי מואב. ובב' כתיב ושרי מואב שפירשו ממנו מקצתם ושם כתוב ושרי מואב אתו שלא עמדו אתו רק לכבודו ולא בשביל עולתו. ובג' אין כתיב כלל שרי מואב וכמו שפירש"י שפירשו כלם שראו שאין בו ממש: (ז) וישא משלו ויאמר ז' פעמים כתיב וישא משלו כנגד ז' מדות המשמשים לפני כסא הכבוד וכנגד ז' היכלות של נבואה וז' מדות המשמשים הם אמת. אמונה. לדק. משפט. חסד. רחמים. שלום. וכלם כתובים בפרשה א' וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בלדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את ה' ושנים חסר כאן והן אמת ושלום אבל נכללים בהם כמ"ש חסד ואמת נפגשו לדק ושלום נשקו וכמ"ש בבריאת העולם שלום אמר אל יברא גם אמת אמר אל יברא והשליכם הקב"ה לארץ ובשעת ביאת המשיח יחזרו למקומם וכמ"ש אמת מארץ תצמח ונתתי שלום בארץ וזהו נכלל במלת לעולם וארשתיך לי לעולם דהיינו לעתיד לבא שיהיו כל השבעה והן שלשה קדושין ושבע ברכות נגד ברכות של חתן וכלה וכן בתפלה ג"ק כנגד ג"ר הכלולים בחכמה וכן כתיב ויתן אלהים חכמה לשלמה. ותבונה הרבה מאד. ורוחב לב כחול אשר על שפת הים (מ"א ה' ט') וכתב עוד שלשה. ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם. ומכל חכמת מצרים. ויחכם מכל האדם (שם). וז' האמירות שבכל משל הם נגד ז' הבלים שעליהן עלמא קיים שית בקול שהם ששה קולות זה למעלה מזה והשביעית בדבור שהוא בפה ומה שאמרו רבותינו ז"ל זכה לחמשה קולות הן נחשבין שבעה כידוע. ואלו השבעה משלים שאמר בלעם ארבעה אמר נגד ישראל וג' האחרונות אמר נגד אומות שנזדווגו לישראל והד' ראשונות שנגד ישראל. ראשונה נגד מה שהיו במצרים שניה נגד מה שהיו במדבר והשלישית נגד מה שיהיו בארץ ישראל והרביעית הוא לעתיד לבא. וג' האחרונים אמר על האומות שניה על הקיני שהוא יתרו שנזדווג לישראל וברכו. וראשונה על עמלק שנזדווג להרע להם וקללו. והשלישית על שאר האומות וכמ"ש וצים מיד כתים וגם הוא עדי אובד וכנגד זה ברך הקדוש ב"ה לאברהם בשבעה ברכות ד' וג' ואעשך לגוי גדול זה נגד מה שהיו במצרים ששם נעשו לגוי גדול וכמו שכתוב ויהי שם לגוי גדול עצום ורב. ואברכך. זהו נגד מה שהיו במדבר ששם נתברכו בכל הברכות. ואגדלה שמך. זה נגד מה שיהיו בא"י וכמ"ש ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ (וי"ו כ"ז) וכן כמה פסוקים שנתגדל שמם בהיותם בא"י. והיה ברכה לע"ל שיהיו מקור כל הברכות שיתברכו בכלם ואמר והיה ברכה שלא יוסיף עוד עלב עמה וכמ"ש כל השירות נאמרו בלשון נקבה כמו שנקבה מולדת ויש לה לער אחריה אבל שירה דלע"ל הוא נאמר בלשון זכר כי אחריה לא יהיה שום לער כלל ואח"כ אמר ג' ברכות אחרות ואברכה מברכיך הוא נגד המדבקים עלמם בישראל וכמו יתרו שדיבק עלמו בישראל וברכו ואמר ואברכה מברכיך. ומקללך אאר. הוא נגד עמלק שנזדווג להרע לישראל אמר ומקללך אאר. ונברכו בך כל משפחת האדמה. נגד האומות לע"ל ואז יתוספו כלם על ישראל ויתברכו כלם בכלל וכמ"ש והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה וכמ"ש לעבדו שכם אחד: בארבע ברכות אלו של ישראל מרומז מ"ט שערי בינה לכן כתב משה ספרו וספר בלעם שהתורה מיוסדת על מ"ט שערי בינה ג"כ וסוד פני משה כפני חמה וה' הוא ראש ספרא שהוא שער הנ"ט ועשרת הדברות שער הנ' והן הגילופין וגילופי גילופין הם תרע"ד פרשיות שמילואם לבד הוא תורה וז"ש חכמה ותורה שהוא בבינה וההרס הוא כ"ז אותיות שחקוקים בכתר ז"ס דערבות מואב. ונ' פעמים יליאת מלרים הם מפוזרים בתורה וכנגד אלה מ"ט ברכות הם מ"ט בתפילין אחד נגד אחד. וסודן ח' תיקוני דחכמה נגד ח' בגדים דכהנא רבא וכמ"ש כשמן הטוב על הראש כו' שיורד על פי מדותיו י"ג (כנגד י"ג) בבינה י"ג תרעין עילאין דפתיחא בעלמא עילאה וח' מנהון במזל העליון נגד ח' דלעיל דחכמה לא אתגלייא אלא בבינה וי"ט בכתר מלכות שבמלכות י' תיקונים וט' בז"א וכן הם בשמות י"ג יודי"ן דע"ב בגילופין וגילופי גילופין. ג' פסוקים כנגד ע"ב יה"ו כידוע. וכן הוא מ"ט שערים באיוב במעלה של הקדוש ב"ה לכן כתב משה ספרו וספר בלעם וספר איוב וכן מ"ט בספר קהלת עם ז' הבלים שירש מאביו סוד שם מ"ב וז' לכן אמרו בגמרא (ר"ה כ"א ע"ב) מ"ט שערי בינה נתגלו למשה וכן לשלמה בנביאים הוא דלא קם אבל במלכים קם. ופרטיות של אלו ואלו כבר כתבתי במקום אחר. אבל בברכת כהנים לא נתגלו אלא ג' מתיקונים הנ"ל שהם כ"ח אתוון יה"ו ועוד ל"ב והם כ"ח שתימין כנגד פרקי היד ועוד ל"ב שתיגוין נגד שיתין פרקין דיד לכן ברכת כהנים הוא בנשיאת כפים י"ג הן כנגד י"ב יודין וא' הכלול בהן והוא בכ"ע בקוץ העליון כתר אחד לכולן כידוע ובגילופי גילופין הם כ"ח יודי"ן עם י' כ"ע הנ"ל בג' שמות. שהם סוד מלך. מלך. ימלוך. ולכן נקרא בינה (מלך העולם) מלך עליון וז"ס ה' מלך ה' ד־ [illegible] מלך כו' כתר ובינה שהם מיחדין תמיד שהוא שם אחד סוד המשכן עשר יריעות כל אחת כ"ח אורך וד' רוחב ריבוא וסיומא. וזהו שאמר בתיקונים מ' מלך כי ראש התיבה כולל כל התיבה והן סוד חו"ב ד' בחכמה ע' בבינה והן י"ג הנ"ל: וישא משלו ויאמר. כבר כתבתי שז' פעמים אמר וישא משלו ויאמר כנגד ז' ברכות שנתברך אברהם וז' מדות שמשמשין בכסא הכבוד וז' תיקונין קדמאה שבפ' ראשון שבתורה וי"ו של הדעת בסוד כה תברכו את בני ישראל והשביעית את שמי על בני ישראל וגו' והן ז' היכלין וגן עדן הוא כולל שבע שית דיוסף וא' דאמא ושבעה דנוקבא הן היכלין להן (וכן שבעה רקיעים ושבעה ימים) והן ז' מים וז' רקיעין שבפ' בראשית במלאכת המים. וכן שבעה ארצות שבא"י. וז' מינים שנשתבחה בהן. וז' הבלים דשלמה. וז"פ תיבת את בפ' ואתחנן. וז' קולות שאמר דוד על המים וז' דמ"ש

והן בפרטן מ"ט שערי בינה שנתגלה בברכת התורה: ח' תיקונים דכהנא רבא והן עד מזל עליון וי"ג דאמא והן בב' שמות אלהי ואלהים וי"ט דכתר מלכות מן המצר קראתי כו' וכן בתפלין בד' פרשיות והוא בסוד שם השני של ע"ב והראשון בתורה והשלישי בציצית שאלו ג' שמות הן ראשים לכלם וכן שלמה אמר מ"ט הכלים שלכן אמרו לא קם כמשה בנביאים אבל במלכים קם וכן משה רבינו גילה בתורה נו"ן פעמים יציאת מצרים וכמ"ש נ' שערי בינה נבראו בעולם וכלן נתגלו למשה חסר א' והוא אנכי ה' אלהיך כו' שאמר הקב"ה בעצמו אבל לנביאים לא נגלה רק מ"ח לכלם בכללם כמ"ש רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה לכן אמרו פני משה כפני חמה והוא אנכי ה' אלהיך שבלוחות שניות אבל במלכים קם וכל א' בדרגיה וכן הוא באיוב ששאל הקדוש ב"ה לו נ' שערי בינה אם נתגלו לו שבהן נברא כל מעשה בראשית ואמר ידעתי כי כל תוכל אף על פי שנעלם ממני ידעתי כי כל תוכל שלכן אמרו משה כתב ספרו וס' איוב ופ' בלעם: מן ארם וגו' מהררי קדם. הן ב' דברים ארם למטה הררי קדם למעלה והן נגד יעקב וישראל. וכנגדם ארה בארץ וזעמה הוא כעס בשמים וכמ"ש יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו והן שתי שמות לא קבה אל לא זעם ה': (ט) (מראש צרים. צורים הן האבות וראש צורים הוא אברהם כי זו הברכה על זמן היותם במצרים נגד עם כמ"ש) וכן מה ומה וזהו שאמר לבלק מלך מואב וכן אמר בלק למטה מה דבר ה' ואמר קום בלק ושמע האזינה עדי בנו צפור לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם וכן אמר אגור מה שמו כו' ונאמר כי אל דעות ה'. והכל בזכותו ודרגא שלו וכן בכל הגליות: ומגבעות. הן האמהות ולכן אשורנו ראיה חזקה ביותר וכן נאמר אנכי נצב על ראש הגבעה בזכות אבות ואמהות ואמר ראש צרים ריפא וגיזעא ושבילא והן ג' יודי"ן שבברכת כהנים ומגבעות הם ג' ווין דאמא וזהו סוד דכתיב בן איש חי וקרינן חיל והוא מ"ח והן אמהות דאושיט פשיטה לבר שבתחלה נכלל בתלת וכל יו"ד הוא ג'. כמ"ש בת"ז תי"ט ועוד ג' ווין שבפסוק יו"ד משלמת לששים נגד יעקב ורחל: הן עם. השבטים שנשאו כ"א תאומתו. ובגוים לא יתחשב בין האומות להיות עמם כאחד רק אומה אחת ובה שבטים נפש כנגד כלם. והן ג' שמות דנוקבין שכנגדן י"ב שבטים וי"ב טעמים כמ"ש בת"ז: לבדד. הוא ד' שמות בב' אתוון וג' גילופין שהן ד' והן ל"ב נתיבות וכשיתיחדו בארץ וכמ"ש גוי אחד בארץ יתגלה ד"ד וז"ש לבדד ישכן הוא יחיד הידוע. יתחשב. כ"א כלול מעשרה עם עשו וישמעאל: (י) מי מנה עפר יעקב. שנידום ברגל והוא זמן עמידתם במצרים ומ"ש ומספר את רבע ישראל הוא רביעתם במדבר לשעה. תמות נפשי מות ישרים. כשיבאו לא"י. ותהי אחריתי לע"ל כמוהו: מות ישרים. כי מיתה טובה הוא רק לישרים שבהן אבל האחרית לכל ישראל הוא טוב כידוע. ואמר מנה ומספר מנין הוא בכללות ומספר הוא בפרטות שביציאת מצרים כתיב שש מאות אלף רגלי ובמדבר כתיב תולדתם למשפחתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם וכן אמר בהושע בברכת ישראל אשר לא ימד ולא יספר בכללות ובפרטות. ואמר מי מנה שבדרגא דמי. הוא מנה. ובוי"ו. הוא מספר. והם כנגד וי"ו נו"ן של השמות שהן גופי השמות וכמ"ש והוא דלא כרע במודים והוא מטה דמשה שמתהפך כו' והן ז"ת דשם ע"ב בגילופין וגילופי דגילופין והוא עד יעקב: כי מראש צרים אראנו. הן ד' אותיות השם כסדר בסוד הרים וגבעות כו' וכן ראש צורים ד' נפשות ד' עלמין. משקה הרים מעליותיו. עליהם עוף השמים ישכון. ישקו כל חיתו שדי. ישברו פראים צמאם. מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל. כמפורש בתרגום דעדקיא דבית יעקב. רבע הוא ד'. כמ"ש ד' בריאות כו'. ואמר הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב בב' זמנים בעוה"ז ולימות המשיח ואמר כאן ד' זמנים שהוא באדם מי מנה עפר וגו' הוא קודם יצירה כמ"ש בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך. ומספר את רבע ישראל בבטן אמו וכמ"ש שמונה רביעותיהן של ישראל שאז יוצר רוח האדם בקרבו. תמת כו' שאז הוא זוכה להדבק נשמתו שהיא צרורה תחת כסא הכבוד כמ"ש צרורה בצרור (ש"א כ"ה כ"ט) כו' וז"ש כאן נפש כו' ובכאן נפלם תיבת ישרים וז"ש ישרים נגד אבהן וכמ"ש בספר הישר. ותהי אחריתי לעתיד בתחית המתים שאז זוכה לחיה והוא א' של השם שממתיק את הדין ומחיה את הכל: (יח) האזינה עדי בנו צפר. מחמת זה ראוי להאזין ולהבין כי אתה בנו צפר: (יט) לא איש וגו'. כי דבר שלא יקויים הוא בב' דברים אם מפני שבשעת מעשה מכזב לו ולבו בל עמו בשעת הבטחה או שהבטיח בלב שלם רק שאח"ז מתנחם וז"ש לא איש. והן הגדולים וכמ"ש אליכם אישים כו' ואין דרכם להתנחם אם הבטיחו בלב שלם רק שמעיקרא בלב ולב ידברו וז"ש ויכזב כי כזב הוא לעתיד כמו שקר לשעבר וכן אדם הם הפחותים מזה ויתנחם. ההוא אמר וכו' קאי על השם ב"ה והוא בלשון תמיה כי הה"א הוא ה"א התמיה ומהראוי היה לנקד בחטף פתח אך כשאותיות אהח"ע באין אחריו נקוד בפתח לבד וכמו העבד ישראל (ירמיה ב' י"ד) וז"ש וכי אפשר שהשם אמר ולא יעשה כלל. ודבר ולא יקימנה ההוא אמר. על המחשבה בלב כמ"ש ויאמר אל לבו ודיבור הוא בפה ולא יקימנה וכמו שכתוב כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד. והוא לשון קיום הדבר שנתהווה במחשבה ויעמוד הדבר בדבור שהדבור מקיימו וז"ש אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה: (כ) הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה נגד אמר ולא יעשה אמר ברך לקחתי מהשם עכשיו ד״ לברך ״״״״ אותם אף שלא נאמרה רק במחשבה ד״ וכי זה לא יעשה בתמיה. וברך וגו' היינו מה שכבר ברך אותם בברכה ראשונה ולא אשיבנה כענין ויתנחם ור"ל ״״״״ שיתהרש על דבור: (כא) לא הביט און. ד' דברים דבור ומעשה ודביקות השם והתורה. און הוא הדבור כמ"ש ודבר און (ישעיה נ"ח ט') עמל הוא המעשה. ה' אלהיו עמו. זה דביקות השם. ותרועת מלך כתרגומו כי היא שעשוע של הקב"ה והיא התורה וז"ש אחלה עמו וכאן בו וכמ"ש וחיי עולם נטע בתוכנו וגם הוא אותיות תורת ע' ועוד לא הביט ולא ראה הוא במ"ע ול"ת. און הוא במ"ע. עמל בל"ת. וכנגדן אמר שלמה המלך ע"ה מעות לא יוכל לתקן. וחסרון לא יוכל להמנות. לכן אמר כאן לא הביט שהוא מרחוק בסתר. ראה. הוא באתגליא ראה הוא שם נוקבא דמיחדין בין ב' שמות דהו"ב בשית ברכות דברכת כהנים ואני אברכם. הביט הוא ושמו את שמי על בני ישראל והכל במעשה. ותרועת מלך בו. הוא בדבור שהתורה הוא בדבור שכולל שניהם כאחד כמ"ש כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בינתים וכן בלוחות שכל כ"ח פירקין דב' ידים כלול בלשון שהוא בכתב ובדבור וכן מעשה בראשית. ה' אלהיו עמו. הוא מ"ע והודעת להם זה בית חייהם. נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. ראה חיים עם אשה אשר אהבת ודרך חיים תוכחות מוסר כי נר מצוה וגו' וכן אמר דוד אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים כנגד ג' האלו רשעים הם העוברים על מל"ת ודרך חטאים הם במ"ע כמ"ש קולע אל השערה ולא יחטא (שופטים כ' ט"ז) ובמושב לצים נגד ביטול תורה והוא בדבור וכנגדן אמר כי אם בתורת ה' חפצו הם ג' בתורה כמ"ש ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך (יחזקאל מ"ם ד') ועיין ברש"י סוף פ' האזינו. והיה כעץ שתול על פלגי מים אמר פלגי מים שנפרדין לכל צד מכאן אמרו לעולם ישלש אדם שנותיו כו' כנגד ג' האלו ועוד אמר ג' דברים אשר פריו יתן וגו' ועלהו וכל אשר יעשה וגו' וכמ"ש (תענית ה' ע"ב) משל לאדם שהיה מהלך במדבר והיה עיף ורעב וצמא ומצא אילן כו' במה אברכך כו' אף אני במה אברכך אם בבנים כו' אם בעושר כו' אם בתורה כו' יהי רצון כו' שהאילן ג' מתנות יש בו הפרי למאכל והגרעינין לנטיעות והאילן לצל והמים שתחתיו הוא לשתיה ושלשה החשובות מכל המתנות הם חכמה ועושר ובנים כנגד ג' רוחות העולם הרוצה להחכים ידרים הרוצה להעשיר יצפין והנותן מטתו בין צפון לדרום כו' וכן אמר בת"ז תיקון כ"ח שנה לימינו וחתם בחכמה וז"ש על פלגי מים זו ברכת המים. אשר פריו זה הפרי. ועלהו זה עלין. וכל אשר יעשה יצליח קאי גם כן על האילן שכל הנטיעות שנוטעין מהגרעינין יצליח ומ"ש על פלגי מים הוא התורה וחכמה כמ"ש הוי כל צמא כו' העניים והאביונים מבקשים מים וכו' וכמ"ש ישוטטו לבקש דבר ה' כו' (עמוס ח' י"ב) וזהו שדרשו לעולם ישלש אדם שנותיו שליש כו' אשר פריו יתן בעתו אלו הבנים כמה שאמרו זה המשמש מטתו ועלהו לא יבול זה עושר כמו שכתוב (חולין צ"ב ע"א) ליבעי רחמי אתכליא על עליא כו' וז"ש משל לאדם כו' שהיה רעב כו' ומצא אילן שנטוע על מים ופירותיו מתוקין וצלו נאה ואכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצלו ואמר במה אברכך אם בתורה כו' ואם בעושר כו' ואם בבנים כו' יה"ר שיהיה כו' וזהו וכל אשר יעשה יצליח. לא כן הרשעים אלו הצלים שנידונין בכף הקלע ברוח כמ"ש ורעות רוח כו' על כן לא יקומו רשעים במשפט אלו רשעים שאין להם תקומה כלל במשפט שהן מעות לא יוכל לתקן. וחטאים בעדת צדיקים כמ"ש בעדת צדיקים אין עומדין וכו' וכמ"ש וחסרון לא יוכל להמנות זה שנימנו חבריו לדבר מצוה כו' לכך לא יוכלו לעמוד במחיצתן ובגמרא דרשו (סנהדרין ק"ח ע"א) ע"כ לא יקמו רשעים במשפט אלו דור המבול. וחטאים בעדת צדיקים. אלו אנשי סדום שרעתם היה שמנעו מן הצדקה שהוא מ"ע כמ"ש זה היה עון סדום אחותך כו' ולכאורה הוא חסר כאן דור הפלגה אבל הלא הוא כבר נזכר לא כן הרשעים כי אם כמוץ כו' וכמ"ש ויפץ ה' כו' במה הפילם ברוח כו'. כי יודע ה' דרך צדיקים זה שכתב למעלה והודעת להם זה בית חייהם ודרך חיים תוכחות מוסר שהוא הכל במחשבה כמ"ש וידע אלהים (והוא דרך צדיקים) אבל מחשבה רעה שאין הקב"ה מצרף למעשה הוא נאבד מאליו וכמ"ש בת"ז וכמ"ש דרך רשעים כאפלה לא ידעו כו' וז"ש דרך רשעים תאבד. ועוד נגד ג' מתנות שהיה להם במדבר עמוד ענן ביום ועמוד אש בלילה והמן והשליו וז"ש לא הביט וגו' ולא ראה בלילה וביום וכמ"ש יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו: (כב) אל מוציאם. נגד שאמר יצא אמר לא כן אלא אל מוציאם כתועפת ראם וישראל אצל השם כתועפת ראם הוא הרביעי לראם וכמ"ש מועף ביעף ועיקר הענין כמ"ש עליהם עוף השמים ישכון ראם אלו חית השדה. לו. אלו שרפים שעומדים לקשר כתרים לקונם וז"ש עומדים ממעל לו. לא נאמר על לו אלא ממעל לו שהוא ממעל לרקיע אשר על ראשם ועליהם אדם יחיד כו' מושל בכלם ממעון קדשו וז"ש אל מוציאם ממצרים כמ"ש אני ולא מלאך כתועפת הוא שם מ"ב דבראשית בהיכל ה' לכן מתמת שם של מ"ב: ראם לו. הוא שמא מפרש בכפילו ובאוירא דעלמא הוא ג"כ ג' מלאכים שעומדין בד' רוחות שמקבלין התפלות. למטה מהם השדים ולמטה האדם לפיכך השדים שהם ממוצעים ג' כמלאכי השרת וג' כב"א וז"ש בגמרא כתועפת כו': (כג) כי לא נחש. נחש בבלעם וקסם בבלק נחש בדבור וקסם במעשה והן מדרגת בלעם ובלק אבל בישראל התורה והמעשה הם מגינין להם וכמ"ש בז"ח ועתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל. ונחש הוא להבא וקסם הוא לעבר: כעת יאמר. בכל עת יאמר ליעקב להבא ולישראל מה פעל לעבר ועוד כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל הנבואה ורה"ק שזכו ישראל במדבר ולכן נקראו דור דעה ואלו הן ג' מתנות שניתנו לישראל וזהו מה טוב חלקנו ומה נעים כו' והם כנגד תורה נביאים כתובים: (כד) הן עם כלביא יקום וגו'. על ד' מלחמות שהיו במדבר כי זאת הפרשה הראשונה על מצרים. והשניה על המדבר כמ"ש כלביא יקום נגד מלחמת עמלק כמ"ש מחר אנכי נצב על ראש הגבעה והוא תחלת יניקתן וזהו יקום. וכארי יתנשא במלחמת כנען שהיה בסוף הארבעים. לא ישכב עד יאכל טרף. במלחמת סיחון ועוג. ודם חללים ישתה. הוא מלחמת מדין שהרגו על חלליהם שמלחמת סיחון ועוג היה העיקר על הארץ ועל השלל וכאן היה העיקר לנקום בדמם כמ"ש לתת נקמת ה' במדין ואמר כי צררים הם לכם וגו'. הן עם כלביא יקום. בתפלת שחרית כמ"ש ובקומך. וכארי יתנשא. במנחה כמ"ש ויצא יצחק לשוח בשדה שהוא באור חוזר ולכן אמרו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה וז"ש יתנשא וכמ"ש והאופנים ינשאו לעמתם (יחזקאל א' כ'). לא ישכב עד וגו' זה תפלת ערבית. ודם חללים כנגד ק"ש שעל מטתו כמ"ש (ברכות ה' ע"א) כל הקורא ק"ש כו' כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו וכמ"ש בק"ש הורג אלף כו' וכן בקרבנות. כלביא יקום. זה תמיד של שחר. וכארי יתנשא. בתמיד של בין הערבים. לא ישכב עד

יאכל

יאכל טרף. כנגד אברים ופדרים שהן אכילת המזבח כמ"ש את קרבני זה הדם. לחמי אלו אברים ופדרים. ודם חללים ישתה. אלו הנסכים כמ"ש ומנחתם ונסכיהם אפי' בלילה וז"ש ישתה. וד' כללים מן התורה ומעשה שהיא עבודה וחכמה ויראה כמ"ש פתחי לי אחותי רעיתי כו' וכל א' נכלל בד'. הראשון בתורה והוא כלביא יקום ב' ביראה והוא כארי יתנשא כמ"ש והחיות רצוא ושוב כו' והוא זיעתן של החיות ואמר וגביהן וגובה להן ויראה להם והג' בחכמה והד' בעבודה ואמר כלביא שהיא נקבה וזה עמלק שלא נאמר רק ויחלש. לביא ז"ת דאימא שלא נאמר רק ויחלש כו'. וכארי הוא ב' שמות דחו"ב זה אל זה ואמר כלביא שהן כנגד ג"ר שהם כת"ר ואמר ישכב כמ"ש בר"מ והוא י"ש כ"ב בק"ש שמע ישראל דערבית ודעל מטתו שהם כנגד ובשכבך וכן הוא בששים צירופים של י"ה בתיבות ובאותיות והצירופים של כל תיבה בפ"ע הוא כ"ב: (א) כפעם בפעם. כפעם הוא פעם ראשון בפעם הוא פעם שני: כי טוב. ואין מועיל הנחשים: וישת. סר מן האבות כמ"ש במדרש לאחד שרצה לעקור אילן כך הוא היה רוצה לקלל את האבות ולא יכול: כי מראש צרים. שהם כמו האילן שנשרש בצור והג' ברכות הן נגד אבות והרביעית כנגד דוד מלכא לימות המשיח והנה בשני ברכות הראשונות היה נגד האבות אברהם ויצחק שמהם יצא פסולת אבל בברכה ג' שהיא נגד יעקב לא מצא שום פסולת שמטתו שלמה ולכך וישת אל המדבר אולי ימצא בהם עון מצד עצמם אבל לא מצא ומצאם שהם מסודרים בטוב: (ב) רוח אלהים. הוא הגדול שבג' נבואות שבתחלה אלהים ואחר כן הויה ועתה רוח אלהים: (ג) שתם. רואה את כל ענין רוח הקודש: (ד) שמע אמרי אל. הם המאמרים הנאמרים בין מלאכי מרומים ומהם שומע מה ששונים ביניהם מאמר השם: מחזה שדי יחזה. היינו המלאכים הרואים את כבודו הוא יחזה ובראייתו הוא נופל וגלוי עינים ובזוהר אמר שנביאי א"ה נקראים נפל וגלוי עינים אבל הוא משתבח בעצמו שנגלית לו המרכבה כולה. ונאם הגבר ע"ש נבואתו נקרא גבר שחמש שמות יש לאדם. אדם איש בן אדם אנוש גבר והנביאים והחכמים נקראו גבר כמו שכתוב עיר גבורים עלה חכם ואמר ונאם הגבר נגד וארא והנה רוח סערה: שתם העין. נגד וארא החיות והנה וגו' וגבתם מלאת עינים סביב לארבעתן. נאם שמע. נגד ואשמע קול מדבר חמשה קולות הידועים: מחזה שדי יחזה. נגד ממעל לרקיע ואמר בתז"ת חיזו קדמאה כמראה כו' היא שכינתא כמראה אבן ספיר וחזא לה כמאן דחזא מגו עששית חיזו תניינא ועל דמות כו' וחזא ליה מגו מטטרון כו' חיזו תליתאה ומראה כעין חשמל וחזא ליה מגו שר הפנים ואמר בג' מראות הללו וחזא ליה שהן ג' מראות הכוללין הכל וז"ש כאן ג' דברים מחזה שדי יחזה. נפל וגלוי עינים נגד ואראה ואפול על פני אבל הוא חזי הכל בדרגיה כמ"ש בזוהר פ' בלק: (ה) מה טבו. עשרה דברים בעשרה דרגין דמהימנותא: אהליך. אהל הוא נטוי לפרקים ומשכן בקביעות: (ו) כנחלים. הוא חכמה והן חכמי התורה. כגנת. הם נבונים. כנחלים. הן עשרה נקודין שהן עשרה נחלים. כגנת הן כנגד ג"ן סדרים שהם בתורה. עלי נהר. הידוע כמ"ש אם אין בינה כו'. כאהלים מבשמין ריח למרחוק והן מ"ע נגד אנשי חיל. כארזים הוא ל"ת וצריך גבורה וזירוז שלא לעבור על ל"ת והוא נגד יראי אלהים: עלי מים. אם פגע בך כו': (ז) יזל מים. הוא נבואה כמ"ש ושחקים יזלו צדק שהם הנבואה: וזרעו. הוא רוח הקדש וז"ש וזרעו במים רבים: וירם מאגג מלכו. הוא דוד המלך ונשיא שירש מעמלק שהיא ראשית שבמלכות וכלם נקראים ע"ש אגג ושליטת עמלק מג"ת של נו"ה שהן ו' והשביעית בסוד ערלה ודוד הוא מושל בעליונה שלהם וזהו וירם מאגג מלכו ורומז ג"כ לשאול מלך הראשון שנצח לאגג: ותנשא מלכתו. הוא על כל ישראל כמ"ש בת"ז בין מלך בין מלכות הכל דו"כ והן חד אלא שזה בכללות וזה בפרטות וכמ"ש בפ' וירא וכן הוא במלך ועמו ישראל שהן גוף א': מה טבו הוא בסוד ג"ר טבו הוא סוד ראש וסוף ועוד מה טבו וכנגד מזוזה וכנגד עשרה שמות מבפנים וד' שבחוץ והוא בסוד גבוה עשרה ורחב ד' ובסוד פנים ואחור וע"כ הוא עשרה ברכות וכ"ח תיבות בסוד כ"ח מ"ה וזהו מ"ה טבו והגוף וברית הוא חד: (ח) אל מוציאו ממצרים כתועפת ראם לו. חזר כאן כנגד ד' עלמין שכבשו בכבישת הארץ כדלעיל ואמר שם מוציאם וכאן מוציאו שהם על כלל ישראל וכאן על מלכם שיכבוש את הארץ וגם הוא לבדו נשאר מיוצאי מצרים: יאכל גוים צריו. ג' דברים יאכל גוים צריו. הם הפירות. ועצמותיהם יגרם. הם הבהמות כמ"ש (ב"ב נ"ה ע"א) חביתא דגרמא לחד ברא: וחציו ימחץ. הם בנים ועבדים ושפחות שנאמר בהם לא תחיה כל נשמה: כרע שכב. הוא הארץ. והם לחמ"ד נגד ד' חלקי עולם: יאכל. צומח. עצמותיהם חי. וחציו. מדבר: (ט) כרע שכב. דומם. והן כנגד ד' יסודות ארמ"ע דומם כנגד עפר. צומח הוא ע"י מים. חי הוא ע"י רוח. מדבר הוא נגד האדם. והוא ע"י אש כידוע וכמ"ש נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ואמר כרע שכב שבכריעה הוא נוטל מקצת הארץ ובשכיבה על כל הארץ וכן במשה ויהושע משה כבש רק ארץ סיחון ועוג ויהושע כבש כל הארץ וזהו כרע שכב: כארי. בימי דוד ושלמה וכל מלכי בית ראשון. וכלביא הוא בבית שני וכל החשמונאים ובית שני נוקבא לגבי בית ראשון לכן אמר וכלביא. ארי ולביא הם ב' שמות של אוריה ותומים: מי יקימנו. לעתיד לבא שהוא לעלם ולעלמי עלמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל (דניאל ב' מ"ד). מברכיך ברוך. כמו יתרו ורחב: וארריך ארור. כמו עמלק. והוסיף ויודע דעת עליון דבר שלבא לפומא לא גליא והוא נגד מה שאמר ביחזקאל ויהי קול מעל לרקיע וגו' ואשמע קול מדבר וגו': ולא עתה. הוא כיבוש דיהושע: ולא קרוב. הוא כיבוש דעזרא: (יז) דרך כוכב מיעקב. זה משיח בן יוסף. וקם שבט. הוא כוכבא דשביט והוא משיח בן דוד. וד' גאולות יהיו עד ביאת משיח כמ"ש בר"מ בפ' פינחס גאולה ראשונה וממנן פאתי מואב וקרקר וגו'. פאתי מואב הוא ראש הטומאה כמ"ש מואב סיר רחצי משייפא דלהון ויחל העם לזנות וגו' ואמר פאתי מואב כי בדוד נאמר שני חבלים להמית והוא יכלה את שתי הפאות. וקרקר כל בני שת כמ"ש והשלישית יותר בה והבאתי השלישית באש (זכריה י"ג ח' ט') והוא שלישית של מואב. גאולה שניה: (יח) והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר אויביו רומי רבתא רומי זוטרא שם ירעה עגל ושם ירבץ אריה ושור. והג' וישראל עשה חיל ע"י משיח והרביעית: (יט) וירד מיעקב והאביד שריד מעיר: (כ) ראשית גוים עמלק. הגדול שבהם שהיה ראש לכל הממלכות וגם היה ראשון שהציר לישראל: ואחריתו וגו'. כמ"ש כי מחה אמחה כו': (כא) איתן מושבך. הוא בלשכת הגזית. ושים בסלע קנך הוא בתי כנסיות ולשון קנך. הוא קן צפור ולא בקביעות ובר"מ אמרו איתן מושבך הוא בגמרא שזכה להוראה ושים בסלע קנך במשנה. שעליו נאמר קן צפור שזכה ללמוד וללמד: (כב) כי אם יהיה לבער. ע"י אשור וסנחריב: עד מה אשור תשבך. אבל אחר השביה ישבו במקומם בשלוה כידוע: (כג) מי יחיה. בימי סנחריב ועל שאמר למעלה עד מה אשור אמר כאן מי יחיה משמו אל: (כד) וצים מיד כתים. כמ"ש הוי ארץ צלצל כנפים (ישעיה י"ח א'): וענו אשור. עשרת השבטים שבאשור והיושבים כאן בעבר הנהר גם הוא עדי אבד. וגם לרבות גוג ומגוג: (כה) ויקם בלעם וילך וגו' כמ"ש לו בלק ועתה ברח לך אל מקומך: למקומו. שהיה מתחלה מנחש כמ"ש בלעם בן בעור הקוסם וגם בלק בן צפור היה קוסם וכמ"ש בלבן וישב לבן למקומו ויעקב הלך לדרכו וכמ"ש אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה אל דרך אמר הבין ואל מקום אמר ידע בסוד כבד את אביך כיבוד ואהבה ויראה שהם ג' שותפין וז"ש דרחים רבנן כו' דדחיל כו' דמוקיר כו':

מהדורא חמישאה

כי מראש צרים כו'. כבר כתבתי שהן סוד האבות במצרים. ומי מנה כו' וממצרים עד כל ימות עולם גם כן ד' דרגין ועוד כי מראש צרים אראנו הוא בסוד ד' אותיות משם הראשון: מי מנה כו'. בסוד ד' אותיות משם האחרון. כי מראש צרים אראנו. רישא וגזעא ושבילא ג' טיפין דאבוהון דעלו במחשבה בסוד חולם שורק חירק והן ג' דרגין של ברכת כהנים: ומגבעות אשורנו. הן ג' ווי"ן של אות השני ומה שהיו ג' בתוך ג' נעשה ו"ק ג"כ בסוד ג' ווי"ן שבברכת כהנים. הן עם. הוא ג' אותיות ראשונות של שם האחרון שהם בסוד דכורא דבה ונשאר ג' יודין להשלמת י"ב שבטין בסוד למ"ד של לבדד. והוא נגד י"ב שבטין ואפרים ומנשה הם י"ג והם בסוד ו' של השם שהוא אחד ולכן יחדו בשמע ישראל ה' אחד וז"ש הכתוב שבטי יה עדות לישראל ושם בוי"ו הוא יחוד של ב' שמות בגילופי גילופין ולכן עיקר הכריעה במודים ולכן אמרו שדרו של אדם כו' למאן דלא כרע במודים בסוד וי"ו נו"ן מטה דמתהפיך כו'. ובגוים לא יתחשב הן בסוד ה' האחרונה של השם עם השם שלה והם בסוד ע' נפש וכמו שכתוב על מה אדניה הטבעו לכן אמר אדניהו כי לי יאתה המלוכה והן סוד מ"ע וע' ג' אותיות ראשונות דשמא מפרש וגילופין וגילופא דגילופין הוא בסוד לא יתחשב: מי מנה כו' ומספר כו'. נו"ן הנ"ל הוא מי. וי"ו הוא מספר שהמנין הוא בסוד נו"ן. ומספר בסוד וי"ו כמ"ש בספרא. מנה הוא בסוד ז"ת בסוד כי גם זה לך בן וז"ת דאימא הוא נגד שתיקן שמתיקן שוה והוא בסוד מי. עפר הוא אחוריים דד' שמות האלו. רבע הוא אחוריים דשמא פלים. את. הוא אחוריים דג"ר. נפש. הוא בסוד אחוריים דה' שמות. רוח הוא הפנים עם וי"ו של הדעת: ישרים. הן ג' אותיות אחרונות של שם אהרון והם נגד אבות שנקראו ישרים כמו שכתוב הלא היא כתובה על ספר הישר זה ספר בראשית אברהם יצחק ויעקב וכנגדן נפתחים בר"ה ג' ספרים ולכן תוקעים ג' תקיעות ג"פ ג' והן נגד ט' ימי התשובה ויו"כ הוא בסוד אחרית הממתק את כלם. והיא ההיא שבה תחית המתים שע"י יחיה הכל כידוע נער נערה קרי וכתיב נער. ותהי. סוד התחיה תהי הוא בסוד שם של שדי המחבר ב' שמות כידוע שהיו"ד נחה מתחי אהייתי. ידוע בסוד ג' שמהן דאמא עם חו"ג שהן גנוזין בקרבה שהיא נקראת אחרית. כמהו. והוא בסוד ביה ב' שמות דחכמה. ועוד כי מראש צרים אראנו הוא ד' עלמין מונה בסוד ד' נשמות הידוע בד' זמנים. נפש בבטן וכמו שכתוב בטרם אצרך בבטן ידעתיך והוא עפר יעקב ותרגומו דעדקיא דבית יעקב כמו שכתוב ועוד בסוד ד' עלמין עילאין וד' עלמין תתאין שהם שני עלמין ושני כתובין בסוד ישב הכרובים הופיעה. ועוד בסוד ד' זמנים וד' גאולות. יציאת מצרים. וקריעת ים סוף. ומ"ת. ובנין בית הבחירה. והם נגד ד' ימים טובים. א' של פסח. ז' של פסח. עצרת. סכות. והם נגד ד' שבתות. א' שבת בראשית. וב' שבת מצרים שבחר להם משה במצרים. וכמ"ש בלוחות הראשונות כי ששת ימים עשה וכו' וינח ביום השביעי. ובשניות כתיב וזכרת כי עבד היית במצרים וכו'. והג' כנגד שבת לע"ל כמו שכתוב מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים. והרביעי נגד קרבנות המוספין שבפ' פנחס והן ד' תפלות אתה קדשת נגד שבת בראשית. ישמח משה כו' ושני לוחות הוריד בידו נגד שבת מ"ת. אתה אחד נגד שבת לע"ל שאז יתיחד שמו של הקב"ה. תכנת שבת. נגד מוספי הקרבנות ועיקר הקרבנות המה בא"י וג' שבתות הן נגד ג' סעודות והד' בסוד תוספת והוא סעודת מלוה מלכתא והן נגד ג"ר והן העמודים והנתיבות והשערים וכל שבה פירושים הם א': לא הביט און ביעקב. נגד הדבור שלא הביט בהן לה"ר ושאר עונות התלוי בדבור כמ"ש ודבר און: ולא ראה עמל. כנגד המעשה לכן נאמר כאן הביט שהוא מרחוק ונעלם. שהוא הדבור. והמעשה גלוי לכל לכן נאמר בה ראה והוא כנגד תורה ומצות שכל דבורם ועסקם הוא בתורה ובמצות וכמו שכתוב משמים הביט ה' שהדבור עולה לשמים מרחוק. ראה את כל בני האדם הוא במעשה. והם בסוד ח' שמות של אז ראה א' וז' כידוע בסוד ברכת כהנים וכמו שכתוב ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו והם כנגד חכמה ויראה. שהיראה היא בהרהור ובמחשבה בסוד והחיות רצוא כמו שכתוב בס"י ואם רץ לבך להרהר שוב למקומך שעל זה נכרת ברית והחיות רצוא ושוב. ועוד לא הביט כו' כמו שכתוב כי אתה ה' בקרב העם וכו'. ועוד **לא הביט**

כמו

כמו שכתוב יסבבנהו כו': אל מוציאם ממצרים. הוא בסוד היראה כמו שכתוב ובמורא גדול זו גילוי שכינה וכמו שכתוב או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וכו' והוא בעלמא עילאה דיליה כמו שכתוב אני ולא מלאך ולא שרף: כתועפת. הן השרפים כמו שכתוב ויעף אלי אחד מן השרפים. ראם. הן חיות הקודש שנכלל שמאל בימין. לו. הן אופנים שנכלל בג' פעמים י"ב שכלולים בתלי. וגלגל. ולב. וכמו שכתוב ועל גביהן וגובה להן ויראה להן וכלן הן עומדים ביראה. שרפים. כמו שכתוב ונורא הוא על כל סביביו. החיות. כמו שכתוב ונהר דינור מהיכן נפק מזיעתן של החיות שנא' והחיות רצוא ושוב. אופנים. כמו שכתוב ויראה להם. וכן בג' חלקי עולם כמ"ש כי לא נחש ביעקב. הם ד' מתנות שנתן לישראל. חכמה. נבואה. רוח הקדש. בת קול. כמו שכתוב בסוף תקוני זוהר חדש וזה שאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל שהן נגד חכמה ובת קול. קסם. הוא חכמה כמו שכתוב קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו והן המשכילים בישראל כמ"ש בז"ח שם ובמדרש רבה. רבתי בגוים רבתי בדעות כו'. ניחום. הוא ב"ק והוא (במגילה ל"ב ע"א מנין שמשמשין בב"ק וע"ש בתוספת ד"ה מנין). כעת יאמר ליעקב וגו' זו נבואה ורוח הקדש והחכמה נהית לאתא כמו שכתוב ואביו שמר את הדבר. בחכמה יסד ארץ. מה טבו אהליך יעקב. הן עשרה דברים שנתן לישראל. תורה. מצות. חכמה. בינה. אהבה. יראה. נבואה. רה"ק. עבודה. דביקות. והן עשרה דרגין בישראל ראשי אלפי ישראל וגו': דרך כוכב מיעקב וגו' ומחץ וגו' הן ד' גאולות בד' זמנים ע"י ד' גואלים. שבט ומחוקק עד כי יבא שילה ולו יקהת. שהן פני האדם והן המושיעים כמ"ש ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה וכמ"ש וירד מיעקב והאביד שריד מעיר והוא הר עשו אלוף עירם. והם נגד ד' רגלי המרכבה אבות ג' ודוד ד' וכנגד ד' ברכות שהם בארץ ישראל ולעתיד לבא שהרביעית כוללת הכל והם נגד ד' זמנים האלו במצרים ובמדבר ונגד ד' שררות שהיו בישראל א' משה שהיה מנהיג ע"פ ה' כמ"ש ויהי בישרון מלך. וא' מלכי בית דוד. וא' מלכי ישראל. והן אפרים ויהודה כנגד שני משיחין וא' ע"י חמשה עשר שופטים שהיו בישראל ומ"ש הפייטן ארבעה עשר מושיעים הוא שהושב שמואל ובניו לאחד אבל באמת הן ט"ו מושיעים וכמ"ש שבעה רועים ושמונה נסיכים והן הן השופטים שהצילו את ישראל מיד לוחציהם: איתן מושבך. לעתיד לבא כמו שכתוב עם המלך במלאכתו ישבו שם (ד"ה א' ד' כ"ג): ושים בסלע קנך. כמו שכתוב הם הקינים הבאים מבית רכבים שהלכו אל בית המדרש של יעבץ למדבר ללמוד תורה וזכו לישב בלשכת הגזית: עד מה אשור תשבך. בעה"ז שנקרא מה אבל בסוד מי. אמר מי יחיה משמו אל שהן בסוד החכמה תחיה בעליה ואמר אלה לחיי עולם ואלה וכו' שהן בסוד הו"ה שהוא בסוד ג' עלמין הוה גביר לאחיך שהם בסוד נר"ן שאחיזתם בסוד נפשות אבל בנשמה אין להם אחיזה כלל והוא מה שאנחנו מבקשין ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו וכמו שכתוב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. הנסתרת לה' אלהינו והנגלת לנו ולבנינו לעשות את כל דברי התורה הזאת. גשם אל משתתף בכלהון וז"ש משמו אל וצים מיד כתים וענו אשור וגו' הם כנגד ד' גליות שכולן עתידין להשתעבד קודם ביאת המשיח לעתיד לבא וז"ש וצים וגו' וכמ"ש התורה התחילה בד' גליות וסיימה בה' גליות וכמ"ש עתיד להיות את נבוכדנצר וכו' וכלם ילחמו עם ישראל ואחר כך ילכו כלם לחרפות ולדראון עולם וז"ש עדי אבד וכמ"ש ידין אפסי ארץ ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו שיבא ב"ב אמן:

מהדורא שתיתאה

וירא בלק כבר כתבתי שהוא ברזא דחכמה. והוא סוד שם החכמה והדעת שבו בשם ס"ג. והיו"ד נעלמת שהוא ראשית הכל וז"ש בזוהר פ' בראשית נטל י' מאויר נשאר אור. ועיקר וירא הוא על הדעת שבו כמ"ש בפ' חקת ונשקפה על פני הישימן והחכמה גם כן נקרא אוירא. אוירא דאתפס ואוירא דלא אתפס. כי רב הוא. הוא סוד ג' ראשונות בשם ס"ג: מלך למואב בעת ההוא. למואב הוא המדינה. מלך. הוא הנפש. בעת ההוא. הוא הזמן: פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו. ג' מקומות. כמו שבקדושה יש ג' מקומות שהמזונות יוצאין משם לעולם א' מן הא"י שנאמר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות (איוב ה' י) וא' מן השלחן שבהיכל שעליו היה לחם הפנים ואחד מקדשי קדשים שנאמר ועל הנחל יעלה על שפתו וגו' (יחזקאל מ"ז י"ב) אמר בלעם ג' בטומאה. נגד הארץ אמר ארץ בני עמו. ונגד השלחן אמר פתורה ונגד הנחל אמר על הנהר: הנה עם וגו' הנה כסה וכו' והוא ישב כו'. סוד ע"ב. לפי שיש בתורה ב' פעמים ס'. ששים המה מלכות ששים גבורים סביב. והם א' דמשה וא' דשלמה כמ"ש בתקונים תיקון י"ג ותיבת הוא משלים לע"ב. פרשה דאילנא כמ"ש בזוהר פ' בשלח. וזהו סוד אני ה' הוא שמי. והוא גימטריא י"ח כמ"ש הגיא י"ג וה' וכן והוא י"ב ו' הם ח"י דו"ן דכר ו' נוקבא י"ב והם הכל אחד כי בחינה אחרונה דדכורא הוא כתר דנוקבא כתר ועטרה. והוא סוד מ"ש בזוהר ס"ו וע"ב. ס"ו נפשות שירדו למצרים ושבעים נפש. וכן ס' וע"ב והן סוד חב"ד. והוא סוד הדעת. הנה. הנה. סוד חו"ב. והוא יושב. הוא סוד י"ב תחומין שבדעת והם י"ב צירופין של יושב. וכמו ששלח בלק אל בלעם הנה עם וכו' ועתה לכה. ובזה הלשון השיב בלעם שלא יוכל לקללם ואמר הנה באתי וגו' עתה היכל וגו'. וכן כאשר חרה אפו של בלק על בלעם אמר והנה ברכת ברך וגו' ועתה ברח לך וגו'. ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי. כמ"ש מה שמו ומה שם בנו כי תדע: ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה. זה סוד שלש עולמות עליון תחתון ואמצעי שהיה גדור בכולן שהוא סוד ב' דבראשית ומ"ש כיומא דבראשית: ובאן כתם כל הדרכים בסוד מ"ב בתחלת בדרך. ואחר כך גדר מזה ומזה ואח"כ ותרבץ תחת בלעם: ל"ך כ"ה הוא ג"פ כה. לפי שאמר לו הש"י ב"פ וכה תדבר. ופעם ג' אמר בלעם ואנכי אקרה כה: הנה אנכי יצאתי לשטן. הוא אחוריים של ע"ב: לנגדי. הוא אחוריים של יו"ד ה"א: וכה תדבר. אינם צריכין לברכתך רק מעצמך הדבר: כי מראש צרים אראנו. אראנו שיעור קומה ג' יודין דאבהן: אשורנו. ג' שמות של ג' ראשונות חו"ב ידוע ודעת הוא ה' צבאות: הן עם לבדד ישכן: עם. הוא ב"פ הן. והוא ג' ראשונות דנוקבא: לבדד ג' אחרונות. בדד הוא י' והוא בסוד צלם: והוא. כנגד י"ג שבטים. י"ב שבטים הוא הן עם. עם הלמ"ד. ובדד הוא שבט לוי באמצע וז"א בדד ישכון ששם היה מקום השכינה * וישראל מקיפין: לבדד ישכן סוד משכני. בדד כמ"ש ה' בדד ינחנו בדד הוא הקדושה של ישראל והמצוה במקיפין אותם. ב' פרשיות שבמזוזה. ד' ד'. פרשיות שבתפלין של ראש ויד: לבדד. הוא ל"ב חוטין של ציצית והוא מצורף לבדד. וזהו סוד וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה מנחה כי טוב זו תורה שבכתב ואת הארץ כי נעמה זו תורה שבע"פ: מי מנה עפר יעקב. בסוד כי גם זה לך בן. והנה ברכת ברך זה שלש פעמים. כנגד שם של י"ב שבברכת כהנים לכן אמר זה שלש פעמים. בתחלה כתיב כה תדבר הוא דרגא של נביאי ישראל ואח"כ ברכן בזה דרגא של משה לכן אמרו בישראל לא קם אבל בא"ה קם וזהו כוונתם: לכה איעצך אשר יעשה. אשר הוא בסוד זיווגא עילאה שהוא יסוד והוא שמחבר ב' עלמין והן שמות הידועים: ומחץ פאתי מואב וקרקר וגו' הן ז' ראשין דחויא שהן שבעין כמ"ש בסוף זוהר חדש (דף כ"ה ג') וכמה מלאכי חבלה תליין מינייהו. שבע אינון ממונין ותליין מנייהו שבעין וכנגדן אמר ישעיה ג"כ שבעה (סי' י"א י"ג י"ד) וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו וכו' ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם. וכן הוא בתפלת י"ח ולמלשינים. וכל עושי רשעה. וכל אויבי עמך. תעקר. תשבר. תמגר. ותכניעם. הן שבעה והן כנגד ד' רוחות ושלש באמצע שהוא כלול ראשו בשמים וכו' כמ"ש ברעיא מהימנא פ' נשא ועיקר השבעה הם חמשה. כמו שכתוב יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש רק בעיניך תביט חשב כל הד' רוחות. וכן בשירה חשב כל ד' רוחות. שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת. אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמוגו כל יושבי כנען. כי כנען באמצע וכן כאן ומחץ פאתי מואב וגו': והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר אויביו, כמ"ש ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך. אויב הוא שעיר שנאמר שעיר איביו. שנאיך הוא אדום שנא' (יחזקאל ל"ה י"א) ועשיתי כאפך וכקנאתך אשר עשיתה משנאתיך בם וגו'. אשר רדפוך: הם בני רומיים אשר החריבו את המקדש ורדפו אותנו מן הארץ וז"ש עובדי' וירשו בית יעקב את מורשיהם הם ב' אלו שעיר ואדום וכן אמר מלאכי כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה זהו גבול שעיר והעם אשר זעם ה' עד עולם הוא אדום שנתיישב בהר שעיר ועיניכם תראו ואתם תאמרו יגדל ה' מעל לגבול ישראל. פי' שיתקדש שמו של הקב"ה כשיתגדל גבול ישראל תתרבה קדושת שמו יתברך: איתן מושבך ושים בסלע קנך. איתן הוא פנים ואחור דע"ב בסוד והמשכילים יזהירו והוא אילן שלם: מושבך. הוא סוד חב"ד כ"ש בפיטום הקטורת: ושים בסלע קנך. בסלע הוא ב' סלע וגימטריא ש"ך נהורין בסלע הוא תפלת שחרית ותפלת מנחה. קנך כמ"ש למעלה למה לא רכבת על סוסך ואמר ברטיבא שדאי: כי אם יהיה לבער קין עד מה אשור תשבך. שנאמר מה אדמה לך כי גדול כים שברך מי ירפא לך. וזה עד מה אשור תשבך. בני הקיני יהיו בשבי בארץ אשור עד מה. עד גלות של ישראל שנאמר בהם מה אדמה לך כי גדול גו' שהשכינה עמהם. מי ירפא לך. שהיא בסוד בינה מעלמא עילאה בסוד חירות כמ"ש ביום ההוא יתקע בשופר גדול לכן אמר מי יחיה משמו אל הוא בתחית המתים כאשר ישים אותנו לעם ויחיה אותנו אינו ידוע מי יהיה כי רבים מישני עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה כו' והכלל סוד הבינה והדעת שבה הם כל טוב כמ"ש אני אעביר כל טובי על פניך ויתהפך מכל טוב לאוי מי: משמו אל. הוא בסוד ועמדו רגליו ביום ההוא וגו' שהן ג"ת דמרגלא: וצים מיד כתים. הוא גוג ומגוג שיטלו המלוכה מרומי: וענו אשור. שילכו לאשור על עשרת השבטים. וענו עבר. העברים הנפוצים בכל הארץ כמו שכתוב ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים כי כלם יבאו למצרים כמ"ש והשיבך ה' מצרים באניות: וגם הוא עדי אבד. פשוטו לפי שנאמר בעמלק ואחריתו עדי אובד שעמלק נקרא ראשית. וגוג שהוא באחרית נאמר עליו וגם הוא עדי אבד. וישראל ג"כ הנקראים אובדים בארץ אשור הם אובדים רק לפי שעה אבל הוא עדי אבד. אובד לעד: ויקם בלעם וילך וישב. הם נגד ג' שאמר למעלה ויקם בלעם ויחבש את אתנו. וילך עם שרי מואב. כנגד ויקם הראשון אמר בחזרתו גם כן ויקם. כנגד ויחבש את אתנו נאמר כאן וילך שהלך לבדו שנהרג אתונו כמ"ש ואותה החייתי. כנגד וילך עם שרי מואב נאמר כאן וישב לבדו. ועוד כנגד מה שאמר למעלה מן ארם ינחני בלק מהררי קדם. ארם היה מקומו ומשם היה הולך תמיד לקראת נחשים בהררי קדם לכן אמר וילך אל ארם. וישב למקומו להררי קדם: וגם בלק הלך לדרכו. ולא אמר למקומו לפי שהיה הוא במקומו אפס הלך לדרכו למדרגתו לפי שבשעת הברכה היה במדרגת רוח הקודש כמ"ש והנה נצב על עלתו וכ"ת שנאמר נצב הוא ברה"ק ואח"כ חזר למדרגתו וכן נאמר בלבן. וילך וישב לבן למקמו ויעקב הלך לדרכו וזהו אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה:

אמר המעתיק את כתבי הקודש על חקת ובלק. הרבה יגיעות יגעתי עד שמצאתי את שאהבה נפשי לסדר על נכון מבלבול ועירוב פרשיות כתיב כאן. וזו היא מעבודות קשות שבמקדש. ולבי אומר כי הגאון לא כתב רק לעצמו ולא מסר רק ראשי פרקים לחכם ומבין מדעתו. אבל באמת אין להדפיס חיבוריו רק על פי השגחה ועיון הדק היטב. שבעה עינים על כל דבר דבור על אפניו והיות כי ערבים עלי דבריו שמתי עין לעיוני לעשות סדר נכון ולתקן כל טעות המעתיק ולעשות מראה מקומות בתנ"ך ובש"ס

ובפ"ם ולהיות כי הגאון חיבר הפי' על בלק בשתי מהדורות וראיתי אני שיש בהם כמה דברים כפולים והיה ראוי להוסיף ולגרוע אך א"א למדרש בלי חידוש וישמע חכם ויוסיף לקח כי בכל הדברים הנראים כפולים יש בהם דברים חדשים גם ישנים המעט הוא אם רב ע"כ הדפסתי כל כתבי הקודש בלי שום מגרעת וכל חיך הטועם יאמר לי לי ונפשי יודעת כי כל דבריו כ"ז שממשמש בהם ימצא טעם. על כן אחלה פני כל קורא שלא יליך במסוה ובחפזון לא יצא כי אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' וגו'. ודי בהערה זו ליודעי חן:

חידושי מהרש"א

פרשת במדבר

רש"י **מי** שאביו משבט אחד כו'. וקשה השתא למשפחתם למה לי לידע כל מין שבט ושבט כמו שפירש"י בסמוך דהא זה מלבית אבותם שמעינן מדאיצטריך לבית אבותם ללמד שעל שבט אביו יקום ולא על שבט אמו ש"מ דעל סדר השבטים צריכין להיות נמנין ויש ליישב וק"ל:

רש"י **אמר** כיצד אעשה כו' בפ"ק דסנהדרין אספה לי שבעים איש כו' אמר משה כיצד אעשה כו' מה עשה בירר ששה ששה והביא ע"ב פתקין על שבעים כתב זקן ושנים הניח חלק כו' כיוצא בדבר אתה אומר ולקחת חמשת חמשת שקלים כו' אמר משה כיצד אעשה כו'. וכתב רבינו ובירושלמי ר' נחמיה מותיב אלו כתבני זקן סלקת אלא כך עשה נטל ע"ב פתקין וכתב עליהם זקן וב' חלק כו' מותיב תני' לחבריה הגע עצמך שעלו כלם זקן א"ל מעשה נסים היו ומסורגין עלו. אמר ר' שמואל קשיתיה קומי ר' אבוהי על דעתיה דתניא אחורים מעשה נסים על דעתיה דתניא קדמיתא אינו מעשה. נסים א"ל מעשה נסים ומסורגין היו וכה"ג קאמר התם גבי בן לוי והוא מפורש בב"ר גבי בן לוי דכל א' שעלה בידו פיתקא בן לוי יכול לומר כיון שלא היו פתקין של בן לוי רק כ"ב אלף מה היה יכול לעלות בידו אם לא ה' סלעים אלא לכך אמר ר' נחמיה דכן עשה שנוטל רע"ג בן לוי נוסף על כ"ב אלף בן לוי ועוד רע"ג ה' סלעים דהשתא אלו היה זוכה למה לא עלה בידו מאותן רע"ג בן לוי שהיה נוסף על כ"ב אלף ופריך עליו בירושלמי דלר"ן נמי הגע עצמך אם עלו כלם בן לוי גם אותן רע"ג ומי הי' נותן ה' סלעים ומשני לאו מעשה נסים היו שעלו כ"ב אלף בן לוי ורע"ג ה' סלעים מסורגין ונשארו אחר כך רע"ג בן לוי בקלפי וקאמר רבי שמעון וכי לר"י לאו מעשה נסים דאי לאו מעשה נסים דאם ישארו רע"ג ה' סלעים באחרונה ודאי דיאמרו רע"ג האחרונים שעל כרחנו אנו מעלים ה' סלעים כיון שאין שם בן לוי ומשני דאמת היא דלר"י נמי מעשה נסים הוה דמסורגין עלו היינו שעלו כל ה' סלעים קודם שעלו כלם של בן לוי. ומיהו קשה דאם כן מאי פריך ליה ר"ן לר"י כיון דאפילו אליביה ע"כ מעשה נסים היה וביפה מראה תירץ בזה דאפילו הכי מצו טענו כיון דבאחרונה שיעלו פתקי ה' סלעים לרע"ג מה שעלה להם אין ראיה שהם חייבים מזולתם כו' עד כאן לשונו ע"ש. וכן תפרש לה גבי זקנים. וראיתי מי שהקשה שלא היה לו ליטול רק י"ב פתקין ולכתוב על עשרה מהם ששה ששה זקנים ועל שתים ה' ה' ונשיא של כל שבט ושבט יטול פתקא אחת מי שיעלה בידו פתקא של ה' לא יהיה לו רק חמשה זקנים. וצ"ל דלאו קושיא היא דאותן ב' שבטים שיעלה להם ה' ה' ע"כ יצטרכו לכל א' מהם עוד גורל אחר מי מאותם ו' שלא יהיה בכלל הזקנים שהרי מתחלה נבררו ו' לכל שבט: אמר המלקט אמנם לא זכיתי להבין דברי רבינו בהאי שינויא דמאי הוצרך לגורל אחר ולומר שהבחירה הוא מוקדם לגורל דהא נוכל לומר דהגורל יהיה מוקדם לבחירה ועדיין בי"ב פתקין סגי. וגורל א' יספיק לזה דמי שיעלה בידו ששה יבחור אחר זה ששה משבטו. והוא הדין בחמשה. (ובקיצור מזרחי תירץ על זה בשם מהר"ן דאותו שבט שיעלה בידו פתק שכתוב עליו חמשה יהיה זה בזיון לכל שבט כאלו לא בחר השם בכל השבט אבל עכשיו לא נתבזה שום שבט רק אותו הזקן לבד שעלה בידו פתק חלק שאמר לו אין המקום חפץ בך עכ"ל). וראיתי מי שהקשה עוד בזה שהאחרונים יאמרו אלו היינו נוטלים בתחלה היה עולה לנו כמותם בן לוי או זקן שהם היו רובם וכל דפרים מרובא קפרים. ואין מקום לקושיא זו דכמו שהיו אז הפתקין רובן בן לוי וזקן גם עתה נאמר שעתה נשארו מרובם דהיו בן לוי וזקן שהרי מסורגין עלו כמו שכתבתי. ויש עוד לשאול בזה דמה נשתנה גבי ה' סלעים שכתבן על רע"ג פתקין היה לו להניחן חלק כמו גבי זקנים שהניח ב' מהם חלק וי"ל שכיון שכבר היה הקדושה בבכורות אלו היו אותם רע"ג חלק היו אומרים אלו רע"ג שאין חייבים ה' סלעים אלא שאותם כ"ב אלף בכורות נתחללו בקדושתן על בן לוי והם נשארו בקדושתן קדושת בכור ולכך נכתב עליהם ה' סלעים ודוק:

פרשת נשא

לו יהיה. פירש"י ממון הרבה בפ' הרואה אמר ר' נחמן בר יצחק אם נותן תרומות ומעשרות לכהן לסוף מתעשר שנאמר איש אשר יתן לכהן לו יהיה ממון הרבה. וכתב רבינו דדרש מדלא כתיב הכא נמי לו יהיו בוי"ו כדלעיל דכינוי דיהיו קאי אקדשיו שזכר אבל הכא כתיב לו יהיה בה' דלא משמע דקאי אקדשיו וע"כ דרשו ביה יהיה לו ממון הרבה וק"ל:

רש"י **מה** כתיב למעלה מן הענין ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך תצטרך לבא אצלו כו'. בפרק הכ"ל א"ר יוחנן למה נסמכה פ' סוטה לפ' תרומות ומעשרות לומר לך שכל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנו לכהן סוף נצרך לכהן ע"י אשתו שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו וסמיך ליה איש איש כי תשטה כו' ולא עוד אלא סוף שנצרך להם שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו (ופירש"י סוף שנצרך בהן שנעשה עני וצריך ליטול מעשר עני שנאמר לו יהיו לעצמו יצטרכו) ובהגדה זו הקשה רבינו ואמר לכאורה זה אינו מובן כיון דלפי זה את קדשיו לו יהיו מתפרש שיהא נעשה עני עכשיו ולו יהיו היינו שנצרך להן א"כ לא נזכר בקרא את מעשיו מכבר שהיה מעכב קדשיו לו ודוחק לומר בכה"ג שמושכת עצמו ואהרת עמו כמו שכתבו המפרשים במלה אחת. וי"ל דסמך בהך דרשא אקרא דלעיל מיניה וכל תרומה כו' אשר יקריבו לכהן לו יהיה דההוא קרא מתפרש דכל תרומה כו' אשר דרך להקריב לכהן והוא מעכבו שלו יהיה. וקאמר קרא דבתריה איש אשר יעשה כן שוא את קדשיו לו יהיו שיהיה נצרך להם כשיהיה נעשה עני ודוק:

רש"י **ועד** אין בה בטומאה אבל יש עדים לסתירה וכתב הרא"ם פי' מלת בה דכתיבא גבי ועד אין בה יתורא היא דהוה ליה למיכתב ונסתרה והיא נטמאה ועד אין ואנן ידעינן דאטומאה דלעיל מיניה קאי דהא מיניה קא סליק ונסתרה והיא נטמאה ועד אין השתא דכתיב בה אינו אלא למעט דדוקא בה דהיינו בטומאה דקאי עלה הוא דעד אחד מהימן אם קינא לה בעלה מתחלה אל תסתרי עמו ועברה ונסתרה אבל לסתירה אם לא באו שני עדים להעיד שנסתרה עם אותו שקינא לה בעלה אלא עד אחד בלבד אף על פי שקינא לה בעלה בשני עדים וגם יש עד אחד לטומאה כיון שאין שני עדים לסתירה אינה אסורה לבעלה אלא צריך שיהיו שני עדים בעת שקנא לה בעלה אל תסתרי עם איש פלוני ושני עדים שנסתרה עמו אחר הקינוי ואז אם העיד עד אחד שנטמאת עמו היא נאסרת עליו כדתנן בריש סוטה המקנא לאשתו רבי אליעזר אומר מקנא על פי שנים ומשקה ע"פ אחד או על פי עצמו ר' יהושע אומר מקנא על פי שנים ומשקה על פי שנים ואמרו בגמרא מ"ט דר"י אמר קרא בה בה ולא בקינוי בה ולא בסתירה פי' דוקא בה דהיינו בטומאה הוא דעד אחד מהימן כשקדמו לה קנוי וסתירה אבל לא בקינוי ולא בסתירה דבכל א' מהם בעינן שני עדים להעיד בם. אבל רש"י ז"ל כתב אבל יש עדים לסתירה נהא לא אתיא לא כר"א ולא כר"י דאי כר"י האי מיעוטא דבה למעט קינוי וסתירה הוא ולא סתירה לבדה ואי כר"א למעט קינוי לחודיה הוא דאתא ולא למעט סתירה. ואין סברא לומר דרש"י ז"ל סבירא ליה כתנא ברא אליבא דרבי יוסי בר' יהודה דתניא רבי יוסי בר' יהודה אומר משום רבי אליעזר המקנא לאשתו מקנא לה על פי עד אחד או על פי עצמו ומשקה ע"פ שנים השיבו חכמים לדברי ר"י בר"י א"כ אין לדבר סוף ואמרו בגמרא מ"ט דר"י ברבי יהודה אמר קרא בה בה ולא בסתירה. משום דתנא דמתניתין עיקר. ועוד דיחיד ורבים הלכה כרבים והיכי שביק דברי חכמים ונקט דברי ר"י בר' יהודה ועוד דדברי ר"י בר' יהודה אליבא דר"א הן ור"א שמותי הוא והכי נקיט כוותיה עכ"ל:

ורבינו כתב ליישב זה וכדי לבא אל המכוון דבריו אציג לפניך סוגיא דשמעתין ריש פ"ק דסוטה דגרסינן פס מתניתין דלא כהאי תנא דתניא רבי יוסי בר' יהודה משום ר"א המקנא לאשתו מקנא על פי עד אחד או על פי עצמו ומשקה לה על פי שנים השיבו חכמים לדברי רבי יוסי בר' יהודה אין לדבר סוף מ"ט דר"י בר' יהודה אמר קרא בה בה ולא בסתירה ופריך ואלא בטומאה ולא בקינוי ומשני קינוי איתקש לטומאה דכתיב וקנא את אשתו והיא נטמאה ופריך סתירה נמי איתקש לטומאה דכתיב ונסתרה והיא נטמאה ומשני ההוא לכמה שיעור סתירה כדי טומאה הוא דאתי. וקאמר תלמודא השיבו הכמים לדברי ר"י בר יהודה אין לדבר סוף מאי ניהו. דזמנין דלא קני ואמר קנאתי (פירש"י כשכועס עליה אומר קנאתי לה מפלוני ומביא עדים שנסתרה עמו סתירה כל שהוא דכיון דלא קני לה לא נזהרה בו) ופריך הא למשנתנו יש לדבר סוף לדברי ר"א בתמיה זימנין דלא איסתתר ואמר איסתתר ומשני אמר רבי יוחנן אף לדברי ר"י בר יהודה אין לדבר סוף ופריך אף לדברי ר"י כו' ולא מיבעיא למשנתנו אדרבא למשנתנו איכא עיקר התם ליכא עיקר (ופירש"י איכא עיקר שכבר התחיל בעדים שלא ע"י כעס התם ליכא עיקר ולכשיכעוס נקל לומר קנאתי לה והוא ימצא לה סתירות הרבה) ומשני אלא אי איתמר כו' אמר ר"י לדברי ר"י בר' יהודה ואף למשנתנו אין לדבר סוף עכ"ל מסוגיין דשמעתין הצריך לענינגו. וכתב רבינו ירא מלשון ואף למשנתנו דהך סברא דאיכא עיקר וליכא עיקר קיימא ולדברי ר"י בר' יהודה פשיטא דאין לדבר סוף דכיון דליכא עיקר אלא דאף למשנתנו דאיכא עיקר מכל מקום נימא דאין לדבר סוף. ומכאן נראה ליישב רש"י שפי' בחומש ועד אין בה בטומאה אבל יש עדים לסתירה. לא בא לומר דלסתירה יש ב' עדים אבל לקינוי סגי בעד אחד וכר"י בר' יהודה כמו שהבין הרא"ם דאדרבא דוק מיניה אפכא בטומאה בעד אחד אבל בקינוי צריך שני עדים ולרבותא נקט סתירה כדמסיק בשמעתין ואפי' לסתירה דאיכא עיקר צריך שני עדים ומכ"ש דבקינוי צריך שני עדים דליכא עיקר וכר' יהושע פירש ומהשתא אין מקום לתמיהת הרא"ם ודוק:

רש"י **בקללה** הקדים ירך לבטן וכו'. אמר המלקט בפ"ק דסוטה שנינו במדה שאדם מודד מודדין לו וכו' בירך התחילה בעבירה תחלה ואח"כ הבטן לפיכך תלקה בירך תחלה כו' ופריך תלמודא מנה"מ אלימא משום דכתיב בתת ה' את ירכך נופלת כו' והכתיב ונבתה בטנה כו' ומשני אמר אביי כי לייט לייט תחלה ירך והדר בטן ומיא כי בדקי כי אורחייהו בדקי בטן ברישא והדר ירך ופריך בקללה נמי כתיב לצבות בטן ולנפל ירך ומשני ההוא דמודע לה כהן דבטן ברישא והדר ירך שלא להוציא לעז על מים המרים עכ"ל ורבינו כתב בזה ולהרא"ם נעלם קושיא זו ותירוצא

שהוא

:אות הקשה קושיא זו ומהרן דלאו בבטן וירכה של סוטה קמיירי אלא בבטן וירך של בועל כו' ע"ש דבהא איכא פלוגתא בפרק כשם והכא לכ"ע קאמר עכ"ל. והתימה ממנו דמכ"ל זה דנעלם מהרא"ש סוגיא זו דהא גם רש"י ז"ל פירש בסמוך בקרא לצבות בטן ולנפל ירך בשמו וירכו של בועל כו' כדברי הרא"ש ז"ל והם לן למרן רבינו הגדול רש"י ז"ל מאור עיני הגולה לומר עליו דבר זה משום דלא פירש כן דנעלם ממנו סוגיא הנ"ל וק"ל:

רש"י **ולא** עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח כו' אבל לא אם היתה עקרה נפקדה דא"כ יסתתרו כל העקרות ויפקדו וזו הואיל ולא נסתרה תפסיד כדא"ל ר"י לר"ע. ומה שהקשו תוס' דר' ישמעאל לימא לנפשיה יסתתרו כל יולדת בצער וילדו בריוח. כתב רבינו דיש ליישב דמשום דיולדת בצער לא תעשה את עצמה נחשדת על ידי סתירה לקנא לה בעלה אבל בעקרה משום בנים שיהיו לה תעשה כל מה שתוכל לעשות גם שתדע שיקנא לה בעלה וק"ל:

רש"י **קדוש** יהיה השער שלא לגדל הפרע של שער ראשו בפלוגתא זו שנויה בפ"ק דתענית דגרסינן שם אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא שנאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באיזו נפש חטא זה כו' ר"א אומר נקרא קדוש שנאמר קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו כו' ופריך ולשמואל הא איקרי קדוש ההוא אגדל פרע קאי כו'. וכתב רבינו וכ"ה בפירש"י בחומש קדוש יהיה השער כו' ומיהו ר"א פליג הכא ומפרש קדוש יהיה אנזיר גופיה שציער עצמו מן היין אלא שדרך רש"י בחומש לפרש פשוטו של מקרא דקאי קדוש יהיה אגידול פרע. ומיהו הא דכתיב קדוש הוא לה' מפרש לה בספרי זו קדושת הגוף אבל לכ"ע אינו מתפרש שיקרא קדוש על שציער כו' אלא שלא יטמא למתים וכפירש"י בחומש וק"ל:

רש"י **ואני** אברכם לישראל כו' ד"א לכהנים בפלוגתא זו שנוי' במסכת חולין בפ' אלו טריפות. ר' ישמעאל אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים לכהנים עצמם מנין שנאמר ואני אברכם כהנים מברכים לישראל והקב"ה מברך לכהנים ר"ע אומר למדנו ברכה לישראל מפי הכהנים מפי הגבורה לא למדנו נאמר ואני אברכם שכהנים מברכים והקדוש ב"ה מסכים ע"י אלא ר"ע ברכה לכהנים מנ"ל נפקא ליה מואברכה מברכיך. ובתוס' שם בד"ה ואברכה מברכיך ואפי' נכרים המברכים את ישראל מתברכין כדאיתא בירושלמי דברכות דההוא נכרי דיהב שלמא לר"י כו' אמר ליה ברכתך כבר אמורה מואברכה מברכיך. ולר"י לא אצטריך קרא שהקב"ה מסכים ע"י דפשיטא דמסכים כיון שצוה להם לברך עכ"ל וכתב רבינו אדבריהם כוונתם בזה מה שנקטו ואפילו נכרים כו' רלה לומר ולהכי אצטריך ליה ואברכה מברכיך לר"י. ויש לפרש לפי זה דנקוט ברכה דישראל דעדיפא היינו משום דהיא ברכה המיוחדת לכהנים. משא"כ ואברכה מברכיך דהוה כוללת אף לנכרים לר"י וק"ל:

פרשת בהעלתך

רש"י **ובמקום** אחר אומר מבן ל' שנה כו' ולומד ה' שנים כו'. בפלוגתא זו שנויה פ"ק דחולין כתוב א' אומר מבן כ"ה שנה ומעלה וכתוב א' אומר מבן ל' שנים הא כיצד כ"ה בתלמוד ושלשים לעבודה מכאן לתלמיד כו' ר' יוסי אומר שלשה שנים שכן מצינו בנבוכדנצר שצוה להביא מבני ישראל ולגדלם שלש שנים ללמדם ספר ולשון כשדים ואידך שאני לשון כשדים דקליל ואידך שאני הלכות עבודה דתקיפין. וכתב רבינו באגדה זו והא דכתיב ללמדם ספר היינו נמי בספריהם בלשון כשדים דכשהם כבר ידעו כדכתיב לעיל מיניה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת כו'. וקצת קשה במאי פליגי הני תנאי הא מידי דקליל כלשון כשדים ת"ק נמי מודה דסגי בג' שנים ומידי דתקיפא כהלכות עבודה ר"י נמי מודה דבעי ה' שנים ויש ליישב וק"ל:

רש"י **ולמה** לא פתח בזו מפני שהיא גנותן של ישראל שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו כו' וכתב הרא"ם שכן הוא בספרי אבל במכילתא שנינו בפ' בא בפסוק והיה כי תבואו אל הארץ כו' ושמרתם את העבודה הזאת תלה הכתוב עבודה זו בביאתם לארץ שלא נתחייבו במדבר אלא פסח א' בלבד שעשו בשנה השנית ועל פי הדיבור והביאו גם רש"י ז"ל בפירושו שם ומשמע שאין זה מחמת ערלותן אלא מחמת שלא נתחייבו בו אלא אחר ביאתן לארץ ואף זו לא נעשית אלא ע"פ הדיבור. ושמא י"ל שהברייתות הללו חולקות זו לזו שהברייתא של ספרי סוברת שנתחייבו ישראל במצוה זו אפילו במדבר וקרא דוהיה כי תבואו אל הארץ מפרשי לה כי האי תנא דאמר דביאה הכתובה גבי תפלין הוא לומר עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ ומה שלא עשו פסח במדבר אלא בשנה השנית בלבד אינו אלא מחמת ערלות. ואע"פ שהיו רובן ערלים מפני שלא נשבה להם רוח צפונית כל אותם מ' שנה שהיו במדבר כדאיתא ביבמות ובחגיגה וכתיב וכל ערל לא יאכל בו וא"כ לא היו חוטאים במה שלא עשו פסחים במדבר שהרי ערל אסור באכילתו. מ"מ כיון שעונותיהם הם שגרמו שלא נשבה להם רוח צפונית כל אותם מ' שנה שהיו במדבר לפי שהיו נזופים בעון המרגלים ואלמלא עון המרגלים היתה נושבת בהם רוח צפונית והיו נמולים והיו עושים הפסח במדבר הייתו גנותן. והברייתא של מכילתא סוברת כאידך תנא דתנא דבי ר' ישמעאל הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהם לאחר ירושה וישיבה אף כל לאחר ירושה כו'. ומה שהקריבו פסח במדבר בשנה השנית ופסח בגלגל בימי יהושע קודם שנכבשה ונחלקה הארץ לא עשו אלא ע"פ הדיבור ולפיכך הותר להם לאכול הפסח אע"פ שבניהם שנולדו להם משיצאו ממצרים ערלים היו ומלת זכרים מעכבת מלאכול הפסח כמו ששנינו במכילתא ומייתי לה ביבמות כו' עכ"ל הצריך לענינו. ורבינו דן עליו במה שכתב אע"פ שבנים שנולדו להם משיצאו ממצרים ערלים היו ומלת זכרים מעכבת כו' וכדי לבא אל המכוון דבריו אציג לפניך הסוגיא דפ' הערל דשנינו שם הערל וכל הטמאים לא יאכלו בתרומה כו' (ופירש"י הערל כהן שמתו אחיו מחמת מילה). ונקט תלמודא בעי רב חמא בר עוקבא קטן ערל תוך שמונה מהו לסוכו שמן של תרומה דקיימא לן סיכה כשתיה מי אמרינן ערלה שלא בזמנה מעכבא או לא מעכבא. א"ר

זירא ת"ש אין לי אלא מילת זכריו בשעת עשיה ועבדיו בשעת אכילה (ופירש"י אין לי לעכב בפסח אלא מילת זכריו שיש לו בשעת עשיה דגבי מילת זכריו כתיב ואז יקרב לעשותו והיינו שחיטה וגבי עבדיו כתיב אז יאכל בו דאפילו לא הוה ליה עבד בשעת עשיה והיה לו בשעת אכילה מעכבתו מן אכילת פסחו) מנין ליתן את האמור של זה בזה כו' ת"ל אז אז לג"ש (ופירש"י אז יקרב לעשותו אז יאכל בו) ופריך בשלמא עבדיו משכחת לה דאיתנהו בשעת אכילה וליתנהו בשעת עשיה כגון דזבנינהו ביני וביני אלא זכריו דאיתנהו בשעת אכילה וליתנהו בשעת עשיה היכי משכחת לאו דאיתיליד בין עשיה לאכילה וש"מ ערלות שלא בזמנה הוי ערלות. אמר רבא ותסברא המול לו כל זכר כתיב ואז יקרב לעשותו והאי לאו בר מהילא הוא אלא הכא במאי עסקינן כגון שהגלתו המה כו' (ופירש"י שהיה חולה ונתרפא ונתחלחל ושהלשה ממנו חמה) רב כהנא אמר כגון טומטום שנקרע ונמצא זכר ביני וביני כו' ומסקין בסוגיא זו ובמדבר מ"ט לא מהול איבעית אימא משום חולשא דאורחא ואיבעית אימא משום דלא נשב להם רוח צפונית דתניא כל אותם מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא נשב להם רוח צפונית כו' עכ"ל מסוגין הצריך לענינו. ובתוספות שם במשנה בד"ה הערל פי' בקו' שמתו אחיו כו' וכן נראה דלא דמי לערל' שלא בזמנה דמיבעי לן בגמרא אי הוה ערלה דהתם כיוצא בו לא הוי בר מילה בשום מקום אבל אחר ח' אע"ג דא"א לו למול מפני הסכנה הוי ערל כיון שהגיע הזמן. תדע דלא פשיט ליה בגמרא מטומטום שאינו אוכל בתרומה אערלה שלא בזמנה אע"ג דאינו חייב לקרוע ולמול כדמוכח בגמרא דקאמר זכריו דאיתנהו בשעת אכילה וליתנהו בשעת עשיה משכחת לה בטומטום שנקרע ביני וביני ונמצא זכר דלא קרינן ביה בשעת עשיה המול לו כו' ואז כו' דלא מחייב לקרוע ולמול כו' ובהדיא מחלק בירושלמי בין ערלות שלא בזמנה ובין שהגיע זמנו למול אלא שסכנה היא לו כו' עכ"ל:

ובמסקנא כתבו עוד בד"ה משום דלא נשב להם רוח צפונית בספרי אומר דבגנותן של ישראל כו' ותימה וכי במזיד היו נמנעין ואי משום מילת זכריו שהיו מעכבים והשיב גנות לפי שגרמו הם דבר זה והאי כיון דלא אפשר לא היתה מעכבת כדאמר לעיל המול לו אמר רהמנא ואז יקרב כו' והאמר ר"י דעשו פסחים אבל לא עשו כהקקן אלא א' עכ"ל. וכתב רבינו אדבריהם מה שכתבו והאי כיון דלא אפשר לא היתה מעכבת כדאמר לעיל כו'. ומה שחלקו התוספות בריש פרקין בין ערלה שלא בזמנה דלא הוי בר מילה בשום מקום ובין ערלה דאחר ח' אע"ג דא"א לו לימול היינו דוקא במילת עצמם אבל במילת זכריו דמעכבת אין לחלק בזה וכן הוא מדברי בעל המאור וראיה לזה דמאי דמוקמינן לברייתא בהגלתו חמה ובכל הני שינויים אע"ג דאחר ח' הן אפי' הכי לא מעכב ערלתם עשיית הפסח וע"כ אית ליה למימר כיון דלא אפשר לא מעכב. אבל הרא"ם כתב דבניהם שנולדו להם משיצאו ממצרים ערלים היו ומילת זכרים מעכבת כו'. ואין מחוור כמו שהוכחנו מתוך שמעתין ואין סברא לחלק בין אי אפשר למול משום הגלתו המה ובין אי אפשר למול משום דלא נשב כו' כמו שכתבו התוספות ואולי נעלם מעיני הרא"ם דברי התוספות ודוק:

רש"י **נקוד** עליו כו' פסח שני מצה וחמץ עמו כו' בג"א כתב דרש"י ז"ל בא לתרץ בזה אחר שפירש הכתוב כל זמן שהוא חוץ להסקופת העזרה הוא רחוק וא"כ מדבר באיש שיכול לקיים כל מצות החג כגון מצה וביעור חמץ וא"כ כאשר יעשה פסח שני יעשה זה שני פעמים ואין זה סברא ובשלמא אי דרך רחוקה ממש איירי אפשר לומר דקרא מיירי באיש שאינו יכול לקיים מצות החג כלל כגון המפרש בים או יוצא בשיירא במדבר א"כ ניחא שנדחה לפסח שני אבל איש כזה שהוא כבר קיים הכל למה יהא נדחה לפסח שני ותירץ פסח שני כו' והפתא לא יעשה רק הפסח שלא עשה במועדו אבל כל מה שעשה בפסח ראשון אינו חוזר לעשות בפסח שני וק"ל:

רש"י **בגמרא** ירושלמית כו' אית מ"ד כתיבה כו' ואית דאמרי כקורה כו' אבל בגמ' שלנו פ' א"כ בפלוגתא שנויה דמה שנאמר בירדן ויעמדו המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד כו' ר' יהודה ס"ל שבהן היה י"ב מיל כנגד מחנה ישראל ור"א בר"ש השיב לו וכי אדם קל או מים קלים הוי אומר מים קלים א"כ באים ושוטפים אותם אלא מלמד שעלו כו' יותר מג' מאות מילין ומסקינן פליגי בה רב אמי ורב יצחק נפחא הד אמר לדברי רבי יהודה כהנייתן עברו לדברי ר"א בר"ש בזה אחר זה עברו. וחד אמר לשניהם כהנייתם עברו מ"ם אדם קל לרוץ כמו המים ומ"ם מים הם קלים הרבה כו' וכתב רבינו משמע מליסנא דעברו דלא פליגי אלא בהעברת הירדן וזהו דלא כתלמוד ירושלמי דנקט פלוגתא בכל המסעות שבמדבר ודוק:

רש"י **ומ"מ** שיתף משה עצמו עמהם. עיין לעיל בפרשת שמות שהארכתי בענין זה:

זכרנו את הדגה כו' בלתי אל המן עינינו. בפרק הנודר מן הירק כתב רבינו לכוין זה עם מ"ש שם הנודר מן הבשר אסור בכל מיני בשר ואפילו בשר עוף ומותר בבשר דגים וחגבים ומפרש אביי טעמא כגון דכייבין ליה עיני' בשעת הנדר דדגים קשים לעינים וכל מילי דלא הוי מצי למיכל לא נדר אלא אדעתא דמידי דמצי למיכל ולהכי בדגים שרי ומן העופות אסור כו' ועד"ז יש לפרש תלונתם מה שאמרו זכרנו כו' בלתי אל המן עינינו ר"ל דאין לנו דבר המועיל לנו המן לגבי דגים רק לענין תועלת העינים שהדגים מכמין את העינים ולא כן המן וק"ל:

רש"י **לא** ירד ברחים ולא בקדירה ולא במדוכה אלא נשתנה היה טעמו לנטחנין כו'. אבל בשילהי דיומא אמרו כתיב לחם דמשמע אפוי וכתיב עוגות דמשמע קודם אפיה וכתיב וטחנו הא כיצד לדיקים לחם ובינונים עוגות רשעים טחנו ברחים. וכתב רבינו נראה דאין ר"ל שירד להם לחם ממש דהוא הלחם אשר נתן כו' לקטו ממנו לא משמע כן וכן עשו אותו עוגות אלא דה"ק לצדיקים הוא ירד כעין להם שאכלו אותו כמו שירד ולא הוצרכו לטחנו ולאפותו ולבינונים ירד להם לעשות עוגות ולאפותו אבל לא הוצרכו לטחנו ולרשעים הוצרכו לטחנו ורש"י מה שפירש בחומש לא ירד בריחים אלא היה משתנה טעמו לנטחנין כו' זה אינו ע"פ סוגיא דשמעתין ודוק:

רש"י **ורבותינו** אומרים על עסקי משפחות על העריות כו' וכתב הרא"ם ולא ידעתי למה נתעוללו עכשיו אחר נסיעתן מהר סיני ולבכות על שהפרישן

משה מן העריות והלא זה כמה חדשים משהפרישן שהרי מיום הכפורים שירד משה מן ההר שוב לא עלה והתורה כבר היתה מסורה בידו ושמא י"ל שאע"פ שהיתה כל התורה כולה מסורה בידו מ"מ לא נאמרה לישראל אלא כל פ' ופ' בזמנה שהרי בפ' הניזקין אמרו ח' פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן א"כ ש"מ שכל פ' ופ' נאמרה כשהגיע שעתה ושמא גם פרשת עריות לא נאמרה עד סמוך לנסיעתן עכ"ל. אבל רבינו כתב הא דנסמכו תלונות העריות לתלונות המן יש לכוין זה על פי מה שאמרו רבותינו למה נקרא שמו גד שמגיד אם בן ט' לראשון כו' ולזה על ידי המן נתרעמו על העריות דלא יכלו לשתות מים גנובים וק"ל:

רש"י **עד** חודש ימים זו בכשרים כו' אבל במכילתא שנויה חילוף הרשעים אוכלים כו'. וכההיא דמכילתא שנויה בתלמודנו בשלהי יומא כתיב הבשר עודנו בין שיניהם וכו' וכתיב עד חודש ימים הא כיצד בינונים נידונים לאחר רשעים מלעיטים והולכים עד חודש ימים. וכתב רבינו הא דחשיב גבי המן כאן לצדיקים כמו לצדיקים לחם כו' משום דמן שאלו כהוגן אבל בשליו ששאלו שלא כהוגן לא חשיב כאן לצדיקים וק"ל:

הצאן ובקר ישחט להם כו'. בפ"ק דחולין כתב רבינו לכוין זה לדעת רבי ישמעאל דס"ל דבשר תאוה לא הותר להם במדבר ולפי שהם התאוו לדבר א' של איסור ודבר אחד של היתר לדבר של איסור כדכתיב התאוו תאוה מי יאכילנו בשר דהיינו בשר תאוה שלא הותר במדבר ולדבר א' של היתר זכרנו את הדגה כו' וע"ז אמר משה על תאות האיסור הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם שהרי נאסר להם בשר תאוה אבל השניה של היתר שאמרו זכרנו את הדגה כו' את כל דגי הים ביד ה' למצוא להם. והיה מאמר הש"י בזה עתה תראה היקרך דברי אם לא שביד ש' ליתן להם תאותן בין של היתר ובין של איסור ונתן להם הש"י דבר א' שהוא השליו שהוא מין עוף שנברא מן הרקק שהוא קרוב למין בהמה ולמין דגים כמו שאמרו בפ"ב דחולין כדי שיהא להם כל תאותן בדבר א' של היתר ושל איסור דלא נאסר בשר תאוה אלא בקר וצאן כדמסיק בסוגיא הנ"ל דאפילו צבי ואיל הותר להם ועד"ז אמר הכתוב הבשר עודנו בין שיניהם כו' ירצה שעל תאות אכילת דגים שהיה של היתר לא נענשו אבל בזה שנתמלא תאותן של איסור שהוא בשר תאוה כמ"ש מי יאכילנו בשר כו' עודנו בין שניהם כו' שנענשו על תאותן של איסור וק"ל:

רש"י **ולא** יספו לא נתנבאו אלא אותו היום לבד כך מפורש בספרי כו'. ורבינו טען מהא דאמרו פ"ק דסנהדרין כל הנביאים כלם נתנבאו ופסקו והם נתנבאו ולא פסקו ופריך מנ"ל דפסקו אילימא מדכתיב ולא יספו אלא מעתה קול גדול ולא יסף דשכינה הכי נמי דלא אוסיף אלא ע"כ דלא פסק הוא ה"נ דלא פסק ומשני אלא הכא כתיב ויתנבאו התם כתיב מתנבאים עדיין מתנבאים והולכים עכ"ל. הרי דמוכח דפסיקא ליה לתלמודא דלא יספו היינו דפסקו ולא הוסיפו ורש"י הביא בשם הספרי דלא נתנבאו אלא באותו היום ושוי מלי לאתויי פירוש זה מתוך תלמוד ערוך שבידנו גם התלמוד הכי פסיקי ליה וק"ל:

רש"י **מה** עשה נטל ע"ב פתקין כו'. מה שיש לדקדק בזה עיין לעיל בפ' במדבר בענין פדיון הבכורות שהבאתי מדברי רבינו לבאר כל הספיקות שיש לך באגדה זו:

רש"י **הטל** עליהם צרכי צבור בפ"ק דסנהדרין וכתבו בתוס' שם פי' נבואתם כלה דאין שכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה. אמר המלקט ושמעתי מי שהקשה בזה ממה שהביא הטור א"ח בסי' צ"ג מהירוש' דעוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה דמי דהיינו לענין לעמוד מתוכו להתפלל שגם זה שמחה היא לו שעוסק בצרכי צבור וכעוסק בתורה מתוך הלכה פסוקה דמי שהתורה משמחתו דכתיב פקודי ה' כו' הרי מזה משמע דעוסק בצרכי צבור לשמחה נחשבת לו. וי"ל דודאי מי שהוא רודף אחר השררה אין שמחה גדולה מזו להשתרר על הצבור ולעסוק בצרכיהם אבל אלו בחירי ה' ברחו מהשררה כמו שפי' רש"י לעיל בפסוק וישארו שני אנשים אמרו אין אנו כדאים לגדולה זו ועל כן אמר יהושע למשה הטל עליהם כו' רצה לומר שלא ברצונם אף על פי שהם אינם רוצים בזה ובודאי מי שהוא עוסק בדבר שלא לרצונו הטוב יתעצב אל לבו שבא אליו הדבר שלא כרצונו וק"ל:

כי יתן ה' את רוחו עליהם. בפ"ק דסנהדרין כתב רבינו יש לכוין זה ע"פ מה שאמרו שם דכל הנביאים נתנבאו ופסקו והם נתנבאו ולא פסקו והטעם דגבי כל הנביאים כתיב ויאצל מן הרוח אשר עליו שלא היה להם רק אצילת רוח ממשה להיות אתו במשא העם ועל כן לא היה להם שום קנאה ליהושע בשביל משה שנבואתם לא היה רק מאצילת רוחו של משה ולכך לא נתנבאו רק לפי שעה אבל באלדד ומידד כתיב ותנח עליהם הרוח מאתו ית' ב"ה מדלא כתיב ותנח רוחו עליהם לפי שזכו שיהיו מתנבאים והולכים כמו משה שהיה נבואתו מאתו ית' ב"ה ועד"ז נתקנא יהושע בהם שעשו עצמן כמו משה והשיב משה המקנא אתה לי רצה לומר על פי מה שאמרו בפרק חלק דאין אדם מתקנא בתלמידיו ויליף ליה מיהושע וזה שכתוב המקנא אתה לי ושיש לי קנאה בך שהרי אתה תלמידי כמו שכתוב בענין משרת משה מבחוריו ומי יתן כל עם ה' נביאים כמותי שיהיו מתנבאין והולכים כמו שעשה אלדד ומידד כי יתן ה' את רוחו עליהם ולא רוחי שהיו חשובים כמותי לא הייתי מתקנא בהם דמ"מ כולם תלמידי ואין אדם מתקנא בתלמידיו וק"ל:

רש"י **אין** דבור בכ"מ אלא לשון קשה עיין לעיל בתחלת פ' וארא שהארכתי בזה:

רש"י **ד"א** אל נא תהי כמת אם אינך רופאה בתפלה מי מסגירה כו' אני א"א לראותה שאני קרוב כו'. בפרק טבול יום אמרו מי ראה נגע של מרים א"ת משה זר היה וא"ת אהרן קרוב היה כו' חלק לה הקב"ה כבוד גדול למרים באותה שעה אמר אני כהן ואני מסגירה כו'. וכתב רבינו במשה נמי המ"ל קרוב הוא ואין קרוב רואה אלא דהאמת קאמר דזר הוא ולמ"ד נמי דמשה כהן היה הא מסקינן שם דלגבי נגעים מיהא זר מיקרי דאהרן ובניו כתובים כו' וכן אלעזר ואיתמר קרובים מיקרי להם. אבל למ"ד פנחס כהן היה באותה שעה קצת קשה אמאי לא ראה הוא ואם הוא מיקרי קרוב יש להוכיח מהכא דראשון בשלישי פסול לעדות וק"ל. אמר המלקט ואני שמעתי ליישב הא דלא נקט גבי משה דקרוב היה עם מה שאיתא במגלה עמוקות דנתן טעם לשבח הא דנתרחק משה מן הכהונה משום דנשמתו היתה כלולה מס' רבוא נשמות של ישראל וא"כ היה קרוב לכל אחד מישראל מצד נשמתו ולא היה יכול לראות נגעיהם מהטעם דאין קרוב רואה הנגעים. ובפ' דיני ממונות נחלקו רבנן ור"מ בזה דרבנן סברי דקרוב רואה הנגעים ור"מ סבר דאינו רואה ומזה יתיישב הא דלא נקט גבי משה קרוב היה דהייתי אומר דהא מילתא זה תליא בפלוגתא דרבנן ור"מ וקיי"ל יחיד ורבים הלכה כרבים והלכה כרבנן דקרוב רואה הנגעים וע"כ נקט גבי משה דזר היה ומזה מוכח דהלכה כר"מ דזיל בתר טעמא מצד קרובתו נתרחק מן הכהונה וא"כ מקשה שפיר א"ת אהרן כו' ודוק:

רש"י **מ"מ** לא האריך משה בתפלה. עיין מה שכתבתי לעיל בפ' בשלח בפסוק מה תצעק אלי כו':

פרשת שלח לך

רש"י **שלח** לך לדעתך כו'. בפ' אלו נאמרין וכתב רבינו וכבר האריך הרמב"ן בזה כיון דדעת משה היה ג"כ לשלוח מרגלים מה חטאו הם יותר ממנו ותוכן הדברים כי גם במלחמות אלו שהיה להם תשועת ה' הלכו לפי הטבע קצת כמ"ש סוס מוכן למלחמה ולה' התשועה ולזה הסכים הקב"ה בשליחות יהושע ב' אנשים והם כלב ופנחס שהוחזקו כבר לצדיקים ולא יוציאו דיבה על הארץ ולא שלחו אותם רק שידעו מהיכן נוחה ליכבש וגם כאן הסכים הקב"ה עם משה לשלח ב' אנשים כאלו כמ"ש שלח לך אנשים דרוב מיעוט שנים אבל ישראל לא היה כוונתם לכך אלא לידע אם טובה אם רעה ומשה לא ידע את כוונתם זו הרעה וע"כ אמר וייטב בעיני משה ואמר ליה הקב"ה שלח לדעתך שלא ידעת כוונתם הרעה ולא ידעתי כי ה' יראה ללבב שכל כוונתם לבושת א"י וע"פ כוונתם הרעה שלא האמינו להקב"ה שהיא ארץ טובה לא רצו כל שבט ושבט מהם לשלוח לו מרגל שאינו משבטו כי לא האמין לו לזה א"ל איש א' איש א' למטה כו' היינו לפי דעת כל נשיא שבט בהם ולא כן דעתי רק בב' אנשים כשרים כמו בשליחות יהושע וק"ל:

ויקרא משה להושע כו'. וכתב רבינו באגדה הנ"ל ומה שנאמר כבר במלחמת עמלק ויאמר משה אל יהושע כו' נקרא כן ע"ש העתיד כמ"ש ההולך קדמת אשור כו' ועדיין אשור לא היה כדאמרינן פ"ק דכתובות ע"ש:

רש"י **אדם** כשר שיגין עליהם כו'. אמר המלקט דאי כפשטיה הכי הוה ליה למימר האין בה עץ ואם יש והתחזקתם כו' וק"ל:

רש"י **אפשר** שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן כו'. בפרק א"נ ובשלהי דכתובות כו' אמרו וחברון שבע שנים כו' מאי נבנתה אילימא נבנתה ממש אפשר אדם בונה בית לבנו קטן כו'. אמר המלקט שמעתי מגדול אחד שהקשה מזה על הרמב"ן ז"ל בפרשת נח שטען על האבן עזרא מה שפי' בפסוק וחם הוא אבי כנען. כי חם ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה לא גילה אותו הכתוב וזה טעם את אשר עשה לו בנו הקטן כי כנען הוא הקטן לחם כאשר ימנה אותם ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען. והוא טען עליו ואמר והנה עזב ר' אברהם דרכו בפשוטי המקרא והחל להנבא שקרים והנכון בעיני כי חם הוא הקטן לנח וכנען הוא הבן הגדול לחם ואשר אמר ובני חם כוש כו' אחרי נמכר לעבד עבדים נתן לכל אחיו מעלה עליו כו' ע"ש שהאריך ומה נפלאה דעתו בזה לטעון על החכם ן' עזרא בדברים אשר הוא נגד תלמוד ערוך בשלהי דכתובות ובפ' א"נ ורש"י ז"ל הביאו בכאן. ותלמיד ותיק אחד השיב לי דלפי דעת הרמב"ן ז"ל סוגי' זו הכי מתפרשת כי אף לפי פשטיה דקרא קשה נמי מה בא להודיע בזה ותלמודא הכי פריך אפשר אדם בונה בית כו' ר"ל למאי כתבה רחמנא כל זה וחברון שבע שנים כו' פשיטא דדרכו בכך שבונים תחלה בית לגדול וכיון דכנען הוא הגדול בודאי נבנה אליו חברון תחלה ומשני שבא להודיע שבחה של א"י כו'. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דהא דוד מלך בחברון שבע שנים וחברון היה הטרשין שבא"י כדמסיק. וי"ל שאותם ז' שנים לא מלך עדיין על כל ישראל לא נתנו לו לישב במקומות המעולה מחברון ודוק:

רש"י **והלא** א"י ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ביום כו' והם הלכו ארכה ורחבה כו'. אמר המלקט וכבר נתחבטו בזה קמאי דקמאי למה נקט במילתא והם הלכו ארכה ורחבה דאף אם הלכו ארכה לחוד הקושיא היא חזקה כיון דארכה ד' מאות פרסה הרי מ' יום מן המזרח למערב וכן בחזירתם מן המערב למזרח. ויש מתרצים בזה דהוכרח לומר ארכה ורחבה דלא תימא שפי' וישובו הוא כי תחלת השיבה היה מקץ מ' יום ולא שבאו לביתם ואני אומר שאין מקום לקושיא זו ממה שכתבו התוס' פ' אלו מציאות אהא דאמר ר' יהודה שם גבי אבידה חייב להכריז ג' רגלים ואחר הרגל האחרון שבעה ימים כדי שילך לביתו שלשה ימים ויחזור שלשה ויכריז יום אחד ופריך תלמודא עליו מהא דשנינו פ"ק דתענית בג' במרחשון שואלים על הגשמים ר"ג אומר בז' בו כדי שיגיע האחרון שבא"י לנהר פרת ומסקנא דמילתא בשינויא לחלק בין מקדש ראשון למקדש שני מקדש ראשון דנפישי ישראל עבדא דמצות עלמא ומשתכחי שיירתא ואזלא ביממא ובלילא לכך די בשלשה ימים משא"כ מקדש שני שלא נפישי ישראל ושיירתא לא משתכחי דאזלא ביממא ובלילא ט"ו יום. ובתוס' שם בד"ה חמשה עשר יום וא"ת והלא א"י ד' מאות פרסה כו' ומהלך אדם י' פרסאות ביום הוה ארבעים יום בהולך וירושלים מן הירדן שהוא תחום א"י מהלך יום אחד כדאיתא בביצה נשאר מצד אחד ל"ט יום וי"ל דעם יערות וכרמים היה ד' מאות פרסה אבל מישוב לא היה כל כך עכ"ל. ומזה סרה קושיית העולם דנתקשו כאן בדברי רש"י ז"ל דיש לכוין דבריו לדעת התוספות דעם כרמים ויערות היה כ"כ אבל מישוב לא היה רק ט"ו יום ובארכה לחוד בהליכתן ובחזירתן היה מספיק שלשים יום ואף כי נאמר בהו מקץ ארבעים יום על היתרון אין קפידא דלא הלכו י' פרסאות ביום ע"כ הוצרך לומר שהלכו ארכה ורחבה ומ' יום הוו צריכין לכך ותחול הקושיא

להך

איך נאמר מקץ ארבעים יום. ואין סברא לומר דזה השיעור של מ"ו יום ניסן רק לארכה אבל מרחבה לא היה כל כך דודאי בזה יש להשוות מדת ארכה ורחבה לשיעור אחד וכמו שאמרו דארץ ישראל ד' מאות פרסה כו' ודוק:

רש"י **וילכו** ויבאו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה כו'. והא דפירש"י לעיל כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו כתב רבינו היינו בשעה שנבחרו אבל בהליכתן בעצה רעה היו וק"ל:

רש"י **כל** דבר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלה כו'. בפ' א"נ אמר ר"י משום ר"מ כל דבר לשון הרע שאין אומרים דברי אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר מלשון הזה שאמר כל לשון הרע שאין בו אמת מתחלתו כו' משמע דסופו לה"ר אינו אמת. ואם ר"ל כי עז העם כו' והערים בצורות כו' הרי על זה העיד הכתוב בפ' עקב שהוא אמת שנאמר גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות כו' א"כ במאי הוציאו דבת הארץ שהרי אמרו וגם זבת חלב ודבש וזה פריה ומ"ש כשם שפירותיהם משונים כו' הוא דרך דרש. ונראה לפרש לפי ששלחו המרגלים על ב' דברים האחד להודיעם אם אפשר לכובשה והב' אם יש בה חיי נפש כמ"ש העם היושב עליה כו' ומה הארץ אשר הוא יושב בה הטובה כו' ומה העם כו' ולפי שנשתבחה א"י בשבעה מינים שנאמר ארץ חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ועיקר חיי נפש שבהם הם חטה ושעורה ושמן כדאמרינן בפרק הספינה אין מוציאין פירות מא"י דברים שיש בהם חיי נפש כגון יינות ושמנים וסלתות ר' יהודה מתיר ביין כו' ולכך נסמך ארץ קמא לחטה ושעורה וארץ בתרא לזית שמן כדאמרינן פ' ג' שאכלו לפי שהם עיקר חיי נפש והשתא כשבא סיפור הכתוב שבאו בתחלה לומר דבר אמת כדי להוציא דבה על הארץ שאין בה רק אלו ד' מינים שהן הג' מינים שהביאו עמהם מן הגפן ומן התאנים ומן הרמונים ואמרו וגם זבת חלב ודבש היא ודקדקו לסיים בדבר שקר ודבה וזה פריה שהראום אבל עיקר חיי הנפש שהם אחר הג' מינים חטה ושעורה ושמן אין בה ולזה אמרו ארץ אוכלת יושביה כי אין הארץ מספיק חיי נפש ואוכל ליושביה ברעב אשר תמיד מצוי בה באברהם נאמר ויהי רעב כו' וירד אברם מצרימה ביעקב ע"י הרעב הורד מצרימה עם בני ביתו זו הטינא היתה בלבם כי באמת באברהם היה בנסיון גם ביעקב לקיים ברית בין הבתרים. ועוד אמרו ליראם שא"א לכבשה דבתחלה אמרו אמת אפס כי עז העם כו' והערים בצורות אבל סיימו בדבר שקר ודבה שאמרו וגם ילידי הענק ראינו שם שהרי העיד הכתוב שבחברון היו והם לא באו לשם רק כלב לבדו כמו שארז"ל אבל לא אמרו כן אלא כדי ליראם ולפחד כל ישראל שא"א לכובשה וכמ"ש לבסוף לא נוכל כו' ודוק:

רש"י **אוכלת** יושביה דכל מקום שעברו מצאום קוברי מתים והקב"ה עשה לטובה כו' בפ' אלו נאמרים. וכתב רבינו ואין לומר דהמרגלים הוציאו דבה בזה ושקר היה שלא מתו אז שם. א"כ למה לא השיבו אותם ע"כ גם כן יהושע וכלב דשקר הוא כמו שהשיבו על שהוציאו דיבה שאין בטובת א"י כלום אמרו הם טובה הארץ מאד ושאמרו לא נוכל לה מפני הענקים אמרו אל תיראו מפני עם הארץ אלא ע"כ צ"ל התשובה על ארץ אוכלת כו' שהקב"ה חשבה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יפנו לאלו ודוק:

וכן היינו בעיניהם. רש"י שמענו אומרים כו'. בפ' א"נ וכן היינו בעיניהם אמר רב משרשיא מרגלי שקרי הוי בשלמא ונהי בעינינו להוי אלא וכן היינו בעיניהם מנא ידעי. ולא היא כי הוי מברי אבלי תותי ארזא הוה מברי להו וכיון דחזינהו סליקו באילנא שמעו דקא אמרי קא חזינא אינשי דדמי לקמצי באילנא. אמר המלקט ואין להקשות לפי האמת מרגלים שקרי הוי דהא בכמה דברים אמרו שקר והיאך מסיק תלמודא אדברי רב משרשיא ולא היא כו' לאמת דבריהם. דודאי אין סברא לומר דהמרגלים אמרו דבר מה שיהיו מוכחשים מצד עצמם דמנא הוו ידעי וק"ל:

רש"י **יכולת** שם דבר הוא פי' ולא פועל בלשון נקבה כמו שאמרו בפ' אין עומדין יכולת ה' יכול ה' מיבעי ליה אמר ר"א אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו כנקבה. כתב רבינו ותלמודא ימאן בזה דא"כ הוה ליה למכתב מבלתי יכולת לה' כו' בלמ"ד ודוק:

רש"י **כאשר** דברת לאמר ומהו הדבור ה' ארך אפים לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים אמר לו לצדיקים כו'. באגדת חלק. וכתב רבינו בפ' עושין פסין ובפ' שור שנגח אמרו ארך אפים ולא כתיב ארך אף ארך אפים לצדיקים ולרשעים ולפי זה הוה ליה למשה למימר ארך אף לצדיקים. וי"ל לפי דעת משה דאין ארך אף לרשעים משה נמי הכי קאמר לה בלשון קושיא מאי ארך אפים בלשון רבים לצדיקים והשיב לו הקב"ה לצדיקים ולרשעים דהיינו אפים שוחקות לצדיקים עד לעתיד וזעומות לרשעים מאחר פורעניות עד לעוה"ב וגם זה לטובה שיש להם שהות לחזור בתשובה כמ"ש התוס' בפ' עושין פסין. והא דהתחיל להתפלל במרגלים במדת ארך אפים מה שאין כן במעשה עגל דבמעשה עגל לא היה צריך למדה זו שהיה להם חטא הראשון ונחשבו עדיין לצדיקים כמ"ש מעביר ראשון ראשון אבל במרגלים כבר חטאו כמה פעמים כמ"ש בענין וינסו אותי זה עשר פעמים ונחשבו כרשעים ולכך הוצרך למדה זו ארך אף גם לרשעים והיינו דכתיב כאשר דברת לאמר שאיני מבקש ממך בקשה חדשה רק לקיים מה שאמרת ויש לכוין גם שאר מדות מי"ג שלא נזכרו בכאן רק אלו שהיה צריך להם אז ארך אפים כמ"ש אף לרשעים ורב חסד ליתן בחסדו לכל בריה די מחסורו והם היו מקטני אמנה כמ"ש בענין עד אנה לא יאמינו בי ואמר נושא עון אבל חטא לא הזכיר כי לא היה כאן שוגג כי העדה היה להם עון שהוא מזיד והמרגלים פשעו פשע שהוא מרד ואמר פוקד עון אבות על בנים על שלשים כו' ואם תהרגם כלם תהיה הפקידה יותר משלשים ורבעים ודוק:

רש"י **חי** אני לשון שבועה כו' בפ' אין עומדין כתב רבינו וכמוהו בפ' זו אומר אליהם חי אני נאם ה' ורבים כמוהו בנביאים מלשון שבועה. אבל רז"ל דרשו בפ' יא"ל שאמר הקב"ה למשה החייתני בדבריך בשמי הע"ג והדרש מאן הפשט דא"כ הוא מקרא מסורס כפירש"י בחומש וע"כ דרשוהו שהוא סמוך לדבר הנאמר למעלה גם בכלם נאמר חי אני נאם ה' דקאי אשבועה דבתריה וכאן לא כתיב ביה נאם ה' דקאי אדלעיל וק"ל:

רש"י **שנים** בים כו' והיינו אחד בירידה המבלי אין קברים כו'. וא' בעליה כמו שדרש רבה בר מרי מ"ד וימרו על ים בים סוף שהיו ממרין ואומרים כשם שאנו עולים מצד זה כו'. וכתב רבינו ולא ניחא ליה למימר דהיינו דירידה שאמרו המבלי אין קברים כו' דאם כן לא לכתוב רק וימרו על ים סוף ומדכתיב על ים בים סוף משמע שאחר שהיו בים סוף המרו דהיינו בעלייה שאמרו כשם שאנו עולים כו' ב' במים במרה דכתיב ויבאו מרתה כו' וילן העם על משה ברפידים דכתיב ויחנו ברפידים ואין מים כו' וירב העם כו'. ולא חשיב הך דמים דפ' חקת ולא היה מים לעדה כו' דזה נעשה בשנת שארבעים אחר מעשה מרים ומעשה מרגלים היה בשנה שניה לצאתם מארץ מצרים משא"כ אלו נעשה קודם מעשה מרגלים ולכך לא חשיב הא דפ' חקת ותקצר נפש העם בדרך ומעשה קרח ומעשה פעור שכל זה נעשה אחר מעשה המרגלים הרי אינו יותר מי' שנים בים וב' במים ב' במן ב' בשליו א' בעגל וא' במרגלים. ומהתימה מדברי הרמב"ם בפ"ד דאבות שתפס לו דרך אחרת בחשבון י' נסיונות דלא חשיב הך דעליה ולא חשיב נמי רק חדא בשליו דכתיב והאספסוף כו' ולא חשיב בשבתנו על סיר הבשר ועייל שליפי במן דהיינו בקשתו ואפשר דהיינו דשליו דכתיב מי יתן מותנו בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם כו'. מיהו הא דחשיב הך דתבערה ומפיק הך דעליה מן הים הוא קשה דלא חשיב ליה תלמודא אלא דהיינו הך דוהאספסוף כו' ודוק:

ויהיו בני ישראל במדבר כו'. בת"י קם גברא מדבית יוסף אמר במימריה איזיל ואיתליש ריסין כו' ומשה יתבע אולפן מן קדם ה' וידון יתי בכן אשתמודע קנסא לכל בית ישראל כו'. ובפ' י"נ כתב רבינו ויש שואלים בזה בת"י שיאך חטא באיסור שבת כדי לידע באיזה מיתה דנין המחלל שבת. וי"ל כיון שלא היה צריך למלאכה זו אלא לידע באיזה מיתה כו' ה"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה כמו חופר גומא וא"צ אלא לעפרה שהוא פטור לר"ש. ומיהו הוא ודאי דהיה חייב מיתה בדיני אדם שלא ידעו העדים שהתרו בו שהוא עשה על דעת זה ואינם אלא דברים שבלב ודנין היו אותו למיתה ע"פ העדות. וכן י"ל לפי המדרש מה שהביאו התוס' בפ' י"נ דצלפחד היינו מקושש והיה בתחלת מ' שנה ולש"ש נתכוין שהיו אומרים כיון שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ ממעשה מרגלים שוב אין חייבים במצות עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים ע"כ לומר דהוה ליה נמי מלאכה שאינה צריכה לגופה ומזה שכתב בת"י יש לכוין התגלות בנות צלפחד מה שהתגללו בעבור אביהם ואמרו כי בחטאו מת ר"ל לא חטא רק כדי שיהא מת וידעו באיזה מיתה דנין המחלל שבת וק"ל:

פרשת קרח

רש"י **פרשה** זו יפה נדרשת כו'. ואיכא למידק וכי לא ראה רש"י שום דרש יפה כי אם זה. ובשפתי דעת תי' דכך פירושו לפי שכל דרש צריך שיהיה לו שום רמז בפסוק בפי' המלות חוץ מדרש זה לפי שסתם הפסוק לקיחתו כי אמר ויקח קרח ולא פי' מה לקח א"כ מסתמא דעת הפסוק לומר לך שכל הדברים השייכים אל המחלוקת את כלם לקח לו לסעד וא"כ מעתה הרשות נתונה לכל דורש לומר את זה לקח או את זה אע"פ שאין הדבר מפורש בקרא מ"מ נקרא יפה נדרש כי בזה רצה הכתוב ומטעם זה רבו הפירושים בלקיחה זו כי יש אומרים לקח את עצמו לצד אחר וי"א לקח ראשי סנהדראות וי"א לקח טליתות כמבואר כל זה במדרשות וק"ל:

רש"י **ולא** הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו שנאמר ובקהלם כו'. באגדת חלק דרשו שמות אלו ע"ש מאורעותיהם קרח שנעשו קרחה בישראל כו' ופריך ולחשוב נמי בן יעקב שעקב עצמו לגיהנם ומשני אמר רב שמואל בר יצחק יעקב ביקש רחמים על עצמו שנאמר בסודם אל תבוא נפשי אלו מרגלים דלא כתיב בן פלוני בן יעקב ובקהלם זו עדת קרח כו' ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר מה ענין מרגלים לשבט לוי שהרי לא היו המרגלים משבט לוי ואם על שבט שמעון אמר קשה למה נקטו יותר משאר שבטים. ואולי קבלה היתה בידם שהמרגל משבט שמעון הוא היה בעל המעשה ביניהם וק"ל:

רש"י **מפני** המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי כו'. אבל מדרשו באגדת חלק אמר ר"י שמע שחשדוהו מאשת איש. וכתב רבינו דאי על מה שאמר רב לכם כו' ומדוע תתנשאו אמר ששמע משה לא הוה ליה להשמיט לאהרן כדכתיב לעיל מיניה ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם ט' וה"ל למימר וישמע משה ואהרן ויפלו על פניהם ועל כן דרשו שמיעה זאת למשה לחוד שהחשדוהו מא"א וכבר בארנו זה בפרק קמא דב"ק בחידושינו שם לפי שפירש משה מן האשה ע"פ הדבור והיו ליצני הדור אומרים שא"א ליכול אשה לפרוש מן האשה ודרשו כן מדכתיב ויקנאו למשה במחנה כו' דמשמע כל זמן שהיה במחנה קנאו לנשותיהם עד שנטה אהלו מחוץ למחנה וזהו ויפול כו' מחמת כיסופא כפי' שת"י:

והרי"ף ז"ל כתב אדרש זה דהדבר קשה להולמו. והנראה בזה עם מאי דק"ל דמן התורה אסור לן יחוד א"א ואין א"א מתייחדת עם איש אחד אלא בזמן שאשתו עמו או אשה אחת עם שני אנשים כשרים דוקא אבל פריצים אפי' עשרה נמי לא ומצינו במשה שפירש מאשתו וכתיב ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה כו' והיה כל מבקש ה' יצא אל אוהל מועד כו' ופעמים רבות הלכו הנשים הנוכחות לאהלו של משה ובזה חשדוהו למשה ביחוד א"א כיון שאין אשתו עמו והוא היה עומד מחוץ למחנה יש כאן יחוד וכל א' קינא לאשתו בלכתה אל אוהל משה שהיה לה יחוד עם משה. וחלילה למשה רבינו שהתורה העידה עליו ומשה כו' והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד ותמיד ליה כתיב ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל וכיון

שתמיד

בהמו' היה יושב יהושע עם משה הרי יש כאן שני אנשים כשרים ואע"ש שבדרך לא תתיחד עם שני אנשים אפילו הם כשרים היינו שמא בלכתם בדרך יעטרך הא' לנקביו ותשאר האשה עם האחד אבל בעיר או במקום ישוב מתייחדת וה"נ היו קבועים באהלים ובבואת האשה לפני משה לא ימיש יהושע מתוך האוהל ודוק:

בקר וידע ה' בפ' אין בין המודר כתב רבינו לכוון זה עם מה שאמרו שם וכן באגדת חלק מ"ד שמש ירח עמד זבולה שמש ירח בזבול מאי בעי והא ברקיע קביע מלמד שעלו שמש וירח מרקיע לזבול ואמרו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם כו' ועם זה יש לפרש שאמר משה בקר וידע ה' כו' שהיה סבור שהקב"ה יסכים על ידם שלא להאיר בשביל כבודו אך אחר שראה משה שלא הסכים הקב"ה על ידם מטעם דמסיק בכבודי לא מיחתם כו' אמר להם משה בזאת תדעון כו' גם שלא יוודע לכם ע"י המאורות ונקט בקר ע"ש עיקר המאורות דכה"ג נ"ל לפי הדרש שהביא רש"י בחומש יכולים אתם להפוך בקר לערב כך כו' וק"ל:

רש"י **מכאן** שאין מחזיקין במחלוקת כו'. אמר המלקט אבל באגדת חלק מפיק דרש זה מקרא דבתריה מה שנאמר ויקם משה וילך אל דתן ואבירם והטעם נראה מה דלא הוציא הדרש זה מקרא קמא כמו שפירש"י בכאן משום דהאי קרא אתי לדרשא אחריתא כמ"ש בפרק אלו מגלחין אמר רבא מנ"ל דמשדרינן שליחא דבי דינא ומזמנינן ליה לדינא דכתיב וישלח משה לקרוא לדתן ולאבירם כו' וא"כ יש לתמוה למה תפס רש"י ז"ל דרך אחר והביא דרשא דרז"ל אקרא קמא הא האי קרא אצטריך למילתא אחריתא דמשדרינן שלוחא ומזמנינן ליה לדינא ומה תימה על הגאון הרא"ם ז"ל ועל כל מפרשי רש"י אשר לא הרגישו בזה ושמא דרש"י ז"ל ראה כן במדרש אחר ודבר זה רבינו הגדול אמרה וגם הגאון הרא"ם ז"ל דדרכו של רש"י ז"ל בפי' התורה לכתוב הפי' היותר קרוב לפשוטו וק"ל:

רש"י **רז** זה מסר לו מ"ה כו'. ופירש"י שם בשמעתין דאי לאו דאמר ליה מ"ה מנא ידע הלא בתורה לא נכתב עכ"ל. וכתב רבינו אע"ג דמלינו כמה דברים דלא נכתב צווי שלו בתורה ומתוך הסיפורים ילפינן לה שנצטוה משה ע"כ מהקב"ה הכא מסברא אית לן למימר דלא נצטווה ע"כ מפי הקב"ה לכפר עליהם בקטורת דהא לעיל מיניה בסמוך כתיב שאמר הש"ת הרומו מתוך העדה ואכלה אותם אלא דלא ידע משה אלא מפי מלאך המות גופיה במתנה שמסר לו:

אך קשה מנ"ל דמלאך המות מסר לו רז זה ולא מלאך אחר. ותי' הרי"ף דיש לרמוז מתנה זו של מ"ה שם בפסוק מה שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם ואף סוררים לשכון יה אלהים כלומר ואף המלאך המות הסורר ומקטרג לישראל למדו דבר לשכון יה אלהים שהוא ענין הקטורת ששוכן שמו יתברך ביניהם ומתרחק מלאך המות כדכתיב ואתם הדבקים בה' כו' וק"ל:

פרשת חקת

רש"י **ותמת** שם מרים אף היא בנשיקה מתה כו'. וכתב הרא"ם כאהרן אחיה דכתיב ביה ע"פ ה' כדאיתא בשלהי מועד קטן דאל"כ תרי זימני שם במרים למה לי עכ"ל. ומהא דאמרו בפרק השותפין אמר ר' אלעזר אף מרים בנשיקה מתה דאתיא שם שם ממשה כו' טען רבינו ואמר התימה ממנו ששינה ממש לשון הגמרא דקאמר הכא ובמועד קטן דאתיא שם שם ממשה ולא אמרו מאהרן דהא ר"א דהוא גופיה מרא דסוגין פ' השותפין קאמר בסוגיא דמועד קטן דתרי זימני שם במרים אצטריך לסמוך למיתה קבורה דגרסינן שם אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד ולא של נשים לעולם מפני הכבוד ומסיק אמרי נהרדעא לא שנו אלא אי' שמתה מחמת ולד שהיא שופעת דם אבל שאר נשים מניחים ר"א אומר אפי' שאר הנשים דכתיב ותמת שם מרים ותקבר שם סמוך למיתה קבורה. וע"כ הנראה אע"ג דשם גבי אהרן מוקדם בתורה לא נקט לה משום דלא הוי ג"ש מופנה אפילו מצד אחד ואין למדין ממנה דשם גבי אהרן אצטריך לגופיה דקאי אהר ההר דכתיב בהאי ענינא ואי לאו הכי לא הוי ידעינן דמת בהר ההר וכן גבי מרים דכתיב וישב העם בקדש ותמת שם אצטריך לגופיה דאי לא הוה כתיב שם לא הוה ידעינן דמתה בקדש דבקדש דקרא על ישיבת העם קאי ושם בתרא אצטריך למיתה קבורה. אבל שם דמשה מופנה הוא דכתיב וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב כו' דאין צריך דאפילו אי לא הוה כתיב שם שפיר הוה ידעינן דבארץ מואב אוימת קאי ודוק:

רש"י **מי** בורות היה צריך לומר כו'. אמר המלקט שמעתי רבים משתבשים פה בהבנת רש"י ז"ל וסוברים דיוקו וכי שם מאות אלף רגלי איש ירוו ממאוגם מבאר אחד וע"כ פריך מי בורות בלשון רבים היה צריך לומר וכוונתם בזה אינו מחוור דא"כ למה לא דייק רש"י כזה בכתוב דלעיל מה שנאמר לא נעבור בשדה ובכרם שדות וכרמים היה צריך לומר וטענה זו כמעט אין לה תשובה. ואני שמעתי מאחי המופלא אכ"י שבהבורה האלוף מוהר"ר ליב כ"ץ נרו אשר יושב ברמה בק"ק זיסל במדינת ליטא דלא זו העיר ולא זו הדרך לכוין בכוונת רש"י ז"ל ועוד דאי כדבריהם אמאי לא נקט לישנא דקרא מי בארות היה נ"ל באל"ף והאמת יורה דרכו לכוון פירושו עם מה ששנינו בשלהי דעירובין לחלק בין מי באר למי בור דמי באר באל"ף הם מים חיים מים הנובעים שאין להם סוף אבל מי בור בוי"ו המה מים מכונסים ובשתייתם יכלו כי אין מוצא להם מהארץ והנה הכתובים מוכיחים לפנינו דכוונת משה היה בשליחות זו מה ששלח למלך אדום בבקשה ליתן מדרך כף רגל לישראל דרך ארצו ושלא יהא מורך בלבבו שיגיע לו שום נזק או חשש נזק בלכתם דרך ארצו כמו שנאמר דרך המלך נלך ופירש"י אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול משא"כ בדבר שאינו נפסד לא הקפיד משה לשלות לו כי מהיכי תיתי שימאן בדבר שזה נהנה וזה לא חסר ומזה יתיישב פירש"י ז"ל בכאן דנקט מי בורות כו' בוי"ו ר"ל בשלמא במי בורות שהם מים מכונסין מים שאין להם סוף יגיע להם הפסד בשתייתם שיכלו שמים אבל מי באר שהם מים חיים מים שאין להם סוף אמאי לא ישתו מהם שהמעין מתגבר והולך וזה נהנה כו' ולזה משני אלא כך אמר כו' ודוק דשא"ח ופ"י:

רש"י **שמע** שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו'. בפ"ק דר"ה אמרו וישמע הכנעני מלך ערד מה שמועה שמע שמע שמת אהרן כו' וכתבו בתוס' שם נראה דמההוא דמסעי קדריש דלאו מהסיא דחקת הא מפרש דשמע כי בא ישראל דרך האתרים ורש"י לא דק בפי' החומש עכ"ל וכעין זה השיב הרמב"ן ואמר ורבותינו אומרים מה שמועה שמע כו' כי הוקשה להם הכתוב בפרשת מסעי וישמע הכנעני כו' שלא הוזכר שם כו' עכ"ל. ורבינו טען ואמר מ"מ קשה גם לדבריהם כיון דהך דמסעי איהו גופיה מעשה דפ' חוקת כדמוכח קראי ובפ' חוקת מפורש ששמע כי בא דרך האתרים א"כ דרש חכמים ששמע במיתת אהרן סותר זה. ונראה לקיים פירש"י דמתוך סמיכות וישמע הכנעני כו' בין בפרשת חקת ובין בפרשת מסעי למיתת אהרן דרשו דוי"ו וישמע מוסיף על ענין ראשון ששמע במיתת אהרן דלעיל וכי בא ישראל דרך האתרים לא בא להורות אלא ממקום שבא להלחם על ישראל דהיינו דרך האתרים ודוק:

רש"י **ויראו** כל העדה כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד כו' והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה כו'. אבל מדרשו אל תקרא ויראו אלא וייראו כמו שהביא רש"י בסמוך וכדאמר ר' אבהו כו' וכתב רבינו דלפי פשטא דקרא שראו שגוע אהרן הוא קשה דכתיב לעיל מיניה וירד משה ואלעזר מן ההר דמשמע שלא ראו כל ישראל במיתתו שם בהר ההר והמדרש שהביא רש"י שהראוהו להם מלאכי השרת במטה תלמודא ימאן בזה אלא וייראו על ידי סילוק הענן וק"ל:

רש"י **משה** הרגו וכו' עקר טורא בר תלתא פרסי וכו'. ורבינו האריך באגדה ⁂ והא לך לשונו כבר האריך הרשב"א בפי' סוד המאמר זה שפשוטו ודאי הוא זר מאד ובנה הוא ועשה יסודו ע"פ מ"ש בפ' האשה משה היה ירא מעוג ולא מסיחון לפי שהיה ירא שתעמוד לו זכות אברהם ונמשלו האבות להרים כו' והאריך בזה ע"ש אבל הוא דחוק דאם משה נתיירא מפני זכות זה עוג ודאי לא סמך ע"ז שתעמוד לו זכות אבותיו של משה יותר משתעמוד למשה ואם נקראו האבות הרים ע"ש הורים .לגבי משה אבל לגבי עוג לא מקרי אברהם הרים שיאמר עוד על אברהם אעקור טורא כו' ונראה לפרש לפי אותה הסוגיא דפ' האשה ויאמר ה' אל משה אל תירא מכדי סיחון ועוג אחי הוי דאמר מר סיחון ועוג בר שמחזאי היו מ"ם מעוג דקא מסתפי ומ"ם מסיחון דלא קמסתפי כו' אמר שמא תעמוד לו זכות אברהם וכו' ר"ל דודאי היה להם כח וגבורה מפמליא של מעלה מאבותם שהיו מן בני המלאכים שירדו בדור אנוש כפירש"י שם אבל נעשה כח שלהם מצד הטומאה כמפורש בקרא הנפילים וגו' אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגבורים וגו' כמבואר בפרקי ר"א ובכמה דרשות ולהכי קאמר אם היה משה ירא מעוג מפני כחות הטומאה שהיה לו מצד אבותיו המלאכים א"כ גם מסיחון היה לו לירא שהרי אחיו היה והיו לו כחות אבותיו כמו עוג ומשני דודאי מכחות הטומאה שהיה להם לא היה משה ירא אלא היה ירא שמא יש בעוג נמי כח מה מצד הטהרה זכות של אברהם שנאמר ויבוא הפליט וכו' והשתא אגדה זו מתפרשת שבא עוג מתחלה מכח הטומאה מאבותיו המלאכים וז"ש אגדה מהנה ישראל כמה הוי ג' פרסי כו' יש כאן דברים בגו ע"פ ספר היצירה בסוד י"ב גבולים בשם הוי"ה וסוד י"ב חדשים בשנה וי"ב מזלות וי"ב שעות ביום וכן בלילה כמ"ש בס' הפרדס שער פרטי השמות וזהו כוונת הכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק וכו' ר"ל כי זה לעומת זה עשה אלהים דכמו שהעמיד גבולות קדושים שם הוי"ה למספר בני ישראל שהם שבטי יה י"ב שבטים והם ה' עמו יעקב וגו' כן הציב גבולות עמים ע"א בכחות הטומאה י"ב שהם כחות המזלות י"ב כמ"ש כי אותם חלק ה' לכל העמים וז"ש כמה מחנה ישראל תלתא פרסי שהם י"ב תחומים וגבולין תחום לכל שבט ושבט מצד הקדושה איעקור טורא בר ג' פרסי שהם כחות הטומאה מי"ב המזלות וי"ב גבולין של כח אבותיו המלאכים ואשדי עלייהו כי אמר עוג כי כחות אלו הטומאה בו יגברו על ישראל לפי שהיה בו ג"כ מצד הטהרה זכות דאברהם והיינו דמייתי ליה על רישיה לזורקו על משה ואייתי הקב"ה עליה קמצא פי' דהיינו זכותו של יעקב כו' שנאמר בו אל תיראי תולעת יעקב וכו' וע"פ מה שאמרו כתולעת זו שאין לה גבורה אלא בפיה דהיינו בתפלתן ונקבה לאותו הר לבטל כח אבותיו של עוג ונחית בצואריה דהיינו דנחית מרישא על צואריה להצלים כח טומאתו מאבותיו שלא יכול להזיק בהן את ישראל ואמר דבעי לשמלפי' כו' כשראה שלא יכול להם לישראל להזיקם בהר זה שהוא כח טומאת אבותיו בעי לשמלפי' מיהת להציל את עצמו בזכות אברהם ואמר שמשכיה שיניה כו' שני רשעים הם כחותיו תמיד לגזול את הצדיקים כמ"ש אשר לא נתננו טרף לשיניהם או שינים מלשון הר שלו כמו שן סלע והם נמשכו להיות נדבקו בכח הטומאה שהיו לו מאבותיו שהמשילן גם כבר להר ושלא יכול גם להציל את עצמו כי לא היה לכחו ולכחות טומאת אבותיו יכולת נגד כח הטהרה של אבות ישראל והיינו דרים שרכבת שסרכיה כח טומאתו להיות דבק בכח טומאת אבותיו ובא זה ואבד זה להיות משה מחיי' בקרסולו כו' לבטל ממנו זכות הליכתו בקרסולי' להגיד לאברהם ואמר משה כמה הוי עשר וכו' פירש"י שם שהרי הוא הקים את המשכן ודרשינן הקים את עצמו לקומת המשכן וכו' ע"ש זה הדרש אינו מבורר לי בתלמוד אלא דבפרק אין בין המודר מפורש משה י' אמות היה מדכתיב ויפרוש את האהל מי פרשו משה רבינו פרשו וכתיב עשר אמות אורך הקרש וגו' ואמר שקיל נרגא בר י' כו' מהא שמעינן גובהתו של עוג כמה וכמה אמות היה שלשים אמה לא הגיע רק עד קרסוליו וליכא לאקשויי הא כתיב ערשו ערש ברזל וכו' תשע אמות ארכה וכו' כבר הרגיש רש"י בזה בפ' אלה הדברים באמת איש באמת עוג וענין דשקיל נרגא בת י' אמות כו' היינו זכות הלוחות שהיו בידו שבהן י' הדברות ושוור י' אמות היינו עד מקום גבהות המשכן שהוא י' אמות שנעשה והוקם ע"י משה רבינו ובזכות זה קטליה וירמז בזה שמשה הרגו דכתיב בס' דברים אחרי הכותו את וגו' ואת עוג מלך הבשן אשר בעשתרות באדרעי עשתרות שם מלשון

מלשון הר וזוק שהוא כח הטומאה שלו מאבותיו ומצד עצמו ומכוון כפי' הרמב"ן שהוא כח ע"ג כמו לבעלים ולעשתרות ועשוי' כצורת צאן כמו ועשתרת צאנך עכ"ל ונראה דע"כ קראו במקום אחר עשתרות קרנים שהיו לו ב' כחות א' מצד ימין קרן ימין זכות אברהם שהיה לו בקלא וא' משמאל טומאת אבותיו ודוגמא זו בדניאל שראה מלכות פרס דומה לאיל בעל קרנים והא' גובה מן השניה דהיינו שראה בו ב' כחות הא' מצד ימין מכח הטהרה בזכות שבנה ב"ה והא' משמאל כח מלכות פרס מלמעלה כמ"ש בפ' י"א בדניאל שר מלכות פרס אבל צפיר העזים ראה בקרן א' שהוא מלכות מוקדון שלא היה בו רק כח הטומאה משר שלו של מעלה ודוק:

פרשת בלק

ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא. בפרק שור שנגח ד' וה' כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו שם אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אפי' שכר שיחה נאה דאלו בכירה דקאמרה מואב אמר ליה הקב"ה למואב אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה מלחמה הוא דלא הא אנגריא שרי לצירה דקאמרה בן עמי אפי' אנגריא לא תעביד בהו ואפשר ז"ש ויגר מואב מפני העם כי רב הוא ר"ל דלכך היה מואב ירא טפי מעמון לפי שמואב היה בן הרב וגדול של לוט הנולד לו מן הבכירה שלא הסה על כבוד אביה לקרות בנה מואב שע"כ הותר לעשות בו אנגריא טפי מבעמון וק"ל:

ויחר אף אלהים כי הולך הוא. בפ' הספינה האריך רבינו בביאור פ' זו והא לך לשונו יש לשאול בענין זה אחר שאמר ליה הקב"ה קום לך אתם כו' למה חרה לו על הליכתו שאמר ויחר אף כו' גם המלאך למה בא לשטן לו ושוב נתן לו רשות לילך ומה הוסיף על דבר הש"י שכבר נתן לו ג"כ רשות ויש להשיב בזה לפי שינוי לשון ענין שבפ' זו כי בלעם בתחלה שתם דבריו מאן ה' לתתי להלוך עמכם כו' לפי שבתחלה אמר הכתוב לקרוא לו לפי שידע בו שהוא בעל נפש רחבה וגבוה וע"כ אמר לקרא לו שהבטיחוהו לו לכבדו בסעודות גדולות כמ"ש בראש הקרואים ויקרא להם בזבח וכמ"ש ויזבח בלק בקר וצאן וישלח לבלעם. אבל בלעם היה בעיניו מעט הכבוד הזה של קריאה וסעודה כי היה בלעם רע עין בממון אחרים ורצה בשכר ממון וע"כ הוסיף לו בשליחות שנית כי כבד אכבדך כו' כי כבד היינו בסעודה שאמרתי ועוד אכבדך מאד דהיינו ממון מלבוש ובכל מאודך כמפורש ואשר שכר עליך את בלעם כו' וע"כ השיב לו עתה אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף כו' ואמר ליה הש"י אם לקרא לך באו האנשים כו' יש לפרש בזה שאמר לו ב' תנאים אם לקרוא לך לבד דהיינו בכבוד סעודה הבטיחך באו האנשים קום לך אתם ברגלך בשוה להם ולא תרכב על אתונך וא"ל הקב"ה כן שימנע מלהלוך עמהם ברגל כי כן היה דרך גם בימי חכמי התלמוד שהגדולים היו רוכבים על החמור ושאר העם הלכו עמהם ברגל וכדי שהוא יתביים מלפני זקני מדין ומואב מלכת ברגל שהוא בעל גאוה כמו שאמרו בו רוח גבוהה א"ל כן ואמר לו הקב"ה ואשר אדבר אליך אותו תעשה לבדך ואם לא באו לקרות לך לבד אלא גם להבטיחך בשכר ממון לא אתן לך רשות לילך כי לא תברך אותם בלב שלם כי עיקר הברכה תלה כפי לב המברך ולא יהא לבך עמהם בברכתם כשתפסיד בברכתם את שכרך שהבטיח לך בלק אבל בלעם לא היה חש לזה ואף שכבר הובטח בשכר ממון הלך לשם גם ברכיבה על אתונו וע"כ אמר ויחר אף ה' כי הולך הוא וכו' והוא רוכב על אתונו כו' שהוא הולך בהבטחת שכירות כמ"ש גם בעבור שהוא רוכב על אתונו וכבר הוזהר על זה. ולזה א"ל המלאך כי עתה גם אותך הרגתי שכבר נגזר עליך ההריגה על שעברת על דברי הש"י לילך בשביל שכר וכמ"ש ואת בלעם בן בעור הרגו על חלליהם כו' וא"ל מפני הליכתך ירט הדרך לנגדי שלא נתתי לך רשות רק לילך ברגל וע"כ הרגתיך ואלו לא נטתה מפני גם עתה אותך הרגתיך עתה על שהלכת לקבל שכר ולא הייתי ממתין הריגתך עד מלחמת מדין זה שביאר לו המלאך אחר שנהרג אתונך קום לך אתם עם האנשים כאשר ניתן לך רשות ואפס בכל זה את הדבר אשר אדבר אותו תדבר כי מה שכבר א"ל הקב"ה אותו תעשה שעשיית הברכה בידך הוא על דעת זה שלא תלך ליטול שכר רק לקרוא לך לכבדך בסעודה אבל עתה שהלכת ע"ד ליטול שכר אין הברכות מסורות בידך רק אותו תדבר דהיינו הדבור בעלמא ניתן בידך לפי שלא תברך אותם בלב שלם שתפסיד על ידיהן ממון השכירות וק"ל:

רש"י **לו** יש חרב בידי גנות גדולה כו'. אמר המלקט יש מקשים למה נתגנה בזה דהא כחו לא היה אלא בעת הזעם ומאי הוה ליה למעבד שלא בעת הזעם אם לא בחרב. ולאו קושיא היא דזה נחשב לו לגנות מה שאמר לו יש חרב כו' ולא אמר לו היה עת הזעם כו' הרגתיך ומדלא אמר כך ש"מ אפילו בעת הזעם היה צריך לחרב להרוג אתונו ואין גנות גדול מזה איך הולך להרוג אומה שלמה בפיו וק"ל:

רש"י **לך** עם האנשים בדרך שאדם רוצה לילך כו'. בפרק אלו הן הגולין וכתב רבינו עיין בזה במפרשים ולענ"ה גם אני חלקי דלא קאמר שמוליך אותו הקב"ה אלא מוליכין אותו והוא ע"פ שכתבנו בכמה מקומות שכל מחשבה ודבור ומעשה אדם הנה הוא בורא לו מלאך לפי ענינו אם לטוב אם לרע וע"כ אמר בדרך שאדם רוצה לילך שהרשות ביד האדם ממנו יתב' ב"ה שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אבל כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו אותם המלאכים הנבראים מאותו רצון ומחשבה אשר בו. ומייתי ראיה מן התורה דכתיב לא תלך עמהם שאמר ליה הקב"ה כו' וכתיב קום לך אתם כו' שרצונו ודעתו הרעה לילך אתם הביא שלח לו הקב"ה מלאך כרצונו ומחשבתו שאמר לו קום לך אתם וק"ל:

רש"י **אני** אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה כו'. בפ"ק דברכות ודע"א ובתוס' שם וא"ת ברגע זו מה היה יכול לומר וי"ל דהיה יכול לומר כלם. אך בההיא עובדא דריב"ל דאמרו שם דהוה אפיקורוס בשיבבותיה וקא מצער ליה יומא חד שקיל תרנגולא ואוקמיה בין כרעא דערסיה ועיין ביה סבר כי מטי ההיא שעתיה אלטייה. הקשה רבינו וקאמר מה היה יכול לומר לקללו דמלא כלתו

שפי מרגע כמימריה בין באותיותיו בין בנקודותיו. ולזה י"ל דהוה מצי למימר ימות. אך קשה היכי היה רוצה לכוין שעת זעם על המינא דהוה יחיד וההוא זעמו מוקמינן ליה בציבורא אבל איחיד אינו זועם הקב"ה בכל יום דלפני זעמו מי יעמוד כמו שאמרו בסוגיא דע"ג כתיב ואל זועם כו' וכתיב ולפני זעמו כו' הא ביחיד כו' ועוד קשה היאך היה רוצה לכוין אותה שעה והאמרינן דאין כל בריה יכולה לכוין חוץ מבלעם. ויש ליישב דהכי קאמר אציבורא זועם בכל יום ואפילו הכי קיימין וכיון דאיש יוצא לפועל קאמר דלא הוי אלא כרגע אבל איחיד לאו בכל יום רתח אלא פעם אחת בבא זמן קיצו ומיהו בכל יום איכא עידן ריתחא ליחיד אההוא דבא זמן קיצו שלא יכול לעמוד וההוא שיעורא אפשר הוא טפי מרגע כמימריה כיון דיוצא ההוא ריתחא לפועל וריב"ל רצה לכוין ההוא עידנא שיהא גם ההוא מינא באותו היום בההוא ריתחא דליחיד ויבא זמן קיצו או דרצון יראיו יעשה ותגזר אומר ויקם לך כו' וק"ל:

רש"י **נסתכל** בגדולתם של בני יתרו שנאמר בהם תרעתים כו'. בפ"ק דסוטה אמרו ג' היו באותה עצה דנתחכמה לו איוב ויתרו ובלעם יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית שנאמר ומשפחת סופרים יושבי יעבץ תרעתים כו'. ובאגדת חלק הקשה רבינו מה שאמרו שם גדולה לגימה שמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים מיתרו דאמר ר' יוחנן בשכר קראן לו ויאכל לחם זכו בניו וישבו בלשכת הגזית שנאמר ומשפחת סופרים כו'. ואין לומר דפליגי דא"כ הוה ליה לתלמודא לאתויי הני תרי מימרות כחדא ולמימר בהו דפליגי. ויש לייסב דבשכר קראן לו כו' לא כו' אלא שיהו בניו ראוין לבא בקהל דומיא דמואב מה שנקס מרחקת את הקרובים. שבעונש זה נתרחק לבא מן הקהל והכי קאמר דבשכר שברח ולא הסכים בעצה הרעה זכו בני בניו ליסב בעצת סנהדרין ור' יוחנן הכי קאמר דבשכר קראן לו כו' זכה לבא בקהל וע"י זה בזכות אחר דהיינו שלא הסכים לעצה הרעה זכה ליסב בלשכת הגזית ולולי זכות שהותר לבא בקהל לא היה אפשר לו לזכות ליסב בלשכת הגזית דאין מושיבין בסנהדרין אלא המיוחסין ומותרין לבא בקהל ולזה אמר זכו בני בניו דבמואב נמי זכו בני בנותיהן לבא בקהל כדאמרינן ברות מואבי ולא מואבית אבל בני בניהם אסורים משא"כ במדין דאף הזכרים כשרים לבא בקהל. ומה שפירש"י אהא דנקט שם מרחקת את הקרובים ממש ליכא למימר דהא מדין בני קטורה בני אברהם וקרובים היו בני מדין לישראל יותר מעמון ומואב שבאו מלוט בן אחי אברהם אלא עמון ומואב שכנים וקרובים היו לא"י ומדין רחוקים להם היו עכ"ל. ופירושו דחוק דא"כ מאי רבותיה דמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים. ויש לפרש לפי מעשה פעור היה יותר להרחיק מדין ממואב שהמואבים עשו כן מיראה לפי שישראל באו במקום קרוב לגבולם כדכתיב והוא יושב ממלי אבל מדין היו רחוקים ולא היה להם ליראה אלא שנתעברו על ריב לא להם דמטעם זה אמר נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ולא מאת המואבים אבל הלגימה שלא עשו מואב לישראל היא מרחקת את הקרובים שהם מואב שהיו קרובים במעשה פעור והיפך הלגימה שעשו מדין לישראל היא מקרבת אותן אף שהיו רחוקים במעשה פעור והיו ראוין לעונש יותר ממואב וק"ל:

רש"י **לשפוט** את העובדים לפעור כו'. בפ' אד"מ אמרו קח את כל ראשי העם אם העם חטאו ראשי העם מה חטאו אלא כך אמר הקב"ה קח את כל ראשי העם וחלוק עליהם בתי דינין וידונו את עוברי עבירה והוקע אותם את המתחייבים מפני שנצמדו לבעל פעור והטעם מה שנוה על חלוקת בתי דינין מסקינן כדי שישוב חרון אף מישראל ופירש"י כשהקב"ה רואה כלם עסוקין בדבר ומקנאין לכבודו. אבל בידי משה במדבר רבה פ' זו כתב טעמא לפי שאין דנים שנים ביום אחד וע"כ אמר לחלוק להם בתי דינים שלא יהא נידונין בב"ד א' עכ"ל ע"ש. ופגנה יצא מלפני השלים דהא במסקנא לא קאי הכי ואידחי זה דפריך ת"ש נוה להם על חלוקת בתי דינין אילימא משום שאין דנין שנים ביום א' והאמר רב חסדא ל"ש אלא בשתי מיתות ופירש"י בשתי מיתות הוא דאין דנין לפי שאינו דומה זו לזו וצריך למנות טעם לדבריהם כאן וכאן ואתי לקלקולי שמא לא יהפכו ככל הצורך אבל במיתה אחת ועבירה אחת דנין ומסיק כדאמרן אלא כדי שישוב כו' וק"ל:

פרשת פינחס

רש"י **לפי** שהיו השבטים וכו' בא הכתוב ויחסו וכו'. פי' לפי שכבר יחסו כן בפרשה דלעיל קודם מעשה זמרי אלא שלא בא כאן שוב ליחסו אחר מעשה זמרי אלא מפני שהיו מבזין אותו ומה שפי רש"י אבי אמו וכו' הוא יתרו דאלעזר אבי פנחס לקח מבנות יתרו דכתיב ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה ומפרש באגדה פוטיאל זה יתרו שפיטם וכו' אבל בסוטה אמרו פוטיאל זה בנו של יוסף שפטפט ביצרו ומשנינן אי אבוה דאימיה מיתרו אימיה מיוסף אי אבוה דאימיה מיוסף אימיה דאימיה מיתרו והאי שינויא משנינן נ"כ בפרק י"נ אהא מה דאמריק שם לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן ואהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פנחס ופריך ופנחס לאו מיתרו אתי והכתיב ואלעזר בן אהרן לקח וכו' מאי לאו דאתי מיתרו שפיטם וכו' ומשני לא דאתי מיוסף שפטפט וכו' ופריך והלא שבטים מבזים אותו וכו' ומסיק לתרץ אלא אי אבוה דאימיה וכו' כדלעיל ופי' הרשב"ם אי אבוה דאימיה מיוסף אימיה דאימיה מיתרו כגון מבניו של יתרו או מבני בניו וליכא למימר אימיה דאימיה מיתרו ממש דא"כ קרוב הוא ליתרו כיהונתן ולא ילפינן ממשה ומאהרן מידי והשתא אותו זקנו של פנחס מצד האם שדבק ביתרו ואף עפ"כ יצא ממנו פנחס ליכא לאקשויי מיניה ממאי דבעי למילף ממשה שיצא ממנו יהונתן שהרי פנחס היה רחוק מיתרו יותר מיהונתן זה תוכן דבריו. ותוס' כתבו לייסב זה בדרך אחר דאפשר לומר אימיה דאימיה בת יתרו ממש היא ואעפ"כ שפיר ילפינן ממשה ואהרן משום דיהונתן היה מצד האב שהיה אביו בן בת יתרו ופנחס מצד האם עכ"ל.

ורבינו

ורבינו פסק על דבריהם ואמר דלפירושם לא הוכרח תלמודא לתרץ אלא אי אבוה מיוסף וכו' אלא דהוה מצי המתרץ להגיה למקשה סברתו דפוטיאל אינו משמע אלא יתרו שפיטם וכו' ולא בא מיוסף כלל אלא שהיה פנחס דור ח' לחוק מיתרו יותר מיהונתן לפי' הרשב"ם או שהיה פנחס מצד האם לפי' התוס'. ולולא דבריהם נ"ל לפרש דס"פ אי אבוה דאימיה מיוסף אימיה דאימיה מיתרו וכו' ומשום הכי אף שהיה מצד יתרו שפיטם וכו' מ"מ היה מצד האם מיוסף שהיה בעל מעשה שפטפט וכו' וכן בהיפך וא"כ ה"ל יחוסו מצד האם שקול ולהכי אהני ליה לפנחס נגד אב שדבק אהרן בטובים בבעלי מעשים משא"כ יהונתן כי מצד אב היה שקול מיתרו שפיטם וכו' וממשה שהיה בעל מעשים אבל מצד אמו לא מצינו יחוסו שהיה מבעלי מעשים מכל צד שיהנה ליה כדאהני ליה לפנחס שהיה מצד אביו מבעלי מעשים והשתא סוגיא זו הכי מתפרשת לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה היה ודאי בעל מעשים שאין כמוהו אעפ"כ כשנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן ואהרן כיון שנשא בת עמינדב אהני ליה לפנחס שיצא ממנו אע"פ דאתי נמי מיתרו והשתא ליכא לאקשויי ה"נ בלאו אבוה דאימיה מיוסף אף שהיה פנחס מצד האם מיתרו בלחוד אהני ליה מצד האב שדבק אהרן בטובים דא"כ תקשה דה"נ ביהונתן מצד האב יהני ליה משה שהיה בעל מעשים שאין כמוהו ומצד האם לא מצינו לו פסול וא"כ ה"ל פנחס ויהונתן שקולים וע"כ הוצרך לומר גבי פנחס שהיה מצד האם ג"כ מיוסף דהשתא לא הוי פנחס ויהונתן שקולים:

ודברי הרא"ש בענין זה אינם מובנים דכתב בפ' מטות אהא מה שפירש"י שם ד"ה שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו וכו' הא דנקט הכא אבי אמו מיוסף דמשמע דפשיטא ליה ולאו דוקא דהא בסוטה ובפ' י"נ ספוקי מספקי להו אי אבוה דאימיה וכו' אלא חד מנייהו נקט תדע שהרי בפ' פנחס אמרו שפיטם אבי אמו עגלים לע"ג דמשמעו דפשיטא להו דאבי אמו מיתרו היפך זה מה שאמרו כאן אלא על כרחך לומר דלאו דוקא קאמר אלא חד מנייהו נקט ופעם הכי ופעם הכי עכ"ל. ודבריו תמוהים דהא לא קאמר בשמעתין דסוגיא זו דאבי אמו היה מיוסף ויוסף אבי אמו היה אלא דיוסף גופיה היה אבי אמו דביה קמשתעי הכא ופי' שהיה אב משפחתו מצד אם ובין שיהיה אבי אמו ובין שיהיה אבי אם אמו אבי אמו קרית ליה וכן הוא הפי' ביתרו שאמר אבי אמו פיטם עגלים לע"ג שהוא ודאי לא היה אבי אמו ממש אלא אבי אמו או אבי אם אמו ומ"מ אבי אמו קרי ליה ודוק:

רש"י אלו יוצאי מצרים וכו' כיצד שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לזה אחד ולזה ג' הא' נטל חלק אחד והג' נטל ג' שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אצל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה. וכתב הרא"ש הא דקאמר אצל אבי אביהן ולא קאמר אצל אביהן משום דאלו לא חזרה נחלתן אלא אצל אביהם שהיו מבני כ' שנה ולמעלה כשיצאו ממצרים למה יחלקו בשוה כשמחזיר כל א' לבניו הלא כל אחד יחזור ויורים לבניו ולא לבני אחיו אבל השתא דחזרה נחלתן אצל אבי אביהם כגון שיצא אבי אביהם ממצרים כשהיה מבן עשרים שנה ומעלה ולו שנים בנים פחותים מבני כ' שנה ולאותן שני בנים לזה בן א' ולזה שנים והם מבני כ' שנה ומעלה משבאו לארץ ונטלו שלשה חלקים מנחלת הארץ וחזרה נחלתם אצל אבי אביהם יש לו לאותו אבי אביהם לחזור ולחלוק בשוה לאלה הג' חלקים שהם מבאי הארץ שיקח הבן של הא' חלק וחצי ושני בני האחר חלק וחצי מאחר שמכח אבי אביהם הם נוחלין ואלו אינן אלא כדמות שלוחיו שיטלו כל מה שיטלו בעבורו וא"ל דהא דקתני בברייתא משל למה הדבר דומה לשני אחים כהנים שהיו בעיר לא' יש לו בן א' ולאחד יש לו שני בנים ואינו מזכיר אביהם לא נקטינהו אלא למשל בעלמא והקשו התוס' א"כ הוה ליה למכתב לשמות מטות אבות אבותם מאחר שכשאין אבי אבות אלא אבות לבדם לא נפקא מיניה מידי בחזרה ועוד בתוספתא שהביא הרשב"ם לא קתני אלא שני אחים שהיו מיוצאי מצרים לזה יש לו פ' כו' ולא קתני שני אחים ואביהם. אבל לרש"י שכתב כיצד שני אחים מיוצאי מצרים ולא קאמר שני אחים ואביהם לא קשיא דאיכא למימר כיון דמסיים בה חזרה נחלתן אצל אבי אביהם אינו צריך להזכיר אותו ברישא דמילתא. אבל ריב"ם פי' דהא דקתני בתוספתא שהביא רשב"ם שני אחים שהיו מיוצאי מצרים דוקא קתני ואינו צריך לומר שני אחים ואביהם ומה שהקשו מאלו לא חזרה נחלתן אלא אצל אביהם למה יחלקו בשוה כשמחזיר כל א' לאביו כל א' יחזור ויורים לבניו ולא לבני אחיו. לא קשיא ולא מידי דאיכא למימר דגזירת הכתוב הוא כשמחזירין אצל אביהם שחולקים אותם שני אחים בשוה אע"ג דבעלמא אין הדין כך הכא גזירת הכתוב מהכך שני מקראות והא דקאמר מתים יורשים את החיים לאו כדין ממש אלא כעין ירושה:

ומה שפירש"י ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ד' חלקים. מהכא משמע דס"ל לרש"י ז"ל דדוקא כשהאבות שיצאו ממצרים הם אחים כדקתני בתוספתא וכדנקט רש"י בלישניה אז חוזרין וחולקין בשוה אבל אם אינם אחים והיו לזה שלשה בנים ולזה א' זה נוטל שלשה חלקים וזה נוטל חלק א' ואינם חוזרים לחלקם בשוה שיטול הא' ב' חלקים והאחר שני חלקים דהשתא איכא נפקותא בין מ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ ובין מ"ד לבאי הארץ נתחלקה וחזרו וחלקוה ליוצאי מצרים וזה שכתב רש"י ז"ל ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלים אלה הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ד' חלקים דאם"ד דס"ל אפי' כשהאבות נכרים חוזרין וחולקים בשוה מאי ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו עטלין אלה הד' אלא שני חלקים דקאמר והלא כשמחזירין כל באי הארץ לאבותיהם וכל מה שנטלו האבות יחזרו ויחלקו הכל בשוה הרי הוא כאלו ליוצאי מצרים נתחלקה מתחלה דמאחר שהחזירו כל באי הארץ את כל נחלתן לאבותיהן הרי הוא כאלו לא נתחלקה להם כלל וכשחזרו הם וחלקו אותה לבאי הארץ הרי הוא כאלו מתחלה נתחלקה הארץ ליוצאי מצרים וכל א' מיוצאי מצרים נטל חלק שוה כחבירו וככה הוכיחו התוס' מכח הקושיא זאת ואמרו וא"ת מאי נפקא מיניה בין מ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ ובין מ"ד לבאי הארץ נתחלקה והלא כשמחזירין הארץ לאבותיהן כל מה שנטלו האבות יחלקו בשוה הרי הוא כאלו ליוצאי מצרים נתחלקה ותירצו דדוקא כשהאחים אחים חוזרין וחולקין בשוה אבל אם אינם אחים ולזה פ' בנים ולזה פ' זה נוטל פ' וזה נוטל א' אבל למ"ד ליוצאי מצרים כולן נוטלים בשוה והא דפ"ה דראובן ושמעון שיצאו ממצרים והולידו בניפ במדבר זה עשרה וזה אחד אי אזלינן בתר יוצאי מצרים היה נוטל הא' כנגד כולן אבל עכשיו נוטלים עשרה והא' נוטל חלק א' לא מיירי כראובן ושמעון אחים דא"כ למ"ד לבאי הארץ היו חולקים בשוה אלא נכרים הם ודלא כר"ת שכתב שכשהבנים מחזירין לאבותיהם כל אבות ישראל חולקים בשוה ונפקא מינה למ"ד לבאי הארץ לענין ספלים שאם היו האבות בני כ' מיוצאי מצרים ומתו במדבר ובניהם כשנכנסו לארץ כלם טפלים או נשים כבנות צלפחד למ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה היו נוטלין ולמ"ד לבאי הארץ לא היו נוטלין כלום או איפכא אם יצאו ממצרים טפלים וכשבאו לארץ בני כ' או הם או בניהם למ"ד לבאי הארץ נוטלים ולמ"ד ליוצאי מצרים אין נוטלים ולפירושו ז"ל דהא דנקט בתוספתא שני אחים לאו דוקא אלא משל בעלמא הוא. אך קשה לריב"ם דמלשמות מטות אבותם משמע אחים דוקא דבכל מקום קורים אחים אבות כגון לא יומתו אבות וכו' ומסקינן דבן אחים פסול לו לעדות וגם מבנים לא יומתו על אבות נפקא לן דאחי אאב פסולין לו ומכאן משמע שהנחלה אינה חוזרת אלא אצל האבות שהן האחין ולא אצל אבי אביהן כדכתב רש"י ז"ל ושמא י"ל שמה שכתב רש"י ז"ל חזרה נחלתן אצל אבי אביהן ולא אצל אביהם אינו אלא כדי לתקן גזרת הכתוב שתהיה הגזירה כמו ירושה עכ"ל הרא"ש ז"ל:

ורבינו בסוגיא הנ"ל כתב אדבריו מה שנקט מתחלה לפרש דברי רש"י ז"ל דאלו לא חזרה נחלה אלא אצל אביהם שהיו מבני כ' וכו' למה יחלקו בשוה כו' אבל השתא וכו' כגון שיצא אבי אביהם וכו' כשהיה בן כ' ומעלה ולו ב' בנים פחותים מבני כ' ולאותם שני בנים לזה בן א' וכו' ופירושו לכאורה תמוה דאי איירי בב' הבנים פחותים מבני כ' כשיצאו ממצרים א"כ למה כתב רש"י בסוף דבריו דאלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים לא היו נוטלין אלו הד' רק שני חלקים כו' דהא כיון דאבותיהם של הד' בנים לא היו בני עשרים כשיצאו ממצרים א"כ לא היו נוטלים כלום בשבילם רק חלק א' היו נוטלים אלו הד' בנים בשביל אבי אביהן מוריפם וע"כ נראה לומר דגם אי הוו הב' בנים בני כ' לא חזרה נחלת הד' בנים רק לאבי אביהם כיון שגם הוא היה מיוצאי מצרים אבל מ"מ אכתי קשה דלמנין יוצאי מצרים נמי יטלו ג' חלקים דהיינו שני חלקי אבותיהן וחלק א' של אבי אביהן כמו בנות צלפחד שנטלו חלק אביהן וחלק אבי אביהן שכלם היו מיוצאי מצרים ועל כן נראה דים לקיים דברי הרא"ש וה"ק דלמ"ד ליוצאי מצרים איירי קרא לא איירי בכה"ג דאבי אביהן היה מיוצאי מצרים אלא דאיירי בכה"ג דאבותיהן היו מיוצאי מצרים בני כ' ובשבילן נוטלים הד' בנים שני חלקים. ומה שכתב הרא"ש עוד לפירש"י מהכא משמע דס"ל לרש"י דדוקא כשהאבות שיצאו ממצרים הם אחים וכו' אבל אם אינם אחים וכו' אינם חוזרים לחלקם בשוה כו' וככה הוכיחו התוס' מכח קושיא זאת וכו' עכ"ד גם זה תמוה דלפירש"י ודאי באחין נמי היכא דחזרה נחלת הד' בנים להן ולא לאבי אביהן לא יחלקו בשוה אלא ר"ל אב מורים לבניו ולא לבני אחים כמ"ש התוס' בהדיא לפי' רש"י וכתבן גם הרא"ש גופיה והתוס' לא קשיא להו אלא לפי' ריב"ם דבאחין נמי גזירת הכתוב כשמחזירין אצל אביהם שחולקין בשוה כו' וא"ת ומכ"מ בין וכו' דכיון דגזירת הכתוב הוא בלא טעם לא הוו אסקי אדעתייהו לחלק בין אחין לנכרים וזה נ"ל ברור ודוק:

רש"י הא אם היה לו בן וכו' מגיד שחכמניות היו. אבל בשמעתין בסוגיא הנ"ל גרסינן הכמניות היו אמרו אם כבן אנו חשובים וכו' דרשניות היו שהיו אומרות אלו היה לו בן לא דברנו וכתב רבינו ורש"י שינה לשון הגמרא ואיני יודע למה דהוה ליה למימר בזה דרשניות היו ובקצ"מ כתב ליישב זה דאפשר לומר שאע"ש שהרשב"ם פי' שם הכמניות בדרך ארץ רש"י ז"ל ס"ל שתרווייהו בתורה קמיירי חכמניות בתורה וכן דרשניות בתורה אלא שכפלו שם הענין במלות שונות דהא גם ת"ש אם אמר במקום בן עומדות וכו' הם דיני תורה ולכך לא פי' לעיל כלומר שמה שאמר מגיד שחכמניות היו עולה על הכל וק"ל:

רש"י יפקוד ה' כיון ששמע משה וכו' הגיעה שעה שאתבע וכו'. ולכאורה זה סותר מה שפירש"י לעיל בפסוק וידבר משה אל ה' וכו' שנכנס של נדיקים וכו' וק"ל:

פרשת מטות

רש"י מאת המדינים ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה כו' ד"א מפני ב' פרידות כו'. והא שעלה על דעת משה לעשות מלחמה שלא ברשות ככר אמרו בפרק שור שנגח שנשא ק"ו בעצמו אם מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את המדינים כו'. ורבים מתקשים בסוגיא זו דמסיק תלמודא אחר שנקט זה אמר ר"י ב"ק אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה דאלו בכירה דקאמרה מואב אמר ליה הקב"ה למואב אל תצר כו' ואל תתגר כו' מלחמה הוא דלא הא אנגריא שרי לעירה דקאמרי בן עמי אפי' אנגריא לא תעביד בהו. דמנ"ל דבשכר שיחה נאה הותר אנגריא למואב הלא מסברא דמואבים ראוים להרוג מק"ו וכדנקט מעיקרא ומהיכי תיתי שלא לעשות אנגריא. ובקיקיון דיונה תי' לזה דתלמודא דייק לכן התירה התורה אנגריא משום דלא דברה שיחה נאה דאל"כ לא היה לכתוב רק אל תצר את מואב ואנן ידעינן דמלחמה הוא דאסור לבד הא אנגריא שרי דאוקמי' אמסתברא דהא אפילו הריגה היה מסברא מותר וא"כ כל זמן דלא נאסר אנגריא בהדיא פשיטא דמותר אלא דבא הכתוב להודיע בהדיא מלחמה הוא דלא הא אנגריא שרי להורות דמצוה לעשות אנגריא מטעם אחר מצד שלא דברה שיחה נאה וק"ל:

רש"י אע"פ ששמע משה שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה כו'. ואיכא למידק מנ"ל לרש"י ז"ל שעשה בשמחה וכי לא היה לו לסקים דבר ה' אף מסים

יעכב על מיתתו. ובכלי יקר רות ה' דיבר בו בענין הזה והילך לשונו בתוספת וגרשון כי ביאר הדבר הזה שהמדינים שתים רעות עשו אחת לשמים שהחטיאו את ישראל בע"ג ע"ע ואחת לישראל שנפלו מהם על דבר זה כ"ד אלף והקב"ה אמר למשה נקום נקמת בני ישראל כי רבה רעתם כנגדם אבל נקמתי הוא מחול להם וכאשר שמע משה שמיתתו תלויה בדבר וכבר ידע משה רוב חיבת ישראל אל מנהיגם חשב משה בלבו אם אומר להם הדברים כאשר נאמרו לי מפי הגבורה נקום נקמת בני ישראל יאמרו ישראל מאחר שמיתת משה תלוי בנקמה זו גם חלקנו נמחל להם ולא נבקש נקמה כ"כ מהרה כי בידנו לאחר זמן הנקמה ומשה לפי שהיה שמח לעשות דבר ה' בלי איחור שינה ואמר לתת נקמת ה' במדין ובזה יהיו מוכרחים לעשותה לאלתר כי חלק גבוה מי יתיר ומכאן ראיה ברורה שעשה בשמחה:

רש"י **וכל** אשה יודעת איש בראויה לבעול אע"פ שלא נבעלה. וכתב הרא"ם כדתניא פ' הבא על יבמתו וכל אשה יודעת איש בראויה לבעול הכתוב מדבר אתה אומר בראויה לבעול או אינו אלא נבעלה ממש כשהוא אומר וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו הוי אומר בראויה לבעול הכתוב מדבר פי' מדקשו קראי אהדדי דכתיב וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו הא אינה יודעת קיימו מכלל דטף בין ידעו בין לא ידעו קיימו וכתיב וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו הא אם ידעו הרוגו עכ"ל דקרא דאשה יודעת ואשר לא ידעו לאו ידיעה ממש קאמר דא"כ לא מתרצא דיוקא דקרא אלא בראויה לבעול הכתוב מדבר והשתא משמע אשה אפילו טף בת שלש שנים ויום א' הראויה לבעול וקרי טף הפחותה מבת ג' שנים ויום א' שאינה ראויה לבעול. וא"ת כיון דפירוש יודעת ראויה לדעת אפי' היא קטנה למה נכתב אשה דמשמע גדולה ולא קטנה הוי ליה למכתב סתמא וכל יודעת איש דמשמע בין בגדולה בין בקטנה ומקושיות המקראות ע"כ לומר דיודעת דקרא לא ביודעת ממש קאמר אלא בראויה לבעול. כבר תירצו התוס' דאי לאו אשה הוה מפרשינן קרא דכל יודעת איש דבטף קמיירי וה"ק בטף יודעת הרוגו שאינה יודעת קיימו אבל גדולה אפילו אינה יודעת הרוגו כי היכי דלא תקשי קראי אהדדי קמ"ל אשה דהשתא קשה קראי אהדדי ועכ"ל דפי' יודעת ולא ידעו בראויה להבעל קאמר. וא"ת היכי הוה מצי לשנויי קרא וכל יודעת בטף דוקא ובנבעלה ממש אבל בגדולה אפי' אינה יודעת הרוגו והלא כיון דקרא לא קפיד אלא בנבעלה ממש אין הבדל בין גדולה לקטנה והיכי מצי לאוקמי קרא דכל יודעת בטף דוקא אבל גדולה אפי' אינה יודעת הרוגו כמו שתרצו התוס'. י"ל דאי לאו אשה ה"א דכל יודעת בטף ונבעלה קמיירי אבל גדולה אפילו לא נבעלה הרוגו משום דאל"כ קשה קראי אהדדי וקרא אחרי מיני קא קפיד בנבעלה או בגדולה בנבעלה ל"ש גדולה ל"ש קטנה הרוגו ובגדולה ל"ש נבעלה ל"ש לא נבעלה הרוגו אבל בלא נבעלה והיא קטנה אע"פ שהיא ראויה להבעל קיימו לכך נכתב אשה כי היכי דלקשו קראי אהדדי ומכח הקושיא יתפרש קראי דיודעת ואשר לא ידעו בראויה לדעת ולא בידעה ממש כמשמעו. וא"ת כיון דאשה דהכא לאו בגדולה קמיירי אלא בראויה להבעל אע"פ שהיא קטנה משמע דשם אשה נופל על הקטנה וכיון שכן מנ"ל לרז"ל לומר דקראי דוכל אשה יודעת איש בראויה ליבעל אע"פ שלא נבעלה קמיירי אי משום דקשו קראי אהדדי דלמא אשה דהכא בקטנה קמיירי דהשתא לא קשו קראי אהדדי דאיכא למימר טף ונבעלה הרוגו וטף ולא נבעלה קיימו אע"פ שראויה ליבעל. י"ל הא דשם אשה נופל על הקטנה היינו כשנכלל בה גדולה וקטנה כדהכא דראוי להבעל כולל גדולה וקטנה אבל על הקטנה לחודה לא הלכך ע"כ לומר דאשה דהכא או בגדולה לחודה קמיירי או בגדולה וקטנה יחד ואיך שיהיה קשו קראי אהדדי ולפיכך הוכרחו רז"ל לפרש קראי דיודעת איש בראויה לדעת ולא ביודעת ממש כי היכי דלא תקשו קראי אהדדי כדלעיל. ורבינו טען ואמר המסקנת **דבריו דכתב** ליישב הא דשם אשה נופל על הקטנה היינו כשנכלל בה גדולה וקטנה כדהכא כו'. ואין צורך כי מדברי התוספות יצא לנו לתרץ זה דאי נמי הוה נופל שם אשה על הקטנה מ"מ הכא דלא הצריך מלת אשה כלל ע"כ קרא בראויה ליבעל קמשמעי דס"ל גדולה נמי בכלל אשה ודוק:

פרשת מסעי

ומצרים מקברים. רש"י טרודים באבלם. אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שכתב בשם הרא"ם ז"ל כוונתו בזה ליתן טעם אלמעלה מה שכתוב יצאו ישראל ביד רמה ולמה הניחום המצרים ומפרש ומצרים מקברים כו' והיו טרודים באבלם ויצא טען ואמר אבל קשה לדבריו הא כבר העיד הכתוב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם א"כ משמע דאדרבא הם גרשום בכח והיאך נאמר שלא היו מניחים אותם לצאת זולת היו טרודים באבלם. ויראה שסובר שזה הכתוב טעם למה שכתב וגם ערב רב עלה אתם שנתגיירו הרבה מצרים שזה מה שכוון הכתוב קודם לעיני כל מצרים שהיו כקוצים בעיניהם במה שהולכים מעמם לעיניהם להתגייר ולזה נתן טעם הכתוב על שערב רב יכלו לצאת ולא הרגישו בהם לפי שהיו טרודים באבלם עכ"ל. ואני חפשתי זה בספרי הרא"ם ז"ל ולא מצאתיו ואיך שיהיו גם דבריו אינם מובנים לי דודאי זה דוחק גדול לומר מה שנקט הכתוב לעיני כל מצרים דבא להורות על הערב רב מה שלא כתיבא ולא רמיזא כאן בקרא. לכן נראה לי דרש"י ז"ל רצונו בזה לתקן רמיות המקראות מה שזכרנו דהא בפ' בא כתיב ותחזק מצרים כו' דמשמע מכתוב זה שהמצרים בכללם היו טרודים בחזקת יד על ישראל לשלחם מהר מארצם ואיך נאמר כאן ומצרים מקברים כו' דמשמע מזה שהיו טרודים בקבורת בכוריהם בעת שיצאו ישראל ולא נחזקה עליהם יד המצרים מפני שהיו טרודים בדבר אחר וכדי לתקן זה פירש"י דמה שנאמר ומצרים מקברים אין פירושו סובל לשון הווה שהיו מקברים והולכים רק שהיו טרודים באבלם עדיין וחשבו על קבורת בכוריהם או שכבר קברום דהא המכה היתה משמשת בחצי הלילה וישראל יצאו בעצם היום כמו שפירש"י לקמן בפ' האזינו בפסוק וידבר ה' אל משה בעצם היום כו' בשלשה מקומות נאמר בעצם היום במצרים לפי שהיו אומרים אין אנו מניחים אותם לצאת כו' אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום כו' ע"ש. לפי זה שהות רב היה להם לעסוק בקבורת בכוריהם מחצי הלילה עד חצי היום. ולא היו טרודים באותו פעם רק באבילות בעלמא והשתא מתוקם שפיר הכתוב ותחזק מצרים כו' שמורה על החזקת יד למהר הליכות ישראל מארצם מפני שלא היו טרודים בקבורה ממש רק טרדא בעלמא מה שנתאבלו על בכוריהם כן נראה לי:

רש"י **דבגלעד** נפישי רוצחין כו'. בפרק אלו הן הגולין וכתבו בתוספות שם פי' והכי הוצרכו לערי מקלט לפי שכשהורגים מזיד בלא עדים הקב"ה מזמן לפונדק אחד כדאמרינן בסוף פרקין ואשר לא צדה כו' במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהרגו את הנפש א' הרג בשוגג וא' הרג במזיד כו' לזה אין עדים כו' וכתב רבינו אדבריהם נראה הא דמזמן לפונדק אחד משום המזידין דאי משום שוגגין שוגג הראשון למה נזדמן לו אלא ע"כ שהיו שם הרבה מזידין שנתחייבו מיתה למקום ונהרגו והרוצחין שלהם ג"כ נתחייבו מיתה למקום ע"ד וסוף מסייפין ישופון והקב"ה מזמין להם שנהרגו כלם ע"י שוגג אחד מתחלה מזידין הראשונים בלא עדים ולבסוף בעדים עד שנתחייב גלות נמצא הרבה מזידין שנתקיים דינם ולבסוף בא אחד שהיה שוגג וגולה ושפיר קאמר גלעד נפישי רוצחים במזיד והוצרכו לערי מקלט לאותן שאלו נהרגו ע"י שוגג ועוד י"ל כר' יוסי בר' יהודה במתניתין דקאמר שם בתחלה א' שוגג וא' מזיד מקדימין לערי מקלט כו' ובספרי יליף לה מקרא מוארב לו כו' וגם אל אתת כו' כפירש"י והרא"ם כתב בזה דרך אחרת ונעלם ממנו **דברי התוספות** ודוק ועיין מה שכתבתי לעיל בפרשת משפטים:

תם ונשלם ספר במדבר בעזה"ית.

חלק חמישי
ספר דברים

מקראות גדולות
עם
ל"ב פירושים

אלה המה: תרגום אונקלוס, תרגום ירושלמי, תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו, ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך, מסורה גדולה, מסורת קטנה, מערכת המסורה, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת אליהו, מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח, אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי, תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל, וסדר הפטרות עם ביאור המלות, ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים ז"ע, פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר נקראים בשם שפתי חכמים השלם:

גלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"מ ס' שפתי ישנים:

(לד) תפלות לליל שבת, ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך.

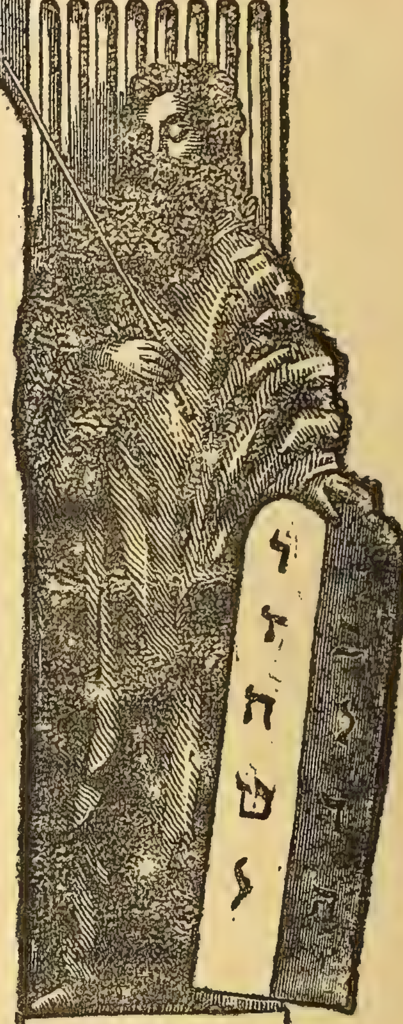

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשון נ"י בהסנות מ' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו.

וואַרשא

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть 5

ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава 7 Февраля 1885 года.

חד מן ו"ח פסוקים חד ריש פסוק וחד סוף פסוק וסימן ויסעו ויהי חתת אלהים על . ויסעו אלה מסעי בני ישראל ולא . ושנאה האיש האהרון . ושנאה כי יקח איש אשה ובא אליה . וישנאה אמנון שנאה גדולה . ותשוו . השב אל תערה במקום . השב והוא עם בזוז ושסוי . אים . אפוא חכמיך ויגידו .

לצבאתם . וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא . וקדשתו ויאמר משה אל ה' לא יוכל . ובחר שמיר וישנאה ואמר אבי הנערה אל הזקנים . ויכח לגבר עם אלהי . ויכח ויצא דויד אים מגזריך כארבה . ותבאנה לך שתי אלה רגע . ותבאנה כה אמר ה' צבאות התבוננו .

זכרו תורת משה

י' מלין דקריין ולא כתבן וסי' בני . ועתה תנו את האנשים תניי' דפסוק . פרת ויך דוד את הדרעזר רשמאל . איש ועצת אחיתפל אשר יעץ . כן ויאמר לו יואב לא איש . בניו ויהי

עבדי אשר צויתי

א אלה

אותו בחרב על כל

בשם דובר צדק ומגיד מישרים . אפרש ספר אלה הדברים .

א הַדְּבָרִ֗ים אֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֤ר מֹשֶׁה֙ אֶל־ אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דְמַלִּיל מֹשֶׁה עִם כָּל

ס' והד ואלה הדברים

אלה הדברים ה' דסמיכי וסימן אלה הדברים אשר צוה ה' . אלה הדברים אשר תדבר . אלה הדברים ריש סיפרא . אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם . אלה הדברים אשר תעשו . וחד ואלה הדברים אשר דבר ונמסר גם בריש ויקהל :

רשי

(א) אלה הדברים. (ספרי) לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל : אל כל ישראל. אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבים אותו לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי

אבן עזרא

יש אומרים כי טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והנה לא הלכו במדבר ארבעים שנה וזה פי' ויהי בארבעים שנה ואלה טעו כי עד קדש ברנע באו בשנה השנית רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה והישר בעיני שפירושו אלה הדברים שהם דברי המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי ושופטים וכי תצא והיה כי תבוא ככר אמר אותם כאשר היו במדבר ויהיה דבר

תולדות אהרן

אלה הדברים . סוטה מה :

בעל הטורים

בעל הטורים אלה הדברים רמז ג"פ . נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשלשו בערבות מואב ועל כל מצוה ומצוה נכרתו י"ו בריתות בסיני וי"ו באהל מועד וי"ו בערבות מואב שהן מ"ח וכנגדן הזכיר מ"ח פעמים בתורה על ע"ג והזכיר מ"ח פעמים בתורה על הגר שבא לידבק בתורה שנכרתו עלי' מ"ח בריתות . בראשית ואלה ויקרא וידבר אלה . ס"ת בגימטריא יראת זהו ראשית חכמה יראת ה' ובגי' תורה . ר"ת של ה' תומשים כ' ו' ו' א' בגי' אסיה . וסוף האותיות של ס' תומשים מ' מ' ו' ו' ל' בגי' הוא אלהינו זה וזהו ואת אחרונים אני הוא :

רמבן

דברים . הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה יבאר בו משה רבינו לדור הנכנס בארץ רוב מצות התורה הצריכות לישראל ולא יזכיר בו דבר בתורת כהנים ולא במעשה הקרבנות ולא בטהרת הכהנים ובמעשיהם שכבר ביאר אותם להם והכהנים זריזים הם לא יצטרכו לאזהרה אחר אזהרה אבל בישראל יחזור המצות הנוהגות בהם פעם להוסיף בהם ביאור ופעם שלא יחזור אותם רק להזהיר את ישראל ברוב אזהרות כמו שיבאו בספר הזה בענייני ע"ג אזהרות מרובות זו אחר זו בתוכחות וקול פחדים אשר יפחיד אותם בכל עונשי העבירות ועוד יוסיף בספר הזה כמה מצות שלא נזכרו כלל כגון היבום ודין המוציא שם רע והגרושים באשה ועדים זוממין וזולתן וכבר נאמרו לו כולן בסיני או באוהל מועד בשנה הראשונה קודם המרגלים כי בערבות מואב לא נתחדשו לו אלא דברי הברית כאשר נתפרש בו ועל כן לא נאמר בספר הזה וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל או דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מצוה פלונית אבל לא נכתבו המצות בספרים הראשונים שידבר עם יוצאי מצרים כי אולי לא נהגו באותן המצות רק בארץ אף על פי שהן חובת הגוף כאשר בא בענין הנסכים או מפני שאינן תדירות לא הזכיר רק בבנים נוחלי הארץ וטרם שיתחיל בביאור התורה התחיל להוכיחם ולהזכיר להם עונותיהם כמה ימרוהו במדבר וכמה שהתנהג עמהם הקדוש ברוך הוא במדת רחמים וזה להודיע חסדיו עמהם ועוד שיוכחו בדבריו שלא יחזרו לקלקולם פן יספו בכל חטאתם ולחזק לבם בהודיעו אותם כי במדת רחמים יתנהג עמהם לעולם שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם אשר לא יחטא ומיד תהיה מדת הדין מתוחה כנגדנו ונאבד ולכן הודיעם משה רבינו כי הקדוש ברוך הוא רחמן מלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו יתברך סיוע ועזר לבני אדם בעבודתו וכענין שאמר הכתוב כי עמך הסליחה למען תורא :

א (א) אמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל . על המצות אשר יזכיר בכל הספר מתחלת עשרת הדברות בפרשת ואתחנן כמו שאמר

ספורנו

א (א) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו' . אמר שבכל אחד מהמקומות שהזכיר פה והם מקומות אשר שתו שם אהלות דרכם בגזרת האל

כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין
פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת
וְדִי זָהָב׃ ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב
דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃
ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־
עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם׃ ד אַחֲרֵי
הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי

ב' א' מ"ג וא' חסר ל' והסר. ג' ד' חסר בלים' כ"ס מ' י"ח י"א בטעמא לאחור

יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא
אוֹכַח יָתְהוֹן עַל דְחָבוּ
בְּמַדְבְּרָא וְעַל דְאַרְגִיזוּ
בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל יַם סוּף
בְּפָארָן אִתַּפַּלוּ עַל מַנָא
וּבַחֲצֵרוֹת אַרְגִיזוּ עַל בִּשְׂרָא
וְעַל דַעֲבַדוּ עֵיגַל דִדְהַב׃
ב מַהֲלַךְ חַד עֲסַר יוֹמִין
מֵחוֹרֵב אוֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר
עַד רְקַם גֵיאָה׃ ג וַהֲוָה
בְּאַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַד עֲסַר
יַרְחִין בְּחַד לְיַרְחָא מַלֵיל
מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל
דְפַקֵיד יְיָ יָתֵיהּ לְוָתְהוֹן׃ ד בָּתַר דִמְחָא יַת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמוֹרָאָה דְיָתֵיב

מול ב' בתרי לישני חד חסר וחד מלא וסימן מול סוף. מל את בני ישראל שנית: ולבן ג' וסימן בסדר ויצא: וחצרת ד' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר מסעי: אחד עשר ב' בתורה וסי' ילדיו יום מחרב: בעשתי עשר ג' וסימן ויהי בארבעים שנה. ויהי בעשתי עשרה שנה דצדקיה. בעשתי עשרת שנה דצור דיחזקאל: אחרי הכתו את סיחון י"א בטעם לאחור פי' אחר יתיב לא יבא פשטא לעולם רק בי"א מקומות וסימן נמסר בסדר ויקרא :

תולדות אהרן ודי זהב. ברכות לב: אחד עשר יום. מנחות סח: ויהי בארבעים. ר"ה ג: אחרי הכתו ר"ט שם וג' :

רשי

מי שיש לו תשובה ישיב : במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו (שמות י"ז) מי יתן מותנו וגומר : בערבה. בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב : מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו (שם י"ד) המבלי אין קברים במצרים וכן בנסעם מתוך הים שנאמר (תהלים ק"ו) וימרו על ים בים סוף כדאיתא בערכין (דף ט"ו) : בין פארן ובין תפל ולבן. אמר רבי יוחנן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תפל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו (במדבר כא) ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים : וחצרות. במחלוקתו של קרח. (ספרי) ד"א אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום : ודי זהב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם שנאמר (הושע ב) וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל : (ב) י"א יום מחורב. (תענית כט) אמר להם משה ראו מה גרמתם אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותה בשלשה ימים שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר (במדבר י). ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרי' בחדש וגומר ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בשלשה ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהא חברו רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל שנאמר (שמואל א יב) הנני ענו בי וכן דוד את שלמה בנו: (ד) אחרי הכותו. אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצת הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו אינו בא אלא לקנתר למצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם

ואחר

אבן עזרא

דבר משה מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנסעו מסיני : (א) בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב. מקומות לא נזכרו בפרשת אלה מסעי או נזכרו בשמות אחרים כי הנה שניר יש לו ג' שמות ורבים כן: (ב) אחד עשר יום. הטעם שדבר אלה הדברים באותם י"א יום : מחורב. שהלכו מחורב עד קדש ברנע וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים ואחר שנשבע השם שלא יכנסו לארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים כי כן מצאנו והעד שאמר באר את התורה הזאת הנה באר התורה שאמר בין פארן ובין תפל כי רוב המצות הם בספר הזה וכן פי' ככל אשר צוה ה' אותו אליהם בעבר הירדן במדבר בערבה ואם תבין סוד (השרים) [נ"ל השנים] עשר גם ויכתוב משה והכנעני אז בארץ בהר ה' יראה גם והנה ערשו ערש ברזל תכיר האמת. י"א כי באחד [באדר] (ס"א בשבט) מת משה ואמר כי התאבלו שלשים יום וישבו שם (שתי) (נ"ל שם) שבתות והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה כי ביום אחד קרא זה הספר אל כל ישראל וכו מת וזאת איננה ראיה כי בעצם היום הזה הוא על השירה והנה כתוב אתה עובר היום את הירדן : (ד) בעשתי.

פירשתיו

בעל הטורים מול כ'. ואידך מול את בני וגו'. ה' דברים נאמרו בקנה אין מוהלין בו ואין מוהכין בו בשר ואין שוחטין בו כדאיתא במסכת חולין. וזהו שאמר לו הקב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורים ואל תמול בקנה הגדל בסוף פי' באגם וזהו מול סוף. מול את בני ישראל: בארבעים ב' במסרה. ויהי בארבעים. בארבעים אלף ישראל. לומר אם יהיה ה"ח א' בין מ' אלף אין צריכים לא רומח ולא מגן. כי הת"ח מגין עליהם מאויביהם. דאיירי התם בת"ח שנאמר לבי לחוקקי ישראל. והכא נמי כתיב בתרו' ענין התורה שנאמר הואיל משה באר את התורה :

ספורנו

הא' יתעלה להניעם במדבר בעון המרגלים. אמר משה לכל ישראל אלה הדברים שיזכיר והם : (ב) אחד עשר יום מחורב כו'. וזה כי כל ל"ח שנה שהניעם במדבר הנה והנה לא הלכו בדרך ישר מכוון אל מקום נודע וכשהיו מגיעים אל מקום אשר משם היו נעים וחוזרים לאחוריהם או לצדדין ולא בדרך ישר היה משה אומר להם ראו מה גרמתם שהרי מהלך י"א יום יש מחורב עד קדש ברנע דרך הר שעיר שהוא הדרך היותר קצר אל עוברי דרכים. והאל יתברך הוליך אתכם לקדש ברנע בג' ימים דרך המדבר הגדול והנורא ומפני עונכם אתם נעים כל זה הזמן וכל זה היה אומר למען יזכרו וישובו אל ה' : (ג) ויהי בארבעים שנה. אחר שכלו מתי מדבר : דבר משה אל בני ישראל. לבאי הארץ : ככל אשר צוה ה' אותו אלהם. החזיר להם כל התורה כלה עד הנה בכלל : (ד) אחרי הכותו. וזה עשה אחר

שהפינו

רמבן

שאמר הואיל נושה באר את התורה הזאת לאמר כי כל התורה ידבר ויחבר מפסוק ה' אלהינו דבר אלינו מלת אמירה וכמוהו כי נשני אלהים את כל עמלי כי הפרני אלהים כי אמר ושיעור הכתובים האלה אלה המצות אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן בארבעים שנה לצאתם ממצרים באחד לחדש בעשתי עשר ככל אשר צוה ה' אותו אליהם והיה זה אחרי הכותו את סיחון ועוג בארץ מואב שם הואיל משה לבאר להם התורה הזאת לאמר. ויאמר. ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת וגו'. והטעם כי כאשר הואיל משה לבאר להם המצות אמר להם בתחלת דבריו ה' אלהינו דבר אלינו בחורב אחרי שנתן לנו עשרת הדברים שנכבוש הארץ מיד ונעבור את הירדן וחטאתיכם גרמו לכם זה וזה ונמשכו דברי הפתיחה הזאת עד שהשלים בהם בפסוק ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך כל הימים אז קרא משה אל כל ישראל אשר היו לפניו ואמר שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמעו אותם בביאור מפי המקבל אותם מפיו של הקב"ה ואחרי כן הודיעם יחוד השם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכל המצות שבספר הזה ולכך יפרש בכאן אשר דבר משה אל כל ישראל ושם ויקרא משה אל כל ישראל כי באור התורה ותשלום המצות צריך להיות במעמד כל ישראל כאשר היה במתן התורה ומפני שהאריך בדברי הפתיחה הזאת חזר הכתוב למקום שפסק בתחלת ביאור התורה ואמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל אלה העדות והחקים והמשפטים אשר דבר משה אל בני ישראל בצאתם ממצרים והזכיר כי היה בעבר הירדן בגיא בארץ סיחון והיא ארץ מואב הנזכר בכאן כי ישראל לא נכנסו לארץ מואב רק באותו החלק שטהר מהם סיחון כמו שנתבאר בספר של מעלה והנה הזכיר בכאן שני דברים אמר שדבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם וזה רמז אל המצות שיאמר להם בספר הזה שלא נזכרו עד הנה בתורה ואמר שהם ככל אשר צוה אותו השם לא הוסיף ולא גרע על מה שנצטוה והזכיר זה בעבור שלא אמר בהם וידבר ה' אל משה ולכן כלל אותם עתה שהם כולם ככל אשר נצטוה מפי הקב"ה ואמר עוד כי הואיל משה באר את התורה וזה רמז במצות שנאמרו כבר שיחזור אותם לבאר אותם ולחדש בהם דברים :

ומעם הואיל משה. שרצה לבאר להם את התורה והזכיר כן להודיעם כי מעצמו ראה לעשות כן ולא צוהו השם בזה מלשון הואל נא ולין ולו הואלנו ונשב וכן רבים :

(ב) ומעם אחד עשר יום מחורב. יודיענו הכתוב שיעור המדבר כי מחורב שיצאו משם עד קדש ברנע מהלך אחד עשר יום בלבד כי קרוב הוא בדרך הר שעיר וקדש ברנע הוא סוף המדבר בגבול הר האמורי שהוא נחלת ישראל ושם ארץ סיחון ועוג אשר שם באר התורה בגיא מול בית פעור ואחרי

כן

ואחר כך הוכיחן: סיחון אשר יושב בחשבון. (ספרי) אילו לא היה סיחון קשה והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היתה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה: אשר יושב בעשתרות. המלך קשה והמדינה קשה: עשתרות. הוא לשון צוקין וקושי כמו עשתרות קרנים ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנא׳ (בראשית יד) ויכו את רפאים בעשתרות קרנים ועוג נמלט מהם והוא שנאמר (שם יד) ויבא הפליט ואומר (דברים ג) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים: באדרעי. שם המלכות: (ה) הואיל. התחיל כמו (בראשית י״ד) הנה נא הואלתי: באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם: (ו) רב לכם שבת. כפשוטו ויש מדרשי אגדה הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה: ובאו הר האמורי. כמשמעו: ואל כל שכניו. עמון ומואב והר שעיר: בערבה. זה מישור של יער: בהר. זה הר המלך: ובשפלה. זו שפלת דרום: ובנגב ובחוף הים אשקלון ועזה וקסרי וכו׳ כדאיתא בספרי: עד הנהר הגדול. (שבועות מז) מפני שנזכר עם ארץ ישראל קוראו גדול משל הדיוט אומר עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך קרב לגבי דיהנא ואידהן: (ח) ראה נתתי. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה: באו ורשו. אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה

אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג
מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת
בְּאֶדְרֶעִי׃ ה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ
מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־
הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר׃ ו יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב
לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר
הַזֶּה׃ ז פְּנוּ ׀ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ
הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו
בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב
וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן
עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת׃
ח רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ

ייו מ״ל בתור׳ ג׳ ג׳ ומ״ל ג׳ ואחד ושכניו ה׳ אחד מנסון חסר כל אורייתא חסר במ״ח

בְּחֶשְׁבּוֹן וְיַת עוֹג מַלְכָּא
דְמַתְנַן דְיָתֵיב בְּעַשְׁתָּרוֹת
בְּאֶדְרֶעִי׃ ה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא
בְּאַרְעָא דְמוֹאָב שָׁרֵי מֹשֶׁה
פָּרֵישׁ יַת אוּלְפַן אוֹרַיְתָא
הָדָא לְמֵימַר׃ ו יְיָ אֱלָהָנָא
מַלֵּיל עִמָּנָא בְּחוֹרֵב לְמֵימָר
סַגִּי לְכוֹן דִיתֵיבְתּוּן בְּטוּרָא
הָדֵין׃ ז אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן
וְעוּלוּ לְטוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה
וּלְכָל מְגִירוֹהִי בְּמֵישְׁרָא
בְּטוּרָא וּבִשְׁפֵלְתָּא וּבְדָרוֹמָא
וּבִסְפַר יַמָּא אֲרַע כְּנַעֲנָאָה
וְלִבְנָן עַד נַהֲרָא רַבָּא נְהַר
פְּרָת׃ ח חֲזוֹ דִיהָבִית
קֳדָמֵיכוֹן יַת אַרְעָא עוּלוּ

פירשתיו בפרשת נשא: (ה) הואיל משה באר. שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי״ו וכן חמק עבר והנה משה החל לפרש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם ואמר להם כל המצות גם עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם ישמעום גם הם מפי ציר נאמן: (ו) בחורב. הוא סיני כאשר אמרתי: (ז) פנו. עזבו זה המקום: וסעו לכם. דרך הלשון כמו

הואיל ג׳ ומלאים וסימן הואיל משה באר. כי הואיל ה׳ לעשות. כי הואיל הלך אחרי צו: והלבנון ח׳ וא׳ מנהון חסר וסי׳ ארץ הכנעני והלבנון. אעברה נא ואראה. כל המקום אשר תדרך כף רגלכם דמשנה תורה. כהסדבר והלבנון. והלבנון באדיר

תולדות אהרן הואיל משה. סוטה לה: פנו וסעו. קמא סא: עד הנהר הגדול. שבועות מז:

בעל הטורים הואיל ג׳ במסרה. הכא ואידך כי הואיל ה׳ לעשות. הואיל הלך אחרי צו. היינו דאמרו בין כך ובין כך קרויים בניו של מקום בין עושין רצונו של מקום שמקיימין את התורה. דהיינו הואיל משה. ובין שהם עובדי ע״ג. דהיינו הלך אחר צו: הואיל ה׳ לעשות אתכם לו לעם: את התורה הזאת לאמר. ובמיך ליה ה׳ אלהינו כלומר הזהירם על יחוד השם: בחרב לאמר. כתיב חסר שאם לא תקיימו את התורה והבאתי עליכם חרב: פנו. סי״א כפולה יש לכם לפנות מכל מעשים רעים. א״נ כנ״מ באתם פונים שענינם עמכם; ראה נתתי לפניכם. שקב״ה אמר כך למשה לאמר לישראל א״ב ראה וגו׳ חוזר על כל א׳ וא׳:

רמבן

כן אמר שהם הלכו דרך הר האמורי כל המדבר הגדול והנורא ואחרי כן יספר כי בקדש ברנע שהוא בתחום נחלתם בקשו מרגלים ונשתבש דרכם והלכו דרך ים סוף לאחור ולא לפנים עד מלאת ארבעים שנה ובעבור שלא היו ישראל עתה במדבר כי כבר נכנסו בארץ מואב הנזכרת דרש אונקלוס כי במדבר בערבה רמוזים הם לתוכחות ועוד כי מדוע יזכיר כל אלה המקומות ויתן סימנים ומצרים יותר מן המוכר שדה ושיעור הכתוב לדעתו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן דבר במדבר בערבה ובמול סוף בין פארן ובין תופל ולבן וחצרות ודי זהב ואחד עשר יום מחורב כי הזכיר להם כל מה שעשו במקומות האלה ואחר כן אמר הכתוב כי שם בעבר הירדן הנזכר הואיל לבאר התורה אחר הוכיחו אותם ויען ויאמר ה׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר וכך הוא נדרש בספרי על דעת ר״י אבל ר׳ יוסי בן דורמסקית עשה אותן מקומות שנקראו כן:

(ד) אשר יושב בחשבון שלא היתה שלו אבל לבדה ממלך מואב ובנאה להיות לו בית מלכות וכן אשר יושב בעשתרות באדרעי שהיתה ארץ רפאים והוא מלך האמורי כאשר אפרש בעה״י ומפני שאמר אשר יושב בעשתרות באדרעי יורה כי עשתרות שם מקום אשר בו אדרעי ולשון ספרי בעשתרות שהיה קשה כעשתרות באדרעי זה מקום מלכות. וכתב רש״י עשתרות לשון צוקין וקושי ועשתרות זהו עשתרות קרנים שהיו בה רפאים שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים באדרעי שם מלכות וכן כתוב עשתרות לאלך כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמן עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזקות אותן כעשתרות הללו שהם סלעים וחזקים והרי הרב מרכיב בו שני לשונות ולא ידענו מאיזה מקום הוציא שיהיה עשתרות שם צוקין וסלעים אבל יתכן שנאמר שהוא שם עדרי הצאן מלשון עושר כדברי חכמים ועשתרות קרנים היו הרים גבוהים שעליהם מצודות סלעים ידמה אותם הכתוב לקרני הבהמות כמו שידמה אותם לשנים כענין שנאמר על שן סלע ומצודה וכן על קרנות המזבח וכן בקרן בן שמן אמר בו התרגום בטור רם בארעא שמינא ושם יעלו עשתרות הצאן התישים והעזים והיעלים וכיוצא בהן ולכך יקרא עשתרות קרנים וכן לבעלים ולעשתרות הע״ג העשויה כצורת הצאן או להגין עליהם כפי סכלותם ובשפלות ההר בנו עיר ושמה אדרעי והוא שנאמר ויצא עוג מלך הבשן הוא וכל עמו למלחמה כי אסף את כל חילו אל העיר אשר שם ארמון המלך וכסא המלכות וענין ספרי מדרשים אמר אשר יושב בעשתרות באדרעי אלו לא היה עוג קשה ושרוי בעשתרות קשה היה שהמדינה קשה וכו׳ ולפיכך ידרשו בעשתרות שהיה קשה כעשתרות כלומר שהיה מקום מושבו כמו עשתרות קרנים העיר החזקה שהיה הוא ומשפחתו משם כי עתה איננו יושב בעשתרות כי בארץ אמורי הוא יושב ותקום מלכות כלומר המדינה שהוא יושב בה באדרעי כי שם ארץ מלכות הבשן:

(ו) ה׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר. על דעתי חורב שם מקום קרוב להר סיני ששם ישבו ישראל בשנה ההיא כי המדבר היה גדול ושם ההר אשר חמד אלהים ושמו סיני וע״כ נקרא כל המדבר מדבר סיני כאלו הוא מדבר הר סיני ואמר הכתוב ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר שחנו במדבר במקום הנקרא חורב והוא נגד ההר ואפשר שגם ההר גם המדבר יקראו סיני כי שם אילני הסנה רבים ושם סמוך להר מקום או עיר מושב ששמו חורב ושם עמדו והכתוב שאמר ויבא אל הר האלהים חרבה שבא אל הר חורב אשר שם הר האלהים והסנה היה בהר ומשה היה בחרב המקום אשר לפניו אשר קרוב לו עמד שם מחנה ישראל שנה ולפיכך אמר אסורה נא ואראה שיסור מחורב עד ההר ופעמים יקרא הכתוב ההר כן כמו שאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב כלומר מן ההר אשר בחורב בתחומו או לפניו או ששם כל הארץ חורב וההר בתוכה וכן זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים ירמוז לכל אשר נצטווה בהר ובאהל מועד אשר שם בחורב וראיתי בילמדנו מדרשים לא ידעתי בסיני גם לא שמעתי בחורב גם מאז לא פתחה אזנך בערבות מואב רמז כי חורב מקום אשר שם אהל מועד. רק ר״א אמר כי חרב הוא הר סיני כי מפני החורב והיובש יהיה שם הסנה ויקרא בשני שמות ושניהם שוים בטעם: (ז) פנו וסעו לכם. הזכיר להם הארץ והדרך שילכו בה למסעיהם ואחרי

ספורנו

שהשיגו איזו מנוחה בארץ נושבת: (ה) בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר. ואחר שלא היו עוד נעים ונדים כי בערבות מואב היתה חניית המסע האחרון ועם זה אחר שכבר התחנן ונואש מהשיג לעבור. הואיל לבאר מה שחשב שיפול בו ספק אחרי מותו והתחיל הבאור באמרו אחר כך ה׳ אלהינו כרת עמנו ברית בחורב לאמר. וקודם שהתחיל בבאור אשר בו הרבה להזהיר על קיום המצות אמר לישראל שסבת הצורך אל זה הבאור והאזהרות עתה היה מפני שהם עוברים לארץ בלעדיו ולא יוכל להזהירם בשעת מעשה ולא לבאר כל ספק שיפול וספר איך נכשלו בזה שלא יעבור הוא עמהם ברוע בחירתם ופשעיהם למען ישמרו מזה מכאן ולהבא לבלתי השחית ענינם: (ח) ראה נתתי לפניכם את הארץ. יושבי הארץ כי נמוגו מפניכם

אבן עזרא

כמו לך לך: (ט) לא אוכל לבדי. כטעם לא תוכל עשהו לבדך: (י) הרבה אתכם. במצרים ונתקיימה הברכה שברך אביכם: וטעם ככוכבי השמים. דרך משל פעמים עם אלף וכן מאה הפך לשון קדר: (יב) טרחכם. מגזרת היו עלי לטורח ופירוש טרחכם להבין אנשים פתאים המצות: ומשאכם. שבקשו לחם ומים ובשר כמו לשום את משא כל העם הזה: וריבכם. זה עם זה: (יג) הבו. מלה זרה והיה הה"א ראוי להתנועע בשוא ופתח: וידועים. שהם היו ידועים

יפל. תניינא חסר: לאבתיכם חסר וסימן במסרה רבתא: יסף י"א בלשון. אוסופי ג' מלאים וח'

תולדות אהרן ס' אלפי אבותיכם. ר"ה כח: סנו לכם. ערובין ק נדרים כ:

ספורנו

מפניכם ולא יתקוממו: באו ורשו את הארץ. את גליל הגוים כי הם מפחדם יפנו ויברחו או ימותו בלתי מלחמה: (יב) טרחכם. בקטטות הקורות בלתי תביעת ממון. ומשאכם. בצרכי רבים: וריבכם. בעניני הדין תביעת ממון. וזה ספר להזכירם

תרגום אונקלוס

ח ואחסינו ית ארעא דקיים יי לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב למתן להון ולבניהון בתריהון:

ט ואמרית לכון בעדנא ההיא למימר לית אנא יכיל בלחודי לסוברא יתכון:

י יי אלהכון אסגי יתכון והא איתיכון יומא דין ככוכבי שמיא לסגי:

יא יי אלהא דאבהתכון יוסף עליכון כותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמא דמליל לכון:

יב איכדין איסובר בלחודי טורחכון ועסקיכון ודינכון:

יג הבו לכון גברין חכימין וסוכלתנין ומדען לשבטיכון ואמנינון רישין עליכון:

יד ואתיבתון

דברים א

ח באו ורשו את הארץ אשר נשבע יהוה לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם:

ט ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם:

י יהוה אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב:

יא יהוה אלהי אבותכם יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם: שני

יב איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם:

יג הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם:

יד ותענו אתי ותאמרו

(הערות בגליון: כו"ל כ"כ במ"ג · ו' חסר כתור' · י"ד · ב' · ג' כ"כ חסר י' · ב' · י"ז · ג' ג' ג' · כולם חסרים במ"א כי לא נבונים המה · ל' חסר ו'. · ל' ומ"ל)

רש"י

למלחמה אלו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין: לאבותיכם. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו: (ט) ואומר אליכם בעת ההוא לאמר. מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה: לא אוכל לבדי וגו'. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרב' אתכם הגדילו והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינין וכן אמר שלמה (מלכים א ג) כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו (שם ד') ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר ע"ג אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר (משלי כב) וקבע את קובעיהם נפש: (י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ס' רבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: (יא) יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם (בראשית י"ג) אשר אם יוכל איש למנות וגומר אמר להם זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם: (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר. לא אוכל זו היא שאמרתי (ס"א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקדוש ברוך הוא: טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין: ומשאכם. מלמד שהיו (כסנהדרין לט ר"ה י"ז) אפיקורסין הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מזמות ומחשבות): וריבכם. מלמד שהיו רוגנים: (יג) הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר: אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה תלמוד לומר אנשים צדיקים: חכמים. כסופים: נבונים. מבינים דבר מתוך דבר זו היא ששאל אריוס את רבי יוסי מה בין חכמים לנבונים. חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהא נבון דומה לשולחני תגר כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו: וידועים לשבטיכם. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם: בראשיכם. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה: ואשימם. (סנהדרין שם) חסר יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה: (יד) ותענו אותי וגומר. חלטתם את הדבר להנאתכם (ספרי) היה לכם להשיב משה רבינו ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי

בעל הטורים

בעל הטורים והנכם ב'. הכא. ואידך והנכם הולכים איש אחרי שרירות לבו. פי' אע"פ שהלכתם אחרי שרירות לבכם הנכם היום ככוכבי השמים לרוב: ויברך ב' במסרה. הכא ואידך ויברך כל בשר שם קדשו. כשיברך אתכם יברך כל בשר שם קדשו שיאמרו ברוך שקיים הבטחתו: ואשימם בראשיכם. ואשמם כתיב חסר יו"ד לומר לך כי יו"ד פעמים הוזכרו בתורה על הדיינים. ד"א ואשמם חסר לומר לך כי האשם הוא בראשים בשביל שיש בידם למחות ואינם מוחין:

רמבן

ואחרי כן אמר ראה נתתי לפניכם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם באו ורשו את הארץ מצוה לא יעוד והבטחה כאשר פירשתי:

(ח) **וטעם** אשר נשבע ה'. כמו ואל משה אמר עלה אל ה' ושם פירשתי:

(ט) **ואומר** אליכם בעת ההיא לאמר. קודם שאמר לנו ה' בחורב רב לכם שבת בהר הזה על דעת האומרים קודם מתן תורה בא יתרו. וטעם בעת ההיא בשבתנו בחורב אבל הזכיר זה בכאן לאמר הנה קבלנו את התורה והיו עליכם שופטים ושוטרים לשפוט ולהנהיג אתכם והנה היינו מוכנים ומזומנים לבא בארץ ונסע מחורב לרגלינו עם שופטינו וזקנינו ותקרבון אלי כלכם עם חכמיכם וראשיכם ובקשתם מרגלים ונתקלקל הענין:

(יב) **וטעם** טרחכם ומשאכם וריבכם. על דרך הפשט רמז משה רבינו להם שלשת הדברים שאמר ליתרו שהיה הוא עושה לעם כמו שפירשתי שם והזכירן לישראל ברמז אמר טרחכם כנגד והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו כי טורח גדול היה ללמד ליוצאי מצרים החוקים והתורות ופירושם וביאורם וסודם והזכיר משאכם כנגד לדרוש אלהים שהוא ענין תפלה שמתפלל עליהם והוא מלשון ונשאת תפלה ואל תשא בעדם רנה ותפלה. וריבכם כפשוטו עניני המשפטים. ואמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים על הדיינין בלבד אבל אמר סתם ואשימם בראשיכם דרך ענוה. ולשון רש"י מספרי טרחכם מלמד שהיו טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין. והדין הזה לא ידעתי אותו שיהא בעל הדין יכול להוסיף דיינין יותר על שלשה בדיני ממונות וכל שכן לאחר שטען בפניהם וראה שחבירו נוצח בדין שאלו קבל עליו קרוב או פסול יכול לחזור בו עד לאחר גמר דין אבל הכשרין לדון אינו יכול לחזור בו ושמא כלמוד מכאן שיכול אדם לומר שני דיינין אני בורר לי ותברור אתה שנים אחרים והם יבררו עוד אחד ויהא נגמר בחמשה או ביותר כמו שאמר אינו דומה דין הנגמר בה' לדין הנגמר בי' ואע"פ שג' כופין לדון בפניהם כשאינו רוצה לקבל עליו לדון אבל רוצה לברור יותר בורר דה"ל כאומר נלך למקום הועד ששומעין לו במקום שאין שם טורח שבכך נצטוינו שנאמר צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה ורבוי חכמים ב"ד יפה הוא והנה במדבר היו החכמים מצויין עמהם ויכולין לומר נלך לפני שרי האלפים:

(יג) **וידעים** לשבטיכם. שהם ניכרים להם שאם בא לפני מעוטף בטליתו איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא אבל אתם מכירים אותו שגדלתם אותו לשון רש"י מספרי. ואם כן יהיה לשבטיכם קשור עם ידועים אבל על דרך הפשט טעמו הבו לכם לשבטיכם אנשים חכמים. ועל דעתי טעם וידועים שהם ידועים לשבטיכם כלומר שמעלתם ידועה ונכרת למנותם בהשופטים. וכלל מעלות השופטים במלת וידועים כי השופטים צריכין להיות אנשי חיל ויראי אלהים אנשי אמת ושונאי בצע כאשר אמר יתרו ואלה היו ידועים לשופטים מתחלה כי היו הכל אומרים ראוי זה להיות שופט: וטעם

רש"י

ידעתי מחשבותיכם הייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים: לעשות. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה: (טו) ואקח את ראשי שבטיכם. משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו אחים ורעים חלק ונחלה וכל לשון חבה: אנשים חכמים וידועים. אבל נבונים לא מצאתי (ספרי) זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא שלשה אנשים צדיקים חכמים וידועים: ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשים בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (מכיתו לב"ה) אחרון ויוצא ראשון: שרי אלפים. (סנהדרין י"ח) אחד ממונה על אלף: שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין: (טז) ואצוה את שופטיכם וגו'. (ספרי) אמרתי להם הוו מתונין בדין אם בא דין לפניך פעם אחת ושתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים בו: בעת ההיא. (ספרי) משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור: שמוע. לשון הווה אודנ"ט בלעז כמו זכור ושמור: ובין גרו. (ספרי) זה בעל דינו שאוגר עליו דברים. (סנהדרין ז) דבר אחר ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכירים: (יז) לא תכירו פנים במשפט. (ספרי) זה הממונה להושיב הדיינין שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמנהו כאילו הכיר פנים בדין: כקטן כגדול תשמעון. (סנהדרין ח) שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרון. ד"א כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר לו תן לו שאתה חייב לו: לא תגורו מפני איש. (ספרי) לא תיראו. ד"א לא תגורו לא תכניס דבריך מפני איש לשון (משלי י"ז) אוגר בקיץ: כי המשפט לאלהים הוא. מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט: תקריבון אלי. (ספרי) על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכן שמואל אמר לשאול (שמואל א ט) אנכי הרואה אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד (שם ט"ז) וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו אמר לו הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה (שם ט) אל תבט אל מראהו: (יח) את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות: (יט) המדבר הגדול והנורא. שהיו בו נחשים כקורות ועקרבים כקשתות:

ותקרבון

דברים א

טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת׃
טו וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם׃
טז וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ׃
יז לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו׃
יח וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
יט וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃
כ וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי

פ"ג מ"ע כתו'. קדמא · קמץ בלא וי"ו · כ' חסר · ג' · ג' דגשים וכל איוב דכוו' כמ"א. ג'. · ג' חסר · נ' · י' חסר בלישנא · וי"ג חסר האלה · ח' מ"ל בתורה · ג' חסר בלישנ'

תרגום

יָתִי וַאֲמַרְתּוּן תַּקִּין פִּתְגָמָא דְּמַלֵּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃ טו וּדְבָרִית יַת רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וּמַרְעַן וּמַנִּיתִי יַתְהוֹן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עִשׂוֹרְיָתָא וְסָרְכִין לְשִׁבְטֵיכוֹן׃ טז וּפַקֵּדִית יַת דַּיָּנֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר שְׁמַעוּ בֵּין אֲחֵיכוֹן וּתְדוּנוּן קוּשְׁטָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין אֲחוּהִי וּבֵין גִּיּוֹרֵיהּ׃ יז לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן אַפִּין בְּדִינָא מִלֵּי זְעֵירָא כְּרַבָּא תִּשְׁמְעוּן לָא תִדְחֲלוּן מִן קֳדָם גְּבַר אֲרֵי דִינָא דַיְיָ הוּא וּפִתְגָמָא דְיִקְשֵׁי מִנְּכוֹן תְּקָרְבוּן לְוָתִי וְאַשְׁמְעִנֵּיהּ׃ יח וּפַקֵּדִית יַתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא דְּתַעְבְּדוּן׃ יט וּנְטַלְנָא מֵחוֹרֵב וְהַלֵּיכְנָא יַת כָּל מַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא הַהוּא דַּחֲזֵיתוּן אוֹרַח טוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ אֱלָהַנָא יָתָנָא וַאֲתֵינָא עַד רְקַם גֵּיאָה׃ כ וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲתֵיתוּן עַד טוּרָא דֶאֱמוֹרָאָה

אבן עזרא

ידועים שיכירום הכל: (טו) שרי אלפים. פירשתיו: (טז) שמוע. שם הפועל כמו זכור את יום השבת והוא שמוע שמעו או שמעו שמוע: גרו. כבר פירשתיו: (יז) תכירו. להכריא הדין למי שיכיר: (יח) אשר תעשון. הם החוקים והמשפטים שהורום: (יט) את כל המדבר. זהו אחד עשר יום. וטעם הר האמורי. כי כן כתיב: בשעיר עד חרמה. והטעם שגלה להר האמורי

חסרים בסדר ויצא: שמע ה' חסר וסימן נמסר בסדר משפטים: במשפט ח' דגשים וסימן נמסר בסדר קדשים: כגדל ג' חסרים בלישנא וסימן לא תכירו פנים. ובמרא גדל ובאתות ובמופתים. כי גדל מעל שמים: תקרבון י' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר ויקרא: את כל הדברים י"ג חסר האלה וסימן במסרה רבתא: נבא ונבא ג' חסר וסימן נמסר בסדר וישב: אלכם ו' חסר בתורה וסי'

תולדות אהרן ולקח. ערכין שם נדרים שם: ואצוה את שופטיכם. סנהדרין ז ח: ושפטתם צדק. יבמות מז סנהדרין ז עקידה ש' מג: כקטן כגדל. סנהדרין ח: לא תגורו. סוטה מז סנהדרין ו ז ח: כי המשפט. סנהדרין ו: והדבר אשר יקשה. שם ח: ואצוה אתכם. שם:

ספורנו

להזכירם את פשעם שאף על פי שבשר אותם שיכנסו לארץ בלתי שום מלחמה שהיה ענינה רב התועלת והכבוד יותר מכל נכסיהם ועניניהם במדבר לא נמנעו מלעורר דברי ריבות איש על חבירו באופן שהוצרך למנות מדרגות שופטים עד שכל עשרה מהם היו צריכים לדיין פרטי ואין זה כי אם מרוע לב: (יט) ונלך את כל המדבר הגדול והנורא. דרך לא עבר בה איש מפני רוב הנחשים והעקרבים וגדלם כאמרו נחש שרף ועקרב וכבר ספרו ז"ל שהיו שם נחשים כקורות ועקרבים כקשתות וכל זה

בעל הטורים

ואתן אותם ראשים. אותם מלא וא"ו לומר לך שהיה בהם ששה מדות שמנאום בפרק הנחנקים איזהו בן עולם הבא כל מי שהוא שפל ברך. ענותן. שייף ועייל. שייף ונפיק. גריס באורייתא. ולא מחזיק טיבותא לנפשיה: שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת. ד' פעמים שרי כנגד ארבעה דגלים: ושטרים לשבטיכם ואצוה. רמז למקל ורצועה שצוה אותם שיסבלו מן השוטרים שירדו אותם במקל ורצועה: ואצוה את שפטיכם בעת ההיא. כל דיין ודיין בדורו כמשה בדורו וזהו את שפטיכם בעת ההיא שיהא בו: ואצוה את שפטיכם בעת. ר"ת ואשב לומר לך שצריך שישב הדיין: ואצוה את שפטיכם בעת ההיא לאמר ס"ת בגי' תמתין בכל דיניך שצריך שיהיו מתונים בדין: לא תכירו פנים במשפט. תגין על פ"א לומר פתח פיך לאלם: כקטן כגדול תשמעון. פי' כקטן יהיו בעיניך בעוד שעומדין לפניך יהיו בעיניך שניהם לרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך שניהם כגדולים פי' כצדיקים: תשמעון ב' במסרה. כקטן כגדול תשמעון. נביא אקים וגו' אליו תשמעון אע"פ שאני מצוה כקטן כגדול תשמעון. אם בא לפניך דין של נביא ות"ח אליו תשמעון תחלה. כי המשפט. תגין על הפ"א כאילו גיהנם פתוח מתחתיו: כי המשפט לאלהים הוא וסמיך ליה והדבר אשר יקשה מכם. לומר כל שמקשה ערפו כנגד הדיין כאילו מקשה כנגד השכינה: והדבר ג' במסרה. והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו ואידך והדבר הזה לא אוכל לעשות. והדבר אשר דברנו אני ואתה. בשביל שאמר והדבר אשר יקשה מכם וגו' בא לידי כן שלא ידע מה שידעו בנות צלפחד. וזהו והדבר הזה לא אוכל לעשות שלא יכול לעשותו. ומי עשאו והדבר אשר דברנו אני ואתה סמיך ליה ה' ביני ובינך וגו' כדכתיב ויקרב משה את משפטן לפני ה': ושמעתיו ואצוה אתכם. אזהרה לצבור שתהא אימת הדיין עליהם: המדבר הגדול. מלא וא"ו נחש שרף עקרב צמאון ליה צלמות: ונבא חסר וא"ו לומר חטאתם וא"ו אלף רגלי: ואמר אלכם. חסר י' כי עשרה פעמים הוכיחם וי' פעמים כתוב מיתת משה בתורה: ואמר אלכם. חסר יו"ד נחסרתם ע"י י' מרגלים:

רמבן

(יז) וטעם כי המשפט לאלהים הוא. כטעם כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר המשפט לומר כי לאלהים לעשות משפט בין יצוריו כי על כן ברא אותם להיות ביניהם יושר וצדק ולהציל גזול מיד עושקו ונתן אתכם במקומו ואם תגורו ותעשו חמס הנה מעלתם בה' כי מעלתם בשליחותו: (יח) ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון. אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות לשון רש"י מספרי. ואם כן עם השופטים הנזכרים ידבר ויקצר בעשרה הדברים שכולם נדרשים מן הכתובים ועל דרך הפשט הם החוקים והתורות הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר

אבן עזרא

האמורי: (כא) רש. כמשקל שב מגזרת ירושה: תחת. כמו ידל כבוד יעקב תפעלי הכפל: (כב) ויחפרו. כמו לחפור את כל הארץ כי החופר יחפוש מה שיש בסתר: אשר נבא אליהן. בתחלה: (כג) וייטב בעיני הדבר. בעבור שבלבם הסכמתם על זה: (כה) ויורדו. בעבור גובה העץ והאמת בעבור שיותם בנגב: (כו) ותרגנו. כמו ורוגנים ילמדו לקח והוא מבנין נפעל כמו אל תעצבו:

לא

רשי

(כב) ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא ולהלן הוא אומר (דברים ה) ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כלכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים: וישבו אותנו דבר. (ספרי) באיזה לשון הם מדברים: את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות: ואת הערים אשר נבא אליהן. תחלה לכבוש: (כג) וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחברו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים ובגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך איני מנסהו מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם: ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם: שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. (שם) מגיד שלא היה שבט לוי עמהם: (כד) עד נחל אשכול. (שם) מגיד שנקרא על שם סופו: וירגלו אותה. (שם) מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב: (כה) ויורידו אלינו. מגיד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: ויאמרו טובה הארץ. (שם) מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב: (כו) ותמרו. לשון התרסה התרסתם כנגד מאמרו: (כז) ותרגנו. לשון הרע וכן (משלי י"ח) דברי נרגן אדם המוציא דבה: בשנאת ה' אותנו

אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כא רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת׃ שלישי כב וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן׃ כג וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ כד וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ׃ כה וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כו וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ כז וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְהוָה

ג' כ' חסר וא' מ"ל · ג' דגשין · י"ג · כ' חסרים · כ' חסר ו' · סימן · י"ז ר"פ בסידרא · ג'

דַּייָ אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא׃ כא חֲזִי דִּיהַב יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ יָת אַרְעָא סַק אַחְסִין כְּמָא דְּמַלִּיל יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתְּבַר׃ כב וְקָרֵיבְתּוּן לְוָתִי כֻּלְּכוֹן וַאֲמַרְתּוּן נִשְׁלַח גֻּבְרִין קֳדָמָנָא וִיאַלְּלוּן לָנָא יָת אַרְעָא וִיתִיבוּן יָתָנָא פִּתְגָמָא יָת אָרְחָא דְּנִיסַּק בַּהּ וְיָת קִרְוַיָּא דְּנֵיעוֹל לְהֵין׃ כג וּשְׁפַר בְּעֵינַי פִּתְגָמָא וּדְבָרִית מִנְּכוֹן תְּרֵין עֲסַר גֻּבְרִין גֻּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא׃ כד וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ לְטוּרָא וַאֲתוֹ עַד נַחְלָא דְּאַתְכָּלָא וְאַלִּילוּ יָתַהּ׃ כה וּנְסִיבוּ בִּידֵיהוֹן מֵאִבָּא דְאַרְעָא וְאַחִיתוּ לָנָא וַאֲתִיבוּ יָתָנָא פִּתְגָמָא וַאֲמַרוּ טָבָא אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָנָא יָהֵיב לָנָא׃ כו וְלָא אֲבֵיתוּן לְמִיסַּק וְסָרֵיבְתּוּן עַל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן׃ כז וְאִתְרַעַמְתּוּן בְּמַשְׁכְּנֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן בִּדְסְנֵי יְיָ יָתָנָא

נמסר בסדר פקין: רש ג' ב' חסר וא' מלא וסימן עלה רש כאשר דבר ה'. קום רש את כרם נבות. ראש מלין אמר. בתראה מלא וכל לשון ססבגא דכו': וישבו ג' רפין הד חסר וב' מלא וסימן ותקרבון אלי כלכם. וארא ואין איש ושאלה. כי בקשו אכל למו. קדמא חסר. וסימן בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל: אליהן ה' ד' מלאים וא' חסר וסימן נמסר בסדר שמות: לשבט ג' קמצין וסימן ואקח מכם שנים עשר אנשים. ועתה קחו לכם. הבו לכם שלשה אנשים לשבט: אשכל ה' חסר וסימן נמסר בסדר לך לך: וישבו י' ד' חסר וג' מלא וסימן

תולדות אהרן אל תירא ואל תחת. חולין כז: (ותקרבון אלי. שקלים מה): ויחפרו לנו. סוטה לד: וייטב בעיני. שם: ותרגנו באהליכם. שבועות מז:

ספורנו

זה עשה האל יתברך כדי לקצר להם הדרך שיכנסו לארץ מיד בטרם יבינו סילותיהם אחד וירבו לפשוע וכל זה לא הספיק כי בין כך חטאו במתאוננים ובתאוה ולבסוף במרגלים: (כא) עלה רש. כי לא יתיצב איש בפניכם: (כב) ותקרבון אלי כלכם. אף על פי שהיו לכם ראשים ממונים עליכם לצרכי רבים באתם כלכם: נשלחה אנשים. נבחר אנחנו אנשים ונשלח ולזה לא הסכים האל יתעלה ואמר למשה שלח לך שיבחר הוא האנשים ולא הם פן יבחרו הדיוטות שיוסיפו להרע ובכן בחר משה כלם אנשים ובתוכם יהושע וכלב וגם הרשעים מהם אף על פי שהרשיעו לומר שאי אפשר לכבשה לא העיזו פניהם לומר שהארץ רעה אבל ספרו בשבחה באופן שאחר כן שבו בתשובה כאמרו ותענו ותאמרו אלי חטאנו לה' ותשובו ותבכו לפני ה': (כג) וייטב בעיני הדבר. כי חשבתי שלא היה ספק אצלכם בדבר האל יתברך שתכבשו הארץ ושהיא טובה אבל שהייתם רוצים לבחור את החלק ממנה היותר טוב לכם פתח במלחמה את הערים אשר נבא אליהן וזה כי ידעתם שלא תכבשו בשנה אחת את כלה כאמרו לא אגרשנו מפניך בשנה אחת: (כד) ויבאו עד נחל אשכול. כמו שאמר עלו זה בנגב שהיה באותו הצד שהיו שם ישראל אצל קדש ברנע והיא בדרומה של ארץ ישראל כמבואר בגבולי הארץ: (כה) ויאמרו טובה הארץ. אפילו הרשעים הודו בטובתה כאמרם וגם זבת חלב ודבש היא: (כו) ולא אביתם לעלת. שגליתם דעתכם שלא היה השליחות כדי לבחור מן הארץ איזה צד יותר טוב לכם כאשר חשבתי וכאשר אמרתם לעשות אבל היתה כונתכם בשליחות לראות אם תוכלו לכבשה וזה שלא הייתם מאמינים בה' שיתננה לכם ולכן כשהגידו המרגלים שהעם חזק לא אביתם לעלות: (כז) בשנאת ה' אתנו. על מה שעבדנו ע"ג במצרים:

לתת

רמבן

אשר יעשון כי הכל יצוה ויזהיר וילמד לישראל מפיו והטעם להזכיר זה כאן כי בידוע שזה הענין עצת יתרו והוא אמר למשה היה אתה לעם מול האלהים שיתפלל עליהם בעת צרתם ואמר לו והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות וגו' שילמדם הוא התורה אך במשפט נתן לו עצה שימנה שופטים לסייעו וכבר פרשתיו שם ולכן ספר בכאן כי כאשר מינה שרי האלפים והמאות לא מינה אותם רק על המשפט אבל הוא בעצמו ילמדם כל הדברים אשר יעשון על פי התורה כי שמע לעצת חותנו ויעש כל אשר אמר ולא הזכיר משה עצתו בכאן ולא אמר דבר בשם יתרו אשר אמר. ונראה בעיני שלא רצה להזכירו במעמד כל ישראל לענותו או שלא יהיה לכבוד לו שיזכיר לדור הזה כי אשה כושית לקח ויתכן שהטעם מפני שנמלך בשכינה ועל פי הגבורה נעשה הענין ההוא: (כב) **את** הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות ואת הערים אשר נבא אליהן תחלה לכבוש לשון רש"י. וכן בספרי אין לך דרך שאין בה עקמימות אין לך דרך שאין בה כמנות אין לך דרך שאין בה פרשות. ואת הערים אשר נבא אליהן לידע באיזה דרך אנו באין כלומר מאין נכנס בארץ שנכבוש אותן הערים תחלה והוא מה שפירשתי בסדר שלח לך שלא בקשו ישראל מרגלים אלא להורות לפניהם הדרך: (כג) **ואקח** מכם שנים עשר אנשים. לא שבח אותם בנשיאותם והיותם ראשי בני ישראל כי אחרי שהרשיעו לא יספר בשבח הרשעים: (כה) **ויאמרו** טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו. מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב לשון רש"י מספרי. ואני תמה אם כן מה הטענה הזאת עליהם וראוי שיאמינו לעשרה יותר מן השנים אולי טען עליהם כיון שהקב"ה הודיע אתכם שהיא ארץ טובה וגדולי השלוחים והצדיקים שבהם אף הם מעידין כן היה לכם להאמין כי האחרים מפני מורך לב אמרו מה שאמרו והנכון מה שפירשתי שם שכולם הודו לפני משה ואהרן וכל העדה ואמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה והנה כלם בהסכמה אחת בטובת הארץ אבל בחוזק העמים ההם המסו את לבבם ואחרי כן בראותם כי יהושע וכלב וחזקו את לבם למלחמה באו ואמרו המרגלים אל בני ישראל שלא בפני משה והוציאו דבה על הארץ שהיא ארץ אוכלת יושביה וזהו ותרגנו באהליכם

וגם

רש״י

אותנו. והוא הי' אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך: בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה משל למלך שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל ארץ מצרים של שקיא הוא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובים לשון הבאי: (כט) לא תערצון. לשון שבירה כתרגומו ודומה לו (איוב ל) בערוץ נחלים לשכון לשבור נחלים: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים ועשה אף במדבר אשר ראית כי נשאך וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אצל (שמות יד) ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו'. משל למהלך בדרך ובנו לפניו באו לסטים לשבותו וכו': (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראותכם. כמו להראותכם וכן (שמות יג) לנחותם הדרך וכן (תהלים כו) לשמיע בקול תודה וכן (מלכים ב ט) ללכת להגיד ביזרעאל: (לו) אשר דרך בה. חברון שנא' (במדבר יג) ויבא עד חברון: (לז) התאנף. נתמלא

אבן עזרא

(כט) לא תערצון. כמו לא תפחדון והוא מגזרת והוא מעריצכם והטעם שבר הלב בפחד: (ל) ילחם לכם. בשבילכם: (לג) לחנותכם. איננו פעל יוצא כי לא מצאנו מזה הבנין כן: לראותכם. נפתח הלמ"ד ללמד על האות שהוא ה"א הדעת הנעדרת: (לו) זולתי. היו"ד נוסף כי נמצא בלא יו"ד: ולו אתן את הארץ אשר דרך בה. היא חברון: (לז) כבר ביארתי כי אפו הנו"ן מובלע בפ"א והיא בלשון ארמית נראית גם הוא מגזרת כי אנפת בי גם בי התאנף ה'. הזכיר כלב בתחלה כאשר פירשתי ואחר

תורה

אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת
אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ׃
כח אָנָה׀ אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ
אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם
מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת
בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ
שָׁם׃ כט וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן
וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם׃ ל יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא
יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם
בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם׃ לא וּבַמִּדְבָּר
אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ
בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־
בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃
לב וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם
בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ לג הַהֹלֵךְ
לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם
לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ׀ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם
בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וּבֶעָנָן
יוֹמָם׃ לד וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל
דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃
לה אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃
לו זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא
יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא
אַחֲרֵי יְהוָה׃ לז גַּם־בִּי הִתְאַנַּף
יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה

ג׳ · ב׳ בטעם כנו״ן · סימן · ב׳ כ״ב · ה׳ ס״פ בספרא ח׳ חסר בתורה · ג׳ · ל׳ וחד ונשאך · ב׳. ל׳ וכ״כ חסר י׳ בתרא · כול׳ מ״ל · ל׳ וחסר · ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח · ב׳ בטעם זקף גדול ב׳ ס״פ

תרגום אונקלוס

אפקנא מארעא דמצרים למימסר יתנא בידא דאמוראה לשיצאותנא: כח לאן אנחנא סלקין אחנא תברו ית לבנא למימר עם רב ותקיף מננא קירוין רברבין וכריכין עד צית שמיא ואף בני גבריא חזינא לתמן: כט ואמרית לכון לא תתברון ולא תדחלון מנהון: ל יי אלהכון דמדבר קדמיכון מימריה יגיח לכון קרב ככל דעבד עמכון במצרים לעיניכון: לא ובמדברא דחזיתא דסוברך יי אלהך כמא דמסובר גברא ית בריה בכל אורחא דהלכתון עד מיתיכון עד אתרא הדין: לב ובפתגמא הדין ליתיכון מהימנין במימרא דיי אלהכון: לג דמדבר קדמיכון באורחא לתקנא לכון אתר בית מישרי לאשרויתכון בעמודא דאשתא בליליא לאחזיותכון באורחא דתהכון בה ובעמודא דעננא בימָמא: לד ושמיע קדם יי ית קל פתגמיכון ורגיז וקיים למימר: לה אם יחזי גבר בגבריא האלין דרא בישא הדין ית ארעא טבתא דקיימית למתן לאבהתכון: לו אלהין כלב בר יפנה הוא יחזינה וליה אתן ית ארעא דדריך בה ולבנוהי חלף דאשלים בתר דחלתא דיי: לז אף עלי הוה רגז מן קדם יי בדילכוי

מסורה

נמסר בסדר לך לך: אנה ב' מלרע וסימן אנה אנחנו עלים. אנה אלך מרוחך: לבבנו ד' וחסר וסימן אחינו המסו את לבבנו. ונשמע וימס לבבנו. להטות לבבנו אליו. נשא לבבנו אל כפים: ובדבר הזה ב' וסימן ובדבר הזה. אינכם מאמינם. תאריכו ימים על: אם יראה ד' אם ר"פ בספרא וסימן אם יראה איש באנשים האלה. אם לא תשמר לעשות. אם יהיה נדחך בקצה. אם שנותי ברק חרבי: באנשים ג' ב' קמצין וא' פתח וסימן אם יראה איש באנשים האלה. ויחלו באנשים הזקנים. זקן בא באנשים בתרא פתח: יען ג' בטעמא זקף וסימן זולתי כלב בן יפנה. יען אשר גבהת בקומה דיחזקאל. יען אשר לא שמעתם דירמיה: גם בי כל ר"פ דאורייתא ויהושע ושפטים וגם במ"ה גם וסימן גם מעוף השמים. גם צאנכם גם בקרכם. גם בי התאנף ה'. גם כל חלי וכל. גם אני לא

תולדות אהרן

(אחינו המסו. מעשרות מח): ערים גדולות. חולין צ׳ תמיד כט: (אם יראה איש. בכורים סד):

ספורנו

לתת אתנו ביד האמורי. שאע"פ שיש לאל ידו לכבוש את האמוריים ולהמיתם יתן אותנו בידם להנקם: (לא) אשר נשאך ה' אלהיך. במדבר הגדול והנורא ואם היה רוצה להנקם מכם היה מניח אתכם ביד הנחשים והעקרבים במדבר: (לג) לתור לכם מקום לחנותכם. באותו המדבר כאמרו לתור לכם מנוחה. וכל זה הוראת אהבתו וחמלתו עליכם: (לד) את קול דבריכם. קול בכיה של חנם: (לז) גם בי התאנף ה' בגללכם. וזה כדי שתתקיים בכם בכיה לדורות כמו שיעד באמרו אם לא

בעל הטורים

המסו. וביהושע אומר המסיו ע"י מרגלים: לבבנו ד'. המסו את לבבנו. ונשמע וימס לבבנו. להטות לבבנו. נשא לבבנו אל כפים. אחרים נמס לבבם מפניכם כדכתיב ונשמע וימס לבבנו ע"כ היה לכם להטות לבבכם אליו ולא עשיתם כן אלא אמרתם המסו את לבבנו ע"כ נשא לבבנו אל כפים וסמיך ליה שכותה באף ותרדפנו כדכתיב וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים: ובמדבר אשר ראית לשון יחיד. בכל הדרך אשר הלכתם לשון רבים. שלא היה הדרך בכולם בשוה אלא לכל א' לפי מה שהיה צריך היה הענן נושא אותו יש בגבוה יש בנמוך: אינכם מאמינם. חסר וי"ו שו"ו פעמים נסיתם אותו: איש באנשים האלה. ס"ת משה שגם הוא בכלל השבועה: באנשים ג'. אם יראה איש באנשים. ויחלו באנשים הזקנים. זקן בא באנשים. מלמד שהיתה הגזירה אף על משה ואהרן כתיב באנשים הזקנים וכתיב זקן בא באנשים היינו משה ואהרן שהיו באים באוכלוסא ויוצאין באוכלוסא:

רמבן

וגם הטעם לא יזכירו בפני משה הדבה הזאת כי יכחישם שלא אמרו כן בתחלה והודו שהיא טובה וגם זבת חלב ודבש אבל אמרו למשה אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו ועל כן יאמר להם משה עתה אמת הוא כדבריכם שהעם ההוא גדול ורם אבל ה' ילחם לכם ככל אשר עשה עמכם ממצרים ועד הנה וזה טעם ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם שאין העכבה אלא ממיעוט אמנה הנה כל הפרשה כפשוטה ומשמעה: (לז) גם בי התאנף ה' בגללכם. יאמר הנה חטאתכם אשר עשיתם בעת ההיא במרגלים מנעו מכם הארץ הטובה ועוד הוספתם לחטוא בפעם אחרת עד שמנעתם גם אותי מלעבור כי רצה להזכיר יחד עונש כל הנמנעים מעבור אל הארץ כי הכל בגרמת עונותיהם וכדי שיזכיר כאן ענין יהושע כי הוא יעבור מפני שמלא אחרי ה' כחבירו ויזכיר עוד שינחיל הארץ לדור השני בעבור שנענש משה ונגזר עליו שלא יעבור והנה הזכיר כל המעשה ההוא זולתי מגפת המרגלים עצמם וגם לא הזכיר הדבה כי לא ידבר בגנאי היחידים אבל יוכיח את הרבים שכולם חטאו וכולם נענשו:
וטעם בגללכם כי רבו בני ישראל את ה' וגו'. ואירע כל זה בעבור מריבתכם

לֹא־תָבֹא שָׁם׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן (י' וחסרים)
הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה (ב')
אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־ (ד', ג')
יִשְׂרָאֵל׃ רביעי לט וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר (חסר בליש"א)
אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע
הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה (ח')
וְהֵם יִירָשׁוּהָ׃ מ וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם (ב' ומ"ע)
וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ (י"ג)
מא וַתַּעֲנוּ ׀ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ
לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ
כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (ס')
וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ
וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה׃ מב וַיֹּאמֶר (ג'. וחסר ד' י"ג)
יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ (ס' בטעם ריש פסוק)
וְלֹא־תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם
וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃
מג וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם
וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ (ל' וחסר)
הָהָרָה׃ מד וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב (י"ג)
בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ
אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים (ל' וכ"כ. ל' וחסר ו' וג')
וַיַּכְּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה׃ (בליש"א ל')
מה וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־
שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין (ב', וחסר ל'. ל')
אֲלֵיכֶם׃ מו וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים

לְמֵימַר אַף אַתְּ לָא תֵיעוֹל
לְתַמָּן׃ לח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן
דְּקָאֵים קֳדָמָךְ הוּא יֵיעוֹל
לְתַמָּן יָתֵיהּ תַּקֵּיף אֲרֵי הוּא
יַחְסְנִנַּהּ לְיִשְׂרָאֵל׃
לט וְטַפְלְכוֹן דַּאֲמַרְתּוּן לְבִזָּא
יְהֵי וּבְנֵיכוֹן דְּלָא יְדַעוּ
יוֹמָא דֵין טַב וּבִישׁ אִנּוּן
יֵעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן אֶתְּנִנַּהּ
וְאִנּוּן יֵירְתוּנַהּ׃ מ וְאַתּוּן
אִתְפְּנוֹ לְכוֹן וְטוּלוּ לְמַדְבְּרָא
אוֹרַח יַמָּא דְסוּף׃
מא וַאֲתֵיבְתּוּן וַאֲמַרְתּוּן
לִי חַבְנָא קֳדָם יְיָ אֲנַחְנָא
נִיסַּק וּנְגִיחַ קְרָב כְּכֹל
דְּפַקְדַנָא יְיָ אֱלָהַנָא וְזָרֵיזְתּוּן
גְּבַר יָת מָנֵי קְרָבֵיהּ וְשָׁרֵיתוּן
לְמִיסַּק לְטוּרָא׃ מב וַאֲמַר
יְיָ לִי אֵימַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן
וְלָא תְגִיחוּן קְרָב אֲרֵי לֵית
שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן וְלָא
תִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃
מג וּמַלֵּלִית עִמְּכוֹן וְלָא
קַבֵּילְתּוּן וְסָרֵיבְתּוּן עַל
מֵימְרָא דַייָ וְאַרְשַׁעְתּוּן
וּסְלֵיקְתּוּן לְטוּרָא׃ מד וּנְפַק
אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּטוּרָא
הַהוּא לְקַדָּמוּתְכוֹן וּרְדַפוּ
יָתְכוֹן כְּמָא דְנָתְזָן דַּבְרִיתָא
וּטְרַדוּ יָתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד
חָרְמָה׃ מה וְתַבְתּוּן וּבְכֵיתוּן
קֳדָם יְיָ וְלָא קַבֵּיל יְיָ
צְלוֹתְכוֹן וְלָא אֲצֵית
לְמִלֵּיכוֹן׃ מו וִיתֵבְתּוּן

רשי

נתמלא רוגז: (מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכין בו לדרומה של הר שעיר הי' מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומו מן המערב למזרח: (מא) ותהינו. לשון (במדבר יד) הננו ועלינו אל המקום זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם: (מב) לא תעלו. לא עלייה תהא לכם אלא ירידה: (מד) כאשר תעשינה הדבורים. (פסיקתא) מה הדבורה הזאת כשהי' מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים: (מה) ולא שמע ה' בקולכם. כביכול עשיתם מדת רחמיו כאלו אכזרי: (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה שנא' כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש כמו שנא' (במדבר ל"ב) ויניעם במדבר כך מצאתי בסדר עולם:

ונפן

אבן עזרא

ואחר כן יהושע. (לח) העומד לפניך. הוא משרתו: (לט) אשר לא ידעו היום. כאותו היום: טוב ורע. על רובם דבר הכתוב: (מא) ותהינו. ותאמרו הן ואל תתמה איך יבא פעל נגזר ממלה מדבקת כי כן מלת על גם פן שמצאנו אסוכה כאשר פירשתיו ויש אומרים שהוא מגזרת הין והטעם מדה והוא רחוק: (מד) ויצא האמורי. הוא הכנעני כאשר פירשתי: כאשר תעשינה הדבורים. כי מי שיגע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וישכוהו: ויכתו. פירשתיו מגזרת וכתותי: עד חרמה. מקום או שם הפעל: (מו) ותשבו

בקדש

מוסיף לתורה: חזק ד' וסימן אתו חזק כי הוא. לבלתי חזק את ברק. צפה דרך חזק מתנים. ואתה חזק את ידי: ולהם ח' וסי' נספר בסדר נח: צוה ה' וסי' ותענו ותאמרו אלי. וצדקה תהיה לנו. ונשמע בקול יהתרב. ונשמע ונעש. ויאמר להם זרובבל: חתרת י"ג וסימן במסרת רבתא:

תולדות אהרן ותשבו בקדש מגלה כ"ט:

בעל הטורים

יהושע העומד לפניך. שגדולה שמושה יותר מלמודה: ויירשוה ב' במסורה. והם ויירשוה עד עולם וירשוה בגימטריא להם הארץ ירושת עולם ולעולם לא היו גולים ממנה אי"ל בחטאו: כימים ד'. כימים אשר ישבתם כימים הראשונים אשר עמדתי בימים אשר נתן בהם היהודים ועתה לא כימים הראשונים חגריה בנבואת בית שני וזהו שפירש"י שישבו בקדש י"ט שנה כמו שישבו בשאר המסעות כמו התם כימים הראשונים שהיו ימים אחרונים כראשונים גם בכאן הוו ימים האלו כימים האחרים והתם לא כימים הראשונים דכתיב בהו ולויצא ולבא אין שלום אלא כימים אשר נתו דכתיב כי זרע השלום הגפן תתן פריה וכו' עד והייתם ברכה אל תיראו:

ספורנו

לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם. והדבור באזניו בזה היה באמרם נשינו וטפנו יהיו לבז ולכן ספר ענין מיתתו אע"פ שלא היה עד סוף ל"ח שנה אחרי כן והגיד אותו בתוך דבריו של הקב"ה שהיו בשנה השנית לצאתם ממצרים שאז אמר אם יראה איש באנשים האלה ואמר גם כן וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה שהיתה הכונה שהספק לבסוף יהיו לבז כמו שבאר המשורר באמרו וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות וכן העיד יחזקאל באמרו וגם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים כו' והגידו ענינו בתוך דבריו של הקב"ה אודיעם כי מיפת הכנסו עמם לארץ היתה סבה שתתקיים בהם יותר לרע הגזרה מנאצה שספם יהיה לבז לדורות וזה בעצמו העיד המשורר באמרו ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם לא השמידו את העמים ויתערבו בגוים ויחר אף ה' בעמו: (מה) ולא שמע ה' בקולכם. מפני חלול השם שעשו שלא תספיק בו כל תשובה אלא מיתה ממרקת וגם היה גזר דין שיש עמו שבועה אחר שהעידו אזנים משה ויהושע וכלב אל התשובה ולא שבו אפילו אחר כך אלא מיראת עונש ולכן לא הספיקה התשובה להסיר עונש המגל בעולם הזה כמו שהיה הענין בקין ובשאול בדבר עמלק ובבני עלי: ולא האזין אליכם. אפי' להאריך ולא לבטל גזרת הבנים אפי' אחר מות האבות ובזה הוכיחם שלא היתה תשובתם שלמה ולפיכך לא הבינו

דבר

רמבן

מריבתכם או ירמוז שהיה הכעס על משה ועל אהרן כאשר הכו הסלע פעמים לפני העם ולא עשו כאשר נצטוו והעם הרהרו בדבר והוא מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל שלא היה הפוגם אלא מפני שהיה הדבר בתוך בני ישראל שלא נתקדש הכבוד לעיניהם. וכך אמר בספרי על אשר מעלתם כי אתם גרמתם למעול על אשר לא קדשתם אותי אתם גרמתם שלא לקדש אותי כאשר מריתם פי אתם גרמתם למרות את פי. שכן כל הלשונות יוצאים אל ישראל וכבר פירשתי הענין:

(מא) **וטעם** אנחנו. בעצמנו נעלה ונלחמנו לא נניח הדבר לבנינו אחרינו כאשר אמרת:

(מה) **ותשבו** ותבכו לפני ה'. לא הזכיר שם הכתוב הבכי הזה שאין צורך להזכירו אבל משה הזכיר זה עתה לשבח כי נחמו

על

רש"י

(א) ונפן ונסע המדברה. אילו לא חטאו היו עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל דרומו עד ארץ מואב: (ג) פנו לכם צפונה. סובו לכם לרוח מזרחית מן הדרום לצפון פניכם לצפון נמצאו הולכין את רוח מזרחית וזהו שנא' (שופטים יא) ויבאו ממזרח שמש לארץ מואב: (ד) ונשמרתם מאד. ומהו השמירה אל תתגרו בם: (ה) עד מדרך כף רגל. אפי' מדרך כף רגל כלומר אפילו דריסת הרגל איני מרשה לכם לעבור בארצם שלא ברשות. ומדרש אגדה עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר הזיתים שנאמר (זכריה י"ד) ועמדו רגליו וגו': ירושה לעשו. מאברהם עשר עממים נתתי לו שבעה לכם וקיני וקנזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם לעשו והשתים לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שהיו אומרים על אשתו אחותי היא עשאו כבנו: (ו) תכרו. לשון מקח וכן (בראשית נ) אשר כריתי לי שכן בכרכי הים קורים למכירה כירה: (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו (ס"א תכפרו) את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים: (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית: (ט) ואל תתגר בם וגו'. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה אבל מיראים היו אותם ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב (במדבר כב) ויגר מואב מפני העם שהיו שוללים ובוזזים אותם אבל בבני עמון נאמר אל תתגר בם שום גרוי:

דברים ב

רבים כימים אשר ישבתם:
ב א ויפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר יהוה אלי ונסב את הר שעיר ימים רבים: (ר"ב)
חמישי ב ויאמר יהוה אלי לאמר:
ג רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צפנה: (ו' חסרים)
ד ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם ונשמרתם מאד: (ח' בתורה וחסרים; פ' רפין ד' ומ"ל וא' חסר)
ה אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר: (סימן; כולי' כ"כ)
ו אכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם: (ג')
ז כי יהוה אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדל הזה זה ארבעים שנה יהוה אלהיך עמך לא חסרת דבר:
ח ונעבר מאת אחינו בני עשו הישבים בשעיר מדרך הערבה מאילת ומעצין גבר ס
פסקא באמצע פסוק ונפן ונעבר דרך מדבר מואב:
ט ויאמר יהוה אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירשה כי לבני לוט (פ' בטעם בספרי ר"פ; סימן)

תרגום אונקלוס

ברקם יומין סגיאין כיומיא דתיבתון: א ואתפנינא ונטלנא למדברא אורח ימא דסוף כמא דמליל יי עמי ואקיפנא ית טורא דשעיר יומין סגיאין: ב ואמר יי לי למימר: ג סגי לכון דאקיפתון ית טורא הדין אתפנו לכון לצפונא: ד וית עמא פקיד למימר אתון עברין בתחום אחיכון בני עשו דיתבין בשעיר וידחלון מנכון ותסתמרון לחדא: ה לא תתגרון בהון ארי לא אתן לכון מארעהון עד מדרך פרסת רגלא ארי ירותא לעשו יהבית ית טורא דשעיר: ו עבורא תזבנון מנהון בכספא ותיכלון ואף מיא תזבנון מנהון בכספא ותשתון: ז ארי יי אלהך ברכך בכל עובדי ידך ספיק לך צורכך במהכך ית מדברא רבא הדין דנן ארבעין שנין מימרא דיי אלהך בסעדך לא חסרת מדעם: ח ועברנא מלות אחונא בני עשו דיתבין בשעיר מאורח מישרא מאילת ומעציון גבר ואתפנינא ועברנא אורח מדברא דמואב: ט ואמר יי לי לא תצור על מואבאי ולא תתגרי למעבד עמהון קרב ארי לא אתן לך מארעיה ירותא ארי לבני

אבן עזרא

בקדש. כרגע ימים רבים: כימים אשר ישבתם. בגבול הארץ ואם טען טוען והמרגלים ישבו לבדם שנה כן כמספר הימים אשר תרתם את הארץ: (ה) אל תתגרו בם. כמו יגרה מדון כענין תנועה ושבוש: (ו) אכל תשברו מאתם. אם ירצו למכור ויש אומרים כי המלה כתימה והטעם כי אין לכם צורך למאכל ולמשתה אלה השנים שעברו והעד על כן כי ה' אלהיך ברכך: (ט) נתתי את ער. מואב ויתכן שלקחה סיחון וחזרה למואב באחרונה:
השלים

כימים ד' וסימן ותשבו בקדש ימים רבים. ואנכי עמדתי בהר. לא כימים הראשונים. כימים אשר נחו בהם: סב ו' חסר וסימן רב לכם סב. ויאמר המלך לדויג. סב התיצב כה. וילך רכב הסוס לקראתו. מה לך לשלום. סב דמה לך דודי. צפנה וצפנה ח' בתורה וחסר וסימן נמסר בריש סדר ויצא: ואת העם י"ב וסימן נמסר בסדר שלח לך. וייראו ח' רפין ד' מלאים וא' חסר וסימן ואת העם צו לאמר. וייראו ממערב את שם ה'. ילחכו עפר כנחש חסר. יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ. וייראו גוים את שם ה':

תולדות אהרן נזיר סא. עקדה שער לו: כי ירושה לעשו. נזיר סא קדושין יח: (אכל תשברו. שבת ג): אל תצר את מואב. נזיר כג קמא לח הוריות יא חולין ס: כי לבני לוט. קדושין יח:

ספורנו

דבר אחר בדמעתם: ב (ז) ידע לכתך. תקן אותו בכל המצטרך ולשון ידע כמו וידע אלהים ידעתיך בשם אשר ידעו ה' פנים אל פנים מה אדם ותדעהו ורבים כאלה יאמר על האל יתעלה זה הלשון כי כל פעולתו יתברך בידיעת עצמו: לא חסרת דבר. ויכוין שלא תקנו מהם לצורך אבל תקנו להנאתכם מצד תאוה וכדי שיכנו
שלום

בעל הטורים

רב לכם סב. תגין על הסמך לפי שכבד את אביו שהיה בן ס' בלדתו אותם ולכן עתיד להחריב הבית שהוא ס' אמות: וייראו מכם. כתיב בב' יודין בשביל יו"ד ברכות שנתברך יעקב: עד מדרך כף רגל. עד דרך כוכב מיעקב עד שיבא זמן שנאמר פורה דרכתי לבדי: כף רגל. לעת תמוט רגלם עד שיגיע תרמסנה רגל רגלי עני וגו': ירשה לעשו. בגי' בשביל ש"ת כיבוד:

רמב"ן

על חטאתם ולהגיד להם שהיה העון ההוא גדול מנשוא כי באה עליו השבועה הגדולה וגזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע:

ב (ד) וטעם אחיכם בני עשו. שיהיו ישראל מן אברהם וכל זרעו אחים כי כולם הם נמולים וזה טעם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא רק בני הפלגשים ישמעאל ומדין וכל בני קטורה אינם באחוה מן הכתוב כי ביצחק יקרא לך זרע:

(ו) אבל תשברו מאתם בכסף. אם תתאוו לאכול מפירות ארצם לא תקחו מהם רק בכסף מלא לרצונם וזה טעם מאתם וגם מים לא תשתו מהם כלל רק בכסף לרצונם:

(ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפרו את טובתו להראות כאלו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים לשון רש"י. ולא הבינותי מהו בכל מעשה ידך כי ברכותם ברכות שמים היו והם לא עשו בידיהם דבר שיתברך ואולי ירמוז במעשה ידך שנתברך עמם צאן ומקנה אשר הוציאו ממצרים ויש להם עושר ומקנה וקנין משלל מצרים ומשלל עמלק והכל נתברך בידם כענין מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ ועוד ידע ה' לכתך את המדבר הגדול הזה וספק שם כל צרכך במן ובשליו ומי הבאר שלא חסרת דבר מן הצריך להולכי ארחות והנה כן היה שקנו מבני עשו אוכל ומזון כמו שאמר אוכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי וגו' כאשר עשו לי בני עשו וגו':
השלים

אבן עזרא

(י) האמים. פירשתיו ספר הכתוב כי מואב לקח ער מיד האמים: (יא) רפאים. פירשתיו: (יב) החורים. הם בני שעיר החורי: (טו) להמם. מפעלי הכפל מבנין הקל: (טז) ויהי כאשר תמו. דבק עם וידבר ה' אלי כמו ויהי ככלות משה לכתוב גם ויהי ביום דבר ה' ורבים כן והטעם ויהי כאשר תמו גם אמר השם שנעבור את גבול

רש"י

גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב: ער. שם המדינה: (י) האמים לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם: (יא) רפאים יחשבו וגו'. רפאים היו נחשבין אותם אמים כענקים הנקראים רפאים ע"ש שכל הרואה אותם ידיו מתרפות: אמים. ע"ש שאימתם מוטלת על הבריות וכן ובשעיר ישבו החורים ונתתים לבני עשו: (יב) יירשום. לשון הווה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים: (טו) היתה בם. למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: (טז) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה. מבן עשרים שנה היוצאים בצבא: (יז) וידבר ה' אלי וגו'. אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה וידבר אלא ויאמר ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים ויישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל: (יח) אתה עובר היום את גבול מואב וגו' מול בני עמון. מכאן שארץ עמון לצד

תרגום

לוּט יְהָבִית יָת לְחָיַת
יְרוּתָא׃ י אֵימְתָנֵי מִלְקַדְמִין
יְתִיבוּ בַהּ עַם רַב וְסַגִּי
וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא׃ יא גִּבָּרִין
מִתְחַשְׁבִין אַף אִנּוּן כְּגִבָּרַיָּא
וּמוֹאֲבָאֵי קָרַן לְהוֹן אֵימְתָנֵי׃
יב וּבְשֵׂעִיר יְתִיבוּ חוֹרָאֵי
מִלְקַדְמִין וּבְנֵי עֵשָׂו
תָּרֵיכִנּוּן וְשֵׁיצִיאוּנוּן מִן
קֳדָמֵיהוֹן וִיתִיבוּ בְּאַתְרְהוֹן
כְּמָא דַעֲבַד יִשְׂרָאֵל לַאֲרַע
יְרוּתְּתֵיהּ דִּיהַב יְיָ לְהוֹן׃
יג כְּעַן קוּמוּ וְעִבְרוּ לְכוֹן
יָת נַחֲלָא דְזָרֶד וַעֲבַרְנָא יָת
נַחֲלָא דְזָרֶד׃ יד וְיוֹמַיָּא
דְּהַלֵּכְנָא מֵרְקַם גֵּיאָה עַד
דַּעֲבַרְנָא יָת נַחֲלָא דְזָרֶד
תְּלָתִין וְתַמְנֵי שְׁנִין עַד דְּסָף
כָּל דָּרָא גַּבְרָא מְגִיחֵי קְרָבָא
מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא דְקַיֵּים
יְיָ לְהוֹן׃ טו וְאַף מָחָא
מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת בְּהוֹן
לְשֵׁיצָאוּתְהוֹן מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא
עַד דִּשְׁלִימוּ׃ טז וַהֲוָה כַּד
שְׁלִימוּ כָּל גַּבְרֵי מְגִיחֵי
קְרָבָא לִמְמַת מִגּוֹ עַמָּא׃
יז וּמַלֵּיל יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃
יח אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יָת

תורה

נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה׃ י הָאֵמִים
לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב
וָרָם כָּעֲנָקִים׃ יא רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ
אַף־הֵם כָּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ
לָהֶם אֵמִים׃ יב וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ
הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם
וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ
יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם׃
יג עַתָּה קֻמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל
זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל זָרֶד׃
יד וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ ׀ מִקָּדֵשׁ
בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל
זֶרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־
תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה
מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע
יְהוָה לָהֶם׃ טו וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה
בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד
תֻּמָּם׃ טז וַיְהִי כַאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־
אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב
הָעָם׃ ס יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ יח אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־

קדמאה דאנה עם גדול ורם ד' · תנינא ותליתאה עם גדול ורב ורם · ל' חסר וה' מ"ל וה' חסר בליגנא · ל' ומ"ל · כ"ס. ל' חסר · ס' והכר · כ' ולהמם · ל' · ד' ר"פ באורייתא

מסורה

ירשה כלה חסר ורגשים. האמים ב' דין חסר וא' מלא ואת האימים בשוה קריתים: רפאים ל' ריש פסוק: והמאבים ה' חסר בלישנא וסימן והמאבים יקראו להם אמים. מארם וממאב דשמואל. וישאו להם נשים מאביות. וגם את רות המאביה. וככלות אלה נגשו: עתה כל ר"פ דקריא' ועתה במכ"ה עתה וסימן במסרה רבתא: תם ה' וחסר וסימן נמסר בסדר בהר סיני: אתה ד' ר"פ בתורה וסימן אתה תהיה על ביתי. אתה תדבר את כל. אתה עבר היום. אתה

תולדות אהרן

תולדות אהרן ויהי כאשר תמו. תענית ח בהרא קצת (תענית שם): וידבר ה' אלי. בתרא שם:

ספורנו

אליכם ויראו מעשי ה' ונפלאותיו: (י) האמים לפנים. ומפני שלא היו בני לוט יורשי אברהם בדין כלל הודיע שגם להם נתן ה' את הארץ כמו לבני עשו והעד על זה כי בניהם כבשו את הארץ שלא כמנהג העולם: (יב) וישמידום. עשו ומואב השמידו והחריבו ישוב יותר מכדי צורך ישובם כדי להשמיד כל היושבים בה לפנים בל יקומו וירשו ארץ כי גם מואב גם עשו לא מלאו את כל ישוב החורי וישוב האימים שהשמידו ובהיות הר שעיר מגיע עד גבול מואב שם אצל גבול מואב אין שום ישוב מבני עשו וכן גבול מואב מגיע עד המדבר ושם אצל המדבר אין שום ישוב מבני מואב לכך אמר שמ"מ לא יעברו דרך גבול שום אחד מהם: (יב) כאשר עשה ישראל. בעת כתיבת התורה שכבר כבשו סיחון ועוג שהיו מלכים גדולים ואדירים בזמן מועט שלא כמנהג העולם: (יג) עתה קומו. ומאחר שאסור לכם לעבור בגבול שני אלה קומו ועברו לכם את נחל זרד שהוא חוץ לגבול שניהם ומשם תוכלו

רמבן

(י) **האמים** לפנים וגו'. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לאברהם לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה אבל לא זו היא כי אותם רפאים הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם רפאים היו נחשבים אותן אמים כענקים הנקראים רפאים על שם שכל הרואה אותן ידיו מתרפות אמים על שם שאימתם מוטלת על הבריות לשון רש"י. וכן כתב ארץ רפאים תחשב אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם. ואני תמה בדברי הרב ולמה יפרש לנו הכתוב בארץ עמון ומואב שאינה ארץ רפאים שנתן לאברהם אם לומר שאינה ראויה לישראל ואינה מן הארץ אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת להם והלא הכתוב אינו אומר אלא כי לבני לוט נתתיה ירושה לומר שאף על פי שהיתה מנחלת אברהם הקב"ה נתנה לבני לוט בעבור אברהם וכמו שכתב רש"י עצמו שנתן אותם לבני לוט בשכר שהלך אתו למצרים ושתק על מה שאמר על אשתו אחותי היא ועוד שהרב בעצמו כתב בעשו עשר עממים נתתי לו לאברהם שבעה לכם וקיני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב והר שעיר אחת מהן לעשו והשתים לבני לוט ואם כן הרי ארץ עמון ומואב מנחלתו של אברהם היא על כל פנים ולמה הקב"ה אומר למשה שלא יהא סבור שהיא ארץ הרפאים של אברהם היא על כל פנים מה בין קיני וקנזי וקדמוני לרפאים ועוד כי רפאים ישבו בה לפנים לומר שהיא שלהם והם היושבים בה לפני כל אדם כמו לפנים הארץ יסדת. אבל פירוש הפסוקים הפך מדברי הרב כי בעבור שאמר הקב"ה למשה אל תצר את מואב כי אני נתתי לבני לוט את ער ירושה יספר הכתוב כי הארץ ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט ואמר כי הארץ ההיא ישבו בה מעולם עם גדול ורם כענקים ולכך יקראו אותם המואבים אמים לגודל האימה אשר יטילו על רואיהם והנה השם עשה נס לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם ויירשום מפניהם ואין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה' להם במעשה נס יחשבו לשון חשיבות מעלה כמו נבזה ולא חשבנוהו אשר כסף לא יחשבו כי במה נחשב הוא וכן רבים ובלשון חכמים אדם חשוב וזהו שסמך הכתוב לזה ובשעיר ישבו החורים לפנים ואמר כי בעבור הטעם הזה שהזכיר במואב ימנעם ג"כ מארץ שעיר כי מלפנים היתה אף היא מן החורים היא ממתנת אברהם כי החורי הוא החוי והוא מבני

רשי

לצד צפון: (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג) והעוים היושבים בחצרים וגו׳. (חולין ס) עוים מפלשתים הם שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנאמר (שם י״ג) חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים ומפני השבוע׳ שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל להוציא ארצם מידם והבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם

גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר׃ יט וְקָרַבְתָּ
מוּל בְּנֵי עַמּוֹן אַל־תְּצֻרֵם וְאַל־
תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־
עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט
נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃ כ אֶרֶץ־רְפָאִים
תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ־
בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם
זַמְזֻמִּים׃ כא עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם
כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם
וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כב כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר
אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם
וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם
הַזֶּה׃ כג וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים
עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים
מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃

ל׳ וחסר | קדמא דשעיר אתן לכם | מארצם תניין דמואב אתן לך מארצו | הליתא׳ דעמון אתן מארץ | ומשתנין בטעם | כו״ל חסר בלוטנא במ״ג | נ׳ וכ״כ | כו״ל חסרים במ״י מ״ל | ג׳ חסרים | ג׳ כ״כ | ג׳ חסרים וי״ו

תְּחוּם מוֹאָב יָת לְחָיַת׃
יט וְתִתְקְרֵיב לָקֳבֵל בְּנֵי
עַמּוֹן לָא תְצוּר עֲלֵיהוֹן וְלָא
תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן
קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן מֵאֲרַע
בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יְרוּתָא אֲרֵי
לִבְנֵי לוֹט יְהַבִיתַהּ יְרוּתָא׃
כ אֲרַע גִּבָּרַיָּא מִתְחַשְׁבָא
אַף הִיא גִּבָּרִין יְתִיבוּ בַהּ
מִלְּקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרַן לְהוֹן
חַשְׁבָּנֵי׃ כא עַם רַב וְסַגִּי
וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא וְשֵׁיצִינוּן
יְיָ מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרֵיכִינוּן
וִיתִיבוּ בְּאַתְרְהוֹן׃ כב כְּמָא
דַעֲבַד לִבְנֵי עֵשָׂו דְיָתְבִין
בְּשֵׂעִיר דְשֵׁיצִי יָת חוֹרָאֵי
מִן קֳדָמֵיהוֹן וְתָרֵיכִינוּן
וִיתִיבוּ בְּאַתְרְהוֹן עַד יוֹמָא
הָדֵין׃ כג וְעַוָּאֵי דְיָתְבִין
בִּפְצִיחַ עַד עַזָּה קַפּוֹטְקָאֵי
דִנְפַקוּ מִקַּפּוֹטְקְיָא שֵׁיצִיאוּנוּן וִיתִיבוּ

אבן עזרא

גבול ער: (יט) וקרבת מול בני עמון. פי׳ וכקרבך אליהם: אל תצורם. מפעלו הכפל: ואל תתגר בם. מבנין התפעל מנחי למ״ד ה״א: (כ) זמזמים. מלה מתוקנת על משפט לשון הקדש כמו האחשדרפנים: (כא) וישמידם ה׳. ספר הכתוב כי השם השמיד אחרים מפני המואבים ונתן לכם הארץ לירושה כהר שעיר לעשו: (כג) וטעם עד עזה. כי היא היתה לפלשתים וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית אם תשקור לי ולניני ולנכדי והכתוב ספר כי העוים

תולדות אהרן

אל תצורם. נזיר כג בבא קמא לח הוריות יא: והעוים היושבים. חולין ס:

ספורנו

תובלו לעבור און לגבול שיהם עד הירדן: (כ) ארץ רפאים תחשב אף היא. ואין ספק שלא היו בני עמון כדי להורישם ועשה האל יתברך לשם: (כב) כאשר עשה לבני עשו. שאחר שהיו גרים בארץ שעיר גרשו את התושבים: (כג) והעוים היושבים בחצרים עד עזה. אע״פ שהיו מבני עשו או מבני פלשתים שנשבע להם אברהם לא נמנעו ישראל לכבוש את ארצם. והסבה בזה היתה שלא מצאו ישראל את הארץ בידם שהרי כפתורים היוצאים מכפתור מרוב הטעם בעיר שיצאו לאור

רמבן

מבני כנען שנאמר עשו לקח את נשיו מבנות כנען את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי וצבעון היה מבני שעיר החורי יושבי הארץ וכן יזכיר בכל מקום בנחלת ישראל החוי עם הכנעני בשבעת הגוים כי הוא נמנה הבן הששי בבני כנען וכן תראה במלחמת אמרפל שהיה נלחם במלך סדום ועמורה ואדמה וצבוים וצער שהם מלכי כנען והכו את רפאים בעשתרות קרנים והחורי בהררם שעיר כי החורי והרפאים למלכי כנען היו. ויתכן שנקרא חוי על שם שהיה נחש עלי דרך ונקרא חורי על שם חור פתן כי השמות ישמרו הטעם ויחליפו המלות כמו זרח וצחר מן כאמר צחר אתונות צחורות וכן יעשו לשבח יכנו יעקב שהוא לשון מרמה או לשון עקלקלות ויקראו אותו ישורון מן תם וישר. והנה אמר כי החורים שהם לאברהם ישבו בשעיר לפנים ובני עשו שהם זרע לאברהם ירשו אותם וישבו תחתם במעשה נס שהיו הם עם רב בארצם ועשו בא לגור שם ונתחזק עליהם כאשר עשה ישראל ליתר הגוים של אברהם אשר נתן השם להם בכחו הגדול והנה הנחיל השם כל העמים ההם לזרעו של אברהם אחד מהם לעשו והשאר לישראל שהוא הבן הבכור ואין ראוי לגזול מעשו את אשר הורישם האלהים כי השם יקצוף על הגוזל מהם נחלה שהנחילם הוא יתברך כאשר יקצוף על הגוזל מישראל הארץ אחרי שהנחילנה להם וכענין שיאמר על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי וגו׳ וזה טעם כאשר עשה ישראל שהזכיר כאן ועדיין לא נעשה וכן אמר עוד בבני עמון שהיא מארץ רפאים כי גם היא היתה של רפאים בתחלה והעמונים יקראו להם זמזומים מלשון זממו אל תפק אלא שנכפל כלומר עם שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות:

(כ) **תחשב** שהיא בחשבון ארץ רפאים. כלומר שהיא מכללה וכן מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון לכנעני תחשב וכן בני רמון הבארתי מבני בנימין כי גם בארות תחשב על בנימין. ואפשר שגם כן פירוש יחשבו אף הם הכתוב למעלה יאמר האמים אשר ישבו בה לפנים גם הם יחשבו רפאים שהיו מכללם והם כענקים ולכן יקראו אותם אמים ואוא הנכון. והנה ארץ רפאים היתה גדולה מאד ולקחו מהם מואב ולקחו מהם בני עמון ונשארה ממנה לרפאים עצמם כי עוג היושב בעשתרות מהם כמו שאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים וביהושע וברא לך שם בארץ הפרזי והרפאים ולכן יאמר הכתוב בגבול מואב ועמון כי לרפאים יחשבו המואבים והעמונים הם ששנו להם שמות אחרים אמים וזמזומים:

(כג) **והעוים** היושבים בחצרים עד עזה. יאמר כי העוים היושבים בערי חצרים אשר אין להם חומה סביב עד עזה שהיא גבול הכנעני כמו שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה שהכפתורים שיצאו מכפתור השמידום והם יושבים תחתם והנה הכפתורים שהם מבני מצרים ואינם ממתנת אברהם ארצם היא של ישראל מפני שהכפתורים לכדו אותה מבני כנען והכתוב שאמר בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל מן הטעם הזה היה כי הארץ ההיא היתה מתחלה לבני כנען ומפני זה הורישו ישראל בימי יהושע חמשת סרני פלשתים האשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים שהיו כולם ישבו גבול הכנעני בעזה ובאשקלון ובאשדוד ועקרון על שם מקומם הם נקראים כי השמידו העוים שהיו מבני כנען היושבים בגבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה וישבו תחתם וצידון גם הוא לפלשתים כמו שכתוב וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת. ועל דעתי העוים הם החוים כי המנהג בכתוב שיחליפו השמות כאשר אמרנו בהיותם מורים על ענין אחד והנחש יעות עצמו בדרך ובבראשית רבה אמר רבי אלעזר בר״ש שהיו בקיאין בעפרות כנחש בגלילא צוחין לחויא עויא ונהגו בו חכמים לקרותו עכנא ולקרותו חכנא ואמר ויעתר לו וישמע תחנתו אמר רבי לוי בערביא צוחין לחתירה עתירא ואמרו איכה יעיב באפו ה׳ אמר רבי חמא בר׳ חנינא איך חייב ה׳ ברוגזו אית אתרא דצוחין לחיבא עיבא חוקים עוקים ומורגל הוא בלשון מה עייא אומר בדבר זה על רבי חייא וכן נהגו רבותינו לומר על הסיח הדעת שהוא במקום הסיע הדעת ובירושלמי לעולם הסיעו במשנה והסיע עצמו מלאכול וכן אמרו המפרשים בעושו ובאו כל הגוים שהוא חושו ובמכילתא רבי יאשיה אומר אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהמקום ב״ה מדלג על בתי בני ישראל עשאו מלשון פסיעות בחלוף חי״ת בעי״ן ועתה הכלים להודיענו כל ארץ החוי שאבדה מהם כי ממנה לעשו והיא אסורה לנו וממנה לכפתורים ונקח אותה מהם ובב״ר מצאתי כי העוים הם רפאים אמרו בפסוק הנפילים היו בארץ רפאים הם העוים רפאים שכל מי שרואה אותם לבו רפה כשעוה עוים שהיו בקיאין בעפרות כנחש וכו׳ ועוד אמרו שם במתנתו של אברהם רבי דוסתאי בשם רבי שמואל לפי שאינו מזכיר כאן חוי לפיכך הוא מביא רפאים תחתיהם וכאשר עיינתי בזה מצאתי כי הדבר אמת ויציב ונכון וקיים כי הששה גוים שירשו ישראל שהזכירם משה רבינו להם כמו שאמר ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים גדולים ועצומים והששה האלו נזכרים במתנתו של אברהם והחוי לא נזכר שם ועל כל פנים הוא הרפאים או מן קיני קנזי וקדמוני. ורבותינו כלם אומרים כי קיני קנזי וקדמוני לא נחלו ישראל

אבן עזרא

העוים לקחו עזה: (כד) החל רש. מירושה: (כו) ממדבר קדמות. לפי דעתי היא הנקרא מדבר מתנה: (כז) בדרך. הידוע. (כח) אכל בכסף תשבירני ואכלתי. אם הוצרכתי: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. יש מפרשים כי פירושו על אוכל בכסף תשבירני אם כן הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים והכתוב אמר על דבר אשר לא קדמו אתכם והוצרכו לפירוש זה בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור כי ולפי דעתי שפירושו על

רשי

אתם מותרים לקחתה מידם: (כה) תחת כל השמים. (תענית כ ועי״ג כה) למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג (ס״א סיחון) ונודע הדבר תחת כל השמים: (כו) ממדבר קדמות. (ספרי) אע״פ שלא צוני המקום לקרא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם כשבא הקב״ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו וישמעאל גלוי לפניו שלא יקבלוה ואעפ״כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד״א ממדבר קדמות ממך למדתי שקדמת לעולם יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצרים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין

אונקלוס

באתרהון: כד קומו טולו ועברו ית נחלא דארנון חזי דמסרית בידך ית סיחון מלכא דחשבון אמוראה וית ארעיה שרי לתרכותיה ותתגרי למעבד עמיה קרב: כה יומא הדין אשרי למתן זועתך ודחלתך על אפי עממיא דתחות כל שמיא דישמעון שמעך ויזועון ויתברון מן קדמך: כו ושלחית אזגדין ממדבר קדמות לות סיחון מלכא דחשבון פתגמי שלם למימר: כז אעבר בארעך באורחא באורחא איזיל לא אסטי לימינא ולסמאלא: כח עבורא בכספא תזבין לי ואיכול ומיא בכספא תתן לי ואשתי לחוד אעבר ברגלי: כט כמא דעבדו לי

מקרא

כד קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃
כה הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃
כו וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃
כז אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃
כח אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃
כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו

ס׳ | ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח | ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח | ס׳ | כו״ל מ״ל כמ״א הכר ד׳ מ״ל בתורה | כל קריא׳ מנא׳ במ״ד חס׳ וכל כרהב׳ דכוות׳ חסר. ל׳ וכ״כ

הראת לדעת: ואת ארצו ה׳ וסי׳ נמסר בסדר זאת חקת התורה: החל ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסימן החל רש לרשת. החל רש והתגר בו. החל וכלה. וגלות החל הזה בתרא פתח: אהל ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסימן תת פחדך. אהל גדלך. ולא אחל את שם קדשי. בתרא פתח: ישמעון ה׳ וסימן והיה אם לא יאמינו. היום הזה אחל תת פחדך. ושמרתם ועשיתם כי. ועבדתם שם אלהים מעשה. כי ישמעון את שמעך דמלכים: סיחון ד׳ מלא בתורה וסימן על כן יאמרו המשלים באו חשבון. אוי לך מואב אבדת עם כמוש. ואשלח מלאכים ממדבר. ועשה ה׳ להם. ונמסר גם בסדר חקת:

תולדות אהרן (החל רש. שביעית לו): אחל תת. תענית כ ע״ג כה: אשר ישמעון. תענית שם ע״ג שם: מדבר קדמות. שבת פט:

בעל הטורים

ראה נתתי בידך את סיחון. מלמד שהראהו שרו של סיחון וידו כפותה: החל ד׳. הרי בהאי ענינא. החל וכלה. וגלות החל הזה. החל רש. החל וכלה שהיו מבעתה עממים שגא׳ בסס לא תחיה כל נשמה. וגלות החל. מלמד שרמז למשה הגלות. א״נ כי סופי דכתיב בהא החל רש אף בהם נמי כתיב ירשו את ערי הנגב. וכדאיתא בתנחומא כל הנסים שעשה הקב״ה במדבר עתידין לעשות לישראל גאולה: כיום הזה. רמז שיעמוד לו השמש שהשמש נקרא יום: הזה אחל. הגימטריא בחמה: אחל ג׳. אחל גדלך. אחל תת פחדך. ולא אחל את שם קדשי עוד. זהו בדרכו שעמדה חמה למשה כמו שעמדה ליהושע ומנלן דאירי בעמידת חמה דכתיב ואת שם קדשי אודיע ולא אחל את שם קדשי עוד ובעמידת החמה נודע שם קדשו בכל הארץ:

רמבן

ישראל ועתיד להנחילם להם ובהם נאמר ואם ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וכן לא הוזכר בשום מקום שנחלום בימי יהושע אם כן הרפאים שנתן לאברהם הוא החוי שהוא הבן הששי לכנען ואביו קרא לו חוי ובימי אברהם כנו לו רפאים ועל דעתי הוא שם מכונה מן החוי על שם חור פתן ומאורת צפעוני כי הטמונים בעפר יקרא הלשון רפאים כמו הרפאים יחוללו מתחת מים ושוכניהם וארץ רפאים תפיל. והנה בני החוי הזה רבו למעלה וכאשר נפוצו משפחות הכנעני נחלה המשפחה הזאת ארצות גדולות ומהם שתקרא ארץ רפאים ומהם חורים ומהם עוים ובכללם כלם חוי וכולם רפאים כאשר בעמנו אפרים יהודה וישראל ובכללם כולם ישראל והשמות האלה כולם מתוארים מן החוי כי כאשר היה שמו חוי כנו לו מן חויא רפאים שהנחש שוכן בחורי עפר והחורי והחוי על שם הנחש כמו כן כאשר פירשתי והקב״ה נתן לאברהם הרפאים בכללם ומשה יזכיר לישראל החוי השם הראשון שקרא לו אביו כי ארץ רפאים בימי משה כבר נחלקה וממנה אסורה לישראל והנה הכתוב בא להזכיר בכאן ענין כל ארץ החוי שהם הרפאים בכל הנעשה ממנה אמר תחלה כי האמים גם הם מן הרפאים וירש אותם מואב וחזר ואמר כי החורי אשר הם גם כן מן רפאים ירש אותם עשו וחזר עוד ואמר כי ארץ בני עמון אף היא ארץ רפאים ואסר כל זה לישראל ועוד ספר כי גם כפתורים היוצאים מכפתור לקחו מארצם והיא מותרת לישראל והזכיר יהושע ארץ הפרזי והרפאים. אבל רש״י כתב עוים מפלשתים הם שעמהם נחשבים בספר יהושע העזתי האשדודי והאשקלוני הגתי והעקרוני והעוים ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך לא יכלו ישראל ללכת בארצם ולהוציאם מארצם הבאתי עליהם כפתורים והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחת מידם. ולא נתכוונו אלי דברים הללו כי הכתוב לא ימנה העוים מפלשתים אבל ימנה חמשת סרני פלשתים ויזכירם ואחרי כן יזכיר העוים בעם אחר יאמר כי מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה הכל תחשב מארץ כנען חמשת סרני פלשתים אשר ימנה וגם העוים שהם גוי אחר. ולדברי הרב הנה הותרו העוים שירשו אותם כפתורים ושאר סרני פלשתים מי התירם ולמה יכבשו את כלם כי יהושע הוא המכבש את הפלשתים והעוים ועוד למה תהיה ארץ פלשתים לאברהם כלל ולמה הוצרך אבימלך לבריתו בזה ופלשתים מבני מצרים היו וכן הכפתורים ואינם מעשר עממין אבל הדבר בהפך כי הכפתורים והפלשתים השמידו מן הכנענים כי אבימלך מלך גרר היה והעזתי יושב בעזה וצידון עיר פלשתים

ואלה מגבול הכנעני הם שנאמר ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה והנראה בעיני כי פלשתים וכפתורים ישבו עם אחד וכן אמר הכתוב כי שודד ה׳ את פלשתים שארית אי כפתור וזה טעם כפתורים היוצאים מכפתור כי יצאו מכפתור עם מעט לגור באשר ימצאו והשמידו את העוים היושבים עד עזה שהם מזרע כנען וישבו תחתם בעזה ואשקלון ואשדוד וגת ועקרון והכל מגבולות כנען וחלקו אותה לחמשה סרניהם ושם הגלילות ההם פלשת ונקראו גם הם פלשתים ונשאר לעוים יתר ארצם כאשר הזכיר יהושע וזהו שאמר פלשתים שארית אי כפתור כי פלשתים הם וזה טעם אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים כמו שפירשתי שם. ומה שאמר הכתוב הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים ופלשתים מכפתור וארם מקיר יספר מלחמות ה׳ כי הוא אשר העלה את ישראל מארץ מצרים באותות ובמופתים ובמלחמה והעלה פלשתים מכפתור ארצם כי הוציאם משם לתת להם בנס גדול את העוים והשמידום וישבו תחתם ועזבו כפתור לאחיהם או שהיה הענין כאשר הזכרתי כי העוים בני כנען יושבי הארץ בראשונה היה שמם פלשתים כי שם הארץ פלשת והכפתורים היוצאים מכפתור כאשר השמידום הגלו מהם לכפתור ארצם אשר היא מכלל ארץ מצרים ליד אחיהם וה׳ גאלם משם וחזרו למקומם לא ידענו באיזה דור מן הדורות והנה פלשתים יושבי ארץ כנען הם ולכך אמר הכתוב דבר ה׳ עליכם כנען ארץ פלשתים והאבדתיך מאין יושב וכן ישראל לא הורישו פלשתים עד שעבר זמן השבועה שמתו שלשה דורות מן הפלשתים באותה הארץ של אבימלך וכן אמרו במדרש כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך עדיין נכדו קיים זהו הראוי והנכון בענין הזה. אבל בגמרא בפרק ואלו טרפות אמרו כדברי רש״י במחלוקת ורב אמר התם עוים מתימן באו ותניא כותיה ותימן זרע אדום כדכתיב לאדום כה אמר ה׳ צבאות האין חכמה בתימן וזה אפשר הוא שיאמר הכתוב כי העוים שהם מבני עשו קצת ארצם טהרה ביד הכפתורים כעמון ומואב שטהרו בסיחון ומה שכתבתי הוא הטוב והישר:

(כד) ראה נתתי בידך את סיחון. הדבור הזה הוא האמור למטה ראה החלותי תת לפניך וקודם לכן שלח לו מלאכים ממדבר קדמות כי אחרי שיצוהו השם החל רש והתגר בו מלחמה לא ישלח לו דברי שלום אעברה בארצך כי אם ישמע אליו יהיה עובר על דברי השם ואם ידע שלא ישמע יהיה שליחותו לריק ולא תחשוב לומר כי היא המצוה שנצטווינו כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום כי שם כתוב והיה כל העם הנמצא

רשי

לענין מכר אוכל ומים : עד אשר אעבור את הירדן. מוסב על אעברה בארצך : (לא) החלותי תת לפניך. (מ״ר) כפה שר של אמוריים שלמעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו : (לב) ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכים לעזור זה לזה : (לג) ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו : (לד) מתם. אנשים. בביזת סיחון נאמר בזזנו לנו לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו לנו לשון בזיון כך נדרש בספרי בפרשת וישב ישראל בשטים (במדב׳ כה): (לז) כל יד נחל יבוק. כל אצל נחל יבוק : וכל אשר צוה ה׳ אלהינו. שלא לכבוש הניחנו : (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עלייה: (ב) אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה

אבן עזרא

על טעם בדרך בדרך נלך כאשר עשו לי בני עשו שסבבו הר שעיר בדרך בדרך וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתו כי משם היה מקום ארץ כנען קרוב ולכן עברו על ער כי כן כתוב ורבים אמרו הם לא קדמו רק ישראל קנו מהם : (לא) החלותי. בפתחות ה״א הבנין בעבור אות הגרון וכן העירותיהו בצדק. (לג) ונך. חסר נו״ן השרש : (לד) מתם. בני אדם : (לו) שגבה. מגזרת ונשגב ה׳ לבדו : (לז) אל ארץ בני עמון. שהוא היום בידם כאשר פירשתיו: לא קרבת כל יד. מקום כמו יד

הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים (ב׳ א׳ חסר וא׳ מ״ל)
הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר
אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה (ייו ר״פ בספרא)
סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ (ל׳ וחסר)
כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־ (ב׳ בסורס)
רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ (ל׳)
בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ששי לא וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת (ב׳ וחסר)
לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל (ס׳)
רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃ לב וַיֵּצֵא
סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ (ד׳)
לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ לג וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָו (ל׳ בניו ק׳)
וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּד אֶת־ (כל לישנא חסר במ״ב מ״ל)
כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־
כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף לֹא (כל לישנא חסר במ״ד מ״ל)
הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃ לה רַק הַבְּהֵמָה
בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר
לָכָדְנוּ׃ לו מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־ (כל אוריתא חסר)
שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר
בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה
קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל (ל׳)
נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ׃ לז רַק
אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־ (סימן)
יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ ג א וַנֵּפֶן וַנַּעַל (ל׳)
דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן
לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה (ד׳)
אֶדְרֶעִי׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־
תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ

בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר
וּמוֹאֲבָאֵי דְּיָתְבִין בִּלְחָיַת
עַד דְּאֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא
לְאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא יָהֵיב
לָנָא׃ ל וְלָא אֲבָא סִיחוֹן
מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן לְמִשְׁבְּקָנָא
לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵיהּ אֲרֵי
אַקְשִׁי יְיָ אֱלָהָךְ יָת רוּחֵיהּ
וְאַתְקֵיף יָת לִבֵּיהּ בְּדִיל
לְמִמְסְרֵיהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא
הָדֵין׃ לא וַאֲמַר יְיָ לִי חֲזֵי
דְּשָׁרֵיתִי לְמִמְסַר קֳדָמָךְ יָת
סִיחוֹן וְיָת אַרְעֵיהּ שָׁרֵי
לְתָרְכוּתֵיהּ לְמֵירַת יָת
אַרְעֵיהּ׃ לב וּנְפַק סִיחוֹן
לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ
לְאַגָּחָא קְרָבָא לְיָהַץ׃
לג וּמַסְרֵיהּ יְיָ אֱלָהָנָא
קֳדָמָנָא וּמְחֵינָא יָתֵיהּ וְיָת
בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ׃
לד וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְווֹהִי
בְּעִדָּנָא הַהִיא וְגַמַּרְנָא יָת
כָּל קִרְוַיָּא גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא
וְטַפְלָא לָא אַשְׁאַרְנָא
מְשֵׁיזִיב׃ לה לְחוֹד בְּעִירָא
בַּזּוֹנָא לָנָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא
דִּכְבַשְׁנָא׃ לו מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל
כֵּיף נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא
דִּבְנַחְלָא וְעַד גִּלְעָד לָא הֲוָת
קַרְתָּא דְּתַקִּיפַת מִנָּנָא יָת
כּוֹלָא מְסַר יְיָ אֱלָהָנָא
קֳדָמָנָא׃ לז לְחוֹד לַאֲרַע
בְּנֵי עַמּוֹן לָא קְרֵיבְתָּא כָּל
כֵּיף נַחַל יוּבְקָא וְקִרְוֵי
טוּרָא וְכֹל דְּפַקֵּיד יְיָ אֱלָהָנָא׃ א וְאִתְפְּנֵינָא
וּסְלֵיקְנָא אוֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן
לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּיהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא לְאֶדְרֶעִי׃
ב וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תִדְחַל מִנֵּיהּ אֲרֵי בִידָךְ מָסְרִית

ולא אבה סיחון כל משנה תורה ר״פ לא במ״ו ולא וסימן במס״ר : החלתי ב׳ וסימן ראה החלתי תת לפניך את סיחון. היום החלתי לשאול : החל ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסימן נמסר לעיל בהאי סידרא : בנו ד׳ כתיב בנו וקרי׳ בניו וסימן ונך אתו ואת בנו. ואת בנו לא ידע. איש על בנו ועל בנתיו. ובנו יתגרו ואספו : מתם כל לישנא חסר במ״ד וסימן ממתים ידך ה׳ ב׳ בו. בריך מתים יתרישו. מעיר מתים ינאקו : ונפן ג׳ וסימן ונפן המדברה. ונפן ונעבר. ונפן ונעל דרך חבשן : ואת ארצו ה׳ וסימן ויאמר ה׳ אל משה אל תירא אתו. ראה החלתי תת לפניך את סיחון ואת ארצו. קמו סעו ועברו את נחל ארנון. ויאמר ה׳ אלי אל תירא אתו כי בידך נתתי אתו. ויאמר ה׳ אל יהושע. ונמסר גם בסדר חקת:

תולדות אהרן אכל בכסף. ע״ג נו : כי הקשה ה׳ אלהיך. פקדם שער נו פקרים מ״ד פ׳ כה :

ספורנו

לתור להם מנוחה הם השמידו את העוים ומיד אותם כפתורים כנגד ישראל את הארץ : (ל) כי הקשה ה׳ אלהיך את רוחו. למען שלא להניח את ישראל לעבור בגבולו. ואמן

בעל הטורים

רק הבהמה. רק מיעוטא הוא רק בכחושים אבל השמנים ראוית החרם מקריבו לה׳ : דרך הבשן. על שם שן שגדל לו כדאיתא בברכות :

רמבן

הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך וכאן אם שמע להם לא היו נוגעים בו כלל אבל פי׳ ואשלח מלאכים כבר שלחתי מלאכים אבל הקדים דברי השם לבאר כי הקשה ה׳ אלהיך את רוחו לומר כי הכל סבה מאת השם כי כן אמר לי : (כה) ומעם אחל תת פחדך. כנגד ישראל שיראום כל העמים ואנשי כנען בלב נמס יבאו לקראתם אבל הקשה השם את רוחם לאמר עוד מותנו בחרבם מלהיות להם עבדים כי מה טעם לומר במשה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים והוא לא ילחם רק בשני המלכים האלה אבל היא הבטחה לישראל וביהושע כאשר אמר לו עיניך הרואות וזה טעם אחל רש לרשת את ארצו : (לד) ונחרם את כל עיר מתם והנשים והטף. שהיו מן האמורי ונצטוו בכך שנאמר רק מערי העמים האלה אשר ה׳ אלהיך נותן לך נחלה לא תחיה כל נשמה ואעפ״כ פתח להם בשלום שכך היא המצוה כאשר

וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ
לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן׃
ג וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־
עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ
וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ
שָׂרִיד׃ ד וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו
בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר
לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר
כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג
בַּבָּשָׁן׃ ה כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת
חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד
מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃ ו וַנַּחֲרֵם
אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ
חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם
הַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ ז וְכָל־הַבְּהֵמָה
וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃ ח וַנִּקַּח
בָּעֵת הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי
מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃
ט צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן
וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר׃ י כֹּל
עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־
הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי
מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃ יא כִּי רַק־
עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר
הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל
הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע

פ׳ — וי"ו מ"ל כתורה — כל ליסנא חסר כמ"ב מ"ל — כל ליסנא חסר — ד׳. ב׳ חסר ואיגון ו׳ ומסניין — ב׳ ומסמס א"ב — כל ליסנא חסר כמ"ד מ"ל — ב׳ ומ"ל — ד׳ — ל׳ וחסר — כ׳. ס׳ פסוק כל וכל וכל — ג׳ — ד׳ — ד׳ סבירין וסנס — ל׳ כתיב ס׳ ג׳

יָתֵיהּ וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וְיָת
אַרְעֵיהּ וְתַעֲבֵיד לֵיהּ כְּמָא
דַּעֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא
דֶּאֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּחֶשְׁבּוֹן׃
ג וּמְסַר יְיָ אֱלָהָנָא בִּידָנָא
אַף יָת עוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנָן
וְיָת כָּל עַמֵּיהּ וּמְחֲנָהִי עַד
דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב׃
ד וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְווֹהִי
בְּעִידָנָא הַהִיא לָא הֲוָת
קַרְתָּא דְּלָא נְסֵיבְנָא מִנְּהוֹן
שִׁתִּין קִרְוִין כָּל בֵּית פְּלָךְ
טְרָכוֹנָא מַלְכוּתָא דְּעוֹג
בְּמַתְנָן׃ ה כָּל אִלֵּין קִרְוַיָּא
כְּרִיכַן מַקְּפַן שׁוּר רָם
דִּילְהֶן דָּשִׁין וְעַבְרִין בַּר
מִקִּרְוֵי פַּצְחַיָּא דְּסַגִּיאָן לַחֲדָא׃
ו וְגַמַּרְנָא יָתְהוֹן כְּמָא
דַּעֲבַדְנָא לְסִיחוֹן מַלְכָּא
דְּחֶשְׁבּוֹן גַּמַּרְנָא כָּל קִרְוַיָּא
גֻּבְרַיָּא נְשַׁיָּא וְטַפְלָא׃
ז וְכָל בְּעִירָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא
בַּזְנָא לָנָא׃ ח וּנְסֵיבְנָא
בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת אַרְעָא
מִיַּד תְּרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה
דִּבְעִיבְרָא דְּיַרְדְּנָא מִנַּחֲלָא
דְּאַרְנוֹן עַד טוּרָא
דְחֶרְמוֹן׃ ט צִידוֹנָאֵי קָרַן
לְחֶרְמוֹן כְּרִיוֹן וֶאֱמוֹרָאֵי קָרַן
לֵיהּ טוּר תַּלְגָּא׃ י כָּל
קִרְוֵי מֵישְׁרָא וְכָל גִּלְעָד
וְכָל מַתְנָן עַד סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי
קִרְוֵי מַלְכוּתֵיהּ דְּעוֹג
בְּמַתְנָן׃ יא אֲרֵי לְחוֹד עוֹג
מַלְכָּא דְּמַתְנָן אִשְׁתְּאַר
מִשְּׁאָר גִּבָּרַיָּא הָא עַרְסֵיהּ

אבן עזרא

יד סירון: (ג) השאיר לו. כל אחד מישראל והוא פעל עבר: (ד) חבל ארגב. דברי המתרגם ארמית ידועים ויש אומרים שהוא שם אדם היה בחלקו מירושת אביו זה החבל ויש אומרים כי האל"ף נוסף והוא מגזרת ורגבים ידובקו כדרך רחוקה

עוג בבשן ד׳ וסימן ונלכד את כל עריו בעת ההיא. כל ערי המישור. כל ממלכת עוג בבשן. חצי הגלעד: בצרת ה׳ ומשניין וסימן במסרה רבתא: מנחל ד׳ וסימן ונקח בעת ההיא את הארץ. ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל. ולא הוסיף עוד מלך מצרים. מנחל בדרך ישתה: כל ערי המישור ט׳ פסוקים כל וכל וכל וסימן נמסר בסדר נשא: המישר כלם חסר במ"י וסימן במסרה רבתא: סלכה ג׳ וסימן כל ערי המישור וכל הגלעד. והגלעד וגבול הגשורי. ובני גד לנגדם ישבו: הנה ד׳ סבירין והנה וסימן נמסר בסדר כי תשא: הלה הוא ג׳ וסימן כי רק עוג. כתובה על ספר הישר. תרעת אתי נאם

תולדות אהרן ששים עיר מגלה י שבועות
טז ערכין לג: כל אלה ערים בצורות. מגלה שם שבועות שם ערכין לג: לבד מערי הפרזי. מגלה כ: צידונים יקראו. חולין ס: (והערנה וסידן. תגה ס):

רש"י

משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם שנאמר (בראשית יד) ויבא הפליט והוא עוג: (ד) חבל ארגב. מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגילת אסתר קורא פלטין טרכונין למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את ארגוב (מלכים ב׳ טו) אצל היכל מלך הרג פקח בן רמליהו לבן מנחם למדתי שכך נקראת שם הפרכיא: (ה) מערי הפרזי. פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן (זכריה ב) פרזות תשב ירושלים: (ו) החרם. לשון הוה הולך וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגו׳. ובמקום אחר הוא אומר (דברים ד) ועד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא. שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען. (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר (בראשית יד) ויבא

בעל הטורים

נכנס דלתים ובריח. היה תמה דכתיב ערים גדולות ובצורות בשמים: בזונו לנו. שתלה אמר בזזנו לנו מתחלה היתה הביזה חביבה בעיניהם ולבסוף היתה כ"כ הרבה עד שהיתה בזוי בעיניהם וזהו בזונו לנו: שלה הוא. בכ"א כתיב יצא מי שמלך כל"ה שנים והוא דור המדבר שלשון בועז עובד ישי דוד ויקח הערים שלשה ד"א תרמז על משה שבים כי ס׳ אמה ודלג י׳ אמות וכלי מלחמתו י׳ אמה והכהו בקרסוליו שהיו י׳ אמה:

ספורנו

ואמץ את לבבו. להלחם: (י) ערי ממלכת עוג בבשן. כי רק עוג מלך הבשן נשאר והטעם שמלך עוג באותו הגליל היה כי הוא לבדו נשאר מיתר הרפאים כי ממלחמת אמרפל וחביריו שהכו את רפאים בעשתרות קרנים שאלו רפאים רבים ואותם הנשארים הכו אותם בני עמון כמו שבאר למעלה וממלחמת העמונים נשאר הוא לבדו ובהיותו גבור בגבורת שאר הרפאים לכן מלך: (יא) באמת איש. באמת כל אחד מאותם הרפאים ומלא איש תורה כל אחד ואחד כמו איש לבגשו מקנהו. ויכו איש איש ויולחם. אמר אע"פ שאותה הערש היתה תשע אמות ארכה באמת כל אחד מהם והיתה בלי ספק אמות בינוניות הרבה מאד יותר מתשע אמות אולי על אחת כמה וכמה. ובזה יובן גודל אותם הענקים וחזקם. ועכ"ז השמידו אותם בני עמון בגזרת האל יתברך כמו שבאר למעלה:

רמבן

כאשר אפרש בעה"י אבל לעוג מלך הבשן לא קרא לשלום שהוא יצא אליו למלחמה קודם שבאו לעיר שלו כלל וכבר פירשתי הענין בסדר זאת חקת: ג (ט) צידנים יקראו לחרמון שריון. ובמקום אחר הוא אומר עד הר שיאון הוא חרמון הרי לו ארבע שמות להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבע מלכיות מתפארות בכך זה אומר על שמי יקרא וזה אומר על שמי יקרא לשון רש"י מדברי אגדה. ויתכן שיהיה השבח הזה כך אבל עיקר הכתוב לומר כי צידונים בני בכור כנען יקראו לחרמון שריון כהיותו בידם מלפנים והאמורי היושב בה עכשיו אשר מהם ולכדו אותו ישראל יקראו לו שניר והוא שלג בלשון כנען כמו שרש"י מעיד עליו וכן תרגם אונקלוס ובעבור שהוא הר השלג ומפני הקרירות יהיה חרם יקרא חרמון והוא לו שם כנוי ואולם גם שריון בלשון הצידונים שם שיורה על כך ושם הר שיאון:

(יא) כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל וגו׳. ענין הכתוב שבא להגיד כי עוד זה נקרא מלך האמורי בעבור כי מלך עליהם אבל הוא עצמו מן הרפאים הוא ולהגיד על גבהו וגדלו כי היו הרפאים עם גדול ורם כענקים אמר כי ערשו ערש ברזל לא יסבול אותו ערש עצים כשאר בני אדם והוא בעיר רבה שהיתה עיר מושבו וכאשר השמידו בני עמון את הרפאים כאשר נזכר למעלה ולכדה פירו ניצל הוא לבדו מידם וזהו שאמר כי רק עוג נשאר מיתר רפאים והנה נשארה מטתו שמה ברבה אשר היא עתה לבני עמון והעמונים קיימו אותה לעדות כי השמידו עם גדול ורם והאיש הגבור אשר כגובה הארזים גבהו וחסון הוא כאלונים לכדו ממנו מלכותו וזה טעם הנה כלומר הנה העדות קיימת שהיא ערש

ויבא הפליט זהו עוג: באמת איש. באמת עוג: (יב) ואת הארץ הזאת. האמורה למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: ירשנו בעת ההיא מערוער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה: (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם: (טז) תוך הנחל וגבול. כל הנחל ועוד מעבר לשפתו כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן: (יז) מכנרת. מעבר הירדן המערבי היתה ונחלת בני גד מעב׳ הירדן המזרחי ונפל בגורלי׳ רוחב הירדן כנגדם ועוד מעבר שפתו עד כנרת וזהו שנא׳ הירדן וגבול הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר: לפני אחיכם. כס

רחוקה: (יא) באמת איש. באמת כל אדם והנה הוא כפל ולא יתכן להיות באמתו כי מה בא הכתוב ללמד ועוד שלא יהיה בגלם אדם כלל: (יד) יאיר בן מנשה. פירשתיו שהוא מבני יהודה: הגשורי והמעכתי. שני גוים: (טו) ולמכיר. מפורש: (טז) תוך הנחל וגבול. שלו וכן והירדן וגבול: (יח) ואצו אתכם. עם בני ראובן וגד ידבר בעבור שהיו בכלל ישראל אמר אתכם ולא אותם והפך זה ויצו משה את

אַמּ֣וֹת אָרְכָּ֔הּ וְאַרְבַּ֥ע אַמּ֛וֹת רָחְבָּ֖הּ
בְּאַמַּת־אִֽישׁ׃ יב וְאֶת־הָאָ֧רֶץ
הַזֹּ֛את יָרַ֖שְׁנוּ בָּעֵ֣ת הַהִ֑וא מֵעֲרֹעֵ֞ר
אֲשֶׁר־עַל־נַ֣חַל אַרְנֹ֗ן וַחֲצִ֤י הַר־
הַגִּלְעָד֙ וְעָרָ֔יו נָתַ֕תִּי לָרֽאוּבֵנִ֖י
וְלַגָּדִֽי׃ יג וְיֶ֨תֶר הַגִּלְעָ֤ד וְכָל־
הַבָּשָׁן֙ מַמְלֶ֣כֶת ע֔וֹג נָתַ֕תִּי לַחֲצִ֖י
שֵׁ֣בֶט הַֽמְנַשֶּׁ֑ה כֹּ֣ל חֶ֤בֶל הָֽאַרְגֹּב֙
לְכָל־הַבָּשָׁ֔ן הַה֥וּא יִקָּרֵ֖א אֶ֥רֶץ
רְפָאִֽים׃ יד יָאִ֣יר בֶּן־מְנַשֶּׁ֗ה לָקַח֙
אֶת־כָּל־חֶ֣בֶל אַרְגֹּ֔ב עַד־גְּב֥וּל
הַגְּשׁוּרִ֖י וְהַמַּֽעֲכָתִ֑י וַיִּקְרָא֩ אֹתָ֨ם
עַל־שְׁמ֤וֹ אֶת־הַבָּשָׁן֙ חַוֺּ֣ת יָאִ֔יר עַ֖ד
הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ שביעי טו וּלְמָכִ֖יר נָתַ֥תִּי
אֶת־הַגִּלְעָֽד׃ טז וְלָרֽאוּבֵנִ֨י וְלַגָּדִ֜י
נָתַ֤תִּי מִן־הַגִּלְעָד֙ וְעַד־נַ֣חַל אַרְנֹ֔ן
תּ֥וֹךְ הַנַּ֖חַל וּגְבֻ֑ל וְעַד֙ יַבֹּ֣ק הַנַּ֔חַל
גְּב֖וּל בְּנֵ֥י עַמּֽוֹן׃ יז וְהָעֲרָבָ֖ה וְהַיַּרְדֵּ֣ן
וּגְבֻ֑ל מִכִּנֶּ֗רֶת וְעַ֨ד יָ֤ם הָֽעֲרָבָה֙ יָ֣ם
הַמֶּ֔לַח תַּ֛חַת אַשְׁדֹּ֥ת הַפִּסְגָּ֖ה
מִזְרָֽחָה׃ יח וָאֲצַ֣ו אֶתְכֶ֔ם בָּעֵ֥ת
הַהִ֖וא לֵאמֹ֑ר יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֗ם נָתַ֨ן
לָכֶ֜ם אֶת־הָאָ֤רֶץ הַזֹּאת֙ לְרִשְׁתָּ֔הּ
חֲלוּצִ֣ים תַּֽעַבְר֗וּ לִפְנֵ֛י אֲחֵיכֶ֥ם בְּנֵֽי־
יִשְׂרָאֵ֖ל כָּל־בְּנֵי־חָֽיִל׃ יט רַ֗ק
נְשֵׁיכֶ֣ם וְטַפְּכֶם֮ וּמִקְנֵכֶם֒ יָדַ֕עְתִּי כִּֽי־
מִקְנֶ֥ה רַ֖ב לָכֶ֑ם יֵשְׁבוּ֙ בְּעָ֣רֵיכֶ֔ם
אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לָכֶֽם׃ מפטיר כ עַ֠ד
אֲשֶׁר־יָנִ֨יחַ יְהוָ֥ה ׀ לַאֲחֵיכֶם֮ כָּכֶם֒
וְיָרְשׁ֣וּ גַם־הֵ֔ם אֶת־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֨ר

ל׳. פ׳ — כל אורייתא חסר — כ׳ וכל יהושע יג דכוותה במ״ג כ״א — ל׳ ר״פ — ל׳ ר״פ — ב׳ — ב׳ — ט׳ חסר בליש׳ ד׳ — ל׳ — ג׳. ל׳ ותכר — ב׳ — ד׳ בטעם בספרי׳ בלישנא

עַרְסָא דְפַרְזְלָא הֲלָא הִיא
בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תְּשַׁע
אַמִּין אוּרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמִּין
פּוּתְיָהּ בְּאַמַּת מְלָךְ׃ יב וְיָת
אַרְעָא הָדָא יְרֵיתְנָא בְּעִדָּנָא
הַהִיא מֵעֲרוֹעֵר דְּעַל נַחְלָא
דְאַרְנוֹן וּפַלְגוּת טוּרָא דְגִלְעָד
וְקִרְווֹהִי יְהָבִית לְשִׁבְטָא
דְרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד׃
יג וּשְׁאָר גִּלְעָד וְכָל מַתְנַן
מַלְכוּתָא דְעוֹג יְהָבִית
לְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה כֹּל
בֵּית פְּלָךְ טְרָכוֹנָא לְכָל
מַתְנַן הַהוּא מִתְקְרֵי אֲרַע
גִּבָּרַיָּא׃ יד יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה
נְסֵיב יָת כָּל בֵּית פְּלָךְ
טְרָכוֹנָא עַד תְּחוּם גְּשׁוּרָאָה
וְאַפִּקֵירוֹס וּקְרָא יָתְהֶן עַל
שְׁמֵיהּ יָת מַתְנַן כַּפְרָנֵי יָאִיר
עַד יוֹמָא הָדֵין׃ טו וּלְמָכִיר
יְהָבִית יָת גִּלְעָד׃ טז וּלְשִׁבְטָא
רְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא גָד יְהָבִית
מִן גִּלְעָד וְעַד נַחְלָא דְאַרְנוֹן
גּוֹ נַחְלָא וּתְחוּמָא וְעַד
יוּבְקָא דְנַחְלָא תְּחוּמָא דִבְנֵי
עַמּוֹן׃ יז וּמֵישְׁרָא וְיַרְדְּנָא
וּתְחוּמֵיהּ מִגִּינּוֹסַר וְעַד יַמָּא
דְמֵישְׁרָא יַמָּא דְמִלְחָא תְּחוֹת
מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא מַדִּנְחָא׃
יח וּפַקֵּדִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא
הַהִיא לְמֵימַר יְיָ אֱלָהֲכוֹן
יְהַב לְכוֹן יָת אַרְעָא הָדָא
לְמֵירְתַהּ מְזָרְזִין תַּעְבְּרוּן
קֳדָם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא׃ יט לְחוֹד
נְשֵׁיכוֹן וְטַפְלְכוֹן וּבְעִירְכוֹן
יְדַעְנָא אֲרֵי בְעִיר סַגִּי לְכוֹן
יִתְּבוּן בְּקִרְוֵיכוֹן דִּיהָבִית לְכוֹן׃ כ עַד דִּינִיחַ יְיָ
לַאֲחֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵרְתוּן אַף אִינוּן יָת אַרְעָא דַּיְיָ

ה׳. ואת הארץ ה׳ וסימן נמסר בסדר וישלח: שבט המנשה ב׳ וסימן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה וכל יהושע דכוותא במ״ג וסימן ויתן משה. וישלחו בני ישראל. ויבאו אל בני ראובן ואל: ועד נחל ארנון י״ד פסוק אית בהון ועד ועד וסימן במסרה רבתא: וגבל ט׳ חסר וסימן נמסר בסדר חקת: ועד ים ד׳ יתידאין וסימן נמסר בסדר משפטים: אשר ה׳ אלהיכם ד׳ בטעמא בספרא בלישנא וסימן עד אשר יניח ה׳. ושמרת את חקיו ואת. שפטים ושטרים. שמת בטנא: יהושע

רמבן

ערש ברזל והרוכה ורחבה מאד וקיימת היא ברבת בני עמון כי ערשו אשר בעשתרות היתה לשלל ולבזה:

וטעם באמת איש הגדול בבני אדם. כמו וחזקת והיית לאיש ועל דעת אונקלוס באמת איש באמת האיש ותרגום מלך וכן את הכבש אחד בלולה הוא וכן רבים כלומר באמת עוג עצמו:

(יב) **ואת** הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא. את הארץ הזאת האמורה למעלה מנחל ארנון עד הר חרמון ירשנו בעת ההיא:

מערער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד חרמון היה לשון רש״י. והנכון בעיני כי יאמר ואת הארץ הזאת שירשנו בעת ההיא מערוער נתתי לראובני וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה וכן רבים:

(יג) **כל** חבל הארגב לכל הבשן ההוא יקרא ארץ רפאים. פירוש וכל חבל הארגב לכל הבשן אשר הוא נקרא ארץ רפאים כלשון וכל ההקדש שמואל

את הלוים לקוח את ספר התורה כי אנכי ידעתי את מריך אינגו מדבר עם הלוים רק עם כל ישראל ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם :

ב' מלאים וסימן ואת יהושוע צויתי . אשר האריכו ימים : צויתי ה' וסימן נמסר בסוף סדר צו : תיראום ב' דין מלא וא' חסר וח' אתנו אל תיראם : הנלחם ג' וסימן לא תיראום דמשנה תורה . אתם ראיתם . אחד מכם ירדוף אלף :

אֱלָהָכוֹן יָהֵיב לְהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּתְתוּבוּן גְּבַר לִירוּתְּתֵיהּ דִּיהָבִית לְכוֹן :
כא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ פַּקֵּדִית בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימָר עֵינָךְ חָזְיָן יָת כָּל דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהָכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעֲבֵיד יְיָ לְכָל מַלְכְוָתָא דְאַתְּ עָבַר לְתַמָּן :
כב לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָכוֹן מֵימְרֵיהּ מְגִיחַ לְכוֹן :
ססס

ס' דמטעין · ב' מ"ל · ס' · ב' חסרים · ג' מ"ל וח' חסר

יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם :
כא וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ צִוֵּיתִי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה :
כב לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם : ססס

ק"ה, מלכיה סימן

הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם שנא' (דברים ל"ג) וטרף זרוע אף קדקד :

רמבן

שמואל הרואה ושאול בן קיש הקדישו נשים נכריות שהסה"א בהם במקום אשר וכן רבים והיה נקרא מכלל ארץ רפאים על שם עוג המולך בה או מפני שהיתה מתחלה לרפאים ונשארה לעוג כי הוא והעם היושב בה מיותר הרפאים :

כלי יקר

פרשת דברים

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. לא מצינו בכל המקרא שמשה ידבר אל כל ישראל כאחד וכי אפשר שיוכל לדבר עם ס' רבוא איש בפעם א' ולא מצינו לשון זה בכל המקרא כ"א כאן ובפ' הקהל שנאמר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם ואמרו רז"ל שהיה קורא המלך מן אלה הדברים והלאה כי בוודאי יש יחוס ודמיון ביניהם כי בכל התורה נאמר בני ישראל וכאן נאמר ישראל וכי אל ישראל דבר והלא אל בני ישראל דבר כל דבריו. והנה קרוב לשמוע שבכל מקום שמזכיר בני ישראל הוא מדבר בכלל ההמון עם כי כולם בני ישראל המה אבל במקום שמזכיר ישראל הוא מדבר עם הגדולים שבישראל אשר כל אחד בשם ישראל שבא יכונה ודומה לו. ולפי שגדולי ישראל עליהם מוטל להוכיח את העם ואם לא יוכיחום אזי אשמת העם תלויה בהם על כן זרזם משה ע"ז יען שאין להם מקום לפטור מן העונש באמרם שגלוי לנו שאין התוכחה תועלת כי לא תועיל התוכחה לעם קשה עורף. לפי שאם לפניו ית' גלוי לפניהם מי גלוי וכן האשימם הנביא באמרו ואחרי לא יועילו הלכו שתלו העדר התוכחה בטענת שלא יועיל להם כי לא אבו שמוע וזה באמת אינה טענה כי עכ"פ המוכיח יעשה את שלו ומכל מקום למד אותם דרך התוכחה כי כל מוכיח הרוצה שיהיו דבריו נשמעים ולא יבעטו בתוכחתו אז יוכיחם ברמז ולא בפי' באופן שלא יבין דבריו כ"א זה המרגיש בעצמו כי הוא זה האיש אבל בתוכחת מגולה מסתמא יבעט. לכך אמר הקב"ה למשה שיקרא התורה הזאת שהם הדברי מוסר שבפ' זו והמה נגד כל ישראל כי כל תוכחה היא דברים קשים המתנגדים אל כל ישראל ויקרא אותם באזניהם היינו ברמז שדומה למדבר בלחישה באופן שלא יכנס כ"א באזני זה היודע בעצמו שהוא חייב בדבר וזהו הרמז באלה הדברים אשר דבר משה אל כל הגדולים אשר בשם ישראל יכונו. ומה דבר להם היינו במדבר בערבה וגו' ר"ל ממני תראו וכן תעמו להוכיח ברמז כי זה סבה גדולה לקבלת התוכחה. וי"א כי דווקא אל הגדולים שקרא ישראל דבר ברמז מחמת הכבוד אבל בסמוך נאמר דבר משה אל בני ישראל דהיינו ההמון עם ולהם לא חלק כבוד אלא בפירוש אמר להם מעשה המרגלים והעגל. ואע"פ שהגדולים מסתמא לא נאשמו בכל הדברים אשר דבר ברמז מ"מ מאחר שלא הוכיחום תלה האשמה בהם ברמז. ונ"ל לייסב בזה מה שהקשו המפרשים למה לא נאמר ויהי בארבעים שנה בתחלת הפ'. לפי שעיקר טעם של הודעת זמן זה טעמו להודיע שהתוכחה טובה להיות סמוך למיתה כדי שלא יהיה מוכיחו וחוזר ומוכיחו ר"ל שמא היום או מחר יהיה לו מקום לומר אל המוכיחו שול קורה כו' ודבר רע כזה אם הוא אפשרי להמצא אצל כלל ההמון עם מ"מ כל איש חיל רב פעלים בל ישא על שפתיו דבור כזה לפיכך הוכחה ראשונה שהיתה אל הגדולים לבד לא הוצרך לכתוב זמן זה כי אפי' בשאר זמנים תוכחה להם טובה כי לא יבעטו לומר טול קורה כ"א העגב נבזה האהוב בחבלי בוז וכל איש ירא אלהים לא ישמע על פיו דבור כזה. ועוד שדוקא התוכחות שנאמרו בפי' מן ויהי בארבעים שנה וגו' והלאה בהם יש לחוש שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו לאמר טול קורה כו' אבל תוכחה ראשונה זו האמורה ברמז אין לחוש לזה כי כל א' יכול לעשות את עצמו כלא יודע. ד"א תוכחה ראשונה לפי שמשה מעצמו אמרה ע"כ הזכירה ברמז כי היה ירא פן יכוה בגחלתן כאשר קרה לו כשאמר שמעו נא המורים אבל בסמוך נאמר דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם הוצרך לומר דברים כהווייתן :

בין פארן ובין תפל. לשון בין ובין אין לו שחר וישוב כלל לפירוש רש"י ועוד קשה למה לא הזכיר לפחות ברמז ענין מי מריבה כמ"ש ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם א"כ הם היו מקציפים לה' ולמה לא זכרו משה בכלל כל הכעסים שהכעיסו אלא ודאי שרמז להם בלשון בין ובין כי בפארן היה מעשה המרגלים. ותפל ענינו שתפלו על המן ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל וביני ביני קרה ענין מי מריבה ואף על פי שמחלוקתו של קרח נכתב אחר מעשה מרגלים מ"מ קדם לו שהרי רש"י פי' וחצירות זה מחלוקתו של קרח שהיה בחצרות וכתיב ויסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן ומשם נשתלחו המרגלים ש"מ שבין מעשה מרגלים שבפארן ובין מעשה תפל לא הי' בידם כי אם מה שהם ניסו על מי מריבה כאלו אמר זכרו המעשה שעשיתם בין ב' גבולים אלו וזהו רמז תוך רמז לפי שגם משה חטא בזה והיה מתירא פן יאמרו לו טול קורה כו' על כן הבליע חטא זה בקודם ובמאוחר כי מהם לקח ראיה שהמה היו סבה ועיקר החטא תלוי בכם כי ראו מה שעשיתם בפארן שאמרתם נתנה ראש ונשובה מצרימה וכן בתפל אמרתם למה העליתנו ממצרים. וכן במי מריבה אמרתם ולמה העליתנו ממצרים מזה ראיה שכל עבירה גוררת עבירה בכיוצא בה והקודם והמאוחר מורה שגם חטא זה שנעשה ביני ביני יש לתלות בכם ולא בי :

בין פארן ובין תפל. לשון בין ובין מקום אתי להוסיף שנית ידו ולפרשו על מה דביני ביני בין י"ז בתמוז לתשעה באב כי פארן היינו מעשה מרגלים אשר בו בכו בכיה של חנם והוקבע בכיה לדורות בליל תשעה באב. ותפל היינו העגל אשר עשו כי מה שפרש"י שתפלו על המן אין לו דמיון במקרא ויותר היה נכון אם היה רש"י מפרשו מלשון היאכל תפל מבלי מלח כי כל דבר שאין בו טעם נקרא תפל וזה היה מסכים לדברי רש"י. אבל לפי דרכנו קרוב לשמוע שמעשה העגל רמז בתפל. כי מצינו לשון זה בע"ג בכמה מקומות בירמיה כתיב ובנביאי שומרון ראיתי תפלה הנבאו בבעל וגו' וכתיב נביאיך חזו לך שוא ותפל וגומר וכן יחזקאל קרא אותם טחי תפל וכן אמרו עושי העגל אלה אלהיך ישראל ובזה נתנו תפלה לאלהים וזה היה בי"ז בתמוז ובו ביום נשתברו הלוחות ובקיעת אבנים אלו הוקבע לדורות כי בי"ז בתמוז הבקעה חומת העיר ואבניה ובין ב' גבולים אלו ישראל רוכן בין המשפתים וזהו לשון בין ובין הנאמר כאן וכמ"ש כל רודפיה השיגוה בין המצרים כי בין חטא העגל ובין חטא המרגלים כרע רבץ ודומו לא יוכלו קום. כי בדרך הטבע אין הגלה מפני עקת אויב כ"א בא' משני דרכים או בשניהם כאחד. הן מצד השגחת הש"ת המציל לכל הדבקים בו אף אם אינן עומדים בטבע מ"מ כשהן מקיימין והבת את ה' אלהיך הגורם הדבקות בהש"י אז הוא מציל לכל הדבקים בו. הן מצד הטבע כשהן מקיימין והבת לרעך כמוך אז איש את רעהו יעזורו אף אם הם חוטאים וסר ה' מעליהם מ"מ יש להם קצת תקוה בדרך הטבע אם לא תתנגד להם המערכה. ובב' זמנים אלו אבדו ישראל שניהם כא' וא"כ אל מי ינוסו לעזרה כי בי"ז בתמוז שעשו העגל בו ביום נזורו אחור ופנו אל הש"י עורף ולא פנים בחודש שמזלו סרטן שדרכו לילך לאחוריו כך נזורו אחור ואז אבדו ההצלה הבאה מפאת ההשגחה. ובט"ב היה מעשה המרגלים בו ביום נולדה מדת שנאת חנם בישראל כמ"ש ותאמרו בשנאת ה' אותנו הוציאנו וגומר פירש"י מה דבלבך על רחמך ומה דבלביה עלך כי המה סברו מאחר שכל אחד מהם שונא את חבירו כך מסתמא שונא אותם גם הקדוש ב"ה ועוד מאחר

שמש

שטעו לומר שהקדוש ברוך הוא שונא אותם באמת א"כ ודאי טבע הענין מחייב זה שכל אחד ישנא את חבירו ותהא צרה זו ותולד מדה רעה זו אשר החריב בית ראשון ואף כי בבית ראשון היה שנאת חנם בין נשיאי ישראל ובבית שני פשטה הנגע בין כל ישראל כדאיתא במסכת יומא וזה היה בחודש אב שמזלו אריה כי כל אחד דמיונו כאריה יכסוף לטרוף את חבירו ואז אבדו גם הסגולה הטבעית כי אם אין אהבה ביניהם ואין אחד סומך ועוזר לחבירו מי יקום יעקב כי קטן ודל הוא. נמצא שבין גבולים אלו נתפרדה החבילה מכל וכל כי סרו מהר מן ה' וסרו גם איש מעל אחיו ונמצא שי"ז בתמוז ותשעה באב גדל מזה וגדל מזה ואין דרך לנטות ימין ושמאל לפיכך כל רודפיה השיגוה בין המצרים כי משמע אפילו רודף כל דהו אלא יוכל להם כי בזמן אחד נאצו את קדוש ישראל אלו קדושת ישראל התלוי באחדות האומה ובזמן שני נזורו אחור מן השכינה ואל מי ינוסו לעזרה. ע"כ אמר משה בתוכחה זו ראו כי אתם עומדים בין שני גבולים אלו בין המצרים מצד מעשה פארן ומעשה תפל וכדי לזרזם על התשובה אמר כן כי אם לא ישובו אז מעשה של פארן יקבע להם בכיה לדורות כי בו מאסו בארץ הקדושה על כן יהיה דינם לגלות ממנה כאשר באמת גלו בתשעה באב. ובמעשה תפל יסבבו בקיעת העיר בי"ז בתמוז וביני ביני ירבצו בין המשפתים ואויב כל דהו ירדפם. ולפירוש זה צריכין אנו לומר שמלת ולבן רמז על שחלקו על המן שהיה לבן כפירוש רש"י. ודי זהב רמז לחטא בני גד וראובן שהיה ממונם חביב עליהם יותר מגופם אף על פי שהיה להם די. ובחבורי עיר הגבורים פירשנו על צד הרמז פסוק אחד עשר יום מחורב על י"א יום שמתאבלים על חורבן בית המקדש בשנה והיינו תשעה ימים של חודש אב וי"ז בתמוז וי' בטבת ויען כי הוא רחוק מפשוטו קצרנו בזה אבל לשון בין ובין סובל פירוש זה אף בדרך פשוטו:

רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם. זו תוכחה ראשונה על שהאנשים שנאו את הארץ ונתישבו בהר זה ישיבה של קבע ולא פנו פניהם אל הארץ מקום מיוחד לקיום המצות ורב לכם הוא מלשון רב לכם בני לוי כלומר המעט הוא המרד והמעל הזה כי רב הוא באמת לכם ענין שבת ישיבה של קבע בהר הזה פנו הסבו פניכם אל הארץ וסעו לכם אל עצמות מקור שלכם כי משם נוצר חומר של אדה"ר כדרך שאמר לאברהם לך לך. ולקמן עשה פירוש מבואר על תוכחה זו ואמר ונסע מחורב ונלך את כל המדבר וגומר והיה לו לומר ונפן ונסע מחורב כדרך שאמר פנו וסעו אלא כך אמר להם עדיין בפחזותכם קיימיתון כי אני אמרתי פנו וסעו שכשתלכו מן הר חורב מקום שלמדתם עליו תורה תפנו פניכם אל הארץ מקום שמירת התורה כי לא המדרש עיקר אלא המעשה ואתם בלכתכם מחורב רוח אחרת היתה עמכם ליסע למקום מיוחד לת"ת ואל מקום שמירת התלות לא פניתם פניכם ובמרדכם אתם עומדים לשמא את הארץ לכך אמר ונסע מחורב ונלך את כל המדבר כל אחד מכם ישית אל המדבר פניו ולא אל הארץ שהרי המרגלים אמרו נשובה מצרימה אבל אחר מעשה המרגלים שיעד להם עונש גדול חזרו בתשובה שלא בטובתם ושם נאמר ונפן ונסע. וי"א שהאשימם על שברחו מן הר חורב כתינוק הבורח מבית הספר וע"ז אמר רב לכם כי הימים אשר ישבתם בהר לא היו בעיניכם כימים אחדים באהבתם אותם אלא כימים רבים של צער וזהו רב לכם שבת בהר הזה לכם שהיה רב והרבה לכם ולא לי. ונראה לייטב בזה מ"ש באתם עד הר האמורי אשר ה' אלהינו נותן לנו מדקאמר לנו הי' לו לומר באנו עד הר האמורי אלא כך אמר אתם באתם עד הר האמורי ולא אני כי אתם השתתם דעתכם ומחשבתכם מכל וכל מן הר חורב אבל אני תמיד מחשבתי משוטטת שמה כאילו עדיין אני שמה כי המעמד הנכבד ההוא לנגד עיני הוא תמיד:

ואומר אליכם בעת ההיא לאמר. בעת ההיא מורה באצבע על הזמן שאמר להם בואו ורשו את הארץ כי ראיתי שבזמן ההוא צורך שעה במינוי הדיינים כי זכות זה יספיק לכם להושיב אתכם על האדמה כמ"ש צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ פירש"י כדי הוא מינוי הדיינים להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם וכן פירשנו למעלה פרשת יתרו פסוק וכל העם על מקומו יבא בשלום מדלא קאמר ישב בשלום ש"מ שמדבר במקום שעדיין לא באו שמה ומדלא קאמר איש על מקומו ש"מ שמדבר במקום המיוחד לכל העם בכללו וזה כל א"י בכלל שכל ישראל יירשוה בזכות מינוי הדיינים לכך אמר הבו לכם אנשים את"ל שלא תרצה לעשות בגיני להקל מעלי מ"מ תעשו לכם להנאתכם כדי שתירשו את הארץ ועוד שנאמר נכל תבל גם אתה גם העם לכך נאמר הבו לכם אם לא למעני ומה שנאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם ואח"כ אמר איכה אשא לבדי טרחכם וגו' יש לפרשו בשני פנים. האחד הוא שלשון לא אוכל מורה על הדבר הנמנע ובלתי אפשרי לעשותו כלל ולשון איכה אשא מורה על דבר אפשרי אך שאינו מן הראוי לעשותו ולא אוכל משמע גם להבא כי בזמן ההוא באפשר הוא שם היה הדבר אפשרי ולא נמנע כמו שפירש"י אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים כו' ואם כן בדור ההוא כפי המספר אשר היו בעת ההיא ודאי היה יכול אך שאם יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים אזי יהיה ודאי הדבר נמנע וכשאמר איכה אשא לבדי אמר כן על הזמן ההוא אע"פ שהוא אפשרי מ"מ אינו מן הראוי. וכשאמר לא אוכל אמר סוף סוף להבא לא אהיה אוכל לשאת לבדי ונתן טעם לדבר כי עכשיו ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב וזכותם נגד מצד שהוא אלהיכם העמיד אתכם על שיעור מספר זה ואותו סך אוכל לסבול. אמנם כשילפכך אל זה גם זכות אבות מצד שהוא אלהי אבותיכם ודאי יוסיף עליכם ככם אלף פעמים וגומר ועל זה הזמן הראוי לבא בכל עת אני אומר שופי שלא אוכל כלל וגם עכשיו אינו מן הראוי ועל ההווה אני אומר איכה אשא לבדי וגומר. השני מסכים לפירש"י שפי' ה' אלהיכם הרבה אתכם נטל העונש מכם והטילו על הדיינים והדין דין אמת כי זה המחזיק הממון שלא כדין סובר שהדין עמו מאחר שהדיין פוסק לו כן הרי באמת הוא שלו וע"כ דין הוא שהדין קיים והדיין נושא אלומותיו של זה ונראה שלכך אמר והנכם היום ככוכבי השמים שהם קיימים וקיום זה בא לכם מצד שה' אלהיכם הרבה והגדיל אתכם והטיל עונש שלכם על הדיינים ועל זה אמר נ"כ ואתם ברשיכם שאשמת העם תלוי בכ"מ בראשיהם כי עון הדיינים במין אב לכל התורה. ועל העונש אמר לא תוכל לבדי שאת אתכם לא אמר שאת טרחכם ומשאכם לפי שהטעות שעושו של זה דומה כאילו נשא עונותו עליו והעונש לא תוכל שאת כלל כי ה' אלהיכם הרבה אתכם וגומר וכפירש"י. אבל אחר כך אמר על נשיאת טרחם ומשאם וריבם אף על פי שהוא אפשרי מכל מקום אינו מן הראוי ועליו אמר איכה אשא לבדי וגומר:

הבו לכם אנשים וגו'. מתחלה תלה בהם בישראל שיהיו ממונים מהם ואח"כ אמר ואשמם ברשיכם משמע שמפי משה יהיו ממונים ועוד בי"ת של ברשיכם מה טיבה כי הל"ל ואשמם ראשיכם ורז"ל דרשו שאשמות העם תלויה בראשיכם אמנם צריך לפרש זה כפי הפשט ואומר כי הראשים שהזכיר אינם הדיינים כי אם נשיאי השבטים ואומר משה אתם יש בידכם כח למנות דיינים שיהיו רודים בשבטיכם אבל אין בכם כח להשליטם גם על הנשיאים כי אם אני וע"כ אמר אתם הבו לכם אנשים כו' לשבטיכם שיהיו רודים בכל שבטיכם ואני אשימם גם בראשיכם שיהיו רודים גם בנשיאים שהם ראשיכם:

ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר. מהו לאמר למי יאמרו השופטים זה. ובעת ההיא מיותר לגמרי. ונראה שהזהירם על עינוי הדין אבל בעת ההיא לאמר באותו עת שברור לדיין להיכן הדין נוטה מיד יאמר פלוני אתה זכאי פלוני אתה חייב ומה שפירש"י מכאן הוו מתונים בדין אולי גם רש"י סובר שמשמעותו להזהיר על עינוי הדין. ומכל מקום למדין מזה גם להיות מתון בדין דאל"כ לשתוק קרא מיניה אטו ברשיעי עסקינן המעגים את הדין בהנם אלא ודאי שכל דיין צריך להיות מתון בדין ויש לחוש שעי"ז יבא לידי עינוי הדין וישהה יותר מן הראוי על כן אמר בעת ההיא לאמר. ויכול להיות שדעת רש"י לפרש ואצוה דוגמת מ"ש פרשת ואתחנן ועשיתם לכם תמונת כל אשר צוך ה' אלהיך פירש"י צוך שלא לעשות ויהיה צוך לשון אזהרה שהזהירך שלא לעשות כך ואצוה את שופטיכם הוא לשון אזהרה ר"ל הזהרתים על בעת ההיא לאמר שלא יחתוך הדין מהרה בעת ההיא אלא יהיה מתון בדין והוא ענין נכון מצד הלשון:

ואצוה אתכם בעת ההיא וגו'. פירש"י אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות והם בספרי זכרם הרא"ם ומכללם הוא שדיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה. ונראה שע"ז אמר ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון ומקרא מסורס הוא וכאילו אמר שאצוה לכם כל הדברים אשר תעשון בעת ההיא אז ביום שלאחריו. ועל זה האשימם הנביא באמרו מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים כי בדיני נפשות מלינין החובה וגומרין לאלתר הזכות והם החליפו השטה צדק ילין בה אם היה נראה להם שהוא צדק בדינו אז ילין בה היו מלינין הזכות אולי ימצאו לו חובה. ועתה מרצחים אם היה נראה בעיניהם באותו יום לחובה אז ועתה תיכף בלא לינה היו מוכנים לרצחו ולגמור דינו לחובה. ועדיין קשה לי על פירוש זה למה אמר ואצוה אתכם הל"ל ואצוה את שופטיכם. ונראה לייטב זה על דרך שמצינו בפרק דיני ממונות שדרש ר"נ בר יצחק מה שנאמר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו היינו ושמעתיו מפי הגבורה ונכון הוא. כי איך יתלה משה איש עניו בעצמו ועדיין לא הזכיר משה שאחר שישמע מפי הגבורה ישיב להם מה דבר ה'. ונראה שעל זה אמר ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון ומקרא זה מחובר אשלמעלה כי הדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ואני אמליך בגבורה ושמעתיו ואחר שאשמע מפי הגבורה ואצוה אתכם ר"ל אשיב מכם תשובה תיכף בלי איחור אלא בעת ההיא אשר תשאלו ממני אשיב לכם את אשר תעשון ואל תחשבו מי יודע אם לעת כזאת אגיע למלך מלכי המלכים לשאול ממנו דבר הלכה ואולי עי"ז יבואו לידי עינוי הדין אלא תיכף בעת ההיא אשיב שואלי דבר כי כך מובטחני כמ"ש עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם פירש"י אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה לכך נאמר עמדו ואשמעה אל תלכו מכאן אלא עמדו פה ותיכף אשמעה מה יצוה ה' ועל זה אמר ואצוה אתכם בעת ההיא וגומר וזה פי' יקר:

ותקרבון אלי כלכם. פי' רש"י בערבוביא כו' קריבה של מתן תורה כהוגן היתה כו' למה לו להזכיר עכשיו קריבה של מתן תורה. אלא לפי שכל זה מענין התוכחה לומר כי עתה אני מאשים אתכם ע"י הקרבה של מ"ת. וכך אמר להם במתן תורה דנתי אתכם לכף זכות כשראיתי ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם אמרתי מי יתן והיה זה לבבם כל הימים. האמנם כשבאתם לשלוח המרגלים באתם בערבוביא ילדים דוחפים את הזקנים אגלאי מילתא למפרע שגם קריבה של מ"ת לא היה כהוגן לשם שמים ואדרבה היא ראיה שכל חפצכם קניני הגוף אבל קנין התורה רחוק מכליותיכם וע"כ שלחו הילדים את הזקנים לפניהם לומר אתם קודמים לקבל התורה כי בישישים חכמה אנחנו אחרונים כי אין התורה נאותה לנו כי אמרתם אחר כך שכל זקן כבר כבה חוש הטבעי שלו ואינו נוטה אחר חמדות העולם הזה כל כך כמו שנאמר אם אטעום עוד מאומה. על כן לכם יאות להתעסק בחכמות ואנחנו נתעלסה באהבים הן עוד היום גדול ורב מהיות קולות ה' בהאלינו לעת זקנה ככלות כחנו וזה היה טעם לכיבודם שכבדו את הזקנים והמופת על זה כי סופו מוכיח על תחלתו שהרי כשבאתם לשלוח מרגלים כדי לנחול את הארץ אשר לא יחסר כל טוב בה דחיתם הזקנים בשתי ידים לומר אנחנו קודמים להשתמש בחמדות העולם הזה אשר מן הארץ מוצאם ועוד היום כך המדה בישראל שדווקא בעסק התורה מכבדים זה את זה ולפעמים הכיבוד להקל מעליו וליתן עול התורה על זולתו. ועכ"פ כשבאים לעסק ממון גלה כבוד מישראל די לעולם לא יכבדו הילדים את הזקנים לומר זקן ואינו לפי כבודו לעשות בכסף ובזהב ורואי להקדימו באיזו הנאה אלא כל דאלים גבר ואין חכמה ואין תבונה לנגדם שזה לכלום,

ונראה שרש"י דייק כל זה מדאמרו ויחפרו לנו את הארץ לנו מיותר אלא כך פירושו שראה משה קריבה זו שהילדים קדמו לזקנים שאלם למה זה והשיבו לו כדי שיחפרו לנו הארץ לנו ולא להם כי כל חמדות הארץ אינן שוין כ"א לנו ומדוייק מזה שדווקא הארץ לנו אבל קנין התורה להם שכאן הבנתי מדבריהם שגם קריבה של מ"ת שלא כהוגן היתה. ומה שנאמר וייטב בעיני הדבר אמר הן לו יהי כדבריכם שלכם יהיה הארץ ולי ולכל בני גילי הזקנים תהיה התורה לנו לנחלה כי הלוקח זו ודאי ישרה בעיני ומוכן אני לקבלה ומ"מ אבל אשמים אתם הן על פירוק עול תורה מעליכם הן היותכם להוטין כל כך אחר קנין הממון. דבר אחר לפי שאמרתם וישיבו אותנו דבר וייטב בעיני הדבר שישיבו כי הייתי בטוח בהבטחת הש"י שישיבו טובה הארץ וקודם שמעתי תשובתם ייטב בעיני הדבר שסופן להשיב אבל כל עניניהם לא הוטבו בעיני הן ענין שלוח המרגלים הן הקריבה שלא כהוגן על כן פרש הדבר. ומן קריבה זו שהיתה שלא כהוגן נראה לי ליישב מה שאמרו רז"ל ח"י קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן. וכי הנביאים היו שמחים לאידם חלילה עד שאמר שנתקררה דעתו אלא כך פירושו שבכל הקללות חם לבו בקרבו משריפה אשר שרף בו הספק לדעת למה זה ועל מה זה הפלא ה' את מכותם ואיזו עון פרפי גרם להם כל זה ולא נתקררה דעתו על בלי הגיד לו לבו מבטן מי יצאו כל התלאות האלה. עד שאמר לו הש"י ירהבו הנער בזקן אז נודע לו שכל העונשים הללו נמשכו מן חטא המרגלים שהיו הילדים דוחפים את הזקנים ובזה קבעו בכיה לדורות ועוד היום לא הטהרנו ממדה רעה זו הלא היא המחרבת שני בתי מקדשים ועוד ידה נטויה עד אשר ישקיף ה' וירא:

גם בי התאנף ה' בגללכם וגו'. בפסוק זה יגאו רוב המפרשים ללקוט ולא מצאו טעם מספיק איך הכנים גזירות משה בין המרגלים עיין ברמב"ן ובמהרי"א ובשאר מפרשים. ולפי מה שפירשנו למעלה פ' חקת בענין חטא מי מריבה שאילו היו ישראל בנים אמון בם ולא היו מקטני אמנה לא היה עונשו של משה גדול על שלא גרם להאמין כמ"ש יען לא האמנתם אמנתם לא נאמר אלא האמנתם שהוא לשון מפעיל יוצא לפני שלא גרמתם לישראל להחזיקם באמונה ומי צריך חיזוק לא זה שהוא מקטני אמנה אבל אם גם מקדמת דנא היו חזקים באמונה לא הי' צורך כ"כ לעשות בפניהם מעשה נסים כדי לחזק לבם באמונה ואע"פ שכבר נאמר ויאמינו בה' וגו' מ"מ המרגלים גרמו שחבו להיות בנים לא אמון בם כמ"ש משה בעצמו איך שאמר אליהם במעשה המרגלים ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' וגו' והודאת בעל דין כמאה עדים דמי כי משה הודה שבמעשה המרגלים שעשו בלתי מאמינים וכ"ש שהיה לו לעשות ענין הוצאת מים מן הסלע באופן שיחזרו לקדמותם בענין האמונה ולא עשה ע"כ נגזר עליו שלא לבא שמה ע"כ אמר אחר פסוק ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו' גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם מהו גם אתה אלא כמו שהמרגלים לא יבואו שמה מצד שאינם מאמינים בה' כאמור כך גם אתה לא תבא שמה מזה הטעם כמו שכתוב יען לא האמנתם בי כי המחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו. דבר אחר לכך הכנים לכאן גזירה של משה כי הא בהא תליא כי על ידי גזירת המרגלים נתעכבו במדבר מ' שנה ובתוך זה הגיע זמנה של מרים למות ועי"ז פסק הבאר במיתתה וחסרו להם המים ונתגלגל ענין מי מריבה עי"ז ואלו לא חטאו המרגלים היו נכנסים לארץ מיד עם מרים ולא היה משה בא לכלל עונש זה. ומה שכתב בגללכם ולא אמר בעבורכם יש ליישב על פי המדרש האומר שמשה נקבר מול בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור שהיו מתריזים כנגדו רעי וגלל לכך אמר בגללכם מלשון כאשר יבער הגלל ולכן נאמר גם אתה לרבות עצמותיו כמו שפירש"י על פסוק הנה אנכי מת אינני עובר אפי' עצמותי אינן עוברים וכל זה כדי לכפר על מעשה פעור:

רב לכם סב את ההר הזה. רבים אומרים כי פסוק זה נוקב ויורד עד התהום ויש בו רמז לשעה ולדורות וענין סבוב זה שילכו סחור סחור לכרם ה' נבאות לא יקרבו כי ימים רבים לישראל שיהיו נדים ונעים סביבו ולא יותן לישראל כח עליהם עד מדרך כף רגל עד שיבא מי שנאמר בו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים וכל זמן שישראל הולכים סחור סחור נאמר להם פנו לכם צפונה ודרשו בזה אם הגיע שעתו של עמלק הצפינו עצמכם. וענין הצפנה זו נ"ל שאם ימצא האיש הישראלי בגלות איזו הצלחה צריך שם אזי ישמינו ויצפינו הכל בפני עמלק כי אין לך אומה שמתקנאת בישראל כמו עמלק כי לדעתם הכל גזולה בידם מהם מן ברכת יעקב אבינו שלקח ברכותיו של עשו במרמה וכן יעקב צוה לבניו למה התראו פי' רש"י בפני בני ישמעאל ועשו כאלו אתם שבעים כי שניהם סוברים שיצחק גזל הצלחת ישמעאל ויעקב גזל הצלחת עשו ע"י השתדלות ע"כ צוה דווקא על עשו פנו לכם צפונה שלא יתקנא בכם. וזה הפך ממה שישראל עושין בדורות הללו בארצות אויביהם כי מי שיש לו מנה הוא מראה את עצמו במלבושי כבוד ובתים בפונים והשובים כאלו היה לו כמה אלפים ומגרים האומות בעצמם ועוברים על מה שנא' פנו לכם צפונה ומנהג זה הוא ברכת בני עמנו והוא המסבב את כל התלאה אשר מצאתנו והמשכילים יבינו ליקח מוסר:

ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ה' אלי. פירש"י מן שלח המרגלים לא נתיחד אלי הדבור. ומקשים כאן והלא אמירה רכה מורה יותר על חבה מן לשון דבור המורה על הקשות. ואומר אני היא הנותנת לפי שכל דבור קשה הוא תוכחה ומשר כמו אלה הדברים לפי שהם דברי תוכחות כולו וע"כ יש בהם יותר חבה כי את אשר יאהב ה' יוכיח לאפוקי אמירה רכה אין בה מוסר וע"כ אין בה חבה כ"כ כי מה שאמרו לשון קשות ורכות בלשון דבור ואמירה היינו מצד הענין עצמו אם יש בו רחמים או דין אבל לא מצד המקבל כי בזמן שהאוהב חפץ בנאהב ורוצה שיהיה רוסם הדבור קבוע בו לא יסור ממנו הוא מדבר קשות וקולות וברקים של מתן תורה יוכיחו שנאמר למען תהיה יראת ה' על פניכם לבלתי תחטאו אבל בזמן שאין האהבה עזה כל כך הוא מדבר בשפה רפה ולשון רכה ואין רשומם קבוע כל כך:

אל תצרם ואל תתגר בם. לא נאמר כאן ואל תתגר בם מלחמה כדרך שנאמר למעלה אצל מואב לפי שגירוי בעלמא בלא מלחמה לא נאסר למואב אבל לעמון אסר אפילו שום גירוי בלא מלחמה לפי שמואב שכר על ישראל את בלעם ולא מצינו שהיה לעמון חלק בזה אף על פי שלא הועילו מעשיו מכל מקום גרם צער לישראל ועוד שמואב היה לו חלק גם בזנות ולא מצינו זה בבני עמון אע"פ שמצד שלא קדמו בלחם ומים גרמו להם לזנות כמבואר למעלה פ' פנחס מ"מ לא מצינו שהפקירו בנותיהם ואולי נמשך זה לפרסם כי גם במעשה של בנות לוט היתה אמם צנועה קצת:

היום הזה אחל תת פחדך. רז"ל למדו מן ג"ש דאחל אחל שמשה העמיד החמה כדרך שהעמיד יהושע. ורמז זה במלת אחל כי ודאי זה התחלה המביאה לידי גמר הענין כי לא יכול להיות הגמר זולת התחלה זו לפי שהאומות בטחו בכח המזלות ורובם היו עובדים לשמש וכן אמרו המרגלים שיש להם ערים גדולות ובצורות בשמים ולא דרך גוזמא אמרו בשמים אלא אמרו שכל מעשה תקפם וגבורתם מצד המזלות שבשמים וכשהקדוש ברוך הוא מפיל האומה אז תחלת נפילתן הוא ע"י שמפיל תחלה אלהיה ואחר כך על מלכי האדמה תרד ע"כ היתה העמדת החמה במשה ויהושע התחלה לנפילתן כי כשהמזל עומד מן תנועתו בהכרח יפלו במפלים כל הבוטחים בו ורגזו וחלו מפניו ע"כ נרמז העמדת החמה באחל אחל להורות שנפילתן היתה תלויה בהתחלה זו ועל זו ההתחלה אמר ראה החלותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש וגו' ויצא סיחון וגו' על מה אמר החלותי כי עדיין לא נתן כלום בידו אם מחת ה' והבטחתו כאלו היא נתונה כבר א"כ למה אמר ראה החלותי כבר היה גם הגמר אלא ודאי שעל העמדת החמה אמר כן יוכל להיות שגם זה דעת רש"י שאמר כסה שר של אמורים למעלה כולו אבל השר לא פורש במקרא בשלמא העמדת החמה רמז מגזירה שוה דאחל אחל. ומה ששלח משה אל סיחון דברי שלום אע"פ שכבר אמר לו ה' החל רש והתגר בו מלחמה לפי שידע משה ברוח הקודש שעליו שלא ישמע סיחון ומכל מקום פתח בשלום מפני חילול השם שלא יאמרו האומות שבאים עליהם בעקיפין ולמד זה ממדבר קדמות כפירש"י כי גם במתן תורה היה גלוי לפניו ית' שלא ירצו לקבלה וגם היה גלוי לפניו ית' שלא ישמע פרעה ואמר למען תתו בידך כיום הזה רצה לומר כמו הגלגל היומי שזה דהיינו החמה נתונה בידך כך הוא יהיה נתון בידך ומכאן רמז נכון שמשה העמיד השמש:

הפטרת דברים בישעיה סימן א

חָזוֹן֙ יְשַֽׁעְיָ֣הוּ בֶן־אָמ֔וֹץ אֲשֶׁ֣ר חָזָ֔ה עַל־יְהוּדָ֖ה וִירוּשָׁלִָ֑ם בִּימֵ֨י עֻזִּיָּ֧הוּ יוֹתָ֛ם אָחָ֥ז יְחִזְקִיָּ֖הוּ מַלְכֵ֥י יְהוּדָֽה׃ שִׁמְע֤וּ שָׁמַ֙יִם֙ וְהַאֲזִ֣ינִי אֶ֔רֶץ כִּ֥י יְהוָ֖ה דִּבֵּ֑ר בָּנִים֙ גִּדַּ֣לְתִּי וְרוֹמַ֔מְתִּי וְהֵ֖ם פָּ֥שְׁעוּ בִֽי׃ יָדַ֥ע שׁוֹר֙ קֹנֵ֔הוּ וַחֲמ֖וֹר אֵב֣וּס בְּעָלָ֑יו יִשְׂרָאֵל֙ לֹ֣א יָדַ֔ע עַמִּ֖י לֹ֥א הִתְבּוֹנָֽן׃ ה֣וֹי ׀ גּ֣וֹי חֹטֵ֗א עַ֚ם כֶּ֣בֶד עָוֺ֔ן זֶ֣רַע מְרֵעִ֔ים בָּנִ֖ים מַשְׁחִיתִ֑ים עָזְב֣וּ אֶת־יְהוָ֗ה נִֽאֲצ֛וּ אֶת־קְד֥וֹשׁ יִשְׂרָאֵ֖ל נָזֹ֥רוּ אָחֽוֹר׃ עַ֣ל מֶ֥ה תֻכּ֛וּ ע֖וֹד תּוֹסִ֣יפוּ סָרָ֑ה כָּל־רֹ֣אשׁ לָחֳלִ֔י וְכָל־לֵבָ֖ב דַּוָּֽי׃ מִכַּף־רֶ֤גֶל וְעַד־רֹאשׁ֙ אֵֽין־בּ֣וֹ מְתֹ֔ם פֶּ֥צַע וְחַבּוּרָ֖ה וּמַכָּ֣ה טְרִיָּ֑ה לֹא־זֹ֙רוּ֙ וְלֹ֣א חֻבָּ֔שׁוּ וְלֹ֥א רֻכְּכָ֖ה בַּשָּֽׁמֶן׃ אַרְצְכֶ֣ם שְׁמָמָ֔ה עָרֵיכֶ֖ם שְׂרֻפ֣וֹת אֵ֑שׁ אַדְמַתְכֶ֗ם לְנֶגְדְּכֶם֙ זָרִים֙ אֹכְלִ֣ים אֹתָ֔הּ וּשְׁמָמָ֖ה כְּמַהְפֵּכַ֥ת זָרִֽים׃ וְנוֹתְרָ֥ה בַת־צִיּ֖וֹן כְּסֻכָּ֣ה בְכָ֑רֶם כִּמְלוּנָ֥ה בְמִקְשָׁ֖ה כְּעִ֥יר נְצוּרָֽה׃ לוּלֵי֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת הוֹתִ֥יר לָ֛נוּ

פירוש

חזון. ל' מראה נבואה: **יותם.** ושל יותם ושל אחז: **שמעו.** מרחוק: **והאזיני.** מקרוב: **אבוס.** מקום מאכל הבהמה: **לא ידע.** לא אבה לידע: **מרעים.** לעצמם: **נזרו,** נבדלו: **אחור.** מדרכי אבותם: **תכו.** על אשר תכו: **דוי.** ל' מדוה:

המלות

מתם. לשון תמימות: **טריה.** לחה: **זרו.** ל' רפואה: **חבשו.** לשון רפואה: **אתה.** לעיניכם יאכלו אותה: **כסכה.** כסכה לבדה: **כמלונה.** ל' מלון: **במקשה.** שדה של קשואין: **נצורה.** נזורה.

לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ׃ שִׁמְעוּ דְבַר־
יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה׃ לָמָּה לִּי
רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים
וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי׃ כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת
פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי׃ לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא
מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא
לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה׃ חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי
הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא׃ וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי
מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃
רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃
לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ
אַלְמָנָה׃ לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם
כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ אִם־
תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם
חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה
נֶאֱמָנָה מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים׃ כַּסְפֵּךְ
הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי
גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב
אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם׃ לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר
יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃ וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ
וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃ וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ
כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק
קִרְיָה נֶאֱמָנָה׃ צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה׃

פירוש המלות

קציני. נגידים ושרים: מריאים. שורים מפוטמים: פני. כמו לפני: און. לא אוכל לראות זה: לטורח. למשא כבד: חדלו. חדלו לכם מלהרע: אשרו. כמו ישרו החזיקו: חמוץ. כמו חמוס: ונוכחה. ענין ברור טענות: כתולע. הוא תולעת שני: ומאנתם. ל' קבלת מוסר: תמאנו. תסרבו: חרב. כמו בחרב: תאכלו. לשון כליון: מלאתי. כמו מלאת: לסיגים. מה שנפלט מהכסף: סבאך. יינך: מהול. מזוג: ס. ליס. מעותים: שלמונים. שלומים: הוי. כמו אוי לשון תאניה: ואסירה. פעם אחר פעם. כבור. הוא בורית: בדיליך. בדיל המעורב בכסף:

פרשת ואתחנן

רשי

(כג) **ואתחנן** אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו (שמות ל"ג) וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי: בעת ההיא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר (ספרי): לאמר. זה אחד מג' מקומות שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו: (כד) ה' אלהים. רחום בדין: אתה החלות להראות את עבדך. (שם) פתח להיות עומד ומתפלל אע"פ שנגזרה גזירה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי (שמות ל"ב) ועתה הניחה לי וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו: את גדלך. זו מדת טובך וכן הוא אומר (במדבר יד) ועתה יגדל נא כח ה': ואת ידך. (פסיקתא) זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם: החזקה. שאתה כובש ברחמים את מדת הדין בחזקה: אשר מי אל וגו'. אינך דומה למלך שיש לו יועצין וסנקתדרין הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו

אבן עזרא

(כג) **ואתחנן**. הטעם וכבר התחננתי כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו בעבור כי אינני עובר עמכם כי התחננתי לשם לעבור עמכם בעבור כי לגדולת השם אין חקר והדשים לבקרים רבה אמונתך: (כד) אתה החלות. אמר הגאון מהחכמים אתה החלות להראות את גדלך בשמים ובארץ במעשים שנוהג העולם בם: ואת ידך החזקה. באותות שנעשו על ידו עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו והטעם תקיף בשמים שהם המלאכים והצבא ובארץ שהם החיות

כג וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר׃
כד אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה

ל׳ כג וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימָר׃
כד יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרִיתָא לְאַחֲזָאָה יָת עַבְדָּךְ יָת רְבוּתָךְ וְיָת יְדָךְ תַּקִּיפְתָּא דְּאַתְּ הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא וְלֵית דְּיַעְבֵּד

ד' כתיב כן בתורה. ב' ג' ומ"ל

אדני ה' כל אורייתא וכתיביא ה' אלהים בר מן ה' אדני ה' וסימן במסרה רבתא: להראות ג' ומלאים וס"י אתה החלות. להראות העמים והשרים. להראות את אסתר:

תולדות אהרן ואתחנן אל ה'. ברכות ל לב. כל הפרשה עקרים מ"ד פ' כה: ה' אלהים. ברכות לב ע"ג ז:

בעל הטורים ואתחנן. לעיל כתיב לא תיראום תזכתי את ישראל אולי ירחם עלי: ואתחנן. בגימטרי' שירה שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפלתו: סמך ה' אלהיכם לואתחנן לומר שויתי ה' לנגדי תמיד: החלות ב' במסרה. אתה החלות. אשר החלות לנפול לפניו. אתה החלות להראות במה שכבשת לפני סיחון ועוג וזהו החלות לנפול לפניו במה שהתחלת להפיל. תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות רמוז משה. ומתחיל הפסוק בתי"ו ומסיים בתי"ו לפי שלא זכה ליכנס בארץ שהיא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה: להראות. תג על הרי"ש שהראיתי אף מה שלא בקשתיך: להראות ג' במסרה. להראות את עבדך. והולך להראות העמים והשרים את יפיה. אשר נתן בבוזן להשמידם נתן לו להראות את אסתר. וזהו שדרשו שהראה לו הקב"ה למשה כל מה שאירע לישראל שאיך יבכו בגלותם וכל המציקים שעתידים להציק להן. וזהו להראות העמים והשרים את יפיה. היאך היו ביפין ובגלותן. וכן להשמידם נתן לו להראות. שהראהו המציקים להם: את עבדך. שאמרת לא כן עבדי משה. הפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף ויש בו כ"א תיבות כנגד אך טוב לישראל וכנגד אהיה:

רמבן

באשר הזכיר כבוש ארץ סיחון ועוג. ואמר ואת יהושע צויתי בעת ההיא הזכיר כי אני לא אעבור שם כי התחננתי אל השם הנכבד ולא שמע אלי וצוה אותי לחזק את יהושע כי הוא יעבור: (כג) **וטעם** בעת ההיא. רמז לעת הגזרה שהזכיר גם בי התאנף ה' ולא נזכרה שם התחנה ביום המעשה והנכון כי בעת ההיא בעת הנזכרת שכבשתי סיחון ועוג והתחלתי להלחם בעממין שניתנו לישראל וחלקתי הארץ לשני השבטים והיה זה כאשר נאמר לו עלה אל הר העברים הזה כי אז בקש רחמים על הדבר והתחנן התחנה הזאת וכאשר לא שמע השם בקולו חזר והתפלל יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה כמו שנזכר שם וזהו וצו את יהושע אבל הזכיר שם התפלה אשר נענה עליה וכאן הזכיר זה להודיע כי הארץ היתה חביבה עליו מאד ולא זכה אליה בעבורם כל זה מתוכחותיו: (כד) **ה'** אלהים רחום בדין לשון רש"י. ולא השגיח הרב כי ה' הראשון הוא כתיב באל"ף דל"ת והשני הוא כתוב ביו"ד ה"א שהם אמרו כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין אבל השמות הנזכרים כאן אדון במדת רחמים וכך אמרו בילמדנו אמר לו רבון העולמים אי מתבעי לי בדין הב לי ואי לא מתבעי לי בדין רחם עלי כשם שאמר אברהם ה' אלהים מה תתן לי וגו' וגם באברהם כך שם כתובים הראשון אל"ף דל"ת והשני

ספורנו

ואתחנן אל ה': (כד) ואת ידך החזקה. לשנות טבע הנבראים הנצחי ונפסדים שלא יוכל זה זולתך. וכל אלה עשית כדי להביא את ישראל לארץ ולכן

אבן עזרא

החיות ובני אדם: כמעשיך. שהם כולם בחכמה: וכגבורתך. ביכלת וטעם זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה: (כז) עלה ראש הפסגה. הוא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה: (כט) ונשב בגיא. טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה כי משם נסעו אל ערבות מואב והגיא הוא בהר העברים כי כן מפורש ועתה החל לדבר על המצות ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בע"ג: (א) מלמד אתכם לעשות. כי עיקר הלמוד לעשות המצות: למען תחיון. כי עובדי פעור נשמדו: וירשתם. בעבור שנח ונעלם היו"ד נשבר הוי"ו נשבר עי"ן הפעל ואפס על משקלו: (ב) לא תוספו. מדעתכם ותחשבו כי היא עבודה לשם גם

ס

תרגום אונקלוס

כְּעוֹבָדָךְ וּכְגִבְּרָוָתָךְ׃
כה אֶעֱבַּר כְּעַן וְאֶחְזֵי יָת
אַרְעָא טַבְתָּא דִּבְעִבְרָא
דְיַרְדְּנָא טוּרָא טָבָא הָדֵין
וּבֵית מַקְדְּשָׁא׃ כו וַהֲוָה רְגַז
מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי בְּדִילְכוֹן וְלָא
קַבֵּל מִנִּי וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ
לָא תּוֹסֵף לְמַלָּלָא קֳדָמַי עוֹד
בְּפִתְגָמָא הָדֵין׃ כז סַק לְרֵישׁ
רָמָתָא וּזְקוֹף עֵינָךְ לְמַעְרְבָא
וּלְצִפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא
וּלְמַדִּינְחָא וַחֲזֵי בְעֵינָךְ אֲרֵי
לָא תְעַבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין׃
כח וּפַקֵּיד יָת יְהוֹשֻׁעַ
וְתַקְּפֵיהִי וְאַלְּמֵיהִי אֲרֵי הוּא
יִעְבַּר קֳדָם עַמָּא הָדֵין וְהוּא
יַחְסֵין יָתְהוֹן יָת אַרְעָא
דְּתֶחֱזֵי׃ כט וִיתֵבְנָא
בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר׃
א וּכְעַן יִשְׂרָאֵל שְׁמַעוּ
לִקְיָמַיָּא וּלְדִינַיָּא דַּאֲנָא
מַלֵּיף יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּדִיל
דְּתֵיחוֹן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת
אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן
יָהֵיב לְכוֹן׃ ב לָא תוֹסְפוּן
עַל פִּתְגָּמָא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד

מקרא

כְּמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ כה אֶעְבְּרָה־
נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב
הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ כו וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה
בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר
אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃ כז עֲלֵה ׀
רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה
וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה
בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן
הַזֶּה׃ כח וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ
וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם
הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ כט וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל
בֵּית פְּעוֹר׃ פ
ד א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־
הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן
תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן
לָכֶם׃ ב לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר

מסורה: ל' וג' חסר בלישנא · פ' · כ' ד' מ"ל ודין חסר · ב' מ"ל בליש' · פ' · ג' · ס' ג' מ"ל וכ' חסר ו' · ל'. ב' והרס' וחזקהו · ט"ל מ"ל בתורה ל' · קדמא למען תחיו ובאתם תניינא למען תחיון וטוב לכם. · ב' חסר

רש"י

מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזרתך. ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג כדכתיב (דברים ב) ראה החלותי תת לפניך הראני מלחמת ל"א מלכים: (כה) אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה: ההר הטוב הזה. זו ירושלים: והלבנון. (יומא לט) זה בית המקדש: (כו) ויתעבר ה'. (ספרי) נתמלא חמה: למענכם. אתם גרמתם לי וכן הוא אומר (תהלים קו) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: רב לך. (ספרי) שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן מפציר. ד"א רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך: (כז) וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כלה שנאמר (דברים לד) ויראהו ה' את כל הארץ: (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות: וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב לו (יהושע ז) ויכו מהם אנשי העי וגו' וכיון שנפל על פניו אמר לו (שם ז) קום לך קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אינן עוברין: (כט) ונשב בגיא וגו'. (ספרי) ונצמדתם לע"ג ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי: (ב) לא תוסיפו. (ספרי שם) כגון חמש פרשיות בתפילין חמשת מינין בלולב וחמש

מסורה

וכגבורתך ל' כתיב כן וג' בלישנא וסי' אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך. איה קנאתך וגבורתך. וגבורותיך יגידו. ב' קדמאי גבורתך כתיב (ע' מנו"ש): ואראה ה' וסי' נמסר בסדר שמות: והלבנן ה' ד' מלאים ודין חסר נמסר בסדר אלה הדברים: תוסף ב' מלאים בלישנא וסימן אל תוסף דבר אלי. את כל הדבר אשר: בדבר הזה ח' וסי' במסרה רבתא: וצפונה ה' ג' מלאים וב' חסרים וסימן והיה זרעך כעפר חסר. עלה ראש הפסגה (ע' מ"ש). וצפנה פנה אל הגלגל חסר. נגבה לאפרים וצפונה.

תולדות אהרן

אעברה נא. ברכות שם ע"ב שם: ההר הטוב הזה והלבנון. ברכות מח גיטין נו: ויאמר ה' אלי: סוטה יג: אל תוסף דבר. ברכות לב: עלה ראש. שם: וצו את יהושע קדושין כט עקידה ש' י"ג: ועתה ישראל עקידה ש"א: ובאתם וירשתם. עקרים מ"ד פ' כא: לא תוסיפו. ערובין צו קא ר"ה כח זבחים פ פא מנחות מ' עקידה ש"א:

בעל הטורים

אעברה נא. הירדן נ' אמה לא אעבור אלא אמה אחת: והלבנן. חסר ו' ע"ש ו' דברים שבזאת התורה לעולה למנחה לחטאת לאשם למלואים ולזבח השלמים. מן ואתחנן עד והלבנון מ' תיבות לומר זכור לי מ' יום שעמדתי לפניך בהר. לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל מנא לן ממשה: את גדלך. זה האל הגדול. ואת ידך החזקה זה אתה גבור. אשר מי אל בשמים כנגד אתה קדוש: אעברה נא אל ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות: רב לך. פי' אתה התחלת לספר בשבחי רב הוא אצלך וגדול ממך מלספר בו. ד"א הרב שלך גדול ממך והוא אדם הראשון על ידו נקנסה מיתה לכל וא"א לך להנצל ממנה. ד"א רב לך הרבה פעמים חטאת כנגדי. אמרת שלח נא ביד תשלח. ולמה הרעותה. הלאן והקר. והבלע. אי אפשר לי לסבול לך יותר. ד"א אפילו בדבר המועט שאתה עושה שלא כהוגן הוא רב לך לפי חכמתך. ד"א בזה תדע שרב לך כי אני רבך כי כמה פעמים נצחתני ועתה לא תוכל לנצחני. ד"א רב לך אתה יש רב לך אבל אני אין לי רב שיתיר שבועתי לכן לא תביאו. ד"א כגיעה השעה שיש לך רב כי כבר הגיע זמנו של יהושע ואין רבנותו ניכר בעודך חי. ד"א אל תירא ממלאך המות כי הרב שלך יעקב כך. ד"א רב לך הרבה טובות מתוקנים לך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך: מלמד אתכם לעשות. שהתלמוד מביא לידי מעשה: וחזקהו ב'. וצו את יהושע וחזקהו. החזק מלחמתך אל העיר והרסה וחזקהו ביואב כמו שיואב היה שר הצבא כך היה יהושע שר הצבא אף בחיי משה כדי להחזיקו כמו שמפורש במלחמת עמלק:

ספורנו

ולכן ראוי להשתדל בקיום שבחה בה: (כה) אעברה נא. להכרית כל יושבי כנען כדי שלא יגלו ישראל ממנה: ואראה את הארץ הטובה. אתן עיני בה לטובה בברכתי שתהיה טובה לישראל לעולם: (כו) ויתעבר ה' בי למענכם. מפני שהייתי מתאוה לקיים אתכם בה שלא תגלו ממנה לעולם והוא כבר נשא ידו להפיל זרעכם בגוים:
ד (א) ועתה ישראל. אחר שאתה רואה גזרת האל ית' להגלותכם אם תחטאו השמרו מהטעות ושמרו מצותיו בלי תוספת וגרעון כי התוספת והגרעון בכל שהוא יביאו

רמב"ן

והשני יו"ד ה"א ועניין הפרשה יובן בזה כי אמר ואתחנן ולא אמר ואתפלל כי ידבר בתחנה ואמר אדון אשר בך הרחמים אתה החלות להראות את עבדך כך הוא תחלת נבואתי שהראית לי כבודך דכתיב ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים עם הגדולה והגבורה והראיתי לדעת מי אל בשמים ובארץ שממנו יהיו כמעשיך הגדולים וכגבורותיך החזקות ומכאן תבין עוד במה התאנף בי השם הנכבד. אבל לשון ספרי כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים שנאמר ה' אל רחום וחנון אלהים זו היא מדת הדין שנאמר עד האלהים יבוא דבר שניהם והכוונה לפרש כי השם השני בכאן הוא מדת הרחמים והוא השם המיוחד ושאר השמות כולן במדת הדין כמו אלהים שהוא שם גם לדיינים וכל שכן אל"ף דל"ת שהוא לשון אדונים:

והנה השלים התוכחות בזה שהודיע אותם שגרמו אבותיהם רעה על עצמם וגם עליו גרמו עונש שלא יעברו לארץ אבל הם הבנים יעברו וירשו אותה אם לא יהיו כאבותם דור סורר ומורה ולכך יתחיל עתה להזהירם בכללי המצות שלא יוסיפו עליהם ולא יגרעו מהם:

ד (ב) לא תוסיפו. כגון חמש פרשיות בתפילין חמשה מינין בלולב חמש ציצית וכן לא תגרעו לשון רש"י. וכך אמרו בספרי מנין שלא תוסיף על הלולב ועל הציצית ת"ל לא תוסיף ומנין שאין פוחתין מהן ת"ל לא תגרעו מנין שאם פתח לברך ברכת כהנים לא יאמר הואיל ופתחתי לברך אומר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ת"ל הדבר אפילו דבר לא תוסף עליו אבל לא בהלה בלבד אמרו אלא אף הישן בסוכה בשמיני בכונה לוקה כמו שמוזכר במסכת ראש השנה וכן אם יעשה החג ששה עובר בלאו הזה ולפי דעתי בדא לעשות מצוה בפני עצמה כגון שעשה חג בחדש שבדא מלבו כירבעם עובר בלאו וכך אמרו לענין מקרא מגלה מאה ושמונים נביאים עמדו להם לישראל ולא פחתו ולא הוסיפו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חוץ ממקרא מגלה

רשי

וחמש ציציות וכן לא תגרעו : (ו) ושמרתם . זו משנה : ועשיתם . כמשמעו : כי היא חכמתכם ובינתכם וגו׳ . בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים : (ח) חקים ומשפטים צדיקים . הגונים ומקובלים : (ט) רק השמר לך וגו׳ פן תשכח את הדברים . אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים

אבן עזרא

כן לא תגרעו ואשר אמרתי למען תחיו אין צורך לעדים כי עיניכם הרואות : (ג) בבעל פעור . בעבור בעל פעור ורבים כן ומי שלא עבד בעל פעור הנו חי : (ה) וטעם למדתי אתכם אחר שאמר אשר אנכי מלמד אתכם להוסיף כאשר צוני ה׳ כי המצות הם מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה ועוד כי יש לכם תפארת במצותיו על כל הגוים והטעם כי עיקר כל המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו : (ז) כי מי גוי גדול . שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו שיעננו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת כמו ישראל . וטעם גוי גדול . בעבור חכמי לב יראי השם : (ט) רק השמר לך . הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח

תורה

אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את־מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם׃ ג עיניכם הראות את אשר־עשה יהוה בבעל פעור כי כל־האיש אשר הלך אחרי בעל־פעור השמידו יהוה אלהיך מקרבך׃ ד ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום׃ שני

ה ראה ׀ למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה׃

ו ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל־החקים האלה ואמרו רק עם־חכם ונבון הגוי הגדול הזה׃ ז כי מי־גוי גדול אשר־לו אלהים קרבים אליו כיהוה אלהינו בכל־קראנו אליו׃

ח ומי גוי גדול אשר־לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום׃ ט רק השמר לך ושמר

תרגום

יתכון ולא תמנעון מניה למיטר ית פקודיא דיי אלהכון דאנא מפקיד יתכון׃ ג עיניכון חזאן ית דעבד יי בפלחי בעלא פעור ארי כל גברא דהליך בתר בעלא פעור שיציה יי אלהך מבינך׃ ד ואתון דאדבקתון בדחלתא דיי אלהכון קימין כלכון יומא דין׃ ה חזו דאליפית יתכון קימין ודינין כמא דפקדני יי אלהי למעבד כן בגו ארעא דאתון עלין תמן למירתה׃ ו ותטרון ותעבדון ארי היא חוכמתכון וסוכלתנותכון לעיני עממיא דישמעון ית כל קימיא האלין ויימרון לחוד עם חכים וסוכלתן עמא רבא הדין׃ ז ארי מן עם רב דליה אלהא קריב ליה לקבלא צלותיה בעדן עקתיה כיי אלהנא בכל עדן דאנחנא מצלן קדמוהי׃ ח ומן עם רב דליה קימין ודינין קשיטין ככל אוריתא הדא דאנא יהיב קדמיכון יומא דין׃ ט לחוד אסתמר

ס׳ · ד׳ ג׳ מ״ל וב׳ חדים · ה׳ מ״ל בתורה · ד׳ . ב׳ וחסר · כל אורייתא חסר י׳ בתרא במ״א וכספ דברי׳ ג׳

בעל הטורים

ולא תגרעו ממנו לשמור את . ס״ת תרי״ג : אשר אנכי מצוה אתכם . וסמיך ליה עיניכם הראות . שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות : ואתם הדבקים . סגין על הקוי״ף רמז לק׳ ברכות שצריך לברך בכל יום : כלכם היום . וסמיך ליה למדתי אתכם . דשמעתא בעי צלותא כשמש וזהו היום למדתי . ועוד כלכם היום שזכות הרבים היא מסייעתם : למדתי אתכם . בחנם . ע״ו פעמים לימוד במשנה תורה רמז בן ע״ו לגמרא : באים שמה לרשתה ושמרתם לדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו : האלה ואמרו רק עם . ס״ת מקום ר״ת ערום למה ערות אחותו אסורה וערות אשת אחיו מותרת . ולמה מקום מ׳ סאה מטהר ואם חסר קורטוב אינו מטהר . רק מיעוטא הוא . שאינם יודעים טעם כלאים ופרה וכיוצא בהם : ושמר נפשך . נר ה׳ נשמת אדם . ערך בידו ונרי בידך אם תשמור נרי אני אשמור נרך :

מסורה

ראיתי את האיל מנגח : תראות ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסימן ואת יהושע צויתי . כי עיניכם הראת . עיניכם הראות . וחשבו הראות . ב׳ קדמאי חסר דחסר וב׳ בתראי הראות כתיב : ישמעון ח׳ וסימן והיה אם לא יאמינו גם . היום הזה אחל תת פחדך ויראתך . ושמרתם ועשיתם . ועבדתם שם אלהים . כי ישמעון את שמך דמלכים . ונמסר גם בסדר דברים : הגדול ח׳ מלאים בתורה וסימן במסרה רבתא . כה׳ אלהינו ד׳ וסימן ויאמר למחר למען תדע . כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו . אין קדוש כה׳ כי אין בלתך . מי כה׳ אלהינו המגביהי לשבת . ונמסר גם בסדר וארא . קראנו ב׳ וסימן כי מי גוי גדול .

תולדות אהרן

ולא תגרעו . סנהדרין ק ר״ס כט זבחים פ : ואתם הדבקים . כתובות קיא סנהדרין סד ל עקרים מ״ד פ׳ כא עקידה ש׳ ע זוהר פ׳ בראשית ופקודי : ראה למדתי . נדרים לז לת בכורות כט : ושמרתם ועשיתם . ע״ג ד : כי היא חכמתכם . שבת עה : כי מי גוי גדול . ברכות ו מגלה יא סנהדרין לח (ברכות יג) : ומי גוי גדול . ברכות שם עקידה ש׳ מה ר״ה כו : כה׳ אלהינו . ר״ה יח יבמות מט קה : רק השמר לך . ברכות לב שבועות לו אבות ג מנחות צט עקידה ש׳ נא וש׳ כט :

רמבן

תגלה תאי דרוש וכו׳ ובירושלמי שמונים וחמשה זקנים ומהם כמה נביאים היו מצטערים על הדבר אמרו כתיב אלה המצות אשר צוה ה׳ את משה אלו המצות שנצטוו מפי משה כך אמר לנו משה ואין נביא אחר עתיד לחדש דבר לכם ומרדכי ואסתר רוצים לחדש לנו דבר לא זזו משם נושאין ונותנין בדבר עד שהאיר הקב״ה עיניהם וכו׳ הרי שהיתה המצוה הזו אסורה להם אע״פ שהיא בכלל לא תוסף עליו אלא שלא למדנו למוסיף על פי נביא אלא מן הכתוב שאמר אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בו דבר מעתה ומה שתקנו חכמים משום גדר כגון שניות לעריות וכיוצא בהן זו היא מצוה מן התורה ובלבד שידע שהם משום הגדר הזה ואינן מפי הקב״ה בתורה :

(ג) **עיניכם** הראות עתה בא להזהיר בפרטי המצות ויתחיל בע״ג שהוא שורש לכולן :

(ה) **וטעם** ראה למדתי אתכם . ראה שאני מלמד אתכם היום כמו שאמר אשר אנכי מצוה אתכם היום ואשר אנכי נותן לפניכם היום או יאמר למדתי מפני שהזכיר לעשות כן בקרב הארץ כלומר ראה בעת בואך לארץ שלמדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה׳ אלהי . והנה מתחלה דבר על הדבר שהוא כלל לכל עשה ולא תעשה ועתה יזהיר בחוקים שהם גזרותיו ובמשפטים שהם הדינים כי אלו הם צריכין חזוק יותר מפני העלם טעם החקים ומפני כי במשפט יעמידו ארץ ואמר לעשות כן בקרב הארץ להזהיר על כולם כי יש חוקים רבים ומשפטים שאינן נוהגין בחוצה לארץ . או ירמוז שעיקר המצות

סלן

ספורנו

יביאו אתכם לתכלית הקלקול : (ב) ולא תגרעו ממנו לשמר . ולא יחשוב החושב שכאשר תסיר סבת האיסור אצלך לא יהיה חטא לגרוע כמו שחשב שלמה המלך אני ארבה ולא אסור אני ארבה ולא אשוב ונכשל : (ג) עיניכם הראות . הנה יעיד על זה מה שראיתם שקרה בענין בעל פעור כי אמנם אותם שחטאו בע״ג לא התכוונו לזה בתחלה אבל היתה תחלת כונתם לזנות בלבד כאמרו ויחל העם לזנות ואף על פי שהתורה אסרה זה מפני חשש ע״ג כאמרם וזנו בנשיו והזנו את בניך חשב כל אחד מהם שזה לא יקרה לו כלל והנה קרה ההפך . כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור . להדבק בבנותיו אין גם אחד מהם שנשמר בחכמתו מהכשל בע״ג עצמה עד שהשמידו ה׳ אלהיך : (ד) ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום . הייתם כלכם חכמים להשמר מהכשל בע״ג : (ו) כי היא חכמתכם . בה תשיבו לאפיקורוס במופתים שכליים : (ז) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו . והטעם שראוי להקפיד שתהיו נחשבי׳ חכמים ונבונים לעיני העמים הוא שהאל ית׳ קרוב אלינו בכל קראנו אליו וזה יורה שבחר בנו מכל העמים ואם יחשבו אתכם העמים לסכלים יהיה חלול ה׳ באמור לכם עם ה׳ אלה : (ח) ומי גוי גדול אשר לו חוקים וגו׳ . והטעם שתחשבו חכמים בעיני האומות בשמרכם את חקי האלהים ואת תורותיו שאין שום גוי במציאות כזה שיהיו לו חקים מורים מציאות האל ודרכיו ומשפטים צדיקים שאין בה ענין לתועלת הדיין ולא לשכר חונים וסופריהם אבל כל עניגם משפט וצדק כענין אמרם ז״ל (פ׳ קמא דסנהדרין) משפט לזה וצדקה לזה משפט לזה שהחזיר לו את שלו וצדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו : (ט) רק השמר לך ,

פלא

נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן־
יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ
וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ׃
י יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהוָה אֵלַי
הַקְהֶל־לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם
אֶת־דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה
אֹתִי כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים
עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן׃
יא וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת הָהָר
וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב הַשָּׁמַיִם
חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל׃ יב וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים
אַתֶּם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים
זוּלָתִי קוֹל׃ יג וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־
בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת
עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל־
שְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים׃ יד וְאֹתִי
צִוָּה יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד
אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתְכֶם
אֹתָם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים
שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ טו וְנִשְׁמַרְתֶּם
מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם
כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם
בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ טז פֶּן־
תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל

לך וטר נפשך לחדא דלמא
תתנשי ית פתגמיא די
חזאה עינך ודלמא
יעידון מלבך כל יומי
חייך ותהודעינון לבנך
ולבני בנך: י יומא דקמתא
קדם יי אלהך בחורב כד
אמר יי לי כנוש קדמי ית
עמא ואשמעינון ית פתגמי
דילפון למדחל קדמי כל
יומיא דאינון קימין על
ארעא וית בניהון יאלפון:
יא וקריבתון וקמתון
בשפולי טורא וטורא בער
באישתא עד צית שמיא
חשוכא עננא ואמיטתא:
יב ומליל יי עמכון מגו
אישתא קל פתגמין אתון
שמעין ודמות ליתיכון חזן
אלהין קלא: יג וחוי לכון
ית קימיה דפקיד יתכון
למעבד עסרא פתגמין
וכתבינון על תרין לוחי
אבניא: יד ויתי פקיד יי
בעדנא ההיא לאלפא
יתכון קימין ודינין
למעבדכון יתהון בארעא
דאתון עברין תמן למירתה:
טו ותסתמרון לחדא
לנפשתכון ארי לא חזיתון
כל דמות ביומא דמליל יי
עמכון בחורב מגו אישתא:
טז דלמא תחבלון ותעבדון
לכון צלמא דמות כל

אבן עזרא

תשכח יום אשר עמדת בסיני: אשר ראו עיניך. זהו וכל העם רואים את הקולות: (י) וטעם כל הימים אשר הם חיים על האדמה. כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי והם בארצות המושלים בהם: (יא) לב השמים. באמצע כנגד הרואים וכן בלב ים: (יב) זולתי קול. שמעתם כי הקול איננו נראה בעין וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות: (יד) וטעם ואותי צוה ה'. כי בסיני צוה השם למשה את כל החוקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית ופעם אחרת ובשנת הארבעים ואחר שלא ראיתם כל תמונה השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם והטעם האמת

ספורנו

אף על פי שאמרתי שראוי שתהיו נחשבים חכמים לעיני האומות השמר לך מדעות חכמיהם המכחישים מציאות האל יתברך ויכלתו והשגחתו וחשבו הם להביא על כל זה ראיות שכליות: פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. והטעם שהזהרתיך מאד להשמר מזה הוא שיש לחוש פן תשכח מה שראו עיניך הגשמיים בסיני ועיניך השכלי' גם כן בפי' התורה אשר בה הראית לדעת הפך דעותיהם במופתים שכליים: והודעתם לבניך. לבנים שלא ראו אז תודיע במופתים שכליים: (טו) כי לא ראיתם כל תמונ'. וזה הפך דעת כת הנצבה שחשבו שאין במציאות דבר יותר נכבד מן הגרמים השמימיים

רשי

שוטים: (י) יום אשר עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב אשר ראית את הקולות ואת הלפידים ילמדון: ילמדון לעצמם: ילמדון. יאלפון לאחרים: (יד) ואותי צוה ה' ללמד אתכם. תורה שבע"פ: סמל

בעל הטורים

והודעתם לבניך ולבני בניך. ג' טניין סמוכין לומר בכל מי שהוא ובנו ובן בנו ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו:

יענני ביום קראנו: ופן ה' וסימן במסרה רבתא: יסורו ב' מלאים וסימן רק השמר לך ושמר. יתגוררו יסורו: באמר ג' וחסר וסימן יום אשר עמדת. ומארצו יצאו. באמר אלי כל היום איה. אניך. וחד ויהי כאמר יהושע: אשר הם חיים ג' וסימן יום אשר. למען ייראוך. וחברו דדה"א אניך: ואת בניהם ד' וסימן יום אשר עמדת. ואת בניהם הקים. כלו בבית. ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר דד"ה: וההר ג' וסימן ותקרבון ותעמדון תחת ההר. ויהי כשמעכם את הקול. ואפן וארד מן ההר: בער באש ב' הסנה. וההר בער באש: לחות ב' כתיב כן בתורה חסר ו"ו קדמאה וסימן במסרה רבתא: ונשמרתם. ה' וסימן ונשמרתם מאד לנפשתיכם. וחברו דיהושע. וייראו מכם. ונשמרתם ברוחכם. וחברו תרויהון במלאכי: תשחתון ז' חסרים בלישן השחתה וסימן

תולדות אהרן

ופן יסורו מלבבך. אבות פ"ג: והודעתם לבניך. ברכות כא ב' מ"ק טו קדושין ל (קדושין כט): יום אשר עמדת. ברכות כב מ"ק טו קדושין ל (ב"ב ג קדושין כט: ושבר בושר. חגיגה טז: ויגד לכם. סוטה לג): ואותי צוה. נדרים לז לח סנהדרין כא: ונשמרתם מאד: ברכות לב עקידה ש' כח: כי לא ראיתם. עקידה ש' מח: פן תשחיתון סנהדרין נז ע"ג כג חולין כג בכורות נז תמורה כח: ופן פסל. עקידה ש' מח:

רמבן

כולן בארץ כמו שרמזתי בסוד הארץ ואמר כי בחקים ובמשפטים תועלות גדולות שהם תפארת לעושיהם מן האדם ואפילו שונאיהם ישבחו אותם בהם ועוד שהם תועלת גדולה שאין כמותה שהשם יהיה קרוב להם בכל קראם אליו וכן העמים יתבוננו בזה ידעו כי החוקים נעשים בחכמה ובינה לקרבה אל האלהים ויראו מהם וזהו שאמר כי מי גוי גדול ועוד שהחקים והמשפטים בעצמם הם צדיקים ישרים וטובים בישוב העם והמדינות:

רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחום ותעשום על אמתתם תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך שכחה תחשבו שוטים לשון רש"י. ואינו נכון כלל אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה הזהיר בם מאד כי כאשר אמר שנזהר בכל המצות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להשמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצות שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם ופירש הטעם כי השם עשה המעמד ההוא כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים ואת בניכם תלמדון לדורות עולם אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו. והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו מלבנו לעולם וצוה במצות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם דרא"ה ובשמיעה. והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד אע"פ שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצונו בהפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת יכנס ספק בלב האנשים אבל כשמגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי נכחיש כל חולק וכל מספק ונשקר אותו לא יועילהו אות ולא יצילהו מופת מן המיתה בידינו כי אנחנו היודעים בשקרותו וזהו שאמר שם וגם בך יאמינו לעולם כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאילו ראוהו כל הדורות כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בם מועיל והם לא יסתפקו כלל בעדותינו שנעיד להם אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שספרנו להם והענין הזה יבוא עוד בפרשה כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום וגו' וכבר הזכרתי שם בפרשת בחדש השלישי:

(יב) וידבר ה' אליכם מתוך האש. כבר פירשתי הדבר במקומו שהם שמעו דבור השם הגדול יתברך מתוך האש שראו אשו הגדולה והשיגו אליה והוגד להם בזה בריתו בעשרת הדברים כי בכולן שמעו הקול מתוך האש ושאר המצות צוה אותי בעת ההיא ללמד אתכם כי כבר אני נאמן לנביא לה' במה שראיתם כמו שאמר וגם בך יאמינו לעולם כמו שפירשתי:

(טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם. יזהירם פן יטעו אחר הקול אשר שמעו ויעשו השחתה לקבץ בנטיעות ואמר תחלה תבנית זכר או

רש"י

(טז) סמל. צורה: (יט) ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק וגו'. (מגילה ט) להאיר להם. ד"א לאלוהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם וכן הוא אומר (תהלים לו) כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא: (כ) כור. הוא כלי שמזקקים בו את הזהב: (כא) התאנף. נתמלא רוגז: על דבריכם. על אודותיכם על עסקיכם: (כב) כי אנכי מת וגו'. אינני עובר. מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים: (כג) תמונת כל. תמונת כל דבר: אשר צוך ה'. אשר צוך שלא

אבן עזרא

האמת או דרכיכם: (טז) פסל. דבר נקלב כמו ויפסלו (בוני שלמה): זכר או נקבה. בגוים ידועים. גם יש גוים סוגדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו ויש אומרים להוריד כח עליונים כצורת עקרב לנשוך והצורות הארבעים ושבעה הנשארות: (יט) השמש והירח. שהם המאורות הגדולים ואחר שאמר ואת הכוכבים באר בשם כלל כל צבא השמים כוכבי לכת שהם כוכבי אור וכל המזלות והצורות: ונדחת. כאדם שידחה ויפול: אשר חלק. דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם כוכב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא כוכב להם והנה ישראל נחלת השם: (כא) וטעם וה' התאנף בי. בעבור שאמר ויוצא אתכם להיות לו לעם נחלה בארץ שתעבדוהו רק אני לא אראה בטובה הזאת: על דבריכם. אתם סבבתם שלא אכנס לארץ כאשר פירשתי: (כג) השמרו לכם ועשיתם פסל. וכבר אמר כזה והטעם להוסיף אש אוכלה על כן אנכי מצוך: תמונת כל. כל דבר: אשר צוך. כאשר צוך או מלת צוך שלא לעשות כמו ועל העבים אצוה ויש אומר על צורת הכוכבים וזה רחוק בעיני

מקרא

תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל תַּבְנִית זָכָר אוֹ
נְקֵבָה: יז תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה
אֲשֶׁר בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר ו' מ"ל כעופות
כָּנָף אֲשֶׁר תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם: ג' ומ"ל
יח תַּבְנִית כָּל־רֹמֵשׂ בָּאֲדָמָה ג'
תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־בַּמַּיִם
מִתַּחַת לָאָרֶץ: יט וּפֶן־תִּשָּׂא עֵינֶיךָ כ'
הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ י"א
וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל
צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ
לָהֶם וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה ד'
אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת
כָּל־הַשָּׁמָיִם: כ וְאֶתְכֶם לָקַח
יְהוָה וַיּוֹצִא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל ד' וחסר יו"ד
מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה
כַּיּוֹם הַזֶּה: כא וַיהוָה הִתְאַנֶּף־בִּי
עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי
אֶת־הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־
הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה: כב כִּי אָנֹכִי מֵת ד'
בָּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־
הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת: כל אוריי' מ"ל כמ"ג חסר
כג הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ אֶת־
בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת
עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת
כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:

תרגום

צוּרָה דְמוּת דְכַר או
נוּקְבָא: יז דְמוּת כָּל בְּעִירָא
דְבְאַרְעָא דְמוּת כָּל צִפַּר
גַדְפָא דְפָרַח בַּאֲוֵיר רְקִיעַ
שְׁמַיָא: יח דְמוּת כָּל
רִיחֲשָׁא דִבְאַרְעָא דְמוּת
כָּל נוּנֵי דִבְמַיָא מִלְרַע
לְאַרְעָא: יט וּדְלְמָא תִזְקוֹף
עֵינָךְ לִשְׁמַיָא וְתֶחֱזֵי יַת
שִׁמְשָׁא וְיַת סִיהֲרָא וְיַת
כּוֹכְבַיָא כָּל חֵילֵי שְׁמַיָא
וְתִטְעֵי וְתִסְגוֹד לְהוֹן
וְתִפְלְחִינוּן דִזַמִין יְיָ אֱלָהָךְ
יַתְהוֹן לְכָל עַמְמַיָא דִתְחוֹת
כָּל שְׁמַיָא: כ וְיַתְכוֹן קָרֵיב
יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ וְאַפֵּיק יַתְכוֹן
מִכּוּרָא דְפַרְזְלָא מִמִּצְרָיִם
לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם אַחְסָנָא
כְּיוֹמָא הָדֵין: כא וּמִן קֳדָם יְיָ
הֲוָה רְגַז עֲלַי עַל פִּתְגָמֵיכוֹן
וְקַיֵּים בְּדִיל דְלָא לְמִעְבְּרָא
יַת יַרְדְּנָא וּבְדִיל דְלָא לְמֵיעַל
לְאַרְעָא טַבְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ אַחֲסָנָא: כב אֲרֵי
אֲנָא מָאִית בְּאַרְעָא הָדָא
לֵית אֲנָא עָבַר יַת יַרְדְּנָא
וְאַתּוּן עָבְרִין וְתֵירְתוּן יַת
אַרְעָא טַבְתָּא הָדָא:
כג אִסְתַּמְרוּ לְכוֹן דִלְמָא
תִתְנְשׁוּן יַת קְיָמָא דַיְיָ
אֱלָהֲכוֹן דִגְזַר עִמְּכוֹן
וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן צְלַם דְמוּת
כּוֹלָא דְפַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ:

בעל הטורים

ויוצא ד' במסו' ויוצא אתכם מכור הברזל. ויוצא עמו בששון. ויוצא נוזלים מסלע. ויוצא את בן המלך. ויוצא אתכם מכור הברזל ויוצא עמו בששון שנאמר ובני ישראל יוצאים ביד רמה. והוציא להם נוזלים מסלע. והעמידו מלך שנאמר ויהי בישרון מלך:

במסורת רבתא: השמימה י"א וסימן במסרה רבתא: ועבדתם ד' קמצין וסימן ופן תשא עיניך. והיה אם שכח תשכח. ואם יפנה לבבך. וידברו אליו דמלכים גבי רחבעם: ויוצא ד' וחסר יו"ד וסימן ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם. ויוצא את בן המלך דמלכים. ויוצא נוזלים מסלע. ויוצא עמו בששון. וסימן בלשון תרגום נסב ברא דמלכא אבנא בחדווא: אנכי מת ד' וסימן נמסר בסדר ויחי:

תולדות אהרן אשר חלק. מגלה ט' ע"ג נס
(מגלה עא):

רמב"ן

או נקבה כאדם שהם יהיה קול ואחר כן הזכיר כל אשר בארץ בבהמה ובעוף וברמש האדמה ובדגי הים ואחר כן חזר אל צבא השמים. וכבר פירשתי אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כי לכולם כוכב ומזל וגבוהים עליהם מלאכי עליון כגון הנאמר בדניאל שר מלכי פרס ושר מלכות יון ובעבור כן יעשו להם אלהים מהם ויעבדום. ואמר ואתכם לקח ה' כי אתם חלק השם לא תקימו עליכם שר או עוזר זולתו כי הוא הוציא אתכם מכור הברזל שהייתם בתוך מצרים בכור אש ועלים והוציא אתכם משם כנגד שריהם שעשה בהם שפטים ולולי שהפילם לא הייתם יוצאים כי היו הם במעלתם לא תצאו והנה עשה כל זה כדי שתהיו לו נחלה ותהיו לשמו הגדול סגולה מכל העמים:

(כא) **וטעם** וה' התאנף בי על דבריכם. שהזכיר במקום הזה כלומר אותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם המצות לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה ועתה קחו מפי תורה כי אנכי מת בארץ ולא אוכל ללמדם אתכם בארץ ואל תשכחו שם מה שלמדתי אתכם ולא מה שראיתם בסיני ועל דרך האמת יאמר השמרו מאד לנפשותיכם פן תשחיתון כי השם התאנף

ספורנו

השמימיים ושהם לבדם קדמונים ונצחיים ראשונים: (טז) תמונת כל סמל. כמעשה החושבים שלכל נמצא נפסד יש איזה התחלה קדמוניית והיו עושים צורת אותו הנפסד להורות על מה שחשבו היותו קדמון והתחלה לאותו הנפסד המצוייר והיו עובדים לאותה הצורה להשפיע עליהם פעולת מה מאותו הנמצא שחשבו קדמון: (יט) חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים. סדר אותם על סדר נאות לצורך כל אחד מחלקי הארץ כפי השתנותם והשתנות העם אשר בם וזה הסדר המוחש יורה על הפך דעות התועים כי אמנם יורה בהכרח שיש איזה נמצא מסדר לתכלית מכוון מאתו אשר המציאם לסדרם למען יושג תכלית מציאותם וסדורם כי לא יהיה כל זה במקרה בלי ספק: (כ) ואתכם לקח. ללכת בדרכיו ולדבקה בו ולזה לא יהיו עיניכם בהנהגת צבא השמים וסדרם כשאר העמים: (כב) כי אנכי מת. צריך אני להזהירכם מאד מאחר שאיני עובר עמכם כענין אמרו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת

אבן עזרא

בעיני: (כד) אש אכלה הוא. בלי כ"ף הדמות והטעם כאש אוכלה הוא: אל קנא. לע"ג וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שורש וענף: (כה) כי תוליד בנים. אמר אל קנא ואחר כן באר מה יקרה להם אם יעשו פסל: ועשיתם הרע. בשאר המצוה כמו לרצוח ולנאוף: העידתי בכם היום. יש אומרים כי טעם עדות שמים וארץ המלאכים ובני אדם ואחרים אמרו על הנס כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם וכניהם כי הם עומדים כטעם כימי השמים על הארץ וכן שמעו הרים את ריב ה' וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה ושמא יטעון טוען כי שמים כעשן נמלחו וחביריו הטוען ער ולבו ישן: (כו) תאבדון. כמו תלמדון בעבור שאיננו סמוך: (כז) מתי מספר. פירשתיו: (כח) יראון וישמעון. הזכיר הארבעה הרגשות ואין צורך להזכיר החמישית כי היא עבה מכולם ועוד כי היא שורש חיי הגוף ואל תתמה על מלת ובקשתם ומצאת כי ידבר לרבים ולגוי אחד או לאדם אחד: (כט) בכל לבבך

רשי

שלא לעשות: (כד) אל קנא. מקנא לנקום אנפרדמנ"ט בלעז מתחרה על רוגזו להפרע מעובדי ע"ג: (כה) ונושנתם. (סנהדרין לח) רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה מאות וחמשים ושתים שנה כמנין ונושנתם והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים שנה והקדים שתי שנים לונושנתם כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון וזהו שנאמר (דניאל ט) וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה: (כו) העידתי בכם. הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם: (כח) ועבדתם שם אלהים וכו'. כתרגומו משאתם עובדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם

תרגום

כד אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ אִישָׁא אָכְלָא הוּא אֵל קַנָּא:
כה אֲרֵי תוֹלְדוּן בְּנִין וּבְנֵי בְנִין וְתִתְעַתְּקוּן בְּאַרְעָא וּתְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן צְלַם דְּמוּת כּוֹלָא וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי:
כו אַסְהֲדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי אִשְׁתֵּיצָאָה תִּשְׁתֵּיצוּן:
כז וִיבַדַּר יְיָ יָתְכוֹן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְתִשְׁתַּאֲרוּן עַם דְּמִנְיָן בְּעַמְמַיָּא דִּי יְדַבַּר יְיָ יָתְכוֹן לְתַמָּן:
כח וְתִפְלְחוּן תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא עוֹבַד יְדֵי אֱנָשָׁא אָעָא וְאַבְנָא דְּלָא חָזַן וְלָא שָׁמְעִין וְלָא אָכְלִין וְלָא מְרִיחִין:
כט וְתִתְבְּעוּן מִתַּמָּן יָת דַּחַלְתָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וְתִשְׁכַּח אֲרֵי תִתְבְּעֵי מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ:
ל כַּד יֵיעוֹק לָךְ וְיַשְׁכְּחוּנָךְ כָּל

מקרא

כד כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל קַנָּא: פ
כה כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ:
כו הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן:
כז וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהוָה אֶתְכֶם שָׁמָּה:
כח וַעֲבַדְתֶּם־שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן אֲשֶׁר לֹא־יִרְאוּן וְלֹא יִשְׁמְעוּן וְלֹא יֹאכְלוּן וְלֹא יְרִיחֻן:
כט וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ:
ל בַּצַּר לְךָ וּמְצָאוּךָ כֹּל

מסורה: ג' ספרי אית כהון תרין מלין כתרין טעמין; ב' מ"ל; י"ג; ד'; ב' וכ"כ; ג'; ס'; ל' יחידאין ובאלה אתחריס; ל'. ס'; ל'. ל' וכ"כ. ג'; ג'; י"ד וקמין. ב'

אכלה. ה' וסימן כי ה' אלהיך אש אכלה הוא. ה' אלהיך הוא העבר לפניך. ואמרת אכלה בשר כי האוה נפשך. על כל שפים במדבר. כקול מרכבות. וחד ואכלה מציד: בנים ובני בנים ג' פסוקים אית בהון תרין מלין בתרי טעמי וסימן כי תוליד בנים ובני בנים. עורי עורי דברה. כפרי זהב שלשים (ע' מנין תידות): את השמים ואת הארץ י"ג וסי' במסרה רבתא: האבדון ד' וסימן העדתי בכם. וחברו. כגוים אשר ה' מאביד. הגדתי לכם היום: ובקשתם ג' וכימניהון ובקשתם גם כהנה. ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת. ובקשתם אתי ומצאתם.

בעל הטורים

כי ה' אלהיך אש אכלה הוא אל קנא כי תוליד. רמז לאחר כ' ו' שנה אחרי מותו ועבדו ע"ג פסל מיכה: העדתי מלא יו"ד הייתי בהם יו"ד לפרסומי למילתא: בעמים. בגי' בין הבבלים: בגוים. בגימטריא ובמדי: ינהג. בגימ' ביון: שמה. בגימ' מברמיים. הרי רמוזה כאן ד' גליות: ועבדתם שם אלהים. והיינו אומר אלהים אחרים כמו בכל מקום רמז בישראל שבחוץ לארץ עובדי ע"ג בטהרה הם:

תולדות אהרן

כי ה' אלהיך: כתובות קיא סוטה יד ע"ג מד נב: כי תוליד. מגלה לא גיטין פח: ונושנתם. גיטין שם סנהדרין לח: בצר לך. אמר שבא ובגא (פסחים קד):

ספורנו

הבהמה משמיתון: (כד) אש אכלה הוא. אש אכלה אש ובזה יכלה את הנפש עם הגבר: אל קנא. כי מבלי אין מציאות שום נמצא זולתו דומה למציאותו כלל הנה כל מי שיעבוד לזולתו יעשה אמנם לזולתו מה שראוי לו לבדו כענין אשת איש שתתן לזולתו מה שראוי לאישה לבדו ובזה יהיה מקנא: (כה) להכעיסו. לסלק השכינה מישראל כדי להיות כגויי הארץ בלתי משועבדים לתורת האל יתברך ומצותיו: (כח) ועבדתם שם אלהים. ישראל שבחוצה לארץ עובדי ע"ג בטהרה הם (פרק קמא דע"ג): אשר לא יראון. שאין בהם כח רצוניי כמו שחשבו עובדיהם שעושים נוכח עם כלי הפעולות הרצוניות להורות שאותה ההתחלה הקדמוניית שחשבו היא פועלת כל אותן הפעולות כרצונו ועובדים אותה ומתפללים לה להשיג שתרצה לתת את שאלת עובדיה והנה אין לשום נמצא זולתי לאל יתברך שמו שום כח רצוניי אבל כל פעולת זולתו הם בטבע מסודר להם מאת האל יתברך: (כט) ומצאת. אף על פי שאין שם מקדש ולא כלי קדש: כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך בצר לך. והטעם

רמבן

התאנף בי מדאגה מדבר זה פן תשכחו אתם ברית ה' אלהיכם ברית האוכלת בראש ההר ותעשו תמונת כל וזה טעם אשר צוך ה' אלהיך וכבר נרמז זה בסדר חקת התורה. ורש"י כתב אשר צוך ה' אלהיך שלא תעשה והוא פשוטו של מקרא והמשכיל יבין הפסוקים האלה על אמתתם:

(כד) **וטעם** כי ה' אלהיך אש אכלה הוא. כאשר ראיתם בראש ההר והכוונה שהוא מדת הדין המקנא בע"ג ומן הכתוב הזה תבין בכל הנזכר במשנה תורה תמיד ה' אלהיך:

(כה) **כי** תוליד בנים ובני בנים ונושנתם. ענין הכתוב הזה שיזכיר ויאמר כי תוליד בנים ובני בנים ובעבור היותכם ישנים בארץ ותשבו לבטח אולי תשכחו את השם והעדותי בכם היום שתאבדו מהר כי לא יאריך לכם מאחר שתעבדו עו"ג והפרשה בזו אעפ"י שהיא אזהרה לא נאמרה בלשון אם והטעם כי הוא כמתנבא על ענינם וידבר בלשון ישמש בשני פנים בלשון אזהרה ובלשון עתיד לבא יאמר שיעשו ויהיה להם ככה ולא יגזור עליהם ומפני זה אמרו רבותינו שרמז לגלות בית ראשון במלת ונושנתם בגימטריא והיתה קבלה בידם כי יש בפרשה הזאת רמז לזמן הגלות וכאשר בא עליהם התבוננו בה בינה. ואמר ועשיתם פסל תמונת כל ולא אמר ועבדתם אותו או והשתחויתם לו אבל אמר והשחתם כי הפסל בכאן תמונת כל ומפני השחתה יאסור אותו כאשר פירשתי למעלה:

(כז) **ונשארתם** מתי מספר בגוים. יאמר שנשאר מועטים בכל גוי וגוי עם הגוים אשר ינהג אותנו השם כי בארבע רוחות השמים יפזר אותנו אבל בכללנו רבים אנחנו שבח לאל:

(כח) **ועבדתם** שם אלהים. משאתם עובדים לעובדיהם אתם עובדים להם לשון רש"י. וכבר פירשתי סודו כי היושב בחוצה לארץ כאלו כו'. ומעשה ידי אדם מלמעלה למטה כמו שהזכרתי בסדר אחרי מות:

וטעם ולא יאכלון ולא יריחן. לומר שהם אבן דומם כאשר היו מתחלה אין בהם רוח חיים כלל אפילו כחיי האדם כי מתחלה אמר לא יראון ולא ישמעון לומר שאינם אלוה ולא יראה בעני עובדיו ולא ישמע תפלתם ומצרתם לא יושיעם וחזר ואמר שאפילו חיים גרועים כחיי האדם אין בהם והנה העושה אותם נכבד מהם. או יהיה טעם הכתוב כנגד כבוד עליון לומר אשר לא יראו בצרת עובדיהם ולא ישמעון תפלתם ולא יאכלון שלא תבא אש מלפניהם

רש"י

להם: (לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ולשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפריש אותך מאצלו וכן (שיר ג') אחזתיו ולא ארפנו שלא נקוד ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו (מלכים ב ד) הרפה לה תן לה רפיון (דברים ט) הרף ממני התרפה ממני. (לב) לימים ראשונים. על ימים ראשונים: ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. (חגיגה יב) ומדרשו מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה: הנהיה כדבר הגדול הזה. ומהו הדבר הגדול השמע עם וגו': (לד) הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת גוי וגו'. כל ההי"ן הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פתח הנהיה הנשמע הנסה השמע: במסת. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כגון (שמות ח) התפאר עלי אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באתת. בסימנין להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון (שם ד) מה זה בידך: ובמופתים. הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: ובמלחמה. בים שנא' (שם יד) כי ה' נלחם להם: (לה) הראת. כתרגומו אתחזיתא כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכשם שקרע

את

מקרא

הדברים האלה באחרית הימים
ושבת עד יהוה אלהיך ושמעת
בקלו: לא כי אל רחום יהוה
אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך
ולא ישכח את ברית אבתיך
אשר נשבע להם: לב כי שאל
נא לימים ראשנים אשר היו
לפניך למן היום אשר ברא
אלהים אדם על הארץ ולמקצה
השמים ועד קצה השמים הנהיה
כדבר הגדול הזה או הנשמע
כמהו: לג השמע עם קול אלהים
מדבר מתוך האש כאשר שמעת
אתה ויחי: לד או הנסה אלהים
לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי
במסת באתת ובמופתים
ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע
נטויה ובמוראים גדלים ככל
אשר עשה לכם יהוה אלהיכם
במצרים לעיניך: לה אתה הראת
לדעת כי יהוה הוא האלהים אין
עוד מלבדו: לו מן השמים
השמיעך את קלו ליסרך ועל
הארץ הראך את אשו הגדולה
ודבריו שמעת מתוך האש:

פ' · ג' בטע' בתור' ב' בתורה · פ' · ו' · ע' בספרא · ס' · ח' מ"ל בתורה ב' · י"ז קמצין. ב' · פ' · ב' מלאים · ג'. ג' מ"ל בתורה · ג' ומ"ל. · ז' ר"פ בתורה · ב' חד חסר וחד מ"ל · ג' ר"פ בתורה · ב' ולא יום פ' מל · ס'

תרגום

פתגמיא האלין בסוף יומיא
ותתוב לדחלתא דיי אלהך
ותקבל למימריה: לא ארי
אלהא רחמנא יי אלהך לא
ישבקינך ולא יחבלינך ולא
יתנשי ית קימא דאבהתך
דקים להון: לב ארי שאל
כען ליומיא קדמאי דהוו
קדמך למן יומא די ברא יי
אדם על ארעא ולמסיפי
שמיא ועד סיפי שמיא ההוה
כפתגמא רבא הדין או
האשתמע דכותיה:
לג השמע עמא קל מימרא
דיי דממליל מגו אישתא
כמא דשמעת את ויתקים:
לד או נסין דעבד יי לאתגלאה
למפרק ליה עם מגו עם
בנסין באתין ובמופתין
ובקרבא ובידא תקיפא
ובדרעא מרממא ובחזונין
רברבין ככל דעבד לכון יי
אלהכון במצרים לעיניכון:
לה את אתחזיתא למדע ארי
יי הוא אלהא לית עוד בר
מיניה: לו מן שמיא אשמיעך
ית קל מימריה לאלפותך
ועל ארעא אחזיך ית
אישתיה רבתא ופתגמוהי
שמעת מגו אישתא:

אבן עזרא

לבנך. עוד אפרשנו: ירפך. כמו יחזקך: (לב) כי שאל נא לימים. שאל עתה: למן היום. הלמ"ד נוסף וכן רבים או היא דרך לחות: ולמקצה השמים. רמז לאויר כאשר פירשתי שיש לו קצוות: הנהיה. בימיו: או הנשמע כמוהו. ומה הוא ששמע עם: (לד) או הנסה אלהים. יש אומרים שהוא לשון חול וחלילה חלילה רק לשון קודשה: הנסה. כדרך בני אדם כדי שיבינו השומעים: במסות. שם כלל או טעמו במסות שהיו באותות כמו ויעש האותות לעיני העם: ובמופתים. עשר מכות וכתיב ומשה ואהרן עשו: ובמלחמה. יתכן על הריגת הבכורים ושפטים באלהי מצרים: וביד חזקה. שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש וענן: ובמוראים גדולים. טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל: במצרים. באנשי מצרים: (לה) הראת. מבנין שלא נקרא שם פועלו והטעם כי כל אלה הראך האלהים עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו: וטעם אין עוד. כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם על כן מלת אין עוד ומלת אלהים פירשתיה בפרשת וישמע יתרו כתוב וידבר אלהים והאלהים יעננו בקול בא האלהים אשר שם האלהים כי המדבר הוא אלהים כי יש מי שלא יבין דרך קצרה והוא סוד עמוק: (לו) ליסרך. על כן השמיעך את קולו שתירא ממנו כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים

פן

מסורה

ונמסר גם בסדר קרח: עד ה'. ה' וסימניהון בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה. ונגף ה' את מצרים. שובה ישראל עד ה' אלהיך. נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה. ושבת עד ה': ראשנים. ה' וסימן נמסר בסדר בחקתי: למן היום ז' וסימן במסרה רבתא: ועד קצה. ה' וסי' כי שאל נא לימים. ותפיצך ה' בכל העמים. מאלהי העמים. על כל שפים במדבר. והיו חללי ה' ביום ההוא: הנסה ב' וסימן או הנסה אלהים. הנסה דבר אליך תלאה: גדלה הגדלת כל אורייתא חסר במ"ה מ"ל וסי' במסרת רבתא. ודבריו ה' וסימן ודבריו שמעת מתוך האש. ודברי הראשנים והאחרונים דיאשיהו. ויתר דברי אביה דד"ה. איוב לא בדעת ידבר. חכמת המסכן בזויה:

בעל הטורים

או הנסה בזה הפסוק יש אלפא ביתא שרמז שהקב"ה ליתן להם התורה במצרים אלא שאמרה מדה"ד נסה אותם תחלה לכך. הנסה ב' במסורה הכא ואידך הנסה דבר אליך תלאה שאמרה מד"ה נסה אותם קודם שתשמיעם דבריך והפסוק מתחיל באל"ף ומסיים בכ"ף אך טוב לישראל והוא עולה כשם אהיה אשר נגלה בו למשה להוציאם ממצרים וכו מכה לאומות ואך אותך. ז' דברים מוזכרים כאן במסות. באותות. במופתים. במלחמה. ביד חזקה. ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים. כנגד ז' ימים ששהה כל מכה ומכה. וכנגד ז' ימים של פסח: במצרים לעיניך. וסמיך ליה אתה הראת. כשעשיתי שפטים במצרים ובאלהיהם ידעתם כי אני ה': הראת ב'. אתה הראת לדעת. כאשר הראית בהר. שהראם להם השמים ושמי השמים וראו שאין אלא רשות אחד: הראך את אשו הגדולה וסמיך ליה ותחת כי אהב את אבותיך לומר כל מה שהראם למשה הראהו בזכות אבות:

תולדות אהרן ושבת עד ה'. עקדה ש' צ': כי שאל נא. חגיגה יא זוטר ולא (ברכות יב חגיגה טז): למן היום. חגיגה שם יב סנהדרין שם: השמע עם. עקרים מ"ג פי"א: או הנסה. ברכות יא מגלה יא: אתה הראת. ר"ה לב: כי ה'. זוהר תרומה: אין עוד מלבדו. סנהדרין סז חולין ז:

רמבן

מלפניהם ותאכל את קרבנותם ולא יריחון בריח ניחוחיהם ותפש הכתוב לשון סתם שאין בהם החושים האלו כלל:

(ל) **ושבת** עד ה' אלהיך ושמעת בקולו. גם זה רמז לגאולת בבל ששבו אל השם והתודו לפניו ושמעו לקול הנביאים אשר הקים להם ולפיכך הבטיחם שלא ישחיתם ולא ישכח ברית אבותם כאשר אמר וזכרתי את בריתי יעקוב וגומר ובסוף הספר ירמוז לגאולה העתידה כאשר פירשתי ואזכרנו עוד בע"ה:

(לב) **כי** שאל נא לימים ראשונים. יאמר לא ימחול ולא יאריך השם לכם על ע"ג ועל ההשחתה בפסל וכל תמונה כי עשה עמכם מה שלא עשה כן לכל גוי שהשמיעך קול אלהים מדבר מתוך האש למען תהיה יראתו על פניכם ותייחדו אותו ולא תשחיתו ולקח אתכם לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים שלא תעבדו לזולתו והנה הראית בעיניך כל זה לדעת כי ה' הוא אלהים הוא אחד ושמו אחד ואין עוד מלבדו כי מן השמים

השמיעך

ספורנו

והטעם שתמלאו הוא כי אמנם חדרשנו בכל לבבך מטוב הלוח: (ל) באחרית הימים. לקץ הימין כמו שהעיד באמרו והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו: (לב) כי שאל נא. והראיה על זה שאמרתי שלא ישכח ברית אבות הוא כי אמנם מה שעשה עם כל ישראל במתן תורה שתהיו כלכם זוכים לאותה המדרגה מן הנבואה לא היה זולתי לקחת את כלכם לו לעם בשביל ברית אבות שלא כל אחד מכם היה ראוי לה שאף על פי שקרה באיזה זמן לאיזה יחיד שיתנבא הנה לא קרה זה לשום עם: (לד) או הנסה אלהים. אע"פ שקרה לאיזה יחיד או יחידים שימלטו מבין רשעים מכל מקום לא קרה זה לשום גוי בכלל: במסת באתת. מורות שלא היה זה במקרה אלא בכונת פועל רצוני: ובזרוע נטויה. מוכנת להכות עוד להורות שאם לא ישוב החוטא מחשב להכות: (לה) אתה הראת. את כל אלה הראך האל יתברך: לדעת. כדי שתתבונן ותדע בלי ספק: כי ה' הוא האלהים. אותו הקדמון הנמצא בהכרח: (לו) ליסרך. להביאך למדרגת שגעתה בקבלת התורה כענין באליהו והנה רוח גדולה וחזק. וכן ועל הארץ הראך

את

לז וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם׃
לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־לְךָ אֶת־אַרְצָם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃
לט וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד׃
מ וְשָׁמַרְתָּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ פ שלישי
מא אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שָׁמֶשׁ׃
מב לָנֻס שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְנָס אֶל־אַחַת מִן־הֶעָרִים הָאֵל וָחָי׃
מג אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ הַמִּישֹׁר לָראוּבֵנִי וְאֶת־רָאמֹת בַּגִּלְעָד לַגָּדִי וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי׃

(ס׳ ב׳ ר״פ ד׳ · ב׳ ח׳ חסר וא׳ מ״ל בוי״ו · ב׳ מ׳ · ג׳ · ג׳ · י״ד וקמץ קמ״ט ס׳ מיחדין · ג׳ שו״א · ב׳ חסר. ד׳ מ״ל · ו׳ חסר · ח׳ בלשון חול י׳ ר״פ בספרא · כו״ל חסר במ״י · ג׳ כתיב אל״ף · ד׳)

לז וחלף ארי רחים ית אבהתך ואתרעי בבניהון בתריהון ואפקך במימריה בחיליה רבא ממצרים:
לח לתרכא עממין רברבין ותקיפין מנך מן קדמך לאעלותך למתן לך ית ארעהון אחסנא כיומא הדין:
לט ותידע יומא דין ותתיב ללבך ארי יי הוא אלהא דשכינתיה בשמיא מלעלא ושליט על ארעא מלרע לית עוד:
מ ותטר ית קימוהי וית פקודוהי דאנא מפקד לך יומא דין דייטב לך ולבנך בתרך ובדיל דתוריך יומין על ארעא דיי אלהך יהיב לך כל יומיא:
מא בכן אפריש משה תלת קרוין בעברא דירדנא מדינחא שמשא:
מב למערק לתמן קטולא דיקטול ית חבריה בלא מדעיה והוא לא סני ליה מאתמלי ומדקדמוהי ויערוק לחדא מן קרויא האלין ויתקים:
מג ית בצר במדברא בארע מישרא לשבטא דראובן וית ראמות בגלעד לשבטא דגד וית גולן במתנן לשבטא

רשי

את העליונים כך קרע את התחתונים ורחו שהוא יחידי לכך נאמר אתה הראת לדעת: (לז) ותחת כי אהב. וכל זה תחת אשר אהב וגו׳: ויוצאך בפניו. כאדם המנהיג בנו לפניו שנאמר (שם יד) ויסע מלאך האלהים ההולך וגו׳ וילך מאחריהם. ד״א ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמה שנא׳ (תהלים עח) נגד אבותם עשה פלא ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד (שם) ויבחר בזרעו אחריו: (לח) ממך מפניך. סרסהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך: כיום הזה. כאשר אתה רואה היום: (מא) אז יבדיל. נתן לב להיות חרד לדבר שיבדילם (מכות ט) ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה: בעבר הירדן מזרחה שמש. באותו עבר שבמזרחו של ירדן: מזרחה שמש. לפי שהוא דבוק נקודה רי״ש בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש:
וזאת

אבן עזרא

סן נתות והנה פחדת בעבור העינים והאזנים ועוד לדבר אחר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבותיך הם השלשה: (לז) ויבחר בזרעו. רמז ליעקב כי אם אמר בזרעם יכנסו עמנו שמונה גוים: ויוציאך בפניו. בכעם שכעם על מצרים ויש אומרים כמו ומלאך פניו הושיעם ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכים בקרב: (לח) כיום הזה. קרוב מהיום הזה והאמת שהוא רמז על אשר נחלו ארץ שני מלכי האמורי כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה ישראל יקראו וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו ואיננו דבר עתיד כאשר פירשוהו רבים והעד למכה מלכים גדולים במזמור הודו לה׳ כי טוב ולא הזכיר רק סיחון ועוג ואחר נחלה לישראל עבדו ואחר שאמר כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו אמר טעם ככבד כי הראשון הראיה ממראה העין ובשקול הדעת ובחכמת הלב תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו והעד כי כן פי׳ והיו שמיך אשר על ראשך נחשת ואחר שראית הנוראות והשבות אל לבבך אתה חייב לשמור מצותיו גם הוא טוב לך ולבניך אח־יך: (מא) אז יבדיל משה. הטעם כיום שיבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית

ויוצאך ב׳ חד כתיב כן חסר יו״ד וא׳ חסר דחסר וסימן ותחת כי אהב. ויצאך ה׳ אלהיך משם. בתראה חסר דחסר: ולמען ט׳ מיחדין וסימן במסרה רבתא: רוצח ד׳ מלא וסימן לנס שמה רוצח דאז יבדיל. לנס שמה דתנו לכם ערים דיהושע: אז ישוב. לאור יקום רוצח: המישר כלם חסר במ״י מלאים בלישנא וסימן נמסר בסדר הדברים: ראמת ג׳ כתיב כן וסימן את בצר במדבר בארץ המישר. וחברו דיהושע. ארם סחרתך. וז׳ כתיב רמות ונמסרו במשלי גבי עינים רמות לשון שקר: ואת ראמת ג׳ וסימן את בצר במדבר ריש פסוק. ומעבר לירדן. ואת ראמת ואת

בעל הטורים

ותחת ב׳ ר״פ ותחת כי אהב את אבתיך. ותחת הרקיע. וזהו שאמרו כהכוס בן כן המרכבה. וזהו ג״כ מטוך כאש וההת כי אהב לומר שכם מוך כאש כל ביניכם: אין עוד. ולעיל כתיב ואין עוד ו׳ יתירה וכן ו׳ פעמים כתיב ואין עוד בקריי׳ כנגד פעמים אדון כל הארץ כנגד ו׳ קצוות מעלה ומטה וד׳ רוחות: כמו ושמרת את חוקיו ואת מצותיו לאז יבדיל לומר שהתורה ומצות קולטות: רוצח. מלא וא״ו ברגלא כאדם שנגרר בגבי ועבר על לא תרצח שהוא דבור שני: ואת גולן בבשן וסמיך ליה וזאת התורה רמז כוי גולה למקום תורה: גלן. חסר וא״ו [כיהושע כ׳ ה׳] שכם אינם גולים כגון אב המכה לבנו והרב לתלמידו וכו׳ כדאיתא במסכת מכות:

תולדות אהרן

וידעת היום. ראה בשנה שם גיטין נז: הוא האלהים. זכר ברהבית: אז יבדיל. מכות י: לנס שמה. סוטה מט סנהדרין לג: והוא לא שונא. מכות י: ונס אל אחת. שם: את בצר במדבר. שם (שביעית ל):

ספורנו

את אשו. כענין שם כאמרו ואחר הרעש אש: (לז) ותחת כי אהב את אבותיך. ומאחר שעשה כל אלה ראה תחת שאהב את אבותיך: ויבחר בזרעו. של אחד מהם בלבד והוא זרעו של יעקב: ויוציאך בפניו. בפעולות באות מפניו למעלה מן הטבע לא מאחוריו בפעולות טבעיות: ממצרים להוריש. שהתכוון להוציאך מעבדות אשר בו לא היית יכול להתבונן: (לח) לתת לך את ארצם. שהיא ארץ ה׳ המוכנת לקנות השלמות המכוון: (לט) וידעת היום. אם כן ראוי בלי ספק שתתבונן ותדע כל חלקי הסותר: והשבת אל לבבך. ואחר ההתבוננות תשוב אל לבבך החלק האמתי מהם והוא כי: ה׳ הוא האלהים. המסדר הנגלי המפורסם: בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. כי אמנם על זה יורה סדרם וקשרם והתכלית המושג מהם אשר לא יושג זולתם ובהם נודע שיש נמצא מכוון שהמציא כל זה לתכלית מכוון מאתו: אין עוד. ומזה יודע שאין עוד כי הוא מן ההכרח שלא יהיה כל זה זולתו בכח איזה נמצא נבדל מחומר מאד נעלה בתכלית האפשר והוא נמנע שיהיה יותר מאחד בזאת המדרגה מהעלוי אשר אין כמוהו כי בנבדלים לא יפול מספר זולתי בהיותם בלתי שוים במדרגה: (מ) ושמרת את חקיו. וכשתדעהו תשמור את חוקיו בלי ספק כאמרו מי לא ייראך מלך הגוים: ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום וגו׳ כל הימים. כי לא תמודם דת לעולם: (מא) אז יבדיל משה שלש ערים. אחר שסיים ההקדמה לבאור התורה הבדיל הערים להראות לישראל מה נכבד ענין שמירת המצוה שהקפיד לקיים

רמבן

השמיעך את קולו ללמדך בזה מוסר השכל ועל הארץ הראך את אשו הגדולה בוערת עד לב השמים ודבריו כולם שמעת מתוך האש ויוציאך בפניו כמו על פניו בכחו הגדול אשר בפניו ואחרי שהשם הגדול הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד תשמור מצותיו וחקותיו למען ייטב לך בשמים ממעל ולמען תאריך ימים על הארץ מתחת:
(מא) אז יבדיל משה שלש ערים. פי׳ ר״א ביום שהבדיל משה שלש ערים אז אמר דברי הברית. ואינו נכון אבל הוא כפשוטו כי משה אסף כל ישראל לבאר להם התורה ופתח להם בדברי התוכחות וכאשר אמר בפניהם תוכחותיו במה שעשו והאזהרות על ע״ג ועל יחוד השם והשלים להם שישמרו חוקיו ומצותיו למען ייטב להם אז אמר בעמדם לפניהם עתה נקיים המצוה אשר צונו השם ותהיינה בצר במדבר וראמות בגלעד וגולן בבשן ערי מקלט לנוס שמה כל רוצח בשגגה ואעפ״י שאינן קולטות עד שיבדלו אותם שבארץ כנען אמר מצוה שבאה לידינו נקיים אותה למען ייטב לנו ואחרי כן קרא בקול גדול אל כל ישראל שהיו שם ואמר אליהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים וגו׳ כי עתה יפתח במצות ובביאור התורה כאשר פירשתי בתחלת סדר אלה הדברים והזכיר בכאן ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן מערוער וגו׳ והטעם כי שב להזכיר מה שאמר בתחלת הספר הזה כי ביאור התורה

רשי

(מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו: (מה) אלה העדות אשר דבר. הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים חזר ושנאה להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן שהוא במזרח שהעבר השני היה במערב: (ג) לא את אבותינו בלבד כרת ה' וגו' כי אתנו וגו' פנים בפנים. א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו ומדבר עמכם: (ה) לאמר. מוסב על דבר ה' עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' ואנכי עומד בין ה'

אבן עזרא

הברית: (מו) בעבר הירדן בגיא. הוא הר העברים קודם נסעם אל ערבות מואב אע"פ שהר העברים הוא בארץ מואב: (א) ויקרא משה אל כל ישראל. כאשר פירשתי להשמיע דבר הברית את הבנים: (ב) בחרב. הוא סיני: (ג) לא את אבותינו. לבדם: כי אתנו. אנחנו והטעם כי גם אתנו כמו לא יקרא שמך עוד יעקב. או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית כי רבים יש במחנה ששמעו הברית מפי השם על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם וביניכם: (ד) פנים בפנים. בלא אמצעי והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו: אנכי עומד בין ה' וביניכם

מד וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה
לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מה אֵלֶּה הָעֵדֹת
וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם׃ מו בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא
מוּל בֵּית פְּעוֹר בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר
הִכָּה מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם׃ מז וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ
וְאֶת־אֶרֶץ ׀ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי
מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
מִזְרַח שָׁמֶשׁ׃ מח מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר
עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְעַד־הַר
שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן׃ מט וְכָל־
הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה
וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת אַשְׁדֹּת
הַפִּסְגָּה׃ פ רביעי
ה א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר
אָנֹכִי דֹּבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם
אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם׃ ב יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב׃
ג לֹא אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־
הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה
פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים׃ ד פָּנִים ׀
בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר
מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ ה אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין־
יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד

יי' ר"פ | י"ז מ"ל בתורה | ס"ו מלפי פסוק | ל' | ל' וחסר ו' | ד' | ד' בספרא | ד' ג' מ"ל וא' חסר (עי' מנח"ד) | כול' חסר ו' במ"ח | כ'

דמנשה: מד ודא אוריתא
דסדר משה קדם בני
ישראל: מה אלין סהדותא
וקימיא ודיניא דמליל
משה עם בני ישראל
במפקהון ממצרים:
מו בעברא דירדנא בחילתא
לקביל בית פעור בארע
סיחון מלכא אמוראה דיתיב
בחשבון דמחא משה ובני
ישראל במפקהון ממצרים:
מז ויריתו ית ארעיה וית
ארעא דעוג מלכא דמתנן
תרין מלכי אמוראה
דבעברא דירדנא מדנח
שמשא: מח מערוער דעל
כיף נחלא דארנון ועד
טורא דשיאון הוא חרמון:
מט וכל מישרא עיברא
דירדנא מדינחא ועד ימא
דמישרא תחות משפך
מרמתא: א וקרא משה
לכל ישראל ואמר להון
שמע ישראל ית קימיא
וית דיניא דאנא ממליל
קדמיכון יומא דין ותלפון
יתהון ותטרון למעבדהון:
ב יי אלהנא גזר עמנא
קים בחורב: ג לא עם
אבהתנא גזר יי ית
קימא הדין אלהן עמנא
אנחנא אלין הכא יומא דין
כלנא קימין: ד ממלל עם
ממלל מליל יי עמכון בטורא
מגו אישתא: ה אנא הויתי
קאים בין מימרא דיי וביניכון
בעדנא ההיא לחואה לכון

בעל הטורים

אלה העדת. עדות בגימטריא תלמוד: פנים בפנים. פ"א כפולה לומר בפנים מאירות בפנים מסבירות:

תולדות אהרן

וזאת התורה. יומא עב מכות שם ע"ג ב מנחות נג (מגלה עא): ולמדתם אותם. יבמות קט: פנים בפנים. עקרים מ"ג פ' ס' ופ' יא: (אנכי עומד. מגלה עד):

מסורת: ובני ישראל ט"ו מצעות פסוק וסימן נמסר בסדר פינחס: ועד ים ד' יתידאין וסימן נמסר בסדר משפטים: לעשתם ד' ב' חסר וב' מלא וסימן ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם. והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו חסר. ושמרת את המצוה ואת החקים. לשמרי בריתו ולזכרי פקודיו ב' בתראי מלא: פנים בפנים ב' וסימן דבר ה' עמכם: נראה אתה (עי' מנו"ש): דבר ה' עמכם דבור בלשון עם ז' בתורה וסימן בעבור ישמע העם בדברי עמך. דבר אתה עמנו ונשמעה ב' בו. מן השמים דברתי עמכם. וירדתי ודברתי עמך שם. פנים

ספורנו

לקיים קצת מצות עשה: (מד) וזאת התורה. החלק העיוני: (מה) אלה העדות. החלק שבא עליהם עדות המופת: (מז) ויירשו את ארצו. אחר שכבשו ארץ נושבת שיכלו לקיים בה המצות ואין מחריד הואיל לבאר את התורה והמצוה ולהזהיר עליהם: ה (ג) היום כלנו חיים. לפיכך אתם כורתי הברית הנכנסים לארץ סדרו את ענייכם באופן שהדורות הבאים שלא היו בעת הברית הזאת יקיימו מה שאתם מקבלים עליכם: (ד) פנים בפנים. בלתי חלום ומראות הלילה אבל בעודכם משתמשים בחושים: לאמר. פנים בפנים דבר ה' אליכם לאמר אנכי כמו שבאר למעלה וידבר אלהים

רמבן

התורה הזה היה אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי והוסיף בכאן לפרש כי היה הביאור גם אחרי שירשו את כל ארצם כלומר שחלקה להם לשני המטות וחצי המטה:

ה (ה) **אנכי** עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'. כי הוא היה עולה להר ושומע דברי השם ויורד ואומר להם עד שדבר השם עמהם פנים בפנים וזה רמז אל כל מה שנזכר בפרשת בחדש השלישי מתחלת כה תאמר לבית יעקב ויאמר ה' אליו לך רד. ור"א אמר כי זה אחר מעמד הר סיני והטעם הוא דבר עמכם פנים בפנים ומאותו היום הייתי אני עומד בין ה' וביניכם ואינו נכון. והנכון בעיני כי ירמוז למה שפירשנו שם כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שיאמר השם וזהו להגיד לכם את דבר ה' לפרש להם כל דבור ודבור:

וטעם בין ה' וביניכם. כי בעת הדברות היה הוא קרוב אל מקום השכינה יותר מהם כי הם הרחיקו לעצמם כאשר פירשתי שם וזהו כי יראתם ולא עליתם בהר שלא קרבתם אליו כאשר היה לכם רשות על כן הייתי אני עומד ביניכם ובין מקום הכבוד באמצע כי רחוק היה ביניכם וביניו ומשם הייתי אני מגיד הדברות:

לאמר

אבן עזרא

וביניכם . פירשתיו : כי יראתם מפני האש . ואם לא עליתם בהר . ומלת לאמר . דבקה עם דבר ה׳ עמכם בהר מתוך האש לאמר ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין ה׳ אחר מעמד הר סיני והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים ומאותו היום הייתי אני עומד בין ה׳ וביניכם כי יראתם כאשר יפרש : (ה) ולא עליתם בהר. כאשר עליתי אני ומשה נגש אל הערפל ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות גם אל תשית לב אל המלות כי הם כגופות והטעמים כרוחות והכורת כשני כלים זה כמו זה כמעשה מעשה אחד הוא על כן שוא ושקר כי הם אחים וכל שקר שוא . וכבר פירשתי זכור שהוא כמו שמור . והוסיף כאשר צוך ה׳ אלהיך והטעם במעמד הר סיני : (יד) ושורך וחמורך וכל בהמתך . פרט ואחר כך כלל ובתחלה כלל זה וזה שוה : למען ינוח. הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והניח עבדך על כן צוך ה׳ אלהיך לעשות כן ביום השבת והטעם למנוחת העבד ויש אומרים כי העבד לא ינוח והנה השם הוציאך מעבדות וצוך שתנוח למען תזכור כי היית עבד ובלווי כבד כאשר צוך כאשר

רשי

ה׳ וביניכם : (ז) על פני . בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם . ד״א כל זמן שאני קיים . עשרת הדברות כבר פירשתים : (יב) שמור. ובראשונות הוא אומר זכור שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו (מכילתא) : כאשר צוך. (שבת פ״ז) קודם מתן תורה במרה : (טו) וזכרת כי עבד היית ונו׳. (סנהדרין כו) על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד

מקרא

ג׳ לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם
ל׳ מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בָּהָר
י״ג לֵאמֹר׃ ס ו אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
ג׳ ומ״ל מִבֵּית עֲבָדִים׃ ז לֹא־יִהְיֶה לְךָ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ ח לֹא־
תַעֲשֶׂה־לְךָ פֶסֶל ׀ כָּל־תְּמוּנָה
אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ
מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם ׀ מִתַּחַת
לָאָרֶץ׃ ט לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם
ח״נ וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים
ס׳ וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים
ג׳ בסיפרא בסגול לְשֹׂנְאָי׃ י וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים
לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָו מצותי קרי ׃
ס יא לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה
אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃
ג׳ מ״ל בתורה ס יב שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת
לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
יג שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־
כול׳ מ״ל במ״ח חסרים מְלַאכְתֶּךָ׃ יד וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת ׀
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־
מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ
וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ
וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ
לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ׃
טו וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ ׀ בְּאֶרֶץ
ל׳ וחסר דתכל מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם

תרגום

יָת פִּתְגָמָא דַייָ אֲרֵי דְחֵילְתּוּן
מִן קֳדָם אִישָׁתָא וְלָא סְלֶקְתּוּן
בְּטוּרָא לְמֵימָר׃ ו אֲנָא יְיָ
אֱלָהָךְ דְּאַפֵּקְתָּךְ מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃
ז לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהָא אָחֳרָן
בַּר מִנִּי׃ ח לָא תַעֲבֵיד לָךְ
צְלַם כָּל דְּמוּת דְּבִשְׁמַיָּא
מִלְּעֵילָא וּדְבְאַרְעָא מִלְּרַע
וּדְבְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא׃
ט לָא תִסְגּוֹד לְהוֹן וְלָא
תִפְלְחִינּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ
אֵל קַנָּא מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן
עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָּר
תְּלִיתָאֵי וְעַל דָּר רְבִיעָאֵי
לְסָנְאָי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא
לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהַתְהוֹן׃
י וְעָבֵד טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין
לְרָחֲמַי וּלְנָטְרֵי פִקּוֹדַי׃
יא לָא תֵימֵי בִּשְׁמָא דַייָ
אֱלָהָךְ לְמַגָּנָא אֲרֵי לָא
יְזַכֵּי יְיָ יָת דְּיֵימֵי בִשְׁמֵיהּ
לְשִׁקְרָא׃ יב טַר יָת יוֹמָא
דְשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵיהּ כְּמָא
דְפַקְּדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ יג שִׁתָּא
יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעֲבֵיד כָּל
עֲבִידְתָּךְ׃ יד וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא
תַעֲבֵיד כָּל עֲבִידָא אַתְּ וּבְרָךְ
וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ
וְתוֹרָךְ וַחֲמָרָךְ וְכָל בְּעִירָךְ
וְגִיּוֹרָךְ דִּבְקִרְוָךְ בְּדִיל דִּינוּחַ
עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ כְּוָתָךְ׃
טו וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאַפְּקָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ מִתַּמָּן בִּידָא תַקִּיפָא

ספורנו

אלהים את כל הדברים האלה לאמר אנכי וכו׳ אמנם עמידתי בין ה׳ וביניכם היתה להגיד לכם את דבר ה׳ כי יראתם : (יב) לקדשו כאשר צוך. באותו האופן שצוך במרה כי אמנם כשצוך שם על השבת הודיע שלא יספיק לך שתקדשהו במה שתשבות בו ממלאכה אבל שתעסוק בו בתורה ובמצות כאמרו והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו למען ינוח עבדך ואמתך כמוך : (טו) וזכרת כי עבד היית . הנה מצות שביתת הבהמה הוא כדי שינוח העבד ומצות מנוחת העבד הוא זכר ליציאת מצרים שהשבים נס

בעל הטורים

פסל כל תמונה . ובדברות בראשונות כתיב וכל תמונה וא״ו יתירה כנגד וא״ו דברים תבנית זכר ונקבה תבנית כל בהמה תבנית כל צפור תבנית כל רמש תבנית כל דגה כמך אל קנא ללא תשא . שכל הנשבע לשקר כאלו עובד ע״ג : כמך ולשמרי מצותו ללא תשא . שאסי׳ בשמירת מצוה עובר משום ל״ת שבעושה מצוה בלא לשם שמים כאלו מזכיר ש״ש לבטלה. אי׳ נמזכיר שלא לעבור על ל״ת בענין שמירת מצוה שברי נשבעים לקיים המצות. כמך שבת ללא תשא. שבשניהם נאמר חלול . לא תשבעו בשמי לשקר וחללת . מחלליה מות יומת : שמור את יום השבת. ר״ת שאיה וס״ת רת״ם לומר לך הנידונים בשאול נחלו רפס טחין נשבת :

בפנים דבר ה׳ עמכם : יראתם ג׳ וסימן חרבא דמשה אשתא . וסימן חרב יראתם והרב. לא יראתם לדבר בעבדי במשה. כי יראתם מפני האש . ונמסר גם בסדר בהעלתך : אנכי ה׳. י״ב וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו : הוצאתיך ג׳ מלאים וסימנם נמסר בסדר וישמע יתרו : שמור ג׳ מלאים בתורה וסימן שמור את יום דעשרת הדברות. שמור תשמרון את מצות. שמור את חדש האביב. וב׳ חסר וסימן כי אם שמר תשמרון את .

תולדות אהרן

תולדות אהרן לא תעשה. עקרים מ״ג ס׳ כו : אשר בשמים . ר״ס כד : שמור . בכות כ ר״ס פו עקרים מ״ג ס׳ כו בבועות כ : כאשר צוך. שבת פז בסנהדרין נו : ושורך וחמורך . קמא כד : וגרך . יבמות מס : למען ינוח . בס קמא נד :

רמבן

לאמר. מוסב על דבר ה׳ עמכם בהר מתוך האש לאמר לשון רש״י . ואמר ר״א אל תשית לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה כי כן רבים והמדבר לא הפסיק פסוקים ולא פרשיות וכגון יותר שנדביק להגיד לכם את דבר ה׳ לאמר כלשון והגדת לבנך ביום ההוא לאמר . ולדעתי אין צורך כלל אבל טעמו כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר לאמר לא נעלה כי יראנו מפני האש יזכיר כי הם הגידו לו כן בפירוש ולא ממחשבתו יאמר כן: **ועתה** יתחיל במשנה תורה . יאמר להם עשרת הדברות ולא שנה ולא באר כלום באנכי ה׳ ולא יהיה לך כי מפי הגבורה שמעום וכן בדבור השלישי מפני שכבר אמר את שם ה׳ אלהיך כמו שפירשתי בסדר קדשים תהיו והתחיל לבאר להם שמור במקום זכור על דרך הפשט ועל דרך רבותינו בדבור אחד נאמרו וביאר להם זה כי הם כולם יודעים זכור והוא יודיעם כי שמור נאמר עמו וכן על דרך האמת בדבור אחד נאמרו כי היה הקול בזכור ושמור כי התורה ברית עולם ערוכה בכל ושמורה והוא השומע זכור והם שמור והמשכיל ידע זה ממה שרמזנו שם:

(יב) **ובאר** כאשר צוך ה׳ אלהיך . קודם מתן תורה במרה שם שם לו חק ומשפט לשון רש״י . ואם כן גם מצות כבוד אב ואם יהיה במרה והרב לא הזכיר שם אלא שבת פרה אדומה ודינין. והנראה בעיני על דרך האמת כוה גם בכל משנה תורה כי משה ידבר כמפי הגבורה כמו שאמר והיס

עבד ותשמור מצותיו: (טז) כאשר צוך. אף על כבוד אב ואם נצטוו במרה שנאמר (שמות טו) שם שם לו חק ומשפט: ולא תנאף. אין לשון ניאוף אלא באשת איש: (יח) ולא תתאוה ת״א ולא תירוג אף הוא לשון חמדה כמו (בראשית ב) נחמד למראה דמתרגמינן דמרגג למחזי: (יט) ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק (ולפי שאדם בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק ומדת הקב״ה אינו כן לא היה פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף)

כי

בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃ ס טז כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן ׀ יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יז לֹא תִּרְצָח׃ ס וְלֹא תִּנְאָף׃ ס וְלֹא תִּגְנֹב׃ ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃ ס יח וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי יט אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יְהוָה אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הֶעָנָן וְהָעֲרָפֶל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסָף

ס״פ קרחי

וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא עַל כֵּן פַּקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּד יָת יוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ טז יַקַּר יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ כְּמָא דְפַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְיוֹרְכוּן יוֹמָךְ וּבְדִיל דְיוֹטַב לָךְ עַל אַרְעָא דַייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ יז לָא תִקְטוֹל נְפַשׁ וְלָא תְגוּף וְלָא תִגְנוֹב וְלָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ יח וְלָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְלָא תֵירוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵיהּ וְעַבְדֵיהּ וְאַמְתֵיהּ תּוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִלְחַבְרָךְ׃ יט יָת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין מַלִּיל יְיָ עִם כָּל קְהַלְכוֹן בְּטוּרָא מִגוֹ אִישָׁתָא עֲנָנָא וְאַמִּטְתָא קָל רַב וְלָא פְסַק וּכְתָבִינוּן

כאשר פירשתי: (טז) ולמען ייטב לך. יש אומרים רמז לעולם הבא וסוד העולם הבא ארמזנו בפסוק אני אמית ואחיה: ימיך. באר שיהיו טובים. דע כי דעת כל הקדמונים כי הדבור הראשון הוא אנכי ואם יש לשאול למה הפסיק המפסיק לא יהיה לך וכבר פירש עשרת הדברים כי סמכתי על דעתם רק היושר בעיני שמלת אנכי איננה מהעשר כי דבור אנכי הוא המצוה ועיקר המצות כאשר פירשתי כבר. ומלת חמד בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים האחד גזל ועושק ולקחת של אחרים בחזקה ובאונס וכך ולא יחמוד איש את ארצך כי אם אין פירושו כן הנה תהיה הארץ רעה ולא בא הכתוב אלא לשבח והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תצא לפועל והנה לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך הדבור העשירי ויהיה בית רעך ואשת רעך נדבקים זה עם זה או בית רעך כלל והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תחת לא תחמוד אמר לא תתאוה ורבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב ואין עליהם שכר ועונש ויש ראיות רבות להשיב עליהן ולא אאריך רק אראה להם לב חורש מחשבות און הטובות כי היה עם לבבך ולישרים בלבותם ומשה אמר בסוף בפיך ובלבבך לעשותו ועיקר כל המצות ליישר הלב ורובם זכר והמזיד והשוגג יוכיחו: (יט) את הדברים האלה. הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים: קול גדול. שלא שמעו כמוהו: ולא יסף. כי זה היה

ספורנו

בה הקב״ה את העבודה מן השעבדים: (טז) ולמען ייטב לך. אפי׳

בעל הטורים

כמיך כבד את אביך לשבת. שגם בשבת כתיב וכבדתו וצריך לכבדו במאכל ובכסות: ולמען ייטב לך תגין על טי״ת שעברתו אמו תשעה חדשים. ואביו ואמו נזכרו מתשעה מדות האמורים בנדרים וזה סימנם אסנ״ית משגע״ת נוטריקון בני אנוסה. בני שנואה. בני נדה. בני תמורה. בני מריבה. בני שכרות. בני גרושת הלב. בני ערבוביא. בני חצופה. פי׳ בני אנוסה א״צ לומר שאנס אנס והוליד ממנה בן. אלא אפילו היא אשתו ואנסה לתשמיש וכן שנינו במס׳ כלה מפני מה הויין ליה לאדם בנים בעלי מומין מפני שתובעה ואשתו אינה נתבעת לו פי׳ אינה מתרצה לו. ורבי יהודה אומר מפני שאומרת לו בשעת תשמיש אנוסה אני. ואיכ״ב רוצה ואינה רוצה. וכן היתה בעירובין כל שכופה אשתו לדבר מצוה נקרא חוטא שנא׳ גם בלא דעת נפש לא טוב. נמצא כי האונס אסור אף באשתו. אלא אם הוא צריך לאותו מעשה יפייס ואח״כ יבעול. בני שנואה כמשמעו והוא ששנואה בשעת תשמיש אבל אם רצויה בשעת תשמיש ואף ע״פ בהיות שנואה שרי. בני נדוי בני נדה אע״פ שאינו ממזר מה״ת. וי״מ שהוא אז בנידוי שאסורין בתשמיש המטה וה״ה נמי אם אחד מהם אבל. בני תמורה שהיה מכוין לערוה ונזדמנה לו אשתו. וי״מ אפי׳ שתיהן נשיו שנתכוין לזו ונזדמנה לו אחרת. בני מורדת דאמרה ליה לא בעינא לך ואעפ״כ הוא משמש עמה והדי הוא אצלו כזונה ואפי׳ אם היה מדעתה. ולנוסחא אחרינא בני מריבה שהם מתקוטטים ביחד בכל פעם דהוה ביאה זו כמו זנות כיון שאינו מתוך אהבה. בני שכורה שהוא או היא שכורים. בני גרושת הלב שבלבו לגרשה אפילו אין בלבו שנאה כגון מאותן שכופין להוציא וגמר בלבו לגרשה ואח״כ בא עליה. בני ערבוביא שמשמש עם אשתו ונתן דעתו על אחרת אפי׳ ששתיהן הן נשיו. בני חצופה שתובעתו בפה והרי היא כזונה ואסור לקיימה אבל פי׳ שאשתו מרצה אותו בדברים של ריצוי ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה על זו אמרו חז״ל שיאלו ממנה בנים חכמים ונבונים כלאה שיצא ממנה יששכר. וכל אלו הט׳ מדות אפי׳ לפריה ורביה כגון שאינה מעוברת ואפי׳ הכי בכל אלו המדות פוגם הולד ונקרא פושע. וצריך לכבדם כמ׳ דברים מאכיל ומלביש וכו׳ כדאיתא בפ״ק דקדושין: י״ז תיבות יתירות בדברות אחרונות על הראשונות כמנין טוב וזהו שכתוב כאן למען ייטב לך שאינן בראשונות: כאשר צוך ה׳ אלהיך. ס״ת בגימטריא מרה: על האדמה אשר ה׳ אלהיך נותן לך וסמיך ליה לא תרצח. משום דכתיב ולארץ לא יכפר לדם. וסמך לא תנאף לרציחה. כדכתיב רצוח ונאוף. וכן המוציא שכבת זרע לבטלה כאלו שופך דמים. וכאן כתיב ולא תנאף וא״ו יתרה כנגד ו׳ פעמים מהררים ושבת פעמים מרים דכתיב בפרשת סוטה. וסמיך ליה ולא תגנב. משום מים גנובים ימתקו. וכתיב ביה עוד וא״ו יתירה כנגד ו׳ דברים דכתיב בריש משלי. נאהבה לדם נצפנה לנקי חנם. וכמיך ליה ולא תענה ברעך. שהגונב מעיד עדות שקר בעצמו בגורם לו לימכר בעבד. והוסיף בו וא״ו שנעדות שקר לוקה הגולם שנברא בו׳ ימים. וסמיך ליה ולא תחמד. שלא יחמוד אשת חבירו ויעיד בו עדות שקר לומר שמת כדי שישאנה: שדהו הוסיף כאן שכבר הגיעו קרוב לארץ והיה לפם שדות:

ויצו משה וזקני: ט׳ פסוקים לא ולא ולא וסימן במסרה רבתא: ולא יסף ד׳ וסימן בסדר וישב:

תולדות אהרן למען יאריכן. קדושין לט מ ב״ק נה חולין קמב: את הדברים האלה. עקרים מ״א פ׳ יא ועי״ג פ׳ יא וס׳ יח וס׳ כד: קול גדול. סוטה י׳ סנהדרין יח:

רמבן

והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה׳ אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו ואין משה הנותן מטר על פני הארץ ולא הנותן עשב בשדה אבל דבור התורה בזכור ובמשנה תורה בשמור ולכן יאמר משה בכל מקום במשנה תורה ה׳ אלהיך ובתורה יזכיר שם המיוחד בלבד זולתי בעשרת הדברות כמו שאמר בוידבר אלהים וגומר והבן זה. והוסיף לאמר כאן שורך וחמורך לבאר שיאסר גם בעבודת האדמה שהם חיי האדם וכענין שאמר בחריש ובקציר תשבות אמר כאן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית וגו׳ לבאר כי בו יצוה במנוחת העבד כמוך בעבור שהיית עבד והניח לך השם וגם אתה תניח לעבדך והנה טעמו כשיטת עבדך ואמתך כמוך תזכור כי עבד היית וגו׳:

(טו) **וטעם** על כן צוך לעשות את יום השבת. צוה שתעשה כן ביום השבת כך פירש ר״א. ואיננו נכון ואנו אומרים בקדוש היום כי יום זה תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים כאשר נאמר בו זכר למעשה בראשית אבל יהיה בו זכר למעשה בראשית שנשבות ביום שבת השם וינפש והראוי יותר לומר כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול כאשר פירשתי בדבור הראשון על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכר הנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל כרצונו כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית וזה טעם על כן צוך ה׳ אלהיך לעשות את יום השבת. וכן לא פירש כאן טעם השביתה כי ששת ימים עשה ה׳ וגו׳ שכבר הוזכר זה פעמים רבות בתורה אבל אמר בקצרה ויום השביעי שבת לה׳ אלהיך שהוא יתברך שבת בו וינפש ובאר להם כי מיציאת מצרים ידעו שהוא אמר והיה העולם ושבת ממנו. ועל דרך האמת נוכל עוד להוסיף בזה כי הדבור הזה בשמור לירא את השם הנכבד והנורא ועל כן יצונו שנזכור את היד החזקה והזרוע הנטויה שראינו ביציאת מצרים וממנו לנו היראה כמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים וייראו העם את ה׳ ועל כן צוך ה׳ אלהיך לעשות את יום השבת שתהא כנסת ישראל בת זוגו לשבת כנרמז בדברי רבותינו והמשכיל יבין. והוסיף ביאור בדבור כבד כאשר צוך ה׳ אלהיך מפי הגבורה כאשר פירשתי ולפיכך הוסיף ולמען ייטב לך כמו שנאמר גם ה׳ יתן הטוב וארצנו תתן יבולה:

(יז) **וביאור** ולא תענה ברעך עד שוא. לאסור להעיד על חברו אפילו דבר שאינו כלום ולא יתחייב בו כלום ובב״ד כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנה מידו כי שוא דבר בטל. והוסיף ביאור בדבר לא תחמוד שהקדים האשה בעבור כי יצר לב האדם רע מנעוריו באשה יותר מן הכל ויותר כי יכנס בכלל חמדה אפילו התאוה כי אם יתאוה לגזול מחברו דבר

היה פעם אחת והנה ביאר למה לא יסף והוא ויהי כשמעכם: (כא) כבודו. מראה האש: ואת גדלו. קולות וברקים וקול שופר: ואת קולו. עשרת הדברות ויש בדברי יחיד שדבור אנכי לבדו אמר השם: (כג) קול אלהים חיים. לשון רבים כאשר פירשתי. וטעם חיים. על דעתי להפריש בין אלהים ובין הצבא כי לא יתנועע הוא מעצמו: (כד) ואת תדבר אלינו. כמו אם ככה את עושה לי ושם מפורש: (כה) היטיבו. פעל עבר מהשניים הנראים: (כו) מי יתן. אין הכתוב אומר מי יתן לי רק מי יתן להם על כן נכתב להם אחר והיה לבבם זה ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזירות השם וכל הנמלאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה עם השרשים למטה וכן עם המורכבים וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה והחלקים יקבלו מהכללים כפי תולדתם ובעבור כח הכללים יוכלו לשנות מעט בתולדה וזה טעם ויחזק ה' את לב פרעה ובמקום אחר ויכבד לבו הוא ועבדיו והכל אמת על כן אומר ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו ואומר למה תתעה ה' מדרכך ומשה אמר ובחרת בחיים ואחר שהשם לא ימנע טוב הנה הוא אוהב להיטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן

עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא
וִיהָבִינוּן לִי: כ וַהֲוָה
כְּמִשְׁמַעְכוֹן יַת קָלָא מִגּוֹ
חֲשׁוֹכָא וְטוּרָא בָּעִיר
בְּאִישָׁתָא וְקָרֵיבְתּוּן לְוָתִי
כָּל רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָבֵיכוֹן:
כא וַאֲמַרְתּוּן הָא אַחְזְיָנָא יְיָ
אֱלָהָנָא יַת יְקָרֵיהּ וְיַת
רְבוּתֵיהּ וְיַת קָל מֵימְרֵיהּ
שְׁמַעְנָא מִגּוֹ אֵישָׁתָא יוֹמָא
הָדֵין חֲזֵינָא אֲרֵי מְמַלֵּיל יְיָ עִם
אֱנָשָׁא וּמִתְקַיָּם: כב וּכְעַן
לְמָא נְמוּת אֲרֵי תֵיכְלִינָנָא
אֵישָׁתָא רַבְּתָא הָדָא אִם
מוֹסְפִין אֲנַחְנָא לְמִשְׁמַע יַת
קָל מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָנָא עוֹד
מָיְתִין אֲנַחְנָא: כג אֲרֵי מָן כָּל
בִּשְׂרָא דִּשְׁמַע קָל מֵימְרָא דַּייָ
קַיָּמָא דִּי מְמַלֵּיל מִגּוֹ אֵישָׁתָא
כְּוָתָנָא וְאִתְקַיַּם: כד קְרַב
אַתְּ וּשְׁמַע יַת כָּל דְּיֵימַר יְיָ
אֱלָהָנָא וְאַתְּ תְּמַלֵּיל עִמָּנָא
יַת כָּל דִּי יְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָנָא
עִמָּךְ וּנְקַבֵּיל וְנַעְבֵּיד:
כה וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יַת קָל
פִּתְגָמֵיכוֹן בְּמַלָּלוּתְכוֹן עִמִּי
וַאֲמַר יְיָ לִי שְׁמִיעַ קֳדָמַי יַת
קָל פִּתְגָמֵי עַמָּא הָדֵין
דְּמַלִּילוּ עִמָּךְ אַתְקִינוּ כָּל
דְּמַלִּילוּ: כו לְוַי דִּיהֵי לִבָּא
הָדֵין לְהוֹן לְמִדְחַל קֳדָמַי

וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים
ג׳ וַיִּתְּנֵם אֵלָי: כ וַיְהִי כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־
הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וְהָהָר בֹּעֵר
בָּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל־רָאשֵׁי
שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם: כא וַתֹּאמְרוּ
ב׳. ג׳ ח׳ בלישנא הֵן הֶרְאָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־כְּבֹדוֹ
וְאֶת־גָּדְלוֹ וְאֶת־קֹלוֹ שָׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ
ג׳ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי־יְדַבֵּר
אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וָחָי: כב וְעַתָּה
לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ
ג׳ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם־יֹסְפִים ׀ אֲנַחְנוּ
לִשְׁמֹעַ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
ה׳ עוֹד וָמָתְנוּ: כג כִּי מִי כָל־בָּשָׂר
אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים
ד׳ מְדַבֵּר מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי:
ק׳ כד קְרַב אַתָּה וּשֲׁמָע אֵת כָּל־אֲשֶׁר
ג׳ בלשון זכר יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאַתְּ ׀ תְּדַבֵּר
אֵלֵינוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וְשָׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ:
כה וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם
ג׳ בְּדַבֶּרְכֶם אֵלָי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
שָׁמַעְתִּי אֶת־קוֹל דִּבְרֵי הָעָם הַזֶּה
אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלֶיךָ הֵיטִיבוּ כָּל־
ג׳ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ: כו מִי־יִתֵּן וְהָיָה
לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי

כי קולו חזק וקיים לעולם. דבר אחר לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי: (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי הגבורה ולא ללמוד ממני:

ה׳

ספורנו

אפילו בעולם הזה כאמרם ז"ל (פרק קמא דפאה) דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא כבוד אב ואם וכו': (כד) ואת תדבר אלינו. אף

בעל הטורים

ואת תדבר. בקול במוך כאשה כשמן שעגל לבכול: ואת תדבר. בגי׳ ששנה דמוס:

כשמעכם ג׳ וסימן כשמעכם את הקול. והיה במשך בקרן היובל. וישלח אבשלום מרגלים: כבדו ג׳ חסר וסימן ותאמרו הן הראנו ה׳ אלהינו את כבדו ואת גדלו. ותחת כבדו יקד יקוד. והארץ האירה מכבדו: ומתנו. ה׳ וסימן אם יספים אנחנו. ואכלנהו ומתנו. אם אמרנו נבא העיר והרעב ג׳ בפסוק: ואת ג׳ בלישנא זכר וסימן ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה׳ אלהינו. ואם ככה את עשה לי. את כרוב הממשח. ונמסר גם בסדר

תולדות אהרן (ויכתבם. עקדה סוף סי׳ מא): בוס. עקדה סי׳ מד: כי מי כל בשר. עקדה ח״ג סי׳ יח: ואת תדבר. עקדה סי׳ מז: מי יתן והיה. ע״ע ד ה עקדה סי׳ מב וסי׳ מד:

רמבן

דבר מכל אשר לו ולא יוכל לעשות כן כי חברו תקיף ממנו או שיש במקומו אימת מלכות עובר בלאו הזה. והוסיף בכאן שדהו לדרוש מה שאמרו במכילתא אי מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלים שאין להן אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלים שאין להן אחריות וכשהוא אומר במשנה תורה שדהו על כרחך מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כל דבר שהוא קונה ומקנה: (יט) **מתוך** האש הענן והערפל. ביאר למתוך האש כי ענן וערפל סביביו: **קול** גדול ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק לפי שמדת בשר ודם אין יכולין לדבר כל דבריהם בנשימה אחת ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פסוק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף לפי שקולו חזק וקיים לעולם ד"א לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי לשון רש"י. והכתוב אמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד ואמרו למה רך בתחלה לשכך את האוזן במה שיכולה לשמוע ואולי בקול השופר היה כן אבל קול השם בעשרת הדברות היה שוה. והנכון כי האומר לא פסק עשה יסף מן ונאסף שזהה וגיל תוסף רוחם יגועון ועניינו לדעתו המנע הדבר יאמר כי לא נמנע גדלו ותקפו עד שהשלים כל הדברות וכן אמר ויתנבאו ולא יספו. ועל דרך הפשט ולא יסף שלא יסף להיות עוד גדול כמוהו ועל דרך האמת יאמר כי כל הדברים האלה שמעו קול גדול ולא יסף להשמיע אל כל קהלכם אלא קול אחד כי אותו קול כלבד השיגו הם וכבר פירשתי ענין זה שם וכל הפרשה:

(כג) **אשר** שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש. אמר ר"א כי טעם חיים להבדיל בין אלהים ובין הצבא כי לא יתנועע הוא מעצמו ויתכן לפרש שהזכיר כן לומר שהשומע קול אלהים שעמו מקור החיים תדבק נפשו ביסודה ולא תחיה עוד חיי בשר ודם ויאושע אמר בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם הנה ארון הברית אדון כל הארץ אם כן וישבע בחי העולם שבועה בשמו הגדול:

(כד) **ואת** תדבר אלינו. התשתם כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כאשר ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה ללמוד מפי הגבורה ולא ממני לשון רש"י מדברי אגדה. ואם כן יאמר שדאג להם אבל השם הודיעו כי מיראתו עשו וטוב להם. והענין כאשר פירשתי שם כי היו חושבים שירצה להשמיעם כל התורה והרצון היה לפניו להשמיעם עשרת הדברות בלבד כאשר בקשו. ודע כי עתה בקשו ממשה שלא ישמיעו קול השם הנכבד לא ביום הזה ולא בדור מן הדורות לעולם דלאו כל שעתא רצון השם על פיהם וכן יאמר להם משה נביא מקרבך מאחיך וגו׳ וכל הפרשה ההיא א"כ השאלה הזאת לדורות היתה:

(כו) **מי** יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי. בעבור היות רשות האדם בידו להצדיק ולהרשיע והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים יאמר הכתוב

מסורה

בהעלותך: שובו ג' מלא בתורה וסימן קומו שובו אל האיש. עברו ושובו משער לשער במחנה. שובו לכם לאהליכם. וכל נביאים וכתובי' דכותהון מלאים במ"ה חסרים וסימניהון אם תבעיון בעיו שבו אתיו. ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים דירמי'. וגם אתה נאם ה' שבו עדי. ויעד ה' בישראל וביהודה. ושבי עוד צדקי בה כתיב: וטוב י"ז וסימן נמסר בשמואל א' סימן י"ו גבי אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי: תחיון ב' וסימן כל המצוה. למען תחיון וטוב לכם:

בעל הטורים

ואתה פה. תגין על פ"ה רמז לו ביעמוד בפריסות ובעברה. ד"א ואתה כן פ' פנים ואח' כמנין עמו"ד פנים: עמדי. יו"ד כפופה שתעמוד בחומה לפני וכפוף. ד"א בשבילך ירדתי י' ירידות ונתתי לך עשר דברות: ט"ו פעמים כתיב זבת חלב ודבש בתורה כנגד לדידי חזאי חלב ודבש דכל ארץ ישראל והוי ט"ו פרסה. כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך. וסמיך ליה שמע ישראל שהזכיר אלו השמות כנגד האבות:

דברים ה ו

וְלִשְׁמֹר אֶת־כָּל־מִצְוֺתַי כָּל־
הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם
לְעֹלָם׃ כז לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ (י"ח חסר)
לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׃ כח וְאַתָּה פֹּה
עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת
כָּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר
אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃ (י')
כט וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ (ג' חסר)
יָמִין וּשְׂמֹאל׃ ל בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר (ד' חסרים בלישנא)
צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ
לְמַעַן תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם (כ'. י"ז)
יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן׃ (ג')
ו א וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים (י"ז ר"פ)
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ ב לְמַעַן תִּירָא אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־
חֻקֹּתָיו וּמִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ (כ' חד רפי וחד דגש)
אַתָּה וּבִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ
וּלְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ׃ ג וְשָׁמַעְתָּ (ג' חסר דחסר)
יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר
יִיטַב לְךָ וַאֲשֶׁר תִּרְבּוּן מְאֹד כַּאֲשֶׁר (י"ד פסוקים ע ע. ג')
דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ
אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ פ ששי

תרגום אונקלוס

ולמיטר ית כל פקודי כל
יומיא בדיל דייטב להון
ולבניהון לעלם: כז איזיל
אימר להון תיבו לכון
למשכניכון: כח ואת הכא
קאים קדמי ואמליל עמך
ית כל תפקידתא וקימיא
ודיניא דתלפינון ויעבדון
בארעא דאנא יהיב להון
למירתה: כט ותטרון
למעבד כמא דפקיד יי
אלהכון יתכון לא תסטון
לימינא ולשמאלא: ל בכל
אורחא דפקיד יי אלהכון
יתכון תהכון בדיל דתיחון
וייטב לכון ותורכון יומין
בארעא דתירתון: א ודא
תפקידתא קימיא ודיניא
דפקיד יי אלהכון לאלפא
יתכון למעבד בארעא
דאתון עברין תמן למירתה:
ב בדיל דתדחל ית יי
אלהך למיטר ית כל קימוהי
ופקודוהי דאנא מפקיד לך
את וברך ובר ברך כל יומי
חייך ובדיל דיורכון יומך:
ג ותקביל ישראל ותטר
למעבד דייטב לך ודתסגון
לחדא כמא דמליל יי אלהא
דאבהתך לך ארעא עבדא

אבן עזרא

יתן: (כז) לך אמור להם. הטעם שירד: (כח) ואתה פה עמוד עמדי. הטעם שישוב וכן כתוב ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים והנה רוב התורה מסיני נאמרה למשה רק משה אמרה במדבר סיני ובאותם אחד עשר יום שנסעו מסיני כפי דעתי: (כט) ושמרתם לעשות. להוסיף ולא תסורו ימין ושמאל: (ל) בכל הדרך; פירוש ימין ושמאל וזו המצוה והחקים והמשפטים עיקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עיקר כל המצות אמונת הלב וכאשר תירא השם זה כל האדם ובעבור זה נברא האדם כדברי קהלת ועוד יאריכון ימים עם הכל על האדמה ועם היחיד בעולם הבא (ס"א הזה): (ג) ושמרת לעשות: והנה אנוך שתשמור אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב. דבקה עם לרשתה והנה הוא רחוק ממנו או יהיה חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה': ומה

תולדות אהרן

למען ייטב. שם פ': לך אמור. שבת פז ביצה ה מועד קטן ז טו יבמות סב סנהדרין נט ע"ב ה עקרים מא פ' יח: ואתה פה עמוד. שבת שם מגלה כא יבמות שם בתרא קי: וזאת המצוה. קמא פז: למען תירא עקידה ש' מד:

רמבן

הכתוב כן והוא כלשון בני אדם ועל דרך האמת הוא כמו ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה וכך אמרו בשכרן של מצות ראו שהותכין בשרו של ר' עקיבא במקולין אמרו לו רבונו של עולם זו תורה וזו שכרה אמר להם שתקו כך עלה במחשבה לפני ותבין זה ממה שאמר ואתה פה עמוד עמדי:

(כח) ועשו בארץ. פירשתיו:

(כט) ושמרתם לעשות כאשר צוה ה' אלהיכם אתכם. זו אזהרה על עשרת הדברות שצוה אותם השם מפיו ואחרי כן יזהיר בשאר המצות שאמרו הם לשמוע ממשה ולעשות ולכך אמר וזאת המצוה והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם כי השם הודה לדבריכם וצוה אותו ללמד אתכם שאר כל התורה למען תחיון שימלא מספר ימיכם וטוב לכם בכל הטובה אשר יעד לכם בפרשת אם בחקותי וזולתה והארכתם ימים בארץ שתנחילו אותה לזרעכם לעולם:

ו (ב) למען תירא את ה' אלהיך. יאמר שצוה השם ללמד אתכם התורה והמצוה והחקים והמשפטים לעשותם בארץ ובעבור שתירא את ה' אלהיך כי עיקר כל המצוה יראת ה' זה דעת ר"א. ואיננו נכון בעיני שיהיה למען תירא ולמען יאריכון ימיך האחד טעם המצות בעבור שתירא והשני שנזכר בהם למען שיאריכון ימיך. אבל יאמר שצוה השם אותי שתלמדו המצות ועשו אותם למען שתזכה ותירא את ה' אלהיך לשמור מצותיו אתה ובנך ובן בנך כל ימי היות האדם על פני האדמה לעולם כי בעבור עשות המצות תזכם

ספורנו

אע"פ שיהיה דבורך גרוע בערך אל הדבור האלהי: (כט) ושמרתם לעשות. ומאחר שנמשך הדבור כך הנה ראוי לכם שתשמרו: לא תסורו ימין ושמאל. לא להוסיף לטוב כפי מחשבותיכם ולא לגרוע כלל: (ל) למען תחיון וטוב לכם. כדי שתחיו חיי עד באופן טוב ומאושר: והארכתם ימים בארץ אשר תירשון. שתקנו אותו אריכות ימים לעולם שכלו ארוך בהיותכם בארץ בלי צער ובאין מחריד ומונע: ו (א) וזאת המצוה. אמנם המצות התלויות בארץ ובכניסתכם בה כוון בהם המצוה ית': (ב) למען תירא את ה' אלהיך. שתזכור שהוא בעל הקרקע וכי גרים ותושבים אתם עמו: אתה ובנך ובן בנך. שגם הדורות שלא ראו את מעשה ה' הגדול ייראוהו כשיקבלו אלה המצות מכם שראיתם: ולמען יאריכון ימיך. וכדי שאלו המצות יקנו לך חיי עולם שכלו ארוך: (ג) ושמעת ישראל. ובהיות זה התכלית המכוון מאת האל ית' ברוב חסדו עליך ראוי שתשמע ותבין את כונת האל ית' בכל אלה: ושמרת לעשות אשר ייטב לך. ותשתדל לעשות אז מאהבה לרצון לפניו מה שייטב לך להקנותך אושר נצחי וכמו כן תשמור לעשות אתה שתרבון מאד וזה בשמירת צדקה ומשפט לכבודו: כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש. כמו שהוא דבר לך ארץ זבת חלב ודבש מוכנת לעובדיו לזה התכלית שתתפרנסו בה שלא בצער ויהיה לכם פנאי לעיון ולמעשה

אבן עזרא

ומה שהעתיקו קדמונינו ז"ל על קריאת שמע הוא האמת ואין צורך לחפש. דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית והתשובה כי אדם שם עצם ושם מקרה שאיננו כן ואם הוא נקרא מעצם האדמה וכן זה והעד השם שהוא סמוך אל צבאות או העיקר הוא אלהינו ונכפל כמו כן לומר אחד והטעם לבדו וראיות עד אין חקר יש כי השם אחד והפסוק שאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד על מחשבות בני אדם והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך כי כן כתוב והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' מלך אחד ושמו אחד כטעם כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה והנה כל העולם ידברו שפה אחת על כן יהיה שם ה' אחד: (ה) ואהבת. ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך. הלב הוא הדעת והוא כינוי לרוח המשכלת כי היא המרכבה הראשונה וכן חכם לב קונה לב: נפשך. היא הרוח שבגוף והוא המתאוה וכחה נראה בכבד: מאדך. מטעם מאד מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכל ותהיה אהבה גמורה בלב: והיו הדברים האלה. אמרו המכחישים על עשרת הדברות ועליהם נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך והאמת כל המצות: (ז) ושננתם. מגזרת חץ שנון וידוע איך ישונן החץ הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכיר

תורה

חֲלָב וּדְבָשׁ׃ ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד׃ ה וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ׃ ו וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ׃ ז וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ

ע"ן רבתי ד' · דל"ת רבתי · ל' · ל' בא"ורי

אונקלוס

ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָנָא יְיָ חָד׃ ה וְתִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ וּבְכָל נִכְסָךְ׃ ו וִיהוֹן פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין עַל לִבָּךְ׃ ז וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָךְ וּתְמַלֵּיל בְּהוֹן בְּמִתְבָךְ בְּבֵיתָךְ

רש"י

(ד) ה' אלהינו ה' אחד. ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות ע"ג הוא עתיד להיות ה' אחד שנא' (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ונאמר (זכריה י"ד) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: (ה) ואהבת. (ספרי) עשה דבריו מאהבה אינו דומה העושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו: בכל לבבך. (ספרי) בשני יצריך. דבר אחר בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום: ובכל נפשך. אפילו הוא נוטל את נפשך: ובכל מאדך. (ברכות טו) בכל ממונך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך. דבר אחר בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות וכן בדוד הוא אומר (תהלים קי"ו) כוס ישועות אשא וגו' (שם) צרה ויגון אמצא וגו'. ומהו האהבה והיו הדברים האלה וגו' מתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו (ספרי): (ו) אשר אנכי מצוך היום. (שם) לא יהי' בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה. דיוטגמא מצות המלך הבאה במכתב: (ז) ושננתם. (שם) לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: לבניך. אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים שנאמר (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם

תולדות אהרן שמע ישראל. ברכות ו יא יג טו יז שבת עב פסחים נו ר"ה לב מגלה יז כ חגיגה ג סוטה לב מא גיטין נז סנהדרין סג מנחות לד חולין נא זוהר תרומה ב' מקומות ופ' ויקהל ופ' פנחס עקרים מ"ב פ"ז ופ' יג (ברכות ג פסחים נא): ואהבת את ה'. ברכות נד סג יומא פו (ברכות ג יד סוטה כ): בכל לבבך. ברכות טז: ובכל נפשך. פסחים כה יומא פב סנהדרין עד: והיו. ברכות יג מגלה ט יז סוטה לב לג עקידה ש' כא ופ' תרומה: הדברים. סוטה לב (ברכות ד סוטה כא): אשר אנכי. ברכות יב יז: על לבבך. שם עו עז פסחים נו מגלה כ: ושננתם. ברכות יד קדושין ל (ברכות ד סוטה כא כב):

בעל הטורים ה'. כנגד אברהם דכתיב ביה אנכי ה' וגומר: אלהינו. כנגד יצחק דכתיב ביה אנכי אלהי אברהם אביך: ה' אחד. כנגד יעקב שנאמר בו אני ה'. עיי"ן דשמע גדולה שע' שמות יש לישראל ונתן להם תורה שיש לה ע' שמות ונדרשה בע' פנים להבדיל בין ע' אומות. ויש פסיק בין ה' ובין אחד. לומר אף על פי שראיתם כמה דמיונות ואע"פ שאני בא עם זה במדת הדין ועם זה במדת הרחמים אעפ"כ הכל אחד. אחד דל"ת גדולה לומר לך שתמליכוהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם וגם שלא תטעה ברי"ש. וכן רי"ש דלא תשתחוה לאל אחר ברי"ש גדולה שלא תטעה בדל"ת. ד"א עי"ן ודל"ת גדולה הרי עד וזהו ואתם עדי נאם ה'. וגם הקב"ה הוא עד לישראל דכתיב והייתי עד ממהר: שמע בגי' ש"י. שחי שנה עמד בית ראשון. הפסוק מתחיל בשי"ן ומסיים בדל"ת הרי שד. שהשדים בורחים מקוראת שמע בכוונה: ואהבת אותיות האבות. בכל לבבך כאברהם שנאמר בו ומצאת את לבבו. בכל נפשך כיצחק שמסר נפשו להקב"ה. ובכל מאדך כיעקב דכתיב ביה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

ספורנו

ולמעשה לפרות ולרבות: (ד) שמע ישראל. התבונן והבן זה: ה'. הנותן מציאות כל נברא: אלהינו. הוא נבחר מהנבדלים אצלנו אשר ממנו נקוה להשיג חפצנו בלי אמצעי ומצד היותו עליו בכחו הנורא הנה לו לבדו ראוי להשתחוות ומצד שממנו תקותנו בלי אמצעי ראוי שאליו לבדו נתפלל ונעבוד: ה' אחד. ובהיותו נותן המציאות אחר אפיסות מוחלט התבאר שאין נמצא זולתו מעין מציאותו ושהוא נבדל במין ממציאות עולם הנפסדים וממציאות עולם הגלגלים וממציאות עולם המלאכים באופן שהוא יחיד בעולמו הרביעי וזה נראה שנרמז בהיות אות הדל"ת של אחד גדולה ובאות העי"ן של שמע הגדולה נרמז שראוי לפקוח עין ולהגדיל העיון בזה ולזה אמרו ז"ל (ברכות פרק היה קורא) ובלבד שיאריך בדל"ת של אחד למען יכוין לזה: (ה) ואהבת. תשמח לעשות דבר שייטב בעיניו כאשר תבין שאין תכלית נכבד כזה: (ו) על לבבך. שתזכור תמיד להישיר כל פעולותיך לזה התכלית: (ז) ושננתם לבניך. תלמד אותם בשנון והריפות מופתים שכליים: ודברת בם. כי בזאת ההתמדה תזכרם תמיד: אשר

רמבן

תוכה שיהיו לך בנים יראי השם ויעמדו על פני האדמה לעולם ויעמוד זרעכם ושמכם לפניו כל הימים ולמען יאריכון ימיך בארץ שהוא נחלת ה' והנה הכל לטובתך כי חפץ ה' להצדיק ולזכות אותך. ושיעור הכתוב ושמעת ישראל ושמרת לעשות למען אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש וגו' כלומר למען שייטב לך בתתו לך ארץ טובה ורחבה כמו שאמר למטה למען אשר ייטב לך ובאת וירשת את הארץ וכמוהו ויתן לו בית ולחם אמר לו:

(ד) **שמע** ישראל ה' אלהינו. גם בזה מצוה שיבאר כי בדיבור אנכי ה' אלהיך יהיה היחוד וכמו שאמרו רבי נתן אומר מכאן תשובה שהם אומרים שתי רשויות הן שכשעמד הקב"ה על הר סיני ואמר אנכי ה' אלהיך מי מיחה כנגדו אבל בא לבאר המצוה הזו והזכיר אותה אחר עשרת הדברות לפי שהוא שרש באמונה וכל מי שאינו מודה בה כופר בעיקר כעובד ע"ג. ה' אלהינו ה' אחד ה' שהוא אלהינו ולא אלהי האומות לשון רש"י. ואתה צריך להתבונן בזה כי שנה הכתוב כאן לומר ה' אלהינו ולא אמר אלהיך כמו שאמר בכל מקום שמע ישראל אתה עובר היום כי ה' אלהיך שמע ישראל אתם קרבים היום כי ה' אלהיכם וכן בכל הפרשיות שידבר עם ישראל יזכיר ה' אלהיכם או ה' אלהיך וגם בכאן אמר ואהבת את ה' אלהיך אבל הזכיר ביחוד ה' אלהינו כי עשה עם משה את הגדולות ואת הנוראות לעשות לו שם תפארת. והנה דל"ת אחד גדולה לרמוז על מה שכתוב בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם ולכך תקנו בקריאת שמע ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואמרו משל לבת אדון שהריחה ציקי קדרה וכו' כי משה אמר בתורה ברמז וחזר ואמר ואהבת את ה' אלהיך כלשון הפרשיות במשנה תורה:

(ה) **בכל** לבבך. על דעת המדרש הלב הנזכר כאן הוא הכח המתאוה כענין תאות לבו נתתה לו אל תחמוד יפיה בלבבך אם כן בכל נפשך הנפש המשכלת וכן והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וכדברי רבותינו שדורשין בגמרא מכאן יהרג ואל יעבור יהיה בכל נפשך תוספת מפני שאמר בכל לבבך ובכל מאודך אמר גם כן בכל נפשך. וטעם שתאהבנו בנפשך שתתן אותה באהבה או שנקראו היסורין או האברים אצי הנפש והבריגם יאמר בכל נפשך. ור"א אמר כי נפשך המתאוה כמו כנפשך שבעך נפש שבעה תבוס נופת אל תתנני בנפש צרי ובכל לבבך הוא הדעת והוא כנוי לרוח המשכלת כי הוא המרכבה הראשונה לו וכמוהו חכם לב יקח מצות ודברי קרוב בפי' כל לבבך ממה שאמר והיו הדברים האלה על לבבך:

וטעם ובכל מאדך. כלומר מאד מאד והטעם רב רב אהוב אותו ועל דעת רבותינו בכל ממונך ויקרא הממון מאד כי יכנה אותו ברבוי כמו שקורא לו המון טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים והנה ככל המון ישראל ויקרא חיל ישאו על כתף עיירים חיליהם חילך וכל אוצרותיך את כל החיל הזה יאמר בכל רבוי ממונך וכמוהו אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו מפני התנדבו בענין ביעור ע"ג ועשיית הפסח. וענין האהבה בארו אותו רבותינו והמפורש שבדבריהם מה שאמרו בספרי שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאקרא חכם בשביל שאשב בישיבה בשביל שאאריך ימים בשביל שאזכה לעולם הבא ת"ל לאהבה וגו' ואשר אמר להם משה תמיד למען ייטב לך ולמען תאריך ימים ולמען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ ויזהירם ביראה על דרך התוכחות לומר שאם יחטאו לא יירשו את הארץ או לא יאריכו ימים עליה או שהחסיד צריך להיות אוהב וירא כמו שאמרו עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאין אוהב שונא ועשה מיראה שאם באת לבעוט אל תבעוט וכבר נתבאר זה בדברי החכמים:

(ז) **ושננתם** לבניך. גם אלה מצות מבוארות נרמזו כבר כי מאמר שבוא במצות חקת עולם לדורותיכם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך הנה אנחנו מצווים שידעו בנינו המצות ואיך ידעו אותם אם לא נלמדם וכן וקשרתם לאות על

רשי

אלהיכם ואומר (מלכים ב ב) בני הנביאים אשר בבית אל וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים שנאמר (ד"ה ב כט) ועתה בני אל תשלו וכשם שהתלמידים קרויים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם כך הרב קרוי אב שנאמר (מלכים ב ב) אבי אבי רכב ישראל וגו': ודברת בם. (ספרי) שלא יהא עיקר דבורך אלא בם עשם עיקר ואל תעשם טפל: ובשכבך. (שם) יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפילו עומד בחצי הלילה ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה: (ח) וקשרתם לאות על ידך. אלו תפילין שבזרוע: והיו לטטפת בין עיניך. אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזת ביתך. מזזת כתיב שאין צריך אלא אחת: ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות (יומא יא): (יא) חצובים. לפי שהיו מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה: (יב) מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא ממקום שהייתם שם עבדים: (יג) ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע: מאלהי

דברים ו

בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ
וּבְקוּמֶךָ׃ ח וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־
יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃
ט וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ
וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ ס י וְהָיָה כִּי־יְבִיאֲךָ ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים גְּדֹלֹת
וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃ יא וּבָתִּים
מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־מִלֵּאתָ
וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־חָצַבְתָּ
כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־נָטָעְתָּ
וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ
פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃
יג אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ
תַעֲבֹד וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׃ יד לֹא

תרגום

וּבִמְהָכָךְ בְּאוֹרְחָא
וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבִמְקִימָךְ׃
ח וְתִקְטְרִינוּן לְאָת עַל יְדָךְ
וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ׃
ט וְתִכְתְּבִינוּן עַל מְזוּזְיָן
וְתִקְבְּעִינוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ
וּבִתְרָעָךְ׃ י וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִינָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דְקַיֵּים
לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין
רַבְרְבִין וְטָבָן דְּלָא בְנֵיתָא׃
יא וּבָתִּין מְלַן כָּל טוּב דְּלָא
מְלֵיתָא וְגוּבִין פְּסִילִין דְּלָא
פְסַלְתָּא כַּרְמִין וְזֵיתִין דְּלָא
נְצַבְתָּא וְתֵיכוּל וְתִשְׂבָּע׃
יב אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא
תִתְנְשֵׁי יַת דַּחַלְתָּא דַּיְיָ
דְּאַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ יג יַת יְיָ
אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי
תִפְלַח וּבִשְׁמֵיהּ תְּקַיֵּים׃ יד לָא

מ.נ' — מ. ל' קמן — ל' חסר דחסר סימן ואלה שמות ומשלי מזוזת כתיב — חסר ו' בתרא שמע ישראל וישכב שמשון מזוזת כתי' ח' — ו' קדמאה למען ירבו ימיכם ומלכים מזוזת כתיב — ד' חסר דחסר. ד' ויש בלישנא — ל' חסר דחסר — כול' מלעיל כמ"א השמר והשקט — ל' — ג'

אבן עזרא

להכיר פעליו והמעתיקים העתיקו שעת קריאת שמע וכלנו נסמוך עליהם: בשבתך. דבק עם ודברת בם: ובשכבך. לישן כי אין מצוה על הישן והגה ודברת בם בפה ובלב: (ח) וקשרתם לאות על ידך. מפורש: לטטפת. אין למלה הזאת ריע במקרא והמכחישים אמרו שהוא מגזרת והטף אל דרום וזה לא יתכן כי שרש הטף נטף וזה חסר נו"ן וכפול הטי"ת: וכתבתם. גם אמרו שהוא כמו קשרם ואחר שקבל אבותינו האמת נעזוב אלה הבודאים מלבם: (יא) כל טוב. בשורק תחת חולם כי יתחלפו כי איננו סמוך. וטעם מבית עבדים. שלא היו לך ערים ובתים מלאים: (יג) תירא. שלא תעשו מצות לא תעשה: תעבוד. במצות עשה: ובשמו תשבע. לא בשם אלהים אחרים להקים דבר ולכרות ברית וכן תשבע כל לשון

וטבת ד' חסר דחסר בלישנא וסי' ויראו בני האלהים את בנות האדם. שבע פרות הטבת שבע שנים הנה ב' בו. ערים גדלת וטבת. וב' מלא דמלא. אל תאמן בם כי ידברו אליך. יבקשו למלך נערות בתולות טובות. ושארא טבות כתיב. ונמסר גם בסדר מקץ: וברת ה' בלישנא ושניין כתיבתהון וסימן נמסר בסדר וישב: את ה' אלהיך תירא חמ"ד (ע' מנין מידי) זוגין מן ב"ב בסיפרא קדמא נסיב אות וחסר מלה ותניין חסר אות נסיב יתיר מלה וסימן במסרה

ספורנו

(י) אשר לא בנית: (יא) ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת. שתשיג עושר בלי עמל: (יב) השמר לך פן תשכח. כי עושר קנוי בזה האופן גורם גבוה הלב המשך אחר התאות

בעל הטורים

ובקומך תגין על הקו"ף. לומר כשיעמוד בבקר יתפלל ק' ברכות ויגלל מלי"ח קללות ועוד שתים גם כל חלי וכל מכה: לטטפת. ט' תגין כנגד ט' איברים שבראש. ידך בגי' גובה כיד. סמך וסיה כי יביאך לפרשת שמע. לומר לך שבזכות תורה תפלין ומזוזה יכנסו לארץ: תירא. בגי' תלמידי חכמים:

תולדות אהרן ודברת בם. ברכות יג יומא יט ס: בשבתך בביתך. ברכות יא מו סכה כה: ובלכתך בדרך. ברכות יא: ובשכבך. שם ב ד יא (ברכות ג): וקשרתם. שם יד גיטין מה מנחות לג לה לו לז מב ערכין ג (מגלה עא): על ידך. מנחות לז ערכין יט: לטטפת. זבחים לז עיניך. מנחות לז: וכתבתם. ברכות יד טו שבת קא גיטין מה מנחות לג לד לז מב שם לד (ברכות ג ו): ביתך. יומא יא מנחות שם חולין קלה: ובשעריך. יומא שם כל ספרה עקרים מג פ' לט זוכר פקודי סוד שערות הענג שמניחים בתוך התפילין: ובתים מלאים. חולין יז: השמר לך. סוטה ה: אם פ' אלטוך פירא. עקרים מג פ' לט (ברכות יד סוטה כ קדושין סא):

רמבן

על ידך והיו לטטפת בין עיניך כבר נאמר ובאר בכאן וקשרתם שיהיו מונחים בקשירה וירמוז גם כן לקשר של תפילין שקבלו רבותינו הלכה למשה מסיני והוסיף בכאן מצות המזוזה וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך שלא נזכרה ואולי גם זו מבוארת נרמזה שם במצות ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך וטעם ובשעריך ובמזוזות שאר שעריך כגון שערי הערים והמדינות כמו באחד שעריך:

(י) והיה כי יביאך ה' אלהיך וגו'. יזכיר בכאן כי ברבות הטובה יזכור ימי עניו ומרודו שהיה עבד במצרים ולא ישכח את השם שהוציאו מן העבדות ההוא לטובה הזאת אבל יזכיר חסדיו תמיד ויירא אותו ויעבוד לפניו כעבד לאדוניו ועל דעת רבותינו ירמוז עוד כי הטוב ההוא אשר ימלא בבתים המלאים מותר אפילו היו שם דברים הנאסרים בתורה כגון כתלי דחזירי או כרמים נטועים כלאים או ערלה ואפילו בבורות יתכן שהיה באכילתן דבר איסור בטיח אשר בהן או הזכיר הבורות דרך מליצה להזכיר ברבות הטובה והשליט אותם בכל הנמצא בארץ במותר ובאיסור. והנה הותרו להן כל האיסורין זולתי איסור ע"ג כמו שיבאר עוד לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך וגו' ולכך יזכיר כאן בפרשה שאחרי כן מזבחותם תתוצון לאבד ע"ג ומשמשיה ושאר כל הנמצא בארץ מותר. והנה ההיתר הזה עד שאכלו שלל אויביהם. ויש אומרים בשבע שכבשו וכן נראה בגמרא בפרק ראשון ממסכת חולין. והרב כתב בהלכות מלכים ומלחמותיהם חלוצי צבא משיכנסו בגבול הגוים וישבו מהם מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו אם רעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלים אלו האסורים וכן שותה יין נסך ומפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן ואין זה נכון שלא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם ולא בכל חלוצי צבא אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין. וכן יין נסך שהזכיר אינו אמת שבכל איסורי ע"ג היא עצמה ומשמשיה ותקרובת שלה הכל אסור שנאמר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ואם לא נתכוין הרב אלא להתיר סתם יינן במלחמה וכי למה הוצרכנו לדבר זה איסורי תורה הותרו גזרות של דבריהם יהיו אסורות:

(יג) וטעם את ה' אלהיך תירא. כי אחר שצוה באהבה יזכיר ליראה אותו שלא יחטא ויענש ואותו תעבוד לעשות כל אשר צוך כעבד שומר מצות אדוניו ויתכן שיהיה זה רמז לעבודת הקרבנות לשמור וכך אמרו בספרי בפסוק אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו ואת מצותיו תשמרו ובקולו תשמעו ואותו תעבודו עבודו בתורתו עבודו במקדשו. ירצה לפרש כי אחרי שהזהיר בשמירת כל המצות כלן ולשמוע בקולו יהיה ואותו תעבודו לעובדו במקדש בקרבנות ובשיר ובהשתחואות שם כי זה יקרא עבודה כמו שאמר עבודת מתנה אתן את כהונתכם ואמר ועבד הלוי ודרשו עוד עבודו בתורתו ללמוד התורה ולהגות בה וגם היא עבודה לפניו ולפי זה ואותו תעבודו ג"כ בקרבנות. ורבי אברהם אמר את ה' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה ואותו תעבוד במצות עשה ואיננו נכון מפני שאמר בכתוב האחר ואותו תיראו ואת מצותיו תשמורו ואותו תעבודו:

ובשמו תשבע. איננו מצוה שישבע אבל הוא אזהרה כי בשמו בלבד תשבע לא בשם אל אחר על כן כתוב אחריו לא תלכו אחרי אלהים אחרים שלא תלכו אחריהם בדבר מכל אלו שלא תיראו מהם ולא תעבדו אותם ולא תשבעו בשמם. אבל בגמרא של מסכת תמורה דרשו אותו בשבועת אמת דשריא אמר בשמו תשבע דאמר רחמנא למה לי אם איננו ענין לשבועת הדיינין דנפקא ליה משבועת ה' תהיה בין שניהם תנהו ענין לשבועה דעלמא דשריין ואם איננו ענין לשבועות דמטה דנפקא ליה מן ובו תדבקון תנהו ענין לשבועת

דבאל

אבן עזרא

לשון רק באמת והטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו על כן כתוב אחריו לא תלכון אחרי אלהים אחרים ולא תנסו: (טז) כמסה. שם מקום הנזכר ויקרא שם המקום מסה ונפתח הבי"ת כמו וזבח ולאמונע בקרקר ויפקדם בטלאים ושם פירשתיו והטעם שאמרו היש ה' בקרבנו ואם הוא נעבדנו רק אין לך צורך לבד שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיניו יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל אויביך: (יט) להדף. ה"א להדוף שרש ולעד הדפו: (כ) מה העדות. הטעם למה זה העול עלינו דינות בני אדם ואמרת כי השם פדנו

רש"י

(יד) מאלהי העמים אשר סביבותיכם: הוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: (טז) כמסה. כשיצאו ממצרים שנסוהו במים שנאמר (שמות י"ז) היש ה' בקרבנו: (יח) הישר והטוב. זו פשרה ולפנים משורת הדין: (יט) כאשר דבר. והיכן דבר (שם כ"ג) והמותי את כל העם וגו': (כ) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא אחר זמן: ונשל

תרגום אונקלוס

תְהָכוּן בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָא
מִטַעֲוַת עַמְמַיָא
דִבְסַחְרָנֵיכוֹן: טו אֲרֵי אֵל
קַנָא יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵיהּ
בֵּינָךְ דִלְמָא יִתְקַף רוּגְזָא דַייָ
אֱלָהָךְ בָּךְ וִישֵׁיצִינָךְ מֵעַל
אַפֵּי אַרְעָא: טז לָא תְנַסוֹן
קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא
דְנַסֵיתוּן בְּנִסֵתָא: יז מִטַר
תִּטְרוּן יַת פִּקוּדַיָא דַייָ
אֱלָהֲכוֹן וְסָהֲדְוָתֵיהּ וּקְיָמוֹהִי
דְפַקְדָךְ: יח וְתַעֲבֵיד דְכָשַׁר
וּדְתַקִין קֳדָם יְיָ בְּדִיל דְיִיטַב
לָךְ וְתֵיעוּל וְתֵירַת יַת אַרְעָא
טַבְתָא דְקַיֵים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ:
יט לְמִתְבַּר יַת כָּל בַּעֲלֵי
דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ כְּמָא דְמַלֵיל
יְיָ: כ אֲרֵי יִשְׁאֲלִינָךְ בְּרָךְ
מְחָר לְמֵימַר מַה סָהֲדְוָתָא
וּקְיָמַיָא וְדִינַיָא דְפַקֵיד יְיָ

מקרא

תֵלְכוּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם׃ (ג' מ"ל בתורה)
טו כִּי אֵל קַנָּא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ
פֶּן־יֶחֱרֶה אַף־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּךְ (ג')
וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ס
טז לֹא תְנַסּוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה׃ (ג' מ"ל בתורה) יז שָׁמוֹר
תִּשְׁמְרוּן אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְעֵדֹתָיו וְחֻקָּיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ (ה')
יח וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה (ד')
לְמַעַן יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־ (ג' בטעם מלעיל)
הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה (ג' חסר)
לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט לַהֲדֹף אֶת־כָּל־ (ג')
אֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃
ס כ כִּי־יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר
מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם׃

מסורה

רבתא: ועדתיו. ה' ד' חסר וא' מלא וסימן שמור תשמרון את מצות ה' אלהיכם. כל ארחות ה' חסד. וינסו וימרו. אשרי נצרי עדותיו. בעמוד ענן ידבר: והטוב ד' וסימן ועשית הישר בעיני ה'. מפי עליון לא תצא. אנה ה' זכר נא את אשר. וחברו אנה ה'

ספורנו

התאות וכהן ישכח האדם את עושהו: (כ) מה העדות. החלק העיוני שהוא עדות מופתי: והחקים והמשפטים. החלק המעשי: אשר צוה ה' אלהינו אתכם. ולא הספיקו מצות בני נח: עבדים

בעל הטורים

להדף. הכר ואיו כי כגרגמי כבה ונגה:

תולדות אהרן

לא תנסו. פסחים ס: ותענית טכר. מגילה יו לב קת פ"ג כה: (פס ערום. פסחים (ז):

רמבן

דחול. וראיתי עוד בתנחומא אמר להן הקב"ה לישראל לא תהיו סבורין שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת אין אתם רשאין להשבע בשמי אלא אם יהיו בך כל המדות הללו את ה' אלהיך תירא שתהיה כאותן שנקראו יראי ה' אלהים אברהם איוב יוסף ואותו תעבוד שתהא מפנה עצמך לתורה ולמצות ולא יהיה לך עבודה אחרת לכך נאמר ואותו תעבוד ובו תדבק וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אלא לומר לך כל המשיא בתו לתלמיד חכם ושונה והעושה לו פרקמטיא והמהנהו מנכסיו זהו שאמר ובו תדבק אם יש לך כל מדות אלו אתה רשאי להשבע ואם לאו אי אתה רשאי להשבע עד כאן לשון אגדה זו. והנה פירוש הכתוב לדעתם ובשמו תשבע רשות שיתיר לנו להשבע בשמו על דרך הכבוד כאלו אמר את ה' אלהיך תירא אבל בשמו תשבע ולא תירא מזה ומפני ששם היתר הזה אחר היראה והעבודה דרשו שאין היתר לשבועה אלא לאחר כל המדות הללו. או יאמר את ה' אלהיך תירא ותהיה יראתו גדולה על פניך עד שתהיה שמו לך לשבועה. כי גם ברצותך לקיים כל דבר תשבע בשמו להרע ולא תמיר. ויהיה פי' ואותו תעבודו לדעתם שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי עד שיבא מזה מה שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו יאכל ויישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה' כענין שנאמר והנה טוב מאד זו שינה וכי שינה טובה הוא מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה ויתכוין בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי וגו' וזה פירוש נכון:

(טז) לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה. שלא תאמר אם יש ה' בקרבנו לעשות לנו נסים או שנצליח בהיותנו עובדים לפניו ונשבע לחם ונהיה טובים נשמור תורתו כי הכוונה שם כך היתה שאם יראו שהשם יתן להם מים בנס מאתו ילכו אחריו במדבר ואם לא יעזבוהו ונחשב להם לעון גדול כי אחרי שנתאמת אצלם באותות ובמופתים כי משה נביא השם ודבר ה' בפיהו אמת אין ראוי לעשות עוד שום דבר לנסיון והעושה כן איננו מנסה הנביא רק השם יתברך הוא מנסה לדעת היד ה' תקצר ולכך אסר לדורות לנסות התורה או הנביאים כי אין ראוי לעבוד השם על דרך הסתפק או שאלת מופת ונסיון כי אין רצון השם לעשות נסים לכל אדם ובכל עת ואין ראוי לעבדו על מנת לקבל פרס אלא אולי ימצא בעבודתו ולכתו בדרכי התורה צער ואסון וראוי שיקבל הכל במשפט צדק ולא כאשר אמרו אולי עמנו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' ולכך אמר הכתוב בכאן שמור תשמרון מצותיו ועדותיו שהם הנסים שעשה לכם מכבר להיות לכם לעדות כגון הפסח והמצה והסכה ותשמרו חקיו אע"פ שלא תדעו טעמם כי באמת ייטב לכם בסוף אין צורך לנסיון בתורה ובמצות אחרי שכבר נתאמת אצלכם שהוא מאתו יתברך וכן בכל דבר נביא המנוסה והמוחזק בנביא אמת באותות ובמופתים כדין התורה לא תנסו את דבריו בכל גמול ובכל עונש שיאמר לכם ולא תסתפקו ביכלתו ותעלה אבל האמינו בתורתו ותאמינו בנביאיו והצליחו. והנה הבטיח כי סוף הכבוד לבא בירושת הארץ ונצוח האויבים כי היא הטובה הגדולה והצריכה לאותו הדור ואחרי כן אמר כי גם לדורות הבאים אין צורך לנסיון בעשיית המצות אלא שישאלו מאבותיהם וזקניהם ויגידו להם אמתת התורה והמצות כאשר יפרש כי ישאלך בנך וגמר הפרשה:

(יח) **ועשית** הישר והטוב בעיני ה'. ע"ד הפשט יאמר תשמרו מצות השם ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד ולמען ייטב לך הבטחה יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבותם. ולרבותינו בזה מדרש יפה אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין והכוונה בזה כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו כי הוא אוהב הטוב והישר וזה ענין גדול לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה כגון לא תלך רכיל לא תקום ולא תטור ולא תעמוד על דם רעך לא תקלל חרש מפני שיבה תקום וכיוצא בהן חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא ואפילו מה שאמרו פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות עד שיקרא בכל ענין תם וישר:

(כ) **וטעם** כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות. שישאל תחלה על מה יעידו אלה המצות הנקראים עדות בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם כגון המצה והסוכה והפסח והשבת והתפילין והמזוזה ומה החקים כי נעלם טעמם בתורה והמשפטים ישאל מה המשפטים שנעשה במצות כאלה שנסקל העושה מלאכה בשבת ונשרוף הבא על אשה ואמה ונכה את הארנבים לזורע כלאים כי משפטי ישוב המדינות כדיני השור והבור והשומרים ושאר

כדין

רשי

(א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן (דברים יט) ונשל הברזל: (ג) לא תחנם. (ע"ז כ) לא תתן להם חן. (יבמות י) דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ: (ד) כי יסיר את בנך מאחרי. (קידושין סח) בנו של גוי כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הגוי קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הגויה כו' ספרי לא נאמר על בתו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו': (ה) מזבחותיהם. של בנין: מצבותם

אבן עזרא

פדנו מבית עבדים והנה עשה לנו זאת הטובה והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו כי כבר הכרנו כי הוא הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם: (כה) וצדקה תהיה לנו. יש אומרים מכאן רמז לשכר המצות לעולם הבא ולפי הפשט כי מדרך הצדקה חייבים אנחנו לשמור את רצונו כי הוא אדוננו והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן כתוב: (א) ונשל. הנו"ן שורש והוא מגזרת כי ישל זיתך: (ד) כי יסיר את בנך. שב אל בנו הנזכר והוא שלא תתן בתך לבנו או לא תקח הבת הנזכרת: (ה) כי אם. רק כה עשו להם כטעם כי עם קדוש אתה

תורה

כא ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו יהוה ממצרים ביד חזקה: (ג' ומשניין)
כב ויתן יהוה אותת ומפתים גדלים (ל' כ"כ כתו') ורעים במצרים בפרעה ובכל (ג') ביתו לעינינו:
כג ואותנו הוציא (ג' מ"ל בליש') משם למען הביא אתנו לתת לנו (כו' חסרים במ"ג) את הארץ אשר נשבע לאבתינו:
כד ויצונו יהוה לעשות את כל החקים האלה ליראה את יהוה אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיתנו כהיום הזה:
כה וצדקה (ג' וחסר וכל עזרי דכוו') תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני יהוה אלהינו כאשר צונו: ס שביעי

ז
א כי יביאך יהוה אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך (ג') החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי שבעה גוים רבים ועצומים ממך:
ב ונתנם (ל' מ"ל כתו' וכל כ"ך דכוו') יהוה אלהיך לפניך והכיתם (מ"ל במ"ג חס') החרם תחרים אתם לא תכרת (ל' מ"ל) להם ברית ולא תחנם:
ג ולא (י"ו ר"פ בספ') תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך:
ד כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו (ז' מ"ל) אלהים אחרים וחרה אף יהוה בכם והשמידך מהר:
ה כי אם כה תעשו להם מזבחתיהם תתצו

תרגום אונקלוס

אלהכון יתבון: כא ותימר לברך עבדין הוינא לפרעה במצרים ואפקנא יי ממצרים בידא תקיפא: כב ויהב יי אתין ומופתין רברבין ובישין במצרים בפרעה ובכל אנש ביתיה לעיננא: כג ויתנא אפיק מתמן בדיל לאעלא יתנא למתן לנא ית ארעא דקים לאבהתנא: כד ופקדנא יי למעבד ית כל קימיא האלין למדחל קדם יי אלהנא לטב לנא כל יומיא לקימותנא כיומא הדין: כה וזכותא תהי לנא ארי נטר למעבד ית כל תפקידתא הדא קדם יי אלהנא כמא דפקדנא:

א ארי יעלינך יי אלהך לארעא דאת עליל לתמן למירתה ויתריך עממין סגיאין מן קדמך חתאי וגרגשאי ואמוראי וכנענאי ופריזאי וחואי ויבוסאי שבעה עממין סגיאין ותקיפין מנך: ב וימסרינון יי אלהך קדמך ותמחינון גמירא תגמר יתהון לא תגזר להון קים ולא תרחם עליהון: ג ולא תתחתן בהון ברתך לא תתן לבריה וברתיה לא תסב לברך: ד ארי יטעין ית ברך מבתר פולחני ויפלחון לטעות עממיא ויתקיף רוגזא דיי בכון וישיצינך בפריע: ה אלהין כדין תעבדון להון אגוריהון

בעל הטורים

המצוה הזאת לפני ה' אלהינו. מלמד שהמצות באות ומעידות לפני ה' וס"א דלפני כפולה לומר שנכנסות לפני ולפנים: כאשר צונו כי יביאך. בשכר המצות: ונשל ג'. ונשל גוים רבים ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך. ונשל הברזל מן העץ. אלמלא שחטאו ישראל לא היו צריכין אלא זיין זהו ונשל גוים ונשל הברזל:

תולדות אהרן

לטוב לנו. שקידם ש' מד: (לא תכרות. קדושין סח): ולא תחנם. ע"ג כ: ולא תתחתן. יבמות עו קדושין מח ע"ג לו (יבמות ד' קדושין סד סוטה יז) כי יסיר. יבמות כג קדושין סח ע"ג לו (קדושין סד סוטה יז):

מסורה

זכר נא: ויציאנו ג' ומשניין באתיהון וסימן וישלח מלאך ויצאנו ממצרים חד"ח. ואמרת לבנך עבדים היינו ויציאנו כתיב חסר ומלא. ובמורא גדול ויוציאנו כתיב מלא דמלא (ע' מנין הודות) ונמסר גם בסדר חקת: אותנו ואותנו ג' מלא וסימן ואותנו הוציא משם קדמא דפסוק. אולי יעשה ה' אותנו. כי כולם מיראים אתנו: כהיום ד' וסימן נמסר בסדר וישב: צונו. ה' וסימן נמסר בסדר דברים: ונשל ג' וסימן ונשל ה' אלהיך את הגוים האל מפניך. ונשל הברזל מן העץ. ונשל גוים רבים מפניך את החתי. ועצומים כל אורייתא עצמים חסר במ"א שבעה גוים רבים ועצומים. וכל נביאים וכתובים דכוותא מלא במ"ג. חסר וסימן כי ידעתי רבים פשעיכם. והוכיח לגוים עצומים. כי רבים חללים הפילה: מזבחתיהם ג' ב' מלאים וא' חסר וסימן לא תכרת ברית לישב. כי אם כה תעשו להם. וידעתם כי אני ה' בהיות. קדמא חסר וא' מזבחותיכם

ספורנו

(כא) עבדים היינו. ובהיות שבעבדותנו לא היינו יכולים לקנות השלמות המכוון מאתו הפליא לעשו' להוציאנו להביא אותנו אל הארץ שנוכל לקנות בה אותה השלמות: (כד) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה. להכין אותנו בשמירתם: ליראה את ה' אלהינו. וזה בהתבונן והכיר את גדלו וכל זה רצה לטוב לנו כל הימים כי חפץ חסד הוא לא לתועלתו. לחיותנו כהיום הזה: (כה) וצדקה תהיה לנו. וזה שאמרתי לך לטוב לנו כל הימים רצוני לומר לטוב לנו בעולם הזה ובעולם הבא לחיותנו

רמבן

הדינין שהתורה צדיקים וטובים הן כל רואיהם יכירון. ונה בתשובת השאלה הזאת שנגיד לשואל כל ענין יציאת מצרים והכוונה בזה הוא הטעם במה שאמר בעשרת הדברות אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כי יתכוין שנודיע לבן השואל כי ה' הוא הבורא והחפץ והיכול כאשר נתבאר לנו ביציאת מצרים וזה טעם לעינינו כי אנחנו היודעים ועדים מן האותות והמופתים שראינו גם כי השם אלהינו הוא האלהים בשמים ובארץ ואין עוד מלבדו כי כל זה יודע ביציאת מצרים כאשר פירשתי בדבור הראשון והנה ראוי לנו לתת כבוד לשמו כי הוא בוראנו ואשר הגדיל חסדו עמנו ולונו לעשות את החקים האלה הנזכרים בעדות וחקים ומשפטים ליראה אותו בעשותנו העדות זכר לנפלאותיו לטוב לנו בעשיית החקים כי טובים הם אין בהם חק שתהיה בהם רעה כלל אע"פ שלא נתברר טעמם כלל לחיותנו כהיום הזה במשפטים כי בכללם נחיה וכלם טובים אין בהם רעה אבל כלם גורמים חיים טובים בסוף. והנה אנחנו חייבין לעשות רצון הבורא שהוא אלהינו ואנחנו עמו וצאן ידיו ואין בכל מצותיו רק טוב ועוד שתהיה לנו צדקה לפני ה' אלהינו ויתן לנו שכר טוב

אבן עזרא

אתה ולא תתגאל בדברי הכותיות המצויירות במלכות ואשרים : (ו) סגלה . פירשתיו והוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו וכן וסגולת מלכים : (ז) חשק בכם ויבחר בכם . ולא באחרים . (ח) ומשמרו . שם הפעל : (ט) הוא האלהים . הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן והטעם בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח למלאות שבועתו ויש בעל כח שאיננו נאמן : שומר הברית והחסד לאוהביו . אין למעלה מהם : ולשומרי מצותיו . אחריהם או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל : לאלף דור . טעם האומר כי בשלשים אלף ושש אלפים ישוב גלגל המזלות כי הנה נמצאה המעלה בשבעים שנה וטעם אלף עד אין קץ : (י) ומשלם לשונאיו . לכל אחד משנאיו כמו ולדיקים ככפיר יבטח : אל פניו . הטעם לעצמו ויש אומרים כמו בפניו בכעסו והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור ששנאו האמת : להאבידו לא יאחר לשונאו . יש אומרים כי הטעם ישלם לרשע גמול טוב שעשה בעולם הזה ולא יאחר לתת לו בעולם הבא והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם עומדים לאלף דור שונאיו יאבדו והוסיף לא יאחר שיחשוב שיעמוד בנו או בן בנו כטעם על שלשים ועל רבעים : (יא) ושמרת . הטעם כאשר השם שומר הברית שמור אתה מצותיו :

תרגום אונקלוס

תִּתַרְעוּן וְקָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן
וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּקוֹצְצוּן
וְצַלְמֵיהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא׃
ו אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ בָּךְ אִתְרְעֵי יְיָ
אֱלָהָךְ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב
מִכֹּל עַמְמַיָּא דְּעַל אַפֵּי
אַרְעָא׃ ז לָא מִדְּסַגִּיאִין אַתּוּן
מִכָּל עַמְמַיָּא צְבִי יְיָ בְּכוֹן
וְאִתְרְעֵי בְּכוֹן אֲרֵי אַתּוּן
זְעִירִין מִכָּל עַמְמַיָּא׃ ח אֲרֵי
מִדְּרְחֵם יְיָ יַתְכוֹן וּמִדְּנָטַר
יַת קְיָמָא דְּקַיִּם לַאֲבָהָתְכוֹן
אַפֵּיק יְיָ יַתְכוֹן בִּידָא תַקִּיפָא
וּפַרְקָךְ מִבֵּית עַבְדוּתָא
מִידָא דְּפַרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרָיִם׃ ט וְתִדַּע אֲרֵי יְיָ
אֱלָהָךְ הוּא אֱלֹהִים אֱלָהָא
מְהֵימְנָא נְטַר קְיָמָא וְחִסְדָּא
לְרַחֲמוֹהִי וּלְנָטְרֵי פִּקּוּדוֹהִי
לְאַלַף דָּרִין׃ י וּמְשַׁלֵּם
לְסָנְאוֹהִי טַבְוָן דְּאִנּוּן עָבְדִין
קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן לְאוֹבָדֵיהוֹן
לָא מְאַחַר עוֹבַד טָב
לְסָנְאוֹהִי טַבְוָן דְּאִנּוּן עָבְדִין
קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵּיהוֹן מְשַׁלֵּם
לְהוֹן׃ יא וְתִטַּר יָת תַּפְקֵידְתָּא
וְיָת קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דַּאֲנָא
מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין
לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ פפפ

זוג מתחלף · ג׳ · כ׳ · ל׳ · ג׳ · פ״ו · מצותיו קרי · ג׳ · ג׳ חסר . ד׳ · ד׳ · ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסרים

מקרא

וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם
תְּגַדֵּעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ׃
ו כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּךָ בָּחַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִהְיוֹת
לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ז לֹא מֵרֻבְּכֶם
מִכָּל־הָעַמִּים חָשַׁק יְהוָה בָּכֶם
וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי־אַתֶּם הַמְעַט
מִכָּל־הָעַמִּים׃ ח כִּי מֵאַהֲבַת יְהוָה
אֶתְכֶם וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת־הַשְּׁבֻעָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵיכֶם הוֹצִיא
יְהוָה אֶתְכֶם בְּיָד חֲזָקָה וַיִּפְדְּךָ
מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פַּרְעֹה מֶלֶךְ־
מִצְרָיִם׃ מפטיר ט וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל הַנֶּאֱמָן
שֹׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו
וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו לְאֶלֶף דּוֹר׃
י וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו
לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־
פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יא וְשָׁמַרְתָּ אֶת־
הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־
הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם׃

פפפ

קי״ח, עוזיא״ל סימן

מסורה

חטאת יהודה כתובה : ואשירהם ג׳ מלא בלישנא וסימן ואשירהם תגדעון . ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא . ונתשתי אשיריך : מצותו ג׳ חסר יו״ד וסימן האל הנאמן . כי תשמור מצותו . ועשית את מצותו : לאלף דור ג׳ וסימן שמר הברית והחסד לאהביו. זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור . זכרו לעולם בריתו : ומשלם ג׳ וסימן לשנאיו אל פניו להאבידו. עון אבות אל חיק . על יתר אנך : אל פניו ו׳ וסימן במסרה רבתא : לעשותם ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסימן נמסר לעיל בהאי סידרא :

רשי

מלכותם. אבן אחת: ואשיריהם . אילנות שעובדין אותן : ופסיליהם . פסילים צלמים: (ז) לא מרבכם . כפשוטו . ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע לכם טובה לפיכך חשק בכם : כי אתם המעט . הממעטין עצמכם כגון אברהם שאמר (בראשית י״ח) ואנכי עפר ואפר וכגון משה ואהרן שאמרו (שמות ט״ז) ונחנו מה לא כנבוכדנצר שאמר (ישעיה י״ד) אדמה לעליון וסנחריב שאמר (שם ל״ו) מי בכל אלהי הארצות וחירם אמר (יחזקאל כ״ח) אל אני מושב אלהים ישבתי : כי אתם המעט . הרי כי משמש בלשון דהא : (ח) כי מאהבת ה׳ . הרי כי משמש בלשון אלא . לא מרובכם חשק ה׳ בכם . אלא מאהבת ה׳ אתכם : ומשמרו את השבועה . מחמת שמרו את השבועה : (ט) לאלף דור . ולהלן הוא אומר (דברים ה) לאלפים כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו העושין מאהבה שכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים : אוהביו. אלו העושין מאהבה : ולשומרי מצותיו . אלו העושין מיראה : (י) ומשלם לשונאיו אל פניו . בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא : (יא) היום לעשותם . ומחר לעולם הבא ליטול שכרם :

בעל הטורים

לא מרבכם . כתיב חסר לומר מרבנות שבכם שאתם ממעיטים עצמכם : כי אתם המעט . פ׳ מעט . ג״ז משפחת בפרשת פנחס ומ׳ בלווים סרי סי״ס . וכשתצרף עמהם ס׳ בנות צלפחד יסוו שבעים :

תולדות אהרן

ואשירהם . סוטה ס ע״ב פס מה : ופסיליהם . סנהדרין לג ע״ג נכ : לעם סגלה . עקרים מ״ג פ׳ לו : לא מרבכם . חולין פט פקודה פ׳ כו : חשק ה׳ בכם . עקרים מ״ג פ׳ לו : ולשומרי מצותיו . סוטה לא : ומשלם . ערובין כב : לא יאחר . שם : אנכי מצוך . שם פ״ג ג ד :

ספורנו

לחיותנו כהיום הזה חיי שעה ולהיות לנו לדקה וזכות לפני ה׳ אלהינו בעולם הנצחי : (ו) כי עם קדוש אתה . ואין לאוי שתחלל קדושתך בבנות אל נכר להוליד זרע פסול כאמרו כי חלל יהודה את קדש ה׳ אשר אהב ובעל בת אל נכר : בך בחר . ולא בזרע פסול כאמרם ז״ל קדושין פרק י׳ יוחסין אין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל : (ז) לא מרבכם . לא כדי שיתכבד ברב עם : כי מאהבת ה׳ אתכם . בהיותכם זרע אוהבו וחושבי שמו יותר מכל האומות : (ט) האל הנאמן . קיים על ענין אחד לא ישתנה : שומר הברית ומשלם לשונאיו . וטעם רשע וטוב לו הוא לשתי סבות האחת היא זכות אבות כענין בישמעאל כי זרעך הוא . והשנית איזה זכות שנמצא לרשע עצמו בלתי מגיע שיזכה בו לחיי עולם ומשלם לו בעולם הזה שאין הקב״ה מקפח שכר כל בריה : היום לעשותם . ולא תפריד מחשבתך אם לא תקבל שכר מהם בעולם הזה :

רמבן

טוב בעשיית כל המצות האלו . קרא גמול המצות לדקה כי העבד הקנוי לרבו שהוא חייב לעבוד אותו אם יתן עוד שכר בעבודתו לדקה יעשה עמו :
ז (ו) **בך** בחר ה׳ אלהיך להיות לו לעם סגלה . שאין לך קצין שוטר מושל בכל מלאכי מעלה אבל אתה סגולת ה׳ תחת ידו ולכך לא תטעה לעבוד ע״ג מאלהי העמים וכבר הזכרתי זה פעמים רבות וזה טעם לא מרובכם מכל העמים כי היה ראוי שיהיו הרבים למלך כענין שכתוב ברב עם הדרת מלך ויפקד שרי צבאות בראש הנשארים ואתם המעט ואעפ״י כן חשק בכם ויבחר בכם :
(ז) **וטעם** חשק . שנקשר עמכם בקשר אמיץ שלא יפרד מכם לעולם מלשון וחשוקיהם כסף ויבחר בכם מכל העמים שתהיו אתם סגולה ונחלה לו כי הבחירה בכל מקום ברירה מן האחרים . ואמר הטעם כי מאהבת ה׳ אתכם בחר בכם שראה אתכם ראויים להתאהב לפניו ונבחרים לאהבה יותר מכל העמים ולא להזכיר בזה טעם מן הבחירה כי הנבחר לאוהב הידוע לסבול את אוהבו בכל הבא עליו ממנו וישראל ראוים לכך מכל עם כמו שאמרו שלשה עזים הם ישראל באומות כי יעמדו לו בנסיונות או יהודאי או צלוב . וטעם בכם בעבור אבותיכם שהגיע עניינם עד שנשבע להם כדי שלא יגרום החטא ותבטל הבטחתם ועל כן הוציא אתכם מארץ מצרים ביד חזקה ויפדך רמז שהכה אותם תחתיך כענין שנאמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך :
(ט) **וידעת** . מיציאת מצרים כי ה׳ אלהיך הוא האלהים שברא שמים וארץ כאשר פירשתי ועוד תדע מזה שהוא האל הנאמן שלא ישוב דברו ריקם והוא שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו יראי שמו לאלף דור בזרעם כאשר שמר לך ברית אבותיך ותדע כי הוא משלם לשונאיו

לשונאיו רשעים אל פני כל אחד מהם להאבידו כאשר האביד את המצרים ולא אחר להם. והמדה הזאת אשר הזכיר אמת לעולם אעפ"י שיש רשע מאריך ברעתו לא יהיה לו כן רק מפני המדה הזאת הנזכרת שהוא שומר החסד והנה עשה שום טובה שצריך לשלם לו אם כן אין במדותיו של הקב"ה אלא שתי מדות הללו משלם טובה תחת טובה ומשלם רעה תחת רעה ויתכן כי שונאיו המוחלטים מכחישים באלהותו ואין להם זכות כלל וכמו שאמרו אמר רבי יאשיה מפני שלשה דברים הקב"ה מאריך אפים לרשעים בעולם הזה שמא יעשו תשובה או עשו מצות שהקב"ה ישלם שכרן בעולם הזה או שמא יצאו מהן צדיקים שכך מצינו שהאריך אפים לאחז ויצא ממנו חזקיהו וגם לאמון ויצא ממנו יאשיהו וגם לשמעי ויצא ממנו מרדכי וכל אלו אינם בכלל שונאיו. ויש במלת אל פניו סוד ברשע וטוב לו. והחזיר ושמרת את המצוה וגו' לומר לכן תשמור את המצוה ואת החקים ואת המשפטים שלא תהיה משונאיו האובדים אבל תהיה מאוהביו ושומרי מצותיו הנזכרים למעלה לטובה :

כלי יקר

ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר. פירש"י אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים מ"מ אין מבקשים כ"א מתנת חנם. וקשה על זה מהיכא תיסק אדעתין שיתלו במעשיהם הטובים שכבר עשו הלא לעולם אין לאדם שום חוב על הקב"ה כי כל המצות שהאדם עושה אין בהם די השיב בעל גמולות כעל ישלם כל תגמולוהי עליו במה שכבר עשה לו ה' כי גבר עליו חסדו מיום הולדו כמו שהאריך מזה בספר חובת הלבבות ורז"ל האשימו את חזקיה שתלה במעשיו ואמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ותלו לו בזכות אחרים שנאמר וגנותי על העיר הזאת בעבור דוד עבדי כי מן השמים הראו לו שאין שום זכות כי כבר אכלו חזקיה ונתקיים בו מאמר קטנתי מכל החסדים כי הודה ואמר שקטן יעקב ודל בתגות נגד כל החסדים שכבר קבל ואיך אמרו אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים. והראיה שמביא מן פסוק וחנותי את אשר אחון אינה ראיה לכאן כי פסוק זה אין למדין ממנו כ"א שאף מי שאין לו זכות הקב"ה עושה עמו על צד החנינה אבל משה שנענש בחטאו שלא יכנס לארץ מה ענינו לפסוק זה כי הוא ודאי גרוע ממי שאין לו לא זכות ולא חובה. והתשובה לכל זה שמה שאמרו שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין הפירוש באותן מע"ט שכבר עשו אלא במעשיהם הטובים שעתידין לעשות כי מסתמא כל צדיק אינו מבקש שום הנאה גופניית כ"א כדי שעל ידה יהיה לו מקום לקיים איזו מצוה וזה הדבר שדרש רבי שמלאי וכי לאכול מפריה היה צריך משה אלא אמר הרבה מצות תלויות בארץ וא"כ היה לו לתלות בקשתו באותן מעשים טובים שעתיד הוא לעשות ע"י בקשה זו וזה דבר אמיתי שמורת הדין נותן שימלא ה' משאלות לבו יען כי אינו חפץ כ"א את אשר חפץ ה' בו ואף על פי שבחטאו נקנס עליו מכל מקום אין מענישין התוספת לאמר לך עבוד עבודה שהיא זרה אצלך להוסיף על חטאתו פשע. אלא שמרוב ענוה שבו לא רצה לתלות השאלה באותן מעשים טובים שעתיד הוא לעשות ועל ידי הכניסה לארץ כי אולי יכנס ולא יעשה המצות ורק ההנאה הגופנית יקבל ואת הטוב לא יקבל לכך בקש בלשון חנינה מתנת חנם בעצמה לכך נאמר בעת ההיא לאמר כי ענה שאלתי באשר הוא שם על דעת ההוא שעדיין אין שום זכות בידו מבלי שישקיף על העתיד לבא שסופו לבא לידי קיום מצות כי שמא יבא או לא יבא לכך אמר בלשון ואתחנן כי היה צריך לבקש חנם על העת ההיא כאמור :

בעת ההיא לאמר. כבר כתבנו שהתפלה והתחנה היתה על העת ההיא מבלי שיתלה שאלתו במעשים טובים שסופם לבא ואמר לאמר לדורות שכל צדיק יבקש תחנונים ומתנת חנם. וי"א משה אמר איני מניחך עד שתאמר לי הן או לאו ועל זה נאמר בעת ההיא לאמר ר"ל שיאמר לו תשובה תיכף בעת ההיא. וי"א שהוא על דרך ה' שפתי תפתח וגו' שביקש ממנו ליתן לו מקום לאמר דבריו כמ"ש וארשת שפתיו בל מנעת סלה. ורש"י פירש בעת ההיא אחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר ונראה שחשב משה כי טעם הנדר הוא יען לא האמנתם בי לא גרמתם לישראל להאמין בי על ידי שיראו נס מפורסם זה. ובמלחמת סיחון העמיד משה החמה וע"י נס מפורסם זה בלי ספק שנעשו בנים אמון בם ותיקן מה שקלקל. וכ"ש לדעת ספר העקרים שכתב בטעם חטא מי מריבה כי היה לו למשה לדבר מעצמו אל הסלע קודם שיצוה לו ה' כי כל נביא גוזר אומר ויקם לו כמו שעשה אליהו ואלישע וכו' וכן יהושע אמר שמש בגבעון דום. זה תורף דברי הרב. והנה עכשיו עשה משה כמו שעשה יהושע שהעמיד החמה כי מאחר שילפינן בג"ש דאחל אחל שהעמיד משה החמה כיהושע אין היקש לחצאין כמו שיהושע עשה כן מעצמו כך משה עשה כן מעצמו ובזה נתקדש השם ותיקן מה שקלקל וחיזק האמונה על כן חשב שהותר הנדר ולא שתלה בכיבוש ארץ סיחון ועוג כי לכתחלה לא היה בכלל השבועה שהרי נאמר לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם והיינו ארצות שבע אומות שכבר נתן לאבותם אבל ארץ סיחון ועוג לא היה מעולם בכלל הבטחה זו :

אתה החלות להראות את עבדך וגו'. פירש"י פתח להיות עומד ומתפלל פ"א של פתח נקודה בסגול וכך פירושו החלות להראות מה הראה לו פתח כמי שפותח פתח לאיזו דבר וא"כ פירש על מה הראה לו פתח להיות עומד ומתפלל. אבל הקוראים פתח הפ"א בקמץ טעות בידם כי מאי קמ"ל כי ודאי לא סיים תפלתו קודם שפתח למה נקט לשון פתח הל"ל היה עומד ומתפלל ורז"ל אמרו לעולם יסדר אדם שבחו של מקום קודם שיתפלל כי כן עשה משה שהתחיל בשבחו של מקום שנאמר אתה החלות להראות את עבדך וגו' ואח"כ אמר אעברה נא. ביאור הדבר שכל צדיק יבקש מתנת חנם וישער בעצמו שכל מה שהקב"ה עושה עמו חסד אל כל היום כי הקב"ה תמיד המתחיל בעשיית הטובות לאדם מיום הולדו שהאדם כל מה שמסגל מעשים טובים הכל הוא עושה דרך תשלומים והקב"ה ששאני הגדול תקיף הזר ושאן בהקשה למי שישלם חוב ראשון וכמ"ש מי הקדימני ואשלם הודה שהקב"ה המקדים והמתחיל בכל הטובות וזהו שבחו ותהלתו של מקום ב"ה שצריך להמתפלל לסדר שבחו של מקום תחלה קודם שיתפלל כדי שבכל התפלה והתחנה לא יבקש כ"א מתנת חנם שכן מצינו במשה שקודם שאמר אעברה נא אמר אתה החלות וגו' הודה כי הקב"ה המתחיל בכל הטובות ואין לו שום חוב עליו ובקשתו מתנת חנם וזהו שפירש"י את גדלך זו מדת טובך ואת ידך החזקה הכובשת מדת הדין כי כפי שורת הדין אינו חייב לו כלום וברוב טובו הוא גומל חסד למי שאין לו עליו כלום וזה ביאור יקר :

אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו'. למה הפסיק במלת נא בין אעברה ואראה ולמה עשה שתי חלוקות והזכיר הארץ בפני עצמה והחר הטוב הזה והלבנון בפני עצמם. וביאור הענין הוא שבקש משה על ב' דברים א' בעבור ישראל וא' בעבור עצמו ובאה התשובה ויתעבר ה' בי למענכם כי בדבר הנוגע בכם לא נעתר לי ה' אבל מה שנוגע בי נעתר לי ואמר רב לך די בדבר שהוא יהיה לך לבד ועוד תרצה לבקש בעבורם. וב' דברים אלו הם שני מיני שלימות אשר הקנה ה' לאברהם כי מתחלה אמר ה' לאברהם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וגומר כי לך אתננה ולזרעך עד עולם ש"מ שבראיה לבד קני ליה. ואחר כך חזר ואמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה שמע מינה שבראיה לחוד לא רצה שיקנה כ"א מכי דייש אמצרי ויחזיק בה חזקה מעלייתא ועוד שלא אמר ולזרעך עד עולם כ"א לך לבד. ומהו שאמר וראה מן המקום אשר אתה שם וכי ס"ד שיראה מן המקום אשר איננו עומד שם. ועוד כי שם נאמר לשון נא שא נא עיניך וראה דווקא בדבר הנקנה בראיה ולא בדבר הנקנה בחזקה גמורה וכאן נאמר אעברה נא הזכיר לשון נא דווקא בדבר שצריך העברה ברגלים ממש הלא דבר הוא. והנראה ימין ונראה כי מן הארץ הקדושה יש תועלת גשמי ורוחני. הגשמי הוא התלוי בכל שטח הארץ כולה לאכול מפריה ולשבוע מטובה כי ארץ זבת חלב ודבש היא והוא הדבר שאינו נקנה כי אם בחזקה ממש מכי דייש אמצרי כדין כל קונה שדה ועליו נאמר לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ולא הזכיר בזה לשון נא כי אין נא אלא בקשה ויען כי החומר של האדם בטבעו הוא נכסף אל הבאה בתענוגיה כי כל איש חפץ חיים אוהב ימים לראות טוב ע"כ לא היה צריך הקב"ה לדבר בלשון נא לשון בקשה כי אדרבה האדם מבקשו בלשון נא שכן משה אמר על קנין זה שצריך העברה לשון נא שנאמר אעברה נא וכשהאדם מבקשו מאת ה' ודאי אין הקב"ה צריך לבקשו מן האדם והא בהא תליא. ולא הזכיר בקנין זה לך ולזרעך עד עולם כי אין הארץ נקנית לזרעו עד עולם על כל פנים שהרי על תנאי היא נתונה אם ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו. ותועלת הרוחני אינו בא מכלל שטח הארץ כ"א מן ההר הטוב הזה והלבנון שלמטה המכוון כנגד בהמ"ק של מעלה ושם חביון עוז השכינה ונקרא המקום ה' יראה על שם שכל הרואה המקום הקדוש ההוא בראיה לחוד קני שלימות נפשו ונתלבש ברוח קדושה וטהרה כי מלך ביפיו תחזינה עיניו כי בדרך שבא לראות שמה כך בא לראות ועל קנין זה אמר לו שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם וגו' כי בזמן ההוא היה אברהם בבית אל ובית אל היינו המקדש כי מן המקדש יצא השפע אל כל ד' רוחות העולם כי מן השאר שהיא ישקו כל הרוחות כמבואר למעלה פרשת לך לך ולפי שתועלת הרוחני כפי הטבע אין האדם נכסף אליו על כן אמר לו הקב"ה שא נא לשון בקשה כדרך שאמרו אל אדם הראשון פתהו ליכנס בגן עדן כי האדם צריך פיתוי על קבלת איזו דבר רוחני שאין ההנאה מורגשת לאלתר ולעומת זה אמר משה ואראה ולא אמר ואראה נא לשון בקשה כי האדם כפי טבעו אינו מבקש על זה כל כך ואדרבה הקב"ה צריך לבקשו ממנו ואע"פ שאצל השלמים כמשה ואברהם אין שייך לומר כן מ"מ דברו בלשון סתם בני אדם. ועל קנין זה אמר ה' לאברהם ולזרעך עד עולם כי המקום הקדוש ההוא לעולם הוא בהויית קדושתו שהרי הוא מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה ואם זה שלמטה חרב מ"מ המקום ההוא נשאר מכוון נגד בית המקדש שלמעלה השופע על המקום ההוא הקדוש ולעולם בכל דור ודור קדושה זו לא סרה שהרי בימי האבות שלא היה שם בית המקדש בנוי ואע"פ כן היתה הקדושה שם וכן דרשו רז"ל עלי שפים עומדים שעומדים לעולמי עולמים ובמסכת תענית אמרו רבותינו ז"ל מן פסוק והשמותי את מקדשיכם שאפילו בשממותם מ"מ בקדושתם הם עומדים רצה לומר בקדושתם הראשונה לא חסר דבר. וכמו שכתוב נכבדות מדבר בך עיר האלהים סלה ומלת סלה מורה על הנצחיות. ובהגעה עד יתורץ הכל כי משה בקש על שניהם כי באמרו אעברה נא בקש על קנין הארץ מתמם להקנותו לישראל בחזקה גמורה והזכיר בזה לשון נא כי כל מה שניתן לאדם בקניני העולם הזה חסד אל כל היום הוא ולא על עצמו בקש העברה זו כי אם בעבור ישראל בחסדו שאם הוא ינחילם את הארץ תהיה להם לחלופין. ואח"כ בקש גם על עצמו ואמר ואראה כי על עצמו לא בקש כי אם השלימות הרוחני הנקנה בראיה ואח"כ

פירש

פירש על לאשון ראשון כי מה שאמרתי אעברה נא היינו את הארץ הטובה לצורך הקנאת כל הארץ בכללה אל ישראל. ומה שאמרתי ואראה היינו ההר הטוב הזה והלבנון כי השלימות הרוחני שבו נקנה בראיה והפסיק במלת נא כדי שלא יורה לשון נא כ"א על ההעברה מן הטעם שנתבאר: ויתעבר ה' בי למענכם. על הדבר שבקשתי למענכם להקנות לכם הארץ לא נעתר לי ה' ויאמר ה' אלי רב לך די בזה כשאתן שאלתך שהוא לך לבד והיא הראיה וע"ז אמר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה וגו'. והשכיל ותדע כי באברהם התחיל ברוח צפוני וכאן התחיל בימה לפי שעיקר ראיה זו הגורמת קדושה יתירה הוא ע"י ראית השכינה שבכותל מערבי כמ"ש ויראו ממערב את שם ה' אבל אברהם שעמד במקום ההוא ומדבר בשפע היוצא משם לכל ד' רוחות התחיל ברוח צפון החשוך וצריך ביותר לקבלת השפע. ומה שלא רצה ה' בזה שמשה ינחילם את הארץ לפי שכך מסיק בב"ר שהתפלה אם אינה עושה כולה היא עושה חציה עיין בפרשת נצבים וכן תפלת משה על הארץ הועילה לתנאין כך כאן נעתר לו על חצי שאלתו ונדחה המבוקש הגשמי מפני הרוחני. ומדקאמר למענכם שמע מינה שישראל לא היו זכאין שמשה ינחילם כי פני משה כפני חמה כחמה זו שאורה תמידי בלא הפסק כך כל מתנותיו של משה נצחיים וקנין התורה שעל ידו יוכיח אבל יהושע כלבנה שאין אורה תמידי. כך הארץ שהנחילם לפעמים כשזוכין לכל בני ישראל אור במושבותם וכשאינן זוכין ראיתי הארץ והנה תוהו צר ואור חשך בעריפיה. וי"א שמשה בקש ראית הארץ שלא יהיה בכלל וכל מנאצי לא יראוה. וי"א רב לך מלת לך עולה חמשים כי משה בעצמו אמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכבר היה ק"ך שנה דהיינו חמשים יותר מהראוי בדרך הטבע ועתה בקש לחיות יותר ע"כ אמר לו רב לך אותן נ' שנה שנתוספו לך. ויש אומרים שמשה אמר שהגזירה לא היתה כ"א שלא יביא את הקהל וגו' ואחר שיהושע מכניסם א"כ יכנס הוא לארץ כאחד העם והשיב לו רב לך בתמיה וכי הגון לך שיהא תלמידך יושב ודורש ואתה יושב ורואה:

לא תוספו על הדבר וגו'. בשלמא לא תוספו שפיר קאמר כי סד"א שיש בכלל מאתים מנה אבל לא תגרעו למה לי כי הגורע אחת מכל מצות ה' כבר הוא מצווה ועומד שלא לגרוע אפילו אחת מכל המצות. ובחבורינו עוללות אפרים מאמר שפ"ה פירשנו שלא תגרעו אינו צווי אלא פירושו דוגמת שאמרו רז"ל לא תרוי ולא תחטא כי לא תחטא אינו ציווי כי פשוט הוא אלא פירושו לא תרוי כדי שלא תחטא כך פירוש לא תוספו ואז ממילא לא תגרעו הא כל המוסיף גורע כי מאן דעביד הא נפיל בהא והוא כמו נתינת טעם על לא תוספו ושם הארכנו. ואולי סמך ענין זה לכאן כי זהו מעין חטאו של משה כי הוא הוסיף בהכאת הסלע ובהוספה בא לידי גרעון באמונה לכך נאמר ועתה ישראל שמע אל החקים מהו ועתה וכי קודם זה לא היה להם לשמוע אל החקים אלא ועתה קאי על גמר גזירתו שהזכיר לפני זה המסיך הסיפור אל מאמר לא תוספו. וי"א שסיפור לא תוספו נמשך אל ענין פעור שכל חסיד שוטה סובר שמצוה קעביד לבזותו ועובר על לא תוספו וסוף שבאו לידי גרעון כי השתחוו לאלהיהן וקאי על מה שכתוב ונשב בגיא מול בית פעור ועל זה אמר כמביא מופת על זה ואמר עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור בעובד לפעור כי הוא בעל לאותה עבודה:

ראה למדתי אתכם וגו'. במסכת נדרים דרשו רז"ל מה אני בחנם אף אתם בחנם למדו ממ"ש כאשר צוני ה' אלהי מה ת"ל וכי סלקא דעתך שמשה יצוה מלבו אלא אמר כמו שצוני ה' אלהי בחנם אף אני למדתי אתכם בחנם וממני תראו וכן תעשו ללמד בחנם כי ענין הערבות שכל ישראל ערבים זה בעד זה מחייב ענין זה כ"א יחיד יחטא ישאו רבים עונו ודבר זה נרמז כמ"ש ראה כמדבר ליחיד ואח"כ אמר למדתי אתכם לרבים אלא לומר שאם איש אחד יחטא בינינו ישפוט ובדרך זה יתבאר בע"ה לקמן פסוק ראה אנכי נותן לפניכם וגו'. ואמר ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים החקים הם המצות שאין טעמם נגלה והמשפטים מן המושכלות ועליהם אמר ב"פ כי כנותן טעם על כל אחד בפני עצמו. על החקים שהזכיר ראשונה אמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ביאור הענין שאם תעלה על לבבכם לומר מאחר שהאומות מונין את ישראל על שמירת החקים א"כ אין בהם ממש כי לפעמים אדם מונע עצמו מאיזו דבר מפני המלעיגים. על זה אמר אדרבה האומות ישבחו אתכם על שמירת החקים כי יש חקים שהם נעלמים מעין כל חי כפרה אדומה שנאמר ויקחו אליך פרה לכולם חקה אפילו שלמה המלך אמר עליה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני אבל למשה נגלה סוד הפרה ש"מ שאשר חקים נגלים ליחידי הדור אשר נתן ה' חכמה בהמה ומה שפירש"י פרשת חקת שהשטן מונה עליה אמת שכן הוא השומע חק זה לבד והשטן שואל מה החקה הזאת לכם ובפיך אין מענה להשיב לו פשיטא שיהיו מונין ומלעיגים אבל העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ורובם יש להם טעם ודאי לא ילעיגו כי רובם יתנו עדות על קצתם לומר כשם שחקים הללו יש בהם נסתר כך הפרה וכל דכוותה יש בהם טעם ואם אינו נגלה לרוב ההמון עם מכ"מ סוד ה' ליראיו נגלה. ואמרו רק עם חכם ונבון וגו' בשלמא כל העמים שהם עסוקים בעניני עושר וכבוד ושררות ומלחמות אין חידוש אם ישעו לפעמים בהלהות כי אין רוב עסקיהם בחכמות. אבל ישראל נעדרים מכל השלימות הפחותים הללו ורק החכמה לבדה היא שמלאתו לעורו ובחיקו תשכב וכל עסקיהם רק בחכמות ואיך יתכן שזקנים זה קנו חכמה כמותם יתעסקו בדברים בטלים הללו אלא ודאי שהמה יודעין הסודות ההם ואין אתנו יודע עד מה וזהו לשון רק למעט שאר עניני שלימות לומר שאין בהם שלימות רק מה שהוא עם חכם ונבון. או מלת רק בא למעט את כל העמים וחוזר על מלת הזה לומר רק הגוי הגדול הזה הוא עם חכם ונבון ולא אנחנו עמו כי אין אתנו יודע עד מה ויתלו החסרון בקוצר דעת השגתם. ועל המשפטים שהזכיר אמר כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים וגו' שאם יאמרו האומות מה יתרון לכם במשפטים אשר הונחו בתורה הלא כל אומה יש לה נימוסים וסדר דינין ע"ז אמר תדע שמשפטים שלנו יש להם שלימות אלהי לפי שנאמר אלהים נצב בעדת אל ומכאן אמרו שהקב"ה נצב בעדת הדיינים כ"א הדיין קורא אל ה' על כל דאלים גבר איש זרוע כמגזם אל הדיין ה' יענהו משמי קדשו כי ה' יריב ריבם והמשפט לאלהים הוא ע"ז אמר אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו מה שלא נמצא כן במשפט הגוים. ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים יאמר שמשפטי ה' אמת צדקו יחדו עם החקים כי ב' חלקים אלו אינן מתנגדים זה לזה אלא שניהם כאחד צדיקים. ועוד שהחקים מופת על המשפטים כשם שיש בחקים סוד נסתר כך יש במשפטים סוד כמוס ליראי ה' חושבי שמו:

רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו'. השמר לך היינו שמירת הגוף ולא הזכיר בו מאד כמו בשמירת הנפש בשמירתה צריך האדם להזהר ביותר מבשמירת הגוף לכך אמר ושמור נפשך מאד ד"א ב' שמירות אלו הם על מצות עשה ולא תעשה אשר על ידם ישמור כל האברים והגידין אשר הבית האנושי נכון עליהם כי כבר אמרו רז"ל כי רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח אברים ושס"ה מצות לא תעשה כנגד שס"ה גידין שבאדם כי ע"ז נאמר את האלהים ירא זה מצות לא תעשה ואת מצותיו שמור זה מצות עשה כי זה כל האדם כמספר אבריו וגידיו ואמרו שכל ימי רשע הוא מתחולל היינו מת חלל כי בכל עבירה הוא פגם א' מאבריו או אחד מגידיו ונראה לי לחלק בין לשון חלל ללשון מת בהוראתו חילוק שיש בין מצות עשה למצות לא תעשה. כי מת מעצמו משמע וחלל היינו שנהרג בידים והעובר על מצות עשה עובר בשב ואל תעשה הרי הוא פוגם אבר אחד ונעשה מת מאליו. והעובר על מצות לא תעשה בקום ועשה הרי כאילו הוא הורג בידים איזו גיד מגידיו ועושהו חלל וחלול מן הדם שבתוכו והדם הוא הנפש וביטולו אפילו מן גיד אחד מסוכן יותר ממיתת אבר אחד כי ע"כ החמירה התורה בעונש העובר על לא תעשה מבעשה כי פגימת הגידין מסוכן מפגימת אבר וע"ז אמר רק השמר לך זו שמירת אבריו כי הם עצמותו של אדם ושמירתם תלוי בשמירת מצות עשה. ושמור נפשך מאד זו שמירת הגידין כי הדם הוא הנפש וצריך שמירה גדולה לכך נאמר מאד ושמירה זו ע"י מצות לא תעשה וזה ביאור נכון:

פן תשכח את הדברים וגו'. רבותינו זכרונם לברכה למדו מכאן שהשוכח דבר אחד ממשנתו מתחייב בנפשו כי גורם לעצמו שגם ה' ישכחו כמ"ש ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. עוד דרשו רז"ל מן הפסוק ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו שאינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו ק"פ ואחד. ושמעתי רמז לדבר לא עבדו ר"ת שלו עולה מאה לומר שהלומד מאה פעמים עדיין נקרא לא עבדו עובד אלהים לאשר ר"ת עולה ק"א כי השונה פרקו ק"א פעמים נקרא עובד אלהים. וזו מצאי לעשות רמז יקר מזה והוא כשתסתכל במלת זכר ובמלת שכח תמצא מספר ק"א ביניהם והכונה לבעל השכחה יחזור על למודו ק"א פעמים ובהם יפחות מן מספר שכח מספר ק"א וישאר מן שכח מלת זכר ע"כ מאז יהיה הדבר כמוס אצלו לזכרון לא ישכח עוד וקרוב לשמוע שהמלאך ממונה על הזכרון זכר שמו ויש לו רכ"ז כחות והמלאך הממונה על השכחה שכח שמו ויש לו שכ"ח כחות נמצא שיש לו ק"א כחות יותר מן מלאך של הזכרון ע"כ השכחה גוברת על האדם לפיכך צריך הוא לחזור על למודו ק"א פעמים כי בכל פעם ופעם שיחזור הוא מחסר ומחליש כח א' מכחותיו וכשחזר ק"א פעמים החליש כל כחותיו היתרים ונכנס תחת יד המלאך הממונה על הזכרון ולא ישכח עוד רמז לדבר השמר ושמר נפשך מאד ר"ת מן ד"ת אלו עולה למספר ק"א ור"ת של תיבת לך היינו למ"ד וכאלו אמר למוד תורתך ק"א פעמים פן תשכח את הדברים וזה רמז יקר:

להיות לו לעם נחלה כיום הזה. למעלה אמר ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' והיינו הגלגל היומי הגדול שבכל צבא השמים. ע"ז אמר איך תהיה נבער מדעת כל כך להשתחוות לשמש והרי אתה חשוב וגדול אצל הש"י כמו השמש ואיך תעבוד לדומה לך שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ואם אתה דומה במעלה לשמש ק"ו לשאר צבא השמים הפחותים מערך השמש ואדרבה אתם מושלים על השמש כמו שמש בגבעון דום וכן משה העמיד החמה. ומ"ש אשר חלק ה' אלהיך לכל העמים לא על מציאות האורה אמר כן אלא על מציאות הנהגתם בשפלים כי כל האומות מסורים תחת המערכה ואתכם לקח ה' להנהגתו כי אתם מושגחים מסיבה ראשונה יתברך על כן יש לכם מעלה על השמש ואיך תעבדו לו. ד"א כיום הזה קאי על מה שנאמר ויוציא אתכם מכור הברזל המנקה הכסף מכל סיג ופסולת עד שיהיה נקי וזך ברה כחמה כך נזדכך חומר שלכם בעינוי מצרים עד שנעשה ברור כשמש ע"ז אמר להיות לו לעם נחלה כיום הזה כגלגל היומי וכמ"ש ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וכן מכרה כיום תרגומו כיום דלהון שהוא ברור בלא סיג ופסולת כך מכור לי מכירה ברורה ברה כחמה. וי"א כיום הזה כמו שהשמש שאינו עובד מחמת קיבול פרס וכ"ל שעל זה נאמר ואוהביו כצאת השמש אלו העובדים מאהבה. ומ"ש וה' התאנף בי על דבריכם בפסוק זה נתקשו המפרשים כי אין לו חיבור לא למעלה ולא למטה ועשו בו פירושים דחוקים. וקרוב לשמוע שבא לתרץ אם השמש גורם להחטיא הבריות למה אינו מאבדה כדרך שנענש משה על שהחטיא הרבים ע"ז אמר שאין הנדון דומה לראיה כי אמת שה' התאנף בי על דבריכם אבל אין מיתתי גורם איבוד לרבים כ"א אנכי מת אינני עובר את הירדן מ"מ אתם קיימים ועוברים את הירדן אבל השמש אם יאבדה אז יאבד את כל העולם וכי מפני שוטים שקלקלו יאבד עולמו כדמסיק במסכת ע"ג פרק רבי ישמעאל שאל פלוספוס את הזקנים ברומי אם אין הקב"ה רוצה בע"ג למה אינו מאבדה כו':

כי

כי תוליד בנים ובני בנים וגו'. לפי שאין פתגם הרעה נעשה מהרה ע"כ מלא לב בני האדם לעשות רע ואינו מרגיש שהקב"ה מאריך אפו וגבי דיליה באחרית הימים ע"כ אמר כי תוליד בנים וגו' והשחתם ועשיתם פסל וגו' ר"ל בתוך זמן זה באותן הימים עצמם אשר תשחיתו תולידו בנים ובני בנים כמנהג העולם ונושנתם בארץ ועל ידי זה תטעו לומר לו חפץ ה' להמיתכם כולי האי לא שתיק והרי אנו מולידים כמנהג העולם ויושבים על הארץ ימים רבים וא"כ ודאי אין בנו אשמה. ע"ז אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ כי ממדת הש"י שלא להביא צרות תכופות זו לזו כמו שלמדו במדרש מן פסוק ורוח תשימו בין עדר ובין עדר וזה דווקא בזמן שהוא נפרע תיכף בלא הרחבת זמן אבל אם הקב"ה מאריך אפו זמן רב אז באחרית הימים הוא מביא צרות צרורות זו לזו ותכופות וצרה אל אחותה נגשת וכן היה בבית ראשון שהיו עובדים ע"ג זמן רב מימות ירבעם ואעפ"כ האריך להם אפו וכמ"ש ואבדתם מהרה וגו' ושם פירש"י לא אתן לכם ארכה וכן כאן נאמר כי אבד תאבדון מהר. אלא ודאי שענין מהירות זה נאמר על הצרות שיהיו בסוף תכופות במהירות בזו אחר זו ויש לי סיוע על פירוש זה ממה שמסיק בילקוט פרשת עקב בפסוק ואבדתם מהרה גולה אחר גולה גלו בז' ליהויקים וח' לנבוכדנצר גלו בי"ח כו' וענין מהירות זה נרמז יפה בפסוק זה כי אבד תאבדון כפל הלשון מורה על איבוד אחר איבוד שיהיה מעל הארץ ואחר האיבוד לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון ר"ל לא תאריכון ימים בין איבוד להשמדה אלא יהיו תכופות והשמדה יש בה יותר כליון מהאיבוד וכן נאמר והאחרון הכביד וזה פירוש יקר לתרץ בו המהירות שנאמר כאן והרי האריך להם הקב"ה זמן רב אלא שהוא נאמר על התכיפות איבוד אחר איבוד והשמדה אחר השמדה ובין איבוד להשמדה ג"כ לא תאריכון ימים. ומה שהעיד בהם שמים וארץ רצה ליתן טעם על שהקב"ה מאריך אפו זמן רב וכדמסיק בילקוט פרשת האזינו וז"ל משל לאדם שמסר בנו לפדגוג כו' כך אמר משה לישראל שמא אתם סבורים לברוח מעל כנפי השכינה ולזוז מעל הארץ כו' ותוכן הענין הוא שלכך הקב"ה מאריך אפו לפי שיודע שאין ממנו מלט כי מסרם לפדגוג דהיינו לשמים וארץ אשר לא יוכלו לזוז כלל ע"כ אמר העדותי בכם את השמים ואת הארץ ועוד לפי שיד העדים תהיה בו ראשונה וכמ"ש יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו ויכול להיות שזהו כפל האיבוד והשמדה שנאמר כאן ליחס אחד לשמים ואחד לארץ כי אבד ע"י השמים ואח"כ תאבדו מעל הארץ ע"י הארץ ואח"כ השמד תשמדון. וקרוב לשמוע שהשמדה זו נאמרה על מ"ש בסמוך ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן וגו' דהיינו שמד ממש וטעמו של דבר הוא שלכך מסבב הקב"ה שיבואו לידי שמדות כדי שיראו ישראל כי כל אלהי העמים אלילים ואין בהם מועיל ומאז יאמרו אלכה ואשובה אל אישי הראשון וזהו שנאמר ובקשתם משם את ה' אלהיך שם לא נאמר אלא משם ר"ל שע"ג זו תהיה סבה להשיבך אל ה' אלהיך. ומהרי"א פירש במלת משם שמפני חמת המציק יעבדו בגולה עץ ואבן ולבם תמיד אל ה' לכך נאמר ובקשתם משם וגו' בכל לבבך דווקא לבם יהיה נכון עם ה' כי הפה אינו רשאי לדבר. ד"א לכך אמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו' שאם תחשוב אחר שתהי' מוחזק בארץ ימים רבים ותחשוב שהיא שלך לחלוטין ומי יקחה מידך על כן אמר בסיום הפרשה ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך כל הימים כי בכל יום ויום הוא נותן לך נתינה חדשה לא לחלוטין אלא בכל יום על תנאי אם תשמור מצותיו. ומה שדרשו כמנין ונושנתם היו בארץ וישקוד ה' על הרעה ב' שנים קודם הזמן כבר הראה ה' ליעקב דבר זה במחנה כששקעה עליו החמה שתי שעות קודם זמנה כמבואר למעלה פרשת ויצא והוא רמז נכון:

כי אבד תאבדון. כפל לשון זה וכן כפל השמדה שהזכיר וכן כפל העשיה שהזכיר כי אמר ועשיתם פסל ועשיתם הרע וגו' יתכן לפרש על דרך המדרש שאמרו רז"ל חטאו בכפלים שנאמר חטא חטאה ירושלים ולקו בכפלים שנאמר כי לקחה גו' כפלים בכל חטאתיה ומתנחמין בכפלים שנאמר נחמו נחמו עמי. וכי סלקא דעתך שילקו בכפלים יותר ממה שחטאו כי אין זה ממדת בעל הרחמים יתברך וכן צריך להבין מהו הכפל של החטא אלא כך פירושו לפי שנאמר כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארת בארות נשברים הרי רעה אחת שהיא שתים כי אלו עבדוהו בשותפות לכל הפחות היתה הרעה אחת והיא שיתוף ש"ש ודבר אחר אלא אותי עזבו מכל וכל ואפילו בשתוף לא עבדוהו וזה רעה אחת כפולה דהיינו עבודת האלילים ועזיבת הש"י. ע"כ היה ענשם כפול על זה האופן כי עזב ה' את ישראל ומלא ערי האומות כמ"ש אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים ואילו היו שניהם חרבים היה לירושלים צרת אחרים חצי נחמה אבל עכשיו שזה קם וזה נופל הרי שלקחה כפלים בכל חטאתיה על חטאתיה לא נאמר אלא בכל חטאתיה. אלא ר"ל שעם חטאתיה הכפולים לקחה גם בעונש מכה כפולה על זה האופן וכן הנחמה תהיה כפולה בעזיבת האומות והגאלת ישראל. לכך נאמר כאן ועשיתם פסל הרי עשיית ע"ג ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך להכעיסו הרי עשייה שניה שאפילו בשיתוף לא יעבדוהו כי כל מכעיס אינו עובד על כן כפל האיבוד וההשמדה כמ"ש כי לקחה כפלים ועליהם אמר ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג ה' אתכם שמה הרי שארצות הגוים תהיה מלאה וארצכם שממה ואחר שאמר ושבת עד ה' וגו' אמר להוריש גוים גדולים ועצומים ממך מפניך וגו' זהו הנחמה כפולה שתהיה לעתיד כאשר היתה ביום עלותם מארץ מצרים:

אז יבדיל משה שלש ערים. בקישור פסוק זה עם הענין הקודם יגעו המפרשים ללקוט ולא מצאו ביאור מספיק ומהו לשון אז. ועתה הט אזנך ושמע כי מצינו שהאדם מתחיל במצוה אע"פ שאינה יכולה לבא לידי גמר על ידו מ"מ מצוה שבאה לידו חייב לקיימה כמו שמצינו בדוד שאמר לשלמה בנו ואני בעניי הכינותי לבית ה' זהב וגו' אף ע"פ שידע שהוא אינו יכול לגמור המצוה כי לא הורשה לבנות הבית מ"מ התחיל במצוה שידע באמת שלא תהיה במלואה וטובה כ"א ע"י בנו דרך משל איש זקן הנוטע אילן לאתרוג של מצוה אע"פ שהוא יודע באמת שלא יוכל לבא לידי מצוה זו מ"מ בניו יכולין לבא לידי קיומה וכן ענינים רבים נמצאו על זה האופן. וע"ז נאמר בפסוק ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך. ר"ל שאם תבא לידך איזו מצוה תקיימה היום לאלתר אע"פ שאין טובה נגמר ונראה לאלתר כי אם בזמן שבניך אחריך יגמרו המצוה מ"מ תעשה המצוה היום לאלתר בין שייטב לך ר"ל שבידך לגמרה בין שייטב לבניך אחריך כי אין בידך לגמרה ולכך נקט לבניך אחריך מלת אחריך מיותר ולדברינו אתי שפיר. וע"ז אמר אז יבדיל משה שלש ערים אע"פ שאינן קולטות עד שיבדילו אותן ג' שבארץ מ"מ אמר משה מצוה שבאה לידי אקיימנה וזהו לשון אז כשלמד את ישראל ענין זה בפסוק הקודם מיד עשה הוא הלכה למעשה בכיוצא בו כדי שממנו יראו וכן יעשו בכל התורה ומצותיה. וע"ז נאמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל שיעשו בכיוצא בזה בכל מצות התורה. ורמז עוד למאמר רז"ל הוי גולה למקום תורה כי כמו שערי מקלט קולטין ונס אל הערים האל וחי כך בתורה ובמצותיה נאמר וחי בהם. עשרת הדברות הללו נשנה בכמה מקומות מן אותן שבפרשת יתרו והביאור לכולם תמצא למעלה פרשת יתרו:

קרב אתה ושמע וגומר ואת תדבר אלינו. מאי דעתך אם הוא אפשרי למשה לשמוע בקול ה' ולא ימות הרי הוא אפשרי גם להם ואם הוא נמנע להם גם למשה הוא נמנע. ולשון ואת כמדבר לנקיבה צריך ביאור כי מה שפירש"י התשתם כחי כנקיבה כו' אינו מספיק שהרי אמר ה' הטיבו כל אשר דברו. ועוד למה אמר קרב אתה ושמע למה נאמר אתה כמדבר לזכר ושם כתיב אשר יאמר היינו אמירה רכה ואח"כ כתיב ואת תדבר דבור קשה והביאור לכל זה הוא שכל עוד שיותש כח החומר לפיהו יגדל כח השכלי ודעת זקנים יוכיח לפיכך היה משה יכול לשמוע בקול ה' ולא נתפעל ממנו כי כבר תש כנקיבה כח חומרו ע"י שפירש מן האשה ושאר עניני פרישות שהיו בו וכאמרו רז"ל ויכסהו הענן ששת ימים למרק אכילה ושתיה שבמעיו כמ"ד שהענן כסה למשה וכל זה תשות כח החומרי וגורם להתחזקות השכל שאינו מתפעל מן הקול כי כל דבר אינו מתפעל כי אם מהפכו והיה יכול לקבל קול ה' אפילו דבור קשה. לכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר כי אמירה רכה של השכינה יכול אתה לקבל אפילו אם היה חומר שלך חזק כזכר ולא הותש כנקיבה. אמנם ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך כי יכול אתה לקבל אפילו דבור קשה לפי שכבר הותש חומרך כנקיבה כי פני משה כחמה המאירה מכל צד כך נזדכך גם החומר שבו וע"ז נאמר שפיר הטיבו כל אשר דברו. ולפירוש רש"י יהיה הביאור שמשה נצטער על שלא עבדו מאהבה כו' כי כל אוהב מתדבק אל אהובו והירא מתרחק ממנו ומשה נצטער על מה שאמר קרב אתה ושמע כי הריחוק מורה על היראה ואחר זה הותש כחו של משה מחמת צער ע"כ נאמר ואת תדבר. והקב"ה אמר הטיבו כל אשר דברו דרך פשרה כי כפי קשיות ערפם אידוע אללי אפילו זה מה שאחזו במדת היראה ואפילו מיראה חוששני שלא יעמדו בה ימים רבים ומי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' כל הימים וגומר. ויש מפרשים הפסוקים דרך הלצה שאמרו ישראל מאחר שאין תועלת המיתה כי אם כדי להסיר ממנו החומר שהוא מסך מבדיל בינו לבין אלהיו כדי שיוכל האדם לראות פני השכינה כי לא יראהו האדם וחי ועתה אנו רואין כי ידבר אלהים את האדם וחי ועתה למה נמות לסבול צער המיתה בחנם. כי תאכלנו האש הגדולה היינו צער מיתה. מ"מ אם יוספים אנחנו לקבל איזו שלימות יותר ממה שיהיה לנו בחיים בענין השמיעה בקול ה' אז ומתנו נקבל עלינו צער המיתה:

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. פירש"י שהוא אלהינו ולא אלהי האומות לעתיד יהיה ה' אחד ביאור הענין כדאמר ר"י כתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד אטו האידנא לאו אחד הוא אלא לא כעה"ז עה"ב כי בעה"ז על בשורות טובות הוא אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות הוא אומר ברוך דיין האמת אבל לעה"ב כולם יאמרו הטוב והמטיב. לפי שבעה"ז מצד שרואין פעולות ההפכיות להרע או להטיב ע"כ יצאו קצתם לאפיקורסות לומר שתי רשויות הן כי מהתחלה אחת לא יצאו שני הפכים כמבואר למעלה פרשת בראשית בפסוק ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. אבל לעה"ב שכבר נשכחו כל הצרות וכולם משבחים ואומרים על בשורות טובות הטוב והמטיב ולא יראו אז ההפכיות על כן יהיה ה' אחד בפי כל ושמו אחד כי שינוי השמות מדין לרחמים יסבב לאנשים טעות זה לפיכך ה' אלהינו היינו שם של דין ורחמים שישראל לבד מייחסים אותם לאל אחד ולעתיד יהיה ה' אחד כי לא ישתמשו כולם כי אם בשם של רחמים:

ה' אחד. במלת שמע העי"ן גדולה ובמלת אחד הדל"ת גדולה רמז למה שאמרו במדרש שהקב"ה וישראל מעידין זה על זה כו' כמ"ש אתם עדי נאם ה' ורז"ל אמרו שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין וענין קשר זה הוא כדמסיק בברכות תפילין של מרי עלמא מה כתיב בהו כו' ומסיק שם שכתוב בהם את ה' האמרת היום וה' האמירך היום אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד גם אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם כו' וזהו ענין קשר של תפילין כי כשם שאנו קושרים אותם על לב

וזרוע

וזרוע יחוד השי"ת כך הקב"ה משים אותנו כחותם על לבו וכחותם על זרועו לינשות אותנו גוי אחד בארץ וזהו הקשר שבינינו עם בוראנו ית' שאנו מעידין זה על זה ענין האחדות כדרך שבא לראות כך בא ליראות וזה ענין נכון מצד פשוטו. אמנם כפי הרמז אומר בסוד עי"ן דל"ת גדולה וענין קשר של תפילין כי משה בקש ואמר הראני נא את כבודך ואמרו במדרש בקש לראות כל מתן שכר של צדיקים בעה"ז ובעה"ב כי שם כבוד חכמים ינחלו והשיב לו וראית את אחורי ופני לא יראו ואמרו רז"ל אחורי זה קשר של תפילין כי בתפילין יש שם של שדי דהיינו הדל"ת בקשר התפילין מאחוריו יו"ד שי"ן אותיות יש בפניו דהיינו שי"ן בשל ראש ויו"ד בשל יד וי"ש היינו שכר העה"ב שנאמר להנחיל אוהבי יש כי נמנה בו ישות וממשות ובערכו נחשב השכר של העולם הזה לתוהו ואין והוא רמוז בדל"ת כי יתרונו בא מכל ד' רוחות העולם כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגומר. ואמר לו הקב"ה וראית אחורי הדל"ת שבקשר תפילין רמז לשכר עה"ז אותו לבד תוכל לראות והוא דבר טפל המכונה באחור וכן אמר למשה עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ונגבה וגו' להראות לו כל אחוריו כמו שפירש"י פרשת וזאת הברכה ויראהו ה' את כל הארץ וגו' עד הים האחרון ולא עד בכלל כי מן היום האחרון והלאה הוא זמן התחלת שכר העולם הבא ועליו נאמר עין לא ראתה אלהים זולתך לכך נאמר ופני לא יראו כי בפנים של תפילין חקוק בהם תיבת יש המרמז לשכר העה"ב אשר עין לא ראתה. וזהו סוד עי"ן דל"ת גדולה לומר שעין האדם לא יוכל לראות כ"א הדל"ת כאמור. אבל י"ש רמוז בראש תיבות של שמע ישראל כי היש המרמז לנחלת אוהביו יש לא יוכל עין לראות כי אם לשמע אוזן שמענו יעוד זה מפי סופרים ומספרים אבל עין לא ראתה וזה רמז יקר. ד"א לכך באו עי"ן דל"ת גדולה לפי שנאמר באיוב הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין שמאל בעשותו ולא אחז יעטוף ימין ולא אראה וכל זה מופת על אחדותו יתברך שאינו נראה בשום מקום כזולת מקום אם כן אינו גשם ומאחר שעין הרואה בכל ד' רוחות לא יוכל לראותו משם לפי שאינו גשם מתחלק זה מופת על אחדותו ית':

לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם. לשון זה צריך ביאור כי קשה מהיכי תיתי לומר מרבכם חשק ה' שהרי באמת המה המעט. ועוד מהו שנתן טעם ואמר כי מאהבת ה' אתכם נתן טעם לאהבה באהבה עצמה. ועו"ק חשק בכם ויבחר בכם תרתי בכם למה לי הל"ל חשק ויבחר ה' בכם ומה בין חשק לבחר. ועוד יש עיון דק כי בתיבת מרבכם כלל האנשים והמספר בתיבה אחת. ובאמרו כי אתם המעט יצא לחלק ביניהם. והביאור לכל זה הוא שראה ה' את ישראל שבאמת אינן שלמים מכל צד כי עם קשה עורף הוא אך שהם טובים מן שאר האומות כי יש בהם רבוי זכיות יותר מן העמים ומיעוט עונות מכל העמים וסד"א שמצד שיש להם קצת ריבוי זכיות חשק ה' בהם כי בחשק שייך לומר בדבר האהוב ומצד שיש להם מיעוט עונות בחר בהם כבוחר הרע במיעוטו ושמא יטעו לומר שעל זה האופן מעשיהם רצוים אל הש"י קמ"ל כי מאהבת ה' אתכם אתם רצוים ומעשיכם אינן רצוים ולא גרמו לא החשק ולא הבחירה. וז"ש לא מרבכם מכל העמים לפי שמדבר בריבוי זכיות הדבוקים בהם כלל האנשים והמספר בתיבה אחת לכבודם ואמר שלא חשק ה' בכם מצד זה המקצת ריבוי זכיות שיש לכם על כל העמים. ויבחר בכם קאי ג"כ על תיבת לא כאילו אמר שגם לא בחר בכם כי אתם המעט לפי שיש לכם מיעוט עונות על כל העמים כבוחר הרע במעוטו ולכבודם חלק המספר מן האנשים שלא לחבר אליהם העונות דיבוק גמור אלא הפריד מהם. לא תשגי לצדדים אלו חשק ה' ויבחר בכם כי אין דבר קטן כזה מעלה ומוריד מאחר שבאמת מעשיכם אינן רצויין. כי מאהבת ה' אתכם כי אתם בעצמותיכם רצויין מצד הגזע שלכם ומשמרו את השבועה וגומר ר"ל זכות אבות היא שעמדה לכם וזה הרמז במלת אתכם לומר אתם לבדכם רצויין אבל מעשיכם אינן רצויין כמ"ש לא בצדקתך וגומר:

הפטרת ואתחנן בישעיה סימן מ

נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם: דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַםִ וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהֹוָה כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ: קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהֹוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ: כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה: וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהֹוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהֹוָה דִּבֵּר: קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה: יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהֹוָה נָשְׁבָה בּוֹ אָכֵן חָצִיר הָעָם: יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם: עַל הַר־גָּבֹהַּ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת יְרוּשָׁלָםִ הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם: הִנֵּה אֲדֹנָי יְהֹוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו: כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל: מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם: מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ יְהֹוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ: אֶת־מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ תְּבוּנוֹת יוֹדִיעֶנּוּ: הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל: וּלְבָנוֹן אֵין דֵּי בָּעֵר וְחַיָּתוֹ אֵין דֵּי עוֹלָה: כָּל־הַגּוֹיִם כְּאַיִן נֶגְדּוֹ מֵאֶפֶס וָתֹהוּ נֶחְשְׁבוּ־לוֹ: וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ: הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף: הַמְסֻכָּן תְּרוּמָה עֵץ לֹא־יִרְקַב יִבְחָר חָרָשׁ חָכָם יְבַקֶּשׁ־לוֹ לְהָכִין פֶּסֶל לֹא יִמּוֹט: הֲלוֹא תֵדְעוּ הֲלוֹא תִשְׁמָעוּ הֲלוֹא הֻגַּד מֵרֹאשׁ לָכֶם הֲלוֹא הֲבִינוֹתֶם מוֹסְדוֹת הָאָרֶץ: הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת: הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה: אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ תִּשָּׂאֵם: וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה יֹאמַר קָדוֹשׁ: שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר:

פירוש המלות

מלאה. השלמה: צבאה. זמנה: נרצה. נשלם עונשה: כפלים. רוצה לומר ב' גליות: קורא. כאלו קול קורא: פנו. לשון פנוי: העקוב. המעוקל: והרכסים. הגבוהים: קול. כאלו קול אומר: חציר. כעשב: חסדו. אפילו חסדים הרבה: נשבה. כמו נשפה: נבל. כמו יפול: ציון. פירוש את ציון המבשרת: הרימי. תפחדי: בחזק. כיד חזקה: לו. לעצמו: שכרו. שיתן לנותנים בו: עלות. ילדות: בשעלו. באגרופו: תכן. תקן: וכל. מדד: בשלש. במדה: בפלס. במשקל: תכן. כמו ותוכן לבנים: את. כמו עם: מאזן. לשון עצה: כמר. הוא הטפה הנופלת מהדלי: וכשחק. אבק דק: כדק. פסל דק: בער. לשון הבערה: תערכו. תשוו לו: נסך. לשון מסכה: ירקענו. כמו וירקעו: ורתקות. שלשלאות: המסכן. לשון ילד מסכן: חוג. סובב: כדק. כיריעה: וימתחם. ויפרשם: נשף. כמו נשב: אונים. לשון כח: נעדר. חסר:

נהיה

רש"י

(יב) והיה עקב תשמעון. אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון. ושמר ה' וגו'. ישמור לך הבטחתו: (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקיבה משגרת ממעיה: עשתרות צאנך. מנחם פירש (תהלים כב) אבירי בשן מבחר הצאן כמו (בראשית יד) עשתרות קרנים לשון חוזק ותרגום אונקלוס ועדרי ענך (חולין פד) ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן: (יד) עקר. שאינו מוליד:

כי

אבן עזרא

(יב) עקב. כמו לעולם עקב שכר באחרונה וטעם הפסוק הראשון שומר הברית ששמר ברית אביהם ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית ואם הייתם מאוהביו ואהבך וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד: (יג) פרי בטנך. הבנים ובטן רמז: ופרי אדמתך. הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עיקר: שגר. פירשתיו: אלפיך. כמו אלופינו מסבלים: ועשתרות. כמו עדרים ומפרש גדול היה בספרד והוציא טעם למה קראו העברים הבקר בשם אלף והצאן בעשתרות וכן היה מפרש הבעלים ועשתרות כעל המזל הצומח והעשירי ועוד לא די שיברך פרי בטנך כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד וכן בבהמתך ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע להיות כמנהג העולם וכל מדוי שהיו חוץ המנהג: (טז) ואכלת. מטה הוא לכלותם כאוכל לחם והעד

פרשת עקב

יב וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ יג וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ יד בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃ טו וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃ טז וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא

תרגום אונקלוס

יב וִיהֵי חֲלַף דְּתְקַבְּלוּן יָת דִּינַיָּא הָאִלֵּין וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְיִטַּר יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת קְיָמָא וְיָת חִסְדָּא דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ יג וְיִרְחֲמִנָּךְ וִיבָרְכִנָּךְ וְיַסְגִּנָּךְ וִיבָרֵךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַל אַרְעָא דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ׃ יד בְּרִיךְ תְּהֵי מִכָּל עַמְמַיָּא לָא יְהֵי בָךְ עֲקַר וְעַקְרָא וּבִבְעִירָךְ׃ טו וְיַעְדֵּי יְיָ מִנָּךְ כָּל מַרְעִין וְכָל מַכְתָּשֵׁי מִצְרָאֵי בִּישַׁיָּא דִּידַעְתְּ לָא יְשַׁוֵּינוּן בָּךְ וְיִתְּנִנּוּן בְּכָל סָנְאָךְ׃ טז וּתְגַמַּר יָת כָּל עַמְמַיָּא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלֵיהוֹן

(Marginal notes: ר' | חד מן מ' מלין יחידאין דנסבין ו' בריש | קריין ושמר ה' וחד מן ט' וחד מן ז' וזוגין | ג' | ג'. ג' | ד' כלישנא | ג' | ב' חד כ"י וחד כ"ס | ג' | ג' כסמ"א)

בעל הטורים

והיה עקב. לעיל מיניה כתיב היום לעשותם וסמיך ליה עקב כלומר היום לעשותם אבל שכרם בעקב פי' בסוף: עק"ב תיבות יש בעשרת הדברות וזהו שאמרו עקב רב אם תשמור עקב תזכה למה רב טובך אשר צפנת. עקב עשם הורתן קנע. עקב ענוה. למוד מן העקב כזה שהולך אחר הרגל דרך ענוה ולפיכך אינו נוגף כמו אצבעות הרגלים: המשפטים. פ"א כפולה שיש לשפט לחקור אחרי עומק הדין: תשמעון ושמרתם ועשיתם. ג' כנגד מקרא משנה תלמוד: ושמר ה' אלהיך לך. אם עקב תשמעון ישמור לך הברית שנאמר באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר וגו': ושמר. בגימטריא לעתיד לבא: ואהבך. בזכות אברהם שנאמר בו זרע אברהם אוהבי: וברכך. בזכות יצחק שנאמר בו ויברך אלהים את יצחק: והרבך. בזכות יעקב שנאמר בו פרץ ורבה. הפסוק מתחיל בוא"ו ומסיים בכ"ף. וכן ויתן לך האלהים וגו' כל הברכות שבירך יצחק ליעקב מתחילין בוא"ו ומסיימין בכ"ף שיהיו לך כל אותן הברכות: ברוך תהיה מכל העמים. הפסוק מתחיל בבי"ת ומסיים בכ"ף לומר שבזכות התורה שיש בה כ"ב אותיות: לא יהיה בך עקר ועקרה בגימ' בדברי התורה: כל חלי. עולה נ"ח שיסיר ממך ששים ושמונה קללות:

מסורה

תשמעון. ר' וסימן נמסר במסרת רבתא: ושמר ה' חד מן ט' מלין יחידאין דנסבין וי"ו בריש תיבותא ואינון קריבין לשם ולית להון זוגא וסימן נמסר במסרת רבתא: וברך ג' וסימן וברך את לחמך ואת מימיך. וברך פרי בטנך ופרי אדמתך. וברך עלי את אלקנה: ועקרה ב' וסימן לא תהיה משכלה ועקרה בארצך. ברוך תהיה מכל העמים: מדוי ב' א' כתיב ה"א וא' כתיב יו"ד והוא חד מן ה' זוגין מן ב' ב' חד ה"א וחד יו"ד וסימן במסרת רבתא: נתן לך ג' וסימן ואכלת את כל העמים. אשימה עלי מלך. ושמת בטנא. וסימן בלשון ארמי

תולדות אהרן (ושמר ה'. קדושין כט): ואהבך. עקרים מ"ג פ' לו: וברך פרי. ברכות נא: ועשתרות. חולין סד: (ברוך תהיה. סוכה נד מגלה עה): לא יהיה. בכורות מד: והסיר ה'. מציעא קז עקרים מ"ד פ' מא (שבת יד): ואכלת את כל. קמא קיג:

רמבן

(יב) טעם עקב כמו בעבור וכן עקב אשר שמע אברהם בקולי. וכתב רש"י אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון ישמור לך השם הבטחתו והכתוב מזכיר המשפטים אולי יזהיר במשפטים הקלים כדיני ממונות ושלא יבזו אותם. והמפרשים אמרו כי טעם עקב שכר באחרית וכן בשמרם עקב רב יאמר והיה אחרית תשמעון המשפטים ותשמרו אותם שישמר השם לך הברית והחסד ואהבך. ונכון הוא כי יקרא בלשון הקדש תחלת כל דבר בלשון ראש ראש דברך אמת וכן גדול הדור ראש העם והמשובח ראש בשמים, וכן יקראו אחרית כל דבר עקב כי הלשון יתפוס דמיונו באדם וראש תחלה והעקב בו אחרית וסוף. וכן יאמר הכתוב לראש ולזנב לדמיון גוף בהמה. ואונקלוס תרגם חלף כמו חלף עבודתכם עשאו לשון סבוב. נגזר מן והיה העקוב למישור הדרך המעוקל ההולך סביב סביב וכן עקובה מדם מסובבת ומוקפת. יאמר והיה סבת שמעכם המשפטים ועשותכם אותם שישמור השם לכם בריתו ויפה פירש. ודומה לזה בגלל הדבר הזה בסבתו מלשון וגללו את האבן וכן על דעתי כל לשון עקובה גלגול וסיבוב עקוב הלב ויעקבני זה פעמים ויהוא עשה בעקבה ענין גלגולין וסבות ולכן יקראו יעקב ישורון כי הפך העקוב למישור וכן אחורי הרגל שנקרא עקב וידו אוחזת בעקב עשו יקראנו כן בעבור היותו מעוגל כאשר יקרא הלשון אמצע היד והרגל כפות בעבור היותם כמו כפות הזהב ומורגל הוא בלשון כמו שאמר בספרי מימינו אש דת למו כשהיה יוצא הדבור מפי הקב"ה היה יוצא דרך ימינו של קדש לשמאלן של ישראל ועוקב את מחנה ישראל שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כלומר מקיף. וכן לשונם באים עליו בעקיפין בסבות וגלגולין כמו עקיבין ששתי האותיות האלה שוות לכן כאשר פרשתי כבר והזכיר את המשפטים האלה להזהיר מאד במשפטים כי לא יהיה עם רב כלו נזהר במצות כלן שלא יחטאו בהן כלל רק במשפטים יעמידו התורה כמו שנאמר בהן וכל ישראל ישמעו ויראו. ועוד כי רבים ירחמו מלסקול האיש ולשרוף אותו אחרי שנעשית העבירה כמו שנאמר לא תחוס עינך ועוד שייראו מן התקיפים ומן המטעים כמו שאמר לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא ואמר בנביא השקר לא תגור ממנו והזכיר כל אלה במסית לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו ויזהיר לא תשמע אליו מפני הטעאתו ולא תחוס עינך מפני הרחמנות שירחמו רכי הלבב על הנדונים ולא תכסה שלא תשתוק בעבור תקפו ויראת בני משפחתו: (יג) וטעם ואהבך. כאשר תעשה המשפטים לאהבת השם גם הוא יאהב אותך. ויתכן שיהיה ואהבך יוצא שמחבב אותך למשפחות הנשפטים ולא ישנאוך עליהם וברכך שלא תבוא אליך רעה בעבור המשפט והרבך שלא תמעט באבדן העוברים אפילו יהיו [רבים] (תמיד) אובדים כאנשי עיר הנדחת: (טו) והסיר ה' ממך כל חולי. הנהוג לבא בעולם והזכיר כל מדוי מצרים הרעים להכות ונתנם בכל שונאיך או שירמוז כי בעשותם ... המשפטים

ספורנו

(יב) והיה עקב תשמעון. הנה המלך נוה את כל אלה כדי שתזכו שישמור לכם הברית והחסד וזה שאתם תשמרו היום לעשותם מאהבה שלא על מנת לקבל פרס והוא בשביל זה ישמור לכם הברית והחסד: את המשפטים. כי במשפט יעמיד ארץ: ושמרתם. זו משנה: ועשיתם אתם. ובזה האופן תעשו אותם אל נכון: ושמר ה' אלהיך לך את הברית. שנשבע כאמרו והקמתי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי אמנם בהיותו לנו לאלהים בלתי אמצעי ישפיע מציאות נצחי ההוה ממנו בלתי אמצעי כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם אמנם מציאות הנפסדים הוא ממנו באמצעי בלי ספק: ואת החסד. כאמרו אז ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך כי אמנם הטוב ההוה לצדיקים בעולם הזה הוא חסד בלבד לא גמול מעשיהם: (יג) ואהבך. בהיותכם בנים בדמותו כללמו כאמרם ז"ל (אבות) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום ובזה יהיה נצחיות של ברית מאושר: וברכך. בממון לחיי שעה ובזה ייטיב את החסד אשר נשבע שתשיו בארץ באופן מאושר: (טו) כל חלי. אפילו המורגלים לבא מצד המערכת: הרעים. המתדבקים: אשר ידעת. שלקו על הים כמבואר למעלה: לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך. אף על פי שיתנם בשונאיך לא ידבקו בך כענין יפול מצדך אלף וגו' אליך לא יגש: (טז) לא תחוס עינך עליהם ולא תעבוד את אלהיהם. לא תחוס ובזה האופן לא תעבוד את אלהיהם

כי

תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ
הוּא לָךְ׃ ס יז כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ
רַבִּים הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה
אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃ יח לֹא תִירָא
מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה וּלְכָל־
מִצְרָיִם׃ יט הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר־
רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים
וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר
הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־
אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ כ וְגַם אֶת־
הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם
עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים
מִפָּנֶיךָ׃ כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם
כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל
וְנוֹרָא׃ כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־
הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא
תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ
חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ כג וּנְתָנָם יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה
גְדֹלָה עַד הִשָּׁמְדָם׃ כד וְנָתַן
מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־
שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב
אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד הִשְׁמִדְךָ אֹתָם׃
כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ
לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם

ח · ט · ג' חסרים · כו"ל חסר כמ"ח · ל' כ"כ · ג' . ו"ל · ל' . כל לשון ערוצה הכר כמ"ג מ"ל · סי' לא תערוץ גדול ונורא . כי ס' אלהיכי' ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא . דניאל נחמיה האל הגדול והנור'. ירמיהו האל הגדול הגבור . ב' ח' קמץ וא' פתח · ס' חסרים בליסנא · ג'

וְלָא תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן
אֲרֵי לְתַקְלָא יְהוֹן לָךְ׃
יז דִּלְמָא תֵימַר בְּלִבָּךְ
סַגִּיאִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִנִּי
אֵיכְדֵין אֵיכוּל לְתָרָכוּתְהוֹן׃
יח לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אַדְכָּרָא
תִדְכַּר יָת דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ
לְפַרְעֹה וּלְכָל מִצְרָאֵי׃
יט נִסִּין רַבְרְבִין דַּחֲזָאָה
עֵינָךְ וְאָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא וִידָא
תַקִּיפְתָּא וּדְרָעָא מְרָמְמָא
דְּאַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כֵּן יַעֲבֵיד
יְיָ אֱלָהָךְ לְכָל עַמְמַיָּא דְּאַתְּ
דָּחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן׃ כ וְאַף
יָת עִרְעִיתָא יְגָרֵי יְיָ אֱלָהָךְ
בְּהוֹן עַד דְּיֵיבְדוּן דְּאִשְׁתְּאַר
וּדְאִטַּמַּרוּ מִן קֳדָמָךְ׃
כא לָא תִתְּבַר מִן קֳדָמֵיהוֹן
אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינָךְ
אֱלָהָא רַבָּא וּדְחִילָא׃
כב וִיתָרֵיךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָת
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ
זְעֵיר זְעֵיר לָא תִיכּוֹל
לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ דִּלְמָא
תִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת בָּרָא׃
כג וְיִמְסְרִינּוּן יְיָ אֱלָהָךְ
קֳדָמָךְ וִישַׁגְּשִׁינּוּן שִׁגּוּשׁ
רַב עַד דְּיִשְׁתֵּיצוּן׃
כד וְיִמְסַר מַלְכֵיהוֹן בִּידָךְ
וְתוֹבֵד יָת שׁוּמְהוֹן מִתְּחוֹת
שְׁמַיָּא לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ
קֳדָמָךְ עַד דְּתְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃
כה צַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן תּוֹקְדוּן
בְּנוּרָא לָא תַחְמֵיד כַּסְפָּא

(יז) כי תאמר בלבבך. על כרחך לשון דילמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן לא תירא מהם ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיפול עליו שוב לא תירא מהם: (יט) המסות. נסיונות: והאתת. כגון (שמות ז) ויהי לנחש (שם) והיו לדם בכנים: והמפתים. המכות המופלאות: והיד החזקה. זה הדבר: והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת בכורות: (כ) הצרעה. (סוטה ל"ו) מין שרץ העוף שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרים שם: (כב) פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין מן החיה שנא' (איוב ה') וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא: (כג) והמם. נקוד קמץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם אבל (ישעיה כח) והמם גלגל עגלתו כולו יסוד לפיכך חציו קמ"ץ וחציו פת"ח כספר [illegible]

והטעד לא תחוס עינך: כי מוקש הוא לך. על אחד מאלהיהם: (כ) הצרעה. חולי כגוף מגזרת צרעת: (כא) לא תערוץ מפניהם. רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא. אמר הגאון כי פן תרבה עליך סימן לזמן שיגלחום ואין צורך וכבר פירשתיו: (כד) השמדך. שם הפעל ואם הוא בחירק ויתכן היות כמוהו השאיר לו. שריד והטעד אותם שהוא הפעול כסף וזהב שעליהם. או ממון תקח לעצמך: (כה) תוקש. הוי"ו תחת יו"ד

אכל מלכא בכלא: לא תירא ח' וסימן במסרה רבתא: זכר ב' חסר וסימן זכר תזכר את אשר עשה ה' אלהיך. הבן יקיר לי אפרים. וכל זכר דכוותא חסר בר מ"א מלא זכור ה' לדוד את כל ענתו: הצרעה ג' וסי' ושלחתי את הצרעה לפניך. וגם את הצרעה ישלח. ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש: תערוץ כל לשון עריצה חסר בר מ"ג מלאים וסימן העלה נדף תערוץ. כי אערוץ הסון רבת. אולי תערוצי: ונורא ז' וסימן במסרה רבתא: ונשל ג' וסימן נמסר לעיל בסידרא אחריתי: השמדך. ה' חסר בליש' תשמדה וסימן במסרה רבתא:

ספורנו

כי אם תחוס יחטיאך בלי ספק: כי מוקש הוא לך. כי אמנם היותך חס עליהם יהיה לך למוקש שיפתוך לעבוד את אלהיהם: (יז) כי תאמר וגו' איכה אוכל להורישם לא תירא מהם. כשתאמר איכה אוכל להורישם בהיותם רבים ממני לא תאמר זה ע"צ שתירא מהם אלא ע"צ שתכיר שזה היה נמנע לולי ה' שהיה לך וזה כי זכור תזכור את אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולכל מצרים שהיו רבים וחזקים ממך: (כד) ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם. כי אמנם קיום זרע מלוכה האויבים הוא לשטן בכל עת כענין הדד נער קטן שהיה מזרע המלך באדום וקם לשטן לשלמה: (כה) פן תוקש בו. פעמים יקרה שתצליח באותו כסף וזהב שעליהם ותחשוב שהיה זה בכח אותה הע"ג שהיה עליהם: תעבנו כי חרם הוא. תתעב אותו הכסף

בעל הטורים

זכר זכור חסר ו' לומר שתזכור מה שעשה לשם מאות רכב בחור: המסת הגדלת. כל האלפ"א בית"א בזה הפסוק חוץ מגימ"ל רמז כי עוד יעשה שם נסים נגאלות שימי גאולה מארץ מצרים: את הצרעה בגי' בפיס הוו: עד אבד. חסר וא"ו ועולה בגימ' שיאבד הז' עממין: מפניך. פ"א כשולה לומר מפניך ומפני שלותך: אל גדול ונורא ולא אמר גבור. אלא הזכיר גדול כנגד אברהם דכתיב ביה האדם הגדול ונורא כנגד יעקב דכתיב ביה מה נורא המקום הזה והזכיר אלו שמצינו שנלחמו אברהם עם המלכים ויעקב כנגד לבן ועשו אבל לא מצינו ביצחק שנלחם: והמם ב' במסרה. והמם מהומה גדולה. והמם גלגל עגלתו וגו' מלמד שעשה להם כמו למצרים דכתיב בהו ויסר את אופן מרכבותיו: פסילי אלהיהם תשרפון באש וסמיך כי חרם הוא ולכן דן יהושע את עכן שעבר על חרם בשרפה:

תולדות אהרן ולא תחמד. שנים קלו: כי תאמר בלבבך. פקודי שער ג: (והמם מהומה. סוטה כב): לא תחמד. ע"ג נא נב המורה כה:

רמבן

המשפטים יגלו מהם ואם לא יעשו אותם יבואו עליהם כאשר באו על המצרים כאמור בתוכחות והשיב בך את כל מדוי מצרים וגו' וכבר פירש זה בסדר ויהי בשלח. והזכיר תחלה במשפטים לכלות ולהכרית עובדי ע"ג ולכך אמר ואכלת את כל העמים שתכריתם כענין שנאמר כי לחמנו הם כי אכל את יעקב ואכלוהו ויכלוהו וכן רבים. ואמר לא תחוס עינך עליהם כאשר הזכרתי כי ברחמנות הטפשים יאבד כל משפט:

(כב) לא תוכל כלותם מהר. יבטיח שהשם יכריתם כלם וישלח בהם את הצרעה להאביד הנשארים והנסתרים והנה כלם יאבדו אבל אמר שלא יכלה אותם במלחמה ביום אחד ולא שיגרשם מן הארץ בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה והוסיף עוד להבטיח שלא יהיו אלה הנשארים רובם אבל השם יהומם מהומה גדולה ורובם יאבדו ביד ישראל וכן אמר הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר שיאבדו רובם במהרה לא שיכלו עד אשר תפרה ונחלת את הארץ:

(כד) ואמר ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם. עד שלא יהיה להם שם על פני חוץ וכל הנלכד בפניהם ישמידו וזה כענין שבא ביהושע כי מאת השם היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם ולא נשאר להם מלך בארץ כי כל מלכיהם נפלו. וכתב רש"י פן תרבה עליך חית השדה והלא אם עושים רצונו אינם מתיראים מן החיה שנאמר וחית השדה השלמה לך אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא ודברי רבותינו הם ואף על פי שהפרשה הזאת להבטחה נאמרה כבר הזכרתי כי משה רבינו במשנה התורה יבטיח ויזהיר וירמוז כי לא תגיע זכותם להכריתם כלם כאחד ושישבית חיה רעה מן הארץ כמובטח להם בפרשת אם בחקתי אבל יהיה כאשר אמר שיאבידו את רובם ומלכיהם בתחלה ואחרי כן יאבדו הנשארים:

(כה) לא תחמוד כסף וזהב עליהם. יחסר אשר לא תחמד כסף וזהב אשר עליהם והוא נוי ע"ג כי תחלה לצרוף ע"ג עצמה שהיא פסילי אלהיהם

רשי

פעל של שלש אותיות: (א) כל המצוה. כפשוטו ומדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא על שם גומרה שנא׳ (יהושע כד) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם. והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם: (ב) התשמר מצותיו. שלא תנסהו ולא תהרהר אחריו: (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצים ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו: לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף

אבן עזרא

יו״ד יקושתי לך: (א) כל המצוה. הטעם אם רציתם לשמור המצות למען תחיו וזכרו את הדרך: (ב) למען ענותך לנסותך לדעת. פירשתיו: (ג) ויענך. בדרך: וירעיבך. קודם בוא המן או במן בעצמו בעבור שהיה תל על לכם וזה לא יתכן ויתכן מתאוות אחרות: ידעון. בטו״ן וכן נקון לחש גם ויחכון בעבר ארכון: הודיעך. שם הפעל: הלחם. שאדם תדיר בו: מוצא פי ה׳. כמו מה שגזר כמו הדבר יצא מפי המלך והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם רק הכח או עם הכח הבא מהעליונים במצות השם וזה פירוש מוצא פי ה׳ והעד שלא אכלתם לחם ותחיתם: (ד) שמלתך. יש אומרים דרך אות ואחרים אומרים כי הוציאו מלבושים רבים ממצרים ויתכן שאין בתולדות המן להוליד זיעה: לא בצקה. מגזרת ויאפו את הבצק כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שיבצקו רגליו ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם אט: (ה) וידעת עם לבבך. שידע באמונת לבו שהוא

דברים ז–ח

וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃ כו וְלֹא־תָבִיא
תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם
כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב ׀
תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא׃ פ
ח א כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן
תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֵיכֶם׃ ב וְזָכַרְתָּ אֶת־כָּל־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לְמַעַן
עַנֹּתְךָ לְנַסֹּתְךָ לָדַעַת אֶת־אֲשֶׁר
בִּלְבָבְךָ הֲתִשְׁמֹר מִצְוֺתָו מצותיו ק׳
אִם־לֹא׃ ג וַיְעַנְּךָ וַיַּרְעִבֶךָ וַיַּאֲכִלְךָ
אֶת־הַמָּן אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ וְלֹא
יָדְעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי
לֹא עַל־הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם
כִּי עַל־כָּל־מוֹצָא פִי־יְהוָה יִחְיֶה
הָאָדָם׃ ד שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה
מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה זֶה
אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ ה וְיָדַעְתָּ עִם־

כל ניסנא פתחי׳ במ״ס. סימן כל מצוה תורה אנכי במסרת מצוך במלך במ״א דוכבם עד ה׳ אלסיך. וכל אנכי מצוה אנכי במלך מצוה במסרת. ו׳ פ״ס נ׳ ל׳ ל׳. ע״ז פסוק׳ דמיין לא ולא לא ל׳. י״ח יחידאין. ל׳

תרגום אונקלוס

וְדַהֲבָא דַעֲלֵיהוֹן וְתִסַּב לָךְ
דִּלְמָא תִּתְקַל בֵּיהּ אֲרֵי
מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
הוּא׃ כו וְלָא תָעֵיל
דִּמְרַחַק לְבֵיתָךְ וּתְהֵי
חֶרְמָא כְּוָתֵיהּ שַׁקָּצָא
תְּשַׁקְּצִינֵיהּ וְרַחָקָא
תְּרַחֲקִינֵיהּ אֲרֵי חֶרְמָא
הוּא׃ א כָּל תַּפְקֵידְתָּא
דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין
תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּדִיל דְּתֵיחוּן
וְתִסְגּוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת
אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן׃
ב וְתִדְכַּר יָת כָּל אוֹרְחָא
דְּדַבְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ דְּנַן אַרְבְּעִין
שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא בְּדִיל
לְעַנָּיוּתָךְ לְנַסָּיוּתָךְ לְמִדַּע
יָת דִּבְלִבָּךְ הֲתִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי
אִם לָא׃ ג וְעַנְּיָךְ וְאַכְפְּנָךְ
וְאוֹכְלָךְ יָת מַנָּא דְּלָא יְדַעְתְּ
וְלָא יְדַעוּן אֲבָהָתָךְ בְּדִיל
לְהוֹדָעוּתָךְ אֲרֵי לָא עַל
לַחְמָא בִּלְחוֹדוֹהִי מִתְקַיַּם
אֱנָשָׁא אֲרֵי עַל כָּל אַפָּקוּת
מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ חַיֵּי
אֱנָשָׁא׃ ד כְּסוּתָךְ לָא
אִבְלִיאַת מִנָּךְ וּמְסָאָנָךְ לָא
יְחֵיפוּ דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין׃ ה וְתִידַע עִם לִבָּךְ אֲרֵי כְּמָא

בעל הטורים

כי חרם הוא. וסמיך ליה כל המצוה לומר שהעובר על החרם כעובר על כל המצות וחרם אותיות רמ״ח בגפרעין ברמ״ח איבריו ואם יחזור בתשובה יהיה רחם וזהו ברוגז רחם תזכור: לאבתיכם וסמיך ליה וזכרת את כל הדרך. לומר שתזכור דרך שהלכו בו אבותיך ותלך בו גם אתה: ויאכלך את המן. למען הודיעך. מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעת. וכן בעזרא הוא אומר ומנך נתת להם להשכילם וזהו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן: על הלחם בי. לא על הלחם לבדו יחיה האדם. והקרבתם על הלחם. שבזכות הקרבנות העולם ניזון: יחיה האדם וסמיך ליה שמלתך לא בלתה רמז למה שאמרו שעומדין בלבושיהן ק״ו מחטה. וזהו כשיחיה האדם שמלתך לא בלתה: ארבעים שנה וסמיך ליה וידעת עם לבבך רמז עד מ׳ שנה לא קם איניש אדעתא דרביה. וכן בן מ׳ שנה לבינה. ולבבו יבין לבבו עולה מ׳. וכן ג״כ הלב באמצע הגוף כמו מ״ם שהיא באמצע:

ותעב כל לישנא פתח בר מן ח׳ קמצין וסימן למתעב גוי. ודבר תמים יתעבו. איש דמים ומרמה יתעב ה׳. ויתעב את נחלתו. כל אכל תתעב נפשם. וא׳ מתאב אנכי

תולדות אהרן ולא תביא תועבה. פסחים מח סוטה ד מכות כב ע״ב טו (שבת יד): והיית חרם. קדושין כח ע״ג מ חולין קמ תמורה ל: שקץ תשקצנו. שבת סב ע״ב מו: ויענך וירעבך. כתובות מו סנהדרין לט (יומא עד): אשר לא ידעת. עקידה שער מא מקרים מ״ד ש׳ מא:

רמבן

אלהיהם ואסר גם כן הנויין שעליהן והזהיר עוד ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו לאסור בהנאה׳ כל ענייני ע״ג היא ומשמשיה ותקרובת שלה והנויין:

ח (א) וטעם כל המצוה לומר. אע״פ שהזהרתי אתכם במשפטים גם כל המצות תשמרון לעשות כי בעשיית כלן תחיון ופריתם בפרי בטן ופרי בהמה ופרי האדמה וכל הנזכר למעלה:

(ב) וזכרת את כל הדרך וגו׳. יאמר כי תוכל לדעת שיש בעשיית המצות טובה שלמה ולא יהיה צדיק נעזב ומבקש לחם כי השם מפרנס אותך במדבר במעשה נס גדול בעבור לכתך אחר מצותיו וכבר פירשתיו בפרשת המן טעם למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא כי היה נסיון גדול להם שלא ידעו ענה לנפשם ויכנסו במדבר הגדול לא מקום לחם ואין בידם כלום מן המן אבל ירד דבר יום ביומו והם השמש ונמס וירעבו אליו מאד וכל זה עשו לשמור מצות השם ללכת כאשר יצוה והשם היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם אבל הביאם בנסיון הזה כי ממנו יודע שישמרו מצותיו לעולם:

(ג) וטעם אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך. כי לא ידעת במן שתוכלו לחיות בו ימים רבים ולא הגיע אליכם כן בקבלה מאבותיכם. או יאמר כי עשה עמכם החסד הגדול הזה אשר אבותיכם הקדושים לא הגיעו אליו כי אף על פי שהלכו אחריו בכל אשר נוה אותם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך לא הגיע מעלתם שיפרנסם בדגן שמים כאשר עשה לך. וכן אמרו במדרש במדבר סיני רבה בזכות משה הייתם אוכלים המן מה שלא ראו אבותיך הקדושים שנאמר אשר לא ידעון אבותיך ופי׳ כי עשה זה להודיעם כי הוא המחיה האדם בכל אשר יגזור א״כ שמור מצותיו וחיה. ויתכן לפרש כי ויענך וירעיבך ויאכילך את המן עניינים שונים יאמר כי ענה אותך בלכתך במדבר ארבעים שנה כענין ענה בדרך כחי וירעיבך מתחלה כמו שאמרו להמית את הקהל הזה ברעב ואחרי כן האכילך את המן להודיעך כי על כל מוצא פי ה׳ יחיה האדם וכן המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך וספר הכם שעשה להם ולמען ענותך שב אל המוליך במדבר הגדול והנורא ובמאון וגו׳ אבל מה שאמר בפרשת המן למען אנסנו הילך בתורתי אם לא שאתן לכם לצרכיהם ושאלתם אביא להם והראה אם ישמעו אלי ברכות הטובה. וזה עולה כדרך הפשט אבל הענין הראשון הוא אמת ונכון:

(ד) שמלתך לא בלתה מעליך. ענני כבוד היו שפין בכסותן ומגהצים אותם כמו כלים המגוהצים וכן קטניהם כשהם גדלין גדל לבושן עמהם לשון רש״י ודברי אגדה. אבל ר״א כתב ואחרים אמרו כי הוציאו מלבושים רבים ויתכן שאין בתולדת המן להוליד זיעה וכן אמר ורגלך לא בצקה

ספורנו

הכסף והזהב של תועבה כי חרם הוא. שלא בלבד יקרה שלא תצליח בו אבל יחריס את שאר נכסיך: ח (א) כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות. הנה המזון בענין ע״ג אשר עובדיה הוא השגת הצלחות זמניות הנכללות בג׳ מינים והם אורך ימים והבנים והממון והנה בקיום המצות תשיגו את כלם לפיכך תשמרו לעשותם למען תחיון כי אמנם האל ית׳ כשצוה כוון שבקיום מצותיו תשיגו אורך ימים אפילו בחיי שעה: ורביתם. שתשיגו רבוי הבנים. ובאתם וירשתם. שתשיגו עושר וכבוד בירושת הארץ: (ב) וזכרת את כל הדרך. שנתן לך לחם לאכול ובגד ללבוש שלא כדרך הטבע: לנסותך. אם תעשה רצונו בהשיגך לחם ושמלה שלא בצער: לדעת את אשר בלבבך. שיהיה מה שבלבבך יוצא לפועל כדי שידע כל מלאך שבדין תהיה מעלתך יותר

לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־
בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ׃ ו וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת
בִּדְרָכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ׃ ז כִּי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה
אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת
יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר׃ ח אֶרֶץ
חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן
אֶרֶץ־זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ׃ ט אֶרֶץ אֲשֶׁר
לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־
תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ
בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת׃
י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה
אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ שני יא הִשָּׁמֶר לְךָ
פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו
וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃
יב פֶּן־תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים
תִּבְנֶה וְיָשָׁבְתָּ׃ יג וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ
יִרְבְּיֻן וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל
אֲשֶׁר־לְךָ יִרְבֶּה׃ יד וְרָם לְבָבֶךָ
וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים׃ טו הַמּוֹלִיכֲךָ בַּמִּדְבָּר ׀
הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ ׀ שָׂרָף וְעַקְרָב

כי — ב׳ זקפין קמצין — ב׳ חד ס״פ וחד ר״פ — י״ג ר״פ — ל׳ וחסר — ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח — ל׳ — ג׳ חסר — מפ״ק סי׳ — ד׳. וס׳ כלישנא — ל׳ וחסר — ס׳. ל׳ שוא בספר — ל׳ — כל אור׳ חסר במ״ח — ו׳ מלין בטעם

דמליף גברא לבריה יי אלהך
מליף לך׃ ו ותטר ית פקודיא
דיי אלהך למהך באורחן
דתקנן קדמוהי ולמדחל
יתיה׃ ז ארי יי אלהך
מעילך לארעא טבתא ארע
נגדא נחלין דמין מבועי
עינון ותהומין נפקין בבקעין
ובטורין׃ ח ארע חטין
ושערין וגופנין ותינין
ורימונין ארעא דזיתהא
עבדין משחא והיא עבדא
דבש׃ ט ארעא דלא
במסכינו תיכול בה לחמא
לא תחסר כל מדעם בה
ארעא דאבנהא פרזלא
ומטורהא תפסול נחשא׃
י ותיכול ותשבע ותברך ית
יי אלהך על ארעא טבתא
דיהיב לך׃ יא אסתמר לך
דלמא תתנשי ית דחלתא
דיי אלהך בדיל דלא למטר
פקודוהי ודינוהי וקימוהי
דאנא מפקיד לך יומא דין׃
יב דלמא תיכול ותשבע
ובתין שפירין תבני ותתיב׃
יג ותורך ועאנך יסגיון לך
וכספא ודהבא יסגי לך וכל
דלך יסגי׃ יד וירים לבך
ותתנשי ית דחלתא דיי
אלהך דאפקך מארעא
דמצרים מבית עבדותא׃
טו דדברך במדברא רבא
ודחילא אתר דחיון קלין

רשי

יחף שרגליהם נפוחות: (ח) זית שמן. זיתים העושים שמן:
גדולים

אבן עזרא

שהוא העיקר ובעבור שתשמע אל האלוה המוסר אותך ואם הרעיבך ליסרך ויענך בדרך בצמא שכרך שיביאך אל הארץ הטובה: (ח) ארץ חטה. הזכיר המולידים הדם: ודבש. פירשתיו: (ט) במסכנות. בדלות ועניות וכן ילד מסכן וחכם: (יג) ירבין. היו״ד תחת ה״א ואין זה דעת רבי משה הכהן הספרדי: (יד) ורם לבבך. ותשכח כי עבד היית בשפלות לב ותשכח הענוי והרעב והצמא שהיה לך במדבר ואעפ״כ השם כלכל אותך: (טו) במדבר. ויוסף עצמו ואחר עמו וכן הוא במדבר הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא שהוא מדבר שרף:
החלמיש

בעל הטורים

מיסרך. סמוך על מ״ם לומר שהנשמה נוצרה במ׳ יום והתורה ניתנה למ׳ יום ואם לא תשמור התורה שנתנה למ׳ יום מיסרך ונוטל ממך נשמתך שנוצרה במ׳ יום: ללכת בדרכיו בגי׳ ללמוד תורה: וליראה אותו. למה כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה. ולא תהיה כפוי טובה: ארץ חטה ושעורה ו׳ היבות בפסוק לכך צריך ליתן ו׳ אצבעות בפת בשעת ברכה. ועוד כנגד ו׳ מצות שנעשו בפת. לא תחרוש. לא תזרע כלאים. לקט. שכחה. פאה. לא תחסום. תרומה. מעשר ראשון. ושני. וחלה: תחסר ג׳ לא תחסר כל בה. וצפחת השמן לא תחסר. ובטן רשעים תחסר. אע״פ שזה נאמר בא״י. שהצדיקים בכל מקום לא יחסרו להם. שהרי אליהו הלך לצרפת ושם אמר לה לא תחסר. אבל הרשעים בכל מקום תחסר להם: לא תחסר. תג על רי״ש לומר שהיא ראש עשרים שבה: ואכלת וברכת. סמוך ברכת המזון וכן נמי צריך לברך לפניו פי׳ ואכלת ושבעת וברכת כבר באסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה שנאמר לה׳ הארץ ומלואה אבל לאחר שבירך הוא שלו שנאמר והארץ נתן לבני אדם וזהו אמרת לה׳ אדני אתה טובתי בל עליך שאין שבודתי לה׳ אין הטובה שלך: ואכלת. בגימטריא זהו בכזית: ואכלת ושבעת וסמיך ליה פן תשכח. שצריך להזכיר יום המיתה בברכת המזון ולכך תקנו הטוב והמטיב על הרוגי ביתר שנתנו לקבורה: ובתים ד׳ במסרה. ובתים טובים תבנה. ובתים מלאים כל טוב. וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו. ובתים מאין אדם. אם תשמור מצותיו שמלא בתים מלאים כל טוב ובתים טובים תבנה. אבל אם רם לבבך ותגזול שדות ובתים אז ובתים מאין אדם: ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב סמך כסף זהב לצאן לומר לך הרוצה שיעשיר יעסוק בבהמה דקה. ובכל מקום כתיב ירבון חסר וא״ו לומר שאם מרעה בשדות אחרות נכסיו מתמוטטין: נחש שרף ועקרב וצמאון. בגימטריא נכשלים בפרם במקדון ובחשיר:

מים ב׳ זקפין קמצין וסימן נחלי מים. יבשו אפיקי מים. וסימן בלשון ארמי נחליא יבשין. וכל אתנחתא וס״פ דכוותא במ״ג פתח וסימן ישם מדבר לאגם מים. באנו באש ובמים. ארץ לא שבעת מים. וסימן בלשון ארמי מדברא וגורא גיהנם: ארץ י״ג ר״פ וסי׳ במסרה רבתא: תחסר ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסימן לא תחסר כל בה. וצפחת השמן לא תחסר דמלכים. ובטן רשעים תחסר. קדמא פתח: טבים הטבים ה׳ חסר וסימן לך נא אל הצאן. ובתים טבים תבנה וישבת. אשר פגע בשני. והאנשים טבים לנו. אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי ונמסר גם בתולדות: נחש שרף ו׳ מלין בטעם שני שמות נטף ושחלת. נחש שרף. אריות בקר. חימר חרתא. ענן יומם. תורין

תולדות אהרן

כי כאשר ייסר. ברכות ה:
כי ה׳. שם עקידה ש׳ עז: ארץ חטה ושעורה. שם מא מד ערוכין ד סכה ה מנחות פד (בכורים סג): ארץ אשר לא במסכנת. ברכות לו מד: לא תחסר כל. יומא פא סוכה לה: ארץ אשר אבניה. תענית ד: ואכלת ושבעת. ברכות כ כא מח נא פסחים מט סוטה לג מציעא קיד ערכין ג זוהר תרומה ב׳ מקומות ופ׳ ויגש (ברכות כ ו יא מגלה עד): ורם לבבך. ברכות לב סוטה ד ה:

ספורנו

יותר מן מלאכי השרת ותהיה עליך ידיעתי הפועלת לטוב כראוי לנמצא בפועל: (ה) מיסרך. נותן לך במצותיו מוסר נאות אל השלמות המכוון מאתו: (ז) אל ארץ טובה. שיקבלו בה מיני הטובות שלא יקבלו בגליל זולתו וספר חמשה מיני הטוב ובכל אחד מהם אמר ארץ. הראשון הוא ארץ נחלי מים עינות ותהומות לא מי יאורים ואגמים הרעים על הפך והמים רעים והארץ משכלת. השני הוא ארץ חטה ושעורה הצריכים למזון. השלישי הוא ארץ זית שמן ודבש שה׳ מעדני מלך. הרביעי ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה להם שימצאו בה מעות בזול כאמרו ותמלא ארץ כסף וזהב ואין קצה לאוצרותיו כי אמנם יוקר המעות קשה מיוקר הפירות כאמרם ז״ל (תענית פרק סדר תעניות) לא שנו אלא על בצורת של פירות אבל על בצורת של מעות מתריעין עליה מיד. החמישי הוא ארץ אשר אבניה ברזל שבה נמצא רבוי אבנים קשות ובהירות יפות וטובות לבנין: (ט) תחצב נחשת. נחושה והוא הברזל הטוב שהוא בהיר ונאות לבנין וכלים: (י) וברכת את ה׳ אלהיך. למען תזכור כי מאתו היו אלה לך:
מגור

רמבן

בנקה שנתן להם כח או הוליכם לאט. ואין דבריו נכונים כי משה יזכיר להם זה לאמר כי בעשיית המצוה יהיה להם מזון וכסות ויחליפו כח כאשר היו כמו ארבעים שנה והיו להם השמלות וארח ברגלם לא יבא והכל מעשה הנס כי על כל מוצא פי ה׳ יחיה האדם ויתפרנס ואם תכסה את הקורה בשמלה חדשה בארבעים שנה תבלה אע״פ שאין בה זיעה אף כי אנוש רמה: (ה) כי כאשר ייסר איש את בנו שיתן עליו לטובתו עול מוסר כענין שנאמר יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו וגו׳ כן ה׳ אלהים מיסרך מתחלה בענוי המדבר ונסיון המן שתערב לנפשך טובת הארץ ופירותיה על כן אמר אחריו כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה: (ז) וטעם ארץ נחלי מים. שהוא כגן רוה לא ישקו ממנו ברגל כארץ מצרים כאשר יאמר עוד כי למטר השמים תשתה מים. ופי׳ כי עינות ותהומות כמו מעינות תהום רבה והענין כי יש מן המעינות שנוזלים מתמצית לחוץ ההרים מן הגשמים שנבלעים בתוכם או מן האדים הנוזלים להם והם שקרא עיינות כמו כל מעיני מים למעינו מים ויש מהם שיוצאים ממקור התהום והם שקראם תהומות כלומר מעינות תהומות ואמר כי משניהם בבקעה וגם בהר: (ט) וטעם אשר אבניה ברזל. כי במקום אשר תחשוב שהם אבניה שם תמצא ברזל כי מעפרה יוקח. ובשרם כי בארץ ישראל מחצב נחשת וברזל שהם צורך גדול ליושבי הארץ ולא תחסר כל בה אבל מוצא הכסף והזהב איננו חסרון בארץ ובתרגום ירושלמי ראיתי דאבנהא ברירן היך פרזלא וכו׳ ר״ל שהכתוב משבח הארץ שימצאו בה מחצבים מן אבנים גדולות אבנים יקרות אבני גזית לבנות מהם בתים וחומות ומגדלים לא כארץ מצרים וארצות רבות שהם שוכני בתי חומר ונעשים ליושביהם קבריהם: (י) ואמר ואכלת וברכת. כי תזכור עבודת מצרים וענוי המדבר. וכאשר תאכל ותשבע בארץ הטובה תברך עליה את השם

וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ
מַיִם מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ׃ טז הַמַּאֲכִלְךָ
מָן בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּן
אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן עַנֹּתְךָ וּלְמַעַן נַסֹּתֶךָ
לְהֵיטִבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ׃ יז וְאָמַרְתָּ
בִּלְבָבֶךָ כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי עָשָׂה לִי
אֶת־הַחַיִל הַזֶּה׃ יח וְזָכַרְתָּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֹּתֵן לְךָ כֹּחַ
לַעֲשׂוֹת חָיִל לְמַעַן הָקִים אֶת־
בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ
כַּיּוֹם הַזֶּה׃ פ
יט וְהָיָה אִם־שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָלַכְתָּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם
הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד
תֹּאבֵדוּן׃ כ כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה
מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תֹּאבֵדוּן עֵקֶב
לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ פ
ט א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתָּה עֹבֵר
הַיּוֹם אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת
גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמֶּךָּ עָרִים
גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם׃ ב עַם־
גָּדוֹל וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה
יָדַעְתָּ וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב
לִפְנֵי בְּנֵי עֲנָק׃ ג וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ
אֵשׁ אֹכְלָה הוּא יַשְׁמִידֵם וְהוּא

ל' . ל' . ל' וחסר . ל' . ל' כענין . ל' . ט' חסר כלוס' . ד' קמצין . ה' חסר . ד' . ג' . ה' . ט' חסרים . ג' חסר דחסר . ה' וחד ואכלה

וְעַקְרַבִּין וּבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר
דְּלֵית מַיָּא דְּאַפֵּיק לָךְ מַיָּא
מִטִּינָרָא תַקִּיפָא׃ טז דְּאוֹכְלָךְ
מַנָּא בְּמַדְבְּרָא דְּלָא יְדַעוּ
אֲבָהָתָךְ בְּדִיל לְעַנָּיוּתָךְ
וּבְדִיל לְנַסָּיוּתָךְ לְאוֹטָבָא לָךְ
בְּסוֹפָךְ׃ יז וְתֵימַר בְּלִבָּךְ
חֵילִי וּתְקוֹף יְדִי קְנוֹ לִי
יָת נִכְסַיָּא הָאִלֵּין׃
יח וְתִדְכַּר יָת יְיָ אֱלָהָךְ
אֲרֵי הוּא יָהֵיב לָךְ חֵילָא
לְמִקְנֵי נִכְסִין בְּדִיל לְקַיָּמָא
יָת קְיָמֵיהּ דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ
כְּיוֹמָא הָדֵין׃ יט וִיהֵי אִם
אִתְנַשָּׁאָה תִּתְנְשֵׁי יָת
דַּחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ וּתְהָךְ
בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא
וְתִפְלְחִינּוּן וְתִסְגּוֹד לְהוֹן
אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי
מֵיבַד תֵּיבְדוּן׃ כ כְּעַמְמַיָּא
דַּייָ מוֹבִיד מִן קֳדָמֵיכוֹן כֵּן
תֵּיבְדוּן חֲלָף דְּלָא קַבֵּלְתּוּן
בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן׃
א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתְּ עָבַר
יוֹמָא דֵין יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל
לְתָרָכָא עַמְמִין רַבְרְבִין
וְתַקִּיפִין מִנָּךְ קִרְוִין רַבְרְבָן
וּכְרִיכָן עַד צֵית שְׁמַיָּא׃
ב עַם רַב וְתַקִּיף בְּנֵי
גִּבָּרַיָּא דְּאַתְּ יְדַעְתְּ וְאַתְּ
שְׁמַעְתְּ מַן יֵיכוֹל לְמֵיקַם
קֳדָם בְּנֵי גִּבָּרַיָּא׃ ג וְתִידַע
יוֹמָא דֵין אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ
הוּא עָבַר קֳדָמָךְ מֵימְרֵיהּ
אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא יְשֵׁיצִינּוּן

רש"י

(א) גדולים ועצומים ממך. אתה עצום והם עצומים ממך: אל

בעל הטורים

כגוים ג'. כגוים אשר ה' מאביד. אם לא נסיה כגוים. ויקטירו שם כגוים. מדה כנגד מדה בשביל ויקטירו שם כגוים. ואמרו אם לא נסיה כגוים ע"כ כגוים אשר ה' מאביד מפניכם כן תאבדון:

תולדות אהרן המוציא לך. ברכות לח: המאכלך מן. יומא עד: ולמען נסותך. ערכים מ"ד ס' יג: שמע ישראל. עשר תרומה:

אבן עזרא

החלמיש. הצור התקיף: (יז) החיל הזה. הממון יכן ועזבו לאחרים חילם והטעם יגיעם וכחם: (יח) וזכרת. הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועוצם ידי זכור הנותן לך כח: (כ) עקב. שכר באחרית לטוב או לרע: (א) אתה עובר היום. בזמן הזה או טעמו חשוב כי אתה עובר היום: (ג) אש אכלה. במהירות על כן אמר מהר

דכרין: להיטבך ט' חסר בלישנא דהטבה וסימן במסרה רבתא: ועבדתם ד' קמצין וסימן נמסר לעיל בסדרא אחריתי: העדתי ה' וחסר וסימן העדתי בכם היום. והיה אם שכח תשכח. אל תבואו מצרים. ידע תדעו כי העדתי בכם. העד העדתי באבתיכם (ע' מנ"ש): תשמעון ו' וסימן נמסר בריש האי סידרא: לבא ט' חסר וסימן נמסר בסדר ויחי: אכלה ה' וסימן נמסר לעיל בסדרא אחריתי.

ספורנו

(טו) מצור החלמיש. שנהפך לפיס כאמרו ההופכי הצור אגם מים: למען ענותך. שתקיים מעשי כדאגת מי שאין לו פת בסלו: (טז) ולמען נסתך. אם תעשה רצונו בהיות פרנסתך שלא בצער: להיטבך. יותר ממלאכי השרת כראוי למנוסה לפניו: (יט) והיה אם שכח תשכח. וזה יקרה כאשר תיחס הצלחתך אל כחך ולא תברכהו עליה: תאבדון כגוים. מפני שלמות: (כ) עקב וכל זה יקרה בשלא תברך כאשר צוך

רמבן

קבלו שזו מצות עשה וטעמו ותברך את ה' אלהיך וכן ועשית מעקה לגגך וכן ועשית פסח לה' אלהיך והבאת מראשית כל פרי האדמה ורבים. וטעם על הארץ הטובה יצוה שתברכהו בכל עת שתשבע על השובע ועל הארץ שנתן לך שינחילנה לך לעולמים ותשבע מטובה והנה חיוב המצוה הזאת בכל מקום: (יח) וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. ידוע כי ישראל גבורים ואנשי חיל למלחמה כי נמשלו לאריות ולזאב יטרף ומלכי כנען במלחמה נצחו אותם. על כן אמר אם תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה תזכור השם שהוציא אותך ממצרים ולא היה לך שם כח ועוצם יד כלל ותזכור עוד כי במדבר אשר אין לאל ידך להיות שם עשה לך כל צרכך אם כן גם החיל הזה אשר עשית בכחך השם הוא שנתן לך הכח כאשר עשית אותו ואם תשכח את השם יכלה כחך ושארך ותאבד כאשר אבדו הם כי כל עוזבי ה' יכלו וחזר להביא עוד ראיה אחרת שלא תחשוב כחי ועוצם ידי וגו' ואמר שמע ישראל דבר אמת מפי כי הגוים האלה הם גדולים ועצומים ממך ואיך תנצחם במלחמה ועוד יש להם ערים גדולות ובצורות לרום השמים ואיך תכבוש אותם ועוד ששם עם גדול ורם בני ענקים שאתה ידעת מן המרגלים שראו אותם ואתה שמעת מימים הראשונים שלא יתיצב אדם לפניהם וכשיתברר לך כל זה יש לך לדעת ולהאמין מן היום הזה כי לא תוכל לעבור עליהם כלל עד שתדע בלבבך כי ה' העובר לפניך הוא אש אוכלה והוא ישמידם ויכניעם לא כח ועוצם יד שנתן לך אבל יד ה' עשתה זאת בתקיפין שבהם. וזה רמז למה שיהיה וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וכן אמר שם ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו כי ה' נלחם לישראל והערים הבצורות שהזכיר כאן רמז לחומת יריחו שנפלה לפני הארון וזהו שאמר דוד כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם ימין השם וזרועו בתקיפים ואור פניו שרצם בהרוגי המלחמה שנתן להם כח עליהם וזהו שאמר הכתוב עוד ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת ייחד האמורי שהיה עזוז בהם והשם הוא המשמיד אותו:

ט (ג) וטעם הוא ישמידם והוא יכניעם. כמו הוא יכניעם והוא ישמידם יכניעם ענין שפלות מן הראית כי נכנע אחאב מלפני או אז יכנע לבבם הערל וכן כלם. והטעם כי היו העמים ההם יראים מאד מישראל ובלב רגז ונרוח שפלה ורפיון ידים היו יוצאים אליהם למלחמה כמו שאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וכל מלכי הכנעני וימס לבבם ולא היה בם רוח מפני בני ישראל, ויתכן כי הוא ישמידם ירמוז אל גוים גדולים ועצומים ויכניעם

אבן עזרא

תהר: (ז) למ״ד למן היום נוסף כן רבים: במדבר. אחר שנסעו

טלפניך ה׳ וסימן נמסר בסדר משפטים: הביאני ד׳ וסימן בצדקתי הביאני ה׳. במראות אלהים הביאני. הביאני אל בית היין. הביאני המלך חדריו: ההרה י״ג וסי׳ נמסר בסדר אלה הדברים וגם בספר שפטים סוף סימן א׳: לוחת האבנים ד׳ וסימן בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים. ויתן ה׳ אלי את שני לוחות האבנים. ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים

תולדות אהרן לא בצדקתך: עקרים מ״ג פ׳ לו.

תרגום

וְהוּא יִתָּבְרִינוּן קֳדָמָךְ
וּתְתָרֵיכִינוּן וּתְוֹבֵידִינוּן
בִּפְרִיעַ כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ לָךְ׃
ד לָא תֵימַר בְּלִבָּךְ בְּדִיתְבַּר
יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ
לְמֵימַר בִּזְכוּתִי אַיתְיַנִי יְיָ
לְמֵירַת יָת אַרְעָא הָדָא
וּבְחוֹבֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ
מְתָרֵיךְ לְהוֹן מִן קֳדָמָךְ׃
ה לָא בְזָכְוָתָךְ וּבְקַשִׁיטוּת
לִבָּךְ אַתְּ עָלֵיל לְמֵירַת יָת
אַרְעֲהוֹן אֲרֵי בְּחוֹבֵי עַמְמַיָּא
הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵיךְ
לְהוֹן מִן קֳדָמָךְ וּבְדִיל
לְקַיָּמָא יָת פִּתְגָמָא דִי קַיֵּים
יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ ו וְתִידַע
אֲרֵי לָא בִזְכוּתָךְ יְיָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ יָת אַרְעָא טַבְתָּא
הָדָא לְמֵירְתַהּ אֲרֵי עַם
קְשֵׁי קְדָל אַתְּ׃ ז הֱוֵי
דְכִיר לָא תִתְנְשֵׁי יָת
דְּאַרְגֶּזְתָּא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
בְּמַדְבְּרָא לְמִן יוֹמָא דִי
נְפַקְתָּא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד
מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין
מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ׃
ח וּבְחוֹרֵב אַרְגֶּזְתּוּן קֳדָם יְיָ
וַהֲוָה רוּגְזָא מִן קֳדָם יְיָ בְּכוֹן
לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן׃ ט בְּמִסְּקִי
לְטוּרָא לְמִסַּב לוּחֵי אַבְנַיָּא

דברים ט

יְכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ וְהוֹרַשְׁתָּם
וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
לָךְ׃ שלישי ד אַל־תֹּאמַר בִּלְבָבְךָ
ל׳ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀ מִלְּפָנֶיךָ
כ׳. ד׳ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי יְהוָה
ל׳ לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְרִשְׁעַת
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה מוֹרִישָׁם
ל׳ מִפָּנֶיךָ׃ ה לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר
לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־
אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ
ס׳ ומידלין וּלְמַעַן הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ ו וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא
בְצִדְקָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
כל אורייתא מ״ע כמ״ג חסר אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ
כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אָתָּה׃ ז זְכֹר
ל׳ אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ
ז׳ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר לְמִן־
הַיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה מַמְרִים
ל׳ הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ ח וּבְחֹרֵב
הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה
ג׳ חסר בלישנא בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ ט בַּעֲלֹתִי
י״ג. ד׳ הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים

רשי

(ד) אל תאמר בלבבך בצדקתי ורשעת הגוים גרמו: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים. הרי כי משמש בלשון אלא: (ט) ואשב כהר. (מגילה כא) אין ישיבה אלא לשון

בעל הטורים

הביאני ד׳ במסרה. הביאני ה׳ לרשת. במראות אלהים הביאני. הביאני אל בית היין. הביאני המלך חדריו זהו שדרשו רז״ל ראתה שבתה על בית מה שלא ראה יחזקאל וזהו במראות אלהים הביאני. שכולם היו נביאים וזהו למראה וכן במ״ת הביאני אל בית היין פי׳ לפני הר סיני ונתן לי התורה מדרבה בשבעים פנים הביאני חדריו וכראשי בשמים ובמי שמים: את אשר הקצפת. פי׳ כתוב נוטר קצף לצר קצף:

ספורנו

נוך למעלה: ט (ד) אל תאמר בלבבך בהדף. כשתראה שתנצחם שלא כמנהג העולם ותכיר שהוא פעל אלהי אל תטעה לומר בצדקתי הביאני לרשת וכדי שאירש הארץ מהרה בזכותי הדף אותם מהרה: וברשעת הגוים האלה ה׳ מורישם מפניך. והנה הסבה שהוא לחם הוא ברשעתם לא כדי שתירש אתה מהרה: (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת. כי אמנם מה שאתה יורש הארץ אינו בזכותך באופן שאין ראוי שילחם ה׳ לכם למען תירשו מהרה: כי ברשעת הגוים האלה ה׳ אלהיך מורישם מפניך. שראה שתהיה נקמתו בם על ידך שתחרימם בשנם כאמרו ויאמר השמד על הפך וביד אדם אל תפולה: ולמען הקים. וכדי שבקיום מאמרו תזכה לרשת אותה על דרך בכל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל. וכל זה עשה למען הקים מה שנשבע לאבות: (ו) כי עם קשה עורף אתה. שאי אפשר שיהיה צדיק ויושר לבב עם קשה העורף כי אמנם קשה ערף הוא ההולך אחרי שרירות לבו ומחשבתו אע״פ שיודיעהו איזה מורה צדק בראיה ברורה שמחשבתו היא בלתי טובה ומביאה אל ההפסד וזה כי לא יפנה אל המורה כאלו ערפו קשה וגיד ברזל באופן שלא יוכל לפנות אנה ואנה אבל ילך אחרי שרירות לבו כמאז: (ז) זכור אל תשכח. ויעיד על היותך עם קשה עורף כי הנה חזרתם להקציף פעם אחר פעם ככלב שב על קיאו אף על פי שבכל פעם ראיתם את מוסר ה׳ אלהיכם ואת גדלו: (ח) ובחרב הקצפתם. ויעיד על רוע מדת קושי העורף כי אמנם כשהקצפתם את ה׳ בחורב לא היה אומר להשמידכם אלא בשביל שאתם עם קשה עורף כאמרו ית׳ ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא הרף ממני ואשמידם וזה כי אמנם קושי העורף מסיר

רמבן

ויכניעם אל בני ענקים כי עם כל תקפם וגבהם נכנע לבם יותר משאר העם ולא יצאו למלחמה כלל אבל היו נחבאים בהרים ובערי הבצורות כמו שאמר ויבא יהושע בעת ההיא ויכרת את הענקים מן ההר מן חברון מן דביר מן ענב ומכל הר יהודה ומכל הר ישראל עם עריהם החרימם יהושע כלומר בעריהם וכן וילך יהודה אל חברון ויכו את ששי ואת אחימן ואת תלמי: (ד) אל תאמר בלבבך. אחרי שהזהיר שלא תחשוב כחי ועוצם ידי עשה לי רק שתדע כי הכנענים במלחמה השם נתן להם הכח הכוח והתקיפים שבהם והערים הבצורות אשר תלכדו השם בכבודו עשה לכם כן בנס מפורסם מאתו חזר והזכיר לא תחשוב כי עשה ה׳ עמך כל זה בצדקתך כי לא עשה לכם כן רק ברשעת הגוים האלה והנה זה טעם באבדן הגוים ההם ולא נתן להם טעם בירשת ישראל את הארץ על כן חזר ובאר לא בצדקתך שתהיה צדיק במעשה ולא אפילו בלב ישר שיהיה לך רק ברשעת הגוים אבדו הם ובעבור שבועת אבותיך ירשת את הארץ כי אין החטא שלך יכול לבטל המתנה שנתן לאבותיך כי בשבועה נתנה להם. ורש״י כתב אל תאמר בלבבך צדקתי ורשעת הגוים גרמו לי לא בצדקתך. ואיננו נכון. ויש על השואל לשאול שהרי אמר כי מאהבת ה׳ אתכם והנה הם אהובים למעלה והשם לא יאהב רק את הטובים כי רשע ואוהב חמס שנאה נפשו אם כן גם בצדקתם ירשו ארץ והתשובה כי שם ידבר עם ישראל בכלל וכאן יוכיח הדור ההוא שהיו ממרים את ה׳ במדבר: (ה) וטעם ולמען הקים את הדבר. שאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ודור רביעי ישובו הנה:

(ח) ובחרב הקצפתם את ה׳. קודם שיפתח להם בביאור התורה בכלל הוכיח אותם בשגגות אשר גרמו להם ולא נמחלו והזכיר להם עון המתגלים

לוּחֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה
עִמָּכֶם וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי
וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׃ י וַיִּתֵּן יְהוָה
אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים
כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם
כְּכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
עִמָּכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם
הַקָּהָל׃ יא וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה נָתַן יְהוָה אֵלַי
אֶת־שְׁנֵי לֻחֹת הָאֲבָנִים לֻחוֹת
הַבְּרִית׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם
רֵד מַהֵר מִזֶּה כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָ מִמִּצְרָיִם סָרוּ מַהֵר מִן־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם
מַסֵּכָה׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר
רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ יד הֶרֶף מִמֶּנִּי
וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ
לְגוֹי־עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ׃ טו וָאֵפֶן
וָאֵרֵד מִן־הָהָר וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ
וּשְׁנֵי לוּחֹת הַבְּרִית עַל שְׁתֵּי יָדָי׃
טז וָאֵרֶא וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֵגֶל מַסֵּכָה
סַרְתֶּם מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־צִוָּה
יְהוָה אֶתְכֶם׃ יז וָאֶתְפֹּשׂ בִּשְׁנֵי
הַלֻּחֹת וָאַשְׁלִכֵם מֵעַל שְׁתֵּי יָדָי
וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם׃ יח וָאֶתְנַפַּל
לִפְנֵי יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי
וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל כָּל־
חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר חֲטָאתֶם לַעֲשׂוֹת פ

ד' | ס' | ס' כ"כ | ג' כ"כ | כ' כטעם כספרא | ד' כ"ו | כ' קמצין | ג' | כ"כ | ו"ג חסר כליטנא

לוּחֵי קְיָמָא דִגְזַר יְיָ עִמְּכוֹן
וִיתֵיבִית בְּטוּרָא אַרְבְּעִין
יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא
לָא אֲכָלִית וּמַיָא לָא שְׁתֵיתִי׃
י וִיהַב יְיָ לִי יַת תְּרֵין לוּחֵי
אַבְנַיָא כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעָא דַיְיָ
וַעֲלֵיהוֹן כְּכָל פִּתְגָמַיָא דִי
מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ
אֶשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא׃
יא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יְמָמִין
וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן יְהַב יְיָ לִי
יַת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא לוּחֵי
קְיָמָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ לִי קוּם
חוּת בִּפְרִיעַ מִכָּא אֲרֵי חַבִּיל
עַמָּךְ דִי אַפֵּיקְתָא מִמִּצְרָיִם
סָטוּ בִּפְרִיעַ מִן אָרְחָא
דְפַקֵּדְתִּינוּן עֲבַדוּ לְהוֹן
מַתְּכָא׃ יג וַאֲמַר יְיָ לִי
לְמֵימַר גְּלֵי קֳדָמַי עַמָּא
הָדֵין וְהָא עַם קְשֵׁי קְדַל
הוּא׃ יד אַנַּח בָּעוּתָךְ מִן
קֳדָמַי וַאֲשֵׁיצֵינוּן וְאֶמְחֵי יַת
שְׁמְהוֹן מִתְּחוֹת שְׁמַיָא
וְאַעְבֵּיד יָתָךְ לְעַם תַּקִּיף
וְסַגִּי מִנְּהוֹן׃ טו וְאִתְפְּנֵיתִי
וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְטוּרָא
בָּעֵר בְּאֶשָּׁתָא וּתְרֵין לוּחֵי
קְיָמָא עַל תְּרֵין יְדָי׃
טז וַחֲזֵית וְהָא חַבְתּוּן קֳדָם
יְיָ אֱלָהֲכוֹן עֲבַדְתּוּן לְכוֹן
עֵגֶל מַתְּכָא סְטֵיתוּן בִּפְרִיעַ
מִן אוֹרְחָא דִי פַקֵּיד יְיָ יַתְכוֹן׃
יז וַאֲחָדִית בִּתְרֵין לוּחַיָא
וּרְמֵיתִינוּן מֵעַל תַּרְתֵּין יְדָי
וְתַבַּרְתִּינוּן לְעֵינֵיכוֹן׃
יח וְאִשְׁתַּטָּחִית קֳדָם יְיָ
כְּקַדְמֵיתָא אַרְבְּעִין יְמָמִין
וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא
אֲכָלִית וּמַיָא לָא שְׁתֵיתִי עַל
כָּל חוֹבַתְכוֹן דִי חַבְתּוּן

רש"י

לשון עכבה: (י) לוחות. לוחת כתיב ששתיהן שוות: (יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנא' (שמות לב) ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום נמצאו כלים בכ"ט באב שהוא עלה בשמונה עשר בתמוז בו ביום נתרצה לישראל ואמר לו למשה (שם לד) פסל לך שני לוחות עשה עוד ארבעים יום נמצאו כלים ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה (במדבר י"ד) סלחתי כדברך לכך הוקבע למחילה ולסליחה ומנין שנתרצה ברצון שלם שנא' בארבעים של לוחות אחרונות (דברים י) ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים מה

בעל הטורים

ואשב בהר. בגימטריא לתלמודו. ועליהם ככל הדברים. בגימט' הלמוד: הוצאת ממצרים. פירוש מהשיר [illegible] ובכל מקום אומר מארץ מצרים [illegible] מכל הארץ: ואשלכם. חסר יו"ד שסרתו יו"ד הדברות מהם:

אבן עזרא

שנכסנו מחורב: (י) באצבע. מפורש: (יא) מקץ. סוף או תחלת ארבעים והנה הראיה כי ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה העגל: (יח) ואתנפל. וזהו שאמר ועתה אעלה אל ה'. וטעם ואתנפל. נופל על פניו ארצה:
גס

לילה. אין בארון רק: לחות ב' כתיב כן. וסי' ויהי מקץ ארבעים יום תניינא דפסוק. ויכתבם על שני לחות אבנים: לוחת. ה' כתיב כן וסימן נמסר במסרה רבתא וכל נביאים וכתובים לחות כתיב חסר ו"ו קדמאה במ"א חסר דחסר ופתח על תלהת ידותיה (ע' חיטב בהגהות מנורת שלמה): ואשב ה' וסימן בעלתי ההרה. ויקם ה' את דברו. וחברו דד"ה. ויבא אל הגולה תל ב' בפסוק. קדמא דפסוק כתיב ואשר: הרף ו' וסי' במסרת רבתא: ורב ה' קמצין וסימן במסרה רבתא: ידי וידי כ"ב וסימן מצויין במסרה רבתא:

תולדות אהרן ואשב בהר. מגלה כא:
ועליהם ככל. שם יט: הרף ממני. ברכות ז לב: ואתפוש. נדרים לח: ואשברם. פסחים פז: לחם לא אכלתי. יומא עו:

ספורנו

מסיר את תקות התשובה: (טו) וההר בוער באש. ובכן העלאתם בעוד שהמלך במסבו ובתבערה

רמבן

ומי מריבה ואחר כן ביאר עשרת הדברות ופרשת יחוד השם והזהירם בענין ע"ג אזהרות רבות והזהיר במצות בכללם ויאמר שהן כלם טובות ובעבורם תבא להן כל הטובה. ועתה בא להתחיל בפרטי המצות וקודם שיזכיר אחת מהן בפרט יחזור להוכיח אותם ולפקוד עליהם את כל עונותיהם שעשו מעת שקבלו התורה והלאה כי התלונות שעשו קודם מתן תורה שהמרו על ים בים סוף וילונו במרה ובאלוש לא יזכירם להם כי מעת שקבלו התורה היו יותר חייבים לשמוע בקול השם אשר כרת עמם ברית ולפיכך פתח כאן ובחורב הקצפתם והזכיר להם מעשה העגל וכבר פירשתיו:

(טו) **ואפן** וארד מן ההר. כבר פירשתי במקומו כי קודם שירד מן ההר התפלל עליהם. ובתפלתו נאמר וינחם ה' על הרעה אבל לא הזכיר זה עתה מפני שהוא רוצה להסדיר להם הטורח הגדול והעמל שטרח עליהם כי הביאו אותו לשבור הלוחות ולהתנפל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה ולהתפלל גם על אהרן כי התאנף השם עליו מאד ואחרי כן יזכיר התפלה הראשונה שחלה פני ה' אלהיו טרם רדתו שלא ישמידם:

(יז) **וטעם** ואתפש בשני הלוחות. גם זה מן התוכחות יאמר היה עונכם גדול תכשוא עד כי בראותי אתכם משחקים לפני העגל לא יכלתי

אבן עזרא

(יט) גם בפעם ההיא. כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים והעד מה תצעק אלי ועוד ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ: (כא) ואת חטאתכם. נקרא העגל חטאת על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל: ואכת. לעפר דק כעפר על הארץ: (כב) ובתבערה. יתכן להיותו שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירום באלה מסעי והוא אחד משלשים מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי. וטעם לחבר תבערה עם מסה כי היו העם מתאוננים כמו מנסים לשם והזכיר תבערה קודם מסה כי במסה לא אירע להם כלום ויש אומרים כי בא עמלק בעבור שנסו השם ועל כן הזכיר בעירת אש השם בהם וזנוב עמלק ומכת המתאוים הזכיר בתחלה הקשה ויש אומרים כי תבערה היא מסה כמו מראש שניר וחרמון והנכון מה שפירשתי: (כג) לא האמנתם. בלב ולא שמעתם במעשה ושב לבאר התפלה שהתפלל: עמך

רש"י

ה' הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס: (כ) ובאהרן התאנף ה'. לפי ששמע לכם: להשמידו. זה כלוי בנים וכן הוא אומר (עמוס ב) ואשמיד פריו ממעל: ואתפלל גם בעד אהרן. והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו שנים ונשארו השנים: (כא) טחון. לשון הווה כמו הלוך וכלות מולאנ"ט בלעז: (כה) ואתנפל וגו'. אלו הן עצמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב כאן סדר תפלתו שנא' ה' אלהים אל תשחת עמך

הָרַע בְּעֵינֵי יְהֹוָה לְהַכְעִיסוֹ׃ יט כִּי
יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר
קָצַף יְהֹוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד
אֶתְכֶם וַיִּשְׁמַע יְהֹוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם
הַהִוא׃ כ וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהֹוָה
מְאֹד לְהַשְׁמִידוֹ וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־
בְּעַד אַהֲרֹן בָּעֵת הַהִוא׃ כא וְאֶת־
חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־
הָעֵגֶל לָקַחְתִּי וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ בָּאֵשׁ
וָאֶכֹּת אֹתוֹ טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר־
דַּק לְעָפָר וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ אֶל־
הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן־הָהָר׃ כב וּבְתַבְעֵרָה
וּבְמַסָּה וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים
הֱיִיתֶם אֶת־יְהֹוָה׃ כג וּבִשְׁלֹחַ יְהֹוָה
אֶתְכֶם מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר עֲלוּ
וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם
וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא
הֶאֱמַנְתֶּם לוֹ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקֹלוֹ׃
כד מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהֹוָה מִיּוֹם
דַּעְתִּי אֶתְכֶם׃ כה וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי
יְהֹוָה אֵת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־
אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפָּלְתִּי
כִּי־אָמַר יְהֹוָה לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃
כו וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְהֹוָה וָאֹמַר אֲדֹנָי
יֱהֹוִה אַל־תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ
אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ
מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה׃ כז זְכֹר

ד'. ח' ג' קמצין וס' פתחין · ל' · ל' וחסר. ל' · ג'. י"ב חסר בלישנא · ל' · ל'. ל'. ל' וכ"ל. סימן קדמה ותלית' דפרש' ממרים הייתם עם ה' מגוע' מקצפים · ל' · מ"ם קטנה (עיין מ"ס) · ל' · ל' וסוף חד מן י"א זוגין מן ב' בפסוק חד את וחד ואת · ח' כ"כ ד' מגסון בתורס · ב' אל מי דמית בגדלך

לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ
לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ יט אֲרֵי
דְּחֵילִית מִן קֳדָם רוּגְזָא
וְחֵימְתָא דִּי רְגֵז יְיָ עֲלֵיכוֹן
לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְקַבֵּיל יְיָ
צְלוֹתִי אַף בִּזְמְנָא הַהִיא׃
כ וְעַל אַהֲרֹן הֲוָה רְגַז מִן
קֳדָם יְיָ לַחֲדָא לְשֵׁיצָיוּתֵיהּ
וְצַלֵּיתִי אַף עַל אַהֲרֹן בְּעִדָּנָא
הַהִיא׃ כא וְיָת חוֹבַתְכוֹן
דַּעֲבַדְתּוּן יָת עֶגְלָא נְסֵיבִית
וְאוֹקֵידִית יָתֵיהּ בְּנוּרָא
וְשָׁפִית יָתֵיהּ בְּשׁוֹפִינָא יָאוּת
עַד דַּהֲוָה דְּקִיק לְעַפְרָא
וּרְמֵית יָת עַפְרֵיהּ לְנַחְלָא
דְּנָחֵית מִן טוּרָא׃
כב וּבְדְלֵיקְתָּא וּבְנִסֵּיתָא
וּבְקִבְרֵי דְמַשְׁאֲלֵי מַרְגְּזִין
הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ׃ כג וְכַד שְׁלַח
יְיָ יָתְכוֹן מֵרְקַם גֵּיאָה לְמֵימַר
סַקוּ וְאַחְסִינוּ יָת אַרְעָא
דִּיהָבֵית לְכוֹן וְסָרֵבְתּוּן עַל
גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן
וְלָא הֵימֶנְתּוּן לֵיהּ וְלָא
קַבֵּלְתּוּן לְמֵימְרֵיהּ׃
כד מְסָרְבִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ
מִיּוֹמָא דִּידַעְית יָתְכוֹן׃
כה וְאִשְׁתַּטְחִית קֳדָם יְיָ
יָת אַרְבְּעִין יְמָמִין וְיָת
אַרְבְּעִין לֵילָוָן דְּאִשְׁתַּטְחִית
אֲרֵי אֲמַר יְיָ לְשֵׁיצָאָה
יָתְכוֹן׃ כו וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ
וַאֲמָרִית יְיָ אֱלֹהִים לָא תְחַבֵּל עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ דִּפְרַקְתְּ
בְּתוּקְפָךְ דְּאַפֶּקְתָּא מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא׃ כז אִדְּכַר

יגרתי ד' וחסר וסימן כי יגרתי מפני האף והחמה. העבר חרפתי אשר יגרתי. ואשר יגרתי יבא לי. יגרתי כל עצבתי: האף ג' קמץ וסימן כי יגרתי מפני האף. כי גדול האף והחמה. מה חרי האף הגדול: לעפר ג' וסימן עד אשר דק לעפר. וישרף את הבמות. ויצא האשרה מבית ה'. וא' ולעפר מות תשפתני: ממרים מ"ם קדמאה קטנה והיא אחת מאלפא ביתא דאותיות קטנות וסימן נמסר בריש ספר ויקרא: את ארבעים וגו' חד מן י"א זוגין מן ב' בפסוק חד את וחד ואת וסימן נמסר בסדר ויקהל: אדני ה'. ח' כתובין כן וסימן נמסר לעיל בריש סידרא אתריתי:

ספורנו

(כב) ובתבערה ובמסה. ואף על פי שראיתם שבהקציפכם את האל ית' נשברו הלוחות והוצרכתי להתפלל בעדכם בלום ארבעים יום חזרתם להקציף בתבער' ובמסה כשבכיתם באזניו

בעל הטורים

יגרתי ד' וחסר כי יגרתי מפני האף והחמה. העבר חרפתי אשר יגרתי. ואשר יגרתי יבא לי. יגרתי כל עצבותי. ידעתי כי לא תנקני. יגרתי מפני האף והחמה והתפללתי שתעביר חרפתי פן יאמרו הארץ וגו' ואשר יגרתי יבא לי שהי' לי לבדי כי אעפ"י ששמעת תפלתי על ישראל לא תנקני ותמיתני במדבר ולא אכנס לארץ: לעפר ג' במסורה. אשר דק לעפר וידק לעפר. הדק לעפר. כלומר כביעור הע"ג וכיוונו דאמרינן בע"ג מפזר וזורה לרוח: ממרים הייתם. הפסוק מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם ג"כ לומר לך שכל מ' שנה שהייתם במדבר הייתם ממרים: אדני ה' אל תשחת. מאדני עד ובזרעך בגימטריא שהוא כוף התפלה כ"ח תיבות שמלא חן לפניו ושמע תפלתו. וזהו כורא ניב שפתים נוב כתיב:

תולדות אהרן כי יגרתי. מדרש לב כתרא ט: ואת חטאתכם. ע"ג מג נא פקודי ס' כג: את הארבעים יום. כרכות לד: ואתפלל. שם לב:

רמבן

ובלתי להתאפק ושברתי הלוחות והוצרך להזכיר זה בעבור שירצה להודיעם ענין הלוחות השניות כאשר יפרש. ויתכן שירמוז עוד לטובה שעשה עמהם כי סכן בנפשו לשבור לוחות האלהים לטובתם כאשר אמרו רבותינו מוטב תדון בפנויה ולא באשת איש:

(יט) כי יגרתי מפני האף. ואמר כי מפני האף והחמה אשר קצף השם מתחלה עליכם להשמיד אתכם יגורתי גם עתה כי עדיין יש עליכם להשמיד אתכם מן הקצף הגדול ההוא אף על כי שכבר נחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו על כן חזרתי והתנפלתי עליכם ארבעים יום וארבעים לילה עד ששמע. אלי גם בפעם ההיא כאשר שמע בפעם הראשונה קודם שירדתי וגם בעד אהרן התפללתי בפעם הזאת שחזרתי שם כי עד שיבער את העגל לא השגיח רק להשיב חמתו מהשחית את העם כרגע:

(כא) ואמר ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר. ולא הזכיר כי השקהו אותם דרך כבודם שלא רצה לאמר להם שעשה בהם מעשה הסוטות. ואמר ר"א כי טעם ובתבערה ובמסה בעבור כי בתבערה היו העם כמתאוננים מנסים השם בתואנות הזכיר להם כי הייתם מקציפים את השם בנסיון אשר נסיתם בתבערה כאשר עשיתם כבר פעם אחרת במסה ולא לקחתם מוסר ויפה פירש. והנה החטא לנסות את השם הוא חטא גדול ואשמה רבה כאשר הזהיר ממנו לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה על כן החזיר אותו להם בכאן וכן הזכיר פעם אחרת חטא המרגלים בקדרה בעבור העון הגדול כי בו ישלים:

(כד) ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם. לרמוז אל תלונותיהם קודם מתן תורה:

(כה) ואתנפל לפני ה'. יאמר כי הוצרכתי להתנפל עליכם ארבעים יום וארבעים לילה על החטא הגדול הזה כי מתחלה אמר ה' להשמיד אתכם עד שאתפלל אל ה' ואומר אל תשחת עמך ונחלתך כי זאת היתה

רשי

עמך וגו׳ : (א) בעת ההיא. לסוף מ׳ יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואחר כך ועשית לך ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם ולא זהו הארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואח״כ ארון וכלים נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי

אבן עזרא

(כט) עמך ונחלתך. בעבור אבותם. וטעם והם עמך ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך הגדול שראית בעולם : (א) בעת ההיא. בארבעים היום הנזכרים : ארון עץ. אמרו המעתיקים ז״ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה והעד ואעש ארון ואחר כך אמר ואפסול ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי ודעתם רחבה מדעתנו כי היה נראה לנו כי וישכון כבוד ה׳ דבק עם הכבוד שראו הזקנים ולא נדע מתי עלה משה כי הי׳ נראה בדרך הפשט כי משה לא נתענה כי אם שמונים יום כי פי׳ אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שנוי והטעם כאשר עמדתי בהר אותם הארבעים יום שמע ה׳ אלי ואמר לך למסע וזהו לך נחה את העם והנה יהיה ארון עץ בצווי והוא הארון שעשה בצלאל : (ג) ואעש ארון. בצווי ויהיה פי׳ ויקהל משה וכבר הקהיל משה וכבר הראיתיך רבים כן וכל

לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשִׁי הָעָם
הַזֶּה וְאֶל־רִשְׁעוֹ וְאֶל־חַטָּאתוֹ׃
כח פֶּן־יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ
מִשָּׁם מִבְּלִי יְכֹלֶת יְהוָה לַהֲבִיאָם
אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם
וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם הוֹצִיאָם לַהֲמִתָם
בַּמִּדְבָּר׃ כט וְהֵם עַמְּךָ וְנַחֲלָתֶךָ
אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדֹל
וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה׃ פ רביעי
י א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי
פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים
כָּרִאשֹׁנִים וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה
וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן עֵץ׃ ב וְאֶכְתֹּב
עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר
שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן׃ ג וָאַעַשׂ
אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת
אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה

לְעַבְדָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב לָא תִתְפְּנֵי לְקַשְׁיוּת
עַמָּא הָדֵין וּלְחוֹבֵיהוֹן
וּלְחַטָּאֵיהוֹן : כח דִּלְמָא
יֵימְרוּן דָּיְרֵי אַרְעָא
דְּאַפֵּיקְתָּנָא מִתַּמָּן מִדְּלֵית
יוּכְלָא קֳדָם יְיָ לְאַעָלוּתְהוֹן
לְאַרְעָא דְּמַלֵּיל לְהוֹן
וּמִדְּסָנֵי יָתְהוֹן אַפֵּיקִינוּן
לְקַטָּלוּתְהוֹן בְּמַדְבְּרָא :
כט וְאִינוּן עַמָּךְ וְאַחְסַנְתָּךְ
דְּאַפֵּקְתָּא בְּחֵילָךְ רַבָּא
וּבְדְרָעָךְ מְרָמְמָא : א בְּעִדָּנָא
הַהִיא אֲמַר יְיָ לִי פְּסָל לָךְ
תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי
וְסַק לְקֳדָמַי לְטוּרָא וְתַעֲבֵיד
לָךְ אֲרוֹנָא דְּאָעָא : ב וְאֶכְתּוֹב
עַל לוּחַיָּא יָת פִּתְגָמַיָּא
דַּהֲווֹ עַל לוּחַיָּא
קַדְמָאֵי דְּתַבַּרְתָּא וּתְשַׁוֵּינוּן
בַּאֲרוֹנָא : ג וַעֲבָדִית אֲרוֹנָא
דְּאָעֵי שִׁטִּין וּפְסָלִית תְּרֵין
לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי
וּסְלֵיקִית לְטוּרָא וּתְרֵין

ג׳ — כ׳ כתובה ומסרים — ל׳. ט״ל מ״ל כתורה. חסר — ט׳ ר״פ — ה׳ חסרים בלישנא — ד׳. י״ג — ג׳ וחסר — כ׳ ובאורייתא סרו מקנס — ד׳. י״ג

זהם ט׳ ר״פ נמסר בריש משלי גבי פסוק והם לדמם יארבו : ובזרעך. ח׳ חסר וסימן והם עמך ונחלתך. וגדעתי את זרעך. כי ישמעון את שמך דמלכים. ואמרה אהה ארני ה׳ הנה. וזרעך חשופה : כראשנים ד׳ וסימן וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על. ויפסל שני לחת אבנים כראשנים. בעת ההוא אמר ה׳. ואעש ארון. ונמסר גם בסדר כי תשא : שברת כל לישנא פתח : ושמתם ב׳ וסימן ושמתם שרי מקנה על אשר לי :

תולדות אהרן אל פסך. זוכר קדשים : מכלותי וכלת. ברכות סם : ועשית לך ארון עץ. יומא ג עב מנחות כח : אשר שברת. מנחות לס : ושמתם בארון. סם (שקלים מט סוטס כב) :

ספורנו

באזניו לנסות : ובקברות התאוה. בשאלת הבשר : י (א) בעת ההיא אמר ה׳ אלי פסל לך. והנה עם כל תפלתי היה התקון בלתי שלם כי תמורת הלוחות מעשה אלהים אמר

רמבן

היתה תפלתו קודם רדתו מן ההר ומתנה נענה בויגחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ולא הזכיר תפלת הארבעים יום וארבעים לילה כי ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. וטעם השמות הכתובים באל״ף דל״ת יו״ד ה״א פרשתיו : (כח) מבלי יכלת ה׳ להביאם אל הארץ אשר דבר להם. אמר במרגלים מבלתי יכולת ה׳ להביאם אל הארץ אשר דבר להם וישחטם במדבר כלומר יאמרו כי כאשר באו והיו קרובים לארץ וראה שאין יכולת בידו כנגד העמים שחטם במדבר אבל בכאן אמר משנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר כי היתה השנאה הזאת בהם במצרים טרם שהוציאם משם. והטעם בעבור שהיו במעשה העגל עדיין קרובים למצרים רחוקים מארץ כנען יאמרו כי גם בהיותם במצרים ראה שאין יכולת בידו להביאם אל הארץ אשר דבר להם באזני המצריים ועל כן שנאם לבלתי הלל לעיני הגוים אשר נודע אליהם לעיניהם והוציאם ממצרים להמיתם במדבר במקום שלא יודע מה היה להם וזהו ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים שחשב להם מחשבה רעה טרם שיצאו והוציאם מתוך עם מצרים להרוג אותם בין ההרים מקום אשר לא יעבור בו איש ולא ישב אדם שם והכונה בטענות כי הגוים ידברו בה׳ אלהי ישראל לאמר עליו כאלהי גויי הארצות וכענין שנאמר ועתה אשוב להלחם עם שר פרס וכבר הזכרתי מן הענין הזה :

י (א) בעת ההיא אמר ה׳ אלי פסל לך. אחר שהתנפלתי לפני ה׳ את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה נתרצה אלי שאכתוב לוחות שניות אבל היו הראשונות מעשה אלהים והמכתב מכתב אלהים ובאלו צוה אותי להיות מחצב ידי והמכתב כמכתב הראשון באצבע אלהים :

וטעם ועשית לך ארון עץ. שתשים הלוחות בתוכו בעת שתרד והיה הארון הזה כולו עץ הוא והמכסה אשר עליו מלמעלה כמנהג בכל הארונות והיו הלוחות שם עד שנעשה המשכן ואז עשו הארון המצופה זהב והכפורת אשר עליו זהב טהור ולא אמר לו כן בלוחות הראשונות לפי שהיה גלוי לפניו שישברם : וטעם ויהיו שם כאשר צוני ה׳. שהיו שם עד שנעשה המשכן שצוני ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך וזהו הטוב והישר בפסוקים האלה. וכתב רש״י ולא זה הארון שעשה בצלאל שהרי לא נתעסקו במשכן אלא לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה המשכן ואח״כ ארון וכלים נמצא זה אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא במלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו דנשבה זה לשון הרב. ודברי אגדה הם שמא כתוב בתנחומא. ויש לשאול ואחר שהוציא משם הלוחות ונתנם בארון שעשה בצלאל מה היה בזה ולמה הוא יוצא עמהם ואומרים ששברי הלוחות היו שם וכן באגדה אבל דברי יחיד הם. כך שנינו במסכת שקלים תניא רבי יהודה ברבי אלעאי אומר שני ארונות היו עם ישראל במדבר אחד שהיו שברי הלוחות מונחין בו וכו׳ ורבנין אמרי אחד היה ופעם אחת יצא בימי עלי ונשבה. ודעת רבותינו בכל מקום בתלמוד אינו כן אלא לוחות ושברי לוחות מונחים בארון ועוד אנה יעמוד הארון הזה עם הלוחות הראשונות כל ימי המדבר כי המשכן בבית קדשי הקדשים לאחר הפרוכת אין שם שתי ארונות וכן שלמה לא הכניס לבית קדשי הקדשים אלא ארון אחד אבל הארון הזה של משה כשנעשה ארונו של בצלאל גנזוהו כדין תשמישי קדושה. וזהו הנכון על דעת רבותינו כי על דרך הפשט יתכן כי ועשית לך ארון עץ ירמוז לארון שעשה בצלאל וזה כי מתחלה נצטווה משה על המשכן וכליו והיתה המצוה הראשונה שם ועשו ארון עצי שטים כי היא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות השם יושב הכרובים ואחרי כן עשו את העגל וכאשר נתרצה השם למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות האלו כמכתב הראשון צוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ הוא המצוה בו ללוחות הראשונות והנה הזכיר לו המצוה הראשונה שבענין המשכן ושהכל תלוי בה ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטוה מתחלה ויהיה פירוש ויהיו שם כאשר צוני ה׳ שהיו שם לעד לעולם כאשר צוהו ה׳ מתחלה ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו׳ והנה ברדתו הניח הלוחות באהל מועד עד שיעשה הארון והמשכן כי אלו לא שבר הלוחות הראשונות באהל מועד יהיו עד עשות בצלאל הארון וכן שברי הלוחות על כרחנו שם היו כי לא החזירם אמו להר ורמים לגנז

אבן עזרא

וכל זה בעבור שאמר ויהיו שם כאשר צוני ה' וזהו ונתת אל הארון את העדות גם יתכן להיות פירושו על ועשית לך ארון עץ והקבלה תגלה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. נכנס זה הפסוק במקום הזה בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעים והעד שכן פירושו שאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי וזה היה בהר סיני כאשר פירשתי בפרשת וידבר וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור ומה נעשה במלת שם מת אהרן ויקבר שם ורב יצחק אבן גיאות ז"ל הספרדי פי' שם כמו אז וכמוהו משם רועה ואין צורך רק לפי דעתי כי מבארות בני יעקן אינכו בני יעקן גם מוסרה איננו מוסרות רק קדש יקרא בארות בני יעקן ושם מדבר הר ההר מוסרה ורבים כן הלא תראה הכתוב אמר מדבר שור ובפסוק אחר

רשי

עלי ונענו עלה ונשנה: (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרות באו לבני יעקן שנא' (במדבר לג) ויסעו ממוסרות וגו' ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת לא וחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחה ועוד עשיתם זאת כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעו' עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגדה הוא חור הגדגד: (ז) ומן הגדגדה וגו'. ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם וסמך משה תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחו' ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו

תרגום אונקלוס

לוּחַיָּא בִּידִי׃ ד וּכְתַב עַל לוּחַיָּא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת עַשְׂרָא פִּתְגָּמַיָּא דְּמַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אִישָּׁתָא בְּיוֹמָא דִּקְהָלָא וִיהָבִינוּן יְיָ לִי׃ ה וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְשַׁוֵּיתִי יָת לוּחַיָּא בַּאֲרוֹנָא דַּעֲבָדִית וַהֲווֹ תַמָּן כְּמָא דְּפַקְדַנִי יְיָ׃ ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ ז מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגֻדְגּוֹד וּמִן גֻּדְגּוֹד לְיָטְבַת

תורה

וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי׃ ד וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי׃ ה וָאֵפֶן וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה׃ ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ז מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן־הַגֻּדְגֹּדָה

כל אורייתא מ"ל במ"ז · ס' חסרים · ב' ובפסוק

ספורנו

אמר אלי פסל לך: (ו) ובני ישראל נסעו. אע"פ שראו שתפלת הצדיק מגינה על דורו ושראוי להתאונן על מיתתו הנה קצתם או רובם שהיו רועים במדבר נסעו למוסרה למצוא מים ומרעה לצאן ובעודם שם מת אהרן ויקבר ויכהן אלעזר ולא באו להתאונן על המיתה ולא להתאבל על הקבור' ולא חששו לכבד אלעזר שכהן תחתיו

מסורה

בארון: ואשם. ה' חסר וסימן ואשם הנזם על אפה והצמדים ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי. ואשם שם מקום לארון דמלכים. ואשם השק על מתני. ואשג דברי בפיך. ונמסר גם בסדר חיי:

בעל הטורים

ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. סמך מיתת אהרן לשבירת הלוחות לומר לך קשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות וגם תלמיד חכם שמת הכל נעשין קרוביו וצריכים לקרוע עליו כמו על ספר תורה שנשרף. ועוד סמך ואשם את הלחת בארון אצל מיתת אהרן לומר ששר תורה שבלב קורבין אותה אצל תלמיד חכם ועוד לומר קיים זה מה שכתוב בזה: ויקבר ויכהן מיתת הצדיקים מכפרת כבגדי כהונה: משם נסעו הגדגדה. מתחיל במ"ם ומסיים במ"ם לומר שכל ארבעים שנה היה המן עמהם:

תולדות אהרן

(נסעו מבארות. יומא לח סוכה יז):

רמבן

לזה שלא הזכיר משה זו הצוואה בסדר כי תשא כי שם הזכיר ארון בכלל בפירוש וכאן לא הזכיר המשכן וכליו כי הם הרואים אותו ולפיכך הזכיר זה בקצרה. ואל יקשה בעיניך שאמר ואעש ארון עצי שטים ואפסל שני לוחות אבנים כי השלים ענין הארון כאחת כי הנה צוהו השם פסל לך ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ שיעלה תחלה בלוחות ואחרי כן יעשה ארון עץ אבל הצריך לומר ואכתוב על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת ושמתם בארון לומר שיהיו כראשונות במכתב וראוי שיהיו בארון המצוה כראשונות שאועד שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי ולכך השלים ואעש ארון להשלים המצוה והמעשה בקצרה ואחרי כן שב להאריך במוקדם: (ה) וטעם ואפן וארד מן ההר ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי. שעשיתיו בירדתי ויהיו שם לעד כאשר צוני ה' להיות כבודו שוכן בתוך בני ישראל:

(ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרה באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת צא וחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרות להר ההר אלא אף זו מן התוכחות ועוד זאת עשיתם כשמת אהרן בהר ההר בסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני הכבוד יראתם לכם ממלחמת ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם לדרך ומשם חזרתם הגדגדה הוא חור הגדגד ומן הגדגד למוסרה ובמוסרה עשיתם אבל גדול על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאלו הוא מת שם וסמך משה תוכחה זו לשיבור הלוחות לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקדוש ברוך הוא כיום שנשתברו הלוחות ולהודיעך שקשה לו מה שאמרו נתנה ראש לפרוש ממנו כיום שעשו את העגל. בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי מוסב לענין הראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאתם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך זה לצורת בני יעקן לומר שאף בזה לא טעו בני לוי אלא עמדו באמונתם כל זה לשון רבינו שלמה מדברי אגדה. והוצרך רבי אברהם לומר בדרך הפשט כי בארות בני יעקן איננו בני יעקן ומוסרה איננו מוסרות אבל קדש נקרא בארות בני יעקן ושם במדבר הר ההר מוסרה ומשם נסעו הגדגדה איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל לצלמונה ופונון ואובות ויטבתה הוא המקום הנקרא בארב וזה טעם ארץ נחלי מים וידבק ומן הגדגדה יטבתה עם ויכהן אלעזר כי שם ניטבתה כהן אלעזר בכהונה גדולה והקריב קרבנות וכל אלה דברי רוח כי איך יתכן בכל המקומות האלה הרבים שיהיו כולם מקומות חדשים שלא נזכרו במסעות ועוד שמנהג הכתוב בכל מקום לשנות מעט בהזכירו השמות פעמים בין בשם מקום בין בשם אדם וכל שכן בכאן שהם שוים כי מוסרה ומוסרות איננו שנוי והפרש וכן חור הגדגד והגדגדה הם אחד ויטבתה שוה לגמרי ועוד כי בהר ההר כהן אלעזר כשמת אביו כאשר הלבישו הבגדים כי מיד היה מרובה בבגדים וזה משפט הכהנים הגדולים אפי' לדורות. והנראה בעיני כי הר ההר גדול שבהרים וארוך פרסאות רבות ושמו מוכיח כי הוא יקרא הר ויאמרו לו ההר לגדלו וארכו וכך אמרו רבותינו שהיה הר על גבי הר והיה סוף ההר עד גבול ארץ אדום וראשו קרוב לחשמונה והיו במישור אשר לפני הר ההר ערים או מקומות הנקראים מוסרות ובני יעקן וחור הגדגד ויטבתה ועברונה ועציון גבר וקדש ואלו המקומות אין ביניהם מרחק רב כי המחנה הגדול ההוא ביום אחד מהלכים כמו פרסה או פחות מכאן ונסעו מקדש ויחנו בהר ההר שנכנסו בו במקום שפל אשר היה ברגלי ההר ואז צוה ה' למשה והעל אותם הר ההר שיעלו למעלה אל ראשו הוא תחלת ההר והנה עלו אל ראשו של הר והגיעו כנגד מוסרות ומת אהרן שם והוא שנאמר וימת אהרן שם בראש ההר והנה מיתתו במוסרה ואפשר שהיו המקומות האלה בשמם נחשבים בהר עצמו ויקרא ראש ההר וכנגדו במישור מוסרות ושם כל אחד מוסרה שיאמרו מוסרה אשר בהר ומוסרה אשר בשפלה. והיו במקום הנקרא חשמונה בארות בשדה יקראו אותן בארות בני יעקן כי אנשי בני יעקן באים שם להשקות צאנם והם עשאום כי שם מצאו מים חיים ומשם נסעו למוסרה ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן שהמקום ההוא זה שמו וספר הכתוב משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים להודיע שעמדו שם ימים בעבור הנחלים וקצר במסעים שכבר באר אותם אבל אמר כי משם ממוסרה נסעו אל הגדגדה ואל יטבתה שהיא כולה ארץ נחלי מים כי מן גדגד ועד יטבתה כולה משקה. ויתכן עוד שנאמר כי כאשר עלה אהרן אל ראש ההר וימת בראש ההר כנגד מוסרות או במוסרה עצמה ויקבר שם חזרו ישראל אל מוסרות לבכות ולספוד על קבר איש האלהים והיו גדוליהם בכל השלשים יום עולים אל ראש ההר וסופדים לקדוש ה' וישובו אל המחנה במוסרה ואחר השלשים יום נסעו ממוסרה אל חור הגדגד ומן הגדגדה יטבתה כי עתה בשובם הלכו מהרה. וזה דבר נכון מאד בישוב המקראות על אופן. והזכיר כי היה שם המקום יטבתה בעבור שהיה מקום טוב כי שם נחלי מים ושאר המדבר ארץ ציה וצמאון אשר אין שם מים:

וטעם הזכירו מיתת אהרן עתה במקום הזה כי אמר ואתפלל גם בעד אהרן

רשי

שטעו בו את העגל: (ח) בעת ההיא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין הראשון: בעת ההיא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם. וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזו לא טעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם: לשאת את ארון. הלוים: לעמד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים: (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו חזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס: (יא) ויאמר ה' אלי וגו'. אע"פ שסרתם מאחריו וטעיתם בעגל אמר לי לך נחה את העם: (יב) ועתה ישראל. אע"פ שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם ומכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם כי אם ליראה וגו': כי אם ליראה וגו'. (ברכות לג) רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים

דברים י

יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי־מָיִם׃ ח בָּעֵת
הַהִוא הִבְדִּיל יְהוָה אֶת־שֵׁבֶט הַלֵּוִי
לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה
לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְבָרֵךְ
בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט עַל־כֵּן
לֹא־הָיָה לְלֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־
אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לוֹ׃ י וְאָנֹכִי
עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה
וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא
לֹא־אָבָה יְהוָה הַשְׁחִיתֶךָ׃
יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ
לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי
לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ פ חמישי
יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־
לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת
בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד

כ"ד ד' ו' פי' ר"ס ד' דגשין ג' ל' . ד' רפין ל' בתורה

סימן ואתחנן ועתה ישראל שמע ישראל בטעם רביע. עקב ועתה ישראל מה ישראל בזקף ר"ז סימן

תרגום

אַרְעָא נָגְדָא נַחֲלִין דְּמַיִן׃
ח בְּעִדָּנָא הַהִיא אַפְרֵשׁ יְיָ
יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לְמִטַּל יָת
אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ לְמֵיקַם
קֳדָם יְיָ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ וּלְבָרָכָא
בִּשְׁמֵיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃
ט עַל כֵּן לָא הֲוָה לְלֵוִי
חוּלָק וְאַחְסָנָא עִם אֲחוֹהִי
מַתְּנָן דִּיהַב לֵיהּ יְיָ אִנּוּן
אַחְסַנְתֵּיהּ כְּמָא דְּמַלִּיל יְיָ
אֱלָהָךְ לֵיהּ׃ י וַאֲנָא
הֲוֵיתִי קָאֵים בְּטוּרָא כְּיוֹמַיָּא
קַדְמָאֵי אַרְבְּעִין יְמָמִין
וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְקַבֵּיל יְיָ
צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא לָא
אֲבֵי יְיָ לְחַבָּלוּתָךְ׃ יא וַאֲמַר
יְיָ לִי קוּם אִיזֵיל לְמִטּוּל
קֳדָם עַמָּא וְיֵעֲלוּן וְיֵרְתוּן
יָת אַרְעָא דְּקַיֵּימִית
לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן׃
יב וּכְעַן יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלָהָךְ
תָּבַע מִנָּךְ אֱלָהֵן לְמִדְחַל
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּכָל
אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי
וּלְמִרְחַם יָתֵיהּ וּלְמִפְלַח

אבן עזרא

אחר מדבר אותם משם נסעו הגדגדה איננו חור הגדגד רק הוא שם כלל ללמונה גם פונון ואובות ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתוב ומשם בארה וזה טעם ארץ נחלי מים כי במשמעותם כרו הנדיבים ויבאו המים וזה הפסוק שהוא ומשם נסעו הגדגדה דבק עם ויכהן אלעזר והנה פירשתי לך כי ישראל לא הקריבו זבחים אחר נסעם מהר סיני ויתכן שהקריבום בבואם אל למונה ופונון והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה ושמש במקום הנקרא באר ביום הכפורים והנה הפירוש כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו אל מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי השם הבדיל בעת עבודת העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם: (ח) לשרתו. בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו. כי אלעזר היה נושא את כפיו: (ט) ה' הוא נחלתו. כטעם ה' מנת חלקי וכוסי וזו היא עבודת השם בלמוד דרכיו: (י) ואנכי עמדתי בהר. פירשתיו: (יא) למסע. שם הפועל: ויבחר

ולברך ד' וסימן בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי. ונגשו הכהנים בני לוי. יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. ובני עמרם אהרן ומשה: ואנכי ט' ר"פ וסי' במסרה רבתא: כימים ד' דגשים וסימן נמסר בסדר דברים: לא אבה ג' וסימן לא אבה ה' השחיתך. לא אבה יבמי. וישראל לא אבה לי: ויבאו ז' רפין סימן במסרה רבתא:

בעל הטורים

בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי סמך כאן לומר שהלוים החזירו את ישראל. סמך מים לנשאת את ארון ולברך. לומר שצריך ליטול ידיו כדי לישא את כפיו: לא אבה ג'. לא אבה ה' השחיתך. לא אבה לו. לא אבה יבמי קרי ביה לא אבה אלא יבמי כדכתיב כי לא אלמן ישראל מאלהיו: קום לך למסע שלשה תגין על הקוף. שאזכור להם זכות אברהם שאמרתי לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה: אשר נשבעתי לאבתם לתת להם וסמיך ליה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה. לומר לך שהאבות היו יראי ה'. מה ה' שואל מעמך מה בא"ת ב"ש י"ן ששואל ממך ק' ברכות בכל יום. ויש בפסוק ק' אותיות וכן ממך עולה ק': ועתה ישראל. ב' דסמוכי הכא ואידך ועתה ישראל שמע אל החקים כנגד ב' תורות תורה שבכתב ותורה שבע"פ:

תולדות אהרן

בעת ההיא. פסחים קד. הוריות יג: לשרתו. תענית כו סוטה לח זבחים יט ערכין יא: ואנכי עמדתי. מגלה כא: וישמע ה' אלי. ברכות לב: ועתה ישראל. שם לג שבת לא מגלה כה סוטה יא מנחות מג נדה עז עקידה ש' עו וש' מד: ולעבד את ה'. עקרים מ"ג פ' לא:

רמבן

אהרן בעת ההיא ולא הגיעו עונש השמד לא בגופו ולא בזרעו כי לא מת עד שנת הארבעים שהיה זקן ושבע ימים ויכהן בנו תחתיו. ואמר ובני ישראל נסעו ולא אמר ואתם כדרך כל הפרשה כי בתוכחות ידבר עמהם להוכיח אותם אבל בזה יספר במסעי בני ישראל:

(ח) בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. מוסב לענין ראשון בעת ההיא בשנה הראשונה שיצאתם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם לשון רש"י. וא"כ יאמר כי מן העת ההיא הובדלו לפניו יתברך כי לא הבדילם במעשה עד השנה השנית בחדש השני. או ירמוז למה שאמר להם מלאו ידכם היום לה' כי יהיה זה לכם מלוי ידים בעבודת כהונה ולויה. והנכון בעיני כי בעת ההיא השני כראשון כי בעת שאמר לו פסל לך שני לוחות אבנים נתרצה לישראל ונצטוה על המשכן ואז נתרצה גם לאהרן ונצטוה ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לקדשו לכהנו לי וזהו במלואים ולכך אמר כי אלעזר כהן תחת אביו שהיתה בהם משחתם לכהונת עולם לדורותם ועשה הבדלת כל שבט ענין אחד כי מן היום ההוא היה לפניו שיהיו שבטו נתונין נתונין לו לעבוד עבודת המשכן. או יאמר כי שבט הלוי נבדל בעת ההיא להיות הכהנים מהם כי גם הם נושאים הארון וכן ויתנם אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' והם שישרתו לשם ויברכו בשמו: וטעם עד היום הזה. בעבור כהונת אלעזר כאומר אז הבדילם לשרתו ויהי כן עד היום הזה:

(ט) וטעם על כן לא היה ללוי. הוא בעבור שכולם משרתים ועוזרים את הכהנים בעבודתם כי כל דבר המקדש בעבור הקרבנות וכן אמר וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך:

(י) ואנכי עמדתי בהר. על דעת רבותינו יאמר שעמד בהר כשעלה שם ושני הלוחות בידו כימים הראשונים של לוחות הראשונות ארבעים יום וארבעים לילה וישמע ה' אלי גם בפעם השלישית כי עבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וגומר ובקש ממנו וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו ונענה ואמר קום לך למסע לפני העם ויבאו ויירשו את הארץ וזהו וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך:

וטעם לא אבה ה' השחיתך. שלא רצה שלא תבאו ותירשו את הארץ כטעם ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל העם הזה. ועל דרך האמת לא רצה שתהיה משחת ממנו שלא יהיה שמו הגדול עמך וכבר רמזתי זה הענין בסדר כי תשא:

(יב) מה ה' אלהיך שואל מעמך. נמשך אל לטוב לך יאמר איננו שואל מעמך דבר שיהיה לצרכו אלא לצורכך כטעם אם צדקת מה תתן לו רק הכל

ספורנו

תחתיו אבל משם נסעו הגדגדה לרעות צאן ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים שכל אותם המקומות הנזכרים עתה היו ארץ נחלי מים נכונים למרעה הצאן ולא שמו לבם להיזק שקרה במות הצדיק ולא לכבודו ולכבוד בנו: (ח) בעת ההיא הבדיל. ומאחר שכבר הבדיל האל ית' שבט מיוחד לעבודת המקדש ואין אתם ראוים להשתדל בה ועל זה לא הפגעתי בתפלתי רק שלא ישחיתך ואמר לי: (יא) קום לך למסע. למסיע כמו ולמסע את המחנות: ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי. כי לולא השבועה לא הייתם זוכים לה לרב מריכם: (יב) ועתה ישראל. א"כ אתה ישראל השתדל עתה לתקן מעוותך מכאן והלאה והתבונן מה ה' אלהיך שואל מעמך שאינו שואל דבר לצרכו: כי אם ליראה. וזה תעשה בהתבוננך באופן שתדע גדלו: ולאהבה אותו. וזה תשיג בהתבוננך אל דרכי טובו וכל זה הוא שואל לטוב לך כדי שתזכה לחיי עולם

אבן עזרא

(טו) ויבחר בזרעם. והם אתם וזה טעם בכם: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. להתרחק מהתאות הרעות והכבדות כערלה גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין האמת: וערפכם. פירשתיו ועוד בעבור שאמר כי קשה עורף אתה: (יז) אלהי האלהים. פירשתיו: ואדוני האדונים. כי מעלות גבוהות הם כטעם וגבוהים עליהם ומי שיכיר אלה המדות הוא מול לב: (יח) עושה משפט. אע"פ שהוא נשגב הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר כטעם אבי יתומים וכן הגר ויכלכלהו בהשענו עליו ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו: (כ) את ה' אלהיך תירא. שלא תעברו על מצות לא תעשה: ואותו תעבוד. במצות עשה: ובו תדבק. בלב: ובשמו תשבע.

כשה

רשי

שמים חוץ מיראת שמים: (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר: (יד) הן לה' אלהיך. הכל ואעפ"כ רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) השוקים מכל העמים היום הזה: (טז) ערלת לבבכם. אוטם לבבכם וכיסויו: (יז) ואדני האדנים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עולו: ולא יקח שוחד. לפייסו בממון: (יח) עושה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו (מגילה לא): ואהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה נתפלל (בראשית כח) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: (יט) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך: (כ) את ה' אלהיך תירא. ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בשמו תשבע:

וידעתם

תורה

את־יהוה אלהיך בכל־לבבך ובכל־נפשך: יג לשמר את־מצות יהוה ואת־חקתיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך: יד הן ליהוה אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל־אשר־בה: טו רק באבתיך חשק יהוה לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל־העמים כיום הזה: טז ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד: יז כי יהוה אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים האל הגדל הגבר והנורא אשר לא־ישא פנים ולא יקח שחד: יח עשה משפט יתום ואלמנה ואהב גר לתת לו לחם ושמלה: יט ואהבתם את־הגר כי־גרים הייתם בארץ מצרים: כ את־יהוה אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע:

(מסורה: כו"ל כ"כ · ב' לא מרככס · ע"ל מ"ל בסו' · ג' · ז' מפקין א' בלישנא. ג' חסרים. ב' · ג' · ב' וחסר · כל אורי' כ"כ במ"ד שלמה · ו' זוגין מתחלפין ל')

אונקלוס

קדם יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך: יג למטר ית פקודיא דיי וית קימוהי דאנא מפקד לך יומא דיין דייטב לך: יד הא דיין אלהך שמיא ושמי שמיא ארעא וכל דבה: טו לחוד באבהתך צבי יי למרחם יתהון ואתרעי בבניהון בתריהון בכון מכל עממיא כיומא הדין: טז ותעדון ית טפשות לבכון וקדלכון לא תקשון עוד: יז ארי יי אלהכון הוא אלה דינין ומרי מלכין אלהא רבא גברא ודחילא דלית קדמוהי למיסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא: יח עביד דין יתם וארמלא ורחם גיורא למתן ליה מזון וכסו: יט ותרחמון ית גיורא ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים: כ ית יי אלהך תדחל וקדמוהי תפלח ולדחלתיה תתקרב ובשמיה

מסורה

השמים ושמי השמים ג' וסימן הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים. הנה השמים דמלכים. ומי יעצר ר"ה: וערפכם ג' וסימן לא תקשו עוד. וסלחם את ערלת לבבכם. והברו (ע' מנו"ם): עשה כל עשה דאמ"ת דתק"ע כלם קמצין ב"ם כ"ב פתחין וסימן במלכים ב' סימן ז' גבי פרשת וארבעה אנשים היו מצורעים: ושמלה כל אורייתא כתיב כן במ"ד שלמה וסימן על כל דבר פשע על שור על חמור. אם חבל תחבל שלמת רעך. השב תשיב לו את העבט כבא. ואולך אתכם ארבעים שנה. וכל שאר קריאת דכוותא במ"ו שמלה וסימן ויקרע יהושע. ויפרשו את השמלה. הנה היא לוטה בשמלה. וירחץ ויסך. מי עלה שמים וירד. ורחצת וסכת דרות: וסימן כל למ"ד דקדים למ"ם מלא. מ"ם דקדים ללמ"ד חסר במ"ג דאינון למ"ד דקדים למ"ם וחסר וסימן ואולך אתכם ארבעים. וריח שלמתיך. שלמתיהם לא

בעל הטורים

הן לה' אלהיך וגו'. הפסוק מתחיל ומסיים בה"א לומר שבה"א נברא העולם וכנגד חמשה חומשי תורה ועשר תיבות בפסוק לומר לא ירדה שכינה למטה מעשרה: הארץ וכל אשר בה וסמיך ליה רק באבתיך לומר שהארץ וכל אשר בה לא נבראת אלא בזכות האבות: רק באבותיך מיעוט הוא שגם עליכם יש דין. אברהם במה אדע. יצחק אהב את עשו. יעקב אמר נסתרה דרכי מה'. סמך לרק באבתיך ומלתם לומר שתמולו ערלת הלב כמו שעשו האבות: ואהב ה'. ואהב גר. ורשע ואהב חמס שנאה נפשו אוהב את הגר אבל שאוהב חמס שנאה נפשו: את ה' אלהיך תירא. תירא בגימט' תורה:

תולדות אהרן רק באבותיך. עקידה ש' סו:

עין משפט

הן לה' אלהיך. חגיגה יב: ומלתם את ערלת. שבת קח סכה נב: כי ה' אלהיכם. מגלה לא: האל הגדול. יומא סט עקידה תבוא וש' לה (ברכות יא מגלה עד): אשר לא ישא. ברכות כ מגלה לא ר"ה יז נדה ע: את ה' אלהיך. פסחים כב קדושין ל קמא מא סנהדרין נו מנחות מג בכורות ו תמורה ד זוכר ויגא ומקן: ובו תדבק. תמורה ג זוכר משפטים:

ספורנו

עולם: (יד) הן לה' אלהיך השמים. ויעיד על זה שהוא מבקש לטוב לך כי אמנם השמים והארץ הם שלו ועם היותם נכבדים בלתי נפסדים: (טו) רק באבותיך חשק. שנה את טבע אותם הנכבדים בגללכם בזכות אבות ואין זה בלי ספק אלא כדי להשיג דבר יותר נכבד מן השמים והארץ והוא האדם השלם בהיותו דומה לבוראו כפי האפשר כאמרו בצלמנו כדמותנו: (טז) ומלתם את ערלת לבבכם. א"כ ראוי שתסירו את ערלת שכלכם והוא שתתבוננו להסיר כל טעות מוליד דעות כוזבות: וערפכם לא תקשו עוד. ובסור קושי העורף המונע מלפנות אל הראוי תפנו להכיר את בוראכם ותראו כי רע ומר לעזבו וזה שתתבוננו: (יז) כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים. הנאצל על כל הנאצלים הנבדלים מחומר וזה שמציאות כלם הווה ממציאותו: ואדני האדנים. מנהיג המנהיגים והם הגלגלים ומניעיהם שהנהגת כלם מכוונת להשיג תכלית כוונתו לענין המלאכות הפרטיות ביחוד אל הראשיות: האל הגדול. שאין נמצא שוה לו במדרגת מין מציאותו: הגבר. המקיים כל המציאות במציאות כאמרו ואתה מחיה את כלם: והנורא. משגיח לשלם ולענוש באופן שראוי ליראה מפניו: אשר לא ישא פנים. לבן פרץ מפני האב הצדיק אע"פ שהוא מאריך אף בזכותו של אב: ולא יקח שוחד. לא יסיר כלל מעונש העבירה בשביל זכות מצוה שעשה החוטא כאמרם ז"ל שאין מצוה מכבה עבירה וכל זה יורה שלא תבטחו אם תחטאו

רמבן

הכל הוא לטוב לך ואמר הטעם כי לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה וכולם נותנים כבוד לשמו איננו צריך לך רק באבותיך חשק ויבחר בזרעם אחריהם מכל העמים בכם שאתם מבחר זרעם ולא בישמעאל ולא בעשו: (טו) ומטעם כיום הזה. כי כן יהיה בכל זרעם לעולם. וכבר פירשתי החשק והבחירה. ופירוש שמי השמים גלגלי ארבעה יסודות שהם בכח השמים למטה מהם כענין הארץ וכל אשר בה וכן אמר במזמור הללו את ה' מן השמים הללוהו במרומים והזכיר מלאכיו וצבאיו ושמש וירח וכוכבי אור ואחר כך הללוהו שמי השמים:

(טז) ומלתם את ערלת לבבכם. שיהיה לבבכם פתוח לדעת האמת לא כאשר עשיתם עד היום שלא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע:

וערפכם לא תקשו עוד. שלא תהיו כאבותיכם דור סורר ומורה שישבו עם המצרים וילמדו מעשיהם והם קשים לעזוב דרכם כמו שעשו את העגל וקראם שם עם קשי עורף שלא ישובו מן הטעות שנכנס בלבם לחשוב שיש תועלת בעבודת המלאכים או צבא השמים אבל אתם תדעו ותאמינו ותשכילו כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים אלהי האלהים הם מלאכי מעלה ואדוני האדונים כל צבא השמים אשר להם ממשלה בשפלים כי הוא האדון אשר שם להם משטרם בארץ ולו הגדולה והגבורה והוא נורא בתפארת עוזו אשר לא ישא פנים לאחד מן האלהים והאדונים להגן על עובדיהם ולא יקח שוחד מיד אדם ופירושו בשחד שאפילו חסיד גמור שיעבור עבירה לא יקח ממנו מצוה ממצותיו בשחד לכפר לו אבל יענישהו על חטאיו ויגמול לו ככל טובותיו ואונקלוס תרגם דלית קדמוהי למיסב אפין ואף לא לקבלא שוחדא ויתכוין לפרש שהוא משבחי השלילות בבורא יתברך יאמר הכתוב שאין השם בענין שישא פנים ולא יראנו האדם וחי והכל כאין נגדו ומאפס ותהו נחשבו לו ולא בענין שיקח שוחד וממון מאדם כמלכים ושופטי הארץ. והנכון בעיני שיאמר אשר לא ישא פנים לגדולי בני אדם בריבם עם קטניהם ולא יקח שוחד מעשיריהם בריבם עם דל כי הוא עושה משפט יתום ואלמנה מן הגדולים וקבע את קובעיהם נפש ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה והם כל צרכי האדם והנה הוא יפרנס העניים אשר אין להם אוהב ורע:

(יט) כי גרים הייתם בארץ מצרים. מום שבך אל תאמר לחברך לשון רש"י. וכבר פירשתי בסדר אלה המשפטים:

וטעם

רשי

(ב) וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי: כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה: (ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו אלו דברי רבי יהודה א״ל רבי נחמיה והלא כבר נאמר (במדבר טז) ותפתח הארץ את פיה לא פיותיה א״ל ומה אני מקיים בקרב כל ישראל אמר לו שנעשית הארץ מדרון כמשפך וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת

אבן עזרא

בפה כאשר הוא מפורש: (כא) הוא תהלתך. הטעם כי יש לך להתהלל בו כי עשה עמך נוראות: (כב) בשבעים נפש. פירשתיו ואחר שהוא הרבה אתכם חייבים אתם לאהוב אותו והוסיף כל הימים: (ב) כי לא את בניכם. התשובה היא כי עיניכם הרואות והטעם כי אלה הנוראות אינם לעתיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם: את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה. להוציא אתכם ממצרים: (ג) ואת אתתיו ואת מעשיו. לפרעה שהוא עיקר: (ד) אשר הציף. מגזרת צפו מים על ראשי: ויאבדם. הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם: (ה) ואשר עשה לכם במדבר. דברי המן: (ו) ואת בתיהם. בס

כא הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת
וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ
עֵינֶיךָ׃ כב בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ
אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃
יא ששי א וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל־הַיָּמִים׃
ב וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי ׀ לֹא אֶת־
בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־
רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ
הַנְּטוּיָה׃ ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־
מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם
לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־
אַרְצוֹ׃ ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם
לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־
מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם
אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם
הַזֶּה׃ ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר
עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃
ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי
אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה
הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־

ל׳ כ״כ · כ״ח . ל׳ מי שמך · קמץ סימן · ח׳ · י״ב פתחין · ל׳ · ח׳ ר״פ . ח׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ מסגיא לגווים · ח׳ · ל׳

תתקים: כא הוא תושבחתך
והוא אלהך דעבד עמך ית
רברבתא וית חסינתא
האלין דחזאה עינך:
כב בשבעין נפשן נחתו
אבהתך למצרים וכען
שויך יי אלהך ככוכבי
שמיא לסגי: א ותרחם ית
יי אלהך ותטר מטרת
מימריה וקימוהי ודינוהי
ופקודוהי כל יומיא:
ב ותידעון יומא דין ארי לא
ית בניכון דלא ידעו ודלא
חזו ית אולפנא דיי אלהכון
ית רבותיה ית ידיה
תקיפתא ודרעיה מרממא:
ג וית אתותיה וית עובדוהי
דעבד בגו מצרים לפרעה
מלכא דמצרים ולכל
ארעיה: ד ודעבד
למשרית מצראי לסוסותהון
ולרתיכהון דאטיף ית מי
ימא דסוף על
אפיהון במרדפהון בתריכון
ואבדינון יי עד יומא
הדין: ה ודי עבד לכון
במדברא עד מיתיכון עד
אתרא הדין: ו ודעבד
לדתן ולאבירם בני אליאב
בר ראובן דפתחת ארעא
ית פומא ובלעתנון וית

בעל הטורים

בשבעים נפש. הפסוק מתחיל ומסיים בבי״ת לומר שיעקב הזהירם שידבקו איש בביתו ולא יתערבו במצרים ולכך נקראו בית יעקב: ויאבדם ה׳. ויאבדם ה׳ דין מסגיא לגוים ויאבדם. זה שיש במדרש שנדמה לפרעה לסוסיא נקבה כדי למשכו בים לאבדו זהו מסגיא לגוים ויאבדם:

תולדות אהרן ואת כל היקום. פסחים קיט סנהדרין קי:

בלו דעזרא: הוא תהלתך והוא י״ב פסוקים דמיין מן ב׳ מלין דמיין מסורתה מבא ומסורתה מבא קדמא לא נסיב ו״ו ותניין נסיב ו״ו וחד מלה בינייהו וסימן נמסר במסרה רבתא: ואשר עשה ה׳

ספורנו

תחטאו להנצל בשום זכות מן העונש כלל זולתי בתשובה השלמה: (כא) הוא תהלתך. תתהלל שתהי׳ עבד למי שמולך על כל המציאות: יא (ב) כי לא את בניכם. לפיכך אתה שראיתם עתה אותות מעידים לדורות בכניסתכם: וזרעו הנטויה. מוכנת להכות את השב לחטוא: (ד) ויאבדם ה׳ עד היום הזה. כי אז טבעו פליטי מצרים וחילם

רמבן

(כא) וטעם הוא תהלתך. הוא יהיה תהלתך שתתן כל תהלתך אליו אותו תהלל תמיד וכבודו לאחר לא תתן ותהלתו לפסילים ולא אל האלהים והאדונים הנזכרים. או יאמר הוא תהלתך שבו אתה מהולל על כל העמים כלשון כי תפארת עזמו אתה ה׳ עזי ומעזי. והוא אלהיך שיחד שמו עליך שתהיה לו לעם והוא יהיה לך לאלהים ולא כשאר האומות אשר הוא להם אלהי האלהים אשר חלק להם כמו שפירש כי עשה עמך הגדולות והנוראות שמהם תכיר כי אתה חבלו ונחלתו ועיניו תמיד עליך לטוב:

יא (א) ושמרת משמרתו. ליראה אותו שתשמור מחטוא לפניו כי אחר שיצוה באהבה יצוה ביראה ויצוה בחוקים ובמשפטים ובמצות. או ושמרת משמרתו שתשמור מה שהשם שומר שהוא שומר את הגרים וחונן דלים ואביונים ועושה משפט יתום ואלמנה וכענין שנאמר במקום אחר לשמור את משמרת ה׳ אלהים ללכת בדרכיו ואמרו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום וכו׳:

(ב) את גדלו ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה. אמר ר״א להוציא אתכם ממצרים והאותות והמופתים שעשה לפרעה ואשר עשה לכם במדבר בדבר המן. ואיננו נכון בעיני כי עתה לא ידבר רק במוסר אשר ייסר בו השם לעוברי רצונו את גדלו שהיה מתרומם ומתגדל לאמר התפאר עלי למתי יהיה ושמתי פדות למען תדע כי לה׳ הארץ ואת ידו החזקה ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים את היד הגדולה אשר עשה ה׳ וזרועו הנטויה שלא נתן להם רוחה והגלה מאז היתה ידו נטויה עליהם ולא השיב ידו מבלע עד שאבדם ואשר עשה לכם במדבר אשר נגף אתכם בעגל ואש תבערה והנחשים השרפים וקברות התאוה ומגפת השטים וגזרת המרגלים שהיתה בהם יד ה׳ עד בואם אל המקום הזה וקצר בפורענות שעשה להם וא״כ ושמרתם את כל המצוה למען תחזקו כי ידו החזקה מחזקת שומרי מצותיו ולא יחזיק ביד מרעים:

(ד) והזכיר אשר הציף את מי ים סוף ויאבדם ה׳ וגו׳. לא הבינותי טעם עד היום הזה כי כל המתים ביום אבדן עולם הם אובדים ויתכן שהוא חוזר לסוסיו ולרכבו שאבד סוס ורכב מצרים בכל הדור ההוא כי כל סוס ורכב וכל פרש אשר במצרים הוציא עמו ואבדו כולם והיתה ממלכה שפלה בלא רכב וסוס וחיל ועזוז ואמר ר״א שלא קמו עוד בניהם תחתם להיות כמוהם ר״ל כי השם אבד הרודפים בים ואבד זרעם במצרים ולא נשאר להם שם ושאר כי הם הרשיעו יותר מכל מצרים לרדוף אחרי גאולי השם אבל לא נזכר זה בתורה והזכיר ואשר עשה לדתן ולאבירם ולא הזכיר קרח ועדתו שיצאה אש מלפני ה׳ ותאכל

אבן עזרא

הם נשיהם ובניהם: ואת כל היקום. שם כלל: אשר ברגליהם. בעבורם או כמשמעם ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו שתשמרו מצות השם. (ח) וירשתם. סבור הרי"ש בעבור שבר הוי"ו: (י) כי הארץ. הנה טעם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ איננה כארץ מצרים רק יש לה צורך אל השנה לשום השם עינו עליה והטעם כדרך משל כאדם שירא׳ כל מה שהיא צריכה ויתן הכל בעתו: (יב) מרשית. כלא א׳ ורבים כן ע״כ כתוב והי׳ אם שמוע תשמע ונתתי מטר ארצכם וזהו עיני ה׳

רשי

ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו: (ז) כי עיניכם הרואת. מוסב על המקרא האמור למעלה כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר כי אם עמכם אשר עיניכם הרואות וגו׳: (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבא אל ארץ טובה ויפה כזו. (ספרי). יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה ת"ל (במדבר י"ג) וחברון שבע שנים נבנתה וגו׳ אדם אחד כנען וחם בנה צוען למצרים בנו וחברון לכנען דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואח"כ בונה את הכעור (ס"א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר (בראשית י"ג) כגן ה׳ כארץ מצרים וצוען משבח מצרים היא שהיה מקום מלכות שכן הוא אומר (ישעי׳ ל) כי היו בצוען שריו וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואף על פי כן היא יפה מצוען. ובכתובות (דף קי"ב) דרשו בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואח"כ לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד משבעה בצוען: אשר יצאתם משם. אפי׳ ארץ רעמסס אשר ישבתם בה והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר (בראשית מז) במיטב הארץ וגו׳ אף היא איננה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגלך ולהשקותה וצריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת: כגן הירק. שאין די לו בגשמים ומשקין אותו ברגל ובכתף: (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו: ובקעות. הן מישור: (יב) אשר ה׳ אלהיך דורש אותה. והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר (איוב לח) להמטיר על ארץ לא איש אלא כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדרש דורש אל כל הארצות עמה: תמיד עיני ה׳ אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירות עתים לטובה עתים לרעה כו׳ כדאיתא בר"ה (דף י"ז): מרשית השנה. מר"ה נידון

אונקלוס

אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיַת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיַת כָּל יְקוּמָא דְעִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל: ז אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חָזְיָן יַת כָּל עוֹבָדָא דַיְיָ רַבָּא דַעֲבַד: ח וְתִטְּרוּן יַת כָּל תַּפְקֵידְתָּא דַאֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין בְּדִיל דְּתִתַּקְפוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יַת אַרְעָא דְאַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: ט וּבְדִיל דְּתוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דְקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: אֲרֵי אַרְעָא דְאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם הִיא דִנְפַקְתּוּן מִתַּמָּן דְּזָרַעַת יַת אַרְעָךְ וּמַשְׁקֵית לַהּ בְּרִגְלָךְ כְּגִנַּת יַרְקָא: יא וְאַרְעָא דְאַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן לִמְטַר שְׁמַיָּא שָׁתְיָא מַיָּא: יב אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ בַּהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא

מקרא

בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל: ז כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה: ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: ט וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:
שביעי ס י כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כְאֶרֶץ מִצְרַיִם הִוא אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת־זַרְעֲךָ וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק: יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם: יב אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד

מסורה

ג׳ מ״ל · ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסרים · ב׳ ר״פ בתורה ג׳ · פ · ל׳ מלעיל · ז׳. ח׳ ר״פ · ל׳ חסר · ל׳ חסר א׳

וסימן במסרה רבתא: ולמען ב׳ ר״פ וסימן ולמען תספר באזני בנך. ולמען תאריכו ימים על האדמה: כארץ ה׳ וסימן נמסר בסדר לך לך: כגן ז׳ וסימן תולדות אהרן והשקית ברגלך. שבת סס: למטר השמים. תענית ט בתרא יע: תמיד עיני ה׳. ברכות נה ר״ה יז (ברכות יג): מרשית השנה. ר״ה ז ח ע טו.

בעל הטורים

מרשית השנה. אותיות מתשרי. סמך עיני ה׳ אלהיך בה לנוכה. לומר אם שמוע תשמע עיני ה׳ אלהיך בה כי כמים הפנים לפנים: ועד אחרית שנה והיה אם שמוע. לומר אם תשמעו עד אחרית השנה יתן הגשמים בזמנם ובמקום שצריך להם. ואם היו צדיקים בתחלת השנה והקב״ה גזר עליהם גשמים וסרחו מורידן במדברות ובימים:

ספורנו

וחילם באופן שגם מ׳ שנה אחרי כן היו מרגישים באבידת אותם הגבורים שלא קמו עדיין ממלאים את מקומם: (ז) כי עיניכם הרואת את כל מעשה ה׳. שהגדיל לעשות נגד המורדים בו: לפרעה ולמצרים. במצרים ועל הים ולמורדים במדבר ולדתן ולאבירם ועליכם להזהיר את הבנים שלא ראו כל אלה לפיכך: (ח) ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוך היום. מצות האבנים שתקימו בירדן ושתקחו מתוך הירדן ושתכתבו עליהם את התורה להיות לדורות לעדות מאתכם שראיתם: (ט) ולמען תאריכו ימים על האדמה. שאם בניכם לא ישמרו את המצות יגלו ממנה מהרה קודם לנושנתם בארץ כמו שהעיד באמרו ועצר את השמים ואבדתם מהרה כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא שאינה צריכה לגשמים: (יא) למטר השמים תשתה מים. שאין שם נהרות מספיקים להשקות את הקרקעות אבל צריך שישתו מי גשמים: (יב) דרש אותה. להשגיח על מעשי יושביה אם הם ראוים למטר ואם לא לפיכך
דעו

רמבן

ותאכל אותם בעבור כי אש זר הקריבו להקטיר קטורת הוא מלאוי התורה ולעולם הוא נענש לדורות כאשר קרה גם לעזיהו על כן לא מנאו באותות המדבר: (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבוא אל ארץ טובה ויפה כזאת יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים היא אלא רעה הימנה תלמוד לומר וחברון שבע שנים נבנתה אדם אחד בנאן דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך את הגרוע וכו׳ לשון רש"י מספרי. ועוד הביא מה שדרשו בגמרא במסכת כתובות בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו קטן ואח"כ לבנו גדול אלא שמבונה אחד משבעה בצוען ופשוטו של מקרא בדרך האזהרות נאמר להם ושמרתם את כל המצוה וירשתם ארץ זבת חלב ודבש כי ה׳ יתן מטר ארצכם בעתו והארץ תתן יבולה אבל דעו לכם שאינה כארץ מצרים להשקות אותה ברגל מן היאורים ומן האגמים כגן הירק רק היא ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים לא בענין אחר וצריכה שידרוש אותה ה׳ אלהים תמיד במטר כי היא צמאה מאד וצריכה מטר כל השנה ואם תעברו על רצון ה׳ ולא ידרוש אותה בגשמי רצון הנה היא רעה עד מאד לא תזריע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב בהריה. ויחזור ויפרש כל זה בפרשה השניה כי אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש תמיד ואם לא תשמעו ועצר את השמים וגומר ואבדתם מהרה ברעב מעל הארץ הטובה שלא תוכלו לחיות בה בלא מטר. והנה הפרשה הזו תזהיר במנהגו של עולם וממנה נלמד כי אע"פ שהכל ברשותו ונקל בעיני ה׳ יתברך להאביד יושבי ארץ מצרים ולהוכיח נהרותם ויאוריהם אבל ארץ כנען תאבד יותר מהרה שלא יתן בה מטרות עוז. כחולה צריך זכות ותפלה שירפאהו השם יותר מן הבריא שלא יבא עליו החולי
גבן

נידון מה יהא בסופה: (יג) והיה אם שמע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמוע תשמעו. (סוכה מ"ו) אם תשמע בישן תשמע בחדש וכן (דברים ח) והיה אם שכח תשכח אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה שכן כתיב במגלה (ר"ל במגילות חסידים אבל אינו פסוק בכל תנ"ך ובירושלמי הביאו. משל לשני בני אדם שנפטרים זה מזה זה הולך דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים וכן התשל בתורה) אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאלו שמעתם בו ביום (ספרי): לאהבה את ה'. שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא: ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפלה שהתפלה קרויה עבודה שנאמר (דניאל ו) אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פולחן בבבל אלא על שם שהיה מתפלל שנאמ' (שם) וכוין פתיחן ליה וגו'. וכן בדוד הוא אומר (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך: בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר על כך בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור: (יד) ונתתי מטר ארצכ'. (ספרי) עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. דבר אחר (שם) בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם:

ה' אלהיך בה: (יד) יורה. גשם שיורה על שנה טובה והוא בתחלת השנה: ומלקוש. ידוע: (טו) ואכלת ושבעת. שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך: (יז) יבולה. פירשתיו: ואבדתם מהרה. שיגלו ממנה כאובדים ברעב אחר שהיתה הארץ טובה על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על

אַחֲרִית שָׁנָה׃ ס
יג וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃
יד וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃
טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃
טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃
יז וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם׃
יח וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־

ג' · ס' חסרים · ו"א · ב' שכם להד (ע' מבין חיד') · ד' רפין · ג' · ג' · ג' · סימן חלוף בטעם. משה ואבדתם מהרה רביע והופע ואבדתם מהרה בזקף וסימן אדון יושב ומשרתו עומד

וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא׃ יג וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוּדַי דַּאֲנָא מְפַקֵּד יַתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יַת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן׃ יד וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן בְּעִדָּנֵיהּ בַּכִּיר וְלָקִישׁ וְתִכְנוֹשׁ עִבּוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ׃ טו וְאֶתֵּן עִשְׂבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוֹל וְתִשְׂבָּע׃ טז אִסְתַּמָּרוּ לְכוֹן דִּלְמָא יִטְעֵי לִבְּכוֹן וְתִסְטוֹן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן׃ יז וְיִתְקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ בְּכוֹן וְיֵיחוֹד יַת שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵי מִטְרָא וְאַרְעָא לָא תִתֵּן יַת עֲלַלְתַּהּ וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא טַבְתָּא דַּיְיָ יָהֵיב לְכוֹן׃ יח וּתְשַׁוּוֹן יַת פִּתְגָּמַי אִלֵּין עַל לִבְּכוֹן

במסרה רבתא: מטר ד' וסימן ונתתי מטר ארצכם. יתן ה' מטר ארצך. לתת מטר ארצך בעתו. מטר זרעך: והאדמה ג' וסימן והאדמה לא תשם. והאדמה לא תתן את יבולה. והאדמה תשאת שממה: הטבה ג' חסר וסימן ואבדתם מהרה. וברכת את ה' אלהיך. ועשית הישר והטוב:

תולדות אהרן
והיה אם שמע. סנה מו סוטה מא מנחות לד: לאהבה את ה'. תענית ב' (ברכות ז): בכל לבבכם. ברכות טו: ונתתי מטר. תענית שם: יורה ומלקוש. שם ו: ואספת דגנך. ברכות לה לה (שם ג פסחים נ תענית סז): ונתתי עשב. ברכות מו מג גיטין סב (ברכות ד): ואכלת ושבעת. יומא עה גיטין כא: השמרו לכם. שביעית לו תענית סו קדושין כא סה): ועבדתם אלהים. יבמות עח סנהדרין קיג (וחרה אף ה'. שביעית שם תענית שם קדושין (שם): ועצר את השמים. תענית ג ו ז ח סנהדרין שם: ואבדתם מהרה. ברכות טו תענית ז (ברכות ג): ושמתם את דברי. ברכות יג קדושין ל מנחות לו (ברכות ד קדושין סא):

יורה. (תענית ו) היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר למלאות התבואה בקשיה (שם) ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן (בראשית ל) והיה העטופים ללבן לקשיא. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות ועל הקשין: ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנאמר (ישעיה סב) אם אתן את דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו ולא כענין שנאמר (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל וגו': (טו) ונתתי עשב בשדך. שלא תצטרך להוליכה למדברות. ד"א שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה: ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנא' (דברים ח) פן תאכל ושבעת ובקרך וצאנך ירבין מה הוא אומר אחריו ורם לבבך ושכחת: וסרתם. לפרוש מן התורה ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בע"ג וכן דוד אומר (שמואל א כו) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' ומי אמר לו כן אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד ע"ג: אלהים אחרים. שהם אחרים לעובדיהם צועק אליו ואינו עונהו נמצא עשוי לו כנכרי: (יז) את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה כענין שנא' (חגי א) זרעתם הרבה והבא מעט: ואבדתם מהרה. על כל שאר היסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטא. (ספרי) משל לאדם ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסיבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין: מהרה. (שם) אינו נותן לכם ארכא ואם תאמרו והלא נתנה ארכא לדור המבול שנא' (בראשית ו) והיו ימיו מאה ועשרים שנה דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: ושמתם

בעה"ט בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר. לומר שאין נענין על המטר אא"כ יכוונו להתפלל בכל לב: בעתו. בגי' בלילות: לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם. ז' ממי"ן בס"ת וכנגדם פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי ז' יודי"ן בס"ת לומר כל המודה בע"ג ככופר ביו"ד הדברות שניתנו למ' יום וכן ז' ממיין כי ז' ממי"ן כתובים בע"ג פן לכם ולא ידכרו וכו':

רמבן

וכן המדה בעני ובעשיר מאיר עיני שניהם ה'. ומפני שאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ורמז שיאמר ולמטר השמים תשתה מים כאשר ה' אלהיך ידרוש יהיה מדרש רבותינו נרמז בכתוב והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר להמטיר על ארץ לא איש כביכול אינו דורש אלא אותה ועל ידי אותה דרישה שדורש אותה דורש לכל הארצות. תמיד עיני ה' אלהיך בה לראות מה היא צריכה לחדש בה גזרות עתים לטובה ועתים לרעה כו' כדאיתא במסכת ר"ה ויש בו סוד עמוק כי הארץ הזאת נדרשת בכל והיא הכל וכל הארצות מתפרנסות ממנה באמת: (יג) **בכל** לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזכיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד ואזהרה לצבור לשון רש"י מספרי. ובאור הענין כי השם לא יעשה הנסים תמיד לתת מטר הארץ בכל עת יורה ומלקוש ולהוסיף בדגן ותירוש ויצהר ולהרבות גם העשב בשדה לבהמה או שיעצור השמים וייבשו רק על מעשה רוב העם אבל היחיד הוא בזכותו יחיה והוא בעונו ימות. והנה אמר כי בעשותם כל המצות מאהבה שלמה יעשה עמהם את כל הנסים האלה לטובה ואמר כי בעבדם ע"ג יעשה עמהם אות רעה ודע כי הנסים לא יעשה לטובה או לרעה רק לצדיקים גמורים או לרשעים גמורים אבל הבינונים כדרך מנהגו של עולם יעשה בהם טובה או רעה כדרכם וכעלילותם:
(טו) **ואכלת** ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת שבתוך מעיך ואכלת ושבעת לשון רש"י. ור"א אמר ואכלת ושבעת שב אל דגנך תירושך ויצהרך לא אל הקרוב שהוא עשב בשדך. והנכון בעיני שהוא שב אל הכל ואכלת ושבעת דגן ותירוש ויצהר וגם בני צאן ובקר. ובספרי ואכלת ושבעת כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת האדמה וכן הוא אומר ורב תבואות בכח שור ד"א מן הולדות אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל כל בני צאן ובקר וגו' וזהו הנכון:
(יח) **ושמתם** את דברי אלה. אף לאחר שתגלו היו מצויינין במצות הניחו תפילין עשו מזוזה כדי שלא יהו עליכם חדשים כשתחזרו וכן

ספורנו

דעו זה כי אמנם: (יג) אם שמוע תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם בעתו. באופן שתתפרנסו שלא בצער ותוכלו לעבדו ואם לאו לא יתן מטר כלל ולא יהיה לכם מזון להיות בה: (יז) ואבדתם מהרה. ברעב הרע מן החרב לפיכך השמרו לכם: (יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם. להתבונן בם: ועל נפשכם. לקיימם ברצון: ולמדתם

על לבבכם: (יח) לטוטפת. מפורש ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ רק תאריכו ימים כימי השמים על הארץ: (כב) כי אם שמור תשמרון. הטעם זה שאמרתי לכם שתאבדון מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכנסו שם בתחלה ולא תנצחו אם לא תשמרו מצות ה': לאהבה. בלב: ללכת בכל דרכיו. שלא ישנה ולא יהפוך: לדבקה בו. בסוף והוא סוד גדול:

(יח) ושמתם את דברי. (ספרי) אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים: (יט) לדבר בם. (ספרי) משעה שהבן יודע לדבר למדהו תורה צוה לנו משה שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מסיח עמו בלשון הקדש ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאלו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו': (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו: לתת להם. (שם) לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מן התורה: (כב) שמור תשמרון. אזהרות שמירות הרבה להזהר בתלמודו שלא ישתכח: ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים: ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאלו נדבקת בו: (כג) והוריש ה'. (שם) עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי: ועצומים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הוא שמשבח את האמוריים לומר

לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם
אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ
לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃ יט וְלִמַּדְתֶּם
אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם
בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ
בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃
כ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ
וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן יִרְבּוּ
יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת
לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃
ס מפטיר כב כִּי אִם־שָׁמֹר
תִּשְׁמְרוּן אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ
לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ׃
כג וְהוֹרִישׁ יְהוָה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם
הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם
גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃ כד כָּל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־רַגְלְכֶם
בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן
מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד הַיָּם

ג' וכ"פ · ל' מ"ל בתורה · ל' וחד כימי שמים ואינון ז' זוגין · ס' דמיימדין · ד' · ג' · ג' · ח' ר"פ · ס' ותסר · ס'

וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן יָתְהוֹן
לְאָת עַל יְדְכוֹן וִיהוֹן לִתְפִלִּין
בֵּין עֵינֵיכוֹן׃ יט וְתַלְפוּן
יָתְהוֹן יָת בְּנֵיכוֹן לְמַלָּלָא
בְּהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ
וּבְמֶהָכָךְ בְּאוֹרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ
וּבְמִקְמָךְ׃ כ וְתִכְתְּבִינּוּן עַל
מְזוּזִין וְתִקְבְּעִינּוּן בְּסִפֵּי
בֵיתָךְ וּבְתַרְעָךְ׃ כא בְּדִיל
דְּיִסְגּוֹן יוֹמֵיכוֹן וְיוֹמֵי בְנֵיכוֹן
עַל אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן
לְמִתַּן לְהוֹן כְּיוֹמֵי שְׁמַיָּא עַל
אַרְעָא׃ כב אֲרֵי אִם מִטַּר
תִּטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֵידְתָּא
הָדָא דַּאֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן
לְמֶעְבְּדַהּ לְמִרְחַם יָת יְיָ
אֱלָהֲכוֹן לִמְהַךְ בְּכָל אוֹרְחָן
דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא
לְדַחַלְתֵּיהּ׃ כג וִיתָרֵיךְ יְיָ יָת
כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן
קֳדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן עַמְמִין
רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנְּכוֹן׃
כד כָּל אַתְרָא דְּתִדְרוֹךְ
פַּרְסַת רַגְלְכוֹן בֵּיהּ דִּלְכוֹן
יְהֵי מִן מַדְבְּרָא וְלִבְנָן מִן
נַהֲרָא נְהַר פְּרָת וְעַד יַמָּא

כימי השמים ל' וחד כימי שמים. ואינון ז' זוגין דשמים וחדא סלה חד לא נסיב ה"א וחד נסיב ה"א ולית דכוותא וסימן במסרה רבתא: מצות אתכם י"א וסימן במסרת רבתא: מלפניכם ג' וסימן והוריש ה' את כל הגוים האלה. וה' אלהיכם הוא יהדפם. ידע תדע כי לא יוסיף ה' מפניכם תניינא דפסוק: תדרך. ה' חסר וסימן כל המקום אשר תדרך. ואתה על במותימו תדרך. כל המקום אשר תדרך. אתה תדרך זית:

תולדות אהרן על לבבכם. ברכות טו: וקשרתם. שם י"ד: לטטפת. זבחים לד: ולמדתם אותם. ברכות טו קדושין כט ל בתרא כא (ברכות ד ו קדושין סא ערובין כה): לדבר בם. ברכות י"ג: וכתבתם. שם יד שבת לב מנחות מד: על מזוזות. מנחות לד: למען ירבו ימיכם. ברכות ה יו שבת לו קס יומא יא קדושין לד בתרא קי חולין קלה (ברכות ג כ קדושין סא): אשר נשבע. בסנהדרין צ: כימי השמים. שם לט עקידה ש' טו: לאהבה את ה'. כתובות קיא:

בעל הטורים

וכתבתם על מזוזות ביתך וסמיך ליה למען ירבו שע"י המזוזות לא יבא המשחית אל בתיכם. וסמיך ליה אם שמור תשמרון. על שם ה"ש ה"י על יד ומינך: על הארץ. ט' פעמים על הארץ בזה הספר כנגד ט' שבטים שנטלו חלק מעבר לירדן: כי אם שמר. בגי' תורה: כל המקום אשר תדרך. וביהושע כל מקום אשר ה"א. שבע"א שבטים לא הוריש יהושע:

ספורנו

(יט) ולמדתם אותם את בניכם. הרגילו את בניכם במצות: לדבר בם בשבתך. כדי שתדברו בה תמיד: (כב) כי אם שמור תשמרון וגו' לאהבה. שיהיה עסקכם בתור' כדי להכיר חסדי האל ית' אשר מזה המשך האהבה: וללכת בכל דרכיו. להתנהג באותם הדרכים אשר הוא מנהיג בם את עולמו והם לדקה ומשפט: ולדבקה בו. שיהיו כל מעשיכם מכוונים לעשות רצונו כאמרו בכל דרכיך דעהו: (כג) והוריש. יען לכם

רמבן

הוא אומר הציבי לך ציונים לשון רש"י. וכבר כתבתי פי' הענין כי המצות האלה חובת הגוף הם ודינם בכל מקום כמו בארץ אבל יש בו במדרש הזה סוד עמוק וכבר רמזתי ממנו. והנה החזיר במצות האלה תפילין דברי תורה ומזוזה כאן פעם שנית לרמוז בהיקש הזה שנהיה חייבים בהם לאחר הגלות בחוצה לארץ ומהם נלמוד לכל המצות שהן חובת הגוף שחיובן בכל מקום ושנהיה פטורין בחוצה לארץ מחובת הקרקע כגון תרומה ומעשרות כך הוא נדרש בספרי. וכוונת המדרש מפני שסמך ושמתם אל ואבדתם. אבל עיקר הכתוב בארץ דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה או יאמר למען ירבו ימיכם שתשבו ותאריכו ימים בה לעולם. ויתכן בדרך הפשט שבא להוסיף בכאן לדבר בם כי שם צוה ודברת אתה בם בשבתך בביתך וכאן אמר שנלמד אותם את בנינו עד שידברו בם הבנים בכל שעה וכן הוסיף בכאן ולמדתם אותם כי ושננתם שיספר להם המצות וכאן עד שילמדו אותם וידעום ויבינו אותם וטעמיהם לדבר עמך בם בכל העתים וכן הוסיף כאן כימי השמים על הארץ שהוא לדור דורים. או הם השמים והארץ הראשונים וימי עולם והמשכיל יבין:

(כב) ולדבקה בו. אמר ר"א בסוף והוא סוד גדול ואין הסוד מטעם המקום הזה אולי יאמר לאהבה את ה' ללכת בכל דרכיו עד שתהיו ראוים לדבקה בו בסוף ואמר ביהושע ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשבעו ולא תעבדום ולא תשתחוו להם כי אם בה' אלהיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה אם כן היא אזהרה מאזהרות ע"ג שלא תפרד מחשבתו מן השם אל אלהים אחרים שלא יחשוב שיהיה בע"ג שום עיקר אלא הכל אפס ואין והנה זה כמו שאמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון והכוונה להזהיר שלא יעבוד השם זולתו אלא לה' לבדו יעבוד בלבו ובמעשיו. ויתכן שתכלול הדביקה לומר שתהיה זוכר השם ואהבתו תמיד לא תפרד מחשבתך ממנו בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך עד שיהיו דבריו עם בני אדם בפיו ובלשונו ולבו איננו עמהם אבל הוא לפני ה' ויתכן באנשי המעלה הזאת שתהיה נפשם צרורה בצרור החיים כי הם בעצמם מעון לשכינה כאשר רמז בעל ספר הכוזרי. וכבר הזכרתי מזה בפרשת העריות. ומה שאמר יהושע כאשר עשיתם עד היום כי בהיותם במדבר וענן ה' עליהם והמן יורד מן השמים והשליו עולה והבאר לפניהם תמיד וכל מעשיהם בידי שמים בדברים נסיים הנה מחשבתם ומעשיהם עם השם תמיד ולכן יזהירם יהושע שגם עתה בארץ בהסתלק מהם המעשים הנפלאים הכם תהיה מחשבתם בהם תמיד לדבקה בשם הנכבד ולא תפרד כוונתם מן השם:

(כד) כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה מן המדבר וגו'. על דעת רבותינו הנה הם שתי הבטחות שכל מקום אשר ירצו לכבוש בארץ שנער וארץ אשור וזולתם יהיה שלהם והמצות כולן נוהגות בהם כי הכל ארץ ישראל ומן המדבר והלבנון ועד הים האחרון יהיה גבולכם שאתם חייבים לכבשו ולאבד משם העמים כמו שאמר כאן וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם ולעקור ע"ג ומשחיה כמו שהזכיר למעלה והבטיח כי לא יתיצב איש בפניכם בין בארץ הנזכרת בין בכל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו ומכאן יצא לרבותינו המחלוקת בסוריא שקורין אותה כיבוש יחיד והטעם כי דוד כבש אותה ברצון נפשו שלא שאל באורים ותומים ולא נמלך בסנהדרין כי היה חייב להוריש כל שבעת הגוים בתחלה

הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃ כה לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ ססס

קי"א , אי"ק , יעל"א סימן

תולדות אהרן לא יתיצב איש . עקדה ש' טו :

מַעַרְבָאָה יְהֵי תְּחוּמְכוֹן׃ כה לָא יִתְעַתַּד אֱינַשׁ קֳדָמֵיכוֹן דַּחֲלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא דְּתִדְרְכוּן בַּהּ כְּמָא דְּמַלֵּיל לְכוֹן׃ ססס

ג' בלישנא | ג' | ב' ומ"ל

רש"י

לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים מסאר האומות והם גבורים מכם : (כה) לא יתיצב איש וגו'. (שם) אין לי אלא איש אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין תלמוד לומר לא יתיצב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר איש אפילו כעוג מלך הבשן : פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים : פחד. לשון בעיתת פתאום : מורא. לשון דאגה מימים רבים : כאשר דבר לכם . והיכן דבר (שמות כג) את אימתי אשלח לפניך וגו' :

מסורה

על שהל ונתן הדרך : פחדכם ג' וסימן לא יתיצב איש בפניכם . גם אני באידכם . בבא כשואה פחדכם :

בעל הטורים

ומוראכם ב'. ומוראכם יתן ה' אלהיכם . ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ . מלמד כשנכנסו ישראל היה מוראם אף על כל חית הארץ כדכתיב והשבתי חיה רעה מן הארץ ובענין שנאמר לימות המשיח ונער קטן נוהג בם :

רמבן

בתחלה ואחרי כן אם ירצה ילך אל ארץ אחרת כאשר הבטיח השם בכאן ומפני שלא נעשה הכבוש ההוא במצות התורה אמרו מקצתם לא שמיה כבוש ודינו במצות כדין חוצה לארץ וכר היא שנויה בספרי ומקצתם יאמרו בתלמוד דשמיה כבוש כי אע"פ שלא נעשה כסדר כיון שהלך שם וכבשו נתקיים בו לכם יהיה וארץ ישראל היא :

ספורנו

לכם מקום להתפרנס בו שלא בצער למען תוכלו לעשות רצונו : (כה) לא יתיצב איש בפניכם . אפילו בחוצה לארץ :

כלי יקר

פרשת עקב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה . פירש"י אם המצות הקלות שבני אדם דשים בעקביהם תשמעון לא רצה לפרש עקב זה מלשון עקב אשר שמע אברהם בקולי לפי שקשה לו הלא בפסוק הקודם נאמר ושמרת את החקים ואת המשפטים ולמה הזכיר כאן משפטים בלא חקים . אלא ודאי שלשון עקב כולל החקים ורמזום בלשון עקב לפי שהשטן מונה עליהם מלד שאין טעמם נודע ובסבה זו בני אדם נוהגין קלות בהם ודשים אותם בעקב וז"ש אם המצות קלות כו' וע"כ הזכירם בלשון עקב ולא בלשון חקים לומר לך שהחקים שהזכרתיך עליהם למעלה אולי מלד שבני אדם דשין אותם בעקביהם לא תהיה זהיר וזריז בהם כמו במשפטים ודינין שתועלתם גלוי וידוע לך ע"כ אני אומר שאם גם החקים הרמוזים בעקב אף על פי שבני אדם דשים אותם בעקביהם מכל מקום תהיה זהיר בהם כמו במשפטים . ואת הוא לשון עם כמשפטו בהרבה מקומות שלשון את משמע כמו עם וכאילו אמר שתשמעון החקים עם המשפטים וב' חלקי מלות אלו יהיו שוים בעיניך לכל דבר כי כמו שאתה נזהר במשפטים כך תהיה נזהר בחקים ולאידך גיסא בדרך שיתבאר בסמוך . ורא"ה לדברינו ממה שמסיק בילקוט והיה עקב תשמעון זהו שנאמר למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני אמר דוד אין אני מתירא מן החמורות מפני שהן חמורות אבל אני מתירא מן הקלות שמא עברתי עליהם ואתה אמרת הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה לכך נאמר והיה עקב תשמעון אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב . מה רב טובך זה מתן שכרן של מצות קלות עכ"ל . חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי שאמר הקדוש ברוך הוא הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה ואיך אמר דוד ואתה אמרת כו'. ואיך סמך בעל המדרש זה דבריו לפסוק והיה עקב תשמעון. ומאי משמע שפסוק רב טובך מדבר בשכרן של מצות קלות . אלא ודאי שקשה לו והיה עקב תשמעון את המשפטים למה לא זכר גם החקים ועוד אם מלת עקב תרמוז אל המצות קלות הול"ל ואת המשפטים כי מלת את אינו מקושר למעלה אלא ודאי עקב היינו החקים והם המצות שהם קלות בעיני ההמון עם ומלת את הוא כמו עם והיינו הך שאמר הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה מדתלי החקים במשפטים באמרו שתשמעון החקים עם המשפטים שוה ודומה להם . וע"ז דרש פסוק מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת להוסים בך נגד בני אדם ר"ל המקיים החקים זהו דבר שהוא נגד בני אדם שהוא מתנגד אל רוב בני אדם כי כרובם כן מונין עליהם והמקיים ודאי אינו מצפה כ"א לשכר עה"ב כי בעולם הזה אין תועלת שלהם נגלה כמו שנגלה לכל תועלת המשפטים והמקיימם חוסה בו ית' שלא יקפח שכרו לכך נאמר פעלת להוסים בך נגד בני אדם שהם חוסים בך בדבר שהוא מתנגד לבני אדם המונין עליהם וע"ז מביא גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב ונזהר הוא לשון זוהר ובהירות כי על ידי שמירת החקים הרמוזים בעקב המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע לעולם הבא. ז"ש כאן ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגומר מסיק בילקוט שישמור לך שכרן לעה"ב . וזהו שאמרנו שמה שאמר להשוות חקים למשפטים הוא לב' פנים הא' הוא שכבר אמרנו על הזריזות לומר כשם שאתה מזורז בעשיית המשפטים מלד שבעיניך אתה רואה התועלת כך תהיה נזהר גם בחקים הרמוזות בעקב ולאידך גיסא כשם שהחקים מאחר שאין תועלתם מורגש לך ודאי אתה מקיימם לשם שמים לא לשם הנאתך כי אין ההנאה מורגשת לך לשעה כך המשפטים לא תקיים בעבור הנאתך כ"א בעבור שמצות ה' עליך כמ"ש מכל אורח רע כלאתי רגלי למען אשמור חקיך ממשפטיך לא סרתי כי אתה הורתני כשם שהחקים שאני מקיים ודאי אין כוונתי כ"א למען אשמור חקיך חקים שחקקת לי כך ממשפטיך לא סרתי לא בעבור תועלתי המורגש כ"א בעבור שאתה הורתני ועל דרך אמרם ז"ל אל יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר כו' . וז"ש בסוף פרשת ואתחנן ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם פירש"י בהיין תשלם לו גמולו הטוב כדי לטורדו מן העולם הבא וקשה אם הרשע מקיים איזו מצוה למה קראו שונאו בשעת קיום המצוה . אלא ודאי לפי שהרשע אפילו בשעה שהוא מקיים איזו מצוה מן המושכלות אינו עושה כ"א בעבור הנאתו המורגשת לשעה ע"כ דינו במאי דפסק אנפשיה לקבל שכרו בעולם הזה אבל אתם לא תעשון כן לה' אלהיכם אלא ושמרת וגומר אשר אנכי מצוך ר"ל בעבור שאנכי צויתיך השמרם ולא בעבור הנאתך ואז ממילא יהיו המשפטים והחקים שוים בעיניך וע"ד הסיקא אמר והיה עקב תשמעון את המשפטים ואז ראוי שיהיה הקרן שמור לך לעולם הבא ושמר ה' אלהיך לך וגו'. וז"ש בסוף הפרשה כגוים אשר ה' מאביד מפניכם כן תאבדון עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם ופסוק זה כולו מיותר כי כבר נאמר כי אבד תאבדון. ועוד למה תלה איבודם באיבוד הגוים אלא ודאי שפסוק זה אינו נקשר כלל עם שלמעלה כי למעלה דבר בע"ג והיה אם שכוח את שכח וגומר ועל הע"ג אמר כי אבד תאבדון כפל האיבוד לומר שהעובד ע"ג נטרד מן העה"ז ומן העה"ב . ואח"כ אמר שיש איבוד אחר שאינו כ"א מן העוה"ב לבד והוא מי שאינו מקיים העקב המרמז לחקים לפי שאין תועלתם נגלה לשעה ואז מסתמא אפילו מה שמקיים מן המלות אינו מקיים כ"א בעבור הנאת שעה ועליו אמר כגוים אשר ה' מאביד והוא האיבוד האמור למעלה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו מן עה"ב כן תאבדון מן עה"ב ונתן טעם לדבר ואמר עקב לא תשמעון לפי שלא תשמעון המצות הרמוזות בעקב משמע שמי שמקיים מה שרמוז בעקב אוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן שמור לו לעולם הבא לכך נאמר כאן ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד וזה פירוש יקר :

ושמר ה' אלהיך לך את הברית וגומר . במלת לך רצה לתרץ מה שנאמר אשר נשבע ה' לאבותיך והלא השבועה לא היתה על תנאי ואף אם לא יהיו זוכים וכי בעבור זה לא יקיים ה' את השבועה אלא שאם לא תזכה אז ישמור ה' את השבועה אבל לא לך כ"א לדור אחר או כדרך שאמר למשה ואעשה אותך לגוי גדול ואם תזכה ישמור לך הבטחתו לדור זה . ומה שנאמר לך כמדבר ליחיד אף על פי שהתחיל כמדבר לרבים מכל מקום הזכיר לך לרמוז גם על שכר עה"ב שאם עושין מדור לכל לדיק בפני עצמו . ואמר ברוך תהיה מכל העמים ברבתי דרש כי כל העמים יברכוך כו' על דרך מלאך רע יענה אמן. והקשה מהרי"א ע"ז ואמר מה יתרון לישראל בזה והומר אני לפי שארץ ישראל עיני ה' דורש אותה תהלה וע"י אותה דרישה הוא דורש כל שאר ארצות כי כל הארצות מתמציות א"י שותים ע"כ בהכרח יברכו כל העמים את ישראל כי בשלומם יהיה שלום גם להם וכמ"ש הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו ולפיכך ואכלת את כל העמים כי משלך יתנו לך ודוקא אשר ה' אלהיך נותן לך המסורים תחת ידך כמ"ש כי לחמנו הם ולא אותן שאינן מסורין בידך כי גזל הגוי אסור :

כל המצוה אשר אנכי מצוך וגומר . התחיל בלשון יחיד וסיים בלשון רבים למען תחיון ורביתם לפי שלדיק יסוד עולם ואפילו יחיד שעשה מצוה אחת אשרי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות כו' וכן יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כולו לכך אמר אשר אנכי מצוך ליחיד תשמרון לעשות למען תחיון כי שמירת היחיד דומה כאלו רבים שמרו המצות ויגיע התועלת לכולם ונקט המצות

בלשון

בלבון יחיד לומר לך שאפילו שמירת מצוה אחת כתקונה גורמת למען תחיון כדעת ר"י בסנהדרין שדרש פסוק ופערה פיה לבלי חק למי שלא שמר אפילו חק א' הא אם שמר אפילו חק א' ניצול מגיהנם לפי שמצוה גוררת מצוה כמבואר בפרשת שלח לך. ומ"ש למען ענותך לנסתך וגומר הוא לבון הרמת נס מלשון נסה עלינו אור פניך ה' כאלו הושם לבבך על נס גבוה והושיבו בפתח עינים שהכל צופים בו כך רצה לדעת את אשר בלבבך לכל גויי הארץ כי לדעת מלשון למען דעת כל עמי הארץ ורצה להודיעם בין התשמור מצותיו או לא כי מתמ"כ אם תשמור מצותיו ויתן ה' לך הצלחה ביתר שאת על כל העמים יהיה להם מקום ללון ולומר למה לא עשה כן לכל גוי ישמעאל ועשו יוצאי ירך אברהם ייטיב להם הקב"ה כי מי גוי אשר יעמוד בנסיון כמוהם כי הלכו אחרי ה' בארץ לא זרועה וכן להפך אם ח"ו יהיו חוטאים וישלח ה' בהם את המארה יאמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וישיב להם לפי שלא היו שלמים עם ה' וזהו שנאמר לנסתך וכן האלהים נסה את אברהם מבואר בדרך זה. והעד ע"ז מ"ש כאן התשמור מצותיו. אם לא משמע שהנסיון הוא להראות לכל העמים את אשר בלבבו אם ישמור מצותיו או לא:

שמלתך לא בלתה מעליך וגו'. עליך לא נאמר אלא מעליך י"א שקאי על הזיעה המצוי' בהולכי דרכים והזיעה מבלה את הבגדים לכך נאמר מעליך מן הדבר אשר עליך וע"כ סמך להם ורגלך לא בצקה כי הדרך סיבה לשניהם. ורש"י פי' שענני כבוד היו שפים בכסותם ובלי ספק שבמקום שהיו שם ענני כבוד אשר כבוד ה' בתוכם נדחו כל המזיקים כי אינן מצוין במחילת השכינה ע"כ אמר שלא קבלו נזק בבגדיהם ורגליהם על דרך שאמרו רז"ל מסכת ברכות הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו. הני כרעי דמנקפן מנייהו:

ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם. רז"ל דרשו ארץ אשר אבניה ברזל אל תקרי אבניה אלא בוניה אלו ת"ח שעוסקים בבנינו של עולם והם מחדדים זה את זה כברזל ומה ראו על ככה לדרוש פסוק זה על לומדי תורה במקום שיש לפרשו כפשוטו. ונראה שקשה להם כי פסוק זה מתחיל בעניני אכילת לחם ואח"כ אמר ואכלת ושבעת ואיך נתן ריוח בין הדבקים והפסיק בברזל אלא ודאי שהכל מדבר מהנהגת לומדי תורה כי כך דרכה של תורה פת במלח תאכל והביאור הוא שארץ זו לא בעבור מסכנת ודלות תאכל בה לחם כמות שהיא שהרי לא תחסר כל בה אלא לפי שהיא ארץ אשר אבניה בוניה ברזל מחדדים זה לזה בהלכה וכל כך יהיה להם חשק בתורה עד שלא ידרשו איזו מקומן של זבחים הרוג נאן ושחוט בקר אלא יסתפקו בלחם לבד ואל תאמר שבעבור זה יותש כחם אלא עכ"פ יהיו חזקים כברזל כי התורה תוסיף את כחה להם ומ"ש אבניה בוניה אין צורך לזה כי מדרך הכתוב לכנות אנשי השם באבנים כמו אבן מאסו הבונים כי אבני נזר המה אבן הראשה וכן רבים ועליהם אמר ואכלת ושבעת כי הצדיק אוכל לשובע נפשו אם מעט ואם הרבה יאכל וכן מ"ש ומהרריה היינו מן אנשי השם שנקראו בשם הרים שנאמר שמעו הרים את ריב ה' מהם תחצוב נחושת כי נשיכתן נשיכת נחש והלשון נופל על הלשון. ובסמוך הזהיר על המותרות ואמר פן תאכל ושבעת והל"ל פן תאכל ותשבע אלא שר"ל פן תדרוש אחר המותרות ותאכל אחר שכבר שבעת ובתים טובים תבנה אף על פי שכבר ישבת שיש לך כבר דירה כדי צרכך ולא תסתפק במוכרחות ותבנה עוד ללא צורך. ועל זה הדרך נוכל לומר שגם בפסוק זה הזכיר האכילה והבתים שאמר ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם היינו הסיפוק ההכרחי כאכילה כאמור ארץ אשר אבניה היינו בוניה ברזל כי הבונה כדי צרכו הוא הבנין החזק כברזל אשר מתקיים לעד לא כן הבונים חרבות למו כי מבנין המותרי ודאי להרבה יהיה ושמם מאין יושב כדרך רוב אגרות של שרים שמקויים בהם ושאיה יוכת שער ד"א מסכנת לשון אוצרות מלשון ויבן ערי מסכנות לפרעה שלא יצטרכו לעשות אוצרות תבואה בארץ מפני יראת זלעפות רעב או מלחמה כי בעשותם רצון האל יתברך נכון לבם בטוח בה' שומרם ומצילם. וי"א לפי שמדרך העני לאכול פת כמות שהוא אבל העשיר אינו אוכלו בלא לפתן על כן אמר שלחם של א"י יהיה כל כך נקי וכשלג ילבין שאפילו העשיר יאכלנו כמות שהוא בלא לפתן לכך נאמר לא במסכנת תאכל בה לחם. ומ"ש וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה רמז לז"פ ארץ שהזכיר כי הם מקור הברכות כאמרו רז"ל אין נותנים כוס של ברכה כ"א לטוב עין שנאמר טוב עין הוא יבורך קרי ביה יברך ותוספת וי"ו רמז למקור הברכות כי הנותן פרוסה לעני מתברך בשש ברכות כו' וחסרון וי"ו של עפרון שהיה רע עין יוכיח על כן דוקא טוב עין יברך ויבורך בתוספת וי"ו בששה ברכות הנזכרות בז"פ ארץ שהזכיר כאן על כן נאמר וברכת וגו' על הארץ והוא רמז נכון:

ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. פירש"י והלא בהר ההר מת כו' יש בענין זה כמה ספקות. א' הוא אם הכוונה להודיענו שחזרו לאחוריהם מהר ההר למוסרה הול"ל שנסעו מהר ההר לקדש כו' עד מוסרה ולמה משמיט כל המסעות ולא זכר כ"א זה שנסעו מבארות בני יעקן מוסרה. ב' למה נאמר כאן בארות בני יעקן ובפ' מסעי לא הזכיר לשון בארות. ג' כאן מכיק שחזרו לאחוריהם ח' מסעות ובפרשת חקת פירש רש"י שחזרו ז' מסעות והאמת כן שכשתמנה אותם לא תמצא רק ז' מסעות. ד' שם מת אהרן פירש"י שעשו שם הספד למה דווקא שם במוסרה ולא קודם לכן. ה' מה ת"ל ויכהן אלעזר בנו תחתיו כי זה אינו מענין התוכחה. ו' משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה יטבתה ארץ נחלי מים למה פרט חנייה זו שביטבתה יותר מכל שאר חניות ולמה הזכיר כאן נחלי מים ולא הזכיר זה בפרשת מסעי. ז' מ"ש בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי הבדלה זו היתה בתחלת מ' ומה ענינה לכאן. ח' מ"ש ולברך בשמו עד היום הזה על איזה יום הוא מראה באצבע לומר כי הוא זה אשר עליו אמר עד היום הזה וכי מכאן והלאה לא הובדלו. ט' מה שפירש"י בני לוי החזירום מנ"ל לרש"י לומר כן ואם הוא קבלה נקבל. י' מה שפירש"י ללמדך שקשה מיתת הצדיקים כשבירת הלוחות והלא כל פרשה זו מדברת מלוחות שניות ומ"ש אשר שברת לא לבוה זה נסמכה מיתת אהרן. י"א מה שפירש"י שקשה יום זה שרצו לפרוש ממנו כיום זה שעשו בו העגל עגל מאן דכר שמיה כי לא הוזכר בכל הפרשה. ועתה הט אזנך ושמע והנני מבאר כל זה בהצעה קטנה אשר כבר זכרנו פרשת חקת שבמיתת מרים חסרו המים כי כל צדיק דומה למעין המתגבר כדאיתא בפרק שנו חכמים ומי שאינו מספידו כראוי אינו מרגיש בהעדר מקור מים חיים ע"כ דין הוא שיכזבו מימיו וכך קרה להם במיתת מרים שנאמר ותמת שם מרים ותקבר שם כי שם תהא קבורתה מיד ונשכחה היכף כמת מלב ולא נאמר בה ויבכו אותה זה ראיה שלא הספידוה על כן חסרו המים. כמו עתה בפטירת אהרן היו יראים מהסרון המים שלא יקרה להם כאשר קרה בפטירת מרים. ועוד יעלה על ראשם מורא של מלך ערד ומיראה הוצרכו לחזור לאחוריהם ובתוך חזרה זו היה ג"כ מורא מים עליהם פן יחסר מהם הבאר ע"כ עשו חנייה בכ"מ שמצאו שם מים אף על פי שבהליכה לא עשו חנייה במקומות המים לפי שהיה המסע קצר מכל מקום בחזירה עשו חנייה שם כי החזרה היתה אחרי מות אהרן. והנה בין מוסרה ובין בני יעקן היה מקום אחד שנקרא בארות לפי שהיו שם בארות הרבה ולא היה רחוק מן בני יעקן עד שהיו אנשי בני יעקן שותים מן אותן הבארות וע"כ נקרא המקום בארות בני יעקן ר"ל בארות של בני יעקן וזה ראיה שהיה בארות סמוך לבני יעקן והיה המסע קצר לעשות שם חנייה לפיכך כשהלכו לפנים ולא לאחור הלכו בפעם אחת ממוסרה לבני יעקן ולא עשו חניה בבארות כי היה המסע קצר מלעשות שם חניה ואז לא היה מורא מים לנגד עיניהם אבל כשחזרו לאחוריהם אחרי מות אהרן מיראת מלך ערד עשו חנייה גם בבארות כי היו יראים אולי פתאום יפסק הבאר כדרך שפסק במיתת מרים ע"כ מנה ח' מסעות בחזרה אבל בהליכה לא היו כי אם ז'. וע"כ לא מנה בחזרה לאחור כ"א ויסעו מבארות בני יעקן מוסרה כי לא בא להודיע כ"א דבר חידוש זה שעשו חניה בבארות מה שלא עשו בהליכה. וכאשר באו למוסרה מקום שלא היה בו מים כל צרכם והיו יראים מן חסרון הבאר הלא והספידו את אהרן כאלו שם מת כי אמרו שבזכות ההספד יגלו מן חסרון הבאר ובזה חטאו שלא נתנו אל לבם להספידו קודם לכן לפי שבטחו במקום בארות ויטבתה ארץ נחלי מים שהיה לפניהם. והכתוב אומר ויכהן אלעזר בנו תחתיו שלא היה להם לירא מן הסרון המים בעבור פטירת הצדיק כי כל המעמיד בן צדיק כאלו לא מת ואף על פי שמת אהרן מכל מקום זכות בנו קיים להצילן מן חסרון המים. ומכלל תוכחותיו שעדיין עמדו במרדם והיו מחוסרי אמנה ועשו גם אחר זה ביטבתה לפי שהיתה ארץ נחלי מים משמע שלולא זה לא היו עושים חנייה. ומ"ש שהלוים החזירום כו' ראייתו ממ"ש בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי ודאי זה נאמר על זמן עשיית העגל ומהו שאמר עד היום הזה אלא כך פירושו אף על פי שבמעשה העגל נבחרו הלוים וזכותם שמור לדורי דורות מכל מקום לא היה צורך באותו זכות כ"א עד היום הזה ולא עד בכלל לפי שביום הזה עשו מעשה טוב שאף אם לא היו נבחרים לעבודת ה' מאז ומקדם היה מן הראוי שיבחרו מן יום זה והלאה והיינו מה שהחזירום לאחור מן אותו דרך עקלתון שהלכו בו. ומדאנו רואין שבשוה השכר של הלוים על מה שעשו עכשיו אל מה שעשו בזמן העגל ש"מ שהוקשה יום זה שנתנו ראש לפרוש ממנו כיום שעשו בו העגל. וכן מה שפירש שקשה מיתתן של צדיקים כשבירת הלוחות מבואר ע"ז האופן כי מדקאמר ויכהן אלעזר בנו תחתיו וסמך זה לפרשה זו המדברת מלוחות שניות ש"מ שקם אלעזר בנו תחתיו כמו הלוחות שניות שקמו תחת הראשונים שנשברו וממילא נשמע שפטירת אהרן דומה לשבירת הלוחות כי ידיעת ההפכים אחד. ובא להאשימם בתוכחותיו על שחזרו לאחוריהם מיראה מפני מלך ערד והיה להם לבטוח שזכותו של אהרן ילחם להם גם במותו כדרך שמצינו שהארון שבו היו שברי לוחות היה יוצא ובא עמהם למלחמה כך הצדיק הנפטר הדומה לשברי לוחות וזכותו יעמוד להם גם במותו שכן משה לא נענה עד שאמר זכור לעבדיך לאברהם וגו' ולהצעה זו כל סיפור זה הוא תוכחות עלי עון וכל הענין מקושר מראשו לסופו:

ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. רז"ל אמרו וכי היראה מילתא זוטרתי היא אין לגבי משה זוטרתי היא ומקשים כלן וכי בעבור זה אמר לכל ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. ויש מתרצים לגבי משה היינו כשהיו ישראל אצל משה שהיה מדריכם במדת היראה אז זוטרתי היא. ואני אומר שזהו כוונת הפסוק שאמר ועתה ישראל מהו ועתה. אלא לפי שנאמר אחר כך וידעתם היום כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' אלהיכם וגו' וכל הספור עד עיניכם הרואות את כל מעשה ה' וגומר כך ביאורו אלו בקשתי היראה מן בניכם אשר יקומו מאחריכם אשר לא ראו כל הנוראות אשר עשה ה' למען שהי יראתי על פניהם אז ודאי הייתי שואל דבר גדול כי ודאי קשה להכניס את האדם בעול היראה כי רב הוא. אמנם ועתה ר"ל הדור הזה אתם ראו כי בעיניכם ראיתם כל הנוראות אשר עשה האלהים כדי שייראו מלפניו וכבר אתם מורגלים במדת היראה לפיכך ועתה באשר הוא שם שאלה קטנה ה' שואל מעמך וז"ש לגבי משה זה דור המדבר שהיו בזמן משה להם ודאי מילתא זוטרתי היא היראה. ומן היראה יבא למדרגת האהבה ז"ש ולאהבה אותו ומסיים לטוב לך היינו קבול שכר כפירש"י והזכירו בסוף לומר שסוף השכר לבא מעצמו ולא שתהיה תחלת כוונת עשייתך לשם קיבול פרס:

הן לה' אלהיך השמים וגומר. רק באבותיך חשק ה' במלת רק בא למעט השמים ושמי השמים שבכולם לא חשק ה' כ"א באבותיך כדעת חכמי האמת שאמרו גדולים צדיקים ממעשה שמים וארץ והסכימו לומר שכולם נבראו בעבור האדם לא כדעת הרמב"ם שכתב שהאדם עיקר בתחתונים אבל אין לו ערך עם העליונים.

תפגרם

ולסברת הרמב"ם יש מקום לפרש פסוק זה שכל הסיפור נמשך למ"ש ואהבתם את הגר ונומר כי חשק ה' שהדבקו בגרים אעפ"י שהם נמוכים מכל מקום ממנו ית' הראו וכן תעשו כי הן לה' אלהיך השמים וגו' ועם גודל רוממותו יתברך מכל מקום רק באבותיך חשק ה' עם היותם נמוכים בערך העליונים הקרובים אל ה'. ועוד נתן מופת שני כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגומר ואף על פי כן עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר ומפסוק זה אר"י כ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו כו' ומשני הקדמות אלו הוציא התולדה שאמר ואהבתם את הגר. אך עדיין יש לדקדק מ"ש רק באבותיך חשק ה' ויבחר בזרעם אחריהם מדעשה בני הלוקות ועוד שהחשק אינו ענין הבחירה כמבואר למעלה סוף פרשת ואתחנן. ש"מ שמלת רק קאי אשלמטה ובא לומר שרק באבותיך לבד חשק ה' בחשק ובאהבה גמורה. אבל לא בכם אלא בחר בזרעם מכל העמים ר"ל בערך העמים אתם נראים טובים כי לשון בחירה שייך אפילו בדבר שאינו טוב מצד עצמו זולת שהוא טוב מזולתו לכך נאמר ויבחר בזרעם אחריהם בכם כי חסרון זה תלוי בכם לפיכך ומלתם את ערלת לבבכם וגומר כדי שתגיעו למדרגת אבותיכם:

ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם המקיימו על רגליו וכי מי שאין לו ממון היגר ברגליו ולא עמדה לו כל חכמתו ושאר המעלות האנושיות. ונראה שבגנות קנין הממון הוא מדבר כי הוא הפחות שבכל ד' מעלות שמנה הרמב"ם והם החכמה והגבורה והמדות והעושר כי כולם דבוקים באדם והעושר חוץ ממנו כי החכמה מקורה בראש ובמוח ולב והגבורה מקורה בלב כי מי שהוא רך הלבב אינו גבור אבל העושר דבוק ברגלו כי יתרון ארץ בכל הוא והארץ מדרס לרגליו ודין הוא שיהיה הפחות שבכולם ויהיה נתון תחת ממשלת האדם לעשות בממונו מה שירצה. אבל לסוף מוחלפת השיטה שממונו מתגבר עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו ועלה מן הארץ משפל מצבו כאשר יקום איש על רעהו כך יקום ממונו עליו ושליט בו ומעבירו על דעתו ועל דעת קונו לכך קראו היקום אשר ברגליהם כי זה העגל נבזה האמז בחבלי בוז ונתן תחת כפות רגליו הוא היקום אשר יקום עליו למשול בו וכאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כך קנין זה מביא את בעליו בסכנות רבות והוא אשר המית את קרח כי בטח בעשרו ונפל לכך קרא לממונם של קרח ועדתו היקום אשר ברגליהם:

והיה אם שמוע תשמעו. פירש"י אם תשמעו בישן תשמעו בחדש כי כך אמרו רז"ל שכר מצוה מצוה ושמיעה גוררת שמיעה דהיינו מן הישן אל החדש. ומ"ש בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא נאמר ובכל מאדכם לפי מה שפי' רש"י שלכך נאמר בכל מאדך לפי שיש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו מדקאמר יש לך אדם ש"מ שדבר זה בלתי מצוי כ"א באדם אחד או מתי מספר שבטלה דעתם אצל כל אדם אבל לא בציבור כי לא שכיח הדבר שרבים יסכימו על דעה נפסדה זו. ולפי מה שפירש"י בכל מאדך בכל מדה שהוא מודד לך להרע או להטיב הרי פרשה זו מדברת מזמן קבלת השכר והוא עת דודים ואין שייכות הברכה שעל הרעה לכאן כי אינה כפי הזמן אשר הוא עומד בו. ועוד נראה שאין צריך לומר כאן שיעבוד ה' בכל מדה שהוא מודד לו אפילו בזמן קבלת הרעה לפי שדבר זה כבר אמור הוא בפרשה זו שנאמר ואבדתם מהרה מעל הארץ וגומר ושמתם את דברי אלה על לבבכם ר"ל שאפילו בזמן שהן אובדות יהיו מ"מ יעבדו את ה' על כל פנים וישימו דבריו על לבבם וכן פירש"י וא"כ ענין זה אומר בפירוש לכך לא הוצרך לומר ובכל מאדכם. ונאמרה הפרשה בלשון רבים חוץ מן ואספת דגנך כי כך נאמר ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך שפירשו הראשונים כי עבודת ה' טובה יותר בציבור כמ"ש הן אל כביר לא ימאס אבל האכילה טובה יותר כשכל א' אוכל פתו לבדו ולא ירבה בסעודת מרעים ע"כ נאמר כאן ולעבדו בכל לבבכם וגומר ואספת דגנך כי טוב הוא בזמן שכל א' מאסף דגנו לעצמו וכן כשיושב בביתו לבדו כמ"ש בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך כי כל אלה הדברים אינן שייכים לומר על הכלל:

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. במסכת ברכות א"ל ר"י לר' איכא סבי בבבל תמה והכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה משמע אבל בחוצה לארץ לא. אמרו ליה הם מקדימין ומחשיכין לבי כנשתא אמר היינו דאהני להו. וקשה על תירוץ זה כי עדיין הקושיא במקומה עומדת שהרי בפסוק זה אמר שהם על האדמה בלתי שום חלוק ומהיכן למד לומר שפסוק זה מדבר דווקא בזמן שאינן הולכים לבית הכנסת לומר שאז דווקא ח"ל ממועט. ונ"ל ע"ד שארז"ל שעתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבח"ל שיקבעו בא"י כו' ואם כן האדמה שבכל בתי כנסיות של ח"ל זו היא האדמה של א"י שהרי לעתיד יקבע ה' הבתי כנסיות הבנין והקרקע מכל וכל אל א"י וא"כ ודאי האדמה ההיא אדמת קודש היא וחלק מן אדמת א"י והמשכים והמעריב בכל יום לבתי כנסיות דומה כאילו בכל יום עומד על האדמה אשר נשבע ה' לאבותם ומקויים בו יעוד למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם לכם לא נאמר אלא להם פירש"י מכאן לתחיית המתים מן התורה ומה ענין זה לכאן לפי שבזמן ההוא דווקא ילכו הבתי כנסיות שבח"ל לא"י ויכול להיות שזה מוסב על תחלת הפרשה שאמר ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה כפירש"י ומדאמר בכל לבבכם ש"מ שמדבר ברבים מתקבצים לבתי כנסיות להתפלל וע"ז ייעד השכר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה. ומה שתלה הדבר דווקא באקדומי ואחשוכי תמצא מבואר יפה בחבורנו עוללות אפרים בשער התפלה ע"ד הפסוק לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזת פתחי לשכנו תדרשו ובאת שמה ותמצא כל הענין באר היטב:

הפטרת עקב

בישעיה סימן מט

וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְהוָה וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי: הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה
עוּלָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי
לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ: הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד:
מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ: שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ
וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי כֻלָּם כַּעֲדִי
תִלְבָּשִׁי וּתְקַשְּׁרִים כַּכַּלָּה: כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ
הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ: עוֹד יֹאמְרוּ
בְאָזְנַיִךְ בְּנֵי שִׁכֻּלָיִךְ צַר־לִי הַמָּקוֹם גְּשָׁה־לִּי וְאֵשֵׁבָה: וְאָמַרְתְּ
בִּלְבָבֵךְ מִי יָלַד־לִי אֶת־אֵלֶּה וַאֲנִי שְׁכוּלָה וְגַלְמוּדָה גֹּלָה ׀
וְסוּרָה וְאֵלֶּה מִי גִדֵּל הֵן אֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי אֵלֶּה אֵיפֹה הֵם:
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים אָרִים
נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה: וְהָיוּ
מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־
לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־יֵבֹשׁוּ
קֹוָי: הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט: כִּי־כֹה ׀
אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־
יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי אוֹשִׁיעַ: וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־
מוֹנַיִךְ אֶת־בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ כָל־בָּשָׂר כִּי
אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב: כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֵי
זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־

פירוש

עולה. בנה הקטן: אלה. אפילו אם אלה: חקתיך לשון חקיקה: חומתיך. ההרוסות: מהרו. כמו ימהרו: ומחריביך. הפושעים: באו. יבואו: כעדי. תכשיט: חרבותיך ושממתיך. שאת דואג עליהם: תצרי. תדחק: מבלעיך. משחיתיך: שכליך. שאת שכולה מהם: לי. גם הלאה בעבורי: וגלמודה. יחידה: וסורה. מצד בזיה שגלו וסרו ממנם:

המלות

איפה. מאיפה הם: בחצן. בזרוע או כנף הבגד: אמניך. ל' אומן היונק: היקח. אלה הם דברי האומות: צדיק. שנשבה בצדק ובמשפט: יקח. שאי גבור מכם: עריץ. גבור: ואת. ועם: מוניך. לשון עושק: וכעסיס. יין ענבים הנסחטים: מנושי. ל' חוב: שלחה.

גורפה

מכרתי אתכם לו הן בעונתיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה
אמכם: מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה הקצור
קצרה ידי מפדות ואם־אין־בי כח להציל הן בגערתי אחריב
ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת
בצמא: אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם: אדני
יהוה נתן לי לשון למודים לדעת לעות את־יעף דבר יעיר |
בבקר בבקר יעיר לי אזן לשמע כלמודים: אדני יהוה פתח־
לי אזן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי: גוי נתתי למכים
ולחיי למרטים פני לא הסתרתי מכלמות ורק: ואדני יהוה
יעזר־לי על־כן לא נכלמתי על־כן שמתי פני כחלמיש ואדע
כי־לא אבוש: קרוב מצדיקי מי־יריב אתי נעמדה יחד מי־
בעל משפטי יגש אלי: הן אדני יהוה יעזר־לי מי־הוא
ירשיעני הן כלם כבגד יבלו עש יאכלם: מי בכם ירא
יהוה שמע בקול עבדו אשר | הלך חשכים ואין נגה לו
יבטח בשם יהוה וישען באלהיו: הן כלכם קדחי אש מאזרי
זיקות לכו | באור אשכם ובזיקות בערתם מידי היתה־זאת
לכם למעצבה תשכבון: שמעו אלי רדפי צדק מבקשי
יהוה הביטו אל־צור חצבתם ואל־מקבת בור נקרתם:
הביטו אל־אברהם אביכם ואל־שרה תחוללכם כי־אחד
קראתיו ואברכהו וארבהו: כי־נחם יהוה ציון נחם כל־
חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן־יהוה ששון
ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

פירוש

גורשה: קראתי. שובו אלי: קדרות. ל׳ חושך: למודים. מורגלים: לעות. מל׳ עת וזמן: בבקר. יום אחר יום: למורטים. המורטים שער לחיו והזקן: כחלמיש. פי׳ האבן החזק: מצדיקי. מצדיק דברי: עש. תולעת האוכל בגדים: יבטח. שיש לו לבטוח:

המלות

מאזרי. מפזרי זיקות וניצוצות: אשכם: תאכלם: למעצבה. לעצבון: צור. סלע: חצבתם. כורתתם: מקבת. נקיבת הבור: נקרתם. לשון עקירה: תחוללכם. כמו תחולל אתכם: וערבתה. כמו מדבר וערבה:

פרשת ראה

אבן עזרא

(כו) **ראה** לכל אחד ידבר: (כז) את הברכה אשר תשמעון. כי בשמעכם הנה אתם מבורכים והברכה תוספת טובה והקללה מגרעת והיא מגזרת קלה: (כט) ונתתה את הברכה. בפה כמו ונתן אותם על ראש השעיר: (ל) בעבר הירדן, כנגד המדבר: אחרי דרך מבא השמש. וטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאום

רש״י

(כו) **ראה** אנכי. ברכה וקללה. האמורות בהר גרזים ובהר עיבל: (כז) את הברכה. על מנת אשר תשמעו: מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו׳. הא למדת כל העובד ע״ג הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו המודה בע״ג ככופר בכל התורה כולה (ספרי): (כט) ונתתה את הברכה. כתרגומו ית מברכיא את המברכים: על הר גרזים. (סוטה לז) כלפי הר גרזים הופכין פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו׳ כל הארורים שבפרשה אמרו תחלה בלשון ברוך ואחר כך הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה: (ל) הלא המה. נתן בהם סימן: אחרי. אחר

כו ראה אנכי נתן לפניכם היום
ברכה וקללה: כז את־
הברכה אשר תשמעו אל־מצות
יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה
אתכם היום: כח והקללה אם־לא
תשמעו אל־מצות יהוה אלהיכם
וסרתם מן־הדרך אשר אנכי
מצוה אתכם היום ללכת אחרי
אלהים אחרים אשר לא־ידעתם:
ס כט והיה כי יביאך יהוה אלהיך
אל־הארץ אשר־אתה בא־
שמה לרשתה ונתתה את־
הברכה על־הר גרזים ואת־
הקללה על־הר עיבל: ל הלא־
המה בעבר הירדן אחרי דרך

ז׳ | ר״פ בספרא | ה׳ | י״א | י״א | י״ח פסוקים אל על על | ב׳ בתורה

כו חזו דאנא יהיב קדמיכון
יומא דין ברכן
ולוטין: כז ית ברכן אם
תקבלון לפקודיא דיי
אלהכון דאנא מפקד יתכון
יומא דין: כח ולוטין אם לא
תקבלון לפקודיא דיי אלהכון
ותסטון מן אורחא דאנא
מפקד יתכון יומא דין למהך
בתר טעות עממיא דלא
ידעתון: כט ויהי ארי יעלינך
יי אלהך לארעא דאת עליל
תמן למירתה ותתן ית
מברכיא על טורא דגרזין וית
מלטטיא על טורא דעיבל:
ל הלא אינון בעברא
דירדנא אחורי אורח מעלני

אנכי נתן ז׳ וסימן במסרה רבתא: מצות ה׳ אלהיכם. ה׳ וסי׳ נמסר בסדר פקודי: אל הארץ. י״ח פסוקים אל על על וסימן נמסר

תולדות אהרן ונתתה את הברכה. סוטה לז: הלא המה. שם לב לג (סוטה כא):

ספורנו

(כו) **ראה**. הביטה וראה שלא יהיה ענינך על אופן בינוני כמו שהוא המנהג בשאר האומות. כי אמנם אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה והם שני הקצוות כי הברכה היא הצלחה יותר מן המספיק ע״צ היותר טוב. והקללה היא מארה מחסרת שלא יושג המספיק ושניהם לפניכם להשיג כפי מה שתבחרו: (כט) ונתתה את הברכה. תברך את שומרי המצות: ואת הקללה. לעוברים עליהם: (ל) הלא המה בעבר הירדן. בתחלת בואכם בארץ כדי לפרסם בתחלת כניסתכם שלא

בעל הטורים

ראה אנכי אמר ל׳ יחיד. ופירוש ראה אמר לכל א׳ וא׳ ואחד. וי״מ ליהושע אמר ראה אנכי והזכירו לבנך את ישראל כשיעברו את הירדן. וי״מ לפי שקללות וברכות שבמשנה תורה כולם נאמרו בלשון יחיד. ד״א ראה אנכי ראה עשרת הדברות שפתח באנכי והקיים אותם כי כל המצות כלולות בהם. ד״א ראה אנכי פי׳ ממני תראו וכן תעשו. ד״א ראה לשון יחיד לפניכם לשון רבים והיינו דאמרינן כיצד סדר המשנה משה שנה לאהרן פרקו ואח״כ נכנסו בניו וכו׳ כדאיתא בעירובין. ד״א לעיל כתיב לכם וסמיך ליה ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה כלומר איני אומר לכם שתבחרו ברכה. ד״א ראה כי המפיל גורל הבירו מכיס הגורלות והחלקים שלא יברור חבירו חלק היפה. אבל אתה ראה הגורלות וראה החלקים ובחרת בחיים. וזהו אתה תומיך גורלי שאתה תומך בידי ליתנה על גורל הטוב ולברור אותו: את הברכה. בברכות אמר את לשון רבוי כי לא נבל אחד מכל דברו כטוב. ובקללה לא אמר את א״א והקללה. ד״א את הברכה מאל״ף עד תי״ו מאם בחקתי עד קוממיות. ובקללה מוא״ו עד ס״א מואם לא תשמע עד ביד משה ולכך אמר והקללה. בקללה אמר אם לא תשמעו ובברכות אמר אשר תשמעו ולא אמר אם בלשון ספק. ואמר אשר מלשון אשרי שנא׳ אשרי אדם שומע לי: את הברכה אשר תשמעו. ס״ת תורה שבזכות התורה יבואו הברכות: הלא המה בעבר הירדן. ס״ת אהרן לפי שעד עתה היו ענני׳ על ידו שהיו מראים להם הדרך ועתה פסקו העננים לכך צריך ליתן להם סימן לידע הדרך. הפסוק מתחיל ומסיים בה״א שלום להם לעבות ה׳ דברים. ונתתם והכרתם הכרפון תגדעון ואבדתם וכן אמר להם ה׳ דברים לסימן מבוא השמש בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מורה:

רמבן

(כט) **ונתתה** את הברכה על הר גרזים. כתרגומו ית מברכיא את המברכים על הר גרזים כלפי הר גרזים לשון רש״י. ואיננו נכון כפי פשוטו כי עדיין לא טס כן במברכים אלא פירושו כי אני נותן לפניכם דרך ברכה ודרך קללה. וטעם לפניכם שתבררו לכם מכאן מה תרצו ואודיע שתהיה לכם הברכה כאשר תעשו המצות והקללות אם לא תקיימו אותן וזה כאשר אמר עוד ראה

רש"י

אחר העברת הירדן הרבה והלאה למרחוק. וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא: דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ודרך נקוד במשפל והוא דגש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך בפשטא ורפה: מול הגלגל. רחוק מן הגלגל: אלוני מורה. שכם הוא שנאמר (בראשית יב) עד מקום שכם עד אלון מורה: (לא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. נסים של ירדן יהיה סימן בידכ' שתבאו ותירשו את הארץ: (ב) אבד תאבדון. אבד ואחר כך תאבדון (שם) מכאן לעוקר ע"ג בא"י שצריך לשרש אחריה: את כל המקומות אשר עבדו שם וגו'. ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים: (ג) מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת והיא בימוס שבנויה במשכה (ע"ג מ"ו) אבן שהצבה מתחלתה לבימוס: אשרה. אילן הנעבד: ואבדתם את שמם. (שם) לכנות להם שם גנאי בית גליא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ: (ד) לא תעשון כן. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר. ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן. (ספרי) אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם

תורה

מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
הַיֹּשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל אֵצֶל
אֵלוֹנֵי מֹרֶה׃ לא כִּי אַתֶּם עֹבְרִים
אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבֹא לָרֶשֶׁת אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן
לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־
בָהּ׃ לב וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת
כָּל־הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃
יב א אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ
כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־
הָאֲדָמָה׃ ב אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־
כָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם
אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־הֶהָרִים הָרָמִים
וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ
רַעֲנָן׃ ג וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם
וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם
תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם
תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שְׁמָם מִן־
הַמָּקוֹם הַהוּא׃ ד לֹא־תַעֲשׂוּן כֵּן
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה כִּי אִם־אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ

ל׳ כ״כ ס׳ הכרוב
כל משנה תורה כ״כ במ״ג תשמרו
ג׳ כתיבי כן (עיין מבין חידות)
כל אורייתא חסר
פ
י״ד
ג

אונקלוס

שִׁמְשָׁא בְּאַרַע כְּנַעֲנָאָה
דְּיָתֵיב בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵיל
גִּלְגְּלָא בִּסְטַר מֵישְׁרֵי מוֹרֶה׃
לא אֲרֵי אַתּוּן עָבְרִין יָת
יַרְדְּנָא לְמֵיעַל לְמֵירַת יָת
אַרְעָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵיב
לְכוֹן וְתֵירְתוּן יָתַהּ וְתִתֵּיבוּן
בַּהּ׃ לב וְתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד
יָת כָּל קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא
דַּאֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא
דֵין׃ א אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא
דְּתִטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא
דִּיהַב יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ
לָךְ לְמֵירְתַהּ כָּל יוֹמַיָּא
דְּאַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא׃
ב אַבָּדָא תְּאַבְּדוּן יָת כָּל
אַתְרַיָּא דִּפְלַחוּ תַמָּן עַמְמַיָּא
דְּאַתּוּן יָרְתִין יָתְהוֹן יָת
טַעֲוָתְהוֹן עַל טוּרַיָּא רָמַיָּא
וְעַל רָמָתָא וּתְחוֹת כָּל אִילָן
עֲבוֹף׃ ג וְתִתְרְעוּן יָת
אֵיגוֹרֵיהוֹן וּתְתַבְּרוּן יָת
קָמָתְהוֹן וַאֲשֵׁרֵיהוֹן תּוֹקְדוּן
בְּנוּרָא וְצַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן
תְּקוֹצְצוּן וְתוֹבְדוּן יָת שׁוֹמְהוֹן
מִן אַתְרָא הַהוּא׃ ד לָא
תַעְבְּדוּן כְּדֵין קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ ה אֱלָהֵן לְאַתְרָא
דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל
שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה

אבן עזרא

ותמאלוס: בארץ הכנעני היושב בערבה. כי יש כנעני יושב בהר: מול הגלגל. וההרים ארוכים והנה זה באיזה מקום מההרים. מול הגלגל כמו וירדוף עד דן או דרך נבואה או שני שמות: מול. כמו נכח: אלוני מורה. הוא הנזכר בימי אברהם. והברכה והקללה עוד יפרשם: (לא) כי אתם עברים. הטעם כן תהלו לעשות ותהיה הארץ לעולם לנחלה לכם: (ב) אבד תאבדון את כל המקומות. אמר רבי יונה המדקדק כי אלהיהם חסר וי"ו והטעם ואת אלהיהם ולא אמר כלום רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם: כל עץ רענן. רענן ושאנן לעולם בשני נוני"ן והטעם כמו רטוב: (ג) אשריה'. הם עצים: ואבדתם את שמם. שלא יזכרו: (ד) לא תעשון כן. הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים רק אל המקום שישום שמו: (ה) לשום את שמו

בסדר פקודי: מרה. ה' חסר וסימן מול הגלגל אצל. בננו זה סורר ומורה. ראה ה' את עני ישראל מרה מאד. קורץ בעיניו מולל. דור סורר ומורה: העשון י"ד וסימן נמכר בספר שפטים סימן ז' גבי כדים רקים דגדעון: שמו שם ו' פסוקים שם שמה וסימן כי אם אל המקום אשר. והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם. ויהי היום ויעבר אלישע. נעשה נא עלית קיר קטנה. ועל הארץ אשר אתם מנשאים. על אשר

תולדות אהרן וירשתם אותה. קדושין כו (סוכה נג): אלה החקים. שם לז (שבועות לו): אבד תאבדון. שם מג מה: אשר עבדו. ע"ג נא: אשר אתם יורשים. סנהדרין מז ע"ג מד מה מו נא נב חולין עז: ותחת כל עץ. ע"ג מח נדה יג: ונתצתם את מזבחותם. סנהדרין פט ע"ג שם: ואשריהם תשרפון. פסחים מח מכות כח ע"ג מה מח נג: ואבדתם את שמם. שבת קכ סנהדרין נו מכות כב ע"ג מה תמורה כח: לא תעשון כן. שבת קכ פסחים מח סנהדרין נו עא קיג מכות כב:

בעל הטורים

תשרפון ג' במסורה בהאי עניינא. והיינו דתנן ג' אשרות הן וזהו ואשריהם תשרפון ג': ואבדתם את שמם לא תעשון כן. אזהרה למוחק השם: לא תעשון כן. בגי' אזהרה על כל מוחק שם: אל המקום. בא"ת ב"ש ת"ך לדפ"י בגימ' זהו ירושלים: מקום בגימטרי' לשון:

רמבן

ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו' ואחר כן אמר בכאן שיתנו הברכה הזאת אשר הוא אומר להם על הר גרזים והקללה על הר עיבל והנה היא נתונה בפה. וכן ונתן אותם על ראש השעיר כדברי ר"א. והנה אמר בכאן בדרך האזהרה שיתנו את הברכה על הר גרזים לברך את העם אם ישמעו אל מצות ה' והקללה על הר עיבל לאמר ארור אשר לא ישמע אל המצות ויסור מן הדרך אשר צוה ה' והיה אפשר שיתנו כל השבטים הברכה וכולם הקללה או שיאמרו הלוים הכל או איש אחד משמיע לכולם ואחרי כן שב לבאר שם ואלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים ואלה יעמדו על הקללה ואמר וענו הלוים ופירש כל הענין כי בכאן מפני אזהרתו אשר אמר ראה אנכי נותן וגו' הזכיר מקלת המצוה וחזר לבאר אותה במקומה ויתכן שהיה הר גרזים לדרום שהוא הימין והר עיבל מצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה:

(לב) **ושמרתם** לעשות את כל החקים ואת המשפטים. גם בכאן יזהיר על החוקים ועל המשפטים קודם שאר כל המצות ויזכיר תחלה המשפט בע"ג ומשתזיה כאשר פירשתי בסדר ואתחנן ואחרי כן יזכיר משפטים רבים כנביא השקר ומסית ועיר הנדחת ויזכיר בחוקים תחלה הקרבנות במקדש ואח"כ איסור אכילת כל תועבה ושאר מצות:

יב (ד) **לא** תעשון כן לה' אלהיכם. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן אחת מן המזבח או מן העזרה אמר רבי ישמעאל וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין המזבחות אלא שלא יעשה כמעשיהם

ספורנו

שלא תהיה ישיבתכם בה על אופן מספיק אבל יהיה על אופן מוגלה או על אופן מקולל: יב (א) אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון וגו'. לרשתה כל הימים. ומכלל המצות האלה הם שצריך שתשמור אותן אשר בקיומן תירשו הארץ כל הימים שתאבדו מקומות כל ע"ג ושלא תעשו כמותם לאל יתעלה להקריב לפניו בכל מקום ושיהיה לכם מקום מיוחד להקריב לפניו אותן המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם: לשכנו

אבן עזרא

שמו. כמו אזכיר את שמי: לשכנו תדרשו. והוא הארץ והטעם מקום משכן כבודו: (ז) ואכלתם שם. הכהנים והלוים: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה. בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור לאחו ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתי רק טעמו שלא היו כולם יראי השם

רשי

אבותיכם שיהרב: (ה) לשכנו תדרשו. (ספרי) זה משכן שילה: (ו) וזבחיכם. שלמים של חובה: מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן החומה: תרומת ידכם. אלו הבכורים שנאמר בהם (דברים כו) ולקח הכהן הטנא מידך: ובכורות בקרכם. לתתם לכהן ויקריבום שם: (ז) אשר ברכך ה'. (ספרי) לפי הברכה הבא: (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגומר. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגומר כשתעברו את הירדן מיד מותרין אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כבוש וחלוק ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנידר והנידב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא ע"י חובה אותם תקריבו בבמה (זבחים קי"ט): (ט) כי לא באתם. (ספרי) כל אותן י"ד שנה: עד עתה. כמו עדיין: אל המנוחה. (זבחים קי"ט) זו שילה: נחלה. זו ירושלים: (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתחלקוה ויהא כל אחד מכיר את חלקו ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כבוש וחלוק ומנוחה (שופטים ב') מן הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל ואין זו אלא בימי דוד. או

תרגום אונקלוס

שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן לְבֵית
שְׁכִינְתֵיהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן
לְתַמָּן: ו וְתַיְתוּן לְתַמָּן
עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן
וְיָת מַעְשְׂרֵיכוֹן וְיָת אַפְרָשׁוּת
יְדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן וְנִדְבָתֵיכוֹן
וּבְכוֹרֵי תוֹרְכוֹן וְעָנְכוֹן:
ז וְתֵיכְלוּן תַּמָּן קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן וְתֶחְדּוּן בְּכֹל
אוֹשָׁטוּת יְדְכוֹן אַתּוּן וֶאֱנָשׁ
בָּתֵּיכוֹן דְּבָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ:
ח לָא תַעַבְדוּן כְּכֹל דַּאֲנַחְנָא
עָבְדִין הָכָא יוֹמָא דֵין גְּבַר
כָּל דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי: ט אֲרֵי
לָא אֲתֵיתוּן עַד כְּעַן לְבֵית
נְיָחָא וּלְאַחֲסַנְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ: י וְתַעְבְּרוּן יָת
יַרְדְּנָא וְתֵיתְבוּן בְּאַרְעָא דַּייָ
אֱלָהֲכוֹן מַחְסֵין יָתְכוֹן וִינִיחַ
לְכוֹן מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
מִסְחוֹר סְחוֹר וְתֵיתְבוּן

דברים יב

שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה: (ו' פסוקים שם שמה)
ו וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם
וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת
תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם (כו"ל מ"ל במ"א)
וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם: (וסיה הפקוס אשר יבחר ה')
ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה (סימן)
אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח
יֶדְכֶם אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ (ל' ומטעין כיס)
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ח לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל (י"ד)
אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ
כָּל־הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו: ט כִּי לֹא־
בָאתֶם עַד־עָתָּה אֶל־הַמְּנוּחָה (ד)
וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ (כל ל' נחלה על במ"ג אל)
נֹתֵן לָךְ: י וַעֲבַרְתֶּם אֶת־הַיַּרְדֵּן
וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם וְהֵנִיחַ (ל' ומ"ל)
לָכֶם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב

יהיה שם תרוח: והבאתם ו' ר"ת מלת חדא ותניינא שמה וסימן נמסר בסדר ויצא: עד עתה ד' וסימן ואחר עד עתה. כי לא באתם עד עתה. ועתה קום צא ודבר על לב. ויחן ה' אותם וירחמם. וכל שאר קריא ועד עתה: ואל הנחלה כל לשון נחלה על במ"ג אל וסימן כי לא באתם עד עתה. וישבו אל נחלתם.

תולדות אהרן לשכנו תדרשו. כנסדרין מא (ראש בשנה נו הגיגה עו) ובאת שמה. ר"ה ד ו תגיגה ד: והבאתם שמה. ר"ה שם הגיגה שם זבחים ט בכורות נו (בכורים סד ר"ה נו הגיגה עו): מעשרותיכם. חולין קלו: ובכורות בקרכם. שם קלה קלו בכורות נא: לא תעשון ככל. זבחים קיד קיז: איש כל הישר. שם קיז קיח: כי לא באתם. מגלה י זבחים קיט (מגלה עב):

ספורנו

(ה) לשכנו. להיות שם משכן שמו והוא שילה או בית עולמים: תדרשו. אל אותו המקום הנבחר תדרשו להשתחוות ולהקריב כענין אליו גוים ידרשו: ובאת שמה. לא

בעל הטורים ובאת שמה בגים במסורה. לשכנו תדרשו ובאת שמה. ובאת שמה והבא שם יהוא בענין אלישע שאמר למשוח את יהוא למלך מה מלך במשיחה אף כל ענין הקרבנות במשיחה. הכלים אין מתקדשים אלא במשיחה והכ"ג במשיחה: עלתיכם וזבחיכם ח' דברים מוזכרים כאן. כנגד ח' פעמים פני ה' דכתיב ברגל: אנחנו עשים פה היום. פ"ה בגימ' בלוים כי עתה כלוים נושאים. וכשתעברו הירדן לא ישאו אותו:

רמבן

כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם ליחרב לשון רש"י. ודברי רבי ישמעאל סמך של אגדה הם אבל הכתוב כדעת רבותינו אזהרה למוחק את השם ומפורש במסכת מכות והא איכא מוחק את השם דלקי ואזהרתיה מהכא לא תעשון כן לה' אלהיכם ולשון ספרי מנין לנותץ אבן אחת וכו' רבי ישמעאל אומר מנין למוחק אות אחת מן השם שעובר בלא תעשה שנאמר ואבדתם את שמם לא תעשון כן ר"י אומר וכי תעלה על דעתך וכו' ודברי רבי ישמעאל אינם במחלוקת אבל הם ביאור כי מוחק את השם כנותץ המזבח ואם כן יהיה פי' הכתוב ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם מן המקום ההוא ולא תעשון כן לה' אלהיכם לנתוץ מזבחו ולאבד את שמו אבל תנו כבוד לשמו ולמזבחו ואל המקום אשר יבחר לשום שם מזבח לשמו תדרשו ותביאו עולותיכם לפניו:

(ה) **וטעם** לשכנו תדרשו. שתלכו לו מארץ מרחקים ותשאלו אנה דרך בית ה' ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב כלשון ציון ישאלו דרך הנה פניהם. ובספרי תדרשו דרוש על פי הנביא יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ומצא ואחר כך יאמר לך נביא וכן אתה מוצא בדוד וכו' ועל דרך האמת לשכנו תדרשו לכבודו תדרשו ובאת שמה לראות את פני האדון ה' אלהי ישראל וממנו אמרו חכמים שכינה:

(ו) **מעשרתיכם** מעשר בהמה ומעשר שני לאכול לפנים מן המחיצה. ואת תרומת ידכם אלו הבכורים שנאמר בהם ולקח הכהן הטנא מידך לשון רש"י מדברי רבותינו. ועל דרך הפשט יזכיר הכתוב העולות והזבחים שחייב לאכלן שם במחיצה לפני ה' והזכיר גם כן שיביא שם המעשר והתרומה שיתן אותם לכהנים וללוים משרתי המקדש וישמחו גם הם עמכם ועם בתיכם כענין שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די. וכן יסדו בבית שני בתרומה ובתרומות המעשר שיביאום למקדש שנאמר ואת ראשית עריסותינו ותרומותינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל לשכת בית אלהינו ונאמר לבית אלהינו אל הלשכות לבית האוצר:

וטעם תרומת ידכם. מפני שהתרומה לא נתנה בה התורה שיעור אבל היא כאשר תרים ידו וכן מה שאמר לא תוכל לאכול בשעריך יזכיר על הישראלי שלא יאכל בשעריו המעשר והתרומות והבכורות והנדרים והתרומה וחזר והפריש ביניהם כי אם בפני ה' אלהיך תאכלנו אתה ובנך ובתך הנאכל לכם והלוי אשר בשעריך יאכל שם בשעריך הראוי אליו כמו שנאמר בהם ואכלתם אותו בכל מקום ויקצר הכתוב בדברים המפורשים במקום אחר. ואני סובר כפשוטו של מקרא זה כי תרומת ידכם מה שירים אדם לה' מכספו ומזהבו לעשות אותו קרבן עולה או זבח והזכיר בקרבן שלשת מינין הנדרים אשר בם הרי עלי קרבן שור או כשב או עז והנדבה אשר יאמר בשור ושה הרי זה עולה ויביא אותה למקדש והתרומה אשר ירים מכל אשר לו כסף או זהב או שהביא בהמתו חולין לעזרה ויאמר לכהנים הרי זו מידי לשם והוא מלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה' וכן כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' קרבנות הם וכך אמר בשקלים מחצית השקל בשקל הקדש תרומה לה' והם לקרבנות כי כל מה שירים אדם לה' מכל אשר לו בין לקרבנות בין לבדק הבית כענין ויקחו לי תרומה בין לכהנים משרתי ה' הכל יקרא תרומה כענין שכתוב במכס ונתת לאלעזר הכהן תרומת ה' והיו חולין גמורין בידו וכן ואשקלה את הכסף ואת הזהב ואת הכלים תרומת בית אלהינו הרימו המלך ויועציו ולא אמר הכתוב תרומותיכם שלא נטעה בתרומת הכהנים אבל אמר תרומת ידכם מה שתרימו ברצונכם מן הבא בידכם. והנה כל הנזכרים בכאן חייבים במחיצה כי פירוש מעשרותיכם מעשר בהמה ומעשר שני הנאכלים לפני השם כי מעשר ראשון מעשר הלוים ומעשר שני לה' הוא:

(ח) **לא** תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום. אמר רבי אברהם בדרך הפשט כי פירשו בו בעבור שהיו נוסעין ממסע אל מסע ויקריב עולה במסע שירצה ויש מי שיתן בכור לאחו ויש מי שלא יתן כי המצוה תלויה בארץ ואין זאת דעתו רק טעמו שלא היו כולם יראי השם ובעבור שאמר אנחנו כי מטח

רש״י

אז: (יא) והיה המקום וגו׳. בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד (שמואל ב ז) ויהי כי ישב המלך בביתו וה׳ הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן ראה אנכי יושב בבית ארזים וארון ה׳ יושב בתוך היריעה: שמה תביאו וגו׳. למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלים ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר במות בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב וחרבה נוב ובאו לגבעון היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביאו מן המובחר: (יג) השמר לך. (ספרי) ליתן לא תעשה על הדבר: בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב על פי נביא כגון אליהו בהר הכרמל: (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ולמעלה הוא אומר מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה: (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים (חולין י״ז) הרי הוא אומר במקום אחר כי ירחיב את גבולך וגו׳ ואמרת אוכלה בשר וגו׳ במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ת״ל רק: תזבח ואכלת. (בכורות טו יבמות עג) אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה ע״י זביחה: הטמא והטהור. לפי שבאו מכח קדשים שנאמר בהם (ויקרא ז׳) והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלים בקערה אחת: כצבי וכאיל. שאין קרבן בא מהם: כצבי וכאיל. לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקיבה: (טז) רק הדם לא תאכלו. אף על פי שאמרתי שאין לך בו זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי. ד״א הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים (ספרי חולין ע״ד): (יז) לא תוכל. בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר: לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי כיוצא בו (יהושע טו) ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם יכולים היו אלא שלא היו רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסים היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר שנקרא יבוס כן מפורש בפרקי דרבי אליעזר והוא שנאמר (שמואל ב ה) כי אם הסירך העורים והפסחים צלמים שכתבו עליהם את השבועה: ובכורות בקרך. אזהרה לכהנים: ותרומת ידך. אלו הבכורים: (יח) לפני ה׳. לפנים מן

אבן עזרא

מצות רבות בעולות תלויות בארץ כי כן הטעם ובעבור שאמר אלהנו הנה שם כתוב אל המנוחה שלא יסעו הם ובניהם וזה טעם נחלה והאמת שפירוש מנוחה והניח לכם. והנחלה וישבתם בטח: (יא) מבחר נדריכם. מצות הנדר מן המובחר והנה עוד תוספת ושמחתם והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך. וטעם לומר פעם שנית בכל מקום אשר תראה להוציא בשר תאוה בעבור שהשלמים הם קודש ויש כרת על טמא שאכל בשר קודש אמר על בשר תאוה הטמא והטהור: (טו) כצבי וכאיל. שאינו קרב על המזבח וחלב הצבי גם חלב האיל מותר והנה חזוק לדברי רק סמכנו על קבלת אבותינו: (יז) לאכול בשעריך מעשר דגנך. עם הלוים ידבר גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבים ובכורות בקרך ונאך עם הכהנים ידבר כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל

תורה

וִישַׁבְתֶּם־בֶּטַח׃ שני
יא וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם שָׁמָּה תָבִיאוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם עוֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וּתְרֻמַת יֶדְכֶם וְכֹל מִבְחַר נִדְרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּדְּרוּ לַיהוָה׃
יב וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאַמְהֹתֵיכֶם וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם׃
יג הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
יד כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ׃
טו רַק בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח ׀ וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃
טז רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃
יז לֹא־תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ וְכָל־נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר וְנִדְבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ׃
יח כִּי אִם־לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

אונקלוס

לְרוֹחֲצָן׃ יא וִיהֵי אַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן בֵּיהּ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן לְתַמָּן תַּיְתוֹן יָת כָּל דַּאֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן עֲלָוָתְכוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן מַעַשְׂרֵיכוֹן וְאַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן וְכֹל שְׁפַר נִדְרֵיכוֹן דְּתִדְּרוּן קֳדָם יְיָ׃ יב וְתֶחְדּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן אַתּוּן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתְכוֹן וְעַבְדֵיכוֹן וְאַמְהָתְכוֹן וְלֵיוָאָה דִּבְקִרְוֵיכוֹן אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא עִמְּכוֹן׃ יג אִסְתְּמַר לָךְ דִּלְמָא תַסֵּיק עֲלָוָתָךְ בְּכָל אֲתַר דְּתֶחֱזֵי׃ יד אֱלָהֵן בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ בְּחַד מִשִּׁבְטָךְ תַּמָּן תַּסֵּיק עֲלָוָתָךְ וְתַמָּן תַּעֲבֵיד כֹּל דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ׃ טו לְחוֹד בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תִּכּוֹס וְתֵיכוֹל בִּשְׂרָא כְּבִרְכְתָא דַייָ אֱלָהָךְ דִּיהַב לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ מְסָאֲבָא וְדַכְיָא יֵיכְלִינֵיהּ כִּבְשַׂר טַבְיָא וְאַיְלָא׃ טז לְחוֹד דְּמָא לָא תֵיכְלוּן עַל אַרְעָא תֵּשְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא׃ יז לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמֵיכַל בְּקִרְוָךְ מַעְשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבְכוֹרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ וְכָל נִדְרָךְ דְּתִדַּר וְנִדְבָתָךְ וְאַפְרָשׁוּת יְדָךְ׃ יח אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִינֵיהּ בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ

מסורה

ו׳ פסוקים שם שמה

ל׳ וחסר

סי׳ חלוף בטי׳ בענין קדמא ואכלתם בם לפני ואכלתם במקף שם בכביע לפני כפבטא תנייני ושמחתם לפני ושמחתם בכביע לפני בורקא וסימן דאכיל יתיב דחדי מרקד

ג׳ פסוקים בענין מעמין

כל ליש׳ חסר במ״א אם ישתו בני נכר תירושך

מסורה / בעל הטורים (מסורה גדולה)

למנצח אל הנחילות: נדריכם ד׳ וסימן מלבד שבתת ה׳. והיה המקום אשר יבחר. הקים תקימנת ב׳ בו: ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם ב׳ פסוקים מתחלפין בענינא דין ואכלתם שם לפני ה׳ אלהיכם סימן דאכיל יתיב דחדי מרקד: סימן והיה המקום עולתיכם כתיב והביאותים אל הר קדשי עולתיהם כתיב. ושאר קריא עולותיכם כתיב מלא דמלא: בכל מקום ד׳ וסימן ואכלהם אותו. השמר לך פן תעלה. רב הפגר בכל מקום. בכ״מ עיני ה׳ צופות: במקום במקום כלם מלאים במ״א ואת איל המלואים תקח: מצוך ג׳ ב׳ דגשים וא׳ רפה וסימן למען תירא את ה׳ אלהיך. כי אם אל המקום. שמר ושמעת את כל הדברים האלה: כברכת ב׳ וסימן רק בכל אות נפשך. איש כמתנת ידו: משנה תורה כל מקום אשר תדרך לכם נתתיו: רק בכל אות נפשך. הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל. אך כאשר יאכל הטמא והטהור יחדו יאכלנו ס״פ. כי אם אל המקום אשר. לשום את שמו לשכנו תדרשו. כי ירחק. לשום שמו שם: מן ריש ספרא עד עשר תעשר דגנך ותירשך. ומן עשר תעשר עד סוף ספרא דגנך תירשך. וכל לישנא חסר וי״ו במ״א אם ישתו בני נכר תירושך. סי׳ רק הדם לא תאכלו יתיר וי״ו וחסר את. רק את דמו לא תאכל יתיר את וחסר וי״ו: כל שינוי דא״ל האר״ץ ודעל הארץ מכ״ל כ״ד ספר״י תשכ״ח במסר״ת רבת״א דאסדרנ״א בסו״ף הא״י

תולדות אהרן

תולדות אהרן והיה המקום. סנהדרין כו: מבחר נדריכם. כריתות כו): השמר לך. זבחים קיז קיח (מגילה עב): ושם תעלה. סנהדרין לף זבחים קז קיח קיט: רק בכל אות. בכורות טו לב תמורה לא: כצבי וכאיל. בכורות לג: (רק הדם. פסחים כח): על הארץ. פסחים יו כ כב חולין לג לה לו פד: לא תוכל. פסחים כד לו יבמות עג פו מגילה כו מכות יב טו זבחים נה חולין קח כריתות ד ה (מעשר שני נג בכורים סה יומא מה): דגנך. גיטין מז מנחות סו חולין קלו בכורות יא: ותרומת ידך. פסחים לו מכות יז מנחות עו חולין קמ מעילה טו: (במקום אשר יבחר. פסחים נז):

בעל הטורים

בעל הטורים לשכן שמו שם שמה. רמז לשני מקדשות א׳ לקדשי הקדשים וא׳ לקדשים קלים: עולתיך בכל מקום אשר תראה ס״ת הכרמל. בכל. בגימטריא אליהו רמז לאליהו שיעלה עולות בהר הכרמל: שבטיך. בני׳ שבט יהודה. שם תעלה עלתיך. ר״ת תשע ס׳ דברים אתה מעלה על המזבח. עולה. תודה. חטאת. אשם. שלמים. מנחה. שמן. לבונה. יין. מים: כברכת ב׳: תזבח ואכלת בשר כברכת ה׳. כברכת ה׳ אשר נתן לך לגבי עולות ראוי והיינו דהנן מי שיש לו אוכלין מרובים [ונכסים מרובים יביא עולות מרובות ושלמים מרובים]. וזהו תזבח ואכלת בשר. תזבח דהיינו עולות ואכלת בשר דהיינו שלמים הכל תרבה לפי ברכת ה׳ אשר נתן לך: ותרומת ידך. וסמיך ליה לפני ה׳ כי תרומת ידך היינו בכורים.

רמבן

מצות רבות תלויות בארץ זה לשונו. ואינו נכון שאין מדרך הפרשה שידבר בתוכחות ויאמר

ספורנו

לא תהיה משכן שמו אליכם בכל מקום כמנהג הגוים לאלהיהם: (יב) ושמחתם לפני

ישראל כמו ואלו אתכם שידבר עם שני שבטים וחצי וכן אך פדה תפדה עם ישראל ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדות וכן לאכול בשעריך לפני ה' אלהיך תאכלנו מי שהוא חייב לאכלו והמכחישים אמרו כי הם שנים בכורים האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר ואין צריך להשיב על הבליהם גם אחרי' אמרו כי הבכור והמעשר יאכלם הישראל ואם היה במקום הנבחר וזה הפך הכתוב ואמר כי תאוה לאכול בשר פירוש אם תאוה נפשך לאכול בשר וכבר הזכיר זה להוסיף כי ירחק ממך המקום וגם זה הכתוב על מקום שאיננו מארץ כנען ומשפטו כמשפט שעריך : (כג) כי הדם הוא

בֵּיהּ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָּךְ וְלֵיוָאָה דִּבְקִרְוָךְ וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ: יט אִסְתְּמַר לָךְ דִּלְמָא תִשְׁבּוֹק יָת לֵיוָאָה כָּל יוֹמָךְ עַל אַרְעָךְ: כ אֲרֵי יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דְמַלֵּיל לָךְ וְתֵימַר אֵיכוֹל בִּשְׂרָא אֲרֵי תִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ לְמֵיכַל בִּשְׂרָא לְכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תֵּיכוֹל בִּשְׂרָא: כא אֲרֵי יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן וְתִכּוֹס מִתּוֹרָךְ וּמֵעָנָךְ דִּיהַב יְיָ לָךְ כְּמָא דְפַקֵּדְתָּךְ וְתֵיכוֹל בְּקִרְוָךְ בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ: כב בְּרַם כְּמָא דְמִתְאֲכִיל בְּשַׂר טַבְיָא וְיַת אַיְלָא כֵּן תֵּיכְלִינֵּיהּ מְסָאַב וְדַכְיָא כַּחְדָא יֵיכְלוּנֵּיהּ: כג לְחוֹד תְּקַף בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל

כו"ע מלעיל כמ"א הכמר והפסק

ייד זקפין קמצין בתורה

כ"א

ג' פסוקין מטעין

בּוֹ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ: יט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ עַל־אַדְמָתֶךָ: ס כ כִּי־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ תֹּאכַל בָּשָׂר: כא כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ: כב אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ: כג רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי

מן החומה : והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך : (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר : כל אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל : (כ) כי ירחיב וגו'. (חולין פד) למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר : בכל אות נפשך וגו'. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אלא אם כן מקדישה ומקריבה שלמים : (כא) כי ירחק ממך המקום. ולא תוכל לבוא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשו שהמשכן הולך עמכם : וזבחת כאשר צויתיך. למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה בסיני : (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו'. אינך מוזהר לאכלן בטהרה אף מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר ת"ל אך (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה. רבי שמעון בן עזאי אומר

בעל הטורים

סן תעזוב את הלוי וסמיך ליה כי ירחיב לומר מתן אדם ירחיב לו : תאכל בשר. וסמיך ליה כי ירחק לומר שיתרחק אדם מלאכול בשר כדאיתא בפ' כיסוי הדם. כי ירחק. הפסוק מתחיל ומסיים בכ"ף לומר אע"פ שהשוחט צריך לכסות בו כף ידו ולבדוק סריאה : כאשר צויתך. בגימ' זה רוב כאחד בעוף ורוב שנים בבהמה : כאשר נוטריקון רובו של אחד כולו : אך כאשר יאכל הצבי והאיל אך מיעוט הוא באין חייבין במתנות :

חבור"א באוריח קשו"ט. אכלה ח' וסימן נמסר בסדר ואתחנן :

תולדות אהרן ושמחת לפני ה'. (חגיגה טו) : כי ירחיב. חולין יז פד : כי תאוה. עקרים מ"ג פ' טו : כי ירחק. קדושין נז חולין יז המורה יב : וזבחת מבקרך. יומא עה חולין כח לב סד פח קכ : אך כאשר יאכל. חולין יז כח בכורות טו לג : רק חזק. פסחים יז כב סנהדרין נט מכות כג חולין קא קכ :

ספורנו

לפני ה' אלהיכם. עבדו את ה' בשמחה כראוי לכל עובד מאהבה : בכל משלח ידכם. כי אז הגליתו את דרכיכם ואז תשכילו : (כ) ואמרת אכלה בשר. בלתי שאצטרך לטרוח להעלותו לבית הבחירה : כי תאוה נפשך לאכול בשר. גם כן כשתאוה לאכול אותו החלק הניתן לכהנים מן הזבח : בכל אות נפשך תאכל בשר. אבל לא חלב ודם אע"פ שהם חולין : (כב) אך כאשר יאכל את הצבי. שלא במקום קדוש : (כג) רק חזק לבלתי אכול הדם. אע"פ שתקוה באכילתו חברת השדים שיגידו לך

רמבן

ויאמר להם עתה שאינם עושים מצות השם ואיש כל הישר בעיניו יעשה ואיך יאמר משה רבינו אנחנו עושים בעבירות חלילה אבל היה ראוי שיאמר לא תעשו ככל אשר עשיתם עד היום איש כל הישר בעיניו ומה טעם לכלול עם העבירות המצות התלויות בארץ. אבל פירוש הכתוב כי לישראל נצטוו במדבר לזבוח כל בקרם וצאנם שלמים לפני המשכן אבל באיזה מקום שיהיה המשכן יעשה אותם ואם לא ירצה לאכול שור ושה לא יתחייב להביא קרבן כלל וג"כ אינו חייב להביא בכורות ולא מעשר בהמה ומעשר שני והנה לא יבוא בחיוב המשכן כלל ואפילו ברגלים לא נתחייב לבא לשם וכן אחרי זריקת הדם והקטיר החלב בשלמים יאכל אותם במדבר בכל מקום שירצה כי לא נתן בהם הכתוב מחיצה אבל אוכלים אותם במחנה וחוץ למחנה והנה אין להם בכל ענין הקרבנות חובה רק איש כל הישר בעיניו יעשה על כן צוה בכאן כי אחרי המנוחה והנחלה לא יעשו כן אבל יבואו בחובה למקום ידוע ומיוחד נבחר מהשם ויביאו שם הזבחים והמעשרות והבכורות ויאכלוה שם במחיצה לפני השם. ומה שאמרו רבותינו בדבר הנידר והנידב שאינו קרב בבמה מדרש מיתור המקרא כמו שהוא מפורש בפרק בתרא דזבחים :

(כ) כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך. אין טעם הרחבה זאת כאותה שיאמר ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה שאם כן לא היה בשר תאוה מותר בבואם לארץ אבל שם נאמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם והם שבעה הגוים שיזכיר בכל מקום ואז נבדיל שלש ערים וכן עשה יהושע ואח"כ אמר כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך וזה ירמוז לעשר העממין שנתנו לאברהם אבל כאן אמר כאשר דבר והם הגוים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם כי מיד לאחר שכבשו וחלקו הותר להם בשר תאוה. ואין טעם כי ירחק ממך המקום שיהיה מותר בהרחקת המקום בלבד שא"כ יהיו יושבי ירושלים אסורים בבשר תאוה אבל עם כל ישראל ידבר ויאמר להם כי כאשר ירחיב השם את גבולכם ולא תהיו כולכם יושבים סביב למשכן כאשר אתם היום במדבר יהיה לכם בשר החולין מותר כי אי אפשר שתלכו כולכם ממקום רחוק אל המקום אשר יבחר ה' ותזבחו זבחים שלמים כל מה שתאכלו :

(כא) וטעם וזבחת וגו' כאשר צויתיך. על דעת רבותינו כאשר צויתיך על פה מהלכה למשה מסיני מלמד שנצטוה משה על הושט ועל הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב שנים בבהמה. ודע כי שחיטה בלשון הקודש הוא הכרת סימני הצואר ואל תחוש בעבור שאמר וישחטם במדבר כי הוא מליצה שזבח אותם כצאן. והנה צוה בקרבנות ושחט ושחטו שהוא בסימני הצואר והנה מתחלה צוה שיהיה כל מה שהם אוכלים שלמים והם שחוטים כמשפט הקרבנות ועתה כשבא להתיר בשר החולין אמר וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך בהיותם קרבנות ותאכל אותם בכל אות נפשך לומר שיתירם חולין בכל מקום ובלבד שיהיו זבוחין כאשר צוה מתחלה בהיותם כולם קרבנות וזהו פשוטו של מקרא זה על הנכון. ושמא רבותינו נתכוונו בזה כשאמרו בסיפרי כאשר צויתיך מה קדשים בשחיטה אף חולין בשחיטה. והנה מצות השחיטה מפורשת בכאן ומבוארת מדברי רבותינו בקבלה :

(כב) אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. הוא כמו שיפרש הטמא והטהור יחדו כי מפני שצוה במדבר שלא יאכלו בקר וצאן רק בזבחי שלמים ומזהיר בהם כי הנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטמאתו עליו ונכרתה אמר בכאן שיאכל בכל אות נפשו בחולין ושיאכלנו עם הטמא בקערה אחת כאשר הם אוכלין במדבר הצבי והאיל שאינו קרב על המזבח ואין הטעם בכצבי וכאיל שיאכל חלב החולין כאשר יאכל חלב הצבי והאיל כי לא יזכיר רק האיכות כענין שאתם אוכלין הצבי והאיל תאכלו הבשר אשר תזבחו בכל מקום ולא אמר כאשר יאכל כצבי וכאיל יאכל בו ולכך יפרש בכל מקום הטמא והטהור יחדו יאכלנו כצבי וכאיל ולא יאמר בשום מקום יאכלנו כצבי וכאיל בלבד כדי שלא יהא גם החלב בכלל. וטעם אך אזהרה מפני כי מחלה

הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ
עִם־הַבָּשָׂר׃ כד לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־
הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ כה לֹא
תֹּאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ
אַחֲרֶיךָ כִּי־תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי
יְהוָה׃ כו רַק קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ
לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא וּבָאתָ אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה׃
כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם
עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־
זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ כח שְׁמֹר
וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ
וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי
תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה

סי׳ ריפ בספ׳ · כו״ל מסרים ו׳ במ״א · נ׳ רז · ד׳

דְמָא אֲרֵי דְמָא הוּא נַפְשָׁא
וְלָא תֵיכוּל נַפְשָׁא עִם
בִּשְׂרָא׃ כד לָא תֵיכְלִינֵיהּ עַל
אַרְעָא תֵשְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא׃
כה לָא תֵיכְלִינֵיהּ בְּדִיל דְּיֵיטַב
לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ אֲרֵי תַעֲבֵיד
דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ כו לְחוֹד
(מַעֲשַׂר) קוּדְשָׁךְ דִּיהוֹן לָךְ
וְנִדְרָךְ תִּטּוֹל וְתֵיתֵי לְאַתְרָא
דְּיִתְרְעֵי יְיָ׃ כז וְתַעֲבֵיד
עֲלָוָתָךְ בִּשְׂרָא וּדְמָא עַל
מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וְדַם
נִכְסַת קוּדְשָׁךְ יִתְשַׁד עַל
מַדְבְּחָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּבִשְׂרָא
תֵּיכוּל׃ כח טַר וּתְקַבֵּיל
יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דַּאֲנָא
מְפַקֵּד לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ
וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ עַד עָלַם
אֲרֵי תַעֲבֵיד דְּתָקֵין וּדְכָשַׁר

רשי

אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו קל וחומר לשאר מצות: ולא תאכל הנפש עם הבשר. (חולין קב) אזהרה לאבר מן החי: (כד) לא תאכלנו. אזהרה לדם התמצית: (כה) לא תאכלנו. אזהרה לדם האברים: למען ייטב לך וגו׳. (מכות כג) צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו ק״ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם: (כו) רק קדשיך. (ספרי) אע״פ שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא הביאם לבית הבחירה: (כז) ועשית עולותיך. אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואחר כך והבשר תאכל. (ספרי) ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך בא ללמד על הקדשים שבחוצה לארץ וללמד על התמורות ועל ולדות קדשים שיקריבו: (כח) שמור. זו משנה שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח כענין שנאמר (משלי כב) כי נעים כי תשמרם בבטנך ואם שניתה אפשר שתשמע ותקיים (ספרי) הא כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה: את כל הדברי׳. (שם) שתהא חביבה עליךכל מצוה קלה כמצוה חמור׳: הטוב. בעיני השמים: והישר. בעיני

אבן עזרא

הוא הנפש. פירשתיו: (כה) למען ייטב לך. שלא יאכל נפש בהמה שתשבש נפשו גם הנפש והצורה בדמות האב על כן לבניך אחריך: (כו) רק קדשיך. עולות ושלמים ונדרים: תשא. והטעם תביאם אל המקום הנבחר: (כז) והבשר תאכל. עם הכהן ידבר אם הוא בכור או חטאת או אשם והשוק והחזה ואם שלמים יאכל רכם הישראלי. וטעם שמור ושמעת. על הדם שישפך על גבי המזבח: כי

וסאר מסקין לאכילה ושתיה: (כה) לא תאכלנו וגו׳ כי תעשה הישר בעיני ה׳

הטוב והישר ד׳ וסימן כי תעשה הטוב והישר. וראיתם הטוב והישר מבני אדניכם. ויעש אסא. ויעש כזאת יחזקיהו בכל יהודה דר״ה

תולדות אהרן

כי הדם. זבחים לס: ולא תאכל. פסחים כב חולין קב (נזיר כד): לא תאכלנו. חולין קטו (פסחים כח תרומות מו ערלה סב): רק קדשיך. נזיר כה בכורות יד תמורה יז: תשא ובאת. נזיר כה תמורה יח: ועשית עולתיך. נזיר שם זבחים כב פה פו קד חולין כ תמורה יח: ודם זבחיך. פסחים עז סנהדרין ד זבחים לו נו נב קד (פסחים לב): והבשר תאכל. פסחים עז:

ספורנו

לך עתידות כאמרם ז״ל שומעים מה שעתיד להיו׳ כמלאכי השר׳ לא תאכל הדם להתחבר להם: (כד) לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים. עשה באופן שלא יהיה ראוי לאכילה וזה שתשפכהו על הארץ כמים ולא תגניעהו כמו שמצניעים היין והשמן

בעל הטורים

עם הבשר. בגי׳ בבשר מן החי: תשפכנו. בגימטריא פטור מלכסותו: ונדריך שניה במסורה ונדריך. תשא ובאת. ונדריך תשלם והיינו דתנן דנדרים אם מתו או נגנבו חייב באחריותן וזהו ונדריך תשלם היאך ונדריך תשא שאתה חייב באחריותן עד שתביאם כדאמרינן כיון דאמר עלי כמאן דטעין ליה אכתפיה דמי: והבשר תאכל וסמיך ליה שמר ושמעת לומר שם שהכהן אסור לאכול בשר כדאיתא בפסחים: שמור ושמעת אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד: כי תעשה הטוב והישר בעיני ה׳ וסמיך ליה כי יכרית לומר שאין יוצאין למלחמה אלא לדיקים שעושים הטוב והישר:

רמבן

מתחלה היה אסור לאכול רק שלמים הנשחטין במשכן ועתה כשהתיר לשחוט ולאכול בשעריך ובכל אות נפשך יהיה במשמע שיאכל אפילו חולין וגם קדשים כאשר בראשונה שיקריבם שם בבמה ועל כן הזהיר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו שלא תקריב ממנו לא חלב ולא דם ולא תנהג בהם דרך קדשים ולא תזהיר מהם הטמאים כלל והוצרך להזכיר רק הדם לא תאכלנו מפני טעמים רבים כי מתחלה אמר באיסור הדם ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם והיה במשמע הזה שהדם שאינו מכפר בבהמה ולא יאסר על כן הוצרך לאוסרו בביאור אבל בחלב לא הזכיר כן באיסורו ואין כל הקרב מן האימורין אסור ולא כל שאינו קרב מותר כאשר כתבתי במקומו ועוד כי כיון שצוה בכאן שנשחוט והזהיר שנאכל באיכות הצבי והאיל היה במשמע שנכסה הדם כאשר צונו בצבי והאיל ועל כל פנים הוצרך להתיר שנשפוך הדם כמים בלא כסוי וזה טעם על הארץ לא בארץ שיכסנו בעפר וכיון שהוצרך להזכיר היתר הדם הקדים לבאר איסורו ועוד נתירא הכתוב שלא ידונו בדם בעבור כי במדבר בעת שהיו כל בקרם וצאנם שלמים היה הבשר אסור עד שיזרוק הדם על המזבח כי כן הדין בקרבנות והנה הדם בהם מעכב אכילת הבשר וצוה חן הצבי והאיל בעבור שאינם קרבים שנכסה את דמם בעפר וכן מן עוף בעבור שאין העוף קרב לשלמים וא״כ היה מחוייב בבקר של בשר תאוה שנכסה אותו או שנאכלנו עם הבשר בבחירה ולא יראה על פני השדה כי ראוי היה שיהא מותר לאכלו בפני עצמו ממה שישפכנו על הארץ שלא יזבחו את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם על כן אמר שיזבח הבקר והצאן ולא יאכל הדם עם הבשר בבחירה או כאבר מן החי וישפוך הדם על הארץ ולא יחוש לו אבל לא יאכלנו לא בפני עצמו ולא עם הבשר ומן הטעם הזה הוצרך להזכיר כן פעם אחרת בבכור בעל מום מפני שהיה הדם מתחלה למזבח והוצרך עתה לומר כשהוא בעל מום שלא ינהגו קדושה בדמו וגם לא היתר אבל ישפכנו כמים ולא יאכלנו. והנראה בעיני בטעם הענין הזה כי מתחלה בהיותם במדבר יליל ישימון ושעירים ירקדו שם והיו כולם יוצאי מצרים הרגילים בהם אסר להראות הדם על פני השדה ולזבוח כלל רק לפני משכן ה׳ להרחיק אותם מן החטא ההוא אבל בבואם לארץ והוצרך להתיר בשר תאוה מפני הרחק המקום ולא חשש אם ישפך בביתם דם הבקר והצאן על הארץ אבל בדם החיה ועוף אשר יצוד בשדה וביער והמנהג לשחטם שם ולהביאם שחוטין אל הבית השאיר המצוה כאשר היתה לכסות דמם בעפר שלא יקריבו לשעירים. ומדרש רבותינו ברק חזק לבלתי אכול הדם ולא תאכלנו למען ייטב לך מדרש יפה ונאות ללשון הכתוב שהיו להוטין אחריו על כן הוצרך לכל האזהרות האלה וכל שכן שהוצרך להזכיר איסורו אע״פ שלא הזכיר איסור החלב ובאמת שדברי רבותינו זה מספיק לטעם רבוי האזהרות שהכתוב מזהיר ממנו. אבל הלשון שאמר רק חזק לבלתי אכול הדם אינו מתישב לי בכל זה כי מה חוזק ואומץ יש בהזהר מן הדם והראוי שיאמר לחומרו השמר לך לבלתי אכול הדם ומצינו לשון חוזק במצות שאמר הקב״ה ליהושע רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי וכן אמר יהושע לישראל והתחזקתם מאד לשמור ולעשות את כל הכתוב בתורת משה וזה כלל במצות כולן ולשמור ירמוז ללא תעשה ולעשות ירמוז למצות עשה אבל במצוה אחת לא נמצא כן ומה צורך בחוזק בשב ואל תעשה ממצות לא תעשה אחת. אבל נראה לי כי הזכיר בה חוזק מפני הענין אשר ממנו דבקו בדם במצרים כי היו זובחים את זבחיהם לשעירים תמיד כמו שכתוב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה והיתה העבודה ההיא באכילה מן הדם כי היו מקבצים הדם לשדים והם אוכלים עליו וממנו כאלו הם קרואים לשדים לאכול על שולחן השדים והם ומתחברים עמהם וכבר הוזכר זה בספר מורה הנבוכים ולא שיהיה זה עיקר טעם איסור הדם כי הכתוב מפרש טעמו כי הדם הוא הנפש כאשר בסדר אחרי מות אבל מזה היו שטופים בו ורודפין אחריו מאד והנה היו מתנבאים בו ומגידים עתידות ולכך בא הכתוב והזהיר שאם ישמע מאוכלי הדם דבר עתיד ובא האות והמופת אל יפתה לבבו אבל יחזיק בתורתו ובאמונת ה׳ ואל יאכל מן הדם בשום ענין ואל יכסה המעשה ההוא מדבריהם לא יירא ומפניהם לא יחת כי הבל המה מעשה תעתועים הזהיר בכאן כענין המוזהר בנביא השקר מפני הטעותיו:

(כח) שמר ושמעת. את כל הדברים האלה לא הזכיר בכאן חקים ומשפטים או עדותיו ומצותיו אבל אמר את כל הדברים להכנים בשמירה גם הטוב והישר כאשר פירשתי בסדר ואתחנן:

[illegible]

אבן עזרא

(כט) כי יכרית. גם זאת הפרשה דבקה עם כי ירחיב כי אם לא ינצח את הגוים לא ירחיב גבולו. מלת ופן דרך קצרה שתעשה כמעשיהם: (ל) ואעשה כן גם אני. לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם. את הדבר אשר צויתי אתכם אותו תשמורו: (ב) כי יקום בקרבך נביא. טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל וזאת הפרשה דבקה בעבור ע"ג כי שרפת הבנים ע"ג. נביא שיאמר כי בהקיץ דבר השם או שלוחו עמו או בחלום ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא מתנבאי דבר השם ופי' שאמר נביא האמת שיהי' אות כך להצדיקו ושמע השומע והגידו להיות אות לנפשו ויש אומרים כי

אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ כט אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן לְמֵירַת יָתְהוֹן מִן קֳדָמָךְ וְתֵירַת יָתְהוֹן וְתִתֵּב בְּאַרְעֲהוֹן׃ ל אִסְתְּמַר לָךְ דִּלְמָא תִּתָּקַל בָּתְרֵיהוֹן בָּתַר דְּיִשְׁתֵּיצוּן מִן קֳדָמָךְ וְדִלְמָא תִתְבַּע לְטַעֲוָתְהוֹן לְמֵימַר אֵכְדֵין פָּלְחִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יָת טַעֲוָתְהוֹן וְאַעְבֵּיד כֵּן אַף אֲנָא׃ לא לָא תַעְבֵּיד כֵּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי כָּל דִּמְרַחַק קֳדָם יְיָ דְּסָנֵי עָבְדִין לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי אַף יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתְהוֹן מוֹקְדִין בְּנוּרָא לְטַעֲוָתְהוֹן׃ א יָת כָּל פִּתְגָמָא דַּאֲנָא מְפַקֵּיד יָתְכוֹן יָתֵיהּ תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד לָא תוֹסְפוּן עֲלוֹהִי וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּיהּ׃ ב אֲרֵי יְקוּם בֵּינָךְ נְבִיא אוֹ חָלֵים חֶלְמָא וְיִתֵּן לָךְ אָת אוֹ מוֹפְתָא׃

תורה

אֱלֹהֶיךָ׃ ס שלישי כט כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃ לא לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃

יג א אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ

ב כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃

ע"ל מ"ל כתו' · ס' · יי"ן · ג' · ס' · ס' חסר וי"ו · יי"א וד' בס' · ס' בליש"א

רש"י

כעיני אדם: (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן (דניאל ה) וארכובתיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן (תהלים ק"ט) ינקש נושה לכל אשר לו מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבואו אחרים וישמידוך: איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודת גלולים אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב (שמות כב) בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת גלולים לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתה וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב: (לא) כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותיה' ואמותיה' (ספרי) אמר ר"ע אני ראיתי עו"ג שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו: (א) את כל הדבר. קלה כחמורה: תשמרו לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה: לא תוסף עליו. (ספרי) חמשה טוטפות חמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים: (ב) ונתן אליך אות. בשמים כענין שנאמר בגדעון (שופטים ו) ועשית עמדי אות ואומר יהי נא חורב על הגזה וגו': או מופת. בארץ (ס"א ונתן

מסורה

ופן. ה' וסימן נמסר בסדר ואתחנן: איכה י"ז וסימן נמסר בריש מגלת איכה: בנתיהם ה' חסר וי"ו וסי' כי גם את בניהם. ויהיו דוד ואנשיו. ובנו במות התפת. והאכלתים את בשר: והעם אשר המה. וכל עזרא דכוותא: מצוה אתכם י"א וסימן נמסר בסדר והיה עקב: ונתן אליך נתינה אליך ה'. וסי' ונתת אל הארן. ואל הארן תתן. ונתן אליך אות. פצה פיך ואכול.

ספורנו

ה'. וכאשר תמנע מלאכול לא יהיה זה כמואס בו אבל כדי שתעש' הישר בעיני ה' כאמרם ז"ל אל יאמר אדם קצה נפשי בבשר חזיר אבל יאמר אפשי ואבי שבשמים גזר עלי: (ל) ואעשה כן גם אני. שאעבוד את האל יתברך באותם מיני העבודה שהם עובדים לע"ג: (לא) כי כל תועבת ה' אשר שנא עשו לאלהיהם. כי אמנם הם עובדים לע"ג בקצת מיני עבודות נמאסות אצל האל יתברך: יג (א) לא תוסף עליו. כי אולי תוסיף דבר נמאס אצלו יתברך כמו שיהיה אם תרצה להוסיף מיני עבודות לאל יתברך שלפעמים תהיה העבודה הנוספת דבר נמאס אצלו יתברך כמו

תולדות אהרן

איכה יעבדו. סנהדרין סג ע"ב נא זבחים קי: כי יכרית. עקרים מ"ג פ' יד: לא תוסף. עקרים מ"ג פ' יד: (ונתן אליך אות. ברכות ג):

בעל הטורים

נרשת אותם. ולא למס: אותם. ולא בשר אומות:

רמבן

(ל) השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כן שלא יבאו אחרים וישמידוך לשון רש"י. ואם כן יהיה זה אזהרה והתראה מלעבוד ע"ג וכן כתב איכה יעבדו לפי שלא ענש על ע"ג אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה כמו שכתוב בלתי לה' לבדו דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של ע"ג לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים שהיא עבודתו חייב וחייב על זבוח וקטור וניסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה עכ"ל. וזה איננו נכון כי הכתוב אומר לא תעשה כן לה' אלהיך אם כן איננה אזהרה בעבודה לאלהיהם רק שלא לעבוד השם הנכבד בעבודתם כאשר נתן הטעם כי כל תועבת ה' אשר שנא וגו' אבל פי' הפרשה כי עד הנה צוה פעמים רבות כי בבואנו אל הארץ נעקור ע"ג ומשמשיה ונאבד את שמם וצוה שנעשה זה מיד כאשר אנחנו יורשים אותם מיד ועתה אמר כי כאשר יכרית ה' הגוים ההם מפנינו ונשתקע שם ע"ג מן הארץ ונשב בארצם לבטח לא נחשב בלבנו הנה הכרית השם מפנינו עובדי אלהים אחרים בעבור שהיו עושים כבוד בעבודה שלהם למעשה ידי אדם עץ ואבן ואין ראוי לתת כבודו לאחר ותהלתו לפסילים כי כן אסר זבוח וקטור ונסוך והשתחואה בלתי להשם לבדו והנהוג במלכים כי המתהדר בכבודם לתת עטרה בראשו או ללבוש לבוש מלכות כהם אחת דתו להמית אם כן אעשה אני לשם הנכבד כאשר היו עושים הגוים לאלהיהם וייטב לפניו לכן הזהיר לא תעשה כן כי הדברים המתועבים לפניו היו עושים לאלהיהם ולא אסרם מפני המעשה שיהיה נכבד וראוי לעשותו לפני השם לבדו רק מפני הכונה שהיתה בהם ל(ע)בודת אלהות כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם שהוא דבר מתועב לפני השם לשפוך דם נקי ואף כי להיות אכזרי על פרי בטן לא ירחמו ועל כן אמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ונומר להזהיר על מעשה הקרבנות ועבודת המקדש שלא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו וזה ענין הפרשה הזאת באמת. אבל רבותינו שלמדו מכאן לעובד ע"ג כדרכה שחייב עליה לעולם אפילו פוער עצמו לפעור מפני שהזכיר הכתוב איכה יעבדו ללמד כי תקרא עבודה באיכות ההוא ויהיה בכלל ולא תעבדם אבל אם יזרוק אבן לפעור או אפילו דרך כבוד שיחבק וירבק לפניו איננו חייב מיתה ועל דרך הפשט הזהיר בראש הסדר לא תעשון כן לה' אלהיכם לעבדו כאלהי העמים על הרים הרמים בקרבנותיו ועתה בפרשה הזאת הזהיר לא תעשה כן לה' אלהיך לעבדו במקדשו בעבודות שלהם:

יג (ב) כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום. יקראנו הכתוב נביא על פי עצמו שיאמר הוא השם דבר עמי בהקיץ ואני נביאו שלוח לכם שתעשו כן ויתכן שירמוז הכתוב למה שהוא אמת כי בנפשות מקצת האנשים כח נבואי ידעו בו עתידות לא ידע האיש מאין יבא לו אבל יתבודד ותבא בו רוח לאמר ככה יהיה לעתיד לבא בדבר פלוני ויקראו לו הפילוסופים כהין ולא ידעו סבת הענין אך הדבר נתאמת לעיני רואים אולי הנפש יבחדושה תדבק בשכל הנבדל ותתכוין בו. והאיש הזה יקרא נביא כי מתנבא הוא ועל כן יבא האות והמופת אשר יאמר:

ונתן אליך אות או מופת. ענין אות סימן על דבר שיהיה אחרי כן בדמיונו כענין שנאמר איש על דגלו באותות כי כשיבא הנביא ויאמר דבר פלוני עתיד להיות לדמיון שיהיה כך יקרא אות כענין שנאמר לכן יתן ה' הוא לכם אות שאל עמך משם בן אשת הנביא והמלה נגזרת מן אתה. והמופת יאמר

ונתן אליך אות. בשמים דכתיב והיו לאותות ולמועדים: או מופת. בארץ דכתיב אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב). אף על פי כן לא תשמע לו ואם תאמר מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות כי מנסה ה' אלהיכם אתכם: (ה) ואת מצותיו תשמורו. (ספרי) תורת משה: ובקולו תשמעו. בקול הנביאים: ואותו תעבדו. במקדשו: ובו תדבקון. (סוטה י"ד) הדבק בדרכיו גמול חסדים קבור

כי אפילו יבא האות והמופת אין להאמין בו כי הוא דבר הפך שקול הדעת ולפי דעתי שיש אות גם מופת כמו סימן והעד דברי ישעיה שאמר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים ואות הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף ואותות בניו שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם והם עמנו אל מהר שלל חש בז ושאר ישוב ובמתכות והיו לך לאות ולמופת וכן רבים: (יד) וטעם כי מנסה. בעבור שעזבו ולא המיתו ונסיון השם להראות צדקת המנוסה: (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. שתעשו על פי יכלתכם כמעשיו ותרדפו אחרי נתיבותיו: ואותו תיראו. מלשאול למה זה: ואת מצותיו תשמרו. שהם העיקר: ובקולו תשמעו. מה שהם

ג וּבָ֤א הָאוֹת֙ וְהַמּוֹפֵ֔ת אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר י"ז ר"פ. ג'
אֵלֶ֖יךָ לֵאמֹ֑ר נֵֽלְכָ֞ה אַחֲרֵ֨י אֱלֹהִ֧ים
אֲחֵרִ֛ים אֲשֶׁ֥ר לֹא־יְדַעְתָּ֖ם
וְנָעָבְדֵֽם׃ ד לֹ֣א תִשְׁמַ֗ע אֶל־דִּבְרֵי֙ ד'
הַנָּבִ֣יא הַה֔וּא א֛וֹ אֶל־חוֹלֵ֥ם הַחֲל֖וֹם ב'
הַה֑וּא כִּ֣י מְנַסֶּ֞ה יְהוָ֤ה אֱלֹֽהֵיכֶם֙ ג' מ"ל
אֶתְכֶ֔ם לָדַ֗עַת הֲיִשְׁכֶם֙ אֹֽהֲבִים֙ ל'. כו"ל חסרים ו'
אֶת־יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם בְּכָל־לְבַבְכֶ֖ם
וּבְכָל־נַפְשְׁכֶֽם׃ ה אַחֲרֵ֨י יְהוָ֧ה
אֱלֹהֵיכֶ֛ם תֵּלֵ֖כוּ וְאֹת֣וֹ תִירָ֑אוּ וְאֶת־ ג'
מִצְוֺתָ֨יו תִּשְׁמֹ֜רוּ וּבְקֹל֤וֹ תִשְׁמָ֙עוּ֙ ג'

ג וְיֵיתֵי אָתָא וּמוֹפְתָא דְמַלֵּיל
עִמָּךְ לְמֵימַר נְהָךְ בָּתַר
טָעֲוַת עַמְמַיָּא דְלָא יְדַעְתִּינוּן
וְנִפְלְחִינּוּן׃ ד לָא תְקַבֵּיל
לְפִתְגָמֵי נְבִיָּא הַהוּא אוֹ
לְחָלִים חֶלְמָא הַהוּא אֲרֵי
מְנַסֵּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן לְמִידַע
הַאִיתֵיכוֹן רָחֲמִין יָת יְיָ
אֱלָהֲכוֹן בְּכָל לִבְּכוֹן וּבְכָל
נַפְשְׁכוֹן׃ ה בָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ
אֱלָהֲכוֹן תְּהָכוּן וְיָתֵיהּ תִּדְחֲלוּן
וְיָת פִּקּוּדוֹהִי תִּטְּרוּן
וּלְמֵימְרֵיהּ תְּקַבְּלוּן וְקֳדָמוֹהִי

תולדות אהרן כי מנסה. שם: אחרי ה' אלהיכם. סוטה יד לד:

רמבן

יאמר על דבר מחודש שיעשה לפניו בשנוי טבעו של עולם כענין שנאמר לדרוש את המופת אשר היה בארץ ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש והיא מלה מקורבת מופלאות כמו שרית ישראל וישאילהו הלשון לדבר שהוא חוץ מן המנהג כמו שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת ואמר ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת כי מעשיו היו פלא בעיני הרואים כדרך ותרד פלאים וכן אתיא ותמהיא אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין האותות והמופתים כי הפלא והתמה ענין אחד והיו ביציאת מצרים אותות והם הדברים שיאמר להם מתחלה יהיה האות הזה והיו שם מופתים שיעשו בחדוש בלי שיקדימו להודיע בו וכן מה אות כי אעלה בית ה' שיקדים להודיעו ואמר באות ההוא בעצמו לדרוש את המופת אשר היה בארץ לדעת החדוש ההוא איך נתחדש אצלם וכן המטה אשר נהפך לנחש קראו אות כאשר הודיע בו לישראל וקראו מופת כאשר עשאו לפני פרעה לחדוש וכן כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש כי היה בדבר אות מגיד על מה שיאתה ופלא במנהג שילך הנביא ככה אם כן ונתן אליך אות או מופת פירוש שיאמר אני הנביא השלוח אליכם שתעבדו ע"ג פלונית וזה לכם האות כי למחר יבא הארבה החסיל והגזם או יתן להם מופת שישליך לפניהם מטה ויהיה לתנין. ובספרי אמר אות הוא מופת ומופת הוא אות אלא שדברה תורה בשתי לשונות אלו כונתם לומר שאין חלוק בין שניהם הפרש בדינם ודי היה להזכיר האחד אלא שרצתה התורה להפליג בענין לומר כל אות ואות שיתן אליך מכל אותות שבעולם. והאיש הזה שיקרא עצמו נביא ויצוה לעבוד ע"ג על דרך הפשט שנביא הע"ג הוא שיאמר לנו פעור שלחני אליכם שהוא האלהים וצוה שתעבדוהו בכך וכך והוא שאמר בו הכתוב עוד ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת כי כל מתנבא בשם אלהים אחרים לעבוד אותם יתנבא כי הם לו לאלהיו והזכירו שם עם נביאי השקר. אבל העולה בזה מדברי רבותינו כי זה הנביא הנזכר בכאן נתנבא בשם ה' יאמר השם הנכבד שלחני שתעבדו לפעור כי היה השותף עמו במעשה בראשית או שהוא גדול מכל האלהים לפניו ורוצה שיעבדו אליו והם ז"ל הזכירו כי אפילו יאמר שיעבדו לע"ג אפילו שעה אחת בלבד כגון שיאמרו עבדו לפעור היום הזה בלבד ותלליתו בדבר פלוני כי כן הרצון לפני השם הנכבד הוא חייב מיתה וגם זה הוא כפשוטו של מקרא. והנה צוה הכתוב שלא נשמע למתנבא בשם ה' לעבוד ע"ג כלל ולא נביט באותות ובמופתים שיעשה והזכיר הטעם מפני שאהבנו ידענו מיציאת מצרים שהיא מעשה ממש לא חזון ולא מראה כי לה' הארץ והוא המחדש והחפץ והיכול ואין אלהים מלבדו וידענו ממעמד הר סיני כי הוא פנים בפנים צוה אותנו ללכת בדרך הזה שלא נעבוד לזולתו כלל וכבודו לאחר לא נתן וזה טעם אשר צוך ה' אלהיך והנה דבר סרה על השם שלא צוהו ככה מעולם או סרה דבר על כבודו שאין ראוי לעבוד לאל אחר:

(ד) וטעם כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. לאמור כי ענין המופת אשר בא והראהו השם לזה בחלומו או בכיהונו רצון האלהים היה בו לנסותכם באהבתו וכבר פירשתי כי הנסיון יקרא כן מצד המנוסה. ואמר לדעת שיודע בפועל מה שהוא בכח וגלוי לפניו. והנה מצות כל הפרשה במתנבא לעבוד ע"ג אבל במתנבא בשם ה' לשנות בדברי התורה רבותינו דרשו בו שאם בא לעקור דבר אחד מן התורה כגון שיתיר החזיר או אחת מן העריות לעולם כמשפט הזה יעשה לו אבל אם יתיר זה לקצת הימים להוראת שעה כגון אליהו בהר הכרמל אנו חייבים לשמוע אליו ולעשות ככל אשר יצונו. ונראה שאם יתנבא בשם ה' לצוות מצוה שיחדש כגון שהיה במקרא מגלה שאינו חייב מיתה אלא שאין לנו לשמוע אליו דכתיב אלה המצות אין נביא רשאי לחדש בהם דבר מעתה. ואולי כיון שלא נאמין לו הנה הוא נביא השקר ומיתתו בחנק:

(ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. היא המצוה שנלך אחר עצתו וממנו לבדו נדרוש כל נעלם ונשאל כל עתיד כענין ותלך לדרוש את ה' כי יבא אלי העם לדרוש אלהים וכן יעשו ישראל עם הנביאים האין פה נביא לה' ונדרוש את ה' מאתו ויגד לנו ה' אלהינו את הדרך נלך בו ואת הדבר אשר נעשה. ובספרי אחרי ה' אלהיכם זה ענן והוא מה שפירשנו שנשמע לקול אותותיו ונלך אחרי עצתו ואותו תיראו שתאמינו כי הוא אשר בידו נפש כל חי ובידו להמית ולהחיות ופוקד עון ומשלם שכר:

ואת מצותיו תשמרו. תורת משה ובקולו תשמעו לעשות כל שיצוה אותנו מלבד התורה כמו שאמר שמואל נסכלת כי לא שמרת את מצות ה' והוא מה שפירש עוד נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון ואמר באיש אשר לא ישמע אנכי אדרוש מעמו שהוא חייב מיתה בידי שמים וכמו שבא במצות הנביא הכני ופצעני בדבר ה' וכן אמרו בספרי ובקולו תשמעו בקול נביאיו ואותו תעבודו ובו תדבקון פירשתיו והנה כבר נאמר את ה' אלהיך תירא ואותו

ספורנו

כמו שרפת הבנים. ולא תגרע ממנו אפילו בסור סבת המצוה בעיניך כענין שלמה כאמרו אני ארבה ולא אסור: (ג) אשר לא ידעתם. שלא בא מופת אפילו על מציאותם כי אמנם הנודעים בהום או במופת נודע מהם שהם פועלים תמיד בענין אחד באופן שנודע שהם פועלים טבעיים לא רצוניים ובכן לא יועיל להתפלל אליהם ולא לעבדם: (ד) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא. לא תפנה אל דבריו לראות אם יש ממש בקסמם כי אין ספק שכל דבריו שקר שבדא מלבו הכל להרע כאמרו כי דבר סרה והאות או מופת נעשה על ידי כשוף או אחבולה ואולמה לא מכח נבואה שבאה לו: או אל חולם החלום ההוא. לראות אם יש בקצת חלומו אמת אבל תדע בלי ספק שלא חלם דבר ממה שאמר אבל המציא הכל מלבו כדי להדיח: כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. כי בזה שתחשבו לאויב את המדבר נגד אלהיכם תהיו מנוסים לפניו לאוהביו. לדעת כדי שמעל אהבתכם המנוסה בפועל תהיו בפעל ידיעתו הפועלת לטוב לעולם כראוי בדבר המוכן בפעל לקבל שפע טובו: (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. כענין והלכת בדרכיו ולא בדרכים חדשים שיאמר נביא או חולם להדיחך מן הדרך: ואותו תיראו. אף על פי שיהיה אותו הנביא אלך כבר אדם חשוב ונורא ומגוזם עתה תבטל יראת הנביא מפני יראת האל יתברך: ואת מצותיו תשמרו. ולא מצות חדשות שיחדש הנביא בפרט בע"ג שהיא מנגדת לכל מצות האל יתעלה כי אמנם הוא צוה לעולם בריתו לא יחליפנו ולא ימיר אותו: ובקולו תשמעו. במה שיגלה על ידי נביאיו לקיום תורתו ולקדוש שמו כענין אליהו בהר הכרמל לא בקול זה המבטל את כל מצות האל יתעלה: ואותו

אבן עזרא

שהם זכר לעיקר : ואותו תעבודו. במעשה : ובו תדבקון. בלב בראש ובסוף : (ו) כי דבר סרה. תחסר מלת דבר כמו וברוב יועצים תקום וטעם סרה שהשם נוה לסור מע"ג או הוא מגזרת סורר ומורה והוא הנכון והיה הרי"ש ראוי להדגש : המוציא אתכם והפודך. כפול בטעם לחזוק : ובערת. פירשתיו : (ז) כי יסיתך אחיך. הטעם אפילו אחיך. וטעם בן אמך. שהייתם בבטן אחת והאם כגוף והאב כצורה והצורה לא יבינוה כי אם מתי מעט: (ט) לא תאבה לו כתאוות הלב : ולא תשמע אליו. במעשה: ולא תחוס עינך. להרגו : ולא תכסה. שתניחנו רק תגלה הדבר עד שישמעון העדים מפיו כי כן כתוב ואז תהרגנו : (י) ידך תהיה בו. הי' נראה כי הוא משנים עדי' לולי הקבלה: (יא) וסקלתו. פירוש מה תהי' מיתתו

רשי

קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה : סרה. דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו לדבר כן דישטלור"א בלעז : והפודך מבית עבדים. (ספרי) אפילו אין לו עליך אלא מה שפדאך דיו : (ז) כי יסיתך. אין הסתה אלא גרוי שנאמר (שמואל א כו) כי אם ה' הסיתך בי אמיטר"א בלעז שמשיאו לעשות כן : אחיך. מאב : או בן אמך. מאם (קדושין פו) : חיקך. השוכבת בחיקך ומחובקה ודבקה בך אפיקיד"א בלעז וכן (יחזקאל מג) מחיק הארץ מיסודה תקוע בארץ: אשר כנפשך. זה אביך פירש לך הכתוב את החביבין לך ק"ו לאחרים : בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דברי מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר (משלי ז) בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה : אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך שאף העו"ג אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך לעזוב מה שמסרו לך אבותיך : (ח) הקרובים אליך או הרחוקים. למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטיבן של קרובים אתה למד טיבן של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים : מקצה הארץ. (ספרי) זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכים מסוף העולם ועד סופו : (ט) לא תאבה לו (שם) לא תהא תאב לו לא תאהבנו לפי שנאמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו. בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנא' (שמות כג) עזוב תעזוב עמו לזה לא תעזוב : ולא תחוס עינך עליו. לפי שנאמר (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך על זה לא תחוס : ולא תחמול. ולא תהפוך בזכותו : ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק : (י) כי הרוג תהרגנו. אם יצא מב"ד זכאי החזירהו לחובה יצא מב"ד חייב אל תחזירהו לזכות (ספרי) : ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד הניסת להמיתו לא מת בידו

מקרא

וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וּבוֹ תִדְבָּקוּן׃
ו וְהַנָּבִיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם (ג׳ ר״פ)
הַהוּא יוּמָת כִּי דִבֶּר־סָרָה עַל־ (ד׳ וכל אס״ף דכוותה. ל״א)
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם ׀
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית (ל׳ וחסר)
עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ז ס כִּי
יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־ (ל׳ ומ״ל)
בִתְּךָ אוֹ ׀ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ
אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה (ב׳ ולכלא ענבים)
וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר
לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃ ח מֵאֱלֹהֵי
הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים (כו״ל חסר במ״ס)
אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ מִקְצֵה
הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ ט לֹא־
תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא־
תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא־תַחְמֹל (ס׳. ר׳)
וְלֹא־תְכַסֶּה עָלָיו׃ י כִּי הָרֹג (ג׳ וחסר)
תַּהַרְגֶנּוּ יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה (ל׳ מ״ל בכספ׳ ולינון ס׳ מ״ל)
לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה׃
יא וּסְקַלְתּוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ
לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

תרגום אונקלוס

תִפְלְחוּן וּבְדַחַלְתֵּיהּ
תִתְקָרְבוּן׃ ו וּנְבִיָּא הַהוּא
אוֹ חָלֵים חֶלְמָא הַהוּא
יִתְקְטִיל אֲרֵי מַלִּיל סְטְיָא עַל
יְיָ אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּדְפָרְקָךְ
מִבֵּית עַבְדוּתָא לְאַטְעָיוּתָךְ
מִן אוֹרְחָא דְּפַקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ
לִמְהָךְ בַּהּ וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ
מִבֵּינָךְ׃ ז אֲרֵי יִמְלְכִינָךְ
אָחוּךְ בַּר אִמָּךְ אוֹ בְרָךְ אוֹ
בְרַתָּךְ אוֹ אִתַּת קְיָמָךְ אוֹ
חַבְרָךְ דִּכְנַפְשָׁךְ בְּסִתְרָא
לְמֵימַר נְהָךְ וְנִפְלַח לְטַעֲוַת
עַמְמַיָּא דְלָא יְדַעְתְּ אַתְּ
וַאֲבָהָתָךְ׃ ח מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא
דִּבְסַחְרָנֵיכוֹן דְּקָרִיבִין לָךְ אוֹ
דְּרַחִיקִין מִנָּךְ מִסְּיָפֵי אַרְעָא
וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ ט לָא
תֵיבֵי לֵיהּ וְלָא תְקַבֵּיל מִנֵּיהּ
וְלָא תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וְלָא
תְרַחֵם וְלָא תְכַסֵּי עֲלוֹהִי׃
י אֲרֵי מִקְטַל תִּקְטְלִנֵּיהּ יְדָךְ
תְּהֵי בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא
לְמִקְטְלֵיהּ וִידָא דְכָל עַמָּא
בְּבַתְרֵיתָא׃ יא וְתִרְגְּמִנֵּיהּ
בְּאַבְנַיָּא וִימוּת אֲרֵי בְעָא
לְאַטְעָיוּתָךְ מִדַּחַלְתָּא דַיְיָ

מסורה

במנך תאכל ומעיך תמלא : והנביא ג׳ ר״פ וסימן והנביא ההוא או חלם. והנביא והכהן והעם. והנביא כי יפתה : יומת ד׳ קמץ וסימן נמסר בסדר כי תשא : מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג׳ וסימן מאלהי העמים. והפיצך ה׳ בכל העמים. והיו חללי ה׳ ביום ההוא : ולא תשמע ד׳ דסמיכי וסימן לא תאבה לו ולא. הנני מביא עליכם גוי : עד אנה ה׳

תולדות אהרן

תולדות אהרן וסנגיא. סנהדרין סה : מן הדרך. שם פט ל : ללכת. שם פט : ובערת הרע. חולין קמ : כי יסיתך אחיך. קדושין פ סנהדרין כח סד ע״ג לו חולין ד (קדושין סו) : מאלהי העמים. סנהדרין סא : לא תאבה לו. שם עג : לא תחמול. שם כט לג לו פה מכות יב : כי הרוג. סנהדרין לג גם עקידה שער כג :

בעל הטורים

והפדך ס״א כפולה פדיה אחר פדיה : ובערת הרע מקרבך וסמיך ליה כי יסיתך. שאין טוענין למסית : כי יסיתך ר״ת בני׳ ביחוד רמז ליחוד מן התורה : כנפשך ב׳ במסורה. אשר כנפשך. כנפשך שבעך היינו דאיתא בחולין אין הסתה בדברים וכא כתיב כי יסיתך הכוא נמי באכילה ושתיה והיינו כנפשך כמו כנפשך שבעך דהיינו אכילה : אשר לא ידעת אתה ואבותיך כתיב במסית לפי שרעך כנפשך שהוא אביו מסית אותו לומר לא תלמד לעשות מאבותיך שהוא אבי אביו אלא תלמד מאביך : ולא תחוס עינך עליו בגי׳ אין טוענין למסית : ולא תכסה ב׳. ולא תכסה עליו ולא תכסה עוד על הרוגיה זהו שדרשו במסית שאם יצא מבית דין חייב אין מחזירין אותו לזכות וזהו לא תכסה עוד על הרוגיה פי׳ על מי שיצא ליהרג :

ספורנו

ואותו תעבודו. לבדו לא אחר עמו כאמרו זובח לאלהים יחרם כמו שהתבאר במקומו : ובו תדבקון. שיהיה תכלית כל פעולתכם לעשות רצונו ולא תהיה שנאתך על זה מסובבת מאיבה קודמת : (ו) יומת כי דבר סרה על ה׳. אף על פי שדבר בשם ה׳ ולא בשם ע"ג ומזה היה נראה שלא יתחייב מיתה כמו שגזרו זקנים באמרם על ירמיהו אין לאיש הזה משפט מות כי בשם ה׳ אלהינו דבר אלינו הנה זה חייב מיתה מפני שדבר סרה בשמו : להדיחך מן הדרך. אף על פי שלא אמר להדיחך מעל ה׳ כי הוא אומר בשם ה׳ שתעבדו ע"ג במצותו מכל מקום בקש להדיחך מן הדרך אשר צוה ה׳ אלהיך. אף על פי שמצד קרבתם תדע שקרותם ואין לחוש שתטעה בם : או הרחקים ממך מקצה הארץ. אע"פ שמצד המרחק אין לחוש שתלך שם לעבדם : לא תאבה לו. כאמרו שתחקור לדעת אם כנים דבריו שע"ג פלוני כך מטיבה וכך מריעה : ולא תשמע אליו. ובזה האופן לא תשמע אליו ולא תקבל ממנו לעבוד שאם יהיה בדבר ספק אולך אם הוא ראוי סוף שתשמע אליו כי ספק כזה לא יקרה אלא מחסרון התבוננות בגודל האל ית׳ וסדרו בעולם : (יא) כי בקש להדיחך. אף על פי שלא עשה היזק כמו שעושים מדיחי עיר הנדחת מכל מקום חייב מיתה בשביל שבקש להדיחך בהריגתו תשיג שלא ידיח עוד אחרים ואם לא תהרגנו אולי ידיח הוא או זולתו

לא

רמבן

ואותו תעבוד אבל החזירו בכאן לשלול שלא נירא מדברי הנביא מפני האות והמופת ולא נעבור על עבודת ה׳ בעבור דבריו כי מן ה׳ לבדו נירא ולא מאל אחר ולהוסיף ובקולו תשמעו:

(ט) **לא** תאבה לו. לא תהא תאב לו ולא תאהבנו לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך את זה לא תאהב לשון רש"י מספרי. אבל בגמרא אמרו הא אבה ושמע חייב וכן הדבר כי אבה לשון רצון ולא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם לא רצה. לא אבה יבמי כמה שאמר לא יחפץ. והנה לא תאבה לו בלב ולא תשמע אליו שתודה לומר כן נעשה אלך ונעבוד הע"ג שאמרת והוא חייב מיתה בהודאתו. וכן דעת אונקלוס לא תקבל מיניה ואלו הלאוין כמו לא תתאוה ולא תחמוד שאם התאוה בלב עובר בלאו הראשון ואם הוסיף לעשות כאשר חשב עובר גם בלאו השני :

לא תחוס עינך עליו. לרחם עליו שלא ימות :

ולא תחמול על הקורבה הנזכרת שיש לך עמך. כענין שנאמר כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו :

ולא תכסה עליו מהעיד עליו בב"ד. ובספרי לא תחמול שלא ילמד עליו זכות. ולא תכסה אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק והכל טעם אחד כי הכסוי מן מכסה פשעיו כוסה קלון השתיקה תהגיד : וחמר

הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים׃ יב וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ
וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר ג׳ דכ״כ
הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ׃ ס יג כִּי־
תִשְׁמַע בְּאַחַת עָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לָשֶׁבֶת שָׁם
לֵאמֹר׃ יד יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־ ג׳ ר״פ
בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת־יֹשְׁבֵי
עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה
אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם׃
טו וְדָרַשְׁתָּ וְחָקַרְתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב
וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה ט׳ . ע׳
הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּקִרְבֶּךָ׃ טז הַכֵּה ג׳
תַכֶּה אֶת־יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִוא לְפִי־
חָרֶב הַחֲרֵם אֹתָהּ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
בָּהּ וְאֶת־בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃
יז וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ כו״ל חסר
רְחֹבָהּ וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר ו׳ פסוקים ואת את ואת
וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא
תִבָּנֶה עוֹד׃ יח וְלֹא־יִדְבַּק בְּיָדְךָ יי ר״פ בספ׳
מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב
יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן־לְךָ רַחֲמִים
וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע ג׳
לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־ ג׳
מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה

אֱלָהָךְ דְּאַפְּקָךְ מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃
יב וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן
וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן לְמֶעְבַּד
כְּפִתְגָמָא בִישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ׃
יג אֲרֵי תִשְׁמַע בַּחֲדָא
מִקִּרְוָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ
לְמִתַּב תַּמָּן לְמֵימָר׃
יד נְפָקוּ גֻּבְרִין בְּנֵי רִשְׁעָא
מִבֵּינָךְ וְאַטְעִיוּ יָת יָתְבֵי
קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר נְהָךְ וְנִפְלַח
לְטָעֲוָת עַמְמַיָּא דְּלָא
יְדַעְתּוּן׃ טו וְתִתְבַּע וְתִבְדוֹק
וְתִשְׁאַל יְאוּת וְהָא קוּשְׁטָא
כֵּיוָן פִּתְגָמָא אִתְעֲבִידַת
תּוֹעֶבְתָּא הָדָא בֵּינָךְ׃
טז מִמְחָא תִמְחֵי יָת יָתְבֵי
קַרְתָּא הַהִיא לְפִתְגָם דְּחָרֶב
גַּמְרָא יָתַהּ וְיָת כָּל דְּבַהּ
וְיָת בְּעִירַהּ לְפִתְגָם
דְּחָרֶב׃ יז וְיָת כָּל עֲדָאָהּ
תְּכַנּוֹשׁ לְגוֹ פְתָאָהּ וְתוֹקִיד
בְּנוּרָא יָת קַרְתָּא וְיָת כָּל
עֲדָאָהּ גְּמִיר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
וּתְהֵי תֵּל חָרִיב לְעָלַם לָא
תִתְבְּנֵי עוֹד׃ יח וְלָא יִדְבַּק
בִּידָךְ מִדַּעַם מִן חֶרְמָא
בְּדִיל דִּיתוּב יְיָ מִתְּקוֹף
רוּגְזֵיהּ וְיִתֵּן לָךְ רַחֲמִין
וִירַחֵם עֲלָךְ וְיַסְגֵּינָךְ כְּמָא
דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ׃ יט אֲרֵי
תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ
לְמִטַּר יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דַּאֲנָא
מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶעְבַּד
דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃

רשי

בידו ימות ביד אחרים שנאמר ויד כל העם וגו׳: (יג) לשבת שם. (ספרי) פרט לירושלים שלא נתנה לדירה: כי תשמע לאמר. אומרים כן יצאו וגומר: (יד) בני בליעל. (שם) בלי עול שפרקו עולו של מקום: אנשים. (סנהדרין קי״א) ולא נשים: יושבי עירם. ולא יושבי עיר אחרת מכאן אמרו אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. (שם) מכאן למדו שבע חקירות מריבוי המקרא כאן יש ג׳ דרישה וחקירה והיטב ושאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות. ובמקום אחר הוא אומר (דברים י״ט) ודרשו השופטים היטב ובמקום אחר הוא אומר (שם י״ז) ודרשת היטב ולמדו היטב היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה: (טז) הכה תכה. (ב״ת ל״א) אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת: (יז) לה׳ אלהיך. לשמו ובשבילו: (יח) למען ישוב ה׳ מחרון אפו. שכל זמן שע״ג בעולם חרון אף בעולם.

אבן עזרא

מיתתו: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת. אלה המלות היטב מפורשות בדברי רז״ל: (יז) כליל. כלה לה׳ אלהיך בעבור כבוד השם תשרפנה באש: תל. מגזרת הר גבוה ותלול: (יח) למען ישוב ה׳ מחרון אפו. ולא ישחיתך בעון העיר. וטעם כי תשמע. כן תעשה אם בקשת לעשות הישר בעיניו. ונסמכה פרשת בנים אתם לה׳. בעבור המסיתים אח או בן או אב או אנשי עיר הנדחת ואסור להתאבל עליהם אף כי להתגודד כי הנה אסור הוא על כל מת: תתגודדו

בעל הטורים

ודרשת וחקרת היטב לפי שנא׳ כי תשמע באחת עריך בשמועה בעלמא. לכך מזהיר אותך שתדרוש ותחקור היטב: ורחמך והרבך. שלא תדאג לומר הרבתי עיר ויושביה לכך מברכך לומר שלא תדאג ויפרך וירבך: לעשות הישר בעיני ה׳ וסמיך ליה בנים אתם. בזמן שעושים רצונו של מקום קרויין בנים. ונתן לך רחמים. ורחמך וסמיך ליה בנים אתם לומר לך שכל מי שיש בו רחמים ומרחם על הבריות הקב״ה מרחם עליו כאב על הבן: סמך מת לעיר הנדחת לומר לך שע״ג חשובה כמת. וגם שהוו מתגודדים לפני ע״ג כמו על מת:

שועתי. ואם יפנה לבבך. יוספו ד׳ כ״ב וסימן במסרה רבתא: נעשתה ט׳ וסימן במסרת רבתא: כל משנה תורה רישי פסוקים לא ב״מ י״ז ולאוסימן במסרה רבתא:

תולדות אהרן

וכל ישראל. שם סנ: באחת. סנהדרין יו: עריך. קמא פב סנהדרין יו: יצאו אנשים בני בליעל. ברכות לא כתובות סח בתרא י סנהדרין קיא: מקרבך. סנהדרין יו: וידיחו. שם קיב: ודרשת. סנהדרין מ: והנה אמת. שם: הכה תכה. מציעא לא סנהדרין קיא: לפי חרב. סנהדרין נב: החרם אותה. שם קיא קיב: ואת בהמתה. שם קיב תמורה ס: ואת כל שללה. סנהדרין עא קיא קיב חולין פט תמורה ח: ושרפת באש. סנהדרין קיא קיב: כליל לה׳. שם קיא קיג: והיתה תל. שם קיא: ולא ידבק בידך. שבת ל פסחים מח סנהדרין קיא מכות כב ע״ג יב מב מג מד מה: ונתן לך רחמים. שבת קנא ביצה לב יבמות עט (קדושין סו):

ספורנו

את אחרים ותעלה בידם: (יב) וכל ישראל ישמעו ויראו ולא יוסיפו. לא הוא ולא זולתו: (טז) ואת בהמתה לפי חרב. למחות זכרם ע״ל נקמת האל יתברך כמו הענין בעמלק כאמרו תמחה את זכר עמלק וכן באר הנבי׳ באמרו והמת׳ מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור: (יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. פן יהיה למוקש כמו הענין בנויי ע״ג שנאמר בהם לא תחמוד כסף

רמבן

(יב) ואמר ולא יוספו לעשות כדבר הרע הזה. כי הוא דבר מצוי ויעשה תמיד לולי המשפט אבל הענין הנביא הנזכר איננו בתדירות:
(טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. הדרישה והחקירה מפורשין בדברי רבותינו והזכיר הכתוב זה בעיר הנדחת ובעובד ע״ג ולא הזכיר כן בנביא השקר ובמסית כי הנביא מפרסם עצמו באותותיו ובמופתיו והמסית הכתוב ידבר עם המוסת כי הרוג תהרגנו והוא היודע ועד כמו שאמר ולא תחמול ולא תכסה עליו אבל בעיר הנדחת ובעובד ע״ג שהם מעשים מגיעים אלינו בשמועה הזכיר בהם דרישה וחקירה ולא הוצרך להזכיר כן בשאר חייבי מיתות כי מק״ו יודע הדבר ואמר בעדים זוממים ודרשו השופטים היטב בעבור שלא יודע מי משתי הכתות יאמר האמת בלתי אחר חקירה רבה ולענין הדין כלן למדין זה מזה בג״ש ומכלם יצאו לנו שבע חקירות ובדיקות:
(טז) החרם אותה ואת כל אשר בה. אותה הם אנשים הנדחים ואת כל אשר בה הנשים הנגררות אחר האנשים אבל הטף שהם קטנים בזכרים ובנקבות אין ממיתין אותן וכן אמרו בספרי חנן אומר לא יומתו אבות על בנים וכו׳ ובעיר הנדחת הכתוב מדבר אבל בתוספתא של מסכת סנהדרין נחלקו בה קטני בני אנשי עיר הנדחת שהודחו עמה אין נהרגין רא״א נהרגין. אמר לו רבי עקיבא מה אני מקיים ונתן לך רחמים ורחמך והרבך אם לרחם על הגדולים הרי כבר נאמר החרם אותה ואת כל אשר בה ובהמתה ומה אני מקיים ורחמך והרבך אלו קטנים שבתוכה וכו׳. והנה כל אלו ממצות הביאור ממה שנאמר בתורה זובח לאלהים יחרם ועתה באר החרם מהו בנדחים ובעובדים:
בנים

אבן עזרא

(א) תתגודדו. כטעם ושרט לנפש מגזרה על כל ילים גדודות: ולא תשימו קרחה. כמשפט הגוים עד היום הזה. וטעם בנים. אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם. וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה כי אתה עם קדוש בלב ובפה ותהיו מובדלים מן העמים וכל רואיכם יכירו אתכם כי לא תקרחו על מת ולא תאכלו כל חי ואם אתה עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש: (ג) כל תועבה כל דבר שהוא נתעב לנפש הטהורה כמו שרץ הארץ: (ד) שור שה כשבים. חסר וי"ו שה מן כבש או עז: (ה) איל וצבי. ידועים והחמשה האחרים צריכי' לקבלה: (ח) ולא גרה. תחסר מלת יגר דרך קצרה או מלת לו סגמיר:

רשי

בעולם: (א) לא תתגודדו. לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: בין עיניכם. אצל הפדחת ובמקום אחר הוא אומר (ויקרא כא) ולא יקרחו קרחה בראשם לעשות כל הראש כבין העינים: (ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך ועוד ובך בחר ה': (ג) כל תועבה. (חולין קי"ד) כל שתעבתי לך כגון צרם אזן בכור כדי לשחטו במדינה הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו. בא ולמד כאן שלא ישחוט ויאכל על אותו המום. בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך והזהיר כאן על אכילתו: (ד) זאת הבהמה. איל וצבי ויחמור. למדנו שהחיה בכלל בהמה (חולין עא) ולמדנו שבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פורט את המועט: אקו. מתורגם יעלא (איוב לט) יעלי סלע הוא אשטנבו"ק: ותאו. תורבל"א תור היער בלע"ז יער בלשון ארמי: (ו) מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. פלאנט"ה: ושוסעת. חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרני' והיא טמאה: בבהמה. (חולין ק) משמע מה שנמצא בבהמה אכול מכאן אמרו שהשליל ניתר בשחיטת אמו: (ז) השסועה. (נדה כד) בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות אמרו רבותינו למה נשנו. בבהמות מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת"כ: (ח) ובנבלתם לא תגעו. (ת"כ) רבותינו פירשו ברגל שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל

תרגום אונקלוס

א בְּנִין אַתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא תִתְחַמְמוּן וְלָא תְשַׁווּן מְרַט בֵּין עֵינֵיכוֹן עַל מִית:
ב אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וּבָךְ אִתְרְעֵי יְיָ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב מִכֹּל עַמְמַיָּא דְעַל אַפֵּי אַרְעָא:
ג לָא תֵיכוּל כָּל דִמְרַחַק:
ד דָא בְעִירָא דְתֵיכְלוּן תּוֹרִין אִמְּרִין דְּרַחֲלִין וְגַדְיָן דְּעִזִּין:
ה אַיְלָא וְטַבְיָא וְיַחְמוּרָא וְיַעֲלָא וְרֵימָא וְתוֹרְבָּלָא וְדִיצָא:
ו וְכָל בְּעִירָא דִסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְּפָא טִלְפִין תַּרְתֵּין פַּרְסָתָא מַסְקָא פִּשְׁרָא בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן:
ז בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן מִן מַסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִסְדִּיקֵי פַּרְסָתָא מְטַלְּפֵי טִלְפַיָּא יָת גַּמְלָא וְיָת אַרְנְבָא וְיָת טַפְזָא אֲרֵי מַסְּקֵי פִשְׁרָא אִנּוּן וּפַרְסַתְהוֹן לָא סְדִיקָא מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן:
ח וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא וְלָא פָשַׁר מְסָאָב הוּא לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא

מקרא

אֱלֹהֶיךָ: ס רביעי יד א בָּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת: ב כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְךָ בָּחַר יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה: ס ג לֹא תֹאכַל כָּל־תּוֹעֵבָה: ד זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹּאכֵלוּ שׁוֹר שֵׂה כְשָׂבִים וְשֵׂה עִזִּים: ה אַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וְאַקּוֹ וְדִישֹׁן וּתְאוֹ וָזָמֶר: ו וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי פְרָסוֹת מַעֲלַת גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ: ז אַךְ אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה אֶת־הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם: ח וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְלֹא גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ: ס

ג' וכ"כ | ג' | ב' זוגין מתחלפין | ד' | ד' . ג' | ב' . ג' . ד' כתורה | ג' | ב' כתיבי א' בתורה ג' ומ"ל | כלהון קמץ במ"ת פתחין

מסורה

ובך בחר ה' ב' זוגין מתחלפין קדמא יתיר אות וחסר מלה תנינא חסר אות ויתיר מלה וסימן בך בחר ה' אלהיך כי עם קדוש אתה דואתחנן. ובך בחר ה' כי עם קדוש אתה דראה: שה ושה ד' קמצין וסימן זאת הבהמה אשר תאכלו ב' בו. לא הביאת לי שה עלהיך. ואמר לה אלה סאניא שא איל אחת המו בתר' כתיב אלף: וצבי ג' וסימן איל וצבי לבד מאיל וצבי. וצבי עדיו לגאון: ודישן ד' וסימן ואצר. ואהליבמה. אלוף. ואקו. וכלהון חסר בתורה במ"א מלא ודישון ואצר. וכל ד"ה דכוותא מלא בר מן חד ואלוף אצר ואלוף דישן ועיין בסוף סדר וישלח: מעלי ג' כתיב יו"ד וסימן דמשנה תורה. דתורת כהנים. ועד מעלי שמשא: מעלה כלם קמצין בר מן ח' פתחין וסימן

בעל הטורים

בנים אתם. בפסוק הזה י"ב תיבות כנגד י"ב שבטים שנקראו בנים לה': מכל העמים אשר על פני האדמה וסמיך ליה לא תאכל כל תועבה לומר לך שלא יתערבו עם האומות: בבהמות כתיב ז' חיות ושלשה בהמות כנגד י' הדברות: מיש וסמיך ליה איל. רמז לכה דהיתא בחולין עזו דכלבו מין חיה הוא: טמאים הם לכם וסמיך ליה ואת החזיר. לומר לך שאסור לגדל חזירים. וסמיך מבשרם לא תאכלו לאת זה תאכלו מכל אשר במים. כלומר אף על פי שאסרתי לאכול מבשרם אשר מכם במים תאכלו דחמרא דימא שרי. ד"א לא תאכלו את זה תאכלו לומר שקרבי דגים אין לוקחים אלא מן המומחה דקרי ביה לא תאכלו אלא אם כן יאמר זה הוא שלקחתי מפלוני ציד וכשר הוא: ובנבלתם לא תגעו וסמיך ליה את זה לא תאכלו לומר שיש נבלה שתאכל ממנה כגון נבלה מוכרחת ואינה ראויה לגר: לא תגעו. בגי' חייב ליטהר ברגל:

תולדות אהרן

בנים אתם. קדושין לו לו בתרא י אבות ח עקידה שער פ (פסחים לקדושין סא): לא תתגודדו. עקרים מ"ד פ' מ' יבמות יג יד מכות כ: ולא תשימו קרחה. מכות שם מנחות לו: כי עם קדוש. קידושין לו (שם שם): לא תאכל כל תועבה. ע"ג סו חולין קיד (שבת יא ערלה פא): זאת הבהמה. זבחים לד חולין כא עת בכורות ז: איל וצבי. זבחים לד חולין עא: וכל בהמה מפרסת. חולין סט עז: אותה תאכלו. שם ק: השסועה. שם ס סג בכורות ו נדה כד: את הגמל. בכורות ו ז: ואת הארנבת. מגלה ט: ואת השפן. בכורות ו: ואת החזיר. שם:

ספורנו

כסף וזהב עליהם ולקחת לך פן תוקש בו כמו שהתבאר במקומו: יד (א) בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו. שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת כשנפטר קרוב נכבד ממנו במעלה ובתקות פוב לפיכך אתם בנים לה' שהוא שאביכם קיים לעד אין ראוי שתדאגו ותתאבלו בתכלית על שום מת: ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת: (ב) כי עם קדוש אתה. וגם כן אין להצטער מאד בשביל חק המגיע למת במיתתו. כי עם קדוש אתה מזומן לחיי העולם הבא אשר קורת רוח בהם יפה מכל חיי עולם הזה: סגולה מכל העמים. ולכן הוא אוסר זה נכם ולא אוסר אותו לבני נח שאינם כ"כ סגלה: (ג) לא תאכל כל תועבה. הנה קודם מתן תורה טדע הבדל בין טמא לטהור כמבואר בענין נח: מכל מקום כשהתיר

רמבן

יד (א) בנים אתם לה' אלהיכם. גם זו מצוה מבוארת שאמר בתורה בכהנים לא יקרחו קרחה בראשם ובבשרם לא ישרטו שרטת ועתה יבאר כי לא בעבור מעלת הכהנים בלבד שהזכיר שם שהם דושים לאלהיהם צוה בהם זה אבל כל העדה כלם קדושים וכלכם בנים לה' אלהיכם כמו הכהנים אם כן השמרו גם אתם במצוה הזאת כמותם ועל דעת רבותינו בשניהם אינה אלא על המת. ויתכן שיהיה המצוה הראשונה בכהנים לאמר שאם היה הכהן מקורח ומגודד איננו ראוי לעבודה כמו שאמר ולא יחללו שם אלהיהם והנה עבודתם מחוללת וכאן ביאר כי המצוה גם לישראל והוצרכו לשתיהם ורש"י כתב לפי שאתם בניו של מקום אתם ראויה להיות נאים ולא גדודים ומקורחים ואיננו נכון שא"כ תהיה המצוה גם שלא על המת ור"א אמר אחר שתדעו שאתם בנים לה' והוא אוהב אתכם יותר מן האב לבנו לא תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל מה שיעשה לטוב הוא ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו כי עם קדוש אתה ואינך כשאר כל הגוים על כן לא תעשה כמעשיהם. ולפי דעתי כי טעם עם קדוש הבטחה בקיום הנפשות לפניו יתברך יאמר אחרי שאתה עם קדוש וסגלת ה' ולא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אין ראוי לכם להתגודד ולהקרח על נפש ואפילו ימות בנוער ולא יאסור הכתוב הבכי כי הטבע יתעורר לבכות בפירוד האוהבים ונדודם אף בחיים ומכאן סמך לרבותינו באסרם להתאבל יותר מדאי:
(ג) לא תאכל כל תועבה. הנה רצה להוסיף באור במאכלים האסורים ולכך אמר לא תאכל כל תועבה להגיד כי כל האסורים נתעבים לנפש הטהורה

רש"י

בכל השנה תלמוד לומר (ויקרא כא) אמור אל הכהנים וגומר ומה טומאת המת אמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא כל שכן: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. (קדושין נו) להתיר משולחת שבמצורע: (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה: (יג) והראה והאיה. (חולין ס"ג) היא ראה היא איה היא דיה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב. ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות הטהורים מרובים על הטמאי' לפיכך פרט את המועט: (טו) התנשמת. קלב"א שורי"ץ: (יז) שלך. השולה דגים מן הים: (יח) דוכיפת. הוא תרנגול הבר ובלעז הרופ"א וכרבלתו כפולה: (יט) שרץ העוף. הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובים ונרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ: (כ) כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמא בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: (כא) לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"ג ואוכל נבלות: כי עם קדוש אתה לה'. (ספרי) קדש את עצמך במותר לך דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם: לא תבשל גדי. (חולין קי"ג) שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה: לא תבשל גדי (כב) עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה אמר להם הקב"ה לישראל אל תגרמו לי לבשל

אבן עזרא

(ט) סנפיר וקשקשת. פירשתיו: (יא) כל צפור טהורה תאכלו. הנה צפור שם כלל ותור וגוזל על השני מינין שהם תחת צפור וכן דיה ואיה תחת דאה כי עתה הוסיף לבאר: (כ) כל עוף טהור. כארבה: (כא) לא תאכלו כל נבלה. מהעוף ומהבהמה: לגר אשר בשעריך. דאינו מתיהד כאשר פירשתי או מכור לנכרי שאיננו דר בארצך. וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר וכבר פירשתיו: (כב) עשר תעשר. ונסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא ובהמה טמא' ונבלה והנה בבשר ובדגן אסור לאכול

ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תֹּאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס יא כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה תֹּאכֵלוּ׃ יב וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃ יג וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה לְמִינָהּ׃ יד וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃ טו וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ טז אֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ יז וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ יח וְהַחֲסִידָה וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת וְהָעֲטַלֵּף׃ יט וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃ כ כָּל־עוֹף טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ כא לֹא תֹאכְלוּ כָל־נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ

חמישי כב עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־

תְּקָרְבוּן׃ ט יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּבְמַיָּא כֹּל דְּלֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין תֵּיכְלוּן׃ י וְכֹל דְּלֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין לָא תֵיכְלוּן מְסָאָב הוּא לְכוֹן׃ יא כָּל צִפַּר דְּכֵי תֵּיכְלוּן׃ יב וְדֵין דְּלָא תֵיכְלוּן מִנְּהוֹן נִשְׁרָא וְעָר וְעָזְיָה׃ יג וּבַת כַּנְפָא וְטָרָפִיתָא וְדַיְתָא לִזְנַהּ׃ יד וְיָת כָּל עוּרְבָא לִזְנֵיהּ׃ טו וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָא וְנָצָא לִזְנוֹהִי׃ טז וְקַדְיָא וְקִיפוֹפָא וּבוֹתָא׃ יז וְקָאתָא וִירַקְרְקָא וְשָׁלֵינוּנָא׃ יח וְחַוָּרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא וְעַטַלֵּיפָא׃ יט וְכֹל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא מְסָאָב הוּא לְכוֹן לָא יִתְאַכְלוּן׃ כ כָּל עוֹפָא דְּכֵי תֵּיכְלוּן׃ כא לָא תֵיכְלוּן כָּל נְבִילָא לְתוֹתַב עֲרַל דִּבְקִרְוָךְ תִּתְּנִנַּהּ וְיֵיכְלִנַּהּ אוֹ תְזַבְּנִנַּהּ לְבַר עַמְמִין אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ כב עַשְּׂרָא תְעַשַּׂר יָת כָּל

ג' ר"פ בספרא · ו' זוגין מתחלפין חד במאריך וחד בדרגא · כ"ג ר"פ · ל' · ל' · ד · ס' · ל' · ייד · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' וחסר וחד ומכר לא תמכרנה · ל' וא' לנכרי · ג' · ב' ובפסוק

במסרת רבתא: וכל אשר אין לו חד מן ו' זוגין מתחלפין חד בדרגא וחד במאריך וסימן נמסר בסדר שמיני: טהרה ה' ב' מנהון מלא וסימן נמסר בסדר נח: וזה כ"ג ר"פ וסימן במסרה רבתא:

תולדות אהרן כל צפור. קדושין נו חולין קמ: וזה אשר לא. קדושין שם חולין שם: והראה. חולין סג בכורות ז: וכל שרץ העוף. מכות יו: לא תאכלו כל נבלה. שבת קח קל פסחים כא ע"ב כג סו חולין קיג קיד קיו בכורות כג כריתות כא (שם סב פסחים כח נזיר נד): כי עם קדוש אתה. פסחים כד קדושין נז מנחות קא חולין קטו קיו בכורות י: לא תבשל גדי. שבת קל קדושין נו: עשר תעשר. שבת קיט סכה לו ר"ה ח תענית ט סוטה מח מציעא פח בכורות נג (שביעית לד מעשרות מח מע ערלה סא סוטה כב):

בעל הטורים

תאכלו וסמיך וכל אשר אין לו להתיר דג טהור שנמצא בתוך דג טמא: טמא הוא לכם וסמיך ליה כל צפור לרבות צפור מבולחת של מצורע: הנשר התחיל בנשר מפני שהוא מלך בעופות שנאמר אם על פיך יגביה נשר אם על פיך ס"ת מלך: יענה. שמענה את בניה ואינה מרחמת עליהם וכן העורב אכזרי על בניו לכך סמיך לה: לא תבשל גדי. בגימ' איסור אכילה ובישול והנאה: סמך עשר תעשר וגו' ביאה השדה שנה שנה לבשר בחלב לומר כשם שהערובת בשר בחלב אסור כן ג"כ אסור התערובות של כלאים בשדה ואם תשמור מן התערובות אז תבשל פירותיה בזמנן ותתעשר. וסמיך בחלב אמו לשנה שנה לומר שמינקת תבירו לא תנשא בתוך ב' שנים ויהי שולד בחלב אמו ב' שנים:

רמבן

הטהורה וענין כל תיעוב שנאה ומיאוס כי נתעב דבר המלך כל אוכל תתעב נפשם כי המאכלים האסורים גסים יולידו עובי ואטימות בנפש כאשר הזכרתי במקומו ועל כן אמר עוד כל עוף טהור תאכלו להגיד כי אלה אשר אסר נתעבים ושאר טהורים ראויים לנפש טהורה. ובספרי אמרו רבי שמעון אומר כל עוף טהור תאכלו אלו חגבים טהורים וכל שרץ העוף אלו חגבים טמאים ויפה אומר. והנה טעם הכתוב כי הזכיר לאסור כל שרץ העוף והם ההולכים על ארבע וחזר ואמר כל עוף טהור תאכלו להתיר מהם אשר כרעים ממעל לרגליו הארבה והסלעם והחרגול והחגב ולא הוצרך לפרש זה שכבר הוזכר אבל הזכיר בכלל דרך קצרה כל עוף טהור תאכלו כלומר אלו הנזכרים מאכלים נתעבים ושאר העופות למיניהם למרביתם תאכלו מהם כל טהור שלא אסרתיו. והנה כלל כל הנאסרים לנו שהם כלם תועבה ולא הוצרך לפרוט אחרי כן השרצים וכל הרמש כי דבר ידוע הוא שתתעב אותם נפש כל נקי דעת אבל הזכיר כל סימני הבהמה והחיה הדגים והעופות והנבלה להודיעך שגם הם מתועבים לנפש ולא הזכיר הטריפה שאיננה תועבה אבל נאסרה מפני האדם או החולי הממית שלא יזיק אוכליו. ולרבותינו עוד מדרשים למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה. ועוד מדרש בכל צפור טהורה תאכלו להתיר משולחת של מצורע וזה אשר לא תאכלו מהם לאסור את השחוטה קבלו כן לרמוז בכל צפור טהורה שהצפור שלא קבלה טומאה מותרת וטומאת המצורע לא תדבק בחיה שאין בעלי חיים בבהמה ובעוף מקבלים טומאה בנגעים במת או בשרץ אבל השחוטה שראויה לקבל טומאה ידבק בה רוח הטומאה הפורחת מן המצורע ואיננה טהורה והיא בכלל תועבה כי אכילתה נתעבת:

(כא) **ומעם** כי עם קדוש אתה לה' אלהיך. דבק עם לא תבשל גדי בחלב אמו כי איננו מאכל נתעב אבל יאסור אותו להיותנו קדושים במאכלים או להיותנו קדושים שלא נהיה עם אכזרי לא ירחמו שנחלוב את החלב מן האם שנבשל בו הבן אף על פי שכל בשר בחלב יכנס בלאו הזה כי כל מינקת תקרא אם וכל יונק יקרא גדי והוא דרך הכיסול והנה בכולם אכזריות. וכתב רש"י לא תבשל גדי בחלב אמו שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה והמדרש הזה הוציא אותו ממלת גדי אבל הלאו עצמו אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול וכן כתב הרב בסדר ואלה המשפטים:

(כב) **עשר** תעשר. גם זו מצוה שיבאר כי אמר וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא קדש לה' ואמר ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמשיתו יוסף עליו ואין זה מעשר הלוים כי בו נאמר ואכלתם אותו בכל מקום והוא חולין ומה טעם לפדיונו ועתה באר כי הוא יחייב לעשר כל תבואת

ספורנו

כשהתיר האל יתברך לנח ובניו אכילת ב"ח לא הבדיל בין טמא לטהור. אמנם אתה בהיותך קדוש וסגולה מכל העמים אין ראוי לך להיות נזון מן הטמא ומתועב להדמות למזגו: (כא) לא תאכלו כל נבלה. אפילו מן המין הטהור: כי עם קדוש אתה לה' אלהיך. אף על פי שהנבלה היא נאותה למזון אנושי כמו לגר או לנכרי איננה נאותה למזון עם קדוש מוכן לשלימות המכוון מאת האל יתברך: לא תבשל גדי. כמעשה האומות שהיו חושבים להרבות בזה הפעל מקניהם וקניניהם וכל בהמתם: (כב) עשר תעשר. כי בעשור התבואה והבהמה תרבה התבואה וירבה המקנה כאמרם

אבן עזרא

לאכול ההקדש כי אם במקום הנבחר: היוצא השדה שנה שנה. אמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי הוא דבק עם זרעך והטעם הזרע שהוצאת אל השדה ולפי דעתי שהוא כפשוטו וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה ואם יטעון טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים הראיתו לו העיר היוצאת אלף והעד תשאיר מאה וחז"ל אמרו שהוא מעשר שני ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש ואם ממטה הנה העשירי וזה סוד הבכור והמעשר ודע כי האחד איננו חשבון וכן העשירי כי הוא כנגד האחד כי הוא ראש למחברת השני וסוף למחברת הראשונה וכל שרש בחשבון סמוך אליו מפניו ומאחריו ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה וששה הם הנקראים עגולים על כן אותיות הנח הם אלה הארבעים ומהם אותיות השם הנכבד והנורא: ובכורות בקרך. ואכלם מי שהוא ראוי לאכלם כאשר פירשתי: למען תלמד. הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך וטעם שני להיות למען תלמד כטעם עגלה מלומדה והטעם רגילות והוא הישר בעיני: (כה) ונתתה בכסף. שב אל המעשר: בידך. שהוא מופקד בידך: (כו) ובשכר. העשוי מדבש ומתמרים מחטה ושעורים: אשר תשאלך. פירוש: אתה וביתך. אתה ובניך חיוב וביתך רשות כי מצוה שלש פעמים על הזכרים והאשה ההולכת למקום הנבחר כנשי אלקנה יש לכן שכר: (כז) והלוי אשר בשעריך. והטעם על בית הלוי שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו רק תתן לו כפי מתנת ידך. והקרוב כי על המעשר הראשון ידבר בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תחשוב כי תצא ידי חובה במעשר השני לבדו. וטעם אשר בשעריך. כי לאשר הוא בשערו יתן המעשר הראשון ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר או כבר נתתיו: (כח) מקצה שלש שנים. זה מעשר שלישי ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני ויש אומרים כי יוציא

פסוקים

תְּבוּאַת זַרְעֶךָ הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה (כל אורי' חסר ג')
שָׁנָה׃ כג וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר לְשַׁכֵּן
שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ (ג' כ' ראשים דגנך)
וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ וְצֹאנֶךָ
לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים׃ כד וְכִי־יִרְבֶּה (ח' ר"פ בכסף וכוא חד מן סטה מן חד חד משמש וכי ולית דכוותא)
מִמְּךָ הַדֶּרֶךְ כִּי לֹא תוּכַל שְׂאֵתוֹ
כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם כִּי (כ')
יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כה וְנָתַתָּה
בַּכָּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ (כ')
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ כו וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכֹל
אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשְׁךָ בַּבָּקָר וּבַצֹּאן
וּבַיַּיִן וּבַשֵּׁכָר וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁאָלְךָ (ל'. פ)
נַפְשֶׁךָ וְאָכַלְתָּ שָּׁם לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ אַתָּה וּבֵיתֶךָ׃ (כולם כ"כ)
כז וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ לֹא תַעַזְבֶנּוּ
כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ׃ ס
כח מִקְצֵה ׀ שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת־ (ל' רס)
כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה
הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כט וּבָא (י"ז ר"פ)
הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ
וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר

אונקלוס

עֲלָלַת זַרְעָךְ דְּיִפּוֹק בְּחַקְלָא
שַׁתָּא שַׁתָּא׃ כג וְתֵיכוּל
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא
דְּיִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ
תַּמָּן מַעְשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ
וּמִשְׁחָךְ וּבוּכְרֵי תוֹרָךְ וְעָנָךְ
בְּדִיל דְּתֵילַף לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ כד וַאֲרֵי
יִסְגֵּי מִינָךְ אוֹרְחָא אֲרֵי לָא
תֵיכוּל לְמִטְלֵיהּ אֲרֵי יִתְרַחַק
מִנָּךְ אַתְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ
אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ
תַּמָּן אֲרֵי יְבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃
כה וְתִתֵּן בְּכַסְפָּא וְתָצוּר
כַּסְפָּא בִּידָךְ וּתְהָךְ לְאַתְרָא
דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ׃
כו וְתִתֵּן כַּסְפָּא בְּכֹל דְּיִתְרְעֵי
נַפְשָׁךְ בְּתוֹרֵי וּבְעָנָא וּבַחֲמַר
חֲדַת וְעַתִּיק וּבְכֹל
דְּתִשְׁאֲלִינָךְ נַפְשָׁךְ וְתֵיכוּל
תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ וְתֶחְדֵּי
אַתְּ וֶאֱנַשׁ בֵּיתָךְ׃ כז וְלֵיוָאָה
דִּבְקִרְוָךְ לָא תִשְׁבְּקִנֵּיהּ
אֲרֵי לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא
עִמָּךְ׃ כח מִסּוֹף תְּלַת שְׁנִין
תַּפֵּיק יָת כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ
בְּשַׁתָּא הַהִיא וְתִצְנַע
בְּקִרְוָךְ׃ כט וְיֵיתֵי לֵיוָאָה אֲרֵי
לֵית לֵיהּ חוּלָק וְאַחְסָנָא
עִמָּךְ וְגִיּוֹרָא וְיִתַּמָּא
וְאַרְמַלְתָּא דִּבְקִרְוָךְ וְיֵיכְלוּן

רשי

לבשל גדיים של תבואה עד שכן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרין מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוציא רוח קדים והיא משדפתן שנאמר (מלכים ב י"ט) ושדפה לפני קמה וכן לענין בכורים: שנה שנה. (ספרי) מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן: (כג) ואכלת וגו'. זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר (במדבר י"ח) כי תקחו מאת בני ישראל וגומר ונתן להם רשות לאכלו בכל מקום שנא' (שם י"ח) ואכלתם אותו בכל מקום על כרחך זה מעשר אחר הוא: (כד) כי יברכך. שתהא התבואה מרובה לשאת: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל: בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. (ספרי ב"ק ס"ג) חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ וראוי למאכל אדם וכו': (כז) והלוי לא תעזבנו. מליתן לו מעשר ראשון: כי אין לו חלק ונחלה עמך. (ספרי) יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואין חייבים במעשר: (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה לשנה שיבערם מן הבית בשלישית: (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון: והגר והיתום. ויטלו מעשר שני שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני

בעל הטורים

וצרת ג' במסורה. וצרת הכסף בידך. צרת אתה בכנפיך וכוונו דתנן המפקיד מעות אצל חנווני וצררן והפשילן לאחוריו חייב ומגזה טעמא אמר קרא וצרת הכסף בידך אע"פ שצרורין יהיו בידך. וזהו אע"פ צרת אותם בכנפיך יהיו בידך:

ובכל אשר. ה' וסימן ובכל אשר תרמש האדמה. ובכל אשר אמרתי אליכם. ובכל אשר תשאלך נפשך. ובכל אשר עגבה. ובכל אשר יפנה ירשיע. ונמסר גם בסדר משפטים: ובא י"ז ר"פ וסימן נמסר בישעיה סימן נ"ט גבי פסוק

תולדות אהרן

תולדות אהרן שנה שנה. בכורות נג נד: ואכלת. מציעא פח: מעשר דגנך. יומא עו ר"ה ה מכות יח יט שבועות כב זבחים כט מנחות פז תמורה כא כריתות ם זוכר תרומה: למען תלמד. יבמות לג: (וכי ירבה ממך. מעשר שני נד חגיגה עו): כי לא תוכל. פסחים לו מציעא נג סנהדרין קיב מכות יט: כי ירחק ממך. מכות שם: וצרת הכסף. ברכות מז שבת קכח עירובין לא פסחים לח סכה מא קדושין יא קמא נח מציעא מב מז בכורות כ נא (מעשר שני נב): ונתתה הכסף. יומא עו נזיר לה קמא כג מציעא מה שבועות כג ומעשר שני נג נג עירובין כ יומא מב פסחים לה): בבקר ובצאן. עירובין כו: ושמחת אתה. יבמות סב סוכה כז: מקצה שלש שנים. מעשר שני נו: (ובא הלוי כי אין לו. תרומות מ מעשרות מח):

ספורנו

כאמרם ז"ל (גיטין) עשר בשביל שתתעשר: (כג) למען תלמד ליראה כי במקום הנבחר למקדש יהיה

רמבן

תבואת זרעך שיאכל אותו הוא עצמו ובניו לפני השם למען תלמד ליראה את השם כי הכהנים והשופטים העומדים שם לפני השם שהם עמודי התורה ילמדוהו יראתו ויורוהו התורה והמצות ופירושו כטעם הפדיון אשר הזכיר שם בעבור כי לפעמים יהיה המעשר הרבה כי יברכך השם והדרך יהיה רב ממנו וטוב לפדותו בכסף להועלות שם כסף הפדיון ולא הזכיר החומש שכבר הוזכר: וטעם היוצא השדה שנה שנה וכל היוצא השדה כאשר אמר מזרע הארץ מפרי העץ וטעמו היוצא מן השדה. ואין הכוונה בכל תבואות זרעך שיעשה כל התבואה מכל אשר זרע ולא כל היוצא מן השדה שנה שנה. אבל טעם הכתוב שיעשר במינים המחוייבים במעשר כל תבואות וכל היוצא בהן מן השדה יזכיר שלא יעשר מן הבא בידו מהם המקצת ויפטור לו המקצת אבל יעשר בין המדות שזרע בין הנתוסף עליהם הכל באמונה ואח"כ הזכיר המינים המחוייבים להתעשר מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וכן יזכיר בכל מקום לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך וגו' וכן אמר בפרשת מתנות כהונה כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו לה' כי אלו בלבד הם החייבים בתרומה ובמעשרות מן התורה וכן מה שאמר הכתוב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא לא יצוה שיעשר כל זרע הארץ וכל פרי העץ אבל טעמו כל אשר תעשר מזרע הארץ שהוא דגן ומפרי העץ שהוא תירוש ויצהר יהיה לה' וכלשון הזה כתב רש"י מזרע הארץ דגן ופרי העץ תירוש ויצהר ויקצר הכתוב שם כי איננו מקום המצוה לחייב שיעשר אבל הוא מצוה שיהיה המעשר קודש לה' עד שיפדה בתוספת חומש. אבל המצוה בתרומות ומעשרות בכל מקום הן דגן תירוש

רשי

שני של שתי שנים: ואכלו ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו׳ ואתה הולך לירושלים במעשר של שנה ראשונה ושניה שהשהית ומתודה (דברים כ״ו) בערתי הקדש מן הבית כמו שמפורש (שם) בכי תכלה לעשר: (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה ת״ל (שם ט״ו) קרבה שנת השבע ואם אתה אומר ז׳ שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קרבה הא למדת שבע שנים למנין השמיטה: (ב) שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה: (ג) (את הנכרי תגוש. זו מצות עשה): (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם: אביון. דל מעני ולשון אביון

אבן עזרא

יוציא שלשתם והמכחישים אמרו כי מצות עשר תעשר הוא המעשר הראשון. וטעם וצרת הכסף בידך עם הלוי ידבר וכן ובכורות בקרך עם הכהן ידבר ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים: מקצה. תחלה וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני ואנחנו נסמוך על קבלת אבותינו. וטעם מקץ שבע שנים תעשה שמטה. בתחלת השנה כאשר פירשתי והעד הקהל את העם ונדבקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמנה אמר וכן דבר השמטה והטעם כמו שמטוה והניחוה ותפול: (ב) משה. במשקל מטה והוא שם לפי דעתי ולפי דעת רבים הוא פועל ובעל כמו והחכמה תחיה בעליה. את נפש בעליו יקח. והטעם מי שהדבר ברשותו: ישה. פועל יוצא והלוקח יקרא נושה בו: יגוש. ילחץ כמו וכל עצביכם תנגשו והנה נראה הנו״ן בפעלי העתיד מבעלי הנו״ן: שמטה לה׳. לכבוד השם שנתן לו הממון וטעם הסמך המלה לשם בעבור שבת היא לה׳: (ג) את הנכרי תגוש. רשות: (ד) אפס. הטעם

דע

בִּשְׁעָרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה (ד׳ וכל תהלות דכוותה) יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה: ס ששי

טו א מִקֵּץ שֶׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה: ב וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה (כ״ג ר״פ) שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר (ל׳ ומ״ל) יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ (כ׳. ל׳ ומ׳) וְאֶת־אָחִיו כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה: ג אֶת־הַנָּכְרִי תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ (ל׳ וחסר) אֶת־אָחִיךָ תַּשְׁמֵט יָדֶךָ: ד אֶפֶס (ל׳) כִּי לֹא יִהְיֶה־בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה

וְיִשְׂבְּעוּן בְּדִיל דִּיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדֵי יְדָךְ דְּתַעְבֵּיד: א מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין תַּעְבֵּיד שְׁמִטְּתָא: ב וְדֵין פִּתְגָם שְׁמִטְּתָא דְּיַשְׁמֵיט כָּל גְּבַר מָרֵי רְשׁוּ דְּיִרְשֵׁי בְּחַבְרֵיהּ לָא יִתְבַּע מִן חַבְרֵיהּ וּמִן אֲחוּהִי אֲרֵי קְרָא שְׁמִטְּתָא קֳדָם יְיָ: ג מִן בַּר עַמְמִין תִּתְבַּע וְדִיהֵי לָךְ עִם אֲחוּךְ תַּשְׁמֵיט יְדָךְ: ד לְחוֹד אֲרֵי לָא יְהֵי בָךְ מִסְכֵּינָא אֲרֵי בָרְכָא יְבָרְכִינָךְ יְיָ בְּאַרְעָא

ובא לציון גואל: יברכך ה׳ ד׳ יחידאין וסימן וישמרך: אפס כי לא יהיה בך אביון. יברכך ה׳ נוה צדק ויאמרו לו יברכך ה׳. וכל תהלות דכוותהא ונמסר גם בסדר נשא: ישה ב׳ אשר ישה ברעהו.

בעל הטורים

יברכך ה׳ אלהיך בכל מעשה ידך וסמיך ליה וזה דבר השמטה שמוט שצריך לומר לו משמט אני: ישה ב׳. אשר ישה. ישה לך אלוה מעונך. שאם תשמט ישה לך מעונך: תשמט ידך אפס פי׳ מיעוטא הוא שאם יש ממון בידך אינו משמט. אביון כי ברך יברכך והיינו דכתיב כי יעמוד לימין אביון:

תולדות אהרן מקץ שבע שנים. ערכין כח: וזה דבר השמטה. מועד קטן יג. בב לו לז קדושין לח: לא יגוש. בתרא מה מכות ג: כי קרא שמטה. קדושין לח: אפס כי לא יהיה. תענית כה מציעא ל לג סנהדרין סד:

ספורנו

יהיה בית דין הגדול להבין ולהורות: טו (ב) וזה דבר השמטה. כשאמר האל יתברך והשביעית תשמטנה היתה הכוונה שתעשה שמטת כספים שנא׳ שמוט כל בעל משה ידו: כי קרא שמטה. האל יתברך באמרו תשמטנה: (ד) אפס כי

רמבן

תירוש ויצהר. ופירוש דגן בלשון הקדש המינין ידועין בתבואה ופירוש תירוש היין החדש אשר ישיקו היקבים ויצהר השמן אשר בכן ואין מין אחר בכל הזרעין ובכל פירות האילן חייבין מן התורה כלל לא בתרומות ולא במעשרות ויש ברייתות שנויות בתורת כהנים ובספרי לאסמכתות והן מוטעות. אבל הדבר המתבאר בגמרא מן התלמוד הבבלי והירושלמי ופשוטו של מקרא כך הוא שאפילו זיתים וענבים מעשר שלהם אינו מן התורה עד שיעשו תירוש ויצהר ותהיה בזה נזהר שכבר הטעו בו מגדולי המחברים וטעם שנה שנה שיעשר אותו שתי שנים זו אחר זו כן קבלת רבותינו ואחר כך פירש כי מקצה השלש שנים תוציא מעשר תבואתך של השנה ההיא ותאכילהו לעניים לומר כי השנה השלישית של מעשר עני היא ואחר תוציא והנחת בשעריך ללמד על הביעור ושוב יבאר אותו בפרשת כי תכלה לעשר. ומדרש חכמים בלשון עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר עשר שלא תתחסר רמז למפרשי ימים להוציא אחד מעשרה לעמלי תורה:

טו (א) מקץ שבע שנים תעשה שמטה. והנכון בעיני שיזהיר על שנת השבע עצמה שנעשה אותה שמטה בחריש ובקציר כמו שאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וזה טעם תעשה שמטה שתשבות כדרך לעשות את יום השבת וקצר באיסור הזריעה והזמירה שכבר הזכירם בביאור אבל הוסיף לבאר כי היא שמטה לה׳ גם בהשמטת כספים וזה טעם כי קרא שמטה לה׳ שהיא שבת לה׳ וכל המעשים ישבותו וכבר רמזתי סודה. וטעם מקץ אמר ר״א מתחלת השנה וכן אמרו המדקדים כלם כי הראש והסוף יקראו קצה שכל דבר יש לו שתי קצוות וכענין שכתוב מן הקצה אל הקצה. על שתי קצותיו על ארבע קצותיו ואין דבריהם נכונים אללי כי ראש שבע שנים הוא השנה הראשונה הקצה שנקרא בהם ראש. ואלו אמר הכתוב מקץ השנה השביעית היה דברם נכון ועל דעת רבותינו מקץ בסוף השבע ולא דבר הכתוב אלא בשמיטת כספים יאמר מסוף כל שבע שנים המנוים לכם תעשו שמטה שישמוט כל בעל משה ידו ולכך אמרו שאין שביעית משמטת אלא בסופה וכן לדעתם מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות בסוף הששי אלא שהקץ הנזכר בכאן הוא מיד והקץ הנזכר שם מופלג שהרי פי׳ במועד שנת השמטה בחג הסוכות והנה טעם שניהם מתכלית יאמר בכאן בתכלית שבע שנים תעשה שמטה ושם יאמר בו גם כן כאשר תכלינה שבע שנים במועד שנת השמטה תעשה הקהל. ועל דרך הפשט יראה לי כי לשון הכתוב כפשוטו הוא ברור ומתוקן כי קץ הוא סוף וכן תרגומו והמספרים וכל דבר יש להן ראש וסוף וראשם וסופם בהם תאמר בעשרות כי האחד ראש המספר והעשירי סופו אם כן קץ שבע שנים שנת השבע שהוא סוף המספר ההוא ובשמטת הארץ הכתוב מדבר כאשר פירשתי למעלה וטעם מקץ כמו כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה והנה הוא כמו בקץ שבע שנים תעשה שתשבות בו וכן מקץ שבע שנים תשלחו איש אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים פירשו בשנה השביעית שהוא סוף המספר והוא דומה לכתוב שבתורה ובשביעית יצא לחפשי חנם. וכן בשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך כי בעבור שאמר ועבדך שש שנים לא הוצרך לפרש כי בשנת השביעית יפטר. והנה על הדרך הזה היה נראה כי פירוש הכתוב האחד מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות שיהיה כמו כן בשנת הקץ בחג הסוכות בראש אותה השנה שנאסרו בה לחרוש ולזרוע שהיא שנת השמטה אבל לא נוכל לומר כן כי רבותינו קבלו וראו שהיה ההקהל בחג הסוכות של השנה השמינית היא השנה שאחר השמטה ועל כן אמרו המפרשים כי פירוש במועד שנת השמטה במועד השנה הראשונה של מנין השמטה וזה איננו נכון כי לא תקרא בכתוב שנת השמטה רק שנת השבתון השנה ההיא שהיא שמטה לה׳ וכן שנת היובל ורבותינו עצמם דקדקו בכך שאמרו מי כתיב בשנת היובל מבנת היובל כתיב שנה שאחר היובל אבל כך אני אומר כי הקץ והסוף יאמרו בכתוב על אחרית כל דבר ופעמים הם בו ופעמים אחריו חוץ ממנו ומקצה אחיו מקצה בחוברת ומקצתם יעמדו לפני המלך מקצות כנפיו אל קצות כנפיו כלם אחרים בדבר המחבר ממנו והוא בתוכו קץ כל בשר בא לפני. ובא עד קצו ואין עוזר לו. כי בא הקץ. קץ בא. כלם תכלית הדבר הנזכר והוא אחריו שנקצץ ונחתך וכן הענין בלשון הסוף טוב ללכת אל בית אבל וגו׳ באשר הוא סוף כל האדם אחריו שכבר מת ספו תמו מן בלהות. את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. במעשה עצמו ובלשונם כדי עמוד בתחלתו וכדי היקף בסופו. והיה פי׳ הכתוב מתכלית שבע שנים באשבון שנת השמטה בחג הסוכות הבא אחר השבע תעשה הקהל ושלא יראה להם שיהיו שבע שנים למנין אחר הזכיר שהיו השבע בזמן השמטה וכן כי אקח מועד זמן וכן כל המועדים זמנים והנה הקץ הזה אחרי המספר כאשר פי׳ בחג הסוכות ומקץ שבע שנים תעשה שמטה מכלל המספר ולא הוצרך להאריך ולבאר זה שכבר פירש ששנת השבע היא שנת השמטה ויהיה קץ רחב בשמטת כל השנה כמו שפירשתי על דרך הפשט. ויתכן לומר כי הכתוב מונה תחלת שנה מחג הסוכות כמו שאמר חג האסיף תקופת השנה ואמר חג האסיף בצאת השנה. וא״כ היה מקץ שבע שנים בסוף וחוץ ממנו בסמוך ואמר במועד שנת השמטה להיות השבון השבע בשמיטות כמו שפירשתי לא שתגיע השמטה עד החג הזה. וראיתי לאחד מן המחברים שכתב מלמד שמוסיפים מחול על הקדש והשמטה היתה נוהגת עד חג הסוכות של שנה שמינית. וזה דבר מוכחש בתלמוד בראיות ברורות שאין אמת. ואפשר ג״כ כי מה שאמרו רבותינו מקץ שבע שנים תעשה שמטה שאין משמטת כספים אלא בסופה שהוא מדרש מפני שלא אמר השנה השביעית תעשה שמטה ירמוז כי בסוף השבע תהיה שמטה יותר מן ההתחלה ורצונם בקץ הזה שהוא חוץ ממנו ויכול אדם לתבוע חובו ביום אחרון של שנת השמטה ולא תשמט עד הלילה. שכך מצינו בתוספתא שכותבין פרוזבול ערב ר״ה של מוצאי שביעית: (ג) את הנכרי תגוש. זו מצות עשה. לשון רש״י מספרי ופירש מצות עשה באחיך

הנכרי

אבן עזרא

דע כי זה שצויתיך שלא לנגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה אותו רק כלכם תבעטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהוא משכון בעבור ממון שתתן לו שהוא צריך אליו לסחור בו: (ו) ומשלת. ובהיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים רק המצוה כי יהיה בך אביון על כן אמר כי לא יחדל אביון כי יודע כי יבא דור שלא יהיה רובו זכאי: (ז) לא תאמץ את לבבך. לדבר על לבו דברים טובים: תקפוץ. תסגור וכן קפצה פיה קפץ באף. יקפצו מלכים פיהם והוא פעל קל: האביון. יש אומרים שהוא מגזרת ולא אבה כי הוא במשקל עליון וחביון והגיון שהשרש עלה חבה הגה והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו: (ח) פתח תפתח. שם הפעל וכל מקום שאיננו כתוב הוא דרך קצרה גם הדרש יפה: את ידך לו. לאשר אין לו כלום: והעבט תעביטנו. תתן לו משלך על עבוטו והנה תעביטנו תקח עבוטו: (ט) בליעל. שם ויש אומרים שהיא מלה מורכבת כגון תפלה שלא יעל ולא יגאל ולא יחיה: ורעה עינך. כמו ושבה אל בית אביה והמלה מהשניים הנראים: (י) בגלל. כמו סבה לבעבור סבב כי הכל הוא בחלקי' בחלקי הכל שהוא הגוף: נתון תתן. הטעם כי אם תתן לו יוסיף השם על ממונך: (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. כאשר

ודע כי ישה לך אלוה: פתח ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסימן כי פתח תפתח את ידך לו. כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. פתוח נפתחו שערי ארצך. בתרא מלא. די ה׳ וסימן נמסר בתזריע. ורעה ט׳ ו׳ בישין וג׳ טבין וסימן במס״ר: נתון ה׳ ב׳ מנהון חסר וסי׳ נמסר

ספורנו

כי לא יהיה בך אביון. אף על פי שאמרתי שתשמט ידך הנה לא יקרה בכם איזה לוה שתצטרך לשמט. וזה בלי ספק נתקיים בדור באי הארץ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע: (יא) כי לא יחדל אביון

אונקלוס

דיי אלהך יהיב לך אחסנא למירתה: ה לחוד אם קבלא תקביל למימרא דיי אלהך למטר למעבד ית כל תפקידתא הדא דאנא מפקיד לך יומא דין: ו ארי יי אלהך ברכך כמא דמליל לך ותוזיף לעממין סגיאין ואת לא תזיף ותשלוט בעממין סגיאין ובך לא ישלטון: ז ארי יהא בך מסכינא חד מאחך בחדא מקירוך בארעא דיי אלהך יהיב לך לא תתקיף ית לבך ולא תקמוט ית ידך מאחוך מסכינא: ח אלהין מפתח תפתח ית ידך ליה ואוזפא תוזפיניה כמסת חסרוניה דיחסיר ליה: ט אסתמר לך דלמא יהא פתגמא עם לבך ברשע למימר קריבת שתא שביעתא שתא דשמטתא ותבאש עינך באחוך מסכינא ולא תתן ליה ויקרי עלך קדם יי ויהי בך חובא: י מתן תתן ליה ולא יבאש לבך במתנך ליה ארי בדיל פתגמא הדין יברכינך יי אלהך בכל עובדך ובכל אושטות ידך: יא ארי לא יפסוק מסכינא

תורה

אלהיך נתן לך נחלה לרשתה: ה רק אם שמוע תשמע בקול יהוה אלהיך לשמר לעשות את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום: ו כי יהוה אלהיך ברכך כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשלו: ס ז כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר יהוה אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון: ח כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: ט השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יהוה והיה בך חטא: י נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך יהוה אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידך: יא כי לא יחדל אביון מקרב

ג׳ וכתיב כן · ג׳ וחסר · ג׳ ב׳ חסר וחד מלא · ג׳ ומ״ל ס׳ · ל׳ ול׳ וקרי׳ אחת · ט״ו ביתין וג׳ עינין · ס׳ ג׳ מ״ל · כי · ג׳ חסר

רשי

אביון שהוא תאב לכל דבר: (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו הרבה: (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר (דברים כח) ברוך אתה בעיר: והעבטת. כל לשון הלואה כשהטפל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כמו ולוית: והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ת״ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול גוים אחרים מושלים עליך ת״ל ובך לא ימשולו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם: מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך (שם): שעריך. עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת (שם): לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ את לבבך. יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר לא תקפוץ (שם): מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון (שם): פתח תפתח. אפילו כמה פעמים (ב״מ ל״א): (ח) כי פתח תפתח הרי כי משמש בלשון אלא: והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה (שם): די מחסורו. ואי אתה מצווה להעשירו (שם): אשר יחסר לו. אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו (שם): לו. זו אשה וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו (בראשית ב׳) (כתובות ק״ז): (ט) וקרא עליך. יכול מצוה ת״ל (דברים כ״ד) ולא יקרא (ספרי): והיה בך חטא. מכל מקום אפילו לא יקרא. א״כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע על ידי הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים: לו. בינו ובינך: כי בגלל הדבר. אפילו אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה: על כן

בעל הטורים

פתח. פ״א כפולה לומר פתח לו ידך וגם פיך לשדלו בדברים. ד״א שראוי לפת תן לו פת שראוי למעדנים תן לו מעדנים ותספיק לו בכל מיני מתיקה. ד״א פתוח תפתח אם הוא מתבייש תבוא לו לפתחו. ד״א פתוח תפתח בכל הדבר. וכן נתון תתן לו. העניק תעניק לו לומר שאין שיעור להענקה אלא תתן ותחזור ותתן: פתח. אבל וא״ו מצות ביום ו׳ ליתן פת לעניים תקנת עזרא: פתח ג׳ במסורה. ב׳ בכאן ועינא ואידך פתוח נפתחו שערי ארצך לומר שאם תפתח לו ידך יפתחו לך שערי שמים כדי שיקובל תפלתך ואם לאו לא יפתחו לך שנאמר אוטם אזנו מזעקת דל וגו׳: די מחסורו אשר יחסר. ר״ת דמאי שמאכילין לעניים דמאי: נתון מלא וא״ו שזוכה לו׳ ברכות כדאיתא בפ״ק דב״ב: נתון לו ב׳ במסרה. הכא ואידך נתון לו לחם והרב גבי דוד לומר שצריך ליתן לכל אחד לפי מה שהוא צריך כמו שנתן לדוד לחם וגם הרב:

תולדות אהרן כי פתח. מציעא לא: העבט תעביטנו. כתובות סז גיטין לז מציעא לא: די מחסורו. כתובות סז: השמר לך. שבועות מו כתובות כח כותים מז גיטין לו בתרא י: קרבה שנת השבע. מכות ג: (שבועות לט): ורעה עינך באחיך. סנהדרין קט: וקרא עליך. כתובות סח: והיה בך חטא. סנהדרין שם: נתון תתן לו. מציעא עג שבועות כב עקרים מ״ג פ׳ לג: כי בגלל הדבר. שבת קנא: כי לא יחדל. ברכות לד שבת סג קנא תענית כא:

רמבן

הנכרי תגוש ולא אחיך ולאו שבא מכלל עשה עשה ולפי ששנינו שם לא יגוש ליתן עליו לא תעשה חזרו ושנו את הנכרי תגוש זו מצות עשה לומר שעובר עליו בעשה ולא תעשה וכך אמרו שם לנכרי תשיך מצות עשה ולאחיך לא תשיך זו מצות לא תעשה והוא כמו שפירשו מצות עשה באחיך וכך פירש שם רש״י לא שיהיה מצוה להלוות לנכרי ברבית כלל וכן מוכח בגמרא בפרק איזהו נשך. והרב ר׳ משה עשאן שתיהן מצות ממש לנגוש את הנכרי ולהלוותו ברבית וטעה בלשון הזה השנוי בספרי ושם הוא מורגל במקומות רבים כל עוף טהור תאכלו מצות עשה כל שרץ העוף מצות לא תעשה וכן הזכירו בספרי ואת הבהמה אשר תאכלו מצות עשה ודבר ברור הוא:

(יא) **כי** לא יחדל אביון מקרב הארץ. הרבה מפרשים אמרו שלא יחדל האביון מקרב הארץ באחד מכל הזמנים כי לעולם יהיה האביון בארץ שגלוי לפניו שלא יעשו מה שאמר להם כי לא יהיה בך אביון אם שמוע תשמע בקול ה׳ אלהיך לשמור לעשות את כל המצוה. ואינו נכון לדעתי כי התורה תרמוז במה שעתיד להיות אבל לא יתנבא עליהם בפירוש שלא יקיימו התורה לעולם חלילה רק לדרך אזהרה יזכיר הדבר. והנכון שיאמר שלא יחדל אביון שיהיה נמנע ולא ימצא עוד לעולם והזכיר זה בעבור שהבטיח שלא יהיה בהם אביון בשמרם כל המצוה אמר אבל ידעתי כי לא יהיו כל הדורות כל ימי עולם כלם

רש"י

כן . מפני כן (שם) : (יא) לאמר. עצה לטובתך אני משיאך (ספרי) : לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני : לעניך. ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אבל ענייך בשני יודי"ן שני עניים : (יב) כי ימכר לך. על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר. והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי (שמות כ"א) ובמכרוהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברי' שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש. ולא שמכרוה בית דין שאין האשה נמכרת בגנבתה שנאמר ונמכר בגנבתו ולא היא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה. ולימד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שהביאה סימנין תצא. ועוד חידש כאן העניק תעניק (קידושין י"ד) : (יד) העניק תעניק. לשון עדי בגובה ובמראית העין. דבר שיהא ניכר שהטיבות לו. וי"מ לשון הטענה על צוארו : מצאנך ומגרנך ומיקבך. יכול אין לי אלא אלו בלבד ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך. ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה. יצאו פרדות. ולמדו רבותינו במסכת קדושין (דף י"ז) בג"ש כמה נותן לו מכל מין ומין : (טו) וזכרת כי עבד היית. והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים ומביזת הים אף אתה הענק ושנה לו : (יז) עבד עולם. יכול כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו (ויקרא כ"ה) הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל (מכילתא) : ואף לאמתך תעשה כן. הענק לה. יכול אף לרציעה השוה אותה הכתוב ת"ל אם אמר יאמר העבד (שמות כ"א) עבד נרצע ואין אמה נרצעת : (יח) כי משנה שכר שכיר. מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה [וזהו כפלים שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון (קדושין ט"ו)] : (יט) כל הבכור וגו' תקדיש. ובמקום אחר הוא אומר אך בכור אשר יבוכר לה' בבהמה לא יקדיש (ויקרא כ"ז). הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר. וכאן לימד שמצוה לומר הרי את קדוש לבכורה. ד"א אי אפשר לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא"א לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר תקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדש עלוי ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו (ערכין כ"ט) : לא תעבד בבכור שורך ולא

אבן עזרא

כאשר פרשתי : לאחיך. הקרוב אליך בתחלה : ולעניך. לעניי משפחתך ואחרי כן עניי ארצך קודם לאביון מקום אחר. וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור העניק תעניק לו : (יב) אחיך העברי. פירשתיו : או העבריה. והוא כי ימכר איש את בתו לאמה : (יג) ריקם. פירשתיו : (יד) העניק תעניק לו. הטעם עשה לו תפארת מגזרת וענקים לגרגרותיך או יהיה פירוש המלה כפי המקום בלא אח : (יז) באזנו ובדלת. פירשתיו וטעם להזכיר זה כי אתה חייב לתת לו בצאתו חפשי רק אם לא ירצה לצאת תרצע אזנו : ואף לאמתך תעשה כן. דבק עם העניק תעניק לו, ואם הוא רחוק כמו שלש ישלש אם אין לו ואם שלש אלה ורבים כן כי אין אשה נרצעת : (יח) לא יקשה בעינך. מצאנו כתיב שלש שנים כימי שכיר וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים ג"כ לשוכר אותו הנותן שכרו וזה טעם משנה כמו כפל וכן והיה משנה הוא משנה למלך שם משנה למלך אחר השם גם הוא מגזרת שנים כאשר פרשתי והנה זה הכתוב יפרש כי ובשביעית יצא לחפשי חנם בתחלת השנה גם יש ראיה משנת השמטה גם מיום השבת : וברכך. פועל עתיד ולא עבר כי אין הפרש ביניהם רק מטעם המקום : (יט) כל הבכור. הזכירו בעבור לא תעבוד בבכור שורך

מקרא ותרגום

11 הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ׃ ס

12 כִּי־יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת תְּשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ׃

13 וְכִי־תְשַׁלְּחֶנּוּ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם׃

14 הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאנְךָ וּמִגָּרְנְךָ וּמִיִּקְבֶךָ אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּתֶּן־לוֹ׃

15 וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם׃

16 וְהָיָה כִּי־יֹאמַר אֵלֶיךָ לֹא אֵצֵא מֵעִמָּךְ כִּי אֲהֵבְךָ וְאֶת־בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃

17 וְלָקַחְתָּ אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ תַּעֲשֶׂה־כֵּן׃

18 לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ פ

שביעי 19 כָּל־הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר

(מסורה: ג' ב' חסר וא' מ"ל · ג' · ס' · ג' · ה' ר"פ בסיפ' · ג' ומ"ל · ג' מ"ל · ג' · ג' · ל' וכ' לעבד עולם · ו' חסר בליש' · ד' מ"ל בתורה · ג' וחסר)

מִנּוֹ אַרְעָא עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ לְמֵימַר מִפְתַּח תִּפְתַּח יָת יְדָךְ לַאֲחוּךְ לְעַנְיָךְ וּלְמִסְכֵּינָךְ דִּבְאַרְעָךְ׃

12 אֲרֵי יִזְדַּבַּן לָךְ אֲחוּךְ בַּר יִשְׂרָאֵל אוֹ בַּת יִשְׂרָאֵל וְיִפְלְחִנָּךְ שֵׁית שְׁנִין וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא תִּפְטְרִינֵיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ׃

13 וַאֲרֵי תִפְטְרִינֵיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ לָא תִפְטְרִינֵיהּ רֵיקָן׃

14 אַפְרָשָׁא תַּפְרֵישׁ לֵיהּ מֵעָנָךְ וּמֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעְצַרְתָּךְ דְּבָרְכָךְ יְיָ אֱלָהָךְ תִּתֵּן לֵיהּ׃

15 וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וּפָרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יָת פִּתְגָמָא הָדֵין יוֹמָא דֵין׃

16 וִיהֵי אֲרֵי יֵימַר לָךְ לָא אֶפּוֹק מֵעִמָּךְ אֲרֵי רַחְמָךְ וְיָת אֱנַשׁ בֵּיתָךְ אֲרֵי טַב לֵיהּ עִמָּךְ׃

17 וְתִסַּב יָת מַרְצְעָא וְתִתֵּן בְּאוּדְנֵיהּ וּבְדַשָּׁא וִיהֵי לָךְ עֶבֶד פָּלַח לְעָלַם וְאַף לְאַמְתָךְ תַּעְבֵּיד כֵּן׃

18 לָא יִקְשֵׁי בְעֵינָךְ בְּמִפְטְרָךְ יָתֵיהּ בַּר חוֹרִין מֵעִמָּךְ אֲרֵי עַל חַד תְּרֵין כַּאֲגַר אֲגִירָא פַּלְחָךְ שֵׁית שְׁנִין וִיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל דְּתַעְבֵּיד׃

19 כָּל בּוּכְרָא דְּיִתְיְלִיד בְּתוֹרָךְ וּבְעָנָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא

מסורה

בסדר פנחס : בעינך ו' חסר בליש' יו"ד בתראה וסימן לא יקשה בעינך . ולא תחס עינך נפש בנפש. וקצתה את כפה לא תחוס עינך . לחיות עינך פתחת קדמא דמלכים . הטה ה' דישעיה. אף על זה פקחת עינך : בארץ מצרים ד' פסוקים מטעין ומתחלפין מן בארץ מצרים במצרים . וסימן וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים דכל הבכר . וזכרת דעלם הג הסכות במצרים . וזכרת דעלם כי תקצר במצרים . וזכרת דעלם . כי יהיה ריב בארץ מצרים : הבכור ד' מלאים בתורה וסימן כי מנשה הבכור . את שם הבכור מנשה . כל הבכור אשר יולד בבקרך . והיה הבכור אשר

תולדות אהרן

כי ימכר לך אחיך. קדושין יד : ועבדך שש שנים. שם יז ערכין לג : לא תשלחנו. קדושין טז : ריקם. שם יז : העניק תעניק. שם טו יז מציעא לא : מצאנך מגרנך. קדושין יז : אשר ברכך. שם עא : כי אהבך. שם כב : כי טוב לו עמך. כתובות נז קדושין טו כ כב ערכין כט ל : ולקחת. קדושין כא שבועות ד : במרצע. קדושין שם שבועות שם בכורות לז לח : באזנו. קדושין כב : (והיה לך עבד עולם. קדושין נט) : ואף לאמתך. קדושין יח : כי משנה שכר. שם טו כ כח ערכין ל : כל הבכור. מגלה לא חולין קלט (ר"ס נו) : אשר יולד. נדה מ : בבקרך ובצאנך. חולין קלב קלט : הזכר תקדיש. נדרים יב נזיר ד בכורות יט מו מב ערכין כט : לא תעבוד. חולין קלו בכורות ע כה :

בעל הטורים

בעל הטורים העניק. מלא יו"ד כי בעשר מכות שהענקתיך ג' דברים. כלי כסף . וכלי זהב. ושמלות. לכן שהעניקהו מג' דברים מצאנך מגרנך ומיקבך. והיינו דכתיב וזכרת כי עבד היית : תשלחנו . וכי תשלחנו. ב"פ ליוצא בסוף שש ויוצא ביובל . היום הזה וסמיך ליה והיה כי יאמר אליך לומר שרציעה ביום ולא בלילה : סמך כל הבכור לפרשת עבד . לומר כשם שאני אוסר לך לעבוד בבכור כך לא תעבוד בעבד עבודת עבד . וכשם שהמום פוסל בבכור כך מום פוסל ברציעה :

רמבן

כלם שומרים כל המצוה עד שלא נצטרך כלל לצוות על האביון כי אולי בקצת הימים ימצא אביון ואני מצוך עליו אם ימצא ואמר מקרב הארץ לרמוז על כל הישוב כי להבטחה שלא יהיה בנו אביון בארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו נחלה אם נקיים שם כל המצות. ועתה אמר כי יתכן שימצא אביון באחד מן הזמנים ובאחד מן המקומות אשר תשב בה כי טעם בארצך כטעם בכל מושבותיכם בארץ ובחוצה לארץ :

ומעם ולאביונך בארצך. כאומר לאחיך העני ולכל אביוני ארצך כי בעבור שהמצוה בישראל יזכיר אחיך ויצטרך לפרש

ספורנו

אביון כענין כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון : (טו) וזכרת כי עבד היית. שלא בלבד הוציאך מעבדות לחפשי אבל העניק לך מממון המשעבדים בך : (יח) לא יקשה בעינך. להעניק עם שלוחו חפשי כי ראוי הוא לזה ואתה לא תחסר : וברכך ה' אלהיך. ומשלו תתן : (יט) כל הבכור. אחר שבאר מיני חסד בתבואה והוא מעשר עני ובמעות והוא שמטת כספים וסלדקה ובאר הקניינים בהענקת עבד עברי. ובאר

אבן עזרא

שורך: (כ) תאכלנו. מי שהוא ראוי לאכלו כאשר פירשתי והזכיר זה פעם שנית לבאר משפט בעל מום: אתה וביתך. בית הכהן: (כא) כל מום רע. הנזכרים: (כב) בשעריך תאכלנו. י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש ויש אומרים אחר שיש בו מום הוא לישראל וזה רחוק בעיני: הטמא והטהור. שב אל תאכלנו והטעם כמו קריאה אתה הטמא או הטהור והטעם בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא בכרת ובעבור שהזכיר שנה בשנה הזכיר שלש פעמים ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש וכן הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו: (א) את חדש האביב. נקרא כן בעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים והמכחישים אמרו כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על הבליהם גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב ודע כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות כי ניסן סיון גם כסליו וגם טבת גם אדר שהם נזכרים במקרא הם לשון כשדים על כן אמר הוא חדש ניסן רק מצאנו זיו ואיתנים ובול וטעם ראשון כאשר ימצא האביב הנו חדש הראשון כי משם יחל לספור החדשים אם היתה שנה שעברה שנים עשר חדש או שלשה עשר לא נחוש על זה וזה טעם ראשון רק קדמונינו ז"ל העתיקו עם האביב דברי' אחרים וכל דבריהם אמת: לילה. הוציאך מתחת רשות פרעה והקרוב עוד אפרשנו: (ב) צאן. לחיוב הפסח: ובקר. לשלמים והעד ובקר שלשת אלפים אחר שאמר הכל לפסחים על כשבים ובני עזים וכן נתנו לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות והנה זכר הפסח קודם הבקר וכן אתה וביתך וי"א כי במצרים אמר כבש או עז ועתה בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון: (ג) לא תאכל עליו חמץ. שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח:

אשם

רש"י

ולא תגוז וגו'. אף החלוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה: (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא ממתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום שנאמר (במדבר י"ח) ובשרם יהיה לך וגו' (ספרי): שנה בשנה. מכאן שאין מאחרין אותו יותר על שנתו (יכול יהא פסול משעברה שנתו כבר הוקש למעשר שנא' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו): שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד (ספרי): (כא) מום. כלל: פסח ועור. פרט: כל מום רע. חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר: (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכולו היתר הבא מכלל איסור הוא שהרי קדש ושחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר תלמוד לומר רק את דמו לא תאכל: (א) שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את השנה: ממצרים לילה. והלא ביום יצאו שנאמר (במדבר לג) ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר (שמות יב) ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו': (ב) וזבחת פסח לה' אלהיך צאן. שנאמר (שם) מן הכבשים ומן העזים תקחו: ובקר. (ספרי) זבח לחגיגה שאם נמנו על הפסח חבורה מרוב' מביאים עמו חגיגה כדי שיהא נאכל על השבע ועוד למדו רבותינו דברים הרבה מפסוק זה: (ג) לחם עוני. לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: כי בחפזון יצאת. ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון. והחפזון לא שלך היה אלא של מצרים שכן הוא אומר (שמות יב) ותחזק מצרים על העם וגו':

למען

תורה

שורך ולא תגז בכור צאנך:

כ לפני יהוה אלהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר יבחר יהוה אתה וביתך: כא וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו ליהוה אלהיך:

כב בשעריך תאכלנו הטמא והטהור יחדו כצבי וכאיל: כג רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו כמים: פ

טז א שמור את חדש האביב ועשית פסח ליהוה אלהיך כי בחדש האביב הוציאך יהוה אלהיך ממצרים לילה: ב וזבחת פסח ליהוה אלהיך צאן ובקר במקום אשר יבחר יהוה לשכן שמו שם: ג לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ

(בגליון: כו"ל מ"ל במ"א חסר; ד' ר"פ; י'; ר"ו. ע' נסי'; ג' מ"ל באורס; ג' ומ"ל)

תרגום אונקלוס

תפלח בבוכרא דתורך לא תגוז בוכרא דענך: כ קדם יי אלהך תיכלניה שתא בשתא באתרא דיתרעי יי את ואנש ביתך: כא וארי יהי ביה מומא חגיר או עויר כל מום ביש לא תכסיניה קדם יי אלהך: כב בקרוך תיכלניה מסאבא ודכיא כחדא כבשר טביא ואילא: כג לחוד ית דמיה לא תיכול על ארעא תשדיניה כמיא: א טר ית ירחא דאביבא ותעביד פסחא קדם יי אלהך ארי בירחא דאביבא אפקך יי אלהך ממצרים ועבד לך נסין בליליא: ב ותכוס פסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תורי באתרא דיתרעי יי לאשראה שכינתיה תמן: ג לא תיכול עלוהי חמיע שבעא יומין תיכול עלוהי פטיר לחם עני ארי בבהילו נפקתא מארעא

מסורה

תלד. ונמסר גם בסדר מקץ: וכי יהיה ד' ר"פ וסימן וכי יהית בקרחת או בגבחת. וכי יהיה בו מום פסח. וכי יהיה איש שנא לרעהו. וכי יהית באיש חטא משפט מות: תאכל י"ז וסימן במסרה רבתא: שמור מלאים וסי' נמסר בסדר ואתחנן: בחפזון ג' ומלאים וסימן נמסר בסדר בא:

תולדות אהרן

לא תגוז. חולין קלז קלט תמורה יא: לפני ה' אלהיך. מכות יט בכורות כו כז כח תמורה כא: שנה בשנה. בכורות כז כח ערכין לא תמורה כא: וכי יהיה בו מום. בכורות יד לז לט: בשעריך תאכלנו. יבמות עג מכות יט: הטמא והטהור. בכורות לג (בכורים סד): כצבי וכאיל. שם יב לג: רק את דמו. שם טו: שמור את חודש. ר"ה ז כא סנהדרין יא זבחים ז (פאה יח): הוציאך ה' אלהיך. ברכות ט עקידה שער לה: וזבחת פסח. פסחים ע זבחים ז ע מנחות ב פג (פסחים לג): לא תאכל עליו. פסחים כח לה מג לא מנחות פ (פסחים כז כט קדושין פא): תאכל עליו מצות. זוהר ויצא: לחם עוני. ברכות לח לט פסחים לו לח קטו סכס לס מנחות ע עת חולין קב:

בעל הטורים

וזבחת פסח וסמיך ליה לא תאכל עליו חמץ. לומר לך שאין שוחטין הפסח על החמץ:

ספורנו

ובאר מצות אשר בהן הודאה לאל יתעלה והן מתן הבכורות הראוי לבעלי המקנה להודות כי מידו המקנה לנו וחג המצות להודות על ההירות בזבח הפסח ובמצות ועל האביב בעומר התנופה. וחג השבועות להודות על שבועות חקות קציר ששמר לנו. וחג האסיף להודות על האסיף ושבכל אחד מהם נביא איזה דורון לאדון כאמרו ולא יראה את פני ה' ריקם ולזה לא הזכיר בהם באיזה חדש ובכמה בחדש יהיו אבל הזכיר האביב והשבועות והאסיף: טז (א) שמור את חדש האביב. שמור בהתמדת השגחה שיהיה ניסן חדש האביב ע"י עבורי החדשים והשנים שיכוונו בהם שני הלבנה עם שני החמה: ועשית פסח. בערב חג המצות: כי בחדש האביב הוציאך. כוון ורצה שתהיה יציאתך בעת שנשלם החדש של אביב והוא הנגוד בהיות טלה אלהי מצרים עם השמש בגבורתו והירח בנגודו: לילה. כי אותו הנגוד היה אז בלילה ובהיות שאין קרבן בלילה הוצרך להקדים הקרבתו ביום הקודם לאותו הנגוד ולזכרון זה קבע כן לדורות ובקר לקרבן חגיגה אף על פי שלא נעשה זה עם פסח מצרים: (ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים. אף על פי שבפסח מצרים היה איסור חמוצו יום אחד בלבד כמו שהזכירו רז"ל (פסחים): תאכל עליו מצות. שבהיותו קרבן זכרון הגאולה שהיתה ברגע קטן אין

רמב"ן

לפרש אחיך ולאביונך ארצך לנותו על כל ישראל ומדרשו להקדים הקודש. **והזכיר** כי עוד יש שמטה לעבד השנה השביעית שלו. כי גם השמטה הזאת כשמטה הנזכרת והכל לזכור ימות עולם כאשר רמזתי במקומו ושם נרמז כי והיה לך עבד עולם כפשוטו והחזיר המצוה הזאת לבאר בה ענין הענקה: **טז (א) שמור** את חדש האביב. מצות הרגלים מבוארות כי כבר הזכירה והנה בתורת כהנים הזכיר בה ענין הקרבנות והקרבתם אשה לה' וכאן לא יזכירם כלל אבל יזהיר את ישראל לעלות בהם אל המקום אשר יבחר ולשמוח לפניו כי כאשר צוה שיביא מעשר שני לפני ה' וכן הבכור ויאכלם שם במקום אשר יבחר ה' הוסיף לבאר כי עוד חייבין שיבואו כלם לפני השם ויחוגו לפניו בשלשה רגלים ולשמוח בשלמים שיקריבו לפניו ולא הזכיר זמני חג המצות והסוכות באיזה יום יהיה אך הזכיר חדשיהם דרך קצרה שכבר הזכיר הכל שם:

(ב) **וטעם** וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר. על דרך הפשט כמו שור שה כשבים ראובן שמעון לוי וזבחת פסה לה' אלהיך צאן ובקר לכך לא אמר וזבחת פסח לה' אלהיך מן הצאן ומן הבקר כאשר יאמר בכל מקום מן הבקר

מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ ד וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃ ה לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ו כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם׃ ז וּבִשַּׁלְתָּ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ וּפָנִיתָ בַבֹּקֶר וְהָלַכְתָּ לְאֹהָלֶיךָ׃ ח שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה

י״ג — ס״ג — ג׳ מ״ל כתורה — ד׳ וכ״כ — כו״ל מ״ל כמ״א חסר וסבכמתהס

דְמִצְרַיִם בְּדִיל דְתִדְכַּר יַת יוֹם מִפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֹּל יוֹמֵי חַיָּךְ׃ ד וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא יְבִית מִן בִּשְׂרָא דְתִכּוֹס בְּרַמְשָׁא בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא׃ ה לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יַת פִּסְחָא בַּחֲדָא מִקִּרְוָךְ דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ ו אֱלָהֵין בְּאַתְרָא דִיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן תִּכּוֹס יַת פִּסְחָא בְּרַמְשָׁא בְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא זְמַן מִפְּקָךְ מִמִּצְרָיִם׃ ז וּתְבַשֵּׁל וְתֵיכוֹל בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּיהּ וְתִתְפְּנֵי בְּצַפְרָא וּתְהָךְ לְמַשְׁכְּנָךְ׃ ח שִׁתָּא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה כְּנִישׁוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעְבֵּיד עֲבִידָא׃

רש״י למען תזכור. ע״י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך: (ד) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים ויום ראשון האמור כאן הוא י״ד בניסן כמה דאת אמר (שמות י״ב) אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם ולפי שנסתלק הכתוב מענינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבע׳ ימים כגון שבע׳ ימי׳ מצו׳ תאכלו ולא יראה לך שאר בכל גבולך הוצרך לפרש באיזו זביחה הוא מזהיר שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר הייתי אומר שלמים הנשחטים כל שבעה כולם בכל תותירו ואינן נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון לבקר. ד״א בחגיגת י״ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לשני ימים והראשון האמור כאן ביום טוב הראשון הכתוב מדבר וכן תשמעות המקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין בי״ט הראשון עד בקרו של שני אבל נאכלת היא בארבע׳ עשר ובחמש׳ עשר וכך היא שנויה במסכת פסחים: (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים (ספרי) הרי שלשה זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה: (ז) ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בשול: ופנית בבקר. (ספרי) לבקרו של שני מלמד שטעון לינה ליל של מוצאי יום טוב (חגיגה ט״ז): (ח) ששת ימים תאכל מצות. ובמקום אחר הוא אומר שבעת ימים שבעה מן הישן וששה מן החדש. ד״א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה שנאמר (שמות י״ב) בערב תאכלו מצות: עצרת לה׳ אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה. דבר אחר כנופיא של מאכל ומשתה

אבן עזרא לחם עוני. לזכרון: כל ימי חייך. בכל שנה: (ד) אשר תזבח בערב. שהוא בשר הפסח: (ו) בערב כבוא השמש. פירשתיו: מועד צאתך ממצרים שב אל פסח כי מועד חדש האביב יצאו ממצרים והיגנו דבק עם כבא השמש: (ז) ובשלת. פירשתיו באש וכן ויבשלו את הפסח באש והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי: ופנית בבקר. אמרו המכחישים כי ילך ביום קדש אל ביתו וארצו ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצות כי אם על מעתיקי התורה והנה מצאנו ביום השמיני שלח את העם והוא יום קדש וכתוב אחר וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם יש אומרים כי הפירוש לאהליהם כאשר הוא וביום החול לארצם והלכת לאהליך סביב לירושלים ומשם ילך אל ארצו בחול: (ח) ששת ימים. אמרו הקדמונים מהמל חרמש ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזהיר לא

יראה י״ג וסימן נמסר בסדר בא: ולא יראה חד מן י״ד פסוקים דאית בהון ולא ולא וסימן במכרה

תולדות אהרן למען תזכור. ברכות יב פסחים קיא (ברכות ג ס): לא ילין מן הבשר. פסחים עא חגיגה י: לא תוכל לזבוח. פסחים לא זבחים קיד (פסחים לו): שם תזבח. ברכות ט פסחים נט זבחים יב (שם ג לא): ובשלת ואכלת. (שם ל): ופנית בבוקר. פסחים ח לב סוכה מז ר״ה ה חגיגה יז זבחים לג: ששת ימים תאכל מצות. פסחים לב קב סוכה מז חגיגה יח מנחות כו: עצרת לה׳ אלהיך. פסחים סח קב ביצה טו חגיגה יח מגלה ט (שבת עו): לא תעשה מלאכה. חגיגה

רמבן

הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם ואם מן הצאן עולה קרבנו אם מן הבקר הוא מקריב אבל יצוה בפסח והוא השה שהזכיר כבר וצאן ובקר ואילים ועזים ובני בקר לחוג חגיגה ביום הזה כאשר יצוה בשבועות ובסוכות שיאמר ועשית חג שבועות לה׳ אלהיך מסת נדבת ידך שיביא בקר וצאן לשלמים כאשר תשיג ידו. וכן אמר בסכות תשבו שבעת ימים שבעת ימים תחוג לה׳ אלהיך וגו׳ ובסוף כלל את שלשתם ודומה לזה בראשון בארבעה עשר יום לחדש יהיה לכם הפסח חג שבעת ימים מצות יאכל ופי׳ בחג שבעת ימים וכן מצינו בפסח יאשיהו שאמר צאן ובקר כבשים ובני עזים הכל לפסחים ובקר שלשת אלפים ואחר כן אמר ויבשלו הפסח וגו׳ כמשפט הקדשים והשלמים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל העם. הנה פירש כי כבשים ובני עזים הכל לפסחים לא עזים עצמן ולא בקר כדכתיב שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים. ופירש כי הבקר אשר הזכיר היו שלשת אלפים והיו קדשים אשר בסירות להריץ לבני העם לאכול לשבעה כענין החגיגה שקבלו רבותינו. ואונקלוס עשה צאן ובקר דבק עם הפסח ולא יתקשר הוי״ו יפה במלת ובקר ועוד כי אין כל הצאן כשר לפסחים והנכון מה שאמרנו. ובאר בכאן דברים רבים כי הזכיר במצה שהיתה לחם עוני להגיד כי צוה לזכור שיצאו בחפזון והוא זכר עני כי היו במצרים בלחם צר ובמים לחץ והנה תרמוז לשני דברים וכן אמרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין כו׳ או שיאמר שתהיה עוד עשויה כלחם עני ולא שתהיה מצה עשירה כמו שהזכירו רבותינו ובאר במצות השאור שלא יראה בכל גבולך כי בתחלה אמר לא ימצא בבתיכם:

(ד) **וטעם** אשר תזבח בערב ביום הראשון. שלא ילין לבקר מן הבשר שעשית אותו זבח בערב יום הראשון שבשבעת הימים הנזכרים והוא הלילה כמו שהזכיר הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה כי לא הזכיר בפרשה הזאת יום ארבעה עשר ושחיטת הפסח כלל אבל הזכיר עשיית הפסח בלילה כלומר אכילתו ואכילת המצה עליו והטעם כי זביחת הפסח והקרבתו ביום ארבעה עשר הוא מצות הקרבנות והזכיר אותה בתורת הקרבנות ולא החזירה כאן כאשר לא החזיר מצות שאר הקרבנות וגם בשלשה הרגלים לא הזכיר כאן שנקריב בהם אשה אבל על אכילת הפסח והמצה הזכיר כאן לישראל וכן שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש שם תעשה זבח הפסח בערב בשקוע החמה כי בלילה יאכל. ואמר לבאר זה ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר ה׳ ועלית בבקר וכבר פירשתי זה בפרשת החדש הזה לכם ראש חדשים. ויתכן עוד שנפרש ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב והוא הערב הקודם לבקר שהוא ביום ארבעה עשר ואמר שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים ובשלת ואכלת אותו והזכיר סתם ובשלת כי כבר פירש שם צלי אש ומצות ולא בשר מבושל

ספורנו

אין ראוי לאכול עמו חמץ שהוא צריך עכוב בעשייתו מלוש בצק עד חמצתו: לחם עוני. לחם שהיו אוכלין בעוני ושלא היה להם פנאי להשהות עסתם עד שתחמץ מפני נוגשים אצים: כי בחפזון יצאת. והטעם להזכיר חפזון הלחם הוא כי תמורת אותו חפזון העוני היה לך אחר כך חפזון הגאולה כענין והפכתי אבלם לששון: למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. והטעם שצויתי להתמיד ההשגחה עד שיהיו שנות הלבנה מכוונות עם שנות החמה על ידי העבור כדי שיהיה ניסן חדש אביב ולא צויתי למנות לחדשי חמה שהם בלתי צריכין לעבור הוא כדי שתזכור יציאת מצרים כל ימי חייך שבכל עבור חדש ועבור שנה שתעשה בשביל שיהיה ניסן חדש האביב תזכור שזה הוא בשביל יציאת מצרים: (ד) ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים. אף על פי שזה לא הוצרך בפסח מצרים: ולא ילין מן הבשר. שלא תחשוב שנאסר המותר בפסח מצרים בלבד מפני שהיו יוצאים אז משם בחפזון שלא יאכל ממנו ביד גוים: (ה) לא תוכל לזבוח את הפסח. אע״פ שפסח מצרים נעשה בזולת מזבח ובזולת מקדש לא יעשה כן לדורות: וביום השביעי עצרת. נעצרו בני ישראל יחדו לעבודת האל יתברך ושרו לו שירה בשביעי של חג המצות לפיכך נקדש אותו היום ולא תעשה מלאכה כי לולא זה לא היה השביעי קודש כלל כמו שהוא הענין בחג הסכות שאין השביעי שלו מקרא קדש: מהלל

אבן עזרא

לא תעשה מלאכה ולא אמר כל מלאכה והטעם כל מלאכת עבודה ובמקום שאמר כל מלאכה שם כתוב אך וכאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבא אל מקום הכבוד הזכיר החג השני גם השלישי ולא הזכיר יום תרועה ויום העשור כי אין הזכור מתחבר במקדש : (י) מסת. דגשות הסמ"ך להתבלע הנו"ן והמלה מגזרת נס כטעם הרמת ידך : נדבת ידך. לעולה ולשלמים : (יב) וזכרת כי עבד היית. דבק עם עבדך ואמתך : כאספך מגרנך ומיקבך על כן נקרא חג האסיף : (טו) תחג. תזבח הזבח והטעם על הזכור או טעם תחוג ליחיד לעשות עולות ושלמים והעד כי יברכך

רש"י

ומשתה לשון (שופטים יג) נעצרה נא אותך : (ט) מהחל חרמש בקמה. (ספרי מנחות עא) משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר: (י) מסת נדבת ידך. די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקדש קרואים לאכול : (יא) לוי גר יתום ואלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך : (יב) וזכרת כי עבד היית וגו'. על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה החקים האלה : (יג) באספך. בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ. ד"א באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסוכה בפסולת גורן ויקב סוכה

תורה

מְלָאכָה׃ ס
ט שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת
תִּסְפָּר־לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה
תָּחֵל לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃
י וְעָשִׂיתָ חַג שָׁבֻעוֹת לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ אֲשֶׁר
תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
יא וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ
וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר
וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃
יב וְזָכַרְתָּ כִּי־
עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם וְשָׁמַרְתָּ
וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה׃ פ
מפטיר יג חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה לְךָ
שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ
וּמִיִּקְבֶךָ׃
יד וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה
וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי
וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ׃
טו שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכֹל תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ

(מסורה בגליון: כ' סתרומה ל' · ג' כ"כ · ל' · ל' · כול' מ"ל כמ"א חסר · ל' · כל ססכות דאורייתא מ"ל כמ"א חסר · ל' · כ' · כו"ל חסר · וי"א מ"ל)

אונקלוס

ט שַׁבְעָא שָׁבוּעִין תִּמְנֵי לָךְ
מִשָׁרִיוּת מַגְלָא בַּחֲצָד
עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא תִּשְׁרֵי
לְמִמְנֵי שַׁבְעָא שָׁבוּעִין׃
י וְתַעְבֵּיד חַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִסַּת נִדְבַת
יְדָךְ דְתִתֵּן כְּמָא דִיבָרְכִינָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ׃
יא וְתֶחֱדֵי קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ
וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה
דִבְקִרְוָךְ וְגִיוֹרָא וְיִתְמָא
וְאַרְמַלְתָּא דְבֵינָךְ בְּאַתְרָא
דְיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה
שְׁכִינְתֵּיהּ תַּמָּן׃
יב וְתִדְכַּר
אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרָיִם
וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יָת קְיָמַיָּא
הָאִלֵּין׃
יג חַגָּא דִמְטַלַּיָּא
תַּעְבֵּיד לָךְ שַׁבְעָא
יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ מֵאִדְּרָךְ
וּמִמַּעְצַרְתָּךְ׃
יד וְתֶחֱדֵי
בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ
וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ וְלֵיוָאָה
וְגִיוֹרָא וְיִתְמָא וְאַרְמַלְתָּא
דִבְקִרְוָךְ׃
טו שַׁבְעָא יוֹמִין
תֵּחוֹג קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא
דְיִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִינָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ בְּכֹל עֲלַלְתָּךְ וּבְכֹל

מסורה

רבתא: שבעת כלהון כתיב כן במ"ג שבעות וסימן תחל לספר שבעה שבעות. ועשית חג שבעות לה'. בחג המצות ובחג השבעות כלהון בהד ענינא: סימן איש. שבעה. לא תטה: כי עבד היית במצרים. ושארא בארץ מצרים: חג הסכת כל אורייתא סכת כתיב במ"ב על כן קרא שם המקום סכות כי בסכות הושבתי. וכל הסכות דאורייתא דכוותא מלא במ"א חסר חג הסכת תעשה לך שבעת ימים: ידיך י"א מלאים וסימן נמסר באיוב סי' י"ד סוף מענה אסנם כי אתם עם :

בעל הטורים

שבעה שבעת תספר לך. שתי ספירות בפ' לו' לך דמצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי: מהחל כי מהחל הרמש. והודך מתחל בתרומה דהיינו בעומר שהוא ראשית למנחות כתרומה שהיא ראשית : בקמה תחל לספור. קרי בי' בקומה שצריך לברך על העומר מעומד : ושמחת. לא נאמר שמחה בפסח שבתבואה נדונין בפסח ובעצרת שבתבואה כבר נקצרת ונדונין פירות האילן נקמנים נאמר שמחה אחת ובסוכות שכל התבואה נכנסת לבית נאמרו בו ב' שמחות : בחקים האלה כתיב בעצרת לפי שנתנה בו התורה : בסכות תעשה לך באספך מגרנך. רמז לנוי סוכה לפטרה בגנבים :

תולדות אהרן

שבעה שבעת מגלה ל' חגיגה יז : תספר לך. מנחות סה : מהחל. מגיעה פא מנחות סו עא : ועשית חג שבעות. (חגיגה עו) : מסת. חגיגה ח : ושמחת. פסחים ע (חגיגה עו) : חג הסכת. סוטה ע יא ב טו כג כז : באספך מגרנך. סוכה יב ר"ה יג יד (שביעית לד סוכה יב) : ושמחת בחגך. (פסחים קט מגלה יו מועד קטן יד חגיגה ח :

ספורנו

(ט) מהחל חרמש בקמה. בקמת שעורי העומר כי השעורה אביב ומן האביב עד הקציר הספור שבעה שבועות חקות קציר: (יא) והגר והיתום והאלמנה. ישמחו בחג הקציר בלקט ופאה המלויים בקציר והזכירם בענין זה החג בפרשת אמור: (יב) וזכרת כי עבד היית. שלא היה אז שום ממון שלך כי מה שקנה עבד קנה רבו: ושמרת ועשית את החקים האלה. בנתינה לקט ופאה לרצון לפני ה' שהוציאך משם ונתן לך עושר ונכסים: (יג) באספך מגרנך ומיקבך. באספך התבואה אל ביתך מן הגורן ומן היקב: (יד) והגר והיתום והאלמנה. ישמחו בפרט ועוללות ומתנות פירות האילן: (טו) כי יברכך. שיהיה לך אסיף מרובה ולעניים יהיו מתנות מרובות

רמב"ן

מבושל במים אם כן ובשלת בא כמשפט והנה אמר וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ולא הזכיר היום הראשון באיסור המלאכה וכן לא הזכיר בחג השבועות איסור מלאכת עבודה ולא בסוכות ולא הזכיר מצות הלולב וכן לא הזכיר כאן יום הזכרון ובעשור לחדש והטעם כאשר פירשתי כי לא בא עתה רק להזכיר הראיה והשמחה שחייבין כל ישראל ללכת בשלש הרגלים האלה אל המקום אשר יבחר ה' ולחוג שם איש כמתנת ידו כברכת השם אשר נתן לו לשמוח לפניו להודות על כל הטובה אשר גמלנו כרחמיו וכרוב חסדיו והוסיף וביום השביעי עצרת וטעמו ששת ימים תאכל מצות והשביעי עוד עליהם עצרת והטעם שתהיו נעצרים עוד לפניו לאכול המצות ובעבור שאמר עצרת הוא ויהיה במשמע להיות נעצר על אכילת המצות בלבד כימים אשר לפניו הוצרך להזהיר שלא תעשה מלאכה וכן אמר בשמיני של חג סוכות בפרשת המועדות שבת"כ שבעת ימים תקריבו אשה לה' ביום השמיני מקרא קדש והקרבתם אשה לה' עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו לומר שהוא נעצר על הימים הראשונים בהקרבת האשה והוא אסור עוד בעשיית מלאכת עבודה. ועל דרך האמת עצרת היא כנסת ישראל ובא ללמדנו סוף היום אבל איננו שוה לעצרת של שמיני כי השמיני רגל בפני עצמו והקרבן של כנסת ישראל ואיננו כקרבנות של שבעת הימים אבל שביעי של פסח הוא מכלל הרגל ועצרת כי לפעמים תמנה שמינית ולפעמים תהיה בכלל. והנה היא כשבת שיש בה זכור ושמור כבוד יום וכבוד לילה והקרבן בשביעי מכלל הרגל ועל כן אמר כאן עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה ושם אמר והקרבתם אשה לה' עצרת היא כי האשה עצרת ולכך היא מעודה קטנה והמשכיל יבין ולא הזכיר כאן השמיני של חג שכבר הוזכר ואיננו חייב שנעלה בו לרגל פעם אחרת: (ט) מהחל חרמש בקמה. טעמו מהחל לכם חרמש בקמה כי כבר הוזכיר מתי נתחיל להניף חרמש בקמה בעומר שהיא ראשית קצירנו ומדרשו ללמד על העומר שלא תהא קצירתו אלא בחרמש והזכיר כאן במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם וכן אמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך במקום אשר יבחר ולא ידעתי אם לומר כי לאחר שיבנה בית המקדש לא נאסף להקריב קרבנות הרגלים אלא במקום ההוא אשר יבחר ה' כטעם שאמר לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך או שיאמר כאן שלא יתחייבו לעלות לרגל עד אשר יבחר השם מקום לשכנו שם :

(יב) וזכרת כי עבד היית במצרים. אמר ר"א שהוא דבק עם ועבדך ואמתך. והנכון שהוא כפשוטו שתלמוד החקים האלה אשר צוך האדון

רשי

(סוכה י"ב) : (טו) והיית אך שמח . לפי פשוטו אין זה לשון צווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יו"ט האחרון לשמחה (סוכה מח) : (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראיה ושלמי חגיגה : (יז) איש כמתנת ידו . (חגיגה ה) מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובין יביא עולות מרובות ושלמים מרובים :

אבן עזרא

יברכך והטעם תעשה זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואתך לבאר על ברכת התבואה שהוציאה הארץ : מעשה ידיך . בסחורה ואומנות : והיית אך שמח . מצוה לשמוח בחג הסוכות וי"א כי יברכך לעתיד ותהיה לעולם שמח . וטעם אך כי לא תהיה כי אם כן : (טז) ולא יראה . זהו מסת נדבת ידך : את פני ה' . פירשתיו :

וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ׃ טז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים ׀ ג' מ"ל בתורה בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ י"ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר ל' זקף קמץ בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג ג' כ"כ בענין הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה י"ג רֵיקָם׃ יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת ל', כ' יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃

ס ס ס

קכ"ו פלאי"ה סימן

עוֹבָדֵי יְדָךְ וּתְהֵי בְּרַם חָדֵי׃ טז תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתַחֲזֵי כָּל דְכוּרָךְ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דְיִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתַחֲזוּן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין׃ יז גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵיהּ כְּבִרְכְּתָא דַייָ אֱלָהָךְ דִּיהַב לָךְ׃

ס ס ס

בעל הטורים

כל זכורך. בגימ' גדולים וקטנים : את פני . פ"א כפולה לומר פנים בפנים וכשם שבא לראות כך בא ליראות :

תולדות אהרן

והיית אך שמח . פסחים עא סוכה מח (חגיגה עו סוכה נד) : שלש פעמים (פסחים ל חגיגה עו תענית סו) : יראה . חגיגה ב ערכין ג : זכורך חגיגה ד : בחג המצות . ביצה יט ר"ה ד' מועד קטן כד חגיגה יז : ריקם . בכורות נח : איש כמתנת ידו . חגיגה ח (חגיגה עו) :

רמבן

האדון הפודך מבית עבדים וכן נזכיר בקדוש היום הזה זכר ליציאת מצרים ואמר החוקים האלה בחג שבועות בעבור שלא נתפרש בתורה טעם מספר השבועות ומספר החמשים יום והוא לבדו העצרת וכבר הזכרתי סודם :

ספורנו

מרובות : והיית אך שמח . תהיה שמח בלבד ובשמחתך לא יתערב עצבון : (יז) איש כמתנת ידו . לא שיתן כל אשר לו ויצטרך הוא לבריות כמחשבות הפתאים כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה שנתפתתה) המבזבז אל יבזבז יותר מחומש :

כלי יקר

פרשת ראה

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. ראה כמדבר ליחיד לפניכם כמדבר לרבים לפי שארז"ל לעולם ידמה לאדם כאלו היה כל העולם מחצה על מחצה זכיות ועונות עשה מצוה אחת הכריע א"ע ואת כל העולם לכף זכות . לכך אמר אל כל יחיד ראה שיראה בעין שכלו כי כל מעשיו יחזרו לפניכם לכולכם והזכיר ענין זה בפרשה זו המדברת מענין הר גרזים והר עיבל כי שם נעשו כל ישראל ערבים זה בעד זה ומצד הערבות רבים נתפסים בעון היחיד . ויש כדמות רמז לזה מה שמסיק בילקוט בתחלת פרשה זו משל לאחד שהיה יושב על פרשת דרכים והיו לפניו שני שבילין כו' התחיל בדרכים הכבושים לרבים וסיים בשבילין הכבושים ליחידים אלא שהגיע משל זה על הפסוק המתחיל ביחיד ומסיים ברבים מן הטעם שיתבאר . ונקט לשון היום אע"פ שזמן קבוע לקבלת השבועה כי יביאך ה' אל הארץ מ"מ נקט לשון היום לומר שמהיום עד אותו זמן יש לכם שאות להמלך כדי שלא יאמרו אנוסים היינו כדרך כל שבועה שנותנים זמן פן ינחם האיש כך נתן להם זמן שלא יאמרו הממש וערבכם ואלו היה להם שהות להמלך לא היו עושין . ד"א במלת היום רמז אל הגלגל היומי וסמכו אל הברכה והקללה לומר לך כמו השמש שהוא בא' ופועל שני הפכים מתיך השעוה ומקפיא הביצה משחיר פני הכובס ומלבין הבגד וכל השינויים הללו אינן באים מצד השמש כ"א מצד המקבלים כך הברכות והקללות הבאים מאתו יתברך אינן מחייבים שינוי בו יתברך כמ"ש אני ה' לא שניתי אלא השינוי בא מצד המקבלים ומפי עליון לא תצא הרעות והטוב כדאיתא במדרש שהביא בעקידה בפרשה זו ואמרתי לקובעו במלת היום . ד"א לפי שאמרו רז"ל שאמרו אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה כו' שנאמר ולהט אותם היום הבא . והיום היינו השמש . אבל בצדיקים כתיב וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה לכך נאמר היום ברכה וקללה מן גלגל היומי תמשך ברכה וקללה כי בהאי עלמא שכר מצות ליכא . ולכך נתן סימן אחרי דרך מבוא השמש וגומר בפסוק זה נתן סימנים ומצרים יותר מן המוכר שדהו ודרך מבא השמש למה לי אלא שבא לרמוז שעיקר קבלת השכר והעונש על ידי מבא השמש :

את הברכה אשר תשמעו וגו'. בכ"מ שהזכיר השמיעה יש אחריה עשייה ושמירה או עבודה והיה עקב תשמעון וגו' ושמרתם ועשיתם והיה אם שמוע וגו' ולעבדו בכל לבבכם לפי שהשמיעה אין בה כ"א קבלת דברים במחשבה לבד שיקבל עליו לעשותו אבל מכל מקום אין די בזה אלא צריך גם עשיה בפועל שכן נאמר והקללה אם לא תשמעו וגו' וסרתם מן הדרך ואם כן ק' הל"ל את הברכה אשר תשמעו וגו' והלכתם בדרך וכי יש די בשמיעה לבד בלא עשייה . והנה שא נא עיניך וראה מה שכתבנו למעלה פרשת לך לך במה שנאמר ואברכה מברכיך ומקללך אאר שלכך הקדים ברכתו למברכים לפי שמחשבה טובה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ולפי זה הדבר אין צריך ביאור כאן כי הקללה ודאי לא תחול עד אחר שלא תשמעו וסרתם מן הדרך ממש אבל הברכה תחול מיד אחר השמיעה לבד כדי שקבלת הברכה יהיה לו לעזר שיוכל להוציא מן הכח את מחשבתו הטובה על ידי הסרת המונעים. ומ"ש אשר תשמעו ולא אמר אם תשמעו לכבודן של ישראל אמר כן כאלו אינן חשודים בעיניו שלא ישמעו ולא יקבלו עליהם לעשות מצות ה' אפילו במחשבה כולי האי לא פקר ומסתמא כל איש מישראל יחשב לעשות המצוה כי מחשבה קלה מאד אך בעשיה היה מסופק בהם כי אולי תכבד העבודה עליהם ויתר שלו בעשייתה. לכך אמר את הברכה אשר תשמעו כי ידע ה' ודאי שישמעו ויתקבלו בלבבכם לעשותם ואז ישלח ה' את הברכה כדי שעל ידה יסורו מכם כל המונעים שמבחוץ ותוכלו להוציא המחשבה אל הפועל כי האדם המתחיל וה' יגמור עליו כמ"ש לאל גומר עלי לכך נאמר את הברכה כל את לרבות בא כי הברכה באה לרבות המעשה שיוכל לבא על ידו . אבל בקללה נאמר לשון אם בעבור וסרתם מן הדרך בפועל שאמר אחר לא תשמעו כי בזה היה מסופק אם יהיה או לא כי יכול להיות שיתרשלו בפועל כי וסרתם מן הדרך פירוש על לא תשמעו שאין הכוונה בו שמיעה במחשבה לבד אלא שמיעה שיש בה עשיה. וי"א שלכך הקדים הברכות קודם למעשה שהרי כל הברכות היו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה ואם כן כל שעה הוא קם בלא יעשה שאם אתה אומר שהוא יעשה לאחר זמן אם כן אין לדבר סוף ואימתי תחול הברכה . ומסכים זה לדעת האומרים כל האומר על מנת כאומר מעכשיו דמי ומלת אשר תשמעון היינו על מנת אשר תשמעו והיא מורה על הקדמת השכר למעשה וכה"א ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו . ובסמוך יתבאר מלת אשר בדרך אחר :

את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' וגו'. יש לדקדק למה אמר בברכות אשר תשמעו אל מצות ה' אשר אנכי מצוך היום פעם תלה המצות בה' ופעם בעצמו ובקללות הפסיק ביניהם במאמר וסרתם מן הדרך ונ"ל ע"ד שמסיק בירושלמי דמסכת שבת אמר ר' ברכיה עתיד הקב"ה לעשות מחיצה לצדיקים לפנים ממחיצת מלאכי השרת ומה"ש שואלים אותם מה פעל אל שנאמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל . מכאן שלעתיד ישמעו ישראל מפי הגבורה את אשר יצוה לא כעה"ז שאמרו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' ומתנו והוצרכו לסרסור ולעתיד יפה כחם עד שהמה יהיו סרסורים בינו יתברך ובין מהש"ר וזהו עיקר שכר הצדיקים ותקות כל מקוה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו . אבל עונש הרשעים אין די בזה שלא יזכו לחזות בנועם ה' כדעת הרמב"ם אלא יקבלו עונש גדול בפועל כדעת הרמב"ן . ובהלעה א אתי שפיר מה שקשה הלא ברכה וקללה אמור בהר גרזים והר עיבל ולמה נזכרו בפרשת כי תבא כל הארורים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' ולא נזכרו הברכות . אלא ודאי שהברכה האמורה כאן עיקרה לעוה"ב כי שם צוה ה' את הברכה והכתוב מפרש בהדיא מהות הברכה ואמר את הברכה זו היא הברכה אשר תשמעו לעתיד אל מצות ה' אלהיכם כי בעולם הזה אנכי עומד בין ה' וביניכם זה שאמר אשר אנכי מצוה אתכם היום בעה"ז אבל לעתיד תזכו לשמוע בעצמכם כאמור אבל בקללה לא רצה לומר שאין קללה אחרת כ"א מה שלא יזכו לשלימות זה כי לא די בזה אלא קללה ממש על ראש רשעים תחול והם אותן שארורים שנזכרו בפרשת

כי

כי הבא ולוחם קללה תחול אם לא תשמעו לקבל את מצות ה' אלהיכם וכדי שלא תטעה לפרש אם לא תשמעו מעין אשר תשמעו אמר וסרתם מן הדרך כי מה שאמרתי אם לא תשמעו היינו הסרה מן הדרך בעה"ז ואינו מעין אשר תשמעו המדבר בשכר עה"ב. ומ"ש אשר אנכי מצוה אתכם היום לפי שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ע"כ פרש שתי חלוקות ואמר שתחול הקללה אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם דהיינו אנכי ולא יהיה לך שבאזניכם שמעתם אותם מפי הגבורה ועל אלו פשיטא שתחול הקללה אם לא תשמעו לקיימם. אלא אפילו אם תסורו מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם ותבטחו על תהו לאמר שמלבי בדיתי אותם מ"מ לא תפטרו בזה מן העונש. ועדיין לא פירש מה הם המצות ששמעו מפי הגבורה ע"כ אמר ללכת אחרי אלהים אחרים וגו' כי זה כנגד אנכי ולא יהיה לך והוא מוסב על תחלת המקרא שאמר אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם ובזה יתורצו כל הספיקות אשר עליהם נתעוררו המפרשים בפרשה זו:

אחרי דרך מבוא השמש וגומר. כל הסימנים והמצרים הללו נראין שאין בהם צורך כל כך כי ההרים הללו אשר נקבו בשמות היו נכרים בעולם ובמסכת סוטה פרק אלו נאמרים מסיק היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות היו יושבים. מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל ר"א בר יעקב אומר לא בא הכתוב אלא להראות להם דרך בשניה כמו שהראה להם בראשונה דרך בדרך לכו ולא בשדות וכרמים. היושב בישוב לכו ולא במדברות. בערבה במישור לכו ולא בהרים וגבעות. וק' לדבריו מה ענין זה להר גרזים ועיבל. ועל צד הרמז י"ל שהורה שהברכות יחולו על ראשי ג' כיתות מישראל שילכו דרך ישרה. כת ראשונה הם תמימי דרך ההולכים בתורת ה' מורי הוראה בישראל להם אמר בדרך לכו ולא בשדות וכרמים כדרך שלא היה לכהנים חלק בשדות וכרמים שלא יהיו טרודים בעבודת האדמה אלא שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו ואשכחן כל התורה דאקרי דרך כדאיתא בקידושין פ"ק כך כל הולכי דרך תורת ה' לא יתעסקו בשדות וכרמים. כת שניה הם הבע"ב העוסקים בישוב העולם ומחזיקים ידי לומדי תורה להם אמר בישוב לכו שתמיד תהיו עסוקים בדברים שהם ישוב העולם ולא בדברים בטלים דברי תוהו כמדבר מקום תוהו ז"ש ולא במדברות כדרך יושבי קרנות אשר כל משאם ומתנם בדברים בטלים ולה"ר ויכלול זה לשון מדברות. כת שלישית הם הבעלי שררה מלכי ישראל ונשיאי כל דור ודור ומנהיגיהם להם אמר שלא ירום לבבם אלא בערבה ילכו במישור ולא בהרים וגבעות לילך בגדולות ובנפלאות אלא בדרך ממוצע כדרך שהערבה ממוצע בין הר לשפלה. ואע"פ שכל פסוק זה מדבר בהולכי דרכים ממש כי אין המקרא יוצא מידי פשוטו וכדרך שפירש"י שצוה להם שילכו דרך הכנעני כי הוא ארץ מישור וישוב כדרך שהראה להם בראשונה מ"מ לא לחנם חזר משה ורמז שנית על הנהגת הדרך אלא כדי שילמדו מפשט דרך זה הנהגת דרך ה' בתורה ומצות אשר מלדם יזכו אל הברכות האמורות בהר גרזים בעולם הזה ולשכר עה"ב הבא דרך מבוא השמש אחר שקיעת שמשו של האדם בעה"ז זורח הוא שם באור הנצחי ואף אם כל זה דרך דרש מ"מ הענין מצד עצמו נכון וקרוב לשמוע ישמע חכם ויוסיף לקח:

לא תעשון כן לה' אלהיכם. לפי שהעו"ג היו בוחרים להם ההרים הרמים ועץ רענן כי אין האלילים מכבדין את המקום אלא המקום מכבדם וההולכים אל העו"ג דורשים אל המקום יותר מאשר העו"ג ולפי שהמקום סבה גדולה לעבודה זו ע"כ נאמר אבד תאבדון את כל המקומות וגו'. אבל אתם לא תעשון כן לה' אלהיכם שלא אתם תהיו הבוחרים במקום כ"א אל המקום אשר יבחר ה' וגומר כי הוא יתברך הבוחר ולא אתם כי אין כבודו יתברך תלוי במקום אלא הקב"ה מכבד מקומו לפיכך לשכנו תדרשו לא תדרשו אל המקום אלא תדרשו לשכנו איה מקום כבודו כי הוא יתברך עיקר והמקום טפל לו. ומה שנאמר אשר יבחר ה' ולא גלה את המקום מיד נתן הרב המורה ג' טעמים בדבר וזכרם מהרי"א בספרו ואומר אני שיש סוד בדבר כי אפילו לאברהם לא גלה מיד ואמר על אחד ההרים אשר אומר אליך וקרא שמו ה' יראה כי הוא יתברך הרואה ואין אתנו יודע עד מה. וקרוב לשמוע שלכך לא גלהו שלא ינהגו בזיון בשילה ונוב וגבעון כשידעו בבירור שלא זו הנחלה והמנוחה. ודע כי המפרשים אמרו שכאן נרמז שילה ובית עולמים והוכיחו זה מחמת כמה שינויים שראו בפרשה כי מתחלה אמר על שילה כי אם אל המקום וגומר לשום שמו שם משמע שימה בעלמא לפי שעה היינו שילה. ואח"כ אמר והיה המקום אשר יבחר ה' בו לשכן שמו שם. לשכן משמע קבע לדורות. בראשון אמר ונדריכם ובבית עולמים ומבחר נדריכם והוסיף בו ושמחתם לפני ה' ובראשון לא הזכיר לפני ה'. בראשון אמר אתם ובתיכם ובבית עולמים הוסיף אתם ובניכם ובנותיכם. בשני אמר אשר יבחר ה' אלהיכם בו משמע במקום ובראשון לא הזכיר בו. ועל זה קשה לי הרי בראשון נאמר מכל שבטיכם משמע שנגבה הכסף מכל השבטים והוכיח רש"י זה בסוף ספר שמואל ממ"ש שם שקלים חמשים ובדברי הימים כתיב משקל שש מאות אלא שנגבה חמשים שקל מכל שבט ושבט יעלה לשש מאות. וא"כ ודאי פסוק ראשון מדבר בבית עולמים אשר בנה דוד ועוד ק"ל הלא מימות עולם נבחר המקום של בית עולמים וראיה מאדם שהקריב שם והמעשה של עקידת יצחק מוכיח זה ומהו שאמר אשר יבחר ה' להבא משמע. ומ"ש שלשון שימה משמע שימה כל דהו אין דעתי נוחה לפירוש זה שהרי נאמר ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וכי צוה ה' לשום התורה בפיהם שימה כל דהו ועיין מה שפירש"י על פסוק אשר תשים לפניהם משמע שאיפכא מסתברא שלשון שימה מורה על דבר קבוע אשר לא יסור לעולם. על כן אומר אני בהפך זה ובזה יתורץ הכל כי מה שנאמר כי אם אל המקום אשר יבחר ה' מכל שבטיכם לשום את שמו שם מדבר בבית עולמים שנגבה מכל השבטים אף על פי שהמקום ההוא כבר נבחר מימות האבות מכל מקום אמר אשר יבחר לשון להבא לפי שלשון להבא אמר על שסופו לבחור בגביית הכסף שיהיה מכל שבטיכם לכך לא נאמר יבחר בו מכל שבטיכם כי בו קאי על המקום והמקום כבר נבחר ומ"ש אשר יבחר היינו שיבחר הגביה מכל שבטיכם. לשום את שמו שם שימה של קבע. לשכנו תדרשו ר"ל דרשו נא מזקנים ונבונים ויגידו לך כי זה המקום נבחר לקדושה מימות עולם. ובאת שמה לשון יחיד כי פסוק זה אזהרה לרבים אזהרה ליחיד שלא יקריבו בבמה לא זו רבים שיש לחוש בהם שרצונם להבדל מעדת ישראל אלא אפילו יחיד שאין בו חשש זו מכל מקום לא יקריב בבמה. והבאתם שמה וגומר מה שלא אמר מבחר נדריכם ללמד שיביא מן המובחר לפי שהוא ק"ו משילה ועוד שאפילו הבאה כל דהו גורמת לאדם הצלחה במקום קדוש זה ביותר שאת. ואמר ואכלתם שם לפני ה' שאפילו האכילה הגופנית לפני ה' היא שם וק"ו השמחה שהיא בנפש. ואמר אתם ובתיכם כי מסתמא בירושלים קנו להם שלמים וכן רבים בתים חשובים ובזה כלל כל בני ביתו. ואח"כ אמר ועברתם את הירדן וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו וגומר משמע שזה מדבר במקום שנבחר סמוך להעברת הירדן דהיינו שילה ועליו אמר אשר יבחר בו כי סופו לבחור במקום ההוא לשכן שמו שם לפי שעה כי המשכן נקרא בשם זה לפי שהיה לפי שעה. ושמחתם שם לפני ה' דוקא השמחה שבנפש לפני ה' הוא וכל הענין מבואר מעצמו. ומה שחזר ואמר כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך היינו ג"כ שילה שהיה בא' מן השבטים ולא מכולם ובא הכתוב ליתן לא תעשה בדבר כפירש"י אפילו בשילה וק"ו בבית עולמים ואלו לא חזר ואמר כי אם במקום וגומר הייתי אומר מה שאמר השמר לך ליתן לא תעשה בדבר היינו דוקא בבית עולמים ופירוש זה אמיתי ונכון:

כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך ואמרת אכלה בשר. הורה שאין האדם הומה אחר התאוות כ"א מתוך הרחבה יתירה ואין אדי גוהם כ"א מתוך קופה של בשר לכך אמר כי ירחיב ה' את גבולך וזה יביאך לידי הסרת מסוה הבושה מעל פניך עד שתאמר בפה מלא אוכלה בשר ודומה זה קצת לפריקת עול מלכות שמים ולחקור איזהו מקומן של זבחים והסבה לכל זה הוא כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' כי כל הקרב הקרב ביותר אל מקדש ה' יש עליו מורא מלכות שמים ביותר כמ"ש ומקדשי תיראו ר"ל מן המקדש נמשך שיהיה עליך מורא מלכות שמים אמנם כי ירחק ממך המקום גורם לך שרחוק ה' מכליותיך ע"כ כל היום תתאוה תאוה גם בוש לא תבוש מלומר אכלה בשר. הנני מתיר לך הדבר וזבחת מבקרך וגו' כאשר צויתיך לא בכל עת כי אם לפרקים בעת התגברות התאוה. וז"ש אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו. לפי שנאמר כי יצוד ציד חיה או עוף ואמרו רז"ל למדך תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר כי אם בהזמנה הזאת. ביאור הדבר הוא שאם ירגיל האדם את עצמו לאכול מן הבהמות המצויין אתו בבית שור או כשב או עז אז כל היום יתאוה תאוה וירגיל עצמו באכילתו דבר יום ביומו. אבל אם לא יאכל עד אשר יצוד ביערות ובמדברות ציד חיה או עוף שיש לו סכנה וטורח גדול לצודם אז תשקוט תאותו כי אין האכילה שוה בגודל הצער והטורח. כי לא לחנם אמר יצחק לעשו וצא השדה וצודה לי ציד וכי לא היה לו בבית דבר הניצוד כבר ולמה חרד את כל החרדה הזאת לטלטלו במקומות הסכנה. אלא שהיה מתנהג על פי הדרך ארץ אשר למדה התורה שלא יאכל בשר כי אם בהזמנה זאת ע"י צידה דוקא כדי שלא יהיה מורגל בו לכך נאמר אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו ר"ל אך בתנאי זה שלא יהיה מורגל בו ויאכלנו כאשר יאכל את הצבי ואת האיל שמסתמא אינו מורגל בהם כי חיות הנה והם מחוסרי צידה ומחמת הטורח הוא ממעט באכילתם כך יאכל אפילו סתם בשר וזה פירוש יקר ומיושב לשון אך יותר מפירושו של רש"י. ולפי שמצינו שבכל הדבר הניצוד ממקומות ההפקר יש בו לחוש ביותר שלא יהיה דבר גזול כי על כן הזהיר יצחק את עשו שיביא לו מן ההפקר ולא מן הגזל לפי שאולי הניצוד היה לו בעלים וברח מהם ע"כ נאמר כאן וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן ה' לך וכי ס"ד שיזבח מן אותן אשר לא נתן לו ה' אלא שר"ל שיאכל דוקא בהזמנה זאת כי יצוד ציד חיה או עוף ויש לחוש בו על הגזל כאמור ע"כ אמר אשר נתן ה' לך שאפילו במצודתך לאפוקי הגזול אינו מאת ה' וע"ז אמר כאשר צויתיך והזהרתיך על הגזל או הזהרתיך שלא תאכל בשר כי אם בהזמנה הזאת:

לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך. פרט כאן ולבניך אחריך לפי שאמרו המפרשים שהדם מוליד אכזריות בגוף האוכל וטבע האב נמשך גם לבנים יהיו תולדותיהן כיוצא בהם לכך אמר כשלא תאכל הדם ייטב לך ולבניך אחריך שלא יהיה האכזריות קנין דבק בזרעו ולכך נאמר בסמוך בהכאת עיר הנדחת אנשים ונשים ביום אחד שנראה אכזריות גדול ויש לחוש פן יהיה האכזריות קנין דבק בו ובזרעו ע"כ אמר ונתן לך רחמים שתהיה רחמן בטבע על כל פנים על הבריות ובסבה זו ירחמך ה' וזהו שאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך דהיינו שירבה את זרעך כי גם המה יהיו רחמנים כמותך:

לא תתגודדו וגו'. לפי שהעו"ג מצטערים כדין על דבר אבד אשר הולך ולא ישוב. אבל אתה לא כן כי בך בחר ה' להיות לו לעם סגלה וכל סגלת מלכים היינו דבר שמכניסין לאוצר כך הקב"ה מכניס לאוצר נפשות הצדיקים הטהורות ואינו דבר האבד ולמה יצטער על דבר שיש לו מציאות וזורח הוא שם ורק העריב שמשו בעולם הזה אבל אוצל הוא תרומותיו בעולם הנצחי. ורבותינו ז"ל אמרו המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנאמר נודי ספרתה אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך. והטעם לפי שגם הנפשות הם סגלה ואוצר על כן שם יהיו גם הדמעות בבית גנזיו ומ"ש הלא בספרתך לשון בלתי מובן אומר אני שכך פירושו כי מה שהקב"ה מוציאן ומכניסן במספר ככוכבים זה מורה על חשיבותן כי כל דבר חשוב יש לו מספר על כן נתן טעם על ספירת נדו ושימת הדמעות בנאד ואמר הלא בספרתך ר"ל הלא גם המה בעצמם הם בספרתך שאתה מוציאן ומכניסן במספר וכמוהם יהיו גם הדמעות גנוזים ונספרים ואחר שאינו קרחה מכאן ומכאן ע"כ אין נכון לשום קרחה בין עינים למת כי הקרחה שבין העינים מורה כאלו היו דמעותיו

קרחים

קדוסים ואלודים ואינו כן שלא גם הדמעות נחונים בנאד כאמור. ויש עוד לפרש המוליד דמעות על אדם כשר מסתמא המלטער על העדר כשרון המעשה הרי הוא ירא אלהים וכתיב יראת ה' היא אולרו היינו אולרו של הקב"ה כי אין עושין אולר כי אם מדבר שאינו בנמלא כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים על כן הקב"ה מניח גם הדמעות בבית גנזיו ומ"ש לעם סגלה קאי גם על בין עיניכם המורה על מקום הדמעות:

עשר תעשר את כל תבואת זרעך. לפי שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האולר וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די שיבלו שפתותיכם מלומר די וביאור הענין הוא שיושפע להם ריבוי תבואה הרבה יותר מכדי הלורך ואם כן ודאי לא יוכלו לומר די כי לשון די שייך לומר כשיש להם די מחסורם אבל כשיש להם די והותר לא יוכלו לומר די וזהו בלי די ובלי הוא לשון לא ר"ל שלא יאמר עליו די והיינו שיבלו שפתותיהם מלומר די כי אין הפה יכול לדבר די כשיש די והותר ועל אותו ריבוי מופלג אמר כפל עשר תעשר ור"ל אם עשר שתתן מעשר בשנה זו עשרה מק' אז תזכה שלשנה הבאה תעשר את כל תבואת זרעך של שנה זו ויעשה לשנה הבאה אלף מדות שתתן מאה מעשר וכן יעשה מדי שנה בשנה זה שאמר היולא השדה שנה שנה. אך לפי שמנינו שכל עניני לדקה כפולים עשר תעשר נתון תתן פתוח תפתח והעבט תעביטנו וכן השכר כפול כי בגלל הדבר הזה יברכך ע"כ נראה שכל עניני הלדקות כפולים בנתינה ביד והפיוס בפה ע"י שלא ירע לבבו ויתן לו בסבר פנים יפות ובלב שלם ורם לא שמע גערה כאמרו רז"ל המתפלל יעשה כשיעור כניסת שני פתחים כו' והוא לקיים מה שנאמר אני בלדק אחזה פניך ומכאן למדו שקודם שיתפלל יתן פרוטה ללדקה וזהו שיעור שני פתחים כמ"ש פתוח תפתח את ידך והיינו פתיחת היד ופתיחת הלב שנזכר בפסוק הקודם לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך על כן כל עניני הלדקה כפולים אחת ביד ואחת בלב ועל כל אחד מאלה הקב"ה קובע לו שכר בפני עצמו לכך נאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך ועל זה אמרו רז"ל במדרש חטאו בכפלים כו' כי חטאו בלדקה שענינה כפול כמ"ש הנה זה היה עון סדום אחותך יד עני ואביון לא החזיקה. חטאו גם בשבתות כמ"ש ומשבתותי העלימו עיניהם. ובמדרש שכל עניני שבת כפול. וחטאו גם בשלוח עבדים חפשי בימי ירמיה וכתוב בהם כי משנה שכר שכיר עבדך וזהו חטאו בכפלים כו'. ד"א כל הכפולות באו לומר שאם נתן פעם אחד תזכה ליתן גם פעם שני כי נתינה גוררת נתינה וכן כולם:

אפס כי לא יהיה בך אביון. ולמטה נאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ואמרו רז"ל הא בזמן שעושין רלונו של מקום הא בזמן שאין עושין רלונו והעד על זה מה שנאמר אפס כי לא יהיה בך אביון וגומר רק אם שמוע תשמע בקול ה' ר"ל אך ורק בתנאי זה אם שמוע תשמע אבל מה שאמרו בפסוק כי לא יחדל אביון מקרב הארץ לריך ביאור מאי משמע שפסוק זה מדבר בזמן שאין עושין רלונו. וע"ק מה נתינת טעם הוא שאמר על כן אנכי מלוך פתוח תפתח מקמ"ל פשיטא שאם אין עני למי יתן. וע"ק למה התחיל פרשת כי יהיה בך אביון וגומר בארלך והלא הלדקה תובת הגוף ונוהגת אפילו בחוץ לארץ וכן מסיים הפרשה ולאביונך בארלך. ובפסוק כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ולא אמר מקרב ארלך. אלא ודאי כך פירושו שכל עניי ארלך ראוי להקדים לעניי חוץ לארץ וכל הפרשה מדברת בזמן שעושין רלונו כמובן מלשון רק אם שמוע וגו' וכשאמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארלך כל האחדים הללו מורים באלבע שבזמן שישראל עושין רלונו של מקום ברוך הוא אז לא ימלא שם אביון כי אם אחד מעיר ואחד ממשפחה והוא בלתי שכיח כלל. וכשאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ מדבר בחוץ לארץ והוא בזמן שאין עושין רלונו מאחר שלא עלו לארץ ישראל עם אחיהם כמו שנעשה בימי עזרא שרובם לא עלו מבבל ושם לא יחדל אביון מקרב הארץ היינו מכלל הארץ ולכך לא אמר ארלך. וכל הפסוק כי לא יחדל אביון הוא תירוץ על פסוק ראשון שאמר כי יהיה בך אביון וגומר בארלך למה נקט בארלך והלא מלוה זו נוהגת גם בחוץ לארץ ע"ז אמר כמתרץ כי לא יחדל אביון מקרב הארץ דהיינו בחוץ לארץ ותטעה לומר מאחר שעניי חוץ לארץ יבואו אליך מארץ רחוקה אין נכון לדחותם ויהיו קודמים לעניי ארלך ע"כ אנכי מלוך פתוח תפתח את ידך לעניך ולאביונך בארלך ר"ל לכך אמרתי לך למעלה בארלך לגזור אומר שהדין עם עניי ארלך שהם קודמים לעניי חוץ לארץ אשר מקרב הארץ. ומ"ש אשר אנכי מלוך לאמר כי האמירה עיקר וטובה מן הנתינה שהרי הנותן פרוטה לעני מתברך בו' ברכות והמפייס בי"א ברכות וזהו לאמר לו דברי רילוי ופיוס ויש אומרים לאמר פתוח תפתח שיזרז גם אחרים על הלדקה ויאמר להם פתוח תפתח וגו':

כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'. רז"ל למדו מן לשון בגלל שגלגל הוא שחוזר בעולם ורבים תמהו על הלשון כי בגלל אינו לשון גלגל שהרי גימ"ל אחת חסירה. ואומר אני שכוונתם ז"ל לפרש בגלל מלשון וגללו את האבן ורלה לומר כשיתגולל העוני בין האנשים מזה לזה כמנהגו אז יברכך ה' ויגרום שלא יתגולל ולא יתנפל עליך בנפול על אנשים וממילא שמעינן שהדבר מתגלגל בעולם כגלגל שכל נותן סופו להיות מקבל כי כך המדה בכל הנמלאים שבכל הג' עולמות שכל נותן ישוב להיות מקבל כדרך שאמרנו בפרשת בראשית בפסוק יום הששי שבכל הנמלאים הולך הדבר בסיבוב כגלגל שכל אחד מהם נותן ומקבל בלתי ה' לבדו הוא הנותן ובלתי מקבל. וטעמו של דבר נראה שלא רלה ה' שיהיה האדם מתחזק בארץ הוא וזרעו עד עולם על דרך שנאמר והארץ לא תמכר ללמיתות וגו' כי לי הארץ ואלו לא היה האדם בא לכלל מדה זו לעולם לא הוא ולא זרעו היה מחזיק בארץ ללמיתות וישכח כי לה' הארץ על כן הקב"ה מסבב שכל אדם בא לידי מדה זו או הוא או זרעו לידע ולהודיע כי כולם כגרים על הארץ ולה' תבל ומלואה וז"ש אחר פסוק כי בגלל ליתן טעם למה הוא מתגולל על אנשים כי לא יחדל אביון מקרב הארץ כי קרב הארץ מחייב ענין זה כאמור על כן אנכי מלוך לומר פתוח תפתח את ידך לענייך כדי שיחנו גם לך או לזרעך. אבל לא לשניהם כמ"ש ולא ראיתי לדיק נעזב וזרעו מבקש לחם ר"ל הוא וזרעו אלא או הוא או זרעו ובזה אין פסוק זה סותר אמרז"ל או הוא או זרעו באים לכלל מדה זו. ויש אומרים חסרון גימ"ל במלת בגלל לומר שזה נמשך מעון מניעת גמילות חסד כי ג"ד דרז"ל גמול דלים וחסרון הגימ"ל לדלים מסבב הגלגל:

איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך. רז"ל למדו מן פסוק זה שמי שיש לו נכסים מרובים יביא עולות מרובים ואם יש לו אוכלים מרובים יביא שלמים מרובים היינו בניו ובני ביתו שנקראו ברכת ה' כמו שנאמר בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' לכך אמר תחלה על העולות התלוים בנכסים הן רב הן מעט איש כמתנת ידו היינו כפי נכסיו מסת נדבת ידו והילו. ואח"כ אמר על השלמים התלוין באוכלין מרובים כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך כי זה תלוי במה שברכך ה' והרבך ולפי שבכל הפרשה משה ידבר בנוכח לישראל א"כ הל"ל כמתנת ידך ואמר ידו בלשון נסתר ואולי קאי ידו על הקב"ה כמ"ש כי ממך הכל ומידך נתנו לך ואמר לשון זה בעולה שכולה כליל לגבוה פן ירע עיניו מליתן משלו לגבוה כל כך עולות הרבה ע"כ אמר שלא משלו הוא נותן אלא ממה שקבל מידו של הקב"ה וז"ש כמתנת ידו של הקב"ה אם מידו ית' נתן לו נכסים מרובים אז יחזור ויתן לו משלו ויביא עולות מרובים ויכול להיות שאוכלים מרובים היינו הגר והיתום והאלמנה וגו' ולגרכם יביא שלמים מרובים ולא ירע עינך בתתך להם אלא כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך ולא משלך אתה נותן כי אם משלו יתברך:

הפטרת ראה בישעיה סימן נ"ד

עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ
וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים: וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ
לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ: וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי
יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא
תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ: הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס
מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל: הִנֵּה הן כ' אָנֹכִי בָּרָאתִי
חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי
מַשְׁחִית לְחַבֵּל: כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן
תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה
וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה: הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר
אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא
מְחִיר יַיִן וְחָלָב: לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף בְּלוֹא לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלֹא
לְשָׂבְעָה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן
נַפְשְׁכֶם: הַטּוּ אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה
לָכֶם בְּרִית עוֹלָם חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים: הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו
נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים: הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־יְדָעוּךָ
אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ:

פירוש המלות

עניה סערה. שלבה סוער: מרבין. רולף: בפוך. אבן טפך: כדכד ואקדח. מיני אבנים יקרים המאירים: שמשותיך. הלטות או שיני החומה: גור יגור. לשון מורא: יאגר, מתחבר:

אבן עזרא

(יח) **אע"פ** שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש כדמות דרש להדבק הפרשיות. וטעם שופטים. אף על פי שאתה חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים זה לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך ושוטרים הם המושלים מגזרת שוטר ומושל וכן משטרו בארץ והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח המעוות: בכל שעריך. וכן מצאנו שעשה יהושפט: לשבטיך. בכל שער שבט ושבט: ושפטו את העם. שב אל השופטים: (יט) לא תטה משפט. עם כל אחד מהשופטים ידבר: תכיר. פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים במשפט: (כ) צדק צדק. עם בעלי הריב ידבר וטעם שני פעמים לדבר צדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם כל ימי היותך או לחזוק: למען תחיה. עם הבאים אל הארץ ידבר: וירשתה. עם כניהם

תרגום

יח דַּיָּנִין וּפוּרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ
דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן יָת עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט׃
יט לָא תַצְלֵי דִּין לָא תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא תְקַבֵּל שׁוֹחֲדָא אֲרֵי שׁוֹחֲדָא מְעַוֵּר עֵינֵי חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃
כ קוּשְׁטָא קוּשְׁטָא תְּהֵי רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת יָת אַרְעָא דַּייָ

תורה

יח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשְׁפַּט־צֶדֶק׃
יט לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם׃
כ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־

כל לישנא חסר במ"א. ומעשי השוטר דד"פ. ד' בטעם בספרא ג'. ג' סבירין ולא. י'. כו"ל כ"כ במ"א ויסלף דברי צדיקים דמשפטים

רש"י

(יח) **שפטים** ושטרים. שופטים. דיינין הפוסקים את הדין: ושוטרים. (סנהדרין ט"ז) הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט: בכל שעריך. (ת"כ) בכל עיר ועיר: לשבטיך. מוסב על תתן לך שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר: ושפטו את העם וגו'. מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק: (יט) לא תטה משפט. כמשמעו: לא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה זה שהדיין מכבד את חברו מסתתמין טענותיו: ולא תקח שוחד. (ספרי) אפילו לשפוט צדק: כי השחד יעור. (כתובות קה) משקבל שחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפוך בזכותו: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת: (כ) צדק צדק תרדף. (ספרי) הלך אחר בית דין יפה: למען תחיה וירשת. (סנהדרין לב) כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות

לא תכיר פנים ג' סבירין ולא ומטעין בהון וסימן לא ישמע על פיך. לא תשימון עליו נשך. לא תכיר פנים. ונמסר גם בסדר משפטים: צדיקם כלם כתיב כן

תולדות אהרן שפטים ושטרים. סנהדרין ז טז ע"ג נב: שעריך. מכות ז: כי השחד. כתובות קה: צדק צדק. פסח יא כתובות קג סנהדרין לב (נזיר נב יבמות טו):

בעה"ט שפטים. סמך שופטים ושוטרים לרגלים לומר שהרגלים על פי השופטים. ועוד כי הם מעשים להביא הנדרים ברגלים כדאמר אוסרה לב"ד שיעבוך. ועוד כי השופטים מזכירים העם שלא לתעות ברגלים כדאמר סקבא דשתא ריגלא: כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך שופטים. שהשופטים היו מלווין לתת למי שהיה עני. ד"א אשר נתן לך שופטים. כלומר ליתן לשופטים כענין שנאמר לתת מנות למחזיקים בתורת ה'. איש כמתנת ידו שופטים. רמז שמתשבנים על הצדקה: שלוש פעמים וסמיך ליה שופטים. שבג' מקומות הסנהדרין יושבים. בהר הבית. ובעזרה. ובלשכת הגזית: וכן ג' שורות של תלמידים יושבין לפני הסנהדרין: יראה כל זכורך וסמיך ליה שופטים. שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל. שפטים בגימטריא ע' סנהדרין. שפטים בגימ' מכשף שמעמידין מכשף בעלי כשפים שיודעים לבטל הכשפים: שפטים. תגין למעלה ולמטה. יראה הדיין כאלו חרב מלמעלה וגיהנם פתוחה מלמטה: תתן לך. ולא לעו"ג. מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל חקיו ומשפטיו בגימטריא דיוקי משפטיו: בכל שעריך. בכל מה שאתה משער ממון חבירך כן למהים כן להציל נדקה: לשבטיך ושפטו לומר שמצוה לשבט לשפוט שבטו: ושפטו. אותיות ופשוט יהא חביב עליך דין של פשוט לדקדק בו כדין של מאה מנה: שפטים. ושפטו. משפט. הרי ג' בדיני ממונות בג':

ספורנו

(יח) **שופטים** ושטרים. אחר המצות להמון נוה עניני מנהיגיו והם השופטים והמלכים והכהנים והנביאים אשר בתקונם יתוקן ענין ההמון ובקלקולם יקולקל כמו שהעיד הנביא באמרו שריה בקרבה אריות שואגים שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר נביאיה פוחזים אנשי בוגדות כהניה חללו קדש חמסו תורה: נתן לך לשבטיך. בשעריך שהוא נותן לך שתחלק לשבטיך לא במה שתכבוש חוצה לארץ שאינו מתחלק לשבטים כאמרם ז"ל (סנהדרין) בחוצה לארץ אי אתה מושיב דיינים בכל פלך ובכל עיר ועיר וזה כמו בסוריא וזולתה: משפט צדק. תהי קבלת הטענות באופן שיפסקו הדין בצדק שלא יהא רך לזה וקשה לזה: (כ) צדק צדק תרדוף. כשתתן לך שופטים אתה האמנה אם השופטים בחר את היותר

רמבן

צוה בתורה עד האלהים יבא דבר שניהם ונתן בפלילים. אם כן מצוה שיהיה לישראל פלילים. ואמר בכאן שישימו השופטים בכל עריהם כאשר יתן להם השם את הארץ כי בחוצה לארץ אינם חייבים למנות להם ב"ד אבל כאשר ימצא המעוות יעמדו עליו הראויים לשפוט ובמשפטיהם ישפטוהו או יעלה לארץ בזמנה ושם ישפטוהו במקום המשפט והוסיף בכאן שוטרים והם שיהיו נוגשים בדבר המשפט. ולפי זה אין ישראל שבחוצה לארץ מצווים למנות להם דיינין בעיירות וכן כתב הרב רבי משה אבל במסכת מכות שנו והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם מלמד שסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ אם כן למה נאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אלא בארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר בחוצה לארץ אתה מושיב בכל פלך ופלך ואין אתה מושיב בכל עיר ועיר ונראה מזה שחייבין למנות סנהדרין בחוצה לארץ ולא בכל עיר ועיר כארץ ישראל אלא פלכים פלכים אם כן המצוה הזאת נוהגת בכל זמן בדיני ממונות ובדברים הנדונין בחוצה לארץ אבל בזמן הזה לאחר שבטלה הסמיכה כיון שכל המשפטים בטלים מן התורה דכתיב לפניהם ולא לפני הדיוטות ואנן הדיוטות אנן ואין דיינין בחוצה לארץ אלא תקנה דשליחותייהו עבדינן אין אנו חייבים במצות מנוי השופטים מן התורה כלל:

(יח) **ומעם** לשבטיך. מוסב על תתן לך מלמד שמושיבים ב"ד בכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר לשון רש"י. וכן במסכת סנהדרין ולא ידעתי פירוש דבר זה כי כיון שמנינו ב"ד בכל עיר ועיר הרי בתי דינין רבים בכל שבט ושבט אולי בא לומר שאם היתה עיר אחת לשני שבטים כירושלים שיש בה חלק ליהודה ובנימין שיושיב בה ב' בית דין וכך העלו בפרק חלק שחולקים עיר אחת לב' שבטים וכן ירושלים היתה ליהודה ובנימין ויתכן לפרש שחייב הכתוב למנות בית דין על כל השבט והוא ישפוט את כולם ואחרי כן נמנה בית דין בכל עיר ועיר שישפוט את העיר ואע"פ שכולם שוים במנין שהם כ"ג בדיני נפשות וג' בדיני ממונות אבל הגדולים שבהם בחכמה יתמנו על כל השבט ותחתיהם לכל עיר ועיר ואין בעלי הדין יכולין לכוף זה את זה לדון אלא בפני בית דין שבעירם לא בפני בית דין שבעיר אחרת ואפילו היו שני בעלי הדין בעיר אחרת יכול לומר נלך לפני בית דין שבעירנו אבל ב"ד השבט יכול לכוף כל אנשי שבטו לדון לפניו ואפילו היו הנדונים בעירם יכול לומר לבית דין הגדול של שבט אזילנא וכן אם נסתפקו בתי דינין של עיירות יבאו לפני ב"ד הגדול של שבט וישאלו כדרך שסנהדרי גדולה ממונה על כל בתי דינין של כל ישראל כך יהא בית דין אחד ממונה על כל שבט ושבט ואם הוצרכו לתקן ולגזור דבר על שבט שלהם גוזרין ומתקנין והיא לשבט כגזרת סנהדרי גדולה על כל ישראל וזה הבית דין הוא המוזכר במסכת הוריות ששנינו בו הורו בית דין של אחד מן השבטים ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט חייב ושאר השבטים פטורים וכו' ועל דרך הפשט שיעור הכתוב שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך יאמר שיתנו שופטים לשבטיהם והם ישפטו בכל שעריהם ושופט השבט ישפוט בכל שעריו:

(כ) **צדק** צדק תרדוף. הלך אחר ב"ד יפה למען תחיה וירשת את הארץ כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם לשון רש"י מספרי. וטעם הכפל לומר הדיינין צריכין שישפטו את העם משפט צדק וגם אתה צריך לרדוף הצדק תמיד שתלך ממקומך אל מקום חכמים וגדולים אחרי רבן יוחנן בן זכאי ליבנה אחר רבי לבית שערים ור"א אמר צדק צדק פעמים שירדוף אחרי הצדק שירויח בו או יפסיד או פעם אחר פעם לחזוק

רש"י

לפחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן: (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה: לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית: (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנעניים ואף על פי שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ג: (א) לא תזבח כל דבר רע. (ספרי) אזהרה למפגל בקדשים ע"י דבור רע. ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים

אבן עזרא

בניהם ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה והדבר שיתחיל השופט לדקדק הוא על עבודת גלולים המפורסמת בתחלה כמו לא תטע לך אשרה כי כן משפט עבודת גלולים אחר אחת בתוך: (כב) ולא תקים לך מצבה. לע"ג והעד אשר שנא רק מצבה שלא לע"ג איננה אסורה והעד הגאון בפרשת וישלח יעקב: (א) לא תזבח לה' אלהיך. הנה כאשר הזכיר האשרה והמצבה הזכיר כי גם הוא אסור לזבוח לשם כל בעל מום: כל דבר רע. פירוש מום: כי תועבת. כטעם הקריבהו נא לפחתך

יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ נֹתֵ֥ן לָֽךְ׃ ס
כא לֹֽא־תִטַּ֥ע לְךָ֛ אֲשֵׁרָ֖ה כָּל־עֵ֑ץ אֵ֗צֶל מִזְבַּ֛ח יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶׂה־לָּֽךְ׃
כב וְלֹֽא־תָקִ֥ים לְךָ֖ מַצֵּבָ֑ה אֲשֶׁ֥ר שָׂנֵ֖א יְהוָ֥ה אֱלֹהֶֽיךָ׃ ס
יז א לֹא־תִזְבַּ֞ח לַיהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ שׁ֣וֹר וָשֶׂ֔ה אֲשֶׁ֨ר יִהְיֶ֥ה בוֹ֙ מ֔וּם כֹּ֖ל דָּבָ֣ר רָ֑ע כִּ֧י תוֹעֲבַ֛ת יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ

אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ כא לָא תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כָּל אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהָךְ דְּתַעְבֵּיד לָךְ׃ כב וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דְּרָחֵק יְיָ אֱלָהָךְ׃ א לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּיהֵי בֵיהּ מוּמָא כָּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃

י"ד פסוי לא לך. כ"ל חס' במ"א
י"ז ר"פ בסיפרא
ס'
פ'

במ"א ויסלף קדמא: שנא ה' וסימן כי כל תועבת ה' אשר. ולא תקים לך מצבה. כי שנא אבשלום את אמנון. כי שנא שלח. שש הנה שנא ה': ושה. ה' קמץ וסימן כל פטר רחם. ושור ושה שרוע. לא תזבח לה' אלהיך שור ושה. ויחרימו את כל אשר בעיר.

בעל הטורים

אשרה. בגי' דיין שאינו הגון שכל סמעמיד דיין שאינו הגון שהוא כאילו נוטע אשירה אצל המזבח: אשרה כל עץ אצל מזבח. בגי' רשע אצל צדיק: אשר שנא ה' וסמיך ליה לא תזבח לרבות רובע ונרבע מוקצה ונעבד: כל דבר רע כי תועבת. לומר לך כל המגנה פיו נקרא תועבה שנוי: כל דבר רע. וכתיב בתריה איש או אשה אשר יעשה את הרע וגו' וילך ויעבוד אלהים אחרים. לומר שהדבור והמחשבה בע"ג מצטרף למעשה:

תולדות אהרן לא תטע לך. סנהדרין ז' ע"ב בב מעילה כח: לא תזבח. זבחים לו בכורות יד:

רמבן

לחזוק. אבל במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה ידרשו בו סוד אמרו צדק זו מדת דינו של עולם שנאמר צדק צדק תרדוף וכתיב בתריה למען תחיה וירשת את הארץ אם תדין עצמך תחיה ואם לאו הוא ידין עליך ותקים בעל כרחך ומאי צדק צדק תרי זימני דכתיב מנוגה נגדו צדק ראשון צדק ממש זו שכינה דכתיב צדק ילין בה ומאי צדק שני שמפסיד את הצדיקים ומפרש שם צדק הוי כובע ישועה על ראשו ואין ראש אלא אמת שנאמר ראש דברך אמת ואין אמת אלא שלום שנאמר כי אם שלום ואמת יהיה בימי וגומר אם כן יאמר הכתוב תשפוט אתה בבית דינך ותרדוף צדק ותשיג אותה למען תחיה לעולם הבא בצדק השני שהוא צדק עליון והוא האור הגדול הצפון לצדיקים לעתיד לבא והוא עוזו של הקב"ה וירשת את הארץ בצדק הראשון שהוא ארץ ישראל:

(כא) לא תטע לך אשרה. כל אילן הנטוע על פתחי בית אלהים יקרא אשרה אולי בעבור שהוא שם בדרך מראה אותו לעם יקרא כן מלשון תמוך אשורי במעגלותיך. יזהיר הכתוב שלא יטע אילן אצל מזבח ה' לנוי ויחשוב שהוא כבוד והדר למזבח השם ואסרה אותו בעבור שהוא מנהג שלהם וכענין שנאמר להלן והרסת את מזבח הבעל והאשרה אשר עליו תכרות. ורש"י כתב לא תטע לך אשרה לחייבו עליה משעת נטיעתה ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה לא תטע כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך אזהרה לנוטע ולבונה בהר הבית וא"כ יאמר לא תטע לך אשרה וכל עץ אצל מזבח ה' אצל הבונה בהר הבית אסמכתא מדבריהם כי הכתוב לא אסר אלא הנטיעה לא תטע לך אשרה ולא תטע לך כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך:

(כב) ולא תקים לך מצבה. מצבה אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים. אשר שנא מזבח אדמה ומזבח אבנים צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנענים ואעפ"י שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לע"ג לשון רש"י. ואם כן אסר הכתוב האשרה ואסר כל נוטע בהר הבית אע"פ שכונתו לשמים ואסר המצבה לשמים ושניהם מפני חוקת הכנעניים אבל לא הבינותי החק הזה שהרי הכנענים גם במזבחות גם במצבות היו נוהגים שהכתוב אומר ונתצתם את מזבחותם ושברתם את מצבותם כי את מזבחותם תתוצון ואת מצבותם תשברון וכן בכל מקום ואולי נאמר שהחזיקו הכנענים במצבות ולא היה להם בית ע"ג שאין שם מצבה להקטיר עליה ולצוק שמן על ראשה וכענין שנאמר בבעל ויוציאו את מצבות בית הבעל אבל המזבחות היו במקצתן להקריב גם בהם. והנראה בעיני כי היו הכנענים הטפשים בע"ג עושים בכל בתי אלהיהם מזבח להקריב עליו הקרבנות ואבן גדולה מוצבת על פתח הבית לעמוד עליה ואילן נטוע הולה לה לאשר דרך הבאים שם וגם היום עושים כן והנה השם הנכבד שמאס כל מעשיהם ואסר המצבה והאשרה ולא השאיר רק המזבח שהוא צורך הקרבנות אשר הוא יתברך צוה בהם והי' נחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו מאז קודם היות הע"ג בעולם:

טעם אשר שנא. ביאורו כי השם צוה מזבח אדמה תעשה לי וביאר משה כי באלה יחפוץ להוציא המצבה כי שנאה כי כל מעשיהם שנואין לפניו וצוה את ישראל שלא יעשו כמעשיהם אבל בימי יעקב לא נאמר עדיין ובחוקותיהם לא תלכו ולכך היה משתמש במצבה לשם שמים כמנהג העובדים והנה זו מצוה מבוארת מן ואם מזבח אבנים תעשה לי אבל מה שאמר בתורה ופסל ומצבה לא תקימו לכם הם פסל ומצבה להושיב הפסל על המצבה לע"ג כי שם בענין ע"ג דבר הכתוב אבל יאמר ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה אפילו לשמים מפני שהוא נראה כעובד לשכיות ההם או כטעם האשרה כי היה מחוקות הטעים ודע כי מזבח הוא בנין אבנים גבוה ולו קרנות ארבע ולו יסוד סובב יעלו על יסודו ומקריבים בין קרנותיו והמצבה אבן גדולה אחת ירימוה להקטיר או להקריב עליה או להיות הכומרים עומדים עליה והבמה כענין הר ועושים אותו מעפר מקובץ ועליה מזבח בנוי להקריב בו כי כל דבר רם וגבוה יקראו כן העלה על במתי עב על במתי ארץ גם גב האדם יקרא במה על במותימו תדרוך וכן אמר הכתוב וילך המלך גבעונה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא:

יז (א) לא תזבח לה' אלהיך כל דבר רע. אזהרה למפגל קדשים על ידי דיבור רע ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים לשון רש"י. והנה זו מצוה מבוארת שכבר הזהיר השוחט בעלי מומים וחזר להוסיף המפגל והקרוב כי החזיר אזהרה זאת בעבור הישראלי המקריב שלא יפגל בשחיטה אבל הכהנים זריזים ומוזהרים הם ודיים בהתראה אחת ולכך לא החזיר מום המקריבים:

וטעם כי תועבת ה' אלהיך הוא. הזבח הזה כי הזובח משחת לה' בו זה הוא כאומר בקבלה וארור נוכל ונודר וזובח משחת לה' כי מלך גדול אני ועל פי המדרש תהיה התועבה ברובע ונרבע באתנן ומחיר שהם תועבות:

ספורנו

היותר שופטי צדק אף על פי שאין בהם כל כך שאר מכשירים הראויים לדיין כמו שלמות הקנין ושלמות הגוף כענין אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו: למען תחיה וירשת. תצטרך לזה יותר בארץ כי חסרון זה ימנע הירושה בה כאמרו בעון בצע קלפתי: (כא) לא תטע לך אשרה. הביא שלשה דומים מענין דברים שהם נאים כפי החוש ונמאסים מפני מומים הרוחני ראשונה היא האשרה שהיא לנוי היכלות ומכל מקום היא נמאסת לקדש מפני שהיא תכסים לע"ג וכן נקדים העדפת הצדק הרוחני לשלמות גוף הדיין שהוא חושי וגשמי שנית המצבה שאף על פי שהיתה לרצון קודם מתן תורה כאמרו ושתים עשרה מצבה וזה כי היה ענינה כאלו המקריב נצב תמיד לפני הקדש כענין שויתי ה' לנגדי תמיד ונפלו מזאת המדרגה בענין העגל כאמרו שם כי לא אעלה בקרבך וכן יקרה בענין זקן שאין פרקו נאה שיאה עליו שם רע בילדותו כשתמצא זקן ופרקו נאה. שלישית הביא ענין המום המאמסת. אף על פי שתהיה הבהמה יפה כפי החוש ושמנה טוב אלף זוז ועם כל זה היא נפסלת לקדש מפני מום בלתי מחסר מדמים ויהיה שור שוה סלע בשביל היותו תמים כשר לקרבן וכן יהיה בזקן בעל מדה מגונה כשתמצא שלם ממנו במדות אף על פי שלא יהיה:

ס

הוּא׃ ס ב כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד
שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן
לָךְ אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ
לַעֲבֹר בְּרִיתוֹ׃ ג וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם
וְלַשֶּׁמֶשׁ ׀ אוֹ לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא
הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי׃ ד וְהֻגַּד־
לְךָ וְשָׁמָעְתָּ וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה
אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה
הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל׃
ה וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ הַהוּא אוֹ
אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־
הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־
הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה וּסְקַלְתָּם
בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃ ו עַל־פִּי ׀ שְׁנַיִם
עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת
לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד׃ ז יַד
הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה
לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ
ח כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־
דָּם ׀ לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע

ז׳ בליש׳א · ל׳ · ל׳ · ל׳ . ב׳ · פ׳ · ב׳ · ח׳ · ח׳ בטעמי בספ׳ · ט׳ו דגשים

הוּא׃ ב אֲרֵי יִשְׁתְּכַח בֵּינָךְ
בְּחַדָא מִן קִרְוָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ גְּבַר אוֹ אִתְּתָא
דְּיַעֲבֵיד יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּר עַל קְיָמֵיהּ׃
ג וְאָזַל וּפְלַח לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא
וּסְגֵיד לְהוֹן וּלְשִׁמְשָׁא אוֹ
לְסִיהֲרָא אוֹ לְכָל חֵילֵי
שְׁמַיָּא דְּלָא פַקֵּדִית׃
ד וְיִתְחַוֵּי לָךְ וְתִשְׁמַע
וְתִתְבַּע יָאוּת וְהָא קוּשְׁטָא
כֵּיוָן פִּתְגָמָא אִתְעֲבִידַת
תּוֹעֵבְתָּא הָדָא בְּיִשְׂרָאֵל׃
ה וְתַפֵּיק יָת גַּבְרָא הַהוּא
אוֹ יָת אִתְּתָא הַהִיא
דַּעֲבַדוּ יָת פִּתְגָמָא בִּישָׁא
הָדֵין לְקִרְוָךְ (נ״א לִתְרַע בֵּית
דִּינָךְ) יָת גַּבְרָא אוֹ יָת
אִתְּתָא וְתִרְגְּמִנּוּן בְּאַבְנַיָּא
וִימוּתוּן׃ ו עַל מֵימַר תְּרֵין
סָהֲדִין אוֹ תְלָתָא סָהֲדִין
יִתְקְטֵיל דְּחַיָּב קְטוֹל לָא
יִתְקְטֵיל עַל מֵימַר סָהִיד
חַד׃ ז יְדָא דְסָהֲדַיָּא תְּהֵי
בֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵיהּ
וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא
וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃
ח אֲרֵי יִתְכַּסֵּי מִנָּךְ פִּתְגָמָא
לְדִינָא בֵּין דַּם לְדַם בֵּין
דִּין לְדִין וּבֵין מַכְתַּשׁ סְגִירוּ

רשי

קדשים: (ב) לעבור בריתו. אשר כרת אתכם שלא לעבוד ע"ג: (ג) אשר לא צויתי. לעבדם (מגלה ח): (ד) נכון. תכוון העדות: (ה) והוצאת אל שעריך את האיש ההוא וגו׳. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער שנדון בו נאמר שעריך למטה ונאמר שעריך למעלה מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו. ותרגומו לקירוך: (ו) שנים או שלשה. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ואין נעשין זוממין עד שיוזמו כלם (מכות ו): (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך: בין דם לדם. (ספרי סנהדרין פד) בין דם טמא לדם טהור: בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: בין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור

אבן עזרא

לפתחך ויש עונש לזבחו ואין עונש לאשר איננו זובח כלל חוץ מהחיוב: (ב) כי ימצא בקרבך. ואחר שהזכיר האשרה אצל המזבח שהיא בפרהסיא לכל שב להזהיר על היחיד על עבו"ג: לעבור בריתו. הפך להעמידו. דקדוק וישתחו. בספר היסוד: (ג) אלהים אחרים. פסילים מעשה בני אדם: ולשמש ולירח ולצבא השמים. שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי. לעבדם ואם הם מעשי: ודרשת היטב. מאד מאד וכן היטב חרה לי והוא מטעו רחוק מגזרת טוב: (ה) וסקלתם באבנים. זה או זאת כמו באש ישרפו אותו ואתהן ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים: (ו) או שלשה עדים. מקבלים עדות שנים על דעת הגאון והנה לא פירש בתורה אם תקובל עדות השאר והאשה ועדות אויב המת ויש אומרים אם היו שני עדים מכחישים שנים עדים השלישי יכריע לזכות או לחובה ויש אומרים שנים עדים מהחכמים ושלשה מהאחרים וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי הקבלה: (ז) יד העדים. יד כל אחד מהעדים וכן וימס לבב העם ורבים כן: ובערת. פירשתיו: (ח) כי יפלא ממך דבר. עם השופט ידבר בעבור היות עדות שנים להמית המת וזה פי׳ בין דם לדם בין דם נקי לדם חייב. ומלת יפלא. כמו היפלא מה׳ דבר ושם מפורש: בין דין לדין. בממון: בין נגע לנגע. כמו

ואת נב עיר הכהנים: יעשה את הרע עשית את הרע ז׳ בלישנא וסימן במסרה רבתא: ומתו ח׳ וסימן במסרה רבתא: למשפט ט׳ו דגשים וסימן נמסר בסדר

בעל הטורים

על פי שנים עדים. פ״א כפולה לומר דוקא מפיהם ולא מפי כתבם: יומת המת. הרשעים בחייהם נקראים מתים: כי יפלא. פ״א כפולה פקומה לומר במופלא שבב״ד ואינו חייב כ״א כתורה שבפ״ם:

תולדות אהרן

שעריך. כתובות מה: הלך ויעבוד. מגלה ט סנהדרין ס: והגד לך. שם מ: והוצאת את האיש. סוטה כג סנהדרין עז מה ס קיא: אל שעריך. כתובות מה: (וסקלתם באבנים. סוטה יט): על פי שנים עדים. ברכות יח סנהדרין לז מכות ה ו שבועות לד: לא יומת על פי עד אחד. מכות ו: יד העדים. סנהדרין מה: כי יפלא. שם פה פז הוריות ד נדה יט עקידה שער מג:

ספורנו

יהיה עשיר ונאה כמוהו: יז (ב) כי ימצא בקרבך. אחר שצוה למנות דיינים בכל עיר ועיר לשפוט כל בית דין את בני עירו. הזכיר משפט שעבד ע"ג שאינו נדון בעירו אבל נדון באותה העיר שעבד בה ואחריו הזכיר ענין מחלוקת בתי דינים שזה גם כן נשפט בעיר אחרת היינו במקום אשר יבחר ה׳. וכן ענין זקן ממרא: לעבר בריתו. הברית שכרת על המצות כי אמנם העובד ע"ג כופר את כל המצות ומבטלן: (ג) אלהים אחרים. עצמים נבדלים זולת האל ית׳: ולשמש או לירח. שהם גשמיים: אשר לא צויתי. אשר לא מניתי בשום מנוי בחיריי שיוכלו לעשות כרצונו אבל נתתי להם חק שלא יעבור על הפך מחשבת עובדי ע"ג שחשבו שלכל עיר ועיר יש שר יכול כרצונו להיטיב ולהרע ושהוא מטיב כשיעבדוהו: (ה) את האיש ההוא או את האשה ההיא. ולא נאמר שהאשה היא פתיות ובל ידעה מה ושאין צריך לדונה בשער שעברה בו להורות הפך דעותיה: אל שער שעבר בו להראות שלא יושיעהו האל הנכר הנעבד שם אשר חשב העובד להיות נטע בו: (ו) על פי שנים עדים או שלשה. אפילו בע"ג תבטל כל העדות אם נמצא אחד מהם פסול ולא נאמר תתקיים העדות בשאר: (ח) כי יפלא ממך. אף על פי שמניחם השופטים בכל עיר ועיר כדי שכל בית דין ישפוט את עירו הנה בהולד ספק איך היה מפי השמועה

רמבן

(ב) כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר ה׳ אלהיך נתן לך. כבר פירשתי כי כאשר ידבר במשפטים יזכיר תחלה המשפט בע"ג או בעובדיה ואחר באחד שעריך אשר ה׳ אלהיך ולא שיהיה זה בארץ ישראל בלבד שאף העובד בחוצה לארץ בסקילה אבל ענין הכתוב שאמר כי ימצא הדבר באחת מן הערים הרחוקות שיתן לך השם כאשר ירחיב את גבולך והוגד לך ושמעת באיזה עיר אחרת שתהיה אתה שם תדרוש את הדבר היטב וכאשר תדע שהוא אמת והוצאת אותם אל השער ההוא שעבד בו וסקלתם ואמר נעשתה התועבה הזאת בישראל לחייב אפילו בחוצה לארץ כי בעיר הנדחת אמר נעשתה התועבה הזאת בקרבך אבל כאן הזכיר באחד שעריך שדבר בהווה כאשר פירשנו ואחר כן הזכיר בישראל ללמד שנוהג זה בכל ישראל ועוד הוצרך לומר באחד שעריך ללמד שיסקל על שער שעבד בו וזה בארץ כי בחוצה לארץ נסקל על פתח ב"ד שנדון בו והמצוה הזו מבוארת שכבר אמר זובח לאלהים יחרם ובכל מקום ובכל זמן ולכן שונה אותה לבאר מה שיצטרך להוסיף במצוה ויקצר בדבר הנזכר. ועל דרך האמת יתכן כי הזכיר באחד שעריך בעבור שאמר לעבור בריתו והיא התועבה הנעשית בישראל יודיע הכתוב כי הברית בארץ הברית אבל הדר בחוצה לארץ כאלו עובד ע"ג וכבר הזכרתי הענין הזה. והזכיר או אשה כי בעבור קלות דעת האשה

תתפתה לעבוד ע"ג באותות או במופת שנעשה לפניה והעד נשי ירמיהו וכן הזכיר באוב וידעוני או אשה לרגילות הנשים בהם כמו שאמר מכשפה לא תחיה ובספרי
דרשו כי בעבור שאמר במדיח יצאו אנשים בני בליעל ואין הדין ככה בנשים הוצרך לפרש בעובד שהוא שוה באיש ובאשה וטעם אשר לא צויתי מפורש:

(ו) על פי שנים עדים או שלשה עדים. אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת
יסף

טהור: דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה: וקמת ועלית. (סנהדרין פ"ו) מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות: (ט) הכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי: אל השופט אשר יהיה בימים ההם. (ספרי) ואפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך: (יא) ימין ושמאל. (סנהדרין כט) אפי' אם אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וכל שכן שאמר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל: (יג) וכל העם ישמעו. (ספרי) מכאן שממתינים לו עד הרגל וממיתין

כמו פלע וחבורה והכלל דברי ריבות: וקמת ועלית. פירשתיו: (ט) הכהנים הלוים. כאשר פירשתי כי יש כהנים שאינם מיחוס לוי: ואל השופט. הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים: ואל השופט. במקום שיהיה: (יא) על פי התורה אשר יורוך. בדבר המופלא: (יב) ומת האיש ההוא. בית דין ימיתוהו והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו וכאשר הזכיר השופט באר המשפטים שהוא צריך

לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת
ועלית אל־המקום אשר יבחר
יהוה אלהיך בו: ט ובאת אל־
הכהנים הלוים ואל־השפט אשר
יהיה בימים ההם ודרשת והגידו
לך את דבר המשפט: י ועשית
על־פי הדבר אשר יגידו לך מן־
המקום ההוא אשר יבחר יהוה
ושמרת לעשות ככל אשר יורוך:
יא על־פי התורה אשר יורוך ועל־
המשפט אשר־יאמרו לך תעשה
לא תסור מן־הדבר אשר־יגידו
לך ימין ושמאל: יב והאיש אשר־
יעשה בזדון לבלתי שמע אל־
הכהן העמד לשרת שם את־
יהוה אלהיך או אל־השפט ומת
האיש ההוא ובערת הרע
מישראל: יג וכל־העם ישמעו
ויראו ולא יזידון עוד: שני ס
יד כי־תבא אל־הארץ אשר יהוה
אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה
בה ואמרת אשימה עלי מלך

ג' כ"כ חסר ד' | ז' בטעם מלרע | י"ג | י"ד זקפין בסוף חד ספ' בפסוק | י"ד זקפין | ג' ומ"ג | מטעין בים ולא | ד' חסר ו' וכל בראשית דכוותה. | י"א ז' חסר וד' מ"ל | ג' בטעם בסין | ג' ומ"ל | י"ו חסרים | ג' וסי' אכל מלכא בסלא. | ג' ומ"ג | ג' מ"ל

למכתש סגירו פתגמי
פלוגת דינא בקרוך ותקום
ותסק לאתרא דיתרעי יי
אלהך ביה: ט ותיתי לות
כהניא ליואי ולות דינא
דיהי ביומיא האנון ותתבע
ויחוון לך ית פתגמא
דדינא: י ותעביד על מימר
פתגמא דיחוון לך מן אתרא
ההוא דיתרעי יי ותטר
למעבד ככל דילפונך:
יא על מימר אוריתא דילפונך
ועל דינא דיימרון לך
תעביד לא תסטי מן פתגמא
דיחוון לך לימינא ושמאלא:
יב וגברא דיעביד ברשע
בדיל דלא לקבלא מן
כהנא דקאים לשמשא תמן
קדם יי אלהך או מן דינא
ויתקטיל גברא ההוא ותפלי
עביד דביש מישראל:
יג וכל עמא ישמעון
וידחלון ולא ירשעון עוד:
יד ארי תיעול לארעא דיי
אלהך יהיב לך ותרתה
ותתב בה ותימר אמני עלי

בעל הטורים

השפט ג' פעמים בפרשה שהם כנגד שלשה סנהדרין. שצריך שימרה על ב"ד הגדול: וכל העם ישמעו ויראו וסמיך ליה אשימה עלי מלך. שכן כתיב במלך כל איש אשר ימרה את פיך. ולא יזידון עוד וסמיך ליה אשימה עלי מלך. שכן אמר דוד להכרית מעיר ה' כל פועלי און: כי תבא. בגי' בימי שמואל: וישבתה. מלא ה"א נאמר בי' דורות שאלו מלך:

מסעי: הכהנים הלוים י"ג וסימן במסרה רבתא: שמר י"א ז' חסר וד' מלאים וסימן במסרה רבתא: ויראו ו' רפין וסימן בספ"ר: נתן לך ג' וסי' נמסר בסדר עקב ובלשון ארמי אכל מלכא בסלא:

תולדות אהרן וקמת ועלית. סוטה מה קדושין
סט סנהדרין יד פז זבחים נד: ובאת אל הכהנים הלוים. ר"ה כה סוטה מה קדושין סו סנהדרין יד כח נב: אשר יגידו לך. סנהדרין פז ע"ב ח: מן המקום ההוא. שם פו (פסחים לד): על פי התורה. מגלה כ סוטה ז יז סנהדרין פו (ברכות ג): לא תסור. ברכות יט שבת כג סוכה מו הוריות ד מנחות לח: (ענין זקן ממרא. סוטה יט: והאיש אשר יעשה. סנהדרין פו: וכל העם ישמעו. שם פט: (וירשתה וישבת בה. יבמות ג'): ואמרת אשימה. סנהדרין כ:

ספורנו

השמועה לא ישפטוהו בית דין של אותה העיר כפי מחשבתם אבל יהיה פסק דין כפי מחשבת רוב בית דין הגדול וכן כשלא ידעו אלא על אלו: (יב) והאיש אשר יעשה בזדון שיורה הלכה למעשה נגד הוראת בית דין הגדול. ומת האיש ההוא. ע"פ בית דין הגדול ובזה כל העם ישמעו ויראו: (יד) אשימה עלי מלך ככל הגוים. שתהיה

רמבן

ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולן לשון רש"י. ואם כן אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול לעדות כולה בטלה והם כולם נהרגים ומשלמים ממון בהזמתן שעיקר הכתוב להקיש שלשה לשנים בכל דבריהם כדעת רבותינו. ועל דרך הפשט אמר הגאון רב סעדיה שנים עדים או שלשה מקבלים עדות השנים ואין בכתוב קבלת עדות רק עדים אבל כמדומה לי שטעה הגאון בדינו כי עדות דיני נפשות לא תקובל רק בפני סנהדרין של עשרים ושלשה אבל פשוטו של מקרא לאמר שיומת המת על פי שנים עדים כשאין שם יותר או על פי שלשה אם ימצאון שם שלשה ואמר הכתוב כאשר הוגד לך ושמעת תדרוש הדבר היטב על פי כל העדים הנמצאים שם והנה אם שמענו שעבר בפני שלשה נשלח בעבורם ויבואו לב"ד ויעידו כולם והוא הדין למאה כי בשמענו דברי כולם יתברר האמת ואם לא היו שם יותר או שהלכו להם ואינם נמצאים שם בשנים די:

(ח) דברי ריבת. שיהיו חכמי העיר חלוקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה לשון רש"י והיא דעת אונקלוס. ואיננו נכון אבל כפי מדרשו בין דם לדם בין דם נדה לדם יולדת ולדם זבה בין דין לדין בין דיני ממונות לדיני נפשות לדיני מכות ובין נגע לנגע בין נגעי אדם לנגעי בתים לנגעי בגדים דברי ריבות השקאת הסוטה ועריפת העגלה וטהרת המצורע. והנה טעמו ובין הלמ"ד לדעתם תשמש כמו בי"ת בין דם בדם דין בדין כלומר שיפלא דבר למשפט באחד מכל הדמים ואחד מכל הדינין וכמוהו לוז שם העיר לראשונה בראשונה נגפו ה' במיעיו לחולי לאין מרפא בחולי באין מרפא ויחפהו זהב לכרים שש מאות בככרים וכן רבים או טעמו בין דם לכל הדמים בין דין לכל הדינין וכן כל ריב אשר יבוא אליכם מאחיכם בין דם לדם בין תורה למצוה לחוקים ומשפטים והזהרתם אותם ולא יאשמו לה' וכפי פשוטו בין דם לדם בענין רציחות או דיני ממון או פלע וחבורה כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך ודבר הכתוב בהווה כי בעניני המשפטים יהיו המחלוקות יותר משאר ההוראות אבל דין הזקן שוה בכולם ולכך אמר ועשית על פי התורה ועל המשפט כי התורה תרמוז שאר ההוראות:

(יא) ימין ושמאל. אפי' אם אומר לך על ימין שהוא שמאל או על שמאל שהוא ימין לשון רש"י. וענינו אפילו תחשוב בלבך שהם טועים והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימינך לשמאלך תעשה כמצותם ואל תאמר איך אוכל החלב הגמור הזה או אהרוג האיש הנקי הזה אבל תאמר כך צוה אותי האדון המצוה על המצות שאעשה בכל מצותיו ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר ועל משמעות דעתם נתן לי התורה אפילו יטעו וזה כענין רבי יהושע עם ר"ג ביום הכפורים שחל להיות בחשבונו. והצורך במצוה הזאת גדול מאד כי התורה נתנה לנו בכתב וידוע הוא שלא ישתוו הדעות בכל הדברים הנולדים והנה ירבו המחלוקות ותעשה התורה כמה תורות וחתך הכתוב לנו הדין שנשמע לבית דין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה בין שקבלו פירושו עד מפי עד ומשה מפי הגבורה או שיאמרו כן לפי משמעות המקרא או כוונתה כי על דעת שלהם הוא נותן לנו התורה אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין כי רוח השם על משרתי מקדשו ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול. ולשון ספרי אפילו מראין בעיניך על הימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם:

(יד) ואמרת אשימה עלי מלך. על דעת רבותינו כמו ואמר אשימה עלי מלך והוא מצות עשה שיתחייב אותנו לומר כן אחר ירושה וישיבה כלשון ומשית

אבן עזרא

חייב לשמרם: (טו) שום תשים. רשות אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל. מדרך האמת לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל ולא אדומי אף על פי שכתוב בו אחיך ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה ותצא מרכבה ממצרים והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיוציא העם לשוב אל מצרים וזה דבר ברור כי השם גאלם משם ובשובם יחללו השם ואוריה הגדולה בסכנת הנפש ברח לשם גם ירמיהו בעל כרחו הלך לשם: (טז) לא תספון. מצוה היתה ולא נכתבה ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם וזאת דרך אחרת: (יז) ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו: וכסף וזהב לא ירבה לו. שלא יעניש את ישראל והנה שלמה שנתן הכסף כאבנים בירושלים מרוב אהבתו לממון התרעמו עליו ישראל אמרו איך הכביד את עולנו ויש

תרגום

מַלְכָּא כְּכָל עַמְמַיָּא
דִּבְסַחֲרָנִי: טו מַנָּאָה תְמַנֵּי
עֲלָךְ מַלְכָּא דְּיִתְרְעֵי יְיָ
אֱלָהָךְ בֵּיהּ מִגּוֹ אֲחָךְ תְּמַנֵּי
עֲלָךְ מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ
לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר נוּכְרַי
דְּלָא אֲחוּךְ הוּא: טז לְחוֹד
לָא יַסְגֵּי לֵיהּ סוּסְוָן וְלָא
יְתִיב יָת עַמָּא לְמִצְרַיִם
בְּדִיל לְאַסְגָּאָה לֵיהּ סוּסְוָן
וַייָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן
לְמִתַּב בְּאוֹרְחָא הָדֵין עוֹד:
יז וְלָא יַסְגֵּי לֵיהּ נְשִׁין וְלָא
יִטְעֵי לִבֵּיהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא
לָא יַסְגֵּי לֵיהּ לַחֲדָא:
יח וִיהֵי כְּמִתְּבֵיהּ עַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתֵיהּ וְיִכְתּוֹב לֵיהּ יָת
פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא הָדָא עַל

מקרא

ד'. ב' חסר בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי:
ב' טו שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר
יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב
אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל
לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־
אָחִיךָ הוּא: טז רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ
כ"ד סוּסִים וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם
כ"ח מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה
ד' אָמַר לָכֶם לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ
י"ז ר"פ בתורה הַזֶּה עוֹד: יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים
וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא
ב' על כפא יַרְבֶּה־לּוֹ מְאֹד: יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ
עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת־
ד' מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל־סֵפֶר

רש"י

וממיתין אותו ברגל: (טז) לא ירבה לו סוסים. (סנהדרין כא) אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם כמה שנא' בשלמה (מלכים א י) ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה: (יז) ולא ירבה לו נשים. אלא י"ח שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו (שמואל ב יב) ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה: וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. (סנהדרין כא) אלא כדי ליתן לאכסניא: (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו: את משנה התורה. (סנהדרין שם) שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו. ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור: דברי

בעל הטורים

בכל הגוים אשר סביבותי. ולכך שאלו מלך בימי שמואל כי עד עתה לא היו נשלטים מלך אלא שרנים. ואחר פרשת עגו"ג ואשרה כתיב פ' מלך לומר שהמלך יצוה להסיר האשרות ולבער העגו"ג כא"י: מקרב אחיך. בגימטריא משבט יהודה: תשים עליך. בגימ' שלשים מעלות. לומר שהמלכות נקנית בשלשים מעלות:

בכל הגוים ד' וסימן אשימה עלי כלך. מלך לשפטנו ככל הגוים. והיינו גם אנחנו ככל הגוים. יען אמר מואב ושעיר הנה: סביבתי ב' חסר וסימן אשימה

תולדות אהרן שום תשים. יבמות מה קב כתובות יז סוטה מא קדושין לב: מקרב אחיך. קדושין עו קמא פח בתרא ג סנהדרין יט כ כב: לא תוכל לתת. סוטה מא: לא ירבה לו. סנהדרין כא: לא תוסיפון לשוב. סוכה נא (סוכה נב): ולא ירבה לו נשים. מציעא קטו סנהדרין כא: וכסף וזהב. סנהדרין שם: וכתב לו. שם כא כב:

ספורנו

שתהיה המלכות לו ולזרעו לא כענין השופטים שהיה השופט מולך הוא בלבד אבל לא זרעו אחריו ועל מנוי שופט למלך בזה האופן נלטוו בביאתם לארץ כאמרו ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. אמנם שיהיה המלך כמלכי הגוים מחזיק במלכות הוא וזרעו נמאס אצל האל יתברך אבל צוה שכאשר יקשו ערפם להעמיד להם מלך בזה האופן לא יבחרו אלא אדם כשר שיבחר בו ה' ולא יעביר את ישראל על דת. ושלא יהיה איש נכרי אע"פ שיהיה אדם כשר ואף על פי שיהיה גבור ואיש מלחמה וכאשר חטאו בשאלת המלך שימלוך הוא וזרעו ככל הגוים היה העונש עליהם בתקלות הקורות להמון בשביל המלך כאמרו וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא וכאמרו אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי. והיה הרשות במנוי המלך כמו שהיה הרשות ביפת תאר אשר רמז שסופו לשנאתה ולהוליד ממנה בן סורר ומורה כמו שקרה לדוד בדבר אבשלום

רמבן

ועשית מעקה לגגך וזולתם. והזכיר ואמרת כי מצוה שיבואו לפני הכהנים הלוים ואל השופט ויאמרו להם רצוננו שנשים עלינו מלך. ולפי דעתי עוד שגם זה מרמיזותיו על העתידות שכן היה כששאלו להם את שאול אמרו לשמואל שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים וכן כתוב שם והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו וגו' כי מה טעם שתאמר התורה במצוה ככל הגוים אשר סביבותינו ואין ישראל ראוים ללמד מהם ולא לקנא בעושי עולה אבל זה רמז לענין שיהיה ולכך באה הפרשה בלשון הבינוני כאשר פירשתי כבר:

(טו) **וטעם** אשר יבחר ה' אלהיך בו. על דעת המפרשים שיהיה נבחר על פי נביא או במשפט האורים אשר יצוה הכתוב תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו כי הוא יבחר ולא אתה. ובספרי שום תשים עליך מלך מת מנה אחר תחתיו מלך ולא מלכה אשר יבחר ה' אלהיך בו על פי נביא אם כן מה טעם להזהיר לא תוכל לתת עליך איש נכרי והשם לא יבחר בנכרי אבל בדעת רבותינו יש בכתוב הזה תנאי נסתר יאמר שום תשים עליך מלך שיבחר השם בו אם תוכל לעשות כן שימנך השם בנביאים אבל איש נכרי לא תוכל לתת עליך לעולם. ועל דרך הפשט אמרו שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' ולא אשר שנא ה' אלהיך בו כי הוא בוחר בישראל ולהיות המולך מבחוריו ולא מקרב העמים אשר שנא. ודעתי בדרך הפשט כי טעם אשר יבחר שכל מולך על עמים מאת האלהים הוא לו כענין שכתוב די שליט עלאה במלכות אנשא ולמאן דיצבא יתננה וכך אמרו אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמי ליה יאמר שום תשים עליך מלך כל אשר יהיה נגזר מן השמים שימלוך ואם הוא מקטני שבטי ישראל ומשפחתו הצעירה אבל איש נכרי לא תמלוך עליך לעולם וכן על דרך הפשט המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו כל שיבנו שם בית המקדש לה' כי הכל מרצון ה':

(טז) **לא** ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה שהסוסים באים משם שנאמר ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף. והוקשה לי בזה כי אמרו בירושלמי בסוף סנהדרין לישיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה לפרקמטיא ולכבוש הארץ ואם ישלח המלך ויקנה משם הסוסים והרכב סחורה היא זו ומותר. ויתכן שדרך הכתוב כי הזהיר לא ירבה לו סוסים אפילו מארצו ומארץ שנער או בדרך הסחורה המותרת שלא יבטח על רכבו כי רב ועל פרשיו כי עצמו מאד אבל יהיה מבטחו בשם אלהיו ואח"כ הזהיר על המלך שלא ישיב את העם מצרימה שיהיו לו שם מעבדיו ומעמו שרי מקנה יושבים בערי הרכב למען הרבות סוס כענין שנאמר בשלמה ואת כל ערי המסכנות אשר לשלמה ואת ערי הרכב וגו' וכן היו לו במצרים כמו שנאמר ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה סחרי המלך וגו' שלא היה אדם רשאי להוציא ממצרים סוסים שלא ברשות מלך מצרים והיו נותנים לו מכס מהם ונתן פרעה לשלמה מוצא הסוסים כלומר שיוציא הוא ברצונו והוא שיתן הרשות לאשר ירצה ויהא המכס שלו והיו לו שם הסוחרים עומדים במצרים קונים הסוסים כולם ושולחים אל אדוניהם כרצונו ומוכרים האחרים לשאר מלכי הארץ והוא שאמר וכן לכל מלכי החתים ולכל מלכי ארם בידם יוציאו כלומר על ידי סוחרי שלמה יוציאו אותם ולו יתנו המכס:

וטעם רק. לומר אף על פי שתשים עליך מלך ככל הגוים אשר סביבותיך רק לא יהיה כמלכיהם שלא ירבה סוסים כאשר יעשו הם שכל חפצם במלכים למען הרבות להם סוסים ופרשים:

וטעם וה' אמר לכם. כי השם אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך מצרים וכן כאשר צוך ה' אלהיך שהוא מצוה אותך כן. או אמר לכם שאמר לי כן לצוות אתכם כדרך ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' ועל דרך רבותינו כי כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד מצוה ומשה הזכיר וה' אמר לכם שלא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. וכבר פרשתיו:

וטעם המצוה הזאת. מפני שהיו המצרים והכנענים רעים וחטאים לה' מאד כמו שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ

רש"י

(יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) לבלתי סור מן המצוה. אפילו מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל (שמואל א י) שבעת ימים תוחל עד בואי אליך להעלות עולה ויתיב (שמואל א יג) וייחל שבעת ימים ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל ואמר לו נסכלת כאשר לא שמעת וגומר (שם) ועתה ממלכתך לא תקום הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. (הוריות יא כריתות ה) מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם: (א) כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין: חלק. בביזה: ונחלה. בארץ: אשי ה׳. קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים): ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר. בקרב אחיו. זו נחלת חמשה ואיני יודע מה היא ונ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קיני וקנזי וקדמוני וכן דורש בפרשת מתנות שנאמרו לאהרן (דברים י׳) על כן לא היה ללוי וגו׳ להזהיר על קיני וקנזי וקדמוני. שוב מצאה בדברי רבי קלונימוס הכי גרסינן בספרי. ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה. בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה. נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד: כאשר דבר לו. (במדבר י"ח) בארצם לא תנחל אני חלקך: (ג) מאת העם. ולא מאת הכהנים: אם שור אם שה. פרט לחיה: הזרוע. מן הפרק של ארכובה עד כף של יד שקורין אשפל"ו: הלחיים. (חולין קלג) עם הלשון. דורשי רשומות היו אומרים זרוע תחת יד שנאמר (במדבר כה) ויקח רומח בידו. לחיים. תחת תפלה שנאמר

אבן עזרא

ויש אומרים בעבור הבינים התרעמו ואין זה אמת כי הגרים בנו הבית כי כן כתוב והנה אדונירם שהיה על המס רגמוהו במותו: (יח) והיה כשבתו. בתחלת מלכותו: משנה. נסחה שנית: (יט) והיתה עמו. התורה: וקרא בו. בספר: ליראה. הוא בעצמו: לשמור את כל דברי. כי הוא יתקן המעוותים בכחו: (כ) לבלתי רום לבבו. אם היה חפשי מהמצות: ולבלתי סור. כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה ושכרו למען יאריך ימים: (א) לא יהיה לכהנים הלוים. כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא השופט הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה ואחר שאמר שאין להם נחלה יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים

מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׃ יט וְהָיְתָה
עִמּוֹ וְקָרָא בוֹ כָּל־יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן
יִלְמַד לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהָיו
לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
הַזֹּאת וְאֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה
לַעֲשֹׂתָם׃ כ לְבִלְתִּי רוּם־לְבָבוֹ
מֵאֶחָיו וּלְבִלְתִּי סוּר מִן־הַמִּצְוָה
יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים
עַל־מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב
יִשְׂרָאֵל׃ שלישי ס יח א לֹא־
יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט
לֵוִי חֵלֶק וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי
יְהוָה וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ ב וְנַחֲלָה
לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה
הוּא נַחֲלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס
ג וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת
הָעָם מֵאֵת זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר
אִם־שֶׂה וְנָתַן לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ

יא ד׳ ד׳ ה׳ חסר וג׳ מ״ל ג׳ ט׳ כתיב ו׳ וכל מאשי דכעתה כ״ג ר״פ כ׳

סִפְרָא מִן קֳדָם כַּהֲנַיָא לֵוָאֵי׃
יט וּתְהֵי עִמֵּיהּ וִיהֵי קָרֵי בֵיהּ
כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי בְּדִיל דְיֵילַף
לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ
לְמִטַּר יַת כָּל פִּתְגָמֵי
אוֹרַיְתָא הָדָא וְיַת קְיָמַיָא
הָאִלֵּין לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ כ בְּדִיל
דְלָא יְרוּם לִבֵּיהּ מֵאֲחוֹהִי
וּבְדִיל דְלָא יִסְטֵי מִן
תַּפְקֵידְתָּא יְמִינָא וּשְׂמָאלָא
בְּדִיל דְיוֹרִיךְ יוֹמִין עַל
מַלְכוּתֵיהּ הוּא וּבְנוֹהִי בְּגוֹ
יִשְׂרָאֵל׃ א לָא יְהֵי לְכַהֲנַיָא
לֵוָאֵי כָּל שִׁבְטָא דְלֵוִי חוּלַק
וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל
קֻרְבָּנַיָא דַיְיָ וְאַחְסַנְתֵּיהּ
יֵיכְלוּן׃ ב וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי
לֵיהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי מַתְּנָן דִיהַב
לֵיהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּיהּ
כְּמָא דְמַלֵּיל לֵיהּ׃ ג וְדֵין
יְהֵי דַחֲזֵי לְכַהֲנַיָא מִן עַמָּא
מִן נָכְסֵי נִכְסְתָא אִם תּוֹר
אִם אִמַּר וְיִתֵּן לְכַהֲנָא

עלי מלך. סביבתי נערי: ואת החקים ד׳ וסי׳ ושמרת את המצוה. והיתה עמו וקרא בו. ואת החקים ואת המשפטים והתורה והמצוה

תולדות אהרן והיתה עמו. שם כא: למען ילמד ליראה את ה׳. הוריות יא: למען יאריך. הוריות שם כריתות ה (שקלים מט סוטה כב): הוא ובניו בקרב ישראל. הוריות שם כריתות שם: (לא יהיה לכהנים. שקלים מט סוטה כב: אשי ה׳ ונחלתו. חלה ס): וזה יהיה משפט. חולין קל: מאת העם. שם קלב: מאת זבחי הזבח. שם קלב קלג: אם שור אם שה. שם קלב: ונתן. שם קלו: הזרוע והלחיים. שם קלד:

ספורנו

אבשלום: (יט) למען ילמד ליראה. בחלק העיוני ממנה המורה במופת את

בעל הטורים לבלתי רום לבבו מאחיו. הפסוק מתחיל ומסיים בלמ"ד רמז שילא מלכות מיהודה ששמו עולה ל׳ ול׳ מעלות במלכות ודוד בן ל׳ שנה במלכו. ולכן אמר שירה שמתחלת בלמ"ד וסוף למנצח לעבד ה׳ לדוד: למען יאריך ימים. מלך שמלך בן ל׳ יאריך ימים ולא שאול ולכך סמיך ליה לא יהיה לכהנים ואחריו פ׳ אוב דמשום מעשה דנוב עיר הכהנים ומשום ששאל באוב נטרד ממלכותו: לא יהיה לכהנים. סמיך לפ׳ מלך כי ע"פ כה"ג הוא נמשח. והקדים מלך שגדול הוא ממנו. ועוד רמז שעל הנביא יהיה העולה והמנחה והנסך. ועוד מה כהן ולוי נוטלין מעשר כך המלך נוטל מכס יעשור: אשי ה׳ ונחלתו. וכתיב בתריה וזה יהיה משפט הכהנים דכהנים משולחן גבוה קא זכו: סטים. בגי׳ ששם באדני יהוה והוא:

רמבן

ארץ כנען וגו׳ והנה רצה ה׳ שלא ילמדו ממעשיהם והכרית הכנענים כל נשמה ואמר לא ישבו בארצך והזהיר במצרים שלא נשב אנחנו בארצם:

והיתה עמו. את רה הנזכרת. וקרא בו בספר הנזכר ועל דרך האמת והיתה עמו התורה הנזכרת עצמה תהיה עמו כדרך וה׳ נתן חכמה לשלמה ואומר וישב שלמה על כסא ה׳ למלך:

(כ) **לבלתי** רום לבבו מאחיו. נרמז בכאן בתורה איסור הגאות כי הכתוב ימנע המלך מגאות ורוממות הלב וכל שכן האחרים שאינן ראוים לכך כי בראוי להתרומם ולהתגדל יזהירנו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו כי הגאוה מדה מגונה ונמאסת אבל האלהים אפילו במלך כי לה׳ הגדולה והרוממות ולו לבדו התהלה ובו יתהלל האדם כענין המבואר ע"י הנביאים תועבת השם כל גבה לב וכתיב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו׳:

יח (א) **אשי** ה׳. קדשי המקדש. ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו ובספרי דרשו ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר בקרב אחיו זו נחלת שבעה ואיני יודע מה הוא ונראה לי שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממין ושל סיחון ועוג שני עממין אמורי וכנעני ונחלת שאר לרבות קיני וקנזי וקדמוני. שוב מצאה בדברי רבי קלונימוס ה"ג בספרי ונחלה לא יהיה לו אלו נחלת חמשה בקרב אחיו אלו נחלת שבעה נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד ולחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה אחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד כל זה לשון רש"י. וכבר פירשתי העיקר בפרשת קדש לי כי נחלת חמשה עממין הנזכרים בפסוק כי יביאך ה׳ אלהיך אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש והם עיקר נחלת ישראל שהיתה ארצם זבת חלב ודבש אבל השנים הנשארים והם הפרזי והגרגשי אין ארצם זבת חלב ודבש ואינה חייבת בבכורים ולכך הזכיר בלוים שלא יטלו חלק עם ישראל בעיקר נחלתם בארץ הטובה שהיא נחלת החמשה וגם לא בנחלת כל השבעה שהם השנים הנשארים אף על פי שאין ארצם טובה ואינה חשובה בעיני ישראל כל כך. ודבר ברור הוא בראיות שכתבתי שם:

(ג) **וזה** יהיה משפט הכהנים. זו מצוה מחודשת לא נזכרה בתורה כי במדבר שלא היו זובחים שור ושה רק שלמים לא הוזכרה להם שאינה נוהגת במקודשים ועתה כשבאו ליכנס לארץ חדשה להם וזה טעם מאת זובחי הזבח כלומר כאשר יזבחו הזבח שהתרתי להם וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך ואכלת בשעריך. והנה לא נתן אותה לאהרן בפרשת ויאמר ה׳ אל אהרן אע"פ שנתן לו שם התרומות והבכורים שאינם נוהגים אלא בארץ והטעם כי שם הזכיר כל אשר נתן לו בקדש כי גם החרם קדש הוא אבל הזרוע והלחיים והקיבה וראשית הגז הן חולין גמורין אין בהם זולתי מצות המתנה וכן לא הזכיר שם גזל הגר. ועל מדרש רבותינו כולם נרמזות שם ראשית זו ראשית הגז. אשר

אבן עזרא

והלחיים והקיבה הזרוע מהגוף והלחיים שהלשון ביניהם מהראש והקיבה מהקרב ודרך דרש כי הכהן הוא שוחט השלמים הזרוע שכר זרועו בשחיטה והלחיים שכר הברכה והקיבה שכר הבדיקה ועל דרך הפשט כי אלה טובים משאר הבשר גם הזכיר דברי לוי כי גם הם יורו התורה בשערים והעד דברי הימים: (ח) לבד ממכריו. יש אומרים שהוא כמו מאת מכריהם בדרך רחוקה מעט ולא אבה הדקדוק רק הוא מגזרת וכי תמכרו ממכר והטעם כי אם מכר ביתו שורש מאבותיו כאשר כתוב ויגאל ממכר בית ועיר אחוזתו וזה פירוש על האבות לא יאמר לו הנה יש לך לא תאכל עוד אלא חלק כחלק יאכלו וכאשר השלים להזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנבוא: מעביר

רש״י

שנאמר (תהלים ק״ו) ויעמוד פנחס ויפלל. והקבה. תחת האשה אל קבתה: (ד) ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים עין רעה אחד מששים בינונית אחד מחמשים וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים שנאמר (יחזקאל מה) וששיתם את האיפה מחומר השעורים ששית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי א׳ מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש בה שיעור ורבותינו נתנו בה שיעור אחד מס׳ (חולין קלו) וכמה צאן חייבת בראשית הגז חמש רחלות שנאמר (שמואל א כה) וחמש צאן עשויות רבי עקיבא אומר ראשית גז שתים. גז צאנך ארבע. תתן לו הרי חמש: (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד: (ו) וכי יבא הלוי. (ספרי) יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר תלמוד לומר ושרת יצאו לוים שאין ראויין לשירות: ובא בכל אות נפשו: (ז) ושרת. למד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו. ד״א עוד למד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואף על פי שאין המשמר שלהם: (ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידין ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת״ל לבד ממכריו על האבות חוץ מזה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי: (ט) לא תלמד לעשות. (סנהדרין סח) אבל אתה למד להבין להורות כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלים ולהורות

מקרא

ג׳. כ״ח וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃ ד רֵאשִׁית
ו׳ דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית
ב׳ גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לּוֹ׃ ה כִּי בוֹ בָּחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ
לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא
ח׳ ר״פ בספ׳ וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ רביעי ס ו וְכִי־יָבֹא
הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
ד׳ אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת
נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
ב׳ יְהוָה׃ ז וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו
כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם
ב׳ וא׳ וכחלק לִפְנֵי יְהוָה׃ ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ
לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס ט כִּי
אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד
לַעֲשׂוֹת כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃

תרגום אונקלוס

דְּרָעָא וְלוֹעָא וְקֵבְתָא׃
ד רֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ
וְרֵישׁ גִּיזַת עָנָךְ תַּפְרֵישׁ
לֵיהּ׃ ה אֲרֵי בֵיהּ אִתְרְעִי יְיָ
אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ לְמֵיקַם
לְשַׁמָּשָׁא בִּשְׁמָא דַייָ הוּא
וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃ ו וַאֲרֵי
יֵיתֵי לֵוָאָה מֵחֲדָא מִקִּרְוָךְ
מִכָּל יִשְׂרָאֵל דְּהוּא דָּאַר
תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל רְעוּת
נַפְשֵׁיהּ לַאֲתַר דְּיִתְרְעֵי יְיָ׃
ז וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא דַייָ אֱלָהֵיהּ
כְּכָל אֲחוֹהִי לֵוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין
תַּמָּן קֳדָם יְיָ׃ ח חוּלַק
כְּחוּלַק יֵיכְלוּן בַּר מִמַּטַּרְתָּא
דְּיֵיתֵי בְּשַׁבַּתָּא דְּכֵן
אַתְקִינוּ אֲבָהָתָהָא׃ ט אֲרֵי
אַתְּ עָלֵיל לְאַרְעָא דַייָ
אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לָא
תֵילַף לְמֶעְבַּד כְּתוֹעֲבוֹת

מסורה

דמלכים. חבל חבלנו לך: וראשי׳ ו׳ וסימן ראובן בכרי אתה. וראשית גז צאנך. וראשית כל בכורי כל ב׳ בפסוק. השתים במזרקי יין. ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית. ונמסר גם ביחזקאל סימן מיר: גר שם ד׳ וסימן נמסר בסדר וישלח: ודרש ג׳ חסר וסימן ודרש אל המתים שפט ודרש משפט. שחר טוב

תולדות אהרן

ראשית. פסחים לג מנחות סז: דגנך. חולין קלה (דמאי כד תרומות מב): וראשית גז. חולין קלה קלו קלז קלח: תתן לו. שבת כה פסחים לג חולין קלה קלז: כי בו בחר. סנהדרין סד: לעמוד לשרת. סוטה לח זבחים כג חולין קלז קלח: הוא ובניו. סוטה לח חולין קלה: מאחד שעריך. סוכה נה: ובא בכל אות נפשו. סוטה נה קמא קע מנחות סד: ושרת כשם ה׳. סוכה שם מנחות שם ערכין יא: העמדים. זבחים כג: חלק כחלק. סוכה נו (סוכה נה): לא תלמד לעשות. שבת פה ר״ה כד סנהדרין סח ע״ג יח מג:

בעל הטורים

ראשית דגנך. בגי׳ משתמרת: גז ב׳ במסרה. גז צאנך. כמטר על גז. והיינו דאמרינן שצריך ליתן לו כשהוא מלובן וזה כמטר על גז שיהא מלובן ולא צואה אז ראשית גז צאנך תתן לו: וכי יבא הלוי. בגי׳ זהו שכהן: כחלק ב׳ במסורה. חלק כחלק יאכלו כחלק היושב על הכלים דאמרינן כהן בע״מ חולק בקדשים אע״פ שפסול בעבודה והיינו נמי היושב על הכלים: כי אתה בא. סמך כאן שואל אוב לומר שמלך שואל באורים ולא באוב:

ספורנו

את גודל והשגחת האל יתעלה אשר בידיעת זה מתחייב המורא: יח (ה) כי בו בחר ה׳ אלהיך מכל שבטיך. שראוי לך לתת לו לחם ושמלה כדי שיוכל לעמוד לשרת: (ח) לבד ממכריו על האבות. אין על האבות לחלק למשמרות כהונה אלא ממכריו מה שהיה כל משמר מהם יכול למכור לחבירו בחליפין והם קרבנות כל ימות השנה שיחליף כל משמר עם חביריו את חלקו בקרבנות השנה בעד מה שיתנו לו חלקם בשבוע אחת או שתים אבל קרבנות הרגלים שאין להם חליפים ואינם מכלל ממכריו שיוכלו האבות

רמב״ן

אשר יתנו זו הזרוע והלחיים והקיבה. לה׳ זו חלה בספרי. אם כן גם זו מצוה מבוארת ועל סמך המדרש שאמרו זרוע תחת ויקח רומח בידו לחיים תחת תפלה שנאמר ויעמוד פנחס וגו׳ הקיבה תחת האשה אל קבתה נרמזו שם על הזכות העתיד וזיכה לכל השבט בזכות פנחס כאשר זכה (לאהרן) [לפנחס] להיות כהן עמהם. והרב אמר במורה הנבוכים כי הלחיים בעבור היותם ראשית הגוף והזרוע בעבור היותו ראשית האברים המשתרגים בגוף והקיבה ראשית המעים כי הראשית בכולם ינתנו למשרתי השם לכבודו יתברך:

(ט) לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם. גם זו מצוה מבוארת שכבר אמר וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחקתיהם לא תלכו ועתה יזכיר מעשיהם ויאמר שהם תועבה לפני השם והזכיר מעביר בנו ובתו באש והוא מין ממיני הכשוף על דרך הפשט או המולך על דעת רבותינו והוא האמת כמו שפירשנו במקומו והזכיר מכשף שם כלל לכל הכשפים והובר חבר ושואל אוב וידעוני והם פרטים בכשוף ואסר אותם גם לשאול ודורש אל המתים כאוב עצמו ובכל ענין שידרוש אליהם. והזכיר קוסם קסמים והיא מחשבה בעתידות בכלל מלשון קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו כמו שאמר בלעם בן בעור הקוסם והיה מנחש כמו שנאמר בו ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וכתיב קסמי נא לי באוב. והזכיר בפרט מעונן והוא היודע בעננים ומנחש המביט בעופות בכנפיהם או בצפצוף כענין שכתוב כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר והוא לשון נגזר מלשון חטאי ולא התמהמהתי שכל מה שימהר להודיע בעתיד קודם היותו יקרא נחש כלומר נחיש ונקדים לדעת. ואמר הכתוב תועבת ה׳ כל עושה אלה ולא אמר עושה כל אלה כי הכתוב ידבר על רובם כי המעונן והמנחש אינה תועבה ולא הוריש הכנענים בעבורם כי כל בני אדם יתאוו לדעת עתידות למו ומתעסקין בחכמות רבות כאלה לדעתם. ועתה דע והבן בענין הכשפים כי הבורא יתברך כאשר ברא הכל מאין עשה העליונים מנהיגי התחתונים אשר למטה להן נתן כח הארץ וכל אשר עליה בכוכבים ובמזלות לפי הנהגתם ומבטם בהם כאשר הוא מנוסה בחכמת האיצטגנינות ועשה עוד על הכוכבים והמזלות מנהיגים מלאכים ושרים שהם נפש להם והנה הנהגתם מעת היותם עד לעולם ועד גזירת עליונים אשר שם להם אבל היה מנפלאותיו העצומות ששם בכח המנהיגים העליונים דרכי תמורות וכחות להמיר אשר למטה מהם שאם יהיה מבט הכוכבים בפניו אשר כנגד הארץ טובה או רעה לארץ או לעם או לאיש ימירו אותם הפנים העליונים עליו להפך במבט עצמו כענין שאמרו תמורות ענג נגע ועשה כן להיות הוא יתברך שמו מהשגה עדניה ומנהיגו קורא למי הים לעשות בהם כרצונו והופך לבקר ללמות מבלי שנוי טבעו של עולם ושיעשו הכוכבים והמזלות מהלכם כסדרן ועל כן אמר בעל ספר הלבנה החכם בנגרמונסיאה כשהלבנה והיא נקראת גלגל העולם בראש טלה ועל דרך משל ויהיה פניו מול פלוני תעשה תמונה לדבר פלוני ויוחק בה שם השעה ושם המלאך הממונה עליה מן השמות ההם הנזכרים באותו הספר ותעשה הקטרה פלונית בענין כך וכך

י לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ
בָּאֵשׁ קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ
וּמְכַשֵּׁף׃ יא וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב
וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃ יב כִּי־
תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה
וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃
יג תָּמִים תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
חמישי יד כִּי ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים
וְאֶל־קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן
נָתַן לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ טו נָבִיא
מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ כָּמֹנִי יָקִים לְךָ

ג' וחד חבר חברים · ד' בליש' · פ"ל מ"ל נסו' · כ' · י"פ · י"א פסוקין רישיהון נ' וסופיהון נ'

עַמְמַיָּא הָאִינוּן׃ י לָא יִשְׁתְּכַח
בָּךְ מַעְבִיר בְּרֵיהּ וּבְרַתֵּיהּ
בְּנוּרָא קוֹסֵם קִסְמִין מְעוֹנַן
וּמְנַחֵשׁ וְחָרָשׁ׃ יא וְרָטִין
רְטַן וְשָׁאִיל בִּבְדִין וּבִזְכוּרוּ
וְתָבַע מִן מֵתַיָּא׃ יב אֲרֵי
מְרַחַק יְיָ כָּל עָבֵיד אִלֵּין
וּבְדִיל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יְיָ
אֱלָהָךְ מְתָרֵךְ יָתְהוֹן מִן
קֳדָמָךְ׃ יג שְׁלִים תְּהֵי
בְּדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ׃
יד אֲרֵי עַמְמַיָּא הָאִלֵּין דְּאַתְּ
יָרֵית יָתְהוֹן מִן מְעָנְנַיָּא וּמִן
קָסְמַיָּא שָׁמְעִין וְאַתְּ לָא כֵן
יְהֵיב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ טו נְבִיָּא
מִבֵּינָךְ מֵאֲחָךְ כְּוָתִי יְקִים לָךְ

רשי

להורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חק עו"ג: (י) מעביר בנו ובתו באש. היא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם: קוסם קסמים. איזהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך וכן הוא אומר (הושע ד') עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו: מעונן. (סנהדרין סה) ר' עקיבא אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל וחכ"א אלו אוחזי העינים: מנחש. (ספרי) פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו: (יא) וחובר חבר. (סנהדרין סה) שמלקט נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד: ושואל אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו: וידעוני. מכנים עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפות: ודורש אל המתים. כגון המעלה בזכרותו והנשאל בגולגלת: (יב) כל עושה אלה. (מכות כד ספרי) עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן: (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך. התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו: (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים: (טו) מקרבך מאחיך כמוני. כמו שאני

אבן עזרא

(י) מעביר בנו. ע"ג היותה כי יש גם היום בינות גוים רבים עובדי כאש: קוסם קסמים. יתכן היותו שם כלל ופירושו חותכי משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק וכן גוזרין וקרוב ממנו קסם על שפתי מלך והפ"ט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט להוברי שמים וטעם קסמים שיש במשפטי הכוכבים הנקראי' ראשונים ושניים: מעונן ומנחש. פירשתים: ומכשף. כן: (יא) וחבר חבר. אלה האומרים שיחברו השדים: אוב וידעוני. פירשתיו: ודורש אל המתים. ההולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ושגיונו תראה לו דמות צורות בחלום גם בהקיץ וכל אלה תועבת השם כי האמת לאות לב האדם תמיד תמים עם בוראו וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת ומה שיהיה חוץ מהשם הנה לבו חסר כי הוא משובש והרוצה לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך זה יהושע והעד שאמר אליו תשמעון וכתיב וישמעו אליו בני ישראל ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם כן יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה: (טו) כמוני. שהוא נביא השם

יבקש רצון: י"א פסוק רישיהון נו"ן וסופיהון נו"ן וסימן גמסר

תולדות אהרן לא ימצא בך. סנהדרין ס סד עקרים מ"ג פח: מעונן. שם סה: מנחש. שם: וחובר חבר: שם נו סה כריתות ג: ודורש אל המתים. סנהדרין סה: כי תועבת. שם נז: תמים תהיה. פסחים קיג עקידה שער עז: נביא מקרבך. עקרים מ"ג פ"ח:

ספורנו

האבות לאלקם למשמרות לסיכך חלק כחלק יאכלו מהם: (י) לא ימצא בך. אפילו מעם נכרי כגון בעלת אוב שנמצאה בעין דאר: (יג) תמים תהיה. שלם עמו שגם בדרישת העתידות לא תדרש זולתו אבל תדרש ע"י נביא או ע"י אורים ותמים: (יד) ואתה לא כן נתן לך. שלא יתאמתו בך דברי המעוננים והקוסמים כאמרם

בעל הטורים קסם קסמים מעונן ומנחש. קסם בגי' אוחז במקלו. מעונן. בגימטריא אוחז בעינים. מנחש. נוטריקון מפי נפלה פתו שלו. ד"א מקל. נחש. חולדה. שועל: תמים. תי"ו גדולה בס"ת שאם תלך בתמימות כאילו קיימת מאל"ף ועד תי"ו: נביא מקרבך הפסוק מתחיל ומסיים בנו"ן. לומר שידע נו"ן שערי בינה. ויש בו יו"ד תיבות לומר שתשמע לו כמו לעשרת הדברות: כמוני. בגי' ענו:

רמבן

וכך ויהיה המבט עליה לרעה לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס וכאשר תהיה מזל הלבנה במזל פלוני ובמבט פלוני תעשה תמונה והקטרה בענין פלוני לכל טובה לבנות ולנטוע והנה גם זה הנהגת הלבנה וכח מנהיגיה אבל ההנהגה הפשוטה אשר במהלכה הוא חפץ הבורא יתברך אשר שם בהם מאז וזה הפך וזה סוד הכשפים וכחם שאמרו בהם שהם מכחישים פמליא של מעלה לומר שהם הפך הכחות הפשוטים והם הכחשה לפמליא בצד מהצדדין ועל כן ראוי שתאסור אותם התורה שיונח העולם במנהגו ואל טבעו הפשוט שהוא חפץ בוראו וגם זה מטעמי איסור הכלאים כי יבואו מן ההרכבות למינים יעשו פעולות נכריות יולידו שנויים ממנהגו של עולם לרע או לטוב מלבד שהן עצמן שנוי ביצירה כאשר פירשתי כבר. ורבים יתחסדו בנחשים לומר שאין בהם אמת כלל כי מי יגיד לעורב ולעגור מה יהיה ואנחנו לא נוכל להכחיש דברים יתפרסמו לעיני רואים ורבותינו גם כן יודו בהם כמו שאמרו בואלה שמות רבה כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב וחכמת הטיארין (העופות בלשון ערב טיאר וחכמי העופות יקראו טיארין) ועוד מוזכר מזה הענין בגמרא אבל יש לענין הזה סוד וכבר הודענו כי יש למזלות שרים ינהיגו אותם והם נפשות לכידורי הגלגלים ושרי זנב וטלה הקרובים לארץ והם הנקראים נגידי התלי יודיעו העתידות ומהם נעשים סימנים בעופות שבהם יודיעו עתידות ולא לזמן גדול ולעתידות רחוקות יגידו רק בעתידות הקרובות לבא יודיעו מהם בקול העוף יקראו בקול מר על מת ומהם בפרישת כנפיו והוא שאמר יוליך את הקול למגידים בקולם ובעל כנפים לרומזים בכנפיהם וכל זה איננו תועבה בעמים אבל חכמה תחשב להם וכך אמרו ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם מה היתה חכמתן של בני קדם שהיו יודעים וערומים בטייר וכן יאמר הכתוב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים והנה שלמה למד זה בכלל חכמותיו והידיעה היא הבנת הצפצוף והערמה לסבור ענין בפרישת הכנפים. וכאשר כלל הכתוב המעוננים והקוסמים עם התועבות הנזכרות חזר ופירש הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו כי חכמתם לדעת הבאות ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך יאמר הנה אסר לך השם המעשים האלה הנזכרים בעבור שהם תועבות לפניו ובגללם הוריש הגוים ההם מפניך ואסר לך הנחשים והקסמים בעבור שעשה לך מעלה גדולה לתתך עליון על כל גויי הארץ שיקים בקרבך נביא ויתן דבריו בפיו ואתה תשמע ממנו מה יפעל אל ולא תצטרך אתה בעתידות אל קוסם ומנחש שיקבלו אותם מן הכוכבים או מן השפלים בשרי מעלה שאין כל דבריהם אמת ולא יודיעו בכל הצריך אבל בנבואה תודיע חפץ השם ולא יפול דבר מכל דבריה והוא שיפרש הוא הדבר אשר לא דברו ה' והנה אתה חלקו וסגולתו שומע עלתו מפיו והם חלק המזלות הולכים אחריהם וזה טעם לא כן נתן לך כאשר נתן להם כטעם אשר חלק ה' אלהיך לכל העמים כאשר פירשתי ובספרי אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו שמא תאמר להם יש במה לשאול ולי אין לי ת"ל ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך. והנה זו ראיה בכל מה שפירשנו כי הנחשים שרש דבר נמצא בם ולכן היה לישראל טענה במניעה מהם:

(יג) **וטעם** תמים תהיה עם ה' אלהיך. שנייחד לבבנו אליו לבדו ונאמין שהוא לבדו עושה כל והוא היודע אמתת כל עתיד וממנו לבדו נדרוש העתידות מנביאיו או מאנשי חסידיו ר"ל אורים ותומים ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם ולא נבטח שיבאו דבריהם על כל פנים אבל אם נשמע דבר מהם נאמר הכל בידי שמים כי הוא אלהי האלהים עליון על הכל היכול בכל משנה מערכות הכוכבים והמזלות כרצונו מפר אותות בדים וקוסמים יהולל ונאמין שכל הבאות תהיינה כפי התקרב האדם בעבודתו ולפיכך אחר האזהרות האלו אמר שתהיה תמים עם השם בכל אלה ולא תירא ממגיד עתיד אבל מנביאיו תדרוש ואליו תשמע וזה טעם אונקלוס שלים תהא בדחלתא דה' אלהך שלא תהיה חסר בירא‍תו כי תמים הוא השלם בדבר כמו שה תמים שאין בו מום ושום חסרון וזו מצות עשה וכבר הזכרתי זה בפסוק והיה תמים:

(טו) **נביא** מקרבך מאחיך כמוני. טעם מקרבך לרמוז שאין נבואה אלא בארץ ישראל ולכך יאמר בה הכתוב משא גיא חזיון וכמו שהזכירו רבותינו וכן טעם מאחיך כי השם נתן לך מעלה על כל העמים ולא יתן רוחו רק עליכם כמוני שאני מקרב אחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא

אבן עזרא

השם לא מנחש: (יט) אנכי אדרוש מעמו. והנה מיתתו בידי שמים והעד האיש אשר לא שמע אל דברי הנביא שאמר הכני נא ושם כתוב בדבר ה׳ וכבר היה הנביא נודע: (כב) אשר ידבר הנביא. ג״כ דברי ירמיהו כנא דבר הנביא בזמן שיאמר ואחר שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והוא דרך ע״ג הזכיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה

רשי

שאני מקרבך מאחיך יקים לך תחתי וכן מנביא לנביא: (כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר: ומת. בחנק ג׳ מיתתן בידי אדם (ספרי סנהדרין עא) המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחברו והמתנבא בשם ע״ג אבל הכובש את נבואתו והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים שנאמר אנכי אדרוש מעמו: (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא (ירמיה כ״ו) הנה כלי בית ה׳ מושבים מבבלה עתה מהרה וירמיהו עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיה: (כב) אשר ידבר הנביא. (ספרי) ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה׳ והרוג אותו וא״ת זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב״ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור כגון

תרגום אונקלוס

יי אלהך מניה תקבלון:
טז ככל דשאלתא מן קדם
יי אלהך בחורב ביומא
דקהלא למימר לא אוסף
למשמע ית קל מימרא דיי
אלהי וית אשתא רבתא
הדא לא אחזי עוד ולא
אמות: יז ואמר יי לי אתקינו
דמלילו: יח נביא אקים להון
מגו אחיהון כותך ואתן
פתגמי נבואתי בפומיה
וימלל עמהון ית כל
דאפקדיניה: יט ויהי גברא
דלא יקבל לפתגמי דימליל
בשמי מימרי יתבע מניה:
כ ברם נביא דירשע למללא
פתגם בשמי ית דלא
פקדתיה למללא ודימליל
בשום טעות עממיא
ויתקטל נביא ההוא:
כא וארי תימר בלבך אכדין
נדע ית פתגמא דלא מלליה
יי: כב דימלל נביא בשמא
דיי ולא יהי פתגמא ולא
יתקים הוא פתגמא

מקרא

יהוה אלהיך אליו תשמעון:
טז ככל אשר שאלת מעם יהוה
אלהיך בחרב ביום הקהל לאמר
לא אסף לשמע את קול יהוה
אלהי ואת האש הגדלה הזאת
לא אראה עוד ולא אמות:
יז ויאמר יהוה אלי היטיבו אשר
דברו: יח נביא אקים להם מקרב
אחיהם כמוך ונתתי דברי בפיו
ודבר אליהם את כל אשר
אצונו: יט והיה האיש אשר לא
ישמע אל דברי אשר ידבר
בשמי אנכי אדרש מעמו: כ אך
הנביא אשר יזיד לדבר דבר
בשמי את אשר לא צויתיו לדבר
ואשר ידבר בשם אלהים אחרים
ומת הנביא ההוא: כא וכי תאמר
בלבבך איכה נדע את הדבר
אשר לא דברו יהוה: כב אשר
ידבר הנביא בשם יהוה ולא
יהיה הדבר ולא יבא הוא הדבר

ל׳ | ט׳ דסמיכי (פ׳ מבנהודו׳) | ג׳ כ׳ חסר וה׳ מ״ל וכו׳ במעו׳ דרהימו כפנא. ח׳ קמצין וכל אס״ף דכו׳ כמ״ב. | ב׳ ומ״ל | פ | כו״ל ח׳ במ״א ושם אדרוש את תרומתי. ל׳ ומ״ל וה׳ חסר | ח׳ ר״ס בכפי | י״ו | ג׳ וכענין

מסורה

בסדר תזריע: מעם ה׳ ט׳ וסימן במ״ר (ע׳ כבין חידות): אסף ג׳ ב׳ ח׳ וא׳ מלא וסימן ככל אשר שאלת מעם ה׳. ורעב אסף. לא אוסף

תולדות אהרן

תולדות אהרן אליו תשמעון: יבמות צ: והיה האיש. סנהדרין פט: אנכי אדרוש. שם: אך הנביא. שם:

ספורנו

כאמרם (שבת) אין מזל לישראל. אליו תשמעון. אם יצוה מצות שעה: (כא) איכה נדע את הדבר. כשיצוה לשעה איזו מצוה כגון אליהו בהר הכרמל ויהושע שהקיף יריחו בשבת וצוה את הכהנים לשאת את הארון בירדן ולעמוד שם עד שיעברו כל העם: (כב) ולא יהיה הדבר. כי אמנם לא תתחדש מצוה אפילו לשעה להמון אם לא יהיה עמה איזו אות כמו שהיה ביהושע בבקיעת הירדן ונפילת חומת יריחו ובאליהו ירידת האש מן השמים אמנם מצות הנביא שאמר אל רעהו הכני נא היתה לרעהו נביא כמוהו שידע כי דבר ה׳ הוא לפיכך נענש כאשר מאן: שלש

בעל הטורים

תשמעון ב׳ במסורה. אליו תשמעון. כקטן כגדול תשמעון לומר אחד קטן ואחד גדול בשמע אליו. ככל אשר שאלת ככל עולה ע׳ לומר בחמשתי לשאלתך ושמתי עליכם ע׳ זקנים וגם אני כאשר באלו יברא׳ ואתן להם נביאים: נביא אקים להם. בגי׳ זהו ירמיהו זה הוכיחן וזה הוכיחן וכו׳ בדאיתא בפסיקתא:

רמבן

לשון רש״י. ואמר ר״א כמוני שאני נביא השם לא מעונן וקוסם. ויתכן שיהיה מקרבך לומר שתוכל לבטוח בדבריו שהוא מקרבך מאחיך וכן על דעתי כמוני שיהיה נאמן לנביא לה׳ ותאמין בו כאשר אתה מאמין בי ועוד אבאר זה:

(טז) **ככל** אשר שאלת וגו׳. לא השלים הכתוב בכאן השאלה ששאלו כי באמרם לא אוסיף לשמוע את קול ה׳ אלהי לא יזכרו לנביאיו אבל כאשר אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה׳ אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה׳ אלהינו אליך ושמענו ועשינו אז קבלו להאמין בנביאיו ולשמוע ולעשות את כל אשר יצוה השם על ידם ולכך אמר בכאן נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה׳ ותאמין בו כאשר אתה מאמין בי כי כן שאלת להיות דברי השם עמכם על ידי ותשמעו אלי אם כן האמינו גם כן בשאר הנביאים הבאים אחרי כי כמוני כמוהם וזה טעם היטיבו אשר דברו להאמין בנביא וכן אעשה להם לדורותם. ויתכן שהיתה שאלתם שם לדורות וקבלתם שאמרו לשמוע ממשה באמרם ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו גם כן לדורות עולם ויהיה טעם ואת כמו ואתה וכל נביא השם כמוך כאשר פירשתי שם:

(כ) **ואשר** ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר יומת בחנק לשון רש״י מספרי. ואין הענין לומר שאם בא אחד ואמר בחלומי והנה פעור אומר לי שתזהרו במצות הלולב שיהא חייב מיתה כי זה פטור ואם אומר שתעשו כן לעבוד לשקוץ ההוא אם כן זהו נביא השקר המתנבא לעבוד ע״ג ואפילו אמר כן בשם השם הוא נסקל אבל הענין שיאמר ראיתי פעור כי הוא האלהים והוא מצוה שלא לאכול בשר חזיר וכן אם יגיד בשמו כי כזה וכזה עתיד להיות מאחר שיאמר כי הנעבד ההוא הוא האומר ועושה מדבר ומקיים יומת בחנק ולכך אמר בגמרא המתנבא בשם ע״ג כגון נביאי הבעל והם שהיו אומרים שהבעל הוא האלהים כמו שכתוב אם ה׳ הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו והיו מתנבאים בו עלה והצלח ויתן השם ביד המלך ודעתם לומר שהבעל הוא האדון אשר לו השם הנכבד הזה והוא שיתן רמות גלעד ביד אחאב:

(כא) **וכי** תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה׳. עתידים אתם לאמר כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה׳ מושבים מבבלה וירמיה עומד וצווח על העמודים ועל הים ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו עם גלות צדקיה לשון רש״י מספרי. והדרש הזה מפני שלא אמר ואם תאמר בלבבך והוא כמו שהזכרתי כי התורה תגיד ברמזים העתיד להיות אבל עיקר הכתוב לומר איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה׳ שנהרוג המתנבא הזה וצוה כי כאשר לא יבוא הדבר אז יומת כי לא דברו השם ולא תגור ממנו מפני חכמתו או מפני אות שנתן ובא האות והמופת וכן היה להם לשאול איכה נדע את הדבר אשר דברו ה׳ שנתחייב לשמוע אליו אבל זו תשובה לשתי השאלות כי בכל נביא נצפה לדבר העתיד להיות ואם יגיד ולא בא נדע שהוא נביא שקר ויומת ואם בא יבא הכל הנה הוא נאמן לנביא לה׳ ונתחייב לשמוע אליו בכל אשר יצוה בשם ה׳ כמו שאמר אליו תשמעון ואפילו לעבור על דברי תורה לפי צורך השעה כגון אליהו בהר הכרמל וזה טעם כמוני כמוך שיהיה בתחילה נאמן לנביא השם או באות ומופת כענין שנאמר ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם או שיגיד העתיד להיות ויבא שגם זה אות. וכך אמרו במסכת סנהדרין והמוותר על דברי נביא מיתתו בידי שמים דכתיב אנכי אדרוש מעמו ואמרינן ומנא ידע דאיענש דיהב ליה אות והא מיכה דלא יהב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק אליהו בהר הכרמל היכי סמכינן עליה ועבדינן שחוטי חוץ אלא היכא דמוחזק שאני. ורש״י כתב כבר נצטוו שאם בא להדיחך

רש״י

כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות כדי לגדור את ישראל הכל לפי צורך שעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו תשמעון : לא תגור ממנו . (שם) לא תמנע עצמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו : (ג) תכין לך הדרך . מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים : ושלשת את גבול ארצך . שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל :(ה) ונדחה ידו . כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ותתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ (שמואל ב ו) כי שמטו הבקר תרגם יונתן ארי מרגוהי תוריא : ונשל הברזל מן העץ . (מכות ד׳) יש מרבותינו אומרים נשמט הברזל מקתו ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה : (ו) פן ירדוף גואל הדם . לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים : (ח) ואם ירחיב . כאשר נשבע לתת לך ארץ

אבן עזרא

שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם לא תהיה טמאה בדם נקי : (ג) תכין לך הדרך . להיות הערים במקום שיהא דרכו מוכנת ומיושבת: ושלשת. תחלק הארץ לשלש או תשים בשלישית הארץ : (ד) את רעהו . אם וכן רבים: (ה) ונדחה. מבנין נפעל וקל נדחי ישראל יכנס: בגרזן . ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת נגזרתי : ונשל הברזל . כמו ונשל גוים רבים יוצא כי ישל זיתך רק זה נשל פועל עומד ונשל גוים רבים יוצא וכן קול גדול ולא יסף עם יוסף ה׳ יגון על דעת מדקדק גדול כי על דעתי שניהם יוצאים : (ו) והכהו נפש . דרך קצרה והכהו מכת נפש במקום שתצא נפשו : (ח) ואם ירחיב ה׳ אלהיך . אם ישמרו כל התורה על

אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ
הַנָּבִיא לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס
יט א כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם וְיָשַׁבְתָּ
בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃ ב שָׁלוֹשׁ
עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ אַרְצְךָ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
לְרִשְׁתָּהּ׃ ג תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ
וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר
יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה
לָנוּס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ ד וְזֶה דְּבַר
הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר
יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא
לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃
ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ בַיַּעַר
לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן
לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ
וּמָצָא אֶת־רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס
אֶל־אַחַת הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃
ו פֶּן־יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ
כִּי יֵחַם לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה
הַדֶּרֶךְ וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין
מִשְׁפַּט־מָוֶת כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ
מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ז עַל־כֵּן אָנֹכִי
מְצַוְּךָ לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל
לָךְ׃ ח וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

כ״ל מ״ל . ג׳ — ה׳ מ״ל בתורה — ב׳ — כו״ל ח׳ כמ״ד כ״נ ר״פ — ד׳ ח׳ בלישנא. כל אורי׳ חסר כמ״ב מ״ל — נ׳ וחסר . נ׳ — ג׳ — ג׳ א׳ קמץ וב׳ פתחין — כל אורייתא חסר — כו״ל מ״ל כמ״ד . ב׳ מ״ל בתורה — כל נוס׳ מ״ל

דְּלָא מַלְלֵיהּ יְיָ בִּרְשַׁע
מַלְלֵיהּ נְבִיָא לָא תִדְחֲלוּן
מִנֵּיהּ׃ א אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ
יַת עַמְמַיָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב
לָךְ יַת אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִינוּן
וְתֵיתַב בְּקִרְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן׃
ב תְּלַת קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ
בְּגוֹ אַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב
לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ ג תַּתְקֵין לָךְ
אוֹרְחָא וּתְתַלֵּית יַת תְּחוּם
אַרְעָךְ דְּיַחְסְנִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ
וִיהֵי לְמֵעְרַק לְתַמָּן כָּל
קְטוֹלָא׃ ד וְדֵין פִּתְגַּם
קְטוֹלָא דְּיֵעְרוֹק לְתַמָּן וְיִתְקַיַּם
דְּיִקְטוֹל יַת חַבְרֵיהּ בְּלָא
מַדְּעֵיהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵיהּ
מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃
ה דְּיֵיעוֹל עִם חַבְרֵיהּ
בְּחוּרְשָׁא לְמִקַּץ אָעִין
וְתִתְמְרֵיג יְדֵיהּ בְּבַרְזְלָא
בְּמִקְצֵיהּ אָעָא וְיִשְׁתְּלֵיף
בַּרְזְלָא מִן אָעָא וְיַשְׁכַּח יַת
חַבְרֵיהּ וִימוּת הוּא יֵעְרוֹק
לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין
וְיִתְקַיַּם׃ ו דִּלְמָא
יִרְדּוֹף גָּאֵל דְּמָא בָּתַר
קָטוֹלָא אֲרֵי יֵחַם לִבֵּיהּ
וְיִדְבְּקִינֵיהּ אֲרֵי תִסְגֵּי אוֹרְחָא
וְיִקְטְלִינֵיהּ נְפָשׁ וְלֵיהּ לֵית
חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל אֲרֵי לָא
סָנֵי הוּא לֵיהּ מֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ ז עַל כֵּן אֲנָא
מְפַקֵּיד לָךְ לְמֵימַר תְּלַת
קִרְוִין תַּפְרֵישׁ לָךְ׃ ח וְאִם
יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יַת תְּחוּמָךְ

בעל הטורים

ושלשת ב׳ במסורה . ושלשת את גבול ארצך . ושלשת תרד מאד . רמז למה שאמרו דרך ירידה גולה דרך עליה אינו גולה וזהו תרד שדרגו דרך ירידה אז ושלשת שילך אל ערי המקלט :

תולדות אהרן

תכין לך הדרך . בתרא ק מכות ט י : לנוס שמה . סנהדרין יח : וזה דבר הרוצח . שבועות מז מכות ט ו יב : בבלי דעת . נדרים פה קמא פו מכות ט : ואשר יבא את רעהו . נדרים שם קמא שם מכות ח ט : העץ . מכות ז : ונשל הברזל . שם : ומצא את רעהו . שם ח ערכין ל : הוא ינוס אל אחת . מכות ב : ולו אין משפט מות . שם י : כי לא שנא . שם :

אהבתם בתרא מלא : שלוש ה׳ מלא בתורה ובנביאים וסימן נמסר בסדר בלק : ושלשת ב׳ וסימן את גבול ארצך . ושלשת תרד מאד ובאת : שנא ד׳ הכר בקריאה וסימן וכי ירדף גאל הדם דיהושע . שנא גזל בעולה . ושנא תקעים בוטח . שנאי בצע יאריך ימים . כתיב . וכל אורייתא דכוותא חסר : ואשר י״ב ר״פ וסימן נמסר בסדר בהר סיני : את רעהו ביער חד מן י״ח דסלקין ונחתין בטעמא באורייתא ס׳ י״ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא וסימן במסרה רבתא : כתמל מהמל ז׳ חסר בלישנא וסי׳ נמסר בסדר ויצא : שלשום ב׳ מלאים בתורה וכל נביאים וכתובים דכוותא מלאים בם״ג וסימן נגבר

ספורנו

יט (ב) שלוש ערים תבדיל . אחר שבאר ענין השופטים והמלך והכהנים והנביאים ספר המצות המוטלות על השופטים והם הבדלת ערי מקלט וגבולת הארץ והקירת העדים וקבלתם והמצות המוטלות על המלכים והם כי תצא למלחמה כי תקרב אל עיר וכי תצור והמוטל על הכהנים והשופטים יחדו והם עניני עגלה ערופה ובערת

רמבן

להדיחך באחת מכל המצות לא תשמע לו אלא אם כן הוא מומחה לך שהוא צדיק גמור כגון אליהו בהר הכרמל לפי צורך השעה לכך נאמר אליו תשמעון . ואפילו זה איננו נכון בעיני שאין ההמחאה שהוא צדיק גמור אלא שהוא נביא אמת מוחזק לכל כמה שהקדים לאמר עתידות ובאו והוא האות שלו כמו שהזכיר בפרשה הזו או במופת שעשה בפנינו וזאת חוקת הנביאים . ואולי נתכוון רש״י בצדיק גמור למה שכתב הרב רבינו משה בהלכות יסודי התורה כשמשלחין את הנביא שתנין לו אות ומופת כדי שידעו העם שהאל שלחו באמת ולא כל העושה אות ומופת מאמינין אותו שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלה שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והיה מהלך בדרכי הנבואה ובקדושתה ופרישותה ואחר כך בא ועשה אות ומופת ואמר שהאל שלחו מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון ואפשר שיעשה אות או מופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו ואע״פ כן מצוה לשמוע לו הואיל והאדם גדול הוא וחכם וראוי לנבואתו מעמידין אותו על חזקתו כמו שנצטוינו לחתוך הדין על פי שנים עדים כשרים ואע״פ שאפשר שהעידו בשקר הואיל וכשרים הם אצלנו מעמידין אותם על כשרותן בדברים אלו וכיוצא בהם נאמר הנסתרות לה׳ אלהינו ונאמר האדם יראה לעינים וה׳ יראה ללבב :

יט (א) כי יכרית ה׳ אלהיך את הגוים וגו׳ שלש ערים תבדיל לך . גם זו מצוה מבוארת שכבר צוה בה ועתה הוסיף לבאר משפטיה כי אמר וירשתם וישבת בעריהם ללמד שלא נתחייב בה אלא לאחר ירושה וישיבה וכן עשה יהושע והוסיף תכין לך הדרך שיהו פרשיאות מפורשת לתוכה ושיכתוב מקלט מקלט על פרשת הדרכים והוסיף ושלשת את גבול ארצך והוסיף עוד ללמדנו השגגה כמו שאמר ואשר יבא את רעהו ביער וגו׳ ומדרשים רבים שדרשו רבותינו בפרשה :

(ח) ואם ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך . הפרשה הזו עתידה וכבר הזכרתי מזה בפרשת ראה אנכי כי מתחלה אמר כי יכרית ה׳ אלהיך את הגוים אשר ה׳ אלהיך נותן לך וגומר ירמוז לכל השבעה אשר יזכיר בכל מקום וכן יאמר

אבן עזרא

על כן כתוב כי תשמור את כל המצוה הזאת והיא שלש ערים: (ט) וללכת בדרכיו כל הימים. בלי הפסק ביניהם: (יד) לא תסיג גבול רעך. תסיג ידוע וכן אל תסג גבול עולם והוא קרוב מהשחית: ראשונים. שחלקו הארץ ונסמכה פרשה זו כי הסגת גבול תביא לידי ריב ומכות ורציחה על כן כתיב אחרי זאת נפש בנפש עין בעין שן בשן והטוען כי חבירו הסיג גבולו נטלו.

תרגום אונקלוס

כמא דקיים לאבהתך ויתן לך ית כל ארעא דמליל למתן לאבהתך: ט ארי תטר ית כל תפקדתא הדא למעבדה דאנא מפקיד לך יומא דין למרחם ית יי אלהך ולמהך באורחן דתקנן קדמוהי כל יומיא ותוסיף לך עוד תלת קרוין על תלת אלין: י ולא ישתפיך דם זכאי בגו ארעך דיי אלהך יהיב לך אחסנא ויהי עלך חובת דין דקטול: יא וארי יהי גבר סני לחבריה ויכמן ליה ויקום עלוהי ויקטליניה נפש וימות ויערוק לחדא מן קרויא האלין: יב וישלחון סבי קרתיה וידברון יתיה מתמן וימסרון יתיה ביד גאל דמא וימות: יג לא תחוס עינך עלוהי ותפלי אשדי דם זכאי מישראל וייטב לך: יד לא תשני תחומא דחברך דתחימו קדמאי באחסנתך

מקרא

את־גבלך כאשר נשבע לאבתיך
ונתן לך את־כל־הארץ אשר
דבר לתת לאבתיך: ט כי־תשמר
את־כל־המצוה הזאת לעשתה
אשר אנכי מצוך היום לאהבה
ד' את־יהוה אלהיך וללכת בדרכיו
כל־הימים ויספת לך עוד שלש
ייז ר"פ ערים על השלש האלה: י ולא
ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר
יהוה אלהיך נתן לך נחלה והיה
עליך דמים: פ
ח' ר"פ בסי' יא וכי־יהיה איש שנא לרעהו וארב
לו וקם עליו והכהו נפש ומת ונס
ח' כלשון חול אל־אחת הערים האל: יב ושלחו
זקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו
אתו ביד גאל הדם ומת: יג לא־
ג' תחוס עינך עליו ובערת דם־
הנקי מישראל וטוב לך: ששי ס
ד' כתו' סמ"ך כלישן השגה. ל' יד לא תסיג גבול רעך אשר גבלו
ס' ראשנים בנחלתך אשר תנחל

רש"י

ארץ קני וקנזי וקדמוני: ויספת לך עוד שלש. הרי תשע שלש שבעבר הירדן ושלש שבארץ כנען ושלש לעתיד לבא: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו. על ידי שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה לפי שעבר על לא תשנא סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגומר שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחוס עינך. (ספרי) שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגים את זה ונמצאו שנים הרוגים: (יד) לא תסיג גבול. לשון (ישעיה מב) נסוגו אחור שמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו למען הרחיב את שלו והלא כבר נאמר לא תגזול מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חברו שעובר בשני לאוין יכול אף בחוצה לארץ תלמוד לומר בנחלתך אשר תנחל וגומר בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוצה לארץ

מסורה

בסדר ויצא: האל ח' בלישנא דחול וסימן נמסר בסדר תולדות: דם הנקי ג' וסימן לא תחוס עינך עליו. וגם דם הנקי אשר שפך. ועל דם הנקי לשפוך: לא תסיג ח' כתיב סמ"ך בלשון השגה וסימן לא הסיג גבול רעך. היו שרי יהודה כמסיגי גבול. ארור מסיגי גבול. לא יסג כלמות. וכל נסיגה דכוותא בסמ"ך במ"א כתיב שי"ן

תולדות אהרן

וארב לו. כתובות טו קמא מה פו סנהדרין עט: ושלחו זקני. מכות י: לא תסיג גבול. שבת פה נדה כו (שקלים מט):

ספורנו

(יג) ובערת דם הנקי מישראל. עונש דם הנקי כאמרו ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו: וטוב לך. שלא יוסיף הרוצח להרוג אחרים והנשארים ישמעו

בעל הטורים

בערים האל. לשון חוזק לומר שחזקות היו וערי מבצר שלא יבא עליהם גואל הדם בחיל: סמך לא תסיג גבול רעך לרוצח. שלא תאמר הואיל ומותר להרוג הרוצח אסיג גבולו שלא יהיה ממונו חמור מגופו: מישראל וטוב לך לא תסיג דכתיב מסיג גבול נחרב הבית. הוי מגיעי בית בבית: לא תסיג גבול. אזהרה לב"ד שלא יתלוש אחת מערי מקלט בעיר אחרת:

רמבן

יאמר עליהם ונשל את הגוים האלה מפניך וברשעת הגוים האלה והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם רק מערי העמים האלה וכן במקומות רבים. ונוה כי לאחרי ירושה וישיבה בארצם יבדיל שלש ערים ובהם תשלום המצוה כמו שאמר שש ערי מקלט תהיינה לכם ואמר את שלש הערים האלה תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ולא צוה בתורה ביותר משש הערים האלה וכן בכל מצות שבתורה הנוהגות לאחר ירושה וישיבה מתחייבין בהן לאחר ירושת שבעה גוים אלו אבל במצוה הזאת לבדה הוסיף בכאן ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ולא אמר כאשר דבר לך כמו שאמר בואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך של בשר תאוה כי ה' לא הבטיח אותם בשום מקום לתת להם רק שבעת הגוים האלה אבל הזכיר כאן האבות ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך וזה ירמוז לכל עשרה עממין שנאמרו לאברהם והתנה בזה כי תשמור את כל המצוה וגו' והנה דבר ברור הוא כי השבעה גוים עצמם לא ירשו אותם בעברם על התורה כאשר אמר פעמים רבות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ למען אשר תבא אל הארץ כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם וכאשר עבר עכן על החרם והוא איש אחד נאמר ולא יוכלו בני ישראל לקום לפני אויביהם עורף יפנו לפני אויביהם א"כ מה התנאי הזה אשר יתנה בשלשת העממין האלה לבדם ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כי תשמור את כל המצוה וגו'. והטעם בזה כי היה הרצון לפניו יתברך שינחיל אותם בימי משה ויהושע השבעה אשר הבטיחם במצרים ובמדבר כי היה גלוי לפניו שהגיע זכותם לכך ומפני זה חייב אותם בכל המצות בירושה של אלו וחייב אותם בשש ערי מקלט והבדילם יהושע אבל על השלשה הנשארים התנה כי תשמור את כל המצוה לאהבה את השם וללכת בדרכיו וגו' והוא לומר שיקיימו כולם כל התורה כולה ואין שום מצוה תלויה בכך זולתי שלש הערים האלה. וזה טעם לאמר כי תשמור ללכת בדרכיו כל הימים תוסיף לך שלש הערים כי מי יודע מה יהיה אחרי כן כל הימים ואמר ר"א כל הימים בלי הפסק ביניהם ואיננו נכון אבל כי תשמור כאשר תגיע זכותך שתשמור כל המצוה לאהבה את השם אהבה שלמה קיימת לעולם שיהיה גלוי לפניו שלא תחטא לעולם אז ירחיב את גבולך ויתן לך כל העמים והוא לימים אשר אמר ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך יורה על כל הימים העתידים לבא וכענין שנאמר בקבלה ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם וכרתי להם ברית עולם אשר לא אשוב מאחריהם להטיב אותם ואת יראתי אתן בלבבם לבלתי סור מעלי ואז כאשר יכרות להם ברית עולם יבדילו שלש הערים האלה: (יג) לא תחוס עינך עליו. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגין את זה ונמצאו שנים הרוגין לשון רש"י מספרי. והטעם שלא תאמר כאשר נחום על דם ההרוג טוב שנחום על דם החי והנכון כי הכתוב יזהיר בחייבי המיתות ובערת הרע מקרבך והיא מצות עשה אבל במרבי התקלות יזהיר עוד במצות לא תעשה שלא ינצלו מידינו לא מפני מוראם ולא שנתן להם רחמים וכך הזכיר במסית ואמר מכשפה לא תחיה מפני היותה רבת המהומה המוכרת רבים בכשפיה. וקצותה את כפה לא תחוס עינך מפני כי הפתאים יהללו אותה בהיותה עוזרת לבעלה או מפני שהבושת מצוי ואין בו חסרון כיס. וכן בעדים זוממין שלא ירחמו עליהם בעבור שלא נעשה בעדותם דבר או מפני שתקלתם מרובה וטעם וטוב לך כי ביעור הדם הנקי מצוה וטובה גדולה לך להציל ממות נפשך כי הרחמנות על הרוצחים שפיכת דמם מידי הרוצחים ומידי אחרים המתפרצים:
(יד) לא תסיג גבול רעך. אזהרה שלא ישנה תחום החלוקה שחלקו הנשיאים את הארץ לשבטים או ליחיד מהם ועל כן אמר אשר גבלו ראשונים הם אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי המטות ולכך הזכיר בנחלתך אשר תנחל וגו' וטעם המצוה הזאת שלא יחשוב אדם לומר אין חלקי אשר נתנו לי שוה כמו חלק חברי כי טעו החולקים או שיוציא בלבו לעז על הגורלות ולא

בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
לְרִשְׁתָּהּ׃ ס טו לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד
בְּאִישׁ לְכָל־עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת
בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־
פִּי ׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־
עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃ טז כִּי־יָקוּם עֵד־
חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃
יז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם
הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים
וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בַּיָּמִים הָהֵם׃
יח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים הֵיטֵב וְהִנֵּה
עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְאָחִיו׃
יט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת
לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃
כ וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא־
יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר הָרָע הַזֶּה
בְּקִרְבֶּךָ׃ כא וְלֹא תָחוֹס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ
בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד
רֶגֶל בְּרָגֶל׃ ס כ א כִּי־
תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ

ל׳ | ד׳ זוגין מתחלפי׳ קדמ׳ יתיר אות וחסר מלה תניין חסר אות ויתיר מלה | ה׳ | ב׳ נטוע | ד׳ | ד | ל׳ חסר דחסר | י"ז ר"פ בספ׳ ו׳ חסר בלישנא | ב׳ חסרים

דְּתַחְסֵן בְּאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ
יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ טו לָא
יְקוּם סָהִיד חַד בִּגְבַר לְכָל
עֲוָיָן וּלְכָל חוֹבִין בְּכָל חֵטְא
דְּיֶחֱטֵי עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדֵי
אוֹ עַל מֵימַר תְּלָתָא סָהֲדִין
יִתְקַיַּם פִּתְגָמָא׃ טז אֲרֵי יְקוּם
סָהִיד שְׁקַר בִּגְבַר לְאַסְהָדָא
בֵּיהּ סְטְיָא׃ יז וִיקוּמוּן תְּרֵין
גֻּבְרִין דִּלְהוֹן דִּינָא קֳדָם יְיָ
קֳדָם כָּהֲנַיָּא וְדַיָּנַיָּא דִּיהוֹן
בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן׃ יח וְיִתְבְּעוּן
דַּיָּנַיָּא יָאוּת וְהָא סָהִיד
שִׁקְרָא סָהֲדָא שִׁקְרָא אַסְהֵיד
בַּאֲחוּהִי׃ יט וְתַעְבְּדוּן לֵיהּ
כְּמָא דַּחֲשִׁיב לְמֶעְבַּד
לַאֲחוּהִי וּתְפַלֵּי עָבֵיד
דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ כ וּדְיִשְׁתָּאֲרוּן
יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן
לְמֶעְבַּד עוֹד כְּפִתְגָמָא בִּישָׁא
הָדֵין בֵּינָךְ׃ כא וְלָא תְחוּס
עֵינָךְ נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא
עֵינָא חֲלַף עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף
שִׁנָּא יְדָא חֲלַף יְדָא רַגְלָא
חֲלַף רַגְלָא׃ א אֲרֵי תִפּוֹק
לְאַגָּחָא קְרָבָא עַל

רש"י

לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד. (סוטה ג) זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך הכתוב בו אחד: לכל עון ולכל חטאת. להיות חברו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה (ספרי). אמר לחברו תן לי מנה שהלויתיך אמר לו אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב לישבע לו: על פי שני עדים. (גיטין ע"א) ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ולא שיעמיד תורגמן בין העדי׳ ובין הדיינ׳: (טז) כי יקום עד. כ"מ שנא׳ עד בשנים הכתוב מדבר: לענות בו סרה. דבר שאינו שהוסר העד הזה מכל העדו׳ הזא׳ כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני (ספרי מכות ה): (יז) ועמדו שני האנשים. (שבועות ל) בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשי׳ ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד: אשר להם הריב. אלו בעלי הדין: לפני ה׳. יהיה דומה להם כאילו עומדין לפני המקום שנאמר (תהלים פב) בקרב אלהים ישפוט: אשר יהיו בימים ההם. (ר"ה כ"ה) יפתח בדורו כשמואל בדורו צריך אתה לנהוג בו כבוד: והנה עד שקר. כל מקום שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה ובחקירה: (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין (מכות ה): לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינן בשריפה אלא כמיתת הבועל שהוא בחנק שנאמר (ויקרא כא) היא באש תשרף היא ולא בועלה לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בכן הזומה כמיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בבית דין: (כא) עין בעין. (ב"ק פ"ד) ממון וכן שן בשן וגו׳: (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן לומר לך שאין מחוסר אבר יוצא למלחמה. דבר אחר לומר לך אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח וכן דוד הוא אומר (תהלים קי"ט) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי: על אויבך. יהיו בעיניך כאויבים אל

אבן עזרא

גבולו ויביא עדים. על כן: (טו) לא יקום עד אחד. בין לרוצח בין למכה בין למסיג בין לכל דבר רק על פי שני עדים דרך קצרה כי במקום אחר על פי שנים עדים: (טז) לענות בו סרה. כמו ע"ג: (יח) ענה. כמו העיד גם כן במכות ובעונש והטעם לא תחוס עינך על שקר: (א) כי תצא למלחמה. דבקה עם לא תחום עינך עם מי שהוא חייב רק לצאת למלחמה יש לך לחום על אחרים

ולא נשוג אחור לבנו: על פי שני עדים חד מן ד׳ זוגין מן ב׳ ב׳ מתחלפין קדמא יתיר אות וחסר מלה ותניין חסר אות ויתיר מלה וסימן נמסר בסדר ואתחנן: שני האנשים ד׳ וסימן ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ותקח האשה את שני האנשים. וישבו שני האנשים וירדו מההר. ויעדהו אנשי הבליעל: השפטים ד׳ וסימן ודרשו השפטים היטב. כי לא נעשה כפסח. ויאמר אל השפטים דיהושע. ויהי בימי שפט השפטים: עין בעין ג׳ ופי׳ נמסר

תולדות אהרן לא יקום. סוטה ג לא סנהדרין ל שבועות מ: על פי. פסחים קיג ר"ס כה יבמות קא סוטה ג לא גיטין פט ג קדושין סו בתרא קס סנהדרין ט: יקום דבר. קמא ע בתרא נו: לענות בו סרה. מכות ה: ועמדו שני האנשים. בתרא קנה סנהדרין ו יט שבועות ל (יומא מג נדרים מב): ודרשו השופטים היטב. סנהדרין מ: והנה עד שקר. ב"ק סה מכות ה: ועשיתם לו כאשר זמם. כתובות לב לג קמא ה כד סד סה סנהדרין י נא ל מכות ב ד ה חולין יא (תמורות מד): ובערת הרע מקרבך. ב"ק סח סנהדרין עח: והנשארים. סנהדרין כט: ישמעו ויראו. מכות ד: נפש בנפש. שם ה: יד ביד. כתובות לג: רגל ברגל. ב"ק פד:

בעל הטורים לרשתה וסמיך ליה לא יקום עד אחד באיש שאינו יכול להעיד עד כאן גבול התומך והיינו ממון: לכל עון. היינו נפשות: לכל חטאת. היינו קרבן: שני עדים. למעלה כתיב ע"פ שנים עדים. דהכא איירי בממון ואין מאיימין עליהם כל כך כמו בנפשות: הריב ב׳. אשר להם הריב. ולפני התגלע הריב נטוש. ז"ש משכא לפניך הדין ואתה יודע להיכן הדין נוטה הוי אתה רשאי לבלוע דמשעמדו האנשים אשר להם הריב ודרשו השופטים וכו׳ שישפטו ביניהם אבל לפני התגלע הריב נטוש: יד ביד רגל ברגל וסמיך ליה כי תצא למלחמה לומר ממוכר אבר אין יוצאין למלחמה:

רמבן

ולא יהיה זה בעיניו גזל כלל על כן צוה בכאן שלא יחלוק אדם על החלוקה ההיא ולא ישנה הגבולין כלל לא בסתר ולא בגלוי. וזו מצוה מבוארת ממה שצוה על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט ואמר אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם וגו׳ ועל דעת רבותינו שהוא אזהרה לעוקר תחומו של חבירו בארץ שעובר בשני לאוין יהיה טעם אשר גבלו ראשונים שלא ישנה התחום הישן בסתר ויאמר בכאן היה מעולם והזהיר הכתוב בהווה כי התחום החדש ניכר וידוע הוא ואין אדם משנה אותו וגם רבותינו עצמם הזכירו מנין לעוקר תחומין של שבטים שעובר בלא תעשה ת"ל לא תסיג גבול רעך והוא באמת פשוטו של מקרא: (יח) ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד. לא פירש הכתוב איך יודע שהוא עד שקר כי בהיות הענין בשני עדים שמעידין על הדבר אפילו יבואו מאה ויכחישו אותם לא יתברר ששקר ענו ולא נוכל לומר שלא הרוג ברגליו כי לא יאמר בזה ודרשו השופטים היטב ועל כן באה הקבלה הנאמנת ופירשה כי ההזמה תהיה כשיאמרו והלא ביום פלוני עמנו הייתם והטעם מפני שהעדות הזו הוא על גופם של עדים והם אינם נאמנים על עצמם לומר לא עשינו כך שהרי יכולים הללו לומר עליהם שהרגו את הנפש או שחללו את השבת:
(יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין לשון רש"י מדברי רבותינו. והטעם בזה בעבור כי משפט העדים המזוימין בגזרת השליט שהם שנים ושנים והנה כאשר יבואו שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש ויבאו שנים אחרים ויזימו אותם מעדותם צוה הכתוב שיהרגו כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה אלו היה רשע בן מות לא הצילו השם מיד ב"ד כאשר אמר כי לא אצדיק רשע אבל אם נהרג ראובן נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים כי הוא בעונו מת ואלו היה צדיק לא יעזבנו ה׳ בידם כמו שאמר הכתוב ה׳ לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו ועוד שלא יתן ה׳ השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי כי המשפט לאלהים הוא ובקרב אלהים ישפוט. והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל וההבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט וזה טעם ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה׳ כי לפני ה׳ הם עומדים בבואם לפני הכהנים והשופטים והוא יגמם בדרך אמת. וכבר הזכרתי מזה בסדר ואלה המשפטים:

ספורנו

ישמעו ויראו: (יח) והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו. שהיתה עדותו שקר ובכונה ממנו לענות שקר על אחיו לא כמוטעה או שוגג כענין בטעות שעות יום המעונן או בעבורו של חדש: כ (א) כי תצא למלחמה. לצוה לארץ שבמלחמת מצוה לא

אבן עזרא

מארס ובונה ונוטע ורך הלבב: (ב) ונגש הכהן. משוח מלחמה: (ג) אל תיראו. בלב: ואל תחפזו. לנוס: ואל תערצו. במעשה: (ה) חנכו. כמו חנכת המזבח וכן חנוך לנער ומזה למדו רבותינו ז"ל מחנכין את הנערים והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינוס וינים אחרים: (ו) חללו. מגזרת חלילים כי מנהגם היה לחול כרמים: (ז) ארש אשה ולא לקחה. כנשואין והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בלא יומו רק המת במלחמה מת בלא יומו על כן אמר דוד או במלחמה ירד ונספה: (ח) הירא. להכות אחר: ורך הלבב. לסבול מכת

תורה

ו׳ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא
מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ
מ׳ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וְהָיָה
ל׳ כְּקָרָבְכֶם אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ
הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל־הָעָם׃ ג וְאָמַר
נ׳ אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים
כולהון חסר ו׳ הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־
יֵרַךְ לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־
ל׳ תַּחְפְּזוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃
ד כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם
לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ
אֶתְכֶם׃ ה וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־
הָעָם לֵאמֹר מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה
ל׳. ט"ו בַיִת־חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב
לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ
אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃ ו וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע
ט"ו כֶּרֶם וְלֹא חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ
פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר
יְחַלְּלֶנּוּ׃ ז וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ
ט"ו רסין אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ
פֶּן־יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר
יִקָּחֶנָּה׃ ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר
ב׳ ובאורייתא אֶל־הָעָם וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא
ל׳ וְרַךְ הַלֵּבָב יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא

אונקלוס

בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתֶחֱזֵי סוּסָוָן וּרְתִיכִין עַם סַגִּי מִנָּךְ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדָךְ דְּאַסְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ב וִיהֵי כְּמִקְרַבְכוֹן לַאֲגָחָא קְרָבָא וְיִתְקְרֵב כַּהֲנָא וִימַלֵּיל עִם עַמָּא׃ ג וְיֵימַר לְהוֹן שְׁמַעוּ יִשְׂרָאֵל אַתּוּן מִתְקָרְבִין יוֹמָא דֵין לַאֲגָחָא קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לָא יְזוּעַ לִבְּכוֹן לָא תִדְחֲלוּן וְלָא תִתְבַּעֲתוּן וְלָא תִתַּבְרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן׃ ד אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן לַאֲגָחָא לְכוֹן קְרָב עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן לְמִפְרַק יָתְכוֹן׃ ה וִימַלְּלוּן סָרְכַיָּא עִם עַמָּא לְמֵימָר מָן גַּבְרָא דִּבְנָא בֵּיתָא חַדְתָּא וְלָא חַנְכֵיהּ יְהַךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֲרָן יְחַנְכִנֵּיהּ׃ ו וּמָן גַּבְרָא דִּנְצִיב כַּרְמָא וְלָא אַחֲלֵיהּ יְהַךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֲרָן יַחְלְינֵיהּ׃ ז וּמָן גַּבְרָא דְּאָרֵס אִתְּתָא וְלָא נַסְבַהּ יְהַךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ דִּלְמָא יִתְקְטֵיל בִּקְרָבָא וּגְבַר אוֹחֲרָן יִסְּבִנַּהּ׃ ח וְיוֹסְפוּן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם עַמָּא וְיֵימְרוּן מָן גַּבְרָא דְּדָחִיל וּתְבִיר לִבָּא יְהַךְ וִיתוּב

מסורה

בסדר שלח לך: קרבים ג׳ בלישנ׳ וסימן אהם קרבים היום. הקרבים לה׳. הקרבים אלי: ירך ג׳ וסימן אל ירך לבבכם. לבבך אל ירך. ואן ירך לבבכם. וישב ט"ו וסימן

תולדות אהרן

והיה כקרבכם. סוטה מב: ודבר אל העם. שם (סוטה כב): ואמר אלהם שמע. שם: אל ירך. שם (כם): כי ה׳ אלהיכם. שם: ודברו השוטרים. שם וד׳ מג: בית חדש. שם מג מד: ולא חנכו. שם מג: ומי האיש אשר נטע. שם מג מד: ומי האיש אשר ארש. שם: פן ימות במלחמה. קדושין יג: ויספו השוטרים. שם מד: ורך הלבב. שם מג:

ספורנו

לא היו שם שבים מעורכי המלחמה אלא אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה (פרק משוח מלחמה דסוטה): (ה) פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו. שמא יש עליו עבירה שבשבילה יענש בזה העונש המבואר בתוכחות ויזיק לאחיו שירא את לבם

רש"י

אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך: סוס ורכב. בעיני כלם כסוס אחד וכן הוא אומר (שופטים ו) והכית את מדין כאיש אחד וכן הוא אומר (שמות טו) כי בא סוס פרעה: עם רב ממך. בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב: (ב) כקרבכם אל המלחמה. סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם: ונגש הכהן. (סוטה מב) המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה: ודבר אל העם. (שם) בלשון הקדש: (ג) שמע ישראל. (שם) אפילו אין בכם זכות אלא קרית שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם: על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן (ד״ה ב כח) ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורי׳ לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. (סוטה מב) ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שהמלכים עושים מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם ויגוסו ורומסים בסוסיה׳ ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסו׳ סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם. מצהלת סוסים: אל תיראו. מהגפת התריסין: ואל תחפזו מקול הקרנות: ואל תערצו. מקול הצווחה: כי ה׳ אלהיכם וגו׳. הם באים בנצחונו של בשר ודם ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם. זה מחנה הארון: (ה) ולא חנכו. לא דר בו: חנוך. לשון התחלה: ואיש אחר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנ׳ הרביעי׳ שהפירות טעונין לאכלן בירושלים או לחללן בדמים ולאכול הדמים בירושלים: (ז) פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות: (ח) ויספו השוטרים. (סוטה מ"ג) למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב. (שם מד) רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו

בעל הטורים

בעל הטורים הירא ב׳ במסורה. הירא ורך הלבב. הירא את דבר ה׳. ז"ש הירא מעבירות שבידו כדכתיב הירא את דבר ה׳:

רמבן

כ (א) כי תצא למלחמה וראית סוס ורכב וגו׳. זו מצוה מחודשת אמרה להם עתה בבואם במלחמות. וטעם כי ה׳ אלהיכם הוא ההולך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם יזהירם שלא ירך לבבם ולא ייראו מן האויבים ויאמר שלא יבטחו בזה בגבורתם לחשוב בלבם גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה רק שישיבו לבם אל השם ויבטחו בישועתו ויחשבו כי לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה כי רוצה ה׳ את יראיו את המיחלים לחסדו. ואמר להלחם לכם עם איביכם כי יפילם לפניהם לחרב ואמר להושיע אתכם שהם ינצלו במלחמה ולא יפקד מהם איש כי יתכן שינצחו את אויביהם וימותו גם מהם רבים כדרך המלחמות ועל כן צעק יהושע בנפול מהם בעי כשלשים וששה איש כי במלחמת מצוה שלו לא היה ראוי שיפול מעטרת ראשם ארצה כי לה׳ המלחמה. והנה הכהן שהוא העובד את השם יזהירם ביראתו ובטיחם אבל השוטרים ידברו בנוהג שבעולם פן ימות במלחמה כי בדרך הארץ בכל המלחמות ימותו אנשים גם מכת הנוצחים ונוה על השלשה האלה לשוב כי לבו על ביתו וכרמו ועל אשתו וינום:

(ו) וטעם ולא חללו. שלא באה השנה הרביעית כי המנהג בכרם בבא תבואתו שיחללו שם וילכו בו בחלילים וזה הכתוב שיהיה כל פריו קדש הלולים שיהללו את השם הנכבד בשמחה היא. ויתכן שיהיה פירוש ולא חללו שלא עשאו חולין וזהו הפדיון שהזכירו רבותינו מלשון כי חלל יהודה קדש ה׳ ולא יחלל זרעו:

(ח) ויספו השטרים לדבר אל העם. מי האיש הירא על דעת רבי יוסי הגלילי כאשר הבטיח הכהן שהשם יושיעם ולא יפקד מהם איש ראוי שיבטחו בו הצדיקים ויזהירו השוטרים את היראים מעבירות שבידם ולכך תלאה התורה לחזור על ביתו וכרמו ואשתו לכסות על האחרים שחוזרין בשביל העבירות ויהיה טעם פן ימות שהוא יחשוב בלבו כן וינוס ועל דעת רבי עקיבא הוא כמשמעו כי מי שירא אחר הבטחת הכהן איננו בוטח בה כראוי ולא יעשה לו הנס:

וטעם ורך הלבב. שאינו בטבעו לראות מכת חרב והרג כי הירא הוא אשר לא

רשי

שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואה חוזר אומר שמא בנה את הבית או נטע כרם או ארש אשה: (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומלאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו וזקפין בני אדם עומדין בקצה המערכה לזקף את הנופלים ולחזקם בדברי' שובו אל המלחמ' ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה: (י) כי תקרב אל עיר. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו': (יא) כל העם הנמצא בה. (ספרי) אפילו אתה מוצא בה משבעה אומות שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם: למס ועבדוך. (שם) עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד: (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים: (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך: (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים: כאשר

יִמַּס אֶת־לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃
ט וְהָיָה כְּכַלֹּת הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־
הָעָם וּפָקְדוּ שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ
הָעָם׃ ס שביעי י כִּי־תִקְרַב אֶל־
עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ
לְשָׁלוֹם׃ יא וְהָיָה אִם־שָׁלוֹם תַּעַנְךָ
וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָל־הָעָם
הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס
וַעֲבָדוּךָ׃ יב וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ
וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ
עָלֶיהָ׃ יג וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־
חָרֶב׃ יד רַק הַנָּשִׁים וְהַטַּף
וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה בָעִיר
כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־
שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכָל־
הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד אֲשֶׁר

ל׳ . ל׳
ל׳ חסר
ל׳ . ל״פ
ל׳
ל׳ ומ״ל . י״ג בסורס
ס׳ בטעם מלרע
מטעין כ״ה וכל

לְבֵיתֵיהּ וְלָא יִתְבַּר יַת לִבָּא
דַאֲחוֹהִי כְּלִבֵּיהּ׃ ט וִיהֵי כַּד
יְשֵׁיצוּן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא עִם
עַמָּא וִימַנּוּן רַבָּנֵי חֵילָא
בְּרֵישׁ עַמָּא׃ י אֲרֵי תִקְרַב
לְקַרְתָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא עֲלַהּ
וְתִקְרֵי לַהּ מִלִּין דִּשְׁלָם׃
יא וִיהֵי אִם שְׁלָם תַּעֲנִינָךְ
וְתִפְתַּח לָךְ וִיהֵי כָּל עַמָּא
דְּיִשְׁתְּכַח בַּהּ יְהוֹן לָךְ
לְמַסְּקֵי מִסִּין וְיִפְלְחוּנָךְ׃
יב וְאִם לָא תַשְׁלֵים עִמָּךְ
וְתַעְבֵּיד עִמָּךְ קְרָב וּתְצוּר
עֲלַהּ׃ יג וְיִמְסְרִינַהּ יְיָ אֱלָהָךְ
בִּידָךְ וְתִמְחֵי יַת כָּל
דְּכוּרַהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב׃
יד לְחוֹד נְשַׁיָּא וְטַפְלָא
וּבְעִירָא וְכֹל דִּיהֵי בְקַרְתָּא
כָּל עֲדָאַהּ תִּיבוֹז לָךְ וְתֵיכוֹל
יַת עֲדָא דְסַנְאָךְ דִּיהַב יְיָ
אֱלָהָךְ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעְבֵּיד
לְכָל קִרְוַיָּא דְרַחִיקִין מִנָּךְ

אבן עזרא

מכת אחר: את לבב. הנה את ירמה נוסף רק טעמו כאשר פירשתיו שהוא כעצם הדבר: (ט) ופקדו. מגזרת פקוד: (י) וקראת. קרא אליה מצוה ויתכן שהוא רשות: (יב) תשלים. תעשה שלום: (טו) הרחוקות ממך. שאינם משבעה גוים: לא

גמטר בסוף סדר בלק: עמך י״ב בתורה וסימן במסרה רבתא: והכית. ח׳ בטעם מלרע וסימן וחכית את כל זכורה. עתה לך והכית את עמלק. והכית את ארם באפק. והכית את מדין כאיש. והכית את בית אחאב ארניך: כל שללה כך דינו וממעט בית דאמרי וכל שללה כי אינו

תולדות אהרן ולא ימס: שם מד: נטיה ככלת השטרים. שם: (ופקדו שרי צבאות. תגלם על סוטה כב):

ספורנו

לנס ולמס: (טז) ופקדו שרי צבאות. אחרי חזרת החוזרים שלא יפקדו לשר צבא א׳ מהחוזרים וימס לבב כל צבאו כאמרו קך הכפתור וירעשו הספים: (טו) הרחוקות ממך מאד. הרחוקות מן המקום אשר בו מחנה ישראל עתה כי גבול ישראל גם רחוק מכל נד

רמבן

לא יבטח ויחזיר אותו מפני מיעוט בטחונו ורך הלבב מפני חולש טבעו כי ינוס או יתעלף. ואמר בירושלמי שכלם צריכים להביא ראיה לדבריהם כלומר שיביאו עדים על הבית ועל הכרם והאשה לפני שר הצבא ואז יתן לו רשות לחזור וכן אמר גם לדעת רבי יוסי הגלילי שצריך להביא ראיה על העבירה שבידו ולולי כן היו מרבית העם חוזרים בטענות שקר אבל לדברי רבי עקיבא ברכות הלב שאין יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה אמר שאין צריך להביא ראיה שעדיו עמו:

ולא ימס את לבב אחיו. עשאו בעל הלכות גדולות מצות לא תעשה שלא ימנע מלשוב שלא ימס את לבב אחיו כלבבו והוא כדרך ולא יאכל את בשרו:

(ט) וצוה ופקדו שרי צבאות בראש העם. כי התורה מצוה בדרך הארץ ומעשה הנסים עם יראיו בהסתר ואין החפץ לפניו לשנות טבעו של עולם זולתי כאשר אין שם דרך בהצלה אחרת או להודיע שמו לצריו לעתים כאשר היה בקריעת ים סוף וכיוצא בו:

(י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וגו'. במלחמת הרשות הכתוב מדבר כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד לשון רש"י. כתב הרב זה מספרי ששנו שם כלשון הזה במלחמות הרשות הכתוב מדבר. והכונה לרבותינו איננה בכתוב הזה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה היא שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שכתוב כי החרם תחרימם ולא תחיה כל נשמה. אבל ההפרש שביניהם כאשר לא תשלים ועשתה מלחמה שצוה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף הזכרים ובערי העמים האלה צוה להחרים גם הנשים והטף וכך אמרו רבותינו במדרש אלה הדברים רבה והוא עוד בתנחומא ובגמרא ירושלמי אמר רבי שמואל בר נחמני יהושע בן נון קיים הפרשה הזו מה עשה יהושע היה שולח פרוסדיטגמא בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כותב בה מי שמבקש להשלים יבא וישלים ומי שמבקש לילך לו ילך לו ומי שמבקש לעשות מלחמה יעשה מלחמה הגרגשי פנה הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום שלשים ואחד מלכים שבאו להלחם הפילם הקב"ה וכו' וכך אמר הכתוב בכלם לא היתה עיר אשר השלימה את ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם מכלל שאם רצו להשלים היו משלימים עמם ונראה שיש הפרש עוד בשאלת השלום שבערים הרחוקות נשאל להם לשלום ושיהיו לנו למס ויעבדונו אבל בערי הערים האלה נשאל להם לשלום ומסים ועבדות על מנת שיקבלו עליהם שלא לעבוד ע"ג ולא הזכיר הכתוב זה בפרשה הזאת שכבר נאסר לנו בעובדי ע"ג לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם. ויתכן שלא נצטרך להודיע להם רק השלום והמסים והשעבוד ואחרי שיהיו משועבדים לנו נגיד להם שאנו עושים משפטים בע"ג בה ובעובדיה בין יחיד בין רבים וכן מה שנאמר כאן למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם ואמרו בספרא הא אם עשו תשובה אינן נהרגים כשבעה עממים והתשובה הוא שיקבלו עליהם שבע מצות שנצטוו בני נח לא שיתגיירו להיותם גרי צדק. ובמסכת סוטה אמרו שכתבו התורה על האבנים בשבעים לשון וכתבו למטה למען אשר לא ילמדו אתכם הא אם עשו תשובה מקבלים אותם. ורש"י פירש שם להודיע לאומות היושבים חוץ מגבולם של ארץ ישראל שלא נצטוו להחרימם אלא על אותן שבתוך הגבולים כדי שלא ילמדו אותם מעשה קלקולם אבל אותם היושבים חוצה לה אומרים להם אם אתם חוזרים בתשובה נקבל אתכם ושבתוכה אין מקבלין אותם שמחמת יראה הם עושים וזה לשון הרב. ואינו נכון כי בערי העמים האלה אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה בהם אמר למען אשר לא ילמדו אתכם שאם עשו תשובה אינן נהרגין וכן אמר בהם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם הא אם עזבו את אלהיהם מותרין לישב שם וזה הענין שעשה המלך שלמה שכתוב בו וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת מלוא ואת חומת ירושלם וגו' וכל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי בניהם אשר נותרו אחריהם בארץ לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד והענין הזה כתורה עשאו כי קבלו עליהם ז' מצות ודבר ברור הוא כי כיון שנתגם שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול היה להחרימם אלא שהיה מותר לקיימם כמו שכתבנו:

(יא) למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד לשון רבינו שלמה. ובספרי אמרו מקבלין אנו עלינו מסים ולא שעבוד שעבוד ולא מסים אין

שומעין

אבן עזרא

(טו) לא תחיה. אסור שיאכילם או ישקם והכלל בימיהם היה חייב להמיתם אם יוכל ולא הזכיר הגרגשי כי הוא המעט והקטן שבהם: (יט) כי האדם עץ השדה. כבר ביארתי בספר היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה כמו חמור לחם רק מ״ת לא לא יתכן להיותה נחסרת כי הטעם יהיה להפך ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה״א וכן הוא הכי האדם עץ השדה וזה הטעם איננו נכון בעיני כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה וכמוהו כי נפש הוא חובל כי חיי נפש הוא חובל ואותו לא תכרות דבק עם לבא מפניך במצור הנה לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם רק מותר שתאכל ממנו ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור והעד על זה הפירוש שהוא נכון שאמר וכרת ובנית

רש״י

(יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי: (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם: (יט) ימים. שנים. רבים. (שם שבת י״ט) שלשה. מכאן אמרו שלא היו צרין על עיירות של עו״ג פחות מג׳ ימים קודם לשבת ולמד שפותח בשלום שנים ושלשה ימים וכן הוא אומר (שמואל ב א) וישב דוד בצקלג ימים שנים ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר (ספרי): כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דלמא שמא האד׳ עץ השד׳ להכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר ולמה

תורה

לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה׃

טז רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא תְחַיֶּה כָּל־נְשָׁמָה׃ (ג׳)

יז כִּי־הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ (סימן לחתי ומיתי)

יח לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ס (כ׳) (ג׳)

יט כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃ (ל׳ וחד נסב יקרס חלוד) (ד׳) (ד״י) (ע׳ חסר)

כ רַק עֵץ אֲשֶׁר־תֵּדַע כִּי לֹא־עֵץ מַאֲכָל הוּא אֹתוֹ

תרגום אונקלוס

לחדא דלא מקרוי עממיא האלין אינון: טז לחוד מקרוי עממיא האלין דיי אלהך יהיב לך אחסנא לא תקיים כל נשמתא: יז ארי גמרא תגמרינון חתאי ואמוראי כנענאי ופרזאי חואי ויבוסאי כמא דפקדך יי אלהך: יח בדיל דלא ילפון יתכון למעבד ככל תועבתהון דעבדין לטעותהון ותחובון קדם יי אלהכון: יט ארי תצור לקרתא יומין סגיאין לאגחא עלה למכבשה לא תחבל ית אילנה לארמא עלוהי ברזלא ארי מניה תיכול ויתיה לא תקוץ ארי לא כאנשא אילן חקלא למיעל מן קדמך בצירא: כ לחוד אילן דתידע ארי לא אילן דמיכל הוא יתיה תחביל

מסורת / מראה מקומות

סגוי עם ״ פסוק וכל וכל: תחיה ג׳ וסימן כל נשמה. סכשפה. החכמה תחיה בעליה. וגמסר

תולדות אהרן לא תחיה. סוטה ג סנהדרין כו: (כי החרם תחרימם. קדושין סח): למען אשר לא ילמדו. סוטה לה. כי תצור. זכר בלק: לא תשחית את עצה. סנהדרין ק: כי ממנו תאכל. תענית ז מכות כב: כי האדם. תענית שם: רק עץ. ב״ק צא: אסו סבבוס. תענים שם:

ספורנו

נד: (יט) לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן. לא תשחית את העץ כדי לנדוח עליו גרזן משחית בלבד שלא לצורך אלא להזיק לבני העיר: כי ממנו תאכל. כי אמנם כריתת העצים דרך השחתה בלבד יעשהו הגבא להזיק כאשר לא יהיה בטוח לנצח ולשבת בארץ אבל אתה הבטוח לכבוש את הארץ ולשבת בה אין לך להשחית עץ מאכל: כי ממנו תאכל. שתכבוש הארץ בלי ספק ותאכל ממנו כשלא תשחיתהו: כי האדם עץ השדה. כי האמנם עץ השדה האדם ראוי לבא מפניך בגללו העיר במצור למסור את עצמם בידך מכח מצור וכיון שאינו כן גם שראוי להזיק ליושבי העיר בכלי מלחמה כמו בסוללות וזולתם להביא העיר במצור הנה בהיות שלא תשיג זה בהשחתת האילנות אין ראוי להשחיתם כמו שראוי שתשחית האדם יושבי העיר: לבא מפניך במצור. כדי שתבא בשביל זה העיר מפניך במצור באופן שימסרו את עצמם בידך: (כ) רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא. אע״פ שיהיה ממין עצי מאכל כשתדע שהוא זקן או מקולקל באופן שאינו עושה פרי שיהיה ראוי שיטרח האדם

רמב״ן

שומעין להם עד שיקבלו עליהם זו וזו. וענין המסים שיעלה עליהם מלך ישראל או הסנהדרין מס לבנות בית למלך וערי המסכנות אשר לו וכן לבנין בית השם והשעבוד הוא שיוכל כל איש מישראל ליקח מהם לחטוב עציו ולשאוב מימיו ונותן לו שכר הראוי וזה טעם למס עובד הכתוב בשלמה שקבלו עליהם מסים ועבדות כדין התורה לא כענין שכתוב ויהי כי חזק ישראל וישם את הכנעני למס והורש לא הורישו כי שם איננו מזכיר עבדות אבל כמלך שנותן שוחד למלך תקיף ממנו שלא ילחם בו. ודע כי ענין אנשי גבעון היה מפני שלא היו יודעין משפטם של ישראל בקריאת השלום והקדימו קודם שתבא להם פרוסדיטגמא של יהושע ולכך אמרו ונירא מאד לנפשותינו או שלא רצו מתחלה לשמוע לדברי יהושע ובסוף פחדו ועשו עצמם נכרים דכתיב ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי ויעשו גם המה בערמה והיה מועיל להם עוד שלא יהיו להם לעבדים אלא יהיו עמם בעלי ברית ומפני זה הקפידו עליהם והיו נהרגין אלמלא שבועת הנשיאים מפני שהיה עליהם לקבל מסים ושעבוד כמו שאמרנו והם כרתו להם ברית להיותם שוים להם ובעלי ברית ועוזרים זה לזה במלחמותיהם ועשו עמהם שלום לפי שהיו סבורין שהם ערים רחוקות מאד מן העמים שאין דעתם לבא עליהם כלל ולפיכך קלל אותם יהושע ואמר ועתה ארורים אתם שהם מן העמים הארורים אשר אררם ה׳ ועשה להם כמשפט הראוי להעשות בהם לקיים מה שנאמר למס ועבדוך שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה׳ והוא המס והשעבוד כמו שפירשנו ויש אומרים כי פירוש והיה אם שלום תענך בעת הקריאה אבל אם תאנו מתחלה שוב אין מקבלין אותם והגבעונים תאנו בפרוסדיטגמא ולא היה הדין לקבלם. והרב רבי משה כתב שהקפידו עליהם מפני שכרתו להם ברית והרי הוא אומר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. ואינו נכון בעיני כי הגבעונים בודאי קבלו עליהם שלא לעבוד ע״ג כמו שאמרו באו עבדיך לשם ה׳ אלהיך ולכך לא הוצרך יהושע אחרי כן לומר להם שיקבלו עליהם לעבוד את השם וכאן מותרין היו בברית ההוא כמו שהיו מותרים בישיבת הארץ שאתיכן לא נאסרו אלא קודם התשובה כמו שאמר פן יחטיאו אותך לי וכן אמר לא תכרות להם ולאלהיהם ברית אבל הדבר כמו שאמרנו:

(יח) **וטעם** אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם אשר עשו לאלהיהם. שילמדו אתכם לעבוד השם הנכבד בשריפת בניכם ובנותיכם וכל תועבות ה׳ אשר שנא וחטאתם לה׳ אלהיכם שהוא הזהיר אתכם שלא תאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני והנה התורה הזהירה לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש והוא אזהרה בעו״ג כי אם תכרות להם ולאלהיהם ברית ישבו בארצך ורבים מהם יפתוך לעבוד ע״ג וכאן הוסיף לבאר שלא תחיה כל נשמה כי אפילו היחיד הנשאר ביניכם לעבוד לך יזכיר לך עבודתם לאלהיהם ואולי תתפתה אתה לעשות כן לשם הנכבד ותחטא לפניו יתברך:

(יט) **כי** האדם עץ השדה. יפה פירש רבי אברהם כי שיעור הכתוב כי ממנו תאכל כי האדם עץ השדה ואותו לא תכרות לבא מפניך במצור. וטעם כי האדם עץ השדה. כמו כי נפש הוא חובל. אבל דעת רבותינו מותר לכרות עץ מאכל לבנות מצור ולא אמרה תורה רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא וגו׳ אלא להקדים ולומר שאילן סרק קודם לאילן מאכל אם כן פי׳ הפרשה לדעתם שהזהירה תורה לא תשחית את עצה לכרות אותם דרך השחתה שלא לצורך המצור כמנהג המחנות והטעם כי הנלחמים משחיתים בעיר וסביב הארץ אולי יוכלו לה כענין שנאמר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו ואתם לא תעשו כן להשחיתה כי תבטחו בשם שיתן אותם בידכם כי האדם עץ השדה הוא ממנו תאכל ותחיה וכו תבא העיר מפניך במצור לומר

רשי

למה תשחיתנו: (כ) עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך: (ב) ויצאו זקניך. (סוטה מ"ד סנהדרין י"ד). מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה: ומדדו (סוטה מה) ממקום שהחלל שוכב: אל הערים אשר סביבותיו של חלל לכל צד לידע אי זו קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד: וערפו. קוצץ עורפה בקופיץ אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקו' שאינו עושה פירות לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות: (ז) ידינו לא שפכו. וכי עלתה על לב שזקני

תַשְׁחִית וְכָרָתָּ וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־
הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא עֹשָׂה עִמְּךָ
מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃ פ
כא א כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי
הִכָּהוּ׃ ב וְיָצְאוּ זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ
וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבֹת
הֶחָלָל׃ ג וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־
הֶחָלָל וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא
עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר לֹא־עֻבַּד בָּהּ
אֲשֶׁר לֹא־מָשְׁכָה בְּעֹל׃ ד וְהוֹרִדוּ
זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא אֶת־הָעֶגְלָה אֶל־
נַחַל אֵיתָן אֲשֶׁר לֹא־יֵעָבֵד בּוֹ וְלֹא
יִזָּרֵעַ וְעָרְפוּ־שָׁם אֶת־הָעֶגְלָה
בַּנָּחַל׃ ה וְנִגְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי
כִּי בָם בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁרְתוֹ
וּלְבָרֵךְ בְּשֵׁם יְהוָה וְעַל־פִּיהֶם יִהְיֶה
כָּל־רִיב וְכָל־נָגַע׃ ו וְכֹל זִקְנֵי
הָעִיר הַהִוא הַקְּרֹבִים אֶל־הֶחָלָל
יִרְחֲצוּ אֶת־יְדֵיהֶם עַל־הָעֶגְלָה
הָעֲרוּפָה בַנָּחַל׃ מפטיר ז וְעָנוּ
וְאָמְרוּ יָדֵינוּ לֹא שָׁפְכָה (שפכו ק') אֶת־
הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃ ח כַּפֵּר
לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָה
וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ

וּתְקוּץ וְתִבְנֵי כַּרְקוֹמִין עַל
קַרְתָּא דְהִיא עָבְדָא עִמָּךְ
קְרָב עַד דְּתִכְבְּשַׁהּ׃ א אֲרֵי
יִשְׁתְּכַח קְטִילָא בְּאַרְעָא דַּייָ
אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ לְמֵירְתַהּ
רְמֵי בְּחַקְלָא לָא יְדִיעַ מַן
קַטְלֵיהּ׃ ב וְיִפְּקוּן סָבָךְ
וְדַיָּנָךְ וְיִמְשְׁחוּן לְקִרְוַיָּא
דִּבְסַחְרָנוּת קְטִילָא׃ ג וּתְהֵי
קַרְתָּא דְּקָרִיבָא לִקְטִילָא
וְיִסְּבוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא
עֶגְלַת תּוֹרִין דְּלָא אִתְפְּלַח
בַּהּ דְּלָא נְגִידַת בְּנִיר׃
ד וְיַחֲתוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא
יָת עֶגְלְתָא לְנַחַל בַּיִּר דְּלָא
יִתְפְּלַח בֵּיהּ וְלָא יִזְדְּרַע
וְיִנְקְפוּן תַּמָּן יָת עֶגְלְתָא
בְּנַחְלָא׃ ה וְיִתְקָרְבוּן
כָּהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי אֲרֵי בְהוֹן
אִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְשַׁמָּשׁוּתֵיהּ
וּלְבָרָכָא בִּשְׁמָא דַּייָ וְעַל
מֵימְרֵיהוֹן יְהֵי כָּל דִּין וְכָל
מַכְתַּשׁ סְגִירוּ׃ ו וְכֹל סָבֵי
קַרְתָּא הַהִיא דְּקָרִיבִין
לִקְטִילָא יַסְחוּן יָת יְדֵיהוֹן
עַל עֶגְלְתָא דִּנְקִיפָא בְנַחְלָא׃
ז וְיָתִיבוּן וְיֵימְרוּן יְדַנָא לָא
אֲשַׁדָא יָת דְּמָא הָדֵין וְעֵינַנָא
לָא חֲזָאָה׃ ח כַּהֲנַיָּא יֵימְרוּן
כַּפַּר לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּפְרַקְתָּא
יְיָ וְלָא תִתֵּן חוֹבַת דַּם זַכַּאי

יא　ו' קמץ　י"א בטעם ס"פ　ז' רפין. כ'　ב'　ה'　ג'　כ' חסר ו'　ג'　ג'. ג'　ד'　ב'　ו' מ"ל　ג'

אבן עזרא

ובנית מצור: (כ) עד רדתה. כי לולי שהיתה נשגבה לא אמר הכתוב ימים רבים: (א) כי ימצא חלל. כאשר הזכיר המלחמה על האויב אמר ואם אדם ילחם עם אחד ונמצא חלל בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו: (ב) זקניך. זקני הערים הקרובות והשופטים: (ג) עגלת בקר אשר לא עבד בה. לחרוש: ולא משכה בעל. להביא אבנים כמנהג העגלות: (ד) איתן. תקיף: וערפו שם. יסירו עורף העגלה: (ה) הכהנים בני לוי. שהם בברור מבני לוי: ועל פיהם יהיה. עונש כל ריב וכל נגע: (ו) וכל זקני העיר. זהו ויצאו זקניך: (ז) ה"א שפכה תחת סימן הרבים כמו שפכה אשורי ועל דרך דרש שיסוב לאחת כי היד לשון נקבה ברוב: ועינינו לא ראו. ויתכן שהשם צוה לעשות כן העיר הקרובה כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם ותחשבות השם עמקו וגבהו לאין קץ אללנו: וענו ואמרו. כמו וענית ואמרת ושם אפרשנו: (ח) כפר לעמך. ששגגו ולא שמרו הדרכים המסוכנים

בעל הטורים

מלחמה עד רדתה. בגימ' אף זכו שבת: כי ימצא חלל. סמך לפי מלחמה שבשעת מלחמה דרך למצוא חללים: באדמה בגימטרי' בגלוי: ומדדו ב' ומדדו את הערים. ומדדו את תבנית שמודדין מראשו שהוא עיקר שכונת האדם: אשר אותיות ראש שמודדין מראשו: אשר סביבות החלל. בגי' בראשו של הרוג: לא עבד בה ולא משכה בעול לא יעבד ולא יזרע. הרי ד' מלות לכפר על ד' רוחות העולם. וכן ד' פעמים חלל. וד' פעמים עגלה בפרשה. לא שפכה כתיב בה"א שלא נגענו בו בחמשה אצבעותינו. ועוד כי הנפש יש לה ה' שמות ולכן נתן דוד ליואב ה' קללות כשהרג לאבנר זב ומצורע וגו': כפר לעמך ישראל. מכאן שכל ישראל ערבין זה לזה: כפר לעמך ישראל אשר פדית. ר"ת בגי' זה הכהנים:

המסורה

גם בסדר משפטים: על העיר. י"ז וסימן נמסר בירמיה סימן ל"ב: עשה ו' וסימן רק עץ אשר. אש וברד שלג וקיטור. ולשמחה מה זה עשה. אין אסתר מגדת. קול רנה וישועה. ימין ה' רוממה ימין ה' עשה חיל: ויצאו ד' רפין וסימן בסדר ויהי בשלח: ולברך ד' וסימן נמסר בסדר עקב: ידינו ו' מלאים וסימן נמסר בסדר בראשית:

תולדות אהרן

עד רדתה. שבת יט (שבת ד מ"ק פא): כי ימצא. יומא כג סוטה מד מה (סוטה כג כד): לרשתה. סוטה מה ב"ק פב: לא נודע. יומא כג סוטה מז: ויצאו זקניך. יומא שם סוטה מד מה סנהדרין יד: ומדדו. סוטה מה: ולקחו זקני. סוטה שם מכות י: עגלת בקר. זבח פ' ויקרא וש' ויגש: אשר לא עבד. פסחים כו סוטה מו מציעא ל: אשר לא משכה. סוטה מה מו: אל נחל איתן. שם מו: אשר לא יעבד. שם מכות כב: וערפו שם. תענית ז ע"ג בק חולין כד בכורות י כריתות ו: בנחל. סוטה מו: ונגשו הכהנים. גיטין נט (נדרים מא סוטה כב): ועל פיהם יהיה. סנהדרין לד בכורות לה נדה י: וכל זקני העיר. סוטה מו: הערופה. פסחים כע זבחים פו חולין יא כד קין כריתות ו: וענו ואמרו. סוכה לח מד מה מו: ועינינו לא ראו. שם מו: כפר לעמך. שם מו הוריות ו כריתות כו:

רמבן

לומר אתה תחיה ממנו אחרי שתכבוש העיר וגם בהיותך במחנה לבא מפניך במצור תעשה כן וטעם אותו תשחית וכרת כי מותר אתה לכרות אותו לבנות המצור וגם להשחיתו עד רדתה כי לפעמים תהיה ההשחתה צורך הכבוש כגון שיהו אנשי העיר יוצאים ומלקטין עצים ממנו או נחבאים שם ביער להלחם בכם או שהם לעיר למחסה ולמסתור מאבן נגף:

כא (ד) **אל** נחל איתן. קשה שלא נעבד לשון רש"י. ורבותינו אמרו שהוא נאסר לחרוש ולזרוע בו לעולם א"כ כן האזהרות שהזורע או העובד בו עובר בלאו הזה. והטעם אשר יוציאו אותו אל נחל איתן כי לא יעבד בו ולא יזרע לעולם. וטעם ונגשו הכהנים בני לוי לאמר כפר לעמך ישראל אשר פדית שיעור הכתובים ונגשו הכהנים בני לוי וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם וענו ואמרו והרחילה במקלת מן הנזכרים והעניה במקלתם כדרך ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך וגו'. וענין העריפה אמר ר"א שהשם צוה לעשות כן על העיר הקרובה כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן שיהרג אדם קרוב מהם ומחשבות ה' עמקו לאין קץ אללנו. אבל הרב אמר במורה הנבוכים כי הטעם לגלות על הרוצח ולבער דמו כעבור שברוב הפעמים יהיה הרוצח מן העיר אשר סביבות החלל וכשיצאו הזקנים ויתעסקו במדידה ההיא וזקני העיר ההיא ויעידו לפני התורה שלא התרשלו בתקון הדרכים ושמירתם ושאינם יודעים מי הרג את זה וכשיחקר הענין יאספו הזקנים ויביאו העגלה ירבו בני אדם לדבר בו אולי יגלה הדבר וכבר אמרו שאפילו

קבלה

ספורנו

האדם בעניני אותו תשחית: **כא** (ד) אל נחל איתן. שאין שם רגל מצויה: וערפו. שהיא מיתה נעלמת מעיני ההרג מורה על שההריגה היתה בלי ספק במקום נעלם מעיני העם ושנעשתה ע"י רוצח שלא היה מדע לרוצח אל בית דין. שאם היה נודע אצלם לרוצח היו מבערים אותו: (ה) לשרתו ולברך. ועל ידם תהיה כפרה מן הדם הנקי וברכה לארץ: ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. באופן שהם בקיאים בדרכי בני האדם ומזגיהם כמו שראו הם ואבותיהם ואולי יכירו מי נתלכלך בחטא זה בידיעת דרכיו ומעלליו ויתגלה הדבר: (ז) ידינו לא שפכו. שלא הנחנו שום נודע לרוצח בארץ: ועינינו לא ראו. שלא היה זה במקום רואים שאם היו שם רואים היו מתקוממים ומגידים: (ח) כפר לעמך. כפר אשמת בדם שופכו כאמרם ז"ל (סנהדרין) מי שנתחייב הריגה לשמים בא ועליו:

ונכפר

המסוכנים: ונכפר. חסר תי"ו כמו ונוסרו כל הנשים והם שנים בנינים בנין התפעל עם בנין נפעל. וטעם זכר אשר פדית. כאשר פדיתם ממצרים למען תסדיק כן פדם מזה הדם ועונשו: (ט) ואתה תבער הדם הנקי. פירושו עונש הדם הנקי או יהיה הדם דם הנקי ויש אומרים אתה חייב לבער שפיכות דמים והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי כי לא ישפך דם נקי בארצך אם תעשה הישר בעיני ה' כסוד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה:

זקני בית דין שופכי דמים הם אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל: (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון: (ט) ואתה תבער. (כתובות ל"ז) מגיד שאם נמלא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג והוא הישר בעיני ה':

יִשְׂרָאֵ֑ל וְנִכַּפֵּ֥ר לָהֶ֖ם הַדָּֽם׃
ט וְאַתָּ֗ה תְּבַעֵ֛ר הַדָּ֥ם הַנָּקִ֖י מִקִּרְבֶּ֑ךָ כִּֽי־תַעֲשֶׂ֥ה הַיָּשָׁ֖ר בְּעֵינֵ֥י יְהוָֽה׃ ס ס ס

תולדות אהרן ואתה תבער כתובות לו סנהדרין נג.

בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר לְהוֹן עַל דְּמָא׃ ט וְאַתְּ תְּפַלֵּי אָשְׁדֵי דַם זַכַּאי מִבֵּינָךְ אֲרֵי תַעְבֵּיד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ ס ס ס

ספורנו

ונכפר להם הדם. יכופר בדיני שמים בדם שופכו באופן שיהיה נראה כמתכפר מאליו: (ט) ואתה תבער. הנה האל ית' יכפר כשלא תדעהו ואתה אם תדעהו תבער קודם שיפטלו בו דיני שמים:

רמבן

תבא ספקה ותאמר פלוני הוא הרולח לא תערף ואם יודע הרולח ויחרישו מתם ויעידו הכורא על נפשותם כי לא ידעוהו יהיה כזה זדון גדול ועל השומע שמץ דבר בענין יבא ויגיד ויתפרסם הדבר ויהרג או על ידי ב"ד או המלך או גואל הדם ויתחזק הענין בהיות המקום אשר תערף בו העגלה לא יעבד בו ולא יזרע לעולם יכירו בו רואיו וידברו בו. והנה לפי הטעם הזה יש בתחבולה זו תועלת אבל המעשה איננו נראה בעלמו והיא ראוי עוד שיעשה בשדה טוב ראוי לזריעה שיכירו בו רואיו כי בנחל איתן לא יודע מדוע לא יעבד בו. ולפי דעתי יש לו טעם כענין הקרבנות הנעשים בחוץ שעיר המשתלח ופרה אדומה ולפיכך מנו חכמים עגלה ערופה מכלל החוקים:

פרשת

כלי יקר

שפטים

שפטים ושטרים תתן לך וגו' ושפטו את העם משפט צדק. היה לו לומר ושפטו אותך כי מלת אותך תבא במקום תתן לך. ובמקום ושפטו הוה ליה למימר וישפטו כי ושפטו אינו ציווי כ"א הודעה דברים שכך יהיה. ביאור הענין הוא שפסוק זה ציווי למי שיש ספוק בידו למנות דיינים שימנה אותם על מנת שיהיו דיינים לו ולא יחניפו אפי' לזה שממנה אותם וז"ש תתן לך על עצמך ונמשך בזה בק"ו שישפטו את כל העם משפט צדק כי אם לא יחניפו גם לך ק"ו לכל העם לכך אמר ושפטו לשון הודעה דברים לומר שכך יהיה בוודאי בקל והומר לא כמנהג דורנו שכל מי אשר ספק בידו למנות דיינים בורר לו קרובו או מיודעו דומה כאילו התנה בפירוש על מנת שיחניף לו וכן עושים ונמשך מזה שגם כל העם אפילו רחוקים לא ישפטו בצדק כי הדיין צריך להשוות כל הדינין שלא יאמרו לו אתמול ספקת כך וכך לקרובך או למיודעך או לבן עירך ועכשיו אתה משנה בדין לזה. ועל דרך הרמז י"ל שבכ"מ שנאמר העם מדבר ברשעים כמו שפירש"י בפסוק ויהי העם כמתאוננים ורז"ל אמרו כשבעלי דינין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים כו' לכך אמרו ושפטו את העם כי בשעת המשפט יהיו בעיניך כשאר העם אשר הרשעים מכונים בהם אמנם משפט צדק אחר המשפט יתהפך הרשעות לצדק כי יהיו בעיניך כצדיקים כשקבלו עליהם את הדין. ד"א שופטים ושוטרים תתן לך קשוט לעצמך תחלה ואח"כ ושפטו את העם לקשט זולתו כי כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא:

לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד. מדלא קאמר ולא תכיר פנים בוי"ו ואמר ולא תקח שחד בוי"ו ש"מ שלא תטה ולא תכיר כל א' מילתא באפי נפשיה אבל לא תקח שחד תולדות של לא תכיר פנים לפי שהעשירים נקראו פני הארץ כמו שפירש"י פ' מקץ וכשיאמר לא תכיר פנים היינו העשירים שנקראו פני הארץ וכשלא תכירם אז ממילא לא תקח שחד כי המכיר פני העשירים הוא בעבור תקות השחד שמקוה לקבל מהם. ולשון הטי' מורה ששני הבעלי דינין יהיו שוים בעיניו כאלו היו שניהם מונחים בכף מאזנים השוים לבלתי היות גשום כף הכרע ונטיה לשום לד וזהו ענין לא תכיר פנים שיהיה דומה כאלו אינו מכיר שום אחד מהם. ולשון שחד אמרו רז"ל מלשון שהוא חד שהמקבל והנותן נעשו לאיש אחד ושוב אינו רואה חובה לעצמו. ואין זה מאור שהרי שחד שם הממון ולא שם הבעלים וכי בעבור שגורם שהבעלים יהיו לאחדים נקרא הממון על שמם. ונ"ל שהוא חד לשון חידוד מלשון ברזל בברזל יחד כי הממון דומה לסכין מחודד החותך מהרה וכל דיין צריך להיות מתון שלא יחתוך הדין מהרה ומקבל השחד הרי הוא יודע לאמר להיכן הדין נוטה ומוחכו מהרה כחותך בסכין חד ולא הדיין חותך הדין אלא הממון חותך והוא חד. ולפי שרמז כאן שהדיין צריך להיות מתון בדין ועי"ז יבא לידי עיוי הדין לשהוהו יותר מכדי הראוי ע"כ אמר צדק צדק תרדוף לפי שהגביא מאשים את ישראל באמרו צדק ילין בה כדרך שפירשנו למעלה פ' דברים שבדיני נפשות גומרין בו ביום לזכות אבל לא לחובה והם השכו השיטה והיו מלינים הצדק דהיינו הזכות ע"ז אמר כאן שצדק תרדוף כי לשון רדיפה מורה על המהירות שימהר לחתוך הדין כשנתברר זכותו דהיינו הצדק וכפל הצדק חד לגופיה וחד למעט החובה שחייב להלין. ד"א שחד זהוא חד כחרב שהוחך כך עוות הדין מביא חרב חדה לעולם כדאיתא בפרק בעשרה חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עוות הדין לכך נקרא האחד המטות הדין שחד שהוא חד כהרב ואח"כ הזהיר גם על עינוי הדין באמרו צדק צדק תרדוף שימהר לומר פלוני אתה זכאי לגלות צדקתו למען תחיה ותנצל מן החרב: וירשת את הארץ. פירש"י כדאי הוא מינוי הדיינין להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם. וטעם להחיות לפי שאלמלא מוראה היא את רעהו חיים בלעו לכך אמרו שמנוי הדיינים גורם להחיות ר"ל שלא יבלע איש את רעהו חיים ולהושיבם על אדמתם כמ"ש מלך במשפט יעמיד ארץ אבל קלקול הדינין גורם השחתת הארץ ודור המבול יוכיח וכן אמר יתרו וגם כל העם על מקומו יבא בשלום הל"ל איש על מקומו יבא בשלום אלא שמדבר במקום כללי המיוחד לכל העם אשר כעת רצו לבא שמה ואמר יתרו שבזכות מנוי הדיינים יזכו לבא שמה. ועל דרך הרמז י"ל שהזכיר כאן המשפט ולדקה לפי שיש לשעמים דיין שעושה לדקה ומשפט כאחד כדרך שעשה דוד המלך משפט לזה ולדקה לזה ויש הפרש בין משפט ללדקה כי המשפט לריך להיות במתון והלדקה ברדיפה ומהירות כמ"ש רודף לדקה וחסד ימלא חיים וכתיב שמרו משפט ועשו לדקה ושמרו לשון שמרים כי המשקה העומד על שמריו זמן רב יפלו השמרים למטה וישאר המשקה ללול ועל דרך שנאמר כי יתחמץ לבבי וגומר כך מי שהוא מתון בדין גורם להרחיק כל הטעיות הגורמים עכירת השכל. ועשו לדקה לאלתר בלא המתנה מיד תן לו ואל תדיהו כך נאמר כאן לא תקח שחד שהוא חד וחותך הדין מהרה אלא לריך להיות מתון בדבר המשפט. אבל הלדקה לא כן אלא לדק לדק תרדוף ברדיפה ומהירות למען תחיה כי רודף לדקה וחסד ימלא חיים וירשת את הארץ כי הדינין יושיבום על אדמתם ומלך במשפט יעמיד ארץ:

לא תטע וגו' ולא תקים וגו' לא תזבח וגו'. במדרש אמרו כי בכסא של שלמה המלך היו שש מעלות והיה כתוב על א' לא תטה ועל השני לא תכיר על הג' לא תקח על הד' לא תטע על החמישי לא תקים על הששי לא תזבח. וכל משכיל ישתומם על המראה מה ענין לא תזבח ולא תקים ולא תטע לכסא שלמה אשר הוכן למשפט ומאמר לא תזבח אשר יראה בעיניך רחוק לסמכו לכסא משפט הנני מראה מקום כי קרוב הדבר מאד כדרך שאמרו במסכת יבמות כשם שב"ד מנוקים היו בלדק כך היו מנוקים ממום שנאמר כלך יפה רעיתי ומום אין בך וידוע שאין לך דבר הבא בקבלה שאין לו סמך מן התורה כי ד"ת מדברי קבלה לא ילפינן ומהיכן למדו לומר כן מן התורה שהסנהדרין לריכין להיות נקיים מכל מום. אלא ודאי לפי שהכל מודים אפילו מאן דלא דריש סמוכים מ"מ במשנה תורה הכל דרשו סמוכים וא"כ למה"ת נסמכו שמה לאוין הללו אלא לומר לך שכולם אזהרה ביושב על כסא דין ולא לחנם אמרה תורה שיהיה מקום ישיבת הסנהדרין אצל המזבח אלא ודאי כדי ללמוד זה מזה וכל הפוסל במזבח עלמו ובנקרבים על גביו זהו הדבר הפוסל גם בסנהדרין. בנקרבים על גבי המזבח כתיב לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כשם שפוסל המום בקרבן כך פוסל גם בסנהדרין כי כל מום חיצוני מגלה איזה רעה הנסתרת בתוך הגוף בין באדם בין בבהמה לכך נאמר בבהמה כל דבר רע כי המום הנגלה מורה שיש בקרבה איזו רעה נסתרת כל חולי וכל מכה ונכתבם לנו התורה כדי לגלות טעם המום הפוסל גם בסנהדרין כי המום החיצוני

יולא

יצא מן התורה שהיה רצה ולענה כדרך שפרשנו בפ' אמור בפסוק שור או כשב עיין שם דרך משל אם ראה שור מעינו אחת ידענו בו כי השוחד גרם לו ואם הוא פסח ידענו שרגלו לא עמדה במישור והוא צולע ופוסח על שתי הסעיפים וכן כל המומים וז"ש כשם שצריכין להיות מנוקים בצדק כו' למה תלוי המום בצדק אלא ודאי לפי שזה תלוי בזה כי המום מורה על קלקול הצדק לכך סמך פסוק לא תזבח לפסוק צדק צדק תרדוף. וכשם שהמזבח היה צריך להיות מן אבנים הרבה ולא מצבת אבן א' כך הסנהדרין כי אין דן יחידי אלא אחד ע"כ היו הסנהדרין צריכין להיות רבים כי אנשי המעלה נמשלו לאבני גזר בהרבה מקומות במקרא לכך היה כתוב על כסא שלמה לא תקים לך מצבה. ולא תטע לך אשרה דרשו במסכת סנהדרין על המעמיד דיין שאינו הגון ובמקום ת"ח כאלו נטעו אצל מזבח ה' וזה אזהרה גדולה על גסות הרוח ואנו למדין גם זה מן המזבח שלא רצה ה' במזבח של כסף וזהב אלא מזבח אדמה תעשה לי המורה על גדר הענוה ורז"ל אמרו הגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח וכמ"ש ידרך ענוים במשפט ובטעמו של דבר זה הארכנו למעלה פ' משפטים על פי המדרש אשר הובא בילקוט פרשת זו על פסוק שופטים ושוטרים משל לאדם שהיה לו פרדס נאה והיה לו בן קטן כו' ושם אהנו ביאור יקר על מדרש זה המאמת דבר זה שהגסות רוח מקלקל כל הדינין ושורש הקלקול פורח מן הדיינים אשר נתמנו לשם שכר ואוסר מגדל רום לבבו או לבב קרובת המהדרים אחר יוקרת הכבוד והשררה ומעמידין אשרה זו כדי שיהיה מאושר בארץ כהוראת לשון אשרה ורז"ל אמרו כל מי שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה כו' ש"מ שמשפט אחד להם לאשרה ולמתנשאים בגלל שניהם גדועים ונכרתים ובמקום ת"ח כאלו נטעו אצל המזבח כי שם מושב הסנהדרין והיינו במקום ת"ח. ובדורינו כמה אשרות נוטעים בכל עיר ועיר לא יבקרו בין במקום ת"ח או לא גם כי יהיה בעירו ת"ח מופלא בתורה וחסידות כל הכמתו לא עמדה לו כי עכ"פ כל אחד יבחר לו בקרובו או במהותנו אשר יודע בו שהוא יחניף לו או יתנגד לשונאו ופרצה זו במלואה ברבת בני עמי אשר לכבוד זרעו אבריהם עת לקצר ומ"מ עלה בידי ביאור יקר בסמיכות פשה לאוין אלו:

לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. פירש"י אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל כו' נראה שדקדק זה מדלא קאמר לא תסור ימין ושמאל מן הדבר ומדקאמר ימין ושמאל אחר אשר יגידו לך ש"מ שהכי קאמר אף על פי שכפי האמת אינו ימין ושמאל זולת מה שהם יגידו לך שהוא ימין ושמאל ובטעם דבר זה נתקשו המפרשים ונתנו טעמים רבים שניין דין מן דין. וכפי האמת אין אני רואה שום קושיא בדבר כי כבר אמרו רז"ל שמא יאמר אדם הואיל והללו מטהרין והללו מטמאין הללו אוסרין והללו מתירין האיך אני למד תורה מעתה ת"ל נתנו מרועה א' כולן אל א' נתנן כו' וק' הלא הדרא קושיא לדוכתה וסוף סוף האיך אני למד תורה. אלא ביאור הדבר הוא שבכל דבר טומאה וטהרה יש כמה פנים לטהרו וכמה פנים לטמאו ואם התורה טהרתו הוא מפני שהצדדים דמראים פני טהרה הם מרובים יותר מן הפנים המראים פני טומאה וכן להפך והוא הדין בדבר מותר ואסור וכשר ופסול ומטעם זה אמרו רז"ל סוף פרק אחד דיני ממונות שאין ממנין לסנהדרין עד שיודע לטהר השרץ מן התורה וטעמו של דבר שאם לפעמים צריכין להוראת שעה לפסוק נגד התורה משום עת לעשות לה' הפרו תורתך אז יכול החכם או הנביא לצרף לסברות עת לעשות לה' אותן מיעוט סברות שכבר נדחו מחמת הרוב ויילך אחר המיעוט כהוראת אליהו בהר הכרמל אבל אם אין החכם או הנביא יודע שום סברא אל ההפך אז לעולם לא יטהרו אפילו בהוראת שעה והרי הוא מחוייב לטהרו מטעם סמך עת לעשות לה' למיעוט סברת הנוטין אל ההפך ואכרע רובא דכנגדו. ואם ב"ד שלמטה פוסקים טהור על דבר שהוא טמא מן התורה הואיל שיש סברות גם לטהרו סמוך רובא של ב"ד שלמטה שהסכימו לטהרו אל מיעוט סברות שיש לו בלאו הכי לטהרו ואכרע רובא של טומאה כי נתן ה' כח גם לבית דין שלמטה לעשות סברות לכאן ולכאן ונתרבו הסברות הנוטין לצד טהרה וע"כ יפה אמרו רז"ל עשה אזנך כאפרכסת וקנה לב לשמוע דברי המטהרין ודברי המטמאין כי כפי האמת כל אדם צריך לכל הסברות כי א"א לו להיות מן הסנהדרין עד אשר יהיה ידו בכל הסברות ומטעם זה ראוי לקבל מהם אפילו אם אומרים על ימין שהוא שמאל מצד אותן סברות הנוטים גם לצד שמאל וזה דרך נכון מאד. ואם נפשך לומר שאמרו זה על הדינין שאין לדיין כ"א מה שעיניו רואות כמ"ש ועמכם בדבר המשפט והוא קאי על מ"ש למעלה בין דין לדין כי הכל לפי ראות עיני הדיין אז הדבר מבואר מעצמו כי בידו לדון על פי אומד דעתו כמ"ש אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם ואמר שפטו על שלשתן ובשעריכם לשון שיעור כי שלשתן צריכין השערה שכלית ואומד הדעת לפי הזמן והמקום והענין כי לפעמים צריך לשנות האמת מפני השלום וכיוצא וכן השלום אינו טוב לעצמו בכ"מ כי כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם וכן המשפט צריך שיעור ואומד הדעת בדרך שנתבאר:

שום תשים עליך מלך וגו'. רבים אומרים מי יראני טוב ביאור מספיק על הספק הגדול הנופל על מצוה זו שאם היה רצון ה' שלצדק ימלוך מלך כשיחפצון מהם א"כ למה נתרעם עליהם שמואל הנביא וה' עמו כששאלו להם מלך משמע שהיה דבר נתעב בעיני ה'. וי"א שהתרעומות היתה על שאמרו לשפטנו ככל הגוים שישפוט אותם בנמוסי הגוים. וי"א שאין פרשה זו מצוה אלא הודעת דברים שהקב"ה מגיד מראשית אחרית שכך יבקשו ישראל לעתיד והתיר להם ה' ומהרי"א האריך ויכוח זה. ואומר אני דעתי בקצרה שהרצון האלהי היה שלצדק ימלוך מלך עליהם כדי להטיל מוראו על כלם כאמרו רז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה כו' ולא לצורך המשפטים שהרי היו בתי דינים קבועים בכל עיר אלא לצורך קיבוץ ותיקון המדינות אך באופן זה שתהיה אימת מלכות עליהם כי בזה רצה ה' וכן אמר ליהושע כי אתה תביא את העם הזה עול מקל והך על קדקדם לכך נאמר כי תבא אל הארץ וגו' כי לאחר ירושה וישיבה ישמן ישורון ויבעט ואיש הישר בעיניו יעשה כשאין מלך בישראל ואז ודאי יאמרו השרידים אשר ה' קורא כי עת לעשות לשאול מלך ואמרת אשימה עלי מלך שיהיה מוראו על כי כן משמע לשון עלי שיהיה עליון עלי ומושל ורודה כי בחזקת היד ככל הגוים אשר סביבותי לעשות כמתוקנים שבהם שאינן בועטים במלכיהם ומקבלים עליהם מרות ומלכות זמנינו יוכיח וע"ז נאמר שום תשים עליך מלך כי שאלה זו כהוגן כשיהיה עליך מלך דהיינו אימתו עליך כמובן ממלת עליך אבל בימי שמואל לא דברו נכונה כי אמרו תנה לנו מלך לא אמרו עלינו מלך אלא לנו כי לא רצו לקבל מרות שיהיה מוראו עלינו אלא יהיה לנו מסור בידינו להקים מלכין ולהעדא מלכין והיוצא לנו מזה שבעל כרחו יחניף לנו וע"כ אמרו לשפטנו ככל הגוים כי עיקר צורך התשופה הוא במשפטים וכמנהג ארצות אלו שמקבלים איזה רב על זמן ידוע כדי שלא יהיה אימתו עליהם ואדרבה אימתם על הרב וע"כ הוא מוכרח להחניף להם כדי שלא ידחוהו. וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך כי עיקר האשמה במלת לנו לשפטנו כ"א יהיה לנו ולא עלינו איך יהיה שופטנו, ויאמר ה' אל שמואל שמע בקולם וגו' כי לא אותך מאסו כי אדרבה זה שבחך כי אתה מוחזק אצלם שאין אתה מחניף להם ע"כ בקשו במקומך מלך שיחניף להם בהכרח ובזה מאסו אותי ולא שאלו על פי התורה כי כל חפצם שהמלך יבטל רצוני מפני רצונם. וז"ש ממלוך עליהם ר"ל בזה מאסו אותי מה שלא רצו שימלוך עליהם המלך. ואתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלוך עליהם דווקא עליהם ולא להם כי באלה חפצתי נאם ה'. ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם כי אף אם לא תבחרוהו כ"א לכם מ"מ סופו שבחמה שפוכה ימלוך עליכם ואת בניכם יקח וגו' וזה עונש שלכם על שלא שאלתם כהוגן וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ר"ל ולא עליכם ותאמרו דרך וידוי שעלה בידכם הפך ממה שבקשתם. וימאנו העם וגו' ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו מה שאמרו לא היינו דרך וידוי אמרו כן לאמר לא נחפוץ מלך עוד בדרך אשר שאלנוהו תחלה לאמר תנו לנו מלך. כי אם מלך יהיה עלינו כאשר דבר ה'. וכן נאמר אח"כ כי יספנו על חטאתינו לשאל לנו מלך ורצו לומר בתחלה קודם ששמעו העונש. ופירוש זה יקר ומובן שנוי הלשון בין עלינו ללנו ומצד דקדוק רז"ל שאמרו שתהא אימתו עליכם כי עיקר המצוה תלויה בזה ומ"ש ויאמר ה' אל שמואל שמע בקולם וגו' והמלכת להם מלך והל"ל עליהם לפי שקבלת המורא תלוי במקבלים ולא ה' פעל זאת אלא נתן להם מלך שיהיה שוה להם לבלתי רום לבבו מאחיו ע"כ אמר בשעת מעשה להם אבל מ"מ לישראל לא היה נכון לומר כן כ"א כדבר ה' שאמר ואמרת אשימה עלי מלך כך היה להם לומר:

והיה כשבתו על כסא ממלכתו. פירש"י אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו רמז לדבר כס"א ר"ת כסף סוס אשה בזכות שיהיה נזהר בשלשתן יזכה לישב על כסא ה' וכמ"ש וישב שלמה על כסא ה' ולפיכך צריך להזהר מן הדברים המסירים לבו מן ה' ומבדילין בינו לבינם כי הרבות כסף וזהב מביאו לידי שכחת ה' כמ"ש וכסף וזהב ירבה לך ורם לבבך ושכחת את ה'. וכן רבוי סוסים סבה להסיר בטחונו מה' ויבטח בסוס ורכב כמ"ש הוי היורדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו וז"ש ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס אין האיסור בלכתם מצרימה לסחורה אלא עיקר האיסור הוא בעבור שריבוי הסוסים מסיר ממנו הבטחון בה' על כן צוה שלא ישיב העם מצרימה כדי להרבות סוס כאלו היה כל בטחונו בסוס ורכב אבל לשאר סחורות מותר ללכת מצרימה וטעם זה יקר יותר ממה שדברו בזה כל המפרשים. וכן רבוי נשים גורמים להטות לבבו מעם ה' כדרך שנעשה לשלמה. ואמר וכתב לו את משנה התורה הזאת וגו' כדי שיקרא בו וידע להזהר משלש אלה. כנגד רבוי הכסף אמר לבלתי רום לבבו מאחיו כי הכסף מביא רום לב. וכנגד ריבוי הנשים אמר לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל כדרך שאמר למעלה ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו. וכנגד רבוי הסוסים אמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל לומר אם יבטח בסוס ורכב ימות במלחמה כי שקר הסוס לתשועה וברוב חילו לא ימלט נפשו אבל אם יבטח בתשועת ה' יאריך ימים ולא ימות. ואמר בקרב ישראל לומר שהבוטח בסוס ורכב מבקש ישועה ועזר מארצות העמים ולא בקרב ישראל כדרך שנאמר הוי היורדים מצרים לעזרה וגו' אבל אם לא ירבה לו סוסים אז ימצא התשועה בקרב ישראל ולא מארצות העמים ורמז עוד שישראל נושע בה' המתהלך בקרב ישראל כמ"ש כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך ור"ל שיאריך ימים וגו' ממי שהוא בקרב ישראל:

וזה יהיה משפט הכהנים וגו'. רוב המפרשים חתרו למצוא דרך לסמיכת פרשה זו לפרשה של מעלה ולא מצאו ביאור מספיק עיין בספר מהרי"א אשר הביא דעות הרבה בזה ואומר אני לפי שנאמר בספר שמואל זה יהיה משפט המלך אשר ימלוך עליכם וגו' ואת שדותיכם וכרמיכם יקח וגו' הורה במלת עליכם לומר שכבר נרמז בתורה משפט המלך ומעשהו במ"ש שום תשים עליך מלך שיהיה מושל עליך בגופך וק"ו במאודך. ע"כ סמך לפרשת המלך שמשפטו ליקח הכל בזרוע. אבל משפט הכהנים אינו כן אלא שכר שירותו הוא נוטל כמ"ש לעמוד לשרת וגו' לא כמ"ש קרח שהם לוקחין דרך שררה כמלך כמבואר במקומו. ויכול להיות שרמז למלך שלא יגע בכל אשר זכו הכהנים משלחן גבוה ומדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהן. וטעם הזרוע והלחיים והקבה קרוב לשמוע שהזרוע שכר נשיאות כפיו והלחיים שכר ברכת כהנים בפה. והקבה כי בזכותו ישלח ה' את הברכה שאוכל קמעא ומתברך במעיו:

לבד ממכריו על האבות. ביאור הדבר שכל כהן יאכל חלקו ואם יש לו מותרות יכול הוא למכור וחלק כחלק יאכלו לבד ממכריו מה שהוא מוכר ומ"ש על האבות היינו לתרץ למה ניתן לו רשות למכור המותרות וכי לא היה נכון יותר ליתן המותרות

המותרות למי שאין לו די ספוקו. ע"ז אמר על האבות לא ולמד שמחלוקת הארץ שנחלקה לבתי אבות כפי מה שהיו מרובים באוכלוסין או מועטין בזמן החלוקה ויכול להיות שברוב הימים ישתנה הענין של שבט א' לא יהיה די ספוקו אם יהיה מרובה באוכלוסין יותר ממה שהיה בזמן החלוקה ולשבט אחר יהיה מותרות אם ימעט הבית מהיות לו אוכלוסין הרבה ממה שהיו בימי האבות אשר עשו החלוקה אלא ודאי הטעם שאין עושין חלוקה אחרת כ"א אותה שנעשית בימי האבות כך הכהנים שעשו אבותיהם חלוקה למשמרות אעפ"י שברוב הימים ישתנה הענין של משמר א' יהיה בצמצום ולאחד מותרות מ"מ יכול הכהן למכור המותרות לפי שהכל הולך אחרי האבות:

כי תצא למלחמה על אויבך. אנו צריכין למודעי חילוף הלשון מיחיד לרבים כמה פעמים כי אמר וראית סוס ורכב ואח"כ אמר עם רב ממך והמפרשים אמרו כי בעיני השם ית' הם כולם כסוס ורכב אחד ואם הוא עם רב היינו ממך הוא רב ולא בעיני השי"ת. ועוד כי תצא לשון יחיד ואח"כ אמר והיה כקרבכם לשון רבים וכ"ף הדמיון של כקרבכם צריכה ביאור כי בקרבכם מבעי' ליה. ואומר אני שבהיות שלום בין האויבים אז המלחמה מסוכנת ביותר כי כלם נוסדו פה אחד על ה' ועל משיחו אבל כשחלק לבם ואינן באגודה אחת אין הסכנה גדולה כל כך. וזה הנס אשר הקב"ה עושה עם ישראל שאע"פ שבתחלת יציאתם למלחמה כל האומות נתחברו כאלו היו כלם סוס ורכב אחד כאיש א' מ"מ כקרבכם אל המלחמה ביני וביני ישלח ה' בהם את המהומה ויפרדו איש מעל אחיו ותהיה חרב איש ברעהו. כמ"ש בדרך א' יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו מפניך לפי שבהתחלה הם בהסכמה אחת וביני ביני ישלח ה' בהם המהומה להיות חלק לבם עד שכל שבעה אומות כל א' מהם ינוסו בדרך אחד בפני עצמו כמ"ש תשיתמו שכם וגו' דהיינו לחלקים. וז"ש כי תצא למלחמה על אויבך בלא יו"ד אצל הכי"ת המורה על אויב אחד וראית סוס ורכב עם רב ממך ר"ל עם רב כזה כולם נתוועדו אל עמך שוה בהתחלה כאיש אחד וכסוס ורכב אחד וכל אומה אומרת לחברתה כסוסי כסוסך וע"י זה מסתמא יכנס מורא בלבבך לפיכך אמר אל תירא מהם ולא מהמונם כי לסוף יתפרדו איש מעל אחיו כמ"ש אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם לשון רבים כי בטרם יקרב אליהם ישראל הפילם ה' ומסך רוח עועים בקרבם וחלק לבם זה מזה. ולעומת זה נס בישראל עושה הקב"ה נס שני כי אם בשעת היציאה למלחמה יצאו מתי מספר כאלו לא יצא כנגדם כ"א איש אחד מישראל כך בהתחלה נראין ישראל מועטים בעיני האויבים וביני ביני ישלח ה' עזרו שהאויבים יראו צל ההרים כאנשים וכדרך שנאמר וה' השמיע את מחנה ארם וגו' קול חיל גדול וגומר מכאן ראיה שאפילו המה מועטים הקב"ה מראה אותם לאומות כאלו היו רבים כדי להפחידם לכך נאמר והיה כקרבכם אל המלחמה וכ"ף הדמיון קאי על לשון רבים שבמלת כקרבכם לומר שאתם נראין כרבים אעפ"י שכפי האמת אינו כן כי אתם המעט וזה פירוש יקר:

ואמר אליהם שמע ישראל. פירש"י אפילו אין בידכם אלא זכות ק"ש בלבד כו' אטו ק"ש מילתא זוטרתי היא ונ"ל שהעיקר הוא על התפילין שבראש כי הקורא ק"ש מסתמא אינו קורא כ"א ע"י תפילין שלא יהא כמעיד עדות שקר בעצמו וע"י תפילין שבראשו תפול אימתה ופחד על האויבים כמ"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ואמרו רז"ל אלו תפילין שבראש ולדבר זה היו צריכין במלחמה שיראו השונאים ויראו מהם ואף ק"ש של לילה כשם שמציל מכל מזיק ומחבל כך הוא מציל מן האומות אשר כחם מן שרים שלמעלה ולכך סמכו ק"ש אל פסוק לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה כי פשוטו מדבר מסתמא בשעת מלחמה. ובמסכת ברכות אמרו רז"ל לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצ"ה שנאמר רגזו ואל תחטאו אי אזיל מוטב ואם לא יקרא בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אי אזיל מוטב ואם לא יקרא ק"ש שנאמר על משכבכם אי אזיל מוטב אי לא יזכיר לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה. וד' אלו נזכרו בפ' זו לפי שנאמר כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע פירש"י לפי שהשטן מקטרג בשעת הסכנה וקטרוג זה היינו שהשטן הוא יצה"ר המשתדל להחטיא את האדם במלחמה במקום הסכנה כדי להפילו ביד אויביו על כן במלחמה צריך האדם יותר שמירה מן היצה"ר כי במקום מסוכן זה הוא מתגרה באדם יותר מבמקום אחר להטותו לדבר רע. ורז"ל למדו מן פסוק ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי קרי בלילה. וכי דווקא בשעת מלחמה צריך להזהר ולא בזמן אחר אלא ודאי לפי שבמלחמה היצה"ר מתגרה בו ביותר הן בדבר ערוה הן בשאר עבירות כדי להפילו ביד אויביו ע"כ למדה התורה שיהיו מזורזים במלחמה לעמוד כנגד יצרם שלא יפילם לידי חטא במקום הסכנה. והנה בעקידה ובשאר מפרשים ראיתי שפירשו כל המלחמות שבפרשה זו על מלחמות האדם עם יצרו ודבר זה רחוק מכליותי להוציא המקראות מפשוטם. ומה שכתבנו מסכים עם פשוטו מכל צד להורות הדרך אשר בו ינצחו האומות והוא כשיהיו שלמים במעשיהם במלחמה לא נפקד מהם איש לעבירה. על כן נאמר והיה כקרבכם אל המלחמה עם האומות ואתם יראים מן העון שלא יכשיל אתכם היצר כי הוא השטן המקטרג בשעת הסכנה אז יעסקו בתורה ז"ש ונגש הכהן ודבר אל העם ובמסכת סוטה אמרו ודבר אל העם בלה"ק. וילפינן מן ג"ש של ודבר משה אל העם הנאמר במתן תורה מה להלן בלשון הקודש אף כאן כן. ואני אומר אין ג"ש לחצאין מה להלן תלמוד תורה אף כאן הכהן מדבר אל העם דברי תורה שהרי יהושע נענש על ביטול תלמוד תורה במלחמה שכן אמר לו המלאך עתה באתי על ביטול תורה וטעמו של דבר שת"ת מגין בעד היצה"ר השטן המקטרג ביותר בשעת סכנה. ואם באולי יש לך אדם שאינו בן תורה כי לא כולי עלמא תורה גמירי וא"כ אותן כיתות במה ינצלו מכף אויב פנימי זה במלחמה. לפיכך ואמר שמע ישראל דהיינו יקרא קריאת שמע אשר הכל יודעין לקרותו ובזה ינצלו כלם מראש פרעות אויב. ואם באולי יש לך עם הארץ שאפילו ק"ש אינו יודע או איזו איש קשה עורף אשר יצרו הרע חזק ממנו לא ישוב מפני כל תורה וק"ש ואז צריך להזכיר לו יום המיתה ואז ודאי אזיל וע"כ השוטר משמיע מי האיש אשר בנה בית וגו' פן ימות במלחמה וגו' ובהזכרת המיתה של המלחמה יזכור אגב זה גם סתם יום המיתה ובזה ינצל יצרו ודאי כמ"ש אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ ר"ל יזכור לו פתח קברו ואז אף על פי שאליך תשוקתו מ"מ אתה תמשל בו. ועל זה דרשו רז"ל כי החיים יודעים שימותו אלו הצדיקים כו' ור"ל שיודעים שימותו וע"כ זכרון יום המיתה תמיד לנגד עיניהם ודבר זה מצילם מן החטא והמתים אינן יודעין מאומה אלו הרשעים שבחייהן קרויין מתים שנאמר ואתה חלל רשע אשר בא יומו בעון עת קץ. ר"ל הרשעים אינן יודעין מאומה כי אין זכרון יום המות לנגד עיניהם כלל וז"ש אשר בא יומו בעון עת קץ ר"ל בעבור העון של הקץ שלו כי לא היה זכרון קץ שלו לנגד עיניו כלל לא כדוד שהתפלל ואמר הודיעני ה' קצי וגו' אלא קרבם בתימו לעולם וגו' וזה פירוש יקר:

כי ימצא חלל באדמה. הקשה מהר"י אברבנאל על פרשה זו שאין כאן מקומה בין ד' פרשיות המדברות מענין מלחמה ונתן הרב טעם חלוש בדבר גם שאר מפרשים הנגשים לפרש הסמיכות בשינויים דחוקים. ופתח שא נא עיניך וראה מ"ש רז"ל פרק עגלה ערופה תניא אר"י בן שאול מפני מה אמרה תורה הבא עגלה ערופה אמר הקב"ה תבא עגלה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות ותכפר על זה שלא הניחוהו לעשות פירות ומקשה בגמרא אילימא אפריה ורביה הכי נמי דאסרים והזקן לא עריסנא אלא אמצות. ובפרשה שלפני זו נאמר כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא ואמרו רז"ל במסכת תענית אם ת"ח הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא זה ת"ח שאינו הגון כו'. וא"כ כל משכיל יראה בעין שכלו שסמיכות שני פרשיות אלו מבואר מעצמו ממ"כ אם טעם העגלה ערופה על שלא הניחוהו לעשות פירות ובפ"ו שפיר נסמכה לפרשה הקודמת המקפדת על עץ עושה פרי שלא לכרות אותו ומה לי פרי האדם מה לי פרי האדמה משפט א' להם שנאמר כי האדם עץ השדה הוא ואם שלא הניחוהו לעשות פירות של מצות כפי המסקנא הרי גם בפרשה שלפניה הקפיד על זה שלא לכרות הת"ח עושה פרי עץ חיים למינו ותמה אני על כל המפרשים שדבר פשוט כזה יהיה נעלם מנגד עיניהם ומה שדרשו רז"ל פסוק ממנו תאכל ואותו לא תכרות על ת"ח נראה שלא כוונו לעולם להוציא המקרא מפשוטו אלא שרצו לתרץ למה הקפידה התורה כל כך כריתת עץ מאכל אלא ודאי כדי ללמוד ממנו ק"ו על האדם העושה פרי צדיק עץ חיים כי האדם עץ השדה הוא עושה פרי צדיק וצמח צדקה ואם הקפידה תורה על עץ עושה פרי שאין בו דעת ותבונה ק"ו על פרי הצדיק השלם וע"כ סמך מיד הפרשה של עגלה ערופה אשר ממנה נראה ג"כ הקפדה גדולה על פרי צדיק עץ חיים:

אנכי אנכי הוא מנחמכם מי־את ותיראי מאנוש ימות
ומבן־אדם חציר ינתן: ותשכח יהוה עשך נוטה
שמים ויסד ארץ ותפחד תמיד כל־היום מפני חמת המציק
כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק: מהר צעה להפתח
ולא־ימות לשחת ולא יחסר לחמו: ואנכי יהוה אלהיך רגע
הים ויהמו גליו יהוה צבאות שמו: ואשם דברי בפיך ובצל
ידי כסיתיך לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון עמי־
אתה: התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר שתית מיד
יהוה את־כוס חמתו את־קבעת כוס התרעלה שתית
מצית: אין־מנהל לה מכל־בנים ילדה ואין מחזיק בידה
מכל־בנים גדלה: שתים הנה קראתיך מי ינוד לך השד
והשבר והרעב והחרב מי אנחמך: בניך עלפו שכבו בראש
כל־חוצות כתוא מכמר המלאים חמת־יהוה גערת אלהיך:
לכן שמעי־נא זאת עניה ושכרת ולא מיין: כה־אמר אדניך
יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את־כוס התרעלה
את־קבעת כוס חמתי לא־תוסיפי לשתותה עוד:
ושמתיה ביד־מוגיך אשר־אמרו לנפשך שחי ונעברה
ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים: עורי עורי לבשי עזך

ציון לבשי | בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף
יבא־בך עוד ערל וטמא: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם
התפתחי התפתחו כ׳ מוסרי צוארך שביה בת־ציון: כי־כה
אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו: כי כה אמר
אדני יהוה מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם ואשור
באפס עשקו: ועתה מה־לי־פה נאם־יהוה כי־לקח עמי חנם
משליו משלו כ׳ יהילילו נאם יהוה ותמיד כל־היום שמי
מנאץ: לכן ידע עמי שמי לכן ביום ההוא כי־אני־הוא המדבר
הנני: מה־נאוו על־ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר
טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך: קול צפיך
נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יהוה ציון:
פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם כי־נחם יהוה עמו גאל
ירושלם: חשף יהוה את־זרוע קדשו לעיני כל־הגוים
וראו כל־אפסי־ארץ את ישועת אלהינו: סורו סורו צאו
משם טמא אל־תגעו צאו מתוכה הברו נשאי כלי יהוה:
כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי־הלך לפניכם
יהוה ומאספכם אלהי ישראל:

פירוש המלות

ימות. חסר אלף ימות: חציר. אחר בחציר: המציק. דוחק ולוחץ: רגע. בוקע: קבעת. השמרים: התרעלה. הרס: מצית. לשון מציצה: מנהל לה. בעודה בגלות: עלפו. לשון עייפות: כתוא. שור הבר: מכמר. המוכב ברשת: ושכרת. מצרות: אדוניך. יהיה אדוניך: עמו. על עמו: מוגיך. לשון יגון: שחי. לשון שחה: התנערי. לשון ונער פרעה: התפתחי. לשון התרה: מוסרי. לשון קשירה: והסור. זה סנחריב: ועתה. בגלות השלישי: והילילו. לשון יללה: מנאץ. לשון כעס: צפיך. נביאיך: חשף. לשון גלוי: הברו. הנקו מכל טומאה:

פרשת תצא

רשי

(י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר (דברים כ) לא תחיה כל נשמה: ושבית שביו. (ספרי) לרבות כנעניים שבתוכה ואף על פי שהם משבעה אומות: ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנא׳ אחריו כי תהיין לאיש וגו׳ וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת. (קידושין י"ט) אפי׳ אשת איש: ועשתה את צפרניה. (ספרי) תגדל׳ כדי שתתנוול: (יג) והסירה את

אבן עזרא

(י) כי תצא. זו הפרשה דבקה עם כי תצור אל עיר ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא בארץ ישראל ולא כן חוצה לארץ ואף כי במלחמה: (יא) אשת. כבר דרשוהו חז"ל: יפת תאר. בעיניו: וחשקת בה. שתחשקנה לקחתה לאשה כי אחר כן יאמר בעלתה וכמוהו ואקח אותה לי לאשה: (יב) והבאתה אל תוך ביתך וגלחה. יש אומרים שמא בעבור שערה תחשק בה על כן תגלח: ועשתה. תגדל כדי להיותה מאוסה בעיניו: (יג) והסירה את שמלת שביה. שמא

י כי־תצא למלחמה על־איביך
ב׳ ונתנו יהוה אלהיך בידך
ושבית שביו: יא וראית בשביה ל׳ ומטעם א״כ
אשת יפת־תאר וחשקת בה כו״ל חסר
ג׳ ולקחת לך לאשה: יב והבאתה
ד׳ אל־תוך ביתך וגלחה את־ראשה
ועשתה את־צפרניה: יג והסירה ל׳ ומ״ל

י ארי תפוק לאגחא קרבא
על בעלי דבבך
וימסרינון יי אלהך בידך
ותשבי שביהון: יא ותחזי
בשביה אתתא שפירת חיזו
ותתרעי בה ותסבה לך
לאנתו: יב ותעלינה לגו
ביתך ותגלח ית רישה
ותרבי ית טופרהא:

ראשה ד׳ וסימן נמסר הסדר ויצא:

תולדות אהרן ושבית שביו. סוטה לה: וראית בשביה. קדושין כא: וחשקת בה. שם וכב: וגלחה את ראשה. יבמות מח:

בעל הטורים

כי תצא. למה כתיב פרשת עגלה ערופה בין ב׳ מלחמות הקדים לה מלחמה שאם יאמר השונא אהרוג כי עת מלחמה ויאמרו האויבים הרגוה במלחמה וכתיב מלחמה אחריה לומר תבעל דם הנקי להרוג הרוגה ואח"כ תלך במלחמה ותנצח ולא היו מניחין לילך שונאים במלחמה ביחד שמא יהרגו זה לזה במלחמה: כי תעשה הישר. וסמיך ליה כי תצא למלחמה שאין יוצאין למלחמה אלא צדיקים. ה׳ וסמיך ליה כי תצא למלחמה לומר שבשביל יוצא עמך כענין שנאמר ויצא ה׳ ונלחם בגוים: כי תצא. לא אלוהים ואל תניחם לבא עליך פן ישחיתו הארץ: ונתנו לשון יחיד שבמלחמת יחיד הכתוב מדבר: שביו. בגי׳ ואם יהיו כנענים: אשת. בגי׳ בשר נבלה מאוסה כמו שדרשו חכמים מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות: לך לאשה ובאתה אל תוך ביתך. לומר לאחר שתגייר אותה תהיה לך לאשה ולא בגיותה: וגלחה את ראשה. לפי שבטיבה ראשה לפתותך: ועשתה את צפרניה. לפי שראוה לך ככה לפתותך:

רמבן

(יא) אשת יפת תואר. דבר הכתוב בהווה ובספרי מנין אפילו כעורה ת"ל וחשקת בה אע"פ שאינה יפת תואר. ור"א אמר יפת תואר בעיניו והנה הוא דבק עם וראית והזכיר הכתוב וחשקת בה שלא יתירנה לו רק מפני החשק בהיות יצרו מתגבר עליו אבל אם מוצא בעצמו שאין לו חשק בבעילתה אבל שהוא רוצה לקחת לו לאשה לא ישא לזו וכך אמרו בספרי ולקחת לך לאשה שלא תאמר הרי זו לאבא הרי זו לאחי ובגמרא שלא יקח שתי נשים אחת לבנו ואחת לו אחת לאביו ואחת לו והאיסור באותה של בנו אפילו לבדה: (יב) ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי שתתנוול לשון רש"י כדברי רבי עקיבא. וכן פירש

אבן עזרא

שמה בעבור יופי מלבושה חשק בה : וגלחה. כדי להסיר שמחתו בה : ירח ימים. אולי יקל חשקו ויש אומרים וגלחה בעבור היותה טמאה וכן משפט המצורע : ועשתה. תיקון ותקונה לכרות העודף וכן לא עשה שפמו ותחת מעשה מקשה התיקון עיקר כל מעשה במקרא חוץ אם בא אחריו דבר מגונה גם יהיה רע שלם : והסירה שמלת . כי היא מטונפת : וישבה בביתך ובכתה. והטעם תשב בביתך ירח ימים לבכות : את אביה ואת אמה. אם קרוב יש אומרים כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא התיהדו ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות. וטעם ובכתה. שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית כי היא מתייהדת אם נהרגו כאשר נשבת ואין צריך להזכיר תרחץ כי היא צריכה למי נדה כי כבר נכתב אתם ושביכם וחז"ל אמרו עד שלשה חדשים ואע"פ שאין צורך לחזוק הנה העד ויהי כמשלש חדשים והוא הזמן שיחל הולד להתנועע ואסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבור הולד כי יש מי שיולד בחסרון שנים חדשים כמנהג ג"כ ביתרון רק הוא המעט : ירח ימים. כמו חדש ימים וכבר פירשתיו ונקרא החדש ירח כי עקרו הירח : (יד) ושלחתה לנפשה. תעשה רצונה : ומכר לא תמכרנה בכסף. דבר הכתוב במנהג הרב והטעם

רש"י

את שמלת שביה. לפי שהם נאים שהגוים ההם היו בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם : וישבה בביתך. (יבמות מ"ח ספרי) בבית שמשתמש בו נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכיתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו : ובכתה את אביה. (ספרי) כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת ישראל מתקשטת וזו מתנוולת : (יד) והיה אם לא חפצת בה. (שם) הכתוב מבשרך שסופך לשנאתה : לא תתעמר בה. לא תשתמש בה כלשון

יג אֶת־שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ יד וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ

ג'. כ — כו"ל מכר — ג' וחסר

יג וְתַעְדֵּי יַת כְּסוּת שִׁבְיַהּ מִנַּהּ וְתִתֵּב בְּבֵיתָךְ וְתִבְכֵּי יַת אֲבוּהָא וְיַת אִמַּהּ יְרַח יוֹמִין וּבָתַר כֵּן תֵּיעוֹל לְוָתַהּ וְתִבְעֲלִינַהּ וּתְהֵי לָךְ לְאִנְתּוּ׃ יד וִיהֵי אִם לָא תִתְרְעֵי בַהּ וְתִפְטְרִינַהּ לְנַפְשַׁהּ וְזַבָּנָא לָא תְזַבְּנִינַהּ בְּכַסְפָּא לָא

ירח ימים ב' וסימן ובכתה את אביה. וימלך ירח ימים בשמרון:

תולדות אהרן ובכתה את אביה. שם מז מח (נזיר נא) : ואחר כן תבא אליה. קדושין כח :

ספורנו

(י) **כי תצא**. אל תוגה לאחרן: (יג) ובכתה את אביה ואת אמה. שתעזבם ותתיבב בזה בדעתה שלא להשוב גם עוד כענין ושכחי עמך ובית אביך ואין

בעל הטורים ירח ימים. ולא אמר חדש לומר לך מה ירח אורו פגום כנגד אור השמש אף היא מאוסה היא כנגד בת ישראל : ושלחתה לנפשה. לנפשה ולא לבית העו"ג :

רמבן

פירש אונקלוס והנה לדעתם יהיה ועשתה כמו ועשת את התבואה כי הצמיחה תקרא עשיה. אבל בספרי אמר ראיה לדברי רבי אליעזר לא עשה רגליו ולא עשה שפמו והיא ראיה גדולה לכך אני אומר כי כל אלה משפטי אבלות והכל נמשך אל ובכתה את אביה ואת אמה יצוה שתגלח ראשה כדרך האבילות כענין ויגז את ראשו דאיוב וכן גזי נזרך וכן קציצת הצפרנים אבלות כגלוח הראש. ואמר והסירה את שמלת שביה מעליה כלומר תלבש בגדי אבל וישבה בביתך באלמנה ולא תצא חוץ כלל ובכתה את אביה ואת אמה ותעשה כל זה ירח ימים כי כן דרך האבלים. ועל דעת רבותינו שאומרים שהכל לכער את יפיה צוה שתסיר הבגדים הנאים מעליה ארורים הם בנותיהם מתקשטות במלחמה כדי לזנות אחריהן ותגלח את ראשה שהוא נוול גדול ותקון הצפרנים כי מנהג הנשים לגדל אותם ולצבעם במיני הפוך והצבעונים ויקרא הכתוב הקצילה עשיה בעבור כי שער הרגלים והשפם גם הצפרנים לגדלם יקצצו אותם. והנראה בעיני כי הוא לשון מקוצר הרגילות לקצר בדבר המובן וטעמו לא עשה את רגליו ואת שפמו המעשה הנעשה בהם ירמוז לגלוח שער הרגלים והשפם או לרחיצת הרגלים עצמן וכן דעת יונתן בן עוזיאל שאמר לא שטף ית רגלוהי ולא ספר שפמיה וכן ועשתה את צפרניה מעשה הצפרנים. והמפרשים אמרו כי טעם עשיה תקון וכן ויתהר לעשות אותו. והטעם בפרשה הזו מפני שהיא מתגיירת בעל כרחה ואין שואלין אותה אם תחפוץ לעזוב דתה ולהתיהד כאשר נעשה בגרים אבל יאמר לה הבעל שתשמור תורת ישראל בעל כרחה ותעזוב יראתה. וזה טעם ובכתה את אביה ואת אמה כי תעזוב את עמה ואת אלהיה והוא מדרשו של רבי עקיבא אין אביה אלא ע"ג כענין שנאמר אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו והכלל כי היא מתאבלת על עזבה את דתה ותהיה לעם אחר ויתכן שב"ד מטבילין אותה בעל כרחה כמו שעושים בעבדים ומפני שאינה מתיהדת כמשפט הרחיק אותה הכתוב כל הזמן הזה. וטעם האבלות והבכי על דעת רבותינו כדי שתתנוול אולי יעבור חשקו ממנה. ור"א אמר כי נתנה לה התורה זמן כמשפט הבוכים על מת לכבוד אביה ואמה שמתו במלחמה והרב אמר בתורה הנבוכים לחמלה עליה שתמצא מנוח לנפשה כי יש לעצבים מנוח והשקט בבכייתם ואבלם ובזמן ההוא לא יכריחנה להניח דתה ולא יבעלנה ועל דעתי אין הפנאי לחמול עליה רק שיעקר שם ע"ג מפיה ומלבה ולבכות עוד גחלת הנדוד והפרוד מאביה ומעמה שאין הגון לשכב עם אשה אנוסה ומתאבלת כמו שהזכירו רבותינו ז"ל בממזרים בני גרושת הלב וכל שכן זאת הצועקת בלבה לאלהיה להצילה ולהשיבה אל עמה ואלהיה והנה כאשר יודיעוה שנכריחנה לעזוב את עמה ומולדתה ותתיהד נאמר לה תתנחמי על אביך ועל אמך ועל ארץ מולדתך כי לא תוסיפי לראותם עוד עד עולם אבל תהי אשה לאדוניה כדת משה ויהודית והנה אז נתן לה זמן שתבכה ותתאבל כמשפט המתאבלים להשקיט ממנה צערה ותשוקתה כי בכל עצב יהיה מותר וניחום אחרי כן. והנה בזמן הזה לקחה עצה בנפשה על הגירות ונעקר קלת אלבה ע"ג שלה ועמה ומולדתה כי נחמה עליה ודבקה באיש הזה שידעה כי תהיה אליו והורגלה עמו ולכך אמר הכתוב והבאתה אל תוך ביתך ודרשו ביתך ולא אל בית אחר וכן וישבה בביתך שתשב כל הזמן הזה בבית שהוא משתמש בו אולי תחפוץ ותתרצה בו ועל הכלל כי זה כולו בעבור ההכרח אבל אם רצתה להתגייר בחפץ נפשה בב"ד כמשפט הרי היא מותרת מיד גם לו גם לאביו ולאחיו וכך אמרו בפרק החולץ ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים בד"א שלא קבלה עליה אבל קבלה עליה מטבילה ומותרת מיד ואפשר כי בכל השביות במלחמה נעשה כתורה הזאת כי מפני היראה תאמרנה להתגייר. ואמר ושלחתה לנפשה שתעשה כרצונה ולא נכריחנה לשמור דת משה ויהודית כי המתגיירת ברצון נכריח אותה לשמור התורה ואם תחלל השבת תסקל ואם תאכל החזיר תלקה כדין ישראל המשתמד וגם זאת אם הודית בפיה הגירות בלא הכרח לא נשלח אותה לנפשה שאפילו נחשב שביתה גירותה מפני היראה דינה כישראלית גמורה שכבר העלינו הלכה כולם גרים וכו' :

(יג) **ואחר** כן תבוא אליה ובעלתה. אמרו בספרי אין לך בה אלא מצות בעילה נתכוונו לומר שאין קדושי כסף ושטר תופסין בה וגם הבעילה לא לשם קדושין שדינה עדיין כעו"ג שאין קדושין תופסין בה אלא שיתיר לו בעילתה ומפני שאמר והיתה לך לאשה יורה שהיא אשתו גמורה ואם זנתה תחתיו תדון כאשת איש. וכך אמרו בגמרא במסכת קידושין ולקחת לך לאשה ליקוחין יש לך בה כלומר אחר המעשים הללו. ובספרי והיתה לך לאשה כענין שנאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע א"כ היא אשתו לגמרי כי התורה הקנתה אותה לו. ועל דרך הפשט יראה שאסור לבעול אותה עד שיעשה כל התורה הזאת וזה טעם ואח"כ תבוא אליה ובעלתה ומה שאמר וחשקת בה ולקחת לך לאשה שיקחנה להיות לו לאשה אחר המעשים האלה אשר יצוה וכן ואקח אותה לי לאשה אבל בגמרא במסכת קידושין אמרו שהוא מותר לבא עליה ביאה ראשונה וזהו ולקחת לך לאשה ודרשו והבאתה אל תוך ביתך מלמד שלא ילחצנה במלחמה יחברו אותה למעלה ולקחת לך לאשה כשתביאנה אל תוך ביתך והנה הוא שובה אותה במלחמה ומביאה אל ביתו ואל עירו ובועל אותה לשבור את לבו הזונה ואחרי הביאה הראשונה תאסר עליו עד שיעשה לה את כל התורה הזאת וזה דרך הגמרא במקומות רבים. אבל ראיתי בירושלמי במסכת סנהדרין רבי יוחנן שלא לרבנין דתמן תרין מלין אתון אמרין בשם רב ולית אינון כן אתם אומרים בשם רב יפת תואר לא הותרה אלא בעילה ראשונה בלבד ואני אומר לא בעילה ראשונה ולא שניה אלא לאחר כל המעשים הללו ואח"כ תבוא אליה ובעלתה אחר כל המעשים האלו וזהו תשמעותו של מקרא :

(יד) **ושלחתה** לנפשה. אמרו בספרי ולא לבית אביה. ולא ידעתי אם לומר שהיא יהודית ואין מניחין אותה לעזוב תורת ישראל ולשוב אל עמה ואל אלהיה או לומר שלא ישלחנה לבית אביה ע"י שלוחים כי יסייע ידי עוברי עבירה אבל הוא יוציאנה מביתו לגור באשר תמצא כי אולי תשאר בארץ ותלך אחרי הבחורים ותנשא לאחד מהם. והנה כיון שהכתוב אומר שישלחנה לנפשה ומזהיר שלא ימכרנה בכסף ולא יתעמר בה כשפחה ללמוד שאינה צריכה ממנו גט אבל הכתוב עשה אותה אשת איש בהיותה עמו וכאשר ישנא אותה ישלחנה כאנוסה. ויתכן כי טעם הכתוב לומר שאם יבעלנה ויחפוץ בה תהיה לו לאשה אבל אם יבעלנה ולא תהיה ערבה עליו ולא יחפוץ בה כענין אמנון עם תמר ישלחנה לנפשה והכל תלוי בבעילה הזאת כי אם אחרי בעילתה תעמוד עמו ימים ויבא עליה אם יחזור וישנא אותה כאיש אשר ישנא את אשתו כבר נעשית אשתו והנה היא יהודית ומתגרשת בגט :

לא תתעמר בה. כמו והתעמר בו ומכרו ועשאו אונקלוס לשון סחורה ורבותינו בספרי

רשי

בלשון פרסי קורין לעבדות ושימוש עימרא״ה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: (יז) פי שנים. (ב״ב קכג) כנגד שני אחים: בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק: (יח) סורר. סר מן הדרך: ומורה. ממרה בדברי אביו לשון ממרים: ויסרו אותו. (סנהדרין עא) מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו. בן סורר ומורה. אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין שנאמר זולל וסובא ונאמר (משלי כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו (סנהדרין עב) ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ועומד בפרשת דרכים ומלסטס הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל

תַּ֚חַת אֲשֶׁ֣ר עִנִּיתָֽהּ׃ ס טו כִּֽי־תִהְיֶ֣יןָ לְאִ֡ישׁ שְׁתֵּ֣י נָשִׁ֗ים הָאַחַ֤ת אֲהוּבָה֙ וְהָאַחַ֣ת שְׂנוּאָ֔ה וְיָֽלְדוּ־ל֣וֹ בָנִ֔ים הָאֲהוּבָ֖ה וְהַשְּׂנוּאָ֑ה וְהָיָ֛ה הַבֵּ֥ן הַבְּכ֖וֹר לַשְּׂנִיאָֽה׃ טז וְהָיָ֗ה בְּיוֹם֙ הַנְחִיל֣וֹ אֶת־בָּנָ֔יו אֵ֖ת אֲשֶׁר־יִהְיֶ֣ה ל֑וֹ לֹ֣א יוּכַ֗ל לְבַכֵּר֙ אֶת־בֶּן־הָ֣אֲהוּבָ֔ה עַל־פְּנֵ֥י בֶן־הַשְּׂנוּאָ֖ה הַבְּכֹֽר׃ יז כִּי֩ אֶת־הַבְּכֹ֨ר בֶּן־הַשְּׂנוּאָ֜ה יַכִּ֗יר לָ֤תֶת לוֹ֙ פִּ֣י שְׁנַ֔יִם בְּכֹ֖ל אֲשֶׁר־יִמָּצֵ֣א ל֑וֹ כִּי־הוּא֙ רֵאשִׁ֣ית אֹנ֔וֹ ל֖וֹ מִשְׁפַּ֥ט הַבְּכֹרָֽה׃ ס יח כִּֽי־יִהְיֶ֣ה לְאִ֗ישׁ בֵּ֚ן סוֹרֵ֣ר וּמוֹרֶ֔ה אֵינֶ֣נּוּ שֹׁמֵ֔עַ בְּק֥וֹל אָבִ֖יו וּבְק֣וֹל אִמּ֑וֹ וְיִסְּר֣וּ אֹת֔וֹ וְלֹ֥א יִשְׁמַ֖ע אֲלֵיהֶֽם׃ יט וְתָ֥פְשׂוּ ב֖וֹ אָבִ֣יו וְאִמּ֑וֹ

תִּתַּגַּר בַּהּ חֲלַף דְּעַנִּיתַהּ׃ טו אֲרֵי יְהֶוְיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין נְשִׁין חֲדָא רְחוּמְתָּא וַחֲדָא שְׂנוּאֲתָא וִילִידָן לֵיהּ בְּנִין רְחוּמְתָּא וּשְׂנוּאֲתָא וִיהֵי בְּרָא בוּכְרָא לִשְׂנוּאֲתָא׃ טז וִיהֵי בְּיוֹמָא דְיַחְסֵין יָת בְּנוֹהִי יָת דִּיהֵי לֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַכָּרָא יָת בַּר רְחוּמְתָּא עַל אַפֵּי בַר שְׂנוּאֲתָא בוּכְרָא׃ יז אֲרֵי יָת בּוּכְרָא בַּר שְׂנוּאֲתָא יַפְרֵישׁ לְמִתַּן לֵיהּ תְּרֵין חוּלָקִין בְּכָל דְּיִשְׁתְּכַח לֵיהּ אֲרֵי הוּא רֵישׁ תּוּקְפֵיהּ לֵיהּ חֲזְיָא דִינָא דְבְכֵירוּתָא׃ יח אֲרֵי יְהֵי לִגְבַר בַּר סָטֵי וּמָרוֹד לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימַר אֲבוּהִי וּלְמֵימַר אִמֵּיהּ וּמַלְפִין יָתֵיהּ וְלָא מְקַבֵּל מִנְּהוֹן׃ יט וְיֵחֲדוּן בֵּיהּ אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ

ג׳ | כו״ל מ״ל | כו״ל מ״ל | ג׳. ס | ג׳. ד׳ בתורה | כו״ל מ״ל במ״א אסבת רע ומנאפת | כ״ח. ג׳ חסר | ג׳ מ״ל בתורה | כ׳. ד׳ | י״ז מ״ל בתורי

אבן עזרא

והטעם בשום דבר: לא תתעמר בה. כמו והתעמר בו ומכרו ואין להם שלישי ופירושו לפי מקומו בטעם רמאות: (טו) אהובה. בעיניו ולא לשם: לשניאה. תאר השם ונסמכה זו הפרשה בעבור וחשקת בה ולא חפצת בה: (טז) ביום הנחילו את בניו. בבריאות גופו או ביום מותו והוא שכיב מרע או ב״ד ינחילו: לבכר. כדבור וכמעלה. וטעם לא יוכל. כחבריו: (יז) יכיר. ויעשה לו הכרה או שיודה לפני אחרים מי שהוא בכור אם היה במקום שלא יודעו או הוא חייב מבתחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו אם היו תאומים: לתת לו פי שנים. שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבעה ויקח שני חלקים ושם שני בנים יחשבו שלשה וכן הכל ולפי דעתי שכן פירוש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כאשר פירשתי במקומו: כי הוא ראשית אנו. הנודע עם היושר ידבר וכל ישראל בחזקת ישרים: (יח) סורר ומורה. כנגד השם וכנגד האבות. אם היו יראי השם: סורר. כמו כפרה סוררה שלא ישמור מצות עשה: ומורה. במצות לא תעשה: ויסרו אותו. בפני עדים מצוה שהם

בעל הטורים

אשר עניתה כי תהיין. לומר לך שלא יענה אותה בהויות של ביאה: שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה. מרבה נשים מרבה כשפים. לומר לך כיון שיש לו ב׳ נשים האחת עושה בכשפים כדי שישנא השניה: והיה הבן הבכור לשניאה. והיינו בני השנואה שהוא מבני תשע מדות שמנה בנדרים ולכך סמיך ליה בן סורר ומורה שיהיה הבן סורר ומורה. לשניאה. אותיות לנשואיה לומר שנואה בנשואי׳ שהם נפסולין. במדרש דורש לאיש זה הקב״ה. אהובה אלו האומות שמראה להם פנים. שנואה אלו ישראל שמסתיר מהם פנים. ביום הנחילו לע״ל לא יבכר כ״א בני בכורי ישראל: ביום הנחילו את בניו. ס״ת מותו רמז למאי דאמר רב יהודה ג׳ שנכנסו לבקר את החולה ביום רצו כותבין רצו עושין דין. בלילה כותבין ואין עושין דין וזה מה שמצוה בשעת מיתה אם הוא ביום יש לו תורת דין: את אשר יהיה לו. בגימ׳

מסורה

והיה ביום. ה׳ וסימן ותהי ביום הנחילו. והיה ביום מלחמה ולא נמצא חרב. והיה ביום הניח לך מעצבך. והיה ביום צאתך ועברת את נחל דשמעי. והיה ביום זבח ה׳ ופקדתי על השרים דצפניה: את בניו ד׳ וסימן נמסר בסדר ויחי: אנו ג׳ חסר וסימן כי הוא ראשית אנו. יהי רעב אנו. בני לך חדיד ואנו תנינא דעזרא:

תולדות אהרן כי תהיין. יבמות כג קידושין סח: וילדו לו. שם בתרא קכו קמב בכורות מז: והיה הבן. בתרא קכו: והיה ביום הנחילו. שם קיג קכג קל סנהדרין לד: יכיר. יבמות מז קידושין עד עח בתרא קכז בכורות מו מז: לתת לו פי שנים. קידושין עח בתרא קכב קכד בכורות כב: בכל אשר ימצא לו. בתרא קיא קכד בכורות כב: ראשית אונו. יבמות סב קידושין כט בתרא קיא בכורות מז נדה כג: כי יהיה לאיש. זוכר בלק: בן סורר ומורה. (סוטה יט): ויסרו אותו. כתובות מו סנהדרין עא (כתובות כז): ותפשו בו. סנהדרין מה:

שלמד שבן נוטל בראוי כבמוחזק: את אשר יהיה לו. פ״ת תורה שלא ינחיל לעבור על דברי תורה. אם נתן לאחר בשביל ירושה לא אמר כלום מפני שהתנה עמ״ש בתורה וכל המתנה עמש״ב אין בדבריו כלום: לתת לו פי שנים. בשביל שהוא נוטל פי שנים. יש באותיות של בכור מנין כפולות הבי״ת כפולה על הא׳ שלפניה. וכן הכ״ף על היו״ד שלפניה וכן הרי״ש. והוי״ו נכתבת כפולא שכותבין אותה ב׳ ווי״ן: יכיר. בגי׳ לאחר כדדרשינן יכירנו לאחרים: בכל אשר ימצא לו כי. ס״ת ראוי ולמ״ד דבכל ואל״ף דאשר סות לא וסיינו לא ראוי שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי: ראשית אונו. כל ראשית הוא מובחר ראשית דגנך. קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה: לו משפט הבכורה כי יהיה לאיש. לומר משפט הבכורה לאיש ואין משפט בכורה לאשה: סורר. בגי׳ זה אבשלום בן דוד.

רמבן

בספרי ובגמרא יעשו אותם לשון שמוש והנה הוא לשון אזהרה שלא ישתמש בה כשפחה כלל ואם נשתמש בה לוקה. והנראה בעיני לפי פשוטו כי לא תתעמר הוא כמו לא תתאמר מלשון יתאמרו כל פועלי און וכן את ה׳ האמרת היום וכן ובכבודם תתימרו בחלוף האל״ף ביו״ד וכלם רוממות וגדולה האמרת היום רוממת וגדלת אותו להיות לך לאלהים האמירך היום רומם וגדל אותך על כל העמים להיות לו לעם סגולה וכולם נגזרו מן בראש אמיר יאמר לא תתרומם ותתגדל בה להיות אתה אדוניה למכרה ולהשתמש בה כשפחה וכן יקראו בערבי האדון אמיר ושמוש העי״ן והאל״ף כאחד מורגל בלשון פדעהו מרדת שחת פדאהו כמו שפירשתי במלת פתע וכן תעשה לצעועים כמו באל״ף מן הלאלאים והצפיעות הבנים והבנות כי תרגום כרובים כרביא ובלשון חכמים עומרות אומרות בקיאין בקיעין עדין אדין ערכי הדיינין ארכי ערים ארים ושנינו חלב כדי גמיעה ושאלו בגמרא גמיעה או גמיאה ותרצו הגמיאוני נא מעט מים ואעפ״כ אומרים ממנו מגמע וגומע ופולע ובולע אבל מגמע ובולע ובמשנה במסכת כלים בתוספתא שנינו מרדא במקום מרדע ואין מקפידין כלל בחלוף שתי אותיות הללו וכן במקומות רבים ורש״י כתב לא תתעמר בה לא תשתמש בה בלשון פרסי קורין לעבודה ושמוש עמירה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי זאת וזה אמת שכן ראיתי בירושלמי תמן צווחין לפעלה טבא עמירא בפרק אמר רבי עקיבא ובפרק כל הצלמים ומורגל הוא אף בלשון ארמי כמו שכתוב במגלת שושן ושדר מלכא דאתור על כולהון עמירה דניגוה ועל כל דעמרין על יד ימא ועל עמיר דכרמלא ודגלעד ואהפיכו פתגמא דנבוכדנצר כולהון עמורייא דארעא ולא תדחלון מניה וכן במקומות רבים בספר ההוא יקראו יושבי הארץ עמורי ארעא כלומר הנעבדים לארץ והמשתמשין בה או נוה מלך אשור על אנשי המלחמה והם הנקראים עבדי הארץ כי הם הנעבדים למלך במלחמותיו הם אנשי מלחמתו ופרשיו כלשון עבדו את כדרלעומר ועבדו בו גוים רבים: תחת אשר עניתה. אמרו בספרי אפי׳ לאחר מעשה יחידי והוא מה שהזכרנו שהם סבורים שמותר לבא עליה ביאה ראשונה מיד שהביאה אל תוך ביתו ומאותה שעה הוא מוזהר עליה בעמור ובמכירה:

(טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה. אזהרה שלא יעשה זה וכן כולם לא תוכל לאכול בשעריך לא תוכל לתת עליך איש נכרי ואמר אונקלוס בכולם לית לך רשו. והטעם לא תתן יכולת לנפשך לעשות ככה והוא מפליג באזהרה וכן כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים מצות עשה שינחילנו פי שנים והנה המשוה את הבכור לאחיו בנחלתו עובר בלא תעשה ואע״פ שאין דבריו קיימים בדין וכ״ש אם לא רצה להודיע שהוא הבכור וטען שהוא פשוט והנחילו כאחד מבניו מדעתו שהוא הבכור שעובר בהן. ואלו מצות מחודשות. וממה שאמר הכתוב הבכור על פני בן השנואה הבכור יראה לי שאין המצוה הזאת והדין הזה נוהג אלא בחיי הבכור אבל אם מת הבכור בחיי אביו אע״פ שהוא יורש חלק בכורתו בקבר ומורישו מן הדין לבניו אם רצה הזקן ואמר יירשו בני כך וכך בנכסי ובנו של בני הבכור יטול כך וכך בנכסי דבריו קיימין כדרך שהם קיימים במקום שאין שם בכור וכן אינו עובר בלאו הזה אם לא הכיר הבכור לאחר מותו כי לא מצאתי על פני רק בחייו על פני אהרן אביהם על פני תרח וכן כולם:

(יח) בן סורר ומורה. על דעת רבותינו קטן שהקטן פטור מכל עונשין שבתורה ומפל המצות אבל הוא המביא שתי שערות והנה יש עליו שני

ספורנו

ואין הבכור על מיתתם כי אנחנו לא נמית אותם כלל: (טו) כי תהיין לאיש שתי נשים. אחר נצחון המלחמה דבר בעניני בני המדינה והם עסקי הנשים והבנים והמקנה והתכשיטים והצפור והבנין ועבודת האדמה והמלבוש: (טז) לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור. לא יעביר הבכורה מן הבן בשביל שנאת זו או אהבת זו אבל אם יעשה זה בסבת רשעת הבן הבכור אז ראוי להעביר כאמרם ז״ל (בתרא פרק יש נוחלין) אם לא היה נוהג כשורה זכור לטוב וכן נראה שעשה יעקב אבינו כאמרו ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל: (יח) סורר ומורה

וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ וְאֶל־
שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ כ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי
עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ
שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃
כא וּרְגָמֻהוּ כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים
וָמֵת וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־
יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס כב וְכִי־
יִהְיֶה בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת
וְהוּמָת וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃
כג לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־
קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־
קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא
אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס כב א לֹא־
תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ

ס' חסר בלישנ' · כולם מלאים במ״א חסר בלישנא · ל״ס וכל ר״פ דכוותא · ו' רפין . ד' · ג' ומ״ג · ג'. ג' · י

וְיִפְּקוּן יָתֵיהּ לָקֳדָם סָבֵי
קַרְתֵּיהּ וְלִתְרַע בֵּית דִּין
אַתְרֵיהּ׃ כ וְיֵימְרוּן לְסָבֵי
קַרְתֵּיהּ בְּרָנָא דֵין סָטֵי וּמָרוֹד
לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימְרָנָא
זָלֵיל בְּשַׂר וְסָבֵי חֲמַר׃
כא וְיִרְגְּמוּנֵיהּ כָּל אֱנָשֵׁי
קַרְתֵּיהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת
וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ
וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן׃
כב וַאֲרֵי יְהֵי בִגְבַר חוֹבַת
דִּין דִּקְטוֹל וְיִתְקְטַל וְתִצְלוֹב
יָתֵיהּ עַל צְלִיבָא׃ כג לָא
תְבִית נְבִילְתֵיהּ עַל צְלִיבָא
אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִינֵיהּ בְּיוֹמָא
הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ
אִצְטְלִיב וְלָא תְסָאֵיב יָת
אַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב
לָךְ אַחְסָנָא׃ א לָא תֶחֱזֵי יָת
תּוֹרָא דְאָחוּךְ אוֹ יָת אִמְּרֵיהּ

אבן עזרא

שהם יתפשוהו ויוציאוהו ודברי הקבלה אמת: זולל. מפורש והוא זולל בשר רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסובא. מרבה לשתות והוא המשתכר והנה זה כמו אפיקורוס כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה. ונסמכה זו הפרשה בעבור אשת יפת תאר והעד ושם אמו והרמז שרמזתי בבני אהרן: (כב) ותלית אתו. כבר קבלנו מחז״ל ענין הנתלים: (כג) כי קללת אלהים תלוי. בעבור שברך השם ועל דרך הפשט כי אלהים פועל והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי ויש לו סוד דק בנפש על כן ולא תטמא את אדמתך ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה כי בתחלה כי תצא והנה גבעון יוכיח כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי משפט האמורים והישראלים (איננו) (בס' מ״ח מ״ז) שוה: (א) לא תראה את שור. אפילו אתה יוצא למלחמה וזה

רשי

ואל ימות חייב: (כא) וכל ישראל ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בב״ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו ואמו סוף שיצא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בב״ד: ותלית אותו על עץ. (סנהדרין מה) רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין שנאמר כי קללת אלהים תלוי. והמברך ה' בסקילה: (כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תאומים שהיו דומין זה לזה אחד נעשה שר ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר השר תלוי כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול כמו (מלכים א ב) והוא קללני קללה נמרצת:

והתעלמת

בעל הטורים

בננו. חסר יו״ד כאלו עבר על י' הדברות: ומרה חסר וא״ו כי מרה יהיה לו באחרונה: ובערת הרע מקרבך וכל ישראל. וסמיך ליה וכי יהיה באיש חטא. לומר לך שכ״י ערבים זה לזה לבער ולהוכיח החוטאים. לעיל כתיב ורגמוהו. וסמך לו ש' נתלין לומר שכל הנסקלין נתלין: על העץ וסמיך ליה כי קבור תקברנו לומר שגם העץ נקבר עמו ועוד לקבור בארון: לא תראה את שור אחיך. כמו שנשבת אבידה לקבורה שאם הוא כהן והוא בבה״ק אין נאמר והתעלמת: נותן לך. וסמך ליה והתעלמת. לומר כל שבכלו מחזיר אף כשל הניתו מחזיר:

קללת ג' וסימן כי קללת אלהים תלוי. קללת יותם בן ירבעל. וכן קללת חנם לא תבא. אנ״ך:
תלוי ג' וסימן כי קללת אלהים. את אבשלום תלוי באלה. אלף המגן תלוי עליו. אנ״ך:

תולדות אהרן זקני עירו. מכות י: בננו זה. פסחים קיז סנהדרין עא: איננו שומע. סנהדרין ע עא: זולל וסובא. שם עקידס שער עב: והי יהיה באיש. יבמות ו סנהדרין לה מה מו: ותלית אותו על עץ. סוטה כג סנהדרין מה מו: לא תלין נבלתו. יבמות שם סנהדרין מו מז: כי קבור תקברנו. שם מו: כי קללת אלהים. סנהדרין מה מו (נזיר נה): את שור אחיך. מציעא כו:

ספורנו

ומורה. כי מריו מסיר התקוה שישוב מסוררותו: (כ) זולל וסבא. כי סובא וזולל יורש וילסטם למלא נפשו: (כג) כי קללת אלהים תלוי. הנה כל עצם נבדל מחומר יקרא אלהים ומזה המין הוא צלם הנפש השכלית באדם הנקראת צלם אלהים וע״ז הדבר אמרה בעלת אוב לשאול אלהים ראיתי עולים. ובהיות שהבזיון הנעשה למת אחר מיתה הוא בזיון לנפש השכלית אשר היא עצם נבדל הנשאר אחר מיתת הגוף אמר שהוא קללת אלהים כי הלנת התליה לגוף המת בלתי קבורה הוא בזיון לאותו הצלם האלהי הנקרא אלהים: ולא תטמא. לסבות כח הטומאה במקום המת הבלתי

נקבר

רמבן

שני עונשין האחד שהוא מקלה אביו ואמו וממרה בהם והשני שהוא זולל וסובא עובר על מה שנצטוינו קדושים תהיו ואמר עוד ואותו תעבודו ובו תדבקון כאשר פירשתי שנצטווינו לדעת השם בכל דרכינו וזולל וסובא לא ידע דרך ה'. ועל הכלל אין בו עתה חטא מות ועל שם סופו הוא נדון כמו שהזכירו רבותינו וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו כי לא הומת בגודל חטאו אלא ליסר בו את הרבים ושלא תהיה תקלה לאחרים וכן דרך הכתוב שיזהיר כן כאשר ימותו לגדר כדי שתהיה במיתתם תקנה לאחרים כי הזכיר כן בזקן ממרא לפי שאין בהוראתו חטא שיהיה ראוי למות בו רק הוא להסיר המחלוקת מן התורה כאשר פירשתי שם וכן בעדים זוממין שנהרגין ולא הרגו וכן הזכיר במסית לפי שהוא נהרג בדבורו הרע בלבד אף ע״פ שלא עבד הנסית ע״ג ולא שמע אליו אבל מיתתו ליסר הנשארים. וגם זו מצוה מחודשת או מבוארת מן כבד את אביך ואת אמך ואיש אמו ואביו תיראו:

(כב) **ותלית** אותו. אמרו רבותינו כל הנסקלין נתלין וזה שנאמר כי קללת אלהים תלוי וזלזולו של מלך שהאדם עשוי בדמות דיוקנו של מלך וישראל בניו הם משל לשני אחים דומים זה לזה וכו' לשון רש״י. וכל הנסקלים נתלין דברי יחיד הם והלכה כדברי חכמים אינו נתלה אלא המגדף והעובד ע״ג וזה טעם כי קללת אלהים תלוי שיאמרו מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם או שעבד ע״ג פלונית בכך וכך עבודה וכך אות ומופת ראה בה והספור בה ובעבודתה יקרא קללה או שהוא לשון זלזול כאשר הזכיר הרב מן והוא קללני קללה נמרצת כי מקללים להם בניו בזויים והמשל בשני האחים התאומים יש לו סוד איננו כאשר חשב הרב בישראל שנקראו בנים למקום. ועל דרך הפשט יאמר כי יהיה באיש חטא גדול שראוי להמיתו עליו ולתלותו על עץ לגודל חטאו אעפ״כ לא תלין נבלתו על העץ כי הארור מכל האדם והמקלל בהשם הוא התלוי אין בכל המיתות מיתה מגוולת ובזויה כמוה ואין ראוי שנטמא הארץ ותהיה קללת האלהים בארץ הקדושה כי שם צוה את הברכה חיים עד העולם ולכן צוה יהושע ויורידום מעל העצים. ועל דעתי הענין בבני שאול המוקעים מפני שלא היו התלוים בב״ד של ישראל ולא מיד ישראל כלל אבל דוד נתנם לגבעונים לעשות בהם כרצונם והם אשר הוקיעום ולא רצו לקברם לפרסם נקמתם מהם והנשארים ישמעו ויראו וכאשר נתך עליהם מים מן השמים אז ידע דוד שנמחל עונם ונעתר אלהים לארץ כי פקד ה' את הארץ במטר ויכלה הרעב ואז צוה וקברו אותם עם אבותם לכבוד המלכות לא לחיובו כלל שלא נצטוינו אלא שלא נטמא אנחנו את הארץ במי שנתלה אותו והנה ה' לא רצה עונש בתלייתם מיד להודיע כי ה' אוהב גרים כדברי רבותינו. ור״א אמר על דרך הפשט כי אלהים פועל והקללה תבא אל מקום קרוב מהתלוים ויש לו סוד מודבק בנפש על כן לא תטמא את אדמתך. והנה המלין תלוי על העץ עובר בלא תעשה ועשה ורבותינו דרשו כן בכל המלין את מתו שלא לכבודו מה עץ שהוא נוול אף כל שהוא נוול. והנה לדעתם טעם כי קללת אלהים תלוי לומר אע״פ שזה ראוי לנוולו לגודל חטאו לא תעשה כן כי קללת אלהים תלוי ועל המשל של שני אחין יהיה כל המלין בטעם הזה וכן הקללה שהזכיר רבי אברהם מתנה יהיה בכל בית אשר יהיה שם מת ועל כן יטמא כל הבא אל האהל וכל אשר באהל. ולא תטמא את אדמתך על דעת רבותינו איננו טעם בלבד בעבור שלא תטמא את אדמתך שאם כן יהיה מותר בחוצה לארץ אבל הוא לאו שני והנה המלין התלוי או אפילו המת בארץ עובר בשני לאוין ועשה ובחוצה לארץ בעשה ולא תעשה אחר שהוא למד מן התלוי כאשר פירשתי ומן הלאו הזה קבר יהושע מלכי כנען ביומן אע״פ שאין בתלייתן הקללה שהזכירו רבותינו במגדף ועובד ע״ג אבל היה בהם משום טומאת הארץ או שחשש לקללת אלהים מן המשל של שני האחים כאשר פירשתי:

כב (א) **לא** תראה את שור אחיך או את שיו נדחים. זו מצוה מבוארת שאמר בתורה כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו והוסיף בכאן לאמר נדחים כי תועה שתעה מדרכו ויכול להטותו הדרך בלא עמל גדול ועתה הזכיר נדחים שברחו ממנו והרחיקו והזכיר שה שהוא כאבד ולכך ביאר בכאן ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך

ואמר

רש״י

(א) והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו: לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו (ב״מ ל) ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו׳: (ב) עד דרוש אחיך. (ב״מ כח) וכי תעלה בלבבך שיתננו לו קודם שידרשנו אלא דרשהו שלא יהא רמאי: והשבותו לו. שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר: לא תוכל להתעלם. לכבוש עיניך כאילו אינך רואה אותו: (ד) הקם תקים. (ב״מ לב) זו טעינה להטעין משאוי שנפל מעליו: עמו. עם בעליו אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית לטעון טעון פטור: (ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. (ספרי נזיר פ׳ ח׳) שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף: ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך ליסב בין הנשים. ד״א שלא ישיר שער הערוה ושער של בית השחי: כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה: (ו) כי יקרא. פרט למזומן: לא תקח האם. (חולין בעודה

תורה

נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב
תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃ ב וְאִם־לֹא קָרוֹב
אָחִיךָ אֵלֶיךָ וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ
אֶל־תּוֹךְ בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד
דְּרֹשׁ אָחִיךָ אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃
ג וְכֵן תַּעֲשֶׂה לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה
לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת
אָחִיךָ אֲשֶׁר־תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ
לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם׃ ס ד לֹא־
תִרְאֶה אֶת־חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ
נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם
הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃ ס ה לֹא־
יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־
יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי
תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה
אֵלֶּה׃ פ
ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ
בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים
אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־
הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־

י״ב בתורה · ס׳ · ל׳ · כ׳ וכמנין · י״ח כלים׳. כ׳ · כ״א בקרי׳. ל׳ · ט׳ בספרא · ג׳ · כל לישנא מ״ל כמ״ג חסר

תרגום

דְּמָעַן וְתִתְכְּבֵשׁ מִנְּהוֹן
אֲתָבָא תְּתֵיבִינוּן לַאֲחוּךְ׃
ב וְאִם לָא קָרִיב אֲחוּךְ לְוָתָךְ
וְלָא יְדַעְתֵּיהּ וְתִכְנְשִׁינֵיהּ
לְגוֹ בֵיתָךְ וִיהֵי עִמָּךְ עַד
דְּיִתְבַּע אֲחוּךְ יָתֵיהּ
וְתָתֵיבִינֵיהּ לֵיהּ׃ ג וְכֵן
תַּעְבֵּיד לַחֲמָרֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּיד
לִכְסוּתֵיהּ וְכֵן תַּעְבֵּיד לְכָל
אֲבֵדְתָא דַאֲחוּךְ דְּתֵיבַד
מִנֵּיהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ לֵית לָךְ
רְשׁוּ לְכַסָּיוּתַהּ׃ ד לָא תֶחֱזֵי
יָת חֲמָרָא דַאֲחוּךְ אוֹ תוֹרֵיהּ
רְמַן בְּאוֹרְחָא וְתִתְכְּבֵשׁ
מִנְּהוֹן אֲקָמָא תְקִים עִמֵּיהּ׃
ה לָא יְהֵי תִקּוּן זֵין דִּגְבַר עַל
אִתְּתָא וְלָא יְתַקַּן גְּבַר בְּתִקּוּנֵי
אִתְּתָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ כָּל עָבֵיד אִלֵּין׃ ו אֲרֵי
יְעָרַע קִינָּא דְצִפְּרָא קֳדָמָךְ
בְּאוֹרְחָא בְּכָל אִילָן אוֹ עַל
אַרְעָא אֶפְרוֹחִין אוֹ בֵיעִין
וְאִמָּא רְבִיעָא עַל אֶפְרוֹחִין
אוֹ עַל בֵּיעִין לָא תִסַּב אִמָּא

עמך י״ב בתורה וסימן נמסר בסדר דלעיל: יקרא כ״א בקריאה וסימן במסרה רבתא

אבן עזרא

וזה דרך דרש: ואספתו. אם היית שב או נלווי שתפקדנו ביד נאמן: והתעלמת. דבק עם לא תראה והזכיר שור ושה וכבר הזכיר החמור וכן תשפט כל בהמה: (ג) לא תוכל. כתכיריו: (ד) נפלים. כמו רובץ. ומלת נופלים כלל: הקם תקים עמו. ולא לבדך כמו עזוב תעזוב עמו: (ה) לא יהיה כלי גבר. נסמכה בעבור צאת למלחמה כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר והטעם זכר שלא נתמלא זקנו יתערב עם הנשים וינאף הוא והן ואינו יודע וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן ברובי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם ויש אומרים על חוץ לדרך ואין צורך רק השם יתעב מי שישנה מעשה השם: (ו) כי יקרא. נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך: יקרא. כמו נקרא נקראתי והם מגזרת מקרה וקרוב מפגע. אל״ף אפרוחים נוסף

בעל הטורים

אספתו ב׳ במסרה. דין ואספתו מצרעתו ז״ש נגעים באים על צרי עין שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר אין לי ולמחר נגעים באים על ביתו ובא הכהן ופנו את הבית ומוציאין הכלים ורואין הכל שיש לו וזהו ואספתו אל תוך ביתך שמאסף כליו אל ביתו ואינו משאילם ואספתו מצרעתו שצרעת באה עליו. דבר אחר כחושד בכשרים לוקה בגופו ומי שאבדה לו אבידה חושד בכל אף בכשרים ולוקה בגופו בצרעת ונמצא כשתאסף האבדה לביתך ותחזירנה לו אז לא יחשוד עוד באחרים ותאסוף אותו מצרעתו: עד דרוש אחיך אותו. פי׳ שידרוש האות שלו שיתן לו בו סימן וז״ש רז״ל דורשהו אם הוא רמאי אם לאו מאי לאו בסימנים כפולין: והתעלמת לומר פעמים שאתה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו: כלי גבר על אשה. בגימ׳ כלי תורה רמז שלא ילמד אדם לבתו תורה: על אשה ב׳. כלי גבר על אשה. אם נפתה לבי על אשה. ז״ש שמיירי באשה שלובשת כלי גבר כדי להתנכר ולזנות כדכתיב אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי: כי תועבת ה׳ כי יקרא קן צפור. לומר שלא יסתכל בעופות כשנוקקין זל״ז: יקרא קן. בגימטרי׳ פרט למזומן: או בנים. בגימטריא בגרוכים לאמן:

תולדות אהרן

תולדות אהרן כשב פשיכם. בבא קמא ס מציעא כו לא חולין פז: והיה עמך. מציעא כז כח: והשבותו לו. קמא בא מציעא כח סנהדרין עג: וכן תעשה לחמורו. גיטין מס: לכל אבדת אחיך. קמא קיג מציעא כו לא: אשר תאבד ממנו. מציעא כב כז: לא תוכל להתעלם. מציעא כו: נופלים בדרך. שם לב: והתעלמת מהם. ברכות יט מציעא לא סנהדרין יח: הקם תקים עמו. מציעא לא לב לג: לא יהיה כלי גבר. נזיר נט: ולא ילבש גבר. שם מכות כ: כי יקרא קן צפור. מציעא קב חולין קלט קמ קמא זוכר ויצא ובמוס: והאם רובצת. חולין קמ קמא:

ספורנו

נקבר: (ג) וכן תעשה לשמלתו. אע״פ שאין אבדתה מגיע כ״כ אל התשבה

רמב״ן

ואמר כן תעשה לחמורו שהוא בהמה טמאה וכן תעשה לשמלתו אף ע״פ שאין הסגלה חביבה על בעליה כבעלי החיים ואין ההפסד בה מצוי בהם שאפשר שימותו. וכן תעשה לכל אבדת אחיך מכל כלי ביתו אע״פ שאינן חביבין כשמלתו אשר יכסה בה. ועל מדרש רבותינו הוסיף עוד בכאן דברים רבים כגון והתעלמת פעמים שאתה מתעלם השב אפילו מאה פעמים תשיבם אפילו לגנתו ולחרבתו והחזירה בסימנים ודברים אחרים נדרשים בפרשה:

(ב) ואם לא קרוב אחיך אליך. שאינו קרוב אליך כי אינך מתחייב ללכת אל ארץ אחרת עם האבדה להשיבה אליו או שלא ידעת אותו כלל. ובספרי אין לי אלא קרוב רחוק מנין ת״ל ולא ידעתו וא״כ יאמר ואם לא קרוב אחיך אליך בעירך שתשאל עליו ותדענו יהיה עמך עד דרוש אחיך אותו. והוסיף במצות הטעינה להזהיר עליה במצות לא תעשה כי בתורה אמר עזוב תעזוב עמו מצות עשה ועוד הוסיף נופלים בדרך כי שם אמר רובץ תחת משאו ולא הזכיר שם רק החמור שדרכו ליתן משוי גדול וירבץ תחתיו ואמר בכאן אחיך ושם אויבך ושונאך לאמר תעשה עמו כן וזכור האחוה ותשכח השנאה:

(ו) כי יקרא קן צפור לפניך. גם זו מצוה מבוארת מן אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כי הטעם בשניהם לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם או שלא יתיר הכתוב לעשות השחתה לעקור המין אע״פ שהתיר השחיטה במין ההוא. והנה ההורג האם והבנים ביום אחד או לוקח אותם בהיות להם דרור לעוף כאלו יכרית המין ההוא וכתב במורה הנבוכים כי טעם שלוח הקן וטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד כדי להזהיר שלא ישחוט הבן בעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם כי אהבת האם והנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם וכן אין עיקר האיסור באותו ואת בנו רק בבנו ואותו. אבל הכל הרחקה ויותר נכון בעבור שלא נתאכזר. ואמר הרב ואל תשיב עלי ממאמר החכמים האומר על קן צפור יגיעו רחמיך כי זו אחת משתי סברות סברת מי שיראה כי אין טעם למצות אלא חפץ הבורא ואנחנו מחזיקים בסברא השנית שיהיה בכל המצות טעם והוקשה עליו עוד מה שמצא בב״ר וכי מה איכפת לו להקב״ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף הא לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות שנאמר כל אמרת אלוה צרופה וזה הענין שגזר הרב במצות שיש להם טעם מבואר הוא מאד כי בכל אחד טעם ותועלת ותקון לאדם מלבד שכרן מאת המצוה בהן יתברך וכבר אמרז״ל מפני מה לא נתגלו טעמי תורה וכו׳ ודרשו ולמכסה עתיק זה המגלה דברים שכסה עתיק יומין ומאי ניהו טעמי תורה. וכבר דרשו בפרה אדומה שאמר שלמה על הכל עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ואמר ר׳ יוסי ברבי חנינא אמר לו הקב״ה למשה לך אני מגלה טעם פרה אדומה אבל לאחרים חקה דכתיב והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון יקפאון כתיב דברים המכוסים מכם בעולם הזה עתידין להיות צפוים לעולם הבא כהדין סמיא דנפי דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וכתיב אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים שכבר עשיתים לרבי עקיבא הנה באורו שאין מניעות טעמי תורה ממנו אלא

אבן עזרא

טוסף כמו אל"ף ובאזורוען והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה וכן שור או שה: (ז) ייטב לך. שהשם יחמול עליך וייטיב לך: והארכת ימים. כאשר לא תכרת כל הקן שעוזבת העיקר: (ח) כי תבנה בית חדש. נדבקה זאת הפרשה אחר שנלחמו והם בארץ החל במצות הבית: מעקה. טעמו ידוע מהקום (ס"א מהמקום) ואין ריע לו ומדקדק הוציאו מגזירת עקת רשע והביא עצמו בעקה: הנופל. נקרא על שם סופו וכן יומת המת וכן ובגדי ערומים תפשיט ויתרוצצו הבנים ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם ולא נדע אם כן דרך הלשון או הוא דברי נבואה כמו וירדוף עד דן עד נחל אשכול ועל כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ואחר מצות הבית מצות הזרע והנטע כי אחר שהוא בארץ ובנה בית וזרע: (ט) לא תזרע כלאים. פירוש פן תקדש כבר פירשו מנחם בן

רשי

קמ) בעודה על בניה: (ז) למען ייטב לך וגו'. (סם קמב) אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר למתן שכרן של מצות חמורות: (ח) כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ופניע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו: מעקה. גדר סביב לגג ואונקלוס תרגם תיקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו: כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: (ט) כלאי'. (קדושין לט חולין פב) חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: פן תקדש. כתרגומו תסתאב כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון דבר אסור נופל בו ל' קדוש כמו (ישעיה סה) אל תגע בי כי קדשתיך: המלאה. זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף: לא

תרגום אונקלוס

עַל בְּנַיָּא: ז שַׁלָּחָא תְּשַׁלַּח יַת אִמָּא וְיַת בְּנַיָּא תִּסַּב לָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ יוֹמִין: ח אֲרֵי תִבְנֵי בֵיתָא חַדְתָּא וְתַעְבֵּיד תִּיקָא לְאִגָּרָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת קְטוֹל בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּל דְּנָפֵיל מִנֵּיהּ: ט לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ עֵירוּבִין דִּלְמָא תִסְתְּאַב דִּמְעַת זַרְעָא דְּתִזְרַע וַעֲלַלַת

תורה

תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים: ז שַׁלֵּחַ

ה' תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים

תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ

יָמִים: שלישי ס ח כִּי תִבְנֶה

י' בַּיִת חָדָשׁ וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ

וְלֹא־תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ כִּי־יִפֹּל

הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ: ט לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ

כ' כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע

כ' אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם:

מסורה

השלח. ה' וסימן תרנך יאכלמו. שלח השלח את האם. ויאמר חזאל מדוע אדני בכה. תשלח קציריה עד ים. רוחך יבראון. וחד ותשלח פארות:

תולדות אהרן

תולדות אהרן שלח תשלח מציעא לא חולין קלח קלט קמא (פאה פו חגיגה עז קדושין סא): את האם. מציעא קב: ואת הבנים. חולין קמ קמא: ללמען ייטב. קדושין לט מ חולין קמב: מעקה לגגך. חולין קלו: ולא תשים דמים. כתובות מא קמא טו קטו: כי יפול הנופל. קמא נא חולין קלו: לא תזרע כרמך. (ברכות ט פאה יו חלה נו נח ערלה סב פסחים כה נדרים מ): פן תקדש. קדושין נו חולין קטו קטז: המלאה הזרע. פסחים כה: ותבואת הכרם. ברכות לה:

בעל הטורים

על הבנים ה' הכא ואידך כי כה אמר ה' על הבנים והבנות הילודים במקום הזה וגו' ממותי תחלואים ימותו אם תקיים המצוה יאריכון ימיך ואם לאו כה אמר ה' ממותי תחלואים ימותו: והארכת ימים. בגימטריא בעולם שכלו ארוך: והארכת ימים וסמיך ליה כי תבנה בית חדש לומר אם תבנה בית חדש עשה לו מעקה כדי שיאריכו בו ימים ולא יפלו ממנו ועוד עיקר אריכות ימים הוא בשביל בנין בכבוד אב ואם כקדים ובהארכת ימים למען ייטב לך כדי להסמיך והארכת ימים לתבנה בית חדש. לעיל כתיב למען ייטב לך וסמך כאן כי יפול הנופל ממנו. רמז למה שדרשו הרי שעלה באילן כדי לשלח את האם ונפל ומת היכן אריכות ימיו של זה: כי יפול הנופל וסמיך ליה לא תזרע. רמז לדר' יאשי' דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד: המלאה ב' במסרה. כאן פן תקדש המלאה. כאשר תשיק העגלה המלאה לה עמיר. וז"ש שצריך להרחיק בכלאים כמלא עמד בקר וכליהם רפוים שצריך למדוד בד' אמות שותקות ואחד יש דגוש כעלמים בבטן המלאה:

ספורנו

תחשב' לאבדה מדעת: (ז) למען ייטב לך והארכת ימים. הנה בענין שלוח הקן יש איזה גמילות חסד להמון שלא להשחית זרע עופות השדה שהם הפקר וזה בשלוח האם אמר שאפילו בזה הקלת של גמילות חסדים יהיה אוכל פירות בעולם הזה והקרן קיימת לעה"ב: (ח) ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל. כאשר יקרה שיפול איזה נופל

רמבן

עורון בשכלנו ושכבר נתגלה טעם החמורה שבהם לחכמי ישראל וכאלה רבות בדבריהם ובתורה ובמקרא דברים רבים מודיעין כן והרב הזכיר מהן. אבל אלו ההגדות אשר נתקשו על הרב כפי דעתי ענין אחד להם שרצו לומר שאין התועלת במצות להקב"ה בעצמו יתעלה אבל התועלת באדם עצמו למנוע ממנו נזק או אמונה רעה או מדה מגונה או לזכור הנסים ונפלאות הבורא יתברך ולדעת את השם וזהו לצרף בהן שיהיו ככסף צרוף כי הצורף הכסף אין מעשהו בלא טעם אבל להוציא ממנו כל סיג וכן המצות להוציא מלבנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזכרו תמיד. ולשון זו האגדה עצמה הוזכרה בילמדנו בפרשת זאת החיה וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט בהמה ואוכל או נוחר ואוכל כלום אתה מועילו או כלום אתה מזיקו או מה איכפת לו בין אוכל טהורות או אוכל טמאות אם חכמת חכמת לך הא לא נתנו המצות אלא לצרף את הבריות שנאמר אמרות ה' אמרות טהורות ונאמר כל אמרת ה' צרופה למה שיהא מגין עליך. הנה מפורש בכאן שלא באו לומר אלא שאין התועלת אליו יתעלה שיצטרך לאורה כמחושב מן המנורה ושיצטרך למאכל הקרבנות וריח הקטרת כנראה מפשוטיהם ואפילו הנזכר לנפלאותיו שעשה שצוה לעשות לזכר ליציאת מצרים ומעשה בראשית אין התועלת לו רק שנדע אנחנו האמת ונזכה בו עד שנהיה ראוים להיות מגן עלינו כי כבודנו וספורנו בתהלותיו כאפס ותהו נחשבו לו והביא ראיה מן השוחט מן הצואר והעורף לומר שכולם לנו ולא להקב"ה לפי שלא יתכן לומר בשחיטה שיהא בה תועלת וכבוד לבורא יתברך בצואר יותר מהעורף או הניחור אלא לנו הם להדריכנו בנתיבות הרחמים גם בעת השחיטה והביאו ראיה אחרת נו מה איכפת לו בין אוכל טהורות והם המאכלים המותרים לאוכל טמאות והם המאכלים האסורים שאמרה בהם התורה טמאים המה לכם ורמז שהוא להיותנו נקיי הנפש חכמים משכילי האמת ואמר אם חכמת חכמת לך הזכירו כי המצות המעשיות כגון שחיטת הצואר ללמדנו המדות הטובות הנדורות במונין לזקק את נפשותינו כמו שאמרה תורה ולא תטמאו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא א"כ כלם לתועלתנו בלבד וזה כמו שאמר אליהו אם צדקת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו ואמר או מה מידך יקח. וזה דבר מוסכם בכל דברי רבותינו. ושאלו בירושלמי בנדרים אם פותחין לאדם בכבוד המקום בדברים שבינו לבין המקום והשיבו על השאלה הזאת אי זהו כבוד המקום כגון סוכה שאיני עושה לולב שאיני נוטל תפילין שאיני מניח והיינו כבוד המקום משמע דלנפשיה הוא דמהני כהדא אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח וחטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו. הנה בארו שאפילו הלולב והסוכה והתפילין שצוה בהן שיהו לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים אינן לכבוד ה' יתברך אבל לרחם על נפשותינו. וכבר סדרו לנו בתפלת יום הכפורים אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך וכן אמר בתורה לטוב לך כאשר פירשתי וכן ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים והכוונה בכולם לטוב לנו ולא לו יתעלה ויתברך אבל כל מה שנצטוינו שיהיו בריותיו צרופות ומזוקקות בלא סיגי מחשבות רעות ומדות מגונות וכן מה שאמרו לפי שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו שאין רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו שאם כן היה אוסר השחיטה אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר כי האכזריות תתפשט בנפש האדם כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד ומפני זה אמרו טוב שבטבחים שותפו של עמלק. והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות וכן יקראו הם כל המצות שבתורה עשה ולא תעשה גזרות כמו שאמרו במשל המלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות אמר להם כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות כך אמר הקב"ה קבלתם מלכותי אנכי ה' אלהיך קבלו גזירותי לא יהיה לך וכו' אבל במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בשלוח הקן במדרש שיש במצוה סוד אמר רבי רחימאי מאי דכתיב שלח תשלח את האם ולא אמר את האב אלא שלח תשלח את האם בכבוד אותה בינה שנקראת אם העולם דכתיב כי אם לבינה תקרא מאי ואת הבנים תקח לך אמר רבי רחימאי אותם בנים שגדלה ומאי ניהו שבעת ימי הסוכה ודיני שבעת ימי השבוע וכו' והנה המצוה רומזת לענין גדול ולכך שכרה מרובה למען ייטב לך והארכת ימים:

(ח) **ומצות** המעקה מחודשת או מבוארת מלא תעמוד על דם רעך אבל מצות הכלאים מבוארת שכבר אמר שדך לא תזרע כלאים והנה במשמע ההוא כל מקום הנזרע והוסיף בכאן כי אם יזרע הכרם כלאים יקדש הזרע אשר יזרע ותבואת הכרם לומר שיאסר בהנאה כהקדש וטעם פן כמו כי תקדש וכן ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו וכן ולא תגעו בו פן תמותון. ויתכן שפירושו כמו פן ינכרו צרימו פן יאמרו כענין שבא לומר לא תזרע אותו כלאים פן יצמח ויאסר עליך הכל כי אינן נאסרין אלא כמו ששנינו תבואה מתקדשת משתשריש וענבים משיעשו כפול הלבן. ואמר לא תחרוש בשור ובחמור והוא הדין לכל מיני הכלאים והיא מצוה מבוארת מן בהמתך לא תרביע כלאים שדך

רש"י

(י) לא תחרש בשור ובחמור. (כ"ק נד) הוא הדין לכל שני מינים שבעולם והוא הדין להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא : (יא) שעטנז. לשון ערוב הוא. ורבותינו פירשו שוע טווי ונוז : (יב) גדלים תעשה לך. (יבמות ד ספרי) אף מן הכלאים לכך סמכן הכתוב : (יג) ובא אליה ושנאה סופו : (יד) ושם לה עלילות דברים. עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא סופו לבוא לידי לשון הרע : את האשה הזאת. (ספרי) מכאן שאין אומר דבר אלא בפני בעל דין : (טו) אבי הנערה ואמה. (שם) מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה : (טז) ואמר אבי הנערה. (שם) מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש : (יז) ופרשו השמלה. (שם) הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה : (יח) ויסרו אותו : מלקות כתובות

אבן עזרא

בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת קדש בעבור שיתערב זה עם זה : (י) לא תחרש בשור ובחמר. דבק עם הזריעה והשם חמל על כל מעשיו כי אין כח החמור ככח השור ובעבור הזריעה אמר שעטנז וכבר הזכירו על דרך כלל וכאן פרט שהוא הצמר והפשתים לא אחרים : (יב) גדלים תעשה לך. אמרו המכחישים שהוא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום על כן כתוב תכסה והמעתיקים העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום ופירש גדלים כמו כבנייה מעשה שרשרות והמכחישים הוציאוה מגזרת גדולה ואנחנו מאמינים בדברי קדמונינו לבדם והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות ונסמך לשעטנז בעבור הציצית שהוא מותר : (יג) כי יקח איש אשה. נסמכה הפרשה לדעת המכחישים בעבור תכסה בה והאמת על דרך דרש שנסמכה בעבור הבית ואחר כן הבגד ואחר כן בעלת הבית : (יד) עלילת. כמו סבות : דברים. הן אמת או שקר : בתולים. לשון רבים ולא יתפרדו וכן בחרות וזקונים ועלומים : (טו) אבי הנערה ואמה. אם הם בחיים או מתוכה בית

תורה

ס י לֹא־תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׃ יא לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו׃ ס יב גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס יג כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃ יד וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב אֵלֶיהָ וְלֹא־מָצָאתִי לָהּ בְּתוּלִים׃ טו וְלָקַח אֲבִי הַנַּעֲרָ (הנערה ק׳) וְאִמָּהּ וְהוֹצִיאוּ אֶת־בְּתוּלֵי הַנַּעֲרָ (הנערה ק׳) אֶל־זִקְנֵי הָעִיר הַשָּׁעְרָה׃ טז וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָ (הנערה ק׳) אֶל־הַזְּקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִּשְׂנָאֶהָ׃ יז וְהִנֵּה־הוּא שָׂם עֲלִילֹת דְּבָרִים לֵאמֹר לֹא־מָצָאתִי לְבִתְּךָ בְּתוּלִים וְאֵלֶּה בְּתוּלֵי בִתִּי וּפָרְשׂוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זִקְנֵי הָעִיר׃ יח וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר־הַהוּא אֶת־הָאִישׁ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ׃ יט וְעָנְשׁוּ אֹתוֹ מֵאָה כֶסֶף וְנָתְנוּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה

(מסורה: כ׳. כ׳ וחסר יו״ד קדמא. כ׳ מלך גדול ב׳. ח׳. ד׳ וכ״כ ו׳ חסר בלישנא. ב׳ חד ס״פ וחד ר״פ.ס׳. ד׳ כ״כ. ג׳ מ״ל בתורה)

אונקלוס

כַּרְמָא׃ י לָא תִרְדֵּי בְתוֹרָא וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא׃ יא לָא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנְזָא עֲמַר וְכִתָּן מְחַבַּר כַּחֲדָא׃ יב כְּרוּסְפְּדִין תַּעְבֵּיד לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפֵי כְּסוּתָךְ דְּתִתְכַּסֵּי בַהּ׃ יג אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיֵיעוֹל לְוָתַהּ וְיִסְנֵינַהּ׃ יד וִישַׁוֵּי לַהּ תַּסְקוּפֵי מִלִּין וְיַפֵּיק עֲלַהּ שׁוּם בִּישׁ וְיֵימַר יָת אִתְּתָא הָדָא נְסֵבִית וּקְרֵבִית לְוָתַהּ וְלָא אַשְׁכָּחִית לַהּ בְּתוּלִין׃ טו וְיִסַּב אֲבוּהָ דְעוּלֶמְתָּא וְאִמַּהּ וְיַפְּקוּן יָת בְּתוּלֵי עוּלֶמְתָּא לִקֳדָם סָבֵי קַרְתָּא וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרָא׃ טז וְיֵימַר אֲבוּהָ דְעוּלֶמְתָּא לְסָבַיָּא יָת בְּרַתִּי יְהָבִית לְגַבְרָא הָדֵין לְאִנְתּוּ וּסְנָאַהּ׃ יז וְהָא הוּא שַׁוִּי תַּסְקוּפֵי מִלִּין לְמֵימַר לָא אַשְׁכָּחִית לִבְרַתָּךְ בְּתוּלִין וְאִלֵּין בְּתוּלֵי בְרַתִּי וְיִפְרְסוּן שׁוֹשִׁיפָא קֳדָם סָבֵי קַרְתָּא׃ יח וְיִדַבְּרוּן סָבֵי קַרְתָּא הַהִיא יָת גַּבְרָא וְיִלְקוּן יָתֵיהּ׃ יט וְיִגְבּוּן מִנֵּיהּ מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף וְיִתְּנוּן לַאֲבוּהָא

תולדות אהרן לא תחרוש. (כלאים לא הלה לח) : לא תלבש שעטנז. כלאים לד שבת כז יבמות ד ה נזיר מא נח מנחות לט מג בכורות יז ערכין ג (כלאים לא) : צמר ופשתים. יבמות ד נזיר נח מנחות לט מג : גדלים תעשה לך. שבת כז סכה יא יבמות ד ה נזיר מא נח מנחות לט מ מג בכורות יז ערכין ג (נדרים לז) : על ארבע כנפות. זבחים יח מנחות מג חולין קלו : אשר תכסה בה. שבת כז זבחים יח מנחות מא מג : כי יקח איש אשה. (כתובות כח) : ואקרב אליה. כתובות מו : את בתי נתתי לאיש. כתובות כב מו סוטה כג קדושין ג ע סד (סוטה יט יבמות יג) : ושם לה עלילות. כתובות מו : לא מצאתי לבתך. שם. ויסרו אותו. סנהדרין עא : וענשו אותו. כתובות שם (תרומות מד כתובות כו) :

בעל הטורים

לא תחרש בשור ובחמור. טמא וטהור רמז שלא ישתתף צדיק עם רשע : תחרש ב׳. לא תחרש בשור ובחמור. ואידך אל תחרש על רעך רעה זש שמפרש טעם שלא לחרוש בשור ובחמור לפי שהשור מעלה גרה והחמור אינו מעלה גרה וכשירא השור מעלה גרה יסיה סבור שהוא אוכל ומצטער וזהו לא תחרוש על רעך רעה שגורם לחמור שחורש על רעהו רעה : לא תחרש. בגימטריא אסור ליהנות. שאפילו בגד ארוך וצו כלאים מצד אחד אסור להתכסות בה מצד השני : גדלים ב׳ במסרה. גדלים תעשה לך גדלים מעשה שרשרות. וז״ש ב״ה גדיל שטם דתרי גדילים כתיב ופתלהו מתוכו כדכתיב מעשה שרשרות כדרך שעושין שרשרות : אשר תכסה. בגי׳ לסבית בכסות סומא שהוא חייב. אשר תכסה בה כי יקח. רמז להא דאי׳ בנדרים ר׳ אליעזר אומר מגלה טפח ומכסה טפחים בעת ביאה. ד״א אשר תכסה בה כי יקח רמז לת״ח שמאפיל בטליתו. ד״א רמז כי יקח אשר תכסה מלמד שמכסין לו על עונותיו : ובא אליה ב׳. ובא אליה ושנאה. ובא אליה מלך גדול ודרשו אותו על יצה״ר. גם בכאן בשביל שהלך אחרי יצרו הרע סופו לשנאתה להוציא עליה ש״ר : והוצא. חסר יו״ד כאילו עבר על עשרת הדברות וכן לא נחתם גזיר על אבותינו עד שאילאו עשרה במרגלים דבה : אבי הנער. כתיב חסר ה״א שהלכה כנער לכך הוציא עליה ש״ר : את בתי נתתי. בגימטריא הפה שאסר הוא הפה שהתיר

מסורה

לא תחרש ב׳ וסימן בשור ובחמר. על רעך רעה: צמר ופשתים ב׳ וסימן לא תלבש. דרשה צמר ופשתים : גדלים ב׳ חסר יו״ד קדמאה וסימן תעשה לך. מעשה שבכה: ושנאה ב׳ א׳ ר״פ וא׳ ס״פ וסימן ושנאה האיש האחרון. כי יקח איש אשה ושנאה : עלילת ד׳ ב׳ כתיב עלילת וב׳ כתי׳ עללות וסי׳ ושם לה עלילת. והנה שם לה עללת כתיב. להתעולל עללות. ולא נתכנו עללות כתיב : והוצא ו׳ חסרים יו״ד בלישנא וסימן מוצאי דבת הארץ. והוצאך מבית עבדים דשוחט. (עי׳ מנו׳ ש״י) והוצא עליה שם רע. ואוצא אש מתוכך. התוצא מזרות. ותעלומה יוצא אור : ולא מצאתי ה׳ וסימן בתולים. ואבקש מהם איש גדר. ולמנחמים ולא מצאתי. אשר עוד בקשה נפשי. ויאמרו שרי פלשתים: השערה ג׳ וסימן ולקח אבי הנערה. ועלתה יבמתו

ספורנו

נופל משם לא תהיה אתה הגורם באופן שיהיה עונש הדם בביתך׃ (יג) כי יקח איש אשה. אחר הדבור בעניני הישוב דבר באזהרות המחייבות לשריית השכינה בישראל

רמבן

שדרך כל עובד אדמתו להביא למדו ברפת אחת וירכיב אותן. וביאר בשעטנז שאיננו רק בצמר ופשתים והזכיר לא תלבש ללמד שאין העליה אסורה אלא בענין לבישה :

(יג) כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה. טעמו כאשר יקח האיש אשה בלקוחי התורה שהם הקדושין בכסף והיא המאורסה אשר יזכיר ואחרי ימים בא אליה ושנאה שלא היתה ערבה אליו בביאתה והשכים בבקר ובא לב״ד וטען שלא מצאה בתולה והנה זה מתכוין להוציאה בלא מוהר הבתולות שהיא הכתובה שכתב לה ומפני כי בחזקת בתולה נתקדשה אליו הוא טוען עליה שזנתה תחתיו ולפיכך אמר הכתוב ואם אמת היה הדבר כדברי הבעל וסקלוה והאמת לא יודע רק על פי שנים עדים ולפי שהכתוב יפרש בזנוני הבתולות כי כאשר תהיה מאורסה תסקל וכאשר לא אורסה היא פטורה לא הוצרך לפרש כאן ואם אמת היה שזנתה באורסיה ושזינתה ברצונה וסקלוה ואמר ברמז כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה והנבלה היא בעשותה כן לרצונה ולזנות הוא כאשר תטעה אשה תחת אישה כי הנערה אשר לא אורשה לא תקרא זונה בשכבה עם אחד הנעם אבל היא מיועדת לו :

(יז) ופרשו השמלה. הרי זה משל מחוורין הדברים כשמלה לשון רש״י. והוא מדרשו של רבי ישמעאל בספרי ובמכילתא ואין צורך כי זאת לפנים בישראל מכניסין החתן והכלה לחופה ובודקין אותן והעדים משמרים להם מבחוץ והם שהחכמים קורין להם שושבינין וכאשר יפרדו נכנסין העדים שם ולוקחין השמלה אשר שכב אותה עליה ויראו הדמים וזה ידוע בתלמוד ובספרי אגדה וקורין השמלה ההיא סודר ולכך יאמר הכתוב שיפרוש אביה ואמה השמלה אשר לקחו מיד העדים ויאמרו אלה בתולי בתי ובודאי שצריך לחזור הדברים בעניינים הרבה שהכתוב יקצר בהם אבל לא אמר הרי זה משל אלא המחייב מוציא שם רע אע״פ שלא בעל ופשוטו של מקרא כדברי האומר עד שבעל. וכך אמרו בגמרא רבי אליעזר בן יעקב אומר שמלה ממש והלכה כדבריו וכן טעם הפרשה כי אמר הכתוב תחלה ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו את בתולי הנערה ידבר בשניהם ואחר כן שב לאב לבדו ואמר אבי הנערה וגו׳ וחזר ואמר ופרשו השמלה בשניהם והטעם כי התביעה הזאת לאב לבדו הוא שהקנס שלו אבל שתף האם במעשה מפני שענין השמלה הנשים יתעסקו בה

וכן

אבן עזרא

בית דין : (יט) וטעם כל ימיו . כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו : (כא) וסקלוה . שיתכן שאחר שארסה שכב איש אותה כי המארש לא ארש אותה רק היא אומרת שהיא בתולה ומעתיקי הדת באמרו הדבר באר היטב ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קצוב וכפי תולדת הנערות ובעבור וסקלוה נסמכה פרשת הבעולה והמאורשה גם פירושו זה כמו זה והנה פירוש זה עוד : (כג) כי יהיה . כאשר יארע זה הדבר : (כד) שער . מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורשה אשת רעהו ולא נוכל לדעת האריסות כי אם בדברי קבלה כי יתכן שלא הסכימה היא ולא ידעה עד שבא ואנסה על כן משל הרוצח : (כה) נצעקה . יתכן שנצעקה

רש"י

(כתובות מ"ו) : (כ) ואם אמת היה הדבר . (שם) בעדים והתראה שזנתה לאחר אירוסין : (כא) אל פתח בית אביה . ראו גדולים שגדלתם : לזנות בית אביה. כמו בבית אביה : אנשי עירה . (ספרי) במעמד כל אנשי עירה : (כב) ומתו גם שניהם . (שם) להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם : גם . לרבות הבאים מאחריהם . (ס"א מאחוריהם) (שם) דבר אחר גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין לה עד שתלד : (כג) ומצאה איש בעיר . (ערכין ז') לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה : כי

כִּֽי־הוֹצִיא֙ שֵׁ֣ם רָ֔ע עַ֖ל בְּתוּלַ֣ת
יִשְׂרָאֵ֑ל וְלֽוֹ־תִהְיֶ֣ה לְאִשָּׁ֔ה לֹא־
יוּכַ֥ל לְשַׁלְּחָ֖הּ כָּל־יָמָֽיו׃ ס
כ וְאִם־אֱמֶ֣ת הָיָ֔ה הַדָּבָ֖ר הַזֶּ֑ה לֹא־
נִמְצְא֥וּ בְתוּלִ֖ים לַֽנַּעֲרָ׃ לנערה ק׳
כא וְהוֹצִ֨יאוּ אֶת־הַֽנַּעֲרָ֜ הנערה ק׳ אֶל־
פֶּ֣תַח בֵּית־אָבִ֗יהָ וּסְקָל֩וּהָ֩ אַנְשֵׁ֨י
עִירָ֤הּ בָּֽאֲבָנִים֙ וָמֵ֔תָה כִּֽי־עָשְׂתָ֤ה
נְבָלָה֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל לִזְנ֖וֹת בֵּ֣ית אָבִ֑יהָ
וּבִֽעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִקִּרְבֶּֽךָ׃ ס
כב כִּֽי־יִמָּצֵ֨א אִ֜ישׁ שֹׁכֵ֣ב ׀ עִם־אִשָּׁ֣ה
בְעֻֽלַת־בַּ֗עַל וּמֵ֙תוּ֙ גַּם־שְׁנֵיהֶ֔ם
הָאִ֛ישׁ הַשֹּׁכֵ֥ב עִם־הָאִשָּׁ֖ה וְהָאִשָּׁ֑ה
וּבִֽעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִיִּשְׂרָאֵֽל׃ ס
כג כִּ֤י יִהְיֶה֙ נַעֲרָ֣ נערה ק׳ בְתוּלָ֔ה מְאֹרָשָׂ֖ה
לְאִ֑ישׁ וּמְצָאָ֥הּ אִ֛ישׁ בָּעִ֖יר וְשָׁכַ֥ב
עִמָּֽהּ׃ כד וְהוֹצֵאתֶ֨ם אֶת־שְׁנֵיהֶ֜ם
אֶל־שַׁ֣עַר ׀ הָעִ֣יר הַהִ֗וא וּסְקַלְתֶּ֨ם
אֹתָ֣ם בָּאֲבָנִים֮ וָמֵתוּ֒ אֶת־הַֽנַּעֲרָ֗
הנערה ק׳ עַל־דְּבַר֙ אֲשֶׁ֣ר לֹא־צָעֲקָ֣ה
בָעִ֔יר וְאֶת־הָאִ֔ישׁ עַל־דְּבַ֥ר
אֲשֶׁר־עִנָּ֖ה אֶת־אֵ֣שֶׁת רֵעֵ֑הוּ וּבִֽעַרְתָּ֥
הָרָ֖ע מִקִּרְבֶּֽךָ׃ ס כה וְאִם־
בַּשָּׂדֶ֞ה יִמְצָ֣א הָאִ֗ישׁ אֶת־הַֽנַּעֲרָ֙
הנערה ק׳ הַמְאֹ֣רָשָׂ֔ה וְהֶחֱזִֽיק־בָּ֥הּ
הָאִ֖ישׁ וְשָׁכַ֣ב עִמָּ֑הּ וּמֵ֥ת הָאִ֛ישׁ

כ׳ ובאורייתא
פ׳
י״ב פסוקים אית בהון את את ואת את
כ׳

דְעוּלֵמְתָּא אֲרֵי אַפֵּיק שׁוּם
בִּישׁ עַל בְּתוּלְתָּא דְיִשְׂרָאֵל
וְלֵיהּ תְּהֵי לְאִנְתּוּ לֵית לֵיהּ
רְשׁוּ לְמִפְטְרַהּ כָּל יוֹמוֹהִי׃
כ וְאִם קוּשְׁטָא הֲוָה פִּתְגָּמָא
הָדֵין לָא אִשְׁתְּכָחוּ בְּתוּלִין
לְעוּלֵמְתָּא׃ כא וְיַפְּקוּן יָת
עוּלֵמְתָּא לִתְרַע בֵּית אֲבוּהָא
וְיִרְגְּמוּנַהּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא
בְּאַבְנַיָּא וּתְמוּת אֲרֵי עֲבַדַת
קְלָנָא בְּיִשְׂרָאֵל לְזַנָּאָה בֵּית
אֲבוּהָא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ
מִבֵּינָךְ׃ כב אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר
שָׁכֵיב עִם אִתְּתָא אִתַּת גְּבַר
וְיִתְקַטְלוּן אַף תַּרְוֵיהוֹן גַּבְרָא
דְּשָׁכֵיב עִם אִתְּתָא וְאִתְּתָא
וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל׃
כג אֲרֵי תְהֵי עוּלֵמְתָּא
בְּתוּלְתָּא דְּמְאָרְסָא לִגְבַר
וְיִשְׁכְּחִינַהּ גְּבַר בְּקַרְתָּא
וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ׃ כד וְתַפְּקוּן
יָת תַּרְוֵיהוֹן לִתְרַע קַרְתָּא
הַהִיא וְתִרְגְּמוּן יָתְהוֹן
בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן יָת עוּלֵמְתָּא
עַל עֵיסַק דְּלָא צְוָחַת בְּקַרְתָּא
וְיָת גַּבְרָא עַל עֵיסַק דְּעַנִּי
יָת אִתַּת חַבְרֵיהּ וּתְפַלֵּי
עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ כה וְאִם
בְּחַקְלָא יִשְׁכַּח גַּבְרָא יָת
עוּלֵמְתָּא דִּמְאָרְסָא וְיִתְקֵיף
בַּהּ גַּבְרָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ
וְיִתְקְטֵל גַּבְרָא דְּשָׁכֵיב עִמַּהּ

הפרשי׳ שת שתו השערה: לשלחה חד מן י״ד זוגין קדמא נסיב ל׳ ותניינא לא נסיב ל׳ ולית דכוותא דסמיכי וסימן במסרה רבתא :

תולדות אהרן

כי הוציא . ערכין טו : ואם אמת היה הדבר . כתובות מ מד ערכין שם : ולו תהיה לאשה . (שם כז) : והוציאו את הנערה . כתובות מ מד מה ערכין (שם כח) : ומתה . כתובות מד : לזנות בית אביה . שם מט סנהדרין נ : כי ימצא איש . סנהדרין פו : בעלת . (קדושין נח) : ומתו גם שניהם . שם סו ערכין ז : כי יהיה נערה . כתובות מט (יבמות ז) : והוצאתם את שניהם . קדושין י : וסקלתם אותם . (סוטה יט) : על דבר . סנהדרין מח : ומת האיש אשר שכב . קדושין שם סנהדרין סו :

בעל הטורים

אל פתח בית אביה וסקלוה בגימטריא זה ראו אלו הגדולים שגדלתם : כי עשתה נבלה בישראל וסמיך ליה כי ימצא איש שוכב רמז לאיש שהטית באשתו תחת התאוה וסקלוהו : אשר לא נצעקה . ואף אם ירצה ממנו טופה יכולה לומר שמהמם לצר כתולים נצעקה :

ספורנו

בישראל ולהשמר מלגרום הסתלקות׳ כפסול הזרע מצד הערוות ומצד תערובת האומות הפסולות ומצד טומאת המחנה כאמרו והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך : (כד) אשר ענה את אשת רעהו . הענה והשפיל אותה מכשרותה ופסל אותה מהיותה עוד ראויה לבעלה רעהו כענין נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה : אין

רמבן

והן הודעות והבקיאות בדמים ולאם ראוי שתתפוש ותביא אותה לב"ד אבל טענת את בתי נתתי לאיש הזה לאב בלבד היא והאם לאו בעלת דברים דידיה היא או אחר שיסדר האב טענותיו בב"ד יתפוש בשמלה אשר הביאה אשתו תחת כנפות כסותה ויפרשו אותה שניהם בב"ד והנה לא הוזכרה האם בפרשה ולא באה לב"ד כלל אלא מפני ענין השמלה שהוא ממש כאשר פירשתי :

(יט) **וטעם** וענשו אותו מאה כסף אחרי המלקות הנדרש מויסרו אותו כי המנהג לכתוב לבתולה מוהר נ׳ כסף והנה זה הוציא עליה ש"ר בעבור שנאה ורצה להוציאה בלא כלום ולכן ענשו הכתוב במאה כסף כי התורה תעניש בכפל כענין שנים ישלם אע"פ שהכתובה מדבריהם למי שיתנה עמהם או ישאנה סתם אבל המנהג היה לכתוב מוהר לבתולות כמו שנאמר כמהר הבתולות והרוב יעשו כן ואם לא היתה כתובה לאשה הזאת למה ישים עליה עלילות דברים מפני שנא ושנאה יכתוב לה גט ויפטר ממנה דכתיב כי שנא שלח :

(כב) **ומתו** גם שניהם . להוציא לעושה מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם גם לרבות הבאים מאחריהם לשון רבינו שלמה . ולא הבינותי מהו וכי בתולה היא זו שנמעט או נצטרך לרבות הבאים אחריהם מה לי ראשון מה לי שני ושלישי ועוד היה לו לומר הבאים אחריו ובנוסחאות שלנו בספרי שניהם ולא העושים מעשה חדודין כשהוא אומר גם שניהם לרבות הבאים מאחוריהם והיא . ביאה שלא כדרכה וריבה אותה הכתוב בכאן וכל העריות למדות זו מזו . ועל דרך הפשט גם שניהם האיש הפושע בחטא יותר שהוא התובע והמפתה והעושה מעשה וגם האשה והזכיר זה הכתוב ופירש גם שניהם האיש השוכב וגם האשה וכן דרך הכתובים לתלות החטא באיש כאשר פירשתי בערות אחיו גלה ויש אומרים כי טעם האיש השוכב עם האשה והאשה תוספת ביאור כמו ויביאה את תרומת ה׳ אותו את נבוכדנצר . ובספרי האיש השוכב עם האשה אע"פ שהיא קטנה והאשה אע"פ שנבעלה לקטן אם כן טעמו גם שניהם גם כל אחד מהם האיש או האשה המגיע להם לחיוב :

ענין נערה המאורשה . כי כאשר יראו עדים מרחוק איש תופש בנערה ושכב עמה בעיר והרימו העדים קולם והתרו בהם על דעת רבותינו יתחייבו שניהם סקילה שגם האשה בחוקת מונה לדעת כיון שלא צעקה כלל כי דרך כל אנוסה

רשי

(כו) כי כאשר יקום וגו'. לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חברו להרגו. (פסחים כה סנהדרין עג) ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא למד וכו': (א) לא יקח. (קדושין סז) אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין לו בה: ולא יגלה כנף אביו. (יבמות נג) שומרת יבם של אביו הראויה לאביו והרי כבר הוזהר עליה משום (ויקרא יח) ערות אחי אביך אלא לעבור על זו בשני לאוין ולסמוך לה לא יבא ממזר ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות וק"ו מחייבי מיתות בית דין שאין בעריות מיתות בית דין שאין בה כרת: (ב) פצוע דכה. (יבמות עז) שנפצעו או נדכאו ביצים שלו: וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו יורה קילוח זרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד: (ג) לא יבא ממזר בקהל ה'. לא ישא ישראלית: (ד) לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית: (ה) על דבר. (ספרי) על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך. כשהייתם בטירוף:

לא

אשר־שכב עמה לבדו׃ כו ולנער
ולנערה ק׳ לא־תעשה דבר אין לנער
לנערה ק׳ חטא מות כי כאשר יקום
איש על־רעהו ורצחו נפש כן
הדבר הזה׃ כז כי בשדה מצאה
צעקה הנער הנערה ק׳ המארשה
ואין מושיע לה׃ ס כח כי־
ימצא איש נער נערה ק׳ בתולה
אשר לא־ארשה ותפשה
ושכב עמה ונמצאו׃ כט ונתן
האיש השכב עמה לאבי הנער
הנערה ק׳ חמשים כסף ולו־תהיה
לאשה תחת אשר ענה לא־יוכל
שלחה כל־ימיו׃ ס
כג א לא־יקח איש את־אשת
אביו ולא יגלה כנף אביו׃ ס ב לא־
יבא פצוע־דכה וכרות שפכה
בקהל יהוה׃ ס ג לא־יבא
ממזר בקהל יהוה גם דור עשירי
לא־יבא לו בקהל יהוה׃ ס
ד לא־יבא עמוני ומואבי בקהל
יהוה גם דור עשירי לא־יבא להם
בקהל יהוה עד־עולם׃ ה על־דבר
אשר לא־קדמו אתכם בלחם

ס׳ ו׳ · ב׳ · לי מפיק · ויד זעירן מתח׳ קדמת נסיב למ״ד ותניין לא נכרי למ״ד · ג׳ וכתיב ה׳ (ע׳ מ״ש) לי ומלא · מ׳ · מ״ג כלומ׳ · ס׳ ו׳ דגשים

בלחודוהי׃ כו ולעולמתא
לא תעביד מדעם לית
לעולמתא חובת דין דקטול
ארי כמא דיקום גברא על
חבריה ויקטליניה נפש כן
פתגמא הדין׃ כז ארי בחקלא
אשכחה צוחת עולמתא
דמארסא ולית דפריק לה׃
כח ארי ישכח גבר עולמתא
בתולתא דלא מארסא
ויחדינה וישכוב עמה
וישתכחון׃ כט ויתן גברא
דשכיב עמה לאבוהא
דעולמתא חמשין סלעין
דכסף וליה תהי לאנתו חלף
דעניה לית ליה רשו
למפטרה כל יומוהי׃ א לא
יסב גבר ית אתת אבוהי
ולא יגלי כנפא דאבוהי׃
ב לא ידכי דפסיק ודמחבל
למיעל בקהלא דיי׃ ג לא
ידכי ממזרא למיעל בקהלא
דיי אף דרא עשיראה לא
ידכי ליה למיעל בקהלא
דיי׃ ד לא ידכון עמונאי
ומואבאי למיעל בקהלא
דיי אף דרא עשיראה לא
ידכי להון למיעל בקהלא דיי
עד עלמא׃ ה על עיסק דלא
ערעו יתכון בלחמא ובמיא

אבן עזרא

שלעקה: (כח) אשר לא ארשה. זאת אנוסה לא מפותה: (א) לא יקח איש את אשת אביו. האנוסה על כן נסמכה זאת הפרשה: (ב) פצוע דכה. ביצים בלא אבר (ס"א חסר) ואמרו המדקדקים כי הטעם בשרש שהוא דכא וזה רחוק: שפכה. זה האבר שממנו ישפך מימיו והזרע: בקהל ה'. הטעם שלא יחשב כאחד מקהל ה' שיקח בת ישראל וכן עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והעד הנאמן רות והכתוב שאמר לא תבאו בהם על נשי שבעת הגוים גם הכתוב בעזרא ויבדילו כל ערב הם הזכרים וכם פירשתיו: (ג) ממזר. אחז"ל הבא מן העריות והשני ממי"ן נוספין כממי"ן נהרסו ממגורות ואחרים אמרו כי הוא שם עם וישב ממזר באשדוד כי רחוק הוא

דכא ג׳ וסימן לא יבא פצוע דכה וכרות שפכה (ע׳ מ״ש). את דכא ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. אנ״ך: ממזר ב׳ וסימן לא יבא ממזר בקהל ה׳. וישב ממזר באשדוד: עמוני. ה׳ מלאים בלישנא וסימן לא יבא עמוני. ויעל נחש העמוני ויאמר להם נחש. צלק העמוני דד״ה. וטוביה העבד העמוני דווילעט לנו דעזרא: קדמו. ה׳ וסימן על דבר אשר לא קדמו אתכם. בלהמא קדמו נודד. קדמו עיני אשמורות. קדמו שרים אחר נוגנים. כי לא קדמו את בני ישראל: בלחם ו׳ דגשים וסימן נמסר בסדר חקת

בעל הטורים

ממזר שנים במסרה. לא יבא ממזר. ואידך וישב ממזר באשדוד זהו שאמרו חז"ל עתידין ממזרים ליטהר ויהיו כאן: סמיך ממזר לפצוע דכה שממזר אינו מוליד כפצוע דכה. וסמך עמוני ומואבי לממזר שבנות לוט נבעלו לאביהן וילדו ממזרים והנקבות מותרות לפי שהם נתכוונו לדבר מצוה: אשר לא קדמו בגימטריא את הזכרים: אשר לא קדמו אתכם ר"ת בגימטריא בלק שהוא עץ לעשות כן:

תולדות אהרן

ולנערה לא תעשה דבר. מדרש פט קמא כח סנהדרין עג ע״ג נד: כי כאשר יקום. פסחים כה יומא כב סנהדרין עג עד: כי בשדה מצאה. בתרא טו: ואין מושיע לה. סנהדרין עג: כי ימצא איש נערה. כתובות כט לח: אשר לא ארשה. כתובות לח: ונתן האיש השוכב עמה. ברכות כא יבמות ד כתובות מ מב ערכין טו: לאבי הנערה. כתובות כט לח מ מב: חמשים כסף. כתובות לג: ולו תהיה לאשה. יבמות נט כתובות כט לט מ מכות טו: תחת אשר ענה. כתובות לב לג מ קמא מד ערכין טו: לא יוכל שלחה. גיטין ל תמורה ה: לא יקח איש. ברכות כא יבמות ד מט נו קדושין סח

(קדושין סד) : ולא יגלה. יבמות נו : לא יבא. שם עו עט : פצוע דכה. שם עה (יבמות ע קדושין סה) : לא יבא ממזר. שם מד עה עו קדושין עג עד (יבמות ע קדושין סד) : לא יבא עמוני.
ברכות כח יבמות עו סט עו עז כתובות ז נזיר כג קדושין סז הוריות י ידים עו (שם סס) : על דבר. יבמות עו עז סנהדרין קג (יבמות ע) :

רמבן

אנוסה לצעוק בעיר להושיע ולהציל ואם ירחו אותה בשדה שיחזיק בה וישכבנה הרי זו בחזקת אנוסה ופטורה. וטעם לעקה יתכן שלעקה או טעמו אם לעקה אין מושיע לה כי אפילו שמעו שלא לעקה פטורה כיון שאין שם מושיעים לה והכלל אם יש לה מושיעים בין בעיר בין בשדה חייבת אין לה מושיעים בין בעיר בין בשדה פטורה שלא דבר הכתוב אלא בהווה ואמר על דבר אשר ענה את אשת רעהו ולא יקרא ענוי רק השוכב באונס וזו כבר חייב אותה במזנה לרצון אבל ענין הכתוב כי כאשר נראה שהאיש אוחז בה ושוכב עמה נדון האשה כמתרצה בעבור שהיתה יכולה להושע ממנו ונחשב האיש כמענה אותה כי לא פתה ולא דבר על לבה להשמע אליו. ולא ידעתי בדין הצעקה אם ראינו נערה שהמזיק בה האיש והיא נלחמת בו בכל כחה ובוכה ואוחזת בבגדיו או בשערותיו להמלט ממנו ולא ידעה לצעוק למה תסקל אלא גם הצעקה בהווה לדון בה מן הסתם בעיר מפותה ובשדה אנוסה:

ספורנו

(כו) אין לנערה חטא מות. אע"פ שהיה סופה ברצון כיון שהיתה תחלתה באונס פטורה שכיון שהתחילה באיסור יצרה אנסה כאמרם ז"ל (כתובות פרק נערה) אפילו אומרת הניחו לו שאלמלא כן הייתי שוכרתו: כי כאשר יקום איש על רעהו וכו'. אין זה כענין הבהמה הנרבעת שכתב בה ואת הבהמה תהרגו כי אמנם הבהמה לא התקוממה כלל אבל זו שהיתה תחלתה באונס והתקוממה כפי יכלתה הנה קרה לה כמו שקרה לנרצח שנעבדה בו עבירה נגד רצונו לפיכך אין לה בחטא ענין כלל: (כז) צעקה הנערה. דנין אותה לכף זכות: כג (ה) אשר לא קדמו. שניהם לא קדמו אבל מואב נתן לחם ומים בכסף כאמרו אוכל בכסף תשבירני וכתיב כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער ולא כן עשו העמונים. אמנם מואב הוסיף על חטאתו ששכר אשר שכר עליך ובכן לא תדרוש שלומם שניהם לא קדמו ועמון לא נתן אפילו בכסף ומואב שנתן שכר את

כג (א) ממזר. שם לאיש מוזר מאחיו ויודעיו שלא יודע מאין בא כלשון וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים ואמר שלא ישב באשדוד זולתי איש נכרי וזר שיעבור בו כי יכרית גאון פלשתים ממנו. והנה הנולד לאיש מאשת אביו הוא ירחיק אותו ולא יודה בו לבשתו ולכלמתו ומן המעשה הרע שעשה וגם אמו תשליכנו בלילה כענין האסופי הנזכר בתלמוד והנה הוא ממזר בעיר מולדתו וכן כל העריות כדברי רבותינו בקדושין ירושלמי אמר ר' אבהו מהו ממזר מום זר:
(ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. מלינו אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר

אבן עזרא

שלא יקרא שם ישראל ואף כי בעת הישועה בשם גנאי והמתרגם תפש דרך קצרה ודרש: (ו) ויהפוך. שהיה בלב בלעם לקלל ולא עזבו השם: (ז) כי תצא מחנה. זהו המחנה שיצא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן ואיננו מחנה הגדול כי שם מחיצות עשויות ובצאתם אל המלחמה הם קרובים סביבות הארון וברור כי טמא מקרה משחית ונסמכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין שהזכיר דבר בלעם כי צוררים הם בעבור אתותם והארון היה עם המחנה שיצא על מדין: מכל דבר רע. לנפש ולגוף כמו הקרי

רש"י

(ז) לא תדרוש שלומם. (ספרי) מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן תלמוד לומר לא תדרוש שלומם: (ח) לא תתעב אדומי. לגמרי ואף על פי שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל אף על פי שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק לפיכך: (ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו'. ושאר אומות מותרין מיד הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמה בחרב לא נתעב וכן מצרים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: (י) כי תצא וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה: מקרה

תרגום אונקלוס

בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם וּדְאַגַּר עֲלָךְ יָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרָם דְּעַל פְּרָת לְלַטָּטוּתָךְ׃ ו וְלָא אֲבָה יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא מִן בִּלְעָם וַהֲפַךְ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת לְוָטִין לְבִרְכָן אֲרֵי רַחֲמָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ ז לָא תִתְבַּע שְׁלָמְהוֹן וְטָבְתְהוֹן כָּל יוֹמָךְ לְעָלַם׃ ח לָא תְרַחֵיק אֱדוֹמָאָה אֲרֵי אֲחוּךְ הוּא לָא תְרַחֵיק מִצְרָאָה אֲרֵי דַּיָּר הֲוֵיתָא בְּאַרְעֵיהּ׃ ט בְּנִין דְּיִתְיַלְדוּן לְהוֹן דָּרָא תְּלִיתָאָה יִדְכּוֹן לְהוֹן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דַּייָ׃ י אֲרֵי תִפּוֹק מַשְׁרִיתָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְתִסְתַּמַּר מִכֹּל מִדַּעַם בִּישׁ׃ יא אֲרֵי יְהֵי

מקרא

וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם
וַאֲשֶׁר שָׂכַר עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־ ק̇
בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נַהֲרַיִם
לְקַלְלֶךָּ׃ ו וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ל״ס בספ׳
לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה
כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ז לֹא־
תִדְרֹשׁ שְׁלֹמָם וְטֹבָתָם כָּל־יָמֶיךָ ב׳ וחסר. ב׳
לְעוֹלָם׃ רביעי ס ח לֹא־תְתַעֵב ב׳ מלא בתורה
אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תְתַעֵב
מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ׃ ט בָּנִים
אֲשֶׁר־יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא
לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה׃ ס י כִּי־
תֵצֵא מַחֲנֶה עַל־אֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ ל׳
מִכֹּל דָּבָר רָע׃ יא כִּי־יִהְיֶה בְךָ

תולדות אהרן

ולא אבה. ברכות נה זוהר תצא: ויהפוך כו'. סנהדרין קה (ברכות ז סוטה ב): לא תדרוש. גיטין מ: לא תתעב אדומי. קמא לב: לא תתעב מצרי. ברכות סג: בנים אשר יולדו. יבמות עו עח קדושין עה (קדושין סה): דור שלישי. יבמות סט: ונשמרת מכל דבר רע. כתובות מו ע"ב ב (פאה יז): כי יהיה בך איש. פסחים ג נזיר סו נדה מג:

בעל הטורים

לשמוע אל בלעם וסמיך ליה לא תדרש שלומם כדאיתא בנזיקין. וסמיך ליה לא תתעב אדומי לומר אף על פי שכתוב וישטום עשו את יעקב לא תתעב אדומי. כי עמונים לא קדמו אתכם בלחם ובמים והוא קדמך שנאמר כאשר עשו לי בני עשו: ונשמרת. בגימטריא מן שפיכת דמים ובגימטריא מן קללת השם ובגימ' אין להסתכל באשה כלל. מכל דבר רע. זהו ניבול פה:

רמבן

בשעיר והמואבים היושבים בער ורבים אמרו שהם לא קדמו אותם אבל ישראל קנו מהם וזה הבל כי די למחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות ועוד כי ישראל לא באו בגבול מואב והמואבים הוציאו להם לחם ומים בכסף והכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבי לעולם בעבור זה ולא יתעב האדומי. ור"א אמר כי טעם כאשר עשו לי בני עשו והמואבים על אעברה בארצך בדרך אבל לא מכרו להם לחם ומים כי הם עברו בהר שעיר ובער רק מלך אדום לא הניחם לעבור דרך מדינתו אשר הוא יושב בה והוא מה שאמר לא תעבור בי גם זה הבל כי הם אמרו אל מלך אדום אעברה בארצך וימאן אדום נתן את ישראל עבור בגבולו הנה לא נכנסו כלל בגבול אדום וכן כתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבב את ארץ אדום כי הוצרכו לשוב לאחור דרך ים סוף מהר ההר שהוא על גבול ארץ אדום ולא באו בארץ אדום עצמה כלל ויפתח אמר בביאור כי בעלותם ממצרים וילך ישראל במדבר עד ים סוף ויבא קדשה וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום אעברה בארצך ולא שמע מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה וישב ישראל בקדש וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויחנו בעבר ארנון ולא באו בגבול מואב הנה זה מפורש שלא באו כלל בארץ אדום ולא בארץ מואב ואלו באו שם היו מוכרין להם לחם ומים כי אין המנהג לנותן רשות לעם הבא לעבור בארצו שלא ימכר להם לחם ומים. והנראה אלי כי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה והיו חייבין לעשות טובה עם ישראל והם עשו עמהם רעה האחד שכר עליו בלעם בן בעור והם המואבים והאחד לא קדם אותו בלחם ובמים כאשר קרבו למולו כמו שכתוב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם והם לא קדמו אותם כלל כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו המואבים והעמונים אבל לא הזכיר עמון שלא קדמו אותם. והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בהם הוציאו לחם ומים חוץ לגבולם ועמון לא אבה לעשות כן וזה טעם שלא קדמו שלא יצאו לקראתם בלחם ובמים כאשר עשו האחרים ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו על דבר אשר לא קדמו אתכם ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו ורבותינו דרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית מפני שהאיש דרכו לקדם ואין האשה דרכה לקדם שתוציא מזון חוץ לגבול הארץ וכן הזכירו בירושלמי ובמגלת רות רבתי מפני שדרך האיש לשכור ואין דרך האשה לשכור:

(ז) לא תדרוש שלומם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך יכול אף זה כן ת"ל לא תדרוש שלומם לשון רש"י. וזה המדרש בספרי וטובתם מכלל שנאמר שם בטוב לו לא תוננו הוציא את אלו מאותה טובה אבל לא תדרוש שלומם נדרש בספרי לפי שנאמר כי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום יכול אף עמון ומואב כן ת"ל לא תדרוש שלומם וכן בתנחומא. והנראה אלי כי מלחמת עמון ומואב אסרה הכתוב עלינו לדורות והכתוב שאמר אל תתגרו בם איננה מצוה אלא לשעה בלבד אבל היא מצות לא תעשה לדורות וזהו שאמר כי לבני לוט נתתיה ירושה והנה ארצם להם לעולם כי היא נחלה שהנחילם השם אם כן הכתוב שאמר לא תדרוש יצוה אם נלחם עליהם בעיר שכבשו הם מן העמים שלא נקרא להם לשלום וכן אם יבואו הם להלחם בארצנו מותר לנו לרדוף אחריהם ולכבוש מהם המדינות להכות יושבי הערים שעשו עמנו הרעה כמו שאמר ביפתח ויכם מערוער עד בואך מנית עשרים עיר וכן יעשה דוד לכל ערי בני עמון בעבור שהם פרצו הגדר תחלה ונלחמו בו ואז לא נצטרך לקרא בשלום ונכה בנלחמים בנו כל עיר מתים הנשים והטף אם נרצה. ואמרו במדרש רבה והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתומו אמרו לו הכתוב אומר לא תשחית את עצה ואתה אומר כן אמר להם על כל האומות צוה וזו קלה ובזויה היא שנאמר ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם שנאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובים וכל זה להזיקם ולצערם אבל הארץ תשאר למשפחה ההיא שהיא נחלה שהנחילם השם וזה הענין מוזכר באגדות בבראשית רבה ובמדרש תלים. ועל דרך הפשט טעם לא תדרוש שלומם וטובתם כאומר אע"פ שהם בני משפחתם ואברהם אביכם אהב את אביהם כאח לו יונק שדי אמו לא תהיו אתם לו כאחים דורשי שלום וטובה כי הם הפרו ברית אחוה ותהיה מופרת לעולם. והנה השם שמר לבני לוט זכות אביהם שלוה את נביאו בדרך אשר שלחו ה' ולכך הנחילם מנחלת אברהם והעניש את בניו בחטאם שלא ידבקו בישראל וכן המצרים הרחיקם שלשה דורות מפני רשעם אשר עשו עמנו רעות רבות וצרות אבל לא יתעב אותם לעולם בעבור שהיינו גרים בארצם ונמלטנו עמהם בימי הרעב בכבוד שעשו לאבינו והמליכו עליהם ממנו קצין ומושל וכן עשה עם אדום שמר להם זכות אבות שהיו מזרע קדש והרחיקם שלשה דורות בעבור שיצאו לקראתנו בחרב ולא זכרו ברית אחים. והקבלה מן רבותינו כי אין דור שלישי מימי משה אבל כאשר יתגייר אחד מהם יבא הדור השלישי שלו בקהל ה':

(י) ונשמרת מכל דבר רע. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה לשון רש"י. והנכון בעיני בענין המצוה הזאת כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה כי יאכלו כל תועבה יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה. הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב ועל כן הזהיר בו הכתוב ונשמרת
מכל

רש״י

(יא) מקרה לילה. דבר הכתוב בהוה: ויצא אל מחוץ למחנה. זו מצות עשה: ולא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה ואסור ליכנס למחנה לויה וכל שכן למחנה שכינה (פסחים סז): (יב) והיה לפנות ערב. סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש: (יג) ויד תהיה לך. כתרגומו כמו (במדבר ב) איש על ידו: מחוץ למחנה. חוץ לענן: (יד) על אזנך. לבד משאר כלי תשמישך: אזנך. כמו כלי זיין: (טו) ולא יראה בך. הקב״ה ערות דבר: (טז) לא תסגיר עבד. כתרגומו. דבר אחר אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ: (יח) לא תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות · ולא יהיה

בעל הטורים

ויתד תהיה לך על אזנך. רמז שאם שמע ניבול פה שיכוף אצבעו לתוך אזנו. וזהו ויצאת חוץ שלא לשמוע ניבול פה לא תוך מן הבית או תכוף לאצבעך לתוך אזנך. ובמדרש ויתד תהיה לך על זכות האבות שהוא כיתד תקוע לישראל. ויתד בגי׳ והאבות: ויתד תהיה לך על אזנך. בגי׳ מדותו תהיה על אזנך כלומר י״ג מדות יהיו כלי זיין שלך: וחפרתה ב׳ במסו׳. וחפרתה בה ושבת וכסית את צאתך. וחפרת לבטח תשכב. זהו מ״ש לעולם ידקדק אדם עצמו לצרכיו קודם שיישן וחפרתה וכסית את צאתך ואז וחפרת לבטח תשכב: ערות דבר וסמיך ליה לא תסגיר עבד רמז נואף סגורי׳ בעשבית אסור לקרות ק״ש כנגדם: כמיך לא תהיה קדשה ללא תסגיר עבד דאיירי בבת ישראל הנבואה לעבד: ועוד סמיך עבד לבנות ישראל לומר כפך כנגד שחרר עבדך ותן לה:

תולדות אהרן

מקרה לילה. בבא קמא כה: ויצא אל מחוץ. פסחים סח: והיה לפנות ערב. נזיר סו: ויד תהיה לך. ברכות כה: ויתד תהיה לך. שם יומא עה כתובות ס: כי ה׳ אלהיך. סוטה ג זבחים נח ואחרי מות: והיה מחניך קדוש. ברכות כה שבת כג קג: ולא יראה בך. ברכות שם שבת קנ סוטה ג כא מגעת קיד (תרומות מ): לא תסגיר עבד. יבמות עג גיטין מה קדושין סג: בטוב לו. ערכין כט:

פסוקים

יא אִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה־
לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא
יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃ יב וְהָיָה
לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם וּכְבֹא
הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃
יג וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ׃ יד וְיָתֵד תִּהְיֶה
לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ
וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־
צֵאָתֶךָ׃ טו כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מִתְהַלֵּךְ ׀ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ
וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ
קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר
וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ׃ ס טז לֹא־תַסְגִּיר
עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָיו אֲשֶׁר־יִנָּצֵל אֵלֶיךָ
מֵעִם אֲדֹנָיו׃ יז עִמְּךָ יֵשֵׁב בְּקִרְבְּךָ
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר בְּאַחַד
שְׁעָרֶיךָ בַּטּוֹב לוֹ לֹא תּוֹנֶנּוּ׃ ס
יח לֹא־תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל

(הערות מסורה בגליון: ג׳ והגש · ס׳ . ב׳ חסר · ג׳ קמץ · ג׳ וחסר · ג׳ מ״ע וא׳ חסר · ג׳ חסר . ג׳ · ג׳ ב׳ מ״ע וא׳ כמל · תג · ט׳ דגשין · ב׳ כתורה)

תרגום אונקלוס

יא אֲרֵי יְהֵי בָךְ גְּבַר דְּלָא יְהֵי דְכֵי
מִסּוֹאֲבַת לֵילְיָא וְיִפּוֹק
לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא יֵיעוֹל
לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ יב וִיהֵי
לְמִפְנֵי רַמְשָׁא יַסְחֵי בְמַיָּא
וּכְמֵיעַל שִׁמְשָׁא יֵיעוֹל לְגוֹ
מַשְׁרִיתָא׃ יג וַאֲתַר מְתַקַּן
יְהֵי לָךְ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
וְתִפּוֹק תַּמָּן לְבָרָא׃
יד וְסִכְתָּא תְּהֵי לָךְ עַל זֵינָךְ
וִיהֵי בְּמִתְּבָךְ לְבָרָא וְתַחְפַּר
בַּהּ וְתְתוּב וּתְכַסֵּי יָת
מַפְּקָתָךְ׃ טו אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ
שְׁכִינְתֵּיהּ מְהַלְּכָא בְּגוֹ
מַשְׁרִיתָךְ לְשֵׁיזָבוּתָךְ וּלְמִמְסַר
סָנְאָךְ קֳדָמָךְ וּתְהֵי מַשְׁרִיתָךְ
קַדִּישָׁא וְלָא יִתַּחְזֵי בָךְ עֲבֵרַת
פִּתְגָם וִיתוּב מֵימְרֵיהּ
מִלְּאֵטָבָא לָךְ׃ טז לָא תִמְסַר
עֶבֶד עַמְמִין לְיַד רִבּוֹנֵיהּ
דְּיִשְׁתֵּיזֵיב לְוָתָךְ מִן קֳדָם
רִבּוֹנֵיהּ׃ יז עִמָּךְ יְתֵיב בֵּינָךְ
בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי בַּחֲדָא מִן
קִרְוָךְ בִּדְיֵיטַב לֵיהּ לָא
תוֹנֵינֵיהּ׃ יח לָא תְהֵי אִתְּתָא

אבן עזרא

קרי: (יא) מקרה. המ״ם משרת ומשקלו משדה אחוזתו: (יב) לפנות ערב. כטעם כי פנה היום גם חזוק הוא זה לדברי חז״ל והמכחישים אמרו כי לפנות כמו לפני ולא אמרו כלום וי״א כי טעמו כאשר יחל הערב לפנות והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב אמר וכבוא השמש הנה קודם הערב וכן לפנות בקר קודם זרוח השמש: (יג) ויד. מקום כמו יד הירדן גם זו ראיה כי ממחנה ישראל לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת הצורך ואף כי התינוקות והעד שאמר הכתוב וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש והטעם כל טמא מטמא ולא טמא יום: (יד) אל״ף אזנך נוסף מגזרת והזוטת רחצו: וכסית. כי כל דבר נראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות גנאי בנפש: (טו) ערות דבר. במעשה או דבור: ושב מאחריך. הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב: (טז) לא תסגיר עבד. בלכתם למלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראלי: מעם אדוניו. גם הוא איננו ישראל כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל ואם העבד יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם על כן לא תוננו: (יח) ונסמכה פרשת קדשה בעבור העבד ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש

מסורה

התורה: ירחץ ה׳ וסימן וקרבו וכרעיו ירחץ במים. והקרב והכרעים ירחץ במים. ואם לא יכבס. והיה לפנות ערב. ישמח צדיק כי חזה. ונמסר גם בסדר ויקרא: וכבא ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסימן וכבא השמש יבא אל תוך המחנה. וכבא השמש צוה יהושע. וכבוא נשאי הארון בתרא מלא: ויד ג׳ קמץ וסימן אל תשלחו בו. ויד תהיה לך. ויד ברא בראש דרך. וגם נמסר בסדר וישב: מחניך ג׳ ב׳ מלא וא׳ חסר וסימן כי ה׳ אלהיך מתהלך. שפכם נשיכם. והיה מחניך קדוש קדמא חסר: בטוב ט׳ דגשים

רמבן

מכל דבר רע. ועל דרך הפשט היא אזהרה מכל הנאסר. ובספרי ונשמרת מכל דבר רע שומע אני בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת״ל ערוה אין לי אלא ערוה מנין לרבות ע״ג וגלוי עריות ושפיכות דמים וקללת השם ת״ל ונשמרת מכל דבר רע או יכול בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר ת״ל ערוה מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה אף כל מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה כשהוא אומר דבר אף על לשון הרע וגם זה מן הטעם שפירשנו כי מלבד האזהרות שבאו באלה העבירות החמורות יוסיף לאו במחנה שנשמר בו מכל אלו העבירות שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם כאשר אמר כי ה׳ אלהיך מתהלך בקרב מחנך והנה העושה העבירות הגדולות במחנה כאותם שכתוב בהם שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו. ועוד שלא יגברו עלינו האויבים אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפנינו וזהו ולתת אויביך לפניך והוסיפו בו לשון הרע כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים. ועל דרך הפשט הזהיר בבעל המקרה לצאת מכל המחנה מפני הטעם הנזכר שהשם מתהלך עמנו להושיענו והמחנה קדוש ושיהיה לבנו מתכוין להקב״ה ונוחיל לישועתו ולא נסמוך בזרוע בשר וכן הטעם בכסוי הצואה כי המחנה כולו כמקדש ה׳ וממנו נלמוד למקום התפלה שנרחיק מן הצואה ארבע אמות ולכל מראה העינים. אבל רבותינו ידרשו ויצא אל מחוץ למחנה לא יבא אל תוך המחנה במחנה לויה ובמחנה שכינה כאשר יהיה הארון עמהם שם וגם כסוי הצואה לדעתם במקום אשר יזכירו השם להתפלל או לקרות קריאת שמע אם כן גם זו אזהרה כפל אותה שלא יהיה הכל מופקר במחנות ההם וגם אלו מצות מבוארות:

וטעם כסוי הצואה. [כי אין הצואה] כטומאה שתטמא את מקומה ותהיה בוקעת ועולה אבל אסור לראותה בעת התפלה ובהיות הלב דבק בשם הנכבד מפני שהדברים המאוסים יולידו גנאי בנפש וישבשו כוונת הלב הטהור וכאשר נעלמה מעיני רואה אין רע:

(טז) **וטעם** לא תסגיר עבד אל אדוניו. דבק למעלה שאם יברח העבד מאדוניו אשר יצאת עליו מחנה ויגלל אל מחנך לא תסגירנו לו בממון אשר יתן לך ולפי שאמר במקום אשר יבחר נראה שהוא מצוה שיהיה בן חורין ולא נעבוד בו אנחנו. והטעם במצוה הזו כי עמנו יעבוד את השם ואיננו הגון שנחזירנו אל אדוניו לעבוד ע״ג ועוד שיתכן שילמד דרך מבוא העיר כי בענין כזה ילכדו מדינות רבות ע״י העבדים והשבוים הבורחים משם. ורבותינו אמרו אפילו בעבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ שגם זה יעמוד לפני יושבי ארץ השם ויגלל מעבוד היושבים על אדמה טמאה ושאין כל המצות נוהגות שם:

(יח) **לא** תהיה קדשה מבנות ישראל. מקודשת ומזומנת לזנות ולא יהיה קדש מבני ישראל מזומן למשכב לשון רש״י. והנה אם שלאו שזה אזהרה באשה הנשבעת

ספורנו

את בלעם: (טו) והיה מחניך קדוש. מן הטומאה ומן המאוס: ולא יראה בך ערות דבר. טומאה או טנוף או פסול בזרע כאמרם ז״ל (קדושין פרק י׳ יוחסין) שאין השכינה שורה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל ולכן אמרו שכל מי שהיה כתוב באסרטיא של מלכות בית דוד היה מיוחס בלי ספק: מאחריך. כאשר תפנה אליו ערף ולא תחוש לכבודו באחד מאלה: (טז) לא תסגיר עבד אל אדוניו. אחר שדבר במחנה הנוצחים דבר בדברים הקורין בו לתקן ענינם והם ענין העבד הבורח וענין

ח ולא־יהיה קדש מבני ישראל׃ יט לא־תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית יהוה אלהיך לכל־נדר כי תועבת יהוה אלהיך גם־שניהם׃ ס כ לא־תשיך לאחיך נשך כסף נשך אכל נשך כל־דבר אשר ישך׃ כא לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך למען יברכך יהוה אלהיך בכל משלח ידך על־הארץ אשר־אתה בא־שמה

מבנת ישראל לגבר עבד ולא יסב גבר מבני ישראל אתתא אמה׃ יט לא תעיל אגר זניתא וחולפן כלבא לבית מקדשא דיי אלהך לכל נדרא ארי מרחק קדם יי אלהך אף תרויהון׃ כ לא תרבי לאחוך רבית כסף רבית עבור רבית כל מדעם דמתרבי׃ כא לבר עממין תרבי ולאחוך לא תרבי בדיל דיברכינך יי אלהך בכל אושטות ידך על ארעא דאת עליל לתמן

אבן עזרא

הקדש הוא הנשכב והעד מבני ישראל. ואחר אליהוא וחיתם בקדשים כי נפשם כנגד חיתם והנה קדשים כנגד נועד וכתוב וגם קדש היה בארץ בתי הקדשים ושם כתוב אשר הנשים אורגות שם ואני לא אבין טעם קדשה וכאשר נחפשה היטב טעם המלה או היא ידועה שהיא מזומנת לכל עובר ושב והעד איה הקדשה אם כן יהיה קדש כמעשה המצרים והמבין יבין ובעבור קדשה נסמכה פרשת אתנן זונה: (יט) אתנן. כמו מתן והאל"ף נוסף והנו"ן כפול כפ"א נאפופיה וכרי"ש סגריר והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונים אחריה כי הוא אסור: ומחיר כלב. כי הוא דרך בזיון על כן אמר כי תועבת ה': (כ) לא תשיך לאחיך. בעבור שהזכיר העבד הנכרי אע"פ שכתוב בו לא תונגו יש לך רשות שתשיכנו: לא תשיך לאחיך. יש הפרש בין תשך לתשיך

רש"י

יהיה קדש. (סנהדרין כד) מזומן למשכב. ואונקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבד. שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר שלא היה קדושין תופסין לו בה שהרי הוקשו כו' ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמה שאף הוא נעשה קדש על ידה שכל בעילותיו בעילת זנות שאין קדושין תופסין לו בה: (יט) אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה: ומחיר כלב. החליף שה בכלב: גם שניהם. (ב"ק ס) לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת: (כ) לא תשיך. אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה ואחר כך אזהרה למלוה (ויקרא כה) את כספך לא תתן לו בנשך (ב"מ ע): (כא) לנכרי תשיך. ולא לאחיך לאו

בעל הטורים

ומחיר ב' במס' ומחיר כלב ומחיר שדה עתודים זש"ה נתן לה חמן ועשאן סולת וסיינו ומחיר שדה עתודים נמי דכוונו החליף טלה בכלב. כתיך לכל נדר ללא תשיך שלא תאמר אלוה ברבית כדי לשלם נדרי: כי תועבת ה' גם שניהם וסמיך ליה לא תשיך. לומר אף המלוה והלוה והערב בתבעי׳ ישך ב' במס'. כל דבר אשר ישך. כנחש ישך. שהרי ריבית דומה למי שנשכו נחש שעולה מעט מעט ואינו מרגיש בו עד שעולה לממון כמו בשיכת כנחש:

מסורה

וסימן בישעיה סימן ד': אתנן. ה' פתחין בלישנא וסימן לא תביא אתנן זונה. כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ב' בפסוק. ויהי בך הפך מן הנשים תניינא דפסוק. ושרפו בתיך באש: ישך ב' כל דבר אשר ישך. והוא כנחש ישך: על הארץ כל בראשית על הארץ במ"ד אל הארץ וכל ויקרא דכוותהא על הארץ במ"ג אל הארץ. וכל שאר אורייתא ויהושע ושפטים ושמואל דכוותהא אל במ"ב על וסימן דכולהו

תולדות אהרן ולא יהיה קדש. סנהדרין סב לד חולין קטו כריתות ג: לא תביא אתנן. יבמות לט סוטה כו ע"ג יז מו תמורה כט פרה מו: ומחיר כלב. תמורה ל: בית ה' אלהיך. ע"ג מו תמורה ל: כי תועבת ה'. בכורות נו תמורה כט: גם שניהם. סוטה כו קמא לד תמורה ל: לכל נדר. פסחים ל תמורה ל: לא תשיך לאחיך. מציעא סא עס: נשך כסף. שם ס: נשך אוכל. שם: נשך כל דבר. שם עס: לנכרי תשיך. שם ע: ולאחיך לא תשיך. שם ועס:

ספורנו

ועמן הנשים הקדשות המצויות במנהג העובדים: (כ) לא תשיך לאחיך. אחר שהזהיר להשמר מן הדברים הגורמים שתסתלק השכינה מישראל הזהיר על מיני חסד הגורמים להשרותה בישראל והם ענין הרבית והנדרים אשר מהם הצדקה שחייב עליה לאלהר דהא שכיחי עניים (פרק קמא דר"ה). וענין אכילת פועל. וענין הגט אשר אין ראוי שינתן אלא בסבת ערות דבר להסיר כל מכשול ממזרות לא בזולת זה כאמרו כי ה' העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדת בה והחסד לאשה החדשה והוא ושמח את אשתו והחסד לא יחבול רחים ורכב והשמירה ממזיקי אבדים והם גונבי הנפשות המצויים לגנוב קטנים והשמירה בענין הצרעת להוכיח המצורעים יהדד שלא תזיק נרעתם בהדבקם והשמר מהרכילות והוצאת דבה והחסד ללוה ולגר ולעני במיני האסיף והחמלה על הלוקה ועל הבהמה בדישה ועל המת בלי זרע שלא ימחה שמו: (כא) לנכרי תשיך. תתן לו הרבית אם התנית עמו ולא תכזב: ולאחיך לא תשיך. אף על פי שהתנית עמו ושאתה מתרצה לפורעו אסור לך לתת לו רבית: למען יברכך. כשלא תכזב בנכרי ולא תחלל

רמב"ן

הנשכבת ויזהיר בהיותה מקודשת ומזומנת לזנות אם כן אין הפנויה הנבעלת במקרה ובהנלע מחייבי הלאוין וכן הקדש למה יזכיר בהיותו קדש ומזומן ואפילו הנבעל בחדרי חדרים יש בו כרת ומיתת ב"ד ועוד שהיה ראוי שיאמר לא תהיה בכם קדשה ולא יהיה בכם קדש כי מבנות ישראל ומבני ישראל כאלו במס אחר ידבר והנראה בעיני בלאו הזה כי הוא אזהרה לב"ד שלא יניחו אחת מבנות ישראל להיות בפרשת דרכים בעינים על הדרך לזמה או שתתקן לה קובה של זונות כמנהג ארצות זרים יושבות על הפתח בתופים ובכנורות כענין שכתוב קחי כנור סובי עיר זונה נשכחה הטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי וכן יזהיר לב"ד על הקדש ועל דרך הפשט אפילו שישכב עם הנשים בקובה אשר יעשה לו מזומנת לזמה או שישב בעינים על הדרך הזהירם לבית דין. ויראה לי שכן דעת אונקלוס אבל לירך לזה העבד והשפחה הבאים בישראל דרך נשואין מפני שהכל יודעין בעבד הזה שנשא בת ישראל שאין לו בה קדושין והיא עמו כאשה עם בעלה אם כן היא קדשה לעיני השמש. וראיתי בספרי לא תהיה קדשה מבנות ישראל אין אתה מוזהר עליה באומות ולא יהיה קדש אין אתה מוזהר עליו באומות שהיה בדין ומה אם קדשה קלה אתה מוזהר עליה בישראל קדש חמור אינו דין שתהא מוזהר עליו בישראל או חלוף אם קדש חמור אי אתה מוזהר עליו באומות קדשה קלה אינו דין שלא תהא מוזהר עליה באומות וכו' ונראה מזה שאין מדרש כדברי אונקלוס שהרי לדבריו אין חומר בקדש יותר מן הקדשה ועוד מהו זה שאומרים אין אתה מוזהר עליו באומות וכן אם היה מדרש בקדש לזכר הנשכב במדרשו של רבי ישמעאל במסכת סנהדרין גם בזה לא יתכן שיאמרו אי אתה מוזהר עליו באומות שהנשכב מן הגר בסקילה הוא אבל נראה שדעת הברייתא הזו בענין שהזכרנו יזהיר לב"ד שלא תעמוד האשה על אם הדרך לזנות כי שם תתנכה מאיסורי הביאות קרובים ורחוקים ולכן מכסות פניהם לזנות גם מאחיהם וקרוביהם והוא מה שאמר ויחשבה לזונה כי כסתה פניה וכן יזהיר לב"ד על המזומן להיות נשכב מן הזכרים כענין שכתוב וגם קדש היה בארץ עשו כתועבות הגוים ומלבד האזהרה בעושי העבירה יזהיר כאן בב"ד שלא יניחו להיות קדש בעינים על הדרך כידוע מהם בארץ מצרים שעומדים על הדרך מכוסי הפנים כנשים לעשות התועבה הזאת ודרשו בברייתא הזו שאין אנו מוזהרים באחרים זולתנו אם יעשו עם רעיהם כן שלא הוזהרנו אנחנו בגוים אלא בענין עו"ג בלבד. ולשון קדש וקדשה על דעת המפרשים לשון הזמנה כי מלאו אני צויתי למקודשי וכן הקדיש קרואיו קדשו עליה מלחמה ולפי דעתי כולם מלשון קדושה כי הפורש מן הזנות נקרא קדוש כמו שנאמר אשה זונה וחללה לא יקחו ואשה גרושה מאישה לא יקחו כי קדוש הוא לאלהיו והנה הנשמרת מן הערוה והזמה קדושה והנפרדת מן הקדושה ונטמאת בזמה נקראת קדשה קרוב למה שנוהג הלשון לומר ובכל תבואתי תשרש ודשנו את המזבח כי הזונה המפורסמת טמאה השם רבת המהומה נפרדת מכל קדושה ואין שם זה בה רק בהיותה מזומנת לתועבה הזאת שאין לה שעת הכושר כלל וקדושה. ולשון הקדיש קרואיו מליצה כי העושה משתה מקדש קרואיו ומטהר אותם שלא יטמאו השולחן והלחם כענין שאמר בלתי טהור הוא כי לא טהור וכן קדשו עליה מלחמה שיטהרו אותה כמטהר קרואיו שלא יבדלו החברים מהם:

(יט) לא תביא אתנן זונה. הזונות יעשו האתנן שלהם מצות חושבות לכפר על חטאתן כמו שיזכירו רבותינו במשל שלהן גייפא בתפוחייא ומפלגא לבאישייא ולכן אסרה תורה אתנן לכל נדר כי עתה יוסיפו לחטוא בהן. וכן ענין מחיר כלב בעבור כי הגדים בכלבים ושומרי המומות יגדלו כלבים עזי נפש מזיקים את הרבים וידירו במחיריהם להיות כופר לנפשם וכן המנהג עד היום בפרסים אנשי הציד שיעמידו צורת כלביהם בטעות לפני ע"ג שילאהו בהם והמפרשים אמרו מפני שהוא דרך בזיון:

ואמר גם שניהם. לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סולת לשון רש"י. אבל בגמרא אמרו שב"ש אוסרין וב"ה מתירין אלא הם ולא ולדותיהם הם ולא שנוייהם וטעם גם שניהם בעבור שהאחד באמת תועבה גדולה והוא האתנן כי בו נעשתה התועבת הזמה אמר שגם שניהם יתעב ה' וכמוהו מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם יתלה הקטן בגדול וכן ומתו גם שניהם כמו שפירשתי. או טעמו שהזהיר כבר על פסולי הקרבן במומין ואמר בהם לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע כי תועבת ה' אלהיך הוא הוסיף בכאן לומר כי גם האתנן והמחיר שגופם תמים גם הם תועבת ה' אלהיך כמותם והוא הנכון וכן אזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם ירמוז לאדם בכללן יאמר שה' יצר את האדם ועשה גם אלו כן וכן אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם ירמוז לגזול וחומס וכל עושק שהם תועבות גדולות מאלו:

(כ) לא תשיך לאחיך. גם זו מצוה מבוארת יוסיף בכאן אזהרה גם ללוה מה שאין כן בכל מיני מתנות שאם רצה הוא לזוק בנכסיו רשאי אבל תמני

רש"י

(שם) לאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה: (כג) לא תאחר לשלמו. (ספרי) שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא: (כד) מוצא שפתיך תשמור. (ר"ה ו) ליתן עשה על לא תעשה: (כה) כי תבא בכרם רעך. (ב"מ פז) בפועל הכתוב מדבר: ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל שכרו אם כא לעדור ולקשקש אינו אוכל: כנפשך. כמה שתרצה: שבעך. ולא אכילה גסה: (כו) כי תבא בקמת רעך. (שם) אף זו בפועל הכתוב מדבר: (א) כי מצא בה ערות דבר. מצוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו. (ס"א מצוה שלא תמצא חן בעיניו): (ב) לאיש אחר. (גיטין צ) אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה: (ג) ושנאה האיש האחרון. הכתוב מבשרו שסופו לשנאתה ואם לאו קוברתו שנאמר או כי ימות:
אחרי

אבן עזרא

לתשיך והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך רבית גם הוא עובר על מצות רביה והנה המלה יוצאה לשנים פעולים ורבים אמרו כי תשיך כמו תשך אין הפרש ביניהם וכמו כן פעולים רבים במקרא: (כב) כי תדור נדר. בעבור שהזכיר באתנן זונה לכל נדר: כי דרש ידרשנו. משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת: והיה בך חטא. עונש: (כד) מוצא שפתיך. בכל דבר שיש בו זכר לשם: נדבה. כי כל נדר נדבה ואין כל נדבה נדר וזה הדבר ברור אשר דברת בפיך. אחר שיצא הדבור לא תוכל להשיבו: (כה) כי תבא בכרם רעך, לבציר מותר שתאכל ונסמכה זאת הפרשה כי משלך אתה חייב לתת בנדר ושל אחרים לא תקח לך: כליך. כמו עדיך: (כו) בקמת רעך. לקצור: מלילת. ידועות מהמקום: וקטפת. כמו הקוטפים מלוח: חרמש. מלה מרובעת ובעבור תניף אמרו המכחישים כי כן לעוברי דרכים: (א) כי יקח איש אשה. גם היא חשובה כשרה (ס"א כשדה). חן בעיניו. שהיא הפך תולדתו: ומצא בה. ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים והטעם או מצא בה כמו ומכה אביו ואמו: (ב) ויצאה. שלא תשוב שם ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו: והיתה. בעולה לאיש אחר גם אחרון. שמות התאר: (ג) כריתות. משכרתה בעילתם לעולם: הטמאה. כנגד בעל ראשון והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה
איש

דברים כג–כד

לִרְשְׁתָּהּ׃ ס כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ פ
כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ כג וְכִי ר"פ בסיפ'
תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא׃
כד מוֹצָא שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ
כַּאֲשֶׁר נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה
אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ׃ ס חמישי כה כִּי
תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים י"ז חסרים
כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא ל'
תִתֵּן׃ ס כו כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ י"ו חסר. ל'
וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא ל' ל' ל' וא' הרמש
תָנִיף עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס כד א כִּי־
יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־ בלא געיא (עיין מבין חידות)
לֹא תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ
עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת ג' ב' חסר וא' מ"ל
וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃
ב וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה
לְאִישׁ־אַחֵר׃ ג וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ ב' א' ס"פ
הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת ל'
וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי
יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ

אונקלוס

למרתה: כב ארי תדר נדר
קדם יי אלהך לא תאחר
לשלמותיה ארי מתבע
יתבעניה יי אלהך מנך ויהי
בך חובא: כג וארי תתמנע
מלמדר לא יהי בך חובא:
כד אפקות שפותך תטר
ותעביד כמא דנדרתא קדם
יי אלהך נדבתא כמא
דמלילתא בפומך: כה ארי
תתגר בכרמא דחברך
ותיכול ענבין כנפשך שבעך
ולמנך לא תתן: כו ארי
תתגר בקמתא דחברך
ותקטוף מלילן בידך ומגלא
לא תרים על קמתא דחברך:
א ארי יסב גבר אתתא
ויבעלינה ויהי אם לא תשכח
רחמין בעינוהי ארי אשכח
בה עברת פתגם ויכתוב לה
גט פטורין ויהב בידה
ויפטרינה מביתיה: ב ותפוק
מביתיה ותהך ותהי לגבר
אוחרן: ג וישנינה גברא
בתראה ויכתוב לה גט
פטורין ויתן בידה ויפטרינה
מביתיה או ארי ימות גברא
בתראה דנסבה ליה לאנתו:

במסר"ת רבתי"א בער"ך ע' ראסדרנ"א בסו"ף הא"י היבור"א באור"ח קשו"ט: תאחר ד' וסימן נמסר בסדר משפטים: תבא י"ז חסר וסימן נמסר באיוב סימן א': כריתת ג' ב' חסר ויו וא' מלא דמלא וסימן כי יקח איש אשה ובעלה. ושנאה האיש האחרון. אי זה ספר כריתות אמכם: בתרא

בעל הטורים

לא תאחר ד'. לא תאחר לשלמו. מלאתך ודמעך לא תאחר. כאשר תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו. וישועתי לא תאחר. שאם תשלם נדרך ישועתי לא תאחר. אבל הנודר ואינו משלם הוא מרחיק ישועה: סמיך כי תבא בכרם רעך לנדר. רמז סחור סחור לכרמא לא תקרב שאם נדר מנזיר לא יסתכל עצמו למלאכת הכרם ולכך הקדים כרם לבדה מה שאין דרך להקדימו: לא תתן וסמיך ליה כי תבא בקמת רעך. רמז שפעמים לא תתן אפילו לתוך פיך כגון עוסק במין זה שאינו אוכל ממין אחר. בקמת רעך וסמיך ליה כי יקח איש אשה לומר מה שדה נקנה בכסף ובשטר אף קידושין. כי יקח איש בגימ' לא שי"ח: בה ערות דבר. ר"ת בעד שאין דבר שבערוה אלא בעדים: דבר וכתב. שצריך דיבו' עם שכתב. וכתב לה. לשמה: ספר כריתת. ג' תרי בההי ענינא. ואידך ספר כריתות אמכם. ז"ש ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה. וכתיב תלת זימני ספר כריתת אף על פי שאשה נקנית בג' דרכים אין דבר אחר כורתה אלא ספר: מביתו ויצאה לומר היא יוצאת משכונתו כשהיא גרושה ולא הוא: או כי ימות האיש האחרון. ולא אמר השני לומר שהוא אחרון בהם נשאת לשנים ומתו לא תנשא עוד דבתרי זמני הוה חזקה ואף אשה בתלת זמני הוי חזקה:

תולדות אהרן כי תדור נדר. ר"ה ב (ר"ה ו) : לא תאחר. בילה יע ר"ה ד ה ו נדרים ג ד ו ז זבחים כט ערכין ו תמורה יט : כי דרש. מרוס ד : מעמך. ר"ה ו נדרים ז : והיה בך חטא. זבחים נט : וכי תחדל. נדרים כא עז חולין ב עקידה ש' עא : מוצא שפתיך תשמור. שבועות כו זבחים ה ז מנחות ב ג נח (ר"ה ו) : נדבה. זבחים ב ד : בפיך. נדרים ז : כי תבא בכרם רעך. מציעא פז פח פט לא לב (מעשרות ב) : כנפשך. שם פח לב : ואל כליך. שם פז פט לב : כי תבא בכרם. שם פז פח פט (מעשרות מט) : וחרמש. שם פז : כי יקח. קדושין ב ד ו ט יא : ובעלה. קדושין ט (קדושין נח) : והיה אם לא תמצא. נזיר ב גיטין ל : כי מצא בה. סוטה ג לא גיטין פט ל : וכתב לה. שבת טו סנה כד סוטה ב גיטין כ כא כו כח מא פג קדושין ג ה יג יד (תרומות מ שבת יב גיטין מד מט קדושין נח) : ונתן בידה. גיטין לא עז מציעא נו : ושלחה מביתו. יבמות קיג גיטין כה קדושין ו מא : ויצאה מביתו. סוטה ה גיטין פב פה לא קדושין ה ע מא מד סז (יבמות יא גיטין ג) : ושנאה האיש. גיטין לא קדושין יג : וכתב לה קדושין שם : או כי ימות. גיטין שם קדושין שם (קדושין נח) :

רמבן

מפני רגילות החטא הזה יזהיר בו גם הלוה. וביאר בכאן שיהיה רבית הנכרי מותר ולא הזכיר כן בגזל ובגנבה כמו שאמרו גזל גוי אסור אבל הרבית שהוא נעשה לדעת שניהם וברצונם לא נאסר אלא מצד האחוה והחסד כמו שצוה ואהבת לרעך כמוך וכמו שאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגומר ועל כן אמר למען יברכך ה' אלהיך כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילונו בלא רבית ותחשב לו לצדקה וכן השמיטה חסד באחים לכך אמר את הנכרי תגוש. וקבע לו ברכה כי הכתוב לא יזכיר הברכה רק בצדקה ובחסדים לא בגזל ובגנבה ובאונאה והזכיר נשך כסף נשך אוכל לבאר שהלוה סאה חטין בסאה וחצי יהיה נשך גמור אפילו לא יהיה שוה סאה וחצי בעת הפרעון כדמי סאה שהלוהו וביאר עוד כל דבר אשר ישך אפילו באבני הבנין ושאר הכלוים אולי יעלה על הדעת שאין הנשך רק בכסף שכל הדברים נקנין בו ובאוכל שהוא חיי האדם אבל בשאר הדברים כלך אחר שוה הכסף לעת ההלואה והפרעון ורבותינו עשו לנכרי תשיך לאו הבא מכלל עשה באחיך מפני שהוא מיותר שכבר אמר לא תשיך לאחיך: (כג) וכי תחדל לנדר לא יהיה בך חטא. בעבור שהמקריבים עולה וזבחים לאלהים יש להם שכר טוב כענין שכתוב עולות מחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה אבא ביתך בעולות ואף בקרבנות הבאים בנדבה כתיב ונרצה לו לכפר עליו ואומר ריח ניחוח לה' ואם כן הרי הנדרים זרוז במצוה וכתיב נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו לפיכך יאמר הכתוב השמר בנדריך כי אע"פ שהם זרוז בקרבנות השם אשר הם לך לרצון אם תדור תבא לידי חטא אם לא תשלם או שתאחר לשלמו אם לא תדור לא תמצא חטא בענין כלל כי אפילו לא תקריב קרבן כל ימיך לא יהיה בך חטא אם כן תשמור מוצא שפתיך כאשר תוציא הדבר מפיך ועשית אחרי כן כאשר דברת להשלים כל אשר נדבה רוחך להוציא מפיך ועל הדרך הזה אמר שלמה כאשר
תדור

ספורנו

תחלל את השם: (כב) כי תדור נדר לה' אלהיך. הנה ראוי שיאמן דבריך עם הכל. אמנם מה שתדור לה' אלהיך לא בלבד אתה חייב לשלם אבל עם זה צריך שיהיה התשלום בלי אחור: כי דרוש ידרשנו. שאם תאחר לשלם הוא יגבה ממך בעל כרחך: והיה בך חטא. ועם מה שתשלם באופן זה יהיה עליך עונש האיחור:
כי

לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס ששי ה כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא־יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל־דָּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת־אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־לָקָח׃ ו לֹא־יַחֲבֹל רֵחַיִם וָרָכֶב כִּי־נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל׃ ס ז כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס ח הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת׃ ט זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם

ד לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְבַעְלַהּ קַדְמָאָה דְּפַטְרַהּ לְמִתַּב לְמִסְבַהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְאִנְתּוּ בָּתַר דְּאִסְתְּאָבַת אֲרֵי מְרַחֲקָא הִיא קֳדָם יְיָ וְלָא תְחַיֵּיב יָת אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא׃ ה אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא חֲדַתְּתָא לָא יִפּוֹק בְּחֵילָא וְלָא יֶעְבַּר עֲלוֹהִי לְכָל מִדַּעַם פְּנֵי יְהֵי לְבֵיתֵיהּ שַׁתָּא חֲדָא וְיַחְדֵּי יָת אִתְּתֵיהּ דִּנְסִיב׃ ו לָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא רֵחְיָא וְרִכְבָּא אֲרֵי בְהוֹן מִתְעֲבֵיד מְזוֹן לְכָל נְפָשׁ׃ ז אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר גָּנֵיב נַפְשָׁא מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתַּגַּר בֵּיהּ וִיזַבְּנִינֵּיהּ וְיִתְקְטֵיל גַּנָּבָא הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵיד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ ח אִסְתְּמַר בְּמַכְתָּשׁ סְגִירוּ לְמִטַּר לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּיַלְּפוּן יָתְכוֹן כָּהֲנַיָּא לֵיוָאֵי כְּמָא דְּפַקֵּדְתִּינוּן תִּטְּרוּן לְמֶעְבַּד׃ ט הֲוֵי דְּכִיר יָת דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם בְּאוֹרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרָיִם׃

אבן עזרא

איש אחד ודגשות הטי"ת בחסרון תי"ו התפעל וכן הכבס את הנגע : (ד) ולא תחטיא. צווי לישראל: (ה) אשה חדשה. יש אומרים בתולה ולדעת רבים חדשה כנגדו כי יוכל להשיב אשה גרושה אם לא נטמאה ועל כן חדשה: נקי יהיה לביתו. שלא יהיה עליו עול מלכות. נקי כמו אי נקי. לא"ד לכל דבר נוסף כמו והשלישי לאבשלום :
(ו) לא יחבל רחים ורכב. אמרו המכחישי' כי נדבקה זאת הפרש' עם ושמח את אשתו כי רמז למשכב כי אסור שימנע מן המשכב וזה הבל וריק והביאו ראיה תטחן לאחר אשתי וכבר פירשתיו והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מלת חובל כמו ויאמר ליוסף אשר ילדה אותה ללוי ורבים כן כי טעמם ויאמר לו האומר ילדה לו היולדת : רחים. שם שנים ולא יתכן להיותם נפרדים : ורכב. היא ההוה במים ויש אומרים העץ שהוא על הרחים וי"א כי רחים התחתונה ורכב העליונה : כי נפש הוא חבל. כי בו מחית נפשות והסומכים על הסמך הפרשיות איננה טענה כי כל מצוה עומדת בפני עצמה והסמיכות כדרך דרש וזאת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא יגזול ענבים לתת אל כליו וחרמש בקמה ולקחת אשה והיתה לו גם לאחר וילא מרשותו והלוקח אשה שישמח בה לא יהיה עשוק שילא בצבא וחבילת הריחים עושק וגם גונב נפש וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטיה תזיק הקרובים וכן לא תעשוק העני בעבוטו והשכיר והבנים הקטנים שלא ימותו בעון אביהם והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה ושכחה בשדה כי היא לעני וכן לא תעולל וכן פן יוסיף ונקלה וחסימת השור עשק כי יגע ולא יאכל והמתאן ליבם כדמות עשק והמחזקת במבושים עושקת אבן ואבן איפה ואיפה עשק ממש גם עמלק עשק ליש': (ז) מאחיו. והוסיף מבני ישראל כי אדום נקרא אח : והתעמר. כחברו : (ח) הכהנים הלוים. שהם מבני לוי . (ט) למרים הנה

רשי

(ד) אחרי אשר הוטמאה. (יבמות יא) לרבות סוטה שנסתרה : (ה) אשה חדשה. שהיא חדשה לו ואפילו היא אלמנה פרט למחזיר גרושתו : ולא יעבור עליו. דבר הצבא : לכל דבר . (ספרי סוטה מז) שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים : יהיה לביתו . (שם) אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ואם נטע כרם וחללו אינו זז מביתו בשביל צורכי המלחמה : לביתו . זה ביתו : יהיה. לרבות את כרמו : ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח אלא של ושמח : (ו) רחים. היא התחתונה : רכב . היא העליונה : לא יחבל. אם בא למשכנו על חובו בבית דין לא ימשכנו בדברים שעושים בהן אוכל נפש (ב"מ קיג) : (ז) כי ימצא. (ספרי) בעדים והתראה וכן כל ימצא שבתורה: והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו: (ח) השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת : ככל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. (ספרי) אם באת להזהר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע זכור

בעל הטורים

ולא תחטיא וסמיך ליה כי יקח איש אשה שהיא מצלת את האדם מן החטא. נחלה וסמיך ליה כי יקח. לומר בית והון נחלת אבות וגו'. אבל כי יקח איש אשה מה' היא אשה משכלת ועוד לומר שכתובת אשה מתקרקעי. ועוד לומר שהוקשה לנחלה לקנות בג' דרכים : לכל דבר נקי יהיה. לומר שיהיה נקי בדיבור כששית דאמרינן הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה וכו'. ד"א לכל דבר נקי יהיה לביתו שהנושא אשה מוחלין לו על כל עונותיו : נקי יהיה לביתו שנה. ס"ת שם של ד' אותיות לומר שהשם מעיד עליכם ומגיד שיתחן ביתרם : ומת. מנין ימים של ומת חייב בתשמיש שמטה שבנה שכן כל ימות בשנה ו' זן מיסיב. הפסוק מתחיל בכי יקח ומסיים בקיחה לומר נשא אשה בבחרותו ישא אשה בזקנותו. אשתו אשר לקח וסמיך ליה לא יחבל לומר לא יתכול אם אב..ו בתשמיש כמטה ד"א ע"ס שסליבה היא משכונו של אדם דנעון נדרים אשתו של אדם מתה : כי נפש הוא חבל לומר בגנב נובל נפש של אותו שגונב ממנו כענין שנאמר וקבע את קובעיהם נפש : כי ימצא איש גנב נפש מאחיו מבני ישראל ר"ת בגימטריא זהו יוסף :

מלא דמלא : בצבא ד' דגשים וסימן ותהי המחצה חלק היצאים בצבא. כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא. והתיחשם בצבא. ויהיו שרים בצבא ונמסר גם בסדר מטות : הכהנים הלוים י"ג וסימן

הולדות אהרן לא יוכל בעלה. יבמות נב (יבמות יד גיטין נ קדושין סג) : כי יקח איש אשה חדשה . סוטה מד : לא יצא בצבא . שם : נקי יהיה לביתו . שם (סוטה כג) : לא יחבל רחים . מציעא קיג קיו (נזיר נט) : כי נפש . שם קטו : כי ימצא איש גונב . סנהדרין פה פו : והתעמר בו . סנהדרין פה : ומת הגנב . שם : השמר בנגע הצרעת . שבת קלב קלג מכות כב :

ספורנו

(ד) כי תועבה היא. כי זה דרך מבואר לנאוף שיגרש איש את אשתו לבקשת הנואף שיקחנה

רמבן

תדור נדר לאלהים אל תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם יאמר שאין חפץ בכסילים ההולכים לעשות מצוה כאשר ידרו נדרים רבים להיות להם זרוז למצוה שחשבו לעשות ולא יחשבו בלבם לא דעת ולא תבונה לאמר אולי לא תמצא ידי להשלים כל אלה אבל יחשוב כי הרצון אשר היה לו בעת נדרו יחשב לו לטובה ולפיכך יזהיר עוד אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא כלומר שלא תרבה בנדרים וכאשר לא תקריבם תאמר לפני המלאך האכזרי אשר ישולח בך כי שגגה היא שהייתי סבור להקריבם ובלב שלם נדרת אותם עתה לא מצאה ידך לעשות כן כי האלהים יקצוף על קול נדריך והבל המלאך הנזכר כל מעשה ידיך :

כד (א) אחרי אשר הטמאה. לרבות סוטה הנסתרת לשון רש"י. ופירושו אשה שזנתה תחת בעלה אבל הסוטה הנסתרת בלבד לא נודע שהיא טמאה ואינו עובר עליה בלאו הזה וכך מפורש בפרק ראשון של יבמות מאי ונסתרה נבעלה ואמאי קרי לה נסתרה ליסנא מעליא נקט ושאלו נבעלה בהדיא כתיב בה טומאה ונסתרה והיא נטמאה למיקם עלה בלאו ואם כן יאמר הכתוב לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה אחרי אשר הנטמאה

והנה הם שני לאוין במחזיר גרושתו משנשאת ויזהיר במחזיר אשתו שנטמאה בזנות. ועל דרך הפשט אחרי אשר הוטמאה לבעל הראשון ירמוז כי כל אשה ידעה איש אחר תחשב לו טמאה ואלו מצות מחודשות בגט ובחזירה. וטעם הלאו הזה כדי שלא יחליפו נשותיהן זה לזה יכתוב לה גט בערב ובבקר היא שבה אליו וזה טעם ולא תחטיא את הארץ להזהיר ב"ד על כך :

(ה) ולא יעבור עליו לכל דבר. דבר הצבא לכל דבר שהוא צורך הצבא לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה על פי כהן כגון בנה בית חדש ולא חנכו ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים לשון רש"י מדברי רבותינו. ואם כן יהיה עליו ועל הצבא הנזכר יאמר שלא יעבור האיש הזה על הצבא לכל דבר לא להיות פקוד על אנשי הצבא או מצביא את עם הארץ או לכל הצרים להם כגון סיפוק מים לא ישגיח עליהם רק בשמחתו והוא פירוש נכון :

(ח) השמר בנגע הצרעת. גם זו מצוה מבוארת יוסיף לאו בקוצץ בהרתו או גם בנותש הבהרות נגעו לכהן ובדין הנגעים עצמם לא הזכיר כהן

מִמִּצְרָיִם׃ ס י כִּי־תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה לֹא־תָבֹא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃ יא בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הַעֲבוֹט הַחוּצָה׃ יב וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ יג הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת־הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרְכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שביעי יד לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ חֵטְא׃ ס טז לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃

ל׳. ויו חסר · ל׳ ב׳ ר״פ · ד׳ (ע׳ מכין מידות) · ב׳ ומ״ל · פ״ו · ל׳ ר״פ וא׳ הסב אל תערי · ד׳ בליסגא כתורס · ב׳ · ב׳ ומ״ל

י אֲרֵי תַרְשֵׁי בְּחַבְרָךְ רְשׁוּת מִדְּעַם לָא תֵיעוֹל לְבֵיתֵיהּ לְמִיסַב מַשְׁכּוֹנֵיהּ׃ יא בְּבָרָא תְּקוּם וְגַבְרָא דְאַתְּ רָשֵׁי בֵיהּ יַפֵּיק לָךְ יָת מַשְׁכּוֹנָא לְבָרָא׃ יב וְאִם גְּבַר מִסְכֵּן הוּא לָא תִשְׁכּוּב בְּמַשְׁכּוֹנֵיהּ׃ יג אֲתָבָא תָתֵיב לֵיהּ יָת מַשְׁכּוֹנָא כְּמֵיעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוּב בִּכְסוּתֵיהּ וִיבָרְכִינָּךְ וְלָךְ תְּהֵי זָכוּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ יד לָא תַעֲשׁוֹק אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּנָא מֵאֲחָךְ אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ דְּבְאַרְעָךְ בְּקִרְוָךְ׃ טו בְּיוֹמֵיהּ תִּתֵּן אַגְרֵיהּ וְלָא תֵיעוֹל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי מִסְכֵּן הוּא וְלֵיהּ הוּא מָסַר יָת נַפְשֵׁיהּ וְלָא יִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ טז לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא יְמוּתוּן עַל פּוּם אֲבָהָן גְּבַרָא בְּחוֹבֵיהּ יְמוּתוּן׃

רש״י

זכיר העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים: (י) כי תשה ברעך. תחוב בחבירך: משאת מאומה. (שם) חוב של כלום: (יב) לא תשכב בעבוטו. לא תשכב ועבוטו אצלך: (יג) כבוא השמש. (ב״מ קיד קטו) אם כסות לילה הוא. ואם כסות יום החזירהו בבקר וכבר כתוב באלה המשפטים (שמות כב) עד בא השמש תשיבנו לו כל היום תשיבנו לו ובבא השמש תקחנו: וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה: (יד) לא תעשק שכיר. והלא כבר כתוב אלא לעבור על האביון בשני לאוין לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון ועל העשיר כבר הוזהר (ויקרא יט) לא תעשוק את רעך: אביון. (ויקרא רבה) התאב לכל דבר: מגרך. זה גר צדק: בשעריך. זה גר תושב האוכל נבילות: אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים: (טו) ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן: והיה בך חטא. (ספרי) מ״מ אלא שממהרין ליפרע ע״י הקורא: (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים ואם תאמר בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון

אבן עזרא

הנה ראיה על דרש אל תקרי מצורע אלא מוציא שם רע: (י) תשה. מגזרת נשה. ה״א מאומה נוסף כה״א לילה: לעבט. לקחת משכונו: (יג) תהיה צדקה. פירוש שתשקול חברך במאזני צדק עמך שישכב בעבוטו ועל דעת המעתיקים כי יש הפרש במקומות בין צדק לצדקה וטעם העבוט כבר פירשתיו בפרשת ואלה המשפטים ושם פירשתיו בשמלתו:(טו) ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. מצות לא תעשה לחזוק: ואליו. אל שכרו: הוא נושא את נפשו. להתפרנס ממנו על כן השכיר את עצמו: (טז) ותועי רוח שאלו איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקו׳ אחר אומר פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על

נמסר לעיל בסידרא אחריתי: בשלמתו ל׳ ור׳ בלישנא באורייתא וכל שאר קריאה דכוותא במ״ז שמלה וסימן נמסר בסדר והיה עקב גם עיין בסדר משפטים:

תולדות אהרן

משאת. מציעא קטו: לא תבא. מציעא קיג קטו מכות יו תמורה ו: בחוץ תעמוד. גיטין ג מציעא קיג: והאיש אשר אתה נושה. קמא ח מציעא קיג (גיטין מו): ואם איש עני. שם קיד: השב תשיב. שם לא מכות יו תמורה ו: ושכב בשלמתו. מציעא קיד: ולך תהיה צדקה. פסחים לא גיטין לז קדושין ח מציעא סב קיד נתרא יא שבועות מד: לא תעשוק שכיר. מציעא סא קיא: מאחיך או מגרך. מציעא קיא: ביומו תתן שכרו. שם קי קיא: ולא תבא עליו השמש. שם פז קיא: כי עני הוא. שם קיא: ואליו הוא נושא. שם ו קיב: לא יומתו אבות. יבמות עט קמא פח סנהדרין כז כח: ובנים לא יומתו. ברכות ז קמא פח סנהדרין כז: איש בחטאו. שם כז:

בעל הטורים

כי תשה ברעך סמך לצרעת לומר שעל ידי זה בא הצרעת שאומר לו חבירו השאילני כלי שלך והוא אומר אין לי ולמחר באים נגעים על ביתו וצוה הכהן ופנו את הבית והכל רואים שיש לו: לא תעשק שכיר סמיך לכי תשה לומר אפילו אם הוא חייב אל תאמר אעכבנו בחובי אלא פרע לו שכרו מיד ואח״כ גבה חובך: ה׳ אלהיך וסמיך ליה לא תעשק. לומר אם עשק העני כאלו עשק לה׳ דכתיב מלוה ה׳ חונן דל: ולא תבוא ג׳ במס׳. ולא תבוא עליו השמש. ולא תבא דמעתך. ולא תבוא עלינו רעה. ולא תבוא עליו השמש. כדי שלא תבא דמעתך. פי׳ שלא יבכה עליך שאין לו מה לאכול ולא תבא עליגו רעה שאל״כ יקרא עליך אל ה׳ ויבא עליך רעה: והיה בך חטא וסמיך ליה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לומר שפעמים בהעאך ימותו בניך:

רמבן

כאן אלא הזהיר בכאן רק ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים כאשר צויתים לפי שהכהנים זריזים הם ודי להם במה שצוה אותם כמו שפירשתי כבר: (ט) **זכור** את אשר עשה ה׳ אלהיך למרים. אם באת ליזהר שלא תלקה בצרעת לא תספר לשון הרע לשון רש״י. ולפי דעתי שהוא מצות עשה ממש כמו זכור את יום השבת לקדשו זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים זכור את אשר עשה לך עמלק כולם מצוה אם כן גם זה כמותם והוא אזהרה מלדבר לשון הרע יצוה במצות עשה שנזכור העונש הגדול שעשה ה׳ לצדקת הנביאה שלא דברה אלא באחיה גמול נפשה אשר אהבתו כנפשה ולא דברה בפניו שיבוש ולא בפני רבים רק בינה לבין אחיה הקדוש בצנעה וכל מעשיה הטובים לא הועילוה גם אתה אם תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי לא תנצל. ולשון ספרי כשהוא אומר ולא תעשו את כל המצות האלה הרי מה שכתוב בתורה אמור אם כן למה נאמר אם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה וכן הוא אומר זכור את יום השבת לקדשו יכול בלבך כשהוא אומר זכור הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור אל תשכח וגו׳ וכן הוא אומר זכור את אשר עשה ה׳ אלהיך למרים יכול בלבבך כשהוא אומר השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן הוא אומר זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלבבך כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך ופירושה כי אמלם השמר בנגע הצרעת מנגע הצרעת לשמור מאד שלא תבואך ולעשות בה ככל אשר יורו אתכם הכהנים וזכור את אשר עשה ה׳ אלהיך למרים שתהא מזכיר זה בפה תמיד. מכאן נראה שרבותינו יעשו אותה מצוה לא ספור ועלה בלבד להנצל מן הנגעים ואיך יתכן שלשון הרע שהוא שקול כשפיכות דמים לא תהיה בו בתורה לא תעשה גמו׳ או לאו הבא מכלל עשה אבל בכתוב הזה אזהרה גדולה בו להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר בין במתכוין להזיק ולהבזות בין שאין מתכוין להזיק כלל וזו מצוה מכלל תרי״ג מצות ושכחה בעל ההלכות וכל המונים המצות אחריו: (יב) **ואם** איש עני הוא. יקרא עני כאשר אין לו עבוט אחר כיוצא בו הא אלו היו לו שני כלים מאותו המין נוטל אחד ומחזיר אחד בין שהוא עני או עשיר בנכסים רבים:

(יד) **לא** תעשוק שכיר עני ואביון. ידבר הכתוב בהוה שהעניים והאביונים והגרים משכירים עצמם וכן אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וכן לגר ליתום ולאלמנה יהיה שהם העניים ברוב וכן בהרבה מקומות ידבר בהוה כמו לא תחסום שור בדישו לא תחרוש בשור ובחמור יחדו ובספרי אמר אם כן למה נאמר עני ואביון ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם. ודרשו מגרך זה גר צדק לעבור עליו בשני לאוין וטעם ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש על דרך הפשט ביאורו ממה שנאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר כי דרך הכתובים לדבר בהוה והמנהג לשכור הפועל ביום אחד ולערב הוא יוצא טרם בא השמש ויצוה הכתוב לפרעו ביומו בהשלים מלאכתו מיד ושלא תבא עליו השמש כדי שיקנה בשכרו לו ולאשתו ולבניו מה שיאכלו בלילה כי עני הוא כרובי הנשכרים ואל השכר הזה הוא נושא נפשו שיקנה בו מזון להחיות נפשו ילמד אותנו בכאן כי מה שאמר בתורה לא תלין פעולת שכיר אתך

ספורנו

שיקחהו לאיזה זמן ויטוב בעלה הראשון לקחתה: (י) משאת מאומה. אפילו שכר כתף וזולתו כשזקפה עליו במלוה כמו שקבלו רבותינו ז״ל: (טז) לא יומתו אבות על בנים. אפילו על חטא המורד במלכות (מציעא) שהיה מנהג מלכי קדם להרוג גם את בניהם שלא יקומו לשונאים למלכות כענין הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים. פי׳ שונאים כמו ויהי ערך. מכל מקום אסרה תורה למלכינו להרוג זה בשביל זה בהמלאת ה׳ על עמו וזה קיים אמציהו מלך יהודה כאמרו ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו ויהרוג את עבדיו המכים את המלך אביו ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה׳ לאמר

על בנים מלוה על ישראל ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד וכבר פירשתיו במקומו: (יח) וזכרת כי עבד היית. בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו ויש אלה המשפטים שכבר הזכירם לאבות גם יזכירם שנית לבנים: (יט) למען יברכך. כי נתת משלך במחשבה והשם יתן לך משלו באמת: (כ) כי תחבט. כמו

בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים: (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר (דברים טז) לא תטה משפט ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו: ולא תחבל. שלא בשעת הלואה: (יח) וזכרת. על מנת כן פדיתיך לשמור חקותי

ס יז לֹ֣א תַטֶּ֔ה מִשְׁפַּ֖ט גֵּ֣ר יָת֑וֹם וְלֹ֣א תַחֲבֹ֔ל בֶּ֖גֶד אַלְמָנָֽה׃ יח וְזָכַרְתָּ֗ כִּ֣י עֶ֤בֶד הָיִ֙יתָ֙ בְּמִצְרַ֔יִם וַיִּפְדְּךָ֛ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ מִשָּׁ֑ם עַל־כֵּ֞ן אָנֹכִ֤י מְצַוְּךָ֙ לַעֲשׂ֔וֹת אֶת־הַדָּבָ֖ר הַזֶּֽה׃ ס יט כִּ֣י תִקְצֹר֩ קְצִֽירְךָ֨ בְשָׂדֶ֜ךָ וְשָֽׁכַחְתָּ֧ עֹ֣מֶר בַּשָּׂדֶ֗ה לֹ֤א תָשׁוּב֙ לְקַחְתּ֔וֹ לַגֵּ֛ר לַיָּת֥וֹם וְלָאַלְמָנָ֖ה יִהְיֶ֑ה לְמַ֤עַן יְבָרֶכְךָ֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ בְּכֹ֖ל מַעֲשֵׂ֥ה יָדֶֽיךָ׃ ס כ כִּ֤י תַחְבֹּט֙ זֵֽיתְךָ֔ לֹ֥א תְפַאֵ֖ר אַחֲרֶ֑יךָ לַגֵּ֛ר לַיָּת֥וֹם וְלָאַלְמָנָ֖ה יִהְיֶֽה׃ כא כִּ֤י תִבְצֹר֙ כַּרְמְךָ֔ לֹ֥א תְעוֹלֵ֖ל אַחֲרֶ֑יךָ לַגֵּ֛ר לַיָּת֥וֹם וְלָאַלְמָנָ֖ה יִהְיֶֽה׃ כב וְזָכַרְתָּ֔ כִּי־עֶ֥בֶד הָיִ֖יתָ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם עַל־כֵּ֞ן אָנֹכִ֤י מְצַוְּךָ֙ לַעֲשׂ֔וֹת אֶת־הַדָּבָ֖ר הַזֶּֽה׃ ס

כה א כִּֽי־יִהְיֶ֥ה רִיב֙ בֵּ֣ין אֲנָשִׁ֔ים וְנִגְּשׁ֥וּ אֶל־הַמִּשְׁפָּ֖ט וּשְׁפָט֑וּם וְהִצְדִּ֙יקוּ֙ אֶת־הַצַּדִּ֔יק וְהִרְשִׁ֖יעוּ אֶת־הָרָשָֽׁע׃ ב וְהָיָ֛ה אִם־בִּ֥ן הַכּ֖וֹת הָרָשָׁ֑ע וְהִפִּיל֤וֹ הַשֹּׁפֵט֙ וְהִכָּ֣הוּ לְפָנָ֔יו כְּדֵ֥י רִשְׁעָת֖וֹ

ב' וחסרה בארץ מצרים · ח' בטעם בסיפרא · ז' · י"א מ"ל וכל תהלות דכוותה במ"ס · כ' · ב'. ל' מ"ל · ל' ומ"ל. ל' מ"ל בתורה. ז' בלישנא וכל יהושע בן נון דכוותה

יז לָא תַצְלֵי דִּין גִּיוֹר יִתַּם וְלָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא לְבוּשׁ אַרְמְלָא׃ יח וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּמִצְרַיִם וּפַרְקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּדָךְ לְמֶעְבַּד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ יט אֲרֵי תַחְצוֹד חֲצָדָךְ בְּחַקְלָא וְתִתְנְשֵׁי עוּמְרָא בְּחַקְלָא לָא תְתוּב לְמִסְבֵיהּ לְגִיוֹרָא לְיִתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי בְּדִיל דִּיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבַד יְדָךְ׃ כ אֲרֵי תַחְבּוֹט זֵיתָךְ לָא תְפַלֵּי בַּתְרָךְ לְגִיוֹרָא לְיִתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי׃ כא אֲרֵי תִקְטוֹף כַּרְמָךְ לָא תְעַלֵּיל בַּתְרָךְ לְגִיוֹרָא לְיִתְמָא וּלְאַרְמַלְתָּא יְהֵי׃ כב וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ לְמֶעְבַּד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין׃ א אֲרֵי יְהֵי דִין בֵּין גַּבְרַיָּא וְיִתְקָרְבוּן לְדִינָא וִידִינוּנוּן וִיזַכּוּן יַת זַכָּאָה וִיחַיְּבוּן יַת חַיָּבָא׃ ב וִיהֵי אִם בַּר חַיָּב לְאַלְקָאָה חַיָּבָא וְיִרְמְנֵיהּ דַּיָּנָא וְיַלְקְנֵיהּ קֳדָמוֹהִי כְּמִסַּת חוֹבְתֵיהּ

חובט חטים והוא פעל יחבט קלא בנין נפעל וככל אותיות אהחע"ר כאשר יבנה מהם בנין נפעל ואלה הם לא יאחר ולא יחסן ולא יהרג יעבד בו יראה כל זכורך כי כן המשפט: לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפים וכן ותעש בדים ותשלח פארות גם הוא כתוב באל"ף ואם נקרא בוי"ו וכן נודות יין: (כב) וזכרת. דבק עם לגר: (א) ושפטום. השופטים כמו לא יחבול ריחים: (ב) בן הכות. בחיר"ק כמו בן טן (ס"א בן) יקה והטעם כמו בן בליעל וכן שבן לילה היה והוא חייב להכותו לפי דעתי שהכה חבירו: והפילו השופט. בציווי וכן והכהו והעד לפניו: כדי רשעתו במספר. המכות היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרים ופחות ויותר והעד כדי רשעתו רק לא יוסיף על ארבעים לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת וי"א כי

אפילו יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עומר. ולא גדיש מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה: בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור: לא תשוב לקחתו. (פאה ח) מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב: למען יברכך. (ספרי) ואע"פ שבאת לידו שלא במתכוין ק"ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה: (כ) לא תפאר. (חולין קלא) לא תטול תפארתו ממנו מכאן שמניחין פאה לאילן: אחריך. זו (שם קלא) שכחה: (כא) לא תעולל. אם מצאת בו עוללות לא תקחנה (פאה לט) ואי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית וראיתי בגמרא ירושלמית אי זו היא כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות: (א) כי יהיה ריב. (ספרי) סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין תלמוד לומר והיה אם בן הכות הרשע. פעמים לוקה ופעמים אינו לוקה ומי הלוקה למוד מן הענין: לא תחסום שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה (מכות יג): והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה: לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו (מכות כב): במספר

ידיך י"א מלאים וסימן נמסר באיוב סימן י"ד סוף מענה אמנם כי אתם עם: תעולל ב' וסימן וכרמך לא תעולל ופרט. כי תבצר כרמך לא תעולל: אל המשפט ט"ו זוגין מן ג' ג' חד אל וחד על וסימן נמסר במסרה רבתא: בן ז' חסר בלישנא וסימן

תולדות אהרן ולא תחבול. בבא מציעא קיג קטו סנהדרין כא: כי תקצור. סוטה מה. חולין קלא: ושכחת עומר. שם סוטה שם מציעא יא (פאה יז יח יט כ מעשרות ג): לא תשוב לקחתו. מציעא שם חולין קמא: לגר. חולין קלא: כי תחבט זיתך. שם: לא תפאר. (פאה כ): כי תבצר כרמך. פאה ו חולין קלא (שם יז): ושפטום. סנהדרין י: והצדיקו. שם עא מכות ב: והרשיעו. סנהדרין שם מכות שם: והיה אם בן. כתובות לג לה סנהדרין י לג עא מכות ב ה: והפילו השופט. מכות יג כב כג תמורה ג (תו...ת מד כתובות כו): כדי רשעתו. כתובות לב לז קמא פג מכות ד יג:

בעל הטורים במטאו יומתו לא תטה. לומר כל המטה דין חייב מיתה: גר יתום. ולא אמר גר ויתום לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי: ולא תחבל בגד אלמנה וזכרת כי עבד היית במצרים הזכיר זה על לא תחבל לומר שתזכור שהיית עבד ונתתי לך חן בעיני מצרים והשאילו לך כלי כסף וזהב ושמלות ע"כ אני מצוך לא תחבל: סמיך כי תקצר קצירך בשדך ללא תטה משפט לומר לך צריך שתדע לך משפט הקציר כהוית דתנן שתים לקט שלש אינו לקט: למען יברכך וסמיך ליה כי תחבט זיתך לא תפאר אחריך. לומר לך בזכות סימן ברכה: וסמיך זית לבדם לומר לך כשם שמניחין פאה בשדה כך צריך להניח באילן: גבי כרם כתיב וזכרת. ע"ש זכרו כיין לבנון: כי יהיה ריב סמיך ריב ללקט שעיי לקט שכחה ופאה מריבים עניים זה עם זה: במשפט ושפטום השופט. לומר שמכות בשלשה: והיה אם בן הכות הרשע. בן הוא לשון בינה לומר לך שצריך בינה בענין האומד שאומדין אותו כמה מכות ראוי לקבל. ושיכו אותו מכות הראויות לסבלם וכן דברי אגור בן יקה בהגר הבינה והקיהה וכן יהושע בן נון שהיה מלא הבינה ובינה: והפילו השופט. והפילו בגי' כפול שצריך שתהיה הרצועה כפולה: כדי רשעתו במספר. הכא כדי רשעתו במספר. ואידך והבינם ידו והכא כדי גאולתו בגאל ונמצא:

ספורנו

לאמר לא יומתו אבות על בניו ובנים לא יומתו על אבות: (יז) לא תטה משפט גר יתום. בעת היות הזכר באלו שלא יסתתמו טענותם מפני בהלותם ופתח פיך לאלם ... יתומים הראוי: (יח) ויפדך ה' אלהיך משם. שהשגיח על שפלותכם ונכנס עמכם לפנים משורת הדין לפדותכם כאמרו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: (כב) וזכרת כי עבד היית. והיית צריך אז לעוללות בציר: (ב) והפילו השופט. ימתח

רמבן

אתך עד בקר הכונה בו שתפרענו ביומו שאם לא תפרענו בלאתו מתלאכתו מיד הנה ילך לביתו וישאר שכרו אתך עד בקר וימות הוא ברעב בלילה וכן כי היא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב יזכיר טעם המצוה ברובי הלאוין. ורבותינו פירשו כי הכתוב בתורה עד בקר בשכיר יום ושב לבאר בכאן דין שכיר לילה והנה לכל אחד זמן לפרעון שנים עשר שעות והוא האמת בקבלה והגאות בטעם נכון:

(יח) וזכרת כי עבד היית. על דעת כן פדיתיך לשמור חקותי אפילו בדבר שיש בו חסרון כיס לשון רש"י. והנכון שהוא חוזר על אזהרות הגר וכבר פירשתי טעמו:

כה (א) כי יהיה ריב בין אנשים. על דרך קבלת רבותינו שהמלקות הוא בחייבי הלאוין מה ענין לו בריב אשר בין שני האנשים האוכל נבלה בביתו לוקה וכן הזורע שדהו או כרמו כלאים והבא על אחת מהנשים האסורות בלאו וכל שאר הלאוין ועוד מה טעם והצדיקו את הצדיק לפיכך דרשוהו בעדים זוממין יאמר הכתוב כי כאשר יהיה ריב בין שני אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום על פי שני עדים כאשר נצטוו ואחרי כן יצדיקו את הצדיק וירשיעו את הרשע שלא כמשפט הראשון והיה אם בן הכות הרשע שלא נוכל לקיים בו ועשיתם לו

רשי

במספר. (שם) ואינו נקוד במספר למד שהיא דבוקה לומר במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת: (ג) לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו: ונקלה אחיך. כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך: (ד) לא תחסם שור. (ב"מ לד) דבר הכתוב בהווה והוא הדין לכל בהמה חיה ועוף העושי' במלאכה שהיא בדבר מאכל אם כן למה נאמר שור להוציא את האדם: בדישו. (שם פט) יכול יחסמנו מבחוץ תלמוד לומר לא תחסום שור מכל מקום ולמה נאמר דיש לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגדולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ שאין גדולו מן הארץ יצא הלש והמקטף שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר: (ה) כי ישבו אחים יחדו. (יבמות יז) שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו: יחדו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם: ובן אין לו. (שם כב) עיין עליו בן או בת או בן הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת: (ו) והיה הבכור. גדול האחים הוא מיבם אותה: אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת: יקום על שם אחיו. זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו: ולא ימחה שמו. (שם כד) פרט לאשת סריס ששמו מחוי: השערה. כתרגומו לתרע בית דינא: (ח) ועמד. בעמידה: ואמר. (סוטה לב) בלשון הקודש ואף היא דבריה בלשון הקודש: (ט) וירקה בפניו. (יבמות קו) על גבי קרקע: אשר לא יבנה. מכאן למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה: ונקרא

אבן עורא

כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות וכלם במספר ארבעים. וטעם ונקלה אחיך. שהוא דבר ידוע וגזירה מהשם להיות ארבעים לסבול הסובל כדין שמים ולא בחפץ השופט: (ד) בי"ת בדישו. אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צרך: (ה) כי ישבו אחים יחדו. גם הם אמרו כי איננם אחים ממש כי אם קרובים והביאו ראיה מבועז ולא אמרו כלום כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה ומה טעם להזכיר יחדו ואם היו במדינה אחת או בחצר אחד או שהיו אוהבים זה את זה ואמר כי הנה הכתוב אמר ויבמה וזה אות כי איננה יבמה כי אם בשם כמו שבה יבמתך והנה מאלו ונסתכלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויבם אותה והוא יבמה גם יבמתך בעבור היותן לשני אחים וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו למשה שהם מצות לא תעשה לא היו אסורות קודם לכן ואילו היה אדם מונע עצמו מהן קודם משה לא היה הדבר רע בעיני השם אף כי שכתב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא מצאנו נביא שהזהירם והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע בעיני ה' על כן אנחנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש: ובן אין לו. כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה. ופירוש יחדו. כדברי המעתיקי': לאיש זר. פירוש החוצה אם ירצה היבם: (ו) הבכור אשר תלד. יקרא בשם אחיו ולא ימחה שמו. על הנחלה ידבר וכבר פירשתי אשר תלד בפסוק לעם נכרי: (ז) יבמי. האמת כי היו"ד סימן הפעול: (ח) ועמד ואמר. עד שישמעוהו הזקנים: (ט) וחלצה. כמו חלצו שד והטעם תסיר: בפניו. מפורש

מקרא ותרגום

במספר: ג ארבעים יכנו לא יסיף פן־יסיף להכתו על־אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך: ד לא־תחסם שור בדישו: ס

ה כי־ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין־לו לא־תהיה אשת־המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה: ו והיה הבכור אשר תלד יקום על־שם אחיו המת ולא־ימחה שמו מישראל: ז ואם־לא יחפץ האיש לקחת את־יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל־הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי: ח וקראו־לו זקני־עירו ודברו אליו ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה: ט ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא־יבנה את־בית אחיו:

(מסורה: ב' ר"פ — יו"ד כ"כ — ב' כבוד מואב — ג' ומ"ל — ב'. כ"ס — ע"ו — ג' — ג'. ד' מ"ל בתורה — פ' וחסר — ג'. ג' — ג' — ג' — ג' — ג'. ג' — ג' — ד'. ד')

במנין: ג ארבעין ילקיניה לא יוסיף דלמא יוסיף לאלקיותיה על אלין מחא רבא ויקיל אחוך לעינך: ד לא תחוד פום תורא בדישיה: ה ארי יתבון אחין כחדא וימות חד מנהון ובר לית ליה לא תהי אתת מיתנא לברא לגבר אוחרן יבמה ייעול עלה ויסבה ליה לאנתו ויבמינה: ו ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מיתנא ולא יתמחי שמיה מישראל: ז ואם לא יצבי גברא למסב ית יבמתיה ותסק יבמתיה לתרע בית דינא לקדם סביא ותימר סריב יבמי לאקמא לאחוהי שמא בישראל לא צבי ליבמותי: ח ויקרון ליה סבי קרתיה וימללון עמיה ויקום ויימר לא רעינא למסבה: ט ותתקרב יבמתיה לותיה לקדם סביא ותשרי סיניה מעל רגליה ותרוק באפוהי ותתיב ותימר כדין יתעביד לגברא דלא יבני ית ביתא

מסורה

במסרה רבתא: ארבעים ב' ר"פ וסימן ארבעים יכנו. ארבעים שנה אקוט: יסיף י"ד כתיב כן וסימן נמסר בשמואל ב' סוף סימן ג' גבי פרשת דקינת דוד על אבנר: ונקלה ב' וסימן ונקלה אחיך. ונקלה כבוד מואב: הבכור ד' מלאים וסימן נמסר בסדר מקץ: השערה ג' נמסר לעיל בריש סידרא: ככה יעשה ד' וסימן ככה יעשה לשור האחר. ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה. והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו. ויקרא לפניו ככה

תולדות אהרן

ארבעים יכנו. כתובות לב מכות כב כג: לא יוסיף. כתובות לג מכות כג: ונקלה אחיך. מגלה ז' סנהדרין י מכות כג: לא תחסום שור. יבמות ד מציעא פח צ מכות כג מעילה יג (תרומות מו מעברות ג חלה נח): כי ישבו אחים. יבמות ד יז כד קיא בתרא קיט מכות כג נדה מד (יבמות ב ג ו ז קדושין נא כד): ומת אחד. יבמות כד: ובן אין לו. שם כב לה פז נדה שם: לא תהיה. יבמות יג לב קדושין עו בכורות יח: יבמה יבא עליה. יבמות ג כז ל לט נד כתובות פב: ולקחה לו לאשה. יבמות ח יט כ לט כתובות פב קדושין פב: והיה הבכור. יבמות יב כד מ בתרא יב בכורות נב (יבמות ו): יקום על שם. יבמות כד מ בכורות נב: ואם לא יחפוץ. יבמות כ לט מא מד קה נדה לב נב: ועלתה יבמתו. יבמות כ קא: מאין יבמי. יבמות קו קדושין ד סנהדרין מט (יבמות ו): להקים לאחיו. יבמות כד קיא: אבה יבמי. שם קו: וקראו לו. שם מד קא קו סנהדרין לו מט: ודברו. יבמות קא: לא חפצתי לקחתה. מועד קטן כא יבמות קו סנהדרין מט: לעיני הזקנים. יבמות קא קו: וחלצה נעלו. שם קב קג קו קדושין יד (יבמות יב): מעל רגלו. יבמות קד ערכין יט: וירקה בפניו. יבמות קו סנהדרין מט: וענתה ואמרה. סוטה לב לג: ככה יעשה. יבמות קד קה קו קדושין יד סנהדרין פט (מועד קטן פב): אשר לא יבנה. יבמות מז:

בעה"ט

בעה"ט ונקלה ב' במסרה. הכא ונקלה אחיך לעיניך. ואידך ונקלה כבוד מואב. כיון שנקלה כבודו שלא לבזותו יותר. אחיך בגי' זכל. שאם נתקלקל ברעי פטור: ונקלה אחיך לעיניך וסמיך ליה לא תחסם. רמז שצריך ליתן לפני הבהמה מכל מין ומין: סמך לא תחסם שור למלקות. לומר שרצועה שמלקין בה היא של עגל משום ידע שור קונהו וזה לא ידע קונו לפיכך יפרע ברצועה של עגל: כי ישבו אחים יחדו. סמיך ללא תחסם לומר לך יבמה שנפלה לפני מוכה שחין אין חוסמין אותה: ובן אין לו. ס"ת אונן עם אל"ף דאין כלומר לא יעשה כאונן שהיה כו' ולכך סמיך ליה בדישו. לאשה ויבמה בגימטריא ויבמה בעל כרחה: אל הזקנים. ה' זקנים לומר לך שנאום יבום בה': וירקה בפניו. לפי שהרוק דומה לפיו כלומר שאינו מכון לקיים זרע:

רמבן

לו כאשר זמם לעשות לאחיו ויהיה זה כגון שהעידו עליו שהוא בן גרושה או עבד או ממזר או שהעידו עליו שעבר על אחד מן הלאוין ילקה ארבעים. ויתכן שיהיה ריב בין אנשים וילקה בו כגון שחבל בו בפחות משוה פרוטה או שקלל חבירו בשם או שמשכן אותו בדברים שעושים בהם אוכל נפש וכיוצא בהם ודבר הכתוב בהוה כי בעל הריב יגישו לב"ד ועל ידו ילקה וטעם הארבעים כפי מדרשו לפי שעבר על התורה שנתנה בארבעים יום וגרם מיתה לעצמו שנוצר לארבעים יום ילקה ארבעים ולא ידי עונשין:

ענין היבום וסודו והחליצה וטעמה כבר הזכרתיו: (ו) וטעם והיה הבכור אשר תלד. יקום על שם אחיו המת איננו כפשוטו שיקראו הבן הראשון בשם המת ראובן או שמעון כמוהו שהרי בבועז נאמר כן ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ולא קראו אותו מחלון אבל הכתוב הזה על דרך האמת הבטחה והנה הוא כפשוטו. וסמכו בו רבותינו מדרש שיהא גדול האחים מיבם ושהאילונית איננה מתיבמת

ספורנו

ימחה על העמוד: (ג) מכה רבה. שלא יוכל לסבלה: ונקלה אחיך. שיתקלקל ברעי או במים מרוב הכאב: (ה) ויבמה. יסיר אותה מהיות עוד יבמתו אבל תהיה כאשתו לכל דבר אפילו לגרשה בגט ולהחזירה: (ו) ולא ימחה שמו מישראל. שיהיה הולד נחשב אצל ה' יתעלה קום פריה ורביה למת שהרי נולד על ידי קדושין של מת ואין היבם צריך לקדשה קדושין אחרים וזה מאם אונן בשנאתו את אחיו ובזאת היה עליו קצף: (ט) ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. ראוי הוא יבן

מפורש בדברי הקבלה שהוא כמו לפניו ודרך הפשט לפני הנעל כמו והיא כתובה פנים ואחור: (יא) כי ינצו. הפך כי ישבו אחים יחדו ואלה האנשים זרים או אחים: במבשיו. כיליו מגזרת בושה והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה גם הוא מקום מסוכן: (יב) וקצתה את כפה. כמו עין תחת עין אם לא תפדה כפה תקון: לא תחום עינך. אם היתה עניה: (יג) בכיסך. מקום למאזנים או יוצא מן הכיס בדרך רמאות והראשון הוא נכון והטעם כיס אחד יהיה לכלנו משקל אחד ומגזרת תכוסו על השה ואם הוא משורש אחר ורבים פירשו כמו חריט ואין צורך: (טו) שלמה. שלא יהיה מקום חסר ואיפת צדק להיותה כמדת השוק: למען יאריכו ימיך. כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד כי הצדק כבנין והעוות כהריסות ברגע יפול הקיר: (טז) כל עושה אלה. איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עושה עול בפה ובמעש' בסתר או בגלוי: (יח) אשר קרך. מגזרת כל הקורות אותם: ויזנב בך. כרת זנבך והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים וכן כבש כשב: ואתה עיף. כי ברפידים בא והטעם צמא למים כי כן כתוב: ויגע. מן הדרך: ולא ירא. שב אל עמלק והוא פעל עבר כמו כי כבד ממך כי זקן יצחק כאשר אהב: (יט) בהניח ה' אלהיך. הטעם כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ ממלחמה מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק. זהו והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק ודברי התורה כלל ודברי שמואל הנביא פרט: לא תשכח. אחר זכור לחזוק וכן משפט מלות רבות בתורה:

י וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ
הַנָּעַל׃ ס יא כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים
יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת
הָאֶחָד לְהַצִּיל אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד
מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה
בִּמְבֻשָׁיו׃ יב וְקַצֹּתָה אֶת־כַּפָּהּ
לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃ ס יג לֹא־
יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה
וּקְטַנָּה׃ יד לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ
אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה׃
טו אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ
אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ
לְמַעַן יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ טז כִּי
תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה
אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל׃ פ מפטיר
יז זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק
בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃
יח אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־
הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ
וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃ יט וְהָיָה בְּהָנִיחַ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ
מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ
נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה
אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם
לֹא תִּשְׁכָּח׃ פ פ פ

ק"י, עלי סימן

כ' כתרי ליבנא לבא | ל' וא' קרבה שנת השבע | כ' | ל' וחסר ל' וחסר ב' | ו' חסרים יו"ד תנין | ד' מ"ל בתורה | ד' | ל' בתורה | ל' וכ"כ | ח' כלישנא ל' | ל' וא' כיוס כניח | ל' | ל' וחד לא תשכח את אמתך

דַאֲחוּהִי׃ י וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ
בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית שְׁרֵי סֵינָא׃
יא אֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין כַּחֲדָא
גְּבַר וַאֲחוּהִי וְתִתְקְרַב אִתַּת
חַד לְשֵׁיזָבָא יַת בַּעְלַהּ מִיַּד
מָחוֹהִי וְתוֹשִׁיט יְדַהּ וְתַתְקֵף
בְּבֵית בַּהְתְּתֵיהּ׃ יב וְתָקוּץ
יַת יְדַהּ לָא תְחוּס עֵינָךְ׃
יג לָא יְהֵי לָךְ בְּכִיסָךְ מַתְקַל
וּמַתְקַל רַב וּזְעֵיר׃ יד לָא
יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא
וּמְכִילָא רַבְּתָא וּזְעֵרְתָּא׃
טו מַתְקְלִין שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט
יְהוֹן לָךְ מְכִילָן שַׁלְמִין
דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ בְּדִיל
דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל אַרְעָא דַּייָ
אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ׃ טז אֲרֵי
מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל
עָבֵיד אִלֵּין כָּל עָבֵיד שְׁקָר׃
יז הֱוֵי דְכִיר יַת דַּעֲבַד לָךְ
עֲמָלֵק בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן
מִמִּצְרָיִם׃ יח דְּעָרְעָךְ
בְּאָרְחָא וְקַטֵּיל בָּךְ כָּל
דַּהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בָּתְרָךְ וְאַתְּ
מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי וְלָא דָחֵיל מִן
קֳדָם יְיָ׃ יט וִיהֵי כַּד יְנִיחַ
יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי
דְבָבָךְ מִסְּחוֹר סְחוֹר בְּאַרְעָא
דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא
לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יַת דָּכְרָנָא
דַּעֲמָלֵק מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא
לָא תִתְנְשֵׁי׃
פ פ פ

(י) ונקרא שמו וגו'. (שם) מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל: (יא) כי ינצו אנשים. (ספרי) סופן לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מצות: (יב) וקצתה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחום ונאמר להלן בעדים זוממין (דברים יט) לא תחום מה להלן ממון אף כאן ממון: (יג) גדולה וקטנה. (ספרי) גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה: (יד) לא יהיה לך. אם עשית כן לא יהיה לך כלום: אבן ואבן. משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך. אם עשית כן יהיה לך הרבה: (יז) זכור את אשר עשה לך. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב שנאמר (משלי יא) מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון: (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה. דבר אחר לשון קרי וטומאה שהיה מטמאן במשכב. דבר אחר לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו כל האומות יראים להלחם בכם ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרי'. משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אע"פ שנכוה הקרה אותה בפני אחרים: ויזנב בך. מכת זנב חתך מילות וזרק כלפי מעלה: כל הנחשלים אחריך. חסרי כח מחמת חטאם שהיה הענן פולטן: ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב (שמות טז) ויצמא שם העם למים וכתיב אחריו ויבא עמלק: ויגע. בדרך: ולא ירא. עמלק אלהים מלהרע לך: (יט) תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה:

בעל הטורים

כי ינצו אנשים. סמיך כי ינצו לחלוץ הנעל שמי חליצה מריבה באה כדאמרינן כיון שבנים לבניך שלום על ישראל דהפטרה מחליצה ומיבום: והחזיקה ב' במסרה. והחזיקה במבושיו ואידך והחזיקה בו ונשקה לו שעיזה פניה דוקא אם החזיקה במזיד כדכתיב העיזה פניה ותאמר לו אבל אם בשגגה פטורה: כפה ב'. וקצותה את כפה לא תחום עינך ואידך כפה פרשה לעני. מה להלן ממון אף כאן ממון: עינך לא יהיה לך בכיסך. לומר לך שלא יתכל בכיס מבושיו ובערותו די"א עינך לא יהיה לך בכיסך למנות מה שבו כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין: וקצותה את כפה וסמיך ליה לא יהיה לך בכיסך לומר דוקצותה את כפה הוא ממון דבר המוטל בכיס: אשר קרך בדרך. קרך בגי' סרס: ויזנב בך. בגימ' זה מלה: כל הנחשלים אחריך. בגימטריא זה שיש בטנו של דן:

יעשה. חלוץ ב' בב' לישני וסימן ועבר לכם כל חלוץ. בית חלוץ הנעל: והחזיקה ב' והחזיקה במבשיו. והחזיקה בו ונשקה לו: עינך ו' חסר וסימן נמסר בסדר ראה: גדולה ד' מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר בלק: וצדק ד' וסימן אבן שלמה וצדק יהיה לך ב' בו. אם עשק רש וגזל משפט וצדק. עשיתי משפט וצדק: יאריכו ל' בתורה. קרך ל'. ויזנב ל'. הנחשלים ל':

תולדות אהרן ונקרא שמו. שם קב קו קדושין יד סנהדרין מט: בישראל. יבמות קא: בית חלוץ הנעל. יבמות מד קדושין יד: כי ינצו אנשים. קמא פח סנהדרין פו: ושלחה ידה. קמא כז כח: והחזיקה. בס פו: וקצתה את כפה. שם כח: איפה ואיפה. בתרא פט: אבן שלמה. שם פח ע: איפה שלמה. שם פט: כל עושה אלה. שם פח: זכור. מגלה כט ל: עשה לך עמלק. עקידה ש' מד: עיף ויגע. מועד קטן ב: והיה בהניח. סנהדרין כ: תמחה את זכר. בתרא כא: מתחת השמים. עקידה ש' נא:

ספורנו

הוא לזה הבזיון מאחר שלא חפץ להשלים בנין הבית שהתחיל לבנות אחיו בקדושיו כאמרם זכרונם לברכה (שבת קיח) לא קראתי לאשתי אלא ביתי: (יא) וקרבה אשת האחד להציל את אישה. אף על פי שהיבמה מצווה לבזות את אחי בעלה על שלא חס על בעלה לא הותר לאשה לבייש את הנלחם עם בעלה: (יד) לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה. אחר שהזכיר דרכי הצרעת שהיה בישראל הזהיר שלא בלבד שנא האל את עוות הדין אבל ישנא גם כן המחזיק בכלים מוכנים לעשות עול ושצריך להרחיק אותם הכלים פן תגעל נפשו תוהו כאמרו כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה: (יט) תמחה את זכר עמלק. משור עד שה תגמל ועד חמור כמו שאמר לשאול וזה כדי להנקם מעמלק על שהעיז פניו באל יתעלה כמקנאים לכבודו:

רמבן

וכן אשת הסריס שאמו מחוי וזה טולו אסמכתא כי האילונית ואשת הסריס מגופיה דקרא נפקא:

(יז) זכור את אשר לך עמלק. כבר הזכרתי המדרש שדרשו בו בספרי יכול בלבבך כשהוא אומר תשכח הרי שכחת הלב אמורה הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך וכן בספרי זכור את אשר עשה לך עמלק בפה לא

לא תשכח בלב. ולא ידעתי מה היא הזכירה הזו בפה אם לאמר שנקרא פרשת עמלק בציבור ומצינו למדין מן התורה בשניה זכור ויהיה סמך למקרא מגלה מן התורה. והנכון בעיני שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים ונספר זה לבנינו ולדורותינו לומר להם כך עשה לנו הרשע ולכך נצטוינו למחות את שמו וכן במעשה מרים נצטוינו להודיעו לבנינו ולספר בו לדורות ואע"פ שהיה ראוי גם להסתירו שלא לדבר בגנותן של צדיקים אבל צוה הכתוב להודיעו ולגלותו כדי שתהא אזהרת לשון הרע שומה בפיהם מפני שהוא חטא גדול וגורם רעות רבות ובני אדם נכשלים בו תמיד כמו שאמרו והכל בלשון הרע:

כלי יקר

פרשת תצא

כי תצא למלחמה על איביך וגו'. איביך ביו"ד לשון רבים ואח"כ אמר ונתנו הל"ל ונתנם. על אויביך כנגד אויביך הל"ל. ובילקוט מסיק בשם הספרי וז"ל על אויביך כנגד אויביך ונתנו ה' אלהיך בידך אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך. ולא הבנתי דבריו מהו האמור בענין אם זה הוא שאמר וגלחה את ראשה וגומר הרי כבר הוא נתון בידו קודם שעשה האמור בענין כי איך ישבה ממנו שבי אם עדיין אינו נתון בידו ואף את"ל שאין ראיה מן השבויה כי לפעמים ישבו שבי במלחמה אף אם עדיין אין האויב מסור בידו וראיה מן וישב ממנו שבי הנאמר בפרשת חקת מ"מ קשה מנא ליה לומר כן לפרש ונתנו סוף שיתנו בידך שמא פירושו שיתנהו לאלתר בידך. ונראה שקשה לבעל מדרש זה ונתנו ונתנם הל"ל אלא ודאי שמדבר באויב אחד פרטי שהיה בכלל אויביך הרבים שהזכיר כבר ומי הוא זה ואיזה הוא אין זה כ"א נר ואויב פנימי והוא שטן הוא יצה"ר המקטרג ביותר בשעת הסכנה במלחמה כמבואר למעלה בפרשת שופטים בפסוק כי תצא למלחמה ועליו אמר ונתנו ה' אלהיך בידך וא"כ קשה איך הוא מבטיחו שיתנו הקב"ה בידו הרי אחר זה נאמר ענין אשת יפת תואר שלא דברה תורה אלא כנגד היצה"ר כו' והרי אנו רואין שעוד טומאתו בו שהרי לא עצר כח לעמוד כנגד יצרו עד שהכשילו ביפת תאר זו ואיה הבטחת ונתנו ה' בידך. ע"כ פירש ונתנו סוף שיתנו בידך כי אם תעשה כל האמור בענין מגלוח ראשה וגולה מה כתיב אחריו והיה אם לא חפצת בה פירש"י הכתוב מבשרך שסופך לשונאה ואז ודאי יצרו מסור בידו כשישנא אותה ועיקר תחבולה זו הוא כדרך שנאמר טוב ללכת אל בית אבל וגומר כי על ידי זה יזכור יום המיתה ואז ודאי אזיל היצה"ר וכשהיא בוכה ומתאבלת על אביה ואמה הרי הוא יושב בבית אבל תמיד וע"י זה יזכור ליצרו יום המיתה ואז ודאי אזיל ואז תשקוט תאותו ועי"ז ישנאה ולפי שמבשרך שסופך לשונאה לכך אמר סוף שה' אלהיך נותנו בידך. ומטעם זה הוצרך לפרש על אויביך כנגד אויביך כי לשון על לא יצדק כ"א בשתם מלחמה הבאה מן השמים מעל כי בשתם מלחמה מן השמים נלחמו הכוכבים ממסלותם. אמנם מדקאמר ונתנו לשון יחיד בעל כרחך אתה צריך לפרשו על היצה"ר וא"כ כשאמר כי תצא למלחמה על אויביך לשון רבים ודאי כלל בזה שני מינים אויבים הן אויב חיצוני הן אויב פנימי המקטרג בשעת סכנה. ויש ראיה לזה כי בפרשת שופטים כתיב כי תצא למלחמה על אויבך בלא יו"ד אצל הבי"ת וזה מדבר בסתם אויב לבד וכאן נאמר אויביך ביו"ד המורה על אויבים רבים ודאי כלל החיצוני והפנימי יחד. ואמר ונתנו אחד מהם יתן תחלה וזה ודאי היצה"ר שאם אין יצרו נתון בידו תחלה אינו יכול לנצח אויב חיצוני זה כל זמן שהוא מלוכלך בחטא. ע"כ הוצרך לפרש על אויביך כנגד אויביך כי המלחמה שעם היצה"ר אינה באה מלמעלה כ"א האדם צריך להיות המתחיל וה' יגמור ע"י זהו שאמר סוף שה' אלהיך נותנו בידך סוף היינו אחר כל המעשים שתעשה מעניני נצוח ותחבולות נגד יצרך וה' ישלח עזרו לסוף אבל בסתם מלחמה הדבר בהפך כי קודם אשר הכינות לבך לצאת למלחמה כבר נלחמו עמו מן השמים ואתה הגומר כדי שתקרא על שמך:

כי תצא למלחמה וגומר. מהו כי תצא הל"ל כי תלך או כי תלחום ומהו למלחמה ללחום מבעי ליה כי למלחמה משמע שאין אתה לוחם כ"א למען ראות המלחמה באת. על אויביך כנגד מבעי' ליה. ושבית שביו כפל הלשון ואע"פ שאמרו רז"ל שבא לרבות כנענים שבתוכו מ"מ הל"ל ושבית שבי שביו למה לי. והנה מקום אתי לפרש זה בשני פנים. הא' הוא כדרך שפי' הרמב"ן פרשה זו על פסוק כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע היינו דבור רע והוא לשון הרע כדי שלא יהא ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים. וזהו דבר שכשאין שלום בין הלוחמים הרי הם מנוצחים כמו שקרה לפריצי ישראל בבית שני. לכך אמר כי תצא בלשון יציאה מיעט המלחמה הפנימית תוך העיר לומר שדווקא בצאתך העיר תפרוש כפך למלחמה אבל בתוך העיר יהי' שלום ביניכם ודווקא לנולחמה תצא ולא ממלחמה. ודוקא על אויביך תצא ולא על אוהביך לרעך כמוך ושבית שביו של השונא ולא שתבקש לצוד את חבירך במצודתך כי כל אלו דברים המזיקין במלחמה ואם את כל אלה תעשה אז ונתנו ה' אלהיך בידך אבל לא זולת זה. הדרש השני שבא לבטל דעת יצרך הרע אשר ישיאך לומר הלא שבויה זו באתה לידי ע"י כחי ועצם ידי ונכנסתי בסכנת המלחמה עד שנצחתי ולמה יטיל ה' עלי כל התנאים הללו מגלוח וגוול על כן הקדים לו לומר שקר אתה טוען כי לא בכוחו יגבר ורק את אשר הורישך ה' אותו תירש ואין אתה הלוחם רק כי תצא מביתך לראות המלחמה אשר קדמך כבר מן השמים הכוכבים ממסלותם וז"ש למלחמה לאותה מלחמה שהתחלתה היתה כבר על אויביך עליו ממש מן השמים מעל ולא מכנגד ממך כי כבר ישלח ה' מליו ויפילם ושבית שביו של הקב"ה כי כבר נשבית ע"י המלחמה ויען כי חפץ ה' לעשות לך שם ותפארת בכל הארץ שתקרא המלחמה על שמך ע"כ ונתנו ה' אלהיך בידך כי כפי הנראה לכל העמים כאלו ידך עשו ויכלו להם אבל האמת אינו כן כי יד ה' עשתה זאת מפני הכבוד נתנו בידך:

וראית בשביה וגומר. לרבותא נקט בשביה כי מה לאשה במלחמה. ודאי לשם זנות הובאה הנה וע"כ היה מן הראוי שתמאס בה כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים ואם ישיאך יצרך על כל פנים וחשקתה בה. ואז ולקחת לך לאשה מלת לך מיותרת אע"פ שרז"ל דרשו לך ולא לאביו או לבנו מ"מ נוכל לפרש כפי הפשט לך ולא לזרעך כי תועלת מדומי זה אינו כי אם לך אבל לזרעך אדרבה הדבר מזיק כי לסוף יהיה לך מינה בני דלא מעלי והיינו בן סורר ומורה. והבאתה אל תוך ביתך היינו חדר לפנים מחדר כסות עינים לחרפתך שלא תגלה רעתך בקהל. וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה וגו' פי' הרמב"ן שהכל עניני אבילות המה ועיקר תחבולה זו כדי שיהי' הוא בבית אבל ויזכור ליצרו יום המיתה כענין שאמרו רז"ל הרואה שיצרו מתגבר עליו ילבש שחורים ויתעטף שחורים כו' ואולי אזיל יצרו ע"י זכירת האבילות. ואמר כאן שאם בכל אלה לא יוסר והוא עומד בחשק תאותו אז תבא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה לך לבד היא נאותה ואתה נאה לה כי כמותה כמוך. והיה אם לא חפצת בה מבשרך שסופך לשנוא אותה מלת והיה י"א שמורה על הוודאי שכך יהי' ולפי דרכנו נגזר ודאי זה מלשון רז"ל שע"י זכירת יום המיתה ודאי אזיל היצה"ר ואז ממילא תפסק התשוקה. וקרוב לשמוע שדייק רש"י ממלת חפצת לשון עבר כי הל"ל אם לא תחפוץ בה להבא אלא שכל דבר הגלוי לפני השי"ת שכך יהיה דומה כאילו כבר נעשה הדבר מאז ומקדם לכך נאמר אם לא חפצת בה. ויתכן עוד לפרש לשון והיה שמשמע שהענין יפיה בהווייתו ולא ישתנה ובזה הכתוב מבשר שכאשר החילות להטיל עליה שנאה כך יהיה לעולם ולא ישתנה דעת משנאה לאהבה וז"ש שסופך לשנאותה וזה מאת ה' שלא לערב ענבי הגפן בענבי הסנה והוא דקדוק נכון במלת והי' ומיושב גם לשון אם המורה על הספק ולדרכינו הוא מיושב ספיר:

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. אמרו רז"ל בן סורר ומורה לא היה ולא יהיה ולמה נכתב בתורה אלא דרוש וקבל שכר ומ"מ חל עלינו חובת ביאור דבר זה למה כתבה תורה דבר שאינו בנמצא כלל גם יש להתבונן במה שנאמר כאן וכל ישראל ישמעו ויראו יותר מבשאר מצות פרטיות ועוד למה לא נאמר כאן ולא יזידון עוד כמ"ש בפרשת שופטים ואולי טעמו של דבר לפי שבן סורר ומורה לא היה ולא יהיה ולא נכתבה הפרשה כ"א כדי שישמעו הבנים ויראו ולא יעשו כדבר הזה ומ"ש וכל ישראל ישמעו היינו וישמעו פרשה זו ומשפט כתיב בה ויראו הבנים מלמרות עיני כבודם של אב ואם ולכך לא נאמר ולא יזידון עוד כי לשון עוד הורה על דבר הנעשה כבר שלא יהיה נעשה עוד וזה אינו שהרי בן סורר ומורה לא היה דברים מעולם ולא נכתבה פרשה זו כ"א להטיל אימתה ופחד על הבנים. אך קשה לי וכל ישראל ישמעו וכל הבנים הל"ל כי אין צורך לפחד זה כי אם לבנים ובספר הזוהר דרש פרשה זו על כל ישראל ואני אומר שאין צורך בזה כי גם מפשוטה של הפרשה יש מוסר נפלא לכל ישראל שנקראו בנים לאל חי ויש לחוש כי סמכו על זה ויאמרו מאחר שאנחנו בניו א"כ ודאי אם יהיו בנים סוררים לא יביט און ביעקב וירחם עליהם כרחם אב על בנים ויוותר להם כדרך שהאב מוותר לבנו ויאמרו הקב"ה ותרן וכן אמר משה בניו מומם ר"ל מה שקראם בניו זהו מומם כי סמכו על זה ועשו עבירות תבילות חבילות ובטחו באביהם שלא ימסרם ביד מדת הדין ע"כ כתבה התורה שהדין דין אמת שאפילו האב חייב להביא את בנו לב"ד ולמוסרו למיתה ועי"ז ישמעו פרשה זו כל ישראל ויראו את ה' ולא יסמכו על מה שקראם בנים כי גם בב"ד שלמטה חייב האב למסור את בנו לב"ד וכן הדין גם בב"ד שלמעלה:

לא תראה את שור אחיך וגו'. והתעלמת מהם דרשו רז"ל פעמים שאתה מתעלם

מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו. ויש לפתרו כדרך שאמרו רז"ל ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו ואין חילוק בין קלקול בגופו או בממונו הכל אחד אם הוא בענין שא"א להצילו ולהשיב את נדחו ע"ז אמר לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים כשהם נדחים לגמרי כגון טובעים בנהר וכיוצא בהם והתעלמת מהם צריך אתה לעשות את עצמך כלא רואה. אמנם השב רצה לומר אם יש בהם כדי השבה שאינן נדחים לגמרי אלא אפשר לך להשיב את נדחם. אז תשיבם לאחיך חייב אתה להשתדל לראותו כדי להצילו. ואם לא קרוב אחיך וגו' והיה עמך עד דרוש אחיך אותו רז"ל אמרו דרשהו אם הוא רמאי ומ"מ אותו קאי על השור או שה כי הל"ל עד שיבקש אחיך אותו אלא שיבא אחיך וידרוש בדרישה וחקירה והיינו ע"י סימנים עד שיתברר לך שבאמת הוא דורש אותו זה השור ולא אחר וממילא שמעינן שצריך לדרוש אם אינו רמאי אבל המקרא אינו יוצא מידי פשוטו כמו שפירש הרא"ם שאותו קאי על אחיך. ומ"ש לא תוכל להתעלם אחר שאמר ומלאתה דאתי לידיה משמע לפי שהדבר מסור ללב שאם יבא אחיך וידרוש ויאמר שור בסימן זה וזה נאבד לי ושיאך יצרך להתעלם ולהורות היתר לעצמו שמא ראה אותו אצל חבירו או תרצה להטיל דופי בסימנים וכדי להפטר ממנו בדיני אדם מ"מ לא תוכל להתעלם מפני עין שלמעלה רואה ומכיר בתחבולותיך:

למען ייטב לך והארכת ימים. לשון זה נאמר גם אצל כבוד אב ואם בדברות שניות ולשון למען ייטב לך משמע שממילא נמשך לך טובה מזה והנה בכבוד או"א הדבר פשוט שאם תכבד אביך ואמך אזי ממך יראו בניך וכן יעשו גם לך כשיגדלו וכן כשיראו בניך שלוח האם בעופות ילמדו ק"ו שאם אתה נוהג כבוד במולידין אפילו בבעלי חיים ק"ו שינהגו כבוד במולידיהן ושכר שניהם אריכות ימים לפי ששני מצות אלו מחזיקים האמונה בחידוש העולם כי כמו שיש סבה לכל סבה ומשתלשל הדבר עד הסבה ראשונה יתברך כך כל נולד יש לו מוליד עד המוליד הראשון יתברך ואליו ראוי לחלוק כבוד ומכבודו יתברך חלק לכל המולידין המשתלשלים מאתו יתברך מסבה לסבה ע"כ הזכיר בכ"מ שמירת השבת אצל מצות כבוד אב ואם כי השבת הבא לזכר חידוש העולם גורם לקיים מצות כבוד אב ואם להוציא מדעת מאמיני הקדמות האומרים שאין לעולם שום התחלה והכל מחויב המציאות ולפי סברתם הנבערה אין יתרון למוליד על הנולד ואנחנו מאמינים שהמוליד הראשון יתברך חלק מכבודו לכל המולידים המושפעים מאתו יתברך וזהו טעם כיבוד אב ואם ושלוח הקן ומטעם זה סמך המצוה למצות כי תבנה בית חדש ואמרו רז"ל קיימת מצות שלוח הקן תזכה לבנות בית חדש מה ענין זה לזה אלא לפי שמצות שלוח הקן מביאך לידי אמונת חידוש העולם שהקב"ה בנאו וחדשו על כן מדה כנגד מדה תזכה גם אתה לבנות בית חדש וזהו יסוד האמונה וכתיב צדיק באמונתו יחיה כי ע"י האמונה הוא דבוק במקור חיים על כן שכרו אריכות ימים ולכן דרשו ברכתי על שלוח הקן פסוק אורח חיים שן תפלס:

כי תבנה בית חדש וגו' כי יפול הנופל ממנו. מלשון רז"ל שנקי' לרויא דמכפשי' נפל כך תיבת ממנו שב אל הנופל ואמר זה כדי שלא תאמר וכי המעקה מבטלת הגזירה כאשר זה ראוי ליפול. על כן אמר שאין הדבר כן כי אתה לא תשים דמים בביתך כי מי שדמיו בו וראוי ליפול למה יהיה זה בביתך ומ"מ הראוי ליפול לא יגלגל על ידי המעקה כי יפול הנופל ממנו מכפשיה נפיל אפילו במקום מישור אבל אם לא תעשה מעקה אז יפול ממך ולא ממנו מעצמו וה' רצה שהוא עצמו יפיל את עצמו כי מידו היתה זאת לו וי"א ממנו שב אל המעקה כי הראוי ליפול יפול אפילו מן המעקה ואין המעקה מצלת כי אם הבלתי ראוי ליפול. ורז"ל אמרו אם קיימת מצות מעקה תזכה לכרם מה ענין המעקה אל הכרם אלא לפי שהיין מפיל את השכור כדמסיק בילקוט מה הגפן בוצרין אותו והוא שותק ואח"כ משקין לאדם ומפילין אותו כו' עיין סוף פרשת וישב לפיכך דוקא אחר עשיית המעקה המצלת מן הנפילה תזכה לכרם ולא קודם לכן כי יפול הנופל ממנו רמז לדבר כי יפול הנופל ס"ת עולה למספר יין. ותדע כי פרשת שלוח הקן מתחלת בכ"ף ומסיימת במ"ם דהיינו בין הכל סמ"ך וכן פ' מעקה וכרם מתחילין בכ"ף ומסיימין במ"ם על שם סומך ה' לכל הנופלים כי בשלוח הקן הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא גוזלות ועלה ונפל ומת היכן אריכות ימיו של זה וסמכו ה' ליתן לו אריכות ימים לעולם שכולו ארוך. ובעשיית מעקה סמ"ך לכל הנופלים הראוין ליפול. ובלא תזרע כרמך כלאים שאינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד ועל ידי זה יגרום לו תוקד אש אמנם כשאינו זורע ע"י האופן סמך ה' לכל הנופלים במפולת ידו וקרוב לזה פירש הריב"ה ומתוכו תראה מה שהוספתי משלי:

על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. פירש"י על דבר העצה שיעצו להחטיאכם ודבר זה אינו מפורש במקרא ועיקר חסר מן הספר גם אין הדעת נותנת להרחיק ב' אומות בעבור שלא קדמום בלחם. אלא ודאי העיקר הוא בעבור שהחטיאום ודבר זה מבואר במקרא שלכך לא קדמום בלחם ומים כדי שיהיו רעבים וצמאים ליגיעת הדרך ועי"ז בהכרח יאכלו מזבחי אלהיהן וישתו מצרצור יין שלהם המרגילים לערוה כדמסיק במסכת סנהדרין פ' חלק כי כל עיף ויגע לא יבקר בין אסור למותר ואוכל ושותה מכל מה שנותנין לו והקב"ה ידע כוונתם על זה האופן ע"כ נתרחקו לכך נאמר על דבר אשר לא קדמו רצה לומר על אותו דבר נסתר אשר אליו כוונו במה שלא קדמום ואע"פ שהנקיבות היו עיקר בזנות מ"מ עיקר השמחה תלוי באנשים שדרכן לקדם והאנשים התחילו בקלקלה והמה הכריחו בנותיהן לזנות ומטעם זה החיו בני ישראל הנקיבות במלחמת מדין כי טעו בדין זה שנתרחקו דווקא הזכרים וזה פירוש יקר יותר ממה שדברו בזה כל המפרשים והותרו כל הספיקות שהקשו:

ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה. לשון זה צריך ביאור כי איך יתכן לומר שהקללה עצמה תהיה לברכה אעפ"י שבאו במקום הקללות ברכות מענין הדברים שרצה לקללם מ"מ אין הקללה עצמה לברכה גם קשה על מה שארז"ל פרק חלק מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו לקללם כו' ומסיק כולם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות כו' שנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה קללות לא נאמר כו' משמע רק אחת מהם נהפכה לברכה וק' מה נשתנה ברכה זו מזולתה ועוד מאי משמע מלשון הפסוק שדווקא בתי כנסיות חזרו לברכה. והביאור לכל זה הוא שבלעם קוסם היה והיה רואה באצטגנינות של ישראל שהיה מורה על כל הדברים הללו שבקש לקללם בו לא יהיה להם בתי כנסיות כו' לא תהא מלכותם מושכת כו' וידוע שאין הקב"ה משדד המערכה בעבור זכותם של ישראל כ"א במקום שאין שום דרך להסב פני המערכה לטובה אבל במקום שיש לקיים משפט המערכה ולפתרה על דרך אחר אזי אין הקב"ה משדדה דוגמת כוכב ששמו רעה שהיה עולה לקראת ישראל והיה מורה על דם הפכו הקב"ה לדם מילה וכארז"ל האי מאן דנולד במזל מאדים להוי טבחא כו' כמבואר למעלה בפרשת נח. וכל הקללות שמנה שם בגמרא לא תשרה עליהם שכינה לא תהא מלכותם מושכת לא יהיה להם זיתים וכרמים כו' בעולם לא היה שום דרך לפרשם לטובה כדי לקיים משפט המערכה וישראל לא יהיו ניזוקין על כן הוצרך הקב"ה לשדד המערכה מהוראות אלו מכל וכל לפיכך חזרו כולן לקללה כשחטאו ישראל ולא היה בידם זכות העומד בכחו נגד המערכה. אבל בהוראת לא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות לא הוצרך הקב"ה לשדד המערכה כי היה מקום לקיום משפט המערכה שלא יהיה להם בתי כנסיות אבל לטובתם הוא והיינו כדרך שפירש"י משכנותיך ישראל שהם ממושכנים בעונם שנאמר כלה ה' חמתו ויצת אש בציון וזה ודאי טובה גדולה שיכלה ה' חמתו בעצים ואבנים ואנחנו נמלטנו כי מי שיש לו משכון ליתן אותו בחובו אין גובין ממנו נפשות והיינו הך שנאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי נוסח הקללה עצמה שהוא לא יהיה להם בתי כנסיות נתהפכה לברכה כי ע"י שלא יהיה להם בתי כנסיות ינצלו הנפשות והיינו שאמר בלעם מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל ר"ל טובתכם הוא שהם משכנותיך ממושכנים עליך ואתה ניצול ולפיכך לא חזר דבר זה לקללה שהרי נתקיים משפט המערכה ולא שודד על כן אין שייך לומר שתחזור הוראת המערכה לקדמותה כשאין ישראל זוכין:

ויתד תהיה לך על אזנך במסכת כתובות פרק ה' דרש בר קפרא מ"ד ויתד תהיה לך על אזנך אל תקרי אזנך אלא שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו כי הם דומים ליתדות ותנא דבי ר"י מפני מה אזן כולה קשה ואלי' שלה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה שלה לתוכו והאליה סוף האוזן ע"כ היא רכה כי המשכיל ישמיע לאזנו סופו של המחלוקת כי כל המחלוקת שאינה לש"ש אין סופה להתקיים וזכירת סופו מועיל לו לנטוש הרוב ולעשות את עצמו כאיש לא שומע. אך דברי ב"ק צריכין ביאור כי מה ראה על ככה להוציא הפסוק מפשטו מכל וכל ואין לו קשר לא למעלה ולא למטה ומה שדרש אזנך לשון אוזן הוא דבר שאין האוזן יכול לשמוע. והקרוב בעיני שרצה לדרוש פסוק זה אמה שנאמר כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע ודרשו רז"ל דיבור רע דהיינו שישמור עצמו מלשון הרע ובילקוט מביא על זה פסוק בשוט לשון תחבא וטעמו של דבר פי' הרמב"ן כדי שלא ירבה ביניהם מחלוקת ויכו ביניהם מכה רבה יותר מן האויבים. והיה לב"ק קשה שנאמר ונשמרת מכל דבר רע דיבור רע ולא פי' במה יהיה נשמר ממנו. ע"כ רצה לומר שפסוק ויתד תהיה לך מבאר מהות השמירה והוא כדרך שנאמר בשוט לשון תחבא והיינו שיחביא ויסתיר את עצמו כמסתיר פנים ממנו ולעשות עצמו כלא שומע ולהיות מן הנעלבים ולא מן העולבין שומעין חרפתם ואינן משיבין ובזה ישקיט הריב כדרך שאמר חכם אחד מעולם לא חרפני אדם כי אם פעם אחד פי' שלא השיב למחרפיו ועי"ז השתיקו שלא חזר לגלות על ערותו שנית ובזה כיסה את צאתו דהיינו חרפת קלונו שנמשל לקיא צואה בלי ספק וזה הוא עיקר כלי זיינו של אדם כי בשתיקה ינצל ולא כשישיב לו ולהנחה זו יהיה אזנך כפשוטו כלי זיין. ובוי"ו של ויתד נרמז כל דרוש זה כי כל וי"ו מוסיף על ענין ראשון לומר לך שהשמירה מכל דיבור רע של לה"ר הוא שיניח אצבעו הדומה ליתד לתוך אזנו וזהו כלי זיינו המצילו משוט לשון ואמר הכתוב שכדומה לו יש עוד יתד נוסף על סתם כלי זיינו אשר בו יחפור בארץ לכסות צאתו כך הוי"ו מרבה כיוצא בו אצבע הדומה ליתד אשר בו יחפור באוזן לעשות עצמו כלא שומע ובזה יכסה קלונו וצאתו כמ"ש וערום כוסה קלון והאצבע הוא כלי זיינו נוסף על סתם כלי זיינו אשר בהם ילחם בסתם מלחמה שבידים. אבל במלחמה הבאה משוט לשון אין טוב כ"א להחבא באצבע וזהו כלי זיינו כנגד פי המדבר בלשון הרע ויורו כמוריה בחץ שחוט לשונם ואין כתרים בעדם כי אם השתיקה וכדרך זה אין צורך לשנות מלת אזנך כי הוא כלי זיין כפשוטו וסמך הגלה זו לפסוק המדבר בכיבוי צואה כי שניהם ענין אחד:

לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב וגו'. לפי שגם הכלבים עזי נפש מזנים

בפרהסיא על כן לא ידמו שנעה כי אבר קטן משביעו רעב והזונה מצחה נחושה והרי שניהם שוים בזנות ובעזות ע"כ אין נכון להביאם למקום הקדושה כי שם גדר ערוה ושם הבין המכפר על ומלא אשה זונה היה לך והמה עדיין בעזותם ובפחזותם קיימו כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם היינו שיגוייהם:

לא תאחר לשלמו וגו'. לפי שיצרו של אדם תוקפו בדבר נדור דווקא וכל זמן שנדרו עליו אז היצה"ר מתגרה בו ביותר ואומרים לו לא דייך מה שאסרה עליך התורה והבו דלא להוסיף עליה להרבות גרוי של היצר הרע בך לכך נאמר לא תאחר לשלמו שלא לעמוד ימים רבים במצודתו לכך נאמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא היינו היצר הרע המחטיאך אבל אם תאחר לשלמו אז דרש ידרשנו ה' מעמך וכל מה שהקב"ה דורש ממך היצה"ר מסיתך שלא תדרש לו לפיכך והיה בך חטא ודאי כי זה היצר הרע ימצא מקום להתגרות בך ולומר דבר זה אין עליך חייב גמור וכי בעבור דבר כל דהו יהיה חוב עליך לעשותו ואחר זה יבא להסיתו ולהדיחו גם מעל שאר מצות ה' ומ"ש והיה בך חטא דומה למה שאמרו רז"ל לא יהיה בך אל זר וזה יצה"ר. וציווי של לא יהיה בך היינו שלא תגרה אותו בנפשך. ד"א שאם תאחר לשלמו כי ירע בעיניך לחסר ממונך תדע כי דרש ידרשנו ה' מעמך ממקום אחר ויפסידך כל כך ממון כפי ערך הנדר יהיה בך רושם החטא וגם הממון לא תרויח ותפסידו ממקום אחר:

השב תשיב לו את העבוט כבא השמש וגו'. אם כסות לילה הוא ט' אבל כסות יום הזכיר בפרשת משפטים שנאמר עד בא השמש תשיבנו לו ועל צד הרמז הוא מזהיר על העשירים אשר יצוו ליורשיהם שאחר מותם יחזירו המשכנות לעניים ועל זה אינן מקבלין שכר כלל כי אז אין הממון שלהם ועוד שבזמן ההוא הם פטורין מן המצות והמתים חפשי מהם ע"כ הוא מזהירם עד בא השמש קודם הערב שמשך תשיבנו לו וכאן אמר כבוא בכ"ף ר"ל סמוך להערב שמשך תשיבנו בעודך בר חיוב ובעוד העבוט שלך ובפרשת משפטים הארכנו לדבר מזה. ופשוטו כפל השב תשיב לומר שבכל יום ויום ישיב לו וא"ת אם כן הפוכי מטרתא למה לי אם בכל לילה אני מחזיר לו ואין אני רק שומר שלו ביום ע"ז אמר ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך כי דומה לפני ה' אלהיך כאילו בכל יום ויום אתה נותן לו צדקה חדשה וזה ראיה שב"ח קונה משכון דאל"כ צדקה מנין וכפי הדין יש נפקותא בדבר שאין העני מוריש העבוט לבניו אם היו עשירים. ובאמרו ולך תהיה צדקה מיעט היורשים שאם לא תחזירו כי אם אחר הערב שמשך בעולם הזה אז לא לך יהיה הזרע לצדקה כי אם ליורשך ואם תחזירו בזמן החיוב בחייך אז יהיה לך כפי הרמז שהזכרנו. וכפי פשוטו הורה בפסוק זה ענין יקר והוא כמ"ש מונבז המלך שבזבז אוצרותיו כו' אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר ולך תהיה צדקה אבותי גנזו במקום שהיד שולטת ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך והא בהא תליא כי לפי שהצדקה מונחת לפני ה' מכון כסאו על כן הוא לך ואין לזרים כי אין יד האדם שולטת שמה ע"כ נאמר ולך תהיה צדקה ולא לאחרים ונתן טעם לדבר לפי שהצדקה מונחת לפני ה' אלהיך מכון כסאו ומי יעלה השמימה לקחת אותה מידך:

לא תפאר אחריך לא תעולל אחריך. רז"ל דרשו אחריך זו שכחה וכפי הרמז הוא מזהירו על גזל עניים שלא יעזוב הילו ליורשיו אחריו כדרך שפרשתי אצל לוט שהיה מצטער על ממונו ואמר לו המלאך אל תביט אחריך כמבואר במקומו כך אמר לא תבקש לפאר מה שיהיה אחריך כי מי יגיד לאדם מה שיהיה אחריו וכן לא תבקש לעזוב העוללות למי שיהיה אחריך אלא לגר ליתום יהיה ואז תראה עולמך בחייך. ואל תדאג לומר אם לא אשאיר אחרי מאומה לזרעי מהיכן יתפרנסו על זה אמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים חסר מכל וכל כי מה שקנה עבד קנה רבו ואף על פי כן זכית עכשיו לשדות וכרמים ברצון האל יתברך הוא ישלח גם מלאכו לפני זרעך אחריך ויתן להם די מחסורם ועל כן טוב לך לעשות לצרכך לביתך הנצחי כי אדם קרוב אצל עצמו יותר מלבניו אחריו על כן לא יבקש וידרוש במה שיהיה אחריו כדרך שעושין רוב עשירי דורינו עושים עושר ולא במשפט והם אכזרי לבב הרחוקים מצדקה וטוענים שהם עושים כן בעבור בניהם והמה מאומה לא ישאו בעמלם לעולם הנצחי אוי לאותה כלמה ובושה:

במספר ארבעים יכנו. מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ואחת מלפניו כי כל חוטא פונה עורף אל השכינה ועושה עין שלמעלה כאילו אינה רואה ויש לך חוטא שמעיז פניו נגד ה' כמ"ש העז איש רשע בפניו וכשם שהחמירה תורה בגנב יותר מבגזלן והוטל עליו הכפל לפי שמכחיש עין של מעלה ואינו חשוב עבד לקונו משא"כ בגזלן כך הוטל עליו הכפל ללקות פי שנים מאחוריו וחלק אחד מלפניו כי בכל חטא יש לספק אם העז בפניו או אם פנה עורף אל ה' ואז חטאו כפול. וי"א אחד לפניו שהיה לזכור אחת לפניו כי בא מטיפה סרוחה ושתים מאחוריו שהיה לו לזכור כי הוא הולך למקום רמה ולזכור לפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון והם לאחריו ונכון הוא. וטעם למספר ל"ט לפי שכפר באחד העולה למספר י"ג ובתורה שנדרשת בי"ג ומרד ביצר טוב הבא אחר י"ג שנה וכל חוטא נכנס בו רוח שטות והוא נעדר מן הבינה הבאה למ' שנה לכך נאמר והיה אם בן אם נחקור את הבינה הבאה בשנת מ' והוא דומה כאילו לא הגיע לשנת מ' בזאת תדע כי ראוי להלקותו במספר שאינו ארבעים ממש אלא סמוך למספר זה כי לא עם בינות הוא:

לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. יש לדקדק אם הפירוש גדולה יותר מן הראוי וקטנה יותר מן הראוי ושניהם שקר ושוקל לעצמו בגדולה ולאחרים בקטנה. א"כ קשה מהו שאמר אבן שלמה וצדק יהיה לך כי תואר שלימה קאי ודאי על הקטנה יותר מהראוי שצריך להשלים חסרונה שתהיה שלימה ובלתי חסרה. ולמה לא אמר דבר המתנגד אל הגדולה ובעל כרחך אתה צריך לומר שתיבת וצדק אחר כנגד הגדולה השקרית. וקשה הרי הצדק הוא הפך שניהם ושלימה למה לי. אלא ודאי כך פירושה שגדולה היא המשוערת כראוי וקטנה היא החסירה מן הראוי. ומה שאמר אבן שלמה וצדק קאי הכל על הקטנה כי לשון צדק דרשו רז"ל צדק משלך ותן לו ע"כ אמר לא זו אף זו אבן שלימה ובלתי חסירה תהיה לך שלא תחסר את חבירך כלום ולא זו שלא תחסר לו אלא אפילו וצדק צדק משלך ותן לו יותר מהראוי לבא לו. ואם כן הוא שהגדולה היא הישרה למה אמר לא יהיה בכיסך הגדולה למה לא תהיה בכיסו הישרה. וע"ק מ"ש כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול תרתי למה לי ומדקאמר כל עושה עול ש"מ שכל עושה אלה אינו עול וצריך להבין מהו זה. ביאור הדבר הוא כדרך שאמר שלמה אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם אם שניהם שקרים מהו גם שניהם מהיכא תיתי לחלק ביניהם ומאי לשון גם. אלא ודאי שמדבר באחד שקרי ואחד אמיתי והורה שגם הישר נקרא תועבה לפי שהאבן הישרה גורמת לו לשקול בשקרים כי אם לא היה לו האבן הישרה היה מתירא לשקול לכל העולם בקטנה השקרית כי כל הקונים בבואם לביתם ימצאו משקלם חסר ותבא לבית דין עליו צעקת רבים לומר שלכלנו שקל בקטנה מאי אית לך למימר שמא בביתכם נעשה חסר וכי לכולם נחסר בביתם דבר זה אינו שכיח. מה הוא עושה הולך ושוקל לקצתם בקטנה החסירה ולקצתם בגדולה הישרה והיה אם יבואו לב"ד הבריות אשר להם שקל חסר הוא ישען בב"ד הרי מכרתי להרבה בריות ושאל לאותם ששקל בישרה ויעידו שאינן חסרין כלום ויכחישו הטוענים וממילא יתרץ הדיין לומר שאצלכם נעשה חסר דאל"כ מה גבר מגוברין ולמה אלו אינן חסרין כלום וכשיפלה הב"ד אחר משקלו ימצא הישרה ונמצא שאלמלא הישרה לא היה יכול למכור לכולם בקטנה והרי לכך הוא מחזיק הישרה כדי לאמת שקר שלו לכך גם הישרה תועבה וזהו שפירש"י גדולה המכחשת את הקטנה כי על ידי הגדולה יוכל להכחיש בב"ד מעשה הקטנה ועל כן אמר כי תועבת ה' כל עושה אלה על מה ששקל בישרה כי גם זה תועבה מאחר שאינו שוקל בישרה כי אם כדי לרמאות העולם. כל עושה עול היינו השקרית אבל הראשונה אינה עול ואף על פי כן היא תועבה. וע"ז אמר שלמה תועבת ה' גם שניהם לרבות הישרה. ובזה מיושב הסמיכות זכור את אשר עשה לך עמלק פירש"י אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מן גרוי האויב שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה. וקשה מה ענין גרוי האויב למשקלות ועוד קשה וכי עמלק בא עליהם בעבור ששקרו במשקלות. גם על הראיה קשה למה קראה מאזני מרמה מאזני שקר מבעי ל"ל ומאי הקלון שאמר ואיך נקשר סוף הפסוק ואת צנועים חכמה לתחלתו אלא ודאי שלהאבן הגדולה הישרה קרא מאזני מרמה שלכך הוא שוקל בה כדי לרמאות כאמור והשוקל בה הרי הוא כמסתיר רעתו מן הבריות ועושה עין של מעלה כאלו אינה רואה וכך מדתו של הקב"ה כדרך שנאמר ומכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל וכדרך שאמרו בסוטה היא עשתה בסתר הקדוש ברוך הוא מגלה קלונה כך אמר לרמאים אתם עושים בסתר עושק וגזל הקדוש ברוך הוא שולח השונא אשר יקח כל אשר לך בגלוי ואז למפרע יתגלה קלונך כי ידעו הכל למפרע שאתה עשית בסתר עושר ולא במשפט ז"ש בא זדון זה האויב שיבא בזדון ובגלוי ויבא לאור קלון שלך וזהו שמסיק בילקוט פ' בשלח בשם המכילתא ר"א אומר ויבא עמלק שבא בגלוי פנים לפי שכל האומות שבא לא בא אלא במטמוניות אבל ביאה זו בא בגלוי פנים עד כאן לשונו וזה ראיה גדולה לדברינו שכל מה שעשו ישראל במטמוניות בא עמלק בגלוי כדי להביא לאור קלונם כי לא עביד קודשא בריך הוא דינא בלא דינא וכשפולה אם האויב שיקח את כל אשר לך ודאי זה בעבור שבסתר עשית עושק וגזל והעושים כן סוברים כי חכמים המה להרע כאשר בדורינו חושבים לחכם את כל מי שהוא חריף לרמות והכתוב אומר בא אחיך במרמה ולא בחכמה ויקח את אשר לך אמנם מי שהוא מקיים והצנע לכת עם אלהיך ואינו עושה שקר להתירו אפילו בצנעה הוא הנקרא חכם וזהו שאמר ואת צנועים חכמה והוא הפך המאזני מרמה שהזכיר. ועל דבר זה בא עמלק שנאמר ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין ויבא עמלק ומסיק בילקוט ר"א אומר אם הוא מספיק לנו כל צרכנו נעבדנו כו' מזה אנו למדין שלא היו בטוחים בה' שיתן להם כל צרכיהם ומסתמא היו עסוקים בעניני רמאות שלא היו יכולים להוציא מהם בדין ועשו עין של מעלה כלא רואה כמ"ש היש ה' בקרבנו אם אין. על כן ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ודרשוהו לשון רפיון ידים והיינו שרפו ידי דייניהם כי לא יכלו להוציא בדין מה שחמסו בנסתר. וכן כאן נאמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים הן אלהים ממש כי הדבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך. הן האלהים דיינים כי מי שיש לו אבן גדולה וקטנה אינו נתפס על שקריו בדיינים. ועל כן התך עמלק המילה וזרקה כלפי מעלה כי מילה החיצונית תכליתה להביא את האדם לידי מילת ערלת הלב וכשלבם תכין מרמה ע"י שמומן משקלותיו במלה א"כ אין תועלת גם במילה החיצונית כל זמן שהם ערלי לב. ועוד לרז"ל שהמילה משלמת שם של שדי והמה אמרו כמסופקים היש ה' בקרבנו אם אין ואם כן אין צורך במילה וק"ל. ולא נתפסו ביד עמלק כי אם הנחשלים אחריך שהיה הענן פולטם מחמת חטאם כי כל בעל מרמה נדחה ממחיצת השכינה כמו שנאמר לא יגורך רע ודובר שקרים לא יכון לנגד עיניו יתברך וכל שכן עושה שקרים. וזהו ברפידים רף ידים דהיינו חסרי כח

והיו

והיו עיף ויגע כי לא היו נשואים על כנפי נשרים כמו אלו שבתוך הענן אשר אין עיף ואין כושל בהם. ובדרך דרש יש לומר כפשוטו שפ' זכור את אשר עשה לך עמלק סמוכה לפרשת משקלות כך אנו עושים פ' זכור אחר פ' שקלים הבאה לכפרה על עון העגל שנעשה משקלי זהב ע"י שהיו לבוטים אחר הממון ביותר כמבואר למעלה בפרשת כי תשא וכל הלבוט אחריו משקר גם במשקלות ובעון זה בא המן על ישראל מזרע עמלק בשקלי כסף ומרדכי לוה. שלא ישלחו ידיהם בגזה לתקן זה ואין כאן מקומו להאריך בו:

הפטרת תצא בישעיה סימן נ"ד

רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה: הַרְחִיבִי | מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי: כִּי־יָמִין וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נְשַׁמּוֹת יוֹשִׁיבוּ: אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד: כִּי בֹעֲלַיִךְ עֹשַׂיִךְ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקָּרֵא: כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ: בְּרֶגַע קָטֹן עֲזַבְתִּיךְ וּבְרַחֲמִים גְּדֹלִים אֲקַבְּצֵךְ: בְּשֶׁצֶף קֶצֶף הִסְתַּרְתִּי פָנַי רֶגַע מִמֵּךְ וּבְחֶסֶד עוֹלָם רִחַמְתִּיךְ אָמַר גֹּאֲלֵךְ יְהוָה: כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל־הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ: כִּי הֶהָרִים יָמוּשׁוּ וְהַגְּבָעוֹת תְּמוּטֶינָה וְחַסְדִּי מֵאִתֵּךְ | לֹא־יָמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תָמוּט אָמַר מְרַחֲמֵךְ יְהוָה:

פירוש המלות

פצחי. פתחי: לא חלה. לא ילדה: מיתריך. חבלים: תפרצי. תגברי: תחפירי: תבושי. עלומיך. נעוריך: בשצף קצף. במעט קצף: תמוטינה תמוטנה תמוש. ענין נטיה:

פרשת תבוא

אבן עזרא

(א) והיה כי תבוא. בעבור שכתוב בהניח ה' אמר משה כי יש מצות הן קודם בהניח ה' רק כאשר תבא והם הבכורים והמעשר וכתיבת התורה על האבנים ובנות מזבח והברכה והקללה על שני ההרים: (ב) בטנא. כדמות סל וחברו טנאך וזאת המצוה על הקרובים אל מקום המקדש: (ג) וטעם בימים ההם. שהוא חייב כל זמן שהוא כהן

רש"י

(א) והיה כי תבוא. וירשתה וישבת בה. (קדושין לו) מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה: (ב) מראשית. (מנחות פד) ולא כל ראשית שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן (דברים ח) ארץ חטה ושעורה וגומר מה להלן משבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל שהן שבעת מינין: זית שמן. זית אגורי ששמנו אגור בתוכו: ודבש. הוא דבש תמרים: מראשית. (ברכות לט בכורים פח) אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורים: (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך

כו א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ: ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית | כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר

כ' ד' מ"ל וא' חסר. י"ג

ג' בספרי' וסי' אכל מלכא בסלא

ז' בטעם בתו"ו

א וִיהֵי אֲרֵי תֵעוֹל לְאַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ אַחְסָנָא וְתִירְתַהּ וְתִתֵּב בַּהּ: ב וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל אִבָּא דְּאַרְעָא דְּתָעֵיל מֵאַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵיב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְסַלָּא וּתְהָךְ לְאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵיהּ תַּמָּן: ג וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנָא

מראשית ה' וסימן ושינוי אתיהון נמסר בסדר שלח לך: נתן ג' בספרא וסימן ואמרת אשימה עלי מלך. ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נתן לך. ושמת בטנא. אכל מלכא בסלא וסימן ונמסר גם בסדר עקב: ובאת ז' בטעמא מלרע וסימן נמסר

תולדות אהרן ולקחת מראשית. גיטין מז בתרא פא מנחות פד חולין קכ קכא ערכין יא (בכורים יג): אשר תביא. ערכין שם: מארצך. מנחות עב חולין קלו: הגדתי היום. בכורים פו זוסר יתגו: (שם סד):

בעל הטורים

כי תבוא. כתיב לעיל מיני' תמחה את זכר עמלק וסמיך לי' והיה כי תבוא אל הארץ שנצטוו למחות זכר עמלק מיד בכניסתן לארץ ועל זה רמז לעכב כיאתן לארץ בבוא הגיד למנך מגרים כי ברח הטם וכן הגיד ללבן כי ברח יעקב ועי"כ סמיך לו פרשת בכורים שמזכיר בה ארמי אובד אבי: כי תבוא אל הארץ. כי עולה למנין למ"ד תבוא אותיות אבות וזהו שדורש בגיד כנסה שאין פתות מלמ"ד לדיקים שחשובים כאבות: ולקחת. בגימטרי' בשבעה המינין: מראשית. ולא כל ראשית לשם ראשית דגנך קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ראשית יריעו הרם לה' זמן כיודע לדבר אביו מלמדו תורה:

ספורנו

כו (א) והיה כי תבוא. מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. המשובחים שבכל פירותיה כמו וראשית שמנים ימשחו נקובי ראשית הגוים. והמשובחים הם ז' מינין שנשתבחה בהם ארץ ישראל כמו שבא בקבלה. וזה באור מה שאמר למעלה כאמרו ראשית בכורי אדמתך תביא ובאר שבאמרו ראשית בכורי אדמתך היתה הכונה שתהיה הבכורים ממבחר פירות אדמתך והם ז' המינים שנשתבחה בהם: (ג) אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. אף על פי שלא יהיה גדול בחכמה

רמב"ן

כו (ב) טעם ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך. שתקח מראשית כל הפרי אשר תביא אל הבית מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך. יצוה שיפריש הפרי בשדה ויקרא עליו שם ויביאהו לביתו וישים אותו בכלי ראוי להוליכו לבית הבחירה ולא נתן הכתוב שיעור בהם אלא אפילו גרגיר אחד מכל המין ההוא פוטר כל השדה כדין תרומה שחטה אחת פוטרת את הכרי: והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך. כפי פשוטו יזהיר שלא תקריב בכורים באחד משעריך משנבחר הבית כי כמו שהזהיר בשחוטי חוץ בקרבנות כן יזהיר בבכורים אבל חובת הבכורים לאחר שכבשו וחלקו מיד כדברי רש"י. ובספרי והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם זה שילה ובית עולמים ושמא יאמרו כי הבמות אסורות בשני הזמנים האלו אבל גם בנוב ובגבעון יקריבו הבכורים אבל בבמת יחיד אינן קריבין דמזבח כתיב ואולי מה שכתוב ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך לא קרבו באהל ובמשכן אלא בשילה שהיה שם בית אבנים ובית עולמים: (ג) וטעם אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. אל הכהן אשר יהיה שם בימים ההם כי הם נתונים לאנשי משמר ככל הקרבנות לא שיוליך עמו כהן

יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו
הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־
בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ׃ ד וְלָקַח
הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי
מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ה וְעָנִיתָ
וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי
אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם
בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל
עָצוּם וָרָב׃ ו וַיָּרֵעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים
וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה׃
ז וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ
וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־
עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ׃
ח וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה
וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל
וּבְאֹתוֹת וּבְמֹפְתִים׃ ט וַיְבִאֵנוּ
אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן־לָנוּ אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ׃ י וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־
רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה
לִּי יְהוָה וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב
אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר

כו״ל כתיב בא״ל״ף · ט״ל חסר במ״ס · ד׳ נסורס · ד׳ ג׳ חסר וא׳ מלא · ג׳ ומסנין בכתיבה · ג׳ חסר · ג׳ כ״כ. ב׳ חד חסר וחד מלא · כ״ח · כו״ל כתיב כן

דִיהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתֵימַר
לֵיהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא דֵין קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי עָלֵית לְאַרְעָא
דְּקַיֵּים לַאֲבָהָתַנָא לְמִתַּן
לָנָא׃ ד וְיִסַּב כַּהֲנָא סַלָּא
מִן יְדָךְ וְיַחְתִּינֵיהּ קֳדָם
מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ׃
ה וְתָתֵיב וְתֵימַר קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ לָבָן אֲרַמָּאָה בְּעָא
לְאוֹבָדָא יָת אַבָּא וּנְחַת
לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵיר
וַהֲוָה תַמָּן לְעַם רַב תַּקִּיף
וְסַגִּי׃ ו וְאַבְאִישׁוּ לָנָא
מִצְרָאֵי וְעַנְיוּנָא וִיהַבוּ עֲלָנָא
פּוּלְחָנָא קַשְׁיָא׃ ז וְצַלֵּינָא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתַנָא
וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתָנָא וּגְלֵי
קֳדָמוֹהִי עַמְלָנָא וְלֵיאוּתָנָא
וְדוּחֲקָנָא׃ ח וְאַפְּקָנָא יְיָ
מִמִּצְרַיִם בִּידָא תַקִּיפָא
וּבִדְרָעָא מְרָמְמָא וּבְחֶזְוָנִין
רַבְרְבִין וּבְאָתִין וּבְמוֹפְתִין׃
ט וְאַיְתְנָא לְאַתְרָא הָדֵין
וִיהַב לָנָא יָת אַרְעָא הָדָא
אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃
י וּכְעַן הָא אַיְתֵיתִי יָת רֵישׁ
אִבָּא דְאַרְעָא דִּיהַבְתְּ לִי
יְיָ וְתַחְתִּינֵיהּ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
וְתִסְגּוּד קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃
יא וְתֶחְדֵּי בְּכָל טָבְתָא דִּיהַב
לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וְלֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ
אַתְּ וְלֵוָאָה וְגִיּוֹרָא דְּבֵינָךְ׃

רשי

לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: ואמרת אליו. (ספרי) שאינך כפוי טובה: הגדתי היום. (שם) פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אותו כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף (ספרי סוכה מ"ז): (ה) וענית. לשון הרמת קול: ארמי אבד אבי. מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שעו"ג הקדוש ברוך הוא חושב להם מחשבה כמעשה: וירד מצרימה. ועוד אחרים באו עלינו לכלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט. בשבעים נפש: (ט) אל המקום הזה. זה בית המקדש: ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת (ס"א הנחת) הכהן ואוחזו בידו כשהוא קורא וחוזר ומניף (ספרי בכורים פה): (יא) ושמחת בכל הטוב. (בכורים סג) מכאן אמרו אין קורין מקרא בכורים אלא בזמן שמחה מעצרת ועד החג שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ויינו ושמנו אבל מהחג ואילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי. אף הלוי חייב בבכורים אם נטעו בתוך עריהם: והגר אשר בקרבך. (שם מכות יט) מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר

אבן עזרא

כהן גדול: הגדתי. הטעם כדי שישמעו הקטנים או הוא כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו והעד הפרי: (ה) וענית. יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן וענית או כדמות תהלה וכן ויען איוב הראשון: אבד אבי. מלת אבד מהפעלים שאינם יוצאים ואילו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאביד או מאבד ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה ולבן לא סבב לרדת אל מצרים והקרוב שארמי הוא יעקב כאילו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אבד והטעם עני בלא ממון וכן תנו שכר לאובד והעד ישתה וישכח רישו והנה הוא ארמי אובד היה אבי והטעם כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי מעט ואחר כן שב לגוי גדול ואתה ה' הוצאתנו מעבדות ונתן לנו ארץ טובה ואל יטעון טוען איך יקרא יעקב ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי כי כן כתיב: במתי. סמוך כי לא נמצא לשון יחיד ומתים לשון רבים ורבי יונה דקדק אותה כולה בא"ר היטב בערך מתה: (ז) ענינו. בחסרון עושר: עמלנו. בבנין: לחצנו. כטעם אנים לאמר כלו מעשיכם: (יא) וטעם אתה והלוי והגר. שאתה חייב לשמחם בפרי אדמתך לעשר

בעל הטורים

טנא. בגימטריא ששים רמז לבכורים א' מששים ולכך נעלם סמ"ך בפ' בכורים: ויבאנו אל המקום הזה ויבאנו חסר יו"ד שנסינו אותו עשר נסיונות ויבואנו לארץ: ושמחת בכל הטוב. וסמיך ליה כי תכלה לעשר שבשביל המעשר תשמח בכל הטוב כמו שדרשו עשר בשביל שתתעשר: הטוב. עולה כ"ב בשביל התורה שנתנה בכ"ב אותיות:

תולדות אהרן

ולקח הכהן הטנא. הכה מז מכות יח מנחות סא (שם סד סב): והניחו. מכות יח מנחות כא: וענית ואמרת. סוטה לב לג (סוטה כח): ארמי אובד אבי. בכורים פו: וירא את ענינו. יומא עד: הנה הבאתי. (בכורים סד סב): אשר נתתה לי. בתרא פא: והנחתו לפני ה'. הכה מז מכות יח מנחות סא: ושמחת בכל הטוב. פסחים לו ערכין מא (שם סד כתובות לג): ולביתך. גיטין מז:

בסדר נח: וירד מצריםה. כל ירידה מצרימה במ"ד מצרים וסימן ויקומו וירדו מצרים. ויעקב ובניו ירדו מצרים. ההלכים לרדת מצרים. הוי היורדים מצרים לעזרה: ורב ה' קמצין וסימן הרף ממני ואשמידם. וענית ואמרת לפני ה' אלהיך. ויהי עד דבר שאול אל. וישלח אבשלום את. והיה לאות ולעד לה'. ונמסר גם בסדר עקב: קלנו בקלנו ד' ג' חסר וא' מלא וסימן נמסר בסדר חקת התורה: גדל ג' חסר בלישנא וכימן נמסר בסדר דברים: ובאתות ג' כ"ב בלישנא וסימן בסדר שמות: וא' כתיב אותת ויתן ה' אותת ומפתים. ושארא אורייתא אתת כתיב ובמסרה אחריתי מונה גם זה שלח אותת ומפתים וא' אתת

רמבן

כהן מעירו להקריב בכוריו. ורש"י כתב אין לך אלא כהן שיהיה בימיך כמות שהוא ולא הבינותי זה כי בענין הזקן ראוי לומר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אע"פ שאינו גדול וחכם כשופטים הראשונים אשר היו לפנינו מן העולם צריך לשמוע לו יפתח בדורו כשמואל בדורו אבל בהקרבת הבכורים למי יביאם אלא לכהן אשר יהיה בימיו. וכן ראיתי בספרי ובאת אל הכהן אשר יהיה זו היא שר' יוסי הגלילי אומר וכי תעלה על דעתך כהן שאינו בימיך אלא כהן שהוא מוחזק וכשר לך באותן הימים היה קרוב ונתרחק כשר וכן הוא אומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה וגו' ונראה שהם ידרשו בזה שאם הקריב בכורים או עולה וקרבנו בכהן שהוא בחזקת כשר ולאחר זמן נמצא שהוא בן גרושה הקרבנות כשרין כמו שמוזכר בפרק האחרון של קדושין ויכנס בו עוד שאם היה קרוב ונתרחק כשר וזה לענין הזקן שאינו נדון על פי קרוב ואינו ענין בבכורים:

הגדתי היום. בפרי הזה שהבאתי הגדתי והודיתי לשם אלהיך שהביאני לארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו והנה השם מקיים דבריו ואני מודה
ומשבח

ספורנו

בהכמה לא תחדל מלדבר עמו בכבוד באמרך ה' אלהיך אף על פי שזה לא יאמר זולתי לאנשי השם כמו למלכים ולנביאים מכל מקום בהיותך מביא אליו את הבכורים כמביא דורון לאל יתעלה שהוא בעל הקרקע ראוי שתדבר עמו בזה דרך כבוד: הגדתי היום. הודעתי לכל מתוך מעשי אלה כמו הגדת היום כי אין לך שרים ועבדים: כי באתי אל הארץ. שבאתי מארץ אחרת אל זאת הארץ: אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. כאמרו ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו' ולפיכך אני הגר שבאתי אל הארץ לתושב בכח מתנתו הבאתי הבכורים הראוים לנותן קרקע במתנה או באריסות: (ד) והניחו לפני מזבח ה' אלהיך. להראות ולהודיע שהבכורים לא הובאו לכהן אבל הובאו אל האל ית' והוא נתנם לכהן עם שאר מתנות כהונה: (ה) ארמי אבד אבי. הנה אבי שהיה יעקב היה זמן מה ארמי אובד שלא היה לו בית מושב ובכן לא היה מוכן להעמיד גוי ראוי לרשת ארץ: (ו) ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה. ואחר שהיה לגוי לא היה ראוי לקבל מתנה שהיה תחת עבודות ומה שקנה עבד קנה רבו: (ט) ויתן לנו את הארץ הזאת. ואחר שיצאנו להירות לא היה לנו שום חלק ארץ לשבת בו ונתן לנו זאת שהיא ארץ נבחרת זבת חלב ודבש: (י) ועתה. מאחר שידעתי מה רב טובך והסדך עלינו שעשיתנו לגוי רה"ין

לרשת ארץ ולהוציאנו חירות באופן שנוכל לקבל מתנה שקטיה שלנו ונתת לנו זאת ביים

אבן עזרא

(יב) לעשר. מהבנין הכבד הנוסף ואין ריע לו: שנת המעשר. זה מעשר עני: ללוי לגר ליתום ולאלמנה. לאשר תרנה מהם: (יג) בערתי הקדש. שהוא המעשר וגם שלא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו: לא עברתי. כזדון: ולא שכחתי. שלא הוצאתי המעשר או פירושו על שני המעשרים: (יד) לא אכלתי באוני. כמו בן אוני ולחם אונים והטעם רמזתי על לשון הקודש וטעם אוני כמו אבלי כי אם הייתי אבל לא אכלתי (קודש) (ס״א קודש) המעשר: ולא בערתי ממנו. הטעם השחתי מהקדש: בטמא. בדבר טמא: למת. לצרכי מת וי״א לעבו״ג והטעם באלה הדברים כי אסור הוא שיוציא מהדגן לשום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר הוא דרך בזיון ואף כי אם נתן בטמא וכאשר נשמרתי אני ושמרתי הדגן בעבור להוציא הקדש כן שמור אלהינו ארצנו חוה טעם ואת האדמה:
וטעם

תרגום

יב אֲרֵי תְשֵׁיצֵי לְעַשָּׂרָא יָת
כָּל מַעְשַׂר עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא
תְלִיתָאָה שַׁתָּא דְמַעַשְׂרָא
וְתִתֵּן לְלֵוָאָה לְגִיוֹרָא לְיִתַּמָּא
וּלְאַרְמַלְתָּא וְיֵיכְלוּן בְּקִרְוָךְ
וְיִשְׂבְּעוּן׃ יג וְתֵימַר קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ פַּלֵּיתִי מַעְשַׂר
קוּדְשָׁא מִן בֵּיתָא וְאַף
יְהַבִיתֵיהּ לְלֵוָאָה וּלְגִיוֹרָא
לְיִתַּמָּא וּלְאַרְמַלְתָּא כְּכָל
פִּקּוּדָךְ דְּפַקֵּדְתַּנִי לָא עֲבָרִית
מִפִּקּוּדָךְ וְלָא אִתְנְשֵׁיתִי׃
יד לָא אֲכָלִית בְּאֶבְלִי מִנֵּיהּ
וְלָא חַלֵּיפִית מִנֵּיהּ בִּמְסָאָב
וְלָא יְהָבִית מִנֵּיהּ עַל מִית
קַבֵּילִית לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהִי
עֲבַדִית כְּכֹל דְּפַקֵּדְתַּנִי׃
טו אִסְתַּכֵּי מִמְּדוֹר קוּדְשָׁךְ
מִן שְׁמַיָּא וּבָרֵיךְ יָת עַמָּךְ
יָת יִשְׂרָאֵל וְיָת אַרְעָא

מקרא

בְּקִרְבֶּךָ׃ שני ס יב כִּי תְכַלֶּה
לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ
בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר
וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה
וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃ יג וְאָמַרְתָּ
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ
מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר
לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ
אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֺתֶיךָ
וְלֹא שָׁכָחְתִּי׃ יד לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי
מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא
וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל
אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃ טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן
קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־
עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה

ז׳ בטעם מונח לפני גריש · י׳ · ד׳ כ״כ בליבנא · ב׳ וחסר ולגר ליתום · וכחר לגר ליתום · ל״ד פסוקים לא ולא ולא · כ׳ · א׳ זקפין קמצין וכל אס״ף דכוותא · י׳

רשי

לומר לאבותינו: (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית שנאמר (דברים יד) מקצה שלש שנים תוציא וגו׳ נאמר כאן מקץ ונאמר להלן (שם לא) מקץ שבע שנים לענין הקהל מה להלן רגל אף כאן רגל אי מה להלן חג הסוכות אף כאן חג הסוכות תלמוד לומר כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה אילנות יש שנלקטין אחר הסוכו׳ נמצאו מעשרו׳ של שלישי׳ כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הצריכו הכתוב לבערו מן הבית: שנת המעשר. שנה שאין נוהג בה אלא מעשר א׳ משני מעשרו׳ שנהגו בב׳ שנים שלפניה ששנה ראשונה של שמיט׳ נוהג בה מעשר ראשון כמו שנא׳ (במדבר יח) כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר ומעשר שני שנא׳ (דברים יד) ואכלת לפני ה׳ אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך הרי שתי מעשרות ובא ולמדך כאן בשנה השלישית שאין נוהג מאותן שתי מעשרות אלא האחד ואיזה זה מעשר ראשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנא׳ כאן ונתתה ללוי את אשר לו הרי מעשר ראשון: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבען (פאה ו׳ ספרי) מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו׳: (יג) ואמרת לפני ה׳ אלהיך. (סוטה לב) התודה שנתת מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית. (ספרי) זה מעשר שני ונטע רבעי ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלותם עכשיו: וגם נתתיו ללוי. (שם) מעשר ראשון וגם לרבות תרומה ובכורים: לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני: ככל מצותך. נתתים כסדרן לא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר לא תשנה את הסדר: לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שכחתי. מלברכך על הפרשת מעשרות: (יד) לא אכלתי באוני ממנו. מכאן שאסור לאונן: לא בערתי ממנו בטמא. בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא והיכן הוזהר על כך (דברים יב) לא תוכל לאכול בשעריך (יבמות עד מכות יט) זו אכילת טומאה כמו שנאמר בפסולי המוקדשים (דברים טו) בשעריך תאכלנו הטמא והטהור וגו׳ אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך האמור במקום אחר: ולא נתתי ממנו למת. (ספרי) לעשות לו ארון ותכריכין: שמעתי בקול ה׳ אלהי. (מעשר שני עד) הביאותיו לבית הבחירה: עשיתי ככל אשר צויתני. שמחתי ושימחתי בו: (טו) השקיפה ממעון קדשך. (ספרי) עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם

הערות

ותתן אתת ומופתים. כי תכלה לעשר ז׳ בטעמא מונח לפני גריש בתורה וסימן במס״ר: השלישית ד׳ כתיב כן וסימן ושלישת ההין לאיל. כי תכלה לעשר. ויוסף ה׳ קרא שמואל. ותכפל חרב שלישתה ונכסר גם בסדר שלח לך: אלהי ח׳ זקפין קמצין וסימן

תולדות אהרן כי תכלה לעשר. ר״ה יב (מעשר שני נו סוטה כב): את כל מעשר. נדרים לו תמורה י: ונתתה ללוי לגר. נדרים פד: ואכלו בשעריך. ברכות לה יבמות סו גיטין פא מגילה פה מכות טז: ואמרת לפני ה׳. סוטה לב: בערתי הקדש. ברכות לט מעשר שני עב מגלה כ גיטין פא מגילה פה (מעשרות ג בכורים כה): לא עברתי. ברכות מ: לא אכלתי באוני. מעשר שני עב יבמות עד זבחים קא (שם סד יומא מד תענית סד סוטה כ): ולא בערתי ממנו. שבת כה פסחים כד יבמות עג עד מכות יט: ולא נתתי ממנו. יבמות עד: השקיפה. מעשר שני עב חגיגה יב (פאה יז מעשר שני נו בכורים סד): ודוי מעשר בכלל. (סוטה מד):

בעל הטורים תכלה לעשר את כל מעשר. ר״ת בגי׳ בחג של פסח: לא עברתי ממצותיך. בגי׳ לא מן התלושים על המחוברים: לא נתתי ב׳. ולא נתתי ממנו למת ולא נתתי לחטאת חכי. זהו שדרשו בספרי כי לא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ומלברכך פי׳ בדבורי לא תשתאני בו: למת ב׳. לא נתתי ממנו למת. אל תבכו למת ואל תנודו לו. כלומר לא נתתי ממנו לצרך מת לא למבכות ולא למקוננות: השקיפה עולם בגי׳ תיק כלומר השקיפה ממהלך תיק שנה שמשמים לארץ. ותגין על הקו״ף לומר בזכות אברהם שהוליד למאה שנים: וברך ג׳. וברך את עמך ישראל. וברך את נחלתך. הואל וברך את בית עבדך. זהו שדרשו בספרי וברך את עמך ישראל בבנים ובבנות ושיינו הואל וברך את בית עבדך. ואת האדמה בטל ומטר. ושיינו וברך את נחלתך:

ספורנו

שהיא צבי לכל הארצות ומבחר המקומות: הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתה לי ה׳. הבאתי מבחר פירות אותה הארץ שנתת לי לתת תודה לשמך עליה: (יג) בערתי הקדש מן הבית. בחטאינו ובעונות אבותינו הוסרה העבודה מהבכורות אשר להם היו ראויות תרומות ומעשרות כאמרו ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם וזהו וידוי מעשר שהזכירו רבותינו ז״ל: וגם נתתיו ללוי. טעם גם כטעם אף על פי כמו גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים. יאמר אם כן מודה אני כי גדול עוני שגרמתי לבער הקדש מן הבית ואף על פי שנתתיו ללוי וזולתו כמצותיך אני מתפלל שתשקיף השקפה לטובה במקום ההשקפה לרעה הראויה בעוני: (טו) וברך את עמך וגו׳ ואת האדמה אשר נתתה לנו. באותו האופן אשר נשבעת לאבותינו כשאמרת אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה ורחבה וגו׳

רמבן

ומשבח לשמו וטעם הגדתי כמו ספרתי וכן ויגד משה את דברי העם אל ה׳ ספור או יהיה פירושו הגדתי לך הכהן כי באתי ולכל העומדים האלה וההגדה הזו היא לה׳ אלהיך כלומר לשמו באתי אל הארץ אשר נשבע לאבותינו כי הוא הביאני אליו לעבדו בארץ:

(יד) לא אכלתי באוני ממנו. אע״פ שהוידוי בכל המעשרות כמדרש וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה אבל לא אכלתי באוני ממנו יחזור על הקדש לבדו שהוא מעשר שני ונטע רבעי והם שאסורין באונן ובטומאה: ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין לשון רש״י. ולא הבינותי זה שהרי מפורש בכתוב שמעשר שני אין מחללין אותו חוץ לירושלים אלא על כסף צורה ובירושלים יתן הכסף על דבר הראוי לאכילה בבקר ובצאן ביין ובשכר ואכל לפני ה׳. והרב רבי משה כתב בחבורו מעשר שני ניתן לאכילה ושתיה שנאמר ואכלת לפני ה׳ אלהיך וסיכה כשתיה ואסור להוציאו בשאר צרכיו כגון שיקח בו כלים ובגדים ועבדים שנאמר ולא נתתי ממנו למת כלומר לא הוצאתי אותו בדבר שאינו מקיים את הגוף עשה מלת למת בכאן כנוי לדברים אשר לא יחיה האדם בהם ואלו דברי הבאי ואחרים מפרשים שמתודה שלא נתן ממנו על ארון ותכריכין אפילו למת שהוא מצוה וכ״ש בחי בחלוק וטלית. ובספרי ולא נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין דברי רבי אליעזר אמר לו רבי עקיבא אם למת אסור אף לחי אסור ומה ת״ל לא נתתי ממנו שלא החלפתיו אפילו בדבר טהור. פירוש ר׳ עקיבא דורש ולא נתתי ממנו שלא עשיתי ממנו חליפין אפילו

רש"י

בעתם: אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: (טז) היום הזה ה' אלהיך מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאילו בו ביום נצטוית עליהם: ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה: (יז) האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון המשכה והבדלה הבדלתי לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגול' ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת (תהלי' צד) כמו יתאמרו כל פועלי און: (יח) כאשר דבר לך. (שמות יט) והייתם לי סגולה: (יט) ולהיותך עם קדוש. כאשר

אבן עזרא

(טו) וטעם ארץ זבת חלב ודבש. להיותה כן תמיד: (טז) היום הזה. אלה דברי משה: ושמרת. בלבך: ועשית אותם. בארץ: (יז) האמרת. מלשון גדולה וקרוב מגזרת בראש אמיר ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי המלה מגזרת ויאמר והטעם כי עשית הישר עד שיאמר שהוא יהיה אלהיך גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעלים: (יט) ולתתך עליון. זה הוא

אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃
שלישי ס 16 הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃
17 אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ׃
18 וַיהוָה הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֺתָיו׃
19 וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה

ט"ל מ"ל בתורה ל' · ד' · קמ"ץ סימן · ז' בטעם ר"פ · י' בקריה

דִּיהַבְתְּ לָנָא כְּמָא דְקַיֶּמְתָּא לַאֲבָהָתָנָא אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ׃
16 יוֹמָא הָדֵין יְיָ אֱלָהָךְ מְפַקְּדָךְ לְמֶעְבַּד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין וְיָת דִּינַיָּא וְתִטַּר וְתַעְבֵּיד יַתְהוֹן בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃
17 יָת יְיָ חֲטַבְתְּ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וּלְמְהָךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר קְיָמוֹהִי וּפִקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי וּלְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ׃
18 וַיְיָ חַטְבָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַם חֲבִיב כְּמָא דְמַלֵּיל לָךְ וּלְמִטַּר כָּל פִּקּוֹדוֹהִי׃
19 וּלְמִתְּנָךְ עִלַּי עַל כָּל עַמְמַיָּא דַעֲבַד לְתֻשְׁבְּחָא

במסרה רבתא: על כל הגוים י' בקריאה וסימן במסרה רבתא:

תולדות אהרן היום הזה. סנהדרין כ: את ה' האמרת. ברכות ו חגיגה ג גיטין נז: וה' האמירך. ברכות שם חגיגה שם גיטין שם: ולתתך עליון. ברכות שם:

בעל הטורים

זבת חלב ודבש. וסמיך ליה היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות. רמז למה שנאמר ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו: בכל לבבך ובכל נפשך. וסמיך ליה את ה' האמרת. דבכל לבבך ובכל נפשך היינו ק"ש דכתיב ביה בכל לבבך ובכל נפשך והיינו דאמרינן אתם עשיתוני חטיבה אחת בארץ היינו ק"ש: את ה' האמרת היום. בגימטרי' זו ק"ש: את ה' האמרת. כאן רמז ו' סדרים להיות לך לאלהים זה סדר זרעים שמתחיל בק"ש ועוד שיש בו תרומות ומעשרות שהם יראת ה' דברים שבינינו לבין ה'. ללכת בדרכיו. זה סדר מועד דכתיב אם תשיב משבת רגלך. ולשמור חקיו. זה סדר נשים. שמדבר בעריות שנאמר ושמרתם את חקותי. ומצותיו. זה סדר קדשים שמדבר בקרבנות דכתיב בהו אלה המצות. ומשפטיו זה סדר נזיקין. ולשמוע בקולו. זה סדר טהרות. דכתיב בהו אמרות ה' אמרות טהורות. וכנגדם אמר ששה דברים להיות לו לעם סגלה. ולתתך עליון. לתהלה. ולשם. ולתפארת. ולהיותך עם קדוש. ולתתך עליון רמז לטעטפה דהקדוש ברוך הוא דכתיב ביה אשריך ישראל. לתהלה ולשם ולתפארת כלומר מה שישראל משבחים ומהללים לשם הוא לה' לתפארת. והיינו דאמרינן עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק שאותה עטרה שמעטרים להקב"ה בתפלתם מחזירה להם אכל מי שעה שיחת חולין בבהכ"נ מקיפין לו כל גופו בקוצים. לכך היו הבנים נים והנגדו בקול הכוזים: אשר עשה. בגי' שבעים אומות:

רמב"ן

אפילו בדבר טהור הראוי לאכילה כענין ששנינו אין מוכרין אותו ואין מחליפין אותו ולא יאמר אדם לחבירו בירושלים הא לך יין ותן לי שמן. ויהיה למת על דעתו מחובר למעלה לא אכלתי ממנו באוני למת שאין אנינות אלא למת. וראיתי בירושלמי רבי אליעזר בשם רבי סימאי אומר לא נתתי ממנו למת מהיכן קיימין אם להביא ארון ותכריכין דבר שאסור לחי לחי אסור כ"ש למת איזה דבר שמותר לחי ואסור למת זו סיכה. גם זה לא ידעתי מהו שאם סך בשמן מעשר למת הרי בשרו בטומאה וכבר התודה עליו לא בערתי ממנו בטמא ובגמרא בפרק הערל אמר רבי שמעון בן לקיש משום רבי סימאי מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו שנאמר ולא נתתי ממנו למת למת הוא דלא נתתי הא לחי דומיא דמת נתתי איזהו דבר ששוה בחיים ובמתים הוי אומר זו סיכה ושם הקשו ואימא ליקח לו ארון ותכריכין ופירשו שיהיה מותר בחי ליקח לו חלוק כשנטמא כיון דלא קרינא ביה ואכלת שם לפני ה' אלהיך ופירקו ממנו מגופו. נשאר עכשיו כי הוידוי בלא נתתי ממנו למת מחובר עם לא בערתי ממנו בטמא יתודה עליו שלא אכל ממנו טמא ולא נתן מן הטמא למת לסוך אותו. אבל במשנה שנינו כדברי רבי אליעזר לא נתתי ממנו למת לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת לא נתתיו לאוננים אחרים. ומשמעות זה שהם דורשים בו שלא נתנו למת לא לגופו של מת בארון ותכריכין ולא לאוננים שלו שהוא מתודה על אנינות שלו ושל אחרים ומפני אנינות של אחרים יתודה על הארון והתכריכין אע"פ שאפילו לחי אסור:

ספורנו

וגו': (כו) היום הזה. שאתה נכנס עמו לברית. הנה ענין הברית הוא שהאל ית' מצוך לעשות את החקים והמשפטים לטוב לך לא עשה כן לכל גוי ואתה תקבל עליך לשמרם: בכל לבבך. שתכיר בלי שום ספק שראוי לעשות רצונו: ובכל נפשך. שלא יניא אותך כח מתאוה בהיותך מכיר מעלת מי שצוה ותועלת מצותיו. ובזה: (יז) את ה' האמרת היום. כשקבלת עליך להכנס בברית בשבועת האלה אשר בה אבדן כל טוב גשמי אם תעבור עליו האמרת ורוממת את האל ית' בזה שיהיה יותר נכבד אצלך קיום רצונו מכל טוב גשמי: להיות לך לאלהים. שיהיה הוא אצלך הנכבד מכל העצמים הנבדלים וממנו כל הנהגת וקיום ענייניך בלי שום אמצעי כראוי לנצחי באופן שראוי לך לעבוד ולהכנע לו לבדו כראוי לעליון ומנהיגך ולהתפלל אליו בהיותו הוא לבדו מנהיגך: וללכת בדרכיו. להדמות לנכבד מכל שאר הנמצאים: ולשמוע בקולו. כראוי לעבדיו: (יח) וה' האמירך היום. במה שהוא נכנס בברית עמך ולא עשה כן לכל גוי נתן לך מעלה בזה: להיות לו לעם סגלה. כדי שישיג בכם מה שחפץ להשיג מן המין האנושי כאמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ולשמור כל מצותיו. ונתן לך גם כן מעלה במה שבחר בך לשמור כל מצותיו אשר בם תמצא חן בעיניו ושאר האומות אינם בלתי מוכנים וראוים לזה כאמרם ז"ל (שבת פ' כל כתבי) כותי ששבת חייב ובכן אינם ראוים לשמור כל מצותיו אלא קצתם בלבד שהם מצות בני נח: (יט) ולתתך עליון על כל הגוים. להבין ולהורות כאמרו

(טו) **אשר** נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו. לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש לשון רש"י. ואם כן שיעור הכתוב ואת האדמה אשר נתתה לנו ארץ זבת חלב ודבש כאשר נשבעת לאבותינו. ור"א אמר כי טעמו להיותה כן תמיד כלומר וברך את האדמה אשר נתת לנו להיותה ארץ זבת חלב ודבש ואין צורך בכל זה כי בכלל הדיבור או השבועה הנתונה אומר אדם לחברו נשבעת לי שדה שלך אמרת לי מנה וכן כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך ארץ זבת חלב ודבש וכבר פירשנו וכן ויתן לו בית ולחם אמר לו וארץ נתן לו ולא יקשה בעיניך ככאן כי לא נזכר בשבועות האבות ארץ זבת חלב ודבש כי מאחר שהארץ היא בעת ההיא ארץ זבת חלב ודבש הנה נשבע להם בארץ זבת חלב ודבש. או לאבותינו יוצאי מצרים שנאמר להם אל ארץ זבת חלב ודבש כענין וירעו לנו מצרים ולאבותינו:

(טז) **היום** הזה ה' אלהיך מצוך לעשות. הנה השלים משה לבאר את התורה ולחדש כל המצות אשר צוה אותו השם לחדש להם ולכך אמר היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים כי כבר השלמתי לך הכל והזכיר ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך והלב והנפש כבר פירשתים:

(יז) **וטעם** את ה' האמרת היום. כיון שקבלתם עליכם כל התורה בפירושיה ובדקדוקיה ובחדושיה הנה גדלתם השם ורוממתם אותו שיהיה הוא לבדו לכם לאלהים לא תתורו באל אחר כלל: **וללכת** בדרכיו. שתעשו הטוב והישר ותגמלו חסד איש את רעהו ולשמור חוקיו ומצותיו ומשפטיו יזכיר בפרט החוקים והמשפטים כאשר פירשתי ויכלול במצותיו כל המצות מצות עשה ולא תעשה ולשמוע בקולו בכל אשר יצוה לכם מאחר המעשים על ידו או על יד שאר הנביאים כאשר פירשתי. ויתכן שיהיו מצותיו מצות עשה ולשמוע בקולו המניעות כלומר מצות לא תעשה:

(יח) **ואמר** וה' האמירך היום. כי היום הזה לכם כיום סיני והשם רומם וגדל אתכם בקבול התורה שתהיו לו לעם סגולה מכל העמים ולשמור כל מצותיו כי לכם לבדכם יתן תורתו ויצוה אתכם בכל המצות הרצויות לפניו לא לעם אחר כענין שכתוב מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי:

(יט) **ולתתך** עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה. שיהללוך כל עמי הארץ בהיות ה' קרוב בכל קראך אליו: ולשם. שיצא לך שם בגוים בהדרו אשר שם עליך

אבן עזרא

הוא שכר האמירה: (א) ויצו משה. בצווי השם: וזקני ישראל. אמר כן להקל וכן רבים וכבר הזכרתם: שמור את כל המצוה. ומה היא והקמות לך אבנים גדולות להכיל התורה ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר: (ב) וטעם בשיד. שיעמדו: (ג) למען. כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו וזאת המצוה הראשונה לביאתם לבנות לשם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ: (ח) באר היטב

רש"י

כאשר דבר (ויקרא כ) והייתם לי קדושים: (א) שמור את כל המצוה. לשון הווה גרדנ"ט בלעז: (ב) והקמות לך אבנים. בירדן ואח"כ תוציאו משם אחרות ותבנו מהן מזבח בהר עיבל נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במסכת סוטה (דף לה): (ח) באר היטב. (שם) בשבעים לשון

לתהלה ולשם ולתפארת ולהיתך עם־קדש ליהוה אלהיך כאשר דבר׃ רביעי פ

כז א ויצו משה וזקני ישראל את־העם לאמר שמר את־כל־המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום׃ ב והיה ביום אשר תעברו את־הירדן אל־הארץ אשר־יהוה אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדלות ושדת אתם בשיד׃ ג וכתבת עליהן את־כל־דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל־הארץ אשר־יהוה אלהיך ׀ נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר יהוה אלהי־אבתיך לך׃ ד והיה בעברכם את־הירדן תקימו את־האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ושדת אותם בשיד׃ ה ובנית שם מזבח ליהוה אלהיך מזבח אבנים לא־תניף עליהם ברזל׃ ו אבנים שלמות תבנה את־מזבח יהוה אלהיך והעלית עליו עולת ליהוה אלהיך׃ ז וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני יהוה אלהיך׃ ח וכתבת על־האבנים את־כל־דברי התורה הזאת באר היטב׃

ד׳ · ל׳ וחסר · י״ג חסר · ב׳ חסר · יח׳ · ב׳ בתורה את המכבן · ו׳ וכל סכלוות דכוותה · י״ז חסר · י״ד ססוי׳ לך . ג׳ · ב׳ · ע״ל מ״ל בתורה · ג׳ . ג׳ כ״כ

ולשום ולרבו ולמהוך עם קדיש קדם יי אלהך כמא דמליל׃ א ופקיד משה וסבי ישראל ית עמא למימר טרו ית כל תפקידתא דאנא מפקיד יתכון יומא דין׃ ב ויהי ביומא דתעברון ית ירדנא לארעא דיי אלהך יהיב לך ותקים לך אבנין רברבין ותסוד יתהון בסידא׃ ג ותכתוב עליהון ית כל פתגמי אוריתא הדא במעברך בדיל דתיעול לארעא דיי אלהך יהיב לך ארע עבדא חלב ודבש כמא דמליל יי אלהא דאבהתך לך׃ ד ויהי במעברכון ית ירדנא תקימון ית אבניא האלין דאנא מפקיד יתכון יומא דין בטורא דעיבל ותסוד יתהון בסידא׃ ה ותבני תמן מדבחא קדם יי אלהך מדבח אבנין לא תרים עליהון ברזלא׃ ו אבנין שלמן תבני ית מדבחא דיי אלהך ותסיק עלוהי עלון קדם יי אלהך׃ ז ותכוס נכסת קודשין ותיכול תמן ותחדי קדם יי אלהך׃ ח ותכתוב על אבניא ית כל פתגמי אוריתא הדא

בעל הטורים

ולהיתך. חסר וי"ו שאין הוית קדושתן ניכרת כ"כ בעשיו: קדש. חסר וי"ו לומר קדש עצמך למטה ויקדשו אותך מלמעלה: וכן ז' פעמים קדוש ישראל בקריו': ולהיתך עם קדוש וסמיך ליה ויצו משה אזכרה לב"ד שיעשון לקדש עצמן: והקמת לך ב' במסרה. והקמת לך אבנים גדולות. והקמת את המשכן. לומר שהקול להם הקמת אלו האבנים כהקמת המשכן: הקימו ב' במסרה. תקימו את האבנים. הסל ומצבה לא תקימו. כנגד מה שצויתי אתכם לא תקימו אני מצוה אתכם תקימו את האבנים: התורה הזאת באר היטב. בגי' גם בשבעים לשונות: בפ' זו נעלם ס' לומר אף על פי שכתוב ביום אשר תעברו את הירדן נתרחקו ס' מילין קודם שהקימו האבנים כדאיתא בסוטה:

ולשם ד׳ וסימן נמסר בסדר נח: מצוה אתכם י"א בספרא וסימן נמסר בסדר והיה עקב: גדלות כל אורייתא גדלת הגדלת כתיב חסר דהסר במ"א וסימן במסרה רבתא: והעלית ג׳ וסימן עליו עולת. ובנית שם מזבח. את

תולדות אהרן

וסיד בעברכם. סוטה לג (דף עג): תקימו. כנסדרין מד: מזבח אבנים. זבחים סא: לא תניף עליהם. ע"ג נב: אבנים שלמות. שם וזבחים נד סא: וזבחת שלמים. ספהים קט חגיגה ד: וכתבת על האבנים. סוטה לה: באר היטב. שם לב לה לו:

ספורנו

כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: לתהלה ולשם ולתפארת. לאל ית' כאמרו ישראל אשר בך אתפאר: ולהיותך עם קדוש. נצחי לחיי ע"ה: כאשר דבר. באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש: **כז** (א) ויצו משה וזקני ישראל. שתף עמו הזקנים מפני שהם יהיו במעמד בעברם הירדן: (ז) ושמחת לפני ה' אלהיך. על שתכנס אז עמו לברית בהר גרזים ובהר עיבל: (ט) וידבר משה והכהנים הלוים. שתף עמו הכהנים להזהיר על העיון בתורה בהיות מוטל על הכהנים ללמד דעת את העם כאמרו

רמבן

עליך כי אתה נעלה על כלם. ולתפארת כי תתפאר עליהם לעשות בהם כל אשר תחפוץ תגזר אומר ויקם לך כענין פן יתפאר עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי: ולהיותך עם קדוש. לדבקה בו בסוף. ועל דרך האמת לתהלה כי אלהי ישראל הוא תהלתך ושמו הגדול הוא אלהיך וזה תפארתך כענין שנאמר כי תפארת עוזמו אתה תפארת ישראל:

כז (א) **וטעם** ויצו משה וזקני ישראל. כי אחר שהשלים משה דבריו צוה לזקנים שידברו גם הם עמו ויזהירו העם לשמור כל המצות כי כל עם הולך בעצת זקניו וכתיב אשר אנכי מצוה אתכם ולא אנחנו כי עיקר הדיבור למשה והזקנים ירימו קולם לאמר לעם שמעו והאזינו ועשו וכן וידבר משה והכהנים הלוים אל כל ישראל וגו' כי אמרו הכהנים לעם הסכת ושמע ישראל ומשה אמר היום הזה נהיית לעם אבל ר"א אמר כי שמור את כל המצוה מצות האבנים אשר יזכיר ואיננו נכון:

(ג) **וכתבת** עליהן את כל דברי התורה הזאת. אמר ר"א בשם הגאון שכתבו עליהם מנין המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות כענין אזהרות. וטעם באר היטב הכתיבה ורבותינו אמרו בשבעים לשון ומצינו בספר התאגי שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה ומשם נעתקו התאגין בכל התורה. ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד או שהיה ממעשה הנסים:

למען אשר תבא אל הארץ. אמר רבי אברהם כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו כי זאת היא המצוה הראשונה לביאתם לארץ. ולפי דעתי למען אשר תבא רמז לכל דברי התורה יאמר שתכתוב על האבנים כל דברי התורה הזאת בעברך בירדן מיד למען אשר תבא אל הארץ כי בעבור התורה באת שמה וכן למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית למען ינוח עבדך

רשי

לשון: (ט) הסכת. כתרגומו אצית: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית: (יב) לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה (ד' לז) ששה שבטים עלו לראש הר גריזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם להר עיבל ופתחו בקללה ואומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן עד ארור אשר לא יקים: (טז) מקלה אביו. מזלזל לשון (דברים כה) ונקלה אחיך: (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע לשון (ישעיה נט) והוסג אחור: (יח) משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה

ס ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם ג' כוי"ז קדמ'
אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀ י'
וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ
לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ י וְשָׁמַעְתָּ קמץ בז"ק
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־
מִצְוֺתָו מצותיו ק' וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ חמישי ס יא וַיְצַו
מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא
לֵאמֹר׃ יב אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־ ט'
הָעָם עַל־הַר גְּרִזִּים בְּעָבְרְכֶם ג'
אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה
וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ יג וְאֵלֶּה ח'. רז ר"פ בתורה
יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר עֵיבָל
רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן
וְנַפְתָּלִי׃ יד וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ
אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃
ס טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
פֶסֶל וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה ד'
יְדֵי חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־ ס'. ד'
הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס טז אָרוּר ח' בטעם זקף גדול
מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־
הָעָם אָמֵן׃ ס יז אָרוּר מַסִּיג ח' בטעם
גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
ס יח אָרוּר מַשְׁגֶּה עִוֵּר בַּדָּרֶךְ כ'
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יט אָרוּר ה' בטעם רביע וסימן דינא
מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם וְאַלְמָנָה דאתתיה גלי כ וקם ברמיותא
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ כ אָרוּר
שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי גִלָּה
כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
ס כא אָרוּר שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה ח' בטעם זקף
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כב אָרוּר ס' בטעם רביע

פְּרִישׁ יָאוּת׃ ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה
וְכָהֲנַיָּא לֵוָאֵי עִם כָּל יִשְׂרָאֵל
לְמֵימָר אֲצֵית שְׁמַע יִשְׂרָאֵל
יוֹמָא הָדֵין הֲוֵיתָא לְעַם קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ׃ י וּתְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ וְתַעְבֵּיד
יָת פִּקּוֹדוֹהִי וְיָת קְיָמוֹהִי
דַּאֲנָא מְפַקְּדָךְ יוֹמָא דֵין׃
יא וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת עַמָּא
בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימָר׃
יב אִלֵּין יְקוּמוּן לְבָרָכָא יָת
עַמָּא עַל טוּרָא דִגְרִזִּים
בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא שִׁמְעוֹן
וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף
וּבִנְיָמִן׃ יג וְאִלֵּין יְקוּמוּן עַל
לְוָטַיָּא בְּטוּרָא דְעֵיבָל רְאוּבֵן
גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃
יד וִיתִיבוּן לֵוָאֵי וְיֵימְרוּן לְכָל
אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קָל רָם׃
טו לִיט גַּבְרָא דְיַעְבֵּיד צְלַם
וּמַתְּכָא מְרַחֲקָא קֳדָם יְיָ
עוֹבַד יְדֵי אוּמָּנָא וִישַׁוֵּי
בְּסִתְרָא וְיָתוּבוּן כָּל עַמָּא
וְיֵימְרוּן אָמֵן׃ טז לִיט דְּיַקְלֵי
אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל
עַמָּא אָמֵן׃ יז לִיט דִּישַׁנֵּי
תְּחוּמָא דְחַבְרֵיהּ וְיֵימַר כָּל
עַמָּא אָמֵן׃ יח לִיט דְּיַטְעֵי
עַוִּירָא בְּאוֹרְחָא וְיֵימַר כָּל
עַמָּא אָמֵן׃ יט לִיט דְּיַצְלֵי
דִּין גִּיּוֹרָא יִתָּם וְאַרְמְלָא
וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃
כ לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם אִתַּת
אֲבוּהִי אֲרֵי גַלִּי כַּנְפָא
דַאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃
כא לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם כָּל
בְּעִירָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃

אבן עזרא

היטב. הכתיבה: (ט) וידבר משה והכהנים הלוים. כאשר כתוב וזקני ישראל והעיקר משה: הסכת. פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו: היום הזה נהיית לעם. סיכרות עמך ברית: (י) ושמעת. היום בקולו: ועשית את מצותיו. לעתיד. וטעם והכהנים הלוים. כי הם האומרים ארור האיש. על הברכה בני הגבירות ועל הקללה בני השפחות ואם יחסרו שנים ובני לאה רבים ונלקחו הגדול והקטן: (יד) וענו. כמו ועניה ואמרת וחז"ל אמרו כי טעם לברך ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וכן הכל ועל דרך פשט הברכה היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה והעד בספר יהושע. וטעם להזכיר אלה י"א עבירות בעבור שיוכל לעשותם בסתר והעד ושם בסתר כי אם יעשה בגלוי יומת וכן מכה רעהו בסתר והחל מהעיקר שהוא ביט ובין בורא ואחר כן ביט ובין אבותיו כי מי ידע אם יקלה אותם: (טז) מקלה. לשון קלון פועל יוצא: (יז) מסיג גבול רעהו. כי הוא דבר נסתר. ומשגה עור גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו: (יט) מטה משפט גר יתום. כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח. ושוכב עם אשת אב ואחות וחותנת אינו נחשד להתייחד עמה על כן הוא דבר נסתר ואין כן שאר העבירות: (כא) עם כל בהמה. זכר או נקבה כי אין לה פה שתצעק ותערער כמו הזכור על כן

בעל הטורים

גרזים. בגימטריא בברכה יהיה בו: קול רם. וסמיך לו' האיש אשר יעשה פסל לומר שבקולו של רם היינו בקול שקב"ה שמעו דיבור אנכי ה' ולא יהיה לך: בסתר ד'. ושם בסתר מכה רעהו בסתר כי אתה עשית בסתר בדוד בענין בת שבע כי תאכלם נחשך כל בסתר לומר אם תעשה בסתר תאכל כחשך כל בסתר. שתהיה בעבודת גילולים שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה וסמיך לע"ג מקלה אביו ואמו דג' שותפין יש באדם וסמיך למקלה אביו מסיג גבול רעהו לומר שבאה על אשת איש שהיא מסיג גבול רעהו גורם לבן שמקלה אביו שאינו מכיר אמו וסמיך לו' משגה עור לומר לא תיעץ לו לפי דרכך כדי לכסיג גבולו: משגה ב'. משגה עור משגה ישרים בדרך רע וזהו שדרשו משגה עור שמיעצו לחטוא וזהו משגה ישרים בדרך רע שהוא ישר ונותן לו עצה לעקם דרכיו. וסמיך לו' מטה משפט שהוא הדיין ומטהו בראיות או טוען שקר היא משגה עור: סמיך שוכב עם בהמה לאשת אביו. לפי שהיא עמה בבית וכרוך אחריה כבהמה וכן אחותו וחותנתו שהם תדירים עמו:

תולדות אהרן

הסכת ושמע. ברכות טו יו סג
זוהר תרומה: אלה יעמדו לברך. סוטה לג לח: על הר. שם לז: ואלה יעמדו. שם שבועות לו: וענו הלוים. סוטה שם ומב: (וענו הלוים והנמשך. שם לח): קול רם. שם לג: ארור האיש אשר יעשה פסל. שם לב לג שבועות לו ע"ג נב: ושם בסתר. ע"ג שם: ארור שוכב עם אשת אביו. שבת נד: ארור שוכב עם כל בהמה. ערובין נט פסחים מט:

ירמיה הנביא: והכהנים הלוים ג' וסי' וידבר משה והכהנים הלוים. ויצו את העם לאמר, והכהנים הלוים בני צדוק: הסכת ל': לברך ט' וסימן נמסר בסדר בלק: בעברכם ג' וסימן אלה יעמדו לברך את העם. והיה בעברכם את הירדן תקימו. בעברכם את הברית דיהושע: ארור ח' בטעמא זקף גדול וסימן במסרה רבתא: משגה ב' וסימן משגה עור בדרך. משגה ישרים בדרך רע. וא' אולי משגה הוא: ארור ה' בטעמא רביע וסימן מטה משפט גר יתום ואלמנה. ארור שכב עם אשת אביו כי גלה. שכב עם אחותו. ארור אשר לא יקים. מלאכת ה' רמיה. וסימן בלשון תרגום דינא דאתתיה

רמבן

עבדך ואמתך כמוך. או טעמו תכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת להיות לך לזכרון למען אשר תבא אל הארץ ותכבוש אותה ותירש את כל העמים ההם בהיותך זוכר התורה ושומר כל מצותיה:

אשר

הכתוב בלשון ארור בלבד כי עיקר הכונה באלו הארורים היה לקלל את העוברים על אלה כדי שהם לבדם ישאו עונם ולא יהיו שאר העם ערבים להם וזה כי האנשים האלה הוו על הרוב כאשי העם שלא היה על ההדיוטות למחות בידם כמו שהעיד יחזקאל באמרו נשיאי ישראל איש לזרועו היו בך למען הפך דם אל יתם

ספורנו

כאמרו יורו משפטיך ליעקב: (ט) הסכת. ציר במחשבתך כמו סכות מלככם: ושמע. והתבונן: (י) ושמעת בקול ה' אלהיך. כשתצייר זה ותבין תשמע בקולו בלי ספק: (טו) ארור האיש. הנה כל הארורים אמרו תחלה בלשון ברוך כמו שבא בקבלה ולזה אמר אלה יעמדו לברך את העם. אמנם הזכירם

אבן עזרא

כן לא הזכירו: (כה) לוקח שחד. לפי דעת רבים שהוא הדיין ולפי דעתי שהוא עד שקר: (כו) אשר לא יקים. יש אומרים על כל התורה ויש אומרים על אלה הנזכרים ולא אמרו כלום בעבור שכתוב לעשות אותם והנכון בעיני כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות אותם:
(א) עליון על כל גויי הארץ. זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם כמוכם: (ב) וטעם ובאו. שיבואו מעצמם: והשיגוך. ואם לא תבקשם והטעם שלא תגיע: (ג) בעיר. ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה: בשדה. בזריעה ובנטיעה: (ד) פרי בטנך. בבנים והבטן כנוי: שגר ועשתרות. פירשתים: (ה) טנאך. מקום הלחם והוא מוקדם ומאוחר עם משארותיך או מקום שיושם שם הקמח: (ו) בבאך. לחוב ולסחור ולשלול או בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח וההפך כתוב ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים אמר כי אם יקשרו אויביך על כן אמר הקמים

רש״י

רעה: (כד) מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י״א ארורים יש כאן כנגד י״א שבטים וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא הי׳ בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכך לא רצה לקללו: (כו) אשר לא יקים. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה:
(ד) שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: ועשתרות צאנך. כתרגומו ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותם כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: (ה) ברוך טנאך. פירותיך. ד״א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתך. דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: (ו) ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך. (ב״מ קז) שתהא יציאתך מן העולם בלא חטא כביאתך לעולם: (ז) ובשבעה דרכים

תרגום אונקלוס

כב לִיט דְיִשְׁכּוּב עִם אַחָתֵיהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כג לִיט דְיִשְׁכּוּב עִם חֲמוֹתֵיהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כד לִיט דְיִמְחֵי חַבְרֵיהּ בְּסִתְרָא וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כה לִיט דִּיקַבֵּיל שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל נְפַשׁ דַּם זַכַּאי וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן: כו לִיט דְּלָא יְקַיֵּם יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן:
א וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלַּי עַל כָּל עַמְמֵי אַרְעָא: ב וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִדְבְּקוּנָךְ אֲרֵי תְקַבֵּיל לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ: ג בְּרִיךְ אַתְּ בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ בְּחַקְלָא: ד בְּרִיךְ וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ וַלְדָּא דִבְעִירָךְ בַּקְרֵי תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ: ה בְּרִיךְ סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ: ו בְּרִיךְ אַתְּ בְּמֵיעֲלָךְ וּבְרִיךְ אַתְּ בְּמִפְּקָךְ: ז יִתֵּן יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דְּקָיְמִין עֲלָךְ תְּבִירִין קֳדָמָךְ בְּאוֹרְחָא חֲדָא יִפְּקוּן

מקרא

שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס
כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס
כד אָרוּר מַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס
כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: ס
כו אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן: פ

כח א וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־גּוֹיֵי הָאָרֶץ:
ב וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:
ג בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה:
ד בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ:
ה בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ:
ו בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ: ששי
ז יִתֵּן יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד

ג׳ וחסר · מ׳ נטעם · ד׳ · ג׳ בטעם ספסי׳ וסי׳ הכו׳ מוכס ידו לשוחט · מ״ל מ״ל כתו׳ · כ׳ נראה · ג׳ כ׳ מ״ע וא׳ חסר · ג׳ מ״ע נסורב · ז׳ ג׳ מנסון כ״ס

בעל הטורים

וסמיך לי׳ מכה רעהו בסתר. שהוא בלינעא כמו זנות חותנתו ולאחותו שהוא בלינעא בביתו: בסתר. בגי׳ בלשון הרע: בסתר. בגי׳ מסר ממון חבירו: וסמיך לקח שחד להכות נפש לומר שהן רכיל למען שפוך דם: וסמיך לי׳ אשר לא יקים להכות נפש. לומר שהוא שופך דם כעובר על כל התורה: אמן. בגי׳ הוי״ה אדני. ולכן גדול העונה אמן יותר מן המברך שעולה בגי׳ שמות: שמוע תשמע. בגי׳ לדברי תורה ולדברי חכמים:

גלי וקם ברמיותא: בסתר ד׳ וסי׳ במסרה רבתא: לקח ח׳ וסימן נמסר ביחזקאל סי׳ כ״ד: וברוך ז׳ וסימן נמסר בסדר לך לך:

תולדות אהרן ארור אשר לא יקים. שבועות לו: וסיס
אם שמוע. בתרא פט: ונתנך. עקידה שער סו: ברוך אתה בעיר. מטעא קז: ברוך אתה בבואך. בם.

ספורנו

ואם הקלו בך וגו׳. ובאותה הפרשה הזכיר הנביא רוב אלה הארורים או כלם ואמר שנעשו אלו העונות בירושלים לא שהעיר כלה חטאה בזה אבל הנשיאים הם שהיו בכמו אלה. אמנם בהזכירו שם עונות הנזכר האשים את העיר באמרו קדשי בזית ואת שבתותי חללת: (כה) לוקח שחד להכות. כענין דואג האדומי והזיפים למלא חן בעיני המלך או להרויח: (כו) אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם. שלא יקיים ויודה שראוי לעשות את כלם אבל תהיה איזו מצוה מהם לבטלה אצלו והוא המומר לדבר אחד: **כח** (ה) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. אע״פ שלא תשתדל אתה להשיגם: (ח) כי תשמע בקול ה׳ אלהיך. את כשתהיה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולפיכך ישיגוך הברכות בלתי השתדלות והנה הזכיר ברכות בית ההמון ואמר שיזכו להן בכל עת שישמרו את המצות עד אמרו

רמבן

(כו) **אשר** לא יקים את דברי התורה הזאת. כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה לשון רש״י. ולפי דעתי כי הקבלה הזאת שיודה במצות בלבו ויהיו בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש ואם יכפור באחד מהן או תהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארור אבל אם עבר על אחת מהן כגון שאכל החזיר והשקץ לתאותו או שלא עשה סוכה ולולב לעצלה איננו בחרם הזה כי לא אמר הכתוב אשר לא יעשה את דברי התורה הזאת אלא אמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות כטעם קיימו וקבלו היהודים. והנה הוא חרם המורדים והכופרים. ובירושלמי בסוטה ראיתי אשר לא יקים וכי יש תורה נופלת רבי שמעון בן יקים אומר זה החזן רבי שמעון בן חלפתא אומר זה בית דין של מטן אמר רב יהודה ורב הונא בשם שמואל על הדבר הזה קרע יאשיהו ואמר עלי להקים אמר רבי אסי בשם רבי תנחום בר חייא למד ולימד ושמר ועשה והיה ספק בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור ידרשו בהקמה הזאת בית המלך והנשיאות שבידם להקים את התורה ביד המבטלים אותה. ואפילו היה הוא צדיק גמור במעשיו והיה יכול להחזיק התורה ביד הרשעים המבטלים אותה הרי זה ארור וזה קרוב לענין שפירשנו. ואמרו על דרך אגדה זה החזן שאינו מקים ספר התורה להעמידו כתקנן שלא יפלו. ולי נראה על החזן שאינו מקים ספר תורה על הצבור להראות פני

יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו
לפניך: ח יצו יהוה אתך את
הברכה באסמיך ובכל משלח
ידך וברכך בארץ אשר יהוה
אלהיך נתן לך: ט יקימך יהוה
לו לעם קדוש כאשר נשבע לך
כי תשמר את מצות יהוה אלהיך
והלכת בדרכיו: י וראו כל עמי
הארץ כי שם יהוה נקרא עליך
ויראו ממך: יא והותרך יהוה לטובה
בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי
אדמתך על האדמה אשר נשבע
יהוה לאבתיך לתת לך: יב יפתח
יהוה | לך את אוצרו הטוב את
השמים לתת מטר ארצך בעתו
ולברך את כל מעשה ידך
והלוית גוים רבים ואתה לא
תלוה: יג ונתנך יהוה לראש ולא
לזנב והיית רק למעלה ולא
תהיה למטה כי תשמע אל
מצות | יהוה אלהיך אשר אנכי
מצוך היום לשמר ולעשות:
יד ולא תסור מכל הדברים אשר
אנכי מצוה אתכם היום ימין
ושמאול ללכת אחרי אלהים
אחרים לעבדם: פ
טו והיה אם לא תשמע בקול יהוה
אלהיך לשמר לעשות את כל
מצותיו וחקתיו אשר אנכי מצוך
היום ובאו עליך כל הקללות
האלה והשיגוך: טז ארור אתה
בעיר וארור אתה בשדה: יז ארור

יד׳ ד׳ מ״ל בתורה · ג׳ · ול׳ ולא׳ אסמין שבע · כו״ל מ״ל במ״ג חסר · כ׳. ג׳ חסר ו׳ · ד׳ · ד׳ · ל״ד · ה׳ · ס״ו · רס בכס׳ · י״א · כ׳ מ״ל ולא׳ חסר ויו

לותך ובשבע אורחן יערקון
מן קדמך: ח יפקיד יי עמך
ית ברכתא באוצרך ובכל
אושטות ידך ויברכינך
בארעא דיי אלהך יהיב לך:
ט יקימינך יי קדמוהי לעם
קדיש כמא דקים לך ארי
תטר ית פקודיא דיי אלהך
ותהך באורחן דתקנן
קדמוהי: י ויחזון כל עממי
ארעא ארי שמא דיי אתקרי
עלך וידחלון מנך:
יא ויותרינך יי לטבא
בולדא דמעך ובולדא
דבעירך ובאבא דארעך על
ארעא דקיים יי לאבהתך
למתן לך: יב יפתח יי לך
ית אוצריה טבא ית שמיא
למתן מטר ארעך בעדניה
ולברכא ית כל עובד ידך
ותוזיף לעממין סגיאין ואת
לא תזוף: יג ויתנינך יי
לתקיף ולא לחלש ותהי
ברם לעלא ולא תהי
לתחתא ארי תקבל
לפקודיא דיי אלהך דאנא
מפקיד לך יומא דין למטר
ולמעבד: יד ולא תסטון
מכל פתגמיא דאנא מפקיד
יתכון יומא דין ימינא
ושמאלא למהך בתר
טעות עממיא למפלחהון:
טו ויהי אם לא תקבל
למימרא דיי אלהך למטר
למעבד ית כל פקודוהי
וקימוהי דאנא מפקיד לך
יומא דין וייתון עלך כל
לוטיא האלין וידבקונך:
טז ליט את בקרתא וליט
את בחקלא: יז ליט סלך

רשי

ורבים ינוסו לפניך. כן דרך הנבהלים לברוח להיות מתפזרין לכל

בעל הטורים

ינוסו לפניך. וסמיך ליה יצו ה׳ אתך את הברכה באסמיך. שתמלא בתים מלאים כל טוב: באסמיך. בגי׳ זהו סי׳ שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין: שם ה׳ נקרא. ר״ת שי״ן פי׳ שין של תפילין: ויראו ממך וסמיך ליה והותרך ה׳ לומר שבזכות התפלין יותיר ימים דכתיב אדני עליהם יחיו:

יצאו י״ד וסי׳ במסרה רבתא: והותרך ל׳ כתיב כן. אלין חסר יו״ד בלישנא וסי׳ ויותרו אנשים מבע. ויאכלו ויותרו כדבר ה׳. על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרם. והותרך ה׳ לטובה. את אשר הותרה משבעה: מטר ד׳ וסי׳ ונתתי מטר ארצכם בעתו. יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב. יתן ה׳ מטר ארצך. ונתן מטר זרעך אשר תזרע. ונמסר גם בסדר עקב: ולברך ד׳ וסימן נמסר

תולדות אהרן ונשנעם דרכים.
קדושין ב: ינו ס׳.
תענית ח מלועא מב: וראו כל עמי הארץ. ברכות ו נו מ״ל תו סוטה ח מנחות לה הולין פט (ברכות ט):
יפתח ה׳ לך. תענית ב ע חגיגה יב בתרא כה: לעבדם. בתרא פט:
והיה אם לא תשמע. שם: יתן ה׳ פער הרנן. תענית ג ע:

אבן עזרא

הקמים עליך: (ז) ובשבעה. לשון רבים בעבור סוד ימי השבוע כי הוא תלוי בעליונים: (ח) באסמיך. באוצרותיך מטעם המקום: (ט) לעם קדוש. והקדושה לשמור המצות: וטעם יקימך. יעמידך: תשמור. בלב: והלכת. במעשה: (יא) וטעם והותירך. אם תהיה רעב בארץ ורעב ומארה אתה תותר לטובה: (יב) אוצרו. שהוא בכחו לצאת וכן אוצרות שלג על כן אחר הותירך אמר דבר הגשם כי העוצר סבת הרעב: והלוית גוים רבים. כי ירעבו ולא יבא זמן שתלוה אתה והכלל שתהיה לעולם לראש: (יג) כי תשמע. בלב לשמור ולעשות והכלל שלא תסור מאחרי השם לעבוד ע״ג כי הוא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור ולעשות כי עיקר השמירה המעשה

ספורנו

אמרו יקימך ה׳ לו לעם קדוש וזה היה בתחלת בית שני כמו שספרו ז״ל על ברכות שמעון הצדיק והנסים של בית המקדש כל ימיו: (י) וראו כל עמי הארץ. כמו שספרו ז״ל על אלכסנדר שהשתחוה לפניו: (יא) והותירך ה׳ לטובה. שתהיה הצלחתך בקנינים וזולתם יתרה מהצלחת שאר המצליחים בהם. ובאלה הברכות שהיו בבית שני סיים: (יד) ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל. שלא ישנו את מצות האל ית׳ בפרט ענין המשפט ולא ימירו את שאר המצות במנהגי הדיוט ומצות אנשים מלומדה כל שכן כשיעשו זה לכבוד קדמונים שהנהיגו אותם המנהגים לא לכבוד קונם ולא לשמור מצותיו כי בזה האופן אין לך ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם גדול מזה בחדוש דת לכבוד קדמונים אשר נחשבו אלהים שופטים בארץ אמנם התוכחות עד יולך ה׳ אותך ואת מלכך היו בבית שני בימי יונים וזולתם עד שגברו מלכי בית חשמונאי זה על זה וגלה אחד מהם במצות פומפי״ו

רמבן

פני כתיבתו לכל כמו שמפורש במסכת סופרים שמגביהין אותו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה לכל אנשים ונשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה וגו׳ וכן נהגו:

כח (ט) יקימך ה׳ לו לעם קדוש כאשר נשבע לך. יקרא שבועת הברית אשר כרת עמהם בהר סיני על כל הדברים האלו כי שם נאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש או שהברית אשר כרת עם אברהם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך יכלול זה וכן אמר למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק ליעקב כי לכולם בא הברית:

(יג) וטעם לראש ולא לזנב. ביאורו לראש על העמים ולא לזנב לאחד מכל הגוים כי יתכן שיהיה לראש על העמים רבים וזנב לעם אחד נכבד ממנו. והנכון שיתכן לראש מעתה ולא לזנב עד עולם באחד מכל העתים וכן רק למעלה תמיד ולא תהיה למטה לעולם:

(יד) ולא תסור מכל הדברים. נמשך עם כי תשמע שיבואו עליך כל הברכות האלה כאשר תשמע למצותיו וכאשר לא תסור ימין ושמאל מכל הדברים אשר אנכי מצוך בענין ע״ג שאם תלך אחרי אלהים אחרים לעבדם כבר כרת מכל מצותיו ואין חפץ כלל בכלל המצות שתעשה ואיננו כדברי בעל הלכות שמנאו במצות לא תעשה:

אבן עזרא

במעשה: (כ) המארה. מגערת: המהומה. שלא יוכל להשלים המעשה: המגערת. שלא ישמח במעשיו רק ידאג כי אחר יגיעתו: (כב) בשחפת. י"א שהם מיני חלאים: בקדחת. בכל יום מגזרת כי אש קדחה באפי ומהומה ומגערת ושפחת וקדחת ודלקת שם התאר. וטעם ובדלקת. שלישית או רביעית: ובחרחור. מגזרת וחרה נחשתה: ובחרב. מגזרת חורב: ובשדפון. נפיחות וכן שדופות קדים ויש אומרים הפוך והטעם דקוק: ובירקון. כמשמעו כלשון קדר ויש אומרים כי אלה חליים בזרע ובשדפון כמו שדופות קדים והעד הכיתי אתכ' בשדפון ובירקון ועל כן אחריו והיו שמיך וכן בפרשת אם בחקותי: (כג) נחשת. כנחשת וכן ברזל: (כד) אבק ועפר. ברוב החורב וכח הרוחות: עד השמדך. מלה זרה כמו ביום (כמ"ע גרם מיום) הבראך: (כה) לזעוה. הפוך כמו כבש כשב: (כו) ואין מחריד. לעוף ולבהמה: והנשארים. יוכו בשחין מצרים: (כז) ובטחורים. הם היוצאים במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים והוא מגזרת ויבא אל העופל: ובגרב. כן בלשון ישמעאל: ובחרס. יש אומרים שיצטרך אל חרס כאיוב ואם הוא כסמ"ך ויש אומרים במכת השמש והנכון שהוא שם חולי כנזכרים אין לו חבר והשגעון והעורון והתמהון שלשתן בלב: (כט) והיית ממשש

רשי

לכל לד: (כ) המארה. חסרון כמו (ויקרא יג) צרעת ממארת: מהומה. שגוש קול בהלות: (כב) שחפת. שבשרו נשחף ונפוח: קדחת. לשון (דברים לב) כי אש קדחה באפי והוא אש של חולי מלוי"ן בלעז שהיא חמה מאד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת ומיני חלאים הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף וצמא תמיד למים ובלעז איסטרדימנ"ט) לשון (איוב ל) ועצמי חרה מני חרב (ירמיה ו) נחר מפוח מאש: ובחרב. יבוא עליך גייסות: שדפון וירקון. מכת התבואה שבשדות: שדפון. רוח קדים אשליד"א בלעז: ירקון. יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"א בלעז: עד אבדך. תרגום עד דתיבד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך: (כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבהר סיני מפי הקב"ה אמרן כמשמען וכן נאמר (ויקרא כו) ואם לא תשמעו לי ואם תלכו עמי בקרי וכאן הוא אומר לקול ה' אלהיך ידבק ה' בך יככה ה' הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד וגם כן בקללה זו הקל שבראשונות הוא אומר(שם) שמיכם כברזל וארצכם כנחושה שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזעת כדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת וארצך ברזל שיהיו שמים מזיעין אע"פ שלא יריקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של אבדון בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין ומכל מקום קללה היא בין שהיא כנחשת בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. (תענית ג) זיקא דבתר מטרא מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרבץ את העפר והרוח בא ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהם לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין: (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו כדרך שבא על אלו: (כז) בשחין מצרים. רע היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאיתא בבכורות (דף מא): גרב. שחין לח. חרס. שחין יבש כחרס: (כח) בתמהון לבב. אוטם הלב אשטורדישו"ן בלעז:

מסוק

תרגום אונקלוס

וְאַצְוָתָךְ׃ יח לִיט וַלְדָא
דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ בַּקְרֵי
תוֹרָךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ׃ יט לִיט
אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ וְלִיט אַתְּ
בְּמִפְּקָךְ׃ כ יְגָרֵי יְיָ בָּךְ יָת
מְאֵירְתָא וְיָת שְׁגוּשְׁיָא וְיָת
מְזוֹפִיתָא בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ
דְתַעְבֵּיד עַד דְתִשְׁתֵּיצֵי וְעַד
דְתֵיבַד בִּפְרִיעַ מִן קֳדָם
בִּישׁוּת עוֹבָדָךְ דִשְׁבַקְתָּא
דַחַלְתִּי׃ כא יַדְבֵּק יְיָ בָּךְ
יָת מוֹתָנָא עַד דִישֵׁיצֵי יָתָךְ
מֵעַל אַרְעָא דְאַתְּ עָלֵיל
לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ כב יִמְחִינָךְ
יְיָ בְּשַׁחַפְתָּא וּבְקַדַּחְתָּא
וּבְדַלֶּקְתָּא וּבְחַרְחוּרָא
וּבְחַרְבָּא וּבְשִׁדְפוֹנָא
וּבְיֵרָקוֹנָא וְיִרְדְּפוּנָךְ עַד
דְתֵיבַד׃ כג וִיהוֹן שְׁמַיָּא
דְעִלָּוֵי רֵישָׁךְ חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא
מִלְּאַחָתָא מִטְרָא וְאַרְעָא
דִתְחוֹתָךְ תַּקִּיפָא כְּבַרְזְלָא
מִלְּמֶעְבַּד פֵּרִין׃ כד יִתֵּן יְיָ
יָת מְטַר אַרְעָךְ אַבְקָא
וְעַפְרָא מִן שְׁמַיָּא יֵחוֹת עֲלָךְ
עַד דְתִשְׁתֵּיצֵי׃ כה יִתְּנִינָךְ
יְיָ תְּבִיר קֳדָם סָנְאָךְ בְּאוֹרְחָא
חֲדָא תִּפּוֹק לְוָתֵיהּ וּבְשִׁבְעָא
אוֹרְחָן תְּעֵירוֹק מִן קֳדָמוֹהִי
וּתְהֵי לְזִיעַ לְכֹל מַלְכְוָת
אַרְעָא׃ כו וּתְהֵי נְבֵלְתָּךְ
מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל לְכָל עוֹפָא
דִשְׁמַיָּא וְלִבְעִירָא דְאַרְעָא
וְלֵית דְמָנִיד׃ כז יִמְחִינָךְ יְיָ
בְּשִׁיחֲנָא מִצְרָאֵי וּבִטְחוֹרִין
וּבִגְרַבָא וּבַחֲרֵס יָבֵישׁ דְלָא
תֵיכוּל לְאִתַּסָּאָה׃ כח יִמְחִינָךְ
יְיָ בְּטַפְּשׁוּתָא וּבְסַמְיוּתָא
וּבְשַׁעֲמָמוּת לִבָּא׃ כט וּתְהֵי
מְמַשֵּׁשׁ בְּטִיהֲרָא כְּמָא
דִמְמַשֵּׁשׁ עַוִּירָא בְּקִבְלָא

מקרא

טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ יח אָרוּר פְּרִי־
בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ׃ יט אָרוּר אַתָּה
בְּבֹאֶךָ וְאָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃
כ יְשַׁלַּח יְהוָה ׀ בְּךָ אֶת־הַמְּאֵרָה (י"ב דגש)
אֶת־הַמְּהוּמָה וְאֶת־הַמִּגְעֶרֶת (ג' ומ"ל)
בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַד
הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ מַהֵר מִפְּנֵי (ל')
רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר עֲזַבְתָּנִי׃
כא יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־הַדָּבֶר עַד (ל')
כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־ (ל')
אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ כב יַכְּכָה
יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת וּבַדַּלֶּקֶת (ל' ל' ל')
וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן (ג' חסר כו"ל מ"ל)
וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ׃ (י"א מלרע וכו')
כג וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ (ג' מ"ל)
נְחֹשֶׁת וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ
בַּרְזֶל׃ כד יִתֵּן יְהוָה אֶת־מְטַר (ד' רפין)
אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר מִן־הַשָּׁמַיִם
יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ כה יִתֶּנְךָ (ד' ל')
יְהוָה ׀ נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ בְּדֶרֶךְ (ב')
אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים
תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ לְזַעֲוָה לְכֹל
מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ כו וְהָיְתָה נִבְלָתְךָ
לְמַאֲכָל לְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם
וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃
כז יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין מִצְרַיִם (ל')
וּבַעְפֹלִים ובטחרים ק' וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס
אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא׃ כח יַכְּכָה
יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן וּבְתִמְהוֹן (ר. ל. ל)
לֵבָב׃ כט וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם (ל. יע)
כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא

בסדר עקב: את המארה חד מן י"ב פסוקים דאית בהון את את ואת ומלה חדא ביניהון וסימן נמסר בסדר משפטים: עד השמדך ועד אבדך י"ז פסוקים מן עד ועד וסימן במס"ר: בצהרים י"ב וסימן נמסר במלכים א' סימן י"ח גבי פסוק ויהי בצהרים ויתהל בהם אליהו

בעל הטורים

יככה ה'. ד' פעמים כתיב בתוכחות יככה ה' כנגד ד' גליות ויש בהם ה' ז' עינויים בשחפת ובקדחת ובדלק' ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון. כנגד ז' תועבות שבלבו: נגף ג' במסרה. יתנך ה' נגף ואידך אך נגף נגף בוא לפנינו. וירא אדם כי נגף לפני ישראל. אם שמוע תשמעו ינוסו לפניך כדכתיב וירא אדם וגו' ואם לא תשמעו יתנך ה' נגף: בשגעון ב'. יככה ה' בשגעון כי בשגעון ינהג כלומר לא די שיככה אלא שכל מנהגך יהיה בשגעון:

תולדות אהרן ובעפלים. מגלה כה: ובגרב. בכורות מא: והיית ממשש. מגלה כד:

ספורנו

פומפיא"ו לרומ"ה ומשם והלאה עד ונשמדתם היו עד חרבן הבית על ידי רומיים ומשם והלאה הם תוכחות בגלות ומכות אליו והתחיל בתוכחות באמרו אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקותיו אשר אנכי מצוך היום וזה בלי ספק כאשר הומרה שמירת מצות התורה במנהגים אומים חולקים

רמבן

הקדים בברכות פרי בטנך. ואחר כך טנאך ומשארתך כי פרי הבטן הטוב והחביב יותר ובקללה איחר אותו כי העונש יגיע תחלה בנכסיו ואם לא ישוב יענשהו בפרי בטנו וכן הקדים בברכות נגיפת האויבים קודם הברכה באסמיך ובכל משלח ידך כי נצוח האויבים הוא להם הכבוד והצורך הגדול בכבוש הארצות

רשי

(כט) עשוק. בכל מעשיך יהי ערעור: (ל) ישגלנה. לשון שגל פלגש והכתוב כינהו לשבח ישכבנה (מגלה כה) ותיקון סופרים הוא זה: תחללנו. בשנה הרביעית לאכול פריו: (לב) וכלות אליהם. מצפות אליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים: (לז) לשמה. אשטורדישו"ן כל הרואה אותך ישום עליך: למשל. כשתבא מכה רעה על אדם יאמרו זו דומה למכת פלוני: ולשנינה. לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו ולשועי לשון ספור ואשתעי: (לח) יחסלנו. יכלנו ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל: כי ישל. ישיר פירותיו לשון (דברים יט) ונשל

אבן עזרא

ממשש. פירוש בעורון: תצליח. פעל יוצא: עשוק וגזול. מאויב ואין מושיע והחל לפרש איך יהיה עשוק: (ל) ישגלנה. כנוי לשכיבה וכן שגל המוכנת למטה: תחללנו. מגזרת חלילה: (לב) וכלות. כמו נכספה וגם כלתה וכן ותכל דוד ואינו חסר נפש כאשר פירש חסר הדעת כי ותכל פועל יוצא ולא נזכר הפועל כמו אשר ילדה אותה: (לג) ורצוץ. בחוזקה ופירוש בשגעון שיראה גופו מלא שחין: (לה) על הברכים ועל השוקים. כי בהיות השחין שם קשה לסור: אשר לא תוכל להרפא. בעבור היותם מחוץ לגוף: (לו) ועבדת שם. ולא יועיל לך רק תהי' לשמה כל רואיך ישומו: (לז) למשל. באוון: ולשנינה. בפה מגזרת ושננתם: ינהגך ה'. בעוד וקודם זה יבא עליך שנת רעב ואתה עודך בארצך: (לח) יחסלנו. יכריתנו והוא מן חסיל מין ממיני הארבה: (לט) תטע. תיגע בנטיעה ובעבודה: ולא תשתה. בשעת הבציר: ולא תאגור. תקבץ והוא פעל כמו אגרה בקציר: (מ) לא תסוך. כמשפט וסוך לא סכתי וזה הפך ושמן על ראשך: כי ישל. מבנין נפעל: ויירש

תצליח את דרכיך והיית אך
עשוק וגזול כל הימים ואין
מושיע: ל אשה תארש ואיש
אחר ישגלנה בית תבנה ולא ישכבנה קרי
תשב בו כרם תטע ולא תחללנו:
לא שורך טבוח לעיניך ולא
תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך י'
ולא ישוב לך צאנך נתנות ד'
לאיביך ואין לך מושיע: לב בניך
ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ד'
ראות וכלות אליהם כל היום
ואין לאל ידך: לג פרי אדמתך
וכל יגיעך יאכל עם אשר לא
ידעת והיית רק עשוק ורצוץ כל ד' ג' מ"ל וא' חסר
הימים: לד והיית משגע ממראה ג'
עיניך אשר תראה: לה יככה יהוה
בשחין רע על הברכים ועל ג'
השקים אשר לא תוכל להרפא ג' וחסר ו"ו
מכף רגלך ועד קדקדך: לו יולך
יהוה אתך ואת מלכך אשר י"א בטעם מאריך ס"פ
תקים עליך אל גוי אשר לא
ידעת אתה ואבתיך ועבדת שם
אלהים אחרים עץ ואבן: לז והיית
לשמה למשל ולשנינה בכל ד'
העמים אשר ינהגך יהוה שמה:
לח זרע רב תוציא השדה ומעט
תאסף כי יחסלנו הארבה: ר. ל'
לט כרמים תטע ועבדת ויין לא
תשתה ולא תאגר כי תאכלנו ל'
התלעת: מ זיתים יהיו לך בכל ל' חסר
גבולך ושמן לא תסוך כי ישל ג' מל. ל'
זיתך: מא בנים ובנות תוליד ולא ג'
יהיו לך כי ילכו בשבי: מב כל מ' ר"פ נספ

ולא תצלח ית אורחך
ותהי ברם עשיק ואניס כל
יומא ולית דפריק: ל איתתא
תירוס וגבר אוחרן ישכבינה
ביתא תבני ולא תתיב ביה
כרמא תצוב ולא תחליניה:
לא תורך יהי נכיס לעינך
ולא תיכול מניה חמרך יהי
אניס מן קדמך ולא יתוב
לך ענך מסירין לבעלי
דבבך ולית לך פריק:
לב בנך ובנתך מסירין
לעמא אוחרן ועינך חזין
ויסופן בגללהון כל יומא
ולית חילא בידך: לג איבא
דארעך וכל ליאותך יכול
עמא דלא ידעת ותהי ברם
עשיק ורעיע כל יומיא:
לד ותהי משתטי מחיזו עינך
דתהי חזי: לה ימחינך יי
בשיחנא בישא על רכובין
ועל שוקין דלא תיכול
לאתסאה מפרסת ריגלך
ועד מוחך: לו יגלי יי
יתך וית מלכך דתקים
עלך לעמא דלא ידעת
את ואבהתך ותפלח תמן
לעממיא פלחי טעותא אעא
ואבנא: לז ותהי לצדו
למתל ולשועי בכל עממיא
דידברינך יי לתמן: לח בר
זרע סגי תפיק לחקלא
וזעיר תכנוש ארי יחסלניה
גובא: לט כרמין תצוב
ותפלח וחמרא לא תשתי
ולא תכנוש ארי תיכלניה
תולעתא: מ זיתין יהון לך
בכל תחומך ומשחא לא
תשוף ארי יתרון זיתך:
מא בנין ובנן תליד ולא יהון
לך ארי יהכון בשביא:

בעל הטורים

קדקדך יולך ה' אתך ואת מלכך. רמז לקדקוד יהויקים שלא נתן לקבורה: זיתים יהיו לך בכל גבולך. זה הפ' מתחיל ומסיים בזית לומר שאין הזית מקבל באילן אחר וכן בניך כשתילי זיתים שלא יתערבו באחרים לכך סמיך ליה בנים ובנות תוליד:

בפרשתא דנביאי הבעל: עשק ד' ג' מלאים וא' חסר וסימן עשוק וגזול כל הימים. עשוק ורצוץ כל הימים. עשוק אפרים רצוץ. אדם עשק בדם נפש בתראה חסר: מלפניך ה' וסימן נמסר בסדר משפטים: ולא ישוב ו' וסימן בלשון ארמי תורא אישתבע ונפל אריה בשרא ותייך ופי' שורך טבוח לעיניך: בי נשבעתי יצא מפי. היפלו ולא יקומו. ליש גבור בבהמה. ויזכור כי בשר המה. ישחק לפחד ולא יחת: ועיניך ז' וסימן במס"ר: משגע ג' וסימן והיית משגע ממראה עיניך. איש משגע ומתנבא. משגע איש הרות וא' המשגע מרוע בא: ועד קדקדך י"א בטעמא מאריך וס"פ וסימן במסרא רבתא: ולשנינה ד' וסימן והיית לשמה למשל. והכרתי את ישראל דמלכים. ונתשתים מעל האדמת דד"ה. ונתתים לזועה לרעה דירמיה: תאסף ב' וסימן ומעט תאסף. אל תאסף עם חטאים: ולא יהיו ג' וסימן בנים ובנות תוליד. לא תקח לך אשה. ולא יהיו כאבותם. וכל יחזקאל דכוותא במ"א לא יהיו. והיתה ידי: גבולך ג' מלאים בתורה וסימן צפרדעים. והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך.

תולדות אהרן ואיש אחר ישגלנה. שם כה: שורך טבוח. ברכות נו: בניך ובנותיך. שם יבמות סג: יולך ה' אותך. יומא נב (שקלים מט סוטה כב): זרע רב. ברכות שם: לא תשתה. סנהדרין ז: זיתים יהיו לך. ברכות שם: כי ישל זיתך. כלה לה: בנים ובנות תוליד. ברכות שם:

רמבן

האררות ויטיבהם לבטח בין העמים ובקללות הקדים המהרה בכל משלח ידך ואומר הנגיפה מפניהם כי הוא העונש שיגיע אליהם באחרונה וכו ועלו בסוף: הגלגל

ספורנו

וזולתם והוסר אחור משפט וכן אחר שאמר יולך ה' אותך ואת מלכך שהוא החלק השני חזר ואמר כי לא שמעת בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו אשר צוך

אבן עזרא

(מב) יירש. מהכבד הדגוש והטעם כמו להוריש גוים: צלצל. מלה מרובעת אין לו ריע ופירושו כפי מקומו: (מג) מעלה מעלה. פעמים שאין למעלה ממנו או תמיד וכן מטה מטה הטעם מאד מאד: (מד) הוא יהיה לראש. כטעם ועבד לוה לאיש מלוה: (מו) לאות. מהשם שתזכור כי מרדת בו ולא כך לבדך כי גם בזרעך כטעם אבותינו חטאו ואינם וככר כירשתיו: (מז) מרב כל. אשר תתאוה או כל צורך: (מט) ידאה. יעוף וכן וידא על כנפי רוח: ואכלת

רשי

ונשל הברזל: (מ) יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי. יירש. יעני: צלצל. מין ארבה. ואי אפשר לפרש יירש לשון ירושה שאם כן היה לכתוב ירש. ולא לשון הורשה וגרושין שאם כן היה לו לכתוב יוריש: (מז) מרב כל. בעוד היה לך כל טוב: (מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום ודרך מצלחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. לא תכיר לשונו וכן (בראשית מא) תשמע חלום לפתור אותו וכן (שם מב) כי שמע יוסף אינטינדר"י: (נב) עד רדת חומותיך. לשון רדוי וכבוש: ואכלת

עצך ופרי אדמתך יירש הצלצל: כספתח
מג הגר אשר בקרבך יעלה עליך
מעלה מעלה ואתה תרד מטה
מטה: מד הוא ילוך ואתה לא ס״פ. ל׳
תלונו הוא יהיה לראש ואתה ל׳. כ״ד
תהיה לזנב: מה ובאו עליך כל
הקללות האלה ורדפוך והשיגוך ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר דברכתא
עד השמדך כי לא שמעת בקול ד׳ חסר וי״ו
יהוה אלהיך לשמר מצותיו
וחקתיו אשר צוך: מו והיו בך
לאות ולמופת ובזרעך עד עולם:
מז תחת אשר לא עבדת את
יהוה אלהיך בשמחה ובטוב לבב י״ס בלא מנא
מרב כל: מח ועבדת את איביך
אשר ישלחנו יהוה בך ברעב
ובצמא ובעירם ובחסר כל ונתן ל׳ והסר וי״ו
על ברזל על צוארך עד השמידו
אתך: מט ישא יהוה עליך גוי
מרחק מקצה הארץ כאשר ידאה ב׳
הנשר גוי אשר לא תשמע לשנו:
נ גוי עז פנים אשר לא ישא פנים ל׳
לזקן ונער לא יחן: נא ואכל פרי ל׳ והסר
בהמתך ופרי אדמתך עד
השמדך אשר לא ישאיר לך ד׳
דגן תירוש ויצהר שגר אלפיך ג׳ מ״ל
ועשתרת צאנך עד האבידו
אתך: נב והצר לך בכל שעריך
עד רדת חמתיך הגבהת ל׳ וחסר
והבצרות אשר אתה בטח בהן כו״ל חסר. ט׳

מב כל אילנך ואבא דארעך
יחסניניה סקאה: מג תותב
ערל דבינך יהי סליק עיל
מנך לעלא לעלא ואת תהי
נחית לתחתא לתחתא:
מד הוא יוזפינך ואת לא
תוזיפיניה הוא יהי תקיף ואת
תהי חלש: מה וייתון עלך
כל לוטיא האלין ויירדפונך
וידבקונך עד דתשתיצי ארי
לא קבלתא למימרא דיי
אלהך למטר פקודוהי
וקימוהי דפקדך: מו ויהון
בך לאת ולמופת ובבנך
עד עלמא: מז חלף דלא
פלחתא קדם יי אלהך
בחדוא ובשפירות לבא
מסגי כולא: מח ותפלח ית
בעלי דבבך דיגרינון יי
בך בכפנא ובצחותא
ובערטילתא ובחסירות
כולא ויתן ניר דברזלא על
צוארך עד דישיצי יתך:
מט ייתי יי עלך עם מרחיק
מסיפי ארעא כמא דמשתדי
נשרא עמא דלא תשמע
לישניה: נ עם תקיף אפין
דלא נסיב אפי לסבא ועל
ינקא לא מרחם: נא וייכול
ולדא דבעירך ואבא דארעך
עד דתשתיצי דלא ישאר
לך עבורא חמרא ומשחא
בקרי תורך ועדרי ענך עד
דיובד יתך: נב ויעיק לך
בכל קרוך עד דיכבוש
שורך רמיא וכריכיא דאת
רחיץ לאשתזבא בהון בכל

ויתים יהיו לך בכל גבולך. והשיגוך ג׳ ב׳ מלאים ואחד הסר וסימן ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך. והיה אם לא תשמע. ורדפוך והשיגוך. קרמא הסר וי״ו: ג׳ פסוקים מטעין כי את כל הארץ אשר אתה ראה ולזרעך עד עולם. והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. וצרעת נ״מן תדבק בך ובזרעך לעולם: ברעב ד׳ רפין וסימן ברעב ובצמא ובעירם. ברעב פדך ממות. העטופים ברעב. הלא יחזקיהו מסית אתכם: בהן י״ת ט״ז קמץ וג׳ פתחין

בעל הטורים

יירש הצלצל וסמיך ליה הגר אשר בקרבך רמז כי ימוך אחיך ונמכר לגר: מטה מטה. בגי׳ גיהנם: ידאה הנשר. בגי׳ שמרה כדאיתא בסוטה דהיינו אלכסנדרוס שפורח לבוא במערה ימים וזה בווה אי:

תולדות אהרן

יירש הצלצל. בבא קמא קיז: תחת אשר לא עבדת. ערכין יא. עקרים מ״ג פ׳ לג: ועבדת את איביך. ברכות שם: (ונתן על ברזל. שבת יד): ישא ה׳ עליך. סכה נא:

ספורנו

עד כלו׳ אבל שמרת מה שצוו או הנהיגו אחרים זולתו אשר לא כתורתו כמו שספרו ז״ל גיטין שלא היו תורמין ולא מעשרין והוצרכו לתקון יוחנן כ״ג ולגזור על

רמבן

(מב) הצלצל. על דעת רש״י מין ממיני הארבה וא״כ ראוי היה שיערף אותו עם פסוק הארבה והתולעת. ויותר נראה שיהיה צלצל שם למחנה האויב אמר בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך לעבוד אותך ולכלכל את שיבתך כי ילכו בשבי לפני האויב. ואמר כל עצך ופרי אדמתך אשר לא ישאו לך פירות כאשר הזכיר יירש האויב הבא עליך כי השנה שיבואו עליך יתנו להם חולם והם יאכלום. ויקרא החיל צלצל בעבור שישמיעו קול מלחמה במחנה וקול שופר ורעם שרים ותרועה מלשון צלצלי שמע וצלצלי תרועה במצלצלים ובמנענעים וכן ארץ צלצל כנפים ארץ המשמעת צלצול כנפיה שהולכת למרחקים כאשר ידאה הנשר ובגמרא נטלוה מסיקין מאן דתני מסיקין לא משתבש דכתיב יירש הצלצל ומתרגמינן יחסניניה סקאה ומאן דתני מציקין לא משתבש דכתיב במצור ובמצוק כי הוא אלים שם למביאי האדם במצור ובמצוק. ודע כי התוכחות במארה ובמהומה ובמגערת ובדבר והעץ ופרי האדמה ושאר כל התוכחות במארה ובמהומה הם כולם עד כלותו אותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה אבל אחרי הגלות לא יקלל אותם רק לעבוד שם אלהים אחרים עץ ואבן אבל פעמים שיחזור להוכיחם בארץ כאשר אמר יולך ה׳ אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך ועבדת שם אלהים אחרים והוא הגלות שגלינו לרומי על לכת אגריפס המלך שם ואחרי כן ישוב ויאמר זרע רב תוציא השדה וגו׳ ואלה התוכחות בהיותם בארץ כי כן יאמר אחריו ונסחתם מעל האדמה

רשי

(נג) ואכלת בשר בניך במצור. מחמת שיהיו צרים על העיר ויהיה שם מצוק עקת רעבון: (נד) הרך בך והענג. הוא הרך הוא הענג לשון פינוק ומהתענג ומרך מוכיח עליהם שניהם אחד אע"פ שהוא מפונק ודעתו קצה בדבר מיאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אחיהם אשר יאכל. ד"א הרך בך. הרחמני ורך הלבב מרוב רעבונות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים: (נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים: (נז) ובשליתה. בניה הקטנים בכלן תהא עינה רעה כשתאכל את האחד מליתן לאשר אצלה מן הבשר: (נט) והפלא ה' את מכותך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותן: (ס) אשר יגורת מפניהם. מפני המכות כשהיו ישראל רואים מכות משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם תדע שכן כתוב (שמות טו) והיה אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו

מקרא

בכל־ארצך והצר לך בכל־
שעריך בכל־ארצך אשר נתן
יהוה אלהיך לך׃ נג ואכלת פרי־
בטנך בשר בניך ובנתיך אשר
נתן־לך יהוה אלהיך במצור
ובמצוק אשר־יציק לך איבך׃
נד האיש הרך בך והענג מאד
תרע עינו באחיו ובאשת חיקו
וביתר בניו אשר יותיר׃ נה מתת ׀
לאחד מהם מבשר בניו אשר
יאכל מבלי השאיר־לו כל
במצור ובמצוק אשר יציק לך
איבך בכל־שעריך׃ נו הרכה בך
והענגה אשר לא־נסתה כף־
רגלה הצג על־הארץ מהתענג
ומרך תרע עינה באיש חיקה
ובבנה ובבתה׃ נז ובשליתה
היוצת ׀ מבין רגליה ובבניה אשר
תלד כי־תאכלם בחסר־כל בסתר
במצור ובמצוק אשר יציק לך
איבך בשעריך׃ נח אם־לא תשמר
לעשות את־כל־דברי התורה
הזאת הכתבים בספר הזה ליראה
את־השם הנכבד והנורא הזה את
יהוה אלהיך׃ נט והפלא יהוה
את־מכתך ואת מכות זרעך
מכות גדלת ונאמנות וחלים
רעים ונאמנים׃ ס והשיב בך את
כל־מדוה מצרים אשר יגרת

כול' מ"ל. ב' וכתיב כן · ט' · ב' סכסולוס · ז' · י"ג · כו"ל מ"ל · ג' חסר בלוכב' · ל' · ל' · ל' · ג' חס' א' וה' מ"ל בלישנא · ד' · כו"ל מ"ל · נו' ר"פ · ב' חד כתיב אלף וחד כתיב ה"א ה' בין מקנה ודין כתיב אל"ף · ב' א' כתיב י' ודין כתיב ה' וסוא חד' מן זוגין דחד כתי' י' וחד כתיב ה'

אונקלוס

ארעך ויעיק לך בכל קרוך
בכל ארעך דיהב יי אלהך
לך׃ נג ותיכול ולדא דמעך
בשר בנך ובנתך דיהב לך
יי אלהך בצירא ובעקתא
דיעיק לך סנאך׃ נד גברא
דרכיך בך ודמפנק לחדא
תבאש עיניה באחוהי
ובאתת קימיה ובשאר
בנוהי דישאר׃ נה מלמתן
לחד מנהון מבשר בנוהי
דיכול מדלא אשתאר ליה
כולא בצירא ובעקתא
דיעיק לך סנאך בכל
קרוך׃ נו דרכיכא בך
ודמפנקא דלא נסיאת
פרסת רגלה לאחתא על
ארעא מתפנקו ומרכיכו
תבאש עינה בגבר קימה
ובברה ובברתה׃ נז ובזעיר
בנהא דיפקון מנה ובבנהא
דתליד ארי תיכלנון בחסירות
כולא בסתרא בצירא
ובעקתא דיעיק לך סנאך
בקרוך׃ נח אם לא תטר
למעבד ית כל פתגמי
אוריתא הדא דכתיבין
בספרא הדין למדחל ית
שמא יקירא ודחילא הדין
ית יי אלהך׃ נט ויפריש
יי ית מחתך וית מחת בנך
מחן רברבן ומהימנן
ומכתשין בישין ומהימנין׃
ס ויתיב בך ית כל מכתשי
מצרים דדחילתא מן

אבן עזרא

(נג) ואכלת פרי בטנך. במצור. יציק לך. כל אחד מאויביך או הוא כן בעבור היותו בסוף: (נד) אשר יותיר. האויב או יותירם בהחבא וכל זה בעבור המצור: (נה) בכל שעריך. בכל מקום: (נז) ובשליתה. הוא מקום הולד בשכבו בבטן אמו: מבין רגליה. כנוי כמו ולא עשה רגליו: (נט) מכתך. לשון יחיד עם רבים מורכבת וכן ועדותי זו אלמדם. טעם והפלא. להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו: ונאמנים. שלא

וסימן במסרה רבתא: לאחר ולאחד ז' פתחין וסימן במס"ר: היוצת ל' כתיב כן וה' מלא וי"ו בלישנא וסי' והיוצת מאה תשאיר. זאת האלה היוצת. מה היוצת הזאת. אין פרץ ואין יוצאת. ובשליתה היוצת חסר אל"ף ומלא וי"ו ושארא יצאת היצאת: בסתר ד' וסימן נמסר לעיל בהאי

תולדות אהרן במצור ובמצוק. כ"ק קיו: הרכה בך. גטין נו: ובשליתה. יבמות קג: אם לא תשמר. מכות יג כג המורה ג עקרים פ' לא: והפלא ה'. שבת קלא מכות כג המורה ג: וחלאים רעים. ע"ג נה:

ספורנו

על הדמאי והיו נועלים דלת בפני לוין מפני המסה והולך הלל לתקן פרוזבול ובטלו מי סוטה ועגלה ערופה וסנהדרין מרוב הפושעים בסוף בית שני באופן שבטל

רמבן

האדמה שהוא הגלות ועל דעתי גם זה מרמיזותינו אמר יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת על לכת אגריפס המלך לרומא גם יתכן שירמוז למלך אחד קודם לאגריפס והוא אריסתובלוס שתפסו שר צבא רומא ויוליכהו שמה בנחושתים והיו למשל ולשנינה בכל העמים שהיו תמהים על גבורתם אשר מעולם איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמתם ואחרי כן בא אגריפס שנית עם שליח מלך רומא בארץ וכבש בארץ יהודה מדינות גדולות מאד ואז נתקיים מה שאמר ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא וגו' ואמר ישא ה' עליך גוי מרחוק כי באו אספסיאנוס וטיטוס בנו עם חיל גדול מרומיים בארץ ולכדו כל ערי יהודה הבצורות והצר להם מאד כאשר ידוע בספרים שלכדו גם חומות ירושלים ולא נשאר רק בית המקדש וחומת העזרה והיו אוכלים בשר בניהם ובנותיהם וכאשר נלכדה גם היא אז נתקיים ונסחתם מעל האדמה ואז שבו הרומיים לארצם ובידם גלות ירושלים וביד עמים רבים אשר אתם מיון ומצרים ופרס ויתר עמים רבים ונתקיים והפיצך ה' בכל העמים וגו' והכתובים הבאים אחר כן עונשם בגלות וכן והיו חייך תלאים לך מנגד מפני פחדותנו בגלות ביד העמים הגוזרים עלינו גזירות תמיד. והנכון שהוא רמז לדורות ההם שהיו בזמן חרבן הבית השני כי היו מתנכלים להם להאבידם לגמרי על כן אמר אחריו והשיבך ה' מצרים באניות שהיה זה כאשר כלו להוציאם מן הארץ. ורבותינו אמרו ולמה למצרים לפי שכעור ורע לעבד כשהוא חוזר לרבו הראשון

אבן עזרא

שלא יסורו: (סא) יעלם ה'. מגזרת העלה ואם הוא חטוף ויש אומרים כמו יביאם לשון ארמי: (סג) וטעם כאשר שש. שלא תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל כטעם אם צדקת מה תתן לו: ונסחתם. מבנין נפעל והוא חסר נו"ן מגזרת יסח ה': (סו) תלאים. באל"ף תחת ה"א השורש: (סח) והתמכרתם. אינו כמו ונמכרתם רק פירושו אתם תבקשו למכור עצמכם אנשים ונשים ואין קונה והנה זאת הברית מלות השם בערבות מואב:

ויקרא

רש"י

ממנו: (סא) יעלם. לשון עליה: (סב) ונשארתם במתי מעט תחת וגו'. מועטין חלף מרובין: (סג) כן ישיש ה'. (מגלה י) את אויביכם עליכם להאביד וגו': ונסחתם. לשון עקירה וכן (משלי טו) בית גאים יסח ה': (סד) ועבדת שם אלהים אחרים. כתרגומו לא עבודת אלוהות ממש אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי ע"ז: (סה) לא תרגיע. לא תנוח כמו (ישעיה כח) וזאת המרגעה: לב רגז. לב חרד כתרגומו דחיל כמו (שם יד) שאול מתחת רגזה לך (שמות טו) שמעו עמים ירגזון (שמואל ב כב) מוסדות השמים ירגזו: וכליון עינים. מצפה לישועה ולא תבא: (סו) חייך תלואים לך. על הספק כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו (מנחות כד) ורבותינו דרשו זה הלוקח תבואה מן השוק: ולא תאמין בחייך. זה הסומך על הפלטר: (סז) בבקר תאמר מי יתן ערב. (סוטה מט) ויהיה הערב של אמש: ובערב תאמר מי יתן בקר. של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה: (סח) באניות. בספינות בשביה: והתמכרתם שם לאויביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קונה. כי יגזרו עליך הרג וכליון: והתמכרת'. בלעז איפורוונדרי"ץ וו"ש ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה: (סט) לכרות את בני ישראל. שיקבלו עליה' את התורה באלה

מקרא

מִפְּנֵיהֶם וְדָבְקוּ בָּךְ׃ סא גַּם כָּל־
חֳלִי וְכָל־מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב
בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה
עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ׃ סב וְנִשְׁאַרְתֶּם
בִּמְתֵי מְעָט תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם
כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב כִּי־לֹא
שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם
לְהֵיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֶתְכֶם
כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד
אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסַּחְתֶּם
מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־
שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ סד וֶהֱפִיצְךָ יְהוָה
בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד־
קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה
וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן׃ סה וּבַגּוֹיִם הָהֵם
לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ לְכַף־
רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב רַגָּז
וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃ סו וְהָיוּ
חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ
לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ׃
סז בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן עֶרֶב
וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר מִפַּחַד
לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד וּמִמַּרְאֵה
עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃ סח וֶהֱשִׁיבְךָ
יְהוָה מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ
וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ ס סט אֵלֶּה
דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אונקלוס

קֳדָמֵיהוֹן וְיִדְבְּקוּן בָּךְ׃
סא אַף כָּל מַרְעִין וְכָל מְחָן
דְּלָא כְתִיבִין בְּסִפַר אוֹרַיְתָא
הָדָא יַסְקִינוּן יְיָ עֲלָךְ עַד
דְּתִשְׁתֵּיצֵי׃ סב וְתִשְׁתַּאֲרוּן
בְּעַם זְעֵיר חֲלַף דַּהֲוֵיתוּן
כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לִסְגֵי אֲרֵי לָא
קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרָא דַּיְיָ
אֱלָהָךְ׃ סג וִיהֵי כְּמָא דַּחֲדִי
יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹטָבָא לְכוֹן
וּלְאַסְגָּאָה יָתְכוֹן כֵּן יַחְדֵּי יְיָ
עֲלֵיכוֹן לְאוֹבָדָא יָתְכוֹן
וּלְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְתִטַּלְטְלוּן
מֵעַל אַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן
לְמֵירְתַהּ׃ סד וִיבַדְּרִינָךְ יְיָ
בְּכָל עַמְמַיָּא מִסְּיָפֵי אַרְעָא
וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא וְתִפְלַח
תַּמָּן לְעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא
דְּלָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ
אָעָא וְאַבְנָא׃ סה וּבְעַמְמַיָּא
הָאִנּוּן לָא תְנוּחַ וְלָא יְהֵי
מְנַח לְפַרְסַת רַגְלָךְ וְיִתֵּן יְיָ
לָךְ תַּמָּן לֵב דָּחֵל וַחֲשֵׁכוּת
עֵינִין וּמַפְחַת נְפָשׁ׃ סו וִיהוֹן
חַיָּיךְ תְּלַן לָךְ מִקָּבֵל וּתְהֵי
פָּחֵיד בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְלָא
תְהֵימִין בְּחַיָּיךְ׃ סז בְּצַפְרָא
תֵימַר מָן יִתֵּן רַמְשָׁא
וּבְרַמְשָׁא תֵּימַר מָן יִתֵּן
צַפְרָא מִתְּווֹהוּת לִבָּךְ דִּתְהֵי
תָּוָה וּמֵחֵיזוּ עֵינָךְ דִּתְהֵי
חָזֵי׃ סח וִיתִיבִינָךְ יְיָ
לְמִצְרַיִם בִּסְפִינָן בְּאוֹרְחָא
דַּאֲמָרִית לָךְ לָא תוֹסִיף עוֹד
לְמֶחֱזַהּ וְתִזְדַּבְּנוּן תַּמָּן
לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ לְעַבְדִין
וּלְאַמְהָן וְלֵית דְּקָנֵי׃
סט אִלֵּין פִּתְגָּמֵי קְיָמָא
דְּפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְמִגְזַר
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא

מסורה

סירוגא: מעט ז' זקפין קמצין וסי' במסרה רבתא: שש. ה' וסימן והיה כאשר שש ה' עליכם. כאשר שש על אבתיך. פגעת את שש. שש אנכי על אמרתך. ובצמר יאכלם סס. בתרא כתיב סמ"ך. חר ושש לבבם: ישיש ד' וסימן כן ישיש ה' עליכם. וכמשוש חתן על כלה. ישיש עליך בשמחה. ישיש כגבור לרוץ אורח. וא' וישיש. וישיש בכח יצא לקראת נשק: ולהשמיד ד' וסימן והיה כאשר שש ה' עליכם. ויענו את יהושע. ויעמדו בני עמון ומואב. ויהי הדבר הזה לחטאת: ובגוים ד' וסימן לא יתחשב. ההם לא תרגיע. ובגוים הרבים לא היה מלך. ובגוים זריתנו: לילה ויומם ג' וסימן ופחדת לילה. לילה ויומם ואל תרמינה. לילה ויומם לא תכבה: באניות ד' וסימן והשיבך ה' מצרים באניות. אז אמר אחזיהו. וכשדים באניות רנתם. יורדי הים באניות. ותחד ובאניות רבות ובא בארצות:

תולדות אהרן

נס כל חלי. גיטין יח: וכיס כאשר. מגלה י עקרים מ"ג פ' לא: ישיש. סנהדרין לט: ובגוים ההם. מכות כד: ונתן לך ה'. נדרים כב: והיו חייך. ברכות כד מנחות קג (שקלים נא): בבקר תאמר. סוטה מט: והתמכרתם שם. מגלה יא: ואין קונה. בהרא"ש: אלה דברי הברית. ברכות ה סוטה לז:

ספורנו

שבסל כל משפט כמו שספרו ז"ל שנכרו בעלי זרוע כמו שהוא הענין היום על כל גלותנו ושפלותנו שרב הממון בפרס החייב בדין מואס את תורת האל ית' ומשפטי פיהו ומתאמץ לעות אדם בריבו ובכן ירדו לטמיון הם ונכסיהם ובאלה התבארה סבת חרבן בית שני והתמדת גלותו בהתמדת סבתו: (סח) והתמכרתם. שתשתדלו לעשות מיני מלאכת להשתכרם כאן בקרב שאנשים: ואין קונה. אין

בעל הטורים

כל חלי. עולה נ"ח. כנגד נ"ח קללות: תלאים ב' במסרה. והיו חייך תלאים. ועמי תלואים למשובתי. והיינו דאמרינן בינונים תלוים ועומדים בין ר"ה ליוה"כ זכו נכתבים לחיים לא זכו נכתבים למיתה וזהו ועמי תלואים שתלואים ועומדים עד שיעשו תשובה: ובערב ד' במסרה. ככא. ובערב יהיה על המשכן. ובערב תאמר מי יתן בוקר. ואידך ובערב תמרתי לי בקיר מקטירים עליו עולה בבקר ובערב. תמרתי בשלאו נגולה. תאמר מי יתן בקר שנאמר בו מקטירים בו בבקר ובערב. וכאותו שנאמר ובערב יהיה על המשכן שהיה כבוד שכינה עמנו: וסמיכך כ'. נגו' זה יסוד נוספי ירמיה. כ"ו שמות בתוכחה כנגד כ"ו שמות שבהשלח ס"ע חוק מברכות כהנים לבנן מכ"ו שמות שבתוכחה:

רמב"ן

בראשון אם כן הזכיר מצרים דרך תוכחות. אבל אחרי היותנו בגלות בארצות אויבינו לא נתקללו מעשה ידינו ולא אלפינו ועשתרות צאננו ולא כרמינו וזיתינו אשר נטע בשדה אבל אנחנו בארצות כשאר העמים יושבי הארץ ההיא או בטוב מהם שרחמיו עלינו כי ישיבתנו בגלות היא ההבטחה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם. וכבר פירשתי בסדר אם בחקותי סוד הברית הזאת כי

רש״י

באלה ובשבועה: מלבד הברית. קללות שבת״כ שנאמרו בסיני: (ג) ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב״ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמו שכתוב בפ׳ וילך (דברים לא) ויתנה אל הכהנים בני לוי באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה ונתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם נתנה לנו נתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם וגו׳ היום הזה הבנתי בכם שאת׳ דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי הברית הזאת. ד״א ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת (ע״ג ה׳) שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד ולפיכך ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו׳:

אבן עזרא

(א) ויקרא משה אל כל ישראל. לכרות הברית על כן אחריה אתם נצבים היום. וטעם אתם ראיתם. ואחר כן ואולך אתכם ואחר כך ויצא עוג כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים והם והבאים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו ואלה הבנים ראו כי השם עוזרם והכו שני המלכים: (ג) וטעם לב לדעת. בעבור שנסו השם עשר פעמים ולא הזכירו האותות שראו. וטעם נתן. כי מאתו העלילה הראשונה ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין: (ד) וטעם לא בלו. פירשתיו. ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב על כן אתם חייבים לשמור הברית: (ח) למען תשכילו. כמו תצליחו והוא פעל יוצא לב׳ פעולים והעד תעשון כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל:

דברים כט

בְּאֶ֣רֶץ מוֹאָ֑ב מִלְּבַ֣ד הַבְּרִ֔ית
אֲשֶׁר־כָּרַ֥ת אִתָּ֖ם בְּחֹרֵֽב׃ פ שביעי
כט א וַיִּקְרָ֥א מֹשֶׁ֛ה אֶל־כָּל־
יִשְׂרָאֵ֖ל וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֑ם אַתֶּ֣ם
רְאִיתֶ֗ם אֵ֣ת כָּל־אֲשֶׁר֩ עָשָׂ֨ה יְהוָ֤ה
לְעֵֽינֵיכֶם֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לְפַרְעֹ֥ה ס׳
וּלְכָל־עֲבָדָ֖יו וּלְכָל־אַרְצֽוֹ׃
ב הַמַּסּוֹת֙ הַגְּדֹלֹ֔ת אֲשֶׁ֥ר רָא֖וּ עֵינֶ֑יךָ ג׳ מ״ל בתורי׳ ות׳ חסר
הָאֹתֹ֧ת וְהַמֹּפְתִ֛ים הַגְּדֹלִ֖ים הָהֵֽם׃ ד׳ חסר ל׳ חסר
ג וְלֹֽא־נָתַן֩ יְהוָ֨ה לָכֶ֥ם לֵב֙ לָדַ֔עַת ג׳
וְעֵינַ֥יִם לִרְא֖וֹת וְאָזְנַ֣יִם לִשְׁמֹ֑עַ עַ֖ד ג׳ אנ״ך
הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ ד וָאוֹלֵ֥ךְ אֶתְכֶ֛ם ד׳ ומ״ל
אַרְבָּעִ֥ים שָׁנָ֖ה בַּמִּדְבָּ֑ר לֹא־בָל֤וּ ד׳
שַׂלְמֹֽתֵיכֶם֙ מֵעֲלֵיכֶ֔ם וְנַֽעַלְךָ֥ לֹא־ ד׳ בלישנא
בָלְתָ֖ה מֵעַ֥ל רַגְלֶֽךָ׃ ה לֶ֚חֶם לֹ֣א ב׳ שמלתך
אֲכַלְתֶּ֔ם וְיַ֥יִן וְשֵׁכָ֖ר לֹ֣א שְׁתִיתֶ֑ם ג׳
לְמַ֙עַן֙ תֵּֽדְע֔וּ כִּ֛י אֲנִ֥י יְהוָ֖ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ כ׳ ס״פ
מפטיר ו וַתָּבֹ֖אוּ אֶל־הַמָּק֣וֹם הַזֶּ֑ה
וַיֵּצֵ֣א סִיחֹ֣ן מֶֽלֶךְ־חֶ֠שְׁבּוֹן וְע֨וֹג כל אורי׳ חסר כמ״ד מ״ל
מֶֽלֶךְ־הַבָּשָׁ֧ן לִקְרָאתֵ֛נוּ לַמִּלְחָמָ֖ה
וַנַּכֵּֽם׃ ז וַנִּקַּח֙ אֶת־אַרְצָ֔ם וַנִּתְּנָ֣הּ ל׳ מפיק ה״א
לְנַחֲלָ֗ה לָרֽאוּבֵנִ֛י וְלַגָּדִ֖י וְלַחֲצִ֖י
שֵׁ֥בֶט הַֽמְנַשִּֽׁי׃ ח וּשְׁמַרְתֶּ֗ם אֶת־ ד׳ בלישנא
דִּבְרֵי֙ הַבְּרִ֣ית הַזֹּ֔את וַעֲשִׂיתֶ֖ם
אֹתָ֑ם לְמַ֣עַן תַּשְׂכִּ֔ילוּ אֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר כל נוסחא מ״ל
תַּעֲשֽׂוּן׃ פ פ פ חד
קכ״ב, לעבדיו סימן

אונקלוס

דְמוֹאָב בַּר מִקְיָמָא דִגְזַר עִמְהוֹן בְּחוֹרֵב: א וּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן חֲזֵיתוֹן יַת כָּל דַעֲבַד יְיָ לְעֵינֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵיהּ: ב נִסִּין רַבְרְבִין דַחֲזָאָה עֵינָךְ אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא רַבְרְבַיָּא הָאִנּוּן: ג וְלָא יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִדַּע וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאוּדְנִין לְמִשְׁמַע עַד יוֹמָא הָדֵין: ד וְדַבָּרִית יָתְכוֹן אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא בְלִיאוּ כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן וּמְסָנָךְ לָא עֲדוֹ מֵעַל רִגְלָךְ: ה לַחְמָא לָא אֲכַלְתּוּן וַחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק לָא שְׁתִיתוּן בְּדִיל דְתִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: ו וַאֲתֵיתוּן לְאַתְרָא הָדֵין וּנְפַק סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן לְקַדָּמוּתָנָא לְאַגָּחָא קְרָבָא וּמְחֵינְנוּן: ז וּנְסֵיבְנָא יַת אַרְעֲהוֹן וִיהַבְנָא לְאַחְסָנָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה: ח וְתִטְּרוּן יַת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא הָדֵין וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן בְּדִיל דְתַצְלְחוּן יַת כָּל דְתַעְבְּדוּן:

פ פ פ

מסורה

לעיניכם ח׳ וסימן במסרה רבתא: ועינים ג׳ וסימן ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת. הוצא עם עור. ועינים רמות תשפיל. אנ״ך: ואולך ד׳ וסימן נמסר בסדר בחקתי: בלו ד׳ וסי׳ בלו שלמתיכם מעליכם. בלו מרב הדרך מאד. שלמתיהם לא בלו דעזרא. בלו עצמי משאגתי כל היום: לנחלה ט״ו וסימן נמסר בסדר קרח: המנשי ד׳ בלישנא וסימן את בצר במדבר. ונקח את ארצם ונתנה לנחלה לראובני. ונקח את ארצם מן הירדן מזרח השמש דמלכים. ויפקידם דוד המלך על הראובני:

תולדות אהרן

ולא נתן ה׳. ע״ז ה: ואולך אתכם. שם: ושמרתם את דברי. סוטה שם סנהדרין לט ע״ג יט: למען תשכילו. עקידה ש׳ נא:

בעל הטורים

ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת וסמיך ליה ואולך אתכם מ׳ שנה. רמז שעד מ׳ שנה אין אדם עומד על דעת רבו:

רמבן

וכי הוא על זמן גלותנו היום ביד החיה הרביעית ואחר כן יבטיח בגאולה ממנו:
כט (א) וטעם ויקרא משה אל כל ישראל. כי אחרי שהשלים לאמר להם דברי הברית קראם עוד שמע ישראל אתם ראיתם וגו׳ כי לא הלכו מלפניו שהכל מחובר הוא:
(ה) לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם. הטעם לא אכלתם ממנו שתוכלו לחיות בו כי עיקר מחיתם במן היתה למען תדעו כי אני ה׳ אלהיכם המחיה אתכם במעשה הנס ואין טעמו שלא אכלו לחם כלל כמו לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי כי בקצת העתים היה לישראל במדבר לחם כמו שכתוב אכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער ורבותינו הזכירו דברים שתגרי אומות העולם מביאים להם במדבר ואפשר עוד כי מעת שירד המן עד בואם אל שעיר לא אכלו לחם כלל כי הלכו במדבר הגדול והנורא אבל בשנת הארבעים קרבו ליישוב ונאמר להם ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו אוכל תשברו מאתם וגם כתוב זה ארבעים שנה ה׳ אלהיך עמך לא חסרת דבר ומן העת ההיא היו האדומים והמואבים מקדימים אותם בלחם ובמים והיו גדולי ישראל קונים מהם ואוכלים לתענוג לא לצורך ולא לשבעה ועיקר המחיה שלהם במן:

ספורנו

איש מהם הבן במלאכתך כדי שלא תוכל להתפרנס בה: (ג) ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת. אף על פי שהוא יתעלה השתדל בתורותיו ומופתיו לתת לכם לב לדעת כאמרו למען תספר וגו׳ וידעתם כי אני ה׳. לא הושג זה המכוון מרוב מריכם: (ד) ואולך אתכם. אמנם עתה אחרי שראיתם רוב חסדיו עמכם במדבר למען תדעו וגו׳ והביאכם עתה אל ארץ סיחון ועוג שיש לכם אחוזת ארץ שתוכלו לקיים בה המכוון ראוי לכם שמכאן והלאה תתנו לב לדעת: (ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת. שתקבלו עליכם בהר גרזים ובהר עיבל: למען תשכילו את כל אשר תעשון. שתשיגו המכוון בכל מעשיכם לחיי עולם ולחיי שעה:

והיה כי תבוא אל הארץ וגומר. לא מצינו לשון וירשתה וישבת בה כי אם כאן ובפרשת המלך לפי שאחר ישיבה וירושה ישמן ישראל ויבעט וישאלו להם עניני שררות ככל הגוים כך בפרשת ביכורים היתה הכוונה להכניע רום לבבם אשר אחר ירושה וישיבה ישיאם לבם לומר כי להם הארץ ובהרבם ירשוה וישכחו את ה' זה"ש והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה כי באמת לא בתורת ירושה אתה בא אל הארץ כי בית והון נחלת אבות אבל מה' הארץ נתונה לך במתנה על מנת להחזיר אליו גמולו ולשמור כל מצותיו ולבבך לא כן ידמה אלא וירשתה שתחזיק בה כיורש כאלו היא ירושה לך מאבותיך וישבת בה כתושב לא כמו שנאמר והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ כי גרים אתם וגומר וכל זה יביאך לידי רום שתשכח את ה' על כן אנכי מצוך מצות הביכורים וכן פירש הרמב"ם שעיקר טעם מצוה זו ההכנעה וההשתעבדות אל הש"י והעד על מ"ש הגדתי היום לה' אלהיך הגדתי לשון עבר והלא עדיין לא הגיד כלום אלא ר"ל שבהליכה והבאה זו כבר דומה כאלו הגדתי דרך וידוי כי באתי אל הארץ וגומר ר"ל לא בתורת ירושה כי אם באופן זה שנשבע ה' לאבותינו לתת לנו ומעיד אני על עצמי בהבאת הביכורים כי מאת ה' היתה הארץ לי למנה ומתנה. וז"ש ולקחת מראשית ונתת לא נאמר אלא ולקחת לומר לך שמראשית זה אשר תביא בית ה' ליתן הודיה וכבוד לשמו יתברך ממנו תקח את כל פרי האדמה ותזכה בכל פרי האדמה אחר שכבר הודית כי תביא הראשית מארצך אשר ה' אלהיך נותן לך כי ארץ זו אינה תקרא ארצך כי אם אחר הבאת הראשית וע"י הבאה זו תקח לך כל פרי האדמה. והבאה זו היא ההגדה האמורה בפסוק הגדתי היום. ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם לפי שארז"ל מסכת כתובות פרק י"ג וכי אלישע אוכל ביכורים היה אלא ללמדך שכל המביא דורון לת"ח כאלו מקריב ביכורים ומדתלה דורון של ת"ח בבכורים סד"א שלא יתנו הביכורים כ"א לכהן ת"ח שיהיה באותו משמר ואם אין בו ת"ח סד"א שימתין עד שיבא משמר של איזה כהן ת"ח ת"ל אשר יהיה בימים ההם ובזה נסתלקו דברי הרמב"ן שכתב ולא הבינותי זה כו'. ואמרת אליו הגדתי כבר בהבאה זו אע"פ שאין פה אומר ודברים ע"ד שנאמר ומעשה ידיו מגיד הרקיע וגו' אין אומר ואין דברים וגו' כך הבאה זו מגידה ומעידה עלי כי באתי אל הארץ לא בצדקתי כי אם משמרו את השבועה אשר נשבע ה' לאבותינו ולפי שהוידוי הוא מזבח כפרה לכך ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' לומר הנה סר עונך וחטאתך תכופר. ואחר הכפרה וענית ואמרת בקול רם לא כמו הוידוי שהיה בלחש כי חציף הוא מאן דמפרט חטאיה ברבים אבל דבר זה יכול לומר בקול רם להסיר הפשע מזרע יעקב ולתלותו במקולקל בזרע האם שהיתה מארמי ואומר ארמי אובד אבי לא הזכיר את לבן בשמו אלא לומר שלפי שהיה מן ארם על כן נהג מנהג מקומו וממנו נמשכה מדה רעה זו האמורה בפסוק וירשתה וישבת בה לבקש ישיבה של שלוה בעה"ז כדמסיק בב"ר פרשה ל"ט ר' ירמיה אומר בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור וראה בני אדם אוכלין ושותין ופוחזים אמר הלואי לא יהי חלקי בארץ הזאת כו' ולפי שמשם לקח יצחק את רבקה ויעקב את נשיו מעט למד יעקב לבקש ישיבה של שלוה בעה"ז ועי"ז קפצה עליו רוגזו של יוסף ועי"ז נתגלגל הדבר שירדו מצרימה ושם היו גרים ובאו בכור הברזל למרק אותו עון וז"ש ארמי אובד אבי וירד מצרימה והזכיר זה דרך התנצלות על מה שנאשמו באמרו וירשתה וישבת בה כאמור לומר שמעון זה נשאר רושם קצת לדורות. לכך אמר אובד אבי אובד לשון הווה לומר שנשאר רושם זה גם לדורות. ונצעק אל ה' אלהי אבותינו כי לולא זכות אבות לא היה שומע תפלתנו לפי שהיו במצרים רעים וחטאים כדאיתא בנבואת יחזקאל ז"ש וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו ותדע כי בעוני ולחץ כתיב בפרשת שמות ראיתי את עני עמי וגומר וגם ראיתי את הלחץ וגומר אבל ראית עמלנו לא מצינו כתוב ע"כ נראה שעמלנו היינו שהביט עמל ואון ביעקב בבני ישראל שאפילו בזמן שהיו בעוני ולחץ מכ"מ איש שקוצי עיניו לא השליכו וראה הקב"ה שטר ושוברו העוני והעמל שלנו ואם כן ודאי לולא זכות אבותינו לא היה נעתר לנו ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה נגד מדה"ד שקטרגה עלינו לומר מה נשתנו אלו מאלו הללו עובדי ע"ג והללו עובדי ע"ג כו' ומכל זה ראיה על ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו במתנה הארץ. ועתה מה שעבר עבר ומכאן ולהלן הושבנא כי עתה אני מודה כי לה' הארץ והמופת על זה כי הנה הבאתי וגו'. והנחתו לפני ה' כי מאז נתקרב אל ה' ומהרי"א פירש והנחתו שיעזבנו שם מלשון ותנח בגדו אצלה שלא יחזור ויקח הטנא משם אלא יעזבהו לכהני ה':

השקיפה ממעון קדשך וגומר. לפי שאמר למעלה עשיתי ככל אשר צויתני פרש"י שמחתי ושימחתי את אחרים ע"כ השקיפה ממעון כמו שאנו אומרים שהשמחה במעונו ומשם תחזור ותשמחנו. ובמסכת חגיגה אמרו מעון שבו כתות של מה"ש אומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי פירשו התוספות יומם יצוה ה' חסדו יצוה למלאכים לשתוק כדי לעשות חסד לצריכי חסד והם התחתונים ע"כ לשונם. והנה קרוב לשמוע שהקב"ה עושה חסד זה בזכות החסד שהתחתונים עושים זה עם זה והמעשר הוא בכלל החסד ע"כ אמר בזכות החסד שעשיתי במעשר זה עם הצריכים חסד השקיפה ממעון לעשות חסד לצריכי חסד כי אותו שמים ששמו מעון מיוחד לזה ומיוחד לשמחה כי במקום שמחה יש שירה ולא במקום שאין שמחה. ועוד בזכות שנאמר לא עברתי ממצותיך מלשון אין מעבירין על המצות שלא עברתי ממצות להקדים המאוחר כך השקיפה ממעון קדשך שלא להקדים המאוחר שהרי מחשבתן של ישראל קדמה לעולם והרי הם קדומים אפילו למלאכים על כן דין שלא יאמרו המלאכים שירה עד שיאמרו ישראל תחלה ביום ואחר כך המלאכים בלילה כמו שכתוב מעונה אלהי קדם דהיינו אלהי ישראל הקדומים ומתחת הם המלאכים שנקראו זרועות עולם כי במעון ישראל קודמים כאמור. ורז"ל אמרו כל השקפה לרעה חוץ ממתנת עניים המהפך רוגז לרחמנות והוא בזכות מדת הרחמנות שבאדם שמהפך מדת אכזריות שבו לרחמנות כך הקדוש ברוך הוא מהפך רוגז לרחמנות:

היום הזה ה' אלהיך מצוך וגומר. אחר שפיך ענה כך כי לה' תבל ומלואה ומידו יתברך נתן לך הכל מעתה תקבל עליך לשמור מצות ה' כי את ה' האמרת היום וגו' האמירך היום וגו' כי אתה האמרת אותו בהגדות אלו שבבכורים ומעשר ואמרת שמעתי בקול ה' ולעומת זה גם ה' האמירך להשקיף ממעון קדשו מן השמים ולברך אותך ביתר שאת על כל העמים אע"פ שכל השקפה לרעה מ"מ אצלך ישתנה הענין כדבר סגולה שאין בו טעם וזהו שאמר וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה. וי"א שגם השקפה זו לרעה ור"ל השקיפה על העו"ג המכעיסים אותך ותן אותם כופר על עמך ישראל לכך לא נאמר השקיפה לברך אלא וברך הוא מילתא באפי נפשיה ועל פי דרך זה שפיר קאמר וה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה וגומר ולתתך עליון על כל הגוים כי דבר זה מבואר בהשקפה אשר בו האמירנו ה' וגם אם האמרת והאמירך לשון חטיבה מכל מקום הוא מבואר ע"ז הדרך ומדקאמר בשניהם לשון היום שמע מינה שקאי אפרשה שלמעלה של בכורים ומעשר כי בהם מבוארים שני האמירות אלו:

אלה יעמדו לברך את העם וגו'. ובקללות לא נאמר אלה יעמדו לקלל לפי שהטובות באות מאת ה' בפועל אבל הקללות אינן באים כ"א מעצמם ע"י הסתרת פניו יתברך כי מפי עליון לא תצא הרעות לכך נאמר ואלה יעמדו על הקללה ולא לקלל כ"א ליעד ביאת הקללות והדבר בספק אם יבואו או לא כי מאחר שאינן באים כ"א בהסתרת פנים א"כ עדיין הדבר תלוי בהוראת המערכה ומה שנאמרו כל הארורים בפרשה ונשארו הברכות בדיוק ולא להפך לפי שעיקר הברכה לעה"ב הנסתר ורק מפירותיהן יאכלו בעה"ז להיות להם הכנה שיוכלו לקיים המצות ע"י מציאות הברכות ע"כ הסתירם הכתוב. ועוד רמז בזה שברצות ה' דרכי איש אז יהפוך לו הקללה לברכה שאפילו הארורים יתהפכו לברכות ע"ד ארז"ל תזרע ולא תקצר כמבואר בפרשת בא בפסוק ראו כי רעה נגד פניכם. ועוד רמז שהברכה בכלל הארורים כי מאחר שהקללה היתה סיבה שמיראתה בא לידי סור מרע ועשה טוב אם כן מפאת הקללות נמשכו הברכות. ומה שבאו במספר י"א לפי ששם של יה הוא מדת הדין שנאמר יסור יסרני יה וכן אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וכן עזי וזמרת יה כמבואר בפרשת בשלח. ונמצא שוי"ו ה"א שבשם הגדול הוא מדה"ר וכן כתב רבינו בחיי על פסוק כי יד על כס יה רצה הקב"ה לברא את העולם במה"ד היינו בשם של יה שנאמר כי ביה ה' צור עולמים וראה שאינו מתקיים עד ששיתף גם ו"ה לי"ה וע"כ אמרו הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות לפי שעיקר שכרו בעה"ז הנגבל בשש קצוות כי שכרו ממגד שמים מעל ומתהום רובצת תחת ופרצת ימה וקדמה וגו' אבל המפייסו בדיבור הרוחני שבו אז עיקר שכרו לעולם הנעלם בשם של ו"ה דהיינו י"א ברכות כי דווקא לעה"ב השם מלא ע"כ באו הברכות במספר י"א. וכן אפילו הארורים אין הקב"ה שולח בשטף חמה לאלתר כ"א ברחמים תחלה מעט מעט אולי ישובו כדרך שעשה לדור המבול שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כך אפילו הקללות באים מצד הרחמים מעט מעט ע"כ באו ג"כ במספר י"א המורה על הרחמים. ומטעם זה כל התוכחות הן של תורת כהנים הן שבפרשה זו מתחילין בוי"ו ומסיימין בה"א להורות שאפילו ברוגז רחם יזכור ובפרק אלו נאמרין דרשו כל י"א אלו על נואף ונואפת חוץ מן מטה משפט גר יתום ואלמנה ופירש"י לא ידעתי לפרשו. ואני אומר שכך פירושו כי אם ינאף אשת רעהו ותלד בן ממנו ובמותו יפסוק הדיין שהוא יורש עם שאר אחיו הקטנים הרי הוא גוזל היתום וגם ממעט לאלמנה מחלקה. והראב"ע כתב שכל אלו דברים שבסתר וכן פירש בחזקוני ולפי שאין יכולת ביד בית דין לעמוד כנגדם על כן החרימם בארור. וזה דעת נכון והראיה עליו שלא הזכיר לשון סתר כ"א בעו"ג שנאמר ושם בסתר ומכה רעהו בסתר כי שנים אלו כוללים כל התורה והמצות כי כלם נכללו בשני סוגים אלו דהיינו בדברים שבין אדם למקום ב"ה ובדברים שבין אדם לחבירו. ופרט י"א אלו לדבר בהוה כי בהם הדבר מצוי להסתירם והוא הדין בכל מצות התורה שחזר וכללם בארור אשר לא יקים את דברי התורה. ומה מאד מסכים לזה מה שדרשו אשר לא יקים זה הלומד תורה שלא לשמה והיינו דבר שבסתר שהוא לומד לשם יוהרא ואין כוונתו כדי לקיים המצות ומי יוכל לעמוד על דעתו ואפילו מהש"ד טעו בזה כארז"ל על מה אבדה הארץ דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכים ולא פירשוה עד שפירשה הקב"ה בעצמו ויאמר על עזבם תורתי כו'. כי בנגלה היו רואים אותם עסוקים בתורה אבל לא ידעו שלמדו שלא לשמה וכשבאו לידי מעשה עזבוה כמנהג רוב דורינו ע"כ אמר אשר לא יקים את דברי התורה מה שהוא מדבר בפיו אינו מקיים ש"מ שהוא לומד שלא לשמה ואין לך סתר גדול מזה ע"כ החרימו בארור:

ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך. בענין היותם עליון על כל גויי הארץ נאמר ונתנך ה' תלה הדבר בהקדוש ברוך הוא ובמציאת שאר הברכות נאמר ובאו מעצמם משמע ומי ירדוף אחריהם שאמר והשיגוך. הביאור הוא שכל הרודף אחר השררה היא בורחת ממנו והבורח מן השררה השררה רודפת אחריו והשררה

והשררה מקור לכל הברכות כי מה שקנה עבד קנה רבו. לפיכך אמר ונתנך ה' עליון וגומר כי זהו השררה אשר לא יאות לך לבקש אותה ולהשתדל אחריה ומ"מ יתן ה' אותה לך ומאז והלאה תהיה השררה רודפת אחריך ותשיגך ואגב השררה יבואו מעצמם כל הברכות האלה כי הולכים לרגל השררה הרודפת אחריך כך כל הברכות ירדפו אחריך מבלי שתחזור אחריהם והשיגוך אגב השררה כי תקנה על ידה כל הברכות של כל גויי הארץ כי מה שקנה עבד קנה רבו:

ברוך פרי בטנך וגומר. ואח"כ אמר ברוך טנאך ומשארתך ובקללות הסדר שהזכיר טנאך ומשארתך קודם פרי בטנך לפי שהסברה נותנת שלעולם יעשה הקב"ה נס נסתר יותר ממה שיעשה נס נגלה וברכת פרי הבטן ופרי האדמה הכל נס נסתר אף אם ירבו יותר מן הראוי אין זה חוץ לטבע אבל טנאך ומשארתך שהם פירות תלושים אשר הונחו כבר בכלי אם ירבו זה נס נגלה בין אם יניח שנים וימצא ג' כדרך שנאמר כד הקמח לא תכלה וגומר בין אם יאכל קמעא ויתברך במעיו הכל נס נגלה ע"כ אמר בברכות לא זו נס נסתר שיעשה לך אלא אפילו נס נגלה יעשה לך ובקללות הוא להיפך לא זו אף זו ומה שנאמר מיד אחר ברוך אתה בבאך יתן ה' את אויביך נגפים לפניך ובקללות לא הזכיר מיד שיהיו מנוצחים כי אם אחר כמה פסוקים. לפי שהסברא נותנת שמיד כאשר יראו האויבים שכל יושבי הארץ ההיא מוצלחים וברוכים הם בבואם ובצאתם אז יתקנאו האומות בישראל ויבאו מביתם ללחום עם ישראל לגרשם מן הארץ הטובה ההיא ועל זה נאמר בדרך אחד יצאו אליך וגומר משמע שהאומות יבואו על ישראל אבל בקללות נאמר בדרך אחד תצא אליו משמע אדרבה שישראל יצאו מארצם ללחום עם האומות וזה לפי שבקללות שהאומות אשר ראו מכות הארץ ואת תחלואיה מסתמא לא יבקשו הארץ של ישראל כי לא יראו בה שום הצלחה לכך לא נאמר אחר ארור אתה בבאך יתנך ה' נגף לפני אויביך כאויבים שיבואו עליך כי ודאי לא יבואו אלא אתה תצא מארצך אליהם כי תראה שארצם טובה מארצך אבל לא לאלתר כי אם אחר שיתקיימו כל היעודים הרעים שהזכיר מן ישלח ה' בך את המארה עד יתן ה' מטר ארצך אבק ועפר וגומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל על ראשך ותחתיך למה לי וכי עדיין לא ידענו שהשמים על ראשך והארץ תחתיך אלא שר"ל אותו חלק דווקא שעל ראשך ותחתיך יהיו מקולקלים אבל השמים והארץ שממעל ומתחת של ארצות שאר העמים לא יהיו מקולקלין ודווקא מטר ארצך אבק ועפר ולא מטר ארצות שאר האומות ועל כן ישיאך לבך לצאת מביתך אל ארצות שאר האומות הטובים מארצך אולי תוכל לגרשם ליושב במקומם על כן אמר יתנך ה' נגף לפני אויביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו וזה טעם יקר:

יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. לפי שנאמר ותגזר אומר ויקם לך שהצדיק גוזר גזירה הקב"ה מסכים על ידו כמו שמצינו בגבעון דום וכמו אליהו שאמר כד הקמח לא תכלה ובגמרא בר"ח בן דוסא איכא למטו כשורי וכאלה רבים לכך נאמר יצו ה' אתך את הברכה כשאתה מצוה על הברכה אז יצוה ה' אתך ויסכים על הברכה ועל הצווי שלך. ומדקאמר באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ ש"מ שמילי מילי קתני וכל אחת ברכה בפני עצמה ואולי המה כנגד מה שנאמר בהתהלכך תנחה אותך בעה"ז בשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך לעה"ב. וכשאמר הברכה באסמיך רמז לעה"ב הסמוי מן העין כי אין הברכה מצויה לא בדבר המדוד והמנוי כ"א בסמוי מן העין רמזו בזה שאין הנאות עה"ז תכלית הברכה לפי שכולם דבר מדוד ומנוי שיש לו קצבה וגבול וסוף ואינן נצחיות חוץ מן שכר עה"ב אשר עין לא ראתה הוא נצחי והוא עיקר כמ"ש כטל חרמון שיורד על הררי ציון וגומר הוא הטל שעתיד הקב"ה להחיות בו המתים והוא היורד על הררי ציון כי שם שער השמים ומקום לעליית הנשמות לגן עדן ואמר כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם לפי שהחיים ההם נצחיים ועד העולם ע"כ שם עיקר הברכה. אבל לא בדבר המדוד והמנוי אשר יש לו תכלה וקץ ועל ברכה זו אמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך בעה"ב הסמוי מן העין וע"כ אמר אתך כי קנין זה הוא אתך ודבק בך שהרי השארת הנפש אינו חוץ ממנו אלא תמיד הדבר אתו עמו לא כן שכר עה"ז שהוא משולל ממנו וכמ"ש הרמב"ם שקנין הממון חוץ ממנו ואינו דבק בו אלא הוא משולל מיד ליד כי גלגל הוא החוזר בעולם ועליו נאמר ובכל משלח ידך שהוא שכר בהתהלכך בעה"ז. ואח"כ הזכיר הגבול האמצעי אשר בין שני גבולים אלו והוא בשכבך בקבר בארץ שמתי ארץ ישראל אין להם צער חיבוט הקבר וגלגול מחילות וחיים תחלה וע"ז אמר וברכך בארץ בזמן שכבך בקרב הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך כי דווקא מתי א"י מסוגלים בזה ואחר שהזכיר זמן השכיבה בארץ הזכיר זמן הקימה ואמר יקימך ה' לו לעם קדוש וקימה היא כדרך שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם היינו הקימה שלעתיד כמ"ש יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר וגו'. ואם נפשך לומר שראוי לסדר ג' זמנים אלו כסדר הווייתן כדרך שנזכרו בפסוק בהתהלכך תנחה אותך אזי נוכל לומר שמה שאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך מדבר בשכר עה"ז כפשוטו. וברכך בארץ היינו בשכבך בקבר. יקימך ה' לו היינו בזמן הקימה לעה"ב. ד"א באסמיך היינו אוצרות תבואה ולפי שדרך האוצרות להתקיים על ידי שנותנין לתוכן מן הקרקע של אותו מקום כמו שפירש רש"י על פסוק שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה ע"כ אמר כאן וברכך בארץ על ידי שתתן מן הארץ לתוך האוצר יתקיים. ומ"ש יפתח ה' לך את אוצרו הטוב היינו אותו אוצר שהקב"ה עושה בשמים מיראת ה' אשר בך כי היא אוצרו כמה שכתוב יראת ה' היא אוצרו רצה לומר של הקדוש ברוך הוא כמו שפירש רבינו בחיי שכל מלך עושה אוצר וסגולה מדבר שאינו מצוי בידו בכל עת כמו אבני יקר וכן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ע"כ הקב"ה עושה אוצר מיראת ה' אשר בך ושמא תטעה לומר שיש אליו יתברך איזו צורך באוצר זה ע"כ אמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב אין לו יתברך שום צורך באותו אוצר כ"א לך הוא שמור ליתן לך משם כל צרכך ולפרנסך משם ואין הקב"ה מוסר מפתח של אוצר זה אל השליח אלא הקב"ה בעצמו ובכבודו מחזיקו בידו כי האוצר הלזה חביב עליו מאד ובזה מיושב מה שאמרו רז"ל במסכת תענית ג' מפתחות לא נמסרו בידי שליח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים בשלמא חיה ותחיה שפיר כי הוא יתברך מקור חיים לכל הנולדים ולזמן התחיה אמנם גשמים מה נשתנו משאר דברים אלא לפי שמקורם מן אותו אוצר של יראת ה' הה"ד יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך כי המטר מונח באותו חדר אשר שם אוצרו של ה':

והיה אם לא תשמע וגומר. כל הקללות הללו נאמרו בלשון יחיד ואותן שבפ' בחקותי נאמרו כולם בלשון רבים ואם לא תשמעו וגומר כי גם באלו יש הרבה מכות אל הכלל כמו והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וכן יולך ה' אותך ואת מלכך וגומר והרבה זולתם. ומאי טעמא היו אותן שבתורת כהנים מ"ט ואלו כפולות במספר נ"ח הלא דבר הוא. והטעם אל זה הוא לפי שאותן שבתורת כהנים נאמרו קודם הערבות אשר קבלו עליהם ישראל בשבועת הר גרזים והר עיבל וע"כ באו במספר מ"ט לפי שנ' שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חסר א' מזה אתה למד שהדבר אפשרי למין האנושי לכנס תוך חדר היכל החכמה והבינה ע"י מ"ט שערים הפתוחים לפניו והם שערי צדק אשר לפני ה' צדיקים יבואו בו להבין מתוכם בינה ודעת את ה'. והחוטא אשר נכנסה בו רוח שטות ולבו טח מהבין וראה מ"ט שערי בינה פתוחים לפניו והוא לא נכנס בשום אחת מהם ע"כ ילקה במספר מ"ט וקודם הערבות נאמר ואם לא תשמעו בלשון רבים לומר דווקא שאם כולם סגו יחדו נאלחו אז הם ראוין לאותן מכות כוללות אבל הצדיק אשר בתוכם הוא את נפשו ימלט. אבל כאן אחר הערבות כל אחד יסבול עונו ועון חבירו על כן באו במספר נ"ח כפל כנגד עונו ועון חבירו ונאמר ואם לא תשמע בלשון יחיד והמכות כלליות לומר לך שאפילו יחיד החוטא מסבב קללה אל הכלל כמ"ש פן יש בכם איש או אשה וגומר וכתיב וראו את מכות הארץ ש"מ שרבים ישאו עון היחיד כמו שהיה במעשה של עכן לכך נאמר ואם לא תשמע שאפילו יחיד שלא ישמע גורם מכות לרבים והם המכות הכלליות הנזכרים בפרשה. ד"א לפי שנאמר ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגומר עד היום הזה וכתיב כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולך אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה ודרשו בזה מ"ט מונים ב"פ דהיינו מ"ט פנים טהור מ"ט פנים טמא ולא יכול האדם לבא לידי חקירה זו כי אם מתוך בינת הלב המשכיל במ"ט שערי בינה הקדים לומר כי אם לבינה תקרא כי הבינה כפל מן החכמה כי הנבון מבין דבר מתוך דבר והכתוב אומר שלא היה להם לב לדעת דהיינו הבינה עד היום לפיכך דווקא ביום הזה נתיעדו נ"ח קללות על שלא דרשו התורה בב"פ מ"ט אבל אותן שבתורת כהנים נאמרו קודם שנעשו בני בינה להבין דבר מתוך דבר דהיינו מ"ט מתוך מ"ט על כן לא באו כי אם במספר מ"ט כי היה להם להבין לפחות המושכלות ראשונות הבאים במספר מ"ט לכל הפחות:

האיש הרך בך והענג וגומר. הל"ל האיש הרך והענוג בך ולמה אמר בך אחר הרך ומאד אחר והענוג וגבי האשה אמר והענוגה ולא אמר מאד. ועוד שלא אמר האשה הרכה בך ואמר סתם הרכה בך. ואצל האיש אמר תרע עינו באחיו ובאשת חיקו אבל גבי האשה אמר תרע עינה באיש חיקה ולא הזכיר אחיה. וגבי האשה אמר כי תאכלם בחוסר כל בסתר ואצל האיש לא הזכיר זה. וע"ק מה ענין תרע עינו או עינה אל הרכות והעונג וכי מילתא דפסיקא שכל מפונק הוא טוב עין. הביאור הוא שהרכות שהזכיר אינו רכות של ענוג אלא רכות הלב כי מי שהוא רחמן בטבע יש לו לב רך ולא יאמץ לבבו. על כן אמר שהאיש הרך בך בכל ישראל אפילו לרחוקים היה טוב עין ולבו רך לרחם אפילו בך בכל ישראל ועכשיו תרע עינו אפילו באחיו וגומר וכן הענוג מאד שלא היה אוכל כ"א למעדנים עכשיו יאכל בשר בניו אבל מלת בך לא ידבק ע"ז האופן אחר והענוג. ולפי שכל איש בטבע אינו בעל תענוג כמו האשה ע"כ הוצרך להוסיף לשון מאד אחר והענג לומר דווקא שהענג מאד אשר יצא מגדר שאר אנשים אצלו הדבר חידוש שהענג מאד יאכל מבשר בניו אבל סתם ענג אין הדבר חידוש אצלו שיאכל מבשר בניו כי האיש קשה בטבע. אבל אצל האשה הדבר חידוש אפילו בסתם ענגה בלא מאד שתאכל דבר מאוס כזה לפי שהאשה בלאו הכי רכה בטבע רכות של תענוג כענין שאמר אח"כ מהתענג ומרוך דהיינו רכות של תענוג אבל מ"ש הרכה בך היינו רכות של עין טובה כאמור ולפי שסתם נשים צרי עין באורחים וזו יצתה מגדר סתם נשים והיא רחמנית ודומה כאלו אינה אשה אלא דרך אנשים לה לכך לא נאמר האשה הרכה. ולפי שהאיש יש בידו כח ליתן משלו לאחיו ולא יתן ע"כ אמר תרע עינו באחיו. אבל האשה רשות אחרים עליה ואינה רשאה ליתן לאחיה כלום ע"כ לא אמר תרע עינה באחיה. וא"ת א"כ מ"ש תרע עינה באיש חיקה איך לא תתן לאישה הרי הכל שלו ואיך לא תתן לו. ע"ז אמר כי תאכלם בסתר שתסתיר מן בעלה האכילה אבל הנתינה לאחיה היא מפחדת פן יתגלה הדבר ואולי אחיה עצמו יגלה אח"כ כי אין דבר נסתר על ידי אחר:

אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת. לא ניחא למרייהו דתימא

הכי

הכי שאם לא תעשה את כל דברי התורה ואפילו אם לא חיסר מהם כ"א אחת אז והפלא ה' את מכותך וזה גזירה שאין הצבור יכולין לעמוד בה. ומ"ש ליראה את השם הנכבד והנורא למה הזכיר תוארים אלו כאן יותר מבשאר מקומות וע"ק במסכת שבת דרשו מן פסוק והפלא ה' את מכותך שעתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר והפלא ה' וכתיב להלן לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו. וכי מדתו של הקב"ה לנעול שערי חכמה מישראל כדי שימקו בעונם. אלא ודאי שהנביא ישעיה מדבר בדור המקיים המצות אך לא מיראת ה' כי אם מחמת איזו תכלית חיצוני המכריחם על זה או מחמת יראת איזו אדם המכריחם על העשיה שלא בטובתם ודבר זה גורם חילול השם כי בלי ספק שהקב"ה בוחן לבות שאין עשייתם לשמה ומעניש על רוע מחשבתם והרואים אותם עוסקים בתורה ובמצוה יקראו תגר על ה'. ע"כ ארז"ל אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס כו' לא אמרו דור שאינן לומדין תורה כל עיקר אלא לומדין אבל לא לש"ש ועל כן אין התורה חביבה עליהם בעצם וראשונה אלא התכלית המדומי חביב עליו והמוכרח בדבר ודאי אין שם חבה ובדור כזה כנס דבריך הנעימים לא ישמע על פיך ללמד תורה ומוסר לדור תהפוכות כזה אשר כל תורתם ומעשיהם אינן כי אם מן השפה ולחוץ גם ה' יסבב סבות לאבד חכמת חכמיו מן דור כזה אין נחת רוח לפניו יתברך בתורה ומצוה כזה. וע"ז אמר הנביא יען כי נגש העם הזה כי המה נגושים ואנוסים בכל מעשיהם ואינן עושין מיראת ה' כי אם מיראת אנשים המכריחים אותם על העשיה. ונמשך בזה שבפיו ושפתיו כבדוני ולבם רחק ממני כי המכריח אין בידו להכריחו כ"א על דבר שפתים אבל לא על כוונת הלב כי מי יודע מסתוריו של חבירו. ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה שקוראים ראתי מה שאינו כ"א מצות אנשים כי הוא מצוה מן האנשים המכריחים אותו על העשיה ואינו מצות השם. לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו אין הפירוש שחלילה החכמים יהיו אבודים שהרי לא נאמר ואבדו החכמים גם אין הפי' שהחכמה תהיה אבודה מן החכמים שהרי לא נאמר ואבדה החכמה מחכמיו, אלא הפירוש שחכמתם תהיה אבודה מן אנשי הדור כי יתן ה' בלבם שלא ישמיעו בחוץ קולם ויכניסו חכמתם בדור שאין התורה חביבה עליהם כדי שלא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו וימקו בעונם מאחר שגלוי לפניו יתברך שאף אם היו לומדין ועושין לשמה כי כל דבר הנעשה על צד ההכרח אין בו שלימות כי בסור המכריח ישוב לסורו ע"כ צוה ה' לפרסם עליהם ולגלה רעתם בקהל בדור שאין עושין כ"א מהכרח איזו תכלית מדומי כעושר וכבוד אשר אליו הוא נושא את נפשו כמנהג דורנו זה. ע"ז אמר אם לא תשמור וגומר והוא מדבר בדור השומר ולומד ועושה אך לא מיראת ה' וזהו שנאמר אם לא תשמור כל התורה ליראה את ה' ר"ל באמת תשמור כל דברי התורה אבל לא ליראה את השם הנכבד והנורא כ"א מיראת אנשים המכריחין אותך ואתה מחליף וממיר יראת השם הנכבד והנורא ביראת אנוש חציר יתן האחוז בחבלי בוז וקלף כי אתה ירא פן לא ישרו מעשיך בעיני האנשים כדרך החנפים שבדורינו העושים כדי למצא חן בעיניהם שיכבדום ויעשירום. אז והפלא ה' את מכותך זו הפלאת תורה ויגרום שאנשי אמת יאספו נוגה תורתם במקום אשר לא יראה ולא ימצא ואל יהי חלקם עמכם ואז ידעו כל העמים כי משפטי ה' אמת:

ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון. לפי שמצוה גוררת מצוה על כן אמר שמצוה אחת גורמת שתשכילו את כל אשר תעשון כי כל אחת גוררת חברתה וז"ש שכר מצוה מצוה וז"ש ושמרתם אותם כי השמירה תגרור העשיה ושכר העשיה הוא למען תשכילו עוד להביא את כל אשר תעשון:

הפטרת כי תבוא

בישעיה סימן ס

קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְהֹוָה עָלַיִךְ זָרָח: כִּי הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהֹוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה: וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ: שְׂאִי סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל צַד תֵּאָמַנָה: אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ: שִׁפְעַת גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ וּתְהִלֹּת יְהֹוָה יְבַשֵּׂרוּ: כָּל צֹאן קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֶךְ יַעֲלוּ עַל רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר: מִי אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה וְכַיּוֹנִים אֶל אֲרֻבֹּתֵיהֶם: כִּי לִי | אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם אִתָּם לְשֵׁם יְהֹוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ: וּבָנוּ בְנֵי נֵכָר חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ כִּי בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ: וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים: כִּי הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ: כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם רַגְלַי אֲכַבֵּד: וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל כַּפּוֹת רַגְלַיִךְ כָּל מְנַאֲצָיִךְ וְקָרְאוּ לָךְ עִיר יְהֹוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר: וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי יְהֹוָה מוֹשִׁיעֵךְ וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב: תַּחַת הַנְּחֹשֶׁת אָבִיא זָהָב וְתַחַת הַבַּרְזֶל אָבִיא כֶסֶף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֹשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בַּרְזֶל וְשַׂמְתִּי פְקֻדָּתֵךְ שָׁלוֹם וְנֹגְשַׂיִךְ צְדָקָה: לֹא יִשָּׁמַע עוֹד חָמָס בְּאַרְצֵךְ שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּגְבוּלָיִךְ וְקָרָאת יְשׁוּעָה חוֹמֹתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ תְּהִלָּה: לֹא יִהְיֶה לָּךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם וּלְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ לֹא יָאִיר לָךְ וְהָיָה לָךְ יְהֹוָה לְאוֹר עוֹלָם וֵאלֹהַיִךְ לְתִפְאַרְתֵּךְ: לֹא יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ וִירֵחֵךְ לֹא יֵאָסֵף כִּי יְהֹוָה יִהְיֶה לָּךְ לְאוֹר עוֹלָם וְשָׁלְמוּ יְמֵי אֶבְלֵךְ: וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַי מטעו כת״ב מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר: הַקָּטֹן יִהְיֶה לָאֶלֶף וְהַצָּעִיר לְגוֹי עָצוּם אֲנִי יְהֹוָה בְּעִתָּהּ אֲחִישֶׁנָּה:

פירוש המלות

אורך. הגיע זמן ישועתך: החשך. גלות: על צד. צד המלכות: תאמנה. לשון גידול: המון. רבוי הים: שפעת. ענין רבוי: בכרי. גמלים קטנים: הלבנון. עצים חשובים שבהם: תדהר ותאשור. מיני עצים: שחוח. לשון השתחויה: מעניך. בגלות: וקראת לשון כרוז: לאלף. לאלף פעמים: אחישנה. לשון מהירות:

רשי

(ט) **אתם** נצבים. מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניסם בברית: ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לשבטיכם: זקניכם ושוטריכם. החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל: (י) מחוטב עציך. (תנחומא) מלמד שבאו כנעניים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע וזהו האמור בגבעונים (יהושע ט) ויעשו גם המה בערמה ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים: (יא) לעברך. להיותך עובר בברית ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך אלא כמו (דברים ד) לעשותכם אותם: לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בינתים כמו שנאמר (ירמיה לד) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו: (יב) למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו מאחר שהוא אינו יכול להבדל מכם. עד כאן פירשתי לפי פשוטו של פרשה. ומדרש אגדה למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כליה והרי אתם קיימים לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו ואף הפרשה שלמעלה מזו פיוסין הם אתם ראיתם את אשר עשה. ד"א (ספרי) אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם וכן עשה יהושע וכן עשה שמואל (שמואל א יב) התיצבו ואשפטה אתכם כשיצאו מידו ונכנסו לידו של שאול: (יד) ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות: (טו) כי אתם ידעתם וגו' ותראו את

אבן עזרא

(ט) **אתם** נצבים. לפני ה' אלהיכם. סביבות הארון: ראשיכם. כמו האהלה שרה אמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם כמו ונירם והטעם כי הנשיאים סמוכים ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים ואחריהם כל איש ישראל הזכרים ואחריהם הטף בזכרים ואחריהם הנשים ואחריהם הגרים: (יא) לעברך. שם הפועל כטעם ויעברו בין בתריו והנה מלת עבר בחסרון בי"ת להפך: (יג) ולא אתכם לבדכם. רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם: נו"ן ישנו. נוסף: (יד) ואת אשר איננו. עם אשר איננו רק יבא אחרינו ואינו כטעם האומרים כי רוחות הבאים היו שם: (טו) כי אתם ידעתם. יש מכם שראה תועבת מצרים והטעם אלהיהם וכלכם ראיתם תועבות הגוים

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל: י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ: יא לְעָבְרְךָ בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם: שני יב לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: יג וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת: יד כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם: שלישי טו כִּי־אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ

ד׳ ר״פ · ר · ג׳ ר״פ · ג׳ · ג׳ וחסר. ג׳ ומ״ל. ל׳ · ג׳ רפין · ד׳ דסמיכי · יו״ד ר״פ בסיפ׳ · ד׳

ט אַתּוּן קַיְמִין יוֹמָא דֵין כֻּלְּכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל: י טַפְלְכוֹן נְשֵׁיכוֹן וְגִיּוֹרָךְ דִּבְגוֹ מַשְׁרִיתָךְ מִלָּקֵט אָעָךְ עַד מָלֵי מַיָּךְ: יא לְאַעֲלוּתָךְ בִּקְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ וּבְמוֹמָתֵיהּ דַּיְיָ אֱלָהָךְ גָּזַר עִמָּךְ יוֹמָא דֵין: יב בְּדִיל לַאֲקָמָא יָתָךְ יוֹמָא דֵין קֳדָמוֹהִי לְעַמָּא וְהוּא יְהֵוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ כְּמָא דְמַלֵּיל לָךְ וּכְמָא דְקַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב: יג וְלָא עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן אֲנָא גָּזַר יָת קְיָמָא הָדֵין וְיָת מוֹמָתָא הָדָא: יד אֲרֵי עִם מַן דְּאִיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא קָאִים יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וְעִם מַן דְּלֵיתוֹהִי הָכָא עִמָּנָא יוֹמָא דֵין: טו אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת דִּיתֵיבְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם

אתם ד׳ ר״פ וסימן נמסר בסדר שמות: ראשיכם ר׳ וסימן נמסר בסדר שמיני: מימיך ג׳ וסימן ועבדתם את ה׳ אלהיכם. ויאמרו אליו בני ישראל. טפכם נשיכם וגרך אשר. וא׳ ומימיך בן אדם לחמך. ונמסר גם בסדר משפטים: בברית ג׳ רפין וסימן לעברך בברית ה׳ אלהיך. כי בברית ה׳ הבאת את. ואשבע לך ואבוא בברית אתך: ישנו ד׳ וסימן כי את אשר ישנו פה. כי אם ישנ׳ ביונתן. והיה אם ישנו בארץ.

תולדות אהרן מחטב עציך. יבמות עט: ולא אתכם. נדרים כה שבועות לט: כי את אשר ישנו. שבת קמו שבועות שם וזוהר לך לך (סוטה כה): אשר עברנו. עקרים מ״ד פ׳ יג:

בעל הטורים נצבים. כדרך שנאמר בסיני ויתיצבו בתחתית ההר בו בלשון אמר כאן אתם נצבים לפני ה' אלהיכם ראשיכם. הקיש ראשיכם לאלהיכם לומר מורא רבך כמורא שמים: כל איש ישראל וסמיך ליה וטפכם. לומר שיהיו ישראל בעיני הראשים לנהלם ולהדריכם כטפם: נשיכם. סמיך ליה וגרך רמז שלא הוזכרו כשירות לינשא לפסולין:

רמבן

(ט) **טעם** אתם נצבים היום לפני ה' אלהיכם. שאתם עומדים ומזומנים לפני השם כדי לעמוד בבריתו כי לקבל התורה בבאורה נאספו אליו או שהיו עומדים לפני הארון. והברית הוא השבועה והאלה אשר יזכיר לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו. ויתכן שכרת עוד עמם ברית כברית הראשונה אשר כרת אתם בהר סיני שהקריב עליהם עולה ולקח חצי הדם לזרוק על המזבח וחצי הדם זרק על העם אבל לא הוצרך להזכיר זה. ועל דרך האמת כבר הודעתיך הברית הזאת. וטעם ראשיכם שבטיכם ראשיכם ראשי שבטיכם כמו והנבואה עודד הנביא על דעת ר"א. ועל דעתי הכתוב יכלול ויפרוט והכלל ראשיכם וכל שבטיכם וחזר ופרט זקניכם ושוטריכם שהם ראשיכם כי זקן ונשוא פנים הוא הראש וכן אמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם כי כל איש אשר לו שררה ומנוי על הצבור יקרא ראש כאמר בנשיאים ראשי אלפי ישראל כי הם במעלה הגדולה לכל אלפי ישראל ונאמר במרגלים ראשי בני ישראל הם שהם ראשים בבני ישראל לא ראשים לכל בני ישראל וכלם בכלל ראשיכם וחזר ואמר כל איש ישראל שהם שבטיכם והזכיר עוד הטף והנשים והגרים וחוטבי עצים ושואבי מים אשר להם מערב רב והביא שם הטף להביאם בברית כי אפילו עם הדורות העתידים יכרות ברית או כדי לזכותם כטעם שאמרו בהקהל ורבותינו אמרו שבאו קצת כנענים בימי משה כדרך שבאו בימי יהושע ונתנם חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמשכן ה' ואין הכונה לומר שרמו אותו אבל באו אליו להשלים עמו כי כן המשפט כאשר ביארנו כך מצאנו במדרש תנחומא ללמדך שבאו אצל משה ולא קבלם כלומר שלא יכלו לרמותו לכרות להם ברית אבל עשאם מיד חוטבי עצים ושואבי מים:

(יד) **ואשר** איננו פה עמנו. וגם עם הדורות העתידים להיות: (טו) **כי** אתם ידעתם וגו'. ותראו את שקוציהם לפי שראיתם את האומות עובדי ע"ג ושמא השיא לב אחד מכם ללכת אחריהם:

ספורנו

כט (ח) **אתם** נצבים. לפני ה' אלהיכם. ומי שיטעה אותי לא יוכל להטעות אותו ועל דעתו תקבלו עליכם: ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם. ראשיכם שהם שבטיכם שבטי המושלים והם הנשיאים והשרים אשר בידם שבט המושל. וזקניכם הם השופטים ושוטריכם אשר להם כח להכריח בעלי הדין ועל כל אלו הראשים מוטל להורות להמון מה טוב להם שיקבלו עליהם או ימאנו: (י) טפכם נשיכם. שראוי שיהיו מעשיהם בהסכמת האבות והבעלים: מחטב עציך עד שאב מימיך. מן הראשון שבחשובים עד האחרון שבשואבים כמו מעולל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור: (יא) לעברך בברית. אתם נצבים עם כל זה הסדר וההסכמה מוכנים אתם להיות עוברים בברית ומזה נראה שכלכם חפצים לקבל עליכם בלב שלם: אשר ה' אלהיך כורת עמך היום למען הקים אותך וגו'. והנה האל יתברך מכוין בזה הברית להקים אותך לו לעם כדי שיהיה הוא לך לאלהים ובזה תקנה חיי עולם. ובהיות תכלית זה הברית כל כך נכבד צריך שתהיה קבלתו בתכלית השלמות: (יד) ואת אשר איננו פה עמנו היום. והם הדורות הבאים ולפיכך צריך שתודיעם שמתנת הארץ וזולתה היתה לכם על תנאי קיום הברית ובאותו התנאי בעצמו יירשו מכם: (טו) כי אתם ידעתם את אשר ישבנו. ולפיכך

סן

בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃
טז וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת
גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר
עִמָּהֶם׃ יז פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־
אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר
לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי
הַגּוֹיִם הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה
רֹאשׁ וְלַעֲנָה׃ יח וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ
אֶת־דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ
בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה־לִּי
כִּי בִּשְׁרִרוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן
סְפוֹת הָרָוָה אֶת־הַצְּמֵאָה׃ יט לֹא־
יֹאבֶה יְהוָה סְלֹחַ לוֹ כִּי אָז יֶעְשַׁן

כו״ל מ״ל · ל׳ חסר ו׳ וכל דמלכים דכוותה חסר · ג׳ וחסר . ט׳ · ל׳ ח׳ . ל׳ וכ״כ וא׳ פדה ס׳ ומסמ׳ א״ב י״ג בטעם פזר . ג׳ · ל׳ · ה׳ · חסר יו״ד · ל׳ · ל׳ . ב׳

וְיַת דַּעֲבַרְנָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא
דַּעֲבַרְתּוּן׃ טז וַחֲזֵיתוּן יַת
שִׁקּוּצֵיהוֹן וְיַת טַעֲוָתְהוֹן
אָעָא וְאַבְנָא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא
דְּעִמְּהוֹן׃ יז דִּלְמָא אִית
בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ
זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דְּלִבֵּיהּ פָּנֵי
יוֹמָא דֵין מִדַּחַלְתָּא דַּייָ
אֱלָהָנָא לִמְהַךְ לְמִפְלַח יַת
טַעֲוַת עַמְמַיָּא הָאִנּוּן דִּלְמָא
אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהֵר
חֶטְאִין אוֹ זָדוֹן׃ יח וִיהֵי
בְּמִשְׁמְעֵיהּ יַת פִּתְגָּמֵי
מוֹמָתָא הָדָא וְיַחְשֵׁיב בְּלִבֵּיהּ
לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי לִי אֲרֵי
בְּהִרְהוּר לִבִּי אֲנָא אָזֵיל
בְּדִיל לְאוֹסָפָא לֵיהּ חֶטְאֵי
שָׁלוּתָא עַל זְדָנוּתָא׃
יט לָא יֵיבֵי יְיָ לְמִשְׁבַּק לֵיהּ

ישנו עם אחד מפזר: פנה ג׳ וחסר וסימן אשר לבבו פנה היום. וצפנה פנה אל הגלגל. אשר דרך הקדים: מעם ה׳ ט׳ וסימן נמסר בסדר שופטים: בלבבו ח׳ וסימן והתברך בלבבו. וישם דוד את הדברים. לנסתו לדעת כל אשר בלבבו. כי להשמיד בלבבו. ודבר אמת בלבבו. וחד ובלבבו

תולדות אהרן והראו את שקוציהם. ע״ג נג: למען ספות. סנהדרין עו: לא יאבה ה׳. שם:

רשי

את שקוציהם. לפי שראיתם עובדי ע״ג ושמא תשיא לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) ותראו את שקוציהם. על שם שהם מאוסים כשקצים: גלוליהם. מוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותם של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי לפי שאין העו״ג ירא שמא יגנבו אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי משכיותם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו׳. לפיכך אני צריך להשביעכ׳: פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית: שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם: (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי: והתברך. בניד״א שו״י בלעז כמו והתגלח והתפלל: בשרירות לבי אלך. במראות לבי כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב כלומר מה שלבו רואה לעשות: למען ספות הרוה. למען שאוסיף לו פורעניות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל וכן ת״א בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות: רוה. שוגג שהוא עושה כאדם שכור שהוא עושה שלא מדעת: צמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה: (יט) יעשן
אף

אבן עזרא

הגוים אשר עברתם. אליהם כאדום ועמון ומואב ומדין: (יז) וטעם פרה ראש ולענה. כי הראש מזיק השלמים והוא מהחליים המדביקים. וטעם את האלה הזאת. ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה: (יח) והתברך בלבבו. אמר רבי יהודה הלוי ז״ל כי והתברך הוא כמשמעו כאשר ישמע הקללה יתברך בלבבו והוא אומר שלום יהיה לי כאומר בשמעו החרם חוץ ממני: למען ספות. אמר רבי יהודה הלוי כ״ע לשון כריתה כמו האף תספה כלומר שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כנוי במלת רוה עם דבר הצמאה והנה כנה הצדיק ברוה כמו כעץ שתול על מים והרשע בצמאה כמו כערער בערבה ויחשוב כי גם ברכתו בלבו תפסיק הקללה ויפה פירש לולי שמלת רוה תאר השם והיה ראוי להיות רווי את הצמא. ויאמר רבי יונה המדקדק כי טעמו בעבור שיראה שיכלה התם עם הרשע על כן יחשוב בלבו רע ואין זה נכון בעבור שלום יהיה לי ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת כמו ספות חטאת והטעם שלום יהיה לי אע״פ שאלך בשרירות לבי כי בצדקת הצדיקים אחיה כי הם רבים ואני יחיד חוטא על כן כתוב אחריו לא יאבה ה׳ סלוח לו כי אז והטעם מיד יכרת גם זה הפסוק לעד על פירושי במלת ונסלח לו והנה ספות כי הרוה תוסיף על הצמאה ומשל הצדיק ברוה כטעם כעץ שתול על פלגי מים והרשע בצמאה כטעם כערער בערבה והעד שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה והוא במקום צמא: (יט) יעשן אף. ישרפנו אש האף
עד

בעל הטורים

פרה. חסר וי״ו קרי ביה פרה רמז כפרה סוררה סרר ישראל:

ספורנו

ולפיכך ראוי לחוש: (יז) פן יש בכם איש או אשה. פן נפתה לבם להבלי הגוים בשבתם עמהם ויחשבו לבטל קבלת הברית בלבבם ולכן אמרתי שכלכם נצבים לפני ה׳ בוחן כליות ולב שלא תוכלו להטעותו: פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה. חושב להדיח רבים אל דעותיו הנפסדות והתברך בלבבו. יקבל האלה בפיו ויתברך בלבבו לבטל אותה לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך. וענין ההתברך בלבו הוא שיאמר גם שאני מקבל האלה בפי אני מבטלה בלבי ואומר שלום יהיה לי: (יח) למען ספות הרוה את הצמאה. והטעם שיקבל האלה בפיו הוא כדי להוסיף את נפשו הרוה ושבעה בכל תאותיה: את הצמאה נבדלת מן התאות הגשמיות כדי לשמוח עמהם בברכותם: (יט) לא יאבה ה׳ סלוח לו. בהללו שבועת האלה שקבל בפיו
אך

רמבן

(יז) פן יש בכם וגו׳. לפיכך אני צריך להשביעכם לשון רש״י. ויפה פירש. והטעם לומר אני צריך להביאכם באלה ובשבועה עתה בברית הזאת מיראתי אולי נפתה לב קצתכם לשקוצי מצרים כאשר עשיתם בעגל או לשקוצי עמון ומואב אשר ראיתם בדרך כאשר היה לכם בבעל פעור כי בברית הראשונה של שעת מתן תורה לא היו שם אלות וקללות. והזכיר איש או אשה מפני שהאשה דעתה קלה עליה וכן יעשה בענין ע״ג והזכיר יחידים ומשפחה ושבט שהוא עם רב ולא אמר על כולם דרך כבוד או שלא יתכן שיהיה לב כולם פונה היום לע״ג כי לא היו באים בברית השם ובאלתו כי מי יכריחם אבל משפחה או שבט יבאו בברית מפני פחד הרוב. ואמר פן יש בכם אשר לבבו פונה היום על הנפתה כבר לע״ג והוא בלבו מאמין בה היום הזה או פן יש בכם שרש רע שיפרה ויסגה ובימים הבאים יוציא פרחים רעים ויצמיח מרורות וזה על אשר איננו פה עמנו היום כי האב שרש והבן נצר משרשיו יפרה והזכיר השורש לומר כי הוא יכול להביא באלה הדורות הבאים שהשרש אשר ממנו יצמחו הוא לפניו היום והוא בא בברית ובאלה הזאת. ואמר פורה ראש לרמוז כי משורש מתוק לא יצא מר וכל אשר לבבו שלם עם השם הנכבד ולא הרהר כלל בע״ג לא יוליד מודה בה ואל תקשה עלי בזה מן הכתוב והוליד בן פריץ כי אמת הדבר וסוד גדול לא אוכל לפרש בו. וראש ולענה עשבים מרים או ממיתים ושמם כן בלשון הקדש או הם כנויים יקראו האחד ראש שהוא ראש המרורים מר מכולם והשני יקראו לענה מענין לענות מפני כי האוכל אותו נגש ונענה לענות נפשו יאכלנו:

(יח) והתברך בלבבו לאמר. כשישמע האחרים מתקללים באלות הכ״לה הוא יתברך במחשבתו ויאמר בלבו שלום יהיה לי מכל אלה כאשר אלך בתאות לבי והשם לא יסלח לו אבל יעשן עליו אפו אז כשיחטא לדור או לדורות. או יהיה טעם כי לאמר יהיה לי שלום בעבור שאינני מקבל עלי השבועה כי בשרירות לבי אלך כל ימי וכל חפצי אעשה ולא יאבה ה׳ בעבור שאיננו מקבל אלתו לסלוח לו אבל יעשן עליו אפו כיון שבא בבריתו לפני עם כל ישראל. התאוה הגוברת ומתחזקת בלב תקרא שרירות כלשון חכמים שריר וקיים וכן בשרירי בטנו ופי׳ למען ספות הרוה את הצמאה להוסיף השבעה עם המתאוה כי נפש שבעה תקרא רוה כענין ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו והיתה נפשם כגן רוה והמתאוה תקרא צמאה צמאה לך נפשי. והטעם כי נפש האדם הרוה שאיננה מתאוה לדברים הרעים לה כאשר תבא בלבו קצת התאוה והוא ימלא תאותו אז יוסיף בנפשו תאוה יתירה ותהיה צמאה מאד לדבר ההוא שאכל או שעשה יותר מבראשונה ומתאוה עוד לדברים רעים שלא היתה מתאוה להם מתחלה כי המתאוה לזמת הנשים היפות כשיהיה שטוף בזמתן תביאהו תאוה לבא על הזכר ועל הבהמה וכיוצא בזה בשאר התאות וכענין שהזכירו חכמים משביעו רעב מרעיבו שבע ולכך יאמר הכתוב בהולך בשרירות לבו שהוא אם ימלא נפשו בתאות השרירות והחזקות עליו אשר היא צמאה להם יוסיף נפשו הרוה עם הצמאה כי יתאוה ויצמא למה שהיה שבע ממנו ולאשר השביע נפשו בו ולפי שהזכיר שרש פורה אמר בלשון הזה כי יוסיף השרש ההוא כפתו אשר היא רוה ורעננה עם הצמאה ותשובנה כולם צמאות. ואין למען במקום הזה טעם שאלך בשרירות לבי בעבור שאספה הרוה עם הצמאה אבל הוא כמו לספות יאמר הכתוב כי בעבור זה יהיה כך כי בכל סבה עם עלול יאמר למען בין שיעשה אדם הגורם לרצותו בעלול כמו למען אשר ייטב לך בין שיהיה אדם הגורם כן שלא מדעתו כמו למען למוג לב למען יאשמו כספם וזהבם עשו לי עצבים למען יכרת ורבים כאלה וזה הטוב והישר בעיני בפסוק הזה מכל הנכתב עליו בהרבה פנים. גם יתכן לפרש שהוא שב אל שרש פורה ראש ולענה יאמר כי יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי למען שיוסיף פארתו הרוה אשר תגדל ותצמיח הלענה וראש על הצמאה אשר לא היתה צומחת. או יהיה הרוה כנוי ללענה הנזכרת שיוסיף הלענה הרוה הצומחת וגדלה מאד על הצמאה אשר לא היתה
גדלה

אַף־יְהוָה וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא
וְרָבְצָה בּוֹ כָּל־הָאָלָה הַכְּתוּבָה
בַּסֵּפֶר הַזֶּה וּמָחָה יְהוָה אֶת־שְׁמוֹ
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ כ וְהִבְדִּילוֹ יְהוָה
לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל
אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר
הַתּוֹרָה הַזֶּה׃ כא וְאָמַר הַדּוֹר
הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ
מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא
מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה וְרָאוּ אֶת־מַכּוֹת
הָאָרֶץ הַהִוא וְאֶת־תַּחֲלֻאֶיהָ אֲשֶׁר־
חִלָּה יְהוָה בָּהּ׃ כב גָּפְרִית וָמֶלַח
שְׂרֵפָה כָל־אַרְצָהּ לֹא תִזָּרַע וְלֹא
תַצְמִחַ וְלֹא־יַעֲלֶה בָהּ כָּל־עֵשֶׂב
כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה אַדְמָה
וּצְבֹיִים וצבוים ק׳ אֲשֶׁר הָפַךְ יְהוָה
בְּאַפּוֹ וּבַחֲמָתוֹ׃ כג וְאָמְרוּ כָּל־
הַגּוֹיִם עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה
לָאָרֶץ הַזֹּאת מֶה חֳרִי הָאַף הַגָּדוֹל
הַזֶּה׃ כד וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ
אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם
אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאוֹ אֹתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כה וַיֵּלְכוּ וַיַּעַבְדוּ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם
אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא
חָלַק לָהֶם׃ כו וַיִּחַר־אַף יְהוָה
בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־
כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃
כז וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם בְּאַף

חָ׳ · ב׳ ויחר אף · ד׳ · ג׳ · ב׳ כי תשמע בקול · ג׳ מ״ל בתורה · ג׳ מ״ל בתורה וכל כ״ך דכוו׳ · מ״ל . ל׳ וכ״כ · ב׳ בתרי לישני · ל׳ והד וכל ארלה. ל׳ · ל׳ וחסר · ג׳ · כ״ך . ג׳ · ד׳ · ב׳. ב׳ מ״ל בתורה · ב׳ ורבלה בו כז

אֲרֵי בְכֵן יִתְקַף רוּגְזָא דַיְיָ
וְחֶמְתֵּיהּ בְּגַבְרָא הַהוּא
וְיִדְבְּקוּן בֵּיהּ כָּל לְוָטַיָא
דִכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין וְיִמְחֵי
יְיָ יַת שְׁמֵיהּ מִתְּחוֹת שְׁמַיָא׃
כ וְיַפְרְשִׁינֵיהּ יְיָ לְבִישָׁא
מִכֹּל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל כְּכֹל
לְוָטֵי קְיָמָא דִכְתִיבִין בְּסִפַר
אוֹרַיְתָא הָדֵין׃ כא וְיֵימַר
דָרָא בַתְרָאָה בְּנֵיכוֹן דִיקוּמוּן
מִבַּתְרֵיכוֹן וּבַר עַמְמִין דְיֵיתֵי
מֵאַרְעָא רְחִיקָא וְיֶחֱזוּן יַת
מַחֲתָא דְאַרְעָא הַהִיא וְיַת
מַרְעֲהָא דְאַמְרַע יְיָ בַּהּ׃
כב גוּפְרִיתָא וּמִלְחָא יְקִדָא
כָּל אַרְעַהּ לָא תִזְדְרַע וְלָא
תִצְמַח וְלָא יִסַק בַּהּ כָּל
עִסְבָּא כַּהֲפֵכְתָּא דִסְדוֹם
וַעֲמוֹרָה אַדְמָה וּצְבוֹיִים
דַהֲפַךְ יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ
וּבְחֶמְתֵּיהּ׃ כג וְיֵימְרוּן כָּל
עַמְמַיָא עַל מָה עֲבַד יְיָ
כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא מָה
תְּקוֹף רוּגְזָא רַבָּא הָדֵין׃
כד וְיֵימְרוּן עַל דִשְׁבַקוּ יַת
קְיָמָא דַיְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהַתְהוֹן
דִגְזַר עִמְהוֹן בְּאַפָּקוּתֵיהּ
יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
כה וַאֲזַלוּ וּפְלָחוּ לְטַעֲוַת
עַמְמַיָא וּסְגִידוּ לְהוֹן דַחֲלָן
דְלָא יְדָעוּנוּן וְלָא אוֹטִיבָא
לְהוֹן׃ כו וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ
בְּאַרְעָא הַהִיא לְאַיְתָאָה
עֲלַהּ יַת כָּל לְוָטַיָא
דִכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין׃
כז וְטַלְטְלִינוּן יְיָ מֵעַל

רשי

אף ה׳. ע״י כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף וכן (שמואל ב כב) עלה עשן באפו ואע״פ שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האוזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו. לשון חמה אנפרנמינ״ט אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה: (כ) הכתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר (דברים כח) בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו׳. הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה. הזה לשון זכר מוסב אל הספר וע״י פיסוק הטעמים הן נחלקין לשתי לשונות בפרשת הקללות הטפחה נתונה תחת בספר והתור׳ הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחה נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר: (כה) ולא חלק להם. לא נתנם בחלקם: לא ידעום. לא ידעו להם גבורת אלהות. ואונקלוס תרגם לא אטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה. ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק: (כז) ויתשם ה׳. כתרגומו וטלטלינון וכן (ירמיה יד) הנני נותשם

אבן עזרא

עד שיראה העשן והנה אם הוא יחיד ימות מיד ואם היא משפחה ורבצה בו כל האלה והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימחה שמה ואם הוא שבט והבדילו ה׳ לרעה וכמוהו והיה לה׳ והעליתיהו עולה כאשר פירשתיו: (כא) ואמר הדור האחרון. שהם בניכם גם הנכרים הרואים את מכות הארץ: (כב) גפרית. תפלה לשם שתהיה כל ארצה שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים ויש מפרשים אומרים כי ואמרו כל הגוים שנוי בעבור שארכו הדברים כמשפט הלשון ואמרו הקדמונים וטעם אלהי אבותם שעזבו שידעו הם ואבותם ועבדו אשר לא ידעו: (כה) ולא חלק להם. פירשתיו: (כז) ויתשם. בחסרון נו״ן לנתוש

יגדיל. יעשן ב׳ וסימן כי אז יעשן אף ה׳ וקנאתו. יעשן אפך בצאן: באיש ח׳ קמצין וסימן נמסר בסדר קדשים: ומחה ד׳ וסימן נמסר בסדר נשא: האף ג׳ וסימן כי יגרתי מפני האף והחמה. האף הגדול הזה. כי גדול האף והחמה ונמסר גם בסדר עקב: הגדול ח׳ מלאים בתורה וסימן נמסר בסדר נח: אלהי אבתם ד׳ וסימן למען יאמינו כי נראה. ואמרו על אשר עזבו. ויעזבו את ה׳. בעזבם את

תולדות אהרן ואמרו. שם: ויתשם ס׳. שם ק׳:

ספורנו

אע״פ שבטלם בלבו: (כב) גפרית ומלח וגו׳ כמהפכת סדום וגו׳ אשר הפך ה׳. יכירו שאין זה מקרה אבל אצבע אלהים שהרי עשה בה כמו שעשה בסדום שנודע שהוא הפך אותה: (כג) ואמרו כל הגוים. כאשר יגלו ביניהם: (כה) אלהים אשר לא ידעום. שלא ידעו מציאותם בשום פנים ועזבו אלהיהם שהוא אלהי אמת שבא מופת על מציאותו ויכלתו והשגחתו: ולא חלק להם. שרא׳ שאין שום מזל מתקן ענינם כאמרו

בעל הטורים

והבדילו ה׳ לרעה בגי׳ הנה זה ירבעם: אשר יקומו מאחריכם. ר״ת אחאב. ירבעם. מנשה. שהם הרשיעו בע״ג יותר מכל: חלה ב׳ במסורה מחרי ענינים אשר חלה ה׳ בה. ויחל משה את פני ה׳ וגו׳ ויעתר לו ודרשינן ויחתר לו מלמד שחתר הקב״ה תחת כסא הכבוד וקבלו בתשובה ושיינו מה חלה דהכא לשון שבירה באדם אף חלה דגבי מנשה לשון חתירה שנעשה לו חתירה ברקיע: וישתחוו. מלא וי״ו ה״ס שאר עבודה שהיא כעין פנים: באף ובחמה ובקצף. בגי׳ שבעים. כנגד שבעים שנה של גלות בבל: וישלכם. למ״ד גדולה וחסר יו״ד לומר שאין השלכה כזאת לוי״ד השבטים:

רמבן

גדלה רק מעט ותהייה שתיכן צומחות והכונה בזה לומר כי כל אשר ישמע האלה ויתברך ממנה ויתחזק בשרירות וסעיפיו ישיבוהו לחטא וילמיחו פשעים יותר מבראשונה וגם זה פירוש נכון:

(יט) יעשן אף ה׳ וקנאתו באיש ההוא. אלא היחיד איש או אשה. ומחה ה׳ את שמו אלא המשפחה כי שם אחד לראש בית אבותם:

(כ) והבדילו ה׳ לרעה. לשבט מכל שבטי ישראל הנשארים:

(כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו. כי שבטי ישראל בדור הראשון כבר ידעו זה כי הם שמעו אלות הברית ויתכן כי הכתוב הזה יחזור על שרש פורה ראש ולענה כי כשיקרה זה בדורות הבאים או ישאלו כן:

(כה) אלהים אשר לא ידעום. ולא ידעו בהם גבורות אלהות. ולא חלק להם ולא נתנם לחלקם ואונקלוס תרגמו ולא אטיבא להון לא הטיב להם שום טובה ולשון חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה וחלק לשון רש״י. והנכון אלהים אשר לא ידעום באלהים כלומר שלא ידעו אותם בכח אלהות שימצא להם מעצמו ולא חלקם ה׳ אלהי אבותם להם שלא נתן אותם שרים על ישראל כאשר שמם על האומות וכבר פירשתי זה:

(כז) ויתשם ה׳ מעל אדמתם. כי יגלה השבט העושה הרע בעיני ה׳ כענין ויגלם לראובני ולגדי והנכון כי עתה ירמוז לגלות כל ישראל להיותם

אבן עזרא

לנתוש רק הוא מובלע כמשפט. וטעם כיום הזה. דברי המשיבים: (כח) הנסתרות. הטעם מי שיעבוד ע"ג בסתר לה' אלהינו והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו ואם היתה בגלוי חיוב לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה ויש אומרים כי הנסתרות והנגלות הם לה' ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה וזה הפי' בלא ראש ורגל ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל ה' אע"פ שאתה גולה לארץ השם ישיב שבותך ועל דעת רבי יהודה המדקדק הראשון כי הוא יניח והטעם ימלא מנוחה לנשבים ויתן להם רחמים ואחר כן ישוב ויקבץ: (ד) בקצה השמים. כנגד ארץ ישראל: (ו) ומל ה' אלהיך. כי לו נתכנו העלילות הראשונות ואחר שאמר תשוב לשמוע בקולו הוא יעזרך

אונקלוס

אַרְעֲהוֹן בְּרְגַז וּבְחֵימְתָא וּבִתְקוֹף רַב וְאַגְלֵינוּן לַאֲרַע אוּחֲרֵי כְּיוֹמָא הָדֵין:
כח דְמִטַמְרָן קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא וּדְגַלְיָן לָנָא וְלִבְנָנָא עַד עָלְמָא לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא:
א וִיהֵי אֲרֵי יֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין בִּרְכָן וּלְוָטִין דִּיהָבִית קֳדָמָךְ וְתָתֵיב לְלִבָּךְ בְּכָל עַמְמַיָא דְּאַגְלְיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָן:
ב וְתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּיל לְמֵימְרֵיהּ כְּכֹל דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין אַתְּ וּבְנָךְ בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ:
ג וְיָתֵיב יְיָ אֱלָהָךְ יָת שְׁבִי גָּלְוָתָךְ וִירַחֵם עֲלָךְ וִיתוּב וִיכַנְשִׁנָךְ מִכָּל עַמְמַיָא דְּבַדְּרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן:
ד אִם יְהוֹן גָּלְוָתָךְ בִּסְיָפֵי שְׁמַיָא מִתַּמָּן יְכַנְשִׁנָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְקָרְבִינָךְ:
ה וְיַעֲלִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִּירִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ וְיוֹטֵיב לָךְ וְיַסְגִּינָךְ מֵאֲבָהָתָךְ:
ו וְיֶעְדֵּי יְיָ אֱלָהָךְ

מקרא

וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם הַזֶּה: (ל' ולמ"ד רבתי)
כח הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: ס (ל' וחסר; י"א נקודות בתורה)
רביעי שני ל
א וְהָיָה כִי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: (ד' כ' חסר בתורה)
ב וְשַׁבְתָּ עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: (ס"פ נסיפי ד'; ל')
ג וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: (ל'; ל'. כ' ס"פ)
ד אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ: (ל'; ס')
ה וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ: (ט' דקדים יו"ד לטעת; ל')
ו וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

רש"י

נותשם מעל אדמתם: (כח) הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנא' פן יש בכם איש או אשה וגו' ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין אדם יודע טמונותיו של חבירו אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. (סנהדרין מג) נקוד על לנו ולבנינו לדרוש אף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גרזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה: (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בגלותם וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנא' (ישעיה כז) ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל. ואף בגליות שאר האומות מצינו כן (שם כב) ושבתי את שבות בני עמון:
לא

בעל הטורים

נקוד על עי"ן שבעד כדאיתא בפרק עמר סדין שמ' יום כיו תא' בבבא שבתחיל לבאר התורה עד יו"ד בניסן שעברו הירדן שאין לנו ולבנינו ליענש. ד"א רמז לפי שנה של גלות בבל:

מסורה

ה': לה' אלהינו ט' וסימן בסדר שמות: לנ"ו ולבנינ"ו ע"ד ט"ו נקודות בקריאה וסימן נמסר בסדר במדבר סיני: והיטבך ט' דקדימי יו"ד לטי"ת וסימן במסרה

תולדות אהרן

הנסתרות לה'. שם מג: ושב ה'. מגלה כט זוהר ויקרא: והביאך ה'. ערכין לב (שבועות לו קדושין כא): אשר ירשו אבותיך. שם נדה מו: ומל ה' אלהיך. עקידה שם פת עקרים מ"ד פ' כה:

ספורנו

כאמרו אבל חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה': (כח) הנסתרת לה' אלהינו. אע"פ שאמרתי שאתם נצבים כלכם לפני ה' שלא יוכל אדם להמעותו והוא יפרע מן הבוגד הנה זה יהיה בנסתרות בלבד: והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. אבל בנגלות הדבר מוטל עלינו ועל בנינו וראוי לנו לעשות את כל דברי התורה הזאת להנקם מהתועפים ולעשות בהם משפט כתוב: ל (א) והשבת אל לבבך. התבונן בחלקי הסותר ותשיבם אל לבבך יחדו להבחין האמת מן השקר ובזה תכיר כמה רחקת מן האל יתעלה בדעות ובמנהגים אשר לא כתורתו: בכל הגוים. בעודך בגלות: (ב) ושבת עד ה' אלהיך. תהיה תשובתך כדי לעשות רצון קונך בלבד. וזו היא התשובה שאמרו ז"ל (יומא פרק יום הכפורים) שמגעת עד כסא הכבוד: ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום. לא מצות אנשים מלומדה כמו שעשית קודם לכן: אתה ובניך. גם ילדי הדור יכירו זה כאמור כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: בכל לבבך. שלא תסתפק בזה: ובכל נפשך. שלא תמנע מזה נגד המתאוה בהכירך גודל הענין: (ג) ושב וקבצך. בקבוץ גליות: (ו) ומל ה' אלהיך את

רמבן

להיותם כלם רעים ויגלו גלות שלמה וכן בפרשה הבאה אחרי כן והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה על גלות כל ישראל יהיה כמו שאמר בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה וגו' והפרשה כולה:

(כ) **הנסתרות** לה' אלהינו. על דעת המפרשים יאמר כי השם אלהינו לו לעשות משפט בעובדי ע"ג בסתר כי כל התעלומות גלויות לפניו והנגלות עלינו ועל בנינו לעשות להם את כל דברי התורה הזאת להכות עובדי ע"ג כדין התורה וגם כפי המדרש כן הוא. ודעתי בדרך הפשט כי הנסתרות הם החטאים הנסתרים מן העושים אותם כמו שגיאות מי יבין מנסתרות נקני. יאמר הנסתרות לשם לבדו הם אין לנו בהן עון אשר חטא אבל הנגלות שהם הזדונות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת חוקת עולם שכך קבלנו על אשר ישנו פה ועל אשר איננו פה לדורות עולם ולפי שהביא באלה לעשות כל המצוה הוציא מן החרם העושה בשגגה שלא יתקלל באלה הזאת ודברי אונקלוס מטין כן שאמר דמטמרן קדם ה' אלהנא ואם כדברי המפרשים ראוי לו לומר דמטמרין לה' אלהנא:

ל (א) **והיה** כי יבאו עליך כל הדברים האלה. כבר הזכרתי כי הפרשה הזאת עתידה כי כל ענינה לא היו ולא נבראו אבל הם עתידין להיות:

(ב) **וטעם** ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך. שתשוב אל ה' בכל לבבך ובכל נפשך ותקבל עליך ועל בניך לדורותם לעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כאשר עשו בגאולה השנית דכתיב ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה עבד האלהים ולשמור ולעשות את כל מצות ה' אדונינו ומשפטיו וחוקיו. או יהיה מצוך אתה ובניך כמו מצוך לך ולבניך כענין ואתה צוית וכן וירעו אותנו לנו. ולפי דעתי יש בו סוד גדול כי ירמוז למה שאמרו אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וכבר דברתי בו:

(ו) **ומל** ה' אלהיך את לבבך זהו שאמרו בא לטהר מסייעין אותו מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך ונראה מן הכתובים ענין זה שאומר
כי

רש״י

(יא) לא נפלאת הוא ממך. לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר (דברים יז) כי יפלא אחרי יתכסי (איכה א׳) ותרד פלאים ותרד במטמוניות מכוסה חבושה בטמון: (יב) לא בשמים היא. (עירובין כ) שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה

בעל הטורים

את לבבך ואת לבב. ר״ת אלול. לכך נהגו להשכים ולהתפלל סליחות מר״ח אלול ואילך וכן לולא שהאמנתי לראות בטוב ה׳ לולא אותיות אלול שמאלול ואילך תרדתי נגד ה׳. את לבבך ואת. בגי׳ זה לימות המשיח. וסמיך ליה והותירך שאם תשוב התשובה שלמה מיד אתה נגאל: תשמע בקול. בגי׳ זה בקול ת״ח: כי תשוב אל ה׳ אלהיך וסמיך ליה כי המצוה הזאת. לומר שקולה היא התשובה כנגד כל המצות כולן: מי יעלה לנו השמימה. ר״ת מילה וס״ת הוי״ה לומר שאינו יכול לעלות אצל ה׳ אם לא שיהא נימול וכן התהלך לפני והיה תמים שנאמר על המילה:

דברים ל

אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ
לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־
לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃
חמישי שלישי ז וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ
וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ ח וְאַתָּה
תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ
אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם׃ ט וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ
וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ
לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ
עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־
אֲבֹתֶיךָ׃ י כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו
וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה
הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ ששי
ס יא כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ
וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ יב לֹא בַשָּׁמַיִם
הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ
הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ
אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יג וְלֹא־מֵעֵבֶר
לַיָּם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ
אֶל־עֵבֶר הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ

ג׳ ב׳ מ״ל · ל׳ מ״ל וא׳ זוכר · ב׳ חסר · ג׳ רפין. ב׳

אונקלוס

יַת טַפְשׁוּת לִבָּךְ וְיַת
טַפְשׁוּת לִבָּא דִבְנָךְ לְמִרְחַם
יַת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל לִבָּךְ
וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל חַיָּךְ׃
ז וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יַת כָּל
לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל בַּעֲלֵי
דְבָבָךְ וְעַל סָנְאָךְ דִּרְדָפוּנָךְ׃
ח וְאַתְּ תְּתוּב וּתְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַּייָ וְתַעְבֵּיד יַת כָּל
פִּקּוֹדוֹהִי דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ
יוֹמָא דֵין׃ ט וְיוֹתְרִינָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ
בִּוְלַדָּא דִמְעָךְ וּבִוְלָדָא
דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ
לְטָבָא אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵּי
עֲלָךְ לְטַב כְּמָא דַחְדִי עַל
אֲבָהָתָךְ׃ י אֲרֵי תְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר
פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי דִּכְתִיבִין
בְּסִפְרָא אוֹרַיְתָא הָדֵין אֲרֵי
תְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּייָ אֱלָהָךְ
בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃
יא אֲרֵי תַּפְקֵידְתָּא הָדָא
דַּאֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין
לָא מְפָרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא
רְחִיקָא הִיא׃ יב לָא בִשְׁמַיָּא
הִיא לְמֵימַר מַן יִסַּק לָנָא
לִשְׁמַיָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא
וְיַשְׁמְעִינָנָהּ יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַהּ׃
יג וְלָא מֵעִבְרָא לְיַמָּא הִיא
לְמֵימַר מַן יִעְבַּר לָנָא
לְעִבְרָא דְיַמָּא וְיִסְּבַהּ לָנָא

אבן עזרא

יעורך וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול אותו: (ט) וטעם והותירך. בעבור שיתן הקללות על השונאים כאשר שש על אבותיך. שנחלו הארץ כי עם הגוים ממנה ידבר: (י) הכתובה בספר התורה הזה. כי עיקר כל המצות שם ואם הם צריכים פירוש קבלה ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב: (יא) נפלאת. נסתרת או דבר פלא שתלאה לעשותו: (יב) לא בשמים היא. פירוש נפלאת: (יג) מעבר לים. פי׳ רחוקה ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס ברשתו

תכני

רבתא: האלות ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חסר וסימן וכתב את האלת. ונתן ה׳ אלהיך את כל האלות. את כל האלות הכתובות על הספר אשר דר״ה. קדמא הסר: לטובה ב׳ הסר בתורה וסימן אלהים חשבה לטבה. כי ישוב ה׳ לשוש: שש ה׳ בלישנא וסימן נמסר בסדר תבוא: השמימה יא וסימן

תולדות אהרן לא נפלאת היא. עקידס מבוא שעריו עקרים מ״ד ס׳ כה: לא בשמים היא. עירובין נה מציעא נט:

רמבן

כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו צדיק או רשע וכל זמן התורה כן כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ובעונש ברצונם ברע אבל לימות המשיח תהיה הבחירה בטוב להם טבע לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל והוא המלה הנזכרת כאן כי החמדה והתאוה ערלה ללב ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו כמו שפירשתי בסדר בראשית וזהו מה שאמר הכתוב בירמיה הנה ימים באים נאם ה׳ וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותיכם וגו׳ כי זאת הברית אשר אכרת את בית ישראל אחרי הימים ההמה נתתי תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה וזהו בטול יצר הרע ועשות הלב בטבעו מעשהו הראוי ולכך אמר עוד והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה׳ כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ובידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו וצריכים ללמד אותם אלא שיתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי וכן נאמר ביחזקאל ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו. והלב החדש ירמוז לטבעו והרוח לחפץ ולרצון וזהו שאמרו רבותינו והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה כי בימי המשיח לא יהיה באדם חפץ אבל יעשה בטבעו המעשה הראוי ולפיכך אין בהם לא זכות ולא חובה כי הזכות והחובה תלויים בחפץ:

(יא) **וטעם** כי המצוה הזאת. על כל התורה כולה. והנכון כי על כל התורה יאמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום אבל המצוה הזאת על

התשובה

ספורנו

את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה. יגלה עיניך לסור מכל טעות מערבב השכל מידיעת האמת שבהשתדל לדבקה בו באופן שתכיר טובו ותאהבהו בהכרח וזה יעשה. למען חייך. לעולמי עד: (ז) על איביך ועל שנאיך. על הקמים עליך ועל השונאים בלבבם כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים: (ח) ואתה תשוב. תגוח כמו בשובה ונחת וזה בהגלות משיח לדקנו אחר אבדן הכותים כלומר המה יאבדו ואתה תעמוד בשובה ונחת שלא יוסיף להגלותך כמו שאמר הנביא באמרו אם תשוב ישראל אלי תשוב ולא תנוד: ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום. שלא תחודש דת: (ט) והותירך ה׳. יתן לך הצלחה יתרה מכל הצלחה הקודמת: לטובה. הכתובה בספר התורה הזה. כאמרו והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. וזה יעשה כאשר ישוב לשוש עליך לטובה כי תשמע כמו ששש על אבותיך לא בזכות אבות וזה מפני שתהיה תשובתך בכל לב ובכל נפש באופן שעונות נחשבים כזכיות ותהיה לרצון לפניו כמו שהיו אבותיך: (יא) כי המצוה הזאת. והטעם שאמרתי והשבות אל לבבך בכל הגוים שאליך שהתשובה תהיה בעודך בגלות למען תושע הוא כי אמנם זאת המצוה של תשובה: אשר אנכי מצוך היום. כאמרו בכל חטא בפרשת ויקרא ואשם ואשמו שהענין בכלם הוא שיכיר החוטא את חטאו כמו שפירש אח״כ באמרו והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה וכן באמרו איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ואשמה הנפש ההיא והתודו את שנם: לא נפלאת היא ממך. שתצטרך לנביאים: ולא רחקה היא. שתצטרך לחכמי הדור הרחוקים שיפרשו לך באופן שתוכל לעשותה אפילו בעודך בגלות ובאר זה באמרו: (יב) לא בשמים היא לאמר וגו׳. לא יקרה לך בענין התשובה שתצטרך בה להגדת נביא: (יג) ולא מעבר לים היא. גם כן לא תצטרך בה לחכמי הדור הרחוקים

שיברנו

אבן עזרא

מפני חשכת המים: (יד) בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה: (טו) החיים. אורך ימים: הטוב. בעושר ובריאות הגוף והכבוד. והמות והרע. הפך: (טז) לאהבה. העיקר: ללכת בדרכיו. שלא תשנה מדרכי מעשיו ומצותיו שצוך ואם לא תדע למה נתנו החוקים והמשפטים. והנה וחיית. פי' החיים: (טז) ורבית. פירוש הטוב כי הוא רבוי הגוף בבנים ובעושר: (יז) ואם יפנה לבבך. כי הלב הוא העיקר: ונדחת. פירשתיו: כי אבד תאבדון. פירוש המות והרע כי יאבדו הם ובניהם והונם: (יח) לא תאריכון ימים. הפך וברכך ה' אלהיך בארץ: (יט) את השמים ואת הארץ. בעבור היותם עומדים וכן על האבן תהיה בנו לעדה וכן שמעו הרים את ריב ה': החיים והמות. הם הברכה והקללה והנה יש לך לבחור בחיים: למען תחיה. בגוף או בזכר. ופי' כי החיים הם לאהבה: (כ) כי הוא חייך. על דעת המפרשים שהוא שב אל קול השם ולפי דעתי שהוא השם כאשר אמר המשורר ה' ישעי ואלהי חסדי ומגני וחרבי:

רש"י

וללמדה: (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובעל פה: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב הרי לך חיים ואם תעשה רע הרי לך המות והכתוב מפרש והולך היאך: (טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי. וחיית ורבית. הרי החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי הרע: (יח) כי אבד תאבדון. הרי המות: (יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם וכאשר תקרא אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. דבר אחר העידותי בכם היום את השמים וגו' אמר להם הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שנתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שנו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר (תהלים ט"ז) ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי הנחת ידי על גורל הטוב לומר את זה קח לך:

תרגום אונקלוס

וְיִשְׁמְעִינַנָּהּ יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ׃
יד אֲרֵי קָרִיב לְוָתָךְ פִּתְגָּמָא לַחֲדָא בְּפוּמָךְ וּבְלִבָּךְ לְמֶעְבְּדֵיהּ׃
טו חֲזֵי דִּיהָבִית קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין יָת חַיֵּי וְיָת טַבְתָּא וְיָת מוֹתָא וְיָת בִּשְׁתָּא׃
טז דַּאֲנָא מְפַקֵּד לָךְ יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לִמְהַךְ בְּאָרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי וְתֵחֵי וְתִסְגֵּי וִיבָרְכִינָךְ יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַרְעָא דְּאַתְּ עָלֵיל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃
יז וְאִם יִתְפְּנֵי לִבָּךְ וְלָא תְקַבֵּל וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִינּוּן׃
יח חַוֵּיתִי לְכוֹן יוֹמָא דֵין אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתְּ עָבַר יָת יַרְדְּנָא לְמֵיעַל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃
יט אַסְהֵידִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא חַיֵּי וּמוֹתָא יְהָבִית קֳדָמָךְ בִּרְכָן וּלְוָטִין וְתִתְרְעֵי בְּחַיֵּי בְּדִיל דְּתֵיחֵי אַתְּ וּבְנָךְ׃
כ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא לְמֵימְרֵיהּ וּלְאִתְקָרְבָא לְדַחַלְתֵּיהּ אֲרֵי הוּא חַיָּיךְ וְאוֹרְכוּת יוֹמָךְ לְמִתַּב עַל אַרְעָא דְּקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן׃ פפפ

מקרא

אַתָּה וְנַעֲשֶׂנָּה׃
יד כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס שביעי רביעי
טו רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃
טז אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
יז וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃
יח הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
יט הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃
כ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃ פפפ

פ' לבב"ז סימן

מסורה: פ׳ · ג׳ · ג׳ ג׳ וא׳ את כמות סוס · לק"ף סימן · ב׳ לא יכ"ח וברכך · ס׳ · ד׳ · ד׳ · ד׳ · ב׳ חסר ו׳ · ב׳ · י"ג דסמוכי · ב׳ בהוריותא · ב׳ לא בלדקתן

נטסר בסדר ואתחנן: לעשתו ה' וסימן נמסר בסדר מקץ: וחיית ו"ו פסוקים מן ג' ג' תיבות מתחלפין וסימן השמר פן השכח. מצותיו משפטיו וחקתיו צפ"ק סי'. את ה' האמרת קצ"ף. למען השכיל דריש מלכים קצ"ף. וחיית. להטות לבבנו צק"ף. ואהבת את ה אלהיך קפ"ץ סימן: ועבדתם ד' קמץ וכימן נמסר בסדר ואתחנן: את השמים ואת הארץ י"ג דסמיכי וסימן נמסר בסדר ואתחנן גם בישעיה סימן ל"ז גבי פרשתא דויתפלל חזקיהו:

תולדות אהרן

כי קרוב אליך. עירובין נד: את החיים ואת הטוב. עקידה ש' ז ושם קא: ואם יפנה לבבך. סנה מז: ובחרת בחיים. עקרים מא סט (פאה טו קדושין מא): לאהבה את ה'. נדרים סב: כי הוא חייך. ברכות נח שבת יג פסחים מט קדושין מ:

בעל הטורים

בפיך ובלבבך לעשותו. בפיך כי חייב כם למולאיהם. ובלבבך אגרא דבמעהא סברא. את החיים ואת הטוב בגי' תולאות כי ממנו תולאות חיים: וברכך ב' במסרה. וחיית ורבית וברכך בארץ. וגבי עבד עברי לא יקצה בעינך וגו' וברכך ה' אלהיך וז"ש חז"ל שאין עבד עברי נוהג בהולה לארץ כסבה דכתיב וברכך בארץ אשר אתה בא שמה. כתם נמי דווקא בארץ: ובחרת בחיים. בחיים עולה בבעים לומר בבבבעים פנים התורה נדרשת בכן וכן סוד ה' ליראיו והיי האדם ע' שנה: ב"ג סמלך פ"ת וילך. פי' ב"ג סמלך כבתל כה"ש יום ב' או ג' או נגסס מלך מגדים:

ספורנו

שיפלשו לך באופן שיהיה זה אפשר לך בגלות ולא יקשה עליך. כמו שיקרה באיזו מצוה שנפל בה ספק ותצטרך לפירוש חכמי הדור או שהיא נמנעת בגלות: (יד) בפיך ובלבבך לעשותו. להכיר בלבבך את חטאך ואת האל יתברך שחטאת לו ולהתחרט ולהתודות על זה בפיך: (טו) את החיים. לעד. ואת הטוב. הערב בחיי שעה: ואת המות. לעד. ואת הרע. לער היי ש"ש: (טז) וחיית. לעד: (יח) כי אבוד תאבדון. לעד. ובחרת בחיים. בחיי עד: (יט) למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהיך. ואמרתי שתבחר בחיים לא כעובד על מנת לקבל פרס. אבל אמרתי שתבחר מה שהוא חיים באמת בלבד למען תחפוץ בחיי שעה לזה התכלית בלבד שתאהב את ה' אלהיך בהבינך טובו עם רב גדלו: (כ) ולדבקה בו. שתהיינה כל

רמבן

התשובה הנזכרת כי והשבות אל לבבך ושבת עד ה' אלהיך מצוה שיצוה אותנו לעשות כן ונאמרה בלשון הבינוני לרמוז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן והטעם לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוך היום כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום וזה טעם בפיך ובלבבך לעשותו שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפיהם וישובו בלבם אל ה' ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות כאשר הזכיר אתה ובניך בכל לבבך כמו שפירשתי: (טו) ראה נתתי לפניך היום. יחזור להזהירם עוד להגיד להם כי שני הדרכים בידם וברשותם ללכת באשר יחפצו בה ואין מונע ומעכב בידם לא

מן התחתונים ולא מן העליונים ויעיד בהם את השמים ואת הארץ פעם שנית אחר שאמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבוד תאבדון אחר כי עתה יאמר העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי החיים והמות נתתי לפניך שהם הברכה והקללה וכי יעצתיך שתבחר בחיים למען תחיה אתה וזרעך והנה הוא כמתחים העדים בסוף דבריו כולם:

פעולותיך לשמו. כי הוא חייך. כי הדבוק בו הוא סבת החיים הנצחיים. ואורך ימיך לשבת על האדמה. ומזה ימשך גם כן אורך ימים לשבת על האדמה בחיי שעה אשר בם תזכה לחיי עד בעיון ובמעשה כאמרם ז"ל (אבות פרק ד משנה) התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין:

פרשת **כלי יקר** נצבים

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם. פירש"י החשוב חשוב קודם ואח"כ כל איש ישראל ראשיכם שבטיכם כמו לשבטיכם. ומ"מ הלמ"ד חסרה ולא לחנם גם מה ראה משה לסדרם על זה האופן במצב זה יותר מבכל שאר קללות כשהקהילם. והנכון הוא שרצה עתה לכרות עמהם ברית חדשה תחת הברית הראשון אשר נתקלקל על ידי העגל אשר נעשה מצד שלא היו עדיין ערבים זה בעד זה ע"כ כל איש הישר בעיניו יעשה ואין אומר השב ע"כ ראה להביאם במסורת ברית של הערבות ע"י שבועת הר גרזים והר עיבל כי הערבות סבה גדולה להשיב רבים מעון פן יהיה נתפס עליו כי כל ערב הרואה שהלוה מפזר ממונו אזי הוא מוכיחו מיראה פן יצטרך לשלם בעבורו כך בזמן שישראל ערבים זה בעד זה אזי כל מי שיש בידו להוכיח ברואתו יחיד או רבים נוטים מדרך השכל הוא מחזירו למוטב ואם העלם יעלים עיניו ממנו הרי הוא במקומו ועמו במחילתו וחטא הרבים תלוי בו אבל מי שאין בידו להוכיח אין הסברא נותנת שיהיה נתפס בעון זולתו דאל"כ לא שבקת חיי לכל בריה ואדעתא דהכי לא נכנסו בברית הערבות ואם מצינו לפעמים שהגדולים נתפסים אף בעון הדור הנסתר כמו שקרה בחטא עכן זהו לפי שקודם זה לא הטילו מוראם על הכלל והעלימו עיניהם מסורריה ואחרי לא יועילו הלכו לומר שלא תועיל להם התוכחת עד אשר בשבה זו כל חוטא ורב מרי נותן ברכת שלום לעצמו בחשבו כי הותרה הרצועה של מרדות וע"כ הוא עושה עבירות חבילות חבילות לפעמים בגלוי לפעמים בסתר אבל אם היו הגדולים תמיד מוסרים האנשים הפושעים אז היו יראים לעשות אפילו בצנעה פן יודע הדבר. ואם כן דין הוא שבכל חטא ואשמה יד הסגנים במעל ראשונה כי כל סבה קודם למסובב וע"כ נאמר וממקדשי תחלו ודרשו רז"ל ממקודשי וכן דרשו פסוק כי תצא אש ומצאה קוצים שאין הפורעניות בא לעולם כ"א בעבור הרשעים ואינו מתחיל כ"א מן הצדיקים וכו' וטעמו של דבר לפי שבידם שבט מושלים להשיב רבים מעון ורפו ידיהם מלחזק ידים רפות בתורה וברכים כושלות באמונה. וע"כ אמרו רז"ל מלך נכנס לדין קודם לציבור כו' כי מי יוכל ומי יחוש חוץ ממנו להטיל מורא שמים על הבריות כי בידו שבט ומחוקק לשום משטרו בארץ. וכן אמרו רז"ל בערב ראש השנה הגדולים יצאו לקראתו תחלה ואח"כ יצאו הבינונים כו' ואחר כך כל ישראל ביום כפורים לפי שכל החשוב חשוב יותר מזולתו הוא נכנס לדין תחלה והוא קודם ליתן את הדין יען כי אשמת העם תלויה בראשיהם. על כן סדרם משה במסורת הברית על זה האופן כי מצד שנכנסו בערבות אז יהיו הגדולים לעולם קודמין ליתן את הדין מן מי שתחתיהם והקדים הראשים ראשיכם שבטיכם כי הראשים קודמים אל הזקנים בכ"מ כי לעולם יותר נשמעים אל מי שמכריחם על העשיה בחזקת היד ושבט מוסר ירחיקנה ביותר ממה שמוכיח בדבור לבד כמ"ש בדברים לא יוסר עבד וגו' ושבט לגו כסילים אע"פ שתחת גערה במבין מהכות כסיל מאה מ"מ אצל הכסילים לא כך הוא המדה. וכמו כן היו בישראל תמיד שבט ומחוקק כמ"ש לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו שבט אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט ומחוקק אלו נשיאי א"י המלמדין תורה ברבים כי זהו שררת המלכות ושררת הסנהדרין זה בשבט ואלו ברוח שפתותיהם ולפי שהחוטא ורב מרי ביותר נשמע אל הרודה בשבט ממה שהוא נשמע אל המוכיחו בפה כי יאמר אך דבר שפתים הוא על כן המלך קודם לכולם ליתן את הדין על אשמת העם. על כן אמר גם כאן שראשיכם המה בראש ערבים קבלנים בעד כל העם ונתן טעם לדבר לפי שראשיכם היינו שבטיכם המה בעצמם שבט הנוגש בכם כד"א הוי אשור שבט אפי קרא לאשור שבט כך קרא לראשים שבט לומר כי המה בעצמם שבטיכם ובידם להוכיח יותר מן הזקנים על כן הם קודמים ליכנס בערבות. ואחריהם כל ישרי לב זקני ישראל מחוקקים אשר ברוח שפתותיהם ימיתו רשע וגם המה יש להם שוטרים רודים בעם אמנם לא כמו הראשים כי הראשים יש להם יותר ממשלה מן הזקנים ואחר כך כל איש פרטי מישראל קודם לנשים וטף כי הנשים והטף נשמעים אל הגברים וכן הגר מתעבד גם כן אל כל איש פרטי מישראל: לעברך בברית ה' אלהיך. מה שמזכירם בכל הפרשה בלשון רבים זולת בפסוק שהזכיר העברת הברית הזכירם בלשון יחיד זה מופת חותך שעיקר ברית זה הוא הערבות כי מצד הערבות יהיו כל ישראל כאיש אחד שבזמן שיש לו מכה באיזה דבר פרטי אז כל גופו מרגיש וחולה כך בזמן שאחד חוטא כולם מרגישים כמ"ש בחטא של עכן חטא ישראל וכן אמרו במדרש שה פזורה ישראל למה נמשלו ישראל לשה מה השה בזמן שלוקה באחד מאבריו כו' מרגיש אף ישראל עכן לבדו חטא וכתיב חטא ישראל. ולי נראה שכל הדרוש הזה הוציא מן מלת פזורה כי יאמר מאחר שהם כשה שבזמן שלוקה בא' מאבריו כולם מרגישים וא"כ הרי הם כאיש אחד שבאבר אחד שדי תכלא בכוליה ועל ידי זה מן הדין שיהיו כולם באגודה אחת כאיש א' ואעפ"כ הם פזורים ויפרדו איש מעל אחיו לא ידרוש שלום חבירו וטובתו כל הימים ואל יאמר בלבבו הלא כל המאורעות הרעות של חבירי עלי דידי הדר וגם עלי יעבור כוס שלו. לכך נאמר כאן לעברך בברית ה' לשון יחיד כי ע"י ברית זה בהכרח תהיו באגודה אחת כאיש אחד ועל ערבות זה יתבארו כל פסוקי פרשה זו אשר יבא ביאורם בסמוך בעז"ה:

אתם נצבים היום. במדרש למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבתורת כהנים הוריקו פניהם וכו'. עיין כל הנוסח ברש"י וכאן יש מקום לספק ספק גדול במה שקבלו תנחומין של הבל כי מה שלא עשה בהם כלייה עד הנה לפי שעדיין לא נתמלא סאתם לשיחולו עליהם כל האלות של התוכחה וא"ת שהרבו כעסים למקום ב"ה והגדילו אשמה עד שהיו ראוין לכל אותן האלות ואעפ"כ ברחמיו לא עשה עמהם כלה ככל חטאותם אם כן משה כתב להם שטר ושוברו עמו ובאנס יעד להם כל אותן התוכחות כי לעולם לא יפחדו מהם ומורא לא יעלה על ראשם מן אותן קללות כי יאמרו הרי כבר חטאנו כאלה וכאלה ולא רבצה בנו האלה גם האיש משה הבטיחנו שגם אם יוספים אנחנו לחטוא לא יגע בנו רע וא"כ עשה משה תרי דברים דסתרי אהדדי כי מתחלה יעד להם הקללות כדי שייראו מהם ואח"כ נחם אותם וידבר על לבם שאף אם יהיו חוטאים לא יכלו מצד הקללות וא"ת שהקללות יחולו אבל לא יהיה בהם כדי לכלותם לגמרי הרי כבר הובטחו על זה מפי הגבורה שנאמר לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו'. וע"ק למה לא נבהלו מן אותן מ"ט קללות שבתורת כהנים כי גם בהם יש די השיב כל פנים לירקון. ועוד יש לדקדק בנוסח הלשון למה אמר מאה חסר שתים כי אם חסרו שתים אין כאן מאה וה"ל ל"ל צ"ח כדרך שאמר חוץ מן מ"ט כו' ומהו שאמר כך האיר להם ועתיד להאיר להם כו' עתיד מאן דכר שמיה ומנלן שמשה אמר כל הדברים הללו. והנראה לומר בזה שבכל האלות המפורשות בתורת כהנים ובפרשת כי תבא בכולם יש מקום לאיש קשה עורף להסיר יראת ה' מנגד עיניו וליתן ברכת שלום לעצמו לבקש הצלה מה ע"י איזו תחבולה אנושית כדרך שאמר בדור המבול קל הוא על פני המים יש לנו ספינות קטנות קלות שישוטו על פני המים וכן באלות אלו דרך משל כתיב והיו שמיך אשר על ראשך נחשת משמע דווקא מה שעל ראשך ולא מה שעל ראש שאר האומות כי שם יהיה מטר אם כן יקשה ערפו לומר אלך ואקנה תבואה מן שאר האומות כי יש שבר אכלם וכן דבר ותרב יאמר אמלטה על נפשי וכמ"ש צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם ואם כן בכל הקללות לא הוריקו פניהם כי אמרו יש מקום להנצל מהם ע"י תחבולה אנושית. אמנם אם תגזם לאדם לעשות לו איזו דבר ולא תפרש ענשו כ"א אינו יכול להשמר ממך כי לא ידע ממה יהיה נזהר. והנה באותן קללות של ערבות מואב ודאי מאה הם כי בעל המדרש מנאם ומנה מאה אך שנכללו בהם שנים שלא פורש מהותם מה הם והוא מ"ש גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזה ובלי ספק שבעל מדרש זה לא מנה כל חלי וכל מכה בכלל מספר צ"ח אבל מנה צ"ח זולתם ועמהם גם ק' אך מן אותן ק' חסר ב' לא חסרו ממש אלא חסרו שלא פורש מהותם וא"כ א"א להשמר מהם ע"כ נבהלו נחפזו רעדה אחזתם בעבור שתים אלו שחסרו ונסתם מהותם ויראו מהם שיעשו בהם כליון. וידבר משה על לבם אין הדבר כן כמו שחשבתם שלכך העלים מהות שתים אלו כדי שלא יהיה לכם מקום להשמר מהם שהרי הרבה פעמים הכעסתם ולא חלו שתי קללות אלו אף עפ"י שהייתם ראוין שיחולו. ואם תאמרו א"כ למה נאמרו ביעוד הקללות ולמה לא נתפרשו. לפי שהם מדברים בעונש עה"ב הנעלם כי מצד היות האדם מסובך בחשכת חומרו אינו יכול להבין מהות העונש ההוא כדרך שהעלימה התורה מהות השכר הרוחני מזה הטעם וביאור הענין שמשה אמר הנני מיעד לכם צ"ח קללות כולם בעה"ז גם כל חלי וכל מכה השייך אל החוטא לעה"ב כדי רשעתו אשר לא כתיב בספר התורה הזה כי התורה לא דברה מן זה העונש כלום גם הוא על ראש רשעים יחול. וז"ש אתם נצבים היום כיום הזה המאפיל ומאיר כך אתם קיימין בקיום נצחי וגם אחר שתחשך השמש והירח ביום המיתה תשובו לאור באור ה' הנצחי לעה"ב ואחר שהוכח שיש מציאות לאדם גם אחר מותו הנה בזה תבינו פירוש הפסוק גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת וז"ש כך האיר לכם ועתיד להאיר לכם כי כשם שאור לכם בעה"ז כך זורח הוא שם לעתיד והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבים אתכם לפני כמ"ש

ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן ע"י יסורין ואחד מהם עה"כ שנאמר ודרך חיים תוכחות מוסר ואחר שגלה להם משה סוד עה"כ אשר לפנים לא ידעו הנה בזה נתקררה דעתם ע"י הבנת ב' מכות אלו הנעלמים כאמור :

ולא אתכם לבדכם אנכי כורת הברית הזאת וגו'. רוב המפרשים נתקשו מאד בשבועה זאת שהיתה עליהם ועל זרעם שלא היו בעולם עדיין ואיך יכנסו בברית השבועה ושורש קושיא זו תמצא בעקידה ונמשך אחר דעתו גם מהר"י אברבנאל ושאר מפרשים ודעת רז"ל שכל הנשמות שעתידין להבראות היו שם ויש שדקדקו זה משינוי הלשון שבפסוק כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום ולא אמר ואת אשר איננו פה עמנו עומד היום לפני ה' ש"מ שמדבר בנשמות שאף על פי שאינם פה עמנו מכל מקום הם עומדים לפני ה' תמיד תחת כסא כבוד כמלאכים שנקראו עומדים כמ"ש ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. גם נראה לדקדק זה מלשון עמנו כי הל"ל ואת אשר איננו פה היום אלא לדקדק מזה שדווקא עמנו איננו אבל ישנו עם ה' ועומד לפניו ומה שהקשו וכי יכול להשביע את הנשמה מצינו דוגמא לזה שאמרו רז"ל במסכת נדה שביום הלידה משביעין את האדם הוי צדיק ואל תהי רשע כו' ונראה כי כל המשך הפסוקים מדברים מענין זה כי יש להקשות מ"ש כי אתם ידעתם את אשר ישבנו וגומר וכן שני פעמים פן למה לי פן יש בכם איש פן יש בכם שורש פורה ליערבינהו וליתנינהו. אלא שבא ליתן טעם למה יצטרך להשביע הבנים שעדיין לא נולדו. ע"כ אמר דרך משא ומתן כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ושם היינו עבדים לפרעה ויפדנו ה' משם על מנת שנקבל עלינו מצות ה' אבל בניכם אשר לא ישבו בארץ מצרים ולא נפדו יטענו למה נקבל עלינו עול מצותיו כי אותנו לא פדה ה' על כן אני צריך להביא את בניכם בברית. ואם תאמרו א"כ למה יצטרך להשביע אותנו הלא דין יש לו יתברך עלינו כי על מנת כן פדה אותנו. ע"ז אמר ואת אשר עברנו בקרב הגוים ותראו את שקוציהם וגומר והרי שטר ושוברו עמו כי מצד שישבנו בארץ מצרים לא היה צריך להשביענו אבל מצד שראיתם שקוצי הגוים אשר עברנו בתוכם יש לחוש פן יש בכם איש או אשה וגומר על כן צריך להשביעם. ואם תאמרו א"כ הדרא קושיא לדוכתה כי בשלמא אותנו הוצרך להשביענו כי ראינו שקוצי הגוים ויש לחוש פן נלך אחריהם אבל בנינו אשר לא ראו השקוצים ההם למה יזנו אחריהם ע"ז אמר פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה כי באמת הבנים הנולדים מצד עצמו אין בית מיחוש שילכו אחרי ע"ג כי לא ראו אותה מעולם אבל יש לחוש שמשורש נחש יצא צפע כי יכול להיות שאחד מכם נקט טינא בלבו ומעשה אבות ירשו בנים כי טבע הבן נמשך אחרי האב כמו הענף שנמשך אחר השורש על כן אני צריך להשביע גם הבנים על ע"ג ובזה מיושב היטב שני פן אלו כי פן ראשון קאי על האבות אשר ראו שקוצי העמים פן ילכו אחריהם פן שני קאי על הבנים הנולדים כי אעפ"י שלא ראו שקוצי העמים מכל מקום יש לחוש שיקבלו טבע השורש דהיינו האבות שהם שורש מר יפרו ראש ולענה. או יוכל לומר שכל הסיפור מן כי אתם ידעתם עד פן יש בכם שורש וגומר הכל נתינת טעם על האבות כי יאמר מאחר שישבתם בארץ מצרים ויצאתם משם ולא היה יכולת באלהי מצרים להציל את מצרים ואחר כך עברתם בקרב הגוים אשר לא נתן לכם ה' רשות לירש את ארצם הנה בזה תבואו לידי טעות לומר שלכך נעשה דין באלהי מצרים ולא באלהי העמים אשר עברתם בתוכם לפי שאלהיכם חזק מאלהי מצרים אבל לא מאלהי הגוים אשר עברנו בתוכם ותאמרו כי מטעם זה לא יכולתם לעשות כלום לאותן הגוים כי אלהיהם עמהם להצילם וזהו שאמר ותראו את שקוציהם וגו' כסף וזהב אשר עמהם במלות עמהם חתם כל טעותם כי יאמרו שאלהיהם עמהם להצילם. ואלו לא ישבנו בארץ מצרים לא היה הטעות חזק כל כך כי אולי אין הקב"ה מתקנא באלהי העמים אלילים ע"כ אינו עושה בהם שפטים אבל מאחר שבאלהי מצרים עשה שפטים ולא באלהי העמים אשר עברנו בתוכם מתוך זה אתם קרובים לבא לידי טעות לומר שאלהי העמים עמהם להצילם ואחר כך אמר כנגד הבנים פן יש בכם שורש פורה כדרך שנתבאר למעלה :

והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי וגו'. כל הסיפור הזה מדבר במי שחוטא במחשבה לבד כמ"ש אשר לבבו פונה וגו' והתברך בלבבו וגו' כי בשרירות לבי אלך כי ע"ג עיקרה במחשבה כי אין אמונה כי אם בלבו וע"כ נאמר בע"ג למען תפוש את בית ישראל בלבם ובכל זכרון ע"ג לא נזכר כי אם המעשה כמ"ש ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגומר ומזה יקח ב' מיני טעיות כי יאמר אשר יעשה ולא מן העשוי כבר דהיינו אלהי הגוים ההם שהזכיר למעלה. טעות שני הוא שיאמר דווקא מעשה אסור ולא מחשבה ז"ש והיה בשמעו את דברי האלה הזאת ר"ל אותה אלה המרמזת על עבו"ג בפרטות שמשמעות הענין דווקא על המעשה ע"כ ימצא מקום לתלות בו טעותו והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי שיתן ברכת שלום לעצמו בעבור היות הדבר בלבבו וז"ש כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה כי יסמוך על זה להנצל מן העונש לומר בתוך עמי אנכי יושב והמשקה שדה צמאה למים ישקה אגב אותה שדה גם הרוה כך ע"י שישלח ה' את הברכה אל הצדיקים הצמאים לדבר ה' כמ"ש צמאה לך נפשי וגו' יקבלו אגבן הברכה גם הרשעים השבעים מעבודת השם עד שבוחרים להם עבו"ג חדשים מקרוב באו כי שבעה נפשם מעבודת השם. וגם יאמר מאחר שהעולם נידון על פי רובו א"כ זכות הצדיקים יעמוד גם לי ויסלח לי בעבורם. על כן אמר לא יאבה ה' סלוח לו כי הרהורי עבירה של ע"ג קשים מן עבירה עצמו יען עיקר

הדבר בלב כי בעובד ע"ג כתיב חטר ענבים אפריש הגא לו שהקב"ה מאריך אפו אפילו בע"ג אמנם כשחלק לבם מעם ה' כתיב חלק לבם עתה יאשמו לכך נאמר כי אז יעשן אף ה' מלת אז מורה על הזמן של עתה כי אז תיכף ומיד יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ר"ל בו לבד כי מאחר שחטא בנסתר אין אחרים נתפסים בעונו ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר. הזה היינו האלות שבפרשת בחקתי. אמנם שם נזכרו כל האלות בלשון רבים שד"א שרבים ימקו בעונו. על זה אמר והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה היינו האלות שבפרשת כי תבא שנאמרו בלשון יחיד להורות כי הוא יחיד לבדו ימות בעונו וכל ישראל נקיים ומה שקרא תורת כהנים סתם ספר והקללות שבפרשת כי תבא קרא ספר התורה לפי שכל ה' ספרים בכלל נקראו תורה וכל ספר בפני עצמו נקרא ספר לפיכך ספר ת"כ נקרא ספר כי אינו כולל כל התורה רק שהוא ספר א' מן מספר חמש ספרים. אבל ספר חמישי זה נקרא תורה כי הוא כולל כל התורה כי לכך נקרא משנה תורה כמ"ש הואיל משה באר את התורה הזאת וז"ש לענין ההבדלה והבדילו ה' לרעה וגו' ככל אלות הברית הכתובים בספר התורה הזה כי כולם נאמרו בלשון יחיד המורה על הבדלה זו לבטל ממנו סברת למען ספות הרוה את הצמאה שלא יאמר בתוך עמי אנכי יושב. ומטעם זה קרא הראשונים אלה שהאחרונים אלות לפי שהאחרונים כפולים מן הראשונים כי במקום כל אלה אחת נמצאו שתים מן הטעם שבארנו בפרשת כי תבא או כנגד מ"ט שערי בינה או כנגד התורה שנדרש במ"ט פנים כנגד כל אחד מכה אחת וכאן שתים בעבור הערבות. ומהו שאמר ורבצה בו כל האלה דווקא אותה אלה שבת"כ לפי שכאן מדבר בחטא ע"ג וכן האלה שבת"כ מדברת גם כן מעון ע"ג שנאמר והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם וגומר אבל אותן אלות שבערבות תואב לא נזכר בהם עון עו"ג ע"כ אמר באלה ראשונה ורבצה בו כי היא לבדה תרבץ אללו אמנם לענין ההבדלה לבד שיבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל אמר ככל אלות הברית וגומר כי אלו האלות נאמרו בלשון יחיד. ומה שנאמר אח"כ וראו את מכות הארץ וגומר ש"מ שבעונש רבים הוא מדבר זה קאי על מה שנאמר למעלה או משפחה או שבט כי זה מדבר ברבים החוטאים ואז יראו מכת הארץ כמו שיתבאר בסמוך :

ואמר הדור האחרון וגו'. יש בענין זה ספקות כי לא פורש במקרא מה יאמר הדור האחרון והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה כי אין לומר שיאמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת שהרי ע"ז אמר ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה וא"כ בניכם מה יאמרו ומ"ש תחלה והנכרי ואח"כ אמר ואמרו כל הגוים. ועוד שעל כרחך קודם שיראו מכת הארץ לא יאמרו כלום ואם כן למה אמר ואמר הדור האחרון קודם וראו את מכות הארץ. והר"י אברבנאל פירש שפסוק ראשון לא פירש בו עדיין מה שיאמרו אלא אמר סתם ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי כי שניהם ידברו מענין זה ואחר כך פירש מה שיאמרו כל הגוים על ישראל על מה עשה ה' ככה ובניכם ישובו על אשר עזבו וגו' ופירושו אינו מספיק לכל הספקות שהזכרנו כי מתחלה קראו נכרי ואחר כך אמר כל הגוים סוף דבר פירושו אינו מספיק כלל ליישב המקראות על אופנם. ואומר אני שפסוקים אלו מילי מילי קתני כי מתחלה אמר פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט ובפסוק זה הוא מדבר הן ביחיד החוטא הן ברבים החוטאים. ואח"כ חזר ופירש על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. כי מן והיה בשמעו את דברי האלה הזאת עד וראו את מכות הארץ הכל מדבר בעון יחיד החוטא ומן וראו את מכות הארץ עד סוף הפרשה הכל מדבר בחטא הרבים. וצריך שתדע שכך מדתו של הקב"ה כי בזמן שיחיד חוטא אז הוא לוקה בגופו כדי רשעתו אבל בזמן שרבים חוטאים א"א לקיים בהם מ"ש אבל היחיד ומחה ה' את שמו מתחת השמים כי לאבד את שם ישראל א"א הן מצד שכבר נשבע ה' לאבות שלא להחליפם באומה אחרת הן מצד שי"ב שבטי ישראל הם כנגד י"ב מזלות שברקיע ובביטול אפי' שבט אחד יפול המזל שברקיע הנשען עליו ע"כ הקב"ה מכלה חמתו בעצים ובאבנים והארץ ההיא גפרית ומלח שרפה כל ארצה והדין נותן שתלקה הארץ כי היא היתה סבה לחטא ראשון של אדה"ר ע"י החומר שנתנה בו כאשר הוכחנו בראיות ברורות למעלה בפרשת אחרי מות בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וגו' ע"כ בכל חטא הרבים תלקה הארץ כמו בדור המבול כתיב ותשחת הארץ וכן ותקיא הארץ את יושביה כי היא דומה לחולי המקיא ואינו סובל מאכלו הראוי לו כך האדמה תלקה כי היא היתה סבה לכל חטאת ועון המצוי בכל דור ודור אבל בחטא יחיד אם תלקה הארץ יגיע הנזק אף למי שלא חטא. וז"ש תחלה בעונש איש או אשה אשר לבבו פונה היום מעם ה' כי אז יעשן אף ה' באיש ההוא וגו' והבדילו ה' לרעה וגו' ואמר הדור האחרון בניכם וגו' והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה כי שניהם ידברו ויספרו ענין פלאי פלאות מכות אשר שלח ה' על היחיד ההוא ואע"פ שלא פורש במקרא מה ידברו מ"מ דומה זה ממש למה שנאמר בתוכחה והיית למשל ולשנינה פירש"י ולשנינה לשון דבור ידברו בך כתרגומו ולשועין אע"פ שגם שם לא נתפרש מה שיאמרו אלא מסתמא שידברו ממה שיראו בך מן גודל הפלאת המכות. כך מה שנאמר כאן ואמר הדור האחרון וגו' והנכרי וגו' שניהם יאמרו דרך חידוש מה שקרה לאיש ההוא ודווקא הדור האחרון או הנכרי אשר יבא מארץ רחוקה יאמרו וידברו זה לזה דרך חידוש מה שקרה לאיש הזה. אבל אותו דור וכן הגוים הקרובים אשר ראו בעיניהם אותן מכות ומכירין את האיש ואת שחו ודאי ידונו אותו לכף חובה ויצדיקו עליו את הדין אמנם הדור

האחרון והנכרי אשר לא הכירוהו יאמרו זה לזה מתה שקרה לו ויהיה אלם למשל ולשנינה. ואח"כ חזר לפרש על אחרון אחרון והוא על מ"ש למעלה או משפחה או שבט והם בלי ספק עבדו עבו"ג בנגלה כי אם יחיד יתברך בלבבו כנאמר ברבים שנתקבצו לרעה אין שייך לומר שיעבדוהו בסתר וא"כ אם כל עדת ישראל לא ימחו בהם דין הוא שיתפסו כולם בעון אותה משפחה או שבט וע"ז אמר וראו את מכות הארץ כי בזמן שרבים סרו מן הדרך אשר לכלותם א"א על כן יכלה ה' חמתו בארץ ההיא מקצת ובהם מקצת כי יגלו ממנה וראו כל העמים את מכות הארץ ההיא וגו' גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' וע"ז יתמהו כל הגוים בין קרובים בין רחוקים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ר"ל על מה אבדה הארץ לא פשעה ולא חטאתה המה מקשים והמה מפרקים ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם דומה לחטא של אדה"ר שאמרו רז"ל כופר בעיקר היה והארץ היא שגרמה לו ע"י חומר עב ועכור שנתנה בו יותר ממה שצוה לה ה' ועי"ז כשנתקלל האדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה שנאמר ארורה האדמה בעבורך. ע"כ גם אלו שהיו כופרים בעיקר דין הוא שילקו שניהם הארץ והעובדים הע"ג ז"ש ויחר אף ה' בארץ ההיא וגו' ויתשם ה' מעל אדמתם לחלק העונש ביניהם כי בזה לא יכלה את זרע ישראל כי יתחלק העונש לשנים. וישלכם אל ארץ אחרת שלא יהיה באותה ארץ אשר ממנה נתגדל החומר שלהם אשר גרם להם לחטוא. ומה שבאה למ"ד גדולה במלת וישלכם רמז שאחר ל' דור יגלו מארצם כי מן אברהם ועד שלמה ט"ו דור ומן שלמה ועד צדקיהו גם כן ט"ו דור כדאיתא ברבתי בפסוק החודש הזה לכם שמלכות של ישראל נמשל לירח שלא עמד כי אם ל' דור כימות הלבנה לכך באה למ"ד גדולה בוישלכם אל ארץ אחרת. ומ"ש כיום הזה לומר לך לפי שהם קיימים כיום הזה על כן לכלותם א"א לפיכך נתחלק העונש בינם ובין הארץ. ואמר הנסתרות לה' אלהינו וגו' לתרץ השינוי הנאמר למעלה בחטא איש או אשה והבדילו ה' לרעה וכל ישראל נקיים. ובחטא משפחה או שבט כתיב וראו את מכות הארץ וגו' משמע שכל ישראל בכלל העונש. על זה אמר הנסתרות לה' אלהינו כי היחיד אשר יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי מי יודע מה שבלבבו בלתי ה' לבדו על כן והבדילו ה' לרעה. אבל חטא משפחה או שבט א"א שיהיה הדבר בנסתר על כן על כל ישראל חובת ביעור הגלולים מן הארץ והנגלות לנו ולבנינו עד עולם ואם לא יבערם מן הארץ אז דין הוא שכולם יהיו נתפסים בעון אותו שבט זהו שאמר והנגלות לנו ולבנינו וגו'. זה הנראה ישר ונכון בישוב כל המקראות על אופנם:

והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו'. יש להתבונן כי מתחלה אמר בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה ואח"כ אמר בכל הגוים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה כי יש הבדל בין לשון הפיצך ללשון הדיחך כי הפיצך יאמר על הגלות והדיחך יאמר על המצות כי בהיות ישראל בארצות העמים הם נדחים מן המצות הן מצד מ"ש בתוכחה ועבדתם שם אלהים אחרים הן מצד שרוב המצות תלויות בארץ. וע"י הדחה זו ישראל קרובים לבא לידי טעות ולומר שאין הקב"ה חפץ עוד במעשיהם כלל על דרך שנאמר למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' ועי"ז יתיאשו לגמרי מן הגאולה כי יאמרו שהקב"ה הדיחם מן המצות בכוונה גמורה וטעות הוא בידם כי הקב"ה לא נתכוון בעצם ולתשוקה כ"א על הפיזור להפילם זה מעל זה כי כנוס לרשעים רע להם ולהם אמנם מה שנדחו מן המצות נמשך במקרה מן ההפלה ולא שיתכוין הש"י בעצם ולתשוקה להדיחם מן המצות. וזהו המכוון בפרשה זו והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבות אל לבבך שתחשוב בלבבך דבר ומהו הדבר אשר הדיחך ה' אלהיך שמה כי תחשוב שה' אלהיך הדיחך מן המצות בכונה ועצם ולתשוקה כי אינו חפץ לא בך ולא בשמירת מצותך שוד ועי"ז תתיאש מן התשובה כי תאמר לו חפץ ה' בנו לא תקראנה אותנו כאלה מידו ית'. ע"ז אמר שאתה חושב טועה על ה' ואין הדבר כן אלא במצותך חפץ מאד לעולם ובזה יבחן הדבר ז"ש ושבת עד ה' וגו' כי מיד כאשר תגמור בלבך לשוב בתשובה שלמה עד ה' אע"פ שעדיין לא עשית היושר הראוי להעשות בפועל שהרי לא נאמר כאן עדיין ועשית את כל מצותיו כמ"ש בסמוך בזה הורה באצבע לומר ראה איך אתה טועה בדעתך כי לא זו שבמצותיך חפץ מאד אלא אפילו תיכף שתשוב עד ה' ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום בכל לבבך ובכל נפשך שעיקר השמיעה בקול ה' היא בכל לבבך לבד שיראה ה' בך סימני טהרה שנכון לבך אל ה' אך שהמניעה היא שלא תוכל לעשות בפועל כל מצותיו מ"מ תיכף ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' ב"פ ושב שהזכיר בזה אחר זה הראשון מדבר במחילת העון הקודם הנקרא שבותך כמו הבת השובבה וכמו וילך שובב בדרך לבו וכמו שובה משובה ישראל וכן רבים ע"ז אמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך כי אפי' שבותך המתיחס אליך דהיינו העון יתהפך לזכות כאמרו רז"ל שע"י התשובה נעשין הזדונות כזכיות זהו שנא' ורחמך שהוא לשון אהבה ר"ל שיהיה הקב"ה אוהב את שבותך יען כי הזדונות יהיו בעיניו יתברך כזכיות ואוהבם מאד. והשני מדבר בשיבת ישראל מן הגלות זהו שנא' ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה לא כמו שחשבת שהדיחך ה' אלהיך ונתכוון בעצם ולתשוקה להדיחך מעל שמירת המצות אלא בעצם ולתשוקה נתכוין ה' להפיצך אמנם ההדחה מן המצות נמשך במקרה מן הניפוץ. ומ"מ אם יהיה נדחך בקצה השמים כי באמת אתה מודח מן המצות אבל אין לייחס הדבר אליו יתברך כי"א אליך ונקרא נדחך כי אתה עשית וגרמת לך הדחה זו מבית ומחוץ ואע"פ שאתה גרמת לך להיות מודח מן מקום קיום המצות רחוק מאד מ"מ משם יקבצך ה' ומשם יקחך משם יקבצך זהו קיבוץ גליות. ומשם יקחך אליו לסייע לך לשמירת המצות. והביאך אל הארץ וגו' והיטבך והרבך מאבותיך אין הפירוש מאבותיך יותר מאבותיך שהרי בסמוך אמר כאשר שש על אבותיך משמע לא יותר מהם אלא שוה להם אלא מאבותיך לומר לך מאחר אשר אתה הכינות לבך אל ה' אבל עדיין לא יצאה מחשבתך אל הפועל כי לא קיימת המצות עדיין ע"כ עדיין אין זכותך מספיק לך להטיב לך ולהרבותך כ"א זכות אבותיך היא שעמדה לך ולהטיב לך ולהרבותך ז"ש מאבותיך שדבר זה נמשך לך מאבותיך. אמנם מ"מ מאחר שלבך שלם עם ה' ונגמרת בלבך לעשות כל מצות ה' גם בפועל אם תבוא המצוה לידך גם לעומת זה ה' יגמור בעדך ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' שיתן בלבו לעבדו מאהבה לא מיראה כי העושה מאהבה עובד את ה' בשמחה אך שכל זמן שאין הקב"ה מתנקם מאויביך תמיד מורא אויביך עליך פן יחזרו להלחם בך וע"כ אין לבך פנוי לעבוד את ה' בשמחה ע"כ ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך ומאז תהיה בטוח שלא יבואו עליך עוד וישמח צדיק כי חזה נקם הנה מאז תהיה מוכן לעשות כל מצות ה' בשמחה גם בפועל ז"ש ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו ואז לא תצטרך לזכות אבותיך ז"ש ואתה כי בך לבד תלה הדבר ואז ישוב ה' לשוש עליך כאשר שש על אבותיך כי תהיה שוה לאבותיך כי יש בידך זכות עצמך ואל ההרים לא תאכל כמו שדרשו רז"ל מן פסוק אל ההרים לא אכל שלא אכל בזכות אבותיו. וע"י ביאור זה נתיישבו הרבה ספיקות בכל המשך פרשה זו כמבואר לכל מבין במעט התבוננות:

כי המצוה הזאת וגו' לא נפלאת היא ממך. ואח"כ לא אמר ממך ואמר סתם ולא רחוקה היא הנה. מקום אתי לפרש פרשה זו בשני דרכים הן על סתם מצות התורה הן על התשובה אשר הזכיר למעלה. דרך א' על כל מצות התורה שיש בכל מצוה שתי בחינות. האחת היא העשיה עצמה לעשות המצוה בפועל. השנית היא כוונת המצוה להבין ולהשכיל בסודות התורה אשר העלים ה' מן האומות כמ"ש סוד ה' ליראיו וגו' וכתיב לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום כי העלים ה' מן האומות סודות התורה ומסרם לישראל ע"כ אמר לא נפלאת היא ממך כי אם יעלה על לבבך לומר איך אעשה המצוה בלא כוונה כחמור נושא ספרים ע"ז אמר אין הדבר כן אלא לא נפלאת היא ממך כי אם נפלאים מעשי ה' מן האומות אבל לא ממך כמ"ש נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד כי הלוחות מעשה אלהים המה ונפלאים באמת מן האומות אבל נפשי יודעת מאד כי שמעת תפלתי אל תסתר ממני מצותיך הנאמר על סודות התורה. ועל העשיה בפועל אמר ולא רחוקה היא לא ממך לבד אלא מן כל האומות אינן רחוקים כי לא צוה ה' לך להביא ממרחק איזו מצוה כי בקרבנות אמרו רז"ל שאמר הקב"ה לא הטרחתי עליך להביא קרבן מן המינים שאינן ברשותך כ"א מן בקר וצאן שברשותך כו' ומהם תקיש אל כל המצות שלא צוה לך הקב"ה להביא ממרחק איזו דבר למצוה כי אם בדברים המצויין אצלך. וחזר ופי' על ראשון ראשון כי מה שאמרתי לא נפלאת היא ממך זהו החכמה הנתונה מן השמים כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה וכדי שלא תאמר שמעשה המצות בפועל נתן ה' לארץ אבל לא החכמה כי עדיין היא בשמים ע"ז אמר לא בשמים היא וגו' כי גם המעשה גם העיון ודרך השכל את הכל נתן ה' לארץ. ומה שאמרתי ולא רחוקה היא ע"ז אמר ולא מעבר לים היא כי לא טיתי לך להביא דבר מעבר לים למצוה. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. בלבבך הוא מקום העיון והחכמה ובפיך מקום העשיה כי אפי' בזמן שלא תבא לידך איזו מצוה יש לאל ידך לעשותה בפיך כאמרו רז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריבה כו' וזה היקש על כל שאר המצות שהעוסק בהם כאלו עשאם ז"ש בפיך ובלבבך לעשותו כי יכול אתה לשלם פרים בשפתיך ודומה כאלו עשית אותם וכן אפילו חשב בלבבו לעשות איזו מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הקב"ה כאלו עשאה ז"ש בפיך ובלבבך לעשותו. דרך שני הוא שאמר כי המצוה הזאת מדבר בתשובה שהזכיר בפרשה של מעלה ועליה אמר לא נפלאת היא ממך כי אין לך התנצלות לומר כי לא ידעת שהקב"ה מקבל תשובות השבים כי אתה ידעת ענין התשובה יותר מן כל האומות כי ישראל והתשובה קדמו לעולם וא"כ כשברא ה' התשובה שם היית גם אתה. ואם האומות צריכין זירוז על התשובה כאנשי נינוה. הנה אתה אינך צריך זירוז עליה כי סוד התשובה גלוי לך מאז ומקדם ולא נפלאת היא ממך כי לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו לומר שלא ביקש ה' מידינו רמוס חצריו איש חוטא ורב מרי ומי יעלה השמימה לשאול את פי ה' אם יקבל אותנו אליו בתשובה כי סוד זה כבר גלוי לך. או קאי על מה שנאמר למעלה ושבת עד ה' אלהיך וא"ת אם עונותי הטו אלה שנסתלקה השכינה מתחתונים ועלתה לה למרום א"כ אני אשוב אליו והוא לא ישוב אלי כי אני גרמתי ריחוק זה ואיך אשוב עד ה' הרי אצטרך לעלות השמימה ולשוב אליו ית' וא"כ פליאה דעת בעיני אנה אלך לרוחו ית' ע"ז אמר לא נפלאת היא ממך אפי' ממך לא נפלא ענין התשובה עד ה' ואין אתה צריך לעלות לשמים אליו ית' כ"א כאשר אתה הכינות את לבך לשוב אליו ית' אז הוא ית' יחזור וישוב אליך להוריד שכינתו ית' אליך: ולא רחוקה היא. לפי שארז"ל ה"ד בעל תשובה כגון שבא אותו מעשה לידו ופירש ממנה מחוי רב באותו פרק ובאותו מקום ובאותה אשה וא"כ מי שחטא באשה מעבר לים שמא תאמר שאין לו תקנה עד שיעבור ארחות ימים לאותו מקום שחטא בו שעבר בו וע"י זה ימנע מן התשובה. ע"ז אמר שאין הדבר כן כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך הוידוי ובלבבך החרטה ואז די לך בזה כי פיך ולבבך מקום החטא כי לב הותל הטה אותך והוא מקום התיקון בתשובה דהיינו נמי באותו מקום כי לא אמרו באותה אשה אלא לרווחא דמלתא אבל אין עיקר התשובה תלוי בזה. וי"א שאמר על התשובה כי מצד רוממות האל ית' התשובה נפלאת מאד הפלא ופלא כי כל בעל המגרש אשתו לא ישוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה ואיך יקרב מלך רם ונשא אליו אנשים החטאים בנפשותם אשר

כרו נואחריו וזנו אחרי אלהי נכר. אבל ממך דהיינו מצדך לא נפלאת על דרך שנאמר זכור כי עפר אנחנו כי מצד החומר אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא על כן מן הראוי שיקבל תשובתך ואולי שעל זה אמר לא בשמים היא כי אינה תלויה בצבא מרום הרוחניים כ״א בך אדם מעפר יולד על כן מצדך התשובה דבר ראוי ומתקבל בדרך שנתבאר:

ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. כי אם חיים אתה מבקש נפש לטוב לעשות הטוב בעיני ה׳ וא״ת למה לא הקדים הטוב שהרי ע״י מעשה הטוב יזכה לחיים. תשובה לדבר שבא להזהירו שלא יבקש לעשות הטוב בעיני ה׳ כדי שיחיה אלא יחיה כדי שיעשה טוב שלא יבקש חיים גופנים כי אם יבקש החיים כדי שיוכל לעבוד בימי חייו את בוראו כמ״ש מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב שלכך אוהב ימים כדי שיוכל לראות בהם בטוב ה׳ בתורה ומצות כמ״ש בסמוך לאהבה את ה׳ ולדבקה בו כי הוא חייך ר״ל זהו תכלית חייך כי אין הקב״ה נותן לך חיים כ״א בעבור תכלית זה וז״ש כאן לאהבה את ה׳ אלהיך וגו׳ וחיית ורבית כאן הקדים אהבת ה׳ אל וחיית ורבית ובסמוך אמר למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה׳ הקדים החיים. לאהבת ה׳ כי באמת הא בהא תליא כי אהבת ה׳ מביאה החיים ומ״מ אתה לא תבקש החיים לצרכך כ״א לאהבה את ה׳ ואם יפנה לבבך שתפנה לבך לבטלה ולא תעסוק כל הימים בעבודת האל ית׳ אז ונדחת סופך להיות מודח מכל וכל מן ה׳ והשתחוית לאלהים אחרים הבטלה מביאה לידי שעמום וחטיל לבבך מן ה׳ העידותי בכם היום וגו׳ לא תאריכון וגו׳ והיינו שאמרו רז״ל המפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו:

למען תחיה אתה וזרעך. הזכיר כאן וזרעך לפי שאמרו במדרש העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ הסתכלו בחמה שבראתי לשמשכם שמא שינה כו׳ ומה אלו שלא נבראו לא לשכר ולא להפסד ואין חסים על בניהם ועל בנותיהם לא שנו את מדתם. אתם שנבראתם לשכר ועונש ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם ע״א כ״ו שלא תשנו מדתכם. כך היא הנוסחא בילקוט ס׳ האזינו ומנא ליה לבעל מדרש זה שהזכיר בק״ו זה בנים ובנות אלא לפי שמצא כתוב אחר עדות זה פסוק למען תחיה אתה וזרעך וק׳ ליה למה הזכיר ביחוד זה זרעו יותר מבכל היעודים אלא שכך אמר לו הקב״ה אם אין אתה יוצא מהצפגינות מעשיך הרעים בגינך כי ההנהגה המוחשית תלחץ אותך שלא תחוש בעתיד לפתות לא בגין זרעך כי אין להם חלק בהנהגה זו אבל בעונש יש להם חלק. ואמר העדותי היום כי תסתכל בגלגל היומי שעובד מאהבה כך אתה לאהבה את ה׳ וגו׳ וכמו שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ועיין ביאור כל המאמר הזה בחיבורי אורח לחיים מאמר ו׳:

הפטרת נצבים בישעיה סימן סא

שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיהוָה תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: כִּי כָאָרֶץ תּוֹצִיא צִמְחָהּ וּכְגַנָּה זֵרוּעֶיהָ תַצְמִיחַ כֵּן ׀ אֲדֹנָי יְהוִה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם: לְמַעַן צִיּוֹן לֹא אֶחֱשֶׁה וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַםִ לֹא אֶשְׁקוֹט עַד־יֵצֵא כַנֹּגַהּ צִדְקָהּ וִישׁוּעָתָהּ כְּלַפִּיד יִבְעָר: וְרָאוּ גוֹיִם צִדְקֵךְ וְכָל־מְלָכִים כְּבוֹדֵךְ וְקֹרָא לָךְ שֵׁם חָדָשׁ אֲשֶׁר פִּי יְהוָה יִקֳּבֶנּוּ: וְהָיִית עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת בְּיַד־יְהוָה וּצְנִיף וצנוף כ׳ מְלוּכָה בְּכַף־אֱלֹהָיִךְ: לֹא־יֵאָמֵר לָךְ עוֹד עֲזוּבָה וּלְאַרְצֵךְ לֹא־יֵאָמֵר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָךְ יִקָּרֵא חֶפְצִי־בָהּ וּלְאַרְצֵךְ בְּעוּלָה כִּי־חָפֵץ יְהוָה בָּךְ וְאַרְצֵךְ תִּבָּעֵל: כִּי־יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ: עַל־חוֹמֹתַיִךְ יְרוּשָׁלַםִ הִפְקַדְתִּי שֹׁמְרִים כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלַּיְלָה תָּמִיד לֹא יֶחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי לָכֶם: וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַםִ תְּהִלָּה בָּאָרֶץ: נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ: כִּי מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי: עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים: הִנֵּה יְהוָה הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו: וְקָרְאוּ לָהֶם עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה: מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ: מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת: פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי: כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה: וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי: וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם: חַסְדֵי ׀ יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלּוֹת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו: וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ: בְּכָל־צָרָתָם ׀ לוֹ לא כתיב צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם כָּל־יְמֵי עוֹלָם:

פירוש המלות

אשיש. דברי ישראל בשובם מהגלות: יעטני. לשון עטיפה: יכהן. יגדל פארו: שיש לה בעל ולא כאלמנה: כי יבעל. כמו שיבעל: סלו. הרימו: ופעלתו. שכר פעולתו: חמוץ. לשון צבוע: מבצרה. עיר גדולה: צעה. מליע: פורה. לשון יקב: תעדה. לשון עדי: כליה. כלי תכשיטה: אחשה. אחריש: אשקוט. אנוח: צדקך. שיעשה האל עמך: יקבנו. יפרשנו: וצניף. מצנפת: בעולה. כאשה ויז. לשון יזה: נצחם. דמם: אגאלתי. לשון לכלוך וטינוף: ואבוס. וארמוס:

רש״י

וילך משה: (ב) לא אוכל עוד לצאת ולבא. יכול שתשש כחו תלמוד לומר (דברים לד) לא כהתה עינו ולא נס לחה. אלא מהו לא אוכל איני רשאי שנטלה ממני הרשות ונתנה ליהושע: וה׳ אמר אלי. זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה׳ אמר אלי: אנכי היום. (ר״ה יא) היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות. דבר אחר לצאת ולבא. בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות ומעינות החכמה: (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו: (ז) כי אתה תבוא את העם הזה. אחרי את תיעול עם עמא הדין משה א״ל ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב״ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד

אבן עזרא

וילך. הלך אל כל שבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו וחזק לבם בדברי יהושע על כן כתוב אחריו ואתה תנחילנה אותם ולפי דעתי כי אז ברך השבטים ואם ברכותיהם מאוחרת במכתב: (ב) לצאת ולבוא. במלחמה וטעם כי אילו לא הייתי מת עתה אין בי יכולת להלחם ואין לכם צורך למי שיעזוב אתכם כי השם ישמיד הגוים גם יהושע והעד מה שראיתם בעיניכם במלחמת סיחון ועוג: (ה) ועשיתם להם. לשבור מצבותם: (ו) חזקו ואמצו. אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם: חזק ואמץ. גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליכם כי אתה תבוא את העם הזה

פרשת וילך

לא
א וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃ ג יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ שני ד וְעָשָׂה יְהוָה לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי הָאֱמֹרִי וּלְאַרְצָם אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֹתָם׃ ה וּנְתָנָם יְהוָה לִפְנֵיכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָהֶם כְּכָל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׃ ו חִזְקוּ וְאִמְצוּ אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם כִּי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ׃ ס שלישי חמישי כשהן מחוברין ז וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם׃ ח וַיהוָה הוּא ׀ הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ לֹא

אונקלוס

א וַאֲזַל מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא דֵין לֵית אֲנָא יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵיעַל וַיְיָ אֲמַר לִי לָא תְעִבַּר יָת יַרְדְּנָא הָדֵין׃ ג יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ עָבַר קֳדָמָךְ הוּא יְשֵׁיצֵי יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמָךְ וְתֵירְתִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ׃ ד וְיַעֲבֵיד יְיָ לְהוֹן כְּמָא דַעֲבַד לְסִיחוֹן וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה וּלְאַרְעֲהוֹן דִּשְׁצֵי יָתְהוֹן׃ ה וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ קֳדָמֵיכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְהוֹן כְּכָל תַּפְקֵידְתָּא דְּפַקֵּידִית יָתְכוֹן׃ ו תְּקִיפוּ וְאַלִּימוּ לָא תִדַּחֲלוּן וְלָא תִתַּבְרוּן מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵיהּ מְדַבַּר קֳדָמָךְ לָא יִשְׁבְּקִנָּךְ וְלָא יְרַחֲקִנָּךְ׃ ז וּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר לֵיהּ לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל תְּקַף וְאַלִּים אֲרֵי אַתְּ תֵּיעוֹל עִם עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דְקַיֵּים יְיָ לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן וְאַתְּ תַּחְסְנִנַּהּ יָתְהוֹן׃ ח וַיְיָ הוּא מְדַבַּר קֳדָמָךְ מֵימְרֵיהּ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ לָא

ד׳ כספרא — ג׳. ב׳ ול׳ ולצאת ולבא — ג׳ פ׳ רישיהון וסוף אזכרה — ב׳ ר״פ — ד׳ מ״ג — ס״ג — קדמ׳ דקריאה כי אתה תבוא תנייני דלוותה כי אתה תביא וסימן קוש״ — ו׳ ומ״ל ס״ג מ״ע בסוגים

מסורה

לא אוכל ג׳ גבי משה וסימן לא אוכל אנכי. לא אוכל לבדי שאת. לא אוכל עוד לצאת ולבוא: ולבוא ד׳ מלאים וסימן ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה. עודני היום חזק. לא אוכל לשוב אתך ולבוא. ואחרי כן בנה חומה חיצונה דיה: את הירדן הזה ז׳ וסימן כי במקלי עברתי. כי לא תעבר. וה׳ אמר אלי. משה עבדי מת. עברו בקרב המחנה. והודעתם את בניכם. הוא עבר לפניך: ג׳ פסוקים רישא וסיפא אזכרה וסי׳ ה׳ אלהיך הוא עבר לפניך. וה׳ ישיב לאיש. ה׳ להושיעני ונגינותי ננגן: חזקו ואמצו ג׳ וסימן אל תיראו ואל תערצו מפניהם: ויאמר אלהם יהושע. אל תיראו ואל תחתו מפני מלך אשור: כי אתה תבוא את העם כל אורייתא ואיוב כי עתה במ״ט כי אתה

תולדות אהרן בן מאה. ר״ה יא סוטה יג קדושין לח: כי אתה תבוא. סנהדרין ח:

בעל הטורים

וילך משה. לעיל מיניה כתיב לאברהם ליצחק וליעקב וסמיך ליה וילך משה שהלך אליהם להגיד להם כי קיים הקב״ה שבועתו והכניס ישראל לארץ ואיתא במדרש מכאן שהמתים מספרים זה עם זה: ולבוא. מלא וי״ו שלא אוכל עוד לבא בששה סדרי משנה: ה׳ אלהיך הוא עבר לפניך. הפסוק מתחיל ומסיים בה׳ לומר שהקב״ה הולך לפני ישראל לפניהם ולאחריהם וכן כתיב כי הולך לפניכם ה׳ ומאספכם אלהי ישראל:

רמב״ן

באשר השלים כל דבריו אז הלכו כל הנצבים לפניו והטף והנשים איש לאהליו ולא הוצרך הכתוב להזכיר זה כי כבר אמר אתם נצבים היום כלכם לפני ה׳ אלהיכם לעברך בברית ה׳ אלהיך ואחר עברם בברית ילכו מפניו ויאמר הכתוב עתה כי משה הלך ממחנה לויה אל מחנה ישראל לכבדם כמי שירצה להפטר מחבירו ובא ליטול רשות ממנו:

לא (ב) ויאמר אלהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. זה לנחם אותם על עניינו כלומר אני זקן ואין לכם עוד תועלת ממני ועוד כי השם צוני שלא אעבור שם ואל תפחדו ואל תיראו כי ה׳ יעבור עמכם לא יסלק שכינתו מכם בעבורי ויהושע הוא העובר לפניכם במקומי ואע״פ שמשה רבינו היה בתקפו ובבריאותו כאשר העיד הכתוב לא כהתה עינו ולא נס לחה אמר להם כן לנחמם. ורש״י כתב לא אוכל עוד לצאת ולבא לפי שה׳ אמר אלי לא תעבור את הירדן. ואינו נכון. ועל דעת ר״א לצאת ולבא למלחמה כי הלשו כחותיו בזקנותו. וגם זה איננו נכון. ורבותינו אמרו מלמד שנסתמו ממנו מעינות החכמה והיה זה במעשה נס שלא ידאגו לתת גדולה ליהושע בפניו: ויכתב

ספורנו

(א) וילך משה. התעורר לזה כמו וילך איש מבית לוי וילך ויענד דומיהם וזה אחר שהשלים ענייני כריתת הברית התעורר לנחם את ישראל על מיתתו כדי שלא יערבבו שמחת הברית הראויה להם להורות על היותם מקבלים הברית בשמחה על דרך ישמח ישראל בעושיו כאמרו וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה׳ אלהיך: (ב) בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. ואין להתעצב על מיתתי שלא הייתי ראוי לחיות עוד בטבע: לא אוכל עוד לצאת ולבא. וגם אם הייתי חי לא הייתי יכול לצאת ולבא לפניכם בזקנתי: וה׳ אמר אלי לא תעבור. וגם אם הייתי יכול לצאת ולבא הנה ה׳ אמר אלי לא תעבור ואם כן טוב לכם שאמות כדי שתוכלו לעבור: (ג) ה׳ אלהיך הוא עובר לפניך. וכמו כן אין לכם להתעצב על מה שתאבד מכם הנהגתי כי אמנם ה׳ אלהיך עובר לפניך ובכן תזכו להנהגה יותר טובה מהנהגתי: יהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר ה׳. כי אמנם יהושע אינו המנהיג אבל הוא עובר לפניך במלות האל יתעלה שהוא המנהיג: (ו) לא ירפך. כי יחזיק בידך בעת המלחמה: ולא יעזבך. אחרי כן שלא יגרע ממך עיני השגחתו ולא יתקוממו סביבותיך: (ז) כי אתה תבוא. אף על פי שאני לא זכיתי לזה: את

אבן עזרא

הזה ענין את כמו עם: (ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי. שהם מורי התורה: ואל כל זקני ישראל. הסנהדרין או טעמו כמו ויצו משה וזקני ישראל: (י) מקץ שבע שנים. תחלת השנה: (יב) למען ילמדו. כל השנה גם כן השבת: וגרך. אולי יתיהד וכאשר ישמעו ישאלו וילמדו מי שאינו חכם והבנים שהם קטנים: (יד) קרבו ימיך למות. כי לכל אחד יש לו עתים קצובות וכבר פירשתי זה: וילך משה. ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה: (טו) וירא ה' באהל. הידוע הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד. ודבור ואצונו זהו ויצו את יהושע בן נון במצות השם יתברך על כן אמר אשר נשבעתי להם ואחר כך פרשת

רש"י

אחד לדור ולא שני דברים לדור (סנהדרין ח): (ט) ויכתוב משה ויתנה. כשנגמרה כלה נתנה לבני שבטו: (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה שהוא שנה השמינית ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית: (יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים כדאיתא במסכת סוטה (דף מא) על בימה של עץ שהיו עושין לו בעזרה: (יב) האנשים. ללמוד: והנשים. לשמוע: והטף. למה בא (חגיגה ג) לתת שכר למביאיהם: (יד) ואצונו. ואזרזנו

תרגום אונקלוס

ו יִשְׁבְּקִינָךְ וְלָא יְרַחֲקִינָךְ
לָא תִדְחַל וְלָא תִתַּבַּר׃
ט וּכְתַב מֹשֶׁה יָת אוֹרָיְתָא
הָדָא וִיהַבַהּ לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי
לֵוִי דְּנָטְלִין יָת אֲרוֹן קְיָמָא
דַּייָ וּלְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃
י וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָתְהוֹן לְמֵימַר
מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין בִּזְמַן שַׁתָּא
דִּשְׁמִטְּתָא בְּחַגָּא דִּמְטַלַּיָּא׃
יא בְּמֵיתֵי כָל יִשְׂרָאֵל
לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
בְּאַתְרָא דְּיִתְרְעֵי תִּקְרֵי יָת
אוֹרָיְתָא הָדָא קֳדָם כָּל
יִשְׂרָאֵל וְתַשְׁמְעִינוּן׃ יב כְּנוֹשׁ
יָת עַמָּא גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא
וְטַפְלָא וְגִיּוֹרָךְ דִּבְקִרְוָךְ
בְּדִיל דְּיִשְׁמְעוּן וּבְדִיל דְּיֵילְפוּן
וְיִדְחֲלוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן
וְיִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל
פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא׃
יג וּבְנֵיהוֹן דְּלָא יָדְעִין
יִשְׁמְעוּן וְיֵילְפוּן לְמִדְחַל קֳדָם
יְיָ אֱלָהֲכוֹן כָּל יוֹמַיָּא דְּאַתּוּן
קַיָּמִין עַל אַרְעָא דְּאַתּוּן
עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן
לְמֵירְתַהּ׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
הָא קְרִיבוּ יוֹמָךְ לִמְמָת
קְרִי יָת יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתַּדוּ
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וַאֲפַקְּדִינֵּיהּ
וַאֲזַל מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ
וְאִתְעַתַּדוּ בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃
טו וְאִתְגְּלִי יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא
בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם עַמּוּדָא

מקרא

ו יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ לֹא תִירָא וְלֹא
תֵחָת׃ ט וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־
הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל־הַכֹּהֲנִים
בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית (ז"ז)
יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ רביעי
י וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֵּץ (ט"ל מ"ל בתורה)
שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה (ג׳ חסר כליכב׳ (ע׳ מכין יהודו׳))
בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃ יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל (ח׳ מ"ל)
לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ (ג׳ מ"ל)
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־ (ס׳ קמץ)
הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל (ב׳ כי אתה עבית)
בְּאָזְנֵיהֶם׃ יב הַקְהֵל אֶת־הָעָם (ג׳ וחד והקהל)
הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף וְגֵרְךָ
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ
וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה (ו׳ מיהדין ב׳ ממך)
אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ יג וּבְנֵיהֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ
לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־ (ב׳ דמטעין בטעין)
הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־
הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ חמישי
ששי כשהן מחוברין יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־ (ס׳ בטעם בספ׳)
מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא (ו׳)
אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד
וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ (ג׳)
וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ טו וַיֵּרָא (ב׳ וחד ויתיצבו. ב׳)
יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד (ג׳)

תולדות אהרן

ויכתב משה. גיטין נט (גיטין ס): מקץ שבע שנים. ר"ה יב סוטה מא: בבא כל. חגיגה ג סוטה שם (חגיגה טו): באזניהם. חגיגה שם: הקהל את העם. שם וחגיגה עה סוטה יט): למען ישמעו. שם (תרומות מ): הן קרבו ימיך. מ"ק כח: וילך משה. סוטה יג:

בעל הטורים

בבוא כל ישראל. מלא וי"ו כי בשם היו באים כהנים זקנים אנשים נשים וטף וגרך: בשם האנשים נזמנות זה בשם באים ללמוד: הן קרבו ימיך למות. אמר מרע"ה רבש"ע בזה הלשון שבחתיך שאמרתי הן לה' אלהיך השמים ובדקך זה אתה מבררני למות. אמר לו הקב"ה וכי לא אמרת הן לא יאמינו לי. וכן כתיב יען לא האמנתם בי:

וסימן במסרה רבתא. ויתיצבו ה' וסימן ויתיצבו בתחתית ההר. באהל מועד. ויתיצבו לפני האלהים. פנות כל העם. בתוך החלקה ד"ה. וחד ויתיצבו כמו לבוש. ונמסר גם בסדר וישמע יתרו: וירא ב' וסימן נמסר בפס"ר:

ספורנו

(ט) את התורה הזאת. פרשת המלך שצוה עתה שיקרא בהקהל: ויתנה אל הכהנים בני לוי. שמידם יקבלנה המלך הקורא כאותה ששנינו הסגן נותנו לכ"ג וכ"ג למלך: הנושאים את ארון. שנשאו בעת התחדש נס בו: ואל כל זקני ישראל. שמידם יקבלו הכהנים את התורה בהקהל כאותו ששנינו חזן הכנסת נותן לראש הכנסת וראש הכנסת לסגן: (יב) למען ישמעו. יבינו חכמי העם: ולמען ילמדו. ולמען ילמדו מהם הבלתי מבינים: ויראו את ה' אלהיכם. בהבינם גדלו הבא בתורתו במופתים כלליים: (יג) ובניהם אשר לא ידעו. שלא היו יודעים לשאל בהיותם טף: ישמעו. שמיעת האזן שישמעו שנאמרו דברים אלה: ולמדו. ישאלו בגדלם וילמדו מן המבינים

רמבן

(ט) **ויכתב** משה את התורה הזאת. מתחלת בראשית עד לעיני כל ישראל ואע"פ שבכאן כתוב תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל והוא רומז לספר הזה של אלה הדברים על דעת רבותינו אבל בזה חזר ובאר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם וזה יכלול כל התורה כולה:

(יב) **למען** ישמעו ולמען ילמדו האנשים והנשים. כי גם הם שומעות ולומדות ליראה את ה':

(יג) **ובניהם** אשר לא ידעו ישמעו ולמדו. הם הטף כישמעו וישאלו והאבות ירגילום ויחנכו אותם כי אין הטף הזה יונקי שדים אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך וזה טעם ולמדו ליראה בעתיד כי למעלה אמר ולמדו ויראו. אבל רבותינו אמרו האנשים ללמוד והנשים לשמוע והטף למה בא ליתן שכר למביאיהם:

(יד) **ואצונו** ואזרזנו לשון רש"י. ואין צורך כי דבר השם חזק ואמץ כי אתה תביא מצוה היא ואילו היה מתעצל ולא יעשה כן היה חייב מיתה. ויתכן שיהיה פירוש ואצונו שאמנה אותו נגיד ומצוה על ישראל כמו שפירשתי בפסוק וצויתה אותו לעיניהם:

(טו) **וירא** ה' באהל בעמוד ענן. הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד על דעת ר"א. ועל דעתי הוא כמו וירד ה' בעמוד ענן ויעמוד פתח האהל והנה כבוד ה' נראה בענן והטעם כי רצה לדבר עם משה שישמע יהושע ושם יצוה את יהושע עמו והנה למשה נאמר ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת אבל יהושע לא היה במעלה הזאת ואסור היה ליכנס באהל כלל והנה ויעמוד עמוד הענן על פתח האהל שב לבאר כי היה הענן וגו הכבוד על פתח האהל חופף עליו והנה הוא באהל:

אלהי

רשי

ואזרונו: (טז) נכר הארץ. גויי הארץ: (יז) והסתרתי פני. כמו שאיני רואה בצרתם: (יט) את השירה הזאת. (דברים לב) האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו: (כ) ונאצוני. והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי: ויצו

אבן עזרא

פרשת הנך שוכב עם אבתיך ואין מוקדם ומאוחר בתורה וכן פרשת ויהי ככלות משה לכתוב דבקה עם ויכתוב משה את התורה הזאת: (טז) וקם העם הזה. לא יתכן היותו דבק עם אשר לפניו כי מה טעם העם הזה וזנה: וטעם וזנה. ללאת במחשבתו מתחת רשותו: אחרי אלהי נכר הארץ. ידענו כי השם אחד והשנוי יבוא מהמקבלי' והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום על כן כתיב את משפט אלהי הארץ על כן אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר והמשכיל יבין: וטעם בקרבו. שב אל נכר כאילו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי נמצא לשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ נעתם הארץ: (יז) ועזבתים. כלם: והיה. כל אחד לאכול לאויב: (יח) וטעם הסתר אסתיר. שאם יקראו אלי לא אענם והמשל כאדם שלא יראה ולא ידע מה יעשה וכן מנהג לשון לדבר בכפל ובעלי הדקדוק יביטו זה: כי פנה. היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי שאין למעלה ממנו: (יט) כתבו לכם. מצוה שיכתוב אותה משה גם כל מבין לכתוב: ולמדה. הטעמים הקשים שיבאר להם: שימה בפיהם. שידעוה בגרסא ומלת ולמדה. גם שימה. זרה כי המשפט להיות ה"א ולמדה קמוץ ותחת הדלת פתח קטן: לעד בבני ישראל. דבק בטעם עם כי אביאנו גם יתכן להיותו מובדל בעבור וענתה כטעם לא תענה ברעך כאילו השירה עונה לאשר יאמרו למה מצאתנו כל זאת: (כא) לפניו. כמו נגדו והטעם שלא יזוז העד ממנו רק עמו

עַמּוּד הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל׃
טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְּךָ
שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה
וְזָנָה ׀ אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ
וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר
כָּרַתִּי אִתּוֹ׃ יז וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַיּוֹם־
הַהוּא וַעֲזַבְתִּים וְהִסְתַּרְתִּי פָנַי
מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת
רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא
הֲלֹא עַל כִּי־אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי
מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה׃ יח וְאָנֹכִי
הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא
עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָנָה
אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים׃ יט וְעַתָּה
כִּתְבוּ לָכֶם אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת
וְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ
בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי הַשִּׁירָה
הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ששי
שביעי כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה ׀
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב
וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי
וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי׃ כא וְהָיָה כִּי־
תִמְצֶאןָ אֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת
וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד

ה' פסו' שאין להם הכרע
ל' פתח
ל' כהורס
ל'
כו' ח' כמ"ד מ"ל. ל' וחסר
י"ד מיחדין י"א
כול' מ"ל כמ"א ח' תני' דכה"ס ט' ר"פ
ל'. ב' סבי' עמו ופסקו
ל' מפיק ה"א ל'
ו' דסמיכי
כל אורייתא חס'. ע"ן בתו'
ל' ומ"ל
חסר ס'. ב'
ד'

דַעֲנָנָא עַל תְּרַע מַשְׁכְּנָא׃
טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אַתְּ
שָׁכֵיב עִם אֲבָהָתָךְ וִיקוּם
עַמָּא הָדֵין וְיִטְעֵי בָּתַר
טַעֲוַת עַמְמֵי אַרְעָא דְּהוּא
עָלֵיל לְתַמָּן בֵּינֵיהוֹן וְיִשְׁבְּקוּן
דַּחַלְתִּי וִישַׁנּוֹן יַת קְיָמִי
דִּגְזָרִית עִמְּהוֹן׃ יז וְיִתְקוֹף
רוּגְזִי בְהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא
וְאַרְחֵקִינוּן וַאֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי
מִנְּהוֹן וִיהוֹן לְמִבַּז וִיעָרְעָן
יָתְהוֹן בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן
וְיֵימַר בְּיוֹמָא הַהוּא הֲלָא
מִדְּלֵית שְׁכִינַת אֱלָהִי בֵּינִי
אַרְעוּנִי בִּישַׁיָּא הָאִלֵּין׃
יח וַאֲנָא סַלָּקָא אֲסַלֵּק שְׁכִינְתִּי
מִנְּהוֹן בְּיוֹמָא הַהוּא עַל כָּל
בִּישַׁתָא דַּעֲבַדוּ אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ
בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא׃ יט וּכְעַן
כְּתוּבוּ לְכוֹן יַת תּוּשְׁבַּחְתָּא
הָדָא וְאַלְפַהּ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
שַׁוְיַהּ בְּפוּמְהוֹן בְּדִיל דִּתְהֵי
קֳדָמַי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא
לְסָהִיד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ אֲרֵי
אֲעֵלִינוּן לְאַרְעָא דְּקַיֵּימִית
לַאֲבָהָתְהוֹן עָבְדָא חֲלַב
וּדְבַשׁ וְיֵיכְלוּן וְיִשְׂבְּעוּן
וְיִתְפַּנְקוּן וְיִפְנוּן בָּתַר טַעֲוַת
עַמְמַיָּא וְיִפְלְחוּן לְהוֹן וְיַרְגְּזוּן
קֳדָמַי וִישַׁנּוֹן יַת קְיָמִי׃
כא וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעָן יָתְהוֹן
בִּישָׁן סַגִּיאָן וְעָקָן וְתָתֵיב
תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָמוֹהִי

וקם העם הזה וזנה חד מן ה' פסוקים בתורה דאית בכל חד וחד מלה חדא דלית לה הכרע אי מהאי גוסא אי מהאי גיסא וסימן בלשן תרגום אוטיבו שבטיא ליהושע בנהורא דמשה וסימן הלוא אם תיטיב שאת. ובני יעקב באו מן השדה כשמעם. ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים. ובמנרה ארבעה גבעים משקדים. ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם (ע' מנין תידות): אל האדמה ו' וסימן במס"ר: ושבע ב' וס' ואכל ושבע ורשן. ודוד זקן ושבע:

בעל הטורים

וקם העם. תגין על קו"ף לומר שימאסו בק' ברכות. ובבנין של שלמה שהיה בהיכל ק' אמה: העם הזה וזנה אחרי. בגימטריא זהו מנשה: והסתרתי פני מהם והיה לאכול. ס"ת בגימ' המן. וז"ש בחולין ואנכי הסתר אסתיר רמז לאסתר: ומצאהו. חסר וי"ו לומר ששה פעמים גלו ג' על ידי סנחריב וג' על ידי נבוזראדן: הרעות האלה. בגימ' גליות: ולמדה את בני ישראל. בגי' זו תורה בכתב: שימה בפיהם. בגימטריות זה תלמוד:

תולדות אהרן

הנך שכב. סנהדרין צ: וקם העם הזה. יומא נב: וחרה אפי. חגיגה ה: ואנכי הסתר. שם חולין קלט: ועתה כתבו. נדרים לח סנהדרין כא עקידה ש' יט: ולמדה את בני ישראל. עירובין נד: ואכל ושבע. ברכות לב: והיה כי תמצאן. חגיגה ה:

רמבן

(טז) אלהי נכר הארץ. גויי הארץ לשון רש"י. ואיננו נכון אבל האלהים שהוא נכר בארץ הזאת כי השם הנכבד נקרא אלהי הארץ כענין שנאמר כי לא ידעו את משפט אלהי הארץ וכן וידברו על אלהי ירושלים ועל אלהי עמי הארץ וכתיב לא ישבו בארץ ה' והזכיר זה רבי אברהם וכבר פירשתיו: וטעם אשר הוא בא שמה בקרבו. שהוא בא בקרב עמו ועבדיו או בקרבו בקרב הארץ כמו ולא נשא אותם הארץ ונעתם ארץ כדברי ר"א: (יז) וטעם ואמר ביום ההוא. הלא על כי אין אלהי בקרבי איננו וידוי גמור כענין והתודו את עונם אבל הוא הרהור וחרטה שיתחרטו על מעלה ויכירו כי אשמים הם. וטעם ואנכי הסתר אסתיר פני פעם אחרת כי בעבור שהרהרו ישראל בלבם כי חטאו לאלהים ועל כי אין אלהיהם בקרבם מצאום הרעות האלה היה ראוי לרוב חסדי השם שיעזרם ויצילם שכבר כפרו בע"ג כענין שאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי ולכך אמר כי על כל הרעה הגדולה שעשו לבטוח בע"ג יסתיר עוד פנים מהם לא כמסתיר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ומצאום רעות רבות וצרות רק שיהיו בהסתר פני הגאולה ויעמדו בהבטחת פני רחמיו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' עד שיוסיפו על החרטה הנזכרת וידוי גמור ותשובה שלימה כמו שנזכר למעלה ושבת עד ה' אלהיך וגו': (יט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. על דרך הפשט למשה ויהושע שניהם יצוה שיכתבוה כי רצה לעשות יהושע כאילו בחיי משה והנה משה כתבה ויהושע עומד עמו וקורא ורואה וזה טעם ויכתוב משה וילמדה את בני ישראל למשה שהוא העיקר כי ממנו ישמעו וילמדו כי גם יהושע היה מלמד

ספורנו

המבינים: ועזבתים. ביד האומות שיגברו עליהם: (יז) והסתרתי פני מהם. אחר שיהיו ביד האומות וירעו אותם ויענום אעלים עיני חמלתי מהם כבלתי רואה בצרתם: על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות. בשביל שסלק שכינתו מתוכנו היו אלה לנו ובהפכם זה לא יפנו להתפלל ולא לשוב בתשובה: (יח) ואנכי הסתר אסתיר פני מהם. לא כמו שחשבו הם באמרם שאיני בקרבם כי אמנם בכל מקום שיהיו תהיה שכינתו מצוי' עמהם כאמרם ז"ל (מגלה פרק בני העיר) בכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם אבל אסתיר פני מהצילם: על כל הרעה אשר עשה. הוא לעצמו: כי פנה אל אלהים אחרים. כי בצרות המוצאות אותם על מה שחטאו הם אינם פונים

אבן עזרא

עמו יהיה תמיד: כי ידעתי את יצרו. כי אילו לא הייתי יודע את העתידות כבר ידעתי מה שעשו עד היום הזה: (כב) ביום ההוא. שלא איחר הדבר ויתכן שהיה יום מותו אחר מכתב דברי התורה. כי השירה כתב משה עמה: (כד) עד תמם. דבק עם דברי: (כה) ויצו משה את הלוים. דרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים כי אינם נוגעים בארון: וטעם נושאי ארון ברית ה׳. כליווי וכן רבים: (כו) והיה שם בך לעד. עם כל ישראל ידבר והכהנים בכלל כאשר דבר לישראל וטעמו הראובני והגדי לבדם כאשר פירשתי: (כז) ואף כי אחרי מותי. גם כי

רש"י

(כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם: (כו) לקוח. כמו זכור שמור הלוך: מצד ארון ברית ה׳. נחלקו בו חכמי ישראל בבא בתרא יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח וי"א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון: (כח) הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום בחצוצרות להקהיל את הקהל לפי שנאמר (במדבר י) עשה לך ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום

תורה

כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ כִּי יָדַעְתִּי ל׳
ג׳. ג׳ פתחין בספרא אֶת־יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה הַיּוֹם
בְּטֶרֶם אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
ג׳ דסמיכי ועתה כתבו נִשְׁבָּעְתִּי׃ כב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־
הַשִּׁירָה הַזֹּאת בַּיּוֹם הַהוּא
ל׳ וַיְלַמְּדָהּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וַיְצַו
אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיֹּאמֶר חֲזַק
וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי
לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ׃ כד וַיְהִי
כ׳ כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד תֻּמָּם׃
שביעי כה וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם
וי"ו דסמיך נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר׃
ד׳ ג׳ מ"ל וא׳ חסר ודין כוא כו לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה
וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ
ג׳ דסמי׳ לְעֵד׃ כז כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־
ל׳. ל׳. כ׳ מֶרְיְךָ וְאֶת־עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן
בְּעוֹדֶנִּי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים
כ׳ הֱיִתֶם עִם־יְהוָה וְאַף כִּי־אַחֲרֵי
ל׳ מוֹתִי׃ מפטיר כח הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־
כָּל־זִקְנֵי שִׁבְטֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם

תרגום אונקלוס

לְסָהִיד אֲרֵי לָא תִתְנְשֵׁי
מִפּוּם בְּנֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי
קֳדָמַי יִצְרֵיהוֹן דְּאִנּוּן עָבְדִין
יוֹמָא דֵין עַד לָא אַעֲלִינוּן
לְאַרְעָא דְּקַיֵּמִית׃ כב וּכְתַב
מֹשֶׁה יָת תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא
בְּיוֹמָא הַהוּא וְאַלְּפַהּ לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כג וּפַקֵּיד יָת
יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וַאֲמַר תְּקִיף
וֶאֱלַים אֲרֵי אַתְּ תָּעֵיל יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא דְּקַיֵּמִית
לְהוֹן וּמֵימְרִי יְהֵי בְסַעֲדָךְ׃
כד וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי מֹשֶׁה
לְמִכְתַּב יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא
הָדָא עַל סִפְרָא עַד
דִּשְׁלִימוּ׃ כה וּפַקֵּיד מֹשֶׁה
יָת לֵיוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא
דַּייָ לְמֵימָר׃ כו סַבוּ יָת
סִפְרָא דְּאוֹרַיְתָא הָדֵין
וּתְשַׁוּוֹן יָתֵיהּ מִסְּטַר אֲרוֹן
קְיָמָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי
תַמָּן בָּךְ לְסָהִיד׃ כז אֲרֵי
אֲנָא יְדַעְנָא יָת סָרְבָנוּתָךְ
וְיָת קְדָלָךְ קַשְׁיָא הָא עַד
דַּאֲנָא קַיָּם עִמְּכוֹן יוֹמָא דֵין
מְסָרְבִין הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ וְאַף
אֲרֵי בָּתַר דְּאֵימוּת׃
כח אַכְנִישׁוּ לְוָתִי יָת כָּל
סָבֵי שִׁבְטֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן

עשת ח׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר בשלח. וכל אב"ת דתקי"ע דכוותא בי"ה כ"ב פתחין וסימן נמכר במלכים ב׳ סימן ד׳ גבי וארבעה אנשים היו מצורעים: קשה הקשה ה׳ פתחין וסימן ושפטו את העם. ואת ערפך תקשה. מדעתי כי קשה אתה. והאיש קשה ורע מעללים. וסכרתי את מצרים ביד

תולדות אהרן

כי לא תשכח. שבת קלח: כי אתה תביא. סנהדרין ח: לקח את ספר התורה. גיטין ס בתרא יד עו מנחות ל (סוטה כב): ושמתם אותו. בתרא יד:

בעל הטורים

ואף כי אחרי מותי. כ"י בגים׳ אחרי מותי יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה וכ׳ בגים׳ האריכו סוקטס:

ספורנו

פוים אלי לעזרה בתשובה ובתפלה אבל פוים להמלט באמצעות עובדי אלהים אחרים: (כא) כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום. שאינם מצפים להכנס לארץ כדי לעבדי בה כמו שהוא המכוון מאתי כאמרו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו אבל מצפים אותה להשביע נפשם המתאוה וימשך מזה כל הרע שיבא כאמרו וישמן ישורון ויבעט: (כג) ויצו את יהושע. הא־ל ית׳ מנה אז את יהושע לנגיד כמו נויתי שופטים וצוך לנגיד ודומיהם: על ספר עד תומם. עם פרשת האזינו ופרשת וזאת הברכה: (כו) והיה שם בך לעד. יעיד שידעתי שתעזבו את תורת הא־ל יתברך ובשביל זה הוצרכתי לשום ספר תורה אחד במקום שלא יכנס שם אדם זולתי כ"ג אחת בשנה ויעיד זה הספר שכל מה שימצא כתוב בספר התורה שימצאו ביד לדיקי הדור הן הן הדברים שנאמרו לו למשה מסיני בלי תוספת וחסרון ובזה לא יולד ספק לכם עליהם. אמנם הספר שמצא חלקיהו נראה שהיה הספר שנתן משה אל הכהנים נושאי ארון ברית ה׳ שהוזכר למעלה שהיה פ׳ המלך בלבד ובו כתב יהושע הברית שחדש עם ישראל בשכר שקבלו עליהם בו לעבוד את הא־ל יתעלה באמת ובתמים שהוא בעיון ובמעשה וכשקרא בו יאשיהו וראה שרחקו מכל

מלמד עמו למו שאמר בסוף הוא והושע בן נון: וטעם השירה הזאת. השירה אשר אגיד לך עתה והיא האזינו ויקראה שירה כי ישראל יאמרוה תמיד בשיר ובזמרה וכן נכתבה כשירה כי השירים יכתבו בהם הפסק במקומות הנעימה: (כא) וטעם כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום. כטעם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה שהיא הידיעה בפועל כי הידיעה בעתיד ידיעה בכח ואם לא חטאו ישראל במדבר ולא נודע יצרו בפועל לא היה הגון שיעיד בהם שירה לומר הגלוי לפניו שתחטאו ואעידה בכם שתמצאנה אתכם רעות רבות וצרות כזה וכזה אבל היה הראוי שיתן להם התורה בידיעה שתם אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאוכלו אבל עתה שנודע גם להם יצרם הרע ולבם הזונה יגיד להם כל הקורות אותם כענין שנאמר מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך:
(כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך לשון רש"י. ויפה פירש. ועל דעת ר"א ויצו את יהושע משה במצות השם ועל כן אמר אשר נשבעתי להם וכן מצינו שאמר משה ונתתי מטר ארצכם בעתו וכן ונתתי עשב בשדך לבהמתך וכן למען תדעון כי אני ה׳ אלהיכם וכן ישלח ה׳ בך את המארה מפני רוע מעלליך אשר עזבתני וכבר דברתי בהם:
(כד) וטעם ויהי ככלות משה לכתוב. כי מתחלה כתב את התורה ויתנה אל הכהנים כאשר נאמר למעלה ולא אמר להם אנה יניחו אותה ואחרי כן נצטוה בשירה הזאת ויכתוב אותה וילמדה את בני ישראל בו ביום והנה הוסיף אותה על התורה. ויהי ככלות משה לכתוב הכל בספר התורה או צוה את

רשי

אם מותו (ס"א ביום מותו) לקיים מה שנאמר (קהלת ח) אין שלטון ביום המות: ואעידה בם את השמים ואת הארץ. וא"ת הרי כבר העיד למעלה (דברים ל) העידותי בכם היום וגו' התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו': (כט) אחרי מותי כי השחת תשחיתון. והרי כל ימי יהושע לא השחיתו שנא' (יהושע כד) ויעבד ישראל את ה' כל ימי יהושע מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי:

בעל הטורים

הרעה באחרית הימים. ר"ת עולם בגי' גוג: וקראת ד' וקראת אתכם הרעה. וקראת שמו ישמעאל. וקראת שמו עמנואל. וקראת ישועה חומותיך. כשתקרא אתכם הרעה וקראת ישמעאל שתתפלל נאל שישמע אליך ויהיה עמנו ותשוב אליו בתשובה אז וקראת ישועה חומותיך:

דברים לא

וְאֲדַבְּרָה בְאָזְנֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָעִידָה בָּם אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ כט כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי־הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־תַעֲשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם׃
ל וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּאָזְנֵי כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת עַד תֻּמָּם׃ פפפ

ע'. אדניה סימן

ס. כ"ס שמ"ו סימן | ו' חסר בלישנ' | ד' | ז' בלישנא | ל' מ"ל בתורה וכל נביאים וכתו' דכו' מ"ל כמ"א הכר ויזן יחזקיהו ויאמר עתה מלאו ידכם

וְאֲמַלֵּיל קֳדָמֵיהוֹן יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְאַסְהֵיד בְּהוֹן יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא׃ כט אֲרֵי יְדַעְנָא בָּתַר דְּאֵמוּת אֲרֵי חַבָּלָא תְחַבְּלוּן וְתִסְטוּן מִן אוֹרְחָא דְּפַקֵּדִית יָתְכוֹן וּתְעָרַע יָתְכוֹן בִּישְׁתָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא אֲרֵי תַעְבְּדוּן יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי בְּעוֹבָדֵי יְדֵיכוֹן׃ ל וּמַלֵּיל מֹשֶׁה קֳדָם כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל יָת פִּתְגָמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃ פפפ

אבן עזרא

כי ידעתי אחרי מותי כי כן אמר לי השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם אבותיך וזהו אחרי מותי: (כט) וטעם וקראת. כמו וקראת עמך ושם מפורש:

אדנים קשה: באזניהם ח' מלאים וסימן נמסר בסדר כי תשא: ואעידה ה' וסימן בם את השמים ואת הארץ. ואעידה לי עדים נאמנים. על מי אדברה ואעידה. שמעה עמי ואדברה. שמע עמי ואעידה בך:

רמבן

את הכהנים לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלהיכם שהיה מונח בארון מן הצד כי מעתה לא יגעו בו כלל להוסיף או לגרוע וזה טעם ויהי ככלות משה לכתוב עד תומם ועל כן אמר ר"א כי וזאת הברכה מוקדמת ומקומה למעלה כאשר נאמר וילך משה וידבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל. ויתכן כי אחרי שכתב השירה וילמדה את בני ישראל איש איש לשבטיהם שהביאם לפניו אל בית המדרש כתבה בספר התורה וצוה את הכהנים לקוח את ספר התורה לומר שגם השירה תהיה מונחת בארון עם התורה שהיא מכלל התורה כי היא שם לעד ואמר להם שיקהילו אליו עוד כל זקני השבטים והשוטרים והעם יאספו עמהם כי כן נאמר בסוף ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם והנה עשו הכהנים כן ויקהילו אליו כל העם והעיד בהם את השמים ואת הארץ ובהקהל באזני הכהנים וכל העם ואז אמר לו השם יתברך עלה אל הר העברים הזה ונתחייב לעשות כן מיד ועמד וברך אותם וזאת הברכה ויכתב אותה בסוף הספר שנתן לכהנים ואז עשו הכהנים מה שצוה אותם ונתנו הספר שלם מצד ארון הברית והנה הכל כסדר האמור בתורה:

ספורנו

מכל זה חרד ודרש את ה' על זאת: (כח) ואדברה באזניהם את הדברים האלה. דברי שירת האזינו. ואעידה בם את השמים ואת הארץ. כאמרו האזינו השמים כו': כי ידעתי. אגיד באותה השירה ואעיד בכם שידעתי שתעשו באופן שתקרה לכם הרעה כדי שלא תיחסו העתיד אל המקרה אבל תיחסו אל מה שהשחתם ותהגו לב לשוב כענין ואגיד לך מאז בטרם תבא השמעתיך פן תאמר עצבי עשם: את דברי השירה הזאת עד תמם. עד פרשת כי ידין וכי אבא אף על פי שאינם מכלל דברי העדה:

כלי יקר

פרשת וילך

וילך משה וידבר את הדברים האלה. כל המפרשים נדחקו בהליכה זו כי לא פורש להיכן הלך. ולי נראה לפרש אותה בשני פנים. הא' הוא לפי שרצה משה לומר לא אוכל עוד לצאת ולבא ומלת לא אוכל יש לו ב' פנים או לא אוכל ממש מבלתי יכולת או לא אוכל איני רשאי מלשון לא תוכל לאכול בשעריך. ובאמת בכאן פירושו איני רשאי עוד לצאת ולבא לפי שכבר נתנה הרשות ליהושע והיה משה ירא פן יבינו ישראל לא אוכל כמשמעו מבלתי יכולת לילך לבא ולצאת לפניהם כפעם בפעם מה עשה משה הלך לפני כל ישראל בזריזות לארכה ולרחבה כי בזה הראה להם כי ככחו אז כן עתה לילך ולצאת ולבא לפניהם ואז יבינו מעצמם מאמר לא אוכל שכוונתו איני רשאי לכך נאמר וילך משה שהלך בפני כל ישראל בזריזות להראותם שהוא יכול לילך אבל אינו רשאי. ומטעם זה אמר להם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום ואעפ"כ ככחי אז כן עתה כי בכל הימים הללו לא סר כחי וזה מופת שיכול אני אבל איני רשאי. ובדרך זה י"ל וילך משה גם לדבר אחר שפירש"י לא אוכל לצאת ולבא בדבר הלכה ע"כ וילך משה שהלך לפניהם בדבר הלכה ותורה ובזה הראה להם שככחו אז כן עתה בדבר הלכה ויכול אבל אינו רשאי כי נתנה הרשות ליהושע ובהכרח נסתמו ממנו מעינות החכמה וסתימה זו שאינו רשאי כאמור. הב' שרצה משה לזרזם על התשובה אשר עיקרה בדברים כמ"ש קחו עמכם דברים ושובו אל ה' לכך נאמר וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל ומדקאמר אח"כ ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום אם כן דבור הראשון להיכן אזל אלא שהוא דבור קשה של מוסר ולכך אמרו אל כל ישראל לומר כל מי שיש לו להשיב יבא וישיב כמו שפירש"י על מ"ש אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וכן כאן אמר לכולם ענין התשובה התלויה בדברים. ולפי שאין אדם רואה חובה לעצמו לעולם וכל חוטא ורב מרי לעולם לא ילך הוא אל החכם הרופא לבקש תרופה למחלתו בחלי הנפש והלואי שישמע בקראו אליו החכם ההולך אליו ומדבר על לבו לפתותו ע"ד התשובה ע"כ אמר וילך משה שהוא הלך מאהל לאהל אל כל אחד מישראל והיה מדבר על לבו את הדברים האלה היינו עניני התשובה התלויה בדברים והוא מוסב על מ"ש למעלה כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך דהיינו ענין קחו עמכם דברים ואולי הוא ענין השלום שדרשו על פסוק בקש שלום ורדפהו כי השלום אינו כשאר המצות כי כל שאר המצות כגון ציצית ומזוזה והלא אם תבא לידך אתה מחויב לעשותם אבל אין אתה מחויב לחזור אחריהם אבל השלום אתה מחויב לחזור אחריו ויש ליתן טעם בדבר מה נשתנה השלום יותר מכל שאר מצות שבתורה ויבא על נכון אם נאמר שהשלום זה הוא לעשות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ע"י התשובה וע"כ אתה צריך לחזור אחריו מפני נדדים אם מצד שהחוטא לא ישים אשם בנפשו לעולם ואינו רואה חובה לעצמו כמו שאתה רואה חובתו ע"כ צריך אתה לחזור אחריו כי לא יהדר הוא אחריך. אם מצד שאתה צריך אל זה השלום כי כל ישראל ערבים זה בעד זה ורז"ל אמרו גדולה תשובה שאפילו בזמן שיחיד עשאה מוחלין לו ולכל העולם כולו שנאמר ארפא משובתם כי שב אפי ממנו אם כן שלום זה הוא להנאתך דין הוא שתחזור אתה אחריו. ואף אם השלום כפשוטו בין איש לרעהו מ"מ יש בו צורך גדול אל התשובה כדי שיהיו השבים רבים כי בכל ימות השנה אין הקב"ה מקבל כ"א תשובת הרבים ויחיד אימת בי' ימי תשובה דווקא ע"כ נאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב כי מי שהוא רחוק ונתקרב צריך לשני שלומות אלו הן שלום בינו ובין אלהיו הן שלום בינו לרעהו ואז אמר ה' ורפאתיו וכמו שהשלום זה המסבב התשובה חייב כל אדם לחזור אחריו וכך עשה משה זה"ש וילך משה כי הוא הלך אחריהם וזרזם על התשובה ועל הדרכים המסבבים התשובה דהיינו השני שלומות שהזכרנו ושניהם נכללו באמרו וידבר את הדברים האלה הן דברי וידוי בין אדם למקום הן דברי ריצוי בין אדם לחבירו כי על שניהם נאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה':

כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך. מצינו לשון הליכה בפ' זו בג' פנים כי אצל ישראל כתיב כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך משמע מחזיק בידך מדריכך בדרך תלך. אבל ביהושע כתיב וה' הוא ההולך לפניך. ובמשה כתיב סתם וילך משה בלא סעד כלל כי זה דומה למה שנאמר בנח שהיה מקטני אמנה את האלהים התהלך נח שהיה צריך סעד לתמכו כך ישראל כתיב אצלם כי ה' אלהיך ההולך עמך כי היו צריכין סעד לתמכם ביראת ה'. אבל יהושע נאמר בו וה' הוא ההולך לפניך והוא אחריו כי לא היה צריך כל כך סעד לתמכו כמו ישראל אבל מ"מ לא הגיע למדרגת האבות שנאמר בהם האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו משמע שהשכינה היה אחריהם ולמדרגה זו הגיע משה שנאמר וילך משה משמע הלך לבדו בלא סעד כלל כי ההולך אחרי ה' יש לו קצת סעד אבל לא כמי שהולך עם ס' ומטעם

ומטעם זה אמרו פני משה כפני חמה כמו חמה שאינה מקבלת אור מגלגל אחר כך משה האיר בעצמו מאליו ויהושע כלבנה שצריכה סעד מן אור החמה. אבל ישראל נמשלו לכוכבים כי אורם זעיר שם וזעיר שם עד שצריכין סעד גדול ביותר. וחכמי התכונה אמרו שמה שיסבבו הכוכבים בע' שנים יסבבו החמה והלבנה ביום א'. כך השלמים כמשה ויהושע קונין עולמם ביום א' לקנות מן השלימות ביום א' מה שלא יכול אדם בינוני לקנות כ"א בע' שנה זמן בינוני אשר קצב ה' לכל אדם לקנות בו שלימות ולפעמים גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע:

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל וגו'. וכי כל העם היו רואים את הקולות מהו ויאמר לעיני כל ישראל ומהו חזק ואמץ וכי בו תליא כי אם ה' לא יחזיק ידו ויהושע מה הוא כי יאמר לו חזק ואמץ. גם יש לכל משכיל להתבונן בשינויים שבאו בין דברי משה ליהושע ובין דברי הקב"ה ליהושע כי משה אמר כי אתה תבוא את העם והקב"ה אמר כי אתה תביא ומה שפרש"י שמשה אמר זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתם ועצתם לכ"א כי אתה תבוא אבל הקב"ה אמר כי אתה תביא בע"כ טול מקל והך על קדקדם יש להקשות על זה איך סתר הקב"ה דברי משה כי כל דבריו נאמרו בנבואה ומפי ה'. משה אמר את העם והקב"ה אמר כי אתה תביא את בני ישראל משה אמר אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם תלה ירושת הארץ באבותם והקב"ה אמר כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ולא תלה באבותם משה אמר ואתה תנחילנה אותם והקב"ה לא אמר כן אלא אמר ואנכי אהיה עמך כל השינויים הללו הלא דבר הוא. ואני אומר שדבר זה דומה ממש למ"ש הקב"ה למשה יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל וגו' התחיל בבני ישראל וסיים בקהל וכבר בארנו למעלה פרשת חקת שהיו בישראל תמיד שני כיתות בני ישראל הם זרע אברהם יצחק ויעקב מאמינים בני מאמינים אבל הערב רב וכן הפחותים שבישראל נקראו בשם קהל או עם. והנה מה שחטא משה בהכאת הסלע שלא גרם אל הרואים להביאם לידי אמונה בה' ללמוד ק"ו מן הסלע כמו שפירש רש"י שם וכמו שנאמר יען לא האמנתם בי שלא גרמתם להאמין בי. ואילו לא היו שם כי אם בנים מאמינים לא היה צריך לעשות לעיניהם דבר הגורם להם חיזוק באמונה אבל מצד שהיו שם גרים הצריכים חיזוק באמונה על כן הקפיד ה' ואמר יען לא האמנתם בי לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל כי אלו היו כולם בני ישראל לא הייתי חושש מאחר שיש בהם גם קהל בנים לא אמון בם והם צריכים תמיד למעשים אשר יחזקו ברכים כושלות באמונה על כן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ כי אותו קהל צריכין לאיש אשר רוח בו אשר יעשה תמיד לעיניהם נסים המחזקים ידים רפות באמונה. ודומה לזה ממש אמר משה ליהושע לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה ומלת לעיני כל ישראל מוסב אשלמעלה לומר לעיני כל ישראל כל לרבות הגרים והמוקצים שבעם לעיני כלם חזק ואמץ ר"ל עשה לעיניהם דברים הגורמים חיזוק באמונה יען כי אתה תבוא את העם הזה כי יש בבני ישראל גם מוקצים שנקראו בשם עם והם אינן חזקים באמונה כי ברע הם תמיד ע"כ צריך אתה לעשות לעיניהם דברי חיזוק ואימוץ באמונה כדי שלא יקרה לך כדרך שקרה לי כי מצדם נאמר לי לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ יען לא קדשתם השם לעיני בני ישראל ע"כ אני מזהירך שלעיני כל ישראל תהיה חזק ואמץ בדברים המסבבים האמונה ואז אתה תבוא את העם הזה אל ישראל ולא יקרה לך כדרך שקרה לי. ובהלצה זו מיושבים כל השנוים הנזכרים כי בדברי משה ליהושע נאמר כי אתה תבוא את העם וזה מדבר במוקצים שבעם מן הטעם שהזכרנו כי מצדם הוצרך להזהירו לעיני כל ישראל חזק ואמץ. וע"כ אמר כי אתה תבוא את העם הזה לומר זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתם ועצתם כי באמת תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה והמוקצים שבעם אינן מקבלים מרות כל עיקר ואין דרכה לישא בעול ולקבל עליהם דברי מנהיגים ע"כ אמר משה כי אתה תבוא את העם הזה כי העם הכל לפי דעתם ועצתם ואמר אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם וגו' כי מצד עצמם אינן זוכין לבא אל הארץ כ"א מצד אשר נשבע ה' לאבותינו כי זכות אבותם וזכותך יעמוד להם לכך נאמר אשר נשבע ה' לאבותם לתת להם ואתה תנחילנה אותם כי גם זכותך יעמוד להם להנחילם את הארץ אבל להם אין זכות מצד עצמם. אבל הקב"ה אמר ליהושע סתם חזק ואמץ בתורה ומצוה ולא אמר לעיני בני ישראל כי הוא מדבר בטובים שבישראל שאינן צריכין חיזוק באמונה והטובים מקבלים מרדות מנהיגיהם ע"כ אמר כי אתה תביא את בני ישראל כי הטובים שבהם שנקראו ב"י שומעים בקול מנהיגיהם אף בדבר שהוא כנגד דעתם שהוא כמוכרח בעביה לכך נאמר תביא בעל כרחם כי הטובים מקבלים מרדות ומרות כאמור ואמר אל הארץ אשר נשבעתי להם לא הזכיר לאבותם לפי שהטובים שבישראל זוכים אל הארץ מצד עצמם ואינן צריכין לזכות אבות ואמר ואנכי אהיה עמך כי זכותם של ישראל גרמה לך שאנכי אהיה עמך כי כל מנהיגי ישראל אינן עולין לגדולה כ"א בזכות ישראל כמ"ש ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך מתוך בני ישראל. וי"א שמשה למדו דרך ההנהגה המדינית שצריכה להיות לפי דעתם ועצתם מן הטעם שנתבאר בפ' פנחס בפסוק וסמכת את ידך עליו והראיה על זה סוף הפסוק שאמר ואתה תנחילנה אותם אבל הקב"ה למדו דרך ההנהגה בתורה ומצות שכן אמר בסוף הפסוק ואנכי אהיה עמך ובזה ודאי אין שייך לומר שיהיה לפי דעתם רק אלא טול מקל כו' לכופם על שמירת התורה. ד"א לעיני כל ישראל חזק ואמץ לפי שעיני כל ישראל עליו וממנו יראו וכן יעשו על כן ביותר הוא צריך להתחזק בתורה ויראת ה' לעיניהם על דרך קשוט עצמך תחלה כי הם כיתד שהכל תולין בו וז"ש כי אתה תבוא את העם ר"ל הטובים שבישראל אינן חושדים בכשרים כל כך כמו הפחותים. ובעבורם צריך אתה להיות נזהר ביותר לעיניהם:

תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הנה כל הקורא לחבירו באזניו אינו עומד כנגדו כ"א מצדו. ואולי מכאן למדו רבותינו פרק אלו נאמרין במוצאי י"ט ראשון של חג עושין למלך בימה של עץ בעזרה וקורא מתחלת אלה הדברים כו' ומהיכן למדו לומר כן שמתחיל מן אלה הדברים כי יותר היה נכון לומר שיאמר מן הואיל משה באר את התורה הזאת אלא שלמדו זה ממ"ש נגד כל ישראל כי כל פסוק אלה הדברים היה מתנגד לכל ישראל כי היה מזכיר ברמז כל המקומות שהכעיסו בהם להקב"ה מפני כבודן של ישראל והדבר האמור ברמז דומה כאילו היה מלחש באזניו שאין השומעים מבינים שום דבר כ"א מי שמרגיש בעצמו שחטא בדבר ההוא הוא שמבין הרמיזה ההיא וע"ז אמר שיקרא את התורה הזאת שהיא נגד כל ישראל ובאזניהם ר"ל התורה המתנגדת לישראל ואמירה באזניהם ברמז ושם נאמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל לכך אמר כאן נגד כל ישראל כי בהקהל זה א"א שיהיו שם כל ישראל שבכל הארץ אך שהוא מדבר מן אמירת משה שהיתה במעמד כל ישראל ומכאן לימוד לכל דברי תוכחות עלי עון שצריך המוכיח לדבר ברמז מן חטא שחטא בו איזו איש פרטי באופן שלא יכנס הדבר כי אם באזניו ולא יבינו בו אחרים מפני כבודו כדרך שעשה משה:

הקהל את העם האנשים והנשים והטף. אמרו רז"ל אנשים באו ללמוד נשים לשמוע טף למה באים ליתן שכר למביאיהם משמע מזה שמדבר בטף שלא הגיעו לחינוך דאל"כ לא הוצרכו לטעם ליתן שכר כו'. וזה דוחק גדול כי זה דומה כאילו צוה שישאו עליהם משא מעצים ואבנים לבית ה' כדי ליתן שכר למביאיהם. ונראה שכל עיקר צורך הקהל זה היה בעבור התשובה לפי שאמרו רז"ל שיום ראשון של חג נקרא ראשון לחשבון עונות ע"כ הם צריכים לעשות תיכף הכנה אל התשובה והכנה זו היא הקהל זה שהמלך מקהיל את העם וקורא לפניהם מן אלה הדברים כי רוב הספר דברי תוכחות עלי עון ודברי כיבושים וכבר ידוע שבהקהל יש בו צורך גדול אל התשובה כי ע"י שהם מקוהלים יהיו אגודה אחת ויטו שכם אחד לשוב אל ה' כדי שיהיו השבים רבים לפי שדווקא בעשרה ימים שבין ר"ה ליה"כ הקב"ה מקבל תשובת היחיד אבל בכל ימות השנה אין הקב"ה מקבל כי אם תשובת הרבים. וזהו שדרשו רז"ל ולקחתם לכם ביום הראשון וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא אלא ראשון לחשבון עונות כו' ולמה הזכיר הכתוב ענין זה דווקא בפסוק המדבר מן לקיחת ד' מינים ולמה לא הזכיר זה בפסוק המדבר מישיבת הסוכה. אלא לפי שבלקיחת ד' מינים נרמזו כל ד' כיתות של ישראל שיהיו באגודה אחת כמבואר למעלה בפרשת אמור והוצרך הכתוב ליתן טוב טעם ודעת למה דווקא ביום זה נצטוו לעשות מצוה זו שיש בה הוראה שיהיו כל ישראל אגודה אחת שיכפרו אלו על אלו לפי שמן ר"ה עד יום כיפור הקב"ה מקבל אפילו תשובת היחיד על כן אינן צריכין עדיין להיות אגודה אחת כדי שיהיו השבים רבים ומן י"כ עד חג הסוכות אין עושין עונות כי כל אחד עוסק במצות סוכה ולולב ומצוה גוררת מצוה ע"כ מסתמא לא יאונה לצדיק כל און עד יום ראשון של סוכות שהוא ראשון לחשבון עונות ע"כ צריכין לעשות הכנה אל התשובה והכנה זו היא שיהיו כולם אגודה אחת כמו ד' מינים הללו לכך נאמר ולקחתם לכם ביום הראשון כנותן טעם לדבר למה זה צויתי לכם על לקיחת ד' מינים אלו באגודה ביום זה דווקא לפי שהוא יום הראשון לחשבון עונות ע"כ אתם צריכין לעשות הכנה אל התשובה של כל ימות השנה והכנה זו היא כשתהיו באגודה אחת כמו ד' מינים אלו אז יקבל ה' תשובתכם כי הן אל כביר לא ימאס. וזהו ג"כ טעם הקהל זה כי נוסף על לקיחת ד' מינים אלו ביום ראשון של חג צוה ה' לעשות עוד רושם דומה לזה מקץ שבע שנים כי שנת השמטה גורם ג"כ ההקהל והשלום ע"י שלא יזרע ולא יצמיח בו ואכלו אביוני עמו כי אינו רשאי להחזיק בתבואת שנת השבע כבעל הבית וזה בלי ספק סיבת השלום כי כל דברי ריבות נמשכין ממדת שלי שלי זה אומר כולה שלי וכל זה אינו כל כך בשנה השביעית כי בקום ועשה אין הכל שוים אבל בשב ואל תעשה הכל שוין וזה באמת ענין השלום וכן בחג הסוכות שכל אחד יוצא מדירת קבע לדירת עראי ויושב תחת סוכת שלומו הנה ביום אחד של חול המועד נצטוה המלך לעשות רושם אל השלום וזהו ענין ההקהל כי כל זה הכנה אל התשובה וקורא לפניהם מן אלה הדברים בדברי כיבושים ותוכחות. וז"ש אנשים ללמוד כו' טף למה באים ליתן שכר למביאיהם כי בזמן שישראל עושים תשובה אז מבקשים תחנונים מלפניו יתברך על מחילת העון ויאמרו אם לא למעננו יעשה אזי יעשה בשביל גמולי חלב שלא פשעו כדאיתא בנוסח של אבינו מלכנו חמול עלינו ועל עוללינו וטפינו וכן אומרים עשה למען גמולי חלב כו' וזהו השכר הניתן למביאיהם מן הטף שיאמרו לפניו יתברך עשה למען טף אלו המובאים בית ה' כדרך שנאמר ביואל אספו עם קדשו קהל אספו עוללים ויונקי שדים וגו'. ולפי פשוטו מדבר בטף שכבר הגיע לחינוך כמ"ש למען ישמעו אלו הנשים ולמען ילמדו אלו האנשים ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו זה טף שהגיע לחינוך:

ובניהם אשר לא ידעו וגו'. אם זה מדבר בטף שהגיע לחינוך שפיר קאמר ישמעו ולמדו ליראה את ה' כי עדיין אינן יודעין דבר מענין יראת ה' אבל בגדולים אמר ולמען ילמדו ויראו את ה' שאינן צריכין כ"א לשמוע המצות אבל היראה מעצמם יראו את ה' כי כבר הורגלו ביראת ה' כל היום אבל אם פסוק זה מדבר בדורות הבאים נראה לפרש זה על דרך שנאמר פרשת עקב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כ"א ליראה וגו' לפי שכתוב בתריה כי לא את בניכם אשר לא ידעו ואשר לא ראו את מוסר ה' אלהיכם וגו' עד כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' הגדול כי רצה לתרץ בזה מ"ש למעלה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אטו יראה מלתא זוטרתי היא ע"ז אמר כי אלו הייתי מדבר עם בניכם אשר לא ראו מוסר ה' ולא נשרשו ביראת ה' ודאי הייתי שואל מהם דבר גדול מאד אמנם אני מדבר עמכם כי עיניכם הרואות את כל מעשה ה' אשר עשה האלהים שייראו מלפניו כמ"ש למען תהיה יראת ה' על פניכם וגומר והנלכם ודאי

דבר

דבר קטן אני שואל כי אם היות שיראה דבר גדול הערך היא מאד מ"מ אצלכם נקל לקיימה כי כבר נשרשתם ביראה וזהו שאמר ועתה ישראל במלת ועתה חתם כל דבריו לאמר שעתה בדור זה מילתא זוטרתי היא ומה ה' שואל מעמך עתה כי אם ליראה. וז"ש כאן אותו דור למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' כי על היראה אין צריכין זירוז כ"כ ומעצמם יראו את ה' ובניהם אשר לא ידעו דומה ממש למאמר כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר ורצה בזה כי בניהם אשר לא ידעו מוסר ה' אלא ראו את גדלו המה צריכין זירוז ולימוד על היראה וז"ש ישמעו ולמדו ליראה את ה' כי אצלם היראה דבר גדול מאד:

הן קרבו ימיך למות. ברבתי מסיק אמר משה להקב"ה בהן קלסתיך שנאמר הן לה' אלהיך השמים וגומר ובהן אתה קונס עלי מיתה אמר ליה הקב"ה זכור מה שאמרת והן לא יאמינו לי ומדרש זה צריך ביאור וכי נקנס עליו מיתה בעבור שאמר והן לא יאמינו לי ונ"ל שאמת נכון הדבר שמה שאמר והן לא יאמינו לי גרם לו שנקנסה עליו מיתה כי מאחר שהעיד משה על ישראל שהם בנים לא אמון בם א"כ היה לו לדבר על הסלע כדי לחזק ידים רפות באמונה כי אילו לא אמר משה והן לא יאמינו לי הייתי אומר שהרי מוחזקים בעיני משה במאמינים ומאחר שהם חזקים באמונה אין חילוק אם ידבר אל הסלע או יכה בו כי עיקר טעם ודברתם אל הסלע הוא כדי שילמדו ק"ו מן הסלע כו' וכמו שנאמר יען לא האמנתם בי אמנתם לא נאמר אלא האמנתם לשון מפעיל יוצא לשני שלא גרמתם לישראל שיאמינו בי על ידי הסלע כי ילמדו ממנו ק"ו ואם היה משה מחזיקם בחזקת מאמינים לא היתה אשמתו גדולה כל כך שיהיה ראוי לקנוס מיתה אבל מאחר שאמר והן לא יאמינו לי הרי החזיקם בחזקת בלתי מאמינים והיו צריכין חיזוק באמונה הנה עי"ז גדולה אשמתו מאד מה שלא דבר אל הסלע לחזק ברכים כושלות באמונה לכך נאמר הן קרבו ימיך למות אותו הן שאמרת והן לא יאמינו לי גרם לך שקרבו ימיך למות. ד"א לפי שאמרו רז"ל החושד בכשרים לוקה בגופו מנא לן ממשה שאמר והן לא יאמינו לי כו' אמר הקדוש ב"ה למשה אתה אין סופך להאמין שנאמר יען לא האמנתם בי ואף על פי שפשוטו הוא שלקה בצרעת מ"מ נראה בעיני יותר נכון לפרש שכל החושד בכשרים לוקה בגופו רצה לומר שילקה בגופו באותו חשד שחשד בו זולתו יהיה הוא נחשד בו כי כל הפוסל במומו פוסל וזהו בעצם ענין לוקה בגופו וראיה ממשה שאמר והן לא יאמינו ולסוף לקה בגופו באותו חשד עצמו שנאמר יען לא האמנתם בי כי למדרש זה קאי לא האמנתם על משה א"כ אותו הן קרב קצו כי מאחר שאמר והן לא יאמינו לי גרם רעה לעצמו שנכשל במה שנאמר יען לא האמנתם בי ועי"ז נקנסה עליו מיתה וז"ש הן קרבו ימיך למות:

הנך שוכב עם אבותיך וקם העם וגומר. רז"ל למדו מכאן סמך לתחיית המתים מן התורה שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם ולימוד זה תמוה מאד כי מי לא ידע בכל אלה שמאמר וקם סמוך אל העם וזנה. ונ"ל שדרשו מן יתיר מלת וקם כי הל"ל וזנה העם מהו וקם אלא כך פירושו שלשון וקם הוא מלשון כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש וכשם שכל תלמיד האומר הלכה בשם רבו שפתותיו דובבות בקבר כך בזמן שהתלמיד מקדיח תבשילו ברבים אין לרבו מנוחה בקבר כי היה לו להזהיר אזהרה אחר אזהרה את תלמידו שלא יבא לידי חטא ואם לא למדו כראוי יאמרו אוי לרבו של זה שכך למדו ובזה דומה כאילו התלמיד החוטא קם על רבו כאויב ואורב ומבטלו ממנוחתו בקבר וזהו נאמר הנך שוכב עם אבותיך בהשקט ובבטחה בקבר אין שטן ואין פגע רע ופתאום יקומו עליך אורבים עדת מרעים כי על ידי קלקול מעשיהם הרי הם קמים עליך לכך נאמר וקם העם הזה וזנה וגומר כי על ידי שיזנו אחר ע"ג הרי הם קמים עליך ואם כן מכאן ראיה לתחה"מ מן התורה שאם לא יחיו המתים אם כן הגוף בקבר כאבן דומם לא חלה ולא מרגיש ויהיה מה שיהיה אחרי מותו ואיך אמר שעל ידי שיזנו אחר ע"ג יקומו עליו אלא ודאי שיש תחיית המתים וגוף השלמים עודנו באבו לא יקטף מכל וכל ויודע ומרגיש כל הנעשה ע"כ יש לו לחוש פן יקומו עליו אחרי שיזנו אחר ע"ג לפיכך אתה צריך לחזור ולהזהירם אזהרה אחר אזהרה ופי' זה מוכרח הן מצד יתור לשון וקם הן מצד אומרו הנך שוכב עם אבותיך כי הל"ל הנך מת אלא שרצה להזהירו שישכב עם אבותיו בהשקט ע"י שיזהירם עוד על ע"ג:

ומצאוהו רעות רבות וצרות. במסכת חגיגה ר"י כי מטא להאי קרא והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות בכי אמר עבד שרבו ממציא לו רעות רבות תקנה יש לו מאי וצרות אמר רב שנעשו צרות זו לזו כגון זיבורא ועקרבא. ושמואל אמר זה הממציא מעות לעני בשעת דוחקו רצה לומר לא קודם אמר רבא היינו דאמרי אינשי זוזי לעללא לא שכיחי לתליתא שכיחא. רש"י פי' שמואל קאי על הפסוק שדרש למעלה אם טוב ואם רע. ור"ת הקשה על דבריו למה הפסיק בדברי ר"י אלא ודאי שמואל קאי על דברי ר"י וכן משמע גם בילקוט שמביא דברי שמואל על פסוק והיה כי תמצאן אותו. ויש לספק בדברי ר"י שאמר עבד שרבו ממציא לו רעות רבות וכי הקב"ה הוא הממציא הרעות הלא מפי עליון לא תצא הרעות אלא הרעה באה מעצמה ע"י הסתרת פניו יתברך כמ"ש והסתרתי פני מהם והיה לאכול והיינו ממילא יהיה לאכול ואין זה קרוי ממציא. גם יש לספק והלא כבר כתיב ומצאוהו רעות רבות וצרות ולמה לא בכה ר"י בקראו פסוק זה הנכתב קודם פסוק והיה כי תמצאן אותו כי מדקאמר כי מטא להאי קרא משמע שקרא הפרשה מתחלה. הן אמת שנוכל לומר שדקדק מלשון והיה המורה על הודאי כמ"ש והיה אם לא חפצת בה פי' רש"י מגיד הכתוב שסופה לשמחה ופי' מהר"ר נתן שדקדק רש"י מלשון והיה שמשמע שכך יהיה בודאי כך והיה כי תמצאן מורה שודאי ימצאוהו אבל למעלה לא נאמר כ"א והיה לאכול אבל ברעות רבות וצרות זו לזו הזכיר לשון והיה כאלו הדבר בספק אם ימצאוהו או לא. ודברי שמואל תמוהים מאד לפרש פסוק זה על המלוה לעני בשעת דחקו כאילו כל התוכחות לא יחזירוהו למוטב כי אם צרה זו שילוה בשעת דחקו ולא קודם לכן וכאילו זה מחייב לו לומר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ויהי רצון שלא תהיה על ישראל צרה גדולה מזו ואיך תכלול הפרשה תוך עונשים גדולים ונוראים ענין המלוה לעני בשעת דחקו זה הדבר שימאן השכל לקבלו כלל. ועוד צריך ישוב הדבר שנתקשו בו המפרשים כי מהו שאמר הכתוב ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא הלא עיקר ע"ג בלב הוא כי כל דבר התלוי באמונה שרשו ומקורו בלב כי מטעם זה נאמר בע"ג למען תפוש את בית ישראל בלבם וז"ש הלא על כי אין אלהי בקרבי הודה בפה מלא כי כל אלהי העמים אלילים וכפר בע"ג ומה יש לו עוד צדקה לזעוק לפני המלך ה' ואיך כפל עונש אחר הוידוי ואמר ואנכי הסתר אסתיר. וי"א שהסתר זה הוא שיסתיר פניו על הרעה אשר עשה וכי פנה לשון אעפ"י לומר שאפילו מן רעה גדולה זו יסתיר ה' פניו כמ"ש און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה'. ואומר אני לפרש דברי ר"י כלפי הערבות שנעשו כל ישראל ערבים זה בעד זה שכל יחיד חטא רבים נשא וזה דבר שאין הציבור יכולין לעמוד בו ע"כ בכה עליו ר"י כי מטא להאי קרא והיה כי תמצאן אותו רעות רבות כי מלת אותו נראה שהוא מיותר כי הל"ל והיה כי ימצאוהו רעות רבות כמ"ש למעלה ומצאוהו רעות רבות אלא שבמלת אותו הראה כאצבע על היחיד שישא עליו הרעות דהיינו העבירות של כיתות רבות כמ"ש והוא חטא רבים נשא ומה שנקט רבות לפי שכל חוטא תש כחו כנקבה כדרך שאמר משה התשתם כחי כנקבה כמו שפירש"י פרשת ואתחנן בפסוק ואת תדבר אלינו. ואמר צרות לפי שבזמן שיש שלום וריעות בין ישראל אז אין הערבות מזיק להם כ"כ ואדרבה מועיל כי בזמן שרואה את חבירו שהוא נוטה מדרך השכל אז הוא מדריכו בדרך ילך להחזירו למוטב מיראת הערבות כי אין התוכחה מצויה כ"א מן האוהב לנאהב כמ"ש כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכן נסמכה מצות הוכח תוכיח את עמיתך למצות ואהבת לרעך כמוך כי אין התוכחה מצויה כ"א בזמן שאוהבים זה לזה אבל בזמן שאין שלום במעגלותם אז לא די שאינו מוכיחו אלא אדרבה שמח במפלתו כדי להדיח עליו הרעה ושיספה בעונו. ואת"ל שהמצא ימצא איזו איש שלום שיוכיח גם את שונאו הנה השונא אינו מקבל תוכחה ממנו כי הוא חשוד בעיניו שאינו מתכוין לטובתו וא"כ הערבות מכה רבה בישראל בזמן שאין שלום ביניהם והם כצרות זו לזו כזיבורא ועקרבא כי מה שנראה טוב וישר בעיני זה נראית רע בעיני חבירו וכן להפך עד שלעולם אין בהסכמה אחת מה שזה אוסר זה מתיר. ע"כ ר"י כי מטי להאי קרא והיה כי תמצאן אותו רעות רבות דקדק ממלת אותו שביחיד מדבר ואפילו היחיד ישא רעות רבות הרעות שעשו רשעים שנמשלו לנקיבות רבות וסיבה לכל זה הוא וצרות שכל ישראל נעשה כל אחד כצרה לחבירו כזיבורא ועקרבא ואינן בהסכמה אחת לעולם כי אילו היו בהסכמה אחת לא היה נמשך נזק מן הערבות ע"כ בכי ר"י ואמר עבד שרבו ממציא לו רעות רבות ומטיל עליו שיסבול הוא עון רבים בזמן שכולם כצרות זו לזו וכי יש לו תקנה ודאי אין תקנה כלל בזה האופן וכמ"ש ורדף אותם קול עלה נדף כמו שבארנו בפרשת בחקותי שמדבר מזה הענין שכל אחד מישראל נרדף מן ישראל חבירו על כן נאמר מיד וכשלו איש באחיו ואמרו רז"ל בעון אחיו. וז"ש ומצאוהו רעות רבות וצרות. ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה כי אלו היה אלהי בקרבי בלבבי ובמחשבתי והיה כל אחד אומר דעתו לש"ש בהתאסף ראשי עם יחד אז לא היו מחולקין כי התכלית האמתי מאחדם. אמנם לפי שלא היה דעתו לש"ש רק שמבחוץ היה כל אחד מראה את עצמו כאילו דעתו לשם ה' כדרך הצבועים החנפים אבל בקרבי לא היה אלהי אלא כל אחד היה דורש תועלת עצמו או לקנטר את שונאו על כן יצא משפט מעוקל כי לעולם לא יתברר האמת מתוך משא ומתן שאינו לשם שמים ולפי זה אין וידוי זה וידוי החטא של עו"ג כי החטא ישאר קיים עכ"פ אך שהוא מודה שאין כוונת תוכו לשמים עוד היום כי לא אמר על כי לא היה אלהי בקרבי משמע שרוצה לשוב מן אותו דרך מעוקל אלא על כי אין אלהי בקרבי עוד היום ואז הוא גרוע ממה שהיה כי יודע רבונו ומתכוין למרוד בו ע"כ כפל ההסתר ואמר על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים ואין פניה אלא בלב כמ"ש ואם יפנה לבבך ור"ל מבחוץ היה מראה עצמו כשר כאילו כוונתו לשמים ובקרבו פנה אל אלהים אחרים וכוונות זרות אשר ע"כ לא היו לעולם בהסכמה אחת ולא נתברר האמת אצלם לעולם. אך מדקאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא נ"ל על דרך שפירשנו בחבורנו עוללות אפרים חלק א' מאמר פ"ג על מאמר רז"ל אפילו בזמן שישראל עובדים ע"ג ושלום ביניהם הנח לו שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו אמנם כשחלק לבם עתה יאשמו לפי שבזמן ששלום ביניהם אז ודאי יתוכחו ביניהם כל עובדי ע"ג והיא ויתברר מתוך הויכוח ההוא ששקר נחלו עובדיה וע"כ הנח לו הקב"ה מאריך להם אפו כדי שמעצמם יבינו כי כל מעשיהם תוהו אבל בזמן שחלק לבם על העובדים ואין שלום במעגלותם אף אם ישאו ויתנו בדבר לעולם לא יתברר האמת בין אנשים המתוכחים בדבר ולבם חלק זה מזה כי דעת כל אחד לסתור דברי חבירו ע"כ נאמר עתה יאשמו תיכף ומיד כי למה יתן להם ארכא בחנם ע"כ נאמר גם כאן וחרה אפי בו ביום ההוא תיכף באותו יום שיתחילו לעבוד

לפי

לפי שפרשה זו מדברת בזמן שישראל בצרות זו לזו ואינן בהסכמה אחת ע"כ עתה יאשמו בלא הרחבת זמן וכן מורה הוידוי על כי אין אלהי בקרבי בדרך שנתבאר למעלה שמודה שמעולם לא אמר דעתו לש"ש בפה ולב שוה כי אם בפיו מלא לאמר ובקרבו ישים ארבו ע"כ נאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא תיכף כמ"ש עתה יאשמו והוא רמז נכון מאד. ושמואל אמר שפרשה זו מאשמת את ישראל לאמר כי זה דרכם כסל למו שאינן עושין תשובה לעולם כ"א אחר ההכרח כי בזמן שהיסורין מורכבים על כתפיו אז הוא נודר נדרים ליתן ממונו לצדקה או לשוב לה' כמבואר בפרשת בחקתי בסמיכות כי יפליא לנדר נדר לפרשת התוכחה כי גם רז"ל חלקו בין עושין תשובה מאהבה לעושים מיראה כדאיתא במסכת יומא פרק יום הכיפורים א"ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשים להם כזכיות שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול איני והא"ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשין להם כזכיות שנא' ובשוב רשע מרשעתו וגו' פירש"י שנאמר עליהם חיו יחיה על מה שעשה אפי' על העבירות. לא קשיא הא מאהבה הא מיראה ועדיין הדבר צריך ביאור לפרש משמעות הפסוקים כי אע"פ שפירש"י עד ה' אלהיך עד דלא יעביד סניגוריא לקטיגוריא הרי מיראה מחמת מדת הדין שלא יעשה מן ה' מדת רחמים לאלהיך מדת הדין מ"מ כי כשלת לשון עבר אינו מתיישב שהרי עכשיו ע"י התשובה נעשה עון למכשול וצ"ל שכוונת הכתוב להזהירו שישוב מאהבה כי כל ירא מתרחק מזה שהוא ירא ממנו וכל אוהב מתקרב אל אהובו לכך נאמר שובה ישראל עד ה' אליו ממש כדרך האוהב המתחבר אליו. וע"ז אחז"ל כתיב כי גדול עד שמים חסדך וכתיב כי גדול מעל שמים חסדך הא בעושים מאהבה כו' ר"ל כי העושה מיראה אינו מתחבר אליו יתברך ואין חבורו כ"א עד שמים ולא עד בכלל ע"כ גם החסד הוא עד שמים אבל העושה מאהבה מתדבק מעל שמים אליו יתברך על כן גם החסד הוא מעל שמים. ואמר לפי שעד עכשיו לא עשית תשובה כי אם מיראה ז"ש כי כשלת בעונך ר"ל לשעבר כשעשו תשובה מיראה לא נקית מכל וכל כי אם לחצאין כי כבר כשלת בעונך שנעשה מן העון המזידי מכשול שוגגי ואם כן רושם המכשול נשאר בך ולא היית מנוקה מכל וכל מן העון שהרי נעשה ממנו שוגג ועדיין אתה צריך לקרבן הבא על השוגג אבל כשתשוב עד ה' מאהבה דהיינו מעל שמים אז תהיה מנוקה מכל וכל ואין אתה צריך אפילו לקרבן כי אם אל וידוי דברים זהו שאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אליו ממש. אמרו אליו כל תשא עון שמכל וכל תשא עון לא לחצאין כדרך השב מיראה שאין עונו מנושא כולו אלא לחצאין לעשות מן המזיד שוגג אמנם ע"י שתשוב מאהבה אז אמרו כל תשא עון מכל וכל תשא עון שיהיה כמצוה דבר המנושא וגבה מאד לא כמו שנאמר ותשליך במצולות ים כל חטאתם אלא העון יהיה מנושא. וקח טוב שיקחו הקדוש ברוך הוא אליו כדבר טוב כאלו היה העון זכות דבר טוב ואז לא תצטרך גם לקרבן זהו שאמר ונשלמה פרים שפתינו. אמנם ביחזקאל סימן ל"ג כתיב באמרי לרשע מות תמות ושב מחטאתו וגו' חיה יחיה ולא נאמר עליהם חיה יהיה לפי שזה מדבר מיראה מחמת גיזום מות תמות דהיינו מיראה. אמנם אחר כך אמר ובשוב רשע מרשעתו דהיינו לא מיראת המות כי אם ורשעתו מעצמו כי יכיר שלא טוב הדרך אשר הוא הולך בו אז עליהם חיה יחיה כי זה שב מאהבה מבחינת רשעתו לבד. ומה שנאמר בסימן י"א ובשוב רשע מרשעתו וגו' ולא כתיב שם עליהם חיה יחיה לפי שמדבר בשב מיראה שהרי נאמר שם ויראה וישב וגו' ומלת ויראה או שהוא לשון ראיה והוא שמסתכל ביסורין שבאו עליו לכך נאמר שם תיכף שובו והשיבו ואל יהיה לכם מכשול עון כי ידוע שהשב מיראה אינו מבקש כ"א להציל את עצמו ואינו מבקש להשיב אחרים אבל השב מאהבה משיב גם אחרים כי האוהב את המלך רוצה שהכל יאהבוהו לכך נאמר שובו והשיבו ואז לא יהיה לכם למכשול עון אלא תהיו מנוקים מכל וכל ולא ישאר רושם המכשול. נראה מזה שהשב מיראה גרוע מן השב מאהבה. אבל השב אחר ההכרח שכבר באו יסוריו עליו הוא גרוע יותר כי בסור המכריח ישוב לסורו כמ"ש בפרעה וירא כי היתה הרוחה והכבד את לבו וכמ"ש עד מתי מאנת לענות מפני ר"ל לא מחמת יסורין כי אם מפני שההכנעה שבאה ע"י היסורין אינה כלום כי אחר שיעברו היסורין אתה חוזר לסורך כך כל תשובה הנעשית מתוך הכרח היסורין אינה כלום כי כעבור סופה וסערה אז ישוב לקדמותו כמו שנאמר הכל היום יחרוש החורש וכל המשל ההוא נאמר על זה הענין. וז"ש ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה הנה בשני תיבות אלו ביום ההוא חתם כל הענין כי מיעט בהם הן הימים הקודמים הן הימים המאוחרים. כי קודם שמצאוהו רעות רבות וצרות פשיטא שלא היה נותן אל לבו לשוב אל ה'. אלא אפילו אחר שמצאוהו הרעות ההם מ"מ אינו מתודה כ"א ביום ההוא שהצרות צרורות על שכמו אבל לא ביום המחרת כי תיכף למחרתו כעבור סופה וסערת ה' חמה אז תיכף יחזור לסורו. לפיכך ואנכי הסתר אסתיר פני גם ביום ההוא אפילו ביום שמתודה אסתיר פני ויותר מהמה ממה שהסתרתי פני לשעבר כ"א כפלים פי שנים הסתר אסתיר פני כי ראה הצרות צרורות באמתחתו ואעפ"כ אין לבו שלם עם ה' כי יודע ה' שהיום יאמר בהכנעה כנוגב דעת עליונה ולמחר יחזור לסורו. וז"ש שמואל זה המלוה לעני בשעת דחקו ובשעת דחקו אינו קאי על דחק שיש לעני אלא על דוחקו של המלוה כי זהו המלוה שאינו מלוה לעני כלום כי אם בשעת דחקו של הנותן שהצרות דוחקים אותו ליתן צדקה מממונו וכאשר יעבור הדוחק ההוא אז לבו אזק ואמיץ כבראשונה. ונקט מצוה אחת דהיינו הצדקה שבנוהג שבעולם שנודרים בעת צרתם ואחר הצרה מתחרטין ואינן נותנים והוא הדין לשאר מצות שאינן נעשין כ"א בשעת שההכרח מורכב על כתפו. ועל צד הרמז ירמוז לכל מצות התורה שהם כמו הלואה וצדקה אל הילד מסכן דהיינו היצר טוב כמו שאמר הלל שהלך לגמול חסד להאי אכסנאי כו'. והיינו דאמרי אינשי זוזי לעללא לא שכיחי לתליתא שכיחא. לעללא היינו זמן הזול בזמן שהזול בעולם וזהו ממש שעת השלוה כי בזמן הזול שלוה בעולם כי הא בהא תליא כמ"ש השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך. ובאותו זמן שהעללא דהיינו התבואה שכיחא בעולם באותו זמן לא שכיחא כלל שיתן מן ממונו לצדקה וישמן ישורון ויבעט. אבל לתליתא שכיחא הן לפרש"י שפירש תליתא לשון הפסד ואיבוד הן לפי' ר"ת שפי' לתליתא אימת המושל המפחידו בין כך ובין כך הוא מדבר בזמן שהצרות מצויות בעולם דהיינו הפסד ואיבוד או אימת מושלי האומות המושלים בישראל הכל מדבר בזמן ההכרח ואין זה תשובה שלמה. גם ירמוז אל הנדחק בבית דין שלמטה על הצדקה שכופין אותו בב"ד על הצדקה כל אלו התשובות אינן שלימות כי אין מציאתם כי אם בזמן שההכרח מצוי ובסור המכריח ישוב לסורו. לכך נאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת במלת ועתה חתם כל הענין לומר עתה ותיכף ומיד בעוד שאתם בשלותכם עד אשר לא יבואו ימי הרעה כתבו לכם את השירה הזאת שתהיה חקוקה על לבבכם למען תשובו אל ה' תשובה שלימה לא על צד ההכרח. ובחיבורי הקטן אורח לחיים פירשנו כל פרשה זו בדרך אחר שפני הנזכרים כאן הן פנים של זעם כמו ונתתי פני באיש ההוא ואמר שאחר הוידוי השלם הזה יסתיר ה' פני זעמו ע"כ כפל ההסתר כי מדה טובה כפולה. על כל הרעה וגו' רבותא נקט אע"פ שעשה רעה אחת הכוללת כל הרעות כי המודה בע"ג ככופר בכל התורה לכך נאמר כל הרעה אף על כל הרעה הגדולה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים מ"מ הסתר אסתיר פנים של כעס ממנו והכל שרי ומחול אחר הוידוי השלם ובאמרו ואמר ביום ההוא וגו' באנו שם שהפסוק זה כולל כל יסודי התשובה לשכנו תדרשו ושם תמצאו כל הענין מבואר:

הפטרת וילך בהושע סימן י"ד

כשקורין וילך בשבת שבין ראש השנה ליה"כ אז מפטירין שובה ישראל בהושע סימן י"ד פ"ב עד לסוף ואח"כ מדלגין לנביא מיכה סימן ז' פ' י"ח עד פ' כ' ואח"כ בנביא יואל סי' ב' פ' י"ח עד פ' כ"ז. אבל כשנצבים וילך מחוברין מפטירין לנצבים וילך שוש אשיש הפטרת נצבים ובפרשת האזינו מפטירין שובה עם הפסוקים הנ"ל:

שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃ קְחוּ
עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא
עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃ אַשּׁוּר ׀ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ
עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ
אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃ אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב
אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו
כַּלְּבָנוֹן׃ יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃
יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ כְּיֵין לְבָנוֹן׃
אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי כִּבְרוֹשׁ
רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃ מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי
יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃
מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֺן וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ לֹא־

פירוש המלות

א שובה. כל תשא עון. כמו כל עון תשא: משובתם. מרידתם: ויך. יתפשט: ואשורנו. אראה בעניו:

הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ חֶסֶד הוּא׃ יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ יִכְבֹּשׁ עֲוֺנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל־חַטֹּאתָם׃ תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

וַיהוָה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי חֵילוֹ כִּי רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ כִּי עָצוּם עֹשֵׂה דְבָרוֹ כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָה וְנוֹרָא מְאֹד וּמִי יְכִילֶנּוּ׃ וְגַם־עַתָּה נְאֻם יְהוָה שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד׃ וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחָם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ בֵּין הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ וַיְקַנֵּא יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃ וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ וְאֶת־הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃ אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי דָשְׁאוּ נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ תְּאֵנָה וָגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם׃ וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בָּרִאשׁוֹן׃ וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר וְהֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃ וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי בָּכֶם׃ וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃ וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃

פירוש המלות

תקעו. לעורר הלבבות לתשובה: עצרה. קבוץ: ויונקי שדים. שיתענו גם הקטנים: חתן. אפילו חתן: לארצו. בעבור ארצו: הצפוני. הארבה: באשו. סרחו: צחנתו. סרחו: אדמה. ארץ ישראל: המורה. את נביאכם: מורה. מטר: והשיקו. כמו והציפו:

פרשת האזינו

רש"י

(א) **האזינו** השמים: שאני מתרה בהם בישראל ותהיו עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים וכן ותשמע הארץ. ולמה העיד בהם שמים וארץ אמר משה אני ב"ו למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהן קיימים לעולם. ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה (דברים יא) ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה על ידי האומות: (ב) יערף כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהוא חיים לעולם (ספרי) כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר: יערף. לשון יטיף וכן (תהלים סה) ירעפו דשן (לקמן לג) יערפו טל: תזל כטל. (ספרי) שהכל שמחים בו לפי שהמטר יש בו עצבים לבריות (ס"א יש עצבים בו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין: כשעירים. לשון רוח סערה כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף דברי תורה מגדלין את לומדיהן: וכרביבים. טיפי מטר ונראה לי על שם שיורה כחץ

אבן עזרא

(א) **האזינו**. כבר פירשתי בספרי כי מלת האזינו מגזרת אזן כאילו אמר הטו אזן. וכבר הודעתיך שהגאון אמר כי טעם השמים המלאכים. וטעם הארץ. אנשי הארץ. או עדות הגשם היורד מן השמים והארץ תתן יבולה והנכון בעיני כי העיקר בעבור היותם עומדים לעולם וכן שמעו הרים גם אבן יהושע וגם כתוב כי היא שמעה וכבר רמזתי לך על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהים לשפלים והיא תדמה הכל על צורת היכלה ואף כי להבין גם היושבת בהיכל על כן תגביה השפלים ותשפיל הגבוהים: (ב) יערף. מגזרת יערף מזבחותם כטעם ירד: לקחי. מה שיקח אחד ממנו כטעם למוד וכן כי לקח טוב: כשעירים. הנכון בעיני שהם דקים: וכרביבים. מגזרת רב ושניהם שמות התאר והעד כי עשב חזק מדשא ויש אומרים כי שעירים מגזרת שער ואחרים אמרו מגזרת סערת ה' ואם הוא בשי"ן וכן ויסתער עליו כמו ויסתער עליו גם יתכן שאין לו אח במקרא והנה הטעם כפול

לב א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה ה'. ד' וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ ב' ותושיע אִמְרֵי־פִי׃ ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי ב' והכרים. ל' ג' חניך תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי כִּשְׂעִירִם עֲלֵי ב'. ל' וכ"ג

א אַצִּיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל וְתִשְׁמַע אַרְעָא מֵימְרֵי פוּמִי׃ ב יְבַסַּם כְּמִטְרָא אוּלְפָנִי יִתְקַבַּל כְּטַלָּא מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא

האזינו ה' מלאים במסרה רבתא : ואדברה ד' וסימן אל נא יחר לאדני ואדברה אולי . האזינו השמים . רבות עשית אתה ה' נפלאתיך . שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה . וחד אדברה גם אנכי ככם אדברה לו : לקחי ג' וסימן יערף כמטר . ותאמר זך לקחי . לי פת

תולדות אהרן יערף כמטר לקחי. תענית ז (תענית כה) : כשעירים עלי דשא בתרא כה :

בעל הטורים

בעל הטורים לעיל מיניה כתיב את השירה הזאת עד תומם וסמיך ליה האזינו. כמו שהאזנתם ושמעתם לדברי תורה כן האזינו לדברי השירה הזאת: כפי הפשט האזינו השמים פי' יושבי הערים הגדולות בצורות בשמים. ותשמע הארץ. יושבי הארץ. פירוש יושבי כפרים ועריס הקטנים: השמים ואדברה עולה תרי"ג. כלומר שהאזינו לתרי"ג מצות. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים ביו"ד שכלל משה בראש השירה: ויש בו ז' תיבות והיינו חצבה עמודיה שבעה כנגד ז' רקיעים וז' ימי המעשה: ותשמע ב' במס'. ותשמע הארץ אמרי פי. ותשמע ותושיע. שאם תשמעו אמרי פי תהיו נושעים וזהו ותשמע ותושיע: יערף ב' במסרה. יערף כמטר לקחי. יערף מזבחותם ישודד מצבותם. זכה ולמד תורה כמו מטה נעשית לו סם חיים והיינו יערף כמטר וח"א יבכם. לא זכה שלמד שלא לשמה נעשית לו סם המות והיינו יערף מזבחותם הוא לשון ורפה כמו וערפו שם את העגלה: לקחי ב' במסרה. יערף כמטר לקחי. לקחי נא לי פת להם. הכא משתעי בתורה שאין לקח אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וזה שאמרו אם אין קמח אין תורה. יערף כמטר לקחי מהו לקחי קמח אם יש קמח יש תורה. לקחי בגי' קמח: כטל ב' במסרה. תזל כטל אהיה כטל לישראל. לומר שהתורה היא כטל לישראל דווקא וכו' כמטר. כטל. כשעירים. כרביבים. ד' מדות כנגד ד' מדות בלומדים. וכן כיד כל אחד ואחד מישראל ד' פעמים כדאיתא בעירובין גבי כיצד סדר המשנה:

רמבן

לב (א) **האזינו** השמים. על דרך הפשט נלקו דברי ר"א כי הכתובים יתנו עדיהם בכל הדברים שהם קיימים ועומדים וכן שמעו הרים את ריב ה' וגם אבן יהושע כי שם כתיב כי היא שמעה. ועל דרך

ספורנו

לב (א) **האזינו** השמים: (ב) יערוף כמטר לקחי. הנה הורתי היא תערוף ותבא בשטף כמטר למבינים המוכנים לקבל מבוע מקור החכמה: תזל כטל אמרתי. והוהגה גם כן כפי הנגלה ממנה איזה ידיעה להדיוטות שעם היותה

אבן עזרא

כפול כדרך כל הנבואות לחזוק ועיקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר שלא ישובו ריקם כי אם הרוו את הארץ כי כן כתוב והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה : (ג) הבו גודל . שב אל השמים והארץ כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל כאשר פירשתיו וכן יהללוהו שמים וארץ : (ד) והחל הצור תמים פעלו . להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה . וטעם הצור . שהוא עומד תמיד כצור ואל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם ית' כי אם אל מעשיו כי הכל מעשיו וכן צור לבבי כמו משען ותוקף ועמידה . ויש אומרים מלשון צורה וכן וצורם לבלות שאול ועקרם שאין לו עצם מקבל רק הוא צור קדמון והראשון נכון בעיני : תמים פעלו . כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו לבד מפעל השם הנכבד והכל (שניס) (בס' מ"א גרס שונים) חוץ מיוצר הכל : כי כל דרכיו משפט . שלא ישתנו רק שם על משפט אחד וזו היא התחלה וכל הנבראים ישתנו מעשיהם כפי צרכיהם ומעשי השם (לכבודו) (בס' הנ"ל גרס לבדו) בגבורה כפי החכמה ואין לטעון מעמידת השמש כי סודו ברור במלת וירח בעמק אילון כאשר פירשתי במקומו : אל אמונה ואין עול . הוא לבדו יש לו גבורת אמת כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול ויתכן להיות ואין עול בדרכיו או מלת אל חוסכת עצמה ואחרת עמה : צדיק וישר הוא . בעבור שאמר שחת לו אמר כי צדקתו שחתו עם נפתל והנה הוא לבדו ישר ויוושר הישר לתקן המעוות על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה : (ה) לא בניו . אלא שאמרו שאינם בניו וכן בנים לא אמון בם והטעם שלא יודו שהוא בראש ואם יודו בפה לא יודו בלב והעד שלא יראו מהשם ולמ"ד לו משרת עצמו ואחר עמו והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל . ופתלתל מתחזק ומתגלה בעקשותו וכן נפתולי אלהים . יש אומרים כי טעם שחת לו כמו שחתו להם והטעם לנפשם ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד כי כן משפט הלשון הלא תראה זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור והנכון בעיני שהוא כן שחת לשם והטעם השחתת דרכי השם הנטועים והחקים שצוה כאילו אמר שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם והעד כי כן פירושו הבא אחריו והוא הלה' תגמלו זאת וכבר פירשתי טעם הה"א בספר מאזנים : (ו) נבל . במעשיו : ולא חכם . בלב והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה : אביך . בעבור שאמר שאינם בניו : קנך . כטעם ה' קנני

רש"י

כאן נקרא רביב כמה דאת אמר (בראשית כא) רובה קשת : דשא . ארבי"ן עטיפת הארץ מכוסה בירק : עשב . קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב : (ג) כי שם ה' אקרא . הרי כי משמש בלשון כאשר כמו (ויקרא כג) כי תבאו אל הארץ כשאקרא ואזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש (תענית טז) : (ד) הצור תמים פעלו . אע"פ שהוא חזק כשיביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו : אל אמונה . לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא ואע"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו : ואין עול . אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה : צדיק וישר הוא הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו : (ה) שחת לו וגו' . כתרגומו חבילו להון לא ליה : בניו מומם . בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם : בניו מומם. מומם של בניו הוא ולא מומו : דור עקש . עקום ומעוקל כמו (מיכה ג) ואת הישרה יעקשו . ובלשון משנה חולדה שעיניה עקומות ועקושות : ופתלתל . אנטורטליי"ש כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל . פתלתל מן התיבות הכפולות כמו ירקרק אדמדם סחרחר סגלגל : (ו) הלה' תגמלו זאת . לשון תימה וכי לפניו אתם מעליבין שיש בידו ליפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובות : עם נבל . ששכחו את העשוי להם : ולא חכם . להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע : הלוא הוא אביך קנך . שקנאך שקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה : הוא עשך . אומה באומות : ויכוננך

אונקלוס

דְנַשְׁבִין עַל דִתְאָה וְכִרְסִיסֵי
מַלְקוֹשָׁא דְעַל עִשְׂבָּא :
ג אֲרֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ אֲנָא
מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם
אֱלָהָנָא : ד תַּקִּיפָא דְשַׁלְמִין
עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל אוֹרְחָתֵיהּ
דִינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְמִן
קֳדָמוֹהִי עַוְלָא לָא נָפֵיק
מִן קֳדָם דְזַכַּאי וְקַשִּׁיט
הוּא : ה חַבִּילוּ לְהוֹן לָא
לֵיהּ בְּנַיָּא דִפְלָחוּ לְטַעֲוָתָא
דָרָא דְאַשְׁנִי עוֹבָדוֹהִי
וְאִשְׁתַּנִּיאוּ : ו הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָא עַמָּא דְקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא וְלָא
חַכִּימוּ הֲלָא הוּא אֲבוּךְ וְאַתְּ דִילֵיהּ הוּא עַבְדָךְ וְאַתְקְנָךְ :

ל' ומ"ל · כו"ל מלרע · כמ"א מלעיל · סכי אמרתי · ל'. ל' כאורי' · ל' · ל'. ז' וכי' לא ה · נו. ל' ות"ל · ל' וחסר · ס' גדולה · וכיה תי' כפ"ע · ל'. ל' וחד · כן לא חכם · י"ג מ"ל כהו' · ל'. ל'

מקרא

דֶשֶׁא וְכִרְבִיבִים עֲלֵי־עֵשֶׂב : ג כִּי
שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל
לֵאלֹהֵינוּ : ד הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ
כִּי כָל־דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה
וְאֵין עָוֶל צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא :
ה שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם דּוֹר
עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל : ו הַ לְיהוָה
תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם
הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ

לחם אנ"ך וא' ולקחי ואטעם : לו לא ז' וסימן ויאמרו לו לא נכחד . עמך ישב בקרבך . ויקרא יצחק אל יעקב . והיה פי ראשו בתוכו . והיה ביום הנחילו . שחת לו לא בניו מומם : ויעמדו

תולדות אהרן כי שם ה'. ברכות כ"א מה יומא לז עקידה ש' סג (ברכות יא מגילה עד) : הצור תמים . קמא נ ע"ב יט עקידה ש' מג : אל אמונה . תענית יא : הלה' תגמלו זאת . (מגילה עד) : הלוא הוא אביך. ברכות לה סנהדרין קב עקידה ש' מה עקרים מ"ג פ' לז :

בעל הטורים כרביבים עלי עשב כי שם ה' אקרא . מכאן שמתפללין על עצירת גשמים : ד"א עלי עשב כי שם ה' אקרא מכאן שמברכין על כל מין ומין כדאיתא בברכות : כי שם ה' אקרא הצור תמים . לומר שמברכין ברוך דיין אמת : צדיק וישר הוא שחת לו . לומר יפה דנתני : סלס' . ה' גדולה לומר וכי לה' תגמלו זאת שנתן לכם ה' חומשי תורה :

ספורנו

היותה מועפת היא טובה מאד כטל באופן שהיא כשעירים עלי דשא . שהמשכילים יביטו נפלאות ממנה : וכרביבים עלי עשב . שגם ההדיוטות יקנו בה איזה מדע להכיר בה בוראם באופן מה . א"כ אתם ישראל שקבלתם אותה : (ג) כי שם ה' אקרא . הנה קורא שם ה' הוא המתפלל כאמרו קראתי שמך ה' מבור תחתיות וכן ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם. אמר אם כן כאשר אתפלל על קבוץ גליות . באמרי כנשר יעיר קנו ועל ביאת המשיח באמרי ה' בדד ינחנו ובסוף השירה באמרי הרנינו גוים עמו אתם שידעתם גדלו במופתים שכלם מפורסמים בתורתו : הבו גודל לאלהינו . אל תיחסו אליו השתנות על מה שיסופר בשירה מהעתידות לישראל ושיהפך לכם לאויב כי ידעתם במופתי תורתו שהוא הצור בלתי משתנה לא קצרה ידו מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע וגם כן לא תיחסו אליו עול אחרי שידעתם במופתים כי תמים פעלו במציאותו עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע ובזה נודע : (ד) כי כל דרכיו משפט . דרכי טובו ומדת דינו כלם משפט בלי ספק : אל אמונה . נאמן במה שנשבע לאבות להיטיב לבנים בזכותם של אבות : ואין עול . בהביאו פורענות : צדיק . צדקות אהב ובצדקתו לא יטוש את עמו בגלות . וישר הוא . שלא לקפח שכר כל בריה . ומשלם לשונאיו אל פניו ולפיכך מאריך ומיטיב לאומות בעולם הזה : (ה) שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל . אבל דור עקש ופתלתל לא בניו בתמימות הנה מומם בעגל שחת לאל יתעלה את המכוון כאמרו כי שחת עמך כי הוא אמנם כוון לקדש את ישראל ולקדם שמו בעולמו על ידם שיהיו למאורות במין האנושי להבין ולהורות כאמרו כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים והם השחיתו כל זה בעגל : (ו) הלה' תגמלו זאת . אחר שכוון לתתכם עליונים על כל הגוים . האמנם ראוי שתגמלו לו זאת שתקלקלו מכוונתו לחלל את שם קדשו ולמנוע שלא ישיג את התכלית שכוון באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו : עם נבל . בזוי בהיותך כפוי טובה ומשלם גמול רע למיטיב על הפך הגדיב אכבד בהיטיבו למי שלא היטיב עמו מעולם : ולא חכם . לתבין אחרית

רמבן

דרך האמת הם השמים והארץ הראשונים הנזכרים בבראשית כי הם יבאו בברית עם ישראל על כן אמר שיאזינו השמים וישמעו התנאים ואיך יעשה בהם . ואמר יערף כמטר לקחי כי מה שלקח מן השמים ואמרתו על הארץ יערף על ישראל ותזל עליהם כטל כי שם ה' אקרא בשמים הבו גודל לאלהינו בארץ ועם כל ישראל ידבר וכן אבן יהושע רמז על הארץ הזאת כי משם רועה אבן ישראל וכבר פירשתיו . וכן אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה מאת ה' היתה זאת וגו' ועל כן אמר יהושע האבן הזאת תהיה בנו לעדה וכן כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים וגו' והמשכיל יבין: (ד) **הצור** תמים פעלו . רמז למדת הדין ואמר תמים פעלו כי הפועל הבא ממנו תמים ושלם לא ימוט ולא ישתנה לעולם כי כל דרכיו משפט רחמים הם ולא תבא בפועל חסרון אך במשפט כי המשפט לאל אמונה ואין עול בצור והמשפט צדיק והצור ישר : (ה) **שחת** לו לא בניו מומם . המום יקרא השחתה כמו שנאמר כי משחתם בהם מום בם וכן וזבח משחת לה' ויאמר כי מומם של ישראל שחת לצור עמו ונחלתו וקראם לא בניו כאשר יקראם בניו בעת רצון ואמר כי הם דור עקש ופתלתול כי העקשות הפך היושר כענין שנאמר ואת כל הישרה יעקשו והפתלתול הפך הצדיק ואחרי שהוא צדיק וישר והעם בהפך מזה אינם בניו אבל הם משחיתים לו . ושיעור הכתוב שחת לו מומם את לא בניו דור עקש ופתלתול והנה הטעם לו שלא בא חסרון מעלתם מפעל הצור כי הוא תמים ולא יבא בו חסרון לעולם אבל מומם הוא המשחית אותם לפני אביהם . וטעם לא בניו כמו ואמרתי ללא עמי עמי אתה וכן הם קנאוני בלא אל במי שאיננו אל וישבעו בלא אלהים או יאמר שחת לו מומם שאינם בניו כי הם דור עקש ופתלתל הפך ממנו : (ו) **עם** נבל ולא חכם . ששכחו הטוב שעשה להם . ולא חכם . להבין את הנולד שיש בידו להטיב ולהרע לשון רש"י

וַיְכֹנְנֶךָ׃ שני ז זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם
בִּינוּ שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ
וְיַגֵּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ־לָךְ׃ ל׳. ט׳ רפין
ח בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ ל׳. ל׳
בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר ט׳. ל׳ וחד ויצב גבול אלמנה
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ
יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ׃ י יִמְצָאֵהוּ ל׳
בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן ל׳. ל׳. ל׳ חסר דחכר
יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן ל׳. ג׳ ומ״ל
עֵינוֹ׃ יא כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל־ ט׳. ד׳. ח׳ ג׳ אניך

ז אִדְכַּר יוֹמִין דְּמִן עַלְמָא
אִסְתַּכַּל בִּשְׁנֵי דָר וְדָר שְׁאַל
אֲבוּךְ וִיחַוֵּי לָךְ סָבָךְ וְיֵימְרוּן
לָךְ׃ ח בְּאַחְסָנָא עִילָּאָה
עַמְמַיָּא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ בְּנֵי
אֱנָשָׁא קַיֵּים תְּחוּמֵי עַמְמַיָּא
לְמִנְיַן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט אֲרֵי
חוּלָקָא דַּייָ עַמֵּיהּ יַעֲקֹב
עֲדַב אַחְסַנְתֵּיהּ׃ י סַפֵּק
צָרְכֵיהוֹן בַּאֲרַע מַדְבְּרָא
וּבְבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דְּלֵית
מַיָּא אַשְׁרֵינוּן סְחוֹר סְחוֹר
לִשְׁכִינְתֵּיהּ אַלֵּיפִינוּן פִּתְגָּמֵי
אוֹרַיְתָא נְטָרִינוּן כְּבָבַת עֵינֵיהוֹן׃ יא כְּנִשְׁרָא דִּמְחִישׁ

על עזיהו דד"ה: בני אדם ט' וסימן במסרה רבתא: כנשר ד' רפין וסימן כנשר יעיר קנו על גחליו ירחף. כנשר חש לאכול. כנשר יטוש עלי אכל. כנשר יעוף השמים: יעיר ח' וסימן במסרה רבתא:

תולדות אהרן שאל אביך ויגדך. שבת כג סכה מו: יצב גבלת עמים. חגיגה יב: כנשר יעיר קנו. עקידה ש' עב (חגיגה טז):

רשי

ויכוננך. אחרי כן בכל מיני בסים וכן מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך שהכל בו: (ז) זכור ימות עולם. מה עשה בראשונים שהכעיסו לפניו: בינו שנות דור ודור. דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם. ד"א לא נתתם לבבכם על שעבר: בינו שנות דור ודור. להכיר להבא שיש בידו להטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא: שאל אביך. אלו הנביאים שנקראים אבות כמו שנאמר באליהו (מלכים ב ב) אבי אבי רכב ישראל: זקניך. (קידושין לב) אלו החכמים: ויאמרו לך. הראשונות: (ח) בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתן הציפן ושטפם: בהפרידו בני אדם. כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימים ולא אבדם: למספר בני ישראל. בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים שבעים לשון: (ט) כי חלק ה' עמו. למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו. ומי הוא עמו: יעקב חבל נחלתו. והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: (י) ימצאהו בארץ מדבר. אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו שנאמר (דברים לג) וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתהו ילל ישמן. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה. אף שם נמשכו אחרי האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממון כענין שנא' (ירמיה ב) לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו. שם הקיפם בעננים והקיפם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית: יבוננהו. שם בתורה ובינה: יצרנהו. מנחש שרף ועקרב ומן עמלק: כאישון עינו. הוא השחור שבעין שהאור יוצא הימנו. ואונקלוס תרגם ימצאהו יספיקהו כל צרכו במדבר כמו (במדבר יא) ומצא להם (יהושע יז) לא ימצא לנו ההר: יסובבנהו. אשרינון סחור סחור לשכינתיה אהל מועד באמצע וד' דגלים לד' רוחות: (יא) כנשר יעיר קנו. נהגם

אבן עזרא

קנני: הוא עשך. תקנך: ויכוננך. לקבל התיקון: (ז) ימות. עם ימי שתי לשונות וכן שנות עם שני: עולם. זמן שעבר: שאל אביך. בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם: ויגדך. כמו ויגד לך וכן כי ארץ הנגב נתתני בני ינאוני: זקניך. הטעם כפל כי כן דרך צחות: (ח) בהנחל עליון גוים. אמרו המפרשים על דור הפלגה שנפלגה כל הארץ כי אז גזר השם להיות ארץ שבעה גוים לישראל והיא שתספיק למספרם על כן למספר בני ישראל: יצב. יש אומרים שהוא שם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר ויש אומרים שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר כמו יעשו עגל בחורב והנכון בעיני כי שאל אביך רמז למביני' וכן זקניך והטעם כמו אשר חלק ה' אלהיך כי לכל חלק למטה חלק למעלה. וטעם למספר בני ישראל כאשר אז"ל כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק ה' עמו וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו באולתו וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש כמעשה האב עם הבן: (ט) חבל. כמו גורל כמו חבלים כי בחבל ימודו הארץ: (י) ימצאהו בארץ מדבר. פי' אביך קנך. וטעם ימצאהו. כי במדבר נכנס הכבוד עמם ועוד כי היו במדבר כאיש תועה במדבר לא עבר בו איש כי כן כתוב ובמדבר תוהו: ילל. מקום יללת חיות כתנים ובנות יענה שישום השומע מקולם: יסובבנהו. על העננים: יבוננהו. התורה: יצרנהו. מן האויבים: כאישון עינו. כבר פירשתי אישון וטעם עינו כלשון בני אדם והטעם שישמרם מכל אויב ואורב: (יא) כנשר יעיר קנו. פועל יוצא והטעם שיוליכם ממקום אל מקום: גוזליו

בעל הטורים הוא עשך ויכוננך. וסמיך ליה זכור כלומר זכור היאך עשה אותך ויכוננך כבנין מטפה סרוחה: שאל אביך ויגדך זקניך. הרי ג' דורות וסמיך ליה בהנחל. לומר כל שהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמים הרי הוא לו כנחלה שאין לו הפסק: גבלת. חסר ב' ואוי"ן לומר י"ב מזלות יצב למספר בני ישראל: יבוננהו. מלא. ואי"ו שבוי"ו בסיון ניתן להם וא"ו דברים. ואלו הן תורה. פקודים. מצות. יראה. משפט:

רמבן

רש"י ואונקלוס תרגם עמא דקבילו אוריתא עשאו מן נבל תבול שפי' בו מלאה תלאה יאמר עם שנלאו בעשיית התורה ולא יתחכמו שהיא לטוב להם כל הימים וכן אמר בעם נבל בעמא טפשא שנלאו להיות חכמים או בעלי דת. ור"א אמר נבל במעשה ולא חכם בלב ולפי דעתי העושה טובת חנם יקרא נדיב ומשלם רעה למי שהטיב עמו יקרא נבל והוא שאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב כי הוא הפכו ולכך אמר על נבל הכרמלי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו כי דוד עשה עמו טובה גדולה ושמר את כל אשר לו והוא לא רצה לשלם לו גמול ויעט במלאכיו ויבזהו וזהו טעם הכתוב בחביריו של איוב לבלתי עשות עמכם נבלה כי הייתם מלמדים זכות על מעשה השם הנכבד והנורא שהוא במשפט ואם ירוע לכם תראה נבלה יתכן שיקרא כן בעבור שהוא נופל מבני אדם כאשר יאמר כאלה נובלת עליה כמו נופלת עליה ויקראו המתה נבלה. שנפלה לארץ ומתה כמו שאמר לראות את מפלת האריה אם כן יאמר הכתוב הזאת תגמלו את השם על הטובות שעשה עמכם עם נבל שהוא משלם רעה תחת טובה ולא חכם לדעת כי לנפשם גמלו הרעה הזאת לא לאל כענין שנאמר אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח הלא שאל הוא אביך כי הולידך וגדלך והוא קנך שממך קנין כי הוציאך מאין והיית יש וכל יש יש לו קנין כענין שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וכן קונה שמים וארץ כאשר פירשתיו והוא צורך עשך ויכוננך כלשון ויכוננו ברחם אחד:

(ז) שאל אביך. רמז למבינים וכן זקניך והטעם כמו שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם וגו' כי לכל חלק במטה חלק למעלה. וטעם למספר בני

ספורנו

אחרית דבר מה יהיה המושג: הלא הוא אביך קנך. לא אב טבעי הנותן מציאות מה במקרה אבל הוא אב רצוני שנתן לך מציאות למען תהיה קנינו מוכן להשיג בך חפצו וסגלתו וזה כי הוא עשך לגוי כי לא היית גוי נחשב כלל: ויכוננך. נתן לך הכנות שתהיה מוכן בהם להיות לו לעם סגלה: (ז) זכור ימות עולם. אחר שהשלים הקדמת השירה אשר בה הודיעם שהמכוון ממנו הוא להגיד לדקת האל יתעלה שהוא אל אמונה להיטיב לישראל וברך ולא ישיבנה ואין עול במדת דינו נגדם. הואיל משה באר זה בהגדת העבר והעתיד להודיע ראשונה כמה היתה כוונת האל ית' להשיג זה התכלית בכל המין האנושי בימות עולם ובשנות דור ודור ואיך כשלא עלה זה הגדיל ה' לעשות להעלות את ישראל אל גרם המעלות כאשר יעשה באחרית הימים עם השרידים אשר יקרא. שנית שנתן להם מקום נכון לעבדו בשמחה ובטוב לבב מרב כל והמה מרו ושלמו רעה תחת טובה ומי שהחטיא כוונתו עם כל אלה אין ספק שהוא ראוי לעונש נמרץ. שלישית שבגודל עונש נפלו במכמורי רשעים והיו ראוים לכליון חרוץ לולי חלול ה' שמנע מזה. רביעית הודיע סבה אשר בגללה תהיה להם גאולה באחרית הימים. חמישית הודיע אופן הגאולה ונקמת האל ית' נגד צרי עמו והם חלקי פרשת האזינו שזכרו ז"ל ונתנו בהם סימנין. הזיו לך. אמר אם כן: זכור ימות עולם. ותבין דרכי טובו וכמה כוון להיטיב למין האנושי בכלל כשתזכור ראשונה מה שהיטיב לאדם הראשון בתחלת ימי עולם ויניחהו בגן עדן והוא קלקל ענינו: בינו שנות דור ודור. ותבין שנית כמה היטיב לדורות והם השחיתו עד המבול. וכן שלישית מן המבול עד הפלגה והם קלקלו: (ח) יצב גבלת עמים. והציב גבולות עמים בהפלגה ולא אבדם לגמרי כמו שהיו חייבים. למספר בני ישראל. בשביל בני ישראל שהיו מתי מספר והיו עתידים אז לצאת מאותם העמים והראיה על זה: (ט) כי חלק ה' עמו. כי אין לאל ית' חלק במין האנושי אלא עמו לא שאר האומות ובכן התבאר שלולא עמו שהיה עתיד אז לצאת מאותן האומות היה לו לאבדם בענין הפלגה: יעקב חבל נחלתו. שהוא ובניו עבדים לאל יתעלה: (י) ימצאהו בארץ מדבר. מצא לבבו של חלקו זה נאמן לפניו בארץ מדבר. כאמרו לכתך אחרי במדבר: יסובבנהו. להר סיני כאמרו והגבלת את העם סביב: יבוננהו. כאמרו והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם: יצרנהו. משעבוד גליות וממ"ה כאמרם ז"ל (פרק קמא דע"ג) חרות על הלוחות חירות ממלאך המות ומשעבוד גליות: כאישון עינו. כמו שנוצר את אישון עינו של אדם כשיצרו שסבב את העין בכתנות עור כדי שלא יפסד עם היותו מוכן לכך: (יא) כנשר יעיר קנו. יהי רצון

אבן עזרא

גוזליו. הם הקטנים וכן ותור וגוזל ומלת גוזל שם כלל על שם כנוי האפרוחים כמו צפור: ירחף. בנסעם מגזרת מרחפת וכן הענן עליהם בנסעם: יפרש כנפיו יקחהו. יקח כל גוזל וגוזל עד שישאהו על אברתו כי אין בו כח לעוף וזה פירושו רק פירוש על כנפי נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי והטעם שיצאו ביד רמה ובאו במהרה אל הר סיני כטעם מי אלה כעב תעופנה: (יב) בדד ינחנו. השם לבדו כטעם על פי ה׳ יחנו ויסעו ואין עם השם שותף ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון: ואין עמו אל נכר. עם ישראל והעד על זה הפירוש יקנאוהו בזרים: (יג) ירכבהו על במותי ארץ. ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב וירכיבהו לשון נחות: במותי. בוי״ו לא ישתנה מגזרת על במותימו תדרוך ואין כמוהו ואת (רשעים) (במ״א גרס עשיר) במותיו: תנובות. כמו פרי מגזרת חיל כי ינוב: שדי. תאר השם על משקל חכם והיו״ד תחת ה״א כוי״ו שלו הייתי והעד יעלוז שדי שהוא לשון יחיד: וינקהו דבש מסלע. דרך משל כמו יטפו ההרים עסים והטעם רוב הדבש והשמן כי מארץ כנען יובלו כי כן כתיב: מחלמיש צור. רפה הלמ״ד כי הוא דבק והנה הוא הפך מצור החלמיש וכן חרבות צורים עם צור חרבו: (יד) חמאת בקר. רוב הבשר: וחלב צאן. לולי הקבלה היה זה הכתוב מוזק לדבר החלב שהזכרתי במקומו או טעם חלב כרים השמן והטוב כמו כל חלב יצהר: בני בשן. שגדל בהר הבשן: חלב כליות חטה. דרך משל כי החלב על הכליות גם גרגיר החטה דומה לאחת הכליות: ודם ענב. היין והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי וזה תנובות שדי ויש

תורה ותרגום

ל׳ ומ״ל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ
ח׳ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ: יב יְהוָה בָּדָד
ב׳. ב׳ יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר: שלישי
ל׳ וחסר. ג׳ יתיר ו׳ יג יַרְכִּבֵהוּ עַל־בָּמֳותֵי אָרֶץ וַיֹּאכַל
ל׳ כ״כ. ל׳ וחסר תְּנוּבֹת שָׂדָי וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע
ל׳ ומ״ל. ל׳ וְשֶׁמֶן מֵחַלְמִישׁ צוּר: יד חֶמְאַת
ל׳ בָּקָר וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים
ד׳ מ״ל כתור׳. ב׳ מ״ל נהשון וְאֵילִים בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־
ב׳ מ״ל. ל׳ וח׳ חֵלֶב כִּלְיוֹת חִטָּה וְדַם־עֵנָב

לְקִנֵּיהּ עַל בְּנוֹהִי מְתַחוֹפַף פָּרִיס גַּדְפּוֹהִי מְקַבֵּילְהוֹן מְנַטֵּילְהוֹן עַל תְּקוֹף אֶבְרוֹהִי: יב יְיָ בִּלְחוֹדֵיהוֹן עָתִיד לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן בְּעָלְמָא דְּהוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא וְלָא יִתְקַיַּם קֳדָמוֹהִי פּוּלְחַן טַעֲוָן: יג אַשְׁרִינוּן עַל תּוּקְפֵי אַרְעָא וְאוֹכְלִינוּן בִּזַּת סַנְאֵיהוֹן וִיהַב לְהוֹן בִּזַּת שַׁלִּיטֵי קִרְוִין וְנִכְסֵי יַתְבִין כְּרַכִּין תַּקִּיפִין: יד יְהַב לְהוֹן בִּזַּת מַלְכֵיהוֹן וְשַׁלִּיטֵיהוֹן עִם עוּתַר רַבְרְבָנֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן עַמָּא דְאַרְעֲהוֹן וְאַחֲסַנְתְּהוֹן עִם בִּזַּת חֵילֵיהוֹן וּמַשְׁרְיָתְהוֹן וְדַם גִּבָּרֵיהוֹן אִתְּשַׁד כְּמַיָּא:

ינחנו ב׳ וסימן ה׳ בדד. ולפני גדולים ינחנו:

תולדות אהרן ס׳ בדד ינחנו. שם: וינקהו דבש. סוטה יא: עם חלב. כתובות קיא: ודם ענב. שם (מעשר שני כז):

רש״י

נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהם כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע אף הקב״ה (איוב לז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות שנא׳ (דברים לג) ה׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קדש (חבקוק ג) אלוה מתימן יבא זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אמר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני אף הקב״ה (שמות יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד (שמות יד) ויסע מלאך האלהים וגו׳ ויבא בין מחנה מצרים וגו׳: (יב) ה׳ בדד. ה׳ בדד ובטח נהגם במדבר: ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי הגוים להראות כחו ולהלחם עמהם. ורבותינו דרשוהו על העתיד וכן תרגם אונקלוס ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכבהו על במותי ארץ. כל המקרא כתרגומו: ירכיבהו וגומר. על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ויאכל תנובות שדי. אלו פירות ארץ ישראל שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות: וינקהו דבש מסלע. (ספרי) מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני הבא לי קציעות מן החבית הלך ומצא הדבש צף על פיה אמר לו זו של דבש היא אמר לו השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קציעות מתוכה: ושמן מחלמיש צור. (מנחות פה) אלו זיתים של גוש חלב: במותי ארץ. לשון גובה: שדי. לשון שדה: חלמיש צור. תקפו וחוזקו של סלע כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש: (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה שנא׳ (מלכים א ד) עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן: עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים שנאמר (עמוס ו) האוכלים כרים מצאן: חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה שנא׳ (מלכים א ד) ויהי לחם שלמה וגו׳: ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים (עמוס ו) השותים במזרקי יין: חמאת בקר. הוא שומן הנקלט ע״ג החלב: וחלב צאן. חלב של צאן וכשהוא דבוק נקוד חלב כמו בחלב אמו: כרים. כבשים: ואילים. כמשמעו: בני בשן. שמנים היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות וגסין ככוליא: ודם ענב. תהיה שותה טוב טעם יין חשוב: חמר. יין בלשון ארמי: חמר. אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ווינו״ש בלע״ז ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס

בעל הטורים ינחנו ב׳ במסרה. בדד ינחנו. מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו. לומר מי שנותן לדקם הקב״ה בדד ינחנו: על במותי ארץ מלא ואין כל בבם עממים: וינקהו הסר יו״ד מיו״ד דברות יונקת כל התורה:

ספורנו

רצון שכמו שחשב לעשות בסיני לולי חטאו בעגל יעשה לעתיד וקבל האל יתברך תפלתו כאמרו אסרקה להם ואקבצם כי פדיתים: על גוזליו ירחף. כאמרו הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחצן: יפרוש כנפיו יקחהו. כאמרו ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל: ישאהו על אברתו. כאמרו מי אלה כעב תעופינה: (יב) ה׳ בדד ינחנו. כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה: ואין עמו אל נכר. כאמרו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה׳ וכאמרו אלהי כל הארץ יקרא: (יג) ירכבהו על במותי ארץ. וזה יעשה מאחר שלא השיג הפלו במתן תורה הנזכר ויבקש זה שנית בתת להם הארץ בעבור ישמרו חקיו להשלימם בהרכיבם על חלק מהארץ נשא במקום ובמעלה על שאר ארצות כאמרו צבי היא לכל הארצות וזה בהכנסם לארץ עתה: ויאכל תנובות שדי. שלא טרחו בם כאמרו כרמים וזיתים אשר לא נטעתם אתם אוכלים: (יד) ודם ענב תשתה חמר. מין הענבים היה ראוי לשתיה בלתי רב מלאכה בו ובכן היו מתפרנסים שלא בצער וכל זה עשה להם האל יתברך כדי שיהיה להם פנאי לעסוק בתורה

רמב״ן

בני ישראל כי נורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד והוא סוד גדול והעד כי חלק ה׳ עמו וזאת מעלה גדולה שלא עשה כן לכל גוי על כן אמר הלה׳ תגמלו זאת עם נבל ולא חכם שנפל ממעלתו באולתו. וזה טעם אביך קנך כי קנהו לכבודו וילמדהו כאשר יפרש במעשה האב עם הבן לשון ר״א ודברי פי חכם חן. ואם כן יהיה פירוש זכור ימות עולם שיתנו לב לזכור ששת ימי בראשית הטובה שעשה להם בעת היצירה כמו שיאמר בהנחל עליון גוים וגו׳ בינו שנות דור ודור שיבינו לדעת מה שנעשה להם בדורות מעת ששרתה שכינה ביניהם כאשר יספר ימצאהו בארץ מדבר וגומר. ורש״י כתב ימצאהו בארץ מדבר אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו. ובתוהו ילל ישימון ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדבר. וזה איננו מטעם הפרשה כי הכתוב מוכיח את ישראל ומזכיר הטובות אשר עשה השם עמהם והם גמלו להם רעה תחת טובה. וטעם כאישון עינו רמז לנינור יאמר שינצור השם אותו כאשר ינור הוא עצמו את עינו או תחסר מלת איש ינרנהו כאיש אישון עינו כי מן הסתם באיש ידבר וכן רבים:

(יב) ה׳ בדד ינחנו. השם ישכון בישראל בטח בדד ואין עמו כנוי לשם או לישראל והענין כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלהים שינחנו או יעזור בהנחותו בלתי השם לבדו כי הוא חלקו ונחלתו כאשר הזכיר וכבר כתבתי זה. ובספרי ה׳ בדד ינחנו אמר להם הקב״ה כדרך שישבתם יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן האומות כלום כך אני עתיד להושיבכם יחידים לעתיד לבא ואין אחד מן האומות נהנה מכם כלום ואין עמו אל נכר שלא תהא רשות לאחד משרי אומות העולם לבוא ולשלוט בכם כענין שנאמר ואני יוצא והנה שר יון בא ושר מלכות פרס עומד לנגדי אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת וגו׳:
וינבל

רש״י

אונקלוס אשריגון על תקפי ארעא וגומר : (טו) עבית . לשון עובי : כשית . כמו כסית לשון (איוב טו) כי כסה פניו בחלבו כאדם שמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ וכן הוא אומר (שם) ויעש פימה עלי כסל : כשית . יש לשון קל בלשון כסוי כמו (משלי יב) וכוסה קלון ערום ואם כתב כשית דגוש היה נשמע כשית את אחרים כמו כי כסה פניו :
וינבל צור ישעתו . גנהו וביזהו כמו שנא׳ (יחזקאל ח) אחוריהם אל היכל ה׳ וגו׳ אין לך נבול גדול מזה : (טז) יקנאהו . הבעירו חמתו וקנאתו : בתועבות . במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנא׳ בהם תועבה : (יז) לא אלה . כתרגומו לית בהון צרוך אילו היה בהם צורך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו : חדשים מקרוב באו . (ספרי) אפי׳ האומות לא היו רגילים בהם נכרי שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי : לא שערום אבותיכם . לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם שעירים הם שדים לא עשו אבותיכם שעירים הללו : (יח) תשי . תשכח ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהטיב לכם : אל מחוללך . מוציאך מרחם לשון

תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃ טו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ׃
טז יַקְנִאֻהוּ בְּזָרִים בְּתוֹעֵבֹת יַכְעִיסֻהוּ׃
יז יִזְבְּחוּ לַשֵּׁדִים לֹא אֱלֹהַ אֱלֹהִים לֹא יְדָעוּם חֲדָשִׁים מִקָּרֹב בָּאוּ לֹא שְׂעָרוּם אֲבֹתֵיכֶם׃
יח צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ׃ רביעי
יט וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנֹתָיו׃

ל׳. כ׳ כ״ל / ל׳ ל׳ ל׳ ל׳ / ל׳ בתור׳ / ל׳. ו׳ חסר בלישנא / כ׳ חד ס״פ / כ׳ א׳ ת״ל וא׳ ת׳ סבירו דתהלות. כ׳ / ומ״ל וילכו ויעבדו. כ׳ חס׳ / ל׳ ומ״ל / ל׳. ל׳ / יו״ד זעירא / ל׳ ומס׳ ו׳. ד׳ בתורה ומבוני׳ בטעמא.

טו וַעֲתַר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט אַצְלַח תַּקִּיף קְנָא נִכְסִין וּשְׁבַק פּוּלְחַן אֱלָהָא דַּעֲבָדֵיהּ וְאַרְגֵּיז קֳדָם תַּקִּיפָא דְּפָרְקֵיהּ׃ טז אַקְנִיאוּ קֳדָמוֹהִי בְּפוּלְחַן טַעֲוָן בְּתוֹעֵבָתָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי׃ יז דַּבַּחוּ לְשֵׁדִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ דַּחֲלָן דְּלָא יְדָעוּנוּן חַדְתָּן דְּמִקְּרִיב אִתְעֲבִידוּ לָא אִתְעֲסַקוּ בְּהוֹן אֲבָהָתְכוֹן׃ יח דַּחֲלַת תַּקִּיפָא דִּבְרָאָךְ אִתְנְשֵׁיתָא שְׁבַקְתָּא פּוּלְחַן אֱלָהָא דַּעֲבָדָךְ׃ יט וּגְלֵי קֳדָם יְיָ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי

ישעתו ו׳ חסר בלישנא וסימן וינבל צור ישעתו. מי יתן מציון ישעות ישראל תניינא. ולכה לישעתה לנו. אמר לנפשי ישעתך אני. וכעב עברה ישעתי. ותהי התשעה ביום ההוא לאבל : וירא ה׳ ד׳ בתורה וסימן כי רבה רעת האדם. כי שנואה לאה. כי סר לראות. וינאץ מכעס. ונמסר גם בבראשית :

תולדות אהרן וישמן ישרון. ברכות לב : צור ילדך תשי. שם ה : וירא ה׳ וינאץ. כתובות ח זוהר ויגא :

אבן עזרא

ויש אומרים כי דבש דגש תמורים : חמר. כמו יין וכן כרם חמר ותי״ו תשתה לנכח והטעם כמדבר לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת ויש אומרים כי ענב לשון נקבה ואיננו כלום כי היה ראוי להיות התי״ו פתח עד שיבא לאחרים וי״א על לשון קהלה כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה וזה קרוב מעט : וישמן ישרון. ישראל ויתכן להיות מגזרת ישר והטעם שמן זה שהיה ישר ויש אומרים שהוא מגזרת אשורנו והראשון הוא הישר בעיני והעד שהוא לשון יחיד : ויבעט. כמו למה תבעטו לפי טעם המקום : שמנת. ולא חשבו לאמר לנפשו. עבית. כמו קטנו עבה : כשית. יש אומרים שהוא כמו כסה פניו בחלבו כי ימצא מהבנין הקל ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה אובד וזה (ס״א לא) ימצא באחד מהפעלים והנכון בעיני שאין למלה הזאת אח וטעמה כמו בעטת : ויטש. מצות אלהיו : וינבל. במחשבה ובפה והנכון שחלל השם שלא הושיעו הוא סבב על כן כתוב צור ישועתו גם זה הפסוק על פירוש הצור תמים פעלו : (טז) יקנאהו. במחשבתם כמו לא יבצר מהם : בזרים. באלהים זרים : בתועבות. הם אלילים : (יז) לשדים. כמו לשעירים אשר הם זונים על כן פירש רבי יצחק בן שאול נ״ע לא שערום אבותיכם מגזרת לשעירים למ״ד לשדים מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא לשדים וללא אלוה ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם אמים משוד הדעת : אלהים לא ידעום. ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה וזאת מלת ידעום ולא בהעתקה וזהו לא שערום אבותיכם : חדשים מקרוב באו. מימים מעטים אינם קדמונים אפי׳ אבותיכם לא ידעום : שערום. פירוש לא שערו מהם מגזרת וישתער עליו כטעם תסמר שערת בשרי וקרוב הוא מגזרת סערה ואם הוא בסמ״ך וכמוהו בני יצאוני יצאו ממני חזקתני ותוכל חזקת ממני והנה טעמו ולא פחדו מהם : (יח) צור ילדך תשי. דבר הנביא ותמה איך שכחת אשר ילדך ועבדת חדשים גם זה צור ילדך. כמו הביטו אל צור חוצבתם כאילו ממני היה כי הכל בגבורת השם כמו רוקע הארץ מאתי והתימה מתועי לב בעבור אני היום ילדתיך ושכחו זה הכתוב תשי כמו לא תנשה והנה הנעלם אחר התי״ו תחת הדגש שהיא אל״ף הבלוע והיו״ד תחת ה״א וכן אל תמחי וכאו שניהם מלעיל להפריש בין זכר לנקבה בפעלים שהאות האחרון ה״א נח והנכון בעיני כי היו״ד נוסף והוא על משפט אל תט מאמרי פי : מחוללך. כמו ילדך והנה אל שהוא גבור ותקיף כמו צור ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל כמו הרה תקריב ללדת תחיל ג״כ כן התוב ויצאן הסקד או הוא פועל עומד : (יט) בניו ובנותיו. אנשים ונשים כי גם (במ״א הם) קטרו לע״ג : ויאמר

בעל הטו׳ ים תשי יוד קטנה נתן בך עברה דכרים. ונשית אותו בעברה נ״יונות ולכך יו״ד דיגדל נא גדולה לומר לך זכור לאבותם שנזיתו כ״שר :

רמב״ן

(טו) וינבל צור ישועתו. גנהו וביזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה׳ ופניהם קדמה אין נבול גדול מזה לשון רש״י. ור״א אומר וינבל שגרם לחלל את השם שלא יוכל להושיעו. וגם זה איננו נכון בעיני כי איננו מטעם המקום שעדיין יספר את חטאיהם ולא יזכיר עונש ונקמה שיעשה בהם ויאמר אסתירה פני מהם. והנכון בעיני מה שהזכרתי למעלה כי הנבלה תשלום רעה תחת טובה יאמר שנטש אלוה שבראו בעבור זרים וינבל בפיו ובמחשבתו צור שהיה מושיעו לאמר שאין בעבודתו רק גמול רע בעבדם הזרים ישבעו לחם ובעבדם את הצור יהיו נבזים ושפלים לכל העמים כאשר אמרו שכלינו שוא עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני השם צבאות ועתה אנחנו מאשרים זדים וגו׳ וכאשר אמרו הנשים הארורות ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל וכן אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך שיאמרו עליו שהוא משלם רעה תחת טובה לעמו ועבדיו כמו שאמר אל תפר בריתך אתנו :
(טז) בתועבת יכעיסהו. הבעירו חמתו בתועבות ומעשים מכוערים כגון משכב זכור וכשפים שיש בהם תועבה לשון רש״י וכן איתא בספרי. אבל בשירה אין תוכחת אלא על ע״ג בלבד. וטעם בזרים נמשך אל אלוה עשהו יקניאוהו באלהים זרים כלשון אלהים אחרים וטעם בתועבות השדים לשרוף את בניהם באש לאלהים אחרים שכל זה מתועב לפניו כמו שנאמר כי את כל תועבת ה׳ אשר שנא עשו לאלהיהם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכתיב אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי לעשות את התועבה הזאת : יזבחו לשדים לא אלה. פירשתיו :
(יט) מכעס בניו ובנותיו. הזכיר הכתוב הבנות בכאן שלא כמנהג כאשר אמר למעלה לא בניו וכן בכל מקום יזכיר הבנים והבנות הם בכלל אבל זה מרמיזותיו כי יהיה בדור החורבן רשע הנשים ופשעיהם גדול מאד שהכעיסו כי היו נלמדות לע״ג ביותר והן שמפתות את האנשים לעבדם כאשר מפורש בדברי ירמיהו ויענו כל האנשים היודעים כי מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל הנשים העומדות קהל גדול והן שהעיזו פניהם בנביא לאמר לו עשה נעשה את כל הדבר אשר יצא מפינו לקטר למלכת השמים וכתוב עוד שם מפורש להכעיסני במעשה ידיכם לקטר למלכת השמים וכתוב עוד שם השכחתם את רעות אבותיכם ואת רעות מלכי יהודה ואת רעות נשיו ואת רעותיכם ואת רעות נשיכם וביחזקאל נאמר עוד תראה תועבות גדולות אשר המה עושים ויבא אותי אל פתח בית ה׳ והנה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז : ויאמר

ספורנו

בתורה ובמצות : (טו) וישמן ישרון ויבעט. והנה גם בעלי העיון שבהם הנקראים ישרון מן אשורנו ולא קרוב עמו כמו הבהמות הבועטות לבני אדם שנותנים להם מזון : שמנת עבית כשית. הנה אתה ישורון קהל תופשי התורה ובעלי העיון פנית אל התענוגים הגשמיים ובזה עבית מהבין דקות האמת כאמרו וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא : כשית. כאמרו כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם : ויטוש אלוה עשהו. ולפיכך נטש ההמון אלוה עשהו : וינבל צור ישועתו. ביזהו כי מרעה אל רעה יצאו : (טז) בתועבת יכעיסוהו. לגרום לשכינה שתסתלק מישראל להיות כגויי הארץ : (יז) לשדים לא אלה. שאינם נצחיים כמו שאמרו ז״ל על השדים שהם מתים כבני אדם : אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו. כשהיו רואים איזה מין מן הנמצאות שלא ידעו מציאותו קודם לכן היו חושבים שיהיה לו איזה מסבב קדמון מיוחד אליו והיו עובדים אותו : (יח) צור ילדך תשי. וגם אתה ישורון המעיין בפנותך אל התענוגים הגשת הכמתך וידיעתך בגדלו : ותשכח אל מחללך. שהיטיב עמך כאמרו אנכי אנכי הוא מנחמכם ותשכח ה׳ עושך נוטה שמים כו׳ : (יט) וינאץ מכעס בניו ובנותיו. ואחר שלא השיג שלמותם מארץ בחר שליסית לגרפם בגלות וביזה ומאס בכעסו את בניו ואת בנותיו לא ריחם על הקטנים ולא על כבוד הבנות : אסתירה

(כ) ויאמר. השם אל לבו או אל המלאכים: אסתירה. כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר: אראה מה אחריתם. י"א כי אני אסתיר פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשה באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בצר להם: כי דור תהפכת. דבק עם אסתירה פני: תהפכת. שנהפכו לעבוד אלהים זולתי והם היו בני כי אני ילדתים והנה אין אמונה בהם והוא שם או תאר כי אין בהם איש אמונים כי מצאנו כי פסו אמונים כנגד חסיד גם שומר אמונים: (כא) קנאוני. קל העי"ן להקל על הלשון: בלא אל. הטעם שאין לו כח להציל: בהבליהם. ולא כדבר אמת: אקניאם. מהבנין הכבד הנוסף והוא יצא לשני פעולים: בלא עם. שלא הם עמי והנה פי' איך יכניסם שיבא עליהם לבדם צרות משונות ויותר מהכל גוי נבל שהכסיל והנבל איננו יודע ועל כן יהרוג ולא יחמול: (כב) קדחה. הקנאה או זאת שיעשו כי מצאנו זאת המלה יוצאת כמו אש קדחתם באפי ויתכן להיות קדחה כמו נקדחה כמו כל אלה חברו נחברו וכל זה כנוי לחרון האף: עד שאול תחתי' כטעם גפרית ומלח שרפה כל ארצה: ותאכל ארץ. ישראל: תלהט. מגזרת להט החרב: הרים. הרי ישראל: (כג) אספה. י"א כמו אוסיף והנכון כמו אכלה מגזרת האף תספה ואם הוא מבנין אחר והטעם שלא תשאר רעה שלא תבואם ודמה הרעות לחצים תבאנה פתאום ואין יכולת להשמר מהם: (כד) מזי רעב. כמו שרופי רעב מגזרת למזא לאתונא: ולחומי רשף. אכולי עוף כמו ובני רשף יגביהו עוף והנכון בעיני שהזכיר הארבעה השפטים הרעים והם רעב וזהו מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר: ושן בהמות אשלח בם. חיה וחרב מחוץ תשכל חרב והנה יהיה פי' רשף כמו רשפיה רשפי אש והטעם שיתחמם האויר. וקטב כמו הכרתה: מרירי. מרירות באויר כמו כמרירי יום וכן כתוב מקטב ישוד צהרים כמו הדבר ולחומי רשף כמו אכולי וכן רבים: עם חמת זוחלי עפר. לנשוך והחמה כנוי לנשיכה. וטעם עפר כמו השרפים ומלת זוחלי מיראה כי כל רואם יראם כטעם האימים כי יש תואר השם וחבירו באליהוא בן ברכאל: (כה) גם בחור. דבק עם תשכל חרב וטעם גם כמשפט

כ וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם׃ כא הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל כִּעֲסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃ כב כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים׃ כג אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃ כד מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־

בנין ובנן: כ ואמר אסלק שכינתי מנהון גלי קדמי מה יהי בסופיהון ארי דרא דאשני אינון בניא דלית בהון הימנו: כא אינון אקניאו קדמי בלא דחלא ארגיזו קדמי בטעותהון ואנא אקנינון בלא עם בעמא טפשא ארגזינון: כב ארי קידום תקיף כאשא נפק מן קדמי ברגז ושיצי עד שאול ארעיתא תסיף ארעא ועללתה ושיצי עד סיפי טוריא: כג אסיף עליהון בישן מכתשי אשיצי בהון: כד נפיחי כפן ואכילי עוף וכתישי רוחין בישין ושן חיות ברא אגרי בהון עם חמת תניניא דזחלין בעפרא: כה מברא תתכל חרבא ומתוניא חרגת מותא

אמן ז' חסר בלישנא וסימן במסר' רבתא: בהבליהם ג' וסימן הם קנאוני בלא אל. אל כל חטאת בעשא. וילך בכל דרך ירבעם בן נבט: רשף ג' וסימן ולחמי רשף. ובני רשף יגביהו עוף. ויצא רשף לרגליו: אשלח ט' וסימן נמסר בסדר בא:

תולדות אהרן כי דור תהפכת. יומא פג: בנים לא אמן. קדושין לו: בגוי נבל אכעיסם. יבמות סד: חצי אכלה. סוטה ט: מזי רעב. ברכות ה: ושן בהמות. קמא ג: עם חמת. ערובין סג סנהדרין קי: מחוץ תשכל חרב. קמא ס:

לשון (תהלים כט) יחולל אילות (שם נח) חיל כיולדה: (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם בסופם: כי דור תהפכת המה. מתהפכין רצוני לכעס: לא אמון בם. אין גדולי ניכרים בהם כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה: אמון. לשון (אסתר ב) ויהי אומן נודרטור"ה בלעז. ד"א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל: (כא) קנאוני. הבעירו חמתי: בלא אל. בדבר שאינו אלוה: בלא עם. באומה שאין לה שם שנא' (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה בעשו הוא אומר (עובדיה א) בזוי אתה מאד: בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרים וכן הוא אומר (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים: (כב) קדחה. בערה: ותיקד. בכם עד היסוד: ותאכל ארץ ויבולה. ארצכם ויבולה: ותלהט. ירושלים המיוסדת על ההרים שנא' (שם קכה) ירושלים הרים סביב לה: (כג) אספה עלימו רעות. אחביר רעה על רעה לשון (ישעיה כט) ספו שנה על שנה (דברים כט) ספות הרוה (ירמיה ז) עולותיכם ספו על זבחיכם. ד"א אספה אכלה כמו פן תספה: חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים: (כד) מזי רעב. א"ת נפיחי כפן ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולושא שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו: מזי. לשון ארמי שער מזיא דהוה מהפך במזיא: ולחומי רשף. השדים נלחמו בהם שנאמר (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי. קטב כריתה כמו (הושע יג) אהי קטבך שאול: ושן בהמות. (ספרי) מעשה היה והיו הרחלים נושכין וממיתין: חמת זוחלי עפר. ארס נחשים המהלכים בגחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ. זחילה לשון מרוצת המים על העפר וכן כל מרוצת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) מחוץ תשכל חרב. מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: ומחדרים אימה. כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה. ד"א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר (ירמיה ט) כי עלה מות בחלונינו וכן ת"א. (ספרי) ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר

בעל הטורים לא עם. בגימטריא אלו בבליים: קדחה ותיקד ותאכל ותלהט כנגד ד' גליות בבל מדי וכו': מזי רעב. הזכיר ה' דברים. ולחומי רשף. וקטב מרירי. ושן בהמות. עם חמת זוחלי עפר כנגד מה שעברו על ה' חומשי תורה וה' נאופים בהושע וה' תועבות שראה יחזקאל וכנגד ה' כמקטירים. לבעל. ולשמש. ולירח. ולמזלות. ולכל צבא השמים:

ספורנו

(כ) אסתירה פני מהם. מן הבנים והבנות: אראה מה אחריתם. רואה אני שאין בהם תקות תשובה באחרית: כי דור תהפכת המה. הפכו להם לב אחר נוטה מדרכי האל ית': בנים לא אמן בם. שלא למדו מאבותם דבר אמתי: (כא) הם קנאוני בלא אל. האבות קנאוני בלא אל בבית ראשון: כעסוני בהבליהם. בבית שני: ואני אקניאם בלא עם. בבית ראשון שהחריבוה כשדים שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה: בגוי נבל אכעיסם. שהחריב אותה אומה שאינה הוגנת שאין להם כו' (גיטין): כי אש קדחה באפי. כי ישרפתים כדי שישובו: ותיקד עד שאול תחתית. הוסיפו על הטאתם פשע באופן שהבעירו את חמתי עד שהורידם לשאול תחתית כענין האז כאמרו ובעת הצר לו ויוסף למעול מעל בה': ותלהט מוסדי הרים. השירה מהם כל ראשי העם כאמרו אסיר מירושלים ומיהודה משען ומשענה גבור ואיש מלחמה יועץ ונביא כו': (כה) ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה. ומחדרים תשכל האימה את

רמבן

(כ) ויאמר. ה' אל לבו או אל המלאכים אסתירה פני מהם כדרך לשון בני אדם וכן אעלים עיני מכם והטעם כי כאשר יבקשוני לא ימצאוני: אראה מה אחריתם. יש אומרים אני אסתיר את פני מהם בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה והנכון שהוא כמשמעו עד שאראה מה יעשו בצר להם דברי ר"א. ואין טעם ויאמר רק המחשבה והרצון לפניו לעשות כן כדרך ויאמר אלהים במעשה בראשית וכבר פירשתי וטעם פני על דרך האמת פירשתיו. והנה אסתירה פני שאסלק וטעם אראה מה אחריתם כטעם ארדה נא ואראה וכבר פירשתיו. כי דור תהפוכות המה. ולא יעמדו בפני. בנים לא אמון בם. כי אין להם אומן ומגדל והמשכיל יבין: והנה עד הנה בשירה משה ישיר בה והוא מדבר בלשון עצמו. ומן הכתוב הזה ואילך שהזכיר וירא ה' וינאץ ויאמר אסתירה פני כולם דברו השם הנכבד. הם קנאוני כעסוני וכל השירה כן:

(כא) הם קנאוני בלא אל. בדבר שאין אלוה לשון רש"י. ואם כן ירמוז לשדים הנזכרים והנכון שיאמר הם קנאוני בלא אל אמת כי אין אלוה מבלעדי ה' ומושיע אין בלתו כענין שנאמר וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת:

כעסוני בהבליהם. השדים ואני אקניאם בלא עם הכשדים שנאמר בהם הן ארץ כשדים זה העם לא היה שפירושו העם שלא היה נחשב לגוי והקב"ה גדל

רשי

שנא' (שם יא) ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת: ומחדרים אימה. על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר (יחזקאל ח) אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו: (כו) אמרתי אפאיהם. אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר ודוגמתו מצינו בעזרא (נחמיה ט) ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה להפקר וכן חברו מנחם. ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שאם כן היה לו לכתוב אאפאיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד כמו (ישעיה מה) אאזרך (איוב טז) אאמיצכם במו פי והאל"ף התיכונה אינה ראויה בו כלל. ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי החולק' תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (כז) לולי כעס אויב אגור. אם לא שכעס האויב כנוס עליהם להשחית ואם יוכל להם וישחיתם יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו צרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתם בנכרי שאין הגדולה שלו: פן יאמרו ידנו רמה וגו'. כי אותו גוי אובד עצות המה: (כט) ואין בהם תבונה. שאילו היו חכמים ישכילו זאת איכה ירדוף וגו': יבינו לאחריתם. יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל: (ל) איכה ירדוף אחד. ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מכרם ומסרם בידינו לליכר"ר בלעז

אבן עזרא

כמשפט הלשון כאשר פירשתי. והנה חבר הכל בחורים וגם בתולות וזקנים עם נערים: אפאיהם. יש אומרים שהם שלש מלות והנכון שאין לו ריע וטעמו כמו אשחיתם בעבור שיש אחריו אשביתה מאנוש זכרם והנה כולם ימותו ואילו היה כדעת המדקדקים שהטעם אפיצם בכל פאה לא ידבק הטעם ויש אומרים אחריבם באפי והנה טעמו אכריתם כמו אשביתם ויבא הטעם כפול וזה נכון לולי אל"ף אפיהם שהיה ראוי להיות אנפיהם והטעם אאנף בם והראשון נכון וטעם אמרתי כלשון בני אדם אמרתי בלבי: (כז) אגור. אפחד מגזרת ויגר מואב והמתרגם אמר מגזרת אגרה בקציר והנכון שהוא מלשון תגרה והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים: ינכרו. הפך יכירו כמו ויתנכר אליהם: פעל כל זאת. על השבטים: (כח) כי גוי אבד עצות. הנכון שזה הגוי הם צרי ישראל ומלת אבד שם התאר והיא סמוכה על כן נפתח הבי"ת וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים רק פירוש עצות שב אל אובד כמו נובלת עליה וכן ותאבדו דרך שהוא סמוך אל דרך והנה השכיל המתרגם שאמר מאבדי עצה: (כט) לו חכמו. אילו היו חכמים שישכילו כי השם פעל כל זאת לישראל בעבור עונם אז יבינו לאחריתם כי כן יעשה השם בעבור עונם: (ל) איכה ירדוף. הטעם לו הכמו ישראל שישכילו איך ירדוף אחד מהצרים אלף מישראל אין זה כי אם בעבור שעזבם צורם ויש אומרים איך היו ישראל בתחלה רודף אחד מהם אלף

עתה נחלשו: כי צורם מכרם. כמו נתנם וכן וימכר ה' את סיסרא והטעם כאילו נתנם בשכר מעשיהם והנה היא מכירה מחש: הסגירם. כטעם יסגור על

בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ
שֵׂיבָה׃ כו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם
אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ כז לוּלֵי
כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ
פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה
פָּעַל כָּל־זֹאת׃ כח כִּי־גוֹי אֹבַד
עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃
חמישי כט לוּ חָכְמוּ יַשְׂכִּילוּ זֹאת
יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם׃ ל אֵיכָה יִרְדֹּף
אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם־
לֹא כִּי־צוּרָם מְכָרָם וַיהוָה

אַף עוּלֵימֵהוֹן אַף עוּלֵימָתְהוֹן
יַנְקֵיהוֹן עִם סָבֵיהוֹן׃
כו אֲמָרִית יֵחוּל רוּגְזִי
עֲלֵיהוֹן וַאֲשֵׁיצֵינוּן אֲבַטֵּל
מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנְהוֹן׃
כז אִלּוּלָפוֹן רוּגְזָא דְּסַנְאָה
כְּנִישׁ דִּלְמָא יִתְרַבְרַב בְּעֵיל
דְּבָבָא דִּלְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא
תְּקִיפַת לָנָא וְלָא מִן קֳדָם
יְיָ הֲוַת כָּל דָּא׃ כח אֲרֵי עַם
מְאַבְּדֵי עֵצָה אִנּוּן וְלֵית
בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ׃ כט אִלּוּ
חַכִּימוּ אִסְתַּכַּלוּ בְּדָא
סְבַרוּ מָה יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן׃
ל אֵיכְדֵין יִרְדֹּף חַד לְאַלְפָא
וּתְרֵין יַעֲרְקוּן לְרִבּוּתָא אֱלָהֵין אֲרֵי תַקִּיפֵיהוֹן מְסָרִינוּן

כו"ל מ"ל · ל' ומ"ל · ל' ומ"ל · ב' בב' לישני דברי אגור. ל' · ל' ומ"ל · כו"ל ח' כמיו. · ל' וחד לא ה' שלחני. · ל' וחסר · מ"ל (עיין מבין חידות) · כ"ב בליסנא · י"ו · ד' · ג' ומלאים כ"ב בתורה

רמה ג' בטעמא מלעיל וסימן פן יאמרו ידנו רמה. רמה קרני בה'. רמה ידך בל יחזיון: איכה י"ז וסימן נמכר בריש מגילת איכה: צורם ג' ומלאים וסימן כי לא כצורנו צורם. אם לא כי צורם מכרם. ויזכרו כי אלהים צורם. וא' וצורם לבלות שאול:

תולדות אהרן לו חכמו. ווסר אחרי מות: איכה ירדף. מ"ק טז:

בעל הטורים אשביתה מאנוש זכרם. ס"ת למפרע לולי משה כהורו עמד בפרץ: ואין בהם תבונה. ס"ת סמן שלא היה בהם תבונה שנהנו מסעודת אחשורוש:

רמבן

גדל אותם לרדות בהם את עולמו כמו שאמר מפץ אתה לי כלי מלחמה בגוי נבל אכעיסם עשו שהוא נבל ולא זכר ברית אחים וירמוז לשני הגליות:

(כו) **אפאיהם**. אמרו המדקדקים אפזרם בכל פאה ואם כן יהיה טעם אמרתי שהיה הרצון לפני ובמדת הדין שיהיו ככה לעולם מפוזרים בכל פאה ושיהיה זכרם מאנוש נשבת לעד לולי כעס אויב אגור. ועל דעתי היא מלה מורכבת כאשר הזכירו בספרי אבל טעמה שאשיתם במקום פאה וכענין שיאמרו עליהם גם איהם לומר שלא ישאר להם שם ושאר בגוים ולא יודע מקומם איה. והנה ירמוז לגלות עשרת השבטים שגלו לנהר גוזן הוא שהחכמים קורין סמבטיון כי נקרא גוזן מלשון ויגז שלוים אתה גוזי כי העומדים אחריו מוסרים מבני אדם וקורין אותו סמבטיון מפני שביתתו בשבת כי יום השבת בלשון ההוא סבט כאשר הוא בערבי ונהוג בלשונם להוסיף בתארים יון אזוביון חוריון מוליון וכן הרבה:

אשביתה מאנוש זכרם. אנחנו יהודה ובנימין שאין לנו זכר בעמים ולא נחשב לעם ואומה כלל והנה יאמר הכתוב כי היה במדת הדין כהיותנו כן בגלות לעולם לולי כעם אויב ויורה זה כי בגלותנו עתה תמה זכות אבות ואין לנו הגלה מיד העמים רק בעבור שמו כענין שאמר ביחזקאל וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם שם ונקדשתי בכם לעיני הגוים וידעתם כי אני ה' בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל וכן נאמר עוד ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים וגו' ולכך הזכיר משה בתפלתו ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר וגו' והשם יתברך הודה לו בזה ויאמר ה' סלחתי כדברך. והטעם בטענה הזאת איננו כרוצה להראות כחו בין שונאיו כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותהו נחשבו לו אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו ושם הרשות בידו להרע או להטיב וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם לא נשאר רק העם הזה לשמו ופרסם בהם האותות והמופתים כי הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים והנה אם ישוב ויאבד זכרם ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם ואם אדם יזכיר כן יחשבו כי היה כח מכחות המזלות והכוכבים וחלף ועבר והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטלה לגמרי שלא ישאר בהם יודע את בוראו רק מכעים לפניו ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים וזה טעם כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם שיזכיר ה' ברחמים כי הם עמו מאז ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד וכענין שנאמר ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו וכבר רמזתי בבריאת האדם סוד נשגב ונעלם צריך ממנו שיהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלהים כענין שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו':

(כח) **כי** גוי אבד עצות המה. וכל הפרשה על האויב הנזכר כדברי רבי נחמיה וטעם כי לא כצורנו צורם גם כן דברי האויב יאמר הכתוב שהיה להם לחשוב ולהשכיל זאת הנעשה בישראל כי הוא פעל השם על עונם ויבינו מזה לאחרית נפשם כי כן יעשה בסוף לכל הגוים כי הם מורדים בשם יותר מישראל ישכילו

ספורנו

את הבחורים והבתולות: (כו) אמרתי אפאיהם. אשאיר איזו פאה מהם והמותר אכלם כמו שאעשה באחרית הימים אחרי שלא השגתי שלמותם לא במתן תורה ולא בארץ ישראל ולא בגלות כאמרו כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא: (כז) לולי כעס אויב אגור. שממוך כעס שיכעסו האויבים על אותם השרידים יש לחוש: פן ינכרו צרימו. פן ימשכו את לב השרידים להיות כמותם: פן יאמרו. לאותם השרידים: ידנו רמה. להכחיד את ישראל מגוי ונשארתם מתי מספר: ולא ה' פעל כל זאת. שתחשבו להמלט על ידו. אבל בהיות ישראל רבים ונפוצים באומות רבות לא יעלה על לב כלם להבדל בזה כאמרם מאי דכתיב צדקות פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרם בין האומות: (כח) כי גוי אבד עצות המה. ע"ג: (כט) לו חכמו ישכילו זאת. איך נפלו ישראל בידם נגד הטבע בעונם: יבינו לאחריתם. ובזה היו מבינים הע"ג מה יהיה באחריתם ברוב פשעיהם: (ל) איכה ירדוף אחד אלף. היה להם להבין שאין זה בטבע שאחד ירדוף אלף: אם לא כי צורם מכרם. הוא נלחם בם והסיר תקפם ובכן נפתה גבורתם והיו לנשים

אבן עזרא

על איש או כמו ולנו הסגירו: (לא) כי לא כצורנו צורם. דברי משה פירוש כי גוי אובד עצות והטעם כי צורנו מכרנו ואין להם צור כצורנו ולא הם טובים ממנו וכן הוא אומר ולא אויבינו פלילים כמו ולא למדתי חכמה וגומר וי"א שהוא כן ואויבינו יודו כן לכן איננו דבק עם מגפן סדום: ומשדמות. כפול וכן אשכלות מרורות: (לג) חמת. והנה היין כסם חמת התנינים בחמה: וראש פתנים. כמו על חור פתן ואם הוא באל"ף הוא כחבריו בוי"ו: אכזר. תקיף והאל"ף נוסף כאל"ף אצבע ואזרוע: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. דברי השם יש אומרים על הגזרות והקרוב אלי שהוא ייגס שהוא ראש פתנים הוא שמור עד שישתוהו ומלת כמס מטעם המקום ידועה כי אין לה משפחה: חתום באוצרותי. שלא תגע בו יד רק הוא שמור להם להנקם מהם: (לה) לי נקם ושלם. שם כמו הלא את הקטר והטעם לי הנקם ולי השלם לשלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם. והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד וטעם לעת כמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול: כי קרוב. ואל יחשבו כי הנקמה תהיה בזרעם: וחש עתדת למו. וחש כל אחד מהם מהעתידות כמו בנות צעדה או חש יום עתידות והראשון נכון ומלת חש מהשניים וטעם עתידות הרעות העתידות לבא עליהם: (לו) כי ידין ה' עמו. יקח דין עמו מהם כמו שפטני אלהים וריבה ריבי: יתנחם. פירשתיו: אזלת יד. אזלת יד ישראל והטעם הכח והתי"ו תחת ה"א כי גם שתיהן סימני הנקבה וכן ושבת לנשיא: ואפס עצור ועזוב. כאשר יהיו הנשבים

רשי

בלעז: (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יוכלו אלהיהם כלום כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם: כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים. אויבינו היו שופטים אותנו שהרי צורנו מכרנו להם (ס"א הרי שצורנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם ואשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשי סדום ועמורה: שדמות. שדה תבואה כמו (חבקוק ג) ושדמות לא עשה אוכל (מלכים ב כג) בשדמות קדרון: ענבי רוש. עשב מר: אשכלות מררת למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמררותהון: (לג) חמת תנינם יינם. כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון הנה כמרירת נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים: כוסם שהוא אכזר לנשוך אויב אכזרי יבא ויפרע מהם: (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם הנקם ישלם להם גמולם. ויש מפרשים ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת (ירמיה ה') והדבר אין בהם כמו והדבור ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהן סמוכים עליו: כי קרוב יום אידם. משארצה להביא עליהם יום אידם קרוב ומזומן לפני להביא על ידי שלוחים הרבה: וחש עתידות למו. ומהר יבואו העתידות להם: וחש. כמו (ישעיה ה) ימהר יחישה.

עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבואו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה (דברים ל) והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה וגומר ושב ה' אלהיך את שבותך וגומר: (לו) כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותו ביסורין הללו האמורות עליהם כמו (איוב לו) כי בם ידין עמים (ייסר עמים) כי זה אינו משמש בלשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון תחלת דבור כמו כי תבואו אל הארץ כשיבואו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. כשיראה כי יד האויב הולכת וחוזקת עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע על ידי עוצר

דברים לב

הִסְגִּירָם׃ לא כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם
וְאֹיְבֵינוּ פְּלִילִים׃ לב כִּי־מִגֶּפֶן
סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה
עֲנָבֵמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת
לָמוֹ׃ לג חֲמַת תַּנִּינִם יֵינָם וְרֹאשׁ
פְּתָנִים אַכְזָר׃ לד הֲלֹא־הוּא כָּמֻס
עִמָּדִי חָתוּם בְּאוֹצְרֹתָי׃ לה לִי
נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת תָּמוּט רַגְלָם כִּי
קָרוֹב יוֹם אֵידָם וְחָשׁ עֲתִדֹת לָמוֹ׃
לו כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו
יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד

אונקלוס

וַיְיָ אַשְׁלֵימִנּוּן׃ לא אֲרֵי לָא
כְתוּקְפָנָא תּוּקְפֵיהוֹן וּבַעֲלֵי
דְבָבָנָא הֲווֹ דַיָּנָנָא׃ לב אֲרֵי
כְּפוּרְעֲנוּת עַמָּא דִסְדוֹם
פּוּרְעֲנוּתְהוֹן וְלָקוּתְהוֹן כְּעַם
עֲמוֹרָה מַחֲתְהוֹן בִּישִׁין
כְּרֵישֵׁי חִוְיָן וְתוּשְׁלְמַת
עוֹבָדֵיהוֹן כִּמְרָרוּתְהוֹן׃
לג הָא כִּמְרַת תַּנִּינַיָּא כַּס
פּוּרְעֲנוּתְהוֹן וּכְרֵישֵׁי פִּתְנֵי
חִיוִין אַכְזְרָאִין׃ לד הֲלָא כָּל
עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמַי גְּנִיזִין
לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי׃
לה קֳדָמַי פּוּרְעֲנוּתָא וַאֲנָא
אֲשַׁלֵּם בְּעִדָּן דִּיגְלוֹן
מֵאַרְעֲהוֹן אֲרֵי קָרִיב יוֹם תַּבְרְהוֹן וּמַבַּע דַּעֲתִיד לְהוֹן׃ לו אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא
דְעַמֵּיהּ וּפוּרְעֲנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִדָּן דְּתִתְקַף

באצרתי ג׳ חסר וסימן הלא הוא כמס. כל אשר באצרתי ראו דמלכים. וחבירו דישעיה: אי ה׳ וסימן נמסר בסדר בראשית:

תולדות אהרן מנכמו. ברכות נו: הלא הוא. עקידס ש׳ ס: כי קרוב יום אידם. ע"ג ב (ערובין כב): כי ידין. סנהדרין לו:

בעל הטורים כנינס. הסי יו"ד לפי שפכיו על פברט דברים שגלא בלמד לעבוס ועברו על פברס כדברות: אזלת ידן. בגימ׳ זו גלות: כי יראה כי אזלת יד. בגימ׳ אין בם תורה:

ספורנו

נבים: (לא) כי לא כצורנו צורם. וזה קרה בלי ספק מפני שאין צורם כמו צורנו כי אמנם כל אומה מגלחת כל ימי ממשלת השר שלה או מזלה ולא יהיה השר לעולם להפך לאויב לעמו אבל יפלו בסור ממשלת השר ובמשול שר אומה אחרת כפי הסדר שנתן בהם האל יתברך ולפיכך לא יאבדו באופן בלתי טבעי עד שאחד ירדוף אלף: ואויבינו. אף על פי שהבבלים שהם אויבי ה' ואויבי עמו כמו שהעיד באמרו לולי כעס אויב אגור ובאמרו מראש פרעות אויב: פלילים. הם בעלי מחשבות שכליות במדינות כאמרו והאבדתי חכמים מאדום מכלל דאיכא: (לב) כי מגפן סדם גפנם. והטעם שאין בהם תבונה בזה הענין הוא מפני שהם מתגאים ברוב שלותם ונותנים כל מחשבתם להשיג תענוגי גופם בלבד כמו שהיו עושים אנשי סדום ולהשיג זה היו מואסים כל מיני גמילות חסדים כמו שהעיד הנביא באמרו הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: ענבמו ענבי רוש. ומזה הגפן ימצאו אנלם ענבי רוש שהם מעשים רעים ומזיקים לבריות וזה בהשתדלם לשום עיניהם ולבם על בצעם ועל דם הנקי לשפוך כדי להשתרר ולהתגאות: אשכלת מררת למו. ובזה יקנו דעות רעות וכוזבות לדבר על ה' תועה ויאמרו לא יראה יה: (לג) חמת תנינים יינם. והנה באותם אשכולות נמצא יין שהוא חמת תנינים משומר בענביו והוא פורענות ראוי להם כמדת הדין ונשמר עד שיוציאהו האל יתברך מאותם הענבים להשקותם כאמרו פורה דרכתי לבדי: (לד) הלא הוא כמס עמדי. כאמרו כי יום נקם בלבי. חתום באוצרותי. כאמרו כי חתומים וחתומים הדברים: (לה) לי נקם. עלי מוטל להשיב נקם לצרי: ושלם. וגם כן תשלום מדה כנגד מדה: לעת תמוט רגלם. כשתתמלא סאתם ונפלו ונשברו: כי קרוב יום אידם וחש עתדת למו כי ידין ה' עמו. כי אמנם יהיה קרוב יום אידם האמור כאשר ידין ה' עמו כאמרו וברותי מכם המורדים והפושעים כי אז יאבדו מהרה האויבים: (לו) ועל עבדיו יתנחם. יתנחם על הרעה הראויה לעמו וירחם עליהם בשביל עבדיו שבתוכם כאמרו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל: כי יראה כי אזלת יד. והטעם שיתנחם אז על הרעה הראויה לעמו ושזה יעשה בשביל עבדיו ולא כן עשה כל

רמבן

ישכילו ויאמרו איכה ירדוף אחד אלף מישראל אם לא כי צורם מכרם כי צורם הוא תקיף ובעל היכולת לעזור ולהשכיל יותר מצורנו ואויבינו היו פלילים בנו מתחלה לעשות בנו שפטים כרצונם ועתה למה בורחים מפנינו אלף מפני גערת איש אחד לולי צורם התקיף שמכרם והביא מורך בלבבם ונפלו ורודף אין. פלילים. מלשון אשר פללת לאחותך ויעמוד פנחס ויפלל:

(לב) כי מגפן סדם גפנם. יאמר כי העובדי גלולים אובד עצות המה ולא ישכילו ולא יבינו ולא יחשבו רק רע כל היום כי משרש רע היו ולא יעשו רק פרי רע ומר האוכל ממנו ימות. והענין כי ישראל מודים ומתודים ועושים תשובה בעת צרתם לאמר למה מצאתנו כל זאת אבל העובדי גלולים אובד עצות אין לו עצה ולא תבונה רק הולך אחר עו"ג שלו וכופר בשם הנכבד לעולם כי כן ירש מאבותיו והנה הוא משרש פורה ראש ולענה ואין בהם תועלת לעולם, אבל ישראל ששרשם טוב אם יכרת ועוד יחליף ויעשה פרי טוב:

(לד) הלא הוא כמס עמדי. ראש הפתן האכזרי שלהם שמתי באוצרותי להאכילם מפרי מעשיהם. כי לי נקם ושלם לנקום נקמת ישראל מידם ולי שלם לשלם להם כפעלם שבחטאו כי בעת תמוט רגלם כשתתמלא סאתם כענין כי לא שלם עון האמורי עד הנה. ור"א אמר שטעמו וגם רשע ליום רעה והוא סוד גדול: ואמר

רשי

עוזר ומושל שיעצור בהם : עזוב . על ידי עוזב . עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לעז מיינטיי"ט . עצור . הוא הנושע במעצור המושל : עזוב . מחוזק כמו (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים עד החומה (ירמיה מט) איך לא עוזבה עיר תהלה : (לז) ואמר . הקב"ה עליהם אי אלהימו ע"ג שעבדו :

צור חסיו בו . הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בטוחין בו להגן עליהם מן הרעה : (לח) אשר חלב זבחימו . היו אותן אלוהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותין יין נסיכם : יהי עליכם סתרה . אותו הצור יהיה לכם מחסה ומסתור : (לט) ראו עתה . הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם אין מוחה בידי : אני אני הוא . אני להשפיל ואני להרים : ואין אלהים עמדי . עומד כנגדי למחות : עמדי . דוגמתי וכמוני : ואין מידי מציל . הפושעים בי . (מ) כי אשא אל שמים ידי . כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה : ואמרתי חי אנכי . לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי : (מא) אם שנותי ברק חרבי . אם אשנן את להב חרבי כמו (יחזקאל כא) למען היה לה ברק פלנדו"ר : ותאחז במשפט ידי . להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה . דבר אחר ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם : אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו באגדה מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת בשר ודם מדת הקב"ה מדת בשר ודם זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבם כאלו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חציו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורענות הוא בלע"ז יושטיצ"א : (מב) אשכיר הצי מדם . האויב : וחרבי תאכל . בשרם : מדם חלל ושביה . זאת תהיה

מקרא

וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב׃ לז וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חָסָיוּ בוֹ׃ לח אֲשֶׁר חֵלֶב זְבָחֵימוֹ יֹאכֵלוּ יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם יָקוּמוּ וְיַעְזְרֻכֶם יְהִי עֲלֵיכֶם סִתְרָה׃ לט רְאוּ ׀ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל׃ ששי מ כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם׃ מא אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ מב אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם

(מסורה: ב'. ה' וכל אי זה אי מוזב דכו' . כו"ל מ"ל . ל' מ"ל . י' בלישנא . ל' ומ"ל . ב' מ"ל בתורה כל טעם . ל' . ל' . ג' ג' אג"ן ל' ומ"ל . ל' וחד אני אמי' י"ח חסרים ג' בתרי ליש' ל' ל' זקף קמן ל')

תרגום אונקלוס

עֲלֵיהוֹן מְחַת סַנְאָה יְהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין׃ לז וְיֵימַר אָן דַּחֲלַתְהוֹן תַּקִּיפָא דַּהֲווֹ רְחִיצִין בֵּיהּ׃ לח דִּי תְּרַב נִכְסַתְהוֹן הֲווֹ אָכְלִין שָׁתָן חֲמַר נִסְכֵּיהוֹן יְקוּמוּן כְּעַן וְיִסַעֲדוּנְכוֹן יְהוֹן עֲלֵיכוֹן לְמָגֵן׃ לט חֲזוֹ כְּעַן אֲרֵי אֲנָא אֲנָא הוּא וְלֵית אֱלָהָא בַּר מִנִּי אֲנָא מֵמִית וּמַחֵי מְחֵינָא וְאַף מְסֵינָא וְלֵית מִן יְדִי מְשֵׁזִיב׃ מ אֲרֵי אַתְקֵינִית בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִינְתִּי וַאֲמָרִית קַיָּם אֲנָא לְעָלְמִין׃ מא אִם עַל חַד תְּרֵין כְּחֵיזוּ בִרְקָא מִסּוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא תִּתְגְּלֵי חַרְבִּי וְתִתְקַף בְּדִינָא יְדִי אָתֵיב פּוּרְעֲנוּתָא לְסַנְאַי וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי אֲשַׁלֵּם׃ מב אַרְוֵי גִירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי תִּקְטֵיל בְּעַמְמַיָּא מִדַּם

יין י' בלישניהון וסימן במסרה רבתא : ואין אלהים עמדי י"ג פסוקים יאין וסימן במסרה רבתא :

תולדות אהרן ואמר אי אלהימו . גיטין נו : אשר חלב . ע"ג כט : ושתו יין נסיכם . פסחים סב זוהר שמיני : ראו עתה . עקרים מ"ד פי' יז זוהר בראשית ומשפטים : אני אמית . פסחים סח סנהדרין לא : ואין מידי מציל . שם קד :

אבן עזרא

הנשבים רבים ילקחו מהם ויעזבו מהם ועתה כמעט יאבד הכל : ואמר . האויב : צור חסיו בו . כאשר פירשתי : (לח) יאכלו . כדברי האויבים שחשבו כי העולות מאכל לשם וכן בלשון רבים כדבריהם על כן כתוב אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי : יין נסיכם . כמו ונסכו יין ויהיו שני שמות יש אומרים יין מלכם כמו נסיכי מדין כי המלך היה נותן יין העולה והראשון קרוב אלי : ויעזרכם . כמו ברכנוכם ואם תאמרו שהוא אחד יסתירכם מהצרות הבאות : (לט) אני אני. פעמים כמו אנכי אנכי או כי אני הוא ולא אשנה והוא הנכון כי אין עמי פועל אני הוא שהמתי את ישרג.ל ואני אחיה אותם והנה הם לא נגולו ואין מציל אתכם מידי גם אתם מידי עד עשותי את המשפט בכם ורבים אומרים כי מזה הכתוב נלמוד חיי העולם הבא והעד שאמר בתחלה אמית ואחר כך אחיה וכן ה' ממית ומחיה והעד ה' מוריד שאול ויעל ואחרים אמרו מפסוק וארא דמכם לנפשתיכם גם וצדקה תהיה לנו כי היא חייך בעה"ב ואורך ימיך בעולם הזה למען ייטב לך ורבינו האי ז"ל אמר כי לא הוצרך הכתוב לפרש דבר העולם הבא כי היה ידוע בהעתקה ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו ודבר העולם הבא לא יבינו אחד מני אלף כי עמוק הוא ושכר העולם הבא תלוי בדבר הנשמה והנה הוא חלף עבודת הלב ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים והנה יש כח לנצח הכרובים והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה וכן אחר כבוד תקחני והנה עם שניהם לקיחה כאשר עם דבר חנוך ואליהו ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם איך אמר יפדה נפשי והמשכיל יבין : (מ) כי אשא אל שמים ידי . שבועה בדבר קיים ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמים ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים : חי אנכי . כאשר אני חי כן אעשה זה : (מא) אם שנותי . מפעלי הכפל כמו והנותי לבני בטני מגזרת חץ שנון : ותאחז במשפט ידי . החרב משפט גבור מלחמה : אשיב נקם . טעם אשיב כאשר עשו לישראל וכן אשלם : מדם חלל . פי'

בעל הטורים

בעל הטורים אני אני הוא אני אמית ג' פעמים אני כנגד ג' גליות ואני כנגד גלות הרביעי דכתיב ואני בתוך הגולה לומר שבכל הגליות הקב"ה עמנו להצילנו : ואין מידי מציל בגימ' דין שאין ניצול מיום הדין : ואמרתי חי אנכי לעלם . לעלם כתיב חסר וי"ו לאחר שית אלפים שנה שאז יהיה נשגב לבדו ונחסר וי"ו ששה ימים נדונין הרשעים : וחרבי . אותיות חרב יו"ד וא"ו לומר לך בחרבו של הקב"ה יש לה י"ו פנים כדאיתא במדרש שו"ט :

רמבן

(לז) ואמר אי אלהימו. האויב יאמר איה אלהי ישראל כענין למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם :

(לח) אשר חלב זבחימו יאכלו . כי היו ישראל תדירים בעבודת הקרבנות והנסכים מכל גוי לאלהיו והזכיר לשון רבים יאכלו וישתו לאלהימו שהוא לשון הרבים ואגל העמים רבים הם ולכך חזר ואמר ראו עמים כולם אני אני הוא יחיד ואין אלהים עמדי לעזור לי ואין כנגדי להציל ולמחות בידו מלעשות כל רצוני להמית ולמחוץ ולהחיות ולרפא :

(מ) כי אשא אל שמים ידי . על דרך הפשט ענין שבועה בכסאו ואמר אשא כי כל נשבע נושא ידו ונוגע בחפץ אשר הוא נשבע בו . ועל דרך האמת בעבור כי בעת הגלות השליך משמים ארץ תפארת ישראל יאמר שישאנה עתה בעת רצון אל השמים העליונים והיא היד הגדולה הנלחמת לישראל וזה טעם ואמרתי חי אנכי לעולם כי אני מחיה ידי החזקה בהיותי משנן ברק חרבי סומך אותה לאחוז במשפטן של ישראל ולהשיב נקם לצרי כי אז יהיה השם שלם והכסא שלם והמשכיל יבין : והנה

ספורנו

כל ימי הגלות הוא כי אז יראה את ישראל בתכלית עוני ולחץ הגלות באופן שאינם יכולים לחיות עוד בו כמו שהיה הענין במצרים כאמרו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו : ואפס עצור ועזוב . ויראה שאין להם עוד ממון עצור בבית ולא עזוב בשדה : (לז) ואמר . האל יתברך לישראל : אי אלהימו . של ע"ג כי אז אמנם יסיר שלטון כל שרי מעלה ומטה כאמרו יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה : (לח) יקומו ויעזרכם . וכמו כן יאמר האל לישראל איה האומות ומלכיהם שיקימו ויעזרוכם מן הדין שלי כמו שהייתם חושבים להתגונן בהם בגלות : (לט) ראו עתה כי אני אני הוא . שהייתי מביא עליכם פורענות בגלות : ואין אלהים עמדי . ולא היה זה מכח שרי מעלה וצבא השמים : אני אמית ואחיה . כאמרו והעליתי אתכם מקברותיכם : מחצתי . במכת נגע וגד כאמרו והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים : ואני ארפא . כאמרו ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא : (מ) כי אשא אל שמים ידי . להשבע כענין וירם ימינו ושמאלו אל השמים . ואמרתי חי אנכי לעולם . אשבע שכמו שאני חי לעולם כענין אמרו וישבע בחי העולם : אם שנותי . אף על פי שחדדתי נגד ישראל בימי הגלות את ברק חרבי לא פי חרבי : ותאחז במשפט ידי . ואע"פ שאחר כך תאחז במשפט ידי צדם כי ידין ה' עמו מ"מ : אשיב נקם לצרי . הנקם שעשו בישראל כאמרו יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה אשיב להם אותו הנקם כאמרו ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל : ולמשנאי אשלם . תשלומי מדה כנגד מדה כאמרו כאשר עשית כן יעשה לך גמולך ישוב בראשך : (מב) אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר . כאמרו

אבן עזרא

פירוש אשביר וטעם ושביה הפלועים : (מב) מראש. פירוש תאכל בשר וטעם מראש להתיז הראש : פרעות. כמו בפרוע פרעות גם קדמונינו אמרו הנפרע : (מג) הרנינו גוים עמו. אז ישבחוהו כאשר יקום הדם דמם ויש אומרים מגזרת ותעבור הרנה והטעם הכרוז והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו : וכפר אדמתו עמו. י"א שהוא חסר וי"ו והטעם וכפר אדמתו ועמו ובדרש כי הארץ תכפר בעד עמו גם הוא נכון בטעם רק אינו מטעם המקום ועוד כי האדמה לשון נקבה והה"א הטעד הנאמן ותחתיו התי"ו והנה אינגו וכפרה ולפי דעתי שפירושו שהטעם יכפר על האדמה כי כן מצאנו אבנים שחקו מים גם נמצא כפור בלא מלת על כמו וחטאת אותו וכפרתהו והטעם כי ישראל יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישראל בעבור הדם ששופך בה כמו ולארץ לא יכופר והוא דבר בטעם המקום או פירוש וכפר כמו וטהר וכמו וכפרתהו וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות וטהרו את הארץ והנה ישראל יטהרוה: (מד) ויבא משה. להורות כי אחר שהלך אל כל שבט ושבט וגם בבואו אל אהל מועד ושם נקהלו אליו כל בני ישראל אז דבר השירה הזאת : הוא והושע בן נון. כמו אז ישיר משה ובני ישראל גם

תרגום אונקלוס

קְטִילִין וְשַׁבְיָן לְאַעֲדָאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ סָנְאָה וּבְעֵיל דְּבָבָא׃ מג שַׁבַּחוּ עַמְמַיָּא עַמֵּיהּ אֲרֵי פוּרְעֲנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע וּפוּרְעֲנוּתָא יָתֵיב לְסַנְאוֹהִי וִיכַפֵּר עַל אַרְעֵיהּ וְעַל עַמֵּיהּ׃ מד וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יָת כָּל פִּתְגָּמֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן׃ מה וְשֵׁיצֵי מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃ מו וַאֲמַר לְהוֹן שַׁווֹ לִבְּכוֹן לְכָל פִּתְגָּמַיָּא דַּאֲנָא מַסְהֵיד בְּכוֹן יוֹמָא דֵין דִּי תְּפַקְּדִינּוּן יָת בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל

ל'. ייד. ג' ומ"ל. ב' ומ"ל. לאלהים וחד. והרנינו. ב. גוי ה'. כ"ד. ל' נתורס ואיגון ג'. ל' נתורס. ל' נתור' וחכר

מקרא

חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ מג הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ׃ פ שירה שלמה

שביעי מד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ מה וַיְכַל מֹשֶׁה לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ מו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי

מראש יו"ד וסימן במסרה רבתא :

תולדות אהרן וכפר אדמתו. כתובות קיא : שימו לבבכם. עקרים מ"ד פ' מ :

רש"י

תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) ישראל ושביה ששבו מהם : מראש פרעות אויב. מפשע תחלת פרעות האויב כי כשהקב"ה נפרע מן העו"ג פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל : (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחו של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו : כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו : ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס כענין שנאמר (יואל ד) מצרים לשמה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה ואומר (עובדיה א) מחמס אחיך יעקב וגו' : וכפר אדמתו עמו. ויפיים אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב : וכפר. לשון רצוי ופיום כמו (בראשית לב) אכפרה פניו אנחיניה לרוגזיה: וכפר אדמתו. ומה היא אדמתו עמו. כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכן הוא אומר (תהלים פה) רצית ה' ארצך במה רצית ארצך שבות שבות יעקב. בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה רבי יהודה ורבי נחמיה ר"י דורש כולה כנגד ישראל ורבי נחמיה דורש את כולה כנגד העו"ג רבי יהודה דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא ה' פעל כל זאת כי גוי אבד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה ואין בהם תבונה להתבונן איכה ירדוף אחד מן העו"ג אלף מהם אם לא כי צורם מכרם כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכלית. ורבי נחמיה דורשה כלפי העו"ג כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים : (לב) כי מגפן סדום גפנם. של אומות : ומשדמות עמורה וגו'. ולא ישימו לבם לתלות הגדולה בי : ענבמו ענבי רוש. הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני : (לג) חמת תנינים יינם. מוכן להשקותם על מה שעושין להם : (לד) כמוס עמדי. אותו הכוס שנאמר (תהלים עה) כי כוס ביד ה' וגו' : (לה) לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר (ישעיה כו) תרמסנה רגל : (לו) כי ידין ה' עמו. בלשון זה משמש כי ידין בלשון דהא ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם: כי יראה כי אזלת יד וגו' : (לז) ואמר אי אלהימו. האויב יאמר אי אלהימו של ישראל כמו שאמר טיטוס הרשע כשגדר את הפרוכת כענין שנא' (מיכה ז) ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו ה' אלהיך : (לט) ראו עתה כי אני וגו'. אז יגלה הקב"ה ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה : ואין מידי מציל. שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם : (מ) כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלש למעלה וגבור למטה אימת עליון על התחתון וכל שכן שגבור למעלה וחלש מלמטה : ידי. מקום שכינתי כמו (במדבר כ) איש על ידו. והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי חי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים אדם שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותם: (מא) אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלויין כשאשנן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו' כמו שפירשתי למעלה : (מד) הוא והושע בן נון. (סוטה) שבת של דיוזגי היתה נטלה רשות מזה וניתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהיה דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש ולמה קוראהו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שניתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו (ספרי) : (מו) שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ולבו ואזניו מכוונים לדברי תורה וכן הוא אומר (יחזקאל מ) בן אדם ראה בעיניך ובאזניך

בעל הטורים

בעל הטורים נקם כרית. לנקום על כל מצוה ומצוה שנכרתו עליה י"ו בריתות ולכך י"ו פעמים תרב בפ' יורדי בור. ד' פעמים נקם בפרשה. וכנגדם אמר דוד ד' פעמים עד אנה. וד' פעמים שנה אלו נ"ב פסוקים בהאזינו ולפי שעברו עליהם לכך לא עבר איש ביסודה נ"ב שנה :

ספורנו

כאמרו כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר : מדם חלל ושביה. כאמרו ורבו חללי ה' : (מג) הרנינו גוים. אתם אלי ה' ותרבו הרנינו גוים שיכירו כלם כי ישר ה' ולא עולתה בו כאמרו ישמחו וירננו לאמים כי תשפוט עמים מישור : עמו. והרנינו עמו שיתנו תודה וקול זמרה על כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו ורננת עמו תהיה על נקמת דם עבדיו ועל נקם שישיב לצריו בשביל מה שעשו לישראל דרך נקמה : וכפר אדמתו. בהשמה מהם ממה שנעשה בה : עמו. ויכפר גם כן עמו מכל מה שעשו בגלותם מחלול ה' וזולתו במה שסבלו בגלות באופן ישיב שכינתו בתוכם כאמרו יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון : (מו) אשר אנכי מעיד בכם היום. בשירת האזינו שאני מעיד ומתרה בישראל שכמו שנתן להם האל ית' פרנסה שלא בצער כדי שיעבדוהו כן ישחיתם בהחטיאם כונתו : אשר תצום את בניכם. בסוף ימיכם הזכירו בצואתכם לבניכם כל אלה הדברים וצוו שישמרו מאד לנפשם פן ישחיתון כמו שצוה דוד לשלמה בנו : לשמור לעשות. כדי שהבנים ישמרו ויעשו : ראה

רמב"ן

והנה השירה הזאת אשר היא בנו לעד אמת ונאמן תגיד בביאור כל המוצאות אותנו. הזכירה תחלה החסד שעשה עמנו הקב"ה מאז שלקחנו לחלקו. והזכירה הטובות שעשה לנו במדבר ואשר הנחילנו ארצות הגוים הגדולים והעצומים ורוב הטובה והעושר והכבוד אשר הנחילנו בה וכי מרוב כל טובה מרדו בה' לעבוד ע"ג והזכירה הכעס אשר היה מלפניו עליהם עד שצלח בהם בארצם דבר ורעב וחיה רעה וחרב ואחרי כן פזר אותם בכל רוח ופאה ויודע כי כל זה נתקיים ויהי כן ואמרה השירה כי בסוף ישיב נקם לצריו ולמשנאיו ישלם והטעם כי הם עשו כל הרעות עמנו לשנאתו של הקב"ה כי לא ישנאו את ישראל בעבור שעשו ע"ג כהם רק שלא יעשו כמעשיהם ויעבדו את הקב"ה וישמרו את מצותיו ולא יתחתנו בהם ולא יאכלו מזבחיהם ויבוזו ע"ג שלהם ויבערו אותה ממקומותיהם וכענין שאמר כי עליך הורגנו כל היום אם כן לשנאתו של הקב"ה יעשו בנו כל הרעות האלה והם צריו ומשנאיו ועליו להנקם מהם וזה דבר ברור כי על הגאולה העתידה יבטיח כי בבנין בית שני לא הרנינו גוים עמו רק לעגו עליהם מה היהודים האמללים עושים והיו גדוליהם עובדים בהיכל מלך בבל וכולם משועבדים לו ובימים ההם לא השיב נקם לצריו ולא כפר אדמתו עמו. והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה רק היא שטר עדות שנעשה הרעות ונוכל ושהוא יתברך יעשה בנו בהוכחות חמה אבל לא ושכחת

רשי

ובאזניך שמע ושים לבך והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה לעינים ונמדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונין להבין דברי תורה שהן כהררין התלויין בשערה על אחת כמה וכמה: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם. ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר תדע לך שכן אמרו חז"ל (בראשית לו) ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וגומר לפי שאמרה איני כדאי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פילגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בג' מקומות נאמר בעצם היום הזה נאמר בנח (שם ז) בעצם היום הזה בא נח וגומר במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה. במצרים נאמר (שמות יב) בעצם היום הזה הוציא ה' לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותם לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין בהם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השלו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו':

(נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית וחמדת אותה שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה את בנו בכבודו א"ל משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו: (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם לי שלא אתקדש אמרתי לכם (במדבר כ) ודברתם אל הסלע והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כל שכן: (נב) כי מנגד. מרחוק: תראה וגומר. כי אם לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך: ושמה לא תבוא. ידעתי כי חביבה היא לך על כן אני אומר לך עלה וראה:

מקרא

הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ מז כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ מפטיר פ

מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃ מט עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה׃ נ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נב כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פפפ

נ"ב, כל"ב סימן

אונקלוס

פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא׃ מז אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דְּאַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ מח וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימָר׃ מט סַק לְטוּרָא דְעִבְרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּבְאַרְעָא דְמוֹאָב דְּעַל אַפֵּי יְרֵחוֹ וַחֲזֵי יָת אַרְעָא דִכְנַעַן דַּאֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא׃ נ וּמוּת בְּטוּרָא דְּאַתְּ סָלֵיק לְתַמָּן וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ כְּמָא דְמִית אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ׃ נא עַל דִּשְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי מַצּוּת רְקָם מַדְבְּרָא דְצִן עַל דְּלָא קַדֵּשְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נב אֲרֵי מִלְּקָבֵיל תֶּחֱזֵי יָת אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּאֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

פ פ פ

מסורה

ב' כתורה. ב' אינכם מאמינים. ג' ו' ... י' חסר לאמר וג' פסוקים ארוכים בלא אתנחתא: י"ו וכל הכרמל דכוות'. וחסר כלישנא וחד כרך אלכים ומת. ל'. כ' מ"ל. ז' כ' מלעיל וב' מלרע. כ'. נ"א מ"ל ול' מ"ל בתורה (זולת דין). ח'

רק ב' וסימן והבור רק אין בו מים. כי לא דבר רק הוא מכם. וא' ככה יהיה נעור ורק: ובדבר הזה ב' וסימן אינכם מאמינם. תאריכו ימים על האדמה: תאריכו ג' ומלאים וסימן למען תאריכו ימים. ובדבר הזה תאריכו. על מי תרחיבו פה תאריכו לשון: ויאסף ז' ה' מלעיל וסימן נמסר בסוף סדר חיי. וב' מלרע וסימן ויאסף אל המחנה. ויאסף כל איש ישראל:

תולדות אהרן כי לא דבר רק. עקידה שער ו (פאה טו כתובות לג): ובדבר הזה תאריכו ימים. ברכות כד: עלה אל הר העברים. (סוטה יז):

אבן עזרא

גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישראל יודעין אותו כי מי ידע שכנה שמו משה יהושע כי אם קריאי מועד לבדם ודרך הדרש ידוע: (מז) כי הוא חייכם. כטעם יראת ה' תוסיף ימים ועוד שתהיו בארץ טובה ולא בגלות: (מח) בעצם היום הזה. היום שאמר השירה: (נ) ומת. לתקן עצמו כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור במלת ויאסף: (נא) אשר לא קדשתם. פירשתיו: אל הארץ פירושו ושמה:

ספורנו

(מט) וראה את הארץ. לתת שם ברכתך: (נ) ומת בהר. קבל עליך המיתה לכפרה על אשר מעלתם: והאסף אל עמיך. ובזה תאסף בצרור החיים עם הכשרים כמוך:

בעל הטורים כי לא דבר רק הוא. תגין על הקו"ף לומר שאפי' על התגין של תורה תולי תילים של הלכות: רק ב' במסרה. והבור רק. כי לא דבר רק הוא. לומר כמו שהבור אינו מתמלא מתוליתה כן התורה לא יוכל אדם להתמלאות ממנה: וידבר ה' אל משה בעצם. עשרה דסמיכי בלא לאמר כנגד יו"ד דברות: כאשר מת אהרן. בגי' כן בנשיקה מת אהרן:

רמבן

ושבית זכרנו וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים בחרבו הקשה והגדולה והחזקה ויכפר על חטאתינו למען שמו אם כן השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה העתידה על כרחן של מינין וכך הזכירו בספרי גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבוא ויש בה בעולם הזה ויש בה לעולם הבא ולזה רמז הכתוב שאמר ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הזכיר כל להגיד שהיא כוללת כל העתידות למו ואם היא קטנה בדבור כי ביאר להם ענייניה הרבים. ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החוזים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית כן היה ראוי להאמין בה מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלהים מפי נביאו הנאמן בכל ביתו אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו עליו השלום:

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. פירש"י למה העיד בהם שמים וארץ שאם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם ע"כ העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם ועוד שאם יזכו וכו' לספרים דגרסי שהם קיימים לעולם ועוד וכו' א"כ הכל חד טעמא אבל לספרים דגרסי ועוד שאם יזכו אם כן הוא שני טעמים וקשה לטעם ראשון וכי השמים והארץ יש להם פה להעיד ואין לומר בוודאי אין שם אומר ודברים זולת מתוך שיתנו השמים טל ומטר והאדמה תתן יבולה כשעושין רצונו של מקום ולא יתנו כשאין עושין רצונו זה מופת שקבלו ישראל הברית א"כ מ"ש ועוד שאם יזכו כו' היינו הך של טעם הראשון. ונראה ליישב גירסא זו לפי שאמרו רז"ל יום הששי ה"א בששי לומר שכולם תלויין ועומדים עד יום ששי בסיון אם יקבלו ישראל התורה מוטב ואם לא יחזור העולם לתוהו ובוהו. ואם כן מאחר שאנו רואין כהיום שמים וארץ קיימים ולא הוחזרו לתוהו ובוהו זה מופת חותך שקבלו ישראל התורה. וז"ש על כן העיד בהם שמים וארץ. ומהו העדות שיעידו. שהם קיימים לעולם כי קיומם נותן עדות ה' נאמנה שכבר קבלו ישראל התורה דאל"כ לא היו קיימים ועומדים אלא היו חוזרים כבר לתוהו ובוהו. וטעמו של דבר שקיום שמים וארץ תלוי בתורה לפי שהעליונים ותחתונים הם שני הפכים וצריכים לאמצעי המכריע והוא האדם המורכב מן חומר וצורה והרכבה זו היא ע"י התורה כי זולת התורה האדם נמשל לבהמה ולא היה בו חלק מן העליונים לפיכך העוסק בתורה משים שלום בין פמליא של מעלה ושל מטה שלא יהיו מתנגדים זה לזה כי האמצעי מכריע ז"ש יערוף כמטר לקחי כי כל נשוק חיבור וכמו המטר היורד מן השמים עד לארץ דומה כאלו הוא מחבר שמים לארץ כי כל נשוק דומה לחיבור כך לקחי דהיינו התורה הלקוחה מן השמים לארץ הוא מקום דנשקי ארעא ורקיעא:

האזינו השמים ואדברה. כבר כתבנו למעלה בפרשת וילך שמשה אמר ליהושע כי אתה תבוא את העם זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתם ועצתם אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא בעל כרחם כו' ולא סתרי אהדדי כי משה מדבר כנגד הפחותים שקרא בשם העם הבועטים בכל דברים קשים ואין מקבלים מרות ומרדות ע"כ צריך לדבר עמהם בנחת ורכות לפי דעתם ועצתם. אבל הקב"ה מדבר כנגד הטובים שבהם כי כן משמע הלשון כי אתה תביא את בני ישראל ולא קראם בשם עם לפי שבגדולי ישראל הוא מדבר המקבלים מרות ומרדות לכך אמר כי אתה תביא בעל כרחם ועמהם מדברים כל דבור קשה ושם הוכחנו כל זה בראיות ברורות ע"ש. לכך נאמר האזינו השמים הם הגבוהים במעלה כגבוה שמים מעל הארץ ואדברה כי כל דבור קשה כמ"ש דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות כי הגבוהים במעלה מקבלים מרדות דבר קשה. אבל הפחותים שנמשלו לארץ אמר ותשמע הארץ אמרי פי כי עמהם צריך אני לדבר אמירה רכה. יערוף כמטר לקחי הם הדברים שלקחתי מפי הגבורה כי הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל בעל כרחם טול מקל כו' והם הם דברים קשים וממנו יתברך לקחתי ולמדתי לדבר קשות אבל לא עם כל אדם כי הדברים הקשים דומים מכל צד למטר היורד בגבורה אבל אין הכל שמחים בו כך דברים קשים אשר לקחתי ולמדתי מפי הגבורה לדבר בם אין הכל שמחים בהם כי אנשי המעלה לבד שמחים בהם אבל לא רוב ההמון עם ע"כ צריך המוכיח למעט בהם מפני כבודן של ישראל זעיר שם זעיר שם כמטר היורד טיף טיף לכך נאמר יערוף שהוא לשון טיפה אמנם תזל כטל אמרתי מה שאמרתי משלי ליהושע כי אתה תבוא את העם הכל לפי דעתם ועצתם כי זהו הדבר שהכל שמחים בו כטל זה שהכל שמחים בו לפיכך אין אני צריך למעט באותן הדברים ע"כ אמר תזל המורה על ריבוי נזילה. כי בזה מיושב מה שהזכיר אצל המטר יערוף ואצל הטל תזל ודרך העולם הוא בהפך שהמטר נוזל והטל מטפטף אלא להורות על הענין שהזכרנו שכל זה משל ודרך הנהגתו עם השומעים דבריו. ומ"ש לקחי היינו דיבור קשה שהזכיר הדומה כאלו לקחו בזרוע בחזקת היד ומכריחו לקבל דבריו. ומ"ש אמרתי היינו אמירה רכה כאמור: כשעירים עלי דשא. פי' רבינו שעירים כמו נעירים והוא המטר הדק דומה לטל והוא יפה עלי דשא שהוא כלל לבישת הארץ בדשאים נקרא דשא והוא רמז לכל כלל ההמון עם אשר עמהם הוא צריך לדבר בדברים רכים בלתי מורגשים כמטר דק זה שאינו פועל בחזקה. וכרביבים היינו המטר הרב והגשם היורה כרביב וכחן הוא יפה עלי עשב כי כל עשב לעצמו נקרא עשב רמז ליחידי סגולה הדור שאינן נכנסים בערבוביא עם כל ההמון עם והם חברים מקשיבים בקול דברים קשים היורים כרביב וכחן. וקרוב לפירוש זה כתב הר"י אברבנאל במרכבת המשנה שהשמים כינוי לזכרים והארץ כינוי לנקיבות כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגומר והולידה והצמיחה וכתוב במתן תורה כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים האמר להם אמירה רכה ותגיד לבני ישראל אלו הזכרים תגיד להם דברים קשים כגידין לכך נאמר האזינו השמים ואדברה דבור קשה עם הזכרים ותשמע הארץ אמרי פי אמירה רכה לנקיבות. ונראה לפרש בהפך זה כי השמים היינו גסי הרוח אשר דעתם גסה עליהם ועמהם דבר קשות אמנם הצדיקים מכניעים עצמם עד לארץ ועמהם דבר רכות ע"ד שנאמר תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה. ויש אומרים שאמר שהאזינו השמים שיעמדו וישתקו מתנועתם ואם תאמרו כל הזמן ההוא במה יתקיים העולם על זה אמר יערוף כמטר לקחי שיתקיים העולם בזכות התורה העומדת במקום מטר וטל כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. ואולי שע"ז אמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו כי כשאקרא בשם ה' לגזור איזו דבר כנגד מנהגו של עולם כמו שמש בגבעון דום וגומר וכמו יהיה של על הגיזה וחורב על הארץ וכיוצא בהם אז הבו גודל לאלהינו ותשמעו לדברי הגוזר עליכם בשם ה' כדרך שעשיתם עכשיו בגזירת האזינו השמים דהיינו בשתיקה מתנועתם. ומה שאמר האזינו לשון צווי ותשמע הארץ אינו לשון צווי אלא שמע שתשמע מעצמה נראה שכך פירושו כי מאחר שלכך העיד בהם שמים וארץ שאם לא ישמעו ישראל אזי השמים לא יתנו מטר והאדמה לא תתן יבולה על כן אמר דרך ציווי לשמים לומר שאני מצוה לכם שאם לא ישמרו ישראל התורה אז לא תתנו להם מטר אבל על הארץ אין אני צריך לצוות כי אם לא יתנו השמים מטר איך תתן האדמה יבולה בלא מטר על כן אמר ותשמע הארץ אמרי פי שוודאי תשמע מעצמה בלא גזירה שלא תתן יבולה כי זה נמשך מזה:

יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. נ"ל על דרך ששמעתי פי' על פסוק אדם ובהמה תושיע ה' על פי המדרש שאלו לנבואה חוטא מה יעשה ויתכפר השיבה הנפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה חוטא מה יעשה ויתכפר השיבה יביא קרבן ויתכפר שאלו להקדוש ברוך הוא חוטא מה יעשה ויתכפר השיב יעשה תשובה ויתכפר שנאמר טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. ואם כן מתוך דברי הנבואה אין תשועה לאדם החוטא. ומתוך תשובת התורה אין תשועה לבהמה שעל כל פנים הלך למיתה לכפרת עון האדם. אבל מתוך תשובת הקב"ה שאמר יעשה תשובה ויתכפר הנה בזה מצא תשועה לשניהם לאדם ולבהמה לכך נאמר אדם ובהמה תושיע ה'. ועל זה האופן יתבארו פסוקים הללו על פי המדרש שמסיק בילקוט האזינו השמים הסתכלו בשמים שמא שנו מדתם כו' ותשמע הארץ הסתכלו בארץ שמא שנתה מדתה כו' וענין שינוי המדה באדם הוא המשנה רצון בוראו ויצא מגדר התורה והמצוה ע"כ אמר אחר כך שאם תשנו מדתכם הנה כפי דעת הנבואה והתורה א"א להפטר מן ההריגה או לאדם או לבהמה אבל אמרת ה' צרופה לפטור אדם ובהמה מן ההריגה והחוטא ישוב אל ה' וירפא לו ז"ש יערוף כמטר לקחי ואמרו רז"ל אין עריפה אלא הריגה שנאמר וערפו שם את העגלה ולקחי כינוי לתורה ולנבואה כי התורה נקראת לקח טוב וכן הנבואה לקוחה מאתו ית' ואמר משה שלקחתי היינו מה שלקחתי אני מאת ה' התורה והנבואה שניהם יעריפו כי מתוך שניהם תצא הריגה לאחד מהם או לאדם או לבהמה והרי המה כמטר הזה שאין הכל שמחים בו כך לעולם אין כאן שמחה או לאדם או לבהמה אמנם תזל כטל אמרתי כי אמרת אלוה צרופה משמחת אדם ובהמה כטל זה שהכל שמחים בו כך אדם ובהמה תושיע ה' והכל שמחים בתשועת ה' כמ"ש בהפטרת שובה ישראל ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה וגומר ורז"ל למדו מכאן שאפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם שנאמר ארפא משובתם לשון רבים וכתיב כי שב אפי ממנו ולדברינו יאמר ארפא משובתם על האדם והבהמה כמו שאמר למעלה ונשלמה פרים שפתינו כי על ידי וידוי שפתינו נשלם חובותינו כי בזה יפטרו גם הפרים מן ההקרבה כי טעם הקרבן הוא לפי שכח הבהמי שבאדם בו הוא משותף לשאר בהמות ותיתו ארץ על כן באה הבהמה תמורת האדם ובחמלת ה' על כל ברואיו בין אדם בין בהמה הורה דרך התשובה לבת השובבה ואף על פי שלשון תשובה אינו שייך כ"א על האדם החוטא ולא על הבהמה מכל מקום כשאדם מביא קרבן וסומך ידו עליו ומתודה עליו דומה כאילו כל עונותיו נשואים באותה בהמה כמ"ש ונשא השעיר עליו את כל עונותם לכך שייך לכלול גם בהמה בתיבת משובתם ואמר אוהבם נדבה כי לא על צד החיוב אהבתים כ"א בנדבה כי כן בראתים לכתחלה בנדבה כך גם עתה אוהב אני כל מעשה ידי בנדבה כי שב אפי ממנו מן האדם ע"כ נפטרו שניהם האדם והבהמה כי אהיה כטל לישראל כטל זה שהכל שמחים בו יפרח כשושנה כי כל בעל תשובה דומה כאילו נולד באותו יום כמ"ש הסולח לכל עונכי וסמיך ליה תתחדש כנשר נעוריכי:

הצור תמים פעלו. מבואר כדרך שאמר שלמה אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים והוא כדי להסיר מלב האדם מחשבות און לדבר על ה' תועה שהאומן אשר ברא נתן בו החומר שיש לו נטיה אל התאוות המותרים ומידו היתה לו השחתה זו שכן אנו אומרים דרך התנצלות זכור כי עפר אנחנו וכן אמר איוב זכר נא כי כחומר עשיתני וגומר ואולי יבא החוטא לתלות אשמתו ביוצרו ע"ז אמר שאין הדבר כן אלא הצור אשר יצר את האדם בחכמה תמים פעלו כי אין צייר כאלהינו וכל פעולתו תמים בלא חסרון והמופת על זה כי כל דרכיו משפט ואלו היה האדם חסר מצד יצירתו אם כן לא היה בעל בחירה כי היה כמוכרח במעשיו ולא היה מן הראוי לבא במשפט על מעשיו והרי אתה מודה שכל דרכי ה' משפט וחלילה לשדי מעול כי אל אמונה לשלם לצדיקים ואין עול לשלם אפילו לרשעים וכשם שאתה מודה שבדין הוא נותן שכר טוב לעושי רצונו כך בדין הוא מעניש לרשעים לפי שצדיק וישר הוא ועשה את האדם ישר מכל צד והמה בקשו חשבונות רבים כי מצד האדם באה ההשחתה ולא מצדו ית' ז"ש שחת לו כתרגומו חבילו להון ולא ליה כי החבלה תלויה בהון מצד רוע בחירתם ולא ליה כי אין לתלות החבלה בו ית' כלל. לא בניו מומם לומר שאין הדבר כמו שחשבו לתלות מומם במה שהם בניו לאמר לך אל האומן אשר עשני בעל חומר כי מידו היתה זאת לי אלא עיקר מומם מצד עצמם מה שהם דור עקש ופתלתל ואין להם שום מום וחסרון מצד שהם בניו ית' כי הצור פעלם בתמימות בלא חסרון והמה בחרו להם דרכים מקולקלים אשר לא נוה ה'. גם לפירש"י אתי שפיר שפירש לו כלפי הקדוש ברוך הוא ור"ל שהשחתה זו ליחסה לו ית' לא ר"ל זה אינו כן אלא בניו מומם בניו היו והשחתה מומם מום שלהם. ד"א שחת לו לייחס ההשחתה לו ית' לא זה אינו. אלא בניו מומם שעיקר מומם הוא מה שקראם הקב"ה בניו וגדלם ורוממם על כן פשע בעיניהם שירחם ה' עליהם כרחם אב על בנים ולא יביט בעונות שלהם ועוד שמתוך זה גבה לבם עד להשחית ומתוך רום לבבם באו לידי חטא ובסמוך יתבאר פסוק זה עוד. ועיין בפ' בן סורר ומורה ביטול דעה זו:

שחת לו לא בניו מומם. בילקוט מסיק האזינו השמים וגו' הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שנו מדתם כו' ומה אלו שנבראו לא לשכר ולא להפסד ואינן חסים על בניהם ועל בנותיהם לא שנו מדתם אתם שיש לכם שכר והפסד ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם עאכ"ו שלא תשנו את מדתכם

מלתכם. ומי הגיד לבעל מדרש זה שהזכיר בנות או בנים בק"ו זה ולמעלה פרשת נצבים פרשתי שלמד זה ממ"ש שם העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ וכתיב בתריה למען תחיה אתה. וצריך למה הזכיר ביעוד זה זרעו יותר מבשאר כל היעודים אלא כך אמר לו אם אין אתה עושה למען חייך עשה נא למען חיי זרעך שהרי אתה חס בטבע על בן ובת. וכן בפרשה זו אחר שאמר האזינו השמים וגו' אמר שחת לו לא בניו מומם מתחלה אמר שחת לו שהחוטא ורב מרי נשחית לו לעצמו ולא זו לו אלא אפילו על חיי בניו אינו חס כאלו לא בניו המה וזהו מומם הגדול כי לפעמים חמדת שעה תלאכהו שאינו מתבונן בסוף העונש כי יבא אבל בניו מה חטאו להם כי אין לו חלק בהנאה זו אבל יש להם חלק בעונש וז"ש בסמוך וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו כי בשלמא מה שלא היה חס על עצמו אינה הכעסה גדולה כל כך לפי שישמן ישורון ויבעט שמנת עבית וגו' ר"ל הנאת שעה תלאכהו אבל בניו ובנותיו שאין להם אפילו הנאת שעה איך לא יחוס עליהם להביאם במצודת העונש ההוא וזהו הדבר המכעיס להקדוש ברוך הוא ביותר ז"ש מיד אחר שמנת עבית וגו' וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו שינאץ ה' עליו ממה שהוא מכעיס בניו ובנותיו לכך נזכרו כאן שתי השחתות אלו והגדיל ביותר ההשחתה שגורם לבניו ממה שהוא משחית נפשו כי לכך נאמר וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו וכאן שחת לו לא בניו מומם אע"פ ששחת לו לעצמו מ"מ אין מום זה שבו גדול כל כך כמו המום שהוא פוגם בבניו כי דומה לו כאלו לא בניו המה וזהו עיקר מומם. ד"א בניו מומם זה עיקר מומם שהם בניו של הש"י ולא הביטו אל צור אשר חוצבו ממנו כי הצור תמים פעלו והיה להם ללכת בדרכי אביהם שבשמים כמ"ש אחרי ה' תלכו הלך אחרי דרכיו כמו שנאמר הלוא הוא אביך קנך והיה לך לילך בדרכיו. ד"א שבניו רמז למעשיו שנקראו תולדותיו של אדם כן תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים כן מעשה הרשעים כמו שנאמר הרה עמל וילד שקר והרשע אינו מודה על האמת לעולם. ובכל תולדותיו הרעים שהוא מוליד יאמר כי לא בניו המה וזהו עיקר המום שבהם שלא יאשים אשם בנפשו בכל תולדותיו הרעים וכחש לאמר כי לא בניו המה לא אני ילדתים. וסבה לזה לפי שהם דור עקש ופתלתל כי מצד היותו דור עקש אינו מודה על האמת לעולם ואומר לכל מוכיח לא פעלתי און. סבה שניה מצד היותו עובר עבירה ושנה בה ומורגל לעשותה פעמים רבות עד שנעשה הדבר אצלו כהיתר וזה"ש ופתלתל כפתילה זו המשולשת כך העובר ושנה ושלש נעשה לו כהיתר ואינו שב מן דרכו לעולם:

הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם וגו'. קישור פסוקים אלו עם הפסוקים הקודמים כ"ל על דרך שנאמר אם חטאת מה תפעל בו אם פשעת מה תעשה לו אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח כאותו סדר שנזכרו נזכרו גם כאן כי קודם שנכנס עמהם בדברי תוכחה הניח להם הקדמה זו שלא יחשבו על ה' תועה לאמר שיש אל הש"ת נפקותא בדבר אם תעשה רע או טוב ותחשוב לומר שהשי"ת תועלת עצמו דורש לדחות מעליו הנזק המגיע לו מן פשעיך ולקרב אליו התועלת הנמשך לו מן קיום המצוה. עז"א שאתה טועה בשניהם כי בענין ההשחתה אומר תחלה שחת לו לא חבילו להון ולא ליה כ"א רבו פשעיך מה תעשה לו ועיקר ההשחתה להם היא ומומם היא ולא של הש"י. ואח"כ אמר על קיום המצות כי לשון גמול נופל על איזו גמול טוב ואמר הלה' תגמלו זאת ה"א של הלה' רבתי לרמוז על ה' חומשי תורה וכי אתה חושב לגמול להקב"ה איזו טובה בקיומך ה' חומשי תורה שנקראו זאת שנאמר וזאת התורה. עם נבל ולא חכם אע"פ שאין ולא חכם הפכו של עם נבל מ"מ כ"ל שכך פירושו כי במלת נבל באו פירושים שונים בדברי המפרשים ואני אומר שכל מי שאינו נדיב לב נקרא נבל וראיה ממה שנאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע מכלל שהנבל הפך הנדיב. נבל הכרמלי יוכיח כי הוא אמר ולקחתי את לחמי וגו' ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה. ועליו נאמר כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו ואולי נגזר שם זה מן לשון יובל ויבולה שפירושו אף מה שאתה מוביל לו כך זה שאינו נדיב לב כל היום הוא מוביל מאחרים אליו אבל הוא לא יתן כלום לאחרים. והנה זה הטועה החושב שיש להקב"ה איזו צורך במצותיו מי הביאו הלום לחשוב מחשבה נפסדה זו אין זה כי אם מצד שהוא עצמו נבל ולא נדיב ורחוק בעיניו שאחד יעשה איזו טובה לזולתו בחנם אם לא שיודע שהמקבל טובתו יחזיר וישלם לו כגמול ידו כי אם אינו מצפה לתשלום גמול למה יעשה טובה לזולתו בחנם כך הוא חושב גם על הקב"ה בראותו גודל הטובות אשר עשה ה' אתו יחשוב למה זה עושה הטובות ההם עמדי אגם אין זה כ"א בכדי שיקבל גם הוא תועלת ממני יותר מהמה ע"כ קרא לחושב מחשבה זו נבל ולא נדיב כי רחוק בעיניו שיעשה ה' אליו הטובות על צד הנדיבות והחסד. לכך נאמר בסמוך וינבל צור ישועתו ר"ל דבר עליו כדבר על אחד הנבלים ועל כן מדה כנגד מדה בגוי נבל אכעיסם. עוד קראו לא חכם כי מלבד מה שהוא נבל ולא נדיב הנה הוא בן לא חכם כי לא מחכמה שאל על זאת ואח"כ ביאר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. כי מ"ש עם נבל על זה אמר הלוא הוא אביך קנך כי לו הונח כן יהי' כדברך שאין שום אדם עושה טובה לזולתו בחנם הני מילי לאיש נכרי אבל האב לבנו אפילו מי שהוא צר עין בזולתו מ"מ וכי אין דרך העולם שהאב עושה לבנו כמה טובות מיום הולדו על צד הנדיבות בחנם ואינו מצפה לתשלום גמול כך הקב"ה הלוא הוא אביך קנך והוא מרחם עליך כרחם אב על בנים אף על פי שאין לו שום תועלת ממך. ועל מה שקראו בן לא חכם רצה להוכיח זה כאמרו הוא עשך ויכוננך מאחר שהוא עשך אם כן כל מה שאתה עושה יכול הוא ית' גם כן לעשותו בק"ו כ"א עשה אותך אם כן כל אשר תמצא בכחך לעשות פשיטא שיש גם בכחו ית' לעשותו ומכ"ש הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט וכמ"ש אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה ע"כ אמר הוא עשך והרי עשה אותך ואת כל אשר תמצא בכחך לעשותו ביחד ואם כן היה הוא ית' יכול לעשות כל מה אשר אתה עושה אם היה לו איזו צורך בו ומאחר שלא הבנת דבר זה משכלך ודאי אתה בן לא חכם. ואח"כ אמר זכור ימות עולם אתה הנבל ולא נדיב שרחוק בעיניך שיעשה הקב"ה דבר על צד הנדיבות מבלי שיצפה לתשלום גמול זכור ימות עולם הימים אשר בהם ברא הקב"ה העולם כי בזה תצטרך להודות על כל פנים שעולם חסד יבנה שהרי קודם שנברא העולם היה הוא ית' לבדו ומציאותו היה מספיק בעצמו ולא היה צריך אז לשום נמצא כי לא היה עדיין שום דבר במציאותו אם כן בימות עולם כשברא עולמו ודאי לא בראו כ"א מנדבת לבו ורצונו כמ"ש עולם חסד יבנה. בינו שנות דור ודור פירש"י דור המבול ודור הפלגה כי בשני דורות אלו היה מעשה כל באי עולם מקולקלים ובזה רצה להחזיק מה שאמר הוא עשך ויכוננך כי אלו היה לו צורך במעשיך איך עשה הקב"ה בשני דורות מקולקלים אלו אשר השחיתו התעיבו דרכם על הארץ וירא הקב"ה כי אין איש ותושע לו ימינו וזרועו היא סמכתהו ולא היה מקבל תועלת משום נמצא ובדורות הללו חזר העולם לתוהו ובוהו ואעפ"כ הוא ית' עשאו ויכוננהו על מכונו כבראשונה לא חסר דבר וע"כ אמר בינו כלפי מה שקראו בן לא חכם ורצה להוכיח שטותו מן הוא עשך ויכוננך ועכשיו חזר להוכיח שהוא נעדר מן החכמה והבינה ממ"ש בינו שנות דור ודור כי לא עם בינות הוא אשר לא נתבונן בשנות דור ודור. ואח"כ חזר לפרש על ראשון ראשון על מ"ש הלוא הוא אביך קנך ורצה להוכיח מזה שמצד היות הקב"ה אביך ע"כ הוא מטיב עמך על צד הנדבה כרחם אב על בנים האם גם בזה תהיה מסופק שמא גם האב לא יעשה דבר לבנו בחנם על זה אמר שאל אביך ויגדך כי יגיד לך כל מה שהוא מטיב עמך על צד הנדבה וממנו תקיש גם אל אביך שבשמים. ועל מה שקראו בן לא חכם ורצה להוכיח מן הוא עשך ויכוננך וממה שאמר בינו שנות דור ודור ע"ז אמר אם עכ"פ לא יהיה בך חכמה ובינה להבין במה שהיה לשעבר אז שאל זקניך ויאמרו לך פירש"י זקניך הם החכמים והמה יאמרו לך דברי חכמה ממה שהיה לשעבר. ובדרך זה מחובר הלא הוא אביך קנך אל מה שקראו עם נבל ואחריו נמשך פסוק זכור ימות עולם ופסוק שאל אביך ויגדך כי הכל נמשך אל מה שקראו עם נבל. וכן לאידך גיסא מה שקראו בן לא חכם נמשכו אחריו פסוקים הוא עשך ויכוננך בינו שנות דור ודור זקניך ויאמרו לך. ונראה לפרש עוד בדרך אחר כי כבר אמרנו שעשה הוכחה מן עשך ויכוננך שבן לא חכם אתה. ואח"כ עשה הוכחה על הוכחת הוא עשך ויכוננך כי אולי תכחיש גם את זה לאמר מאן יאמר כי ה' אלהים הוא עשנו שמא כל הנולדים נולדו בטבע איש מן איש כדעת האפיקורסים האומרים שהעולם קדמון ואישי הנולדים נמשך בטבע מעולם מאיש לאיש תמיד דור הולך ודור בא והעולם קדמון כמו הקב"ה שהוא ג"כ קדמון עם העולם ואולי תחזור לסורך לומר שיש לו איזו צורך במעשיך. ע"ז אמר בינו שנות דור ודור כי מן אדם עד נח היו שני חיי האדם מגיע כמעט לאלף שנים ואח"כ לכמה מאות ומשם והלאה היו שנות כל דור ודור הלוך וחסור עד דורות הללו שהועמדו על ע' שנה וזה מופת שהעולם מחודש ואינו קדמון ע"כ חיו האנשים ההמה שהיו קרובים אל זמן בריאות העולם זמן רב יותר מן הדורות שנתרחקו מן זמן הבריאה מן הטעמים שהניחו המפרשים כי י"א כי בהיות לעולם מחדש היה האויר עדיין טוב בתכלית כי לא נתקלקל עדיין בהמשך הזמן וי"א כדי שיולידו הרבה בנים ובנות בימים הרבים ההם. וי"א כדי שיוכלו ללמוד באותן השנים כל עניני חכמה ומלאכה שהיה העולם צריך להם כי בכמה מאות שנה לא היו יכולין ללמוד כל כך דברים מחודשים כמו שיכול ללמוד בדורות הללו בשנה א'. וכן האריך מזה בעקידה סוף סוף שנות דור ודור מופת גדול על חידוש העולם וממנו תלמוד כי הוא עשך ויכוננך. ואם תכחיש גם את זה לאמר מאן יאמר שהיו אותן הדורות זמן רב יותר מן הדורות הללו ע"ז אמר שאל זקניך ויאמרו לך כי הזקנים החכמים החוקרים לדעת הדברים הקדומים שהיו מימות עולם קבלו דבר זה איש מפי איש עד הדורות ההם ונקט זקניך כי הזקנים שקפצה עליהם זקנה בדורות הללו המה יאמרו ההבדל שבין שנותם לשנות אבות כי אף אם לא יחקרו אחר חידוש העולם כי אין להם נפקותא כל כך בדבר מ"מ הזקנים אשר קפצה עליהם זקנה בשנים מועטות המה יחקרו אם היה כן לעולמים ועל ידי החקירה יודע להם באמת כי שנות כל דור ודור היה הולך וחסור מחמת קלקול האויר שנתהוה בהאריך הימים ובזה יודע לך באמת כי הוא ית' עשך ויכוננך וזה מופת חותך לך שאין לו ית' צורך בך ולא במעשיך. ומ"ש בהנחל עליון גוים וגומר נתן מופת על הטעות שהזכיר ואמר ראה איך אתה טועה באמרך שיש להקב"ה צורך ותועלת במה שאתה עושה מצותיו כי בלי ספק אלו היה מקבל ממך איזו תועלת א"כ למה לא נתן התורה לכל העמים ומסרה לך מתי מספר עד שכנגד כל איש מישראל היה אומה שלמה כי הציב גבולות עמים למספר בני ישראל כי ע' אומות היו כנגד ע' מישראל וכי לא היה לו יותר טוב אלו היה מקבל אותו תועלת מן עמים רבים ודוק לאידך גיסא בשלמא אי אמרת שלא נתן התורה כ"א לצרף בה הבריות לא קשה למה לא חש לצרף עמים רבים לפי שחלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ע"כ לא הי' חש לגדור כ"א שדהו כי מלאו שדה בור כמדבר הזה חסר מכל שלמות ז"ש ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישמון ר"ל היו חסרים מכל פרץ גדרו והיה למרמס על כן יסובבנהו יבוננהו כי במה שלמדו תורה נעשה מסובב ומשומר כאישון בת עין ובסמוך יתבארו כל הפסוקים בדרך אחר. ד"א

זכור

זכור ימות עולם הוא על דרך שאמרו רז"ל בי' מאמרות נברא העולם ומה ת"ל והלא במאמר א' יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות ר"ל שאומרים לרשע רע ראה כי דבר גדול אתה מאבד שהרי נברא בי' מאמרות וכן בששה ימים מזה הטעם שהיה יכול להבראות ברגע א' אלא שאומרים לרשע שבחטאו הוא מאבד דבר גדול שנברא בששה ימים ובי' מאמרות ועשה לו הקב"ה כוונות בתורה שבכתב הכלולה בי' הדברות בתורה שבע"פ הכלול בו' סדרים להורות שקיום העולם תלוי בהם ע"כ אמר זכור ימות עולם שנברא העולם בו' ימים והשמר לך שלא תאבד דבר גדול. וכן בינו שנות דור ודור הם י' דורות מן אדם עד נח ומן נח עד אברהם על דרך שנאמר אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו וגו' ותחשוב לומר מאחר שהקב"ה מאריך אף והיינו גובה דידיה לאלתר לית דין ודיין וע"כ יהיה מלא לבך לעשות רע הנה בשקר אתה בוטח ותבין בינה מן אותן דורות שהיו מכעיסים לפניו ית' עד שהביא עליהם מי המבול ועד שבא אברהם וקבל שכר כלם וכמו שמסיק בפרקי אבות אחר בעשרה מאמרות כו' הזכיר מיד ענין דורות אלו להודיע כמה ארך אפים לפניו יתברך כך אין לך לסמוך על תנחומי הבל אלו וכשם שנסמכו בפסוק זה כך סמכם התנא בפרקי אבות כי שניהם מוסר אל החוטאים כאמור:

בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם. מעתה התחיל לספר החסדים שעשה הקב"ה עם ישראל ביתר שאת על כל העמים בעת ההיא והראה כי ישראל שקולים כנגד כולם ע"ז אמר בהנחל עליון גוים כשחלק העולם לנחלה לכל הגוים באותו פעם הפריד והבדיל מהם את אברהם ואמר לו לך לך מארצך והפרידם הקב"ה מן האומות ולקחם לבד אחד ויצב גבולות עמים למספר בני ישראל ע' אומות כנגד ע' נפש של יעקב כי בזה הורה שכל איש פרטי מהם שקול כאומה שלמה כמו שפירש בעקידה פרשת בהעלותך על פסוק אזכיר רהב ובבל וגומר ולציון יאמר איש ואיש יולד בה כי חלק ה' עמו וגומר הורה שבג' מיני מספר הראה הקב"ה חיבת ישראל כי המה שקולים כנגד כל המציאות. מספר א' בע' נפש ירדו אבותינו מצרימה כנגד ע' אומות וע' שרים של מעלה על זה אמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. מספר ב' הוא שנים עשר שבטי ישראל כנגד י"ב מזלות אשר חלק ה' לכל העמים כמ"ש בפרשת ואתחנן ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגומר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כנגד זה אמר כאן כי חלק ה' עמו ר"ל שאותן י"ב מזלות מסר לחלק כל העמים. אמנם חלק ה' עמו כי הם גם כן במספר י"ב שבטי ישראל חלק כחלק יהיו שוה בשוה. מספר ג' הוא ג' עולמות הכוללים כל המציאות ע"ז אמר יעקב חבל נחלתו כחבל זה המשולש כך העמיד ג' אבות יסוד לכל המציאות:

ימצאהו בארץ מדבר וגומר. פסוק זה יש לפרשו בשבחן של ישראל לומר שאפילו בארץ מדבר מקום תוהו הלכו אחריו ית' כמ"ש לכתך אחרי במדבר וגו' כפירש"י אך שכפי משמעות הפרשה שבא להוכיחם כמ"ש כי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה וגו' נוכל לומר שבגנותן הוא מדבר כי ידוע שבארץ מצרים היו רעים וחטאים לה' מאד כדאיתא ביחזקאל ואודע להם בארץ מצרים ואומר איש גלולי עיניו השליכו וגו' ולא אבו שמוע וגו' וסמך זה לתוכחות של מעלה ואמר שעל כל המעלות אשר חלקתי לכם ביתר שאת על כל העמים מ"מ לא נדבקתם בי ואף גם זאת בהיותכם בכור הברזל בארץ מצרים לא היו היסורים ההם מחזירים אתכם למוטב עוד אכלם בפיהם אך כאשר הוציאם אל המדבר מקום תהו ילל ישימון לא זרע ותאנה לא לחם לאכול לא מים לשתות או אז יכנע לבבם הערל ושבו אל ה' ז"ש ימצאהו בארץ מדבר לא קודם לכן אע"פ שסבלו יסורין במצרים לא מצא ה' את לבבם שלם עמו כ"א במדבר לגודל לחץ רעב וצמא אז מצא ה' את לבבם שלם עמו וכאשר מצא את לבבם שלם עמו אז יסובבנהו בענני כבודו יבוננהו דעה בינה והשכל בנתינת התורה ויצרנהו כאישון עינו לא עיני בשר אליו יתברך והרמב"ן פי' שקאי על האדם כמו שהאיש ינצור את אישון עינו ועל צד הרמז ירמוז אל התורה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה כעין זה שיש בו שחור ולבן כך התורה יש בה נגלה כמראה לבן ונסתר כמראה שחורה על כן ינצרנהו הקב"ה כמו שהם נוצרים התורה שנמשלה לאישון עין כי שתי שמירות אלו תלוין זה בזה. כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף הרי הנשר למעלה והגוזלים למטה ואח"כ יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו הרי הגוזלות למעלה מן הנשר מסכים לדעת המדרש שהביא הרמב"ן פ' חיי שרה שישראל נקראו בת ואחות ואם וכו' כי כפי הנראה אין זה כסדר המדרגות ונראה שמתחלה קרא הקב"ה לישראל בת שמעי וגו' כי כמו שהאם מושלת על בת כך הקב"ה מושל בישראל ואח"כ קראם אחותו כי כל אח ואחות שוין כך הצדיקים דומים כאלו נעשו שותפים להקב"ה כו' ואח"כ קראם אם כמו שהאם מושלת על הבת כך צדיק מושל ביראת ה' כאמרו רז"ל אמר הקב"ה מי מושל בי הצדיק וכו' וכבר בארנו כל זה בפרשת יתרו בפסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים וגומר ואי קשיא לך הרי שם מבואר פסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים בזמן שהוא קורא אותם בת כאשר ישא האומן את היונק וכאן בעל כרחך תפרש יקחהו ישאהו על אברתו לומר שצדיק מושל ביראת ה'. תשובה לדבר כי שם הזכיר הכנפים אבל לא על גופו וכאן הזכיר במקום הכנפים אברתו ומצאתי בהדיא כתוב בדברי המחברים שאברה היינו הנוצה שעל גופו ממש וזהו באמת הוראה על שהשליט הקב"ה את הצדיק עליו שהוא יתברך גוזר גזירה והצדיק מבטלה ושתי קצוות אלו נזכרו כאן והשמיע הממוצעת שבין שתי קצוות אלו. ואם תרצה לפרש יפרוש כנפיו יקחהו היינו אליו ולא עליו נרמז כאן כל ג' מדרגות כסדרם כי מתחלה על גוזליו ירחף הרי הגוזלות למטה ממנו יתברך זהו כשקראם בת ואחר כך יפרוש כנפיו יקחהו אליו דומה לו זהו שקראם אחותי ואחר כך ישאהו על אברתו הגוזלות למעלה ממנו ית' כביכול זהו שקראם אם כדרך שנזכרו שלש מדרגות אלו בפרשת יתרו עיין שם כל הענין ותמצאנו באר היטב:

ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. במסכת ברכות דרשו פסוק את ה' האמרת היום אתם עשיתם אותי חטיבה אחת בעולם שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וה' האמירך וגו' לעשות אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד ז"ש ה' בדד ינחנו ר"ל עשה את ישראל חטיבה אחת בעולם כי נהגם בדד כמ"ש הן עם לבדד ישכון ובדד קאי על ישראל שהבדילם מן העמים להיותם עם אחד מיוחד אליו יתברך בדד המה לבדם ולא האומות אך בתנאי זה כשאין עמו ישראל אל נכר ר"ל שיעשו אותו יתברך חטיבה אחת בעולם אז גם את זה לעומת זה עשה האלהים:

ירכבהו על במותי ארץ וגומר. במלא במתי כתיב וי"ו יתירה ופי' בה בעל הטורים מה שפירש ואני אומר שוי"ו יתירה זו רמז אל ו"פ ארץ שנזכרו בפרשת עקב בשבח א"י לכך אמר במותי ארץ כאלו אמר ששה ארץ וקל להבין. ואחר כך אמר ויניקהו דבש מסלע במלא וינקהו הסר יו"ד כ"ל שרמז בזה שבעבור שהניק להם דבש מסלע ישמן ישורון ויבעט ושכחו התורה הכלולה בעשרת הדברות וזה יותר נכון ממה שפירש בעל הטורים. וכן צור ילדך תשי יו"ד קטנה כי בעבור שעברו על י' דברות גרמו תשות כח כלפי מעלה כביכול. ובמלת יצב גבלת עמים פירש בעל הטורים גבלת חסר וי"ו לומר י"ב מזלות יצב למספר בני ישראל. פירוש לפירושו כשתכתוב וי"ו הנעלם ממנו ג"כ ו' ככה המזלות ששה משרתים ביום הנגלה וששה משרתים בלילה הנסתרת ולפי שאין מזל לישראל ע"כ גבלת הסר וי"ו לומר שאין להם ממשלה על י"ב שבטים כי אם על העמים לכך נאמר יצב גבלת עמים:

אראה מה אחריתם כי דור תהפוכות המה. ישראל נקראו בג' שמות יעקב ישראל ישרון וס"ת שלהם לבן על שם שבזכותו של יעקב ילבין ה' עונותם והמה הפכו מלת לבן לנבל כמ"ש למעלה עם נבל ולא חכם כאמרו רז"ל דור של משיח כו' מאי קרא שנאמר כלו הפך לבן טהור הוא ר"ל כי היפוך תיבת לבן הוא נבל. ע"כ אמר כאן אראה מה אחריתם כי אחרית של ג' שמות אלו אותיות לבן המרמז על שילבינו מעשיהם והמה דור תהפוכות שהפכו לבן לנבל כמ"ש עם נבל ולא חכם. ולמעלה פירשתי פסוק עם נבל במי שאוהב כסף והוא כילי ועליו נאמר עושה עושר ולא במשפט וגומר ובאחריתו יהיה נבל כמ"ש כאן אראה מה אחריתם. וקצת ראיה לסמך זה כי הענין מתחיל בנבל ומסיים בנבל. מתחיל בו שנאמר וינבל צור ישועתו ומסיים בו שנאמר בגוי נבל אכעיסם ז"ש כי דור תהפכות המה שמהפכין לבן לנבל ומזה הצד הם בנים לא אמון בם הם קנאוני בלא אל כי הפכו גם מלת אל שהוא בהפוכו לא כי כחשו בה' ויאמרו לא הוא כעסוני בהבליהם להפך כל המלות וכנגד שני הפוכים אלו אני אקניאם בלא עם לאמר להם לא עמי אתם בלא חטאו ובלא ילקו בנבל חטאו ובנבל ילקו ז"ש בגוי נבל אכעיסם לכך נאמר לו חכמו יבינו לאחריתם שהוא לבן שילבנו מעשיהם ע"י התשובה לשוב אל ה' שנאמר בו לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא ואז היה מקיים בהם אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו:

אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם. אפאיהם פירש"י אמרתי לשיתם הפקר כפאה וכי הפאה לבדה הפקר והלא לקט שכחה ופאה כולם הפקר ולמה נקט פאה דווקא ונראה שהזכיר כאן הפאה השכחה כי אפאיהם היינו פאה אשביתה מאנוש זכרם היינו שכחה כי אם ישבית זכרם כי לא יזכור אותם הרי הם הפקר גם כמו השכחה כמו שאין לבעל הבית חלק בפאה ושכחה כך במקום שנאמר כי חלק ה' עמו אסירם מנגד פני כי לא יקראו על שמי עוד. אבל לקט לא הזכיר כי אמרו רז"ל שנים לקט שלשה אינו לקט וכאן יהיו המפוזרים יותר מן שנים ע"כ אין להם דין לקט האסור לבעליו אלא עתיד הקב"ה ללקטם שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד וגומר ומה שנאמר תלקטו בפורק משמע ע"י אחר כי יהיו נלקטים ע"י מלך המשיח. ולפי ששנים במקום אחד הוי לקט ע"כ יהיו נלקטים דווקא ע"י מלך המשיח שנאמר בו עני ורוכב על חמור ועני מותר בלקט של אחד אחד דהיינו שתים דהוה לקט לכך נאמר ואתם תלקטו לאחד אחד דהיינו שתים אבל כשהמפוזרים רבים יותר משנים במקום אחד אז הקב"ה בעל הבית של כל העולם ילקט בעצמו ובכבודו יתברך ז"ש וזרעו שבלים יקצר והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים משמע שהקב"ה בזרוע ילקטם לא ע"י אחר לפי שלא הזכיר שמה לאחד אחד משמע שהנלקטים יותר מן שנים במקום אחד והם לא יצאו מן רשות בעל הבית לעולם וזה רמז נכון ויקר:

ראו עתה כי אני אני הוא. כפל לומר אני אני להוציא מדעת האומרים ב' רשויות הם א' מושל על הטובות וא' מושל על הרעות וכן אמרה חנה אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה. לומר שיש שני גבוהים כאמור אלא הכל יצא מתחלה אחת ה' מוריש ומעשיר ה' ממית ומחיה כי הוא יתברך פועל כל ההפכים ופי' הר"ר משה מקוצי בתחלת מצות עשה בשם רבי סעדיה להשיב לכופרים האומרים שתי רשויות הם אם שניהם רשאים לעשות כל אחד מה שירצה ובקש האחד להחיות את האדם והאחד להמיתו ראוי שיהיה האיש ההוא מת חי חי מת לאלתר כהרף עין כו' לכן אמר כאן אני אני הוא מושל על הטובות ועל הרעות ואין אלהים עמדי והמופת על זה אני אמית ואחיה ואין מידי מציל ואלו היה א' עמדי היה מציל מידי והיה מת חי חי מת כהרף עין ומזה תבין ותשכיל כי אין אלהים עמדי. ורז"ל למדו מכאן לתחיית המתים מן התורה שנאמר אני אמית ואחיה יכול שתהא מיתה באחד וחיים באחד ת"ל מחצתי ואני ארפא מה מחצתי ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד. וסמך לדבריהם מה שהקדים מיתה לחיים כי כל אדם חי קודם שמת אלא שמדבר בחיים הבאים

הכתיב לאחר מיתה. ראיה שניה שנאמר אני אמית ואחיה כי מלת אני קאי על שניהם ובמחצתי הכנים אני באמצע מחצתי ואני ארפא לפי שבמיתה והיים יש מקום לטעות ולומר מיתה באחד והיים באחד על כן לא הכנים אני באמצע שלא להפריד ביניהם אבל במחילה ורפואה אין מקום לטעות כי אין רפואה בלא מחץ ובוודאי הכל באחד :

הוא והושע בן נון. לפי שלא קראו יהושע כ"א על שם יה יושיעך מעצת מרגלים וכל זמן שאחד מן אותו דור היה קיים היה נקרא בשם יהושע וכאשר תם כל הדור ההוא לא היה מקום לתפלה זו וחזר וקראו הושע :

בעצם היום הזה. לפי שיום המות נקרא הערב שמשו של אדם ומשה במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה ע"כ היתה דומה כאילו היה עומד עדיין באמצע ימיו דהיינו בעצם היום הזה כשהשמש בעלומו :

הפטרת האזינו בשמואל ב סימן כב

כשקורין האזינו בשבת שבין ראש השנה ליה"כ אז מפטירין שובה ישראל תמצא לעיל בפרשת וילך. אבל כשקורין האזינו בין יוה"כ לסכות אזי מפטירין וידבר דוד בשמואל ב' כ"ב :

וידבר דוד ליהוה את־דברי השירה הזאת ביום הציל
יהוה אתו מכף כל־איביו ומכף שאול: ויאמר יהוה
סלעי ומצדתי ומפלטי־לי: אלהי צורי אחסה־בו מגני
וקרן ישעי משגבי ומנוסי משעי מחמס תשעני: מהלל
אקרא יהוה ומאיבי אושע: כי אפפני משברי־מות נחלי
בליעל יבעתני: חבלי שאול סבני קדמני מקשי־מות: בצר־
לי אקרא יהוה ואל־אלהי אקרא וישמע מהיכלו קולי
ושועתי באזניו: ויתגעש ותגעש כ' ותרעש הארץ מוסדות
השמים ירגזו ויתגעשו כי־חרה לו: עלה עשן באפו ואש
מפיו תאכל גחלים בערו ממנו: ויט שמים וירד וערפל תחת
רגליו: וירכב על־כרוב ויעף וירא על־כנפי־רוח: וישת
חשך סביבתיו סכות חשרת־מים עבי שחקים: מנגה נגדו
בערו גחלי־אש: ירעם מן־שמים יהוה ועליון יתן קולו:
וישלח חצים ויפיצם ברק ויהם ויהמם כ' : ויראו אפקי ים יגלו
מוסדות תבל בגערת יהוה מנשמת רוח אפו: ישלח ממרום
יקחני ימשני ממים רבים: יצילני מאיבי עז משנאי כי אמצו
ממני: יקדמני ביום אידי ויהי יהוה משען לי: ויצא למרחב
אתי יחלצני כי־חפץ בי: יגמלני יהוה כצדקתי כבר ידי
ישיב לי: כי שמרתי דרכי יהוה ולא רשעתי מאלהי: כי
כל־משפטו משפטיו כ' לנגדי וחקתיו לא־אסור ממנה: ואהיה
תמים לו ואשתמרה מעוני: וישב יהוה לי כצדקתי כברי
לנגד עיניו: עם־חסיד תתחסד עם־גבור תמים תתמם:
עם־נבר תתבר ועם־עקש תתפל: ואת־עם עני תושיע
ועיניך על־רמים תשפיל: כי־אתה נירי יהוה ויהוה יגיה
חשכי: כי בכה ארוץ גדוד באלהי אדלג־שור: האל תמים
דרכו אמרת יהוה צרופה מגן הוא לכל החסים בו: כי מי־
אל מבלעדי יהוה ומי־צור מבלעדי אלהינו: האל מעוזי
חיל ויתר תמים דרכי דרכו כ' : משוה רגלי רגליו כ' כאילות
ועל־במתי יעמידני: מלמד ידי למלחמה ונחת קשת־נחושה
זרעתי: ותתן־לי מגן ישעך וענתך תרבני: תרחיב צעדי
תחתני ולא מעדו קרסלי: ארדפה איבי ואשמידם ולא
אשוב עד־כלותם: ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת
רגלי: ותזרני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני: ואיבי
תתה לי ערף משנאי ואצמיתם: ישעו ואין משיע אל־יהוה
ולא ענם: ואשחקם כעפר־ארץ כטיט־חוצות אדקם ארקעם:
ותפלטני מריבי עמי תשמרני לראש גוים עם לא־ידעתי
יעבדני: בני נכר יתכחשו־לי לשמוע אזן ישמעו לי: בני
נכר יבלו ויחגרו ממסגרותם: חי־יהוה וברוך צורי וירם אלהי
צור ישעי: האל הנתן נקמת לי ומריד עמים תחתני: ומוציאי
מאיבי ומקמי תרוממני מאיש חמסים תצילני: על־כן אודך
יהוה בגוים ולשמך אזמר: מגדול מגדיל כ' ישועות מלכו
ועשה־חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד־עולם:

פירוש המלות

הזאת. שירה זאת אמר דוד לעת זקנתו : סלעי. לשון סלע : מחמס. מאנשי חמס : אפפוני. הקיפוני : נחלי. גייסות שוטפות כנהל : חרה. קישור העבים : עבי. בעבי : אפיקי. מים הנגרים בכח : מנשמת. מכח נשיבת : ימשני. ימשכני : אידי. ת"י ביום טלטולי : כבור. נקיות : נבר.

בר ונקי : תתבר. תתברר : תתפל. התפתל : שור. על שור : צרופה ברורה מבטיח ועושה : ויתר. לשון התרה : ונחת. לשון שבירה : זרעתי מזרעותי : מעדו. שמטו : קרסלי. כרעי : ואמחצם. לשון מחצתי : ואצמיתם ואכריתם : יבולו. לשון עלה נבל : ויחגרו. לשון חרדה וזיעה :

אבן עזרא

(א) **וזאת** הברכה. כברכת יעקב: איש האלהים. להודיע כי בנבואה ברך אותם: לפני מותו. סמוך למותו והטעם ביום מותו:

(ב) מסיני בא. ויאמר הגאון ז"ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני ואמר סיני כי מסיני כמו בסיני וכן משעיר: מרבבות קדש. הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה: אש דת למו. התורה שנתנה באש וברק ואמר כי טעם ה' מסיני בא דרך תפלה כאומר אתה שבאת בסיני והנחלת תורה יחי ראובן וזה רחוק כי היה ראוי להיות החיה ואל תמית וחסרי אמונה אמרו כי טעם פארן על דת ישמעאל ואלה תועים הלא ראו כי לא החל בתחלה כי אם לברך ישראל לבדם וכן כתוב אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל ואמר וזרח משעיר למו שפירושו להם כמו ואין למו מכשול והנכון בעיני שהפרשה היא ברכה כלל לכל ישראל ואחר כך פרט לכל שבט ושבט ואחר כן כללם במקום אין כאל ישורון והנה מצאנו שאמרה דבורה ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום והנה אין שדה אדום הר כאשר אמר הגאון כי שלשה הרים הם סמוכים או לנכח ובספר תהלות אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה ואחריו כתוב ארץ רעשה ובצעד השכינה בישימון לא היה יום מתן תורה כי אחר מדבר פארן בא בישימון ואמר חבקוק אלוה מתימן יבוא שהוא מבני אדום תימן אומר כטעם משדה אדום והנה הכל במלחמות ידבר והעד יקום אלהים יפוצו אויביו וכאשר יושיע השם את עבדיו ידמה הכתוב רדת עזר מהשם והארץ תמוג וההרים ימסו והשמים ירעפו והעד בשירת דוד ותגעש ותרעש הארץ וטעם זה שזי פירשתיו במקומו וכן הוא פירוש השם בא והטעם הכבוד שנכנס בישראל ותחלת הכנסו מסיני וזרח משעיר והטעם כל השנים שהיו ישראל במדבר לא הראה השם גבורה בעמים עד בא ישראל אל שדה אדום וכן כתוב בה־רס שעיר עד איל פארן והנה הם קרובים שעיר ופארן והטעם מפורש כי ממקום שעיר כאשר באו לשעיר אז זרח הכבוד לישראל והופיע מהר פארן והטעם כפול כי פה הראה יפעתו: ואתה מרבבות קדש. על דעתי שהוא דבק עם מימינו

רש"י

(א) **וזאת** הברכה. לפני מותו. סמוך למיתתו שאם לא עכשיו אימתי: (ב) ויאמר ה' מסיני בא. (ספרי) פתח תחלה בשבחו של מקום ואחר כך פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל וכל זה דרך ריצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר (שמות יט) לקראת האלהים למדנו שיצא כנגדם: וזרח משעיר למו. (ספרי) שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: ואתה. לישראל (שם): מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ולא כולם ולא רובם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו

דברים לג

לג א וְזֹ֥את הַבְּרָכָ֛ה אֲשֶׁ֨ר בֵּרַ֥ךְ מֹשֶׁ֛ה אִ֥ישׁ הָאֱלֹהִ֖ים אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל לִפְנֵ֖י מוֹתֽוֹ׃
ב וַיֹּאמַ֗ר יְהֹוָ֞ה מִסִּינַ֥י בָּא֙ וְזָרַ֤ח מִשֵּׂעִיר֙ לָ֔מוֹ הוֹפִ֙יעַ֙ מֵהַ֣ר פָּארָ֔ן וְאָתָ֖ה מֵרִבְבֹ֣ת קֹ֑דֶשׁ מִימִינ֕וֹ

אונקלוס

א וְדָא בִּרְכְתָא דְבָרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָא דַיְיָ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם מוֹתֵיהּ׃
ב וַאֲמַר יְיָ מִסִּינַי אִתְגְלֵי וְזִיהוֹר יְקָרֵיהּ מִשֵּׂעִיר אִתְחֲזִי לָנָא אִתְגְלֵי בִגְבוּרְתֵּיהּ עַל טוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּיהּ רִבְבַת קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵיהּ מִגוֹ

מסורה

ל. יז ו' דסמי' ד' ג'

וזאת י"ז ר"פ וסימן נמסר בריש סדר תרומה: ברך י"ב וסימן נמסר בשמואל ב' סימן ז' גבי ברך ה' את בית עובד: לפני מותו ד' וסימן נמסר בסדר תולדות: הופיע ג' ומלאים וסימן הופיע טהר פארן. מציון מכלל יופי. אל נקמות ה':

תולדות אהרן וזאת הברכה. מגלה לא סוטה יד: ויאמר ה' מסיני בא. ע"ג ב עקרים מ"א סב זובר תרומה ופ' בלק: הופיע מהר פארן. ברכות לב קמא לח: ואתה מרבבות. חגיגה יו:

בעל הטורים לעיל מיניה כתיב אשר אני נתן לבני ישראל וסמיך ליה וזאת הברכה לומר אני מסכים על ברכתם: וזאת הברכה. בגימ' זו היא התורה כי בזכות התורה ברכם: משה איש האלהים. ר"ת מאה וס"ת מ־ה. וזהו ה' אלהי אבותכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים שאמר תנו לו מאה ברכות בכל יום ובכל ברכה וברכה יו"ד והויים הרי אלף. לכך אמר יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים מאלו ויברך אתכם מאלו. הפסוק מתחיל ומסיים בוי"ו לומר שבירך י"ב שבטים: וזרח. ג' וזרח משעיר. וזרח בחושך. וזרח השמש. וזרח משעיר שנגלה לעשו לקבל את התורה ולא רצה על כן וזרח בחושך שנעשו ונספך להם לחושך ולאפלה אבל ישראל שקבלו וזרח השמש שנאמר מגות ה' ברה מאירת עינים: הופיע ג'. הופיע מהר פארן. מציון מכלל יופי אלהים הופיע. אל נקמות ה' אל נקמות הופיע. אבל ישראל שקבלו זכו מה שנאמר מציון מכלל יופי אלהים הופיע: מרבבת ב'. ואתה מרבבת קדש. לא הירא מרבבות עם. לפי כי ה' אתם מרבבות קדש לעזרני:

ספורנו

לג (א) **וזאת** הברכה אשר ברך משה. כשהראהו האל יתברך את כל הארץ לפני מותו כדי שיברך את הארץ ואת ישראל בה כמו שהיתה כונתו באמרו אעברה נא ואראה וכן כונת האל ית' כאשר אמר לו וראה את הארץ זאת היא הברכה שבירך: (ב) ויאמר. וקודם שהתחיל הברכה המתחלת ברזל ונחשת מנעלך. אמר זאת ההקדמה והתפלל על השבטים למען תחול ברכתו כי אמנם דבר הברכה בכל מקום מדברים עם המבורך כאמרו אמור להם. וכן כל דבריו מברזל ונחשת עד על במותימו תדרוך היו עם ישראל אבל דבריו הקודמים היו עם האל לבקש מלפניו על עמו: ה'. למען קריאה: מסיני בא וזרח כו' אשדת למו. הזכיר זכותם של ישראל כדי שתקובל תפלתו עליהם ותחול ברכתו ואמר אל האל ית' הנה מסיני בא וזרח והופיע ממקומות שונים לישראל קדש של אשדת והוא החלק העיוני הבא מרבבות

לג (א) **איש** האלהים. להגיד כי ברכתו מקויימת כי איש האלהים היה ותפלת ישרים רצונו והנה יקרא הכתוב למשה רבינו איש האלהים וכן שאר הנביאים ואליהו וזולתם ולא יאמר הכתוב איש ה' אבל יאמר משה עבד ה' והטעם ידוע לכל משכיל וכן על דרך האמת וזאת היא הברכה כי מאת ה' היתה זאת וכן ביעקב נאמר וזאת אשר דבר להם אביהם זאת הברכה הוא שאמר דוד זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי ירמוז לציון עיר דוד כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם והמשכיל יבין. ולזה הסוד נתכוונו רבותינו במדרש שאמרו בבראשית רבה וזאת אשר דבר להם אביהם עתיד אדם כיוצא בי לברך אתכם וממקום שפסקתי אני משם הוא מתחיל כיון שעמד משה רבינו פתח להם בוזאת הברכה מאותו מקום שפסק להם אביהם הוי וזאת אשר דבר להם אביהם אמר להם הברכות הללו אימתי מגיעות אתכם משעה שתקבלו את התורה שכתוב בה וזאת התורה וגו' כי המלה הזאת תרמוז לברכה שהיא התורה והיא הברית דכתיב זאת בריתי וכבר הזכרתי זה:

(ב) **ה'** מסיני בא. יאמר כי השם מסיני בא לישראל כי משם השכין שכינתו בתוכם ושוב לא נסתלקה מהם והענין כי ירד הכבוד בהר סיני כמו שנאמר וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר ויקרא ה' למשה וגומר ושם היה כל הימים שהיה משה עולה ויורד כמו שנאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר וגומר וכאשר נתנו לו הלוחות האחרונות שכן הכבוד באהל מועד כמו שנאמר והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה וכתיב ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וגומר וכאשר הוקם המשכן שכן הכבוד במשכן שנאמר ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן ומשם היו לו כל הקרבנות כל ימי המדבר:

וזרח משעיר למו. כי אחרי נסעם מסיני במסע ראשון שכן הענן במדבר פארן ומשם שלח מרגלים שנאמר וישלח אותם משה ממדבר פארן ונתנדה שם ולא היה הדבור עם משה עד שבאו לשעיר בגבול בני עשו בסוף הארבעים כמו שנאמר שם כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך. והנה אז בבאם בשעיר היה השם להם לאור עולם ושלמו ימי אבלם וצוה אותם להשמר משעיר ועמון ומואב ואמר שיחלו לרשת את ארצם וירשו ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמורי הגדולים:

הופיע מהר פארן. שנסתכל בהם ושם עיניו לאור פניו מהר פארן. והטעם כי תחלת הכנסם במדבר הגדול היה מפארן כמו שנאמר ויסעו ממדבר סיני וישכן הענן במדבר פארן והנה השם הופיע עליהם לראות מה הם צריכים במדבר הגדול והנורא מלשון ועל עצת רשעים הופעת נסתכלת וראית בארך הגדול כל סתרי מחשבותיהם:

ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו. יאמר כי בא הכבוד לישראל מרבבות קדישי עליון אשר ירדו עמו על ההר כענין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש. מימינו אש דת למו כי מימין תפארתו היה להם אש דת לא מיד המלאכים הנזכרים רק מימין השם בעצמו ובכבודו ויתכן כי מרבבות קדש מרבוי קדושתו כי קדוש קדוש קדוש בכל מיני קדושה:

וטעם אש דת למו. כמו דת אש כמו שאמר ואת קולו שמענו מתוך האש או טעמו כמו אש ודת למו יזכיר שהראה להם האש העליונית והשמיעם הדת וזה כענין שנאמר ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש. ועל דרך האמת יגיד גם כן שהאש שהוא הדת היא מימינו כי מדת הדין כלולה ברחמים. ועל דעת רבותינו טעם הכתוב כי מסיני בא לתת תורה לישראל שנגלה להם משם וזרח משעיר להם לישראל כי נגלה על בני

אֵשְׁדָּת ב' מלין ק' לָמוֹ׃ ג אַף חֹבֵב עַמִּים ט"ו מלין כתי' מלא חדא כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ וקרי' תכו ב' לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃ ד תּוֹרָה ה' חסר בלוסו' צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת כ' כתורה ומ"ל יַעֲקֹב׃ ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי

אֶשָּׁתָא אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא׃ ג אַף חַבִּיבִינוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל קַדִּישׁוֹהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּיקִינוּן מִמִּצְרַיִם וְאִנּוּן דִּמְדַבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ נָטְלִין עַל מֵימְרָךְ׃ ד אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא מֹשֶׁה מְסָרַהּ יְרוּתָא לִכְנִשְׁתָּא יַעֲקֹב׃ ה וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃

רשי

מצרו ותפארתו ביום חופתו: אשדת. שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה נתן להם בלוחות כתב יד ימינו. דבר אחר אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש: (ג) אף חבב עמים. גם חבה יתירה חבב את השבטים כל אחד ואחד קרוי עם שהרי בנימין לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקב"ה ליעקב (בראשית לה) גוי וקהל גוים יהיה ממך: כל קדשיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו כענין שנא' (שמואל א כה) והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך: והם תכו לרגלך. והם ראויים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגלך בסיני: תוכו לשון פועלו הותוכו לתוך מרגלותיך: ישא מדברותיך. כשאו עליהם עול תורתך: מדברתיך. המ"ם בו קרוב ליסוד כמו (במדבר ז) וישמע את הקול מדבר אליו (יחזקאל א) ואשמע קול מדבר אלי כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טוספורפלידור"ש בלעז. ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שימוש משמשת לשון מן. דבר אחר אף חובב עמים. אף בשעת חיבתן של אומות העולם שהראית לאומות פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם: כל קדשיו בידך. כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו אחריך ואתה שומרם: והם תכו לרגלך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותיך. מקבלים גזרותיך ודתותיך בשמחה ואלה דבריהם: (ד) תורה. אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: (ה) ויהי. הקב"ה: בישורון מלך. תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף. בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי. כמו (שמות ל) כי תשא את ראש ראויין אלו שאברכם. ד"א בהתאסף

אבן עזרא

מימינו והטעם שבא את מרבבות קדש מימין השם לסבב ישראל כטעם סוס אש ורכב אש סביבות אלישע וטעם דת שעומדת תמיד: (ג) אף חבב. מגזרת ארמית מלשון והייתם לי סגולה ועמים הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך עמים הר יקראו: כל קדשיו. בני לוי: בידך. שהם סביבות הארון: והם תכו לרגלך. ילכו על דרכך וטעם בידך שתשמרם: ישא מדברותיך. כי הם ילמדו התורה והם המעתיקים על תורה שבעל פה: ישא. כל אחד ואחד הם רבים. וטעם מדברותיך. כי אשר דברת ישאו כי הם נושאי התורה כי גם הם ישאו את הארון וטעם ישא כמו לא תשא שמע שוא: תכו. בלא את ויש אומרים מלשון מתוך כאילו הולכים בתוך רגלך ואחרים אומרים כי התי"ו במקום ה"א כתי"ו תרגלתי לאפרים כטעם אפילו שיוכו בשבילך לא יעזבו דרכיך וזה רחוק והנכון שהוא כמו נמשכו והטעם הלכו אל המקום ששם הארון שהוא הדום רגלי השם וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת אש סביב ישראל ויהיה סגולתו והלוים יורו התורה תמיד: (ד) תורה צוה לנו משה. זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידינו ויהיה למ"ד לנו תוסף עמנו ואחר עמו וכן הוא מורשה לקהלת יעקב כמו והנבואה עודד הנביא ויהי מורשה מורשה קהלת יעקב: (ה) מלך. הוא משה ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו והטעם כי הוא היה כמלך והתאספו אליו ראשי השבטים ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים שהם לפי דעתי כל קדושיו בידך ואל כל זקני ישראל זהו בהתאסף ראשי עם גם שם כתוב הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם. ויאמר רבי יהודה הלוי ז"ל כי המלך רמז לתורה וכן היה

תולדות אהרן מימינו אשדת. ברכות ו סב יומא לג ביצה כה סוטה ד (בקליט מע סוטה כב): אף חבב עמים. בתרא ח: תורה צוה לנו. ברכות נז פסחים מט סכה מב סנהדרין נט לא מכות כג עקידה ש' ס: ויפי בישרון מלך. ר"ה לב:

בעל הטורים אף חבב עמים בגימ' הגרים שאף גרים שהיו עתידין להתגייר עמדו בסיני וכן את אשר ישנו פה ס"ת תורה שכולם היו שם בשעת מתן תורה ואמר בלשון אף משום דאיירי בבעלי יסורים שמתייסרים על ד"ת: קדשיו ב'. כל קדשיו בידך. יראו את ה' קדושיו למה יראו את ה' קדושיו כי כל קדושיו בידך: תכו ב' במס'. והם תכו לרגלך על מה תכו. מה התם לשון הכאה אף הכא לשון הכאה. לומר שהם מוכים ונכנים ללכת אחריך: תכו לרגלך ישא מדברתיך. ר"ת תלים שעל כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות: מורשה ב' במסורה. מורשה קהלת יעקב ונתתי אותה לכם מורשה והיינו ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו. ד"א זהו שאמרו חז"ל התורה אינה ירושה לך כמו התם ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' מורשה ולא יורשים אף הכא נמי קהלת יעקב משום דכתיב ביעקב איש תם יושב אוהלים מה ענו אוהליך יעקב אימתי התורה מתקיימת כשמתאספים קהלת יעקב:

רמבן

כי עשו לתת להם התורה וכאשר לא רצו בני עשו לקבל אותה האיר פניו לישראל ונתנה להם בימינו ובזרועו ואור פניו כי רצם. והופיע והראה להם יפעתו והדרת פניו מהר פארן כאשר לא רצו בני ישמעאל בתורה. יזכיר כי היה זכות לישראל גדולה כאשר לא רצו שאר האומות לקבל את התורה. והנה הזכיר כל זרע אברהם שאחד מהם לא היה חפץ בתורה זולתי ישראל אבל על כל האומות ג"כ נגלה לתת אותה להם ולא רצו בה כפי הבא בקבלת רבותינו:

(ג) **אף** חבב עמים. פירשו בו שהוא מלשון ארמית ותהון קדמי חביבין יאמר אף חובב את ישראל שהוא עמים רבים כענין אחריך בנימין בעממיך וכל קדושיו של ישראל היו תלוים בידך כי הקרבתם אליך להיותם חונים סביבות הארון. והנראה אלי כי חובב מגזרת לטמון בחובי עוני מענין חדר בחדר להחבא ושם חביון עזו יאמר גם אתה בידך מחביא ומסתיר עמים כל קדושי ישראל הנזכר ירמוז כי כל העדה כלם קדושים והשם יסתירם בידו כטעם ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך כענין סתרי ומגני אתה וכן ויתיעצו על צפוניך וזה רמז למה שאמר אשר עין בעין נראה אתה ה' וענגך עומד עליהם וכן אמר בשירה יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו:

והם תכו. כמו הכו כאשר בא תרגלתי לאפרים במקום הרגלתי וכאשר הורה ה"א הנקבה בתי"ו באם אתן שנת לעיני עושה רע מאת וכן רבים. יאמר שהם מוכים בכל מכה במדבר ללכת אחריך בכל אשר תלך לא יחושו לרעב ולצמאון ומכת נחש ועקרב רק יצאו לרגליך ואחריך ירוצו וזה כענין שנאמר זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה:

ישא מדברותיך. כמו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכל אשא את שמותם על שפתי ישא ביום ההוא לאמר. מדברותיך כמו ומדברך נאוה יאמר שישא דבריך על שפתיו ויהגה בהם תמיד:

(ד) **תורה** צוה לנו משה. הטעם שישא תמיד ויאמר תורה צוה לנו משה והיא תהיה מורשה לקהלת יעקב כי לדורות עולם כל בני יעקב יירשוה וישמרו אותה כי לא תשכח מפי זרעו ודרשו רבותינו שלא אמר מורשה בית יעקב או זרע יעקב ואמר קהלת יעקב לרמוז שיקהלו רבים עליהם ותהיה התורה לעולם מורשה ליעקב ולכל הנקהלים עליו הם הגרים הנלוים על ה' לשרתו ונספחו על בית יעקב ונקראו כלם קהלתו:

(ה) **ויהי** בישרון מלך. רמז אל השם הנזכר שהיה למלך על ישראל בהיותם ישרים ונאספו כל ראשי העם וכל שבטי ישראל יחד וגם זה הכתוב דבוק. והטעם כי ישראל אמרו תמיד התורה אשר צוה לנו משה תהיה ירושה לכל קהלת יעקב לעדי עד לא נחליף ולא נמיר אותה לעולם ויאמרו שהיה השם למלך על ישראל בהתאסף ראשינו זקנינו ושופטינו וכל שבטי ישראל שכולנו יחד קבלנו מלכותו עלינו לדור ודור ואנחנו חייבין לשמור תורתו ומלכותו לעולמים. וזו המצוה הוא דבור אנכי והיא קבלת מלכות שמים כאשר פירשתי שם. והנה הזכיר התורה בכלל ומלכות שמים בפרט שכל המודה במלכות שמים כופר בע"ג ומודה בכל התורה כולה ורמזו כי הם וראשיהם קבלו מלכות שמים מפי הגבורה וראו שהוא מלך ישראל וגואלו והתורה קבלו מפי משה שקבלו עליהם ועל זרעם להאמין בו ולעשות כל אשר יצוה מטעם המלך כאשר אמרו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו. וזה הפירוש ברור ונכון והכתוב הזה הוא על דרך שהזכירו בגמרא במסכת ראש השנה אלא מלכיות תלתא הוא דהויין ה' ימלוך לעולם ועד ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו ויהי בישורון מלך. וכן שנינו בספרי מושב זקנים בישיבה של מטה שמו הגדול משתבח למעלה שנאמר ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל אין אסיפה אלא זקנים

ספורנו

מרבבות קדש מצד ימין של קדש כי אמנם נתן באספקלריא המאירה: (ג) אף חובב עמים. ואף על פי שאתה חובב עמים כאמרך והייתם לי סגלה מכל העמים ובזה הודעת שכל המין האנושי סגלה אצלך כאמרם ז"ל (אבות) חביב אדם שנברא בצלם. מכל מקום כל קדושיו בידך. הנה אמרת שכל קדושיו של קדש של אש דת הם בידך כצרור הכסף שהם חביבים משאר המין כאמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כאמרם ז"ל שם חביבין ישראל שנקראו בנים למקום: והם תכו. נשברו כמו הים תככים התפללו ברות נשברה: לרגלך. להדום רגלך בסיני: ישא מדברותיך תורה צוה לנו משה. אמרו אל האל יתברך ישא אלינו משה את מדברותיך שהם התורה שצוה לנו ואמר מדברותיך כאמרו וישמע את הקול מדבר אליו: (ד) מורשה קהלת יעקב. שהיא למורשה לקהלת יעקב מקובלת לנו ולבנינו למורשה: (ה) ויהי בישרון מלך. ואז מי שהיה מלך בישרון והוא האל יתברך שהיה מלך בין המעיינים ותופשי התורה: בהתאסף ראשי עם. במתן תורה כאמרו ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם. וכאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו וכו': יחד שבטי ישראל. היה מלך על כל שבטי ישראל יחדו שאז הודו וקבלו מלכותו כאמרם ואת תדבר אלינו

אבן עזרא

היה מפרש אין מלך בישראל: (ו) יחי ראובן. הנה החל מהבכור כי כן המשפט ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם לעד גם נשיאם נהרג או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממנו ולא היה בשבט שמעון גדול כמותו ואם יטעון טוען למה בירך ראובן התשובה כי יעקב ברכו והברכה היא אל תותר שיהיה כאחד מאחיו ואחר ראובן הזכיר יהודה שהוא בעל דגל והוא עולה בתחלה למלחמה ואחר כן לוי ואחריו בנימין בעבור היות הלוים דרים בירושלים שהיתה בין יהודה ובין בנימין כן כתוב ואחר כן שבט יוסף שלא יאחרנו ובכר הקדים אחיו הקטן ואחר כן זבולון בעבור שהוא נלחם ואחר כן יששכר וכאשר תמו בני הגבירות החל מגד שהוא עם דגל בני הגבירות ואחר כן דן שהוא בעל דגל ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר: יחי ראובן. תפלה ואל ימות שיתכן שיהיה כבן אדם לחיות שנים קצובות וימות: ויהי מתיו מספר. ואל יהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ובי"ת באל שדי כאשר פירשתי רבים כי יתכן שיהיה לעולם ויהיו מעטים וכל דבר שיסופר הוא מעט. וכן ואני מתי מספר: (ז) וזאת ליהודה. וכן אמר ליהודה שיהיה

רשי

בהתאסף. בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: (ו) יחי ראובן. בעה"ז: ולא ימות. לעה"ב שלא יזכר לו מעשה בלהה: ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר (בראשית לה) וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר שלא יצא מן המנין: (ז) וזאת ליהודה. (מכות יא)

סמך

(פסוק)

ישראל: ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר: ס ז וְזֹאת

(אונקלוס)

ו יְחֵי רְאוּבֵן בְּחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן בְּנוֹהִי אַחְסַנְתְּהוֹן בְּמִנְיָנֵיהוֹן: ז וְדָא לִיהוּדָה

כ׳ עניים וכל המלך דכוותא. נ׳ בתור׳ והס׳. נ״ב. י״ז ר״פ בתורה

תולדות אהרן יחי ראובן. סוטה ז קמא נג כנסדרין נג מכות יא: וזאת ליהודה. סוטה שם מכות שם:

ספורנו

אליו את כל אשר ידבר ה׳ אלהינו אליך ושמענו ועשינו: (ו) יחי ראובן. אף על פי שבחר ראובן בארץ שמאה מעבר לירדן שאינה מארץ ה׳ כאמרו ואף אם טמאה ארץ אחזתכם. ולפי זה אינה כל כך מוכנת לזכות בה לחיי עולם. מכל מקום יחי לבבו לעד: ואל ימות ויהי מתיו מספר. ואל ימות בעולם הזה באופן שיהיו אנשיו מועטים כענין ואני מתי מספר אע"פ שכתוב למען ירבו ימיכם על האדמה: (ז) וזאת ליהודה. וזאת הבקשה אני מבקש ומתפלל גם על ארץ יהודה אשר

רמבן

זקנים שנאמר אספה לי וגו׳ יחד שבטי ישראל כשהן עשויין אגודה אחת ולא כשהן עשויין אגודות אגודות וכן הוא אומר הבונה בשמים מעלותיו וגו׳. ובמדרש רבה נמי אמרו כביכול כסאו מבוסס למעלה בזמן שישראל עשויין אגודה אחת לכך נאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה וכן ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם וגו׳ וגם זה על הדרך שפירשתי ידרשו שהיה מלך עליהם מפני שנתאספו ויחדו כולם קבלו מלכותו עליהם וכן יהיה מורשה לקהלת יעקב והמלך הוא הקב"ה וכן נהגנו לומר בתקיעתא דבי רב אבל יש במקצת האגדות שמפרשין אותו על משה אומרים משה מלך שנאמר ויהי בישורון מלך בהתאסף וג"כ אמר הכתוב תורה צוה לנו משה להיותה מורשה לקהלת יעקב והוא היה מלך עלינו ועל כל שבטינו יחד וראוי לנו לעשות דבריו ומצותיו כי מלך גדול וחכם היה עלינו. יספר הכתוב גם בכבוד השליח שהיה גדול וראוי להאמין בו והנכון והאמת מה שפירשנו. והנה הזכיר כי השם שוכן בישראל והנה קבלו תורתו ומלכותו כל שבטיהם יחד עליהם ועל זרעם לדורותם אם כן הנם ראויים לברכה:

(ו) **יחי** ראובן. אמר ר"א החל מראובן כי הוא הבכור ולא הזכיר שמעון בעבור עון פעור כי העובדים היו שמעונים ומספרם לעד גם נשיאם וכן דעת רש"י והמפרשים. וכפי דעתי אין במספרם ראיה בעבור כי עדיין יחסרו שלשה עשר אלף ויותר מלבד המתים במגפה. וגם משאר השבטים יחסרו קצת כי בני גד חסרו שלשת אלפים ובני אפרים שמונת אלפים ועוד כי הכתוב שאומר ויצמד ישראל לבעל פעור ואמר קח את כל ראשי העם נראה שהיו בהם מכל השבטים וכל דייניהם ישפטו בם וכן אמר ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי. ואל תשיב עלי מדבר עכן שאמר חטא ישראל כי שם לא נתגלה החטא ויזכירם סתם וכן המוכה איננו ראיה כי היה נשיא בית אב בהם לא נשיא השבט והנועדים על ה׳ בעדת קרח גדולים ונכבדים ממנו שהיו נשיאי עדה ולא הלכו כל שבטיהם אחריהם והמזמור הזכיר דתן ואבירם וענינם בשמם תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם והזכיר ויצמדו לבעל פעור עם וימאסו בארץ חמדה לכלל העם וחלילה שימנע משה מלברך את שמעון ולא ימחה שבט מישראל שכבר כלו הנצמדים לבעל פעור כמו שאמר כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה׳ אלהיך מקרבך ואלה הנשארים כולם כתיב בהם ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כלכם היום ולמה לא יברכם והנה כולם עשו את העגל חטאו במרגלים ונתכפר להם וברכם. וראיתי במדרש רבה ששה משפחות נחסרו על הזנות בעצת בלעם ומנה משפחה אחת לשמעון וחמשה מבני בנימין והנה לדעתם בנימין חטא יותר משמעון באותו החטא והוא בכלל הברכה. והנכון בעיני כי הכתוב לא ימנה בשבטי ישראל רק שנים עשר וכך אמר בברכת יעקב כל אלה שבטי ישראל שנים עשר והנה יעקב הזכיר בניו השנים עשר והזכיר יוסף בשבט אחד ומשה ראה להזכיר ביוסף שני שבטים כמו שאמר והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה, והיה זה בעבור שני דרכים האחד כי אחר שצוה הקדוש ברוך הוא ועשאם שני שבטים בחנכת המזבח ובדגלים ובנחלת הארץ הנה הוא צריך למנותם שנים בברכתם ועוד שהזכיר יהושע המנחילם את הארץ והוא מאפרים הקטן והוצרך להזכיר אחיו שגדול ממנו והנה רצה לברך את לוי כי מברכתו יתברכו כל ישראל שהיו קרבנותיו לרצון להם לפני השם והוצרך להשאיר אחד מן השבטים שאינן נמנין בשום מקום רק שנים עשר כנגד שנים עשר מזלות ברקיע ושנים עשר חדשים בשנה ושנים עשר גבולי אלכסונין שאמרו במדרש שהם הן זרועות עולם וכמו שהזכירו חכמים במסכת ברכות אמר הקב"ה לנביא לך ואמור לכנסת ישראל בתי שנים עשר מזלות בראתי ברקיע כנגד שנים עשר שבטים וכן בהר גרזים והר עיבל שמנה לוי לא נגזר שם יוסף לשני שבטים וכן תראה בחלוק יחזקאל שמנה בחלוקת הארץ יוסף לשני שבטים ולא הזכיר לוי וכשמנה תוצאות העיר הזכיר שער לוי אחד ולא מנה שבט יוסף לשני שבטים אבל אמר שער יוסף אחד כי לעולם לא ימנו שבטי ישראל רק שנים עשר וכבר זכרתי זה בסדר ויקח קרח. והנה השאיר שמעון שלא היה שבטו גדול ולא היתה בו ברכת יעקב אביהם מרובה אבל חלקם ביעקב והפיצם בישראל והנה יתברכו גם הם מברכת שאר השבטים אשר המה בתוכם. וסדר זאת הברכה היתה ברוח הקדש על דרך נחלתם החל מראובן כי לקח נחלתו בראשונה ועוד כי הוא הבכור ומשה התפלל עליו שלא ימחה שמו בחטאו ולכך נתן לו ברכתו משפט הבכורה ואחר כן הקדים יהודה כי הוא הנוחל הראשון בארץ ולנגיד ממנו והוא העולה בתחלה למלחמה אשר בה יברך אותו והנה ברכתו כוללת כל ישראל ואחר כן ברך לוי החונים עם בני יהודה ועיר ירושלים ושם יהיו לרצון ואחרי כן ברך בנימין שהיתה נחלתם עם בני יהודה ועיר ירושלים ובית המקדש בין בני יהודה ובין בני בנימין והלוים יחנו עם שניהם ואחרי כן ברך בני יוסף כי כן היתה נחלתם שנאמר ויעל גורל מטה בנימין למשפחותם ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף ואחרי כן השלים לברך בני הגבירות והקדים זבולון ליששכר כאשר עשה יעקב וכן נפל גורלם השלישי לבני זבולון והגורל הרביעי לבני יששכר ואחרי כן ברך בני השפחות דן ונפתלי גד ואשר כסדר תולדותם והוא הדגל שלהם והקדים גד לכל בני השפחות כי לקח נחלתו תחלה עם ראובן המוקדם והוא היה מדגל הראובני:

וטעם יחי ראובן. שיחיה שבטו ולא ימות לעולם ויהי מתיו מספר כמו ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע ואל יהי מתיו מספר שלא יהיו מעטים שכל דבר שיסופר הוא מעט וכן מתי מספר לשון ר"א. ויותר נכון לפרש יחי ראובן בישראל ואל ימות שלא יכרת שבטו באחד מכל הזמנים ויהי פקודיו במספר בני ישראל לעולם יתפלל עליו שלא יגרום חטאו והכעס הגדול אשר כעס עליו אביו בחללו יצועיו להכרית שמו מישראל וזה כענין שנאמר שם וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר כי הודיע שלא יצא בחטאו מן המספר וכן פירש רש"י. וטעם מתיו כל אנשיו יזכו בזה ולא יכרת אפילו מקצת השבט בחטאו ואולי מתיו רמז לראשי משפחותיו הארבע ויהיה טעם מספר כמו במספר וכן לזנות בית אביה ירחצו מים ורבים כן. או טעמו שיהו מתיו מספר ישראל שימנה ראשון כמשפט הבכור כי האחד הוא המספר כי ממנו הכל ואונקלוס תרגם ויקבלון בנוהי אחסנתהון במניניהון יתכוין למה שפירשנו יאמר שיחיה ראובן ולא יכרת ויהיו מתיו במספרם לעולם לא ימחה שבטו מישראל ולא ימנו ביותר מספרם להיותן שני שבטים שלל ממנו הבכורה והבטיחו בשבט אחד לעולם. ויש מפרשים כי הברכה הזאת על כבוש הארץ יאמר שיחיה ראובן בעברם חלוצים למלחמה לפני בני ישראל והטעם שיתגברו ולא ינוצחו כטעם ועל חרבך תחיה ואל ימות שלא יכלו מהם במלחמה ויהי מתיו מספר שיחזרו לאהליהם במספרם לא יפקד מהם איש וכן בברכת גד חבירו הזכיר זה הענין והפירוש הזה קרוב אבל הראשון נכון יותר בעיני כי ברכת משה כדרך אשר הזכיר יעקב וכענין ההוא. ועל דרך האמת יחי ואל ימות מטעם פוקד עון אבות על בנים ושם רמזתי סודו והועילה ברכת משה לכפר לו מעשה בלהה שלא יכרת וימות בו לעולם אבל פקד עליו עם שאר השבטים מעשה יוסף כפי הבא בפרקי היכלות:

(ז) **וזאת** ליהודה. וכן אמר ליהודה שיחיה ולא ימות והוסיף לו עוד שמע ה׳ קול יהודה דעת רבי אברהם. וזה איננו נכון על פירושנו כי אין יהודה בכרת הזה שיתפלל עליו כן כאשר לא הזכיר זה בשאר השבטים אבל הוא כפשוטו וזאת הברכה אשר ליהודה. ועל דרך האמת ייחד המדה הזאת ליהודה בעבור כי להם המלחמה וממנו המלכות לעולם והוא העוזר מצריו והוא

סו׳

ליהודה ויאמר שמע יהוה קול יהודה ואל־עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה׃ שני פ
ח וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על־מי מריבה׃ ט האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת־אחיו לא הכיר ואת־בנו [בניו ק'] לא ידע כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו׃ י יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה

נ"א פתחין. מ"פ קמץ. נ' בתורה. נ' חסר. ל' וחד ולא ראיתיו עד. י"ב מכסים בליטנא. ב' וכל א"ב דכוותה. נ' ומ"ל

ואמר קביל יי צלותיה דיהודה במפקיה לאגחא קרבא ולעמיה תתיביניה בשלם ידוהי יעבדן ליה פורענותא בסנאוהי וסעיד מבעיל דבבוהי הוי ליה׃ ח וללוי אמר תומיא ואוריא אלבשתא לגבר דאשתכח חסיד קדמך דנסיתוהי בנסתא והוה שלים בחנתוהי על מי מצותא ואשתכח מהימן׃ ט דעל אבוהי ועל אימיה לא רחם כד חבו מן דינא ואפי אחוהי ובנוהי לא נסיב ארי נטרו מטרת מימרך וקימך לא אשניאו׃ י כשרין אלין דילפון דינך ליעקב ואוריתך לישראל

ראיתיו ב' וסימן ויצא האחד מאתי. האמר לאביו ולאמו. וחד וראיתיו מגיע אצל האיל

תולדות אהרן שמע ה' קול יהודה. מכות שם: ואל עמו תביאנו. קמא לב מכות שם: ידיו רב לו. ע"ג כס מנחות נג: וללוי אמר. זוכר ויקרא כל הפרשה: האומר לאביו. יומא כו: יורו משפטיך. יומא כו: ישימו קטורה באפך. שם:

רשי

סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם שנאמר (איוב טו) אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם וגו' ולא עבר זר בתוכם. (ב"ק צב) ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מפני נידוי שקבל עליו שנאמר (בראשית מד) וחטאתי לאבי כל הימים אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו': שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב: ואל עמו תביאנו. לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. על יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד (מלכים א כב) ויזעק יהושפט וה' עזרו. ד"א שמע ה' קול יהודה. (ספרי) כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה ואף כשחלקו ארץ ישראל נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר (יהושע יט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון (ומפני מה לא ייחד לו ברכה בפני עצמו שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים כ"כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי אמר: תמיך ואוריך. כלפי שכינה הוא מדבר: אשר נסיתו במסה. שלא נתלוננו עם שאר המלינים: תריבהו וגו'. כתרגומו. ד"א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו לבא בעלילה אם משה אמר (במדבר כ) שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו: (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי (שמות לב) מי לה' אלי נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו וא"א לפרש אביו ממש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לויים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנא' כל בני לוי: כי שמרו אמרתך. לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצרו. ברית מילה שאותם שנולדו במדבר שכל ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין): (י) יורו משפטיך. ראויין אלו

אבן עזרא

שיחיה ולא ימות והוסיף עוד שמע ה' קול יהודה בבואו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה: (ז) ואל עמו תביאנו. אל המחנה אשר בגלגל או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב: רב לו. יספיקו לו ידיו ואין לו צורך למי שיעזור אותו כי אם עזרת השם לבדו ויש אומרים מלשון מריבה והטעם ידיו יריבו בעדו ואחרים אמרו כמו וברקים רב מגזרת ורבו: (ח) וללוי אמר. בעבור לוי אמר לשם כמו אמרי לי אחי הוא: לאיש חסידך. לאיש שהוא חסידך: אשר נסיתו במסה. שם כמו בנסיון והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ ממי מריבה שכבר הענשתו עליו גם זה יחזיק פירושי בדבר העגל כי לכבוד השם עשהו: וטעם תומיך ואוריך. שיהיו תמיד לו ולזרעו: (ט) האומר. על השבט ידבר כמו שמואל שבא כאשר נגמל אל בית ה' להרגילו: ואת בניו לא ידע. יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם: כי שמרו אמרתך. כמו שמרו עדותיו וחק נתן למו עד שיורום לישראל ויש אומרים על דבר מי לה' אלי: (י) ישימו קטורה. הכהנים מהם: וכליל. הוא

בעל הטורים שמע ה' קול. ר"ת בגי' יהושפט שהתפלל על יהושפט במלחמות רמות גלעד: ידיו רב לו. ס"ת בגימ' דוד: ואת בנו. חסר י"ד שלא היה בעשרה נסיונות: יורו משפטיך ליעקב ביפוצו בכל ישראל ללמוד תורה וכן אמר יעקב ואפיצם בישראל. ישימו קטורה. בגי' כמו מעשיר

רמבן

סוד הכתוב שאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר כי הוא הקשת הנראה בענן שנאמר בה זאת אות הברית:

שמע ה' קול יהודה. יתפלל עליו בצאתו למלחמה כי הוא יעלה בתחלה ולנגיד ממנו שילחם באויבי ישראל וכן אמר יעקב ידך בעורף אויביך. ואל עמו תביאנו שישוב לשלום. ידיו רב לו יהיו ידיו רב לו שלא יצטרך לעזור אחר זולתי עזרת השם שיענהו בתפלתו ככל הכתוב בדברי אונקלוס וכן דעת המפרשים. ועל דעתי עוד ירמוז למלחמתו הראשונה אל הכנעני שאמר השם יהודה יעלה בתחלה ואמר ידיו רב שיקח מצריו ויכבוש מהם ארצות רבות יותר מן הראוי לו בנחלתו ירמוז שינחיל מנחלתו לשמעון אחיו הוא שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם והנה הזכיר שמעון ברמז עם יהודה:

(ח) וללוי אמר. על לוי אמר לשון ר"א. וכן דעת המפרשים הוא כלשון אמרי לי אחי הוא וישאלו אנשי המקום לאשתו והרבה כן ולפי דעתי כי בעבור שהזכיר משה בברכתו ראובן ויהודה יחי ראובן קול יהודה ז"א יזכיר שם שאר השבטים בברכתם יזכיר הכתוב וללוי אמר לבנימן אמר יגיד כי השבטים לפניו ויקרא ללוי וישים עיניו עליו ויאמר תומיך ואוריך וכן בכל לשון שבט ושבט פניו בפנים יברך אותם:

אשר נסיתו במסה. שנסית אותו בנסיון והטעם שהיה חסיד בכל אשר נסיתו אותו ולא נמצא בו דופי חוץ ממי מריבה שכבר הענשתו עליו כי העגל לכבוד השם עשהו לשון ר"א. ובספרי אשר נסיתו במסה הרבה נסיתו ונמצא שלם בכל הנסיונות תריבהו על מי מריבה סקופים נסתקפת לו על מי מריבה אם משה אמר שמעו נא המורים אהרן ומרים מה עשו. והנכון בעיני בדרך הפשט כי במסה כפשוטו הוא המקום אשר נסו השם ברפידים יאמר תמיך ואוריך יהיו לעולם לאיש חסידך לזרעו אחריו אשר נסיתו אותו במסה כאשר חטאו בני ישראל וינסו את השם על המים ולא היה בתוך העדה הנועדים שם על השם כי האמין בשם ובדברו שיוציא להם מים מצור החלמיש ובפעם השנית תריבהו ותעניש אותו על מי מריבה של ישראל כי בעבור מריבתם היה עליו הענש ולא שמעל הוא בה' כי גם מתחלה האמין כי אתה ההפכי הצור אגם מים אף כי בפעם הזאת שכבר ראה כן, ירמוז מאלה כי החטא ההוא היה מפני הכעס כי בעבור מריבתם הסבו משה ואהרן שנצטרכו לעשות מה שעשו שמא נסתלקה השכינה בעבור כעסם והוא שנאמר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם:

וטעם תריבהו. כמו ריבה ה' את יריבי שנלחמת לו משפט הריב שרבו בני ישראל את ה' ויתכן שיהיה פירושו כמו שאמר בספרי שהם סקופים כלומר עלילות ירמוז למיעוט החטא וגודל העונש כדרך בקרובי אקדש וכן דעת אונקלוס שאמר דנסיתוהי בנסיתא והוה שלים מריב בני ישראל ומנסותם את ה' וכיון שהיה שלם בפעם הראשונה כל שכן בשניה שהיה מאמין בדבר השם ובחנת לבו על מי מריבה ומצאת לבבו נאמן לפניך כי גלוי וידוע לפני כסא כבודך שהוא

ספורנו

אשר בתוכה נחלת שמעון מפוזרת שלא ימותו במלחמה כי יחדו היו יוצאים למלחמה ויאמר שמע ה' קול יהודה. ומלבד מה שאמר וזאת ליהודה אמר גם כן שמע ה' קול יהודה כשיתפלל במלחמה או זולתה: ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה. אתה היה ידיו נלחם בעדו ותהיה גם כן רב לו ונוקם נקמתו וגם כן עזר מצריו כשילחמו עליו: (ח) תמיך ואוריך לאיש חסידך. הנה התומים וגם האורים נתתה לאהרן שהיה איש ורחם לשבט החסיד שהוא שבט לוי ובזה התבאר שהיה מדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו כאמרם ז"ל כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שורה עליו נשאלים בו באורים ותומים: אשר נסיתו במסה. בכל מסה שנסו ישראל את האל ית' כאמרו וינסו אותי זה עשר פעמים לא נסוהו שבט לוי ולכן לא נגזרה עליהם גזירת מרגלים: תריבהו על מי מריבה. שהכחדת את שני נשיאיו שהם משה ואהרן בסבת מי מריבה: (ט) האמר לאביו. בענין העגל: ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך. לא הקפיד על חיי בניו במדבר כדי לשמור אמרתך והיא מצות מילת הבנים אע"פ שהיו מתים רבים מהם כאמרם ז"ל (יבמות עב) מפני שלא נשבה להם רוח צפונית: ובריתך ינצורו. כאמרם ז"ל שבטו של לוי לא עבדו ע"ג וזה התאמת במצרים ובמדבר: (י) יורו משפטיך ליעקב. ומאחר שהוא שבט כשר אן להם חן ושכל טוב שיורו משפטיך כאמרם ז"ל (חגיגה טו) אם דומה הרב למלאך ה' צבאות

אבן עזרא

היא העולה: (יא) ברך ה' חילו. הבכורים והמעשר: ופעל ידיו. הקרבנות: מחץ מתנים. הטעם מחץ קמיו: מן יקומון. מן אשר יקומון עליהם כמו ליס מכסים: (יב) לבנימן אמר. בעבור בנימין שהוא ידיד השם ישכון בנימין לבטח על השם והשם שוכן בין כתפיו: חופף עליו. על הכבוד שהיה דר בירושלים בחלק בנימין כי כן כתיב. וטעם בין כתפיו. באמצע נחלתו או שהיה נראה גם להיות דבק עם יוסף: (יג) ממגד. שיתנו השמים: (יד) תבואת שמש. כי תבואת הזרע והכרם תלויה בשמש: גרש. מגזרת ויגרשו מימיו והוא שיעשה האויר בלחותו כי אין חומו ככח השמש. ואמר ירחים בעבור שיתחדשו והם רבים בשנה אחת: (טו) ומראש. הטעם וממגד ראש הררי קדם: גבעות עולם. כפול:

וממגד

תורה

י בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃ יא בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ ס
יב לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ ס שלישי
יג וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת׃ יד וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ טו וּמֵרֹאשׁ הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃

ל'. ד' א' מנסון ח' · ל' ומסר · ב' נהורס ר"פ ילד · ב'. ל'. ג' · ז' ג' חסר ו' (עיין מבין הידות) · ל' והד גרש כרמל. ד. ל' · ג' נסורס

אונקלוס

יְשַׁוּוּן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ׃ יא בָּרֵיךְ יְיָ נִכְסוֹהִי וְקֻרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּיל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְּסַנְאוֹהִי וּדְבַעֲלֵי דְּבָבוֹהִי וְלָא יְקוּמוּן׃ יב לְבִנְיָמִן אֲמַר רְחִימָא דַּייָ יִשְׁרֵי לְרוּחְצָן עֲלוֹהִי יְהֵא מְגֵין עֲלוֹהִי כָּל יוֹמָא וּבְאַרְעֵיהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִינְתָּא׃ יג וּלְיוֹסֵף אֲמַר מְבָרְכָא מִן קֳדָם יְיָ אַרְעֵיהּ עָבְדָא מַגְדָּנִין מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וּמִמַּבּוּעֵי עֵינוֹת תְּהוֹמִין דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע׃ יד וְעָבְדָא מַגְדָּנִין וְעַלְלָן מִיבוּל שִׁמְשָׁא עָבְדָא מַגְדָּנִין מֵרֵישׁ יְרַח בִּירַח׃ טו וּמֵרֵישׁ טוּרַיָּא בְּכִירַיָּא וּמִטּוּב רָמָתָא דְלָא

רש"י

אלו לכך: וכליל. עולה: (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כענין שנאמר (תהלים סט) ומתניהם תמיד המעד ועל המעוררין על הכהונה אמר כן. ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברך ה' חילו ופעל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: (יב) לבנימן אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנא' (שם עח) וימאס באהל יוסף וגו'. ולפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר: ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי אלא שנמוך עשרים ושלש אמה מעין עיטם ושם היה דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו: (יג) מבורכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף: ממגד. לשון עדנים ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב: (יד) וממגד תבואת שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות: גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין. ד"א גרש ירחים. שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש: (טו) ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בישול הפירות שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד"א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים: גבעות עולם. גבעות העושות

מסורה

יקומון ד' וסימן ומשנאיו מן יקומון. ואכלם ואמחצם. יחיז סתיך יקומון. עדי המס. נהר דנור נגד ונפיק. ד' מלכין יקומון. עשרה מלכין. ואחר כושל יקומן מליך: תבואת ז' בלישנא וסימן נמסר בסדר ויגש:

תולדות אהרן וכליל על מזבחך. פס: ברך ה' חילו.
פסחים עב יומא כס קדושין כו מכות יב (יומא מ): לבנימן אמר ידיד ה'. ברכות יב מנחות נג: חופף עליו כל היום. יומא יב מגלה כו זבחים נד קיח: ובין כתפיו. סוטה לז זבחים שם (מגלה עב): וממגד תבואת שמש. יומא פג קמא סו:

בעל הטורים וכליל ב'. וכליל על מזבחך. אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל. אע"פ שזר מקריב בבמה אינו זבחי צדק אלא מה שקרב בפנים על יד כהן זהו וכליל על מזבחך אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל: ופועל ידיו תרצה. בגימ' פירות: ישכן לבטח. לאחר שיטרוף כזאב כזאב ישכן לבטח וכן ברכו יעקב ולערב יחלק שלל במנוחה: ובין כתפיו. בגימ' בירושלים: בין כתפיו שכן וליוסף. רמז כי בתחלה היה בחלקו של יוסף משכן שילה:

ספורנו

שלאות יבקשו תורה מפיהו: (יא) ברך ה' חילו. ברוך נכסיהם באופן שיספיק להם מעט עסק בם ויהיה להם פנאי להבין ולהורות: ופועל ידיו תרצה. עבודתם במקדש תהיה לרצון לפניך. מן יקומון. שלא יוכלו לקום עליהם כענין קרח ועוזיהו המלך: (יב) ידיד ה'. כאמרם ז"ל (שבת פ' במה בהמה) שבנימין מת בעטיו של נחש והזכיר זכותו לפניו: ישכן לבטח עליו. שלא ימרדו במלכם עם עשרת השבטים: (יג) מברכת ה' ארצו. הנה חלקו של יוסף היא ארץ מבורכת בטבע: ממגד שמים מטל. והנני מתפלל שברכתה תהיה גם כן מצד מגדנות המתבשלות בכחות השמים מטל

רמבן

שהוא מאמין כך וכדבריך אבל בשביל ישראל היה העונש עליו כמו שפירשתי בפסוק גם בי התאנף ה' בגללכם. והנה מתחלה דבר בכהנים כי אמר ללוי שיהיו האורים והתומים לאיש חסידו מהם ואחרי כן בכל השבט שנסה אותם בעגל ובמצרים ובמדבר ועל כן יורו משפטיו ליעקב וכן דעת אונקלוס שאמר כשרין אלין דילפין דינך וגו' או על העתיד ידבר בהם כדברי ר"א ויורו משפטיך על כולם וישימו קטורה על הכהנים מהם:

(יא) **וטעם** ברך ה' חילו. שיהיו חיל גדול והטעם שירבו ולא ימעטו כבואם אל הקדש כטעם אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי וכן נאמר באזהרות שלהן ולא ימותו ואונקלוס אמר נכסוהי מלשון ואת כל חילם ואת כל מקניהם יתכוין למה שאמרו רבותינו בקטורת שהיא מברכת והוא דבק אל ישימו קטורה באפך כי ממנה יתברך חילו כמו ששנינו חדשים לקטורת. ובספרי ברך ה' חילו בנכסי' מכאן אמרו רוב הכהנים עשירים הם משום אבא דוגש אמרו נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב זה זרעו של אהרן:

(יב) **ידיד** ה' ישכון לבטח עליו. יקרא לבנימין ידיד ה' יאמר בנימין שהוא ידיד השם ישכון בארצו לבטח על השם והשם יהיה חופף עליו כל הימים ומשרה שכינתו בתוך ארצו ובין כתפיו ירמוז למה שדרשו בו רבותינו. ועל דרך האמת ידיד ה' ישכון על בנימין ויהיה זה לבטח לבנימין שיבטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים והוא יהיה חופף ומגין על בנימין כל היום ולא יבושו בעת צרה ובין כתפיו של בנימין ישכון לעד ומכאן נקרא שלמה ידידיה בעבור ה' ובנה ידידות משכנותיו כאשר נקרא שלמה גם כן לומר שמדתו שלימה בשלום ולפיכך נכתב בה"א ואמרו במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אמר לו הקב"ה הואיל וסמך כסא כבודי אתן לך את בתי דכתיב וה' נתן חכמה לשלמה ולא פירש והיכן פירש להלן כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט וגו' ונכון הדבר שירמוז בשלש השכינות הללו על שלש מקדשים יאמר במקדש ראשון ישכון לבטח עליו כענין שנאמר וכבוד ה' מלא את בית ה' ואמר על בית שני חופף עליו כל היום שלא שרתה בו השכינה רק היתה מכסה ומגינה עליו או חופף ממש כמו שהוזכר בפרקי היכלות ובין כתפיו שכן לימות המשיח כי ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה' ועל דרך זה נדרש בספרי:

(יג) **ממגד** שמים. מגד לשון מעדנים ומתק. וממגד תבואות שמש שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת את הפירות. גרש ירחים יש פירות שהלבנה מבשלתן וכן קשואין ודלועין גרש ירחים שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש לשון רש"י. ואם כן יהיה עם פרי מגדים פרי ממתקים יברך אותו שתהיה ארצו ממתק השמים שיהיה מן הטל ותהיה מבורכת מן התהום שתהיה רובצת תחת ארצו להיות עיינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר ויתכן שהפירות יקראו מגדים ויאמר שתהיה ארצו מבורכת מפרי השמים שהוא הטל ובעבור היות המגדים בטל יקרא מגד ותהיה מבורכת מתהום תחתית וברכתו כענין יעקב שאמר ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת וטעם גרש ירחים המגדים אשר יגרשו הירחים כי כל האילנות בחדשיהם יציצו ויפרחו לשאת ענף ולעשות פרי וזה טעם לחדשיו יבכר בחדשיו הידועים לפרי ההיא יבכר לפני כל שאר האילנות: (טו) **וממגד** ארץ ומלואה ממגד ארץ המישור ומאשר היא מלאה כי הזכיר ההרים והגבעות יזכיר הבקעה וארץ המישור כדברי רבי אברהם. ועל דעתי מגד ארץ ומלואה ברכות שדים ורחם כי כל האדם וכל הרמש אשר הוא חי יקרא מלואה וכן ירעם הים ומלואו כי אם מלאתיך אדם כילק והנה זה כטעם ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך:

ורנון

רש"י

המעושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: (טז) ורצון שכני סנה. ותהא ארצו מבורכת רצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו: (יז) בכור שורו. יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנא' (תהלים פט) אף אני בכור אתנהו וכן (שמות ד) בני בכורי ישראל: בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר (במדבר כז) ונתתה מהודך עליו: וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה לכך נותן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: אפסי ארץ. שלשים ואחד מלכים אפשר שכלם מא"י היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בא"י שחשובה היא לכלם שנאמר (ירמיה ג) נחלת צבי צבאות גוים: והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר (שופטים ח) וזבח וצלמונע בקרקר וגו': (יח) ולזבולן אמר. אלו חמשה שבטים שברך באחרונה זבולן גד דן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה שנא' (בראשית מז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. זבולון ויששכר עשו שותפות זבולון יושב לחוף ימים ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה לפיכך הקדים זבולון ליששכר שתורתו של יששכר ע"י זבולון היתה: שמח זבולן בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה: ויששכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים כמו שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים ראשי סנהדרין היו עוסקים בכך ועל פי קביעות עתיהם ועבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו. כל אסיפה ע"י קריאה היא ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולון ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפני טמוני חול. (מגילה ו) כסוי טמוני חול טרית וחלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן

תורה ואונקלוס

טז וממגד ארץ ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: יז בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה: ס רביעי יח ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך: יט עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול: ס

פסקן: טז ומטוב ארעא ומלאה ורעיליה דשכינתיה בשמיא ועל משה אתגלי באסנא ייתון כל אלין לרישא דיוסף גברא פרישא דאחוהי: יז רבא דבנוהי זיוא ליה וגבורן דאתעבידא ליה מן קדם דתוקפא ורומא דליה בגבורתיה עממיא יקטיל כחדא עד סיפי ארעא ואינון רבותא דבית אפרים ואנון אלפיא דבית מנשה: יח ולזבולן אמר חדי זבולן במפקך לאגחא קרבא על בעלי דבבך ויששכר במהכך למעבד זמני מועדיא בירושלם: יט שבטיא דישראל לטור בית מקדשא מתכנשין תמן יכסון נכסת קודשין לרעוא ארי נכסי עממיא

מסורה: ח' חסר. ד' חסרים — ל' ומ"ל ומלעיל כ"ד — כ' — ל'. ד' בלישנא — ל' — ל'. ג' כתוב' — כלכון מ"ל — ל' ומ"ל. ל' ובסיין ומ'. ל'

אבן עזרא

(טו) וממגד ארץ. כפול ארץ המישור: ומלואה. אשר היא מלאה: ורצון שכני סנה. הוא השמים: תבואתה. הברכה הזאת והתחברו שנים סימנים התי"ו והה"א כמו עזרתה ישועתה בצרתה ובעבור שהזכיר התבואה דמה השבט לשור ואמר בכור שורו כי יש לו כח רב כי הוא ראשית און: (יז) הדר לו. גוף גדול והטעם מספר רב: וקרני ראם. בכח: רבבות אפרים. כדברי יעקב: (יח) שמח זבולן בצאתך. למלחמה וכן זבולן עם חרף נפשו למות: באהליך. כמו וירא מנוחה כי טוב: עמים הר יקראו. בעבור שזבולן דר לחוף אניות יהיה עשרו רב וזהו כי שפע ימים יינקו והוא מגזרת שפעת גמלים: (יט) ושפוני טמוני חול. אין לו אח וטעמו כמו טמוני וכן אדמת עפר והטעם שיהא להם עושר רב עד שיטמנהו בחול ובעבור עשרם יבואו רובם אל הר השם לזבוח זבחי

שכני ד' וסימן ורצון שכני סנה. שכני בחגוי הסלע תפשי דירמיה. וחברו בחגוי סלע מרום שבתו דתרי עשר. שכני לבדד יער: שמח ב' וסימן ולזבולן אמר שמח זבולן. שמח בחור בילדותך. וחד ושמח. יהי מקורך ברוך:

תולדות אהרן ורצון שכני סנה. זבחים קיח (מגלה עב): בכור שורו. ברכות נו ר"ה כו סוטה יא קמא ב זוטר עיקרא: נכס עמים. קמא יז: ולזבולן אמר זוטר נסעלותך: שם יזבחו זבחי צדק. מגלה ו: ושפני טמוני חול. שם:

בעל הטורים שמח ב' במסורה. שמח זבולן. שמח בחור. על שם שהיו יוצאים בדרכם לפרקמטיא היו בחורים וגבורים: באהליך ב'. ויששכר באהליך. אל תשכן באהליך עולה. תשכן נוטריקון תורה שער כתובים נביאים כמו שדרשו זה המשפט בביתו שכר שאינו מוגה כגון יששכר היו יושבי אוהלים ועוסקים בתורה ע"כ מזהיר אותם אל תשכן באהלין עולה:

רמבן

(טז) ורצון שוכני סנה. נמשך למעלה ומרצון שוכני סנה ויקרא השם הנכבד שוכני סנה כי שם נראה אליו בתחלה ושכן ימים רבים על הר סיני שהוא מקום סנה ומסיני בא ושכן בישראל. וטעם הכתוב שתהיה ארצו מבורכת מרצון השם כטעם רצית ה' ארצך וארצה בו ואכבדה. וטעם תבואתה הברכה הזאת תבא לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו או טעמו רצון שוכני סנה תבוא לראש יוסף ואל תתמה על החפץ שיכנה אותו בלשון נקבה כי כן בלשון ארמית ורעות מלכא ולשון חכמים תפלת נפשו. ועל דרך האמת יאמר שהרצון שכן בסנה תבוא הוא לראש יוסף שבה ירים ראש והזכיר סמוך במקום מוכרת כמוהו רבים או יסמוך אל השם הנכבד הנזכר ורצון ה' השוכן בסנה תבא לראש יוסף וזאת ברכת יעקב מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך:

(יז) בכור שורו הדר לו. יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות גם אני בכור אתנהו וכן בני בכורי ישראל מלך היוצא ממני הוא יהושע כחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים וקרני ראם קרניו שור כחו קשה ואין קרניו נאות ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם והם רבבות אפרים אותם המנוגחים הם הרבבות שהרגם יהושע הבא מאפרים והם אלפי מנשה האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וכמה אלפים נמנו שם לשון רש"י. והנה הכתוב מבולבל מאד בפירוש הזה כי קרני ראם קרניו כנוי לבכור השור שהוא יהושע ואם כן איך ינגח בהם אלפי מנשה שהם הרוגי גדעון. ולשון ספרי לפי שלא פירש לנו כמה הרג יהושע בכנענים תלמוד לומר וזבח וצלמונע בקרקר הכל קל"ה אלף לכך נאמר והם אלפי מנשה וכונתם בזה לדרוש כי גם בהם ינגח יחדו אפסי ארץ רמז ליהושע ואמר שאפסי ארץ אלה שינגח הם הרבבות שהרג אפרים הוא יהושע והם האלפים שהרג מנשה אחרי כן שכולם הרגם יהושע ובניהם הקמים אחריהם הרג מנשה במקלתם אלפים וכן שנו שם בהם עמים ינגח יחדו וכי מה כבש יהושע והלא לא כבש אלא שלשים ואחד מלך מלמד שכבש מלכים ושלטונות שהיו מסוף העולם ועד סופו. יחדו אפסי ארץ וכי מה ארצות כבש יהושע והלא לא כבש אלא פרטים זה וקטן אלא כל מלכים שבעבד היו מלכים ושלטונות ופשוטו של מקרא כי בעבור שבירך יוסף בתבואות דמה אותו לשור כי רב תבואות בכח שור ואמר שיהיה לבכור אשר יוליד הדר מלכות ירמוז ליהושע שהוא ראשון לבית יוסף ויהיה לו גדולה ומלכות. וקרני ראם קרניו של שור הנזכר ובקרניו ינגח יחדו אפסי ארץ ואמר כי קרניו שהם שנים הם רבבות אפרים והם אלפי מנשה הקרן הימין לאפרים והשמאל למנשה והנה הזכיר בברכתו שיהיו לרבבות ולאלפים כטעם רבבות אלפי ישראל:

(יח) וטעם שמח זבולן בצאתך. בעת נאתך באניות סוחר ירמוז כי לחוף ימים ישכון ואתה יששכר באהליך ירמוז כי ראה מנוחה כי טוב ואת ארצו כי נעמה כברכת יעקב:

ספורנו

מפל גם בלי מטר ומתהום וממגד תבואות וגו': (טז) ורצון שכני סנה. וגם רצון האל שנגלה בסנה אשר בו הורה ענין עמו אנכי בצרה כל אלה: תבואתה לראש יוסף. מלבד ברכותיו עם הצבור תבואנה על ראשו מאת אלהי מרום שהוא יברך בלתי אמצעי: ולקדקד נזיר אחיו. כי אמנם ראוי הוא לזה כי אמנם היה בעל נזר וכתר מלכות בקרב אחיו והתנהג עם כלם בחסידות: (יז) בכור שורו. והוא יוסף בכור שורו של שוכני סנה אף על פי שהמלכות ליהודה ונקרא אריה. הנה אחריו במעלה היה יוסף כמו השור אחר הארי כאמרם ז"ל מלך בחיות אריה. בבהמות שור. וזה היה שבטו של יוסף ראשון בשבטים אחר שבט יהודה כאמרו כדבר אפרים רתת: הדר לו. אף על פי שאין לו הוד מלכות הוא ראוי להדר ומעלה: בהם עמים ינגח יחדו. יחדו עם השבט המולך ינגח ויאבד עמים רבים כאמרו וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבוזו את בני קדם: עמים הר יקראו. יששכר וזבלון יקראו אומות העולם אל ההר הטוב במיני סחורתם הבלתי נמצאים בין האומות: שם יזבחו זבחי צדק. גם תגרי הע"ג שיזבחו כל ימיהם זבחי מתים הנה בבואם אל ההר הטוב יזבחו שם זבחי צדק: כי שפע מים יינקו. יששכר וזבולון יהיה להם מיני סחורה הבאים מן הים ומהם שפונים

זכאי תודה לשם: (כ) מרחיב גד. דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואין מי יגר לו: (כא) וירא ראשית לו. הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל: כי שם חלקת. כמו חלק ומחוקק הוא הגדול והשליט כמו לבי לחוקקי ישראל וספון כמו וספון בארז (בתוכם ספונים) (נ״ל בנתיכם ספונים) שטעמו שהם ספונים וכן קירות הספון והטעם כי ראה ארמונים ספונים שהיו חלק גדולי האמורי: ויתא. חסר אל״ף והטעם שבאו ראשי גד עם ישראל חלוצי צבא ומשה ראה זה בנבואה: צדקת ה׳ עשה. שמלא בידו את אשר דבר בפיו שנדרו בני גד שילאו עם ישראל להלחם עם אויביהם ולא הזכיר ראובן ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן והנה דברי הימים לעד שאמר על בני גד ופני אריה פניהם ולא תמצא כן בבני ראובן: (כב) יזנק. אין לו חבר במקרא והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן: (כג) שבע רצון. שם התאר וכן הוא יהיה שבע רצון: ים ודרום. נחלתו יהיה מערבית דרומית: (כד) רצוי. כמו אהוב: וטובל בשמן

כ וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד:
כא וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל: ס
חמישי כב וּלְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן:
כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה: ס
כד וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו

יֵיכְלוּן וְסִימַן דְּמִטַּמְרָן בְּחָלָא מִתְגַּלְיָן לְהוֹן: כ וּלְגָד אֲמַר בְּרִיךְ דְּאַפְתֵּי לְגָד כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין: כא וְיִתְקַבֵּיל בְּקַדְמֵיתָא דִּילֵיהּ אֲרֵי תַמָּן בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא דְּיִשְׂרָאֵל קְבִיר הוּא נְפַק וְעָאל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל: כב וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָון אַרְעֵיהּ שַׁתְיָא מִן נַחֲלַיָּא דְּנָגְדִין מִן מַתְנָן: כג וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָתָא מִן קֳדָם יְיָ מַעֲרַב יַם גִּינוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵירַת: כד וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵא רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי

זרוע ג׳ מלאים בתורה וסימן לכן אמור לבני ישראל אני ה׳. או הנסה אלהים. וטרף זרוע אף קדקד: צדקת ה׳ וסימן צדקת ה׳ עשה. צדקת הצדיק לא תצילנו. וחברו. צדקת ישרים תצילם. צדקת תמים תישר. וחד וצדקת מצדיקי רשע:

תולדות אהרן וירא ראשית לו. סוטה יג בתרא סו: ומלא ברכת ה׳. ברכות נה: ים ודרום ירשה. ב״ק קמא פא:

ומן החול ונחלקו של יששכר וזבולון היה כמו שאמור (שם טו) במסכת מגילה (שופטים ה) זבולון עם חרף נפשו למות משום דנפתלי על מרומי שדה היה מתרעם זבולון על חלקו לאמר נתת שדות וכרמים וכו׳: ספוני. לשון כסוי כמו שנאמר (מלכים א ו) ויספון את הבית (שם ז) וספון בארז ותרגומו ומטלל בכיורי (ס״א בכיסוי) ארזא. ד״א עמים הר יקראו ע״י פרקמטיא של זבולון תגרי אומות העולם באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהם אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה והם אומרים אין אומה כשרה כזו ומתגיירין שם שנא׳ שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולון ויששכר היה נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר לפיכך נמשל כאריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים. וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהן היו נכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת: (כא) וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ:

כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה: ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה שנא׳ (דברים לד) ולא ידע איש את קבורתו: ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכן הוא אומר (יהושע א) ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם וגו׳: צדקת ה׳ עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד״א ויתא משה ראשי עם. צדקת ה׳ עשה. על משה אומר: (כב) דן גור אריה אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו כאריות: יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם שהוא בחלקו של דן שנאמר (יהושע יט) ויקראו ללשם דן וזינוקו וקילוחו מן הבשן. ד״א מה זינוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א״י ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א״י כמו שמפורש בספר יהושע והוא שנא׳ (שם יט) ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו׳. יצא גבולם מכל אותו הרוח שהתחילו לנחול בו: (כג) שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות: ירשה. לשון צווי כמו (דברים א) עלה רש והטעם שלמעלה ברי״ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה״א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צווי דטעמיהון מלעיל: ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד: יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון ובקפלאות והם מרצין לו בתבואה. ד״א יהי רצוי אחיו שהיו

בעה״ט ולגד אמר. בברכתו של גד תמצא כל אלפ״א בית״א לפי שמרע״ה קבור בחלקו שקיים כל התורה כולה מאל״ף עד תי״ו וכן בברכת יוסף לפי שארונו היה מהלך אצל הארון לומר קיים זה מה שכתוב בזה: וטרף ב׳. וטרף זרוע. אחר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל. לומר כל מה שטרף אין מציל מידו: נפתלי שבע רצון. ר״ת נשר שהיה קל כנשר לעשות רצון אביו שבשמים: ברוך מבנים אשר. לכך ברכו משה בדברים כללו לפי שכשמכרו השבטים את יוסף החרימו שלא יגלו אותו וסרח בת אשר ידעה מכירתו בנבואה ואמרו השבטים מכיון ידעת אם לא תגידי דבועה דינוקא או מתבא או מאמא ועמדו ונדוהו ובא מרע״ה להתירו (כי אמר לו) מנודה אסור בתשמיש המטה אמר ברוך מבנים. היו אחיו. בדלין ממנו אמר יהי רצוי אחיו היה אסור ברחיצה אמר וטבל בשמן רגלו שיכול מותר לסוך בשמן. היה אסור בנעילת הסנדל אמר ברזל ונחושת מנעלך: מבנים אשר יהי רצוי. ר״ת מאיר ע״ש בשמן שהוא מאיר פניהם ומאיר למנורה:

ספורנו

וסמונים בחול כמו דם בחלזון וזכוכית לבנה בחולמי׳ שבחול: (כ) ברוך מרחיב גד. שנתן לו חלק גדול מחלק כל אחד משאר השבטים בעבר הירדן כי אמנם ארץ סיחון ועוג היתה גדולה בכמות אף על פי שלא היתה זבת חלב ודבש כמו עבר הירדן: כלביא שכן. ראוי הוא לזאת ההרחבה מפני שהוא שוכן בתוך האומות כמו אריה לאכול את סביביו: (כא) וירא ראשית לו. וגם כן ראוי הוא לכך כי אמנם כשבחר גד את ארץ סיחון ועוג אף על פי שאינה כקדושת עבר הירדן היתה כונתו להשיג דבר עקרי אצלו כי שם בארץ סיחון ועוג חלקת מחוקק ספון היתה אותה החלקה שהמחוקק קבור בה שהוא משה: ויתא ראשי עם. ושם בארץ סיחון ועוג אתא המחוקק בראשי העם לכבוש את הארץ: צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל. ושם עשה המחוקק את צדקת ה׳ לישראל שבאר שם את תורתו ושם נשפט עם ישראל והתוכח משפטי ה׳ ודיניו עליהם כענין שמואל כאמרו התיצבו ואשפטה אתכם את כל צדקת ה׳: (כב) גור אריה יזנק מן הבשן. הנה האריה לא יזנק מן הבשן שהוא מקום מבהר המקנה כאמרו אבירי בשן פרות הבשן זולתי בהיותו בטוח לטרוף איזה טרף שיזדמן לו חוץ לבשן וכן יהיה דן בטוח לכבוש סביבותיו ויצא עליהן בטח: (כג) נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה׳ ים ודרום ירשה. אתה נפתלי ירשת ים ודרום שבע רצון ומלא ברכת ה׳ ואיני צריך להתפלל על ברכת ארצך אם כי בחלקו יהיו פירות גינוסר הראשונים להתבשל ומהם יהיו בכורים רצויים לפניו: (כד) ברוך מבנים אשר. הנה

רמבן

(כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב כלפי מזרח לשון רש״י מספרי. ור״א פי׳ כי בעבור שידמה אותו לאריה אמר ברוך המרחיב גד שנתן לו גבורה וכל רואיו יברחו ממנו ואין מי יצר לו. והנכון שהוא על נחלתו כי השני שבטים אשר לקחו נחלתם מעבר הירדן לא לקחו אותה בגורל אבל נתן להם משה כל ממלכות סיחון ועוג ונחלתם רחבה ונסבה למעלה מכל השבטים ולא הזכיר בראובן זה כי די בתפלתו ואפשר גם כן כי לקחו בני גד יותר מבני ראובן כי היו גבורים ונתן להם כל הספר והערים אשר בנו רבות מאשר לראובן ועוד כי הם אשר בקשו הארץ ההיא תחלה כאשר פירשתי שם. והנה הם סבת הרחבה הזאת:

(כג) נפתלי שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה לשון רש״י. והנכון שהוא נמשך אל השם הנכבד יאמר שבע ומלא רצון השם הנכבד וברכתו. אבל במדרש של רבי נחוניא בן הקנה אמרו בכתוב הזה אמר רבי אמורא מאי דכתיב ומלא ברכת ה׳ ים ודרום ירשה כך אמר משה אם תלך בחקותי תירש העולם הבא שהוא נמשל לים שנאמר ורחבה מני ים והעולם הזה שהוא נמשל לדרום שנאמר כי ארץ הנגב נתתני ומתרגמינן ארעא דרומא ומאי דכתיב ירשה ירש היה לו לומר אלא אפילו הקב״ה בכלל והיינו רש יה למה הדבר דומה למלך שהיו לו שני אוצרות והקצה האחד מהם לסוף ימים

וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ כה בַּרְזֶל
וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃
כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם
בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃ ששי
כז מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת
עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר
הַשְׁמֵד׃ כח וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח
בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ

ג׳ חסר · ל׳. ל׳. · ל׳ וחסר · ב׳ וכ״כ · ב׳. ל׳ · ב׳. ג׳ מלעיל · ל׳ חדיה וח׳ מלדנ״ל רבעי, וסה״א ז׳ עוה כתיב. ב׳ · ד׳ חסר. · ח׳

תַּפְנוּקֵי מַלְכִין׃ כה תַּקִּיף
כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא מוֹתְבָךְ
וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תּוּקְפָךְ׃
כו לֵית אֱלָהָא אֶלָּא אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא
בְּסַעֲדָךְ וְתוּקְפֵיהּ בִּשְׁמֵי
שְׁמַיָּא׃ כז מְדוֹר אֱלָהָא
דְמִלְּקַדְמִין וּבְמֵימְרֵיהּ
אִתְעֲבֵיד עָלְמָא וְתָרֵיךְ מִן
קֳדָמָךְ סַנְאָה וַאֲמַר שֵׁיצִי׃
כח וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל לְרוֹחְצָן
בִּלְחוֹדֵיהוֹן כְּעֵין בִּרְכְתָא דְבָרְכִינוּן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן לְאַרְעָא עָבְדָא עֲבוּר וַחֲמַר

מענה ל׳ דלא מפיק ה״א וחד מפיק וסימן ולא יכרת מעונה. ותוא חד מן י״א חד מפיק וחד לא מפיק וסים̇ן נמסר במס״ר דאסדרג״א בסוף הא״י היבור״א: אלהי ג׳ בטעם מלעיל וסימן ברוך ה׳ אלהי שם. מענה אלהי קדם. לא תעשון אתי אלהי כסף. וסימן בלשון ארמי שמא דכספא מלקרמין: בדד ה׳ וסימן נמסר בסדר תזריע:

תולדות אהרן וטבל בשמן רגלו. מנחות פה: רכב שמים בעזרך. חגיגה יג: מעונה אלהי קדם. (חגיגה עו תענית סח): ומתחת זרעת. חולין כט: וישכן ישראל. סנהדרין קד מכות כד:

רש״י שהיו בנותיו נאות וזהו שנאמר בדברי הימים (ד״ה א ב) הוא אבי ברזית שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחים בשמן זית: וטובל בשמן רגלו. (ספרי) שהיה ארצו מושכת שמן כמעין ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס אחד כו׳ כדאיתא במנחות (פ״ה): (כה) ברזל ונחשת מנעלך. עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת. דבר אחר ברזל ונחשת מנעלך ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל: וכימיך דבאך. וכימים שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כן יהיו ימי זקנותך שהם דואבים זבים ומתמוטטים. ד״א וכימיך דבאך וכימים שהם טובים לך כמנין ימיך כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות יהיו דובאות כסף וזהב לארץ ישראל שתהא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם אשקורנ״ט הכסף והזהב כלה מהם שהן מזיבות אותו לארצכם: אין כאל ישורון. דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העמים ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים: (כז) מעונה אלהי קדם. למעון הם השחקים לאלהי קדם שקדם לכל אלהים ובירר לו שהקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרועות עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תוקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם חלש מפניו לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך השמד אותם: מעונה · כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה: (כח) בטח בדד. כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב: עין יעקב. כמו (במדבר יא) ועינו כעין הבדולח כעין הברכה שברכם יעקב לא כבדד שאמר ירמיה (ירמיה טו) בדד ישבתי אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב

אבן עזרא בשמן רגלו. מרוב השמן כטעם כבס ביין לבושו וכן אמר יעקב שמנה לחמו: (כה) ברזל ונחשת מנעלך. כי בחלקו יהיה הרי ברזל ונחשת: וכימיך דבאך. אין לו ריע וטעם המתרגם ידוע כי תוקף יהיה לך כל ימיך ויש אומרים שהאל״ף תחת הות הכפל כמו אשר בזאן נהרים ארצו והטעם מגזרת דובב שפתי ישנים וזה הטעם בלי טעם: (כו) אין כאל ישרון. שב לדרך הכלל: רוכב שמים. פירוש שהוא תקיף והעד שהוא רוכב שמים ובגאותו שחקים הטעם בגאותו הם עומדים: (כז) מעונה אלהי קדם. דע כי מעון כמו סוכה והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם כמו עליון שמת מעונך מעון אתה היית לנו ולעולם המעון למעלה על החוסה בו והמקום למטה: ומתחת זרועות. שיתמכו אותך. וטעם עולם. שכן יהיו נצח ולא תחלשנה והמעון שלך לא יסור כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשית ואחרית וטעם ראשית ואחרית כנגד הנבראים והגאון אמר כי ומתחת פירוש ומתחת השם ולא פירש כלום: (כח) עין יעקב. כל מי שילא ממעין יעקב וכן וממימי יהודה יצאו: אל ארץ. כמו הארץ

בעל הטורים שחקים. איתא במדרש ששם בשמים יש רקיע ששמו שחקים ששם שוחקים מן לצדיקים. ועוזו בגי׳ סמן ועל שם כן שהוא לבן ועז כשלג:

רמבן

ימים רבים אמר לבנו טול מה שיש בשני אוצרות הללו אמר הבן שמא לא יתן לי מה שבקלה אמר לו טול הכל והיינו דכתיב ים ודרום ירשה יה רש הכל נתון לך ולואי תשמור דרכיו ועוד אמרו ומלא ברכת ה׳ ים ודרום ירשה אין ים אלא תורה שנאמר ורחבה מני ים וכל המדרש שם. אם כן יהיה סוד הכתוב כפתלי שבע הרצון הממלא ברכת ה׳ שהיא הים הכלולה בכל מין הכל כענין שכתוב כל הנחלים הולכים אל הים והוא ביתו של מלך משל למבקשים לראות את המלך שואלים אנה ביתו של מלך ואחר כך שואלים אנה המלך וגם העולם הזה הנגוב והיבש מן הרצון ירש בים והמשכיל יבין:

(כד) **ברוך** מבנים אשר. המ״ם תבא ליתרון כמ״ס תבורך מנשים הנחמדים מזהב וחברותיה כי יהיה תימה איך ימעט משה שאר השבטים לאמר שיבורך אשר יותר מכל בני יעקב ועוד שלא תתקיים ברכתו כי לא היה כן. ורש״י כתב ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד. והנה רבותינו נתכוונו לפרש ברוך מבנים שיהיה מבורך מבנים רבים שיוליד כמ״ס מבורכת ה׳ ארצו ממגד שמים מטל ולכך אמרו שכל שאר השבטים ברך אותם בגבורה או בנחלתם ואשר לבדו נתברך בבנים. וגרסת הנוסחאות שלנו בספרי אין לך שנתברך בבנים כאשר אבל קיום הברכה הזאת לא נתבאר ואולי היא ממה שכתוב בדברי הימים כל אלה בני אשר ראשי בית האבות ברורים גבורי חיל ראשי הנשיאים והתיחסם בצבא המלחמה מספרם אנשים עשרים ושש אלף ולא נאמר שם בשאר השבטים כשבח הזה. ועל דרך הפשט ברוך מבנים אשר כטעם יהי רצוי אחיו יאמר שיהיה אשר מבורך מפי כל בני יעקב אביהם ורצוי לכל אחיו והטעם כי ארצו שמנה ומשם יבואו כל מעדני מלך מכל השבטים וכולם יאמרו תמיד יברך ה׳ הארץ הזאת אשר תוציא הפירות האלה ויהיה מ״ס מבנים כמ״ס מפ׳ ילא הדבר מאל אביך. ואונקלוס תרגם ברוך מברכת בניא אשר נראה שרצה לומר כי יבאו מכל השבטים לאשר לקנות השמן ויהיו יהודה וישראל רוכליו בחטי מנית ופנג ודבש וצרי וכל זמרת הארץ שיביאו הכל וימכרו לו ויקנו השמן והנה הוא מבורך מכל הטוב הנמצא לכל השבטים והוא טעם רצוי אחיו שימכרו לו ויקנו ממנו לרצון להם. ושוב מצאתי בבראשית רבה ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות אמר רבי לוי לא לן אשר באכסניא מימיו ירש אשר גבי פלטריות מה שלא ירש יהודה ארצות. ובני אשר ימנה וישוה וישוי ובריעה ושרח אחותם הוא אבי ברזית רבי לוי ורבי סימון אמרו שהיו בנותיהם נאות והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן זית וכו׳:

(כה) **ברזל** ונחשת מנעלך. היה אשר בסוף ארץ ישראל כמו שכתוב בו ופגע בכרמל הימה וכתיב והיו תוצאותיו הימה ונאמר בו אשר לא הוריש את יושבי עכו שהוא על ים הגדול כמו שאמרו בראשונה עלה עד עכו ובשניה עד יפו ואם כן הנה ארצו מנעול ארץ ישראל ולכך אמר ברזל ונחשת מנעלך שיהיו לו

ספורנו

הנה אשר בזה יהיה ברוך מכל שאר השבטים כי אמנם אל כל עשיר תהיה קנאת הדת ושנאתם בגד מה והפך זה יקרה לשבטו של אשר כי אמנם יהי רצוי אחיו: וטבל בשמן רגלו. וזה שהוא היה נותן זול בשמן בין אחיו לרב השמן אצלו: (כה) ברזל ונחשת מנעלך וכימיך דבאך. אין כאל ישרון. אחר שכיים תפלתו על השבטים התחיל בברכת ישראל בכלל ואמר אתה ישורון בהיות כי אין כאל יכול על כל ובלתי משתנה תהי מלכותך נבדלת מכל שאר המלכיות בשתים. ראשונה שלא יכנסו בה ע״ג להלחם ולא יחמוד איש את ארצך מיראתם כמו שהיה כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. כאלו תהיה הארץ נעולה במנעולי ברזל ונחשת שנית שלא תהיה מלכותך עולה ויורדת כמו מלכות ע״ג העולה בעלות מזלם ויורדת בירידתו מפני שהם תחת הנהגת צבאות השמים אבל אתה כימיך שהם ימי הנעורים ותחלת כניסתך לארץ כן יהיה דבאך ועת זקנתך כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ וברכתי זאת תחול: (כו) כי אין כאל. המנהיג ענייניך: רכב שמים בעזרך. כי אמנם האל שהוא בעזרך הוא רוכב שמים שהוא עליון מהם ומנהיגם על הפך דעת אנשי האצב״ה שאמרו שאין להשוב דבר נכבד יותר מן השמים ובכן לא תהיה המלכות הבאה מאתו עולה ויורדת בעלות המזלות וברדתם: ובגאותו שחקים מענה. ובמעלתו הוא רוכב שחקים שהוא הגלגל היומי אשר אין בו כוכב ולא נורה והמניע שלו הוא כח בלתי נראה כענין מעוטת האריה אשר בה כח רב נסתר: (כז) אלהי קדם. אלוה קדמון וכל זולתו מחודש מאתו. ומתחת זרועות עולם. ולמטה מן השמים הוא אלהי זרועות ומנהיגי הנמצאים העולמיים והם ההווים ונפסדים הנופלים תחת הזמן כמו איכיות היסודות והטבע הזן והמגדל והמוליד והמצייר בצמחים ובבעלי חיים: ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד. והנה הוא גרש מפניך את האויב שהיה תושב הארץ ואמר לך השמד כי לא בחרבך ירשת ארץ באופן שתוכל לחשוב שבשביל כחך באורך הזמן או בבא חליפתו יגברו האויבים כי אמנם הוא היה המגרשם ואיך יכנסו נגד רצונו: (כח) וישכן ישראל בטח

אבן עזרא

הארץ וכן והתפללו אל המקום הזה: אף שמיו. שמי הארץ או ישראל והטעם כי תולדות הארץ להוציא דגן ותירוש אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך להשקות: (כט) מי כמוך. בגוים: מגן עזרך. שלא יגע בך רע: ואשר חרב. ואשר הוא החרב שתתגאה בו על כל אויביך: תדרוך. כמו מדרך כף רגל כדברי גדעון:

(א) ויעל משה. לפי דעתי כי מזה הפסוק כתב יהושע כי אחר שעלה משה לא כתב ובדרך נבואה כתבו והעד ויראהו ה' גם ויאמר ה' אליו גם ויקבור: (ה) וימת שם משה עבד ה'. שאפילו

רש"י

יעקב (בראשית מח) והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם: יערפו. יטפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב (שם כז) ויתן לך האלהים מטל השמים וגו': (כח) אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו אויביך לך. כגון הגבעונים שאמרו (יהושע ט) מארץ רחוקה באו עבדיך וגו': ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר (שם י) שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה: (א) מערבות מואב אל הר נבו. כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת: את כל הארץ. הראהו את כל ארץ ישראל בשלותה והמציקין העתידים להיות מציקין לה: עד דן. הראהו בני דן עובדי ע"ג שנא' (שופטים יח) ויקימו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלותה והורבנה והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלותה ובחורבנה והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ יהודה. בשלותה ובחורבנה והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה ובחורבנה. ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין לארע לישראל עד שיחיו המתים:

תורה

כו אף שמיו יערפו טל: כט אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביהוה מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך: שביעי ס

לד א ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו ראש הפסגה אשר על פני ירחו ויראהו יהוה את כל הארץ את הגלעד עד דן: ב ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון: ג ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער: ד ויאמר יהוה אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבר: ה וימת שם

(מסורה בגליון: ל' ומ"ל. פתח ישרא'. ל' וחסר. ל'. ל' ומ"ל ס' וחסר. י"ו. את סמקום. ל'. ל'. ס' בטעס. ל' ומ"ל. ס"ס. ס')

תרגום אונקלוס

אף שמיא דעליהון ישמשון בטלא: כט טובך ישראל לית דכותך עמא דפורקניה מן קדם יי תקוף בסעדך ומן קדמוהי נצחן גבורתך ויתכדבון סנאך לך ואת על פריקי צוארי מלכיהון תדרוך: א וסליק משה ממשריא דמואב לטורא דנבו ריש רמתא דעל אפי ירחו ואחזיה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן: ב וית כל נפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודה עד ימא מערבאה: ג וית דרומא וית מישרא בקעתא דירחו קרתא דדקליא עד צוער: ד ואמר יי ליה דא ארעא דקיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לבנך אתנינה אחזיתך בעינך ולתמן לא תעבר: ה ומית תמן משה

מסורה

תדרוך ה' וחסר וסימן. נמסר בסדר עקב: את כל הארץ י"ד וסימן אשר אתה ראה לך אתננה. ואולם חי אני. ואם ירחיב ה' אלהיך. ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו. וישלח מלך יריחו. כי נתן ה' בידנו את. ויענו את יהושע תניין. ויכה יהושע את כל הארץ. ויקח יהושע את כל הארץ. וחברו ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר צוה ה'. ויתן ה' לישראל. כה תאמר אליו כה. הנני אליך הר המשחית. וימלא כבודו את כל הארץ:

תולדות אהרן אשריך. ברכות ו: עם נושע בה'. עקידס ש' ס': ואתה על במותימו. שבת קיח מגלה יא: ויעל משה. סוטה י"ג: זאת הארץ. ברכות יט (ברכות ד): וימת שם משה. סוטה י' קדושין לא כהנא עו מנחות ל.

רש"י (המשך)

(ג) ואת הנגב. ארץ הדרום. ד"א מערת המכפלה שנאמר (במדבר יג) ויעלו בנגב ויבא עד חברון: ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש שנאמר (מלכים א ז) בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה: (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבע להם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני שאמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם. (ב"ב טו) אפשר משה מת וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר"מ אומר אפשר ספר התורה חסר כלום והוא

בעל הטורים אשריך ב' במסורה. אשריך ישראל. אשריך וטוב לך: הראיתיך. מלא יו"ד כי יו"ד פסוקים בתורה שכתוב בהם אשר נשבע להם להביאם לארץ והראהו י' קדושות שבא"י:

ספורנו

בטח. כאמרו והארץ שקטה ממלחמה בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל. יהי רצון שלקץ הימין עין יעקב והוא האדון אשר אתם מבקשים אשר הוא עין ישראל בסוף ובעקב הכל וכן שמיו יערפו טל יביעו טל בשופע אל ארץ דגן ותירוש כי אמנם המטיר יערוף לקחי כטל שהכל שמחים בו וגם כן השמים יביעו טל בשופע אל ארץ דגן ותירוש כמו שהיה הענין בששת ימי בראשית קודם חטא של אדם הראשון כי לא המטיר ואדם אין לעבוד ואד יעלה והשקה באופן שבהיות הארץ מעצמה ארץ דגן ותירוש בבא עליה עריפת טל לברכה מספיק להתפרנס את יושביה שלא בצער כאשר היתה הכוונה שיתפרנס אדם הראשון קודם חטאו כאמרם ז"ל (פרק בתרא דכתובות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: אשריך ישראל. ואז תגיע אל האושר שהוא המדרגה העליונה האפשרית לעם: (כט) מי כמוך. עד שלא ימצא עם כמוך כאמרו ואשרו אתכם כל הגוים: עם נושע בה'. שלא תהיה תשועתך על ידי מלחמה אבל ה' ילחם לכם: מגן עזרך. הוא שעזר אותך בגלות שלא כלית כאמרו לולי ה' שהיה לנו אזי המים שטפונו עזרנו בשם ה': ואשר חרב גאותך. והוא אשר יהיה חרב גאותך שתתרומם על ע"ג במלחמתו עליהם כאמרו כי באש ה' נשפט ובחרבו את כל בשר: ויכחשו אויביך לך. שהם כבר בזו אותך ויכחשו ענמם כאשר יכבדוך כאמרו והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך: ואתה על במותימו תדרוך. שאפילו מלכיהם יהיו נכנעים לך כאמרו והיו מלכים אומניך וגו' אפים ארץ ישתחוו לך: לד (ד) הראיתיך בעיניך. למען תברכנה: ושמה לא תעבר. כדי שלא תגיענו ברכתך באופן שלא תחרב בסוף כמו שכבר נגזר עליהם להשתחלה

רמב"ן

לו דלתות נחושה ובריחי ברזל וכל הארץ נעולה בהם והוא רמז שישמור ה' כל הארץ מאויב ומתנקם או יאמר שלא יבאו זרים לשלול השמן כי לכל הארץ יובא מארצו באניות סוחר:

וכימיך דבאך. הנראה לי במלה הזאת שהיא כמו ודאך כי האותיות האלה יתחלפו תמיד יאמר שבתה מדהבה במקום מזהבה וכל ארמית כן בכל לשון זכיה וכן כל לשון זכירה וכן זהב זקן זנב זרה הלאה ורבים ובלשון זכה עצמה זב וזבה ומלשונם יתחלפו לדל"ת יאמר ימי נזעכו במקום נדעכו וכן זחלתי ואירא כמו דחלתי ויאמר הכתוב וכימיך יהיה זבאך שתהיה ארצך זבת השמן הנזכר ואתה תהיה בו טובל רגלך כל ימיך לעולם. גם אפשר ונכון הוא מה שפירשו בו שהוא הפוך מן דאבון נפש ויקראו ימי הזקנה דאבון כי הם ימי הרעה והצער ויקראו זמן הבחרות ימיו כי הם שלו לשמוח בהם ולהטיב לבו הנה הטעם וכימי ילדותך תהיה זקנתך וזה רמז שתתקיים שלותו וכבודו עוד כל ימי הארץ וראיתי בתרגום ירושלמי כיומי עולימתהון כיומי סיבתהון הוא הדבר שפירשתי:

לד (א) **ויראהו** ה' את כל הארץ. כל ארץ ישראל אשר מעבר לירדן ואחרי כן הזכיר שהראה לו את גלעד עד דן והנה משה היה בחלקו של ראובן וחצי שר הגלעד ועריו היה לבני ראובן והחצי למנשה על כן פירושו מן הגלעד עד דן או היה גלעד בלבנון בארץ ישראל כדכתיב גלעד אתה לי ראש הלבנון והזכיר עד דן שהוא סוף תחום ארץ ישראל דכתיב ויט לא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע והזכיר אפרים ומנשה שהיו בצפונה של ארץ ישראל וארץ יהודה שהוא בדרום כדכתיב יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון ויהודה נטל כל דרומה של ארץ ישראל מן הירדן ועד הים ודן נטל בצפונית מערבית והזכיר נפתלי הסמוך ליהודה ממזרח ולא הזכיר אשר ויששכר כי היו בתוך אפרים ומנשה דכתיב ובאשר יפגעון מצפון וביששכר

רשי

והוא אומר (דברים לא) לקוח את ספר התורה הזה, אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע: על פי ה'. בנשיקה: (ו) ויקבר אותו. הקב"ה בכבודו. רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזהו אחד משלשה אתין שהיה רבי ישמעאל דורש כן. כיוצא בו (במדבר ו) ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו הוא יביא את עצמו. כיוצא בו (ויקרא כב) והשיאו אותם עון אשמה וכי אחרים משיאין אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית (אבות פרק ה) לכפר על מעשה פעור וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשות בערב שבת (סוטה יד): (ז) לא כהתה עינו. אף משמת: ולא נס לחה. לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תאר פניו: (ט) בני ישראל. הזכרים אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר (במדבר כ) כל בית ישראל זכרים ונקבות: (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנא' (שמות לב) ועתה אעלה אל ה' (במדבר ט) עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם: ולכל

אבן עזרא

שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד: ע"פ ה'. כי הוא אמר לו עלה ומות וכן נכתב על אהרן על פי ה' וכן ע"פ ה' יחנו: (ו) ויקבר אתו. הוא קבר עצמו שנכנס במערה בגיא וכן וירעו הרועים אותם ויראו שוטרי בני ישראל אותם ודע כי הר העברים שהוא הר נבו שהוא צלם כוכב הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסגה שהוא מול בית פעור והעד שאמר הכתוב כי נסע ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה וכתיב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה ושם מת ושם קבורתו וכתיב ונשב בגיא מול בית פעור והנה אחר שישבו ישראל בגיא אמר הכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב וכתוב אחר ויחנו בהרי העברים לפני נבו ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב והנה דבר ברור כי במקום שמת משה שם קבורתו: עד היום הזה. דברי יהושע. ויתכן שכתב זה באחרית ימיו: (ז) לחה. הה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לח כי היבשות תתגבר על הזקן. וטעם נס. הפך מתח: (ח) בני ישראל. ובאהרן כל בית ישראל בעבור כבוד משה: ויתמו. וכאשר תמו ימי בכי אבל משה שמה שמעו בני ישראל אל יהושע: (ט) ויעשו כאשר צוה ה' את משה. שישמעו אל יהושע: מלא רוח חכמה. הוא רוח ה' והעד כי סמך משה את ידיו עליו כי לא ימצא כמותו בישראל שיסמך עליו: (י) פנים אל פנים

מקרא

מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב
עַל־פִּי יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּי
בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־
יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם
הַזֶּה׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים
שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־
נָס לֵחֹה׃ ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם
וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה׃
ט וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה
כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו
וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
י וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל
כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־
פָּנִים׃ יא לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים
אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ

ג' והכרים . ג' חסר א' י"א . ו' ר"פ . ג' חסרים . ל' . ט' . ל' וכתיב ס"א . ב' ולא זע . ל' . ל' . ה' דסמיכי ב' מ"ל . ג'

אונקלוס

עַבְדָא דַיְיָ בְּאַרְעָא דְמוֹאָב
עַל מֵימְרָא דַיְיָ: ו וּקְבַר יָתֵיהּ
בְּחֵילְתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב
לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר וְלָא יְדַע
אֱנָשׁ יָת קְבוּרְתֵיהּ עַד יוֹמָא
הָדֵין: ז וּמֹשֶׁה בַּר מְאָה
וְעַשְׂרִין שְׁנִין כַּד מִית לָא
כְהָאָה עֵינוֹהִי וְלָא שְׁנָא זִיו
יְקָרָא דְאַפּוֹהִי: ח וּבְכוֹ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא
דְמוֹאָב תְּלָתִין יוֹמִין וּשְׁלִימוּ
יוֹמֵי בְכִיתָא אֶבְלָא דְמֹשֶׁה:
ט וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אִתְמְלֵי רוּחַ
חוּכְמְתָא אֲרֵי סְמַךְ מֹשֶׁה יָת
יְדוֹהִי עֲלוֹהִי וְקַבִּילוּ מִנֵּיהּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַעֲבַדוּ כְּמָא
דְפַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: י וְלָא
קָם נְבִיָּא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל
כְּמֹשֶׁה דְאִתְגְּלֵי לֵיהּ יְיָ אַפִּין
בְּאַפִּין: יא לְכָל אָתַיָּא
וּמוֹפְתַיָּא דִי שַׁלְחֵיהּ יְיָ
לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם

בעל הטורים

ויקבר אותו בגי חסר אל"ף שלא ידע איש את קבורתו ואפילו מרע"ה לא ידע אלא יחידו של עולם ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו:

ויקבר אתו ב' וסימן בגי בארץ מואב. בגן עזא דאמון: בגי ג' חסרים אלף וסימן ויקבר אתו בגי. והגי בינו ובין העי. והגרתי לגי אבניה: ולא ידע י"א וסימן נמסר בויקרא: ומשה ו' ר"פ וסימן נמסר בסדר שמות: במתו ג' חסר וסימן נמסר בסדר מסעי: עינו ט' וסימן נמסר בסדר משפטים: ולא קם ב' וסימן נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה'. ולא קם ולא זע ממנו: פנים אל פנים ה' וסימן נמסר בסדר וישלח: והמופתים ב' מ"ל וסימן או הנסה אלהים. לכל האתת והמפתים: שלחו ג' וסימן לכל האתת והמופתים. אשר שלחו מלך אשור אדניו לחרף. וחברו הטה ה' וגו' את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף ותרויהון בחד ענינא:

תולדות אהרן על פי ה'. בתרא יז: ויקבר אותו. סוטה ט יג יד: ולא ידע איש. שם יג יד עקידה ש' כב: ומשה בן מאה ועשרים. ש' יג: ויבכו בני ישראל. כתובות קג קדושין לח. ויתמו ימי בכי. מ"ק כא: ויהושע בן נון. קמא לב זוהר ויקהל: ולא קם נביא. ר"ס פ"א עקידה שער י"ג ושער פג עקרים מג:

רמבן

ויששכר ממזרח ולא הזכיר שמעון כי מחלק בני יהודה נחלת שמעון ולא הזכיר בנימין שהיה גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף הנזכרים סמוך להם והזכיר עד הים האחרון לזבולון שהיה על חוף ימים או שהיה בכלל הנגב והככר ויזכיר בקעת ירחו בעבור היותה בקעה עמוקה ולא היתה נראית מראש ההר אבל הראהו במעשה נס והכלל שהראהו כל נחלת ישראל דכתיב זאת הארץ אשר נשבעתי וגומר. ולרבותינו בספרי מדרשים במקומות האלה אשר יזכיר בכתוב וטעם המראה הזאת אשר הראהו בעבור שהיתה הארץ מלאה כל טוב צבי לכל הארצות ומאשר היה גלוי לפניו רוב האהבה שהיה משה רבינו אוהב את ישראל שמחו ברבות הטובה בראות עיניו:

(י) **אשר** ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל שעה ושעה שירצה כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה' עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם לשון רש"י. ואיננו נכון כי היה אומר אשר ידע את השם פנים אל פנים אבל הוא מלשון ואדעך בשם. ואתה אמרת ידעתיך בשם ויאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר גדלו השם להיות אליו פנים אל פנים בדבור וכן מה אדם ותדעהו שתעשה לו כבוד לשום דעתך עליו כמו מה אנוש כי תגדלנו ויתכן כי בעבור ששני אנשים המתראים פנים אל פנים נודעים זה לזה בראיה ההיא אמר ידעו ה' פנים אל פנים כי לא רצה להזכיר שידעו משה כן לכבוד של מעלה. ואל תתמה במה שאמר בשבח משה אשר ידעו ה' פנים אל פנים ואמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ובכל ישראל נאמר גם כן פנים בפנים דבר ה' עמכם כי שם באר מתוך האש לומר ששמעו קולו מתוך האש בלבד ולא ראו הפנים וכן פי' ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש. ועל דרך האמת שידעו השם פנים אל פנים לדבקה בו בעת שתבא הרוח במשה רבינו וכן היה בעת מתן תורה אבל לא השיגו הם אלא לקול מתוך האש והנה באר שכל נבואותיו של משה כיום מתן תורה ושאר הנביאים היתה עליהם יד ה' והבן זה:

(יא) **וטעם** כל האותות. דבק עם ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות או יאמר שידעו השם פנים אל פנים באותות ובמופתים שכולם נעשו בשמו הגדול כמו שאמר ויוציאך בפניו בכחו הגדול. וכבר פירשתי כי האותות הם הדברים שהותרה בהם בתחלה כמו למחר יהיה האות הזה ויאמר על כל הדבר שיקדים הנביא לאמר כן יבא ויאתה לעתיד והמופתים הם הדברים שיעשו בשנוי התולדות כמו המטה אשר נהפך לנחש. והנה גם לשאר הנביאים נעשו

ספורנו

לכשתתמלא סאתם: ויקבר אתו. אם הוא קבר את עצמו כדברי קדמונינו ז"ל עשתה זאת נפשו הגדולה כי הוא מת בהר לראש הפסגה משם ראה את הארץ כאמרו וימת שם משה והקבורה היתה בגיא: (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה: (ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. כי בימי הבכי אין חכמה ואין עצה: ויעשו. יהושע וישראל: ככל אשר צוה ה' את משה. כאמרו ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה: (י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. לא הגיע שום נביא למדרגת נבואתו ובזה התבאר שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה על דרך אמרם (ע"ג ל"ו ע"א) אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין: אשר ידעו ה'. הנה הנביא יקנה תוספת אור שכלי בלי ספק באור פני מלך בהיותו מתנבא כאמרו והתנבית עמהם ונהפכת לאיש אחר ולכן כאשר הגיד חסדי האל על עמו אמר ואקח מבניכם לנביאים. ובהיות כל פעולת האל יתברך בידיעת עצמו בלבד אמר אשר ידעו להורות שפעל בו בידיעתו לטוב כמו מה אדם ותדעהו, ואדעך בשם, וידע אלהים, יודע ה' דרך צדיקים ורבים זולתם כאלה: פנים אל פנים. בעודו משתמש בחושיו: (יא) לכל האתת. וזאת הידיעה בו פנים בפנים הגיעתהו כאשר שלחו ה' לעשות אותות ומופתים במצרים כי אמנם המראה שנגלית עליו בסנה לא היתה באופן זה כאמרו כי

אבן עזרא

פנים. פירשתיו: (יב) היד החזקה. פליאות הים: המורא הגדול. מעמד הר סיני:

אונקלוס

לפרעה ולכל עבדוהי ולכל ארעיה: יב ולכל ידא תקיפתא ולכל חזונא רבא דעבד משה לעיני כל ישראל:

חזק

ד' ר"פ. ל' · ל'. ח' מ"ל כתורה · ד' נקרי'

תורה

מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו: יב ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל: חזק

מ"א גואל סימן, אלי סימן

ולכל ד' ר"פ וסימן חית הארץ. לא יחרץ כלב. היד החזקה. ולכל העלות עלות: הגדול ה' מלאים בתורה וסימן גמספר בסדר נח:

רש"י

(יב) ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו: ולכל המורא הגדול. נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא: לעיני כל ישראל. שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר (דברים ט) ואשברם לעיניכם והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר (שמות לד) אשר שברת יישר כחך ששברת (שבת פז):

תולדות אהרן לכל האתת. עקרים מ"ג ופי' ע' פ' ו': ולכל היד החזקה. (תענית כח): לעיני כל ישראל. מנחות ל:

ספורנו

כי ירא מהביט אל האלהים על הפך ותמונת ה' יביט: (יב) ולכל היד. שפעל אל על ידו בכלתי נפסדים לשנות טבעם כענין בקיעת הים ופתיחת פי הארץ והורדת המן מן השמים וזולתם: ולכל המורא הגדול. של מתן תורה: אשר עשה משה לעיני כל ישראל. כשיראו ועמדו מרחוק במתן תורה ומשה נגש אל הערפל כי אז קנה המדרגה העליונה בנבואת פנים אל פנים ועשה את משה אז נורא בקרני הוד: לעיני כל ישראל. כאמרו וירא אהרן וכל בני ישראל את משה כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:

רמבן

נעשו אותות ומופתים כאליהו ואלישע שעשו מופתים רבים אבל ההפלגה למשה רבינו בהם אמרו במדרש כל הנביאים כולם היו עושים נסים על ידי תפלה כאמה ליהושע וכן הצרפתית ועצירת גשמים לאליהו וכן השונמית לאלישע אבל משה מיד היה עושה. ואין המדרש הזה ברור. והרב אמר במורה הנבוכים כי ההפלגה למשה רבינו הוא מה שאמר לפרעה לכל עבדיו ולכל ארצו ולעיני כל ישראל כי היו לעיני החולקים עליו והמסכימים עמו אבל שאר הנביאים יעשו אותם ליחידים מבני אדם כענין שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע. ואיננו נכון בעיני כי עצירת הגשמים לאליהו העצירה והביאה נתפרסמו מאד וגם היה בגזרה ממנו חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ובהמשך ענין שלש השנים נתגלה מאד ובגוים נשמע וכתיב אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני וגו' וסוף הענין ההוא מגולה ומפורסם לחולקים עליו ולמסכימים עמו במעמד אחד דכתיב שלח קבוץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל ואת נביאי הבעל ארבע מאות וגומר וכן עמידת השמש ליהושע היה באמת לעיני כל ישראל וראו אותה כל מלכי כנען הנלחמים בו והנשארים ורבותינו יזכירו כן שראו אותם מסוף העולם ועד סופו והכתוב מפליג בו מאד ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש ובקריעת הירדן ובקריעת ים סוף לא נעשה ליחידים רק לכל לישראל וכתיב בה עוד ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר הוביש ה' את מי הירדן אבל לפי פשוטו של מקרא הכל קשור ומחובר יאמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים ולעשות אותות ומופתים ביד חזקה ומורא גדול כמשה ואם עשו מקצת מהם לא הגיעו לרובם ולא למעלה הגדולה שבהם כי לא היה כיום סיני לפניו ואחריו וכן לא הגיעו אותות הנביאים לזמן הגדול אשר הגיע הוא עליו השלום כי אות המן תמידי ארבעים שנה ועמוד האש והענן גם הבאר והשלו על דעת רבותינו ולכתם המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים ולא חסרו דבר. ועל דרך האמת יאמר כי אותותיו ומופתיו של משה היו פנים אל פנים כמו שפירשתי:

(יב) **ולכל** היד החזקה. קריעת ים סוף שנאמר בו וירא ישראל את היד הגדולה ולכל המורא הגדול מעמד הר סיני שנאמר בו לבעבור תהיה יראתו על פניכם ולפיכך הזכיר באלו שנעשו לעיני כל ישראל שכבר הזכיר כל הנעשה לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. ובספרי ולכל היד החזקה זו מכת בכורות שנאמר בו כי ביד חזקה ישלחם ולכל המורא הגדול זו קריעת ים סוף ד"א ולכל המורא הגדול זו מתן תורה. ועל דרך האמת היד החזקה זו מדת הדין כלשון היתה עלי יד ה' וכן כי יד ה' עשתה זאת ולכן יאמרו במשפט כי יצאה בי יד ה' והמורא הגדול מדת הרחמים כענין שכתוב אותו תקדישו והוא מוראכם ולזה מתכונים בספרי במכת בכורות ובקריעת ים סוף כי כתוב בם לעשות לך שם תפארת:

ומטעם אשר עשה משה. שהכין והראה זה לעיני כל העם כלשון את הנפש אשר עשו בחרן וימהר לעשות אותו לעשות את יום השבת כי משה לא עשה היד החזקה והמורא הגדול רק הכין אותם ובעבורו נעשו לעיני כל ישראל:

נשלמו חמשת הספרים האלה אשר קצרה בהם חכמת אגור ואיתיאל. ואלפי ברכות והודאות לאל. אשר גמלני כרחמיו וכרוב חסדיו ויבא אשר לבבי שואל. והוא למען שמו יואל. ובא לציון גואל. במהרה בימינו יעמוד מיכאל. לבנות הבית והאריאל. ויקיים מקרא שכתוב על יד יחזקאל. וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם. וברוך ה' אלהי ישראל. מן העולם ועד העולם אמן ואמן:

סכום פסוקי דספר דברים תשע מאות וחמשים וחמשה הנ"ץ סימן. וחציו ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך. ופרשיותיו י"א אשרו חג בעבותים סימן. וסדריו כ"ז יפית אמונה יגיד צדק סימן. ופרקיו ל"ד אודה ה' בכל לבב סימן. מנין הפתוחות שלשים וארבעה. והסתומות מאה ועשרים וארבעה. הכל מאה וחמשים ושמונה פרשיות וכסא כבוד ינחילם סימן: נשלם ספר ואלה הדברים בעז"ה:

סדרי תורה נ"ד למען יזמרך כבוד ולא ידם סימן. מנין פרשיות הפתוחות של כל התורה ר"צ יבא דודי לגנו ויאכל פר"י מגדיו סימן. הסתומות שע"ט או אסרה אסר על נפשה בשבעה סימן. כמלאו מנין כל הפרשיות פתוחות וסתומות תרס"ט לא תחסר כל בה סימן:

סכום הפסוקים של כל התורה ה' אלפים ושמונה מאות וארבעים וחמשה ואור החמ"ה יהיה שבעתים סימן. וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים: מנין תיבות של ספר תורה ע"ט אלפים תתקע"ו לשוני ע"ט סופר מהי"ר יפיפי"ת מבני אדם סימן: מנין אותיות של ספר תורה ש"ד אלפים ושמונה מאות וחמשה וסימני ארצה ב"ו ואכבדה אמר ה' גדול יהיה כבו"ד הבי"ת הז"ה האחרון מן הראשון תכנה ב"ב אמן כיה"ר:

נשלמו חמשה חומשי תורה. תהלה לאל גדול ונורא:

פרשת כלי יקר ברכה

וזאת הברכה אשר ברך משה. מלת וזאת מיותרת כולה גם וי"ו העיטוף של וזאת צריכה ישוב. ונראה שקאי על מ"ש פרשת דברים ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וגומר ואז"ל אמרו ישראל משה קצבה אתה נותן לברכתנו אמר להם זו משלי היא וה' יברך אתכם כאשר דבר לכם ואם כן כבר ברכם משה בריבוי וברכה זו היתה משלו לא מצד היותו איש האלהים. וגם אותה ברכה היתה לפני מותו כמו שפירש"י שם לכך נאמר כאן וזאת בוי"ו העיטוף שנוסף על אותה ברכה שברכם משה משלו סמוך למותו אף גם זאת הברכה ברכם אבל לא משלו כמו הראשונה אלא מצד היותו איש האלהים כי כל ברכה זו באה לו בנבואה מאת האלהים ולא משלו היתה כמו ברכה הראשונה ונתן טעם למה נעשה עתה איש האלהים יותר מברכה הראשונה לפי שהיה זה לפני מותו סמוך למותו ממש יותר ממה שהיה בברכה הראשונה שהרי ביני ביני למד לישראל כל ספר משנה תורה אם כן ודאי עכשיו היה סמוך למותו יותר ממה שהיה בברכה הראשונה ומ"מ לא יחד הש"י עליו שמו המיוחד כי אם בשם אלהים המשותף לאלהים ולאדם אבל במותו נאמר וימת שם משה עבד ה' כי אז ייחד עליו השם המיוחד. ד"א במדרש אמרו משם התחיל ברכותיו ממקום שפסק יעקב שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם ומשה התחיל בזאת ונראה לפרש מדרש זה בשני פנים. האחד הוא שמלת וזאת לשון נקבה כי כל שירות עה"ז נאמרו בלשון נקבה כי בכולם יש צער ולעתיד בלשון זכר כזכרים לא יולדים. ויעקב בקש לגלות את הקץ דהיינו שעתיד ונסתם ממנו ע"כ היו כל ברכותיו ביעוד עה"ז מראש ועד סוף ע"כ חתם הברכות במלת וזאת כי כל יעוד שעולם הזה יש בו צער אבל

משה

משה שהיו: איש האלהים ושרתה עליו השכינה ע"כ התחיל בוזאת אבל לא חתם ברכתו בזאת כי תחלת דבריו היו ג"כ ביעודי עה"ז כי המה הכרחיים להשיג על ידם השלימות האחרון אשר לא תושג בלעדם אבל סוף דבריו ביעוד העה"ב באמרו אשריך ישראל וכן מסיק בילקוט שכל פסוק זה מדבר באושר האמיתי לעה"ב אשריך ישראל מה מתוקן וגנוז לך לעולם הבא כו' וכן מ"ש ויראהו ה' את כל הארץ וגומר עד הים האחרון דרשו בו עד היום האחרון דהיינו לעה"ב א"כ הוא היה הפך יעקב שנסתם הקץ ממנו ולמשה נגלה על כן התחיל ממקום שפסק יעקב כי סוף ברכותיו לא היו כי אם יעודי העה"ז אבל משה תחלת ברכותיו היו יעודי עה"ז אבל סופם היה בישדי עה"ב כאמור. הב' הוא שלכך פתח ממקום שפסק יעקב לפי שכל ברכותיו היו מעין ברכותיו של יעקב כמ"ש וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב למדך שכל ברכותיו היו מעין ברכותיו של יעקב ובוודאי הוסיף בכל ברכה איזו דבר לכך נאמר וזאת הברכה בנוסף על ברכותיו של יעקב שנחתמו בוזאת ברכם גם הוא בתוספת בכל ברכה וברכה מצד היותו איש האלהים נגלו אליו תעלומות חכמה ביותר ומה שיהיה לישראל עד היום האחרון ועד בכלל:

ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגומר. הל"ל לסיני בא ורש"י פירש שיצא לקראתם כחתן כו' ועדיין קשה למה מסיני בא ולא ממכון שבתו השמים גם צריך ישוב למה הזכיר זריחה בשעיר והופעה בפארן. גם קשה לדעת רז"ל שאמרו חזר הקב"ה על בני עשו וישמעאל לקבל התורה ולא קבלוה למה הזכיר שעיר והר פארן ולא הזכירם בשמם עשו וישמעאל. גם מלת למו צריך ישוב כי י"א מלת למו הוזר על ישראל כי לפי שהאומות לא רצו לקבל התורה וישראל קבלוה ע"כ נתוספה לישראל זריחה והופעה ואין לשון המקרא משמע כן. ונראה לפי שכל שמות האלו מתייחסים אל אומה מיוחדת כי שעיר מיוחד לעשו איש שעיר. והר פארן מיוחד לישמעאל שנאמר בו והוא יהיה פרא אדם ופרא נגזר מלשון פארן. ע"כ לא הזריח ה' גילוי שכינתו אל אותן שני אומות עלמן כי ידע הקב"ה שאין סופן לקבל התורה ולא בא עליהם כ"א לבעבור שלא יהיה להם פתחון פה לומר אילו היה נותנה לנו היינו מקבלים אותה. ע"כ לא הופיע ה' שכינתו על האומות כי לא היו ראויין לכך והופיע עליהם מן אותן המקומות המתייחסים אל אותן האומות ובזה מדוקדק הלשון וזרח משעיר למו. אמנם עדיין אנו צריכין למודעי לנו ומה נקט כאן זריחה וכאן הופעה וכאן הזכיר למו אבל בהופעה לא הזכיר למו· ונראה שכך פירושו. כי לשון זריחה מצינו אצל השמש כמו וזרח השמש וכן רבים. אבל לשון הופעה לא מצינו כ"א אצל גילוי שכינתו יתברך יושב הכרובים הופיעה ולפי שישמעאל עשה תשובה אבל לא עשו לכך הזריח מן שעיר המתייחס לעשו בזריחה הנמשלת לזריחת אור השמש ורמז עוד לעשו שמונה לחמה. ולכך נאמר למו שאותה זריחה מוטעת הגיע למו ואולי הזריח להם השמש ממש אבל לישמעאל שעשה תשובה בחייו הוסיף לשון הופעה דהיינו גילוי שכינתו מהר פארן המתייחס אליהם. אבל לא זכו מ"מ שיגיע אותו אור גדול אליהם ממש לכך לא נאמר למו כי לא הגיע אליהם אך ראו את האור בהר פארן מרחוק. אבל עשו להיות אותו אור רק אור השמשי ע"כ זרח משעיר למו ממש. אבל לישראל בא מהר סיני בלא שום זריחה כי לאומות הוצרך לבא ע"י זריחה והופעה לדבר עמהם בפנים מאירות אולי יתפתו לקבל התורה שלא יהיה להם פתחון פה לומר אילו היה בא לנו בפנים מאירות היינו מקבלים אותה. אבל ישראל שהשקה נפשם בתורה ואהבו מאד לא הוצרך להזריח ולהופיע עליהם אלא מסיני בא ביאה בעלמא ומתחלה ירד ה' על הר סיני ומשם בא אל ישראל כי אותו הר מתייחס אל ישראל כי הוא הנמוך שבהרים וישראל המעט מכל העמים. וכמו שאמרו משה קבל תורה מסיני ולא אמרו על סיני אלא לפי שמשה לרוב ענותנותו השב את עצמו לשפל אנשים לומר מה אני שתנתן תורה על ידי. אך כאשר שמע דבר ה' בהוליאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה אז נקט בליביה למה דווקא על ההר הזה וכי אין בעולם הרים גבוהים ממנו אלא שכך מדתו של הקב"ה שבוחר ביותר בשפלים לשכון את דכא ושפל רוח הנה מאז שוב לא היה משה מסרב בשליחותו והיה מקבל עליו לשתנתן התורה על ידו לכך נאמר משה קבל תורה מסיני כי מן סיני למד זה שהוא ראוי לקבל התורה יותר מזולתו וז"ש רז"ל על פסוק למה תרלדון הרים גבנונים כולכם בעלי מומין אתם אצל הר סיני כמה דאת אמר או גבן או דק ומה מום מצא באותן הרים או מה ענין גבן להרים כי גבן הוא מום שבעינים אלא שרמז כאן שרום לב הוא מום גדול בתורת ה' והרים אלו להיותם גבוהים מום בם וכנגד זה באדם עינים רמות הוא מום שבעין לכך מביא ראיה מן או גבן וע"כ אין הרים אלו מתייחסים אל ישראל כ"א הר סיני עליו ירד ה' מתחלה כי בזה הורה להם שהקב"ה שוכן את דכא ביותר ויקחו ראיה מכאן שלא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט. וע"כ המה נאים לתורה ותורה נאה להם. לכך נאמר ה' מסיני בא והוא באמת גדול לישראל שבא זה עד שיהיו ראויין לקבל הברכות. ואתה מרבבות קודש י"א שבא מן רבבות קדש מלאכים אשר אמרו חמדה גנוזה אתה בא ליתנה לבשר ודם. אך מ"מ בא הקדוש ב"ה מהם לפי שקדושים הם ואין בהם יצר הרע וניאוף וגזילה ע"כ מצד היותם רבבות קדש בא לישראל להשלים חסרונן ולצרף חלודת חומר שלהם כזהב המצורף באש לכך נאמר מימינו אש דת למו כדי לצרף אותם לבלתי יטו לשמאל כ"א לימין כי לב חכם לימינו:

אף חובב עמים כל קדושיו בידך וגו'. יאמר שאף בזמן שהקב"ה היה מראה חבה אל העמים מ"מ אין דומה חבת ישראל לחבת העמים ההם כי כל קדושיו היינו ישראל קדש ישראל לה' הם בידך מושגחים מידך יתברך כי לא מסרם אל הנהגת המערכה זש"א ישא מדברותיך שכל דבריך ישא כי כמשא כבד יכבדו מהם. אבל ישראל אינן כן אלא תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב אע"פ שצוה לנו משה לאותו דור מ"מ היא מורשה לכל קהלת יעקב שבכל דור ודור כולם קיימו וקבלו עליהם להורים ולהנחיל את התורה לבניהם אחריהם וכל זה מורה על ההפך שאין דבר ה' עליהם למשא אלא קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם בשמחה לעשותו. ועוד אמר ישא מדברותיך אפילו דברך הטוב אשר ישמעו מפיך פרי הוא על העמים למשא. אבל ישראל אינו כן אלא אומרים אפילו התורה שצוה לנו משה שלא שמענו מפי הגבורה מ"מ היא מורשה לכל קהלת יעקב לפיכך ויהי בישרון מלך דווקא בישראל נודע אלהים למלך אבל לא באומות ההם:

ויהי בישרון מלך. בין שקאי על הקב"ה בין על משה כך פירושו כי ישורון לשון ראיה. ובנוהג שבעולם שלפעמים אדם עולה לגדולה אף אם אינו ראוי לה מצד שהבריות אינן מביטין בו היטב לראות מה טיבו על כן מניחין אותו בגדולתו כי עינים להם ולא יראו אחריו מה טיבו. אבל אם המה יביטו יראו במהותו כי אין בו ממש יורידוהו מגדולתו אבל משה אינו כן אע"פ שנאמר והביטו אחרי משה שהיו מדקדקים אחריו מ"מ לא מצאו בו שמץ פסול לכך ויהי בישרון מלך אפילו במביטים. ובדרך זה יפורש גם על מלכות שדי כי תמיד היו מהרהרים אחריו בכמה נסיונות ומצאו בכולם כי הוא יתברך מלכם:

יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר· ברכה ראשונה זו היא מעין ברכותיו של יעקב שאמר יתר שאת ויתר עז הנה יעקב ברכו בשני ברכות אחת נקראת שאת ואחת עז כי השאת הוא שיהיו אנשיו רבים עד שיהיו צריכין למספר כי הדבר שהוא רב הכמות צריך מספר ושיהיו אנשיו גבורים כי ראובן שהיה יושב על הספר היה צריך לכל זה שיהיו אנשיו רבים וגבורים כי אז לא ימותו במלחמה והנה שאת הוא לשון מספר כמו כי תשא את ראש נשא את ראש ועז לשון גבורה. והנה מצד שבלבל יצועי אביו היה ראוי שינטלו שניהם ממנו. אך מצד הברכה נתנם לו במתנה ואמר בדין הוא שיהיה לך יתר שאת ויתר עז יותר מספר וגבורה פי שנים על כל השבטים אך פחז כמים אל תותר אל תקח המותרות. אבל מ"מ שוה לכל השבטים תהיה בשאת ועז וזה שגם משה ברכו בגבורה שנאמר יחי ראובן ר"ל יהיה איש חי רב פעלים במלחמה ואז אל ימות ויהי מתיו מספר זהו ענין השאת שהזכרנו והוסיף ואל ימות לפי שאמרו רז"ל מה יעשה אדם ויחיה ימית א"ע אבל הוא יחיה ולא יצטרך להמית א"ע וכמ"ש מי גבר יחיה ולא יראה מות כי אם יחיה את עצמו אז בלי ספק ימית א"ע וכן בהפך רז"ל אמרו יחי ראובן בעה"ז ואל ימות לעה"ב ולפי שעה"ב נעלם ע"כ נאמרו חיי עה"ב בדיוק של ואל ימות ברמז וסמיך ליה וזאת ליהודה כי גם הוא נתברך בעה"ב לפי שהיו עצמותיו מתגלגלין וכפירש"י. או לפי שנאמר כי אב בשובו מרשעו וחיה וראובן היה בעל תשובה לכך נאמר יחי ראובן וגומר וזאת ליהודה כי מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו':

וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה. רז"ל אמרו שרמז ברכה לשמעון במ"ש שמע ה' וגומר כי שמע נגזר מלשון שמעון והדבר צריך ביאור. והקרוב אלי לומר שלמדו זה ממש"כ וזאת ליהודה שנראה מיותר כי הל"ל ליהודה אמר. אלא כך פירושו כי בקשת ואל עמו תביאנו היתה על שמעון כי יעקב אמר לו ואפיצם בישראל שיהיו ממנו מלמדים ועניים והנפוץ צריך קיבוץ אל עמו כי אע"פ שהיו נפוצים בתוך בני ישראל מ"מ מתוך שהוא נפוץ מפוזר ומפורד ממשפחתו ומבית אביו אינו אצל עמו. ע"כ התפלל עליו יהודה ואמר הבא ה' תביאנו אל עמו ומולדתו שלא יהיה נפוץ על פני כל הארץ. וידוע שלתפלה זו היה גם יהודה צריך כמובן מתוך פירש"י הסובר שתפלת ואל עמו תביאנו קאי על יהודה. ואני אומר שיהודה התפלל תפלה זו על שמעון וכל המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה וא"כ אותה תפלה שהתפלל יהודה על שמעון היא שעמדה גם לו וז"ש וזאת ליהודה אותה תפלה שהתפלל על שמעון עמדה גם ליהודה וז"ש ויאמר שמע ה' קול יהודה אותו קול שיתפלל בו על שמעון ואל עמו תביאנו ר"ל ליהודה כפשוטו לפי שבאות קול התפלל על שמעון ע"כ דין הוא שיהיה הוא נענה תחלה ותביא גם אותו אל עמו. ולפי שתפלה זו עמדה לשניהם ע"כ אמר אח"כ ידיו רב לו הוסיף מלת לו כי ברכה זו היתה לו לבדו ולא היה לשמעון צורך בברכת ידיו רב לו רק ליהודה שהיה מלך צריך בברכה זו:

וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך וגומר. לפי שיעקב קללו ואמר ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה ואולי באותה קללה נכשל משה בכעס באמרו שמעו נא המורים. ע"כ אמר משה שדברי יעקב נתאמתו כבר אצלו והלואי שלא תהיה עוד כזאת בשבט לוי לפי שהם מורים הוראה בישראל וכל כעס מביא לידי טעות ע"כ התפלל משה ואמר ללוי תמיך ואוריך לאיש חסידך שתאיר לו הדרך שלא יכשל עוד בכעסו. וא"ת ומה אעשה לדברי אבא ישראל שבא שקלל אפם ע"ז אמר אשר נסיתו במסה וגומר כי שם כבר נתקיימה קללתו ומעתה תכלה השנה וקללותיה. ומה שקרה למשה יהיה כפרה על כל השבטים כי די בזה כשנתקיימו דברי הזקן ושוב לא תקרהנה כאלה עוד יען כי אותו שבט מורה הוראה בישראל. האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגומר כי רז"ל אמרו כל העוסק בתורה פטור מן כבוד או"א וראיה מיעקב שלא נענש על אותן י"ד שנים שהיה נטמן בבית שם ועבר שלא קיים בהם מצות כיבוד או"א. זש"ה האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו שאינו צריך לראות אחריהם וכ"ש שגם את אחיו לא הכיר אינו צריך לידע ממנו. ואת בניו לא ידע כדאיתא במסכת עירובין מ"ד שחורות כעורב רבא אמר במי אתה מוצא התורה במי שנעשה אכזרי על בניו כעורב כי הא דרב אדא בר מתנא כי הוא אזיל לבי רב אמרה ליה דביתהו ינוקי מאי נעביד להו אמר לה איכא קרמי באגמא ז"ש כאן ואת בניו לא ידע שגם את בניו יעשה א"ע כלא יודע וכל כך למה כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו יורו משפטיך ליעקב וגומר רצה לומר מצד שהם צריכים לעסוק בתורה תמיד ע"כ גם את בניו לא ידע כאמור ישימו קטורה באפך וגומר כי העוסק בתורת קרבנות כאלו הקריבם. ברך ה' חילו כחו כי התורה מתשת כחו של אדם ע"כ אמר ברך ה' חילו היינו כחו. ופועל ידיו תרצה שיעסוק בתורה כדי לשמור ולעשות. מחץ מתנים קמיו וגומר כי אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש הפנימי שנקרא מגוול משכהו לבית המדרש: לבנימן

לבנימן אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו. לפי שיעקב אמר בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד וגומר והטורף טרף אינו אוכלו בבטח כי לבו נוקפו פן יחזור עליו זה שחטפו ממנו ע"כ אמר ישכון לבטח עליו ומלת עליו חוזר על אותו שלל שהזכיר יעקב. ולפי שיעקב אמר בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל ופי' התרגום נקאי על הקרבנות שמקריבין ערב ובקר בבהמ"ק שבחלקו על זה הוסיף לומר חופף עליו כל היום שלא יחרב כמו שילה ונוב וגבעון אלא תמיד תשאר השכינה בבית עולמים ובין כתפיו שכן כי שם היו נושאי האפוד כי השכינה היתה באורים ותומים שנשא הכהן בין שתי כתפיו ז"ש ובין כתפיו שכן:

וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו. ברכה זו היא ממש מעין ברכת יעקב שברכו בריבוי התבואות על שהיה זן ומפרנס את כל בית ישראל. והוסיף כאן ממגד תבואות שמש וירח כי כבר נשתעבדו לו בחלומו והנה השמש והירח וגו' ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם מה שלא הזכיר לשון ממגד אצל הררי קדם נוכל לומר שרמז שכל זכות אבות והאמהות תהיין לראש יוסף כי אברהם ושרה לא ילדו כ"א יצחק ויצחק אעפ"י שהוליד עשו ויעקב מ"מ כי ביצחק יקרא לך זרע במקצת זרעו של יצחק ולא בכל זרעו ואם כן יעקב עיקר תולדותיו וביעקב כתיב אלה תולדות יעקב יוסף א"כ יוסף עיקר תולדות כולם לכך כל זכות אבות ואמהות המכונים בהרים וגבעות הכל שייך ליוסף ז"ש ומראש הררי קדם כי האבות קדמו לעולם וזכותם יעמד לו לנגד כל אפסי ארץ כי לאנשי המלחמה ולא לנשים אבל הנשים מסוגלים בעשיית פרי הבטן ע"כ זכותם יעמוד לו להיות ארצו מלאה מגדים וזו שנאמר וממגד גבעות עולם וזהו שבירר שני מיני ברכה אלו באמרו בכור שורו הדר לו כי זהו ענין ריבוי תבואות שבזכות האמהות גבעות עולם כי רב תבואות בכח שור וקרני ראם קרניו זהו ענין נצחון במלחמה שבזכות ראש הררי קדם והם רבבות אפרים כי שמו על שם כי הפרני אלהים ונתנו לו הרבבות מן ברכת יעקב ושמו מורה על רבוי הפירות ועל ריבוי יונאי ירכו משא"כ במנשה לכך נאמר והם אלפי מנשה:

ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. לפי שיעקב ברכם זבולון לחוף ימים עוסק בסחורה ויששכר חמור גרם עוסק בתורה נמצא זה יוצא לסחורה וזה יושב אוהלים. ושמעתי לפי שהממון אין לו בוס שלימות כ"א על ידי הוצאה כי ההוצאה טוב בו מהקיבוץ. לכך נאמר שמח זבולון בצאתך. אבל שלימות התורה הוא גם באהליך כי אין שלימותה תלוי בהוצאה. לכך נאמר ויששכר באהליך. ועוד שקנין הממון הוא הון ממנו ואינו דבוק בו לכך נאמר בו לשון יציאה אבל קנין התורה מתעצם ודבק בו והיו לבשר אחד באהלו לכך נאמר באהליך וי"א לפי שכל הולך בסחורה אינו שמח עדיין בצאתו לדרך כי לא ידע אם ירויח או לא אבל לזבולון אמר שישמח גם בצאתו לדרך כי נכון לבו בטוח שישכיל בכל דרכיו לפי שיששכר באהליך עוסק בתורה עליו וזכותו יעמוד גם לו יען כי זבולון היה נותן לתוך פיו של יששכר. עמים הר יקראו ר"ל שיקראו אהלי זבולון ויששכר הר כי כמו ההר הטוב והלבנון מקריבים בו זבחים לה' כך בשני אהליהם גם שם יזבחו זבחי צדק כי זבולון העוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר אין לך צדקה גדולה מזו כמ"ש אשריכם זורעי על כל מים אין זריעה אלא צדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים רוצה בזה שהזריעה שהיא על כל מים והיא המחזיק ידי לומדי תורה אין לך צדקה כמותה וכתיב עשות משפט וצדקה נבחר לה' מזבח א"כ דין הוא לקרא לאהל זבולון הר כי העולה אליו כעולה להר ה' שמקריבין בו עולה וזבחים לאלהים כי גם באהלו מקריבין זבחי צדק. וכן אהלו של יששכר שעוסקים בו בתורה וכל העוסק בתורת עולה כו' לכך ראוי לקרא לאהלו הר הקודש כי גם שם יזבחו זבחי צדק. כי שפע ימים יינקו וגומר כי היו זוכים בעה"ז ובעה"ב כי בעה"ז שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול רמז לרב טוב הצפון לצדיקים לעה"ב רמז להשגת החכמה שנאמר בה ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים ז"ש כי שפע ימים יינקו וישיגו סודות התורה הנעלמים ז"ש ושפוני טמוני חול משל על הדברים הטמונים וספונים שם ימצאו בינה והשכל:

ולגד אמר ברוך מרחיב גד וגו'. לפי שאמר בסמוך צדקת ה' עשה וגומר ולעושה צדקה שייך לשון גד ג"ומל ד"לים והקב"ה מרחיב לו כהנה וכהנה פי שנים כפלים ובזכות זה כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד כארז"ל כל העוסק בתורה ובגמ"ח אויביו נופלים לפניו חללים כו' ועדיין לא פי' מה הצדקה שעשה גד ע"כ אמר וירא ראשית לו כי הוא בעצמו ראה לפסוק על עצמו מה שלא היה מחוייב לעשותו מצד הדין ומהו שפסק על עצמו וירא ראשית לו כי פסק על עצמו לצאת בראש החלוץ כי סמך על זכות שבחלקו נקבר מחוקק שתהיה ארצו יושבת בהשקט ובמנוחה כל זמן שיהיו המה במלחמה, ויתא ראשי עם בראש החלוץ כי בזה עשה צדקת ה' כמו שהקב"ה עשה צדקה זו עם ישראל שנאמר וה' הולך לפניהם וגומר כך גם המה עשו צדקה זו. אבל ומשפטיו עם ישראל כי כפי שורת המשפט לא היו צריכין לילך כ"א עם ישראל בשוה ועל צד הצדקה קבלו עליהם לצאת בראש החלוץ. וגם לדברי המפרשים ויתא ראשי עם על משה כך פירושו כי בכל מלחמה הלך משה לפניהם וכן טוה גם ליהושע שנאמר כי הוא יעבור לפני העם ומ"מ בכל משפטיו היה עם ישראל שוה להם כי לא היה מבקש קדימה עליהם. ומ"ש וטרף זרוע אף קדקד לפי משר בעד עור וגו' כשמכים בחרב מלמעלה אז המוכה מרים ידו להציל בה את ראשו ואז הוא חותך תחלה לשנים היד ואחר כך הקדקד כי החרב יעבור דרך שניהם. לכך הקדים זרוע לקדקד ומיושב לשון אף:

ולדן אמר דן גור אריה. לפי שיעקב אמר דן ידין עמו וכל דיין צריך להיות גבור כארי כמ"ש ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל שלא יגור מן בעלי דינים אם יש בהם איזה אלם ע"כ אמר לדן שיהיה גור אריה יזנק מן הבשן. הבשן הוא מקום חיות רעות הטורפים כך הדיין כל קילוסו מן פרות הבשן להציל טרף מידם ע"כ צריך הדיין להיות גם הוא לבבו כלב האריה:

ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון. יעקב ברכו בברכה אילה שלוחה הנותן אמרי שפר שפירותיו ממהרים להתבשל וע"כ מביאים מארצו ביכורים תחלה זהו שאמר הנותן אמרי שפר כי בהבאת ביכורים משבחים ומודים לה' לכך נאמר כאן ע"י שהוא שבע רצון כי השביעו ה' כל רצונו ע"כ הוא מלא ברכת ה' כי הוא יברך את ה' תחלה ע"י הבאת ביכורים כי במקום שאמר יעקב הנותן אמרי שפר אמר כאן ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה שיש לו חלק בים כנרת ובדרום:

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר. לפי שבלידתו כתיב כי אשרוני בנות ע"כ הוסיף לומר שגם מבנים יהא מבורך ומאושר כי גם בן גם בת כולם יאשרוהו ויברכוהו ומ"ש וכימיך דבאך רמז למרז"ל שמן ששכחה לי אמי בילדותי הוא שעמד לי בזקנותי ע"כ אמר כאן וטובל בשמן רגלו וע"י השמן יהא חזק ובריא אולם בימי הזקנה כמו בילדותו ז"ש וכימיך דבאך ולדעת האומרים שאשר נתברך בבנים הרבה ע"י שקיים מצות פו"ר בבחרותו ובזקנותו כמ"ש בבקר זרע את זרעך ולערב וגו' ז"ש וכימיך דבאך וכמו שפירש"י שבא להשוות ימי הזקנה לימי הנעורים:

לעיני כל ישראל. שמעתי אומרים טעם על מה שהתורה מתחלת בבי"ת ומסיימת בלמ"ד לפי שכל אותיות השם הגדול יו"ד וי"ו ה"א אם תסמוך אחת מהם אל בי"ת או אל למ"ד יהיה ממנו תיבה אחת שלמה והם בי בו בה לי לו לה מה שלא תמצא כן בכל אלפ"א בית"א שיהיה תיבה שלמה מכל השלשה אם יסמכו לאיזה אות כגון לעשות מן א' אי או אה שהרי אה אינו תיבה וכן לעשות מן מ' מי מו שהרי מו אינה תיבה והביאור לזה הוא שבזה נרמז שתבל ומלואה הכל תלוי בו יתברך ושלו הכל. ותואר הבי"ת שהקדוש ברוך הוא מדבר בעדו ואומר בי ר"ל הכל תלוי בי ונבראיו אומרים בו שהכל תלוי בו יתברך ולשון בו בה הייט דכר ונוקבא שהזכירו חכמי האמת המקובלים. וכן הקב"ה אומר לי תבל ומלואה ונבראיו אומרים כי לו יתברך תבל ומלואה וכן לה בדרך שנתבאר והכל ענין אחד כי לפי שהכל תלוי בו יתברך ע"כ הכל לו יתברך. וזה רמז על אחדותו יתברך והוא יסוד התורה. ודבר זה הפותח והסוגר ע"כ פתח התורה בבי"ת ומסיימת בלמ"ד להורות כי הש"י הפותח והסוגר והכל תלוי בו בשמו יתברך כאמור:

הפטרת וזאת הברכה

יהושע סימן א

וַיְהִ֗י אַחֲרֵ֛י מ֥וֹת מֹשֶׁ֖ה עֶ֣בֶד יְהוָ֑ה וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־יְהוֹשֻׁ֣עַ בִּן־נ֔וּן מְשָׁרֵ֥ת מֹשֶׁ֖ה לֵאמֹֽר׃ מֹשֶׁ֥ה עַבְדִּ֖י מֵ֑ת וְעַתָּ֡ה ק֣וּם עֲבֹר֩ אֶת־הַיַּרְדֵּ֨ן הַזֶּ֜ה אַתָּ֣ה וְכָל־הָעָ֣ם הַזֶּ֗ה אֶל־הָאָ֛רֶץ אֲשֶׁ֧ר אָנֹכִ֛י נֹתֵ֥ן לָהֶ֖ם לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ כָּל־מָק֗וֹם אֲשֶׁ֨ר תִּדְרֹ֧ךְ כַּף־רַגְלְכֶ֛ם בּ֖וֹ לָכֶ֣ם נְתַתִּ֑יו כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתִּי אֶל־מֹשֶֽׁה׃ מֵהַמִּדְבָּ֨ר וְהַלְּבָנ֜וֹן הַזֶּ֗ה וְעַד־הַנָּהָ֨ר הַגָּד֤וֹל נְהַר־פְּרָת֙ כֹּ֚ל אֶ֣רֶץ הַֽחִתִּ֔ים וְעַד־הַיָּ֥ם הַגָּד֖וֹל מְב֣וֹא הַשָּׁ֑מֶשׁ יִהְיֶ֖ה גְּבוּלְכֶֽם׃ לֹא־יִתְיַצֵּ֥ב אִישׁ֙ לְפָנֶ֔יךָ כֹּ֖ל יְמֵ֣י חַיֶּ֑יךָ כַּאֲשֶׁ֨ר הָיִ֤יתִי עִם־מֹשֶׁה֙ אֶהְיֶ֣ה עִמָּ֔ךְ לֹ֥א אַרְפְּךָ֖ וְלֹ֥א אֶעֶזְבֶֽךָּ׃ חֲזַ֖ק וֶאֱמָ֑ץ כִּ֣י אַתָּ֗ה תַּנְחִיל֙ אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה אֶת־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֥עְתִּי לַאֲבוֹתָ֖ם לָתֵ֥ת לָהֶֽם׃ רַק֩ חֲזַ֨ק וֶֽאֱמַ֜ץ מְאֹ֗ד לִשְׁמֹ֤ר לַעֲשׂוֹת֙ כְּכָל־הַתּוֹרָ֔ה אֲשֶׁ֤ר צִוְּךָ֙ מֹשֶׁ֣ה עַבְדִּ֔י אַל־תָּס֥וּר מִמֶּ֖נּוּ יָמִ֣ין וּשְׂמֹ֑אול לְמַ֣עַן תַּשְׂכִּ֔יל בְּכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר תֵּלֵֽךְ׃ לֹֽא־יָמ֡וּשׁ סֵ֣פֶר הַתּוֹרָה֩ הַזֶּ֨ה מִפִּ֜יךָ וְהָגִ֤יתָ בּוֹ֙ יוֹמָ֣ם וָלַ֔יְלָה לְמַ֙עַן֙ תִּשְׁמֹ֣ר לַעֲשׂ֔וֹת כְּכָל־הַכָּת֖וּב בּ֑וֹ כִּי־אָ֛ז תַּצְלִ֥יחַ אֶת־דְּרָכֶ֖ךָ וְאָ֥ז תַּשְׂכִּֽיל׃ הֲל֤וֹא צִוִּיתִ֙יךָ֙ חֲזַ֣ק וֶאֱמָ֔ץ אַל־תַּעֲרֹ֖ץ וְאַל־תֵּחָ֑ת כִּ֤י עִמְּךָ֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֔יךָ בְּכֹ֖ל אֲשֶׁ֥ר תֵּלֵֽךְ׃ כאן מסיימין הספרדים

וַיְצַ֣ו יְהוֹשֻׁ֔עַ אֶת־שֹׁטְרֵ֥י הָעָ֖ם לֵאמֹֽר׃ עִבְר֣וּ ׀ בְּקֶ֣רֶב הַֽמַּחֲנֶ֗ה וְצַוּ֤וּ אֶת־הָעָם֙ לֵאמֹ֔ר הָכִ֥ינוּ לָכֶ֖ם צֵידָ֑ה כִּ֞י בְּע֣וֹד ׀ שְׁלֹ֣שֶׁת יָמִ֗ים אַתֶּם֙ עֹבְרִים֙ אֶת־הַיַּרְדֵּ֣ן הַזֶּ֔ה לָבוֹא֙ לָרֶ֣שֶׁת אֶת־הָאָ֔רֶץ אֲשֶׁר֙ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶ֔ם נֹתֵ֥ן לָכֶ֖ם לְרִשְׁתָּֽהּ׃ וְלָרֽאוּבֵנִי֙ וְלַגָּדִ֔י וְלַחֲצִ֖י שֵׁ֣בֶט הַֽמְנַשֶּׁ֑ה אָמַ֥ר יְהוֹשֻׁ֖עַ לֵאמֹֽר׃ זָכוֹר֙ אֶת־הַדָּבָ֔ר

אשר

אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ
לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת׃ נְשֵׁיכֶם טַפְּכֶם וּמִקְנֵיכֶם
יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ
חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם אוֹתָם׃ עַד
אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם
וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר ׀ נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃ וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ
נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ׃ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ אֶל־
מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה
עִם־מֹשֶׁה׃ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־
דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ׃

תרגום ירושלמי

אלה אלין פתגמיא די מליל משה עם כל ישראל הוכח יתהון עד דהינון יתיבין בעברא דיורדנא עני משה ואמר להון הלא במדברא בטורא דסיני אתיהיבת לכון אוריתא ובמישרא דמואב אתפרשת לכון כמה ניסין וגבורן עבד לכון מימרא דיי כד הויתון קיימין על ימא דסוף אתבזע ימא מן קדמיכון ואתעביד תרי עשר אסרטין מן אסרט חדא לכל שבטא ארגזתון קדמוי על ימא וסריבתון על ימא דסוף על עיסק מלליא דישתלחון מן מדברא דפארן גזר עליכון דלא תעלון לארעא דישראל ובגין מנתא דאמריתון נפשן מעיקא בלחמא הדין דמכליה קליל גרי בכון חיותהון ובחצרות די נפלו פגריכון על ידי בשרא ובגין עגלא דעבדתון אמר במימריה למשיצי יתכון אלולי דאידכר קיימא די קיים לאבהתכון לאברהם ליצחק וליעקב ומשכן זמנא די עבדתון לשמיה וארון קימא דיי עלתכון בגויה וחפיתון יתיה בדהבא סנינא: אחד מהלך חד עשר יומין מן טורא דחורב אורח טורא דגבלא עד רקם רגיעא על דחטתון וארגיזתון קדמוי אתעכבתון והליכתון יתהון לארבעין שנין: ויהי והוה בסוף ארבעין שנין: ויפנו וכוונו וסליקו לטורא ומטו עד נחלי סגולה ויללו יתה: ויצא ורדפו יתכון היך מה דרדיפו דבוריתא וקטולו יתכון בגבלא עד שיציו: ונעבור ועברנו מלות אחינו בני עשו אלין דשריין בגבלא מן אורח מישרא מן אילת ומן כרך תרנגולא וכוונן ועברנן אורח מדברא דמואב: ויאמר כיון דחמא משה ית רשיעא זע ומרתת מן קדמוי ואמר הלא דין הוא דהוה מחסד לאבהתן אברהם ושרה ואמר להון אתון דמיין לאילנין שתילין על מבועין דמין ברם פירין לית הינון עבדין בגין כן אמתין ליה קודשא בריך הוא יהי שמיה משבח אחיא יתיה שנין סגיאין מן בגלל למחויא יתיה לדריא דהוא מסר יתיה ביד בנוי ואמר מימרא דיי ליה משה לא תדחל מניה ארי בידך מסרית יתיה וית כל עמיה וית ארעיה ותעביד ליה היך מה דעבדת לסיחון מלכהון דאמוראי דהוה שרי בחשבון: כל אלה כל אלין קריין תלילין מקפן שורין רמין תרעין ונגרין: צידונים צידונאי קרן להרמון ארעא מסרי פירוהי ואמוראי קרן ארעא מרבי פירי אילנא: הלא הלא היא יהיבא באפרכיון דבני עמא: כל חבל כל תחום אטרכונא עד תחום קרית אפיקרס וקרא יתהון על שמיה: והערבה ומישרא וירדנא ותחומא מן גנוסר ועד ימא דמישרא ימא דמלחא תחות בית שפיכות קטמא מן מדינחא:

ואתחנן ובעית רחמין מן קדם יי אמר משה בשעתא ההיא למימר: אדני בבעו ברחמין מן קדמך יי אלהים את עריתא: ונשב ושרינן בחילתא בכיין על חובינן ומתודין על חטינן על דאדבקינן לפלחי טעוותא דבעל פעור: כי מי ארום הידא אומא רבא דאית לה אלהא דיקרב לותה כיי אלהן בכל שעה די אנן קריין ליה והוא עני יתן: תבניה דמות כל נוניא דאית במיא מתחות לארעא: להיות למהוון עם חביבין היך סגולה כיומא הדין: כי ארום יי אלהכון אשא דאכלא אשא הוא אלהא קנאן ומתפרע בקנאין הוא: השמע או הידא אומא ומלכו די שמעת: או או ניסיא דעבד מימרא דיי למיעל למבשר ליה אומא מגו אומא: לנוס די יקטול ית חבריה בתכוף דלא ידע והוא לא הוה סני ליה מדאתמול ולאדקדמוי: וזאת ודא אחויית אוריתא דשוי משה קדם בני ישראל: מערוער מן לחיית דאית על גב נחל ארנונא ועד טורא דמסרי פירו הוא טור תלגא: מי יתן אלוי מי יתן יהוי לבא טבא הדין להון: ארץ ארעא עבדא פירין טבן נקיין כחלבא וחליין וטעימן כדובשא: שמע כיון דימטא קצא דאבונן יעקב למסתלקא מגו עלמא קרא לתרי עשר שבטיא בנוי ואקים יתהון חזור חזור לדרגשא עני אבונן יעקב ואמר להון דילמא לטעוותא דהוי תרח אבוי דאברהם פלח אתון פלחין דילמא לטעוותא דהוה לבן אחוי דאמהא פלח אתון פלחין או לאלהא דיעקב אתון פלחין עניין תרי עשר שבטיא כחדא בלב שלימא ואמר שמע כען ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב ואמר יהי שמיה רבא מברך לעלם: ולא לא תתערבון: ומשלם ומשלם לשנאוי אגר מצוון קלילן דאית בידיהון בעלמא הדין מן בגלל למישיציא יתהון לעלמא דאתי ולא משהי למשלמא לשנאוי אגר מצון קלילן דאית בידיהון בעלמא הדין:

עקב והמם ויערבב יתהון ערבוב רב עד זמן דישתיצון: כי לא על ארום לא על מגונא לבלחודוי: ארעא דמן זיתהא עבדין משח ומן תמרהא עבדין דובשא: ארץ אשר אבניה די אבנהא ברירין כפורזלא וטוריא חסימין כנחשא: ואתפוש בשני הלוחת ותפשית בתרין לוחיא וטלקית יתהון: ובקבריא תחמוריא: ארעא די יי אלהכון תבע יתה בתדירא: ובשכבך ובדמכבון ובקימכון: לא יתיצב לא יקום רב ושליט קדמיכון ואימתכון ודחלתכון:

ראה והקללה וחילופיהון אין לא תשמעון: הטמא דמרחק מן קודשיא ודדכי מן קודשיא כחדא תיכלון: כי יסיתך ארום יסטי יתך אחוך ברא דאמך או ברך או ברתך או אתתא דדמכא עמך: בנין חביבין אתון קדם יי אלהכון לא תעבדון חבורין חבורין לפולחנא נוכריתא ולא תשוון קרחה על בית אפיכון לטמי נפשא דמית: מסקן גררא בבעירא יתה תיכלון: אך ארום מסקי גררא הינון ופרסתהון לית היא סדיקה: וזה אשר לא ודין דלא תיכלון מנהון נישרא ועריא ובר גזא: וותא וית אבו ודיתא למינה: והחסידה ודיתא חוריתא ואבניתא למינה: וית נגר טורא וית חרפתא: עשר עמי בית ישראל מעשרא תעשרון ית כל

עללת

עללת זרעיכון מחדי אתון זרעין באפי ברא וכנשין עללן בכל שנא ושנא עמי ישראל לית אתון רשאין למעשרא ולמיכול מן פירי שנא ועד פירי שנא: מתן תתנון ליה לא יבאש באפיכון בזמן תתנון ליה: כי לא אין נטרין הנון ישראל מצותא דאוריתא לא הוי בהון מסכנין ברם אין שבקין הנון מצותא דאוריתא ארום לא פסקין מסכניא בגו ארעא בגין כן אנא מפקד יתכון למימר מפתח תפתחון ית ידיכון לאחיכון מסכיניא ולצריכיא דאית בארעכון: העניק מזודא תזודון ליה:

שופטים דיינין וסרכין: לא תטה לא תסטון דינא ולא תסבון אפין ולא תסבון שוחד דממון ארום שוחדא מסמי עינוי דחכימיא ומקלקל מליהון דזכאין בשעת דינהון: כי יפלא ארום יתכסי מנכון פתגם לסדר דין בין דם דקטולין בין דם דבתולין בין מכתש צרעתא בין מכתש נתקא מלין דמצו לקרייכון ותקומון ותסקון לאתרא די יתרעי יי אלהכון ביה: חלק בר זבוניה דזבינו ליה על אבהתא: לא ישתכח בכון מעבר בריה וברתיה בנורא לאקסומי קסמין ולא חרודי עינין ולא נטורי נחשין וחרשין: וחברי חבורן בישין ואסרי חיון ועקרבין וכל מיני רחשין ושאלי אובא ומסקי זכורין ותבען אולפן מן מתיא: אל מעננים לחרודי עינין ולקסמי קסמיא ישמעון: ואשר יבא ודיעול עם חבריה בחורשא למקטע קיסין ויתקוף בה בסיקורא למקטע קיסין וישמיט פורזל מן קיסא ויערע ית חבריה וימות הוא יערוק לחדא מן קרייתא האלין ויחי: כי יחם ארום ירתח לביה: ויארע: ולא חללו ולא יפרק יתיה: והיה ויהוי אין מלין דשלם תעני לך ותפתוח לכון פילותא ויהוי כל עמא דמשתכחין: ועינינו ועינן לא חמון דמין דין דשפך יתיה:

תצא אין לא תתרעי את בה ותשלח יתה ברשות נפשה ומזבנא לא תזבין יתה בכסף לא תתגר בה די יהיבת רשותך עלה: על עץ ותצלבון יתיה על קיסא: וכן תעשה וכן תעביד לחמריה וכן תעביד לאצטליתיה: עזוב משבק תשבוק ית מה דבלבך עלוי ומפרק תפרוק עמיה ומטען תטעון עמיה: כי תבנה ותעביד גפוף לאגרך ולא תשוי חובת שפיכות אדם זכאי בביתך: גדילים גדילן דציצית תעבדון על ארבעת צניפת גולתיכון דיתכסון בה: ואם אמת ואין קושטא הוה פתגמא הדין לא אשכחו כהדין לטליתא: והוציאו ויפקון ית טליתא מן תרע ביתא דאבוהא ויגמון יתה עמה: והיה ויהוי לעדנוי רמשא ישזג במיא: לא תהיה לא תהוי נפקת ברא מבנתהון דבית ישראל ולא יהוי נפק בר מן בני ישראל: לא תביא לא תעלון אגר דזנו ופירוג כלב: לא יחבל לא תמשכנון רחיא וריכביא ארום צורכי נפשא הוא ממשכן: ולא תהוון אסורי חתנין וכלין ארום כל דעבד אלין כפר בחיי עלמא דאתי: השב תשיב מחזורא תחזור ליה ית משכונא כמעל שמשא ואדמך באצטליתיה ויברך יתך ולך תהוי זכו קדם יי אלהך: לא תעשק לא תעצון אגרה דאגירא מסכינא וצריכא מן אחוכון: ביומו ביומיה תתן אגריה ולא תטמוע עלוהי שמשא ארום מסכין הוא ומן בגין אגרא הוא סבל ליה ית נפשיה ולא יצוח עליכון קדם יי אזדהרו דלא יהוי בכון חובא: כי תחבט ארום תתרון זיתיכון לא תתבקרון יתהון מן בתר כן לגיורא ליתמא ולארמלא יהון: כי תבצר ארום תקטפון כרמיכון לא תבערו טוטלותהון מבתר כן לגיורא ולארמלתא יהון: והיה ויהוי אין צריך חייבא למלקי וירבעי יתיה דינא וימחי יתיה קדמוי כמסת חובתיה במנין: לא תחסם עמי בני ישראל לא תזממון תורא בשעת דורכיה: ונקרא ויתקרי שמיה בישראל ביתא דשליפי סנדלא ומבטלי מצות דיבמת: כי ינצו ויפשוט ידיה ותתקף בבית קוטניה: לא יהיה לא יהוי בכיסכון מתקלין זעירין למהוי מזבן בהון ומתקלין רברבין למהוי זבן: לא יהיה לא יהוי לכון בבתיכון מכילן ומכילן מכילא רבא למהוי זבן בהון ומכילא זעירא למהוי מזבן בהון: אשר קרך דארעו יתכון באורחא והוון מקטלין בכון כל דהוה לברא מהרהר בתר מימרי הוה עננא פליט יתיה ודבית עמלק מקבלין יתיה ומקטלין יתיה ואתון עמא בני ישראל להין ומשלהין ולא דחלו דבית עמלק מן קדם יי:

תבא ובאת אל הכהן ותיתי לות כהנא די יהוי ממנא כהן רב ביומיא האנון ותימרון ליה מודינן ומשבחינן יומא הדין קדם יי אלהך ארום עלינן לארעא דקיים מימרא דיי לאבהתן למתן לן: כי תכלה ארום תשלמון למעשרא ית כל מעשר עללתך בשתא תליתיא דהיא שנת מעשרתא דמסכיניא ותתנון מעשרא קדמיא לליואי מעשר מסכיניא לגיורי ליתמיא ולארמלתא וייכלון בקרויכון ויסבעון: לא אכלתי לא אכלינן באבלו מניה ולא מפרשינן מניה בסואבא ולא יהבינן מניה תכריכין למטמי נפש דמשתמעינן בקל מימרא דיי אלהן עבדנן ככל מה די אתפקד עלנא: השקיפה אדיק בבעו ממדור בית שכינת יקרך וקודשך מן שמיא ובריך ית עמך ית ישראל וית ארעא די יהבת לן היך מה דקיימת לאבהתן ארעא דעבדא פירין טבין נקיין כחלבא וחלין וטעימן כדובשא: את יי ית מימרא דיי אמליכתון עליכון יומא דין למהוי לכון לאלהא: ויי ומימרא דיי אמלך עליכון לשמיה לעם חביביא היך סגולה היך מה די מליל לכון ולמטר כל פקודוי: וכתבת ותכתבון על אבניא ית כל מלי שבח אוריתא הדא כתב חקיק ומפרש טבאות מתקרי ומתרגם בשבעין לשון: אלה אשתא שבטין יקומון להון על טורא דגריזים ואשתא שבטין יקומון על טורא דעיבל וארונא וכהניא וליואי יהיבין במציעא וכל ישראל מן כא ומן כא הפכין אפיהון לקבל טורא דגריזים ופתחו פומהון בברכה בריך יהוי גברא דלא עבד צלם וצורה וכל דמומה דסני ומרחק קדם יי עובד ידי בר נשא ודלא ישוי בטומיא ומלטיא הוון הפכין אפיהון לקבל טורא דעיבל ואמר ליט יהוי גברא די יעביד צלם וצורה וכל דמומה דסני ומרחק קדם יי עובד ידי בר נש ודי ישוי בטומרא והוון כל עמא ענין אלין ואלין ואמרין אמן: מסיג ליט יהוי גברא דמשני תחומא: משגה ליט יהוי גברא דיטעי אכסניא באורחא דהוא דמי לסמיא ויענון כל עמא ויימרון אמן: חתנתו ליט יהוי גברא דמשמש עם חביבתיה ויענון כל עמא ויימרון אמן: טנאך בריכין תהוון בסלי בכוריכון ובעצותכון: בריכין תהוון במעלכון בבית מדרשיכון ובריכין תהוון במפקכון מן בתי מדרשיכון: ואין מחריד ולית דמניד יתכון: יככה ה׳ ימחי יתכון מימרא דיי בשוחנא דמצרים ובטחוריא ובגרבא ובחכוך חספא די לא יכלין למתסיא: בניכון ובנתיכון מסירין לעם חורי ועיניכון חמין ויהון ספן עליהון כל יומיא ולית לכון עובדין טבין די יספק אלהא על ידיכון למפרוק יתהון: זרע רב תפקון לברא וקליל תכנשון ארום יקרסום יתיה גובא: זיתים ומשח לא תמשחון ארום יתר נצה דזיתיכון: כל עצך כל אילניכון ופירי ארעכון יירתון יתהון מסיקיא: גוי אומה חציפת אפין די לא נסב אפין לסב ועל טליא לא חיסא: האיש גברא דמחטי בכון

ודמפנק

ודמפנק לחדא תבאש עינוי באחוי ובבעל טליותיה ובמותריה בנוי דיותיר: הרכה דמחטיא בכון ודמפנקא די לא נסית כף רגלה למטילא על ארעא מן פרניקה ומן חטיתה תבאש עינה בבעל טליותא ובברה ובברתה: ובגוים ויתן לכון תמן לב דחיל יסוף עיניכון ודאיב נפש: והשיבך ויחזור יתכון מימרא דיי למצרים בלברניא באורחא די אמרית לכון לא תוספון עוד למחמי יתה: ושמרתם ותטרון ית מלי שבח אוריתא הדא ותעבדון יתהון מן בגלל דתתבוננון ית כל מה דמתעבדין:

נצבים טפלכון נשיכון וגיורכון דאית בגו משריתכון מקטועי קיסיכון עד מלוי מימיכון: לעברך מלעברכון בקימא דיי אלהכון ובשבועתא דיי אלהכון מקים עמכון יומא דין: כי את ארום כל דריא די קמו מן יומות עלמא ועד כדון עמך קימין הכא יומא דין קדם אלהכון וית כל דריא דעתידין למקום מן בתרן כאלו קימין הכא עמן יומא דין: ותראו וחמיתון ית משקצתהון וית מרחקתהון טעון דקיסיא וטעון דאבניא טעון דכסף וטעון דדהב טעותא דקיסא ודאבנא הנון מטלקין יתהון בשוקיא וטעותא דכספא ודהבא הוו יהיבין עמהון בגו ביתא דחלין מנהון דלא יתגנבון: פן יש דלא יהוי לכון גבר או אתתא או זרעי או שבטא דלביה סטי יומא דין מן קדם יי אלהן למיזל למפלח ית טעותא דעממיא האנון: שרש דלמא יהוי בכון גבר דלביה מהרהר בחטאה דהוא מדמי לשרש קביעא בארעא ארום רישיה חלי כדבשא וסופיה מריר כלענתא דמותא: לא לא בשמיא היא אוריתא למימר אלוי אי הוה לן חד כמשה נביא די יסוק לשמיא וייתי יתה לן וישמע ית פקודיא ונעבד יתהון: ולא מעבר ימא רבא היא אוריתא למימר אלוי הוה לן חד כיונה נביא דיחות לעומקי ימא רבא וייתי יתה לן וישמע ית פקודיא ונעבד יתהון: ארום קריב הוא לותכון פתגם לחדא בפומכון למהון סגיין בה ובלבביכון למעבד יתה: ראה חזון הא שוית קדמיכון יומא הדין ית אורחא דחייא דהיא אורחא טבתא וית אורחא דמיתותא דהיא אורחא בישתא:

וילך וישבקון ויפסון ית קימיא די קימית עמהון: והוה כיון דאשלם משה למכתוב ית מללי שבח אוריתא הדא עד זמן דחסלו: אחרי על אחת כמה וכמה בתר דאמות:

האזינו כיון דמטא קציה דמשה למסתלקא מן גו עלמא אמר הא אנא מסהיד בעלמא הדין מלא דלא טעמא מיתו מסהיד אנא בהון שמיא וארעא דלא טעמין מיתו בעלמא הדין ברם סופיהון כלין לעלמא דאתי דכן הוא מפרש ואמר טולו לשמיא עיניכון ואסתכלו לארעא מלרע ארום שמיא כתננא ימסון וארעא כלבושא תבלי ברם אנא עתיד למברא שמים חדתין וארעא חדתא ישעיה נביא כד הוה מתנבא בכנשתהון דישראל על דהוה רחיק מן שמיא וקריב לארעא יהב שמועתא לשמיא וציתא לארעא דכן הוא מפרש ואמר שמעו שמיא ואציתו ארעא ארום מימרא דיי אמר משה נביא כד הוה מתנבא בכנשתא דישראל על דהוה קריב לשמיא ורחיק מן ארעא יהב ציתא לשמיא ושמועתא לארעא כן הוא מפרש ואמר אציתו שמיא ואמלל ותשמע ארעא ממלל דפומי: יערף יבסם על בני ישראל כמטרא אולפן אוריתי תקבל עליהון כרעוא דטלא מימר פומי כרוחיא דמנשבין על עסבא וכרסיסי דמלקושא דנחתין ומרוין צמחא דארעא בירחא דניסן: כי שם אמר משה נביא וי להון לרשיעיא דמדכרין שמא קדישא בגדיפין ארום לחד מן מלאכי מרומא לית אפשר למדכרא שמא מפרשא עד זמן דאנון אמרין קדוש קדוש קדוש תלת זמנין ומנהון יליף משה ולא הוה מדכר שמא מפרש עד זמן דהוה מחניך פומיה בעסרין וחדא מלין דאנון תמנין וחמשא אתין וכן הוא מפרש ואמר האזינו השמים ואדברה כי שם יי אמר משה נביא בשמא דיי אנא מצלי ואתון עמא בית ישראל הבו יקר ותושבחתא ורבו רוממו לאלהא: הצור אמר משה נביא כד סלקית למרומא חמית תמן רבון כל עלמיא יי מרבע יומא לארבע חולקין תלת שעין עסיק באוריתא ותלת שעין עסיק בדינא ותלת שעין עסיק מפרנס עלמא ותלת שעין מזויג גבר לאתתא תקיפא דשלמי עובדוהי ארום כל אורחתיה דינין דקשוט אלהא מהימנא וקשיטא ולית קדמוי שקר צדיק וקשיט בדינא הוא: שחת חבילו בניא עובדיהון ולא קדמוי מתבלין אלא להון עד דיחבלו מומא אתיהב בהון דרא עוקמא ופתלנא דשני עובדוי ואף סדרי עלמא אשתני עלוי: הליי הא מן קדם יי תגמלו הדא אומא טפשא ולא חכימא הלא הוא אבוכון דבשמיא דקנא יתכון ושכליל יתכון: זכר אדכרו יומין ימות עלמא אתבוננו לשני בכל דר ודר שאילו לאבהתכון דרברבין מנכון באוריתא ויתנון לכון חכימין ויימרון לכון: בהנחל באחסנות עליא אומיא בפרשותיה לשני בני אנשא קבע תחומין לאומיא למנין שבטיא דבני ישראל: כי חלק ארום לחקא דיי אנון עמיה דבני ישראל ודבית יעקב עדב אחסנתיה: ימצאהו ארע יתהון טעין בארעא דמדברא ובצדותא דליל ישימון אקיף עליהון ענני יקר שכנתיה אליף יתהון עשרתי דבריא נטר יתהון ועין יתהון היך דשכינא נטרא עינא: כנשר כנשרא דמעיר על קניה ועל גוזלוי הוא מחסחף פרס כנפוי וטען יתהון וסבל על תקוף אכרוי: יי לבלחודיהון אשרי יתהון ולית ביניהון פלחי פולחן נוכרי: ירכיבהו ארכיבינון על במתי דארעא ואיכל יתהון עללת תפנוקי מלכין ואינק יתהון דבש מן כיפא ומשח זיתיהון מן כיף שמיר טינרא: חמאת רכיכי תורין ושמני עאן עם טוב דפטימין ודכרין בני בתניא וגדין עם שמניהון דחטיא אמר משה נביא אין נטרין הנון בני ישראל מצותא ואוריתא מן ענבא חדא יהוון שתין כוס דחמר: וישמן ואכלו דבית ישורון ובעטו ועתרו ומרדו ואצליחו וקנו נכסין ושבקו מימר אלהא דברא יתהון וכפרו בדחלא תקיפא דפרק יתהון: יקנאהו אקנון קדמוי בטעותהון במרחקהון אכעיסו יתיה: יזבחו לשידיא דלית בהון ממש טעון דלא חכימו יתהון חדתנין מן כדון אתברון ולא אדכרון בהון אבהתכון: צור תקיף דברא יתכון אנשיתון ושבקתון מימר אלהא דברא יתכון ועבד יתכון מחלין: וירא וגלי קדם יי והוה רגז מן כעסא דאכעיסו יתיה בניא חביביא דהוו חביבין עלוי היך בנין והיך בנת: ויאמר ואמר מסך אפיך אפי רעותי מנהון אחמי מה הוו באחריותהון ארום דר תהפכנין אנון בנין דלית בהון הימנו: הם אנון אקנון יתי בטעון דלא מה אכעיסו קדמוי במרחקתהון ואנא אקני יתהון באומה דלא אומה באומה טפשא אכעס יתהון: כי אש ארום אשא נפקת בשעת רוגזי ואוקדת עד שיול ארעיתא ותכלת ארעא ומליה ולהטת יסודי טוריא: אספה אמרית במימרי למיתיא עליהון בישין גירי פורענותי אגרי בהון: מזי מנפחי כפן ואכילי עוף מסאב מרוחי רוחין בישין ושן ארבעתי מלכותא דמתילן לחיות ברא אגרי בהון עם חמתהון דתניניא זחלי עפרא: מחוץ מן שוקא תתכל יתהון חרבא ומן קיטוני מדמכיהון אימתה דמותא לחוד עולמין

לחוד

לְחוֹד בְּתוּלִין יַנְקִין עִם גַּבְרִין סָבִין: אמרו׳ אֲמַרִית בְּמֵימְרִי לְבִיתָא עֲלֵיהוֹן רְגוּז אֲבַטֵּל מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא דִּכְרַנְהוֹן: לולי אִלוּלֵי כַּעֲסָא דִּסְנְאָה יִתְקַף דְּלָא יִתְגַּבְּרוּן עֲלֵיהוֹן בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן וּדְלָא יֵימְרוּן יְדָנָן אִתְפָּרְעָן לָן מִן בַּעֲלֵי דְבָבֵינָן וְלָא מִן קֳדָם יְיָ אִתְעֲבֵדַת הָדָא: גוי אֲרוּם אוּמָא הָדָא אֲבֵדֵי עֵיצָן בִּישָׁן אִנּוּן וְלֵית בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ: לו אִלּוּ חַכִּימוּ יִשְׂרָאֵל וִילִיפוּ אוֹרַיְתָא אִתְבּוֹנְנוּ מָה הֲוֵי בְּאַחֲרִיוּתָא: איכה כַּד הֲווּ יִשְׂרָאֵל לָעֲיָן בְּאוֹרַיְתָא וְנָטְרִין פִּקּוּדַיָּא הֲוָה חַד מִנְהוֹן רָדִיף אֶלֶף וּתְרֵין מִנְהוֹן רִבְוָתָא מְעַרְקִין עַל דַּחֲטוֹן וְאַרְגִּיזוּן קֳדָמוֹי תַּקִּיף שְׁבַק יַתְהוֹן בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן: כי לא אֲרוּם לָא כְרַחְצָנַן רַחְצָנְהוֹן דְּאוּמַיָּא עַל דַּחֲטֵינָן וְאַרְגֵּזְנָן קֳדָמוֹהִי אִתְעֲבִידוּ בַּעֲלֵי דְבָבֵינָן דַּיָּנֵינָן: כי מגפן אֲרוּם עַמָּא הָאִלֵּין עוֹבָדֵיהוֹן מְדַמְיָן לְעוֹבָדָא דְעַמָּא דִסְדוֹם וּמַחְשְׁבָתְהוֹן מְדַמְיָא לְמַחְשַׁבְתֵּיהּ דְעַמָּא דַעֲמוֹרָה עוֹבָדִין בִּישִׁין מַתְכְּלָן וּמְמָרְרָן לְהוֹן: חמת אֲרוּם עַמָּא הָאִלֵּין חֲמָתֵיהּ מְדַמְיָא לַחֲמָתֵיהּ דְּתַנִּינַיָּא בִּזְמַן דְּשָׁתְיָן חֲמַר וְרוּגְזֵהוֹן מְדַמֵּי לְרֵישֵׁי חִיוָא פִּתְנָאֵי וְאַכְזְרוּאֵי וּנְזָרָאֵי: הלא הֲלָא הוּא כָּסָא דְדִין פּוּרְעָנוּתָא מְמַזַּג וּמְתַקַּן גַּבֵּי לְרַשִׁיעַיָּא חָתִים בְּאוֹצְרֵי לְיוֹם דִּינָא רַבָּא: לי נקם דִּידִי הוּא נִקְמְתָא וַאֲנָא הוּא דִּמְשַׁלֵּם לְעִדָּן דְּתָמוּט רִגְלֵיהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא אֲרוּם קָרִיב הוּא יוֹמָא דְתַבְרְהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא וְאֶשָּׁתָא דְגֵיהִנָּם עֲתִידָא לְהוֹן וּמְזָרֵז וּמַיְתֵי פּוּרְעָנוּתָא עֲלֵיהוֹן: כי ידין אֲרוּם דָּאֵין הוּא יְיָ דִּינֵיהוֹן דְּעַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל עוֹבָדוֹי צַדִּיקַיָּא הוּא מִתְנַחֵם אֲרוּם גְּלֵי קֳדָמוֹי אֲרוּם מָטַת יְדֵיהוֹן דְּצַדִּיקַיָּא וְאִנּוּן שְׁבִיקִין וּרְטִישִׁין וְלֵית לְהוֹן דְּסָעֵד וְסָמִיךְ: ואמר וַאֲמַר עֲתִידִין אוּמַיָּא לְמֵימַר הֵן הוּא אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל תַּקִּיפָא דְאִתְרְחָצוּ בֵּיהּ: אשר דַּהֲווֹן מַקְרִיבִין קֳדָמוֹי תַּרְבֵּי נִכְסֵי קוּרְבָּנֵיהוֹן וַחֲמַר נִסּוּכֵיהוֹן הֲווֹן מַקְרִיבִין קֳדָמוֹי יְקוּם כְּעַן וְיִפְרוֹק יַתְהוֹן דְּהֲווֹן עֲלֵיהוֹן כִּמְגִנָּא: ראו חֲמוּ אֲרוּם כְּדוֹן אֲנָא בְּמֵימְרִי הוּא וְלֵית אֱלָהָא אוֹחֲרָן בַּר מִנִּי אֲנָא הוּא דִּמְמִית חַיִּין בְּעָלְמָא הָדֵין וּמַחְיֵי מֵתַיָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי אֲנָא הוּא דְּמָחֵי וַאֲנָא הוּא דְּמַסֵּי וְלֵית דְּמִשְׁתֵּיזִב מִן יְדִי: כי אשא אֲרוּם זְקִיפִית יְדִי בִּשְׁבוּעָא לִשְׁמַיָּא וַאֲמַרִית חַי וְקַיָּם אֲנָא בְּמֵימְרִי לְעָלַם: אם אִם אֶשְׁנֵי בְּבַרְקָא חַרְבִּי וְתִתְקַף בְּדִינָא יְדִי יְמִינִי אֲתַחֵר נִקְמְתָא לְסָנְאוֹי וּלְבַעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן דְּעַמִּי אֲשַׁלֵּם גְּמָלֵיהוֹן לְהוֹן בִּישָׁא: אשכיר אַרְוֵי גִירֵי מִן אַדְמְהוֹן וְחַרְבִּי תִּתְכַּל בִּבְשַׂרְהוֹן מִן אַדַם קְטוּלֵיהוֹן דְּעַמִּי וְשִׁבְיֵיהוֹן מִן רֵישֵׁי גִּבָּרֵיהוֹן פּוּלְמָרְכֵיהוֹן: הרנינו קַלַּסוּ קֳדָמוֹי עַמָּא שִׁבְחוּ יָתֵיהּ עַמֵּיהּ דְּבֵית יִשְׂרָאֵל אֲרוּם עָלְבוֹן עֲבָדוֹי צַדִּיקַיָּא הוּא תָּבַע וְנִקְמְתָא יַחְזִיר לְבַעֲלֵי דְבָבוֹי וּבְחוֹבֵי עַמָּא לִקְיֵיהּ אַרְעָא וִיכַפֵּר עַל אַרְעֵיהּ וְעַל עַמֵּיהּ: ויבא וַאֲתָא מֹשֶׁה וּמַלֵּיל יַת כָּל שְׁבַח פִּתְגָּמֵי שִׁירְתָא הָדָא בְּמַשְׁמָעֵיהוֹן דְּעַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר נוּן: ויכל וְאַשְׁלִים מֹשֶׁה לְמַלָּלָא יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל: ויאמר וַאֲמַר לְהוֹן שַׁוּוּ לִבְּבֵיכוֹן לְכָל פִּתְגָּמִין דִּי אֲנָא מַסְהִיד בְּכוֹן יוֹמָא הָדֵין דִּי תְּפַקְּדוּן יַתְהוֹן יַת בְּנֵיכוֹן לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יַת כָּל מִילֵי שְׁבַח אוֹרַיְתָא הָדָא: כי אֲרוּם לָא פִּתְגָּם רֵיקָן הוּא מִנְּכוֹן אֲרוּם אִיהוּ חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תַּסְגּוֹן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יַת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירַת יָתָהּ: וידבר וּמַלֵּיל מֵימְרָא דַייָ עִם מֹשֶׁה הֵיךְ זְמַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימַר: עלה סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דְּאִית בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דְּאִית בְּלָקֳבֵל יְרֵחוֹ וְהָמֵי יַת אַרְעָא דִכְנַעַן דַּאֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחְסָנָא: ומות בהר וְתִתְכְּנִישׁ בְּטוּרָא דְּאַתְּ סָלִיק לְתַמָּן וְתִתְכְּנִישׁ בִּשְׁלָם לְוָת עַמָּךְ הֵיךְ מָה דְאִתְכְּנִישׁ אַהֲרֹן אָחוּךְ בְּהוֹר טוּרָא וְאִתְכְּנִישׁ בִּשְׁלָם לְוָת עַמֵּיהּ. עַל דְּסָרֵבְתּוּן בְּשֵׁם מֵימְרִי בְּגוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי

מַצּוּתָא רְקָם בְּמַדְבְּרָא דְּצִין עַל דְּלָא קַדֵּישְׁתּוּן יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אֲרוּם כִּלְקֳבֵיל תֶּחֱמֵי יַת אַרְעָא וְתַמָּן לָא תֵיעוּל לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵיב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

וזאת וְדָא בִּרְכָתָא דִּי בָרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם עַד דְּלָא יִתְכְּנֵישׁ: וַאֲמַר יְיָ מִן סִינַי אִתְגְּלֵי לְמִתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ דְּבֵית יִשְׂרָאֵל דְּנַח בִּיקָרֵיהּ עַל טוּרָא דְשֵׂעִיר לְמִתַּן אוֹרַיְתָא לִבְנוֹי דְעֵשָׂו וְכֵיוָן דְּאַשְׁכְּחוּ כְּתִיב בְּגַוָּהּ לָא תֶהֱווֹן קָטוֹלִין לָא קַבִּילוּ יָתָהּ הוֹפַע בִּיקָרֵיהּ עַל טוּרָא דְגַבְלָא לְמִתַּן אוֹרַיְתָא לִבְנוֹי דְיִשְׁמָעֵאל וְכֵיוָן דִּי אַשְׁכְּחוּ כְּתִיב בְּגַוָּהּ לָא תֶהֱווֹן גַּנָּבִין לָא קַבִּילוּ יָתָהּ וְחָזַר וְאִתְגְּלֵי עַל טוּרָא דְסִינַי וְעִמֵּיהּ רִבְּוָן מַלְאֲכִין קַדִּישִׁין וַאֲמָרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל דִּי מַלֵּיל מֵימְרָא דַייָ נַעֲבֵיד וּנְקַבֵּל וּפְשַׁט יְמִינֵיהּ מִגּוֹ לַהֲבֵי אֶשָּׁתָא וִיהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ: אף חבב הֲלָא כָּל גְּלֵי וְיָדִיעַ קֳדָמוֹי דְּלָא בְנוֹי דְעֵשָׂו וּבְנוֹי דְיִשְׁמָעֵאל מְקַבְּלִין אוֹרַיְתָא אֶלָּא כָּל כְּדֵין לְמִחְבְּבֵיהּ עַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּוָת רִבְּוָן דְּמַלְאֲכִין קַדִּישִׁין דְּאַף עַל גַּב דְּמָחֵי עֲלֵיהוֹן יִסוּרִין סַגִּין לָא נָיְחִין וְלָא שָׁרְכִין מִן אוּלְפַן אוֹרַיְתָא וְהָא אִנּוּן מְדַבְּרִין וְאָתְיָן לְרֶגֶל עֲנָנוֹי וְנָטְלִין וְשָׁרְיָן עַל פּוּם דִּבּוּרוֹ: תורה אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹרַיְתָא פַּקִּיד יָתַן מֹשֶׁה יְהַב יָתָהּ יְרוּתָא וְאַחְסָנָא לִקְהַל שִׁבְטַיָּא דְּבֵית יַעֲקֹב: ויהי וִיקוּם מַלְכָּא מִדְּבֵית יַעֲקֹב בְּכִנִּישׁוּת רָאשֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא יִשְׁתַּמְעוּן לֵיהּ שִׁבְטַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: יְחִי רְאוּבֵן בְּעָלְמָא הָדֵין וְלָא יְמוּת בְּמוֹתָנָא תִּנְיָנָא דְּבֵהּ מֵיתִין רַשִׁיעַיָּא לְעָלְמָא דְּאָתֵי וְיֶהֱווֹן עוּלֵימוֹי עִם גּוּבְרִין בְּמִנְיָן: וזאת וְדָא בִּרְכָתָא דְּבָרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה וַאֲמַר שְׁמַע מֵימְרָא דַייָ בְּקָל צְלוֹתֵיהּ דִּיהוּדָה וּלְוָת עַמֵּיהּ תָּעִיל יָתֵיהּ מִן סִדְרֵי קְרָבָא יְדוֹי יִתְפָּרְעוּן מִן בַּעֲלֵי דְבָבוֹי וְסַעַד וְסָמֵךְ מִן סַנְאוֹי תֶּהֱוֵי לֵיהּ: וללוי וּלְשִׁבְטָא דְלֵוִי בָּרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ וַאֲמַר תּוּמַיָּא וְאוּרַיָּא אַלְבֵּישְׁתָּא לְאַהֲרֹן גַּבְרָא חֲסִידָא דִּי נַסִּיתָא וְקָם בְּנִסְיוֹנָא וּבְדַקְתָּא יָתֵיהּ בְּמֵי מַצּוּתָא דִּרְקָם וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימְנָא: האמר דַּאֲמַר עַל שִׁבְטָא דְלֵוִי לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ לָא נָסִיב אַפִּין בְּדִינָא דְתָמַר וְיַת אֲחוּי לָא חַכִּים בְּעוֹבָדָא דְעֶגְלָא וְעַל בְּנֵי לָא קְנָא רַחֲמִין בְּעוֹבָדָא דִּזְמְרִי אֲרוּם נָטְרוּ מֵימַר פּוּמָךְ וּבִגְזֵירַת אוֹרַיְתָךְ אִנּוּן זְהִירִין: יורו כָּשְׁרִין אִנּוּן דְּיַלְּפוּן סִדְרֵי דִינָךְ לִדְבֵית יַעֲקֹב וּגְזֵירַת אוֹרַיְתָךְ קְהַל שִׁבְטָא דְיִשְׂרָאֵל יְשַׁוּוּן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין טָבִין וְיֵיכְלוּן רוּגְזָךְ וְקוּרְבַּן גְּמֵיר לְרַעֲוָא עַל גַּבֵּי מַדְבְּחָךְ יְקָרְבוּן: ברך בָּרֵיךְ יְיָ חֵילוּת שִׁבְטָא דְלֵוִי וְקוּרְבַּן יְדוֹי תְּקַבֵּל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצִין דְּסָנְאוֹי וּבַעֲלֵי דְבָבוֹי יִפְּלוּן וְלָא יְקוּמוּן: לבנימן וּלְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן בָּרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ וַאֲמַר רְחִימָא דַייָ יִשְׁרֵי לְרוֹחְצָן עֲלוֹי מָגֵן עֲלוֹי כָּל יוֹמַיָּא וּבִתְחוּמֵיהּ תִּשְׁרֵי יְקָר שְׁכִינְתֵּיהּ דַּייָ: וליוסף וּלְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף בָּרֵיךְ מֹשֶׁה נְבִיָּא דַייָ וַאֲמַר בְּרִיכָא הִיא מִן קֳדָם יְיָ אַרְעֵיהּ דְּיוֹסֵף מִן בִּרְכַּת טַלָּא וּמִטְרָא דְּנָחֲתִין מִשְּׁמַיָּא מִן לְעֵיל מִן בִּרְכַּת מַבּוּעֵי תְהוֹמָא דְּנוֹבְעִין וְסָלְקִין מִן אַרְעָא מִלְּרַע עָבְדָא פֵּירִין טָבִין מִן טוּב עֲלַלַת שִׁמְשָׁא וּמְבַכְּרָא רָאשֵׁי מַגְדְּנִין בְּכָל רֵישׁ יְרַח וְיֶרַח: ומראש עָבְדָא פֵּירִין טָבִין בִּזְכוּת אֲבָהָתָא צַדִּיקַיָּא דְּמַתִּילִין לְטוּרַיָּא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּבִזְכוּת אַרְבַּעְתֵּי אִמְּהָתָא דְּמַתִּילָן לְגִלְמָתָא שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל לֵאָה: וממגד עָבְדָא פֵּירִין טָבִין בִּזְכוּת אַרְעָתָא וּמַלְיָתָהּ וַעֲבַד רְעוּתָא דְמָן דְּאַשְׁרֵי יְקָר שְׁכִנְתֵּיהּ בִּסְנַיָּא יַתְיָן כָּל בִּרְכָתָא הָאִלֵּין וְיִתְעַבְּדוּן כְּלִילָא עַל רֵישָׁא דְיוֹסֵף וּלְקָדְקוֹדָא דְגַבְרָא דַּהֲוָה שַׁלִּיט בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וַהֲוָה זְהִיר בִּיקָרְהוֹן דַּאֲחוֹי: בכור בְּכוּרוּתָא וּמַלְכוּתָא וִיקָרָא וְהַדְרָא דְיוֹסֵף אִנּוּן אֲרוּם כְּמָא דְלֵית לְמִפְלַח בְּבוּכְרֵי תוֹרְתָא וְלָא

למשעבדא

למשעבדא בקרני ראימא אלא היך תורא וריומנא מנגחין בקרניהון כך הוון עמא האלין בני שבטא דיוסף נפקין לקרבא לקבל סנאוי ומקטלין מלכין עם שלטונין אנון רבבתא דקטל יהושע בן נון מן אמוראי והוא מן שבטא דבנוי דאפרים ואנון אלפיא דקטל גדעון בר יואש מן מדינאי דהוא מן שבטא דבנוי דמנשה: ולזבולן ולשבטא דזבולן בריך משה נביא דיי ואמר חדתון דבית זבולן במפקכון לפרגמטיכון וחדון דבית יששכר במיתיכון בבתי מדרשכון: עמים הא עמא האלין דבית זבולן לטור בית מקדשא דיי יזדמנון ותמן יקרבון קורבנין קשיטין ארום תגרת ימיא יאכלון וסימתא דטמירן בחלא יתגלין להון: ולגד ולשבטא דגד בריך משה נביא דיי ואמר בריך הוא מן דאפתי תחומא דגד ניח ושרי כאריא וכאריותא ולית אומא ומלכו דתקום לקבליכון וכד הוה נפיק לקרבא לקבל סנאוי קטילו חכימין בני קטליא מפרק ראשא עד אדרעא: וירא וחמא מן שרויא ארום אתר מזמן תמן לבית קבורה מקבעין אבנין טבין ומרגלין ותמן משה נביא ספרהון דישראל קבור ויהוי היך מהדהוה עאל ונפק ברישי עמא בעלמא הדין כן יהוי עאל ונפיק לעלמא דאתי זכותא עבד וסדרי דינוי אליף לבני ישראל: ולדן ולשבטא דדן בריך משה נביא דיי ואמר דן מדמי לגור בר אריון וארעיה תהוי שתיא מן בותניא: ולנפתלי ולשבטא דנפתלי בריך משה נביא דיי ואמר נפתלי שביע רעוא ומלי ברכן מן קדם יי מערב ימא דגינוסר ודרומא ירית: ולאשר ולשבטא דאשר בריך משה נביא דיי ואמר בריך הוא מבניא אשר יהי מרעי לאחוי בשמטא וארעיה תהוי עבדא משח כמיא: ברזל הא עמא האלין דבית אשר ברירין היך פרזלא וחסימין היך נחשא כיומי עולימתהון כן יומי סבותהון: אין כאל לית כות אלהא דישראל די אשרי יקר שכנתיה בשמיא וגותנותיה בשחקי מרומא: מענה במעונה אשרי שכנתיה מן לקדמיהון ומתחות גבורתיה הוא מדבר עלמא וטרד בעלי דבביכון מן קדמיכון ואמר במימריה למשיציא יתהון: וישכן ושרון ישראל לרוחצן לבלחודיהון מעין ברכתא דבריך יתהון יעקב לארעא עבדא חמר ומשח אף שמיא דאית מעלויהון אתפקדו למחתה להון טלין ומטרין: אשריך טוביכון ישראל מן כותכון עמא דפורקנהון מן קדם יי מגין סעדכון ותרים חיליכון ושריר סייף גיותנותכון יתברון בעלי דבביכון מן קדמיכון ואתון בית ישראל כד תהוין לעין באוריתא ונטרין פקודיא על פרקת צורי מלכיהון תהון דרסין: ויעל וסליק משה מן מישרא דמואב לטורא דנבו ריש דרמתא דאית לקביל יריחו וחוי ליה יי ית כל ארעא ית גלעד עד דן דקיסרין: וית כל ארעא דנפתלי וית ארעא דאפרים ומנשה וית כל ארעא דיהודה עד ימא אחריא: וית דרומא וית מישרא בקעת דיריחו קרתא דעבדא חומרין היא זעיר: ויאמר ואמר מימרא דיי לי אמר משה נביא דא ארעא די קיימית לאברהם ליצחק וליעקב למימר לזרעית בניך אתן יתה חמי יתה בעינך ולתמן לית את עבר: ומית תמן משה עבדא דיי בארעהון דמואבאי על פום גזירת מימרא דיי: וקבר יתיה בחילתא בארעהון דמואבאי כל קביל טעות פעור ולא חכם גבר ית קבורתיה עד יומא הדין: ומשה בר מאה ועשרין שנין בזמנא דאתכניש לא כהין עינוי ולא אשתנון זיוהון דאפוי: ובכון בני ישראל ית משה במישרא דמואב תלתין יומין ואשלימו יומי בכותא אבלא דמשה: ויהושע בן נון הוה מלי רוח דחוכמא ארום סמך משה ית ידוי עלוי ושמעו ליה בני ישראל ועבדו היך מה דפקיד מימרא דיי ית משה: ולא קם נביא בישראל כמשה די חכים יתיה מימרא דיי ממלל כל קביל ממלל: לכל אתיא ומופתיא ונסיא פרישתא דשלח יתיה מימרא דיי למעבד לארעא דמצרים לפרעה ולכל עבדוי ולכל ארעיה: ולכל ידא תקיפתא ולכל חזוותא רברביא די עבד משה חמין כל ישראל:

כוונת התורה להגאון מ"ע ספורנו

אמר הגאון המחבר ז"ל. מרוב עבודת וטרדת בני עמנו מאז גלו בראש גולים אבדה חכמת טוב טעם ודעת התורה והמצוה. ובכן הרחיבו פיהם רבים חללים באו וחללוה באמרם היותה סרת טעם עם ספרי ספורי נמנעות ודעות אשר אותה להאמין בלי שום מופת שכלי מעיד עליהם עם היות האמונה ציור דבר בנפש ועמו איזה טעם מטה לב לחשוב שיהיה כן חוץ לנפש כמו שיצוייר בנפש והנה כל זה דבר בלתי בחירי לא תפול עליו מצות שום מצוה ובכן היינו בעיניהם מיוסדים על אדני תהו ונמצא שם שמים מתחלל: לכן קדמתי אני הצעיר עובדיה יצ"ו בכמה"ר יעקב ספורנו זלה"ה להודיע קצת מופתים שכליים על יסודות החלק העיוני בתורת אלהינו בספר קראתיו אור עמים נתונים המה מפי עליון בתורת קדשו בספור מעשה בראשית וזולתו כאשר באחתי שם כיד ה' הטובה מטוביה ייטיב לעמיה: ובהיות הבדל מעלת כל פעולת משכיל בין רב למעט כפי מעלת התכלית המכוון ממנה הנה ראוי שהמכוון בתורת אל עליון אשר כתב להורות גדלו וטובו יהיה תכלית נכבד מאד מצד הידיעה והמודיע כאשר ביאר היות כן בפועל באמרו ית' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי: ובכן ראוי להתבונן כי אמנם התורה אשר שם משה מצוה ועושה לפני בני עמנו היה המכוון בה לקדש ישראל להיותם נצחיים ומאושרים לחיי עולם לרצון לפני אל עליון מקדשם וזה בהדמותם אליו כפי האפשר בעיון ובמעשה כאשר היה המכוון מאתו בכל המין האנושי כאמרו ית' נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ולמען השיג זה נתן בתורתו חלק עיוני הנקרא תורה בראשונה ובעצמותה וחלק מעשי הנקרא מצוה באמת כאמרו ית' והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם. ועמהם חלק ספוריי מגיד דרכי טובו וחסדיו וקצת נפלאות עשה אשר קנאם שם זכר למו מיד ולדורות כענין רקיע של יום שני ההכרח בירידת המטר וגובה הים על החול ולא יעברוהו במקום השמש בגלגל רביעי שהיה מקומו לפי טבע מעלתו בשמיני וכל אלה במעשה בראשית וענין נטיית מהלך השמש בענין המבול וענין והשמותי אני את הארץ בגלות ישראל ממנה שלא יכחישנו זולתי איזה עקש מבקש להכחיש את המוחש ומודיע קצת פעולות לראשונים ואיך קצתם השיגו ארחות חיים וקצתם נפלו בהפכם למען יתבונן קורא בם איזה הדרך שכן אור: אמנם המכוון בחלק העיוני ממנו הקודם בזמן במעלה ובסבה כאמרם ז"ל נמנו וגמרו תלמוד גדול הוא בלי ספק להבין ולהורות במופתים שכליים את מציאות האל ית' ושהוא עצם משכיל נבדל מחומר ממציא כל זולתו בלתי נושא קודם. יודע כל זולתו בידיעת עצמו. ובזה החלק יהיה הוא ית' נורא תהלות אצל המעיין לא מיראת עונש אלא בהכיר רוב גדלו אמנם בידיעה על היותו גומל ועונש תהיה יראתו יראת עונש וחקות שכל בלבד: ומזה החלק העיוני הוא להתבונן בדרכי טובו ורחמיו על כל מעשיו ובפרט על המין האנושי אשר ברא בצלמו כדמותו למען ישתדל המעיין בבחירתו להדמות לבוראו כפי האפשר ולדבקה בו לרצון לפניו כי חפץ חסד הוא ומזה ימשך היות האדם אוהב לאל ית' בלי ספק בפרט עם קרובו אשר בחר בו ברחמיו וברוב חסדיו: ובידיעת שתי אלה יקנה המתבונן חיי עולם בעצמותו את שכלו ההיולאני אשר אין לו מציאות בפועל בתולדתו זולתי בכח בלבד שיקנה בהתבוננותו עצמות שכלי נמצא בפועל ויחיה עוד לנצח כפי טבעו כאמרו ית' כי הוא חייכם: ובמבינה כמו כן ימשך השתדל המתבונן ללכת בדרכי טובו ית' להדמות אליו בפרט להיטיב אל הזולת כפי האפשר לרצון ולדבקה בו כאמרו יתברך והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ואמרו ז"ל זה אלי ואנוהו מה הוא חנון וכו' וזה שהבינו ממנה והטעם אני

אני והוא כלומר אהיה כמותו ובזה יאושר לחיי עולם יותר מכל זולתו כאמרו הן לה' אלהיך השמים וגומר רק באבתיך חשק ובכן אמרו ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת ובזה יושג התכלית המכוון מאתו יתברך במין האנושי ובפרט בעמו וכל אלה החלקים היו אצל אבותינו הקדושים ובקצת צדיקי הדורות קודם מתן תורה ובכן מצאו חן לפניו כמשפט לאוהבי שמו. אמנם המכוון בחלק המעשיי ממנו הוא על צד הכוונה השנית וזה לכוין האדם בפרט האומה ישראלי' ולהדריכה אל הכוונה הראשונה והנמשך ממנה וכנה זאת הכוונה השנית בחלק המעשיי הלז חצבה עמודיה שבעה:

א כי אמנם קצת המצות כמו תבנית המקדש וקדשיו ולבושי משרתיו ועבודת קדושיו וטהרתם. ומתנות המשרתים גם הם כולם לכונן לב טהור אל הכוונה הראשונה בהכנעת מביא הקרבן בהתילכו עליו ובכוונתו בפרטי העבודה בו ובתפלתו ווידויו בעת סמיכתו על ראש הקרבן ולהרחיק כל מציק ומטמא כמו הסרת השדים ורוח הטומאה וזולתם ולעורר לתשובה בכל אלה ווידוי י"ה ועניו:

ב ומהם להרחיק דעות משובשות כמו הרחקת ע"ג ומיני תשמישם ואופני עבודתם בשדה ובשמירת מקראי קדש לקרוא בהם בשם ה' גם להמון להרחיק מהם דעות משובשות ולהודיעם קשט אמרי אמת ודעות אמתיות ואופן שמירת מצות האל ית' וההדמות אליו כפי כח המקבלים בגמילות חסדים וזולתה:

ג ומהם לתקן משרתי השכל בתולדה כענין באיסורי עריות ונדה וזבה וזולתם:

ד ומהם לתקנם בענין מזונם באסורי מאכלות:

ה ומהם לאות כי חלק ה' עמו כענין מילה ושבת:

ו ומהם לזכרון לעובד כענין ציצית ותפילין ומזוזה:

ז ומהם בתקון הנהגת הבית והמדינה כענין המשפטים וזולתם. והמכוון בחלק הספוריי בה. הוא להודיע בנסיון הקדמונים אורח חיים למעלה למשכיל וזה בהודיע דרכי צדיקי הדורות ופרטי פעולתם אשר בם מצאו חן בעיני האל יתברך למען יצא האדם בעקבותיהם ולהודיע כמו כן קצת פעולות רשעי הדורות אשר סרו מן הדרך המכוון מאת האל יתב' אל השכו. למצוא עונו לשנוא למען ירחק המעיין מכל דרכיהם ויתן תמים דרכו ולהודיע כמו כן הנסיון הנעשה לצדיקים מאתו ית' לפעמים להודיע בקהל קדושיו ומלאכיו ולהגיד כי ישר ה' בתתו לצדיקים מעלה על מלאכי השרת ובכן אמר המלאך לאברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ממני בבחירתך וזה כי לא חשכת את בנך את יחידך וע"ז הדרך אמר למען אנסנו ואמר ולמען נסתך להיטבך באחריתך ואמר כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת וזהו שידעו מלאכי השרת צדק דיני בתתי לכם מעלה עליהם. ולהודיע איך רשעי ארץ סבבו וגרמו ברב רשעם לדורות רעות רבות וצרות כענין בחטא אדם הראשון שנקנסה מיתה על ידו וחטא דור המבול שהיה סבה להשתנות הזמנים וקלקול היסודות והמזונות וקצור הימים. וחטא דור הפלגה שסבב בלבול הלשונות ותוספת קצור ימי חייהם. וחטא סדום ובנותיה שהיו אז מבחר הישוב ונגרבו בה כל פנים וחטא ישראל בעגל. אחר שהשיבם במתן תורה למדרגת אדם הראשון קודם חטאו כאמרם ז"ל פ"ק דע"ג חרות על הלחות חירות ממלאך המות. ולמען דעת צדקות ה' ודרכי טובו הודיע איך ברב רחמיו הטה כלפי חסד לתקן את אשר עותו בצד מה ותיקן קצת ענין אדם הראשון בהוציא לחם מן הארץ נאות למזונו מכל זולתו להאריך ימיו בצד מה כאמרם ז"ל (פסחים קי"ח ע"א) כשא"ל הקב"ה ואכלת את עשב השדה זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבונו של עולם אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שאמר לו תאכל לחם נתקררה דעתו. וענין דור המבול תיקן קצת בהתירו למין האנושי למזונו את בשר כל ב"ח זולתו ובהטיל אימתו על שאר בעלי חיים. ותיקן ענין ישראל בחטא העגל בהשיב שכינתו בתוכם באופן מה וזה בעשיית משכן וכליו ומשרתיו וקרבנותיו ובהרחיק כל מיני הטומאה ובמיני הטהרה מהם בטבילה והזאת מי חטאת וכפרת קצת הטמאים בקרבן למען ישיב שכינתו בתוכם כאמרו ית' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ככל אשר אני מראה אותך וזה טעם תבנית המשכן וכליו כו' ולא באופן אחר ועם כל זה אמר יתעלה השכן אתם בתוך טמאותם: ובכן ראוי להתבונן כי אמנם קודם לחטא העגל תיכף אחר מתן תורה לא היו ישראל צריכים לכל אלה למתן השרות שכינתו בתוכם ולא נצטוו על עשיית משכן וכליו וכהניו ומשרתיו ולא על שום קרבן לחובת צבור או יחיד כלל זולתי אחר מעשה העגל כאמרו ית' כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח. אבל הודיעם אז תיכף שאינם צריכים לכל אלה לשום אמצעי להשרות שכינתו בתוכם ולא התחייבו לשום זבח ולא משכן וכליו ואמר שאם יתנדבו עולות ושלמים יספיק מזבח אדמה ואמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי והוא כל מקום שיקרא באמת בית אלהים כענין בתי מדרשות וזולתם אבוא אליך וברכתיך. וכל אלה ביאר תיכף אחר מתן תורה כאמרו כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם וגו' ואחרי כן תיכף נתן המשפטים ובכן ברדת משה רבינו אז מן ההר אל העם אשר עמדו מרחוק ביראתם הגיד להם את כל דברי ה' אשר בפרשת כה תאמר הנזכר ואת המשפטים אשר תיכף אחריה ולא הגיד דבר ממצות משכן וכליו ועבודותיו ומשרתיו כלל אבל בנה מזבח והקריבו הבכורות עולות ושלמים בלבד ועליהם כרת הברית ועלה אז הוא והזקנים וראו את אלהי ישראל בעודם משתמשים בחושיהם כאמרו ויאכלו וישתו: אמנם אחר חטאם בעגל גם כי בתפלת משה בחירו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם עכ"ז אמר ועשו לי מקדש וגומר ולא באופן אחר כי לא השיבם כלל אל מדרגת מעלתם שהיו בה קודם: ובכן הורה באופן תבנית המשכן וכליו ומקומם ומשרתיו וקרבנותיו ומיני טהרות על היות תכלית המכוון מאתו שישיגו בני עמו שלמות הנפש השכלית עד הדמותה לבוראה כפי האפשר בעיון ובמעשה למען יזכו לחיי עולם ואישורם. הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו; והורה על אופן השגת זה בצוותו לעשות ארון עץ המורה על גוף נשכב על נקלה. מצופה זהב מבית ומחוץ להורות של חכם בתורת קדשו המאיר בפעולותיו ודרכי טובו לזולתו ועל היותו תוכו כברו כאמרם ז"ל (יומא פרק בא לו) כל ת"ח שאין תוכו כברו אינו ת"ח שנאמר מבית ומחוץ תצפנו ובתוכו שם לוחות העדות אשר בהם כללי התורה והמצוה. ועליו כפרת עם כרובים מורים על עצמים נבדלים מחומר כמו הנראים לנביאים והם פורשים כנפים מלמעלה להורות על ההבונן בענין האל ית' וגדלו וטובו. ופניהם איש אל אחיו. מורה על היות שלמות שכל נקנה על ידי פועל והפעלות וזה בהשפע' המוביל אל הכח השכלי מן המדמה וקבלתו על אופן מושפע מחומר והם פונים אל הכפרת להורות עם היות זה השלמות נקנה אל נכון בהביט אל התורה המכוסה בכפרת כענין גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ויעד על הראות השכינה שם במקום קנין השלמות ההוא כאמרו ית' ונועדתי לך שם וקרוב לזה מה שאז"ל אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד: ובכן צוה שיהיה מקומו בית קדש הקדשים ולא יושם שם זולתו וצוה שיהיו סביביו יריעות עם הכרובים ולפניו מסך מבדיל בינו ובין כל זולתו כמו כן עם כרובים: והוצא לו מקום הקדש עם יריעות וכרובים ובתוכם מנורה בדרום שהוא ימין מורה על תלמידים מעלים נר תמיד בעיון ומזבח לקטורת מורה על היותם נותנים ריח במדות ובמושכלות ושלחן בצפון שהוא שמאל מורה על מזונם המבוקש בשמאלם ע"צ הכוונה השנית ולפני הקדש מסך בלתי כרובים מבדיל בינו ובין החצר אשר בו ההמון וכל זה נקרא משכן ה': ושביב למשכן מרחוק חצר המשכן אשר שם מקום ההמון ובתוכו מזבח העולה לכפרת פשעיהם לכל חטאתם וזה בתשובה ווידוי [illegible] וזולתו ובמיני הקרבנות עם כוונת המביא והכנעתו. ולו קרנות מורים להרים קרן לעמו ולידות את קרנות הגוים ועמים ינגח ומורידי אור. ומקומו לפני ה' כי צפונו לפני פתח ההיכל ולו כבש בדרומו: ושם משרתי המקדש הכהנים והלוים ובראשם הכהן הגדול לבוש בבגדי קדש לכבוד ולתפארת וזה לכבוד קונו ושיהיה מפואר ונחשב בעיני תלמידים אשר שמות אבותם לבין שתי כתפיו ועל לבו מפותחים על האבנים. אמנם האבנים אשר על לבו הם במלואותם מורים על תלמידים שהגיעו להוראה בשלמותם ולא כן האבנים אשר על כתפיו: ובכן על האבנים אשר על לבו אמר ית' לזכרון לפני ה' תמיד וקראם משפט בני ישראל כי בגללם יהיה לפניו משפט בני ישראל לזכות: ואחרי כהן הראש הכהנים ההדיוטים והלוים שכולם בכלל תלמידיו יפוצו מעינותיו חוצה להמון בעיון ובמעשי כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל: ובכן עבודת הקרבנות ומשמרת הקדש סרו מן הבכורות מאז שחטאו בעגל וניתנה עבודת הקרבנות לכהנים בלבד ומשמרת הקדש גם ללוים עם עבודת עבודה בשיר: ולזה נתן ללוים מאת בני ישראל מעשר דגן תירוש ויצהר חלק עבודתם ולכהנים מתנות כהונה ותרומת כל. על היותם מכפרים על כלם במיני עבודת הקרבנות וזולתם: אמנם מיני הקרבנות הם עולה וחטאת ואשם ושלמים ממיני הבהמות. ותורים ובני יונה מן העוף לחטאת ולעולה בלבד וסולת חטים וקמח שעורים ושעורים. ושמן ולבונה למיני מנחות ועל הכל מלח: וראוי להתבונן כי נבחרו לזבחים ממיני הבהמות המינים היותם נמצאים ומועילים לאדם בהמציא לו להם ושמלה ומזון בחלב והיותר נאותים בבשרם למזונו בהיות מזגם וכחם החיוני דומה למזג האדם יותר ממזג שאר בעלי חיים: ולזה יאות שיהיה דמם הנושא לכח החיוני שלהם הוא בנפש מכפר. וממיני העוף נבחרו כמו כן היותר נמצאים ונאותים למזון האדם וזה בהיותם יותר דומים לו במזגם ובמזג דמם וכחם החיוני וכלם נרדפים ובלתי רודפים כלל כמו שהזכירו רז"ל (ב"ק ל"ג ע"א): וייחד לעולה שהיא כולה לגבוה הזכר בכל מין. ולשלמים שהם קדשים קלים אם זכר אם נקבה. וייחד לחטאת בחטא הגדולים שבדור והם הכהן המשיח והסנהדרין את הפר שהוא הנכבד מכל מיני הנזבחים בגדלו וכחו ותועלתו לאדם והדמותו למזגו הנזכר ולעבוד תולדתו. ולחטאת המלך וחטאת הצבור ברגלים ייחד שעיר עזים כי אמנם מן העזים רק היזק לאדם בשדו' וכרמים כאשר הוא מפורסם אצל עובדי האדמה ואולי לזה נקראו השדים שעירים. לרב הנזקין לאדם במה שאפשר להם. ולזה קראם רבותינו ז"ל מזיקין ולזה נבחר מין העזים לכפר על חטא המזיק בלי ספק למען יכופר בזביחתו ודמו עם כוונת המקריב בהכירו נזק החטא עם היותו מסכים להכניע יצרו הרע או לאבדו מכאן והלאה ונבחר זכר העזים השלם במינו לחטאת המלך והצבור. ולחטאת עם הארץ אשר הוא למטה מחטאת המלך והצבור ייחד כשבה או שעירה: אמנם קרבן עולה ויורד הושם בחטא שבועות וטומאת מקדש וקדשיו. ויולדת ומצורע. כי הם יקרו הרבה בבכורי דלים הנכשלים בכמו אלה להבוא אל כ' תועה ולאת תיפלה בצרת עניים ומרודים: ובענין פרטות עבודת הקרבנות עם כוונת המקריב ראוי להתבונן שהכוונה בהם הוא שיקנה מביא הקרבן קביעת תכונה בנפשו בהתילכו על קרבנו והיותו מכוין אל פרטי הנעשה אז בפעל יותר ממה שיקנה בציורו ובמחשבתו בזולת אלה. כי אמנם הפעולות בעת העשותן בפעל להורות על דבר יעוררו המדמה גם אחרי כן להוביל אל הכח השכלי ולהתבונן בדבר אשר הורו עליו ובכן יקבעו תכונה בנפש כענין קנין סודר לקיים כל דבר: ובכן בדבר הכפרה בדם ראוי להתבונן. ראשונה שהנושא לכח החיוני הוא האד הדק הנמצא בדם. שנית שהכח החיוני הוא שרש לכל כחות הב"ח, ג' כי בכל אלה מותר האדם מן הבהמה אין. והנה בהתבונן מקריב הקרבן שאין יתרונו על הבהמה זולתי שזה הכח החיוני בו והנאצל ממנו ישרתו בו לשלמות צלם אלהים אשר בו ע"צ הכוונה הראשונה. ולקיום המצות אשר על צד הכוונה השנית ובכן יסכים לכונן לזה מכאן והלאך וזה יצייר בתת בפועל הדם על המזבח ובכן ראוי שיהיה זה כופר נפשו בלי ספק כאמרו כי הדם הוא בנפש יכפר: ואחריו הקטרת החלב הנושא למותר בב"ח יותר משאר חלקיו באופן שיוכל להיות חי בריא זולתו או במעט ממנו הנה יכוין שמקריב בתתו אותו למזבח שראוי שיהיה השודף אצלו על ההכרחי לו ללחם ושמלה

ותמלה נתון לכבוד קונו כענין בדוד כאמרו ואני בעניי הכינותי לבית אלהי זהב ככרים מאה אלף וגומר: ואחריו אברי הפנים והתנועה והמזון אשר גם יתבונן המקריב שראוי שתהיינה כל פעולתם מכוונת לרצון לפני ה' בעיון ובמעשה ובזה ידבק בו כענין בדוד כאמרו אשר הלך דוד אחרי בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני: והנה קודם מעשה העגל היו הקרבנות באים נדבה בלבד כמו שנהגו בהם צדיקי הדורות אמנם אחר העגל היו קצתם חובה לצבור כענין התמיד והמוספין ומנחתם ונסכיהם וקצתם חובה ליחיד ולצבור והם החטאות וקצתם ליחיד בלבד והם האשמות אמנם נסכי יחיד וקרבן צבור בע"ג נצטוו אחר ענין המרגלים שהיו אז יותר מקולקלים: ובלעדי אלה ראוי להתבונן שבקצת קרבנות יתן דמם על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות חכמי הדור השלמים אשר יורה עליהם הארון והם אשר תכלית כל פעולתם לכבוד קונם להביט נפלאות מתורתו ולהיותם דומים לו ית' כפי האפשר ע"ד הכוונה הראשונה וזה בהבין יראת ה' ודעת קדושים משרתיו שהם השלמים נבדלים אשר יורו עליהם הכרובים: ובקצתם יהיה מתן הדם על הפרכת ועל מזבח הזהב להזכיר זכות התלמידים שיורו עליהם העומדים שם את פני ה' כנז' והיו ההזאות בקצתם שבע להזכיר להם עסקם גם בשבע מיני המעשות אשר ע"ד הכוונה השנית כנז' ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אשר נגד ההיכל להזכיר זכות ההמון העוסקים בחלק המעשיי גם כי אולי יהיה עסקם בו ע"ד ההרגל בלבד:

אמנם בכל החטאות אלה הפנימיות יהיה עורם בשרם ופרשם למאכולת אש חוץ למחנה ואל המזבח לא יעלו להורות על כובד אשמת ההמון אשר פעולתם מכוונת לחיי שעה ולבקשת מותרות אבל הענין האלהי בעיון ובמעשיי ושריית שכינתו בתוכם רחוקה מכליותיהם ולא יעלו על לב אלה כלל: ובקצת הקרבנות יהיה הדם על מזבח החיצון בלבד. ומהם העולה אשר דמה על המזבח סביב בזריקת שתי מתנות שהם ד' ובהם יתבונן מביא קרבן שראוי שתהיינה כל פעולות הכח החיוני סובבות לכבוד קונו כענין ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'. ובכן תהיינה כל פעולות אברי הגוף וחלקיו מכוונות לעבודת האל יתברך ובזה יהיו לריח ניחוח: ואחר הקטרת האחד הדק מן העולה על המזבח יהיה קצתו הנשרף לתרומת הדשן אצל המזבח וקצתו היותו שרוף יוביל אל מחוץ למחנה אך אל מקום טהור להורות על הבדל מדרגות אישי ההמון בענין היות לרצון לפני ה'. וממיני הקרבנות קרבן החטאת הבא אל חייבי כרת אשר יתן ד' מתנות על ד' קרנות המזבח מדמה שהם ב' במערב נגד ההיכל הנקרא לפני ה' מורים להרים קרן לעמו ולשבי פשע ולכן לא הבדיל מקום שחיטה בין חטאת לעולה וכמאמר רז"ל וב' אחן במזרח נגד חוץ. מורים לידות את קרנות הגוים והבלתי שבים: ואף גם זאת מביא המקריב עם העולה וכן עם השלמים מנחה ונותן לכהנים מורי צדק ומכפרים בעבודתם. ונסכי יין שנצטוו לצבור אחר מעשה העגל בקרבנותם ונצטוו גם בקרבן יחיד אחר מעשה המרגלים מורים על היות מביא הקרבן מכאן והלאה משליך מנגד כל תאות תענוג בלתי הכרחי לרצון לו לפני ה' לא כן מהחטאת והאשם בהיות מביא הקרבן בבואו נזוף קצת: ושירי דם החטאת היה שופך על יסוד דרומי לא על יסוד מערבי או צפוני שהם לפני ה' ובזה יכוון מביא הקרבן שיצטרך לעשות לב חדש ודם חדש לרוח חדשה להבא שיהיה ראוי להיות קרוב אל משכן ה' ולא ישוב לכסלה, ומהם האשם אשר דמו ניתן ב' מתנות שהן ד' כמו העולה והשלמים ולא על קרנותיו כמו החטאת ולא ישפוך שירי הדם (א"ה לדברי הגאון ז"ל אינו צריך שפיכת שירים רק בחטאת. ולא בעולה ושלמים. ובודאי פשטא דקרא משמע הכי. כי לא נכתב שפיכת שירים כי אם בחטאת פנימית וחיצונית ולא בקרבן אחר. אבל באמת תלמוד ערוך הוא בידינו כי כל הקרבנות טעונין שפיכת שירים על יסוד המזבח. והוא בזבחים דף נ"א ע"א. תן יסוד למזבחה של עולה. ופרש"י. תן תורת שפיכת שירים להלכות מזבחה של עולה שיהא המזבח טעון בעולה ובכל דמים הניתנין עליו שפיכת שירים אל היסוד. ומסיים ומשום דבעולה לא כתיב שפיכת שירים וכו' הרי מפורש כי כל הקרבנות טעונין שירים כמו חטאת. וכן פסק הרמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פ"ה הלכה ו"ז שכולן נשפכין על יסוד דרומי. וכן ההלכה רווחת בישראל. ומה שלא נכתב בפירוש שפיכת שירים אלא שום קרבן רק בחטאת לבד. כבר מבואר טעם לשבח בפירוש אדרת אליהו פ' ראה פסוק ודם זבחיך ישפך וע"ש. ובאמת אין להאמין על שם קדוש שהיה מן גאוני קדמאי כאשר הראה בקיאותו בכל הפירוש שלו שיאמר ה"ז היפוך התלמוד והספרי פ' ראה ואין זה רק תלמיד טועה העמיד דברי בורות ותלה בהגאון ז"ל והשם יצילנו משגיאות) כי אינו בא על חיוב כרת אבל על מעילה בקדשים בלבד שהיא למטה מחיוב כרת ובחטאת ובאשם ובשלמים צוה להקטיר על המזבח החלב ויותרת הכבד שהיא המסך בין אברי הנשימה ואברי המזון המניע את אברי הנשימה. והכליות שהם לראיה אברי הזרע להורות על היות מביא הקרבן נותן כל אלה בגופו בפעולותם מכוונות לעבודת האל יתברך מכאן ואילך וכהנים משלחן גבוה קא זכו בשירי הקרבן ולזה נאכל לכהנים מורי צדק במקום קדוש אשר שם עדת אל מורים מישרים בתורת חסד על לשונם בשלחן אשר לפני ה' ויהיה בזה תשלום כפרה למביא הקרבן כמאז"ל (פסחים נט:) הכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים: ומהם השלמים אשר כלם דורון לאל יתברך בהקריב המקריב המתנדב דלכי טובו ונפלאותיו עלינו תמיד: ובכן דמם ניתן על המזבח סביב. ב' מתנות שהם ד' כמו העולה. והאמורים למזבח כמו בחטאת ואשם עם הכוונה בהם כמו הכוונה בחטאת ואשם וזה בהכיר בעל הקרבן כמה קטן מכל החסדים אשר גמל עליו האל יום יום. ומשאר הקרבן זכו הכהנים בחזה אחר התנופה המורה על קבלתם הדבר מאתו יתברך והשאר נתן הוא יתעלה לבעלים לשמוח בו על מדת טובו ית' והבעלים ירימו מחלקם את השוק תרומה לכהן ובכלם מנחה ונסכים כמו בעולה עם כוונת המקריב בהם כמו בעולה: ואם על תודה יקריב שהיא להורות על היותו נס וחסד פרטי שקיבל מביא הקרבן ירבה בה לחם חמץ ומצה להרבות אוכלין לשמוע בקול תודה ולהורות בחמץ על תנועת הגשם הנפסד בחמלת ה' עליו: ובכל הנאכלים קבע זמן לאכילתם נאות לזה שלא יחדל בו טוב הכוונה הראויה באכילה ההיא. ובכן הצריך זמן שלמים ובכור ומעשר שהם לשמחה. בה ישמח ישראל בעושיו ויארך יותר זמן הכוונה בהם. ובתודה אמנם שהיא על נס פרטי קיצר הזמן כי לא תארך כל כך הכוונה בו: ועורות כל הזבחים הבלתי נשרפים הם לכהנים שיוכלו לכתוב עליהם ספרי קדש ללמוד וללמד למען יעמדו ימים רבים: אמנם מיני מנחות נדבה הם כלם דורון לאל יתברך שנתן למשרתיו. והוא רחום מורה על היות המנחה לרצון לפניו בהקטרת קומץ ולבונה ע"ג המזבח ושירי המנחה נתן לכהנים משרתיו. והנה מיני מאפה תנור מרחשת ומחבת הם כפי המין שהוא יותר חביב אצל המקריב ונותן לדורות את היותר חביב בעיניו כמשפט. אפס כי במנחת חוטא וסוטה שהם לכפרה לא יהיה שמן ולבונה. ומנחת העומר שעורים לתת תודה על הבכורים ומנחת סוטה קמח שעורים לכפר על מעשה בהמה בהסתרה גם אם לא קלקלה. אבל במנחת סולת אין שם מיני מאפה תנור מרחשת ומחבת אלא סולת שמן ולבונה אשר הקומץ מהם והלבונה למזבח והשאר לכהנים ורשאים לאכלם בכל מאכל כרצונם כי אין ענינם תלוי ברצון המקריב: ועל כל מיני הזבחים והמנחות צוה לתת מלח להורות על היות התכלית המכוון בהם דבר בלתי נפסד אבל נצחי ומציל מן ההפסד כענין במלח: אמנם המלואים היו חטאת עולה ושלמים אפס כי נשרף החטאת שלא היה ראוי שיתכפרו באכלם הם עצמם את חטאתם הבא לכהן אותם וכמו כן ניתן השוק ע"ג המזבח כי לא היה שם כהן זולתם שיהיה ראוי שירימו השוק לתת לו תרומה: אמנם בעניני קרבנות המוספין ראוי להתבונן כי עם היות בכולם לעולה פרים אילים וכבשים ושעיר לחטאת ומנחה ונסכים הנה במוסף השבת אין בו קרבן חטאת כלל כי אם עולות כבשים לכפול התמיד להיות בו להם משנה למזבח להורות על מעלת השבת בברכה וקדוש על כל שאר הימים להיותו יום מיוחד לתכלית המכוון בכל ששת ימי בראשית ומעשיהם אשר כלו בו ובכן היה מן הראוי ליחדו להשתדל בו להשיג אותו התכלית. ובכן ראוי להתבונן מיני המוספין אשר בהם פרים אילים וכבשים לעולה ושעיר לחטאת ומספרם: אמנם ראוי להתבונן כי מין השור היותר נכבד מכל מיני הבהמות הנבחרות לקרבן וזה בגודל גופו וכחו כאמרם ז"ל מלך בבהמות שור וכמו כן תועלתו למין האנושי כאמרו ורב תבואות בכח שור ובטוב מזונו כאמרם ז"ל מובחר שבבהמות שור ואחריו במעלה הוא מין האיל ברב תועלתו למין האנושי בצמרו לשמלה ומזונו וגם בקרנותיו ועצמותיו כמו שהזכירו הז"ל בשלהי קינין. ואחריו במעלה הכבש שהוא ממין האיל אלא שהוא בלתי שלם אמנם הוא נכבד מן העז בתועלתו לאדם ויותר נבחר לקרבן מן העז כאמרם ז"ל כבשים קודמין לעזים. ואחריהם מין העזים ובכן נבחר לחטאת בפרט בחטאת נשיא ובחטאת צבור: ובכן במוסף ר"ח וחג המצות וחג השבועות היו פרים שנים מורים על שני החלקים הראשונים המכוונים בתורה בכללה ע"ד הכוונה הראשונה כנזכר שהם יראת האל יתעלה ואהבתו הנמשכים לחלק העיוני ממנה. והאיל אשר אחריהם במעלה מורה על החלק השלישי בכוונה הראשונה והוא התכונה בנפש ללכת בדרכיו בפרט במשפט ובצדקה למען הדמות אליו כפי האפשר לרצון לפניו. והכבשים אשר הם אחריו במעלה הם שבעה במספר להורות על שבעה חלקי המעשה הנזכר לעיל אשר הם ע"ד הכוונה השנית. ואחריהם במעלה מין העזים והוא נבחר להעביר את רעת חטאת הצבור בפרט בטומאת מקדש וקדשיו כמו שאמרו ז"ל: אמנם בר"ה ויה"כ יהיה הפר במוספין אחד בלבד כי עיקר העסק בהם בחלק יראת ה' בלבד ולא בהלל וזמרה אשר הם מאהבה כמו בשאר המועדים כאמרם ז"ל (ר"ה ל"ב ע"ב) אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה: וכן בשמיני עצרת אשר הוא מורה על ימות המשיח או העה"ב אין שם אלא פר אחד בלבד וזה כי אמנם יהיה רב העסק אז באהבתו יתברך בלבד כאמרם (פסחים נ' ע"א וע"ש) העולם הבא כלו ביו"ד ה"א שהוא מדת רחמים שממנה האהבה ואז"ל והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בגן עדן ולא תהיו מזדעזעים מפני: וענין הכבש לעולה בהניף את העומר והוא דורון לאל ית' על ראשית הקציר להתירו להדיוט כענין ברכת הנהנין: וענין קרבן שתי הלחם שהוא ביום מתן תורה שהיה ענינו ואופן הגלותו יתברך לסבב לנו יראת גדלו כמו שביאר באמרו ובעבור תהיה יראתו על פניכם והיה כן כמו שהעיד באמרו מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי לכן היה הקרבן שלהם פר אחד בלבד ובהיות כי אז היה לישראל ההדמות לאל יתברך לא בלבד בתכונת הנפש להיטיב לזולת אבל גם בהיות אז נמצא בלתי נפסד כנזכר ולכן היו האילים אז שנים והשבעה כבשים להורות על שבעה חלקי המעשיי הנזכר על צד הכוונה השנית: וזבח השלמים היה שם לשמחה על הבכורים המתירים החדש למנחות לחלק המזבח ולחלק הכהנים: וענין חטאת כהן גדול והצבור ביה"כ עם עולותיהם. והקטורת לפני ולפנים היה שיזכה כהן גדול להכנס ולכפר בעדו ובעד העם הכפרה הצריכה ביום גזר הדין כי באופן אחר לא הורשה כהן גדול להכנס שם כאמרו בזאת יבא אהרן אל הקדש: ומכוונת שעיר המשתלח הוא להודיע להמון את כובד פשעיהם שיצטרך לתת אותם על ראש השעיר בסמיכת הכהן המשיח ובתפלתו ולזה ירה יירה השעיר תמורתם להמיתו במיתה משונה חמורה ולטמא המשלחו להטעינו כבוס בגדים ואל המזבח לא יעלה לריח ניחוח שום חלק ממנו ולהגיד כי חסיד האל יתברך ומגביר עלינו חסדו ומדת רחמיו לתת נפש תחת נפש: אמנם מיעוט פרי החג עד שבעה הורה על היות ידיעת החלק העיוני הולכת ומתמעטת בהמון עד מוצאי שביעית שבן דוד בא והכבשים היו כפל בו ממה שהיו בשאר המועדות להורות כי יוכפל בהמון עסק הכוונה השנית ברוב קרבנותם ובגזרות דרבנן במעט הבטה אל הכוונה הראשונה: ובענין פרה אדומה ראוי להתבונן איך היא מטמאה כל העוסקים בה ומטהרת את הטמאים

הטמאים בעפר פרשה בלבד וזה באותם שהם מטמאים לנפש אדם בלבד זולתי המזה והמקדש את העבר במים שהם טהורים כפי מה שקבלו רבותינו ז"ל עם היות כל אלה חקת התורה לא נועדו אלינו כל טעמי פרטיה אל נכון עד שאז"ל שעליה אמר שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ועם כל זה אין לנו רשות להרהר אחריה הטובה היא אם רעה כי מצות המלך היא הטוב והמטיב בלי ספק : אמנם כי אלינו דבר יגונב ונקח שמץ מנהו כאשר נתבונן איך ענינה מעורר אל התשובה

והטהרה מן המות הנצחי וזה כי הנה יקרה בעניניה כמו שיקרה בתרופות הגופות והנפשות אשר נבקש למשכם מן הקצה להקצה כדי להעמידם על הממוצע זאת ההנהגה. גם מה שתרפא את החולה תזיק לבריאים בלי ספק וזה כי תמשכם מן הממוצע אשר הם עליו ותדחה אותם אל אחת הקצוות הבלתי נאותים כאמרו ונעקש דרכים יפול באחת : ובכן ראוי להתבונן כי הפרה באדמימותה תורה על החטא אשר לפעמים נחשב בעיני ההמון החוטא בו לדבר מאיר ומועיל בחיי שעה כענין ערב לאיש לחם שקר והיא אמנם אש אוכלה לגוף ולנפש ובכן דימה הנביא את החטא לשני כאמרו אם יהיו חטאיכם כשנים : וכמו כן ראוי להתבונן איך עץ הארז והאזוב הם שתי קצוות בגובה ושפלות ועמהם שני התולעת המורה על היות שניהם חטא והכל נשרף עם הפרה : ובכן ראוי שכל המתעסקים באלה המורים על חטא בהיותם קצוות יהיו טמאים . ונבחרו לטהר מי חטאת המורכבים משני הקצוות שהם מים ואפר שרפה המורים כל אופן המשיכה אל הממוצע ולזה ראוי שהמקדש והמזה ששניהם יורו על המלמדים דרכי התשובה יהיו טהורים ושתהיה ההזאה באזוב המורה על שפלות הרוח והנטיה אל ההכנעה לפניו ית' כאמרו זבחי אלהים רוח נשברה ושתהיה ההזאה בשלישי ותשנה בשביעי להורות על הכרח קביעת זאת התכונה בנפש . וכל אלה לא יצטרכו זולתי בטומאת מת המורה על העסק בנפסדים בלבד : ובהיות כל כוונת המקדש וקדשיו לתכלית נצחי בכוונת לב טהור לדרכי חיי עולם ראוי להרחיק בהם כל מיני הטומאות המביאות לידי רוח הטומאה אשר ענינם לכלוך כוונת לב טהור והעתקתו מן התכלית הנצחי אל תכלית נפסד בהגדת עתידות להשתדל להשיג מותרות בחיי שעה ואל סברות ודעות משובשות בעיון כאמרו אל הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ : ובכן ראוי להתבונן איך בטומאה ובכל טמא יתחברו השדים שהם מדיחים את האדם מן הדרך כפי האפשר אצלם ומשרים עליו רוח הטומאה במקומות אשר שם רב משכנם כמו שהזכירו רז"ל (פ' ד"מ) הלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטומאה : ונראה שהשדים הם נשמות רשעי ארץ נבדלות זו מזו לרוע כפי מה שהיה רב רשעם

בעה"ז ולזה אמרו רז"ל (בעירובין פ"ב) כל ק"ל שנה שהיה אדם הראשון בנדוי הוליד שדין רוחין ולילין ולזה נטו קצת קדמוני האומות : ושהם לובשים גוף מורכב מאש ואויר כדברי הרמב"ן ז"ל בפרשת אמור וזה לזמן קצוב להם בגזירת האל ית' כפי מדרגת רשעם . למען ישאו את עונם ברעב ובצמא וכאבים ושבר רוח כאמרו הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגומר ואתם תצעקו מכאב לב וגומר : ושבהיותם מורכבים משני יסודות הם מתים בהפרד הרכבתם או בהתכת קצתם ובהיות אותם היסודות דקים וקלים ובלתי סובלים שום אחד מהמראות הם בלתי נראים ושטין באויר כדברי רז"ל (בחגיגה י"ז ע"א) בהיות החלק האוירי בהם ניתך מן החלק האשיי בהם הם בהכרח אוכלים ושותים תמורת הנתך כדאיתא התם : ובכן נראה שמיני המזונות הנאותים להם מאת השופט יתעלה הם מיני אבות הטומאה בראשם ליחות האדם אחר מותו : ובין כל המין האנושי היותר נבחרים אצלם הם מתי ישראל בהיות מיני הליחות בהם יותר נקיות בתולדתם בהשמרם ממיני הנדות ובמזונם בהרחיקם איסורי מאכלות עד שיבחרו גם באדם העולה מהם באהל מת . ויבחרו כמו כן בקצת ליחות המין הישראלי בחייהם כמו נדה וזבה זב ומצורע ובכן היתה טומאתן מטמאה מדרס ואחריהם בעל קרי המטמא במגע בלבד : ואחר ליחות המין האנושי יבחרו בליחות כל בהמה וחיה ומיני השרצים אשר בהם דם והם הח' שרצים הכתובים בתורה כאשר בארו הם ז"ל (שבת פ' ח' שרצים) אמנם יבחרו יותר בנבלת בהמה וחיה שהם רבות הדם והעפוש גם בחייהם ובכן מטמאות במגע ובמשא בלבד לא במדרס . ולזה נראה שהם מתחברים לכל טמא ליהנות ברוח טומאתו ויותר לטמאות לנפש אשר טומאתו יותר נבחרת אצלם ובכן הם משרים רוח הטומאה על הלן בבית הקברות להודיעו איזה דבר נודע אצלם להשיג מותרות לחיי שעה ולפתותו בזה לאבדו וזה בעוד רשעם גם ואין אצלם דרך לתשובה : ובהיות כל הכרתם הפכיות לקדושת דרכי חיי העולם המכוונים במקדש וקדשיו אסרה התורה האלהית בהם כל מיני הטומאה : ובהיות היותר נבחרת אצל השדים היא טומאת מת אסרה אותה תורת אלהינו לכהנים גם חוץ למקדש וצוה להיות הטהרה ממנה בהזאת מי חטאת שלישי ושביעי ולא כן הצריכה לעשות בשאר מיני הטומאות : אמנם גזרות הטומאות מדרבנן רבו בבית שני בהיות השדים מצויים אצלם כמו שהעידו הם ז"ל במס' מעילה פרק קדשי מזבח וזה להעדר שכינה בבית שני כדאיתא שלהי פ"ק דיומא : וכמו כן ראוי להתבונן שכמו שנשמות רשעי ארץ במות גופם תלבשנה מיני גויות למענה ברעב ובצמא וכאב לב וצרות כפי רשעם כן נשמות הצדיקים תיכף אחרי מות גופם ילבשו בגדי ישע בגוף טהור וזך בו יתנהגו זמן ונשמתן עולה ויורדת להרגיל עצמן אל האור והטוב הנצחי הראוי להן בעולם הנשמות ולא יעתקו מן הקצה אל הקצה כאמרם ז"ל פרק שואל תניא כל י"ב חדש גופם קיים ונשמתם עולה ויורדת . וכזה היתה ביאת רבינו הקדוש אל ביתו אחר המות כדאיתא בפרק הנושא . ואולי בכמו זה או זך מזה מאד הוא הניתן לאליהו ולמלאכי השרת בהראותם לנביאים וטהורי לב כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בפרשת וירא באמרו שזה יקרא אצל היודעים לבוש : ונראה כי כמו אלה יקרא לצדיקים אחר תחיית המתים אשר המכוון ממנה הוא איבור חיי הע"ה אשר קראוהו עולם שכלו שבת (סוף ראש השנה) ועליו פירשו בספרא דבי רב והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בגן עדן ולא תהיו מזדעזעי' מפני ונראה שעל זה אמר לעשות את השבת לדרתם : ונראה שזה הוא תכלית החיים המאושרים המכוונים מאתו ית' למין האנושי בבריאת עולם ולישראל במתן תורה ולצדיקי הדורות אחר תחיית המתים אשר תכליתו חיי העולם הבא כאמרו ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם . ולזה אמרו ריש פרק חלק שהכופר בתחיית המתים אין לו חלק לעולם הבא : ועל זה האופן מהחיים אשר בתכלית האישור האפשרי למין האנושי אמרו ז"ל פרק הקומץ רבה שהצדיקים שבו מועטים ובושים זה מזה מפני שאין מעשיהם דומין זה לזה . ועליו נראה שאמרו בברכות פרק היה קורא מרגלא בפומיה דרב עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה . וכמו כן נראה שעל זה אמרו פרק לולב וערבה דמסתכלי באספקלריא המאירה ועיילי . ועליהם אר"ש שהם מעטים עד שנסתפק אם שנים הם ולא יפול זה בעולם הנשמות דלא צייר עלמא שתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי פני שכינה בכל יום כדאיתא התם : הן כל אלה יפעל ברוב חסדיו הוא יורה בני עמו ועבדיו לעבדו שכם אחד עד מהרה ישיגו ארחות חיים נצחיים שם תכלית האישור המכוון מאתו לרצון לפניו כי חפץ חסד הוא : ובהיות כוונת התורה בראשונה ובעצמותה היות האדם בפרט ישראל דומה לבוראו כפי האפשר בעיון ובמעשה להשיג הנצחיות מאושר וביאר הוא יתברך היות זה המכוון מאתו בכל מין האנושי במעשה בראשית כאמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו . ואחרי כן במתן תורה ביאר היות המכוון שיושג הנצחיות כמו שהעיד ית' באמרו בתחלתו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ובסוף התורה באמרו וה' האמירך . ולתתך עליון . ולהיותך עם קדש . ובכמה מקומות נדר לישראל הקדושה אשר הוא בלי ספק הנצחיות כמשז"ל תנא דבי אליהו מתים שעתיד הקב"ה להחיות אינם חוזרים לעפרם שנאמר והיה הנשאר בציון וגומר קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים : הנה התבאר שכל יעודי התורה לטוב והפכם בחיי שעה אינם לגמול המצות ולא לעונש העבירות כאמרם ז"ל היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם . אבל יעודי הטוב הם הכנות שהכרחי לאדם בחיי שעה בלא בצער שבהם יוכל לקיים התורה והמצוה כאמרו ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו : אמנם יעודי הרע הם הסרת אותן ההכנות מהם בסורם מן הדרך ויסתיר פניו והיו לאכול לאומות ולמקרי המערכת המוכנים תמיד להמם ולאבדם . ולפעמים יהיו על עונש איזה עבירה לבלתי השמדם עדי עד כאמרו רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם או לעורר אל התשובה כענין ויסרתי אתכם ויספתי ליסרה אתכם . והוא רחום יכפר עון ויתן מציון ישועת ישראל : וגם כי בענין הגמול הנצחי והפכו אין אתנו יודע עד מה זולתי קול דברים בלתי ציור נכון כאמרם ז"ל אבל עה"ב עין לא ראתה וכו' אמנם ראוי להשתדל כפי האפשר למצא דברי חפץ איזה ציור נאות ממנו כי היכי דנמשי לן שיבא מבשורא וזה באמצעות הקרוב אלינו במוחשות אצלנו למען דעת צדקות ה' ויספו ענוים בה' שמחה : והנה מן המפורסם הוא כי תכלית כל גומל הוא שישיג מקבל הגמול והטוב איזה תענוג גופיי או נפשיי כמו שהורה הנביא באמרו ותתענג בדשן נפשכם וכן הורה באמרו אז תתענג על ה' : אמנם ממיני התענוגים הנפשיים אצלנו הם השמחה והכבוד עד שישתדל כל מדיני בהשגתם יותר ממה שישתדל בהשגת המאכל והמשתה והמשגל וזולתם מן התענוגים הגשמיים בפרט בזמן שלא יהיה הצורך להם הכרחי בגד מה : והנה השמחה היא אצלנו בהשיגנו הדבר אשר נרצה בו והפכו והוא העצבון כאשר יהיה הפכו . ועל זה הדרך יחס המשורר השמחה לאל ית' באמרו ישמח ה' במעשיו וזה בהיותם עושים רצונו וראויים לגמול כי חפץ חסד הוא . ועל הפך זה אמר ויתעצב אל לבו כי לא יחפוץ במות המת : אמנם הכבוד הוא אצלנו בהשיגנו מעלה על זולתנו ועל זה הדרך יחס המשורר את הכבוד בתהלים לאל ית' בהיות לו מעלה בהחלט על כל זולתו כאמרו ה' צבאות הוא מלך הכבוד . והפכו והוא קלון יאמר על אופן מציאות גרוע ושפל מזולתו ועל זה הדרך אמר שלמה המלך ע"ה כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון . ואין ספק כי החיות בכל חי הוא כח מוכן לפעולה המיוחדת לו ובהיות הפעולה המיוחדת לעצם השכלי הכחיי הניתן לאדם הנקרא צלם אלהים היא ההשתדלות להשיג בפעל אותו השלמות אשר בו בכח והיא ההדמות לבוראו כפי האפשר אצלו בעיון ובמעשה . הנה כאשר יושג לו זה יושג לו חיות נצחי כאמרו ית' כי הוא חייכם וכל אחד מאישי האדם נבדל במעלה מזולתו בזה כפי מעלות המושג בבחירתו בפחות וביותר כאמרם ז"ל כל צדיק וצדיק עושה לו הקב"ה חופה לפי כבודו : ובהיות כי התענוג בזמן שלא נהיה צריכים מן המאכל והמשתה והמשגל ושאר התאוות

הגשמיות היותר נכבד אצלנו הוא תענוג הכבוד וזה בהשיגנו מעלה על זולתנו ותענוג השמחה אשר הוא השגת איזה דבר אשר נרצה בו . והנה השמחה הראויה ליחס אל העצם השכלי הנק' אלהים בהשיגו חיי עולם כאמרו אני אמרתי אלהים אתם אשר הוא אז בלי ספק בלתי צריך להשגת שום תאוה גשמית . הוא בהשיגו שלמות באור פני מלך כענין משה כאמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו . בפרט בהשיגו מה שלא היה יוכל עליו בהיותו בחיי שעה כאמרו ית' כי לא יראני האדם וחי ולזה אמרו ז"ל עה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' אלא צדיקי' יושבים ועטרותיהן בראשיהם ונהנין מזיו השכינה : והכבוד לעצם השכלי לחיי עולם הוא בהשיגו המעלה אשר תהיה לצדיקים איש על חברו ועל מלאכי השרת. כאמרם ז"ל גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת . ואין ספק כי מדרגת זה התענוג מהשמחה והכבוד לא תהיה שוה בכל הצדיקים אבל תהיה נבדלת ברב ובמעט אצל זה כפי מדרגת השלמות המושג אצלם בבחירתם בחיי שעה כאמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו : ולזה אמרו בפ"ק דתענית בענין מדרגות השמחה לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה . לצדיקים לאורה וישרים לשמחה : ובבבא בתרא פרק הספינה אמרו בענין מדרגת הכבוד כל צדיק וצדיק עושה לו הקב"ה חופה לפי כבודו וכל אחד נכוה מחופתו של חברו : אמרו במנחות פרק הקומץ רבה שהצדיקים בעה"ב בושים זה מזה מפני מעשיהם שאינם דומים זה לזה . אמנם הנה אלהינו זה קוינו לו הוא בעשותנו כל האפשר אצלנו לעשות רצונו בעיון ובמעשה . חן וכבוד יתן ברב חסדיו כאמרם ז"ל פ"ב דברכות אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים :

ברכות שאומרים קודם ההפטרה

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

וכשמסיים ההפטרה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק. נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

שמות הטעמים*) לאשכנזים

קַדְמָ֨א מְנַ֣ח זַרְקָא֮ מְנַ֣ח סֶגּוֹל֒ מְנַ֣ח ׀ מְנַ֣ח רְבִ֗יעִי מַהְפַּ֤ךְ פַּשְׁטָא֙ זָקֵף־קָטֹ֔ן זָקֵף־גָּד֕וֹל מֵרְכָ֥א טִפְחָ֖א מְנַ֣ח אֶתְנַחְתָּ֑א פָּזֵ֡ר תְּלִישָא־קְטַנָּה֩ תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה֠ קַדְמָ֨א וְאַזְלָ֜א אַזְלָא־גֵרֵ֜שׁ גֵּרְשַׁ֞יִם דַּרְגָּ֧א תְּבִ֛יר יְ֚תִיב פְּסִֽיק ׀ סוֹף־פָּסֽוּק׃ שַׁלְשֶׁ֓לֶת קַרְנֵי־פָרָ֟ה מֵרְכָא־כְפוּלָ֦ה יֶרַח־בֶּן־יוֹמ֪וֹ׃

*) הפשטא והקדמא שוים בתמונתם ומתחלפים במקומם כי הפשטא יבוא לעולם אחרי אות האחרון במלה בין שהנגינה מלעיל ובין שהיא מלרע, ולכן כאשר הנגינה מלעיל יבוא ב׳ פשטין כמו אֵלֶּה אבל הקדמא לעולם באות שבה הנגינה, וכן היתיב והמהפך כי היתיב לעולם לפני אות הראשון והמהפך בתנועה שהנגינה נקראת בה. הסגול הזרקא והתלישא קטנה יבואו תמיד אחרי האות האחרונה והתלישא גדולה לעולם באות הראשונה. הגרש נקרא לפעמים אזלא וזה כשהוא מלרע ויש לפניו קדמא וכשהוא מלעיל נקרא גרש. [ודע כי בספרי תהלים משלי איוב יש עוד טעמים אחרים גם ישתנו בשמותם].

וַיֹּאמֶר־לוֹ יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ׃ וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל׃ וַאֲנִי שְׁלֹשֶׁת הַחִצִּים צִדָּה אוֹרֶה לְשַׁלַּח־לִי לְמַטָּרָה׃ וְהִנֵּה אֶשְׁלַח אֶת־הַנַּעַר לֵךְ מְצָא אֶת־הַחִצִּים אִם־אָמֹר אֹמַר לַנַּעַר הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהֵנָּה קָחֶנּוּ וָבֹאָה כִּי־שָׁלוֹם לְךָ וְאֵין דָּבָר חַי־יְהוָה׃ וְאִם־כֹּה אֹמַר לָעֶלֶם הִנֵּה הַחִצִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה לֵךְ כִּי שִׁלַּחֲךָ יְהוָה׃ וְהַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֲנִי וָאָתָּה הִנֵּה יְהוָה בֵּינִי וּבֵינְךָ עַד־עוֹלָם׃ וַיִּסָּתֵר דָּוִד בַּשָּׂדֶה וַיְהִי הַחֹדֶשׁ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ אֶל־הַלֶּחֶם לֶאֱכוֹל׃ וַיֵּשֶׁב הַמֶּלֶךְ עַל־מוֹשָׁבוֹ כְּפַעַם בְּפַעַם אֶל־מוֹשַׁב הַקִּיר וַיָּקָם יְהוֹנָתָן וַיֵּשֶׁב אַבְנֵר מִצַּד שָׁאוּל וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד׃ וְלֹא־דִבֶּר שָׁאוּל מְאוּמָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי אָמַר מִקְרֶה הוּא בִּלְתִּי טָהוֹר הוּא כִּי־לֹא טָהוֹר׃ וַיְהִי מִמָּחֳרַת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ מַדּוּעַ לֹא־בָא בֶן־יִשַׁי גַּם־תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם אֶל־הַלָּחֶם׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל נִשְׁאֹל נִשְׁאַל דָּוִד מֵעִמָּדִי עַד־בֵּית לָחֶם׃ וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי נָא כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר וְהוּא צִוָּה־לִי אָחִי וְעַתָּה אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אִמָּלְטָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־אֶחָי עַל־כֵּן לֹא־בָא אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ׃ וַיִּחַר־אַף שָׁאוּל בִּיהוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לוֹ בֶּן־נַעֲוַת הַמַּרְדּוּת הֲלוֹא יָדַעְתִּי כִּי־בֹחֵר אַתָּה לְבֶן־יִשַׁי לְבָשְׁתְּךָ וּלְבֹשֶׁת עֶרְוַת

על כתיב

אִמֶּךָ׃ כִּי כָל־הַיָּמִים אֲשֶׁר בֶּן־יִשַׁי חַי עַל־הָאֲדָמָה לֹא תִכּוֹן אַתָּה וּמַלְכוּתֶךָ וְעַתָּה שְׁלַח וְקַח אֹתוֹ אֵלַי כִּי בֶן־מָוֶת הוּא׃ וַיַּעַן יְהוֹנָתָן אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־דָּוִד׃ וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל־דָּוִד כִּי הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃ וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃ וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה׃ וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּים וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃ וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ הַנַּעַר בָּא וְדָוִד קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּשְּׁקוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיִּבְכּוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ עַד־דָּוִד הִגְדִּיל׃ וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן לְדָוִד לֵךְ לְשָׁלוֹם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְנוּ שְׁנֵינוּ אֲנַחְנוּ בְּשֵׁם יְהוָה לֵאמֹר יְהוָה יִהְיֶה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעִי וּבֵין זַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃

החצי כתיב

סדר הקריאה למפטיר לשבת וראש חדש

בשבת וראש חדש מוציאין שני ספרים בראשון קורין שבעה גברי בפרשת השבוע ואומרים חצי קדיש ובס"ת שניה בפ' פינחס וביום השבת ובראשי חדשיכם:

הַפְטָרַת שַׁבָּת וְרֹאשׁ חֹדֶשׁ בישעיה סימן סו

כֹּה אָמַר יְהוָה הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי׃ וְאֶת־כָּל־אֵלֶּה יָדִי עָשָׂתָה וַיִּהְיוּ כָל־אֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־זֶה אַבִּיט אֶל־עָנִי וּנְכֵה־רוּחַ וְחָרֵד עַל־דְּבָרִי׃ שׁוֹחֵט הַשּׁוֹר מַכֵּה־אִישׁ זוֹבֵחַ הַשֶּׂה עֹרֵף כֶּלֶב מַעֲלֵה מִנְחָה דַּם־חֲזִיר מַזְכִּיר לְבֹנָה מְבָרֵךְ אָוֶן גַּם־הֵמָּה בָּחֲרוּ בְּדַרְכֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃ שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָהּ כָּל־אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ לְמַעַן תִּינְקוּ וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַם תְּנֻחָמוּ׃ וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם

כצ"ל

וְעַצְמוֹתֵיכֶם כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ כִּי־הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ כִּי בָאֵשׁ יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַת בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃ וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃ וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי מֵהֶם פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ וְהֵבִיאוּ אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם מִכָּל־הַגּוֹיִם מִנְחָה לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַם אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃ וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם אָמַר יְהוָה׃ כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃

אחד כתיב

ואם למחרתו גם כן ראש חדש אומרים אחריה ג"כ פסוק ראשון ואחרון של הפטרת מחר חדש:

ברוך

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

בס"ת צריך להגיה ריוח ד' שיטין.

א (א) אלה בגלגל ובלמ"ד בדגש: (ג) אלהם. חסר יו"ד כי אינו מהי"ו מלאים בתורה: (ד) את. בשופר יתיב: בעשתרת. במסרה בעשתרות והרמ"ה כתב בעשתרת קרנים פרשת לך לך חסר וא"ו כתיב ודכותא אשר יושב בעשתרת באדרעי: (ז) ובנגב. כ"כ לא ובנגב א): (י) ככוכבי השמים לרב. חסר וא"ו וכל לרב בהורייתא דכותיה וכל לרב בלשנא דכותיה הרמ"ה ז"ל. ויש בזה דרש בדברים רבה אמר להן כיום הזה ככוכבים אבל לעתיד לבא לרב אתכם עתידים לכיות דומין לרבנן כיצד כתיב כאן כי ה' אלהיך הוא אכלה וכתיב בישראל לעתיד לבא והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה: (יא) אבותכם. מלא וא"ו וחסר יו"ד בכל ספרים כ"י מדוייקים וכן כתוב בהעתק הללי לית כתיב כן וגם במסורת כ"י לית חסר יו"ד וכן במסורת פרשת שמות ובספר מנחת כהן כהא וכתם. ואמרתי להם אלהי אבותיכם לית מלא דמלא בתורה. אלהי אבותכם יסף עליכם לחוד מלא וא"ו וחסר יו"ד. ושארא אבותיכם כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד ע"כ. וכן מסר הרמ"ה ז"ל. ובקצת ספרי הדפוס דין חסר דחסר ובמקצתם חסר וא"ו ומלא יו"ד וכולם שגו ברואה: (יג) והשימם. במדרש דברים רבה והשמם כתיב. אמר ריב"ל אמר להן מהו אם אי אתם נשמעים להם אשמה תלוי בראשיכם וכו' ודרשו גם כן בספרי מלמד שאשמותיהן של ישראל תלויים בראשי דייניהם. ורש"י הביא מדרש זה דספרי וכתב בפירוש שהוא חסר יו"ד וכן נראה מהמזרחי והחזקוני שהביאו דברי רש"י ולא כתבו מזה מאומה. גם בעל הטורים אמר שהוא חסר יו"ד וכן ראיתי בשם ספר הללי. אמנם העיד בעל אור תורה כי בכל ס"ס ואשכנז ומצרים וירושלמיים מלא יו"ד ושהמסורת עליו לית ומלא ולזה הסכים המאירי ושמן שמן וכן כתב הרמ"ה ז"ל לפום דרשא חסר יו"ד כתיב ובכולהו נסחא מלא יו"ד כתיב וכן העידו חכמי בורגי"ש על הרמ"ה שכן עשה מעשה וכן פיקר. והמפרשים שכתבו שהוא חסר הלכו בזה אחר הדרש ואנן במנייאות הספרים והמסרות נקטינן עכ"ל. עוד מצאתי מסורת כ"י שהומרת לית וא' ואני אשימם (מלכים א' ה') והוא חד מן מלין דמשמשין חד א' וחד וא' ב) ולית דכוותיהון ומשם קצת ראיה שגם זה מלא ג) ואולי לזה נתכוון בעל מ"כ באמרו והשימם מלא בהכה"ת המכרה ועיין בשו"ת הרמב"ן ז"ל סי' רל"ב: (יד) טוב הדבר. במקצת מדוייקים אין הטי"ת במאריך וכן נראה בחילופים: (טו) אנשים. האל"ף בחטף פתח: (טז) שמע בין אחיכם. סנהדרין פ"ק אזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חברו קרי ביה נמי שמע בין אחיכם פי' שמע כתיב חסר וא"ו כלומר שמע דבריך בין אחיכם כשהביו שניכם יחד: (יז) לא תכירו. מקף באמצע: אשר יקשה. בלא תרין תוטרין במלת אשר מכם. בזקף קטן: (יח) בעת ההוא. ההוא כתיב בוא"ו בכל ספרים כתיבת יד מדוייקים וקרי בחירק. ומאי דאמרינן במסורת. בעת. בפעם. בסנה. בהאר. כלהון ההיא ולית חד מנהון ההוא. לענין שקריאתה כלתוך איתמר. ועיין מ"ש בשם הרמ"ה על המלה זו בפרשת תולדות יצחק: (כא) אלהיך. הה"א בסגול: (כג) שנים עשר. בלא תרין תוטרין במלת שנים: (כה) ויורדו אלינו. בהעתק הללי וירדו ירושלמי ויורדו ע"כ. ובספרים שלנו מלא וא"ו ונמסר עליו ב' חסר יו"ד וכן נמסר על וימהרו ויורדו דסוף מקץ ומכללא משמע דמלא וא"ו כתיב ובמסורת כתיבת יד ויורדו ב' כתיב כן ובפירוש איתמר מבעל מנחת כהן ויורדו אלינו ב' מלא וא"ו וחסר יו"ד וסי' ויורדו איש אמתחתו ודין. וככי נמי אתמסר מהרמ"ה ז"ל בהדיא והוסיף עוד וחד בלשנא מלא דמלא וסימן ובנסע המשכן יורידו אותו הלוים מלא וא"ו ויו"ד כתיב: דבר ויאמרו. הדל"ת רפה: (כז) ביד האמרי להשמידנו. ב' פסוקים דמטעים בהורייתא ביד האמרי להשמידנו דיהושע ז' ביד האמרי להאבידנו ואחד פסוק סימן להשמדה ולהובדה עד סופה (דניאל ו'): (כח) אנה אנחנו. מלרע וכן אנה אלך מרוחך (תלים קל"ט) והשאר כלם מלעיל. מכלול דף רס"א ומסורת. ועיין מה שאכתוב בתלים סימן קי"ו: (כט) לא תערצון ולא תיראון. הוא"ו בגעיא: (לג) לתור לכם. תביר בכ"ף: (לה) הרע. הרי"ש בקמץ: (לו) דרך. הדל"ת במאריך: (לח) יבא. הגלגל ביו"ד בדפוס ישן ובספרים כתיבת יד מדוייקים. ובאחד מהם מסור לית מלעיל: חזק. הזיי"ן בדגש: הוא ינחלנה. דין לחוד חסר יו"ד בלישנא בחירק בלישנא נחלה בהורייתא ושארא מלאים יו"ד וכן במסורת שמואל ב': (מא) ותחגרו. הגימ"ל דגושה: (מב) תנגפו. התי"ו דגושה: (מד) ויכתו. בדפוס ישן ובמקצת ספרים כתיבת יד אין בוא"ו מאריך וכן נראה בחילופים:

ב (ג) ויאמר ה' אלי לאמר. סתומה: (ה) אל תתגרו. מלרע שהגלגל ברי"ש בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים: (ח) ומעלין גבר ם ונפן ונעבר. יש כאן פרשה סתומה באמצע פסוק: (ט) ואל תתגר. הגימ"ל בקמץ: (י) עם גדול ורב ורם כענקים. במקצת ספרי הדפוס ורב הוא"ו קמץ ותגיעה דלקמן ורב בשוא ובספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים פניהם בשוא וכן כתב א"ת: ורם. כל אורייתא ורם בר מן חד ורם לבבך וכל שאר קריא ורם בר מן ה' כי יום לה' לבאות על כל גאה ורם: (יב) ויכו כאשר. הכ"ף רפה לבן אשר וכן רהוי מדין בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א: (כא) וישמידם. בתיקון ס"ת ישן וישמדם במסתה וישמידם ע"כ. והרמ"ה כתב וישמידם ה' מפניהם דעם גדול ורב מלא יו"ד כתיב: (כג) מכפתר. בתיקון ס"ת ישן מכפתור במדוייק מכפתר חסר וכן במפתח ע"כ. והרמ"ה כתב כפתר ונרה חסר וא"ו כתי: ודכותא בעזיגא אחרינא היוצאים מכפתר חסר: (כד) סעו. הסמ"ך דגושה: (כח) ברגלי. הבי"ת רפה: (כט) אשר אעבר. כ"כ במקצת ספרים וכן ראיתי בחילופים כ"י: (לג) ונך אתו. בתיקון ס"ת ישן וגם בהעתק פירארה הכ"ף רבתי. ולא מצאתי כן במדוייקים גם לא בשום נוסח מהלפ"א ביתא רבתות: בנו. בניו קרי: (לד) ונחרם. מאריך בוא"ו לבד לא בנו"ן אעפ"י שבחילופים נראה בהפך: והנשים והטף. קדמא והנשים והטף תגיעה הנשים והטף סימן קדמא והמלך והמן ישבו לשתות סימן תגיעה ילא המלך והמן: (לה) רק הבהמה בזזנו לנו. סימן חילוף קדמא בזזנו תגיעה בזזנו וסימן עם זו ד): (לו) את הכל. הכל בזקף גדול:

ג (ו) ונחרם אותם. אין מאריך בוא"ו ולא בנו"ן: (ח) ונקח בעת ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וקרי בחירק וכן בעת ההוא שבסמוך כמ"ש למעלה: (ט) צידנים בתיקון ס"ת ישן צדנים בספר חדא צדנים וכן בתוספת ע"כ. והרמ"ה כתב בסה"ת צידנים יקראו לחרמון מלא תרין יודין וחסר וא"ו כתיב: שרין. בשי"ן שמאלית וכן לבנון ושריון (תלים כ"ט) כ"כ בהגהת ר' אליה האשכנזי בשרשים שרש שרה אף על פי שכתוב במתורגמן ויש ספרים בשי"ן שמאלית. ובספרים מדוייקים כתיבת יד בשי"ן שמאלית. וכן תרגם אונקלוס סריון בסמ"ך. ומה שתרגם יונתן בן עוזיאל טורא דמסרי פירוי וכן בתרגם ירושלמי אם נפרש כלשון המדרש שפירותיו נסרין יהיה בשי"ן ימנית אך אפשר לפרש שפירותיו מסריחין מחמת רוב פירות הגדלים באילנות כי תרגום ולא הבאיש ולא סרי. וכן מלת שניר שבפסוק ודשיר השירים מראש שניר וחרמון וביחזקאל כ"ז ברושים משניר ובדברי הימים א' ה' ושניר והר חרמון כולם בשין שמאלית וכן במדרש שניר שהוא שונא הניר ועיין עוד מ"ש בתלים כ"ט: יקראו לו. מקף באמצע לא מרכא: (יא) ערש ברזל. בנוסחא א' כ"י מהלפ"א ביתא רבתא שי"ן ערש רבתי וכן הוא בהעתק פירארה ובתיקון ס"ת ישן כ"י ולא ראיתי כן בספרי הדפוס ולא בכתובי יד: הלה הוא. דין לחוד כתיב ה' ובפסיקתא המיוחסת לר' עוביהו הלה הוא ה"א תחת האל"ף משמש ולמה כתיב בה"א להודיעך כי תאני שבחו לא ספר שאין מספרין בכבוד הרשע כ"כ וכן הוא אומר ואך תניתו ועך תניתו קרי ואמרו רבותינו ז"ל תאני שבחו אין כתוב כאן וכן הלה הוא ה"א במקום אל"ף. עיין מ"ש בירמיה סימן כ"ב: (יב) אשר. במקף לא בשופר והסק: אשר על נחל ארנן. בהעתק הללי ארנון מלא וכן מצאתי בס"ת כ"י אך בשאר ספרים חסר וכן עיקר כי לא נמנה במסורת רק ג' מלא בתורה בפ' חקת כמ"ש שם: לראובני ולגדי. שבסמוך ובפ' ואתחנן ובפ' כי תבוא וביהושע וד"ה כולם בשורק ברי"ש והאל"ף נחה כמ"ש בפ' פינחס: (יח) ומקנכם. בטעם סגולתא: (כ) להם בעבר הירדן. בתיקון ס"ת ישן להם בעבר ס"א לכם ע"כ. וזה פסוק מהמסורת שכתוב להם כי הוא אחד מן חמשה להם דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסימן נמסר במ"ג פ' בהעלותך סימן י"א ועיין מ"ש ביהושע סימן א': (כא) ואת יהושע צויתי. דין לחוד בהורייתא מלא דמלא בתרין ואוי"ן וכל שאר בהורייתא מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא:

ואתחנן (כד) ובגבורתך הטעיות גברו מאד במקרא גדולה בפסוק ובמסורה. והמדפיס לא ידע להזהר ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים קדמונים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניין וחסר יו"ד. גם הרמ"ה ז"ל כתב דהכי כתיב בנוסחי דיקי ועיין מ"ש בישעיה ס"ג: (כו) ויתעבר ה' בי. הבי"ת דגושה מדין מפיק כמ"ש בתלים סי' ב': למענכם. המ"ם רפה: אל תוסף. כתוב במסורת הדפוס ב' מלאים בלשנא דין וחברו לא תוסף עליו דרהא וזה שיבוש דהאי דראה חסר בכולהו ספרי ונראה שצ"ל אל תוסף על דבריו דמשלי. וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותסף ללדת חסר וא"ו כתיב ודכותא לא תסף את כחה לך וכל אורייתא בלישנא דכותא חסר במ"א מלא וסימן אל תוסף דבר אלי עוד וכל שאר אורייתא חסר וא"ו בלישנא ומסור עליה תרין מלאים בלישנא דין ואל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת מכלל דשארא חסר וא"ו בלישנא ואית מסורה דמסרה גבי אל תסף ראות פני לית כותיה חסר מכלל דבתראה מלא כדאמרן והאי מסורת בלשון זכר קא מסרה דא בכל לישנא הא איכא אחרינא והסר לא תסף את כחה לך ואית מסורת דמסרה כגון תלתא מלא ותכנה אל תוסף ראות פני בהדאי ושבושא הוא דכולהו נוסחי דיקי פליגי עליה: (כז) ימה וצפונה. במסי"ג כתיב וצפונה מלא וא"ו ונמסר עליו ג' מלא וכ' חסרים והמדפיס נשתבש לפרש החסרים והמלאים ובא לכלל טעות גם בפסוק. ובכל ספרים מדוייקים כתוב וצפנה חסר וכן מוכח במסורת ריש פרשת ויצא וכ"כ הכהן כל לישנא צפנה וצפנה חסר כל אורייתא עכ"ל. ומסורת שלפנינו כך צריך להגיה והיה זרעך כעפר על"ה ראש הפסגה בעיהם חסרים וצפונה פנה אל הנגב (יהושע ט"ו) נגבה לאחרים וצפונה (שם י"ז) ראיתי את האיל (דניאל ח') שלשתם מלאים:

ד (א) כבעל פעור. מצאתי כתוב בחומש קדמון כי בספר ר"מ ובס' ר"ג מוגה לבעל ע"כ. ובספרים שלנו כבעל וכן תרגמו המתרגמים וכ"כ הרא"בע כבעל פעור בעבור בעל פעור: (ה) לעשות כן. גלגל בשי"ן לא במאריך ומלת כן בזקף קטן לא בפשטא ופוק חזי מילי פום גבר חכים בעל א"ת: (ז) אלהים קרבים. קודש סנהדרין פ' ד': קראנו. אין בו יו"ד וכ"כ הרמ"ה ז"ל וכן תגרו שבמסורת יעננו ביום קראנו: (ח) צדיקם. בהעתק הללי וכל ספרים מדוייקים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה וכל צדיקם כצדיקם בהורייתא דכותיה בר מן חד מל' דמל' ויסלף דברי צדיקים דואלה שמות וכ"כ הרמ"ה ז"ל ועיין במ"ג סוף מזמור ל"ז: (ט) יסורו. בהעתק הללי יסורו ירושלמי יסרו ע"כ. ובכל הספרי' הוא מלא כ"כ הרמ"ה ז"ל ובמסור' ב' מלאים ותברו יתגוררו יסורו בי (הושע ז'): מלבבך. הלמ"ד דגושה: (יד) בעת ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וקרי בחירק בכל ספרי' כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן ועיין מ"ש בפ' דברים: (טז) פן תשחתון. בה"א הקדמה בתי"ו לא בפ"א: (יט) וראית את השמש. הוא"ו בגעיא: (כ) ויוצא. ד' וחסר יו"ד וסי' במסורת ועיין בספר נפולות יהודה דרוש ד' דף י"ט: (כג) תמונת כל אשר צוך. במסורת פרשת נח נמסר סימן מן ה' דסבירין כאשר וקרינן אשר וחד מינייהו השמרו לכם פן תשכחו ובפ' זה יש ב' אשר והדעת מכרעת שעל האחרון נאמר וכ"כ הרא"בע אשר צוך כאשר צוך: (כה) ועשיתם פסל. במדוייקים הטעם בסי"ן: (כו) העידתי. מלא יו"ד וכ"כ בעל הטורים ובתיקון ס"ת ישן העידתי ס"א העדתי ע"כ. והרמ"ה כתב העדתי תרין חסר דחסר וא' עם יו"ד וסימן העדתי בכם היום דאתם נצבים חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו ודכותא העדתי בכם דוכיה את שכח תשכח דוכיה עקב חסר דחסר חסר יו"ד וחסר וא"ו העידתי בכם סמוך דכי תוליד בנים מלא יו"ד וחסר וא"ו עכ"ל. ומ"ש במ"ק העידתי ב' מלא ר"ל בכל המקרא והכרו כי העידתי (ירמיה מ"ב): (לב) אשר ברא אלהים אדם. יש הפסק בין אלהים לאדם וכן נמנה בפסיקתא דאורייתא ודוגמתו בריש ס' חיי שרה נשיא אלהים אתה: (לג) השמע עם. בב' טעמים כי לכן שמו שני טעמים לפרוש בין שתי אותיות הדומות זו בסוף המלה וזו בראשית המלה שבצדם כמו השמע עם. שלח חשך (תלים ק"ה) לכר רוח (הושע ד') ואזל לו (משלי כ') לדעת מכלול ויאכל אין או כדי להרחיב על אות הגרון כמו פוטר מים (משלי י"ז) יקח לב. קנה לו (שניהם בהושע ד') אבל מלאכים גם בלא אותיות דומות וגם בלא אות הגרון כמו ערף כלב מכרך און (ישעיה ס"ו) ויכן אלה (סוף הושע) גרש לץ (משלי כ"ב) ואולתם רבים טעם הראשון בעבור היות המלה ההיא סמוכה למלה זעירה או מלעיל וטעם השני להעמיד מפני הצירי ועיין מה שכתבתי בפרשת קרח על ויואל פרח ויחזקאל כ"ב על איש גדר גדר: (לד) לבוא לקחת לו. בהעתק הללי לבוא ירושלמי לבא עד כאן. ובספרים שלנו מלא שאין זה מהט' חסרים במסורת וסי' בריש ויחי וזה מוכרע גם ממדרש ויקרא רבה פ' כ"ג ומדרש חזית פסוק כשושנה בין החוחים אמר ר' יודן מלבוא לקחת לו גוי מקרב גוי ועד מוראים גדולים שבעים ושנים אותיות הן ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה אמור לו צא מהן גוי שני שאינו עולה מן המנין: (לז) ויוצאך. בכל ספרים מדוייקים ובהעתק הללי חסר יו"ד והוא כשגגה שיוצאת מלפני המדפיסים שכתבו מלא ולא הביט למסורת שכתובה לבנין ויוצאך ב' חד כתיב כן חסר יו"ד וחד חסר דחסר וסימן ותחת כי אהב ויוצאך ה' אלהיך משם נקראה חסר דחסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל ויוצאך ב' וסימן ויוצאך בפניו דותחת כי אהב דין מלא וא"ו וחסר יו"ד כתיב ויוצאך ה' אלהיך משם דשמור דדברות חסר דחסר חסר וא"ו וחסר יו"ד כתיב: (לח) ועצמים. המ"ם רפה: (מב) לנס שמה רוצח. דין לחוד מלא וא"ו בהורייתא וכל רצח הכלא חסר: הערים האל. א' סבירין האלה וסימן במסורת פרשת תולדות יצחק: (מג) ולראובני. עיין לעיל בסוף דברים: (מה) העדת. הה"א במאריך במקצת ספרים: (מח) שיאן. בשי"ן שמאלית ויש הוכחה מהמסורת ריש שיר השירים שנמסר סימן מן כ' זוגין מיחדין חד ס' וחד שי"ן אי נמי חד בשי"ן שמאלית וחד בשי"ן ימנית ואחד מהם הר שיאן בשי"ן שמאלית ותסרים ושיאון ואנחרת (יהושע י"ט) בשי"ן ימנית:

ה (ג) אבתינו. כן הוא:

אמר המדפיס

עיין מ"ש בפרשת יתרו כי בהגהת טעמי עשרת הדברות כתב המחבר דעת בעל אור תורה. ולאורו הלכנו כי הוא לנו לעינים בכל הגהת התורה:

עשרת הדברות

(ו) אנכי ה' אלהיך. סתומה: הוצאתיך. בתביר בלבד: מארץ מצרים. במרכא טפחא לבד: עבדים. באתנח לא ברביע: (ז) יהיה. בלא גלגל: על פני. הנוי"ן נקודה בקמץ ופתח כמו שכתבתי בדברות הראשונות: תעשה. במאריך ובלא גלגל: לך. בלא פסק: פסל. בפסק ובפ"א רפה: כל תמונה. אלה שמות וכל תמונה. משנה תורה כל תמונה. וכן במסורת פ' וארא תביר כל תמונה דואלה הדברים עם ד' כל בלא וא"ו דסבירין וכל: בשמים. נפסק: מתחת. ה אשון התי"ו בקמץ ופתח כמו שכתבתי בפרשת יתרו: (ט) לא. אין בו טפחא רק מאריך: ועל שלשים. ואלה שמות על שלשים משנה תורה ועל שלשים: (י) לאהבי. במדוייקים הבי"ת בפתח: ולשמרי מצותו. המדפיסים תעו כשגגה בעשותם מצותיו ק' ונעלם מהם מה שנמסר בסוף פרשה ג' מצותו חסר יו"ד כלומר דכתיבי מצותו וקריין מצותיו ואין זה מהם רק ק' מצותי ביו"ד בלבד וכן כתב החזקוני מצותו כ' מצותי ק' ע"כ. וזה חד מן מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקרינא יו"ד ונמסר בסימן בריש שמואל ובריש ירמיה, וכן כתב הרמ"ה ז"ל מצותי דעקב אשר שמע אברהם חסר וא"ו כתיב וחסר וא"ו תניין כתיב וכל אורייתא דכותיה חד וא"ו בלחוד קדים לתיי"ו וכתוב יו"ד בתר תי"ו בר מן חד דכתיב וא"ו בתר תיי"ן מלופי יו"ד וסימן ולשמרי מצותו דדברות אחרונות ותסר עליה תו כתיב תי קרי גם בעל מנחת כהן נמשך אחרי המדפיסים ונפל ברשת זו שמנו ולא שם אל לבו מה שכתב לקמן בסוף האי סדרא ולשמרי מצותו כתיב וקריא מצותיו ג' בתורה כי האי גוונא וסימן האל הנאמן השמר מצותו אם לא דעקב ועשית את מצותו דכי תבוא עכ"ל וביונו במסרא דילן: (יב) שמור. ואלה שמות זכור מ"ת שמור והוא חד מן ג' זוגים מתחלפים קדמאה וזין תניינא

א) נ"ע לא בנגב בלא וא"ו: ב) נ"ל וא"ו ואלף: ג) כי אם יהיה חסר [למה לא] הזכיר ההבדל הגדול בין מלא וחסר: ד) ר"ל בקדמאה כפל זיי"ן ובתניינא וא"ו תחת הכפל. ד"ה: ה) כי גם ברי"ש אין דין [illegible].

נוינא שי"ן: נוך. בפסק וסולא"ו דגושה: (יג) תעבד. השי"ן בחטף פתח: (יד) ועבדך. במקף: ועבדך ואמתך. ואלה שמות עבדך ואמתך משנה תורה ועבדך ואמתך: (טו) אלהיך. בשני פשטין רוצה לומר אין בה"א גריש אלא פשט: (יז) לא תרצח. בלדי"ו נקודה בפתח וקמץ כמו שכתבתי פרשת יתרו: ולא תנאף. ואלה שמות לא תנאף משנה תורה ולא תנאף: ולא תגנב. ואלה שמות לא תגנב משנה תורה ולא תגנב: ולא תגנב. סתומה וטעה המדפיס שלא עשה פיסקא: תגנב. בלא הולא: ולא תענה. ואלה שמות לא תענה משנה תורה ולא תענה: (יח) ולא תחמד אשת רעך. ואלה שמות לא תחמד אשת רעך משנה תורה ולא תתאוד אשת רעך. בפסיקתא דרב טוביה ד' והוי"ן ולא תנאף ולא תגנב ולא תענה ולא תחמד כנגד כ"ד ספרים שהיו עדידים לעמוד לישראל. ד"א למה ולא ולא לפי שכשנאמרו מפי הגבורה נאמרו בהפסקות זה מזה לעשרה פרקים לכך נאמרו בלא וי"ן אבל משה אמרם ביחד כקורא בספר לכך נאמר ולא תנאף ולא הגנב. ועוד היתה שם כל אל"ף בי"ת כתיב בעשרת הדברות האחרונים אבל בראשונים אין כתיב טי"ת שאילו כתוב בהם טי"ת לא היתה תקנה לישראל במעשה העגל כלומר לא נתקנה הכתובה כהקנה ואינה נדונית כאשת איש אלא כפנויה כי בלוחות האחרונות שני טיתיין ובזרוע נטויה ולמען ייטב לך לפסלים הראשונים ע"כ. ובב"ק פרק שור שנגח את הפרה מפני מה בדברות הראשונים לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונים נאמר בהם טוב למען ייטב לך הואיל וסופן להשתבר חיו פסקה טובה מישראל: ולא תתאוה בית רעך. ואלה שמות לא תתאוד בית רעך משנה תורה ולא תתאוה בית רעך: שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו. ואלה שמות ועבדו ואמתו ושורו וחמרו משנה תורה שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמרו. שורו וחמרו בפסוק זה נמסר במסורת ש"ס קרתי פירוש שדהו שורו הם בלי וא"ו בתחלת כמלה ושארא נכבין וא"ו. ומפני שיש טעות במסרה קטנה שבדפוס הוצרכתי לכתבה אף על פי שהיא פשוטה. ואגב אורחין למדנו פירוש קרתין והוא הספך ממלת נסבין שפירושה לוקחין: (יט) את הדברים. במאריך ובמקף: (כג) אשר שמע. גלגל במ"ש: (כד) קרב אתה ושמע. עיין מ"ש בפרשת בלק על פסוק קום בלק ושמע: את דכל אשר יאמר. בתביר לא במקף והאל"ף בגירי: ואת תדבר אלינו. חד מן ג' את בלשון זכר וסימן במברה פרשת נו בהעלותך ויחזקאל כ"ח: (כט) חסרו. מסור עליו לית חסר והוא ג"כ חד מן ח' חסרים בלישנא וסימן במלכים ב' סימן ד' וכן כתב הרמ"ה ז"ל ודלא כמאירי שכתבו מלא:

ו (ב) אשר אנכי מצוך. בכ"ף רפה על פי המסורת: ולמען יארכן ימיך. ג' ומשתנין בהתיבון דעשרת דברות קדמאה יארכון כתיב חסר יו"ד ומלא וא"ו דעשרת דברות תניינא יאריכן כתיב מלא יו"ד וחסר וא"ו כל ימי חייך ולמען יארכן חסר דחסר ונמסר עליהן חד קטיעא ידיה וחד קטיעא רגליה וחד קטיעא ידיה ורגליה: (ג) תרבון. בכ"ית בדגש: (ד) שמע. ע"ן רבתי. עיין בעל הטורים וזוהר פרשת תרומה דף ק"ס ע"ב ופרשת פינחס דף רל"ו ע"ב ודף רנ"ח ע"א ופרשת ואתחנן דף רס"ג. ושלמים וכן רבים נוהגים לכתוב שמע ראש שיטה אחד סוף שיטה. וכן כתב במסכת סופרים פ' ט' ובתיקון ס"ת ישן: אחד דלי"ת רבתי ועיין פרק היה קורא ובעל הטורים והקדמת הזוהר דף י"ב ע"א ופ' תרומה שם: (ה) בכל לבבך. כשאמרו רז"ל שצריך ליתן ריוח בין הדבקים לא אמרו להפסיק שלא לתת מקף בין בני המלמדין כאשר היה שאם יקרא אותו בלא מקף יהיה נקוד בחולם וזה לא אמרו רז"ל להחליף התנועות אשר נתנו למשה מסיני *) אלא אף על פי שיקראם במקף יתן ריוח והבדל ביניהם בלשון שידמה כי שני למדין קרא. מכלול דף נ"ו וכן כל כיוצא בזה: (ז) בביתך. חסר יו"ד שניה וכן כתבו הפוסקים: ובשכבך. השיין בקמץ לבד והוא"ו במאריך בספרים כתובי יד מדויקים ועיין מ"ש בשופטים בשם ר' אליהו המדקדק: (ח) על ידך. בספר הזוהר דרש כאן יד כהה ולאיהו אלא בכוף בא. והרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות כתב שבכל דרשא בעלמא ואין כאן שגיאה כלל: לטטפת. חסר דחסר לכ"ע כמ"ש בס"ד בפרשת עקב. ע"ש: (ט) מזזות. חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא וכן הוא בסעתק הללי. וכבר האלכתי בזה בפרשת בא על פסוק ונתנו על שתי המזוזות: (יא) וכרת. לית חסר דחסר כמ"ש בפרשת ויבא על אחד הכרות: (טז) דמסה. בכ"ית בפתח. חזקוני: (יז) ועדתיו. בתיקון ספר תורה ישן ועדתיו במפתח ועדותיו ע"כ. ובמסורת כתובי יד ה' וסימן שמור תשמרון. כל ארחות. ויגסו וימרו. בעמוד ענן ידבר. אשר נצרו עדתיו ע"כ. ובמסורת הדפוס נמסר כאן ובתלים נ"ט ועדתיו ה' ד' חסר וא' מלא ולא מכוימא כי ניכו המלא וכפי מה שנמצא ברוב המדויקים הוא ויגסו וימרו וזה של תורה חסר בכל הספרים וכן כתב הרמ"ה ז"ל ועדתיו וחקיו אשר צוך חסר וא"ו כתיב: (כא) ויוציאנו. עיין מה שכתבתי בפרשת חקת ויתברר לך טעות שנפל כאן במסורת: (כג) והוציאנו הוציא מסם. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא ומה שנמסר במסורת אותנו והוציאנו ג' מלא היינו בכל קרי': (כה) את כל המצוה. עיין מה שאכתוב בירמיה (ל"ב) בסייעתא דשמיא:

ז (א) כי יביאך. סתומה: ונשל גוים רבים. מאריך בגימ"ל: (ב) תחנם. בחי"ת בקמץ לבד והוא חטוף מפני הדגש: (ד) והרס אף. בתיקון ספר תורה ישן והרס אף צריך לכותבו בשיטה אחת ע"כ. ובמסכת סופרים נמנה והרס אף עם השמות דאיכא בהו פלוגתא אם נחלקין או אין נחלקין: (ה) כי דאם כה. במאריך או בגלגל לא במקף: מזבחתיהם. חסר וא"ו בכל המדויקים והמדפיס והכהן נשתבשו בין בפסוק בין במסורת שמסרו כאן והעיקר כנמסר בשופטים ב' ויחזקאל ו' מזבחותיהם ג' אחד חסר ושנים מלאים דתורה חסר ודשופטים ויחזקאל מלאים וכן מצאתי במסורת כ"י: ואשיריהם. בתיקון ס"ת ישן ואשירהם במפתח ואשריהם וכן המסורת מוכיח עד כאן. והדרבא המסורת שלנו מוכית איפכא שכן נמסר ואשירהם ג' מלא בלישנא וזה אחד מהם ועל יו"ד קדמאה נאמר דומיא דוויעשו אשירה דמלכים ב' י"ז וכן כתב הרמ"ה ז"ל על זה של תורה דין להוד בכל לישנא מלא יו"ד קדים לרי"ש וחסר יו"ד תניין כתיב ושארא חסר יו"ד קדים לרי"ש ומלא יו"ד תניין חד מנהון ואשירהם תשרפון דפרשת ראה ע"כ. ויודע שהרמ"ה לא דבר אלא בפסוקים של תורה: (ז) כי אתם המעט. בספרי ספרד הס"ת בלא מאריך וכן נמנה במכלול עם מלין שנפל מהן בהיות תהלת התיבה שו"א ונפל גם כן המאריך באות השמוש: (ט) מצותו. מצותיו ק' והכתיב מצוהו חסר יו"ד וכן כתב הרמ"ה ז"ל. והאזנת למצותיו חסר וא"ו תניין בין וא"ו קדמאה לתי"ו ומלא יו"ד כתיב וכל לישנא באורייתא דכותא בר מן ג' חסרים יו"ד וסימן ולשמרי מצוהו לאלף דור דסוף ואתחנן השמר מצותו דוזכרת את כל הדרך דוהיה עקב ועשית את מצותו דפ' תניין דהספת ושמע דכי תבוא וקלת המדפיסים היו כעוללים לא ראו אור המסרה וכהשבה טהלכו והשמו בזה ובדעשרת הדברות ושומר תורה הארהו: (יא) לעשותם. מסרו שכחו המדפיסים מעשיהם שהרי מסרו בפרשה זו על פסוק ויקרא משה לעשהם ב' חסרים וב' מלאים וזהו אחד מן המלאים וכן מסר הרמ"ה ז"ל:

(יב) עקב. סתומה: (יג) וילהרך. אין יו"ד בין רי"ש לכ"ף: שגר. בספרי ספרד במקף לא בשופר הפוך: (יח) מהם זכר. דין לחוד חסר וא"ו באורייתא: זכר הזכר. חסר וא"ו ודכותא למען תזכר את יום צאתך דראה. ואית דממסרי גבי תזכר דלא אירא מהם תרין מלאים דין וחד בנביאים וליתא דברוכא דנוכחי דיקי תזכר דלא תירא חסר כתיב הרמ"ה ז"ל: (יט) הוצאך. בתיקון ספר תורה ישן הוציאך ובמפתח מחק יו"ד ע"כ. ובדפוסים ישנים כ"י מדויקים חסר יו"ד ומסורת עליו ב' חסר וכן בפרשת בא על פסוק כי ביד חזקה הוצאך נמסר ב' חסרים יו"ד וכן מסר הרמ"ה ז"ל הוציאך דהשמר לך דואתחנן והכריה דשמור את חדש האביב דראה מלאים דמלאים מלא וא"ו ויו"ד כי ביד חזקה הוצאך ה' מלא וא"ו וחסר יו"ד ודכותא הוצאך דהמסה הגדלת: (כב) את הגוים האל. א' סבירין האלה וסימנם במסורת פרשת תולדות יצחק: (כד) השמדך. לית חסר יו"ד והוא חד מן החסרים בלישנא השמדה וכמ"ש במאריך במקצת ספרים:

ח (ג) מצותו. מצותיו ק': (ג) ויאכלך את המן. דין לחוד חסר יו"ד ובמקצת ספרים הכ"ף במאריך: מוצא פי ה'. כל בג"ד כפ"ת דסמיך ליה רפי בר מן המבטאים והרבה מהן יהן דגש לשון הקרי' כזה כי לא יתכן לומר פי ברפה קודם לשם כי לשון גנאי הוא כל' גרפת והגלגל לשם יתברך ע"כ מלאתי ושמעתי שבלשון לרפת פי ר"ל אין ואפס ובכל הספרים הפ"א רפה כדינה ואין לנו לחוש ללשון גרפת שאין מבטלין דרכי לשון הקדש מפני שאר לשונות. ומצאנו עוד

במוכה אי כי פי ה' נבאות דבר שהוא רפי: (ז) נחלי. ברוב הספרים הנו"ן בגלגל: (ט) אבניה ברזל. בכל הספרים מדויקים הבי"ת רפה ואין כאן דין מפיק דקמן הס"ת מורה על זה נסתר כמ"ש בכלל מפיק ועיין ביחזקאל ז': (יג) ירבה לך. בלמ"ד דגושה: (טו) המהלכך מן המדבר. לית וחסר ובנסחא כתיבת יד הכ"ף במאריך: לנסתך. מלא יו"ד קדים לטי"ת וחסר יו"ד אחר הטי"ת ודכותא ולהיטבך והרבך דנצבים והוא חד מן ט' חסרים בלישנא הטבה וסימן נמסר ביחזקאל סוף סימן ל"ו במ"ג. ובמקצת ספרים הטי"ת במאריך: (יט) והיה אם שכח. פתוחה:

ט (ב) עם גדול. במקף ובמאריך: (ד) וברשעת. אין מאריך בוא"ו: (ז) למן היום אשר יצאת. בתיקון ספר תורה ישן יצאת במפתח יצאתם ע"כ. וזה פשוט מהמסורה שבאה בפרשת בא וכן תומרת יצאתם ב' וסימן אשר יצאתם ממצרים. לא בארץ מצרים: (י) ועליהם ככל הדברים. הכ"ף בגעיא: (יז) ואשלכם. בדפוסים קדמונים ובספרים כ"י מדויקים חסר יו"ד וכ"כ בעל הטורים ובעל מנחת כהן וגם במסורת הגדול נמנה עם החסרים בלישנא וכמו שכתבתי בפרשת שמות: (כ) ובאהרן. הוא"ו במאריך בס"ס: בעד אהרן בעת ההוא. ההוא כתיב בוא"ו וקרי בחירק ועיין מ"ש בפרשת דברים: (כא) ואת חטאתכם. הוא"ו בגעיא בס"ס: ואכרף אתו. בפסק: (כב) ובתבערה ובמסה. בכל הספרים כתוב ובמסה בסמ"ך והוצרכתי לכתוב זה מפני שראיתי במסורת הדפוס סוף פרשת בשלח מסה ב' שום קרתא ומשמעין חד כתיב סמ"ך וחד כתיב שי"ן וסימן מסה ומריבה ובתבערה ובמסה ע"כ. ולא מצאתי מסרה זו בשום ספר כתוב יד גם לא נמנה זוג זה עם ב' זוגים מיוחדים חד סמ"ך וחד שי"ן וסימן ברים שיר השירים ובמדומה שהיא שגגה: (כג) ברנע. אין בגו"ן פשט בס"ס: לאמר. בזקף קטן: (כד) ממרים. בתיקון ספר תורה ישן מ"ם ראשונה קטנה וכך מנו אותה באותיות קטנות אבל ברוב הספרים לא נמצא כן וכן כתב בעל אור תורה שאין כמ"ם זעירא: (כה) את הארבעים. בספרים כ"י ובדפוס קדמון האל"ף בגירי ובגלגל לא במקף: (כו) אל קשי. הקו"ף בשוא לבדו לדעת רד"ק במכלול דף רל"ט ובשרשים ולוית חן פ' ה' פ' י"ו וכן כתב בחזקוני ובעל מנחת כהן: (כט) מבלי. קדמאה דבלא לך מ כ ל תי תניינא דמשנה תורה מבלי:

י (ב) את הדברים. בכ"ס הקדמה בתל"ף לא בכ"א: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' וגו'. סנן בסוף הוריות גוי קודש לישראל וילפי' לה בגמרא מדכתיב בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי מתוך וגו'. ובפי' רבינו עובדיה מברטנורה כתוב את שבט הלוי מתוך בני ישראל ואי גרסינן הכי בגמ' צ"ל שהוא פסוק מורכב משני פסוקים כאורחיה דגמרי' בכמה דוכתי כתיב הכא בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי וכתיב בפ' במדבר ובפרשת בהעלותך ובפרשת קרח מתוך בני ישראל והוא כאלו נכתב הכל בפסוק אחד. וכבר הרווהתי בענין זה בד"ה א' ס'. והולם בילקוט משלי רמז תתקל"ד ליכא מלת מתוך ועיין בספר באר שבע דף כ"ג ע"ג: (יב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך. כתב בעל הטורים שיש בפסוק ק' אותיות כנגד מאה ברכות וכן בערוך ערך מאה. גם הרב אבן ירחי בספר המנהיג כתב בשם רבינו יעקב מ"כ כי מלא במסורת פסוק זה בוליה בר מאה אתין ושואל מלא ע"כ. וכן כתב הרמב"ן בפירוש ס' יצירה דף כ"ג שכן כתב המקובל הרב ר' יי"ע ז"ל בספר שנקרא כתם פז בשם הרב ר' אליהו המקובל דמלת שואל מלא והנכון מאה יש בפסוק זה שכ"ל אותם בספרים שלנו חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל שאל מעמך חסר ודכותא ושאל אוב וידעוני וכן כתב הרב רבינו בחיי בספר כד הקמח אות ברכה זו לשונו. ועוד תמצא בפסוק נ"ט אותיות ועם תוספת א' שאמרו ז"ל אל תקרי מה אלא מאה יעלו מאה. עוד ראיתי מי ברצה לכוסיף וא"ו על מלת ללכת שבפסוק כדי להשלים המנין וכתב שכן הוא בספר ר' יוסף טוב עלם ואין לסמוך על זה כלל ועיקר: (טו) ערלת. השי"ן בקמץ לבד: (יז) הוא אלהי האלהים. הראשון קדש והשני חול וכן ואדני האדנים הראשון קדש והשני חול מס' סופרים פ"ד: ואדני. חד מן ז' מפקין א' בלישנא וסימן נמסר במ"ג סוף סדר וישב ועיין מה שאכתוב בתלים סימן קל"ה:

יא (ד) ברדפם אחריכם. מה מאד יש להפלא מהחזקוני שכתב אחריהם ופי' ברדוף המים אחרי המצרים והיינו דכתיב נערמו מים ותרגם אונקלוס חכימו מיא שחכמו והערימו לעשות רצון בוראם לרדוף אחרי המצרים עכ"ל. וכן בתיקון ספר תורה ישן מצאתי גמגום זה וגם במקרא גדולה כתיב בהג"ה נ"א לרז"ל אחריהם ע"כ. ועד הנה לא ראיתי שום מדרש מפורש מזה אולי סמכו על הא דאיתא במדרש המכילתא פ' בשלח על פסוק ומצרים נסים לקראתו מלמד שבכל מקום שהיה המצרי נס היה הים רץ כנגדו. וכן אמרו במדרש הובא בילקוט פרשת הנ"ל רמז רל"ה. וכן כתב רד"ק ביהושע סימן כ"ד ויסם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו. זה לשונו ובדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחד שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים ע"כ. ובודאי דאי מהא לא אריא: (ז) את דכל מעשה. במקצת ספרי' היא בתביר לא במקף והאל"ף בגירי: (י) כי הארץ. סתומה: והשקית. ד' ג' מנהון מלרע ודין מלעיל: (יא) תשתה מים. כ"כ בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסי' רבים בלא מאריך במלת תשתה ובחילופים נראה דלב"א יש מאריך בתי"ו ראשונה: (יב) מרשית השנה. המסורת עליו לית חסר אל"ף ודרשו רבותינו בפ"ק דר"ה כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה ופי' רש"י שישראל עושין עצמן רשים בר"ה לדבר תחנונים ותפלה כענין שנאמר תחנונים ידבר רש ע"כ. וכן אמרו בירושלמי מרוש (נ"ל מרעה) לה ברתשה ויהב לה אחריתא טוב בסיפה ובפ"ב דתענית סוף שתא כפשא ובמדרש חזית פסוק ראשך עליך ככרמל ובויקרא רבה פ' ל"א אמר הקב"ה לישראל ראשך עליך ככרמל הרשים שבכם חביבים עלי כאליהו שעלה אל הר הכרמל ועיין בס' הזוהר פרשת האזינו סוף דף רנ"ג: (יג) והיה אם שמע. סתומה: (יז) ועצר אף. בשיטה אחת כמ"ש סוף פרשת ואתחנן: (יח) לטוטפת. נבהלתי מראות מבוכה גדולה בין אשלי רברבי גאוני עולם על מלה זו ועיקר מחלקותיהם תלוי בגירסת ופירוש ברייתא דר' ישמעאל במנחות פ' הקומץ רבה דה"ל לטטפת לטטפת לטוטפת הרי כאן ארבע ע"כ. והרי כאן ג"כ ארבע דעות: א) רש"י ז"ל פי' בפ"ק דסנהדרין דבפ' כי יבאך ובפ' שמע לטטפת חסר וא"ו אבל בוהיה אם שמוע כתיב לטוטפת מלא כן הגיה בעל חכמת שלמה: ב) ותוספות כתבו שם ובהקומץ כי בוהיה כי יבאך כתיב ולטוטפת ובשמע ובוהיה אם שמע כתיב לטטפת חסר שני ווי"ן וכ"כ הרא"ש ז"ל דלא כתיב וא"ו בין פ"א לתי"ו בשום אחד מהם. עיין א"ח סימן ל"ו ובהקדמת מקרא גדולה: ג) ולרבינו ישעיה הראשון מטראני ז"ל דעת שלישית דוהיה כי יבאך ולטוטפת מלא וא"ו קמא וחסר וא"ו בתרא דפ' שמע לטטפת חסר שני ווי"ן ושנים אלו הם כדעת התוספות דוהיה אם שמע לטטפת חסר וא"ו קמא ומלא וא"ו בתרא. וזה השלישי הוא כדעת רש"י: ד) ולריא"ז דעת רביעית והוא כדעת תוספות ורי"ד בשנים הראשונים אבל חלק עליהם באחרון וכתב לטוטפת מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתרא וזהו ג"כ דעת הרמב"ם ז"ל והסמ"ג ומאירי והרמ"ה ז"ל ומסכימים למציאות הספרים והמסרות שלנו. וזהו לשון ריא"ז מו"ה אומר שהוא חסר בוא"ו ראשונה ומלא בוא"ו אחרונה וחפשתי כל הספרים ולא מצאתי שום ספר כדבריו ובכולן כתוב לטוטפת מלא בוא"ו ראשונה וחסר וא"ו אחרונה וכן אומרים כל הגאונים וכן הוא בדברי רבינו משה שהעתיק בו מן הספר המדוייק הידוע להם וכן עיקר כבקונטרס הראיות עכ"ל

*) עיין בס' הכוזרי מאמר ג' סימן ל' ובס' מסורת המסורת למדקדק הגדול ר' אליה בחור ובס' מטפחת ספרים להגאון מו"ה יעב"ץ. דיס.

פכ"ל. גם בעל התרומה בדיני הלכות תפילין אחר שהקשה קושיות רבות על רש"י ואמר שלא דקדק בדבר העלה בשם ר"י כדעת הרמב"ם ז"ל וסייעתו וכ"כ בסוף ההלכות דמתוך גמ' שלנו יש ללמוד דאין בכל השלשה וא"ו אחר הפ"א עד כאן. הש אזנך ושמע דברי פי חכם הן הרמ"ה ז"ל ואלו הן ולטוטפת דבא אל פרעה מלא וא"ו קדמאה ודביתיה דוסיה אם שמוע וחד לטטפת דשמע חסר דחסר הכי כתיב בכולהו נסחי דיקי דאתו לידן והכי מסיר במסורתא ואי קשיא דרשה דרבי ישמעאל הרי כאן ארבע דמשמע דתרין מנהון חסרין איכא לפרושי דהכי קא דריש ב' מלאין וחד חסר האי חמש דל חד לגופיה פשו להו ארבע למגינא ואף על גב דוא"ו דבין טיתי"ן לא משמע רבוי אם אינו ענין לדוכתיה תנהו ענין בין פ"א לתי"ו דמשמע לשון רבים והאי דלא כתביה בדוכתיה בין פ"א לתי"ו דא"כ כיון דהוה משמע בין למקרא בין למסורת לשון רבים הוה אמינא כאילו נתנן בד' עורות נמי ואי משום דכתיב ולזכרון דמשמע חד הוה אמינא אורחיה דקרא הוה אי נמי דאי עבד חד ספיר ואי עבד ד' ספיר דמי כתביה רחמנא לוא"ו בין תרין טיתי"ן דמשמע נמי לשון יחיד לעכב ולאפוקי בד' עורות דלא וא"ת לכתביה חסר לגמרי דמשמע חד אי כתב הכי ה"א אפי' בבית אחד נמי דיש אם למסורת ולא למקרא כתביה רחמנא מלא וא"ו קדמאה דמשמע לשון רבים מדיתיר וא"ו ומשמע לשון יחיד מדלא כתביה בדוכתיה לאשמועינן דמצוהן בד' בתים בעור אחד ואם שנה פסל עכ"ל: ובעל אור תורה האריך בפי' הברייתא ואין זה מכוונת החיבור יעויין בספרו. כללא דמילתא נקוט בידך מאי דכייל בעל מנחת כהן כל אורייתא חסר וא"ו בתראה בר מן חד חסר דחסר דשמע ישראל: (יט) ובשכבך. הוא"ו במאריך לב"א וכן הוא בספרים כ"י ובדפוס ישן: (כ) מזוזות. מלא דמלא כמ"ש באורך בפ' בא: (כד) כל המקום. עיין יהושע א': גבלכם. חסר וא"ו עפ"י המסורת והבי"ת במאריך במקצת ספרים:

(כו) **ראה** סתומה: (ל) אחרי דרך. צריך להפסיק מעט במלת אחרי מפני הפשט כמ"ש רש"י ז"ל: היושב. בהעתק הללי וכל ספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ישנים חסר וכן במסורת פ' ויחי יושב י"ז מלאים בתורה וכו' וחסר שם שמים מהם הא' והעמלקי והכנעני יושב בעמק דשלח לך והשני יושב דויאמר ה' אל תירא אתו דדברים. ויש יותר רחה החלותי תת לפניך וצריך להעביר עליו קולמוס. ופסוק אל תירא אתו הנזכר שם הוא אשר יושב בחשבון דסוף חקת ופסוק בעבר הירדן בגיא הוא אשר יושב בחשבון דאז יבדיל דואתחנן זו היא מסורת האמתית שהביא הרמ"ה ז"ל ובסוף כתב הלין שבסר מלאים וא"ו באורייתא ושאר ליפנא דיושב באורייתא חסר וא"ו כתיב ושאר ליפנא דכותה חסר בר מן א' בליפנא אחרי ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ומסור עליה כלהון מלאים בר מן ב' חסרים בנביא וכתובים: אצל אלוני מרה. ירושלמי פ' אלו נאמרין א"ר אליעזר בר"ש נזמיתי לסופרי כותים זייפתם תורתכם ולא הועלתם לעצמכם כלום שהכתבת' בתורתכם אצל אלוני מרה שכם והלא ידוע שהוא שכם אלא שאין אתם דורשין לגזרה שוה ואנו דורשין לגזרה שוה נאמר כאן אלוני מרה ונאמר להלן בפרשת לך עד אלון מורה מה להלן שכם אף כאן שכם והכי איתא בבבלי:

יב (ו) שמה. השי"ן דגושה: (יא) והיה המקום וגו' עולתיכם וזבחיכם. דין לחוד באורייתא מלא וא"ו קדמאה והסר וא"ו תניינא ושארא עלתיכם כתיב חסר דחסר ובמסורת הדפוס יש במקום הזה שבוש וצריך להגיה כמו שכתוב במסורת ירמיה סימן ו': אשר תדרו. בספרים מדוייקים הדל"ת בדגש וכ"כ הכהן ובנסחאות כתובי יד מספרד ראיתי בגליוניהם בהללי תדרו הדל"ת רפה וגם במכלול דף נ"ג כתב בשם ר' יעקב בן אלעזר כי בספר הללי אשר בטוליטולא נמצא הדלת רפה וכן כתב האפודי בשמו: (יד) כי אם במקום אשר יבחר. בס"ם מלת אשר במקף לא באזלא: מצוך. הכ"ף בדגש על פי המסורת: (יז) מעשר. כתב בעל א"ת שהעי"ן בשוא לבדו והדין עמו כמ"ש בנחמיה יו"ד ולמטה בפרשת עשר תעשר וכן ראיתי בספרים כ"י ובדפוסים קדמונים והמ"ם בלא מאריך: (יח) מעלח ידך. חסר יו"ד בכל ספרים מדוייקים ודפוסים ישנים גם לא נמנה במ"ג בכלל י"א מלאים שנמסר סימנם באיוב י"ד דליכא מנייהו רק ג' מלאים באורייתא וכ"כ הרמ"ה ז"ל את דמי אחיך מידך חסר יו"ד קדים לכ"ף כתיב וכל ליפנא באורייתא חסר יו"ד כתיב בר מן ג' וכו' והם הכתובים במסורתנו: את גבלך. את במאריך ובמקף: גבלך. חסר וא"ו ובחלופי בן אשר וכן נפתלי שבדפוס שנכתב מלא טעות הוא. וקשה לי שבכמה ספרים כ"י אין בבי"ת מאריך או מתג כמו שהוא בסוף משפטים וסוף שופטים: (כא) נויתך. חסר יו"ד בתרא בהעתק הללי ובכל ספרים כ"י מדוייקים ובספרי הדפוס ישנים וליכא באורייתא רק ב' מלאים דמלאים בפרשת בראשית בעניגא דאדם וכן כתב הרמ"ה ז"ל על אלו הדין ב' מלאים בתרין יודי"ן כתיב ושארא באורייתא מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניין: ואכלת. בפשט לא בגלגל: (כב) את הצבי. את במאריך ובמקף: (כג) חזק. ברביע לא זקף קטן: (כו) רק קדשיך. הקו"ף בקמ"ן רחב כמו שכתבתי בשם המכלול סוף פרשת תצוה וכ"כ בעל לשון למודים. ובנסחא כ"י וגם בדפוסים ישנים הקו"ף במאריך: (כח) שמר ושמעת. כתוב במקצת ספרים שמר בראש הדף בס"ת שי"ן בי"ה שמ"ו ועיין מ"ש בריש פרשת אחרי מות: מצוך. הכ"ף בדגש על פי המסורת: (לא) כל דתועבת. הכ"ף בדגש: גם. גימ"ל רפה: ואת בנתיהם. לחוד באורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד:

יג (ג) ונעבדם. בקמץ חטוף העי"ן כמו ולא **תָעָבְדֵם**: (ד) היסכם. היו"ד בחירק: (ו) כי דבר. הדל"ת רפה: (ז) בן אמך. הבי"ת רפה: (יא) וסקלתו באבנים. בעל לשון למודים מנאו בכלל הזרים שהם דגש בתר יהו"א והפלא מן האפוד כמ"ש בס' תצוה בפסוק על שני כתפות: בקש. הבי"ת רפה: (יב) וכל ישראל. בס"ם הקדמא ביו"ד לא בכ"ף: (יג) כי תשמע. בס"ם מלת כי במאריך ובמקף: (יז) ושרפת באש. בס"ת ושרפת בגלגל באש ברביע ואין בהם קדמא ואזלא: (יח) ונתן לך. מאריך בנו"ן:

יד (ג) העמים. מאריך בה"א וזקף קטן במ"ס וכן הוא בס"ם: (ד) שור שה כשבים. כן הוא בשי"ן קודם לבי"ת כמו שמסרתי בפרשת ויקרא וכן הוא במאיר נתיב:

(ה) ודישן. בהעתק הללי ובכל הספרים מדוייקים ומשובחים מלא יו"ד וחסר וא"ו כמ"ש בסוף פרשת וישלח וכן כתב בעל מנחת כהן: (ו) שתי פרסות. במסורת פרסת והרמ"ה כתב בשורש פרס ושסעת שסע דויהי ביום השמיני חסר וא"ו כתיב וחבריה דמשנה תורה מלא וא"ו כתיב: (ז) וממפריסי. בהעתק הללי וממפריסי ירושלמי וממפרסי ע"כ. ובמסורת ב' דין מלא ודפרשת שמיני חסר כמ"ש וכ"כ הרמ"ה ז"ל: וממפריסי. אחד חסר ואחד מלא וסימן וממפרסי הפרסה דלך את זה האכלו דין חסר יו"ד קדים לסמ"ך כתיב וחבריה דמשנה תורה מלא יו"ד כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא: ואת השפן כי מעלה גרה המה. ג' כתיבין ה"א בהדין לישנ' וסימן כי מעלה גרה הוא דגמל ודשפן דשמיני כי מעלה גרה המה דמשנה תורה ואע"ג דלשון רבים הוא כתיב ה"א: גרה. השני והשלישי הגימ"ל רפה: (יא) כל צפור טהרה. חסר וא"ו כמ"ש בריש נח: (יג) והראה. ברי"ש ובפרשת שמיני בדל"ת והכי מוכח בחולין פרק אלו טריפות ובמסורת מערכת אות הדל"ת חשיב להו בא"ב מן חד וחד חד דל"ת וחד רי"ש: והדיה. הדל"ת דגושה: (טז) את הכוס. משעי ביה דאמרי ואת: (יט) וכל שרץ העוף טמא הוא לכם. סימן דתורת כהנים שקץ הוא לכם דמשנה תורה טמא הוא לכם וא"פ או בכל שקץ טמא: (כא) לא תאכלו כל. בגלגל לא במקף ומלת כל רפה: לנכרי. הלמ"ד בשוא. חזקוני ומסורת: (כג) מעשר. בספרים מדוייקים כ"י העי"ן בשוא לבדו ובלא מאריך במ"ס וכן כתב בעל אור תורה ודוגמתו את כל מעשר תבואתך שבסמוך. ומה שיש לפקפק בזה אבאר בנחמיה סימן יו"ד בעזרת העוזר יתברך שמו: דגנך תירשך. מן ריש ספרא דדברים עד עשר תעשר כתיב דגנך ותירשך ומן עשר תעשר עד סוף ספרא כתוב דגנך תירשך וכולהו מלא יו"ד וחסר וא"ו בתר ריש: (ס) ואכלת שם. השי"ן דגושה: וביתך. אין יו"ד בין תי"ו לכ"ף וכן כתב הרמ"ה ז"ל מה מנאת מכל כלי ביתך מלא הד יו"ד קדים לתי"ו וכל ליפנא דביתך באורייתא דכותא: (כה) מקצה שלש שנים. סתומה:

טו (ד) לא יהיה בך. מלת לא במרכא ואין בה מקף: יהיה. במאריך לבד ביו"ד ומקף אחריו לכן בי"ת בך דגושה מדין דחיק וכן הוא בס"ם אבל בספרים אחרים מלת יהיה במרכא ביו"ד שניה ואין מקף אחריו ולפיכך הבי"ת רפה: בך. הבי"ת דגושה: (ו) גוים. הגימ"ל דגושה: (ח) ידך לו. הלמ"ד רפה: די בדגש: (ט) בליעל. הבי"ת רפה: (י) בכל מעשך. בספרי ספרד במתג ובמקף וכן הוא בהגהת הנעיות הנמצאות אצלי מבעל אור תורה ובכל מקום קריאתו בקמץ חטף כמו שאכתוב למטה על כל הבכור בס"ד: (יא) ולאבינך. בתיקון ס"ת ישן ולאביונך ובכס' זקן מצאתי ולאבינך ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא חסר כמו שנמסר בפרשת משפטים וכ"כ הרמ"ה לא תטה משפט אבינך חסר וא"ו כתיב ודכותא ולאבינך בארצך ודכותא ואכלו אביני עמך הלין ג' חסרים בליפנא: (יב) ועבדך שש שנים. הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך במקצת ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וכן ועבדך שש שנים בירמיה סי' ל"ה והם שנים דומים במסורת: (יד) ומגרנך. הגימ"ל דגושה: ומיקבך. הבי"ת רפה: (יח) בשלחך. הטעם בימין הכ"ף כי אינו פשטא אלא קדמא: משנה. הנו"ן בסגול: (יט) כל הבכור. בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס ישן מלת כל במאריך ובמקף בין שתי המלות כמו שכתבתי לעיל אצל בכל מעשך ורבים כיוצא בהן בספר תלים סימן כ"ב ל"ד נ"ט ע' ע"ב פ"ז ק"ו וכן במשלי סימן ו' י"ז כ"א וד"ה ב' כ"ט ובירמיה סימן א' ב' מ"ב. ובגליון א' מהם כתוב עליו ג' מוקפים ומתוגים. ומ"מ קריאת כולם בקמץ חטוף כי לא נמצא רק כל עצמותי תאמרנה תלים ל"ה כל אחי רש משלי י"ט שהם בקמץ רחב ע"פ המסורת שאין בהם מקף וזה שלא כדברי ר' אלקנה הספרדי שכתב כי הטעם משנה אותו ומעמידו אעפ"י שהוא בקמץ גדול כי לכן בא הטעם לשנות הברת הניקוד מקמץ לפתח במבטא כמו כל הבכור כל המחלה: (כ) תאכלנו. הראשון התי"ו רפה:

טז (ג) לחם עני. חסר וא"ו עיין ספר הזוהר פרשת בראשית דף ל"ג: בחפזון. הבי"ת רפה: (י) כאשר יברכך י' דמטעין דסבירין אשר בקריאה וסימנם במסורת יונה סימן א': (יג) תעשה לך. אין בלמ"ד דגש: (טו) בכל תבואתך. בדפוס קדמון ובספרים כ"י מדוייקים הכ"ף בחולם ובשופר הפוך לא בקמץ ובמקף וכ"כ א"ת: (טז) יראה כל. הכ"ף רפה: יבחר. החי"ת בקמץ: הסכת. מלא וא"ו תניינא כמ"ש בפרשת אמר וברים פרשת בשלח:

שפטים (יט) **לא** תכיר פנים. ג' סבירין ולא כמ"ש בפרשת משפטים סימן כ"ג אבל לא ישמע על פיך: צדיקם. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים חסר יו"ד תניינא וכן במסורת כל אורייתא חסר יו"ד בתראה בר מן א' מלא דמלא ויסלף דברי צדיקים דמשפטים כמ"ש בפרשת ואתחנן:

יז (ב) בעיני ה' אלהיך. כל שם קדוש שהוא במקף מתוג כגון זה. כך מצאתי בספר ישן: (ד) והגד לך. בדגש הגימ"ל: (ח) ממך דבר. הדל"ת רפה: דם בדם: (י) ועשית על פי הדבר. חצי הספר בפסוקים: (יא) לא תסור. כתוב במסורת דמטעי ביה ולא והא דלא חשיב ליה בהדי תלתא אחריני דסבירין ולא כדמסיר בריש סדרא דהתם קא חשיב הנהו דקדים להו בפסוק לא אחרינא: (יב) שמע. ב' חסר וא"ו וסימן ואם ביום שמע אישה יניא. לבלתי שמע אל הכהן. ודכותא בשמע ה' את תלנתיכם. ומסרא דמסרא עליהם דקמאה לית כותיה חסר כתיב שבושא דתרויהון בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב. הרמ"ה ז"ל: לשרת. לית מלעיל: (יד) וישבתה. בה"א וכן במסורת לית מלא: (טו) תשים. חד מן ג' חסרים וא"ו קדמאה ויו"ד ומלא וא"ו בתראה וסימן לא תוסף לראות פני דויגש ואבלהם אתכם ולא תוסף לעמד דברך לא תוסף לשוב דהכא וחד בלאוד' בתורה מלא באלף קדים לסמ"ך חלופי וא"ו וחסר יו"ד ומלא וא"ו לא תאסף לתת תבן דשמות זו היא המסורה האמיתית עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. וכזאת מצאתי בספר הרמ"ה ז"ל. והמדפים במ"ג סוף פרשת ושרא גרע והוסיף ודרש שלא כהוגן: (יח) מלפני. בשפתא: הכהנים. בפרחא: הלוים. הלמ"ד רפה: (יט) וקרא בו. במסורת פרשת שמות מונה זה עם ו' דסבירין בה: (כ) ימין ושמאול. עיין מה שכתבתי בפרשת חקת על לא נטה ימין ושמאול: מקריב. הבי"ת דגושה:

מסביר

יח (י) מעביר. במרכא לא בהביר: (יא) חבר. כתב בעל הטורים שהחי"ת גדולה וכן נמצא במקצת ספרים ותיקון ס"ת ישן מה שאין כן בספרי ספרד ובאלפ"א ביתא רבתא שלהם כותבים חי"ת לתמונה דוהכהב אכתר: (יד) כי הגוים האלה. אין בו פיסקא: (טז) לא אוסף. הסמ"ך בציר"י. חזקוני: (יז) היטיבו אשר דברו. ב' מלא דמלא דואתחנן ודשופטים מיהו קדמאה נסיב כל בתראה לא נסיב כל: דברו. הדל"ת רפה: (יח) בפיו. הבי"ת דגושה: (יט) האיש. בשבא: (כא) לא דברו. הדל"ת רפה:

יט (א) בעריהם. הבי"ת רפה: (ד) מתמול. השני מלא בהעתק הללי ובספרים מדוייקים וכבר העמדתיך על האמת בפרשת ויצא על פסוק והנה איננו עמו כתמול שלשום: (ה) ויכשל. בקדמא לא בפשטא: (יא) אחת הערים האל. א' משמשין בלשון האלה וסימן במסורת פרשת תולדות יצחק: (יג) ובערת דם. הדל"ת רפה: (יד) תנחל. החי"ת בפתח: (טו) כי יקום. אין בו פסקא: (יט) כאשר זָמַם רד"ק מנה כאשר זָמָם בס' מכלול בקל פָּעַל עם הזרים שהם פעלים ואינם [א] בהפסק והם קמוצים* וכתב עליו ר' אליה [ב] המדקדק כי לא נמצא כאשר זָמַם רק בפתח וכן כאשר זמם ה' לעשות (בראש זכריה) אינו קמוץ גם במ"ג לא השיב [ב] רק שבה ה' אשר זָמָם: (כא) ולא תחוס עינך. בכל ספרים מדוייקים חסר יו"ד בתראה וכן מסר הרמ"ה** שא נא עיניך וראה דלך לך מלא תרין יודי"ן כתיב וכל לישנא דעינך באורייתא דקריא נו"ן דידיה בסגול דכותא מלא תרין יודי"ן בר מן ג' חסרים יו"ד תניין וסימן לא יקשה בעינך בשלחך פרשת ראה ולא תחוס עינך נפש בנפש וקצתה את כפה לא תחוס עינך ובתרא מלאים תרין יודי"ן באורייתא וכולהון מלאים יו"ד קדמאה ע"כ. ובמסורת פרשת ראה חשיב ו' חסר בלישנא תלתא באורייתא כדאמרן ותלתא בשאר קריא:

כ (א) כי תצא למלחמה על איבך. חסר וא"ו ויו"ד וכן במסורת כל אורייתא חסר וא"ו ומלא יו"ד בר מן ב' חסר דחסר וסימן כי תצא למלחמה קדמאה דהוא דין ואידך והכלת פרי דכי תבוא וכן מסר הרמ"ה ז"ל וכל שאר אורייתא א י ב י ך כתיב חסר וא"ו ומלא יו"ד ועיין ג"כ במס"ג מזמור ס"ג: וראית. הוא"ו בגעיא: (ג) כקרבכם. הרי"ש בקמץ חטוף כמו יען מאסכם הדבר הזה (ישעיה ל') והנה רוב העולם טועים בקריאת המלה הזאת לא בלבד בנקודתה כי אף קורים אותה בקרבכם בבי"ת וכבר מנו אותה בעלי המסורת באלפ"א ביתא מן המלות חסר כ"ף בראשיהם וכל חד לית דכותיה ספר הרכבה אות הכ"ף: (ה) יחנכנו. החי"ת בשוא חזקוני: (ו) נטע כרם. בא מלרע שלא כמנהג: יחללנו. היו"ד בשוא והחי"ת בפתח. חזקוני: (יג) והכית. חד מן ה' והכית בטעם מלרע: (יד) כל שללה. כן דינו ומטעים ביה דאמרי וכל שללה: (טו) הגוים האלה. במקצת ספרים כתובי יד מדוייקים הגוים במקף והגימ"ל במאריך וזהו דעת ב"א כפי מה שמצאתי בחילופי ב"א וב"נ כ"י ולב"נ המאריך ביו"ד ובלא מקף וכן בס"ת כ"י נכתב כאן בגליון אשר הגוים נכתח הַגּוֹיִם: א) (יז) והפרזי. הזי"ן דגושה: (יט) תצור וגו' להלחם. הלמ"ד [ו] בגעיא: לתפשה. התי"ו בקמץ לבד ובלא מאריך בתי"ו: (כ) עשה. כתב המאירי עושה מלא ובספר מדוייק חסר עכ"ל. ובכל הספרים חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל. ובמסורת עשה ו' קמצין ומצאתי כולם חסרים:

כא (ב) ומדדו. הדל"ת בשוא לבדו כמנהגנו לתפארת הקריאה: (ג) והיה העיר הקרובה. במסורת כ"י הקרובה ב' ומלאים וסי' הבתולה הקרובה והיה העיר הקרובה פלוגתא אם מלא או חסר עד כאן. אבל הרמ"ה כתב הקרבה אל החלל חסר וא"ו כתיב והד מלא וא"ו ולאחתו הבתולה הקרבה: אשר לא עבד בה. תנן בפ"ב דפרה שכן עליה עוף כשרה עלה עליה זכר פסולה ובפסחים פ' כל שעה ובמציעא פ' אלו מציאות מייתי לה ואמרינן התם מ"ט אמר רב פפא אי כתיב עבד וקרי' עבד עד דעביד בה איהו אי כתיב עובד וקרינן עובד אפילו ממילא נמי השתא דכתיב עבד וקרינן עובד בעינן עובד דומיא דעבד מה עבד דניחא ליה אף עובד דניחא ליה וכצ"ל בילקוט ובק"ס פרק א' מהלכות פרה: בעל. חסר וא"ו בהעתק הללי ובכל הספרים כתובי יד מדוייקים ובדפוס ישן וכ"כ הרמ"ה ז"ל אשר לא עלה עליה על חסר וא"ו כתיב וכל לישנא ד ע ל ע ל ו ע ל כ ם כולהו חסרים וא"ו: (ז) לא שפכה. שפכו קרי: (ח) לעמך. בקדמא והוא לימין הכ"ף:

(י) כי תצא. בתומה: על אויביך. כתב בעל הטורים על אויבך חסר יו"ד שבמלחמת יחיד הכתוב מדבר ואגב שיטפיה לא דק דמאי דאמור במסורת כי תצא למלחמה על איבך חסר יו"ד לאו על דין איתמר אלא על כי תצא למלחמה קדמאה דפרשת שופטים כמ"ש שם וכ"כ הרמ"ה והמאירי ז"ל שזה מלא יו"ד הוא ולא תקשי לך ממלת ו נ ת נ ו ומלת ש ב י ו דמורים לשון יחיד דהיכא נמי תרי אחריני דכוותיה יתנך ה' נגף לפני איביך בדרך אחד תצא אליו ועבדת את איביך אשר ישלחנו וכ"כ אור תורה: (יג) בביתך. בי"ת ראשונה דגושה: (טו) הבכר. הבי"ת דגושה: (כג) כי קללת. הלמ"ד בשוא לבדו ומה שכתב בעל מכלל יופי בזה למד מהמכלול דף נ"ד ודעתי הוא כמו שכתבתי בריש פרשת לך לך ומשלי כ"ו ודוכתי אחריני:

כב (ב) לא קרוב. בלא מקף באמצע: קרוב. בכל ספרים מדוייקים מלא ובמסורת פרשת שמיני על פסוק בקרבי אקדש נמסר ג' חסרים בלישנא ואין זה מהם וכ"כ הרמ"ה ז"ל והיית קרוב אלי מלא וא"ו כתיב וכל קרוב גרידא באורייתא דכוותא מלא וכל הקרב באורייתא חסר וארבעה כתיבין באורייתא וכולהון בנוסחי דיקי חסר וא"ו כתיב ואית דמסרי בהון תרין חסרים ואמרי לה תלתא חסרים ואמרי לה ד' חסרים והד מינייהו והקרב אליו דהאשורום וכולהון משתכחי דעל כרחך ארבעה חסרים נינהו וכולהון באורייתא וסימן ה ק ר ב אל ביתו פרשת בא כי אם לשארו הקרב אליו פרשת אמר ובא גואלו הקרב אליו פרשת בהר סיני ה ק ר ב אליו דפרשת נחלות דפינחס ודכותא בלישנא מ ק ר ב נאו דהאזינו עכ"ל. ובמסרה גדולה נמסר ה ק ר ב ה' חסרים ד' כדאמרן והחמישי והקרב אליו כרשנא דהאשורום: דרש. בספרים מדוייקים כתובי יד ובדפוסים ישנים אין בדל"ת געיא: אתו. עיין מ"ש בסוף פרשת חקת: (ה) תועבת. התי"ו רפה: (ו) קן צפור. בטעה מאותיות גדולות קו"ף קן גדולה וי"א נו"ן דקן ובמ"ס לא נהגו רק

קו"ף קן לה דתלים סימן פ"ד: (ט) המלאה. המ"ם בשוא לבדו כן כתיב: (י) בשור ובחמור. בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס לב"א בשור ובחמר לב"נ בְּשׁוֹר ובחמר וכס"ב במאריך ובמקף וי"ס במאריך בלבד: (יב) תכסה בה. הבי"ת בדגש מדין דחיק: (טו) אבי הנער. רה ק': בתולי הנער רה ק': השערה. ברוב הספרים השי"ן בשוא לבדו ובמסורת ג' וסימן ולקח אבי. ועלתה יבמתו. והכרמים שת שתו השערה (ישעיה כב) וכלהו אימהו בשוא להודיה. אך יש הפרש ביניהם שבראשון והשלישי השי"ן בקמ"ץ מפני ההפסק והאמצעי בפתח כמ"ש בסוף הפרשה וכן במסורת כ"י השערה ג' ב' קמץ והד פתח וסימן וכו' כדלעיל והד משיבי מלחמה שערה (ישעיה כ"ח) ואל יקשה בעיניך שרד"ק הביא השערה דסוף סידרא ולא כתב האחרים שלא הולך להביא אלא מה שמצא בו חילוף בספרים ורצה לתקן המעוות: (טז) אבי הנער. רה ק': (יח) ולקחו זקני הָעִיר [ההיא] הטעם ב) בה"א בספרים כ"י וכן כתב א"ת: (יט) מאה כסף. הכ"ף רפה אף [ו] כי מלת מאה מלפיל ואין כאן דין אתי מרחיק כי הה"א ברפית: ונתנו לאבי הנערה. לית מלא בתורה וה"נ אמרינן בכתובות פרק ג' ופרק ד' אמר ר"ל המוציא שם רע על הקטנה פטור שנאמר ונתנו לאבי הנערה נערה מלא דבר הכתוב וכו' ולפיכך יש לתמוה על הרמב"ם ז"ל והקרית ספר דברים פרק ג' מהלכות נערה בתולה כתבו ואינו חייב עד שיוציא על הנערה שנאמר והוציאו את בתולי הנערה נערה מלא דבר הכתוב וגם הסמ"ג בעשין ע"ה כתב כן וזה שלא בדקדוק וכבר העיר בזה הכסף משנה. והתעוררו רז"ל בספר הזהר על מה שכתוב בכל הפרשה נער חסר ה"א והטעם כי הה"א רומזת לה"א אחרונה של שם ויצא הסרה מן הנערה הזאת אך ונתנו לאבי הנערה מלא כי הוא בשלימותה וזהו כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ורמז לכנסת ישראל של מעלה. הבן מכאן שגם המוציא שם רע עד היכן מגיע קלקולו. ריקאנטי ועיין עוד בזוהר דפוס קרימונא פרשת בראשית עמוד ס"ז: (כ) בתולים לנער. רה ק': (כא) והוציאו את הנער. רה ק': (כג) וכי יהיה נער. רה ק': (כד) את הנער. רה ק': (כה) ואם בשדה. הוא"ו בגעיא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס קדמון וכן הוא בחילופים לבן אשר: את הנער. רה ק': והחזיק בה. מאריך בזי"ן ולא בה"א: (כו) ולנער. רה ק' ובפ' בן סורר ומורה תנן ואלו הן שמצילין אותן בנפשן הרודף אחר חברו להרגו אחר הזכור ואחר הנערה המאורסה וילפינן זכור ונערה מדכתיב ולנער בלא ה"א וקרינן נערה נדרש מקרא ונדרש מסורת נער להביא את הזכור נערה כמשמעה: אין לנער. רה ק': (כז) נערה הנער. רה ק': (כח) כי ימצא איש נער. רה ק': (כט) לאבי הנער. רה ק': ולו תהיה לאשה תחת. מלה לאשה ברביע לא בזקף קטן: לא יוכל שלחה. במסורת מנה ביה סימנא קדמאה לשלחה בלמ"ד תניינא דלקמן שלחה גרידא וסימנך לשלל שלל והוא חד מן י"ד זוגים קדמאה נסיב ל' ותניינא לא נסיב וסי' נמסר במסרה רבתא מערכת אלמ"ד:

כג (ב) פצוע דכה. נפוגותי ונדכיתי עד מאד לדעת לעשות את יעף דבר אם כתוב דכה באל"ף או בה"א ואשאל אל הסופרים ואין מגיד לי. ובספרי הדפוס וגם בכמה ספרים קדמונים כ"י כתוב דכא באל"ף ובכולם נמסר דכא ג' וסימן פצוע דכא. ואת דכא ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא. וזהו גם כן דעת רד"ק כי בשרשים ברה דכה בה"א אין גם אחד מהם ובשרש דכה באל"ף הובאו שלשתם אבל בהעתק הללי כתוב דכה בה"א ולזה כוון בעל מאיר נתיב שהביא שנים האחרים בשרש דכא באל"ף וזה כתבו בה"א בשרש דכה וכן ראיתי בספר כ"י מדוייק ישן נושן ומסרה דידיה הכי דכה ג' ב' כתיב ה"א והד כתיב אל"ף וסימן לא יבוא פצוע דכה. ואת דכה ושפל רוח. תשב אנוש עד דכא. הד בתורה חד בנביאים הד בכתובים. ובהאי לישנא גופיה איתמסר נמי בספרא הדין בתלים: ובעל אור תורה הביא שתי הסברות ולא הכריע. ואלו דבריו. דכה בה"א כתיב בכל ס"ס וכן כתב הרמ"ה ז"ל. והמאתי על המאיר שלא הזכירו אבל בג' קדמונים מצאתי דכא באל"ף ובשנים מהם מסור בהדיא ג' וכתיבין א' עכ"ל. ואם הייתי כדאי להכריע אמינא דקים לי כהרמ"ה ז"ל דבכל מילי דהאי ספרא עבדי כוותיה דגברא דסמכא הוא ודאי דק ואשכח למיקם עלה דמילתא שפיר וכ"ש דס"ס מסייען ליה. גם אני יגעתי ומצאתי כן בכמה ס"ת אספמיים החשובים והמעולים וכן כתב ר' יוסף הכהן בשימושי המסורת דכה באורייתא בה"א וסי' לא יבא פצוע דכה. אחר ימים שכתבתי כל זה בא לידי ספר מסורת סייג לתורה להרמ"ה ז"ל. ולהיות חביבים עלי כל דבריו הנאמרים במשפט ומישרים העתיקם כאן ואלו הן. לא יבא פצוע ד כ ה ברובא דנוסחי דיקי ה"א כתיב בסוף תיבותא ומסורתא דמסיר עליה תלתא תרין כתיב אל"ף והד ה"א כתיב וסימן פצוע. ושפל רוח. תשב אנוש. מליעא ה"א כתיב מכלל דאורייתא כתוב אל"ף שמעתא דספרא הא ומסורתא לאו מליעא כן אמרה אלא פליעא וכשרא הוא דאשתבש ביה והכי נמי מסתברא דהא כולהו נסחי ואת דכא ושפל רוח אל"ף כתיב ואי מליעא ה"א מליעא הי מהו ואת דכא ושפל רוח הא בכולה נוסחי דיקי אל"ף כתיב הלא ודאי שמע מינה כדאמרן ואשכחן מסורתא דיקא דמסיר עליה תלתא הד כתיב ה"א ותרין אל"ף דאורייתא כתיב ה"א. ובמסורת אחריתא משמע דכלהו כתיבי אל"ף ושיבושא הוא עכ"ל. המושיע דכאי רוח ישים מחשך לאור להחיות רוח שפלים ולב נדכאים אמן: (ה) לקללך. הכ"ף דגושה ועיין מה שכתוב בקהלת סימן ז': (ו) לך. הלמ"ד דגושה: (ח) לא תתעב אדמי לא תתעב מצרי. התי"ן הראשונות היו ראויות להדגש מדין שתי אותיות בג"ד כפ"ת וכן רפות והפיל בו טעם החכם אבן עזרא לפי שהתיבה הראשונה זעירא ומתיבן כמו מלה אחת. כן מצאתי כתוב בספר דקדוק ישן כ"י שהיה בבית מדרשו של הגאון דודי מורי ורבי ז"ל כמוהר"ר משה קיים וכמו כן אשר לא ת ד ב ר (מלכים א' כ"ב) ובכלל זה ואל מי ת ד מ י ו נ י ואשוה (ישעיה מ') וכן למי ת ד מ י ו נ י (ישעיה מ"ו) אבל ואל מי תדמיון אל התי"ו דגושה מפני הפסקא שבמלת מי ועיין מה שכתבתי בפ' וארא על אתה הדבר: (יא) מקרה לילה. נמסר עליו ליה דגש והוא לתפארת הקריאה ויתכן שהמ"כ לשמוש ודגש הקו"ף להכרון נו"ן מן. מכלול שקל פָּעַל. (יג) שמה. השי"ן דגושה: (יד) על אזנך. המדיו"ד ובפ"ק דכתובות דרש בר קפרא אל תקרי אזנך אלא אזנך שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזנו.

וכתוב

א) בהים למהרי"ד נכתב: כגוים בקמץ ולא ידעתי מי הכריחו לזה וסיבה נשתח הגיה בטעות ולי"נ ההת תיבת נסחת צ"ל כמשמעה אשר בזכיר טעמים דנאה. ד"ס.
ב) ר"ל במתג שבא במקום הטעם שלא כמנהג כי יש נח נסתר ונראה אחרי תאמם אחת בלתי מוטעמת. ד"ס.

וכתוב בלקח טוב דדרשינן הכי מדקאמר אזנך ולא קאמר זיינך ועיין בספר באר הגולה ריש באר שלישי. ולשון הרמ"ה ברובא דנסחי דיקי חסר דחסר כתיב בלא יו"ד. ואית נוסחא דכתיב ביה אזנך מלא הד יו"ד בין נו"ן לכ"ף וחדא מסורת מסייעא עליו לית כותים ומלא ואחרי רבים להטות. ותפרהה · כתיב בס"א וכ"כ הרמ"ה ז"ל דין לחוד מלא ה"א בסוף תיבותא באורייתא ובמסורת שלנו ב' א' מלא והסרתה בה וא' חסר ו ת פ ר ת לבסת תסכב (איוב י"א) : (טו) והיה מחניך קדוש. מלא יו"ד על פי המסורת וא' לחוד חסר יו"ד באורייתא והיינו כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך קדמאה דפסוק : (יז) לא תוננו. התי"ו בדגש : (יט) לא הביא. אין בו פיסקא. (כד) מוצא שפתיך תשמור. כתוב במקצת גליונים ותיקון ס"ת מוצא שפתיך בראש הדף בס"ת מ' בי"ה שמ"ו ועיין מ"ש בפרשת בלק על מ ה ש ב ו : (כו) כי תבא בקמת רעך. בסמ"ג חלק הלאוין סימן קפ"ג כתוב לשון זה. כתוב בפ' כי תצא כי תבא בקמת רעך ונומר ותגית בידך ולא במקל ולא בחרמש וכאשר הזהיר לפועל שלא לקטוף קמה ולאכול כי אם ביד כך הזהיר בכרם שלא לבצור לצורך אכילתו בדבר שדרכו לבצור שהרי סמוכים זה לזה ואפי' ר' יהודה דלא דריש סמוכים במשנה תורה דריש ועוד דכתיב כי תבא בכרם רעך וכתיב וכי תבא בקמת רעך וא"ו מוסיף על ענין ראשון ולמדין זה מזה אמנם בס"ס אין שם וא"ו ע"כ. ונוראות נפלאתי על זה כי לא ראיתי ולא שמעתי מימי שיהיה מחלוקת בדבר לא בבבלי ולא בירושלמי וחוץ מהם ואם לחשך אדם לומר איכה נדע בירורו של דבר אמור לו כי מפי המסורת ידענו שכתוב כי בלא וא"ו וגדול הדור אמרה ומנו הרמ"ה ז"ל שכתוב כן במסרותיו כל ספר דברים ריש פ' כי בר מן ח' ריש פסוק וכי. וסימן וכי ירחק ממך הדרך. וכי תשלחנו חפשי. וכי יהיה בו מום. וכי יבא הלוי. וכי תאמר בלבבך. וכי יהיה איש שנא. וכי יהיה באיש חטא משפט מות. וכי תחדל לנדר :

כד (א) בה. הבי"ת רפה: כריתת. והבירו שניהם מלאים יו"ד והסרים וא"ו בהעתק הללי ובמסורת וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (ג) ימות. מלא בכל הספרים וכן מסר הרמ"ה ז"ל פן ימות גם הוא מלא וא"ו כתיב וכל אורייתא דכותא מלא : (ד) לא יוכל. אין בו פיסקא : בעלה. העי"ן בשוא לבדו : שלחה. הלמ"ד דגושה : (ה) לכל דבר. ה' דסבירין כל ו[קר]ין לכל מסורת סוף תרומה : (ו) לא יחבל. בשוא ופתח התי"ת ורפה הבי"ת. שרשים : (ז) והתעמר בו. במסורת פ' שמות מונה זה עם ו' דסבירין בה : (ח) כאשר צויתם. י' דמטעים דסבירין אשר. מסורת יונה סי' א' : (י) משאת. השי"ן ימנית : (יג) וברכך. הרי"ש בשוא לבדו במקצת ספרים ומקצתם בחטף פתח וזה תלוי במנהג ספריה כמ"ש בריש פ' לך לך : (טו) לא תבא. הוא"ו בגעיא : נשא את נפשו. בכל הספרים חסר וא"ו וכ"כ הרמ"ה : (טז) לא יומתו. פרשה סתומה : (יח) ולא תחבל. בשוא לבדו החי"ת ודגש הבי"ת כ"כ רד"ק בשרשים והלכו אחריו המכלל יופי ובעל הלשון ורב פעלים אבל בספרים כ"י מדוייקים וספרי הדפוס החי"ת בחטף פתח והבי"ת רפה וכ"כ א"ת : (יט) קצירך בשדך. הבי"ת רפה : ושכחת. הוא"ו בגעיא בס"ס : (כ) תחבט. הבי"ת בדגש :

כה (ב) בן. במרכא לא תביר : (ז) השערה. השי"ן בפתח והעי"ן בשוא לבדו ומלעיל מכלול דף ר"ו וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים וכ"כ א"ת ועיין מ"ש לעיל בפסוק אל זקני העיר השערה : הזקנים. הזי"ן דגושה : לא אבה יבמי. סוף פ' מצות חליצה רב אשי אשכחיה לרב כהנא דקא מצטער ומקרי לה ולא אבה יבמי וגו' וכתבו התוספות לא אבה כתיב בספרים ישנים וכן מוכח במסורת לא אבה ג' דסמיכי. לא אבה ה' השחיתך. לא אבה יבמי. וישראל לא אבה לי. ויש ב' ראשי פסוקים במשנה תורה ולא אבה סיחון. ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם. ויש פסוקים אחרים דלא שייכי לאותו מסורת. ולא אבה נושא כליו דשאול. וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה דיפתח. עכ"ל. וכוונתם לומר דאותם שנים דמשנה תורה אינם במסורת החסרים לפי שהם בוא"ו אבל הן במסורת שכולן ריש פסוק והתוספות לא הביאו אלא השנים שהם במשנה תורה וכתבו עוד ויש פסוקים אחרים דלא שייכי לאותו מסורת וכו' ר"ל שאעפ"י שאין בוא"ו לא שייכי לאותו מסורת לפי שאינן בריש פסוק ועיין עוד בחכמת שלמה ואין להאריך יותר : (יט) הזקנים. הזי"ן דגושה : (יא) יהדו. הדל"ת דגושה : (יב) עינך. חד מן ו' חסר יו"ד בתראה בליסנא כמ"ש בפרשת שופטים : (יז) זכור. פתוחה : (יט) והיה בהניח. כתוב ספרים אין בבי"ת געיא : תמחה את זֵכֶר עמלק. כתוב במלכים א' י"א כי שבת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד ֗ ֗ ֗ הכרית כל זֵכֶר באדום ואמרו בב"ב פרק לא יחפור דכי אתא יואב לגבי דוד א"ל מאי טעמא ֗ ֗ עבדת הכי א"ל דכתיב תמחה את זָכָר עמלק. א"ל והא אנן זֵכֶר קרינן א"ל לדידי זָכָר אקריון שייליה לרביה א"ל ֗ ֗ היכי אקריתון א"ל ֗ ֗ ֗ תמחה את זֵכֶר ֗ ֗ עמלק שקל ספסירא ובעא למיקטליה וכו' עיין בפי' הרשב"א והר"ן ז"ל ֗ ֗ ֗ שם ושמעינן מהכא דמיבעי ליה למקרי דרדקי לאשגוחי בהון דלא ליטעבו בקריאתהון דלא ליקום כאכור ומאן דגריס ודייק ליקום בברוך :

פרשת כי תבוא

כו (א) כי תבוא. פתוחה : אשר. בפשט : ויצבת בה. הבי"ת בדגש : (ח) ויוצאנו. מלא וא"ו וחסר יו"ד כמ"ש בפרשת חקת על פסוק וישלח מלאך ויוצאנו וכן הוא בהעתק הללי ובעל מנחת כהן כתב בפ' ואתחנן שזהו מלא דמלא ואינו אלא טועה ויוצא מדרך האמת והוא עצמו סתר דבריו והודה על האמת שכתב כאן ויוצאנו ג' בתורה ומביין אתיהון וכימן בפרשת ואתחנן ודין מלא

וא"ו וחסר יו"ד : ובמרא. במפתח ובמורא אבל הרמ"ה כתב ובמרא גדל דמקרא בכורים חסר וא"ו כתיב וחד מלא בליסנא *) וסימן ולכל המורא הגדול : (יא) ושמחת בכל. הבי"ת רפה : (יב) כי תכלה לעשר. עיין מ"ש בפרשת חקת על מלא לשבב : מעשר. בשוא לבדו העי"ן ועוד יתבאר זה הענין בנחמיה יו"ד בע"ה : (יד) באני. הבי"ת רפה : (טו) קדשך. הקו"ף בשוא (נ"ל בקמץ) לבדו :

כז (ב) והקמת. אין במ"ס מאריך בס"ס : אבנים גדלות. גדלת הגדלת כולהון חסרים דחסרים באורייתא בר מן דין דכתיב גדלות חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניין : (ד) בעברכם. העי"ן בקמץ לבד : (ו) והעלית עליו עולת. במנחת כהן כתוב עלות מלא וא"ו בתראה ושאר אורייתא חסר דחסר וזהו נגד הספרים והמסורת כמו שנמסר במ"ג ריש סדר ויהי מקץ והוא עצמו במפתחות שכתב בראש ספרו יפה מסר וז"ל. עלת בלשון עולה כל אורייתא חסר דחסר בר מן א' מלא וא"ו קדמאה והעלית עליו עולת בפרשת כי תבוא ועיין מ"ש בריש מקץ וריקאנטי פרשת נח אצל ויעל עלת במזבח : (ח) באר. בס"ס הבי"ת בפתח ובאשכנזים בקמץ ובעל אור תורה כתבו בפתח בפשיטות : (ט) הסכת ושמע. כן כתיב בלא מאריך בוא"ו והסי"ן בשוא לבדו לא כמו שראיתי בנוסח א' במאריך והסי"ן בחטף פתח : (י). מצותו מצותיו ק' : (יג) ראובן גד ואשר וגו'. סימן ואוי"ן דפסיקא את קלעי החצר ונומר כמ"ש בפרשת פקודי סי' ל"ט : (טו) פסל. הפ"א רפה : מעשה. בתביר לא מאריך : (יט) מטה. במקצת ספרים הטי"ת בסגול וכ"כ בעל אור תורה : (כ) ארור שכב עם אשת אביו. כתב המאירי ז"ל לפי קצת תיקונין ארור מטה משפט וארור שכב עם אשת אביו הן שתי סתומות אך בתיקון הרמב"ס ובספר הרמ"ה שניהם פרשה א' ואני סומך על הדעת הראשון עכ"ל. ובעל א"ת כתב שראה בג' ספרים קדמונים פ' ארור שוכב עם אשת אביו סתומה ועל כן ראה לסמוך על הדעת השני כי אף על פי שהדעת הראשון סברה דעת הרמב"ס והרמ"ה ז"ל קבלה והיא העיקר בדברים אלו וגם בס"ס אין פיסקא כלל בארור שכב עם אשת אביו ולא עוד אלא שבאחד מהשובי ספרי ספרד מלא בגליון כתוב בהדיא לא סתומה ולא פתוחה עד כאן לשונו. וגם מהר"י קארו כתב בס' רבינו כתוב שהיא פרשה סתומה אבל בדפוס פורטוגאל אין שם פרשה כלל וכן מצאתי בספר רבינו מוגה עד כאן לשונו. גם אני ראיתי כן בכמה ספרי תורה טובים קדמונים ובמקראות כ"י מדוייקות :

כח (א) והיה אם שמוע. פתוחה : (ב) והשיגך. הגימ"ל רפה כמשפט ובמסורת והשיגך ג' חד חסר וא"ו וב' מלא וא"ו דברכות חסר דקללות מלא כי הקללות נתמלאו והברכות לא נתמלאו ובפסיקתא דרב טוביה מה שנכתב בקללות מלא וא"ו על שם עמו אנכי בצרה לרמוז כי ה' שוכן בקרבם ולא יאבדו בגלות : (ד) פרי. הפ"א דגושה : (ז) ינוסו. מאן דמסיר ב' מלא בתורה מישתבש דהדין בלחוד באורייתא מלא וכל שאר חסר אלא אימא לית מלא בתורה ואי בעית אימא ינוסו ב' מלא חד בתורה ואידך ואיש אל ארצו ינוסו (ישעיה י"ג) והתם נמי נמסר ינוסו ב' מלא בשבעה דרכים והכי אשכחנא הכא במסורת דיקא :

(ט) נִשְׁבַּע־לָךְ. כן כתוב בס"ס : (יא) והותרך. חד מן חסר יו"ד בליסנא ובמסורת א' מלא וא' חסר דין מלא וא"ו וחסר יו"ד דגלבים מלא דמלא : (יג) ונתנך. הטעם לימין הכ"ף כי הוא קדמא ואינו פשט : לשמר ולעשות. כל הפרשה כתוב לשמר לעשות וזה לשמר ולעשות : (טו) והיה אם לא תשמע. פתוחה : (כא) עד כלתו. חסר וא"ו עיין ריקאנטי : (כז) ובעפלים. העי"ן בדגש ובטחרים ק' והכי אמרינן בגמרא סוף פ' הקורא את המגלה עומד ומסכת סופרים פ"ט. ויש דגש בעי"ן להורות על דגשות טי"ת בטחרים כמ"ש בשמואל ה' ועיין עוד מ"ש שם בסימן ו' בסייעתא דשמיא : (כט) עשוק. בשי"ן ימנית : (ל) ישגלנה. ישכבנה קרי שם בגמרא ומסכת סופרים וכתב הרשב"א שאלתי כיון שאסור לקרות בתורה אפילו אות אחת שלא מן הכתב היאך שליח צבור קורא ישכבנה והכתיב ישגלנה וכן כל תיבה שיש בה קרי וכתיב שכולם כתובים בתורה כפי המסורת ולא כפי המקרא. תשובה זו הלכה למשה מסיני וכמ"ש בפ' אין בין המודר מקרא סופרים ועיטור סופרים קריין ולא כתבן כתבן ולא קריין הלכה למשה מסיני עכ"ל. ומעשה באחד שקרא כמו שכתוב בתורה בפני גדולי הדור והתרו בו שיקרא כפי המסורות ולא רצה ונידוהו והורידוהו מן התיבה : (לג) יאכל. בכמה ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים הטעם בכ"ף וכן כתב אור תורה שהוא מלרע · (לה) קדקדך. קו"ף ראשונה בקמץ לבד והשני בחטף קמץ לא בשוא כמו שהוא בדפוס ישן : (לז) לשמה. אין בוא"ו געיא : (מב) הצלצל. בספרים כתובי יד מדוייקים ובדפוס קדמון לד"י שניה בפתח וכן כתב אור תורה גם המכלל יופי כתב עליו פתח בסוף פסוק וכן בס"א כ"י מצאתי כתוב בגליון חד מן פתח דס"פ : (מג) מעלה מעלה. בס"א דפוס ישן מ ע ל ה השני העי"ן בשוא ופתח וכ"כ בעל א"ת ובספרים אחרים שראיתי שניהם בשוא לבדו : (מח) עד השמידו אתך. קדמאה עד השמידו אתך תניינא עד ה א ב י ד ו אתך ואפ"ס להשמדה ולהובדה : (נב) והצר. בכל ספרים מדוייקים כ"י מלרע כמו השני שבפסוק הראשון בקדמא והשני בשופר הפוך וכן במכלול דף קמ"א הביא א' מהם עם דומים אחרים שהם מלרע ואם היה הפרש ביניהם לא היה נמנע מלאמרו : (נג) איבך דואכלת. חסר דחסר כמ"ש בפ' שופטים : (נו) והענגה. הגימ"ל דגושה : (נז) ובשליתה. הוא"ו במאריך בס"ס וכ"כ הבלמשי : (סא) בספר התורה הזאת. מלא בספר בעפחא ועיין מ"ש לקמן בסדר נצבים : יעלם. בספרים מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן כתב א"ת ובעל צרור המור ובעל גור אריה וכן משמע מדברי אבן עזרא ולמזרחי בחטף פתח : (סב) כי לא. במקף באמצע ובלא יתיב במלת כי : (סח) לראתה. בהעתק הללי ובכל הספרים חסר וא"ו וכן כתב הרמ"ה ז"ל ולא כמאירי שכתבו מלא : והתמכרתם. בהעתק פירארה הכ"ף רבתי וכן ראיתי בנוסח א' מאותיות גדולות ובתיקון ספר תורה ישן ולא נהגו כן לא בכתבי הדפוס

*) נ"ל באורייתא כי ומצא (בירמיה ל"ב כ"א) ובמורא גדול [ובמלאכי ב' ה'] ואתנם לו מורא שניהם מלאים. ד"ס :

הדפוס ולא בספרי היד כי אם כ"ף וב̃נה אשר נטעה : (סט) אלה דברי הברית אשר. בס"ב האל"ף בגעיא ודומיהם רבים יש בס' כתובים כמ"ש במאמר המאריך :

כט (ג) המסות . ב' חד מלא וחד חסר . דין מלא . דוהיה עקב חסר וכן כתב הרמ"ה ז"ל : (ד) שלמתיכם . בתיקון ס"ת ישן שלמתכם בספרא חדא שלמהיכם וכן במפתח ע"כ . והמסורת מוכיח שהוא מלא יו"ד וכן הוא בהרמ"ה ז"ל ועיין עד מ"ש בנחמיה ט' : (ז) לראובני . נקוד הרי"ש שורק והאל"ף נחה כמו שכתבתי פעמים רבות :

פרשת נצבים

(ס) נצבים . פתוחה : (י) טפכם נשיכם . במסרא עתיקא מכתיבא ידא חשיב טפכם נשיכם באלפא ביתא מן ב' ב' לא נסבין וא"ו ומטעין בהון ובמסרא דילן אות וא"ו לא חשיב רק נשיכם טפכם דריש יהושע : (טז) גלליהם . חסר וא"ו ומלא יו"ד קדים לה"א ומסיר עליה לית כותיה חסר וא"ו בתורה ולמעוטי גלוליכם דמלא קא אתי דאי למעטי גלליהם אחרים באורייתא מי איכא . הרמ"ה ז"ל : (יז) לבבו פנה . הפ"א רפה : (יח) האלה . אין באל"ף מאריך : (יט) ורבצה בו . הבי"ת דגושה : (כ) בספר התורה הזה . המסורת עליו ב' כי תשמע בקול ר"ל ב' פסוקים דכתיבין בספר התורה הזה וחברו בפסוק כי תשמע בקול דלקמן בפ' ובשניהם הספחא נהוגה תחת התורה כמלא ספר התורה דפסוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר אבל למעלה בפ' קללות הטפחא נתונה תחת בספר והתורה הזאת דפסוקים זה לזה לכך אמר הזאת . מרש"י ז"ל : (כא) בניכם . בפסק לא בקדמא : (כב) כמהפכת . הכ"ף בגעיא : וצביים . וצבוים ק' כמ"ש בפ' לך בפסוק וצבים עד לשע . והחירק ביו"ד שניה כמ"ש בפ' לך לך : (כג) מה חרי . כן כתיב מה בלא וא"ו והא מילתא פשיטא היא ולית בה ספיקא והא דאצטריכנא להכי משום דחזינן במקרא גדולה דכתיב בה במקצת ספרים נמלא ומה וודאי דהנהו ספרי אשהבשו וליכא למיסמך עליהון . גם מאי דכתיב התם מה כ"ד שבוש דמסרא הכי אמרה מה ומה כ"ד פתחין ר"ל בסגול וכל דסמיך לעי"ן ולחי"ת דכותא במ"ז ה' קמצין וב' פתחין וכן במכלול דף רס"ו והדין הוא מאינון דסמיכין לחי"ת . כללא דמילתא כל מה שכתב בזה שבוש והך מסרא איתא בפרשת כי תשא וכיון דאתא לידן נימא בה מילתא דאיכא לעיוני בה טובא חדא דכד חשבית להו בציר מינייהו חד ממנין כ"ד ותו דחשיב בהדייהו עכרתנו ופסוק הוא ביהושע ז' מה עכרתנו וטעותא הוא משום דסמיך לעי"ן כדאמרן לעיל גם בנוסח כ"י ליתיה ואי הכי פשו להו עשרין ותרתין והו איכא לעיוני דחשיב נמי מה לעשות עוד לכרמי (ישעיה ה') ובכולהו ספרי כתיב מה לעשות בפתח גם בעיקר נוסחי ליתיה פשו להו חד ועשרין . וכבר עיינין בספרי דוקני ואשכחנא דטעותא נפל בדפוס וצריך לומר ומה לעשות לה (מלכים ב' ד') ותו צריך להוסיף מה היה הדבר בני (שמואל א' ד') מה היה הדבר הגד נא לי (שמואל ב' א') ואף על גב דלא אשכחנא הך מסרא דיקא בשום סיפרא טרחנא אבהרה עד דאשכחנא יתה ברחמי דשמיא שלימא וברירא ומשום הכי חזינא לברורי ולפרושי כל הנך כ"ד קראי כדבעינן למימר קמן מה ומה כ"ד פתחין וסימן לא ידענו מה היה לו וחברו פרשת כי תשא מה קול התרועה הגדולה (שמואל א' ד') קול ההמון (שם) מה היה הדבר בני (שם) ומה קול הצאן (שם סי' ט"ו) ומה גם עתה (מלכים א' י"ד) מה משפט האיש (מלכים ב' א') הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת מה לעשות לך (מל' ב' ד') ומה לעשות לה (שם) על מה תכו (ישעיה א') וחכמת מה להם (ירמיה ח') מה לידידי בביתי (ירמיה י"א) והיה כי תגיד לעם הזה וגו' על מה דבר (ירמיה ט"ז) פנה אל הרבה וגומר יען מה נאם (חגי א') בני איש עד מה כבודי (תהלים ד') על מה נאץ רשע (שם סי' י') ומה א) בר נדרי (משלי ל"א) ומה לא תשא פשעי (איוב ז') זכור ה' מה היה לנו (סוף איכה) כי מה האדם (קהלת ב') כי מה הוה לאדם (שם) כי מה האדם (שם ז') ובהכי שלים מניינא דכ"ד בס"ד . בתר עדן זמין ה' אלהי קדמוי הך מסרא בספרא עתיקא כדכתיבנא ובריכנא למען דמנהיר לכולא עלמא ביקריה : (כז) וישלכם . למ"ד רבתא וכן כתב במסכת סופרים פ' ט' וכן נדרש בפסיקתא למ"ד וישלכם גדולה משונה מכל למ"ד שבמקרא ללמדך כי אורך הגלות עליהם : (כח) והנגלת . בתיקון ס"ת ישן והנגלת ס"א והנגלות וכן מצאתי במדוייקים ע"כ . והרמ"ה כתב ו ה נ ג ל ת לנו ולבנינו חסר וא"ו כתיב : לנו ולבנינו עד . אותיות לנו ולבנינו כלן נקודות מלמעלה נקודה על כל אות וגם עי"ן של עד סנהדרין ריש פ' נגמר הדין וספרי דאגדתא טובא כמ"ש בסדר לך לך גבי ביני וביניך וכן כתב החזקוני ועיין ספר העיקרים מאמר ג' סוף פ' כ"ב ובספר אבן העזר סימן מ"ה שחיבר הראב"ן הוא רבינו אליעזר בר נתן ומזרחי וגור אריה :

ל (א) והיה כי . הכ"ף רפה : (ב) בקולו . הבי"ת רפה : (ה) והיטבך . במקצת ספרים יש מאריך בטי"ת כמ"ש בפרשת עקב על ל ה י ט ב ך והוא חד מן ט' מלין חסר יו"ד בלישנא הטבה וסימן נמסר ביחז' סוף סי' ל"ג במ"ג : (ט) כאשר שש . מקף באמצע ובלא מרכא בשי"ן וגם לא מאריך בכ"ף בכ"ם : (יב) לנו . הראשון והשני והרביעי הלמ"ד דגושה : (טו) ראה נתתי לפניך . פרשה סתומה : (כ) ולדבקה בו . (כדלקמן ב) הבי"ת רפה :

פרשת וילך

לא (א) וילך פתוחה . עיין בהרא"ש ז"ל מגלה סוף פרק בני העיר ובאגודה סוף פרק הספינה שאלה לרבינו נסים למה מחלקים אתם נצבים ופרשת וילך שהן קטנות בשים שתי שבתות בין ראש השנה לחג וקורים נצבים קודם ראש השנה וילך אחר ראש השנה ולא הלקו ראשי המטות ומסעי שהן גדולות : (ז) כי אתה תבוא . קדמאה דקריאה ת ב ו א תניינא דנואה ת ב י א וסימן את ה ק ו נ י ם ואת הברקנים ג) ודין הוא חד מן ז' זוגין מתחלפין קדמאה וא"ו תניינא יו"ד וסימן ברים פרשת בהעלתך : (ט) ויכתב משה . אין בו פסקא : (י) ויצו משה אותם . בהעתק הללי אותם ירושלמי אתם ובכל הספרים מלא והוא האחרון מן ל"ט מלאים בתורה וסימן בראשי נמלא ט"ל ובעל מנחת כהן נתן סימן אחר מקץ עד מקץ אותם ט"ל ד) : (יב) הקהל את העם וגומר ויראו את ה' אלהיכם . ב' דמטעין בענין דסבירין אלהיהם : (טז) יהר . דהנך שכב אין בו פיסקא : וקם . חד מן פסוקים דלית להון הכרע כמ"ש בסוף משפטים וביאורם כאן במסורת . והנני מודיע לכל קורא שבעל המסורת שם במנין זה פסוק ובני יעקב באו מן השדה כשמעם ולא טוב עשה שזהו מה שהוסיף ר' הנהומא בירושלמי פרק אין מעמידין מלבד החמשה פסוקים דאמרינן התם ומייתי להו נמי ביומא פרק הוציאו לו והכי איתא במדרש חזית על פסוק כי טובים דודיך מיין וילקוט פרשת בראשית רמז ל"ז ומכילתא וילמדנו סוף פרשת בשלח ורחוי לשים במקומו ארור אשר כי עז ואין צורך לשנות הסימן בלשון תרגום דכולהו שבעיא נינהו . ואין לומר דבעל המסורת אזיל בתר גירסת ב"ר פרשה פ' דלא חשיב איסי בן יהודה אלא ארבע מקראות שאין להם הכרע ור' תנחומא מוסיף חדא ובני יעקב וגומר דהתם בב"ר לא חשיב מחר ובעל המסורת לא חשיב ארור וכ"ל דלא ניחא ליה לבעל המסורת למינקט קרא דארור משום דפשיטא ליה שהוא דבוק לאפס כי עז ולא לעקרו שור ארור כיון דהוא רישיה דקרא וליכא למימר דבעי לאפסוקי קרא בארור דהא קיי"ל כל קרא דלא פסקי' עזרא לא פסקינן ליה כדמוכח בפרק אין בין המודר . ובעל יפה תואר כי היכי דלא תקשי אגדתא אאגדתא תרין דהכי תנאי נינהו ואליבא דאיסי בן יהודה דלחד תנא לא מספקא ליה במחר : נכר הארץ . במקף : נכר . מלעיל והכ"ף בפתח לפי שהוא סמוך ענין ואעפ"כ לא נשתנה הצירי לשוא . עיין במכלול דף ר' ובמכלול יופי ועיין מ"ש במאמר המאריך בתיקון תקירה א' : (יז) וחרה אפי . בשטה א' כמ"ש בפרשת משפטים ופרשת ואתחנן על וחרה אף : והסתרתי פני . הפ"א רפה : (יח) אשר עשה . עיין מ"ש (במלכים א' י"ח) : (יט) למען . אין בלמ"ד געיא : (כא) והיה אין ביו"ד תלשא : וענתה . אין בתי"ו תלשא : אשר נשבעתי . דבסוף פסוק בכל הספרים הבי"ת בקמץ אך בהילופים נראה שזהו לב"נ אבל לב"א בפתח וכן מצאתי בנסחא כ"י מדוייקת בפתח וכתוב בחוץ ואית דקראי נִשְׁבַּעְתִּי : (כו) את מריך . במאריך ומקף . היתם . ביו"ד אחד לבד בכל הספרים וכן הוא בהעתק הללי ובמסורת וכן כתב הרמ"ה ז"ל והייתם הייתם כולהון באורייתא בתרין יודי"ן כתיב בר מן א' חסר חד יו"ד וסימן ממרים הייתם עם ה' דפרשת וילך : (כח) באזניהם . הבי"ת רפה : ואעידה . ואעידה בתחלת הדף בספר תורה ו' בי"ה שמ"ו . ואעידה . אחרי הדרך . באחרית . להכעיסו . קהל , הלין שתא דרי די לעילא מן שירתא פי' ו' שטין שלפניה כדין ס"ת וכן כתב הרמב"ם ז"ל ואחריהם שיטה פנויה ואחריה השירה ואין חולק בזה : (כט) את הרע . אין בה"א מאריך : (ל) עד תמם . בסוף שיטה :

פרשת האזינו

לב (א) האזינו פתוחה . בשילהי פ"ק דמגלה כל השירות כלן אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח חוץ משירה זו ודעשרת בני המן ומלכי כנען שהם אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה מ"ט כדי שלא תהא תקומה למפלתן . וכתב הר"ן ז"ל דשירת האזינו נמי כיולא בזו היא וכו' ע"ש והא דלא חשיב בגמ' שירת האזינו בהדי הנך תירץ חכם אחד מגרבונא תלמיד רבינו מרדכי ז"ל דהכא מן השירות שנאמרו על הנס קאמר כגון שירת הים ודבורה ודוד והך דמגלת אסתר אבל דהאזינו לא על נס נאמרה . ובענין צורת השירה הזאת כתב החכם בעל אור תורה כפי מה שמצא בשלשה רמב"ם כ"י וכפי מה שכתב רבינו דוד כוכבי ז"ל בספר בית אל בשמו של הרמב"ם שכותבים אותה בששים ושבע שיטות ולזה הסכים המאירי ואולם בספרי רמב"ם שבדפוס כתוב בשבעים שיטות וכן מצא ברמב"ם אחד כ"י ובהללי ובספרים ירושלמים קדמונים ובמסכת סופרים פרק י"ב אלא שנפל טעות סופר שם שחסר ריש שיטה חמישית שהוא מלת הצור ואף על פי שספרי ספרד חלוקים בזה כתב החכם הנ"ל כי טוב בעיניו לעשותה שבעים שיטות כן הן בהעתק פיראר"ה ובהכי אתו כולהו שפיר שיוכלו להניח באמצע ריוח פרשה סתומה כדינה כמ"ש בשירת הים דלסברא הראשונה צריך לידחק בב' מקומות להכניס בשיטה אחת מה שהוא ב' שיטות לסברא אחרונה והם השיטה העשירית והשש עשרה והל"ח ואולי גם הל"ט ובזה השורות מתקלקלות ועוד כי במקומות אלו ימלא אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח וכן לא יעשה כמ"ש לעיל . ורשיהם הראשונים והאמצעים הנם כתובים בספרי הרמב"ם ז"ל ואולם בתיבת ואילים הוא חולק עליו כי לדעת הרמב"ם צריך לכתבה בסוף שיטה כ"ב וכן היא בירושלמיים וכן מצאתי גם אני בספר קדמון דחשיב כל רישי שיטין דשירתא ותשיב

בני

א) מהרש"ד כת"ס שכיא כאן בטעות מס כרו כי כוא בפתח .
ב) לקמן באורייתא לא נמצא ולדבקה ודוחק לומר כי כוונתו על פסוק (ביהושע כ"ב ה') וצ"ל כי צ"ע כמו דלעיל (דברים י"א כ"ב) .
ג) ר"ת של קוני הוא סימן קריאה וא"ו ליווי יו"ד .
ד) בראשי כוונתו היכא אותם מתחלת בא' והיא ראש לאותיות והוא מלא נ"ט פעמים . מקן כוונתו בפ' מקן (בראשית מ"א א') הוא הפעם הראשון שהוא מלא וכאן כ ש ב ו ק מקן שבע בגוים פעם האחרון וכן כלם נ"ט פעמים . ד"ס :

מי כמן בריש שיטה והוא אומר שיש לכתבה בריש שיטה כ"ג שכן מצא בהללי ובמס' סופרים וכן הוא בארבעה ועשרים הקטן מדפוס ויניציאה שנת ש"ד אשר הוא מגיה שבאה צורת שירה זו שם בשלימות. ואולם השיטות הצריכות למעלה משירה זו כבר כתבתים בסוף הפרשה של מעלה ולא ראיתי בהם מחלוקת אבל בשיטין שלמטה משירה זו ראיתי ס"ת משונים זה מזה ולא אדבר מהם רק אודיעך שלדעת הרמב"ם צריך חמש שיטין ואלו ראשיהם. ויבא. לדבר. אשר. הזאת. אשר. וכתב עליו הרמ"ה תמה אני אם אינו טעות סופר ואני בספרי לא כתבתי כן רק כאשר הוא נמצא בכל הספרים הישנים המדוייקים הנמצאים בארצות האלה שהם. ויבא. העם. הדברים. לבבכם. אשר. התורה. עכ"ל וכן המנהג ס"ס וירושלמים ישנים. ושיטה שית מסיימת במלת חייכם. ואף גם זאת ראוי ליזהר בששת השיטין שלמטה מהשירה להרחיב מעט האותיות למען תהיינה שיטות השירה מרווחות כל צרכן. רוב דברים אלו למדתי מחיבור החכם הנ"ל ומלבד כל אלה האריך להקשות על הר"ן ז"ל יעויין בספרו ואני כמלקט שבלים אחרי הקוצרים לקטתי מה שראיתי בו מן הצורך ודי בזה אל המכוון הנה: (ב) יערף. ב' חסר ובתרי לישני וסימן כמטר לקחי י ע ר ף מזבחותם (הושע י): כשעירם. כתב הרמ"ה ולקח את שני ה ש ע י ר ם פרשת אחרי מות מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תנינא וכל אורייתא דכותא ודכוותא בלישנא בענין אחרינא ל ש ע י ר ם אשר הם זנים שם ומסר עליהם כולהון כתיבין כן ודכותא בעניינא אחרינא כ ש ע י ר ם עלי דשא ע"כ. ומתרגום ירושלמי ויונתן בן עוזיאל מוכרע דמלת י ע ר ף ומלת כ ש ע י ר ם חסר דאמרינן השם שלא הזכיר משה רבינו שמו של מקום אלא לאחר עשרים וא' תיבות שהם פ"ס אותיות: (ד) הצור. ברוב ספרים כ"י אין הצד"י רבתי גם כי נמצית בנוסחת אחד כ"י מאותיות גדולות ועיין מ"ש בישעיה כ"ו: (ה) ופתלתל. תי"ו ראשונה רפה וברוב ספרים אין הפ"א רבתי הגם שראיתיה כן בנוסח אחד מאותיות גדולות ובתיקון ישן מס"ת: (ו) הליהוה הה"א רבתא ונכתבה יחידה והלמ"ד בשוא נח ואותיות השם בנקודותיהן וכמואמן כמשפט כן דעת גדולי ישראל וזקני חכמיהם. וז"ל המאיר עיני גולה הרמ"ה ז"ל. ה"א דהלה' תגמלו זאת באנפי נפשא כתיבא בכולהו נוסחי עתיקי ודיקי ה' לחוד לה' לחוד עכ"ל. גם הראב"ע ז"ל כתב בס' מאזנים דף ר"ח בשם ר' שמואל הנגיד כי נתברר אלו שה"א דהלה' תגמלו זאת לבדה והיא מלה זרה. ובמכלול דף ל' הלש' תגמלו זאת הה"א בפתח והלמ"ד בשוא נח והאל"ף דהיינו היו"ד נקראת בשוא נע והיה משפט המלה הה"א בשוא ופתח כמשפט ה"א התימה והלמ"ד בפתח והאלף נחה כפי כלל המסורת כל לשון אדנות עם בוכ"ל לא מפיק אל"ף כנראה שם במכלול קודם לכן ובאה הענין כן לענין מורה על סודה ולענין זה יש בתיבה הזאת שינוי אחר שלא נמצא בזולתה שהה"א נכתבה יחידה עכ"ל. וכדברים האלה כתב גם כן רבינו בחיי בביאור התורה וכ"כ במסכת סופרים. ובספר הזוהר ה' דהלה' רברבא וה"א דהבראם זעירא עיין בפ' זו סוף דף רנ"ז ופ' לך לך דף נ"ג ע"א וריקאנטי פרשת בראשית על בהבראם וחילופים אחרים נאמרו במלה זו כמו שכתוב במ"ג ובכמה ספרים ישנים והיה נראה לכתוב בס"ת תיבה אחת שכך נמצא בס"ס המדוייקים וגם בשם מערבאי דקי"ל כוותייהו אמנם כיון דכל גדולי עולם אשר נקבו בשמות מסכימים לדעת א' הכי נקטינן וכן העיד הזקן החשוב בעל א"ת שעיניו ראו ספרים ישנים מאד הה"א לבדה ובמדרש ילמדנו הלה' תגמלו זאת הה"א רחוקה מן השם למה שהיא סיום חתימתו של משה קח ראשי תיבות של פסוקים עד ה"א מהלה' כגון ה"א מהאזינו יו"ד מיערוף כ"ף מכי שם ה' אקרא ה"א מהצור שי"ן משחת לו ה"א מהלה' ותמצא שהכל עולה בגימט' כמנין משה וזו היא חתימתו של משה כאדם שמסיים ספרו וחותם את שמו בסיום ספרו ולכך ה"א רחוקה מהשם עכ"ל. ובהקדמת ספר גאולת הגר לחמש מגלות כתוב דה"א דהבראם קטנה שיקטין עצמו ויאמר ה"א כלו' הנה אנכי מוכן לשוב כדאמרינן בפ' הקומץ מ"ט תליא כרעיה דה"א דאי הדר בתשובה מעיילי ליה וה"א דהלה' תגמלו זאת גדולה לומר שהמתגדל ומתגאה עצמו עליו נאמר הלה' תגמלו זאת איך שייך שיתגאה החומר על היוצר שעשאו וכי זה גמול עכ"ל. וכדי להשביע נפש שוקקה לדעת דקדוקי תורה וסופריה אגיד את הרשום בכתב אמת בירו' פ"ק דמגילה מענין כתיבת זאת הה"א אפס קצה המאמר תראה בהגה' מימונית פרק ח' דמגילה וכולו תראה כאן. רב הושעיה בריה דרב חננאל אמר צריך לכתוב ה"א למטה מארכובתו של למ"ד הלה' תגמלו זאת ה"א לה' תגמלו זאת ע"כ. ומזה למד הרב המאירי מה שכתב שהיא נכתבת מעט למטה מן הלמ"ד. ובעל א"ת האריך לבאר כוונת המאמר על דרך הפשט והסוד יעויין בספרו. אחרי כן אורו עיני ממדרש שמות רבה ריש פר' כ"ד ר' ששת בנו של ר' אבא היה כותב ה"א למטן ולמ"ד למעלן כלומר א) הלה' תגמלו זאת. ופי' בעל מתנות כהונה היה כותב כשהיה כותב בס"ת פסוק זה היה כותב ה"א של הלה' למטה שוה לשאר אותיות והלמ"ד למעלה וכו' ופירושו אינו נראה לי. והנכון אצלי לפרש זה המדרש כלשון הירושלמי דלעיל וכמו שהבין המאירי כי כן פעמים רבות האגדות ירושלמיות ודרבות שוות הן. עוד ראיתי להודיע שבהעתק החכם הנ"ל דברי רד"ק על מלה זו כתב בשמו שהאל"ף בשוא ופתח וזה אינו כי בכל הדפוסים מהמכלול כתוב והאל"ף נקראת בשוא נע כדין קריאת השם של ד' נקודות שוא חולם קמץ וכ"כ הגיוני פרשת שמות ז"ל. וסוד המקובל בניקוד זה שמי לעולם הם הנקודות של שם הגדול והסי' מי בשחק יערוך לה' ע"כ פי' "שוא "חולם "קמץ ר"ת שחק וזהו יהי שם ה' מבורך ר"ל יהי כוונת ניקוד השם מבורך כי צריך לכוין בניקודו באופן שיעלה עם השם והוא זה שוא הוא שני יודי"ן חולם יו"ד הרי למ"ד והקמ"ץ יו"ו הרי מ"ו והשם כ"ו הרי ע"ב. מטה משה סי' קע"ג. ומי שחשקה נפשו לראות בענין זה סלין מדאין ועתיקין יעיין בס"ת מוהר"ר מאיר ז"ל מק"ק לובלין סימן פ"ג

כי בו ישמח לבו: קנו. אין בו יו"ד ורוב ספרים הקו"ף דגושה: ויכונך. במקצת ספרים אין מאריך בכ"ף: (ז) ימות. מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל: בינו שנות דר ודר. כל דור באורייתא מלא בר מן ד' חסרים ב) תרי בעמלק מ ד ר ד ר ודכותייהו בינו שנות ד ר ו ד ר וסימניך כל פשוט מלא וכל כפול חסר מהרמ"ה ז"ל: ויגדך. בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן הגימ"ל בגירי וכ"כ רב פעלים ובסמיכות זעירא ומלעיל וכגוים יוסב לסגול ויגש לו ויאכל ונשאר בגירי שאל אביך ויגדך: (י) ימצאהו. בשני פשטין: ישמן בעשרים וארבע קטן נדפס ישימן ביו"ד וכן מצאתי בס"ת כ"י אך בהעתק הללי ובספרים מדוייקים חסר דחסר וכן מסור עליו וכ"כ הרמ"ה ונשקפה על פני הישמן דחקת מלא יו"ד וחסר וא"ו כתיב בנסחי דיקי ודכותא על פני הישימן דבלק ומסר עליה כולהון כתיבין כן ובתהו ילל ישמן חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב ויחנו על הירדן מבית הישמת חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב וכולהון כתיבין כן: יצרנהו. הצד"י דגושה: (יא) כנשר. פשט הראשון בנו"ן: ירחף. החי"ת בגירי: (יג) במותי. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים כתיב בוא"ו וכ"כ אבן עזרא ולשון החזקוני יתר וא"ו והמ"ם בחטף קמץ גם הרמ"ה ז"ל בכללים שמסר בהקדמת ספרו כתב בלשון הזה וכל אתיא דקריא חטף באורייתא לא סמיך ליה מבתרה אתא דכתיבא ולא קריא במ"א ירכבהו על במותי ארץ דמ"ם חטף נמצא וא"ו בתרה דכתיבא ולא קריא ע"כ. וכן כתב בשרש במה. והמדפיס טעה שכתבו בלא וא"ו שהוא עצמו כתב עליה ג' יתיר וא"ו וכן מסר בישעיה סימן נ"ח במותי ג' מלא בקריאה וסימן ירכבהו על במותי ארץ. והרכבתיך על במותי ארץ (ישעיה נח). ודרך ועל במותי ארץ דריש מיכה וכן מצאתי במסרות כ"י. ומאן דמסיר ג' ב' מלא אחד חסר שבושא הוא. ובמסרא רבתא במערכת אות הוא"ו חשיב נמי לכולהו בהדי תיבותא דיתירין וא"ו וחטפין קמצין: וינקהו. השופר הפוך בקו"ף: (טו) וישמן ישרון. בהעתק הללי ישרן ירושלמי ישרון ע"כ. ובכל הספרים מלא וכן במסורת ישרון ב' וכתיב כן וסימניהון וישמן ישרון ויבעט אין כאל ישרון רכב ודכותא ויהי בישרון מלך וכ"כ הרמ"ה ז"ל: ויבעט. בספרים מדוייקים העי"ן בקמץ: עבית כשית. כתבו המדקדקים שנדגשה הכ"ף מדין אתי מרחוק אבל אינו על המנהג שהטעם באות שניה: (טז) יקנאהו. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים חסר דחסר וכ"ה הרמ"ה ז"ל וכן במסורת ב' חד חסר ושוא דין וחד מלא ובפסיליהם יקניאוהו (תהלים עח) והוא מלא דמלא: (יז) יזבחו לשדים לא אלה. חול כתרגומו וכן אלהים לא ידעום: שערום. בסי"ן שמאלית: (יח) תשי. יו"ד זעירא ולית בקריית כותא כביכול התשתם כחו של יוצר. ויקרא רבה סוף פ' אחרי מות ובמ"ר פ' פ' ותנחומא פ' נשא ועיין ריקאנטי: (כ) תהפכת. התי"ו בלא מאריך והה"א בשוא לבדו והפ"א בדגש כ"כ במדוייקים: (כא) בלא אל. חול כתרגומו: (כה) יונק עם איש שיבה. מלא וא"ו כתיב ומסורת דמסרה גבי כאשר ישא האמן את הינק כל ינקי חסר שבושא הוא דכולהו נוסחי דיקי יונק דהאזינו מלא וא"ו כתיב הרמ"ה ז"ל: (ל) כי צורם. הכף דגושה: (לא) ואויבינו פלילים. כתב הרמ"ה ז"ל בשרש פלל ונתן בפללים דמשפטים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ומסר עליה לית כותיה חסר יו"ד קדמאה ושאר פלילם כתיב מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה ואית נוסחי דכתיב בהו ואויבינו פלילים מלא תרין יודי"ן ומסרין בהון תלתא ונתן בפללים ואויבינו פלילים והוא עון פלילים (איוב לא) קדמאה חסר יו"ד קדמאה ותרין בתראין מלאים והדין נוסחא פליגא אמסורתא קמייתא מיהו תרתין מסורתא איכא למימר דלא פליגי דמסורתא בתרייתא דיקא מסרא חסר ומלא לענין יו"ד קדמאה בלחוד קא מסרא עכ"ל. וספרי דילן אינון כפשטא דמסורתא בתרייתא דתרין בתראים מלאים תרין יודין ובמסורתא דדפוסא פרשת משפטים איכא גווני אחריתי דלא כמאן ומשום הכי לא כתבינן לה ועוד דמסורתא ופסוקי פליגי אהדדי ועיין עוד מ"ש באיוב ל"א: (לב) כי מגפן. במקף ובמאריך לא בגלגל והגימ"ל דגושה: ומשדמת. בשי"ן ימנית: ענבי. במקף לא בגלגל: (לד) הלא הוא כמס. במסורת הדפוס וגם בהרבה ספרים כ"י נמסר י"ג הלוא מלאים בתורה וחד מינייהו פליגי ביה הלא הוא כמס עמדי ובפסוק נדפס מלא ובמסרה אחרת כ"י מצאתי י"ב הלוא מלאים בתורה ולא מנה זה עמהם ולזאת הסכים הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפרשת בראשית על פסוק הלוא אם תיטיב שאת ואפילו בספרים כתובי יד שנמסר בהם י"ג מלאים ופלוגתא על דין כתבוהו בפסוק כאן חסר וא"ו והכי פשיטא ליה לבעל א"ת: באוצרתי. בהעתק הללי ובכל ספרים מדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה וכ"כ הרמ"ה ז"ל והמדפיס פעל אוצרות בלשון שקר ובמסורת כ"י נמסר ג' וסימנהון הלא הוא כמס אשר לא הראיתם דמלכים וחבירו דישעיה ע"כ. ובמקצת ספרים מדוייקים דמלכים חסר דחסר דישעיה ודאורייתא שוין: (לה) עתדת. בתיקון ס"ת איכא פלוגתא אי חסר יו"ד או מלא והמסורת מוכיח שהוא חסר דחסר וכן כתב הרמ"ה ואם עתדם למה חסר יו"ד וחסר וא"ו כתיב: (לט) ואין אלהים עמדי. זהר פרשת בראשית דף כ"ג ואין אלהים עמדי דא סמא"ל ונח"ש אם כן חול ונמחק וכן תמצא בפ' משפטים ד' ק"ח וברעיא מהימנא פ' קדושים ואם כתבו הסופר לשם קדושה אין בכך כלום כמו שכתב הר"ש בר צמח בתשובה הביאה הב"י בי"ד סימן רע"ו שאם כתב שם אלהים אחרים לשם קדושת השם אין בכך כלום דהוי כמקדש בעלי מומים דלא חלה עליהם קדושה ועיין מ"ש סוף פרשת ויצא על אלהי אביהם: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כתוב בספר תגי מן האזינו עד וישמן ריש פסוקי בריש חשי. מן וישמן עד כי אשא ריש פסוקי בפלגות חשי. ומן כי אשא ועד סוף שירתא ריש פסוקי בריש חשי ע"כ. וגם כי סוד ה' ליראיו ופליאה דעת ממני יגעתי לתת טעם לדבר עד שמצאתי בחסד אל טוב טעם ודעת. גלוי וידוע כי בזמן שישראל יושבים על אדמתם ועושים רצונו של מקום שכינה שרויה עמהם ואז ימין ה' רוממה וישראל עושה חיל ולכך פסוקים הראשונים דקיימי במעלתן של ישראל כדכתיב כי חלק ה' עמו וגו' ימצאהו בארץ מדבר וגו'

א) נ"ל ה"א דהלה': ב) נ"ל ואיש זה זכרי לדר דר (שמות ג' ט"ו):

וגו' ה' בדד ינחנו וגו' מתחילים מלך ימין לרמוז כי אז מדת רחמים גוברת עליהם בגבורות ישע ימינו ולא תקשי לך מפסוק שחת לו לא וגו' הלה' תגמלו זאת וגו' כי מרע"ה היה מוכיחם על שראה שעתידים לחטוא וכיון שמרדו לפני המקום מתוך מאכל ומתוך משתה ומתוך שלוה כדכתיב וישמן ישרון ויבעט הימין נעשה שמאל וגברה מדת הדין שנאמר השיב אחור ימינו מפני אויב ולכן מן וישמן ישרון ויבעט עד כי אשא אל שמים ידי מתחילים מלך שמאל אבל כשישבע הקב"ה בימינו ובזרוע עזו לגאלם יחזור הדבר לכמו שהיה ויהפוך מדת הדין לרחמים ובימינו יסעדנו וישביענו שובע שמחות נעימות בימינו נצח ויתקן עלמא על תיקונו ויהדרון מילי כדקא יאות ונשיר לפניו שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו בגין דיתגבר רחמי על דינא וימינא על שמאלא וסטרא דקדושה על סטרא דמסאבא ודא איהו כי גבר עלינו חסדו והמשכיל יבין בשם המיוחד הנמצא למפרע במלות שהרה ראו עתה כי. וידוע כי בכל מקום שנזכר למפרע הוא מדת הדין ולכן אמר ראו עתה כי אני אני הוא וגו' כלומר הזהירו בי כי אני כנגד הטוב ואני כנגד הרע אני בעל הדין הממית והמוחץ כשאין אתם עושים רצוני ואני הוא בעל החסד והרחמים המחיה והרופא כשתעשו רצוני ותחזרו למוטב וכמו שמחץ לשעבר כן ירפא לעתיד לבא כמו שנא' ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא. ואם תחפוץ לדעת ולהשכיל מוצא דברי אלה תשכיל ותורך בדרך זו תלך למצוא מדרשי פסיקתא בילקוט ישעיה רמז של"ג ובתלים רמז תר"כ תרנ"א תשע"ח ופתיחתא דחכימי דאיכה רבתי פתיחתא משא גיא חזיון ואיכה רבתי פסוק בכה תבכה בלילה ופסוק השיב אחור ימינו ופסוק גדע בחרי אף ומדרש תלים סי' קל"ז ומכילתא פ' בשלח פסוק ימינך ה' נאדרי בכח ומדרש ילמדנו שם וסוף פ' אחרי מות יאירו אל עבר פניך כל אשר דברתי לך ולנכסך יכנס. וזהו מה שאמרו במדרש שוחר טוב מזמור י"ז כיון שנפה דוד שפעמים שהחטא גורם התחיל צווח קומה ה' אל נשא ידך דאנן שבעין וכה"א אל תשפכי שבולת מים לפיכך הוא אומר קומה ה' זכור שבועתך אמר לו הקב"ה חייך אני נושא שנא' כי אשא אל שמים ידי ואומר הנה אשא אל גוים ידי. ד"א קומה ה' זכור שבועתך שנשבע המלאך יעל שמך שנא' וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם וכתיב לכן יחכה ה' לחננכם ואין לכן אלא שבועה שנא' לכן נשבעתי לבית עלי וזהו סוד קץ הימין האמור בסוף דניאל כמו שפירש רבינו סעדיה גאון ז"ל ורמזו רש"י ז"ל בפ' מקום שנהגו גבי בקש יעקב לגלות קץ הימין לבניו ובפרק חלק בסוף ענין תחיית המתים ור' נתן בעל הערוך בערך ימין ושערי אורה ספיר ו' ובספר הזוהר פרשת בראשית בפסוק ויבא קין מפרי האדמה ופ' חיי שרה דף קכ"ג ופ' ויצא סוף דף קס"ג ופרשת בלק דף ר"א ועיין עוד בספר הזוהר פרשת נח על פסוק קץ כל בשר בא לפני דבריו ממתקים וכולו מחמדים וברוך שורה שכינתו בין הבדים: (מא) אם שנותי. מלרע בפשטא אחד לבד לב"א: (מג) גוים. הגימ"ל רפה: כי דם עבדיו יקום. כתב הרמ"ה נקם נקמת בני ישראל חסר וא"ו כתיב כי דם עבדיו יקום מלא וא"ו כתיב בנסחי דיקי ואית דמסרי איפכא ושיבושא הוא ע"כ. ובמסרא דילן יקום ב' גוי חסר ר"ל יקם גוי איביו דיהושע י' חסר כי לא היתה הנקמה שלמה שאין אחריה צרה אבל לעתיד תהיה מלאה כמ"ש בעל מסרה ביהושע סי' תתקי"ט: (מד) ויבא משה. פתוחה: (מז) דבר הדל"ת רפה: הזה. ברביע: (מט) עלה. כעי"ן בחטף פתח: (נא) לא קדשתם אותי. דין לחוד מלא וא"ו באורייתא ושארא חסרים. הרמ"ה ז"ל ומסרה רבתא:

פרשת וזאת הברכה

לג (א) **וזאת הברכה**. פתוחה: (ב) אשדת. אש דת ק' ועיין הטעם בבחיי והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין חדא מלה וקריין תרין מלין וסימנם במ"ג ד"ה א' כ"ז והדל"ת בקמץ: (ה) בישרון. בהעתק הללי בישרון ירושלמי בישורון ע"כ. ובכל הספרים שלנו חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא וכמ"ש בפ' האזינו: עם. בקמץ: (ח) וללוי אמר. פתוחה: תמיך ואוריך. בתיקון ס"ת ישן ואוריך במפחח ואריך ע"כ. והרמ"ה כתב תמיך ואוריך מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב: (ט) ואת בנו. בניו ק': (י) יורו. כתב הרמ"ה ז"ל ככל אשר יורו אתכם דכי תצא מלא וא"ו כתיב ודכותא יורו משפטיך ליעקב בנוסחי דיקי: באפך. הבי"ת דגושה: מזבחך. הבי"ת בשו"א לבדו: (יב) לבנימין אמר. בכל ספרי הדפוס וכ"י חסר וכן במסורת י"ז בנימין מלאים בכל המקרא וסידורן במ"ג פר' וישלח ובמקומות אחרים ואין זה מכללם. וראיתי מסורת כ"י שמנתה י"ז בנימין מלאים כסדר המסורת שלנו וכתוב לבסוף וחד מלא ג' יודי"ן לבנימין אמר ידיד ע"כ.

ומסרה זאת היא נפלאת בעינינו ומוציאה לעז על כל הספרים כי אין גם א' שיהיה בהם כאן יותר מיו"ד אחד ובשבכר הימים שמעתי מפי מוהר"ר נתנאל פראבוטו יצ"ו שראה בתשובת זקנו מוהר"ר עזריאל פראבוטו ז"ל שכן נמצא בלמרקא ס"ת א' נכתב מיד המקובל מוהר"ם ריקאנטי ז"ל ולא שלטו בו יד והנני מוסיף להפליא הפלא ופלא ושאלתי על זה אל החכם בעל אור תורה ודבר קשות על סברא זו ואמר שאותם שלא שלטו יד בספר ההוא השכינו עולה באהליהם שאולי האומר הראשון אמר כן דרך חידה ורמז לסוד א' הלא הוא כמוס בג' יודי"ן דרים מלין ידיד ה' ישכן עכ"ל. והנסתרות לה' אלהינו אחר שכתבתי כל זה מצאתי כתוב בס' קבלה הנקרא שער השמים בדברו על ע"ב שמות המצורפים מויסע ויבא ויש בשם העשרים שהוא ג' יודי"ן ז"ל ובהשבך השבון בשם שהוא כ"ו חבר עמו מנין אותיותיו יהיה הכל ל' וסודו כי לה' ושמו ה' וזה שאנו כותבים השם בג' יודי"ן והסוד לבנימין אמר והמבין יבין ע"כ. ובתוספה פרק אלו נאמרין במספר אותיות ההושן אמרו כל התורה כלה בנימן כתיב חסר והכא בנימין שלם שנא' ואביו קרא לו בנימין ע"כ. גם בעיני נפלא דבר זה שהרי ז' בנימין הן מלאים בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ושאלתי אל החכם הנ"ל והשיב לי מה שאמרו רז"ל כל התורה בנימן כתיב לאו דוקא אלא ר"ל על הרוב כי רובם ככולם עכ"ל. אבל בירושלמי ניחא שפי דקאמר התם והלא אין הלא ארבעים ותשעה א"ר יוחנן בנימין דתולדותם מלא ע"כ. פי' כיון דהכא כתיב כתולדותם בעינן כשמות אשר קרא להם אביהם והתם כתיב ואביו קרא לו בנימין מלא. ובעל יפה מראה בביאור הירושלמי נקט ליטנא דבבלי אע"ג דבכל התורה כולה בנימין חסר וכו' ולא שת לבו לזאת. המפליא לעשות יעשה עמנו לטובה אות ויראנו קץ הפלאות וגביע מחורתו נפלאות אמן: (טז) ולקדקד. קו"ף ראשונה בקמץ לבד: (יז) והם רבבות. הבי"ת בשוא לבדו בכל הספרים כמ"ש בפרשת בהעלתך על רבבות אלפי ישראל: (יח) ושפני. בכל ספרים מדוייקים בסי"ן שמאלית וכן הביאו הפרשים המאיר נתיב בשרש ספן ובמסורת לית וחסר וסי"ן כתיב: (כא) ויתא. חילופים רבים ראיתי במלה זו בנקודות ובטעמים וארבעה המה. הא' בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וכן ראיתי בכ"י לבן אשר **ויתא** כולו סגול ובשני פשטין ולב"נ **ויתא** כולו צירי ובפשט אחד לבד. הב' ברוב ספרי דפוס כולו בצירי ובשני פשטין. הג' במקצת ספרים כ"י היו"ד בצירי והתי"ו בסגול ובשני פשטין. וכן מסר בספר דקדוק כ"י וכתב רי' חייה בספר הרכבה שצירי היו"ד מורה על אל"ף פ"א הפעל. הד' בס"ם כולו צירי ובפשט האחרון בלבד וכתב עליו בעל א"ת שזהו דעת ב"א ורד"ק הביא שתי הסברות מענין מלעיל ומלרע בס' מכלול דף קס"ו ולא הכריע. ז"ל. ומחלוקת בקריאת המלה הזאת ב"א קורא אותה מלעיל בשני פשטין וב"נ מלרע בפשט א' ויש ספרים בפשט א' לבד ולא מתחלפים ע"כ. ולא דבר מאומה מהנקודות: ראשי עם. הרי"ש בגלגל ובלא טעם אחר בשי"ן: (כב) יזנק. הנו"ן דגושה: (כג) ולנפתלי אמר. אין בו פיסקא ובס' תגי יש פרשה סתומה ואין אנו נוהגין לעשותה: (כז) אלהי קדם. חד מן ג' מלעיל ע"פ המסורת כמ"ש בפ' נח: (כח) דגן ותירוש. בתיקון ס"ת ותירוש בס' מדוייק ותירש ע"כ. והמסורת מוכיח שהוא מלא וא"ו כי לא נמצא בתורה רק ב' מלא יו"ד וחסר וא"ו וסי' ורב דגן ותירש ודגן ותירש סמכתיו ושארא באורייתא מלא דמלא כתיב מלא יו"ד ומלא וא"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (כט) אשריך. בהעתק פירארה האל"ף רבתי וכן ראיתי בנוסח כ"י מאותיות רבתות ובתיקון ס"ת ישן ואין כן בספרים שלנו וכן בספרים מדוייקים נמסר ברים ד"ה על מלת אדם לית אל"ף רבתי: על במותימו. בתיקון ס"ת ישן במותימו בספר חד במתימו ע"כ. והרמ"ה כתב ואתה על במותימו תדרך מלא וא"ו ומלא יו"ד כתיב:

לד (ג) ואת הככר. הוא"ו בגעיא: (ד) השבעתי. אין בבי"ת חלשא: הראיתיך. הס"ת בסגול והאל"ף בחירק. מכלול דף קנ"ז: (ו) בגי. כל אורייתא גיא כתיב מלא אל"ף בסוף תיבותא בר מן דין דחסר אל"ף: (ז) ולא נס לחה. ט"ז מלין בתורה כתיב ה' ר א ה פניך לא פללתי. אסרי לגפן עירה. סותה. וגם דלה דלה. כי גאה גאה. ותברו כי מתה אמתה. או ילה יירה. ושלא את בעירה. כי היא כסותה. כי פרעה אהרן. את כל העם נרעה. ונסכה יין חצי ההין. ובכחה יאמר. לא קבה אל. לא נס לחה: (ח) בכי. הבי"ת רפה: (יא) האתת. הקדמאה בה"א לא באל"ף: (יב) לעיני כל ישראל. משפט ס"ת להשלים התורה בסוף הדף ולעיני כל ישראל באמצע שיטה (הרי"ף הלכות ס"ת) וכן פסקו כל הפוסקים והכי פסיק הילכתא רב אשי בפ' הקומץ רבה אבל בספר ד' חומשין יכול לגמור באמצע הדף כדאמרי' התם הכותב ספר תורה לא יגמור באמצע הדף כמו שגומר בחומשין אלא מקצר ועולה עד סוף הדף:

ותשלם מלאכת ספר חמישי והוא ספר משנה תורה. ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה:

*) הערה. למען הודיעך כי המלאת ימלא לפעמים בהערות פעם דברים מסכימים ופעם דברים מכוונים באים למהרש"ד מבלי שזכיר שמו. ויקר כזאת מנהיגם השועלים ואין דבר ואין אונס כי כמש מתשב. ולהצדק שנגתי וזכור מלואת מכם אחד. תאות אדם חסדו. ורצונו יצדק פעלו. ד"ס:

א (א) **אלה** הדברים. (ספרי) וכי זה בלבד נתנבא משה והלא כתב כל התורה שנאמר ויכתב משה וגו' מלמד שהיו דברי תוכחות שנא' וישמן וגו'. כיוצא בו דברי עמוס אשר היה בנקדים וגו' וכי יותר מכל חביריו נתנבא וכו'. וכן אלה הדברים אשר ירמיהו כו' וכן ואלה דברי דוד האחרנים כו' וכן דברי קהלת כו' מלמד שהיו כלן דברי תוכחות שנאמר סובב הולך זהו מזרח ומערב כו' כל הנחלים כו'. כינה הרשעים בחמה ולבנה ויס שאין להם שכר: אל כל ישראל. עיין רש"י דבר אחר שהיו כלם יכולין לעמוד בתוכחה. אר"ש העבודה אם יש בדור הזה כו' אמר ר' עקיבא אם יש כו': בעבר הירדן. מלמד שהוכיחם על מה שעשו בירדן: במדבר. עיין רש"י ומלמד שהיו נוטלין בניהם ובנותיהם הקטנים וזורקים לתוך חיקו של משה ואומרים לו בן עמרם מה הנחת כו'. [זהו גי' הספרי] וגירסת הילקוט מה פרנסה כו'. דבר אחר במדבר זהו כלל על מה שעשו במדבר. בערבה מול סוף עיין רש"י. בין פארן ובין תפל. מלמד שהיו מוכיחם ג"כ בין מסע למסע: תפל. ערש"י א"ל שוטים כל עולמם של עבירים אין בוררים להם אלא לחם קל שלא יהא דולרי"א (פי' מין חולי) אוחזתו אבל בטובה הזאת שהשבתי לכם אתם מתרעמים לפני הוי כטובה שהשבתי לאדה"ר ובטובה הזאת נתרעם לפני ואמר האשה אשר נתתה וגו': וחצרות. אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים ק"ו כו'. ד"א וחצרות ומה מרים שלא דברה אלא באחיה הקטן כו'. ד"א ומה מרים לא שמע אלא הקב"ה שנאמר וישמע ה' המדבר בגנותו של חבירו ברבים כו': ודי זהב. הא יתירה וקשה מהכל. משל לה"ד לאחד שעשה לחבירו צרות רבות באחרונה הוסיף לו צרה אחת אמר לו הא יתירה על כל מה שעשית לי וקשה עלי מהכל. רשב"י אומר מלה"ד לאחד שהיה מקבל חכמים ותלמידים והיו הכל משבחים אותו ובאו גוים וקבלם גם הם. מה הבריות אומרים כך הוא ווסתו של פלוני לקבל את הכל כך אמר משה ודי זהב למשכן כו'. רבי בנאה אומר יבא זהב משכן ויכפר כו'. רבי יוסי בר חנינא אומר אלו עשר נסיונות שניסו אבותינו כו' שתים בים שתים במים שתים במן שתים בשליו אחד במעשה העגל ואחד במדבר פארן במרגלים:

דע כי מן אלה הדברים עד ה' אלהינו הם הקדמה של הספר. לכן יש בפסוקים האלו ג' פעמים דיבורו של משה דהיינו אלה הדברים אשר דבר משה וגו'. דבר משה אל בני ישראל וגו'. הואיל משה וגו'. מפני שיש בספר הזה ג' חלקים דהיינו מתחלת הספר עד ויקרא שקודם עשרת הדברות מדבר בעניני מוסר. ומן ויקרא עד הברכות וקללות שבפ' כי תבוא מדבר מהמצות. ומשם ואילך מדבר מהברכות וקללות ושארי ענינים. לכן קודם ויקרא כתיב אלה העדת והחקים וגו' ואח"כ התחיל ויקרא משה שהוא ענין אחד. וכן לפני הברכות דכתיב באר היטב ואח"כ וידבר משה. ואלו הג' הם כולל של כל התורה והתורה ג"כ ג' ספרים שהם שמות ויקרא במדבר. ובראשית הוא שורש של כל התורה. ולכן נחלק המדרש ג"כ לג'. ספרא וספרי ומכילתא. וזהו שאמרו (שבת פח') דיהיב אוריין תליתאה שהם ג' ספרים. והג' ספרים של דברים הם כנגד ג' של תורה דהיינו כנגד אלה שמות הוא אלה הדברים. וכנגד ויקרא הוא ויקרא. וכנגד במדבר הוא וידבר. וזהו שאחד במדרש ויקרא הוא מלא הלכות וכנגדו דברים נמי מלא הלכות. ולכאורה מה ענין זה לזה אבל לפי מ"ש אתי שפיר דהיינו אותו חלק שבדברים שכנגד ויקרא דהיינו חלק שיש בו עשרת הדברות ששם הוא כל המצות וזהו שאמרו וכנגדו בדברים הוא מלא הלכות והג' ספרים האלו הם כנגד שלשה שערים. שהם ראש ותוך וסוף לפיכך אלה הדברים הוא בראש הפסוק. דבר משה הוא באמצע הפסוק. הואיל משה באר וגו' לאמר הוא בסוף הפסוק: אשר דבר משה וגו'. פי' כי בכל דבר יש פועל ופעולה ונפעל ושורש. למשל הזרע שזורעין אותה היא הפעולה ואדם הזורע הוא הפועל והאדמה שזורעין בה היא נפעל. ושורש הכל הש"י ב"ה כי הוא סיבת כל הסבות והכל תלוי בו. וזה שאמר אדניהו בן חגית (מ"א ב' ט"ו) כי לי היתה המלוכה ועלי שמו כל ישראל כו' כי מה' היתה לו. והודה אדוניהו אם ה' לא יבנה וגו' שוא עמלו בוניו בו. הלא נראה בעין גם שאני היה ראוי למלוכה כמ"ש כי לי היתה המלוכה [המלוכה היא הפעולה והוא היה הנפעל] ועלי שמו כל ישראל וגו' הם הפועלים ואעפ"כ ותסב המלוכה וגו' כי מה' היתה לו שהכל תלוי בו. וכן אמר כאן. משה. הוא הפועל. אל כל ישראל. הם הנפעלים. אשר צוה היא הפעולה. ה' הוא שורש הכל. גם צריך האדם לדעת אם רוצה ללמוד בספר מי עשה הספר ועם מי למד כי אף אם המחבר היה אדם גדול אם היה לומד עם תלמידים קטנים אז אינו מגלה להם סודות ותעלומות החכמה ולכן נגד הפועל מי היה. אמר אשר דבר משה. ועל הנפעל עם מי למד אמר אל כל בני ישראל. והפעולה הוא ככל אשר צוה ה'. והשורש הוא מפי הקב"ה. וגם המקום הוא מוכן לכך והוא בעבר הירדן סמוך לא"י:

אלה הדברים הסופי תיבות של החמשה ספרים הן אותיות תורה דהיינו ת' של בראשית. ה' של ואלה וא' של ויקרא הוא וי"ו של תורה. ורי"ש של וידבר. וה' של אלה. וכ"כ בעה"ט והר"ת גימטריא ר"ת שמות האבות והם ג' שמות של ק"ש והוא שם של תורה שהוא יה"ו והוא סל של תורה. והם ג' שמות של אבגן שהוא ס"ל אותיות חושבן התורה. וס"ת של הה' ספרים גימטריא קכ"ו שהם שפה צרופין שבהם נחתם שמים וארץ. בשני פסוקים הראשונים ל"ב נתיבות של תורה כ"ב ועשרה כמ"ש ברית ס"י והשני פסוקים של אחריהם הם ל"ו שהם לולב כמ"ש בתקונים. דע כי הספר הזה כולל של כל התורה. והה' פסוקים הראשונים הם כולל של הספר והם כנגד חמשה חומשי תורה לכן בד' פסוקים הראשונים יש רמ"ח אותיות נגד רמ"ח מצות עשה וכן לולב כולל רמ"ח מ"ע וגם כוללין כל התנ"ך שהם רישא וסיפא של תורה ושל נ"ך והן אורי חסד תחתון שהם רמ"ח עלמין כי אורי חסד עליון הוא ל"ב נתיבות וכללין שם ג"כ רמ"ח עלמין בג' פנים שלו כמו שופר בג' פנים שכללין בחסד ולכן נתעורר רחמים וזהו רחם ארחמנו נאם ה' וכן סכה בגלופי ס"ג הוא רמ"ח שהוא בחסד וכתב בז"ח שכל הכ"ד יוצאין מגו שופר

וזהו הרי"ג שכולל בשם מלא ועם הפסוק החמישי הם אותיות כמנין ארץ והתיבות של הה' פסוקים הם כמנין דעה. בסוד ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים דהיינו פישת דעה בארץ כמים לים שהם ריעים דלא מתפרשין וכן הה' פסוקים הראשונים של התורה הם שורש התורה. ולרמ"ח מ"ע עשרה שרשים והם עשרת הדברות. ואע"פ שהם במנין מ"מ הם ג"כ שרשים. והוא שם המפורש. והוא שם ע"ב ומנ"ב. וג' שמות וג' גילופין וג' אלהים. ובה' פסוקים של ראשי הספרים יש בהן כנ"ח אותיות. והתיבות הם ס"ז עם ב' של בראשית שהוא הכולל כמנין בינה וידוע שהמנורה הוא נ' שערי בינה ולכן היה במנורה כ"ב גביעים וי"א כפתורים וט' פרחים הרי מ"ב כנגד שם מ"ב וז' קנים הרי מ"ט שערי בינה והגוף של מנורה הוא שער נ' וזה שנתקשה בה משה. ועוד יש בו י"ז והוא שם של בינה. וזה סוד אעביר כל טובי על פניך. וכנגדן היה ז' נרות וה' מלקחים וה' מחתותיה שהיו צריכין להטבת חמש נרות. וגם ר"ת של ראשי הספרים יש ג"כ תיבות נגד המנורה וכליה רק שפסוק הראשון של ספר במדבר יש בו י"ז תיבות והוא נגד גבהה של מנורה שהוא י"ח טפחים ועם הכולל של ריש במדבר סליק מניינא:

אלה הדברים. חושבן אותיות התורה בגילופי גילופין שהוא ברצוא ושוב. שהם רמ"ח מ"ע ומ"ע פנים. וכן באדם רמ"ח אברים בגוף ומ"ע כחות בנפש:

בעבר הירדן. פשוטו של מקרא וכוונתו כי הוא מפרסם באיזה מקום כדאיתא במדרש לדקדק כהררי אל שהקב"ה מפרסם דבר מפרש באיזה מקום ובאיזה זמן ועם מי. כי כל העולם נחלק על שלשה והוא. עש"ן. כמפורש בספר יצירה והרביעית הוא הש"י והעולם נחלק לג' כמ"ש מלכותך מלכות כו' והחמישית הוא נפש והנפש כלול מג'. פועל. פעולה. נפעל. והכל נכלל בז' כי הרביעי הוא כלול ג"כ מארבעה שהוא כלל כולו וכמו הד' יסודות שהיסוד הרביעי כולל כל הד' ולכן נקראת בת שבע. ודע כי אלה ה' פסוקים כולל כל העו"ס והם ה' פרצופין. וכנגדן ה' ספרים. ג' ראשונות ג' אלפין. והו"ב ידוע שמתפשטות בו"ק בסוד שחרית ומנחה ודעת מקומו בארץ בסוד מערב וזהו תפלות אבות תקנום. ובחינה אחרונה כלולה משנים בסוד ב' דבראשית כידוע ב' בחינותיה. וזהו סוד עשר ולא תשע. עשר ולא אחד עשר. וזהו סוד אלו ראשי הפסוקים: בעבר הירדן. כולן מקומות הן לפי פשוטו כמ"ש בספרי העבודה כו' שכולן מקומות הן. בעבר הירדן. הוא הכלל. ומכאן ואילך הוא פרט. במדבר הוא המקום שדיבר עמם שם. בערבה. הוא ערבות מואב והוא היה במערבו של מדבר. כמ"ש ים הערבה הוא ים המלח שהיה במערב: מול סוף. הוא ים סוף שהוא במזרח של מדבר כמ"ש מים סוף ועד ים פלשתים: בין פארן. שהיה בדרומה של המדבר: ובין תפל גו'. שהוא היה בצפון ומשום שהמדבר היה ארוך כנגד כולן לכן כתב כולן והן נחלקים על ה' כללים. ד' מד' רוחותיה. וא' באמצע. ומדרשו כמ"ש רש"י וספרי אלא שקשה להולמו שכתבו שהם הנסיונות שניסו למקום והלא חצרות הוא מחלוקת קרח. וערבה הוא שטים. והם היו אחר הי' נסיונות. ובפרש"י הוא ערבוב דברים. שמה שכתב הנסיונות הוא בספרי ומ"ש על חצרות הוא בתנחומא ועוד בפסוק הזה אינו חושב כל הי' נסיונות. והי' נסיונות שכתב הספרי והובאו בגמרא הם שתים בים כו' דהיינו א' קודם שנכנסו בים כתיב ויצעקו בני ישראל כו'. וא' בים כדכתיב וימרו על ים בים סוף כו' כדרך שאנו עולים מצד זה כו'. ושתים במים הם במרה וברפידים. ושתים בשליו דהיינו א' בשבתנו על סיר הבשר כו'. והב' בקברות התאוה. ושתים במן א' ויותירו אנשים וגו' והב' שחללו שבת. וא' בעגל וא' במרגלים. וא"כ אין שייך לזה הפסוק כדפרישית. ועוד למה לא חשב ג"כ מתאוננים ובאמת יש חולקין על זה בספרי וחשיב מתאוננים. ולא חשיב אלא א' בים כי מה שהיה בים אינו מפורש ולית ליה הך דרשה דוימרו על ים בים סוף ומ"ד שאינו חושב מתאוננים סבר שחטא מתאוננים היה בצנעא כדכתיב באזני ה' ולכך תיסך הכתוב. ומ"ד שחושב סבר בפרהסיא היה. ומה שהביא הגמ' את המ"ד שחושב שתים בים כו' ואינו חושב מתאוננים. משום שלעולם ישנה אדם לתלמידו בלשון קצרה. וכן הוא במסכת ביצה גבי אין אופין אלא על האפוי (עיין שם בתוספו' שם י"ז: בד"ה א"ר הלכתא) ונראה לי ששמנה נסיונות שהיו קודם מתן תורה לא הוזכרו כאן כי על זה לא הוכיח אותן שגר שנתגייר כקטן כו' ונמחל להם. והם א' על ים. ושנים במן. וא' בשליו. ושתים במים. ולא הוזכרו כאן אלא הד' הנשארים. דהיינו קברות התאוה. ותבערה. ועגל. ומרגלים. ועוד יש ד' דברים שהיו אחר המרגלים. דהיינו בעדת קרח שאמרו אתם המתם את עם ה'. ומי מריבה. ועוד ותקצר נפש העם בדרך. ובשטים. ואלו ח' נמנו כאן דהיינו במדבר הוא מי מריבה דכתיב שם ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין כו'. בערבה הוא שטים שהוא בערבות מואב. מול סוף. הוא ותקצר נפש העם בדרך וגו' דכתיב שם דרך ים סוף. בין פארן. הוא מרגלים כידוע. ובין תפל. הוא תבערה כי שם היו בוכים על דברי תפלות כדכתיב למשפחותיו. ולבן. הוא קברות התאוה כי שם דברו על המן. וחצרות. הוא עדת קרח. ודי זהב. הוא העגל. ועוד יש ב' דברים שעשו אבל אינן מפורשין בפסוק אלא רז"ל דרשו מן הפסוק ברמז דהיינו א' גבי מרגלים וזהו ויעפלו וגו'. וא' היה בתבערה דהיינו ויסעו מהר ה' ואמרו חז"ל מאחרי ה'. וזהו מרומז ג"כ כאן באמרו בין פארן דהיינו בין פארן עשו ג"כ וזהו ויעפלו וגו'. ובין תפל. דהיינו בין תופל עשו ג"כ וזהו ויסעו מהר ה'. ומ"ש בספרי את הי' נסיונות ורש"י הביא האיך מרומזים כאן והוא בדרך אחר כמ"ש באבות דר"נ והם בערבה הוא שטים. מול סוף הוא מה שהיה בים. בין פארן. הוא מרגלים. ובין תפל. הוא שליו ששם דברו תפלות על המן. ולבן. הוא ג"כ במן מה שהותירו מן המן. וחצרות. הוא מה שהוציאו מרשות לרשות בשבת מן המן. ודי זהב. הוא העגל הרי כאן ז' דברים. וחסר כאן ג' דברים דהיינו מסה וקברות התאוה ותבערה. ואמר אלו הג' דברים בפרשת עקב. ובתבערה. ובמסה. ובקברות התאוה: אשר דבר משה אל כל ישראל. שאמר להם שיהיו כל ישראל באגודה אחת:

בעבר הירדן. העה"ז נקרא ירדן ומ"ש בעבר הירדן לפי שהאדם בעולם הזה אינו אלא עובר. וכמו שלמטה הירדן מפסיק בין א"י כך למעלה הנהר דינור מפסיק ואי אפשר לבא לג"ע עליון עד שיעבור נהר דינור. ואח"כ מעלין את הנשמה לקרבן וז"ש אליהו לאלישע כי שלחני ה' בית אל וגו' וה' שלחני הירדנה. ועבר הירדן הוא הכולל ואח"כ אומר הפרט: במדבר. פי' שדרך ישר לאיש שאל יביט בתאות עוה"ז דהיינו תאות אכילה וישים עצמו כמדבר ללמוד תורה: בערבה. שיתרחק מחבורת אנשים המבטלין מת"ת וישב במדבר. ובערבה. ובמדבר קאי על הפרישה מתאוות אכילה. ובערבה קאי על חבורת אנשים כמ"ש והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב. דהיינו שלא יראה כי יבא טוב על חבורת אנשיו. ושכן חררים במדבר שהם בלי מזון: מול סוף. שיחשוב האדם תמיד על יום המיתה וישים הסוף למולו. ואמר בתחלה שני דברים לשבור התאוות שהם מבחוץ. ואח"כ אמר להכניע את היצה"ר שהוא מבפנים כמו שאמרו רז"ל. לעולם ירגיז אדם יצה"ט על כו'. ואם לאו יזכיר לו יום המיתה: בין פארן ובין תפל וגו'. דע כי יש ה' מיני ערב רב. א' בעלי מחלוקת ובעלי לה"ר. ב' הם הרודפים אחר התאוה כמו אחר זנות וכדומה. ג' הם הרמאים שמראים עצמם כצדיקים ואין לבם שלם. ד' הרודפים אחר הכבוד ובונים חרבות למו לעשות להם שם. ה' הרודפים אחר הממון. וחושב כאן כל הה' כתות. דהיינו פארן הם בעלי מחלוקת ובעלי לה"ר כי משם נשתלחו המרגלים שדברו לה"ר. ותפל. הם הרודפים אחר התאוה שהוא תפלות. ולבן. הם הרמאים מראים עצמן לבנים מבחוץ. וחצרת. הם הרודפים אחר הכבוד ובונים חצרות וחרבות. ודי זהב. הם הרודפין אחר הממון. ואחר שחשב כתות האלו אמר אחד עשר יום מחרב וגו' שהעיקר עסק התורה. ואמר פארן מתחלה כי המחלוקת נגד כולם. והם נקראים עמלקים ואין בן דוד בא עד שיעברו מן העולם ועליהם נאמר תמחה את זכר עמלק כמבואר בזוהר. וסוד שחושב כאן עשרה דברים. דהיינו מ' י' נ' ה' ת' ג' ח' ב' ד' כ' בעבר הירדן הוא נגד מלכות. במדבר הוא נגד יסוד. כי במדבר גי' רמ"ח כנגד רמ"ח מצות עשה שתלוי בצדיק. ובערבה הוא נו"ה. בסוד ערבי נחל כמבואר בזוהר. מול סוף. הוא ת"ת והוא יש סוף ויש הוא שלש ראשונות ונכלל בזה בחינה אחרונה. וסוף הוא בחינה אחרונה ונכלל בזה ג"ר. ויש סוף הם ב' זוגין בשם אימא בגילופין. ים הוא אותיות השניות. וסוף הוא אותיות הראשונות. בין פארן. הוא נגד גבורה והוא נגד מילה ופריעה. ובין תפל הוא נגד חכמה. ולבן נגד בינה. וחצרת נגד דעת. ודי זהב סוד כח וכחו. וזה שאמרו רז"ל (שבת דף קיט) כל העונה אמ"ר בכל כחו מקרעין לו גזר דינו של ע' שנה שהוא שם אלהים בנקודותיו סוד יוסף וסוד ושם עירו פעו. כי שם יש כח כמ"ש בזוהר על פסוק ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' כו' כי שם ב' פעמים יד והם ב' ידים וזהו די זהב שני פעמים י"ד: (ב) אחד עשר יום כו'. עיין רש"י. ד"א אלו זכו היו נכנסין לא"י לי"א יום. רי"א לג' ימים כו'. שנא' דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה ואין מנוחה אלא א"י כו' ר' בנאה אומר ליום א' כו' שנא' היום אתם יצאים וגו'. והיה כי יביאך כו' אבא יוסי בן חנינא משום אבא ברדלא אומר כיון שעלו פרסות רגליהם מן הים היו נכנסין מיד שנא' עלה רש וגו'. ולפי פשוטו הוא כך שאחד עשר יום מחרב עד מקום שאמר להם כשהיו הולכין דרך הר שעיר. פי' אף אם לא היו הולכין בדרך הישר אלא היו סובבים דרך הר שעיר כמו שסבבו לא היה אלא י"א יום וזה ג"כ סימן על המקום שדיבר עמהם דהיינו שהיה אותו המקום מחורב י"א יום כשהולכין על דרך הר שעיר וקדש ברנע ואף לפי' רש"י שפי' שאחד עשר יום מחרב עד קדש ברנע כו' ע"ש ר"ל שנסעהו בדרך דאל"כ היו יכולין תיכף לבוא לא"י כדכתיב עלה רש. ועל דרך הרמז הוא כך. שיש אחד עשר מסעות שצריך האדם לנסוע עד שיבא למקום מנוחתו דהיינו א' מביתו לקברו. והב' מקבר לגיהנם שאף אם הוא צדיק גמור צריך לעבור בגיהנם. והג' מגיהנם לג"ע. ומג"ע לז' רקיעים. ומשם לג"ע העליון ובכל מקום צריך ליתן חשבון ודין. זהו שכתב אחד עשר יום כלומר שי"א נסיעות הוא מחורב פי' מביתו שמניח אותה חריבה לכן נקרא חורב. דרך הר שעיר. זהו גיהנם הנקרא שעיר כידוע. עד קדש ברנע עד שיבא לג"ע העליון שנקרא קדש ברנע. וסודו הוא כך אחד עשר יום זהו שכתוב היושב על חוג הארץ וזה ראש שור שיושב בתהום. וזהו סוד בחוקו חוג על פני תהום. מחורב הוא באמ"ש וזהו רמ"ח מ"ע וב' כללים וזה שכתב ותחמרה בחמר ובזפת בחמ"ר מבפנים זה רמ"ח מ"ע. ובזפת מבחוץ זה שס"ה מצות ל"ת. וקדש ברנע ע"ש ע"ס שכוללין בו חושבן חמר וזפת כי קדש הוא ג' ראשונות שהן ד' בסוד א"ח כ"ש וברנע הם ז"ת בסוד ע"ב: בעבר הירדן. ג' גבולין בא"י. מדבר. ירדן. ונהר. מדבר בדרום כמ"ש מדבר צן נגבה. ירדן במזרח. ונהר בצפון. כמ"ש הנהר הגדול נהר פרת. וסודן הכל כלול בשם אלוה וסוד אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. ורוח רביעית הוא הים. דשם אלהים כלול מכולם. והוא בשם י"ה. בעבר הירדן מדבר וערבה הוא ידוע והוא מתפשט בערבי נחל בשם הנביאים: מול סוף. מול ג' ראשונות בשם שילוב סוף ג' אותיות דאימא בגילופין. פארן ותפל. שמאלא וימינא. ומבחוץ חמור ושור אבות נזיקין. ואבות הטומאה קל וחומר אבל בקדושה פארן הוא אחוריים בשם השילוב והוא סוד שמחבר את ישראל לאביהם שבשמים: ולבן. הוא דרגא ידוע שמלבין עונותיהם של ישראל: וחצרת. הוא שם הרביעי שם מ"ב והוא שם מלכות בכפלו זה בזה: ולבן ודי זהב. הם כנגד בגדי לבן ובגדי זהב ולכן היה בגדי זהב כפול: (ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר וגו'. מלמד שהשנה י"ב חודש. וכמ"ש באסתר ובמלכים. שנא' ולשלמה שנים עשר נציבים וגו' ר' בנאה אומר מן התורה שנא' היום. היום מלאו ימי כו' צא מהם למפרע ל"ג ימים כו' ד"א מלמד שלא הוכיחם עיין רש"י וכדי שלא יהא בלבו עליו. והתוכחה מביאה לידי שלום כמ"ש אבל אברהם והוכח אברהם את אבימלך וגו' ויכרתו ברית. וכה"א ביצחק ויאמר יצחק מדוע באתם אלי ואתם וגו'. וישלחם

יצחק וילכו מאתו בשלום וגו': ככל אשר צוה וגו'. לימד על כל הדברות שבתורה הקלות והחמורות והפרטות והכללות הזדווגות כו'. וידוע שהכל נכלל בעשרה וכללם שלשה. וכן הזמן עשרה זמנים מן יובל עד רבע שנה והוא בכלל. וזכר בזה הפסוק שלשה דברים ג' פעלים דבר משה אל בני ישראל. והש"י הוא הסיבה ראשונה. וכן נכלל כל הג' ככל אשר צוה ה' אתו אלהם הרי נכלל בו כל הג': (ד) אחרי הכתו וגו' ערש"י. מלה"ד למלך שילא הוא וכל חיילותיו א"ל חיילותיו תן לנו הגלוסקאות חמות א"ל אני נותן. טוב א"ל תן לנו אמר להם ההיפרכוס בבבל שהוא ב"ו מספיקין אתם עליו מאין לו רחיים מאין לו תנורים במדבר: הואיל. עיין רש"י. ד"א אין הואיל אלא שבועה: באר. א"ל כבר אני סמוך למיתה מי ששמע פסוק א' ושכחו פרשה א' ושכחה כו' יבוא וישנה כו'. והם אמורי ו"ק לכן נאמר אמרי. וכל אחד כולל שלשה. הוא. ומקום מלכותו. והאומה. והם נגד ו"ק שלת גו הלת כנ"ל. וידוע כי ו' כלול מו' בסוד הדעת והן י"ב בוסמין עלאין לכך נאמר כאן ב' פסוקים כל א' כלול מו' עם הכולל: באדרעי. כתב רש"י שם המלכות והוא ס"ם שבעברות ואדרעי שתי מדינות הן אלא כנ"ל שאדרעי הוא מקום המלחמה: (ה) בעבר הירדן בארץ מואב. פרט כאן ב' מקומות לפי שבה ב' בחינות ה' אלהים. וכן בדבור נאמר שני דברים משה והתורה. דהיינו הואיל משה באר את התורה. הואיל משה לשון התחלה וזה כנגד פ' ראשונה של בראשית ב' מאמרים א' כנגד יה"ו והשני כנגד אל וזהו יה"ו אל. וכתב בזוהר שעתיד משה לעמוד כנגד סה בתורה שבע"פ. וכנגד לשון הוא תורה שבכתב ואליהו עתיד לבאר שלא יאמרו אהר הוא. וזהו הואי"ל משה באר את כו'. וסוד נעלם הוא. ואלה"י לגור מחשי הוא התהלה. אליה"ו הוא הסוף. וזה באר שני זווגין. בחינה ראשונה. כבוד מלכים חקור דבר. ושני. כבוד אלהים הסתר דבר כנגד שני פסוקים הראשונים של יחוד בקול רם ובהשאי וזהו באר את התורה הזאת. ד' פסוקים ראשונים נגד ג' אבהן שהן ד' שיעקב כלול משניהם. שהוא יעקב וישראל. לכן כתב אלה כמ"ש סוד באר הוא ו' אותיות ראשונות. והוא התחלת התורה. בראשית ברא והן ז' בארות דיעקב ברא שית. וברא אלהים הוא השביעית ולכן נקראת באר שבע כנגד ז' ספרים חצבה עמודיה שבעה. ז"ש באר את התורה הזאת שהיא השביעית שהיא כוללת הכל אלה ראשי בית אבותם. כמ"ש בתקונים. ורביעית נקראת זאת וכן כתיב בפ' ואתחנן וזאת התורה ואח"כ אלה העדת והחקים והמשפטים: לאמר. היא בחינה אחד עשר והאחד עשר כוללן כולן לכן אמרו עשר ולא י"א. והוא ספר הזה שכולל כל התורה ונקרא משנה תורה לכן בא כאן הכל באחד עשר. י"א מקומות וי"א יום מחורב וי"א הדפים ורא"שי פסוקים עולה י"א עד ה' אלהינו ובפסוק הזה י"א תיבות ולאמר כולל כולן ואלה ה' פסוקים כולל כל השם אחרון. בב' פסוקים ראשונים יש עשרה מקומות שהם י"ב וג' דברים שהן אלה הדברים ומשה וישראל נגד ברכת כהנים שהם ג' שמות וי"ב תיבות כנגד שם של י"ב ג' אבהן וי"ב שבטים והן י"ה של שם. וג' פסוקים אחרונים נגד וי"ו של שם שהוא כפל כו' ופסוק אחרון ה' ענינים ב' מקומות וב' דברים משה והתורה. ולאמר היא הה' וכוללת הכל כנגד ה' אחרונה והם כנגד ה' ספרים של תורה וספר ויקרא כנגד הדעת והוא בקריאה נמצא ל"ב כלולין בה' כמ"ש בתיקונים ל"ב כלולין בה' וכן ל"ב אלהים דבראשית וז"ש הואיל הוא התחלה כי זה הספר כולל כולו נמצא שהתחלתו התחלת התורה וזה הואיל נגד ל"ב נתיבין שבפ' ראשונה דבראשית ול"ב כנגד ל"ב נתיבות דפ' בראשית. ובמדרש אין הואיל אלא לשון שבועה כמ"ש ויואל משה כו'. וזה שכתבתי שהב' דברים שכתב כאן נגד הב' ספרים שבספר דברים נמצא הואיל משה נגד הברכות והקללות ופ' נצבים. ושם הכל לשון שבועה כמ"ש ובאלתו אלה דברי הברית לעברך בברית כו' והאזינו הוא ביאור של כל התורה. וזהו באר משה שני ענינים הואיל משה ובאר משה. הזאת. זה וזאת הברכה כמ"ש בפירושי על וזאת הברכה. ואמר זה בפרשה אחרונה ויעל משה כי שם כולל הארץ וכל דור ודור ודורשיו ופירושו כמ"ש בס"ד שנא' ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו' לאמר. לאמר לאבות כו'. וידוע שהכל נכלל בעשרה. ה' נגד ה' כמ"ש בס"י ולכן יש בפסוק זה עשרה תיבות ה' נגד ה'. דהיינו ה' מהשם עד לאמר. וה' לאחר לאמר. ולאמר הוא ברית יחיד מכוון באמצע ומקשר אותם. ומה שפתח בשני שמות אלו שהם כלל כל התורה כולה וכל השמות. כי הקב"ה הוא נסתר מצד עצמותו ונגלה מצד מעשיו לכן אנו אומרים בכל ברכה לשון נגלה ונסתר ושם הוי"ה ב"ה הוא מורה על צד עצמותו ית'. ואלהים הוא מורה על השגחתו על בריותיו. ולכן כתיב בכל פ' בראשית שם אלהים לבדו. ובהשגחה יש ב' ענינים. השגחה כללית דהיינו על כל בריותיו ועל כל העולם בכללות. והשגחה פרטית שמשגיח על ישראל לבד. וכנגדו הוא שם אלהים. וכן בתורה יש נעלם ונגלה כידוע. ולכן פתח בב' שמות אלו. ולכן אומרים בכל ברכה ה' אלהינו מלך העולם דהיינו ה' מצד הנעלם. ואלהינו שהוא משגיח עלינו בפרטות ומלך העולם שאע"פ שמשגיח עלינו בפרטות משגיח ג"כ על כל העולם כולו בכללות ומושל עליהם. וכן אומרים בתפלה בשבת במנחה אתה אחד ושמך אחד פי' אתה אחד מצד עצמו ית'. ושמך אחד מצד בריותיו בשם נגלה. אע"פ שמנהיג כל בריה ובריה בפני עצמה וכל א' הנהגתה משונה מחברתה אעפ"כ בכולו הוא אחד. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ כו' כי שניהם הן ביחוד ישראל וא"י. ישראל מע' אומות. וא"י מכל הארצות. וכמו שנקרא אלהי ישראל. כן נקרא אלהי הארץ. וזהו מה שאמר באברהם אלהי השמים ואלהי הארץ ואח"כ לא אמר אלהי הארץ. מפני שבשעה שלקח אותו היה בח"ל ולכן נענשו אפי' נכרים מפני שלא שמרו את התורה בארץ כמ"ש (מ"ב י"ז) לא ידעו את משפט אלהי הארץ. שישראל מצווה על כל התורה בח"ל ובארץ מצווה אפי' נכרי. ולכן נענשו הכותים שלא ידעו משפט אלהי הארץ כמ"ש וזהו מ"ש (סוף כתובות) כל הדר בח"ל וכו'. וגלוי של תורה הוא בארץ כמ"ש אוירא דא"י מחכים וגם הנבואה אינה שורה אלא בא"י. ולכן ברח יונה כמ"ש (מ"ק כה:) דהוי רביע

בתברה

שאשרה עליו שכינה אלא בכל גרמה לו וכמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה'. אבל כשהיו ישראל בארץ היו גוי אחד וכן לע"ל ב"ב א"ה. כמ"ש בזוהר אימתי גוי אחד בזמן שהן בארץ וכן בתורה לא נתנה אלא לישראל בהר סיני וז"ש כאן אלינו בחורב. וד' תיבות אלו הן כלל של כל התורה כולה דהיינו שה' אלהינו דבר אלינו לעשותם ע"י המקום בחורב. וז"ש הנסתרות לה' אלהינו והנגלות וגו'. ודבר קדשו הוא מחבר אותנו עם הש"י וזהו דבר אלינו בחרב לאמר וז"ש. והנגלות לנו ולבנינו והכל ע"י סיני וז"ש משה קבל תורה מסיני: (ו) רב לכם שבת בהר. שהאדם אחר מותו דר בג' עולמות דהיינו נפשו בקבר ורוחו בג"ע התחתון ונשמתו בג"ע עליון כמ"ש למען ייטב לך ולמען יאריכון וגו' ובכל אחד לבד מהאדמה יש שני מקומות וכן הנשמות אע"פ שהן ג' הן ה' כידוע ובג"ע התחתון יש ב' דרגין א' שמתהלכים בין השורות שבג"ע וב' שיושבין מבפנים כמבואר בזוהר פ' בלק. וכן בג"ע של מעלה יש ג"כ ב' דרגין וז"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך זה מדרגה עליונה שבפנים. פעלת לחוסים בך נגד בני אדם זהו הדרגה השנית שהיא נגד כולם וידוע שג"ע הוא במקום הרים כמ"ש צדקתך כהררי אל וגו' וז"ש כאן הזה. הוא עה"ז. בהר. הוא ג"ע. שבת. הן אותן היושבים בג"ע. לכם. הוא נגד בני אדם. רב. הוא מה רב טובך וגו'. וכולן כלולין בהר סיני כמ"ש ועלית אתה ואהרן ואמר משה מחיצה לבד אהרן מחיצה לבד: בחרב לאמר. פי' כי חורב אינו סיני אלא בסיני נתן את התורה ובהר חורב היה עומד המשכן ששם היו ישראל חונים ואמרו חז"ל כללותיה נאמרו בסיני ופרטותיה נאמרו באה"מ ונשנו בערבות מואב. נמצא בערבות מואב נשנו הפרטים שנאמרו בחורב. וז"ש דבר אלינו בחרב לאמר. וגם במשכן היה ה' דרגין דהיינו ק"ק. אה"מ. ופתח אה"מ. ומחנה לויה. ומחנה ישראל. וכן ישראל נחלקין לחמשה. כהנים. לוים. ישראלים. גרים. עבדים. וכן בהמ"ק נחלק לחמשה. ק"ק. ובין האולם ולמזבח. ועזרת כהנים. ועז"י. והיכל. וכן חוץ למחנה שכינה נחלק לחמשה. חיל. והר הבית. וירושלים. וא"י: ועירים המוקפות חומה. וע"כ פי' נחשב ביניהם כי זה נתחדש אח"כ ועיין מ"ש במס' כלים פ"א ע"ש. וכן בהר סיני נחלקו ישראל לה'. משה ואהרן והכהנים והעם שהי' כוללן ב'. ישראל וערב רב. ואלו החמשה תיבות הם נגד ה' תיבות שאמרנו לעיל הנסתרת לה' אלהינו והנגלת לנו: לאמר. כל לאמר שבמקרא הוא התחלת מאמר שלאחריו כמ"ש ויברך אתם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו וגו'. וכן מה שכתוב וידבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל לאמר דהיינו שהקב"ה התחיל עם משה מן דבר אל בני ישראל ומשה התחיל עם בני ישראל מן אשה כי תזריע וכן בכל מקום. והוא חיבור הנושא עם הנשוא וכן מ"ש לעיל דבר אלינו דיבר הוא החיבור ה' עם אלהינו אלא שדיבור הוא הדעת שמחבר י"ה בו"ה ולכן לא כתיב דבר אלא במשה משא"כ בשאר נביאים כי משה היה בסוד הדעת ודורו היה דור דעה ולכן כתיב דבר אלינו כו'. כמו שאומרים לשם יחוד קב"ה כו'. בו"ה מתפשט באדם ובארץ בב' עלמין תתאין כמ"ש והנגלת לנו כו'. והנסתרת כתיב בו"ה. שהיו"ד נעלם בתורה כמ"ש השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם שהיא נעלמת מעין כל חי ונאמר ישמחו השמים ותגל הארץ והדעת הוא מחברן. כמ"ש בדעתו תהומות נבקעו וז"ש בהמ"ק וז"ש (ברכות דף ל"ג) גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות וגדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות וכל שיש בו דעה כאלו נבנה בהמ"ק בימיו כמשחז"ל (ברכות נ"ה) יודע היה בצלאל לצרף אותיות ולא אמרו יודע היה אותיות והוא נגד ספר ויקרא. וז"ש ל"ב נתיבות ל"ב אלהים שנכללו בשם הוי"ה אבל לאמר הוא חבור הוי"ה עם אלהים. לכן כאן י"א תיבות חמשה לקבל חמשה וברית יחיד מכוון באמצע כו' והיא בחינה ב' של מלכות שהוא כ"ע של כסא הכבוד: (ז) הכנעני. זה גבול כנען שנאמר ויהי גבול הכנעני: והלבנון. א"ל כשאתם נכנסים לארץ צריכין אתם להעמיד מלך ולבנות לכם בית הבחירה שאין לבנון אלא מלך שנא' החוח אשר בלבנון שלח כו' ואין לבנון אלא ב"ה שנא' והלבנון באדיר יפול. ד"א למה קורין אותו לבנון ע"ש שהוא מלבין עונותיהם של ישראל: עד הנהר הגדל כו'. שמפרה והולך עד שכלה כמגרפה. ד"א פרת שפרה ורבה עד שעוברים אותו בספינות. כל הנהרות אומרים לו מפני מה אין אתה משמיע קולך כדרך שקולנו הולך. א"ל מעשי מוכיחים עלי זורעים בי זריעה נוטעים בי נטיעה עולה לשלשה ימים: פנו וסעו לכם ובאו וגו'. פי' שהאדם הנוסע ממקום למקום יש בזה ג' מקומות. דהיינו מן המקום שנסע והמקום שנוסע לשם הוא תכליתו והדרך שמהלך ממקום הנסיעה עד מקום שנוסע וז"ש כאן פנו הוא מן המקום שנוסע משם. וסעו. הוא הדרך. ובאו הוא מקום התכלית. וזהו רמז על האדם שצריך ג' דברים דהיינו עה"ז שמשם נוסע. ומקום תכליתו הוא הג"ע ודרך הליכתו מחמת שא"א לבא אף אחר שיקנה שלימות לג"ע עד שיתפשט ממנו הגופניות וז"ש פנו דהיינו שיפנו מן הגופניות. וסעו. הוא דרך הליכתו. ובאו. הוא מקום תכליתו. והוא הג"ע. וכן כאן בישראל. פנו. הוא מהר סיני אחר שנשלמו שם כמ"ש רב לכם כו' אמר להם שיפנו משם עוד לתכלית שלמותם שהוא ארץ נחלתם א"י מפני שהכוונה הראשונה היתה להוריד שכינתו וכבודו של מעלה ע"י משה מן השמים והענין ג' מקומות אלו דהיינו הר סיני ואה"מ וא"י. שעד משה לא ירדה שכינה לארץ. וידוע שהעולם נחלק לג' חלקים. שמים וארץ ואדם המחברם. וכן שלשה מקומות אלו דהיינו דלעיל. והנה מתחלה לא ירדה שכינה לארץ אלא ע"י הרקיע ירדה על הר סיני ואח"כ ירדה לאה"מ אבל לא בקביעות אלא ממקום למקום ואח"כ בא"י ירדה בקביעות. וז"ש מתחלה עד שהמלך במסבו דהיינו במקום הסיבו שהיא השמים ואח"כ צרור המור דודי לי בין שדי ילין ואחר כך אשכל הכופר כו' שהוא התכלית שירדה שכינה לארץ: הר האמרי. חשיב כאן עשרה מקומות שכל העולמות וכל הדרגין אין פוחתין מעשר אלא משתנין לפי בחינותיהם כמ"ש וישנה ואת נערותיה לטוב וכאן בארץ הוא מדרגה עליונה לכן

נאמר למעלה בעבר הירדן וכאן נאמר בהר ובשפלה עשרת בעלה מקומה הראשון והשב כאן ז"ת ר"ל כי יש ז' תיבות היינו הר האמרי. וכל שכניו. בערבה. בהר. ובשפלה. ובנגב. ובחוף הים. ואח"כ ג' עליונות. ארץ הכנעני הוא ארץ עילאה וכו' ואמר הנהר הגדל נהר פרת. דעת הנמשך מכ"ע. וז"ש אל דעות ה' לכן כתיב כאן ב' פעמים נהר שבו תו"ג לכן אמר מתחלה שנהר ואח"כ נהר שהג' נכללת בה והגדול הוא גדולה. ופרת גבורה שנתנה לנוקבא בזיווגא לכן נוקבא נכללת בדכורא ונתבסמת בו. ובנגב ובחוף הים. ידועים הן נגד הנהר: הר האמרי ואל כל שכניו. מה שאמר הר האמרי ואח"כ אל כל שכניו שהוא כפל לשון שהאמרי היה יושב בתחלת מקום כניסתם כמ"ש והאמרי יושב בהר וגו' לכן אומר בתחלה הר האמרי ואחר כך אל כל שכניו שהם שאר שבע אומות ובתוספתא (שבת פ' ו') אמר שהאמרי הוא הקשה שבכולם שאדם הקשה נקרא אמרי ואדם רע נקרא סדומי וכמ"ש ואשמיד את האמרי אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים לכן אמר ואל כל שכניו שהאמרי היה קשה נגד כולם. ובספרי דרש והביאו רש"י ז"ל שכל שכניו הם עמון ומואב ואדום מפני שהקב"ה נתן לא"א עשרה אומות והג' הם. קיני. וקנזי. וקדמוני. והם עמון. ומואב. ואדום. וקודם שחטאו במרגלים ניתנו לישראל אבל כשחטאו במרגלים נצטוו שלא ליגע בהם עד לע"ל כמ"ש ומחץ פאתי מואב והיה אדום ירשה וכמ"ש אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם לכן אמר כאן הר האמרי הוא ארץ ז' אומות ומפני שהיה יושב בתחלת הכניסה לכן נקרא על שמו ואח"כ מפרש בהר ובשפלה כו'. ואל כל שכניו. הם עמון ומואב ואדום: בערבה בהר ובשפלה. מפני שא"י נחלק לג' חלקים אלו כמ"ש במשנה וכל שבט ושבט נחלק ג"כ לחלקים אלו וכן לע"ל יהיה לכל א' ואחד אלו הג' חלקים. וכתב רש"י בערבה. זה מישור של יער. בהר. זה הר המלך. ובשפלה. זו שפלת דרום והוא לשון ספרי וכו' ואינו מובן כלל. ובתחלה אפרש משנה בשביעית פרק ט' שלש ארצות לשביעית ולביעור יהודה ועבר הירדן והגליל ושלש שלש ארצות לכל אחת ואחת. גליל העליון וגליל התחתון והעמק. מכפר חנניה ולמעלה כל שאינו מגדל שקמים הוא גליל עליון ומכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמים הוא גליל התחתון ותחום טבריא העמק. וביהודה ההר והשפלה והעמק ושפלת לוד כשפלת דרום וההר שלה כהר המלך מבית חורון ועד הים מדינה א' ופי' מכפר חנניה ולמטן וטבריא הם השלשה שבגליל וביהודה הוא ההר והשפלה והעמק ושפלת לוד וההר שלה ובית חורון פירשו המפרשים שזהו הג' שמעבר לירדן וא"א לומר כן דהא ירושלים היה מהלך יום מן הירדן ולוד היה מהלך יום מירושלים ללוד מערב כמ"ש (ר"ה לא:) ובית חורון היה ג"כ במערב של גבול בנימין והיאך אפשר לומר כן שהן מעבר הירדן ונראה שהמשנה לא חשיב רק יהודה וגליל אבל עבר הירדן לא חשיב במשנה משום שהם מפורשים במקרא והביאו בתוספתא ובירושלמי וז"ל איזה הר שבעבר הירדן תני רשב"א אומר כגון הר מכוור וגדוד כו' ושפלתו חשבון וכל עריה אשר במישור כו' ועמק יש לו בית הרן ובית נמרה כו' שנאמר ובעמק בית הרן ובית נמרה כו' עכ"ל. הרי מפורש שלא חשב באותן שבעבר הירדן אלא יהודה וגליל ויהודה היינו שבט יהודה וגליל היינו מיוסף ואילך כמ"ש (יהושע י"ח ה') יהודה יעמוד על גבולו מנגב ויוסף מצפון הרי מיוסף ואילך נקרא צפון נמצא נשתייר שבט בנימין שהם בין יהודה ובני יוסף וחשיב כאן המשנה שלשה חלקים שבשבט בנימין והם ג"כ השלשה שבשבט יהודה ואמרינן בירושלמי איזה הר שביהודה זה הר המלך. ושפלתו זה שפלת דרום ועמק שלו כו' ע"ש וזהו פירושו שפלת לוד שהוא משבט בנימין כמ"ש (ד"ה א' ח' ב') הוא בנה את אונו ואת לוד כו' בשפלת דרום שהוא ביהודה וההר שלה דהיינו שבט בנימין בהר המלך שביהודה ובית חורון עד הים הוא מדינה א' והוא עמק ואמרינן שם ר"ש אומר לא אמרו שלש ארצות אלא ביהודה ושאר ארצות כהר המלך נמצא לר"ש מה שחלק כאן הפסוק בערבה בהר ובשפלה אינו אלא ביהודה כי בשאר ארצות אין לנו נ"מ מזה וזהו שמפרש רש"י בערבה זה עמק של יער כצ"ל ומ"ש ברש"י מישור ט"ס הוא וכן הוא בירושלמי אלא שקשה לרש"י שאמר כאן בערבה ובמשנה קורא לה עמק לזה אומר עמק של יער לכן קרא אותו כאן ערבה על שם היער ובמשנה קורא אותו עמק על שם העמק. בהר זה הר המלך כי סתם ספרי ר"ש ולר"ש כל הארצות הם כדין הר המלך לכן אמר הר המלך כי הוא העיקרי. ושפלה הוא שפלת דרום שביהודה. ובנגב ובחוף הים וגו' פי' שחושב ד' גבולין שבד' רוחות א"י וזהו בנגב הוא בדרום. בחוף הים. הוא ים הגדול שבמערב א"י. ארץ הכנעני והלבנון. זה מזרחה של א"י כמ"ש ביהושע. עד הנהר וגו'. זה גבול צפון ששם הוא נהר פרת: אשר נשבע וגו'. ערש"י משל לאדם שנתן לעבדו שדה במתנה ולא נתנה לו אלא כמות שהיא עמד העבד והשביחה ואמר מה בידי לא נתנה לי אלא כמות שהיא. חזר ונטעה כרם אמר מה בידי כו' כך כשנתן הקב"ה את הארץ לאברהם עמד והשביח שנאמר ויטע אשל בבאר שבע עמד יצחק והשביח שנאמר ויזרע יצחק וגו' עמד יעקב והשביח שנאמר ויקן את חלקת השדה וגו': לתת להם. אלו באי הארץ. ולזרעם. אלו בניהם. אחריהם. אלו שכבשו דוד וירבעם. ד"א לתת להם. אלו עולי בבל. ולזרעם. אלו בניהם. אחריהם. לימות המשיח: (ח) ראה נתתי וגו'. פי' כשהקב"ה פוקד על אומה להכניע אותה מכניע השר תחלה וזה שהראה אותו לכן אמר ראה נתתי וגו' ואין חסר לכם כלום אלא באו ורשו. ומ"ש תחלה לשון מתנה נתתי ואח"כ באו ורשו לשון ירושה. מפני שעיקר מה שנתן להם א"י היה מחמת האבות כמ"ש בפרשת עקב לא בצדקתך וגו' ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך וגו' אך מפני שבועת האבות לא היה להקב"ה ליתן להם דווקא אלא מפני שהם היו דור דעה לכן אמר נתתי לשון מתנה מה שנותן להם דווקא. באו ורשו. לשון ירושה שהעיקר ירושה מפני שבועת האבות: לאבתיכם וגו'. לפי פשוטו לאבותיכם הוא הכולל. לאברהם כו'. הוא הפרט: לתת להם. דהיינו להאבות: ולזרעם אחריהם. הם אותם שירשו. והענין בפרטות לאבותיכם הם השבטים כמ"ש בס[illegible] אבות

מצות אומר שלא כי להאבות נתן לכל א' לבדו כל הארץ ולהי"ב שבטים נתן הארץ לכולם ביחד כמ"ש בפ' ויחי: לתת להם. אלו עולי מצרים שחלקו להם משה ויהושע לס' רבוא חלקים: ולזרעם. אלו עולי בבל שחלקם עזרא. אחריהם. זה לעתיד לבוא כמ"ש והיה באחרית הימים שיחלקם הקב"ה בעצמו. והם כל א' בחינה לעצמו. וכמו הארץ בכללה ז' ארצות כמ"ש בריש ירמיה ומפורשות בזוהר במעשה בראשית. כן היא נחלקת לז' בחינות והם הז' ארצות שכתוב בפ' עקב. וכן ארץ פילאה כלול שבע ארצות ושבע היכלין אברהם נטל כו' כמ"ש בזוהר פ' בראשית ופ' פקודי. וכן בהמ"ק אע"פ שהם עשר קדושות הן כלולין בשבע כמו ההיכלין שהם עשר והן נכללין בשבע. ומסויימין במחילות שבע. והן ק"ק. והיכל. ואולם. ועז"י. ועז"נ. והחיל. והר הבית: לאבותיכם לאברהם וגומר. שהשבטים הן מסויימין נגד האבות כמ"ש בתיקונים וקרא זה אל זה הוא ג' שהן י"ב וכן האבות והשבטים וה' שנוסף הוא מול י"ג דכלול כל י"ב והוא מזל דביה תלוי בני חיי ומזוני לכן הי"ג הם אינם אלא י"ב כמ"ש י"ב תאומין לעילא וי"ב תאומין לתתא לכן בחודש השביעי נפתח י"ג תרעין שהם מ"ט תרעין וכמ"ש כי ביום הזה יכפר כו' וקוצו של יו"ד הוא שער הנ' המשלים לנ' תרעין כמ"ש בתיקונים סוף תיקון כ"ב: (ט) בעת ההוא. לפי פשוטו היה בשנה השנית ליציאתם ממצרים בשעת הדגלים וכמ"ש וישלח משה וגו' וילך לו אל ארצו וז"ש פנו וסעו לכם והיתה זאת ג"כ בעת ההיא: לאמר. הוא התחלת המאמר כמ"ש וכן בכל מקום: שאת אתכם. הוא הכלל מה שכתוב למשה טרחכם ומשאכם וגומר. והוא כוס של ברכה דאיתיהיבא בימינא כמ"ש בכל לבבך ובכל נפשך והיו הדברים כו' וכמ"ש (פסחים קיז:) יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין: בעת ההוא. גנת אגוז. ההוא. הוא פרטית האגוז לבדו: בעת ההוא. ב' אורות יהי אור ויהי אור סוד הדעת. פה ולשון. דרום ולפון. עמוד אש וענן. אל"ף הוא שם הראשון שכולל כל השבע שתחתיו. שי"ן הוא תחתון. וענן באמצע. לכן הא' אינו מן החשבון שהוא שורש להם. והוא עשרה זווגים דאו"א לכן נאמר עשר פעמים בעת ההוא והעשירית הוא ואתחנן אל ה' בעת ההוא: שאת אתכם. שאת הוא אשל שלם. אתכם. הוא אילן שלם. כי אשל הוא אילן: שבע כתות של צדיקים בג"ע זו למעלה מזו. כת ראשונה אך צדיקים יודו וגומר. כת שניה אשרי תבחר ותקרב וגומר בחרתי הסתופף וגו'. כת שלישית אשרי יושבי ביתך. כת רביעית מי יגור וגו'. כת חמישית מי ישכן וגו'. כת ששית מי יעלה וגומר. כת שביעית מי יקום וגומר. רשב"י אומר לשבע שמחות פניהם של צדיקים דומים לעתיד לבא. לחמה. ללבנה. שנאמר יפה כלבנה ברה כחמה. לרקיע. לכוכבים. שנאמר והמשכילים יזהירו וגו'. לברקים שנא' כברקים ירוצצו. לשושנים שנאמר למנצח על שושנים וגו'. למנורת בית המקדש. שנא' ושנים זיתים עליה א' מימין הגלה וא' על שמאלה: (י) ככוכבי השמים לרב וגו'. פי' שלענין רוב אתם ככוכבי שמים אבל לענין מנין שיהיו ככוכבים א"א שהכוכבים הם רבים מאד אלא לענין רוב בלבד כמו שהכוכבים רבים כן אתם רבים אבל בספרי דרש הרבה אתכם והגדיל אתכם והרים אתכם כו' כמ"ש רש"י והנכם היום. הנכם קיימים כיום כחמה וכו' מכאן אמרו ז' כתות של צדיקים וכו' זה ידוע שהכל נכללין בשבע וכן בג"ע כמ"ש שובע שמחות ואמרו א"ת שובע אלא שבע. וז' היכלין המתוקנין לצדיקים וכן הארץ נכללת בז'. וכן א"י נכלל בז' כמבואר. וכן הטובה נחלק לז' כמ"ש ארץ חטה וגו'. ונחלקים שם לה' ולב' כמ"ש ארץ חטה וגו' ארץ זית וגומר והוא סוד הזהב כלל ופרט. וכן בהטבת הנרות היו ה' לבד וב' לבד. וההדלקה היה ביחד וכן ברקיע חמשה נכללין בשמי השמים. וב' בכלל השמים שהם בכלל הארץ. וכן כאן ה' שמחות בשמים וב' בארץ והששית מחברת בין שביעית לחמישית כמו הרקיע בין שמי השמים לשמים. וזית שמן. אוכל ומשקה. וכן כאן מנורת בהמ"ק נגד זית שמן והוא ג"כ מחבר שמים וארץ. כמ"ש (כתובות ה') גדולים מעשה צדיקים יותר משמים וארץ שנא' אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים. ובמקדש נאמר מקדש ה' כוננו ידיך פי' שהכל מה שכוננו ידיך שנראה שהיו הם עושים ולא היו עושין כלל כמ"ש בארון וכן בבהמ"ק אבן שלמה מסע נבנה שהם מרימים את האבן אבל לא היו המה מרימים אלא שנתן הש"י כח והרים את ידם. וזהו שאמר ידיך כוננו אותם. והז' נרות הם נגד ז' כוכבי הרקיע. ושושנים הם בארץ עצמה לפי שהם היפים שבארץ לכן המשיל כנסת ישראל לשושנים וכמ"ש כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות (ש"ה ב') והגדיל כבודם בזה מאד שאין גרוע מן החוחים ואין יפה משושנים וז"ש כאן הרבה וגומר. והנה אמרו במדרש יכול שיש בכן פסולת ת"ל מטלת זהב כולה וכ"א כלך יפה רעיתי וגומר וז"ש כאן אתכם ר"ל כלל ישראל ודימה אותם לברקים בזריזותם שזה מעלת העליונים שהם זריזים במלאכתם מאד. כמ"ש (איוב ל"ח ל"ה) התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו וזהו והנכם. ודומין לחמה כמ"ש היום. ודומין לכוכבים כמ"ש ככוכבי. ולרקיע כמ"ש השמים. וללבנה כי עיקר מעלת הלבנה כשהיא הולכת ורבה כמו שנמשלה מלכות בית דוד לה כידוע שהולכין ומרבין עד שלמה. וז"ש כאן לרב. והנה יש בישראל ז' כתות. א' בעלי מצות. ב' היושבים בבתי מדרשות כל ימיהם. ג' היושבים בבתי כנסיות ועוסקים בתפלה כמ"ש מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל. ד' הקובעים דירתן בא"י. ה' היושבים בירושלים כמ"ש חז"ל (סוף כתובות) הכל מעלין כו'. ו' היושבים בהר הבית ובחיל שהוא מחנה לויה. הז' הם אותם שבמחנה שכינה דהיינו מעזרה ולפנים. והג' מחנות נגד כהנים ולוים וישראלים. וז"ש בספרי כת הראשונה אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים כו' ואמר צדיקים וישרים לשמים ולבריות כמ"ש אמרו צדיק כי טוב כו'. ב' אשרי יושבי ביתך הם היושבים בבתי מדרשות. ג' אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך הם היושבים בבתי כנסיות שנקראו חצרים. ובתי מדרשות נקראו בתים כמ"ש ברעיא מהימנא פ' בהר. ד' מי יגור באהלך הוא בא"י. ה' מי ישכון בהר קדשך זה ירושלים כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון. ו' מי יעלה בהר ה' זה הר הבית כמ"ש לכו ונעלה אל הר ה'. ז' זה מחנה שכינה שזה מקום מקדשו וז"ש מי יקום במקום קדשו ושם הם קבועים בבתי"ש וא"י וכמשה"ז"ל (ברכות ח.) אמרו לר"י איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה הוא דכתיב כיון דאמרי ליה דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להון. ר"ל שקדושת בהכ"נ ובהמ"ד הוא כקדושת א"י וכאחז"ל (מגלה כ"ט) עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שיקבעו בא"י שנא' ואהי להם למקדש מעט. והשביעית הם אותם שבחוץ ומשוטטין בארץ ורודפין אחר המצות תמיד והן נגד הארץ לכן נקרא עם הארץ כמ"ש חז"ל שבשבילם הארץ עומדת ועתידין לירש הארץ. והכת הב' הם ת"ח המחברים שמים וארץ כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. וכתיב ונתתי שלום בארץ וז"ש ת"ח מרבים שלום בעולם שהשלום הוא בשמים כמ"ש עושה שלום במרומיו אבל לע"ל יהיה שלום בארץ וז"ש לא ירעו ולא ישחיתו וגו' וגר זאב עם כבש וזהו הברכה ונתתי שלום בארץ וז"ש חז"ל שהשלום הוא כלל הכל כמ"ש כי כל בשמים ובארץ כללא דכולא. והא"כ חצריך. בתי כנסיות והוא אש גבוה כמ"ש (ברעיא מהימנא פ' כי תצא) והם ז' דרגין מלמטה כסדר ות"ח הוא כלל הכל כמ"ש ות"ח כנגד כולם כו' כמו שכתבתי למעלה: ה' אלהיכם כו' ערש"י. משל לאדם שהיו לו נכסים הרבה והיה לו בן קטן והיה צריך לצאת למדינת הים. אמר אם מניח אני את הנכסים לבני הקטן ילך ויבזבז. העמיד אפוטרופוס עד שיגדיל. משהגדיל. אמר הבן תן לי הנכסים עמד ונתן לו משלו כדי פרנסתו. אמר לו כל מה שנתתי לך לא נתתי אלא משלי. ומה שהניח לך אביך הרי הוא שמור. כך אמר משה וכו' עיין רש"י: (יא) יסף עליכם ככם אלף פעמים. הוא ברכה שאין עוד אחריה כמ"ש דבגינה קיימין שיתין רבוא על סורין סגיאין ואמר שאילו זכו היו בימיהן ימות המשיח. וזהו א' זעירא דויקרא שנטלה ולא נשתיירו אלא א' מני אלף: ככם. שיהיו צדיקים כולם כמותם דור דעה כמ"ש בספרי. וזהו השלמות האחרון. ואמרו בספרי זו משלי. והוא ענין נפלא כמ"ש משה אל אחותה וגומר בגינה קיימין כו' דעליה אתמר דור הולך כו' ועליה אתמר כו' דאתפשטותא כו' ואילו זכו היה בימיהן ימות המשיח שלימות האחרון והיה בהמ"ק מן השמים וכל שלימות האחרון שאין אחריה עוד כמ"ש אתה החלות להראות את עבדך שבימיו היתה התחלה כמ"ש בזוהר. וביקש שיהיה בימיו גם השלמה וזהו אעברה נא ואראה כו' אבל ישראל לא היו ראוין לכך וז"ש ויתעבר ה' בי למענכם כו'. וזהו הברכה בכמות. ששם דרגא שזכה למדת בינה ששם הוא המספר כמ"ש מי מנה עפר יעקב ומספר וגו' וזה שארז"ל זהו משלי. אבל ויברך אתכם הוא בדרגא דחכמה כמ"ש ברכה זו חכמה וכמ"ש מאן אתר עיקר ברכה ממלך דבעי כו' מאתר דכל ברכאן כניפין אמר ר' אבהו הכל נתן אבל שמו הגדול לא נתן ולא אוזיף לאחרן דכתיב אני ה' לבדי. מלמד דשם זה לא נתן לשום נברא וז"ש ויברך אתכם הוא לבדו שע"כ הוא משלי. והב' פסוקין הן ה' דרגין כסדר מלמטה למעלה שהם כלל העולמות שהקב"ה מנהיג כולם וכמ"ש אבל אליהו ה' הוא האלהים. ה' הוא האלהים. ה' הוא האלהים לתתא ה' הוא האלהים לעילא מפני שהיו יודעין שהשם הוא האלהים לעילא. אבל בזה לא היו יודעים שה' הוא האלהים לתתא שהיו סוברים שהם ככל האומות והם לא ידעו שלכך נקרא אלהי ישראל מפני שהוא על ישראל ביחוד וז"ש ואתכם לקח וגומר ולכך נקרא אלהי ישראל אף שהוא שליט בכל העולם ונקרא אלהי אבות מלמעלה וכמ"ש האבות הן הן המרכבה כו' וז"ש זה אלי ואנוהו אלהי אבי כו'. וכנגדן אמר ד' דברים הרבה אתכם. בארץ. ככוכבי השמים. בשמים. יסף עליכם. דרגא דמשה. ויברך כו'. לכן הוא בפסוק א' ט' תיבות ובפסוק ב' י"ג שלמטה הוא ט' תקונים ולמעל' הוא י"ג סוד טעמים ונקודות וכד אתנהרא עלאי בתתאי הם כ"ב נגד כ"ב אתוון והם כלל כל הברכות: כאשר דבר לכם. כחול ימים. וכצמח אדמה. וכדגי הים. וככוכבי השמים לרב: כאשר דבר לכם. והיכן דבר ע"י ג' אבות שלכל אחד בירך את זרעם. וז' פעמים נתברכו ס' בחקתי פ' כי תבוא ופ' בלק ופ' נשא ושם נאמרו הברכות כולן עד כל השבע ברכות מפירשות בלשון ברכה שהיא השביעית הכוללת כולם. והם זיי"ן ברכות נגד שובע שמחות דלעיל. ועוד יש ברכה א' בפ' נצבים והוא לימות המשיח וכמ"ש והיה באחרית הימים. והוא תוספת ברכה על הגלות אשר סבלו. וזהו שאחז"ל כנור של בהמ"ק הי' של שבע נימין ושל משיח של שמונה נימין שנאמר למנצח על השמינית. והוא נגד שמיני עצרת כמ"ש עצרת תהיה לכם מכל השבעים אומות והוא פר אחד וכו' משל לאדם כו' שאז יהיו ישראל גוי אחד בארץ שנאמר הן עם לבדד ישכן וגומר: (יב) וריבכם. היה א' מוציא סלע בשביל ליטול שתים. שתים בשביל ליטול שלש: איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם. הנה מקודם אמר שרשה א' והוא בפ' יתרו. מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב. הקשה לו ג' דברים. א' מדוע אתה יושב לבדך. ואין איש אחר לסייעך. ב' שכל העם נצבים. והג' שעומדים מן בקר עד ערב. שהם ג' דברים קשים. והשיב לו ג' דברים ושדרכי ה' הם נחלקין לג'. א' התורה ומצות. ב' בין אדם לחבירו. ג' דרכי עבודת השם והמוסר כמ"ש בזוהר כל פולחנא דלית בה דחילו ורחימו כו' וכל אורייתא דלית בה דחילו ורחימא כו' אע"פ שהתורה והמצות עצמים אהובים וטובים לפני ה' מאד כמ"ש לעולם יעסוק אדם כו' מ"מ שלמות העבודה בדרכי ה' הוא בדחילו ורחימו כמ"ש חז"ל (פסחים נ:) רבא רמי כתיב כי גדול עד שמים וגומר. ואמרו אורך ימים בימינה וגומר וכמ"ש כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים כו' והם נכללין בה' דברים שהם כלל כולם נגד ה' חומשי תורה. ופרטיה הם רבים מאד וע"ז נאמר קדשים תהיו עיין ברמב"ן שם וגם שצריך לכל א' וא' פרטים רבים וז"ש משה להודיעו ג' דברים. א' כי יבא אלי העם לדרש אלהים. שידעו כל א' הכללים ופרטים. ופרטי פרטיהם של כל אחד וא'. ונגד הב' שבין אדם לחבירו. אמר כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי וגו'. וכנגד הג' אמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. ודרכי העבודה והמוסר של כל א' וא' לא נגלה אלא למשה מפי הש"י, מפני שזה תלוי בלב וה' יראה ללבב

לבב . וז"ש נדרש אלהים שהוא הושב את האלהים כדברו עם כל א' וא' להקן דרכיו . וכן בכללם ע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו . את משמרת ה' שמרו ע"פ ה' ביד משה . ולכן נקראו דור דעה שהיו יודעין ה' . ושלמה היה משיג בחכמתו ג"כ כמשה כמ"ש כי חכמת אלהים בקרבו . (תנחומא) יודע היה שלמה למתק את התורמוסין שהוא הדרך הרע ומר מכולן כמ"ש ויעבדו את אלהים אחרים כו' ואמרו (בילה כה:) הלואי שיעשוני כמי כתורמוס הזה כו'. לפי שעה"ז נכלל בשבע הבלים שהם ז' מדות שהעולם מתנהג בהן והעולם להוטים אחריהם וז"ש כתורמוס הזה כו' וכן ז' כוכבים שע"ג עובדין אותם . ולפי שהתורה הוא יחד שהכל תלוי בה לפיכך אמר משה והודעתי באחרונה וכמ"ש אז תתענג והרכבתיך והאכלתיך וגו' . ויאמר חתן משה אליו וגו' . השיבו על כל הג' דברים . על המשפטים . אמר נבל תבל גם אתה וגו' שלא תוכל לשפוט לכל אחד . גם העם . שלא יוכלו להמתין אחד על משפט חבירו ואמר גם כמו שאמרו במכילתא אע"פ שתשול עמך אהרן וחור כו' . ועל מה שאמר שצריך לדרוש אלהים אמר כי כבד ממך הדבר פי' כי לדרוש אלהים א"א זולתך . וזהו כי כבד ממך לדרוש מה' על כל א' וא' וע"כ תראה שיהיו שופטים בלתך . כי כבר יש לך דבר כבד מאד שא"א בלתך . ועל והודעתי את חקי האלהים אמר לא תוכל עשהו לבדך אלא תקח לך מסייעין כמ"ש חז"ל (עירובין נ"ד ע"ב) נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו כו' . ואמר עוד ג' דברים . על המשפטים שאפשר בלתך תחזה שופטים אחרים . ועל דרך עבודת השם שא"א בלתך הקל מעליך כי כבד ממך הדבר . ועל התורה והמצות אמר שלא תעשה לבדך אלא כמ"ש חז"ל (שם) נכנס אהרן כו' . והוא אמרו היה אתה לעם מול האלהים פי' מה שהם צריכין לאלהים וזה א"א מבלעדיך היה אתה בעצמך . ועל התורה אמר והודעת להם התורה והמצות . ועל המשפטים אמר ואתה תחזה ושפטו בכל עת . ומאמר יתרו היה אתה לעם וגו' את החקים וגו' והודעת שהם ג' דברים כולן נכללין בדברי משה . שהוא והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו . את פי' עם . שהם חב"ד . וכולן נכללין בדעת. וז"ש והודעתי אבל יתרו אמר בפרטות ועוד נכלל ג"כ ב' דברים שהן חו"ג את ואת (כמ"ש בזוהר פ' בא) את ימינא ואת שמאלא והן א' . וכל ג"ד נחשבים כאחת ואתה תחזה וגו' . את החקים סוד חכמה לכן הם נעלמים מאד . והתורת . הוא בינה כמ"ש ואל תטוש תורת אמך אימא דאורייתא . והודעת להם . זה הדעת שכולל י"ב דברים . י"ב שבטי יה . י"ב תחומין . ב' חולקין ב' אחסנתין שכל א' כולל חמשה . וחו"ב כנגד ב' חולקין שאמר את החקים ואת התורת . וכנגד עשרה דלעיל אמר כאן עשרה דברים הכלולין בחמשה . והודעת להם את וגו' כמ"ש בגמרא והודעת להם . זה בית חייהם . את הדרך . זו גמילות חסדים . ילכו . זה ביקור חולים . בה זו קבורה . ואת המעשה . זה הדין . אשר יעשון . לפנים משורת הדין ופרש"י (בב"ק ק') בית חייהם זו ת"ת והקשו עליו שכבר נאמר את החקים ואת התורת (ובב"מ ל:) פי' זו אומנות וגם זה קשה להולמו והאיך אפשר שיהיה זה קודם לכל אבל עיקר הוא על חיים המתחיים כמ"ש ודרך חיים תוכחת מוסר על הפרטי פרטים . ואמר כי יהיה להם דבר בא אלי כל אשר ידע נגעי לבבו אבל כללי דרכי חייהם הודיעם לכל ישראל . את החקים נגד נר מצוה . ואת התורת נגד תורה אור . כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה . וכנגד דרך חיים אמר והודעת להם זה בית חייהם . את הדרך וגו' ואת המעשה וגו' הם חו"ג . כמ"ש למעלה לכן אמרו את הדרך כו' זה ג"ח . ואת המעשה זה משפטים . את הדרך כמ"ש והלכת בדרכיו מה הוא רחום וחנון כו' וזהו ג"ח . ילכו זה ביקור חולים מפני שבכל המצות ההליכה אינה תכלית המצוה . אבל כאן ההליכה בעצמה היא היא המצוה . בה . זו קבורה כמ"ש (כתובות מכי מ"ק כח:) באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו דידל ידלוני' כו' : את המעשה זה הדין . אשר יעשון זה לפנים משורת הדין לפי שהמשפט תלוי בדיין לפי מה שעיניו רואות אבל לפנים משורת הדין אינו תלוי בדיין אלא בבעלי דינים אם ירצו לזה אמר אשר יעשון . ואע"פ שהם חמשה הם עשרה שכל א' כלול ב' דברים . חו"ג . כי הדרך חיים הם ב' דברים אע"פ שהם דרכי ה' כלול בהן ג"כ איך להתנהג עם הבריות כמ"ש ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם והוא הדעת כמ"ש (ירמיה כב טז) הלא היא הדעת אותי . את הדרך זו ג"ח לעניים ולעשירים כמו הדרך שהוא לעניים ואף לעשירים . ילכו זה בקור חולים . בה זו קבורה וזהו ג"ח לחיים ולמתים . את הדרך ילכו בה הוא בין בגופו בין בממונו כי את הדרך הוא בממונו . ילכו בה . בגופו וז"ש (סוכה מט:) גדולה ג"ח מן הצדקה בג' דברים שזה בממונו וזה בין בגופו ובין בממונו . צדקה לעניים וג"ח בין לעניים ובין לעשירים . צדקה לחיים וג"ח בין לחיים ובין למתים והן כללים של ג"ח . את המעשה זה הדין . שני דינין הן . א' דיני ממונות . ב' דיני קנסות . וזהו ואת המעשה . אשר יעשון לפנים משורת הדין הוא ג"כ שנים . א' מה שעושין רוב העולם . וא' מה שביחידי סגולה צדיקים שבדור . וז"ש בגמרא (ב"מ פג:) רבה בב"ח תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא שקול גלימייהו אתו לרב א"ל הב להו גלימייהו א"ל דינא הכי א"ל אין למען תלך בדרך טובים יהיב להו גלימייהו א"ל עניי אנן וטרחינן כולא יומא וכפינן ולית לן מידי למיכל א"ל זיל הב להו אגרייהו א"ל דינא הכי א"ל אין וארחות צדיקים תשמור . שדרך ראשון היה רק דרך טובים שמחל להם הזיקו אבל ליתן להם שכר על שהפסידו לו זהו לצדיקים יחידי סגולה . ולזה אמר תחלה דרך וגבי צדיקים אמר ארח שלשון ארח הוא ליחידי סגולה כמ"ש בזוהר ע"פ וארח צדיקים כאור נגה (משלי ד' י"ח) ואלו הב' את הדרך ואת וגו' הם חו"ג כי הדעת סובב לעשות צדקה ומשפט וכמ"ש לעשות צדקה ומשפט . וכ"כ באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט . כי ידעתיו פי' שנתתי לו דעת כמ"ש והודעת להם כדי לעשות צדקה ומשפט וזהו את ואת האמור כאן . וזהו דרך ה' . ואמר ואתה תחזה ושפטו בכל עת כו' זהו פעולה למשפטים . ולהודיעם את התורות . אמר והקל מעליך שהוא טורח מרובה ללמוד עם כל העם וז"ש והקל

כדלעיל . ועל השלישית שהוא צריך להביא את הדברים לאלהים אמר ונשאו אתך וז"ש כאן איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם הם ג' דברים דלעיל . טרחכם . הוא מ"ש והקל מעליך לטרוח לבדו ללמוד עם כולם . ומשאכם . הוא ונשאו אתך והם הדברים אשר צריך להביא לפני האלהים . וריבכם . הם המשפטים כמ"ש לא תוכל עשהו לבדך . ואמר אשא. הוא כוס של ברכה דאתיהיבא בימינא כדלעיל : (ג) הבו לכם . אין הבו אלא לשון עצה שנא' הבה נתחכמה לו : אנשים כו' עיין רש"י : הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידעים אלה הג' הם כלל העולם שהם חב"ד ובשלשתן נברא העולם כמ"ש (משלי ג' י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ וגו' ובהן נעשה המשכן כמ"ש ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה וגו' וכן המקדש כמ"ש (מ"א ז' י"ד) וימלא את החכמה וגו' ובשלשתן נתן ליוסף כמ"ש אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם וגו' וכן לשלמה (מ"א ה' ט') ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד וגו' ורוחב לב הוא הדעת לסבול את רוב הדעת כמ"ש (משלי כ"ה ג') שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר וכן כתיב (דניאל א' ד') ילדים וגו' ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת ומביני מדע . ואנשים הוא מעלה בפ"ע שהם צדיקים כמ"ש בספרי אנשים כשופים ר"ל צדיקים גדולים והם נקראים בעלי מעשה וז"ש בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה . ואמרו שאלה הד' הם כוללין כל מעשה מרכבה ומעשה בראשית . מעשה בראשית כמ"ש ויכל אלהים וגו' מכל מלאכתו אשר עשה וזהו ובכל מלאכה בחכמה ובתבונה ובדעת וזהו מעשה מרכבה כמ"ש ולא במעשה מרכבה ביחיד אא"כ היה חכם ומבין מדעתו וכן כל איש הוא צדיק גדול כמ"ש בז"ח כ"מ שנא' איש הוא צדיק גדול בדורו . וכן אמר דוד לאבנר (ש"א כ"ו ט"ו) הלא איש אתה ומי כמוך בישראל . וכה"א (משלי ח' ד') אליכם אישים אקרא וקולי אל בני אדם . ואלה הד' דרגין אמר אגור בן יקה בענותנותו שהוא נעדר מכולם כמ"ש (משלי ל' ב') כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע . ואמרו במדרש כי בער אנכי מאיש זה נח . דכתיב נח איש צדיק תמים וגו'. וכנגד ד' אלה אמר ד' פעמים מי עלה כו' שעל אלה הד' קיימין ד' יסודות העולם כמ"ש בס"י שמים נבראו מאש כו' ר"ל מי מושל בכולם וכו' וכן אמרו בזוהר פ' יתרו שהם ד' קשורי עלמא ואע"פ כן אלה הד' נכללין בג' כמ"ש תחלת המחשבה סוף המעשה הכמות בחוץ תרגה ב' דאינון חד . וזהו שאמרו במדרש אלו ז' מדות שאמרו במשה כו' ג' כאן וד' בפ' יתרו אנשי חיל וגו'. שהמעשה כולל ד' דברים תורה ועבודה . ואהבה ויראה . (וכמ"ש בפ' נשא בר"מ) אנשי חיל הם בעלי אהבה וכמ"ש בתקונים כמ"ש ימין ה' עושה חיל. ואהבת עולם אהבתיך ע"כ משכתיך חסד . אהבו את ה' כל חסידיו . וכן איש ואשת חיל . יראי אלהים הם בעלי יראה . אנשי אמת אלו בעלי תורה כמ"ש (משלי כ"ג כ"ג) אמת קנה ואל תמכר . תורת אמת היתה בפיהו (מלאכי ב' ו') . שנאי בצע אלין הנאן דעלמא והם בעלי העבודה . וכמ"ש שהעבודה לא יתכן אלא אחר שהמית תאות והנאות דעלמא . ובצע הוא הנאה כמ"ש מה בצע וכמ"ש חסדו כציץ השדה דכל דעבדין לגרמייהו עבדין וכנגד אהבה ויראה הן מצות עשה ומצות ל"ת . וכללא דכולא הוא מעשה . וכלל כאן הד' דרגין הכל במלת אנשים שאנשים הם צדיקים וכשופים והם כלל כולם כי הג' שמנאן כאן הם במחשבה והד' הוא במעשה כמ"ש ובכל מלאכה וגו' ומ"ש רש"י כאן על חכמים כשופים ט"ס הוא וצ"ל על אנשים . צדיקים כשופים וכן הוא בספרי . אנשים וכי תעלה על דעתך נשים אלא מה ת"ל אנשים ותיקים כשופים . חכמים . זה שאל אריוס את ר"י כו' איזהו חכם זה המקיים תלמודו ומה בין חכמים לנבונים כו' . ואלו ז' דברים שאמרו בספרי בפרטן הם א' ד' כאן וד' בפ' יתרו כדלעיל וכנגדן אמר ואשימם בראשיכם ד' ראשים והם שרי אלפים כו' . כנגד שם של י"ב ג' פעמים ד' : וידעים . הם ב' כמ"ש אל דעות ה' והם י"ג ונכללין בעשרה כי הדעת מתפשט בנו"ה כידוע וד' ראשים הם בכ"ע כתר מלכות ד' בתים שבתפילין שכולל ד' מוחין עילאין חב"ד עילאי והם חרות על הלוחות לכן הן ב' שיני"ן בתפילין וכל השיני"ן שבפסוק צדקתך כהררי אל הם תורה ומצות והוא אל דעות ה' וזהו וצדקתך אלהים עד מרום כ"ע והם עשר דרגין שבריש תקונים מלכים צדיקים כו' ראשי אלפי ישראל : לשבטיכם . לא קאי אידועים בלבד אלא על כל הד' דברים שיהא מכל שבט ושבט וכנגד ג' אלו אמר הבו לכם שהם נגד ג' הבו כמ"ש מנין שאומרים אבות שנאמר הבו לה' בני אלים . ומנין שאומרים גבורות שנאמר הבו לה' כבוד ועוז ומנין שאומרים קדושת השם שנא' הבו לה' כבוד שמו השתחוו כו' . וידוע שהג' ברכות ראשונות הם כנגד ג"ר והם כנגד י"ג פעמים י"ג תקונים דאדרא י"ג חיוורי וי"ג קולי בשערא כו' ואע"פ שהן למעלה באתכסיא הן למטה באתגליא כי הנסתרות הוא לה' אלהינו כי ביה ה' צור עולמים כמ"ש בתיקונים כ"ב : הבו לכם . אין הבו אלא לשון עצה שנא' הבה נתחכמה : אנשים וגו' . ערש"י : (יד) טוב הדבר . הוא במחשבה . אשר דברת . הוא בדיבור . לעשות . הוא במעשה . והוא כנגד ג' שמות שאמרו (בתיקונים בתיקון ע') והוא דיבור ומחשבה ומעשה . והוא כלל התורה כמ"ש בפיך ובלבבך לעשתו : (טו) ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם . ולא אמר נבונים מפני שהם נכללים בכלל חכמים כמ"ש בזוהר שהם ריעים דלא מתפרשין . וכן אמר בפ' יתרו ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל וגו' כללם בימינא שימין כללא דכולהו . וכללא דמלתא כי כל דבר שחוזר ושונה אותו . בפעם שניה אומר אותו בכלל ולא בפרט וכמ"ש וירדו בדגת הים וגו' . ורדו בדגת הים ובכל חיה וגו' וכן הוא בהרבה מקומות ובספרי ובגמרא אמרו (עירובין ק' ע"ב נדרים כ:) שנבונים לא מצא כדאמרינן דאיתא בדורו של משה כתיב הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וגו' וכתיב ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וגו' ואלו גבי לאה כתיב ותצא לאה כתיב שכר שכרתיך וגו' וכתיב ומבני יששכר כו' והוא תמוה וכי מבני יששכר לא היו בדורו של משה אבל הפירוש הוא כך שכל המעלות היו בכולם שהם ע"ח אלף ושש מאות ראשים . והיה בכל א' וא' כל המעלות חוץ מנבונים שבמעט ממקומם

משקלתם לא היו נבונים ובבני יששכר כתיב ראשיהם כו' שכולם היו יודעי בינה וזהו שאמרו אפילו בדורו של משה שהיו דור דעה ואין כמותן בכל הדורות חסר מעט מן המעט בנבונים : ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושטרים לשבטיכם . לשבטיכם ושטרים . לא קאי על השרים אלא על הראשים ראשים ושטרים לשבטיכם שג' ראשונים היו ראשים . ושרי עשרת היו שוטרים ודיינים. אבל העיקר שהם היו לשוטרים וכמ"ש בפ' נצבים ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם אע"פ שהגמרא חושב אותן כולם לדייני ישראל כמ"ש ושפטו בכל עת מ"מ כל אחד היה לו עיקר האמנות לבדו . ויש לתמוה כאן בפסוק למה היו צריכין שרי חמשים ב' למאה . והענין שד' מנהיגים היו לישראל . שופטים . ושוטרים . שופטים הן שדנין והשוטרים הם הרודים בעם לקיים הפסק ועוד היו עליהם ראשים שהם היו מנהיגים את ישראל בכל דבר לצאת ולבוא ועוד היו זקנים הלומדים תורה . וזה הסדר שרי האלפים היו מנהיגים את העם והיו ראשים ממש . ושרי המאות . הם היו השופטים ממש . ושרי עשרת . הם היו השוטרים הרודים לקיים את הפסק . ושרי חמשים . הם הלומדים תורה לישראל והם הזקנים כמ"ש (ישעיה ג' י"ד) ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו . זקני הם שרי המשים . ושריו . הם היו שרי המאות שהם השופטים כמ"ש לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו (סנהדרין ה') . שבט אלו ראשי גליות הרודין כו' ומחקק אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים . ולפי שהמשפט אינו נוהג אלא ביום ואין דנין בלילה אבל תורה כתיב והגית בו יומם ולילה לכן צריכין הזקנים להיות כפל כנגד השופטים שהשופטים אין צריכין אלא ביום והם צריכין ביום ובלילה . ושרי החמשים היו נגד אנשי אמת שאמרנו . והוא מעולה שבכולם ולכן בקללות שקלל ישעיה את ישראל קלל בהם שנא' (ישעיה ג') הנה ה' מסיר מירושלים ומיהודה שר חמשים ואחז"ל (חגיגה י"ד) שיודע לישא וליתן בה' חומשי תורה שיש בה חמשים פרשיות כמ"ש בפ' ישעיה ואלו הג' הם היו ראשים . ושרי העשרות היו שוטרים . וכן הג' היו מנהיגין את העם וכן במלחמה היו אלו מנהיגים כמ"ש ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות וגו' וכן ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הצבא שרי האלפים ושרי המאות וז"ש בפ' נצבים ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל וגו' . ראשיכם . שהיו ראשים על כולם והם שרי האלפים . שבטיכם . הם שרי המאות שהם שופטים כמ"ש לא יסור שבט מיהודה . זקניכם . הם שרי החמשים . ושטריכם . שרי העשרות שהם השוטרים ואח"כ כל איש ישראל . וזה שהוכיח ישעיה את ישראל מכף רגל ועד ראש אין בו מתם וגו' . שהם ראשים ועיינין ופומא ולבא וגופא ורגלא כמ"ש בתיקונים לפי ששרי החמשים כפולים לשנים כדלעיל והם כנגד פומא ולבא תורה שבכתב ובע"פ נסתרות ונגלות כמ"ש שם . וזה שאמרו לבא לפומא לא גליא : לשבטיכם . קאי על כל הד' שרים שהיו מכל שבט ושבט כדלעיל ואלו הג' ראשים היו כנגד ג"ר והם ברא"ש . והשוטרים כנגד בחינה אחרונה שהיא אומה כנדגלות . והוא מרומז בשם המלכות שממנה המלוכה והממשלה והמתנשא לכל לראש . עי"ן ודל"ת . וד' נתחלף בקו"ף לפי שצריך להחליף האותיות כמ"ש בזוהר בסוד וע"ד וכמ"ש בזוהר שיר השירים בסוד ד"ע וכן בסוד המתנות . מעשר אחד מעשרה . תרומת מעשר א' ממאה . ותרומה א' מחמשים . ובכורים א' מאלף . וכמש"א חז"ל ראה תאנה שבכרה קושר עליה גמי ואין השדה מתבכרת פחות מאלף . ולא נגלה בתורה זה השיעור . והוא עלמא דאתכסיא תעלומת חכמה והוא כ"ע . וכן הוא בשם . כ"ע כל א' כלול מעשר . וב' ההין שבו הוא נגד תרומה שהוא תרי ממאה . וכמ"ש בזוהר מאי תרומה תרי ממאה והוא נגד שרי החמשים ולכן הוא כפול והוי"ו כנגד הבכורים שהוא נעלם בשם כתרין דכתרין טמיר וגניז לא אתידע ולא אתגליא כו' והוא סוד ואת האלף כידוע . ואמרו בספרי המקובלים שכנגד אלה הד' שרים הם ד' קרבנות קדשי קדשים . שהן עולה חטאת ואשם ומנחה . וכנגדן ד' שהושלכו לכבשן האש כמ"ש כל הנהרגים על קדוש השם הם קדשים קלים . והנשרפים הם קדשי קדשים שהם כליל לאישים . והם ד' אברהם וחנניה ומישאל ועזריה שנתקדש השם על ידם . והם בב' תיבות הראשונה והאחרונה ב' אותיות של שמע וב' אותיות של אחד . מפני שצריך למסור א"ע על קדוש השם וש"ד הם כנגד שאר הנהרגין שהם דניאל ודורו של שמד . והן כנגד קדשים קלים שהם שלמים וד' לחמי תודה והן מגינים מד' משירין דילה"ר כמ"ש בזוהר פ' בא ונכללין בפסוק והוא רחום וגו' . והם כנגד ד' כתות . מלאכים שרפים ואופנים וחיות . ושרפים כלול בשנים כמ"ש תרין הוי וחד אתחזי והן עבדים ומלאכים כמ"ש (איוב ד') הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו וגו' : (טז) שמע בין אחיכם . כך היה מדתו של רבי ישמעאל כו' : ושפטתם צדק . צדיק תובע ומביא ראיתו (פי' המוציא מחבירו עליו הראיה ולא המוחזק) זה עוטף בטליתו זה אומר שלי הוא וזה אומר כו' . לכך נאמר ושפטתם צדק : בין איש ובין אחיו . להוציא את הקטן מכאן אמרו אין דנין יתומים . ד"א בין גרו זה שכנו או שושבינו או תושבו : ואצוה את שפטיכם וגו' . לשון אזהרה שמזהיר אותם להנהיג את ישראל בנחת וברחמים כאשר ישא האמן את היונק : בעת ההוא לאמר . פי' לאמר להם שבעת ההיא אינו כמו שהיה כבר שעד הזמן ההוא היו בני חורין ובעת ההיא הם משועבדים לישראל להיות שופטים : שמע . שיתנו לב לשמוע דברי בעלי דינין והוו מתונים בדין : בין אחיכם . שיהיו שניהם יחדו ולא ישמע את דברי הא' קודם שיבא חבירו : ושפטתם צדק . פי' צדק הוא שיראה לתקן הדבר שלא יבא לידי מכשול . ומשפט הוא מתקן את המכשול שכבר היה . וז"ש מלאתי משפט צדק ילין בה . פי' מלאתי משפט כל היום היתה מלאה משפט לתקן את המעוות שהיה כבר צדק ילין בה . פי' ובלילה היו בה שומרים שלא יבא לידי מכשול : בין איש ובין אחיו . פי' כי ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו וכו' . בין איש ובין אחיו . בין בעל הבית ובעל העליה : ובין גרו . בין שכנו שגר עמו . וז"ש בין אחיו וגו' . לפי שהדבר קרוב שביניהן מצוי הריב : (יז) לא תגורו מפני איש (כ"ה בסנהדרין דף וי"ו ע"ב) שאם

בהם שנים לדין לפניך עד שלא תשמע דבריהם או אפילו משתשמע אבל אין אתה יודע להיכן הדין נוטה רשאי לבצוע והם כו' שנא' (זכריה ח' י"ו) אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו אמת ומשפט שלום איזה שלום שיש בו אמת זהו ביצוע . רשבג"א המעלה את הקטן למקום גדול ואת הגדול למקום קטן זהו ביצוע וחכמים אומרים כל המבצע הרי זה מנאץ שנאמר ובוצע ברך וגו' נמצא זה משבח הדיינים וזה מנאץ את יוצרו . ד"א לא תגורו שמא תאמר מתירא אני זה ילך וידליק את גדישי כו' : לא תכירו פנים במשפט וגו' . כשיבא לפניכם אוהב או שונא יהיה בעיניכם כאילו אינכם מכירים אותו כלל : כקטן כגדל . פי' שיהיה הקטן דהיינו העני בעיניך כאילו הוא עשיר ולא תרחם עליו כמ"ש לא תשא פני דל ויהיה הגדול בעיניך כקטן דהיינו שלא תאמר איך אביישנו ואחייב אותו שבועה או ממון אלא יהיה בעיניך כקטן כמ"ש ולא תהדר פני גדול : לא תגורו מפני איש . איש הוא לשון שררה . פי' לא תיראו מפני השר : כי המשפט לאלהים . פי' אותו המשפט הוא לאלהים . כשתחייב את הזכאי יהיה צריך הקב"ה ליטול ממנו וליתן לזכאי א"כ המשפט לאלהים הוא . ד"א כי המשפט וגו' פי' איך תירא מפני איש והלא המשפט לאלהים הוא השופט כל הארץ על כן לא תירא מפני איש . ד"א כי המשפט לאלהים הוא וגו' . איך תירא מפני איש ותבלבל את המשפט והלא בקרב אלהים ישפוט : תקרבון וגו' . פי' את הדבר תקרבון אלי ולא את הבעלי דינין אלא אתם תאמרו לי את טענותיהם : ושמעתיו . פי' ואני אשמע אבל לא שאומר אליכם בודאי : (יח) ואצוה אתכם וגו' . פי' שהזהרתי ג"כ אתכם שתנהגו כבוד בדייניכם : בעת ההוא . פי' שאותו זמן הוא לא כמו שהיה עד הזמן ההוא כי עד הזמן ההוא היה עושה איש כל הישר בעיניו אבל בעת ההיא אתם מחוייבים לשמוע אל השופט : את כל הדברים וגו' . היינו י' דברים שבין דיני נפשות לדיני ממונות המפורשים במשנה והיינו משום דכתיב כאן את כל הדברים וכתיב בי' הדברות את כל הדברים מה להלן י' אף כאן י' : (יט) ונסע מחרב וגו' והלא דברים ק"ו דברים שהן המורים כבשים לפניהם דהיינו הנחשים והעקרבים דברים כו' : (כ) ואמר אלכם . אמר משה לא מפי עצמי אלא מפי הקב"ה אני אומר לכם : באתם עד הר האמרי . משל לאדם שמסר את בנו לפדגוג א' והיה מחזירו ומראה אותו ואומר לו כל הגפנים שלך הם וכל הכרמים וכל הזיתים שלך הם כשהגיע לראותם אמר כל מה שאתה רואה שלך הוא כך ישראל כשהיו במדבר ארבעים שנה הי' משה אומר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' כיון שבאו לארץ אמר באתם וגו' וא"ת עדיין לא הגיע זמן ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ . לא מאומד ולא משמועה אלא מה שאתם רואים בעיניכם : עלה רש . מיד . כאשר דבר וגו' : (כב) ותקרבון אלי וגו' . עיין רש"י : נשלחה אנשים . אר"ש עלובים ב"א שכך בקשו להם א"ל אם הייתם בארץ ערבה ושוחה לא בקשתם כו' עכשיו אתם נכנסים לארץ טובה עאכ"ו שאזון ואפרנס אתכם : את הדרך . עיין רש"י אין לך דרך שאין בה וכו' ואין לך דרך שאין בה פרצות ואת הערים וגו' . לידע באיזה דרך אנו באים עליהם : (כד) ויפנו ויעלו ההרה מגיד הכתוב שהליכת המרגלים בהר וכן רחב אמרה לשלוחי יהושע . ההרה לכו וגו' מלמד שצרתה עליה רוח הקדש : (כה) ויקחו בידם מפרי וגו' . אר"ש עלובים ב"א שכך נטלו בידם כאדם שנוטל באיסר תאנים וענבים כך נטלו בידם : (כז) ותרגנו באהליכם וגו' . מלמד שהיו יושבים במשכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים שנא' דברי נרגן כמתלהמים אבל סכין ירדה מן השמים ובקעה את כריסן שנא' (משלי כ"ו) והם ירדו חדרי בטן . ד"א שהם יושבים בתוך משכניהם ובוכין ונוטלין את בניהם ואומרים להם אי לכם שנופים . למחר יהיו הורגים מכם כו' : (כח) אנה אנחנו עלים וגו' . א"ל למשה אלו מבני אדם אחרים היינו שומעין דברים הללו לא היינו מאמינין אלא מב"א שבנינו בניהם ובנותינו בנותיהם האיך לא נהיה מאמינים אותם : עם גדול . מלמד שהם גבוהים בקומה : ורב . מלמד שהם מרובים באוכלוסין וכו' אבל מ"ש הקב"ה לאברהם והרביתי את זרעך וגו' אינו דבר הבאי : וגם בני ענקים ראינו שם . מלמד שראו ענקים ע"ג ענקים כענין שנא' לכן ענקתמו גאוה : (כט) ואמר אלכם . לא מעצמי אלא מפי הקב"ה : לא תערצון . מפני מה כי ה' אלהיכם ההלך וגו' . מי שעשה לכם נסים במצרים וכל הנסים הללו . עתיד לעשות לכם נסים כשאתם נכנסים לארץ : (ל) ככל אשר עשה אתכם וגו' . אם אין אתם מאמינים להבא האמינו לשעבר :

פרשת ואתחנן

ג (כג) **ואתחנן** (ספרי) ז"ש הכתוב תחנונים ידבר רש . שני פרנסים טובים עמדו לישראל משה ודוד . משה אמר רבש"ע עבירה שעברתי תכתוב אחרי . שלא יאמרו הבריות שזייף משה בתורה או שאמר דבר שלא נצטוה . משל למלך שגזר על מי שאכל פגי שביעית שיהיו מחזירין אותו בקונפין . (פי' שיהיו מכריזים עליו במקום שכל העם מתכנפין שם) הלכה אשה אחת בת טובים לקטה ואכלה והם מחזירים אותה בקונפין א"ל בבקשה ממך המלך הודיע סורחני שלא יהיו אומרים שנמצא בה דבר נאוף או כשפים . כשהם רואים פגי שביעית תלוים בצוארה יודעים שבשביל כו' א"ל הקב"ה הריני כותבה שנאמר על אשר מריתם וגו' . רמ"א משל למלך שמהלך ובנו עמו בדרך בקרונין (פי' מרכבה) הגיעו למקום צר ונהפך הקרונין על בנו נסמית עינו נקטעה ידו נשברה רגלו . כשהיה מגיע לאותו מקום מזכיר שלשה פעמים . אף כך המקום מזכיר שלשה פעמים מי מריבה לומר כך הרגתי את משה אהרן ומרים וכה"א נשמטו בידי סלע שופטיהם . דוד אמר לא תכתוב סורחני א"ל המקום לא שוה לך כלום שיהיו הבריות אומרות בשביל שאהבו מחל לו . משל לא' שלוה מן המלך אלף כורים חטים בשנה . והיו הכל אומרים אפשר שזה יכול לעמוד באלף כורים האלו . אלא משכנו המלך וכתב ע

הברכי

אפרכי (פי' נתן לו מדינה במשכון) פעם אחת שיגר ולא שייר כלום. נכנס המלך לביתו ונטל כליו ובגדיו והעמידן על אבן המכר. באותה שעה ידעו שאין בידו כלום אף כל הפורעניות שהיו באות על דוד היו מוכפלות שנא' ואת הכבשה ישלם ארבעתים ר' חנינא אומר ששה עשר. ואף נתן הנביא בא והוכיחו על אותו המעשה ואמר חטאתי לה' ונתן אמר גם ה' העביר חטאתך וגו' ואומר לך לבדך חטאתי. זה הדבר ק"ו מה אלו שיכולים ליתלות במעשיהם הטובים ולא בקשו אלא מתנות חנם מי שאינו א' מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות מתלמידיהם עאכ"ו שלא יבקש מהקב"ה אלא מתנת חנם: בעת ההוא. משל לבני מדינה שמבקשים מאת המלך שיעשה מדינה קלניא (פי' חפשי מן מס וארנוניות) פעם אחת היו לו ב' אויבים ונפלו לפניו אמרו הרי שעה שנבקש מלפניו כך משה מבקש מלפני המקום שיכנס לארץ. כיון שראה שנפל סיחון ועוג אמר הרי שעה שאבקש שאכנס לארץ לכך נאמר בעת ההוא: לאמר. כיוצא בו אתה אומר וידבר משה לפני ה' לאמר א"ל הודיעני אם אתה גואל אם לאו. כיוצא בו וידבר משה אל ה' לאמר. הודיעני אם אתה ממנה עליהם פרנסים אם לאו אף כאן כו': ואתחנן. ארז"ל שהתפלל משה תקט"ו תפלות כמנין ואתחנן. ביאורו שתפלתו הי' כולל תקט"ו ענינים. וכן מארז"ל (ברכות ח' א') לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל. הם שני פתחים לכנוס לעלמא עילאה. מעון ומכון: בעת ההוא. עת זה סוד אל גנת אגוז ירדתי. ההוא. זה אגוז שבתוכה והן א"י ברכאן דצלותא כמו שאמרו בתיקונין. שסוד א"י ברכות הם סוד בני"ם שני"ם איש ואשתו. שבע"ה שבע"ה איש ואשתו הנאמרים בפ' נח. ומתחלת ספר דברים נאמר עשרה פעמים בעת ההוא. והאמור בפ' ואתחנן היא העשירית. כי התפלה נכנסת במדה העשירית. והוא כוללת כל העשרה. וענייני התפלה הם עשרה ד"ו פרצופין ושסה דרגין. ועוד על ארבעה התפלל עליהן א' בעלמא תתאה ושלשה בעלמא עילאה. כמ"ש לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. ועל זה אמר אעברה נא ואראה וגומר: לאמר. ר"ל שאמר משה להקב"ה וביאורו שבקש השיבני. והם חמשה פעמים. א' בפ' וארא וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל וגומר. ב' בפ' בשלח ויצעק משה אל ה' לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וגומר. ג' בפ' בהעלותך ויצעק אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה. ד' בפ' פינחס וידבר משה אל ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. ה' ואתחנן אל ה' לאמר (ספרי): (כד) אדני ה'. עיין רש"י שנאמר ה' אל רחום וחנון. ואלהים מדת הדין שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם. ואומר אלהים לא תקלל: אתה החלות וגומר. אתה התרת לי נדרי בשעה שאמרת לי והוצא את עמי בני ישראל אמרתי איני יכול שכבר נשבעתי ליהרו שאיני זז מאצלו שנאמר ויואל משה ואין הואל אלא לשון שבועה שנא' ויואל שאול את העם. ד"א אתה פתחת לי פתח במעשה עגל שנאמר הרף ממני ואשמידם וכי משה תופש היה בהקב"ה אלא פתחת לי פתח שאתפלל עליהם ועמדתי והתפללתי ושמעת וסלחת לעונם והייתי סבור שאני עמהם בתפלה והם לא התפללו עלי והלא דברים ק"ו ואם תפלת היחיד על הרבים כך נשמעת. תפלת הרבים על היחיד עאכ"ו: להראות את עבדך. ישראל קראו עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים. והלו שקראו עצמם עבדים והקב"ה קראם עבדים. אברהם שנאמר אל נא תעבור מעל עבדך ונאמר בעבור אברהם עבדי. יעקב שנאמר קטנתי מכל וגומר את עבדך ונאמר ואתה עבדי יעקב. משה שנאמר להראות את עבדך ונאמר משה עבדי מת. דוד שנאמר אני עבדך בן אמתך ונאמר למען דוד עבדי. ישעיה שנאמר יוצרי מבטן לעבד לו ונאמר עבדי ישעיהו. ויש שקראו עצמם עבדים והקב"ה לא קראם. שמשון שנא' אתה נתת ביד עבדך וגומר והקב"ה לא קראו. שלמה שנאמר ונתת לעבדך לב שומע והקב"ה תלאו בדוד אביו שנאמר למען דוד עבדי. ויש שלא קראו עצמם עבד והקב"ה קראם. איוב שנאמר השמת לבך אל עבדי איוב. יהושע שנאמר וימת יהושע בן נון עבד ה'. כלב שנאמר ועבדי כלב. אליקים שנאמר לעבדי לאליקים. זרבבל שנאמר זרבבל בן שאלתיאל עבדי. דניאל שנאמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי דאלהא חיא. נביאים הראשונים שנאמר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים: את גדלך. זו בנין אב לכל גדלך שבתורה: ואת ידך החזקה. אלו עשר מכות שנאמר נטה ידך: אשר יעשה כמעשיך. במצרים: וכגבורתך. על הים. ד"א וכגבורתך על הירדן: אדני ה'. מפני שבקש שני דברים בעלמא עלאה ובעלמא תתאה. לכך התפלל בשני שמות הללו: אתה החלות להראות וגומר. התחיל לספר בשבחו של הקב"ה ואח"כ התפלל כמו שדרשו רז"ל (ברכות ל"ב א') וחשב ששה דברים שנעשו על ידו. את גדלך. זו קריעת י"ס שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה וגו'. ואת ידך החזקה. זו יציאת מצרים שנאמר כי בחזק יד הוציאך ה' ממצרים. אשר מי אל בשמים ובארץ. אמר על מ"ת שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש. וכן פתח הקב"ה את כל העולמות העליונים והתחתונים וראו שהוא יתברך יחיד בכולם. וז"א אשר מי אל בשמים ובארץ: אשר יעשה כמעשיך. זה נחל ארנון. אשר היה נס נגלה מעשה שמים. לקרב את ההרים ולהרוג אותם בין ההרים: וכגבורתך. זה סיחון ועוג (לשון רבים) שהרג אותם בגבורות ה'. ומה שאמר קריעת י"ס קודם י"מ. מפני שיצ"מ הי' טפל לקי"ס כשרז"ל שבמצרים לקה באצבע א'. ובי"ס בה' אצבעות בכל היד. לכן נא' את ואת. את גדלך ואת ידך החזקה. ואת. מורה שהוא טפל. וז"ש אתה כמו שנאמר אתה כהן לעולם שהוא ההתחלה שכולל כל ששה קצוות. וז"ש החלות להראות את. ששה דברים הנזכרים. ולכן בקש עוד על ארבעה דברים כאשר בארנו למעלה וז"ש אעברה נא ואראה וגו'. ואמר אתה החלות. לפי שארז"ל אלו היה משה מכניסן לארץ לא גלו ישראל מארצם. והיה הבהמ"ק הנבנה לעתיד נבנה בימיהם והיה קיים לעולם ולעולמי עולמים. רק ישראל לא זכו לכל זאת. לכן התפלל על זה. אתה החלות לעשות הנסים ההם על ידי, הלואי שתגמור כולן על ידי: (כה) אעברה נא ואראה

אפשר שיהיה אלה. מבקש דבר שנגזר אמר לבלתי עברי וגו'. משל לאדם שהיו לו שני עבדים. וגזר על א' שלא לשתות יין עד שלשים יום. אמר מה גזר עלי שלשים יום. איני טועמו אפי' שנה אחת. וכל כך למה כדי לפוג את דברי רבי. גזר על השני כו' אמר אפשר איש לחיות בלא יין אפי' שעה אחת כדי להכב דברי רבו לכך אמר אעברה נא וגומר. ההר הטוב. הכל קראו אותו הר. אברהם שנאמר אשר יאמר היום בהר ה' יראה. ישעיהו שנאמר והלכו עמים רבים וגומר. והלבנון זה בהמ"ק שנאמר גלעד אתה לי ראש הלבנון ואומר והלבנון באדיר יפול ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל שנא' אם יהיו חטאיכם וגו': אעברה נא ואראה. בקש ד' דברים. א' במעשה והוא לעבור את הירדן. וג"ד בראיה. ואראה את הארץ. ההר הטוב הזה. והלבנון. והם כנגד שני העולמות. עולם המעשה. ועולם המחשבי. והם שני השמות שהזכיר בתפלתו. וה' של אעברה. היא הרביעית ה' הנוספת שבה נכללין הכל. ואראה הוא מ"ש וארא אל אברהם ואל יצחק ואל יעקב וגומר. בד' פנות המרכבה שהם שלשה ונתגלו לאברהם יצחק ויעקב. והם הג' ראיות שיתפלל עליהם. וכן נאמר ג' פעמים וארא במרכבה דיחזקאל. ועוד נאמר שם וארא. והיא כוללת הכל וכן כאן נאמר וארא. וארא מורה על ג' ראיות. והה"א היא הרביעית שבה נכללין הכל. וז"ש בזוהר סוד ריבוא דברים. והוא סיומא דד' שמהן. ונכלל בסוד הכל. ואלה ג' מקומות שהתפלל עליהן לראותן. הם המקומות שתקנו האבות וזכו להם. ואלו עבר משה את הירדן היה מתקנם לעולמי עולמים כי הוא היה נהירו דשמשא והי' מוריד להם את בהמ"ק של מעלה כמו שיהיה לעתיד שכבוד ה' יזרח עלינו: (כו) ויתעבר. ר' יהושע אומר כאשה שאינה יכולה לשוח מפני עוברה: ולא שמע אלי. לא קבל תפלתי: ויאמר ה' אלי רב לך וגומר. משל לאדם שנודר. לאן הולך אצל רבו להתיר לו נדרו. מה עליך לשמוע דברי רבך. ד"א אמר לו דוגמא אתה עושה לדיינים שיאמרו מה משה חכם גדול לא נשא לו פנים ועל שאמר שמעו נא המורים נגזר שלא יכנס לארץ. המעוין את הדין והמעוותים עאכ"ו. ומה משה שנאמר לו רב לך. לא נמנע מלבקש. שאר בני אדם עאכ"ו. ומה חזקיה שנאמר לו צו לביתך לא נמנע מלבקש רחמים שהי' דורש אפי' חרב חדה כו' שנאמר ויסב חזקיהו וגומר. שאר בני אדם עאכ"ו. ד"א כאדם שאומר לחבירו עובר פלוני על דרך פלוני: אל תוסף וגו'. מכאן אר"א בן יעקב יפה שעה אחת בתפלה יותר ממע"ט שבשביל כל מעשיו של משה לא נאמר לו עלה וכאן אמר לו עלה וכן אמרו (ברכות דף ל' א') העומדים בח"ל הופכים פניהם כנגד א"י שנא' והתפללו אליך דרך ארצם. ובא"י הופכים כנגד ירושלים שנא' והתפללו אל העיר הזאת ובירושלים נגד בהמ"ק שנא' והתפללו אל הבית הזה. בבהמ"ק כנגד בית ק"ק שנאמר והתפללו אל המקום הזה נמצאו כל ישראל מתפללין למקום א': ויתעבר ה' בי למענכם. כמ"ש רז"ל אשה אחת ילדה ששים רבוא בכרס אחד. והוא משה. והוא בבחינת העיבור כמו שהשמש מזהיר את הכוכבים בלילה. כן נשמתו מזהיר ומנהיר לכל ששים רבוא שבדורו. ובגינו קיימין אלף טורין משיריין סגיאין: למענכם. כי לולי חטאתם היה מתקן לעולמי עולמים. ובעבורם נענש בארבעה דברים כמו שאמר. וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטובה. כי אנכי מת בארץ הזאת. אינני עבר את הירדן. והמה נגד ארבעה שגגות ששגג. א' בעון העגל אשר עשו הערב רב. ונחשב עון למשה בעבור שקבלם לילך עם ישראל. ואף שכונתו הי' לקרבם תחת כנפי השכינה נחשב לו לעון בעבור שלא שאל את פי ה' והמה הערב רב חטאו והוא נענש בעבורם. ב' בעון המרגלים. כמ"ש ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים וגומר וייטב בעיני הדבר. ואמר לו הקב"ה שלח לך אנשים. אבל כונת משה היתה רצויה באמרו בלבבו. כאשר יראו האנשים את ארץ חמדה טובה ורחבה ויספרו את הגדולות והחמודות אשר ראו עיניהם באזני כל ישראל. יזדרזו ישראל כלם ללכת אל ארצם בלבב שלם ובנפש חפצה. ובאמת היתה שגגתו אשר לא הזהיר להאנשים התרים את הארץ הטובה לאמר להם טרם הליכתם אותם הדברים שאמר להם אח"כ. והוא שאמר ה' אלהיכם ההלך לפניכם הוא ילחם לכם וגומר ובמדבר אשר ראית וגו' כאשר ישא איש את בנו. ועל עון העגל נגזר עליו מיתה. והיה לו ג"כ חלק בענשם כמארז"ל חרות על הלוחות שמתחלה נעשים כל ישראל חפשים וחירות ממ"ה ובעון העגל נגזר על כולם. ובעון המרגלים נענש בעבורם שלא לבוא לא"י כמ"ש גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא וגומר. ובעון מי המריבה אשר רבו עם ה' נענש למענם ונאמר יען לא האמנתם בי וגומר ויקדש בם. וביאורו שניטלו הקדושים מהם. והם משה ואהרן והיה עונשן שלא עברו את הירדן בחייהם. ובעון בנות מואב בשטים נענש בחטאם שלא קנא בעצמו כ"א ע"י פנחס. ולכן נמדד לו שגם עצמותיו לא עברו את הירדן. וז"ש למענכם שנענש בארבעת פשעם. ולא השיג חפצו בארבעה דברים שהזכיר כאן שחשק לראות ארבעה מקומות דלעיל. ולע"ל יזכה שוב לארבעה מדרגות נשאות. וכמ"ש (ישעיה נ"ב) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד. ואמר ישכיל בתחלה לבדנה. ואח"כ ג' מעלות לבד. וכמ"ש כאן ג' ראיות ואחת כוללת הכל. וז"ש ויאמר ה' אלי רב לך. ביאורו מה רב טוב צפון לך. והוא מ"ש הכתוב הנה עבדי ישכיל וגומר. ובפרשת הנה עבדי ישכיל חשב שם כמה יסורין שיסבול בעד ישראל עד ולפשעים יפגיע. ושני תיבות אלו האחרונים נאמר על העתיד מה שיסבול לעתיד בעבורם והוא שיקומו כולם בתחה"מ והכל בזכותו. וזהו שאמר רב לך כנגד שתי תיבות האלו. כי עד ולפשעים יפגיע נאמר שם ר"ב תיבות שכלולים בהם ר"ב ענינים. ואמר ר"ב לך. כי בעת ההיא תזכה לחמשים שערים כמנין ל"ך. והוא ולפשעים יפגיע שהוא שער החמשים. וז"ש עלה ראש הפסגה. שהיא עליה גדולה: (כז) ושא עיניך ימה וגומר. מזרחה כוללת ג' ארצות. ארץ התיכון וגו'

וגומר. שהוא כלל שם הראשון של מעשה בראשית. שבו גנוזה נשמתו של משה כמ"ש ונשב בגיא. ראשון לי"ג מכילן דרחמין שהם ג' שמות של ויתעבר ה' וגומר. ששם הורת משה גנוזה. וזהו סוד ונשב בגיא. שהוא מטה של משה שנהפך לנחש ומנחש למטה. שהם ב' פעמים בגילופין ובגילופי גלופין: (כח) לו את יהושע וחזקהו ואמצהו. להשלים אותו בה' חלקי הנשמה: כי הוא יעבר לפני העם הזה. ברוח. והוא ינחיל. בנפש. כמ"ש את הארץ אשר תראה. ונאמר דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. וג' הראשונות נהירין למרחוק. וז"ש וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו. מפני שתפלתו של משה לא היה רק בעבור לתקן את ישראל. והשיב לו הקב"ה שעל ידך יתוקן והיינו כאשר תצוה ליהושע ותחזקהו ותאמצהו. ובזה נעשה מקלת תפלתו. ולעומת מה שבקש אעברה. אמר וצו את יהושע. וכנגד מה שבקש ואראה. השיב לו הקב"ה ושא עיניך. והזכיר לו בתשובתו חמשה דברים והוא. א' עלה ראש הפסגה. ושא עיניך ותראה לארבע רוחות של ארץ הטובה. והם חמשה. לתקן חמשה חלקי הנפש: וראה בעיניך. משל למלך שגזר על בנו של יכנס לבית לינה שלו. נכנס לפתח הפלטרין. משכו ומדבר עמו. נכנס לטרקלין כו' כיון שבא ליכנס לקיטון (הוא חדר הפנימי המיוחד למלך) אמר מכאן ואילך אתה אסור. כך משה אמר רבש"ע כל עלמי אינני משוך מא"י אלא מלא הירדן. מלא חבל של חמשים אמה. א"ל וראה וגומר: וצו את יהושע. אין צווי אלא זירוז שנאמר ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ. חזק בתורה. ואמץ במע"ט: כי הוא יעבר. אם הוא עובר הם עוברים ואם לאו אין עוברים. (כט) ונשב בגיא. א"ל מי גרם לכם שנשב בגיא מעשים רעים שעשיתם בפעור. ד"א אמר להם ראו כמה תפלות בקשתי ונגזר עלי שלא אכנס לא"י. אבל אתם הכעסתם ארבעים שנה שנאמר ארבעים שנה אקוט בדור. ולא עוד אלא גדולים שבכם משתחוים לפעור וימין של הקב"ה פשוטה לקבל שבים. שנאמר ועתה ישראל שמע אל החקים הרי אתם חדשים וכבר מחול לכם לשעבר וכן ועתה ישראל מה וגומר ואין ועתה אלא לשון תשובה. (כי כשהאדם עושה תשובה כל מה שעשה לשעבר כבר מחול ועיני ה' מביטות באשר הוא שם. וזהו לשון ועתה):

ד (א) **ועתה** ישראל שמע אל החקים. למה נאמר ישראל לפי שנא' דבר אל בני ישראל. אל בני אברהם יצחק ויעקב לא נאמר. זכה יעקב אבינו שיאמר דיבור לבניו. לפי שהיה מפחד תמיד ואמר אוי לי שמא תצא ממני פסולת כדרך שיצא מאבותי. אברהם יצא ממנו ישמעאל. יצחק יצא ממנו עשו. ואני לא יצא ממני פסולת כדרך כו'. וכה"א וידר יעקב וגומר ושבתי בשלום אל בית אבי ונת"ל והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי שלא תצא ממני פסולת מתחלה ועד סוף. וכה"א ויהי בשכן ישראל וגומר. כיון ששמע יעקב כן נזדעזע ואמר אוי לי שאירע פסולת בבני עד שנתבשר מפי המקום. שחזר ראובן בתשובה שנאמר ויהיו בני יעקב שנים עשר והלא ידוע כו'. ללמדך שהיה ראובן מתענה כל ימיו על אותו מעשה עד שבא משה וקבלו בתשובה שנאמר יחי ראובן וגו'. וכן אתה מוצא כשנפטר יעקב אבינו ע"ה מן העולם. קרא לבניו והוכיחם כל א' בפ"ע. וחזר וקראם כולם כאחד אמר שמא יש בלבבכם מחלוקת על מי שאמר והיה העולם. אמרו לו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא ה' אלהינו ה' אחד. ועל זה אמר וישתחו ישראל על ראש המטה וכי כו' אלא שהודה ושבח שלא יצא ממנו פסולת. ויש אומרים וישתחו. שעשה ראובן תשובה. ד"א שאמר בשכמל"ו. אמר הקב"ה ליעקב הרי בקשת מתאוה כל ימיך. שיהו בניך משכימים ומעריבים וקורים ק"ש. מכאן אמרו הקורא שמע ולא השמיע לאזניו וכו': ישמעאל עבד ע"ג שנאמר ותרא שרה וגומר שעבד ע"ג דר"ע. רשב"י אומר ארבעה דברים היה ר"ע דורש ואין אני דורש כמותו ודברי נראין מדבריו. הא' שעבד ישמעאל ע"ג. ואני אומר לא לענין זה אלא לענין שררות (פי' לשון מצחק דרש כמו יקומו נא הנערים וישחקו דיואב) וכשבאו לחלק היה ישמעאל אומר אני נוטל ב' חלקים שאני בכור לכן אמרה שרה גרש וגו' ודברי נראין יותר. כיוצא בו אתה אומר הצאן ובקר ישחט וגו' דר"ע ואני אומר אפילו מכנים להם כל צאן ובקר שבעולם סופם לדון אחריך. והשיבו הקב"ה עתה תראה היקרך דברי אם לא ונראין דברי יותר. כיוצא בו אתה אומר. בני אדם יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל וגו'. והלא הדברים ק"ו. מה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנו שעובדים וכו'. ואני אומר מה אברהם שלא נגשה אלא מצוה אחת ירש את הארץ אנו שנצטוינו וכו'. ומה נביא משיבם על כך כה אמר ה' על הדם תאכלו וגומר ונראין דברי יותר. כיוצא בו אתה אומר כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וגו'. צום הרביעי. זה י"ז בתמוז שבו הובקעה העיר. צום החמישי. זה ט' באב שבו הרב בהמ"ק בראשונה ובשניה ונקרא חמישי שהוא חדש החמישי. צום השביעי. זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה. ללמדך שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כחורבן בהמ"ק. צום העשירי. זה עשרה בטבת שנאמר ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר בן אדם כתוב לך וגומר. ואני אומר צום העשירי. הוא החמשה בשבת. אלא שביהודה מתענין על המעשה. ובגליל על השמועה שנאמר ויהי בשתים עשרה שנה וגומר בא אלי הפליט וגומר ועשו יום שמועה כיום שרפה ודברי נראין יותר: (ג) עיניכם הראת וגומר. הוא טעם על לא תספו כי עיניכם הרואות שאתם הבאתם עבודת בעל פעור לביזוי וביטול ע"ג ודמיתם להוסיף מה שלא נצטויתם: אבל בזה כבדתם כמשז"ל וילמד כמו למידים שהוא תכשיט כי זה הוא עבודתה וכבודה על כן צוה לכם ה' לא תספו על הדבר וגומר: (ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים וגומר. רמז כאן חמשה חלקי הנפש וב' צלמין. א' צלם האברים ב' צלם הזמן. כמ"ש כלל ימינו. וז"ש רז"ל (מכות כ"ג ב') רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח אברים. ושס"ה מל"ת נגד שס"ה ימים. והם ב' צלמין הללו, ורמוזין בפסוק הזה, כלכם, הוא צלם האברים של כל האדם. היום. הוא צלם הזמן. ואתם. זאת הנפש הדבקים זאת הרוח. שבו הם דבוקים בשלשה הראשונות והוא בה' אלהיכם חיים. שהם הג' הראשונות:

ה (כא) **היום** הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ואח"כ אמר כי מי כל בשר וגו' כמנו ויחי. והוא תמוה בתחלה אמרו והסכימו. היום הזה ראינו וגו' את האדם וחי. ואח"כ אמרו כי מי וגו'. אבל נראה שיש ה' מדרגות באדם. אדם. בן אדם. איש. גבר. אנוש. והחשוב שבמעלות הוא אדם ע"כ אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. שבמדרגת האדם יכול להיות שידבר הקב"ה עמו וחי כמו שאנו היום במדרגת האדם שעשינו ג' ימים פרישה מכל הענינים אבל כי מי כל בשר וגומר. מי יכול להיות פרוש כל ימיו וכשהוא בשר שהוא שפל איך יכול לסבול שידבר עמו הקב"ה וחי ע"כ אמרו קרב אתה וגומר שאתה נשאר בפרישות כל ימיך כמו שאמר הקב"ה אליו ואתה פה עמד עמדי: (כד) את כל אשר יאמר וגו' ואת תדבר וגו'. הוא כפול במלות שונות וכן מה שנ' וידבר ה' אל משה לאמר הוא כפל אבל הפירוש כך הוא. שהדיבור הוא הדיבור כפשטי' ואמירה הוא להסביר שיבינו ומשה רבינו הבין תיכף בבא הדיבור אליו אבל ישראל לא הבינו בדיבור לבד עד שמשה הסביר לפניהם לכך אמרו וידבר ה' בדיבור אל משה. לאמר שיסביר לפניהם שיבינו לכך אמרו קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' כפי שאתה מבין מדיבור של מעלה אבל אנחנו כהיום במדרגה ואת תדבר וגו' אף שאתה תדבר לנו דיבור בעלמא ואף שלא נבין אותם אעפ"כ ושמענו ועשינו המצות אף שלא ידענו טעם המצות ואף שכאן כתיב ושמענו ועשינו ולעיל נאמר להיפוך שהקדימו עשיה לשמיעה אבל אעפ"כ במדרגה גדולה היו שאמרו ושמענו ועשינו ושמענו הציווי והוא הדיבור. ועשינו. אף שלא שמענו הטעם והרי כאן הקדים שמיעה לעשיה שעדיין לא השמיע להם הטעם ואעפ"כ ועשינו: (כה) וישמע ה' וגומר הטיבו וגומר. דברי נחת רוח היה לפני הקב"ה שדיבר דברים האלה:

ו (ד) **ה'** אלהינו. עלינו ייחד שמו ביותר. כיוצא בו אתה אומר שלש פעמים בשנה וגו' את פני האדן ה' אלהי ישראל. והלא כבר נאמר אל פני האדן וגו'. על ישראל ייחד שמו ביותר. כיוצא בו שמעה עמי ואדברה וגומר. עליך ייחד שמו ביותר: (ה) ואהבת. עיין רש"י שאין לך אהבה במקום יראה. ויראה במקום אהבה. אלא במדת הקב"ה. ד"א אהבהו על הבריות כאברהם אביך דכת' ואת הנפש אשר עשו בחרן. היכול אדם להבראות אפי' יתוש א'. אלא ללמדך שהכניסם תחת כנפי השכינה: ובכל נפשך. כמ"ש כי עליך הורגנו וגומר, ר"ש בן מנסיא אומר וכי אפשר ליהרג בכל יום אלא זו מילה. שמעון בן עזאי אומר ובכל נפשך אהבהו עד מיצוי הנפש: ובכל מאדך. עיין רש"י. וכן איוב אמר ה' נתן וה' לקח וגומר והוא על מדת הפורעניות. מה אשתו אומרת עודך מחזיק וגומר ומה א"ל כדבר אחת הנבלות תדברי. אנשי דור המבול היו בועטים בטובה. וכשבאה עליהם הפורעניות היו מקבלים בע"כ. והלא הדברים ק"ו אם מי שבועט בטובה נאה בפורעניות. מי שהוא נאה בטובה לא יהיה נאה בפורעניות והוא שאמר לא כדבר אחת וגומר. וכן סדום ועמורה היו וכו' ועוד יהא האדם שמח ביסורים יותר מן הטובה. שבטובה אפילו הוא כל ימיו אינו נמחל לו עון שבידו ובמה נמחל לו ביסורין. ראב"י אומר את אשר יאהב ה' יוכיח וגומר. מי גרם לבן שירצה לאב אלו יסורים. רמ"א וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש וגומר. אתה ולבך יודעים המעשים אשר עשית והיסורים שהבאתי עליך שלא כנגד מעשיך. ר"י בר יהודה אומר חביבים יסורים לפני המקום. שכבודו של מקום חל על מי שיסורים באים עליו שנאמר ה' אלהיך מיסרך. ר' נתן בר יוסף אומר כשם שהברית כרותה לארץ כך כו' שנאמר ה' אלהיך מיסרך ונאמר כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו'. רשב"י אומר חביבים יסורין. שג' מתנות נתן לישראל שאומות העולם מתאוין להם ולא ניתנו לישראל אלא ע"י יסורין וכו'. ר' נחמי' אומר חביבים יסורים כשם שקרבנות מרצים כך יסורים מרצים. בקרבנות הוא אומר ונרצה לו לכפר עליו. ביסורים הוא אומר. והם ירצו את עונם. ועוד שמרצים יותר מקרבנות. שהקרבנות בממונו. ויסורים בגופו. וכה"א עור בעד עור. וכבר חלה ר"א ונכנסו ר"ט ור"י וראב"ע ור"ע לבקרו. נענה ר"ט ואמר חביב אתה לישראל יותר מגלגל חמה שהיא מאירה לעה"ז ואתה בעה"ז ובעה"ב. נענה ר"י ואמר חביבים יסורים יותר ממתן גשמים. שהגשמים נותנין חיים בעה"ז ואתה כו'. א"ל ראב"ע רבי חביב אתה יותר מאב ואם שהן מביאין וכו'. נענה ר"ע ואמר רבי חביבים יסורים. וא"ל ר"א לתלמידיו סמכוני. ישב לו ר"א. אמר לו. אמור עקיבא. א"ל הרי הוא אומר (מ"ב כ"א) בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו. וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים. ואומר (משלי כ"ה) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה. וכי עלה על דעתך שחזקיה למד תורה לכל ישראל. ולמנשה בנו לא למד. אלא כל תלמוד שלמדו וכל עמל שעמל בו לא הועילו אלא יסורים. שנאמר (ד"ה ב' ל"ג) וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו. ויאסרהו וגו' ויכנע מאד וישיבהו ירושלם למלכותו. הא למדנו שחביבין יסורים. רמ"א הרי הוא אומר ואהבת וגומר בכל לבבך כאברהם. שנא' כי ידעתיו וגו'. ובכל נפשך. כיצחק שעקד עצמו ע"ג המזבח. ובכל מאדך. הוי מודה לו כיעקב שאמר קטנתי מכל החסדים ומה הייתי לשני מחנות: (ו) על לבבך. מכאן היה ר' יאשיה אומר צריך להשביע את יצרו. שכך אתה מוצא בכל הצדיקים. באברהם הוא אומר הרימותי ידי וגומר. בבעז. ובאלישע אנכי חי ה'. בדוד הוא אומר (ש"א כ"ו) ויאמר חי ה' כי אם ה' יגפנו או וגומר. באלישע הוא אומר (מ"ב ה') חי ה' אשר עמדתי לפניו וגו': (ז) ושננתם. עיין רש"י. וכה"א אמור לחכמה אחותי את. ואומר קשרם על לבך ואומר חציך שנונים ואומר כחצים ביד גבור וגומר ואומר אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו וגומר. ד"א ושננתם. אלו בשינון. ואין קדש לי והיה כי יביאך בשינון.

ושת

ואין עשרת הדברות בביטן: ודברת בם. עיין רש"י. שלא יהיה מאלך ומתוך אלא בהם שלא תערב בהם דברים אחרים ושלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד כו' ת"ל ללכת בהם. ולא לפטור מהיכם. וכה"א יהיו לך לבדך ואין לזר אתך. בהתהלכך תנחה אותך. בעה"ז. בשכבך תשמר עליך. בשעת מיתה. והקיצות. לימות המשיח. היא תשיחך. לעה"ב: ובשכבך כו'. וכבר היה ר' ישמעאל שונה ודולש וראב"ע זקוף הגיע זמן ק"ש נזקף ר"י והטה ר"א. א"ל ר"י מה זה אלעזר א"ל ישמעאל אומרים לאחד מפני מה זקנך מגודל א"ל יהא כנגד המשחיתים (כ"ה גי' רש"י. וברשב"א בארבע שיטות מוחק מלת יהא ופי' שלכן מגדלו יותר מן הצורך כנגד המשחיתים גם פאת הזקן והוא מגדלי להוציא מלבן של צדוקים) אתה עשית כדברי ב"ש ואני עשיתי כדברי ב"ה. ד"א שלא יקבע הדבר הובה שב"ש אומרים בערב כל אדם יטו וכו': (ח) וקשרתם. אלו בקשירה ואין ויאמר ועשרת הדברות בקשירה. אבל קדש והיה כי יביאך בקשירה. וקשרתם לאות וגו'. ככך א' של ארבע טוטפות. וטוטפות הוא ארבע. או נעשה ד' כיסים של ד' טוטפות ת"ל וקשרתם לאות וגו' כיס א' וכו': על ידך. בגובה של יד. או אינו אלא ידך ממש. הואיל ואמרה תורה תן תפילין על הראש ותן תפילין על היד מה תפילין של ראש בגובה וכו'. ר"א אומר הואיל וכתיב לך לך לאות ולא לאחרים לאות. ר' יצחק אומר הואיל וכתיב והיו הדברים האלה על לבבך. דבר שכנגד לבך. (מנחות ד' ל"ז) ד"א על ידך. זה שמאל. או אינו אלא של ימין. אעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר. ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות וגו' הא למדת שאין יד אלא שמאל. ר' נתן אומר וקשרתם וכתבתם. מה כתיבה בימין אף קשירה בימין. רי"א מצינו שאף ימין נקרא יד שנאמר וירא יוסף כי ישית וגו'. ומת"ל ידך להביא הגידם שהוא נותן בימין: וקשרתם וגו'. והיו לטטפת וגו'. של יד ביד ושל ראש בראש. מכאן אמרו של יד תחלה בנתינה. ושל ראש תחלה בחליצה: בין עיניך. בגובה של ראש. או אינו אלא כמשמעו. הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד ותן תפילין בראש. מה יד מקום שהוא ראוי ליטמא בנגעים. אף בראש מקום וכו': (ט) וכתבתם. כתב שלם. מכאן אמרו כתב לאלפין עיינין ולעיינין אלפין. לביתין כפין ולכפין כו'. לגמלין צדי"ן לצדי"ן כו'. כתבה שלא כדין. או שכתבה כשירה וכו'. הרי אלו יגנזו: וכתבתם. שומע אני ע"ג אבנים נאמר כאן כתב ונאמר להלן כתב. מה כתב האמור להלן על הספר ובדיו אף כאן וכו'. ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי וגו' ואני כותב על הספר בדיו: על מזוזת ביתך ובשעריך. שומע אני שתי מזוזות ת"ל בשניה מזוזת. אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט דר"י. ורי"א אינו צריך הה"א ולקחו מן הדם ונתנו וגו' זה בנה אב כ"מ שנאמר מזוזות א' עד שיפרוט לך שתי מזוזות: ביתך. על ימין ובכניסה. או אינו אלא ביציאה ת"ל ביתך דרך ביאתך: ובשעריך. שומע אני שערי בתים לולים ורפת ומתבן ובית הבקר וכו' ת"ל ביתך. מה ביתך מקום כבוד וכו'. יכול שאני מרבה את בית הלשכות והעזרות ת"ל ביתך מה ביתך חול אף כל שהוא חול. מכאן אמרו הלשכות הפתוחות לקודש תוכן קודש וכו': חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות. תפילין בראש ובזרוע. מזוזה בפתחיהם. ציצית על ד' כנפות כסותך. ועליהם אמר דוד שבע ביום הללתיך נכנס למרחץ כו'. משל לאדם שאמר לאשתו התקשטי בכל תכשיטך כדי שתהא רצויה לי. כך אמר הקב"ה לישראל הוו מצויינים במצות כדי שתהיו רצוים לפני וכה"א יפה את רעיתי כתרצה יפה את שאת רצויה לי:

פרשת עקב

ז (יב) **והיה** עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם. מפני שישראל אמרו ושמענו ועשינו לכן אמר עקב תשמעון. זה למוד התורה. ושמרתם. זו המשנה לחזור ולשנות תמיד. ועשיתם. זה המעשה. כי בתחלה צריך לשמוע ואח"כ לחזור תמיד לבלתי ישכח ואח"כ לעשות כל דבר בעתו. מצות בפסח וסוכה ולולב ואתרוג בסוכות וכיוצא: כתיב בסוף פ' ואתחנן וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים וגו' שמר הברית והחסד לאהביו וגו' ושמרת את המצוה ואת החקים וגו' והיה עקב תשמעון וגו' כי פן יאמר בלבבו מה לי לשמור את המצות הלא אבי שמר דרך ה' וה' ישלם לבניו עד אלף דור אבל כבר פי' הקדמונים שמר הברית והחסד כמו ואביו שמר את הדבר אם בנו אינו הולך בדרכי אביו הקב"ה שומר לקיים בריתו לנכדו ואם גם נכדו אינו זכאי שומר לדור רביעי וכן עד אלף דור. וזהו אומרו והיה עקב תשמעון וגו' ושמרתם ועשיתם וגו' ושמר ה' אלהיך לך וגו' ולא יצטרך לשמור לבניך כיון שתהיה ראוי לקבל החסד כמו שליוצאי מצרים קיים את החסד שהבטיח לאברהם גם שלא היו ראוים לנסים גדולים כאלה רק למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבתיכם. אבל דורות שלפניהם לא היו ראוים כלל לכן לא זכר להם ברית אבותם ושמר את הברית ואת החסד עד יוצאי מצרים שהיו זכאים וצירף עמהם זכות אבותם: והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה. ולמעלה חשב עוד שנים ושמרת את המצוה ואת החקים כי ידוע שהם כלל כל העולמות כמו שבארנו במשלי חוקים נגד שמים ומשפטים נגד ארץ ומצות נגד האדם. וכאן חשב תחלה משפטים כי להם משפט הבכורה כמו שהתחיל במשפטים תחלה שנאמר ואלה המשפטים ואח"כ חשב כאן מצוה כש"א כל המצוה וגו'. ובפ' ראה אמר אלה החקים וגו'. (יג) ואהבך וברכך וגו'. חשב כאן עשרה ברכות. א' ואהבך. ב' וברכך. ג' והרבך. ד' וברך פרי בטנך. ה' ופרי אדמתך. ו' דגנך. ז' ותירשך. ח' ויצהרך. ט' שגר אלפיך. י' ועשתרת צאנך. וכל מספר עשרה הם נחלקים לשלשה. ושבעה. והשבעה המה נכללים בארבעה כמו שתראה בסוכות יש עשרה מצות. שלש דפנות בסוכה. שלשה הדסים שני ערבות לולב אחד אתרוג אחד הם עשרה. והמה נחלקים לשלשה ושבעה סוכה בפני עצמה ג'. ושבעה בלולב והשבעה נכללים בארבעה מינים של לולב. והשלש דפנות של סוכה הם למחסה משלש פורעניות מזרם ומחורב וממטר. מפני שבמכת ברד אמר אני שולח את כל מגפתי. והלא הרבה שלוחים להקב"ה. אבל בברד היו שלשה דלעיל והם רוח ואש ומים. וז"ש רז"ל מי שפרע מדור המבול ומדור הפלגה ומאנשי סדום וממצרים בים. מדור המבול פרע במים. ומדור הפלגה ברוח שנא' ויפץ ה' אותם ומאנשי סדום באש וגפרית. ובמצרים פרע בכל שלש אלה במכת ברד. שנאמר ואש מתלקחת בתוך הברד הם אש ומים. ונאמר וה' נתן קלת וברד. קולות הוא אויר כמ"ש בספר יצירה. ולכן אמר במכת ברד את כל מגפתי והמה שלש לגיונותיו של הקב"ה. ומי שאינו עומד בדבורו כולל הג' כי הדבור הוא מורכב משלש אלה אש ומים ואויר ולכן יבוא עליו שלש פורעניות אלו. והיושב בסוכה ינצל משלש פורעניות אלו כי הזרם הוא רוח. מחורב הוא חום השמש והאש. ומטר הוא מים. וכן כלל כאן עשרה ברכות בשלשה ושבעה. ואהבך וברכך והרבך. הם שלשה נגד חכמה בינה ודעת. וכנגד נר"ן רוח ונשמה. ואח"כ חשב שבעה והמה נכללים בארבעה דצח"ם. וברך פרי בטנך היא המדבר. שגר אלפיך ועשתרת צאנך זה החי. דגנך ותירשך ויצהרך זה הצומח. ופרי אדמתך זה הדומם: (יד) ברוך תהיה מכל העמים. יותר מכל העמים אפילו בברכת הארץ שהיא תחת המזלות ברך את ישראל שיהיו מושפעים יותר מכל האומות שהמה תחת ממשלת המערכה: (טו) והסיר ה' ממך כל חלי וכל מדוי. כי נמצא שני מיני יסורים לא ראי זה כראי זה הנופל למשכב אין כואב לו שום אבר פרטי אבל תגבורת המחלה נתפשט בכל האברים. והשני הוא אבר יש לו כאב בעבר אחד ושאר אבריו בריאים ואמר והסיר ה' ממך שניהם. כל חלי. וכל מדוי: (טז) ואכלת את כל העמים. הוא ברכה וגם צווי: ולא תעבד את אלהיהם כי מוקש הוא לך. וקשה הלא היא עבירה ולמה אמר מוקש. ופירושו בלבד שהוא עבירה אם תעבד את אלהיהם בעבור השפעתם. דע כי גם מוקש הוא לך כי הוא השטן הוא יצה"ר הוא מה"מ יורד ומסטין עולה ומקטרג ויורד עמו בגיהנם ונוקם ממנו: (יז) כי תאמר בלבבך. כל אמירה הוא בלב: רבים הגוים האלה ולמטה כתיב ונשל וגו' הגוים האל. שאל הוא קשה ואלה יותר קשה. אל הוא דין למעלה. ואלה הוא למטה והוא דין יותר קשה. וכנגד זה אמר זכור תזכור כנגד דין למעלה ונגד דין למטה: (יט) המסת הגדלת וגו' והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה. המסת. הוא נסים שעשה לישראל שניצולו מכל המכות ובפרט ממכת ערוב: והאתת. הוא שיאמר מה שיהיה לעתיד כמ"ש (ישעיה מ"א כ"ג) הגידו האותיות לאחור וגו': והמפתים. הוא שינוי הטבע: והיד החזקה. שהכריח את פרעה לשלחם על כרחו: והזרע הנטויה. בהתגלות. ובפרשת ואתחנן בפסוק או הנסה וגו' כתיב ג"כ ה' דברים במסות וגו' וכתיב עוד שני דברים במלחמה ובמוראים גדולים: מלחמה. שנלחם ה' בים כמ"ש ה' ילחם לכם: ובמוראים גדולים. זו גילוי שכינה בים ובמצרים. וכאן מדלג שני דברים אלו. והטעם שאמר הכתוב כאן כן יעשה וגו' לכל העמים והוא כיבוש א"י וב' דברים אללו מלחמה וגילוי שכינה לא יהיו עוד כמו ביציאת מצרים. ואמר כנגד זה וגם את הצרעה ישלח הוא כנגד מלחמה אך ע"י שליח: אל גדול ונורא כנגד מוראים גדולים: (כ) וגם את הצרעה. שני צרעות היו אחת של משה ואחת של יהושע. של משה לא עברה את הירדן ושל יהושע עברה הירדן ושני צרעות היו משמשות כמו שאמר הכתוב הנשארים והנסתרים. שהנשארים הם שברחו מפליטי המלחמה וישבו בבתים בהתגלות וזה היה צרעה של משה משמשת שזרקה ארס כו' וכנגד הנסתרים שטמנו את עצמם לזה שמשה של יהושע שחפשה אותם ולכך אמר וגם את הצרעה כנגד שני צרעות: (כב) ונשל ה' אלהיך וגו' מעט מעט. יש שבעה היכלות הטומאה וכנגד זה אמר ז' דברים. א' מעט. ב' מעט. ג' ונתנם ה' אלהיך. ד' והמם. ה' ונתן מלכיהם. ו' והאבדתם את שמם. ז' לא יתיצב איש. והשביעית היא בלא. בפסוק הראשון דתחלת עקב חשב שני ברכות ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד. ובפסוק השני חשב עשרה ברכות. ואהבך. יברכך. והרבך. וברך פרי בטנך. ופרי אדמתך. דגנך. ותירשך. ויצהרך. שגר אלפיך. ועשתרת צאנך. ובפסוק ג' חשב חמשה ברכות. א' ברוך תהיה מכל העמים. לא יהיה בך עקר ועקרה הם שנים. ובבהמתך גם כן לא יהיה עקר ועקרה הרי חמשה. והיא ה' אחרונה. שנים שבפסוק ראשון וחמשה שבפסוק שלישי הם שבעה. חמשה ושנים. כנגד שמים ושמי השמים וה' רקיעים. וכן בשבעה נרות השבת חמש נרות ושתי נרות וכן בארצות וג"ע. ובגיהנם כתיב לעלוקה שתי בנות הב הב חמשה ושנים כי שאול ואבדון הם נדרגה התחתונה ושבעה כתות בג"ע הם ג"כ חמשה ושנים כמו שבארנו בפ' דברים בפסוק הרבה אתכם והנכם היום. ובפסוק ד' וה' חשב ששה ברכות. א' כל חלי. ב' וכל מדוי. ג' ונתנם בכל שנאיך. ד' ואכלת. ה' לא תחוס. שהיא ג"כ ברכה שיאבדו שנאיך. ו' ולא תעבד. והיא ברכה גדולה שלא יעבוד ע"ג. והששה. תלת כלולין בתלת כמו ברכת כהנים. ומה שחושב כאן יו"ד ברכות ועוד ה' ועוד וי"ו. היינו יו"ד ברכות כנגד אות ראשון וה' ברכות כנגד אות שני. וי"ו ברכות כנגד אות שלישי ואות אחרונה נכלל בד"ו פרצופים וחשב כאן בני חיי ומזוני ברוך תהיה כנגד בני. שנאמר לא יהיה בך עקר ועקרה. והסיר ה' ממך כל חלי כנגד חיי. ואכלת את כל העמים כנגד מזוני. ולאשר עשה במצרים שהכה בכורי אדם ובכורי בהמה ועשה באלהיהם שפטים כנגד זה אמר כאן ואכלת את כל העמים שתאכל בהמתם ורכושם והוא בכורי בהמה. לא תחוס עינך עליהם. על עצמם נגד בכורי אדם. ולא תעבד את אלהיהם. נגד ובאלהיהם עשה ה' שפטים. ואמר כי תאמר בלבבך כי המחשבה שבלב אין ברשות האדם

הלדס להטותה אמר תרופס לזה זכור תזכור ג"כ במחשבה את אשר עשה וגו' :

ח (א) כל המצוה. אמרו בספרי שיעשו כל המצוה בשלמות . ולמעלה נאמר שמיעה והוא למוד שנא' עקב תשמעון . ועתה אמר תשמרון לעשות . ושמירה היא לחזור שיהיה תלמודו בידו . ולעשות . היא עשיית המצוה בפועל . ואמר תשמרון לעשות. שיחזרו ע"מ לעשות. ואמר למען תחיון . כי עיקר קיום המצוה תלוי בארץ רק עתה מחויב כל אדם לשנות ולידע עשית המצוה אשר יצטרך לעשותם כשיבוא לארץ . וא"ת מה לנו לחזור כל הימים . כאשר נבוא לא"י אז נחזור לעשותם על זה אמר למען תחיון בזכות שתחזרו ותלמדו בח"ל . ורביתם . תפרו ותרבו בזכות התורה . וירשתם את הארץ . בזכותה . ולביאת הארץ צריך ג' דברים . א' הכנה לצאת מח"ל. ב' הדרך אשר ילך . ג' הביאה לא"י. וכנגדן אמר למען תחיון ורביתם בשביל הכנה לצאת . ובאתם . כנגד הדרך . וירשתם . כנגד הביאה : (ב) וזכרת וגו'. רמז שהוליכם במטה שנכתב עליו שם המפורש ורמז על מדרגת משה שראה באספקלריא המאירה והוא שם של י"ב ואספקלריא שאינה מאירה הוא שם כ"ו : למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך . זה כנגד שלש כתות . רשעים . בינונים . צדיקים . ואמר למען ענתך כנגד הרשעים להרשיע יצרם. לנסתך כנגד הבינונים . לדעת את וגו'. כנגד הצדיקים להוציא טובם מלבם אל הפועל לפני עין כל : התשמר מצותיו . הוא קאי על כל הג'. על הבינונים דרך נסיון . והצדיקים להוציא אל הפועל . והרשעים להכניעם : (ג) ויענך . כנגד לענותך . וירעיבך . כנגד לנסותך כי הנסיון בכל יום הילכו בתורתו אם לא : ויאכלך את המן וגו' למען הודיעך וגו' כנגד לדעת את אשר בלבבך : (ד) שמלתך וגו'. כנגד שלש מתנות בזכות שלשת הרועים משה ואהרן ומרים . שמלתך לא בלתה . כנגד הבאר שאמרו במדרש שהבאר היה מנחנח גופם שלא היה מעלה זיע ולא בלתה שמלתם . ורגלך לא בצקה. הוא הענן שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים . ויאכלך את המן . הוא המן : (ה) וידעת עם וגו' כי כאשר ייסר איש את בנו. לא על צד הנקמה רק מאהבה : (ו) ושמרת את מצות ה' אלהיך . ואח"כ ללכת בדרכיו ודרז"ל שהיו להם ספרי ברייתות לאלפים ובירושלמי אמרו בוא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי ביראה שהיה לומד אצלו דרכי יראה ואח"כ וליראה אתו היא מעלה עליונה ובעבור זה תזכו לשבעה דברים : (ז) כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה . אוירה טוב יפה גוף אקלים מזוג משום כל הארץ היפך מ"ש המרגלים שאוליהו דבה רעה ומה היא הרעה ארץ אכלת יושביה אוירה רעה : ארץ נחלי מים וגו'. הוא משובח ביסוד המים כמש"ה אתה בקעת מעין ונחל וגו' נהרות איתן . וחשב כאן ג' אלו. נחלי מים . עינת . הם מעין . ותהמת . הם נהרות ההולכים מן תהום . וחשב כאן חמשה דברים ארץ חטה וגו' ואח"כ שני דברים ארץ זית שמן ודבש כמו בהשבת ה' נרות ושתי נרות בפ"ע : (ח) ארץ חטה ושערה וגו'. המה מיני מזון : ארץ זית שמן ודבש. היא מורכבת מאכילה ושתיה : (ט) ארץ אשר לא במסכנת וגו'. הם שאר דברים כולל כל מיני בעלי חיים בקר וצאן וכו' : ארץ אשר אבניה . הוא שבח הארץ ביסוד העפר וארץ טובה משובחת גם באוירה . וגם חשב כאן מעלת דצח"מ . ארץ אשר אבניה. הוא מעלת הדומם . ארץ אשר לא במסכנת. כוונתו שיאכל פתו עם בשר בהמה ועוף הוא מעלת החי . ארץ חטה ושערה. הוא מעלת הצומח . ואכלת ושבעת וברכת . זה המדבר . כמ"ש (ישעיה א') טוב הארץ תאכלו זכה האדם אוכל את המאכל ואם לאו חרב תאכלו . המאכל אוכל אותו ומפסידו . וברכם שיאכלו טוב הארץ וישבעו : וברכת את ה' אלהיך . שתבלו בטוב ימיכם עד שיבלו שפתותיכם מלומר די וכל מספר ימי חייכם תברכו את ה' אלהיכם : (יב) פן תאכל ושבעת ובתים וגו'. הוא כנגד מה שאמר הכתוב שמנת עבית כשית לפי שחלקי האדם הם ארבעה . עצמות ובשר ועור וגידין והם שבעה כי עצמות ומוח שבתוכם הם שנים . בשר ודם שבתוכו הם ג"כ שנים . גידים ורוח הדופק גם הרי ששה . ועור הרי שבעה . וכנגד זה אמר שמנת . בעצמות . כי עוצם השומן והמוח הם בעצמות . עבית בבשר וגידין עד שישימו פימה עלי כסל . כשית . בעור . וכן כאן תאכל ושבעת . במוח וגידין . ובתים טובים תבנה . הם העצמות שהם בנין של אדם . ובקרך וצאנך . בקר הוא לחרישה ולאכילה . וצאן לגיזה למלבוש . ולחלב לשתיה . והוא מרבה דם ובשר עבשים : וכסף וזהב ירבה לך . הוא מחזיק את הרוח שבגידין ובא התאוה והרצון לזה מחמת הרוח : וכל אשר לך ירבה. הוא כנגד העור שהוא כלל כל האדם המכסה את כלו וכנגד זה אמר וכל אשר לך ירבה וכנגד זה חשב שלמות שלהם כמ"ש בזוהר חדש מ"ע בנין דכנסת ישראל בשבעה אשתלימת ובשבעה אתפגימת בשבעה סליקת ובשבעה נחתת והם שבעה דברים . א' המוציאך מארץ מצרים . ב' במדבר הגדל . ג' והנורא. ד' נחש שרף ועקרב . ה' וצמאון . הוא מקום צמא גם אם יש שם מים אינה מקום לחה וצמאה למטר השמים . ו' אשר אין מים . ז' המוציא לך מים וגו'. וחשב שלש מתנות המוליכך במדבר. על ענני כבוד . המוציא לך מים. הוא הבאר . המאכלך מן . הוא המן : למען ענתך . ולמען נסתך . כנגד ויענך . וירעבך . להיטבך באחריתך . כנגד למען הודיעך וגו'. כחי ועצם ידי . כח הוא העמל והיגיעה . ועוצם יד . הם העבודה רבה בקר וצאן וחילו : (יח) אשר נשבע לאבתיך כיום הזה . הרב אברבנאל פי' כמו שלא תוכל לומר היום הזה שכחך ועוצם ידך עשה לך את וגו' כן לא תוכל לאמר זאת לדורות ולפי פירושו הכתוב מסורס וצ"ל כי כיום הזה קאי על השבועה כמ"ש לא בצדקתך וביושר לבבך רק למען השבועה אשר נשבע לאבתיך כי אין לך זכות בעצמך והוא כיום הזה פי' כמו שאתה רואה בעצמך היום הזה :

פרשת ראה

יא (כו) ראה. אמר בלשון יחיד : לפניכם. לשון רבים כמו בעשרת הדברות נאמר בלשון יחיד ובפרשת קדשים אמר בלשון רבים לא תכחשו וכיוצא . מפני שבהר סיני היו כולם באגודה אחת כאיש אחד אמר בל' יחיד וכן כאן אמר לשון יחיד אל כלל ישראל וכן לפניכם פי' לכל אחד ואחד נתן את הבחירה שלא יהיו אחרי רבים לרעות ופן יאמר הבחירה ניתן לרבים לכן אמר לפניכם לכל אחד ואחד : נתן . במתנה שהקב"ה מסלק ממנו ואמרו (ברכות ל"ג ע"ב מגילה כ"ה ע"א נדה י"ו ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים . ושמא תאמרו הבחירה ניתן לאדם בימי בהרותו אבל לא אחר שהורגל במעלליו הקשים לכן אמר היום בכל יום ויום הרשות נתונה והבחירה בידו לילך בדרך טובים . ואמר ברכה וקללה . ולא אמר טוב ורע . כי נמצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו . לכן אמר ברכה וקללה . כי הברכה לא תגיע תיכף רק התכלית הוא טוב כמו שמצאנו יעקב בירך את אפרים וידגו לרוב בקרב הארץ ולא נתרבו תיכף . ולכן בחלוקת הארץ אמרו בני יוסף אל יהושע מדוע נתתה לי נחלה גורל א' וחבל א' ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה' . ובכל הפקודים לא מצאנו שהיו מספר פקודיו יותר מכל השבטים . ועוד הלא אמר לרב תרבה נחלתו . ורז"ל תרצו משום שפלא (ב"ב קי"ח ע"א) ופי' רש"י דחוק אמנם נראה כי ברכת יעקב היה וידגו לרב בקרב הארץ על זמן כניסתן לארץ . ובזמן שבע שנים שכבשו נתרבו כדגי הים לרוב . לכן אמר עד אשר עד כה ברכני ה' . ביאורו עד אשר נכבשה הארץ . ולפי זה לא נמצאו בפקודיו יותר משארי השבטים כאשר נפקדו במדבר ובערבות מואב כי לא חל ברכת יעקב עד שבאו לארץ וכיון שנכנסו לארץ מכח הברכה נתרבו כדגי הים שאין מספר לתולדותם ומפני זה השיבם יהושע עלה לך היערה ובראת לך. ופירשו רז"ל משום ספלא או משום עה"ר כי מי שמע כזאת בפעם אחת יולדו להם בנים ובנות עד כי חדל לספור . וכן כל הברכות לא נתקיימו מיד . לכן אמר בל' ברכה : (כז) את הברכה. אצל הברכה אמר אשר תשמעו אל מצות ה' וגו'. ואצל הקללה אמר אם לא תשמעו . וכוונתו שישמעו דוקא לכן אמר אשר תשמעו משמע חובה : (כח) והקללה אם לא תשמעו . לשון אפשר אם יהיו ח"ו שלא ישמעו . ובספרי דרש כן והביא פסוק אם בחקתי תלכו והוא ס"ס וצ"ל אם לא תשמעו : את הברכה והקללה . רז"ל דרשו (ב"ב פ"ח ב') ואמר ר' לוי בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו הקב"ה ברך את ישראל בעשרים ושתים מאם בחקותי ועד קוממיות וקללן בשמונה מואם לא תשמעו עד ואת חקתי געלה נפשם . ומשה רבינו ברכם בשמונה מוהיה אם שמוע עד לעבדם וקללן בעשרים ושתים מוהיה אם לא תשמע עד ואין קונה . לכן רמז להם כאן כאשר ישמעו את מצותיו יתן להם ברכת ה' המרובה בעשרים ושתים אותיות מא' ועד ת"ו וזהו את הברכה . וכאשר לא ישמעו יביא עליהם קללות המרובה בעשרים ושתים מוהיה עד ואין קונה מו"ו עד ה"א וזהו והקללה אם לא וגו' : וסרתם מן הדרך וגו' ללכת אחרי אלהים אחרים . ביאורו כיון שתסורו מעט מן הדרך סופכם שתלכו אחרי אלהים אחרים . כש"ה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים . ובנביא שקר אמר כי דבר סרה וגו' להדיחך מן הדרך ואמרו רז"ל דוקא בע"ג שאפי' אמר לקיים מקצת ולעקור מקצת אבל בשאר מצות עד שיעקור כולו (סנהדרין צ' ע"א) ולמדו ג"ש . נאמר כאן מן הדרך . ונאמר ברא הפרשה וסרתם מן הדרך וגו' ללכת אחרי אלהים מה להלן ע"ג אף כאן בנביא שקר ע"ג : מן הדרך . אפי' מקצת הדרך אבל בשאר עבירות לא יומת הנביא עד שיעקור כולו : אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת אחרי אלהים אחרים . אמרו בספרי מכאן כל המודה בע"ג כאלו כופר בכל התורה כולה . ומפני שאמר אשר אנכי מצוה וגו' וסמיך ללכת אחרי אלהים אחרים שהכופר בע"ג כאלו מודה בכל התורה כלה וכן כל המודה כו' . ואמר אשר לא ידעתם . בתחלה יעבדו אלילים אשר ידעו ואח"כ יתגבר היצה"ר עליהן עד שיעבדו אלילים אשר לא ידעון : (כט) והיה כי יביאך ה' אלהיך . אמרו בספרי אין והיה אלא מיד . ביום ראשון שעברו את הירדן הלכו ששים מיל להר גרזים ונשאו עמהם את האבנים וכיון שבאו שמה אמרו את הברכות ואת הקללות ובנו את המזבח וסדו אותו בסיד וכתבו כל התורה בשבעים לשון וקפלו את האבנים והקריבו עולות ושלמים ואכלו וברכו ברכת המזון ובגמרא (סוטה ל"ו ע"א) נמצא ס"ס וברכו וקללו . כי הברכות והקללות היו קודם המזבח והקרבת הקרבנות . וצ"ל וברכו פי' ברכת המזון . לכן אמרו וברכו כי יהושע תיקן להם ברכת הארץ באותו היום . וקפלו את האבנים ונטלו ובאו ולנו במקומם וכן הוא אומר בפ' כי תבוא והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' : ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל . פי' שהלוים עמדו למטה בין ההרים האלו וששה שבטים עמדו על הר גרזים . וששה שבטים עמדו על הר עיבל . וכשרצו הלוים לאמר את הברכות הפכו פניהם כלפי הר גרזים . ועל הקללות הפכו פניהם כלפי הר עיבל : ונתתה את הברכה על הר גרזים . אמרו בספרי וכי מה בא הכתוב ללמדך שהברכה על הר גרזים והקללה על הר עיבל והלא כבר נאמר ואלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל אלא להקדים ברכה לקללה . יכול יהא כל הברכות קודמות לקללות ת"ל את הברכה והקללה . ברכה אחת קודמת לקללה אחת ואין כל הברכות קודמות לכל הקללות ולהקיש ברכות לקללות מה קללה בלוים אף ברכה בלוים ומה קללה בקול רם אף ברכה בקול רם . ומה קללות בלשון הקודש אף ברכות בלשון הקדש ומה קללה אלו ואלו עונין אמן אף ברכות אלו ואלו עונין אמן ולמה נקרא לשון הקדש לפי שהקב"ה דיבר בו עם ישראל באותו הלשון כמ"ש רז"ל (סוטה ל"ג ע"א) ונתן להם את התורה נאמר כאן וענו הלוים וגו' ולהלן נאמר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש : (ל) הלא המה בעבר הירדן וגו'. אמר כאן ששה סימנים ועוד סימן שביעי . הר גרזים והר עיבל . והמה כנגד שבעה הבלים שאמרו בתיקונים שבעה הבלים דקיימין לעלמא וממנו כל הברכות יוצאות וכמ"ש בחלום

פרעה

פלעה שבע פרות טובות ושבע פרות רעות : בארץ הכנעני היושב בערבה וגו' . רז"ל אמרו (סוטה ל"ג ע"ב) זו הר גרזים שהכותים יושבים בה נאמר כאן אלוני מרה ונאמר באברהם ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה . מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלוני האמור כאן הוא שכם ואצלו הוא הר גרזים : אחרי דרך מבוא השמש . במקום שהחמה שוקעת . ראב"י אומר לא בא הכתוב אלא להראות להם את הדרך . היושב . בישוב ולא בשדות וכרמים : בערבה . ולא בהרים וגבעות כי ערבה הוא מישור : (לא) כי אתם עברים וגו' . ע"מ כן אתם עברים לבוא לרשת וכן אמר להם [יהושע ג' יו"ד] בזאת תדעון וגו' והורש יוריש מפניכם ומה אמר להם אם תירשו את הארץ טוב ואם לאו המים שוטפים אותו ואתכם : וירשתם אתה וישבתם בה . בזכות שתירשו תשבו בה ובמה ירשתם אותה בחזקה מכאן למדו (קידושין כ"ו ע"א) וישבתם בה שקונין בחזקה : (לב) ושמרתם לעשות . ושמרתם זו משנה . לעשות . זו עשיה שתלמדו ע"מ לעשות . והלומד שלא ע"מ לעשות מוטב שתהפך שליתו על פניו . וא"ת שתעשה בלתי לימוד אמרו ולא עם הארץ חסיד (שבת ס"ג ע"א) ואם ראית עם הארץ חסיד אל תדור בשכונתו : את כל החקים . זה מדרשות . ואת המשפטים . זו דינים . מפני שהמדרש הוא חוק נגד השכל כמ"ש בגמרא פשיטא למה לי קרא ותירצו שיכול ללמוד בק"ו להיפך ובא הקרא לסורות שהוא נגד השכל ומשפט הוא דבר הנלמד בק"ו והם דינים שמשפטן להיות כן וכן כל הי"ג מדות . ושמרתם לעשות . בין שהוא במשפט השכל בין שהוא נגד השכל :

יב (א) **אלה** החקים והמשפטים וגו' . עד כאן נאמר בכלל ועתה בא לפרש בפרט : אלה הם החקים והמשפטים . ואמר אלה שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה : לעשות בארץ . יכול כל המצות כולן נוהגות בח"ל ת"ל בארץ יכול לא יהיו כל המצות כולן נוהגות בח"ל ת"ל כל הימים אשר אתם חיים על האדמה . אחר שריבה הכתוב ומיעט הכתוב הרי אנו למדים אותם מן האמור בענין . ומה אמור בענין אבד תאבדון . פי' איבוד ע"ג הוא חובת הגוף והוא נוהג בכל הארצות . אף כל המצות נוהגות בח"ל . כן אמרו בספרי ובגמ' (קדושין ל"ז ע"א) ובירושלמי אמרו שלמד מאותו ענין שאיבוד ע"ג אינו נוהג אלא בארץ שנאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא דוקא בארץ מפני שהוא תלוי בארץ אבל כל המצות נוהגות אף בח"ל שהן חובת הגוף : (ב) אבדון . נאמר כפל שהמקנן ההברה חייב לשרש אחריה : את כל המקמות . יכול המקומות עצמן ת"ל אלהיהם על ההרים ולא ההרים עצמן ולמה נאמר כל המקמות . בתשמישי ע"ג הכתוב מדבר אם העמיד את הע"ג על דבר תלוש שהוא נאסר ג"כ . יכול מיד נאסר אפי' לא עבדו את הע"ג נאסר הכלי ת"ל אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם . והפסיק בין אשר עבדו לאת אלהיהם כיון שעשה לשם ע"ג אפי' לא עבד אותה שנאמר פסילי אלהיהם תשרפון באש משפסל אותה נאסר לפי שע"ג שעשה לישראל לא נאסר עד שעבד אותה אבל פסילי אלהיהם נאסר תיכף כיון שפסל אותה : אלהיהם על ההרים . ולא ההרים אלהיהם : ועל הגבעות . ולא הגבעות אלהיהם : ותחת כל עץ רענן . ולא עץ רענן אלהיהם . ונאמר כפל הרים וגבעות ועץ רענן אר"ע כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ועץ רענן דע שיש שם ע"ג : אבד וגו' אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם . הנה אשר אתם ירשים מיותר ועוד דנכתב שלא במקומו דהפסיק בין אשר עבדו ובין אלהיהם . ונראה מה שצותה התורה אבד הלא ע"ג מהני ביטול אלא משום דע"ג ותשמישיה של ישראל לא מהני ביטול ומקומות לאלהיהם תשמישי ע"ג והם ירשו ואמרו במתניתין המבטל ע"ג ביטל משמשיה וכתב המרדכי דמיירי בתשמישי ע"ג של ישראל וא"ה המקומות צריך איבוד משום שאתם יורשים את אלהיהם אבל אם לא ירשו את אלהיהם היו בטלו משמשיה : (ג) ונתצתם את מזבחתם וגו' . פשוטו של מקרא כך הוא לפי שנאמר במצרים ובאלהיהם עשה ה' שפטים ועשה בהם ארבעה שפטים של אבנים נשברו של עץ נשרפו של חרס נתצו של מתכת נמסת ונגדעת . וכן אמר כאן ונתצתם את מזבחתם כמו של חרס לשברים קטנים . ושברתם את מצבתם זהו של אבנים . ואשריהם תשרפון זהו של עץ . ופסילי אלהיהם תגדעון זהו של מתכת . ורז"ל אמרו בע"ג (פרק ג' משנה ז') שלשה בתים הם וכו' שלש אבנים הם וכו' . שלש אשרות הן . אילן שנטעו מתחלה לשם ע"ג הרי זה אסור . גדעו ופסלו לשם ע"ג והחליף נוטל מה שהחליף . העמיד תחתיה ע"ג ונטלה הרי זה מותר וז"א כאן ואשריהם תשרפון באש זהו אילן שנטעו מתחלה לשם ע"ג . כמ"ש איזהו אשרה אילן שנטעו מתחלה לשם ע"ג הרי זה אסור . ופסילי אלהיהם תגדעון . זהו גדעו ופסלו לשם ע"ג והחליף נוטל מה שהחליף העמיד תחתיה ע"ג ונטלה הרי זה מותר וזהו ואבדתם את שמם שיטול אותה משם . ונתצתם את מזבחתם זהו שלש בתים וכו' . ושברתם את מצבתם . זהו שלש אבנים ואמר ושברתם ונתצתם ותשרפון . שלש אלו נאמרו בכל שלש אלו בשלש בתים ובג' אבנים ובג' אשרות . ואבדתם את שמם . שתכנו את שמם . ומנין לגנאי שנאמר שקץ תשקצנו בית כריא בית גליא : מן המקום ההוא . בארץ ישראל אתה מצווה לרדוף אחריה ואי אתה מצווה לרדוף בח"ל אחריה : ונתצתם את מזבחתם וגו' ופסילי אלהיהם תגדעון הוא קודם כיבוש . ואבדתם את שמם . הוא לאחר כיבוש . כאמור : מן המקום ההוא פירוש המקום ההוא שגדע ונתץ כבר . צריך לשרש אחריה היום במקום ההוא . נמצא מחוייב גם קודם כיבוש . וזה חילוק בין א"י לח"ל . שח"ל אינו חייב אלא לאחר כיבוש . וא"י חייב נמי קודם כיבוש . וזהו מה שאמר בירושלמי . שביטול ע"ג אינו נוהג אלא בארץ פי' קודם כיבוש אינו נוהג אלא בארץ : ואבדתם את שמם . לכנות לה שם כו' יכול לא לגנאי כו' ת"ל שקץ וגו' : אבד תאבדון וגו' . שבעה דברים שהן במיתה המנויין במתניתין צריך לאבד כל המקומות של שבע עבודות הללו . אחד העובד . וא' הזבח . ואחד המקטיר . ואחד המנסך . ואחד המשתחוה . ואחד המקבל עליו לאלוה . והאומר אלי אתה : אשר עבדו . הוא העובד . ונתצתם את מזבחתם . הוא הזובח והמקטיר . ושברתם את מצבתם . הוא ניסוך כמו שנאמר ביעקב ויסך עליה נסך ועכשיו היא שנואה לפני המקום . ואשריהם . הוא המשתחוה כאמור במנשה וישם את פסל האשרה והוא השתחויה . שהיה מקום השתחויה שעשו הכהנים להשתחות בו והוא עשה אשרה להשתחות . ופסילי אלהיהם . הוא המקבל לאלוה כמ"ש הז"ל כיון שנפסל נעשה אלוה . ואבדתם את שמם . הוא האומר אלי אתה : (ד) לא תעשון כן לה' אלהיכם . להקריב בכל המקומות על ההרים וגו' : (ה) כי אם אל המקום אשר יבחר ה' לבד . וחז"ל דרשו מסמיכות לא תעשון כן . אזהרה לנותץ אבן מהיכל כו' ולמוחק את השם . למוחק את השם הוא כנגד ואבדתם את שמם מן המקום ההוא . ונותץ אבן מהיכל וממזבח כנגד ונתצתם את מזבחותם : וחשב כאן חמשה זמנים . שילה . בית ראשון . בית שני . בית שלישי . והיתר במות משחרב שילה . כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם . הוא משכן שילה שהיה זמן איסור במות . לא תעשון וגו' איש כל הישר בעיניו הוא זמן היתר במות משחרב שילה . ועברתם את הירדן וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם . הוא ירושלים בבנינו הראשון והוא זמן איסור במות . השמר לך פן תעלה עלתיך כי אם במקום אשר יבחר וגו' הוא בזמן בית שני . לא תוכל לאכול בשעריך מעשר וגו' כי אם לפני ה' אלהיך הוא בית השלישי תוב"ב . ומפני שבשילה היו כל ישראל כתיב מכל שבטיכם . ובבית שני כתיב באחד שבטיך . בבית ראשון כתיב לשכן שמו שם אבל בבית שני לא נאמר לשכן כו' כמשרז"ל שבבית שני חסרו חמשה דברים וא' מהם שכינה . נאמר מכל שבטיכם ונאמר באחד שבטיך מפני שהכסף נגבה מכל השבטים לכן כתיב מכל שבטיכם אבל לא נבנה רק בשבט בנימין לכן נאמר באחד שבטיך . ד"א כתוב א' אומר באחד שבטיך וכתוב א' אומר מכל שבטיכם כיצד נתקיימו ב' כתובים יודעים היו שבהמ"ק עתיד להבנות בחלק יהודה ובנימין לפיכך הפרישו דושנה של יריחו : לשכן שמו שם . זו ברכת כהנים נאמר כאן לשכן שמו שם ונאמר להלן ושמו את שמי . מה להלן וכו' יכול דווקא במקדש אבל לא בגבולין ת"ל בכל המקום אשר אזכיר וגו' . א"כ למה נאמר שמו שם . במקדש בשם . בגבולין בכינוי : אשר יבחר ה' ונאמר לשכנו תדרשו . משמע בעצמן ידרשו . בתחלה צריך דרישה ואח"כ אשר יבחר שהקב"ה מסכים לדבריהם וכן נאמר עד אמצא מקום וגו' משכנות וגו' ואח"כ הסכים הקב"ה על ידו . ולמה כתב בתחלה אשר יבחר ה' וגו' ואח"כ לשכנו תדרשו . ובאמת דרישה הוא בתחלה אלא אשר יבחר קודם במעלה לכך קאמר אשר יבחר תחלה והוא כמו שאמר איוב יאבד יום אולד בו והלילה אמר וגו' ובאמת הלילה קודם אלא שהיום קודם במעלה : לשכנו תדרשו . שעיבור שנה אינו אלא ביהודה שאם עיברה בגליל אינה מעוברת ד"א לשכנו תדרשו שהסנהדרי גדולה אינן אלא בבית המקדש : ובאת שמה והבאתם שמה . בעשה לימד שברגל ראשון עובר בעשה . לפי שנאמר בפ' פנחס אלה תעשו לה' במועדיכם וגו' למה נאמר והלא כבר נאמר בפ' אמור ומלבד כל נדריכם וגו' . אלא קבע חובה . ולפי שנאמר לא תאחר לשלמו ואיני יודע באיזה זמן עובר בבל תאחר לכך נאמר אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם . לקבוע חובה לבל תאחר . יכול מועדיכם מיעוט מועדיכם שנים ת"ל ובאת שמה והבאתם שמה וכתיב שלש פעמים בשנה יראה לימד שאינו עובר בבל תאחר עד שיעבור ג' רגלים : ובאת שמה . והבאתם שמה . שני פעמים שמה לימד שעובר בעשה ברגל אחד : (ו) ואת מעשרתיכם . שני מעשרות מעשר שני ומעשר בהמה : ואת תרומת ידכם . תרומת ידכם זו נדבה במעשה . ונדבתיכם בפה . כך פי' הרמב"ן . ורז"ל דרשו על בכורים נאמר כאן ידכם ונאמר להלן וכו' מה להלן תנופה אף כאן וכו' : (ז) ואכלתם שם . בירושלים במחילה : ושמחתם . לפי שנאמר ברכה בתבואה לכך נאמר ושמחתם בכל משלח ידכם שאצלה ברכה בכל המע"מ ובכל עניניכם : ושמחתם . מצות עשה של שמחה בשלש רגלים שבכל רגל ורגל מחוייבים בשלש מצות . עולת ראיה ושלמי שמחה וחגיגה . ועל חגיגה נאמר תחג וגו' . ועל עולת ראיה נאמר שלש פעמים בשנה וגו' ולא יראה את פני ה' ריקם . ושמחה לא כתיב בפסח . לכך נאמר ושמחתם כאן שמחוייב שמחה בכל שלש רגלים . אתם ובתיכם . זו אשה מלמד שהאשה מחוייבת בשמחה . וזו אחד מה' מ"ע שבז"ג . מצה . שמחה . והקהל . קידוש היום . ופסח ראשון . כדברי ר' יהודה . נמצא בשלש מצות הללו שמחוייבים ברגל . שלמי שמחה . חגיגה . עולת ראיה . כל אחד ואחד יש לו מעלה בפני עצמו . עולת ראיה שכולה לגבוה . חגיגה שכן ישנה לפני הדיבור . שמחה . שחייבות בה הנשים . אשר ברכך ה' אלהיך . ונאמר איש כמתנת ידו . מי שיש לו נכסים מרובים וכו' מביא עולות מרובין . ועל זה נאמר איש כמתנת ידו . בני ביתו מרובין ונכסים מועטין . ע"ז נאמר אשר ברכך . ומפני שבתחלה אמר ובתיכם ואח"כ נאמר אשר ברכך . לכך אמרו רז"ל . לפי הברכה תן . שכך פירוש הכתוב ובתיכם אשר ברכך . לפי הבית אשר ברכך . זה וזה מרובין . על זה נאמר איש כמתנת ידו כברכת וגו' . ובספרי נאמר . יש שהוא נדיב לב ואין לו נכסים מרובין על זה נאמר איש כמתנת ידו . ויש שעשיר הוא ואינו נדיב לב על זה נאמר כברכת ה' אלהיך . ובזוהר אמרו . איש כמתנת ידו הוא עוה"ב . כברכת וגו' . הוא עוה"ז . וזהו ממש מאמר הספרי דמתנת ידו הוא נדיב לב שאינו עשיר ונותן . כברכת וגו' . הוא עוה"ז שעשיר הוא : (ח) לא תעשון . פי' קרבנות חובה רק איש כל הישר והם נדרים ונדבות : ככל אשר אנחנו עשים פה . שנאסרו הבמות . אבל משחרב שילה איש כל הישר בעיניו שמותר להעלות נדרים ונדבות בבמת יחיד ודוקא נדרים ולא חובה כמאמר הכתוב הישר ודווקא יחיד ולא צבור . דכתיב איש . יחיד ולא צבור : (ט) כי לא באתם וגו' אל המנוחה ואל הנחלה . מנוחה זו שילה כמאמר הכתוב והניח לכם מכל אויביכם וגו' [illegible]

בית ראשון ובית שני. שאז ירשו כל שבט ושבט מקומו. אשר ה' אלהיך נתן לך זו בית שלישי. שהקב"ה בעצמו יחלק כל א"י לכל שבט ושבט. שלשה דברים נתן לישראל. מנוחה. נחלה. מתנה. וכן הוא בתפלת שבת ולא נתתו לגויי הארצות. ולא הנחלתו לעובדי פסילים. וגם במנוחתו לא ישכנו רשעים. דג' בריתות נתן הקב"ה לישראל. ברית התורה. וברית ע"ג. וברית מילה. ולכן אמר ולא נתתו לגויי הארצות זו ברית תורה. ולא הנחלתו לעובדי פסילים זו ברית ע"ג. לא ישכנו רשעים זו ברית מילה. ונאמר מנוחה. נחלה מתנה. מפני שיש לאחר מיתה ג' דברים. לנפש. ורוח. ונשמה. לנפש. הוא מנוחה. כמ"ש ונחך וגו' והשביע בצחצחות וגומר. ונחלה לרוח. והוא נחלת ג"ע שהוא ירושה מאדם הראשון ומיעקב. ומתנה הוא לנשמה וכן נאמר בפסוק אז תתענג וגו' והרכבתיך וגו' והאכלתיך וגו': ועברתם את הירדן וגומר והניח לכם מכל אויביכם וגומר ואח"כ והיה המקום. וכן נאמר בדוד כשרצה לבנות בית ויהי כי ישב המלך וגומר וה' הניח לו מסביב מכל אויביו. ויהי דבר וגו' הוא יבנה בית לשמי וכן הוא אומר בדברי הימים הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו וגומר: (י) והניח לכם מכל איביכם מסביב. בגמרא אמרו ג' מצות נצטוו ישראל כשיבואו לארץ. להעמיד מלך. ולהכרית זרעו של עמלק. ובנין בית המקדש. ואיני יודע איזה מהן תחלה ת"ל כי יד על כס יה. הוא מלך ואח"כ כתיב מלחמה לה' בעמלק וגו'. ובהמ"ק אחר כולם. שנא' והניח לכם מכל אויביכם וגו': (יא) והיה המקום אשר יבחר ה'. זו ירושלים: עולתיכם וזבחיכם. לעיל נאמר בשילה וכאן שנה הכתוב בירושלים: וכל מבחר נדריכם. שצריך להביא מן המובחר מנין לכל הקרבנות שיביא מן המובחר ת"ל וכל: (יב) ושמחתם. לעיל נאמר ושמחתם בשילה. וכאן נאמר שמחה בירושלים: אתם ובניכם וגו'. קרוב קרוב קודם: כי אין לו חלק. בביזה שביזה הוא מטלטלין. שכל אחד בוזז לו רק שנותן החצי למלכות. ונחלה. בארץ: ג"ש נאמר כאן לוי. והלוי אשר בשעריכם. והלוי אשר בשעריך ושמח וגו'. פן תעזב את הלוי ר"ל תן לו מעשר ואם אין לו מעשר תן לו מעשר עני ואם אין לו מעשר עני תן לו משלמי שמחה: (יג) השמר לך פן תעלה. לפי שנא' בהעלאת חוץ כרת ואין עונשין אלא א"כ מזהירין ת"ל השמר פן תעלה. והשמר לאו הוא: בכ"מ אשר תראה. אבל ע"פ נביא כגון אליהו בהר הכרמל מותר: (יד) כי אם במקום אשר יבחר וגו'. הוא בית שני לפי שאין מוסיפין על העיר אלא במלך ונביא וכו' ואורים ותומים וכו'. ובבית שני נחסרו המשה דברים וחד מינייהו אורים ותומים: שם תעלה ושם תעשה. לפי שנאמר כרת בשחוטי חוץ. ואין עונשין וכו' ת"ל שם תעלה ושם תעשה. מקיש זביחה להעלאה מה העלאה בלאו וכו'. אין לי אלא עולה. מנין לכל הקרבנות ת"ל כל אשר אנכי מצוך: (טו) רק בכל אות נפשך. שיש ג' דברים. זמן. ומקום. ואדם. ק"ק נאכל לזכרי כהונה והוא אדם. מקום. שנאכל לפנים מן הקלעים. זמן. ליום ולילה. וקדשים קלים נאכל לטהורים. ובירושלים. ולשני ימים וכו'. אבל פסולי המוקדשין נאכלין בכל זמן ולכך נאמר בכל אות נפשך. ובכל מקום. לכך נאמר בכל שעריך. ולכל אדם אף לטמאין. לכך נאמר הטמא והטהור: רק בכל אות נפשך. בפסולי מוקדשין הכתוב מדבר או אינו אלא בבשר תאוה. ת"ל כי ירחיב ה' הרי בשר תאוה אמור וכאן בפסולי המוקדשין: תזבח. ולא גיזה. ואכלת. ולא לכלביך. בשר. ולא חלב: כברכת ה' אלהיך וגו'. הא לאחר שחיטה מותר בחלב וגיזה. יכול אפילו על מום עובר ת"ל בכל שעריך. ונאמר בבכור בשעריך וגו' מה בכור מום קבוע שנאמר בו פסח או עור אף כו': הטמא והטהור יאכלנו. בין שהוא טמא והבשר טהור. בין שהוא טהור והבשר טמא: יאכלנו. פרט לתרומה. ואמרו בירושלמי בתרומה יש ד' חלוקים. טהור שאכל תרומה טהורה הרי הוא כמצותו. טמא שאכל את הטהור הרי הוא במיתה. וטמא שאכל את הטמא הרי זה בלאו. וטהור שאכל את הטמא הרי הוא בעשה האמור כאן: יאכלנו כצבי וגו'. כצבי שפטור מן הבכורה. וכאיל. שפטור ממתנות. ובספרי צבי ואיל לפטור מהזק ושוק ומתנות. וגירסת הגמ' יותר נכונה: (טז) על הארץ תשפכנו כמים. מלמד שדם מותר בהנאה ד"א מה מים מכשיר אף דם מכשיר. ד"א דם השפך כמים מכשיר. דם שאינו וכו' פרט לדם קדשים: (יז) לא תוכל לאכל בשעריך. יכול חלבו מותר ת"ל אך וגו'. וחומר מעשר מתרומה. שבמעשר בין טהור שאכל את הטמא בין טמא שאכל את הטמא הרי הוא בלאו שנאמר כאן לא תוכל לאכל בשעריך ונאמר בבשר תאוה בשעריך הטמא והטהור. ובטמא וטהור שאכלו יחדו הוי טמא שאכל את הטמא וטהור שאכל את הטמא. אבל בתרומה כשאכל טהור את הטמא הוא בעשה לבד: מעשר. זו מעשר טהור. דגנך. זו מעשר טמא. ותירשך. זו הלקוח בכסף מעשר. ויצהרך. זו הלקוח בכסף מעשר טמא. ובכורות. זה בכור וכו' ולא בא הכתוב וכו' וללמד אם אוכל זר אפי' לאחר זריקה הוא לוקה: בקרך וצאנך. זו חטאות ואשמות למה נאמר. אם לאוכל חטאת ואשם חוץ לחומה וכו' אם אינו ענין כו'. אלא חוץ לקלעים. וכל נדריך אשר תדר. זו עולה. למה נאמר כו' אלא בין לזרים ובין לכהנים ובין קודם זריקה וכו'. ונדבתיך. זו תודה ושלמים למה נאמר שאסור קודם זריקה. ותרומת ידך. זו ביכורים קודם קריאה. וששה דברים נאמר בפסוק. שני דברים בזמן לפני זריקה ולפני קריאה. ושני דברים במקום. בירושלים ולפנים מן הקלעים. ושני דברים באדם אחד שאסור לזרים. ואחד שאסור לכהנים: (יט) השמר לך פן תעזב וגו'. אפי' שמיטות ויובלות: על אדמתך. על אדמתך אתה מוזהר אבל בח"ל הרי הוא ככל העניים: (כ) כי ירחיב ה' אלהיך את וגו'. להתיר להם בשר תאוה כדברי ר"י. ר"ע אומר ט': כאשר דבר לך. זו קיני קנזי וקדמוני שהקב"ה נתן לאברהם עשר אומות ולישראל לא נתן רק ז' אומות ולעתיד יתן להם עוד ג'. ובסדר דברים נאמר ובאו הר האמרי ואל כל שכניו. אלו עמון ומואב והר שעיר וכו'. ולעתיד יירשו הג' הללו וזו היא שאמר כאשר דבר לך. רבי אומר כאשר דבר לך ע"י נביאים. הוא מה שנאמר מפאת קדימה. שמהורב נאמר כבר לנביאים ונביאים קבלו ממשה שיאמרו בשעת מעשה וזהו שאמר יחזקאל מפאת קדים עד פאת ימה: ואמרת אכלה בשר וגו' כי תאוה וגו' בכל אות נפשך וגו'. כי תאוה. למדה תורה ד"א שלא יאכל עד שיתאוה יכול שלא יאכל רק לשבור את התאוה כמו חולה ביום הכפורים ת"ל בכל אות נפשך כ"ז שאתה מתאוה ובעוד שתתאוה תאכל בשר: ואמרת אכלה וגו'. אמירה הוא בלב והוא לשון תורה כמו כי תאמר בלבבך וכן כי תאמר בלבבך רבים הגוים וגו' וכן אל תאמר בלבבך וגו' ורבים כהנה. ולמדה תורה שלא יאכל קודם שיתאוה ואף לאחר שיתאוה לא יאכל. רק בשעת התאוה: ואמרת אכלה וגו'. לפי שנאמר ולא התורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים. שיש ג' כחות באדם. חפץ. חמדה. תאוה. תאוה הוא לזנות. והפץ לאכילה. וחמדה הוא לממון כמו שאמר גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להם ומחמדתן. כי תאוה הוא לעריות. וחמדה הוא לגזל. ותאוה הוא גדול מן החמדה. והחמדה הוא גדול מהחפץ וז"ש ולא תתורו אחרי לבבכם. זו חפץ. ואחרי עיניכם. זו חמדה. אשר אתם זנים. זו תאוה. אבל כאן בבשר תאוה התירה התורה ג' דברים הללו שנאמר ואמרת אכלה וגו' אמירה בלב. הוא חפץ. כי תאוה נפשך. זו חמדה. בכל אות נפשך. זו תאוה. יכול יקח מן השוק ת"ל וזבחת מבקרך ומצאנך. יכול כל בקרך וכו' ת"ל מבקרך מקצת בקרך נמצא לא התירה התורה אלא בג' תנאים רק בשעת תאוה ודוקא בקרך ומקצת דוקא: (כא) כי ירחק ממך המקום. בריחוק מקום אתה זובח ואי אתה זובח בקירוב מקום לימד שאסור לשחוט חולין בעזרה מנין שאסור באכילה ת"ל כי ירחק ממך וגו' ואכלת. אבל לא תאכל הם שחט בקירוב מקום. מנין שאסור בהנאה ת"ל ובשר בשדה טרפה וגו' זהו שיצא חוץ למחיצה דהיינו שעבר שילא וגו' לכלב תשלכון אתו. אותו אתה משליך לכלב מה שיצא חוץ למחיצה אבל אי אתה משליך לכלב חולין שנשחטו בעזרה לפנים ממחיצה: וזבחת. לימד שגם חולין טעון שחיטה: כאשר צויתך. בקדשים. אין לי אלא בהמה. חיה מנין ת"ל אך וגו': (כב) את הצבי ואת האיל. הרי זה בא ללמד ונמצא למד. מה בהמה וכו', אבל עוף אין טעון שחיטה אלא מדברי סופרים. דברי ר"א הקפר. רבי אומר כאשר צויתך. הלכה למשה מסיני על בהמה ועוף. שנים בבהמה וא' בעוף. ורוב ב' בבהמה ורוב א' בעוף. ואכלת בשעריך. כל אדם ובכ"מ: בכל אות נפשך. בכל זמן. אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל. מלמד שפטור מחלבים למזבח ומחזה ושוק לכהנים: (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. ר"י אומר מלמד שהיו שטופים בדם קודם מ"ת. רשב"י אומר הרי הוא אומר רק חזק וגו'. מה דם שנפשו של אדם קצה בהן הפורש מקבל שכר. גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן. הפורש מהן על אחת כמה וכמה שזוכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות. פי' דכתיב לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך וכתיב שמר ושמעת וגו' למען ייטב לך ולבניך אחריך עד עולם: ולא תאכל הנפש עם הבשר. זה אבר מן החי: (כד) על הארץ תשפכנו כמים. שאינו צריך ליתן דם על המזבח: (כו) רק קדשך וגו'. במה הכתוב מדבר אם בקדשי א"י הרי כבר אמור הא אינו מדבר אלא בקדשי ח"ל דברי ר' ישמעאל (פי' דהא אין מביאין בכורות מח"ל דהכי הן כפסולי המוקדשין דאיתקש בכור למעשר דכתיב ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר וגו' מקיש בכור למעשר מה מעשר אינו נוהג בח"ל אף בכור נמי וכו') יכול אף כל הקדשים אינו נוהג בח"ל. ת"ל רק קדשיך וגו' דמביאין מח"ל לא"י ר"ע אומר רק קדשיך. אלו התמורות. אשר יהיו לך. אלו ולדות קדשים. רש"א ובאת אל המקום. מלמד שחייב באחריותם עד שמביא לבית הבחירה. יכול שיביא בלבד אף שלא יקריב ת"ל ועשית עלתיך וגו': ודם זבחיך. זו תמורת עולה וולדות שלמים: ועשית עלתיך הבשר והדם. ר"י אומר אם אין בשר אין דם אם אין דם וכו'. או אינו דהא כתיב ודם זבחיך ישפך אעפ"י שאין בשר הלא כתיב אח"כ והבשר תאכל. ור"א סבר מה דם בזריקה אף בשר בזריקה. מכאן שלול קטן היה וכו': והבשר תאכל. שאין הבשר נאכל עד שיזרוק את הדם: ועשית עלתיך הבשר והדם. למעט עצמות וקרנים וטלפים וכתוב אחד אומר והקריב הכהן את הכל וגו' והקטיר המזבחה הא כיצד בזמן שמחוברין יעלו. פרשו לא יעלו: ודם זבחיך ישפך. מפני שלא נאמר שירים אלא בחטאת. מנין לכל הקרבנות ת"ל ודם זבחיך וגו'. מפני מה לא כתיב אלא בחטאת. משום דבחטאת זורק באצבע ונשאר ודאי שירים אבל שאר קדשים הוא במזרק יכול להיות בלא שירים. ד"א ודם וגו' ישפך. מתן ד' שנתן מתן א' יצא. ד"א הניתן בזריקה שנתן בשפיכה יצא. ד"א לימד על כל הקדשים שטעונין מתן דמים למזבח ומה ריבה מעשר ופסח שלא נאמר בהן מתן דמים למזבח: (כה) שמר ושמעת. אם תשמור בלבבך מה שלמדת בזכות זה ושמעת עוד: למען ייטב לך וגו'. זהו שאמרו שהעושה מצוה אחת זוכה לו ולדורותיו וכו': את כל הדברים וגו'. שתהיה מצוה קלה חביבה עליך כחמורה: שמר ושמעת. כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה. וכן הוא אומר ביהושע מלך ישראל לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות. ומה יהושע שהוא מלך ישראל ועוסק במלחמות חובה נאמר לא ימוש וגו'. ק"ו להדיוטות: כי תעשה הטוב והישר. הטוב לשמים. והישר לבריות דברי ר"ע. ר"י אומר הטוב בעיני אדם. והישר לשמים: (כט) כי יכרית ה' אלהיך את הגוים וגו'. בא הכתוב להזהיר שלא יעשו עבודותיהם ולא ילכו בנימוסיהם: וירשת אתם וישבת בארצם. בזכות וירשת. תהיו יושבים בארצם: (ל) השמר לך פן תנקש אחריהם וגו'. שלא תלך בנימוסיהם: אחרי השמדם מפניך. מחמת נימוסיהם ע"כ לא תלכו וכו' שאם לאו אשמיד גם אתכם: ופן תדרש לאלהיהם וגו' ואעשה כן גם אני. לשמים. לכן אני אומר לא תעשה מן וגו': איכה יעבדו הגוים. לפי שנאמר שלשה דברים במיתה. זובח והשתחואה ועבודה שעבודתו בכך. ובכלם כתיב בתורה מפורש זבח לאלהים יחרם. ועבודה והשתחואה. בפ' שופטים וילך ויעבד וגו' וישתחו להם. ובית כתיב מיתה ואין עונשין אלא

א"כ מזהירין ובהשתחואה כתיב לא תשתחוה להם ולא תעבדם. ובזביחה נאמר ולא יזבחו עוד לשעירם ובעבודה לא נאמר בהם לאו ואף שכתב לא תעבדם הוא שלא כדרכה דכתיב גבי השתחויה. ולכן כתיב כאן ופן וגו' איכה יעבדו אזהרה על כדרכה: (לא) לא תעשה כן לה' אלהיך. לא תעשה לשמים מה שתעשה לע"ג: כי כל תועבת. בע"ג נאמר תועבה ושנאוי כאן ובפרשת עקב נאמר אצל ע"ג ולא תביא תועבה והיית חרם כמהו שקץ וגו'. וכל מקום שנא' תועבה הוא שנאוי ומשוקץ וחרם ובפ' תצא נאמר כי תועבת וגו' כל עשה עול. נמצא ע"ג נקרא ה' שמות של. שנאוי. ושקץ. ותועבה. וחרם. ובת"כ לא תעשו עול במשפט בדין שדיין המקלקל את הדין נקרא ה' שמות. עול תועבה וכו'. משום שנאמר במשפט עול. ובפ' תצא נאמר אצל עול תועבה ואצל תועבה כתיב שקץ. וחרם. ושנאוי.

כי גם את בניהם ואת וגו'. לרבות אבותיהם ואמותיהם:

יג (א) **את** כל הדבר וגו' תשמרו לעשות לא תסף. פי' להוסיף על גופא דמצוה כמו על לולב וציצית. לא יפחות מד' ולא יוסיף על ד'. מכאן אמרו לא יוסיף מתנה אחת על מתן ארבע ולא על מתן א': את כל הדבר. שלא יוסיף כהן אפי' דיבור אחד על ברכת כהנים. ומה שנאמר בפ' ואתחנן לא תספו על הדבר ולא תגרעו ממנו. דרשו שלא יוסיפו על תרי"ג מצות. כי בתחלה אמר שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות ועל זה אמר לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם לעשות. ובפ' זו אמר את כל הדבר דרשו רז"ל שבאותה מצוה גופא לא תספו ולא תגרעו: ומה שכתב וירשת אותם אחר שמר ושמעת. ללמדך ששקולה ישיבת א"י ככל המצות שבתורה. ונאמר ג"פ לשון איכה מה שישראל אומרים. א' בפ' עקב כי תאמר בלבבך וגו' איכה אוכל להורישם: ב' כאן. איכה יעבדו הגוים. ג' בפ' שפטים וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר וכנגד זה אמר בקינות ג' איכה על שעברו אותן ג' איכה שבתורה: (ב) כי יקום בקרבך נביא. בפ' שפטים כתיב אך הנביא אשר יזיד לדבר וגו' ומת הנביא וגו'. והוא נביא השקר. ופרשה זו מיירי במדית כי יקום בקרבך נביא. ומפני שבפרשת שפטים כתיב נביא מקרבך מאחיך כמני אליו תשמעון. יכול כמוני דוקא ת"ל כאן נביא או חלם חלום. אפי' חולם ולא נביא צריך לשמוע אליו: ונתן אליך אות או מופת. כשנותן לך אות תשמעו לו. אבל אינך מחוייב לשמוע בלי אות. מפני שלנביא המוחזק צריך לשמוע אליו אפילו בלי אות. וכאן מיירי שאינו מוחזק עדיין שנאמר כי יקום משמע מחדש: ונתן אליך אות או מופת. אות. הוא לעתיד. שנאמר הגידו האותיות לאחור. והוא מלשון ואתה מרבבת קדש. אתא בקר וגם לילה. שמראה אות שיתקיימו דבריו לעתיד. או מופת. הוא שינוי הטבע. והוא לשון פיתוי כי שינוי הטבע מפתה לב האדם להאמין דברי המפליא לעשות. ובספרי אמרו אות הוא בשמים. ומופת הוא בארץ. מפני שנאמר ומאותות השמים אל תחתו. וכן נאמר והיו לאתת ולמועדים. ומופת הוא בארץ. שנאמר כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת וגו'. ואל תתמה הלא כתיב ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש וגו'. והוא מפני שלעתיד לבוא יראנו הקב"ה נפלאות להודיע שממשלתו בשמים ובארץ ובאויר. ולכן יתן אש מן השמים כמו שאמר ברד וגחלי אש וירעם בשמים ה' וגו' ודם הוא בארץ כמו במצרים נהפך המים לדם. ותמרות עשן הוא אויר הנהפך. וז"ש ונודעתי לעיני גוים רבים כי אני ה' וגו'. ונתתי מופתים בשמים ובארץ וי"ו העיטוף של ובארץ. הוא חיבור שמים וארץ. והוא האויר וכן בשמים ובארץ ובאויר יהיו כל שלשה דברים האלו. דם בשמים שנאמר (יואל ג) השמש יהפך לחשך והירח לדם וגו'. ואש ואויר בארץ כמ"ש ונהפכו נחליה לזפת וגו' והתורה גילתה על מה שנאמר נביא וגו' אליו תשמעון אפילו אינו נביא כמשה ואפילו חולם אליו תשמעון: (ג) ובא האות והמופת וגו' נלכה אחרי אלהים אחרים. לא תשמע לו אף שנתן אליך אות וכו': נלכה אחרי אלהים וגו' אשר לא ידעתם. שע"ג הקרובה לא תשמע לו בודאי שידעת שאין בה ממש אך על ע"ג הרחוקה צריך להזהיר אותך שלא תטעה שיש בהם ממש כי יקום בקרבך נביא. מפני שבפ' שפטים נאמר בנביא שקר מיתה וסתם מיתה בחנק וכאן מיירי במדית והוא בסקילה שנאמר כאן להדיחך ונאמר במסית להדיחך ובמסית כתיב וסקלתו באבנים אף כאן בסקילה: (ד) לא תשמע אל דברי וגו' ההוא או אל חולם וגו'. ההוא פרט למכרע מה שאמר לך קודם הדחה שמוחזק היה בכשרות תשמע הדבר ההוא אפילו לאחר הדחה: חולם וגו' ההוא. פרט לשחזר פי' שחזר בתשובה ויתן לך אות תשמע לו כמו מקודם: כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. אפילו אם יעמיד השמש בחצי השמים כמו יהושע לא תשמע לו. וא"ת למה נתן לו הקב"ה כח לעשות כזה זהו כדי לנסות אתכם כו': (ה) אחרי ה' אלהיכם תלכו. להדבק במדותיו מה הוא רחום וכו': ואתו תיראו. שיהא מורא שמים עליכם: ואת מצותיו תשמרו. זו מ"ע ול"ת: ובקלו תשמעו. זו קול תורה ללמוד תורה: ואתו תעבדו. זו עבודת בה"מ: ובו תדבקו. הדבק בחכמים ותלמידיהם: (ו) והנביא ההוא או חלם החלום ההוא וגו'. פרט לשוגג ולמוטעה זהו כלל בכל התורה. בכל מקום שכתוב ההוא ממעט שוגג ומוטעה. אעפ"י שלא כתב אלא חד ההוא יליף בכל מקום מכאן דכתיב תרי ההוא: ומת. בסקילה: כי דבר סרה. שזייף דברי המקום שאמר בשם הקב"ה שהוא צוה לעבוד ע"ג. והוא שקר כי סרה הוא שקר כמו שאמר הכתוב בעדים זוממין לענות בו סרה: המוציא אתכם מארץ מצרים והפדך מבית עבדים. שב' גאולות היה ביציאת מצרים אחד בלילה והוא אתחלתא דגאולה שאמר משה לפרעה בלילה אם תרצה לפטור מיד מן המכות אמור להם בני חורין אתם. ולמחרת בעצם היום יצאו ממצרים ביד רמה ועל גאולת לילה היה פדיון של ישראל ממכת בכורות כמ"ש כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת. וגאולה של יום הוא ביד רמה בחזקה לכך אמר המוציא אתכם ממצרים והוא ביום וזהו המוציא בעל כרחם. והפדך. הוא גאולת לילה שנתנו פדיון. וכן נאמר בישעיה הקצור

קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל. ידי מפדות. הוא גאולה שע"י פדיון כמו במרדכי שניתן המן תחתיו. ובמצרים ניתנו בכוריהם תחת בכורי ישראל. לכך אמר לשון פדיון. ואם אין בי כח. הוא גאולה בלי פדיון. והוא ביד חזקה: ולמעלה כתיב מדוע באתי ואין איש. זו תפלה כשהקב"ה בא לבה"כ ולא מצא עשרה מיד הוא כועס. קראתי. זו תורה כאמור במשלי חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה. ואין עונה. כי בתורה לא צריך עשרה ולכך כתיב כאן קראתי ובתפלה כתיב באתי. וכאן כתיב עונה ובתפלה כתיב ואין איש ולכך אמר הכתוב הקצור קצרה ידי מפדות הוא כנגד תפלה. ואם אין בי כח וגו' כנגד תורה שתורה גדולה מתפלה: להדיחך. ג"ש ממסית מה וכו': מן הדרך. אפילו מקצת שאמר עבוד ע"ג היום ולמחר בטלה. שבשאר מצות אינו חייב עד שיעקור כל הגוף: אשר צוך ה' אלהיך. זו ע"ג שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום: ללכת בה. אמרה (בסנהדרין נ' עא) ללכת זו עשה. בה זו ל"ת. ועיין רש"י שם. ובספרי אשר צוך זו ל"ת ללכת זו עשה וגירסא זו נכונה. שאין בו אלא אזהרה שנאמר בפרשת ואתחנן השמרו לכם וגו' ועשיתם לכם פסל אשר צוך ה' אלהיך: ובערת הרע. בער רשעה מישראל. ודרש בספרי ובקלו תשמעו זו קול נביאים כמו שאמר אליו תשמעון: (ז) כי יסיתך אחיך. זו אח מן האב: בן אמך. זו אח מן האם: בנך או בתך. מ"מ: או אשת. זו ארוסה: חיקך. זו נשואה כמו שנאמר משוכבת חיקך וגו' וכן ואתנה לך וגו' נשי אדוניך בחיקך: או רעך. זה אב: אשר כנפשך. זו אם. שהאם אוהבת את בנה יותר מן האב כמו שאמרו רז"ל גלוי וידוע שרחמי וכו': בסתר. שכל דברי שקר בסתר הוא כמו שאמר באשה זונה בנשף בערב וגו' ולהם סתרים וגו': נלכה ונעבדה אלהים אחרים. שאחרים לעובדיהם: אשר לא ידעת אתה ואבתיך. זהו גנאי. שהגוים לא עזבו את יראתם שהיו להם מאבותיהם ואתם תעזבו הקב"ה שבחרו בו האבות כמו שאמר ירמיה ההימיר גוי אלהים וגו' ועמי וגו': כי יסיתך וגו'. בספרי מכלל שנאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות מכלל שאין מעידין זה על זה (פי' שפרט כאן הכתוב קרובים ונאמר כאן ידך תהיה בו בראשונה להמיתו וגו' ובכל המיתות הכתובות בתורה נאמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו. יכול כאן נמי שאמר הכתוב ידך תהיה בו וגו' הוא מחמת שהקרוב כשר להיות עד וה"א שהקרובים שיש בדבר הזה ג"כ יהיו עמו בראשונה להמיתו לכך אמרו בספרי שבכל מקום פסולים קרובים להעיד וכאן אמר כל הקרובים ע"כ שאינן עדיו) אלא דגזירת הכתוב הוא שיד הניסת תהיה בו בראשונה משא"כ בכל התורה: (ח) מאלהי העמים אשר סביבותיכם הקרבים אליך או הרחקים וגו'. מהקרובים תוכל לידע כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש ברחוקים: מקצה הארץ ועד קצה הארץ. זו חמה ולבנה. והמפרשים פירשו מאלהי העמים אשר סביבותיכם הקרבים אליך שיאמר לך שמסית שיסית אותך ראה מה שלוה יש בעובדיהם הללו. כמה ממון ותבואות יש להם וכמה דברים. כמו שאמר במשנה כך מטיבה כך וכו'. ועל הרחוקים יסית אותך בדבר אחר ואף שלא יוכל לומר לך שמטיבה שלא תאמין לו אלא שיאמר לך. ראה האיך נתפשט הע"ג הזו בכל העולם. לכך אמר מקצה הארץ ועד וגו': (ט) לא תאבה לו. מכלל שנאמר ואהבת לרעך וגו' לכך אמר לזה לא תאבה. ומכלל שנאמר עזב תעזב עמו לכך אמר ולא תשמע אליו. ומכלל שנאמר לא תעמד על דם רעך מלהציל אותו לכך נאמר ולא תחוס עינך עליו. ולא תחמל ולא תכסה עליו. שבדיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה וחילופו במסית. לא תחמל. אם תדע לו זכות לא תאמר. ולא תכסה. אם תדע עליו חובה תאמר. והייט לפי שנא' בפ' מסעי ועד א' לא יענה בנפש למות ואמרו בסנהדרין אמר אחד מן העדים יש לי ללמד עליו זכות או א' מן התלמידים יש לי ללמד עליו חובה היו משתקין אותו. ופי' הפסוק כך הוא ועד א' לא יענה בנפש מה שהגיד בענין נפש אפילו לזכות. ואמר אחר לא יענה למות לחוב דוקא. ולכך אמר כאן הכתוב ולא תחמל ולא תכסה עליו שבמסית הוא להיפוך. ומפני שג' דברים הוא באדם נשמה וגוף וממון ובנשמה יש ג' נפש רוח נשמה והכל ה' דברים עם נשמה לכך אמר לא תאבה. הוא אהבה. ואהבה בגוף הוא כנגד ואהבת לרעך. ולא תשמע. הוא בממון אם עשיר הוא ולכך אמר ולא תשמע אליו שאליו הוא ממון פי' שאצלו הוא. ולא תחוס וגו' ולא תחמל ולא תכסה וגו' הכל בנשמה כנגד ג' חלקי נשמה: לא תאבה ולא תשמע וגו' פי' בבריאתא לא תאבה בלב. ולא תשמע במעשה. וכן פי' הרמב"ן ולי נראה שאמר במשלי בני אם יפתוך חטאים אל תבא פי' לעשות כמוהם אבל מותר לשמוע דבריהם. אבל כאן במסית אמר הכתוב לא תאבה ולא תשמע אליו תיכף באמרו ילך לעבוד ע"ג א"ל לך מאתי. רק בפני עדים כשמכמינין לו אחורי הגדר צריך להשמיע דבריו כדי להמית אותו: (י) כי הרג תהרגנו. מכלל שנאמר ונקי וצדיק אל תהרג מנין אם יצא מב"ד חייב והוא יודע לו זכות שיאמר שנאמר ונקי אל תהרג אע"פ שאינו צדיק בדין ומנין אם יצא זכאי מב"ד והוא יודע חוב שלא יאמר לכך נאמר וצדיק אל וגו' אע"פ שאינו נקי וכאן להיפוך שאם יודע לו זכות לא יאמר לכך נאמר הרג לשון מקור כלומר עזוב אותו וממילא נהרג הוא: תהרגנו. אם יצא מב"ד זכאי ואתה יודע חוב אזי תאמר וזהו תהרגנו שתהרוג אתה אותו בידיך במה שאתה אומר עליו חוב: ידך תהיה בו וגו'. יד הניסת תחלה: (יא) וסקלתו באבנים. יכול דוקא אבנים הרבה כגלו של עכן ת"ל בפרשת אמור וירגמו אתו אבן. א"כ מה ת"ל אבנים אם לא מת מהאבן הראשון יתן עליו עוד אבנים יכול אם לא המית אותו באבן הראשון שיתן אח"כ אבנים הרבה ת"ל באבנים ומת שיסקול אותו אחד אחד עד שימות בלבד ויותר אין אתה מחוייב כלל: כי בקש להדיחך. לג"ש: המוציאך וגו' מבית עבדים. ב' גאולות בלילה וביום כמו שאמר לעיל והפדך וגו': המוציאך מארץ מצרים וגו'. אלו לא היה עליך רק שהוציאך היה די וכו': (יב) וכל ישראל ישמעו ויראון. ד' דברים שצריכין הכרזה

והז"ל

וכרגל. מסית וזקן ממרא ועדים זוממין ובן סורר ומורה : ולא יוספו וגו' כדבר הרע. שיכול אין לי אלא עבודה. מנין זיבוח וקיטור וניסוך וכו' ת"ל כדבר הרע. יכול אפילו גיפוף ונישוק. ת"ל הזה : (יג) כי תשמע באחת. אחת ולא שלש יכול אחת ולא שתים. ת"ל ערים : לשבת. פרט לירושלים שלא ניתנה לדירה לכך אין בה דין עיר הנדחת : לאמר. שצריכין ב' עדים והתראה לכל א' וא' : לשבת. אם בא אחד מעיר אחרת ודר כאן שלשים יום הרי הוא כאנשי העיר: לאמר. אמרו (סנהדרין קי"א ע"ב) אנשי עיר הנדחת הרי אלו כיחידים וצריכין ב' עדים והתראה זה חומר ביחידים מבמרובים שהיחידים בסקילה לפיכך ממונם פלט והמרובים בסייף לפיכך ממונם אבד והוא תמוה דזה חומר ביחידים וכו' היה צריך לומר אחר המימרא או שהיו מדיחיה חוצה לה הרי אלו כיחידים זה חומר ביחידים וכו' אבל הנראה שעיר הנדחת אינם צריכין עדים והתראה ואף שבגמרא אמר שמעמידים עדים לכל אחד זהו קודם שנעשו עיר הנדחת אבל יחיד צריך עדים והתראה נמצא רבים חמורים מיחידים וכן פי' הרמב"ם (ועיין בלחם משנה פ"ד מהלכות ע"ג הלכה ה') ולכך קאמר אח"כ זה חומר ביחידים שלעיל אמר שמרובים חמור וכאן להיפוך היחידים בסקילה לפיכך ממונם פלט והמרובים בסייף לפיכך אבד פי' שהגוים היה מיתתן בסייף ורבים שנדחו הם כגוים ולכך מיתתן בסייף וממונם אבד אבל יחידים בסקילה והרי הם כישראל והרוגי ב"ד נכסיהם ליורשים לכך ממונם פלט : (יד) יצאו. שיצאו מן הכלל ליתן להם חלק עוה"ב : אנשים. ולא קטנים ולא נשים : אנשים. מיעוט אנשים שנים : בני בליעל. שפרקו עולו של מקום : מקרבך. מאותו שבט דווקא ולא משבט אחר : עירם. ולא מיושבי עיר אחרת : לאמר. שצריכים עדים והתראה לכל א' וכו' : (טו) ודרשת. מן התורה : ושאלת. מן הגמרא : וחקרת. מן העדים. שבע חקירות חקרו ב"ד מן העדים כי כאן נאמר ג' חקירות ודרשת וחקרת היטב. ונאמר עוד בע"ג שתים ודרשת היטב. ונאמר בעדים זוממין ודרשו השפטים היטב מנין מה שאמור בזה ליתן בזה ת"ל היטב לג"ש : והנה אמת נכון הדבר. אמרו במתניתין היו בודקין אותן בשבע חקירות. באיזה שבוע באיזו שנה באיזה חודש בכמה בחודש באיזה יום באיזו שעה באיזה מקום. מכירין אתם אותו. התריתם אותו. העובד את ע"ג את מי עבד ובמה עבד וכל המרבה בבדיקות הרי זה משובח. מה בין חקירות וכו'. ולא ידעו דרישות מה הוא ולא נתפרש כלל אבל הנראה דדרישות הוא מה שאמר במשנה מכירין וכו' התריתם וכו' את מי וכו'. ובמה עבד. ולכך נקראו דרישות שדורש גופא דענין אם חייב מיתה אם לאו. וחקירות הוא לקיים בהן הזמה. ובדיקות אולי יכחישו זא"ז אבל דרישה הוא גוף הענין. וזהו ודרשת. הוא דרישה מן התורה בגוף הענין. וחקרת. זו חקירות. ושאלת. זו בדיקות. היטב. בכדי להיטיב את הדבר שאם יכחישו וכו' והיינו שלא יהיה מרומה וזהו מה שאמרו הדן דין אמת לאמיתו ואיתא בגמ' (סנהדרין דף ז' ע"ב) אמור לחכמה אחותי את. אם ברור לך הדבר כאחותך אמור. ואם לאו אל תאמר. דרש ר"י ואיתימא ר"נ בר"י דינו לבקר משפט אם ברור לך כבוקר אמור והוא תמוה מאי נ"מ. אבל הנראה שהדיין צריך להיות חכם בתורה שיפסוק הדין ע"פ התורה. וצריך להיות בקי בד"א בכדי שלא יהיה הדין מרומה ואלו ואלו דברי אלהים חיים אם ברור לך כאחותך זהו הדין גופא שיהיה ברור לך. ואם ברור לך כבוקר שיהיה בקי בעניני עולם בכדי שלא יהיה דין מרומה. וזהו מה שאמר הכתוב ושחד וגו' כי השחד יעור עיני חכמים וכתיב כי השחד יעור פקחים שחכמים נקראים חכמים בתורה ופקחים נקראים שבקיאים בד"א וזהו שאמר הדן דין אמת הוא דין תורה ויכול להיות שדן על פי ד"ת אבל הוא מרומה לכך אמר הדן דין אמת לאמתו להוציא דין מרומה וזהו היטב וזהו שאמר הכתוב והנה אמת נכון הדבר. אמת. הוא על פי ד"ת. נכון. שלא יהא מרומה. בקרבך. ולא בעיר אחרת : (טז) הכה תכה. אם אי אתה יכול להמיתה במיתה הכתובה בה תכה בכל מיתה שאתה יכול וכו' : החרם אתה. ולא נכסי צדיקים שחוצה לה : ואת כל אשר בה. לרבות נכסי צדיקים שבתוכה : בה. ולא של מעשר : ואת בהמתה. ולא של הקדש : את יושבי העיר. החמרת והגמלת העוברת ממקום למקום הרי אלו מצילין אותן : (יז) ואת כל שללה. לרבות נכסי רשעים שחוצה לה : שללה. אפילו פקדונות שיש להם מעיר אחרת שקבלו אחריות עליהם הרי בכלל עיר הנדחת : אל תוך רחבה. אם אין לה רחוב עושין לה רחוב. היתה רחובה חוצה לה כונסין אותו לתוכה שנאמר אל תוך. צריך שיהיה תוך ורחוב : תקבץ. אם מקבילין לתוכה ופירש רש"י אם מעשת של עיר הנדחת הוא בתוך מהלך מעת לעת : ושרפת באש וגו' שללה. ולא שלל שמים מכאן אמרו ההקדשות וכו' : כליל לה'. אמר ר"ש אם אתה עושה דין וכו' כאלו אתה מעלה עולה כליל וכו' : והיתה תל עולם לא תבנה. לא תעשה אפילו גנות ופרדסים דריה"ג ר"ע אומר לא תבנה לכמו שהיתה וכו' אבל עושין בה גנות ופרדסים : (יח) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. מלמד שאסור בהנאה וזה שאמרו רז"ל מנין שלא יהנה מע"ג שנאמר ולא ידבק בידך מאומה וגו'. פי' שכאן כתיב מאומה מן החרם וע"ג נקרא חרם : למען ישוב ה' מחרון אפו. שכ"ז שרשעים בעולם חרון אף בעולם כו' : ונתן לך רחמים ורחמך. כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים : **יד** (א) בנים אתם לה' אלהיכם. (קדושין ל"ו ע"א) בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרויים בנים ואם לאו וכו' דברי ר"י ר"מ אומר בין כך ובין כך קרויים בנים שנאמר בנים סכלים המה ואומר בנים לא אמן בם ואומר זרע מרעים בנים משחיתים ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי וגו' בני אל חי. בנים סכלים אף שלא למדו תורה נקראים בנים. לא אמן. אף שאין להם משפט כי בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה ואף שעשו עבירות נקראו בנים והביא ראיה ואומר זרע וגו' בנים משחיתים וכו' בני אל חי: לא תתגדדו. שלא תעשו שרט ומפני מה לא כתב שריטה דרשו רז"ל (יבמות י"ג ע"ב) ג"כ שלא יעשו אגודות אגודות : ולא תשימו קרחה. יכול לא יהיה חייב אלא על בין העינים ת"ל בראשם לחייב על כל הראש וכו'. ואין לי אלא כהנים שריבה בהן מצות. ישראל מנין נאמר כאן קרחה ונאמר להלן קרחה מה להלן עשה הראש כבין כו' אף כאן כו' ומה כאן על מת אף להלן. ולמה כתיב בכהנים ולא כאן משום דכלל בכל התורה לכתוב דבר חמור אגב החמור (פי' ה"ל לכתוב כאן כל הראש ולא צריך ג"ש כלל שק"ו הוא לכהנים אלא דהכלל וכו') : (ב) כי עם קדוש אתה. קדושה שהיא עליך גרמה לך : ובך בחר. זה דור המדבר שכרת עמהם ברית. וזהו שאומרים אבל אנחנו עמך בני בריתך. זה דור המדבר. בני אברהם. אלו אבות : להיות לו לעם סגלה. שישראל נקראו סגולה וכן נאמר והייתם לי סגלה מכל העמים : אשר על פני האדמה. ולא מן האבות : (ג) לא תאכל כל תועבה. כל שתעבתי לך הרי הוא בבל תאכל לימד על בשר בחלב שאסור באכילה. ד"א לא וגו' לימד על פסולי המוקדשים בלי פדיון : (ד) זאת הבהמה. עשר מינים יש כאן ג' בבהמה ז' בחיות ושגלוי וידוע וכו' : זאת הבהמה וגו' איל וגו'. מלמד שחיה בכלל בהמה ומנין שבהמה בכלל חיה ת"ל בפ' שמיני זאת החיה וגו' מכל הבהמה וגו' : (ה) תאו. זה שור הבר ומין בהמה הוא שתרגמו תורבלא ור"י אומר מין חיה שחשבו בין החיות : (ו) בבהמה. לרבות את השליל הוציא ידו מנין ת"ל תאכלו אבל הוציא ראשו הרי הוא כילוד אין לי אלא בן ט' חי מנין בן ט' או בן ח' חי ומת ת"ל מפרסת פרסה שתי פרסות : מעלת גרה. לרבות הכל : (ז) השסועה. זה בריה שיש לה שתי גבין ושתי שדראות ומיירי ע"כ בשליל דאל"כ אינו חי כלל : את הגמל. דווקא שבא מגמל אבל גמל שהוא במעי בהמה טהורה טהור שדווקא גמל בן גמל וכן להיפך טהור במעי טמא טמא וכפ' שמיני בבהמה להתיר שליא יכול אפי' יצאה מקצתה ת"ל אך : אתה תאכלו. הוא עשה על כל בהמות טמאות שלאו הבא מכלל עשה וכו' : אך וגו' לא תאכלו. הוא ל"ת אין לי אלא ד' מנין טמאים מנין לרבות הכל וכו' : אך את זה לא תאכלו מעלי הגרה. אפי' טהור שנולד מן הטמא טמא : לא תאכלו וגו' ממפריסי הפרסה. לפי שנאמר ובשר בשדה טרפה מנין לכל י"ח טריפות ומנין לכל ה' חטאות המתות שאסורין באכילה ת"ל ממעלי הגרה. ומנין לרבות תמורת פסולי המוקדשין שאסור באכילה ת"ל וממפריסי הפרסה יכול טמא שנולד מן הטהור שהוא אסור ת"ל טמא הוא לכם למעט אם נולד מטהור שמותר באכילה. מנין שבשר מהלכי שתים מותר ת"ל את זה לא תאכלו וגו' זה למעט מהלכי שתים : את הגמל וגו'. למה נאמר והלא כבר נאמר בפ' שמיני אלא שהתם הוא בבשר והכא בחלב. וכן כל הרבויים והמעוטים שבפ' שמיני לענין בשר וכאן לענין חלב. ושני פעמים נאמר טמאים הם לכם. א' בא לאסור ציר ורוטב וקיפה. וב' בא שמצטרפין כל המינין יחד. ואפילו בשר וחלב בין בחייהם בין במותם : (ח) מבשרם. ולא גידים וקרנים וטלפים. ובנבלתם לא תגעו. אפילו בשחוטים יכול יהיו הישראלים מוזהרים על הטומאה ת"ל אמר אל הכהנים וגו' לנפש לא יטמא. וק"ו מה טומאת מת שהיא חמורה ישראלים אינם מוזהרים טומאת נבילה הקלה לא כ"ש. א"כ למה נאמר ובנבלתם לא תגעו ברגל (פי' משום שחייבים לראות ברגל בבית המקדש): (ט) את זה תאכלו מכל אשר במים וגו'. למעט בורות שיחין ומערות שאינם צריכים שני סימני טהרה. ומנין לרבות שבכלים בלא סנפיר וכו' ת"ל עוד תאכלו : (יא) כל צפור טהרה. כ"ת שנא' צפור נלמד בבנין אב מכאן שנא' אבל צפור טהרה. שבכ"מ הוא טהור : כל צפור וגו'. לרבות המשולחת שמותרת (והיינו אחר השילוח דווקא) : (יב) אשר לא תאכלו. לרבות השחוטה שלא תאכל : הנשר והפרס. כ"ד עופות טמאים. כ"א מפורשים כאן וכ"א מפורשים בפ' שמיני אך שראה היא דאה ואיה היא דיה נמצא לא הוי אלא ך'. ובראה כתיב למינו לרבות עוד ד' מינים. והוי כ"ד. במתניתין אמרו כל עוף הדורס טמא. וכל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף טהור פי' כל הטמאין דורסין וכל הטהורין אינם דורסין. ונשר לית ליה כלל סימן טהרה וכל שאר עופות לית להו רק סימן א' של טהרה ודורסין. ועורב יש לו שני סימנין. ופרס ועזניה חד מהם יש בו שני סימנים אחד והוא דלא דרס. ושתא ה"פ במתניתין. כל עוף הדורס טמא שטהור אינו דורס. וכל הטמאין דורסין, וכל שיש לו ג' סימנים כשר. דבמה איכא לספוקי. נשר אין לו סימן טהרה כלל. וכל שאר עופות אין להם אלא סימן אחד. ועורב אין לו אלא ב' סימנים. ואתי שפיר נמי מה שאמר ר"נ היה בקי וכו' עוף הבא בסימן א' טהור והוא דלא דרס פירוש הסימן האחד שמטהרין אותו יהיה הסימן שלא דרס דכל עופות טמאין דורסין. מאי איכא למימר דלמא פרס ועזניה לא שכיחי בישוב כלל : (יג) ואת האיה וגו'. לרבות כל מיני איה : (יד) ואת כל ערב. עורב זה טהור. כל ערב. זה עורב עמקי. פי' לבן ולהביא סימני עורב בראש וכו' פי' סנונית וזרזיר שראשו דומה ליונה : (טו) ואת בת היענה. וכי בת יש לה ליענה אלא זה ביצתה : הנץ למינהו. זו בר הריא : (טז) את הכוס ואת הינשוף. שלשתן שלהם דומות לב"א : והתנשמת. זה בריה שאין לה עינים : (יז) והקאת ואת הרחמה. זו רחם והסימן שכשעומדת על הגג ירד מטר לעולם וירחם הקב"ה על עולמו. וגם מורה על זמן הגאולה כשעומדת על הארץ ושריקה. ורחמה ג"כ מורה על הגאולה שרחמה נקראת בל' נקיבה : ואת השלך. שמולה דגים מן הים. בפ' שמיני כתיב שלך ינשוף כו' והרחם. וכאן כתיב שלך אחר רחמה נראה שהשלך פרנסתו שמולה דגים מן הים ואין משית בא עד שלא ימלא דג לתולה. ולכך כתיב אחר רחמה שרחמה מורה על הגאולה וכשיבא הגאולה ינוחם גם השלך שיהיה לו פרנסה : (יח) והחסידה. שעושה חסד עם חברותיה. וגם חסידה שאוכלת אחר שימושה : החסידה. זו דיה לבנה : והאנפה. זו דיה רגזנית : למינה. הרי ל"ד עופות טמאים מפורשים עם ד' למינהו : (יט) וכל שרץ העוף וגו'. אלו חגבים טמאים שנאמר בפ' שמיני ולא נאמר בהם לאו ובא פסוק זה והזכיר בלאו

כל

(כ) כל עוף טהור תאכלו. זו הגבים טהורים: (כא) לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה. ר"מ אומר דברים ככתבן ר"י אומר להקדים נתינה דגר למכירה דנכרי: לא תבשל גדי. ג' גדי כתיב לרבות ג' דברים ולמעט ג' דברים. מרבה חיה וממעט טמאה. מרבה שליל וממעט שליא. מרבה חלב וממעט דם: בחלב אמו. למעט שחוטה וזכר. לא תבשל ג' פעמים אחד לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בישול ר"ע אומר נאמר ג' פעמים לא תבשל פרט לבהמה וחיה ועוף אבל מדרבנן אסורים שניהם. ריה"ג אומר בחלב אמו פרט לעוף שאין לו אם. ופליגי בשני דברים ר"ע סבר שניהם מדאורייתא מותר ומדרבנן אסור וריה"ג סבר כולם מדאורייתא רק עוף דמותר אפילו מדרבנן:

פרשת שפטים

טז (יח) **שפטים** ושטרים תתן לך. רז"ל דרשו כל הפסוק (סנהדרין ט"ז ב') מניין שמעמידין שופטים לישראל ת"ל שפטים תתן. שטרים לישראל מניין ת"ל שטרים תתן. לכל שבט ושבט מניין ת"ל שפטים ושטרים לשבטיך. שפטים לכל עיר ועיר מניין ת"ל שפטים בכל שעריך · ושטרים לכל עיר ועיר מניין ת"ל שטרים בכל שעריך. ר' יהודה אומר אחד ממונה לכולם שנ' תתן לך: אשר ה' אלהיך נתן לך. אין לי אלא בארץ בח"ל מניין ת"ל והיו אלה לכם לחקת משפט לדרתיכם בכל מושבתיכם למדנו לסנהדרין שנוהג בארץ ובח"ל א"כ מה ת"ל בכל שעריך אשר ה' אלהיך נתן לך. בשעריך אתה מושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר ובח"ל אתה מושיב בכל פלך ופלך ואי אתה מושיב בכל עיר ועיר: ושפטו את העם משפט צדק. פי' קאי על תתן לך שתתן לכתחלה שפטים ושטרים אשר ישפטו את העם משפט צדק ופי' משפט צדק שיהיו חכמים ואנשי אמת. חכמים להבין לשפוט את העם ואנשי אמת לשפוט בצדק: ושפטו את העם. בעל כרחם דהו"ל לכתוב ושפטו משפט צדק ונאמר את העם ביאורו על כרחם אבל מושפטו הי' משמע בדעתם וברצונם כאשר יבואו מעצמם אליהם למשפט:

(יט) לא תטה משפט לא תכיר פנים. למה נאמר והלא כבר נאמר לא תטה משפט לא תכירו פנים אלא זה מינוי הדיינים ולא תטה שלא תאמר איש פלוני עשיר איש פלוני עני. ולא תכיר פנים שלא תאמר איש פלוני נאה איש פלוני קרובי: ולא תקח שחד. אפילו שוחד דברים: כי השחד יעור עיני חכמים. ובפ' משפטים נאמר פקחים. חכמים הוא בתורה ופקחים הוא בעניני העולם בדרישה וחקירה כשארז"ל (סנהדרין ז' ב') דרש ר' יאשיה ואיתימא רנב"י מ"ד בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט וגו' וכי בבוקר דנין וכל היום אין דנין אלא אם ברור לך הדבר כבוקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו ר' חייא בר אבא א"ר יונתן מהכא אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו והלו והלו דברי אלהים חיים כי הדיין צריך להיות מופלג בב' דברים אלו. בתורה צריך להיות בקי בכל חדרי תורה ובעניני העולם צריך להיות פקח בכל אופני ערמומיות כדי שיבין האמת ר' יאשיה דרש דינו לבקר שצריך להיות פקח בכל ערמומיות העולם ומלואה ושיהא האמת ברור לו כבוקר למען לא ישלחו בו פועלי און ידי ערמימותם ור' חייא דרש אמור לחכמה אחותי את שיהיה בקי בכל חדרי התורה כדבר הזה שידוע לכל שאחותו אסור (א"ה היות כי מבואר הדרשה דאחותו ובוקר לעיל פ' ראה בפסוק ודרשת וחקרת יעו"ש. אך כי יש בו קצת שינוי לשון מהודפס והואיל שכל דברי הגאון ז"ל הם כגחלי אש לא שלחתי יד להשמיט בדפוס והמבין יבין לאשורו כוונת הגאון ז"ל וימצא דברים הרבה): ויסלף דברי צדיקים. אמר צדיקים בלשון רבים וכן נאמר מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו אמר רשע בלשון יחיד וצדיקים בלשון רבים ואמר יסירו ממנו והל"ל יסירו מהם וביאורו שאמר מצדיק רשע בעבור שלקח שוחד אזי מסיר צדקתו אף שהוא צדיק גמור כי השוחד מסלף דעתו וסבור שאין בו עול ועוד גורם זה המשפט המעוקל כאשר יבואו עוד למשפט לפניו לא יוכל לשפוט צדק בעבור משפט הראשון המעוקל שלא יסתור את הראשון וזהו יסירו ממנו. יסירו לעתיד את הצדק גם מהשני בעבור הראשון וזהו ממנו פי' מן הדיין: (כ) צדק צדק תרדף. צדק צדק כדאי הוא מינוי הדיינים להחיותם ולירש את הארץ והן שני בתי דינין צדק עליון וצדק תחתון ולכן אמר למען תחיה וירשת והן ס' שלובין לעילא ועשרה למטה מלכא עילאה בדכורא חד: צדק צדק. אחד לדין ואחד לפשרה ואפילו בפשרה שהוא לדעת הפשרן צריך להיות ג"כ בצדק שלא יטה אחר אחד לבד: למען תחיה וירשת את הארץ · שמינוי הדיינים גורם שני דברים חיים וירושת הארץ: צדק צדק תרדף. מכאן אמרו להושיב דיינים בשני וחמישי כנגד צדק צדק ב' פעמים כי הלילות הוא בסדר המזלות כלנ"ש חל"ם. נמצא בשני בלילה בתחלתו הולך מזל צדק ותחלת הימים סדר המזלות חל"ם כלנ"ש נמצא בתחלת יום חמישי הולך מזל צדק וזהו צדק צדק: (כא) לא תטע לך אשרה. מפני חקות הגוים שנוטעים אצל אליליהם. ולא אשרה בלבד אלא אפילו כל עץ אסור אצל מזבח והוא בהר הבית. ראב"י אומר שאין עושים אפילו אכסדראות בעזרה שנאמר כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך והקשו הראשונים הלא היה לשכת עץ של כה"ג וכן אמלתראות של מילין. אבל האיסור הוא כדרך גידולן לקבען בארץ כי כל נטוע הוא לעקור ממקומו ולנטוע אותו במקום אחר כדרך גידולו. ולכן אסור גם בדרך בנין אם קבען כדרך גידולן ונראה כנטועין. והעיקר שנאסר גם לשם שמים וזהו לא תטע לך והוא מפני חקות הגוים: אשר תעשה לך. לרבות במה: (כב) ולא תקים. גם לשם שמים: אשר שנא ה' אלהיך. אפילו היתה אהובה לאבות שנואה היא לבנים: אשר שנא. כ"מ שנאמר שנא או עול או תועבה נכלל בו חמשה דברים שנאוי תועבה משוקץ וחרם עול. וגורם חמשה דברים. מטמא את המקדש. ומחלל השם. ומסלק השכינה. ומגלה את ישראל מארצם. ומפיל אותם בחרב. והמקום קרא לו חמשה שמות. רע. מפר ברית. מכעיס. משחית ומנאץ. כי אצל ע"ג נאמר בפ' קדשים במולך כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי ובפ' בחקתי נאמר ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם וגעלה וגו'. הוא סילוק שכינה. ונאמר ואתכם אזרה בגוים. הוא מגלה את ישראל. והריקתי אחריכם חרב. הוא מפיל אותם בחרב:

יז (א) **לא** תזבח לה' אלהיך שור ושה וגו'. והלא כבר נאמר בפ' אמר אלא לרבות אפי' בדמת יחיד אסור בבעלי מומין: רע. להביא גרב ובעלי יבלת ובעלי חזזית. מניין לחולה ולזקן ולמזוהם ת"ל כל. ומניין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד ת"ל תועבת ה' אלהיך. ומניין לאתנן ומחיר וכלאים וטריפה ויוצא דופן ת"ל כי. מניין למפגל בקדשים שהוא עובר בל"ת ת"ל דבר. מה שתולה בדיבורו: הוא. הוא תועבה ואין הולד תועבה. וסמיכות ו' פסוקים אלו מפני שכולם קאי על חשובי העיר וכן המדרגות שהיה בכסא שלמה בשעה שבא על כל דרגא הוכרז לפניו פסוק אחד מו' פסוקים כמפורש (במ"ר ריש אחשורוש) ומנהיגי העיר הם ג'. דיינים וראשים וחזן העיר. ג' פסוקים הראשונים נאמרו על הדיינים שיהיו הגונים. לא תטע לך אשרה. נאמר על דיין שאינו הגון. ולא תקים לך מצבה. נאמר על ראשי העיר שבעה טובי העיר שהם מצב העיר ועמודיה. לא תזבח לה' אלהיך שור ושה. נאמר על המתפללים שאמר במדרש שהחזן מקריב קרבן בתפלתו כי תפלה במקום עבודה. ואמר שור ושה שור נקראים תריפים בעלי תריסין ושה הפשטנים שנאמר ואתן לאני צאן מרעיתי אדם אתם הלומדים מקרא ומשנה:

אופן שני

טז (יח) **שפטים** ושטרים וגו' ושפטו את וגו'. זו מינוי דיינין: (יט) לא תטה משפט. שלא תאמר איש פלוני קרובי הוא אמנה אותו דיין על זה נאמר לא תטה: לא תכיר פנים. שלא תאמר פלוני נאה הוא על זה נאמר לא תכיר: ולא תקח שחד. מן הדיין למנות אותו. כי השחד יעור עיני חכמים. ובפ' משפטים נאמר פקחים. חכמים הוא בתורה. פקחים הוא בד"א שהדיין צריך שיהא בקי בתורה ובקי בעניני עולם וגם חכמים נגד חכמה ופקחים נגד בינה. ויסלף דברי צדיקים. כנגד וידעים וכנגד דעת:

יז (א) **לא** תזבח לה' אלהיך וגו' אשר יהיה בו מום וגו' מום אין לי אלא מום קבוע מום עובר מניין ת"ל רע. מניין חולה זקן ומזוהם ת"ל כל. מניין לרבות חוץ למקומו וחוץ לזמנו ושאר פסולים שבדבור ת"ל דבר. מניין לרבות רובע ונרבע ומוקצה ונעבד ת"ל תועבת. אין לי אלא שנולד במום. מניין אם נולד אח"כ ת"ל יהיה. כי לרבות כלאים וטריפה וכל הפסולין: הוא. הוא ולא ולדן: (ב) כי ימצא וגו'. מכאן ג"ש לכל מקום דכתיב ימצא בעדים הוא: בקרבך. למעט נכרים מסקילה: באחד שעריך. לג"ש מה כאן שער שעבד בו אף להלן כו': באחד שעריך. אף שאין שם ב"ד: איש. למעט את הקטן יכול למעט גם אשה ת"ל או אשה. ולפי שבטומאת כהנים כתיב בני אהרן ולא בנות אהרן: ואמרת. לרבות שהוזהרו גדולים על הקטנים בא ללמד כאן שהוא להיפך: לעבר בריתו. שג' בריתות הן ברית תורה וברית ע"ג וברית מילה. ושבת כנגד כולם. שנאמר ג' פעמים ברית עם אות בפרשת כי תשא אצל שבת: לעבר בריתו. לכך עונש ישראל חמור מעו"ג שישראל עובד ע"ג בסקילה ועו"ג בסייף מפני שישראל כרתו ברית על ע"ג ולכך חמור מע"ג: (ג) וילך ויעבד. לפי שנאמר זבח לאלהים יחרם אין לי אלא זביחה שאר עבודות מניין ת"ל בלתי לה' לבדו ואין לי אלא עבודת פנים לע"ג מניין עבודתה שדרכה בכך והשתחויה ת"ל וילך ויעבד וישתחו: אשר לא צויתי. אפי' בשיתוף: (ד) והגד לך וגו'. הוא השבע חקירות: נעשתה התועבה הזאת. הוא דרישות. את מי עבד ובמה עבד: בישראל. בישראל היה צריך דרישה וחקירה. פרט לעו"ג שלא היה צריך דרישה וחקירה ולא היה צריך התראה ואפי' בעד אחד: (ה) והוצאת את האיש ההוא או את האשה וגו' אל שעריך. הוא נידון בסנהדרי קטנה פרט לעיר הנדחת או שבט שעבד ע"ג שצריך סנהדרי גדולה: ההוא. פרט לשוגג ולמוטעה: הדבר הרע. שיכול אין לי אלא אלו מנין המקבל לאלוה או אמר אלי אתה ת"ל הדבר הרע יכול אפי' מגפף ומנשק ת"ל הזה למעט: את האיש או את האשה. לפי שנא' בעיר הנדחת אנשים שנים. אנשים ולא נשים יכול שהם ג"כ פטורין ת"ל האיש אפילו אחד. האשה. אפי' נשים חייבות: וסקלתם. הכל כדלעיל: (ו) על פי שנים עדים או וגו'. מה שנים נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה. אף שלשה. ומניין אפי' מאה ת"ל עדים פי' דעדים ראשונה מיותר דהכי הל"ל על פי שנים או שלשה עדים: יומת המת. עד שיתיר עצמו למיתה: יומת המת. רשעים בחייהם קרויים מתים: על פי עד אחד. עדות מיוחדת. עד אחד ראה שחרית ועד כו' אחד ראה בחלון זה ואחד ראה כו': (ז) יד העדים תהיה בו בראשנה וגו'. מגיה בעדים ואם לא מת. יד כל העם תהיה באחרנה: (ח) כי יפלא. במופלא שבב"ד הכתוב מדבר: ממך זה יועץ וכן הוא אומר ממך יצא וגו' יועץ בליעל: דבר. זה הלכה: למשפט. זה הדין: בין דם לדם. זה דם נדה וזיבה ודם לידה: בין דין לדין. דיני ממונות ונפשות ומכות: ובין נגע לנגע. זו נגעי בגדים נגעי אדם ובתים: דברי. אלו חרמים והקדשות וערכין: ריבת. זו השקאת סוטה ועריפת עגלה וטהרת מצורע: בשעריך. זו לקט שכחה ופאה: וקמת. בב"ד: ועלית. מלמד. שבהמ"ק גבוה מא"י וא"י גבוה מכל הארצות: אל המקום. מלמד שהמקום גורם: אשר יבחר ה' אלהיך בו. פרט לב"ד שביבנה: והטעם שצריך מופלא שבב"ד לפי שמופלא נקרא תעלומת החכמה ואין חולקים בתעלומת החכמה: יועץ. זה עיבור שנים ואם מחלקים בעיבור חייב ג"כ לעלות אל המקום וכו': דבר. הוא הלכה למשה מסיני והוא תורה שבע"פ: משפט. הוא י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן והן ד' חלקי התורה כנגד פרד"ס: בין דם לדם. שהתורה נחלקת לששה חלקים. טהור וטמא. אסור ומותר. חייב וזכאי. בין דם לדם. הוא אסור ומותר כדי למהר אשה לבעלה. בין דין לדין.

באם

הוא חייב וזכאי . בין נגע לנגע . הוא טמא וטהור . דברי ריבות בשעריך . זהו שנאמר אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה . כי ב' דברים הן בין אדם למקום ובין אדם לחברו . ובין אדם לחברו יש שני דברים אדם שטוה בערכו ועניים ואביונים שלמטה מערכו וזש"כ אורח חיים למעלה למשכיל שישכיל ויזהר בין אדם למקום ולחברו. למען סור משאול מטה . הם העניים והאביונים שאין להם להשען רק על אביהם שבשמים שהוא יריב ריבם וזש"כ כאן דברי . זו הקדשות וכו' והוא בין אדם למקום . ריבת . הוא בין אדם לחבירו . בשעריך . אלו העניים שלמטה מערכו שנאמר בהם ואכלו בשעריך ושבעו . וקמת . מב"ד שמחולקים עם ב"ד שבשעריך : (ט) ובאת אל הכהנים הלוים . מצות ב"ד שכהנים ולוים יושבין בהם יכול אפי' בדיעבד פסול ת"ל ואל השפט אף שאין כאן כהנים : אשר יהיה בימים ההם . אל תאמר פלוני כמשה ואהרן כו' אין לך ב"ד אלא כו' יפתח בדורו כו' וכה"א אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה וגו' ר"א אפי' קרוב ונתרחק ודרש אשר יהיה בימים ההם אף שמקודם קרוב היה . והגידו לך את דבר המשפט . מלמד שמחוייב לשמוע גם לב"ד שבינה יכול שיהיה חייב מיתה ת"ל יגידו לך מן המקום ההוא : (י) ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו . הגדה זו חכמה : אשר יורוך . אלו י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם וכמ"ש ועליהם ככל הדברים ודרשו רז"ל ככל . זו דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים . כי יש שבעים פנים לתורה ונרמז במלת כב"ל שעולה שבעים והם בדרוש ורמז . אף כאן . עפ"י התורה אשר יורוך זו פשטות התורה שבכתב . ועל המשפט זו ראיות ונקרא דין . כמ"ש למעלה כו' יפלא ממך דבר למשפט . וזו י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן וזהו ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו וגו' ושמר וגו' : (יא) ע"פ התורה וגו' ועל המשפט הענין שהתורה נדרשת בד' ענינים . דהיינו פשטי תורה והראיות דהיינו ג"ש . ומה שנדרשת בי"ג מדות . ודינין שהלכה למשה מסיני הם . וסודות התורה . וז"ש ע"פ הדבר אשר יגידו לך הוא סודות התורה כמ"ש בזוהר הגדה הוא רזא דחכמתא . ושמרת לעשות . הוא תורה שבע"פ שבהם כל המצות . ע"פ התורה . הוא תורה שבכתב . ועל המשפט וגו' . הוא הראיות שמביאים החכמים מן הפסוק . וכל הד' כלולין בשלשה : אשר יגידו לך ימין ושמאל . הוא מה שיאמרו החכמים ויעשו גדרים וז"ש עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי . הוא גזירת חכמים . מצותי . זו משנה . חקתי . הוא ג"ש . ותורתי . הוא תורה שבכתב : לא תסור מן הדבר . מדברי סופרים : אשר יגידו לך . כמ"ש ואביו שמר את הדבר . אבא יסד ברתא : ימין ושמאל . אפי' הוא אומר על שמאל שהוא ימין או להיפך : (יב) והאיש אשר וגו' . האיש ולא תלמיד . אשר יעשה . עד שיורה לעשות : בזדון . ולא בשוגג : לבלתי שמע . ולא השומע ממנו : העמד לשרת . מלמד שהשרות הוא בעמידה : או אל השפט . אף שאין כאן כהן כשר : ומת האיש וגו' . סתם מיתה בחנק : ההוא . ולא אנוס ולא מוטעה : ובערת הרע . צריך לבער רשעה וכו' : (יג) וכל העם ישמעו וגו' . ד' דברים שצריכין הכרזה וזו אחד מהם : (יד) כי תבא אל הארץ וגו' וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך . מלמד שלא ימנו להם מלך עד אחר ירושה וישיבה ר' נהוראי אמר התורה מדברת בגנאי של ישראל וכה"א בשמואל כי לא אותך מאסו כי אם אותי מאסו ר"י אומר מצוה היא שנאמר שום תשים וגו' אלא למה נענשו בימי שמואל לפי שהקדימו וכו' : ככל הגוים . זהו הגנאי אף שמצוה לשאול מלך אבל הגנאי שיאמרו ככל הגוים : (טו) שום תשים . אם מת המלך תמנה מלך אחר : מלך . ולא מלכה : אשר יבחר . ע"פ נביא : מקרב . ולא מח"ל : אחיך . ולא נכרי : תשים עליך מלך . שתהא אימתו עליך אין רוכבין על סוסו וכו' ואין רואין כשהוא מסתפר כו' : מקרב אחיך וגו' . זו עשה שלאו הבא מכלל עשה עשה : לא תוכל לתת עליך איש נכרי . ל"ת : אשר לא אחיך הוא . וגם לא עבד : (טז) רק לא ירבה לו סוסים . אבל כדי מרכבתו מותר : ולא ישיב וגו' מצרימה . שעבירה גוררת וכו' : למען הרבות סוס . אפי' סוס אחד עובר א"כ למה נאמר סוסים לחייב על כל סוס וסוס : (יז) ולא ירבה לו נשים . אבל להדיוט מותר . ולא ירבה לו נשים . אלא שמונה עשרה ר"י אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהיו מסירות את לבו ר"ש אומר אפילו אחת ומסירה וכו' . וכסף וזהב לא ירבה לו . אבל כדי לתת לאכסניא מותר : (יח) והיה כשבתו וגו' . כשיעשה כל האמור בענין כדאי הוא שישב על כסא : וכתב לו . ואינו יוצא בירושה : את משנה התורה . זו משנה תורה מאלה הדברים . ר"י אומר משנה תורה ב' תורות א' שמונחת בבית גנזיו . ואחת שיוצאה ונכנסת עמו : על ספר . ולא קלף ודפתרא : ספר מלפני הכהנים וגו' . שצריך לכתוב מספר העזרה : (יט) והיתה עמו . נכנס . נכנסת עמו . יוצא . יוצאה עמו . יושב בדין . היא עמו וכו' . וקרא בו כל ימי חייו . מקום שראוי לקרות בו וכו' למען ילמד . זו תורה : ליראה . זו יראה . לשמר . זו שמירה שיחזור התורה . לעשתם . שיעשה . מכאן שהתורה מביאה לידי יראה ויראה מביאה לידי שמירה ושמירה מביאה לידי מעשה ולכך כתיב למען ילמד ליראה לשמר לעשתם שצריך שילמוד בתחלה כדי לבוא לידי מדות הללו : (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו . שלא ינהג בגאוה : ולבלתי סור מן המצוה . אפילו על דבר קל של נביא : ימין ושמאול . אפי' אומר על ימין שהוא שמאל כמו בשאול : למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' . וכן הוא אומר בשלמה גם עושר גם כבוד וגו' אם תלך בדרכי וגו' . והארכתי את ימיך שעשירות וכבוד אתן לך בלי תנאי אבל אריכות ימים כבר כתבתי ולבלתי סור מן המצוה : הוא ובניו . מלמד שבניו קודמין למלכות מכל ישראל אם ממלא מקומו מנין לכל נשיאות והזמנות שבנו קודם ת"ל בקרב ישראל מה שבקרב כו' בנו קודם . והנה ג' ראשי מדות הם שמוציאין את האדם מן העולם גאוה תאוה וחמדה וכנגד זה נצטוה מלך ג' מצות אלו לא ירבה סוסים הוא גאוה לא ירבה נשים הוא תאוה וכסף וזהב הוא חמדה וכן מבואר בזוהר כי גאה גאה . שגאה על גוותנים . סוס ורכבו . שרוכבו מתגאה במה שרוכב על הסוס :

יח (א) **לא** יהיה לכהנים . לוים מנין ת"ל כל שבט לוי . בעלי מומין מנין ת"ל כל שבט לוי : חלק ונחלה . חלק בביזה ונחלה בא"י : אשי ה' . זו קדשי מזבח : ונחלתו . זו קדשי הגבול : (ב) ונחלה לא יהיה . זו שבעה עממים : בקרב אחיו . הוא מה שיהיה לעתיד לבא שיירשו עוד ג' עממים והוא קיני קנזי קדמוני : ה' הוא נחלתו . הם מתנות שניתנו לכהן בשביל הקב"ה : כאשר דבר לו . אני חלקך : (ג) וזה יהיה משפט . מלמד שמוציא בדיינין : וזה יהיה . פרט לחיה ושוק שלא מוציא בדיינין . ד"א וזה למעט חולין שפטורין מחזה ושוק . ד"א וזה ללמד על המזיק מתנות כהונה או שאכלן שפטור : מאת העם . ולא מאת הכהנים : מאת זבחי הזבח . אפי' מכהנים כשהם שבתים . מאת זבחי הזבח . הדין עם השבח . מאת זבחי . משעת זביחה החיוב וכ"מ לענין גר שנתגייר אחר זביחה פטור : שור . למעט חיה : שה . למעט עופות , אם אם . לרבות כלאים וכו' : ונתן לכהן . שלא יקחו מעצמם ולעיל נאמר עוד כהניה אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט אפי' לכהנת נותנים מתנות. הזרוע. זו ימין שנאמר בפ' צו ואת שוק הימין : תתנו . לרבות הזרוע של חולין שימין הוא . תרומה לכהן . לרבות הזרוע בשלה שהוא של ימין : והלחיים . לרבות צמר שעל ראשי כבשים כו' : והקבה . לרבות שני חלבים שעל הקיבה ותוך הקיבה : (ד) ראשית . שראשון הוא לכל המתנות : דגנך . ולא של נכרי ובדיגון נכרי יש פלוגתא : דגנך תירשך ויצהרך . שאין תורם ממין על שאינו מינו : וראשית גז צאנך . ולא של עזים . צאנך . פרט לשה נכרי . ר"י ממעט אפי' שוטף את הצאן . (חולין קל"ז ע"א וע"ש ברש"י) צאנך . המש שנאמר חמש צאן עשויות ונלמד בג"ש : תתן לו . כדי נתינה שיוכל לעשות בהן בגד קטן דהיינו אבנט : (ה) לעמד לשרת . שרות בעמידה ולעכב עליו : בשם ה' . זו ברכת כהנים ולהקים לשרות : לשרת בשם ה' . בשם המפורש בבהמ"ק : הוא ובניו . מקיש בניו לו מה הוא בנשיאת כפים אף בניו בנ"כ : כל הימים . אף בח"ל ובין בפני הבית בין שלא בפני הבית הכל בנשיאת כפים : (ו) וכי יבא הלוי . לוי ממש כשבא ברגל משמש עם שאר אחיו הלוים . ובספרי וכי יבא הלוי . בכהן הכתוב מדבר שנאמר ושרת בראוי לשירות : בכל אות נפשו . מלמד שמקריב כהן קרבנו בכל זמן אף במשמר אחרת : (ז) ושרת בשם וגו' ככל אחיו הלוים . מלמד שמקריב קרבנות אף שלא במשמר שלו יכול אף שלא בזמן הרגל ת"ל באחד שעריך כ"ז שישראל נכנסין בשער אחד והוא בזמן הרגל יכול אף קרבנות הבאין שלא מחמת הרגל ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות מה שמכרו האבות זה לזה אני בשבתי ואתה בשבתך מנין אתה אומר שכהן בא ונושא כפיו אף במשמר שאינו שלו ת"ל ובא בכל אות נפשו ושרת בשם ה' : העמדים שם . מלמד שעומדים על הרגלים : (ח) חלק כחלק. חלק לאכול . כחלק לעבוד . (ט) כי אתה בא וגו' לא תלמד לעשות . אבל אתה למד להבין ולהורות . כי אתה בא . עשה מצוה האמור בענין שבשכרה תכנס לארץ : (י) קסם קסמים . אוחז מקלו אם ילך או כו' : מעונן . ר"ע אומר אלו מחשבי עונות עונה פלוני יפה לצאת כו' רש"א זהו מעלה ש"ז על עיניו מז' מיני זכור והוא בסנהדרין (ס"ה ע"ב) והכ"א זהו אוחז עינים : ומנחש . פתו נפלה מפיו . צבי הפסיק בדרך : (יא) וחבר חבר . שמקהיל נחשים ועקרבים במקום אחד : ושאל אוב . זה המדבר משחיו : וידעני . עצם ידוע בפיו : אוב וידעני . הוא אזהרה על השואל דאזהרה על אוב וידעוני גופא כתיב בפ' קדשים אל תפנו אל האבת ואל הידענים וכתיב מיתה באותה פרשה ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו וגו' וגם באותו לשון של אזהרה דאל תפנו כתיב ג"כ באותו לשון כרת והנפש אשר תפנה אל האבת וגו' והכרתי אתו וגו' : (א"ה פירוש הגאון ז"ל הוא שלא כדעת רש"י בסנהדרין דף ס"ה ע"א רק דעת התוספות שם בד"ה והנשאל בהם יעו"ש . ועיקר הוכחת התוספות דאל תפנו קאי על בעל אוב עצמו ולא על הנשאל מדכתיב גביה כרת . אבל אין זה קושיא ונתפוס העיקר כדעת רש"י ז"ל כי אזהרת אוב עצמו בכאן ושאל אוב . ואזהרת הנשאל מאל תפנו ומה שהקשו א"כ יהא הנשאל בכרת ז"א דהא גבי כרת כתיב לשון אחר אשר תפנה וגו' לזנות אחריהם ש"מ דקאי על אוב עצמו ולא על הנשאל משא"כ באזהרה כתיב אל תפנו לחוד. ובהכי דייק שפיר ליפגא דקרא ושאל אוב ולא כתיב ונשאל אוב בלשון נפעל כמו דקאמר במתניתין דידן והנשאל בהם לפי דקאי על אוב עצמו והוא השואל ולא על הנשאל והדברים נכוחים למבין) . ודרש אל המתים . זה הלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטומאה : (יב) כל עשה אלה . עושה כל אלה לא נאמר אלא כו' אפי' אחת מהן : ובגלל התועבת האלה וגו' מוריש אותם . מכאן שמוזהרים הכנענים על זה שאין עונשין אלא א"כ מזהירין : (יג) תמים תהיה וגו' . שלא תחקור על העתידות אלא תמים תהיה וכשתהיה תמים תהיה עם ה' אלהיך ועיין ברש"י : (יד) ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך . לשמוע אל המעוננים ואל הקוסמים אלא נביא כו' : (טו) נביא מקרבך . ולא מח"ל : מאחיך . ולא מן הנכרים : כמני . שיקיים כל התורה כולה כמוני . שמתחלה אמרו כי מי כל בשר אשר שמע קול וגו' . וכשראו שדבר ה' עמהם האמינו ולכך אמר הכתוב וגם בך יאמינו פי' יאמינו שדברתי עמך פה אל פה . ולכך כתיב כמני : אליו תשמעון . אפילו לעבור על המצות כגון אליהו בהר הכרמל : (טז) ככל אשר שאלת . שיעמיד לכם נביאים : לא אסף לשמוע את קול ה' אלהי ואת האש הגדלה הזאת . מבואר בנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה והוא כנגד נפש ורוח . שנפש מן הארץ ורוח מן השמים ע"כ כנגד הרוח שהוא מן השמים נאמר השמיעך את קולו וכנגד נפש אמר ועל הארץ הראך וגו' וע"כ אמרו לא אסף לשמע את קול ה' אלהי זהו מן השמים השמיעך את קולו וגו' שהרוח לא יכול לסבול ואת האש הגדולה זהו שנאמר ועל הארץ הראך את אשו וגו' שלא יכלו לסבול בנפש : (יז) היטיבו . כוונו לדעתי והיטיבו אשר דברו נביא אקים וגו' מלמד שבשכר יראה זכו לנביאים : (יח) ונתתי דברי בפיו . אבל איני מדבר עמו פא"פ : ודבר אליהם אבל לא ע"פ מתורגמן : את כל אשר אצונו . על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (יט) והיה האיש אשר לא ישמע וגו' . אשר לא ישמע זה העובר על דברי הנביא . האיש אשר לא ישמע אל דברי . זה הכובש את נבואתו . אשר ידבר בשמי . זה העובר על דברי עצמו . יו"ד תועבות כתיב והוא נגד עשרה שבקדושה עשרה הלולים עשרה מאמרות עשרה דברות וכנגד זה עשרה קליפות עשרה זכרונות

בשרם

שערה שחורות וכנגד זה בשומא: אנכי אדרש מעמו. זו מיתה בידי שמים:
(כ) אך הנביא אשר יזיד. ולא שוגג: לדבר דבר בשמי. המתנבא מה שלא שמע:
אשר לא צויתיו. אבל צויתי לחברו וזהו המתנבא מה שלא נאמר לו: ואשר ידבר בשם
אלהים אחרים. זהו המתנבא בשם ע"ג: ומת הנביא ההוא. ולא מוטעה. ומת. סתם
מיתה בחנק. (א"ה יש ליתן טעם מדוע משונה מיתת נביא שקר מכל מיתות
שבתורה שבכ"מ דכתיב מיתת חנק כתיב כפול מות יומת והיינו לחלק בין מיתה בידי שמים
דכתיב בהו לשון מיתה לחוד כמו ומתו בו כי יחללוהו פ' אמר. ובפ' קרח כתיב כמה
פעמים והזר הקרב יומת והוא מיתה בידי שמים. ובין מיתת ב"ד דכתיב בהו לשון כפול
מות יומת. והטעם כמבואר (סנהדרין מ"ה ע"ב) שבא ללמוד אם אי אתה יכול להמיתו
במיתה הכתובה בו אתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול להמיתו. והיינו ע"כ מיתה בידי אדם
כי בידי שמ"ס הלא כתיב ואין מידי מציל. וזה חילוק אמתי. וא"כ כאן דכתיב ומת הנביא
ולא כפל לשון מיתה. א"כ איכא למטעי ולומר שהוא בידי שמים ומהיכא שמעינן שהוא מיתת
חנק ונראה כי כתיב אללו לא תגור ממנו והוא ל"ת שלא למנוע מללמד עליו חוב וזהו
לשון תגור. אסיפת דברים כמבואר (בסנהדרין ז' ע"א ליסנא דכנושי וע"ש) ולכן קורא
התורה כאן וכתבה ומת הנביא להוד ולא מות יומת דממילא שמעינן שהוא מיתה בידי אדם
ולא בידי שמים כיון שהזהיר לנו לא תגור ממנו א"כ החיוב על הב"ד להמיתו בחנק. והם
שרים למולאי דעת): (כב) אשר ידבר וגו' ולא יהיה הדבר ולא יבא. כפל הדבר במלות
שונות וביפעיה אמר האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה ותקרב ותבואה עצת קדוש
ישראל. הפסוק הזה ג"כ כפל במלות שונות כי כתיב מעשהו וכתיב עצה וכתיב למען נראה
וגם כתיב ונדעה. כי הקב"ה מנהיג עולמו בשני ענינים מה שהקב"ה עושה בעצמו ומה
שהקב"ה עושה ע"י שליח. ומה שהקב"ה עושה בעצמו נקרא מעשהו ומה שהוא עושה
ע"י שליח נקרא עצה שיתן בלב השליח לעשות זאת כמו באחשורוש והמן שנתן בלב
אחשורוש שיעשה זאת ע"כ אמרו ימהר יחישה מעשהו מה שהקב"ה עושה בעצמו למען
נראה שהוא בגלוי שכל העולם יודעים שמעשה הקב"ה הוא. ותקרב ותבואה עצת קדוש
ישראל מה שעושה ע"י שליח. ונדעה. שבזה צריך בחינה לדעת שגם זאת לא בדרך
הטבע הוא כמו ענין אחשורוש והמן ע"כ אמר ולא יהיה הדבר הוא מעשה שמים וכנגד
עצה אמר ולא יבא מלשון ותבואה עצת קדוש: הוא הדבר וגו' בזדון דברו הנביא. שלא
תאמר שהנביא מוטעה וסבור שהקב"ה דבר אליו ובחלום דבר ומתירא אתה להמיתו
ע"כ אמר בזדון וגו' כמאמר (ירמיה כ"ג כ"ח) הנביא אשר אתו חלום וגו' מה לתבן את
הבר: תגור ממנו. מללמד חובה עליו:

יט (א) **כי** יכרית וגו' וישבת בעריהם ובבתיהם. יכול שלא יוסיף על בתיהם. ת"ל
בפ' ראה וישבת בארצם א"כ למה נאמר בעריהם ובבתיהם. שמחוייבים
תיכף להבדיל ערי מקלט קודם שיוסיף: (ב) שלש ערים. ולא כרכים גדולים ולא
כפרים: תבדיל לך. ולא לנכרים: בתוך ארצך. ולא בספר: (ג) תכין לך. שתסיר
המכשולים. ראב"א מקלט כתוב על פרשת דרכים: ושלשת. שתחלק א"י לד' חלקים
ויהיה מרחקם שוה בשוה: (ד) וזה דבר הרוצח. שמוסרין שני תלמידי חכמים שמא
יהרגנו בדרך. וידברו אליו. ר"מ אומר מדבר הוא ע"י עצמו. א"כ מה ת"ל וזה דבר
שאם רצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני: אשר ינוס. יליף ניסה מניסה
וניסה ממקום כו'. שמה. ג' שמה כתיב. שם תהא דירתו. שם תהא מיתתו. שם
תהא קבורתו: וחי. שלא יפרוש רשתות לשם בכדי שלא יגיל גואל הדם לתוכו: בבלי
דעת. פרט למתכוין להרוג את הבהמה וכו': והוא לא שנא. פרט לשונא שאינו
גולה: מתמל שלשם. כל שלא דבר עמו שלשה ימים באיבה הרי זה שונא: (ה) ואשר
יבא וגו' ביער. מה יער רשות לניזק ליכנס שם פרט לרשות המזיק: לחטב עצים.
מה חטיבת עצים רשות אף כל רשות יצא אב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו
ושליח ב"ד. שהתורה נחלקת לשלשה חלקים למוד התורה. מ"ע. ומל"ת. אב
המכה וכו' הוא מ"ע. ושליח ב"ד הוא על ל"ת. והרב הרודה כו' הוא המלמד תורה:
ונשל הברזל. ר"א מן העץ המתבקע וחכ"א כמשמעו (פי' ונדחה ידו בגרזן וגו' ונשל
הברזל משמע הברזל גופא תפול) ורבי דרש מן העץ ויליף ג"ש. כאן כתיב עצים ולהלן
נאמר לכרת לו עצים וגו' מה להלן וכו': אשר יכה את רעהו בבלי דעת. הפסיק והוא
לא שנא לו וגו' בין בבלי דעת ובין ואשר יבא את רעהו ביער. והטעם הוא דביער לא
צריך לידע אם שונא הוא אם לאו דודאי בבלי דעת הוא ולכך הפסיק. ולעיל אמר אשר
יכה וגו' שצריך לידע אם לדעת הוא: ומצא את וגו'. ולא ממציא את עצמו: הוא ינוס.
ולא עדים זוממין. ד' דברים שאין מקיימין בהם כאשר זמם. גלות. בן גרושה ובן
חלוצה. כופר. אינו נמכר לע"ע: וחי. תלמיד שגלה מגלין רבו עמו. ורב שגלה מגלין
ישיבתו עמו: (ו) ולו אין משפט מות. לו. הוא גואל הדם. ד"א לרוצח אין משפט
כו': (ז) על כן אנכי מצוך. להזהיר ב"ד על כך: (ח) ואם ירחיב ה' אלהיך את גבלך.
הוא לעתיד שיתן הקב"ה עוד ג' אומות לישראל: ויספת לך עוד שלש ערים. אם תרחיב
ותעשה מצוה האמורה בענין. ובזכותם ירחיב ה' גבולך. כאשר נשבע לאבתיך. בזכות
אבות: (י) ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך. הוא ארץ ז' עממים שיפנו את הדרך בכדי
שלא ישפך כו': אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה. הוא לעתיד ג' עמים שיתן ויתוספו לכם
עוד שלש ערי מקלט ג"כ תראו לפנות מן המכשולין: עליך דמים. מכאן שב"ד מתקנים
הדרכים: (יא) וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב וגו'. מכאן שאם עברת עבירה קלה
תבוא לידי חמורה בתחלה שנא וא"כ וארב וא"כ וקם עליו וא"כ והכהו נפש: וקם
עליו והכהו נפש. שאם נתכוין להכותו על מתניו ולא היה בו כדי להמית והלכה על לבו
והיה כדי להמית פטור. נתכוין להכותו על לבו והיה כדי להמית על לבו והלכה על
מתניו ולא הי' כדי להמית ומת פטור משום שנאמר וקם (פי' על מה שנתכוין): והכהו.
על שהוכה נפש שהיה בו כדי להמית. וארב לו. פרט לזורק אבן וכו' ר"ש אומר פרט
למתכוין כו': (יב) ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם. מכאן שאחד שוגג ואחד מזיד
גולה. וב"ד שולחין ולוקחין אותו משם מי שנתחייב גלות מחזירין אותו למקומו. ומי שלא
נתחייב גלות פוטרין אותו. ומי שהרג במזיד מצוה למסור אותו ביד גואל הדם דכתיב

ונתנו אתו ביד גאל הדם: (יג) לא תחוס עינך. שלא תאמר זה כבר נהרג מה נלך
שיהרוג גם את זה לכך אמר לא תחוס: ובערת. בער עושי רשעה מישראל ואם אתה
עושה כן וטוב לך: (יד) לא תסיג. והלא כבר נאמר לא תגזול אלא מכאן שהעוקר תחום
עובר בשני לאוין: אשר גבלו ראשונים. זה העוקר תחום שבטים: בנחלתך. זו תורה
שנקרא נחלה שמחליף דברי ר"א לדברי ר"ש: בארץ. דוקא בארץ עובר בשני לאוין אבל
בחוץ לארץ אינו עובר אלא בלאו דלא תגזול. ד"א בארץ זה המוכר קברי אבותיו יכול
אף שלא נקבר בה אדם מעולם ת"ל בנחלתך: (טו) לא יקום עד אחד. כל מקום שנא' עד
הוא שנים עד שיפרוש בכן אחד: באיש. אינו קם אבל קם לעדות אשה ר"ל להתיר
אותה: לכל עון. זו מיתה ומלקות: בכל חטא אשר יחטא. שלשה שגגות הן שוגג של
מיתה הוא גלות. ושוגג שמביא חטאת. ויש שוגג שנותן חומש. וזהו חטאת. חטא.
יחטא. דברי ר"מ. ר"י אומר לכל עון ולכל חטאת אינו קם אבל קם הוא לשבועה.
על פי שני עדים וגו'. אם מתקיים עדות בשנים למה פרט הכתוב בשלשה אלא להקיש
שלשה לשנים מה שנים נמצא א' מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה. ומניין
אפילו מאה ת"ל עדים (פי' דכתיב שני עדים או שלשה עדים והכי הוי ליה למכתב שני
או שלשה עדים ועדים דהשתא מיותר): (טז) לענות בו סרה. עד שתסרה גופה של עדות
(פי' שיאמרו עמנו הייתם): (יז) ועמדו שני האנשים. אלו עדים: אשר להם הריב.
אלו בעלי דינים. ועמדו שצריך להעיד עדותן מעומד. האנשים ולא נשים: לפני ה'.
יהיה דומה להם כאלו עומדין לפני ה': לפני הכהנים וגו'. וכי בע"ד ילך לפני כהנים
אשר לא היו בימיו אלא יפתח בדורו כשמואל בדורו: (יח) ודרשו השפטים היטב. ג"ש
לשבע חקירות: שקר ענה באחיו. ולא באחותו פי' אם העיד על בת כהן שזינתה שהיא
בשריפה ובועל בנויתה אחרת והעדים נעשו זוממין נדונין במיתה של בועל: והנה עד שקר
העד שקר ענה באחיו. שבמלקות ומיתה ודיני קנסות אם העידו על האדם שהרג את
חבירו וחייבו מיתה או מלקות או קנס ועדים אמרו עמנו הייתם אף שעדים אחרים באו
ואמרו שאמת הוא שנהרג רק לא באותו היום וביום אחר הוא. אף עפ"כ יקויים בהם
כאשר זמם שבשעה שדברו עליו לא היה חייב עדיין מיתה שלא באו עדים עדיין. וקנסות
עדיין לא הי' חייב עד שיפסוק ב"ד על פי עדות כשר אבל בממון אינו חייב רק אם הוא
שקר הדבר לגמרי אבל אם עדים אחרים באים ואומרים אמת שחייב ממון לחברו אף ע"פ
שהכחישו עדים ראשונים בעמנו הייתם. לא מקיים בהם כאשר זמם משום שלא הפסידו
בזה שממון חייב אף בלא ב"ד ולכך כתיב והנה עד שקר העד שקר הוא לגמרי וקאי
על ממון: שקר ענה באחיו. אף שהאמת היה המעשה רק שהוא אומר שקר עליו שרצה
לחייבו מה שעדיין אינו מחויב שלא באו עדיין עדים כשרים ואינו מחוייב עדיין בב"ד:
(יט) לו. ולא לזרעו: כאשר זמם. ולא כאשר עשה: ובערת הרע. צריך לבער הרשעה
מישראל: (כ) והנשארים ישמעו וגו'. מד' דברים שצריכים הכרזה ואין נהרגין עדים
זוממין עד שיגמור הדין: ולא יספו לעשות עוד. אם באו עדים והזימום אפי' מאה
כולם יהרגו ולכך אמר הכתוב עוד והוא לנטפל לעוברי עבירה ואף שבא השלישי והעיד
לאחר שנגמרה ונחקרה עדותן של ראשונים בב"ד וא"כ באו עדים והכחישו את הנטפל
הוא נהרג: כדבר הרע. בין דיני ממונות ובין דיני נפשות: בקרבך. בב"ד דוקא
שיעידו בב"ד ומכחישים דבריהם אז מחייבים אותם בהזמה אבל אם העידו שלא בב"ד
והכחישום בהזמה אינן מחוייבין בהזמה: (כא) עין בעין וגו'. ממון:

כ (א) **כי** תצא למלחמה וגו'. סמך לראשי אברים לימד שמחוסר ראשי אברים אינו יוצא
למלחמה: כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר שבמלחמת
חובה אפילו חתן יוצא מחדרו וכלה מחופתה: סוס ורכב. בזמן שישראל עושין רצונו של
מקום אין נחשבין אלא כסוס אחד כו': על איביך. כנגד אויביך ולא שבט יהודה על שבט
אחר שישראל מרחמים זה על זה אבל גוים אינם מרחמים ע"כ הזהר כו': המעלך מארץ
מצרים. הוא יענך בעת הזאת ג"כ: (ב) והיה כקרבכם אל המלחמה. הוא בשעת המלחמה:
ונגש הכהן. זה משוח מלחמה: ודבר אל העם. בלשון הקודש נאמר כאן ודבר ונאמר משה
ידבר והאלהים יעננו בקול זה קולו של משה אף כאן בלה"ק. ואף שכתוב ונגש הכהן
קודם אף עפ"כ היה מאוחר כמאמר הגמרא פעמיים מדבר עמהם אחת בספר ואחת
במלחמה. בספר. הוא ששמעו דברי המלחמה והוזלים. במלחמה מה הוא אומר אל ירך
לבבכם וגו' וכה"א כקרבכם אל המלחמה וכה"א אתם קרבים היום למלחמה בשעת מלחמה
משמע: (ג) ואמר אלהם שמע ישראל. אפי' לא קיימתם אלא ק"ש כו' אין אתם נמסרין
בידם. על אויביכם. ולא שבט יהודה על שבט שמעון כו': אל ירך לבבכם אל תיראו
ואל תחפזו ואל תערצו. אל ירך. קודם הליכת דרכם למלחמה. אל תיראו. הוא בשעה
שהולכים למלחמה. ואל תחפזו. הוא בתחלת המלחמה. ואל תערצו. הוא באמצע
המלחמה והוא כנגד ד' דברים שאומות העולם עושין מגיפין ומריעין וצווחין ורומסין.
מגיפין הוא קודם הליכה ומריעין הוא בשעת הליכה וצווחין הוא בתחלת המלחמה
ורומסין הוא באמצע המלחמה. אל ירך לבבכם. מפני צהלת הסוסים ונחצות חרבות. אל
תיראו. מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין. ואל תחפזו. מקול הקרנות. ואל תערצו.
מקול הצווחות: (ד) כי ה' אלהיכם וגו'. הם הולכין בנצחונו של בשר ודם ואתם הולכין
בנצחונו של מקום: ההלך עמכם. זה הארון וכנגד ד' דברים שהם עושין אמרו כאן
ג"כ ד' דברים כנגד אל ירך שהוא בשעה שהם עדיין בביתם כנגד זה אמר כי ה' אלהיכם.
וכנגד אל תיראו שהוא בשעת הליכה כנגד זה אמר ההלך עמכם. וכנגד אל תחפזו שהוא
בתחלת המלחמה כנגד זה אמר להלחם לכם. וכנגד אל תערצו שהוא באמצע המלחמה
כנגד זה אמר להושיע אתכם: (ה) ודברו השטרים וגו'. יכול דברי עצמן כשה"א ויספו
השטרים וגו' הרי דברי עצמן אמור הא מה אני מקיים ודברו השטרים שכהן מדבר והשוטר
משמיע ומכאן ואילך שוטר מדבר ושוטר משמיע. ואמר אלהם. הכהן קודם המלחמה.
שמע ישראל וגו' בנה לקח ירש וניתן לו במתנה מניין ת"ל האיש וגו'. בית אין לי אלא
בית. בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות מניין ת"ל אשר בנה א"כ מה
ת"ל בית לאפוקי בית שער אכסדרה ומרפסת: חדש. זה שאמר ר"י שבנה בית על
מכונו (עיין רש"י שם במתניתין): חנכו. פרט לגזלן: פן ימות וגו'. אם אינו

שומע

שומע לכהן סוף שיחות במלחמה: (ו) ומי האיש אשר נטע כרם. אין לי אלא נטע. לקח ירש ומיתן לו במתנה מניין ת"ל ומי האיש וגו': כרם. מנין לרבות ה' אילני מאכל ואפילו משאר מינין ת"ל אשר וגו'. יכול שאני מרבה ד' אילני מאכל וה' מיני אילן סרק ת"ל כרם: חללו. פרט לגזלן: (ז) אשר ארש אשה וגו'. אחד המארס את הבתולה ואחד המארס את האלמנה. אשר. לרבות שומרת יבם וגם אם מת א' במלחמה אפי' חמשה אחין חוזרים וכו': ולא לקחה. פרט למחזיר גרושתו משנשאת ואלמנה לכה"ג וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת וכו': (ח) מי האיש הירא ורך הלבב. ר"ע אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. ריה"ג אומר זה המתירא מעבירות שבידו ולפיכך חסה עליו התורה: (ט) ופקדו שרי צבאות בראש העם. מלמד שמעמידין זקיפין לפניהם וזקיפין מאחוריהם וכשילין של ברזל בידם ורשות לקפח את שוקיו וכו' ת"ר אשר בנה אשר נטע אשר ארש למדה תורה ד"א שיבנה אדם בית ואח"כ יטע כרם ואח"כ ישא אשה וכן אמר שלמה הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה לך. אחר ובנית ביתך. הכן בחוץ זה בית. ועתדה וגו' זה כרם. אחר ובנית ביתך זו אשה: (י) כי תקרב אל עיר להלחם וגו'. במלחמת הרשות הכתוב מדבר: וקראת אליה לשלום. שגדול השלום: להלחם עליה. ולא להרעיבה ולא להצמיאה ולא להמיתה מיתת תחלואים: (יא) והיה אם שלום וגו'. יכול אפילו מקצתה ת"ל ופתחה לך כולה: והיה כל העם הנמצא. לרבות כנענים שבתוכה: יהיו לך למס ועבדוך. ג' דברים צריכין שתשלים עמך. ועבדוך. ומס: (יב) ואם לא תשלים. בודאי תעשה עמך מלחמה: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה כו': (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית את האמור בענין בודאי ה' אלהיך כו': (יד) רק הנשים והטף. אף טף של זכרים: כל שללה. יכול יהיה השלל לשמים ת"ל תבוז לך. יכול שלא יאכל ת"ל ואכלת. וכל אשר יהיה בעיר. זו מה שבבתים. כל שללה. זו מה שברחובות: (טו) שלל איביך. זו מה שבשדה: (טז) רק מערי העמים האלה. זו שבעה עממין אף שעדיין לא ירשו: אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה. הם ערים הקרובות וזה שאמר הכתוב אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה וזהו נחלה אחר שירש ערים הקרובות ועליהם אמר הכתוב לא תחיה כל נשמה. אשר לא מערי הגוים. זהו הקרובות וקודם ירושה מותר ג"כ להחיות נשים וטף ובקרובות קודם ירושה ממועט ממלת רק כו' והטעם שברחוקות מותר להחיות אף אחר ירושה משום שהתורה צוה להרוג כדי שלא ילמדו ממעשיהם כמש"ה למען אשר לא ילמדו וגו' אבל ברחוקות לא שייך הטעם לכך מותר: (יד) רק מערי העמים האלה וגו'. פרט אם עשו עמהם שלום מותר: (יז) כאשר צוך ה'. לרבות הגרגשי אף שהגרגשי פנה מעצמו הכתוב מיירי במקצת הגרגשי שנשארו שם: (יח) ככל תועבתם. פרט אם עשו תשובה מותר. ובגבעונים שהערימו אותם ואם לא הערימו היו נהרגים אף שעשו שלום משום שהשלום שעשו היה אחר שעמדו במרדם שיהושע היה שולח אגרות מי שישלים יבוא וישלים ומי שרוצה להפנות יפנה ומי שרוצה לעשות מלחמה יעשה: (יט) כי תצור אל עיר. ולא ככך ולא כפר: ימים. שנים: רבים. שלשה. מכאן שלא היו צרין על עיר של נכרים פחות משלשה ימים קודם השבת. לתפשה. ולא להשביתה מניין שלא ימשוך ממנה אמת המים ת"ל לא תשחית וגו': כי האדם עץ השדה. וכי אדם עץ השדה אלא אם ת"ח הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תשחית ואם לאו וכרת. ולמה נמשלה תורה לעץ מה עץ קטן מדליק את הגדול אף ד"ת כן הוא. קטנים מחדדין את הגדולים. וכה"א ברזל בברזל יחד והיינו דאמר ר"ח ומתלמידי יותר מכולם ומה אש אינו דולק יחידי אף ד"ת כן (תענית ז' ע"א) וכה"א אשר יחדו נמתיק סוד: (כ) לא עץ מאכל. מניין לעץ מאכל ת"ל עץ א"כ מה ת"ל לא עץ מאכל להקדים אילן סרק לעץ מאכל יכול אף משולה בדמים (פי' שאילן סרק משולה בדמים יותר מאילן מאכל) ת"ל רק: עד רדתה. אפילו בשבת:

(כא) כי ימצא. ולא מצוי: חלל. ולא חנוק ולא מפרפר: באדמה. ולא טמון בגל: אשר ה' אלהיך נתן לך. לרבות בעבר הירדן: לרשתה. פרט לירושלים: נפל. ולא תלוי באילן. בשדה. ולא נמצא במים: לא נודע מי הכהו. פרט לשנודע לאחד בעולם: (ב) ויצאו זקניך מיוחדים שבזקניך זו סנהדרי גדולה: ויצאו. הן ולא שלוחן. זקניך שנים. ושפטיך שנים. ואין ב"ד שקול הרי חמשה. ראב"י אומר זקניך הן ע"א סנהדרין. ושפטיך. זה מלך וכ"ג: ומדדו אל הערים אשר סביבת החלל. שימדדו מהחלל להעיר ולא מעיר לחלל: (ג) והיה העיר הקרבה. ולא קרובות (פי' אם שני עיירות קרובות בשוה. אין מודדים להם). ראב"י אומר מביאין שתי עגלות: ולקחו זקני העיר ההוא. ולא זקני סנהדרין שבירושלים: עגלת בקר. ר"א עגלה בת שנתה ופרה בת שתים וחכ"א עגלה בת שתים וכו': עגלת בקר אשר לא עבד. עבד כתיב וקרינן עובד מה עבד דניחא ליה אף כו' אין לי אלא עבד. משך בעול מניין ת"ל אשר לא משכה בעל. ומה ת"ל אשר לא עבד אף דלא משכה: (ד) איתן זו קשה. וכה"א גוי איתן. איתן מושבך: אשר לא יעבד בו וגו'. אף לשעבר. דברי ר' יאשיה. ר"י אומר להבא דוקא: ולא יזרע. אין לי אלא זריעה. מנין לרבות הכל ת"ל אשר לא יעבד. א"כ למה נאמר זריעה. מה זריעה מיוחד שהיא בגופה של קרקע. אף כל כו'. יצא סורק פשתן ודומיהן: וערפו שם. נאמר כאן עריפה ונאמר בחטאת עוף ממול ערפו מה להלן מאחוריו: בנחל. אפילו אינו איתן כשר: זקני עיר. נמצא סמוך לעיר אשר אין בה ב"ד אין מודדין לה ומניין שמודדין והולכין לעיר שיש בה ב"ד ת"ל ולקחו זקני העיר וגו': (ה) לשרתו ולברך בשם ה'. מה שירות שתוי יין אסור אף ב"כ וכו' אי מה שירות בע"מ אסור מקיש לנזיר מה נזיר מותר. אי מה נזיר אסור בתגלחת מקיש לשירות. מה שירות מותר וכו': ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. מקיש ריבים לנגעים מה נגעים ביום אף וכו' ומקיש נגעים לריבים מה ריבים שלא בקרובים אף כו' יכול מה ריבים בג' אף כו' ת"ל או אל אחד מבניו הכהנים: ונגשו הכהנים. מלמד שכל המעשים נעשים דוקא בפני כהנים: (ו) ירחצו את ידיהם וגו'. על מקום עריפתה ירחצו וכו': (ז) וענו ואמרו ידינו לא שפכה. וכי ס"ד שב"ד שופכי דמים הם אלא שלא פטרנוהו בלא מזונות: ועינינו לא ראו. שלא פטרנוהו בלא לויה: (ח) כפר לעמך ישראל. כהנים אמרו כפר. כפרה כתיב בה כקדשים: וענו. בלשון הקודש: וכל זקני וגו'. אפילו מאה: ונכפר להם הדם. רוח הקודש אומר זה: אשר פדית. ראויה כפרה זו שתכפר על יוצאי מצרים: כפר לעמך. אלו החיים. אשר פדית. אלו המתים. אשר פדית. ע"מ כן פדית שלא יהיו בנו שופכי דמים. ד"א ע"מ כן פדית שאם נחטא לפניך תכפר לנו: (ט) ואתה וגו'. הוקשו כל שופכי דמים לע"ע מה עגלה מן הצואר אף וכו' יכול מה כאן בקופין אף כל וכו' ת"ל והבאת לרעך כמוך: ואתה תבער. בא ללמד שאם אחר כל המעשים נמצא ההורג שהורגין אותו:

פרשת כי תצא

(י) **כי** תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר: על איביך. כנגד אויביך להכניעו ולא לכבוש ולהרבות ארצות: ונתנו ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נותנו בידך: ושבית שביו. לרבות כנענים שבה [כי לשון שביו משמע מה שלל האויב מאחר]: (יא) וראית בשביה. בשעה ששוללין ובוזזין ולא לאחר זמן: אשת. אע"פ שהיא א"א: יפת תאר. לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר. אע"פ שהיא כעורה שנאמר וחשקת (כי חשק הוא דבוק בלי שום טעם): ולקחת לך לאשה. ולא לשפחה: לך לאשה. ולא לאביו ולא לבנו: (יב) והבאתה אל תוך ביתך. כאן בא להורות שכבודה בת מלך פנימה וכן מנשים באהל וגו' לכן אמר אל תוך ביתך ולא אל ביתך. שתשב באהל בביתך. כי כל הגיוולים שעושה לה הוא כנגד יצרו אבל לא לבזאת בפני אחרים. וכן אמר אל תוציא שם רע ושנאה ושם לה עלילת דברים ונחשב לשון כי הוציא שם רע וגו': והבאתה אל תוך ביתך. תיכף אחר בעילה ראשונה לא תוכל לעזוב אותה במקומה אלא תביא אותה לתוך ביתך: אל תוך ביתך. ולא לבית אחר: וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה. ר"א אומר תקוץ ר"ע אומר תגדי': (יג) והסירה את שמלת שביה מעליה. מלמד שמעביר ממנה בגדים נאים ומלבישה בגדי אלמנות שהגוים בנותיהם היו מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים והיא תחבולה במלחמה שהשונא ישים עיניו ולבו אל בגדים הנאים ויסור לבבו מכלי מות של מלחמה ולא ישמור עצמו. ולמדו רז"ל להעביר ממנה בגדים נאים ממלת שמלת המורה על בגד העליון העשוי להתקשט. וכן לא ילבש גבר שמלת אשה. ותרגומו ולא יתקן גבר בתיקוני אתתא. ודייק כן ממלת שמלת שדרכה להתקשט בה וליהנות בתיקונה. וישבה בביתך. בבית שמשתמש בו נתקל בה ונכנס נתקל בה ויוצא רואה בקלקולה ורואה בניוולה: ובכתה את אביה ואת אמה. ר"א אומר אביה ואמה ממש ר"ע אומר אין אביה ואמה ממש אלא ע"ג שנאמר אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו כי היו עובדים בעבור השפעתם. ובדצח"ם יש זכר ונקבה. דומם הוא נקבה. וצומח הוא זכר. ובעבור השפעת אכילתם עבדו את העצים הצומחים. וקראו אותם אבי מפני שהוא זכר. ומפני השפעת כספם וזהבם עבדו את האבן הדומם. וקראו אותה אמי ובעבור העבודה עצמה נקרא אב. ואחר שהולך במימוסיה נקרא אם. כמו שאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך: ירח ימים. סתם ירח הוא חודש. וכשאמר ירח ימים הוא חודש מלא שלשים יום: ואח"כ תבוא עליה. הא אם לא עשה את כל המעשים האלו ובא עליה ה"ז בעילת זנות. ואמר שלשה לשונות כפולים במלות שונות. תבא עליה. ובעלתה. והיתה לך לאשה. וכן נאמר וכתב לה ספר כריתות ושלחה מביתו ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר. אמר ושלחה ויצאה והלכה מזה למדו לכתוב בגופו של גט ר"י אומר ודן די יהוי ליכי מנאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין למהך להתנסבא לכל גבר די תיצביין. כי עשרה דברים יש בין איש לאשה. שבעה מלאכות שהאשה חייבת לעשות לבעלה. ושלשה דברים שחייב הבעל לאשתו שארה כסותה ועונתה וזהו אמרו ושלחה מביתו. הוא מאישות. ויצאה מביתו. שהיא פטורה מלעשות מלאכתו. והלכה והיתה לאיש אחר. שאין חייב לה עוד שארה וכסותה ועונתה והיתה לאיש אחר והוא יעשה לה שלש אלה וכן הוא גופו של גט ספר תרוכין. מאישות. וכמ"ש ושלחה מביתו וכתרגומו ותריך. וגט פטורין. שנותן לה שטר שהיא פטורה מלעשות מלאכתו כמ"ש ויצאה מביתו נקיה ממלאכתו. ואגרת שבוקין למהך להתנסבא לכל גבר וכו' וכמ"ש והלכה והיתה לאיש אחר ואינו חייב לה עוד במזונותיה וכו' כי שבק אותה למהך להתנסבא לכל גבר די תיצביין. וזה אמרו כאן תבוא אליה. הוא מעשה אישות. ובעלתה. שיהיה לה לבעל שהיא חייבת לעשות מלאכתו. ולקחת לך לאשה. שמתחייב בשארה וכסותה ועונתה. ואמר ובעלתה. כי אמר ר"א מימי לא קראתי לאשתי אשתי אלא ביתי. מפני שלקיחת אשה הוא לשני דברים לשם אישות ולשם גברת ועקרת הבית ולכן לא קרא אותה אשתי לשון מגונה אלא ביתי לכוונה השניה וזהו אומרו והיה ביום ההוא תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי והסירותי את שמות הבעלים מפיה כי עבודת ה' יתעלה הוא בעבור שני דברים האחת בעבור טובו וחסדו שנותן לחם לכל בשר. השני בעבור אהבתו כאהבת איש ואשה וכמשוש חתן על כלה לכן אמר תקראי אישי בעבור אהבתו תעבוד אותו ולא תקראי לי עוד בעלי בעבור השפעתו כי בעבור זה השעו אחרי הבעלים שאמרו שהם נותנים להם לחמם ומימם כו': (יד) והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שאתה עתיד לשנאותה: ושלחתה. בגט: לנפשה. ולא לבית אלהיה. לנפשה. שאם היתה חולה ימתין עד שתבריא. ק"ו לבנות ישראל שהן קדושות וטהורות: ומכר לא תמכרנה. אין לי אלא שלא ימכרנה בכסף. מניין שלא יתננה במתנה ושלא יעשה בה סחורה ת"ל ומכר לא תמכרנה בכל מיני מכירות: לא תתעמר בה תחת אשר עניתה. אפילו עינוי יחידי: (טו) כי תהיין. במי שיש בהם הויה יצאה שפחה שאין בה הויה: וילדו לו בנים. במי שהולדות שלו. יצאה שפחה שאין הולדות שלו. נאמר כאן ג' פעמים אהובה ושנואה וב' פעמים שנואה לבד. אהובה ושנואה הראשון שאפילו הן מרובות. כי ס"ד נשים אין לי אלא שתים מרובות מניין ת"ל וילדו לו בנים האהובה והשנואה וכתיב וילדו לשון רבים אפילו הן מרובות. אין לי אלא מקצתן אהובות ומקצתן שנואות ומקצתן יש שאינן אהובות ולא שנואות כולן אהובות ושנואות מניין כגון שיש עשר נשים חמש אהובות וחמש שנואות ת"ל האהובה והשנואה שנית. מנין אפילו אחת והיא אהובה ושנואה שהיתה אהובה לו ואח"כ שנאה ת"ל אהובה ושנואה שלישית ונאמר עוד שנואה על אנובה ומפותה. ונאמר עוד שנואה שהיא שנואה למקום ואיזה היא אלמנה לכ"ג וגרושה

ונלושה וחלולה לכהן הדיוט: וילדו לו בנים. ולא בנות: והיה הבן. ולא טומטום ואנדרוגינוס: הבכר. ולא ספק כגון שנתערבו: והיה. עד שיהיה בן ובכור בשעת הויה ויש בהן לקולא ולחומרא. טומטום שנקרע ונמצא זכר אינו נוטל פי שנים. כיון שהיה בשעת הויה טומטום והוא לחומרא. ולקולא אם נתערב אח"כ ובשעת הויה היה נודע שהוא בכור נוטל פי שנים: לשניאה. הכתוב מבשרך שיהיה בן הבכור לשניאה: (טז) והיה ביום הנחילו. ביום אתה מפיל בנחלות ואי אתה מפיל בלילה: הנחילו את בניו. שהוא יכול להורים בן בין בניו ליתן לו את כל נחלתו. אבל הבכור לא יוכל לבכר וגו': את אשר יהיה לו. ואצל הבכור נאמר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו שהפשוט נוטל בראוי כבמוחזק. לכן נאמר אשר יהיה לו לשון עתיד. והבכור אינו נוטל בראוי כבמוחזק. לכן נאמר בכל אשר ימצא לו בשעת ירושה לבד: לא יוכל לבכר. ולא נאמר לא יבכר אפילו עבר וביכר אין מעשיו כלום: על פני בן השנואה. אפילו נגד הפרצוף של הבכור לא יוכל לבכר שנאמר על פני: (יז) יכיר. יכירנו לאחרים. נאמן איש לומר בני זה בכורי הוא: לתת לו. שאין הבכור נוטל פי שנים בשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן שנאמר לתת. מתנה קריא רחמנא מה מתנה עד דמטי לידיה דאב אף חלק בכורה עד דמטי לידיה דאב: כי הוא ראשית אנו. את שלבו דוה עליו. יצא המפלת סנדל או שפיר מרוקם או שליא והיוצא מחותך: ראשית אנו. ולא אונה כגון בכור לאמו: לו משפט הבכרה. לאיש משפט הבכרה ולא לאשה. לתת לו. ולא ליבם פי שנים. ומשפט הבכורה שאפילו בת נוטלת חלק הבכורה של אב כמו בנות צלפחד שנאמר משפט הבכורה ולהלן נאמר לחקת משפט. רק שאין בבנות דין בכורה וכל הבנות נוטלות בשוה: (יח) כי יהיה לאיש בן. בן ולא איש. בן ולא בת. כי יהיה. משעת הויה ולא טומטום שנקרע שאין נידון כבן סורר ומורה. סורר. בתורה שבכתב ומורה בתורה שבע"פ. ועוד נאמר סורר ומורה. סורר בתורה. ומורה במצות: איננו שמע בקול אביו ובקול אמו. יכול אפי' אמר לו אביו להדליק את הנר בשבת ולא שמע לו ולא הדליק ת"ל להלן איננו שמע. מה איננו שמע האמור להלן זולל וסובא. אף האמור כאן זולל וסובא: בקול אביו ובקול אמו. עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו: ויסרו אתו. במכות: ולא ישמע אליהם. מלמד שמלקין אותו בפני שלשה. ודוקא אם חזר וקלקל אחר ההתראה: (יט) ותפשו בו. ולא גידמין: אביו ואמו. ואם רצו אביו ואמו למחול לו הוא מחול. ואם אביו רוצה. ואמו אינה רוצה. או אמו רוצה ואביו אינו רוצה. הוא פטור: והוציאו. ולא חגרין: (כ) ואמרו. ולא אלמין כי מצינו במוציא שם רע נאמר והוציאו ואחר כך נאמר ואמר אבי הנערה וכאן נאמר ואמרו שיהיו שניהם שוין שלא יהיו אלמים: זה. ולא סומין: איננו שמע בקלנו. ולא חרשין: ואמרו. שיהיו שניהם שוין בקול. לפי שנאמר בקלנו חסר יו"ד משמע קול אחד של רבים ואלו נאמר בקלינו היה משמע קולות שונות של רבים ונאמר בכל אחד לשון רבים שיהיו פניהם שלמין: אל זקני עירו. זו סנהדרין. ואל שער מקומו. במעמד שער מקומו. וכן נאמר ונגשו הכהנים בני לוי וגו' וענו ואמרו וגו'. וזאת אמרו הזקנים ולמה היה הגשת הכהנים כדי שיאמרו הזקנים במעמד הכהנים: בננו זה. שלקה בפניכם ואם מת אחד מהם אשר לקה בפניהם פטור: סורר ומורה. הוא כמ"ש ונהמת באחריתך וגו' איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה. כי לשון מוסר הוא להוסר בחבלי המוסר לבלתי לכת אחרי שרירות לבו הרע. ותוכחת הוא בדברים להתוכח עמו. ואיך שנאתי מוסר הוא זולל וסובא. ולא שמעתי בקול מורי וגו' לא שמעתי בקול מורי הוא מורה. ולמלמדי לא הטיתי אזני הוא סורר. ותוכחת נאץ לבי הוא איננו שמע בקלנו. כי נאץ ביאורו לשון מיאוס ושיקוץ שנפשו קצה בהם לכן אמר נאץ לבי. כמעט הייתי בכל רע ע"ד שארז"ל מפני שאכל תרטימר בשר הוא נידון כעבירה חמורה כמגדף וכיוצא בו. שבהם נאמר ובערת הרע מקרבך ואצלו נאמר ג"כ ובערת הרע וז"א כמעט בעבור דבר מועט הוא שוה ככל רע. בתוך קהל ועדה כמ"ש אל זקני עירו ואל שער מקמו. עדה הוא סנהדרין שנאמר ושפטו העדה והצילו העדה. קהל הוא שער מקומו: (כא) ורגמהו כל אנשי עירו באבנים ומת. כל מקום שנאמר באבנים נאמר אצלו ומת כמ"ש באבנים יכול באבנים מרובות ת"ל אבן יכול באבן אחת ת"ל באבנים אמור מעתה לא מת בראשונה ימות בשניה ולכן נאמר אצל באבנים ומת שירגום אותו באבנים עד שימות ולא יותר: ורגמהו. ולא כסותו: ובערת הרע מקרבך. הוא טעם על מיתתו כי טומאתו מתפשט בכל אנשי עירו ויבערו הרע מקרבם. ואצל אשת איש בעולת בעל נאמר ובערת הרע מישראל ולא נאמר מקרבך לפי שעון בעולת בעל המשפט בכל ישראל: וכל ישראל ישמעו ויראו. ד' צריכים הכרזה ואצל כלם נאמר ישמעו ויראו. בזקן ממרא. ומסית. ועדים זוממין. ובן סורר ומורה: (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת. הוא מצות עשה להמית את האיש אשר יהיה בו משפט מות. ונאמר באיש מכאן הוא לימוד לכל המצות שהקטן פטור. ואמר חטא משפט מות. חטא הוא שוגג ואיך יהיה משפט מות. וגם היה לומר וכי יעשה איש ואמר וכי יהיה באיש. וביאורו הוא אם נעשה לו ממשפט מות חטא. והוא שוגג כגון שעשה תשובה כאשר מוציאין אותו למיתה והוא צועק שמתחרט על העבר ולא יעשה עוד ועושה תשובה מיראה ונעשו לו זדונות כשגגות. אמרה תורה מכל מקום והומת כמ"ש רז"ל (מכות י"ג ב') רע"א חייבי כריתות ישנן בכלל מלקות ארבעים שאם עשה תשובה ב"ד של מעלה מוחלין להם. חייבי מיתות ב"ד אינן בכלל מלקות ארבעים שאם עשה תשובה אין ב"ד של מטה מוחלין להם ולכן כתיב וכי יהיה באיש ולא אמר וכי יעשה איש ור"ל שיהיה בו רק קצת מחטאו אשר עשה שנעשה מזדונו שוגג: באיש והומת. שאין שנים מומתין ביום אחד: ותלית אתו. ולא אותה: אתו. ולא כסותו. אתו. ולא שנים ביום א'. אתו. על אותה עבירה נתלה ולא על עבירה אחרת: על עץ. תלוש ומשוקע בקרקע ולא מחובר. והומת ותלית. לא כדרך שהגוים עושין תולין ואח"כ ממיתין אלא והומת ותלית: (כג) לא תלין. הוא ל"ת: כי קבור תקברנו ביום ההוא. מ"ע. קבור תקברנו. לרבות כל המתים לקבורה: ביום ההוא. יכול אפי' לכבודו ת"ל על

הען מה שאינו לכבוד: כי קללת אלהים תלוי. אלהים הוא להפליג הדבר כמו הררי אל שלהבת יה וכן כאן פירושו בזיון גדול מופלג מאד והוא בזיון התליה כי קללה הוא לשון בזיון בכל מקום: ולא תטמא את אדמתך. הוא בהמ"ק ששם מזבח האדמה ולכן נאמר אדמתך שמשם נברא אדם הראשון ממקום המזבח: אשר ה' אלהיך נתן לך. זה כלל הארץ: נחלה. זו ירושלים:

פרשת כי תבא

כו (א) **והיה** כי תבא. והיה מיד שתבוא אתה חייב במצות בכורים: נתן לך. אבל לא הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך של רבים או הנוטע כו'. וירשתה וישבת. נאמר כאן ובפ' מלך ופליגי בה שני תנאי דבי ר' ישמעאל חד אמר כל ביאה אינה אלא בירושה וישיבה ואינו חייב אלא בארץ. וחד אמר שהם שני כתובים הבאים כאחד ואינן מלמדין: וישבת בה. שמצוה לישב בה: (ב) ולקחת מראשית. ולהלן נאמר ועתה הנה הבאתי את ראשית. ולא נאמר מראשית. לפי שאמרו שבכורים אין להם שיעור. ובתוספתא אמרו ששיעור בכורים אחד מששים. והוא מפני שהדין של בכורים אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה וכו' קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים. ור"ש אומר שלשה מדות בבכורים. בכורים ותוספת בכורים וכו'. בכורים עצמן אין להם שיעור. כי ראשונה שביכרה קושרו בגמי ותוספת בכורים כיון שרואה שביכר עוד קושרו עוד ושיעורן עד אחד מששים מפירותיו וז"א מראשית קאי על בכורים עצמן ולא כל ראשית. ועתה הנה הבאתי את ראשית הוא כל הראשית והוא תוספת הבכורים. ורז"ל אמרו מראשית ולא כל ראשית. ועדיין איני יודע איזה חייב ולמדו ג"ש ארץ ארץ. נאמר כאן מארצך. ולהלן אומר ארץ חטה וגו': פרי האדמה. פרי אתה מביא ולא יין ושמן. דרכן והביא מניין שכשר. ת"ל אשר תביא (פי' שאמר פרי משמע דווקא פרי ולא יין. ואח"כ אמר אשר תביא משמע מה שתביא): מארצך ולא כל ארץ פרט שבנגב ושבכספינה ושבעלין ושבחורבה. ארצך. כל זמן שמצויין בארץ. פרט לאחר חנוכה שאינו מביא. יכול יהא קורא עד התגוכה. ת"ל ושמחת עד זמן שמחה עד החג מביא וקורא וכו': נתן לך. ולא אריסין וחכירות וסקריקון וגזלנין: ושמת בטנא. שטעונין כלי: והלכת אל המקום וגו'. זה שילה ובית עולמים: אל המקום אשר יבחר. מלמד שחייב באחריותן עד שיביא לבהמ"ק. שנאמר ראשית בכורי וגו' תביא בית ה' אלהיך: (ג) ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם. וכי תעלה על דעתך וכו': כי באתי אל הארץ. שאינך כפוי טובה. אשר נשבע ה' לאבתינו. פרט לגרים: לתת לנו. פרט לעבדים: (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. שהכל ניתן לכהן: מידך. הנוזלות שבידם לכהנים: והניחו. רבי יהודה אומר והנחתו א תנופה. אתה אומר זו תנופה או אינו אלא הנחה ממש. כשהוא אומר והניחו הרי הנחה. הא מה אני מקיים והנחתו זו תנופה (ובעלי תוספות הביאו סוכה מ"ז ע"ב) שבספרי אמרו שצריכים שתי תנופות. והרבו לפלפל בזה והוא דחוק מאד ודתקו שם הרבה אבל ט"ס הוא שצ"ל בספרי שתי הנחות ובגמ' צ"ל ר"י אמר והניחו זו הנופה וכו' כשהוא אומר והנחתו וכו' והספרי סבר שצריך שתי הנחות וכרא"ב"י שתנופה למד מידך. ושני פעמים כתיב הנחה. ראשונה כתיב והניחו ואח"כ כתיב והנחתו לשתי הנחות. ובספרי שלנו כתיב הנפה וצ"ל הנחה. וגמרא שלנו סבר שקריאה אינו מעכב אבל הנחה מעכב. כי שתי פעמים כתיב הנחה לעכב: לפני מזבח ה' אלהיך. מכאן שאם אין מזבח אין בכורים: (ה) וענית. ולהלן הוא אומר וענו הלוים מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק: וענית ואמרת. עניה ע"י אחרים מכאן מי שאין יודע לקרות מקרין אותו: ארמי אבד אבי. מעלין עליו כאלו איבד: וירד מצרימה. ע"פ הדיבור: ויגר שם. מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור יכול באוכלוסין הרבה ת"ל במתי מעט: (ט) ויבאנו אל המקום הזה. זה בהמ"ק או אינו אלא ארץ. כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הרי ארץ אמור. והקדים בהמ"ק מלמד שלא זכו לארץ אלא בשביל בהמ"ק: ארץ זבת חלב ודבש. מכאן אמר ר"י הגלילי פרט לעבר הירדן. וכן הוא אמר למעלה אשר ה' אלהיך נתן לך פרט לעבר הירדן שבחרו מעצמם: (י) ועתה. מיד: הנה. בשמחה: אשר נתתה לי. פרט לאפוטרופוס ושליח ואשה ועבד וכו': והנחתו. זו הנחה ממש. והיא מעכבת כדלעיל: והשתחוית. זה כלל כל היוצא מבהמ"ק צריך השתחויה: (יא) ושמחת וגו'. כמ"ש שמחתי ושימחתי בו. ושמחת זה שלמים נאמר כאן ושמחת ונאמר להלן וזבחתם שלמים וגו' מה להלן זבחי שלמים אף כאן וכו': בכל הטוב. זה שירה שנא' מטיב נגן מלמד שטעונין קרבן ושירה וכו': לך וגו' ולביתך. מלמד שמביא אדם בכורים מנכסי אשתו לפי שבכל מקום קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי וכאן כבתה תורה ולביתך: אתה והלוי וגו'. חביב חביב קודם: אשר בקרבך. זה גר תושב שנאמר עמך ישב בקרבך כי הוא אינו גר אבל הוא יושב בקרבך:

פרשת נצבים

כט (ט) **אתם** נצבים. הוא כנגד נפש ורוח: היום כלכם. הוא נגד ב' צלמין: לפני ה' אלהיכם. כנגד ג' חלקי הנשמה. נשמה חיה יחידה: ראשיכם. כי הם חמשה מנהיגי ישראל. כמו שביארתי בישעיה: (י) טפכם נשיכם וגו'. הם חמשה הסרים למשמעתם של החמשה מנהיגים: (יא) לעברך וגו' ובאלתו. כמו בסוטה היה שבועה ואלה. כמ"ש והשביע הכהן בשבועת האלה. כן היה עם ישראל כריתת ברית. ואלה היא התוכחה: כרת עמך היום. בכל יום ויום: (יד) כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום. ולא נאמר שיבת עמד אלא אשר איננו פה מפני שהיו שם כל הנשמות אבל לא נראו עומדים: (טז) ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם. שקוציהם הוא שקוץ בני עמון. גלליהם הוא ע"ג של מואב והוא בעל פעור. עץ ואבן הוא ע"ג של עשו

וישמעאל. כסף וזהב. הוא ע"ג של סיחון ועוג: אשר עמהם. כמ"ש (חבקוק ב') הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו. וביארו ע"ד ק"ו הן שנה האלילים של כסף וזהב אשר הוא תפוש בביתו. ורואה בכל עת שכל רוח אין בקרבו והוא נחשב בעיניו לאלוה כ"ש של עץ ושל אבן דומם. וכן אמר כאן כסף וזהב אשר עמהם בביתם בכל עת: (יז) פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה. השרש שיצמח ממנו פירות רעות: ראש ולענה. כמ"ש רז"ל פסל מיכה עבר עם ישראל בים והלא היה כמה מאות שנה ביניהם. אלא השורש שצמח ממנה הוא מיכה שעבד הפסל. הוא שעבר עמהם וכמו שנסתלק השכינה בעת שרצה יעקב את השבטים שעתיד לצאת ממנו ירבעם בן נבט וכן אמרו (סנהדרין דף פ"ב ע"ב) הוא זמרי בן סלוא הוא שלמיאל בן צורישדי הוא שאול בן הכנענית. וא"ו שזמרי יהיה נשמה אחת עם שלמיאל הצדיק נשיא ישראל והוא ע"ד נצאי לו ולמשפחתו ולשבטו. והיה החטא פורח מן השורש מן שאול בן הכנענית. וזהו שרש פרה ראש ולענה: (יח) והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך. ביארו מפני שרז"ל אמרו (סוף מגלה) בתוכחה הראשונה אין רשאי להפסיק. מפני שבלשון רבים נאמר ובתוכחה השניה רשאי להפסיק מפני שבלשון יחיד נאמרה. פי' שבלשון רבים נאמרה וקאי על כל יחיד ויחיד. והשניה בלשון יחיד נאמרה והוא על כלל ישראל כאחד. וזהו אומרו והיה בשמעו את דברי האלה הזאת השניה. הנאמרה בלשון יחיד על כלל ישראל. והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי הלא אני יחיד ולא נאמר רק על כלל ישראל. לכן נאמר והבדילו ה' לרעה כיון שפירש עצמו מכלל ישראל: למען ספות הרוה את הצמאה. פי' הרמב"ן ז"ל כי יש דברים אשר האדם יושר זר בעיניו והוא רוה ממנה ואינו תאב אחריהם כמו משכב זכור ודומיהם. וכאשר ילך אדם אחרי שרירות לבו הרע אז יצמא ג"כ אל הדברים אשר היה רוה מהם ויספה הטא על עון לצמוא אחריהם ג"כ: (יט) לא יאבה ה' סלח לו. ואין מספיקין בידו לעשות תשובה: כי אז יעשן וגו'. חשב כאן חמשה אף וקנאה כו'. והם כנגד חמשה חומשי תורה: יעשן אף ה' וקנאתו. הוא כנגד ספר בראשית וכנגד דור המבול והפלגה. ומחה ה' את שמו מתחת וגו' כנגד ספר שמות. ששם נאמר וביום פקדי ופקדתי וכן נאמר בפ' שמות כי אל קנא הוא: (כ) ככל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה. הם האלות הנאמרים בספר ויקרא. והבדילו לרעה הוא כנגד ספר במדבר שהבדיל קרח ועל עדתו לרעה וכמ"ש בב"ר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך זה ספר במדבר שהבדיל וכו': הכתובה בספר הזה. הוא דברים ספר מ"ת: (כא) וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה. כבר ביארנו שמכה שהיא באבר מיוחד יסורים גדולים להדם. וחולי הוא תמימות הגוף בלי יסורין אבל מתפשט בכל הגוף וכן מכות הארץ הם פרטי קללות שדפון וירקון במקומות יחידות. ותחלואי ארץ הוא בכלל הארץ שלא תוסיף תת כחה בעבור חליפותה ותחלואיה: (כב) גפרית ומלח וגו'. נאמר בזה חמש קללות כנגד חמשה חומשי תורה: (כג) על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת. הוא כנגד וראו את מכות הארץ: מה חרי האף הגדול. הוא נגד ואת תחלואיה כי חמת מלך מלאכי מות. מלך המתו גורם שעבדיו הורגים וממיתים אבל בהקב"ה נאמר תשלח חרנך יאכלמו כקש. חרון עצמו הוא השליח הפוגע באויביו. לכן נאמר מה חרי וגו': (כה) וילכו ויעבדו וגו' וישתחוו וגו' אשר לא ידעום ולא חלק להם. חשב חמשה דברים כי שתי דברות הראשונות כולל כל התורה. ובהם נאמרו חמשה מצות. אנכי ה'. לא יהיה לך. בו ד' מצות. לא יהיה לך. לא תעשה לך פסל. לא תשתחוה להם. ולא תעבדם. וכנגד זה אמר חמשה קללות: (כח) הנסתרת לה' אלהינו. אמרז"ל עד שעברו את הירדן לא נענשו על הנסתרות:

פרשת האזינו

לב (א) **האזינו** השמים וגו'. יש להעיר הרבה. א' אצל השמים אמר האזינו ואצל ארץ ותשמע. ב' בשמים אמר לשון רבים ובארץ אמר לשון יחיד. ג' בשמים אמר לשון נוכח ובארץ לשון נסתר. ד' אצל שמים אמר ג' תיבות ואצל ארץ ד' תיבות. ה' אצל ארץ הזכיר פי. ו' ההבדל של דיבור ואמירה. ז' אצל הדיבור אמר לשון יחיד ואדברה ואצל אמירה לשון רבים אמרי. ח' אצל שמים אמר י"ז אותיות ואצל הארץ אמר ט"ו אותיות. ט' מדוע אמר ואדברה בה' אחרונה. י' מדוע ישעיה אמר איפוך שמעו שמים וגו'. ודע כי הזמנת העדות נצרכים ב' פעמים א' בראשונה בשעת יעודן והתראתן. ב' בשעת העמדה בדין. משה רע"ה יחד את העדות טרם כניסתן לארץ. וישעיה קרא אל העדות בשעת העמדתן בדין. והם אמרו נעשה ונשמע כי נגד המצות המיוחדים לגוף אמרו נעשה. ונגד התורה הלימודית המיוחד להנשמה והשכל אמרו נשמע. לכך מרע"ה הזהירם תחלה על התלמוד המביא לידי מעשה ואמר האזינו השמים תחלה. וכוונתו על התורה מן השמים שילמדו לעשותה והזכיר האזנה שהוא לשון הבנה בדיוק רב. וישעיה קרא את העדות בשעת העמדתן בדין להביאן במשפט על כל נעלם ועל שעברו חוק המצות הפרו ברית אלהיהם והוא עיקר תוכחה על שעברו על מצות ה' והזכיר האזנה אצל ארץ שיתבוננו היטב כמ"ש בסאסאה בשלחה תריבנה על כל מצוה ומצוה שעברו. ואמר משה האזינו לשון רבים אצל שמים לפי ששבעה רקיעין הן. אבל הארץ אעפ"י שהיא כוללת ז' ארצות אעפ"כ היא יחידה ונקראת בת שבע. והזכיר דיבור אצל שמים. כי כוונתו במלת שמים על תורה שבכתב כידוע ובה בחינת קול ודיבור. אבל הארץ רומז על תורה שבע"פ לכן אמר אמרי פי. ולכן בכל התורה נאמר וידבר. ולא תמצא בכל הנביאים וידבר רק פעם א' ביהושע אצל ערי המקלט (שם כ' א') ששם חזר פרשה מהתורה. ואמר פה אצל הארץ לפי שהיא כלי משא"כ בשמים. ואצל השמים הזכיר ג' תיבות ואצל הארץ ד' לרמוז על שי"ן ימין של תפילין ושי"ן שמאל ולכן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. ומה שאמר אצל שמים ואדברה לשון יחיד. לפי שבתורה שבכתב נכלל הרבה פרטים ודקדוקי [illegible]ת בפסוק א' אבל בתורה שבע"פ נפרשו כל פרט ופרט בפ"ע במסכתא מיוחדת ומה שאמר ואדברה בתוספת ה' כלל בזה בחינת הארץ ג"כ שהיא ה' אחרונה. ונכללת ג"כ בדיבור שהוא

הפה. ונמצא כשנחשוב ה' של ואדברה לארץ אז אצל שניהם לכל אחד י"ו אותיות. כי הארץ צריך לכללה בשמים נוק' בדכורא ולכן אמר אל השמים בלשון נוכח האזינו. כי להם מיוחד הדיבור בפ"ע והשמים הם שבעה. והארץ היא יחידה. אף שהיא כוללת ונקראת בת שבע ומקבלת מן השמים. והוי הפסוק הראשון הכל באות ה' "האזינו השמים ואדברה" הוא נגד ה' חלקי תורה שבכתב. וחצי השני מתחלת בוא"ו ותשמע הארץ וגו'. נגד תורה שבע"פ שנכללת בוא"ו והן ו' סדרי משנה: (ב) יערף כמטר וגו'. חשב כאן ג' מיני מטר. והם מטר שעירים ורביבים. כי הצמחים הם ב' מינים א' העשבים המזריעים זרע צריכין רביבים והם הגשמים היותר גדולים ורבים. ב' הם דשאים שאינם מזריעין זרע וגדלים על כל מים וגשמים דקים שהם כשעירים. ועיקר צריכין לטל כי ארץ ישראל מגדלת פירות בימות החמה שאין זמן גשמים שם וגדלים מטל השמים. ומטר הוא בשפיכותא להשקות כל חי אדם ובהמה ובורות ליכנס בהם מים על כל השנה. ולפי שע"י המטר אדם ובהמה תושיע ה' הזכירו בראשונה. ואמר ד' לשונות יערף תזל וגו' נגד ד' רוחות העולם: יערף כמטר. הוא הבא מרוח מערבית מערפו של עולם. תזל כטל. הוא הבא מרוח צפונית שהיא מזלת את הזהב. כשעירם. הוא הבא מרוח מזרחית המסעיר את כל העולם. וכרביבים עלי עשב. זה רוח דרומית המגדל כל מיני צמחים כמ"ש (במס' בבא בתרא דף כה ע"א וב') ושם ד' רוחות בלשון רז"ל מערב אוריה. צפון אסתגיא. מזרח שדיא. דרום שותא. ובערוך העתיק בשמות. וד' רוחות חשב כאן ובפסוק ראשון הזכיר שמים וארץ ובזה הזכיר כל הקצוות. ודע שכל הברואים כלולים בג' אלו. שמים וארץ וים כמ"ש עשה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם. והם חב"ד כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו וכן כאן בפסוק ראשון כלל שמים וארץ שהם חו"ב. ובפסוק שני טל ומטר המחבר שמים וארץ כי בדעת מחבר שמים וארץ. והוא שתהומות נבקעו להוציא מים התחתונים ושחקים ירעפו טל. וא"כ טל ומטר מחברים שמים וארץ. ומטר כולל ג' מיני מטר וטל כולל א'. וכן דעת כולל ג"ר והוא א' וכן ד' רוחות הם המחברים שמים וארץ לכן הן ו"ק ונכללין בד' אותיות השם וכן חשב כאן ד' לשונות של דיבור הכוללים ו'. דיבור. אמרי. לקחי. אמרתי: ובאמירה כולל ג' כטל כשעירים כרביבים. והן תורה שבכתב. ושבע"פ. ומצות. וכן טעמי מצות. וסודותיה. ורמזים. לקחי. הוא תורה שבכתב כמ"ש משה קבל תורה מסיני. אמרתי. הוא תורה שבע"פ. אל אחד אמרן מפה אל פה. אמרי. הם המצות שנאמר בכל מצוה לאמר. ולכן נאמר ותשמע הארץ אמרי פי כי רוב מצות נוהגות בארץ. ודיבור הוא המשך המאמר בטעמי המצות ורמזיה וסודותיה: (ג) כי שם ה' אקרא וגו' דרשו רז"ל מכאן שעונים ב' ש' כ' מ' ל' ו' ומכאן שעונין אמן. ומכאן שמזמנים בשלשה. כי שם ה' אקרא. בתורה שכולה שמותיו של הקב"ה. הבו גדל לאלהינו. בתפלה שמספרים גדולתו. ובתי מדרשות ובתי כנסיות כל אחד כלול משניהם (בבהמ"ד עוסקין בתורה שבכתב ושבע"פ ובבהכ"נ קורין ק"ש ותפלה) וזהו כי שם ה' אקרא. תורה שבכתב. הבו גדל לאלהינו. תורה שבע"פ שמגדלין שמו יתברך שדורשין על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות. כי שם ה' אקרא. ק"ש שקורין שמע ישראל. הבו גדל לאלהינו. זה תפלה כדלעיל: (ד) הצור תמים וגו'. חשב כאן שלשה דברים ותמורתן. כמ"ש (נדה י"ו ע"ב) ששואלין טפה זו מה תהא עליה חכם או טפש גבור או חלש. עשיר או עני. וכמ"ש אל יתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו עשיר בעשרו וגו'. והן בנפש וגוף וקנין. חכמה בנפש. גבורה בגוף. עושר בקנין. וג"ד שהם עש"ן שהעולם מתנהג בהם. חכמה בנפש. עשירות בשנה. ברך עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת. גבורה בעולם. יש ארץ מגדלת גבורים. ועוד ג' זמנים. קודם בריאתו. ובחיים חיותו. ואחרי מותו. וזה הצור תמים פעלו קודם בריאתו לא יחסר כל בו והאלהים ברא את האדם ישר וכו' כי כל דרכיו הכוללים בידיעתו הם משפט (משפטי ה' צדקו יחדו עם הבחירה) אל אמונה בחיים היותו כמ"ש ונאמן אתה להחיות מתים בכל לילה: ואין עול. בהנהגתו צדיקים ורע להם ורשעים וטוב להם: צדיק וישר הוא. אחר מות האדם הכל מצדיקים עליהם את דינו ואומרים שהוא ישר מתנהג עמהם בחסידות לפנים משורת הדין. וכן בג' מתנות חכמה וגבורה ועשירות. חכמה הוא הצור תמים פעלו. שברא חכמים וסכלים כיתרון האור מן החשך. ואלמלא חשך לא היה ניכר האור וכמשרז"ל במדרש תמורה: כי כל דרכיו משפט. שומר אמת לעולם שיהיה העולם שקול. אל אמונה ואין עול. ברא עשירים ועניים שיהיו גומלין זה לזה שנאמר בצדקה תכונני. צדיק וישר הוא. שברא גבורים וחלשים ועוד צדיק הוא מפי הבריות. וישר הוא להצדיקו: (ה) שחת לו. שחת לעצמו: לא בניו. שעשו עצמן כאלו אינם בניו. כמ"ש ונרגן מפריד אלוף. ואוי להם כי נדדו ממני וכי עשו להם מומם ובתים רעות עשו. שסלקו את השכינה מתוכם וזהו שחת לו. שנית שקבלו בנפשם הרע הגמור וזהו מומם. שהמדות רעות מומים בנפש. ומפני שיש ג' כללי עבירות. ג"ע. ע"ג. וש"ד. ובג"ע ג' פרטים. השחתת זרע. בעל כותית. ערוה. שחת לו. זה השחתת זרעו. לא בניו. זה בעל כותית שהולד הולך אחר הפגום. מומם. זה ערוה שהולד ממנה ממזר מום זר: דור עקש. ע"ג (כמ"ש עקש לב) והוא במחשבה ובע"ג נאמר למען תפוש את בית ישראל בלבם: ופתלתל. זה עון ש"ד כמ"ש והם לדמם יארבו בערמימות כפולות ומכופלות כמו שחושב בפרשה ההיא ולפי שאחז"ל (יומא ל"ט ע"א) אדם מטמא א"ע מעט מטמאין אותו הרבה. בעה"ז מטמאין אותו בעה"ב. מלמטה מטמאין אותו מלמעלה. וזהו שחת פי' אם שחת מעט. מטמאין אותו הרבה. וזהו שחת לו. ר"ל כולו. לא בניו. פי' כיון שעשו עצמם לא בניו בעה"ז. מומם. פי' מום זה קבוע להם לעה"ב כמ"ש ביחזקאל יען אשר ישראו וגו' ולא הגישו אלי לכהן ונשאו את כלמתם: דור עקש ופתלתל. אדם מעקש א"ע מלמטה. מפתלין אותו מלמעלה. וכן ג' קדושות. אדם מקדש א"ע מעט מקדשין אותו הרבה. בעה"ז מקדשין אותו בעה"ב. מלמטה מקדשין אותו מלמעלה. ודע שג' ראשי העבירות. ע"ג ג"ע וש"ד. הם ג' דברים שהעולם

עומד

עומד עליהם על התורה ועל העבודה ועל ג"ח. והם ג' שלימות. בינו לבין נפשו. הוא תורה כמ"ש (פסחים ס"ח ע"ב) מעיקרא כי עביד איניש אדעתא דנפשי' קא עביד. ועבודה הוא בינו לבין המקום. וג"ח הוא בינו לבין הבריות. וכן בטומאה ג"ע. הוא בינו לבין נפשו. שנא' נואף אשה חסר לב משחית נפשו הוא יעשנה. ע"ג. בינו לבין המקום. ש"ד. בינו לבין חבירו. וכן בקדושה (ב"ק ל' ע"א) הרוצה למהוי חסידא יקיים מילי דאבות הוא מדות טובות שלימות נפשו. ואמרי לה מילי דברכות הוא בינו לבין קונו. ואמרי לה מילי דנזיקין הוא בינו לבין חבירו. וז"ש כאן שחת לו הוא העבירות שבינו לנפשו. לא בניו. אלו שבינו לבין המקום. דור עקש. שנתעקש עם הבריות: (ו) הלה' תגמלו זאת. במעשה ובדבור ובמחשבה. במעשה אמר תגמלו זאת כמ"ש גמול ידיו יעשה לו: עם נבל. בדבור כמ"ש כי נבל נבלה ידבר: ולא חכם. במחשבה. כמ"ש לב אדם יחשב דרכו. ואומר ובלב כל חכם לב נתתי חכמה: הלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכננך. חשב כאן ג' נפשות נר"ן: ויכננך. בנפש שתופא דגופא כמארז"ל (חולין ל"ו ע"ב) שברא סגניות באדם והן מעיו וקרביו שהם משכן הנפש. הוא אביך. בנשמתא לנשמתא. קנך. זו הנשמה שקונה ומתקנת את כל הגוף כמארז"ל על ברכי נפשי. ה' דברים וכו'. עשך. הוא הרוח ולכך נאמר אצל אביך ואצל עשך תיבת הוא. ועוד אביך. בנפש כי הקב"ה מטיל בו נשמה וכו'. קנך. קנין הגוף וכל תקוניו באברים וגידין ועצמות ועור. הוא עשך. בלבושין וקנינים. ויכננך. זה קנין הדירה על מכונו. ועוד הלוא הוא אביך. מימי האבות. קנך. ממצרים שנאמר כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי וגו'. הוא עשך. במתן תורה כמארז"ל ועשיתם אותם א"ת אותם אלא אתם וכן דרשו על ואת הנפש אשר עשו בחרן שהכניסם תחת כנפי השכינה ולמדם תורה. ויכננך. שהביאך למכון שבתו לארץ ישראל ובנין בית המקדש שנאמר מקדש אדני כוננו ידיך: (ז) זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר. שאל אביך. הזכיר ג' לשונות. זכר. בינו. שאל. ע"ד שאמר ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע. כי ג' דברים אלו מביאים לידי אמונה. ע"י ראיה. או ע"י שמיעה. או ע"י בינת לבו מעצמו. ולכן אמר ביחזקאל בצורת הבית ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך וגו'. וכן אמר ישעיה השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו. והוא נגד ג' חלקי התורה. שבכתב. ושבע"פ. וסודות התורה. לתורה שבכתב צריך עינים לראות. ולשבע"פ צריך אזנים לשמוע. ולסודות התורה צריך הבנת הלב חכם ומבין מדעתו. כמו שביארנו בפי' ישעיה. ונגד ראיה. אמר זכר ימות עולם ונומר אשר ראו עיניך האותות והמופתים אשר עשה לעיניך. בינו שנות דר ודר. בבינת לבך. שאל אביך וגו'. הם המקובלות ומפורסמות ומוחשות והוא בשמיעה. וכן אמר למעלה השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך. ואמר כאן זכר נגד פן תשכח אשר ראו עיניך. בינו. נגד ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. שאל אביך ויגדך זקניך וגו' נגד והודעתם לבניך ולבני בניך. והוא כנגד מוחא ולבא ופומא. זכירה במוחא ומתגלה ע"י העין לכן אמר זכר אל תשכח. בינה בלבא. לכך אמר בינו וכן ופן יסורו מלבבך. דעת בפומא. לכך נאמר שאל וכן והודעתם בפומא. והם חכמה בינה דעת. ודעת כולל שניהם חו"ב לכך אמר והודעתם לבניך ולבני בניך. וכן אמר כאן שאל אביך ויגדך זקניך וגו'. וכנגד עולם שנה ונפש. זכר ימות עולם. נגד עולם. בינו שנות דר ודר. נגד שנה. אביך וזקניך נגד נפש הכלול מכולם. כי עולם ושנה הם זו"נ שנאמר זה שמי דוכרא לעלם. וזה זכרי נו"ק לדר דר כמ"ש מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור. וז"ש כאן זכר ימות עולם בינו שנות דר ודר. וההבדל בין עולם לשנה והוא שהשנה הוא בפרט והעולם הוא בכלל כי עולם הוא דוכרא כלל. ושנה הוא נו"ק פרט לכך נאמר ימות עולם. שנות דר ודר בכפל כי הנו"ק כפולה מהזכר כו'. ואין טפה יורדת מלמעלה עד שתהום עולה טפיים כי בית קבול כפול לעולם ולכן אות ה"א של נקבה נחלק לשנים כי לשון רבוי של נקבות הוא ו"ת כמו שנות והפרט שנה. וכן ימים ושנים הם א' זכר והב' נקבה כמ"ש כי בי ירבו ימיך ושנות חיים ושלום יוסיפו לך ולא אמר ירבו ימותיך כי ימים זכר ושנים נקבה. ולפי סדר הדורות כך הוא. זכר ימות עולם. זה משה. בינו שנות דר ודר. זה יהושע וזקנים אשר האריכו ימים בדור השני. והם שמשא וסיהרא כנגד עולם ושנה. שאל אביך. אלו הנביאים כמ"ש אבי אבי רכב ישראל. זקניך. אלו הזקנים שהם קודמים לנביאים כמ"ש משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים. ויגדך. ויאמרו לך. ההבדל שיש בין הגדה לאמירה. כי אמירה עיקרה בלב כמ"ש ויאמר אלהים יהי אור. אמרתי אני בלבי כי כשהלב מבין די באמירה כללית ולחכימא ברמיזא והגדה עיקרה בפה והיא בפרטות כמו דברי אגדות הבאים לפרש עמקי הפסוקים בפרטות. וזהו שארז"ל חכם עדיף מנביא. ויש שני מיני נבואה א' בראיה ב' בדבור כמ"ש כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה. ונביא הוא מלשון ניב שפתים שאומר ע"פ הדיבור כמ"ש ונתתי דברי בפיך ומכאן אתה יודע היכן הנביאים וכו'. ולכן חכם עדיף מנביא שרואה את הנולד וזה שביקש דהע"ה ונביא לבב חכמה שנראה בראית הלב. ומה שנדבר יהיה בחכמה כמ"ש פיה פתחה בחכמה וכמארז"ל (מגלה דף י"ד ע"ב) שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין והן מדרגת הזקנים והנביאים לכן אמר שאל אביך כי בשאלה כולל שניהם. ויגדך. אלו הנביאים שיגידו לך בפרטות שהנביאים מבינים פרטי הענינים. זקניך. אלו הרואים ויאמרו לך הוא ברמיזה ואמר בתחלה ויגדך ואח"כ ויאמרו לך כמ"ש לעולם ילמד אדם בתחלה והוא בדבור ואח"כ יהגה הוא בלב: (ח) בהנחל עליון גוים. כשהנחיל הקב"ה לכל א' מהשבעים אומות איש נחלתו: בהפרידו בני אדם. בדור הפלגה שנתפלגו כל אומה למדינה מיוחדת ולכל א' חלק הקב"ה נחלתה: פ"א בהנחל עליון פי' הקב"ה שהוא עליון על הכל. הנחיל לכל שר ושר א' משבעים אומות ובחר אומה מיוחדת לו לעצמו: בהפרידו בני אדם. פי' גוים. הם שם האומות ושריהם. ובני אדם. שהפריד ג"כ בני אב אחד לשבעים נפש: יצב גבלת עמים למספר בני ישראל. כי תחלה חלק א"י לי"ב אומות ונתנה לכנען ובניו שהם י"ב. למספר בני ישראל. שהם ג"כ י"ב שבטים שלקחו נחלתם. וששים אומות היו סביבות א"י ועם י"ב אומות שבא"י היו ע"ב. וכשהבטיח הקב"ה ליתן את הארץ לאברהם חשב עשר אומות. כי עשר הם י"ב. וכן ע' אומות הם ע"ב. ולכן א"י נתחלקה לעשר כי שני מטות לקחו נחלתם בעבר הירדן וכן השבטים הם י"ב ואינם רק עשר. כי בני יוסף נחשבו לאחד כמ"ש אל בני יוסף חבל אחד וגו'. ושמעון ולוי אינם נחשבים כ"א לחלק אחד. כי שבט שמעון לקחו ערים מפוזרות בתוך יהודה. וזה כלל גדול בתורה כי עשר וי"ב וכן ע' וע"ב הכל א' כי השנים הם נעלמים: (ט) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. כי בהנחל עליון לכל שר ושר אומה שלו בחר לחלקו את עמו ולקח א"י לנחלה שלו ונתנה לישראל כמ"ש כל הדר בח"ל וכו'. אבל א"י אין שום ממשלה לע' שרים עליה ולפיכך אפי' הגוי' הדרים בא"י צריכין לקיים כל המצות כמ"ש אצל הכותי' ואת משפט אלהי הארץ וגו' וזהו כי חלק ה' עמו מה שלקח ה' לחלקו נתן לעמו. יעקב חבל נחלתו. פי' ליעקב ובניו נתן חבל נחלתו. ומתחלה אמר עמו הוא הפרט כל שבט ושבט דכתיב חבב עמים. ואח"כ יעקב הוא הכלל וכה"א ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם. חבל. פי' כי א"י נחלקת לשתים. א"י וירושלים. וירושלים נחלקת לג' חלקים. ירושלים. הר הבית. ועזרה. שהם מחנה ישראל ולויה ושכינה. ירושלים בזכות אברהם ויצחק. והר הבית ועזרה בזכות יעקב. ולכך עד העזרה היה מותר לערל ליכנס. וז"ש חבל נחלתו שניתן לו נחלה המשולשת כחבל. ונתנה ליעקב שגם הוא היה משולש וז"ש לא כאברהם שקראו הר וכו' אלא כיעקב וכו'. וכן בהמ"ק עצמו נחלק לשלשה: ד"א חלק ה' עמו זה א"י. חבל נחלתו ג' עולמות בי"ע: (י) ימצאהו בארץ מדבר. פי' סיפק צרכיהם כתרגומו: וזכר כאן ה' דברים. בארץ מדבר. ובתהו. יסבבנהו. יבוננהו. יצרנהו. כי חמשה מתנות נתן הקב"ה לישראל. מן. ובאר. משכן. תורה. וענני כבוד. והצילן מה' דברים רעים שהיו שם. כמ"ש המוליכך במדבר הגדול והנורא. נחש. שרף. ועקרב. וצמאון. אשר אין מים. פי' צמאון שהיה המקום יבש מאד מחמת השרפים. ועוד שלא היה שם מים כמ"ש המוציא לך מים מצור החלמיש. וז"ש כאן ימצאהו בארץ מדבר. ופי' סיפק צרכיו במדבר במן כמ"ש המאכלך מן במדבר וגו' ובתהו. פי' שהי' המדבר תהו בלי מים כי סתם מדבר ארץ לא זרועה ומעינות יוצאים בבקעה אבל שם היה צמאון אשר אין מים: ילל. לשון יללה כמ"ש מספד כתנים: ישמן פי' לשון שמה ומורא כמ"ש המדבר הגדול והנורא. יסבבנהו. בדגלים סביב המשכן. יבוננהו. שנתן להם התורה. יצרנהו כאישון עינו. שסיבבם בענני הכבוד לשמרם כאישון עין. וכמ"ש על כפים ישאוך פן תגוף וגו': (יא) כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו. פי' דרך הנשר כשרוצה להוליך בניו ממקום למקום. כשמוצאם ישנים מקשקש בכנפיו להעירם שיקיצו משנתם. ואח"כ נכנס לתוך הקן. ומרחף בכנפיו עליהם. נוגע ואינו נוגע שלא יכביד עליהם. וכשרוצה ליקח אותם בתחלה פורש כנפיו הם נוצות כנפיו וכאשר ירצה להובילם למקום רחוק אז נושא אותם על אברתו שלא יפלו מהנוצות ארצה. וכן עשה הקב"ה עם ישראל ביציאת מצרים. בתחלה העיר אותם מן הגלות שדומה לשינה כמ"ש בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים. והעיר הקב"ה אותם שעשה נקמות בפרעה ובכל עמו ובטלה עבודה מאבותינו והוציאם. וז"ש כנשר יעיר קנו. על גוזליו ירחף שנשא אותם בענני הכבוד נוגעים בארץ ואינם נוגעים וכמ"ש וה' הלך לפניהם וגו'. והמצרים היו זורקים אבני בליסטראות והענן קבלם כמ"ש ויעמד הענן מאחריהם: יפרש כנפיו. מן הים להר סיני. כמ"ש ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי. וז"ש יקחהו שלקחם הקב"ה לו לעם. ישאהו על אברתו. הוא מהר סיני לא"י שהוליכם דרך המדבר הגדול והנורא וכמ"ש ובמדבר אשר ראית אשר נשאך וגו' כאשר ישא איש את בנו וגו'. ד"א כנשר יעיר קנו. זה רוח מזרח ששם דגל יהודה ששם היו הענגים מעירים ומעוררים ללכת תחלה. על גוזליו. זה בנימין. דכתיב ביה. שם בנימין צעיר רדם וזהו רוח מערבית וכמ"ש חופף עליו כל היום. יפרש כנפיו. זה רוח דרום. ישאהו על אברתו. זה רוח צפונית. וכמ"ש המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן. ד"א כנשר יעיר קנו אלו ד' מצות המסבבים לאדם לכך יש ד' מלאכים המסבבים לאדם כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך וגו' וכמ"ש כל שמזוזה בפתחו וכו'. כנשר יעיר קנו זה מזוזה. כי קנו הוא ביתו של אדם כי כשרוצה לילך מביתו תעיל אותו מצות מזוזה לראות שדי. על גוזליו ירחף. זו ציצית שמרחפין על הגוף. יפרש כנפיו אלו תפילין של יד שקושר בימינו על שמאלו. ישאהו על אברתו. אלו תפילין של ראש שהוא למעלה מכל האברים. ד"א כנשר יעיר קנו. אלו בעלי עבודה שנקראו בני מלכים כמו נשר מלך בעופות. על גוזליו ירחף אלו בעלי חכמה ג' ראשונות כמבואר. יפרש כנפיו. אלו בעלי מצות. ישאהו על אברתו. אלו בעלי תורה. כמ"ש באברתו יסך לך ותחת כנפיו. וכמ"ש בר"מ פ' פינחס: (יב) ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. בדד ינחנו. ביום בעמוד ענן כמ"ש לנחותם הדרך. ולילה בעמוד אש להגן עליהם מן המזיקים וז"ש ואין עמו אל נכר. ד"א בדד ינחנו. בא"י כמ"ש כל הדר בא"י יש לו אלוה. ואין עמו אל נכר. בח"ל כמ"ש אשר ינהגך ה' שמה אפי' בח"ל ינהגך ה': ד"א בדד ינחנו. בעוה"ב וכמ"ש וישכן בטח בדד עין יעקב וכמ"ש ונשגב ה' לבדו. וכן והאלילים כליל יחלף: ואין עמו אל נכר. בעוה"ז כמ"ש אשר חלק ה' לכל העמים ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה. ד"א ה' בדד ינחנו. בתורה לשמו של הקב"ה והוא המלמד לאדם דעת. ואין עמו אל נכר. במצות. ד"א בדד. בק"ש כמ"ש ה' אלהינו. ואין עמו אל נכר. בתפלה כי מתפללין אנחנו לאבותא די בשמיא בלחוד כי כל הכחות וההנהגות הן מהקב"ה לבד. ולכך כתיב כאן שם אל שהוא שם ההנהגה וכתיב ואין עמו אל נכר שאע"פ שהכחות מנהיגים. הכל ממנו ית' והוא הנותן להם כח לעשות חיל והוא שם משותף ולכן אמרו כי בקרבנות לא כתיב אל ולא אלהים שלא ליתן פתחון פה וזהו ואין עמו אל נכר. והויה הוא שם המיוחד לכך נאמר בדד ינחנו: (יג) ירכבהו על במותי ארץ. פי' הכניסם לא"י והמשילם על א"י. ונקרא במותי ארץ מפני שהיא גבוהה מכל הארצות: ויאכל תנובת שדי. הם פירות א"י המשובחים ומפני שמזונות האדם הם מב' דברים צומח או חי כמ"ש ארץ זבת חלב ודבש. דבש הוא מצומח וחלב מבע"ח. וכאן חשב ה' דברים מצומח וה' דברים מבע"ח. ה' אכילות וה' שתיות. ויאכל תנובת שדי. חלב כרים. ואילים. ועתודים. וחלב כליות חטה. וה' שתיות. חמאת בקר. וחלב צאן. ודם ענב. דבש. ושמן: ירכבהו על במותי ארץ. זה התורה בכלל כמ"ש שאין תורה כתורת א"י: ויאכל

תנובת

תנובת שדי זה מקרא כמ"ש לכו לחמו בלחמי : ויניקהו דבש מסלע . זו משנה כמ"ש ושים בסלע קנך : ושמן מחלמיש צור . זה גמרא כמ"ש הן הכה צור ויזובו מים : (יד) חמאת בקר . הם הלכות . וכמ"ש לכו לחמו בלחמי : חלב צאן . הם אגדות כמו צאן שמעברות בעליהם : חלב כרים . אלו ספרא וספרי וכל מדרשי תורה : עם חלב כליות חטה . אלו התקופות וגמטריאות משלות שועלים וכל החכמות : ודם ענב תשתה חמר . אלו סודות התורה יין המשומר בענביו ומה שנקרא ודם ויין מפני שיש שבעים פנים לתורה כמנין יי"ן וכן יש נו"ן פנים לתורה כמנין וד"ם . ענב וחמר . אלו מעשה בראשית ומעשה מרכבה . ענב . זה מעשה בראשית כמ"ש יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית . וחמר . זה מעשה מרכבה רמ"ח מצות עשה שהוא שיעור קומה של מרכבה . וע"פ פשוטו ודם ענב תשתה לשון נקבה נסתרת שקאי על הארץ שאמר למעלה על במתי ארץ . פי' שמפני רוב הענבים שבאילן יהיה היין זב מהם שדומה לדם על הארץ והשתה הארץ מהם וכל זה שבח א"י ושיהיו ענבים הרבה עד שיהיה היין זב מהם בלא כתישה : (טו) שמנת עבית כשית . כי חלקי האדם הם שלשה . עור בשר ועצמות . והגידין הם רק לחבר האברים שלא יתפרדו . ואמר כי השמן לב העם הזה בכל חלקי הגוף . שמנת . שהבשר שמן . עבית . הם העצמות . שנתעבו בשיקוי מוח עצמות . כשית . שנתכסה העור בשומן שימות עלי כסל . ואמר וישמן ישרון . שגם הקרבים והמעים הפנימים מלא שומן ולכך אמר וישמן לשון נסתר שקאי על חלקי הנסתרים בפנים . והנמשל הוא כי הברכה והעשירות הם בג' דברים . א' בפרי האדמה כמ"ש חלב כליות חטה ודם ענב . ב' בבע"ח כמ"ש חמאת בקר וחלב צאן . ג' בבנים ובנות כמ"ש ואהבך וברכך והרבך . ומפרש ואזיל . פרי בטנך אלו בנים ובנות . שגר אלפיך . אלו בעלי חיים . ופרי אדמתך . זה צומח . וכנגד זה אמר שמנת בפרי האדמה בדבש יין ושמן . עבית . במקנה בקר וצאן . כשית . בבנים ובנות . שהם מכסות עליך להגין . ועיקר העושר הוא בזהב וכסף ונגד זה אמר וישמן ישרון ויבעט פי' שמורד בלבו : ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו . מפני שאנחנו צריכין לברך את ה' על שבראנו ומשגיח עלינו בכל עת . וזהו ויטש אלוה עשהו וינבל . דיבר דברים לא כן על צור ישעתו . כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ואמר צור ישעתו כמו הצור שהוא יסוד הבית . כן הקב"ה סיבת כל הסיבות ולכך נקרא צור העולמים ובתחלה שכח את בוראו ואח"כ וינבל מטיח דברים כלפי מעלה . כמ"ש אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו וכן ואני חזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע : (טז) יקנאהו בזרים . לא זו שעזבו אלא שיקניאוהו בזרים . ואין קנאה אלא בע"ג שנאמר כי אל קנא : בתועבת יכעיסהו . כמו שעושה אדם דבר מתועב בפניו והוא עריות שנאמר בהם תועבה . כמ"ש אלהיהם של אלו שונא זמה ואח"כ : (יז) יזבחו לשדים . כמ"ש ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים וישפכו דם נקי וגו' . ומפני שראשי עבירות הם שלשה . ע"ג ועריות וש"ד ולה"ר נגד כולם . חשב שעברו על כולם . יקנאהו בזרים . זה ע"ג . בתועבת יכעיסהו . זה עריות . יזבחו לשדים . זה ש"ד . וינבל צור וגו' . זה לה"ר שהוא שקול נגד ג' עבירות האלו והכל בא ממחשבה וזהו ויטש אלוה עשהו ששכח בלב ואח"כ בדיבור הוא לה"ר ואח"כ במעשה הוא ע"ג וג"ע וש"ד . ואלו ד' ראשי עבירות נאמרו בארבעה ראשי עשרת הדברות . הדובר לה"ר עובר על אנכי שהוא כאלו כפר בעיקר . העובד ע"ג עובר על לא יהיה לך אלהים אחרים . ש"ד . עובר על לא תרצח . ג"ע . הוא לא תנאף . ועונשן של ע"ג וג"ע וש"ד . ג' מיתות בעוה"ז סקילה חנק הרג . ועל לה"ר בעה"ב שרפה וכמ"ש אני מלמעלה וגיהנם מלמטה . יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום . מפני שחלק האומות תחת השמים לע' שרים וכל שר נקרא אלוה אע"פ שאין להם יכולת בעצמן רק כח וגבורה נתן בהם להיות מושלים בקרב תבל . אבל ישראל אין להם שר למעלה רק הקב"ה בעצמו . וז"ש אלהים לא ידעום שאינם מכירים אותם רק חדשים מקרב באו שלא היו לכם מימים קדמונים . לא שערום אבתיכם . לא די שלא עשו אותם אלא שלא עלה על דעתם מחשבה כזו . כי מחשבה ע"ג כמעשה שנאמר למען תפש את בית ישראל בלבם (יחזקאל י"ד ה') וכמ"ש לא יהיה לך אלהים אחרים אפילו במחשבה . והוא נגד ג' חלקי העולם עש"ן וכמ"ש בעגל ויקח . ויצר . ויעשהו . והם נגד . עשיה . יצירה . בריאה . וכנגד הארץ שהיא רביעית אמר לשדים לא אלוה שהם תחת האדם : (יח) צור ילדך תשי . זה האב . מחללך . זו האם שבתחלה נוצר הולד כמ"ש הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם ואע"פ שהאב והאם הם הסיבה אבל סיבה הראשונה הוא הקב"ה לכן הקב"ה נותן בולד יו"ד דברים נגד שניהם שהאב נותן חמש והאם חמש . כמבואר במס' נדה (דף ל"א ע"א) (ואף שאינו חושב רק ט' דברים שנותן הקב"ה . חסר חד ממנינא והוא דעת וכ"ה הגי' בע"י שם) ואצל האב אמר צור ילדך שהוא סיבה הראשונה לאב . וצור הוא סיבה הראשונה . ואצל אם . אמר אל מחללך שהוא שם ההנהגה כמ"ש הצור תמים פעלו אל אמונה ולפי שאמר (תענית כ"ה ע"ב) אין לך טפח מלמעלה שהארץ מעלה טפחיים וכן האם מזרעת ממטה למעלה לכן אמר מחללך מן הכפולים : (יט) וירא ה' וינאץ מכעס בניו . כמ"ש (במנחות סוף המסכת) הביאי בני מרחוק אלו גליות שבבבל וכו' . ואמר וירא ה' . שה' לבדו רואה רום לבבם : וינאץ . וימאס ה' אותם כי תועבת ה' כל גבה לב ונאוץ הוא לשון מיאוס . ועד כאן חשב גנותם ואח"כ פורענותם : (כ) ויאמר אסתירה פני מהם וגו' . כי במתן תורה נתן להם לישראל ד' מתנות . דרכי תורה . ויראה . והתורה . והמצוה . והם כד' דרגין שידועין וז"ש אסתירה פני מהם זה החכמה והבינה . כמ"ש וקראתי בשם ה' לפניך שהם נקראים פנים וכמ"ש הנני יוסף להפליא וגו' ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר : אראה מה אחריתם . זו היראה והאהבה וכמ"ש סוף דבר את האלהים ירא וכמ"ש אם אין חכמה אין יראה : כי דור תהפכת המה . שמעשיהם אומרים לטוב רע ולרע טוב וז"ש דור פי' על כל הדור אע"פ שעוסקין בתורה : לא אמן בם . לשון קיום שלא נתקיימה תורתם בידם מחמת חסרון באמון כמ"ש (סוף מכות) בא חבקוק והעמידן על אחת והוא באמון שנאמר וצדיק באמונתו יחיה וכן אמרו העולם על עמוד א' עומד שנא' וצדיק באמונתו יחיה : (כא) הם קנאוני וגו' . נגד יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו : בגוי נבל אכעיסם . כמ"ש (יבמות ס"ג ע"ב) אין לך משוקץ באומות כברבריא : (כב) כי אש קדחה באפי וגו' . חשב בכאן ד' עונשין . נגד יזבחו לשדים לא אלוה . אמר כי אש קדחה באפי שהוא קודש הנקמה ואח"כ בסופה והוא הכל בשמים כמ"ש וחרה אף ה' ועצר את השמים : ותיקד עד שאול תחתית . זה ארץ התחתונה : ותאכל ארץ ויבלה . זה ארץ העליונה : ותלהט מוסדי הרים . אלו העמודים שהארץ עומדת על העמודים והעמודים על ההרים . ועוד העה"ז נחלק לד' חלקים . א"י וירושלים ובהמ"ק כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון . וח"ל היא הרביעית . וז"ש אש קדחה באפי זה בהמ"ק כמ"ש ישימו קטורה באפך . ותיקד עד שאול תחתית . זה ח"ל כמ"ש מיד שאול אפדם וכן אם יהיה נדחך בקצה השמים זה הגליות . ותאכל ארץ ויבלה . זה א"י . ותלהט מוסדי הרים . זה ירושלים כמ"ש ירושלים הרים סביב לה . ד"א כי אש קדחה באפי . זו בהמ"ק . ותיקד עד שאול תחתית . זו גיהנם . ותאכל ארץ ויבלה . זה א"י . ותלהט מוסדי הרים . זו ג"ע . וכמ"ש לדקדק כהררי אל שהוא במרום הרים . משפיך תהום רבה . הוא שאול תחתית והם ד' ראשי אברים שבארץ : (כג) אספה עלימו רעות חצי וגו' . רעות הם הבאים מהש"י בעצמו . וחצי . הוא הבא ע"י שליח כמו חיה רעה חרב ודומיהן . אספה עלימו . פי' אכניס כל הרעות עליהם . כדמפרש ואזיל : (כד) מזי רעב וגו' ולחמי רשף . פי' שנענשים כלחם הנשרף באש : וקטב מרירי . הוא האויר . ורעב הוא יסוד המים שנתקלקלו ומזה בא רעב . רשף זה אש . ושן בהמות . הוא אני אכלה בם . ג' הראשונים הם כלל הרעות שהם ג' יסודות מזי רעב הם מחמת חסרון המים או מרבוי המים כמ"ש תשטוף ספיחיה עפר ארץ ולחמי רשף הוא אש . והם כלל הרעות וכמ"ש אני שולח את כל מגפתי אל לבך . ושם היו כל הג' ברד ואש ורוח . ואמר ושן בהמות כולל חיה ובהמה . ואלו הם כלל העולם כי ג' יסודות נבראו ביום א' אש מים ואויר . והרביעי שהוא ושן בהמות נברא ביום האחרון כמ"ש בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה . וכו ביום נעשה האדם כי הימים של מעשה בראשית יום הראשון כלל ג' ימים הראשונים ויום ו' כלל ג' ימים האחרונים : (כה) גם בחור גם וגו' . ד' דרגין הן בבני אדם . בעלי תורה בעלי חכמה ובעלי מצות והם נחלקים לשנים . בעלי מצות עשה . ויראי השם הנזהרים מלעבור על ל"ת . גם בחור . זה אנשי חיל המקיימים מ"ע . בתולה . הם יראי השם . כי מ"ע רק בזכרים ול"ת בנקבות . יונק . הם ת"ח כמ"ש היונק יונק משדי אמו . איש שיבה . אלו בעלי חכמה כמ"ש בישישים חכמה וז"ש במס' מגילה (י"א ע"א) כמו שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה כן בזקנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה . וחשב כאן ז' קללות כנגד ז' שמות של יצה"ר וז' מדורי גיהנם . ז' היכלות טמאות . ז' שמוציאין את האדם מן העולם . ז' עונשין והם ד' מיתות ב"ד כרת מיתה בידי שמים מלקות . וכל א' מז' ימי השבוע נחלק לד' עתים . וכן ז' שני שבוע נחלקו לד' תקופות וכ"ח עתים . וכולם נכללו בשתים אלו . רעות . וחצי : והוא נגד שני אלו ויטוש וינבל . וכמ"ש ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר על כי אין אלהי בקרבי וגו' : (כו) אמרתי אפאיהם . פי' אשיתם פאה כי האל"ף נוסף בתיבה זו . אשביתה מאנוש זכרם . שלא יזכר עליהם שם אנוש כלל ושתים אלו הם נגד שבט יהודה ובנימין שהם בירכתי ארץ . ועשרת השבטים נשבתו מאנוש זכרם ולא נודע מקומם איה . ונגד צור ילדך תשי אמר אפאיהם ונגד ותשכח אמר אשביתה מאנוש זכרם וכמ"ש וישלכם אל ארץ אחרת הלמ"ד רבתי שהשליכם בהשלכה גדולה וכמ"ש למען הרחיקם מעל גבולם והמ"ט קללות נגד מ"ט שבפ' תוכחה ז' ומ"ב ולעתיד יתהפכו כולם לברכה כמ"ש ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך והותירך ה' אלהיך וכו' : (כז) לולי כעס אויב אגור . לשון מורא . שאני מתירא מפני כעס אויב פן יאמרו וגו' ולא ה' פעל וגו' . כי מפני ג' דברים יאמרו שידנו רמה . א' מפני שמקרה הוא . או מזלם גרם . או שע"ג שלהם גרמה . וז"א פן ינכרו צרימו שיתלו באלהי נכר שלהם ופן יאמרו ידנו רמה שיתלו במזלם ולא ה' פעל כל זאת . שיאמרו מקרה הוא . וג' עולמות הן . עולם המזל הוא עולם התחתון . עולם המלאכים . ועולם העליון . פן ינכרו צרימו נגד העולם העליון . ידנו רמה . הוא עולם המלאכים . ולא ה' פעל כל זאת אלא במקרה . והוא נגד עולם התחתון . וכנגדם ג' פורענות אלו כי אש קדחה באפי . על שאמרו שע"ג גרמה זה . אספה עלימו . על שאמרו ידנו רמה שמזלם גרמה להם . ומה שאמר חצי אכלה וגו' שזה לא יוכלו לתלות לא בע"ג ולא במזל רק על שאמרו מקרה הוא ולא ה' פעל כל זאת והם ג' חלקי העולם . שמים וארץ ובני אדם . פן ינכרו צרימו . בשמים כמ"ש כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה . פן יאמרו ידנו רמה . הוא מעשה בני אדם . ולא ה' פעל כל זאת . בארץ כמ"ש כי אני ה' בקרב הארץ : (כח) כי גוי אבד עצות המה . חשב כאן עצה תבונה חכמה . כי בג"ד העולם מתנהג כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ וגו' וכן במעשה המשכן ואמלא אתו וגו' וכולם נתנו לישראל . והדעת קרא עצה כמ"ש אין חכמה ואין תבונה ואין עצה . וכמ"ש את מי נועץ וגו' וכן פלא יועץ וגו' והוא מתנה עליונה על הכל וכמ"ש ובתבונתו מחץ רהב (איוב כ"ו י"ב) וכולם כפולים בשמות חכמה שכל . בינה תבונה . ועצה אין לה אלא שם אחד ולכן אמר גוי אבד עצות המה וכן אין בהם תבונה שהם גנוז הדעת ואפי' מה שיש בכחם להבינם דהיינו חכמה ובינה אין נותנים על לבם כלל ולכן אמר : (כט) לו חכמו ישכילו זאת יבינו וגו' . אם היו משכילים מה שנקרא זאת היו מבינים לאחריתם . ג' האלו הנכללים במדת זאת וכן בפרעה נאמר ולא שת לבו גם לזאת והיא הנהגת מלכות שמים . ובינה נקרא אחרית וחכמה נקרא ראשית והשכל באמצע זהו אמר לו חכמו בתחלה . ישכילו . הוא השכל לדעת מדת זאת . יבינו . הוא תבונה וזהו לאחריתם ואם היו משכילים מדת זאת שהיא נותנת ממעלה כדי להשמידם עדי עד . היו מבינים לאחריתם שגם עליהם תעבור הרעה ומה אם לעושי רצונו כך לא ויתר הקב"ה על מעט עונותיהם לעוברי רצונו עאכ"ו : (ל) איכה ירדף א' אלף וגו' . שמחמת מורך לבבם הם נסים מפני שמים וזה שלא כדרך הטבע : אם לא כי צורם מכרם . לשר של הגוים וזהו ירדף א' אלף : וה' הסגירם . נגד יניסו רבבה שזה אין תלוי בכח הגוים אלא במורך לבבם שהסגיר

אותם

אותם ה' ביד שרי הגוים ומפני זה בא להם מורך לבב ואמר וה' הסגירם הוא וב"ד זה ב"ד של מעלה וב"ד של מטה: (לא) כי לא כצורנו צורם. פי' הגוים אומרים ודאי ה' הסגירם ולא מפני שאין בו יכולת להצילם אלא שמכרם לשר שלהם. ד"א הישראלים אומרים כי לא כצורנו וגו' כי בודאי הקב"ה מרחם על כל מעשיו ומה שאחד ירדף אלף שהוא בלתי רחמנות ואכזריות גדולה. הוא מחמת שמסר אותנו ביד השר של הגוים והשרים אין להם רחמנות כלל. ד"א כי לא וגו' כשהקב"ה שומר אותנו שומר גם כל האומות וכמו שצוה להקריב ע' פרים אבל צורם הוא רוצה לעקור הכל: ואויבינו פלילים. שהגוים שהיו שופטין אותנו. או פי' לשון פלה יועצין איך להשמידנו: (לב) כי מגפן סדם גפנם עד וראש פתנים וגו'. כאן חושב ג' דברים גפן. וענבים. ויין. וכל א' יש בו שנים מגפן סדום ומשדמות עמרה. ענבים ואשכלת. יינם וראש פתנים. ולפי שיש ג' דברים מחשבה. ודיבור. ומעשה. אמר כאן ג' אלו. מגפן הוא נגד מחשבה שאין ניכר כלל כמו הגפן שאין ניכר בו היין. ונגד הדיבור אמר ענבמו וגו'. ונגד המעשה שנראה לכל אמר חמת תנינם יינם. ובכל אלו הם לרעה על ישראל. וכמ"ש ה' מה רבו צרי וגו' לפי שהיו בגוים ג' מינין. א' אלו שעושין הרעה בידים. ב' אשר אינם יכולים לעשות רק שמסיתים לעשות רעה לישראל. והג' גם אינם מסיתים. רק במחשבתם תמיד לעשות רעה וזה שאמר דוד מה רבו צרי. אותם שעושין רעה. רבים קמים עלי. אלו המסיתין. רבים אומרים. המבזין אותי במחשבתם. וכנגד זה. ואתה ה' מגן בעדי. נגד העושין בידים. כבודי. הוא נגד המסיתין. ומרים ראשי. נגד החושבין. וכן כתיב (ישעיה מ"א י"א י"ב) הן יבושו כל הנחרים בך וגו'. אנשי ריבך. אלו החושבין לעשות רעה אבל אין יכולין לעשות. אנשי מצתך. אלו היועצין לעשות: אנשי מלחמתך. אלו העושין. ואמר כאן מגפן זו מחשבה אלו אנשי ריבך אע"פ שאומר לעשות הרע אינו אלא במחשבתו כי הוא אינו יכול לעשות רע רק מחשבתו לרע. ענבמו. נגד אנשי מצתך כמו ענבים שסופן להיות יין והענבים הם מקור ועיקר היין כן אנשי מצתך הם עיקר הרעה שיועצין תמיד לרעה. חמת תנינם יינם. אלו אנשי מלחמתך שעושין הרע במעשה ונגד מה שאמר בישעיה כל הנחרים בך שהם המעמיקים עצה ואפי' אין מדברים רע אמר כאן ואויבינו פלילים שהוא עצה עמוקה שחושבין לרע ומה שאמר כפול מגפן סדם ומשדמות עמרה כי בסדום היו יושבין השופטים שלהם והקצינים. ובעמרה היו יושבין שאר העם וכמ"ש שמעו דבר ה' קציני סדם כי הנבואה לשרים ותורת אלהינו לשאר העם וכן אמר כסדם היינו וגו' שהם השרים. לעמרה דמינו. שאפי' שאר העם היו רעים. ואמר כאן כי מגפן סדם גפנם ומשדמות עמרה. כי הגפן השוב מן השדמות וכולם לרעה מגדולם ועד קטנם הקצינים ושאר העם כי לולא שהיו כולם לרע לא היו יכולין לעשות רעה לישראל זה בלתי זה רק הגפנים והשדמות כולם רעים הן לישראל. ד"א לכך הוא כפול א' נגד האנשים והשני נגד שר שלהם וכמ"ש למעלה כי לא כצורנו וגו'. ד"א כנגד ד' גליות. אם לא כי צורם מכרם. זה גלות הראשון. משנת ה' ליהויקים שאז נחתם גזר דינם. מגפן סדם. זה גלות מדי שכתבו לבטל בהמ"ק. ומגפן סדם. זה אחשורוש. ומשדמות עמרה. זה המן שרצה במחשבתו לכלות כל ישראל. ענבמו ענבי רוש. זה גלות יון שאמרו כתבו על קרן השור וכו': חמת תנינם. זה גלות אדום שכולל הכל. ולכך כתיב בפסוק א' לבד. ששקול כג' הראשונים ולכך הם כפולים כי בכל גלות היו כפולים הא' בבל וכשדים. השני פרס ומדי. הג' יון ומוקדון. הד' אדום וישמעאל. מגפן סדם. לפי שבגלות מדי באה להם הגזרה מחמת שנהנו מסעודת אחשורוש ושתו יין לכך כתיב מגפן וזה הטעם שתקנו פורים לשמחה לפי שהאבל בא להם מחמת אכילה ושתיה לכך כשנהפך לשמחה תקנו לאכילה ושתיה. ד"א בג"ד שולטין עלינו בגוף ובנפש ובממון. בגוף. שרוצים ליסר את הגוף. בנפש. שרוצים להרוג אותנו. ורוצים ליטול את הממון. והרביעית שרוצין לעקור תורתנו ח"ו. ולכן כתיב והימים האלה נזכרים ונעשים להיות עושים וגו' ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים חשב כאן ד' דברים. נזכרים הוא מקרא מגילה שהוא זכרון הנס. ונעשים. יש בו ג' דברים משתה ושמחה משלוח מנות כו' והם נגד מה שהמן חשב להרע לישראל הד' דברים וכמ"ש להשמיד. זו להשמיד התורה מישראל כמ"ש דורו של שמד שלא ישאר שום מצוה ושורש מן התורה. להרוג. זה הריגת הנפש כשיהרוג האדם אז הנפש הולכת ממנו. ולאבד. זה הגוף אפי' לאחר הריגה יאבדו את הגוף מן העולם כמו לשרוף באש וכדומה. ושללם לבוז. הוא ביזת הממון וכשנהפך הדבר ההוא לטובה הפך הקב"ה את כולם להיפוך ממה שחשב כי הוא חשב לעקור התורה לכן נתוסף עוד מקרא מגילה על התורה. ונגד הג' האחרים אמר ימי משתה הוא נגד לאבד שהוא הגוף ומשתה הוא לגוף. ושמחה. הוא לנפש וכמ"ש ולבי שמח מכל עמלי וכמ"ש לב יודע מרת נפשו בשמחתו וגו' שאין השמחה אלא בלב וכמ"ש במדרש שלעתיד יהיה הלב שמח יותר מכל האברים וישאלוהו למה אתה שמח יותר מכל האברים והשיב להם לב יודע מרת נפשו כי מהעצבון אינו עצב אלא הלב לכך ובשמחתו לא יתערב זר. ונגד מה שרצה המן לבוז ממונם אמר שנהפוך הוא אלא משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים שישלחו זה לזה מתנות ומנות: (לד) הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי. פי' מה שעושין רע לישראל כל הרעות נחקקים בפורפירא של הקב"ה וז"ש כמס עמדי. עמדי הוא הרע מה שעשו לישראל. ועוד כי כמוס הפורעניות שלהם הגלי שלא יבא להם פורעניות בעה"ז כלל כדי שירבה להם הפורעניות בעה"ב כמ"ש ויין חמר מלא מסך ויגר מזה שימלא על כל גדותיו עד שהוא נשפך לארץ והם ימצו אף שמרים את הכל יביא עליהם ולא ישאר כלום. וזהו חתום כמו דבר החתום שאין יכול להפתח כלל. ולעתיד יביא עליהם הפורעניות משלם כמו כוס מלא על כל גדותיו: (לה) לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם. פי' הקב"ה אומר. לי נקם אני בעצמי אנקם מהם וכמ"ש למעלה כמס עמדי. נקם ושלם. לפי שיש אויבים ושונאים. אויב הוא מי שרוצה להרע לאדם לגוף. שונא הוא שמסיתו מדרכי ה' לרעה. והשונא יותר רע מן האויב לפי שהוא בנפש ולכן כתיב ידך תמצא אויביך ימינך תמצא שונאיך. ידך שמאל לאויב שבגוף. ימינך תמצא שונאיך. שהוא בנפש תמצאנו ימינך. וז"ש ידי יסדה ארץ. הארץ ביד והשמים בימין. לכך אויביך הוא בעה"ז בשמאל וז"ש לי נקם הוא על אויבים אנקם מהם. ועל השונאים שהסיתו מדרכי הש"י. ושלם. אשלם להם פורענות על זה: לעת תמוט רגלם. זה יהיה כשתמוט רגל שלהם. והרגל הוא זכות מה שכיבד עשו ליצחק אביו בשליחותו של אביו וכתיב ועמדו רגליו של הקב"ה על הר הזיתים. ד"א כי בדניאל (ב' ל"א) כתיב חזה הוית וגו' הוא צלמא ראשה די דהב טב חדוהי ודרעוהי די כסף מעוהי וירכתה די נחש שקוהי די פרזל רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף חזה הוית עד די התגזרת אבן וגו' ומחת לצלמא על רגלוהי וגו' באדין דקו כחדה וגו'. וזהו לפי שנפל על הרגל שהוא כל סיקום של האדם ויפול כל האדם. ואמר לעת תמוט רגלם. רגל של ד' גלות ואז אשלם להם על כל הרעה שעשו שהרעו לישראל וזהו בעקבתא דמשיחא הוא העקב שהוא בסוף הרגל: כי קרוב יום אידם. פי' בזמן שתמוט רגלם אז יקרב יום אידם והוא כשיגמור זכותם אז יקרב איד שלהם ולא יאריך להם: וחש עתדת למו. פורעניות העתידות לבא על גוג ומגוג הכל יביאה הקב"ה עליהם בזמן קרוב זה אחר זה וז"ש בקדים. בעגלא ובזמן קריב. בעגלא הוא שימהר הקב"ה להביא הגאולה. וגם הגאולה גופא יהיה הכל בזמן קרוב שהגאולה תהיה בהרבה ענינים כמו תחית המתים וגוג ומגוג ויהיו הכל בזמן קרוב זה אחר זה וז"ש וחש עתדת פורענות העתידה לבא עליהם יביא הכל בזה אחר זה ולא יתנם השב רוחם: (לו) כי ידין ה'. ינקום הקב"ה מהם: עמו. בשביל הרעות שעשו לעמו: ועל עבדיו. הם עובדי ה': יתנחם. ינחם הקב"ה על הגלות גופא כי על מה שעשו לעמו ינקום הקב"ה אבל הגאולה לא היתה באה בשביל זה אבל ממה שעשו לעבדיו יתנחם עד הגלות ויגאל אותנו ועיקר פירושו ועל עבדיו יתנחם לפי שלהקב"ה אין לו שמחה כשנפרע מן הרשעים אבל על מה שעשו לעבדיו יתנחם לשון נחמה. יהיה לו נחמה כשיפרע וינקום נקמתם מהם: כי יראה כי אזלת יד וגו'. ג' מעלות כלולות באדם חכמה גבורה עושר וכמ"ש מלאך הממונה על ההריון נוטל הטפה ושואל מה תהא עליה חכם או טפש גבור כו' עשיר כו' וכמ"ש אל יתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו עשיר בעשרו והם נגד נפש גוף ממון. חכמה בנפש. גבור בגוף. עשיר בממון. ואמרו בגמרא נגד העשירות אין בן דוד בא עד שיכלה פרוטה. ונגד הגבורה אין בן דוד בא עד שתכלה כו' ונגד החכמה אין בן דוד כו' עד שיתמעטו התלמידים. ונגד ג' אלו שאין בן דוד בא עד שיכלו הם מישראל וזהו מ"ש נפלה לא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל שלכאורה אין לו פי' כיון שלא קמו מנפילה הראשונה היאך שייך לומר לא תוסיף לנפול אלא פי' נפלה לא תוסיף לנפול עוד שהנפילה תהיה עד מדרגה התחתונה שאין יכולה להיות עוד נפילה אחר זה ואז קום בתולת ישראל וכמ"ש התנערי מעפר קומי וגו' ודלשו עד שיגיעו לעפר ומשם עתידין להגאל וז"ש כי יראה כי אזלת יד היא הגבורה ואפס עצור הוא התורה כמ"ש ושם איש מעבדי שאול נעצר שהיה עוסק בתורה. ועזוב זה ממון שיכלה מהם כמ"ש עזוב תעזוב וגו': (לז) ואמר אי אלהימו. במצרים ובים. ביד הגדולה וביד החזקה: צור חסיו בו. במתן תורה: (לח) אשר חלב זבחימו יאכלו. במדבר ובגלגל: ישתו יין נסיכם. בשילה ובית עולמים. יקומו ויעזרכם. בחורבן בית ראשון ושני: יהי עליכם סתרה. בימי גוג ומגוג: ואמר אי אלהימו בק"ש שמע ישראל וברוך שם כבוד מלכותו. צור חסיו בו. בתפלה. אשר חלב זבחימו. בקרבנות. ישתו יין נסיכם. בפסוקי דזמרה. שאין אומרים שירה אלא על היין. יקומו ויעזרכם. בנפילת אפים. יהי עליכם סתרה. בקדושה דסדרא: ואמר אי אלהימו. אלו ישראל. צור חסיו. אלו הגרים. אשר חלב זבחימו. אלו כהנים. ישתו יין נסיכם. אלו לוים שאומרים שירה על היין: יקומו ויעזרכם. אלו ג' כתות כהנים לוים וישראלים: ואמר יאכלו ישתו כמ"ש ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה וגו': אי אלהימו. כ"ב שמות והוא חשבון שם הראשון של שם מ"ב. אי אלהימו. חו"ב שהם מתלבשים בו"ק לכך נאמר ג"כ בלשון רבים אשר חלב זבחימו וגו': צור. הוא הדעת והוא מתלבש בבחינה האחרונה לכך נאמר יהי עליכם סתרה בת יחידה. ועיין מ"ש בפ' ויטש אלוה עשהו וגו': (לט) ראו עתה כי אני אני הוא. אני קודם שבראתי. אני אח"כ: ואין אלהים. בהוה. כמ"ש אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים וכמ"ש ה' אלהינו ה' אחד הוא בג' זמנים וכן אמר כאן ואין אלהים עמדי: אני אמית ואחיה. הם בג' דברים. ואחיה. בנפש. מחצתי. בגוף. ואין מידי מציל. בממון כמ"ש ויפלט ואין מציל. והוא כולל שניהם נוטל מזה ונותן לזה. ואמר שני פעמים אני אני. ואין. א' כי אני אני ואין. הוא היה הוה ויהיה. ואח"כ אמר אני אמית ואחיה שהוא בחג"ת למפרע. מחצתי ואני ארפא. בנה"י. ואין מידי מציל. בחינה אחרונה בחכמה מתלבש בחג"ת. ובינה בנה"י. ודעת. בבחינה אחרונה ולילה ללילה יחוה דעת. והן כנגד ג' תפלות שחרית ומנחה ביום וערבית בלילה: ראו עתה כי אני אני הוא. כלולים ג"כ מג'. ראו עתה כי אני אני. הוא חו"ב. ואין אלהים עמדי. סוד הדעת. ג"כ בג' וכל א' מתלבש בג': (מ) כי אשא אל שמים ידי. כמ"ש ידי יסדה ארץ ואחבר אותה אל שמים שיתרומם שמי בארץ כמו בשמים כמ"ש כי לה' המלוכה ומושל בגוים ועלו מושיעים בהר וגו' ויתרומם שמי בארץ כמו בשמים וזהו כי אשא אל שמים וכמ"ש כי יד על כס יה והוא בשמים כמ"ש כה אמר ה' השמים כסאי: ואמרתי חי אנכי לעלם. שהקב"ה נקרא חי העולמים שמחבר ב' העולמות. אנכי. עם לעולם. אבל כי אשא אל שמים הוא במעשה וכאן הוא בדבור. ואמרתי חי אנכי וגו'. וענין הזה לפי שהעה"ז מתנהג בטבע. אבל בשמים הוא ע"פ רצון. כמ"ש ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואמר כאן אשא אל שמים ידי. ויתרומם ידי גם בארץ שיתנהגו ג"כ ע"י הרצון ויעשה נסים ונפלאות בארץ וכמ"ש כי לה' המלוכה וגו'. ואמרתי חי אנכי לעלם. כי עתה אין ניכר מלכותי בארץ. אבל לעתיד יכירו מלכותי גם בארץ כמ"ש חי העולמים בתרין עלמין וכמ"ש ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ. וכאן שני שבועות והן א' וכמ"ש וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם. וכמו שאנו נשבעין בה' ובנקיטת חפץ. וכן העולם נברא באמירה ובעשיה. ואמר אלקים ויעש וגו' וכן שני

הלוחות

הלוחות וכן תורה שבכתב ותורה שבעל פה: (מא) אם שנותי. מלשון חן שנון. ברק חרבי. בעה"ז. ותאחז במשפט ידי. בעה"ב: אם שנותי ברק חרבי. ע"י אחרים שולח החרב בקרבם. ותאחז במשפט ידי. ע"י עצמי כמ"ש חרב ה' עד מתי לא תשקוטי הרגעי ודומי וגו': אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם. לצרי יהיה הנקם. ולמשנאי יהיה השילום כדלעיל בפסוק לי נקם ושלם. נקם לצרי. שהוא לגוף הצוררים בעה"ז. כי נקם קאי על ברק חרבי ולפי שעשו לגוף בעה"ז כך עתיד אני לנקום בעה"ז: ולמשנאי אשלם. שהרעו לנשמתם אמר ותאחז במשפט ידי. וכמו כן אשיב נקם לצרי. ע"י אחרים על מה שעשו לישראל. ולמשנאי אשלם. מה שהרעו נגדי אשלם להם וזהו יתאחז במשפט ידי אני בעצמי אשלם להם ולכך נאמר אשיב נקם שישיב להם הנקמה ע"י אחרים ועל מה שעשו נגד הש"י לזה אמר ואשלם: (מב) אשכיר חצי מדם. חצי הוא ותאחז במשפט ידי שהוא על הנפש לכך כתיב כאן מדם כי הדם הוא הנפש: וחרבי תאכל בשר. הוא הגוף. ג' שפטים רעים יש. מות. וחרב. ושבי. והם ע"י אדם אבל רעב הוא ע"י שמים ולא במעשה. רק במניעה שמונע המזונות מן האדם וחרב הוא מה שמכין בחרב אבל לא הנהרג ע"י חרב שזה הוא מות כמ"ש מכת חרב והרג וגו' וכמ"ש ונאק נאקת חלל. ושבי הוא היושב בכבלי ברזל והוא ג"כ מלוכלך בדם היוצא ממנו ע"י הכבלים של ברזל הנתונים עליו. ז"ש כאן מדם חלל זה הוא החרב ושביה הוא השבי. מראש פרעות אויב. זה המות. שהראש פרוע הוא בבית השחיטה. מדם חלל ושביה. הוא אשכיר חצי מדם. והשלשה נחלקו לשנים. וחרבי תאכל בשר. זה הגוף לאחר המות וכן נאמר אמור לצפור כנף ואכלתם בשר וגו' ושתיתם דם ואכלתם חלב וגו' בשר גבורים תאכלו וגו' אילים כרים ועתודים וגו': (מג) הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום. בגואל ראשון: ונקם ישיב לצריו. בגואל אחרון: וכפר אדמתו עמו. לתחיית המתים כמבואר כי הקבורה מכפרת על העונות. והרנינו גוים עמו קאי לעתיד לבא. אלא שמקדים התכלית כי דם עבדיו יקום. ממה שעשו להם בגוף שהכו אותם: ונקם ישיב לצריו. ממה שגזלו אותם כמ"ש דמם לא נקיתי. וכפר אדמתו. מה שהרגו אותם כמ"ש ולארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו. ואותן שלא עשו כלה. הרנינו גוים ישבחו לעמו כי ארבע כתות יהיה לעתיד לבא ג' לכריתות ולצמיתות. וזהו דם עבדיו יקום שהכו אותם וזהו דם חלל. ונקם ישיב לצריו. זהו השבי. וכפר אדמתו עמו. אותן שהרגו מראש פרעות אויב. ואותן שלא הרעו כלל לישראל הרנינו גוים עמו שהם ישבחו לעתיד לבא את ישראל. וכן ג' עלמין. הרנינו גוים עמו נגד בי"ע. כי דם עבדיו יקום. זהו שהרעו לישראל. וכפר אדמתו עמו. ארץ התחתונה. וכן ד' קלופין ג' שני ערלה יהיה לכריתה. והרביעי תחזור לקדושה והוא קודש הלולים וזהו הרנינו גוים עמו וכאן נשלם ה' י' ועם אות האחרון הוא ה' ו' ומנין התיבות של השירה כמנין והמשכילים והוא פנים ואחור. וכן שם השילוב פנים ואחור ומנין התיבות של כל הסדרא הוא מנין התורה עם כל המצות לדקדק כהררי אל שהם שדי בשני שיני"ן י"ה של שם י"ב בא"י אותיות נקרא א"י עלמין: (מד) ויבא משה. כמ"ש בפ' וילך שנגנז ממנו הגזרות באותו יום: את כל דברי השירה. חמשה דרגין של תורה כידוע בסוד פרד"ס ונשמתא לנשמתא שהוא פנימית הסוד שהוא אילן ושרשיו ופריו וענפיו ומוהין דאילנא וכמ"ש זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת. ואמר וידבר את כל וגו' שגילה להם בדברי השירה הזאת את כל אשר צוה לו הקב"ה שימה בפיהם ולכן גילה להם כל הפנים של התורה: באזני העם. לא כשאר פעמים שנכנסו תחלה אהרן ובניו ואח"כ הזקנים וכו' וכאן תחלה באזני העם כמו שנצטוה: הוא והושע בן נון. שהיה יהושע מתורגמן כמ"ש (סוטה י"ג ע"ב) שבת של דיוזגי היתה לכך כתיב והושע בן נון שהיה טפל לו ולכך לא נקרא יהושע בשמו שלם ואמרו שגם הוא לא גבה לבו ולכך כתיב והושע: (מה) ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל. פי' שבשירה הזאת כלולה כל התורה כולה עם כל מצותיה כמנין תרו"ת על הלוחות וכמנין חכמ"ה בינ"ה דע"ת שלכך נאמר לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת מלמד שכל התורה נכללה בשירה הזאת ושקולה כנגד עשרת הדברות שבהן נכללה כל התורה כולה ג"כ כמנין כת"ר שהוא חכמ"ה בינ"ה ודע"ת וזהו אל דעות ה' דו"נ ושבחו"ב ונכלל דעת באחד אבל בדעת עצמו שהוא במקום כת"ר הוא בשנים ב' שהן ד' וזה שנאמר ב' צדקתך ואמונתך וצדקתך וזהו שאמר כאן את כל הדברים האלה כמ"ש בעשרת הדברות וידבר אלהים את כל הדברים האלה: (מו) ויאמר אלהים שימו לבבכם לכל הדברים וגו'. שצוום שיבינו מעצמם עוד עד מקום שידם מגעת: לכל הדברים. שלא הניח אפי' תיבה אחת מלעמול ולעסוק בה: אשר אנכי מעיד בכם וגו'. כמ"ש למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל: היום. כמ"ש שבכל יום ויום יהיו חדשים בעיניך כאלו נתנה היום: אשר תצום את בניכם וגו'. כמ"ש כי אביאנו וגו' וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו וגו' וכן נאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וגו': לשמר. זה המשנה: לעשות. זה המעשה שמצווים על הלמוד והעשיה שכל שאינו בכלל למוד אינו בכלל עשיה מכאן אמרו אין בור ירא חטא ולא וכו': את כל דברי התורה הזאת. שהכל כלולין בשירה הזאת: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. שאין דיבור בתורה שאין בו כל הון יקר ונעים כמ"ש עושר וכבוד אתי הון עתק וגו' ואמרו שאפילו דיבור א' בתורה שקול כנגד כל החפצים שבעולם וכמ"ש כל חפצים לא ישוו בה. ואמרו כי לא דבר רק הוא. ואם נראה דבר רק. הוא מכם שאין אתם מבינים בה: כי הוא חייכם וגו'. שכל דיבור שבתורה נותן חיים לעולם הבא ואריכת ימים בעה"ז כמ"ש כי הוא חייכם: ובדבר הזה. כמו ובדבור הזה: תאריכו ימים על האדמה. ואמר על האדמה שבשבילה נוחלין אתם את הארץ וכמ"ש כל העושה מצוה אחת מטיבין לו בעה"ז שהיא אריכת ימים. ובירושלמי דרש על ד' דברים שאדם אוכל פירותיהן בעה"ז וכו' כי לא דבר רק הוא מכם. הוא התורה. כי הוא חייכם הוא כבוד אב ואם. כמ"ש בעשרת הדברות למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך. ובדבר הזה. זה ג"ח שנא' כי בגלל הדבר הזה וגו' והמשייתו וגו'. על האדמה זה השלום שזה תיקון הארץ ודרש מכאן שת"ח שקולה כנגד כולם שבה נכלל הכל ולא אלו ג"ד בלבד אלא אפי' כנגד כל מצות שבתורה וכמ"ש בירושלמי כל הפנין אלו אבנים טובות ומרגליות. כל חפצים אלו מצותיה של תורה שנאמר כי באלה חפצתי וכן בגמ' בבלי (מ"ק ט' ע"ב) פריך וכל חפציך וגו' ונקט אלו הג' מצות שהן ראשי כל המצות שאדם אוכל פירותיהן בעה"ז וכו': אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה. כמ"ש שתעברו את הירדן ע"מ לירש וכן אמר להם יהושע בשעה שעברו את הירדן כמ"ש (בפ' ז' דסוטה ל"ד ע"ב): (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. שביום הזה מלאו ימיו ושנותיו כמ"ש (שם י"ג ע"ב) ללמדך וכו': (מט) עלה אל הר העברים הזה. כמו במ"ת שנאמר עלה אלי ההרה: הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו. אמר ד' דברים שזכה לעלות אל נ"ר שהן ד' ושם כללות נוקבא כידוע לכן אמר וראה את ארץ כנען שמשם יראה את ארץ כנען. ונבו ומואב הם נ"ר בסוד נ"ר שהוא בשפה נכות ונר מערבי: על פני ירחו. ירחו הוא י"ב וע"ב שמות דהו"ב: פני. פן דהאת ויו"ד דהכמה שכוללת בה כידוע בסוד פניאל: וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה. שהראה לו ב' ארצות שירשו עולי מצרים ועולי בבל: אשר אני נתן לבני ישראל. אלו עולי מצרים משא"כ בבית שני שנטלו מעצמם לאחזה והיא ירושה שניה וכמ"ש קדושה ראשונה קדשה לשעתה וכו' וקדושה שניה קדשה לשעתה וקדשה לע"ל וז"ש לאחזה: (נ) ומת בהר אשר אתה עלה שמה וגו'. אמרו שמיתתו היתה רצונית והוא ע"פ צווי שגם במיתתו היה עובד הש"י וקיים מ"ע ולכן נאמר לו ושמה לא תבוא שהוא מל"ת כדי להוסיף שכר שהן ג' דרגין שכוללין הכל מ"ע ומל"ת וד"ת: וראה. הוא ד"ת שהראה לו גנזי תורה וחדרי תורה כמ"ש הביאני המלך חדריו: ואמר ומת והאסף. נגד ב' על אשר מעלתם וגו' כאשר מת וגו' וכמ"ש מלמד שנתאוה לאותה מיתה: (נא) על אשר מעלתם. מלמד שכל העובר אפי' בשגגה קלה של ד"ת נקרא מועל כמ"ש נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' ונאמר איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה': על אשר לא קדשתם אותי בתוך ב"י. אפי' בלא צווי היה להם לקדש והוא מ"ש אשר קדשנו וצונו. קידוש וצווי. ואמר כאן ד' מיני מיתות נגד ד' שגגות שהיה לו. א' שקירב את הערב רב והם גרמו לישראל לעשות עגל וגרמו מיתה לדורי דורות וכוונתו היתה לטובה והב' במרגלים שאמר להם אח"כ ואמר אלכם לא תערצון וגו' ה' אלהיכם ההלך וגו' ובמדבר וגו' ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו' ולא שמעו לו שמרגלים המסו את לבבם כמ"ש אחינו המסו את לבבנו ולא הועיל בדברים שדיבר כעת והיה לו לדבר זאת קודם שילוח המרגלים אזי היו נשמעים לו ולא היו משלחים כלל מרגלים. הג' במי מריבה. והד' בשטים שנתעלם וכו' ונעלם ממנו לפיכך מת ולא זכה לכנוס לארץ אבל כוונתו היתה בכולן לטובה בערב רב לקרבן תחת כנפי השכינה. ובמרגלים כי מרוב צדקתו היה סבור שבזה יחזקו את לבם כמ"ש וייטב בעיני הדבר. ובמי מריבה כמשחז"ל כי בדיבור יתעכב סדבר ולא ישיב מהרה ויתחלל שמו של ה' רגע אחת. ובשטים כמ"ש שנעלם ממנו כדי שיזכה פינחס ולכן נאמר בו ד' עליות למעלה: (נב) כי מנגד תראה את הארץ ושמה וגו'. כמ"ש בז"ת שתיקן בראשית כמ"ש עשה לך שרף וגו' אבל לא תיקן בדיבור לכך ושמה לא תבוא ושמה שהוא ה"א בעה"ז אבל בעה"ב הוא בא בראש כולם: כי מנגד. הוא שלש אותיות משם הפליאי שם מ"ב שמשם אספקלריא המאירה שמשם ראה אותה והמ"ם הוא מלכות השביעית שמשם ראה אותה והיא סמוכה להבן ולכן נאמר בסוף זאת הברכה שמה ראיות את. וגו' ואת וגו' ושי"ן הוא כלל כולם שהוא השלום והוא כלל כל הארץ וכלל כל הברכות וכמ"ש לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום ושמה ברכות הן. ברכת כהנים חמשה היינו חמשה תיבות המדברים בלשון נוכח לבד תיבת שלום כנגד חמשה חומשי תורה שמזן יוצא השם של כ"ב שהוא כנגד כ"ב אותיות של התורה וכן בשמע ישראל. ושמה הוא שלום כלל הכל והוא כנגד תורה שבע"פ שכולל כל חמשה חומשי תורה ולכן היא נכללת בששה סדרים וז"ש ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום והן בו"ק ממטה למעלה וזרעים כנגד צדיק שנאמר זרעו לכם לצדקה ולכן התחיל בברכות כמ"ש ברכות לראש צדיק וסיים ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ועוז היא תורה שבע"פ כמ"ש מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב ולכן סיים בששה שלומות אמר ר"א בר"ח תלמידי חכמים מרבים שלום בעו' כו' וכו' ורב שלום בניך וגו' שלום רב וגו' וכתיבת שלום נכלל כל הששה ברכות וכן הוא בברכת כהנים. וג' ברכות הם בסוד אבות. הראשונה נגד אברהם ונוקבא. השני נגד יצחק ונוקבא. והתורה נקנית בגבורה ולכן הוא ה' חומשי תורה וששה סדרי משנה והג' כנגד יעקב ונוקבא: וראה את ארץ. שמשם זכה לחכמה עליונה מה שלא זכה כל ימיו וע"ז נאמר הנה ישכיל עבדי ואמרו כמאן דארית ריחא מרחוק וכו' וכנגד ד' עליות דלעיל והוא מ"ש ירום ונשא וגבה מאד וגו' והוא בסוד ב"כ כמ"ש בר"מ בפ' פינחס. ירום. בסוד אריה נגד יברכך. וגבה מסטרא דשור. נגד יאר ה' כי שור הוא הגבוה שבחיות בסוד קרניו וקרני חיות כנגד כולם: ונשא. היא מסטרא דנשר נגד ישא ה' פניו וגו' שנשר הוא מגביה א"ע לעוף והם בשם ס"ג. מאד. מסטרא דאדם נגד ושמו את שמי וגו' בסוד שם מ"ה ונאמר לו רב לך. ל"ך גו"ן זמנין בגלגולא והוא מאדם עד צדקיה. כ' עד אברהם. ול' משם ואילך וכנגד זה אמר ר"ב לך שפון לך הרבה מאד וכן הוא בפרשה דהנה ישכיל ר"ב תיבות:

אופן שני

לב (א) האזינו השמים שם הדעה ובהתפשטות בו"ק הוא שם הדעת והוא אל דעות ה': פסוק ראשון ז"ת והשני יב"ת כנגד זא"ק וי"ב תקונים של בראשית והארץ. והיינו שאינו נחשב בפסוק והארץ. ב' תיבות שנחשב בפסוק ראשון והוא אלהים והארץ וא"כ אין בו רק י"ב תיבות. בפסוק ראשון יש אותיות ל"ב נגד ל"ב נתיבות של חכמה ובפסוק שני נגד מ"ט שערי בינה. ופסוק שלישי כ"ה שם הדעת. והשם הזכיר אחר כ"א תיבות וכן בקדושה כדאיתא במדרש ואחר פ"ה אותיות. ג'

פסוקים

פסוקים הראשונים. כמנין אנכי. והשלישי כמנין השם עם החדר הנעלם וכולם נכללין בכ"ת בפסוק הראשון יש המנין של כל האותיות האלו עם הכולל של השם וזהו כי שם ה' וגו' ר"ל הכולל של שם והוא סוד כשלג ילבינו והוא אותיות השם בב' גילופין וזהו סוד האזינו ג' נכללין בג' היינו ג' תיבות הראשונות נכללין בחצי האחרון כי ה"א של ואדברה מחובר עם וי"ו של ותשמע כמבואר בסמוך והוא י"ב עינות מים של הדעת : השמים. ה' שמים והוא התפשטות הדעה בהם והוא סוד ה' נשמות שיש באדם והן תתקנ"ה רקיעים בשמים הכוללים א' והן ה' שמות של ה' שמים ה' חלקי תורה וי"ט של כ"ך ומלכות כוללם בג' פנים והפן הד' כולל כולם וזה סוד של מלכות בד' שמות שלה שלכך אין לנו אלא ד' וסימנם חמשה : ואדברה הוא מנין זוהר. והוא סוד ה' ו' הוא שם מרגלא בגילופין והוא סוד לגדל ולהזק. ועם ג' אותיות אלו הוא סוד לאה ורחל. ה' של ואדברה הוא נוסף והוא מחבר שמים וארץ כי ב' חלקי הפסוק מחבר ה' עם ו' של ותשמע שהן י"ו אותיות מלמעלה וכן למטה. ואות וי"ו של ותשמע עם ה' הוא בג' גוונין שהארץ מתקיימת בהן והיו"ד נעלם כי הוא נעלם מעיני כל חי והן י"ב עינות מים ושבעים תמרים י"ב צירופים וע' פנים : אמרי. הוא ג' אותיות השם בגילופין בכפלם והוא סוד תורה בארון : מנין תיבות של השירה כמנין והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע שהם חסד ושופט ושליח ומלאך והושיעה ודין ונערה. ומנין תיבות של כל הסידרא כמנין התורה ומצותיה בס"ד חב"ד ובסוף חרות על הלוחות וסוד צדקתך כהררי אל וזהו סוד קדשנו במצותיו כי השירה היא בסוד קדשנו וכל הסדרא בסוד מצותיו : (ג) כי שם ה' אקרא וגו' הוא השמש והירח וכוכבים : כי שם. שני של שם ס"ג : הבו. סוד י"ג תקונים : הבו גדל. סוד ל' שערי בינה שהוא סוד הרצון היינו י"ג ול"ז : כל השירה הוא בכל א' סתומה באמצע וב' שיטות חלוקים לפניה ולאחריה והם המשלימים לע"ב וכן בכל ע"ב השני שערים משלימים אותה ויש בהן כ"ו פסוקים גדולים נחלקים לד' חלקים ולב' שיטות. וי"ז פסוקים קטנים הנחלקים רק לב'. והגדולים בכל חלק. באמצען זקף ובסופן אתנחתא וס"פ. והקטנים אתנחתא וס"פ. ויש פסוקים גדולים שבכל אחד חצי פסוק יתר על ד' חלקים והכל ע' שיטין והגדולים הם א' חמאת בקר. וב' ראו עתה כי אני אני וגו' והם מהפכים הסדר דהיינו עד פסוק חמאת בקר הזקף והאתנחתא כדלעיל ומפסוק חמאת בקר ואילך נתהפך הסדר באמצען אתנחתא. ושני פעמים בסופן זקף. וכן בפסוקים קטנים באמצען האתנחתא והוא בסוף השיטה ובאמצע השיטה ס"פ. והוא עד ראו עתה וגו' ואז נתהפך כבראשונה וד' יוצאים מן הכלל ב' בפסוק חמאת. תיבת צאן ותיבת כרים. וא' בפסוק ראו תיבת ואחיה וא' בפסוק מזי רעב תיבת רשף וטעם ההפכה אשר הפך ה' על שנתהפכו מעשיהם מן וישמן ישרון. וכשאמר ראו עתה כי אני וגו' שהוא על לעתיד אז יתהפך ויחזור כבראשונה (ועיין במ"ש קצת הטעם) ובשירת הים הוא ל' שיטין ושיטה חלק לפניה ולאחריה הרי ל"ב וסדרן שיטה אחת נחלק לג' חלקים לב' סתומות ושיטה אחת נחלק לב' חלקים וסתומה אחת וכך סדרן שיטה ראשונה אז ישיר נכתבת ככל שיטות שבתורה בלא סתומה והשני נחלק לג' והג' לשנים והד' לג' וכן חוזר חלילה עד שנמצא שיטה אחרונה בשלשה. וכל התיבות שלפני הסתומות ס"פ אתנחתא וזקף חוץ מב' שיוצאין מן הכלל תיבת אשיג ותיבת בתוך וכל שיטה החלוק לשנים נתחלק באמצע ושיטה החלוק בשלשה תיבה א' בתחלת השיטה ותיבה א' בסופה והשאר באמצע וזה היפוך משירת האזינו שבשירת הים א"א לסיים השיטות במפסיקין רק קודם ריוח הסתומות וחוץ משיטה אחרונה ויש בה מ"ד סתומות נגד מ"ג פסוקים שבהאזינו ועם פסוק ויבא משה שהוא כלל השירה. לבד ב' חלק שלפניה ולאחריה שהן פתוחות וכל הפסוקים נחלקים א' לשנים וא' לשלשה לבד ב' פסוקים נחלקים לד' תפול. וכי בא. וד' פסוקים שאין נחלקים כלל ה' איש מלחמה. תהומות. נטית. ה' ימלך. כי שם והצור הם שלימא דמהימנותא. הצור הוא השם השולט אחר חצות לילה כי שמאל נכלל בימין ולכך נאמר שם אל כי היא כלת משה. הצור הוא חוזר שהוא דבוק עם תמים ואמר כאן ג' דברים ותמורתן שהם ששה שעולין ספה זו מה שאמת עליה שהן כלל העולם : (ד) הצור. הם י"ד פרקין שבשם : תמים. הוא מ"ע פנים ואחור : פעלו. הוא המקום : כי כל. הם ב' חיבורין כמ"ש כי כל בשמים ובארץ ובו השם השני של מ"ב לכך נאמר דרכיו כמ"ש צדיק ה' בכל דרכיו והכל במשפט בג' אהי"ה אל בריבוע גילופין. הוא הצור : צדיק. בי"ב תחומין ובו שם אלוה והוא פנים של מ"ע : וישר. סופי תיבות של כל השמהן והוא ג' פנים ואחור של גילופי ע"ב של ע"ב אותיות : (ז) ויגדך זקניך. הוא שם השני שהוא לשון למודים. שאל. שם השילוב. אביך. זה חשבון האור. ויאמרו. מ"ע שערי בינה עם הפנים. לך. שער החמשים. אביך. ו"ק מס"ג. זקניך. ו"ק מתרע"ד : (ח) יצב גבלת עמים למספר וגו'. כי ע' וע"ב הם א'. וכן בע"ב שמות. ל"ו של ד' אותיות בסוד תלי וגלגל ולב. וכ"ד של ג' אותיות ויו"ד של ב' אותיות והכל באות א' כפול לבד וכן בששה שמות של ז"ת אלוה כו' שהן שבעים והשם המיוחד באמצע וכן בשם של י"ב ו' שמות ג' פשוטים וב' גילופין וא' גילוף גילופין שהן ע"ב לנו"ק ואמר יצב גבלת שהן י"ב גבולי אלכסון וו"ק מקיפין לה וכל א' כלול מעשר שהם י"ב : בהנחל. הם שבעה ושבעה מוצקות כמ"ש כי יד על כס יה. על. הוא ג"כ יד דאימא : בני אדם. סוד בן אדם מ"ה וב"ן פ' תתאויות ס"ה וקס"ג תתאה דמתתא : בני אדם. הוא נקודה שבתוכה מ"ה וע"ב וכן בני ישראל תרי"ג שרשים שבהם כנגד תרי"ג מצות : (ט) חלק ה' עמו. זה א"י : חבל נחלתו. ג' עולמות בי"ע. חלק. ב' שילובים הידועים ד' שהן ג' הב"ד. נחלתו קפ"ד ס"ו קמ"ד : (י) ימצאהו בארץ מדבר. זו מדרגה התחתונה שנקרא ארץ : ובתהו ילל ישמן. ג' דרגין הראשונים שהן ש' כמ"ש בפסוק במדבר הגדול והנורא הם ג'. נחש שרף ועקרב ג'. צמאון אשר אין מים המוציא ג' : ימצאהו. הוא שם אהיה בכפול : יסבבנהו. הוא שם קל"ה : יבוננהו. הוא ע"ז פנים של החיות ד' שמות וכן יקחהו ע"ז כנפים אלא שכאן בפנים ושם בכנפיה וכמ"ש בכנפיו והן ל"ב נתיבות : יצרנהו. הוא שם עם יה"ו : כאישון עינו. בת עין אות רביעית ושם הוא קדש של ס"ג. כאישון הוא שם ג' של מ"ב והוא בת עין וכמ"ש לא יגרע מצדיק עינו : (יא) כנשר. הוא שם של ט' אותיות באחורים בריבוע ואתחלתה הוא נשר וא' הוא כנשר. ועוד נשר הוא שם דאנכי של עשרת הדברות : יעיר. הוא אחורי שם מ"ה : קנו. סוד ציון : על. הוא סוד ע' בחינה אחרונה של מוצא ראשון שקבוע תמיד במוצא השני. ירחף. זה ציצית : ישאהו. ב' אהיה. כאן ששה חותמות שנחתם בהם שמים וארץ והשביעית הוא בדד ולכך כתיב בדד שהוא כולל עשר מדות. וזהו ימצאהו יסבבנהו וגו' כנשר יעיר קנו וגו' ובדד הוא שם של עשר אותיות ב' ווי"ן כו' וכן הוא כולל של ב' מצות האלו בתפילין ומזוזה : (יב) ואין עמו אל נכר. זה ציצית אף שאין בהם שם אעפ"כ הוא תשמישי מצוה והוא דרגא רביעית שנקרא אל ולכן אמר על ג' דלעיל לשון טוב וכאן אמר לשון שלילה : אל נכר. הוא אשה נוכראה : ירכבהו. הוא עדן וטל מן בינה : ויאכל תנובת שדי. השב כאן עשרה דברים נגד ע"ס ג"ר בפסוק זה וז' דברים בפסוק שאח"ז וידוע שע"ס הן ה' כנגד ה' בב' אופנים ה'. עולם המושכל. וה' עולם המורגש שהם בסוד נקודות של השם חש"ק ונה גדלה וסוד של תפילין וציצית ומזוזה ובשני הפסוקים יש ה' דברים מצומת וה' מן הי. ויאכל תנובת שדי. וינקהו דבש. ושמן מחלמיש צור. חלב כליות. ודם ענב. וה' מן הי חמאת בקר וגו' וכמו שידוע בסוד קטורת נטף כו' סמים ולבונה זכה בסוד ירכבהו והם נגד חמשה אצילות וה' שתיות ויאכל תנובת שדי חלב כרים ואילים ועתודים וחלב כליות חטה ה' אצילות וה' שתיות חמאת בקר וחלב צאן כו' : ד"א ירכבהו יש בהם עשר דברים כדלעיל. ואילים בני בשן ועתודים. שניהם בדעת. חלב כרים. בת"ת סמוך לו. חלב כליות חטה בחכמה כמ"ש מי שת בטוחות חכמה. ודם ענב. הוא בינה יין המשומר בענביו שעתיד להתגלות בעה"ב. כתיב ארץ ואח"כ תנובות שדי שהוא עץ עושה פרי ואח"כ דבש ושמן ולכך אמר וינקהו שהוא סוד נערים עולל ויונק ושם סלע וצור ואח"כ חמאה וחלב ובסוף אמר עם חלב כליות כמ"ש לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי : ענב וחמר. הוא סוד התפילין ש"י נהורין שהן ד' בתים ואמר כאן עשר דברים נגד עשר ארצות ועם בית המקדש הוא י"א וכן כאן ירכבהו על במתי ארץ הוא כלל כולם והוא ירושלים שהיא גבוה מכולם ואח"כ חשב העשר וחשב ז' בפסוק אחד וד' בפסוק השני וכן בקטורת ד' סמנים וז' בשמים : (יג) סלע. זה נער זה מט"ט. ומלמעלה למטה דבש ושמן בדעת. והשאר הכל כסדר ואמר בקו האמצעי עם חלב וגו' וכנגד הארץ שהוא רביעית אמר לשדים לא אלוה שהם תחת האדם ואלו ב' שמות אלוה אלהים הם שמות ההנהגה שהן אותיות שניות ושלישים דאהי"ה וזה שמו של בצלאל בצל אל קונו של יו"ד : (יח) צור ילדך תשי. פי' התחלת השכחה ושכחת : ותשכח אל מחללך. שבראך. כי ג' שותפין באדם והג' כלול משניהם ולכך נותן י' דברים נגד שניהם כי באדם יש ה' אברים גלויים וה' נעלמים עין אזן פה יד ורגל גלויים. ה' נעלמים ריח קלסתר פנים. וג' יותר נעלמים חכמה בינה שכל. עור ובשר מן האב עצמות וגידין מן האם. מוח לעצמות ודם לבשר ושני לבושין שערות וצפרנים. צפרנים לאב ושערות לאם. ובעין אודם ולובן : ילדך. זה האב : מחללך. זו האם שבחללה נוצר הולד וכמ"ש הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם ופי' הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם ואע"פ שהם הסיבה אעפ"כ סיבה הראשונה הוא הש"י ולכך נותן נגד שניהם והאדם נבנה מששה דברים עור ובשר גידים ועצמות וכמ"ש עור ובשר תלבישני. ושנים בעין שחור ולובן שמהם בא החיות לאדם ושני פנימין המשקין מוח ודם שהם משקין העצמות והבשר. ושני לבושין שערות וצפרנים וכל הלובן בא מן האב. והשחור והאדום מן האם. והש"י נותן ה' נעלמים נגד האב. וה' נגלים נגד האם חמשה פנימים וחמשה חיצונים ה' חיצונים שהם משמשין עין אזן פה יד ורגל ה' נעלמים ריח וקלסתר פנים דעה בינה והשכל. והנשמה שאמרו בגמ' זו הנפש ונשמה עליונה הוא דעה בינה השכל שנכללת בג' לפיכך הש"י הוא סיבה של יצירה של האב ובריאת האם וז"ש צור סיבה ראשונה של ילדך. ואל. זו סיבה של מחללך בבטן האם. צור זה הסיבה ראשונה של העשייה. ואל הוא שם ההנהגה כמו שני שמות אלו הצור תמים ואל אמונה. ילדך. אב. מחללך. אם. וידוע שהאם מזרעת טפיים נגד האב וכמ"ש אין לך כל טפה כו' לפיכך מחללך הוא כפול כי אמו מזרעת ממטה למעלה. ג' אותיות של השם כל א' וא' מיוחד וא' נשאר בכפלו וכן בשמות אהי"ה וא"ד שנעשים אלהים ונד' כפלים חמש : תשי. תש כח י'. תשכח תש כח י' דאבא כח דאמא וכמ"ש שמתשת כח של מעלה כמו באצבעות ופרקין שמתישין כח של מעלה ובפסוק הזה שם אהרון משם מ"ב עם נקודותיו : פעל. בג' גילופין : כל זאת. בג' אחוריים רק מקום מ"ה הוא מוקדם שהוא הד"ס ראשית כל והשאר זאת בסוד מי זאת : חכמו. הוא י"ב אותיות של שע"ד : יבינו ז"ן. כ"א. סוד הדעת זו"ן יוכל ושמה שמתפשטין בז"ת וז"ש אבד עצות המה :

פרשת וזאת הברכה

לג (א) וזאת הברכה. התחלת התורה היא בראשית שהוא דרגא ראשונה ומסיים בזאת שהוא דרגא אחרונה וז"ש וזאת. והתחלת התורה הוא בבי"ת לפי שהב' הוא ברכה כמ"ש במדרש ולכך מסיים וזאת הברכה והוא ג"כ ד' אותיות וכ הב' מרמז על ב' אורות שנבראו כמ"ש יהי אור ויהי אור וכמ"ש לעושה אורים גדולים כל"ח. וכן בי"ת הן ב' אלפין דאור וגילופין הם שאר אותיות דאור וז"ש אז ימלא שחוק פינו וגו' וכן הוא חותמא דגושפנקא וכן הוא ג' שילובין דהו"א וג' שילובין דדו"כ. והברכה הוא ג' דדו"כ וא' דהו"א שהן ל"ב נתיבות שמשם הברכה והן חושבן יהי אור ששם ב' אורות שהן עשר שילובין ונאמר ויקרא לאור יום שהוא יהי ויהי שהוא יו"ד דמשתתף לכל האותיות ב' עלמין עלאה ותתאה ועוד מילואן של י"ו שהן הדעת שמשתתפת עם נוקבא בסוד כבד את אביך ואת אמך ובסוד כה וכה ובסוד שבע ביום הללתיך ג' בשחרית וד' בערבית וכן סוד ז"ת דאימא שהן ג' וד' : אשר. הוא כמ"ש ברית ישעיה ע"ש : ברך. הן ב"פ ת"י דאימא ג' וד' וגם הוא בסוד כוסי רויה וא' כללא דלהון שהן ג"ן סדרים : משה. בסוד פני משה

כפני

כפי המה ומשה כליל ס' ידהין ועם העשירית הוא סוד י"ב אבני שהם שהוא וזאת כדלעיל: משה איש האלהים. הן י"ב אתוון דשילוב מעשרה זיווגין כל אחד מג' וז"ש נוגע בכת דכליל כל עשרה ולכן נקרא איש אלהים כמ"ש בסדר עולם: את. אחורי כנפי החיות: אשר. עלמא עילאה: את. עלמא תתאה לכן גבי המברך אמר אשר ולגבי בני ישראל אמר את: בני ישראל. הם תרי"ג שרשים שבישראל לכן נלטוה על תרי"ג מלות שכל א' וא' כלול מחבירו וערב בעד חבירו ויו"ד הראשון נעלמת נקודה בהיכלא ולכן יש בהתרי"ג מלות י"ג שרשין: וזאת הברכה. הוא הפעולה: משה וגו'. הוא הפועל. איש האלהים. ברוח הקודש שבו שהוא הסיבה לאשגה. את בני ישראל. הם הנפעלים. לפני מותו. הוא הזמן: איש האלהים בעלה דמטרוניתא כי אלהי מורה על התנהגותו ע"פ הטבע שהעה"ז מתנהג ע"פ הטבע. לכך לא נזכר במעשה בראשית כי אם שם אלהים. ולכן אמרו רז"ל מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ואמרו מתוך שהיא שקולה כתחיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית המתים והענין כי הגשמים אינן ע"פ הטבע כלל כי כל הדברים בעולם אומרים הפילוסופים שהוא ע"פ הטבע אף זריחת השמש ושקיעתה אבל על הגשמים מודים שאינן ע"פ טבע כלל כאשר אנו רואים שפעמים לא ירד כלל ופעמים ירד בכל יום ויום ולכן נקרא גבורות גשמים שבזה ניכר גבורות ה' יותר מכל הדברים וז"ש מתוך שהיא שקולה וכו' כי גם בתחיית המתים מודים כולם שהוא אינו ע"פ טבע שע"פ טבע לא יתכן שיהא האדם הנרקב מזמן רב לחזור ולהיות ולכן קבעוה בתחיית המתים נמצא כל העולם מתנהג ע"פ הטבע כי הוא מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית אבל דורו של משה ע"ה כל הנהגותיו לא היה ע"פ טבע כלל כמו יציאת מצרים וירידת המן והשלו וענני כבוד. וזהו מעין עולם העליון שאינו מתנהג ע"פ הטבע. ולכן כתיב איש האלהים ואמרו בזוהר בעלה דמטרוניתא כי המטרוניתא הוא השכינה המנהגת את הארץ ע"פ הטבע אבל הוא היה למעלה מהטבע כמו איש שהוא למעלה מן האשה בחשיבות: (ב) ויאמר ה' מסיני בא. הם י"ו כנפי החיות י"ב בד' פנים ואח"כ פני אדם וכמ"ש אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ואח"כ ויאמר לאדם וכמ"ש בזוהר פ' בראשית וכן כאן מימינו אש דת למו הוא ויאמר לאדם. ב' עלמין הם זה ובא. שבשביל התורה יהיה זוכה לב' עלמין אלו. והוא בסוד ברכת כהנים האבות והשבטי' והן ר"ת של הד' דגלין: וזרח. הוא י"ג תיקונים: הופיע. הוא פשוט וניטופין והה' דגלין האלו הן נגד ה' מראות שראה יחזקאל: ה' מסיני בא. הוא נד מערב והם היו חונים במזרחה של ההר: וזרח משעיר. הוא נד הצפון: הופיע מהר פארן. הוא נד דרום: ואתה מרבבת קדש. הוא נד שישראל היו חונים שם והוא המזרח. ולכך אמר ואתה שהוא שבא עם אדם ביחד נקרא אתה: מימינו וגו'. סוף ד' קצוות בתורה נגד ד' קצוות דלעיל. פ"א ה' מסיני וגו' שד' פעמים נתחדש הדיבור עמו. א' מסיני בא. שנתן התורה. וזרח משעיר. דהיינו אחר שסבבו את הר שעיר ונאמר ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ה' אלי לאמר וגו' שאז הדיבור היה מיוחד לו והג' הופיע מהר פארן. שאז נשנית התורה כמ"ש בין פארן ובין תפל ולכך אמר הופיע שהוא יותר מזרח. והד' ואתה מרבבת קדש. שנכנסו לא"י ואז זכו לתורה מה שלא זכו קודם לכן. פ"א ה' מסיני בא וגו' שזכו מחמת עצמן בשביל שאמרו נעשה ונשמע. וזרח משעיר. כמ"ש בגמ' כשרצה הקב"ה ליתן תורה לישראל החזירה על כל אומה ולשון ובא אל ישמעאל א"ל תורה מה כתיב בה א"ל לא תנאף אמרו אי אפשר תנה לישראל וכו' וכולם נתנו להם מתנות דהיינו עשו וישמעאל ונתנו להם עשייה ושמיעה שאמרו נעשה ונשמע: ואתה מרבבת קדש. שגם שאר השרים נתנו להם מתנות: (ג) אף חבב עמים. שד' כתות בישראל כהנים לוים וישראלים וגרים וכמ"ש בית ישראל ברכו את ה' בית הלוי וגו' בית אהרן ברכו את ה' יראי ה' ברכו את ה' ולכך לא כתיב אצל יראי ה', בית, שאין להם שדה ונחלה וכן בהודו לה' וגו' אשב ד' כתות האלו ומ"ש הודו כוונתו לברך בקריאת התורה שאז הכל שומעין בכל שבת: (ד) קהלת יעקב. הם ב' חלקי התורה. דיני התורה והוא תורה צוה לנו. קהלת. הם המדרשים שנדרשים בקהל: (ה) ויהי בישרון מלך וגו' כי ד' פעמים קבלו ישראל את מלכותו עליהם אחד ביום ב' בסיני א' קודם מתן תורה והב' לאחר מתן תורה כשכרת ברית על השאר מלות. בים כתיב זה אלי וגו' ה' ימלך לעולם ועד. אבל סיני קודם מתן תורה בפ' יתרו כתיב ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם וגו' ולאחר מ"ת בפרשת משפטים כתיב ויספר לעם את כל וגו' ויען כל העם קול אחד וגו' והד' כתיב שם וישכם משה בבקר וגו' וישלח את נערי וגו' ויקרא וגו' ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע דהיינו שבפעם הראשון קבלו עול מלכותו ובפעם הב' קבלו עליהם עול תורה ובפעם הג' קבלו עליהם לעשות את החוקים ואת המשפטים ולכן כתיב שם נעשה ובפעם הד' כשרצה לעלות להר לקבל שאר התורה קבלו עליהם עול תורה שבע"פ מה שיביא להם מן השמים ולכן כתיב שם נעשה את המלות ונשמע מה שיביא אלינו עוד. וז"ש ויהי בישרון מלך והוא שאמרו ה' ימלך וגו'. בהתאסף ראשי עם. הוא קודם מ"ת דכתיב ויקרא לזקני העם וגו': יחד. הוא לאחר מ"ת. דכתיב ויען כל העם קול אחד וגו'. שבטי ישראל. הוא כפעם הד' שבנה שתים עשרה מלבה לי"ב שבטי ישראל וכרת עמהם ברית ויען כל העם וגו' כל אשר וגו' ואלו הד' פסוקים לבד וזאת הברכה שהוא הכולל הן שלימות האדם כנגד ד' מדות הידועים והן אהבה. ויראה. תורה. ועבוד. אהבה ויראה הם כנגד אנכי ולא יהיה לך שהן כלל התורה בסוד כי נר מלוה והן נגד עשה ול"ת וכמו שאמרו עשה מאהבה עשה מיראה. עשה מאהבה שתעשה מ"ע. ועשה מיראה שלא תעשה עבירות ולא תעבור על ל"ת וזהו שכתב ימים רבים תשבי ולא תזני וגו' וזהו ה' מסיני בא הוא מדת האהבה לזכור החסדים הגדולים שעשה עמנו וכמ"ש אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד. אף חבב עמים. הוא נגד יראה. והוא לא יהיה לך וגו' והוא נגד הגרים שפירשו מע"ג וכמ"ש יראי ה' ברכו את ה' שהן הגרים וכן ע"ה שאינן עושין עבירות מחמת יראה. תורה צוה לנו. הוא נגד תורה. ויהי בישרון מלך. הוא נגד עבודה. וכפ' הראשון יש ה' דברים נגד ה' חלקי האהבה וכנגד זה נאמר באברהם עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר וגו': וכמבואר שאברהם אבינו קיים כל התורה כולה. והיינו ד' חלקי התורה והם. א' תורה שבכתב. ב' תורה שבע"פ. ג' דרושי התורה. ד' גזירות ותקנות החכמים שהם בלא תסור וכמ"ש ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי וז"ש וישמר משמרתי הם גזירות החכמים. מלותי. זו תורה שבע"פ כמ"ש והמלוה זו המשנה. חקותי הוא מדרשות. והם הגמרא ושאר מדרשות: ותורתי זו תורה שבכתב. ועוד יש חלק ה' בתורה שהוא עשרת הדברות שהוא כלל הכל. וזה בקולי כי עשרת הדברות שמעו מה' עלמו בקולו וכמ"ש קול דברים אתם שומעים וגו'. והם נגד עשרה נסיונות שנתנסה בהם וז"ש עקב וכמ"ש בפ' עקדה עקב אשר שמעת בקולי. וכפ' הב' הוא ד' דברים נגד ד' חלקי יראה כמו שכתב את ה' היו יראים וגו' וכל הד' נכללין באהבה כמ"ש בזוהר פ' בראשית בפקודין והם רמוזין בפסוק ראשון של בראשית והוא הדעת המתפשט בו"ק שכולל כולם וז"ש בזוהר ובתיקונים בראשית הוא יראה וד' חלקי אהבה. תורה צוה לנו וגו' נגד ה' חלקי התורה: ויהי בישרון מלך. הוא נגד ה' חלקי העבודה: אף חבב עמים. שהוא מחבב את הגרים: כל קדשיו בידך. הם הכהנים כמ"ש עם קדשך: תכו לרגליך. הם הלוים שהלכו לרגלי הקב"ה שהיה הארון נושא את נושאיו: ישא מדברתיך. הם הישראל שעוסקים תמיד בתורה ודברי קדשי ותמיד הם נושאים ונותנים בדברי תורה. ועוד אף חבב עמים הם עמי הארץ שאף אותם הוא מכבד והם ד' כתות א' עץ חיים למחזיקים בה והם המחזיקים ידי לומדי תורה במאכל. ב' ותומכיה מאושר והם המשמשים ת"ח בגופם. ג' הם היושבים בבהמ"ד ושומעים דברי תורה תמיד. הד' הם שארי עמי הארץ ששפין רצון קונם. וזהו כל קדשיו בידך הם המחזיקים ידי ת"ח במתנת ידם: והם תכו לרגליך. הם המשמשים ת"ח שהולכין תמיד בשבילם. ישא מדברתיך. הם היושבין בבהמ"ד ושומעין תמיד ד"ת. אף חבב עמים. הם שארי עמי הארץ שעושין תמיד רצון קונם. ועוד כמ"ש (ישעיה מ"ד ד' ה') ולמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים. זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו לה' ובשם ישראל יכנה. והם ד' כתות כמ"ש ד' מינים בלולב א' טעם וריח. טעם בלא ריח. ריח בלא טעם. לא טעם ולא ריח. וכולם אגודין זה בזה. טעם וריח. הם הת"ח העוסקין בתורה ובעלי מלות ג"כ. וטעם בלא ריח. תורה בלא מלות כמ"ש (יבמות ק"ט ע"ב) האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה כו'. ריח בלא טעם. הם בעלי מלות. לא טעם ולא ריח. בלא תורה ובלא מלות רק שאין פורשין מדרכי הציבור ואעפ"כ כולם אחודים זה בזה לבד אתרוג שהוא פרוש מן השלש אך אעפ"כ בשעת נטילה צריך לחברן יחד וז"ש זה יאמר לה' אני. הוא בעלי תורה ומלות. וזה יקרא בשם יעקב. הם הלומדים בלא מלוה והיינו שלומד לשם יעקב כמ"ש תורה צוה וגו' שכך קיבל מאבותיו ולא לשמה. וזה יכתוב ידו לה'. הם בעלי מלות שעושין בידיהם בלא תורה ולכן כתיב בשניהם לה' שהם עושין לה'. ובשם ישראל יכנה. הוא בלא תורה ובלא מלוה רק שמכנה א"ע בשם ישראל ואע"פ כן יש לו שכר וכמ"ש כל הכופר בע"ג כו' ולכן כולם אחודין זה בזה וזהו למחו בבין חציר כערבים על יבלי מים אף שהם ערבים והם ערבי נחל בלא טעם ולא ריח ילמחו על יבלי מים וכמ"ש והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו וזהו על יבלי מים לכן הם אחודין זה בזה. וז"ש אף חבב עמים. הם הדומין לערבות. כל קדשיו בידך. הם הדומין לאתרוג. והם תכו לרגלך. הם הדומין להדס. ישא מדברתיך הם הדומין ללולב: תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. פי' שהגרים אומרים שהתורה צוה לנו משה ג"כ וא"ת שדווקא לישראל ניתנה התורה ולא לגרים כדכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים והיינו ישראל דוקא ולא את הגרים לכך אמרו שמשה צוה לנו ג"כ את התורה כמ"ש הקהל חקה אחת יהיה לכם ולגר הגר חקת עולם לדרתיכם ככם כגר וגו' תורה אחת וגו' ומשפט א' יהיה לכם ולגר וגו'. ואל תאמר דוקא לגרים שהיו בימי משה צוה ולא את הגרים שאח"כ לזה נאמר שמורשה ג"כ התורה לכל קהלת יעקב דהיינו לכל מי שיקהל עליהם וכמ"ש הקהל חקה וגו' לדרתיכם הרי ירושה היא ג"כ לנו. ועוד אומרים ע"ה אותם שאין בו תורה ומלות שהתורה נתנה ג"כ לנו והיא מורשה לכל קהלת יעקב כי יעקב הם המון עם וז"ש בגמ' (פסחים מ"ט ע"ב) כל הלומד תורה בפני ע"ה כאלו בא על ארוסתו בפניו שהיא ירושה ג"כ לו. ויש בו ז' תיבות ה' וב' וכן היה במנורה והם כנגד ג' חלקי תורה. תורה שבכתב ושבע"פ היא הל"מ. והגמ' מחבר את שבכתב עם בע"פ ולכן נקרא יש התלמוד וכמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו. ובתורה שבכתב הם ה' חומשי תורה וזהו תורה צוה לנו משה מורשה הם חמשה חומשי תורה שבכתב שהיא ירושה לכל: (ו) יחי ראובן ואל ימת ויהי מתיו מספר. פי' שהתפלל עליו ג' דברים לפי שבשבט ראובן הלכו לפני הצבא במלחמה. התפלל עליהם שלא ימותו במלחמה ואל ימותו בידי שמים אלא יבואו לביתם בשלום. וגם שלא ימיתו בניו ובני ביתו שעזב בעבר הירדן וזהו יחי ראובן בידי אדם ואל יהרג במלחמה. ואל ימות. אח"כ בידי שמים בתוך שבע בנים שהלכו. ויהי מתיו פי' בני ביתו ואנשיו במספר שלא ימות א' מהם אלא יהיו כמספר שהניחם. בתרגום אל ימות במותא תנינא והוא רומז על מ"ש בזוהר חדש דרות. פ"א יחי ראובן. בתחיית המתים. ואל ימות. בימות המשיח כידוע שהוא יהיה ראשון וכמ"ש פהז כמים אל תותר. שלא יותיר מן גוג ומגוג. כי עלית משכבי אביך. זו ירושלים. אז חללת יצועי עלה. שימלא מן גוג ומגוג הללים חללים ע"ש שפשטו ידיהם ביצועי שהוא זבול בית המקדש. ויהי מתיו מספר. לעה"ב שיהיו כולם בני עה"ב כמ"ש כל הכתוב לחיים בירושלים וג' ספרים נפתחים לעה"ב וכמ"ש אלה לחיי עולם וגו' ובתרגום שאמר מותא תנינא כדכתיב מות יומת. מות בעוה"ז. יומת מיתה תנינא לאחר מיתה וכמ"ש (ברכות כ"ח ע"ב) אם ממיתני מיתתו מיתת עולם וכמ"ש במשלי וכמ"ש לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה. לא אמות. בגיהנם שהוא גלמות. כי אחיה. בתחיית המתים כמ"ש ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם וגו'. ואספר מעשי יה. לעה"ב בסוד כל הנשמה תהלל יה: (ז) וזאת ליהודה ויאמר. כי יהודה ירש את מדת זאת שהוא כלל כל הברכות כמ"ש וזאת הברכה י"ב בפרשות וזאת היא הי"ג כלל כולם ונגד זאת אמר אשריך ישראל וכן ביעקב כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם הוא הי"ג הכוללת כולם כנגד י"ג מדות וכמ"ש בתחלת זוהר כוס ישועות י"ג נהרי אפרסמון דכיא וי"ח נהרי אפרסמון. וכן בראשית וק"ש וצילית וכן ביצחק ויהי יצחק וכו' ויהודה ירש את סכלל כי זה מלכות ישראל וכמ"ש למי כל חמדת ישראל וכמ"ש כי יהודה גבר באחיו:

שמע ה' קול יהודה. הוא נגד דוד שהתפלל תמיד כמ"ש יענך ה' וגו' ישלח עזרך וגו' אלה ברכב וגו'. ולכך התפלל שישמע ה' לקולו: ואל עמו תביאנו. הוא נגד שלמה שנטרד ממלכותו והתפלל עליו שישוב לעמו ולא"י ולמלכותו: ידיו רב לו. בימי אסא ויהושפט וזהו ידיו ב' ידים. ראשונה משמים שנאמר ויגוף ה' את הכושים (ד"ה ב' י"ד) שניה ע"י בני אדם על הג' אומות שבאו עליו: ועזר מצריו תהיה. בימי יחזקיהו שלא נעשה כלל בכשיפי מלחמה אלא ה' עזרום. ועוד שמע ה' קול יהודה. בבית ראשון: ואל עמו תביאנו. הוא בית שני שחזר יהודה לארצו משא"כ בעשרת השבטים שלא חזרו: ידיו רב לו. במלחמת ירושלים לע"ל וכמ"ש (זכריה י"ב ז') והושע ה' את אהלי יהודה וכמ"ש (שם ו') ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש בעצים וגו': ועזר מצריו תהיה. הוא משיח אחרון במלחמת גוג ומגוג וכמ"ש (יחזקאל ל"ח ג') הנני אליך גוג וכתיב (שם י"ח) והיה ביום ההוא ביום בוא גוג וגו' ובגמ' דרש (מכות י"א ע"ב) שמע ה' קול יהודה על איבריה לשפא כו' והן מ"ש בתיקון י"ח ארבע סטרין מזרח מערב צפון ודרום. שדרך. דא ציון דהיא טבור עלמא. רישא למזרח. גופא למערב. דרועין לדרום. רגלין לצפון. ונקודה דאמצעיתא נגד צדיקיא וחסידיא וחכימיא ומארי דאוריתא ונביאה והן הכל בפסוק הזה והן נגד תנ"ך ומשנה וגמ' ובריית' והלכה שהוא קבלה ותוספתא והן נגד תורה וחכמה ומצות ומדות ועבודה כמ"ש בפקדון או בתשומת יד וגו' והכל מכוון בפסוק הזה והן נגד ד' אותיות השם והדעת כלל וז"ש וזאת הם י"ב שבטים של אבני שהם והן כלל ישראל ויהודה לקח כלל כולם. ולכן באבני מלואים ואבני שהם יהודה קודם לכולם וכן בדגלים: ידיו רב לו. ידיו הוא דרגא עשירית של בעלי תשובה והוא נגד עשרת ימי תשובה והוא נגד ר"ה מלמטה למעלה ולכן עשרה מלכיות עשרה זכרונות עשרה שופרות כי צדיק הוא ח"י עלמין בב' שמות עילאין וב' שמות תתאין וז"ש כתר כי ביום הזה יכפר בסוד י"ס. תטהרו בסוד כתר וזהו כ"י י' הוא בסוד י"ס וכ"ף הוא בסוד כתר. ובסוד לאה ורחל וזהו בסוד מ"ה אבל בסוד ס"ג היא רחל לבד וכן בסוד ג' הסי"ן בג' דרגין ודרגא אמצעית כפל בסוד הנה הנס וזהו סוד רחל ולאה. ועזר הוא בסוד כפל כדלעיל: (ח) וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך. פי' כל הלוים נקראים חסידים שהיו שלמים בעגל כמ"ש ויאספו אליו כל בני לוי. וכן במרגלים כמאמר הז"ל שלא נגזר על שבט לוי. ואיש. הוא השר שעליהם והוא אהרן שהיה נשיא עליהם כמ"ש ואת שם אהרן תכתב וזהו לאיש חסידך. וסוד של אורים ידוע שמעשה שמים היו כמו הלוחות והוא מרומז בר"ת ואמר תמיך ואוריך ממטה למעלה שמתחלה זכו לתומים ואח"כ לאורים. ותומים. הוא נגד היום שהם נשלמו כמ"ש ויראו העם את ה' ויאמינו בה' שהוא שני עמודים של כל התורה כמ"ש רוצה ה' את יראיו את המיחלים לחסדו. ושם קבלו עול מלכותו עליהם כמ"ש למעלה ובהר סיני קבלו את אור תורה והם האורים וכן הר סיני והר חורב תורה ועבודה והן כנגד פרץ וזרח יכין ובועז. שמש וירח. ירושלים יראה ושלם. וכמ"ש טובי טובי השולמית שובי שובי ונחזה בך. אברהם ושם. והן סוד אחורי הגר וזכו שבט לוי לזה לפי שהיו שלמים בעגל ובמרגלים. ובעגל הוא במעשה שנא' ויעשהו עגל מסכה ובמרגלים ולא הביאם וגו' הוא בדיבור. אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה. במסה שאמרו היש ה' והם היו שלמים ובמריבה היו מריבים עם ישראל ועשו עמהם מלחמה כמ"ש המה מי מריבה אשר רבו וגו' והיינו עם הלוים עובדי ה' וזהו את ה': אשר. תריבהו. שקיימו את כל התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו וכמבואר (שבת ל"א ע"א) שבכתב אני מאמינך ושבע"פ איני מאמינך א"ל א"ב למחר אפיך ליה וכו' דע"פ גמי סמוך עלי כמ"ש בז"ה שיר השירים משכני אחריך וגו': (ט) האמר לאביו וגו'. כלו' על אביו ועל אמו כמו אמרי לי אחי הוא: ואת אחיו לא הכיר ואת בניו וגו'. כי כאשר פורש אדם עצמו מן העולם מסתמא הוא בשנים כבר ולכך לא שייך על אביו ואמו לומר לא הכיר שמסתמא יכול להכיר ולכך אמר לא ראיתיו עכשיו איני רואה אותם ואמר ראיתיו לשון זכר כמו ותדבר מרים ואהרן במשה שדרך לדבר הענין במוקדם. אבל את אחיו שלא ראה אותם הרבה אמר לא הכיר. ובניו לא ראה אותם כלל ולא ידע. ובלוים היו כל הג' האלו מהמת שפירשו מן העולם. וכן יש ג' דרגין דמהימנותא או"א. ודרגא שניה נקרא אחי. כמ"ש למען אחי ורעי אדברה וגו' ודרגא שלישית הוא בנים כמ"ש ורב שלום בניך א"ת בניך אלא בוניך והן כלולין בג' בי"ע ג' עלמין וכתיב ושכחי עמך בית אביך וגו' ויתאו המלך יפיך. ולפי שפירשו מג' זכו לג' דרגין דמהימנותא שמשם נר"נ. נר"נ דעבד. ואח"כ נר"נ דבן. ומתחלה זכו לראיה ואח"כ להכרה ואח"כ לידיעה וכן כסדר. כי הראיה מביאה לידי הכרה וממנה לידיעה כמ"ש וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. וכתיב וראו וראו ואל תדעו וכן נאמר יכירו וידעו כל יושבי תבל. והכלל ראיה והכרה וידיעה: כי שמרו אמרתך ובריתך וגו'. פי' ששמרו את התורה ואת המצות כמ"ש ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי. ולפי שהמצות צריכין שמירה יותר מן התורה אמר ינצרו וכמ"ש (מנחות מ"ג ע"ב) חביבים ישראל שסיבבן הקב"ה במצות תפילין וכו' והן מכל הצדדין. כי שמרו אמרתך. הוא כנגד או"א. ובריתך. הוא נגד אחיו ובניו שמחמת המצות שכח את בניו ואחיו. אבל אביו ואמו הם דוחים את המצות כמאמר חז"ל אביו אומר השקיני מים ומצוה לפניו אביו קודם ולכך אמר אמרתך שהוא גדול מכיבוד אב ואם (היינו אם אמר לו לעבור על ד"ת) ומ"ש אמרתך כולל ג' תורות. שבכתב ובע"פ והל"מ. ובריתו הוא הרביעית. כמ"ש בפ' האזינו. ואדברה. אמרי פי. אמרתי. וכמ"ש כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. ורביעית הוא כמטר לקחי. כמ"ש הכם לב יקח מצות ובשביל ששמרו את הד' אלו לכך זכו ג"כ לד' דברים אלו. והן תורה ומשפט לשבט ומחוקק והם המורים הוראה לעם ושופטי העם ורובם של מורי הוראות ושופטים היו משבט לוי וכמ"ש בפ' שופטים והאיש אשר יעשה בזדון וגו' לבלתי שמע אל הכהן וגו' וכמ"ש בספרי שם. וכמ"ש ובאת אל הכהנים הלוים וגו' ע"פ התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך: (י) ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך. קטורה. הוא עבודה הפנימית על מזבח הפנימי. וכליל. הוא על מזבח החיצון והן ג' דרגין שכולל הכל. הגר. אה"מ. וק"ק. שמשם התורה יוצאה וכן אשה ריח ניחוח ומובדלין בפרגוד. והן ג"כ נר דלוק ורוח וכנפי ריאה שמשם יוצא הרוח וכמ"ש אש מפיו תאכל וכמ"ש מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק. ושלחן בצפון ששם להם הפנים ומנורה בדרומה ומזבח באמצע נגד מוחא ועיינין ואודנין. ואוזן נייחא דכולא. והוא ריח ניחוח וז"ש קטורה באפך ומתקמטין כל הס"ך דינין לשם ומתבשמין ומזבח החיצון נגד פומא אוכל קורבנין כמ"ש לחמי לאשי. וכפנימי נגד ריח. וק"ק הוא סוד שמיעה כמ"ש ובבא משה אל אהל מועד וגו' וישמע את הקול וגו' וכמ"ש ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו' והוא נייחא דכולא: וכליל. כליל הוא סוד צדיק והוא מזבח החיצון שנקרא כל ע"ש חמשים דרגין והוא בסוד כל הדרגין והוא נקרא כליל שנוטל מאו"א: (יא) ברך ה' חילו. הוא כנגד ישימו קטורה באפך כמשחז"ל (יומא כ"ו ע"א) מעולם לא שנה אדם בה ומפני שמעשרת דכתיב ברך ה' חילו ונגד וכליל על מזבחך אמר ופעל ידיו תרצה שהוא מרצה על כל העונות כמ"ש (קדושין ס"ו ע"ב) היה עומד על המזבח ונודע לו שהוא בן גרושה ובן חלוצה כשר שנא' ופעל ידיו תרצה: מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון. הוא נגד מפשיך. ותורתך. כמ"ש שבני יונית היו יוצאים מן ק"ק ושרף את שונאיהם וקמיו הוא נגד אבות נזיקין הקמים להזיק לישראל. ומשנאיו. הם המשניאין את ישראל לאביהם שבשמים ומהטיאין אותם והן אבות הטומאות. ולכך קמיו כאשר היו קמים היה מוחץ ומכה אותם אבל המשנאים לא יקומון כלל כי אפי' דבר קל לא יעשו ולא יקומון וזהו מן יקומון כאשר רוצין לקום אפי' מקצת הוא מכה אותם שלא יקומון: (יב) לבנימן אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו חפף עליו כל היום. פי' שהשכינה שורה במערב והוא הצעיר שבדגל מערבי. וכן הוא הצעיר שבכל השבטים ולפיכך היתה השכינה בחלקו ונקרא ידיד ה' לפי שהוא א' מארבעה שמתו בעטיו של נחש: ישכן לבטח עליו. כי השכינה וכן הנשמה אם האדם בא לידי הטא אינן שוכנות עליו לבטח ולפי שהיה נקי ובטוח מכל חטא אמר ישכן לבטח: חפף עליו כל היום. כמ"ש (מגילה כ"ו ע"א) שהיה בנימין הצדיק מצטער עליו בכל יום לבלעו שנאמר חפף עליו וגו' לפיכך זכה בנימין ונעשה אושפיזכן לשכינה והגמרא אינו מובן מאי לפיכך הלא ידע מתחלה שתהיה השכינה בחלקו ועוד מאי אושפיזכן והל"ל מקום לשכינה. והענין כמ"ש בגמ' שבד' מקומות שרתה שכינה בשילה ונוב וגבעון ובית עולמים. ובכולם לא שרתה אלא בשבט בנימין והיינו שבנימין ראה שתהיה השכינה בחלקו בבהמ"ק שהוא בית עולמים והיה מצטער על מקצת המזבח שאינו בחלקו ולפיכך זכה שנעשה אושפיזכן אפילו בשעה שהיתה השכינה אושפיזכן דהיינו בשילה ונוב וגבעון שהיתה בהם לפי שעה זכה ג"כ שתהא בחלקו: ובין כתפיו שכן. הוא בהמ"ק כמ"ש (זבחים נ"ד ע"א) סבור למבנייה בעין עיטם וכו' אמרי ניחתי ביה קליל שנאמר ובין כתפיו שכן והיה בחלק בנימין: ובין כתפיו שכן. הוא בית ראשון ושני ישכן לבטח עליו הוא לע"ל. והן ב' לשונות עבר ועתיד שכן ישכן הוא שיורי דתיובתא והיו"ד לא יתגלה אלא לע"ל שבו יחיו המתים נגד נשמתא לנשמתא ולכך אמר כאן ישכן בג' עלמין בג' דרגין בסוד אשה ריח ניחח לה' והוא לע"ל שאז יתגלה ולכך נאמר עליו. וגם ובין כתפיו שכן: שבנוקבא בא הדעת בין הכתפים ולע"ל שיהיה בסוד דכורא יהיה הדעת במוחין וכן בנשיאות כפים לברך את ישראל במקדש היה על גבי ראשיהם ובמדינה נגד כתפיהם שנשאו ידיהם למעלה לדרגא שעליהם: חפף עליו. זהו שילה ונוב וגבעון וז"ש כל היום: ידיד ה'. הוא במדבר ששם שרתה השכינה באתגליא כמ"ש כי עין בעין יראו בשוב ה' והיינו בחלקו של בנימין ואמר ידיד ה' ישכן. ראשית אחרית כחדא דלא מתפרדין ואח"כ אמר ממטה למעלה כסדר: לאיש חסידך. לאיש הוא ד' כתרים שמחכמה ולמטה הוא יש. הסידך. חסיד הוא ס' שיוצבין שהם חסד והעשירי שם חסד דמשתתף בהו והוא חסיד בחסד והן תושבן המרגלא וז"ש והוכן בחסד כסא וכמ"ש השמים כסאי והוא שמי השמים והיו"ד של השמים חכמה דשריא בגווייהו: (יג) וליוסף אמר מברכת ה' ארצו. פ' שתהי' לו עצם הברכה והחילוק שבין עצם למקרה עצם הוא נשאר לעולם. והמקרה פעמים נופל, ויש שני מקרים. דבוק ושאינו דבוק כמו קור המים שהוא מקרה דבוק וחום המים הוא מקרה שאינו דבוק שאם יתפרד מן האש אזי יתקרר תיכף וישאר על טבעו ושניהם אינן דבוקים בעצם כי יכולין לפסור ממנו אבל לחות המים הוא בעצם כי בלא לחות אינן מים כלל: ממגד שמים. מגד הוא לשון מתיקות והמתיקות לפירות ולתבואה הוא ע"י הטל והטל הוא מן השמים בעצם אבל הגשם והשלג הם למעלה מן השמים אלא שהן יורדין מן השמים. והמים של מעינות ותהומות הוא מן הארץ וז"ש כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ובטל נאמר ויתן לך האלהים מטל השמים וכתיב ובמים עזים נתיבה והשלג מן הראשונה וטל מן השלישית והמים מן השניה ורביעית. אלא דאתפלגון הציו למעלה מרקיע והציו למטה וכמ"ש במ"ב פלג אלהים מלא מים שמהם הגשמים יורדין והחמישית הוא הקרח שמחובר מלמעלה ומלמטה והכפור יורד על המים ונעשה קרח כמ"ש (איוב ל"ה כ"ט) וכפור שמים מי ילדו והוא מג' שמות דאבהן. וקרח מב' שמות מורכבין יחד בין נו"ה שהם נקראים מעלה ומטה וה' מיני מים בה' שמהן בה' דרגין. ומתהום רבצת תחת. שתהום משקה הארץ מלמטה כמ"ש אין לך טפה יורדת מלמעלה שאין טפיים עולה כנגדה מלמטה ואמר רובצת תחת שתהא רובצת סמוך לארץ ממש כמ"ש (סוכה נ"ג ע"א) אמר דוד וכו' כמה דמדלי טפי מרטב לעלמא ולכן אמר ט"ו שיר המעלות אבל כאן רובצת ממש שבו שורה הדעת וכמ"ש והאדם ידע וגו' וכתיב בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל ולכן נתברך כאן בטל ובתהומות: (יד) וממגד תבואת שמש. שיש תבואה שמתבשלת מן השמים והוא הטל וכמ"ש בפ' ארץ חטה ושערה: וממגד גרש ירחים. הם שעורים שמתבשלת מן הלבנה בלילה וכן בעומר כתיב גרש אלא שפס שי"ן שמאלית וכאן ימנית ולפי שהיא סמוכה לשמש הוא גבורות ממותקות ולכן בא העומר ממנה וכן במנחת קנאות כתיב מנחת זכרון וגומר ואמר כאן ירחים ולמעלה שמש. שהתבואה המתבשלת בשנים עשר חדשים והוא בהקף שמש פעם אחד בהקף שנה אבל בלבנה י"ב פעמים שיא מקפת בכל חודש אחת: (טו) ומראש הררי קדם. שנבראו בקדמותן של עולם והיא במרום הרים היפוך מן הגיהנם שהיא מתהום ואמר לדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה והעדן בראש כולם וז"ש ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם הן הרים שבא"י שהן נקראים גבעות וכמ"ש הליכות עולם לו. שאו גבעות עולם שכולם כלולין ביוסף הצדיק: (טז) וממגד ארץ ומלאה. הם הפירות

שממלאין כל הארץ כמ"ש ארץ לבי מה לבי אין עורו מחזיק וכו': ורצון שכני סנה. היו"ד מאותיות האמנתי"ו הנוספות כמו מושיבי המשפילי ודומיהן ופי' סנה קוץ. והוא במקום החורב ולכן נקראו סיני וחורב והשוכנים במקום יבש ערבה ושוחה בוודאי הם אוהבים ורוצים לכל דבר כמבואר אביון שתאב לכל דבר. ופירוש הפסוק ורצון שוכני סנה שהם התאבים ורצונם לכל דבר ישיגו הכל ביוסף: תבואתה לראש יוסף. פי' תבוא זאת הברכה לראש יוסף וכמ"ש פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון והן שני ברכות וכן אמר למשה נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה': נזיר אחיו. פרישא דאחוי. ויש בברכות יוסף ח"י ברכות מ' כתובים בפסוקים אלו. מברכת וגו' והן הכל כפולים לראש ולקדקד והן ח"י עלמין לצדיק וכמ"ש בת"ז ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ט' מלעילא לתתא וט' מתתא לעילא שהוא ח"י בשני עולמות והן ט' נהורין וכנגדן ח"י ברכות בתפלה כמ"ש ברכות לראש צדיק ולכן לא נזכר ברכות בשארי שבטים כמו ביוסף שהוא מלא ברכות וכן ברכת אבינו יעקב ואת שדי ויברכך וגו' וצדיק הוא מב' שמות בהו"ב ותשובה הוא מב' שמות דדעת דו"נ כמבואר. תשובה תשוב ה' וביו"ד ימי תשובה ידיו פתוחות לקבל שבים ימין ושמאל ולכן אומרים בר"ה נ"ס עשרה של מלכיות זכרונות ושופרות וכנגדן הזכיר ר' אבהו ל' קולות ולפי שצדיק נכלל מעשרה לפיכך אמרו שתי ברכאן דצלותהון כנגד עשרה דברים שנאמרו כאן וח"י אזכרות שבק"ש וח"י פעמים אברהם יצחק יעקב כנזכר בתורה וח"י פעמים אל משה ואהרן וח"י ציווים בפ' פקודי וא' הוא הכולל כמו א' שבק"ש שנאמר וירא משה את כל המלאכה וגו' וח"י שמות שבמזמור לדוד הבו לה' בני אלים וגו' וח"י מזמורים עד יהיו לרצון וח"י יו"ט כמ"ש לאחת ולמועדים וח"י פעמים יראת ה' במשלי. וח"י נענועין בלולב והם נגד ח"י חוליות שבשדרה וז"ש צדיק כתמר יפרח שהלולב דומה לשדרה וז"ש בגמ' כנגד ח"י חוליות שבשדרה ואלו הברכות הן נגד הברכות שנאמרו במשיח שכולן כלולין בצדיק והוא מה שנאמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' והן ארבע רוחין ונגד ה' נשמתין וד' עליונים נקראים רוחין שמסתיימין ברוח כמ"ש בזהר פרשת ויקרא עולה הוא דכר וכו' וע"ש. ורוח ה'. היא יחידה שכולם כפולין והיא יחידה שבם אין נוקבא שנאמר ואין אלהים עמדי. רוח חכמה ובינה. הוא החיים כמ"ש והחכמה תחיה בעליה ונאמר כי חיים הם למוצאיהם וכמ"ש בת"ז ועיקר החיים לעה"ב שאין משתה שם והן מחשבה ושכל המעשי. ושכל המעשי נחלק לשניהם. והם בינה ודעת הנכלל בה כמ"ש אם אין דעת אין בינה ועל זה נאמר (ישעיה ל"ב ט"ו) עד יערה עלינו רוח ממרום. רוח עצה וגבורה. הוא ברוח ממש והוא המתעורר והמניע שהם שתי בנות וכן לאה ורחל שהוא רוח המתעורר והמניע אבל המרגיש הוא בנפש ועליו נאמר והריחו ביראת ה' וגו' ובנפש הצומחת נאמר ונצר משרשיו יפרה ונפש הצומחת עליה נאמר ויהי האדם לנפש חיה ונאמר באיוב (ל"ג י"ח) יחשך נפשו מני שחת וחיתו מעבר בשלח. ותקרב לשחת נפשו וגו' (שם כ"ב) פדה נפשו מעבור בשחת וחיתו באור תראה והגוף שהוא נגד הדומם נאמר ויצא חטר וגו' והוא נגד מלכות שהיא נכללת בכ"ע ונעשית כפולה והן חמשה שכוללין עשרה ועל זה נאמר ושפט בצדק דלים והוכיח וגו'. לימינו. והכה ארץ וגומר. לשמאלו. והיה צדק וגו'. לאמצעיתו וכמ"ש האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו וגומר האלהים הרעה אותי מעודי וגו'. וגר זאב עם כבש ג' מיני בהמות. והחיות ג' טהורות וג' טמאות והתשיעית נכללת מבהמה וחיה שהוא שור הבר והוא ותאו אבל מ"מ היא נכללת בימין כמבואר (ברכות ל"א ע"א) בכוס של ברכה נוטלו בשתי ידיו ונותנו לימין ולכן היא טהורה והן כנגד ד' גליות המזיקין לה שעליהם נאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו' ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן. נגד ישמעאל ימין ושמאל שכוללין הכל. ואריה וגו' הן הערב רב באמצעיתא ולכן לא נאמר בזה תיבת יחדו שגם בעוה"ז נקראו גרים אלא שלע"ל לא יטרפו רק כבקר יאכל תבן ועליהם נאמר ואלרף כבור סיניך וגו' ושעשע יונק וגו' הוא השטן שעולה ומרגיז יורד וכו' והנה עשרה האלו הן תשעה שכלולין בארץ שאף שהנפש היא כלולה משבעה מ"מ היא אחד. כמו הארץ אע"פ שהיא כוללת שבע ארצות מ"מ היא ארץ אחד וכן אמר כאן תשעה דרגין כולם כלולין בארץ וכמו שהגוף נכלל בכ"ע כן הוא אומר מברכת ה' ארצו שהיא נכללת בכ"ע: (יג) מברכת ה'. נגד רוח ה': ממגד שמים מטל ומתהום וגו'. כנגד חכמה ובינה כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה: (יד) וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים. שהן כנגד יום ולילה והם כנגד עצה וגבורה שעצה הוא בלילה כשהוכב וכמ"ש כל הלילה הוא ישן וגו' וכמ"ש ברוך ה' אשר יעצני אף לילות וגו' וביום הוא המעשה והגבורה להתגבר וכו': (טו) ומראש הררי קדם. הוא נגד והריחו ביראת ה' בריחין דבוסמין דג"ע: וממגד גבעות עולם. כנגד ונצר משרשיו יפרה שהם כלולין כל המטעים כמ"ש לא תחסר כל בה וכמ"ש בשלמה יודע היה שלמה וכו': (טז) וממגד ארץ ומלאה. הוא כנגד דעת וכמ"ש ומלאה הארץ דעה: ורצון שכני סנה. כנגד יראת ה' כמ"ש רוצה ה' את יראיו והיא לית לה מגרמה כלום וכלולה מכולם וכמ"ש יראת ה' היא אוצרו. ואוצרותיהם אמלא: מברכת. הוא מה שנאמר יושב בסתר עליון בצל שדי שהם ב' מוחין דנצח. ושם רק ב' מוחין אבל כשהיא מקבלת מן בעלה היא מתמלאה בג' וכן נאמר בצלו המדתי ולא בצל הדיוט דהדיוט הוא למרי' וכן הב' כרובים כתריאל ומטטרון לכך נאמר עליון. ונאמר מברכת ה' שהם שורה השם כמ"ש בתז"ח פ"א א' אינון נשמתא אתו מכורסיא ובגין דתמן יה דאיהו מנהיג כלא טעמי כו' ואינון ב' כרובים דלעילא וכרובים דלתתא אינון מטטרון וסנדלפון: ממגד. בשמהון דחו"ב שהם כל מגדים המתפשטי' בכל וכמ"ש ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים ראשית ואחרית מה דהוי ומה דעתיד למהוי ואלה ח"י ברכאן הם כפולין כאן ובברכות יעקב כמ"ש מאל אביך וגו' ולכן אמר ברכות לראש צדיק שהצדיק אע"פ שכלול ח"י עלמין מ"מ הוא מב' ח"י ולכן נקרא יוסף הצדיק בגילופין דיוסף וכן ברכות ג"כ ב' ח"י בב' גילופין שם בחו"ב ב"פ חב"ד והן נגד ח"י ברכות דתפלה ותיקון התפלה ב"פ ח"י בלחש ובקול והו ב"פ שם של יסוד בגילופין

דלעילא ותתא וז"ש תבואתה לראש ולקדקד וכן אמר יעקב לראש והם ד' תוצאות שבהם נחתם שמים וארץ. לקדקד היא ד' שמהן של אבהן כמו שנאמר ואלה גו' אברהם וגו' ויעקב כלול בב' לעילא ולתתא. ולכן לקח ללאה ולרחל ב' אמהות והכל כלולין בצדיק: (יז) בכור שורו הדר לו וגו'. הוא נקרא שור ע"ש כמו שכבש ל"א מלכים ונצח אותם והענין דהותמו ודיוסף הוא שור רשומי' דברית בטרסייא מילה ופריעה שהוא בחי' הנקרא שור וכולל חותם דכל ד' חיות וא' הוא דכורא ופריעה הוא סיומא דשמא מפרש ור"ת ג' אלפין ויו"ד והוא משמא מפרש וגדולה מילה שנכרתו עליה י"ג בריתות והן ג"כ י"ג אתוון כמו גילופי השור ובכור שורו הוא יהושע שהי' ראשון לכל השופטים והמלכים: הדר לו. שנאצל מהוד, של משה כמ"ש ונתתה מהודך עליו והכל כוללין בצדיק שכל נה"י משמשין בצדיק וז"ש בזמן שהצדיק בעיר הוא זיוה הוא הודה הוא הדרה פנה צדיק וכו' ועיר הוא נה"י והדר הוא שם מ"ב ז' אותיות דמרגלא והוד הוא השמינית כמ"ש למנצח על השמינית והוא מספרא דדעת שנתחלפה הוד בהדר ולכן כאן הוד קודם להדר שממנו נאצל ההדר: וקרני ראם קרניו. הם מלכי ישראל ושנמשחו על פי השם ירבעם מאפרים וע"כ נקרא כל ישראל אפרים ויהוא ממנשה עז"ש והם רבבות וגו': קרניו. הם ב' השופטים ירובעל ויפתח שנלחו ג"כ ב"פ שלא בטבע ועיקר הענין הוא על משיח בן יוסף שהוא הראשון לגאולה לכך נאמר בכור שורו משיח הראשון וכמ"ש בר"מ אריה לימינו הוא משיח בן דוד גור אריה יהודה. והשור לשמאלו הוא משיח בן יוסף שעתיד לגלה הכל כמ"ש בר"מ בפי' משפטים נטלי כולהון מגבורה ומשיח בן אפרים נטיל נוקמיה משמאליה וכו' בדרגא דמשיח בן יוסף והוא דכתיב עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחך השור את ירק השדה דעלייהו אתמר בפרוח רשעים כמו עשב וגו'. הדר לו. כמ"ש לעשות נקמה בגויים תוכחות בלאומים וגו' הדר הוא לכל חסידיו וכמ"ש בתז"ח פ' יתרו כיון דאתהדרו בתיובתא כאבנא בדולחא וכו' כדין איהו שפירו וכו' וכדין אתוון מנצצן וכו' והוא מ"ש דרך כוכב מיעקב וכמ"ש דעתיד לאתגליא כוכב מגלגא וכו': וקרני ראם הוא מ"ש ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת: קרניו. הוא מ"ש והיה אדום ירשה וגו'. והיה ירשה וגו' שאין זרעו של עשו היו נמסרין אלא ביד זרעו של יוסף וכמ"ש (עובדיה) ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד וגו' דבר. והיכן דבר הוא כמ"ש בפ' בלק והאביד שריד מעיר והוא מ"ש כאן בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ שמחבר שניהם וז"ש וישראל עשה חיל וירד מיעקב והאביד שריד מעיר וז"ש והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה וכמ"ש שובה ה' רבבות אלפי ישראל שביקש משה מהש"י שיעשה את ישראל אלפים ורבבות ובהם נתברך יוסף כמ"ש וידגו לרב בקרב הארץ ורבבות הוא מימינה ואלפים משמאל כמ"ש יפול מצדך אלף ורבבה מימינך וז"ש ויפת ימינו על ראש וגו'. מלא הגוים. הוא בסוד איד מוצל מאש והוא בסוד כתרין ועטרין דאשין דחו"ב וזו"נ כמ"ש בתיקונים תיקון עי"ן: (יח) ולזבולן אמר. לפי שבזבולן היו סוחרים ותגרים ובחלקו נפלו ימים שפש ספינות באים כמ"ש זבולן לחוף ימים ישכן וגו': ויששכר באהליך. פי' בחלקו של יששכר נפלו פלטרים גדולים בניינים נאים ונפלאים והיו משכירין לכל הבא בא"י שהיו שוכרים אצלם הבתים מחמת יופיין וכמ"ש בפ' ויחי וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ע"ש בתרגום אונקלוס וזהו ויששכר באהליך ובגמ' דרשו באהליך של תורה שהיו יושבי אוהלים ונשתתפו יחד ולכן ברכם בברכה א' וכולל יששכר בברכת זבולן וכן אמרו בספרי ויששכר באהליך מלמד ששבטו של יששכר משתבח בתורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (ד"ה א' י"ב ל"ב) וכן מצינו באביו שסיבהו שנאמר וירא מנוחה כי טוב. ופי' מנוחה כי טוב זו תורה שבכתב. ואת הארץ כי נעמה. זו תורה שבע"פ שמסורה לבני אדם כמ"ש וחיי עולם נטע בתוכנו. ועליהם נאמר מה טוב ומה נעים וגו' ולכן נעמה לשון נקבה והן בג' שמהן שלה: כי טוב. בחו"ב. ויש שכמו לסבל הן מדרשי התורה בפרא וספרי וכו' שמחברים יחד ועליהם נאמר גם יחד. ואמר שכמו לסבול שהוא קשה מאד וכמ"ש והוא ירד והכה את הארי וגו' שלמד ספרא דבי רב ואמרו (פסחים ס"ב ע"ב) בין אצל לאצל ארבע מאה גמלי וכו': ויהי למס עבד. שלמדו לכל ישראל תורה וכמ"ש מבני יששכר יודעי וגו' וכמ"ש ר"ג (הוריו' יו"ד א' וב') לא שררות אני נותן לכם אלא עבדות אני נותן לכם עד עתה הייתם ברשותכם אבל עכשיו אתם משועבדים לצבור: (יט) עמים הר יקראו. כמ"ש בספרי שהיו אומות העולם והמלכים מתכנסות ובאות לפרקמטיא של ארץ ישראל והם אומרים הואיל ונלטערנו ובאנו לכאן נלך ונראה פרקמטיא של יהודה מה טיבה ועולים ירושלים ורואים את ישראל שעובדים לאל אחד וכו' ואינן זזים משם עד שמתגיירין ובאים ומקריבים זבחים ועולות שנאמר שם יזבחו זבחי צדק ואמר זבחי צדק שנעשין גרי צדק וזבחיהם נקראו זבחי צדק שמתגיירין וזובחין לשם שמים. ואומר הר יקראו שמתכנסין להר הבית לתפלה ולקרבנות לזבוח בעזרה וכמ"ש לכו ונעלה וגו' ואמר כי שפע ימים יינקו ושפני וגו' לפי שיניקתם מבני הלקים הים והמדבר. כי חול הוא מדבר וכן הן נגד המקדש אברהם קראו הר והוא הר הבית יצחק קראו שדה והוא העזרה ששם העבודה מלך לשדה נעבד. והגרים אתיחסם הם באברהם ויצחק ולא ביעקב שיעקב היתה מטתו שלמה וכו'. כי שפע ימים. אמרו בספרי שהים טופלת בשפע ונותנת בשפע והשפע הוא מן ג' אתוון של השם וימים הם שניים ואמר ימים שהן תרין חו"ב כמ"ש בת"ז למאן אילין ינקין וכו' ואין לך באותיות כפול אלא יש לבן נאמר ימים שכלולין זה בזה ושפע הוא הדעת שמהם יונק לדק. והם בשם מ"ב ש"י נהורין בשני השינים: ושפוני טמוני חול. שפוני הם החשובים כי מחמת ב' דברים הדבר יקר א' מהמת שאינו בנמצא וא' מחמת שהוא חשוב בעצמו ולכך אמר כאן ושפני טמוני את שניהם יירשו. וחול הוא גבול לים וכמ"ש בפ' ויהי זבולן לחוף ימים וגו': (כ) ולגד אמר ברוך מרחיב גד. כי גד הוא ז' אתוון דמ"ב וז"ש מרחיב גד וכמ"ש כי בי ירבו ימיך. והענין ברוך מרחיב גד כדאיתא בספרי מלמד שתחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח: כלביא שכן. בלא מצרים שראובן ומנשה היו להם מצרים סביב. עמון ומואב וגשור ומעכת: וטרף זרוע אף קדקד. שהנטול שלו היה כמו ראש וזרוע

דהיינו החתיכה היולאת לגד מזרח היה כמו ראש והוא מתפשט עד נחל זרד שהוא דיבון גד. ורז"ל אמרו ניכרין היו הרוגי גד שהיו מכין זרוע וקדקד בפ"א ויש ליתן טעם על זה לפי שארז"ל שח בין תפלה של יד לתפלה של ראש חוזר מעורכי מלחמה לפי שיש בה קלת עבירה והורה לנו כי שבט גד היו לדיקים ביותר והיו נזהרין גם בזה ולכך זכו להרוג הראש עם הזרוע בפ"א דהיינו הזכות של הראש והזרוע: (כא) וירא ראשית לו. פי' בחר לו נחלה בראשית של א"י: כי שם חלקת מחקק ספון. מחוקק פי' גדולים ורוזנים. ושם חלקת הגדולים: ויתא ראשי עם. שהלך לפני ב"י למלחמה כמ"ש והחלוץ עובר לפני העם: לדקת ה' עשה· זה ידוע כי לדקה הוא יותר מן המשפט ובני גד ובני ראובן כשבקשו נחלתן אמר משה אם יקבלו עליהם שילכו עם ב"י כו' ואמרו את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה נחנו וגו' והוסיפו במאמר זה שרולים להתעכב עוד אפי' שבע שחלקו וכמ"ש עד התנחל וגו' ואח"כ אמר משה לאלעזר והודיעו שהסכי' הקב"ה ע"ז שיתעכבו גם ז' שנים של חילוק וכאשר אמרו את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה ונמלא זה לדקה משלהם שמתחלה לא רלה משה אלא ז' שנים של כיבוש רק הם הוסיפו ז' שנים של חילוק ואז נתרלה הקב"ה ג"כ על זה וזהו לדקת ה' עשה שקיימו הלדקה שהסכים הקב"ה על זה והמשפט הוא לישראל: ויתא ראשי עם. הן ד' ראשים כמ"ש והיה לארבעה ראשים וכמה שכתוב ופקדו שרי לבאות בראש העם ובעקבה של עם. פי' בסביבות כל הלדדין שלא ינוסו כמבואר וכשילין של ברזל בידיהם כו'. כי ראש נחלק לד' כמבואר. ומרומז ג"כ שלעתיד לבוא יזכה גם כן לילך בראש כולם כמו שעשו בעה"ז. כלביא הוא ז"ת דאימא וכן כלביא הוא בג"ר להאיר להם: וטרף. שילוב הידוע פנים ואחור שהוא כנגד תפילין של יד ותפילין של ראש. ובספרי ובגמ' דסוטה סוף פ"א דרשו וירא ראשית. זה משה שמשה נקרא ראשית תרומה של עולם. ראשית חכמה. כי שם חלקת מחקק ספון. זה קברו של משה שנתונה בהלקת גד משמת ימי בראשית והוא באמת בחלקו של ראובן שנא' עלה אל הר העברים הזה הר נבו ומה ת"ל כי שם חלקת מחקק ספון מלמד שהיה משה מוטל מת בכנפי שכינה ד' מילין כו' ובגמ' סוטה שם"א תניא ר"א הגדול אומר שנים עשר מיל על שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל בת קול משמיע כו' ולמד זה מראשית שהוא ד' והוא י"ב: מחקק. שע"י נתנו רמ"ח מ"ע ונאמר לא יסור שבט מיהודה ומחקק וגו' ועל זה הוא אומר אנכי ה' אלהיך ונאמר ואדם אין לעבד את האדמה זה משה שהוא שליט בכל הרקיעין ובכל ממונין ובכל. כרשון שנאמר וירדו בדגת הים וגו'. ויתא ראשי עם. כמ"ש בספרי מלמד שמשה יהיה עתיד לכנס בראש כל חבורה וחבורה. בראש חבורה של בעלי מקרא. ובראש חבורה של בעלי משנה. ובראש בעלי הלכה ובעלי הגדות ועל זה נאמר ויתא ראשי. עם תורה שבכתב הוא ראש. ותורה שבע"פ הוא סוף: לדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. למעלה אמר כי שם חלקת מחוקק וגו' שלמד תורה ברבים כמבואר (בסנהדרין ה' ע"א) מחוקק אלו נשיאי א"י שלמדו תורה ברבים ומלבד זה עשה ג' דברים לדקה ומשפט עם כל ישראל כמ"ש כי יבא אלי העם לדרש אלהים והוא לדקה גדולה כל דבר שהיה לכאו"א בא אליו לדרש אלהים והוא היה דורש מן השם והגיד להם. כי יהיה להם דבר בא אלי וגו' הוא משפט. והשלישי והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו כו' וכמ"ש בפ' דברים: (כב) ולדן אמר דן גור אריה. באלו ב' כתב גור אריה ביהודה ובדן כמ"ש בספרי לפי שהיו סמוכין לספר וגור הוא שם מ"ב ואריה. וא' עם ז' אתוון הוא בשם ע"ב וגור לבד ז' קשרים ואריה עם ז' קשרים לכן נאמר בשניהם גור אריה ימינא ושמאלא מ"ב וע"ב: יזנק. כמ"ש בספרי מה זינוק זה יולא ממקום א' ונחלק לב' מקומות כך שבטו של דן נטל לו חלק בשני מקומות וכן הוא אומר ויצא גבול בני דן מהם וגו' (יהושע י"ט מ"ה): מן הבשן. שהיה גבולו מגיע לעבר הירדן לנחלת עוג מלך הבשן שהירדן יולא ממערת פמיים מגבול של דן: (כג) ולנפתלי אמר נפתלי שבע רלון. כמ"ש בספרי שהיה נפתלי שמח בחלקו בימים ובדגים וכו': ומלא ברכת ה'. ברכת גינוסר שהוא ים כנרת. ודרום ירשה. שהיה נוטל את הירדן עד חלקו של יהודה כמ"ש גבול קדמה ים המלח עד קלה הירדן (יהושע ט"ו ה') ואמר שבע רלון ומלא וגו' שהן ב' ברכות רלון וברכה כמ"ש פותח את ידך ומשביע לכל חי רלון. והרלון הוא ב' שמות דאמא בגילופין והם שמות בי"ה ה'. ושבע. שהוא שם מלא במלואה כי ברכת ה' הוא תשעה חסדים. ומלא הוא העשירית רוה"ק שכלל בב' אתוון וזהו מגדל עוז שם ה' כמ"ש כוסי רויה: ים ודרום. היא ים של אלהים שהוא דין. ודרום. הוא הגילופין שלו ושם אלהים בגילופין שהוא כולו רחמים וזהו סוד דרום. ואמרו בגמ' שהן נוחלין ב' עולמות שנאמר בי"ה שנברא בהן עוה"ז ועוה"ב: (כד) ולאשר אמר ברוך מבנים. אמר שהיה בחלקו של אשר שמן הרבה וכל מי שלריך שמנים בא אללו לקנות וכל כסף של שאר השבטים היה מגיע לידו ולכך נאמר ברוך מבנים ר"ל משאר השבטים והברכה שורה בשמן כמ"ש בזוהר בפסוק מה יש לך בבית ותאמר וגו' כי אם אסוך שמן. ושמח שמחה גדולה ששם שורה הברכה וכמ"ש כשמן וגו' כי שם לוה ה' את הברכה וכן הרלון משם וז"ש יהי רלוי אחיו. פי' שהכל יהיו לריכין לו ואוהבין אותו. וטבל בשמן רגלו. כמבואר זהו גוש חלב שמושכת שמן כנהר וכ"ה במנחות (דף פ"ה ע"ב) פעם א' נלרכו להן אנשי לודקיא כו' אמרו לו לך לגוש חלב הוליא לו ספל של זהב מלא שמן וטבל בו ידיו ורגליו לקיים מה שנאמר וטבל בשמן רגלו כו' ומדד לו שמן במאה רבוא וכו' ורז"ל דרשו שהיו בנותיו יפיפיות מאד מחמת השמן וכמבואר (מגילה י"ג ע"א) אנפקינון כו' שמשיר את השער ומעדן את הבשר והיו נשואות לכהונה והכהנים הם עשירים גדולים כמ"ש רובם של כהנים עשירים היו מחמת הקטורת וזהו ברוך מבנים אשר: (כה) ברזל ונחשת מנעלך. שהיה יושב על הים הגדול והולרך לדלתות נחושת ובריחי ברזל והוא היה המנעול ותוקפם של כל ישראל: וכימיך דבאך. שכל הימים היה זבת שמן בקין ובחורף כי זיתים אינן נושרין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים וגם אמר ברזל ונחשת מנעלך שארצו יהיה מושך שמן כנחל ביום ובלילה ולא יהיו נגנבים כי ברזל ונחשת מנעלך

שהיא סגורה בדלתי נחושת ובריחי ברזל. והנה פתח בשבחו של הקב"ה וישראל. ס' מסיני בא. וברכת השבטים בפרט. וחזר לשבחו של הקב"ה וישראל בכלל. וסיפר את כל הנסים שנעשו מיליאת מלרים והילך אין כאל ישורון. הוא יליאת מלרים כי מבואר שהיא שקולה כנגד כל הנסים שבתורה. ובו נודע שאין כמוהו בכל הארץ וכמ"ש בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ. ולמען ספר שמי בכל הארץ. ואמר אין כאל ישרון פי' כאל של ישורון. שנבחר לו אז לעם כמ"ש שלח עמי ויעבדני. וקרא ישורון על השירה הראשונה שאמרו ביליאת מלרים כמ"ש השיר הזה יהיה לכם כליל התקדש חג: רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים. פי' שהוא בגאותו רוכב שחקים שמולע עליהם והוא קריעת ים סוף שנעשו בו ב' נסים א' להליל את ישראל וא' לשקע במים המלרים וכמ"ש ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב שבאחד הליל את ישראל ובב' עשה נקמה במלרים וכמ"ש נחית בחסדך עם זו גאלת. זו ישראל ונאמר אשירה לה' כי גאה גאה שמתגאה על כל הגאים. והוא סוס ורכבו רמה בים וזהו ובגאותו שחקים כי מן השחקים נלחם עמהם כמ"ש ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה. ענן וחושך למלרים מעבי שחקים. ויאר לישראל. מן הרקיע שבו כל המאורות: (כז) מענה אלהי קדם. מענה. היא הסוכה שעליהם מלמעלה כמ"ש עליון שמת מעונך: ומתחת זרעת עולם. כמבואר (חגיגה י"ב ע"ב) הארץ על מה עומדת על עמודים וגו' על ההרים וגו' רוח בסערה וכו' וסערה תלויה בזרוע של הקב"ה שנאמר ומתחת זרועות עולם ופי' שני עולמות שהן כח וגבורה שנקראים זרועות של הקב"ה אלא שנכלל גבורה בכח כמ"ש ימינך ה' נאדרי בכח ימינך וגו' ולכך אמרו בזרועו של הקב"ה וכן היו בסיני במ"ת כמ"ש מן השמים השמיעך את קלו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש אמר אשו ואמר גדולה כמבואר בא הכתוב הג' והכריע ביניהם שקולו מן השמים ואשו בארץ וזהו שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני: ויגרש מפניך אויב. הוא סיחון ועוג ורמז בו ג"כ לעמלק שגרשו מן העוה"ז ועוה"ב כמ"ש כי מחה אמחה את זכר עמלק וגו' והוא אויב הגדול מכל: ויאמר השמד. הוא מדין שלוה אותם להשמיד כמ"ש לרור את המדינים והכיתם אותם: (כח) וישכן ישראל בטח. הוא ארץ סיחון שירשו את ארלו והחרימו את עריו ואת כל אשר בו. בדד עין יעקב. הוא ארץ מדין שירשו את ארלם ג"כ ולא הותירו מהם רק טף ונשים אשר לא ידעו וגו' החיו לכם לשפחות. ואמר עין יעקב. אלו הכשרים שבישראל שלא נתנו עיניהם על בנות מואב וכמ"ש כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וגו' ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. אל ארץ דגן ותירוש. הוא ארץ יעזר וגלעד כמ"ש והנה המקום מקום מקנה כי הם רועים מן הסתם ומן הזמורות ובשבחה של הארץ דיבר הכתוב: אף שמיו יערפו טל. הוא ארץ עוג מלך הבשן כמ"ש כטל חרמון וגו' וכתיב הרעיפו שמים ממעל ואמר אף שמיו. שהטל אינו מיוחד אלא לא"י כידוע וכמ"ש ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וכמ"ש שיורד על הררי ליון כי שם לוה ה' את הברכה ובכאן נתקיימו מקלת ברכות של יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל: וישכן ישראל בטח. מחמת שובע הגדול כמ"ש ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארלכם: בדד עין יעקב וגו'. הוא מה שנאמר החיו לכם. לעבדים ולשפחות וכמ"ש יעבדוך עמים. ועד כאן מדבר בנסי מדבר. ועכשיו מתחיל בנסי א"י שנעשו בימי יהושע לכן הוא בפסוק בפ"ע: (כט) אשריך ישראל מי כמוך. בהעברת הירדן שזכו בה לכנוס לא"י כמ"ש (מלאכי ג' י"ב) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה'. ור"ל ארץ חפץ. שחפץ בה השי"ת ושבחה מבואר בכל התורה ארץ חמדה טובה וכו' כי הארץ אשר אתה בא שמה וגו' לא כארץ וגו' וכמ"ש (ביהושע כ"א) לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל בית ישראל הכל בא. וכל תשוקתו של משה היה לכנוס בה כמ"ש אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו' (?) עבר את הירדן ואתם עברים וירשתם וגו': מי כמוך. בימי יהושע כמ"ש (יהושע ה' א') ויהי כשמע כל מלכי האמרי וגו' וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני ב"י וכמ"ש שמעו עמים ירגזון וגו' נמגו וגו' עד יעבר עם זו קנית וגו' ונאמר (יהושע ג' יו"ד) בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם. שזה השם אינו מיוחד אלא לישראל לבד וכמ"ש אל חי חלקנו וזהו מי כמוך: עם נושע בה' זהו כבישת יריחו שנכבש ע"י השם שנפלה חומת יריחו: מגן עזרך. בהליכתם להר גרזים ולהר עיבל שהלכו יותר מס' מיל בהלותו יום ואין כל בריה עומדת לפניהם וכל העומד לפניהם מיד נתרז וכמ"ש לא יתילב איש וגו' ורמז בזה ג"כ לימות המשיח. מי כמוך. בימי שלמה. עם נושע בה'. בימי חזקיהו. מגן עזרך. היא ירושלים והיא העיר הראשונה שנלחמו עם סנחריב ואשר חרב גאותך. בימי המן שכתב להרוג בחרב ואח"כ כל השרים היו מנשאים את היהודים: ויכחשו אויביך לך. בימי אלכסנדר מוקדון שעלה להחריב את ירושלים ואח"כ השתחוה לשמעון הלדיק: ויכחשו איביך. אלו גבעונים. וכן בימי חשמונאים. שכרתו ברית עמהם. ואתה על במותימו תדרך. לימות המשיח וכמ"ש ועל במותי וגו'. ועל ה' מלכים שהיה מלחמה גדולה שהפיל הקב"ה עליהם אבני ברד גדולים והעמיד יהושע את החמה כמ"ש לאור חליך יהלכו לנוגה ברק וגו' וכתיב (יהושע יו"ד כ"ד) ויאמר אל קליני אנשי המלחמה ההלכוא אתו קרבו שימו את רגליכם על לוארי המלכים האלה ויקרבו וישימו וגו'. ולכן אמר במותימו שהוא על הלואר תדרוך:

לד (א) ויעל משה וגו' כמבואר (סוטה סוף פ"א) שמתים עשרה מעלות היה לו ופסען משה בפסיעה א' ר"ל מעלות שתים עשרה שבטים שזכה משה מהם: מערבת מואב אל הר נבו ראש הפסגה. כמבואר למעלה שג' עליות היו לו. שם בג"ר וכמ"ש ירום ונשא וגבה מאד: ויראהו וגו'. זה סוד הנה ישכיל עבדי וסוד מערבות מואב הוא פרשיות של התורה סוד ג"ן סדרים של ראש ולכן נאמר פני משה כפני חמה והן מ"ח סדרים של התורה וה' סדרים של התורה חמשה ספרים שנכללים באחד שהם כלל הכל והוא שער מ"ט. ה' אחרונה של השם כלל הכל וי' הדברות הוא שער נו"ן בחכמה: ראש הפסגה. הוא ע' אותיות של הדעת עם הכולל וראש היא עשירית הכתר עליון שלו והיא דרגא של משה: הר נבו. כמ"ש למעלה

בפ'

בפ' האזינו. ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן. הוא עבר הירדן מיריחו עד דן ממזרח א"י ואח"כ: (ב) ואת כל נפתלי. הוא בצפונה של א"י ממזרח למערב: ואת ארץ אפרים וגו'. הוא אמצע א"י כמ"ש (יחזקאל מ"ח ח') ועל גבול יהודה מפאת קדים וגו' וכמ"ש (מכות ט' ע"א) ששכם היה באמצע ארץ ישראל ממש: ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון. הוא דרום וכן היה בחלקם ג' ערי מקלט ביהודה ובאפרים ובנפתלי שהיו משולשים בגבולות א"י שירש יהושע ומכאן ואילך הראה לו את הארץ שיתוסף עוד לעתיד וכמ"ש ביחזקאל: (ג) ואת הנגב. זו תוספת שבדרום שירשו את הר עשו כו': ואת הככר. זה מזרח ככר הירדן שהוא בקעת ירחו מקום שעמד שם משה: עד צער. בדרומה ולא זהו צער שנאמר בסדום אלא הוא במי מריבה מדבר צין ועל שם השם מי מריבת קדש וגו' שאז נגזר עליהם גלות וגיהנם כידוע וכמ"ש ביחזקאל (מ"ח כ"ח) אל פאת נגב תימנה והיה גבול מתמר מי מריבת קדש נחלה על הים הגדול וגו' ובצפון שם נאמר למעלה פסוק א' צפונה אל יד חמת והיו לו פאת קדים הים דן אחד. ובמערב יתוסף להם עד הים הגדול שנאמר עד הים האחרון ורז"ל אמרו שהראה לו את כל הדורות דור דור וחכמיו דור דור ושופטיו ומנהיגיו כו' עד ימות המשיח. וזהו ויראהו ה' את כל הארץ הם כל מנהיגי ארץ. את הגלעד עד דן. הם כל הנביאים. גלעד הוא אליהו שהיה מתושבי גלעד והוא שר לכל הנביאים · עד דן. עד אותו זמן שכתוב (יואל ד' י"ב) כי שם אשב לשפט את כל הגוים וגו' הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו' וכמ"ש (יואל ג' ב') וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי: ואת כל נפתלי. הם כל השופטים ודבורה עם ברק והיא היתה ראש כל השופטים שהאשה היתה נביאה וכן הנסים שנעשו שם הם ראש לכל הנסים של שאר שופטים כמ"ש מן שמים נלחמו וגו' ואף הדגים שבים אמרו שירה ואמת ה' לעולם וגו': ואת ארץ אפרים ומנשה. הם כל מלכי ישראל שראשיהם הם אפרים ומנשה כמ"ש למעלה: ואת כל ארץ יהודה. הוא מלכות בית דוד: עד הים האחרון. הוא משיח בן דוד שיבוא באחרונה ולכן נקרא ים שכל הנחלים הולכים אל הים וכן כל הגוים יקבצו אליו וכמ"ש (ישעיה ב' ב') ונהרו אליו כל הגוים. וכתיב יהיה שרש ישי אשר עמד לנס עמים וגו' (שם י"א יוד) ואמר עד הים האחרון שהם הנשיאים ור"ל שיעמדו עד משיח כמ"ש לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים: ואת הנגב. הם כל החכמים כי זקני הנגב הם ראשי כל החכמים וכן בני קיני הלכו אל יעבץ ללמוד תורה במדבר בארץ נגב וכן אמרה בת כלב לכלב על עתניאל כי ארץ הנגב נתתני וגו' שברוב חכמתו החזיר התורה ליושנה: ואת הככר. הם כל העשירים והפרנסים כמ"ש בלוט וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה וגו' כגן ה' כארץ מצרים: בקעת ירחו. הראה לו את כל המציקים לישראל עד גוג ומגוג כי יפול בבקעת ירחו: עיר התמרים. שהראהו את הג"ע ואת כל הצדיקים הזוכין אליו: עד צער. זה הגיהנם ואת כל הרשעים הנידונין בה ואמר עד צוער שלעתיד לבא גם הגיהנם יתהפך ויכלול בג"ע: (ד) ויאמר ה' אליו זאת הארץ וגו'. שהארץ נקראת זאת בסוד אבני שוהם שנחלק לי"ב תאומין ונאמר כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם שהם י"ב וי"ג ולכן זאת נכללת בזה וכמ"ש בפ' נו זאת וגו' וכן אברהם יצחק יעקב הם ג"כ י"ב וי"ג אתוון עם הה"א דאברהם שג' שמהן הן כלל י"ב שמהן כמ"ש בת"ז וכן אברהם יצחק ויעקב נכללו עם כל השבטים וז"ש זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר. לבניך שהם עולי מצרים: לזרעך. אלו עולי בבל: אתננה. הם לימות המשיח. שהקב"ה יחלק בעצמו כמ"ש בפרשת דברים אשר נשבע ה' לאבתיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם: הראיתיך בעיניך. כמ"ש וראה בעיניך: ושמה לא תעבר. על שלא השלים עם ה' בדבור ולכן לא השלים ג"כ להביאם אל הארץ. ועל שתיקן בעשיית השרף וראה אתו וחי לפיכך זכה לראיה וזכה לאור הראשון שמששת ימי בראשית שבו ראה את כל העולם כלו מראשו ועד סופו: ושמה. כתיב בה"א הוא עוה"ז כמ"ש לעיל אבל לעתיד לבא הוא בראש כולם וז"ש לא תעבר שעוה"ז הוא כפרוזדור שעוברים בו לעוה"ב וכמ"ש בפ' דברים אתם עברים בגבול אחיכם וגו' אבל עומד ומשמש במרום וכמ"ש חז"ל שהוא חי כו': (ה) וימת שם. נאמר כאן שם ונאמר בלוחות הראשונות עלה אלי ההרה והיה שם מה שם כו' עומד ומשמש כו' ונתקיים כאן בקביעות ושם לא עמד אלא ארבעים יום וכן ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה וגו' וחזרו לו כאן מה שאבד בלוחות הראשונות וכמ"ש בר"מ קב"ה עתיד לאהדרא לך אבידה דאבדת בגין ערב רב דא כלה דילך דבזמנא דעבדו ערב רב ית עגלא נפלה כלה דילך הה"ד וישלך מידו את הלחת ומ"ש שם עתיד להחזיר לך ר"ל שאף בתחיית המתים לעתיד לבא יקום עם כל התורה הזאת ולא ישתכח ממנו: עבד ה'. שאז זכה להקרא עבד ה' אף שבחייו ג"כ כתיב עבדי משה. שם לא זכה לקרוא עבד ה' עד הנה וזו היא המעלה הגדולה שבכולם. שנקרא עבד ה' כמ"ש עבד מלך מלך. הדבק לשחור כו' וכמ"ש בר"מ שם אתי כלהו מארי מתיבתא ואשתטחו קמי' ואמרו קמי' ודאי קב"ה מליל בפומך ולך אנן סגדין כו': על פי ה'. כמ"ש למעלה שמיתתו היתה רצונית ע"פ ציווי השם: ויקבר אתו בגי. מזל הי"ב מזלא עילאה שהיא כוללת הכל כל התיקונים וכל הקידושין. ואמר בגי. הן ב' שמות: בארץ מואב. הוא הדעת הנעלם והוא דרגא דמשה שכנגדו היה בבלעם וזהו ולא קם בישראל אבל קם באומות ואמרו בזוהר בדרגא דיליה וטינופא כו' וכמו שמבואר בנידון כו' והוא הכלית כל הטומאות לפי שהחטיאו את ישראל בנשים מדיניות וזהו שכתוב מול בית פעור כמו שכתוב בספר יצירה טוב כנגד רע ורע כנגד טוב ופעור נגד משה אלא שבש"א מוסיף א' בסוד כל מוסיף גורע ובסוד עשתי עשרה יריעות: ולא ידע איש וגו'. כמ"ש (איוב כ"ח כ"א) ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים וגו' אפי' מעוף השמים שנאמר ובשתים יעופף ואמר איש אפי' בני אדם שנאמר עליהם עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. נעלם מהם מקומו ומדרגתו וכן בכל הדורות ואפי' לימות המשיח וז"ש עד היום הזה: (ז) ומשה בן מאה ועשרים שנה. כמבואר שכל ימיו היו נקבצים וכולן היו שלמים עד אין תכלית והוא במדרגת הנ"ב שנכללין זה בזה וחמשים שערי בינה. שבחייו לא זכה לשער הנו"ן לפי שהוא בחכמה כמ"ש ותחסרהו מעט מאלהים מן המלאכים שהם חיים נעולם ואמר ופני לא יראו כי לא יראני האדם וחי אבל במותו זכה לכולם: לא כהתה עינו. בנבואה שהנביאים נקראו רואים וחוזים: ולא נס לחה. בחכמה שנאמר בו כי מן המים משיתהו דאשקי לכל גופא וכמ"ש אבי אבי. אב בתורה אב בחכמה אב בנבואה שלכולם זכה וכל הנביאים והחכמים נפסק מהם במותם אבל כאן לא נפסק כלל וכלל במותו. ומה שהיה חי ק"כ שנה. לפי שהוא תרומתו של עולם (והוא בינונית אחד מנו"ן) ועולה מן קיום העולם שהוא ששת אלפים שנה א' מחמשים הוא ימי חייו של משה מאה ועשרים שנה) ואלמלא מי מריבה היו נוהגים לו בענין יפה (והיה א' מארבעים כדין עין יפה ואז היו שנותיו מאה וחמשים שנה. והגאון ז"ל קיצר בדבריו) אבל בשביל מי מריבה נטלו ממנו שלשים שנה. וז"ש (מסכת שבת כ"ה ע"ב) אף משה ואהרן וכו' עדיין לא הגיע זמנכם וכו'. ולכן ויבכו אתו שלשים יום והוא יום לשנה. וזאת נגזר עליו מקברות התאוה כאשר מסר נפשו וביקש הרגני וגו' וכן נתנבאו אלדד ומידד תיכף משה וכו'. וכן אמר ואל אראה ברעתי. מפני שהיה בעיני משה רע מאד אשר היו מתאוננים לתת להם בשר. כי מדרגתם היה לאכול להם מן השמים. ועל זה נאמר בגנם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה: (ח) ויתמו ימי בכי אבל משה. כנגד ג' מעלות דלעיל שהיה אב וכו' לכן כתיב ימי בכי אבל משה שגם הימים היו בוכים: (ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. שזכה לדרגא דבינה שמתמלא מחכמה כמ"ש יהב חכמתא לחכימין. זה משה. ומנדעה. זה יהושע כמ"ש משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע: כי סמך משה את ידיו עליו. הכל בדרגא של הדעת שהן הו"ב וכמ"ש פותח את ידך וגו' וז"ש כי סמך משה את ידיו עליו שהן עשירית ד' אתוון של יו"ד כמ"ש למעלה: (י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. ואמרו בישראל ולא באומות והוא בלעם דדרגא דיליה שפ׳ כמבואר ואמרו בנביאים לא קם אבל במלכים קם ומאן איהו שלמה והוא ג"כ במדרגתו בעשר קדישא דיליה: אשר ידעו ה' פנים אל פנים. ועליו נאמר (משלי כ"ז י"ט) כמים הפנים לפנים וגו' כי מן המים משיתהו: (יא) לכל האתת והמופתים. שבמצרים: (יב) ולכל היד החזקה. הוא בים שנאמר ויולך ה' את הים וגו' וכן ביציאת מצרים כתיב וביד חזקה ישלחם: ולכל המורא הגדול. זה מ"ת שנאמר וירא העם וינעו ויעמדו מרחק. וכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם וכתיב כי יראתם מפני האש וכתיב ותאמרו הן הראנו. אותות. הוא שמגיד ומתרה מקודם כמ"ש הגידו האותיות לאחור ונדעה וגו'. ומופתים הוא שינוי הטבע. ועיקר הענין כתיב לעיני כל ישראל שהוא כולל את הכל ואומר כאן יו"ד דברים לכל האותות והמופתים. הם ג' כלולין בו"ק: ולכל היד החזקה, הוא בחו"א: אשר ידעו. הוא הדעת. לעיני כל ישראל. הוא כנ"י ושיים התורה בישראל ופתח בבראשית שהב' דגושה נחלק לשנים. לב רשע ובת רשע כמ"ש בתיקוני זוהר האי רשע משבחין להאי בת לב כמ"ש תנה בני לבך לי ועיניך וגו': לא כהתה עינו. הוא בסוד הרוח דאתבנים בבינה: ולא נס לחה. בסוד הנפש דאתבנית בחכמה. לפיכך כתיב עינו בוא"ו. ולחה כתיב בה"א: פנים אל פנים. כמ"ש וידבר ה' אל משה הוא בסוד חב"ד וידבר לאמר בסוד זו"נ ולכך כל הנביאים נתנבאו באמירה לבד ומ"ת כל אלה ה' דרגין נכללין בג' שמות הכוללין הכל בנילופי ס"ג. ומה דכתיב ויאמר ה' אל משה לאמר. היא עם שם י"ה שהם ד' דרגין דנוקבי' בסוד אין. והן שנותיה של שרה וז"ש על שרה כשם שהיא תמימה כך שנותיה תמימים: לכל האתת והמופתים. הן בחמשה דרגין הכוללין עשרה בכללות: לכל האתת והמופתים. הן בו"ק ג' הכוללין ג': אתת. הוא ידוע כמ"ש לאותות ולמועדים: ומופתים הוא בגוף: ולכל היד החזקה. הוא מסטרא דשמאלא וכתיב בה"א בסוף. ולכל המורא הגדול. הוא מסטרא דימינא בלא ה' בסוף והוא נהירא דחכמתא: אשר. ידוע כי הוא הדבר בעצמו: לעיני כל ישראל. היא הכוללת הכל:

אופן שני

(א) **וזאת הברכה** התורה נעולה ראשה בסופה מתחלת בבי"ת בברכה ומסיימת בברכה ולכן נבראת העולם בבי"ת כי כל מה שנברא בעולם זוגות נבראו והברכה באה מזוג כי כל השרוי בלא אשה הוא בלא ברכה. ועיקר הזוגות הוא באורות ויהי אור. יהי אור. והוא בי"ת. והמילוי של בית הברכה סוד יהי או"ר. ו' יהי או"ר וזאת הברכה זהו ויהי אור והוא תוספת הברכה כי הוי"ו בא להוסיף: (ב) ה' מסיני בא. כבר ביארנו שיש ב' עולמות. הזה ובא. וכל אחד כלול שתים וזהו סוד ברכת כהנים: וזרח. הוא סוד כוסי רויה. מימינו אש דת למו. הוא סוד הדעת שהן ד' עטרין וכנגדן ד' תיבות האלו: (ג) אף חבב עמים. ארבעה כתות יש בישראל והם כנגד ארבעה ראשי מרכבה. חובב. בבטן שנאמר המו מעי לו. כל קדשיו בידך. אלו ידים. תכו לרגלך. אלו רגלים. ישא מדברתיך. בפה שהוא כלל הראש: (ד) תורה צוה לנו וגו'. יש בה ז' תיבות כנגד שבעה דרגין של התורה שנאמר חצבה עמודיה שבעה שהם כנגד שבעה דרגין של עץ שהוא עץ החיים וכמ"ש והיה כעץ שתול וגו' וכן כתוב אהיה כטל לישראל וגו' והשביעית לא הזכיר בתורה כי כן דרך הכתוב שלא להזכיר בפירוש מה שכתוב בתורה שבע"פ וכן במנורה לא הוזכר נר השביעי וכן בשבעה קרובים של הכהן לא הוזכר השביעי וסמך על תורה שבע"פ והיא קליפת העץ. נקבה תסובב גבר. ובאלו ד' פסוקים הראשונים כולל יראה ואהבה תורה ועבודה: (ו) יחי ראובן. הנשארים בבית: ואל ימת. אשר הלכו במלחמה: ויהי מתיו מספר. וכאשר יבאו בחזרה לביתם יבואו בשלום באותו מספר שהלכו: יחי ראובן. בעוה"ז לפי שיושב בין עמים רבים ברכו ביחיד. ואל ימת. בגלות לפי שהוא יגלה תחלה שהוא יושב על ספר הארץ. ויהי מתיו מספר. בקבוץ גליות יבוא ג"כ ראשון: (ז) וזאת ליהודה. סוד זאת הוא אבני השהם י"ב שבטים וכן יעקב כלל בסוף הברכות ואמר כל אלה שבטי ישראל וזאת והם י"ב תיבות וזאת

באמצע וי"ב עולם לשושנה לבד ה' תיבות שבסוף שהם ה' עלים שבשושנה ויהודה נתברך בזאת לפי שהיה מלך לכן זכה לזאת: וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך. התחיל בלוי וחתם באהרן לכן אמר לאיש חסידך הוא החשוב שבחסידיך והוא אהרן שעל מטה לוי אמר ואת שם אהרן תכתב וגו' ותומים ואורים הוא נגד ב' קדושות שנתן הקב"ה לישראל המשכן והכהנים. המשכן נאמר בפ' תרומה ובגדי כהנים נאמר בפ' תצוה והקב"ה קידש את המשכן שקידש בלוחות שנתן מן השמים ואת הכהנים קידשן מלמעלה באורים ותומים שהיו ג"כ מעשה שמים ואמר בהיפוך תמיך ואוריך מלמטה למעלה וזכו ישראל לזה בים ובסיני. בים אמרו ה' ימלך לעולם ועד. ובסיני זכו לאור התורה ולכן זכו לאורים ותומים. אורים שמאירים דבריהם. ותומים שמשלימים דבריהם וזהו מצטרפות ובולטות. מצטרפות היינו משלימות דבריהם שיוכל לקרותן. ובולטות היינו מאירים דבריהם שיוכלו לראותן וכנגד זה ירושלים יראה שלם שקראו אותה שם בן נח ואברהם. והם כנגד פרץ וזרח ושוין בחושבן וכנגד חמה ולבנה. חמה באור ולבנה במים. ימות החמה וימות הגשמים. וציון פנים דגדלות וירושלים אחורים דקטנות והם נמתקין זה בזה וזהו סוד שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך שהוא יראה שלם: (ח) לאיש חסידך. לאיש סוד האמת וד' כתרין דכהן הוא סוד ל"ח וב' כתרין ותשעה כתרין הם סוד י"ש והם בסוד קדושה שהם תשעה. ושלשים ושנה. חסידך. סוד חסיד הוא סוד המרגלא. עטירת עוד הכתר על תשעה שהם ע"ב. אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה. הוא שבט לוי. שעמדו בנסיון יותר במי מריבה שהיו מריבים עם ישראל. אבל הלוים חשב מאל"ף לתי"ו אשר כו' תריבהו. והנה אהרן אמר להיפוך תמיך ואוריך כמבואר שלמד עמו אל"ף בי"ת ולמהר אפיך לי' תשר"ק: (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. חשב כאן ג' דרגין שהם ד' אביו ואמו אחיו ובניו כמ"ש שכחי עמך ובית אביך וגו' ובראיה יש שלש. ראיה והכרה וידיעה כמ"ש וירא יוסף את אחיו ויכירם וכן וירא אלהים וידע. ובתחלה הוא ראיה ואח"כ הכרה ואח"כ ידיעה ואצל אביו ואמו שהוא מפורסם אמר ראיה ואצל אחיו אמר הכרה ואצל בניו ידיעה כי עם אחיו הוא גדל מנעוריו. והטעם הוא כי שמרו אמרתך הם ב' התורות. ובריתך ינצרו הם שני חלקי מצות עשה ול"ת ולכן אמר ינצרו שהוא שמירה מעולה ביותר הצריך למצות שעליהם נכרת הברית והם נגד ד' דרגין כי שמרו אמרתך הוא כנגד אביו ואמו לא ראיתיו כי התורה היא כנגד כולם אבל במצות הדין שעוזב את המצוה לקיים כבוד אב ואם כאיסי בן יהודה לכן אמר ובריתך ינצרו שהם המצות והוא נגד אחיו ובניו שלא הכירם וידעם וכן הקב"ה חיבב את ישראל בתחלה קרא אותם בתי ואח"כ אחותי ואח"כ אמי והם ד' דרגין שהם ג' כי או"א לא מתפרדין: (י) יורו משפטיך ליעקב וגו' כנגד ג' דלעיל זכו לג' יורו משפטיך וגו' שהם ד' דרגין בג' מקומות בב' פרגודין שהם סוד אשה ריח ניחוח לה' והם מוח ריאה לב וכן בז' נקבים שבראש. ומשפטים הוא תורה שבע"פ ותורתך הוא תורה שבכתב וכנגד זה ברכן בד': (יא) ברך ה' חילו. ופעל ידיו תרצה. מחץ מתנים קמיו. ומשנאיו מן יקומון. משנאיו הם המבזין את האדם והם המסיתים. וקמיו הם העושים בפועל ואמר כי קמיו ימחץ את מתניהם כדי שיפולו ומשנאיו ימחץ אותם שגם הם לא יוכלו לקום עוד וכמ"ש קמה אלמתי

וגם נצבה לזמן רב וכן המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד לעד: (יב) לבנימן אמר ידיד ה'. במדבר שהשכינה שרתה במערב. ישכן הוא בג' בתים. ישכן. לעתיד לבא. חפף. בבית שני שלא היה הארון רק חופף. כל היום. לרבות נוב וגבעון ושילה. ובין כתפיו שכן. בבית ראשון: (יג) וליוסף אמר וגומר ממגד שמים וגומר שמים וארץ נגד חכמה ובינה כמ"ש ה' בחכמה וגומר ושמש וירח הם כנגד עלה וגבורה. שעלה בלילה ומעשה ביום וכמ"ש באור הבקר יעשוה (מיכה ב' א') וכן אמר דוד אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי: (טו) הררי קדם. הוא ג"ע שנאמר צדקתך כהררי אל. ומראש הררי. ה"ג עדן שהוא ראש לגן: וממגד גבעות עולם. הוא א"י שהם כנגד דעת שאוירא דא"י מחכים ויראת ה' בג"ע שנאמר עבדו את ה' ביראה כמ"ש בזוהר פרשת שלח לך: (טז) ארץ ומלאה. הוא פירות א"י שנאמר ומלא ברכת ה': ורצון שכני סנה. שימלא הרצון כמ"ש פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון וכמבואר כמתנת ידו עלמא תתאה. כברכת ה' אלהיך עלמא עילאה וכנגד ונצר משרשיו יפרה והריחו ביראת ה': תבואתה לראש יוסף. כבר כתבתי שהוא נגד א"י עלמין ב' פעמים שדי בסוד ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה וכן ז' רוחין המנויין שם ועם ב' ויצא חוטר ונצר הוא ט' שכלולין ברוח וכנגד זה ז' בנפש והריחו ביראת ה' וגו' ועם לא למראה עיניו ולא למשמע אזניו הוא ט' שהן א"י עלמין כנגד ב' פעמים ט' דכאן והשנין והריחו כו' הוא ג' תושין והוא הרביעי כולל ד' שכנגד ה' מוצאות הפה וכן ד' בכללות וז"ש ושפט בצדק כו' וכן ו"ק ימין ושמאל והאמצעית ימין ושמאל וז"ש והכה ארץ וגו' והוא הה' היא בגוף במעשה וכוללין הכל בהילוך בחינה אחרונה כמ"ש בישעיה וכמ"ש בעשרה דברים שהקב"ה נותן והילוך הרגלים הוא אחד מהן וכולל כל תשמישי הגוף שהרגלים הן שנים לפיכך הוא כפול והיה צדק וגו' וכן וגר זאב וגו' הוא ג"כ א"י בחינות שהכל כפול חוץ משנים אחרונים שאין כפולים שכוללין זה בזה בסוד שמש ירח עמד זבולה וכן עשר דרגין. לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי שהם ב' יצרין תאווני וכעסני וכן ג' דרגין עולה ומשטין יורד ומסית כו' כמים לים מכסים בסוד חב"ד מלך למפרע. כ' בחכמה שהוא כתר בינה כמ"ש בתיקוני זוהר תיקון ל"ו. ולמ"ד בסוד מגדל פורח באויר. מ"ס היא בסוד ד' בחינות של דעת ובסוד צלם כן כמים הוא ג' זווגין. מכסים הוא בסוד פנים אל פנים: (יז) בכור שורו הדר לו. הוא מפני פחד ה' ומהדר גאונו מפני שהשור הוא מאוים מאד כמ"ש בפ' בהעלותך. הדר לו. כמ"ש לעשות בהם משפט כתוב הדר הוא לכל חסידיו וכמ"ש במעשה המרכבה והוא מ"ש ומהן פאתי מואב. וקרני ראם קרניו. הם אדום ושעיר כמ"ש בפ' בלק: בהם עמים ינגח. הם שריד מעיר כמ"ש בספרי כמו שהיה בירושלים כי כל מלך היה לו פלטרין בה. כן עתה בעיר רומי ולכן נקראת עמים בלשון רבים וכן אדעל מלך גוים: יחדו אפסי ארץ. וזהו פ"ש וקרקר כל בני שת וכן כתיב בשירת הים שמעו עמים ירגזון וגו' והמישית נמוגו וגומר באמצעיתו וכן כתיב בישעיה שרש ישי וגו' וכן אנו אומרים בתפלת י"ח והזדים מהרה וגו' וכל הרשעה באמצעיתו דאתפשט לשלשה כמ"ש בגמ'. וכל אלה כלל יעקב ביהודה אוסרי לגפן עירה וגו' כבס ביין לבשו חכלילי וגו' ולבן שנים מחלב חד דכליל ה'. ה"נ:

חידושי פרשת דברים מהרשא

רש"י **והצרות** זו מחלקותו של קרח ודי זהב הוכיחן על העגל. אמר המלקט והא דלא הוכיחן מעיקרא על העגל שהיה מוקדם במעשה נראה לכוין זה עם מה שפירש"י לעיל בפרשת יתרו דלכך נאמר אנכי ה' אלהיך בלשון יחיד ליתן פ"פ למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל לי צוית ולא להם עכ"ל ולזה ניחא מה שלא הוכיחן מעיקרא על העגל דשמא היו באים בתשובה למשה דלא חטאנו כלום במעשה עגל ואתה לבדך צוית בסיני אנכי ה' אלהיך ולכך הוכיחם תחלה על מחלקותו של קרח דאמרו למשה ולאהרן ומדוע תתנשאו כו' ופירש"י שם לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי כו' כל העדה שמעו ובזה התשובה נשאר מעל להשיב למשה שאתה לבדך צוית שהרי הם בעצמם אמרו כל העדה שמעו משמע דכולם נצטוו על כך וק"ל:

רש"י **אמר** להם משה להו נח גרמתם כו' ובכ"ט בסיון שלחו המרגלים. וא"ת אם בכ"ט בסיון שולחו המרגלים האיך אמרו רז"ל בשילהי דתענית אותו היום שחזרו מתור הארץ היה ליל תשעה באב ולכן נקבע בכיה לדורות והא מכ"ט בסיון עד ט"ב מ' נכי חד הוי ובכתוב הוא אומר וישובו מתור הארץ מקץ מ' יום. כבר תירצו שם בגמ' תמוז דההיא שתא מלויי מליוה דכתיב קרא עלי מועד לשבור בחורי כו' פירש"י דקיימא לן שחודש חסר שבא אחר חודש מלא עבדינן ב' ימים ר"ח והיינו יום ראשון השלמה לר"ח שלמעלה ממנו לעשותו מלא ונמצאו ב' ימים טובים מלא א' בתחלתו וא' בסופו וה"ק זמן עלי מועד לשבירת בחורי בט"ב שמגלגלין חובה ליום חייב. ובהא' פס בד"ה תמוז דההיא שתא מלויי כו' פי' עשו אותו מלא מל' יום כדי שיכלו מ' יום בט' באב ל' דתמוז וא' דסיון דכ"ט שולחו המרגלים וט' באב כו' עכ"ל. וכתב רבינו לכאורה דבריהם אינן מובנים בזה דחשיב א' דסיון והרי סיון ודאי מלא וה"ל ב' מסיון יום כ"ט ויום ל'. ויש ליישב דיום כ"ט מסיון לא חשיב ליה כיון שאין לילו עמו גם שהוא בכלל ז' של הסגר מרים. אך קשה לדבריהם דא"כ כלו המ' יום בט"ב כמ"ש בהדיא ובפ' באב שבו המרגלים ובשמעתין לא משמע הכי אלא דלילה שלאחריו היה ט"ב שבכו בו ונקבע בו בכיה לדורות. ופירש"י בסוגיא זו לכאורה יותר מכוון דחשיב ב' מסיון ול' מתמוז דמלויי מליי' ות' דאב הרי בערב תשעה באב שבו המרגלים דבלילה

שלאחריו בט"ב בכו ויום כ"ט דסיון גם שאין לילו עמו חשיב לי' דלא כתיב הכי אלא מקץ מ' יום ולא אמרו מ' יום ולילו עמו אלא גבי מ' יום בשנה ראשונה שהיה משה בהר דהתם כתיב מ' יום ומ' לילה וצ"ל לדברי התוספות דער"ב תשעה באב לאו היינו בח' באב אלא בתשעה באב בערב שבו כדמסיק בשמעתין דבתשעה באב סמוך לחשיכה הציתו. ומצינו קרוב ללשון זה בקרא גבי י"ה בתשעה לחודש בערב כו' ובליל י' שלאחריו בכו ונקבע בו בכיה לדורות דרובו נשרף בו ותו לא מידי:

רש"י **שיהא** חביב עליך דין של פרוטה כו' בפ"ק דסנהדרין אמרו כקטן כגדול תשמעון אמר ר"ל שיהיה חביב עליך דין של פרוטה כו' ופריך למאי הלכתא אילימא לעיוני בי' ומיפסקי פסיקא אלא לאקדומי. ובאגדה זו הקשה רבינו ואתר דהכתי מהיכא תיסק אדעתין להקדים דין של ק' כיון שבא לפניו קודם דין של פרוטה דפרוטה של עני ודאי היא שקולה כמו ק' מנה של עשיר. ויש להשיב בזה לפי שהוהר לדיין ליטול שכר בטלתו והשתא מדין של מאה מנה יוכל ליטול שפיר שכר בטלתו אבל מדין של פרוטה לא יוכל ליטול שכר בטלתו דא"כ לא יהיה הדין בפרוטה ואין נזקקין לפחות משוה פרוטה גם אפשר שהפרוטה כולה לא תספיק לשכר בטלתו ושמא יאמר הדיין אקדים הדין של מאה מנה שאוכל ליטול ממנו שכר בטלתי וע"כ הזהיר עליו הכתוב דכקטן כגדול תשמעון שאם בא קודם לפניך הדין של פרוטה הקדימהו אף שלא תיטול עליו שכר וק"ל:

רש"י **על** דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד וכו'. הוא ע"פ הספרי אבל בפ"ק דסנהדרין אידחי זה דגרסינן שם והדבר אשר יקשה מכם אמר ר' חמא בר' חנינא ואי תימא רבי יאשיה על דבר זה נענש משה רבינו שנאמר ויקרב משה את משפטן לפני ה' מתקיף לה רב נחמן בר יצחק מי כתיב ואשמיעכם ושמעתיו כתיב אי גמירנא גמירנא ואי לא אזלינא וגמירנא אלא כדתניא ראויה פ' נחלות שתכתב ע"י משה רבינו אלא שזכו בנות צלפחד וכו' וכתב רבינו ורש"י בחומש פי' ותקרבון אלי עד"ז נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד כו' עכ"ל כדבעי למימר הכי מעיקרא והוא ע"פ הספרי אבל התימה ממנו שהניח סוגיא דשמעתין דדחי ליה מדכתיב ושמעתיו. ויהיה פי' ותיבור הכתובים לפניו לפי שהזהיר על הדין כי המשפט לאלהים ושמא תאמרו א"כ

א"כ מי ירצה להיות דיין שאפשר שיהיה לו דבר קשה וספק ויהיה ענשו ע"ז אם לא יכוין לדון ע"פ האמת וע"כ אמר אין לכם לחוש ע"כ כי הדבר קשה וספק לכם תקרבון אלי ואם תחושו שיהיה גם הדבר קשה עלי ויהיה הקולר תלוי בי ובכם וע"כ אמר שדבר הספק לי ושמעתיו דאזילנא וגמירנא מאתו ית' ב"ה ומסייה ואצוה אתכם וכו' כל הדברים אשר תעשון כי דייני דורות צריכין מתון בדין ולא יפסקו הלכה למעשה כדאמרינן בכמה דוכתין אבל אני ששמעתי מפי הגבורה אין ספק בהם וכל מה שאני מצוה אתכם בעת ההיא הם הדברים אשר תעשון שהם הלכה למעשה וק"ל:

ותקרבון אלי כלכם. ובשילהי דתענית כתב רבינו שובא איכא למידק בכאן בשינוי סיפור מעשה מרגלים מסיפור בפרשת שלח לך דשם כתיב שאמרו המרגלים אפס כי עז העם וכו' ותשא כל העדה וילונו וכו' וכאן כתיב ויאמרו טובה הארץ וכו' ולא אביתם לעלות ותמרו וכו' ולא נתן טעם למה ועוד דבפ' שלח לך כתיב וילכו ויבואו אל משה וכו' דמשמע שהיה כל זה לפני אוהל מועד וכאן כתיב ותרגנו באהליכם וע"ק שאמר כאן ותאמרו בשנאת ה' אותנו וכו' ולא הוזכר כן בפ' שלח לך וע"ק שאמר כאן ותקרבון אלי כולכם וכו' כיון שזה היה בשנת מ' שכבר מתו כל דור המדבר ואלו היו בניהם פחות מבן כ' שזכו ליכנס לא"י מה הוכיחן בכך ויש ליישב בכל זה לפי שהאבות היו מביאין שגם בניהם באהליהם היו מתלוננים כמ"ש במדרש ותרגנו באהליכם מלמד שהיו יושבין במשכניהם ומכבדין את בניהם וא"ל אוי לכם למחר יהיו נולבים מהם וכו' ועמהם ידבר משה כאן ומוכיחן שגם אתם תקרבון אלי בעצת אביכם וזה שזכר כאן שהבנים המרו ומתלוננים בלי טעם קודם ששמעו ממרגלים עם גדול ורם ממנו וכו' וז"ש משה להם כי אמרתם בשנאת ה' וכו' וזה אינו מ"ש טובה הארץ וכו' אבל הוא אוהב אתכם ואתם שונאים אותו כמ"ש משל אומרים מה דבלבך על רחמך מה דבליבי' עלך כפירש"י בסמוך וזאת שנאת חנם שהיה להם לבנים לגבי הש"י במעשה המרגלים הביא להם בכי' לדורות בבית שני שהיה להם שנאת חנם כמ"ש פ"ק דיומא וז"ש רז"ל סוף מס' תענית אתם בכיתם בכי' של חנם וכו' דהיינו שנאת חנם למקום ב"ה כמו שכתבנו ודוק:

רש"י **לא** אסר להם על מואב אלא מלחמה כו'. מה שיש לדקדק בזה עיין מה שכתבתי לעיל בפרשת מטות:

רש"י **עוים** מפלשתים הם כו' שנאמר חמשת סרני פלשתים כו'. והא דנקט חמשה והשיב שיתא כבר תרצו רז"ל בפרק אלו טריפות דאדנוקי שלהם חמשה פי' החשובים שבהם. ודברי רש"י ז"ל בכאן בנוי' על האגדה דסוגי' הנ"ל דגרסינן שם אמר ר"ל הרבה מקראות ראוין ליפרך כספרי מינים והן הם גופי תורה דכתיב והעוים היושבים כו' מאי נפקא ליה מיניה מדאשבעיה אבימלך לאברהם אם תשקור כו'. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר והא דלא חשיב בכיבוש א"י רק ז' עממין ולא חשיב נמי ארץ עוים שכבשו מכפתורים. וי"ל דכל ארץ פלשתים מארץ כנעני הוא נחשב כמפורש ביהושע ע"ש:

רש"י **למד** שעמדה חמה למשה במלחמת עוג כו'. בפרק אין מעמידין ועיין בש"ח אבל יש מרבותינו למדו שם מגופיה דקרא שנאמר אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך אימתי רגזו מלפניך בשעה שעמדה לו חמה. והא דכתיב גבי יהושע ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו כבר תרצו שם בגמרא שעות הוא דלא נפישי כולי האי. ועוד י"ל דאאבני ברד קאי דלא הוו במשה. וכתב רבינו ולמאן דיליף מגופיה דקרא ורגזו וחלו ולא מג"ש דאחל אחל או תת תת הא בקריעת י"ס נמי כתיב כה"ג שמעו עמים ירגזון וכו'. ואפשר לומר שדרשו כן הכא ממלת מפניך וכמו שאמרו פני משה כפני חמה והוי ממש כשראו גם העמדת חמה הוא כראיית פני משה וק"ל:

רש"י **לא** לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים כו'. והקשה הרא"ם א"כ גבי מואב נ"כ נ"ל שנתנו להם אוכל ומים ואי אפשר לומר זה דהא כתיב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. ותי' דיש לחלק בין קדמו להשבירו שהמואבים אע"פ שלא קדמו מ"מ השבירו להם אוכל ומים בכסף אבל לא קדמו דקדמו בלא כסף משמע עכ"ל. ובשמע שלמה טען עליו ואמר דא"כ היכי פרכינן ליה בפרק הערל הוה ליה לקדם נשים לקראת נשים. וכיון דבחנם קאמר אשה אין לה לקדם ולעיקר קושייתו נראה לומר דלעולם המואבים נתנו להם בשכר ואשר לא קדמו דכתיב הוא על שהניחום בצער מזונות עד שישראל שאלו בפיהם ואמרו להם אוכל בכסף תשברני והיה להם להקדים ולצאת לדרך לקראתם למה התיו מים ולומר לישראל קנו מזונות קודם שיבואו לידי רעבון ולהכי פריך דאף נשים כו' כיון דבשכר הוה הוה להם להקדים קודם שישאלו עכ"ל. והרמב"ן ז"ל יש לו דרך אחרת בפרשת כי תצא שכתב בפסוק על דבר אשר לא קדמו אתכם כו' מצינו אוכל בכסף תשברני כו' כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים כו' ורבים אמרו שהם לא קדמו אותם אבל ישראל קנו מהם וזה הבל כי די למחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות ועוד כי ישראל לא באו בגבול מואב והמואבים הוציאו להם לחם ומים בכסף והכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבים לעולם בעבור זה ולא יתעב האדומי כו' ע"ש שהאריך ומסיק בדבריו כי הנראה אלי הכתוב הרחיק שני האחים האלה שהיו גמולי חסד מאברהם שהציל אביהם ואמם מן החרב והשבי ובזכותו שלחם השם מתוך ההפכה והיו חייבין לעשות טובה עם ישראל והם עשו עמהם רעה האחד שכר עליך את בלעם בן בעור והם המואבים והאחד לא קדם אותם בלחם ובמים כאשר קרבו למולו כמו שכתב אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון והנה הכתוב הזהירם אל תצורם ואל תתגר בם והם לא קדמו אותם כלל כי היה הכתוב אומר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים והעמונים אבל לא הזכיר עמון שלא קדמו אותם והנה עמון הרשיע בזה יותר מכולם כי בני עשו והמואבים כאשר ידעו שהוזהרו ישראל שלא יתגרו בהם הוציאו לחם ומים ועמון לא אבה לעשות כן וזה טעם שלא קדמו שלא יצאו לקראתם בלחם ומים כאשר עשו האחרים ולכך הקדים הכתוב עמוני והקדים להזכיר פשעו על דבר אשר לא קדמו ואחרי כן הזכיר מואבי וחטאתו עכ"ל:

ומה שאמרו באגדת חלק גדולה לגימה (ופירש"י אכילה שמאכילין לאורחים) שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנאמר על דבר אשר לא קדמו כו' ור"י אומר מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים כו' מרחקת את הקרובים מעמון ומואב ומקרבת את הרחוקים מיתרו בשכר קראן לו ויאכל לחם זכו בניו כו'. טען רבינו ואמר מכאן נראה לדחות פי' הרמב"ן ז"ל בפרשת כי תצא ואשר לא קדמו לא קאי אלא אעמון ולא אמואב מדכתיב אוכל בכסף תשברני כו' כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כו' ועוד האריך. דהכא אמרינן בהדיא דאשר לא קדמו כו' הרחיקה גם משפחת מואב. גם נראה מכאן לקיים דברי המפרש דאשר לא קדמו היינו בחנם דכן משמע לשון לגימה אכילה שמאכילין אורחים בחנם כפירש"י ודומה ללגימה של יתרו דקאמר דמשמע בחנם קראן לו ויאכל לחם. ומה שטען הרמב"ן על זה כי די למחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות כו' אין טען טענה שכן דרך המלכיות השכנים ושלום ביניהם אם יבוא חיל אחד בגבול חבירו קרוב לו נותנין לו אכסני' והם לא עשו כן כשבא ישראל בגבולם והיה להם שלום עמהם כמ"ש אל תצר את מואב כו' ואף על פי כן לא קדמו ליתן להם אכסניא בחנם והוצרכו לקנות מהם בכסף. ומה שטען עוד שהכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבים לעולם בעבור זה ולא יתעב אדומי כו'. גם זה אינו טענה שאפשר משנים שעשו עבירה אחת שיהיה תולה לא' מהם זכותו ולא יענש כמו השני שלא היה לו זכות וה"נ זכות הי' לבני עשו שלא נתרחקו כ"כ כמ"ש כי אחיך הוא ודוק:

פרשת ואתחנן

אתה החלות בפ"ק דע"ג למדו רבותינו מכאן לעולם יסדר אדם שבחו של מקום קודם שיתפלל כו'. וכתב רבינו שם כי הזכיר כאן בשבחו של מקום ג' דברים שנזכר בפרשת עקב הגדול הגבור והנורא כו' לפי שהיה משה מתאוה ליכנס לארץ כדי להוסיף שם בשבחו של מקום מעין פרשתיו וז"ש אתה החלות להראות את גדלך זה הגדולה ואת ידך החזקה זו גבורה אשר מי אל גו' יעשה כמעשיך כו' זה הנורא וכל זה נתקיימה כבר במצרים וע"כ אעברה נא ואראה כו' שאוכל להוסיף עוד בשבחיך בנסים שתעשה שם בל"א מלכים והשיב לו רב לך מלהוסיף בשבחי כמ"ש לך דומיה תהלה וכמ"ש בברכות סיימתינהו לכולהו שבחא דמרך הני תלת אי לאו דאמרן משה כו' ודוק:

רש"י **לא** תוסיפו כגון ה' פרשיות כו' וכן לא תגרעו. אמר המלקט רבים מתקשים בזה דתוסיף וכן לא תגרעו דלכאורה הוא ללא צרך. ואני שמעתי מאחי המופלא אר"י שבחבורה האלוף מ' ליב כ"ץ נר"ו אשר יושב ברמה בק"ק זיסל יפ"א במדינת ליטא דאפשר כוונת רש"י ז"ל לתקן בזה דלא תקשה מנ"ל לומר דלא תוסיפו פירושו כגון ה' פרשיות בתפילין או ה' מינים בלולב דילמא בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר שלא להניח שני זוג תפילין וכן באחיך. ולזה מסיק בדבריו וכן לא תגרעו ר"ל דלא תגרעו דומה ללא תוסיפו והנה אם נאמר דלא תוסיפו פירושו שיכול כגון ה' פרשיות מיתוקם הקרא דלא תגרעו נמי שפיר כגון ג' פרשיות בתפילין או ג' מינים בלולב משא"כ אם נאמר דלא תוסיפו מורה על כפילת המצוה שלא להניח שני זוג תפילין וכיוצא בו וא"כ קרא דלא תגרעו הדומה ללא תוסיפו ע"כ נמי איירי כיוצא בו שלא לגרוע המצוה מכל וליתנא זה לא יתיישב דהאיך נאמר לא תגרעו והא אין זה גירעון המצוה אלא ביטול המצוה מכל וכל וק"ל:

רש"י **ונושנתם** רמז להם ש' בפרק המגרש ובפרק אד"מ. וכתב רבינו לא והשוב דכתיב במלכים גבי בנין ב"ה ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' ויבן הבית לה' והבית הראשון עמד ת"י שנה הרי בין הכל תת"ן שנים שנכה מהם ארבעים שהיו ישראל במדבר הרי ישאר בידם תת"ן שנים משנכנסו לארץ עד חורבן הבית ואמר אלו שהו תתנ"ב שנה בארץ היה מתקיים בהו כי אבד תאבדון כו' ובסוף מכות אמרינן ואבדתם בגוים כאבידה המתבקשת היינו למאי דהקדים ב' שנים אבל אלו שהו עד זמנם תתנ"ב שנה היה נתמלא סאתם והיו נתחייבים כלייה ואבידה גמורה ח"ו והיינו לדקה עשה לנו דהיינו אבידה המתבקשת וק"ל:

רש"י **יום** אשר עמדת מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך כו' אבל מדרשו כ"ק דקדושין כל המלמד בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת כו'. וכתב רבינו ורש"י בחומש פירש לפי פשוטו יום אשר עמדת מוסב על מקרא שלמעלה כו' והדרש דהכא ימאן זה אלא דקאי אדסמיך ליה והודעתם לבניך כו' שזאת ההודעה לבני בנים ה"ל כאלו יום אשר עמדת. ולכאורה דעם דור המדבר ידבר המקרא שהיו בהם הרבה שקבלוה מהר סיני ומאי כאלו קבלה כו' דמ"מ כיון דבערבות מואב בסוף ארבעים שנה נאמר כן ולכולם אמר כן שהיו בהם הרבה שלא עמדו על הר סיני. ועי"ל דלא קאי כאלו קבלה מהר סיני על האב אלא על הבן שלא היה בהר סיני ודוק:

רש"י **ובראשונות** הוא אומר זכור כו' הרמב"ן ז"ל כתב בפרשת יתרו בענין זה ורבותינו הקפידו בזה אשר שינה במשנה תורה מפרשת יתרו ואמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו להם והכוונה ז"ל כי זכור מצות עשה לוה שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו ושמור אלא מצות לא תעשה שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה יזהיר שנשמור לקדשו שלא נחללהו ואין ראוי למשה שיחליף בדברי השם ממצות עשה למצות לא תעשה אבל אם החליף בדיבור השני וכל תמונה ואמר כל תמונה בחסרון וי"ו והוסיף אותה בו על שלשים וכן כל כיוצא בזה בשאר הדברות אין בכך כלום כי הכל אחד ומפורש אמרו נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה שנאמר זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה שהנשים חייבות בשמירה שבכל מצות לא תעשה הם חייבות ולא היו חייבות בזכירה שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות אלא שההיקש הזה מחייב אותם כו' עכ"ל ע"ש. והנה זה מה שכתב הרמב"ן ז"ל ומפורש אמרו נשים חייבות וכו' סוגי' זו מתפרשא בפ"ג דשבועות. ורבינו בח"א השכים לדבריו וכתב

ומה

אוה שהקשה בעל עקרים לפירושו שהכי הוזכר גם לא תעשה בדברות ראשונות לא תעשה כל מלאכה לאו קושיא היא דמ"מ מלת זכור שהוא דבק למלת לקדשו משמע עשה זכרהו לקדשו דהיינו בזכירה על היין ושמור שהוא דבק ללקדשו בדברות אחרונות יתפרש לקדשו בשמירה מלעשות מלאכה. גם מה שהקשה הרא"ם לדברי הרמב"ן הא אמרינן דהשמר דעשה עשה הוא לאו קושיא היא כלל דלא קאמרינן הכי דהשמר דעשה עשה הוא אלא היכא דלא שייך במצוה ההיא לא תעשה אבל הכא במצות שבת כיון דאיכא בי' מצות לא תעשה כמפורש בהאי קרא לא תעשה כל מלאכה אית לן למיזל בתר כללין דהשמר אינו אלא ל"ת וזהו נ"ל ברור לפי סוגיא דשמעתין לקיים פי' הרמב"ן ומשום דמלת לקדשו הסמוך פעם לזמור ופעם לזכור יתפרש על ב' פנים פעם אזכור מצות עשה ופעם אשמור ל"ת הוכיחו לומר דבדיבור אחד נאמרו ודוק :

רש"י **ואהבת** עשה דבריו מאהבה וכו'. וכתב הרא"ס ולא הבינותי זה דהכא פי' עשה דבריו מאהבה כו' ואח"ז פי' בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך דמשמע שאם אמרו לך עבור על שום מצוה ואל תהרג יהרג ואל יעבור ואלו בפ' בן סורר ומורה אמרו בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך ופירש"י דכתיב ואהבת את ה' אלהיך שלא תמירנו באחר בע"ג לכך נאמר בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך כו' אלמא בע"ג בלבד קמיירי קרא אבל בשאר מצות יעבור ואל יהרג והאריך הרא"ס בזה והניח בצ"ע. ורבינו בח"א סוף פ' הרואה כתב לייסב זה וז"ל ודע דעיקר קרא דבכל נפשך בע"ג איירי כפרש"י בהדי' סו"פ בן סו"מ וז"ל ואהבת את ה' וגו' שלא תמירנו בע"ג דהא דאמרינן התם בג' עברות יהרג אדם ואל יעבור חשיב ע"ג ויליף ליה מהאי קרא דבכל נפשך וש"ד וגילוי עריות יליף מכי כאשר יקום וגו' ע"ש ובעובדא דר"ע דמסר נפשו על ביטול תורה היינו בשעת השמד הוי וכדמסקינן בפ' בן סורר ומורה כי אתי רב דימי אמר ר"י וכו' לא אמרו אלא בצנעה אבל בפרהסי' אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור וכן בשעת השמד אמרו אפילו ערקתא דמסאנא לא ישנה הרי דבשעת השמד אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ועוד דר"ע בפרהסיא הוה כדאמרינן מקהיל קהלות ברבים ובפרהסיא ג"כ אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ובזה יפול קושיות הרא"ם על פירש"י כפ' בן סורר ומורה שפי' דבכל נפשך מיירי בע"ג בלבד היינו שלא תמירנו ובחומש פי' שהם דכן הוא בכל המצות דלאו קושיא היא דהתם בגמרא אפי' בצנעה ואפילו שלא בשעת שמד איירי ודוקא בע"ג אבל בפרהסיא א"נ בעת השמד אשאר מצוה נמי איירי האי קרא דבכל נפשך דיהרג ואל יעבור ודוק :

רש"י **ושננתם** לבניך לשון חדוד כו' וכתב הרא"ס שכן הוא בספרי. וכמו חצי גבור שנונים לא מלשון משנה דא"כ ולמדתם מבעי ליה כמו בפרשת והיה אם שמוע ולמדתם אתם את בניכם עכ"ל. ורבינו טען ואמר שהוא תלמוד ערוך בפ"ק דקדושין דגרסינן שם ת"ר ושננתם שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך כו' והוא כתב בשם הספרי. גם מה שכתב שדרשו כן מדלא כתיב ולמדתם ומתוך שמעתין נראה שדרשו כן מדלא כתיב ושניתם אלא ושננתם דמשמע לשון חדוד ושינון וק"ל :

רש"י **הישר** והטוב זו פשרה לפנים משורת הדין. פי' משום דבקרא דלעיל מיניה כלל כל חלקי המצות דכתיב שמור תשמרון את מצות ה' וכו' ועדותיו וחוקיו אשר צוך והוסיף בהאי קרא דבתריה לומר ועשית הישר וכו' שאינו בכלל המצות אבל תעשה הישר לפנים משורת הדין כי הוא טוב בעיני ה' אע"פ שלא צוך עליהם וע"ש זה קרא ספר משנה תורה ספר הישר כמו שאמרו בפ' אין מעמידין אקרא שקונן דוד על שאול ואמר ללמד את בני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר מאי ספר הישר ר"א אומר על ספר משנה תורה והיכן רמיזא ידיו רב לו איזו היא מלחמה שצריכה ב' ידים וכו' נמצא שנקרא ספר הישר לפי שהוא נוסף על התורה בכמה מצות הישרים וטובים בעיני ה' וק"ל :

רש"י **ולהלן** הוא אומר לאלפים וכו'. בפ' ו' דסוטה אמרו גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה שזה תלוי לאלף דור וזה תלוי לאלפים דור הכא כתיב ועושה חסד לאלפים לאוהבי והתם כתיב ולשומרי מצותיו לאלף דור ופריך התם נמי כתיב לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור ומשני האי לדסמיך ליה והאי לדסמיך ליה ע"כ. וכתב הרא"ם ולפי זה יהי' לאוהביו האמור פה דבוק עם שומר הברית והחסד דלעיל מיניה ולשומרי מצותיו דבוק עם לאלף דור שאחריו ולהלן יהי' לאוהבי דבוק עם ועושה חסד לאלפים ולשומרי מצותיו דבק עם ועושה חסד נגד כאלו אמר ועושה חסד לאלפים לאוהבי ועושה חסד לשומרי מצותי עכ"ל. ורבינו ימאן בקבלת פירושו דהקשה בסוגיא זו דשמעתין לכאורה ה"מ לאקשויי הכי אקרא קמא דפ' יתרו דמייתי דכתיב ביה נמי ולשומרי מצותיו וכתב לייסב זה ע"פ מה שאמרו לעיל מיניה תניא ר"מ אומר נאמר ירא אלהים באיוב ונאמר ירא אלהים באברהם מה ירא אלהים האמור באברהם מאהבה אף י"א האמור באיוב מאהבה וא"כ ה"נ איכא לפרושי לאוהבי ולשומרי מצותי מגד האהבה ולכך לא פריך אלא מקרא דבתריה דלא כתיב ביה אלא לאלף דור דאוקמוהו ביראה בעלמא הא כתיב ביה נמי לאוהביו ובהכי ניחא למאי דמסיק האי לדסמיך ליה כו' שנדחק בזה הרא"ס בקרא דיתרו דולשומרי מצותיו דבק עם ועושה חסד דלפני פניו ולא עם לאלפים דלפניו דלדברינו ניחא דלשומרי מצותיו דבק נמי אלפניו דהיינו בעושים מיראה על צד האהבה ומיהו בקרא האמור כאן האי לדסמיך ליה קאמר שפיר דלא קאי אלא אשומרי מצותיו ולא אוהביו אלא שאוהביו דבק עם שומר הברית והחסד כמ"ש הרא"ס ודוק :

פרשת עקב

עקר שאינו מוליד יש לכוין זה ע"פ מה שאמרו רז"ל למה נתעקרו האמהות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ולפי זה האיך אמר הכתוב בכאן בעושים רצונו של מקום שלא יהיה בך עקר הא מצינו בהיפך מזה גבי האמהות וכדי לתקן זה פירש"י עקר שאינו מוליד ר"ל עקר כזה לא יהיה אבל עקר שמוליד יהיה בך מטעמא שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וק"ל :

רש"י **ואשב** בהר אין ישיבה אלא לשון עכבה. בפרק הקורא שנא' ותשבו בקדש ימים רבים דאם לא כן הא כתיב ואנכי עמדתי בהר. וכתב רבינו ומדכתיב וישב יעקב לא משמע ליה ראיה דהא דרשינן ליה בפ' חלק אין וישב אלא לשון צער ואע"ג דקרא דואשב בהר ארבעים יום גבי לוחות הראשונות כתיב מ"מ משמע להו לית את של האמור בזה לזה מדכתיב באחרונות כימים הראשונים ודוק :

רש"י **רבותינו** דרשו מכאן הכל בידי שמים וכו'. בפ' אין עומדין גרסי' אמר ר' חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אותו ופריך אטו יראה מלתא זוטרתי היא והאמר ר' חנינא משום רשב"י אין להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר יראת ה' היא אוצרו ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן קטן ואין לו דומה עליו ככלי גדול עכ"ל ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר לכאורה אגופי' דקרא ה"ל לדקדק כן דכי אם ליראה דמשמע שאינו מבקש ושואל ממך רק דבר קטן שהיא היראה ועוד יש מקשים במשל דמייתי לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול כו' דאין זה דומה דהכא משה א"ל לישראל כן כ"א ליראה ולגביהם ודאי דומה ככלי גדול ומסיק לייסב זה ע"פ מה שאמרו כי היראה נחלקת לשני מינים הא' היראה הטבעית יראת מעונש ופורעניות והיא דומה לכלי קטן והב' יראה שכלית יראת מדבר הגדול ונורא כמ"ש ויירא ויאמר מה נורא וכו' והיא יראה שלימה דומה לכלי גדול והשתא אגופי' דקרא כ"א ליראה אותי ודאי דהוה ידע לפרש דהיינו יראת עונש דהיא יראה טבעית ומילתא זוטרתא היא במעלה אבל ר"ח דקאמר הכל בידי שמים וכו' משמע ליה טפי דהיינו יראה השכלית דאינו בידי שמים כי היא תלויה בבחירה אבל יראה הטבעית היא קלת בידי שמים לירא בעונש אחרים כמ"ש בפ' הבע"י אין פורעניות בא לעולם אלא בשביל ישראל ליראם כדי שיחזרו בתשובה שנאמר אך תיראי אותי תקחי מוסר והשתא אפילו ביראה השכלית קאמר ר"ח דמילתא זוטרתא היא מדמייתי ליה מכי אם ליראה ואהא פריך מהא דאין לו להקב"ה בבית גנזיו וכו' דודאי מיירי נמי ביראה השכלית שהוא ודאי דבר סגולי ראוי להניח באוצר ה' שהוא תלוי בבחירת האדם ולאו מילתא זוטרתי היא וכמ"ש ראשית הכמה יראת ה' וכו' ומשני אין כדקאמרינן דאיראה השכלית קאמר כי אם ליראה ולאו משום דזוטרתי היא במעלה אלא דלגבי משה נמי היתה אותה היראה השכלית על ישראל כי ראו בו דבר פלא ונורא כדכתיב כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו כי יראת עונש לא היה עליהם ממשה שלא היה בידו לענשם בלי רשות ית' ב"ה וכיון דביראה השכלית היסוה יראתם לגבי משה כמו גבי הקב"ה קאמר שפיר מה ה' אלהיך שואל וכו' כמו שיראתם אותי ביראה שכלית וע"ד שאמר ריב"ז להלמידיו י"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו דהיינו ביראה השכלית וז"ש במשל כלי גדול ויש לו דהיינו יראה השכלית שהיא גדולה במעלה ויש לו דהיינו בבחירה דומה לו ככלי קטן משום דמלוי' ג"כ לגבי ב"ו וקטן דהיינו יראה הטבעית ואין לו שהיא קלא ברשות הקב"ה כמ"ש לעיל דומה עליו ככלי גדול ועפ"ז מה שאמרו דהכל בידי שמים חוץ וכו' אבל חכם גבור ועשיר כל זה בידי שמים כמ"ש בפ' כל היד דרש ר"ח ב"פ אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו ונוטל הטיפה וכו' ואילו רשע וצדיק לא קאמר וגו' יש לכוין הכתוב בירמיה אל יתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו ועשיר בעשרו כ"א בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וכו' ר"ל כי ההכרה לא ישובח ולא יגונה וע"כ אלו הג' חכם גבור ועשיר שהם בהכרח הגזירה מעת יצירתו לא ישובח ויהולל בהם כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע וכו' שהוא דבר התלוי בבחירתו זהו תוכן דברי רבינו באגדה זו :

רש"י **עשה** משפט יתום ואלמנה הרי גבורה ואל גבורתו כו' אבל במגלה אמרו כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה כו' כתוב בתורה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים כו' וכתיב בתריה עושה משפט כו'. ותמה רבינו על רש"י ז"ל שפירש עושה משפט כו' הרי גבורה ואל גבורתו אתה מוצא ענותנותו ואוהב גר כו' וסוגיא דשמעתין הנ"ל לא משמע הכי אלא דגבורתו אתה מוצא בקרא דלעיל מיני' כי ה' אלהיכם כו' ובקרא דבתריה עושה משפט יתום כו' היא ענותנותו שמשגיח בחולשאי ונדכאי רוח ואין דברי רש"י ז"ל סובל לפרש כן וק"ל :

רש"י **בעתו** בלילות הושענא דדין כהושענא דדין ועיין מה שכתבתי לעיל בפרשת בחקותי שהארכתי שם בענין זה :

פרשת ראה

רש"י **אחרי** העברת הירדן כו' דרך מבוא השמש להלן מן הירדן כו'. בפרק א"נ שנינו ת"ר הלא המה בעבר הירדן מעבר לירדן ואילך דברי ר' יהודה אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת (ופירש"י אחרי דרך מבוא השמש ומתא מבוא השמש זהו מזרח שהחמה באה משם כלומר רחוק ממזרחו של ירדן ומצינו בב"ר כ"מ שנא' אחרי מופלג) מול הגלגל סמוך לגלגל כו' ר' אלעזר אומר הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דאי מעבר הירדן ואילך מי כתיב והיה בעברכם את הירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת כו'. וכתב רבינו בחידושי הלכות ורש"י פי' בחומש אחרי אחר העברת הירדן הרבה מהלאה למרחוק כו' ודרך מבוא השמש לצד מערב דהיינו שקיעת החמה וכמ"ש הרא"ס. וצ"ע שזה דלא כמאן מהני תנאי דלמ"ד דרחוקי' מן הירדן היו מפרש מבוא השמש היינו זריחת השמש ולמאן דמפרש מבוא השמש שקיעת החמה הא קאמר דסמוך לירדן הוו. גם מה שפירש"י בחומש מול הגלגל רחוק מן הגלגל הוא דלא כמאן דלכ"ע מול הגלגל סמוך לגלגל וצ"ע למה תפס לו שיטה אחרת. ובחידושי אגדות הביא ג"כ קושיא קמייתא ומסיק לייסב ואפשר שדרכו בפי' החומש לשמור הפשוט ולפי הניקוד בב' טעמים משמע ליה לפרש בב' דיבורים כמו שפירש"י בחומש ודוק :

רש"י **בבהמה** משמע מה שנמצא בבהמה אכול כו'. עיין מה שכתבתי לעיל בפ' שמיני :

רש"י **היא** ראה היא איה היא דיה כו' ולמה הזהירך בכל שמותי' שלא ליתן פ"פ לבעי'

לבעל דין לחלוק כו' ובעופות פרט לך הטמאים ללמד שהעופות טהורים מרובים כו' אמר המלקט העולם מקשים בזה האיך תלוי זה בכאן דנקט ובעופות פרט לך הטמאים כו'. ולמה לא הביא על הקרא גופי'. ואני שמעתי מילתא בזה משמי' דגברא רבה ליישב הגעת רש"י ז"ל בדרך נכון וחריף עם מה שאמרו בפ' אלו טרפות דף ס"ג ע"ב מנין לבילת עוף טמא שהיא אסורה שנאמר ואת בת היענה וכי בת יש ליענה אלא זו בילת עוף טמא. ולפי זה איכא למידק מנ"ל לומר דעופות טהורים מרובה ולכך פרט משום דילמא בשוין הם ואין א' מרובה מחבירו והא דפרט הטמאים להורות איסורה של בילת עוף טמא מבת היענה. ואין סברא להקשות דלכתוב הטהורים ובת היענה לחוד מטמאים להורות שבילת עוף טמא אסורה דא"כ כ"ה שמות הוה צריך לפרוש הכתוב משא"כ עכשיו לא פרט יותר מכ"ד עופות טמאים. אבל אם ראה ואיה ודיה אחת היא והזהיר בכל שמותי' כדי שלא ליתן לבעל דין לחלוק בודאי תחול הקושיא והיא חזקה למה פרט הכתוב כ"ד שמות הטמאים ולא פרט הטהורים ובת היענה לחוד מעופות טמאים דלא הוו יותר מכ"ה והיה נשמע ג"כ איסורא דבילת עוף טמא אלא עכ"ל מזה דעופות טהורים הם מרובים על הטמאים ולכן נקט רש"י ז"ל במילתא ובעופות פרט הטמאים כו' אחר שפירש דראה ודיה ואיה אחת היא משום דבא זה ולימד על זה דעופות טהורים מרובים משא"כ בלא זה היה אפשר לומר דכי הדדי נינהו ולאשמעינן איסורא דבילת עוף טמא פרט הכתוב הטמאים ודוק:

רש"י **מום** כלל פסח ועור פרט כל מום רע חזר וכלל מה הפרט מפורש כו'. בפ' על אלו מומין שנינו על אלו מומין שוחטין את הבכור נפגמה אזנו מן החסחוס דהיינו תנוך האוזן ולא האוזן עצמו משום דהדר בריא כו'. ופריך בגמרא אמאי פסח ועור כתיב ומשני כתיב בו נמי כי יהיה בו מום. ופריך ואימא כי יהיה בו מום כלל פסח או עור פרט אין בכלל כו' פסח ועור אין כו' ומשני כל מום רע חזר וכלל כלל ופרט וכלל מה הפרט כו'. ופריך ואימא מה הפרט מפורש מומין שבגלוי ובטל ממלאכתו ושינו חוזר. אלמה תנן נפגמה אזנו כו' הא אינה בטלה ממלאכה ומשני כל מום ריבויא הוא. ובסוגיא זו תמה רבינו ואמר ורש"י בחומש הביא דרשת כלל ופרט כדבעי למימר הכי מעיקרא ולא ידענא למה הניח התלמוד ערוך דהא לא קאי הכי במסקנא. ויש ליישב דלמאי דמסיק נמי כל מום ריבויא הוא קאי נמי הכלל ופרט לרבות כל הדומה לפרט ולא נמעטיה נמי מפסח ועור כדממעטינן במסקנא דשמעתין מום עובר והכי משמע דקאי הכלל ופרט מדלא קאמר אלא כל מום ריבויא הוא וק"ל:

פרשת שופטים

רש"י **ולא** תקח שוחד אפילו לשפוט צדק. וכתב הרא"ם י"מ דאי לשפוט שקר הרי כבר נאמר ולא תטה משפט ואין צורך דמגופיה דקרא נפקא דאל"כ מאי כי השוחד יעור דמשמע שהשוחד מוליאו בע"כ מן הדרך הישר אל דרך הנוטה הרי ע"מ כן קבלו עכ"ל. אמר המלקט ראיתי בשמע שלמה שטען עליו ואמר וז"ע דהא כי השוחד יעור לא איירי בדין שדן עכשיו אלא איירי לזמן העתיד שמבשר הכתוב שעתיד זה הדיין הלוקח שוחד בזה הדין שיתעורו עיני שכלו וכן אמר בסוף כתובות ת"ר כי השוחד יעור כו' ק"ו לטפשים. ופריך מידי טפשים ורשעים בני דינא נינהו אלא ה"ק אפילו חכם גדול ולוקח שוחד אינו נפטר מן העולם בלא סמיות הלב עכ"ל. ואני השתוממתי על דברים אלו שילאו מפה קדוש דלכאורה יש לדייק בדברי הרא"ם ז"ל אשר נהירין ליה שבילין דרש"י ז"ל ורש"י בעצמו כתב לעיל בפ' משפטים בפסוק ושוחד לא תקח אפילו לשפוט אמת וכ"ש כדי להטות הדין שהרי להטות הדין כבר נאמר לא תטה משפט הרי דדברי הי"מ הן הן דברי רש"י ז"ל בעצמם ולא עוד שכתב ואין צורך כו' ובאמת אין זה טענה דרש"י ז"ל מפרש כאן קרא דכי השוחד יעור לפי פשוטו דנקט מקבל שוחד ממנו א"א שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו עכ"ל ולפירושו בכאן איירי קרא בדין שדן עכשיו ולא לזמן העתיד כמו שפירש לעיל בפ' משפטים לפי מדרש רבותינו ז"ל ולפי זה שפיר כתב הרא"ם אדברי י"מ דאין צורך להבין כאן בכוונת רש"י ז"ל מקרא אחר דלא תטה משפט כמו שהביא רש"י בעצמו לעיל בפ' משפטים רק דמגופיה דקרא נפקא כמו שהוא בעצמו הולך ומפרש בכאן כי השוחד יעור מקיבל שוחד כו' ומזה שמעינן שפיר דלא תקח שוחד מיירי אפילו לשפוט צדק ולא נומר דאידך קרא לא תטה משפט למד על זה ועל רש"י ז"ל ליכא לאקשויי הא דלא פירש הקרא דכי השוחד יעור התם כי שכא או הכא כי התם כי זה דרכו לפרש הכתובים לפעמים על דברי רז"ל ולפעמים לפי פשוטו. א"נ שינוי דקרא קא דייק כמו שכתב במנחת יהודה ובעל שפתי חכמים הביאו ע"ש. ומעתה דברי הגאון שמע שלמה מה שטען על המזרחי אינן מובנים כי שגגה ילא מלפני השליט דלפום חורפיה לא עיין כאן ברש"י ז"ל שפי' קרא דכי השוחד לפי פשוטו ולא לפי מדרש רז"ל ודברים אלו ברורים הם:

רש"י **אפילו** אומר לך על ימין שמאל כו' וכ"ש שאומר לך על ימין ימין כו' ולכאורה מסקנת דברי רש"י ז"ל דנקט וכ"ש שאומר לך כו' הוא ללא צורך דהא זה למראה עין ישפוט. אלא כונתו בזה דאל תקשה מנ"ל לפרש כן דילמא הכתוב מתפרש כפשוטו דוקא כשהוא אומר על ימין ימין ועל שמאל שמאל יתוייב לשמוע לו ולא בהיפך וכדי לתקן זה מסיק וכ"ש כו' דזה אינו צריך הכתוב להורות דמהיכי תיתי לשגות אם דבריו כהוגן בעיניך אלא אפי' תחשוב בדעתך שהוא טועה בדין ואומר על ימין שמאל בא הכתוב ליתן לאו דלא תסור וק"ל:

רש"י **ודורש** אל המתים כגון המעלה בזכורו והנשאל בגלגלת כן הוא בספרי אבל בפ' ד' מיתות גרסינן ת"ר בעל אוב אחד המעלה בזכורו וא' הנשאל בגלגלת מה בין זה לזה וכו' ומסקינן שואל אוב היינו דורש אל המתים ומשני דורש אל המתים כדתניא ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה עכ"ל וכתב רבינו בחידושי הלכות ורש"י בחומש פי' דורש אל המתים זה מעלה בזכורו וכו' ודבריו ע"פ ברייתא דספרי ושלא כברייתא זו דבשמעתין דכן דרכו של רש"י לפרש הפסוקים ע"פ היותר פשוטו של מקרא דמעלה בזכורו ונשאל בגלגלת משמע ליה שפי בכלל דורש אל המתים וכדבעי למימר נמי אלמודא שואל אוב היינו דורש אל המתים וכו' ופשטא דסתמא דמתניתין דסוגי' זו דגרסינן שם בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו וידעוני זה המדבר בפיו הרי אלו בסקילה וכו' נמי משמע כברייתא דספרי דאוב מילתא אחריתא היא שהוא זה המדבר משחיו וכדאידך ברייתא בשמעתין דגרסינן שם בסמוך לעיל מברייתא הנ"ל ת"ר בעל אוב זה המדבר בין הפרקים ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המניח עלם וכו' ומה שכתב הרא"ם ואונקלוס שתרגם ידעוני זכורו איני יודע היכן מלא שהרי בפרק ד' מיתות כו' ידעוני זה המניח עלם ידוע בפיו כו' עכ"ל ולא היה ליה לתמוה על אונקלוס היכן מולא זה שהוא היה תנא אבל כבר הרגישו בזה התו' שם בד"ה מעלה בזכורו פי' הקונטרס מעלה ומושיב המת על זכורו ולא יתכן בבעל אוב דשאול אלא נראה דשם מכשפות כך הוא תרגומו דאוב וידעוני מתרגמינן בידין וזכורין ומיהו יש לתמוה דהו"ל למינקט המעלה בידין שהוא תרגומו של אוב עכ"ל. הרי קמן דזכורו שם מכשפות הוא ואפשר דהיינו בעלמו במניח העלם ידוע בפיו ולא קשיא להו רק על הברייתא דה"ל למנקט בידין גבי אוב שהוא תרגומו של אוב אבל זכורו תרגומו של ידעוני וק"ל:

רש"י **שמע** ישראל אפילו אין בכם זכות כו' בפ"ק דסוטה גרסינן ואמר אליהם שמע ישראל מאי שנא שמע ישראל א"ר יוחנן משום רשב"י אמר להן הקב"ה לישראל אפילו לא קיימתם אלא ק"ש וכו' וכתב הרא"ם דאל"כ שמע ישראל למה לי לא הו"ל למימר אלא ודבר אל העם ואמר אליהם אתם קרבים היום וכו' עכ"ל ע"ש ורבינו טען עליו וכתב ולשון מאי שנא דקאמר לא משמע כן דה"ל למימר שמע ישראל למה לי אבל הנראה משום דלפניו ואחריו נקט בלשון רבים דכתיב ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים וגו' ומ"ש שמע דכתיב בלשון יחיד ולא כתיב שמעו ג"כ בל' רבים למדרש אפילו לא קיימתם אלא ק"ש וכו' זו היא קבלת מלכות שמים ועל מלות להסרות השכינה להלוך עמכם להלחם וכו' ולזה אמרו שם בסוגיא זו בשמעתין גבי גלית שבא שחרית וערבית כדי לבטלן מק"ש וק"ל:

רש"י **על** אויביכם אין אלו אחיכם כו' משנה ערוכה היא בפ' ח' דסוטה וז"ל משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם בלשון הקודש היה מדבר שנא' והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן זה כהן משוח מלחמה ודבר אל העם בלשון הקודש ואמר אליהם שמע ישראל וכו' על אויביכם ולא על אחיכם לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין שאם תפלו בידם ירחמו עליכם וכו' עכ"ל. ולא שדיבר המשוח מלחמה דברים אלו אל העם אלא תנא דמתני' מפרש הכתובים אבל מפי משוח המלחמה נאמרו הכתובים כמו שהם כתובים בתורה והקשה רבינו בזה דנקט לא יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין דלכאורה שפי הוה ליה למנקט לא יהודה על אפרים לא וכו' כדמייתי מקרא ויקומו האנשים וכו' דמיירי במלחמת יהודה ואפרים ותי' דהך משנה נשנית בזמן התנאים שהיו בבית שני שלא חזרו מבבל רק שבט יהודה ובנימין שהם גלו לבבל ע"י נ"נ וחזרו בבית שני אבל עשרת השבטים כבר גלו ע"י מלך אשור והם לא חזרו בבית שני ונקט הכא גם שמעון לפי שהיה נחלתו בתוך נחלת בני יהודה כמפורש בס' יהושע ומסתמא עמהם גלו וחזרו עכ"ל:

רש"י **הירא** ורך הלבב ר"ע אומר וכו' רבי יוסי הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו וכו' וכתב הרא"ם פי' ר"י סובר מאחר שאין מיתה בלא עון אין לו לירא שמא ימות ואין המלחמה סכנה להם כדכתיב לעיל כי ה' הוא ההלך עמכם וכו' לפיכך פי' הירא מעבירות שבידו וא"כ מי שבנה בית ונטע כרם או ארש אשה לא ה"ל לחזור שהרי אינם בעלי עבירות אלא שהתורה תלאה לו לכסותו דאי לאו הכי הוי הכל יודעין שהוא בעל עבירות ויבוש מלחזור אבל עכשיו יחשבו הכל על כל החוזרים שהם מאותם השלשה ופי' ולא ימס את לבב אחיו כלבבו שכשמבינין או מרגישין בו שהוא ירא לא ידעו שמחמת שהוא בעל עבירות הוא מתירא שמא עונותיו ילכדוהו והם שאינם בעלי עבירות אין להם לירא אלא יחשבו שאינו בעל עבירות ואפילו הכי מתירא ויראו גם הם כמותו עכ"ל. ורבינו טען עליו דהא בפ' במה בהמה ליתא הכי אלא דרב אמי הוה קאמר הכי ואיתותב דיש מיתה בלא חטא ויסורין בלא עון ואי הוה סבר ר"י הגלילי הכי הל"ל דר' אמי כר"י הגלילי ס"ל ועוד לר' אמי נמי הכי קאמר דאין מיתה בלא חטא כו' וכתבו התו' שם פי' מיתה לפי שנגזרה ובאה אף על השוגג ואין יסורין בלא עון של מזיד כו' ע"ש וא"כ הוא השוגג שלא נתודע לחוטא לא תיקן שיחזור וימות במלחמה ודוחק לומר דאין מיתה בלא חטא דקאמר היינו דוקא בשוגג שנתודע ועדיין לא נתכפר ודברי הרמב"ן בזה נכונים שכתב על דעת ר"י הגלילי כאשר הבטית הכהן שהעם יושיעם ולא יפקד מהם איש ראוי שיבטחו בו הלדיקים ויזהירו השוטרים את היראים מעבירות שבידם ולכך תלאה התורה לחזור על ביתו וכרמו ואשתו לכסות על האחרי' שחוזרין בשביל העבירות ויהיה טעם פן ימות שהוא יחשוב בלבו כן וינוס והאריך גם לדעת ר"ע עיין שם וק"ל:

פרשת כי תצא

רש"י **לא** דברה תורה אלא כנגד יצר הרע כו' אמר המלקט וזה עולה עם מה שפירש"י לקמן בפסוק כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה. וזהו שנקט כאן שלא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שלא ימצא מקום לקטרג בשעת הסכנה וק"ל:

רש"י **הגיע** תורה לסוף דעתו ומלסטם כו' וכתב רבינו גם אין זה סוף דעתו ממש דא"כ אכתי לא הוה חייב סקילה החמורה אלא שיבוא לידי עבירות החמורות בתורה שיהיה בהם דיני סקילה וכדאמרינן החייב ב' מיתות נידון בחמורה וק"ל:

רש"י **זלזולו** של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו כו' בפ' כ"ה תניא אמר ר"מ משלו משל למה הוא דומה לב' אחים תאומים בעיר אחת א' מינוהו לשר וא' ילא ללסטיות לוה השר ותלאוהו כל הרואה אותו כו'. ובאגדה זו כתב רבינו מפי' רש"י בחומש נראה דאין זה רק בישראל וע"פ הכוונה שישראל זרע יעקב הם דמות דיוקנו כדאמרינן אדם הראשון הוא דיוקנו של מקום, אבל הרמב"ן

כהב על דבריו שאינו כאשר השב הרב בישראל ונקראו בניס 'מקום כו' ולכן נוס יהושע ויורידם מעל העליה כו' עכ"ל והאריך ע"ש ולכאורה דכן הוא זיפך דיהושע שהיו ה' מלכי עו"ב וגוה יהושע להורידם קשה לפירש"י ; ויש לייסב לפירש"י איכא ב' טעמים בלא תלין נבלתו הא' קללת אלהים תלוי והאי טעמא איכא בישראל ועוד איכא טעמא אחרינא ולא תטמא את אדמתך כו' כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ ההוא טעמא שייך נמי בעו"ג וכ"כ רד"ק בספר יהושע ע"ש :

למען ייטב לך והארכת ימים . הא דנקט כאן למען ייטב לך קודם והארכת ימים ובכיבוד אב ואם הקדים אריכות ימים אליג לפניך סוגין דשמעתין סוף פ"ק דקדושין ודברי רבינו בענין זה ובדבריו יבואר זה ג"כ דשנינו שם כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ וכל שאינו עושה כו'. ופריך תלמודא מהא דאמרו אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן כיבוד אב ואם כו' (ופירש"י מדקתני אלו הני הוא דאוכל פירות והקרן קיימת אבל מצוה אחריתא לא) ומשני אמר רב יהודה ה"ק כל העושה מצוה אחת יתירה על זכיותיו מטיבין לו כמי שקיים כל התורה כולה . ודייק תלמודא מכלל דהנך אפי' בחדא נמי (ופירש"י ואפי' לא קיים שאר מצות בתמי' והא רובא עונות הוא) ומשני אמר ר' שמעי' לומר שאם היתה שקולה מכרעת (ופירש"י הא דקתני אלו דברים במחצה עונות ומחצה זכיות קאמר ויש במחצה זכיות א' מאלו מכרעת את הכף כאלו הוי רובא זכיות ואינו צריך למצוה יתירה דמתניתין וכי לית ביה הדא מהני צריך למצוה יתירה) ופריך ורמינהו כל שזכיותיו מרובים מעונותיו מריעין לו כו' . ומשני רבא הא מני רבי יעקב היא דאמר שכר מצוה בהאי עלמא ליכא דתניא ר"י אומר כו' הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות כו' ובהזירתו נפל ומת כו' . ובמסקנא דסוגיא זו גרסינן רמי לי' רבא לרב נחמן תנן אלו דברים שאדם עושה אותם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן כיבוד אב ואם וג"ח כו' בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך כו' א"ה בשילוח הקן נמי כתיב למען ייטב לך כו' . אמר רבא רב אידי אסברא לי אמרו לדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו כו' (ופירש"י דהנך כולהו הבריות נהנו ממנו ונמצא טוב לשמים וטוב לבריות ובהאי כתיב כי פרי מעלליהם יאכלו בחייו אבל בשילוח הקן טוב לשמים הוא ואין טוב לבריות ולא כתיב ביה כי פרי מעלליו יאכל הלכך לא תנייה גבי אוכל פירותיהן עכ"ל) . הקשה רבינו אהא דפריך בשילוח הקן נמי כתיב למען ייטב לך כו' דהא הך מתניתין דפאה ע"כ כר' יעקב לא אתי דלדידיה אפי' בכיבוד אב ואם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ממעשה דהזי כדקאמר רבא גופיה אלא כרבנן דמתניתין דקדושין דאיכא שכר מצוה בהאי עלמא וא"כ מאי קשיא ליה ליתני נמי שילוח הקן הא אמרינן לעיל דהנך דקתני היינו לענין דשקולה מכרעת משא"כ בכל שאר מצות דבעינן רוב זכיות כדקתני במתניתין . וי"ל דהכי פריך כיון דלא פרש הני דהתם אלא משום דשקולה מכרעת ומכפל הלשון דכתיב בהו א"כ בשילוח הקן נמי דכתיב בכה"ג כפל לשון למען ייטב לך והארכת ימים ניתני ליה נמי בי' דשקולה מכרעת ומשני כיון דאין לשלוח הקן פרי אלא קרן לחוד לא תני ליה ולא נימא דשקולה מכרעת אלא היכא דאיכא פרי דהיינו טוב לשמים ולבריות כדמסיק משא"כ בשילוח הקן דלא הוי רק טוב לשמים אין לו פרי והכפל דכתיב בי' בשלוח הקן היינו שיהיה לו מן הקרן שכר טוב בעה"ז וגם באריכות ימים לעה"ב ולכך שינה הלשון דבכיבוד אב כתיב למען יאריכון ימיך ואח"כ למען ייטב לך והכא כתיב למען ייטב לך ואח"כ והארכת ימים דלשון טוב נאמר על הקרן ובהנהו שאוכל מפירותיהן בעה"ז והקרן קיימת לעולם הבא כתיב למען ייטב בסוף ובכל שאר מצות דאוכל בה מקרן בעה"ז כתיב למען ייטב בריסא . ועד"ז מייתי האי קרא אמרו לצדיק כי טוב כו' דהיינו שהקרן קיימת לו לעולם הבא שכולו טוב כי בעה"ז לא איצטריך לכך כי יאכל בעולם הזה הפרי וק"ל :

רש"י **כי** יפול הנופל ראוי זה ליפול כו' . בפ' ב"מ תנא דבי ר"י כי יפול הנופל ממנו ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל אלא שמגלגלין כו' . ופירש"י שהרי לא נפל כשניתנה תורה עדיין לא נפל . והקשה רבינו הא מצינו בכמה מקומות שהכתוב מדבר על העתיד . ושמא היכא דאיכא למדרש דרשינן עי"ל הכי פירושו דמשמע בקרא כי יפול הנופל זה שכבר נפל הוא יפול והאיך קראו נופל כיון דעדיין לא נפל וקאמר דע"ש שכבר ראוי ליפול קראו נופל קודם שנפל ולדרש זה נ"ל דקאי כינוי ממנו אבעל הבית שהוזכר בסמוך ולא תשים דמים כו' ולא אגג דכתיב לפני פניו וק"ל :

רש"י **ואמר** אבי הנערה מלמד שאין רשות לאשה כו' . אמר המלקט הרא"ס ז"ל כתב בזה דאל"כ ואמר הנערה אל הזקנים הנה האיש הזה שם לי כו'. ומהרי"ן כתב ובעל שפ"ח הביאו דרש"י דייק דהא אף האשה עומדת בב"ד כדכתיב ולקח אבי הנערה ואמה וכתיב אחריו ואמר אבי הנערה ולא כתיב ואמרה אם הנערה אלא מלמד כו' עכ"ל . ולכאורה יותר הדעת נוטה לדעת מהרי"ן ז"ל דלדברי הרא"ס ז"ל קנא קשה מנ"ל לרש"י ז"ל לפרש לעיל בקרא אבי הנערה ואמר מי שגדלו גדולים הרעים דילמא מטעם שאין רשות לאשה לדבר הוכרח האב לבוא ולטעון בעדה דאי לא טען הוא מאן טען לה . אבל לאו מילתא היא דגם דבריו מבוררין דאי מטעם שאין רשות לדבר לאשה בפני בעלה הוכרח האב לבוא ולטעון בעדה אם הנערה למה באה אם לא מטעם שגדלה גידולים הרעים דגידול בנים שפי היא באשה כדאמרינן ביבמות דיינו שמגדלות את בנינו וק"ל :

על דבר אשר לא קדמו אתכם כו'. כבר ענין זה מבואר הכל על נכון סוף פ' דברים ע"ש:

רש"י **אמור** מעתה נפלה סלע מידו כו' . אמר המלקט ואיכא למידק בזה האיך נאמר לדמות זה לשוכח עומר שהוא מתברך דילמא בעומר שאני משני שבידו לשוב ולקחת היה כמתכוין משא"כ בסלע שאין בידו לשוב לקחת ולמה תחול עליו הברכה . והנראה לדקדק בדברי רש"י ז"ל דנקט נפלה סלע מידו ולא נקט האי לישנא נפלה סלע ממנו או אבד סלע ומצא עני כו' אלא כוונתו בזה ר"ל דבשעת נפילה הרגיש ולכך נקט מידו והיה בידו לשוב ולקחת אם היה מחזר לחפש ולכבר בכברה החול במקום נפילה ולפ"ז שפיר יש לדמות נפילת סלע מידו לשכיחת עומר אע"פ שאין דומין במקצת דעומר נרא' וסלע נאבד ואינו נראה מ"מ אם היה מטריח בדבר שמא האביד' ג"כ אתי לידו. וזהו שנקט רש"י אמור מעתה כו' מפני שבמקצת דבר דמיין אהדדי וק"ל :

פרשת כי תבוא

רש"י **ולא** שכחתי מלברכך על הפרשת מעשרות . וכתב הרא"ס פירוש מלשבחך ולברכך בעת הפרשת מעשרות אבל לא לברך על הפרשת מעשר שהוא נוסח הברכה שתקנו אנשי כנסת גדולה שהוא אינו אלא מדבריהם . וכן בספרי ובשלהי מעשר שני שנו מלברכך ומלהזכיר שמך עליו וזה מסכים עם מה שפרשנו על דברי רש"י ז"ל עכ"ל . ומזה שאמרו בפ' כיצד מברכין אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת שם אינה ברכה ור"י אומר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה אמר אביי כוותי' דרב מסתברא דתניא לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי לא עברתי מלברכך ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ואלו שמך ומלכותך עליו לא קתני עכ"ל. טען רבינו ואמר ורש"י פי' בחומש מלברכך על הפרשת המעשרות וכתב הרא"ס פירוש לא מלברכך ברכת הפרשת המעשרות כו' ואולי נעלם ממנו סוגיא זו דמוכח בהדיא דאנוסח ברכת הפרשת מעשרות קאי דאברכת כל המצות מייתי לה . וגם שנוסחה תקנו אנשי כנסת הגדולה מ"מ עיקר הברכה שמכוהו אהאי קרא וענינו דבעי בכל ברכה שם ליחד שמו על כל מין ומין מעין ברכותיו ומ"ד דבעי נמי מלך הוא מה"ט דמלך הוא מורה על אהדותו שהוא מלך מלכי המלכים ולכך בי' מלכיות בר"ה מסיים ה' אחד וק"ל . ועיין בתוספות י"ט בשלהי מעשר שני שהשיג עליו ג"כ מסוגיא הנ"ל :

רש"י **ולא** נתתי ממנו למת לעשות לו ארון ותכריכין . וכתב הרמב"ן ז"ל ולא הבינותי זה שהרי מפורש בכתוב שמעשר שני אין מחללין אותו חוץ לירושלים אלא על כסף צורה ובירושלים יתן הכסף על דבר הראוי לאכילה בבקר ובצאן וביין ובשכר ויאכל לפני השם . והרב רבי משה כתב בחיבורו מעשר שני ניתן לאכילה ושתיה שנאמר ואכלת לפני כו' וסיכה כשתיה ואסור להוציאו בשאר צרכיו כגון שיקח בו כלים כו' עד וראיתי בירושלמי רבי אליעזר בשם רבי סימאי אומר לא נתתי ממנו למת למה מה אנו קיימין אם להביא ארון ותכריכין דבר שאסור לחי אסור כ"ש למת איזה דבר שאסור לחי ומותר למת זו סיכה . גם זה לא ידעתי מהו שאם כך בשמן ממנו למת הרי ביערו בטומאה וכבר התודה עליו לא בערתי ממנו בטמא . ובגמרא פרק הערל אמר ר"ל משום רבי סימאי מנין למעשר שני שנטמא שמותר לסוכו שנאמר ולא נתתי ממנו למת למת הוא דלא נתתי הא לחי דומיא דמת נתתי איזהו דבר ששוה בחיים ובמתים הוי אומר זה סיכה . ושם הקשו ואימא ליקח לו ארון ותכריכין ופירשו שיהיה מותר בתי ליקח לו חלוק כשנטמא כיון דלא קרינא ואכלת שם לפני ה' אלהיך ופירקו ממנו מגופו . נפאר עכשיו כי הוידוי בלא נתתי ממנו למת מחובר עם לא בערתי ממנו בטמא יהודה עליו שלא אכל ממנו טמא ולא נתן מן הטמא למת לסוך אותו כו' עכ"ל . והרא"ס השיב על דבריו מה שנקט גם זה לא ידעתי מהו שאם סך בשמן ממנו למת כו' דלא קשי' ולא מידי דהא לא נתתי ממנו למת במעשר טמא קמיירי שהוא טמא בטמא ווידוי דלא בערתי ממנו בטמא הוא טמא בטהור או טהור בטמא וא"כ אין הסיכה למת נכללת בוידוי דלא בערתי ממנו בטמא עכ"ל . ורבינו טען ואמר ותירוצי דחוק דודאי בכלל לא בערתי נמי בשניהם טמאים אלא שי"ל דכיון דהסיכה בטמא אינה בכלל לא בערתי ממנו בטמא דאינה נקראת ביעור שהרי הותרה לחי על כרחך הוצרך הכתוב לאוסרו למת וק"ל :

רש"י **נמצאת** אתה אומר ג' מיני אבנים היו י"ב בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כו'. כך שנינו בסוטה פ' א"כ נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים הן א' שהקים משה בעבר הירדן שנאמר הואיל משה באר וכתיב התם וכתבת על האבנים כו' וא' שהקים יהושע בירדן וא' שהקים יהושע בגלגל דלאחר שבנו מזבח בהר עיבל קפלום והביאום לגלגל עכ"ל . ובאגדה זו כתב רבינו ודברי רש"י בחומש המוהין בזה שכתב נמצא אתה אומר ג' מיני אבנים היו בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל כדאיתא במ' סוטה . וזה אינו דהיינו של עיבל היינו של גלגל אלא דג' מיני אבנים קאמר בשמעתין היינו עם אבנים של משה וכבר כתב הרא"ס דל"ע . ובסוגיא זו ראוי לעיין מה טעם אבנים של משה שהקים דאותם של יהושע בגלגל מפורש כי ישאלון כו' אשר נכרתו מי הירדן כו' לזכרון לבני ישראל עד עולם . וכן שהניח במי הירדן קאמר מטעם זה ויהיו שם עד היום הזה . גם אינו מענין סיפורו של הברייתא דסוגיא זו דמיירי כולו במעשה יהושע בעברו הירדן . הכונה בו ידוע כמ"ש בעל העקרים באמונתו שלשה הם העיקרים ויסודי האמונה והם תורה מן השמים ומציאותו ית' ב"ה המחדש עולמו ושכר ועונש והאבן הוא רמז בכל מקום על היסוד ועיקר כמו אבן פנה כו' וקאמר ג' מיני אבנים לרמוז על ג' יסודי האמונה אבנים של משה לרמוז על יסוד התורה שנכתב עליהם מפי משה שהורידם מן השמים ובאותם שבגלגל והם עצמם שבנו מהם מזבח בהר עיבל אשר שם נאמרו קללות והברכות שהם השכר והעונש בקיום התורה ובהעברת התורה שנכתבה עליהם ואותם שהקים בתוך הירדן להורות על מציאותו ויכלתו לחדש עולם באות אשר נכרתו מי הירדן כו' וק"ל :

רש"י **עשתרות** צאנך כתרגומו ור"א כו'. ודרש זה הביא רש"י לעיל ג"כ בפ' עקב וכתב שם הרא"ס אינו ר"ל שפירשו עשתרות מלשון עישר כי לשון עשתרות לחוד ולשון עושר לחוד רק פירושו מעשירות את בעליהן מחזיקות אותם בעושר וכן פי' רש"י בהדיא בפ' כי תבוא עכ"ל ורבינו טען עליו וכתב דמתוך שמעתין בפ' אלו טריפות לא משמע כן דגרסינן שם אמר ר"י הרוצה שיתעשר יעסוק בבהמה דקה אמר רב חסדא מ"ד ועשתרות צאנך שמעשרות את בעליהן עכ"ל הרי דפירשו רז"ל דעשתרות מלשון עושר הוא ולא כמו שהבין הרא"ס וק"ל :

רש"י **שתהא** יציאתך וכו'. בפרק המקבל וכתב הרא"ס דאל"כ ברוך אתה בצאתך ברוך אתה בבואך מיבעי לי' שהרי היציאה מהבית קודם לביאה עכ"ל

ורבינו

ורבינו כתב ולכאורה אין זו הוכחה לפי מ"ש התו' בריש פ' הפועלים גבי פועל בכניסתו משלו וכו' דכן דרך התלמוד כדאמרינן לעולם יכנס אדם בכי טוב כו' והיכא למימר דמ"מ אין זה דרך המקרא כדכתיב אשר יצא לפניהם ואשר יבוא וגו' ובדוד כי הוא יוצא ובא לפניהם וכו' ומה שהקשה הרא"ם אבל לא ידעתי מה נעשה בארור אתה בבואך כו' עכ"ל נראה דלאו קושיא היא דה"נ איכא למדרש כשם שביאתך לעולם בלא מצות ומ"מ כך יציאתך וכו':

רש"י ור"ד זה הלוקח תבואה וכו' ולא תאמין בחייך זה הסומך על הפלטר (כן הוא) פ' המנחות והנסכים במנחות ושם נדרש גם מציעתא דקרא ופחדת לילה ויומם זה הלוקח תבואה מערב שבת לע"ש וכתב רבינו ושייך זה בקללות דבשעה שהיו ישראל על אדמתן הי' לכל איש מישראל קרקע אבל משגלו לא היה להם קרקע לזרוע והא דהביא רש"י בכאן דרשא דרז"ל ארישא וסיפא דקרא אבל מציעתא דקרא ופחדת וכו' דדריש מיניה הלוקח תבואה מע"ש וכו' לא מייתי והיינו משום דדרכו להביא דרשות הקרובים לפשוטו ומלת הייך דרישא דקרא ודסיפא דקרא הכי משמע דהתבואה היא ודאי חיותו של אדם הכל ופחדת לילה ויומם לא משמע ליה כן לפי פשוטו וק"ל:

רש"י בבקר תאמר מי יתן ערב ויהי' הערב של אמש. בשלהי דסוטה שנינו אין יום שאין בו קללה וכו' ובגמרא אמר רבא כל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו שנאמר בבוקר תאמר וכו' ופריך הי בוקר אילימא בוקר דלמחר מי ידע מאי הוי אלא דחליף ואזיל ואלא עלמא אמאי קאי מאחר שהקללה הולכת ורבה אקידושא דסדרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא שנא' ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרי' ותופע כמו אופל הא יש סדרים תופיע מאופל ע"כ ובאגדה זו דקדק רבינו ואמר אמאי לא מקשה רבא ברישא דקרא דכתיב בבוקר תאמר מי יתן ערב הי ערב אילימא דלמחר מי ידע כו' ויש לפרש בזה ע"פ מ"ש בספ"ב דשבת דמזל יומא גרים ובא לפרש טעם המשנה דאין יום שאין בו קללה כו' דבקרא מפורש דבכל יום קללתו מרובה מחבירו שאע"פ שיש יום דיום שלאחריו יש לו מזל טוב יותר משלפניו מ"מ קללתו מרובה מחבירו מיום שחרב ב"ה ומייתי מקרא שנאמר בבוקר תאמר וגו' דמרישא דקרא ליכא ראיה דאימא מי יתן ערב דלמהר מגפה ומקוה למזל יום אחר שיתחיל בערב אבל גבי ערב מי יתן בוקר שפיר קא קשיא ליה כיון דערב ובוקר שאחריו מזל יום א' הוא מי ידע מאי הוה וקאמר אלא דחליף ואזיל ומזל הבא בכל יום יתהפך לרעה יותר מיום שלפניו וקאמר דא"כ הוא עלמא אמאי קאי לבטל קנה רוע המזל של כל יום המתהוה תמיד ואמר אקדושא דסדרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא דהיינו תרתי שנאמרו בלשון תרגום שיבין בו גם עמי הארץ לקדושת ש"ש ולמוד תורה ומייתי ליה מדרש מקרא דכתיב ארץ עיפתה כמו אופל וכו' שרמז בזה חורבן ב"ה וגלות ישראל כמ"ש בתוכחה זו לעיל מיניה והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה והיינו ארץ שהיא א"י היא בעיפתה וצהרים כמו באופל ומיום שנתהוה זה היה צלמות וקללה בעולם ואין העולם מתקיים בלא סדרים דהיינו ב' סדרים סדר קדושה וסדר פ' התורה כפירש"י שם במתניתין ודוק:

פרשת נצבים

אתם נצבים היום כלכם ראשיכם וכו' עד שואב מימיך. בפרק הספינה כתב רבי' לכוין זה עם מה שאמרו שם והמתנשא לכל לראש אמר רב אפי' ריש גרגותא מן שמיא מוקמי ליה והא ודאי דיותר אידום ורבותא ספי שיש בידו יתברך היכולת אפילו מלכים גדולים מוקמי' משמים אלא דלענין השגחה קאמר דמשגיח הש"י אף בשפלים ולא כמאמר הרשעים עזב ה' את הארץ מתוך שפלותו גם השמיענו בזה מוכר דמשמיא מוקמי להו וכל ראש באומנות צריך להשגיח על אנשי כתתו להדריכם דרך ישרה ולהוכיחם לש"ש וע"ז רמז הכתוב אתם נצבים היום כולכם ראשיכם וכו' עד שואב מימיך דהיינו ריש גרגותא וק"ל:

רש"י ומ"א למה נכמכה וכו'. לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים כו'. אמר המלקט ולכאורה יש לדקדק במה דנקט מאה חסר שתים דהוה ליה למימר תשעים ושמונה כדרך שאמר חוץ מן מ"ט וכו'. ועוד קשה למה לא הוריקו פניהם מן אותם מ"ט קללות שבת"כ. ושמעתי דיש לכוין זה ע"פ מה שאמרו בפרק אין דורשין ח"י קללות קלל ישעיה הנביא את ישראל וקחשיב ואזיל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם מקרא זה ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד עכ"ל הא קמן דשני קללות אלו גדולים בערכם מדלא נתקררה דעתו על הראשונות עד שאמרם לאלו כדרך מי שמגזם להבירו אין דעתו מתקררת בקללה קטנה רק ביותר גדולה ולפי זה אפשר לכך נקט כיון ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים הוריקו פניהם ר"ל שדימו בנפשם שרצונו עוד לקללם ושתים אלו להשלים למאה וע"כ נבהלו כי בודאי קללות גדולות הם מדלא נתקרר דעת ישעיה הנביא עד שקללם באלו והתחיל משה לפייסן אתם נצבים וכו' זקניכם ושוטריכם ופירש"י החשוב חשוב קודם ר"ל אין הדבר כן כמו שחשבתם שבדעתי לקלל עוד אלו שתי הקללות ירהבו הנער בזקן וכו' רק שהחשיבות ניתן לזקנים ואין לכם ליראה מזה כלום כך שמעתי. ומסקנת מ"א לא משמע הכי רק דהפיוס היה הרבה הכעסתם למקום וכו' ועוד דוחק גדול לומר דפקע וגח דעתו של ישעיה הנביא בשביל הקללה גדולה שקילל להם דאין זה מהשגת אנשי מעשה וק"ו לישעיה הנביא אפילו בשעת תוכחה שהיו בני דורו ראוים לקללה בודאי הקל בקללתם וכן כתב רבינו בח"א בהיפך מזה וז"ל ונראה לפרש הא דאמר שבקללה זו דירהבו הנער וכו' נתקררה דעתו של ישעיה שהוא ע"ד מה שאמרו בחלק בעקבות משיחא כל ירא חטא ימאסו כו' נערים ילבינו פני זקנים כו' וכיון דקללה זה סימן לביאת משיח נתקררה בה דעתו של ישעיה והנכון כפי מה שכתב בכלי יקר ורוח ה' דבר בו בענין זה וכל הספיקות מה שזכרנו יבוררו מאליו דהאריך להקשות באגדה זו הזכיר גם ספיקות אלו ומסקנת דבריו לייסב ונראה לומר בזה שבכל האלות המפורשות בת"כ ובספר' זו בכולה מקום לאיש קשה עורף להסיר יראת ה' מנגד עיניו וליתן ברכת שלום לעצמו לבקש סגלה מה ע"י איזה תחבולה אנושית כדרך שאמר בדור המבול קל הוא על פני המים יש לנו ספינות קטנות קלות שישוטו ע"פ המים וכן באלות אלו דרך משל כתיב והיו שמיך אשר על ראשך נחשת משמע דוקא מה שעל ראשך ולא מה שעל ראש האומות כי שם יהיה מטר א"כ יקשה ערפו לומר אלך ואקנה תבואה מן שאר אומות כי יש שבר אצלם וכן דבר וחרב יאמר אמלטה על נפשי וכמו שנאמר נגיש פתים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם וא"כ בכל הקללות לא הוריקו פניהם כי אמרו יש מקום להנצל מהם ע"י תחבולה אנושית אמנם אם תגזם לאדם לעשות לו איזה דבר ולא תפרש ענינו א"כ אינו יכול להשמר ממנו כי לא ידע ממה יהא נזהר והנה באותם קללות של ערבות מואב ודאי מאה הם כי בעל המדרש מנאם ומנה מאה אך שנכללו בהם שנים שלא פירש מהותם מה הם והוא מה שנאמר גם כל חלי וכו' ובלי ספק שבעל מדרש זה לא מנה כל חלי וכל מכה בכלל מספר צ"ח אבל מנה צ"ח זולתם ועמהם יש מאה אך מן אותם מאה חסר שתים לא חסרו ממש אלא חסרו שלא פירש מהותם וא"כ א"א להשמר מהם ע"כ נבהלו בעבור שתים אלו שחסרו ונסתם מהותם וירא מהם שיעשו בהם כליון וידבר משה אל לבם אין הדבר כן כמו שחשבתם שלכך העלים מהות שתים אלו כדי שלא יהא לכם מקום להשמר מהם שהרי הרבה פעמים הכעסתם ולא חלו שתי קללות אלו אע"פ שהייתם ראוים שיחולו והטעם שלא נתפרשו לפי שהם מדברים בעונש העוה"ב הנעלם וכו' עכ"ל ע"ש שהאריך:

פרשת וילך

רש"י היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי כו'. בפ"ק דקדושין ובשלהי פ"ק דסוטה אמרו שאין ת"ל היום מה ת"ל היום היום מלאו ימי ושנותי שיושב הקב"ה וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש שנאמר את מספר ימיך אמלא. וכתב רבינו ר"ל מיום ליום בימי חודש כמו במשה בז' אדר נולד כו'. אבל אין לפרש מיום ליום בימי השבוע דא"כ תקשה לך דוד שמת בשבת כדאמרינן פ' ב"מ ודאי דגם נולד בשבת ולמה שאל הודיעני ה' קצי באיזה יום בשבוע שימות והודיעו לו בשבת. ואפשר דדוד לא היה מחזיק עצמו לצדיק. ואת מספר ימיך כו' ר"ל לפי דרכנו אמלא הימים במותו בימי אותו חודש שנולד בו. ונראה הא דלא כתיב מספר שנותיך אמלא משום דכיון דמיום ליום הוא הרי באותו יום מתחיל שנה האחרת כדמיון במשה שנולד בז' באדר כלו לו ק"כ שנה בז' אדר דבז' באדר מתחיל שנת קכ"א. אבל אמר דהשנים מלאים מיום ליום באותו חדש דקרא דאת מספר ימיך אמלא רמז גם לזה דאמלא בגי' אלף כאשונה שהיא לשימוש מספרו ע"א כי שנות האדם ע' שנים וע"א הם שנותיו של אדם במילואם שמת ביום שנולד שמתחיל בו ביום שנת ע"א דיום א' בשנה השוב שנה וק"ל:

רש"י ד"א לצאת ולבוא בד"ת מלמד שנסתמו ממנו כו' בשילהי פ"ק דסוטה. וכתב רבינו ולא ראה להם לפרש לא אוכל אינו רשאי לפי שה' אמר אלי לא תעבור כו' שלא מצינו וי"ו במקום לפי כמ"ש הרא"ס. ולפי זה יש לפרש סיפא דקרא וה' אמר אלי כו' שאמר להם אל תחשבו שאהיה לכם עוד לרב שבשבואי לא"י תחזור החכמה אלי דאוירא דא"י מחכים הנה ה' אמר אלי לא תעבור כו' וק"ל:

רש"י כי אתה תבוא את העם הזה אחרי את תיעול וכו' זקנים שבדור יהיו עמך וכו' וכתב הרא"ס פי' אל יעלה על דעתך שמאחר שאמר הקב"ה ליהושע כי אתה תביא וכו' שצ"ל כי אתה תבוא שאמר משה פועל יוצא כמו תביא רק פי' כתרגומו פועל עומד (בלשון אשכנז דוא זאלסט קומן) ופי' את העם הזה עם העם הזה שא"ל משה ליהושע ע"ד עצה זקנים שבדור עמך אבל כי אתה תביא וגו' הם דברי השם שא"ל ליהושע הכל תלוי בך עכ"ל. ודברי רש"י ז"ל מיוסדין על סוגיא דשמעתין דגרסינן בפ"ק דסנהדרין כתיב כי אתה תבוא וכתיב כי אתה תבוא אמר רבי יוחנן אמר לו משה ליהושע אתה והזקנים שבדור עמהם אמר לו הקב"ה טול מקל והך על קדקדם דבר א' לדור וכו' וכתב רבינו באגדה זו מדברי הרא"ס משמע דדברי משה ליהושע היה ע"ד עצה כו' ולפי מה שהובא זה המאמר הכא יראה לפרש לפי שכבר אמר למשה שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק על האדמה וכו' דהיינו שיסבול את הציבור כי ניתן לו למשה כח הנהגה אלהות שינהג את כולם אבל מלך המקבלים שהיו טרחנים וסרבנים בדור ההוא היה הדבר קשה בעיניו לסבול מהם כ"כ וכמ"ש ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי והסכים הקב"ה ע"י שאמר ואצלתי מן הרוח ושמתי אתך ולכך אמר משה ג"כ ליהושע כי אתה תביא את העם הזקנים שבדור עמך בלא תוכל לישא אותם לבדך אבל הקב"ה א"ל כי אתה תביא שנתן לו כח והנהגה אלהים לפי שדור ההוא המקבלים ההנהגה שהיו בעלי תורה וזכו ליכנס לארץ טול מקל והך על קדקדם שהוא אימתך עליהם דבר אחד לדור לפי כח והנהגה אלהית ולא שני דברין ומנהיגין וק"ל:

רש"י אנשים ללמוד נשים לשמוע טף למה בא וכו' בפ"ק דחגיגה וכתב רבינו יש לכוין בזה דהא כתיב בתר הכי באותו ענין ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו וכו' הרי שטף הקטנים אשר לא ידעו הם בכלל השמיעה ולמידה וי"ל דהוא קרא בקטנים שהגיעו כבר לחינוך והם בכלל שמיעה ולמידה כדאמרינן קטן שהגיע לחינוך אביו מלמדו תורה ואשר לא ידעו היינו שאינן יודעין לשמור ולעשות שנזכר בקרא גבי אנשים ונשים א"כ הטף דהכא ע"כ לא איירי בהגיע לחינוך דלא איצטריך לה דהא מפורש בקרא דבתר הכי ובניהם אשר לא וכו' אלא דהטף איירי בקטנים שלא הגיעו לחינוך ואינן בכלל שמיעה ולימוד ולמה הם באים אלא כדי ליתן שכר וכו' ולכך כללן עם האנשים והנשים ליתן שכר להם על שמביאים אותם ובדרך צחות תותיות טף שלפניהם ולאחריהם הם אותיות עץ ח"י דהיינו שמביאים הטף בב"ה להחזיק עץ ח"י ולפי שהילא' גם בבנים שהגיעו לחינוך אינה עצמית לשמור ולעשו' לכך לא כללן בקרא קמא דכתיב ביה ושמרו לעשות באנשים ונשים אלא דכתיב הכא ישמעו ולמדו ליראה את ה' כל הימים דהיינו שתחזיק בהם השמיעה ולמדו ליראה את ה' כל הימים דהיינו בימי גדולתם ודוק:

הן בעודני חי וכו' ממרים היתם וכ' ואף כי אחרי מותי וכתב רבינו יש להביא על זה כמו שגרסינן בפ' אד"מ הגה. בריוני דהוין בשבבותיה דר' זירא דהוה מקרב להו כי היכי דליהדרו בתשובה והוו קפדי רבנן כי נח נפשי' דרבי זירא אמרו עד האידנא הוה קטינא חריך שקא דהוה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי עלן דהמי הרהרו בלבייה ועבדו

יעבדו תשובה עכ"ל וא"כ איך אמר משה כן בעודני חי וכו' ואמרו רז"ל דזה אחד מעשרה ק"ו שבתורה הא איכא למפרך דיאמרו האידנא הוה משה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי רחמי עלן ויהרהרו בתשובה כדאמרינן גבי ר' זירא. אבל אין לחוש בזה דפירכא כזאת מבליעין אותה בתוך הק"ו כיון שאינה כתובה בתורה כמ"ש הרא"ם בפרשת וארא אפירש"י ז"ל שכתב שם. זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה דה"ק ומה בני ישראל שהוא לטובתם לא שמעו אלו פרעה שהוא לרעתו לא כ"ש באמת אין זו ק"ו דאיכא למפרך מה לישראל שכן היה להם קוצר רוח כמו שאמר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וכו' ודין הוא שלא שמעו לו אע"פ שהוא לטובתם תאמר פרעה שלא היה לו קוצר רוח ויש לו לשמעו אע"פ שהוא לרעתו ומשה רבינו ע"ה כשדן הק"ו הזה מתחלה לא ידע שהסיבה שלא שמעו אליו היה מסבת הקוצר רוח והעבודה קשה ותלה שחסרון בעצמו שלא שמעו אליו מפני שהוא ערל שפתים והכתוב מעיד ואומר שהסיבה שלא שמעו היתה מחמת קוצר רוח ועבודה קשה ומזה נפרך הק"ו וא"ת ואעפ"כ היה למשה להבליע הפרכא בתוך הק"ו כדאיתא בפ"ק דקדושין דף ה' ובכמה מקומות בגמרא לומר ומה ישראל שהיה לטובתם והיה להם לשמוע אע"פ שהיה להם קוצר רוח לא שמעו פרעה שהוא לרעתו אינו דין שלא ישמע אע"פ שאין לו קוצר רוח וי"ל שפירכא הכתובה בתורה היו מבליעין אותה מאחר שהכתוב מעיד שמה שלא שמעו היה מפני הקוצר רוח והיא סיבה עצמית להעדר השמיעה עכ"ל הרי לך בהדיא דפירכא שאינה כתובה יש להבליע בתוך הק"ו וק"ל:

פרשת האזינו

האזינו השמים כו' ובפלטי דר"ה האריך רבינו בביאור הכתובים אלו וז"ל כי הוא מבואר מה שאנו אומרים בר"ה מלכיות זכרונות ושופרות הם נגד ג' העקרים שהם מציאות השם. ותורה מן השמים. ושכר ועונש. מלכיות שתמליכוני עליכם וכל פסוקי מלכיות מורים על מציאותו ואחדותו. זכרונות שיעלה זכרונכם לטובה בשכר טוב שהיפך בעונש וכל פסוקי זכרונות מורים על זה. שופרות על עיקר תורה מן השמים בקול שופר. כמו שמורה ע"ז הפסוקים ותהלת פ' האזינו שהתחיל בתורה מן השמים האזינו השמים שהיתה התורה מתחלתה והשמע הארץ אחרי שניתנה לשם. ואמר שאל תתמה בדבר שניתן בשמים שיהיה משם ניתן על הארץ הרי ראה יערוף כמטר לקחי שהוא המטר בא ממים העליונים שעל השמים וניתן על הארץ להיות הגופות. כן התורה ניתנת מן השמים על הארץ להיות הנפשות ועד"ז הפרש שאמר ישעיה כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים כו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי כו'. ועל עיקר מציאות השם אמר כי שם ה' אקרא כו' לפי שיש לאדם להאמין במציאות השם בקבלה ע"פ התורה. ועוד נוסף להשיג בשכלו מציאות השם וחידוש עולם כמפורש בפסוק הלא ידעת אם לא שמעת כו' כמ"ש בפ"ק דתענית ע"כ אני אקרא להם בתורה מציאות השם וחידוש עולם בראשית ברא אלהים כו' דהיינו בקבלה אבל אתם תוסיפו בזה והבו גודל לאלהינו שידע זה במופת וידיעת השכל והיינו הצור תמים פעלו כי מצד פעולתו שבעולם יש להשיג מציאותו ואחדותו. ועל עיקר שכר ועונש אמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה כו' כמפורש פ"ק דתענית אל אמונה כשם שנפרעין מן הרשעים בעה"ב אפילו על עבירה קטנה שעושים כך נפרעין מן הצדיקים בעה"ז על עבירה קלה שעושין. ואין עול כשם שמשלמין שכר לצדיקים בעה"ב אפילו על מצוה קלה שעושין כך משלמין שכר לרשעים בעה"ז אפילו על מצוה קלה שעושין. ובזה איכא למידק לכאורה תלה תניא בדלא תניא דנפרעין מן הצדיקים בעולם הזה אנו רואים ודנפרעין מן הרשעים בעה"ב אין אנו רואים עכשיו. ובהיפך ה"ל למימר כשם שאנו רואים שנפרעין מן הצדיקים בעה"ז כו' וכה"ג יש לדקדק גבי ואין עול כשם שמשלמים שכר לצדיקים בעה"ב כו'. ונראה לפרש משום דאנו רואים צדיק ורע לו בעולם הזה וקאמר דאל תתמה על כך דאל אמונה הוא דכשם שנפרעין מרשעים בעה"ב אפילו על עבירה קלה כן נפרעים מהצדיקים בעה"ז אפילו על עבירה קלה דאין אדם צדיק בארץ כו'. וכה"ג אמר ואין עול כשם שמשלמים שכר לצדיקים בעה"ב כו' שאל תתמה על רשע וטוב לו בעה"ז דכשם שמשלמין שכר טוב לצדיקים לעה"ב אפילו על מצוה קלה כן משלמין שכר לרשעים בעה"ז על מצוה קלה. ובאגדה זו דריש העונש לשניהם מאל אמונה. ושכר לשניהם מאין עול ולא ידעתי משמעו. ורש"י בחומש לקח לו דרך אחרת מפרש שניהם לענין שכר אל אמונה לשלם לצדיקים צדקתם לעה"ב כו' ואין עול אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעה"ז עכ"ל. והוא מבואר ברא"ם שכתב דאל"כ כיון שאמר אל אמונה שמשלם שכר פשיטא שאינו עושה עול. אבל אם פירושו שאף לרשעים משלם שכר מעט זכיותיהם בעה"ז הוצרך לומר זה מפני שהיה עולה על הדעת שיעבור זכיותיהם כנגד עונותיהם ולא יתן להם שכר זכיותיהם ולא עונש עבירותיהם כנגד הזכיות ומעניש אותם על עבירותיהם היתירות על הזכיות אלא מפני שהיה נראה כאלו הוא עול אם אינו משלם שכר זכיותיהם שיש רשעים שבמהפך מעשיהם ואין הכל יודעים שהם בעלי עבירות לכן הוא משלם להם מעט זכיותיהם בעה"ז עכ"ל. ובאגדה זו יותר נכון גירסת הילקוט דנקט כולא מילתא מאל אמונה בין שכר לצדיקים ובין לרשעים ובין עונש לצדיקים ובין לרשעים. אבל מאין עול נקט דכל מעשיו נפרעין לפניו ואומרים לו כך וכך עשית במקום פלוני והוא אומר הן ומצדיק וישר יליף ולא עוד אלא שמצדיק עליו הדין ואומר יפה דנת. והגרסא שלפנינו באגדה זו דריש זה ממה שנא' למען תצדק בדברך כו'. ומצדיק וישר דריש הא דכל מעשיו נפרעין ויותר נכון גירסת הילקוט ודוק:

כי שם ה' אקרא וכו' בפ' הבע"י כתב רבינו לכוין זה עם מה שאמרו ויחיד אימת אמר רב נחמן אלו י' ימים שבין ר"ה ליה"כ וש"ה כי שם ה' אקרא וכו' ר"ל בזמן דאף היחיד קורא ה' דהיינו בי' ימי תשובה אז אתם הבו גודל לאלהינו שלא תקרא אותו אל שהוא שם משותף בשמיכם אלא לגודלו תקראו אותו מלך כי הוא אז מלך על כל הארץ לדונה אז ובעי לאפושי רחמי ולא כמבקש משותפו ועד"ז יש לכוין קדיש ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש וכו' וק"ל:

רש"י **כי** לא דבר רק הוא מכם לא לחנם וכו' ד"א וכו' ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פילגש וכו'. כן הוא באגדת חלק ת"ר והנפש אשר תעשה ביד רמה זה מנשה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי אמר וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע וכו' וכתב רבינו נראה דאקרא קמא דכתיב ותמנע היתה פילגש לאליפז וכו' לא היה אומר נמי שהוא דבר שאינו צריך דא"כ בכל סיפורי נשי עשו ובניו ויחוס משפחותיהם אמאי לא היה אומר נמי שהוא דבר שאינו צריך אלא על שאמר הכתוב ואחות לוטן תמנע שבא להודיענו שהתמנע שהיתה פילגש לאליפז היא היתה אחות לוטן אשר מזה הוכרח ליזקק ליכתוב כל משפחת החורי שלא היו מזרע אברהם וילחק היה מלגלג דדבר שאין צריך היה בעיניו ליחס כל משפחת החורי בשביל התמנע שלא היתה רק פילגש לאליפז והכי פירושו וכי לא היה לו למשה אלא לכתוב כל ספור יחוס החורי אלא משום אחות לוטן תמנע להודיענו מאיזו משפחה היתה תמנע פלגש של אליפז. מיהו בב"ר דריש לה אקרא קמא והכי איתא שם תני רשב"י למה לו לדרוש ולומר ותמנע היתה פילגש וכו' אלא להודיעך שבחו וכו' והרמב"ן כתב גם לפי הב"ר למה הוצרך הכתוב להודיענו שאחות לוטן וכו' והוא דחוק לפרש דברי הב"ר כן ונראה לפרש לדברי הב"ר שדרשו כן דלמה ליה להזכיר שהיתה פלגש ולא אשתו אי לאו להודיעך שבחו וכו' דודאי מה שנשאת לאליפז לא היה חידוש דהא אהליבמה נמי בת אלופים ונשאת לעשו ולא קאמר שם להודיעך שבחו אבל מה שנשאת תמנע שהיתה בת אלופים לפילגש לאליפז הוי רבותא להודיעך שבחו וכו' וכל זה לדברי הב"ר אבל לדברי תלמודנו דנקט במילתא ואחות לוטן תמנע כמו שפירש"י בכאן אין לך אלא כמו שכתבנו ודוק:

פרשת וזאת הברכה

רש"י **האומר** לאביו ולאמו לא ראיתיו כשחטאו בעגל כו' את אבי אמו מישראל כו'. בפ' שני שעירים גרסינן אמר רב יהודה אמר שמואל שבטו של לוי לא עבד ע"ג שנאמר ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי כו' אותיביה כו' האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. ומשני אביו אבי אמו מישראל אמו אמו מישראל אחיו אחיו מאמו מישראל בניו בני בתו מישראל. ובאגדה זו הקשה רבינו ואמר דאגופיה דקרא הקשי לי' דכתיב ויאספו אליו כל בני לוי. וי"ל דאי לאו הא דרב יהודה היה אפשר לומר כשאמר משה מי לה' אלי נאספו אליו מתוך לוים גם החוטאים או שנתחרטו או שעשו עצמם כאילו לא פעלו און וכשהכירו אותם הרגו אותם. אבל אדרב יהודה שאמר כל שבט לוי לא עבד ע"ג פריך שפיר. וקצת קשה אדפריך מקרא דוזאת הברכה אמאי לא פריך מקרא דפ' כי תשא והרגו איש אחיו כו' מלאו ידכם כו' איש בבנו ובאחיו כו' וק"ל: אמר המלקט ולא תם רבינו לשמייה זה דלכאורה נראה לי דבאמת לאו קושיא היא דמקרא פ' כי תשא ליכא לאקשויי דהייתי אומר דמשה לא ידע מזה דנאספו אליו רק בני לוי והיה סבור דבתוך שבאים גם כן רבי' מבני ישראל אשר לא כרעו לבעל וע"כ אמר והרגו איש את אחיו כו' בבנו ובאחיו כו' והא דכתיב ויאספו אליו כל בני לוי הכתוב העיד זה אבל משה לא ידע מזה כלום משא"כ קודם מותו כבר נתודע לו אחר המעשה דהאסיפה הי' רק משבט לוי לכך מקשה שפיר מקרא האומר לאביו ולאמו כו'. ופירש"י ז"ל בפ' כי תשא ימתן בזה ע"ש וק"ל:

רש"י **ובחלקו** של יששכר וזבולון היה כו'. בפ"ק דמגילה. וכתב רבינו הא דלא מתרעם יששכר מפני שהיו בעלי תורה:

רש"י **כי** שם חלקת מחוקק כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה. אמר המלקט ראיתי בקצור מזרחי שכתב ובספר פענח רזא הקשה ע"ז דהא משה רבינו מת בהר נבו ונבו היה בחלקו של ראובן כדכתיב בסוף פ' מטות ובני ראובן בנו את נבו כו' ומהכא משמע שהיה בחלקו של גד. ותי' שהר נבו היה בחלקו של ראובן ושם עלה ומת אבל תחתית ההר היה של גד ושם נקבר כמ"ש ויקבר אותו בגי והוא תחתית ההר כדכתיב ומבמות הגיא. ולעד"נ דלא קשיא מידי דלא כתיב כאן שבחלקו של גד נקבר רק שראה ליטול חלקו בראשית הכיבוש שהוא ארץ סיחון ועוג משום ששם נקבר איש האלהים היה נטוע שיבואו עמו לעה"ב כדאיתא במדרשות עכ"ל ואני הדיוט תמה על דבריהם ואומר שלא נמלטו החכמים האלה משגגה דאשתמיטתי' מהם תלמוד ערוך בשילהי פ"ק דסוטה וז"ל תניא אמר רבי יהודה אלמלא מקרא כתוב א"א לומר היכן משה מת בחלקו של ראובן דכתיב ויעל משה כו' ונבו בחלקו של ראובן קיימא דכתיב ובני ראובן בנו את נבו כו' והיכן משה קבור בחלקו של גד דכתיב וירא ראשית לו כו' מחלקו של ראובן עד חלקו של גד כמה היו ד' מילין מי הוליכו מלמד שהיה משה מת ומוטל בכנפי השכינה כו'. הא קמן דרבותינו ז"ל תקנו רמיות המקראות דודאי מת בחלקו של ראובן ובכנף הוד לבוש השכינה הי' מ"ע והוליכו לקברו בחלקו של גד. ודברי פענח רזא אף כי נוטי' לסוגיית תלמודינו מ"מ כתם במקום שהיה לו לפרש דבכך הקשו זה בגמ'. וגם זה אינו אלא דברי נבילות דנקט אבל תחתית ההר היה של גד דמנ"ל זה דלכאורה מכוניית תלמודנו לא משמע הכי דנקט במילתיה מחלקו של ראובן עד חלקו של גד כמה הוי ד' מילין כו' וביותר כהכם בעל מתנות עני שכתב דברי' שאין הדעת סובלן ע"פ סוגיות תלמודנו. והא דלא מת במקום קבורתו כתב רבינו בזה המכוון שלא היה מיתתו וקבורתו במקו' א' לבורות להם שילטערו על העדר מיתתו כי לא יהיה להם עוד עומד בפרץ ומוכיח אבל אין להם להטען רק על התשובה שהוא מעשה ראובן שפתח בתשובה כו' והאריך באגדה זו ע"ש ו

רש"י **כמה** מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת בפ' כנ"ל הגי' בהיס עשרה מעלות היו שם ופסען משה כו'. וכתב רבינו כוונתם דלא כ"ל למכתב מערבות מואב אלא ויעל אל הר נבו דכבר ידענו דבערבות מואב היו כל ישראל אז וכל משנה תורה שם נאמר אלא דאשמועינן דבפסע אחד ופסיעה אחת עלה מערבות מואב לשם בלי הפסק ביניהם. וענין י"ב מעלות הוא רמז על י"ב שבטים ע"פ מה שאמרו בתנחומא ואת עלית על כלנה אלו ברכותיו של משה כו' לא היה בו קטטה כו' ובענין מבואר כמו שכתבנו כי לא היה מיתתו בעדר ח"ו אבל הוא פסע בפסיעה אחת על מנין שהיה שקול כנגד כל ישראל ומיתתו הוא בעדרם ופתיתותם הוא כמ"ש ויתעבר ה' בי למענכם כו' וק"ל:

רש"י **קברו** היה מוכן משעת ימי בראשית כו'. אמר המלקט שמעתי לכוין זה עם מה שבנינו פ' ג' דע"ג שאל פרוקלוס את ר"ג בעכו שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי א"ל כתיב בתורתכם ולא ידבק בידך כו' מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי כו' וכשיצא אמר לו אני לא באתי בגבולה אלא היא באה בגבולי (ופירש"י היא באה בגבולי שמרחץ קודם לה והמרחץ נעשה לכל הבא למרחץ ולא כל כוונה להכור על אחרים) והנה גם כאן בקבורת משה התול קושיא זאת שאיך נקבר סמוך לפעור וזו לא יתכן מטעם לא ידבק בידך מאומה כו' וכדי לתרץ זה פירש"י ז"ל קברו היה מוכן משעת ימי בראשית וכתשובת ר"ג שהוא לא בא בגבולה כו' וק"ל:

רש"י **שנשאו** לבו לשבור הלוחות לעיניהם שנאמר ואשברם לעיניכם כו' במס' פסחים פ' האשה אמרו ג' חזרו למעותן וא' מהם כתב בלוחות דכתיב ואשברם לעיניכם הנה לוחות נשתברו ואותיות פורחות. וכתב רבינו מדלא כתיב ואשברם לפניכם דריש לה שהעין פונה להסתכל בו כפירש"י במתניתין ועוד י"ל דמשמע לעיניכם שכולם ראו זה וזה דבר שאי אפשר שיהיו כולם רואו שבירת הלוחות שהיו ישראל מפוזרים ומפורדים במחנה ישראל ג' פרסאות על ג' פרסאות. אבל אותיות פורחות למעלה אפשר שכולם ראו בו וכה"ג אמרינן פ"ק דע"ג שראה ר"ח ב"ת אותיות פורחו' והנה ניחא טפי שאותיות ס"ת שהם כתובים על הקלף היו פורחות אבל הכא לפי מה שאמרו שהיו חרותים כאותיות מעבר לעבר ומ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין נמצא כשנשברו הלוחות לא היו ממש באותיות כי אויר היו ויש ליישב דגם זה נס היה שראו אותיות אלו שהם אויר היו פורחים באויר וגם בתוך נס היה. ויוסף ה' שנית ידו לעשות נסים עמנו לטובה וישא נס כו' ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ אמן:

לקרא בצבור

אָנֹכִי יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנַי לֹא תַעֲשֶׂה־לְּךָ פֶסֶל | כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם | מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי*: ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָֹה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: ס

שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ | יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת | לַיהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ | בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת: כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן | יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: לֹא תִרְצָח: וְלֹא תִנְאָף: וְלֹא תִגְנֹב: וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא: וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ:

*מצותו כתיב

לקורא ביחיד

אָנֹכִי יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי: לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ: לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי: וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֺתָי*: ס לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָֹה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: ס

שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ: שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ: וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה | וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן צִוְּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת: כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן | יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָֹה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: לֹא תִרְצָח: וְלֹא תִנְאָף: וְלֹא תִגְנֹב: וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא: וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְלֹא תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ:

*מצותו כתיב

חלק ששי

חמש מגילות

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

וז"לה הנה: תרגום אונקלוס, תרגום ירושלמי, תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם הבראה מקומות, ראבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו, ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך, מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורת, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת אליהו, מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח, אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי, תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל, וסדר הפטרות עם ביאור המלות, ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

עם הוספות חדשות

(לג) לקוטים מאת גאוני גדולים ראשונים ז"ע, פירושים ומפרשים פירושו של רבינו מאור הגולה רש"י זצ"ל אשר נקראים בשם שפתי חכמים השלם:

נלקט ונאסף ע"י הרב הג' מוהר"ר שבתי משורר זצלה"ה בעה"מ ס' שפתי ישנים:

(לד) תפלות לליל שבת, ולשבת קודש עם המולדות לכל כרך,

בהוצאות בית מסחר הספרים של
הר' יהושע גרשין נ"י בהמנות מ' ישכר בער זצ"ל מונק
ברחוב גענשע נומר 4 בבית חומה שלו,

ווארשא

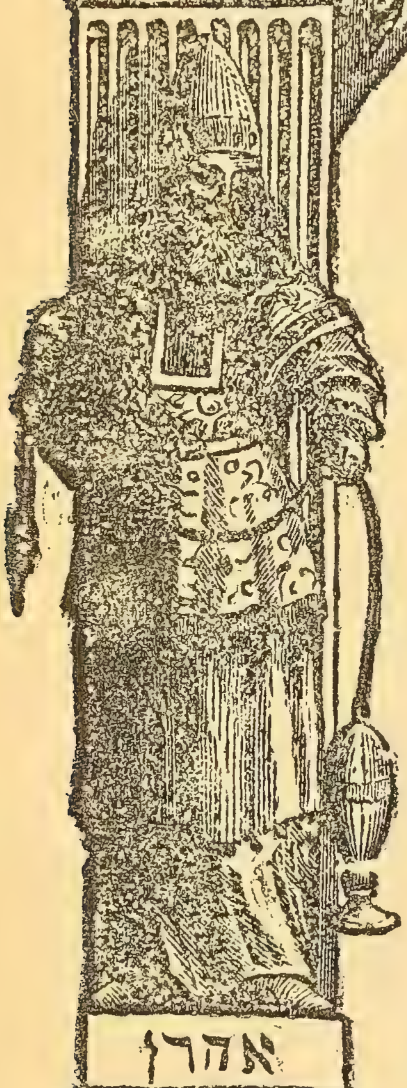

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ

т. е. Писаніе съ Коментаріями Часть 6

ВАРШАВА въ Типографіи О. Бергера
на улице Электоральной № 14.
1885.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 27 Декабря 1884 года.

מגלת שיר השירים

עם תרגום. פי' רש"י. אבן עזרא. ספורנו. מצודת דוד. מצודת ציון. תולדות אהרן ותולדות יעקב. מסורה גדולה. ומסורה קטנה.

הקדמה לפירוש אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדים ואין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף כמוהו על כן כתוב שיר השירים אשר לשלמה כי זה השיר מעולה מכל השירים אשר לשלמה ובו סוד סתום וחתום כי החל מימי אברהם אבינו עד ימות המשיח וכן כתב בשירת האזינו בהנחל עליון גוים החל מן דור הפלגה עד שוב ישראל מהגלות אחר מלחמת גוג ומגוג ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה והמקום דודה כי כן דרך הנביאים. ישעיה אמר שירת דודי לכרמו ועוד כמשוש חתן על כלה. יחזקאל אמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ועוד ואכסה ערותך ואעדך עדי וכל הפרשה כולה. הושע אמר וארשתיך לי לעולם לך אהב אשה. ובספר תהלות משכיל שיר ידידות וכתוב בו שמעי בת וראי והטי אזנך. וחלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק כי אם על דרך משל ולולי גודל מעלתו לא נכתב בסוד כתבי הקדש ואין עליו מחלוקת כי הוא מטמא את הידים. ולהיותו כדרכיו תמיד פירשתיו שלשה פעמים. בפעם ראשונה. אגלה כל מלה נפונה. ובפעם השניה יהיה משפטו. על דרך פשוטו. ובפעם השלישית יהיה מפורש. על נתיבות המדרש:

הפעם הראשונה

נאם אברהם ב"ר מאיר הספרדי המחבר. אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספר על יסוד העולם ודרך התחברות הנשמה העליונה עם הגוף שהוא במדרגה התחתונה. ואחרים פירשוהו על המתכונות ואת כולם ישא רוח כי הבל המה ואין האמת כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל שזה הספר על כנסת ישראל וכן אפרשנו בפעם השלישית ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו חוץ מהאלף לך שלמה לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו ובעבור שיש בספר הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותה בתחלה ואחר כן אבאר עניני המשל והנמשל בו:

הפעם השנית

לא יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואים על כן הוא המשל נערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדים היתה נוטרת כרם וראתה רועה עובר ונפל החשק בלב כל אחד מהם:

הפעם השלישית

אין למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רבותינו ז"ל לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עשו גם הם דרש והוסיפו וגרעו גם אני יצאתי בעקבותיהם ;כל שלמה הוא שלמה המלך חוץ מהאלף לך שלמה שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו כאשר נקרא דוד ודוד עבדי נשיא להם וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב ויתכן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים על דרך רב סעדיה גאון ז"ל שאמר שהתפלה הוא לדוד והיו מנגנים בה בני משה והנכון שהוא למשה. ודע כי בנות ירושלים השתבשו בו אנשים רבים אחר שכנסת ישראל היא המדברת מה ענין בנות ירושלים יש אומרים כי שתים הנה אחת בשמים ואחרת בארץ תחתיה כנגדה וענין בנות ירושלים המלאכים של מעלה ואחרים אמרו שהם אומות העולם כטעם ונתתי אתהן לך לבנות והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדברת עם נפשה ותשיב אמריה לה כאלו תאמר עם מחשבותיה והן בנות ירושלים ואחר שהעיד הפסוק שנראה המקום לשלמה פעמים מה תימה יש בו שיתנבא על דבר עתיד כי ברוח הקדש דיבר זה הספר וכן תמצא שאסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאים וחוזים וזאת היא הדרך הנכונה לא יוכל לכחש כי אם פתלתול ועקש. ועתה אחל לפרש על פי אשר תשיג ידי. ואתחנן לאל בכל מאדי. היודע סודי. להחכים כבודי. והוא יהיה עמדי:

הקדמה לפירוש רש"י

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי. מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואף על פי שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא על אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה, יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד. ויש מפוזרים בכמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות. ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב ביאורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש ומדרש איש איש במקומו. ואומר אני שראה שלמה ברוח הקדש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוח הקדש בלשון אשה צרורה אלמנות חיות משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעורים אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יפיה וכשרון פעליה בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעם כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה:

הקדמה לפירוש ספורנו

כבר אמרו חכמים כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים. והכונה בזה שכל השירים שעשה שלמה המלך שנאמר עליו ויהי שירו חמשה ואלף כלם היו שירי קדש אשר בהם ישמח ישראל בעושיו. וזה שיר השירים הוא קדש קדשים בזה שכל ענינו לכונן את לב ישראל בפרט המתאוננים רע בשיעבוד גלות לאהוב את האל יתברך כאשר יהי' בהכרח אשר ידע האדם אל נכון דרכי טובו בלי ספק כאמרו שמע ישראל וכו'. ואהבת כו'. כי אמנם בידיעת פרשת גדולתו איזה נמצא מן הנמצאות שהוא גדול במעלה ועם זה תהיה לנו ידיעות טובו אשר בו מטיב לזולתו. יהיה אותו הנמצא נאהב בהכרח גם ממי שלא ישפעו עליו חסדי אותו הנמצא וכאשר תהיה מעלת אותו נמצא יותר גדולה ונדע שעם זה ישתדל להיטיב לזולתו ולא שקץ ענות עני תהיה בהכרח האהבה יותר גדולה. וענין האהבה הוא שישמח האוהב על מעלת הנאהב ועל השיגו כל חפצו. ויותר מזה ראוי שיאהבוהו אותם הנמצאים אשר ישפעו עליהם חסדיו יותר מעל זולתו. ובכן הגיד המחבר חסדי האל יתברך ורחמיו על כל מעשיו וכי מהם בחר לו זרע אוהביו ויודעי שמו ובכן גבר חסדו על עמו ועל חסידיו ובכן ראוי שיאהבוהו ושתהיה אהבתם יותר גדולה ועצמית ובכן היה כל זה הספר כמגיד דברי עדות ה' יתברך אליו בפרט בהיותם בצרת שעבוד גליות ותשובתו הרמתה אשר בה הודיע סבת מדת דינו עליהם יותר מעל זולתם וחסדיו עמהם ובפרט בשיעבוד גליות והתחיל ואמר:

הקדמה לבעל המצודות

שלמים וכן רבים שמו עין עיונם על מגלת שיר השירים לפרשה בפנים מפנים שונים. איש איש ממלאכתו אשר המה עושים. אולם כל רודפי הפשט לא מצאו מנוח ועדיין לא נתקררה דעתם בכל אלה. היות מהם יצאו הרחק מאד מדרך רז"ל במדרשות ומדרך רש"י אבי הפרשנים והסיעום לדבר אחר ומהם לא קשרו כל הפסוקים להיות אחד באחד יוגשו חותם צר. ומהם השמיטו במקומות מלבאר ענין המשל או הנמשל והיו מסתפקים באחת. לזאת קמתי מרעי ודרכתי בעקבות הפי' אשר ת"ל יתברך טפחתי ורביתי על נ"ר ונ"א וכתובים לאתגדרו בעלמא והוטב בעיני כל. הן קלטתי הסלת מכל דברי המפרשים הנדפסים ומספרי כ"י כל יקר ראתה עיני. ובמקום ההכרח וההזדמן הוספתי עוד נופך משלי למען הוציא כלי למעשהו. וגם פה חליתי הפי' לשנים. האחת שרשי המלות המסופקות ועליו בלדו הנקרא בשם מצודת ציון והב' חבורי המלות והענין הנקרא בשם מצודת דוד. והמגלה הזאת ובכללותיה תמשיל אהבת כ"י עם המקום ב"ה לאהבת חשוקה עם החושק אשר מאד תכסוף ומשתוקק אליו אחרי הפרדו ממנה. והוא גם הוא לא זז מחבבה ומבטיחה לשוב אליה לשבת עמה כמאז כאשר יבואר בפסוקים אחת אל אחות. ובכל מאמר הנחלק מפורש יצא המשל מיד אחריו יאיר נתיב הנמשל. למען יערב לחיך הטועמת וישם לדרך פעמיו ויהי ה' אלהיו עמו:

ג' זוגין מוחלפין מן ט' ומן ט' וסימן השירים כי לקול. השירים. השירים. שיר השירים. בשירים שני בך את דרכך. בשירים מעדם כנגד
ושיאון ומספרים ושיאון והמהית. ולשבי שבקו לעבודת בית. ולשבי וכל לגיון גואל. יוכר ואת כל חלב. יוסף בגוים

יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני

פיהו כ"ב בלישנא וסי' ודברת אליו ושמת את הדברים, אלה פיהו מלא מרמות, מריתי, יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה, ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין, ופיהו

חברים מקשיבים לקולך השמיעני :

את מראיך השמיעני את קולך

א שִׁירִין וְתוּשְׁבְּחָן דִּי אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ. עֲסַרְתֵּי שִׁירָתָא אִתְאֲמָרוּ בְּעָלְמָא הָדֵין שִׁירָא דֵין מְשַׁבַּח מִן כּוּלְהוֹן. שִׁירָתָא קַמַּיְתָא אֲמַר אָדָם בִּזְמַן דְּאִשְׁתְּבַק לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ וַאֲתָא יוֹמָא

ג' ומ"ג / ג' כ"ב בלוס' הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה: ב יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ

שיר שי"ן רבתי מאותיות גדולות וסי' נמסר בריש סדר בראשית ובמסרה רבתא בריש המערכות : שיר חד מן ד' פסו' דבכל מליהון שי"ן וסימן נמסר בפנחס :

תולדות אהרן שיר השירים. סנהדרין קא ידים עם זוכר תרומה : ישקני. ע"ג ל"ס זוכר נח תרומה אחרי מות (ע"ג מא) :

דְשַׁבַּתָּא וַאֲגֵן עֲלוֹי פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא. שִׁירָתָא תִנְיֵיתָא אֲמַר מֹשֶׁה עִם בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי בְזַע לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא יַת יַמָּא דְסוּף פְּתָחוּ כּוּלְהוֹן וַאֲמָרוּ כַּחֲדָא שִׁירָתָא דְהֵיכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל. שִׁירָתָא תְלִיתָאָה אֲמָרוּ בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן בֵּאֵרָא דְמַיָּא דְהֵיכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל. שִׁירָתָא רְבִיעָאָה אֲמַר מֹשֶׁה נְבִיָּא כַּד אֲתָא זִמְנֵיהּ לְמִפְטַר מִן עָלְמָא וְאוֹכַח בָּהּ יַת עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל דְּהֵיכְדֵין כְּתִיב אַצִּיתוּ שְׁמַיָּא וַאֲמַלֵּיל. שִׁירָתָא חֲמִישָׁאָה אֲמַר יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן כַּד אֲגַח קְרָבָא בְּגִבְעוֹן וְקָמוּ לֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא תְּלָתִין וְשִׁית שָׁעִין וּפְסָקוּ מִלְּמֵימַר שִׁירָתָא פְּתַח פּוּמֵיהּ אִיהוּ וַאֲמַר שִׁירָתָא דְּהֵיכְדֵין כְּתִיב בְּכֵן יְשַׁבַּח יְהוֹשֻׁעַ קֳדָם יְיָ. שִׁירָתָא שְׁתִיתָאָה אֲמָרוּ בָּרָק וּדְבוֹרָה בְּיוֹמָא דִמְסַר יְיָ יַת סִיסְרָא וְיַת מַשִּׁרְיָתֵיהּ בְּיַד בְּנוֹי דְיִשְׂרָאֵל דְּהֵיכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּחַת דְּבוֹרָה וּבָרָק בַּר אֲבִינוֹעַם. שִׁירָתָא שְׁבִיעָאָה אֲמָרָה חַנָּה בִּזְמַן דְּאִתְיְהִיבַת לָהּ בַּר מִן קֳדָם יְיָ דְּהֵיכְדֵין כְּתִיב וְצַלִּיאַת חַנָּה בִּנְבוּאָה וַאֲמָרַת. שִׁירָתָא תְמִינֵיתָא אֲמַר דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל כָּל נִסַּיָּא דַּעֲבַד לֵיהּ יְיָ פְּתַח פּוּמֵיהּ וַאֲמַר שִׁירָתָא דְּהֵיכְדֵין כְּתִיב וְשַׁבַּח דָּוִד בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ. שִׁירָתָא תְשִׁיעָאָה אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ קוּדְשָׁא קֳדָם רִבּוֹן כָּל עָלְמָא יְיָ. וְשִׁירָתָא עֲשִׂירָיְתָא עֲתִידִין לְמֵימַר בְּנֵי גָלְוָתָא בְּעִדָּן דְּיִפְקוּן מִגָּלוּתָא דְּהֵיכְדֵין כְּתִיב וּמְפָרַשׁ עַל יְדוֹי דִּישַׁעְיָה נְבִיָּא דְּהֵיכְדֵין כְּתִיב שִׁירָא הָדֵין יְהֵא לְכוֹן לְחֶדְוָא כְּלֵיל אִתְקַדָּשׁוּת חַגָּא דְפִסְחָא וְחֶדְוַת לִבָּא דְעַמָּא דַּאֲזָלִין לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא בְּמִינֵי זְמָר וְקָל טַבְלָא לְמֵיעַל לְטוּרָא דַיְיָ וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל: ב ישקני אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא בְּרִיךְ יְיָ דִּיהַב לָן אוֹרַיְתָא עַל יְדוֹהִי דְּמֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא כְּתִיבָא עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וְשִׁתָּא סִדְרֵי מִשְׁנָה ותלמודא

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ב) כל נשיקה שהיא בלא למ"ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן

רשי

(א) שיר השירים אשר לשלמה. שנו רבותינו כל שלמה (דק"ל למה לא תייחסו אחר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו. שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועמו כנסת

מצודת ציון

(א) שיר השירים. ר"ל שיר המעולה והמובחר שבכל השירים וכן ותכואי בעדי

מצודת דוד

(א) שיר השירים. לפי שבשלמה הגל שירים הרבה כמו שכתוב ויהי שירו חמשה

כִּֽי־טוֹבִ֥ים דֹּדֶ֖יךָ מִיָּֽיִן׃ ג לְרֵ֙יחַ֙ שְׁמָנֶ֣יךָ י"ו
טוֹבִ֔ים שֶׁ֖מֶן תּוּרַ֣ק שְׁמֶ֑ךָ עַל־כֵּ֖ן עֲלָמ֥וֹת אֲהֵבֽוּךָ׃ ד'. נ'
ד מָשְׁכֵ֖נִי אַחֲרֶ֣יךָ נָּר֑וּצָה הֱבִיאַ֨נִי הַמֶּ֜לֶךְ חֲדָרָ֗יו ד'
נָגִ֤ילָה וְנִשְׂמְחָה֙ בָּ֔ךְ נַזְכִּ֤ירָה דֹדֶ֙יךָ֙ מִיַּ֔יִן מֵישָׁרִ֖ים ד'

לדית י"ו וסי' נמסר בסדר ויקרא : אהבוך ג' וסי' בשמואל א' סי' י"ח : הביאני ד'
תולדות אהרן כי טובים דודיך. ע"ג כט לס : לריח שמניך טובים. שם ושם : משכני.
חגיגה עו עקידה שער ח (חגיגה עו) : מישרים אהבוך. (סנהדרין כב) :

ותלמודא בגרסא והוה מתמלל עמן אפין באפין כגבר דנשק לחבריה מן סגיאות חבתא דחביב לן יתיר משבעין עממיא : ג לריח לקל נסך וגבורתך דעבדת לעמא בית ישראל זעו כל עממיא די שמעו ית שמע גבורתך ואתותך טביא ושמך קדישא אשתמע בכל ארעא דהוה בחיר ממשה רבותא דהוה מתרבי על רישי מלכין וכהנין ובגין כן רחימו צדיקיא למהך בתר אורח טובך בדיל דיחסנון עלמא הדין ועלמא דאתי : ד משכני כד נפקו עמא דבית ישראל ממצרים הות מדברא שכינת מרי עלמא קדמיהון בעמודא דעננא בימם ובעמודא דאשתא בליליא אמרו צדיקי דרא ההוא רבון כל עלמא נגדנא בתרך ונהי רהטין בתר אורח טובך וקריב יתן בשפולא דטורא דסיני והב לן ית אורייתך מן בית גנזך דרקיעא ונחדי ונבדח בעסרין ותרתין אתון דמכתבא בהון ונהי דכירין יתהון ונרחם ית אלהותך ונהי מתרחקין מבתר טעות עממיא וכל צדיקיא דעבדין דתקין קדמך יהון דחלין

רשי

כנסת ישראל אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים אמר ר' אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו : (ב) ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף אך אני מתאוה ושוקקת להיות נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה פה אל פה : כי טובים. לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה. ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר (אסתר ז) אל בית משתה היין (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין (שם) והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם זהו ביאור משמעו. ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר צפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו : (ג) לריח שמניך טובים. שם טוב נקרא על שם שמן טוב. לריח שמניך טובים שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראות במצרים : שמן תורק. נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית חתומה אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף : על כן עלמות אהבוך. בא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה אמרה (יהושע ב) כי שמענו את אשר הוביש וגו' וע"י כן (שם) כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים וגו' : עלמות. בתולות לפי שהדבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן העובדי כוכבים : (ד) משכני אחריך נרוצה. אני שמעתי משלוחיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצ' להיו' לך לאשה : הביאני המלך חדריו. וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך : נזכירה דודיך. גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה עונג ושמחה : מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה [ל' פסוק (ישעיה מ') והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה] ורכסים. אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענייני. ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות (ירמיה ב) לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו כזו עוה"ס

אבן עזרא

וכן וישק יעקב לרחל : דודיך אהוביך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הריר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מהפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר :

הפעם השנית

ישקני. דברי הנערה כאילו תדבר עם נפשה וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות כי לא תשבע מאחת וכאילו הרגיש הרועה וחזרה מדברת לו : כי טובים דודיך. יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או על פי פירוש הגאון רבינו סעדיה :

הפעם השלישית

ישקני. החל מאברהם שהוא העיקר ונשיקות הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי. ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהים באו גוים ורבים כמוהם : כי טובים דודיך מיין. אהביך כמו שהעיד הכתוב על אהבתו זרע אברהם אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי :

הפעם הראשונה

(ג) לריח שמניך טובים. יש מפרשים כי הוא הפך והקרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו וחשב שהוא שמן זית : תורק. יש אומרי' כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ועודף. ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כל עמל ובית ומקום במקרא במקום אחד לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה : עלמות. הם נערות קטנות : (ד) נזכירה. יש אומרים שהוא מן אזכרתה וזכרו כיין לבנון : מישרים. תאר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים. ומ"ם מיין. ישרת עצמו ואחר עמו. וכן ענינו ממשרים אהבוך. העלמות הנזכרות. וכמוהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' ענינו ובשמי ה' ורבים כמוהו. ואחרים שאמרו כי המישרים אהבוך כמו ומגיד

מצודת דוד

חמשה ואלף (מ"א ה) לכן אמר בפתיחת הספר זה השיר הוא המשובח והנעלה מכל השירים המיוחסים לשלמה על כי הוא שיר ידידות יספר בו את כל הוקף קשור אהבה העזה ודבוק האמתי שבין האל יתברך ובין עמו בית ישראל. ואחז במשל מן האהבה הנמרצת וחזקה שבין החושק וחשוקתו אשר למאד יתרבה געגועה בהפרדם זה מזו ויצפו עת בוא דבוק התמידי (ועם כי שאין הנמשל דומה אל המשל בכל חלקי פרטי הענינים אין בכך כלום. כי כן המה דרכי המשל שיש בו דברים נוספים ליפותו להיות מקובל על הלב לרדת חדרי בטן) : (ב) ישקני. עתה החל לספר מהפלגת הגעגועין שהיה אחר הפרד החשוק מאת חשוקתו והלך לו ומה הגעגה באותן הימים (ועם כי לא פורש במקרא שנפרד החשוק ממנה ועזבה אף לא פורש מי הוא המדבר כל דבר מהדברים הנה כן המה דרכי נחות מליצת השירים המעולים אשר יקצרו ויסתמו הדברים אולם הם מוכיחים על עצמם מי הוא המדבר ומי הוא המשיב ומה היה הסיבה לכל הדברים הנאמרים ובזה הדרך הולכת וסובבת גם המגלה הזאת עד תומה) ואמר בזה כאלו החשוקה המו מעיה גם תשתוקק אליו ואומרת אל לבה מי יתן וישקני עוד החשוק ההוא מעין הנשיקות החביבות אשר נשקני בהיו בימי קדם (ועם כי אמרה מנשיקות הוסיפה לומר פיהו לתוספת ביאור כי כן דרך הנשים המזכירות אהבת נעורים מבררות אמריהן במלות נוספות לפי גודל הגעגועין וזה יחשב להן לנחות מליצה) : כי טובים דודיך מיין. מרוב אהבתה לו הותק בנפשה כאלו עומד למולה ואליו תאמר הנה אתאוה אל הנשיקות האלה כי הדודים שהראית לי מאז היו טובים ממשתה היין ולכן אחמוד אליהם. והנמשל הוא לומר הנה כנסת ישראל בהיותה בגולה זוכרת אהבת ה' שהראה לה בעת הוציאה ממצרים ועת עמידתה מול הר סיני לקבל התורה והשראת השכינה שהיתה עליה מאז ולבה תתאוה וכן תחל פניו להופיע עוד עליה שכינתו לבאר לה סוד טעמי התורה ומסתרי צפונותי' : (ג) לריח שמניך טובים. בעבור ריח השמנים הטובים שאתה סך בשרך מהם ועל כי תתמיד להריק בכל עת את השמן על בשרך עד כי נקרא כינוי שמך שמן תורק לפי מרבית הרקת השמן בעבור כל אלה אהבו אותך כל הנערות כולן. והנמשל הוא לומר בעבור גודל הנסים ומרביתם אשר הפלאת מאז נתפרסם שמך אף בין האומות : (ד) משכני. משך אותי אליך משיכה מועטת ואני ארוץ אחריך במהירות רב : הביאני המלך חדריו. ובזה אתה החשוק החביב בעיני כמלך תביא אותי אל חדריך ושם אגיל ואשמח בך ואזכיר הדודים הטובים ממשתה היין. והנמשל הוא לומר שאמרה כנסת ישראל הראה לי רמז ישועה וחיבה ואז אמהר לשוב אליך בכל לב ועי"ז הביאני אל בית המקדש ואגיל ואשמח בישועתך ואזכיר להודות לך על הנפלאות ועל התשועות : מישרים אהבוך. ר"ל לא יהיה לי לבוז מה שאני רודפת כ"כ אחר אהבתך כי אין זה מצד החשק לבד אבל באה היא גם מפאת המעלה ופיוסר הנפלא בך כי אוהבי מישרים אהבוך בעבור רוב המעלה והיושר והנמשל הוא שאמרה כ"ו האהבה

מצודת ציון

בעדי עדיים (יחזקאל ט"ז) ור"ל היפה והמובחר שבעדיים : (ב) דודיך. ענין אהבה וחבה כמו נרוה דודים (משלי ז') : (ג) לריח. בעבור ריח כמו פתח פיך לאלם (שם לא) : תורק. ענין הזלה ושפיכה וכן על הארץ יריקו (קהלת י"א) : עלמות. נערות כמו והיה העלמה (בראשית כ"ד) : (ד) נרוצה. ענין מהירת ההליכה ובא בלשון רבים ליחיד לתפארת וכן ונתנה לך גם את זאת (שם כ"ט) : הביאני. עבר במקום עתיד וכמוהו רבים במקרא : מישרים

ג׳. ל׳ ומ״ל / ל׳ ולא מפיק אהבוך : ה שחורה אני ונאוה בנות ירושלם
ה׳ ל׳ ל׳ ומ״ל. / ל׳ וחסר כאהלי קדר כיריעות שלמה : ו אל־תראני שאני
ג׳ ל׳ ל׳ שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נחרו־בי
ל׳ וחסר שמני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי :
י״ז ז הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה
י״ב . ל׳ תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי

וסימן בסדר עקב : כאהלי ל׳ שחורה אני ונאוה והוא חד א״ב מן חד חד כ״א בריש׳ וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות הכ״ף בס״ד : איכה י״ו וסימן נמסר בריש מגלת איכה :

תולדות אהרן שחורה אני. זוסר אחרי מות דברים : שאני שחרחורת. זוסר תזריע : בני אמי נחרו בי. זוסר ויחי : הגידה לי שאהבה נפשי. זוסר ויקרא בלק :

מנך ורחמין ית פקודך : ה שחורה כד עבדו בית ישראל ית עגלא אתקדרו אפיהון כבנוי דכוש דשרין במשכני קדר וכד תבו בתיובתא ואשתבק להון סגא זיו יקר אפיהון כמלאכיא על דעבדו יריעתא למשכנא ושרת ביניהון שכנתא דיי ומשה רבהון סליק לרקיעא ויהב שלם ביניהון ובין מלכהון : ו אל אמרת כנשתא דישראל כל קבל עממיא לא תבזון יתי על די אנא קדריתא מנכון על דעבדית כעובדיכון וסגידת לשמשא וסהרא דנביאי שקרא אנון גרמו לאסתקפא תקוף רוגזא דיי עלי ואלפוני למפלח טעותכון ולהלכא בנימוסיכון ולמרי עלמא די הוא אלהי לא פלחית ולא אזלית בנימוסיה ולא נטרית ית פקודוי וית אורייתיה : ז הגידה כד מטא זימניה דמשה נביא למפטר מן עלמא אמר קדם יי גלי קדמי דעמא הדין עתידין למחב ולמהלכא בגלותא כען חוי קדמי איכדין יתפרנסון וישרון ביני עממיא דקשין גזירתהון כחומתא וכשרבי שמשא

אבן עזרא

ומגיד מישרים והראשון קרוב אלי: שחורה. יש מפרשים שהיא יפה כמו האשה הכושית כי מרוב יפיה תפחד האם שתשלוט בה עין רעה על כן תקרא כושית ושחורה אין לנו צורך בפירוש הזה באשה הכושית ולא במלת שחורה כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני שאני שחרחורת : ונאוה. כמו נחמדת מן אוה למושב לו והנון לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת אין אבן נראה : (ו) שחרחורת. זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם : ששזפתני. ראתני והביטה בי וגלתני וכמוהו ולא שזפתה עין איה: נחרו בי. נלחמו בי והנו״ן לבנין נפעל מן ויחר אפו : נטרה. שם התואר ועניינו שומרת : שאהבה נפשי. יחסר מקום הקריאה כמו אתה: איכה תרעה. הצאן : איכה תרבין. אותם ויש אומרים שעניינו שאלת המקום כמו איכה הם : שלמה. השי״ן מקום אשר : כעטיה. מתערבת והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל. ויש אומרים חוטפת והוא רחוק : ויש אומרים נגרעת מן ויעט בהם :

הפעם השנית

לריח שמניך. כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת שמך כאילו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך ואם כן שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני. וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך נרוצה: המלך חדריו. יותר נשמח בך ממה שיביאני המלך חדריו : שחורה. ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני חזרה הנערה לה ואמרה אינני פחותה מכם אף על פי שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה: אל תראוני. פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון וחסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים ובתחילה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי וחזרה לרועה ואמרה לו הגידה לי אי זה מקום תרעה ותרבין כי אני רוצה לשוב רועה וארדוף אחריך :

הפעם השלישית

לריח. היה מלמד מעשיו של המקום ומורה אנשי דורו ובכל מקום שהלך ויקרא שם אברהם בשם ה׳ וזהו שמן תורק שמך: על כן עלמות אהבוך. על כן עלמות שאין להם בעל כך אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד כענין ואת הנפש אשר עשו בחרן : משכני. שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו : הביאני המלך חדריו. שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שהחכימו ועמד על סודות לפנים. וענין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל : שחורה. החל בשעבוד מצרים אף על פי שאני שחורה בקצת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם : אל תראני. השמש הוא גלות מצרים ומי סבב לי שתכני השמש אנשים מבני אמי ששמוני נוטרה שאטור דתים נכרים ועזבתי שלי. וכן תמצא בספר יחזקאל שהזהירם הנביא שישובו כי היו מהם עובדים עבודת גלולים ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים : הגידה לי. שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות ונאחז דרכם ולא נתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה ענין על עדרי חבריך :

רש״י

עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עניים וצרתם ומשתעשעים בתורה ושם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו : (ה) שחורה אני ונאוה וגו׳. אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בחיתוך איברים נאים. אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה. דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לעובדי כוכבים שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה. וקורא לעובדי כוכבים בנות ירושלם על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן כמו שנבא יחזקאל (יחזקאל טז) ונתתי אותם לך לבנות כמו (יהושע טו) עקרון ובנותיה: (ו) אל תראני. אל תסתכלו בי לבזיון [כמו (שמואל א ו) כי ראו בארון ה׳] : שאני שחרחורת. לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל : בני אמי נחרו בי. הם בני מצרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתם ופתוים עד ששמוני : נוטרה את הכרמים. ושם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתנוני ע״א אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי. מצינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר (הושע ב) ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגמינן ואמני לה להיות פרנסהא וכן (איוב כד) לא יפנה דרך כרמים : (ז) הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוח הקדש חוזר ומדמה אותה לצאן החביבה על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר היו בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה. וא״ת מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני : על עדרי חבריך. אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי הבבליים הסמוכים על אלהים

מצודת ציון

מישרים. מל׳ ישר וראוי : (ה) ונאוה. מל׳ נאה ויופי כמו נאוה כירושלים (לק׳ ו׳) : כיריעת. ענין וילון : (ו) תראני. ענינו הסתכלות דרך בזיון וכן לראות בך (יחזקאל כ״ח) : שחרחורת. מל׳ שחרות בהכפל העי׳ והלמ״ד ויורה על רוב השחרות וכן ירקרק או אדמדם (ויקרא י״ג) : ששזפתני. ענין ראיה והבטה כמו שזפתו עין (איוב כ״ח) : נחרו. מל׳ חרון אף וחמה : נוטרה. ענין שמירה כמו הינטור לעולם (ירמיה ג׳) : (ז) איכה. הוא כמו אנה וכן איכה הוא (מ״ב ו׳) : תרבין. ענין השכיבה לנוח : בצהרים. מל׳ זוהר ואורה והוא חצי היום : שלמה. אשר למה השי״ן הוא במקום אשר : כעטיה. ענין הפרחה והעיפה כמו ותעט אל השלל

מצודת דוד

ההיא מוחזקת בידי אבותי אנשי היושר והם העמידו אותי על האמת : (ה) שחורה אני כו׳. חזרה פניה כלפי הנערות בנות גילה ותאמר להן אתן בנות ירושלים אל תחשבו שהחשוק עזב אותי בעבור השחרות הנמצא עתה בי כי אף שאני שחורה עכ״ז אני נאה בעיניו ועם כי יש בי שחרות כאהלי קדר הפרוסים למטר השמים ונשחרים מהתמדת רטיבת הגשם הנה נוחה אני להתלבן להיות כיריעות שלמה שהמה בתכלית הלבנינות ולכן לא נמאסתי. והנמשל הוא שאמרה כ״י אל מול האומות אל תחשבו שה׳ מאס בי בעבור הפשע הנמצא בי כי עכ״ז חביבה אני בעיניו בעבור הזכות הנמצא בי וכאשר אשוב אליו יכפר עון פשעי וכשלג ילבינו : אל תראוני. אל תסתכלו בי דרך בזיון על שאני בתכלית השחרות כי לא נולדה בי ממעי אמי כי במקרה באה כי השמש ראה בי וזרחה עלי ועל ידי זה נולדה בי השחרות ונוחה אני א״כ להתלבן בקל בסור המקרה כשאעמוד בצל : בני אמי נחרו בי. ר״ל אל תחשבו שאני יצאנית רודפת בשדה אל מול השמש וביתי לא ישכנו רגלי כי לא כן הוא אלא אחי בני אמי נתכעסו בי ושמו אותי להיות יושבת ומשמרת את כרמיהם לעין השמש ואני מעולם לא שמרתי אף הכרם שלי ולא הורגלתי לעמוד בשמש ולזה הושחרתי ביותר. והנמשל הוא שאמרה כ״י אל תבזו אותי על שעבדתי מאז לעגלי הזהב בימי מלכי ישראל כי לא מלבי נעשתה אלא ע״י הכרחת המלכים ונוחה הייתי להפרש מהם בסור המכריחים : (ז) הגידה לי כו׳. כאלו תשלח אמרי׳ אל החשוק ותאמר אליו אתה החשוק שנפשי אוהבת אותך הגידה לי אנה תרעה את הצאן ואנה תרביצם בעת הצהרים (כי אז היא העת לשרבין הצאן לנוח) וכאלו תאמר הודיעני מקומך ואבוא אני אליך לרעות עמך בצאן : שלמה. אשר למה אהיה כמשוטטת הנה והנה על עדרי הרועים חבריך לחפש עד אשר אמצאך

חבריך: ח אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי ל׳. ח׳ ר״פ
לך בעקבי הצאן ורעי את גדיתיך על משכנות נ׳ יחסר
הרעים: ט לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי: ל׳ וחסר. ל׳
י נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים: יא תורי ל׳. ל׳. ג׳ מ״ל בליסנא

אם לא ח׳ ר״פ וסימן אם לא ימצא הגנב. אם לא תשמור לעשות. אם לא את דמי נבות. אם לא תשמעו. ואם לא תשימו על לב דמלאכי. אם לא ישוב חרבו ילטוש. אם לא שויתי ודוממתי. אם לא תדעי לך היפה בנשים. וכל ר״פ דאיוב דכו׳ אם לא במ״ב ואם לא וסימן ואם לא איפה מי יכזיבני. ואם לא ישמעו בשלח:

תולדות אהרן אם לא תדעי. שבת לג כתובות סז עקידס שער ק׳ זוכר ויקרא כלק (כתובות ל) : לסוסתי ברכבי פרעה. זוכר וינא:

דטיהרא בתקופת תמוז ולמה דין יהון מטלטלין בני עדרי בנוי דעשו וישמעאל די משתפין לך טעותהון לחבריא: ח אם אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אבעיא להון לממחי גלותא כנשתא דמתילא לריבא שפירתא ודנפשי תהא רחם לה תהא מהלכא באורחיהון דצדיקיא ותהא מסדרא צלותא על פום ברזילהא ומדברי דרהא ותהי מאלפא לבנהא דמתילין לגדיי עזין למהך לבית כנשתא ולבית מדרשא ובההיא זכותא יהוין מתפרנסין בגלותא עד זמן דאשלח מלכא משיחא ויהי מדבר יתהון בניח על משכניהון הוא בית מקדשא דיבני להון דוד ושלמה רעיא דישראל: ט לססתי כד נפקו ישראל ממצרים רדפו פרעה ומשריתיה בתריהון ברתיכין ובפרשין והוה אורח סגירא להון מארבע סטריהון מן ימינא ושמאלא הוו מדבריא דמלין חיוין קלן ומן בתריהון הוה פרעה רשיעא ומשריתיה ומן קדמיהון הוה ימא דסוף מה עבד קודשא בריך הוא אתגלי בכח גבורתיה על ימא ונגב ית ימא וית טינא לא נגב אמרו רשיעיא וערבלאין ונוכראין די ביניהון ית מוי דימא יכיל לנגבא וית טינא לא יכיל לנגבא בההיא שעתא תקף רוגזיה דיי עליהון יבעא לשנקותון בגו דימא היכמא דאשתנקו פרעה וחילותוהי רתיכוהי ופרשוהי וסוסותוי אלולי משה נביא דפרש ידוי בצלו קדם יי ואתיב רוגזא דיי מנהון ופתח איהו וצדיקי דרא ית פומהון ואמרו שירתא ועברו בגו ימא דסוף ביבשתא בגין זכותא דאברהם יצחק ויעקב רחימיא דיי: י נאוו כד נפקו למדברא אמר יי למשה כמה יאי עמא הדין לאתיהבא להון פתגמי אוריתא ויהון כזממין בליסתהון דלא יעדון מן אורחא טבא היכמא דלא עדי סוסיא דזממא בליסתיה וכמה יאי קדלהון לסוברא ניר פקודי ויהי עלויהון כנירא על קדל תורא דהוא חריש בחקלא ומפרנס יתיה וית מריה: יא תורי בכן אתאמר למשה

רשי

אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: (ח) אם לא תדעי לך. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות צאנך את היפה בנשים שחלל לו הרועה מלהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן. הסתכלי בפסיעת דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טראצי״ש בלע״ז וכן הרבה במקרא (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו (ירמיה יג) נחמסו עקביך (בראשית מט) והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי: ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים. בין משכנות שאר הרועים שאת אצלם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר (ירמיה לא) הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגו׳: (ט) לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. לא״ד זו כמו לא״ד (שם י) לקול תתו המון מים וכמו לא״ד לריח שמניך לקיבלת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר (חבקוק ג׳) דרכת בים סוסיך סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מלצעקתך שנאמר (שמות יד) ואתם תחרישון זאת ראיתי בספרי אגדה. דבר אחר דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את: לסוסתי. קיבלת סוסי ובלשון לע״ז קבלייש״א: דמיתיך. אר״י שמאי בלע״ז כמו (שופטים כ) אותי דימו להרוג כי שם קשטתיך בקישוטים נאים: (י) נאוו לחייך בתורים. שורות נזמי אזן ומצחת זהב: צוארך בחרוזים. ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של ביזת הים: (יא) תורי זהב נעשה לך. נמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהשיאנו ואחזיק

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ח) בעקבי הצאן. כמו ועקבותיך לא נודעו האותות המעקב הדורך אחריו: גדיותיך. כל קטן יקרא גדי ומסמיכתו לעזים היא הראיה: (ט) לססתי. היו״ד נוסף כיו״ד מלאתי משפט אהבתי לדוש: (י) בתורים. צורות מצויירות כמו תורים: חרוזים. הם הקשורים מהאבנים היקרות ואין לו חבר ויש אומרים כי וארוזים במרכולתך כמוהו ויתחלף האל״ף בחי״ת וזה איננו נכון כי לא יתחלפו בלשון הקודש חוץ מאותיות יהו״א לבדם: (יא) נקודות הכסף. שיהיו בצורות התורים נקודות הכסף שהוא לבן: (יב) במסבו. כמו מקום מעולה ונכבד כמו ובמסבי ירושלים והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסיבה לשתות כמנהג שותי היין: נרדי. בושם כמין כרכום: (יג) צרור המר. פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך ויש אומרים חתיכה והוא רחוק. ופירוש מור יש אומרים כי מר דרור הוא המוס״ק וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני הצמחים שילוקט ועוד וידי נטפו מור והנה הוא נוטף והמוס״ק איננו נוטף וי״א כי מר יתפרש לשני ענינים:

הפעם השנית

השיבה צאי לך בעקבות הצאן ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנה למעלה ממשכנות כי שם הוא מקומי. לססתי. נקבת הסוס: ברכבי. יש רכב עץ ורכב ברזל אמר לה דמיתיך רעיתי בין אותם העלמות שאהבוני כמו הסוסיא בין הרכב ודימה הצעיף שיש על לחיה מצוייר כמו המתג המצוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסיא ואלי הכתם הם הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא ולא היה ראוי לך שיהיו התורים שלך כי אם זהב עם נקודות הכסף. ענתה היא ואמרה אע״פ שריחו נודף ואפילו המלך כשהוא במסיבו יתאוה להריח נרדי יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני מחבקה אשכול הכופר:

הפעם השלישית

אם לא תדעי. השיבם הנביא שהתנבא להם במצרים ויש אומרים שהיה אהרן וכן ענין שלח נא ביד תשלח שלח נא ביד אותו שתשלח בכל עת: את גדיותיך. הם קטני אמנה שאין להם דעת נכונה: לססתי. החל הנביא ואמר לישראל מפי הגבורה לסוסתי ונאוו לחייך בתורים והענין כי תצאי ממצרים בכלי כסף וזהב ושמלות וענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסיבו והענין כשיביאני אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת: בין שדי ילין. בין הכרובים או באמצע מחנה ישראל: אשכל

מצודת דוד

אמצאך. והנמשל הוא שאמרה כ״י פתח לבי לדעת אמתותך ויצאך למען אהיה נמשכת אחריך ודבוקה בך למה אהיה שוטטת כדעת חוקרת ונבוכה: (ח) אם לא תדעי לך. כאלו החשוק משיב לה ויאלה דבריו לאמר אתה היפה בין הנשים אם לא ידעת מקום תחנותי איו צאי ולכי במדלך עקבי רגלי הצאן צאני ותרעי גם את גדיותיך ממעל למשכנות שאר הרועים כי שם מקומי ותהיה א״כ קרובה אלי. והנמשל הוא כי משיב לה אם לא מצאת חכמה לדעת אמתתי מעצמך סמכי על הקבלה ואחזי בדרכי אבותיך ותהי דבוקה אלי ואז תהיה למעלה מכל גויי הארצות כי גדול אני מכל אלהי העמים הם שרי מעלה: (ט) לססתי. את רעיתי הן דמיתי אותך מול העלמות כולן לסוסיה הקשורה ברכבי פרעה מול שאר הסוסיות אשר בארץ מצרים שהנה מעולות מכולן כי מוצא הסוסים המה ממצרים כמ״ש ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים (מ״א יו״ד) והמובחרות שבכולן יקשרו במרכבת המלך. והנמשל הוא לומר הנה את חביבה מכל משפחות האדמה אף מן המובחרים שבהם: (י) נאוו לחייך. לחייך נאים והגונים לקשרם בתורים וצוארך כ״ה והגון לקשטו בחרוזי מרגליות ואבני יקר. והנמשל הוא לומר ראויה את והגונה להשפיע לך טובה מרובה: (יא) תורי זהב נעשה לך. וכמו בראויים את לקשוטים כן אעשה לך

מצודת ציון

אשכל (ש״א ע״ו): בעקבי. ר״ל במדרך עקבות הרגל וכן ועקבותיך לא נודעו (תהלים עז): ורעי. מל׳ מרעה: גדיותיך. מל׳ גדי עזים: על. ממעל: משכנות. מל׳ משכן: (ט) לססתי. נקבת הסוס תקרא סוסיה כאשר תקרא נקבת החמור חמורה והיו״ד נוספת ובעבור תוספת הו׳ נספכה הה״א לתי״ו להסמיכה אל היו״ד וכן מלאתי משפט (ישעיה א׳) שבעבור תוספת היו״ד נספכה הה״א לתי״ו ואמר בלשון נקבה לפי שדרך המלך והשרים היה לקשור במרכבתם סוסיות נקבות כי בסוסים זכרים יקשה על הרכב לעצרם ללכת לאט נגל ירוצו: פרעה. כל מלכי מצרים קרואים בשם פרעה: דמיתיך. מל׳ דמיון ומשל: רעיתי. חברתי: (י) נאוו. מל׳ נאה ויופי: לחייך. הם סלסתות אצל העינים וכן בשבט יכו על הלחי (מיכה ד): בתורים. הם הפנינים המסודרים בתואר נאה ותכונה יפה וקרוב לו כתור האדם המעלה (ד״ה א׳ י״ז) ור״ל כתואר ותכונת האדם המעלה: בחרוזים. הם אבנים טובות ומרגליות נקובות

ל׳ ל׳ זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃ יב עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ
ל׳. ל׳ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃ יג צְרוֹר הַמֹּר ׀ דּוֹדִי
ז׳ חסר בלישנ׳ כ׳ חסר לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃ יד אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי
י״א עֵין גֶּדִי׃ טו הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃
ס׳. ל׳. כ׳ ה׳ טז הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃
מלעיל.

אשכל ה׳ חסר וסימן בלעדי אשר אכלו. ויבא הפליט ויגד לאברם. ויבאו עד נחל אשכל. ויפנו ויעלו ההרה. אשכל הכפר דודי לי ׃

תולדות אהרן עד שהמלך. בכת פת גטין לו (פ״ה ב) : נרדי נתן ריחו. זוהר ברא״שית ואחרי מות ופקודי : צרור המור. בכת שם מנחות לח : אשכול הכופר. שבת שם ׃

לְמשֶׁה סַק לִרְקִיעָא וְאֶתֵּן לָךְ יַת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנִין חֲצִיבִין מִסַּפִּיר כּוּרְסֵי יְקָרִי בְּהִיקַן כִּדְהַב טָב מְסַדְּרָן בְּשִׁיטִין כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעֵי גְּלִיף בְּהוֹן עֲסַרְתֵּי דִּבְרַיָּא זְקִיקִין יַתִּיר מִן כַּסְפָּא דִמְזוּקָק שְׁבַע זִמְנִין שַׁבְעָא דִסְכוּם עִנְיָנִין דְּמִתְפַּרְשִׁין בְּהוֹן אַרְבְּעִין וּתְשַׁע אַפִּין וְאֶתְנְנוּן עַל יְדָךְ לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל ׃ יב עד וְעוֹד דַּהֲוָא משֶׁה רַבְּהוֹן בִּרְקִיעָא לְקַבָּלָא יַת תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וְאוֹרַיְיתָא וְתַפְקֵדְתָּא קָמוּ רַשִּׁיעֵי דָרָא הַהוּא וַעֲבָדוּ עֵגֶל דִּדְהַב וְעַרְבְרוּבִין דִּי בֵינֵיהוֹן וְאַסְרִיאוּ עוֹבָדֵיהוֹן וּנְפַק לְהוֹן שׁוּם בִּישׁ בְּעָלְמָא דְּמִקַּדְמַת דְּנָא הֲוָה נְפַק רֵיחֵיהוֹן נָדִיף בְּעָלְמָא וּבָתַר כֵּן סְרִיאוּ כְּנִידָא רֵיחֵיהּ בִּישׁ לַחֲדָא וּנְחַת מַכְתַּשׁ סְגִירוּ עַל בִּסְרְהוֹן ׃ יג צרור בְּהַהִיא זִמְנָא אֲמַר יְיָ לְמשֶׁה אֱזֵיל חוּת אֲרוּם חַבִּילוּ עַמָּךְ פְּסַק מִנִּי וְאֶשֵׁיצִנּוּן בְּכֵן תָּב משֶׁה וּבְעָא רַחֲמִין מִן קֳדָם יְיָ וּדְכַר יְיָ לְהוֹן עֲקֵדַת יִצְחָק דְּכַפְתֵּיהּ אֲבוּי בְּטוּר מוֹרִיָּה עַל מַדְבְּחָא וְתַב יְיָ מִן רוּגְזֵיהּ וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן כְּמִלְּקַדְמִין ׃ יד אשכול הָא בְּכֵן נְחַת משֶׁה וּתְרֵין לוּחֵי אַבְנִין בִּידוֹי וּבְגִין חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל אִתְיַקְרוּ יְדוֹי וּנְפַלוּ וְאִתַּבָּרוּ בְּכֵן אֲזַל משֶׁה וְשָׁף יַת עֶגְלָא וּבַדַּר יַת עַפְרֵיהּ לְנַחֲלָא וְאַשְׁקֵי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּקְטִיל יַת כָּל מַאן דְּאִתְחַיַּב קְטוֹל וּסְלִיק זִמְנָא תִּנְיָתָא לִרְקִיעָא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֵן אִתְפַּקִּיד לְמֶעְבַּד מַשְׁכְּנָא וַאֲרוֹנָא בְּהַהִיא זִמְנָא אוֹחִי משֶׁה וַעֲבַד יַת מַשְׁכְּנָא וְיַת כָּל מָנוֹי וְיַת אֲרוֹנָא וְשַׁוִּי בַּאֲרוֹנָא יַת תְּרֵין לוּחִין אוֹחֲרָנִין וּמַנִּי יַת בְּנוֹי דְאַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא לְמִקְרַב קוּרְבָּנָא עַל מַדְבְּחָא וּלְנַסָּכָא יַת חַמְרָא עַל קוּרְבָּנָא וּמְנָן הֲוָה לְהוֹן חַמְרָא לְנַסָּכָא הֲלָא אִנּוּן בְּמַדְבְּרָא לָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית דְּרַע וְאַף לָא תֵּינִין וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין אֶלָּא הֲווּ אָזְלִין לְכַרְמֵי עֵין גֶּדִי וְנָסְבִין מִתַּמָּן אִתְכָּלִין דַּעֲנָבִין וְעָצְרִין מִנְּהוֹן חַמְרָא וּמְנַסְּכִין יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא רַבְעוּת הִינָא לְאִמְּרָא חֲדָא ׃ טו הנך כַּד עֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְעוּתָא דְּמַלְכְּהוֹן הוּא בְּמֵימְרֵיהּ מְשַׁבַּח יָתְהוֹן בְּפַמַלְיָא בְּמַלְאֲכַיָּא קַדִּישַׁיָּא וַאֲמַר כַּמָּה יָאָן עוֹבָדָךְ בְּרַתִּי חֲבִיבְתִּי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן דִּי אַנְתְּ עָבְדָא רְעוּתִי וַעֲסִיקָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְיתִי וּכְמָא תַקְנִין עוֹבָדַיִךְ וְעִנְיָנַיִךְ כְּגוֹזָלִין בְּנֵי יוֹנָתָא דְּמִתְכַּשְּׁרִין לְאִתְקָרְבָא עַל מַדְבְּחָא ׃ טז הנך אֲתִיבַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא וְכֵן אֲמָרַת כַּמָּה יָאִי שְׁכִינַת קוּדְשָׁךְ בְּעִידָן דִּי אַתְּ שָׁרֵי בֵּינָנָא וּמְקַבֵּל בְּרַעֲוָא צְלוֹתָנָא וּבְעִדָּן דִּי אַתְּ מַשְׁרֵי בְּפוּרְיָנָא חֲבִבְתָּא וּבְנָנָא סַגְיָן עֲלֵי אַרְעָא וְאַנְחְנָא פיישן

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(יד) אשכל הכפר. יש אומרים שהוא הכותבת והקרוב שהוא כמו בלשון ישמעאל כן בלשון לע״ז כי הוא כמו אשכולות: עין גדי. מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכול הכופר: (טו) עיניך יונים. כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה: (טז) רעננה. דומה כעץ רענן: רהיטנו

רשי

ואחוז את לבו לרדוף אחריך עם כל שבא גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקודות הכסף. שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים: נקדות. כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: (יב) עד שהמלך במסבו. משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו. נרדי נתן ריחו. חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון נקיה (עיין ברש״י במסכת שבת פרק ר״ע דהטעם לא כתב הבאיש או הסריח משום חיבה אבן לפירוש התוספות שם שפירש וה״ק מ״ש נתן ולא עזב זהו משום חיבה. אבן מה שלא כתב הבאיש או הסריח זהו בלאו הכי משום לשון נקיה) : (יג) צרור המור דודי לי. דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקדוש ברוך הוא נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין. אף לפי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי. בין שני בדי הארון: (יד) אשכול הכופר. יש בושם ששמו כופר כמו (שיר ד) כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות: בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל לכן הקדוש ברוך הוא על כמה נסיונות שנסוהו במדבר: (טו) הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברים רצויים לומר (במדבר יד) סלחתי כדבריך והרי את יפה ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מחלתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך: כי עיניך יונים. לדיקים יש ביך שדבקה בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר כך (שמות לב) ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר (שמות לט) והנה עשו אותה וגומר ויברך אותם משה הרי שקלסם על כך: (טז) הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעים. שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכו וזהו קילוס של ירידת האש (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו. אף ערשנו רעננה. על ידי נעימותיך הנה רעננה ערשנו בבנינו ובבנותינו שהם כולם נקבצים אליך פה שנאמר (שם ח) ותקהל העדה וגומר המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה כן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש (ד״ה ב׳ כ״ב) בחדר

מצודת ציון

תורי. מחוברות כחוט ובדרז״ל מחרוזות של דגים (ב״מ כ״א) : (יא) נעשה. פעמים דכן ביחיד נדבר בלשון רבים לתפארת : (יב) עד. בעוד וכן עד היותי על אדמתי (יונה ד׳) : במסבו. דרכו היה להסב ולהשען על המטות בשעת האכילה : נרדי. מין בושם : (יג) צרור. ענין קשור כמו צרור כספו (בראשית מ״ב) : המור. מין בושם : דודי. אהובי : שדי. הם דדי האשה : ילין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א׳) : (יד) אשכול. כן יקרא הענף והגרגרים התלוים בו וכן אשכול ענבים (במדבר י״ג) : הכופר. מין בושם : בכרמי. הוא מושאל לפרדסים בעלי אילנות וכן כרם זית (שופטים ט״ו) : עין גדי. שם מקום בא״י : (טו) הנך. הנה את כמו הנך הרה (בראשית ט״ז) : (טז) נעים. אהוב וחביב כמו נטעי נעמנים (ישעיה י״ז) : ערשנו. כן יקרא המטה כמו ערש יצועי (תהלים קל״ב) : רעננה. ענין

מצודת דוד

לך קשוטים מתורי זהב ובהם נקודות נקודות מכסף והוא תכשיט מסולא ביותר. והנמשל הוא לומר כמו שאת ראוי׳ לטובה כן אשפיע לך : (יב) עד שהמלך במסבו. כאלו החשוקה תשלח אמריה לאמר לו הנה בעוד היות המלך נשען במסבו בגמר הסעודה ואז הדרך להביא לפניו המוגמר מבושם חשוב להעלות ריח טוב עכ״ז תבילי הנרד אשר עמדי נותן ריחו ונודף מאוד ומבטל ריח המוגמר ההוא. והנמשל הוא לומר הנה המעש״מ שבידי גברו מאוד על מעשה מבחרי העכומ״ז וכאפס ותוהו המה מול מעשי : (יג) צרור המור דודי לי. עכ״ז אתה דודי נחשב לי לצרור המור שבעבור שהוא צרור וקשור עומד ריחו בו לבל תפוג והוא העולה על ריח נרדי ולכן תשוקתי אליך ואתאוה שתלין בין שדי להתענג בך. והנמשל הוא לומר הנה הטובות שגמלת עלי גברו על מעשי ולכן אתאוה שתשרה שכינתך בקרבי : (יד) אשכול הכופר. דומה אתה בעיני לאשכול הכופר הגדל בכרמי עין גדי המרובה בגרגרים וריחו נודף למרחוק. והנמשל הוא לומר הרבה פלאות עשית עמדי הנשמעים עד אפסי ארץ : (טו) הנך יפה רעיתי. כאלו החשוק ישלח דברו לקלסה ולומר הנך יפה ועיניך כעיני היונים היפות מאוד וממשיכות אהבה. והנמשל הוא לומר הנה מעשיך טובים והגונים וממשיכים אהבתי אליך : (טז) הנך יפה דודי. כאלו החשוקה השיב אמריה לקלסו ולומר הנך יפה במראה ואף חום של חסד משוך עליך להיות נעים ואהוב : אף ערשנו רעננה. אף המטה שהכנת מאז לשכוב בה להתעלס באהבים הנה היתה נאה ויפה כעין רענן. והנמשל הוא לומר הטוב שגמלת עלי מאז היה על צד המובחר בחסד רב ומקום שכנך בקרבי מאז של הבסורת

יז קֹר֤וֹת בָּתֵּ֙ינוּ֙ אֲרָזִ֔ים רַהִיטֵ֖נוּ בְּרוֹתִֽים׃ ב א אֲנִי֙ חֲבַצֶּ֣לֶת הַשָּׁר֔וֹן שׁוֹשַׁנַּ֖ת הָעֲמָקִֽים׃ ב כְּשׁוֹשַׁנָּה֙ בֵּ֣ין הַחוֹחִ֔ים כֵּ֥ן רַעְיָתִ֖י בֵּ֥ין הַבָּנֽוֹת׃ ג כְּתַפּ֙וּחַ֙ בַּעֲצֵ֣י הַיַּ֔עַר כֵּ֥ן דּוֹדִ֖י בֵּ֣ין הַבָּנִ֑ים בְּצִלּוֹ֙ חִמַּ֣דְתִּי וְיָשַׁ֔בְתִּי וּפִרְי֖וֹ מָת֥וֹק לְחִכִּֽי׃ ד הֱבִיאַ֙נִי֙ אֶל־בֵּ֣ית הַיָּ֔יִן וְדִגְל֥וֹ עָלַ֖י אַהֲבָֽה׃ ה סַמְּכ֙וּנִי֙ בָּֽאֲשִׁישׁ֔וֹת

רפיטמ ק׳ ומ״ל · ל׳ ל׳ · ג׳ · ל׳ ג׳ סרף ג׳ ד׳ · ל׳ זקף קמץ ל׳

רחיטנו רחיטנו כתיב וקרי׳ רהיטנו ותוא חד מן ד׳ מלין כתיב ח׳ במצעות תיבותא וקרי׳ ה׳ וסי׳ רהטנו קורות בתינו. עמיחוד ואבשלום ברח. מבחלת נחלה מבחלת בראשונה. ולחחם שבעים שבעים נחתך על עמך:

תולדות אהרן קורות בתינו ארזים. יומא לח: אני חבצלת השרון. זוהר אמור ושמיני: כשושנה בין החוחים. עקידה ש׳ עה זוהר ברא׳שית ותולדות: כתפוח בעצי היער. שבת שם עקידה וזוהר שם ועקרים מ״ג פ״א: כן דודי בין הבנים. זוהר אחרי מות ולך לך ומשפטים ופקודי: ודגלו עלי אהבה. שבת ס (סנהדרין כב): סמכוני באשישות. ביצה כ״א זוהר שמיני:

ג׳ פִּישִׁין וְסַגִּין כְּאִילָן דִּנְצִיב עַל עֵינָא דְּמַיָּא דִּי עַפְיֵיהּ שַׁפִּיר וְאִנְבֵּיהּ סַגִּי: יז קרות אֲמַר שְׁלֹמֹה נְבִיָּא כְּמָא יָאֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא דַּיְיָ דְּאִתְבְּנֵי עַל יְדַי מִן קִיסֵי גוּלְמִישׁ אֲבָל יַתִּיר יְהֵי יָאֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא דְּעָתִיד לְאִתְבְּנָאָה בְּיוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא דִּכְשׁוּרוֹהִי יְהֶוְיָן מִן אַרְזִין דְּגִנְתָּא דְּעֵדֶן וְשֵׁירוּתוֹהִי יְהֶוְיָן מִן בְּרָתֵי וְשָׁגֵי וְשׁוּרְבָּנֵי:

ב א אני אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל בְּעִדָּן דְּמַשְׁרֵי מָרֵי עָלְמָא שְׁכִינְתֵּיהּ בֵּינִי אֲנִי מְתִילָא לְבַרְקוֹם רָטִיב מִגִּנְתָּא דְּעֵדֶן וְעוּבָדֵי יָאִין כְּוַרְדָּא דִּבְמֵישַׁר גִּנּוּנִיתָא דְּעֵדֶן: ב כשושנה וּבְעִדָּן דִּי אֲנָא סַטְיָא מִן אוֹרְחָא דְּתַקְנָא קֳדָמוֹי וְאִי הוּא מְסַלֵּק שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ מִנִּי אֲנָא מְתִילָא לְוַרְדָּא דִּמְלַבְלְבָא בֵּינֵי סִלְוַיָּא דְּנָעִיצָן עַפְיָהָא וּבְזִיעָן הָכְדֵין אֲנָא נְעִיצָא וּבְזִיעָא מִגְּזֵירָן בִּישָׁן בְּגָלוּתָא בֵּינֵי מַלְכֵי עַמְמַיָּא: ג כתפוח הֵיכְמָא דְּיָאֵי וּמְשַׁבַּח אֶתְרוּגָא בֵּינֵי אִילָנֵי סְרָק וְכוּלֵי עָלְמָא מוֹדְעִין יָתֵיהּ כֵּן רִבּוֹן עָלְמָא הֲוָה מְשַׁבַּח בֵּינֵי מַלְאֲכַיָּא בְּעִדָּן דְּאִתְגְּלֵי עַל טוּרָא דְסִינַי בִּזְמַן דִּיהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ בְּהַהִיא שַׁעְתָּא בְּטוּלָל שְׁכִינְתֵּיהּ רְגִינַת לְמֵיתַב וּפִתְגָּמֵי דְּאוֹרַיְתֵיהּ בְּסִיסָן עַל מוּרִיגֵי וּשְׂכַר פִּקּוּדוֹי נְטִירִין לִי לְעָלְמָא דְּאָתֵי: ד הביאני אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל אָעֵל יָתִי יְיָ לְבֵית מְתִיבַת מִדְרְשָׁא דְּסִינַי לְמֵילַף אוֹרַיְתָא מִפּוּם מֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא וְטֵקֶס פִּקּוּדוֹי קַבֵּלִית עֲלַי בִּחְבִּבְתָּא וַאֲמָרִית כָּל דִּי פַקִּיד יְיָ אַעֲבֵיד וְאֶשְׁמַע: ה סמכוני וּבְעִדָּן דִּי שְׁמָעִית יָת קָלֵיהּ דִּי מִתְמַלֵּל מִגּוֹ שַׁלְהוֹבִית אִשָּׁתָא

זעית

רשי

כ כה) בחדר המטות אשר בבית ה׳ על שהם פריין ורביין של ישראל: (טז) קורות בתינו ארזים. שבח המשכן הוא זה: רהיטנו. לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה שנינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו: (א) חבצלת. היא שושנה: שושנת העמקים. נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולט שם: (ב) כשושנה בין החוחים. שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימותה. כן רעיתי בין הבנות מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה: (ג) כתפוח. אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח: כן דודי בין הבנים. בין הבחורים הדוגמא כך הקב״ה מכל האלהים נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל העובדי גלולים מעל הקב״ה במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: אל בית היין. אהל מועד ששם ניתנו פרטיה ודקדוקיה של תורה: (ד) ודגלו עלי אהבה. וקבוצתי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו ודגלו אשר״יט בלעז: (ה) סמכוני.

עתה

אבן עזרא

(יז) רהיטנו. מדברי רבותינו ז״ל: ברותים. אין לו חבר וי״א שהוא ברושים ויש אומרים כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיו ברותים כמו אבני שיש: (א) חבצלת. יש אומרים שהוא ורד ויש אומרים שהיא צמח אחד נכבד יש לו ריח טוב ועינו כעין שחרות: שושנת. יש אומרים שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב והוא חם מאד עד שריחו יכאיב הראש ויתכן להיותו כן יהיה פירושו מן שש כי לעולם היא ששה עלים לבנים גם בתוכו כדמות בד סעיפים ארוכים גם הם ששה ויהיה פירוש שפתותיו שושנים בריח לא בעין: (ג) כתפוח. כאילן התפוח: (ד) ודגלו. מן דגל מחנה יהודה: באשישות. כלי זכוכית מליאות יין: רפדוני. בלשון ישמעאל כמו חזקוני ויש אומרים שימו היליע תפוחים מן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שענייני ענין הלעה והוא רחוק בעיני:

הפעם השנית

הנך. אמר הוא הנך יפה. אמרה היא הנך יפה דודי ויש לי במדינה ערש רעננה ובית נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים: אני. לכן אני עתה בחוץ כמו חבצלת השרון ואין מריח: כשושנה. אמר הוא:

הפעם השלישית

אשכול הכופר. משל על השכינה. ענתה שכינה אחר שכל זה חשבת. יפה את כנסת ישראל עוד אעשה ערש והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל. לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון שהוא מקום מישור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל תרמסנה ואני מתפחדה. אמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחים. ענתה כנסת ישראל אם תשמרני לעולם אשב בצלך: ועמין פריו. שאשמע כל מצותיו: בית היין. הוא בית ה׳ מקום נסוך היין. וענין אשישות ותפוחים הם המעוררים הלא תראה ימשל דברי הנבואה ליין וחלב וכן חכמות נשים בנתה ביתה מסכה יינה ועוד תפוחי זהב:

שמאלו

מצודת דוד

הכפורת היתה חמודה ביותר: קורות בתינו ארזים. הבית שהכנת לנו מאז לבוא בו הנה הקורות היו עצי ארזים והבנין שבעליות הבית מחדר לחדר הנעשה לנו להתהלך בו היה מעצי ברושים הנחמדים למראה העין. והנמשל הוא לומר הנה בה״מ כולו שהכנת מאז לשבתך היה בנין נפלא ומפואר:

ב (א) אני חבצלת השרון. עתה תשלח אמריה ומספרת בשבחה להתאהב על החשוק וכה תאמר דומה אני אל הורד הגדל במקום דשן ושמן היפה מאד ואל השושנה הגדלה בעמקים העומדת בלחותה והוא בת פשת עלין ולא השתנה כי כן גם אני עומדת תמיד ביופיי מבלי השתנות. והנמשל הוא באומרת כ״י בכל עת אני עומדת רטובה במעש״ט וידי אוחזת במצות ורגלי עומדת במישור בדרך אחת לא אסור ממנה: (ב) כשושנה בין החוחים. כאלו החשוק ישלח דברו לומר לה הן אמת דומה אתה לשושנה ועוד אוסיף על שבחך לומר שדומה אתה מול הבנות כולן אל השושנה העומדת בין החוחים עד שאי אפשר למי לקרב אליה לממשש בה לשחת תארה וכמו כן גם אתה עם רוב היופי שבך שהיא סיבה להלהיב לב אנשים לרדוף אחר אהבתך עם כל זה לא תעזוב את מי לקרוב אליך. והנמשל הוא לומר אף שכל העו״ג מפתים אותך ללכת בדרכיהם להתחבר עמהם לא תאבה ולא תשמע אליהם: (ג) כתפוח בעצי היער. עתה תשלח אמרי׳ לקלס את החשוק ותאמר דומה אתה בעיני בין שאר הבחורים לאילן תפוח בין אילני סרק אשר ביער שאף שצל אילן התפוח הוא המעט מצל כל אילני סרק עם כל זה טוב הוא מכולם כי עושה פרי ולכן חמדתי בצלו וישבתי תחתיו עם כי הוא המעט מכולם כי פריו היה מתוק לחכי מה שלא נמצא באילני סרק וכאלו תאמר עם כי מול שאר הבחורים מצאתי מעט מן ההון עם כל זה חמדתי לשבת בצלך כי פרי חכמתך יערב לחכי וטוב להסות בצל החכמה מבצל הכסף. והנמשל הוא לומר שאמרה כנסת ישראל אף שהנאת העבירה וע״ג ממהרת לבא בעולם הזה כצל האילן שהנאתה באה ממנה מיד כאשר ישב אים תחתיו עם כל זה משכתי ידי מן העבירה ומע״ג ודבקתי בך כי פרי הגמול בעולם הבא ערבה עלי ביותר עם כי היא מתאחרת לבא: (ד) הביאני אל בית היין. כאלו למולו מדברת לאמר מתאווה אני שתביא אותי אל בית היין להתענג בו במקום רואים לפרסם חיבתך אלי: ודגלו עלי אהבה. הרמת דגלו עלי להראות לכל שאני לו וסר למשמעתו זה תחשב לי הראות אהבה ותבה יתירה. והנמשל הוא לומר מתאווה אני להסרות בו שכינתך לעין כל העו״ג לפרסם הדבר שאני לו לעם היא חביבה עלי מאד: (ה) סמכוני באשישות. מרוב הגעגועין שבאו לה אמרה לבני ביתה

הקריבו

מצודת ציון

ענין לחות ורטיבות כמו דשנים ורעננים (שם נ״ב): (יז) קורות. כן יקרא העץ העב וכן ונקחה משם איש קורה אחת (מ״ב ו): רהיטנו. הם הבניינים שבעליות הבתים אשר בהם ילכו ויבואו מחדר לחדר וכן מלך אסור ברהטים (לקמן ז) כי התרגום של ויבן הוא ורהט ובלשון הזה יקרא גם שקתות המים כמ״ש ותמלאנה את הרהטים (שמות ב׳) ומה ע״ש מרוצת המים שבהן: ברותים. כמו ברושים בשי״ן והוא שם אילן סרק חשוב:

ב (א) חבצלת. הוא הורד המריח: השרון. הוא מקום שמן ודשן כמו והיה השרון כערבה (ישעיה לג): שושנת. שם צמח המריח ונקראת כן על כי היא לעולם בעלת שש עלין: (ב) החוחים. מין קוצים כמו חוח עלה ביד שכור (משלי כ״ו): (ג) לחכי. החיך הוא מה שממעל להלשון: (ד) הביאני. עבר במקום עתיד: ודגלו. מלשון דגל במלואין בנגה: (ה) באשישות. הם הלגינים ושימו בהם היין כמו אשישי ענבים (הושע ג׳)

ל׳ ומ״ל ל׳ וח׳ רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ ו שְׂמֹאלוֹ
כתפוחים ל׳ ד׳ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃ ז הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם
ג׳ בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־
י״א כטעם ג׳ בספרא תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃
ל׳. ל׳ ח קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ
עַל־הַגְּבָעוֹת׃ ט דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר
ו׳ מ״ל. ל׳ ג׳ הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־

עומד ו׳ מ״ל וסי׳ ויאמר אל תקרב הלם. עמד על שנים עשר בקר. וכל קהל ישראל עומד דויסב המלך בתרא. ותרא והנה המלך עומד דיואש. תלתיהון דד״ה: הנה זה עומד אחר כתלנו. ויעש הבא אליו כרצונו:

תולדות אהרן השבעתי אתכם. כתובות קיא: קול דודי. ר״ה י״א: דומה דודי. זוהר בחקותי: משגיח מן החלונות. עקידה שער עב זוהר פקודי:

זָעית ורתעית בתראי מן רתיתא בכן קריבית לות משה ואהרן ואמרית להון קבילו אתון קל פתגמי דיי מגו אשתא ואעילו יתי לבית מדרשא וסעידו יתי בפתגמי אורייתא די עלויהון אתבסס עלמא והבו רדידין על צוארי מפשר מליא קדישין דמתיקן על מוריגי כתפוחי גנתא דעדן ואהי עסיקא בהון מאים אתסא בהון ארום מרעת חבתא אנא: ו שמאלו כד הוו עמא בית ישראל אזלין במדברא הוו ענני יקרא מסחרן להון ארבעה מארבע רוחי עלמא בגין דלא ישלוט בהון עינא בישא וחד מן עלויהון בגין דלא ישלוט בהון שרבא ושמשא ואוף לא מטרא וברדא וחד מלרע להון די הוה מסובר יתהון היכמא דמסובר תורבינא ית ינקא בעטפיה וחד הוה רהט קדמיהון מהלך תלתא יומין למככא טוריא ולמדלי מישריא וקטיל כל חיון קלן ועקרבין די במדברא והוה מאלל להון אתר כשר למבת בגין דהוו עסיקין באולפן דאוריתא דאתיהיבת להון ביד ימינא דיי: ז השבעתי בתר כן אתאמר למשה בנבואה מן קדם יי למשלח אזגדין לאללא ית ארעא וכדו תבו מלאללא אפיקו שום ביש על ארעא דישראל ואתעכבו ארבעין שנין במדברא פתח משה בפומיה וכן אמר אשבעית יתכון כנשתא דישראל ביי צבאות ובתקפי ארעא דישראל דלא תזידון למיסק לארעא דכנען עד דיהא רעוא מן קדם יי ויסופון כל דרי אנשי קרבא למימת מגו משריתא היכמא דזדו אחוכון בני אפרים די נפקו תלתין שנין ממצרים עד לא מטא קצא ונפלו ביד פלשתאי דיתבין בגת וקטלו יתהון אלהן אוריכו עד זמן ארבעין שנין ובתר כן יעלון בניכון ויחסנון יתה: ח קול אמר שלמה מלכא בעידן דהוו יתבין עמא בית ישראל במצרים סליקת קבלתהון לשמי מרומא הא בכן אתגלי יקרא דיי למשה על טורא דחורב ושדר יתיה למצרים למפרק יתהון ולאפקא יתהון מגו דחוק מרות מצרים וטפן על קיצא בגין זכותא דאבהתהון דמתילין לטוריא ושור על זמן שעבודא מאה ותשעין שנין על צדקתא דאמהתהון דמתילן לגלמתא: ט דומה אמרת כנשתא דישראל בזמן דאתגלי יקרא דיי במצרים בליליא דפסחא וקטל כל בוכרא רכב על חיזא קלילא ורהט כטביא וכאורזלא דאילא ואגן על בתיא די אנן תמן ואתעתד בתר אשותנא ואשגח מן כותא ואסתכל מן חרכיא וחזא דמא דנכסא דפסחא ודמא דגזרת מהולתא דחקיק על תרענא וחש מן שמי מרומא וחמא לעמיה דאכלין ית נכסת חגא טוי נורא על תמכה ועולשין ופטירין וחס עלן ולא
יהב

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ו) שמאלו תחת לראשי. עולת הערב והבקר: (ח) מקפץ. תרגום לנתר בהן לקפצא בהון: (ט) לצבי. לשון זכרים כבי צבאים וכצבאים על ההרים ולנקבות צבאות: עפר האילים. הוא הקטן: כתלנו. ידוע בלשון תרגום ואע מתשם

רש״י

עתה כמדת החולים באשישי ענבים או באשישות סלת נקיה: רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים כי חולה אני לאהבתו כי צמאתי לו פה בגלותי רפידה לשון מצע היא כמו (איוב מא) ירפד חרוץ עלי טיט: (ו) שמאלו תחת לראשי. במדבר: וימינו תחבקני. דרך ג׳ ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושלו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו: (ז) השבעתי אתכם. אתם האומות: בצבאות או באילות. שהיו הפקר ומאכל כצביים ואיילים: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה. שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם: עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי: עד שתחפץ. כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו: אם תעירו. אם תשניאו כמו (שמואל א כד) ויהי ערך (דניאל ד׳) ופשרה לערך: ואם תעוררו. כמו העורר על השדה קלניי״ר בלע״ז יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו: (ח) קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר מסיבה זו שאמרתי לכם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואש הייתי אומרת לגאולה עד תם ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים: קול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות: (ט) דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים עופר איל בחור: הנה זה עומד וגו׳. סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי

מצודת ציון

ג׳) רפדוני. ענין הצעת המטה כמו רפדתי יצועי (איוב י״ז): (ו) תחבקני. ענין סבוב הזרוע בגוף: (ז) השבעתי. מלשון שבועה: בצבאות. נקבות הצבאים: באילות. נקבות האילים: תעירו תעוררו. מל׳ התעוררות וכפל המלה לחזק הענין: (ח) הנה זה. הלשון הזה יורה על מהירות הענין וכן והנה זה מלאך נוגע בו (מ״א י״ט): מדלג מקפץ. שניהם ענין רקוד ומהירות הסליקה והכפל במלות שונות יורה על מרבית המהירות: (ט) דומה. מלשון דמיון: לעופר. כן יקרא ילד האיל וכן יקרא ילד הצבי כמ״ש כשני עפרים תאומי צביה (לק׳ ד׳): משגיח. ענין הבטה בהתבוננות רב: מציץ. מל׳ נצן והוא גלוי הפרח ר״ל

מצודת דוד

הקריבו אלי בלגיני היין להשיב נפשי ותציעו מטתי בתפוחים המעלים ריח טוב להבריא אותי כי חולה אני על כי כלתה נפשי לאהבת החשוק ההוא. והנמשל הוא שתאמר כ״י לחכמים ולזקנים אמצו ברכי הכושלות וחזקו ידי הרפות לנחם אותי בהחזרת השכינה למקומה כי כלתה נפשי לה: (ו) שמאלו תחת לראשי. כי מתאוה אני להיות דבוקה בו כמאז להשים שמאלו תחת ראשי ותחבקני ימינו דרך אהבה וחיבה. והנמשל הוא כי תאמר כ״י הן מאוד תאבתי להצרות בי שכינתו כמאז: (ז) השבעתי. חזרה פניה כלפי הנערות. ותאמר להן אתן בנות ירושלים השבעתי אתכם להיות דומות לצבאות או לאילות השדה להיות להפקר ולמאכל כמותן אם תעוררו אליכן אהבת החשוק ההוא עד שתהיה האהבה נחפצת לשוב אלי מעצמה ר״ל כל עוד שלא שבה האהבה מעצמה אל תמאסו אותי בעיניו לעורר האהבה אליכן וכאומרת הבל אחר שתשוב האהבה הנה לא יהיה לאל ידכן להמאיס אותי בעיניו ולעורר האהבה אליכם ואין צורך אז אל השבועה. והנמשל הוא לומר כאלו כ״י השביעה את העכומ״ז ותאמר אשר כל עוד שלא שבה אלי אהבת המקום ב״ה מעצמה שלא תכריחוני לעבור על דת להמאיס אותי בעיניו ולעורר אליכם אהבתו להמשיל אתכם עלי עד עולם לבל אצא מתחת ידכם וכאומרת הבל אחר כו׳ כמו במשל: (ח) קול דודי. והגה מהר תשוב האהבה למקומה וכאלו נשמע קול לעדי דודי והנה כאלו הוא בא חיש מהר וכאלו מדלג על ההרים למהר ביאתו. והנמשל הוא לומר הלא הגאולה מוכנת ומהרה תשוב אהבת המקום ב״ה אלי: (ט) דומה דודי. בקלות מרוצתו דומה הוא לצבי או לעופר האילים שהם קלי המרוץ וכאלו הוא עומד כבר אחר כותל ביתו ומשגיח בי דרך החלונות ומגלה עצמו אלי דרך החרכים. והנמשל הוא לומר מוכן הוא להשיב שכינתו אלי וימהר את הקץ וכאלו
כבר

הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ י עָנָה דוֹדִי וְאָמַר
לִי קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יא כִּי־הִנֵּה
הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ יב הַנִּצָּנִים
נִרְאוּ בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע
בְּאַרְצֵנוּ׃ יג הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר
נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לכי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יד יוֹנָתִי
בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת מַרְאַיִךְ

ג' חסר. וי"ו קדמאה. ל'. ב' מס אדבר. ג'. הסתיו קרי. ג' מ"ל. ג'. לך קרי. ג' ובסיפרא ג'.

התור ג' מ"ל בלישנא וסי' וקול התור נשמע בארצנו. תורי זהב נעשה לך. וראיתני כתור האדם המעלה בד"ה: יונתי ג' ובסיפרא וסי' יונתי בחגוי הסלע. אחת היא יונתי. פתחי לי אחותי רעיתי:

תולדות אהרן הנצנים נראו בארץ. תענית כה זוכר ברכות וירא ויקרא: התאנה חנטה פגיה. נדה מז: יונתי. עקרים מ"ג פ"כ זכר לך לך ואחרי מות וירא אמור:

יהב רשותא למלאך מחבל למחבלא בן: י ענה ובעדן צפרא אתיב רחימי ואמר לי קומי לך כנשתא דישראל רחימתי די מלקדמין ושפירת עובדין אזילי נפקי מן שעבוד מצראי: יא כי ארום הא זמן שעבודא דדמי לסתוא פסק ושניא דאמרית לאברהם ביני פלגיא אתקטעו ומרות מצראי דמתילא למטרא טרידא חלף ואזל ולא תוספו למחזיהון עוד עד עלמא: יב הנצנים ומשה ואהרן דמתילו ללולבי דתמר אתחזו למעבד נסין בארעא דמצרים ועדן קטוף בוכריא מטא וקל רוחא דקודשא דפורקנא דאמרית לאברהם אבוכון כבר שמעתון מה דאמרית ליה ואף ית עמא די ישתעבדון בהון דאן אנא ובתר כן יפקון בקנינא סגיא וכען צביתי למעבד מה דקיימית ליה במימרי: יג התאנה כנשתא דישראל דמתילא לבכורי תאנים פתחת פומה ואמרת שירתא על ימא דסוף ואף עולימיא וינקיא שבחו למרי עלמא בלשנהון מן יד אמר להון מרי עלמא קומי לך כנשתא דישראל רחמתי ושפרתי אזילי מכא לארעא דקיימית לאבהתך: יד יונתי וכד רדף פרעה רשיעא בתר עמא דישראל הות מתילא כנשתא דישראל ליונתא דסגירא בחגוי טנרא וחיוא מעיק לה מגיו ונצא מעיק לה מברא הכדין הות כנשתא דישראל סגירא מארבע סטרוי בעלם דמן קדמיהון ימא ומן בתריהון רדף סנאה ומן תרין סטריהון מדברין דמלין

רש"י

לי שנאמר (שמות ג') ראה ראיתי את עני עמי וגו': (י) ענה. לשון עניה ולשון צעקה קול רם וזה בנין אב לכלם (דברים כז) וענו הלוים: ואמר לי. ע"י משה: קומי לך. (שמות ג) אעלה אתכם מעוני מצרים: הנה הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך. סתיו חורף תרגום סתוא: הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם: עת הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות משוררים ומצפצפים בימי ניסן: התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה וניכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי. על ידי משה: ואמר לי. על ידי אהרן: קומי לך. זרזי עצמך (שמות יא) וישאלו איש מאת רעהו: (יא) כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנולד יצחק: הגשם. שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלומר שמנים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצריים שעבוד על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררום: (יב) הנצנים נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: עת הזמיר הגיע. שאתם עתידים לומר שירה על הים: וקול התור. קול התייר הגדול. דבר אחר קול התור שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: (יג) התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: והגפנים סמדר. קרב זמן נסכי היין. דבר אחר כשרים שבכם חנטו והנצו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב: קומי לכי. כתיב יו"ד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה: והגפנים סמדר נתנו ריח. אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא: (יד) יונתי בחגוי הסלע. זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות
מפני

אבן עזרא

מתשם בכותליא וכן חרכים תרגום בעד החלון מן חרכיא. וכן הסתיו כתרגום קיץ וחרף סתוא: (יא) חלף. נכרת כמו והאלילים כליל יחלוף: (ב) הנצנים. כמו עלתה נצה והנו"ן השני נוסף: הזמיר. כמו וזמיר עריצים יענה ועניינו זמירות העופות ויש אומרים כי הוא מין וכרמך לא תזמור ואיננו עתו: התור. כמשמעו מן התורים: (יג) חנטה. המתיקה ויש אומר כי עשתה כדמות אבק מן ויחנטו הרופאים: פגיה. הוא הפרי טרם שיתבשל וכן הוא בלשון ישמעאל: סמדר. כשיצא ניץ הגפן:

הפעם השנית

אין את נמשלת לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי אם כשושנה בין החוחים. אמרה כתפוח אלו הפסוקים דבוקים עם מלת חמדתי שהייתי חומדת שאשב בצלו ויביאני אל בית היין ושים דגלו עלי והענין בפרהסיא ויראה אהבתו ושים שמאלו תחת לראשי ואשביע בנות ירושלם שלא יעירוני עד שיגיע עת חפץ האהבה וזו השבועה בעבור שידמה תשוקתו לצביה וכן אילת אהבים ויעלת חן בעבור יפיה ונקיותה ושחרות עיניה כאילו אמרה השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי: נשלמה זאת הפרשה. והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו קורות בתינו והנה הוא בא אחריה בעת צאת בני אדם להתענג לחוץ לראות הנצנים: קול דודי. אמרה כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו:
דומה דודי לצבי. במהירות: ענה דודי. כל הפרשה:

הפעם השלישית

השבעתי אתכם. זה שאמרו רז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה ענין שתחפץ ונהרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרים אביהם וענין בצבאות כמו שדמיהם מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ: קול דודי. זהו שנראה המקום בסנה: מדלג על ההרים. על הר סיני: מן החלונות. כמו ממכון שבתו השגיח מחלוני הרקיע כמו ראה ראיתי את עני עמי: ענה דודי. שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם: כי הנה הסתיו עבר. משל לגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעינוי כמו יום ענן וערפל: הנצנים. הם הצדיקים של ישראל: עת הזמיר. שתאמר שירה: קול התור. שהגיע תור לישראל: התאנה חנטה פגיה. בארץ ישראל ועת להביא ממנה בכורים: והגפנים. ליין הנסכים. או ידמה אותה לתאנה שחנטה פגיה. ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה:

הפעם הראשונה

(יד) בחגוי הסלע. מן חוג הארץ שפירושו גלגל הסובב על הארץ והוא הפוך או שהם שני שרשים והענין אחד: המדרגה. כמו מעלות וכמוהו ונפלו המדרגות
וכן

מצודת דוד

כבר בא ומשגיח בי בעין חמלתו: (י) ענה דודי. ר"ל הנה בתחלת נמיות האהבה כאשר בא אלי ברחשונה הרים קול ואמר לי קומי ממקומך להנאתך את רעיתי יפתי ולסובתך לכי אחרי. והנמשל הוא לומר הנה ביום בחרו בי עוד הייתי במצרים שלח שלוחיו להוציאני מקושי השעבוד: (יא) כי הנה הסתיו עבר. כי כבר עבר החורף וחלף זמן הגשם ואין טורח להולכי אורח. והנמשל הוא שאמר הנה כבר נשלם ימי השעבוד וזמן עבודת הפרך: (יב) הנצנים כו'. כבר נראים פרחי האילן והגיע עת האביב שהעופות מצפצפים ומשוררים בקול ערב ובארצנו נשמע קול התורים ודרך הולכי אורח להתענג באלה. והנמשל הוא שהלכה במדבר בעמוד אש וענן ואמרה שירה על הים על שטבעו המצרים: (יג) התאנה כו'. אילני תאנה חנטו פירותיהם ודרך האדם להתענג בראותן והסמדר מן הגפנים נתנו ריח טוב באפי הולכי אורח והכל הוא ענין פתוי מה שהדרך לפתות בהם ללכת בדרך: קומי לך. ר"ל הואיל וכ"כ תתענג בדרך לכן קומי לך כו'. והנמשל הוא שבאכילת המן התענגה לטעום בו כל הטעמים והגיז לה השליו ולא חסרה דבר: (יד) יונתי בחגוי הסלע. עודה מספרת החיבה שהראה לה החשוק מאז ואמרה
הנה

מצודת ציון

ר"ל מגלה עצמו להיות נראה ונשקף: החרכים. תרגום של חלון חרכא: (י) ענה. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים כו' קול רם (דברים כ"ז): (יא) הסתיו. זמן החורף כי וקיץ וחורף (בראשית ח') ת"א וקיטא וסתוא: חלף. עבר כמו וחלף ביהודה (ישעיה ח'): (יב) הנצנים. ענין פרח כמו עלתה נצה (בראשית מ'): הזמיר. מל' זמר ושיר: התור. הוא שם עוף: (יג) חנטה. יציאת הפירות ובראותן קודם גמר בישולן תקרא חנטה ובדרז"ל אילן שחנטו פירותיו (ר"ה ט"ו): פגיה. הם התאנים שלא בשלו כל צרכן ובדרז"ל פגה בשמנה (שבת קכ"ג): סמדר. הם הענבים הדקים הניכרים אחר שנפל הפרח וכן פתח הסמדר (לקמן ז'): לך. ר"ל לכנאתך: (יד) בחגוי. ענין בקוע ונקיק כמו שוכני בחגוי סלע

הַשְׁמִיעִנִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּֽי־קוֹלֵךְ עָרֵב וּמַרְאֵיךְ
נָאוֶה׃ טו אֶחֱזוּ־לָנוּ שֻׁעָלִים שֻֽׁעָלִים קְטַנִּים
מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ טז דּוֹדִי לִי
וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ יז עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם
וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר

יתיר יו"ד / כולהון חסר כמ"ב וילך שמשון שעלים הלכו / ג' / ד. ו' חס'. ג'

שעלים שעלים ב' ובפ' אחזו לנו שעלים והוא חד מן א"ב מן ואינון בפסוק ומן א"ב תאומים וסימנם נמסר במסרה רבתא בערך אות הבי"ת בס"ד : ונסו ד' וסימן בישעיה סוף סימן ל"ה : סב ו' והחסר וסימן רב לכם סב . ויאמר המלך לדויג . סב התיצב כה דשמואל . וילך רוכב הסוס לקראתו . וישלח רוכב הסוס שני . סב דמה לך דודי : תולדות אהרן כי קולך ערב . ברכות כח נדה לא : אחזו לנו שועלים . סוטה יב : עד שיפוח היום . זוכר וירא תזריע :

דמלין חיזן קלן דנכתין וקטלין באריסיהון ית בני נשא ומן יד פתחת פומה בצלו קדם יי ונפקת ברת קלא מן שמי מרומא וכן אמרת אנת כנשתא דישראל דמתילא ליונתא דכיתא ומטמרא בסגור חגוי טנרא ובחביוני דרגתא אחזיני ית חזויך וית עובדיך דתקנן אשמעני ית קליך ארום קליך ערב בצלותא בבית מוקדש זעיר וחזויך שפיר בעובדין טבין : טו אחזו בתר דעברו ית ימא אתרעמו על מיא ואתא עליהון עמלק רשיעא די נטר להון דבבו על עסק בכירותא וברכתא די שקל יעקב אבונא מן עשו ואתא לאגחא קרבא בישראל על דבטילו פתגמי אוריתא והוה עמלק רשיעא גנב מתחות גדפי ענני יקרא נפשתא משבטוי דדן ומקטל יתהון על דהוא בידיהון פסליה דמיכה בההיא שעתא אתחייבו בית ישראל דמתילין לכרמא לאתחבלא אלולי צדיקי דרא ההיא דמתילין לבוסם טב : טז דודי בההיא שעתא הדרו בתיובתא בכן אתעתד משה נביא וצלי קדם יי ויהושע משומשניה אזדרז ונפק מתחות גדפי ענני יקרא דיי ועמיה גברין צדיקיא דדמין בעובדיהון לורדא ואגיחו קרבא בעמלק ותברו ית עמלק וית עמיה בשמתא דיי וקטלא ותבירא בפתגם דחרב : יז עד ובזערות יומיא עבדו בני ישראל ית עגלא דדהבא ואסתלקו ענני יקרא די מטללין עליהון ואשתארו מפרסמן ואתרוקנו ית תקון זיניהון דחקיק ביה שמא רבא מפרש בשבעין שמהן ובעא יי להובדא יתהון מן עלמא אלולי דאדכר קדמוי קים דקים במימריה לאברהם ליצחק וליעקב דהוו קלילין בפולחניה כטביא וכאורזילא דאילא ותקרובתא די קרב אברהם ית יצחק בריה בטור מוריה ומן קדמת דנא

קרב

אבן עזרא

כן תרגם אונקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל : ערב . כמו וערבה לה' שפירושו טוב ונחמד : נאוה . תאוה לעינים : (טו) אחזו . לשון צווי כמו אהבו את ה' שחדו בעדי : מחבלים . משחיתים כמו וחבל את מעשה ידיך : (יז) עד שיפוח . רוח היום : הרי בתר . הרי נדוד מן ויבתר אותם בתוך כלומר שיתפרד ממנו :

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע . אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע : הראיני את מראיך . מאחד החרכים או השמיעני את קולך ואמרי לי מה אעשה . ענתה היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלים . והענין לכו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהוא הרועה בשושנים בעבור הריח הטוב שיש לשושנים . ואתה דודי עד שיפוח רוח היום ויגדלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצה והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה : נשלמה הפרשה :

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרים . וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בעננים : הראיני את מראיך . זה הוא ויאמינו בה' : השמיעני את קולך . אז ישיר משה ובני ישראל . או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון : אחזו לנו שעלים . הם עובדי העגל שהשחיתו כרם ה' שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר : דודי לי ואני לו . שנהרגו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה : בשושנים . הם הצדיקים . וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה . אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות . אז חליתי כאשה שוכבת והיא במחשך בלא נר וזה ענין בלילות ובקשתי השכינה שתלך בקרבי . וענין בשווקים וברחובות הוא שעברו ושבו משער לשער :

כתמרות

רשי

מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעולתך למי את פונה בעת צרה : השמיעני את קולך . (שמות יד) ויצעקו בני ישראל אל ה' . בחגוי . בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו (תהלים קז) יחוגו וינועו (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכשהן רבים קורא להן חגוי וכן קצה קצוי וכן (שמואל ב י) ויכרות את מדויהם : מדרגה . אישקלו"וש בלע"ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו : בסתר המדרגה . פעמים שיש בהן חורים ונכנסים שם שרצים ועופות : (טו) אחזו לנו שועלים . שמע הקב"ה את קולם צוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופסין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אותם שועלים מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרים מביטים לאחוריהם שנאמר (שמות יד) אנוסה מפני בני ישראל : שעלים קטנים . כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם במים שנמדדו בשעלו של מקום : (טז) דודי לי ואני לו . הוא כל צרכיו תבע ממני ולא צוה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת : ואני לו . כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים : הרועה . את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה : (יז) עד שיפוח היום . מוסב למקרא של מעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם העון ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב : ונסו הצללים . חטאנו בעגל חטאנו במרגלים . ונסו הצללים זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו : סוב דמה לך דודי . גרמתי לו להסתלק מעלי על

הרים

מצודת ציון

סלע (עובדיה א') : המדרגה . ענין מעלות כמו ונפלו המדרגות (יחזקאל ל"ח) : ערב . ענין מתיקות ונעימות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג') : נאוה . נאה ויפה : (טו) שעלים . שם חיה מה : מחבלים . משחיתים כמו וחבל עול (ישעיה י) : (יז) שיפוח . מל' הפחה ונשיבה : היום . כן יקרא השמש כמו לרוח היום (בראשית ג') וזהו לפי שבעוד השמש על הארץ הוא יום : ונסו . מל' ניסה ובריחה : הצללים . מל' צל : סב . מלשון סביב : דמה . מלשון דמיון : לעופר . הוא ילד האיל : בתר . ענין חלוקה והפלגה כמו ויבתר אותם בתוך (שם ט"ו) :

בשוקים

מצודת דוד

הנה כשהלכתי אחריו אמר לי אתה שמובטחני בך שלא תמיר אותי באחר כדרך שאין היונה ממירה בן זוגה בבקשה ממך כשנהיה בדרך במקום מוצנע בנקיקי הסלע או במקום נסתר שבין המדרגות שם הראי לי את מראך ושם השמיעי לי את קולך לדבר בי דברי חשק ואהבה כי קולך ערב ומראך נאוה ולזה אתאוה להקשיב קולך ולהשביע עיני ממראך . והנמשל הוא שאמר ב"ה לישראל הנה במדבר מול הר סיני שם תתראה לפני ושם אקשיב מאמרך שתשיבי לאמר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע : (טו) אחזו לנו שועלים . ר"ל עם כי אז נפרדה החברה כי בני אדם ערומים כשעלים אחזו אותנו בהסתתם ופיתויים להיות נפרדים זה מזו לבל התקרב : שעלים קטנים מחבלים כרמים . בזה תפרש היאך היה מהאפשר לעשות פירוד בין החשוקים והאמר הלא אף שעלים קטנים יכולים הם להשחית את הכרמים בעוד שכרמינו סמדר כי אז נוח להשחית וכאלו אמר לפי שעדיין לא הוחזקה האהבה כי היתה בתחלתה לכן מצאו ידי האנשים ההם הערומים כשעלים לעשות פירוד . והנמשל הוא לומר הנה הערב רב והאספסוף אשר עלה עמי הם פתוני לעבוד את העגל ויכלו לי כי אז עדיין לא נשרשה בלבי אמונת המקום ב"ה ומצאו יד לעשות פירוד ביני ובין המקום ב"ה מאך ארבעים שנה שהאתי במדבר : (טז) דודי לי . עכ"ז לא נפסקה האהבה מכל וכל אבל דודי היה מיוחד לי ולא געלתי בו לחשוק במי וכן אני הייתי מיוחדת לו ולא געל בי לחשוק באחרת : הרועה בשושנים . ר"ל לא הלך לחבק חיק נכריה אבל הלך לרעות עצמו לטייל בין השושנים עד יעבור הזעם ולשוב אלי והנמשל הוא לומר בעגל לא בחרתי באל נכר והמקום ב"ה לא בחר בעם אחר אבל השרה שכינתו על משה ואהרן ועל שבעים זקני העם המשולים לשושנים בריח מעשיהם וביופי כשרון מעלליהם : (יז) עד שיפוח היום . ואז מיד חזרתי ופייסתי אותו ושאלתי ממנו לומר עד שעת שיהיה השמש נפוח מן הארץ לרדת לשקוע ועד ינוסו הצללים הוא עת ערב שאז יוצאי צללי הדברים להיות מתארכים נמשכים למרחוק ועד לא תבוא העת ההיא פנה דודי ודמה עצמך בדבר

מהירת

הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃ ג א עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת ל׳. ד׳
בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ ג׳
ב אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת ב׳ את מזבחך דשיר השירים
אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ מ״ל
ג מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה ב׳ וחסר וי״ו וכסיפרא
נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ ד כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי מֵהֶם עַד ל׳
שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ ל׳. ל׳
עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ ג׳ מ״ל בלישנא ל׳ ומ״ל
ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ
בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־ ג׳
הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ו מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר י״א בטעם מארי׳. ג׳
כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת ל׳. ז׳ חסר בלישנא. ל׳

בלילות ד׳ וסימן להגיד בבוקר חסדך ואמונתך. על משכבי בלילות בקשתי. העמדים בבית ה׳ בלילות. איש חרבו על ירכו מפחד בלילות: אקומה ג׳ וסימן אקומה וידברו. כי אקומה ואלכה ואקבצה. אקומה נא ואסובבה בעיר. ואינון חד מן ה׳ זוגין מן ג׳ ג׳ חד א׳ וחד וא׳ וסימן אמלא ג׳ וסימנם נמסר בסדר משפטים ואיוב ריש סי׳ כ״ג ומשלי סימן ח׳: אכלה ג׳ וסימן באיוב סי׳ ל״א אקומה ג׳ מלעיל: אבל ג׳ וסימן בהושע: אמנה ג׳ וסימן במלכים ב׳ סימן ח׳: ואסובבה ב׳ חד מ״ל וחד חסר וסימן את מזבחך. אקומה נא ואסובבה בעיר. בתרא מ״ל: שהביאתיו ג׳ מ״ל בלישנא וסימן לך הבא העיר. והבאתי אתם וידעו את הארץ. עד שהביאתיו אל בית אמי: עד ועד י״א בטעם מאריך ס״פ וסימן ערבון עד שלחך. ורדפוך עד אבדך. עד רדתה. מכף רגלך עד קדקדך. אנכי אשב עד שובך. ואשמתינו גדלה עד לשמים. במחנה עד חיותם. מכף רגלו עד קדקדו דאיוב. עד שתחפץ ג׳ בסיפרא: כתימרות ג׳ מ״ל דמ״ל בלישנא וסי׳ כתימרות עשן מקטרת. ואיליו ואילמיו ותימוריו. דם ואש ותימרות עשן:

תולדות אהרן על הרי בתר. זוכר וילא: על משכבי. זוהר תזריע: הסובבים בעיר. זוהר לך לך: מי זאת עולה. זוהר בראשית ויגלא:

קרב תמן ית קורבניה ופליג יתהון בשוה: ג א עד וכד חזו עמא בית ישראל דאסתלקו ענני יקרא מעלויהון וכלילא דקודשא דאתיהב להון בסיני אתנטילת מנהון ודאשתארו חשיכין כליליא ובעו ית כלילא דקודשא דאסתלק מנהון ולא אשכחוהי: ב אקומה אמרין בני ישראל אלין לאלין נקום וניזיל ונסחר למשכן זמנא דפרסיה משה מברא למשריתא ונתבע אולפן מן קדם יי ושכינת קודשא דאסתלקת מננא וחזרו בקרוין ובפלטיא ובפתון ולא אשכחו: ג מצאוני אמרת כנשתא דישראל אשכחו יתי משה ואהרן וליואי נטרי מטרת מימרא דמשכן זמנא די מסחרן יתיה חזור חזור ושאלית להון על עיסק שכינת יקרא דיי דאסתלקת מני אתיב משה ספרא רבא דישראל וכן אמר אסק לשמי מרומא ואצלי קדם יי מאים יכפר על חוביכון וישרי ית שכינתיה ביניכון כמלקדמין: ד כמעט כזער צבחר הוה ותב יי מתקוף רוגזיה ופקיד למשה נביא למעבד משכן זמנא וארונא ואשרי שכינתיה בגויה ועמא בית ישראל הוו מקרבין קורבניהון ועסיקין בפתגמי אוריתא באדרון בית מדרשא דמשה רבהון ובקטונא דיהושע בר נון משומשניה: ה השבעתי כד שמעו שבעא אומיא דבני ישראל עתידין למחסן ית ארעהון קמו כחדא וקציצו ית אילניא וסתימו ית מבועי מיא וצדיאו ית קרויהון וערקו אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אנא קיימית לאבהתהון דאלין לאעלא ית בניהון לאחסנא ארעא עבדא חלב ודבש והכדין אנא מעיל ית בניהון לארעא צדיא וריקניא כען אנא מעכב יתהון ארבעין שנין במדברא ותהי אורייתי מתערבא בגופיהון ומבתר כן אנון עממין רשיעין יבנון מה דאצדיאו בכן אמר משה לבני ישראל אשבעית לכון כנשתא דישראל ביי צבאות ובתקיפי ארעא דישראל דלא תזידון למסק לארעא דכנענאי עד משלם ארבעין שנין ויהא רעוא מן קדם יי לממסר יתבי ארעא בידיכון ותעברון ית ירדנא ותהי ארעא כבישא קדמיכון: ו מי כד סליקו ישראל מן מדברא ועברו ית ירדנא

עם

רש״י

הרים המופלגים ממני: בתר. לשון חלוקה והפלגה: (א) על משכבי בלילות. בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמנה שנה שהיו ישראל נזופים: בקשתיו ולא מצאתיו. (דברים א) כי אינני בקרבכם (שמות לג) כי לא אעלה בקרבכם: (ב) אקומה נא ואבקשה. (שמות לג) ויחל משה (שם) אעלה אל ה׳: (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה מצאתם בפיו: (ד) כמעט שעברתי מהם. קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי. שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: (ה) השבעתי אתכם. הבבליים בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו. אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעוזבו לשוב מאחריו: עד שתחפץ. בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) מי זאת עולה מן המדבר. כשהייתי מהלכת

אבן עזרא

הפעם הראשונה

כתימרות. כמו עמודים כמו כרוכים ותמרות ויש אומרים שהם דומות לאילן התמר

מצודת דוד

מהירת ההליכה להיות דומה לצבי או לעופר האילים הרצים על הרי בתר המחלקים ומופלגים אלו מאלו כי שם היו מצויים. ויתכן שהמקום שעמדו שם הוא מ״ש וילכו כל הבתרון (ש״ב ב׳) ר״ל הנה אני בקשתי ממנו לשוב אלי קודם הערב להתעלם באהבים. והנמשל הוא לומר מיד הלך נושה לפייס את המקום ב״ה לשוב ולהתרצות אלי חיש קל מהר:

ג (א) על משכבי בלילות. עודה מספרת מה הנעשה באותן הימים ותאמר כשבא הלילה הלכתי על מקום רפידה משכבי בלילות ושם בקשתי את החשוק שנפשי אוהבת אותו בחושבי שכבר בא כאשר שאלתיו ושוכב הוא על משכבי אבל בקשתיו ולא מצאתיו כי לא חזר. והנמשל הוא לומר הנה חשבתי שע״י תפלת משה נתרצה לי המקום ב״ה מכל וכל אבל לא כן היה כי אמר כי לא אעלה בקרבך (שמות ל״ג): (ב) אקומה נא. אז אמרתי אל לבי עתה אקומה נא ואלכה בעיר מסביב בשוקים וברחובות ואבקשה את שאהבה נפשי והנה כן עשיתי כי בקשתיו אבל גם שם לא מצאתיו. והנמשל הוא לומר הנה בכל הימים שסבבתי במסעות המדבר הייתי מחזרת אחר אהבתו אבל לא נתרצה לי ולא אבה להכניסני מיד אל הארץ: (ג) מצאוני השומרים. בעת סבבתי בעיר לחפש אחריו מצאו אותי שומרי העיר הסובבים בלילה לשמרה והנה לא בושתי ואת פיהם שאלתי האם ראיתם את שאהבה נפשי כי מרבית האהבה קלקלה את השורה והשלכתי הבושה מנגד ושאלתים וכאומרת אני שאלתים אבל לא מצאתי מענה. והנמשל הוא לומר כאשר מצאו אותי השומרים הסובבים המנהיגים אותי הם משה ואהרן ושאלתים מה מצאתם בפי ה׳ והנה אין ולא מצאו נבואה על כי הייתי נזופה לפניו באותן הימים: (ד) כמעט שעברתי מהם. אבל כזמן מעט היה משעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי וכאשר מצאתיו אחזתיו בידי ולא נתתי לו רפיון להיות נעזב ממני עד שהבאתיו אל בית אמי לשבת שם עמדי בחושבה שאמה תעזור לה על התמדת האהבה. והנמשל הוא לומר מיד שפרשו ממני המנהיגים ההם שמתו בשנת הארבעים עמד יהושע והעבירני את הירדן לבוא לרשת את הארץ והמקום ב״ה נלחם באומות ובאתי אל א״י המוחזקת לי מאבותי והיא ארץ קדושה ומוכנת לעבוד שם את ה׳: (ה) השבעתי כו׳. אחר שספרה תחלת האהבה שהרבה לפתות אותה ללכת אחריו וכל הנעשה אז חזרה לראשית אמריה לומר הואיל וכן היה מאז ולכן אבטח שמאד השוב האהבה למקומה ולכן השבעתי אתכם להיות הפקר כצבאות כו׳ אם תמהישו אותי לעורר אליכן האהבה בעוד שלא שבה אלי האהבה מעצמה וכמ״ש למעלה כי קרובה היא לשוב כמו ששבה מאז. והנמשל הוא לאחדים עם המשל וכמ״ש למעלה: (ו) מי זאת עולה. עודה מספרת ומשתבחת במרבית הצלחתה שהיה לה מאז וכה תאמר אל הנערות הידעתן מי היא זאת שעלתה מן המדבר ומרוב זהרה היתה נראית למרחוק

מצודת ציון

ג (ב) בשוקים וברחובות. כפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י״ב): (ד) כמעט. כאם הכ״ף לאמתת הדבר וכן מכרם כיום (בראשית כ״ה): ארפנו. מלשון רפיון: הורתי. מלשון הריון ור״ל אמי שהרתה אותי והוא כפל ענין במ״ש: (ה) תעירו תעוררו. מל׳ התעוררת: (ו) כתימרות. מלשון אילן תמר ור״ל עמוד עשן זקוף כאילן תמר וכן ותמרות עשן (יואל ג): מקטרת. הבערת הבשמים לעשות קרוי קטרת בלשון מקרא: מור ולבונה. שמות מיני בושם: אבקת. ר״ל בשמים השחוקים דק דק כאבק וכן

ג׳. ז׳ חסר רוכל: ז הנה מטתו שלשלמה ששים גברים
ס׳ חסר. ג׳ סביב לה מגברי ישראל: ח כלם אחזי חרב
והסר. ג׳. מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד
מ׳ ג׳ כב בלילות: ט אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי
ד׳ מל׳. הלבנון: י עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו
ג׳ ומן מלין דמטעמין סו. ג׳ ארגמן תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלם:

גברים ז׳ חסר וסימן וכל אנשיה גברים. קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל. איך נפלו גברים ויאבדו כלי מלחמה. אתה ידעת את אביך. והיו כגברים בוסים. עיר גברים עלה חכם. ששים גברים סביב לה: בלילות ד׳ וסימן להגיד בבקר חסדך. על משכבי בלילות. העמדים בבית ה׳. מפחד בלילות: אפריון ל׳ עשה המלך שלמה מעצי והוא חד מא״ב מן חד חד א״א בריש תיבותא וסימן נמסר בכסרה רבת׳ במערכת אות האל״ף בס״ד:

תולדות אהרן הנה מטתו. יבמות קט גטין סח סנהדרין ז כ שבועות לס זוהר אחרי מות: כולם אחוזי. סנהדרין ז: אפריון עשה לו. בתרא יד זוהר תרומה: רפידתו זהב. מגלה י:

עם יהושע בר נון אמרו עמי ארעא מה היא דא אומא בחרתא דסלקא מן מדברא מתגמרא מן קטורת בוסמין ומעידא בזכותיה דאברהם די פלח וצלי קדם יי בטור מוריה ומתמרקא משח רבותא בצדקתיה דיצחק די אתעקד באתר בית מוקדשא דמתקרי טור דלבונתא ומתעבדן לה נסין בחסידותיה דיעקב דאשתדל עמיה עד מסק קריצתא ואתגבר מניה ואשתזיב הוא ותרי עסר שבטוי: ז הנה כד בנא שלמה מלכא דישראל ית בית מקדשא דיי בירושלם אמר יי במימריה כמא יאי בית מוקדשא הדין דאתבני לי על ידוי דמלכא שלמה בר דוד וכמא יאין כהניא בעדן דפרסין ידיהון וקימין על דוכניהון ומברכין לעמא בית ישראל בשתין אתין דמסירין למשה רבהון ובההיא ברכתא מסחרא להון כשור רם ותקיף ובה מתגברין ומצלחין כל גבורי ישראל: ח כלם וכהניא וליואי וכל שבטיא דישראל כולהון אחידין בפתגמי אוריתא דמתילין לחרבא ושקלן וטרין בהון כגברין מאלפי קרבא וכל חד וחד מנהון חתימת מילה על בסרהון היכמא אתחתימת בבסריה דאברהם ומתגברין בה כגבר דחרבא חגירא על ירכיה ובגין כן לא דחלין מן מזיקיא וטלני דאזלין בליליא: ט אפריון היכל קודשא בנא ליה שלמה מלכא מן אילני זנגבילא ושאגי ושורבני דאתי מן לבנון וחפא יתיה דהב דכי: י עמודיו ובתר די שלים יתיה שוי בגויה ית ארונא דסהדותא דהוא עמודא דעלמא ובגויה תרין לוחי אבניא די אצנע תמן משה בחורב דיקירין מן כסף מזוקק ושפירין מן דהב טב ופריש וטליל מן עלויה ית פרוכתא דתכלא וארגונא וביני כרוביא די עלוי כפורתא הות שריא שכינתא דיי דשכן שמיה

אבן עזרא

התמר: אבקת. מן אבק עפר רגליו: רוכל. סוחר כמו המה רוכליך: (ח) מלמדי. רגילים כמו כעגל לא למד: (ט) אפריון. אין לו דומה ופירושו לפי ענינו בנין נכבד:

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילות שהיתה מבקשת דודה עד שמצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירות וכאשר היה בבקר רדפה הנערה אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר. וטעם הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים. כי היה שלמה המלך הוצרך לגבורים רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות. שמא יחטפוה לסטים בעבור יפיה ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד ששלמה המלך כאשר לקח את חשוקתו הוצרך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון:

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרים. והם משה ואהרן. ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל: עד שהבאתיו. אל הארון: השבעתי אתכם. אע״פ שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתוב ויכום ויכתום: מי זאת עולה מן המדבר. כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמעה הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור. וענין הנה מטתו שלשלמה. הוא ארץ ישראל שהיא היום מטתו של שלמה. וענין ששים גבורים. ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן: מפחד בלילות. היו מלומדי מלחמה והרגו כל נשמה כי היו מפחדים שיביאום לידי גלות:

הפעם הראשונה

(ט) אפריון. ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית ה׳: (י) רפידתו. היציע שלו: מרכבו. הוא המרכב המסתיר הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכים: רצוף. י״א מן רצפת בהט ושם שעניגו ענין הצעת אבנים בקרקע ויש אומרים שהוא כמו שרוף מן וכידו רצפה שפירושו גחלת והוא הישר בעיני

כאשר

רש״י

מהלכת במדבר והיה עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפין הקוצים והברקים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותן העובדי גלולים ומתמיהות על גדולתי ואומרות מי זאת כלו׳ כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגומר כתימרות עשן גבוה וזקוף כתמר: מקטרת מור. על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל מזבח הפנימי: רוכל. בשם המוכר כל מיני בשמים: אבקת. על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק: (ז) הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר: ששים גבורים סביב לה. ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא לבד פחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים: (ח) מלמדי מלחמה. מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבים אותה החונים סביבות המשכן מלומדי סדר עבודתם: איש חרבו. כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסרה שלא תשתכח: מפחד בלילות. פן ישכחוה ויבאו עליהם צרות וכן הוא אומר (תהלים ב) נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך: (ט) אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה עשה לו אפריון חופת כתר לכבוד: (י) רפידתו. משכבו ומשכנו על הכפרת שהיא זהב: מרכבו ארגמן. זה הפרכת שהיה תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: תוכו רצוף. סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובים ולוחות: מבנות ירושלם.

אלו

מצודת ציון

וכן יקרא עפר הדק כמו וסכך אבקתם (יחזקאל כ״ו): רוכל. כן יקרא מוכר הבושם כמו הרפים והרכלים (נחמיה ג׳): (ח) מלמדי. ענין הרגל כמו וילמד לטרוף טרף (יחזקאל י״ט): על ירכו. על צדו: (ט) אפריון. הוא המטה שנושאין בה הכלות ובדרז״ל הושיבה באפריון (סוטה י״ב) וכן קראו רז״ל למטה פוריא ואמרו ע״ש פרין ורבין עליה (כתובות י׳): הלבנון. שם יער בא״י: (י) רפידתו. ענין השענה כמו רפדוני בתפוחים (לעיל ב׳): מרכבו. מל׳ רכיבה: ארגמן. שם צבע חשוב: רצוף. ענין גחלת אש וכידו רצפה (ישעיה ו):

ודרך

מצודת דוד

למרחוק כמו תימרות עשן אשר נראה למרחוק וריחה הטוב היה נודף כאלו היתה מקוטרת במור ולבונה ומכל בשמים המשובחים המצויים אצל הרוכל שמעלים ריח ערב ומעולה וכאומרת הלא אני היא העולה ואין אחרת. והנמשל הוא לומר הלא אני עליתי מן המדבר בעמודי אש וענן ההולכים לפני אשר היו נראים כתימרות עשן ועמוד המשכן והמזבח שהקטירו עליו הקטורת מהרבה מיני בושם: (ז) הנה מטתו שלשלמה. לפי מרבית אהבתה אל החשוק היה גדול בעיניה עד שכינה אותו בשם מלך שלמה שהיה הגדול והמופלא שבכל בני אדם וכה אמרה אל הנערות הנה כ״כ הייתי מאז אהובה ויקרה בעיני החשוק עד כי מפחדו פן שודדי לילה יחטפו אותי מן המטה אשר הכין לו עשה שמירה מעולה וסבב את המטה בששים גבורים מגבורי ישראל הנאמנים על השמיר׳ לבלתי תת שינה לעיניהם. והנמשל הוא לומר הנה בבה״מ היו ששים כתות גבורים והם כ״ד משמרות כהונה וכ״ד משמרות לויה ושתים עשרה מחלוקות ישראל כן הוא במדרש וכולם היו צדיקים וזריזים וגבורים בכבישת יצרם: (ח) כלם אחוזי חרב. כל הגבורים השומרים היו אוחזים החרב בידם להיות נכונים להלחם מול שודדי לילה והיו מורגלים במלחמה לדעת תכסיסיה ותחבולותיה: איש חרבו על ירכו. כ״א מהם היתה חרבו מזומנת לו על ירכו להיות נכונה לאחזה ביד אם תפול החרב האחוזה בכפו וחריצות השמירה היתה מן הפחד המצוי בלילות מהשודדים והגנבים. והנמשל הוא לומר כל הכתות האלה היו מורגלים במלחמת היצה״ר ועמדו על משמרתם לעשות גדרים להשתמר מפתויי היצה״ר ואופן תחבולותיו ועושים ערמתו על כי פחדו פן יולכדו ברשת פתויו ויהיה מעותד לבוא חושך כחשכת הלילה: (ט) אפריון. עתה חזרה לספר בשבח ויופי האפריון שעשה מאז להתעלס עמה בו וכה אמרה הנה האפריון עשה מעצי הלבנון מן המובחר במינם. והנמשל הוא על בנין המקדש שהיה בנין נפלא ומפואר: (י) עמודיו. הם העולים בארבעת מקצועות האפריון ועל הכלונסות שממעל להם יתלו הוילון סביב האפריון, והנמשל הוא על עמודי יכין ובועז שהיו עמודות ככסף: רפידתו. המשענות שעל האפריון היו מפתילי זהב מעשה רוקם. והנמשל הוא

על

יא צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה ל'
שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת ל'. ל'
לִבּוֹ׃ ד א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ י"א
יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ ל'
מֵהַר גִּלְעָד׃ ב שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־ ל' וחד מסר כגלעד
הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ ל'. ל' ב' וכסיפרא.

צאינה ל' והוא חד מן יציאות דכל חד וחד לית דכוותא וסימן נמסר במסרה רבתא בערך יצא בס"ד׃ עיניך י"א וסימן שאי סביב עיניך׃ ואת שרוד מה תעשי. שאי עיניך על שפיים. ותקשרים ככלה. ואף כי תשלחנה לאנשים. והשבתי זמתך. עיניך בשדה. הנך יפה רעיתי. וחברו. הסבי עיניך. צוארך כמגדל השן׃

תולדות אהרן לאינס ולאינס. תענית כו ווכר מספטים׃

שְׁמֵיהּ בִּירוּשְׁלֶם מִן כָּל כְּרַכֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ יא צאנה כַּד אֲתָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא לְמֶעְבַּד יַת חֲנֻכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא כָּרוֹזָא נְפַק בְּחֵיל וְכֵן אֲמַר פּוּקוּ וַחֲזוּ יָתְבֵי פִּלְכַיָּא דְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְעַמָּא דְצִיּוֹן בִּתְגָא וּבִכְלִילָא דִּכְלִילוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּיוֹם חֲנֻכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא וַחֲדִי בְּחֶדְוַת חַגָּא דִמְטַלַּלְתָּא דַּעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעִדָּנָא הַהִיא יַת חַגָּא דִמְטַלַּלְתָּא אַרְבְּעָה עֲסַר יוֹמִין׃ ד א הנך וּבְהַהוּא יוֹמָא קָרֵיב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֶלֶף עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא וְאִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ נָפְקַת בַּת קָלָא מִן שְׁמַיָּא וְכֵן אֲמָרַת כַּמָּא יָאָה אַנְתְּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְכַמָּה יָאָן אִנּוּן רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַכִּימַיָּא יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּאִינוּן מְנַהֲרִין לְעַלְמָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדַמְיָין לְגוֹזָלִין בְּנֵי יוֹנָתָא וַאֲפִילוּ שְׁאָר בְּנֵי כְנִשְׁתֵּךְ וְעַמָּא דְאַרְעָא אִנּוּן צַדִּיקִין כִּבְנוֹי דְיַעֲקֹב דִּי לְקָטוּ אַבְנִין וַעֲבָדוּ גַּלְשׁוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ ב שניך כְּמָא יָאָן כַּהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי דִמְקָרְבִין יַת קוּרְבָּנָךְ וְאָכְלִין בְּסַר קוּדְשָׁא וּמַעְשְׂרָא וְאַפְרָשׁוּתָא וְדַכְיָין מִכָּל אוּנְסָא וּגְזֵילָא הֵיכְמָא דַהֲווֹ דַכְיָן עֶדְרָא עָנָא דְיַעֲקֹב בְּעִדָּן דַּהֲווֹ גְזִיזִין וְסַלְקָן מִן נַחְלָא דְיוּבְקָא דְלָא הוות

רשי

אלו ישראל יראים ושלמים להקב"ה׃ (יא) בנות ציון. בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית׃ בעטרה שעטרה לו אמו. אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי איפשר ששמעת מאביך מהו שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר (תהלים מה) שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי

אבן עזרא

כאשר אפרשנו במקומו׃ (א) מבעד לצמתך. מבפנים כמו בעד החלון פי' שער הרב׃ שגלשו. שנשקפו ונראו או יתגלגו מן העין ויש אומרים שנקראו תרגום קרח הוא גליש והוא רחוק בעניין׃ (ב) כעדר הקצובות. יחסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שענייתו שה בריאה וענין הקצובות שיש להן מדה אחת כאילו נחצבת כל אחת כמו חברתה וכמוהו וקצב אחד וממנו ויקצב עץ׃ מתאימות.
כמו

שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר (ישעיה נא) שמעו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו'׃ ביום חתונתו. יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו׃ וביום שמחת לבו. זה שמיני למלואים שנתחנך בו המשכן במדבר׃ (א) הנך יפה רעיתי. קילסן ורצן וערבו עליו קרבנותיהם׃ עד שיפוח היום. שחטאו לפני בימי חפני ופנחס׃ עיניך יונים. גווניך ומראיתך והגמתך כיונה הזאת הדבקה בבן זוגה וכששוחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צוארה כך את נתת שכם לסבול עולי ומוראי׃ מבעד לצמתך. שערך כעדר העזים. הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לחתן מבפנים לקישורייך שערך נאה ומבהיק כלובן ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך היא מבפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הריקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם. ד"א כאותן שנכנאו על מדין בעבר הירדן שהיא בארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים׃ מבעד. הוא לשון מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין כגד דבר אחר כמו (איוב ט) ובעד כוכבים יחתום (יונה ב) הארץ בריחיה בעדי (איוב כח) הבעד ערפל ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד׃ צמתך. לשון דבר המצמצם השער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפרש צמתך לשון צומת שתהא התי"ו משורשת בתיבה שא"כ היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חגה חדשה ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחינו באה במקום ה"א ויהא שם הקישור צמה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה. וכן אמה אמתי אמתה. ערוה ערותו ערותה. וכן זה צמה צמתו צמתה צמתי צמתך׃ שגלשו. שנקרחו גבה מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח וממורט מהם׃ (ב) שניך כעדר הקצובות וגו'. אף קילוס זה בלשון נוי אשה׃ שניך. דקות ולבנות וסדורות על סדורן כצמר וסדר עדר הרחלים הברורות משאר הצאן בקצב ומנין נמסרות לרועה חכם והגון ליזהר בצמרן שעושין אותם לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותן מיום אל יום׃ שכולם מתאימות. לשון מתום (תהלים לח) אין מתום בבשרי כלומר תמימות איטנטי"ש בלע"ז׃ ושכלה. שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשניהם סביבותם והרי הם מתרחקים מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שנבאו על מדין בקצב ומנין שלא נחשד אחד מהם על העריות שנאמר (במדבר לא) ולא יפקד ממנו איש ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב (שם) ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר
הכהן

מצודת דוד

על מקום משכן השכינה שעל כפורת הזהב׃ מרכבו. זהו הוילון התלוי ורוכב על הכלונסות שמעמוד לעמוד. והנמשל הוא על פרוכת פתח המחיצה המבדלת בין הקדש לקודש הקדשים׃ תוכו. בתוך האפריון שוכב גחלת של אהבה הנאהב מכל הנערות ועל החשוק תאמר שאש אהבתו תוקד בלב כל הנערות כולן וכמ"ש על כן עלמות אהבוך (לעיל א'). והנמשל הוא לומר בתוך המקדש היתה השראת השכינה הנאהבה והנעימה בעיני כל האומות׃ (יא) צאינה וראינה. עתה מתפארת בפני הנערות וכאילו אומרת אל תחשבו שהחשוק חשק בי מפאת החשק ועם כי אין אני כדאי לו כי צאינה מבתיכן ולכנה ראינה העטרה שעטרה לו אמו ביום שנתחתן עמדי ואז היה יום שמחת לבו כי הרבה לשמוח על שנפלתי בגורלו וכאומרת הנה מזה תקחו ראיה שאני הוגנת לו כי לולא זאת לא העטירה לו אמו עטרה ביום שמחת חתונתו. והנמשל הוא לומר אתם האומות אל תחשבו שמה שבחר בי ה' הוא בעבור אהבת האבות לבד עם כי אינני הוגנת לו מפאת עצמי כי הביטו וראו שביום מתן תורה הייתי לו לעטרה ולאוצר חביב כמ"ש והייתם לי סגולה כו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט) ונאמר ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט) וכ"ז חוזר למעלה לומר הואיל וכן הוא בודאי תמהר לשוב האהבה למקומה ולכן השבעתי אתכם כו'׃

מצודת ציון

שמקרא לבנות הפלגת האהבה באש הבוער ומתלהב. וכן רשפיה רשפי אשי שלהבת יה (לקמן ח')׃ (יא) בעטרה. בכתר׃ חתנתו. מל' חתן׃

ד (א) הנך. הנה את׃ יונים. כיונים׃ מבעד. בפנים כי בעד ענינו דבר המפסיק כמו שארץ בריחיה בעדי (יונה ב') ומבעד הוא הדבר שהוא מפנים לאותו בעד המפסיק׃ לצמתך. הוא המסוה המכסה את הפנים כמו גלי צמתך (ישעיה מז) והוא יריעה דקה מאד ומראית הפנים נראה דרך בה׃ שגלשו. ענין מריטת השער כי גבח הוא (ויקרא י"ג) ת"א גליש הוא׃ (ב) הקצובות. ענין חתוך וכריתה כמו מדה אחת וקצב אחד (מ"א ו')׃ מתאימות. מלשון תאומים׃ ושכלה. ר"ל חסרון ופגם ואמר בלשון שכלה מלשון

ד (א) הנך יפה רעיתי. כאשר היה נשמע אל החשוק שהיא משתעשעת באהבתו אליו והפלגת בטחונה בו שלא אמריו לקלסה וכה אמר הנך יפה כו' ר"ל יפה היית מאז עודך רעיתי ויושבת עמדי ועדיין את עומדת ביופיך ולא נפרדה היופי ממך מכל וכל בעבור הצער שעזבתיך. והנמשל הוא לאחדים עם המשל ויאמר על כשרון המעשים׃ עיניך יונים. מראה עיניך היה מאז כמראה עיני יונים והנה נסתרות מבפנים להמסך ובזה היו ממשיכות אהבה וחשק יותר מאלו היו גלויות מבלי מסוה והנמשל הוא על החכמים שהם עיני העדה להורותם הדרך אשר ילכו בה אשר היו נחמדים כיונים וצנועים במעשיהם להסתירם מבני אדם׃ שערך כעדר העזים. שער ראשך היה מאז סרוק ומבהיק כשער עדר העזים אשר נמרטו ונסרקו בענפי הקוצים ברדתם ממקום מרעיתם מהר גלעד וכאלו נסרקו במסרק. והנמשל הוא על הנזירים שהיו בה המגדלים פרע שער ראשם כעדר העזים כו' שהם סרוקות ושערותם ארוכות ותלויין כלפי מטה׃ (ב) שניך כעדר הקצובות. שניך היו דומות זו לזו בגובה ובעובי ולבנות היו במראה כמו עדר הדומות זו לזו כאלו נחתכו כאחת וכשהם עולים מן הרחצה שמבהיקים בלובן נה׃ שכלם מתאימות. מוסב על השנים לומר אשר כל השנים שוות היו כתואמים ולא היה בהם שכולה ר"ל לא היה נחסר אחד מהם ולא נפגם ולא נשתנה מראהו. והנמשל הוא על הגבורים אנשי המלחמה אשר היו בה מאז הכורתים ואוכלים אויביהם שהיו כעדר השוים במדה המנוקים מן הלכלוך אשר עלו מן הרחצה כי
כמו

ג כחוט השני שפתתיך ומדברך נאוה כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך: ד כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים: ה שני שדיך כשני עפרים (וחד תאמי) תאומי צביה הרעים בשושנים: ו עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל־ בלובנה

הות בהון אניסותא וגזילא וכולהון דמיין דא לדא וילדן תיומין בכל עידן ועקרא ומתכלא לא הות בהון: ג כחוט ושפתוי דכהנא רבא הוון בעיין צלותא ביומא דכפורי קדם יי ומלוי הוו מהפכין חוביהון דישראל דדמין לחוט זהוריתא ומחורן יתהון כעמר נקי ומלכא די הוא רישהון מלי פקודיא כרימונא בר מן אמרכליא וארכונין דאינון קריבין למלכא די אנון צדיקיא ולית בהון מדעם ביש: ד כמגדל וריש מתבתא די הוא רב די ליך חסין בזכותא ורב בעובדין טבין כדויד מלכא דישראל ועל מימר פומיה הוה מתבני עלמא ובאולפן דאוריתא הוה עסק רחיצין עמא בית ישראל ומנצחין בקרבא כאילו אחדין בידיהון כל מיני זינין דגברין: ה שני תרין פריקיך דעתידין למפרקיך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמין למשה ואהרן בני יוכבד דאמתילו לתרין אורזילין תיומי טביא והוו רען לעמא בית ישראל בזכותהון ארבעין שנין במדברא במנא ובעופין פטימין ומי בארא דמרים: ו עד וכל זמן דהוו בית ישראל אחדין בידיהון אומנות אבהתהון צדיקיא הוו ערקין מזיקי וטלני וצפרירי וטיהרי מביניהון על דהוה שכינת יקרא דיי שריא בבית מוקדשא

דויד ה׳ מ״ל וסימן נמסר במלכים א׳ סימן י״א ויחזקאל סימן ל״ד : המור ד׳ ס״ל בלישנא וסימן אלך לי אל הר המור . וידי נטפו ב׳ בו נוטפות מור עובר :

תולדות אהרן כפלח הרמון . ברכות נט ערובין יט חגיגה כו סנהדרין לז : כמגדל דוד . ברכות לא זוהר ויגש :

אבן עזרא

כמו תואמות ויש אומרים שיש לפני כל אחת תאומים : (ג) ומדברך . כמו דבורך : כפלח הרמון . יש אומרים כחצי והקרוב שהוא ציר הרמון האדום ויש מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהוא לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון : רקתך . בין המצח והעין : לצמתך . הוא השער הרב וכמוהו גלי צמתך :

הפעם השנית

רצוף אהבה . כלומר שרוף אהבה על אחת מבנות ירושלם ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך אז ראה תאותו : הנך . ואת יותר יפה מחשוקתו של שלמה ויכולתי לראותך בלי שאצטרך לעשות אפריון : שערך כעדר העזים . הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שזה על זה נופל : שניך וגו׳ . וענין מן הרחצה . הלבן : ושכלה . כמו נשברת :

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו . ענינו רוב הזהב והכסף וכתוב שציפהו בזהב ובכסף : מרכבו ארגמן . כענין ארגמן או הרכיב מבחוץ . וטעם לאינה וראינה . הוא ויקהלו אל המלך שלמה : הנך יפה רעיתי עיניך יונים . שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בפעם הראשונה . וענין עיניך . נביאים כי כן יקראו רואים וחוזים . וענין שערך . הם הנזירים : שניך . הם הגבורים : שפתותיך . המשוררים : רקתך . הם הכהנים :

הפעם הראשונה

(ד) לתלפיות . יש אומרים לתלות פיות שהם חרבות ויש אומרים כי התי״ו נוסף ויחסר אל״ף והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים אמרו אין לו דומה

רש״י

הכהן וגומר ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד : (ג) כחוט השני שפתותיך . נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה (יהושע ב) את תקות חוט השני וגומר ושמרו הבטחתם : ומדברך . דבורך והרי הוא מגזרת (יחזקאל לג) הנדברים בך אצל הקירות (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה׳ פרלרי״ן בלעז : רקתך . היא גובה הפנים שקורין טמפל״ש בלע״ז אצל העינים ובלשון גמרא קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח חצי רמון בחוץ שהוא אדום וסגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקנים שביך מלאים מצות כרמון : מבעד לצמתך . מבפנים לקישוריך : (ד) כמגדל דוד צוארך . קומה זקופה נוי באשה והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חוזק ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ונוי מלאכת תבניתו והיא מגזרת (איוב לה) מלפנו מבהמות ארץ והתי״ו בתלפיות כמו תי״ו שבתרמית ובתבנית : אלף המגן תלוי עליו . כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים : שלטי . אשפות שנותנין בהם חצים כמו (ירמיה נא) הברו החצים מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתורה מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם (ד״ה א יו) דבר צוה לאלף דור : כל שלטי הגבורים . מציע שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כענין שנאמר (תהלים קכז) כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא אשפתו מהם : (ה) שני שדיך . המניקות אותך זה משה ואהרן : כשני עפרים תאומי צביה . דרך צביה להיות יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה . דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור . אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב״ה . לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודת גלולים דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים . לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר . זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית . כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלה אותו ומכבד למי שאינו אביו : הרועים . את נאנס בשושנים ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה : ו) עד שיפוח היום . עד שתתפשט החמה : ונסו הצללים . הוא עת חרב וחום היום אני אלך ואת עריבה עלי : היום . הוא השמש וכן (בראשית ג) לרוח היום וכן (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים כבראשית רבה . כלומר משחטאו

אז

מצודת ציון

מלשון הנופל בבע״ח הנשכל מחיה רעה : כחוט השני . פתיל צבוע אדום כמו ושני תולעת (במדבר י״ט) : ומדברך . דבורך : נאוה . נאה ויפה : כפלח . ענין בקוע כמו כפלח תחתית (איוב מ״א) : רקתך . היא גובה הפנים שאצל העין מזה ומזה ויקרא כן על מיעוט ורקות הבשר אשר בהם וכן ותתקע את היתד ברקתו (שופטים ד) : (ד) לתלפיות . ענין הוראה ולמוד כמו מלפנו מבהמות ארץ (איוב ל״ה) והתיו שבתלפיות הוא כמו תיו שבתרמית ובתבנית : שלטי . הוא המגן וכן את שלטי הזהב (דה״א י״ח) : (ה) שדיך . שם דדי האשה : עפרים . כן יקראו ילדי הצביה והאילה : (ו) שיפוח . מל׳ הפחה ונשיבה : היום . השמש : ונסו

מצודת דוד

כמו כן היו שוים גם המה אלו לאלו וכולם היו קדושים ומנוקים מן הגזל ולא נמצא במי מהם נדנוד עוסק לא כדרך גדודי העו״ג : (ג) כחוט כו׳ . שפתי פיך המה היו דקות ואדומות כחוט השני והוא ענין יופי . והנמשל הוא על הנביאים שהיו מתנבאים ומודיעים לעתות רחוקות ודבריהם היו מקוימים כצבע אדום הנראה למרחוק ולא תוכר כ״א בקושי : ומדברך נאוה . דברי פיך המה היו נאים ונחמדים במיטב המליצה וכחן המבטא . והנמשל הוא על הלוים שהיו עומדים על הדוכן לדבר בשיר וכחן היה מוזק בשפתותם : כפלח כו׳ . גובה פניך מזה ומזה היה סגלגל ואדום ומעורב בלובן כמראה חתיכה הנבקעת מן הרמון והמה היו נסתרים מבפנים למסוה ובזה היו ממשיכים אהבה וחשק יותר מאלו היו גלוים מבלי מסוה . והנמשל הוא על הסנהדרין שופטי העדה שהם פני הדור והיו ממולאים בכל חכמה ומדע כרמון המלאה לה גרגרים והמה היו מסתירים החכמה בלבותם ולא התפארו בפני אנשים : (ד) כמגדל כו׳ . צואר שלך היה זקוף ומיושר כמו המגדל של דוד הוא מצודת ציון הבנויה להתלמד להולכי אורח כי לפי רוב הגובה היה נראה למרחוק והיה סימן להם לדעת אנה ישנו : אלף המגן . אשר על המגדל ההוא היה תלוי אלף המגן כי כן היה הדרך לתלות המגינים על כתלי המגדל להיות להדר ולפאר וכמ״ש מגן וכובע תלו בך המה נתנו הדרך (יחזקאל כ״ז) : כל שלטי הגבורים . בזה יפרש אמריו מה שאמר אלף המגן אמר מספר מרובה והכונה הוא לומר כל שלטי הגבורים אנשי המלחמה ולא אלף לבד וכאלו ישבח בזה את החשוקה לומר שצוארה זקוף ומיושר כמגדל והרבה מיני עדי ותלי כתם היו תלוים על צוארה לקשטה וליפותה . והנמשל הוא על בה״מ שהיה מאד חזקן ומבצרן של ישראל כצואר הזה שהוא מוזק הראש והיה עומד על הר גבוה ותלול ומשם יצא הוראה לכל ישראל והי׳ בנוי בהמובחר שבבניני׳ ומצופה זהב בפתוחי מקלעות כרובי׳ ותמרות ופטורי ציצים כמו שכתב במ״א: (ה) שני שדיך . דדיך היו שוים זה עם זה כשני ילדי צבי שנולדו תאומים שהם בשווי גמור וכבהם רועים בין השושנים שאז המה נחמדים ביותר אל הצין הרואה וכן נחמדו היו שדיך . והנמשל הוא על המלך וכה״ג שהיו מניחים אותם מאז ומשפיעים לה טובה המלך במלחמתו וכה״ג בעבודתו והיו שוים בגדולה ומסכימים ושמעים זה לזה ברעים אהובים והיו מקובלים על האומה כשני עפרים כו׳ : (ו) עד שיפוח היום . כאומר לכן בעבור הכשרון והיופי הנמצא בך מאז ביאר שאת הוחילי על הטובה כי יש תקוה ועד העת שיהיה השמש

נסות

גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה׃ ז כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין ג׳. ל׳
בָּךְ׃ ח אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי ג׳ ומ״ל
תָּשׁוּרִי מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת ל׳. י״ד. ג׳ ג׳
אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים׃ ט לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה ג׳. ג׳ וחכר
לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ׃ באחת קרי ל׳
י מַה יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן ל׳. ב׳ וכפסוק
וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל בְּשָׂמִים׃ יא נֹפֶת תִּטֹּפְנָה ס׳ ל׳
שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ ל׳ ומ״ל. ס׳

נפת חד מן י״א פסו׳ רישיהון נו״ן וסופיהון נו״ן וסי׳ נמסר בסדר תזריע ותהלים סי׳ מ״ח:

תולדות אהרן כולך יפה רעיתי. יבמות קא קדושין עו סנהדרין לו: אתי מלבנון כלה. זוהר במות: לבבתני אחותי כלה. שבת נג פח: דבש וחלב. חגיגה יג:

דַהֲוָה מִתְבְּנֵי בְּטוּר מוֹרִיָה וְכָל מַזִּיקַיָא וּמְחַבְּלַיָא הֲווֹ עָרְקִין מֵרֵיחַ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין׃ ז כלך וּבִזְמַן דְעַמָךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל עָבְדִין רְעוּתֵיהּ דְמָרֵי עָלְמָא הוּא מְקַלֵס יַתְהוֹן בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְכֵן אֲמַר כָּלָךְ שַׁפִּרְתָּא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמַחֲתָא לֵית בִּיךְ׃ ח אתי אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עִמִי תְהֵי יַתְבָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְדַמְיָא לְנִנְפֵי דְהִיא צְנִיעָא וְעִמִי תֵּעֲלוּן לְבֵית מוּקְדְשָׁא וִיהוֹן מַקְרְבִין לָךְ דוֹרוֹן רָאשֵׁי עַמָא דְיַתְבִין עַל נְהַר דַאֲמָנָא וְדַיָרֵי דְיַתְבִין בְּרֵישׁ טוּר תַּלְגָא וְאוּמַיָא דִי בְחֶרְמוֹן מַסְקִין לָךְ מִסִין יַתְבֵי כְרַכִּין תַּקִיפִין דִי אִנוּן גִבָּרִין כְּאַרְיָוָן תִּקְרוּבְתָּא מִן קִרְוֵי טוּרַיָא דַחֲסִינִין מִן נַמְרִין׃ ט לבבתני קְבִיעַ עַל לוּחַ לִבִּי רְחִמְתֵּיךְ אֲחָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְמַתִילָא לְנִנְפֵי דִי הִיא צְנִיעָא קְבִיעַ עַל לוּחַ לִבִּי חִבַּת זוּטַר דִי בֵינָךְ דִי הוּא צַדִיקָא כְּחַד מִן רַבָּנֵי סַנְהֶדְרִין וּכְחַד מִן מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה דַהֲוָת יְהִיבָא כְּלִילָא דְמַלְכוּתָא עַל צַוְרֵיהּ׃ י מה כְּמָה שַׁפִּירָן עֲלַי חִבָּתֵיךְ אֲחָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְמַתִילָא לְנִנְפֵי דְהִיא צְנִיעָא כְּמָה טָבָן עֲלַי חִבָּתֵיךְ יַתִּיר מִשַּׁבְעִין אוּמַיָא וְשׁוּם טַב דְצַדִיקַיךְ נָדִיף מִכָּל בּוּסְמָנִין׃ יא נפת וּבְעִידָן דִמְצַלִין כַּהֲנַיָא בַּעֲזָרְתָּא דְקוּדְשָׁא זָלְחָן סִפְוָתְהוֹן יַעֲרַת דוּבְשָׁא

רשי

אז לפני לחלל את קדשי ולנאץ מנחתי בימי חפני ופינחס אסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים. ושם כולך יפה ומום אין בך וארצה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה. כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי. וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי. כשתגלו מלבנון זה אתי תבא ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלאו ותבואו: תשורי מראש אמנה. בקבלי את גליך תסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי ללכת אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג. ד"א מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר לד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשהגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודיה לכך נאמר תשורי מראש אמנה: (ט) לבבתני. משכת את לבי אליך: באחת מעיניך. הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה ביך אלא אחת מהן הייתי מחובב ביותר וכל שכן בכולן וכן באחת ענק מצורוניך באחת מרבידי ענק קישוטיך הם תכשיטי מצוה שישראל מצויינין בהם. ד"א באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: (י) מה יפו דודיך. כל מקום שהראית לי שם חבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא שיסד הבבלי מנוחה ושאר ויעודים מטמה זו ירושלים ושאר ויעודים מקום שנתוועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך. שם טוב: (יא). נפת. מתוק: תטופנה שפתותיך טעמי תורה: וריח שלמותיך

אבן עזרא

דומה: שלטי. מיני הנשק וכן והשלטים ענינו כמו מגינים: (ח) תשורי. כמו אשורנו ולא עתה: (ט) לבבתני. לקחת לבי: ענק. מיני חלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:

הפעם השנית

כמגדל. דימה החרוזים שהם הקשורים שיש על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך. חוזר למשל: כשני עפרים. שיש להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אמרת לי שאלך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כלך יפה. הטעם כל מה שאמרת יפה בעיני ומום אין בך לכן אתי מלבנון כלה בואי עמי תראי מראש אמנה הוא הר מקום האריות והנמרים והענין ברחי מהמדבר ומאותם המקומות כי הם בסכנה ובואי עמי כי לא אוכל להפרד מעמך כי לבבתיני ולא נשאר לי לב:

הפעם השלישית

צוארך. המלך: אלף המגן. הם שריו: שני שדיך. הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו שברו ואכולו. אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית ה׳ כי שם נבנה הבית וזה הענין מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה: עד שיפוח היום. עד שתשתנה הרוח והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבה על כן אמר כלך יפה שהיו כל ישראל כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון. שבאים לרגלים מ"ת גם מעבר לירדן ששם שניר. ועוד מי שהיה בארץ הבבליים הנמשלים לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתני. אחר שאמר כלך יפה אמר עתה לבבתני באחת ענק מצורוניך זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה היו חסידים. וענין באחת מעיניך. הוא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשובה ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך משלמי נדרים ונדבות ושלמותיך פחות:

גן

מצודת דוד

נפות מן הארץ לרדת לשקוע ועד ינוסו הצללים הוא עת ערב שאז ינוסו צללי הדברים להיות מתארכים ונמשכים למרחוק ועד לא תבא העת ההיא אלך אל הר שגדל שם בושם המור ואל גבעה שגדילה שם לבונה ושמה אלין הלילה. והנמשל הוא לומר בעבור כשרון המעשה והשבח הנמצא בך מאז אמהר להשרות שכינתי בבה"מ מקום שמקטירין סממני הקטרת ובהם מור ולבונה: (ז) יפה רעיתי. מעודך רעיתי כל חלקי גופך יפה ולא נמצא בך שום מום. והנמשל הוא לומר אתם כ"י מאז כולכם כשרים ולא נמצא במי שמץ פסול: (ח) אתי מלבנון כלה. הנה אתה כלה ר"ל כלולה בכל מיני יופי אתי מלבנון וחוזר ומפרש אתי מלבנון הבואי ר"ל ממקום שאת עומדת עתה בלבנון משם תבואי אתי אל הר המור כו׳ ושם נתעלסה באהבים ונרוה דודים עד הבוקר: תשורי מראש אמנה. הלעדי ותלכי ממקום שאתה שם מראש הר אמנה ומראש הרי שניר וחרמון שהם מקומות מעון אריות ונמרים ולא תעמודי עוד באלה המקומות כי אתי תבואי אל הר המור כו׳. והנמשל הוא לומר עמי תבואי לארצך ותצאי מהגולה: (ט) לבבתני. הנה מאז בהיותי עמך משכת את לבי אליך את אחותי כלה ואמר אחותי בלשון חיבה יתירה: לבבתני באחת מעיניך. יפרש במה משכה לבו ואמר בהבטת עין אחת מעיניך כי הבטה בדרך חיבה בעין אחת ממשיך את הלב עד מאוד: באחד ענק. אף בעדי אחד מקשוטי צוארך משכת את לבי אליך ומכ"ש בכולם. והנמשל הוא לומר אהבתי לך בעבור אברהם אביך שהיה עין העולם לפרסם אלהותי בין בני אדם להיישירם בדרך אשר ילכו בה ובעבור משה עבדי המכניסך עמי בברית. וכינהו באחד ענק מן הצואר שהוא היה בעדי והקשוט המיוחד בהמדברים בך וקוראים בגרון ללכת בדרכי ה׳ ולשמור מצותיו: (י) מה יפו דודיך. מה מאוד היו יפים הראות חיבתך אלי את אחותי כלה מה מאוד היו טובים יותר ממשתה היין וריח השמן באהבה שלך מהם הוא ריח ערב מריח כל בשמים. והנמשל הוא לומר האמונה שאתה מאמין בי ופרסום קדושת שמי הבא על ידך הגון בעיני ומקובל לפני: (יא) נפת תטופנה. אמרי שפתיך מתוקים וערבים כאלו מטיפים הזלת נופים וכאלו תחת לשונך דבש וחלב ויזלו מפיך והוא כפל ענין במלות שונות. והנמשל הוא על עסק למוד חכמת התורה: וריח שלמותיך. הריח הנודף משלמותיך מן המוגמר הוא כריח יער הלבנון הנמצא בו הרבה עשבים וסממנים המעלים ריח טוב. והנמשל הוא על המצות התלויות בבגדים כמצות ציצית ואיסור שעטנז:

מצודת ציון

ונסו. מלשון ניסה ובריחה: הצללים. מל׳ צל: המור הלבונה. שמות מיני בושם: (ח) מלבנון. שם יער: כלה. תקרא כן על כי אז היא כלולה בכל מיני יופי ופאר: תשורי. ענין צעדה והלוך כמו באשורי אחזה רגלי (איוב כ"ג): אמנה שניר וחרמון, שמות הרים: ממעונות. ענין מדור כמו ה׳ מעון אתה היית (תהלים צ׳): (ט) לבבתיני. מגזרת לב: ענק. כן יקרא עדי הצואר כמו וענקים לגרגרותיך (משלי א׳): (י) מה יפו. מלת מה יורה על הפלגת הדבר כמו מה רב טובך (תהלים ל"א): דודיך. אהבתך וחבתך: (יא) נופת. ענין הזלה והטפה כמו ונופת צופים (שם י"ט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו שר"ל כהזלת

ולישנך נגפי צניעא במלולתך שירין ותושבחין מתיקין כחלב ודבש וריח לבושי כהנין כריח אולבנין: יב גן ונשיך דמתנסבן לגוברין צניען כגנפי צניעא וכגנתא דעדן דלית רשו לגבר למיעל לגוה אלהן צדיקיא דנפשהון משתלחין לגוה על יד מלאכיא ובתולתיך טמירן וגניזן באנפלין וחתימן בכן כמבוע דמין חיין דנפיק מתחות אילנא ומתפרש לארבעת רישי נהרין ואלמלי די הוא חתים בשמא רבא וקדישא הוה נפק ומבע ושטף כל עלמא: יג שלחיך ועולמיך מלין פקודיא הכרימונין ורחימין לנשיהון וילדן בגין כן צדיקין כותהון וריחיהון מטול הכי כבוסמנין טבין דגנתא דעדן כפורין עם רשקין יד נרד רשק ומוריקא וקנה בוסמא וקנמון עם כל קיסי לבונתא מירא דכיא ואקסיל אלואן עם כל מיני בוסמנין: טו מעין ומיא דשילוח מדברין בניח עם מותר מיין דנגדין מן לבנון לאשקאה ית ארעא דישראל בגין דאינון עסיקין בפתגמי אוריתא דמתילין לבירא דמיין חיין ובזכותא דנסוך מיא דנסכין על מדבחא בבית מקדשא דמתבני בירושלם דמתקרי לבנון: טז עורי ועל סטר ציפונא הוה פתורא ועלוהי תרי עסר לחמין דאפין ועל סטר דרומא הות בוצינהא לאנהרא ועל מדבחא הוו מקרבין כהניא קורבנא ומסקין עלוי קטורת בוסמין כנשתא דישראל אמרת יעול אלהיא רחימי לבית מקדשא ויקבל ברעוא קורבנהון דעמיה: ה א באתי אמר קודשא בריך הוא לעמיה בית ישראל עלית לבית מקדשי דבנית לי אחותי כנשתא דישראל דמתילא לנגפי צניעא אשריתי שכינתי בינך קבלית ית קטורת בוסמיך דעבדת לשמי שלחית אשתא מן שמיא ואכל ית עלון וית

ג׳. כ׳ שלמתיך כריח לבנון: יב גן | נעול אחתי כלה
ס׳. ל׳ גל | נעול מעין חתום: יג שלחיך פרדס רמונים עם
ל׳. ל׳ פרי מגדים כפרים עם־נרדים: יד נרד | וכרכם קנה
כ׳ קליעות וקנמון עם כל־עצי לבונה מר ואהלות עם כל־
ד׳ ראשי בשמים: טו מעין גנים באר מים חיים ונזלים
ל׳ מן ט״ו יתודלין מן־לבנון: טז עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו
בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו: ה א באתי
ג׳ ל׳ ומ״ל ודי מ״ל כלי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם־בשמי אכלתי יערי
ל׳. פ׳ עם־דבשי שתיתי ייני עם־חלבי אכלו רעים שתו

מעין ה׳ קמצין וסימן אך מעין ובור מקוה מים. אתה בקעת מעין ונחל. עברי בעמק הבכא. מעין נרפש ומקור משחת. גן נעול מעין חתום. וחד ומעין מבית ה׳ יצא. וד׳ פתחין וסימן אל מעין מי נפתוח. וחברו. וכל מעין מים יסתמו. מעין גנים באר מים חיים: ויאכל ה׳ וסימן בלשון ארמי קם עשבא דרחמא וכפר בגנתיה וביאורם בסדר תולדות: רעים ח׳ וסימן בלשון ארמי שלח חולקא לגברא דאתא ואוסף. וביאורם באיוב סי׳ י״ז וירמיה ריש סימן ג׳ ומשלי סוף סי׳ י״ח:

תולדות אהרן גן נעול. יומא עס עקידס שער ז: שלחיך. נזיר ג בתרא כח נדה יט עקידה כס: מעין גנים. זוכר תולדות ובלק: עורי צפון. זבחים קיו זוכר ויקרא: באתי לגני. זוכר בראשית ויקרא פנחס:

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(יב) גן נעול: כהר יוצא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות: (יג) שלחיך. כמו סעיפיך קרוב מן תשלח קציריה עד ים וכן שלחותיה נטשו: פרדס. בלשון ישמעאל כדמות גן יש בו מין אחד: כפרים. לשון רבים מן אשכול הכופר: (יד) ואהלות. מין בושם וכמוהו כאהלים נטע ה׳: (א) אריתי מורי. לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך: יערי. מן יערת הדבש: חלבי. יש אומרים שהוא הלובן העולה על היין. ויפרש כמוהו כיין חלבון והוא רחוק

רשי

שלמתיך: מלות הנוגות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז: (יב) גן נעול. על שם צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות: גל נעול. יש לפרשו לשון מעין כמו (יהושע טו) גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד טרוקו גלי: (יג) שלחיך. ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה וכאן קילס יבש שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים. מיני בשמים הם: (טו) מעין גנים. כל זה מוסב על שלחיך ומקלסן כמעין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן לבנון. ממקום נקיות שאין עכירת טיט: (טז) עורי צפון ובואי תימן. אחר שערב עלי ריחך וכוי משכנותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבצות ומכל הגוים מביאים אותם מנחה לירושלים ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצים שם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם: (א) באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה וסלו ואף לשון מקרא (תהלים פ) וארוה כל עוברי דרך ונאמר על שם הקטורת שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין (שנאמר ש״א יד) ביערת הדבש ויערת הוא לשון קנה כמו (שמות ב) ותשם בסוף וסויתיה ביערא ומוצצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חבה אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. הם הנסכים: עם חלבי

מצודת ציון

כצוף הדבש: טעטנס. תרד עיפין: שלמותיך. בגדיך: (יב) נעול. סגור וכן ונעל הדלת (ש״ב יג): גל. מעין כמו גולות מים (יהושע טו): חתום. ענין סגירה כמו כי חתום הוא (ישעיה כ״ט): (יג) שלחיך. כן יקראו הסעיפים המתפשטים ויוצאים כמו שלוחותיך נטשו (שם טז): פרדס. כן יקרא גן מעצי מאכל וכן גנות ופרדסים (קהלת ב): מגדים. כן יקרא דבר משובח ומעולה כמו ומגדנות נתן לאחיה (בראשית כ״ד): כפרים נרדים. מיני בושם: (יד) נרד וכרכם כו׳. כולם שמות מיני בושם הם: ראשי. ענין מיטב ומובחר כמו וראשית שמנים (עמוס ו): (טו) חיים. נובעים כמו על מים חיים (ויקרא יד): ונוזלים. מלשון הולה ונטיפה: (טז) עורי. מלשון התעוררות: הפיחי. מלשון הפחה ונשיבה:

ה (א) באתי. עבר במקום עתיד וכן אריתי אכלתי שתיתי: אריתי. ענין לקיטה כמו וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ׳): יערי. כן יקראו הקנים שגדל בהם הדבש וכן ביערת

מצודת דוד

(יב) גן נעול. עתה חוזר לשבחה בדבר הצניעות וכה יאמר הרי את כגן הנעול שאין מי יוכל לבוא בו כ״א בעל הגן כי כ״כ לא תעזוב את מי לגשת אליך: גל נעול. את נעול כמעין הנעול כי לא הערה מי בך לקלקל ולשבור הבתולים והרי את נעול: מעין חתום. כפל הדבר במ״ש. והנמשל הוא על ההרחקה מן עובדי כוכבים ומזלות: (יג) שלחיך. הנה לפי מעשיך ההגונים ושמירת הצניעות מובטחני בך שיהיו שלחיך פרדס רמונים ר״ל פרי בטנך המתפשטים והשלוחים ממך יהיו מלאי חכמות כרמון המלאה לה גרגרים עם פרי מגדים גם יהיו בני מדות טובות כפרי משובח ומעולה בהרבה מיני שבח בטעם וביופי וכדומה: כפרים עם נרדים. פרסום שמותם נתפשט למרחוק כריח כפרים עם נרדים שהרבה היא מעלה ריח ערב ונודף למרחוק. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (יד) נרד וכרכם. ר״ל פרסום שבחם יהיה מוסיף והולך להתפשט ממרחק רב כריח נרד כו׳ עם כל מין עצי לבונה מור ואהלות עם כל מיטב מיני בשמים שהרבה גדולה כזאת אין למעלה ממנ׳ בדבר העלאת ריח טוב וערב עד למרחוק. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (טו) מעין גנים. ר״ל בדין הוא שיהיו השלוחות פרדס רמונים פו׳ כי המעין המשקה את הגנים הוא באר של מים חיים מוקף מחיצות ולא מגולה לשיבא בו אבק ועפרורית וגם המים ההם מזלים ונובעים מהר הלבנון ולכן המה מתוקים ביותר ולזה מהראוי שיגדלו השלוחות להיות פרדס רימונים כו׳ ר״ל בדין הוא שיהיו בניך מלאים חכמות ומדות טובות לפי שאת הוא מקור מהלבם והגונה את להוליד תולדות כאלה. והנמשל הוא לומר לפי שמקום מחצבם כ״י היא מאבות ואמהות כשרים וצדיקים ראויים התולדות להתדמות אל האבות: (טז) עורי צפון. כאשר נשמע לאוזן החשוקה מרבית הקילוס מה שהחשוק מקלס׳ אמרה אתה רוח הצפוני התעוררי לנשב ואתה רוח תימן בואי הנה והפיחי אל גני למען יזלו ויטיפו בשמיו את הטרף והמין ולמרבי׳ הריח אשר ישים מדף למרחוק יבוא דודי חיש קל מהר אל הגן שהכנתי לו לטייל בו ושם יאכל הפירות החשובים אשר זמנתי לו למען יתמיד לשבת עמדי. והנמשל הוא כאלו תאמר כ״י עם כל אלה כי אמצא חן בעיניו יחיש נא ומהר ישרה בי שכינתו בבית המכון לשבתו ויקבל שם קרבנותי ברצון:

ה (א) **באתי** לגני. החשוק שלח דברו וכה אמר כן אעשה ואמהר לבא אל הגן שהכנת לי ואלקט המור עם שאר מיני הבושם שהזמנת לי ואת הדבש אוכל לאחות עד שאוכל גם הקנים למתוק הדבש מהם ואשתה היין עם החלב שהזמנת לי: אכלו רעים. למרבית השמחה אזמן קרואים ואפייסם לאכול וכה אומר לכם אכלו

וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים׃ ב אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל ׀ ד׳ חד מ״ל ב׳ ומחתך
דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי ג׳ מ״ל
שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה׃ ג פָּשַׁטְתִּי ל׳ ודגש ל׳ זקף קמץ
אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי אוכסס ד׳ ב׳ מלעיל ובפסוק
אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם׃ ד דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחֹר וב׳ מלרע

איככה ד׳ ב׳ מלעיל וב׳ מלרע וסי׳ פשטתי את כתנתי ב׳ בו ומלעיל. כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בו ומלרע :

תולדות אהרן אני ישנה. זוכר בראשית אמור הכונו : פשטתי את כתנתי. זוכר בראשית :

נכסת קודשיא אתקבל ברעוא קדמי נסוך חמר סומק וחמר חיור דנסיכו כהניא על מדבחי כען אתו כהניא רחמי פיקודי אכלו מה דמשתאר מן קורבניא ואתפנקו מן טובא דאתעתד לכון : ב אני בתר כל פתגמיא האילן חבו עמא בית ישראל ומסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא דבבל ואוביל יתהון בגלותא והוו דמין בגלותא כגבר דמכא דלא יכיל לאתערא משנתיה וקל רוחא דקודשא מזהרא להון על יד נביאיא והות עירא יתהון מדמוך לבהון ענה רבון כל עלמא וכן אמר הדרי בתיובתא פתחי פומיך ובועי ושבחי לי אחתי רחמתי כנשתא דישראל דמתילא ליונתא בשלימות עובדיך ארום שער רישי אתמלי מן דמעתיך כגבר דשער רישיה מצטבע מטלא דשמיא וציצית נזרי אתמלי מן טפי עיניך כגבר דציצית נזרוהי מלין מטפי מטרא דנחתין בליליא : ג פשטתי ענת כנשתא דישראל קדם נביאיא הא כבר אעדיתי מני ניר פקודוי ופלחית לטעות עממיא והכדין יהוין לי אפין למהדר לותיה אתיב להון מרי עלמא על יד נביאיא ואף אנא הא כבר סלקית שכנתי מבינך והכדין אהדור ואת עבדת עובדין בישין ואנא קדשית ית רגלי מסובתך והכדין אטנפינון בינך בעובדיך בישיא : ד דודי כד אתגלי מן קדם יי דעמא בית ישראל לא צבן למחרט ולמתב אושיט מחת גבורתיה על שבטא דראובן וגד ופלגות שבטא דמנשה למעברא לירדנא ומסר יתהון ביד סנחריב מלכא דאתור ואגלי יתהון

רשי

חלבי. מתקי ואחו מחלב: אכלו רעים. באהל מועד אהרן ובניו ובית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: (ב) אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב״ה כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב״ה כך נדרש בפסיקתא ולבי ער. הקב״ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמו לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לשון אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל חיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמא שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל הנני בא אליך טעון ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קוצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קיבולות מיני פורענות ליפרע מעוזבי וממנאצי. טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה. גשמי לילה שהן טורח ועייפות. רסיסי תרגום של רביבים (דברים לב) וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא. קוצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין כלוציי״ש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקוצות שדרך טל ומטר לאחוז בשער ובקוצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנחות להעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי. כלומר כבר למדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר (ירמיה מד) ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים וגומר שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בלשון תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור. שאצל הדלת וראיתי ידו והפכו עלי

אבן עזרא

רחוק כי חלבון הוא שם מקום ואיננו תאר לכן חלבי הוא כמשמעו: (ב) דופק. מכיק כמו מתדפקים: תמתי. התמימה שלי: קוצותי. קצות השער והוא הפוך: רסיסי לילה. מגזרת לרוס את הסלת:

הפעם השנית

גן נעול. ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם. ואחר שדימה אותה למעין חתום אמר את כמו מעין גנים שהם באר מים חיים. ענתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו שיכנס בגני ויזלו בשמיו. ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא. אמר באתי לגני ואריתי מורי והענין שבע אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם למותך ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחילה על עדרי חבריך האכלתים והשכרתים. אמרה אני ישנה אע״פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת אמרה פעם שנית רק בראשונה בקשה ממנו בחלום ועתה בא אליה לגן שלה כאשר אמרה לו עורי צפון: קול דודי דופק. עתה היא פושטת וכל הפרשה כולה מבוארת:

הפעם השלישית

גן נעול. בתולותיהם נטועות: ופרדס רמונים עם עצי בשמים. הם שנים עשר כנגד השבטים. ומעין מעין גנים. על נשי הטבילה: עורי צפון ובואי תימן. באה רוח צפונית וזה עד שיפוח היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ. ברח דודי אל גנו. השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל מקומי. וענין ויאכל פרי מגדיו לא הקריב עולות עוד כענין אשר חלב זבחימו יאכלו. אמרה שכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואילו הוצרכתי יש לי הכל: יערי עם דבשי. והייתי מאכיל לרעי שהם המלאכים והענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו. אחר שעלתה שכינה גלו ישראל לבבל אמרה כנסת ישראל אני ישנה בגלות בבל כאדם שהוא במחשך.

ועניין ולבי ער. שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי: קול דודי. זהו העיר ה׳ את רוח כורש מלך פרס: שראשי נמלא טל. דרך משל כענין כי לא ישבתי בבית העת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או על דמעות של ישראל שגלו:

הפעם הראשונה

(ג) אטנפם. בלשון רבנן ז״ל לשון גיאול: (ד) מן החור. הנקב שיש בין שתי הדלתות

מצודת דוד

להם אכלו רעים כו׳. והנמשל הוא לומר כאלו המקום ב״ה מבטיח ואומר הנה הים מהר אשרה שכינתי בקרבך ואקבל ברצון קטורת הסמים ואם תרד מן השמים ותאכל עלי המערכה עם הקרבנות אשר יערבו עלי כדבש ואקבל ברצון נסכי היין אשר ימתקו עלי כחלב והכהנים בני אהרן יאכלו חלקם ממותר אשי: (ב) אני ישנה. עתה חזרה החשוקה להשלים אמריה עם הנערות כי כשבא לאוזן החשוק נועם אמריה והפלגת תשקה שלא אמריו לקלסה באומרו הנך יפה רעיתי כו׳ (לעיל ד) וכל הענין והיא חשבה מחשבות שיבוא אל הגן לשבת עמה והוא השיב שכן יבוא הספיק הענין בזה הספור ועתה שבה לספר מה היה הסיבה אשר החשוק נפרד ממנה כ״כ הרבה מן הזמן ואמרה כאשר הלכתי לישן ועדיין היה לבי ער כי לא נשקעתי בשינה שמעתי קול דודי נוקש על הדלת וכה אמר פתחי לי הדלת את אחותי רעיתי הדבוקה בי כיונה בבן זוגה התמימה באהבתה אלי: שראשי נמלא טל. כי שער ראשי נמלא מן הטל שירד עלי והקוצות נתמלאו מזלוף הגשמים שירדו בלילה וכאומר מהרי פתחי כי מילא אני בעומדי חוצה בעבור רטיבת הטל והמטר שירדו עלי. והנמשל הוא לומר כאשר ישבתי בגולה בבבל הייתי נואש מן הגאולה אבל הבחורים שבי כדניאל וחביריו היו מצפים עליה וחשבו את הקץ הנאמר בפי ירמיה והנה המקום ב״ה העיר רוח כורש לשלוח חפשי למען לא יחולל עוד שמו בין הגוים לומר עם ה׳ אלה ומארצו יצאו מבלי יכולת להעמידם בארצו: (ג) פשטתי את כתנתי. ואני השבתי לו הנה כבר פשטתי את כתנתי כדרך ההולכים לישן ואין ללכת ערומה ואיך א״כ אלבשנה כי יש לי טורח בזה וכבר רחצתי את רגלי עד לא עליתי על המשכב ואיך א״כ אטנפם ללכת בארץ לפתוח לך הדלת. והנמשל הוא לומר הנה נתעצלתי לעלות לירושלים לפי שכבר נתישבתי בבבל והיתה הארץ ההיא ערבה עלי ולא רציתי לטרוח בטלטול הדרך: (ד) דודי שלח ידו מן החור. אח״ז הושיט החשוק את ידו מן החור שאצל הדלת והכוונה היה למען תראה ידו ותגעגע עליו ויצר לה בהפרידו ממנה: ומעי המו עליו. כאשר ראיתי ידו השלוחה מן החור נגעגעתי בעבורו ונכמרו רחמי. והנמשל הוא לומר שהמקום ב״ה שלח דברו ע״י חגי וזכריה לנבאות לה שבא הקץ וע״י נתעוררה לבנות הבית כמ״ש והחגי

מצודת ציון

בערת הדבש (ש״א י״ד): ושכרו. ענין השתיה יותר מכדי המדה: דודים. אהובים: (ב) ער. מל׳ הערה והקצה: דופק. ענין ההכאה בנחת על הדלת כמו מתדפקים על הדלת (שופטים י״ט): תמתי. מלשון תמימות והוא הפוך המרמה: קוצותי. הוא שער הראש התלוי למטה וכן קווצותיו תלתלים האמור למטה: רסיסי. ענין זלוף ונטיפה וכן לרוס את הסולת (יחזקאל מ״ו): (ג) פשטתי. ענין הסרת המלבוש: איככה. מלשון איך: אטנפם. מלשון טינוף ולכלוך: (ד) שלח. ענין הושטה: החור. הנקב: המו. מלשון המיה והוא ענין

ג׳. ג׳ ומעי המו עליו: ה קמתי אני לפתח לדודי וידי
ד׳ מ״ל בליש׳ נטפו־מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול:
ג׳ וא׳ כמק ו פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נפשי
ג׳ יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו
ב׳ וא׳ ולא ענני: ז מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני
ו׳ וכסיפרא ג׳. ל׳ פצעוני נשאו את־רדידי מעלי שמרי החמות:
ח השבעתי אתכם בנות ירושלם אם־תמצאו

מור ד׳ מ״ל בלישנא וסימן נמסר לעיל בסיפרא: חמק ל׳ וא׳ המק ואינון חד מן ט״ו זוגין חד חי״ת וחד ה׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה״א כס״ד: נשאו י׳ וסימן נמסר בסדר מטות ובשמואל ב׳ סי׳ י״ט:

תולדות אהרן פתחתי אני לדודי. זוהר שה״ש: נפשי יצאה. שבת פח: נשאו את רדידי. (שבת ח): אם תמצאו את דודי. זוהר ויחי:

יתהון בכלהלח ובחבור נהרי גוזן וקרוי מדי ודבר מידהון עזקא מתכא דשוי ירבעם חיבא בלשם דן דמתקריא פמיאס ביומי פקח בר רמליהו וכד שמעת אנא רחמי אתגלגלו עליהון: ה קמתי וכדו תקפת עלי מחת גבורתא דיי תהית על עובדי וכהניא קריבו קורבנא ואסיקו קטורת בוסמין ולא אתקבל ברעוא ארום מרי עלמא אחד דשי תיובתא באנפי: ו פתחתי אמרת כנשתא דישראל צביתי למתבע אולפן מן קדם יי ואיהו סלק שכנתיה מביני ונפשי תאבת לקל מלוי תבעית שכינת יקריה ולא אשכחית צליתי קדמוהי ואיהו טלל שמיא בענני ולא קביל צלותי: ז מצאוני אדביקו לי כשדאי דנטרין אורחתא ומעיקין חזור חזור על קרתא דירושלם מני קטלו בחרבא ומני אובילו בשביתא נטלו תגא דמלכותא מעל צוריה דצדקיהו מלכא דיהודה ואוביל יתיה ברבלא וסימו ית עינוהי עמא דבבל דמעיקין על קרתא ונטרין ית שוריא: ה השבעתי אמרת כנשתא דישראל אשבעית לכון נביאיא בגזירת מימרא דיי

אבן עזרא

הדלתות: (ו) חמק. כמו הלך מן חמוקי ירכיך ויש אומרים כמוהו עד מתי תתחמקין בענין רחוק: (ז) רדידי. בלשון ישמעאל כמו צעיף: (י) דגול. מן דגל:

הפעם השנית

ענין דגול מרבבה. כמו הדגל הוא בין חבריו:

הפעם השלישית

פשטתי. שנתעצלו ישראל לעלות ולבנות הבית: דודי שלח ידו מן החור. מחלון הרקיע וזהו דאתנבי חגי וזכריה בר עדו: קמתי אני לפתוח לדודי. זהו בנין הבית וחשבו שהשכינה תדור עמהם וכן הבטיחום הנביאים ושכנתי בתוכך אילו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזה ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו. וטעם נפשי יצאה בדברו. נפשי תצא כשאזכיר דברו כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים: מצאוני השומרים. מלכי יון: הכוני פצעוני נשאו את רדידי. והענין עזבוני ערומה מהמצות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם וזולת אהבה ולא עבדתי ע״ג: דודי צח. שמעשיו זכים ונקים לזכים ואדום למכעיסיו כענין מדוע אדום ללבושך וענין מרבבה אלף אלפין ישמשוניה:

כתס

רשי

המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ונפש חפצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר. רוח עובר ומתפשט לכל צד: ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו (שיר ו) חמוקי ירכיך סתרי ירכיך ע״ש שהירך בסתר (ירמיה לא) עד מתי תתחמקין תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו. שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחילה לא אבית לפתוח: בקשתיו וגו׳ מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ותופסין גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא נברדור״א בלע״ז: רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו. וזו היא הדוגמא: דודי שלח ידו מן החור. כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע״ג שבחרתי בה: שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם (ד״ה ב כח) ויכו בו וישב ממנו שביה גדולה וגומר ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: ומעי המו עליו. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבו לדרוש להקב״ה וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגומר אף יאשיהו נאמר בו (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו עליו: (ו) פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזרתו שנאמר בחזקיהו (ישעיה לט) הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגומר ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה (ירמיה יט) הנני מביא רעה אל המקום הזה ואל יושבי וגו׳ ואומר (מלכים ב כ) וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה׳ גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו. יצאה ממנו בדברו דבר זה: בקשתיהו ולא מצאתיהו. ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס: (ז) מצאוני השומרים. נבוכדנצר וחיילותיו: הסובבים בעיר. לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי. בית המקדש: שומרי החומות. אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר (ישעיה סב) על חומותיך ירושלים וגו׳ הם הציתו בו את האור כענין שנאמר (איכה א) ממרום שלח אש וגומר: (ח) השבעתי אתכם. האומות אנשי נבוכדנצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי. לעתיד לבא ליום הדין שיבוקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר (ישעיה מג) יתנו עדיהן ויצדקו: מה תגידו לו. שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי ביסורים קשים ביניכם יבא נבוכדנצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות

מצודת ציון

ענין צער והכמרת רחמים וכן על כן המו מעי לו (ירמיה ל״א): עליו. בעבורו: (ה) עובר. ענין הספשטות: כפות המנעול. הכלי שסוגרין בו הדלת קרוי מנעול כמו מנעוליו ובריחיו (נחמיה ג׳) וכפות הם ידות המנעול הנתחבים במקום העשוי להם לסגור הדלת והוא מלשון כף היד: (ו) חמק. ענין סבוב כמו עד מתי תתחמקין (ירמיה ל״א): (ז) פצעוני. היא מכה המוציאה דם וכן פצע תחת פצע (שמות כ״א): נשאו. לקחו וכן ובתים ונשאו (מיכה ב׳): רדידי. הוא שם תכשיט מה מרודד ודק וכן והצניפות והרדידים (ישעיה ג׳ ג׳):

לה

מצודת דוד

והתנבאו חגי נביאה וזכריה כו׳ באדין קמו זרובבל כו׳ ושריו למבנא בית אלהא כו׳ (עזרא ה׳): (ה) קמתי אני. אז קמתי ממטתי לפתוח לדודי את הדלת ובכדי להתאהב עליו התבשמתי להיות ריחי נודף ובעבור מרבית הבושם היו ידי נוטפים מור ומן אצבעותי היה המור עובר ויורד על ידי המנעול שאוחזים את הדלת לסגרה. והנמשל הוא לומר הן עסקתי בבנין בנפש חפילה והצלחתי בה כמ״ש ושבי יהודיא בנין ומצלחין (שם ו׳): (ו) פתחתי. כאשר פתחתי לו הדלת אז סבב עצמו ועבר משם: נפשי יצאה בדברו. כי כשפגה ממנה דבר קשות לאמר לא אשוב עוד אליך ואמרה בשמעי דבריו אלה כמעט יצאה נפשי מהפלגת הגעגועין: בקשתיהו. אח״ז בקשתי אותו וחפשתי אחריו ולא מצאתי אותו וקראתי אותו בחשבי שהוא במקום סתר ויגלה עצמו אלי בשמעו קולי אבל לא ענה לי. והנמשל הוא לומר כאשר גמרתי בנין הבית נסתלקה הנבואה ומאוד נצטערתי על סעדה ומחזרת הייתי על החזרת הנבואה ולא עלתה בידי: (ז) מצאוני השומרים. בעת סבבתי בעיר לחפש אחריו מצאו אותי שומרי העיר הסובבים בלילה לשמרה והכו אותי ופצעו בי ושומרי החומות לקחו מעלי את רדידי כדרך שעושין להולך יחידי באישון לילה שמכים ופוצעים בו ומפשיטין בגדיו באמרם שהולך הוא לגנוב או לנאף. והנמשל הוא לומר הנה פגעו בי השודדים המתפרצים בעולם ואבדו ממני כמה וכמה בכל דור ודור וחמסו אותי אבלוגי הממוני הליגוני ככלי ריק: (ח) השבעתי כו׳. כבלותה לספר אמרה אל הנערות משביע אני אתכן אם תמצאו את דודי הנה זאת היא מה שתגידו לו אשר אני חולה מרוב הגעגועין אל אהבתי וכאלו תאמר אין חליי בעבור ההכאות שהכו ופצעו בי השומרים כי הצער הזה הוא כאין מול צער הפרדתו ממני וזהו חליי. והנמשל הוא כאלו כנסת ישראל משבעת את העכו״ם להעיד עליו לעתיד לפני המקום ב״ה לומר שכל התלאות שסבלתי בגולה קבלתי באהבה אבל כל חליי ודאגתי היה על המנעת השראת השכינה כי לכד זאת

סים

את־דודי מה־תגידו לו שחולת אהבה אני: ט מה־
דודך מדוד היפה בנשים מה־דודך מדוד שככה
השבעתנו: י דודי צח ואדום דגול מרבבה:
יא ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחרות כעורב:
יב עיניו כיונים על־אפיקי מים רחצות בחלב
ישבות על־מלאת: יג לחיו כערוגת הבשם
מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור
עבר: יד ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו

שככה ב׳ וסימנם אשרי העם שככה לו. שככה השבעתנו: השבעתנו ג׳ וסי׳ נקיים אנחנו. וחברו. מה דודך מדוד: יושבות ד׳ וסימן נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ז ע״ש: גלילי ב׳ וסימן על גלילי כסף. ידיו גלילי זהב: קדמא מלעיל:

תולדות אהרן דגול מרבבה. חגיגה טו: קוצותיו תלתלים. ערובין כא חגיג׳ יד חולין סג: לחייו כערוגת. שבת פח ערובין נד: שפתותיו שושנים. שבת ל פח פסחים קיז:

מאים אתגליית עליכון רחמתכון חויאו קדמוהי דמרעיתא מן חבת רחמוהי אנא: ח מה ענו נביאיא ואמרו לבית ישראל אידין אלהא אנת בעיא למפלח כנשתא דישראל שפרתא מכל עממיא לאידין אנת צביא למדחל דהכדין קימת עלנא: י דודי בכן שריאת כנשתא דישראל למשתעי בשבחא למרי עלמא וכן אמרת להדהוא אלהא רעותי למפלח דעטיף בימַמא באצטלא חור כתלגא וזיו יקרא דיי דאנפוהי זהרין כנורא מסגיאות חוכמתא וסברא דהוא מחדת שמועין חדתין בכל יומא ועתיד לפרסמנון לעמיה ביומא רבא וטקסיה על רבוא רבון מלאכין דמשמשין קדמוי: יא ראשו אוריתיה די היא רגיגה מדהב טב ופירוש מליא דבהון דגורין דגורין טעמין ופקודין למן דנטרין להון חורין כתלגא ודלא נטרין יתהון אוכמין כאגפי עורבא: יב עיניו עינוהי מסתכלין תדירא על ירושלם לאוטבא לה ולברכא לה מרישא דשתא ועד סופא דשתא כיונין דקימין ומסתכלין על מפקנות מיא בגין זכותא דיתבי סנהדרין דעסקין באוריתא ומנהרין ית דינא למהוי שעיע כחלב ויתבין בבית מדרשא ומתינין בדינא עד דגמרין לזכאה ולחיבא: יג לחיו תרין לוחי אבנין דיהב לעמיה כתיבן בעשר שטין דמין לשטי גנת בוסמא מרבין דקדוקין וטעמין היכמה דגנוניתא מרבי בוסמין וספותי דחכימוי דעסקין באוריתא נלחין טעמין בכל סטר ומאמר פומהון כמירא בחירא: יד ידיו תרי עסר שבטין דיעקב עבדיה

רש״י

האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: (ט) מה דודך מדוד. כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו. להעיד לו על אהבתך: (י) דודי צח. לבן כמו (איכה ד) צחו מחלב: ואדום. אפרש תחלה כל הענין לפי פשוטו קילוס נוי בחור כשהוא לבן ופניו אדמוניות: דגול מרבבה. נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרוין רבבה שנאמר (יחזקאל יז) רבבה כצמח השדה נתתיך: (יא) ראשו. מבהיק ככתם פז. כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן (איכה ד) ישנה הכתם הטוב וכן (איוב לא) ולכתם אמרתי מבטחי וכן (משלי כה) וחלי כתם: קווצותיו תלתלים. לשון תלויים בנדלוי״ש בלע״ז: שחורות כעורב. כל אלה נוי לבחור: (יב) עיניו כיונים על אפיקי מים. עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים. רוחצות. עיני דודי בחלב: ויושבות על מלאת. כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי לא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם הענין (ס״א העין לפי הגומא) לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאת גומא העשויה לו למושב כמו (שמות כה) אבני מלואים (שם כה) ומלאת בו מלואת אבן: (יג) לחייו כערוגת הבשם. אשר שם באותם ערוגות גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח: מגדלות של מרקחים. מגדלות מרקחים: גידולי מרקחים: (יד) גלילי זהב. כאופני זהב: ממולאים בתרשיש. כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת: עשת. לשון (ירמיה ה כה) שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משעיה״ש בלע״ז

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(יא) כתם. דבר עגול ממיני חלי: פז. אבנים יקרות: קוצותיו. קצות שערו: תלתלים. מן תל כמו הר גבוה ותלול: (יב) על מלאת. על מתכונת כמו ומלאת בו מלואת אבן: (יג) ערוגת. חתיכת מקום בגן: מגדלות. יש אומרים מן גדול והנכון שהוא לשון רבים ממגדל: (יד) גלילי. כמו גלגלי וכן על גלילי כסף: ממלאים. כמו ומלאת בו: בתרשיש. אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפה ויש אומרים שהיא כעין השמים: מעיו. בטנו: עשת. כלי

מצודת דוד

היה מגמתי ותוחלתי: (ט) מה דודך. כאלו הנערות מסיבות אותה מה זה תתרפק בו ומנגעגת עליו את היפה בין הנשים וכי במה נחשב הוא ביתר שאת משאר הדודים: שככה השבעתנו. אשר כך השבעתנו להגיד שאתה חולה לאהבתו וכאלו תאמרנה הנה גודל החרילות הזה יורה שאין מי להעריך אליו אנרי נא מה הם המובות הנפלאות בו שאינם בזולתו. והנמשל הוא כאלו העו״ג מסיבות אותה לומר אמרי נא במה הוא נחשב מכל שרי מעלה של העו״ג הלא כולם משפיעים טובה לאנשיהם וא״כ הואיל והוא עזבך התחברי עמנו ונהיה לעם אחד ותהי גם את החת ממשלת השר המושל בנו: (י) דודי צח ואדום. כאלו משיבה הן אין להעריך שאר הדודים מול דודי כי דודי הוא צח הלבון מעורב במראה אדמימות הנחמד לעין. והנמשל הוא לומר הנה המקום ב״ה פועל הרחמים והדין כי צחות הלבון יורה על הרחמים והאודם על הדין כמפורסם וכאומר הנה בידו הכל הרחמים והדין אבל שרי מעלה לא ייטיבו ולא ירעו מעצמם כי אינם אלא שלוחי המקום ב״ה: דגול מרבבה. יש לו דגלים מקבוצת רבבות. והנמשל הוא לומר רבים הם מלאכיו עושי דברו כמ״ש אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבבן קדמוהי יקומון (דניאל ז) ולא כן שרי מעלה: (יא) ראשו כתם פז. כאומרה אין להניח בראשו עטרת זהב כי הראש עצמו יפה ומבהיק עוד ככתם פז. והנמשל הוא לומר אין לספר עוזם גדלו כי הוא מרומם על כל ברכה ותהלה: קווצותיו תלתלים. שערותיו המה מסולסלים ועל כי יתהפכו בסלסולם פעמים נכנסים ופעמים יוצאים לכן המה נראים תלים תלים והמה שחורות כנוות העורב וזה דבר נוי. והנמשל הוא לומר הנפלאות הנשפעות מאת המקום ב״ה יתהפכו בהתגלגלותיו והמה לפעות ותשוכות מעין האדם ואין להשיגם ובא הרמז בנוות העורב כי דבר שחור הוא חשוך אל העין: (יב) עיניו כיונים. הנשפת עיניו יפה כהבטת עיני יונים בהתילכם על אפיקי מים ומביטים לרוות שם צמאונם ושיה הנשפה נאה מאוד: רוחצות בחלב. ילובן עיניו המה נאות ונקיות מבלי מגואה בהן רושם אדמימות כאלו הן רוחצות תמיד בחלב: יושבות על מלאת. קבועות המה בגומא שלהן לפי מדת הגומא למלאותו אינן בולטות ואינן שוקעות והוא דבר נוי. והנמשל הוא לומר שהוא משגיח בהבטת אהבה והשגחת הדין ממתיק ברחמים כי לובן החלב יורה על הרחמים והשגחה עצמה היא על דרך המילוע עם כי על הכל ישגיח מ״מ על מחשבה רעה אינו משגיח בה לענוש עליה כמ״ש און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה׳ (תהלים ס״ו): (יג) לחיו כערוגת הבושם. לחייו המה בתכלית ההדור ידמו אל הערוגות שצומחים שם הבושם שמייפין אותן ביותר: מגדלות מרקחים. אשר בערוגות ההן יש גידולי סממנים מובחרים לעשות מהם מעשה רוקח להיות שמור לזמן מרובה שאז הערוגות ההן הנה בתכלית ההדור מפאת צורתם ומפאת הסממנים המובחרים במינם הצומחות עליהן. והנמשל הוא לומר הדבורים שיצאו מפי המקום ב״ה המה יקרים ומחוכמים ובתכלית התועלת וירמוז בלחיים על כי המה יקיפו כלי הדבור: שפתותיו שושנים. מבין שפתותיו עולה ריח טוב כריח השושנים וכאילו מטיפות המור. והנמשל הוא על הנביאים השלוחים מאת ה׳ לדבר דבריו שהמה כמו שושנים שריחם נודף למרחוק כי כ״כ המה מודיעים מה שיהיה לאחרונה ומייעדים טובה מרובה והצלחות מתמידות: (יד) ידיו גלילי זהב. אצבעות ידיו כשהן פרודות ידמו במראיהן כזרועות אופני הזהב ר״ל נקיות כזהב ועם כי דאשי אצבעותיו הן כלי הסימום ודרכן להיות מגולגלות: ממולאים בתרשיש. וכאלו יושבים אבני תרשיש לפי מדות הגומות לא בולטין ולא שוקעין ועל הצפרנים יאמר

ג׳.ג׳ כ׳ מ״ל י׳ ומ״ל עֶשְׁתּ שֵׁן מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים׃ טו שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ
ד׳ כ׳ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים׃
כ׳ אפס קמץ טז חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים זֶה דוֹדִי וְזֶה

כלבנון ד׳ וסימן אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה. וריח לו כלבנון. יהי פסת בר בארץ בראש הרים. מראהו כלבנון בחור כארזים׃

תולדות אהרן מראהו כלבנון. סנהדרין ק׃

גְּלִילָן עַל צִיץ כְּלִילָא דְדַהֲבָא דְקוּדְשָׁא גְּלִיפָן עַל תְּרֵי עֲסַר מַרְגָּלִיתָא עִם תְּלָתָא אֲבָהָן דְעָלְמָא אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב רְאוּבֵן גְּלִיף עַל אַחְמַר שִׁמְעוֹן גְּלִיף עַל עָקִיק לֵוִי גְּלִיף עַל בַּרְקָן וְעַפְרַן יְהוּדָה גְּלִיף עַל כַּחֲלֵי יִשָּׂשכָר גְּלִיף עַל אַזְמוֹרַד זְבוּלֻן גְּלִיף עַל גִּיהַר דָּן גְּלִיף עַל בִּרְלָא נַפְתָּלִי גְּלִיף עַל אֶסְפּוֹר גָּד גְּלִיף עַל טַבְאָג אָשֵׁר גְּלִיף עַל פְּרוֹזָג יוֹסֵף גְּלִיף עַל מְרִיבָג בִּנְיָמִין גְּלִיף עַל אַפַּנְטוֹר דַמְיָן לִתְרֵי עֲסַר מַזָּלַיָּא נְהִירִין כְּעַשְׁשִׁית צְחִיחִין בְּעוּבָדֵיהוֹן כְּשֵׁן דְפִיל וּבְהִיקִין כְּשַׁבְזִיזִין׃ טו שוקיו וְצַדִּיקַיָּא אִנּוּן עַמּוּדֵי עָלְמָא בְּסִיסָן עַל סַמְכִין דִדְהַב טָב אִנּוּן פִּתְגָּמַיָּא דְאוֹרַיְתָא דְעָסְקִין בְּהוֹן וּמוֹכְחִין עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד רְעוּתֵיהּ וְאִיהוּ מִתְמְלֵי רַחֲמִין עֲלֵיהוֹן כְּסָבָא וּמְחַוַּר חוֹבֵיהוֹן דְבֵית יִשְׂרָאֵל כְּתַלְגָּא וּמִתְעַתַּד לְמֶעְבַּד נִצְחָן וּקְרָבָא בְּעַמְמַיָּא דְעָבְרִין עַל מֵימְרֵיהּ כְּעוּלֵם גְּבַר וְחָסִין כְּגַלְמִישִׁין׃ טז חכו מִלֵּי מוֹרִיגוֹי מְתִיקָן כְּדוּבְשָׁא וְכָל פִּקּוּדוֹי רְגִיגָן עַל חַכִּימוֹי מִדְּהַב וּכְסַף דֵּין הוּא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דֶאֱלָהָא רְחִימִי וְדֵין הוּא תְּקוֹף חוּסְנֵיהּ דְמָרֵי חַבִּיבִי

אבן עזרא

כלי עשוי משן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא לח כמו שמנו עשתו: מעלפת. כמו ויתעלף: ספירים. אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם כי כבר משל הלובן כחלב ושלג וטעה המפרש כמעשה לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו אלא מן קח לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי מה ענין כמעשה עם הלובן כי היה לו לומר כמראה לבנת: (טו) שש. אבני שיש ומשקלו עש ועיש:

הפעם השנית

לחייו. זקנו: מגדלות. הם כמו מגדלות סביבות לחייו: ממלאים בתרשיש. רמז לשער שעל ידיו: מעיו עשת שן. חגור מתניו אבל מעיו חגורים כי איננו ערום: אדני פז. רגליו ואצבעותיו: מראהו כלבנון. שהוא נחמד למראה:

הפעם השלישית

ראשו כתם פז. הוא כסא הכבוד: שחורות כעורב. כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו: עיניו. כענין בכל מקום עיני ה׳: רחצות בחלב. כענין טהור עינים מראות ברע: לחיו. הם שרי הפנים: שפתותיו. הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל: ידיו גלילי זהב. הם האופנים: וענין בתרשיש. כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש: מעיו. היא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבצים: שוקיו. הוא הגוף שממנו נברא העולם. וענין שש. שיש לו שש קצוות: אדני פז. הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו: ומראהו כלבנון. הענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אבל בני אדם וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו כן מעשה המקום: בחור כארזים. שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי חדשים לבקרים רבה אמונתו:

כתרנה

רשי

בלע״ז: שן. מעלמות פיל: מעולפת ספירים. מקושטת ומתוקנת בספירים לשון ותתעלף דמתרגמינן ואיתקנת: (טו) שוקיו. כעמודי שש המיוסדים על אדני פז: עמודי שש. עמודי שיש וחבירו במגלת אסתר (אסתר א) על גלילי כסף ועמודי שש. ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים. נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים: (טז) חכו ממתקים. דבריו ערבים: זה דודי. זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו. והדוגמא כלפי הקב״ה כך היא: דודי צח. צח ולבן להלבין עונותי. צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט (דניאל ז) לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקא: ואדום. ליפרע משונאיו כענין שנאמר (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושיך: דגול מרבבה. הרבה חיילות מקיפין אותו: ראשו כתם פז. תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר (תהלים קיט) פתח דברך יאיר פתח אנכי ה׳ אלהיך הראש תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו: קוצותיו תלתלים. על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: שחורות כעורב. על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה. ד״א קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה: עיניו כיונים על אפיקי מים. כיונים שעיניהם צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות ששם מוצאי התורה המשולים למים: רוחצות בחלב. בשכן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: יושבות על מלאת. על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ צופות טובים ורעים. ד״א תלמידי חכמים שהקב״ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אוכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים. על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה: רוחצות בחלב. לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה היא רוחצות לשון נקבה הם מלחלחין עלמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה וסתומותיה: יושבות על מלאת. מישבים דברים על אופניהם. ד״א עיניו ענייניו פרשיות של תורה הלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מלוחלחות כחלב כמו שפירשתי: לחייו. דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים. דבורים שנדבר באהל מועד שהם לרילוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים: ידיו. הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה: גלילי זהב. אלו הדברות שבהן הנחמדים מזהב ומפז רב. א״ר יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפרינון היו והיו נגללין. ד״א על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממולאים בתרשיש. שכלל בעשרת הדברות תרי״ג מלות: מעיו עשת שן. זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעולפת ספירים. נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים: מיוסדים על אדני פז. אמר ר׳ אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלה ובסים למטה אמר ר׳ שמואל בר נרא פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלה ובסים למטה וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל (ויקרא כה) וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ערכין וסוכה וכגון (במדבר טז) יפקוד ה׳ איש על העדה צו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו׳: מראהו כלבנון. המסתכל ומתבונן בדרכיו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים: בחור. נבחר כארזים הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: חכו ממתקים. דבריו ערבים (ויקרא יט) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם. אני ה׳. הנאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה. אל תחבלו במעשיכם ותקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו (יחזקאל יד) ועשה משפט וצדקה עליהם חי

מצודת ציון

הבטן יאמר שבו המעים: עשת. ענין בהירות וזכות וכן ברזל עשות (יחזקאל כז): שן. הוא שן הפיל: מעלפת. ענין עטוף וכסוי כמו ותתעלף (בראשית לח): (טו) שוקיו. הוא פרק מפרקי הרגל: שש. אבן שיש: מיוסדים. מל׳ יסוד: אדני. הוא ה בד שהעמוד תקוע בו וכן אדני כסף (שמות כו): פז. הוא המובחר שבזהבים: (טז) חכו. הוא מה שמתחת הלשון והוא מכלי הדבור: ממתקים. מל׳ מתוק:

אנס

מצודת דוד

שהם נאים וחלקים כאבני תרשיש והמה במדה הראויה לא קצרות ולא ארוכות. והנמשל הוא על גלגלי השמים מעשה אצבעות המקום ב״ה שנאמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך (תהלים ח) שהמה בהירים ויקרים כזהב וממולאים כוכבי אור: מעיו עשת שן. בטנו זך ובהיר כזכות שן הפיל כאלו מעופפת בספירים וקבועים בה באלו גופו זוהר הספירים על השן ומבהיק ביותר והנמשל הוא לומר עם כי השמים שמים לה׳ אוה מאז למושב לו על הכפורת שהוא מקום פנימי ונעלם כמו המעים שבתוך הגוף ומשם בא האורה לכ״י כצחות וזכות השן ובהירות הספיר: (טו) שוקיו עמודי שש. רגליו נאים בלובן וביושר כעמודי אבן שיש והמה מיוסדים על אדני פז הם כפות הרגלים שהמה נקיות כזהב פז עם כי מדרכם להיות מלוכלכות בעפר הארץ. והנמשל הוא על העולם השפל הדום רגלי המקום ב״ה שנא׳ והארץ הדום רגלי [ישעיה ס״ו] שהוא חזק כעמודי אבני שיש ואדני יסוד כדור הארץ המעמידו במקומו לבל יתקרב לפאה מן הפאות דומה הוא אל הפז ויאמר על הנקודה האמצעית מכדור הארץ שהיא מעמדת כל הכדור במקומו כאשר חקרו הטבעיים כי כל יסוד מבקש לימודו ולכן בא הרמז בפז כי הנקודה הזאת הוא כמעט קט כמו הפז שמעט ירד לעולם כמ״ש רז״ל: מראהו כו׳. מראה קומתו הוא כהר הלבנון והוא נבחר מאד כארזים מכל עצי היער. והנמשל הוא לומר שהמקום ב״ה גדול ורם מכל אלהים ומאד נבחר מכולם ואין להעריך אותם אליו: (טז) חכו ממתקים. כל דברי חכו המה מתוקים במליצה נאותה ונאות אמרים וכל מעשיו ותנועותיו המה חמודים כי עבוים בהשכל רב. והנמשל הוא לומר דברי התורה הנאמרים מפיו המה משפטים צדיקים וחוקים ישרים וכל מעשיו בחסד וברחמים: זה דודי כו׳. הנה מי שיש בו אלה השבחים זה דודי ורעי וכאומרת בשות כן

אין

רֵעִי בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם: ו א אָנָה הָלַךְ דּוֹדֵךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים
אָנָה פָּנָה דוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ: ב דּוֹדִי יָרַד
לְגַנּוֹ לַעֲרוּגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט ג׳ כתיב כן ג׳
שׁוֹשַׁנִּים: ג אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: ג׳ מ״ל בלישנ׳
ד יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלָ͏ִם אֲיֻמָּה ל׳. ג׳.
כַּנִּדְגָּלוֹת: ה הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי ח׳ בטע׳. ל׳ וכתיב כן

וללקוט חד מן מלין נסבין ול׳ בריש תיבות׳ וסימן נמסר במערכת אות הלמ״ד בס״ד: נאוה ד׳ וסימן נמסר בתהלים סימן קמ״ח ומשלי סי׳ י״ז: שהם הרהיבוני חד מן ח׳ מלין בתרי טעמי פי׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבת׳ כי אם בח׳ מקומות וסי׳ בכל משבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמור. ההרתיה ואת כל ההרתיה בקע דמלכים. מבליגיתי עלי יגון. גלוליכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם. מכל תועבתיכם. כי למבראשונה דד״ה. ונבזביתך לאחרן הב. שהם הרהיבוני וסימן מה״מג תלוש:

תולדות אהרן דודי ירד לגנו. (ברכות ה): הסבי עיניך. זוהר קדושים:

נביאיא ומתנבאין בירושלם: ו א אנא אתיבו נביאיא כד שמעו וכן אמרו תושבחתא דיי מפום כנשתא דישראל על אידין חובא אסתלק מבינך שכינתא דיי את דשפירא עובדך מכל אומיא ולאן אתר אתפני רחימך באסתלקותיה ממוקדשך אמרת כנשתא דישראל על חובין ומרודין ואשתדור די השתכחו בי אמרין נביאיא כען הדרי בתיובתא ונקום אנת ואנן ונצלי קדמוהי ונבעי רחמין עמך: ב דודי ומרי עלמא קביל צלותהון ברעוא ונחת לבבל לסנהדרין דחכימיא ויהב רווחא לעמיה ואסקנון מגלותהון על יד כורש ועזרא ונחמיה וזרובבל בר שאלתיאל וסבי יהודאי ובנו ית בית מוקדשא ומניאו כהניא על קורבניא וליואי על מטרת מימרא דקודשא ושלח אשתא מן שמיא וקביל ברעוא ית קורבנא וית קטורת בוסמין וכגבר דמפרנס ית בריה רחימא בתפנוקין כן פנקנון וכגבר דמגבב ורדין מן מישריא כן כנשנון מן בבל: ג אני ובההיא יומא אנא פלחא למרי עלמא רחימי ורחימי אשרי שכינת קודשיא ביני וזן יתי בתפנוקין: ד יפה אמר יי במימריה כמה יאה את חביבתי בזמן דצבותך למעבד רעותי שפיר בית מוקדשא דבנית לי במקדש קדמי די בנא לי שלמה מלכא בירושלם ואימתך על כל עממיא ביומא דהלכו ארבע טקסיך במדברא: ה הסבי אסחרי רבניך חכימי כנשתא רבתא חזור לקבלי די אינון אמלכוני בגלותא וקבעי מדרשא לאולפן אוריתי ושאר עטוטיך ועמא

רשי

יחיה עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך ממתוק מזה: (א) אנה הלך דודך. מאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: אנה פנה דודך. כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר (עזרא ד) וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגומר ויגשו אל זרובבל וגו׳ נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו׳ וכוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה והם משיבים: (ב) דודי ירד לגנו. צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגת הבשם. מקום מקטר הקטרת: לרעות בגנים. ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקוט שושנים. שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה׳ וגומר ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר (עזרא ד) לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם: (ג) הרועה בשושנים. הרועה את צאנו במרעה נוה וטוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. והקדוש ברוך הוא מקלסה על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי: נאוה. את עתה כאשר בראשונה בירושלם: איומה כנדגלות. חיילי מלאכים אימתך אטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא: (ה) הסבי עיניך מנגדי. כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסיבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי משתחץ ומתגאה עלי ורוחי גסה כי איני יכול להתאפק: הרהיבוני. הגיסו לבי כמו (תהלים צ) ורהבם עמל ואון (ישעיה ל) רהב הם שבת אישמיי״ר בלע״ז והדוגמא כך הוא

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ד) כתרצה. שם מדינה תמצאנה בדברי אחאב: אימה. שיש אימה ממנה לכל רואיה. כמו איום ונורא: כנדגלות. כמחנות בעלות הדגלים: (ה) הרהיבני. חזקו ממני או הסירו כחי וממשלתי כמו המדהבת רהב ורהבם עמל ואון:

הפעם השנית

דודי ירד לגנו. כאשר פירשתי שאמרה לו יבא דודי לגנו וכשאר הקילה רדפה אחריו וכאשר ראה אותה אמר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כפלח הרמון והטעם כי את הוא תשוקתי הקדמונית ולא תתערבי לי באחרת כי הנה שערך ושניך ורקתך לעדים נאמנים ולא יתכן שתתערבי באחרת כי אחת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמונים פלגשים ועלמות אין מספר אין כמותך כי אחת את לאמך:

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו. זה שעלה למרום: לרעות בגנים וללקוט שושנים. שהוא דר עם המלאכים שהם הצדיקים: אני לדודי. אמרה כנסת ישראל אע״פ שירד דודי לגנו אני שלו והוא שלי. ענתה שכינה יפה את. זה שחזרו בבית שני ופי׳: הסבי עיניך מנגדי. שנפסקה הנבוא׳ בבית שני כאשר התנבא דניאל ולחתום

מצודת דוד

איך לא אשתוקק אליו וכי יש מי להעריך אליו. והנמשל הוא לומר דעו מי שכל אלה בו הוא אלהי וכאלו תאמר עתה שפטו נא אם מי דומה לו ומה זה תאמרו לעזבו ולהתחבר עמכם להיות תחת ממשלת השר של מעלה המושל בכם הלא כלם כמוהם כאין למול אלהי:

ו (א) אנה הלך דודך. כאשר שמעו הנערות אמריה כי נעמו אמרו לה את היפה בנשים אם לא מצאת את דודך בעיר אמרי נא להיכן הלך ולהיכן פנה ר״ל אנה דרכו ללכת ונלך עמך לבקשו במקום ההוא כאלו תאמרנה אם את מהססדת ללכת יחידי נלכה גם אנו בחברתך. והנמשל הוא כאלו יאמרו האומות אם הדבר כן הוא אמרי לנו היכן הוא כלומר במה תשיב אותו אליך ובמה יתרצה ונעזור לך על הסבה להספיק בידך להשיבו אליך ולא נוסיף להדיחך עוד מאחריו: (ב) דודי ירד לגנו. כאלו משיבה לומר דרכו ללכת בגנים ובודאי ירד שם אל בין ערוגות הבושם לרעות ולטייל בגנים וללקוט שושנים להביאם לי תשורה. והנמשל הוא אשר תשיב אמריה מעולם דרכו להשרות שכינתו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות להקשיב רנה של תורה ותפלה לקבלם ברצון להיות במורים אלו לשלם מהם שכר טוב וכאומרת הנה בעסק התורה והתפלה אפתנו לשוב אלי: (ג) אני לדודי כו׳. ר״ל כמו שכל תשוקתי היא אל דודי כן תשוקתו אלי והוא זה הרועה בשושנים להביא לי מהם תשורה. והנמשל הוא לומר כמו שאני לא בחרתי באל נכר כן הוא לא עזבני מכל וכל לבחור בעובדי גלולים ואף עתה מקבל ברצון עסק התורה והתפלה ושמורים אלו להטיב לי עליהם בגמול טוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. כאשר נשמע אל החשוק נועם דברים והפלגת תשוקתה אליו שלח אמריו לקלסה וכה אמר יפה את רעיתי כעיר תרצה והיא היתה עיר יפה מאד בבנינים נפלאים (ועד שלא נבנית שומרון היתה עיר מלוכה למלכי ישראל): נאוה כירושלים. שהיתה נאה מאוד בהפלגת הסדור וההנהגה: איומה כנדגלות. לפי רוב חשיבת׳ ומעלתך את מטלת אימה על רואיך כמו דגלים ממחנות רבות המטילים אימה על רואיהם. והנמשל הוא לומר עם כי את גולה וסורה עכ״ז יפה את במעשים הגונים ובמדות ישרות וכל האומות אינם חפצים להשחיתך עד התכלית כאלו היית המון עם רב מלומדי מלחמה: (ה) הסבי עיניך מנגדי. גם זה מדברי החשוק ישלח אמריו לאמר לה בדרך חבה החזירי לי עיניך שהם מוסרים מנגד פני כי מאז בהבטחם בי חזקו ואמצו את לבבי להיות נמשך אחריך. והנמשל הוא כאלו יאמר להחכמים עיני העדה שיביטו גם עתה ויסתכלו בתורה ויעסקו בה כי בזה היו מוסיפים כח מאז בפמליא של מעלה וגם עתה יאהבו בזה אל המקום ב״ה וכאומר עם כי המה בגולה ואין עסק התורה מוספת כח כ״כ כמו העסק בא״י מ״מ מוסיפים הם: שערך כעדר העזים. שער ראשך סרוק ומבהיק כשער עדר העזים אשר נמרטו ונסרקו בענפי הקוצים בדרך׳ ממקום מרעית׳ מהר הגלעד ובאלו נסרקו במסרק. והנמשל הוא על הנזירים המגדלים פרע בער ראשם כעדר העזים כו׳ שהם ברוקים ושערותם

מצודת ציון

ו (א) אנה. להיכן כמו אנה אלך מרוחך (תהלים קלט): (ב) לרעות. מל׳ מרעה: (ד) כתרצה. שם עיר מלוכה למלכי ישראל: נאוה. נאה ויפה: איומה. מלשון אימה ופחד: כנדגלות. מל׳ דגל ור״ל מחנות בעלי דגל: (ה) הסבי. מל׳ סבוב והחזרה: הרהיבוני. ענין התחזקות כמו תרהיבני בנפשי עוז (תהלים קלח): שגלשו. ענין מריטת

שערך כעדר העזים שגלשו מן־הגלעד׃ ו שניך
כעדר הרחלים שעלו מן־הרחצה שכלם מתאימות
ושכלה אין בהם׃ ז כפלח הרמון רקתך מבעד
לצמתך׃ ח ששים המה מלכות ושמנים פילגשים
ועלמות אין מספר׃ ט אחת היא יונתי תמתי
אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות
ויאשרוה מלכות ופילגשים ויהללוה׃ י מי־זאת
הנשקפה כמו־שחר יפה כלבנה ברה כחמה

ג׳. ג׳ — ג׳. ג׳. ג׳ — ג׳ וחסר וכספרת — ג׳ חסר ככתוב — ג׳. ג׳ — ס׳ כתוב ס׳ ג׳ — ל׳ וחד ויהללו׳ כבעריס — ל׳. ח׳ מלעיל ה״ כתוב ס׳

ברה ה׳ כתיב ה׳ וסימן עד בית ברה . וחבירו דבתריה דשפטים . מצות ה׳ ברה מאירת עינים . ברה כחמה איומה כנדגלת . ברה היא ליולדתה . וכל לשון אבילה דכוותה כתי׳ ה׳ במ״א ׃

תולדות אהרן שערך כעדר העזים . ברכות כס : אחת היא יונתי . עקידה שער כא : מי זאת הנשקפה . זוכר תרומה ושלח:

דארעא אצדיקו יתי במימר פומהון כבנוי דיעקב דלקטו אבניא ועבדו גלישושיתא בטורא דגלעד׃ ו שניך וכהניא וליואי אכלי קורבניך ומעשר קודשא ואפרשותא דכין מכל אניסות וגזילות דהוו היכמה דכין עדרי דענא דיעקב בזמן דסלקן מן נחל יובקא דלא הות בהון אניסא וגזלה וכולהון דמין דא לדא וילדן תיומין בכל עדן ומתכלא ועקרא לא הות בהון׃ ז כפלח ומלכות בית חשמונאי כולהון מלין פקודיא כרמונא בר מן מתתיה כהנא רבא ובנוהי דאנון צדיקין מכולהון ומקימין פקודיא ופתגמי אוריתא בצחותא׃ ח ששים באדין קמו יונים וכנישו שתין מלכין מבנוי דעשו מלובשי שריונין רכבין על סוסון ופרשין ותמנין דוכסין מבנוי דישמעאל רכבין על פיליא בר מן שאר עממיא ולישניא דלית בהון מנין ומניאו אלכסנדרוס מלכא עליהון לרישא ואתו לאגחא קרבא לירושלם׃ ט אחת ובעדנא ההיא הות כנשתא דישראל דמתילא ליונתא שלימתא פלחא בלב חד למרהא ואחידא לאוריתא ועסקא בפתגמי בלב שלים ובירן זכותהא כיומא דנפקת ממצרים הא בכן נפקו בני חשמונאי ומתתיה וכל עמא דישראל ואגיחו בהון קרבא ומסר יי יתהון בידהון וכד חזו יתבי פלכיא אשירו יתהון ומלכות ארעא ושלטוניא וקליסו להון׃ י מי אמרו אומיא כמה זיותנין עובדי עמא הדא כקרצתא שפירין עולימהא כסיהרא ובירן זכותהא כשמשא ואימתהא על כל יתבי ארעא בזמן

אבן עזרא

ולחתום חזון ונביא כאשר פירשתי בספר דניאל: שערך . שהיו בבית שני נזירים הפעם הראשונה

שניך . גבורים: רקתך . כהנים: ששים המה . מפרשים הוציאו מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברהם עם בני עשו בן בנו: ועלמות אין מספר . שאין

רשי

הוא אמר הקדוש ברוך הוא במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפרת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: (ו) שערך כעדר העזים . בקטנים ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה: שניך . קציניס וגבורים שביך כולם לטובה: כעדר הרחלים . הרחל הזאת כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכינורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לחיות שאין מהם לקדושה כלום : ששים המה מלכות . אברהם ויוצאי ירכו בני קטורה שש עשרה . ישמעאל ובניו שלש עשרה . יצחק ובניו שלשה . בני יעקב שנים עשר . בני עשו שש עשרה . בדברי הימים . הרי ששים . ואם תאמר לא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין : ושמונים פלגשים . נח ובניו עד אברהם תולדות יוצאי התיבה שמונים תמצאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היא אברהם ויוצאי ירכו חשובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תראה הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשה פלגש לעשו ואומר (בראשית יד) אל עמק שוה וגומר הושוו כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם : ועלמות אין מספר . למשפחות הרבה נחלקו כל אלה : (ט) אחת היא יונתי . ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה : אחת היא לאמה . לכנסיותה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כולם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא ליולדתה . יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום שנאמר (בראשית מז) וישתחו ישראל על ראש המטה : ראוה בנות . את ישראל בגדולתה : ויאשרוה . ומה היא קילוסך מי זאת הנשקפה עליע ממקום הגבוה לנמוך קרויה השקפה כך בית המקדש גבוה מכל ארצות : (י) כמו שחר . הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת

מצודת ציון

מריטת השער : (ו) מתאימות . מלשון תאומים : ושכלה . ר״ל חסרון ופגם ואמר בלשון השאלה : (ז) כפלח . ענין בקוע כמו כפלח תחתית (איוב מא) : רקתך . הוא גובה הפנים שאצל העין מזה ומזה וכן ותתקע את היתד ברקתו (שופטים ד) : מבעד . מבפנים : לצמתך . היא המסוה המכסה את הפנים וכן גלי צמתך (ישעיה מז) : (ח) ועלמות . נערות . וכן עלמון אהבוך (לעיל א) : (ט) ברה . מל׳ ברור ונקי : ויאשרוה . ענין הלול ושבח כמו אשרי האיש (תהלים א) : (י) הנשקפה . ענין ראיה והבטה כמו בעד החלון נשקפה (שופטים שחר

מצודת דוד

ושערותם ארוכות ותלויות כלפי מטה וכאומר עם כי אין קרבן נגולה להביא במלאת ימי נזרן מ״מ חביבים הם לפני : (ו) שניך כעדר הרחלים . בניך המה לבנות במראה ומסודרות כמו עדר הרחלים כשהם עולים מן הרחצה שמבהיקים בלובן צח : שכולם מתאימות . מוסב על השנים לומר אשר כל השנים שוות כתאומים ואין בהם שכולה ר״ל לא נחסר אחד מהם ולא נפגם ולא נשתנה מראהו . והנמשל הוא על שוטרי העדה הממונים להכרית ולהשבית את החייבים במשפט בהם נקיים מן העושק כעדר העולה מן הרחצה המנוקים מן הלכלוך וישוו אלו לאלו וכולם קדושים מנוקים מגזל ולא ימצא במי מהם נדנוד עושק : (ז) כפלח הרמון רקתך . גובה פניך מזה ומזה הוא כגלגל אדום ומעורב בלובן כמראה חתיכה הנבקעת מן הרמון והמה נסתרים מבפנים להמסוה ובזה ממשיכים אהבה וחשק יותר מאלו היו גלויים מבלי מסוה . והנמשל הוא על שופטי העדה שהם פני הדור שהמה ממולאים בכל חכמה ומדע כרמון המלאה לה גרגרים והמה מסתירים החכמה בלבותם ואינם מתפארים בפני אנשים וכאומר עם כי בגולה יתמנו השופטים בישראל ע״פ חוקי הממשלה עכ״ז לא ימצא מי יערב לבו לגשת להיות מן השופטים אם לא ימצא בו כל אלה (ולא זכר שבח השפתים מה שזכר למעלה כי הם מרמזים על הנבראים ואינם בגולה ובעבור זה לא זכר גם שבח הדבור כי הוא מרמז על הלוים העומדים על הדוכן לדבר בשיר ובגולה אין דוכן ואין שיר וכן לא זכר שבח הצואר כי הוא מרמז על בה״מ והוא חרב וכן לא זכר שבח השדים כי הם מרמזים על המלך וכה״ג ובגולה אין מלך ואין כה״ג) : (ח) ששים המה מלכות . יתכן שבנשי המלך שלמה שהיו שבע מאות שרות היו בהן ששים מופלגות ביופי ובמדות חמודות ובכלם מאות פלגשיו היו בהן שמונים שהן מופלגות ביופי כו׳ כאלו החשוק ישלח דברו לאמר הנה בנשי המלך השרות יש ששים מופלגות ביופי ובמדות חמודות וכן בפלגשיו יש שמונים וזולתם יש הרבה מן הנערות שהן מופלגות ביופי כו׳ . והנמשל הוא לומר כי הנה אמרו זרעו של שם בן נח נחלק אח״כ לששים עממים וכינה אותם בשם מלכות להיותם מזרע שם הנאהב מהמקום ב״ה והמבורך מפי נח אביו וזרעו של יפת אחיו נחלק אח״כ לשמונים עממים וכינה אותם בשם פילגשים להיותם מזרע יפת שלא היה נאהב למקום ב״ה כמו שם אבל לא היה שנוא לפניו כמו חם וזרעו של חם אחיהם נחלק אח״כ לעממים אין מספר וכינה אותם בשם עלמות לבד להיותם מזרע חם השנוא מהמקום ב״ה והמקולל מפי נח אביו : (ט) אחת היא . אבל רעיתי הדבוקה בי כיונה בבן זוגה ותמימה היא באהבתה אלי היא אחת ומיוחדת בכולן ואין להעריכן אליה וזה על כי היא אחת ויחידה לאמה ושמה בה כל מגמתה לפלס מעגל דרכיה להיישירה בכל עוז והיא ברה ונקיה בעבור אמה שילדתה כי השתדלה לנקותה ולמרקה בתמרוקי הנשים . והנמשל הוא לומר הנה כ״י היא המיוחדת שבכל העמים כי מקור מחצבת׳ היו קודם הם האבות והאמהות והם הפרישו בלבה אהבת ה׳: ראוה בנות . כשראוה העלמות בהדרון מעשיה ובהפלגת יופיה היו מאשרות ומשבחות אותה וכאשר ראוה נשי המלך ופילגשיו היו מהללות אותה כאלו הודו בעצמן שהיא עולה על כלן . והנמשל הוא על חכמי האומות שכלן מאשרים את ישראל ומודי׳ בשבח׳ : (י) מי זאת הנשקפה כו׳ . הלשון הזה יורה על ענין שבח וחשיבות וכן מי מלל לאברהם (בראשית כ״א) ומוסב למעלה לומר כן היה הקילום שקלסוה הבנות והמלכות והפלגשים וכה אמרו ראו מי היא וכמה גדולה וחשובה היא זאת אשר מתחלה היתה נשקפה ונראה כזוהר כוכב השחר ולאח״ז נתעלתה עד שנעשית יפה כלבנה ולאח״ז הוסיפה עוד ביופי עד שנעשית ברה כחמה לא כדרך שאר הנשים שנכתם יפיין כשהן מזדקנות. והנמשל הוא לומר שמה גדולה האומה הזאת שבכל פעם מוספת על עצמה סייגים וגדרים לעשות

אימה כנדגלות : יא אל גנת אגוז ירדתי לראות ג׳. ג׳
באבי הנחל לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים : ג׳ ב׳ חסר
יב לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב : ד׳ ח׳ חסר. ל׳ ותרתין כתיב
ז א שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך
מה תחזו בשולמית כמחלת המחנים : ב מה ל׳ וחסר
יפו פעמיך בנעלים בת נדיב חמוקי ירכיך כמו ב׳. ל׳
חלאים מעשה ידי אמן : ג שררך אגן הסהר אל ל׳. ל׳. ל׳

מרכבות ד׳ חד חסר וסימן מרכבת פרעה וחילו ירה בים חסר. מרכבות השמש שרף. שמה מרכבות כבודך . מרכבות עמי נדיב קדמא חסר: בנעלים ב׳ וסימן והדריך בנעלים. מה יפו פעמיך בנעלים :

תולדות אהרן אל גנת. חגיגה יא : שובי שובי . כתובה טו : מה יפו . סכה מט חגיגה ו : חמוקי ירכיך . סכה מט מועד קטן יז (כתובה נו) : שרך . סוטה מה סנהדרין יד לז עקידה שער לא :

דהליכו ארבעת מקפהא במדברא : יא אל אמר מרי עלמא לבית מקדש תנין דאתבני על ידוהי דכורש אשריתי שכנתי למחמי עובדין טבין דעמי ולמחמי אלולי פשן וסגן חכימיא דמתילין לגופנא ולבלוביהון מלין עובדין טבין הכרמונין : יב לא זכדו אתגלי קדם יי די אנון צדיקין ועסקין באוריתא אמר יי במימריה לא אוסיף למבכנון ואף לא אעביד עמהון גמירא אלהין אמליך בנפשי לאוטבותהון ולשואה יתהון גיותנין ברתיכי מלכין בגין זכותא דצדיקי דרא דדמין בעובדיהון לאברהם אבוהון : ז א שובי תובי לותי כנשתא דישראל תובי לירושלם תובי לבית אולפן אוריתא תובי לקבלא נבואה מן נביאיא די מתנבאין בשום מימרא דיי ומה טיבכון נביאי שקרא למטעי עמא דירושלם בנבואתכון די אתון ממללין סטיא על מימרא דיי ולאחלא משרית ישראל ויהודה : ב מה אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי כמה שפירן רגליהון דישראל כד סלקן לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא ומקרבין ית נדריהון וית נדבתהון ובניהון נפקי ירכיהון יאין כיוהרין דקביעין על כלילא דקודשא דעבד בצלאל אומנא לאהרן כהנא : ג שורך וריש מתיבתך די בזכותיה מתפרנסין כל עלמא היכמא

רשי

פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך נצחום בית חשמונאי' ונעשו מלכים : אימה כנדגלות. אימה בגבוריה כנדגלות של מלכים כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין ע"כ : (יא) אל גנת אגוז ירדתי. עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך : לראות באבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך : הפרחה הגפן. אם תפריחו לפני ת"ח וסופרים ושונים : הנצו הרמונים. מקיימי מצות מליאי זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר בתוכו פוצעו ומצאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין וענוותנין מעשיהם ואין תלמידים שבהן נכרים ואין מתפארים להכריז על שבחן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל היו גולין לבין הבבלים ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין : (יב) לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי בגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסתובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות לרומי וקיבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד. ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות : עמי נדיב. כמו עם נדיב יו"ד יתירה כיו"ד של (דברים לג) שכני סנה (בראשית ל׳) גנובתי יום (מיכה א) רבתי עם : נפשי שמתני . אני בעצמי מניתים עלי כענין שנאמר (ירמיה יג) ואת למדת אותם עליך אלופים לראש : (א) שובי שובי השולמית. אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום : השולמית . השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו ונחזה בך נגיד ממך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא. ד"א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ניתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מחולות מחנות המדבר : (ב) מה יפו פעמיך בנעלים . הם אומרים לה חפצים אנו שתדבקי בנו בשביל טוי וחשיבות שראינו בך כעודך ביפייך : מה יפו פעמיך . בעליית הרגלים בת נדיבים : חמוקי ירכיך . קבוצת עדיי זהב קרוייה חלי כתם אל חלי בלשון ערבי ורבותינו דרשו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו משבת ימי בראשית עגולים כמו ירך כמו חלאים לשון חפירה כמו חוליות הבור : מעשה ידי אמן . ידי הקב"ה . כמס׳ סוכה אמן כמו אומן קילוסו של הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסם מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו : שררך אגן הסהר . טיבורך כאגן של מים נלולים שרוחצין בכן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על שם שהטבור

אבן עזרא

שאין להם ייחוס : אחת היא . כמו גוי אחד בארץ : (יא) אגוז . ידוע בדברי קדמונינו ז"ל : באבי . כמו בפרי הנחל כמו ואנביה שגיא וכן עודנו באבו לא יקטף ויש אומרים שהיא המבוכר ומן אביב ומן אב יוליאנו : (יב) עמי נדיב. שתי מלות ויש אומר כי יו"ד עמי נוסף כיו"ד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו"ד במלת בני נוסף : (א) השולמית . שהיא מן שלם הוא ירושלם ועניינו יראו שלם : כמחולת המחנים. מן תוף וחליל ומחול : (ב) חמוקי ירכיך . יש אומרים שהוא המקום שיסוב הירך וכן יפרש תתחמקין גם חמק עבר : חלאים . לשון רבים מן וחלי כתם כמו נבאים שהיא לשון רבים מן נבי : אמן . חרש וזה הלשון ידוע : (ג) שררך . טבורך כמו רפאות תהי לשרך : אגן . כלי עגול וכן וישם באגנות : הסהר . תרגום ירח וכן השהרונים כדמות ירח

מצודת דוד

לעשות משמרת למשמרת התורה : אימה כנדגלות . לפי רוב חשיבותה ומעלתה מעלת אימה על רואיה כמו דגלים ממחנות רבות המטילים אימה על רואיהם . והנמשל הוא לומר כל האומות אינם חפצים להשחיתה עד התכלית כאלו היתה המון עם רב מלמדי מלחמה : (יא) אל גנת אגוז ירדתי . גם זה מדברי החשוק שאמר הנה כשנפרדתי ממנה לא הלכתי לחבק חיק נכריה אבל געגועי היה עליה ולהפק הגעגועין ירדתי אל גנת אגוז לטייל שם ולקבל ריח עלי האילנות ולראות בצמחים הגדילים בשפת הנחל ולהביט אם פרחה הגפן אם גדלו נצי הרמונים . והנמשל הוא לומר אף בהיות כ"י בגולה לא בחרתי בעם אחר אבל מצוי אני בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לקבל ברצון עסק חדושי התורה ורנון התפלה : (יב) לא ידעתי . חזרה החשוקה להתאונן ולומר הנה אז לא שמתי לבי לדעת ולהזהר בכבוד החשוק לפתוח לו הדלת מיד והנה נפשי עשתה לי להיות מרכבות להטעין עלי נדיבי עם ר"ל להיות משועבדת ונכנעת אליהם כדרך היושבת בדודה וגלמודה . והנמשל הוא לומר שכ"י תתאונן לומר לא שמתי לבי מאז לנאת מבבל כולנו יחד כאשר צוה ה׳ ונפשי עשתה לעצמה להיות משועבדת בגולה :

ז (א) שובי שובי השולמית . כאשר נשמע אל החשוק אשר חשוקתו מתאוננת על שלא נזהרה בכבודו שלח אמריו לאמר לה את השלמה במעלות ומדות הגונות שובי אלי להיות עמי כמאז וכפל המלות יורה על החזוק והזרוז : ונחזה בך . אני ואנשי ביתי נסתכל ונביט בך להפלים הפלך בכל אשר תשאלי : מה תחזו . כאילו מיסב הדבור לאנשי ביתו לומר להם דעו מהו הדבר אשר תחזו בה לפלאות תשוקתה להרחיב לבה בשמחה מרובה כשמחת רקוד מחולות של מחנות רבות והנמשל הוא כאלו המקום ב"ה אומר לה שובי מהגולה אל ארצך ואני באמצעות מלאכי מעלה נשלים חפצך בהחזרת בה"מ וחלוק המתנות של שכינה ולויה וישראל כאשר היה מאז : (ב) מה יפו פעמיך בנעלים . עוד זה מדברי החשוק מבטיחה לומר את בת נדיב מה מאד יתיפו רגליך כשהם בתוך הנעלים המהודקים בהם לפי מדתם לא יעדפו ולא יחסרו . והנמשל הוא לומר את כ"י מזרע אברהם מה מאוד תתיפי בשובך לארצך ותבוא לבה"מ ברגלים שלש פעמים בשנה : חמוקי ירכיך . הקפת ירכיך יפוו בעגולם כעגול התכשיטים שהמה מעשה ידי אמן . והנמשל הוא לומר כאשר תקיפו בעזרה ברגל להיות נראה לפני תהיה חמודה בעיני כחלאים נאים : (ג) שררך . טבורך יהיה עגול כאגן שעגול כדמות הירח : אל יחסר

מצודת ציון

ס) : שחר . כוכב השחר : איומה . מל׳ אימה ופחד : כנדגלות . מל׳ דגל של מחנות עם : (יא) באבי הנחל . בצמחי הנהל כמו עודנו באבו (איוב ח) : הפרחה . מל׳ פרח : הנצו . הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל כמו ויוצא פרח וינץ ניץ (במדבר יז) : (יב) שמתני . מל׳ שימה ועשיה : עמי . היו"ד יתירה כמו שוכני סנה (דברים לג) ורבים כמוהו : נדיב. ענין שררה כי דרך השר לנדב ולתת מתן :
ז (א) השולמית . מל׳ שלם : ונחזה . ענין ראיה והבטה : כמחולת. ענין רקוד של שמחה כמו לחול במחולות (שופטים כא) : המחנים. מל׳ מחנה : (ב) פעמיך . כן יקראו הרגלים וכן פעמי דלים (ישעיה כו) : בנעלים . מלשון מנעול : חמוקי . ענין סבוב והיקף כמו חמק עבר (לעיל ה) : ירכיך . מל׳ ירך והוא מפרקי הרגל : חלאים . ענין תכשיט כמו וחלי כתם (משלי כה) : אמן . כן יקרא המופלג במלאכה : (ג) שררך . הוא הטבור כמו והונו בשרירי בטנו (איוב מ) : אגן . מזרק וכן וישם באגנות (שמות כד) : הסהר

דעוברא מתפרנס מן פרתיה במעינא דאמיה בהיק באוריתא כאוגנא דסיהרא במיתיה לדכאה ולסאבא לזכאה ולחיבא ולא חסרין פתגמי אוריתא תדירא מפומיה היכמא דלא חסרין מוי דנהרא רבא די נפק מעדן ושבעין חכימין מסחרין יתיה כאדר סגלגל ואוצריהון מלין מן מעשר קודשא ונדרא ונדבתא דסיגו להון עזרא כהנא וזרובבל וישוע ונחמיה ומרדכי בלשן אנשי כנשתא רבתא דמתילין לורדין בגין די יהי להון חילא למעסק באוריתא יםם וליליא : ד שני תרין פריקיך דעתידין למפרקיך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמין למשה ואהרן בני יוכבד דמתילן לתרין אורזילין תיומא טביא : ה צוארך ואב בית דינא דדאן דיניך חסין על עמא לכפתא יתהון ולמנגד מן די יתחיב בדינא לנגדא כשלמה מלכא דעבד מגדלא דשן דפיל וכבש ית עמא בית ישראל ואהדר יתהון למרי עלמא ספריך מלין חוכמתא כפרקטינין דמיא וידעין לממני חושבני עבורין ומעברין שנין וקבעין רישי ירחין ורישי שנין בתרע בית סנהדרין רבא ורב בית אבא לבית יהודה דמי לדוד מלכא די בנא מצדתא דציון די מתקרי מגדלא דלבנן דכל מאן דיקום עלוהי יכיל לממני כל מגדלין די בדמשק : ו ראשך מלכא דאתמני עלך רישא צדיקא כאליהו נביא דקני קנאתא למרי שמיא וקטל ית נביאי שקרא בטורא דכרמל ואתיב ית עמא בית ישראל לדחלתא דיי אלהיא ודלת עמא די אזלין ברישא מכא על די אנון מסכנין עתידין למלבש ארגונא היכמא די לביש דניאל בקרתא דבבל ומרדכי בשושן בגין זכותא

יחסר המזג בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים :
ד שני שדיך כשני עפרים תאמי צביה : ה צוארך
כמגדל השן עיניך ברכות בחשבון על־שער
בת־רבים אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק :
ו ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן

על שער ב' וסימן צוארך כמגדל השן . ויבן עוזיהו מגדלים , ואינון חד מן א"ב מן ב"ב על וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות העין בערך על בס"ד :

תולדות אהרן נואך ככרמל . (ברכות יג) : אמרתי אעלה בתמר . עקידה שער גג : ראשך עליך ככרמל . זוהר בראשית : ודלת ראשך . עקידה שער ז :

אבן עזרא

ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל: המזג. ידוע בלשון רבנן כמו מסכה יינה ויש אומרים שפירושו כפי ענינו וכן אפרשנו במקומו ואין לו ריע דומה : סוגה. כמו בדברי חכמינו סייג :

הפעם השנית

אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי וטעם לא ידעתי . אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי צועק אחרי שובי השולמית והייתי אומרת להם מה תחזו בשולמית שיצאת' כולכם לראותה כאשר תצאנה שתי מערכות במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין שתי המערכות וזה ענין המחנים והיו אומרים מה יפו פעמיך . וענין חמוקי ירכיך . שהיו מכוסים בבגד מצוייר במיני מלאים : שררך . והענין בשררך אזור בשרירה חגור במתניה יש בו דמות הסהרונים ואחר שדימהו ללבנה בשעת היותה מליאה אמרה כי זה הסהר שלך אל יחסר אורו כאשר יחסר אור הסהר אחר היותו שלם : בטנך ערמת חטים. שהיתה נראית בחוץ כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה. וענין סוגה בשושנים. אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבם :

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה. כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על חשמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני. אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר השברו הפך וישמן ישורון ויבעט. נשקפתי לראות הפרחה הגפן אם יש ישראל צדיקים גמורים ושרים. אמרה כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד ששמתני נפשי והענין שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתה על במותימו תדרוך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם שנאת חנם שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל : שובי שובי. זה לעתיד בשוב ה' את שבות ציון : וענין מה תחזו בשולמית. כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה : מה יפו פעמיך. שיעלו ישראל מכל מקום כענין מי אלה כעב תעופינה : שררך. סנהדרי גדולה כחצי גורן עגולה : בטנך. סנהדרי קטנה : ככרמל. יש אומרים

סד

רש"י

שהטבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה איט מענין טי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ : אל יחסר המזג . לא יכלה משם משקה רוצה לומר לא יכלה ולא יפסוק משם שום דברי הוראה : בטנך ערמת חטים . שהכל צריכין לה : סוגה בשושנים . גדורה ומסוייגת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מכם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מגעגעת לחופה ולאהבת חתוניו בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של אחרים הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים : (ד) שני שדיך. שתי הלוחות. דבר אחר מלך וכהן גדול : (ה) צוארך. ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן כמגדל השן : עיניך . כבריכות אשר בחשבון המושכות מים. כן עיניך על שער בת רבים חכמיך כשהם יושבים בשערי ירושלם העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים. ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים. ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה קובי"רש בלעז: אפך כמגדל הלבנון. איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קלוס טוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפיך שעל המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם ותדע שהרי מקלסה והולך מלמטה למעלה עיניך ברכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות (יחזקאל ג) מצחך חזק לעמת מצח כל הבאים להרעותך ולפתותך : כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. דבר אחר פניך צופות פני דמשק תצפות לבא שערי ירושלם עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק : (ו) ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנאמר בהן (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך הרי הוא חוזק ומורא כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים : ודלת ראשך. קליעת שערות נזירייך נאה כמנוחה כקליעת

ארגמן

מצודת ציון

סהר. תרגום של ירח הוא סיהרא : המזג. ענינו יין המעורב במים וזה בלשון ידוע בדרז"ל : ערמת. אגודת שבלים וכן שלוה כמו ערמים (ירמיה נ) : סוגה. מל' סייג וגדר ובמשנה מסורת סייג לתורה (פ"א פ"ג) : עפרים. כן יקראו ילדי הצבי והאיל : (ה) כשן שן הפיל : ברכות. מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים וכן בתעלת הברכה (מ"ב י"ח) : אפך. חוטמך : צופה. ענין הבטה וראיה : ודלת. כן יקרא דבר הנתלה בדבר ויורד למטה ובדרז"ל הדלה עליה את הגפן (סוכה יח) וכן ורעו דליותיו ירמיה

מצודת דוד

יחסר המזג. לפי שהטבור הוא מקום רב הלחות הסרפי המזין את הגוף לכן אמר שלא תחסר בו הלחות והרי הוא כאגן הזה שלא יחסר בו יין מזוג. והנמשל הוא על ההשפעה המסבבת יה"ה שלא תופסק בשום זמן ובא הרמז בטבור כי דרך בו בא מזון הולד במעי האם : בטנך ערמת חטים. בטנך יהיה יפה ומריח כאגודת שבלי החטים הנגדרה בשושנים המעלים ריח טוב. והנמשל הוא לומר פרי בטנך יתרבו כגרעיני ערמת חטים וכולם יהיו גדורים בגדרים נחמדים והגונים לבל יכשלו בדבר איסור : (ד) שני שדיך. דדיך ישוו זה עם זה והמה יהיו כשני ילדי צביה שנולדו תאומים שהמה בשווי גמור. והנמשל הוא על המלך וכה"ג המיניקים ומשפיעים טובת המלך במלחמתו וכה"ג בעבודתו ואמר שישוו בגדולה ויהיו מסכימים ונשמעים זה לזה כרעים אהובים : (ה) צוארך כמגדל השן. הצואר שלך יהיה זקוף ומיושר ובתכלית הלובן כמו מגדל משן הפיל. והנמשל הוא על בה"מ שהוא חזקן ומבצרן של ישראל כצואר הזה שהוא חוזק האדם שיעמוד על הר גבוה תלול ויהיה בנוי בהמבחר שבבניינים משם יבא מחילת החטא ולבון העון : עיניך ברכות בחשבון. עיניך תהיינה זכות ובהירות כמו הברכות שבעיר חשבון אשר בשער ששמו בת רבים. והנמשל הוא על החכמים שהם עיני העדה להורותם הדרך אשר ילכו בה שהמה יהיו כברכות מים המשקים את הגנות : אפך. חוטמך יהיה ביושר נמרץ מבלי עקמימות כמגדל העומד ביער הלבנון הרואה פני דמשק שהוא ממולו ואותו המגדל היה בנוי ביושר רב. והנמשל הוא על השופט אשר יהיה בימים ההם שהוא תואר פני הדור כחוטם הזה שהוא תואר הפרצוף והוא יהיה מיושר בלי עקמימות כמגדל הזה : (ו) ראשך עליך ככרמל. ראשך אשר עליך

ישמוד

מלך אסור ברהטים: ז מה־יפית ומה־נעמת נ׳. נ׳
אהבה בתענוגים: ח זאת קומתך דמתה לתמר נ׳. נ׳
ושדיך לאשכלות: ט אמרתי אעלה בתמר אחזה נ׳. ל׳.
בסנסניו ויהיו־נא שדיך כאשכלות הגפן וריח׳׳א. ל׳. נ׳
אפך כתפוחים: י וחכך כיין הטוב הולך לדודי יו״ד כתפוחים. ו׳ בליסנה. ל׳
למישרים דובב שפתי ישנים: יא אני לדודי ועלי מ״ל. נ׳ ס׳

דאברהם דאמליך מן קדמת דנא למרי עלמא ובצדקתא דיצחק דכפתיה אבוהי למקרביה ובחסדותא דיעקב דקליף על חוטריא ברהטיא: ז מה אמר מלכא שלמה כמא יאה אנת כנישתא דישראל בזמן די תסבולי עליך ית ניר מלכותי בעדן די אנא מוכח יתיך ביסורין על חוביך ואנת מקבלא יתהון ברחים דמין באנפיך כתפנוקין: ח זאת ובעדן די פרסין כהניך ידיהון בצלו ומברכין לאחיהון בית ישראל דדמין ארבעת ידיהון מתפרשין כלולבי דתמר וקומתהון כדקלא וקהליך קימין אפין באפין כל קבל כהניא ואפיהון כבישן לארעא כאתכלא דענבין: ט אמרתי אמר יי במימריה אסק ואנסיה לדניאל ואחזי אי יכהל למיקם בנסיונא הדא היכמא דקם אברהם דדמי ללולבא בעסרא נסין ובחן אף אנא לחנניא מישאל ועזריא אי כהלין למיקם בנסיוניהון אפרוק בדיל זכותהון לעמא בית ישראל דמתילן לאתכלין דענבין ושומהון דדניאל חנניא מישאל ועזריא אישתמע בכל ארעא וריחיהון יהי נדיף כריחא דתפוחין דגנתא דעדן: י וחכך אמר דניאל וחברוהי קבלא נקבל עלנא גזירת מימרא דיי היכמא די קבל עליה אברהם אבונא דמתיל לחמר עתיק ונהך באורחן דתקנן קדמוהי היכמא דאזלו אליהו ואלישע נביאיא די בזכותהון קמו מתיא דדמין לגבר דדמיך וכי יחזקאל בר בוזי כהנא דמנבואת פומיה אתערו דמכי מתיא די בבקעת דורא: יא אני אמרת ירושלם כל זמן די אנא מהלכא באורחא דמרי עלמא

אחות ל׳ אמרתי אעלה בתמר וא׳ ואחזה כי המגיד לי ואינון חד מן כ״ג זוגין חד נסיב א׳ וחד וא׳ וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד : וריח ה׳ וסימן וריח לו כלבנון. שמלותיך כריח. אפך כתפוחים. וריח שמניך מכל בשמים. וריח נור לא עדת בהון :

תולדות אהרן מה יפית. עקרים מ״ג פ׳ לו : וחכך כיין הטוב. יבמות לז סנהדרין ל בכורות לב זוכר שמיני (סנהדרין ל פ״ג מח) : דובב שפתי ישנים. (ברכות ד) : אני לדודי ועלי. זוכר לך :

רשי

ארגמן: דלת ראשך. על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש: מלך אסור ברהטים. שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר (במדבר ו) נזר אלהיו על ראשו: רהטים. קור״ך בלעז כן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן החגורות. ד״א מלך אסור ברהטים הקב״ה נקשר באהבה במצות ובריצות שאתם רצים לפניו: (ז) מה יפית ומה נעמת. אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה: (ח) זאת קומתך דמתה לתמר. ראינו נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומה זקופה כתמר הזה: ושדיך לאשכולות. דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולות שמשפיעות משקה כך הם השפיעו להניק וללמוד את הכל שאין יראה כיראתכם. עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין הבבליים. (ט) אמרתי אעלה בתמר. מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין הבבליים: אחזה בסנסניו. ואני אחוז ואדבק בכם. סנסנים ענפים: ויהיו נא שדיך. ועתה האמנתי את דברי שלא תתפתי אחרי הבבליים ויהיו הטובים והחכמים שביך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם: (י) וחכך כיין הטוב. הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרים. זהירה אני להשיב להם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה: כיין הטוב. שהוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם. דובב מרחיש פרומ״יר בלעז ויסודו לשון

אבן עזרא

הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתיב וכרמל עם ארגמן :

הפעם הראשונה

(ו) ברהטים. כמו ברהטים בשקתות המים והם מקומות עשויות להתחבר שם המים: ודלת. כלשון ישמעאל קלה השער: (ט) בסנסניו. אין לו דומה והוא למעלה ששם הפרי: (י) למישרים. אחר היין כמו יתהלך במישרים: דובב. כענין דבור ואולי כמוהו דבה: (יא) תשוקתו. כמו ואל אישך תשוקתך:

הפעם השנית

אפך כמגדל הלבנון. אותו המגדל היה שוה לא היה בו עוות: ראשך עליך ככרמל. כעין כרמל וכארגמן בעין או באף: וטעם מלך אסור ברהטים. כי דימה השער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים ברהטים והמלך הוא הראש או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיות אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין הזכירוהו שרי קדר החושקים: מה יפית. אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק: זאת קומתך דמתה לתמר. ואשכלות הם אשכלות הגפן שעלתה עם אילן התמר כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמר אחזה בסנסיניו. ויאחז בשדיה ויריח אפה שהיא כתפוחים: וחכך. הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרים ויריחו הישן כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב. אמרתי להם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים. ועלי תשוקתו. לעשות חפצו:

הפעם השלישית

(ד) שני שדיך. שתי תורות: (ה) צוארך. המלך המשיח: עיניך. הם הנביאים שהיו בתחלה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו׳: אפך. הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך:

(ו) ראשך עליך ככרמל. זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף: ודלת ראשך. זה אליהו: מלך אסור ברהטים. הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלים נולד: (ז) מה יפית. שתחזור כנסת ישראל לגדולתה. וענין זאת קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כלם צדיקים וכתיב צדיק כתמר יפרח: וריח אפך. הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר: (י) וחכך. הם המשוררים: (יא) אני לדודי. כי חלק ה׳ עמו:

מצודת דוד

יעמוד מוחקף ויהיה סגלגל כהר הכרמל. והנמשל הוא לומר אשר השכינה היא הראש אשר עליה יראה כהר הכרמל: ודלת ראשך. קווצות השער המודלה על ראשך המה יהיו יפים כפתילי ארגמן. והנמשל הוא על הנביאים הנשפעים מהמקום ב״ה שפע הנבואה הם ישמיעו מה שיהיה לאחרונה וכן יקום כצבע ארגמן הנראה למרחוק ולא הסור כ״א בקושי רב: מלך אסור ברהטים. כ״כ תהיה נחמדת לעין שאף המלך יהיה חפצו להיות קשור כבנין בבעליית הבית מחדר לחדר הנעשה להתהלך בו בחפצו כי שם ישביע עינו ממראית פניך ברהוטך מתהלך מחדר לחדר והנמשל הוא לומר אשר המקום ב״ה יהיה אז כאלו הוא אסור בבניני בה״מ כי עוד לא תסור משם שכינתו: (ז) מה יפית. מה מאד תהיה יפה ונעימה והאהבה תהיה עם התענוג כי בעודי נפרדת ממך האהבה היא סיבה אל העצבון בעבור רוב הגעגועין אבל כשתשבי עמדי תהיה האהבה סיבה אל התענוג. והנמשל הוא לומר כשתשובי מן הגולה יהיה שמחה לפני המקום ב״ה אשר לא כן כשהיא בגולה: (ח) זאת קומתך. זאת ההיא מראה קומתך הדמה לאילן התמר הזקוף מבלי עקמימות, והנמשל הוא על כל האומה שתהיה בכללה ישרה: ושדיך. דדיך יהיו תלוים כלפי מטה כאשכלות מן האילן. והנמשל הוא על המלך וכה״ג המיניקים אותך להשפיע לך טובה הנה ישפיעו טובה מרובה כאשכלות הגפן המשפיעים יין רב: (ט) אמרתי אעלה בתמר. ר״ל אשב עם הרעיה שדמתה לאילן תמר ואחזה בסעיפי האילן כלומר עוד לא אפרד ממנה. והנמשל הוא לומר שהמקום ב״ה ישרה בה שכינתו ולא תפרד ממנה: ויהיו נא שדיך. ר״ל עתה בזמן קרוב אהענג בשדיך שיהיו כאשכולות התלוים כלפי מטה. והנמשל הוא לומר בזמן קרוב ישפיעו לך המלך וכה״ג טובה מרובה כאשכולות המשפיעים את היין: וריח אפך. שיהיה כריח התפוחים. והנמשל הוא לומר ארצה קרבנותיך ויעלו לריח ניחוח: (י) וחכך. מאמריך ישמחו לבי כיין הטוב ההולך במתן לדודים מאהבי לאהוב לייסר האהבה ביניהם לבל תמוט: דובב שפתי ישנים. ר״ל כיין אשר יש בו מן החוזק עד שמניע אף שפתי

מצודת ציון

(ירמיה יא): כארגמן. מין צבע אדום: אסור. ענין קשירה: ברהטים. בבניינים של בעליות מחדר להדר וכן רהיטנו ברותים (לעיל א): ומה יפית. מלת מה הונחה על הפלגת הענין וכן מה רב טובך (תהלים לא): נעמת. ענין אהבה כמו אף נעים (לעיל א): (ח) קומתך. מל׳ קומה וגבהות: דמתה. מלשון דמיון והשוואה: לאשכלות. כן יקרא הענף והגרגרים תלוים בו וכן אשכול הכופר (לעיל א): (ט) בסנסניו. ענין סעיף וענף ואין לו דומה: נא. עתה: (י) וחכך. הוא מה שמתחת הלשון והוא מכלי הדבור: לדודי. כמו לדודים ונפלה המ״ם כמו על דברי חוזי (דה״ב לג) ומשפטו חוזים ורבים כמוהו: למישרים. מל׳ ישר: דובב. ענין שיחה ודבור כמו ודבת עם (יחזקאל לו): ישנים. מלשון

תשוקתו: יב לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים: יג נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את דודי לך: יד הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך: ח א מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי: ב אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני אשקך מיין הרקח מעסיס רמני: ג שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני: ד השבעתי

ב' ואליך תשוקתו. ס' ב' כי יתריוג. ז בליטנא. ל'. ב' כרע ל'. וי' חסר. ל' חסר. ל'. ל'. ל' וס'. חסר בנו'. ל"ג מן זוגין

נראה ה' וסימן נמסר בישעיה סימן ה' וירמיה סימן מ"ב: שם אתן נתינה שם ז' בלישנא וסי' ונתת את הכיור. ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון. לתתן שם את ארון. מקום אשר נתנו שם ריח. ויתנו שם כעס קרבנם. שם תתנו נחלתו. שם אתן את דודי לך: רמנים ט' חסר בלישנא וסימן נמסר בסדר תצוה ע"ש:

תולדות אהרן לכה דודי. ערובין כ"א: נשכימה לכרמים. שם: הדודאים נתנו ריח. שם זוהר ויהי: מי יתנך כאח. זוהר ויבא: אשקך מיין הרקח. ברכות נט: שמאלו תחת ראשי. זוהר בראשית:

משרי שכנתיה ביני ועלי מתויה ובעדן די אנא סטיא מן אורחתיה מסלק שכנתיה מביני ומטלטל יתי ביני עממיא ואנון שלטין בי כגבר דשליט באנתתיה: יב לכה כד חבו עמא בית ישראל אגלייי יתהון בארעא דשעיר חקלי אדום אמרת כנשתא דישראל בבעו מנך רבון כל עלמא קבל צלותי די אנא מצלא קדמך בקרוי גלותא ובפלכי עממיא: יג נשכימה אמרין בני ישראל אלין לאלין נקדים בצפרא ונהך לבית כנשתא ולבית מדרשא ונבקר בספרא דאוריתא ונחמי אי מטא זמן פורקנא דעמא בית ישראל דמתילין לגופנא לאתפרקא מגלותהון ונשאל לחכימיא אתגלי קדם יי זכותא דצדיקיא דמלין פקודיא כרמנא אי מטא קצא למסק לירושלם למתן תמן שבח לאלהא דשמיא ולמקרב עלון ונכסת קודשין: יד הדודאים וכד יהי רעוא מן קדם יי למפרק ית עמיה מן גלותא יתאמר למלכא משיחא כבר שלים קץ גלותא וזכות צדיקיא אתבסם קדמי כריח בלסמון וחכימי דריא קביען על תרעי מדרשא עסקין בפתגמי ספריא ופתגמי אוריתא כען קום קבל מלכותא די גנזית לך: ח א מי ובההיא זמנא אתגלי מלכא משיחא לכנשתא דישראל ויימרון ליה בני ישראל אתא תהא עמנא לאח ונסק לירושלם ונהי ינקין עמך טעמי אורייתא היכמא דיניק ינקא בחדיא דאמיה דכל זמן דהויתי מטלטלא לברא מן ארעי כד הויתי דכירא ית שום אלהא רבא ומסירא נפשי על אלהותיה אף עמי ארעא לא הוו מבזין לי: ב אנהגך אדברינך מלכא משיחא ואעלינך לבית מוקדשי ותאלף יתי למדחל מן קדם יי ולמהך באורחתיה ותמן נסעוד סעודתא דלויתן ונשתי חמר עתיק דאצטנע בענבוהי מן יומא דאתברי עלמא ומרמוני פירי דאתעתדו לצדיקיא בגנתא דעדן: ג שמאלו אמרת כנשתא דישראל אנא בחרתא מכל עממיא די אנא קטרא תפילין ביד שמאלי וברישי וקביעא מזוזתא בסטר ימינא דרשי תולתא לקבל תיקי דלית רשו למזיקא לחבלא בי: ד השבעתי יאמר מלכא משיחא משביע אנא עליכון עמי בית ישראל מה דין אתון מתגרין בעמי ארעא

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(יב) את דודי. אוהבי או ריר הלשון: (יד) הדודאים. צמח כדמות צורת אדם: (ב) תי"ו תלמדני. חוזר על האם: מתרפקת

רשי

לשון דבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי: (יב) לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך הכבליים שהשפעת להם טובה וכופרים בך: (יג) נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: נראה אם פרחה הגפן. אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר. כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה: הנצו הרמונים. כשהם גמורים והנץ שסביבותיהן נופל. הנצו נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה גמורה וראויין להורות: שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי וגודלי שבח בני ובנותי: (יד) הדודאים נתנו ריח. דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר (ירמיה כד) הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וגומר הדוד האחד טובות וגומר והדוד השני תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים. יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים. שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך. לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי. ד"א צפנתי לך להראות לך שקיימתים: (א) מי יתנך כאח לי. שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונאמר בו (בראשית נ) וינחם אותם: אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאיך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזר אחריה: (ב) אל בית אמי. בית המקדש: תלמדני. כאשר הורגלת לעשות באהל מועד: אשקך מיין הרקח. נסכים: עסים. יין מתוק: (ג) שמאלו תחת ראשי: (ד) השבעתי אתכם

מצודת ציון

מלשון שינה: (יא) תשוקתו. ענין תאוה וחשק כמו ואליך תשוקתו (בראשית ד): (יב) לכה. הוא ענין זרוז: נלינה. מל' לינה: בכפרים. כן יקראו המקומות הקטנות כמו בערים ובכפרים (דה"א כו): (יג) נשכימה. מל' השכמה: הסמדר. הם הענבים הדקים הניכרים אחר שנפלה הפרח והוא פתח הסמדר: הנצו. הוא תנועת הפרי: דודי. ענין אהבה והבה: (יד) הדודאים. שם עשב כדמות אדם זכר ונקבה וכן וימצא דודאים בשדה (בראשית ל): מגדים. כן יקראו פירות משובחים וכן פרי מגדים (לעיל ד): ישנים. ענין זקנה: צפנתי. ענין הטמנה והסתרה כמו וצפנו דעת (משלי י): ח (א) שדי אמי. דדי אמי: בחוץ. בשוק: אשקך. מלשון נשיקה: יבוזו. מל' בזיון: (ב) אנהגך. מלשון הנהגה והליכה: אשקך. ענין שתיה: הרקח. ענין תערובות בשמים כמו רוקח מרקחת (שמות ל): מעסים. ענין סחיטה ור"ל המיץ היוצא ע"י סחיטה וכן וכעסים דמם ישכרון (ישעיה מט): (ג) תחבקני. ענין סבוב הזרוע בגוף: תעירו

מצודת דוד

שפתי ישנים והוא ענין הפלגה על כי דרך היין החזק להרגיל שפתי שותיו להרבות אמרים עם כי היה דרכו למעט בדבור ור"ל כמו היינות האלו משמחים את הלב כן מאמריך ישמחו לבי. והנמשל הוא לומר הנה עתה תפלתך ועסק למודך יקובל ברצון לפני: (יא) אני לדודי. כאשר נשמע אל החשוקה ההבטחה והייעודים הללו אמרה הנה מאז ידעתי אשר אני מיועדת לדודי וכל תשוקתו היה עלי לא על זולת. והנמשל הוא כאלו אמרה כ"י מאז ידעתי שאני לו לעם ולא ימאס בי להחליפני בעם אחר: (יב) לכה דודי. תשלח אמריה לחלות פני החשוק לומר לו נלא מן העיר אל השדה ונלין באחת מן הכפרים אשר הכרמים סמוכים אליה. והנמשל הוא כאלו אמרה כ"י אל המקום ב"ה לך נא בערי השדה והכפרים להשגיח במעשה אנשיהן עם כי אינם מיוסרים ומחוכמים כאנשי כרכים ועיירות גדולות שיש בהם ממי ללמוד כי חכמיהם רבו למעלה אשר לא ימצא כן בערי השדה והכפרים: (יג) נשכימה לכרמים. בהיות שהכרמים סמוכים לה נבוא בהשכמה אל הכרמים עד שלא הזרח השמש בתוקף החום: נראה. שם נתענג לראות אם כבר פרחה הגפן אם פתח כו': שם. בכרמים אראה לך אהבתי אליך אשר שיהיה לנו הרחבת הלב מהתענוג ראיית פרחי הגפן כו'. והנמשל היא כאלו כ"י אומרת לך שם לבתי כנסיות ומדרשות וראה את התלמידים והחכמים הפריחו חכמת התורה ומעש"מ ושם תראה גודל שבחי ואהבתי לך: (יד) הדודאים. תביא ראיה שקרוב הדבר שפרחה הגפן כו' כי הנה עשבי הדודאים כבר הפריחו ומעלים ריח טוב ועל פתחינו כבר יש כל מיני מגדים מן החדש ומן הישן של אשתקד אשר קייתים וצפנתים לתת לך וכאלו אומרת והנה ראיתים אלו מול אלו וראיתי בהם מגדים מן החדש וא"כ קרוב הדבר שפרחה הגפן כו' ובשלך שמה נמלא קורת רוח והרחבת הלב ואראה לך שם תוקף אהבתי אליך. והנמשל הוא כאלו תאמר כ"י הלא אף עמי הארצות שבהם שמה רק בצורת אדם כדמות עשבי הדודאים עכ"ז גם הם נתנו ריח בעסק המצות ויש א"כ בהם הרבה זכיות ממה שעשו מחדש ומה שעשו מזמן רב וכולם עשוים המה בעבור כבוד שמך לא להתיהר ואם כה עשו עמי הארצות מה הם עוד הזכיות אשר תמצא בין החכמים והתלמידים: ח (א) מי יתנך כאח לי. גם זה מדברי החשוקה תשלח אמריה לומר אל החשוק הן אתאוה לנשק אותך בשוק בפומבי אבל בוש אני פן אהיה לבוז ומי יתן אותך שתהיה למולי כאח קטן שעדיין יונק שדי אמי שאין בושה לאחוהו לנשקו בשוקים כי אם כן הייה למולי הייתי מנשק אותך כאשר אמצאך בשוק והייתי א"כ ממלא תאותי וגם לא היה מי מבזה אותי. והנמשל הוא לומר מי יתן ויבולו הסבות המונעות אותי מעבודה התמימה כי אם כן הי' הייתי אז עוסקת בתורה ובמצות בכל מקומות מהלכתי: (ב) אנהגך. הייתי מוליכך להביאך אל בית

אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם מַה־תָּעִירוּ ׀ וּמַה־תְּעֹרְרוּ ג' חסר
אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ה מִי זֹאת עֹלָה מִן־ י"א כטעם.
הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ ל'. ל'
עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ ל' . ג'
ו שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־ ל'. ג'. ג'
עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ ג'. ג' . ל'

עד ועד י"א בטעם מאריך ס"פ וסימן ערבון עד שלחך . ורדפוך עד אבדך . עד רדתה . מכף רגלך ועד קדקדך . אנכי אשב עד שובך . ואשמתנו גדלה עד לשמים . במחנה עד חיותם . מכף רגלו עד קדקדו דאיוב . עד שתחפץ ג' בספרא : כשאול ג' ומ"ל וסי' הרחיב כשאול נפשו . נבלעם כשאול חיים . קשה כשאול קנאה :

ת"א תחת התפוח. סוטה יא: שימני כחותם. תענית ד זכר ויהי משפטים סוף דברי הסכה ופ' מצורע:

למפק מן גלותא ומה דין אתון מרדין בחילותיה דגוג ומגוג אתעכיבו פון זעיר עד די שיצון עממיא די עלו לאגחא קרבא לירושלם ובתר כן ידכר לכון מרי עלמא רחמי צדיקיא ויהא רעוא מן קדמוהי למפרקכון : ה מי אמר שלמה נביא כד יחון מתיא עתיד לאתבזעא טור משחא וכל מתיא דישראל עתידין למפק מתחותוהי ואפילו צדיקיא דמיתו בגלותא עתידין למיתי אורח כוכיא מלרע לארעא ונפקין מן תחות טור משחא ורשיעיא דמיתו ואתקברו בארעא דישראל עתידין למהויהון רמין היכמא דרמי גבר אבנא באלא בכן יימרון כל דירי ארעא מה הוא זכותא דעמא הדין דסלקא ארעא רבוא רבבן ביומא דסלקת מן מדברא לארעא דישראל ומתפנקין על רחמי מרהא ביומא דאתחמת תחות טורא דסיני לקבל ית אורייתא ובהיא שעתא עתידא ציון דהיא אמן דישראל למילד ית בנאה וירושלם לקבלא ית בני גלותא : ו שימני אמרין בני ישראל ביומא ההוא לרבוניהון בבעו מינך שוי יתן כגלוף דעזקא על לבך כגלוף דעזקא על אדרעך דלא נוסיף עוד למהוי גלין ארום תקיפא כמותא אהבת אלהותך וחסינא כגהנם קנאתא דעמא מקנאן לן

רשי

אתכם. עכשיו כנסת ישראל מסבבת דבורה כלפי הבבליים אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם : מה תעירו ומה תעוררו . כי לא יועיל לכם : (ה) מי זאת . הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה : מתרפקת על דודה . מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו . רפק בלשון ערבי רפקתא חבורה : תחת התפוח עוררתיך . כך היא אומרת בבקשה חבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו : שמה חבלתך . הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נהיתה לך לאם : חבלתך . לשון חבלי יולדה . חבלתך באו לך חבלים ממך כמו (ירמיה י) בני יצאוני ואינם ממני :(ו) שימני כחותם . בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה האהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגתי עליך : קשה כשאול קנאה . התגר שנתקנאו ושנתגרו בי העו"ג בשבילך . קנאה בכל ....

אבן עזרא

(ה) מתרפקת. מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן ענינו בלשון ישמעאל . חבלתך . לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה :

הפעם השנית

ועתה לכה דודי נצא השדה נלינה . באחת הכפרים לא נלך אל המדינה ובעלות השחר נשכימה ובמקום הראוי שיש לו ריח טוב שם אתן את דודי כענין נתתי את ידידות נפשי ואם הוא הפך . וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים . התחברות פה ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי ולא אהיה לבוז בעיני בני אדם ועל זאת אמרה מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך אשקך מיין הרקח ועניינה דבר שירקח יותר מיין : רמני . הוא הריר שתחת הלשון או היה כמשמעו והנה הדוד והנערה יחד על כן אמרה שמאלו תחת לראשי . מי זאת עלה . אמרה לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא גן . הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח כי כמדומה לי שלא הרתה אמך ויחמה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחילה שהיתה מתאוה ומחמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה :

הפעם השלישית

לכה דודי . אמרה כנסת ישראל הואיל והסתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו חז"ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזירותיו כגזרות המן ונגאלין . והנה תראה שהדודאים נתנו ריח והתחברו חסידים אלה שהם חדשים עם חסידי אבות קדמונים וזה ענין חדשים גם ישנים : מי יתנך כאח לי . בעבור שיש בגלות עובדי השם ושומרי המצות בצניעות הם מתאוים לשמור את המצות בפרהסיא ותשוב השכינה כאשר היתה בתחלה : מיין הרקח . הוא ניסוך היין : שמאלו . עולות הערב והבקר . אמר שלמה ברוה"ק השבעתי אתכם שלא תתעוררו עד שיגיע הקץ : מי זאת עלה מן המדבר . וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כשיעלו ישראל ממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי היית אסור וישן ולא התרתיך כי אם בתפלתי כענין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו ודברי ותפלותי כאילו הם הולידוך :

מצודת דוד

בית אמי למען תלמד אותי שמה במה אתרצה לך להפקת רצונך ושם הייתי משקה אותך מיין המעורב בבשמים והמיץ הנסחט מן רמוני . והנמשל הוא לומר עוד הייתי חוקר לדעת מצפוני המצות ועומק מסתריה והייתי עושה אותם בתכלית מן השלימות ועונש הדקדוק למען יערב לך : (ג) שמאלו . כאומרת הן ידעתי כי בזה ידבק בי דרך אהבה ויפיס שמאלו תחת ראשי ותחבקני ימינו . והנמשל הוא לומר הנה בזה היית משרה שכינתך בי דרך אהבה וחיבה יתירה : (ד) השבעתי . עתה חזרה פניה כלפי הנערות והאשר אליכן עונש בטול השבועה שהשבעתי אתכן מאז יהיה עליכן בעבור מה שתעוררו אליכן אהבת החשוק ההוא בהמאיס אותי בעיניו וכל האיום הזה הוא עד הזמן שתהיה האהבה נחפצת לשוב מעצמה וכל עוד שלא שבה אני מאיים עליכן על זאת וכאלו תאמר אבל אחר שתשוב האהבה אין עוד צורך לאיים עליכן כי אז לא תוכלו להמאים אותי להעיר עליכן אהבתו . והנמשל הוא כאלו תאמר כ"י אל העכומ"ז עונש בטול השבועה יהיה עליכם בעבור מה שתכריחו אותי לעבור על דת להמאים אותי בעיני המקום ב"ה להיות חלוטה בידכם וכל האיום הזה כו' כמו במשל : (ה) מי זאת עולה . עתה תשלה אמריה אל החשוק וכה תאמר מי עוד זאת כמוני שעלתה מן המדבר מקום שממון ואף גם שמה היתה מתחברת עם דודה ולא נפרדה ממנו . והנמשל הוא כאלו כנסת ישראל אומרת אל המקום ב"ה מי האמין עוד בך כמוני ללכת אחריך במדבר ארץ לא זרועה : תחת התפוח . עוד סיפך תחת אילן התפוח עוררתי שם אהבתך לי ושמה באה לאמך חבלים ממך וכמו ששמה באו לה חבלים כן ילדתך שמה וכאלו תאמר בתחלת ביאתי לעולם תחת אילן התפוח שנולדת שמה מיד עוררתי אהבתך לי . והנמשל הוא לומר מעת שילא טבעך בעולם אני מאמנת בך כי ע"י אברהם אבי נתפרסם שמו בעולם והוא וזרעו נמשכו אחריו : (ו) שימני . לכן שים אותי על לבך לבל תזוז האהבה לעולם כמו החותם הניתן על היד ולינה זזה משם : כחותם על זרועך . כמו החותם הנתון על היד כן שים אותי על זרועך והוא כפל ענין במ"ש : כי עזה כמות אהבה . האהבה שיש לי אליך היא חזקה כמות כי היא עומדת נגד המות לבל יוכל לבטל אותה ר"ל יותר אקבל עלי המיתה מלהסיר אהבתי ממך ולכן מהראוי שלא תסיר אהבתך ממני . והנמשל הוא לאהדים עם המשל : קשה כשאול קנאה . הקנאה הוא דבר קשה כהירידה אל השאול וכאלו תאמר בזה אם תסיר את האהבה להפרד עוד ממני מאוד יקשה עלי הקנאה בראותי הנערות בנות גילי יושבות תחת בעליהן ומתעננות ואני אהיה בדודה וגלמודה . והנמשל הוא לומר אם

מצודת ציון

(ד) תעירו תעוררו . מלשון התעוררת וכפל המלה לחזוק הענין : (ה) מתרפקת . ענין התחברות ודבוק ואין לו דמיון במקרא והוא מלשון ערבי : על דודה . עם דודה וכן ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה) : עוררתיך . מל' התעוררות : חבלתך . כן יקראו מכאובי הלידה כמ"ש חבלים יאחזון כמו אשת לידה (ירמיה יג) : (ו) כחותם . הוא הטבעת שעשוי לחתום בו כתבים וכן חותמך ופתילך (בראשית לח) : עזה . חזקה : כשאול . הוא בור הקבר : קנאה . ענינו לער הבא בראות דבר מה בזולת והוא לא יוכל להשיגו כמו ותקנא רחל באחותה (שם ל) : רשפים . ענין גחלת הבוער וכן ומקניהם לרשפים (תהלים עח) : בלהבת

רשפיה רשפי אש שלהבתיה: ז מים רבים לא יוכלו לכבות
את־האהבה ונהרות לא ישטפוה אם־יתן איש
את־כל־הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו: ח אחות
לנו קטנה ושדים אין לה מה־נעשה לאחתנו
ביום שידבר־בה: ט אם־חומה היא נבנה עליה
טירת כסף ואם־דלת היא נצור עליה לוח ארז:
י אני חומה ושדי כמגדלות אז הייתי בעיניו
כמוצאת שלום: יא כרם היה לשלמה בבעל

(מסורה: ב׳ חד רפי וחד דגש. שמה בכר. י״ה. ל׳. חד חסר ל׳. ב׳ סגול כסיפ׳. ד׳. ל׳. ו׳. ל׳. ל׳ ו׳ח׳ נמר בחולם. ל׳. ל׳)

אחות ג׳ קמצין וסימן ולאבשלום אחות יפה ושמה תמר. לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות. אחות לנו קטנה:

תולדות אהרן מים רבים. סוטה כא ווכר תרומה מלורע סנהם: אם יתן איש. שם עקרים מג פ׳ לו: בוז יבוזו לו. שם: אחות לנו קטנה. פסחים פו קדושין מט: מה נעשה לאחותנו. זוכר ויקרו: אם חומה היא. יומא ט סנהדרין כד: אני חומה. פסחים פז בתרא ז ח: אז הייתי בעיניו. פסחים פז כתובות עה זוכר כרלאית:

ודבבו דנטרין לן דמיא לגומרין דאשא דגהינם די ברא יתיה יי ביומא תנינא לברית עלמא לאוקדא ביה פלחי פולחנא נוכראה: ז מים אמר מרי עלמא לעמיה בית ישראל אלולי מתכנשין כל עממיא דמתילין למוי דימא דאנון סגיאין לא יכלין למטפי ית רחמי מנך ואי מתכנפין כל מלכי ארעא דמתילין למוי דנהרא דנגדא בתקוף לא יכלין לממחי יתיך מעלמא ואלולי יהב גבר כל ממון ביתיה למקני חוכמתא בגלותא אנא מהדר ליה כפיל לעלמא דאתי וכל בזתא דיבזון מן משריתיה דגוג יהי דיליה: ח אחות בעדנא ההיא יימרון מלאכי שמיא אלן לאלן אומא חדא אית לן בארעא וקלילן זכותהא ומלכין ושלטונין לית לה למיפק לאגחא קרבא עם משריתה דגוג מה נעביד לאחתנא ביומא דמלילו אומיא למסק עלהא לקרבא: ט אם יימר מיכאל רבהון דישראל אם היא מתעתדא כאושא ביני עממיא ויהבא כספא למקני יחוד שמיה דמרי עלמא נהי אנא ואתון עם ספריהון סחרין לה כגדבכין דכספא ולית רשו לעממיא למשלט בה היכמא דלית רשו לזחלא למשלט בכספא ואפילו אי מסכינא היא מן פקודיא נבעי רחמין עלהא קדם יי וידכר לה זכות אוריתא דעסקן ביה ינקיא דכתיבא על לוחא דלבא ומתעתדא לקבל אומיא כארזא: י אני מתיבא כנשתא דישראל ואמרת אנא תקיפא בפתגמי אוריתא כשורא ובנוי חסינין כמגדלא ובההיא זמנא תהי כנשתא דישראל משכחא רחמין בעיני מרהא ויהון שאלין בשלמא כל דיירי ארעא: יא כרם אומא חדא סלקת בעדביה דמרי עלמא דשלמא עמיה דהיא מתילא

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ו) רשפיה. גחליה וכן ובני רשף יגביהו עוף: שלהבת יה. מחלוקת בין אנשי המסרה אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכת השם כמו כהררי אל וסי״ן שלהבת שורש וכמוהו להבת שלהבת והנה היא מלה מרובעת מארבע אותיות: (ט) נצור עליה. לשון נקבה על משקל. מה היוצאת הזאת. והמלה מן מצא ונעלם האלף כמנהגו: (יא) בבעל המון. שם מקום שם כרמים רבים והעומד על זה החבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתנו כי לא נדע מלשון הקדש כי אם הכתוב במקרא שהוצרכו הנביאים לדבר ומה שלא הוצרכו לא נדע שמו ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאד ללשון הקדש כי בניניו ואותיות יה״וא והמשרתים ונפעל והתפעל והסמיכות

דרך

רשי

בכל מקום אינפ״רמנט בלע״ז לשון אחיזת הלב לנקום נקם: אש שלהבת יה. רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גהינם טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. על שכינס בלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים. האומות: ונהרות. שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה. על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו. כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו. כל אלה הקב״ה וב״ד דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה: (ח) עתה אחות לנו בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגומר שהם מקטינים עצמם: אחות. לשון איחוי אלו קרעים שאין מתאחין: ושדים אין לה. כענין שנאמר בגלות מצרים (יחזקאל טז) שדים נכונו בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה. כשהבבליים היו מתלחשים עליה להכחידה כענין שנאמר (תהלים פ״ג) לכו ונכחידם מגוי: (ט) אם חומה היא. אם תחזק באמונתה ובירא‍תה להיות כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה רוצה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם: נבנה עליה טירת כסף. נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקודש ובית הבחירה: ואם דלת היא. הסובבה על צירה ובהיקש עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נצור עליה לוח ארז. נסים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן. וכנסת ישראל אומרת אני חומה חזקה באהבת דודי: (י) ושדי כמגדלות. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה: אז. באמרי זאת: הייתי בעיניו כמוצאת שלום. ככלה הנמצאת שלימה ומוצאת שלום בבית בעלה: (יא) כרם היה לשלמה. זו כנסת ישראל שנאמר (ישעיה ה) כי

מצודת ציון

שלהבת יה. שלהבת הוא ענין להב כמו תוצב שלהבת (איוב טו) ור״ל להבת אש גדולה כי כן דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת השם וכן ארץ מאפליה (ירמיה ב) ורבים כמוהו: (ז) לכבות. מלשון כבוי: ישטפוה. ענין גריפה ע״י חוזק הרדיפה וכן תשטף ספיחיה (איוב יד): הון. ענין עושר וכן הון יקר (משלי א): בוז יבוזו. מלשון בזיון: (ח) בה. ר״ל בעניניה: (ט) נבנה. מלשון בנין: עליה. בעבורה: טירת. היכל וארמון וכן ותהי טירתם נשמה (תהלים סט): נצור. מלשון מצור ותבצר: לוח. נסר כמו את כל לחותים (יחזקאל כז): כמגדלות. מלשון מגדל: כמוצאת. מלשון מציאה:

מצודת דוד

עוד אשב בגולה יקשה עלי הקנאה ברואותי כל האומות יושבים בארצם בטח ושאנן ואני אהיה גולה וסורה: רשפיה רשפי אש שלהבתיה. גחלת האהבה היא כרשפי אש וכשלהבת גדולה ר״ל אהבתי אליך שמורה לעולם כחמימות הגחלת המתקיימת זמן מרובה וגם היא חזקה כלהבת אש גדולה השורף בחזקה. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (ז) מים רבים. לפי שהמשיל את האהבה באש לכן אמר מים רבים כו׳ לשון הנופל בכבוי האש ור״ל לא יועיל שום הסתה ופתוי לבטל את האהבה ואם מי יתן כל הון ביתו בעבור האהבה להמיר אותה בשנאה הנה כל בני עולם יבוזו אותו וילעגו עליו על שלא השכיל לדעת שא״א לבטל אהבה עזה זאת בשום דבר ומוסב למעלה לומר מהראוי שלא תסיר עוד אהבתך ממני הואיל וגם אהבתי אליך חזקה מאד. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (ח) אחות לנו קטנה. ועל כי שמעה החשוקה אשר לב החשוק טוב עליה ותפן לשבת עמה שלחה אמריה אל החשוק וכה תאמר הנה יש לנו קרובה אחת קטנה בקומה ואין לה שדים להניק בנים ועתה אשאלך והודיעני מה נעשה עמה בעת שידובר בה להנשא לאיש וכאומרת הלא אין מי ימלא שאלתה בעבור קטנותה והעדר השדים. והנמשל הוא לומר אחר הבטחת הגאולה בבוא הזמן יאמרו בני יהודה הנה אחינו בני עשרת השבטים קטנים המה במעשה המצות כי עוד היו בארצם הדיחום מלכיהם מאחרי ה׳ ואף כי בגולה וגם לא נמצא עמהם בעלי חכמה ומדע כדרך שהיה עמי בבית השני אנשי כנה״ג ומהם נביאים ולא מצאו א״כ מי להניק אותם מחלב חכמת התורה וא״כ במה יזכו גם המה אל הגאולה: (ט) אם חומה היא. כאלו החשוק שולח אמריו לומר עלתו אם היא סגורה וסתומה כבנין חומה ולא שכבה מי משכבי אשה לאבד ולשבר בתוליה אזי נבנה בשבילה ארמון כסף לשתשב בה יחידי מבלי בעל ותתענג לשבת בארמון כסף אם לא תתענג בשבת תחת בעל: ואם דלת היא. אם לא שמרה בתוליה והיא כדלת הנפתחת אזי נעשה בשבילה מאסר בנין חזק ומשומר מנסרי ארז לבל יוכל מי לקרוב אליה ותשב בדודה ובוממה. והנמשל הוא כאלו המקום ב״ה משיב אם היו כחומה ולא עזבו להכנס ביניהם מעובדי גלולים לדבקה בהם אזי יזכו גם המה לבנין ב״המ ואם פתחו הדלת ונכנסו ביניהם ישבו עוד במאסר הגולה: (י) אני חומה. ענתה החשוקה ושלחה אמריה לומר הלא אני כחומה כי שמרתי מקום בתולי ולא שכב מי אותי ועם כי שדי המה גדולות כמגדלות המעוררים תאות הנואפים מ״מ אני שמרתי את עצמי וכאלו אומרת הואיל וכן ראוי א״כ אני לשבת בארמון כסף והשב הקרובה עמדי. והנמשל הוא כאלו בית יהודה תשיב לומר הלא אני לא דבקתי בעובדי גלולים ויש בי בעלי חכמה ומדע להניק אותי מחלב הכמה התורה וראוי אני לשוב מהגולה ולבנין בה״מ ובעבורי ישובו גם המה לארצם ויזכו לבנין בה״מ: אז הייתי כו׳. היתה משתבחת לפני הנערות ואמרה אז כשדברתי הדברים האלה הייתי בעיניו יקרה ונכבדת כדרך שמייקרין למחזרת אחר השלום ומוצאה אותו כי הוטב בעיניו מה שהייתי מחזרת אחר שלום הקרובה. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (יא) כרם היה לשלמה.

עתה

הָמוֹן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לַנֹּטְרִים אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף׃ יב כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃ יג הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי׃ יד בְּרַח ׀ דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים׃

ל' דגש'. חסר. ג'. ג'. ל' רפי וחד דגש. כ' כתיב וחד כ' וכסי'. ל' ולחד דמס

סכום פסוקי דשיר השירים קי"ז וסי' אשר דבר טוב על המלך. וחציו נרד וכרכם:

יבא ח' חסר וסימן שתי תורים דנזיר. ותאותם יבא להם. יבא בפריו אלף כסף. כי את כל מעשה יבא במשפט. וגם מלכיהם עם נסיכיהם. וי' מ"ל וסי' נמסר בסוף סדר צו: דמה ל' ותר דמה ואינון חד מן ג' זוגין מיחדין חד ד' וחד וד' וסימן דמה ל' עד שיפוח היום. ודמה ל' ברח דודי. דשן ל' ונתן מטר זרעך אשר תזרע ודשן ל' כי אביאנו אל האדמה. דחופים ל' הרצים יצאו ודחופים ל' הרצים דרכבי הרכש:

תולדות אהרן כרמי שלי. שבועות לה: היושבת. שבת סג בתרא עס. ברח דודי. שבת פג:

ו ס׳לכרמא אותיב יתה בירושלם ומסר יתה ביד מלכיא דבית דוד דיהון נטרין יתה היכמא דאריסא נטר לכרמא בתר דמית שלמה מלכא דישראל אשתארא בידוי רחבעם בריה אתא ירבעם בר נבט ופלג עמיה מלכותא ודבר מן ידוי עסר שבטין על מימר פומיה דאחיה דמן שילה די הוא גברא רבא: יב כרמי כד שמע שלמה מלכא דישראל נבואתיה דאחיה דמן שילה בעא למקטליה וערק אחיה מן קדם שלמה ואזל למצרים ובההיא שעתא אתאמר בנבואה למלכא שלמה למהוי איהו שליט בעסר שבטין כל יומוהי ובתר מותיה יהי שליט בהון ירבעם בר נבט ותרין שבטין יהודה ובנימין יהי שליט בהון רחבעם בר שלמה: יג היושבת אמר שלמה בסוף נבואתיה עתיד מרי עלמא למימר לכנשתא דישראל בסוף יומיא את כנשתא דישראל דמתילא לגנתא קלילא ביני אומיא ויתיבא בבית מדרשא עם חברי סנהדרין ושאר עמא דציתין לקל ריש מתיבתא ואלפין מן פומיה פתגמיה אשמיעיני אוריתא קל מליך בעדן דאת יתבא לזכאה ולחיבא ואנא מסכים לכל מה די את עבדת: יד ברח בההיא שעתא יימרון סבי כנשתא דישראל ערוק לך רחמי מרי עלמא מארעא הדא מסאבא ותשרי שכנתך בשמי מרומא ובעדן עקתין די אנחנא מצלין קדמך תהי דמי לטביא די בעדן דדמיך עינא חדא קמיץ ועינא חדא יהי פתיח או כאורזילא דאילא דבעידן דעריק מסתכל בתריה כן אנת תהי משגח בן ומסתכל בצערן ובסגופן משמי מרומא עד זמן די תתרעי בן ותפרוק יתן ותעל יתן על טורא דירושלם ותמן יסקון כהניא קדמך קטרת בוסמנין:

רשי

כרם ה' צבאות בית ישראל: בבעל המון. בירושלם שהיא רבתעם והמון רב: בעל. לשון מישור כמו (יהושע יב) מבעל גד בבקעת הלבנון. נתן את הכרם לנוטרים. מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי כו' במדרש שיר השירים מצאתי מקרא סמך על נוטרים הללו שהם בבליים: איש יביא בפריו. כלו' שיכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפרית הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם: (יב) כרמי שלי לפני. ליום הדין יביאם הקב"ה את הבבליים במשפט ויאמר כרמי אף על פי שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם והם אומרים. האלף לך שלמה. אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזור. ומאתים לנוטרים את פריו. ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר (ישעיה ס) תחת הנחשת אביא זהב: לנוטרים את פריו אלו ת"ח ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר (ישעיה כג) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של צור. ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן המקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' ראשית תבואתו קרן וחומש חמשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף: (יג) היושבת בגנים. הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך. מלאכי השרת חביריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני. ואחר כך יקדישו הם שנאמר (איוב לח) ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים: (יד) ברח דודי. מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: ודמה לך לצבי. למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן:

אבן עזרא

דרך אחת לשתיקן וכן בחשבון ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אע"פ שהדבר בספק:

הפעם השנית

ועתה דודי שימני כחותם על לבך הדביקני אל לבך כהדבק החותם באצבע כן הדביקני ואני על זרועך. וענין בוז יבוזו לו. היו בני אדם מלעיגים עליו: אחות לנו קטנה. אמרה הנערה אחד מבני אמי חשד אותי ואמר לאחיו אחות לנו שמנוה נוטרה את הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה. מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה להנשא: אם חומה היא. אם שמרה את עצמה והיא בתולה נבנה עליה טירת כסף והענין כי נשים בנין חשוב על החומה מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל החומות וזה הטעם נקנה לה חלי כתם שהם הקשורים הראוים לכלה: ואם דלת היא. שכבר נפתחה נצור עליה והענין נביאנה במצור ונסגור עליה שלא תראה הפך טירת כסף שכל הרואה על החומה טירת כסף יבא לראותה. אמרה הנערה אני חומה ושדי גדלו ונכונו והענין אע"פ ששדי נכונו בתולה אני. אז הייתי בעיני החושד אותי כמוצאת שלום כי בתחילה נחרו בי ועתה מצאתי שלום עמהם. ויש אנשים שיתמהו ויאמרו אם שדיה כמגדלות הנה הם גדולים ואינו כן אלא מאחר שהיא דומה לחומה והיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים: כרם היה לשלמה. חזרה להלל נפשה ורוב אהבתה ואמרה כרם היה לשלמה והענין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרים ששכרו אותו אלף כסף:

הפעם השלישית

שימני כחותם. אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שאהיה דבוקה בך לעולם. וענין מים רבים הם האומות הנמשלות למים כענין ימשני ממים רבים וכן את מי הנהר הגדולים וכמוהם רבים: אם יתן איש. כמו המן הרשע ללעג יהיה שלא יוכל לשנות דת ישראל כי המקום הוא שומר תורתו כענין אתה ה' תשמרם שאוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות ה' אמרות טהורות: אחות לנו קטנה. תאמר כנסת ישראל אחר שתתחבר עוד נשארה לנו אחות מעבר

מצודת דוד

עתה חזרה החשוקה לספר ולומר הנה בעבור שהייתי מחזרת אחר שלום הקרובה יקרה דברי בעיניו לקלס את כל מאמרי כי החשוק הזה יקר בעיני כמלך שלמה היה לו כרם במישור שמצויים שם המון עם רב ועל כי חשש מגנבה מסרו לשומרים מחולפים בזה אחר זה באופן שכל שומר בזמנו יביא לעצמו אלף כסף וזהו בעבור חלקו בפרי הכרם בשכר השמירה ושאר הכסף יהיה להחשוק בעל הכרם. והנמשל הוא על עדת ישראל המכונים בשם כרם כמ"ש כי כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה ה') ואותם מסר לשומרים הם מלכי ישראל שמלכו זה אחר זה וכ"א משל בזמנו על עשרת השבטים ובא הרמז באלף שהם עשרה מאות מאה לשבט: (יב) כרמי שלי לפני. ושלחתי אמרי לאמר כרמי שלי יהיה לפני ר"ל אני אשימה עליו עין לשמרו: האלף כו'. האלף כסף שלקח כל שומר בזמנו יהיה לך כי אתה הקחם: ומאתים כו'. כאומרת לא בלבד האלף הקח אשר הרבית לתת יותר מהראוי כי אף המאתים כסף שהוא הראוי לתת לשומרים הנה עתה כששמור אני תקח גם את זאת ולא תוציא כלום על שכר השמירה. והנמשל הוא לומר בעת הגאולה העתיד' תבקש מלכות יהודה שכל עדת בני ישראל תהיה תחת ממשלתה ויהיו א"כ עשרת השבטים לה' להאמין בו לא כמו שהיו מאז שמלכיה הדיחוה מאחרי ה' גם המאתים המרמזים על שני השבטים יהודה ובנימין גם הם יהיו אחרי ה' ואיש אחיו יעזרו: (יג) היושבת בגנים. עתה מספרת ואומרת כ"כ ישרה דברי בעיניו עד שאמר לי אתה היושבת בגנים מקום ימצאו שם החברים בעלי כרמי' כמוני הנה הם מקשיבים לקול עצתך וכאומר פן גם הם יעשו כזאת ולא יהיה א"כ תפארתך עליהם לזאת השמיעי דבריך בלחש רק לי לבד ולא ישמעו הזולת. והנמשל הוא לומר כאלו המקום ב"ה ישיב לה עתה מלכות יהודה היושבת בירושלים הנה כל בית ישראל חבריך מקשיבים לקולך ותפלים בזה כמ"ש ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם (הושע ג') אבל הזהרי להשמיע קולך לי לבד ולא תפנה עוד אל אלהים אחרים: (יד) ברח דודי. ואני אמרתי לו אם יש לחשוב בזה מהר ללכת מן הגנים ודמה עצמך בקלות המרוצה לצבי כו' ובוא על הרי בשמים ואני אבוא אחריך ושם נשב שם נדבר דברינו ולא ימצא מי שם מקשיב אמרינו. והנמשל ה וא לומר כאלו בית יהודה משיב דבר לומר א"כ מהר והשרה את שכינתך בבה"מ מקום יקטירו שם הקטרת וזה יהיה סיבה להסרים אמונתך ויראתך:

מצודת ציון

(יא) בבעל. במישור וכן בעל גד (יהושע י"א): המון. ענין עם רב: לנטרים. ענין שמירה כמו נוטרה את הכרמים (לעיל א): (יג) היושבת. בה"א הקריאה כמו הדור אתם ראו (ירמיה ב): מקשיבים. ענין שמיעה והאזנה: (יד) ברח. ענין מהירות ההליכה: ודמה. מלשון דמיון: לעפר. כן יקרא ילד האיל:

לנהר כוש או הם שני המטות וחצי המטה: ביום שידבר בה. ביום הנחמה כמו דברו על לב ירושלים: אם חומה היא. אם שמרה עצמה ולא יצאה תהדת נכין לה מקום וטירות מלאות כסף ונלך בשבילה: ואם דלת היא. שלא שמרה המצות ופתחה לכל נכור עליה ונמנעה שלא תבא אליט. ענתה היא ואמרה אני חומה שומרת דתי הייתי תורה שבכתב ושבעל פה היו לי אז יהיו כל ישראל בשלוה: כרם היה לשלמה. הם ישראל ששלמה היה מלך על כולם חה הענין כבעל המון שכל ההמון היה שלו והוא סבב לתת את הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל. וענין אלף כסף. עשרת השבטים שהיו לנוטרים וכל שבט מאה כסף:

הפעם השנית

ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני וחזרה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים. אני אינני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני שהתחברתי ט עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון. אמר דודה כשאת יושבת בגנים שיש בתוך הכרם אל תרימי קולך כי חברים יש לי והם מקשיבים לקולך ועתה השמיעני ואמרי לי ברח דודי כאילו תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך בכאן כאשר אמרת לי בתחלה סב דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים:

נשלם הפירוש מהפעם השנית

הפעם השלישית

כרמי שלי. אמר שלמה ברוח הקודש זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור להיות לפני: האלף לך שלמה. יאמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרים את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימן. אמרה שכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את שיריך ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכים ורד אל הרי בשמים הם הררי ציון כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם:

ספורנו

שיר השירים אשר לשלמה. וזהו שאע"פ שאמרו חכמים ז"ל כל שלמה האמור בשיר השירים קדש חוץ מהנה מטתו שלשלמה הנה בפסוק הלז היתה הכוונה על שיר השירים שחבר שלמה המלך על המלך הקדוש שהשלום שלו כמו שפירשו הם ז"ל כי אמנם מציאות הנמצאות יהיה בשלום בלתי מנגד וההפסד יהיה בהתנגדות הפכו ומאתו הממציא כל נמצא יהיה השלום וההפסד יהיה בהסתיר פניו ממנו כאמרו תסתיר פניך יבהלון כו' ובכן קצת הקדמונים בהגידם התחלות המציאות אמרו שהם השלום והריב ובכן התחיל המחבר כמגיד דברי עדת ה' ותפלתה לאל יתברך באמרה: ישקני מנשיקות פיהו. כלומר ישקני המלך שהשלום שלו מנשיקות פיהו כדרך הנושק את הנשוק בדבוק אהבה על דרך יאר ה' פניו אליך על הפך והסתרתי פני. ודבר אל המלך בל' נסתר כענין ירא פרעה ויפקד: כי טובים דודיך מיין. וראוי שתפנה מדת טובך לי יותר מלזולתי. כי טובים דודיך מיין כי אמנם דודיך שהם התורה והמצוה אשר כתבת להורות במדת טובך הם טובים ואהובים אצלי יותר מן היין שהוא ראש לתענוגות בני האדם מצד מה שהוא נאות בטעמו וריחו ומזונו ועם זה הוא פוגע בפתע ובהכיר דרכי טובך אלי תהיה אהבתי אותך בהכרח גדולה מכל אהבה זולתי אליך ובזה אני ראויה לנשיקה הנז' יותר מכל זולתי: לריח שמניך טובים. כי אמנם גם שיהיה קצת מחסידי א"ה שיאהבוך הנה אהבתם הוא לריח שמניך טובים השופעים לעולם כלו: שמן תורק שמך. וזכרון שמך אצלם הוא בהיותו שמן תורק מריק עליהם שמנים ממוחיים שהם החיים והטוב בעולם הזה: על כן עלמות אהבוך. ולריח אותן הטובות הזמניות שבו הכירו היותן מאתך אהבוך חסידי א"ה. ובסור מהן אותן הטובות תסור אהבתם התלויה בדבר כמאמרם ז"ל חסיד אחד היה באומות ואיוב שמו התחילו יסורין באים עליו התחיל מחרף ומגדף וזה כי לא שמו לבם לדעת אותך זולתי לריח אותן הטובות הזמניות אבל לא טעמו וראו טובך כי לעולם חסדו וגם כי מצד טובך היה תכלית כל המכוון מאתך גם בטובות הזמניות ובהפכם להיטיב לזולתך כי חפץ חסד אתה ובזה ראוי שתהיה נאהב מצד טובך לא בלבד מצד הטוב המושג מאתך לכן אני אומרת: משכני אחריך. הדריכני באמתך ולמדני כענין אחרי ה' אלהיכם תלכו: נרוצה. כי אמנם דרך מצותיך נרוץ בשמחי לעשות רצון לפניך. וזה כי כבר: הביאני המלך חדריו. בספורי מעשה בראשית וזולתו עם מופתיו חושיים ושכליים אשר בם הודיע התכלית המכוון ממנו. ובכן נגילה ונשמחה בך. על היותך לנו לאלהים. נזכירה דודיך. נזכיר לפניך את דודיך ואוהביך שהם האבות אשר הם: מיין מישרים אהבוך. אהבו אותך אהבת יושר בלתי תלויה בדבר יותר ממה שיאהב את היין המתענג בו: שחורה אני ונאוה. הקדים המחבר דבור עדת ה' לאומות הנקראות בנות ירושלים כאמרו ונתתי אתהן לך לבנות להודיע שלא יהי' להן פתחון פה במה שתבקש היא מאת ה' ית' השגחה פרטית עליה יותר מכל זולת' ותאמרנה שיש משוא פנים בדבר באמרה ראוי הוא שיחפוץ בי האל יתברך יותר מכל שאר האומות כי גם שאני שחורה במעשים כמותן מכל מקום אני נאוה בידיעת האל יתברך ויראתו ואהבתו יותר מכל זולתי: כאהלי קדר. שהשחרות בהם הוא מקרי לא עצמי כי לא נעשו מבגד שחור אלא מבגד לבן שקרה לו השחרות אבל בעצם אני נאוה: כיריעות שלמה. שהם נאות מצד עצמן בדברים אשר מהם נעשו ומצד מלאכתן וסדרן: אל תראוני שאני שחרחורת. אל תראו ראייה מצד המעשים שהם מקולקלים לדון אותי לכף חובה על מחשבת הלב כי אמנם המעשים נעשו לי הרגל במקרה: ששזפתני השמש. נקנו מצד הרגל אצל רעי כותים שגלתי בתוכם ובלבדי זאת. בני אמי נחרו בי. הכבידו עלי מסים וארטנויות כענין מצרים ויותר מהמה: ובכן שמוני נוטרה את הכרמים. להשתדל בצרכי חיי שעה: כרמי שלי. שהיה שלי בלבד ואין לזרים אתי והוא העסק בתורה ובמצות: לא נטרתי. לא עסקתי בה מקוצר רוח ומעבודה קשה ובכן קלקלתי מעשי: הגידה לי. אחר שהגיד בטול טענת האומות התחיל המחבר בדברי עדת ה' אליו ותשובתו על דרך דברי אוהבת עזובה עם אהובה ואמר: הגידה לי שאהב' נפשי. אתה ה' אבינו שאהב' נפשי אעפ"י שהמעשי' מקולקלים הגד לי: איכה תרעה. את התלמידים דעה והשכל: איכה תרביץ. את ההמון תחת חכמי הדור שיתנהגו על פיהם: בצהרים. זמן שיהיו שני בני יצהר חולקים בהלכה וכל אחד מהם מאיר דבריו בטעם הגון כמו שיקרה בצהרים שחצי מאור במזרח וחציו במערב וזה קרה בסבת שכרמי שלי לא נטרתי ולא שמשו כל צרכם: שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך. על עדרי אותם החברים. החולקים ותלמידיהם שהם שלך ואומרים אלו לאלו שהם דברי אלהים חיים ובכן אהיה כעוטיה על ספה שלא אדע את מי אשאל ויודיעני דבר אל נכון: אם לא תדעי לך. הלכה פסוקה: היפה בנשים. במדת חסד ופרישות: צאי לך בעקבי הצאן. כיון שהלכה רופפת בידך לכי אחר המנהג: ורעי את גדיותיך. העתידות להניק כמותך התלמידים העתידים להורות: על משכנות הרועים. במדרשי חכמי הדור לדעת טעמים ויתבונטו איזה יכשר. אמנם התגללות אמרך ששזפתני השמש הוא התגללות בלתי מספיק כי הנה: לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. כי כמו שקרה לך בהיותך סוסתי בין רכבי פרעה שנגלית שכינתי עליך כאיש מלחמה ונצחת את כלם כן דמיתיך בין האומות בהיותך רעיתי גוי אחד בארץ כמו שאני יחיד בעולמי וזה כי אמנם ישובו המה אליך ויודו את מעשיך ודעותיך ביסודות תורתי ומופתיה ואתה לא תשוב אליהם ובהיותך על זה האופן גם כי אז: נאוו לחייך בתורים. בבזת מצרים: צוארך בחרוזים. בבזת הים עכשו: תורי זהב נעשה לך. עם תשלומי. כל נקודות הכסף. והמעט שללו מאתך כאמרו תחת הנחשת אביא זהב: עד שהמלך במסבו. מסב בינותינו בעמוד אש וענן ושאר נפלאותיו: נרדי נתן ריחו. היו מעשי נותנים ריח טוב. והנה עתה: צרור המור דודי לי. את אצלי לראש לכל בשמים הן לו: בין שדי ילין. שתגלה שכינתך עלי כמאז ונשוב אליך כמאז אבל אין הענין כן כי. אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי. אשר שם אפרסמון כמו שספרו ז"ל כן אתה מראה מעוט דרכי טובך בתוכנו בערך אל מה שאתה מראה בין הבבליים: הנך יפה רעיתי. משיב האל ית' הנה עתה אינך צריכה לאותו אופן גלוי שכינה באותות ומופתים כמאז כי כבר עשיתיך יפה בנתינת התורה ומצות אשר כתבתי להורות במופתים שכליים וזה בהיותך רעיתי כנז': עיניך. המורים מחכמי הדורות: יונים. כעיני יונים: יושבות על מלאת. כן יביטו נפלאות התורה ומופתיה בשלמות: הנך יפה דודי. מכל מקום היית מועיל לנו בזה כי תרחיב לבנו כאשר ילך כבודך בקרבנו כמאז: אף נעים. וסלחת ונחלתנו כמאז: אף ערשנו. יסוד המטה: רעננה. אף על פי שסרו ינועי בקלקול מעשי כי הסתרת פניך מכל מקום יסוד המטה והוא ידיעת האל ית' ונטיית לבבנו אליו הוא חדש ורענן כמאז ומוכן לקבל המגע בשוב ה' ציון כי לא שכחנו שם אלהינו: קורות בתינו. חכמי הדורות: ארזים. גבוהים בחכמה בתורה ומצות: רהיטנו. תלמידיהם: אני. ההמון: חבצלת השרון. נותנת ריח טוב בקיום קצת מצות: שושנת העמקים. הגדלה בין החוחים כן אני דבקה בך אפילו בשעת גזרות בבל ולכל אלה ילך נא ה' בקרבנו. משיב האל יתעלה: כשושנה בין החוחים. שאינה גדלה אלא בתוכם. כן רעיתי בין הבנות בין הבבלים המצרות לה כי תתן איזה ריוח וזה כי לא תפנה לי באופן אחר כאמרו ה' בצר פקדוך: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים. משיבה עדת ישראל ה' הנה ראוי לחוש לכבוד שמך כי אמנם כמו התפוח שהוא נכבד מכל עצי היער ואין שם מכיר מעלתו על השאר כן אין מן האומות מכיר מעלתך על בני האלהים שהם שרי האומות כאמרו וידבר על אלהי ירושלים כעל אלהי גויי הארץ ובכן אני לבדי: בצלו חמדתי וישבתי. במתן תורה כאמרו והם תוכו לרגליך. ופריו מתוק לחכי. כאמרו נשמענו ועשינו ובכן: הביאני אל בית היין. אל ארץ ישראל שהוא מקום כל תענוג ומזון שלא במסכנות כאמרו זבת חלב ודבש: ודגלו. להלחם: עלי אהבה. נלחם בעדנו באהבה כאמרו כי לא בחרבם ירשו ארץ וכו' כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם אתם בני האלהים שרי האומות: סמכוני. עזרוני: באשישות. בקיום המצות שלא יבטלוני גזרות בבל וזה תעשו בשלא תלמדו עליהם זכות: רפדוני. היו לי לקרקע קיים שלא יטלטלוני בגזרותם: בתפוחים. בהיותי עוסקת בתורה וטעמה וריחה: שחולת אהבה אני. כי אמנם כל גזרותם נגדי הם בשביל אהבתי את האל ית' ובכן תהיה: שמאלו תחת לראשי. שמאלו של חדי הגו' תהיה תחת לראשי להקימני משפלות גלותי: וימינו. ימין צדקו להושיע: תחבקני. לתשועת עולמים: ובכן השבעתי אתכם בנות ירושלים. שהן האומות השבעתי בהודיעי שחולת אהבה אני: בצבאות או באילות השדה. שתהיו כצבאות וכאילות שאין להם כח להמלט מיד מהקומם זולתי בנוסם מפניו: אם תעירו. אותה בגזרותיכם להתפלל: ואם תעוררו את האהבה. של דודי לרחם מרוב גזרותיכם

עלי: עד שתחפץ. בזכות הדור או לקץ הימין: קול דודי הנה זה בא. אומרת עדת ה' כמתאוננת על הגלות הנה קול דודי זה שלא השתנה בא בהיותי בשעבוד מצרים: מדלג על ההרים. בהראותו למשה רבינו על הר האלהים: מקפץ. כאמרו וארד להצילו ועתה בשעבוד גליות הנה: דומה דודי לצבי. כממהר לעמוד מרחוק שלא אשב בצלו: הנה זה עומד אחר כתלנו. גם כי אינו רחוק באמת אבל קרוב לכל קוראיו ומסתתר שלא נרגיש בו עד שנתעורר לבקשו כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת: משגיח מן החלונות. שלא יכלונו העומדים עלינו לכלותינו: מציץ מן החרכים. ועם זה ממכון שבתו משגיח כמו מארובות השמים לראות היש משכיל דורש אלהים ומכלנו אין איש ואין מפגיע ומכפר עלינו עבטיט של גלות: ענה דודי. הנה בשעבוד מצרים הוא העיר רוחי ואמר לי קומי לך. ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו: כי הנה הסתו. גזרת פרעה על הילדים: הגשם חלף. שבטלה עבודה מאבותינו בר"ה קודם לגאולה: הנצנים. משה ואהרן שהיו מוכנים לעשות פרי: נראו בארץ. לעזור ולהושיע: עת הזמיר. שירת הים: וקול התור. שהוא כקול מתאונן: נשמע בארצנו. כי אמנם נמוגו כל יושבי כנען: התאנה חנטה. בארץ כנען באופן שתאכלו פריה מיד כי היתה הכונה שיכנסו לארץ תכף אחר מתן תורה לולי חטאו בעגל ובמרגלים ועכשו בשעבוד בבל אין נביא ומעורר ואין אתנו יודע עד מה: יונתי בחגוי הסלע. משיב האל ית' הנה בשעבוד מצרים היו צדיקי הדורות מלמדים דעת את העם ומתפללים כאמרו ונצעק אל ה' וישלח מלאך אבל עתה בשעבוד בבל את בחגוי הסלע להמלט ולהסתר מגזירות הבבלים: הראיני את מראיך. היש משכיל מראה ומורה דרך עץ החיים: השמיעני את קולך. היש מפגיע ומתפלל באמת על הגאולה: כי קולך ערב ומראך נאוה. כי אמנם אז בשעבוד מצרים היה קולך ערב אצלי בתפלה ומראיך המורה לצדקה היה נאוה והגון הוא אהרן ומשה ודומיהם אבל עכשו: אחזו לנו שועלים. מתיהרים בלבוש של ת"ח וכל רוח אין בקרבם: שועלים קטנים. שלא הגיעו להוראה: מחבלים כרמים. להורות שלא כהלכה: וכרמינו סמדר. שלא תמצא הלכה ברורה ומשנה ברורה: דודי לי ואני לו. משיבה עדת ה'. אף על פי כן לא שכחנו שם אלהינו: הרועה בשושנים. הרועה בצדיקי הדורות שהם בין החוחים וצרות הגלות: עד שיפוח היום. כחום מכל צד לרב נגוף האור המכה בכל צד וזה יהיה בצהרים שתהיה לאור עולם ושלמו ימי אבלנו: ונסו הצללים. מחשכי ארץ בעיון ובמעשה אשר בגלות: סוב. פנה אלינו: דמה לך דודי לצבי. מהר יקדמונו רחמיך: על הרי בתר. עם היותך רחוק מישועתי: על משכבי בלילות. הלא בימים ראשונים חטאתי וסלחת מיד אחרי שובי ועתה לא כן כי אמנם הלילות שהם מחשכי ארבעים יום שהיו בכעס: בקשתי את שאהבה נפשי. בודוי ובתפלת משה רבינו וצדיקי הדור: בקשתיו ולא מצאתיו. מפני האף והחמה: ואסובבה בעיר. בכל מחנה ישראל בקשתיו היש מוצא חן ולא מצאתיו בכל המחנה והיה כל מבקש ה' וכו': מצאוני השומרים. משה ואהרן בכהניו ושאלתים האמנם: את שאהבה נפשי ראיתם. ואין עונה: כמעט שעברתי מהם. מאותם הלילות שהיו בכעס: עד שמצאתי כו'. בלוחות שניות: אחזתיו. תכף בנדבת המשכן: ולא ארפנו. ולא שבתי לכסלה ולחטוא: עד שהביאותיו. להשרות שכינתו: אל בית אמי. אל מזבח החיצון שבעזרת ישראל אשר שם ראשי העם שהם כמו אם בישראל וזה בירידת האש אחר קרבנותינו: ואל חדר הורתי. אל בית קדש הקדשים אשר שם הורתי תורת הלוחות לבדה המורה לצדקה וזה בחנכת הנשיאים כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו ובכן השבעתי את האומות שלא ילחצוני בגזרותם למען יוכלו צדיקי הדורות להתעסק בתורה ותפלה ולהשיב עטרה ליושנה: מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן. משיב האל ית' אמת הוא שאז סלחתי בתפלת משה בחירי שעמד בפרץ לפני אך לא לגמרי כי כאשר שנו כונתם בענין המרגלים פקדתי עליהם חטאת העגל כי אמנם קודם ענין המרגלים היתה הכונה שיכנסו לארץ מיד בלתי מלחמה: כתמרות עשן מקטרת. כאמרו קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו אבל אחר עון המרגלים מי זאת עולה באופן זה הנה הוצרכו להלחם גם אחרי כן בארצם היו צריכים לכלי זיין באופן שאפי' בימי שלמה שנתתי שלום על ישראל היו צריכים לכלי זיין: מפחד בלילות. מפני הפחד שקנו בלילות מ' יום שהיו בכעס ובליל ט' באב שנפקד אז עליהם גם חטאת העגל כאמרו תשאו את עונותיכם: אפריון עשה לו המלך שלמה. משיבה עדת ה' הלא חזרה עטרה ליושנה בבנין בית ראשון שהיה מכוסה בארזים אין אבן נראה עם רב כסף וזהב לכבוד: תוכו רצוף אהבה. שהיו שם בקירות כרובים ותמונות להורות אהבת ה' את עמו: מבנות ירושלים. יותר מכל האומות: צאינה וראינה בנות ציון. אתם צבאות ה' בנות ציון שחשבתם שחזרה עטרה ליושנה צאו וראו ההבדל אשר בין המשכן שהיה קודם המרגלים ובין מקדש ראשון שהיה אחר כך: בעטרה שעטרה לו אמו. עדת הנשיאים שהיו אם בישראל קנויה לאל יתעלה: ביום חתונתו. בחנוכת המשכן: וביום שמחת לבו. ביום חנכת מקדש ראשון כי גם שירדה אש בחנוכת המקדש מכל מקום גדולה מזו היתה במשכן שלא היה שם רב כסף וזהב וחנכתו קטנה מאד בערך אל מקדש ראשון וזה כי ענן ה' על המשכן כו' ותכף לחנכתו בבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול ובכן תבינו שאחר שנשנה העון ולא היתה שם תשובה מגעת עד כסא הכבוד כמו שתהיה לעתיד כאמרו ושבת עד ה' אלהיך אין שם מחילה גמורה משיבה עטרה ליושנ' מכל מקום: הנך יפה רעיתי. בהיותך רעיתי יחידה בעולמה בין כל האומות: הנך יפה. מימי יהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו: עיניך. שופט וכהן גדול מורה הדור: יונים. דבקים בבוראם כיונה בבעלה: מבעד לצמתך. שהיא תכשיט של שער נכרי: שערך. הטבעי והם מנהגי אבות הם: כעדר העזים. כשער עדר העזים שמכניסים גם אותו למילת: שגלשו. שכל שערן הוא באחורי הראש והוא נאות ויקר: שניך. אנשי הצבא:

כעדר הקצובות. שגזזו שערן כן הם לא לקחו דבר מהשלל עד שחלקוהו ביניהם כלם כאמרו חלקו שלל אויביכם עם אחיכם: שכלם מתאימות. כן היו אנשי הצבא שלמים בתורה ומ"ע: ושכולה אין בהם. אין ביניהם מורד: כחוט השני שפתותיך. חכמי הדורות המורים את החלק העיוני: ומדברך. המורים את החלק המעשי. באופן כי: כפלח הרמון רקתך. הסמוכה לפה והם התלמידים מלאו דעה את ה' כפלח הרמון היפה במראה וטוב בטעמו גם שאינו רמון שלם: מבעד לצמתך. שהיא שער נכרי וזה כאשר לא התערבו בגוים: מגדל דוד צוארך. ואז היה צוארך שר צבאך שתחת הראש כמגדל דוד המראה כל שלטי גבורי האומות המנוצחי': שני שדיך. אמנם אחרי כן הכהנים המורים ומלמדים שהם שופט וכהן גדול היו: כשני עפרים. הנלחמי' ולא השוו לדעת אחת כענין שספרו ז"ל על פנחס ויפתח: הרועים בשושנים. בין החוחים במלחמות האומות: עד שיפוח היום. וכל זה נמשך עד שבא אור הצהרים בימי דוד שהדריך את ישראל בעיון ובמעשה כאמרו ונסבה את ארון אלהים אלינו כי לא דרשנוהו בימי שאול: ונסו הצללים. שהעביר השקוצים מן הארץ המונעים אור החיים: ובכן אלך לי אל הר המור. בגרן ארונה: ואל גבעת הלבונה. אל הר הבית בימי שלמה והנה אז היית: כלך יפה רעיתי. כאמרו אשר בנינו כנטיעים בנותינו כזויות: ומום אין בך. כאמרו אין פרץ ואין יוצאת ומכל זה התבאר שה' עמך בהיותך עמו בלעדי משכן וכליו כאמרם ז"ל כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה כו' לכן: אתי מלבנון כלה. אף על פי שלא תשבו בביתי אלא כמו כלה חוץ לביתי או בין האומות פנה אלי ואל תשימי לב למקדש אם אינו עם כל גדלו בעצי הלבנון: אתי מלבנון תבאי. בכל המקום אשר אזכיר את שמי: תשורי. להעביר חטאים מן הארץ: מראש אמנה כו'. שהם גבולות הארץ: ממעונות אריות. שמשם ולחוץ מעונות חיות רעות טורפות כי אמנם בימי דוד: לבבתני באחת מעיניך. שהיה מלך לרצון אבל לא אביתר כ"ג: באחד ענק. בבניהו שהיה על הכרתי והפלתי לא ביואב. כי אמנם בימי שלמה: מה יפו דודיך. שהיו כלם צדיקים המלך וצדוק כ"ג ובניהו בן יהוידע על הצבא: מה יפו דודיך. בעיון ובמעשה: מה טובו דודיך. ללמד דעת את העם: וריח שמניך. במדות. לכן: נפת תטופנה שפתותיך כלה. ראוי שתתעסקי גם בגלות בתורה ובמצות כי אמנם: דבש וחלב תחת לשונך. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ותחת לשונך דבש וחלב העיון והמעשה ללמוד וללמד: וריח שלמותיך. במדות: כריח לבנון. רצוי בעיני אלהים ואדם: גן נעול אחותי כלה. הלא תראי שאין התשועה מן האויבים תלויה במקדש כי אמנם בימי דוד היה גן נעול לא נודע מקום המקדש: גל נעול. הר הבית: מעין חתום. מקום המזבח ומכל מקום היו בימיו: שלחיך. שהם קרקעות בלתי נאותות לפירות: פרדס רמונים. היו כפרדס רמונים כי אמנם עתות בצרת מלחמות האומות היו לו כל ימיו לעושר ולכבוד: עם פרי מגדים. להבין ולהורות כאמר' ז"ל אלמלא דוד עסק בתורה לא עשה יואב מלחמה: כפרים עם נרדים. במדות כאמרו לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה כו': נרד וכרכום. וכן היה בימי אסא שהשתדל ללמד דעת את העם כאמרו אשר לא ידרוש לאלהי ישראל יומת היו כמו כן שלחיו וצרות מלחמות הכושים לעושר ולכבוד לו: מור ואהלות. וכן יהושפט שהשתדל בזה כאמרו וישיבם אל ה' אלהי אבותיהם היתה לו מלחמת עמון ומואב לעושר ולכבוד: מעין גנים באר מים חיים. וכן חזקיהו שהיה מעין משתדל ללמד תורה לישראל עד שאמרו רבותי' ז"ל עליו שבדקו מדן ועד אנטוכיא ולא מצאו עם הארץ היו צרות מלחמת סנחריב לעושר ולכבוד לו: ונוזלים מן לבנון. ומן לבנון ובית המקדש היו נוזלים אגדות לתורה: עורי צפון. כי הוא אמנם הרבה השתדלות לעורר את ישראל לתשובה כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך כו' לאמר בני ישראל שובו אל ה' אלהי אברהם יצחק וישראל: באתי לגני. לעורר את השבים אליו ובכן: אריתי מורי. קבלתי ברצון חכמי הדור: עם בשמי. עם תלמידיהם: אכלתי יערי. קבלתי עמי הארץ: עם דבשי. עם בעלי מעשה: שתיתי ייני עם חלבי. מלמדי תינוקות עם תינוקות של בית רבן: אכלו רעים. ובכן אמרתי אכלו רעים כאמרו כי חמא' ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ: אני ישנה ולבי ער. משיבה עדת ה' הנה צדקו דברי דודי כי אמנם אני הייתי ישנה מעסוק בתורה ומצות: ולבי. שהם הנביאים וחכמי הדורות התעוררו והעירוני לשוב אל דודי ואנכי מריתי: קול דודי דופק. על ידי נביאיו: פתחי לי. שערי צדק שאוכל להכנס כאמרו שובו אלי ואשובה אליכם: שראשי נמלא טל. קודם זריחת השמש של מלכות בית דוד וזה בימי עלי שהיו בניו ודומיהם בלתי הגונו': נמלא טל. בלבד שלא היו ישראל כל כך פרוצים בע"ג וזולתה כמו עכשו אמנם עתה: קווצותי. מלאו: רסיסי לילה. שהם קשים יותר מן הטל כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ולזה העיר הנביא באמרו כי לכו נא אל מקומי אשר בשילה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ואתם הרעותם מאבותיכם ואנכי מריתי אמרתי: פשטתי את כתנתי. הנכבדת בתורה ובמעשים טובים להתענג בתענוגות זמניות: איככ' אלבשנה. ללמוד וללמד כאמרם ז"ל שנה ופירש קשה מכלם: רחצתי. לתענוג: איככה אטנפם. כאמרם ז"ל ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל: דודי שלח ידו מן החור. בימים הראשונים בימי רחבעם על ידי שישק להחזירם בתשו' כאמרו וידעו את עבודתי ואת עבודת מלכי הארצות: ומעי המו עלי. אז ושבו בתשובה כאמרו ובהכנעו שב אף ה' ממנו: קמתי אני לפתוח לדודי. לעורר את ישראל לתשובה בימי חזקיהו: וידי נטפו מר. באגרות המלך: ואצבעותי מר עבר. באגרות שריו כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו: פתחתי אני לדודי. בימי יאשיהו כאמרו ויעמוד המלך על עמדו ויכרות את הברית כו' כל ימיו לא סרו מאחרי ה' כו': ודודי חמק עבר. כאמרו אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול כו' לכל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: נפשי יצאה בדברו. על ידי חולדה הנביאה

כאמרו ותתך חמתי במקום הזה ולא חננה: בקשתיו. בימי יהויקים כאמרו קראו צום לפני ה' ויקרא ברוך בספר: קראתיו. על ידי ירמיהו כאמרו אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך כו': ולא ענני. כאמרו אינני שומע אל רנתם וכאמרו אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה: השומרים הסובבים בעיר הכוני. כאמרו שריה בקרבה אריות שואגים כו' ובכן: נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות. נכנסו הגוים שהיו שומרי החומות מבחוץ לבלתי תת יוצא ובא כאמרו כשומרי שדי היו עליה מסביב ונשאו את רדידי מעלי כאמרו ויבאו ויאכלו ארץ ומלואה עיר ויושבי בה: אם תמצאו את דודי. בנפלאותיו אשר יעשה בקרבכם כענין כבשן האש: מה תגידו. לאומות: לו. בשבילו כאמרו אתיא ותמהיא כו' שפר קדמוהי להחויא: שחולת אהבה אני. הגידו שחולת אהבה אני כאמרו ויהבו גשמהון דלא יפלחון ולא יסגדון לכל אלה להן לאלההון כי בזה תמהו כל האומות ואמרו. מה דודך מדוד. מה ההבדל אשר בין זה האלהי לזולתו מאלהי העמים שתמסרי עצמך לבלתי החליפו באחר: היפה בנשים. בהשכל וברחמים ופרישות באופן שתהיי לרצון גם לפני כל אלוה זולתו: שככה השבעתנו. להגיד אמונתך עמו עד מות: דודי צח ואדום. הוא צח כלו בהיותו מיטיב במדת רחמיו על כל מעשיו עם היותו אדום במדת הדין ואין זה מפועל שום עצם שכלי כאשר הוא שכלי בלבד כי אמנם פעולתו באמת היא בחינת האמת מן השקר ולכך היותו צח ואדום כו' יורה על היות מציאותו מציאות רביעי ושכלו עצם משכיל נבדל מחמת זולתו פועל בהכרח סדרו ומצותו בלבד ובכן הוא בהכרח: דגול. נודע לבעל דגל נצחון היכולת: מרבבה. מרבבות קדש עושי רצונו: ראשו כתם פז. ומצותו' מדת רחמיו, הוא כי ראש דברו בתורת קדשו הוא במעשה בראשית להגיד כח מעשיו לעמו במופתים שכליים וחושיים למען ידעוהו ויזכו לחיי עולם. כי אמנם יאמר על הדבר שהוא שלו בהיות הדבר מסודר מאתו בלבד לא שיהיה חלק ממנו וחלק מגופו ח"ו וכן יקרה ברב מקומות בספרי הקדש כענין ברוך כבוד ה' ממקומו וזולתו ובזה יסורו ספקות ופקורי התועים: קווצותיו. יסודי תורתו שהם כמו השער בגוף שאינו חלק ממנו וכמו כן ספורי תורתו שאינם מן החלק העיוני גם לא מהמעשי: תלתלים. מספרים עניני חכמי הדורות שגבה לבם בדרכי ה' וצדיקים ילכו בם כמו עניני האבות וזולתם שהיו לרצון: שחורות כעורב. וכמו כן מספרים עניני רשעי ארץ שהיו כמו העורב שהוא טמא ומראהו מנגד לאור הלובן כענין דור המבול ודור הפלגה ובני סדום וזולתם ומשפטי פיהו נגדם ובכן שומר נפשו ירחק מהם: עיניו. וכמו מספרים עניני המורים לצדקה שהם כמו עינים לזולתם כענין האבות: כיונים על אפיקי מים. להשקות ממעיני תשועת עולמים: רוחצות בחלב. את צואתם בחלב מעשיהם שהם בכל עת לבנים ומאירים להורות לזולתם: יושבות על מלאת. שכל תכלית מכוון בפעלת' היה להשלים עצמם וזולתם לרצון להם לפני ה' כאמרו התהלך לפני והיה תמים: לחייו. וכמו כן מספרים ענין לחיין המגיעים אל הדבור והם נביאיו: כערוגת הבושם מגדלות מרקחים. הנותן טעם וריח וגדולה למרקחות וכמו כן היו הנביאים לפני הנביאים כאמרו ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם: שפתותיו. בדבור ראשון ובדבור שני שהיו פנים בפנים היו: שושנים נוטפות מר עובר. שהעביר מהם מעלה לישראל והוא עדים מהר חורב וכן קרה למשה רבינו כי קרן עור פניו בדברו אתו וכן לשאול בהתנבאו כאמרו והתנבית עמה ונהפכת לאיש אחר: ידיו. מצות וקשרתם לאות על ידך וגם הם כמו גלילי זהב שהם אצעדות בזרוע: ממלאים בתרשיש. בארבע פרשיות שבהם למען תהיה תורת ה' בפיכו: מעיו. המעים המתוקנים מאתו במצות אסורי מאכלות הם: עשת שן. מנוקים מכל טומאה ושקוץ כאמרו אל תטמאו ואל תשקצו: מעולפת ספירים. ובזה תהיה תכונות הנפש החיוני' והנפשי' בהם מוכנות לשרת את העצם השכלי לקבל כל חכמה ודעת ומעשה לבנת הספיר: שוקיו. פעולות הרגלים בעליית רגלים ובהקהל הנה מצותיו אלה הן כמו עמודי שש מיוסדים על אדני פז. שהאדני' נכבדים מן השוקים כן המכוון מהם הוא למען נלמד ליראה ולאהבה כי מציון תצא תורה: מראהו. לראות את פני האדון ה': כלבנון. הוא נכבד מכל ראותנו לפניו גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות כי שמה ישבו כסאות סנהדרי גדולה: בחור כארזים. וכמו כן הוא נבחר לתפלה מכל מקום זולתו כאמרו וזה שער השמים: חכו ממתקים. כאמרו מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה כו' לטוב לך: וכלו מחמדים. וכל המכוון הוא למען נשיג חיים נצחיים הנחמדים מכל זולתם: זה דודי. כאמרו כי מאהבת ה' אתכם: וזה רעי. לשכנו בתוככו כאמרו כי לא יטוש ה' את עמו: אנה הלך דודך. אמרו א"ה מה היה לו שסלק שכינתו ממך: אנה פנה. בהסתירו פניו: ונבקשנו עמך. כאמרם עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם: דודי ירד לגנו. בקהל קדושים אנשי כנסת הגדולה: לרעות בגנים. לשמוח בבתי כנסיות ובתי מדרשות כענין ישמח ה' במעשיו: וללקוט שושנים. שרידי עמו מבין החוחים: יפה את רעיתי. אמר האל ית' עתה בבנין בית שני אל תוסיפו לסלק שכינתי מתוכך כי אמנם את עתה יפה בחכמת אנשי כנסת הגדולה: נאוה כירושלים. הראשונה שהיתה עיר הצדק כי שמה ישבו כסאות למשפט: איומה. כענין שמעון הצדיק שהשתחוה לפניו אלכסנדרו': כנדגלות. כמערכות ישראל בנצחונם מכל מקום: הסבי עיניך. הנביאים כאמרו ויעצם את עיניכם את הנביאים: מנגדי. שלא יפגשו עמל חזון גם שיהיו ראוים לכך: שהם הרהיבני. הם היו סבה שהתנשאתי להנקם מכם כאשר לא שמעתם: שערך. כי אמנם מנהגי אבות הם נאותים ויקרים כמו שער של עדר העזים המוכן להיות בגד חשוב וכן תנהיגו מנהגי נכבדים כאמרם והעמדנו עלינו מצות כו' ואין צורך עוד לנביאים: שניך. הנלחמים כמו בני חשמונאי וזולתם: כעדר הרחלים. הם צדיקים ויקרים בעיני כעדר הרחלים שמכניסים אותו למילת: מתאימות. בעיון ובמעשה: ושכולה אין בהם. אין בהם מורד מקדית תבשילו: כפלח הרמון רקתך. התלמידים שהגיעו להוראה שקרובים לעיני הדור כמו הרקה לעינים הם כמו פלח הרמון שגם שאינו רמון שלם הוא נאות בטעמו ומראהו כן מלאו דעה את ה' בעיון ובמעשה: מבעד לצמתך. מהיותם נבדלים מדעו' חכמי ע"ג שהם כמו הצמה שהיא תכסיס שער נכרי וזה כי אמנם: ששים המה מלכות. רבו דעות חכמי א"ה החוקרים באלקיות: ושמונים פלגשים. ויותר מהמה החוקרים בטבעיות: **ועלמות אין מספר.** המורים עניני העולם בהנהגת הבית והמדינה: **אחת היא יונתי.** האומה הדבקה בי כיונה לבעלה: תמתי. השלמה מכל אומה זולתה בכל אלה: **אחת היא לאמה.** לשרה תחוללכם לא לאברהם שיצא ממנו ישמעאל: ברה היא ליולדתה. לרבקה אוהבת את יעקב לא את עשו בהכירה את דרכי שניהם. ראוה בנות ויאשרוה. כענין רחב הזונה באמרה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: מלכות ופלגשים. כענין מלכת שבא ושפחותיה כאמרה אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה כו': מי זאת הנשקפה. לכן ראוי לתמוה כי אמנם דניאל וחביריו שהיו בגלות היו מצפין לאור הישועה: יפה כלבנה. המקבלת אור מזולתה כן הוא וחביריו התבוננו בדברי ירמיה כאמרו אני דניאל בינותי בספרים כו': ברה כחמה. בנבואת חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו הם בעצמם על הישועה: איומה. כענין דריוש מלך פרס באמרו ואלהא די שכן שמיה תמה ימגר כל מלך ועם די ישלח ידיה להשניא לחבלא בית אלהא דך די בירושלם והנה אחרי כן: אל גנת אגוז ירדתי. מצאתי עשרה יוחסין שעלו לארץ שהיו רובם פסולים ובלתי ראוים לשריית שכינה: לראות באבי הנחל. מכל מקום ירדתי שם על חגי זכריה ומלאכי לראות במיוחסים שנשארו בבבל: הפרחה הגפן כו'. אם יש בהם חכמים ותלמידים אשר לבבם פונה לבא לארץ ה' להשרות שם שכינתי: לא ידעתי נפשי. משיבה עדת ה' הנה לא ידעתי מה היות אז נפשי רצוני ודעתי: שמתני מרכבות עמי נדיב. שבחרתי לשבת בגולה תחת יד פרס ומדי גם שהם בלי ספק עם נדיב כאמרו אשר כסף לא יחשובו אחרי אשר נקראתי מהנביאים לבא אל המלך הקדוש בארצו למען תשרה שכינתו בתוככו ויוליכנו קוממיות: שובי שובי השולמית. והנה כאשר קראו הנביאים בדבר ה' כאמרם שובו אלי ואשובה אליכם הוי הוי ונוסו מארץ צפון הוי ציון המלטי יושבת בת בבל: ונחזה בך. ובהיותכם בארץ ה' תשרה שכינתו בתוככו ובכן נחזה כי נמצא חזון מה' ולא תהיה חתימת חזון: מה תחזו. הנה אמרתי לנביאים מה תחזו האמנם תוכלו לתת תורה חדשה: כמחולת המחנים. כמו שקרה לישראל במדבר שהיו כמו מחול חונים סביב לשתי המחנות שהם מחנה שכינה ומחנה לויה וזה לא יהיה כלל שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: מה יפו פעמיך. והנה אז השיבו הנביאים הרבה תרויחו בבאכם אל ארץ ה' כי ירבה התועלת בעלית רגלים וזה כי חמוקי ירכיך. שהם סתרי תורה וטעמי המצות שהם כמו ירכים המעמידי' כל הגוף והם בלתי גלוים הם באמת כמו חלאים מעשה ידי אומן. שלפעמים לא יתקשט בהם האדם אל נכון עד שיודיעהו האומן אופן עשייתם: שררך. סנהדרי גדולה היושבים על טבור הארץ בלשכת הגזית: אגן הסהר. כחצי גורן עגולה ובידם להסיר כל מחלוקת: אל יחסר המזג. הכרעתם בין החולקים אל נא תחסר ביניכם בני בבל כי אמנם עתה בטנך. תופשי התורה שהם כמו בטנך שממנו מזון ורוח חיים לשאר הגוף הוא כמו: ערמת חטים סוגה בשושנים. שאין שם דבר מחזיק להיות לאחדים אלא ערמות עד היות תורה כשתי תורות: שני שדיך. נשיא ואב בית דין: כשני עפרים. הנלחמים תמיד יוסי בן יועזר לסמוך ויוסי בן יוחנן שלא לסמוך וכו' במשנה הראשונים נשיאים והשניים להם אבות בית דין. וכל זה אפשר התקון אם תהיו כלכם בארץ ישראל ותשרה בה שכינת האל יתעלה: צוארך. כהן גדול שהוא שני במעלה למלך כמו הצואר תחת הראש: כמגדל השן. שהוא חשוב למראה בלתי טעם וריח הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו: עיניך. חכמי הדור: ברכות בחשבון על שער בת רבים. הולכים להשקות צאן מרעיתם ותלמידיהם בחשבון שהוא בעבר הירדן סמוך לגבולות הגוים שיוכלו שם להמלט מהרה אל ארצות הגוים מגזרת ינאי המלך וחכמיו: אפך. ומגמת פני הנשארים בארץ היתה: כמגדל הלבנון. שהוא במבחר ובטבור ארץ ישראל אמנם הוא: צופה פני דמשק. שהיא חוצה לארץ כך הם בהיותם בארץ היה לבבם פונה לצאת חוצה לארץ מרעת יושבי בה: ראשך. המלך הוא. עליך ככרמל. כמו ראש שבולת לחה המוכן למאכל בלתי רוב מלאכות כן הוא היה למאכל: ודלת ראשך. נשיא שהיה מתנשא על המלך היה כארגמן המורה על מעלת לובשו כן הוא היה מורה על מעלת ישראל: מלך אסור ברהטי'. כי אמנם המלך היה משועבד למצות המלכות ביד הרצים ובכן: זאת קומתך. מעלתך: דמת' לתמר. שהוא גבוה ופריו מושג בטורח רב ועם זה פריו מעט המזון נעדר הריח ומזונו בלתי נאות כן ראשי עמך משתררי' על הצבור עם היותם נותנין פרי בלתי רב התועלת: ושדיך. המורים בעם דומים לאשכלות של תמר שבהם תמרי' רבים ומעטי התועלת כן הם מלאו חכמות של מעט תועלת כענין שיחת דקלים ומשלי כובסין וזולתם: ובכן אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסיניו לתלוש אותם ולהשחיתם: ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן. שבהם מזון רב וטוב כן יהיו הם נותנים פרי נאות בעיוניות: וריח אפך. במעשיות: כתפוחים. בעל ריח עם איזה מזון: וחכך. בעת הוכוח. יהיה נא כיין הטוב. כיין הגפן הטוב באופן שיהיה החיך: הולך לדודי למשרים. מכוון למצא חן בעיני דודי. בבקשת האמת לא לנצחון: דובב שפתי ישנים. ויהיו דבריו בהזכיר דברי חכמת הקדמונים והוסיף עליהם כראוי לכל אחרון: אני לדודי. משיבה עדת ה' אל לבה אמת הוא שנכשלתי בכל אלה מכל מקום אני לדודי ולא עזבתיו כאמרו אם שכחנו שם אלהינו כו' כי עליך הורגנו כל היום: ועלי תשוקתו. כאמרו יחכה ה' לחננכם כו' ובכן אני אומרת: לכה דודי. נצא השדה: נצא מגלות. לשוח בשדה בקבוץ גליות: נלינה בכפרים. כאמרו יושבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם:

נשכימה לכרמים. נתכוון בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: נראה הפרחה הגפן כו'. אם יש יוצא למשנה ולתלמוד בעיון ובמעשה. שם באתי: אתן את דודי לך. אראך אהבתי את שם קדשך. כי אמנם הדודאים אפילו עמי הארץ נתנו ריח טוב במעשיות. ועל פתחינו. בתי מדרשות: כל מגדים. בעיון ובמעשה: חדשים. דברים שהבינו חכמי הדור מחדש: גם ישני'. שהורו הקדמונים: דודי צפנתי לך. בספריהם: מי יתנך כאח לי. מי יתן ואשיג דרכי טובך ואעבוד מאהבה כמו לאח לא מיראה בלבד כראוי לאב: אמצאך בחוץ אשקך. באופן שגם כשאהיה עוסק בחיי שעה חוץ לבתי מדרשות יהיה העסק מכוון לעבדך מאהבה: גם לא יבוזו לי. שלא יחשבו שיהיו מעשי ליוהרא. ובכן אנהגך אביאך אל בית אמי. אזכה להשרות שכינתך בבתי מדרשות כאמרו וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש כו': אשקך. ישמח ה' במעשיו: מיין הרקח. בחכמת צדיקי וחכמי הדור: מעסים רמוני. וכמו כן בפעולות ההמון במעשיות: השבעתי אתכם. שלא ימהר גוג ומגוג לבא ולבטל ובכן לא ינקה מאלתי: מי זאת עולה מן המדבר. יאמר האל ית' מה היה לה לזאת העולה בארצות ז' העמים שהיו כמו מדבר לא אדם בו אבל חיות טורפות בלבד: מתרפקת. מכה את עצמה ומתאוננת: על דודה. על איחור ביאת המשיח שהוא האדון אשר אתם מבקשים והפצים כאמרה הלא: תחת התפוח. בהיותי בגולה מתלוננת בבל שדי כמו בצל תפוח בעצי היער: עוררתיך. השתדלתי בתפלותי להביאך: שמה חבלתך. כמו הרה תקריב ללדת: אמך. קהלת יעקב: ילדתך. עדת ה' של צדיקי הדורות שהיו בתפלותם סבה למציאותך ולהגלותך וזה כאמרו לאל יתברך בתפלותם: שימני כחותם על לבך. לזכרני בביאת משיחך: כחות' על זרועך. לחשוף את זרוע קדשך לעיני כל הגוים: כי עזה כמות אהבה. כי עליך הורגנו כל היום על קדושת שמך אף על פי שאין מעשינו טובים: קשה כשאול קנאה. בלבנו המקנא על דבר כבוד שמך: רשפיה. בלבנו כאש בוערת עצור' בעצמותינו: מים רבים לא יוכלו לכבות. בכל השתדלותם להדיחנו מעל ה' אלהינו: ונהרות. מלכי בבל: לא ישטפוה. ברב מתנות' וגזומיהם כענין נבוכדנצר עם חנניה מישאל ועזריה וזה כי אמנם אם יתן איש את כל הון ביתו כו' שאין דבר כערכה אצלנו: אחות לנו קטנה. משיב האל יתברך הנה את הנצטערת על איחור שריית שכינתי בתוכך וביאת משיחי הנה אפילו בקבוץ גליות תהיה עדת הצדיקים מועטת: ושדים אין לה. ואותם המעטים אינם מלמדים דעת את העם ובלתי מוכיחים להשיב מעון בהיות ההמון אז כלו עוסק בחיי שעה בלבד כאמרו עושי מקנה וקנין: מה נעשה לאחותנו. אני ומשיחי כי גם המשיח הוא כמו אש מצרף כסף: אם חומה היא. הנה אם יהיה זכות' מספיק להגין על דורם: נבנה עליה טירת כסף. נבנה בית המקדש של כסף שלא תשלוט בו האש: ואם דלת היא. שלא יסגרו דלת בעדם ולא יחושו לתקון ההמון: נצור עליה לוח ארז. נעשה להם בית המדרש של עץ ארז נכבד ולא יבנה בית המקדש בזכותם: אני חומה. משיבה עדת ההמון אני השתדלתי במעשי גם בגלות להיות חומה להגין מצרת האויבים: ושדי. חכמי המורי': כמגדלות. כמגדל עוז להגין ולהיות בית מנוס מכל צרה בתפלותם: אז הייתי. ובכן הייתי אפי' בגלות כמוצא שלו' גם שהיתה עת צרה. לכן עתה בקבוץ גליות ראוי שנזכה בזה לביאת משיחנו: כרם היה לשלמה. משיב המלך המשיח הנה כרם היה לשלמה המלך הקדוש: בבעל המון. בארצות בבל בגולה כי כרם ה' צבאות בית ישראל: נתן את הכרם לנוטרים. לחכמי הדור: איש יביא בפריו אלף כסף. כדי שכל אחד מהם יעמיד תלמידים הרבה יגדיל תורה ויאדיר. והנה כרמי שלי. אותם חכמי הדור שהם שלי ורואי פני הם בלבד לבנין שיוכלו לעמוד בהראותו כי לא השתדלו להרבות אשכולות ובכן תלמידיהם מעטים: האלף לך שלמה. משיבה עדת חכמי הדור לאל יתברך. אין לאל ידינו להרבות כרצונך כי זה תוכל אתה לבדך: ומאתים. אבל השתדלנו להעמיד המעטים כפי אשר השיגה ידינו: היושבת בגנים. משיב האל ית' אל קהלת יעקב ההמונית היושבת בגנים עושה מקנה וקנין בקבוץ גליות: חכמים מקשיבים לקולך השמיעני. השמיעי אותי קול חברים בבתי מדרשות המקשיבים לקולך כאשר תתני להם די מחסורם למען יחזקו ותזכי עמה' בתורת ה': ברח דודי. משיבה קהלת יעקב כלה אתה דודי המשיח מאחר שרצון המלך הקדוש להרבות ת"ח מהר אתה ביאתך אל הר ציון זה ותרעה אותנו דעה והשכל לרצון לפניו: על הרי בשמים. הר ציון שהוא בית מלכות לבית דוד והר הבית אשר שם סנהדרי גדולה:

מנחת שי — שיר השירים

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) שיר. שי"ן רבתי רמז למה שאמרו רבותינו כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים עיין בחיי פרשת כי תבא: אשר לשלמה. במסכת סופרים סוף פרק ה' כל שלמות האמורים בשה"ש כולם קודש חוץ מאחד שהוא חול ואיזהו הנה מטתו שלשלמה וי"א האלף לך שלמה ע"כ. אבל בגמ' פ' שבועת העדות הכי איתא כל שלמה האמור בשיר השירים קדש שיר למי שהשלום שלו חוץ מזה כרמי שלי לפני האלף לך שלמה לדידיה. והכי אי' בזהר פ' פקודי ד' רכ"ז ומאתים לנוטרים את פריו רבנן כלו' הניחם ויעסקו בתורה א' משמע שבהם וי"א אף זה חול הנה מטתו שלשלמה ופרכינן אף זה ולא מבעיא האיך אלא הא דאמר שמואל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא כלו' באנגריא דעבודת המלך או בהילאה למלחמת הרבות לא מיענשא שנאמר כרמי שלי לפני האלף לך שלמה למלכותא דרקיעא ומאתים לנוטרים את פריו למלכותא דארעא שמואל לא כת"ק ולא כי"א אלא ה"ק ויש אומרים אף זה קדש וזהו חול דמטתו ושמואל דאמר כיש אומרים ע"כ בגמרא. והר"ן כתב ולפי זה נ"ל דק"ל דכל שלמה האמור בשיר השירים קדש ואף כרמי שלי לפני חוץ מהנה מטתו שלשלמה. ותמהני על הרמב"ם ז"ל שכתב בפ' ו' מהלכות יסודי התורה כל שלמה האמור בשיר השירים קדש והרי הוא כשאר הכינויין חוץ מזה האלף לך שלמה ע"כ. והכסף משנה כתב וכיון דשמואל כיש אומרים משמע דהכי אית לן למפסק. והר"ן תמה על רבינו שפסק כת"ק ולי נראה דהיינו טעמא דכיון דלשמואל אנו צריכים להגיה לשון ויש אומרים לא נקטינן כוותיה אלא נקטינן כמאי דמשמע פשט לשון ויש אומרים אף זה חול דמשמע ולא מבעיא האיך וכיון שאנו תופסים הברייתא כפשטה פסקינן כת"ק ומה שכתב רבינו והרי הוא כשאר הכינויים דעתו לומר דכשאמרו דשלמה האמור בשיר השירים ומלך מלכיא שבדניאל הם קדש לא אמרו לענין שאין נמחקים אלא הרי הם כשאר הכינויים לכל דבריהם ואמר דהוו קדש שאם השביע את העדים בהם וכפרו חייבים וכ"כ הריטב"א אבל ריא"ז כתב כלשון הזה ומזה ביאר שהם נמחקים כמו חנון ורחום ולי נראה שאינן נמחקים שהקדוש ברוך הוא עצמו נקרא שלמה שנאמר ויקרא לו ה' שלום והרי הוא כשאר הכנויין בב"ה ברא"ה ת' ע"כ. והרמב"ן ז"ל בחידושיו לשבועות כתב כל שלמה האמור בשיר השירים קדש אפשר דלענין מחק קאמר ולא דמי לכינוי רחום וחנון דאיכא כנוי שהוא שם כגון אל"ף למ"ד אל"ף דל"ת וכן שלמה האמור בשיר השירים קדש ואינו נמחק אבל מלך מלכיא האמור בדניאל שהוא קדש נ"ל דלאו לענין מחק קאמר שהרי זה כנוי ואינו שם ודמי לחנון ורחום ומותר למחקו שהרי מלך גדול אני והמלך הקדוש מותר למחקן ולא מנינו בו איסור אלא לענין שבועה קאמר שאם השביעו במלך מלכיא האמור בדניאל קדש הוא א"כ קמ"ל פירושא דקראי אגב אורחיה ואף בשלמה האמור בשיר השירים לא ראיתי הסופרים נמנעים מלמחוק בהן וכן נראה מדברי הרב ר' משה ז"ל ועיקר עכ"ל. וגם הר"ן תפס לעיקר דעת זה האחרון של הרמב"ן וכ"כ הרא"ש בשבועות וכן כתב בתשובותיו סוף כלל שלישי שאף על פי שהשם עצמו נקרא שלום כיון שאינו שם העצם אלא ע"י הפעולה נקרא כך הוה ליה שמות הנמחקים וכ"ש שלמה שאינו קדוש אלא בשביל שהשלום שלו שהוא נמחק וכן כתב רבינו ירוחם בספר אדם נתיב ב' חלק א' ועיין מ"ש בדניאל ב' בס"ד ובירמיה סימן י"ג ושופטים ו': (ב) כי טובים דדיך מיין. בפרק אין מעמידין ובשיר השירים רבה אמר לו ר"ע לר' ישמעאל ישמעאל אחי האיך אתה קורא כי טובים דֹּדֶיךָ מיין או כי טובים דַּדַּיִךְ מיין ופירש"י לשון נקבה והכי קאמרה כנסת ישראל ישקני הצור מנשיקות פיהו כי כך אמר לי כי טובים דַּדַּיִךְ מיין א"ל אין הדבר כן שהרי חבירו מוכיח עליו לריח שמניך טובים וגו' פי' חבירו מוכיח עליו שהוא לשון זכר וכנסת ישראל היא שאמרה כך לפני השכינה לריח שמניך וגו' עלמות אהבוך לא שייך למימר לנקבה ועיין ש"ת בר ששת סימן רפ"ד ואילת אהבים למהור"ר שלמה הלוי בן אלקבץ: (ה) ונאוה. הוא"ו בגעיא בספרים כ"י ובדפוסים קדמונים: (ו) נחרו בי. בס"ם הנו"ן במאריך: (ז) שאהבה נפשי. ש' ה' בטעם בקריא וסימניהון שאהבה נפשי. עד שהמלך במסבו. שהביאתיו אל בית אמי. שהנצנים. שהשימים הראשונים היו טובים סי' אמב"י. זה מצאתי במסור' כ"י: (ח) צאי לך. הצד"י בגעיא: בעקבי הצאן. בס"ם הקו"ף רפה וכן כתב המכלל יופי וכן משמע מדברי רד"ק בשרשים שרש עקב: על משכנות הרועים. כתיב חסר וי"ו ונדרש בזהר פ' בלק דף קנ"ח: (ט) לססתי. לית חסר ויש בו דרש בשיר השירים רבתי ובמכילתא פ' בשלח פ' וינער ה' את מצרים: (טו) הנך יפה עיניך. הנו"ן בפת"ח: רחיטנו. רהיטנו ק' והוא חד מן ד' מלין כתיב ח' באמצעות תיבותא וקרי' ה' על פי המסורת:

ב (ז) ואם תעוררו. הוא"ו בגעיא בס"ם ובדפוסים ישנים כחברו שבסי' ג': עד שתחפץ. התי"ו בסגול: (יא) הסתו. הסתיו קרי והסמך דגושה: הלך לו. בס"ם מדוייקים הטעם בלמ"ד ובספרים אשכנזים בה"א: (יג) נתנו ריח קומי לכי. לך קרי אבל ואמר לי קומי לך דלעיל בסמוך כתיב וקרי לך וכן במסורת מ"ב ד' לכי ב' כתיב כי מה יש לכי בבית. קומי לכי רעיתי תניינא דספרא. גם במסורת דרים מלכים לא נמנה עם מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא ולא קריין רק קומי לכי שבפסוק התאנה חנטה פגיה: (טו) שעלים שעלים. במדרש שמות פ' כ"ב ושיר השירים רבה על פסוק זה א"ר ברכיה קדמאה מלא תניינא חסר שעלים כתיב על שם שעלו של ים ע"כ. והביאו ג"כ רב"י ז"ל וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י אך ברוב ספרים שניהם חסרים ומסרה דילהון שועלים ב' נמצאים בקריא וסימניהון ויפן זנב אל זנב. שועלים הלכו בו. וכתוב במכלל יופי אף על פי שחסרו הוא"ו אחר שמקומו וה"ו מאריך קריאתו כמו עם הוא"ו כי' שאין בו געיא עכ"ל:

ג (ד) עד שהביאתיו. בא מלא בעי"ן הפעל והבי"ת בצירי והאל"ף נחה ברוב נוסחאות הדפוס וכ"י וכן נקדו המכלול בהפעיל מנחי העי"ן והלמ"ד וכן ראוי על פי המסורת ונסדר הסימן כאן וביסעיה מ"ג שזהו אחד מהתיבות מלאים יו"ד בלישנא הבאה ובמ"ג מסנת שכ"א מצאתי הבי"ת בחיר"ק והאל"ף בחולם וטעות הוא: (ו) כתימרות. בספרים כ"י התי"ו במאריך ובקצתן המ"ם בחטף פתח: מקטרת. אין במ"ס געיא: (ז) הנה מטתו שלשלמה. איכא מ"ד קדש הוא כדכתיבנא לעיל ריש ספרא: (יא) בעטרה שעטרה. הפי"ן במאריך לא בפתח:

ד (א) שערך. העי"ן בשו"א לבדו: (ב) מן הרחצה. בנסחא כ"י הרי"ש בקמץ וכן מצאתי בספר דקדוק ישן שנמצא בקמ"ץ חטף בכל אספמיא וכו' ג"כ אחר כך שנמצא ברוב דוקים הָרַחְצָה ופלוגתא הָרְחָצָה וכך מקובלים

עכ"ל

עכ"ל. וברוב ספרים שלנו בפת"ח : (ה) תאומי צביה הרעים בשושנים. דין קדמאה תְּאוֹמֵי בשו"א וחולם. ותניינא תָּאֳמֵי בקמץ וחטף קמץ בסימן ז' וסימן תְּתָאוֹ פי' הראשון תי"ו בשו"א והשני תי"ו בקמ"ץ : (ח) שניר וחרמון. בשי"ן שמאלית כמ"ש בסוף פ' דברים : (ט) באחד מעיניך. באחת קרי : (יג) כפרים עם נרדים : (יד) נרד וכרכם. חצי הספר בפסוקים : (טז) יזלו בשמיו. הזי"ן בדגש :

ה (ב) שראשי נמלא טל. הרי"ש בדגש ע"פ המסורת ומכלול ד' ע"ב : קוצותי. בדגוש הצד"י וכן קְוֻצּוֹתָיו תלתלים : (ג) איככה איככה. שניהם מלאים מלעיל על פי המסורת : (ד) ומעי המו עליו. כתב החכם מוהר"ר שלמה הלוי בן אלקבץ הלקו בחיים בפי' שיר השירים הנקרא בשם אילת אהבים זה לשונו וחייב אני להודיע לערי לרבים כי מצאתי פי סופרים ופי ספרים מוטעים בפסוק הזה כי ברוב הספרים כתוב ומעי המו עלי ביו"ד וכבר הראה מי שיפרשהו בנוסחא זה כי לא אגלה ערותו בקהל אמרהי לגלות אזן שומעת דברי לבל תטעה גם הוא כי הגירסא האמיתית ומעי המו עליו בוא"ו. ר"ל בעבורו ע"כ. וגם כי דבריו אינם צריכים חיזוק לא אחשך פי מלומר כי גם אני מצאתי כתוב עלי בדפוסים ישנים וגם חדשים מקרוב באו וכן במאיר נתיב שרש המה ושרש מאה ובקצת המפרשים ומה גם כי במדרש חזית על זה הפסוק ובספר אות אמת שם ובמדרש שוחר טוב על פסוק אזכרה אלהים ואהמיה במזמור ע"ז ובילקוט תהלים גם כן על פסוק הנזכר בכולם כתוב עלי ביו"ד איברא כי משמעות המדרשים אין הכרח ומשתמעי לתרי אנפי. אמנם בילקוט ירמיה רמז שע"ו ע"פ על כן המו מעי לו. הובא מדרש שוחר טוב בסגנון אחר ונכרין דברי אמת שהוא היותר שלם שבכולם ומוכח בהדיא מסתם דקרינן עליו וכן הוא בספרים כ"י המדוקדקים : (ה) וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר. מור ד' מלא בלישנא וסימן אלך לי אל הר המור. וידי נטפו ב' בו נטפת מור עבר. ובמדרש חזית דרשו שלשה אחרונים מלשון מרירות וכן בפרק במה מדליקין ובפ' ר"ע אמר רב גידל אמר רב כל ת"ח שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר פי' מרירה תכוינה שנאמר שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי שושנים אלא ששונים. אל תקרי מור עובר אלא מר עובר. ועיין מה שאכתוב במלאכי סימן ב' : (ח) שחולת אהבה אני. קדמאה כי חולת תניינא שחולת סימן כי שקר :

ו (ה) שערך כעדר העזים. העי"ן בשוא לבדו : (יב) עמי נדיב. בס"א כ"י מסור עליו חדא מלה אבל בכמה ספרים תרתין מלין וכ"כ אבן עזרא וכן נראה מפירוש רש"י וגם במקרא גדולה נמסר עליו לית ותרתין כתיב :

ז (א) שובי שובי. ארבעתם מלעיל : (ב) ידי אמן. האל"ף בקמץ והוא חטוף מפני דגשות המ"ם מכלול דף רי"ב : (ג) שררך. השי"ן בקמץ הסוף כמ"ש בירמיה ה' על ישדדם וזה ג"כ בא שלם ונקוד ע"ד החסר כמו רפאות תהי לשרך משלי ג' וכן לא כרת שרך (יחזקאל טז) שהדגש ברי"ש להסרון אות הכפל וכן כתב הראב"ע בספר מאזני לשון הקדש דף רי"ז ועיין מ"ש במזמור ט' על חנני : (ה) כשני עפרים. בגליון ס"ה מטוליטולא כתוב בהלי עֳפָרִים : (ח) ואפך לאשכלות. האל"ף בפתח והכ"ף בחולם : (ט) כאשכלות. האל"ף בסגול והכ"ף בשוא כן כתב רד"ק בספר מכלול משקל אֶשְׁעוֹל ובשרשים וכן מצאתי במסורת כ"י שכל אשכלות שבלשון רבים פתוחות חוץ מזה שהוא בסגול ובמקצת ספרים כ"י ודפוס ישן כתוב גם זה בפתח ואין לסמוך עליהם : (יג) הנצו הרמונים. מצאתי בס' דקדוק ישן כ"י שצד"י הנצו בדגש במקום אות החסרה כמו הנצנים ובספרים שבידינו אין בהם דגש וברשו נצה :

ח (א) אשקך. בנסח כ"י השי"ן במאריך וברוב הספרים בגלגל ולפ"ד הוא במקום מאריך כמ"ש בחומש פעמים רבות : (ב) אנהגך. במקצת ספרים הה"א במאריך ובחילופי בן אשר ובן נפתלי שבדפוס הנימ"ל בשוא ופתח לב"א וטעות הוא אצלי וצ"ל בשוא לבדו וכן מצאתי בחילופים כ"י : (ה) חבלתך. בס"ם הלמ"ד בגלגל ואין טעם אחר בכ"ף וכן הוא ברוב ספרי הדפוס ובספרים אחרים בגלגל בכ"ף ואין שום טעם בלמ"ד ויש ספרים שהלמ"ד במאריך והכ"ף בגלגל. ובעל רב פעלים ובעל הלשון כתבו בפתח הלמ"ד ובספרים שלנו קמוצה : (ו) רְשָׁפֶיהָ הפ"א דגושה ע"פ המסורת שמה שבר רשפי קשת רפה וכן כתב רש"י בתהלים סימן ע"ו : שלהבתיה. מלה חדא לבן אשר לכן התי"ו בשוא וכ"כ רד"ק בשרש אפל ובשרש שלהבת וה"א אחרונה רפויה בספרים כ"י מדויקים וכן במסורת סוף פרשה בשלח במ"ג : (ח) ביום שידבר בה. חד מן ג' ביום דגשים ומטעין בהון מסורת קהלת סי' י"ב ועי' מה שאכתוב שם : (י) כמוצאת שלום. במקצת ספרים כ"י הצד"י בצירי והאל"ף נח כמו אין בשורה מֹצֵאת (שמואל ב' י"ח) וכן כתב אבן עזרא ונעלם האל"ף כמנהגו אך ברוב הספרים הצד"י בשוא והאל"ף בצירי וכן כתב האפודי ורד"ק במכלול דף קע"ב ובשרשים שרש מצא ולויה חן פ' י"א מהשער הרביעי וזה א' מן י"ז מלין שתנוע בהן האל"ף שלא כדין חברותיהן וקורין להם במסורה מפקין אל"ף פי' מפקין מוציאין וסימן נמסר בריש מקרא גדולה וכ"כ ר' אליה המדקדק בדבור תשיעי מספר מסורת המסורת ובהגהת שרשים המה על ראב"ע ובב"ר פ' ל"ע דרים ליה כאילו המ"ם בשורק לשון יציאה כמו היא מוצאת ולא לשון מציאה כמשמעו בחולם ואין משיבין על הדרש : (יב) האלף לך שלמה. איכא מ"ד קדש הוא כדכתיבנא לעיל ריש ספרא : (יד) ודמה לך. הוא"ו במאריך והדל"ת בשוא ובס"א כ"י בחטף פתח ועיין שופטים ה' :

נשלם שיר השירים. תהלה ליוצר אורים:

הקדמה

מאת הרב המחבר ספר אגרת שמואל למגלת רות

אמר המחבר ראשית דברי ואחרית אמרי אהלל בקול רנה ותודה לאל נורא בשיר שבח והודאה אשר הוציאני לאויר העולם והביאני לחיי עולם על ידי לומדי התורה הראשון ראשון לכל דבר שבקדושה מורי זלה"ה ואחריו כל ישרי לב נתתי לב לנוח בין ברכי ירכי החכמים והיה אמונת עתי חוסן ישועות בעיר צפת תוב"ב בכל לבב שמתי מגמת פני להיות יוצא ובא בהוויות אביי ורבא שמעתתא אליבא דהלכתא אגב חדא תרתי אחר שזיכני ה' להיות מרבין תורה ברבים בקהל קדוש אשר אני מסתופף בצלו המדתי לדרוש בכל שבת ושבת מעניינא דיומא בתוך החברים מקשיבים לקולי בכל העדה כלם קדושים והייתי כותב מגילת סתרים עד תם כל השנה זה היה דרכי כל הימים עד שנמצא בידי חבור וחבורים. ראשית דגני פירוש מסכת אבות קראתיו **מדרש שמואל** וזיכני ה' להדפיסו ותהלות לאל נתפשט בכל העולם. גם חברתי ספר קראתיו על שם המאורע כי רע ומר היה לנו בעונותינו שנחרב בית המקדש עם כמה קדושים שנהרגו בתוכה הכי קראתי שמו **לחם דמעה** והנה מדפיסים אותו כעת בעיר ויניציא. גם חברתי פירוש מגילת רות זה לי ארבעים שנה היותי בעיר הקדושה צפת תוב"ב לא יצאתי הנה והנה רק זאת הפעם שיצאתי על צד ההכרח לא ישובה ולא יגונה הנה שמתי לדרך פעמי אחר זמן פטירת הגביר נבון ונעלה השר המאושר ישר בכל ענייניו הנדיב כה"ר שלמה די שירים נ"ע נדיבות יען כל ימי חייו פזר נתן מהונו לישיבתי הרמתה וזן ופרנס די מחסורה לא יחסר כל בה ואחר שנתבקש בישיבה של מעלה השר הנזכר נ"ע נלאתי נשוא עול הישיבה עד שהוכרחתי לבא על פתחי הנדיבים יצ"ו פה קוסטאנטינא יע"א יפרישו ממומנם נדבה לקיים אותה על תלה והאלהים אנה לידי גבר בכולא חכם שלם בחכמה ובדעות אחי הוא וראשי הוא הלא הוא החכם הנעלה לשם טוב ולתהלה כה"ר אברהם אלגאזי נר"ו יאיר ויזהיר כזוהר הרקיע הוא איש חמודות מאנשי המעלה והמדות על אחת כמה וכמה מעלות טובות רמות ונשאות זאת המצוה גדולה על כלם לתפוס אומנות אברהם אבינו ע"ה להכניס אורחים וביתו בית ועד לחכמים וכן אירע לי עמו כי כן קרבני ויעש עמי חסד כן יעשה ה' לו ותהי שלמה משכורתו הנה קצת שכרו אתו מגלגלין זכות על ידי זכאי שזיכני ה' להדפיס ספרי חיבורי ממגילת רות כל זמן שנתאכסנתי בביתו ראיתי מעשה הדפוס פה קוסטאנטינא ונמלכתי להראות לכל יודעי דעת ומביני מדע את טובו ואת יופיו גם כתבתי וחברתי בו קצת פירושי ספירי אמרי פירושי החכמים השלמים אשר מצאתי ספריהם מודפסים וגם מכתיבת יד יצאתי בעקבותיהם ללקוט שושנים פרי מגדים נרדים עם כפרים אשר הזהב מעליהם מריקים כתבתים הן הם הפירושים אשר הגהתי כדי לזכות את הרבים וקראתי שם הספר **אגרת שמואל** לכוין מה שכיוון שמואל הרמתי ע"ה שחיבר מגילת רות ביד כל ישראל כאגרת אוגרת ומשוכסכת כדי שידעו כל ישראל יחוס דוד המע"ה על נכון לכן אמת ויציב ונכון הכון יכון לקרא שם ספרי זה לכל שואל אגרת שמואל כי שמי בקרבו אל אלהי האלהים יהיה בעזרי ובעזרת כל ישראל ובעיני כל האדם:

נאם המחבר הצעיר שמואל ד' אוזידא

מגלת רות

א א וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר

ויהי בימי ה' דסמיך וסימן ויהי בימי אמרפל. ויהי בימי אחז. ויהי בימי יהויקים דירמיה. ויהי בימי שפט השפטים. ויהי בימי אחשורוש : שפט ג' ב' חסר וא' מ"ל וסימן אם תבא עלינו רעה חרב שפוט. ויהי בימי שפט השפטים. פתח פיך שפט צדק. קדמא מ"ל בתר' הפ"א נקוד בחטף קמץ :

תולדות אהרן ויהי בימי שפוט. מגלה י' בתרא צ"א : מחלון וכליון. בתרא נא :

והוה ביומי נגיד נגידיא והוה כפן תקיף בארעא דישראל עשרתי כפנין תקיפין אתגזרו מן שמיא למהוי בעלמא מן יומא דאתברי עלמא עד דייתי מלכא משיחא לאוכחא בהון דיירי ארעא : כפן קדמאי ביומי אדם. כפן תניין ביומי למך. כפן תליתאי ביומי אברהם. כפן רביעאי ביומי יצחק. כפן חמישאי ביומי יעקב. כפן שתיתאי ביומי בועז דמתקרי אבצן צדיקא דמן בית לחם יהודה. כפן שביעאי ביומי דוד מלכא דישראל. כפן תמינאי ביומי אליהו נביא. כפן תשיעאי ביומי אלישע בשומרון. כפן עשיראי עתיד למהוי לא כפן למיכל לחמא ולא צחותא למשתי מיא אלהן למשמע פתגם נבואה מן

רשי

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. לפני מלך מלך שאול שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים ובימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז : וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ויצא מארץ ישראל לחוצה לארץ מפני צרות

אבן עזרא

בשם אל יחזיק ידי וזכרו יעמיד הודי
בפירוש על מגלת רות לאברהם ספרדי

נאום אברהם בעבור היות דוד שורש מלכות ישראל נכתב בספרי הקודש יחוס דוד :

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. יש אומר כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישראל. ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כי אם שם כמו חרב שפוט ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיקר. מ"ש מבית לחם יהודה.

מש מש

אגרת שמואל

ויהי בימי שפוט השופטים הנה כי רז"ל דרשו אותו לגנאי או שהיו שופטין צריכין להשפט או שהיו שופטים את שופטיהם בהיות שלעולם השם יתברך רוצה בישרי בשבחן של ישראל ורצה הקב"ה לזכות את ישראל לכן כל מאי דמצינן למדרשיה לשבח דרשינן ליה וזה כמה שמצינו שאמרז"ל שהרעב שהיה בימי דוד היה ראוי לבוא בימי שאול רק בהיות שדוד ודורו היו ראוים לעמוד בנסיון הרעב ולא יבעטו בארץ חמדה לצאת ולברוח מארץ ישראל לכן הביאו בימי דוד. וכן אפשר לומר שזה הרעב שהביא הש"י יתברך עתה בשביל דור של צדיקים ראוים לעמוד בנסיון הרעב שלא לבעוט בארץ חמדה ולא היו דור שכל אחד עושה דין לעצמו וכל האלים גבר רק היו נשמעים לשופטים והם היו עושים המשפט ואין מוחה בידם כי על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע ולזה לומר ויהי בימי שפוט השופטים שהשופטים היו דנין וכל העם נשמעים אליהם אז ויהי רעב בארץ והביא בימיהם הרעב לפי שידע הש"י שיעמדו בנסיון ולא יברחו ויבעטו בארץ חמדה וכן היה שכולם עמדו ולא יצאו מארץ ישראל רק א' היה ופרסמו הכתוב וז"ש וילך איש כלומר איש א' לבד שלא הוא אלימלך : וראוי להבין למה הפסיק בהזכרת המקום בין הזכרת הנפשות וכך הל"ל וילך איש ואשתו ושני בניו מבית לחם יהודה וגו' ובזה לא היה צריך לחזור ולומר מלת שיא או הל"ל וילך מבית לחם יהודה איש ואשתו ושני בניו וגו' ולמה הפסיק במבי' לחם יהודה בנתים : ואפשר לומר כי יציאתם מארץ חמדה לא היה בעצת אשתו ובניו כי אנוסים היו בזה מאביהם הזקן ורע היה בעיניהם המעשה לפי שביציאתו היה מפיל לבן ישראל ולכן בהזכיר ההליכה מבית לחם לא הזכיר רק לו לבדו לפי שהוא היה המוליכן מארץ חמדה ועל כרחם היו נגררים אחריו וזהו שכתוב וילך איש מבית לחם יהודה ולכן בבחינת היציאה מבית לחם לא הוזכר אלא הוא לבדו רמוז בבחינת המקום אשר הלכו אליו כיון שראו אשתו ובניו שהיו מוכרחים ללכת עמו ולצאת מא"י אז נתיעצו כולם כאחד לאיזה מקום ילכו ובזה כולם שוו לעצה אחת ללכת לגור בשדה מואב וז"ש לגור בשדה מואב הוא ואשתו ושני בניו שכלם נתייעצו והושוו בעצה זו לפי שראו שאיזה אומה ולשון אשר ילכו לגור שם יהיו לבושת וגם לחרפה וגם ללעג וקלס לסביבותם באמרם איך נתאכזר אכזריות גדול עם בני עמו להפיל לבן בהיות האיש ההוא גדול מכל בני קדם ובידו יכולת לזון את עמו עשר שנים ותכף בבוא שנת הרעב ברח מפני העניים והאביונים המבקשים לחם ואין לכך נתיעצו ובחרו ללכת לגור בשדה מואב ששם צרי עין כמו שאמר הכתוב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ובודאי אל ירע בעיניהם מה שעשה אלימלך ואם כן אף הם בבחינת יציאתם מבית לחם אשתו ובניו לא הושוו בעצתו בבחינת הליכתם לגור בשדה מואב בזה הושוו הוא ואשתו ושני בניו : בעל המסרה אמר שיש שני וילך איש הא' וילך איש מבית לוי והב' הוא וילך איש מבית לחם יהודה והכונה להשמיענו שעמרם ואלימלך מתנגדים זה לזה כי כל אחד תפש בקלה אחד וזה שהרי עמרם פירש מאשתו אפילו בזמן שהיה מצוה להדבק בה אלא שאחר כך בעלת בתו החזירה כמו שאמרו ז"ל במה שאמר וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי דהיינו שהחזירה ואמנם אלימלך היה להפך שאפילו בזמן הרעב שהיה מצוה לפרוש מאשתו וכאמרם ז"ל בפסוק וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב מכאן שאסור לעשות צרכיו בשנת רעבון אף בזמן הזה אלימלך לא פירש מאשתו וזהו שאמר וילך איש וגו' הוא ואשתו ושני בניו ואילו פירש מאשתו הכי הל"ל הוא ובניו ואשתו וכמו שמצינו בנח בכניסתו אל התיבה נאמר בא אתה ובניך ואשתך ונשי בניך וגו' מכאן שנאסר לעשות צרכיו וביציאתו נאמר צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך וגו' מכאן שהותרו לעשות צרכיו ואם כן בנדון דידן דאלימלך כיון שאמר הוא ואשתו סמוכה אליו ולא הפסיק במלת בניו בנתי' נראה דלא פירש מאשתו הפך וילך איש מבית לוי כדאמרן : ובמדרש אמר ר' שמחיה באותה השעה היה הקב"ה דן את העולם וב"ד של מעלה עומדין והקב"ה מסתירו שנאמר וילך איש עמדה מדת הדין והזכירו שנאמר ושם האיש אלימלך מיד נגזר עליו ועל בניו מה כתיב בתריה וימת אלימלך וגו' ע"כ. הוקשה להם כפל הפסוק כי כן הל"ל וילך אלימלך מבית לחם יהודה ונעמי אשתו ומחלון וכליון בניו ולמה תני והדר מפרש על כן אמרו כי הפסוק הראשון הם דברי מדת רחמים המלמדת עליו זכות ומסתירו והכתוב השני דברי מדת הדין המקטרגת עליו ומזכירו : ועל פי דרכם ז"ל אפשר שיפורשו הכתובים כן התחיל ואמר כי זה המאורע אשר בא להודיענו היה כן כי היו ב"ד של מעלה עומדין לדון את העולם וזהו ויהי בימי שפוט השופטים על ב"ד של מעלה אמר השופטים. או שב"ד של מעלה היו דנין את השופטים של מטה על שלא היו נוהגין כשורה ויצא דבר מלכות מלפני ב"ד של מעלה ונגזרה גזרה על רוב פשעיהם וז"ש ויהי רעב בארץ ומדת רחמים למדה זכות על יציאת אלימלך ועל כן אמרה וילך איש מבית לחם יהודה לומר כי איש אחד היה ההולך משם לבדו והוא איש כשאר אנשי הארץ וכמו שאין ראוי לתפוש באחד משאר יושבי הארץ אם יצא ממנה בסבת הרעב גם אין לתפוש לזה כי רעב בעיר פזר רגליך ואף כי ארבעה היו ולא איש אחד אין ראוי לתת לב גם לזה כי שלשתם נגררים אחר הגדול שבהם וזהו שאמר הוא ואשתו הנגררת אחר בעלה כי הוא ימשול בך כתיב וגם שני בניו טפלים אליו ומחוייבים ללכת אחר עצתו ולשמוע בקולו ואין ראויים לעונש כלל ובזה ידויק מה שחזר לומר מלת הוא ומה גם עוד טענה אחרת שאינם ראויים לעונש לא הוא ולא הם שלא הלך להשתקע אלא לגור שם כגר בארץ והיה כמשלם חדשים ישוב אל ביתו ואל מקומו הראשון ולא יתייאש בחוצה לארץ עמדה מדת הדין וקטרגה עליו ונתוכחה עם מדת רחמים ואמרה לכי נא ונוכחה למה אמרת וילך איש כאילו הוא אחד העם ואחד הריקים ושם האיש שאמרת וילך איש אלימלך שמו שהוא גדול הדור שאומר אני ואפסי עוד ואין כמוני עשיר בכל הארץ עד שעל כן נקרא שמו אלימלך שהיה אומר אלי מלכות ולי נאה להיות מלך על רוב חשיבותי ועושרי והיה ראוי לאיש כמוהו לפרנס כל יושבי עירו ולא להפיל לבם וראוי להענישו להיותו אדם חשוב וגם האשה אשר אמרת כי אשתו היא ונגררת אחריו היא גם היא ראויה לעונש גדול כי שם אשתו נעמי ונקראת שמה כן על שם שהיא נעימה במעשיה כמאמרם ז"ל ולכן כיון שאשה יראת ה' וצדקת גמור' היא ראוי לדקדק עמה כחוט השערה כד"א וסביביו נשערה מאד והיה לה לפתותו בדברים אולי יפותה ותוכל לו לעכב בידו ולא עשתה והבנים אשר אמרת כי שמעו בקול אביהם כי הם טפלים אליו גם עליהם יהיה הקצף כי שם שני בניו מחלון וכליון וכל אחד מהם חשוב בפני עצמו ולו שם כגדולים אשר בארץ המה וז"ש אפרתים ותרגם יונתן רופילין שהיו גדולי הדור ולא היתה מעלתם וגדולתם אחרי צאתם מארצם אלא אפרתים היו מבית לחם יהודה מאז בהיותם בבית לחם היו גדולים וחשובים אם כן גם המה היו יכולים למחות ולא מיחו ולהורות על מה שאמרנו חזר פעם שנית לומר מבית לחם יהודה אחרי אומרו וילך איש מבית לחם יהודה כי היו גדולים וחשובים מזמן היותם בבית לחם ולא מקרוב נתגדלו. וגם אשר אמרת כי גר בארץ הוא וישוב עוד לביתו ואל מקום משכן כבודו הנה הנם יושבים ומתיישבים שמה וזהו שכתוב ויבאו שדי מואב ויהיו שם כי עשו מושבם והוייתם וקבעו דירתם בשדי מואב ועל כל זה לא אפקוד ולא תתנקם נפשי : אי נמי אמרה ויבאו שדי מואב דרך תימה כמקטרגת שלא היו ראויים לבא בשלום עד מחוז חפצם וז"ש וכי ראוי היה שיבאו עד שדה מואב ולא מתו בדרך ולא די שבאו בשלום אין שטן ואין פגע רע אלא שהם בהויה וקיום וכי ראוי היה לאנשים הללו להיות עדיין בעולם מיד בבואם היה ראוי לקוברם מיד נגזרה גזרה על כולם עליו ועל בניו וימת אלימלך וברוב רחמיו וחסדיו ית' נשארה היא ושני בניה אף כי היו ראויים למיתה כולם כאחד נשארו ליתר הפלטה ואפשר שזה כיוון ר' חגיגא שאמר נעשית היא שירי

פליטות

מנחות וכמו שאחז"ל על שני בני אהרן הנותרים שגם הם היו חייבים מיתה רק שנותרו וכן אמר בכאן ותשאר היא ושני בניה כי נשארו לשארית וליתר הפלטה אולי ישובו בתשובה ולא שבו מדרכם הרעה ויוסיפו עוד לחטא לו וישאו להם נשים וגו' וישבו שם עד עשר שנים ולא זכרו את ארץ חמדה לשוב להם חזרה מדת הדין וקטרגה פעם שנית וימותו גם שניהם ותשאר היא ברחמים גדולים כשארה גם בפעם הזאת כי לא הוכיחה את בניה לשוב לאדמתם באופן כי מב' קטרוגין נשארה ונשתיירה לשיורים וליתר הפלטה הא' במות אישה גם כן מדת הדין היתה מתוחה גם עליה ותשאר ואפשר שזו היא כוונת ר' חנינא שאמר ותשאר האשה נעשתה שיורי שיורים ובזה דייק שפיר מה שחזר עתה לומר ומאישה ועתה נתנה בלבה כי ח"ו בפעם השלישית הקצף יהיה עליה וז"ש על כן ותקם היא וכלותיה וגו':

אי נמי אמר ויהי בימי שפוט השופטים לפי שאחרי מות יהושע עמדו שופטים על ישראל ככתוב בספר שופטים והיו עם בני ישראל יראים את ה' כל ימי השופט הרועה אותם ושמעו לקולו שהיה מדריכם בדרך ישרה ובמות השופט היו מכעיסים לפניו ית' ואיש כל הישר בעיניו יעשה כצאן אשר אין להם רועה ובמעלם אשר היו מועלים בו ית' היה מוסר אותם לחרב ביד אויביהם עמון ומואב ופלשתים וסיסרא וגו' ובצר להם היו שבים אליו ית' וישלח מלאך ויושיעם והיה מנהיג אותם וגם כל ימי השופט ההוא המושיע אותם היו הולכים בדרכי השופט שהיה מנהיגם בדרך ה' עד מות השופט ההוא באופן שלא היו סרים מאחריו ית' אלא בין שופט לשופט להיותם משולחים מבלי רועה אבל בהיות השופט עליהם לא ימו מני דרך וכן אמר שם ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ואהוד מת לומר כי מיתת אהוד מושיעם המורה להם את הדרך ילכו בה זאת היתה נסיבה לרעתם ועל כן היה מביא עליהם חרב ונותן אותם ביד אויביהם עד כי בצר להם ישחרוהו ולא כן היה בימים הללו כי ווי והי והגא וקינים היה דרכם ומעלליהם אף בימי השופטים עצמן והרעו לעשות בימי שופטיהם ולא היו בושים מהם ולא ישמעו לקולם ועל כן הוכפל עונשם ויהי רעב בארץ ולא חרב כי מכה קלה היא מן הרעב כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב:

אי נמי לפי שצריך האדם לסלק עצמו מן הדין עד שיתישב דעתו עליו כי הגם לבו בהוראה שוטה רשע וגם רוח ורבים חללים הפילה וגו' על כן אמר ויהי בימי שפוט השופטים כלומר כי רבו דיינים בלתי הגונים בכל עבר ובכל פנה על כן באה עליהם הצרה הזאת ויהי רעב בארץ: אי נמי רז"ל אמרו דור ששופטיו צריכין להשפט הדיין אומר לאדם טול קיסם מבין שיניך והוא אומר לו טול קורה מבין עיניך וכוונו לתרץ מלת שפוט יתירא ולפי דרכם אפשר לדקדק מאי ויהי ויהי שני פעמים כי כשהדיין והשופט אשר יהיה בימים ההם הוא ראוי והגון צדיק מושל ביראת אלהים והקב"ה גוזר והוא עומד בפרץ לפניו ית' להשיב חמתו מעל עמו ומבטל הגזרה ואם היו השופטים בזמן הרעב ההוא אנשי אמונה היו באים בכח מעשיהם ודוחים מעליהם את הגזרה ההיא כי טרם יקראו היו נענים ויודעים לעתור ולרצות אבל ווי והי היה בימי שהשופטים-עצמן צריכין להשפט ולא נהגו כשורה כי מזה נמשך כי היתה מקום והויה לגזרת הרעב להתקיים שלא נמצא מכולם מי שיהיה ראוי שבזכותו יתבטל הגזרה וזהו שחזר לומר ויהי רעב שהיתה הויה לה שאיש אין בארץ לדחות הגזרה ההיא מעליהם: אי נמי לפי' המתרגם שהרעב הזה לא היה כי אם בארץ ישראל בלבד אפשר שנמדד להם מדה כנגד מדה כי אע"פ שכל השפע והטובה הבאה לזה העולם בתחלה היא באה בארץ ומשם יפרד חוצה לארץ ושם נאמר הנותן מטר על פני ארץ זה א"י והדר ושולח מים על פני חוצות ואם בארץ ישראל לא ירד השפע עם היות כי עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה כ"ש שלא ירד לחוצה לארץ ויהיו בכל הארץ משפטיו שאם גבירה לוקה שפחה לא כ"ש ולפי זה היה ראוי להיות רעב כבד בכל הארצות ועל שהוסג אחור משפט עד כי השופטים הוצרכו להשפט ומקום המשפט שמה הרשע תחת זה ויהי רעב בארץ בדוקא היינו בארץ הידועה והיא ארץ ישראל כי בפת"ח הבי"ת מובלעת ה"א הידיעה ובכל הארצות היה להם ובמקום הברכה שמה נוס ה' את הקללה ובמקום מושב חיים עד העולם: ועוד דרשו רז"ל דור ששופטים את שופטיו היה אחד מישראל עובד ע"ג והדיין מבקש להעביר עליו מדת הדין היה הוא בא ומלקה את הדיין אמר מה שבקש לעשות לי עשיתי לו וגם אלו דרשו מלת שפוט יתירא ולפי דרכם אפשר שבא הכתוב ליתן טוב טעם והתנצלות ליציאת אלימלך מארץ ישראל כי אחרי ראותו כי אף גם בהיותם שלוים ושקטי' ולא שבט אלוה עליהם בתיהם מלאים כל טוב איש כל הישר בעיניו יעשה ואין מוחה בידם כי אם יבא הדיין למחות בידם יכו אותו-על הלחי והם ישפטוהו במשפטי נקמות כ"ש בבוא עליהם צרה וצוקה מכת רעבון שעין כל בריה צרה בחברתה שאם יקומו אנשים בני בליעל בצר רוחם ובמר נפשם גנבים ושודדי לילה הלא יגנבו כל אשר לו ולא ישאירו גם צרור ומי יאמר להם מה תעשה כי הדיין ירא וחרד מפחדם פן על פניו יוכיחוהו ועל כן בראותו הרעב בארץ מיד וילך איש וגו' חלף הלך לו בורח מביניהם פן יקחו את ממונו מידו כי הכירוהו מתמול שלשום לאיש חיל והון רב ומיד בהצר להם ילכו ויבואו בביתו לחפש בנרות ולא ישאירו עוללות וכמה שחזר לומר פעם שני' ויהי הודיענו כי בלכתו משם עשה הרעב הויה בארץ כי עד עתה היו ישראל בטוחים עליו אשר אמרו בצלו נחיה שיכול לפרנס המדינה עשר שנים ועתה כשראו אותו הולך ובורח יצא לבם ויחרדו איש אל אחיו ויכבד הרעב בעיניהם ולזה הפירוש וילך איש וגו' דקאמר הוא סבה לויהי רעב בארץ דקאמר כי בסיבת הליכתו נעשה הויה חדשה לרעב בארץ: אי נמי הודיענו רשת האיש הזה וחטאתו כי כבדה מאד כי לכבוד הש"י לא הלך לו מתוך ההפכה האנשים החטאים ההמה בנפשותם שהיו שופטים את שופטיהם וגם ששופטיו צריכין להשפט

ולכבוד עצמו ישיש כגבור לרוץ אורח חלף הלך לו מפני זלעפות רעב וכמו שהיה ענין פלגש בגבעה כי אף שהיו כל בני ישראל מדן ועד באר שבע הולכין על דבר אמת וענוה צדק על כי נבלה עשו בני בנימין וכן לא יעשה אף גם זאת נפלו לפני בנימין עד השלישית ואולם בעבור זאת כי לכבוד בשר ודם מיחו ויקהלו מיד עליהם ולכבוד המקום לא מיחו ולא עשו ככל החרדה הזאת בענין פסל מיכה וכמו שאמרו ז"ל שלא עמדו להם הפושעים בפסל ההוא ושם עמדו בפרץ בעון שבין אדם לחבירו ועל כן לא נתנם ה' בידם עד הפעם השלישית ואל זה כיון הכתוב באומרו ויהי ווי והי תאניה ואניה היה בדרכם ובמעלליהם בימים ההמה עד כי שופטיו צריכין להשפט וכו' והחוטא היה שופט ומלקה את הדיין ואלימלך לא סר מעל אהלי האנשים ההמה ולא ברח מחברת פריצים וישב בתוך עם טמא שפתים ולא גמל חסד לנפשו כי רעה גדולה היא לו היותו בין כנסת פועלי און כי בהתחברך לרשע פרץ ה' מעשיך אבל בבא עליו צרה וצוקה הנוגע אל הגוף כי בא רעב בארץ מיד ויקץ כישן וילך לו מבית לחם יהודה:

ואמר וילך איש מבית לחם יהודה לגור וגו'. וראוי לדקדק למה לא אמר כמו שנאמר ביעקב ונזכרה היציאה וההליכה דכתיב ויצא יעקב מבאר שבע ואח"כ הזכיר ההליכה אל המקום אשר היה הולך כאומרו וילך חרנה וכן הוה ליה למכתב ויצא איש מבית לחם יהודה וילך לגור בשדי מואב ולמה כלל במלת וילך תרווייהו המקום שממנו יצא והמקום אשר אליו הלך. ואפשר לומר שיתורץ עם מ"ש ז"ל ויצא יעקב וכי הוא לבדו יצא והלא כמה חמרים וכמה גמלים יצאו אלא בזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הוד' פנה זיוה פנה הדרה ועשה רושם יציאתו בעיר ובודאי שיציאת יעקב מבאר שבע שלא היה באותה יציאה נדנוד עבירה עשתה רושם יציאת אותו הצדיק מהעיר וכאילו בצאתו יצא הדור כל העיר אמנם באלימלך שיציאה זו היתה עבירה בידו את שהם שתים יוצא מארץ ישראל בורח מלפרנס לעניים זאת היציאה אינה דומה ליציאת הצדיק מן העיר ולא עשתה רושם בהדר ובזיו העיר כי לא היה הוא זיו העיר כיון שנכשל במה שנכשל ולכן דילג מלת ויצא לרמוז שלא עשתה יציאתו רושם לזיו העיר וכלל יציאתו מבית לחם והליכתו לגור בשדה מואב תרווייהו במלת וילך. אח"כ מצאתי קרוב לזה בשורש ישי: ועוד אפשר דתרווייהו בחדא מחתא מחתינהו להקישן זו לזו כי שתים רעות עשה הא' יציאתו מבית לחם יהודה שהיא ארץ ישראל הרי חטא אחד בבחינת מה שממנו ועוד חטא שני' בבחינת מה שאליו והוא המקום אשר הולך אליו והוא במה שהלך לגור בשדה מואב שאילו היה הולך אל מקום אחר לא היה נחשב לו לחטא כפול אבל עתה סיפר בגנותו בהודיענו המקום אשר הלך אליו והוא לגור בשדה מואב אשר הש"י שנא אותם וציונו לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' עד עולם וסיים בפרשה לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם והוא הלך לדור אצלם אשר בבקר ובערב מקדים להם שלום או לפחות מחזיר להם שלום משום איבה באופן כי שתי עבירות בידו אחת ממה שממנו ואחת למה שאליו כדאמרן ולהקישן שקולה זו כזו כלל תרווייהו במלת וילך:

אמר עוד הוא ואשתו ושני בניו הוסיף עוד לספר בגנותו של אלימלך כי אף אם נקטינן רעב בעיר פזר רגלך עם כל זה היה לו לראות כי לא היה לו טיפול רב מבנים ובנות ונשי בניו ובני בנים כאשר בא יעקב מצרים בשבעים נפש או כאבצן זה בועז שהיה שם בבית לחם יהודה והיו לו שלשים בנים ושלשים בנות וגם שלשים בנות הביא לבניו מן החוץ באופן שהטיפול שלו רב והרעב כבד בארץ ועם כל זה לא מאס בארץ חמדה ואלימלך הלך לו עם היות שלא היה לו טיפול רב רק הוא ואשתו ושני בניו בלתי נשואים בחורים ורווקים ועם כל זה ברח מארץ ישראל וכל זה גנאי הוא לו לאלימלך: ואפשר עוד לומר שהשמיענו במ"ש ושם האיש אלימלך וגו' שאע"פ שהלך לגור עם זדים ארורים כלא יבאו בקהל לך לא למד ממעשיהם ולא נטמע בהם אך כשמו כן הוא ולא שינו את שמותם רצוני לומר שכל מה שהיה מורה שמותם עד עתה כן הוא עכשיו וז"ש ושם האיש אלימלך ר"ל ראוי להקרא אלימלך כמו שהוא היה אומר אלי תבא מלכות ושם אשתו ג"כ עתה נעמי רצה לומר נעימה במעשיה ולא למדה כלל ממעשיהם וכן שני בניו מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה רצה לומר שהיו ניכרים בשם יהודים כי הם זרע ברך ה' והיו קוראים אותם על שם מקומם שהיו מבית לחם יהודה ובזה לא קשה מידי אמאי חזר ואמר שהיו מבית לחם יהודה וא"ת כל זה היה בתחלת ביאתם אמנם אח"כ למדו ממעשיהם בהמשך הזמן לכך אמר ויבואו שדה מואב ויהיו שם רצה לומר כל זה היה אחר ביאתם לשדי מואב והיותם שם בהויה גמורה ועם כל זה לא נטמעו בהם כלל ועיקר ולא שינו את מעשיהם הטובים ואגב חדא הודיענו תרתי והשמיענו מעלת הרחמנות על עניי ישראל ופחיתות האכזריות כי להיות שנתאכזר על עניי ישראל והפיל לבן במה שהלך לו כל זכיותיו לא עמדו לו כנגד העון הזה ולקה בגופו ובממונו כמסופר לקמן:

ואפשר לומר שנכתב שפוט חסר וא"ו לכוונת כי הוסג אחור משפט והיו שופטיו צריכין להשפט כי היו דנין דין מעוקל ומעוות ולכן שפט הוא חסר כי הדין והמשפט שהיו דנין היה חסר וגרוע ולכן גם להם קראם שפטים חסרים כי גם השפטים דכתיב הוא חסר וא"ו והם ודיניהם חסרים:

ועוד אפשר לפרש מה שנכתבו חסרים עם מה שאחז"ל במדרש אוי לדור שמקולקל במדה תני ר' חייא לא תעשו עול במשפט בדין אם לדין כבר אמור הדין א"כ למה נאמר במדה ובמשקל ובמשורה אלא מלמד שהמודד נקרא דיין ע"כ. וראוי לדייק מאי קאמר בהנחתו הראשונה דקאמר לא תעשו עול במשפט בדין פי' מי לא ידע כי פירושו של משפט הוא דין וכך הל"ל לא תעשו עול במשפט אם לדין כבר אמור הדין וכו' גם צריך לפרש כונת אומרו כבר אמור הדין וכו'. עוד מאי קאמר אם כן למה נאמר במדה במשקל ובמשורה דמאי א"כ דקאמר דנראה שזאת הקושיא נולדה מדבריו שאמר לעיל ועוד י"ל קא מקשה למה נאמר במדה במשקל לה[illegible] על

בִּשְׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו׃ ב וְשֵׁם הָאִישׁ ל׳. י״ג ר״פ
אֱלִימֶלֶךְ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ נָעֳמִי וְשֵׁם שְׁנֵי־בָנָיו ׀ מַחְלוֹן ו׳ ססו׳ וסס סס
וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִים מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַיָּבֹאוּ שְׂדֵי־ ל׳

קֳדָם יְיָ וְכַד הֲוָה כַּפְנָא הֲדֵין תַּקִּיף בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל נְפַק גַּבְרָא רַבָּא מִן בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַאֲזַל לְדוּר בַּחֲקַלָא דְמוֹאָב הוּא וְאִתְּתֵיהּ וּתְרֵין בְּנוֹהִי׃ ב ושם וְשׁוּם גַּבְרָא אֱלִימֶלֶךְ וְשׁוּם אִתְּתֵיהּ נָעֳמִי וְשׁוּם תְּרֵין בְּנוֹהִי מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן אֶפְרָתִין רַבָּנִין מִן בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה

רשי

צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו לכך נענש: (ב) אפרתים. חשובים וכן (שמואל א א׳) בן תוחו בן צוף אפרתי אבגינו״ס. ראה חשיבותו שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה

אבן עזרא

משתם עצמו ואחר עמו בעבור כי שם מקום לא יסמך: (ב) מחלון וכליון. לא ידענו המקרים שהיו על שנקראו כן כמו יששכר גם משה. ובדרש אומר שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתיב אשר בעלו למואב והמואביות מותרות לישראל כי הכתוב לא אסר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אבאר זה בטוב. וטעם מבית לחם פעם אחרת להודיעם שהם אזרחים. ועוד בעבור שאמר אפרתים וזאת המלה פעם הוא לייחס המקום הנקרא אפרת ופעם אחת ממשפחת אפרים ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקום על שמה כמו מצרים ולא

אגרת שמואל

על המדות ועל המשקלים. ואפשר דכונת הברייתא הוא דמעיקרא מפני הקושיא שיש בפסוק שאם בא להזהירנו על הדין שלא יעשה הדיין עוות הדין הרי כבר אמור במקום אחר לא תטה משפט וגו׳ והייתי אומר מפני קושיא זו כי מ״ש הכא משפט לאו על הדיינות קאמר לה אלא על ענין ההריגה והמשפט ונקמה הנעשית למומתים שלא יעשו עול או להקל מעליו ממשפט וממיתה חמורה לקלה או להפך ופירוש משפט דקאמר הכא היא המיתה וחבירו כי כאשר משפיך לארץ וגו׳ באופן שבאזהרה זו נכנעים ההורגים ובלעז גיליט שלא ישנו את תפקידם לעשית עול באותה המיתה או להורגם באכזריות חימה ושטף אף לאותם שלא מצאו חן בעיניהם ולהפך למוצאים חן רק יהיה דבר השוה לכל נפש ובזה לא היה קשה אם לדין הרי כבר אמור לכן ר׳ חייא הניח הנחה ראשונה ואמר לא תעשו עול במשפט בדין כלומר אין לשנות קרא מפשטיה ופשטיה דקרא בדין משתעי ועתה בפירוש זה קשה אם לדין והוא אזהרה לדיין הרי כבר אמור הדין בדרך סתם ובדרך כולל לכל הדינים שבעולם אם כן למה נאמר במדה במשקל ובמשור׳ כלומר כי כפי פירוש זה שהכתוב מדבר על הדין אם כן פירוש הכתוב יהיה כך כי כאשר יבואו לפניו תובע ונתבע על תביעה במדד או שקל או חסר לא יעשה הדיין עול אלא ידון ביניהם כפי הדין האמיתי אם כן למה פרט בפרטות ענין תביעה זו שהרי לדין כבר אמור בסתם בכולל לא תטה משפט שהוא כולל לכל התביעות א״כ למה נאמר במדה במשקל ובמשורה ואין לומר דשתי אזהרות הן אחד לדיין במ״ש לא תעשו עול במשפט ואחד למודדים ולשוקלים שלא ימדדו חסר ובזה לא הוה קשה אלא הקושיא הא׳ אם לדין הרי כבר אמור דאם כן הוה ליה למימר ובמדה בוא״ו אלא לאו דחדא אזהרה היא ואם כן הדרא קושיין לדוכתין אם כן למה נאמר במדה במשקל וגו׳ ועתה בזה שתי קושיות הוקשה לו לרבי חייא האחד אם לדין הרי אמור שנית אם כן למה נאמר במדה במשקל וגו׳ ותירץ אלא מלמד שהמודד נקרא דיין וכולה חדא אזהרה היא ובמודד משתעי קרא ומה שלא אמר לא תעשו עול במדה במשקל וגו׳ והזכיר מלת משפט הכונה להודיענו שהמודד נקרא דיין ודי בזה לביאור דברי המאמר. והכלל העולה מזה המאמר וגם ממאמרי׳ אחרים שמביא שם במדרש שהעון שהיה בימי שפוט השופטים היה שהמודד והשוקל שנקרא שופט היה מודד חסר ואפשר דלהורות דבמודדים חסר משתעי קרא כתב להו חסרים ואפשר דדייק עוד לכך שהשופטים או המודדים הם שלשה או במדה או במשקל או במשורה וזה רמוז בפסוק באומרו שפוט חד השופטים תרי הרי שלשה: ואפשר עוד שסיפר לנו הרעות אשר היו לאבותינו לפני מלך מלך לבני ישראל ולא היה להם אלא שופטים לבד ולסבה זו היה להם זה שאילו היה להם מלך לא היה להם שום דבר מזה ראשונה אמר ויהי בימי שפוט השופטים כלומר כי לסבת היות הדור מתפרנס על ידי שופטים היה ווי ונהי לכל הדור וזה במה שראינו בספר שופטים כי היו משועבדים זמן רב תחת הגוים אשר סביבותיהם ובכל עת ובכל רגע היו לוחצים אותם והסבה היתה אם בדרך טבע שלא היה להם מלך אחד אשר יצא לפניהם ללחום מלחמותיהם ולהכריח את כולם לצאת למלחמה כולם אחוזי חרב וגם לסבה אחרת תורנית הלא היא כי בימים ההם אין מלך בישראל איש כל הישר בעיניו יעשה ואם היה להם מלך כאשר האדם היה עובר עבירה היה המלך מייסר אותו בשוטים ובעקרבים בהרמנות׳ דמלכא וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד ואז היה הש״י מתרצה ברחמים עליהם ועל זרעם להפיל פחדם על כל העמים ולא היו נמכרים בידי אדונים קשים כאשר נמכרו עתה ביד סיסרא ושאר אדונים קשים וכל שנוי והנסיה הזאת היתה בימי שפוט השופטים על בלתי היות מלך בישראל ועוד שנית רעה חולה כי על היות בזמן שפוט השופטים ולא היה מלך על ישראל זה היה סבה שהיתה הויה וקיום לאותו הרעב שבא ותכבד והחזק הרעב בארץ וזהו שחזר לומר מלת ויהי כלומר שהיה לה הויה וקיום ואם היה מלך בישראל בודאי שהיה יכול להקל מעליהם הרעב מעט וזה במה שהיה מכריח לבעלי האוצרות האוצרים חמשת מיני דגן וכל אוכל השנים הטובות שיפתחו את אוצרותיהם וישברו לכל עם הארץ והמלך היה משים וקוצב להם את השער ושלא יהיו רשאים להפקיע שערים אמנם עתה שהיה בימי שפוט השופטים שמתפרנסים על ידם לא היה כח בידם להכריחם לפתוח האוצרות וכולם מייקרים את השערים כרצונם וחפצם ואין דובר אליהם דבר ולכן ויהי רעב בארץ והיתה הויה לרעב ועוד שלישית שאם היה בזמן מלוך מלך בישראל כאשר היה רוצה אלימלך לצאת ולברוח מן הארץ בעוברו הגדול בודאי שלא היה מניחו כי הוא היה כדאי לפרנס את בני עירו עשר שנים אמנם עתה לסיבת היות לפני מלוך מלך רק בימי שפוט השופטים וילך איש מבית לחם יהודה ואין דובר אליו דבר כי אין מי שיהיה כח בידו לעכבו לא כן היה אם היה מלך בישראל ובשלשתן רמוז לשון ווי בראשונה ויהי בימי הרי ווי א׳ הב׳ ויהי רעב הרי ווי שני השלישי וילך הרי ג״כ מתחיל בווי שליש׳ כי ווי היה בהליכתו שלא היו יכולים לעכבו ובהיות שמו אלימלך מורה שום אדם לא היה יכול לעכבו כי הוא היה אומר אלי תבא מלכות אמנם אם היה מולך מלך עליו והוא משועבד תחת ידו בודאי שלא היה הולך ולזה סמך ואמר ושם האיש אלימלך וגו׳: ובמה שאמר ויהי הרי זימני אפשר שרצה לספר קצת מה בשבח אלימלך ולמעט הגנאי שלא יצא וברח תיכף בתחילת הרעב רק אחר זמן שהכביד הרעב בארץ והיה לרעב הויה וקיום וזהו ויהי רעב דקאמר אז וילך איש ולא קודם לכן אפילו שכבר התחיל הרעב לבא ואפשר שלזה כיון המתרגם דקאמר והוה כפן תקיף בארעא והיותו תקיף מי אמר לו אם לא דדרים מלת ויהי יתירא וכן בסיום דבריו אמר וכד הוה כפנא הדין תקיף בארעא דישראל נפק גברא רבא וכו׳ משמע דכד הוה תקיף נפק הא עד דלא הוה תקיף לא נפק והוא שבח קצת לאלימלך: ושם האיש אלימלך וגו׳. אפשר לומר עוד שהודיענו ורמז לנו כי שמא גרים ומורה על מה שאירע להם והנה האיש שמו אלימלך והכונה שהיה מתגאה הוא בעצמו ומתהלל הפך יהללך זר ולא פיך והוא היה אומר על עצמו אלי תבא המלכות ומתגאה וזה סייע לבל יגאל אמנם אשתו שמה נעמי שהיתה נעימה במעשיה לצדקת גמורה ולכך ניצולה ושם שני בניו כשמם כן בא להם כי שם הא׳ מחלון וכן נימוח מן העולם ושם הא׳ כליון ובא כליון חרוץ עליו ומתו גם שניהם באופן דנקטינן דשמא גרים לכן הודיענו את שמותיהם וקרוב לזה נמצא ברז״ל: והנה רז״ל אמרו עשרה מיני רעבון באו לעולם א׳ בימי אדה״ר א׳ בימי למך וא׳ בימי אברהם וא׳ בימי יצחק וא׳ בימי יעקב וכו׳ ומונה והולך גם א׳ בימי שפוט השופטים והנה כל הראיות שמביא בכולם הם ברורות לפי שמצינו שבכולם הוזכרה הרעב בפירוש אמנם בימי אדם מנלן כי הראיה שמביא בעל המאמר דהיינו ארורה האדמה בעבורך נראה מפשטיה דקרא דלא קאמר על רעב שנגזר בזמנו בלבד אלא במשל שאם היה מטבע בריאת העולם להוציא הארץ תבואה רבה ועצומה במשל אלף חטים מחטה אחת נתארדה שלא יוציא כל כך וזאת הקללה היא נמשכת לכל הדורות כקללת בזעת אפך תאכל לחם כי היא קללה תמידית לו ולדורות וכן כי עפר אתה ואל עפר תשוב כי היא קללה תמידית וגם אפשר שהיתה הקללה באיכות גודל התבואה כי אפשר שהיתה כל חטה וחטה גדולה ככוליא כמו שעתיד להיות לע״ל כמו שאמר הכתוב עם חלב כליות חטה וכאשר נתקללה נתמעטה החטה ונשארה בקטנותה שהיא עתה והיה זה לו ולדורות ולפי פי׳ זה ג״כ הראיה שמביא בעל המאמר א׳ בימי למך שנאמר מן האדמה אשר אררה ה׳ הוא כזמן אדה״ר שנא׳ ארורה האדמה וגו׳. ואפשר לומר דבעל המאמר סובר הכרח לענין זה וזה מהראיה שמביא מהרעב שהיה בימי יצחק דקאמר קרא ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם שראוי לדייק למה האריך ודי שיאמר מלבד הרעב הראשון ומדקאמר הראשון ופי׳ איזה ראשון ואמר אשר היה בימי אברהם מכלל דראשון אחר איכא שלא היה בימי אברהם ובודאי שבכאן גילה לנו כי מ״ש ארורה האדמה וגו׳ נאמר על הרעב דאל״כ מאי אשר היה בימי אברהם יתירא דקאמר אלא לאו מכלל דאיכא ראשון אחר שלא היה בימי אברהם אלא בימי אדה״ר וכיון שהארורה דקאמר באדם בהכרח הוא שהוא רעב גם מה שנא׳ בלמך אשר אררה ה׳ על רעב קאמר והענין מבואר כדאמרן: ומצאתי כתוב בביאור רות לרב אחרון לא ידעתי אכנה והביא מה שאז״ל שפוטיו צריכין להשפט ולא קיימו מ״ש ז״ל פי׳ ח״ה התקוששו וקושו קשט עצמך ואח״כ קשט את אחרים וכן אז״ל בר׳ בנאה דהוה כתוב אבבא דאבולא כל דיין דמתקרי לדין לאו דיינא הוא א״ל הלא מעתה אתא איניש דעלמא ומזמין ליה לדינא פסליה אלא כל דיין דמתקרי לדינא ומפקי מיניה ממונא בדינא לאו שמיה דיינא כתבו הכי ברש שבי דיהודאי אמרי וכו׳ ואע״פ דר׳ בנאה הגיה בדבריהם עכ״ז הניחו את שלהם ולא מחקוהו אם מפני כבודם ואם שדעתם לומר דלא מבעיא דבעינן דיין דלא ליפקו מיני׳ ממונא בדינא אלא בעינן נמי דכ״ע להוו מפוייסין מיני׳ בענין הממון ואפי׳ תביעה של חנם לא ליפוק עליה וזה לרוב השלמות הצריך להיות בשופט: או ירצה בימים שהשופטים היו נוהגים עצמם במשפט ולא היו עושים לפנים משורת הדין לעשות חסד כלל וכן אמרו ז״ל אלופינו מסובלים בשעה שהגדולים סובלים לקטנים אין פרץ

ואין י נלאת. וכיוצא בזה כתב בשורש ישי בשם החסיד הר' יוסף יעבץ זלה"ה שפוט השופטים ע"ד הא דאמור רבנן לא חרבה ירושלים אלא מפני שדנו בה דין תורה ואסיקנא שהעמידו דבריהם על דברי תורה ולא עשו לפנים מן השורה ובשיותם שופטים בארץ יקוב הדין את ההר ויהי רעב וגו' עכ"ל: ודקדק הכתוב לומר וילך איש להודיע כי גדול הדור היה ונקרא בשם איש: ודקדק עוד הכתוב להגדיל רעת אלימלך בג' בחינות הא' שהלך מבית לחם יהודה ארץ ממנה יצא לחם דבדקינן בשמא וכדר' מאיר בפ"ב דיומא מאי רות א"ר יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שרוהו להקב"ה בשירות ותושבחות ומנא לן דשמא גרים א"ר אלעזר דאמר קרא לכו חזו מפעלות אלהים אשר שם שמות בארץ וגו'. הב' לגור בשדה מואב גוי חוטא אשר לא קדמו את ישראל בלחם ובמים וזה הלך שם להנצל מן הרעב. הג' שהלך הוא וביתו עמו בלבד ולא הוליך עמו אביוני עמו ובזה הודיע שכיוון במחשבתו מחשבה רעה לברוח מעשות חסד באופן שכלל הכתוב שגנהו בבחינת המעשה במה שהלך מבית לחם יהודה לגור בשדה מואב וגו' ובבחינת המחשבה במ"ש הוא ואשתו ושני בניו יחידי וגרדום כנזכר: (ב) ושם האיש וגו'. הזכיר שמות כולם להודיע גדולתם כי כולם חשובים בפני עצמם נזכרים וניכרים בשמותם וזה הגדיל החטא כי החטא הקל לאיש נכבד גדול יחשב עכ"ל: והרשב"א הלוי כתב בביאורו בספרו שורש ישי זה לשונו ויהי בימי שפוט השופטים וגו' איתא בפרק קמא דמגלה אמר ר' לוי ואיתימא ר' יוחנן דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מאנשי כנסת הגדולה שכל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער וגו' והוינן ושקלינן וטרינן בקראי אחריני ומסיק רב אשי ויהי איכא הכי ואיכא הכי ויהי בימי ודאי לשון צער ע"כ בגמ' ובב"ר פמ"א ובויקרא רבה פי"א אתא רבי שמואל בר נחמן ועבד פלגא בכל מקום שנאמר ויהי משמש צרה והיה שמחה ע"כ. וידוע היות תיבת ויהי נחלקת לשנים וי הי ושניהם לשון הוי. וסברת ר' שמואל בר נחמן נ"ל דהכי פירושו אחר שתיבת ויהי היא מלה מהופכת מעתיד לעבר כי יהי הוא עתיד והוא"ו מהפכו לעבר אין זה ספק כי ודאי מורה צער אחר שמה שהיה עתיד אמרו עליו שכבר היה והספק בתיבת והיה כי היה הוא עבר והוא"ו מהפכו לעתיד זה יורה על שמחה והוא מבואר עכ"ל: ואני אומר שגם אפשר לי לומר טעם אחר והוא כי ידוע שהצדיקים לעולם תחלתם יסורין וסופם לוה והיה ראשיתם מצער ואחריתם ישגא מאד וכאשר עברו היסורין והצרות הלפו למו אז באים לעתיד גילות ושמחות ולכן כל השמחות כותבן בלשון והיה שהוא לשון עתיד כי הוא"ו מהפכו לעתיד ועוד נוכל לדקדק שכן השמחה העתידה לבוא על הצדיק הוא על ידי שיפוך שכל היגונות שהיו לו לשעבר נהפכו לו לשמחות לעתיד. אמנם הצער כיון שבא בתחלה וברגע חלף ועבר לכן נקט לה בלשון עבר דהיינו ויהי שהוא לשון עבר כי הוא"ו מהפכו לעבר וגם בזה נוכל לדקדק עוד כי רמז בשיות העבר נאמר על ידי שיפוך הוא"ו כי מלת יהי הוא עתיד להורות כי השי"ת הוא רב חסד מטה כלפי חסד בעל רחמים ואף אם כפי הראוי והדין היה עתיד עדיין עוד לבא על האדם הזה צרה ונוקה הקב"ה מהפכו לשעבר ומסתפק במה שכבר עבר עליו ומעלה עליו כאילו אפי' מה שעדיין היה עתיד לבוא עליו כפי הראוי מהפכו לשעבר כאילו כבר בא ועבר עליו ואינו מביא עליו יסורין עוד ואפשר לדקדק שהוא"ו שהיא אות אחת משמו ית' שם הרחמים מרחם על זה ומהפכו לשעבר כדאמרן ומה גם אם אותו האדם הוא שלם שלא פגם כלל במקום שרומז הוא"ו כי אז הוא"ו מהפכו לשעבר כדאמרן: ועוד אפשר לומר טעם אחר כי ידוע הוא שאם ח"ו השי"ת גוזר שיבא רעה על האדם אפי' אחר גזר דין אפשר שלא תבא שאם יעשה תשובה או על ידי תפלה אפשר שתבטל הגזרה ולא תבא כי ינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לכן אין שום רעה ודאית לאדם אלא הרעה שכבר באה ונהיתה לא העתידה ולכן לעולם הרעה מכנה אותה במלת ויהי שהוא לשון עבר ולא במלת עתיד אמנם אם השי"ת גוזר איזו טובה שתבא על האדם לעולם לא יחל דברו והוא יקיימנה אפילו שהאדם לא יהיה ראוי אליה ואינו מתחרט כלל מהשמחה העתידה לבוא כי אפי' העתידה היא ודאית ולכן נקט לה בלשון עתיד שהוא לשון והיה שהוא לשון עתיד כי וודאי הוא שתהיה ותתקיים לעתיד והנה הצגתי לפניך שני טעמים לסברת ר' שמואל בר נחמן ושניהם נכונים: ובענין מ"ש הכתוב תרי ויהי אפשר לי לומר ששמואל הנביא שכתב המגלה הזאת רמז נמי ברמז הקבלה שמסרו לנו אנשי כנסת הגדולה כפי סברת רבי לוי או רבי יוחנן שכל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער וכן סברת רבי שמואל בר נחמן כדאייתינן לעיל ואף אם רב אשי אסיק כי ויהי גרידתא איכא הכי ואיכא הכי אבל כל ויהי בימי ודאי לשון צער הוא אפשר שהכתוב דייק כסברת רבי יוחנן ורב שמואל בר נחמן כי בין ויהי ובין ויהי בימי ובין ויהי גרידתא כולם לשון צער הם והנה הכא הצער הוא ברור שהיה הרעב ולכן נקט הכתוב ויהי בימי וגם חזר ונקט ויהי גרידתא כאלו עתה מתחיל לדבר במלת ויהי גרידתא להורות כי בין ויהי בימי ובין ויהי גרידתא כולן לשון צער הם: וה"ר שמריה האיקרטי ז"ל כתב כי טעם שפוט השופטים גדול השופטים ועל משקלו כי יתואר הדיין במשפט על משקל שומר ועל משקל גדול כמו שפוט והסמכו יאמר שפוט השופטים כמו אלהי האלהים ואדוני האדונים עכ"ל. וכדומה כתב הראב"ע בשם מדקדק אחד והמתרגם נראה שכן כונתו שכתב והוה ביומי נגיד נגידייא: וה"ר יוסף יחייא ע"ה כתב ובימי אבצן והוא בועז קרובו מאלימלך היה המאורע הלז ולא רצה הכתוב לגלותו פה אגב החטא והעונש מאלימלך לכבודו כי זכר צדיק לברכה ולא יזכרו הצדיקים רק במקום הישועה כאשר הזכירו אח"כ כאשר שבה נעמי אל אדמת הקדש עכ"ל ונכון הוא: ובמדרש אמרו והא תניא בשעת דבר כנס רגלך בשעת רעב פזר רגלך ולמה נענש לפי שהפיל לבן של ישראל משל לבוטים של מלך וכו' כך אלימלך מגדולי הדור היה ומפרנסי הדור היה וכיון שבאו שני רעבון אמר עכשיו יהיו כל ישראל משובין בקופתן על פתחו זה בא בקופתו וזה בא בכפיפתו מה עשה עמד וברח

מפניהם הדא גרמא ליה בנא' וילך איש מבית לחם יהודה ע"כ: וראיתי לרשב"א הלוי שהקשה וז"ל הן אמת לא שמענו מהמקרא שחטא זאת עונו על שנאמר וילך איש ואולי הלך לקיים אומרם ז"ל רעב בעיר פזר רגליך והדרא קושיא לדוכתא עכ"ל. והנה הוא הלך בשיטה אחרת בתירוץ קושיא זו: ולדידי אין כאן קושיא כי העונש יוכיח כי לא עליו נאמר רעב בעיר פזר רגליך והוא גם הוא ידע שלא עליו נאמר ומה שהלך לא היה אלא בורח מפני העניים שזה בא בקופתו וגו' כי צדיק וישר הוא יהי' דאי לא תימא הכי למה נענש נמצא שהעונש הוא ההכרה שלזה נתכוון: ועוד שכיון שהיה מגדולי הדור שהיה כ"כ עשיר אשר לכך נקרא אלימלך כלומר אלי תבא מלכות א"כ ודאי כי לדידיה לא היה מעלה ומוריד הרעב רק ברח מן העניים: ועוד אפשר לומר כי ממה שאמר הכתוב וילך איש קא דרשי זה וכן אמרו הדא גרמא ליה שנאמר וילך איש וגו' וזה יובן במה שאמר ר' אבהו להלן במדרש כתיב להלן סוסיהם וחמוריהם וגמליהם ברם הכא וילך איש גרדום ע"כ. והנה אם היה יוצא כפי מ"ש המקשה רעב בעיר פזר רגליך ועל פי הדין יצא למה הזכירו וילך איש גרדום ולא הגיד העתק האיש הזה מקניגו וכל אשר לו כי בודאי צאן ובקר ועבדים ושפחות היו לו אלא וודאי לפי שהיציאה היתה בעבירה והוא במה שהפיל לבן של ישראל ואמר עכשיו יהיו כל ישראל משבין בקופתן וכו' ולכן ברח מפניהם לכן הזכירו יחידי כאחד הפחותים ולזה כוונו רז"ל במ"ש הדא גרמא ליה שנאמר וילך איש וגו' ולכן אפשר שהקדימו ז"ל בדבריהם ואמרו שאלימלך מגדולי הדור ומפרנסי הדור היה להורות לנו ההכרה שלהם כי לכן לא היה ראוי להזכירו כאחד הפחותים אלא וודאי לא הזכירו כך אלא לפי שהפיל לבן של ישראל וכו': וה"ר יוסף גאקון ז"ל כתב לגור בשדי מואב אמר שלא יצא להשתקע אלא לגור שם וזה הורהו וסיוע לאומרם ז"ל כי יצא לשיות עינו צרה בעניים. ואולי כי לזה לא בא לאחד מערי המבצר פן יאמרו וידעו איה מקומו וילכו העניים אחריו כי אם באחת ערי השדה או שנטה אהלו בשדה מואב ממש עכ"ל וכתב הרשב"א הלוי ז"ל דלפי דבריו לכך נכתב בשדי ביו"ד כי מפחדתו מן העניים היה הולך ממקום למקום עכ"ל: ובמדרש ויבאו שדי מואב ויהיו שם בתחלה באו להם בעיירות מצאו אותם פרוצים בעבירות אח"כ באו להם בכרכים מצאו אותם מרוחקים במים ואח"כ חזרו להם בעיירות ע"כ. וראוי להבין מי אמר להם לרז"ל שלא נתישבו במקום תחלתם בתחלה ביאתם ואפשר דדייקי מ"ש ויהיו שם שהוא מיותר דבודאי כיון שבאו שם שהיו שם כל זמן שעדין לא הודיענו הכתוב נסיעתם ועוד דלקמן הודיענו הכתוב בפירוש וישבו שם כעשר שנים וא"כ ויהיו שם למה לי אלא מדקאמר ויהיו שם מכלל דאיכא ביאה אחריתא שבאו שדי מואב ולא היו שם ולא נתישבו שם לפי שהיו מחזרים משדות לכרכים עד שעתה בביאה שניה ויבאו וגו' ויהיו שם ונתישבו שם ולפי דרכם ז"ל דייק נמי מאי דנקט שדי ביו"ד ולא בה"א: ואומרו הוא ואשתו ושני בניו אמרו ז"ל במדרש שהכונה לחייב את כולם כי הכל שם שכו מהר מהדרך הטובה אין אומר השב. וכן אמרו בפסוק ושם האיש אלימלך שלא עיכב אחד על חבירו ולכן חלה הגזרה עליהם ע"כ. וה"ר יוסף דקדק כן מדלא קאמר ויקח את נעמי כמו שאמר הכתוב ויקח אברם את שרי אשתו. או מכפל הוא ואשתו אחרי שאמר וילך איש למה עוד הוא אלא שהמורה שכלם לדבר אחד נתכונו עכ"ל: והרשב"א הלוי ז"ל כתב אם נתן רשות לספר בגנותן אחר שמתשו בארץ חמדה אומר כי אלימלך לא שמע לקול תופשי התורה שאמרו אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון שנאמר וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב והנה ר' יוחנן דרש פ"ק דתענית שנאסרו נח ובניו בתשמיש המטה בכניסתם לתיבה מדלא קאמר ובאת אל התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך כדקאמר ביציאה אלא הזכיר הזכרים כולם ביחד ואחרי כן הנקבות וא"כ פה שראינו שסמך האשה אליו הוא ואשתו משמע שלא נצטער בצער הצבור ולכן לא ראה בטובה כמשפט הפורשים מן הצבור בעת צרתם עכ"ל: ושם שני בניו. בנמוקי החסיד הר"ר יוסף יעבץ זצ"ל כתוב היה די ושם בניו אולי רמז כי לא היו שומעין זה לזה כיוצא בו שני בני אהרן ואמרו ז"ל מלמד שלא נטלו עצה זה מזה ע"כ: והרשב"א הלוי ז"ל כתב ואני אומר להורות כי שניהם שוים בגדולה עכ"ל: ואני אומר שהנה הרב ר' יוסף יעבץ ז"ל לא הרגיש הייתור של שני אלא בזה הפסוק דקאמר ושם שני בניו מחלון וכליון ושוא לפי שכיון שהזכיר שמם ואמר מחלון וכליון לימא ושם בניו מחלון וכליון ואנא ידענא דתרי ניניהו אבל בפסוק דלעיל שלא הזכיר שמם אלא אמר ושני בניו לא קשה מידי דאיך יאמר ובניו ולא ידענא כמה הם לכן הזכיר לעיל מניינא דשני אמנם בפסוק השני הוקשה לו ז"ל ועם זה יצא לי תירוץ נאה אחר לקושייתו שכיון שידענו נאמנה שדברי הפסוק הראשון היו דברי מדת רחמים ודברי הפסוק השני הם של מדת הדין שעמדה לנא וכח ולסתור כל דברי מדת רחמים אחד לאחד למלא השבון וכדכתיבנא לעיל בשם רז"ל א"כ כל דברי מדת הדין היו דנקט להו לכל דברי מדת הרחמים ומשיג השגה עליהם לסותרם ועלייהו קאי וכך אמר לה למדת רחמים ושם האיש דקאמרת וילך איש שהם שמו אלימלך ושם אשתו דקאמרת הוא ואשתו שהם נעמי שמה וכדכתיבנא פירושא דמלתא לעיל וכן נמי תפסה בדברי מדת רחמים שאמרה לעיל ושני בניו ושם לא קשה כלל מאי קאמר שני כדאמרן וכך אמרה לה ושם שני בניו דקא אמרת לעיל ושני בניו סתם ולא פירשת את שמם אני אפרשם והם מחלון וכליון אפרתים מבית לחם יהודה וכדפרישנא לעיל כוונת מדת הדין בזה מה שיתה ובזה לא קשה מידי כי שני בניו דקאמר הכא מדה הדין הם הדברים שאמרה מדת הרחמים לעיל: וה"ר יוסף גאקון זלה"ה כתב אומרו אפרתים מבית לחם יהודה אחשוב שבא להודיענו ייחוסן שהיו מבני יהודה הדרים בבית לחם יהודה מאותם שבאו ממשפחת מרים הנביאה הנקראת אפרתה אשר הבטיחה האל ית' לעשות לה בית מלכות כמ"ש ז"ל ויעש להם בתים וגו' ובני יהודה אחרים יושבים בבית לחם שאינם מזרע מרים כי אם מזולתם אשר נשאו נשים משבטים אחרים ולא יקראו

כלן

מואב ויהיו־שם: ג ויָמת אלימלך איש נעמי ותשאר היא ושני בניה: ד וישאו להם נשים ד׳ וכסיפרא מאביות שם האחת ערפה ושם השנית רות וישבו ס׳ חסר ו׳ קדמה בליסנה

ואתו עד חקל מואב והוו תמן רופילין: ג ויָמת ומית אלימלך בעלה דנעמי ואשתארת היא ארמלא ותרין בנהא יתמין: ד וישאו ועברו על גזירת מימרא דיי ונסבו להון נשין נוכראין מן בנת מואב שום חדא ערפה ושום תניתא רות בת עגלון מלכא

מאביות ה׳ חסר ו׳ קדמא בלישנא וסימן והמאבים יקראו להם אמים. מארם וממאב דשמואל. וישאו להם נשים מאביות. וגם את רות המאביה. העמני המאבי דעזרא: תולדות אהרן ויָמת אלימלך. סנהדרין כב: ערפה. סוטה מב: רות. ברכות ז בתרא יד:

רשי

היתה. ד״א אפרתים בית לחם קרויה אפרת: (ג) איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה איש נעמי

אבן עזרא

ולא יתכן שיקחו מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה

אגרת שמואל

כאן אפרתים כי הם היותר מיוחסים מכל השבט וברוך אנהי אמת שנתן בפי דבר אמת כי אח״כ מצאתי בפסוק ודוד בן איש אפרתי שאז״ל שהיה בא מזרע מרים הנקראת אפרתה עכ״ל: והה״ר יוסף יחייא ז״ל כתב אומרו אפרתים מבית לחם יהודה הנראה לי בזה הוא כי בארץ ישראל היו מקומות הרבה נקראים בשם אחד כנהוג בכל העולם וכן היו נמצאים מקומות משתנים הנקראים בשם בית לחם ולהיות בית לחם יהודה הנכבד מהם להיות כי יהודה גבר באחיו לכן תארו הבית לחם שלו בתואר אפרתה כאומרו ואתה בית לחם אפרתה ראש ועלוי וכאשר אמר להלן ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם וז״א אפרתים שר״ל מיוחסים מבית לחם יהודה שהוא הבית לחם המיוחס והנעלה עכ״ל. ואני שמעתי פה לפה תוב״ב מפי מגידי אמת דתרי בית לחם היכא וכן העיד הרשב״א הלוי ז״ל בספרו שכתב ודבריו כנים כי בלכתי להשתטח על קבר הצדיקים עליתי אל הר הכרמל וכאשר ירדתי ממקום המזבח ללכת אל צפורי מקום קבר איש האלהים רבינו הקדוש עליו השלום פגעתי בעיר אחת ושמה בית לחם וזו היא בגליל והנכתבת על יד הנביא שמואל ע״ה היא בארץ יהודה מקום קבורת רחל ראו עיני ושמח לבי עכ״ל: ואומרו ויהיו שם כתב הרשב״א הלוי ז״ל בספרו בשם אביו כי בביאם שמה היתה להם הויה חדשה כי גם הם גרי עין כמואב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים: ובנמוקי החסיד הר״ר יוסף יעבץ ז״ל כתוב ויהיו שם לא אמר וישבו שם כמו להלן להגיד כי הויה היה להם שם ולא היו דואגים על צאתם מארץ ישראל כיוצא בו והיה לפיקך מתו עכ״ל: והה״ר יוסף יחייא ז״ל כתב ספר הכתוב אשר עליו נחתם גזר דינם והוא כי המעשה היה יותר רע מהמחשבה כי מחשבתם בצאתם מארץ הקדושה היתה לגור בשדי מואב וכאשר באו שמה לא עשו כן כי נתיישבו ויאחזו בה והוא אומרו ויהיו שם לשון הויה כאשר ראינו שישבו שם כעשר שנים עכ״ל. וכיוצא בזה כתב ה״ר יהודה נתן פרובינצאל והטיבו את אשר דברו עכ״ל: ואני אומר טעם למה בכאן אמר ויהיו ולא אמר וישבו כמו שאמר למטה ואפשר שרצה הכתוב לרמוז לנו תירוץ לקושיא אחרת שיש להקשות במה שאמר וימת אלימלך איש נעמי שהרי קיימא לן שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה וכמו שמצינו באיוב כי מתחלה הוכה בכל ממונו וכאשר תם הכסף וכל אשר לו שפו אמו מן בלהות אז הכה את גופו בשחין רע וקשה דבאלימלך לא התנהג כך אלא בתחלה הוכה בגופו וימת אלימלך וגו׳ אבל עם מ״ש ויהיו שם ולא וישבו יתורץ כי נקטינן כי כל לשון ויהי ל׳ צער וצרה ובהכרח כן תהיה מלת ויהיו לרבים ולכן אמר בכאן ויהיו שם לרמוז כי בתחלה הוכו כולם בנהי ונהיה במה שנתרוששו ונדלדלו וכל עשרם חלף הלך לו ועכ״ז לא נתנו לב לחזור לארץ ישראל ולכן אותה הכו אח״כ בגופו וימת אלימלך איש נעמי וגו׳:

(ג) **וימת** אלימלך איש נעמי אפשר לומר שסיפר בשבח אלימלך כי אף גם זאת בהיותו בארץ מואב ובתוך עם שטופי זמה וכל בנותיהן פרוצות בעריות ויפיפיות אשר על כן סרו מאחריו ית׳ עם בני ישראל ויחל העם לזנות את בנות מואב וזמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני נטבע ביון מצולה מאהבתו אותן והאיש הלזה שולך בידו העביר עיניו מראות ברע ומהסתכל בהן ואחר עיניו לא הלך לבו ועד יום מותו לא היה אלא איש לנעמי ולא לאחרת ולא נשא אשה אחרת עליה וז״ש וימת אלימלך איש נעמי כי עד עת מותו לא נתיחס אליו אלא איש נעמי לבד והיא גם היא גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה ולא נשאת לאחר ולא נזדווגה נשוא אדם אחרי מותו וזהו ותשאר היא ושני בניה כי לא היה לה חברה אחרת לבד בניה: אי נמי אמר כי בעוד אביהם אלימלך חי אף גם זאת בהיותם בני י״ח לחופה ראוים לישא אשה אפי׳ הכי אלימלך ונעמי שניהם לא הניחו לשני בניהם לישא למואביות כי היה בידם כח למחות בהם להיותם שנים כנגד שנים אבל במות אלימלך איש נעמי כלומר ההולך בעצתה כי שניהם היו בעצה אחת שלא להניחם לישא נשים מואביות ולכן ייחס אותו לאיש נעמי ותשאר היא ושני בניה כלומר שנשארה אחת כנגד שנים לא היה כח בידה למחות בידם כי טובים השנים מן האחד ולכן נקט ושני בניה ולא אמר ובניה להורות על האמור ואז וישאו להם נשים מואביות וזהו להם דקאמר להורות על שהיו בבחירתם ולקחו נגד רצון אמם וכח לא נשארה בה למחות בהם: א״נ אפשר שספר בגנות נעמי שלא נתנה לב אל מאמרם ז״ל אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו ויען כי מדת רחמיו ית׳ ליתן יד לפושעים ולאט לו לאיש המוכה הקל הקל תחלה אולי יעור משנתו אמר כי כן נעשה לה ולא שתה לבה גם לזאת בתחלה וימת אלימלך ולא חשבה מחשבה כי הרעה הבאה עליה היתה על צאתם מארץ חמדה ותתן לב לשוב אלא מיאנה קחת מוסר ותשאר היא ושני בניה נשארו שם ולא שמעו ולא הטו את אזנם לשוב אל ארץ

חמדה ואין אחד מהם שם על לב כי על היותם בחוצה לארץ באה עליהם הצרה הזאת ולא די שנתישבו שם אלא הרעו לעשות עוד וישאו להם נשים מואביות וגו׳ ועל כן וימותו גם שניהם להתרות בה פעם שנית על רעתה כי גדלה ומעתה כי כבדה מאד על היותה בארץ העמים ולא שתה לבה גם לזאת ותשאר האשה שם במקום ההוא אחר שהמרו בה בשתי התראות אחת משני ילדיה במות שני בניה והתראה אחרת מאישה במות אישה וגם אחר כן כי קמה היא וכלותיה ותשב משדי מואב לא כיונה לשתים לשוב אל ארץ ישראל כי לא שבה כי אם כאשר שמעה בשדה מואב כי פקד ה׳ את עמו לתת להם לחם וקודם שתשמע זה לא שבה ועודנה מחזקת בדרכה וז״ש כי שמעה כמו כאשר שמעה כי פקד אז שבה ואם לא שמעה לא שבה: ואפשר עוד לומר וידוייק כי בכאן אמר ותשאר היא ולקמן אמר ותשאר האשה והכוונה כי במות אלימלך לא חסר ממנה כי אם בעל לבד וזהו שאמר איש נעמי כי לא חסר ממנה אלא בחינת היות לה איש ובעל אמנם עדין כל כבודה במקומה ותשאר היא בהויותה בכל עשרה אבל אחרי כן ירדה מנכסיה וקיאה קלון על כבודה עד שלא נשארה בהויתה כי אם כאשה עזובה ועצובת רוח וזהו ותשאר האשה כאילו היא אשה אחרת זרה ונכריה מרת נפש: אי נמי אפשר שבא להודיענו גודל עונש המתאכזר עם העניים והאביונים המבקשים לחם ואין שהרי נעמי שהיתה צדקת וחסידה ונעימה במעשיה ועם כל זה לא עמדה זכותה לאלימלך אישה להצילו ממות וכמו שראינו שרחב הזונה הצילה את כל משפחתה וגם אם במות אלימלך נתאלמנה נעמי והגיע אליה נזק מזה והיה ראוי שזכותה תעמוד לה לבלא תתאלמן עם כל זה על שהפיל לבן של ישראל בברחו מבית לחם יהודה על כן באה עליו הצרה הזאת וימת אלימלך עם היותו איש נעמי והלואי שמספיק זכותה לשהנצל היא ושני בניה וזהו שאמר ותשאר היא ושני בניה. ודייק עוד משני בניה היו ראוים לעונש על שהלך לבם ולזה אמר ושני בניה שהיה די שיאמר ובניה כי כבר ידענו שהם שנים אלא רמז לנו כי לא היה אחדות ואהבה ביניהם אלא לעולם היו שנים בחילוק הלבבות ולא ניצולו אלא בזכותה ולזה אמר ושני בניה כלומר על היותם בניה ניצולו. וגם אפשר דדייק מה שאמר ושני לפי שרז״ל אמרו בפסוק אני מלאה הלכתי שנעמי הלכה מעוברת והודיענו שגם אותו העובר מת חלף הלך לו ולא נשארה אלא היא והשנים לבד: אי נמי עם מה שפירשנו לעיל בשם הרשב״א הלוי אגל הוא ואשתו שלא פירש מאשתו בשני רעבון שאסור בתשמיש המטה אפשר לומר שאמר הפסוק בכאן כי זאת היתה סבה למותו וז״ש וימת אלימלך איש נעמי לומר כי סבת מיתתו היתה להיותו איש נעמי ובא עליה אף בשני רעבון: א״נ לפי׳ המפרשים שפירשו שנייריס ולא בשלימות כי מה אלימלך ולא היו ב״ד של שלשה לגיירם כראוי וכהלכה אפשר שזהו שאמר וימת אלימלך כלומר שאם בחיי אביהם היו נושאים אותם היו יכולים לגיורם כדין שהיו שלשה אבל אחרי מותו ותשאר היא ושני בניה כלו׳ כאשה אחת ושני אנשים היו שלשה ואין האשה ראויה להמנות במנין ב״ד ועל כן כשנשאום אע״פ שנייריס עדיין נשים מואביות הן שאי אפשר להם לגיירם כראוי לפי שלא נשארה רק היא ושני בניה ולא היה שם ב״ד של שלשה אנשים:

(ד) **וישאו** להם נשים מואביות. אמר כי אף גם זאת בהיות בידם עון אחר לא נחתם גזר דינם אלא על מאסם בארץ חמדה וזהו שאמר וישאו להם כי אף שגיירום כדת וכהלכה מואביות היו ועדין היו בכלל לא יבא עמוני ומואבי לפי שעדיין לא נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית והם לא ידעו זה ולאיסורא מיהא איכוונו אעפ״י שלבסוף נתחדשה הלכה באופן שלא חטאו למפרע מ״מ בעת שנשאום ע״מ כך נשאום אף אם יהיו אסורות לבוא בקהל וזהו להם מיותר דקאמר כי אגלם בעת לקיחתם אותנה נשים מואביות ואסורות היו ואעפ״י כן לא היו נענשים אלא על שישבו ונתעכבו שם כעשר שנים וז״ש לקמן וימותו גם שניהם לרבות כדומה מיתתם דומה למיתת אבוהם וכשם שמיתת אביהם היה על הדבר הזה כן מיתת הבנים היתה על מאסם בארץ חמדה כדאמרן: ובמדרש וימת אלימלך איש נעמי תניא הכל למות והכל למיתה ואשריו לאדם שיצא בשם טוב מן העולם מת האיש מי מאשרו אלא אשתו שנאמר וימת אלימלך איש נעמי ע״כ: מאד תמהתי מאי דקאמר הכל למות והכל למיתה שהכל דבר א׳ ונראה שהוא כפל ענין במלות שונות ועוד קשה שהוא במלות שונות שהיינו למות היינו למיתה ולמה שינה: ואפשר לומר שהכונה על שתי מיתות שכל אדם מעוחד אליהם הא׳ היא המיתה שמת ונפטר מן העולם ואינו ולא יכירנו עוד מקומו ועל זה אמר הכל למות ר״ל למות ולהפטר מן העולם ואמרו והכל למיתה היא על מיתה העתידה בעה״ב כי אפילו הצדיקים בגיהנם יש להם חלק בו וקראה בשם החוטר יאמר והכל למיתה כי שם אינו מת האדם שאילו היה מת בגהינם איך אמרו משפט רשעים בגיהנם י״ב חדש והלא בשעה אחת שישרף ימות אלא הענין הוא שמתדבק אל המיתה לטעום בכל עת טעם מיתה אבל תיכף

דְמוֹאָב וִיתִיבוּן תַּמָּן כִּזְמַן עֲשַׂר שְׁנִין׃ ה וּמִיתוּ עַל דַעֲבַרוּ עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַייָ וְאִתְחַתָּנוּ בַּעֲמְמִין נוּכְרָאִין אִתְקְטָעוּ יוֹמֵיהוֹן וּמִיתוּ אַף תַּרְוֵיהוֹן מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן בְּאַרְעָא מְסָאַבְתָּא וְאִשְׁתָּאֲרַת

י שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים׃ ה וַיָּמֻתוּ גַם־שְׁנֵיהֶם מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן

אתתא

רשי

נעמי ושולט עליה והיא טפלה לו לפן פגעה בו מדת הדין ולא בה) : (ה) גם שניהם. מהו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם ומקניהם אחרי כן מתו גם הם

אגרת שמואל

תכף חוזרים ובוראים אותו בריה חדשה כדי שיחזור ויטעום טעם מיתה ולכן אמר הכל למיתה ולא למות כי לעולם אינו מת וגם הצדיק יש לו חלק בזאת המיתה ולכך אמר והכל למיתה אלא שאם זכה נוטל ונוטל חלקו וחלק חברו בג"ע והרשע נוטל חלקו וחלק חברו בגיהנם ולכן אמר ואשריו לאדם שיצא בשם טוב מן העולם : או אפשר שהכונה עם מה שאמרו ז"ל במקום אחר סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים ע"כ. והכונה בכאן היא זאת מה שאמר הכל למות היינו מה שאמר דסוף אדם למות והכונה היא דסוף סוף אפי' שיאריך ימים כימי מתושלח סופו למות. ועוד רעה חולה כי לא ידע האדם כמה יחיה ולא ידע מה ילד יום כי בכל שעה ושעה הוא מעותד ועומד אל המיתה והמות בחדריו וזהו שאמר והכל למיתה הן עומדין ואל זה ג"כ כוונו בכאן במ"ש והכל למיתה כלו' מעותד אל המיתה אף אם לא ימות הוא מעותד אליה ולכן צריך שישוב היום שמא ימות למחר ולכן סיים דבריו ואמר ואשריו לאדם שיצא בשם טוב מן העולם. ואפשר שכונת המאמר בזה לומר ולגנות לאלימלך שלא יצא בשם טוב מן העולם על אשר לא זכר עשות חסד וברח והפיל לבן של ישראל ואפשר שלזה סמך ואמר מת האיש מי מחסרו אלא אשתו והכונה כי סתם כל איש אשר ימות אינו מחסרו אלא אשתו כי היא לבדה מרגשת בחסרונו ובמיתתו ולא אחר לא כן מי שהוא צדיק גמו' כי כל הדור מחסרו כי הצדיק אבד לדורו אבד ובזה אפשר שהודיענו הכתוב שגם אלימלך מת כא' העם שלא הרגיש בחסרונו ולא חסרתו אלא אשתו ולא עשה רושם מיתתו כלל בישראל ונאו לדורו אבד וזה לפי שבחטאו מת על שמאס בארץ חמדה וגם שלא חמל על עניי עמו וז"ש וימת אלימלך איש נעמי כלו' שלא מת אלא לנעמי ואפי' בניו הקרובים אליו לא הרגישו בחסרונו לפי שנשארו נחסים תחת צל כנפי נעמי אמם וז"ש ותשאר היא ושני בניה כלומר עמה נחסים בצילה אמנם נעמי היתה נחסית בצל כנפי אישה ועתה במותו סר צילה מעליה ולהודיענו זה אמר הכתוב איש נעמי יתירא. אח"כ מצאתי בהר"ש א' הלוי ז"ל שכתב בפירוש הכתוב כדפרישית : ובמ"ש וישאו להם נשים מואביות אפשר לומר שאמר וישאו ולא אמר ויקחו לפי שהאמת כמאמרם ז"ל שלא גיירום כי אין קיחה אלא בכסף קידושין כמו שאמר הכתוב כי יקח איש אשה והכי גמרינן לה במסכת קידושין אין קיחה אלא בכסף וגמר לה קיחה קיחה משדה עפרון ובמואביות לא שייך בה קידושין לזה לא אמר ויקחו. ואמר מלת להם שהוא מיותר להודיענו שלא היה הזווג הזה לשם שמים רק להנאתם לטובתם להתענג ולהתעדן בהם ולא לקיום המין שהרי ידוע הוא כי בנך הבא מן עמוניות או מן מואביות אינו קרוי בנך אלא בנה ובודאי שלא להם יהיה הזרע ולא היתה כונת זווגם אלא לתאות המשגל לבד ויוכיח שזו היתה כונתם לפי שהיו נשים מואביות וגויות גמורות וכדאמרן. ואמר שם האחת ערפה וגו' לפי שדרך מי שהיה מתגייר היה משנה את שמו ממה שהיה ויקרא שמו בישראל שם חדש ואלו הנשים בהיות שלא גיירום לא שינו את שמם רק שם האחת ערפה וגו' וכיון שלא גיירום זאת היתה הסיבה שישבו שם כי' שני' שכיון שהיו גויות לא היו רוצות להפרד אשה מבית אמה. ועל שעשו כל זה נגזר עליהם מיתה וזהו שנאמר וימותו גם שניהם וגו' : מצאתי כתוב לרב אחרון זה לשונו וימת אלימלך איש נעמי כלומר שלעולם היה איש נעמי ובא ללמד שנעמי שוב לא נשאת כלל שישכח שם אלימלך מהיות אישה אלא לעולם היה אלימלך אף כי אחרי מותו איש נעמי. והוא על דרך מה שאמר שלמה על אשת חיל גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה ואמרו רז"ל וכי אפשר לאשה לגמול טוב כל ימי חייה והלא אם הוא מת אינה גומלת אותו כל ימי חייה אלא זאת האשה שמת בעלה ואינה רוצה להזדווג עם אחר אבל נראית כאילו היא נשואה לעולם עמו : ותשאר היא ושני בניה אפשר שבא להודיע צדקת מחלון וכליון שאף שמת אביהם לא נתגאו להתנכר לאמם ולהשיבה מגבירה רק לעולם היא היתה בהוייתה והם נכנעים אליה כשני בנים עכ"ל :

ולשינוי שינה דלעיל קאמר ויהיו שם וכאן כתיב וישבו שם כבר כתבתי בו בפסוק דלעיל ואפשר לומר עוד טעם אחר והוא שאלימלך מה שנענש ומת היה על יציאתו מארץ חמדה והוא המוציא את כולם כי אשתו ובניו טפלים אליו ולכן כיון שהעונש היה על היציאה תכף בהגיעו אל שדה מואב בהגיעם ובהיותם שם תכף וימת אלימלך וזהו שאמר ויהיו שם כלומר כיון שהיו והגיעו שם תכף וימת וגו' אבל בניו לא היו נענשים על היציאה כי לא היה בידם למחות שהיו טפלים אליו ולא נענשו אלא על העכבה שנתעכבו ולא חזרו לארץ חמדה ולז"א וישבו שם כעשר שנים מלשון ותשבו בקדש ימים רבים שהוא לשון עיכוב כן אלו כאשר ישבו ונתעכבו כעשר שנים אז נהמלאת סאתם וימותו גם שניהם : ובביאור לרב אחרון כתוב ז"ל וישאו להם נשים וגו' במדרש ר"מ אומר לא גיירום ולא הטבילום ולא היתה הלכה להתחדש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ולא היו נענשין עליהן וילמדו כן מדייק קרא וכתב נשים מואביות כלו' אף שבשעה שנשאום מואביות היו ומקרא מסייע דלאו נתגיירו בתחלה איך היתה נעמי דוחה אותן לשוב לשוכן גם מה טעם לרות לומר עמך עמי ואלהיך אלהי גם בועז אמר ותלכי אל עם אשר לא ידעת וגו' אשר באת לחסות וגו' עם שאפשר שגיירום ועם כל זה חשבה נעמי שנתגיירו לאהבת בעליהן ואהבה התלויה בדבר תבטל בהבטל הדבר ואחרי מות בעליהן לא יהיה לבן שלם ולכן היתה אומרת לכן שתשובנה גם זה טעם עמך עמי ושבח בועז כאשר אזכיר בע"ה : רז"ל דרשו שם האחת ערפה שהפכה עורף לחמותה ושם השנית רות שראתה בדברי חמותה. רצו לומר שבא הכתוב להודיענו העתיד ולזה הזכיר שמותיהן דאי לאו הכי מאי נפקא מיניה. עוד אמרו שם דשתיהן בנות עגלון מלך מואב היו והיינו דהזכיר הכתוב שמותיהן להודיע כי היו נכרות לעולם בשמותיהן להיותן בנות מלכים : עוד כתב במה שאמר וישבו שם כעשר שנים והוא קרוב למה שכתבתי לעיל וזה לשונו וישבו שם כעשר שנים אמחלון וכליון קאי וקאמר בתרי מות אביהם ישבו שם עשר שנים ולפי שנתעכבו שם עשר שנים נענשו הם על אשר היו אז בבחירתם שיו יכולין לחזור ולא עלתה להם ישיבת ח"ל לישיבה כדי שיענשו עליה אלא בהשלים עשר שנים וכדאמרו ז"ל על פסוק מקץ עשר שנים לשבת אברם וגו' ולפי דרך זה הומר אני שגיירו את הנשים ובקדושה נשאום ולא נענשו על הנשים רק על העכבה והכתוב סיפר סדר הענין ואמר שלהיות שנשאו נשים מבנות מואב כשגיירום והטבילום וגם קראו להם שמות והיינו דכתיב שם האחת ערפה וגו' ולזה הוכרחו להתעכב שם ולהשתקע וישבו זמן ראוי להקרא ישיבה ולזה נענשו אבל אם היו נושאים הנשים והולכים להם אל ארץ מולדתם לא היו נענשים והיינו דסמיך ואמר וימותו גם שניהם וגו' כלומר וישבו שם ולכך וימותו גם שניהם עכ"ל : והחסיד הר"ר יוסף יעבץ זלה"ה כתב בנימוקיו איש נעמי כי היה חשיב בהצטרפו אליה וז"ש איש נעמי ולא נזכרה בשום מקום אשת אלימלך. ולחשיבותם כאילו לא מת כי נשארה היא בחשיבותה עכ"ל : עוד כתב בנימוקיו וישאו ולא ויקחו כי הלקיחה מורה על שהשים משועבדת אמנם כאן נשאום כי היו חשובות מאד ואמר להם כלומר לא בעצת אמם אלא לתענוג מואביות כי לנשיאותם לא הכריחום להתגייר עכ"ל : ועל זה אפשר לי לומר ולדייק מ"ש וישאו ומ"ש להם שהכוונה שלא קיימו מה שאמרו ז"ל חות דרגא וסב איתתא אלא אלו נשאו נשים כלו' שהיו נשים חשובות בנשיאות להם כלומר כי אפי' להם ובערכם היו הנה חשובות ונשיאות מהם לפי שהיו בנות עגלון מלך מואב וז"א וישאו להם : ולענין אם גיירום אם לאו הם אמת ודבריהם אמת דתניא ר' מאיר אומר לא גיירום ולא הטבילום ולא הניחו הלכה להתחדש עמוני ולא עמונית ע"כ באופן דשתים רעות עשו א' במה שלא גיירום ועוד דאפי' היו מגיירים אותן עדין איכא לאו דלא יבא עמוני כי לא נתחדשה ההלכה עדין. וכן במדרש לקח טוב מואביות בדתם הניחום ולא גיירום ולא הטבילו' ע"כ. והראב"ע כתב לא יתכן שיקחו מחלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה ודבריו בטלים לגבי דברי רז"ל(*) ועוד שעד שקר העד שהביא כי מ"ש שבה יבמתך הכוונ' לפי שהיא גם היא אמרה כי אתך נשוב לעמך כנראה שבמחשבת' היה להתגייר ובערך זה יאמר שכבר במחשבת' ניתקה מעמה ומאלהיה ועתה חזרה בה ושבה כבתחלה אל עמה ואל אלהים. וה"ר יוסף גאקין רצה לפשר פשרה שנשאום באיסור ואחר כך גיירום והעד כי רות בתורת יבמה נשאה בועז עכ"ל. וכתב הרש"א הלוי על דבריו ז"ל כבודו במקומו מונח כי עד מוכחש הוא ואין כאן ייבום כי בועז ומחלון לא היו אחים אבל היו שני בשני כנודע וענין בועז אני אפרש במקומו בע"ה דבר נאה ומתקבל עכ"ל : ומ"ש כעשר שנים בכף ולא אמר עשר שנים אפשר שלא היו עשר שנים שלמים כי אפשר חסרו מהם ב' או ג' חדשים והוא על דרך כמשלש חדשים ואפשר שלזה כוונו רז"ל במדרש שאמרו וישבו שם כעשר שנים כשלשים כארבעים או חסר או יתר ע"כ. וראוי להבין מאי קאמר כשלשים כארבעי' והיה די שיאמר כעשר שנים או חסר או יתר והיה מובן שבא לדרוש הכף דכעשר שנים דלא כתיב עשר שנים ואמאי נקט כשלשים כארבעים ועוד אמאי דילג מנין עשרים ולא אמר כעשרים כשלשים אלא פשיטא דכוונת בעל המאמר שהרגיש קושי' הכף ובא לתרץ שלא היו עשר ממש אלא או חסר או יתר ולא קפיד קרא למנקט שנין בדקדוק כמה היה כיון שההפרש הוא בפחות ויתר מעט מסכום העשר נקט לה הכי ואמר כעשר שנים ואין זה מן התימה שכן דרך המקרא ועל פי שנים עדים יקום דבר הלא הם כי פסוק א' כתיב כשלשים בכף והוא מ"ש הכתוב כשלשים ושבה איש ועוד כתיב כארבעים בכף כמ"ש הכתוב כארבעים אלף חלוצי צבא ודרך המקרא למנקט מנין גדול אע"פ שיהיה חסר או יתר :

(ה) ויומתו גם שניהם וגו' כבר פירשתי אותו עם הפסוקים דלעיל ועכ"ז אשיב ידי שנית עליו ואומר כי אמר מלת גם ועוד חזר והזכיר עתה מיתת אישה באומרו ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה ומיתת אישם כבר נאמרה בפסוק וימת אלימלך וגו' אלא הודיענו שגם עתה מת אלימלך מיתה שנית במה שמתו בניו בחורים ולא נשאר לו לא נין ולא נכד בעמו ובזה הוה ליה כאילו עתה מת אישה ואל זה כיון במלת גם לרבות אאלימלך דהוה ליה כאילו חזר עתה ומת פעם שניה ולז"א ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה כי הוה ליה כאילו שלשתם כאחד

כאחד מתו ביחד: ואפשר עוד לומר שהודיענו טעם היות שעיקר עונשם שנענשו היה על שישבו שם כעשר שנים ומאסו בארץ חמדה עם כל זה גם סייע להעניש חילוק הלבבות ולכן יאשמו וז"ש וימותו גם שניהם כלומר גם לסיבת היותם לעולם שנים מחולקים ולא היו באהבה ואחדות גם על זה מתו. וגם אפשר דרכי במלת גם לעוברה שבאה נעמי מעוברת כמו שאמרו ז"ל בפסוק אני מלאה הלכתי וריבה במלת גם לאחיו הולד שגם הוא אחרי שילדה אותו מת גם כן: ואחר שאמר מלת שניהם חזר ואמר מחלון וכליון לומר שנתקיים בהם הוראת שמם מחלון מלשון נימוח וכליון מלשון כליה נמוחו וכלו כעשן כלו ושמא גרים: ואמר ותשאר האשה וגו' לספר בשבח ערפה ורות כלותיה שלא עזבוה לשוב אל בית אביהן כנעוריהן ולא עשו עמה כדרך כלה בחמותה כי שם עמדו ותשאר האשה מבלי חברת שני ילדיה ואישה אבל ערפה ורות לא הלכו מעמה ויתיצבו שם עד קומה לשוב אל ארץ יהודה וקמו גם המה ללכת עמה והקם היא וכלותיה: ובמדרש רבי חוניא ורבי יהושע בר אבין ור' זבדה חתניה דר' לוי לעולם אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחלה ממי אתה למד מאיוב שנאמר ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר היו חורשות וגו' ואח"כ ויקח לו חרש להתגרד בו אף במצרים כך היה ויך גפנם ותאנתם ואח"כ ויסגר לברד בעירם ואח"כ ויך כל בכור במצרים ואף בנגעים כן בתחלה הן באים על ביתו וגו' ואף במחלון וכליון כך היה בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ואח"כ וימת אלימלך ואח"כ וימותו גם שניהם ע"כ: ראה גם ראה שהראיות שמביא שהביא ראיית איוב בראשונה והיא מדברי קבלה ואיחר את הראיות הכתובות בתורה לפי שראיית איוב היא יותר ברורה ומחודשת שאפילו ייסורי הגוף אשר אין בהם מיתת הנפש דהיינו ויקח לו חרש להתגרד בו אפילו זה לא התחיל בו תחלה. ואח"כ הביא ראיית מצרים לפי שאינה ראיה חזקה כראיית איוב לפי שהרי מצינו שהביא עליהם ועל גופם ייסורין קודם שהביא הברד שהרי מכת הצפרדעים היו נכנסים בגופם והשחין גם כן היה בגופם ובאיוב איחר אותו ובמצרים הקדימו ואין ראיה ממצרים רק ממה שאיחר מכת בכורות וטעם השינוי הזה מאיוב למצרים הוא לפי שייסורי איוב היו על צד הנסיון כי תם וישר היה על כן אפילו השחין שהוא ייסורי הגוף איחר אותו אמנם במצרים שהיה הענין על צד הנקמה לנקום נקמת בני ישראל וכמו שאמר הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי די להם שירחם בנפשות בלבד ויאחר מכת בכורות וענין הנגעים שהיו באים על ישראל ובאים תחלה על ביתו ואחר כך בבגד ואחר כך בבשר והיו באים על עון אשר חטא עם כל זה לא דמי לענין המצריים לפי שבמצרים היה הדבר להנקם כדאמרן אמנם בנגעים שבאים על החוטא לא היתה כונתו ית' להנקם מהחוטא רק לעוררו שישוב בתשובה על כן גם עליהם היו מרחמים שלא להביא הנגע בגופו תחלה אף אם לא היה בזה סכנת נפשות אבל במצריים די להם במה שאיחר להם מכת הנפש באופן שבזה הושוו שלשתן שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה ולזה לא אמר אין בעל הרחמים נפרע מן האדם תחלה לפי שראיית מצרים לא הושוה בה ומה שאיחר ראיית הנגעים לבסוף עם היותה שוה לראיית איוב לפי שאינה ברורה בתורה שבתורה הסדר הוא בספק כי בתחלה כתב נגעי אדם ואין הכרח כי גם בנגעים היה כן אלא על פי השתי ראיות מאיוב וממצרים ועל פי שנים עדים יקום דבר לכן הקדים אותם וטעם למקרא למה היפך אותם הפך המאורע אדם בגדים בתים יתבאר לקמן בע"ה ואחר הכל הביא ראיית מחלון וכליון לפי שאינה ברורה כי היא באה מרבויא דגם. ומהראיה שמביא מאיוב יש לדקדק איך רחמיו ית' הם רחמים פשוטים שאפילו כשמביא המכה בממון האדם מביא אותה מן המועט אל המרובה שכן מצינו שבתחלה באה בבקר ובאתונות שהיו המעט מן הכל ואח"כ בצאן שהיו שבעת אלפי צאן אח"כ בשלשת אלפי גמלים שהם שוים ממון רב ואח"כ בנפשות בניו ואח"כ בו ויקח לו חרש להתגרד בו על כן הביא אותה בראשונה. וגם אפשר לדקדק זה בדברי המאמר דקאמר ואף במחלון וכליון כך בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ומדקדק להו כסדר הזה נראה דכסדר הזה מתו והסוס אינו למשא ולעבודה אלא סתם סוס הוא לרכיבה ועל הסתם היה לכל אחד מהם סוס אחד או שנים לרכוב עליהם שהוא דבר מועט ולכן התחיל בהם שהוא המועט ומתו סוסיהם שהיו רוכבים עליהם ואח"כ מתו חמוריהם שעל הסתם היו רבים לפי שהם לעבוד ולמשא ואח"כ מתו גמליהם שהם יותר חשובים ולפי זה מן הראוי היה שיאמר בעל המאמר ואח"כ מתו חמוריהם ואח"כ מתו גמליהם אלא במקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך וקיצר במובן: והרשב"א הלוי ז"ל כתב במאמר שמביא בויקרא רבה והוא קרוב לזה שהוא במדרש רות חה לשונו לפי שהייסורין הבאים לעולם יתחלקו לשלשה חלקים הביא ראיה על כל אחד מהם כנגד הבאים לנסיון הביא ייסורי איוב אשר באו על זה הדרך וכמו שאמר אליפז הנסה דבר וגו' וכנגד הבאים לנקמה הביא מכות מצרים ותחלואיה כנודע כי זה היה להנקם מהם וכנגד תוכחית על עון זה יתחלק לשנים על עון שבין אדם לחבירו הביא ענין הנגעים הבאים רובם על זה הדרך זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע ובא אשר לו הבית מי שמייחד ביתו לו כדאיתא פרק יש בערכין וכנגד עון שבינו לקונו הביא דבר שניהם בני אלימלך כי על שנשאו נשים נכריות מתו וכמו שתרגם המתרגם והנה אפשר שלקו מתחלה בעושר כמאמרם ז"ל וגם לקו בכבוד כי כבודם בקלון המיר וזה נאמר באומרו מחלון וכליון שאמר פה ללא צורך וזה כי בבואם שמה קראם מחלון וכליון אפרתים כלומר גדולים ועתה אמר מחלון וכליון בלבד כי כבר הזמן כבודם מעליהם הפשיט ולא נקראו בשם גדולים רק בשם מחלון וכליון ואחרי כל זה קצרות ימיהם כדברי המתרגם ונראה שדרש זה ממאמר משני ילדיה נראה שעדין היו ילדים עכ"ל: והנה נ"ל שעדיין ראוי לחור ולהבין ולתת לב לענין הראיה שמביא מנגעים שאמר שבתחלה באים על ביתו ואח"כ על בגדו ואח"כ על גופו קשה לזה שגם אם האמת יהיה כן למה בתורה לא נקט להו כסדר הזה אלא נקט להו מן המאוחר אל הקודם והמאוחר שהוא האדם בו התחיל ואמר זאת תהיה תורת המצורע והבית שהיא ראשונה בהכאה נקט לה באחרונה. ואפשר לומר שכונת התורה במה שהקדים נגעת האדם הוא להדריך ולהישיר את האדם שישוב בתשובה מעבירות שבידו ולכן הודיעו שגם אם על צד הרחמים הנגע באה תחלה בבית ואח"כ בבגד ואח"כ בבשר עם כל זה ראוי הוא לאדם שיכיר שזהו על צד רחמים אמנם מן הדין ומן הראוי היה שיתחיל הנגעת בו ובבשרו ומה שמאחרים אותו ומתחילין מן הבית הם רחמים מאתו ית' ולכן כדי שידע האדם ויכיר את זה וישוב אל אלהיו סדר את הדברים כפי הסדר שהיה ראוי שיבא אע"פ שאינו בא: ואפשר לומר עוד טעם אחר והוא בהיות שנגעי בתים לא היו נוהגים אלא בארץ ישראל ואחר כיבוש וחילוק שכן כתיב ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם אחר שיהיה כל אחד מכיר את חלקו ואת אחוזתו. ונגעי בגדים לא היו נוהגים אלא בארץ ישראל וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל וכן אני חושב בנגעי הבגדים שלא ינהגו אלא בארץ והולך למעט מהם חוצה לארץ עכ"ל. ולפי דבריו ז"ל אין סברא לומר שלא יהיה נוהג צרעת הבגד רק אחר כיבוש וחילוק כי מה ענין כיבוש וחילוק לצרעת הבגד אלא ודאי שצרעת הבגד היה נוהג תיכף בכניסתן לארץ קודם שכבשו וקודם שחלקו ועם זה יצא לנו טעם נכון לסדר התורה כי כפי אותו הזמן שהיו דור המדבר ולא נכנסו לארץ כל מי שקודם ונוהג בזמן מקדים אותו ולפי זה צרעת האדם שהיה נוהג גם במדבר וכמו שאמר הכתוב והנה מרים מצורעת כשלג לכן הקדים אותו אבל נגעי בגדים ונגעי בתים לא היו נוהגים עדין וכשנכנסו לארץ תכף היו נוהגים נגעי בגדים כי אין סברא לומר שלא היו נוהגים עד אחר כיבוש וחילוק כי מה לבגד עם כיבוש וחילוק ולכן כיון שהיו נוהגים תכף בכניסתם לארץ כתב אותם קודם נגעי בגדים וקודם נגעי בתים לפי שנגעי בתים היו מאוחרים בזמן עד אחר כיבוש וחילוק ולכן איחר נגעי בתים לסוף. וגם אם נאמר שנגעי בגדים נוהג בח"ל עם כל זה לא קשה מבגד כלל לפי שהבגד לעולם היה באמצע או יתחיל מנגעי בתי' או מצרעת האדם ולא קשה אלא מנגעי בתים לנגעי אדם וכבר הוא מתורץ כדאמרן: ולענין מ"ש בעל המאמר ואף במחלון וכליון כך היה בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ואח"כ וימת אלימלך ואח"כ וימותו גם שניהם נראה לי דמ"ש ואח"כ וימת אלימלך הוא טעות סופר ולא גרסינן ליה חדא דהוא בעצמו התחיל ואמר ואף במחלון וכליון כך נראה דבמיתת מחלון וכליון משתעי ולא במיתת אלימלך ועוד ראיה שכך נקט בתחלה מתו סוסיהם וכו' ונקט סוסיהם לשון רבים נראה שעל ממונם של מחלון וכליון קאמר שאחר שירשו מאביהם נאבד הממון תחלה ואח"כ מתו הם ועוד ראיה דמהיכא מפיק לה להאי דרשא ודאי שהוא ממלת גם יתירא דקאמר וימותו גם שניהם ריבה מיתת סוסיהם וכו' שמתו בתחלה וגם אפשר שבאיבוד נכסיהם ריבה מיתה להם לפי שעני חשוב כמת ובמיתת אלימלך לא נאמר וימת גם אלימלך לדרוש ולומר שבתחלה ירד מנכסיו ואח"כ מת וכן לרש"י בביאור המגלה זה לשונו גם שניהם מהו גם בתחלה לקו בממונם מתו גמליהם ומקניהם ואח"כ מתו גם הם עכ"ל והדבר ברור ועוד הכרח ממה שאמרו ז"ל בויקרא רבה פ"י הביאו זה המאמר בשם רבי חנינא ורבי יהושע בר אבין וכו' וכשמביא ראיה מגדון דידן כתבו זה לשונם אף כאן וימותו גם שניהם לאחר שירדו מנכסיהם עכ"ל הרי בפירוש שלא הזכירו אלא למחלון וכליון ולא לאלימלך אבל עדיין צריך לחור ולהבין מה נשתנה אלימלך שממנו נפרעו תחלה ולא ממונו ובמחלון וכליון נפרעו מממונם תחלה ואם הוא כלל שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה היה לו להיות דבר השוה לכל נפש לזה אפשר לומר שנפרעו ממנו תחלה לפי שהוא התחיל בעבירה תחלה להיות מואס בארץ חמדה ולא די שיצא הוא אלא הוציא את אשתו ובניו עמו והם היו טפלים אליו ולא היה כח בידם למחות ועוד שאלימלך נענש על אשר חטא בקום עשה לצאת מארץ חמדה ובניו חטאו בשב ואל תעשה על שנתעכבו וישבו שם כעשר שנים על זה וימותו גם שניהם ועוד כי שתים רעות עשה אלימלך והוא שגם הפיל לבן של ישראל כשראו אותו בורח מפני זלעפות רעב לפי שהיו בטוחים עליו שהוא היה יכול לפרנסם לעשר שנים על כן לא עמד לו שום זכות גם הוא ית' נתאכזר לעומתו ושינה את מנהגו שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה לסבות האמורות ולכן לא נאמר וימת גם אלימלך אלא וימת אלימלך. וכבר כתבתי למעלה עם זה טעם נכון למה לעיל נקט ותשאר היא ולמטה נקט ותשאר האשה לפי שלעיל נשארה בהוייתה ובכל ממונה ולמטה נשארה כאשה אחרת עזובת רוח ורקנית מכל טוב: והרשב"א הלוי כתב וז"ל ועדין היה לבי הומה לי למה נעשה פתגם הרעה לאלימלך במהרה מבלי לאט לו עד שראיתי במדרש רבתי דרות ואף במחלון וכליון כך היה בתחלה מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ואח"כ וימת אלימלך ואח"כ וימותו גם שניהם ע"כ. הנה שפעת גמלים סוסים וחמורים שמתו בתחלה ולא שבו אל ה' עכ"ל ומה מאד תמהתי עליו איך נחה דעתו בזה ולבו בלתי הומה לו כי הוא בעצמו פירש דממלת גם דכתיב במיתת מחלון וכליון מיניה קא דריש שירדו מנכסיהם והרי במיתת אלימלך לא נאמר וגם לא משתמע ממלת גם שנאמר בבניו שגם הוא העני ואדרבה אילו נאמר באלימלך אפשר שהיה משמע שגם בניו נשארו עניים ולא ירשו מאביהם כלל ועוד טעמים אחרים שכתבתי לעיל דמשמע מנייהו דמאי דקאמר במדרש רות ואח"כ מת אלימלך טעות הוא שנפל בספרים ואם לבו הומה לו למה נעשה פתגם הרעה לאלימלך במהרה מבלי לאט לו כבר כתבתי טעמים נכונים וישרים ועוד אשיבה ידי שנית בטעם נכון אשר לב כל אדם לא יהמה עוד על זה והענין הוא לפי שידוע הוא שמה שאין נפרעין מן הנפשות תחלה הוא על צד הרחמים כי מן הדין היה שיפרעו ממנו תחלה וכן אמרו ז"ל בלשונם אין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה וגם אם בשאר עבירות אין נפרעין מן הנפשות תחלה כאן אין ראוי שירחם הש"ת על נפש אלימלך לבלתי הכות אותו כיון שהוא לא ריחם על נפשות בניו ית' אלא נתאכזר עליהם וברח והפיל לבן של ישראל ולכן מדד לו הקב"ה מדה כנגד מדה וגם הוא לא התנהג עמו כבעל הרחמים אלא על פי הדין ונפרע ממנו תחלה ועם זה יובן מ"ש הכתוב

הכתוב

ה׳ וַתִּשָּׁאֵר֙ הָֽאִשָּׁ֔ה מִשְּׁנֵ֥י יְלָדֶ֖יהָ וּמֵאִישָֽׁהּ׃ ו וַתָּ֤קָם

ב׳ כתיב ס׳ כסי׳ הִיא֙ וְכַלֹּתֶ֔יהָ וַתָּ֖שָׁב מִשְּׂדֵ֣י מוֹאָ֑ב כִּ֤י שָֽׁמְעָה֙ בִּשְׂדֵ֣ה

ד׳ מוֹאָ֔ב כִּֽי־פָקַ֤ד יְהוָה֙ אֶת־עַמּ֔וֹ לָתֵ֥ת לָהֶ֖ם לָֽחֶם׃

אִתְּתָא מִתְּכְלָא מִתְּרֵין בְּנָהָא וְאַרְמְלָא מִבַּעְלָא: ו ותקם וְקָמַת הִיא וְכַלָּתְהָא וְתָבַת מֵחֲקַל מוֹאָב אֲרוּם אִתְבַּשְּׂרַת בַּחֲקַל מוֹאָב עַל פּוּם מַלְאָכָא אֲרוּם דְּכַר יְיָ יַת עַמֵּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִתַּן לְהוֹן לַחְמָא בְּגִין זְכוּתֵיהּ דְּאַבְצָן נְגִידָא וּבִצְלוֹתֵיהּ דְּצַלִּי קֳדָם יְיָ

פקד ה׳ ד׳ וסימן ויאמן העם וישמעו. כי פקד ה׳ את חנה. כי פקד ה׳ את עמו לתת להם לחם. כי פקד ה׳ את עדרו:

אבן עזרא

אלהיה: (ה) ותשאר האשה. לבדה משני ילדיה ומאישה והזכירה הכתוב כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברים יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב מכאוביה על בניה שהיו בחורים כי אישה זקן מת: (ו) ותשב משדה מואב במחשבת

אגרת שמואל

הכתוב ונתן לך רחמים ורחמך כלומר יתן לך הש״י טבע של רחמים לשתהיה רחמן על העניים ואז ורחמך כי הא בהא תליא אבל אם לא יש לך רחמים לרחם על אחרים גם הוא לא ירחם עליך את זה ראיתי בתשובת קושיא זו ואין ראוי לכחותה בשפעת גמלים תכסך כמו שכסה אותה הרשב״א הלוי באופן דשאני עבירה זו של אלימלך משאר עבירות שבתורה שבכולם אין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה חוץ מזו מן הטעם שכתבנו ועם זה יובן מה שאמר הכתוב גומל נפשו איש חסד כלומר כי מי שהוא איש חסד ורחמן עושה חסד עם נפשו כי גם כן בעל הרחמים לא יפרע מנפשו תחלה אמנם עוכר שארו האיש אכזרי כאלימלך כי יפרעו מגופו תחלה: ובפשט הכתוב אפשר לומר וימותו גם שניהם משמע ששניהם כאחד מתו ביום אחד וזהו גם שניהם לרמוז שלא מתו בזה אחר זה בזמנים מחולפים: וגם אפשר דגם שניהם דקאמר לרבות במיתות כי מלבד מיתה והפסד גופם גם מת ונאבד שמם מן הארץ וזהו שחזר להזכיר שמם מחלון וכליון פעם שנית לומר כי מלבד מיתת שניהם גם מתו מחלון וכליון ונכרת שמם מן הארץ כי לא יזכרו ולא יעלו על לב עוד כי לא נשארה כי אם האשה יחידה שכולה וגלמודה ובנים לא היו להם שאם היו להם בנים מעולם לא היה נכרת שמם מן הארץ ומה גם כי לעולם אומרים פלוני בן פלוני לא כן עתה כי מת גם שמם מן הארץ ולזה קראם ילדים וקרוב לזה הדרך פירש מורי ז״ל: ואמר ותשאר האשה משני ילדיה וגו׳. קראם ילדים להורות על חסידותם כי עם היותם הם אנשים חשובים בתכלית החשיבות וכמו שקראם לעיל אפרתים ות״י רופילין ועכ״ז לגבי אמם היו מחזיקים עצמם כילדים קטני׳ ומקטיני׳ עצמם לכל דבר לגבי דידה להיותם שדים אל משמעתה ושומעים לעצתה שלא לסור מאשר תגיד להם ועוד קראם ילדים להורות שהיא היתה משתעשעת בהם כאילו היה כל אחד ילד שעשועים שהקטן כשהוא ילד אביו ואמו משתעשעים בו ועוד אפשר שקראם ילדים על דרך מ״ש הכתוב בן שנה שאול במלכו ואמרו ז״ל כבן שנה לחטא להורות על חסידותו. ואפשר שאלו ג״כ היו צדיקים כילדים שאין בהם חטא ולא נמצא בהם רק העיכוב שנתעכבו שם כעשר שנים כאשר נשאו אותן הנשים אשר על כן נענשו אמנם בכל שאר הדברים היו צדיקים:

(ו) **ותקם** היא וכלותיה ותשב וגו׳. אי אפשר לומר ותשב ממש שהרי כתיב אח״כ ותצא מן המקום אשר היתה שמה אלא הכוונה ששבה במחשבתה ושמה על לבה לשוב ומשום דקיימא לן שמחשבה טובה הקב״ה מצרפה למעשה לכן כתב ותשב כי מעתה מעלה עליה הכתוב כאילו כבר שבה: ובמדרש כי שמעה בשדה מואב שמעה מהרוכלים המחזירין בעיירות ומה שמעה כי פקד ה׳ את עמו לתת להם לחם כתוב אחד אומר כי לא יטוש ה׳ את עמו ונחלתו לא יעזוב וכתוב אחד אומר כי לא יטוש ה׳ את עמו בעבור שמו הגדול א״ר שמואל בר נחמני פעמים שהוא עושה בעבור עמו ונחלתו ופעמים שהוא עושה בשביל שמו הגדול א״ר איבו כשישראל זכאין בעבור עמו ונחלתו וכשאין ישראל זכאין בעביר שמו הגדול ורבנן אמרי בארץ ישראל בשביל עמו ונחלתו בחוצה לארץ בעבור שמו הגדול שנאמר למעני למעני ע״כ. ראוי להבין מנא להו דמהרוכלין שמעה דילמא מבני מואב כי בלי ספק מהם היו הולכין לארץ ישראל ואח״כ היו חוזרין לשדי מואב אל בתיהם ומהם שמעו לא מהרוכלין כי כפי משמעות לשונם משמע שהיו רוכלין ישראלים באים ומחזרין בשדי מואב שהם נקראים עיירות וכמו שדרשו רז״ל בפסוק לגור בשדי מואב ומהם שמעה ומנא להו שכך היה. ועוד מהו ששאל בדרך שאלה ומה שמעה כי אין כאן מקום לשאלה כלל דמשמיה דקרא הוא כי שמעה כי פקד וגו׳. גם יש לדעת אם ר׳ איבו ורבנן אי פליגי אי לא ואי נימא דפליגי באיזה דבר תלוי מחלוקתם: ואפשר לומר כי מאופן דברי השמועה דקדקו רז״ל שרוכלים ישראלים המחזרים בעיירות מהם שמעה וז״ש ומה שמעה כלומר מהדברים אשר שמעה מזה אכיר ואדע כי כנים דברינו שמהרוכלים ישראלים שמעה וזה כי מה שמעה כי פקד ה׳ את עמו לתת להם לחם וכדי להבין פירוש הכתוב הזה הקשה ורמי תרי קראי כתוב א׳ אומר כי לא יטוש וגו׳ וכתוב אחד אומר וגו׳ ותירץ ר׳ שמואל בר נחמני פעמים שהוא עושה וכו׳ ופעמים שהוא עושה וכו׳ והנה רבי איבו ורבנן פליגי לידע פירוש אלו הפעמים מאי נהו וכ׳ איבו אמר כשישראל זכאין בעבור עמו ונחלתו כשאין ישראל זכאין בעבור שמו הגדול ובהא פליגי דרבי איבו סבר דמאי דקאמר קרא כי לא יטוש ה׳ את עמו ונחלתו לא יעזוב פירוש עמו ונחלתו הוא נאמר על ישראל כי קרויים עמו וגם קרוים נחלתו שכן מצינו דכתיב כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו הרי שישראל קרואים נחלתו ואם כן עמו ונחלתו דקאמר קרא על ישראל קאמר וכתוב אחר אומר כי לא יטוש ה׳ את עמו בעבור שמו הגדול הא כיצד בזמן שישראל זכאין וצדיקים וראויים ליקרא נחלתו אז בעבור עמו ונחלתו ועל זה אמר הכתוב כי לא יטוש ה׳ את עמו ונחלתו לא יעזוב וכשאין ישראל זכאין אז בעבור שמו הגדול ובזה משתעי קרא דכי לא יטוש ה׳ את עמו בעבור שמו הגדול ודייק זה דבזה הפסוק לא קראם נחלתו:

ורבנן סברי דקרא דכי לא יטוש ה׳ את עמו ונחלתו לא יעזוב תרתי קאמר עמו הם ישראל ונחלתו היא ארץ ישראל כי שם היכל קדשו ובמקום משכן כבודו ועיני ה׳ בה מראשית השנה וגו׳ ובארץ ישראל עושה בשביל עמו ונחלתו כלומר בעבור שתים אלה הוא מרחם בשביל עמו ובשביל נחלתו שהיא ארץ ישראל וזהו פירוש פסוק כי לא יטוש ה׳ את עמו ונחלתו לא יעזוב שהכוונה בשביל עמו וגם בשביל נחלתו שהיא ארץ ישראל ולפי זה דייק שפיר מה שעשה הפסוק שני גזרות מחולקות ומרוחקות זו מזו אחת לא יטוש ואחת לא יעזוב משמע דתרתי קאמר כי לא יטוש ה׳ את עמו היינו ישראל ונחלתו לא יעזוב היינו ארץ ישראל וכאשר ישראל הם בארץ ישראל עושה בשביל עמו ובשביל נחלתו וקרא דקאמר כי לא יטוש ה׳ את עמו בעבור שמו הגדול היינו כשהם בחוצה לארץ ולכן לא הוזכרה נחלתו בזה הפסוק: ועם זה יצא לנו פירוש לקרא דידן דדייק כרבי איבו שהפקידה היתה לפי שישראל חזרו בתשובה והיו אז זכאין ובשבילם פקד וז״ש כי פקד ה׳ את עמו נראה שהעם הוא העיקר ובשבילם פקד לא בשביל ארץ ישראל ובזה ידוייק מלת להם דקאמר מיותר כלומר לתת להם בשבילם כלומר כי ראויים הם לתת להם לחם וזה למה שעשו תשובה והיו זכאין ולכן אמר בעל המאמר ומה שמעה כלומר מן הדברים ששמעה והם כי פקד ה׳ את עמו לתת להם לחם הדברים הללו עדים שמהרוכלים שמעה שהיו באים רוכלים ישראל וספרו לה איך חזרו ישראל בתשובה והיו זכאין וריחם ה׳ עליהם אמנם אם היה שמבני מואב שמעה מי היו יודעים הם אם חזרו בתשובה והיו זכאין אם לאו הלא לאו מהרוכלים שמעה: ובפשט הכתוב אפשר לומר לפי פשוטו כי בשומעה כי פקד ה׳ במדת רחמיו את עמו שלא מצינו ולא שמענו שחזרו בתשובה עם בני ישראל ופקד אותם לתת להם לחם במתנה מבלי היותם ראוים לטובה כלל מיד שמה לדרך פעמיה ותשב משדי מואב אשר מדת הדין היתה מתוחה עליה שמה ואמר בלבה אלכה ואשובה אל מקומי הראשון והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה׳ במדת טובו אל עמי ואל מולדתי גם לי גם להם יהיה אף שאיני ראויה לטובה כי במקום ההוא מתנהג ה׳ ברחמים וז״ש פקד ה׳ שמורה על רחמים וגם לתת לשון מתנת חנם: ואומרו ותקם היא וכלותיה וגו׳. אפשר כי נשא לבן אותנה לשוב משדה מואב לשתי כנות בסבת מה שממנו ומה שאליו ועל סבת מה שאליו אמר כי שמעה כי פקד ה׳ את עמו לתת להם לחם וכיון שנפקדו עמה נכספה וגם כלתה נפשה אל עמה ואל מולדתה ואל אלהיה לשוב כי שמה תרגיש ותמצא לה מנוח בארץ מולדתה הארץ אשר חפץ בה המלך הקדוש ית׳ שמו והיה לה לאלהים ועל סבת מה שממנו אמר ותצא מן המקום כלומר מסבת המקום אשר היתה שמה כי נרה ויגון ואנחה מצאה לה במקום ההוא מעת בואה שמה מיד מת אישה ואחריו בניו ובקשה לברוח מן המקום הרע ההוא המוכן לפורענות וכו׳: ומ״ש כי שמעה בשדי מואב תרגם יונתן כי נאמר לה על פום מלאכא דס׳ ואפשר לומר לפי האומרים כי הרעבון הזה היה כולל בכל הארצות ולא נסע אלימלך מבית לחם אלא לברוח ממקום שהיו מכירים ברוב עושרו אל מקום שלא יכירוהו כי אמר אלכה לי מן המקום הזה פן ישובו על פתחי כל העם מקלה לשאול אוכל לנפשם כי יודע כל שער עמי כי יש בידי יכולת לזון את כולם ובהיות כי גם היתה רעב בשדי מואב אז הבינה בדעתה כי פקד ה׳ את עמו ויהיה כי שמעה מלשון הבנה כמו וישמע אברהם אל עפרון כי ראתה שדי מואב בנאות דשא דשנים ורעננים אמרה מסתמא כי כן יהיה בארץ ישראל ופרות תפרח ותגל ערבה ואח״כ אלכה ואשובה וז״ש ותשב משדי מואב כי שמעה והבינה בשדות גנות ופרדסים אשר במואב המקום אשר היתה שמה ראתה אותם ירעפון דשא וגיל גבעות תחגורנה ומהם שמעה והבינה כי פקד ה׳ את עמו וגו׳: ואפשר לומר כי לפי שמשמע׳ בשדי מואב כי פקד ה׳ את עמו וגו׳ לזה שבה שאילו לא שמעה זה לא היתה שבה לפי שתמות ברעב ויתאכזרו עמה לפי שהיא ג״כ נתאכזרה היא ובעלה בברחם מפני זלעפות רעב ולבלתי רחם על אביוני עמו ולכן לא שבה עד אשר שמעה כי פקד ה׳ את עמו לתת להם לחם ועם דרך זה אפשר ג״כ לומר דמאי דקאמר להם על נעמי וכלותיה קאמר והכוונה כי פקד ה׳ את עמו באופן שיוכלו עמו לרחם עליהם ולתת להם לחם לאכול ואינו מן התימה דהוה ליה למנקט להן בנון לפי שכבר מצינו במקומות רבים שאומר בכנוי מם על הנקבות והעד ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם אשר בנו שתיהם את בית ישראל. בהמרס המלך אחשורוש וגו׳: ובמה שאמרו רז״ל וימותו גם שניהם וגו׳ מתחלה ירדו מנכסיהם וזה דייק ממלת גם שניהם אפשר עם זה לומר מ״ש ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה כלומר שלא הרגישה ולא שתה לבה אל איבוד הממון כי ידעה שהכל הבל ואם נפשה דאבה הוא על שני ילדיה ועל אישה וז״ש משני ילדיה ומאישה לא מן הממון: אח״ב מצאתי למורי זלה״ה שפירש כן ובביאור לרב אחרון כתוב לאמר ותשאר האשה וגו׳ א״ר חנינא שירי שיריים. ולי לימד כי לרות אחרונות הזכירו לרות ראשונות לנעמי וזה כי בחיי הבנים היתה מתנחמת בבניה ולא היתה זוכרת מיתת בעלה אך במות בניה אז נדמה לה שבאותן מתו כאחד בעלה ושני בניה וזה ע״ד שדרשו רז״ל בפסוק יוסף איננו ושמעון איננו וגו׳ אמר להם בתחלה כשהיה בנימן אצלי היתה דעתי מיושבת עלי ועכשו דומה לי כאילו שלשתן לקחתם ביום א׳ עכ״ל. וגם הרשב״א הלוי כתבו ועוד כתב ובמדרש

לקח

ז וַתֵּצֵא מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיְתָה־שָׁמָּה וּשְׁתֵּי כַלֹּתֶיהָ עִמָּהּ וַתֵּלַכְנָה בַדֶּרֶךְ לָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה׃

ג׳ הוּא בּוֹעַז חֲסִידָא׃ ז ותצא וּנְפַקַת מִן אַתְרָא דִּי הֲוָת תַּמָּן וְתַרְתֵּין

רש״י

הם: (ז) ותצא מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת צדיק מן

אגרת שמואל

לקח טוב משני ילדיה ומאישה צרות אחרונות משכחות את הראשונות לפיכך הקדים ילדיה לאישה עכ״ל: עוד כתב הרב האחרון ותקם היא וכלותיה וגו׳ לימד שבעת נסיעתם מן העיר לא נודע שהיה הולך מן המקום אלא היא לבד וכלותיה היו הולכות עמה בחזקת לויה לא ללכת מארץ מולדתן ולכן אמר ותקם היא וכלותיה ותשב כלומר לשוב אל ארץ מולדתה והליכה שמה תקרא השבה וחזרה לנעמי שיצאה משם אך לכלותיה לא תקרא חזרה אלא הליכה:

כי שמעה בשדי מואב וגו׳. סיפר הכתוב שהרגישה נעמי בעונש המתים שנענשו על ישיבת ח״ל ולא הרגישה כן עד מות בניה כי מתו יחדו ופתאום כנז׳ ואז נתנה את לבה לשוב אחר שאין לה סיבה להתעכב והיא שמעה קודם לכן כי פקד ה׳ וגו׳ וראויה היא לשוב אחרי הוסרה סבת היציאה משם. א״כ למד הכתוב שלא ברחה נעמי משד׳ מואב בכול׳ שלא תרא׳ ברע׳ שכלותי׳ ינשאו לזרים כדרך הנשי׳ המקנאו׳ רק ששמעה כי פקד ה׳ ואין לה טעם להתעכב בח״ל. א״כ כיון לומר שאחרי שמעה כי פקד ה׳ חזרה למקומה כי לולא כן לא היתה חוזרת פן תוכרח לחזור על פתחי הנדיבים ורואיה ינקמו ממנה באומרם כי נמדד לה מדה כנגד מדה עכ״ל:

והה״ר יוסף יחייא ז״ל כתב וזה לשונו אבל האשה שעד פה לא חטאה להיותה מוכרחת מהאנשים ומשועבדת לאב ובנים לא מתה ונשארה עכ״ל: והה״ר יהודה נתן פרוביצאל כתב ואגלי ותשאר מגזרת שאר רוצה לומר קירוב דיספארי״ נטאדה בלעז כמו ודשנו את המזבח פירושו הוא הסרת הדשן עכ״ל: ומורי זלה״ה כתב כפי דברי המתרגם ומיתו אף תרויהון מחלון וכליון בארעא מסאבתא יצא לנו מלת גם שמרבה בדרך אחרת והיא מיתה אחרת שהמית חוצה לארץ מת שתי מיתות וכדמשמע בפסיקתא על פסחור עכ״ל: ומה שאמר ותקם היא וגו׳ ותשב וגו׳ והכל ל׳ יחיד אפשר לדורשו לגנאי על כלותי׳ כי אז לא קמה בלב שלם לשוב אלא נעמי והיא לבדה גמרה בלבה לשוב כי כלותיה עדיין מספקא להו והיה הדבר אין ולאו ורפייא בידייהו עד אח״כ שכל אחת מהם גמרה בלבה מה שגמרה כיתד תקועה כל אחת לדרכה פנה זו לטובה וזו לרעה כמסופר לקמן אבל בתחלת המחשבה לקום ולשוב אל ארץ יהודה לא היתה אלא נעמי ולכן לא אמר אלא ותקם ותשב לשון יחיד: ואפשר לדורשו לשבח כלותיה כי בתחלת המחשבה קודם שיבוא הדבר לידי גמר ולמעשה כולם היו בלב אחד כאיש אחד וחשבו לשוב עמה ולהיותם שלשתם בלב א׳ אמר על שלשתם ותקם היא וכלותיה ותשב כי שלשתן כחד חשיבי בעת המחשבה אבל כאשר בא הדבר לידי גמר ולידי מעשה כי גדול נסיון עשות הדבר בפועל ומעשה אז נתחלקו לבות הכלות לשתים אחת הנה ואחת הנה וז״ש ותצא מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלותיה עמה כי בעת שיצאה בפועל ובא לידי גמר אז ושתי כלותיה עמה כי עתה נעשו שתים מחולקות זו מזו אבל בפסוק הראשון דייק דלא קאמר היא ושתי כלותיה אבל עתה נעשו שתים כי חלק לבם מעלת רות עד שלא היו שוות אלא בהליכה בדרך לפנים וזהו ותלכנה בדרך כי בזו שתיהן שוות כי ערפה היתה בושה להפנות עורף אל חמותה ולבה לא נכון עמה ומפני הבושה ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה ונעמי ברוח בינתה הכירה בפני ערפה כי לא מלבה היתה הליכתה עמה והכר׳ פניה ענו בה ופניה לא היו לה עוד כי היא עצובת רוח על פרידתה מעמה ומולדתה כי מבין ריסי עיני האדם ניכר אם זר מעשהו ואם בכל לבבו ובכל נפשו עובד עבודתו וע״כ בראות׳ כי שתים הנה ואין לבבם שוה וזהו ותאמר נעמי לשתי כלותיה דייק מלת לשתי דקאמר פעם שנית והתחילה לדבר אותן ולדחותן מעליה להעביר מסוה הבושה מעל פניהן ואם תדבר לערפה בלבד כי היא אשר פניה זועפים אמר תאמר כי לבה נכון עמה יותר מרות ויעלה עשן באפה על כי דחתה אותה לבדה ועל כן דברה לשתיהן יחד לכנה שובנה וגו׳ עד כי העביר מסוה הבושה מעל פניהם וערפה נשקה לחמותה ורות דבקה בה כדלקמן:

(ז) ותצא מן המקום אשר היתה שמה וגו׳. למה שכבר כתבנו לעיל בפסוק ותקם היא וכלותיה וגו׳ כי נעמי נסעה משם אם מצד מה שממנו והוא המקום אשר ממנו יוצאה ואם בסבת מה שאליו והוא המקום אשר אליו הולכת ולפי שאלו השתי סבות צדקו יחדיו לנעמי וכדאמרן לעיל אבל לשתי כלותיה שלא ראו מימיהן ארץ יהודה לא יחפצו בה ואין אצלן סבת מה שאליו סבה כלל אין עוד להם אלא סבת מה שממנו כי גם עליהן עבר כוס התרעל׳ במות בעליהן בחורי חמד במקום ההוא ויבקשו להסתיר פני׳ ממנו ולא תשובנה לראותו עוד עד עולם ע״כ אמר ושתי כלותיה עמה בסברתה וכשם שנעמי היתה מתאוה לשוב אל ארץ יהודה מקומה הראשון מקום מנוחת׳ ומקום משכן כבודה גם שתי כלותיה תלכנה בדרך כאילו היתה אצלן השבת הליכתן אל ארץ יהודה ואף גם שלא ראו ארץ יהודה מעולם כ״כ היתה תאותן וחפצן אליה כאלו היה מקום מולדתן עד כי יאמר גם עליהן שהולכות לשוב אל מקומן הראשון כי היתה חביבה א״י בעיניהן עד כי הליכתן הראשונה אליה היתה בעיניהן כאילו הן שבות אליה ולא הולכות בתחלה: ואפשר עוד לפרש עם הפסוק דלעיל דקאמר ותקם היא וכלותיה הגיד לנו כי לא קמה היא וכלותיה ושמו לדרך פעמיהן לשוב מיד אל ארץ יהודה אלא ותשב משדי מואב כי אלימלך כדי שלא ידעו העניים והאביונים איה מקומו נכנס חדר לפנים מחדר ושדה בתוך שדה שע״כ אמר שדי ביו״ד ל׳ רבים כי בא בתוך שדות הרבה ועתה קמה היא וכלותיה

ותשב מתוך אותם השדות ומשדה אל שדה לאט ולא מהרה ללכת דרך א״י על כי שמעה כי פקד ה׳ את עמו ולא שניתן להם כבר לחם לשובע כי לא נפתחו ארובות השמים להריק עליהם לחם מן השמים אלא התחיל לפקוד אותם בגשמי רצון בעתם ובטללי ברכה ובהמשך הזמן יותן להם לחם וזהו לתת להם לחם דקאמר שעדיין לא ניתן אלא פקד לתת אחר זמן ועכשו בתחלה לא עשתה עוד אלא ותצא מן המקום אשר היתה שמה אותו השדה אשר היתה בו שהיה באמצע שדי מואב ושתי כלותיה עמה ותלכנה קו לקו זעיר שם הולכות ומתהלכות בדרך לאט וזהו בדרך מיותר דקאמר להורות שהיו הולכות לאט בדרך לשוב אחר זמן לארץ יהודה בזמן שינתן להם לחם: אי נמי באומרו ותצא מן המקום הגיד לנו גודל תאותה לשוב אל א״י עד שלא המתינה על שיירא ללכת בחברת אנשים מפני פחד הדרך אלא היא לבדה יצאת מן המקום אשר היתה שמה וא״ת ומה פחד יש באשה זקנה כדבריה שאמרה כי זקנתי מהיות לאיש וממי תירא ולזה אמר ושתי כלותיה עמה בחורות יפיפיות עמה בחברתה לא היה להם חברה לשמרם מאורב בדרך אלא הזקנה בלבד כאיש מגן ולא היה דרכם במקום ישוב אלא מקום ציה ושממה דרך לא עבר בה איש וזהו ותלכנה בדרך דרך מהלכי דרכים אשר הוא בחזקת סכנה וכל זה מרוב חשקם ומאוייס לשוב אל ארץ יהודה מרוב חיבתן אל הארץ הקדושה לא נכנס כחד בלבן כלל: רז״ל אמרו שהיו הולכות יחפות בדרך יצא להם מתיבת בדרך מיותרת כי הי׳ די שיאמר ותלכנ׳ לשוב אל ארץ יהוד׳ מאי בדרך אלא להורות שלא היה דבר מפסיק בין פרסת רגליהן לקרקע הדרך כי יחפות היו: א״נ אמרה נעמי לשתי כלותיה לאחד משתי סבות אפשר שאין אתן רוצות להתפרד מעלי אם בעבור שלא התנהגתי עמכם כחמותה בכלה שנא׳ עליהן אם גר זאב עם כבש כן תדור כלה בחמותה ודרך העולם הוא להיות בין שתיהן איבה ושנאה ותחרות ואנכי הייתי לכן בחיי בעליכן לאם ואהבתי אתכם ולכן בחרתם שלא לעזוב אותי אם בעבור זה יותר טוב לכן ללכת אל בית אמכן כי היא אמכן האמיתית כי אף אם אני לכם כאם יותר באמת היא אמכם לכם לאם ממני וזהו שובנה אשה לבית אמה ואם מה שאין אתם רוצות להפרד ממני היא לסבה אחרת וזה אשר הרגלתם לעשות טובה עמי כל ימיכם ונראה בעיניכן כי אם תעזבו אותי יחידה וגלמודה אתן מפסידות ומאבדות כל מה שעשיתן עד עתה ולא תזכר ולא תפקד ולא תעלה על לב עוד כל הטובה אשר עשיתן עמדי עד עתה אחר שבשעת הצורך כי ראיתן אותי שכולה וגלמודה נפרדתם ממני ותעזבו אותי וכדי שלא להפסיד החסד אשר התחסדתם עמדי במה שעבר באתם עמי עתה כאשר צר לי זאת לא זאת כי אע״פ שלא תלכו עמי יעשה ה׳ עמכם חסד כאשר עשיתן עם המתים במה שעבר ולא תפסידו שכר מה שעשיתן עד עתה אם לא תלכו אתם עמי עתה ואין אתם צריכות לעשות עוד: ובמדרש ותצא מן המקום אשר היתה שמה ותצא וכי לא יצאת משם אלא היא והלא כמה גמלי׳ יצאו כמה חמרי׳ יצאו ואת אמרת ותצא ר׳ עזריה בשם ר״י בר סימון גדול שבעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה והוא שבחה פנ׳ משם פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה פנה שבחה וכן את מוצא ביעקב אבינו כשיצא מבאר שבע פנה זיוה פנ׳ הוד׳ פנ׳ הדר׳ פנה שבח׳ תמן לא הות אלא אות׳ הצדקת ברם הכא לא הוה יצחק תמן אלא א״ר עזריה בשם רבי עזריה בר סימון לא דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים ע״כ: ראוי לעורר ראשונה כי אחרי שכבר תפס בקרא ואמר ותצא מן המקום אשר היתה שמה תכף היה לו לומר וכי לא יצאת משם אלא היא מאי מלת ותצא דקאמר עוד בנתים: ועוד מאי האי דקא מתמה והלא כמה חמרים וכמה גמלים יצאו כי מה יש בזה ואפי׳ שיצאו וכי תיסק אדעתין שהיה לו לפסוק לכתוב יציאת החמרים והגמלים כאשר כתב יציאתה: ועוד קשה כי רש״י ז״ל כתב ענין המאמר הזה בביאורו לרות זה לשונו ותצא מן המקום למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב אם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת הצדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא יעקב מבאר שבע. והנה בזה קשה לי שהרי בעל המאמר שדרש מכאן שיציאת הצדיק עושה רושם לא הרגיש קושית רש״י אלא הרגיש וכי לא יצאת משם אלא היא והלא כמה חמרים וכמה גמלים יצאו ולא דרש מכח שכבר נאמר ותשב משדי מואב כמו שאמר רש״י ז״ל ואין לומר דשני הכרחיות הן ומר אמר חדא ומר אמר חדא כי רש״י ז״ל אין לו לזוז מדברי רז״ל הקדושי׳. גם ראוי להבין למה חזר ואמר ואת אמרת ותצא דנראה מיותר והיה לו לקצר במובן. עוד ראוי לדעת מאי האי דקאמר ד׳ חלוקות שמשמעותן ענין אחד ונראה כפל ענין דזיוה והודה הדרה ושבחה הכל דבר אחר ובחד מנייהו הוה סגי. עוד מאי מלת הוא דקאמר בכל אחד ואחד דבהוא אחד הוה סגי ולימא הכי הוא זיוה הודה והדרה ושבחה. עוד מה שאמר וכן את מוצא ביעקב אבינו ולמה עשה עיקר לדרוש הדרשה בנעמי שהם דברי קבלה ואח״כ כמו בדרך טפל דרש ענין יעקב שכן אמר וכן את מוצא ביעקב ולמה לא דרש בפסוק התורה ולימא אח״כ וכן את מוצא בנעמי. עוד ראוי להבין מאי קא מקשה תמן לא הות אלא אותה הצדקת ברם הכא כו׳ כי מי לא ידע התירוץ שאינו דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים ודקארי לה מאי קארי לה ואם נאמר שאעפ״כ הקשה אם כן יקשה לפו מה תירץ לו המתרץ: הביאור אפשר לומר כי באומרו מלת ותצא אחר שכבר תפס ל׳ הכתוב היא התחלת התמיהא

התמיהא כלומר ותצא יתירא למה לי כי קרא יתירא הוא כיון שכבר כתב לעיל ותשב משדי מואב ואי אפשר לשוב אם לא שתצא והוא ההכרח של רש"י ז"ל ואם כן מלת ותצא היא יתירא, ואומרו כי לא יצאת משם אלא היא והלא כמה גמלים וכו' כוונתו היא זאת כלומר ואף אם תרצה לתרץ דלאו יתירא הוא דאצטריך להשמיענו גודל חשקה ותאותה עם ארץ ישראל עד שלא המתינה לצאת עם שיירה אלא היא לבדה יצאה עם שתי כלותיה וכל זה מהחשק ותאוה שהיה לה לשוב אל ארץ יהודה זה אי אפשר שכונת הכתוב היא זו לפי שאם לא היה אומר הכתוב אלא ותצא היא ושתי כלותיה עמה ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה היה אפשר לומר שכונת הכתוב להודיענו שהיא יצאה יחידה מרוב החשק של ארץ ישראל אבל באומרו מן המקום אשר היתה שמה יצדק שכיון לומר ותצא יחידה מן המקום אשר היתה שמה כי זה שקר כי מאותו המקום לא יצאה היא לבדה שהלא כמה גמלים וכמה חמרים יצאו אלה משה ואלה משה זה למזרח וזה למערב ואיך רצה להודיענו במלת ותצא שהיא יצאה יחידה אם מ"ש מן המקום אשר היתה שמה מנגד לכונה זו כי לא יצדק זה עם זה וזהו שחזר ואמר ואת אמרת ותצא כלומר אף אם תהיה כונתו שיצאה יחידה מבלי שיירה ולא לשלול שלא יצאו אחרים מן העיר עם כל זה אומרו ותצא עם מ"ש מן המקום וגו' מחזי כשיקרא וזהו שתפס בעל המאמר בתחלת דבריו כל הפסוק באומרו ותצא מן המקום אשר היתה שמה שאילו לא היה אומר אלא ותצא בלבד היה אפשר לתרץ דלאו קרא יתירא כדאמרן וזהו מ"ש וכי לא יצאה משם כי דייק מלת משם ר"ל כי על היותו מורה מקום על זה קשה דודאי הוא גילוי שאין כונת הכתוב להודיענו שהיא יצאה יחידה מרוב חשקה ותאותה אם כן הדרא קושיין לדוכתין כי ותצא הוא קרא יתירא כיון שכבר כתיב לעיל ותשב וכדפירש רש"י ז"ל כדאמרן ולכן לא כתב רש"י אלא ההכרח הזה שהוא האמתי כי מה שאמר והלא כמה חמרים וכו' אינו אלא דיחוי לפירוש אחר שהיה אפשר לפרש כדי לתרץ מלת ותצא וכיון שנדחה שוב אין לפרשו והדרא קושיין לדוכתין למה נאמר ותצא: **ותירץ** ואמר גדול שבעיר הוא זיוה והוא הודה וכו' נקט הני ארבעה לישני אפשר דתרי מנייהו שכר רוחני ותרי אחריני שכר גשמי והתחיל מלמעלה למטה מן היותר חשוב והוא השכר העיקרי דמעותד לחיי העולם הבא והוא שצדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה ובזמן שהצדיק בעיר שמדריך ומיישיר את אנשי העיר בדרך אשר ילכו בה ובמעשים אשר יעשון נמצא שהוא מזכה אותם לחיי העולם הבא ליהנות מזיו השכינה נמצא שהוא זיוה שעל ידו זוכים לזיו. ועוד זוכים לשכר אחר רוחני שהוא ההוד וההוד נקרא ע"ד מה שאמר הכתוב ונתת מהודך עליו והיא ניכרת בפנים כי חכמת אדם תאיר פניו וכן מצינו שאמרו ז"ל מהיכן זכה משה לקרני ההוד הרי שלזוהר פניו קרא הוד ומאותו ההוד שבפניו היו יראים ישראל מגשת אליו וכמו שאמר הכתוב וייראו מגשת אליו ואז"ל בוא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ואינן יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים. והשמיענו שבזמן שהצדיק בעיר על ידי מה שמדריכם ללמוד וללמד לשמור ולעשות זוכים על ידו להוד ויקר עד שייראו ויזדעזעו מגשת אליהם להרע עמם כי יראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליהם ויראו מהם וכל זה בסבת הצדיק ולכן ראוי לומר עליו שהוא הודה. אמר עוד הוא הדרה עתה ביאר השכר הגשמי והאחד הוא ההדר וההדר הוא הזקנה ע"ד מה שאמר הכתוב והדרת פני זקן כי הזקנה הוא מהודר וגם הכל מהדרים אותה ואמר שבזכות אותו הצדיק שבעיר כולם יאריכו ימים וימותו בהידור של זקנה וח"ו לא ימותו אנשים שחורי ראש וזקן וזה במה שיסיר ה' מהם כל חולי וכל מדוי מצרים הרעים בזכות אותו הצדיק ז"ל הוא הדרה: **אמר** עוד הוא שבחה הוא שכר גשמי אחר והוא אחרון שפחות מכולם וזה כי שבחה של עיר יאמר על שבע מזונותיה שהיא משובחת בהם ע"ד שאז"ל ז' מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל דשבח העיר מתקרי עניני מזונותיה ובזמן שהצדיק בעיר הוא שבחה שבזכותו הקב"ה מברכם בגשמי רצון ותהי אחריתה חיים ושבע ועליו יאמר כי שם צוה ה' את הברכה ברכת המזונות חיים עד העולם שהוא ענין ההדר והזקנה. וארבעת הפנים האלו זוכים אנשי העיר בזמן שהצדיק בעיר: **ואומרו** מלת הוא בכל חדא וחדא ולא אמר הוא אחד לכולם להורות כי כל טובה וטובה מאלו שזוכים בשבילו מעלה הקב"ה כאילו לא הקדים לתת טובה אחרת בשבילו אלא זו היא הראשונה וכאילו עתה הוא מתחיל ואומר הוא הודה כי לעולם בראשונה היה צריך לומר מלת הוא ולכן נקט מלת הוא בכל חדא כאילו זו היא הראשונה ובזה כל טובה וטובה מאלו היא באה בריבוי מבלי צמצום כלל לפי שמעריכים אותה כאילו עדיין לא עשו שום טובה בשבילו אלא זו ולכן ראוי שתהיה בריבוי עצום וכשהצדיק הולך משם פנה זיוה בו הנה כפי חשיבות השכר כן הוא מהירות איבודו שלא יוכלו להשיגו ולכן נקט בראשונה פנה זיוה כי הראשון שנאבד מהם הוא זיוה שבנקל במה שלא יהיו הגונים כבתחלה תכף יאבדו שלא יזכו להיות כאותם שיושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה ואח"כ פנה הודה כי סר צלם מעליהם ואח"כ פנה הדרה כי ח"ו בחטאם ימותו אנשים כי אין ערוד ממית אלא חטא ממית ואח"כ ויהי רעב בארץ ומייסרם ברעב ובצמא ובחוסר כל באופן שפנה שבחה: **אמר** עוד תמן לא הוה אלא אותה הצדקת ברם הכא הא לא הוה יצחק תמן אלא א"ר עזריה וכו' הנה המקשה בודאי שידע שאינו דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים אבל חשב שההפרש שביניהם הוא בכפלים לבד במשל שאם כשיהיו שני צדיקים בעיר יהיה במשל מאה אוקיות של זיו והוד והדר כאשר יצא הצדיק הא' ישארו חמשים ולכן הקשה דבשלמא תמן במואב לא הוה אלא היא ויצדק באומרו שבצאתה משם פנה זיוה ופנה הדרה לפי שנשארה העיר כארץ מאפליה ותחשך הארץ ברם הכא לא הוות יצחק תמן והכונה שכיון שהיה יצחק תמן לא יצדק אומרו פנה זיוה פנה הודה וכו' כי נראה שכל זיוה וכל הודה פנה וזה אינו שאם פנה לא פנה אלא חצי זיוה וחצי הודה וחצי הדרה כי החצי האחר נשאר כיון שעדיין נשאר יצחק שם ולא שייך למימר פנה זיוה פנה הודה פנה הדרה וכו': **ותירץ** אלא א"ר עזריה לא דומה זכות צדיק אחד לזכות שני צדיקים הכונס אין הדבר כמו שחשבת

שהיית מדמה הזכות שחשבת שהיו שוים שאם כשיש צדיק אחד יש בעיר שיעור חמשים שיעורים של זיו והוד והדר כשיהיו שנים יהיו מאה שיעורים של זיו והוד והדר ויוכפל הדבר בשוה כיון שבשביל צדיק אחד יש חמשים שיעורים של זיו וכו' בשביל שני צדיקים יהיו מאה שאם היה הדבר כן האמת אתך דלא שייך למימר פנה זיוה וכו' כי עדיין נשאר חלקו של זיו של הצדיק האחר ולא פנה אלא חצי זיוה כדאמרן אבל הדבר הוא עולה כמו שאמרו בלע"ז אלגבלי"ארין שאם כשיש צדיק אחד בעיר יש במשל חמשים שיעורים של זיו כאשר יהיו שני צדיקים לא יהיה שוה זכות שניהם אל האחת וזה במה שיוכפל הזיו למאה שיעורים אין הדבר כן אבל יעלה במדרגה גדולה לאלף אלפי שיעורים של זיו והוד והדר וכן היה בבאר שבע כשהיו שני הצדיקים שם כי היה הזיו וההוד בערך אלגאלי"ארין ועתה כאשר יצא יעקב מבאר שבע לא נשאר אלא צדיק אחד וכל אותה מעלת הזיו שעלתה אלגאלי"ארין פנה והלך לה ולא נשאר אלא החמשים שיעורים של זיו באופן שכפי שיעור הזיו וההוד שפנה והלך הלך לה יצדק לומר על העיר פנה זיוה כאילו כל זיוה הלך כי מה שנשאר אינו נערך לכלום כפי ערך מה שהיה לה עד עתה וצדקתי באומרי פנה זיוה וכו' ולפי דבנדון דידן הדרשה היא פשוטה משום דלא הוה אלא היא אמנם ביעקב אינו ברור כל כך משום דהא הוה שם יצחק לכן נקט לה לדרשא בנעמי ואח"כ הודיענו וכן ביעקב אף אם אינו ברור כל כך והילך אינו דומה זכות צדיק אחד לזכות ב' צדיקים וכו' וכיון דבנעמי הדרשא היא מוכרחת מחמת עצמה זה יהיה קצת הכרח שגם ביעקב אזלינן לה לשטה זו ודרשינן ליה הכי. אח"כ מצאתי בבראשית רבה דדריש ר' עזריה בעצמו הדרשא ביציאת יעקב ואח"כ אמר ודכוותה ותצא מן המקום אשר היתה שמה דייק דלא קאמר וכן כדקאמר הכא במדרש רות בראיית יעקב לפי שראיית נעמי היא פשוטה ואדרבא היא הכרח שגם ביעקב דרשינן לה הכי ולזה אמר לישנא דדכוותיה כלומר אל יקשה בעיניך מה שדרשתי ביציאת יעקב דדכוותיה מצינו בנעמי ושם אין לספקק בדבר וכן תמצא בבראשית רבה כשמביא דרשת ויצא יעקב דריש לה ר' עזריה בשם רבי סימון וכשמביא דכוותה ותצא מן המקום אשר היתה שמה דריש לה בשם רבי עזריה בשם רבי סימון וגם בשם רבי חנן בשם רבי שמואל בר רב יצחק בזמן שהצדיק בעיר וכו' ואח"כ כאשר מקשה ניחא תמן דלא הות אלא היא ברם הכא וכו' תירץ ר' עזריה בשם ר' סימון נראה דר' עזריה דוקא דריש לה הכי ביציאת יעקב נמי הילכך לתרץ אינו דומה וכו' אבל ר' חנן אפשר דלא דריש לה אלא בנעמי לבד משום דלא הות תמן אלא היא ולכן דייק שפיר דבבראשית רבה כאשר מביא ראיית נעמי נקט לה בלישנא דדכוותה וברות כאשר מביא ראיית יעקב אמר וכן ביעקב: **ואפשר** לדייק בפשט הכתוב אומרו אשר היתה שמה על דרך דרשת רז"ל שהודיענו גודל הרושם שעשה יציאתה בעיר שנשארה כארץ מאפליה וזהו שאמר ותצא כלומר יצאת זיוה מן המקום אשר היתה שמה ואומרו מן המקום אשר היתה שמה כלומר מן המקום אשר היא לבדה היתה שמה דלא הות תמן אלא היא ובודאי שביציאתה תחשך הארץ לא כן ביעקב שגם אם פנה זיוה משום שאינו דומה זכות צדיק אחד וגו' עם כל זה לא היתה נשאר בעיר זיו יצחק אמנם הכא ותצא מן המקום אשר היתה שמה היא לבדה היתה שמה וגם אם בשתי כלותיה אפשר שהיה להם שום זיו או הדר כי בהכרח למדו איזה דבר טוב מנעמי ולפחות רות סופה יוכיח על תחלתה שהיו לה מעשים טובים אפילו אלו לא נשארו שם אלא ושתי כלותיה עמה באופן שנשארה העיר מבלי זיו כלל ענן וערפל סביבותיה וגם אפשר לדייק מלת היתה כי נקטינן והיה לשון שמחה ויהי לשון צער כמאמרם ז"ל ועם זה נאמר שבמקום והיה לזכר יאמר היתה לנקבה והכל לשון שמחה ושבח ולכן אמר אשר היתה שמה כי היא היתה שמחת העיר כולה וביושבה שמה העיר היתה צהלה ושמחה כי היא היתה זיוה והדרה ועתה נשארה העיר דוה ונאנחה:

ובמדרש ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה אמר רבי יוחנן עברו על שורת הדין והלכו ביום טוב ע"כ: **וראוי** לדעת מנא להו לרז"ל לחשוד אותם שעברו על שורת הדין והלכו ביום טוב ואפשר לומר כי קרא יתירה קא דריש דהוה סגי דלימא הכי ותצא מן המקום אשר היתה שמה ושתי כלותיה עמה לשוב אל ארץ יהודה ואנא ידענא דבשובם היו הולכות בדרך דאי אפשר בלאו הכי לכן הודיענו שכונת הכתוב שהזכיר הליכת הדרך להשמיענו שעם היות שהליכתם בדרך היתה נמנעת על פי שורת הדין וראוי שלא ללכת ועם כל זה הנה ותלכנה בדרך ואין זה אלא שנאמר שהלכו ביום טוב דבשבת שהוא חמור כולי האי לא חשידי וביום טוב הלכו שהוא קל וקילא להו מלתא ומתוך גנותן למדנו שבחן כי באות נפשן לשוב אל ארץ יהודה נקל בעיניהן ההליכה ביום טוב וזהו שסיים הכתוב לשוב אל ארץ וגו': **ועוד** במדרש ד"א ותלכנה בדרך מלמד שהולכות יחפות וגופן נוגעות בארץ. וכתב הרשב"א הלוי ז"ל זה הדבר אפשר שידרש כי הכל נפשן לארץ הקדושה ובאו יחפות להורות עולם התשוקה. ואשר יראה יותר אמיתי כי הדלות והשפלות גרם זה ולכן ותלכנה בדרך יחפות וגופן ר"ל רגליהן נוגעות בארץ. וגם זה שבח הוא להן בהיותן לפנים רכות וענוגות אשר לא נסתה כף רגליהן הצג על הארץ מהתענג ומרוך ועתה כהיום בשבת חבת א"י הולכות יחפות ותתנגפנה רגליהן באבני ורגבי הסלעים לבא לשם ה' עכ"ל. והנה הוא ז"ל העיד כי הדרך האמיתי הוא האחרון והדבר פשוט אבל ראוי לדקדק בדברי המאמר למה כפל ואמר שהולכות יחפות וגופן נוגעות בארץ כי באומרו שהיו הולכות יחפות בודאי שהיה גופן נוגעות בארץ אבל אפשר שאילו אמר יחפות בלבד הוה סליק אדעתין שהיו יחפות לגמרי מבלי מנעל וסנדל כלל לכן אמר שלא היה הענין כן לפי שכן היו צנועות בתכלית הצניעות וכבר נקטינן דטפח באשה ערוה ובפרט במקום שדרכו להיות מכוסה לכן הודיענו פירוש יחפות שלא היו יחפות לגמרי אבל היו לובשות מנעלים בלוים כל כך עד שלא נשאר מהמנעל כי אם הכיסוי העליון שהוא מכסה את הרגל אמנם כפות רגליהן היו נוגעות בארץ כי היו בלוים ומרוב עניותם אין לאל ידם לתקנם והי' גופן נוגע בארץ דהיינו כפות רגליהן וזהו אומרם ז"ל יחפות וגופן נוגעות בארץ באופן שהיו הולכות בצניעות גדול אין רואה מבשרם עד מדרך כף רגל ומה שדרשו ז"ל דרשא זו הוא מקרא יתירא דותלכנה בדרך דאל"כ מה בא ללמדנו וזה דייק במ"ש

בתחלה

ח ותאמר נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה כ׳. ג׳ לבית אמה יעשה יהוה עמכם חסד כאשר עשיתם יעש קרי ח׳ חסר ס׳ עם המתים ועמדי:
ח ותאמר ואמרת נעמי לתרתין כלתהא אזילנא תבנא אתתא לבית אמה יעביד יי עמכון טיבו כמא די עבדתון עם בעליכון שכיביא דסריבתון למסב גובריא בתר מותיהון

אגרת שמואל

בתחלת דבריו מלמד וכו׳ כלומר דאי לא תימא הכי מה בא ללמדנו: במדרש ותלכנה בדרך עסוקות בהלכות גרים ע״כ. וכתב הרשב״א הלוי ז״ל אפשר שדרשו כן כדרכם הליכות עולם לו אל תקרי הליכות אלא הלכות כדאיתא במדרש וכן ענין ותלכנה בדרך ענין הלכות. ואמנם במדרש לקח טוב מצאתי ותלכנה בדרך עוסקות בהלכות גרים לשוב ארץ יהודה לשוב בדת היהודים ע״כ. א״כ מתיבת לשוב אל ארץ יהודה דרשוהו ואומרו בדת היהודים גר׳ שדרש תיבת ארץ כמו שדרשוהו רז״ל בב״ר פל״ו מן הארץ ההיא יצא אשור מן העצ׳ ההיא יצא אשור כיון שרא׳ אות׳ באי׳ לחלוק על הקב״ה פנה מארצו ע״כ. הנה שתיבת ארץ ענינה עצה ודברי התורה כולם עצות מרחוק להשכיל להיטיב לאדם עכ״ל: ואני אומר דודאי דמדרש רות ומדרש לקח טוב לא פליגי אלא שבמד׳ רות קיצר ובכתוב יש שני הכרחיות לדרשא זו הא׳ אומרו ותלכנה בדרך מיותר והוה סגי דלימא הכי ותצא וגו׳ ושתי כלותיה עמה לשוב אל ארץ יהודה כי בודאי א״א לשוב אם לא שילכו בדרך ומה גם שאם היה רוצה להזכיר ההליכה לימא ותלכנה לשוב אל ארץ וגו׳ מלת בדרך למה לי: ועוד הכרח שני מה שאמר לשוב אל ארץ יהודה דלא הול״ל אלא לשוב אל בית לחם לפי שעיקר שם העיר היה בית לחם והכינוי שלה הוא יהודה כמו שאמר לעיל וילך איש מבית לחם יהודה וא״כ למה דילג השם העיקרי ונקט הכינוי הטפל והנה מצינו דלקמן כשהזכיר ביאתן נקט והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים ולא אמר והמה באו ארץ יהודה כדאמר הכא וא״כ למה לא נקט הכא לשוב אל בית לחם. והנה במדרש רות לא הביא אלא ההכרח הא׳ וקיצר ובמדרש לקח טוב נקט השתי הכרחיות בפירוש והכונה כי דרך יאמר במקומות רבים על דרכי התורה והמצות וכמו שאמר הכתוב והודעת להם את הדרך ילכו בה ועתה אלו היו הולכות ומתעסקות בדרך אשר אותו הדרך היה לשוב אל ארץ יהודה כלומר לשוב בדת היהודים דהיינו הדרך אשר ילכו בה והמצות וההלכות של הגרים הבאים מגיותן לגירות ועתה מ״ש הכתוב לשוב אל ארץ יהודה אין הכונה על כינוי המקום אלא הכונה אל ארץ אשר נוהגים דת יהודים וזו היא כונת מלת יהודה דקאמר ע״ד מ״ש הכתוב איש יהודי היה בשושן הבירה דלאו משבט יהודה ממש היה דאיש ימיני הוה ומבנימין קא אתי אלא פירוש יהודה דקאמר הכונה גברא חסידא וכמו שתרגם המתרגם וכן מצינו שאמרו ז״ל שכל מי שכופר בע״ג נקרא יהודי וכן נאמר בחנניה מישאל ועזריה שנאמר עליהם איתי גוברין יהודאין והטעם למה כל הכופר בע״ג נקרא יהודי מפורש בביאורי למגלת אסתר ודרשהו משם וכן מה שאמר בכאן לשוב אל ארץ יהודה הסיבה אל ארץ שכולם יהודים ונוהגים דת יהודית ולפי שאלו הנשים היו באים עתה להתגייר ולשוב אל דת יהודית ולכפור בע״ג ע״כ אמר לשוב אל ארץ יהודה כדאמרן: עוד כתב הרשב״א הלוי ז״ל אפשר לדרוש אומרו אל ארץ יהודה כי קיימו בעצמן דברי חכמים וחידותם במסכת יראת חטא פ״ג תן שכר לפסיעותיך וכן אלה על כל מסע ומסע היו אומרות לשוב אל ארץ יהודה כדי לתת שכר לפסיעותיהן כאמור עכ״ל. ולי אפשר לומר לפי דרך זה בהיות כי נשים לבדן יצאו ואף לא היה להם איש להראותם הדרך ילכו בה עד שהיו צריכות לשאול אל כל ההולכי דרכים אשר תמצאן איזו היא דרך לשוב אל ארץ יהודה וז״ש ותלכנה בדרך לשוב אל ארץ יהודה כי בכל הדרך אלו היו דבריהם לשוב אל ארץ יהודה באיזה דרך הולכים: עוד כתב הרשב״א הלוי ז״ל זה לשונו ועוד יראה לשוב אל ארץ יהודה כי מטבע האדם להשתוקק אל ארץ מולדתו אמר כי ההליכה הזו כולה לשמים ואין בה חלק נכרי וזר ולא לבא לבית לחם עיר מולדת נעמי היתה הכונה רק לשוב אל ארץ יהודה באיזה עיר שתהיה. האמנם אחרי רואי המציאות עד בואנה בית לחם נראה שמגמת פניהם המקום ההוא ואם כן אומרו לשוב אל ארץ יהודה ר״ל לבית לחם וגם זה אדרוש לשבח כי מטבע בני האדם אשר ירדו מנכסיהם ללכת ולהרחיק נדוד למקום שאין מכירין אותם כי בשתה כלימה פניהם בראותם אנשים אשר מאסו אבותם לשית עם כלבי צאנם עולים מעלה מעלה אמנם האיש הירא את דבר ה׳ יעמוד במקומו ופניו משתנים בראותו בני נבל גם בני בלי שם עולים למעלה והוא יורד מטה להיות זה לו כופר נפשו וכן עשתה הצדקת נעמי באות נפשה באה וחזרה למקומה ללמד דעת את העם כי צדיק ה׳ בכל דרכיו וכמו שהצדיקה עליה את הדין נגד השמש באומרה וה׳ ענה בי ורצתה להתכלם ולהתבייש שמה במקום אשר חטאה למען תהיה לה כפרה גמורה והוא ענין אמיתי ונפלא עד מאד עכ״ל: ובביאור לרב אחרון זה לשונו בא להודיע מה שהזכרתי כי בצאתם מן המקום לא נתפרסם שהיתה הולכת אלא נעמי בלבד וז״ש ותצא מן המקום היא לבדה אך כלותיה היו הולכות עמה בחזקת לויה ולכן לא אמרה נעמי להן דבר בצאתן מן המקום ותלכנה בדרך וגו׳ כיון לומר שנעמי לא דברה לכלותיה כל עוד שלא הגיעו לפרשת דרכים אשר מנהג המלוים לשוב משם בחשבה שכלותיה היו יוצאות ללוותה אך כשהלכה בדרך לשוב אל ארץ יהודה כלומר שהגיעו לפרשת דרכים ללכת אל ארץ יהודה וכלותיה עוד הולכות עמה אז אמרה להן לשוב: או אפשר לומר שעד צאתן אל אם הדרך לא תקנו כלותיה עצמן ומלבושיהן כדרך כל הולכי דרך ולזה לא הרגישה נעמי שהיו רוצות לשוב עמה אך אחרי הגיען אל אם הדרך הן תקנו עצמן כהולכי דרך והיינו דקאמר ותלכנה בדרך לשוב אל וגו׳ והורו בדעתן שכונתן היתה לשוב עמה אז השיבה אמריה להן:

(ח) **ותאמר** נעמי וגו׳ לפירוש הא׳ שכתבתי השיבה נעמי ואמרה לשתי כלותיה לכנה שובנה כלומר עד כאן תתום המלוים מכאן ואילך שובנה בנותי והתחילה לברך אותן כמנהג הנפטר מחברו ואמרה יעש ה׳ עמכם חסד וגו׳ ולפירוש השני אמרה להן בנותי עד כאן חשבתי שצונתכן היתה ללוות אותי עתה שאני רואה שהקנתם עצמכן ללכת עמי רואה אני כי זה הוא מלך בשתכן לעזבני ולא תרצו אתן להתחיל העזבה לכן הריני מתחלת בדברי העזבה ואומרת לכנה שובנה בנותי וחן חן לכן על אהבתכן. עוד כ׳ זה לשונו ומורי פי׳ כי אומרו אשה לבית אמה להיו׳ שהבחורו׳ האלה נשאו לאנשי׳ אשר לא מעמם היו ועל כל פני׳ הי׳ זה שלא ברצון אביה׳ על המותלם רק ברצון אמותם או ברצונם מצד החשק או דבר אחר והאב אכזרי וחזק הלב מרחם בן חלציו המורד בו והאבים רחמניות למרחמיהן כדין ושלא כדין ולכן אמרה נעמי אם כוונתכן לשוב עמי לירחתכן משום בית אביכן כי לא יקבל אתכן הנני מיעצת אתכן שתשובנה אשה בית אמה והאם תרחם עליכן ואם שיהן היו בנות עגלון כדברי חז״ל צריך לומר כי נשים רבות היו לו כי מלך הוא וכל אשה עומדת בהיכל מלכות לבדה כמנהג נשי המלך. יעש ה׳ עמכם חסד וגו׳ כלומר ייטיב ה׳ עמכם טובה בשפע בדרך חסד כלומר יותר מדאי כאשר עשיתם עם המתים ועמדי כלומר כל מה שיוסיף ויתן הקב״ה בדרך חסד הכל כדאי לכן והינו מיותר רק כן עשיתן אתם עם המתים טוב יותר מדאי והראוי ועמדי אחרי מות אנשיכן ולכן גם שאני אומרת שיעשה ה׳ עמכן חסד באמת כי אין דבר מיותר כי כל מה שיוסיף ויתן הכל כדאי לכן כפי פעולתכן הטובה עכ״ל: **ומורי** זלה״ה כתב ותאמר נעמי לשתי כלותיה וגו׳ אמרה להן אפילו שאהי׳ פרידתכן ממני באופן שתקרא הליכה והוא שתלכו למקום שמעולם לא הייתן בו ראוי לכן ללכה להפרד ממני כי אין לכם בחברתי שום תועלת כל שכן לשוב כל אחת לבית אמה שהוא קל לכם ואם הכוונה לעשות עמי גמילות חסד ושוא שלא להניחני יחידה וגלמודה או לפחות ללותי תספיק מה שעשיתן עד עתה כי רב הוא יהי רצון שיעשה ה׳ עמכם חסד כשיעור מה שעשיתן עם המתים ועמדי כי בלי זה יספיק לכם שיש בו כדי שיתן ה׳ לכם וגו׳ וטעם יעשה דכתיב מלא בהא וקרינן יעש חסר אפשר דמשום דהחסד הנזכר בפסוק הוא ענין גופני בעולם הזה הורה הפסוק שהיתה כונת נעמי שהיתה חסד חסר וטפל אמר כן כי העיקר יהיה קיים לעולם הבא:

ואומרו עמכם ועשיתם במ״ס והיה ראוי להיות בנו״ן כי נקבות הנה אפשר לפי שהנה בחרו בדרכיהם לעשות כמעשם גבר להשפיע לאחרים לזון ולפרנס לנעמי וגם לוותר הכתובה כאילו לא היו נקבות אשר לכן משפט הכתובה ולכן אמר כאשר עשיתם במ״ס שהוא סימן זכרות וגם בתפלה עליהם אמרה יעש ה׳ עמכם במ״ס לומר שתסרב טוב והחסד אשר יעשה ה׳ עמכן במנוחה רבה בהשקט ושלום מבלי השתעבדות וטירחא יתירה כמשפט הנשואות לבעליהן וכאילו לא היה רשות אחרים עליהן וזהו טעם יתן ה׳ לכם הכתוב נקרא דבתריה והרי זה מדה כנגד מדה עכ״ל: **ואפשר** לי לומר עוד שכונת לכנה שובנה הוא לפי שיש אומרים שגיירום ואח״כ נשאום ולכך אפשר שאמרה נעמי לשתי כלותיה שסברו נא מעלי וזה באחד משתי אופנים אם תרצו לעמוד בגרותכן ולא לחזור ולשוב לסורכן אם כן תקרא חזרתכם לבית אמכם הליכה לבד כי אינכם שבות לסורכן הראשון וזו היתה החלוקה הראשונה שראוי שתעשו ואם לא תתפסו בדת היהודים רק תרצו לשוב בעצם לקדמותכן להיות גויות כבראשונה הרשות בידכן וזהו שאמר שובנה אשה לבית אמה כי זו תקרא שיבה ממש ואמר יעש ה׳ עמכם חסד כאשר עשיתם וגו׳ כלומר בין אם תלכו לבית אמכם מבלי שתשובו לסורכן הראשון ובין שתשובו לסורכן הראשון הריני מתפלל לה׳ שיעשה עמכם חסד כאשר עשיתן וגו׳ וכתיב יעשה וקרינן יעש לרמוז על השתי אופנים של חזרה שאם ילכו לבית אמם לא ישובו לסורן ולגיותן לזה רמז יעשה מלא כי בזה האופן היתה מתפללת שיעשה לכן החסד רב ולזה כתב יעשה מלא בה״א לרמוז שיהיה עשיה מלאה אמנם אם ישובו ויחזרו לסורן לזה התפללה שאפילו הכי יעש עמכן חסד כאשר עשו גם כמה אבל קרינן יעש כי אז לא תהיה עשיה מלאה וכריבוי אלא די נכון עשיה חסרה: **א״נ** אמר לכנה שובנה כלומר גם אם היה מכאן לבית אמכן מרחק רב עד שיצטרך הליכה ללכת שמה היה ראוי שתלכו לבית אמכם ותניחו אותי וזהו לכנה דקאמר כ״ש שאין צריך רק שתשובו לאחוריכם ארבעים פסיעות אלו שהלכתם עמי ללוות אותי שובנה אשה לבית אמה וכן אז״ל שארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה. ואמר אשה לבית אמה ולא אמר אשה לבית אביה אפשר כי לא היה לכן אב. או הזכיר האם לפי שכאשר תתאלמן הבת האם מרחמת על הבת יותר מן האב כי עליה מוטל לנשאה ולפרנס אותם בנדוניא ובכל צרכיה ואפילו בהיותה בתולה דרך האם שמרחמת על הבת ודרך האב לרחם על הבן ולכך נקט אשה לבית אמה:

ואומרו כאשר עשיתם עם המתים ועמדי אמרו ז״ל עם המתים שנטפלתם בתכריכיהן ועמדי שויתרו לה כתובותיהן ע״כ דרשו ז״ל שנטפלו בתכריכים מדקאמר עם המתים ולא קאמר עם בני נראה שעל החסד שעשו עמהם כאשר היו מתים אמר ואין זה ודאי אלא שנטפלו בתכריכיהן ודרשו ממאי דקאמר ועמדי שויתרו לה כתובותיהן שאין לומר שהיה על שעשו עמה חסד בכל העשר שנים שישבו נשואות עם בניה דאם כן הוה ליה למימר עמדי קודם שיאמר עם המתים ומדקאמר עמדי בתר עם המתים נראה שאחר שעשו עם המתים שכבר מתו עשו חסד עמה ואין זה אלא במה שויתרו לה כתובותיהן: **וצריך** לחקור דלכאורה משמע שאלו נשארו בדלי דלות שכן אמרו ז״ל ותלכנה בדרך שהיו הולכות יחפות משמע שסדלות והשפלות גרם זה וא״כ כיון שמחלון וכליון לא הניחו נכסים אם כן מאי ויתרו לה הלא שעבוד כתובתן לא היה על נעמי אלא על נכסי המת ונכסים ליתנהו כדאמרן. ואפשר לומר שנעמי יצאה ערבנית על כתובתן ועמה ויתרו לה על הערבנות. או אפשר שכאשר מתו מחלון וכליון הניחו נכסים והן לא רצו לגבות את כתובתן רק ויתרו לה את כתובתן והניחו את נעמי בכבודה כאשר היתה בתחלה וישבו שלשתן כאחת עד אשר תם הכסף ואז ותצא מן המקום אשר היתה שמה ותלכנה בדרך ובאו יחפות. או אפשר שכאשר הלכו אלימלך ובניו מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב נשארו להם בתים ונחלת שדה וכרם בבית לחם יהודה וכולן בודאי שהיו משועבדין לכתובתן וכן ויתרו לה לנעמי וכן נראה דלקמן כתיב קרא חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי נראה שנשאר להם נחלה עדיין בבית לחם:

ובאומרו יעש ה׳ עמכם חסד וגו׳ אפשר לומר עם מה שאמרו ז״ל כי נפש גר מואבי בעולם הבא אין לה לבוש כדי שתתלבש בו לבא לראות ולהשתחוות לפניו ית׳ כשאר הצדיקים ולזי אפשר לה להיותה ערומה לעלות ולראות והשי״ת עושה חסד עמהן שמלבשן בנשמות הצדיקים ועולות לפני האדון ה׳ לבאות ולכן אמרה להן נעמי יעש ה׳ עמכם חסד שילביש את נשמתכן בלבוש איש נקי וצדיק מדה כנגד מדה כאשר עשיתן עם המתים שהלבשתם את גופם בתכריכין כן ילביש השי״ת את נשמתכן בתכריכין רוחניים וצדיקים כדאמרן לפי שע״י אותו הלבוש זוכים לעלות במעלה רמה ונשאה לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו ולכן וגם כן כחסד אשר עשיתם עמדי שויתרתם כתובתכם כנגד זה התפללה ואמרה יתן ה׳ לכם כלומר אף אם ויתרתם על כתובתכם ועתה אין לכם ממון כלל לשכנים ככתובה למי שישא אתכם יתן ה׳ לכם כאומר הוא ית׳ לו הכסף

ולו

וְעַמִּי דְּזַנְתּוּן וְסוֹבַרְתּוּן יָתִי: ט יתן יְהַב יְיָ לְכוֹן אֲגַר שְׁלִים עַל טִיבוּתָא דִי עֲבַדְתּוּן לִי וּבְהַהוּא אֲגַר תִּשְׁכְּחוּן נְיָחָא כָּל חֲדָא

עִם־הַמֵּתִים וְעִמָּדִי: ט יִתֵּן יְהוָה לָכֶם וּמְצֶאןָ מְנוּחָה אִשָּׁה בֵּית אִישָׁהּ וַתִּשַּׁק לָהֶן וַתִּשֶּׂאנָה קוֹלָן

ג' חסר. ב' נדרס. י"ד. ב' ומ"ל

תולדות אהרן ותשאנה קולן. סוטה מ"ב:

בית אישה ב' וסימן ואם בית אישה נדרה. ומצאן מנוחה אשת בית אישה: להן י"ד וסימן נמסר בסדר פנחס וביחזקאל סימן כ"ג:

אבן עזרא

במחשבת כמו ולחם ישראל עם בלק: (ח) עם המתים. הם בניה: (ט) יתן ה' לכם

רשי

המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה שבחה של עיר וכן ויצא

אגרת שמואל

ולו הזהב והוא יריק לכם ברכה עד שתכניסו לבעליכם כתובה מרובה באופן שתמצאנה מנוחה אשה בית אישה וידוע הוא שהאשה שכתובתה מרובה יש לה מנוחה בבית אישה לפי שאינו יכול לגרשה בנקל כאותה שכתובתה מועטת ולכן אמר יתן ה' לכם כ"כ ברכה שתכניסו בכתובתכן תמורת מה שויתרתם לי ובזה תמצאנה מנוחה אשה בית אישה כדאמרן. ובהיות שהשני חסדים הללו שיעשה ה' עמהן תמורת מה שעשו הן עם המתים ועמה האחד הוא שכר רוחני אשר אין לו קץ וגבול והוא תכריכי נשמותיהן לעולם הבא תמורת התכריכים שנתנו למתים והאחד הוא שכר גשמי תמורת מה שויתרו לה כתובתן כדאמרן ע"כ כתיב יעשה וקרינן יעש כי כנגד השכר הרוחני כתיב יעשה מלא לפי שהשכר הוא מלא ואין לו קץ וגבול וכנגד הגשמי שהוא הווה ונפסד קרינן יעש לפי שבודאי שיש עשיה חסרה כיון שההכרח הוא כלה ואבד: ואפשר עוד לומר שמה שאמר ועמדי הכונה שהיא התפללה אל שיעשה ה' עמהן חסד לתקן להן לבושי נשמותיהן לעתיד לבוא ואפשר שהיא נתאוותה להיותה נשמתה לבוש לנשמותיהן ועל ידה יעלו לראות וזהו שאמר ועמדי ר"ל יהי רצון שזה החסד שיעשה השי"ת עמכם להלביש את נשמותיכן שיהיה עמדי שאני אהיה הלבוש לכם וע"י ועמדי תעלו לראות את פני ה' וזהו ועמדי דקאמר באופן שגם אם עתה תפרדו ממני לעתיד לבא תתחברו עמדי שהוא החבור האמתי והקיים לעולם: ובמדרש א"ר זעירא מגילה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה לא איסור ולא היתר ולמה נכתבה ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים ע"כ. וראוי להבין מאי קאמר אין בה לא טומאה ולא טהרה כי מה טומאה וטהרה שייך במגלה וגם מאי קאמר לא איסור ולא היתר אלא אפשר לומר דלקושיית למה נכתבה מגילה זו היה אפשר לתרץ אחד משני תירוצים או שנאמר שרות ברוח הקדש נאמרה על יד שמואל הרואה ואין טעם ברצונו ית' לומר למה נכתבה כמו שאין להקשות למה נכתבו כל הספורים בספר שופטים ובספר מלכים לפי שכולם ברוח הקודש נאמרו זה אי אפשר לתרץ כן לפי שס' שופטים ומלכים פשוט הוא לכולי עלמא שברוח הקדש נאמרו וכולן מטמאים את הידים לתרומה כמו שכל כתבי הקדש תורה נביאים וכתובים מטמאים את הידים לפי שברור הוא שנאמרו ברוח הקדש ולכך מטמאין את הידים אבל מגלה זו אין שום גילוי מתוכה אם נאמרה ברוח הקדש ומטמאה את הידים אם לאו באופן שמגלה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה ברור מתוכה ואם נאמר שלשהם אחרת נכתבה שלא הוא שהוא פסק דין על דוד הע"ה וכל זרעו אתו שמותר לבא בקהל אע"ג דמרות המואביה קא אתי משום דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית גם זה אינו כי מגלה זו אין גלוי ממנה לזרעו של דוד לא לאיסור ולא להיתר דהא אמינא דמעשה שהיה כך היה ומאן לימא לן דזווגו של בועז בהיתר הוה שהרי ראה ראינו שבזמן שאול נסתפקו על דוד אם היה כשר לבא בקהל וכמו שאחז"ל על פסוק בן מי זה העלם ומכח כל הנהו קושייתא דאקשי עלייהו דואג ואשתיקו ובעו להכרוזי עליה דדוד שאסור לבא בקהל לולי עמשא בן איש ושמו יתרא הישמעאלי ואמר רבא מלמד שחגר חרבו כישמעאלי ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית הרי בבירור כי מן המגלה הזאת אין ממנה שום גלוי לזרעו של דוד לא איסור ולא היתר. אמר עוד ולמה נכתבה ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים הכונה כי מכל המאורעות שמספר בה יודע כמה שכר טוב לגומלי חסדים ראשונה מפורענותו של אלימלך על שנתאכזר ולא גמל חסד עם עניי עמו משם יודע כמה שכר טוב לגומלי חסדים כי מדה טובה מרובה על מדת פורענות. וגם ממה שאמר יעש ה' עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים בתכריכין ועמדי בויתור הכתובה כמאמרם ז"ל או כמו שתרגם המתרגם ועמי דזנתון וסוברתון יתי ועל זה זכתה שיצאה שלמה ממנה. וגם לערפה על שלותה חמותה והלכה עמה מ' פסיעות נתלה לבנה מ' יום וכן מהגמילות חסד שעשה בועז עם רות ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר ע"כ זכה שיצאה ממנו כל מלכי בית דוד: ובנמוקי החסיד הה"ר יוסף יעבץ זלה"ה היה די לומר לכלותיה אבל הכונה כי בהתחבר שנים בכונה אחת איש אל אחיו יעזורו להוציא מה שבלבם לפועל על כן אם היתה מדברת לכל אחת אולי לא יאותו ע"כ דברה לשתיהן יחד עכ"ל: והרשב"א הלוי כתב שהכונה לסורות כי דברה לשתיהן ביחד שלא תאמר שמא דברה לרות דברים המושכים את הלב באהבתה אותה מערפה ולכן נתקרבה זו ונתרחקה זו רק לשתי כלותיה כי כולן שוות בעיניה ולשתיהן דברה דברים אחדים: עוד כתב ז"ל ועוד א"כ בלשון הזה ותאמר נעמי היה לה לומר קודם שתצאנה מביתן ויש לומר שאילו היתה אומרת זה בביתן אולי מגד שכמרת ניחומיה לא היו עוזבות אותה לפי שלא היו יודעות טורח הדרך ולכן הניחה אותם שתלכנה בדרך כדי שתתיגענה ויגיע ללבן עזיבת מקומן כדי שתתנחמנה ואז אמרה להן שתשובנה וז"ש ותלכנה בדרך ואח"כ ותאמר נעמי עכ"ל: ובאומרו לכנה שובנה כתב הרשב"א הלוי ז"ל יקשה להיותן תנועות הפכיות כי ההליכה היא תנועה נכחית אל מה שאליו והשובה היא תנועה הפכיית והחזרה אל מה שממנו ולא תדבקנה מחוברות. והיותר נראה אלי שהיה ענינו שתלכנה עמה עד בית לחם ואחרי כן תשובנה למקומן וזהו לכנה שובנה ואחרי כן לא תאמר כי אם שובנה פעמי' והכונה לפי שעורי כמו שכבר כתבתי שהיה לנסותן לכוונתם לגיורן כדרך הצדקניות שהרי מגיירת את הנשי' ולא לחנם ותלכנה בדרך עסוקות בהלכות גרים כי דעתה ומעיינה להכניס אותם תחת כנפי ה' אך אמנם על דרך הגירות כמו שיהא שמאל דוחה וימין מקרבת ולכן בתחלה שתלכנה כדי שעיניהן תראינה תפארת ישראל ותחמדנה יופי התורה והמצוה בלבותן ולכן עוסקת עמהם בהלכות גרים למען דעת לדבקות ה' כי מ"ו אזהרות הזהיר על הגר וכיונה בכל הדברים והבליע הדבר בנעימות דבריה לכנה שובנה אשה לבית אמה למען לא אלך יחידה שכולה וגלמודה לכנה עמי ואח"כ שובנה אשה לבית אומתה: ובנמוקי החסיד הר"ר יוסף יעבץ ז"ל מצאתי כתוב לכנה שובנה להיותה מסופקת פן יתרעמו אמרה ב' לשונות הפכיים עכ"ל: עוד כתב הרשב"א הלוי ז"ל יעש ה' עמכם חסד מצאתי כתוב במדרש לקח טוב יעש ה' עמכם חסד מלמד שאין הגר שמת בעונש הזה וכן אז"ל במסכת יבמות מפני מה יסורין באין על מואב מפני שהשהו עצמן להתגייר וכדי שיתמרקו עונותיהם הראשונות לכך קרי יעש וכתיב יעשה. ואף גם זאת מדרכי הגירות להודיעו כי יעשה עמהן חסד אך חסר לא כבני ברית לראות שיעמדו דבריהן והאמרנה יודעות אנו ואין אנו כדאין לכך כדרכי הגר: ובמדרש רות מהזוהר כתוב לאמר יעש יעשה כתיב אמרה להם אם תזכו להכנס תחת רגלי השכינה ואם לאו יעש חסר ה"א והדבר מבואר כי ה"א אחרונה היא שכינה עכ"ל: עוד מצא כתוב בלשון הזה כאשר עשיתם עם המתים יראה כי בהיותן מכבדות אותי בחיי בני לא היה חסד כי אולי ממוראתם עשיתם אבל מה שאתנה עושות עכשיו הוא חסד עם המתים שעתה נראה שמאהבה שהיה לכן עמהן אתנה זוכרות ואתנה עושות חסד עם בני ועמדי עכ"ל: ואומרו עמכם במ"ם וכן כאשר עשיתם במ"ם ואם הוא סימן זכרות לא נקבות כתב הרשב"א הלוי ז"ל אפשר שכיונה כי עד הנה היא הלכו עמה מ' פסיעות כדאמרינן במדרש רבי ברכיה בשם רבי יצחק ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה ונתלה לבנה מ' יום שנאמר ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב ארבעים יום ע"כ. ובהיותה כעת כדלי דלות ולא מצאה ידה די השב לכן גמולן אמרה כי בעל הגמול יגמול לכן

שכר הפסיעות השנה כי ארבעים הנה ולכן אמרה יעש ה' עמכם חסד וכאשר עשיתם כי השיבות אמרה על התכריכין ועל ויתור הכתובות כמדובר והשתים הודיעה שאפי' שכר פסיעות השנגנה וכי הנה השורות והם ארבעים עכ"ל: והמתרגם תרגם כמא דעבדתון עם בעליכון שסריכון דסרבתון למיסב גוברייא בתר מותיהון ואף אם ירצה כי מה לו למה אם אמרו הנבא או תשענן עם מה שהביאו בספר הזוהר בשם השבת מתרג' כי במות האדם מניח רוח אחד בבטן אשתו וכן בהנשא לשני אותו השני בבואו עליה עייל רוחא אחרא בגווה ואי אפשר לשתיהן שיתקיימו כאחת ונלחמו איש באחיו עד דנגח חד לחבריה ומגרש יתיה ולכן כאשר האשה בנשארה אלמנה לא הנשא עוד הרי זו עושה חסד עם בעלה המת כי הרוח תנוח בקרבה ובאו דברי המתרגם על נכון. והרשב"א הלוי ז"ל האריך בזה בביאורו והביא כל דברי השבת באריכות דרשו משם כי מקום באמרו לקצר איני רשאי להאריך. ובמה שכתב במ"ם לשון זכר האחר דעתי בפסוק הנה בע"ה:

(ט) אמר כי יתן לכם השכר החסד שעשו עם המתים ועמה קרן שהוא השכר הראוי לכם ועוד יתן לכן פירות במתנה ועל עיקר השכר אמר יעש ה' עמכם חסד ועל המתנה אמר יתן ה' לכם שיחזור ויתן לכם יותר מן הראוי לכן במתנה. ומלת מנוחה עוד בדרך מליצה יותר מן הראוי לכם: א"ב אמר כי החסד שיעשה ה' עמכם לא יהיה כדרך שעשיתם אתם עם המתים ועמדי כי אתנה בשר ודם ועשיתם חסד עמנו אבל החסד שיעשה ה' עמכם בשכר זאת לא יהיה ע"י בשר ודם אחר שיעשה טובה איש אחר עמהם כי מתנתם מעוטה וחרפתם מרובה' אלא מידו לידכם ידו הפתוחה המלאה' והרחבה וזהו יתן ה' לכם הוא ולא אחר. ואמר ומצאן מנוחה אשה בית אישה שנדחקו המפרשים לפרשו הרשהו ודרשהו יתן ה' לכם אשה בית אישה ומצאן מנוחה. ולי פירושו לפי שעשו עמהם שתים אחד תכריכי המתים ועוד מחילת הכתובה לה ועל מאי דסליק מיניה שהוא מה שעשו עמה אמר יתן ה' לכם ועל תכריכי המתים אמר שיהיה לכם מדה כנגד מדה וכמו שהניחו נפש בעליהן אחרי מותן בקברם בקנות להם תכריכים בידוע שמנוחה גדולה היא אל המת שילך לבוש ולא ערום עד שעל זה היה בוכה יעקב אבינו ע"ה על בנו באומרו כתונת בני כלומר הנה הכתונת והוא נשאר ערום ועוד שנית שלא זכה לקבורה כי חיה רעה אכלתהו וקבורת חמור נקבר נמצא שבתכריכים הניחו את נפשם ובשכר המנוחה הזאת תמצאן מנוחה אשה בית אישה כהיכן בעולם הזה ואחר שסיימה דברים לומר תשובנה מאחריה לא נשאר כי אם נשיקה של פרישות כדרך השורשים מחבריהם כי יפרדו איש מאחיו בנושקין איש את רעהו ואולי יבושו בושת הנה לנשק לה ולכן הקדימה היא ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה: א"ב יאמר בשנדייק למה דברה דבריה במ"ם בלשון זכר ואמרה יעש ה' עמכם כאשר עשיתם יתן ה' לכם וגו' והכונה בהיות שהיא ראתה כהן שישבו עשר שני' נשואות ולא ילדו והאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה הוא סימן עקרות כי עקרה היא וכן מצינו ברבקה דכתיב ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא ואותו היא קרינן הוא וכתיב הוא ואלולי הכונה יובן עם מה שאמר רב נחמן בגמרא אף אנן דרבינן מאי איילונית דוכרניתא כי תרגום איל דכר וזה לפי שאינה יולדת כזכר קוראי' אותה איילונית כלומר דוכרניתא לשון זכר ובלשון לעז מחגו"רא ולכן ברבקה כאשר הודיענו שהיא עקרה כתיב הוא כאלו היא כזכר אינו יולד וקרינן היא כי סוף סוף נקבה היא ולכן בנדון דידן כאשר ראתה נעמי ששהו עשר שנים ולא ילדו אמרה בלבה אולי עקרות הנה ולכן כינה אותם במ"ם כזכר ועל זה בעצמו היתה תפלתה עליהם ע"ד ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו ועל זה אמר יעש ה' עמכם החסד תמורת מה שעשיתן עם המתים ועמדי והשכר יהיה זה שיתן ה' לכם ומצאנה מנוחה אשה בית אישה והענין הוא כי כאשר האשה אינה יולדת אין לה מנוחה כלל עם בעלה אבל מבקר לערב יתקוטטו זה עם זה על דבר הבנים ולכן אמרה להם אתם שאני רואה בכם סי' של זכר רצוני שבמדומה שאתם עקרות יתן ה' לכם וזהו מלת לכם במ"ם יתן לכם מתנה טובה באופן שתמצאנ' מנוחה אשה בית אישה וזה יהיה בתת ה' לכם בנים ויפקוד אתכם כאשר פקד לאמהות: א"ב יאמר לפי שבגמ' ריש סוטה אמר ר"ל אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו ומותבינן עליה דהא ק"ל דמ' יום קודם יצירת הולד אומרים בת פלו' לפלוני אשי' מעבר ליה ומסקינן כאן בזווג ראשון כאן בזווג שני באופן כי זווג שני הוא לפי מעשיו לכן התפללה נעמי שגם אם מעשיהן לא יאותו כ"כ למצא דבר חפץ בבעל הגון כשימצאו מנוחה אשה בית אישה התפללה אל שאעפ"כ יתן לכם ה' בדרך מתנה אף אם לא תהיינה ראויות לפי מעשיכן יתן לכם הוא ית' ויחשוב כאילו הוא הזווג הראשון אשר בידו ית' כן גם עתה אף אם זווג שני הוא יתן לכם זווג טוב והגון באופן שתמצאנה מנוחה אשה בית אישה: ובמדרש יתן ה' לכם א"ר יוסי כל אותן הטובות והנחמות שעתיד הקב"ה ליתן לשלמה דכתיב וה' נתן חכמה לשלמה יהיו מכם דרשו זה לפי שהדברים הללו הם מנעלי גיזרה שאמר יתן ולא פירש מה יתן שאם על המנוח' דלקמיה קאמר הכי הל"ל יתן ה' לכם מנוחה ומדקאמר ומצאנה מנוחה הרי התחיל במלת ומצאן להורות דמלתא אחריתי היא ברכת המנוחה לכן דרשו דיתן ה' לכם היא גיזרה אחת לבדה ומה שאמר ויתן ה' הוא הודעת העתיד והכונה הדברים שעתיד שיתן ה' לשלמה דכתיב ויתן ה' חכמה לשלמה יהי רצון שזה החלק יהיה לכם ומלת לכם היא הגיזרה ומלת יתן ה' הוא הודעת מה שעתיד ליתן: עוד במדרש ומצאנה מנוחה מצאן כתיב אחת מוצאת שתים לא מוצאות. ראוי להבין שאם היא ידעה שאחת מוצאת שתים לא מוצאות אם כן כשאמרה יתן ה' לכם ורמזה הטובות שעתיד הקב"ה ליתן לשלמה יהיו מכם אם כבר ידעה שאחת לבדה מוצאת למה אמרה לכם וכללה את שתיהן אפשר לומר שבודאי שהיא ידעה הכל ורוח ה' דבר בה אבל רצתה שלא לשנות בדברה בלשון יחידה כאילו מדברת עם רות לבדה ומקרבת אותה כי חששה לכבוד ערפה ולכן דברה לשתיהן בדיבור אחד בשוה ולכן כאשר אמרה יתן ה' לכם לא היתה יכולה לומר לך כי היתה מעלת קנאה לכן אמר' לכם אבל מלת ומצאנה כי ההא האחרונה היא מאותיות הגרון ואינה נרגשת בקריאה כי בין אם יאמרו ומצאנה בה"א או ומצאן בלא ה"א אין בקריאה שום הפרש ואין ההפרש אלא בכתיבה על כן הודיענו שהיא כבר ידעה העתיד שאחת מוצאת וכשאמרה ומצאנה מנוחה היתה חסר ה"א אבל במלת יתן לכם אי אפשר לשנות במלת לכם ולכן הוכרחה לומר לכם לשון רבי' גם אם כבר ידעה היא שאחת יתן ולא לשתיהן: עוד במדרש אשה בית אישה מכאן שאין קורת רוח לאשה אלא בבית בעלה ע"כ. פשטן של דברי' מבואר שהכונה שהאשה אין לה מנוחה אלא כשיש לה בעל שאם תשב אלמנה אפי' שיהיה לה עושר ונכסים לרוב ושאר התאוות ותענוגי העולם עם כל זה אין לה מנוחה והכל כלא היה בעיניה כי אין לה מנוחה אלא עם בעלה ולכן ברכם בברכה זו ומצאן מנוחה אשה בית אישה

וַתִּבְכֶּינָה׃ י וַתֹּאמַרְנָה לָּהּ כִּי־אִתָּךְ נָשׁוּב לְעַמֵּךְ׃ י״א בטעם
יא וַתֹּאמֶר נָעֳמִי שֹׁבְנָה בְנֹתַי לָמָּה תֵלַכְנָה עִמִּי

וְחָדָא לְבֵית בַּעֲלָהָא וּנְשִׁיקַת לְהוֹן וּנְטָלִין קָלֵיהוֹן וּבְכִיאָן׃ י ותאמרנה
וַאֲמַרָנָא לַהּ לָא נְתוּב לְעַמָּנָא וּלְדַחַלְתָנָא אֲרוּם אֱלָהַיִן עַמִּיךְ
נְתוּב לְעַמִּיךְ לְאִתְגַיָּירָא׃ יא ותאמר וַאֲמָרַת נָעֳמִי תּוּבְנָא בְּרָתַי

ותאמרנה לה י״א מלין בטעם פי׳ האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במי״א מקומות שישרתנה מאיילה וסימן נמסר בסדר פנחס׃

אגרת שמואל

אישה כי זאת היא המנוחה ולא אחרת. ואפשר לומר עוד כי מלת בית אישה קא דרשי כי ככי הל״ל אשה עם אישה מאי בית אישה אלא מכאן שאין קורת רוח לאשה אלא בבית בעלה כלומר בבית בעלה ממש כלומר שהוא בית שלו ונחלתו ולא בשכירות וזה כי ידוע שאין בית אלא אשה ועיקר הבית שישכון האיש צריך שיהיה כפי רצונה וחפץ האשה וכאשר היא דרה בבית אחרי׳ בשכירות אשר רשות אחרי׳ עליה אין לה קורת רוח לאשה אלא בבית בעלה ממש על כן כתב אשה בית אישה ולא אמר אשה עם אישה: והמתרגם ז״ל רצה לתרץ כי מה שאמר יתן ה׳ לכם אין לו גיזרה ואין לומר כי ומצאן מנוחה היא הגיזרה כדאמרן לעיל דאם כן יתן ה׳ לכם מנוחה הל״ל על כן תרגם כי הגיזרה היא בכח ואמר יהב ה׳ לכון אגר שלים על טיבותא דעבדתון לי ובההוא אגר תשכחון נייחא כל חדא וחדא לבית בעלהא, ולפי דרכו כונת הכתוב כך יתן ה׳ לכם רוב טובה עד שבאותו רוב הטובה שיהיה לכם תמצאו מנוחה אשה בית אישה לפי שהחשובים שבעיר וגכבדי ארץ יקפצו עליכן לישא אתכן בראותם הטוב והעושר שיש לכן כי רב הוא וכשתנשאו לגדולי העיר הנה זאת היא מנוחתכם: והראב״ע כאשר הרגיש כי הגיזרה חסרה בכתוב כתב יתן ה׳ לכם בעל עכ״ל: ואפשר עוד לומר לפי שאפשר שאמור יאמרו כלותיה לה אם לו חפץ ה׳ שיהיה לנו מנוחה כבר היינו נשואות לבניך ובהם ועמהם היה יכול השי״ת להניח אותנו באופן שאלו הנישואין הראשונים יוכיחו גם על האחרונים כי מזלנו גרם הרעה הזאת לנו לכן אמרה להם נעמי שאם הנשואין הראשונים לא עלו ולא נתקיימו היינו לפי שלא היה זווגן מאתו ית׳ ובפרט לרז״ל שאמרו שלא גיירום וגם אם נאמר שגיירום לא נשאום אלא להנאתם וזהו שאמר הכתוב וישאו להם וידוייק מלת להם מיותר שהכונה שזה הזווג היה שהם נשאו להם לא שהשי״ת השיאם ולכן לא עלה לטוב ולא נתקיים אמנם מכאן והלאה יתן ה׳ לכם כי הוא יהיה המזווג אתכן באופן שבזה תמצאנה מנוחה אשה בית אישה כי הוא יתן לכל אחת אותו שהוא בן זוגה ממש וזהו בית אישה במפיק ה״א להורות שיהיה אישה ובן זוגה ממש המיוחד לה ובזה בודאי שתמצאנה מנוחה בעלם ויהיה דבר של קיימא: וה״ר יצחק עארמה ז״ל סרס הכתוב כאילו אמר יתן ה׳ לכם אשה בית אישה ומצאן מנוחה כי בהיות כל אחת בבית אישה יהיה לכן קורת רוח כדבריהם ז״ל עכ״ל. וכבר כתבתי כי אין צורך בסירוס: והרשב״א ז״ל כתב אם תדע לכוין את הרוחות כפי מה שקדמנו כי רוח האיש הראשון מכשכש במעטה כל י״ב חדש ולכן אינה רואה קורת רוח בבעלה השני כמדובר וכראות נעמי כי הן ממשפחות האדמה שפשה כי לא היו בניה בני זווגן ולכן לא עלתה זווגן יפה וברכה אותן יתן ה׳ בעל הזווגין היודע זווג איש ואשה ומצאן מנוחה כי לא יהיה עוד רוח מכשכש במעיכם רק שתנוחו ויזמין לכם אשה בית אישה כלומר זווג הניתן לה מאז הולדת ולכן אמרה לכם במם ולא בנון כמשפט הנקבית לרמוז אל מהמר רב יהודה אמר רב מ׳ יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני והוא מספר המ״ם ובכן ותשק להן לאדבקא רוחא כמבואר בספר הזוהר במקומות רבים ובייחוד בפ׳ תרומה ובשיר השירים ובספר התקונים ובזה הנוח עליהן הברכה אשר ברכה אותן: ועוד ירצה כי לפה שהמנוחה מהמצטרף ורחוי שתקדם אליה היגיעה ודומה לו וינח ביום השביעי הפליגה בברכתה שתהיה המנוחה דרך מציאה הבאה בהיסח הדעת כדתניא בפרק חלק שלשה באים בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה עקרב עכ״ל. ואולי מה שברכם במנוחה לפי שראתה והכירה שמיום שהיו בביתה לא ראו מנוחה וסגה כי לעולם היה כל יום קללתו מרובה מחברו לאחור ולא לפנים הן באיבוד ממון הן באיבוד נפשות באופן כי רבה היא היגיעה והאנחה אשר באה להן עד עתה על כן כנגד איבוד הממון שעד עתה אמר יתן ה׳ לכם וכנגד איבוד הנפשות במות בעליהם בחורי חמד ברך אותן ומצאן מנוחה אשה בית אישה ולא תתאלמן ולא תתענגן עוד שום אחת מהן רק ינוחו כל אחת בית אישה: ובביאור לרב אהרון כתוב לאמר יתן ה׳ לכם ומצאן וגו׳ כלומר עם היות מנהג הנשים במיתת בעליהן שתאונה חמותיהן שכלותיהן לא תנשאנ׳ ואם תנשאנה שתנשאו לאיש רע מעללים עד תרגזנה ותעצבנה על בעליהן הראשון עם כל זה אני אומרת הפך זה כי יתן ה׳ לכם ותהיינה במנוחה אשה בית אישה וטעם יתן ה׳ לכם פירושו יתן לכם בעל: עוד כתב וז״ל ומורי פירש יתן ה׳ לכם נכסים וכבוד אע״פ שעתה אין בידכם כל מאומה באופן שכשתנשאו לאנשים יהיה לכם מנוחה בבית בעליכן ותהיו פטורות מעשיות המלאכות המתחייבות על האשה לעבוד את בעלה וזה על דרך מה שאמרו רז״ל בכתובות פ׳ אע״פ ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה וכו׳ הכניסה לו שפחה וכו׳ באופן שכפי מנין השפחות שהיא מכנסת לבעלה כן תמעטנה המלאכות וזהו אומרו יתן ה׳ לכם נכסים וכבוד ותוליכו שפחות לבית בעליכן באופן שתמעטנ׳ מלאכותיכן ותמצאו מנוחה. ותשק להן נשיקה של פרישות ותשאנה קולן ככמרו ניחומיהן לקולה לא בכיה של פרישות רק אמרו לה כי אתך נשוב לעמך כלומר את חושבת שכונתינו עד הנה ללותך עד הנה אינו כן רק כי אתך נשוב עד עמך והרצון כי נפשנו דבקה באהבתך ולא נעזבך הנה כי אלכי לעמך עכ״ל: (י) ותאמרנה לה כי אתך נשוב לעמך אפשר לומר כי בדבריהן אלה כיונה כל אחת כונה אחת רות כיונה לומר כי לשתי סבות גם יחד היתה כונת לכתה עמה אם ללכת אתך וזהו כי אתך וגו׳ ואם כדי לשוב לעמך ולאלהיך לחסות תחת כנפיו ושתיהן לעיכובא ואם לא היתה אלא אחת משתי הסבות הללו שיה בה די ללכת עמך כ״ש דאיכא תרווייהו וערפה כוונה לומר כי הסבה העקרית ועיקר מגמתה שיתה לעשות טובה עמה וכדי שלא לעזוב אותה כי ראתה בחברתה עד שבשביל אהבתה תתגייר ותשוב אל עמה ואל אלהיה אף כי אין בלבה להתגייר אלא בעבור כבוד שמה מעט זאת וזהו כי אתך כל עיקר הכונה הוא ללכת אתך ובעבורך נשוב לעמך הרי שפה אחת ודברים אחדים וכוונות בשם שתים ועדיין אחרי הדברים האלה היתה נעמי במקומה כי ראתה דבריהן תלוין ויש להבין בכונת ערפה כדאמרן שכל עיקר כוונתה היתה מאהבתה אל חמותה ולבלתי הפרד ממנה וגם יש להבין כי עיקר מגמתן שיתה מאהבתו ית׳ לחסות תחת כנפיו ית׳ וגטפל לזה היו רוצות ללכת אתה בחברתה והעיקר לשוב אל עמה ואל אלהיה כי לא עלתה בדעתה כי על שתיהן יחד היתה הכונה ככונת רות כדאמרן ועל כן חזרה לומר להן שובנה בנותי וגו׳ שעשתה חלקי הסותר ואמרה אם כל כוונתכם לעשות טובה עמי שלא להפרד מחברתי הנני מוחלת על כבודי ושובנה בנותי ואם הכונה לחסות תחת כנפיו ית׳ למה תלכנה עמי בחברתי הלא טוב לכן ללכת זולתי כדי שלא יחשדו אתכם שמפני הבושה שלא לעזבני באתם להתגייר ועל כן שובנה וגו׳ או לכנה כדאמרן לעיל ואחר שהעבירה מסוה מעל פניהן והפצירם עד בוש או גלתה כל אחת מצפוני לבה והשק ערפה לחמותה ושבה אל עמה ואל אלהיה ורות שהיתה כונתה לשמי׳ ונם ללכת אתה דבקה בה: והמתרגם ז״ל הרגש ואמרנא לה לא נתוב לעמנא ולדחלתנ׳ ארום אלהין עמך נתוב יכו׳ רצה לעמוד מלת כי שלא יצדק בשאלת הדברים לכן פירש שהוה ליה כאילו כתיב הכי ותאמרנה לה לא כי אתך נשוב וגו׳ והכונה לא נשוב אל עמנו כאשר אמרת כי אתך נשוב כלומר אלא אתך נשוב וישמש כי בכאן במקום אלא שהוא אחד משימושים שלו:

ואפשר עוד לומר לפי שהיא אמרה להן לכנה שובנה אשה לבית אישה וגו׳ ופירשנו לעיל שרמזה אחת משתי חלוקות או לכנה אתן לבית לחם יהודה מבלי חברתי כי הליכה תקרא אל מה שאליו או שובנה אשה לבית אמה ועתה השיבו לה תשובה לפי דבריה ואמרו לה כי אתך נשוב לעמך כלומר כל כך תקועה אהבת היהודית ואהבת עמך בלבותינו עד שכמו שלך תקרא שיבה וחזרה לפי שאת שבה אל עמך ואל מולדתך אשר מהם נפרדת גם אנחנו כל כך היא האהבה שיש לנו עם עמך עד שיאמר עלינו כי אתך נשוב לעמך וגם לנו היא שיבה וחזרה כאילו מעיקרא היינו מהם ועתה שבנו אליהם וזהו מרוב אהבתינו אותם כי בעינינו כאילו מקטנותינו נתגדלנו עמהם. וכאשר נעמי ראתה תוכן דבריהם כי הטיבו אשר דברו לכן אזלא לה לאידך גיסא ואמרה שובנה בנותי למה תלכנה עמי כלומר אם כדבריכם כן הוא שובנה לבית לחם יהודה אתם לבדכן כי אז כל העולם יעידון יגידון כי כדבריכם כן הוא ושיבה תקרא אליכם כיון שיראו אתכן לבדכן הולכות לבית לחם יהודה בדת יהודית זה יורה על האהבה המוחלטת כמי ששב אל עמו ואל אלהיו אמנם בבואכם עמי אז לא תקרא שיבה רק הליכה כי יאמרו כל העולם כי בסיבת הליכתי ואהבתי הלכתן עמי לא מאהבת עם בני ישראל ואם כן אתם גורמים במה שאתן באות עמי שתקרא ביאתכן הליכה וזהו שאמר למה תלכנה עמי: או אפשר לפרש מלת כי כמו כאשר וחברו כי יבא הלוי כי תכלה לעשר והענין לפי שנעמי אמרה להן לכנה וגו׳ יעש ה׳ עמכם חסד וכונתה כמו שפי׳ לעיל שאמרה להן עשו מה שתרצו או לכנה לבית לחם או שובנה אשה לבית אמה כי בין הכי ובין הכי ואפי׳ שישובו לבית אמן יעשה ה׳ עמהן חסד ויתן להן מנוחה אשה בית אישה כי לא יקפח שכרן ועתה השיבו לה כי אתך נשוב לעמך כלומר כל הברכות שאמרת אפשר שיתקיימו כאשר אתך נשוב לעמך אבל אם לא נשוב אל עמך פשוט הוא שלא יתקיימו לפי שהשי״ת מטיב לטובים ולישרים בלבותם ולאותם שהם רשעים לא די שלא ייטיב אבל יגמור כא רע רשעים ומה שאמר כי בין הכי ובין הכי ייטיב לנו פטומי מילי בעלמא נינהו ולכן הכרח הוא שנשוב לעמך: ומורי זלה״ה כתב כי אתך נשוב וגו׳ ירצה הכונה ללכת בחברתך הוא לפי שימשך לנו תועלת נפשיי גדול שנשוב לעמך להיות מכללם כי בסבת דבריך והדרכתך והישרתך יכנס יראת שמים בלבנו קו לקו מעט מעט עד אשר נהפוך ונרצה להיות מכלל עמך דבלאו הכי אין בנו השערה והשכלה לבא לידי מדה זו ושיעור הכתוב ותאמרנה לה כי אתך ר״ל בלכתנו אתך ובחברתך ימשך שנשוב לעמך מה שבהפרד ממך אין לנו מקום לזה אפילו תהיה כונתינו לטובה עכ״ל:

(יא) ותאמר נעמי וגו׳ העוד לי בנים במעי. אין הכונה לומר שלא היתה הרה כי עיניהן הרואות שלא נכתה בטנה אלא העוד מעי ראויות להריון ולהיות בנים בהן והכתוב הזה הוא הקדמה והדר מפרש לה כי פי׳ העוד לי בנים במעי הוא אומרו בפסוק הב׳ כי זקנתי מהיות לאיש כלומר ואין מעי ראויות להריון ופירוש והיו לכם לאנשים היא אומרה בכתוב הג׳ הלהן תשברנה עד אשר יגדלו וכי אפשר שיהיו לכם לאנשים ואתן תמתינו עד אשר יגדלו: א״נ אמר בודאי כיון שאינני הרה אי אפשר שתמתינו עד אשר אתעבר ואם היה אפשר שתמתינו היה בראותכם אותי מעוברת וזהו שאמר העוד לי בנים במעי כדי שתמתינו ואף גם אם הייתי מעוברת אין לכם להמתין כי אולי לא ירצו הבנים אשר אלד להיות לכם לאנשים כי לא ירצו לישא נשים גדולות מהן וקרוב להיותן זקנות או לסבה שלא ירצו לישא נשים יואביות אע״פ שמן הדין הן מותרות כי מואבי

הַעֽוֹד־לִ֤י בָנִים֙ בְּֽמֵעַ֔י וְהָי֥וּ לָכֶ֖ם לַאֲנָשִֽׁים׃ יב שֹׁ֤בְנָה בְנֹתַי֙ לֵ֔כְןָ כִּ֥י זָקַ֖נְתִּי מִהְי֣וֹת לְאִ֑ישׁ כִּ֤י אָמַ֙רְתִּי֙ יֶשׁ־לִ֣י תִקְוָ֔ה גַּ֣ם הָיִ֤יתִי הַלַּ֙יְלָה֙ לְאִ֔ישׁ וְגַ֖ם יָלַ֥דְתִּי בָנִֽים׃

ס״ג · ג׳ חסר ס׳

לְמָה תֵיזְלִין עִמִּי הַעוֹד כְּעַן אִית לִי וַלְדָּא בִּמְעַי וִיהוֹן לְכוֹן לְגוּבְרִין יב שבנה תּוּבְנָא בְרָתַּי מִבַּתְרַי אֲזִילְנָא לְעַמְּכוֹן אֲרֵי סָבִית מִלְמֶהֱוֵי מִבַעֲלָא לִגְבַר אֲרוּם אֲמָרִית אִלּוּ אֲנָא רִיבָא אִית לִי סְבַר בְּרַם הֲוֵיתִי מִבַעֲלָא בְּלֵילְיָא לִגְבַר וּבְרַם הֲוֵיתִי יָלְדָה

לאנשים ח׳ וסימנם רק לאנשים האל אל . ולקחתי את לחמי . התחזקו והיו לאנשים ב׳ בו . ויצאו לאנשים . קחו נשים והולידו . ואף כי תשלחנה . העוד לי בנים במעי תולדות אהרן גם סותי סלוכ . עקידה שער קס :

אבן עזרא

לכם . בעל : (יא) העוד לי בנים . רבים מחברינו חשבו כי זאת התשובה על המכחישים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי הייבום לאחים מן האב ולא מן האם רק אמרה להם אילו היו לי בנים במעי הייתי נותנת אותם לכם תחת המתים

רשי

(בראשית כה) וילא יעקב מבאר שבע : כי זקנתי מהיות לאיש . שאנשא לו ואוליד בנים ותנשאו להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד : כי אמרתי יש לי תקוה . כי אפילו אמר לי לבי יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים : וגם הייתי הלילה לאיש . ויותר מכן אפילו הריתי הלילה זכרים : וגם ילדתי בנים . או אפילו כבר ילדתי בנים : הלכן

אגרת שמואל

מואבי ולא מואבית עכ״ז אפשר שהם לא ירצו לסמוך על זה ולא יחלקו בין זכרים לנקבות כי אפי׳ הנקבות יחשבו אותן כאילו הן זכרים לענין איסורא ולזה כתב לכם במ״ם כנזכר להורות כי אולי תחשבו בעיניהם כזכרים לענין איסורא וזהו והיו לכם לאנשים כלומר וכי אתנה ידעתן שירצו לכם להיות לכם לאנשים ובזה ידוייק שלא אמר ותהיינה להם לנשים לפי שאף אם אתם תרצו להיות להם לנשים הם אולי לא ירצו להיות לכם לאנשים : וע״ד זה אפשר גם כן לדייק מה שאמר לכם במ״ם שהוא ל׳ זכר וכנון הל״ל אלא הכונה כלומר אולי הבנים יהי׳ להם טינא זו בלבם לומר שאתם אילוניות כזכר שאינו יולד כן אתם עקרות שהרי שהיתן עשר שנים נשואות למחלון וכליון ולא ילדתן ולכן נקט לכם ל׳ זכר לומר שמא לא ירצו להיות לכם לאנשים בחושבם שאתם בבחינת הזכר שאינו יולד ודוכרניות אתם : ואפשר שרמוז במם דלכם כי אולי כאשר תחשוב שנותיהם יהיו באותו הזמן כל אחת מהן בת ארבעים שנה ובשנים אלו כמעט שהאשה היא זקנה ואינה ראויה לילד וזה אינו רחוק כי אולי כשנשאו למחלון וכליון היו הנה כל אחת בת י״ו או בת י״ז שנים וי׳ שנים שישבו בשדי מואב כמו שאמר הכתוב וישבו שם כעשר שנים הרי כ״ז שנים וי״ג אחרים שצריך להמתין לבנים אשר תלד עד אשר יגדלו הרי הם אז בנות ארבעים שנה ולכן נקט מלת להם במ״ם : א״נ כונת הכתוב באומרו שובנה בנותי הסתכל כי באמירה הראשונה אמר ותאמר נעמי לשתי כלותיה קראן כלות ועתה וגם בפסוק השני קראן בנותי לפי שבראשונה עדיין לא הבחינה משכיות לבן מה הוא וחשבה אולי עדיין הם טבועות בבור ברית אלהיהן ובגיותן הן עומדות אבל מכאן והלאה אשר ראתה תורף דבריהן באומרם כי אתך נשוב לעמך וראתה בדבריהם שרוצות עכ״פ להתגייר ע״כ מכאן והלאה קראן בנות . אח״כ מצאתי להרשב״א הלוי שכתב כן וגם כתבו בשם החסיד הה״ר יוסף יעבץ ז״ל ועכ״ז לא נמנעה מלדחותן ולומר להן שובנה עד שלשה פעמים כי כן הדין שלשה פעמים דוחין את הגר . וגם אמרה מלת בנותי כלומר לא תחשדוני שעלתי זאת אליכם היא להרע עמכם כי האמת אפילו שיוויר שהייתם בנותי ממש כך בעלמי הייתי מיעצת אתכם : ואומרה למה תלכנה עמי הכונה לפי שהיא אמרה שישובו לבית אמם וזהו שובנה בנותי דקאמר ואם תאמרו שאתנה רוצות להתגייר עכ״פ לזה אני אומרת לכן למה תלכנה עמי כלומר מה לכן להרע עמדי ולהעציב אותי להיות בעצבון כל ימי כי בהיותנו כולנו בעיר אחת ואראה אתכן נשואות לאנשים זרים שנכנסו במקום בני בודאי שאהיה עצובת רוח כל ימי והרי מדינות ועיירות רבות בישראל תלכו שם אם תרצו להתגייר ואל אראה ברעתי וא״כ למה תלכנה עמי ואם היה עולה בדעת שנלך יחדו היה אם היה אפשר במציאות לחזור ולהתחתן עמכם כי אז לא די שלא אצטער כי אדרבה תהיה תרופה למחלתי אבל זה הוא מהנמנע כי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים וכיון שכן למה תלכנה מעי אל מקומי ואל ארצי יותר טוב שתלכו אל ארץ אחרת ושם תנשאו לטוב בעיניכם ועיני לא תראנה :

ובמדרש העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים וכי יש אדם מייבם אשת אחיו שלא היה בעולמו ע״כ . הם ז״ל הרגישו ייתורא דבמעי דקאמר והיה די בשיאמר העוד לי בנים והיו לכם לאנשים אלא הכונה שאמרה להם הדין כלומר אילו היו לי בנים אפי׳ שיהיו בתוך מעי כיון שכבר הוא בעולם אשת אחיו זקוקה לו ותמתין עד שתלד ומייבם לכשיגדל אבל אם לא היה בעולם ואפילו בתוך מעי אמו לא היה אין לו לייבם וזהו שאמר העוד לי בנים בתוך מעי כדי שיוכלו להיות לכם לאנשים וכיון שלא יש בנים במעי כבר שלא יוכלו להיות לכם לאנשים כי אין לאדם לייבם אשת אחיו שלא היה בעולמו : וע״ד זה יאמר הכתוב שלאחריו שובנה בנותי וגו׳ כלומר אף אם תאמרו לי אם לא יש לי בנים במעי אם אנשא ואלד אינכם אסורים להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בכם לפי שלא גיירו אתכם או גם אם נאמר שגיירום לא היה עולה כדין לפי שלא היו כ״ד של שלשה לגיירם כי כבר מת אבימלך ואיה ליה כמי שלא גיירום עכ״ז שובנה בנותי כי זקנתי מהיות לאיש וגו׳ : עוד במדרש שובנה בנותי לכנה ר׳ שמואל בר נחמני בשם ר׳ יודן בר חנינא בשלשה מקומות כתיב כאן שובנה שובנה כנגד שלשה פעמים שדוחין את הגר ואם הטריח יותר מכאן מקבלין אותו אמר רבי יצחק בחוץ לא ילין גר לעולם יהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין : ראוי להבין למה האריך ואמר בשלשה מקומות כתיב כאן וכו׳ והיה די שיאמר כתיב שובנה שובנה וגו׳ שובנה כנגד שלשה פעמים וכו׳ ועוד כמו שמנה השלשה פעמים שובנה למה לא מנה שני פעמים לכן דקאמרה . ואפשר שבלשונו אשר האריך רצה לתרץ זה והכונה כי אפי׳ אלף פעמים שתאמר להם לכן או שובנה וכולהו בפעם אחת כחד חשיבי וחדא דחייה מתקרי אמנם אחר אשר ישיב הגר דבריו על הדחייה הראשונה ויתאמץ ויתחזק לבוא להתגייר כאשר ישיבו הישראל אמריו אליו לדחותו עוד זאת תקרא דחייה שניה ואפי׳ שיאמר לו אלף טענות לדחותו כולה דחייה חדא היא . וזהו שאמר בשלשה מקומות כתיב כאן שובנה וגו׳ כלומר במקומות מחולפים שהרי בפעם הראשונה אמרה להן שובנה בנותי לכן והכל חדא דחייה היא ואח״כ השיבו הן כי אתך נשוב לעמך וחזרה פעם שנית לדחותן ותאמר נעמי שובנה בנותי וגו׳ ונתנה להן טעם העוד לי בנים וגו׳ ומדחזרה לומר עוד שובנה בנותי לכן שהוא מיותר שהיה לה לסמוך כל טענותיה לשובנה בנותי למה תלכנה עמי דקאמרה ולימא הכי שובנה בנותי למה תלכנה עמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים כי זקנתי מהיות לאיש כי אמרתי וגו׳ ומדחזרה להתחיל כבתחלה לומר שובנה בנותי וגו׳ נראה שבפעם השנית כאשר דברה דבריה לא היתה בכונתה לדבר אלא עד והיו לכם לאנשים אם באולי בזה ישובו לארצם וכאשר ראתה שאולי רמזו לה בכתף סוררת שלא היו רוצות לחזור אף אם לא דברו שום דבר בפיהם לחכימא ברמיזה ונעמי הבינה ברמיזותיהן שאינן רוצות לחזור לסורן אז התחילה בדחייה הג׳ וחזרה לומר כבתחלה שובנה בנותי לכן ויורה על זה היות דברים אלו ראש פסוק להורות שהוא תחלת דבור מופסק מהדבור הקודם וז״ש בשלשה מקומות כלומר מקומות מחולקין זה מזה ובמה שאמרנו נתישב אמאי לא קחשיב שני פעמים לכן דקאמרה : ולהבין דברי ר׳ יצחק דקאמר בחוץ לא ילין גר לעולם יהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין מהיכן קא מפיק לדרשה זו מהאי קרא ואפשר לומר שבגר לא אמר דלתי לאורח אפתח כי הגר לא היה מקרב אותו כל כך להכניסו תוך דלתי ביתו ובערך זה יקרא שמאל דוחה וגם בערך שלא היה מניחו שילין בחוץ ברחובות קריה רק אולי היה מצוה לעבדיו שישימוהו בבית אחד כדי שלא ילין בחוץ וזהו ימין מקרבת ועתה יבא פי׳ הכתוב על נכון הגר לא ילין בחוץ אבל גם לא היה לן בתוך דלתי ביתי זה היה לגר לפי ששמאל דוחה וימין מקרבת אבל לישראל דלתי לאורח אפתח והריני מקרבו בשתי ידי בתוך דלתי ביתי ממש ועיני בנאמני ארץ לשבת עמדי : ואפשר עוד לומר במה שאמר העוד לי בנים במעי כלומר אף אם ראה ראינו עקרות יולדות וכן זקנות כי הזכות גורם שיעשה להן נס והאמהות יוכיחו עם כל זה אני אין לי זכיות ותשש כחי כנקבה ובודאי שלא יעתר לי ה׳ וכמו שמצינו ברבקה שנא׳ ויעתר לו ה׳ ואז״ל לו ולא לה וגם אם רז״ל נתנו טעם לדבר אינו דומה זכות צדיק בן צדיק וכו׳ אמרו זה לפי שלא מצאו טעם מרווח אלא הוא לפי שאז קודם נתינת התורה איש ואשה שוים בענין המצות כי כלם אינם מצווים ועושים אבל אחר נתינת התורה אינו דומה זכות הצדיק לזכות הצדקת לפי שהקב״ה הרב׳ לאיש תורה ומצות עשה שהזמן גרמא ולכן אמרה מלת לי מיותרת ולא אמרה העוד בנים במעי להורות כי לה שהיא אשה תשש כחה כנקבה וכח זכותה תשש כנקבה וכמו שאמרו שם לו ולא לה גם בכאן לא יעתר לה ה׳ וזה העוד לי דקאמר אמרה עוד והיו לכם לאנשים כלומר ואפילו אם אלד בנים מי יודע אם ימותו בעודן קטנים קודם שיזכו להיות לאנשים ראויות לינשא וזהו והיו לכם לאנשים דקאמר :

(יב) שובנה בנותי לכן כי זקנתי מהיות לאיש וגם אף שיש נעשה לי נס כי אחרי בלותי היתה לי עדנה והייתי הלילה לאיש וילדתי בנים וכי אתן תחכבנו כל כך ותמתינו להם עד אשר יגדלו ואם תאמרו שאין אתן רוצות להנשא עוד כי אם לגאול

לגמול חסד עם בעליכן המתים שיקרא שמם עליכם אף אחרי מותם ותשבו אלמנות עגונות לכבוד' כל ימיכם אינני רוצ' בזו וזהו שאמר הלהן תעגנ' אם בשביל המתים תעגנ' לבלתי היו' לאיש כל ימיכן עוד לעול' וזהו שאמר הלהן הלהן ב' פעמי' כי הי' די בשיאמר הלהן תשברנה ותעגנה עד אשר יגדלו אלא הכונה כדאמרן הלהן תשברנה על הבנים אשר אלד הלהן תעגנה על המתים שכבר מתו אל בנותי כי בדבר הזה אני מחשיב אתכן כבנותי כשם שלא הייתי רוצה בבנותי שיתעגנו כל ימותם כך איני רוצה בכם שתתעגנו ולא תנשאו עוד ומר לי הדבר הזה שתתעגנו ורע עלי המעשה מאד יותר ממה שירע לכן ואני מצטערת בצעריכן זה יותר מכם כי אין אתם מועילות ומטיבות עמדי בדבר הזה בשלא תזדווגו עוד לאיש אחר כי כבר יצאה בי יד ה' ואחר שנעשה פתגם רעתי מה הוא ההועלת שיגיעני בעיגון שלכם האם ישובו המתים שכבר מתו עוד לביתם בעבור מה שאתם עושות שלא תנשאו לאחרים: א"נ לפי שהיה אפשר שיעלה בדעתן שזה שהיתה חמותם דוחה אותנה בשתי ידים היה באומרה כי הגרה והיגון אשר מצאה במיתת בניה היה בסבת אשר נשאו להם נשים מואביות אשר לא מבני ישראל הנה ועל כן היא דוחה אותנה כי הן הגורמות מיתת בניה וכמו שפר בנפשה כן הוא לה ראות פניהן על כן אמרה להן אל בנותי כי מר לי מאד מכם כלומר לא יעלה בדעתכן שאני חושבת כי המר שהיה לי מאד במיתת בני היה מכם מסבתכם מפני שנשאו אתכם ועל כן אני אומרת לכם שתלכו מעמי כי לא עלתה על לבי דבר זה ח"ו אלא עונותי גרמו רעתי וזהו כי יצאה בי יד ה' בשלי הצער הגדול הזה ועונותי הם אלה: א"נ אמרה אל בנותי לא יעלה בדעתכן בנותי כי זה שאני אומרת אליכן לשוב מאחרי הוא מפני שאני קצה בראות פניכם בחשבי כי בסימן רע נכנסתם לביתי ועת צרה היתה לי העת ההיא כי מתו בני כי אדרבא בעת מותם גדלה מאד אנחתי ומר לי מאד על שאבדתי אתכן מלהיות כלותי כבתחלה וזהו מכם מסיבת פרידתכם גדול מאד תמרורי וכאבי בעת שיצאה בי יד ה' בעת פטירת בני וזהו כי יצאה בי יד ה' גדלה מאד אנחתי מכם על כי יתפרדו ממני כלות טובות כמותכן: ואמרה כי זקנתי מהיות לאיש כלומר אין לכם כלל מחברתי שאם תחשבו שאנשא ואלד בנים שינשאו לכם לאנשים זה אין השכל סובלו לפי שמעולם לא ראינו אשה גדולה בשנים כמוני היום שתנשא לאיש וז"ש כי זקנתי מהיות לאיש ומלת היות הוא מלשון ויצאה והיתה לאיש אחר שהוא לשון קידושין והוא לעג וקלס שתנשא אשה לעת זקנתה כמוני היום ואם תאמרו שאני נעמי מאשר הנשים כי היתה יפה ונעימה ברה כחמה והיא בת מאה כבת עשרים ליופי ושמה יוכיח עליה שנעמי הוא לשון נעימות ואם שאר הנשים לא יש להן תקוה לילד כאשר הגיעו לשנים שכמותי אני יש לי תקוה וז"ש כי אמרתי יש לי תקוה דייק מלת לי מיותרת כלומר לי יש תקוה גם אם לאחרות אין תקוה כאשר אמרתי חלוקה זאת ואראה להנשא ולא זו בלבד אלא גם חלוקה אחרת אילו כבר נשאתי והייתי הלילה לאיש דייק מלת הייתי לשון עבר כלומר גם אם כבר הייתי הלילה שעברה לאיש והריתי ולא זו בלבד אלא גם אילו היתה חלוקה אחרת שלא היא וגם ילדתי בנים כלומר שכבר ילדתי הבנים וכבר הם בעולם הבנים שכבר ילדתי אותם ובזה דייק מלת ילדתי לשון עבר ולא אמרה וגם אלד בנים באופן ששלש הלוקות אמרה וכל חדא נפרדת מחברתה ולזה אמרה מלת גם בכל חדא ולא כייל לתרווייהו בחד גם להורות כי חלוקה בפני עצמה הוא והתחיל מהנישואין אילו יהיו ואילו כבר היו ואילו כבר ילדה כי שלש חלוקות הן ואפילו על אותה אשר אילו היה במונח שכבר ילדה אמרה בה"א התימה הלהן תשברנה וגו' כלומר לשון תקוה ואפקיה בלשון השברנה לפי שתקוה כזו שברון מתנים היא וכן מ"ש הכתוב שברו על ה' אלהיו פירושו תקותו על ה' אלהיו ואפקיה בלשון שבר לפי שגם כן אפשר שיהיה פירושו לשון שבר והכונה שסובל שבר על שבר והוה על הוה והכל על קידוש ה' וזהו על ה' אלהיו דקאמר על דרך כי עליך הורגנו כל היום באופן שכל לשון תקוה דאפקיה בלשון שבר הענין הוא לפי שיש לפרשה לשון שבר ממש ומשמש ורומז לשתי הלשונות ואמרה הלהן בנו"ן ומהראוי היה להיות במ"ם שהוא כינוי לזכרים אפשר לומר לפי שראה ראינו בזמנינו זה שכל הנישואין הנעשים בעולם האיש גדול מהאשה כעשר שנים או פחות או יותר והאשה היא קטנה מהאיש בשנים ואולי גם באותו הזמן היה המנהג כן ואברהם ושרה יוכיחו דכתיב הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה נראה שאברהם היה גדול משרה עשר שנים ולכן אמרה הלהן תשברנה עד אשר יגדלו כי כיון שהם קטנים ואתם תשברנה שיגדלו אם כן הוא הפך הנהוג כי דרך הנשים להיות קטנות והאנשים גדולים וכאן נהפוך הוא אשר הם הקטנים על כן כינה אותם בנו"ן בכינוי הנשים ואמרה שתי פעמים הלהן לפי שהם שתי תמיהות האחת גם אם היה במונח שהיו עדיין הנה בתולות שמעולם לא ניסאו היתה תמיהה איך תשברנה עד אשר יגדלו ממתינות ומאחרות לינשא עד שתהיינה כל אחת בת ארבעים שנה כ"ש שיש תמיהא שנית על האשה אשר כבר נשאת וטעמה טעם משגל איך תוכל לסבול ולהתעגן לבלתי היות לאיש כי כבר טעמה טעם משגל והוא עגון ועינוי אליה וכן רז"ל שאמרו במקומות רבים משום עיגונא הקילו רבנן הכונה באשה אשר כבר נשאת ומת בעלה ובה שייך לשון עיגון ולכן אמרה הלהן תעגנה ודייק שאמרה הלהן שתי פעמים ולא כייל הכל בחד הלהן להורות ששתי התמיהות נפרדות הם לא ראי זה כראי זה. ואמרה אל בנותי כלומר בנותי אל תעשו רעה לי כי אני מפחדת שלא אלכד בעון העיגון הזה שאתן העגנה בסיבתי ודי שרע המר שהגיע לי מכם ובשבילכם וזהו שאמר כי מר לי מאד מכם כי בשבילכם יצאה בי יד ה' כי חשבה נעמי אולי מתו בניה על שמיהרו לישא נשים מואביות ולא המתינו עד שיתגיירו ויטבילום כדין וכהלכה ועל זה מתו ולכן אמרה נעמי עד עתה מר לי מאד מכם ובשבילכם כי בשביל מהירות שמיהרו לישא אתכם נענשו ויצאה בי יד ה' ואני מפחדת שאם עד עתה קטרג עון המהירות עתה יקטרג עון העיגון והאיחור גם זה לעומת זה ולכן אל בנותי כלומר אל תעשו לי רעה כזאת, ועל זה אפשר שכוונו רז"ל שאמרו אל בנותי כי מר לי מאד מכם בשבילכם כי יצאה בני ובבני ובבעלי יד ה' ע"כ. ולפי זה מ"ש מכם תהיה מ"ם הסיבה לא מ"ם היתרון:

ופשט דברי רז"ל הוא שאמרה להן אל בנותי כלומר איני רוצה עוד להתחתן עמכם גם אם אתן תשברנה עד אשר יגדלו לפי שמר לי מאד מכם בשבילכם כי פגיעתכם שיתה לי מרה כלענה כי מיום בואכם בביתי ובחומותי יצאה בי יד ה' ואיך אתחתן עוד עמכם ודייק מלת לי שלא ליגע בכבודן כל כך אמרה שגם אם פגיעתן אפשר שתהיה טובה לאחרים לי היתה לרעה ולכן אל בנותי לא אתחתן עוד עמכם לכן שובנה בנותי לכנה זהו פשט דבריהם ז"ל, אלא כדי לספר בשבח נעמי שלא נגעה בכבודן לומר להן בפניהן שפגיעתן רעה לכן אינו רחוק לומר שכוונו רז"ל למה שפירשתי ואיך שיהיה מה שנשאר לדייק בדברי רז"ל הוא אומר בי ובבני ובבעלי וכל זה בסבת התחתנות עמהם כי זה אינו כי לא נשאום רק אחרי מות בעלה אלימלך. ואפשר לומר כי בחיי אלימלך קדשו אותם בליקוחין וקידושין ואחר מיתתו נשאום וכנסום לחופה כי אירוסין לחוד ונישואין לחוד וכמ"ש ז"ל במ' קדושין ביאה אירוסין עושה או נישואין עושה ולכן לא אמר הכתוב ויקחו להם כי הליקוחין כבר נעשו בחיי אלימלך ואחר מיתתו נשאום והכניסום לחופה וזהו שאמר וישאו להם דקאמר ובזה ינדק בעצם אומרה בשבילכם יצאה יד ה' בי ובבני ובבעלי שגם אלימלך נענש על ידכם כדאמרן: והרשב"א הלוי ז"ל תירץ לזה כי נענש אלימלך על שלא השיאם סמוך לפרקן כי בודאי כשהיו בבית אביהם היו סמוכין לפרקן ויותר אחרי שהיה להם שם על פני חוץ אפרתים גדולים וכמו שאמרו ז"ל אלימלך ומחלון וכליון גדולי הדור היו ואחרי שלא השיאם והביאם שמה במואב אם כן הוא גרם להם עון נישואים אלו ולכן היתה יד ה' בהם ובאביהם עכ"ל: אי נמי אמרה כי זקנתי מהיות לאיש וגו' לפי ששני מיני זווגים יש באשה שגם שיודעת שאינה ראויה לילד ואין לה תקוה עם כל זה היא נשאת אם לפי שפעמים היא מתאוה למשגל וגם אם ישכבו שנים וחם להם ולכן רוצה להיות לאיש לכן אמרה לשלול זאת כי זקנתי מהיות לאיש כלומר כי אפי' ממדה זו כבר עברתי כי אני זקנה ביותר וזקנתי מהיות לאיש כי כבר איני ראויה לביאה כלל ואולי רמזה ג"כ באומרה כי זקנתי מהיות לאיש לומר כי כל כך זקנתי כי אפילו שאתרצה אני לא ימצא איש שירצה שתהיה לו לאשה כי יקוץ נפשו להיות נזקק לאשה זקנה כמותי. וגם רצתה לרבות המין הזווג השני והוא שמזדווגה האשה לפי שיש לה תקוה לילד בנים ובנות ולפי שהזווג הראשון שאמרנו שהיא האשה שאינה ראויה לילד כאשר ישאלו לה למה נשאת אין לה מה להשיב כי בושה היא לה לומר שנתאוותה למשגל או שישכבו שנים ויחם לשם אמנם האשה הראויה לילד שתנשא כאשר ישאלו לה למה נשאת אף היא תשיב אמריה יש לי תקוה לילד ובעיניה מרא והניגא ולכן אמרה בזאת החלוקה מלת כי אמרתי לפי שהיא טענה טובה ומספקת שתשיב האשה לכל אשר ישאלנה למה נשאת, ואמרה עוד גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים וראוי להבין גם שני דקאמר למה כי בודאי מה שאמר גם הייתי הלילה לאיש ודאי שכונתה היא לומר שתהיה לאיש ותלד כי מאי איכפת מהביאה אם לא כדי שתלד וכיון שכולה חדא חלוקה היא הל"ל הכל בחדא מחתא ולומר הכי גם הייתי הלילה לאיש וילדתי בנים כי כוונת היות לאיש הכונה היא על העיבור לא על הביאה מבלי עיבור: ואפשר לומר כי רצתה לגלות ולדחות שתי חלוקות גם הייתי הלילה לאיש והתעבר יש ספק אחר כי מי יודע אם יבא לידי גמר והלד או אולי כנפל טמון יהיה וגם אם נאמר שיבוא לידי גמר הלידה וילדתי אותם כי מפלת לא שכיח הלהן וגו' ולזה אמר וגם ילדתי בנים מלת וגם להורות על הד' חוי' של גם הייתי הלילה לאיש דמדקאמר וגם ילדתי נראה דעד עתה נסתפקה אולי לא תבא לידי לידה: או אפשר שגם אם נאמר כי במ"ש גם הייתי הלילה לאיש כונתה לומר שתלד עכ"ז רבתה במ"ש מלת וגם לפי שאפילו שתהיה הלילה לאיש ותתעבר ותלד אם לא תלד תאומים לא נתקן הדבר שאם תלד בן אחד תתקנו חדא מנייהו ואולי אפי' חדא לא נתקנה כי תהיינה שתים אוחזות בכנף איש יהודי זאת אומרת כולו שלי וזאת אומרת כולו שלי לכן רבתה ואמרה וגם ילדתי בנים כי צריכה אני בזה ההריון שאלד שנים ומיעוט רבים שנים והרי כל זה הוא ספק ועכ"ז גם אם נאמר שיהיה הדבר כן עדיין יש תמיהא בדבר הלהן תשברנה וגו'. אח"כ מצאתי להרשב"א הלוי ז"ל שפירש כן. וגם אפשר שבמלת וגם רצה לרבות ספק אחר שיש והוא אולי תלד בנות ולא בנים וזהו שאמר וגם אם נניח במונח שילדתי בנים ולא בנות הלהן תשברנה עד אשר יגדלו וחזר ואמר הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש ר"ל כיונה להוליד ספק אחר כי גם אם נניח במונח שתשברנה עד אשר יגדלו עדיין יש ספק ומי יודע אם ימותו בנתיים ולא יזכו לחיות ולגדל ומה גם כי זה הספק הוא קרוב לודאי אם הם תאומים כדאמרן לעיל כי סתם תאומים אינם עולים לקיום לסבת היותם מבטן ומהריון דקים ודופים כל אחת זרת ארכו וזרת רחבו ולרמוז הספק הזה אמרה הלהן תעגנה כלומר מי יודע אם להן תעגנה ותהיו עגונות כי ימותו גם כן המה כראשונים באופן שאלו האחרונים הם סבה שבשבילן תעגנה ותשארו אלמנות לעולם לבלתי היות לאיש לעולם כי בתרתי הויא חזקה חזקת קטלנית באופן כי בסבת אלו האחרונים אשר אתם מקוים יאמרו במזלכם מתו כי קטלניות אתן נמצא שבשבילן תעגנה לעולם לבלתי היות לאיש ולכן אמרה הלהן פעם שנית כי הראשון בה"א התימה והשני בה"א השאלה שהיא כשואלת ומסתפקת גם בספק אחר:

ואמרה אל בנתי כי מר לי מאד מכם. כלו' אל התנחמו ואל תאמרו שברנו וקבלנו ניחום בכל הספקות הללו כי תנוחמו במה שאתם רואות שאפי' שיגיע לכם כל אלו הספקות ותעגנה לבלתי היות לאיש עוד עם כל זה מר לי מאד מכם וכראותכם כי יותר מר הגיע לי מכל אשר יגיע לכם אף אם תעגנה לפי שיצאה בי יד ה' בבעלי ובבני ובנותי וכל אשר היה לי והנני כעת שכולה וגלמודה אל בנותי לא תתנחמו בזה באמרכן כי כבר הגיע לי יותר מכם אפי' שיהיה ודאי שתעגנה כ"ש שעדיין הדבר בספק אולי יבא לידי גמר אל תנוחמו ואל תסתכלו בזה רק שובנה לכנה ומצאן מנוחה אשה בית אישה וכן מצינו שאמר ירמיה הנביא ע"ה מה אעידך

בְּנִין: יג הלהן דִלְמָא לְהוֹן אַתּוּן מִתִינָן עַד דִי יִרְבּוּן כְּאִתְּתָא דְנַטְרָא לְיַבָּם קְלִיל לְמִסְּבָה לְגְבַר הַבְּדִילְהוֹן אַתּוּן יָתְבָן עֲגִימָן בְּדִיל דְלָא לְמֶהֱוֵי מִתְנַסְבָן לִגְבַר בְּבָעוּ בְּרַתַּי לָא תְמָרְרוּן נַפְשִׁי

יג הֲלָהֵן ׀ תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם

תולדות אהרן הלהן תעגנה. בבבא ע״ג :

אבן עזרא

המתים וזאת דרך חיבור ולא על דרך ייבום :(יג) הלהן תשברנה. הנו"ן תחת המ"ם והפך כי מר לי מאד מכם והמה כמו בית לחם. מלת תשברנה. דבוקה עם אות למ"ד או עם מלת אל כמו עיני כל אליך ישברו : תעגנה. מבנין נפעל

רשי

(יג) הלהן תשברנה. בתמיה שמא להם תצפנה עד אשר יגדלו לשון (תהלים קמו) שברו על ה' אלהיו : תעגנה. לשון אסור כלא כמו עג עוגה ועמד בתוכה ויש פותרין לשון עיגון ולא יתכן שאם כן היה לו לינקד הנו"ן דגש או לכתוב שני

אגרת שמואל

אם אדמה לך הבת ירושלים מה אשוה לך ואנחמך וגו' משמע שאם היה מוצא רע אחר שהגיע לאחרים שוה אל רעתה היתה מתנחמת ולכן אמרה נעמי איני רוצה שתתנחמו במה שכבר הגיע לי יות' ממה שיגיע לכם גם אם תעגנה כי נעמי ראתה מיתת בעלה ובני' והנה לא ראו זה אין ראוי שתתנחמו בזה. וגם אפשר לומר עוד עם דרך זה כי מה שאמר כי יצאה בי יד ה' הכונה שרמזה שתי מיני נחמות שהיה אפשר שתנוחמו בהם הא' כי מר לי מאד מכם כדאמרן ובזה תנוחמו אף אם תעגנה לבלתי היות עוד לאיש כדאמרן ועוד אפשר שתחשבו להתנחם בנחמה אחרת כי תאמרו שאפילו שנהיה כמונח שימותו הבנים אשר אתם ממתינים עם כל זה לא תעגנה לבלתי היות עוד לאיש כי לאו קטלניות אתן בזה לפי שיצאה בי יד ה' ומתו בדבר כמאמר ר' לוי כל מקום שנאמר יד ה' מכת דבר היא ובגין אב לכולם הנה יד ה' הויה במקנך ובזה התנצלו לומר שאיכם קטלניות כי יש סברה מי שאומר שאין האשה קטלנית עד שימותו שניהם במיתה טבעית אמנם אם אחד מהם מת במיתה דבריית אין האשה קטלנית עם כל זה אל בנותי אל תתנחמו בזה כי כולם תנחומין של הבל כי רוב האנשים בודאי לא יחושו לסברא זו ותהיינה עגונות כל ימיכם לכן שמעו לעצתי ושובנה בנותי לכן : ולפי הפשט מה שאמרה שני פעמים הלהן נוכל לומר כי פירוש הלהן הא' הוא כי להן בעצמן אתם ממתינים כדי ליקח אותם והלהן השני פירושו הבשבילן העגנה ומדברי המתרגם נראה כן דבמלת הלהן הראשון תרגם דלמא להון אתון מתינן ובהלהן השני תרגם הבדילהון אתון יתבן עגימן נראה שכיון לתרץ כפל שתי פעמים הלהן : ומ"ש כי יצאה בי יד ה' ראוי להבין דהל"ל כי היתה בי יד ה' שכן כתיב קרא וגם יד ה' היתה בם וגו' ואפשר לתרץ כי בהיות שגם יצא קטרוג על נעמי כמו שאמרו ז"ל עמדה מד"הד וקטרגה ואמרה ושם האיש אלימלך וגו' נמצא שעל כולן קטרגה אלא שעל אלימלך ובניו נהיה הדבר בפועל ועל נעמי אף אם יצא הקטרוג גם עליה עכ"ז לא נהיה הדבר בה בפועל וכמו שדקדקנו לעיל מה שאמר הכתוב ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה משני קטרוגים נותרה ונשארה כשיריים וזהו שאמרה כי יצאה בי לפי שבה בעצמה ובגופה יצאה יד ה' אבל לא היתה בה יד ה' כי היא ניצולה : ואפשר עוד שאמרה כי יצאה בי יד ה' כלומר כי יד ה' נתאכזרה עליה כ"כ עד שיאמר עליה שיצאה חוץ ממחיצתה שאין דרכה להתאכזר כ"כ ולכן נקט יצאה. וגם אפשר לומר כי גם תהדברים המעציבים ומדאיבים אותה הוא כי יצאה בה יד ה' כלומר כי אילו הי' מתחיל ויבא מכת הדבר בשאר אנשי העיר ובתוכם היו מתים גם בניה לא היתה לה כל כך מרירות לב אבל גדלה מרירותה על כי בה התחילה לצאת ולהתגלות יד ה' והיא סדבר וזהו שאמר כי יצאה בי יד ה' כלומר כי התחילה בי יד ה':

והרשב"א הלוי ז"ל כתב שובנה בנותי לכן כלומר שיבנה בנותי ולכנה לדרככם וכן תרגם המתרגם תובנא ברתי מבתרי איזלנא לעמכון וכל עין טובה תראה ההבדל רב ועצום שבין הפסוק הזה לפסוק של מעלה כי למעלה אמר לכנה שובנה ופה אמר שובנה לכנה כי למעלה כיונה שתלכנה עמה כדי ללוותה והשובנה אחרי כן ופה כיונה שלא תלכנה עמה כלל רק שובנה תכף מאחרי ולכנה לבתיכן וכן ראיתי לרבותינו הקדושים שדרשו אבל ומצאן מנוחה מפני שאינו כתוב בנו"ן כפופה וה"א אחריה ויאמר ומצאנה אלא ומצאן בנו"ן פשוטה לבסוף אמרו אחת מצאה ואחת לא מצאה וכאילו התנוצץ רוח הקדש בדבריה ואחזה אנכי אשית לבי כי פה כתיב לכן בנו"ן פשוט' ולא לכנה בנו"ן כפופה וה"א אחריה כמו שכתב למעלה לכנה שובנה אשה לבית אמה ועל כן אומר כי גם בזה רוח ה' דבר בה ואמרה לכנה אחת הולכת עכ"ל: עוד כתב הרשב"א הלוי ז"ל אומרה הלהן בנו"ן במקום מ"ם פירש אבא מארי ז"ל שרמזה עוד ספק אחר אולי תהיינה נקבות ולא תועילנה שום דבר ומצאתי כתוב בלשון הזה מנין הלה"ן כימי"ם דהיינו תשעים יום ישבה רות בלא בעל שהם שלשה חדשים עכ"ל : והרד"ק ז"ל פירש וכתב בשרש עגן זה לשונו הלהן תעגנה בפלס אשר לא תעשינה ועניינו תתאחרנה ותתעכבנה. והנכון והישר בעיני בזאת המלה שהשרש עגן כמו שנשתמשו רבותינו ז"ל הרבה בזה השורש כמ"ש עגונה לאשה היושבת בלא בעל ועיד אמרו ובלבד שלא ישהא העגונה שבהן שלשים יום כלומ' שלא ישהה אותה הבהמה שלקח באחרונה שלשים יום וכן אמרו מכר את הגם ואת העוגין ומני ר' חייא אלו עגונין שלה וכן הוא אומר הלהן תעגנה והן הקרדומים הגדולים שקושרים אותם בחבלים ומשליכים אותם בים להעמיד הספינה והוא שקורין בלע"ז אנקורא"ש ותרגום וסוגרו על מסגר ויתעגנון בבית עינוגא ולאשר בחשך הגלו לדעגונין ובכתי כלאים החבאו ובבתי ייסורין עגיניהון והסרה נון השורש לפי שאם היתה נון השורש נכפלת עם נון הרבות והיינו אומרים תעגיננה היה כבד על הלשון ולחסרון נון השרש היתה נון הרבות ראויה להדגש ובא הנח תמורת הדגש כמו שבא גם כן במקומות רבים ולפיכך הגימל נקודה בצרי כמו שהיה אם היה שלם תעגננה ואלו היה שרשו עגה היתה נקודה סגול כמו שי"ן תעשינה והדומים לו עכ"ל : ובפשט הכתוב

אפשר שכיון במ"ש הלהן תעגנה וגו' לפי שנעמי ראתה שאם תתאחרנה כל כך זמן עד שיגדלו הבנים שיולדו תתלבן ראשם ויהיו זקנות לבלתי היות ראויות עוד לשכב איש וז"ש הלהן תעגנה ותתעכבנה בשבילן עד זמן שתזקינו כל כך לבלתי היות להיש כלומר שתהיו בלתי ראויות היות לאיש להנשא עוד וזה אינו מן הראוי לכן שובנה לכנה : (יג) ואומרה אל בנותי כי מר לי מאד מכם אפשר שהכונה שאמרה איני רוצה שתהיה עמכם והטעם לפי שיש לי מרירות מכם כלו' מהרעה אשר אני יודעת שתבא עליכם אם תהזרו ותתחתנו בי והטעם לפי שיצאה בי יד ה' ופתם מדת הדין מתוחה כנגדי ובודאי שהמתחתן עמי גם עליו תעבר כוס כי בהדי הוצא לקי כרבא. אח"כ מצאתי למורי זלה"ה שכתב כן ועוד הוסיף זה לשונו ולפי דעתי בסו' הזה אפשר שנפרש אל בנותי שהכונה לומר איני רוצה שתקראו בשם בנותי כי נשי הבנים גם בשם בנותי יקראו לכן והטעם במאונה זה הוא כמדובר לעיל : והה"ר יצחק עראמה זלה"ה כתב כי מר לי מאד מכם ירצה אע"פ שכולנו אלמנות אין אנו שוות ברעה אשר מצאתנו כי מר לי מאד מכם לפי שיצאה בי יד ה' לענוש מפני חטאתי מה שלא היה כן אליכן כי אע"פ שאמרו שימות האיש במזל האשה ודאי לא אמרו שימות בעונה כי אין האיש נגרר אחריה כמו שהיא נגררת אחריו עכ"ל : וכתב הרשב"א הלוי ז"ל עליו זה לשונו ויותר נכון שירצה כי דעת העו"ג וגרותיהם הנה הנה מהמערכה ואין ראוי לדאוג ולהתעצב אליכן כי על כן סרו מאחרי ה' כאומרם כי הכל בידי שמים וכסיליס' ואין מצוה לנגלל מהם כאשר אין מצוה לנגלל מהזקנה וכמו כן אין נירא מן הרפות הבאות אחרי שהן מוכרחות ומסודרות מהגרמים השמימיים ועם בני ישראל עם תורת ה' כלנה יאמינו כי אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה ועל כן ידאגו ויראו מהקורות וז"ש כי מר לי מאד יותר מכם כי יצאה בי יד ה' זו הדבר כדברי רז"ל ועמוד על זה עכ"ל : ואני אומר כי פשוט הוא שרעותיהן אינן שוות שנעמי לקחה הכפלים בשכול ואלמון אלמנה מבעלה ושכולה מבנים ושבנות אשר היו לה ומתו כולם ורות וערפה היו אלמנות אבל מעולם לא מתו להם לא בנים ולא בנות וזה פשוט לומר שרעותיהם אינם שוות ועל זה אמר כי מר לי מאד מכם : ועוד אפשר לומר כי נעמי נפשה מרה לה על כי ראתה שהירע לה כמעשה הרשעים כי הרשעים מהפכים להם מדת רחמים למדת הדין אמנם הצדיקים הוא להפך שמהפכים מדת הדין לרחמים ואל זה אפשר שכיון דוד המלך ע"ה באומרו חנון ה' וצדיק ואלהינו מרחם והכונה כי מדת רחמים שהוא שם ההוי"ה מדתו הוא להיות רחום וחנון וז"ש חנון ה' ועם היות שמדתו להיות חנון לפעמים הוא צדיק וישר ואינו מרחם כלל וזהו וצדיק דקאמר והיינו לרשעים שמהפכים אותו לדין ולפעמים הוא להפך שאפילו מדת הדין שהוא אלהים הוא מרחם וז"ש ואלהינו מרחם והיינו לצדיקים שמהפכים מדת הדין לרחמים וצותה נעמי נפשה מרה לה כי ראתה כי יצאה בה יד ה' ונהפכה לה מדת רחמים למדת הדין ודנו אותה בזה כאשר דנין את הרשעים ועל זה אמרה כי מר לי מאד מכם לפי שאני יודעת ומכהנת ענין זה כי יצאה בי יד ה' אמנם אתן אינכם יודעות מהו מד"ר ומהו מד"ד ואינכם מרות אלא על במות הרעה ואני מרה על כמותה ועל איכות' על היות מיד ה' וזהו שאמרה כי יצאה בי יד ה': וכ' הרשב"א הלוי ז"ל זה לשונו ומצאתי כתוב בלשון הזה הנה נעמי לא הבינה כוונתן כי אלו הדברים היו שובנו על הרכה שנים ולכן השיבה להן דברים רבים כדי שתשיב לכל מה שכוונו לומר וזה שבאומרן כי אתך נשוב לעמך היה נראה אחת משתי כוונות הא' נשוב ללוות אותך בדרך עד שתגיע לעמך, השנית אתך נשוב לעמך ושם נשב עד שתלדי בנים אחרים והיו אומרות זה כי היו חושבות שאם תלד בנים אחרים כי תהיינה הן זקוקות ויקחו לכן בהכרח לקיים מצות ייבום ואף אם לא יהיה בדרך ייבום מצד האהבה הקדומה שהיו כלותים בתחלה בהכרח יתנם נעמי לבן לאנשים, הג' אתך נשוב לעמך לאמונתך ולכל אלה הכונות השיבה, לא' אמרה שובנה בנותי למה תלכנה עמי אם כוונתכם אינה אלא ללוותני אחר שמתו בעלי ובני מה כבודי בזו הלוויה, לב' אמרה העוד לי בנים וגו' ירצה אתן חושבות שאם יהיו לי עוד בנים במעי שיהיו לכם לאנשים במצות ייבום לא תחשבו כן לפי שאין אדם מייבם אשת אחיו שלא היה בעולמו ונחלון וכליון לא היו בעולמם אם כן אפי' אם יהיו לי עוד בנים לא יהיו לכם לאנשים ואפילו אם לא תסמוכו על הייבום אבל תסמוכו לבאנכי אעשה זה הענין מצד האהבה הקדומה גם כן לא תחשבו זה כי האמת כבר זקנתי מהיות לאיש ולכן שובנה בנותי, פי' אחר העוד לי בנים במעי ירצה בודאי היה מנהג ישראל שמואסים לשאת גיורת ולא תמצאו מי ישא אתכם ואילו היו לי בנים במעי מתוך שהורגלתי עמכן לא הייתי מונעם מכם אבל יהיו לכם לאנשים ולכן אחר שלא תמצאו מי ישא אתכן שובנה. ולג' אמרה ואף אם נניח שיש לי תקוה ובזו הלילה היה אפשר להיות לאיש ובלילה עצמה היה אפשר להוליד בנים ואתן תחשבו שאתן אנכי אותם בעבור שתעשו גיורות אשר בסבה זו תמתינו עד שיגדלו שיהיו לכם לאנשים גם זה אל בנותי אל התחשבו זה כי אע"פ שתבואו לחסות תחת כנפי השכינה לא הייתי נותנת לכם יותר בנים ונסנה הטעם לזה ואמרה כי מר לי מאד מכם ירצה בעבורכם מתו בני כי לא רציתם להתגייר ואם כן בעבור זאת הסבה מתו בני אע"ש שאתנה תבאו ותחזרו להיות גיורות כיון שבראשונה לא עשיתן וגרמתן כל כך רעה לי גם עתה אין רצוני לתת לכם בני כי אם תעשו זה תזכירו אנחתי וכששמעו זה ותשאנה קולן ותבכינה עוד יותר ממה שבכו עד עתה כי תלתה עליהן חטאת מיתת בניה עכ"ל : ובביאור לרב אהרן כתוב ותאמר נעמי שובנה בנותי וגו' כלומר אם הדבוק הזה היה אפשר הבתמדה היה מן הנכון ללכת עמי אך דיבוק זה נמנע ההתמדה כי בהכרח יפרד בזמן וזה בהיות שאתנה מוכרחות להנשא לאנשים ואז הפרדו מאתי בהכרח כי האמנם אם היו לי בנים במעי להיות לכם לאנשים ותהיינה נשואות להם הנה היה הדיבוק מתמיד אך אחרי שאין לי בנים לזה מה יסכון לכם דבקותכם לפי כואת אחר שבהכרח יפסק במעט זמן. ולכן שובנה וגו' ואין סברה שאנשא ואלד בנים כי זקנתי מהיות לאיש ואם אמרתי יש תקוה ואחרי בלותי תהיה לי עדנה הנה צריך לקיום זה שני תנאים כל אחד מהם מסופק וכרי זה דומה לספק ספקא דליכא למיחש עליה כלא שמה כי צריך שיכף ומיד שאנשא לאיש וזהו אומרו גם הייתי הלילה לאיש ועוד אחרת כשאלד לא אלד בנות כ"א בנים וז"א וגם ילדתי בנים ואני הכותב כבר כתבתי לעיל ענין זה דוגם ילדתי בנים ושמחתי כאשר אח"כ מצאתי אותו בביאור הרב ז"ל : וכתב עוד הרב ועל כל זאת אם נניח שבכה יהיה הלהן תשברנה עד אשר יגדלו וגו' אל בנותי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד ה' יצאה בי כמכה שאין לה תמורה כי מיתת בני אין לה תמורה בהיות שלא יהיו לי בנים אחרים אבן מכתכם עתידה לחיות ולהתרפאות כ"א מתו בעליכן הנה תקחו לכם אנשים אחרים ובכלל מיתת הבנים אין לה תמורה מיתת הבעל יש לה תמורה וזהו אומרו כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד ה' ולא בכן :

והזו׳

כִּֽי־יָצְאָ֥ה בִ֖י יַד־יְהוָֽה׃ יד וַתִּשֶּׂ֣נָה קוֹלָ֔ן וַתִּבְכֶּ֖ינָה נ׳ כתיב כן למערבאי.
ע֑וֹד וַתִּשַּׁ֤ק עָרְפָּה֙ לַחֲמוֹתָ֔הּ וְר֖וּת דָּ֥בְקָה בָּֽהּ׃
טו וַתֹּ֗אמֶר הִנֵּה֙ שָׁ֣בָה יְבִמְתֵּ֔ךְ אֶל־עַמָּ֖הּ וְאֶל־אֱלֹהֶ֑יהָ נ׳

אֲרוּם מְרִיר לִי יַתִּיר מִנְּכוֹן אֲרוּם נְפָקַת בִּי מְחָא מִן קֳדָם יְיָ׃
יד ותשנה וּנְטָלָן קָלְהֵין וּבְכִיאָן עוֹד זִמְנָא אוֹחֲרָנָא וּנְשִׁיקַת עָרְפָּה
לַחֲמוֹתַהּ וְרוּת אִתְדַּבְּקַת בַּהּ׃ טו ותאמר וַאֲמַרַת הָא תָבַת יְבִמְתִּיךְ

ותשאנה ב׳ חד מ״ל וחד חסר וסימן ותשאנה קולן ותבכינה . ותשנה קולן ותבכינה עוד . בתרא חסר א׳ וא׳ ותשנה עלינו נהי חסר ׃
תולדות אהרן ותשק ערפה . שבת קיג סוטה מב .

רשי

שני נוני״ן: כי יצאה בי יד ה׳. אמר רבי לוי כל מקום שנאמר יד ה׳ מכת דבר הוא ובנין אב לכולם (שמות ט) הנה יד ה׳ הויה: (טו) הנה שבה יבמתך. זה טעמו למעלה תחת השי״ן לפי שהוא לשון עבר (אסתר ב) ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי״ת לפי שהוא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם: אל

אבן עזרא

נפעל ואין לו חבר: לבלתי היות לאיש. היות כל אחת מהן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ: אל בנותי. כלו׳ אל תלכנה עמי: כי יצאה בי. גזירת השם שילא מלפניו או שהיתה נמסרת ויצאה בי עד שנראתה: יד ה׳. מכה כי ביד היא כלשון בני אדם דבר הכתוב: שבה יבמתך. מגזרת יבמה כבר פירשתיה בתורה

אגרת שמואל

ומורי זלה״ה כתב ובמדרש כי יצאה בי יד ה׳ א״ר לוי כל מקום שנאמר יד ה׳ מכת דבר היא ובנין אב לכולם הנה יד ה׳ הויה וגו׳ והטועם את דבריהם ימצאם מתוקים מדבש שאומרו כי יצאה בי יד ה׳ הוא נתינת טעם לשבת למה שאמר מר לי מאד מכם במ״ש היתרון ואמרה בהוראת זה שיהם לפי שראתם שנגפה במכת שדבר אשר הוא חולי המתדבק כנודע ועם כל זה לא יצאה אלא בה לא בשאר העם השוכנים במקום דירתה שרי מאד זה ראוי לומר שמרירות שלה גדול יהיה עד שהכלית כי זאת אומרת היות הרעות רודפות אחריה בסבת עונותיה שנה מדוייק בדבריהם מלת כי שהוא למעט את אחרים: עוד ה׳ הלהן תשברנה וגו׳ כלו׳ אף אם תרצנה לשום את עצמן בכל הספקות האמורות וירצו להמתין עד אשר יגדלו מ״מ נשאר ספק עצום כי מי יודע אם הם הבנים אחרי היותם גדולים ראוים לקחת נשים ירצו לקחת אותן בראותם שכבר הן באות בימים ושמה ילדים בהורי חמד ותשארנה באפס תקוה בנהי אפשרי התיקון קרתות מכאן ומכאן וזהו באמר הלהן וגו׳ כלו׳ האם בשביל ספק שיאמרו הן תשברנה עד אשר יגדלו או אם בשבילהן תעגנה כלו׳ תשארו עגונות לעולם שביני וביני תאבדו זמנכם ואחרי גודלם כבר לא תהיו ראויות להיות לאיש באופן שאם הם לא יחפצו בכם לא ימצא איש פונה אליכם בעת ההיא כאמור ונתיישב בפירוש זה אומרו הלהן בנו״ן שהיה ראוי להיות במ״ם ואמרה עוד אל בנותי כלו׳ אם תאמרו כי לא מחשבותי מחשבותיכם והטענו לאמר אין רצונינו ודעתינו להנשא כלל אחרי נפילת עטרת ראשנו ונשארנו אלמנות האנשים גדולים וחשובים מה לנו עוד ללכת אחרי בבעלים אלא יש את נפשנו לשבת עמך במקומך באלמנות כמותך לזאת אמרה להן אל בנותי כלו׳ אין ראוי לכן להשתוות עמדי בענין זה כי מר לי מאד יותר מכם כי יצאה בי יד ה׳ אשר היתה בלי ספק מאתו ית׳ להכותני ביד שלימה ולא לקיתי באצבע לבד ואמרה זה יען נשארה שכולה וגלמודה בעת שאין מקום לתקן: עוד כתב או ירצה הלהן תשברנה וגו׳ כלו׳ אפי׳ אם תרצו אתם להמתין להם ולהתעגן להם אני יכולה לסבול מגדכם יותר מרירות ממה שקבלתי עד הנה ולא אוכל להתאפק ולסבול עוד ראותי אתכם אבודות ועגונות כל ימיכן וזהו שאמר אל בנותי כי מר לי מאד מכם כלו׳ יש לי מרירות הרבה בשביל מה שאירע לכם שנסתבב מגדי ומגדי גורמי כי יצאה בי יד ה׳ ולפי דרך זה אומרו הלהן תשברנה הוא ע״ד לו הונח ולא על דרך תמיה: או ירצה אל בנותי כלומר איני רוצה שתבואו עמי בשום. לד כי מר לי מאד מכם שאירע לכם זה עמי בזמן אשר יצאה בי יד ה׳ ונשארתי בערום ועריה שאפילו אין בידי יכולת לזון ולפרנס אתכם כפי כבוד המתים כמנהג האלמנות החשובות עכ״ל: והר״ם אלמושנינו ז״ל כתב שובנה בנותי לכנה כי זקנתי וגו׳ ירצה כבר אמרה שובנה בנותי מטעם א׳ ועתה חזרה ואמרה שובנה בנותי מטעם שני והוא שאפשר שתאמרו לי שתרצו להמתין שלא תנשאו לאיש עד אשר אשוב להיו׳ לאיש ויהיו לי בני׳ אחרי׳ ויגדלו כי בזה אתנחם מבני כאשר יהיו לי בנים אחרים כמותן ואז לא אדאג בנשואיכן כי כל אשה תדאג ותתעצב כשתנשא כלתו אחרי מות בנו כל זמן שלא יהיה לה בן אחר אך אחר שתוליד בן אחר ויגדל עד שיהי׳ כראשון אז לא תדאג כשתנשא כלתה והוא אומרו כי אמרתי יש לי תקוה וגו׳ וגם ילדתי בנים הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היו׳ לאיש, ירצה אף אם אמרתי יש לי תקוה לילד והייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים הלבנים ההם המתינו עד אשר יגדלו לנחמני מעצבי ושתהיה ההמתנה לשלא תהיו לאיש עד יגדלו הם ולא לינשא להם קאמרה מאחר שאי אפשר כפי דין התורה כי מאחר שלפי דעת רז״ל האח שלא בא לעולם וכן האח שאינו את מן האב אינו ראוי ליבם אם כן איך אמרה נעמי העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים והלהן תשברנה לבלתי היות לאיש ועל כן נדחק הראב״ע ז״ל לומר שהוא בדרך חיבוב ושהוא כאילו אמר אף שיהיה מותר הלהן תשברנה וגו׳ ורש״י ז״ל הוצרך דמאחר שלא היו למאמרן וכליון קידושין בהן שהיו נכריות היו עתה מותרות לאחי המת והנה הוא נדחק לפרש זה על צד הדוחק ויותר טוב יהיה אם אפשר לפרש הפסוקים מתישבים עם שורש הדין וגם אין לחשוב שבכתבי הקדש יכתב דבר כנגד האמת לחיבוב בעלמא ועם מה שאמרתי הוא מיושב כי מה שאמר הלהן תשברנה וגו׳ הלהן תעגנה לא לינשא להם קאמר כי זה א״א כפי דין התורה וכאילו אמר׳ ה״א היתה ההמתנה להיות להם לנשים שייבמו ניחא אמנם שימתינו ויתעגנו כל כך ויהיה תכליתן לבלתי היות לאיש לבד מפני עצבונה זה לא יאות מאחר שעצבונה איננה מצד בניה שמתו אלא מצד חטאתיה מלבד אבידת הבנים כי באבידת בניה כבר היתה משתתפת היא עמהן שגם הן אבדו בעליהן אמנם עצבונה נוסף על עצבונותם במה שנגעה בה יד ה׳ שהיה על זה בהשגחה אלהית מצד חטאתיה ומזה לא תתנחם כשתלד עוד בנים אחרים והוא אומרו אל בנותי כי מר לי מאד מכם כי יצאה בי יד ה׳ ירצה אל בנותי אל תמתינו לכל זה כי אם הוא לכל העצבוני עוד ממיתת בני הנה יש לי עצבון אחר מצד אחר ומרירות יותר מכם בשיצאה בי יד ה׳ והוא על דרך נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו ירצה אין אנחנו מרגישים נפילת העטרה רק סבת נפילתה שהוא החטא: או יאמר כי מר לי מאד מכם כי האשה כשמת בעלה היא הנשא לאחר ותשכח בעלה הראשון אמנם האם לא תשכח בן בטנה והוא אומרו כי מר לי מאד מכם וגו׳ ירצה המרירות שלי גדול משלכם להיות שבי בעצמי יצאה יד ה׳ במה שיצאה בבני שהם פרי בטני והם כגופי ובשרי אמנם לכם לא היו עצם ובשר רק זרים והוא אומרו כי יצאה בי והנה עם זה נתיישבו הכתובים מסכים לשרש הדין ביישוב נפלא בעיני אחשוב לא קדמני אדם בו עכ״ל: ובביישוב מ״ש הכתוב והיו לכם לאנשים שיהיה מסכים כפי הדין כתב עוד זה לשונו ואמרה נעמי שאף שיהיו לה בנים עתה במעיה היתכן שיהיו להן לאנשים וזהו אומרו העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים כאילו אמר האם יהיו לי בנים במעי היתכן שיהיו לכם לאנשים מאחר שאינם בעולם כנז׳ והיא תמיהא תפסת הדין ועל כן אמרה מלת והיו שאם איננה תמיהא היה לה לומר שיהיו לכם לאנשים או להיות לכם וגו׳ עכ״ל: ונראה לי שזהו פשטן של דברי חז״ל שאמרו זה לשון העוד לי בנים במעי והיו לכם לאנשים וכי יש אדם מייבם אשת אחיו שלא היה בעולמו ומשמע מדבריהם שמפרשים והיו לכם לאנשים בתמיהא כלומר וכי אפשר שיהיו לכם לאנשים ויהיה מייבם אשת אח שלא היה בעולמו. ולעיל פירשתי שגם כפי דברי רז״ל אפשר לפרש מה שאמר והיו לכם לאנשים שהוא בניחותא עמוד עליו שגם הוא אינו רחוק בדברי רז״ל:

(יד) במדרש ותשנה קולן חסר אל״ף תשש כחן מהלכות ובוכות ע״כ. רצו בזה כי מדכתב חסר אל״ף אין שרשו משרש נשא אלא מלשון תשוש כח וחבירו צור ילדך תשי והכונה שע״י שהיו מהלכו׳ ובוכו׳ תשש כחן ועם זה אפשר שידוייק מה שאמר בכאן מלת עוד ולעיל כתיב ותשאנה באל״ף ולא כתיב עוד אלא לעיל שהיה בתחלת הבכיה עדיין לא תשש כחן ולכן כתיב ותשאנה בא״ף אבל בכאן אודיע כי לא פסקה בכייתן אלא ותבכינה עוד והיו מהלכות ובוכות על כן כתב ותשנה חסר אל״ף לשון תשות כח. ואפשר שכוונת רז״ל שכל כך תשש כחן כי לא יכלו לישא קולן בכח באופן כי התשוש כח הוכר גם בקול ולזה כתב ותשנה קולן חסר אל״ף: ועל דרך הפשט אפשר לומר כי למעלה שעדיין לא נכנס כל כך מורך בלבבן אמר ותשאנה מלא בא״ף ולא אמר עוד אלא ותבכינה כי אף שנשאו קולן בקול מלא כהולות לעורר הבכי לא בכו אלא מעט וזהו ותבכינה ולא אמר עוד כי לא נכנע לבבן אבל עתה אחרי שומען דברי נעמי שאמרה כי מר לי מאד מכם וכל דבריה אז נמס לבן והיה למים עד כי לא הוצרך להתעורר הבכיה אלא התעוררות מעט וזהו ותשנה חסר אל״ף והתעוררות מעט זה גרם להם לבכות הרבה וזהו ותבכינה עוד:

(טו) ותאמר הנה שבה יבמתך. אחרי ראותה כי שבה ערפה אמרה אולי זאת גם כן כונתה לשוב אלא שאהבתה אלי יותר מערפה ומתביישת לחזור אם בעבור שלא יאמרו עליה כי היא כפויית טובה בשובה ובאהבת חמותה ואם בעבור שלא ישימו עליה תפלה על שחזרה לסורה אחרי היותה עשר שנים תחת כנפי אלהי אמת ועל כן אמרה לה לא תגורי מזה כי הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה ואחר שהוא העבירה מסוה הבושה מעל פניה שובי אחרי יבמתך ולא יאשימוך על אשר עזבתני כי יאמרו כי כמו שהיית רועה בחברתי כן היית רועה בחברת יבמתך כי יחד הייתם בחברה אחת וזהו אחרי יבמתך דקאמר ועוד כיונה במ״ש אחרי יבמתך כלומר וגם לא תחזור לסורך אלא שובי אחריה לבד להיות בחברתה ולא אל אלהיה ולא לעשות כמעשיה ובזה לא יהיה עליך עון אשר חטא: ואפשר עוד לומר כי כאשר שמעו את דברי חמותה שאמרה להן בפירוש כי בשבילן לקתה היא ואלמלא לא היו נשואות לבניה לא יצאה בה יד ה׳ ומיום ביאתה לביתה היתה פגיעתן רעה ובשומען דבריה אלו מפיה ויחרדו לבן ותשש כחן ולזה כתיב ותשנה קולן חסר וגם ותבכינה עוד והוסיפו לבכות עוד על שומען בשורה רעה כזאת שהיא היתה חושבת שבשלהן הנער הגדול הבא עליה ועל זה אמר ותבכינה עוד דייק מלת עוד שלא אמר כן לעיל וזאת היתה בסיבה שנפרדה ערפה מחמותה כי עד עתה חשבה ערפה לנעמי לאם והיא היתה לה לבת ולכן היא גם היא אמרה לה כי אתך נשוב לעמך אמנם אחרי שאמרה להן עתה שהם סבבו את כל רעתה כי פגיעתן רעה אז דנה בשכלה כי אין לב נעמי עמהן כאם אלא כחמות וכבר ידע מה שאמרו ז״ל כלה בחמותה ולזה קראה הכתוב עתה חמותה וזהו שאמר ותשק ערפה דהיינו נשיקה של פרישות והטעם לפי שחשבה להמותה כפי הדברים אשר שמעה מפיה אמנם רות דבקה בה כי היתה כוונתה לשמים כדי לבא לחסות תחת כנפיו ית׳ ולא שתה לבה אל הדברים האלו אלא דבקה בה: והרשב״א הלוי ז״ל כתב חסרון אל״ף שבמלת ותשנה בא להורות על ערפה שלא בכתה בפעם הראשונה אם בכמות ואם באיכות כי אחרי שחמותה גלתה מקור צרותיה שהיו הן ושלא תתחתן עוד עמהן אף אם היה אפשר לכן תקעה נפשה מתנה ולא בכתה כהוגן כי אם דבר שבעי בראות האדם צרת בן גילו אם לא שיתאכזר עליו וכדברי רבקה אמנו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך. ויש לי ראיה מורה ומעידה על זה דברי רבותינו הקדושים ע״ה שתי נשים מסרו עצמן על שבט יהודה תמר היתה צועקת אל אצא ריקם מן הבית הזה. ורות כל שעה שחמותה אמרה לה לכי בתי היתה בוכה שנאמר ותשנה קולן וגו׳ ע״כ. והראיה

סואם

שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃ טו וַתֹּאמֶר רוּת אַל־תִּפְגְּעִי־
ל׳. ס׳ בִי לַעֲזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל־אֲשֶׁר תֵּלְכִי
ד׳. פ׳ אֵלֵךְ וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ

לְוָת עַמַּהּ וּלְוָת דַּחַלְתָּהּ תּוּבִי בָּתַר יְבִמְתֵּךְ לְעַמֵּךְ וּלְדַחַלְתֵּיךְ׃
טו ותאמר וַאֲמַרַת רוּת לָא תַּקְנִיטִי בִּי לְמִשְׁבְּקִיךְ לְמֵיתַב מִן בַּתְרָךְ אֲרוּם תָּאִיבָא אֲנָא לְאִתְגַּיָּירָא אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא לְמִטַּר שַׁבַּיָּא וְיוֹמֵי טָבָא בְּדִיל דְּלָא לְהַלָּכָא בַּר מִתְּרֵין אַלְפִין אַמִּין אֲמַרַת רוּת לְכָל מָן דִּי אַתְּ אָזְלָא אֵיזֵל אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא דְּלָא לְמֵבַת כַּחֲדָא עִם עַמְמַיָּא אֲמַרַת רוּת לְכָל אֲתַר דִּיתְבִיתִי אֲבִית אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא לְמִנְטַר שִׁית מְאָה וּתְלַת עֲסַר פִּקּוּדַיָּא אֲמַרַת רוּת מָה דְּנָטְרִין עַמִּיךְ אֵיהָא נָטְרָא אֲנָא כְּאִלּוּ הֲווּ עַמִּי מִן קַדְמַת

אל אשר ה׳ וסימן נמסר בכי תשא ומסעי וריש יחזקאל: עמך ה׳ וסימן וחשביע תבחן את האשה. בפרסו׳ סוסיו ירמוס את כל חצותיך. הנה עמך נשים בקרבך. שמעי בת וראי והטי אזנך. עמך עמי. וחר ועמך כלם צדיקים׃

תולדות אהרן אל אשר תלכי אלך. יבמות מו׃

אבן עזרא

כתורה: אל עמה ואל אלהיה. לעד שהתגיירו: (טז) אל תפגעי בי. הטעם פיוס ולעולם הוא דבוק עם אות בי״ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם ובמקומה אפרשנה: עמך עמי. לעולם לא אעזוב תורת ישראל

רשי

(טז) אל תפגעי בי. אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך. מכאן אמרו רבותינו ז״ל גר שבא להתגייר מודיעים אותו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דבריה של רות אתה למד שאמרה לה נעמי אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת א״ל באשר תלכי אלך. אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינה אישה אמרה לה באשר תליני אלין. עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלש עשרה מצות עמך עמי. אסור לנו עכו״ם אלהיך אלהי. ארבע מיתות נמסרו לבית דין באשר תמותי אמות. שני קברים נמסרו לבית דין אחד לנסקלין ונשרפין ואחד

אגרת שמואל

הזאת מבוארת היא כי על שתיהן נאמר כי שתיהן נשאו קול ותבכינה ואחרי הפרד ערפה מנעה קולה מבכי רות ואם כן מאי אולמיה דזאת מזאת אנא ודאי על נשיאות קול השנית נאמר שהוא חסר להורות על שלמות רות כמדובר עכ״ל:
וקשה לי על דבריו שאם רז״ל היו אומרים כל פעם שהמותה אמרה לה לכי בתי היתה צועקת היה מתיישב פירוש חסרון האל״ף שבמלת ותשנה קולן מורה שרות לבדה היתה צועקת בעלם ולא ערפה אבל כפי דברי רז״ל שאמרו היתה בוכה היה ראוי להיות החסרון במלת ותבכינה לכותבה חסר יו״ד להורות שרות לבדה הרבתה בבכיה: אשר ע״כ נראה לי דודאי מנשיאות הקול השני קא מייתו רז״ל ראיה ואי קשיא לך מאי אולמיה דזאת מזאת כי שתיהן נשאו קול ותבכינה זו אינה קושיא כי סופו של מקרא יוכיח על תחלתו דקאמר ותשק ערפה לחמותה ורות דבקה בה נראה שבכייתה של ערפה היתה בכיה של פרישות כדרך המתפרד מחבירו שבוכה בעת פרידתו ובעד ותשק ערפה לחמותה אמנם בכיית רות היתה להפך כי בכתה ונפשה מרה לה על דברי חמותה שהיתה אומרת שובנה בנותי ובעד ורות דבקה בה באופן דאלימא לה בכייתה של רות מבכייתה של ערפה ובכייה זו של רות תהיה בנין אב לכולן לכל פעם שחמותה היתה אומרת לרות לכי בתי היתה בוכה ומסתמא שבהזר׳ ואמרה לה הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך שגם כן בכתה אלא שבכתוב לא חש לכותבו דלאו כרוכלא ליזיל וליתני כי בתרי הויא חזקה שכן היתה עושה בכל פעם בכיה גדולה ורבה עד שהיה אפשר כי מרוב בכייתה תצא נפשה ותמות וכמעשה דר׳ אלעזר בן דורדייא שסם ראשו בין ברכיו ובכה עד שיצאה נפשו ומת ועל כן אפשר שאמרו רז״ל בתי נשים מסרו עצמן על שבט יהודה ובצלאה תמר מצינו שהיתה צועקת אל אנא ריקם מן הבית הזה עד שראינו שמסרה עצמה למיתה על זה וכמו שאמר הכתוב הוציאוה ותשרף ואם לא שיהודה קידש את ה׳ והודה ולא בוש היתה נשרפת אמנם ברות אם מצינו שהיתה בוכה לא מצינו שמסרה עצמה אלא לאו כי כל כך היתה הבכיה רבה וגדולה ועצומה עד שכמעט שהיה אפשר שמרוב הבכיה תצא נפשה ותמות. ועם זה אפשר לפרש מה שאמר הכתוב ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך ודברי נעמי לרות והפצרת׳ עמה אשקיה קרא בלשון פגיעה ואפשר שהוא לשון לך פגע בו שהוא לשון מיתה וכונתה לומר לה תרצה למותתני בדבריך שאת אומרת לי לכי בתי כי בכל פעם ופעם שאת אומרת לי כך אני מוסרת עצמי למיתה בבכיה רבה כי ידעתי שטוב מותי מחיי אם אעזבך וא״כ אם אמות נמצא שאת ממיתה אותי בדבריך אלו ולכן די מה שכבר אמרת ומכאן והלאה אל תמוהני בדברים כאלה שתאמר לי שאעזבך וזהו שאמר אל תפגעי בי לעזבך לשוב וגו׳: ובמדרש ותשק ערפה לחמותה כל נשיקה של תפלות בר מתלת נשיקה של גדולה ונשיקה של פרקים ונשיקה של פרישות של גדולה דכתיב ויקח שמואל את פך השמן ויצוק על ראשו וישקהו נשיקה של פרקים וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו נשיקה של פרישות ותשק ערפה להמותה ע״כ: וכתב הרשב״א הלוי ז״ל זה לשונו הנה אמרתי לך למעלה בפסוק יתן ה׳ לכם ומצאן מנוחה כי הנשיקה היא התדבקות רוחא ברוחא כדברי האלהיים בספר הזוהר ובפרשת תרומה ובמדרש שה״ש וע״כ כאשר נהגה גדולה והוא איננו ראוי אליה צריך נשיקת הנביא להאציל ויתן עליו מרוחו ויגלה למלוכה כאשר היה דבר שמואל אל שאול במשחו אותו כי כל הימים אשר היה מלך על ישראל שאול היה וכי המלוכה נכונה בשבט יהודה כדברי אבינו הזקן לא יסור שבט מיהודה ומה שיעידך על דברי אלה כי לא נשק שמואל אל דוד כאשר משחו בקרב אחיו להיות המלוכה מחזרת על בעליה ומהטעם הזה בעצמו הנשיקה בהתחבר הרחוקים והנפרדים לשוב להיות לאחדים ורות אחד לכל ועל זה בדרך הספרדם אשמעאל אחיו נשקו זה את זה לחבר הרוח הנתק פ״ד אומרם ז״ל שנפטר מחבירו אל יפטר אלא מתוך דברי תורה שמתוך כך זוכרו והוא מבואר עכ״ל:
ואני אומר דאפשר לומר טעם אחר למה נשק לשאול כשמשחו ולא נשק לדוד כשמשחו לפי שהגדולה הבאה לאדם כאשר היא גדולה גמורה באה ממדת החסד אשר היא גדולה נקראת כמובא בספר הזוהר אז ראוי לנשק על אותה הגדולה כי חביבה היא בהיותה בחסד פשוט ולכן בגדולתו של שאול היה חסד פשוט גדולה פשוטה ואין גבורה ודין מעורב בה לפי שאז בימי שאול לא היה שום מלך אחר נדחה מפניו ע״כ ראוי לנשק ולחבב אותה הגדולה אבל כאשר משח את דוד היתה באותה הגדולה גדולה וגבורה מבותפים זה עם זה שאם היתה חסד לדוד היה דין לשאול על כן לא נשקו כי לא היתה כל כך חביבה בעיניו ובפרט בהיותו מפחד משאול שכן אמר ושמע שאול והרגני וגו׳: וכתב עוד הרשב״א ז״ל עדיין יש לדקדק מפני מה הוכיחו זה מפסוק ותשק ערפה לחמותה ולא מפסוק הקודם ותשק להן לפרד מעליהן לכן אני אומר כי זו ראיה לדברי שכתבתי למעלה כי כונת נעמי היתה לקרב אותן בעת ההיא וכמו שכתבתי בלכנה שובנה הבה לבית אמה וע״כ בנשיקה ההיא לא היתה פיה ולבה שוים אמנם עתה ערפה נשקה אותה נשכה שאמרנו אחרי שדעתה והסכמתה להפרד ממנה ולכן לא נשקה נעמי אותה כי לא תלכה היתה הפרודה הזאת כי כל דבריה היו נסיון וערפה לא עמדה בנסיון והלא לידי בזיון ורות שעמדה בנסיונה דבקה בה עכ״ל: ואני אומר כי גם אם נאמר בנעמי פיה ולבה שוים בפרידה עם כל זה לא היה יכול להביא ראיה לנשיקה של פרישות ממה שאמר הכתוב ותשק להן כי אין הוכחה בכתוב כי אותה הנשיקה היתה נשיקה של פרישות כי אפשר שמה שנשקה להם היה כדי שלא יתבדו שמה שהיתה דוחה אותן היה על כי היתה לה שום טינא ושנאה עמהם כדרך כל חמות עם כלתה שנתאלמנה מבנה כי לעולם יש לה שנאה עמה לשנה כי יודעת שהלך ותנשא לאחר ותצלה שתלך ותנשא בעיר אחרת ולא תראינה עיניה והיה אפשר לחושדה לנעמי שבסבת שנאה וטינא זאת היתה דוחה אותן ע״כ היה אפשר שנשקה לכן להורות כי לא היתה אהבתה עמהן בהמות בכלתה אלא כאמה ובתה ונשיקתה יורה על שהכוב שהיתה מחבבת אותן ולכן לא הביאו מסם ראיה לנשיקה של פרישות ממה שאמר הכתוב ותשק ערפה לחמותה היא ראיה פשוטה לפי שבליכה ערפה לא הוזכרה בכתוב כאשר הוזכר דבקות רות וכן כל״ל ותלך ערפה שהוא מקביל לאומרו ורות דבקה בה מדקאמר ותשק ערפה במקום שהליכה ושפרישה נראה דבהוזכירו הנשיקה הוה ליה כאילו הזכיר הפרישות כי יש נשיקה של פרישות: ועוד כתב הרשב״א הלוי ז״ל ותאמר הנה שבה יבמתך וגו׳ אחרי שהסכימו שתיהן להתגייר כענין כי אתך נשוב לעמך הנה כודאי יקראו עתה בנות אל הדת אשר יגלו ממנה ככר ולכן ינדק הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה לא כמו שהשב הראב״ע והרלב״ג שנתגיירו בשדי מואב ובעתה נתגלגלה חובה ע״י הלדקת כזאת ששבה ערפה לסורה. ובמדרש הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה כיון ששבה אל עמה שבה אל אלהיה ע״כ. סטיבו אשר דברו כי מי הגיד לנעמי שלא תנהוג ערפה דת ישראל מהיום שהוא והלאה אחרי בקבלה עליה להתגייר לכן אמרו כי מתוך ששבה אל עמה שבה אל אלהיה כי כחיבור עובה רושם גדול כי ע״כ כתיב לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי עכ״ל: ואפשר שכונתה במה שאמרה הנה שבה יבמתך כאילו אמרה אל תאשימני בספור הזה שאני מספרת כך שהשוב נעמך אחרי אשר את רוצה להתגייר כי הנה יבמתך גם כן אמרה בתחלה כי אתך נשוב לעמך ועם כל זה הנה עתה שבה אל עמה ואל אלהיה נראה כי לא מלבה אמרה כי אתך נשוב רק לפנים מפני הבושה ואם כן יש לחוש אולי גם את אולית כמוה לכן שובי אחרי יבמתך:
(טז) ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך יען אשר דברי נעמי היו שתשוב לבית אמה ואם לאו אלא שרוצה להתגייר שתלך היא לבדה מבלי חברתה כדאמרן לעיל אלא לכל׳ שובנה אף היא תשיב אמריה לה על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון על מה שאמרת שאלך אנכי לבדי מבלי חברתך אל תוסף דבר אני עוד בדבר הזה ואל תפגעי בי לעזבך כי לא אעזבך כ׳ בחרתי השתופף בגלך לשבת אגלך להיות עמך ועל מה שאמרת שאשוב אל בית אמי אל תדבר עוד דבריך אלה לשוב מאחריך כאשר שבה יבמתי כי באשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין אתך בחברתך כי באלה חפצתי וגם לא אשוב עוד לסורי ח״ו אל בית אמי כי עמך עמי ואלהיך אלהי: א״נ כמה שתרגם יונתן אל תקניטני וכו׳ אפשר באמרה לה רות אל תאמרי בלבבך הכעיסנה גם כעס בעבור הרעימה עד שתשוב מאחרי וזהו שאמרה אל תפגעי בי אל תקניטני ויהי כונת הכעסתך אלי לעזבך לשוב מאחריך כי אף אם תכעיסני לא אשוב מאחריך ולא יעלה עשן באפי על כל הקנטותך כי אם באשר תלכי אלך אחר עלתך לא אזוז ממנה וכל אשר תאמרי אעשה אם כה תאמר ותשים אתך לאור אעשה כן גם אני לא אטה מדרכך ימין ושמאל ובאשר תליני אלין שאם כונת בחרי בחברתך לא היתה אלא לאהבתך אפשר היה כי בהכעיסך אותי הייתי בורחת אבל אין כונתי זאת אלא עמך עמי ואלהיך אלהי וכדי להסות תחת כנפי רחמיו אנכי הולכת וא״כ איפא אף אם תכני בשבט לא אשוב: א״נ אמרה אל תפגעי בי כי מסלכות גרים הוא שלא לדוחם בשתי ידים כי אם שמאל דוחה וימין מקרבת שמא ברוב הכפלר בהם לדוחם יחזרו לסורם ולכן אל תפצרי בי לסיותי באה להתגייר ולהכות תחת כנפי השכינה ואין מן הדין ולא מן הראוי לדחות אותי בשתי ידים ואף גם אם תעתיר עלי דבריך לא יהיה לי כאשר הגרים ח״ו שאשוב לסורי כי לא אשוב עוד מעולם כי אם ימשך מרבוי הספלר הוא שלא יהיה זאת המלוה נעשית על ידך כי יהיה סיבה ריבוי הספלר לעזבך לשוב מאחריך ולא אלך אתך בחברתך ואנכי אלך לבדי להתגייר ולכן אל תפצרי יותר מדאי כדי שיהיה סבה לעזבך ולשוב מאחריך ולא יהיה מלוה זאת על ידך כי אל אשר תלכי אלך שלא נלאת חוץ לתחום אלך אנכי לבדי ולא אהיה בחברתך ובאשר תליני בלי ייחוד אלין גם אני בפני עצמי כי עמך עמי ואלהיך אלהי ולא אשוב עוד לסורי ח״ו והנה זאת בלבד תעשה לך כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אלך כי אלכה לי לבדי וזולתך ונעמי כיון שראתה כי בכל לבה ובכל נפשה באה לחסות תחת כנפי השכינה וכל רוחות שבעולם לא יזיזוה ממקומה כי אהבתו ויראתו ית׳ תקועות בלבה וכל מה שהיתה מתאמצת בדבריה לא היה רק ללכת אתה בחברתה וזהו שאמר כי מתאמצת היא ללכת אתה וכל כאומר לא היה אלא ללכת אתה אבל מ״מ היא באה באהבה רבה להתגייר ואם יהיה בחברתה או לא יהיה ועל כן ותחדל לדבר אליה: ובנמוקי החסיד הה״ר יוסף יעבץ ז״ל כתוב כי אל אשר תלכי גם אם לא תלכי אל מקומך אלך שלא תחשוד אותה שבאתה כתובתה היתה הולכת עכ״ל:
ובמדרש עמך עמי אמרה לה נעמי שש מאות ושלש עשרה מלות יש לנו מנין עמך ד׳ חמש מאות ע״ס ק״ו הרי שש מאות ועשר ואותיות דעמך הרי תרי״ג אמרה לה רות עמך עמי ואלהיך אלהי כלל כל התורה כולה עכ״ל: עוד אמרו רז״ל אמרה לה אסור לן תחום שבת באשר תלכי אלך אסור לן ייחוד באשר תליני אלין ע״כ: והנה מצינו לרז״ל שאמרו גר בא״י שבא להתגייר מודיעין לו מקצת מלות קלות וחמורות ואפשר שבחרה נעמי להודיעה מלות שבת בפרטות לפי שעיקר אמונת האל ית׳ ואחדותו ויכלתו תלוי במלות השבת לפי שמנין השבת מורה שהש״י ברא את כל העולם יש מאין וביום השביעי שבת וינפש וכיון שהוא ית׳ בראנו הוא אדונינו הוא מלכנו וראוי לקיים כל מאמרו וכל ליוויו באופן שעיקר ויסוד מוסד לכל התורה כולה הוא בהיות האדם מקבל עליו מלות שבת: ועוד אפשר לומר טעם שני למה בהרה נעמי לה מלות שבת יותר מכל השאר גם אם נוכל לומר שזו איננה קושיא כי חדא מנייהו נקטא לה ואם כל זה אפשר לומר דבכוונה מכוונת נקטא לה והוא לפי שעתה היו שתיהן באות לדרך שמתיק ללכת לבית לחם ואפשר שכאשר תגוע נעמי ביום השבת ירע בעיני רות באמרה ביוגר טוב שלא נס ביום השבת כי אתם דרכים בחזקת סכנה ויותר טוב שילכו במהרה וישימו לדרך פעמיהן גם ביום השבת לכן אמרה לה מעתה ומעכשיו דעי כי אסור לן למיזל יותר מתחום שבת ולכן אל ירע בעיניך כאשר אנוח ביום השבת: ומן המלות הקלות תפסה בענין הייחוד מבוא דביאה בדידה לרות שהיתה אשה יפה בתכלית עד שאמרו ז״ל בפסוק ויקר מקרה שכל הרואה אותה כ...

אֱלֹהָי׃ יז בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה ט"ו כ' ר"פ
יַעֲשֶׂה יְהוָה לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי כ'
וּבֵינֵךְ׃ יח וַתֵּרֶא כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ ל'

תולדות אהרן ותרא כי מתאמצת. סס עכ :

מנסיון דְּנָא אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא דְלָא לְמִפְלַח פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה אֲמָרַת רוּת אֱלָהֵךְ הוּא אֱלָהִי׃ יז באשר אֲמָרַת נָעֳמִי אִית לָנָא אַרְבַּע דִּינֵי מוֹתָא לְחַיָּבַיָּא רְגִימַת אַבְנָא וִיקִדַת נוּרָא וּקְטִילַת סַיְפָא וּצְלִיבַת קֵיסָא אֲמָרַת רוּת לְכָל מַה דִּתְמוּתִי אָמוּת אֲמָרַת נָעֳמִי אִית לָנָא בֵּית קְבוּרְתָּא אֲמָרַת רוּת וְתַמָּן אֱהֵא קְבִירָא וְלָא תוֹסִיפִי עוֹד לְמַלָּלָא כִּדְנַן יַעֲבֵיד יְיָ לִי וְכִדְנַן יוֹסִיף עֲלַי אֲרוּם מוֹתָא מַפְרִישׁ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃ יח ותרא וַחֲזַת אֲרוּם מְאַלְמָא הִיא לְמֵהַךְ

רשי

אחד לנהרגין ונחנקין אמרה ושם אקבר: (יז) כה יעשה ה' לי. כאשר התחיל להרע שילחה בי ידו להמית אישי ולירד מנכסי: וכה יוסיף. אם

אגרת שמואל

היה רואה קרי. וע"כ הזכירה אותה על הייחוד שלא התייחד עם שום אדם לפי שא"א שלא יחטא עמה לשכב אצלה להיות עמה: ומ"ש עמך עמי ואלהיך אלהי אפשר שנעמי אמרה לה בדרך כלל שיש עוד מצות רבות ויתחלקו כולם בב' חלוקות מהם בין אדם לחבירו ומהם בין אדם למקום וכולם קבלה עליה ועל אותם שבין אדם לחבירו אמרה עמך עמי וכמו שתתנהג את עמהם כן אתנהג גם אני ועל מצות שהם בין אדם למקום אמרה ואלהיך אלהי והכל סבירת וקבלית עלי ועל נפשי לא אסור ימין ושמאל:

(יז) באשר תמותי אמות אמ"ו רז"ל אמרה לה נעמי כי יש בתורתנו ד' מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק וב' קברים א' לנסקלין וא' לנשרפין והיא אמרה באשר תמותי אמות והריני מקבלת עלי כ"ז ושם אקבר וע"ז אפשר לומר שאמרה עוד רות שאע"פ שאני מקבלת כל המיתות שאלו יהי רצון מלפניו ית' שכה יעשה לי ה' וכה יוסיף להגדיל חסדו עמי בדבר הזה שלא יבואני לידי בזיון כדי שאבוא לידי חיוב א' מד' מיתות שאלו אלא המות הידועה והמורגלת לכל העולם היא הסוף אשר יפריד ביני וביניך ולא אתחייב שום מיתה מאותם הד' מיתות ב"ד כי אף שאנכי מקבלת על עצמי המיתות האלה אם אתחייב בהם יהי"ר מה' ית' שלא אתחייב: א"נ במה שאמרה באשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין לפי שהטבע שהיתה אומרת לה שהיתה רוצה בחברתה ללכת אתה והדברים כשטן אל מקום אשר יהיה רצונך לילך אלך אם השמאל ואם הימין ולא אטה מדרכך ימין ושמאל ועל הדבר הזה כי לא תלוי בבחירתה ללכת אל המקום אשר לבה חפץ לא הוצרכה להתפלל אבל על מה שאמרה באשר תמותי אמות ושם אקבר כי דבר הזה איננו בידה כי רגלוהי דב"נ אינון ערבין ביה לאוליכו אל מקום קבורתו על הדבר הזה התפללה ואמרה כה כאשר דברתי יעשה ה' לי וכה יוסיף להגדיל חסדיו עמי וכן יה"ר מלפניו שאמות במקום הזה במקום אשר תמותי וקבורתי תהיה סמוכה אל קבורתך כאשר המות יפריד ביני וביניך יה"ר מלפניו ית' כי שם סמוך לקבורתך אקבר: א"נ כמדרשם ז"ל שקבלה עליה ארבע מיתות ב"ד אמרה כי לא דבר זר הוא לקבל עליה זה כי אף אם לא תקבל אשר לו היכולת יכול לעשות לה זה ויותר ונותן נשמה ליושבי הארץ יכול לדון אותם בד' מיתות שאלו אף גם זאת בהיותם ע"א אלמים ולא קבלו עליהם הד' מיתות האלה אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש וז"ש כה יעשה ה' לי כלומר כדבר הזה יכול לעשות לי וכמשפט הזה יש יכולת בידו לעשות לי ואף גם יכול לדון אותי במיתה המורה מכל ארבע מיתות אלה וזהו וכה יוסיף ופי' מהו התוספת כי המות יפריד ביני וביניך כלומר בדבריו וברוח שפתיו ויכול להמיתני עתה בעת הזאת ברגע ויש לאל ידו לעשות כי המות יפריד בין שנינו עתה בתוך כדי דיבור אף אם לא אקבל עלי גזרותיו וע"כ אוי לי נקבל עלי גזרותיו אחר שיש בו יכולת להביאם עלי מבלי קבלתי כי לו הממשלה והמלוכה ומושל בגוים לתת לאיש כדרכיו: א"נ אחר שקבלה עליה כל מצות התורה וארבע מיתות וגומרה בלבה להתגייר התפללה לפניו ית' שימלא את רצונה ויביא הדבר לידי גמר וזהו שאמר כה יעשה ה' לי והוא יגמור בעדי וכה יוסיף להפליא חסדו עמדי לקרבני לעבודתו ושאחסה תחת צל כנפיו כי עתה בעת הזאת שאנכי ע"ג המות מפרדת ביני וביניך לפי שהרשעים בחייהם קרויים מתים ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום ובהיותי ע"ג מחולה מות יפריד ביני וביניך בעודני בחיים כי חיי אינם חיים אלא מות וחייך הם חיים אמתיים לכן יה"ר מלפניו ית' לגמור בעדי ויזכני להתגייר ולחסות תחת כנפיו ויהיו חיי חיים:

ובביאור לרב אחרון כתוב ותאמר רות אל תפגעי בי כלומר אל תבקש ממני לשוב מאחריך בלשון היורה זיקים והדברים אלה אלי כפגעים ועקיצות וזהו אומרו אל תפגעי בי לשון לך פגע בו כי אני לא היתה כונתי להראו' לך אהבה בגלוי ובקרבי ארבי לשוב אל מקומי ונמנעתי מלגלות מצפוני לסבת הבושת כאשר חשבת כי הנני בלב שלם וכפי כן לבי כי אל אשר תלכי אלך. וטעם לעזבך פירושו עזיבה כלל כי גם שאנשא לאיש עמך אהיה תמיד או לפחות אם זה יהיה נמנע עם כל זה לשוב מאחריך אל בית אבי אל תפגעי בי כי זה לא אעשה. ושעור הכתוב אל תפגעי בי לעזבך אפילו שעה אחת או לפחות לשוב מאחריך בהחלט כי אל אשר תלכי אלך אמרה כי לא יקשה בעיניה ללכת עמה בשום צד מהצדדים לא מצד לאתה מארצה ומולדתה ולא מצד הפרדתה מקרוביה ומעמה ולא מצד כפירתה בדתה ולא מצד השגת טורח עול סכנת הדרכי' ולרמוז אל הא' אמרה באשר תלכי אלך וכן לא תחשדני לומר שכונתי להפקיר עצמי ולכן אני יוצאה מארצי כי איני רוצה לעשות כן במקומי הנני מעתה אומרת כי לא אלין במקום אחר זולתי עמך וז"א באשר תליני אלין ולרמוז אל הקרובים עמך עמי ואל הדת ואלהיך אלהי ואל מצוקות הדרך באשר תמותי אמות אע"פ שיהיה בהרים ובגאיות ושם עמך אקבר והנני נשבעת כה יעשה לי ככל הדברים שאמרתי ואקבר וכה יוסיף לעשות זה באופן משונה שהמות יפריד שהמות היא המפריד בין שנינו אך כל עוד נשמת רוח חיים באפינו יחדו נהיה: א"נ אמרה כה יעשה וגו' כי המות יפריד כלומר שאפי' במות איני רוצה להפרד ממך ואת הלכי לחיי העול' הבא בג"ע ואני לחרפות ולגיהנם אך יחדיו נהיה גם במות וזה כי כל האנשים בעולם הזה מעורבות זו בזו ומתאחדות אך במות יפרדו אלה לחיי עולם ואלה לדראון עולם ולפי זה אמרה כי תאמם במקום אם עכ"ל.

א"נ כוונת הכתוב הוא לפי שעד עתה לא דברה רות אלא בדברים הנוגעים בהיותה נעמי בחיים היתה שלא תעזוב אותה רק אמרה אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין אמנם היה אפשר כי אחרי מות נעמי תלך רות אל המקו' אשר תחפוץ ואם תרצה תעקור דירתה משם ותלך למקום אחר לכן הוסיפה עוד ואמרה כי אפילו אחר שתמות נעמי היא לא תזוז מאותו המקום וזהו שאמר באשר תמותי אמות כלומר במקום אשר תמותי שם אשב עד שאמות אני שם לפי שכונתי להקבר שם סמוך קבורתי עם קבורתך וזהו שאמר ושם אקבר ועל זה נשבעה ואמר' כה יעשה ה' לי וכה יוסיף כלומר כאשר התחיל עד עתה להרע עמדי להמית אישי ולירד מנכסי

כה יעשה וכה יוסיף להרע עמדי אם המות יפריד ביני וביניך כלומר אם מיתתך כאשר תמותי היא' היא שיפרד ביני וביניך ושאלך למקו' אחר אחר מיתתך כי אפי' אחר שתמותי שם אשב ושם אמות כדי להקבר אצלך ושלא להפרד ממך לא בחיים ולא במות: א"נ אמרה באשר תמותי אמות כלומר במקום אשר תמותי אמות ולא זו בלבד שאמות באותו המקום אלא שגם קבורתי תהיה אצלך וזהו שאמר ושם אקבר ואפשר אלו התפללה לאל על שתזכה למות באותו המקום אשר תמות נעמי על זה אמרה כה יעשה ה' לי שבאשר תמותי אמות וכה יוסיף עוד ענין הקבורה שתזכה להקבר אצלה וזוה מה שאמר ושם אקבר ועל האמור אני מתפללת שלפחות הגופים יהיו בחבור כי המות ידעתי שיפריד ביני וביניך כי מי אני ומי בית אבי שאזכה להיות עמך במה לחך בעוה"ב לפחות בזה העולם נהיה בחבור אפי' בקבורה שאזכה להקבר אצלך: ואפשר שעל הכל התפללה לאל יתברך שתזכה להתחבר עמה לעולם ועד בעולם הזה ובעולם הבא ועל חבור העולם הזה אמרה אל אשר תלכי אלך ובאשר תליני אלין באשר תמותי אמות ושם אקבר ועל זה אמרה כה יעשה ה' לי כי אפשר שכל זה יעשה אותו כן בשביל זכותי שבאתי לחסות תחת כנפיו ית' וידוייק מלת לי עם זה ועל כל חבור העולם הזה אמרה כה יעשה ה' לי ועל חבור העולם הבא אמרה וכה יוסיף כי המות יפריד ביני וביניך כלומר וכה יוסיף הוא ית' מדיליה לעשות החבור הזה דאשר המות יפריד ביני וביניך כלומר כאשר לא אהיה ראויה כי אין לי זכות לישב עמך במחיצתך והמות יפריד ביני וביניך אז הוא יוסיף בדרך תוספ' ובדרך מתנה לשום אותי עמך במחיצתך: והר"ר יצחק עראמא ז"ל כתב וזה לשונו כי המות יפריד ביני וביניך ולא אמרה ולא יפריד ביני וביניך כי אם המות ירצה שאותם שאין להם דת אלהית ודאי מקרה אחד לכל ואין המות מפריד ביניהם שכולם הם מתים בחייהם ובמותם לא נפרדו כי מותרם מן הבהמה אין כי הכל הבל אמנם הצדיקים בעלי ברית לאלהינו אשר הם מקיים לנפשו' התעלמות נבדל במעשה ועיון הנה הם כמו שאי אפשר שלא יהיו נבדלים במעלותם בחייהם וכמו שאמרו משה מחילה בפני עצמו אהרן מחילה בפני עצמו כן בהכרח המות יפריד ביניה' להיות כל אחד במדרגתו מתחלפת במין למדרגת חבירו כמדרגת הנבדלים וכמו שאמרו אין לך כל צדיק וצדיק שאינו נכוה מחופתו של חבירו עכ"ד ושפתים ישק: והר"ר יואל שועב ז"ל בפירוש מאמר שביעי כתב שענייני יעשה ה' לי הטוב בעיניו כי לא יפריד ביני לבינך כי אם המות: ובשם הרמ"ג ז"ל כתוב ענין נאה כי כל הדברים הנאמרים למעלה אפשר שתעשה במעט השתדלות ללכת עמה וללין במלונה ולהאמין באמונתה ולמות במותה לא כן להקבר בקבורתה כי אחרי מותה מי יערב לה שתקבר שמה על כן התפללה על הדבר הזה ואמרה כה יעשה ה' לי וכה יוסיף שאקבר בקבורתך ובכבודך כאשר המות יפריד ביני וביניך וכי כאשר וכמוהו רבים כי תשמע כי תאמר ע"כ: ואביו של ה"ר שלמה ן' אלקאביץ הלוי ז"ל פירש כי תקנה פה רות עותה במ"ש באשר תמותי אמות הקדימה המיתה לחמותה לכן חזרה ותקנה זה במאמרה כה יעשה ה' לי וכה יוסיף כי המות יפריד ביני וביניך כלומר אני דברתי כדרך טבעו ומנהגו של עולם כי את זקנה ואני בחורה אבל בדרך רצוני כה יעשה ה' לי זה החסד שהמות יפריד ביני בתחלה ואח"כ בינך ועל כן לא אמר בינך וביני כמ"ש באשר תמותי וגו': והר"ר יוסף גאקון ז"ל כתב שהוא לשון תפלה אחרי שנזכר בו שם הרחמים כה יעשה ה' לי ואיננו לשון אלה כמו כה יעשה לי אלהים: ובשם הר"ר יוסף טייטאצק ז"ל כתוב לאמר כה יעשה ה' לי כלומר את מאיימת ומפחדת אותי בענשי שמים ומיתות ב"ד כה יעשה ה' לי יודעת אני שככה בכל העונשים והמיתות הנז' ויותר מהמה יוסיף אם תהיה המות נפרדת ונבדלת ביני לבינך שתמותי את בדת ישראל ואני בדת אחרת ולכן אבחר בדת ישראל עם כל חומרותיה ויעבור עלי מה: והר"ר יהודה נתן פרובינצאל ז"ל כתב ואגלי טעמו כי אעשה עמך חסד לשרתך תמיד ובכל מקום שתמצאי שם ואני בחברתך והחסד אשר אעשה עמך יעשה ה' לי וכה יוסיף כאשר המות יפריד ביני וביניך כלומר שיהיה שכרי מהחסדים שאני עושה עמך לעולם הבא אחר המות:

(יח) ותרא כי מתאמצת וגו' ראתה כי מתאמצת והולכת היא כל עוד שהיא מדברת עמה שלא כדרך העולם שכל שמוסיפין לדבר עמהן כן ירך לבבם ולזאת היתה להפך כי בתחלתה לא אמרה דבורה כ"כ בחוזק שלא אמרה רק כי אתך נשוב לעמך ובאחרונה אמרה אל תפגעי בי וגו' באשר תמותי וגו' ונתחזקה עוד בסברתה ולא בא מורך בלבבה כלל וכיון שראתה כן נעמי ותחדל לדבר אליה. א"נ ראתה נעמי כי אם תלך רות לבית לחם מקום שאין אדם מכיר בה יחידה וגלמודה מבלי חברתה אין אדם שידרוש שלומה וטובתה ותגיע לה צער גדול מזה ואם תלך בחברתה תתאמן רות ויהיה לה אומן וחוזק לפי שבמקום ההוא הכל מכירין לנעמי וישאלו לנעמי בשלומה וגם יש לה שמה קרובים ומיודעים ויודעיה לפנים ובכללה ישגיחו ג"כ על רות וכיון שראתה כי מתאמצת רות וקנתה אומן ללכת אתה כלומר בשביל

עִמַּהּ וּפְסַקַת מִלְּמַלָּלָא לַהּ: יח ותלכנה וַאֲזַלָן תַּרְוֵיהֶן עַד דְּעָלָן בֵּית לְחֶם וַהֲוָה כַּד עָלָן לְבֵית לֶחֶם וְאַרְגִּישׁוּ כָּל יָתְבֵי קַרְתָּא עֲלַוֵיהוֹן וַאֲמָרָן הֲדָא נָעֳמִי: יט ותאמר וַאֲמָרַת לְהוֹן לָא תְהַוְיָין קָרָן לִי נָעֳמִי

לשון יקנה וכסי' וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ: יט וַתֵּלַכְנָה שְׁתֵּיהֶם עַד־
ג' מ"ג וא' חסר. ג' בֹּאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי כְּבֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל־
ז'. ס' רפין הָעִיר עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה הֲזֹאת נָעֳמִי: כ וַתֹּאמֶר

תולדות אהרן ותהם כל העיר. בתרא נ"א (כתובות כה):

שתיה' ב' לשון נקבה ובסיפרא וסימן ותלכנה שתיהם עד באנה בית לחם. אשר בנו שתיהם את בית ישראל:

אבן עזרא

ישראל וייחוד השם: (יח) מתאמצת. מבנין התפעל: (יט) ותהם. מבנין נפעל מפעלי הכפל: הזאת נעמי. כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל: (כ) אל תקראנה לי

רשי

יפריד ביני ובינך כי אם המות: (יח) ותחדל לדבר אליה. מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו: (יט) ותלכנה שתיהם. אמר רבי אבהו בא וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהם כל העיר. נעשית הומיה כל העיר כולם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום: הזאת נעמי. ה"א נקודה חטף מפני שהיא בתמיה הזאת נעמי שרגילה לצאת בכרכים ובפרדים חזיתם מה עלתה לה

אגרת שמואל

בשביל לכת אתה כי בלכתה אתה לא תחשב כזרה ונכריה שם במקומה בסבתה ותחדל לדבר אליה עוד כדי שתלך אתה ויהיה הטוב ההוא אשר ייטיבו קרוביה להטיב עמה והיא גם כן תטיב עמה: א"נ יאמר עם מה שפירשנו במה שאמר אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך כי כל תשובתה של רות לא היתה להתאמן שלא היתה רוצה לשוב אל עמה ואל אלהיה כי זה כבר היה דבר פשוט אצלה ללכת להתגייר ומה שהיתה מתאמצת בדבריה לא היה אלא בשביל לכת אתה והיתה חפצה להתגייר על ידה ולא על ידי זולתה וזהו שאמר ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה וכל האומץ לא היה אלא ללכת אתה ולא עם זולתה אבל ענין הגירות היה כדבר פשוט אצלה מבלי שהצרך להתאמץ כלל על כן ותחדל לדבר אליה ר"ל כי כל דבור הוא לשון קושי והנה הודיעה מקצת עונשין שבתורה אולי תתנחם ולא תרצה להתגייר וכמו שהוא דין שמודיעין לה מקצת עונשין שבתורה כי אולי בשמעה לא תרצה להתגייר אבל עתה כאשר ראתה בדבריה שאמרה לעזבך לשוב מאחריך וכל האומץ שלה לא היה אלא ללכת אתה אמנם הגירות היה כדבר פשוט אצלה שכונתה להתגייר בהכרח אפי' שלא יהיה על ידה על כן ותחדל לדבר אליה עוד עונשין שבתורה כי כבר הכירה בה כי הכל תקבל על עצמה: ומהר"ר שלמה ן' אלקאבץ הלוי ז"ל שמעתי כי נקטינן כי גר בא"י הבא להתגייר שמא דוחה במה שמודיעין לו מקצת עונשין שאם בא לחזור בו יחזור וגם ימין מקרבת שאם קבל עליו העונשין אח"כ יודיעו שכר שעולם הבא הגנוז לצדיקים כדי שיתאמץ ויוסיף אומץ וחוזק בגירות וביהדות ולא יחזור לסורו והנה ראה ראינו שנעמי הודיע לה מקצת העונשין והיה לה להודיעה גם כן השכר כדי שלא תחזור בה על כן אמר ותרא כי מאליה היא מתאמצת ללכת אתה על כן ותחדל לדבר אליה ענין שכר המצות כי אין צורך ברות להיות ימין מקרבת כי היא מעצמה מתאמצת ללכת אתה על כן ותחדל לדבר אליה שכר המצות שהיא חלוקת ימין מקרבת: ובביאור לרב אחרון כתוב ותרא כי מתאמצת וגו' רצה שראתה נעמי ברות שנכנסה בעוז מתניה ושמה לדרך פעמיה באופן שדבריה באו למעשה ותחדל לדבר אליה כי לולי כן כבר היתה חוזרת לדבר על לבה בתוספת שדברי רות היו דברים בעלמא כמנהג המסרבים והיינו דקאמר ותרא כי מתאמצת וגו' עכ"ל. וכן כתב מורי זלה"ה: והר"ר יצחק עראמא ז"ל כתב ראתה שנתאמצה בחכמ' וטענותיה יותר ממה ששיערה ממנה ותחדל לדבר אליה עכ"ל: והרשב"א הלוי ז"ל כתב בשם רבו נ"ע כי תיבת מתאמצת מוסבת לנעמי כי היה לה אומץ וחוזק גדול בלכת רות עמה אחרי היותה אשת חיל ולבה לשמים בכל מכל כל ובכן כל אשר יקרב אליה יתהלל בגלל זכותה וזהו כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה עכ"ל: (יט) ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם וגו' הודיענו אומץ לב רות להתגייר שעם היות שכל כמה שהם הולכים בדרך ומתרחקים משדי מואב מארצה וממולדתה מדרך טבע היה שלבבה ילך וישוב בקרבה בחשבה בעמה ובמולדתה איך נפרדה מהם ולכן השמיענו כי לא כן היה רק שתיהם הלכו בלב אחד ובכונה אחת וכמו שנעמי היתה חוזרת בלב שלם אל עמה ואל מולדתה כן היתה רות ולכן במלה שתיהם השוה אותם זו לזו: עוד אפשר שהשמיענו כי כל כך היתה תאותן לבוא אל ארץ יהודה עד שלא המתינו כלל לבא עם שיירא רק שתיהם לבדם שמו לדרך פעמיהם לבא בית לחם. ועם זה אפשר לדייק שמלת שתיהם היא במ"ם והי' ראוי שיכתב שתיהן בנו"ן בכינוי הנקבות אמנם בהיות כי הנשים אין דרכן ללכת יחידות בדרך ואפילו שיהיו עשרה כ"ש שתים אמנם בהיות שאלו עשו כמעשה האנשים ללכת שתיהם יחידות מבלי שיירא לכן נקט להו במ"ם: ואפשר לומר שכיון שהיו הולכות יחידות בדרך שינו את לבושיהן כדמות לבוש האנשים כדי שלא יכירו אותן עוברי דרכים שהיו נשים ולכן כתב שתיהם במ"ם ואילו היו אנשים ממש היה ראוי לכתוב שניהם כי מלת שתי יאמר על הנקבות ומלת שני לאנשים אמנם בכאן שהיו נשים מלובשות כדמות אנשים על כן הרכיב אחרי רכשי וכתב שתיהם כי שתי כינוי לנקבות ומה שכתוב במ"ם כינוי לזכרים על כן כתב שתיהם: ואפשר עוד לומר כי במלת שתיהם שהיא מיותרת השמיענו הנס אשר עשה להן השי"ת כי עם היות שהיה דרך מורגל לעוברים ולשבים נעשה להן נס כי בעוד הן הולכות בדרך הסבית השי"ת עובר הב כדי שלא יזדווגו אליהן שום אדם כלל וזהו ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם ולא אמר ותבאנה בית לחם להודיענו כי עד שבאו בית לחם לא פגעו בשום אדם רק היו הולכות שתיהם לבדם עד בואנה בית לחם לא כן אירע לערפה כאשר שבה אל עמה כי צאותה הלילה פגעו בה מאה ערלות עריצים וכל זה מחסדיו ית' שנעשה להן נס שלא פגעו בשום אדם עד בואנה בית לחם: וחזר לומר ויהי כבואנה בית לחם שנראה מיותר והי' די שיאמר תכף ותהום כל העיר עליהן וגו' אפשר שיובן עם מ"ש במדרש כי אשתו של בועז מתה היום ההוא שבאו לבית לחם ונתכנסו כל ישראל לגמול חסד עמה והאמת שנראה שיאה להם זה ממאי דקאמר ותהום כל העיר ומי קבצם יחד כלם שאמר כל לז"א שנתכנסו כל ישראל לגמילות חסדים לגמול חסד עם אשת בועז: ואפשר לומר שבכתוב מפורסם יותר שאמר ויהי כבואנה וידוע שיות מלת ויהי מורה על צער והספד וזהו שאמר ויהי וגו' כלומר ווי ונהי והספד גדול היה בעיר כבואנה שמה כי מתה אשת השופט ויצאו כולם לגמול חסד עמם וכראותם הנשים הללו באות אז ותהום כל העיר עליהן וכתוב כגון כי התמיהא היא איך תלאן לבם לשתי נשים יחידות לשום לדרך פעמיהן ותאמרנה הזאת נעמי כלומר שאם באולי זאת היא נעמי שהיתה נעימה במעשיה וצדקת ולכן סמכה על זכותה לבל יקרה אותה מקרה ופגע שאשה אחרת בודאי שלא ימלאנה לבה לבא יחידה בדרך: אי נמי אמר ותלכנה שתיהם עד בואנה בית לחם ואע"פ שלא היה מן הראוי לה לשוב אל מקומה הראשון מקום אשר ידעוה תמול שלשום לובשת שני עם עדנים וכל אנשי ביתה אמונים עלי תולע ועכשיו יראוה בבלויי הסחבות והיא תתבייש מהם שזוכרים מה היה לה מרוב עושרה כספה וזהבה ועתה יביטו ויראו את חרפתה והיה לה לילך אל מקום אחר אשר לא יכירוה והיא מרוב ענותנותה ובלתי מחשבת הבלי העולם הזה שבה אל מקומה אל בית לחם ולא שתה לבה לזאת ויהי כבואנה בית לחם ויתמהו האנשים אשר הכירוה לפנים ותמיהתם היתה זאת בואה אל בית לחם מקום אשר ידעו אותה תמול שלשום כי היה לה ללכת אל מקום אחר וזהו שחזר לומר ויהי כבואנה בית לחם כי אחרי אומרו כי באו לבית לחם מיד הל"ל ותהום כל העיר ומה לו להזכיר עוד בית לחם פעם שנית אלא להורות על מה שאמרנו כי כל מה שתמהו עליה היה בואה לבית לחם מקום שמכירין אותה ועל בואנה אל בית לחם ותהום כל העיר ואח"כ אמרו זו לזו הזאת נעמי כלומר כי גם נשתנית צורתה ונפל עורה על עצמה עד שכמעט נשתנית צורתה כאילו אינה זאת נעמי ולכן אמרו הזאת נעמי: אי נמי המה ראו אותנה יחפות ומלובשות סמרטוטין ובלויי הסחבות בעלאי על גבי עלאי כן תמהו וזהו שאמר ויהי כבואנה ולא אמר בבואנה בבי"ת כי על אופן בואנה נתמהו בראותם אותן כמו שהיו באות ערומות ויחפות ותהום כל העיר עליהן על ראותם אותן בכף רגליהן על הארץ ולפי שנעמי מקדמת דנא היתה יפה ונעימה וכמו שאמרו ז"ל שהיתה מגנה את השז ביופיה ואתה בבואה היו פניה מוריקות וזיו פניה נשתנו ורות שבאה עמה היתה עכשיו בעת בואה יפה עד שכל הרואה אותה היה רואה קרי כמאמרם ז"ל אצל ויקר מקרה ובראותם לנעמי פניה מוריקות וחברתה הבאה עמה יפה אמרו אולי אין זאת נעמי כי אם האחרת היא נעמי ועל כן נסורה נא אליהן ונראה אם נתחלף לנו רות בנעמי וזהו ותאמרנה הזאת נעמי היו מורים באצבע אל רות ואומרים הזאת שהיא יפה היא נעמי:

אי נמי בראות אנשי העיר מרחוק שתים נשים באות וזהו כבואנה בכ"ף ולא בבי"ת כי עדיין לא באו אלא עדיין היו רחוקים מאד מן העיר וכשנראו אל בני העיר מרחוק וזהו כבואנה בכ"ף ותהום כל העיר על ראותם שתים נשים יחידות מבלי חברת אנשים כלל ובטרם תקרבנה אליהן ותאמרנה הזאת נעמי מורים באצבע ועיניהם לנכח הנשים יביטו ואומרים כנראה בעינינו כי אחת מהנה היא נעמי שהיו מכירים אותה וזהו ה"א של הזאת ולא אמר זאת נעמי כי להיותם רחוקות מאד מן העיר עדיין לא היו רואים אותם בבירור אלא כמסתפקין היו אומרים הזאת נעמי: ובביאור לרב אחרון כתוב ותהום כל העיר עליהן ותאמרנה וגו' כלומר תמהו מפניהן מבחינות מתחלפות מרות תמהו איך עוזבת את עמה ואת אלהיה ללכת אל עם אשר לא ידעה ובזה לא אמרו כלל אלא תמהו אים אל נפשו אך מנעמי תמהו משינוי יפיה והדרה ומזה דברו בפה ואמרו הזאת נעמי עכ"ל: ואצלי שתי תמיהות אחת כוללת לשתיהן וזהו שאמר ותהום כל העיר עליהן והתמיהא היתה איך מלאן לבן לב' נשים לבא יחידות ומזה תמהו כל העיר אנשים ונשים כיחד אמנם על נעמי שהיו מכירות אותה מקדמת דנא הנשים תמהו עליה כי עתה נשתנית צורתה לגמרי ולכן אמר ותאמרנה בלשון נקבות הנשים דווקא כי האנשים גם מקדמת דנא מעולם לא הסתכלו ביופיה של נעמי כדי שעתה יתמהו משינוי צורתה ולכן לא תמהו לומר הזאת נעמי אלא הנשים לבד: והרשב"א הלוי ז"ל כתב ועמינו אלגי כי עד בואנה בית לחם היו שתיהן שוות ואחר כך כל אחת הכירה מקומה ורות שומעת בקול חמותה כנראה מכל הסיפור כנז' עכ"ל: וענין אומרו ותהום כל העיר דמשמע שהיו כולם מקובצים יחד ולא ידענו על מה נתקבצו ובמדרש יש דעות חלוקות יש אומרים אותו היום קציר העומר היה דתנינן תמן כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם כדי שיהיה נקצר בעסק גדול ויש אומרים אבצן היה משיא את בנותיו ויש אומרים אשתו של בועז מתה ונתכנסו כל ישראל לגמילות חסדים. והנה ההברת הראשון מקרא מלא הוא והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים ואמרו ז"ל כל מקום שנאמר קציר שעורים בקציר העומר הכתוב מדבר ואחר דרש מלת ויהי כבואנה וגו' מלשון טויה וקידושין כן מ"ש ויהי כבואנה הכונה שהיה הויות וקידושין בעיר כאשר באו בית לחם וזה שהיה אבצן משיא את בנותיו ולפי שהיה גדול הדור נתקבצו כל העיר לכבודו. ויש אומרים אשתו של בועז מתה דריש מלת ויהי מלשון נהי ונהיה וזה במה שמתה אשתו של בועז וכדאמרן לעיל: (כ) על פי מדרשם ז"ל שאמרו שנקראת נעמי על שהיתה נעימה במעשיה אפשר לומר

אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר שַׁדַּי לִי מְאֹד׃ כא אֲנִי מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי

ס׳ מד חסר, ל׳ חסר ל׳, כתיב א׳

קְרוֹ לִי מְרִירַת נַפְשָׁא אֲרוּם אַמְרִיר שַׁדַּי לִי לַחֲדָא׃ כא אני אֲנָא מַלְיָא אֲזָלִית מִבַּעֲלִי וּמִבְּנַי וְרֵיקַנְיָא אֲתִיבַנִי יְיָ מִנְּהוֹן לְמָה דֵּין אַתּוּן קָרֶן לִי נָעֳמִי וּמִן קֳדָם יְיָ אִסְתְּהִיד עֲלַי חוֹבְתִי וְשַׁדַּי הַבְאִישׁ לִי׃

מרא ל׳ כתיב א׳ והוא חד מן מלין דכתיב א׳ בסוף תיבותא ולית דכותא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד :

רשי

לה על אשר יצאתה לחוצה לארץ: (כא) מלאה הלכתי. בעושר ובנים. ד״א שהיתה מעוברת: ענה בי. העיד עלי שהרשעתי לפניו. ד״א ענה בי מדת הדין :

אבן עזרא

לי נעמי קראן לי מרא. אע״פ שהוא כתוב באל״ף בא כדרך בעלי הה״א הנעלם בסוף אל״ף מרא תחת ה״א וכמוהו כעגלה דשא על דעת ר׳ יהודה ולפי דעתי הנועם דבר תענוג והמר הפך תענוג והנועם הוא המאכל הוא המתוק: (כא) מלאה. בנים וממון: וה׳ ענה בי. יש אומרים מגזרת לענות מפני ולפי דעתי שהוא מגזרת לא תענה ברעך כעטם תחדש עדיך נגדי: ושדי הרע לי. כמו נגע וכמוהו ובורא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון

אגרת שמואל

לומר שזהו שאמר ותאמרנה הזאת נעמי כי בראותם הצרות אשר סבבוה וכתרוה אמרו בלבן בודאי שאם זאת היתה עדיין נעימה במעשיה בודאי שהיתה מגינה עליה שלא לבא לידי עוני כזה ואולי היתה מגינה גם על בניה ועל אישה ולזה תמהו ותאמרנה הזאת נעמי נעימה במעשיה ועודה מחזקת בצדקתה ובאו עליה ייסורין כאלה אלא לאו אפשר שהיא גם היא חטאה ונעשית כעורה במעשיה ועל כן באו עליה כל הצרות האלו. והשיבה נעמי ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי כלומר האמת אתכם שאין ראוי לקרות לי כן ואל תקראנה לי נעמי רק קראן לי שם חדש ותקראו לי מרא וזה למה שאני רואה שאפילו שם של שדי שדרכו ומנהגו לומר די לצרות לדידי נהפך לי לאויב ולא אמר די לצרותי אלא מהו בעלי ובני והעושר אלף הלך לו אבל כדי שלא תחשדוני שהייתי על כל מעשי הטובים ועל כן אפי׳ שם שדי המר לי מאד אומר לכם העון שעשיתי אשר על כן באו עלי הצרות האלה ולא היה מקום לשם שדי להלין טוב בעדי ופירשה העון מה הוא ואמרה אני מלאה הלכתי כלומר בהיותי מלאה מכל טוב בבנים ובנות בעושר ובנכסים צאנים ובפרדים הלכתי מארץ ישראל כי אף שאמרו רעב בעיר פזר רגליך נאמר על אחד משאר העם אבל מי שהיה יכולת בידו לפרנס כל אנשי עירו עשר שנים לא היה לו לילך ולהפיל לבן של ישראל וז״ש אני מלאה מכל טוב הייתי והלכתי אם כן יותר מהבא עלי היה ראוי לבוא עד שאפילו ריקם לא ישיבני השי״ת אל ארץ ישראל כי אם שמה יקברוני עם בעלי ובני ואם ריקם זכני והשיבני אל ארץ נחלתו היה ברחמיו וזהו שהזכיר שם בן ארבע המורה על החסד והרחמים ואם כן איפה כיון שעון הזה היה כל כך כבד עד שאפילו אם היו כל שאר מעשי בכף מאזנים וזה בכף שניה מכריע את כולם אם כן למה תקראנה לי נעמי נעימה במעשי כיון שכולם לא הכריעו כנגד העון הזה א״כ הוה ליה כמאן דליתנהו ואם כן למה תקראנה לי נעמי כיון שאתם רואים כי ה׳ והוא שם בן ארבע ענה בי וגם שם שדי הרע לי עם היות דרכם לרחם ולומר די לצרות ועם כל זה לא עמדו לי זכיותי האחרים כנגד העון הזה אפילו למדת רחמים ומה תעשה מדת הדין אם כן הוה להו כמאן דליתנהו לזכיות ולכן למה תקראנה לי נעמי קראן לי מרא: אי נמי בהיות כי בראותם אותה שבה לארץ ישראל ובעלה ובניה מתו יאמרו בודאי כי האשה הזאת נעימה במעשיה וצדקת כי מי אשר חטא מת בעונו בניה ואישה והיא שלא חטאה חיהה על כן והאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי כי אינני צדקת כדי שיצדק עלי שם זה רק קראן לי מרא כי זה שאתם חושבים שהוא טוב לי הוא רע לי ובמה שהחיה את נפשי ואמר די המר לי מאד ושם שדי האומר די לצרות בני האדם להנאתם ולטובתם נהפך עלי לרעתי ובאומרו די לצרותי המר לי יותר כי אחרי היותי מלאה בבנים ובבנות כשהלכתי מכאן וריקם השיבני ה׳ למה לי עוד חיים וטוב מותי מחיי וא״כ איפה למה תקראנה לי נעמי וצדקת על שהחיה את נפשי כי חיי אינם חיים ושם שדי במה שאמר די לצרותי והשאירני הרע לי בזה יותר כי בחרתי מות מחיים אחרי ראותי את עצמי רקנית מכל טוב שהיה לי: אי נמי אמרה להן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא לפי שהיה אפשר שיקראו לה נעמי המרה ושמה הראשון במקומו עומד ומכונה בשם מרה על מה שהמר לה ה׳ על כן אמרה שלא כי ראוי לשלול לגמרי שמה הראשון ובל ישאו שמה הא׳ על שפתם ולזה אמרה דרך שלילה אל תקראנה לי נעמי כלל אלא קראן לי מרה לבד ובהיות כי שם נעמי הוא שם טוב מורה על נעימות וכשקורא האדם השם. טוב קורא אותו בפה מלא וימלא פיו תהלתו על כן כתיב תקראנה מלא בה״א אמנם מרא שהוא שם מורה על מרירות וכשקורא האדם השם רע קורא אותו בשפה רפה על כן כתיב קראן חסר ה״א ונתנה טעם למה רצתה לשלול שם נעמי לגמרי לפי שלא נשאר לה כלל מהנעימות וז״ש כי המר שדי לי מאד ופירשה איכות המרירות מה היא ואמרה אני מלאה הלכתי וכמאמרם ז״ל שיצאה מעוברת ואפילו אותו העובר לא נשאר לה וזהו שאמר וריקם השיבני ה׳ ואם כן ראוי לעקור שם נעמי לגמרי וז״ש למה תקראנה לי נעמי ואמרה וה׳ ענה בי וגו׳ כלומר וחטאתי לא היה כבד מאד כי לא היה חטא מפורסם לבני אדם כי גם אם יצאתי מארץ ישראל מפני הרעב אין בזה עון אשר חטא כי הדין הוא רעב בעיר פזר רגליך אמנם לא היה מי שיעיד על יציאתי שהיה בחטא כי אם ה׳ שהוא יודע מחשבות האדם וידע כי כונת יציאתנו היתה כדי לברוח שלא לרחם על עניי עמו וז״ש וה׳ ענה בי והיא היה אשר העיד עלי ועל מחשבותינו מלשון לא תענה ברעך ועם היות שלא היה עון מגולה ומפורסם ולא ידע אותו כי אם הוא לבדו ועם כל זה ושדי הרע לי ועל כן ראוי הוא שלא תקראנה לי נעמי כלל: ובתב הרלב״ג הנה הנועם הוא הפך המרירות כמו שהמתיקות הפכו כי הנועם יאמר על המתוק וכמ״ש הכתוב מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם עכ״ל וטוב פחר: והר״ר יצחק עקרמא ז״ל כתב ירצה אם שם נעמי הוא נפרד מהו התימה לומר הזאת נעמי שהוא שיה לומר הזאת לאה או רחל ואם הוא נגזר מנעימות הנה התימה הוא על דבריכן שאתן קוראות אותי בזה השם כיון שסרה נעימותי קראן לי מרא המורה על המרות כי המר שדי לי מאד אני מלאה הלכתי אז תצדק עלי שם נעמי אבל אחרי שריקם השיבני ה׳ למה תקראנה לי נעמי וה׳ ענה בי ראשונה לשום את שמי נעמי אמנם אחר כך שדי הרע לי כי אני שדי עמדי עכ״ל: והרשב״א הלוי ז״ל כתב שמשמע בבחרותו קראן לי מרא שהוא כתוב באל״ף ומשפטה בה״א מלשון מרא ואיכא והכונה הקיברת בעלה ובניה: עוד מלא כתוב מפני מה הוא מרא באל״ף מפני שנחסרו לה ארבעה דברים בעלה ושני בניה והממון עכ״ל: והרשב״א הלוי ז״ל כתב כי כיונה לדברי רז״ל במסכת יראת חטא סוף פ״ג אם הרשעת מעט יהי בעיניך הרבה ואמור אוי לי שחטאתי אוי לי שבא דבר מכשול על ידי אם הרעות הרבה יהיה בעיניך מעט ואמור אוי לי שחטאתי ובמעט מחובותי נגביתי והלא הרבה יותר מכן הייתי שוה. וזאת כונת נעמי הנה אמרה מהעונש יודע החטא ואחרי שאתם רואים העונש רב ועצום ראוי שתבחינו היות החטא גדול ורב ממנו והנה עיניכן רואות כי אני הלכתי מלאה בבעל בבנים בבנות מעוברת מלאה בעושר ונכסים וריקם השיבני ה׳ אם כן למה אתם עוברים את פי ה׳ במה שאתם קוראים אותי נעמי וה׳ ענה בי וגו׳ ונודע לכל באי שערי התורה כי וה׳ בכל מקום ענייננו הוא ובית דינו ואמרו בויקרא רבה ה׳ נתן וה׳ לקח א״ר יודן כיון שנתן ברחמים נתן וכיון שלקח ברחמים לקח ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בבריה וכשלקח נמלך בבית דינו. ובספר הזוהר פרשת נח כי במבול נאמר אלהים בכל מקום ובסדום נאמר וה׳ המטיר על סדום כי במבול היה לשלחה כולא מה שאין כן בסדום ולכן נאמר בסדום וה׳ לצרף מדת רחמים במדת הדין ובמבול הכל במדת הדין ונודע כמו כן כי שם שדי הוא שאמר לעולמו די לפי שהיו נמתחים והולכים ואבינו הזקן אמר מי שאמר לעולמו די יאמר די לצרותי והכונה כי כמו שהוצרך לומר די לעולמו למה שהשמים היו נמתחים והולכים לפי שהפעולה תערך אל הפועל ואחרי שהפועל היא בלתי בעל תכלית היה מן הראוי שיהיו כן השמים והוא ית׳ במדת טובו רצה לתת להם קצבה כן אף אם כפי החטאים והעונות הנפעלים למלך מלכי המלכים בלתי בעל תכלית היה מן הראוי שיהיה העונש בלתי בעל תכלית הוא יאמר להם די. ובכן נבוא אל האשה הגדולה הזאת בדברים דבריה אמרה אל תדמו בנפשכם שהוא ית׳ מדד אלי חקי כפעלי ודעו באמת כי אשך למטה מעונותי כי להעיד על עונם חטאתי לא אבה שיהיה בשם אלהים הפועל בחוזק אלא וה׳ במדת רחמים ומדת הדין וכשבא להענישני כמו כן לא היה בשם מדת הדין אלא בשם שדי האומר די עכ״ל: והר״ר יוסף גאקון ז״ל כתב וזה לשונו ברע אומר שדי ובשיבה אמר ה׳ כלומר ברחמים התנהג עמי כשהשיבני לארצי אע״פ שבאתי ריקנית חסד הוא שלא להמיתני כי ה׳ ענה והתרה בי כשמת בעלי והיה לי לשוב מיד וכשלא שבתי שדי בדין הרע לי במיתת בני עכ״ל: והר״ר שלמה ן׳ אלקאבץ הלוי ז״ל כתב שמפני חבתה של ארץ ישראל אמרה כן ותחשבה לה ית׳ לדקה שהשיבה לארץ הקדושה ואפילו שבאה ריקנית גדלה בעיניה ישיבתה של ארץ ישראל טוב מבנים ומבנות עכ״ל: ובביאור לרב אחרון כתוב ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא ונתנה סבה לשני דברים אלה לקריאת שם מרא דסליק מיניה נתנה סבה ואמרה כי המר שדי לי מאד כי הלא תראו כי אני הלכתי מלאה ושבתי רקנית היא מרירות יותר מזה ולסילוק שם נעמי נתנה סבה ואמרה למה תקראנה לי נעמי כי הנה שם נעמי הורה על טוב מפעלי וזה ודאי נמנע ממני כי הנה יד ה׳ ענה בי ושדי הרע לי על רוע מעללי עכ״ל: ומורי זלה״ה כתב ותאמר אליהן אל תקראנה לי נעמי וגו׳ הכונה כי הבינה מדבריהם שכל החרדה שחרדו עליה לא היה כי אם בשביל שהכירוה מקודם בחשיבות נמרץ ועתה ירדה למדרגה התחתונה בדלי דליה וכמ״ש הזאת נעמי והיא אמרה להן שצרותיה ומכותיה היו כל כך באיכות

וכמות

כב ותשב וְתָבַת נָעֳמִי וְרוּת מוֹאֲבִיתָא כַּלְּתָהּ עִמָּהּ דִּי תָבַת מֵחֲקַל מוֹאָב וְאִינוּן אֲתוֹ בֵּית לֶחֶם בְּמַעֲלֵי יוֹמָא דְּפִסְחָא וּבְהַהִיא יוֹמָא שְׁרִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֶחְצַד יַת עוּמְרָא דַּאֲרָמוּתָא דַּהֲוָה מִן שְׂעוֹרִין:

ד׳ הֵרַע לִי: כב וַתָּשָׁב נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם

תולדות אהרן ותשב נעמי ורות. (יבמות ט) :

הרע ד׳ וסימן נמסר בסדר שמות ומלכים ב׳ סי׳ כ״א :

אבן עזרא

לשון בני אדם דבר שכתוב והוא הנכון: (כב) ה"א השבה. ה"א הדעת כמו הנמצא פה. וטעם ותשב נעמי. פעם אחרת לדבק הזמן שבאו בתחלת קציר שעורים בעבור

אגרת שמואל

ובכמות שאפילו באשה אחרת אשר לא היתה מעיקרא חשובה ראוי באמת להתמרמר עליה בלב ונפש וזהו שאמר אל תקראנה לי נעמי בשום צד אפילו בשיתוף שם מרא כדי לחזק שם המרירות אלא קראן לי מרא כי המר שדי לי מאד וריבוי הצרות ימררו את לב השומעים והרואים אפילו שלא יבחנו בבחינת חשיבותה הקודם ונתיישב בזה כפל אל תקראנה לי וגו' קראן לי וגו':

(כב) ותשב נעמי וגו' הגיד לנו בשבח רות כי כשם שהיתה ביאת נעמי אל בית לחם באהבה ובחבה רבה על ששבה אל ארץ ישראל ארץ הקדושה וגם אל עמה כן היתה רות כלתה בסברא זו ושוה אל חמותה כי לבה חפצה בדירת א"י עד שידלק על ביאתה אל בית לחם לשון שיבה כאילו יצאה משם ואח"כ שבה כמו שידלק על נעמי לשון שיבה כן היתה ביאה ראשונה של רות אל בית לחם נערך לביאה שנייה וזו היא ביאה זו היא שיבה מרוב חשקה ומאויה לבוא שמה ואף גם שיצאת מתוך עמה ומארץ מולדתה ובאה אל עם אשר לא ידעה באה שמה כאילו היה ארץ מולדתה וזהו שאמר השבה משדי מואב: א"נ אמר כי אף שמן הראוי היה לשוב אל עמה ואל מולדתה אחרי בואה שמה עם חמותה אם כל כוונתה היתה לאהבת חמותה ולבלתי עזוב אותה די שעשתה עמה יותר מערפה כי ערפה באה ללוותה מעט לאהבת חמותה וקבלה שכר על החסד ההוא כמבואר בדברי רבותינו ורות כי עזה אהבתה אל חמותה היה די לה שבאה ללוותה עד שובה אל אדמתה בין קרוביה ומיודעיה ואחר כן היה לה לשוב אל בית אמה על כן אמר ותשב נעמי וגו' כי אף אחרי שובה אל ארץ מולדתה והיתה בין יודעיה לא עזבה אותה ולא נטשה אלא רות המואביה כלתה נשארה עמה והטעם כי לא היתה כוונת בואה לאהבת חמותה אלא לאהבתו יתברך ולחסות תחת כנפיו וזהו שאמר השבה משדי מואב כי כל סוף מגמתה היה לשוב מארץ מואב מבין עובדי ע"ג: א"נ אמר ותשב נעמי וגו' אמר זה אחרי אומרו שכבר באו בית לחם ושם היו ונתווכחו עם יושבי העיר הכזאת לפי שהיא שינתה את שמה ואמרה שלא תקראנה לה נעמי כי מרא שמה אמר עתה הכתוב כי שבה להקראות בשמה הראשון וזהו ותשב נעמי כי שבה להיות ראויה להקראות בשם נעמי על היות רות כלתה עמה כי היא טובה לה מעשרה בנים ומיד הלכה ללקט בשדות לכלכל את שיבתה הרי בזה נעימות לגופה וגם היה לה נעימות לנפשה ותשב נעמי כלומר ליקראות נעמי על היות רות המואביה עמה השבה משדי מואב ודי זכות זה ששבה עמה ונתגיירה על ידה לשתשוב ליקראות נעמי כלומר נעימה במעשיה: והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים תרגם יונתן במעלי יומא דפסחא שהיא תחלת קציר השעורים למצות העומר ועל פי דרכו יתורץ מה זה ועל מה זה לא יצא לקראתן בועז מודיען לשחר פניהן ולגמול חסד עם נעמי קרובתה השבה משדי מואב שכולה וגלמודה עניה ומרודה אלא להיות ערב פסח אשר כל בני ישראל המה טרודים בשחיטת פסחיהן ובאפות מצותיהן ולפיכך לא יצאו. וגם יתורץ מה קשר יש לזה הפסוק בכאן שאמר ולנעמי מודע לאישה כי אין זה מקומו כי כבר אמר אותו למטה במקומו אצל ויקר מקרה חלקת השדה לבועז אשר ממשפחת אלימלך אלא הכונה לומר כי אף שלא יצא אדם לשחר פניהם ולגמול אתם חסד לא היה בעבור שלא היו לנעמי קרובים שמה כי ולנעמי מודע לאישה וגו' ובודאי שבועז היה יוצא לקראתה ומי היה רואה אותו יוצא ולא יצא ע"ד מה שעשו ליתרו אבל להיותו טרוד בערב פסח לא יצא אפילו בועז לשחר ולהקביל פניהם ולכן רות שידעה היות לה שם קרוב אמרה אלכה נא השדה דייק מלת נא כלומר עתה לפי שעה שהכל טרודים ואין אחד מקרוביך יכולים לבוא אלכנו אלכה ואלקטה בשבלים כי. אחרי זאת ידוע ידעתי כי יבואו קרוביך לעשות טובה עמך: ואמר ולנעמי מודע לאישה וגו' ולא אמר ולאיש נעמי מודע להורות על מה שאמרו רז"ל כי שלמון אביו של בועז ואלימלך ופלוני אלמוני ואביה של נעמי אחים היו ועל כן אמר מודע באמצע להיותו נדרש לפניו ולאחריו לומר כי בועז היה מודע לנעמי ומודע לאלימלך אישה גם כן ואמר שהיה צדיק גמור וגבור חיל כי איזהו גבור הכובש את יצרו ואעפ"כ היה טפל לאלימלך ומתייחס בהיותו ממשפחת אלימלך שהיה אלימלך גדול ממנו ושמו בועז שהעז אמיתי היה בו לכבוש את יצרו: או אפשר שהכונה להשמיענו שבח נעמי ורות שלהיות חשקן רב וגדול לבא לארץ ישראל לא המתינו עד שתתקבץ שיירא לצאת אלא כן לבדן שבו וזהו שאמר ותשב נעמי ושיבת נעמי היה בשביל לשוב אל ארץ ישראל וזו גם כן היתה כונת רות וזהו ורות המואביה כלתה עמה בסברה זו גם כן בשבח המקום מה שאליו שבים שהיא ארץ קדושה אמנם ברות נוסף שבח אחרת והיא מה שממנו שהוא ממקום שיצאת ממנו כי היתה רוצה לצאת מאותו המקום אשר היו שם כי שם לא היתה יכולה להתגייר מפני שהיו שם בית אביה ועמה ומולדתה ולזה אמר ברות השבה משדי מואב כי מלבד חיבת המקום מה שאליו הולכים נוסף ברות חיבת יציאת המקום מה שממנו יצאה ולזה אמר בה השבה משדי מואב. ואמר והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים הודיענו שאין מחמיצין את המצות רק יעשנה במהרה ובשכר זאת יזכה שתבא לידו תכף מצוה אחרת ע"ד גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו כלומר הם גבורים לעשות דברו במהרה ובזריזות כדי שבשכר זה יזכו למצוה אחרת והוא לשמוע בקול דברו וכן אירע לנעמי ולרות שאפילו לא היו באות הן לבדן רק היו ממתינין לשיירא לא היו זוכות להיות נמצאות במצות קציר העומר של שעורים וזהו שאמר ותשב וגו' כלומר בשביל ששבו הן לבדן ולא החמיצו בביאתן על כן זכו שבאו בית לחם בתחלת קציר שעורים והיא קצירת העומר ואילו נתאחרו אפילו יום אחד לא היו זוכות להמצא במצוה זו והם הם דברי התנא שמצוה גוררת מצוה ואף אם הנשים פטורות ממצוה זו שהיא מצות עשה שהזמן גרמא עם כל זה זכו אליה כאילו היו אנשים המחויבים בה ועל כן אמר והמה במ"ם ולא אמר והנה בנו"ן: או אפשר באמר והמה במ"ם לפי שעשו כמעשה האנשים לבוא שתים נשים יחידות בדרך שזה הוא דרכן של האנשים לא דרך הנשים: גם אפשר לומר שנעמי לא היתה משימה את עצמה בסכנה לשוב יחידה אבל ותשב נעמי בסיבת שרות המואביה כלתה עמה לא פחדה כלל מסכנות הדרכים לפי שכל אותו התחום שהיו הולכים בו היה שדי מואב וז"ש השבה משדי מואב ורות היתה מואביה מלשונן כמוהם ובודאי כראותם אשה מואביה מלשונן עמה לא יזיקו לה כלל וז"ש ורות המואביה כלתה עמה ולזה כינה אותה עתה מחדש בשם מואביה ולעיל הזכירה בשם רות סתם כמ"ש ורות דבקה בה וגם ותאמר רות אל תפגעי בי וכאן אמר רות המואביה לשבה שאמרנו ועוד היום שמענו שיש מקומות שאפילו אשה אחת מלווה שיירא אחת בתחום עמה ולשונה ובהיותה היא הולכת עמה לא יריב איש את ידו ואת רגלו כנגד השיירא וכל אותו התחום שהיו הולכים היו שדי מואב ותיכף בצאתם משדי מואב באו בית לחם ואין ביניהם הפסק של אומה אחרת כלל: ורב אהרן ז"ל כתב ותשב נעמי חזר הכתוב לומר כן להגיד כי גם שכל העיר תמהו עליהן וביחוד על נעמי אמרו הזאת נעמי והרי זה חרפה לה בהיותה נבזית בעיני יודעיה ומכיריה וטוב לה לשבת בארץ נכריה אשר אין לה מכיר לזה אמר הכתוב כי עם כל זה שבלגנותה של נעמי גבר עד ששבה כלומר שלא חרה לה על שובה אלא בסבר פנים יפות סברה וקיבלה גם רות לאהבתה ולהיות עמה בחרה בגירות עם היות ששבה משדי מואב מקום מולדתה: והמה באו בית וגו' התחיל להגיד סדר המאורע אשר קרה מראשיתו עד בא לתכליתו שהוא נישואי בועז עם רות ולזה הגיד כי באו בית לחם בתחלת קציר שעורים אשר נמשך מזה שהלכה רות ללקט בשדות ונתגלגלו הדברים על האופן אשר יזכיר. ולנעמי מודע לאישה וגו' מגיד שעם היות לנעמי קרוב ממש ממשפחת בעלה גבור חיל ועשיר לא לקחה מידו מאומה רק חייתה חיי צער והוצרכה רות ללקט בשדות. גם אפשר לומר שבועז העלים עיניו ממנה לשלא יחשדוהו שהיה שולח מנות לרות בתואנה שהם לנעמי כי היא פנוי והיא פנויה וחשד ההמון קרוב וקרא כתיב והייתם נקיים מה' ומישראל עכ"ל: והר"ר שלמה ן' אלקבץ הלוי ז"ל כתב ותשב נעמי עם היות פסוק זה את לפסוק ויוסף הורד מצרימה אשר סופר למעלה ונשנה להתחיל ענין תולדותיו ומקריו אשר היו לו במצרים וכן הענין הזה כי נשנה דבר זה להגיד ענין רות ובועז ובזה הסכימו כל המפרשים נוחי נפש. עוד יראה לי שבא להגיד שני דברים הא' מה שהקדמתי בפסוק ותלכנה שתיהם כי בדרך היו שוות עליו הגיד פה כי על כל פנים העיקר היתה נעמי ורות כלתה נטפלת אליה וזהו עמה ולא אמר ותשובנה נעמי ורות כלתה. ושוב מצאתי בנמוקי החסיד הכ"ר יוסף יעבץ זלה"ה כדברי ושמחתי. ב' אומרו השבה משדי מואב ביו"ד להורות כי כוונתה מתחלה ועד סוף לעזוב ארצה ומולדתה ולבא לשם ה' וזה כי כבר אפשר שידומה היות תחלתה דרך ארץ ללוות לחמותה הבאה שכולה וגלמודה הנם שתסכים לבא עמה עד הביא אותה למקומה ואח"כ בנועם דברי נעמי נתפתתה והסכימה להתגייר ומתוך שלא לשמה באתה באה לשמה לבסוף באופן שמאז הסכימה בדעתה להתגייר תקרא שבה לא מבעת הראשונה לכן העיד עליה השבה שמכל גבול ארץ מואב שבה ומעת נתקו כפות רגליה מארץ מואב גמרה להתגייר וזהו השבה משדי מואב עכ"ל: ובמדרש ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי זו היא ששבה משדי מואב ע"כ. כוונתם ז"ל לדרוש קרא יתירא דהשבה משדי מואב כי כבר הודיענו במ"ש ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה הרי כבר אמור שגם רות שבה עמה למה חזר לומר השבה משדי מואב לכן דרשו זו היא ששבה משדי מואב כלומ' שעד עתה לא נתגיירה אשה אחרת מואבית אלא זו בלבד וענין שבה לפי פירושם ז"ל שבה בתשובה ונתגיירה וטעם למה עד עתה לא נתגיירה שום אשה אחרת אפשר שחשבו שלא יתחתנו בהם משום שנאמר לא יבא עמוני ומואבי ולא ידעו ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ורות באות נפשה להתגייר לא חששה אם תתעגן או תנשא: ואפשר ג"כ לפי דרך רז"ל שרצו לתרץ מלת השבה דכשלמא בנעמי שייך מלת שיבה לפי ששבה

בְּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃ ב א וּלְנָעֳמִי מֹידַע לְאִישָׁהּ מודע קרי
אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃

ב א ולנעמי וּלְנָעֳמִי אִשְׁתְּמוֹדַע לְגַבְרָא גְּבַר גִּבַּר תַּקִּיף בְּאוֹרַיְתָא

בתחלת ו' וסימן והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב . ויהי בתחלת שבתם שם . בתחלת עלות הלקש . באו בית לחם בתחלת קציר שערים . בתחלת תחנוניך יצא . ובמלכות אחשורוש בתחלה :

רשי

הדין כמו וענה גאון ישראל: (כב) בתחלת קציר שעורים. בקצירת העומר הכתוב מדבר : (א) מודע . קרוב בן אחיו של אלימלך היה אמרו רבותינו ז"ל אלימלך ושלמון

אבן עזרא

בעבור לקוטי רות : (א) מודע . קרוב ידוע כמו ומודע לבינה תקרא : לאישה . מאת אישה והנה הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא : בועז . אמרו רבותינו

אגרת שמואל

אל מקומה הראשון וזהו ותשב נעמי אמנם רות מעולם לא היתה בבית לחם כדי שיצדק עליה לומר השבה ולכן דרשוהו על ענין הגירות שנתגיירה ובזה יצדק היטב מלת השבה לפי שידוע הוא שהנפש בתחלה ממקום קדוש חוצבה ובתחלה באה לגוף קדוש אבל לרוע מעלליה נדחית אל מקום הקליפות ולהיותה אז במקום הקליפות בבואה בגלגול לזה העולם הוכרח שתבא בבטן אשה מואבית ואח"כ כאשר תתגייר ותחזור לדת יהודית נמצא שאז היא שבה אל מקומה הראשון כי ממקום קדוש היתה ונדחית למקום אחר ועתה שבה מאותו המקום לדת יהודית ובזה יצדק אומרו השבה משדי מואב וזה הוא שאמרו ז"ל זו היא ששבה : ואפשר ג"כ לומר דרז"ל ה"א יתירה קא דרשי דהכי הל"ל ורות המואביה כלתה עמה שבה משדי מואב אלא באומרו השבה בה"א הידיעה הוא כאילו מורה באצבע זו היא ששבה כו' ויובן במה שאמרו ז"ל למה צוה ה' לומר אל תצר את מואב וכן בבני עמון אל תתגר בם מלחמה אמר הקב"ה שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן הלא הן רות המואביה ונעמה העמונית וזה שאמרו זו היא ששבה כלומר זו היא אותה הידועה שעתה שבה משדי מואב ובזה מתורצת ה"א יתירה : ובנמוקי החסיד הר"ר יוסף יעבץ ז"ל כתוב לאמר בתחלת קציר שעורים ולא קציר חטים כי בחרו לשבת בארץ ישראל אף כי יצטרכו לאכול לחם שעורים עכ"ל : ומורי זלה"ה כתב בתחלה הזכיר הכתוב השבתן דרך כבוד וכפי סדר דרך ארץ להזכיר את נעמי קודם ואח"כ את רות טפלה אליה לשתי סיבות אם לחשיבות נעמי אשר היא בת ישראל ורות מואביה. ב' היות חמות וכלה ודאוי שתהיה החמות עקר וכלתה טפלה אליה ושתי הסבות דייק קרא דכתיב ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה ואח"כ ביאר הכתוב שלענין התשובה גם רות היתה עיקר לא טפלה וזהו שאמר השבה משדי מואב כלומר שרות שבה בהחלט משדי מואב כי הניחה את טבע מקומה ומולדתה והוא ענין הגרות ענין כאמור לעיל וגם ענין הזנות המוטבע במואב מתחלת שרשן כנודע באופן ששתיהן יחדו כחמות ככלה בשווי אחד המה באו בית לחם לעבודת הבורא ופגעו בעסק מצוה תחלה והוא קציר שעורים שהכונה על קציר העומר וכמאמרם ז"ל עכ"ל :

(א) ולנעמי מודע לאישה וגו' כתב הה"ר שלמה ן' אלקאבץ הלוי ז"ל בא להורות עוצם שלמות שתים נשים אלו נעמי ורות כי עם היות נעמי מודע לאישה איש גבור חיל והיה האיש ההוא גדול לא השליכה יהבה עליו נעמי ולא הודיעו דבר ורות גם היא הטתה שכמה לסבול את אשר לא נסתה כי בת מלך היא ובכל זאת השליכה נפשה מנגד להחיות נפשה ונפש חמותה : ופה מקום ספק איננו קטן והוא בהיות בועז איש גבור חיל ירא אלהים וסר מרע איך לא חסה נפשו היקרה על הנשים האלמנות והאומללות עד שהוצרכה רות ללכת על כל גרנות דגן והוא העיד שקדמה לו ידיעה בכשרות רות וטובתה כמ"ש הוגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך וגו' וכמ"ש בהיותו מודע לאלימלך בן אחיו והיאך התנכר אליו ועיני אלמנתו יכלה באופן שהוצרכה למכור חלקת השדה אשר לה כי לא תספיק את אשר לקטה לכל צרכי הבית וכן אמר להלן חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי ואם היה טרם לכת למואב היה המוכר אלימלך לא נעמי כ"ש כי לא יעלה על הדעת שאלימלך ימכור שדהו ודעתו לשוב לארצו כנראה מלגור בשדי מואב לגור ולא להשתקע כ"ש שהיו לו צאן ובקר וגמלים שהוליך עמו למואב כמו שכתבנו בשם רז"ל ולא היה מוכר השדה ומוליך המקנה באופן שאין ספק כי בבא נעמי ורות סמוכה עליה והמה יחפות רגל לבושות בלויי הסחבות וכמו שקדם למעלה שהוצרכה נעמי למכור חלקת השדה לכסות בשר ערותן והשאר תאכלנה מעט מעט עם מה שהביא רות ורות בשערה בנפשה כי לא יספיקו דמי השדה לאכול ולשבת בבית כדרך כל כבודה בת מלך הוצרכה לנגף רגליה בשדות ללכת אחרי הקוצרים ומכ"ז חטא בועז גדול ורב עד שאינו רחוק שנאמר כי על בלתי התעוררות זה כיון הנביא בשכתב מודע ביו"ד ולא בוא"ו כקריאתו להורות כי התנכר אליו ולא נודע במעשיו היותו בן אחיו כמשפט להוכי תוס לחוס על דל ואביון ומבשרו לא יתעלם ואלמנותיו לא תשכינה : והר"ר שמריא האיקרטי ז"ל חשב שהתחסד עמהן וכי בבואן לבית לחם הלך להקביל פניהם במנחה כדרך הקרובים וכי על כן אמר אשר לא עזב את החיים ואת המתים כי בחייהן התחסד עמהן ודברים כאלה הנאמרים בדרך נכוחה : והר"ר יצחק עלאמה ז"ל עמד על הספק הזה והתירו אחר לשונו וקשה היה גמילות חסדים של בועז איש גבור חיל ממשפחת אלימלך להתעלם מבשרו ושתבא כלתו ללקוט אחרי הקוצרים כאחת הנבלות וכל ישעו וכל חפצו שלא יגערו בה ובאמת היה ראוי להושיבה בביתה ולכלכלה שם עם חמותה בכבוד כמו שחוייב לעשות לאיזה עני בן טובים . ויש לומר שמתחלה כשראה אותה והוגד לו מצניעותה וחסידותה וזריזותה מיד נכנסה בלבו ונתן עיניו בה להכניסה בביתו אלא שרצה לבודקה ולהכירה היטב בהמשך הזמן לפי שהיא נכריה ויש לחוש ולכן צוה לה שלא תלך ללקוט בשדה אחר ושתקבע ישיבתה עם נערותיו והיא עצה נכונה מאד ואולי רות הקדש נזרק בפיה למה שאמרה בתשובת אלה הדברים מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואמרו ז"ל מלמד שנבאתה בעצמה שהוא מכירה באישות . ועוד שם במדרש גופי הלוס למלכות כד"א כי הביאותני עד הלום וזהו שאמרה נעמי בשובה הלא בועז מודעתנו אשר היית עם נערותיו כלומר לפי הקורבה לא היה ראוי שתהיי עם נערותיו אלא בכבוד עמי בבית רק שכיון להכירך היטב ולזה השיאתה עצה נכונה לפי ענייניה והגאיה כשרות רות ומעלת בועז והשקפותיו והסכמת נעמי בהתחבר כל אלה ה' שם ובא להסכים על ידיה והעד הספרי עכ"ל . הן אמת עם היות הדעת הזה בתחלת העיון טוב ויפה כאשר יוצא בכור השכל והבינה נראה היותו בלתי מספיק וכמעט אומר בלתי נאות וזה כי נמצא לפי זה צדקת בועז וחסדו עם רות כענן בקר וקרוב לאהנן יותר מצדקה אחרי שנתן עיניו בה להכניסה בביתו ולבודקה יפה יפה היה עושה עמה מה שעשה ועל כן אמר לה שלא תלך בשדה אחר ודברים כאלה בלתי ראוים לבעז הצדיק ובשנעלים עין מזה או ניפהו או נצפהו מהון היתכן כי לבדוק לרות יצבין פני נעמי ואלמנה לא ייטיב : והנראה אלי בהיתר זה הספק הנה הוא כבר קדם לנו דעת ר' יצחק בגמרא פרק המוכר את הספינ' אותו היום שבאת רות המואביה לארץ ישראל מתה אשתו של בועז היינו דאמרי אינשי עד דלא שכיב שכבא קיימא מנו ביתיה וכן בפ"ק דכתובות והא בועז אלמון שנשא אלמנה ואין ספק כי היא היתה אשה בת גדולים ונפשו מרה עליה ובנוהגה נעמי ורות בעת ההיא עת רעה לא היה לו לבועז להטפל ולפקח בעניניהם כי הוא היה עסוק בהספדו באופן שלא ראו זה את זה ובמלאת שבעת ימי אבלו הלך בעז לחלקת שדהו ואם שהיה מן הראוי שהקוצרים יקדימו לו שלום מצד חשיבותו והיותו בעל השדה להיות עדיין אבל לא שאלוהו כדין וכהלכה הוא שואל בשלום אחרים שמרויין בשלום ואחרים אינם שואלים בשלומו דאין לו שלום וזה טעם ויאמר לקוצרים ה' עמכם וכמו שיבא בס"ד וכשמוע בעז ביאת נעמי וראה את רות מלקטת אחרי הקוצרים שפט בצדק כי נעמי קיימה בעצמה ושונא מתנות יחיה ושהיה לה שדה ודברים אחרים כמו שנראה מפסוק כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי אשר יראה שהיו להם שדות וכרמים והשכל מחייב שלא מכרו מהם דבר כי לא הותר להם למכור כדאמרינן בסיפרא מנין שאין אדם רשאי למכור שדהו ולהניח אפונדתו וליקח בהמה וליקח לו כלים וליקח לו בית אא"כ העני וכו' וכן בפסיקתא ובודאי שכשהלכו עדיין הלכו בעושר ולא הותר להם למכור כמדובר ואחרי שהיו לה שדות ולא רצתה למכור יראה שיש לה על מה שתסמוך ויהיה זה כמו כן השובה לטוב הגואל הקרוב שהתיצב על דרך לא טוב ולא חמל עליהן וכן לכל בני יהודה כי שרים רבים נכבדים המה סוף דבר בועז הצדיק חשב שהיה לנעמי על מה שתסמוך למלאכה וכי אין מזונות רות עליה שלחה על פני השדה ללקוט אחר אשר תמצא חן בעיניו ואחרי שאין מדעת נעמי ליהנות בעוד יש לה אינו מן הראוי להעבירה מדעתה וגם לרות אינו מן הראוי לשלוח לה שום דבר פן יהיה לבוז אחרי שהוא אלמון והיא אלמנה ודי והותר להתיר לה פיסת בר בנגעא ע"י הקוצרים וכבר הורונו ז"ל פחדת בועז מהחשד בפסוק אל יודע כי באה האשה הגורן אמרו כל אותו הלילה היה בועז שטוח על פניו ואומר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שלא נגעתי בה יהי רצון מלפניך אל יודע כי באה האשה הגורן שלא יתחלל שם שמים ובכן יצא בועז צדיק בדינו בדבר הזה לפי שיעורי . הגם היום אחרי כתבי דברים הללו ראיתי אמרי הה"ר יוסף זלה"ה מסכימים עם מה שכתבתי ושמחתי עכ"ל : ולי נראה לתרץ קושיא זו למה בועז הצדיק התנכר אליהן והניחן בחוסר כל עד שהוצרכה רות ללכת ללקוט לקט שכחה ופיאה כדי לזון את נעמי אבל אפשר שהכתוב בעצמו תירץ זה כי אילו לא היתה באה אלא נעמי לבדה בודאי שלא היתה מניחה בועז אלא היה מכניסה לתוך ביתו ומושיבה בקתדרא ולה מטה ושולחן וכסא ומנורה כי עצמו ובשרו היא ומבשרו לא היה מתעלם וזהו בעצמו מה שאמר הכתוב ולנעמי מודע לאישה וגו' כלומר אילו לא היתה אלא נעמי לבדה בודאי שמודע וקרוב היה לה ובודאי שהיה מכניסה לתוך ביתו בקרוב ונפרט בהיותו איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בועז ולא העלים עין משתיהם אלא כדי שלא יחשדו אותו שנתן עיניו ברות והעד לאמת החסדה שישלח להם בכל יום מתנות ומגדנות וכדי להנצל מהחשד העלים עין משתיהם אף מנעמי כי בהדי הוצא לקי כרבא וכאשר ראתה רות כי בשלה בער הגדול הזה גם על נעמי כי לא השבה שמפני החסד התנכר אליהן

מִן יְחוּס אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמֵיהּ בֹּעַז׃ ב ותאמר וַאֲמָרַת רוּת מוֹאֲבִיתָא לְוַת נָעֳמִי אֵיזִיל כְּעַן לְחַקְלָא וְאֶבְנוֹשׁ בְּשִׁיבוֹלִין בָּתַר דִּי אַשְׁכַּח ב וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל־נָעֳמִי אֵלְכָה־נָּא ל׳ ול׳ ואלקטה הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא־חֵן

ואלקטה ל׳ וחד אלקטה ואינון חד מן זוגין חד א׳ חד וא׳ וסימנם במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד ׃

אבן עזרא

רבותינו ז"ל שהוא אבצן שהיה שופט את ישראל: (ב) אחר אשר אמצא חן בעיניו יש אומרים כי הוי"ו שב אל בועז הנזכר והטעם אולי יהיה ולפי דעתי שהוי"ו שב שלא יגער בי ; ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו . אחר מי אשר אמצא

רשי

ושלמון אבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילו להם זכות אבותם כשיצאו מהארץ לחוצה לארץ: (ב) אלכה נא השדה לאחד משדות אנשי העיר אחרי אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו

אגרת שמואל

אליהן אלא מפני כי נעמי היתה באה בחברת אשה זרה ונכריה על כן העלים עין משתיהן כי לא רצה להתאכסן לשתיהן על כן ותאמר רות המואביה אל נעמי אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו כלומר אם בעיני בועז לא מצאתי חן כלל עד שבשבילי ירחק גם אותך ובשלי הצער הזה עליך אם כן עלי מוטל הדבר הזה ללכת ללקט אחר האיש אשר אמצא חן בעיניו להניחני ללקוט בשדהו ולכן כאשר אמר לה בועז אל תלכי ללקוט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה אז השיבה לו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה נחשבתי בעיניך עד עתה ולהיות שהיה בועז בוש מלומר לה שמפני החסד נמנע מלהביאם אל תוך ביתו וגם לא שלח אליהם שום דבר לא ממאכל ולא מלבוש כדי שלא יחשבוהו האנשים לאתנן זונה ולהיות לו בושה לומר לה טעם זה להרחקתו אותם על כן ענה לה דברים אחרים ואמר לה הוגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך וכל זה כעורבא פרח השיאה לדבר אחר ולדבר על לבה על כל הטובה אשר עשתה ושהשי"ת ישלם לה פעלה ומשכורתה ׃

(ג) בהיות שלמעלה אמר ולנעמי מודע לאישה ואפשר שכונה לומר כי מיד כבואן שמה אשר היה בתחלת קציר שעורים מיד נודע לנעמי מודע ועשה מעשה קרוב ויצא לקראתם להקביל פניה ולגמול חסד עמה ויהי כי ראתה רות הקרוב הזה לנעמי מיד אמרה אלכה נא השדה הכונה לשדה בועז קרובך ואלקטה בשבלים אחר אשר ידעתי כי אמצא חן בעיניו להיותו קרובך ובשבך ותאמר לה לכי בתי ואמר לנו הכתוב כי לא הוצרכה לשאול איזו היא דרך שדה בועז כי האלהים אנה לידה מבלי שאלה כלל וזהו ויקר מקרה חלקת השדה לבועז ׃ א"נ אמרה לא אעשה כשם שעושים כל המלקטים בשדות כי קודם שימצאו חן בעיני בעל השדה לוקטים ולפעמים אחרי התחיל׳ ללקוט מוצאי׳ חן בעיניו ולפעמי׳ אינם מוצאין חן כלל לא בתחיל׳ ולא בסוף ולכך אמר׳ כי לא תתחיל ללקוט עד אשר תמצא חן תחילה בעיני בעל השדה ואחר כן תלקט וזהו ואלקטה אחר אשר אמצא חן בעיניו לא קודם מציאת החן ׃ א"נ אחר שאמר אל תלכי ללקוט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וצוה את נעריו אל יגערו בה אז לא הביאה את אשר לקטה עם השבלים אל ביתה כי אם שמה בשדה והתידוש את אשר ליקטה ויהי כאיפה שעורים אבל עתה אמרה ואלקטה בשבלים עם שבליהן אלקטה ואביא אל הבית ואחרי כן אחבוט אותו בתוך הבית ׃ ואפשר עוד לומר בכונת הכתוב ותאמר רות המואביה אלכה נא וגו׳ לא אעשה כדרך הנשים שרגילות לטייל בשדות שהולכות ומלקטות מעט כדי להתעכב בשדה זמן רב אלא אלכה והנני באה תכף ומיד וזהו לא דקאמר להורות על מהירות בואה וגם לא אלך משדה לשדה אחר כדרך שאר המלקטים כי אם אל המקום הראשון אשר אלך פה אהיה וממנו אשוב אל הבית וזהו השדה דקאמר לומר כי לא תלך כי אם אל שדה אחר וגם לא אלקט יותר מדיני כי שני שבלין לקט שלשה אינן לקט וזהו שאמר ואלקטה בשבלים מיעוט רבים שנים ׃ אי נמי אמרה אלכה נא השדה ואלקטה ולא אלך עם בני אדם באינם מהוגנים אלא אלכה ותלוה בדרך עד בואי אל השדה ללקוט עם בני אדם מהוגנים וכשרים וזהו אחר אשר אמצא חן בעיניו מרוב ענותנותו עמו אלך וכן עשתה כי הלכה ובאה אל הדרך והיתה רואה אנשים באינם הגונים וחוזרת לביתה עד כי ראתה אנשים הגונים ואחריהם הלכה בהדרכם וזהו שאמר ותלך ותבא ותלקט כי הלכה ובאה עד כי האלהים אנה לידה אנשים כשרים שהלוה עמהם ובזה ידוייק שלא אמר ותלך ותלקט ותבא ׃ אי נמי אמר ותלך ותבא ותלקט ולא אמר ותלך ותלקט ותבא להודיע גודל צניעותה כי כדי להיות תמיד פניה אחרי הקוצרים כדי שלא יסתכלו בה ויתנו עיניהם בה היתה הולכת ובאה כי אף שהיא היתה מלקטת אחורי הקוצרים מ"מ לפעמים הקוצר מחזר עצמו אל צד אחר לקצור גם בצדדים ופונה לכאן ולכאן והיא היתה מכוונת בזה כי כשהיה הקוצר מחזר פניו ופונה ממקום למקום לא היתה יושבת במקומה כי אז יוכל לראותה אלא היתה הולכת ובאה תמיד כדי להיות אחורי הקוצר ומסתתרת עצמה אחריהם ׃ אי נמי אמר זה להודיע גודל זריזותה כי היתה מלקטת קל מהרה כל כך עד שהיתה מלקטת כל הנשאר אחרי כל הקוצרים כי אף שהיה שם שורה גדולה של קוצרים היא היתה הולכת ובאה כל כך בזריזות עד שהיתה מלקטת הנשאר אחרי כלם כי היתה הולכת מאחרי זה לאחרי זה וכן על זה הדרך אחרי כולם ואחרי כן חוזרת ובאה אל מקומה הראשון ומלקטת הנשאר עתה אחרי הקוצר הראשון והולכת אל שאר הקוצרים וזהו שאמר אחרי הקוצרים כי הובת הליכתה וביאתה היתה כדי ללקט כל הנשאר אחרי כל הקוצרים ׃ אי נמי אמר כן להורות על נדיבות לבו של בועז כי היה נדיב נדיבות יען כי דרך כל בעלי השדות לצוות את פועליהם הקוצרים שיתנו לב לבל ישכחו הרבה כי אחרי בנשכחה מאתם יעברו על לאו לא תשוב לקחתו ובועז הצדיק לא היה מצוה כן אל קוצרי שדה כי הוא חפץ שישכחו הרבה כדי לשמח לב העניים והאביונים ועם זה נבין מה שאמר הכתוב להלן וגם שול תשולו לה לא אמר ותשולו לה וגו׳ כי זה כבר היו מצווים כי מבועז שישולו מן הצבתים כדי שיהיה לקט הרבה לעניים אבל עתה ברות צוה להם עוד שיוסיפו שכחה הרבה וזהו שכפל ואמר ברות וגם שול תשולו לה באופן שנראה מכאן שבועז היה חפץ שישכחו הרבה כדי לשמח לב העניים ואמר הכתוב כי כ"כ היתה הלקט והשכחה שהיה בשדהו כי אף שלקטה בהליכה אף בביאתה בדרך אשר הלכה בה בתוך השדה היתה מוצאת ללקט עוד וזה מריבוי הלקט הנמצא בשדה אשר קרה מקרה ללכת שמה אשר היה לבעז הצדיק אשר היה ממשפחת אלימלך שלעולם היה מצוה את קוצריו שישולו וישכחו מן הצבתים וז"ש ויקר מקרה חלקת השדה לבעז וגו׳ ׃ אי נמי אמר ותאמר רות המואביה אל נעמי כלומר עם היות מואביה ודרך המואבים להיות אכזרים ובפרט בענין המזונות כמו שאמר הכתוב על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ורות עם היותה מואביה ריחמה על נעמי חמותה ורצתה לרחם עליה לזון ולפרנס אותה אף אם תתבזה היא ללכת ללקוט כשאר עניי ישראל ולא עוד אלא שהוגתה את פני חמותה שתתן לה רשות ללכת וזהו באמר אלכה נא השדה ואין נא אלא לשון בקשה וכאילו אמר נא אלכה השדה ואמרה ואלקטה בשבלים כלומר ולא בעמרי׳ כי אולי ירע בעיני בעל השדה או בעיני הקוצרים ויכלימוה ועל כן מליצו לקמן שהזהיר בעז לקוצרים גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה אבל היא בנאתה אמרה לנעמי שלא תלקט אלא בשבלי׳ ואמר׳ אחר אשר אמצא חן בעיניו כלו׳ מאחר אשר בזה האופן שאמרתי בודאי אמצא חן בעיניו ולא יגער בי ׃ או אפשר שאמרה אחר אשר אמצא חן בעיניו כלומר לפחות בין כל הקוצרים אשר בשדה ימצא איש אחד ביניהם אשר יהיה איש כשר והגון ואני לא אלקט אחר כל הקוצרים רק אראה ואבחין הקוצר אשר אמצא חן בעיניו ולא ירע לו בלקיטתי אחריו אלך בלבד וכיון שאמרה לה כל התנאים הללו ידעה כי אשה כשרה היא ולא מלבה היתה יוצאת רק על צד ההכרח על כן אמרה לה לכי בתי כלומר ידעתי והכרתי שאת צדקת כאילו את בתי על כן אמרה לכי בתי ׃ ואמר ותלך ותבא ותלקט לא אמר ותלך ותלקט ותבא במקו ההליכה לביתה להקיפם ומקום ההליכה לביתה כי כשם שהבאים מהשדות נושאים בר ולחם ומזון שיים ושמחים בביאתם אמנם בהליכה דואגים כי אינם יודעים אם יביאו שום דבר או יגערו בהם או לא ימצאו אמר עתה ברות כי כך היתה שמחה בהליכה כמו בביאה כי אחר שמן השמים סביאום לידי מדה זו שכל קבלה עליה בסבר פנים יפות ותלך ותבא והיתקש ההליכה לביאתה שכל בשמחה ובטוב לב ותלקט בשדה אחרי הקוצרים הכונה כי עם היות שהיא הבנה בשלותי בכל הקוצרים תמצא אחד שיהיה ראוי והגון כדי שתלך אחריו ושלא יהיה רע עין וכמו שאמרה אחר אשר אמצא חן בעיניו ועתה מצאה את כל הקוצרים הגונים וכשרים באופן שלקטה אחרי כל הקוצרים ולעיל אמר אחר וכאן אמר אחרי לפי שהילו לא היתה הולכת אלא אחר קוצר אחד לבד ללקוט השכחה שהוא שוכח בנקל היה לה ללקוט בכחת קוצר אחד ובודאי בלעולם תהיה הולכת סמוך אל הקוצר לכן אמר אחר דכל אחר הוא סמוך אמנם עתה שמצאה חן בכל הקוצרים והלכה ללקוט אחרי כל הקוצרים שכחת כולם בודאי שבין סומן שהיא עסוקה ללקוט שכחת כולם יתרחקו הקוצרים ממנה כי הם קוצרים והולכי׳ ועל כן אמרה אחרי כי אחרי הוא מופלג וגהן טעם למה הלכה אחרי כל הקוצרים לפי שקרה מקרה שהלכה בחלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך ונקטינן דמופלג מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים שה לדבר אמת כל משרתיו צדיקים ולכן כיון שראתה שהיו כולם צדיקים הלכה אחרי כל הקוצרים כדאמרן ׃ ובמדרש ויקר מקרה א"ר יוחנן כל הרואה אותה מריק קרי . דרשו זה מגלה קאמר קרא ותיקר הלקת השדה וגו׳ והיה כינוי ותיקר שב אל רות ולמה אמר ויקר לשון זכר כי בזה הולך נומי מקרה שבכ כינוי ויקר בשאת לשון זכר אל שמקרה וכאילו אמר ויקר המקרה שלה חלקת השדה וגו׳ ובזה השמון האריך הכתוב למעיתו ללא נוגך ולכן דרשו כי ויקר שב אל האיש הזכר הרואה אותה שהיה מריק קרי והכוונה ויקר האיש מקרה בסיבתה אבל עדין לריך לדעת איך נמנך עם זה סוף הפסוק דקאמר חלקת השדה לבעז וגו׳ ואפשר דלעולם רז"ל לא מפקי קרא מפשטיה ומגמשמעותיה אלא מדבני קרא ואמר ויקר מקרה כדאמרן רמז ברמז אותה הדרשה שכל הרואה אותה כו׳ . גם אפשר כי לפי שכל הרואה אותה מריק קרי על כן האלהים אנה לידה חלקת השדה לבעז דכל משרתיו היו צדיקים ולא יפגעו בה בשדה אחר פן יתעללו בה . ועוד אפשר שהשמיענו דכל הרואה אותה מריק קרי ואפי׳ הקוצרים אשר היו בחלקת השדה שבודאי היו צדיקים כל הרואה אותה מהם היה מריק קרי לרוב יופיה ותוארה ׃ ומורי זלה"ה כתב אומרו אחר אשר אמצא חן בעיניו כדבר קשה כי היתה אומרת בפיה שהיתה תפלה ורוצה לקיטת השבלים כמעט כמו יתנן במציאת חן . ואפשר שאת חן מצאנוהו בכל מקום מגד הטוב לא מגד הרע כדכתיב כי לויה הן וגו׳ ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם וכיוונה רות בדבריה שלא תלך ללקוט כי אם אחר שמצא תמצא חן בעיניו חן ר"ל במשמש בעיניו בעבודת ה׳ ולא בראייה אסורה באם היתה רואה אותו משתדל להביט ולהסתכל בה הרי ניכר היות בעיניו רשע לא חן והיתה בורחת מאללו והרס מאחריו הרתק כמטחוי קשת עכ"ל ׃ ובמדרש ותלך ותבא עד כדון לא אזלא ואת אמרת ותבא ר׳ יהודה בר סימון אמר שתחילה מסיימת לפניה את הדרכים . ובונתם ז"ל בפשט לכתב היתה מסיימת את הדרכים לגורך ביאתה כדי שלא תטעה בביאתה למצוא הדרך ופשוט הוא וכן פירש מורי זלה"ה וכתב שכן נראה לו עיקר . וגם כתב שאפשר שתהיה כונתם שאחרי שהלכה חזרה לבוא בכל הדרך ההוא כדי לסיים את הדרכים ואחר כך חזרה ללקט עכ"ל ׃ עוד כתב מורי זלה"ה ביתכן לומר על דרך הפשט כי באולי חלקת השדה לבעז היתה סמוכה לעיר יותר משדות אחרים ואע"פ שהיא הכף ומיד פגעה בחלקה ההיא מ"מ הלכה עוד משם והלאה אולי תמצא אחרים במציאת חן יותר וכמו שהיא הבטיחה אחר אשר אמצא חן בעיניו ולכן הלכה שדות הרבה ואח"כ חזרה ובאה ללקוט בחלקה אשר הניחה כי לא מצאה חן כמו בחלקה ההיא ויקר מקרה במציאת חן חלקת השדה לבעז עכ"ל ׃ ורב אחרון כתב אחר אשר אמצא חן בעיניו כלומר בעיני בעל השדה והכתוב קצר . ותלך ותבא וגו׳ רז"ל דרשו עד כדון לא אזלא ואת אמרת ותבא ר׳ יהודה ב"ר סימון אמר התחילה מסיימת לבניה הדרכים . ואפשר לומר שהגיד הכתוב הרגילות הנערה שלא עמדה בטלנית אפי׳ רגע אך לעולם היתה הולכת ובאה בתוך השדה ומלקטת . ודקדק הכתוב ואמר אחרי הקוצרים להגיד מה שאמרו רבותינו ז"ל בסמוך למי הנערה וגו׳ ש"מר כיון בראה אותה בועז התחיל שואל עליה כל הנשים מפתקות עם הקוצרים וזו מצנעת עצמה כל הנשים מלקטות בין העמרים וזו מלקטת מן ההפקר וזהו אחרי הקוצרים ולא מפסת שלא ללקוט בין העמרים ולא לצחוק עם הנערים עכ"ל ׃ והרשב"א הלוי ז"ל כתב דע שאלהינו ית׳ במו ברא שוערים כרודים בעם הם הנקראים כפי חכמי האמת קליפות והם נקראים רעה ועל זה נאמר לא תאונה אליך רעה כלומר הזהר שלא תעליל עליך הקליפה הנקראת רעה עלילות ברשע ותאונה לשון תואנה כך פירשו בספר הזוהר בפרשת ויצא יעקב ובפרשת ויהי בשלח ועל זה נאמר יש רעה חולה כי הקליפה הזאת הנקראת רעה בולטה באדם הבילו היא ומחזקת אותו לחולה ואינה מנחת אותו לאכול באופן שהיא מחליאה אותו כך דרשוהו בספר הזוהר בפרשת בשלח ושם נאמר כי על זה אמר הכתוב עושר שמור לבעליו לרעתו כי הרעה הנאמרת מבמרת בעושר ההוא ואינה מנחת אותו לעשות טוב ולא ליהנות ממנו עד שיבא בעליו של העושר ההוא כי איש אחר יאכלנו הכלל כי הקליפה הזאת נקראת רעה וגם בעליו נקרא רע עין ושלמה ניוה אל תלחם את לחם רע עין כי הוא מרבות הקליפות ועל כן הזהירה התורה ולא ירע לבבך בתתך לו כי הנדקה היא מגד הטוב ולכן אין נמצא רע עמה ולכן פיה פתחה בחכמה אחר אשר אמצא חן בעיניו כי לא יהיה רע עין אבל ביהיה טוב מין עכ"ל ׃ ותאמר לה לכי בתי כתב החסיד הר"ר יוסף יעבץ זלה"ה בנמוקיו לא מפני מיעוט ערכך אלא אני מסכימה לכך אלא שהשעה צריכה לכך וזה טעם בתי עכ"ל ׃

(ג) ותלך ותבא כתב הר"ש ן׳ אלקבץ הלוי אפשר שתהיה הכונה על כל הימים כי תמיד כל היום היתה הולכת ובאה עד כלות קציר השעורים וקציר החטים עכ"ל . והר"ר יצחק ערמאה ז"ל כתב ותלך מביתה ותבא השדה ותלקט ׃ והר"ש ן׳ אלקבץ הלוי כתב ז"ל ואמ שמעתי שיעורו כמה מהלך היתה יכולה ללכת ובהגיעה לסוף הגבול המבואר אז ותבא ותלקט כי אם היתה הולכת ומלקטת היתה הולכת ובאה ומבאה על שכמה ובזה תקל השורה כי תלך עד סוף הגבול ואז בבואה היתה מלקטת באופן כי בהיות המשא ככד ובזה מן הקלות מה שלא יתעלם עכ"ל

בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ לְכִי בִתִּי׃ ג וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט
בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה　ג׳ . ג׳
לְבֹעַז אֲשֶׁר מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃ ד וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא　ב׳
מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ　ד׳ מ״ל
יְבָרֶכְךָ יְהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל־

רַחֲמִין בְּעֵינוֹי וַאֲמַרַת לַהּ אֵיזִיל בְּרַתִּי׃ ג ותלך וַאֲזַלַת וַעֲלַת וְכַנְשַׁת
בְּחַקְלָא בָּתַר חֲצוֹדַיָּא וְאוֹרַע אַרְעֲהָא אַחְסָנַת חַקְלָא דַּהֲוָה לְבוֹעַז
דְּמִן יִחוּס אֱלִימֶלֶךְ׃ ד והנה וְהָא בוֹעַז אֲתָא מִבֵּית לֶחֶם וַאֲמַר
לַחֲצוֹדַיָּא יְהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן וַאֲמָרוּ לֵיהּ יְבָרְכִינָךְ יְיָ׃
ה ויאמר וַאֲמַר בּוֹעַז לְעוּלֵימֵיהּ דִּמְמַנֵּי רַב עַל חֲצוֹדַיָּא לְאֵי דֵין אוּמָּא

לקוצרים ד׳ מ״ל וסימן ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם . ודבתריה הנצב על הקוצרים למי הנערה. ודבתריה ויאמר נערה מואביה ודבתריה ותאמר אלקטה נא ואספתי׃

תולדות אהרן ותלך ותבא ותלקט. שבת קיג׃ והנה בעז בא, ברכות נד (ברכות יד)׃ ויאמר בועז לנערו. שבת סס׃

רשי

אמצא חן בעיניו׃ (ג) ותלך ותבא ותלקט בשדה. מצינו במדרש רות עד לא הלכה אמרה שהוא אומר ותבא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה

אבן עזרא

שב אל בעל השדה ואם לא נזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה׃ ה׳ עמכם. לעזור אתכם בעבור שהם עמלים׃ יברכך ה׳. שיתן ברכה בקציר׃ למי

אגרת שמואל

עכ״ל׃ **ואומרו** אחרי הקוצרים כתב הה״ר יוסף גאקון ז״ל למדנו מוסרה שלא לקחה אפילו ממה שבידי הקוצרים כי אם ממה שאחריהם שכבר הניחוהו לדעת או נתייאשו ממנו וגם כדי שלא יסתכלו בה לא הלכה כי אם אחריהם עכ״ל׃ **ויקר** מקרה חלקת השדה כתב הה״ר יצחק ערמאה ז״ל ויקר מקרה כענין אנכי בדרך נחני ה׳ בית אחי אדוני כי מה טוב הזדמן לצדיקי׳ בלא ספק. ובמדרש כל הרואה אותה מריק קרי שהיה קשה בעיניהם לייהם עניני זו אל המקרה ודרשוהו ליופי עכ״ל׃ **ובמדרש** לקח טוב ויקר מקרה מלמד שמלאך הוליכה כענין שנאמר ויקר אלהים אל בלעם עכ״ל. ועם זה אפשר שיובן מה שאמר הכתוב ותלך ותבא ותלקט כי כיון שהמלאך הוליכה כיון שטעה לדרך פעמים ללכת תכף באה אל השדה כהרף עין על ידי המלאך שהוליכה וזהו ותבא ואח״כ ליקטה׃

(ד) **והנה** בועז בא מבית לחם וכיון שראה אשה יפה כזאת בשדה אשר כל רואה אותה מיד רואה קרי כאמרם ז״ל בויקר מקרה וגו׳ לכן ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם להצילכם מיצר הרע ואל יעזוב אתכם ביד יצריכם הרע המפתה אתכם ליתן עיניכם באשה הזאת ויאמרו לו יברכך ה׳ כי גם לך צריך ברכה זאת או אפשר אמרו לו כי לו לבדו צריך ברכה זאת לא להם לפי שהוא אלמון ואינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו׃ **והראב״ע** ז״ל כתב ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם לעזור אתכם בעבור שהם עמלים. יברכך ה׳ שיתן ברכה בקציר עכ״ל׃ **ואני** אומר שאפשר שהם אמרו לו יברכך ה׳ לפי שהיה נתאלמן מקרוב ואפשר שמיום שמתה אשתו לא בא בשדה כי היה אבל ולא בא אלא באותו היום ולפי שלמדונו רז״ל כי השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה על כן אמרו לו יברכך ה׳ כלו׳ ימציא לך אשה הגונה כדי שתהא שרוי בברכה׃ **א״נ** אמר להם ה׳ עמכם כהיות שמצות רבות תלויות בענין הקצירה אם בעזוב עומר ששכחו שלא נשוב לקחתו וגם בלקט ופאה ושלא לגעור בעניים הבאים ללקט רק נקבלם בסבר פנים יפות וכיוצא על כן הזהירם ואמר להם הזכרו באופן שיהיה ה׳ עמכם ולא יסתלק מביניכם ולכן הוו זהירין לבלתי תחטאו רק קיימו כל המצות התלויות בקצירה בסבר פנים יפות וכיון שראו שבהיות הוא בעל הקציר ובעל הממון עם כל זה היה נותן בסבר פנים יפות ומזכירם על הנתינה אם כן מי שהוא טוב עין הוא יבורך ראוי הוא שיבורך ולכן ברכוהו ואמרו לו יברכך ה׳ כלומר יברכך בממון וכמו שדרשו ז״ל בפסוק יברכך ה׳ וישמרך׃ **אי** נמי לפי שבועז באותה שעה פגעה בו מדת הדין זו מדת אלהים ומתה אשתו על כן לא מצא ברכה יותר חשובה מזו להתפלל עליהם שלעולם לא יתנהג עמהם במדת אלהים שהוא מדת הדין אלא שם ההויה שהוא רחמים הוא יהיה עמהם וז״ש להם ה׳ עמכם והם השיבו ואמרו לו יברכך ה׳ כלומר יאמר די לצרותיך ולא יתנהג עמך עוד במדת הדין מדת אלהים אלא במדת רחמים וז״ש יברכך ה׳ שהוא מדת רחמים. אח״כ מצאתי קרוב לזה בהר״ש אלקבץ הלוי ז״ל׃ **ורב** אחרון כתב והנה בועז בא וגו׳ מגיד גודל השגחת השי״ת שגם שבועז היה אפשר שלא היה הולך שם אותו היום עכ״ז לזכות הצדקת הזמינו הקב״ה שם והיינו דקאמר והנה בועז בא וגו׳ ויאמר לקוצרים וגו׳ אפשר להעיר למה לא הזכיר הכתוב שראה בועז את רות ואח״כ שאל עליה אלא אמר בועז לנערו וגו׳ בזולת הגדת ראייתו אותה ולכן אומר דאפשר דבועז הבין מרחוק בשדהו והכיר במילוי עינו שהיתה שם נערה מהודשת בלתי רגילה ללכת שם וחשב במה היה בלב הקוצרים דבר בליעל אשר לא נכון ולכך כשבא אל השדה תכף אמר להם ה׳ עמכם כאיש מתמיה על דבר זר שאמר מה זאת לכם ה׳ עמכם יהיה והם השיבו יברכך ה׳ בכל מצאת ידיך כי אין פרץ ואין יוצאת אתנו׃ **והר״ש** ן׳ אלקבץ הלוי ז״ל כתב האמת כי עתה שלמו לו ימי אבלו שבעה ימים ועדיין הוא שואל בשלום אחרים ואחרים אינם שואלים בשלומו ולכן הוצרך הוא להתחיל בשאלה תחלה ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם עכ״ל וקרובים דבריו לדברי בפירושי ראשון שפירשתי׃

(ה) **ויאמר** בעז לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה ולא אמר מי הנערה כדי לדבר בלשון קצר כדרך החכמים המדקדקים בדבורם וזה שאם יאמר מי הנערה והם ישיבוהו רות עדיין צריך אח״כ לשאול למי היא בת מי היא או אשת מי היא כי לא יכיר בה בשמה להיותה אשה ע״כ שאל מתחל׳ למי היא כדי לדבר בלשון קצרה׃ **א״נ** בועז רצה לידע אם היא אשת איש או פנויה אבל היה בוש לשאול שאל׳ זו בפירוש שמא יחשדוהו כי נתן עיניו בה לישא אות׳ כי אלמון היה ובנקל יחשדוהו ע״כ שאל בסתם למי הנערה הזאת כלומר ברשות מי היא ולמי הנערה שאם יאמרו בת פלוני היא יהיה הוכחה כי פנוי׳ היא ועדין היא ברשות אביה ואם היא אשת איש וכבר יצתה מרשות אביה בודאי שיאמרו אשת פלוני היא ועל כן שאל למי הנערה הזאת. והנער הנצב על הקוצרים בשמעו כי שאל להכירה ואמר למי היא ולא אמר מי הנערה וגו׳ הבין הוא כי כוונתו אם יש לה בעל וזהו למי היא אשת איש או פנויה וחשב מחשבות כי נתן בועז עיניו בה על רוב יפי׳ ורצה שיגלה את אזניו אם היא פנוי׳ ליקח אותה לו לאשה ויען ויאמר הרחיב פה האריך לשון לספר לו בגנות׳ ושלא היתה ראוי׳ להכנס לאיש כמוהו בתחל׳ אמר עליה דברים אשר לא כן ואמר שהיתה מסלסלת בשערה ומקשטת את עצמה ועושה מעשה נערות וזהו נערה דקאמר וכמו שאמרז״ל אצל והוא נער דיוסף עושה מעשה נערות. ואפשר ג״כ שבאומרו נערה כיון לומר שאינה ראויה אליו שהוא זקן ובא בימים וזו נערה קטנה ולא יאות לזקן כמוהו כפי שניו וגם אם כפי דברי רז״ל היתה בת מ׳ שנה עם כל זה כל כך היתה יפה כי גם אם היתה בת ארבעים היתה נראית כבת ז׳ או כבר עשר ועל כן אמר נערה וכמו שדרשו ז״ל בשרה בת מאה וכו׳ ועוד כי מואביה היא ואפשר שרמז בדבריו שלא היה יכול ליפא אותה כי לא יבא עמוני ומואבי כתי׳ וזאת היא מואבית והנער אפשר שלא ידע ההלכה דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית שעדיין לא נתחדשה ההלכה דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. מה שכתבתי כפי׳ נערה מואבית מצאתי אח״כ בהרשב״א הלוי ז״ל שפירש כן. ועוד אפשר שכיון באומרו מואביה היא כלומר שעדיין לא נתגיירה בכל לב ובכל נפש כי עודה מחזקת ברשעתה וזהו מלת היא יתירא דקאמר כלומר כי עדיין היא מואביה ואמר השבה עם נעמי כלומר שכל סוף מגמתה בבואה פה לא היה לאהבת ה׳ ולחסות תחת כנפיו כי אם לאהבת נעמי וזהו השבה עם נעמי. ואף גם זאת האהבה כבר אבדה כי זאת האהבה היתה לה בעת לאתה משדי מואב ועתה כעת אין לה אפי׳ האהבה ההיא וזהו משדי מואב דקאמר כי אז בעת לאתה היתה לה אהבה עמה ועתה לא כן. ואפשר גם כן שכיון באומרו משדי מואב כלומר ראה מאיזה מקום שבה יחידה עם נעמי לבדה משדי מואב שבה יחידה עם נעמי ובודאי כ״לם שטופים בזמה והתעללו בה כי ממי יפחדו שלא לבא עליה ואשה שהתעללו בה ערלות ערלים אינה ראויה אליך ויוסף עוד לספר בגנותה מה שאין בה ואמר כי היא חשודה בגזל ותאמר בלבה אלקטה נא כלו׳ נא כעת לעת הקוצרים לא אשלא ידי כי אם בלקט כדרך ההפידים ואחר שירחקו מאצלי האספתי עומרים שלמים ואגזול אותם ולא יראו בי להיותם רחוקים ממנו וזהו אחרי הקוצרים כי אחרי הוא מופלג ובהיותי אחריהם ורחוקה מאד מהם ולא יראוני האספתי בעמרים והעד שזו היתה כוונתה ראותי כי ותבא ותעמוד ונתעכבה כאן מאז הבקר ועד עתה להמתין עד שנתרחק מאצלה כדי שתוכל לגזול אשה כזאת צריך האדם להשמר ממנה ולבלתי עזבה להכנס בביתו נדרך קבע כי תגזול כל אשר בבית וזהו שאמר זה שבתה הבית מעט כלומר אשה כזאת שיש לה דופי זה צריך שלא תכנס בבית אחרים אלא מעט פן תגזול כל אשר להם׃ **והרשב״א** הלוי כתב נערה מואביה היא כלומר שאף אם נאמר שהיה נודע להם חידוש הלכה דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית לאו משנת חסידים היא ואינו מן הראוי שמי שיקווה לצאת ממנו שבט מושלים ישא עמונית או מואביה ואף אם תהיינה מותרות הלא תראה הגואל פלוני אלמוני כמה ברח מזה כמי שנשכו נחש ולמה יקחנה בעז שהוא גדול ממנו בתורה התמו בנות ישראל הכשרות אשר הורתן ולידתן בקדושה ועוד השבה עם נעמי משדי מואב כי נתגדלה בין נכרי עין אשר לא יאות לאיש כמוך נדיב על נדיבות יקום והנה אליעזר עבד אברהם בקש ליצחק נערה מורגלת בנדיבות והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה וגו׳ ואמרה שתה וגו׳ אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואחרי שזו הורגלה בין צרי עין ודאי תהיה מורגלת בצרות עין ומה גם בהיותה מואביה אשר הצרות עין טבעי להם באופן שתהיה צרת עין בקבע ובהרגל עכ״ל׃ אי נמי לא אמר מי הנערה הזאת אלא למי הנערה לפי שבעז בראותו אשה כזאת יפה כלבנה ברה כחמה אמר בלבו בודאי הגמור כי אחד מהקוצרים קדשה כבר כי אי אפשר שלא יתנו עיניהם בה ובפרט נער הנצב על הקוצרים שהוא יושב ובטל כי הקוצרים שהם טרודים במלאכתם אפשר שלא היה להם פנאי לראותה אבל הנער הנצב על הקוצרים אפשר שהוא קדם אותה לו בגוה פרוטה ועל כן שאל ממנו למי מכולכם מקודשת הנערה הזאת וכיון ששמע הנער הנצב על הקוצרים דברי אדוניו שהיה חושדם שקדשו אותה ואם תהיה פנויה עדיין ישאנה לו כי חשק ביפיה עד כי חשד אותם שלא היה אפשר שלא קדשוה

בכר

כבר לרוב יפיה התחיל לדבר בגנותה ואמר כי אינה הוגנת לו כי היא נערה מואביה והיא מהם אשר שנא ה' אלהים וגם מזלה רעה עד כי לא נשאר לנעמי מכל בניה ובנותיה כי אם היא לבדה כי מעת אשר באה אל ביתה צרה ויגון מצאה לה ובסימן רע באה ובמזלה הרע הרגה את בעלה וזהו שאמר השבה עם נעמי לבדה כי לא נשאר לה אלא היא לבדה באה עמה וגם היא מעם הפרוצים בעריות וזהו משדי מואב וכאומרם ז"ל שהיו פרוצים בעריות ובהכרח היא גם כן תהיה פרוצה כהם : א"נ ספר מפריצותה כי בשלמא נעמי שהיתה אשה זקנה שתבא בדרך לבדה לא תפחד כלל כי מי יביט בפניה אבל אשה בחורה ויפה כזאת השבה עם נעמי שתיכן לבדנה בדרך וממרחק רב כזה משדי מואב בודאי שאשה פרוצה היא שאלמלא היתה צנועה היתה מפחדת שלא יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים ויתעללו בה ואף אם נאמר שקרה מקרה שלא פגעו באדם והיא לא נטמאה מ"מ אם היא לא היתה פרוצה לא היתה שמה לדרך פעמיה עם נעמי לבד בלא חברת אנשים כל זה מורה על רוב פריצות . ואף גם זאת יש לה שהיא עצלנית ואינה חפצה אלא להיות יושבת ובטלה כל היום כי באה אל השדה ותאמר אלקטה בדבור פיה לבד ולא עשתה מעשה כלל הבטיחה לעשות ולא עשתה ותבא ותעמוד עומדת ובטלה מאז הבקר ועד עתה ועל כן לא אמר ותבא ותלקט מאז הבקר ותעמוד עד עתה כי אין הכונה שעמדה שמה מן הבקר אלא שעמדה בטלה ולא לקטה דבר מאז הבקר ועד עתה כל אלו המדות הרעות יש אתה וזאת היתה לה כי נחרבה ביתה בזמן מועט על רוב פשעיה ונויד מת בעלה כי מדותיה המגונות גרמו לה מזלה הרע וזהו שאמר זה שבתה הבית מעט כי כל הרע הזה אשר אתה מהפריצות ויתר הדברים שאמרתי גרמו שתשב בביתה זמן מועט והחרב ביתה כי אולת בידיה תהרסנה :

אי נמי אמר כי הראתה סימני טהרה כחזיר ולבה יקבוץ און לה כי אמרה אלקטה אחרי הקוצרים רחוק מאד מהם להראו' שאני צנועה ועל כן ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה להמתין שנתרחק מאצלה ואז תתחיל ללקט כדי שלא נסתכל בה ויהי כן ה' עמה כאשר זאת היא כונתה כי אם כונתה להתעכב בשדה הרבה כי מדתה להיות אשה אשר בביתה לא ישכנו רגליה ואינה רוצה לישב בבית כי הומיה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה וז"ש זה שבתה הבית מעט כלומר זה אין זה כי אם רוע לב שרוצה לשבת בבית מעט ולכן המתינה שנתרחק מעליה ולא מרוב צניעותה אלא מפני כי שבתה הבית מעט ובביתה לא ישכנו רגליה . הנה פירשתי דברי הנער לגנאי של רות : את"ב מצאתי להרשב"א הלוי שפירש כן במה שאמר הכתוב זה שבתה הבית מעט ועוד כתב כי עד עתה דבר בגנויות טבעים אליה היותה נערה ומעם טמא ומתגדלת עם בלתי הגונים ואלה הגנויות ואף הם רבים אינה היא שבתם ועתה דבר בגנויות הרגליים אשר היא שבתם ואמר ראשונה שיש לה עין רעה לא יספיק לה כל השדה כולה וזה יראה בלקיטה אם בכמות ואם באיכות ואולם באיכות אמר אלקטה נא ואספתי בעמרים מה שאין בו דין לקט כי אם בשבלים והיה זה מהמגיד שקר מפורסם כמו שנראה ממאמרה אלכה נא השדה ואלקטה בשבלים אמנם זה להוציא דבה עליה אמר הפך מאמרה ואם נחזיק בדברי רש"י שהם שני דברים לקט ושכחה גם זה יורה על הנאמר כי לא תתפיים בזה או בזה אלא בזה ובזה ואמנם בכמות אמר ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה כי לא יספיק לה פעם אחת או שתים אבל כל היום כולו וביען בעת ההיא עדין לא היתה עת האוכל כנראה מהמסופר לפנים הפליג בקדימה ואמר מאז הבקר ולא אמר מהבקר כאילו רצה בזה שהיתה מעוררת השחר ובטרם יכיר איש את רעהו היתה באה וזהו מאז הבקר ועד עתה עכ"ל : והנה עד עתה פירשנו כל דברי הנער הנצב על הקוצרים לגנאי וכל הדברים אשר דבר הנער על רות בכל שוא ודבר כזב וגדול עונו מנשוא אם לכך כיון להעליל על אשה כשרה דברים אשר לא היו בעולם והמה מהגנאי אשר המשורר ע"ה נתרעם על מספרי לשון הרע במזמור הושיעה ה' כי גמר חסיד וכדי שיוסרו מספרי לשון הרע יראו ויקחו מוסר אבאר פי' המזמור שאמרו דע"ה כשהיה בורח משאול והיו הולכים ובאים לשאול לגלות אזנו היכן דוד שרוי כענין הזיפים שאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו ואלו היו מראים פנים לדוד והיו מבטיחים אותו שישב ביניהם ולא ימסרוהו ביד שאול עד שלכך הולך לשאול באורים ותומים היסגירוני אנשי קעילה ויאמר יסגירו וזה בודאי כי אנשי קעילה היו מבטיחים שישמרו אותו ולא יסגירוהו ולכן שאל אם ישמרוהו כדבריהם או יסגירוהו ואמר לו ה' שלא יבטח בדבריהם כי יסגירוהו ולכן אמר הושיעה ה' כי הריני קרוב למיתה שימיתני שאול כי כולם רוצים להסגירני ביד שאול וז"ש כי גמר חסיד ועל עצמו אמר כן כענין שאמר שמרה נפשי כי חסיד אני ולכן אמר הושיעה ה' כי גמר זה החסיד כמעט שימיתוהו שאול ואנשיו והרי הוא הולך למות לפי שפסו ואפסו אמונים מבני אדם ואין איש אמת בארץ שהרי כולם מבטיחים אותי ובקרבם ישימו ארבם להסגירני ביד שאול ושוא ידברו איש את רעהו וגו' ואמר כי כ"כ הורגלו לדבר שוא ודבר כזב עד שאינם מדברים איש את רעהו בשפתותיהם רק בלבותם כי כשזה מדבר יודע חברו כי שקר הוא מדבר ושהדברים הם הפך ממה שמוציא בפיו וזה משיבו דברים כפי דבריו וגם בתשובתו יש בלבו הפך מה שאומר בפיו וחברו מבין כי בלבו דבר אחר הפך ממה שאומר בפיו באופן כי בלב ולב ידברו זה מבין לבו של זה וזה מבין לבו של זה ובזה הם מדברים בלבם ולא בפיהם : א"נ ביען כי צריך האדם להפך יצרו הרע ליצר הטוב ושיסכימו שניהם לעבודתו ית' ולאהבה אותו כענין ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך אמר כי אלו הורגלו כ"כ לדבר שקר עד שאף יצרם הטוב הושוה והסכים ליצרו הרע לדבר שקרים וז"ש בלב ולב ידברו השוא והשקר בב' הלבבות ובב' היצרים הם מדברים כי נהפך יצרם הטוב ליצה"ר ואמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לא לבד המדברים אתי השקר ולשאול האמת אלא אף המדברים לי האמת ולשאול השקר גם אלו יכרתו לפי שאנו אומרים שבסיבת לשונם יעלו במעלה גדולה וז"ש אשר אמרו ללשוננו נגביר

ויעלה במעלה בסיבת לשוננו כי כבר דברנו טוב עם שאול וכן עם דוד באופן כי איזה משניהם שימלוך על ישראל ייטיב עמנו וז"ש שפתינו אתנו כבר שפתינו הכין לנו הכנה לעלות במעלה איזה משניהם שיהיה אדון לנו וז"ש מי אדון לנו כי מי שיהיה אדון לנו וימלוך על ישראל יאהב אותנו כי שפתינו הכין לנו להיותנו אהובים בעיני שניהם וביען כי גם ענוש לצדיק לא טוב וכמ"ש דוד במקום אחר על און פלט למו באף עמים הורד אלהים אשר המפרשים פירשוהו בתמיה על און פלט למו ואני אומר כי אפשר לפרשו בניחותא כי גם ענוש לצדיק לא טוב ולא היה רוצה שיענשו בעבור האון שעשו לו כן אמר על און אשר עשו לי איני תובע כעת עלבוני אלא בעידן ריתחא שיהיה לך אף בעמים זו הורד אלהים אותם אשר עשו לי און ובעידן ריתחא יענשו אגב אחרים ולכן אמר כאן אני אומר כי על הרעה הזאת אשר הם עושים לי שמשקרי' בי יכרתו רק משוד עניים ומאנקת האביונים שבשבר הם חייבים ממקום אחר על אותו עון יכרתו ויהיה עתה כי על פי דרכו אגאל גם אני מידם וז"ש עתה אקום יאמר ה' על מה שהם חייבים מקדמת דנא עתה אקים כי על פי דרכי שאנקם מהם אשית בישע את זה החסיד כשתמיד הוגה בתורתי יומם ולילה וז"ש אשית בישע יפיח לו אמרות ה' כלומר על פי דרכו אושיע את דוד שיפיח לו תמיד אמרות ה' כלומר שהוגה תמיד בתורה וכיון שהזכיר התורה סיפר בשבחה וז"פ אמרות טהורות יובן במ"ש ז"ל מצינו שעיקם הכתוב שנים ושלשה תיבות שלא להוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה אשר איננה טהורה וז"ש אמרות ה' כלומר אם הראה בתורת ה' אמרות רבות אל יקשה בעיניך שהיה יכול לדבר בלשון קצרה ולומר בהמה טמאה דע לך שאין זה עיקום כי אין בתורה עוקמנות ואם עיקם שם היינו כדי שלא להוציא דבר מגונה מפיו ולומר טמא רק רצה לומר אמרות טהורות אמנם האמת כי התורה היא ככסף צרוף בעליל לארץ ואם תקשה ותאמר ממקום שבאת משמע שאינ' ככסף צרוף שהרי שם כתיב גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה ואיכא למידק אמאי לא ערבינהו ולתנינהו בהמה ועוף בחדא מחתא ולכתוב הכי מכל הבהמה הטהורה ומעוף השמים תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו ואי הוה כתיב הכי לא הוה צריך לחזור ולכתוב פעם אחרת שבעה שבעה זכר ונקבה ותו איכא למידק כי היכי דנקט בבהמה חלוקת טהורה ואשר לא טהורה אמאי בעוף לא זכר כלל חלוקת אשר איננו טהו' ואם נאמר כי לא הוצרך להזכירו משום דממילא משתמע מן חלוקת בהמה טמאה אם כן גם חלוקת עוף טהור למה כתביה דהא נמי משתמע מחלוקת בהמה טהורה דמאי שנא באופן כי לכאורה משמע כי מה שחזר ואמר גם מעוף השמים תקח לך שבעה שבעה הוא מיותר הני שבעה שבעה לכך הודיענו המשורר כי גם אותם שבעה שבעה דנקט בעוף מזוקק הוא אותו שבעתים והוכרח לעשות חלוקה בפני עצמה בעוף ולא לערבינהו בבהמה וזה כי ידוע הוא כי קרבן העוף הוא קרבן העני אשר אין ידו משגת היה מביא שתי תורים או שני בני יונה והנה ידוע הוא מה שצוה הוא ית' להביא ז' ז' מן הבהמה הטהורה היינו כדי שיהיה לו לנח להביא מהם קרבן ואם היה מערב קרא העוף עם הבהמה הטהורה הוה אמינא דודאי מה שצוה הש"י ז' ז' העיק' הוא בשביל קרבן הבהמה שהוא קרבן חשוב ומתנה הראויה להתכבד אמנם העוף כדי נסבה לפחות כדי שלא לביישם גם קרבן העני אמנם הייתי אומר כי עיקר כי צווי ז' ז' לא היה אלא מפני קרבנות של הבהמה לכך רצה הקב"ה לגלות כי כך חשוב בעיניו ית' הב' תורים של העני כמו הקרבן של עשיר ולכך עשה מהעוף חלוקה בפני עצמה ופסוק בפני עצמו בלוותו שיפרים ויקח מהם שבעה שבעה וז"ש פסוק בפני עצמו ובמלת גם להורות כי שקולין הם ויבאו שניהם וז"ש גם מעוף השמים שבעה שבעה ולזה לא ערבינהו אלא נקט בהם פעם אחרת ז' ז' להודיע כי שוה הוא לפניו ית' קרבן העני לקרבן העשיר ולכן לא עשאו טפל לערבינהו עם הבהמה הטהורה וכתב בעוף להודיה פעם אחרת שבעה שבעה וז"ש מזוקק שבעתים כי כפי הטעם שאמרנו גם אותו השבעתים שכתוב שני פעמים הוא מזוקק להודיענו כי לפניו ית' חשוב קרבן עני כקרבן עשיר ומטעם זה מפורש אנלי מאי דכתיב בפרשת ויקרא כי בקרבן העשיר כתיב אם עולה קרבנו מן הבקר ובקרבן העני כתיב ואם מן העוף עולה קרבנו ולמה לא אמר ואם עולה קרבנו מן העוף אלא כונתו להודיענו האמור כי מתחילה אמר אם עולה קרבנו מן הבקר כלומר ידעתי כי העולה האמיתית אשר היא חשובה בעיניך הוא מן הבקר כי היא היותר עולה חשובה אמנם אני באתי לחדש לך כי אם יהיה מן העוף עולה קרבנו ומלת עולה קרבנו היא גזרה כי אפילו שיהיה מן העוף אני מחשיב אותו לעולה שלומה וזהו באמר עולה קרבנו ונחזור לענינינו כי לכך נקט גם בעוף שבעה שבעה בלחודייהו להשוות קרבן העוף לקרבן בהמ' וז"ש בכאן מזוקק שבעתים ואחר שסיפר בשבח התורה משום כיון שהזכירו סיפר בשבחו חזר לענינו הראשון ואמר אתה ה' תשמרם כלומר ואם אתה ה' חפץ על כל אלה אשר עשו לשומרם ואין אתה חפץ להמיתם וז"ש אתה ה' תשמרם כלומר אם אתה להיותך בעל הרחמים כי כן מורה תם זה אתה אומר לשומרם על השחות הצילם מידם וז"ש תצרנו מן הדור זו לעולם והענין של הצרנו היא דגושם והוא כנוי אל היחיד הנז' אשר אמר עליו אשית בישע החים אשר יפיח לו ויהגה באמרות ה' אמרות טהורות לפחות אם תרצה לשמור את הדור ואתה ה' תשמרם לפחות תצרנו לזה שיפיח לו אמרות ה' תצרנו ותצילנו לו מן הדור זו לעולם וכ"ש כי למה זה ועל מה זה יהיה מזלם קבוע תמיד ברום הגלגל כי ראוי הוא כי כשם שגלגל הוא שחוזר בעולם כי לפעמים האדם ברום המעל' ולפעמי' למט' לארץ עני ואביון כן יהיה ג"כ לאלו הרשעים כי יחזור גם הגלגל חוזר עליהם ולא יהיו קבועים במשמרות במעלתם וז"ש סביב רשעים יתהלכון ראוי שיתהלכון ויחזרו חוזרים אליהם כשאר בני אדם וז"ש כרום זולות לבני אדם כלומר כמו הרום והזלות והזלזול ועניות לבני אדם כי לפעמים הם ברום ולפעמים הם בזלות ועוני כן ראוי שיהיה גם לאלו פעמים כן וסביב סביב יהלכו גם המה ושיהיה הגלגל חוזר גם עליהם ולכן היה מתפלל דוד עליהם שיפלו במכמורות רשעים על היותם בעלי לשון הרע כי שוא ידברו איש את רעהו ושפת חלקות בלב ולב ידברו כי לשון הרע הוא

הקוצרים למי הנערה הזאת׃ ו ויען הנער הנצב ג׳ ומ״ל
על־הקוצרים ויאמר נערה מואביה היא השבה ד׳ מ״ל נ״א
עם־נעמי משדי מואב׃ ז ותאמר אלקטה־נא
ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים ותבוא ותעמוד ד׳ מ״ל ג׳ מ״ל למערבאי
מאז הבקר ועד־עתה זה שבתה הבית מעט׃ ג׳
ח ויאמר בעז אל־רות הלוא שמעת בתי אל־תלכי יס׳ מ״ל בכתו׳
ללקט בשדה אחר וגם לא־תעבורי מזה וכה ד׳ ג׳ ס׳ רפין ג׳ ומ״ל

ריבא הדא׃ ו ויען ואתיב עולימא דאתמנא רב על חצודיא ואמר
ריבא מן עמא דמואב היא דתבת ואתגיירת עם נעמי מחקל
דמואב׃ ז ותאמר ואמרת אצבור כען ואכנוש שובלין באלומיא מה
דמשתאר בתר חצודיא ואתת וקמת ואתעכבית כען מקדם
צפרא ועד כען פון זעיר דין דיתבא בביתא צבחר׃ ח ויאמר
ואמר בועז לות רות הלא קבלת מני ברתי לא תהכין למצבר
שובלין בחקל אוחרן ואף לא תעברי מכא למיזל לאומה אחריתא

תולדות אהרן וכס תדכקין. סס׃

הלוא ט׳ מ״ל בכתוב וסי׳ הלוא משנאיך ה׳ אשנא. הלוא יתעו חרשי רע. הלוא שמעת בתי. הלוא צויתי את הנערים. הלא הם כתובים דאסתר. הלוא ביראת אלהינו תלכו. הלוא כה עשו אבתיכם דבסוף עזרא. הלוא על אלה חטא שלמה. תאנף בנו עד כלה׃

רשי

שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים וליווים שלא תטעה בשבילים ותדע לשוב: ויקר מקרה. לבא בחלקת השדה אשר לבועז: (ה) למי הנערה הזאת. וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדות מעומד ושוכבות מיושב כדי שלא תשחה: (ו) השבה עם נעמי. הטעם למעלה תחת השי״ן לפי שהיא לשון עבר ואינה לשון פועלת: (ז) ותאמר. כלבה: אלקטה
כא

אבן עזרא

(ה) למי הנערה הזאת. חשב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה לבושה כלבוש ארצה גם הצורות משתנות בעבור האויר ודרך הדרש ידוע: (ו) ותבא ותעמד. שתתעסק תמיד בצרכה ולא בדבר אחר שלא יחשדנה בעבור יפיה: זה שבתה הבית מעט. זמן מועט. שבתה שישבה. וטעם בית. כמו סוכה: (ח) תעבורי. בשורק תחת חולם כמו ישפוטו הם והיא מלה זרה בעבור היותה מלרע אולי היתה כן בעבור שאיננו במקום מוכרת: וגו״ן תדבקין
נוסף

אגרת שמואל

שקול כע״ג וגלוי עריות ושפיכת דמים כי בכל אחת מאלו לא נאמר אלא גדול בשפיכות דמים גדול עוני מנשוא ובעריות ואיך אעשה הרעה הגדולה וגו׳ ובע״ג אנא חטא העם הזה חטאה גדולה אמנם במדבר לה״ר נאמר בו לשון רבים כמש״ה לשון מדברת גדולות ואם הנער כיון בדבריו להוציא עליה שם רע ודאי גדול עונו מנשוא ולכן אפשר לדרוש כל דברי הנער הנצב על הקוצרים לכף זכות לקיים מאמר והוי דן את כל האדם לכף זכות: ואפשר לפרש שלא דבר אלא בשבח של רות ואמר ויען הנער ויאמר נערה מואביה וגו׳ כלומר זאת היא ראויה אליך כי היא נערה ראויה לילד והוא מתו כל בניו וצריך שלא ישא אשה אלא שתהיה ראויה לילד לא זקנה ואומרו מואביה היא כלומר אין עליך לחוש אל מה שאמר הכתוב לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ כי למדתנו רבינו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית וזהו שאמר נערה מואביה היא ועוד הראה את טוב כונתה ושנתגיירה לשם שמים כי שבתה עם נעמי עם היותה עניה שכולה וגלמודה בעירום ובחוסר כל והלא הראה מהיכן שבה מארצה וממולדתה משדי מואב ועזבה את אביה ואת אמה עם היותה בת מלכים ושבה עם נעמי עם היותה בחוסר כל זה יורה שלא נתגיירה אלא לשם שמים. ועוד יש בה מן המוסר ודרך ארץ כי אפילו הלקט שהתורה זיכתה לה בו לא רצתה ללקט אלא בשאלת רשות ובלשון בקשה וז״ש ותאמר אלקטה נא כאילו אמר ותאמר נא אלקטה ואין נא אלא לשון בקשה. ואף גם זאת כי אפילו הלקט שהתורה זיכתה לה בו לא רצתה ללקט כי אם בשכר טורחה ועמלה וזהו שאמר אלקטה ולא בחנם איני רוצה ללקט אלא בשכר טורחי ועמלי שאטרח ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים והענין כי מנהג הקוצרים לקצור ולעשות עמרים ומניחים אותם במקומם ואחר כך נאספים הם או אחרים כל אותם העמרים אל מקום אחד ועושים מהם תל גבוה כלם במקום א׳ ולכן אמרה הניחני נא ואלקטה בלקט וגם אני אעשה זאת לכם ואקל מעליכם טורח אסיפת העמרים אל מקום אחד כי אני אלך אחרי הקוצרים ואטרח ואספתי בעמרים אשר יקצרו אאסוף את כולם אל מקום אחד הרי שלא רצתה אפילו בלקט כי אם בשכר טורחה ועמלה ואמר ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה להורות על חריצותה כי לחם עצלות לא תאכל ומאז הבקר ועד עתה לא ישבה לנוח אלא עמדה עומדת על עמדה וטורחת וזהו שאמר ותבא ותעמוד כלומר שלא ישבה לנוח אלא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה ואומרו זה שבתה הבית מעט אפשר כי שם בשדה היה בית אשר שם היו נערות בעז יושבות ואותה השעה אשר היה הנער מדבר עם בועז על ענין רות אפשר שהיתה רות יושבת לנוח שם בבית עם נערות בעז ולכן אמר הנער לבעז אף אם אתה רואה אותה בתוך הבית לא מפני שהיא עצלה כי עתה הלכה לשבת בבית לנוח מעט וז״ש זה שבתה הבית מעט כלומר עתה מעט זמן יש שישבה אבל מאז הבקר ועד עתה עמדה על עמדה ועל רגליה ולא ישבה כלל אלא ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה ובזה קרובים דברי לדברי ה״ר שמריה האקרטי ז״ל: והנה אח״כ מצאתי לרב אהרן שפירש דברי הנער הלז לשבחה של רות ובמקצת דברים קרובים דבריו לדברי והנני מציגם לפניך ז״ל אמר לנערו הנצב על הקוצרים למי הנערה הזאת כי בראותו נערה מחודשת בלתי רגילה לבא שמה חשבה לזונה ושולי א׳ מהנערים הביאה שמה ועל כן אמר של מי מהקוצרים האלה היא הנערה הזאת והוא השיבו אל אדוני אל ישת אל לבו חטאת לנער מהנערים כי נערה מואביה היא השבה וגו׳ ואם כוונתה היתה לדבר נבלה לא היתה באה עם חמותה רק היתה נשארת בארצה והנה מאז הבקר באה אלינו לא ראינו בה ערות דבר כי הנה נראה בעניינה שאמרה אלכה ללקט העומרים אחרי הקוצרים ולא עמהם או לפניהם ולהשמר מכל דבר רע גם מאז הבקר שבאה עמדה פה לעין כל ולא נסתרה מעינינו ולא זזה ידה מתוך ידינו ומה שעיניך רואות כי היא יושבת בעת נגל

סוכת הקוצרים מעט זמן הוא שישבה וטעם בית כמו סוכה וכן כתב הרלב״ע: או אפשר שזה היום יום שביעי הוא לביאת רות ונעמי היה ובו ביום יצא בעז מאבלו ולהפיג צערו יצא אל השדה כי בו ביום התחילו הקוצרים לעשות במלאכתו כי קודם זה היה אסור להם ולהיות כי בערם זה היה בעז אסור בשאלת שלום ובעניית שלום הגיד כי היום הזה בא ונתן להם שלום והחזירו לו שלום ושאל לנער בת מי הנערה הזאת ויען כי אין לה אב ואם בארץ הלזו והאשה קרובה לו וכאילו רצה לרמוז לו שהיא נאותה לו וזה בדברים מכוסים וערום יבין לאשורו וזהו באמר נערה מואביה היא כלומר נערה בת בנים היא גם מואביה ואין לה אב ואם וקרוב במלכות הזה וכמה מהאנשים חפצים לקחת בת יחידה גם היא שבה עם נעמי ורמז לו בזה חסידותה וטוב מזגה שבאת לחסות תחת כנפי השם ית׳ גם שהיתה קרובה לנעמי ומגואליה היא גם שהיא משתדלת ועוסקת ונגועה ועובה כי הנה להיותה ענייה ומרודה להם טרף לנפשה הוכרחה לצאת החוצה ודקדקה ללקוט ולאסוף אחרי הקוצרים ולא עמהם כנז׳ והנה עמדה על רגליה בעסק מלאכתה מאז הבקר ונראה מזה ששבתה בבית מעט כלומר כי כשהיתה בביתה שובתת ממלאכתה מעט הוא יראה מזה כי היא חרוצה במפעליה עכ״ל: והה״ר יצחק עארמה ז״ל כתב נערה מואביה היא השבה עם נעמי ומוסריה בידה והנה ידוע שאמש באה העירה ותבא ותעמוד מאז הבקר ועד עתה אם כן זה שבתה הבית מעט שלא עמדה בבית יום או יומים לנוח מיגיעת הדרך וזה יורה זריזותה וטעם הקילום שמא יכניסה בביתו לשם שירות הואיל והיתה חרוצה במעשיה מאד עכ״ל ודומים לזה דברי הרלב״ג ז״ל: והה״ר יוסף גאקון ז״ל כתב מאז הבקר ועד עתה הגיד זה לעוגם השתדלות כי מאז הבקר נגה באה וזו שבה שלקטה מאד כדי שלא יחשדו כי בעבור יפיה נתחסד עמה ונתן לה משל בעז ע״כ: (ח) ויאמר בועז אל רות הלא שמעת בתי דברי הנער הלז שאמר כי לא תחפוץ לשבת בית כי אם יצאנית ועל כן השמרי והזהרי מאד לא תעשה באופן שיאמנו דבריו ותהיה נקיה מה׳ ומישראל ולכך אל תלכי ללקוט בשדה אחר כי יאמת ויקוים דבריו בלכתך בשדה אחר כי יאמרו כי להיותך רוצה לילך פעם בחוץ פעם ברחובות ועל כן הלכת משדה זו אל שדה אחר ובזה הרי את מקיימת דבריו שאמר זה שבתה הבית מעט שכוונתו לומר כי בביתה לא יפכנו רגליה וכדאמרן לעיל ועל כן העצה הנכונה לך והנקי מדברי הנער היא זאת כי לא תלכי בשדה אחר וא״ת עוד אוסיף על זאת ולא אצא מפתח ביתי ולא אבוא לא אל שדה זו ולא אל שדה אחר ויותר טוב הוא לי שאמות ברעב בירכתי ביתי ולא לילך להתבזות לעיני בני אדם אשר חרפתם מרובה ולא יבזו אותי כדרך שביזה אותי הנער לז״א וגם לא תעבורי מזה השדה ותשבות בביתך כי אין זו עצה טובה אלא בואי לכאן והלקט וכה תדבקין עם נערותי וכוונתו שתבא ללקט אם כדי שתהנה היא מאדותיו וגם כדי לזכות את עצמו כי יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני עושה עם בעל הבית וכשם שעשית עד עתה שהלכת אחריהן מרחק רב והנהגת בעצמך מדת הצניעות כן תעשה גם כן מכאן והלאה ותן עיניך בשדה אשר יקצורון ואחרי תומם לקצור כל השדה והלכת אחריהם רחוקה מהם ולא מיראה אולי יגעו בך אני אומר לך שתלכי רחוקה מהם כי אם מפני הצניעות אבל הם לא יגעו בך כי הלא צויתים לבלתי נגעך ואם צמית לא תלכי את לשאוב כי הוא פריצות גדול שתשאבי בפניהם ואינו כבודך אלא והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים: ואפשר לפרשו לפי הדרך שפירשנו שדברי הנער היו כולם מספרים בשבחה של רות וכמו שפירשנו לעיל עתה היות דברי בועז אל רות מיוסדים על זה נאמר לה הלא שמעת בתי כלומר הרי כבר שמעת בתי כל השבחים הללו שגיבח אותך הנער ולכן ראוי הוא
לד

וְהָבָא תִתוֹסְפִין עִם עוּלֵימָתָי׃ ט עיניך תְּהֵא מִסְתַּכְּלָא בְּחַקְלָא כ׳. כ׳ חסר תִּדְבָּקִין עִם־נַעֲרֹתָי׃ ט עֵינַיִךְ בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר־יִקְצֹרוּן
דְיַחְצְדוּן וְתַהֲכִין בַּתְרֵיהוֹן הֲלָא פַּקֵּדִית יַת עוּלֵימַיָא דְלָא יִקְרְבוּן ג׳ יכל וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת־הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי
בִּיךְ וּבְעִידָן דִי אַתְּ צָחִית לְמוֹיֵי אִזֵילִי לְמָנַיָא וּתְהֵי שַׁתְיָא מוֹיֵי דסכלים דכות׳ נָגְעֵךְ וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל־הַכֵּלִים וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר י׳

תולדות אהרן עיניך בשדה. זוהר ויקהל׃

רשי

נא. לקט השבלים׃ ואספתי בעמרים. שכחה של עמרים׃ (ט) וצמית והלכת אל הכלים. ואם תצמאי אל תבלמי מלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים

אגרת שמואל

לך שלא תלכי ללקוט בשדה אחר כלומר בשדה של אחר שהוא אחר אלך כי בודאי לא יקרבוך ולא ישבחוך כאשר עשו לך פה וזהו שדה אחר דקאמר הרי טענה אחת שאין ראוי לך שתלכי ללקוט בשדה אחר. ועוד טענה ב׳ מלבד זו והוא אומרו וגם לא תעבורי מזה והכונה שאפשר שכל שדות של בועז היו קרובים לעיר יותר מכל שאר כל השדות והשולך לכל שאר השדות היה בהכרח שהיה פוגע בשדות בועז בתחלה והיה עובר מעליהם ללכת אל שאר השדות אשר היו יותר רחוקים ולכן אמר וגם לא תעבורי מזה כלומר גם אם נאמר שאפשר שגם כן יקרבוך בשאר השדות וג״כ ישבחוך אין ראוי שתעבורי משדותי אשר תפגעי בהם בתחלה ותלכי אל שדות אחרים הרחוקים מזה וזהו שאמר וגם לא תעבורי מזה הרי שתי טענות שבשביל כל אחת מהן ראוי שלא תלכי אל מקום אחר ללקוט כ״ש בהתחבר שתיהן וזהו מלת וגם דקאמר שמוסיף טענה אחרת על הראשונה. ואמר עוד טענה שלישית והיא וכה תדבקין עם נערותי כלומר כי בשאר השדות לא יש שם נערות שתוכלי להדבק בהן אמנם פה בשדותי יש נערות וכה תדבקין עם נערותי. אמר עוד טענה רביעית והוא אומרו עיניך בשדה אשר יקצורון והפשר שכל שדותיו של בועז אשר היו עתידים לקצור אפשר שכלם היו סביב סביב אל אותו השדה אשר היו שם נערות בועז ומשם שלטא בהו עינא לכל שדה ושדה אשר היו עתידים לקצור והפסוק הזה הוא מקושר עם הפסוק דלעיל בסופו שאמר וכה תדבקין עם נערותי מכאן מזה השדה הנך רואה בעיניך כל שדה ושדה אשר עתידין לקצור וזהו שאמר עיניך בשדה אשר יקצורון אמנם שדות אחרים אפשר שיתעללו בך לפי שהם בהחבא ובמסתרים שדה לפנים משדה אבל שדותי הם במקום מגולה כי הנה מכאן שלטא בהו עינא עיניך בשדה אשר יקצורון. אמר עוד טענה חמישית והוא אומרו והלכת אחריהן דייק דכתיב מלת אחריהן בנון והיה מן הראוי להיות כתובה במ״ם אבל הכונה שהיה מעיד על נעריו שכולם היו צדיקים גמורים ובשתהיי הולכת אחריהן הוה ליה כאילו את הולכת אחרי נשים ולא אחרי אנשים וכמו שכאשר תלכי אחרי נשים אין לך פחד שיתעללו בך כי הן נשים כמותך כך כאשר תלכי אחרי נערי הוה ליה כאילו תלכי אחרי נשים ולכן כתיב אחריהן בנון ואולי דמסתפינא הייתי אומר כי גם כאשר אמר לעיל וכה תדבקין עם נערותי על הנערים קאמר כי לא היו נערות לבועז בשדה אלא נערים וקראם נערות להחזיק את לבה שלא תפחד מהנערים שיתעללו בה על כן אמר לה שלא תפחד כלל שתוכל להדבק בהם כאילו היא מתדבקת עם נערות לפי שהיה יודע בהם שכולם היו צדיקי׳. ובזה אתי שפיר מאי דקאמרה רות לקמן גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין ולא מצינו שאמר לה כך אלא כך אמר לה וכה תדבקין עם נערותי ובמה דפרישית אתי שפיר דלעולם כאשר אמר לה וכה תדבקין עם נערותי על הנערים קאמר וקראם נערות להורות על חסידותם כי תוכל רות להדבק בהם כאילו הם נערות מסכים למה שפירשנו במה שאמר והלכת אחריהן בנון וזה בעצמו רמזה לה נעמי באומרה לה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו כי הנערים שלו הוה ליה כאילו הם נערות ובזה לא קשה מידי מהשינוי הנמצא בסיפור הלז כי בועז אמר לה וכה תדבקין עם נערותי והיא אמרה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין. אמר לה עוד טענה ששית כי מלבד חסידותם אשר הזכיר כי כל משרתיו צדיקים עוד נוסף על זה כי הם מוזהרים ומצווים ממני לבלתי נגוע בה כלל וזהו שאמר הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך. אמר עוד וצמית והלכת אל הכלים ושתית וגו׳ הכונה אחר שראה שהכל מתוקן מבלתי חטא כלל לא נשאר חשש כלל אלא ממקום שאיבת המים כי אולי היה רחוק מעט ממקום השדות אשר היו שם נעריו ואולי אם הלך לשאוב ממקום שאיבת המים אולי יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים על כן אמר לה אם צמית והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים ולא תלכי לשאוב ממקום שאיבת המים׃ ואפשר עוד לומר במה שאמר עיניך בשדה אשר יקצורון שהכונה לפי שראה ראינו כי שש הנה שנא ה׳ והאחת מהם עינים רמות כי העין הוא סרסור העבירה ולכן הזהירה התורה ואמרה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם כלומר כי אם תתורו ודאי שתהיו זונים ועושים מעשה אחרי הראייה כי עין רואה ולב חומד ואח״כ כלי המעשה גומרים ולכן אמר לה הזהרי שלא תרים את עיניך לא למעלה ולא לצד מן הצדדין ולא תסתכלי אלא לצורך עצמך ולצורך מלאכתך עיניך בשדה אשר יקצורון לראות וללקוט השבלים של לקט שכחה ופאה ועל דבר הרחקת העין מראות ברע אמר שע״ה עיניך לנוכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך אשר הרצון בו שיעשה כמו שהיה עושה רב ע״ה שלא היה מביט לעולם חוץ לארבע אמותיו וז״ש עיניך לנוכח יביטו כלומר השמר לך פן תשא עיניך השמימה ותראה נשים בעליות ובעד החלונות רק לעולם עיניך לנוכח יביטו כלומר לנוכח דרכך ולא למעלה ואם לפעמים תפגע באשה שהיא באה נגדך

ולא כיסתה פניה הרי עפעפיך כי לכך נוצרו כדי שהם ייסירו את דבר העבירה הבאה נגדך כי העלים העפעפים על העין. אמר עוד ולא זו בלבד תעשי אלא והלכת אחריהן כלומר הזהרי בכונה מכוונת שלא תלכי לצדי הקוצרים כי אולי יסתכלו ביך ויבאו לידי הרהור עבירה אלא תתכווני שלעולם ועד והלכת אחריהן ממש ומכוון כדי שבשום צד לא יוכלו להסתכל ביך ועל כל אלו ההכנות שאמרתי נוסף עליהם צויתי את הנערים לבלתי נגעך כי יד ליד לא ינקה רע ולכן לא יגעו בך אפי׳ באצבע קטנה וזהו לבלתי נגעך ולכן אנכי מצוך שאם צמית בעודך לוקטת בשדה לא תשאלי מן הקוצרים שיתנו לך הכלי של מים שיש עמהם בשדה אשר הם קוצרים אלא והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים בכל אלו ההכנות הרי את ניצולת מכל דבר רע׃ ואפשר עוד שאמר עיניך בשדה לפי שברוב הדברים שלטא בהו עינא בישא והעין הרע שולט בכל דבר לכן בעז בהכירו כי רות היא צדקנית ועינה היא עין טובה ובכל אשר תראה ותסתכל בעיניה שם צוה ה׳ את הברכה ועליה נאמר טוב עין הוא יבורך על כן כדי שתתברך תבואתו צוה אותה שתסתכל בעיניה בשדה אשר יקצורון כדי שתשרה ברכה בשדותיו ואמר עוד והלכת אחריהן לפי שידוע שעינא וליבא תרי סרסורי דעבירה והעין הוא הסרסור הראשון של העבירה כי העין רואה והלב חומד ועל כן הזהיר הכתוב באומרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ובהיות כי בועז ראה והבחין צדקתה ויפיה של רות ולעולם עיניה תחזינה מישרים על כן אמר לה והלכת אחריהן כלומר אף אם כולי עלמא אין ראוי שילכו ויתורו אחרי עיניהם אין את כמותם אלא את והלכת אחריהן כלומר אחרי עיניך תלכי ושינוי מלת אחריהן שב אל עיניך דכתיב דקרא ודרך זה רמזו בזוהר בפרשת ויקהל׃ והרשב״א הלוי ז״ל כתב זה לשונו עיניך בשדה אשר יקצורון פה השיאה עצה טובה והגונה אשר עוד דקדק בדברי הנער הממונה דבה עליה באומרו ותאמר אלקטה נא ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים אשר דברי אחרי הקוצרים אבל האמת רב דברים ודקדק שלא יחדל פשע בהם כאילו רצה לומר שהיתה הולכת אחריהן כחוטפת מידם אשר על זה אמר לנעריו בצוותו אותם וגם שול תשולו לה אשר כל זה להקהות שני עד שקרים על כן הרבה לדבר לה דברים טובים עיניך בשדה אשר יקצורון כלומר לא תלכי עמם בעת היותם קוצרים שלא תהא נראית כחוטפת אבל עיניך תחזינה מישרים השדה אשר יקצורון ואחרי אשר יקצרו תלך אחריהם ולפי שמזה אפשר שימשך כי בלכתה בשדה אחרי כלות הקוצרים לקצור יתעלל בה אחד מהנערים מה שלא יהיה בהיותם בשדה כלם לכן אמר הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך אף אם תהיי יחידה בשדה הנה צויתי אותם בפרט עליך ואין ספק כי הצואה הזאת היא האמורה למטה כדברי הה״ר יצחק עראמה ז״ל ונראה לי כי לא צוה להם מקודם עד ידבר על לבה כי לא ידע אם תקבל היא דבריו או אם עשה תעשה לה כנפים ותרחיק נדוד משם אחרי שכבר דובר בה דבר כי עוד ומה בצע בצוואה זו אם היא לא תתרצ׳ בזה ולכן לא צוה עד חזק את לבה וצמית והלכת אל הכלים עוד הוסיף להשיאה וליעצה עצה נכונה עד אחד והוא שתרחיק ממנה לזות שפתים וזה שאם היא תשאל לאחד מהנערים שישאב לה לא תנא מידי ספק כי יאמר האומר שעיניה נתנה בו לכן יעצה שתלך בין משאבים ושם תשתה מאשר ישאבון הנערים לא שהיא תאמר לאחד מהם לשאוב וביותר צריך זיכות בדבר שיש בו חסרון כבוד כי הבזיון דבק בנפש כדברי הרב המורה ומה גם בהיותה כלילת יופי ובקל יוכלו לחמוד אותה ושוב מצאתי אל החסיד הה״ר יוסף יעבץ ז״ל שכתב בנמוקיו ושתית מאשר ישאבון לא שיתנו לך הם כי זה התחלת הפריצות ע״כ ושמחתי עכ״ל׃ ורב אחרון כתב הלא שמעת בתי מה ששאלתי לנער ולא תחשב ששאלתי את פי הנער להיות רע בעיני היותך לוקטת בשדה שלי כי אדרבא הנני מצווך שלא תלכי ללקוט בשדה אחר. וגם לא תעבורי מזה כלומר מזה הדרך שבנתך הנער הנגב שאת הוספת אחרי הקוצרים ולא עמהם לא תעבורי ממנו וכשתרצי לדבר דבר לפקח עמלך טוב שתדבקי עם הנערות ורמז לה שלא תדבר עם הנערים ולא בשדה זו בלבד אני אומר לך שתלקטי לפי שאמרתי אל תלכי ללקוט בשדה אחר כי הנה כוונתו היא שלא תלקטי בשדה איש אחר אך אם יהיה השדה שלי לקטי כרצונך כי עיניך בשדה אשר יקצורון והלכת תמיד אחריהן כלומר אחר הנערות כי הנה צויתי את הנערים לבלתי נגעך גם לשמירת נקיותך איני רוצה שתלכי עד הבאר כשתרצי לשתות רק תלכי אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים ועם הקפדתם בשתיית המים אשר טרחו בשאיבתם הנה עם כל זה לא יפגעו בך וזה טעם הלא צויתי את הנערים וגו׳ עכ״ל׃ והה״ר יצחק עראמה ז״ל כתב לא תעבורי מזה ירצה שלא תלך לביתה עד כלות הקציר כדרך שאר המלקטות עכ״ל. ע״ד אחר תעבורי׃

אמר

ישאבון הנערים: י ותפל על־פניה ותשתחו ארצה ג'
ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני
ואנכי נכריה: יא ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי ב'. למדנח"ין את כל
כל אשר־עשית את־חמותך אחרי מות אישך ס'
ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל־ ג'
עם אשר לא־ידעת תמול שלשום: יב ישלם יהוה ב'
פעלך ותהי משכרתך שלמה מעם יהוה אלהי י"ד. ל' ג' דסמיך
ישראל אשר־באת לחסות תחת־כנפיו: יג ותאמר ג' רפין

די מליין עולימיא: י ותפול ונפלת על אפהא וסגידת על ארעא
ואמרת ליה מה דין אשכחית רחמין בעינך לאשתמודעותני
ואנא מעמא נוכראה מבנתהון דמואב ומעמא דלא אידכי למיעל
בכנישתא דיי: יא ויען ואתיב בועז ואמר לה אתחואה אתחוא
לי על מימר חכימיא דכד גזר יי לא גזר על נוקביא אלהן
על גובריא ואתאמר עלי בנבואה דעתידין למיפק מינך מלכין
ונביאין בגין טבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר
דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמך אביך ואמך וארעא דילדותיך
ואזלת לאתגיירא ולמיתב בין עם די לא אשתמודע ליך מאתמלי
ומקדמוהי: יב ישלם יגמול יי ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך
טב ויהי אגריך שלימא לעלמא דאתי מן קדם יי אלהא דישראל
דאתת לאתגיירא ולאתחבאה תחות טלל שכינת יקריה ובההוא
זכותא תשיזיבי מן דין גיהנם למהוי חולקך עם שרה רבקה רחל
ולאה: יג ותאמר ואמרת אשכח רחמין בעינך רבוני ארום נחמתני

עשית ה' וסימניהון לאשה מה זאת עשית. ראי דרכך בגיא דעי. ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית. איפה לקטת היום ואנה עשית. אשר עשית את ונכלמת. ומן הידע את ירושלים עד ונחלת בך דכו': לחסות ג' רפין ומ"ל וסימן סבטוח באדם. סבטות בנדיבים. אשר באת לחסות תחת כנפיו:

תולדות אהרן עשית את חמותך. נדרים לז:

אבן עזרא

טוסף: (ט) וצמית. בא בבעלי הה"א בסוף: (יא) הגד הגד לי. פועל שלא נקרא שם פועלו: אשר לא ידעת. לדור עמהם: (יב) משכרתך. כמו מתכונת

אגרת שמואל

(י) **אמר** ותפול על פניה ותשתחו ארצה הנה רות ראתה את דברי הנער מריס כלענה ודברי בועז מתוקים מדבש על כן עשתה שני דברים הפכיים נפלה על פניה מרוב שיחה וכעסה על דברי הנער ותשתחו ארצה על דברי בעז הצדיק אשר ניחם אותה וידבר על לבה ותאמר אליו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני לגמול חסד עמדי ודברת על לבי באמרך לא תעבורי מזה וגם תדבקין עם נערותי וצוית את הנערים לבלתי יגעו בי כי אין טעם למציאת חן הזה כי אם בלבך הטהור עשית זה כי לפי דברי הנער הלז הנצב על הקוצרים אנכי נכריה עדיין כאמרו מואביה היא עלי עודה מחזקת בטומאתה ועדיין היא מואבית ואין ראוי כי אשה זרה ונכריה במעשיה תמצא חן בעיניך על כן הוא קא מתמה ואמרה מדוע מצאתי חן בעיניך ואנכי נכריה לפי דברי הנער: **א"נ** אמרה מדוע מצאתי חן בעיניך במה שרצית להכירני ושאלת עלי למי הנערה הזאת ואנכי נכריה כלומר והנה אנכי נכריה כשאר כל הנשים הבאות ללקוט כי הם נכריות ואין להם מכיר ואין שואל עליהן מי הן ומדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ולשאול עלי למי הנערה הזאת ויען בועז ויאמר לה הכונה כי ענה אותה על שאלתה ששאלה מדוע מצאתי חן בעיניך וגו' וגם אמר לה אמירה אחרת מחודשת וזהו ויען ויאמר והעניה הוא דברי הפסוק הזה והאמירה היא בכתוב שלאחריו במה שאמר לה ישלם ה' פעלך וגו' ועל שתים אלה אמר ויען בעז ויאמר לה ופירש העניה ואמר הוגד הוגד לי כפל ואמר הוגד הוגד לומר שכל כך היה הדבר אמת ויציב ומפורסם לרבים עד שהוגד הוגד לי מפי מגידים רבים מגיד אחר מגיד: **וגם** אפשר שרמז בשתי ההגדות שהוגד לו שהיתה שלימה וצדקת במה שבין אדם לחבירו וגם הוגד לו צדקתה במה שבין אדם למקום ועל הגדת מה שבין אדם לחבירו אמר כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך והוא המבואר לעיל בסיפור המגלה ומה גם מה שאמרו ז"ל שויתרה לה על כתובתה וגם הוגד לו כי בלב שלם ובנפש חפיצה נתגיירת ואינך מואבית ונכריה כדברי הנער הלז שאמר מואביה היא כי עדיין את מואביה ונכריה רק ידעתי נאמנה כי עזבת את אביך ואת אמך והכונה על דרך מה שאמר הכתוב אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני וזהו שאמר ותעזבי אביך ואמך ותלכי אל עם אשר לא ידעת וגו': **אי** נמי רצה לפרט החסד שעשתה עם המותה כדי להגדיל אותה ואמר כי לא עשתה כדרך שאר הנשים שהדרך היא להיות איבה ושנאה בין כלה לחמותה ואת לא כן ואף אם תמצא לומר שתשבו בשלום כלה בחמותה בחיי בעלה אחרי מות בעלה אי אפשר כי בחייו תשב בשלום עם חמותה לעשות נחת רוח עם בעלה אבל אחרי מותו אין בכל הנשים מי שלא תשנא חמותה ואת עשית עמה אף אחרי מות אישך ואם לא היה לך אב ואם והתחברו לה להיותך יתומה לא היה ראוי נהחזיק לך טובה כל כך כי להיותך יחידה ויתומה אהבת אותה ורצית בה אבל אב ואם היו לך ותעזבי אביך ואמך ותלכי אל עם אשר לא ידעת וגומר ועל כל אלה שכרך הרבה מאד ועל כן אמר ישלם ה' פעלך וגו': **והרשב"א** הלוי ז"ל כתב מדוע מצאתי חן בעיניך וגומר פיה פתחה בחכמה כי אין מן הפלא אם נחשדה אחרי דקים להו לרבנן שסתם בנות מואב זונה אשר זה דרכן להפקיר עצמן כנודע ואדרבא נפלאת היא מבעז מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני כי אני לנועם בכל דרכי בהיותי מעם נכרי וכן תרגם המתרגם ואנא מעמא נוכראה מברתהון דמואב ומעמא דלא אידכי למיעל בכנישתא דה' הנה כי הם שני דברים מתמיהים הא' בהיותה מבנות מואב המפקירות עצמן מתחלה ועד סוף כי הבכירה קראה שמו מואב לא כן הצעירה שאמרה בן עמי כדאיתא בפרק רביעי דנזיר ובב"ר פרשה כ"א והשנית בהיותה מתאסורים לבא בקהל וזה גם העמונית שוה אבל בנות מואב נתייחדו לזנות וכאומרו ויחל העם לזנות אל בנות מואב ולכן אמרה מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני שאני לנועם ופרושה בהיותי מעם המיוחדים בזנות מלבד היותי מעם אשר אינכו כשר לבא בקהל וכאילו בזה הורתה כי אינו מן הפלא כי ידברו עליה רעות ואדרבה בהיות בעז הצדיק מדבר עליה טובות נפלאת היא בעיניה עכ"ל: **והחסיד** הה"ר יוסף יעבץ ז"ל כתב בנמוקיו התרגום אמר הוגד לי הלכה עמוני ולא עמונית ואולי כי בעבור זה רמז לה את אשר עשית וגו' כי גמלת חסד ולא נתרחקו עמון ומואב אלא על אשר לא קדמו וגו' עכ"ל: **ובאומרו** ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום כתב הרשב"א הלוי ז"ל דברי רז"ל צריכין וקיימין כי זה נחשב שלשת ימים שנתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והיא לא ידעה מזה דבר אשר זה יורה גודל פרי לבבה לב טהור להתגייר תבלי סנות לשום דבר עכ"ל: **ורב** אלרק ז"ל כתב הנה רות כשמעה נפלו פניה ותשבה בלבה אולי נתן עיניו בה ולכן הטיב עמה ורצתה לדעת כוונת הטבותיו מה היתה וזה בלשון לא נסתר ותשתחוו ותאמר מדוע מצאתי חן בעיניך וגו' והוא דרך מוסר כמי שאומר הגדלת חסדך להטיב למי שאינו ראוי וכדאי להטבתך אך אמרה זה בלשון שאלה קנאת עגלות כי היתה רוצה לדעת כוונת הדברים בתאוות או בעז הבין מאמרה והשיב לה ואמר

הנה מה שהטבתי עמך הוא מעט מזער בערך מה שראוי לי כי כן אמת הוגד לי שני דברים אחד כל אשר עשית את חמותך. ועוד זאת שנית שמעתי לדקתך כי נתגיירת בהיות לאל ידך לשכון בטח בדד בית אביך ואמך או לפחות בארץ מולדתך ובהיות לך כל אלה כי עזבת את כולן ובאת אל עם אשר לא ידעת זה יורה כי גם גר לדק את ומאהבת הש"ת נתגיירת ולא לתואלת תקות דבר גופני וזה הוראה כי את טובת המזג וטובת הנפש. עכ"ל:

(יב) **הכתוב** הזה יתפרש או בדרך תפלה או בדרך הבטחה יהיה שכר אם על החסד אשר עשתה עם המותה כמבואר ואמר ישלם ה' פעלך ואמר מלת ישלם להודיע ולרמוז אל מה שאמר הכתוב מלוה ה' חונן דל כי מי שהוא חונן לדל הוה ליה כאילו הלוה אותם המעות להש"ת ולכן הש"ת גמולו ישלם לו כאילו הלוה לו יתברך והאל יתברך משלם את חובו וז"ש ישלם ה' פעלך כי מה שהתחסדת עם חמותך הוה ליה כאילו הלוית לש"י והוא ישלם פעלך וכנגד מה שאמר ותעזבי אביך ואמך שהוא עזיבת הע"ג כד"א אומרים לעץ אבי אתה על זה ותהי משכורתך שלמה כלומר שכר הרבה שאין לו הפסק כלל מעם ה' אלהי ישראל כלומר בעולם הבא להיות נהנה מעמו ממש וכענין שאמרו לדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה וזה על אשר באת לחסות תחת כנפיו ונתגיירת בלב שלם ובנפש חפצה מבלי פני' חלונית כלל רק להסות תחת כנפיו יתברך: **אי** נמי הפליג לדבר בשבחה שכמעט זכותה גדול מזכותו של אברהם אבינו ע"ה שהיה ראש לכל הגרים ולכן אמר ותהי משכורתך שלמה כי אף אם נאמר שזכותו של אברהם אבינו יחסר בהמשך הזמן ע"ד מ"ש ז"ל תמה זכות אבות עכ"ז זכותך ומשכורתך לא יחסר לעולם אלא לעולם תהיה משכורתך שלמה מעם ה' אלהי ישראל והטעם לפי שלך יתר שאת על אברהם אבינו לפי שאברהם אבינו לא בא מאליו עד שהקב"ה אמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך ואז עזב את אביו ואת אמו על פי מאמר האל יתברך אמנם את באת מאליך לחסות תחת כנפיו וזהו אשר באת לחסות תחת כנפיו כלומר באת מאליך לחסות תחת כנפיו ומה גם אשר נעמי הפצירה בה שתשוב אל עמה ואל אלהיה והיא לא שמעה בקולה אלא באה לחסות תחת כנפיו ית': **א"נ** בהיות כי גמילות חסדים היא אחד מהדברים שאדם עושה אותם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ולכן על החסד אשר גמלה עם חמותה אמר לה והיה שכרך כי ישלם מפעלך ואכלו הפירות בעולם הזה והקרן יהיה שלם וישאר קיים לעולם הבא וזה שאמר ותהי משכורתך שלמה לעולם הבא כל הקרן בשלמות מעם ה' אלהי ישראל אשר בזה הגמילות חסדים שעשית זכית אשר באת לחסות תחת כנפיו שתזכה להיות נאכית לעתיד לבא תחת כנפיו יתברך והמלך ברחמיו יסתיר אותך ותחסה בסתר כנפיו ובסתר אהלו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ותזכה להיות בישיבה עליונה תחת כנפי השכינה: **ומצינו** במדרש שהפליגו לדבר בשבחן של גומלי חסדים ואמרו בא וראה כמה גדול כחן של לדיקים וכמה גדול כחה של לדקה וכמה גדול כחן של גומלי חסדים שאין חסין לא בצל שחר ולא בצל כנפי ארץ ולא בצל כנפי שמש ולא בצל כנפי החיות ולא בצל כנפי כרובים ולא בצל כנפי שרפים אלא בצל מי שאמר והיה העולם שנאמר מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון עכ"ל: **והנה** ראיית הכתוב מובנת כפי פשוטה אמנם נרחיב ביאורה עם ביאור הכתוב הקודם שרצה להפליג לדבר בגדולת לדקתו וחסדיו יתברך עם בריותיו ואמר לדקתך כהררי אל כלומר שהיא רבה וגדולה וגבוה כהררי אל ההרים הגבוהים ומשפטיך תהום רבה כלומר להיות כונתך לעשות לדקה וחסד עם כל בריותך לכן כל הדינין תקיפין וכל המקטריגין אתה משליך אותם בנוקבא דתהומא רבא וזהו שאמר משפטיך תהום רבה כלומר כל הדינין תקיפין אתה משליך אותם בתהום רבה וכזה אדם ובהמה תושיע ה' כלומר בין האדם החשוב והלדיק ובין האדם אשר נחשב כבהמה והוא הרשע את כולם תושיע ה' במדת רחמיך וחסדיך כי אין שטן ואין פגע רע שיקטרג עליהם ואמר עוד מה יקר חסדך אלהים כלומר אין ערך ודמיון לחסדך שאתה מתחסד עם בריותיך ואין סוף לחשיבות חסדך כמה וכמה הוא יקר ויעיד עליו הגמילות חסדים של בני האדם המתדמים אליך להיותם גומלי חסדים והיה שכרם בשכר החסד שעשו כי בצל כנפיך יחסיון בצל מי שאמר והיה העולם וגם ירוויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם ואם החסד של בני אדם כל כך יקר וגדול כי משכרו יודע יקר תפארת גדולתו וזה עם היות שחסד בן אדם לסבל נחשב בערך חסדו יתברך אם כן מזה יודע מה יקר חסדך אלהים וז"ש ובני אדם בצל כנפיך יחסיון זכות כלומר ובני אדם העושים חסד וגומלים חסדים זוכים אשר בצל כנפיך יחסיון א"כ זה לעד ולאות אשר מה יקר חסדך אלהים וכדאמרן:

(יג) **ותאמר** אמצא חן בעיניך אדוני וגו' לפי מה שאמרו ז"ל שאמר לה שמתוכלתה בעולם הבא תהיה עם האמהות שרה ורבקה ורחל ולאה החזיקה לו טובה

כד. ל׳ זקף קמן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי כִּי נִחַמְתָּנִי וְכִי דִבַּרְתָּ עַל־
ל׳ וחס׳ לֵב שִׁפְחָתֶךָ וְאָנֹכִי לֹא אֶהְיֶה כְּאַחַת שִׁפְחֹתֶיךָ׃ ג׳ לא מפיק
כ״ת. יד וַיֹּאמֶר לָה בֹעַז לְעֵת הָאֹכֶל גֹּשִׁי הֲלֹם וְאָכַלְתְּ מִן־ י״ב חסר
ל׳. י״ב הַלֶּחֶם וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ וַתֵּשֶׁב מִצַּד הַקֹּצְרִים

וְאַכְשַׁרְתַּנִי לְמִדְכֵּי בִּקְהָלָא דַיְיָ וַאֲרוּם מַלֵּילְתָּא תַּנְחוּמִין עַל לֵב
אַמְתָּךְ דְאַבְטַחְתַּנִי לְמַחְסַן עָלְמָא דְאָתֵי הֵי בְּצִדְקוּתָא) וַאֲנָא לֵית
לִי זְכוּ לְמֶהֱוֵי חוּלָקָא לְעָלְמָא דְאָתֵי אֲפִילוּ עִם חֲדָא מִן אַמְהָתָךְ׃
יד ויאמר וַאֲמַר לַהּ בּוֹעַז לְעִידַן סְעוֹדְתָא קְרִיבִי הַלְכָא וְתֵיכוּלִי
מִן לַחְמָא וּטְמִישִׁי סְעָדֵיךְ בְּתַבְשִׁילָא דְאִתְבַּשַּׁל בְּחַלָּא וִיתִיבַת

וכי דברת חד מן כ״ו יחידאין וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך כי בס״ד: לה ג׳ לא מפקין ה׳ וסי׳ ויקרא לה נובח בשמו. לבנות לה בית בארץ שנער. לה בועז לעת האוכל גשי הלום:

תולדות אהרן ויאמר לה בעז. שבת קיג: והשב מלד הקולרים. שם:

אבן עזרא

מתכונת הלבנים והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור המ״ס: (יג) ואנכי לא אהיה. אינני ראויה להיות כאחת שפחותיך: (יד) בחמץ. בעבור החום ותותר

רשי

הנערים: (יג) לא אהיה כאחת שפחתך. איני חשובה כאחת מן השפחות שלך (יד) וטבלת פתך בחומץ. מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי. ויושט לה

אגרת שמואל

טובה בשהיה אחת כי נחמתני במה שהבטחתני שאני מזומנת לחיי העולם הבא עם האמהות וגם על מה שדברת על לב שפחתך באמרך אל תלכי ללקוט בשדה אחר ושתית מאשר ישאבון הנערים וגומר ואם כן איפה אחר במצאתי חן בעיניך להכירני בשתים אלו לא אהיה כל ימי כאחת שפחותיך וקנויה לך לשפחת עולם: ואפשר עוד בכונת ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך לפי שהוא הבטיחה שיהיה חלקה עם האמהות ולכן אמרה לו אמצא חן בעיניך כי נחמתני במה שהבטחתני אבל הריני רצויה ומפוייסת אשר אנכי הלואי שאהיה והיה מהיותי נעתיד כאחת שפחותיך וזה לפי שהיא השבה שאין לה חלק כלל באלהי ישראל מפני דכתיב לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ אבל עתה אחר אשר נחמתני הלואי ואולי שיהיה חלקי כאחת שפחותיך כי מי אני ומי בית אבי שיהיה חלקי עם האמהות ופירוש לא אהיה כאילו אמר הלואי שאהיה: ואפשר עוד לומר כי בהיות שראתה שעד עתה מצאה חן בעיניו במה שניחמה וגם דבר על לבה כי ניחמה בהבטחת שכר העולם הזה שאמר ישלם ה׳ פעלך וגם דבר על לבה במה שהבטיחה בשכר העולם הבא באומרו ותהי משכורתך שלמה כי על זה היו כל מחשבות לבה כל היום לא יחשב בחשבה אם תזכה לחיי העולם הבא אם לאו ואתה דברת על לבי והוצאתני מן הספק אשר היה בלבי ואם כן אוסיפה עוד לשאול ממך שאמצא חן בעיניך ואל תחשיבני ותשווני כאחת שפחותיך כאשר אמרת לי וכה תדבקין עם נערותי ה״א שם השפחות וכאילו אמר אחר אשר נחמתני ודברת על לב שפחתך אמצא חן בעיניך ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך ואל תשווני אליהם כאמר שתדבק עמהם וכן עשה בעז כי לעת האוכל לא הניחה שתאכל עם נערותיו אבל אמר לה לעת האוכל גושי הלום במסיבתנו ואכלת מן הלחם ואל השבי במסיבת נערותי וכן עשתה ותשב מצד הקוצרים ויצבט לה קלי והנערות אוכלות לבדהן: ורב אהרון ז״ל כתב הספר נומר שאמרה אמצא חן בעיניך כי נחמתני וכי דברת עם היות ידעתי כי גם בברכתך תהול עני אגיע להיות כאחת שפחותיך וזה מצד חסרון מקבל הברכה עכ״ל ונ״ל כי זאת היא כונת נגלת ואנכי וגו׳ כלומר חסרון מקבל הברכה אנכי: והרשב״א הלוי כתב ישלם ה׳ פעלך כאומר אל תדמי בנפשך שדברים הללו שדברתי לך הן שכר פעולתך כי זה ניתן אליו ית׳ ומה רב טובך אשר צפן לך ה׳ אלהיך וזהו ישלם ה׳ פעלך: ואומרו ותהי משכורתך שלמה לפי שהאמת נראה כי מה צורך לומר שלמה וכי הוא ית׳ יתן שכר חסר עד שיצטרך לומר שלמה ובאמת יראה כ״כ מיותר עד שרז״ל במדרש דרשו שלמה רמז לה שלמה יעמוד ממך: ואפשר עוד שרצה להתגלל ממנה מפני מה הצריכה לבוא ללקוט בשדות כמו שנאמר לעיל אחרי היותו גואל קרוב ומצאה ידו כדי גאולתו ויותר ובאו אל התגלגות זה כפי שיעורי נועם מאמריה מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה כאילו אמרה מה לי ולך כי באלת על אודותי והיום רבו הדלות האומללות ההולכות בשדות ובכרמים ואין דובר להן דבר ואנכי נכריה שאם היה לך איזו קורבה עמי היה הדבר נודע אבל אנכי נכריה הבט ימין וראה ואין לי מכיר לא קרוב ולא רחוק ואפשר שכל זה כמתנכרת כי רחוק הוא שלא שמעה בקול איבה או חמותה בהיותם בשדי מואב כי יש לנס בארץ יהודה קרובים נכבדי ארץ ראשי אלפי ישראל המה ובבואה הנה באה אל שדה בעז וידעה מי הוא אלא שכיונה בזה להוכיחו על פניו כמתנכרה ואמרה ואנכי נכריה והוא בברכו אותה רצה להתגלל מזה והתחיל הוגד הוגד לי וגומר ידעתי כתי ידעתי מי את וכל אשר עשית מיום היותך עד היום הזה כאמור האמנם לא עשיתי המוטל עלי כגואל לגאלתך ולעזרתך שלא למעט בזכיותך רק שישלם ה׳ פעלך ותהי משכורתך שלימה ולא תחסרה נכויתו ממך את אשר התחסדתי עמך אם היה דרך גמול על אשר עשית את חמותך ואנכי הסתרתי פנים ממך ביען תהיה משכורתך שלימה כמו שקדם עכ״ל: עוד כתב זה לשונו ותאמר אמצא חן בעיניך וגומר ואנכי לא אהיה וגומר לפי פשוטו של מקרא הפליגה בדברי מוסר לאמר אף אם דברתי ואמרתי על לב שפחתך כאילו אני כדאית להיות שפחתך דברתי כמנהג של עולם שאין השתעבדות פחות ושפל ממנו כי גם יודעת אני כי כפי גודל ערכך וקוטן ערכי כאותי מכאת שיעורי עד שאינני כדאית להיות כאחת שפחותיך עכ״ל. והמתרגם תרגם ואמרת אשכחת רחמין בעינך רבוני ארום נחמתני ואכשרתני למדכי בקהלא דה׳ וארום מלילתא תנחומין על לב אמתך דהבטחתני למחסן עלמא דאתי היך בצדקיתא והנא לית לי זכו למהוי לי חולקא לעלמא דאתי אפי׳ עם חדא מן אמהתך עכ״ל. ודבריו מבוארים ואין צריך פי׳ לפירושם: והרב מורי זלה״ה כתב אפשר לפרש ג׳ פסוקים אלה בדרך קצר ונמשך והוא שרות בראותה את כל המעשים אשר עשה עמה בעז והם דברי נחומיו חשבה בלבה שהיה אפשר כל זה לאחד משתי סבות או שיהיה מדאגה מדבר שמא אם לא יקרבנה בדברים טובים תחזור לסורה וכעין ואהבתם את הגר או לסבה אחרת בשביל מה בעשתה את חמותה ולכן אמרה מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני אולי הסבה היא בשביל שעדין אנכי נכריה בעיניך והוא אמר לה אין הטעם אלא בשביל כי הוגד הוגד לי וגו׳ ואז השיבה היא אמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתני במה שאתה מחזיק אותי לכשרה וכי דברת על לב שפחתך מסטוב הלגון אף על פי שאנכי מכרת את עצמי וערכי שאפילו להכות הגואי ואשיג לערך אחת משפחותיך הנכריות עכ״ל:

והרי״מ אלמושנינו ז״ל כתב אחר שסיפר בעז הטובות שעשתה רות אמר בודאי שאין כזה יכולת ואפשרות ביד שום אדם לשלם שכר פעולתך כי רבה היא בלתי לה׳ לבדו וזהו אומרו ישלם ה׳ פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה׳ אלהי ישראל וביאר הטעם למה יבוא לה השכר מאתו ית׳ והוא להיות כונתה בכל פרטי מעשיה אלה נבא לחסות תחת כנפיו יתברך כו׳ והיא גם היא תשיב אמריה ותאמר לו אמצא חן בעיניך אדוני וגומר ירצה ויקובר לפי דרכנו אמרה שבלי ספק תמצא חן בעיניו והוא אומרו ואנכי לא אהיה כאחת בפחותיך ר״ל ידעתי ואע״פ דאיכא חן ובאנכי לא אהיה כאחת בפהותיך רק כאחת

קרובותיך: עוד כתב הספר ברמז לדרוש יקר הערך והוא כי השפחות הן עובדות מוכרחות והאוכל הניתן להם הוא בעד פעולתן בלתי הספקה מצד שלמותם רק לקיומם כדי שלעולם בהם יעבודו אמנם האיש הישראלי העובד את הבי״ת הנה הוא עובד מאהבה כבן את האב שאביו ישלם לו מצד שלמותו שלא היה חייב לעובדו בתורת חיוב רק מצד אהבה ולא כעבד אם לדוניו לכן אמרה לו ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך ר״ל לא אהיה בעבודתי כאחת שפחותיך בעבודתם כפי ברכתך אשר ברכתני שיהא משכורתי שלמה מעם ה׳ אלהי ישראל וגומר עכ״ל: וי״מ אתה נחמתני ודברת על לב שפחתך אמנם אנכי לא שיערתי בעיני שאהיה בעיניך אפי׳ כאחת שפחותיך:

(יד) ויאמר לה בעז לעת האוכל גושי הלום הר״ר יצחק עאראמ׳ ז״ל כתב כי שיעורו הפך לעת האוכל אמר לה גושי הלום. ואני אומר כי אין צורך בהיפוך אפי׳ כפי ההבנה הפשוטה כי הענין מובן מעצמו כ״ש דלדידי מה שאמר הכתוב לעת האוכל אינם דברי כותב המגלה מודיע לנו אימתי אמר בעז לה גושי הלום והודיענו הזמן שאמר לה גושי הלום וגומר שהיה לעת האוכל זה אי אפשר הדא בהם דברי מותר דמאי איכפת לן אם כשקראה לאכול היה עת האוכל או לאו ודי כשיאמר ויאמר לה בעז גושי הלום וגומר וגוד כי על הסתם כיון שקראה לאכול עת האוכל היה ודאי ועוד שאם הכונה היא הודעת הזמן אשר קראה הכי הל״ל בעת האוכל בבי״ת כלומר בזמן עת האוכל והיא בי״ת זמנית אז אמר לה גושי וגומר ולמה בלמ״ד אשר על כן נראה לי כי מה שאמר לעת האוכל הם דברי בעז אל רות לא הודעת הזמן שקראה כי אין צורך בו כדאמרן והענין כי בעז זימנה את רות מהיום לכל שאר הימים לעת שיהיה עת האוכל שתגש הלום לאכול וזהו שאמר ויאמר לה בעז לעת האוכל גושי הלום הכונה שכך אמר לה לזמן שיהיה עת האוכל גושי הלום מכאן והלאה ואכלת וגומר ולא תצטרכי שיקראו לך בכל יום כי הריני מזמן אותך ומעתה אני אומר לך כי לעת האוכל גושי הלום ואכלת מן הלחם וזה אמר לה ודאי ביום הראשון ושכן תעשה בכל שאר הימים ואמר ואכלת מן הלחם בה״א הידיעה ולא אמר ואכלת לחם להודיע לה כדי שלא תתבייש כי אין לו בזה הפרזן כיון ולא הוצאה יתירה בעבורה רק מן הלחם הידוע אשר יש להם תאכל גם היא כי לא נצטרך להרבות בשבילה כי ממה שיאכלו מהם יאכלו מהם ואחד כאופן כי אינו מוציא הוצאה יתירה בשבילך ואם לא תרצי לאכול מן הלחם שלי כי תחשבי כי הוא הוצאה יתירה לי לפחות פתך אשר הוא פת שלך אותו הפת שיש לך תטבול אותו בחומץ שלנו כי אין ביטבול החומץ הוא הוצאה יתירה ובזה ידויק מלת פתך שהיא מיותרת ומה גם שהיה ראוי שיאמר וטבלת הפת בחומץ ומדקאמר פתך בכנוי הכונה לרמוז לכדאמרן עם זה ידויק למה שינה מלשונו דנקט בתחלה לחם וכל״ל וטבלת לחמך בחומץ אבל כהיות כי כמעט רוב הפעמים אין לו לחם שלם רק חתיכות חתיכות של פת על כן נקט פתך מלשון פתות אותה פתים ובהיות שהכונה כדאמרן כי על פתה שהיה לה מצלה קאמר ועל הסתם היו התיכות פת לא לחם שלם על כן אמר פתך מלשון פתות אותה פתים כדאמרן:

ואומרו גושי הלום ומן הראוי היה שיאמר גושי הנה כמו שאמר שלמה המלך ע״ה כי טוב אמר לך עלה הנה אמנם בעז רצה להרחיק לזות שפתים ממנו כי הבנת מלת הנה היא שמקרבו אצלו ואומר לו עלה הנה אצלי כלומר פה סמוך לי ובודאי כי בעז לא היה רוצה שתגש אצלו לאכול משום ולזות שפתים כרחק ממך אבל כאשר ראה אותה שהיתה חוץ מן המסבה אמר לה גושי הלום כלומר גם הלום במקום המסיבה ואכלת מן הלחם וכן עשתה שנגשה אבל מפני הצניעות לא נגשה בעלם אלא ותשב מצד הקוצרים כלומר נגדי הקוצרים ולא שום ממש בסורה אשר היו הקוצרים יושבים אלא ישבה מן הצד מפני הצניעות: וגם אפשר לומר כי בעז לא היה אוכל במסבת הקוצרים רק היו מביאים לו לבדו ולכם נגדם ולכן לא אמר גושי הנה כי לא קראה שתגש אצלו אלא שתגש הלום במסבת הקוצרים: ואפשר נומר כי רז״ל הוקשה להם כי הל״ל גושי הנה אם הענין כפשוטו על כן אמרו אין הלום אלא מלכות: ויצבט לה קלי פירושו ויושט לה כדפירש רש״י ז״ל והכונה כאשר ראה בעז צניעותה כי ישבה מצד הקוצרים ולא שום בשורתה עמהם כי היתה בושה לכושיט ידה בשום עם הקוצרים על כן הושיט לה בעז בידו מעט קלי כי כן דרך בעל הבית כאשר רואה פסאורה בוש לאכול מושיט לו בידו מן המאכל ונותן לו וכן בעז ויצבט לה קלי כלומר ויושט לה קלי: ובמדרש ויצבט לה קלי קליל זעיר בשתי אצבעותיו א״ר יצחק אם בומנת תינה תרתי אנ ברכה שרתה באצבעותיו של אותו צדיק או ברכה שרתה במעיה של אותה צדקת דכתיב ותאכל ותשבע ותותר ונראין הדברים שהברכה שרתה במעיה של אותה צדקת ע״כ. דרש שנתן לה קליל זעיר בשתי אצבעותיו מדנקט לשון ויצבט שהוא לשון הושטה ולא אמר ויתן לה קלי להודיע שלא היה במה שנתן שיעור נתינה אלא הושיט לה מעט מזער כדרך הושטה בשתי אצבעותיו והכרית דנראין הדברים שהברכה שרתה במעיה של אותה צדקת מדקאמר ותותר ולא אמר ונותר כי לפי האמת כמותר היה נותר מאליו אחרי שבכר שבע האדם מלאכול ואינו יכול לאכול עוד שאר המאכל נשאר מותר מאליו ולא שייך למימר שהאוכל הותיר אותו אמנם להודיענו כי זה המותר לא נותר מאליו כי לפי האמת לא היה באותו המאכל שיעור כדי שתשבע כי לא נתן לה אלא קליל בשתי אצבעותיו אמנם לפי שהיכת מה שנותר היתה היא שברתה ברכה במעיה על כן אמר ותותר בתו״ו של כינוי הנקבה כאילו היא היתה סיבת מה שנותר כי בזכותה נוסף שברתה ברכה במעיה וכן דייק לקמן דקאמר את אשר הותירה משבעה ולא אמר את אשר נותר משבעה להודיענו האמור שהיא הותירה אותו ע״י שברתה ברכה במעיה של אותה צדקת:

והרשב״א הלוי ז״ל כתב ויאמר לה בעז וגומר הנה רז״ל בקבלתם האמיתית קבלו היות היכת לה רפואה שלא כמטבע ואמרו במגורת בגבם לם דגת מפיק ה״א ויקרא

וַיִּצְבָּט־לָהּ קָלִי וַתֹּאכַל וַתִּשְׂבַּע וַתֹּתַר׃ טו וַתָּקָם י׳ וחסר לְלַקֵּט וַיְצַו בֹּעַז אֶת־נְעָרָיו לֵאמֹר גַּם בֵּין הָעֳמָרִים

מִסְּטַר חֲצוֹדַיָּא וְאוֹשִׁיט לַהּ קֵמַח קְלִי וַאֲכָלַת וּשְׂבָעַת וְאִשְׁתְּאָרַת׃ טו ותקם וְקָמַת לְמִצְבַּר שׁוּבְלִין וּפַקֵּיד בּוֹעַז יַת עוּלֵימוֹי לְמֵימַר

תולדות אהרן ויצבט. חגיגה כב:

רשי

לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה אחורים ותוך ובית הצביעה: וגם

אבן עזרא

ותותר. בעבור סוף פסוק כמו זכור מלחמה אל תוסף: ויצבט. אין לו חבר ופירושו

אגרת שמואל

ויקרא לה נוכח בשמו לבנות לה בית בארץ שנער ויאמר לה בעז וגומר ובמדרש רבתי דרות אמר לה ח"ו אין את מן האמהות אלא מן האימהות ונובח הלך וילכוד את קנת ואת בנותיה ויקרא לה נובח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם ודכותה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער מלמד שאין לשקר תבוע' ע"כ. הנה פירשו תיבת לה בלא מפיק כאלו כתוב לא בא"ף. וכונת בועז להשיב לדברי רות דברי נחומין כי אחרי שהיא מרוב ענותנותה אמרה ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך השיבה כדרכי טובו ויאמר לא כלומר לא תהיה כזאת שלא תהיי מן האמהות הן השפחות אלא כאימהות שבנו את בית ישראל וכן ויקרא לה נובח בשמו כאלו כתיב לא בא"ף כי לא עמד לה אותו השם וכיוצא בו בשאת שתי נשים את האיפה האמור בזכריה הנביא וישאל הנביא אל המלאך אנה המה מוליכות את האיפה והשיב לו לבנות לה בית בארץ שנער כתיב לה רפה לומר שאין לשקר תבועה כי אחרי שהאיפה הזאת איפת רזון מורה על הגנופה וגסות הרוח אין ראוי שתבנה ותהיה לה בית מנוחה כי טוב לא יהיה לרשע ולכן כתיב לה ברפ"ה כאילו כתיב לא בא"ף כמדובר וכן כתבו התוספות בפס י"ת בהאיש מקדש וקרוב לזה פירש רבינו בחיי בפרשת מטות. ויאמר לה גושי הלום ואכלת מן הלחם הנה ממאמר וטבלת פתך בחומץ שומע אני שאין כונת ואכלת מן הלחם כמשמעו לחם לבד שאם כן הוא היה לו לומר וטבלת אותו בחומץ מלבד היות זימון זה נקלה עד מאד לאכול פת לחם בחומץ ומצינו כי תיבת לחם הנה היא נאמרת בתורתנו על כל מאכל אשר יאכל בסעודה להיות עיקר קביעות הסעודה על הלחם אמר הכתוב לאכול לחם עם חותן משה ובודאי שסעודה גדולה היתה שם. מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם עד שסעודת שלמה בשעתו נקראת לחם דכתיב ויהי לחם שלמה וגו' וכן כתב רש"י ז"ל בביאור מגלת קהלת בפסוק לשחוק עושים לחם וזה לשונו לחדוות מזומני חתנים ומלכים עושים סעודה ושם סעודה גדולה קרויה לחם כד"א בלשאצר מלכא עבד לחם רב ע"כ. וכן מצאתי טוב בדברי הר"ר יוסף יחייא ז"ל והביא ראיה מאומרו ביוסף שימו לחם כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברי' לחם עכ"ל ובעיני הדברים כל כך פשוטים כי לא היה צריך להאריך בראיות כאשר האריך: **ובאומרו** וטבלת פתך בחומץ כתב עוד הר"ש הלוי ז"ל בכן דרך הקוצרים להיות אוכלין פתן בחומץ בשעת השרב כדברי רז"ל בויקרא רבה פל"ד והיה זה מפני כי החומץ הנה הוא משקיט הצמא ומחזק האצטומכא ועומד כנגד העיפושים כדברי הרלב"ג ז"ל ומפני היותה בת מלכים אשר לא נסתה כף רגלה הצג בשדות פחד פן יכה שרב ושמש על כן יעצתה עצה טובה עכ"ל:

והחסיד הה"ר יוסף יעבץ ז"ל כתב ויאמר לה גושי הלום וגו' כל מי שלא יהיה כפוי טובה וישבח המעניקו יפתח לבו לעשות עמו יותר ולזה אמר מה שאמר ולוה מה שצוה עכ"ל: **ובמדרש** א"ר יצחק בר מריון בא הכתוב ללמדך שאם אדם עושה מצוה יעשנה בלבב שלם שאלו היה ראובן יודע שהקב"ה מכתיב עליו וישמע ראובן ויצילהו מידם בכתפו היה מוליכו אצל אביו ואילו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתיב עליו וראך ושמח בלבו בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו ואילו היה בועז יודע שהקדוש ברוך הוא מכתיב עליו ויצבט לה קלי עגלות מפוטמות היה מאכילה עד כאן לשונו: **וכתב** הרשב"א הלוי ז"ל נהירנא כד הוינא טליא שמעתי בביאור מאמר זה דבר נאה והוא כי שלשה דברים מוציאין את האדם מן העולם כזה אם מפני שיש בדבר ההוא טורח וירא מנוחה כי טוב ואיננו רוצה להטות שכמו לסבול הטורח ההוא ועל כן יושב לו מנגד. ואם בשביל שיש בדבר ההוא חסרון כבוד אליו ובהיותו רודף אחר הכבוד בורח מהעדרו. ואם בשביל שיש בדבר ההוא חסרון כיס. בא רבי יצחק ללמד דעת את העם שלא ימנע אדם את עצמו לאחת מאלה אחרי שיודע שהקב"ה כותב וקובע לו שכר וכנגד הטורח הביא דבר ראובן שלא השיב אחור ימינו אף אם היו כולם מוסכמים לדעת א' לשפוך את דמו והתעסק עמהם עד התיקם מאותה המחשבה ואם היה יודע שמעשיו בספר נכתבין היה עוד רב עמהם עד הביאו אותו אל אביו. וכנגד הכבוד הביא דבר אהרן בחיר ה' הנודע לנביא לישראל טרם זרוח שמשו של משה רבינו ע"ה כדאמרינן בשמות רבה פ"ג אלא שלא נא ביד תשלח ועכשיו היה ניטל כבודו וניתן למשה ובכל זאת שמח ואם היה יודע שזה נכתב בספר בודאי בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו. וכנגד הממון הביא דבר בעז הצדיק כי נתן מלחמו לדל ואם היה יודע כי טוב בעיני ה' להיות זאת זכרון בספר אין ספק שהיה מאכילה עגלות מפוטמות. וזהו הנשמע והנגלה אלי עוד היות נרמזים פה שלשה מקורי שלמיות מחשבה דבור ומעשה כנרמז בפסוק בפיך ובלבבך לעשותו ונדרשו פה כסדר הכתוב כי על הדבור הביא דבר ראובן כי לא בחיל ולא בכח גבר על אחיו כי אם ברוח שפתיו שפתי צדיק וכנגד המחשבה הביא דבר אהרן דבר המסור ללב כדכתיב וראך ושמח בלבו וכנגד המעשה הביא דבר בועז שהוא ענין מעשה רב. ובנשמע ובנראה עדיין הומה לי לבי באמרם בא הכתוב ללמדך שאם אדם עושה מצוה כו' שאילו היה ראובן יודע כו' שנר' היותם משמשים על מנת לקבל פרס וביען לא נתברר להם שכר פעולתם לא עשו המצוה כהוגן וזה דבר מתמיה על בעל תשובה כראובן ועל חסיד בחיר ה' כאהרן ועל צדיק גמור כבועז. ולכן נראה לי שהקב"ה רצה להליץ בעד שלשתם בדבר מעשיהם הטובים כי הנה יראה דבר ראובן אם בטרחו אם בדבורו שלא עשה הדבר כהוגן אחרי שיען להשליכו הבור והבור רק אין בו מים ואז"ל מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו ומה זו הצלה ובודאי יראה כי כונתו כבונתם להמיתו רק שלא יתאכזרו בידיהם כנגדו על כן הוא יתברך הבוחן לב וחוקר כליות העיד עליו למען הציל אותו מידם ופירוש אילו היה יודע ראובן כלומר אם היה יודע שהיה צריך הוא יתברך להליץ בעדו ולהכריז עליו שהיה נקי מהדבר הזה הוא היה משים נפשו בכפו והיה מוליכו על כתפו למען דעת הכל כי כונתו רצויה וכן דבר אהרן כי מי יודע מה בלבו ואף אם נאמר וישק לו אין מזה ראיה כי נמצא כזה בעשו וישקהו ואם נקוד לכן הוצרך הוא ית' להשמיע תהלתו באומרו וראך ושמח בלבו וכן דבר בועז אשר נראה נותן בעין רעה וצרה שנתן בראשי אצבעותיו והוצרך רוח הקדש להודיע שנתן בעין טובה עד שהיה כדי שביעה. וכן מצאתי במדרש רבתי דרות ואילו היה יודע בועז שהקב"ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר הנה שדרשו זה מסופיה דקרא דותאכל ותשבע ותותר ואם היו הצדיקים הללו יודעים שהיה צריך הקב"ה להצילם מבוע לשון היו הם מתאמצי' לעשות מעשיה' מנוק' ומשופ' מחשד ולכן כל בר לבב יעשה מעשיו בלבב שלם בתכלי' השלמות להיות נקי מה' ומישראל עכ"ל. ואל אלהים הוא יודע ועד כי הדרך הזה אות באות עיינתי אותו ולפי שקדמני בו העתקתי אותו על שמו ואפריון נמטייה כי יפה פירש והוא ענין נחמד: **אמנם** עוד הסבר לי לומר כי כונת בעל המאמר להודיענו שעיקר העבודה תלויה בלב ורחמנא לבא בעי וכשעושה האדם המצוה במחשבה בלבד מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה בשלמות ומכתיב עליו שעשאה וז"ש בעל המאמר א"ר יצחק בא הכתוב ללמדך שאם אדם עושה מצוה יעשנה בלבב שלם כלומר כי בהיות הלבב שלם אפי' שהמעשה לא היה שלם מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו בשלמות וראיה מראובן שהפועל היה פועל חסד כי אותה העצה אשר יען מהבל ימעט שאמר השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר ואלמלא הקב"ה עזרו היה מת כמאמר רז"ל מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו אבל כונתו היתה שלמה למען הציל אותו ולא מנע עצמו מלהרכיבו על כתפו להביאו אל אביו אלא מפני שחשש אולי לא יעלה בידו ואולי אם יפציר עמהם להשיבו אל אביו יהרגו את שניהם ולכן חשב כי אולי באותה העצה אשר יען יוכל בערמה להשיבו אל אביו ולזה בודאי אילו היה יודע ראובן שהקב"ה מכתיב עליו ויצילהו מידם כי אם היה יודע זה אז בודאי שהיה מובטח שיוכל להצילו ושתעלה בידו ההצלה ובודאי שהיה מרכיב אותו על כתפו ומביאו אל אביו אבל חשש אולי לא תעלה בידו ההצלה אם לא יהיה בערמה ובתחבולה ולכן יען להשליכו בבור כי חשב שע"י זה יוכל להשיבו אל אביו ולא כן היה כאשר דימה אבל הקב"ה ראה כי כונתו בלבב שלם היה להצילו אף אם המעשה לא עשאו בפועל כתב עליו השי"ת ויצילהו מידם הרי ראיה אחת שכאשר יעשה האדם המצוה גם אם בפועל יהיה חסר הלבב יהיה שלם עמו יתברך ומעלה עליו הכתוב כאלו עשאו:

ועוד ראיה מאהרן שכהן שהוא לא מנע עצמו מלצאת לקראת משה בתופים ובמחולות אלא מפני החשד ואדרבא אם היה יוצא בתופים ובמחולות אדרבא היה פרסום בדבר כל כך והיה מקיץ את הליצנים הנרדמים בקול תופים והמחולות יקיצו ובפירסום גדול כזה יבואו להתלוצץ עליו כי יאמרו כי לא הוציא התופים ומחולות אלא כדי שיחשבו האנשים שאין לו קנאה מאחיו מרע"ה ושנפשו מקנאה נטהרת ותחתיה תעמוד השברת לכן בחר יותר שלא לעשות שינוי כלל דשב ואל תעשה שאני אבל אילו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתיב עליו וראך ושמח בלבו כי אז כיון שהקב"ה היה מכתיב עליו זה היה יוצא מן החשד והיה נסתר ונסכר פי דוברי שקר בודאי שהיה יוצא בתופים ובמחולות לעשות המצוה בשלימות אבל עתה הפועל בשב ואל תעשה לצאת בלא תופים ומחולות כדי שלא לתת מקום לבעל דין לחלוק כי שב ואל תעשה שאני והאלהים שידע שהיה לבו שלם כתב עליו וראך ושמח בלבו: **הרי** ראיה שנית שאם יעשה האדם מצוה יעשנה בלבב שלם אפי' שהמעשה לא יהיה שלם הקב"ה מכתיב עליו כאילו השלים אותו כיון שלא מנע עצמו מלעשותו אלא לסיבת עבודת ה': **וראיה** שלישית שהעיקר תלוי בכונת הלב מבעז וזה שאילו היה יודע בועז שהקב"ה היה מכתיב עליו ויצבט לה וגו' היה מאכילה פטומות כלומר בועז בודאי בכפי גודל צדקתו וחסידותו ונדבותו והרחמנות שלו בודאי שהיה מאכיל אותה פטומות אבל כדי להתרחק מן החשד שלא יאמרו שעיניו נתן בה ועל כן שונה אותה במאכלה שלא להאכיל אותה עגלות מפוטמות לכן כדי להנצל מן החשד לא עשה המצוה בשלימות אלא האכילה מאשר אכלו הנערים אבל אילו היה יודע בעז שהקב"ה היה מכתיב עליו מה שהיה נותן לה כי באותה הכתיבה היה ניצול מן החשד כי כולם יעידון ויגידון כי כיון שהקב"ה כתבו שהוא חוקר לב בודאי ידע שהוא יתברך כי לשם מצוה נתכוון ולכך כתבו ואילו היה שמץ מנהו של הרהור עבירה בודאי שלא היה כותבו באופן שאילו היה יודע בועז שהקב"ה היה מכתיב עליו בודאי באז היה מאכיל אותה עגלות מפוטמות כי לא היה מקום כלל לחשדו אבל כיון שלא ידע זה חשש אל החשד ולא נתן לה אלא קלי והש"י ראה טוהר לבו ומחשבתו והכתיב עליו המצוה אשר עשה גם אם לא היה עשויה בשלימות כי אם מעט קלי והקב"ה שכתיבו כי רחמנא לבא בעי הרי על פי שלשה עדים יקום דבר שאם אדם עושה מצוה יעשנה בלבב שלם כי זה הוא העיקר: **ורב** אחרון ז"ל כתב ותשב מצד הקוצרים דקדקה לשבת מצד הקוצרים ולא לפני הקוצרים פן יביטו בה ולא לאחריהם פן תביט באיש מהם. ובעז נתן לה קלי ולא לחם כתבו שהיה לו לתת אך קלי שהוא ביסק"וגו בלעז ראוי ליתן על כל לחם והגיד הכתוב שזה הקלי שנתן לה בועז לדמות פירות שעל השבע מזה אכלה ושבעה ועשתה באופן שהותירה עכ"ל: **ומורי** זלה"ה כתב ויאמר לה בועז לעת האוכל גושי הלום וגומר נראה שהמתין לומר לה כן עד עת האוכל לפי שאם היה אומר לה מקודם היתה משמטת את עצמה ומתביישת ומכרחכת והיה צריך לקרותה פעם אחרת ותנן אל תרבה שיחה עם האשה. ועוד שאם היה אומר לה מקודם היה מקום לחשוד דשמא נתן עיניו בה ולפיכך המתין עד עת האוכל שאז אם היו כולם אוכלים והיא לבדה אינה אוכלת היה נראה אכזריות אם לא יקרא אותה ואז אמר לה גושי הלום ולא תמעיטי את עצמך כי אין ההזמנה אלא לדבר מועט וז"ש ואכלת מן הלחם וגו' עכ"ל: **ומצאתי** כתוב וטבלת פתך בחומץ לא קראה כדי שתאכל מן הלחם שהביאה היא כי אם נתת לה משנו ואמר פתך לרמוז כי הכל שלה וברשותה כאילו תאכל משל עצמה. ותרגומו ועמישי סעודך בתבשילא דאתבשל בחלא עכ"ל:

(טו) **ויצו** בעז את נעריו לאמר גם בין העמרים וגו' אמר לאמר מיותר לפי שדרך הנערים לעשו' פחות מעט ממה שאומר להם אדונם לעשות וזה לסגלת אדוניהם וכאן היתה כונתו של בועז שלא לבד תלקט בשדה במקום פנוי מעומרים כי אם גם בין העמרים שול תשולו לה וגו' כדי שאף אם יעשו הנערים פחות ממה שאמר לא יחסר זה שתלקט גם בין העמרים וז"ש ויאמר לאמר להם נוספת והקדמה למה שהיה רוצה לאמר להם שגם בין העמרים תלקט צוה להם והכוונה היא זאת וגם שול תשולו לה וגו' ואם יחסרו מזה ולא ישולו לה לפחות לא יפחתו מלהניחה ללקט בין העמרים: **א"נ** נפרש מלת לאמר שהיא מיותרת באופן אחר והוא כי לא היה בועז חושד את נעריו בכלימות כי בודאי בועז הצדיק לא היה מקרב אליו לעבוד עבודתו אלא צדיקים וישרים בלבותם כי מושל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו צדיקים וא"כ אין לומר שחשדם שיכלימוה כי בודאי יזהרו שלא להלבין פניה אלא חשש בועז כי היא מעצמה בהיותה מלקטת בין העמרים בפני נעריו של בועז והם רואים אותה איפשר שתקבל בושה וכלימה מהם אף אם הם לא יאמרו לה דבר להכלימה היא מעצמ' תכלם ולכן צוה את נעריו לחזק את לבה בדבריהם ושיאמרו לה שגם בין העמרים תלקט ובהיות ברשות נתונה מפיהם לא יהי' סיבה שהיא תכלם וזהו לאמר דקאמר צוה את נעריו לאמר לה שגם בין העמרים תלקט וימשך מזה שלא תכלם היא מעצמה מסבתכם:

אח"כ מצאתי להרב מורי זלה"ה שפירש קרוב לדברי אלה שהיום כמה שאמר ולא תכלימוה שהכונה שתהיה אמירתם זאת לא בהצנע ולא בקולות נשמעים פן תכלם ותבוש רות מהשומעים ובזה אתי שפיר לישנא דקרא דאי לאו הכי הל"ל גם את בין העמרים תלקט לא תכלימוה עכ"ל: **ואומרו** ותקם ללקט הורה לנו גודל זריזותה כי דרך מי שאכל ושבע ודשן שרוצה לנוח מעט אחר האכילה וגם לישן קימעא וזו לרוב זריזותה ותאכל ותשבע ותותר ולא רצתה לנוח כלל אלא תכף ותקם ללקט. אח"כ מצאתי להר"ר יוסף יחייא ז"ל שכתב כדברי זה לשונו ותקם ללקט תכף אחרי אכלה כי לא בקשה מנוחה אחר האכילה לרוב זריזותה וכדי שלא לבא לידי מתנת בשר ודם עכ"ל: **והר"ר** יוסף גאקון כתב לא המתינה עד שיקומו הקוצרים אבל מיד שאכלה קמה בזריזות ואז שלא בפניה אמר בועז לנעריו וגומר עכ"ל: **והר"ש** ן' אלקבץ הלוי כתב הט"ס לגם בין העמרים

אַף בֵּינֵי אֲלוּמַיָּא תְּהֵי צָבְרָא וְלָא תִכְסְפִינַהּ : טו וגם וְאַף מֵיתַר
תַּתִּירוּן לַהּ מִן אֲסוּרַיָּא וְתִשְׁבְּקוּן לְמֶהֱוֵי צָבְרָא וְלָא תִנְזְפוּן בַּהּ :
יז ותלקט וּצְבִירַת שׁוּבְלִין בְּחַקְלָא עַד רַמְשָׁא וְדָשַׁת יַת שׁוּבְלִין
דִּצְבִירַת וַהֲוָה שְׁעָרֵיהוֹן כִּתְלַת סְאִין סְעוֹרִין : יח ותשא וְסוֹבְרַת

ג׳ כ׳ ר״פ בכתוב תְּלַקֵּט וְלֹא תַכְלִימוּהָ : טו וְגַם שֹׁל־תָּשֹׁלּוּ לָהּ מִן־
ג׳ . ג׳ הַצְּבָתִים וַעֲזַבְתֶּם וְלִקְּטָה וְלֹא תִגְעֲרוּ־בָהּ : יז וַתְּלַקֵּט
ג׳. כ׳ וכענין בַּשָּׂדֶה עַד־הָעָרֶב וַתַּחְבֹּט אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַיְהִי
ג׳ כְּאֵיפָה שְׂעֹרִים : יח וַתִּשָּׂא וַתָּבוֹא הָעִיר וַתֵּרֶא

וגם כ׳ ר״פ בכתובים וסי׳ וגם אהלי מקנה היו . וגם במלך נבוכדנצר מרדו . וגם בירושלים העמיד . וגם אל הנכרי אשר . הקרובים אליהם . וגם ללוים אין לשאת . וגם מעכה אם אסא המלך . וגם עלה לרוב בחלבי השלמים . וגם עבדי חירום דד״ה . וגם עד זקנה ושיבה . וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב . וגם אני אחי ונערי דעזרא . וגם במלאכת החומה . וגם נביאים העמדת . וגם כל האדם שיאכל ושתה . וגם זה רעה חולה כל עומת שבא כן ילך . וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר . וגם אלהיהם עם הנסכים ועם כלי . וגם של תשלו לה מן הצבתים . וגם את רות המואביה אשת מחלון :

אבן עזרא

ופירושו כמו נתינה: (טו) של תשלו. מגזרת שולל ויש אומרים כמו שגגה מן על השל: (יז) ויהי כאיפה שעורים. פעם אחת שאלני אדם מה טעם כאיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב ספר מה היה אז נקלותי בעיניו ואמר לי כי יש לו טעם ואני התרשתי ממנו ולא שאלתיו. והנה בא ביום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה האחד שראתה רות בדרך נבואה כי עתיד היה אחד מבניה להעמיד עמוד על שם בעלה וטעם איפה ג״ו רמוזים שהיו על העמוד וזה בגימטריא איפה. ופירוש שעורים כמו שיעורים כמו שער בנפשו. וטעם אחר ויהי שתי מלות ארמית ועברית והיא כאשר ראתה שיתלה אבשלום

רשי

(טו) וגם של תשלו. שכח תשכחו עשו עצמיכם כאילו אתם שוכחים תרגום של שגגה שלותא וכן על השל. דבר אחר לשון כי ישל זיתך: צבתים. עמרים קטנים

אגרת שמואל

העמרים תלקט אחר שנתפדה במה שלא היה בה והוא בלקיטה בין העמרים אשר לא כדת וכמו שהנער הנצב על הקוצרים הוליא דבה עליה שאמרה ואספתי בעמרים אחרי הקוצרים ומן הראוי שכאשר דיבר עליה יעשה לה גם בין העמרים תלקט ולא תכלימוה עם היות הדבר הזה יוצא מהספק התוריי : **ואפשר** שתהיה תיבת ותקם על דרך שנדרש בב״ר פ״ע אצל וישא יעקב רגליו א״ר אחא חיי בשריה לב מרפא כיון שנתבשר בשורה טובה טעין לביה ית רגלוהי הדא אמרה כריסא טענא רגלייא. ע״כ וזהו ותקם ללקט כי אחרי שנתבשרה בשורות טובות קימה היתה לה ותקם ללקט. ומצאתי במדרש כיון שנהרתקה אמר בועז לנעריו גם בין העמרים והיה זה לסלילו מהחונף וגניבת דעת שלא יחשבו הנערים שהיה הדבר הזה פטומי מילי בעלמא בסעודה לפניהם אבל אחר אשר נתרחקה אמר בעז כדברים האלה למען ידעו ויאמינו כי מלב ונפש הוא אומר ועם היות דבריהם אמת אף גם זאת רואה אני את דברי הה״ר יצחק עראמה ז״ל שכתב ויתכן כי המאמר הזה הוא מאוחר והוא מ״ש תחלה כלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך ע״כ ובזה יאמנו דבריו. ולא הוציא שקר מפיו ע״כ : **ואומרו** וגם שול תשולו לה וגו׳ הכונה שצוה להם עוד שיעשו עצמם מוטעים ובשגגה היוצאת מידם ישכחו עוד. ולהורות על רבוי הפעמים שיעשו את עצמם מוטעים לכן כפל שול תשולו ואמר מלת לה כלומר שתהיה השכחה לה ולא לאחרים לפי שעניים רבים מחזרין בשדה ללקוט וצוה את נעריו שישכחו עוד בכונה ויהיה באופן שהשכחה יהיה לה ולא לאחרים וז״ש שול תשולו לה ופירש להם היאך יעשו ואמר ועזבתם ולקטה כלומר העזבון והשכחה אשר תעזבון בכונה יהיה באופן שתלקט אותו העזבון היא ולא אחר וזה שאם אתם רואים איזה באה מגד זה העזבון שתעזבו יהיה מאותו הצד שהיא באה בו ובכן תלקטהו היא ולא אחר ואף אם תקח יותר ויותר לא תגערו בה ח״ו : **והרשב״א** הלוי ז״ל כתב מאמר ולא תגערו בה יראה דברי מותר כי אם עשו לה שכחה מה שאינו שכחה והתירו לה הגודות הבלין מימרא בעי שלא יגערו בה. והכונה אצלי כי הם שתי גזרות האחת וגם שול תשולו לה מן הצבתים כמ״ש והשנית ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה כלומר שלא תאמרו אחרי שנתן לה מה שלא ניתן לאחרות די לה זה ותניח לקט האמור בתורה ליתר האלמנות שהאומללות על כן אמר ועזבתם ולקטה כלומר עזבו אותה ללקט כדרך המלקטות האחרות ולא תגערו בה לאמר שהיא רוצה לזכות לכמה שולחנות : **ועוד** יראה לי ענין ועזבתם ולקטה כי להיות הפלגת יופי רות רב ועלום כמדוב׳ אמר בועז שלא יסייעוה בלקיטה שלא ימשך מזה אליה שם רע אבל יניחוהו לפניה והיא תלקוט כי תמיד השם על כבודה וענין לא תגערו בה כלומר על שום דבר אחר לא תגערו בה ולא תדברו אליה קשות כי בת מלך היא כדברי המדרש עכ״ל : **ורב** אהרן ז״ל כתב גם בין העמרים וגו׳ גם שתלקט בין מקומות קבוצי העמרים כפי המנהג שמקבלים אותם במקומות מתחלפים והמלקט שם אפשר שישלח ידו גם אל העמרים הניחוה ואל תכלימוה ותאמרו שלא תלקט במקום הזאת ולא זו לבד שבלים מפורדים אלא אף נחתים שאין בהם דין שכחה עשו באופן שאתם שוכחים קצת לבתים ועזבתם ולקטה אותם ולא תגערו בה באמרכם אינה שכחה והוא שיעור רב עכ״ל :
(יז) **ותלקט** בשדה עד הערב הורה לדקתה וענותנותה כי אף שהיו מניחים אליה דרך שכחה כדי שתלקט שיעור רב היא היתה מדקדקת ולא רצתה לשלוח ידה רק במה שהיה דינה מה שהיה לקט לקטה ולא יותר כי שתי שבלים לקט ושלשה אינגו לקט וזהו ותלקט דקאמר לא פשטה ידה רק בלקט ועוד שלא הלכה משדה אל שדה כדרך כל שאר העניים רק בשדה אחת באותה השדה שהיתה שם שמה לקטה עד הערב ולפי שירא׳ זה מדרך העצלות כי לא היתה ממהרת ללקט ולכן נתעכבה בשדה אחת ובלקט לבד עד הערב לזה אמר כי גם ותחבוט את אשר לקטה ועם היות שלא שלחה ידה רק במה שהיה לקט שם נוה ה׳ את הברכה ויהי כאיפה שעורים וע״כ נתעכבה עד הערב כי לחבוט איפה שעורים צריך זמן רב ולא היה מעצלות שהיה בה ח״ו :
ואפשר שהודיענו זריזותה במה שחבטה את אשר לקטה כי לא רצתה לשאת אותו כאשר הוא וכמו שהיו נושאות כל שאר הנשים כי ראתה כי אין תועלת במה שתשא עליה משא גמל של תבן וקש וגבהה אבל חבט׳ אותו ולא שמה על שכמה אלא בר ולחם ומזון ויהי כאיפה שעורים והלואי שתוכל לשאת אותם ובודאי שאלו היה נושאה אותו בקשו ותבנו שהיתה מפסדת שהיתה מביאה קש במקום שעורים לכן ותחבוט את אשר לקטה : **ואפשר** עוד שהודיענו שהיה איפה שעורים כי ידוע שהאיפה ג׳ סאין ומשא אדם בינוני כשמסייעין אותו להרים משאו עליו הוא חמש סאין וגמירי עונת דמדלי איניש על כתפו מעצמו איגו אלא שליש משאו ממשוי שמסייעין אותו אחרים להרים דהיינו סאה ותלי ושליש של סאה וזאת מרוב כחה וגבורתה עם היות מה שלקטה כאיפה שעורים דהיינו שלש סאין היא בעצמה נשאתו על כתפה וז״ש ותשא ותבא העיר כי לא הוצרכה לסיוע אחרים לישא משאה על כתפה כי היא לבדה נשאתו : **אי** נמי אמר ותלקט בשדה עד הערב כי בהיות שהיו הנערים עוזבים לה הרבה כמצות אדוניהם ועושים את עצמם כמוטעים והוכחים הרבה היא : מוצאת כל כך ללקט כי ישבה בשדה אחד בשדה הזאת עד הערב וז״ש ותלקט בשדה א׳ לבד עד הערב להודיע לנו גודל חריצותה במעשיה אמר כי אף שהיה בין הערבים כששבתה ממלאכת הלקיטה כי עד שהיה ערב עסקה בלקיטה ובערב עמדה מללקוט באותו הזמן המועט שנשאר משם עד הלילה חבטה את אשר לקטה שהיה כאיפה שעורים והאתהו על כתפה ובאה מן השדה עד העיר ועדיין היו שעות ביום כדי שתוכל המוהה לראות את אשר לקטה לאור היום וזה ע״ד מה שאמרו רז״ל אצל אבור לתלמיד הכם לצאת יחידי בלילה ובביאו ראיה מקרא דכתיב לך נא ראה וגו׳ ופירש רש״י ז״ל שהזכירו שילך בעוד שהיה אור היום ולא בלילה וזהו לך נא אם בעת שאתה יכול לראות בעוד שהוא יום כי בלילה החשך יכסה ארץ לא יוכל לראות

וזה שאמר כאן ותרא חמותה כלומר עדיין היה השמש במרומים כשבאה אל חמותה כי ראתה המותה לאור היום את מה שלקטה ולא הוצרכה לאור הנר ועם היות שהוצרכה להתעכב בלקיטה עד הערב מרוב הלקט שהיתה מוצאת מ״מ באותו הזמן המועט ותחבוט את אשר לקטה שהיה כאיפה שעורים והשא אותו ותבא העיר ועדיין לא בא השמש מרוב מהירותה ותרא המותה לאור היום את אשר לקטה ואמר ותוצא ותתן לה את אשר הותירה משבעה כי רז״ל אמרו על ויצבט לה קלי שנתן לה דבר מועט בין שלשה אצבעותיו לקח ונתן לה ואיני יודע אם שרתה ברכה בידו של צדיק או במעיה של צדקת והם ז״ל הכריחו ממקום אחר כי במעיה שרתה הברכה אפשר לנו לומר כי הכתוב כיון כאן לזה ותוצא ותתן לה את אשר הותירה ואף שלא היה ראוי להותיר כי מעט היה מה שנתן לה מ״מ היא היתה הסיבה שהותירה משבע שבע היא במהרה וזהו משבעה דקאמר מסבת שביעתה במהרה בשרתה ברכה במעיה הותירה מה שהותירה ולרמוז לה שהיא היתה סיבת מה שהותירה לכן לא אמר את אשר נותר משבעה וכדפירשנא לעיל :

ואפשר לומר עוד במה שאמר ותרא חמותה את אשר לקטה דנראה שהם דברים שאין להם לא טעם ולא ריח כי בודאי שכיון שהביאו לעיר שתראה אותו אמנם אפשר שיהיה פירושו מלשון רואה אני את דברי אדמון כלומר ראתה וישרה בעיניה את אשר לקטה שהיה בודאי בזריזות גדול שאם היתה אשה אחרת לא היתה מלקטת החצי ממה שהביאה היא : או אפשר לפי שכיון שהביאה אותו מחובט שחבטה את אשר לקטה אחר שהוא מחובט יראה לעין כל שהוא דבר מועט מה שלקטה לפי שהוא בר ומנוקה מתבן וקש ולא יוכל הסכל לדון ולידע כמה וכמה שבלים צריך לטרוח וללקוט כדי לחבוט אותו השיעור אמנם נעמי חמותה בטוב טעם ודעת שהי׳ בה ראת׳ והבחינה בדעתה את כל אשר טרחה ולקטה בשבלים כמה שיעור רב היה צריך ללקוט כדי שתצא ממנו איפה שעורים וידעה והבחינה טוב הזריזות והחריצות שהיה בה. אח״כ מצאתי כדברי בהר״ש אלקבץ הלוי ז״ל : א״נ גזרת ותרא חמותה את אשר לקטה וגו׳ הוא הכתוב השני שאומר ותאמר לה חמותה וגו׳ והכי קאמר ותרא חמותה את אשר לקטה שהיה שיעור רב וראתה עוד שהוציא׳ מאכל מחיקה אשר הותירה משבעה כי נתנו לה לאכול ולשבוע ולהותיר וע״כ ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום שאלה ממנה אמור נא לי איפה לקטת היום ואנה עשית שעשו עמך כל הכבוד וכל החסד הזה יהי רצון שיהיה מכירך ברוך כלומר האיש אשר עשה עמך כל הטובה הזאת יהי רצון שיהיה ברוך כלומר שיהיה ברוך ולא ארור כי אפשר שיהיה אחד מבני בליעל שנתן עיניו ביופיך וע״כ התחסד עמך לפגים מן השורה ולכן אמרה יהי מכירך ברוך כלומר יהי רצון שיהיה איש ברוך וטוב עין ומנדיבות לבו וטוב מדותיו וצדקתו עשה לך כל זה ולא על שנתן עיניו ביופיך וכיון ששמע׳ רות שהית׳ חושד׳ אותה שקבלה חסד ממי שאינו הגון עלה עשן באפה ודבר׳ אתה קשות וז״ש ותגד לחמותה דברים קשים כגידים : אי נמי שסיפרה לה כל הענין בפרטות בהגדה ובהמשך להודיע מעשיו של האיש שעשה עמה כי צדיק וישר הוא בכל מעשיו ואח״כ אמרה לו שמו וזהו שאמר עוד ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז : ואפשר ג״כ שאמר׳ לה שם האיש להורות שהיה איש צדיק כי שמו יורה על מעשיו הטובים כי שמו בעז להורות שבו עוז ותעצומות להתגבר על יצרו ולהלחם בו על דרך מה שאמרו בגמרא במעשה דכידור שהיה נקרא כידור ואמר אותו החכם עליו כי דור תהפוכות המה כו׳ אז אמרה לה ברוך הוא לה׳ כלומר צדיק הוא וברוך מפי ה׳ כי הרשעים הם זדים ארורים מפי ה׳ אמנם זה ברוך הוא לה׳ : ורב אהרן ז״ל כתב ותחבוט מהרה חושה בין הערבים לראות אשר לקטה והיה איפה שעורים והוא שיעור רב והגיד הכ׳ את זריזותה שבזמן הראוי ללקיט׳ בכל היום לא חבטה רק בין הערבים גם לא רצתה להביא השעורים בשבלים כאשר תעשינה שאר המלקטות כי יהיו לה למשא כבד רק תבואה נקיה הביאה וז״ש ותשא ותבא העיר כלומר אם היתה התבואה בקשיה היה נמנע אצלה להביאה העיר כי יכבד עליה משאה אך אחר שחבטה יכלה להביא את הזרע עכ״ל : והר״ר יוסף יחייא ז״ל כתב ותלקט בשדה וגו׳ ספר בשבחה שאף שראתה היות בעז נדיב לב והרגישה בדבריו בצוותו את נעריו את האמור לא רצתה ללקט בין העמרים ולא בין הצבתים רק לקטה בשדה בהפקר אשר הוא מתנת ה׳ לעמו ולכן הוצרכה לטרוח בלקיטה עד הערב מה שלא היתה טורחת כ״כ אם היתה לוקטת מן המוכן עכ״ל : וטעם ותחבוט כתב הר״ש ן׳ אלקבץ הלוי

חֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־לִקֵּטָה וַתּוֹצֵא וַתִּתֶּן־לָהּ אֵת
אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ׃ יט וַתֹּאמֶר לָהּ חֲמוֹתָהּ
אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ
וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם
הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ הַיּוֹם בֹּעַז׃ כ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי
לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־
הַחַיִּים וְאֶת־הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ

וְעָלַת לְקַרְתָּא וַחֲזַת חֲמוֹתַהּ יַת מָה דִכְנַשַׁת וְאַפְּקַת מִן תַּרְמִלָא
וִיהַבַת לַהּ יַת מְזוֹנָא דְאִשְׁתָּאַרָא לַהּ מִשַּׂבְעַהּ׃ יט ותאמר וַאֲמַרַת
לַהּ חֲמוֹתַהּ לְאָן צְבַרְתְּ יוֹמָא דֵין וּלְאָן אִשְׁתַּדַּלְתְּ לְמֶעְבַּד יְהֵא
גַּבְרָא דְאִשְׁתְּמוֹדַע לִיךְ מְבוֹרָךְ וְחַוִיאַת לַחֲמוֹתַהּ יַת דְאִשְׁתַּדַּלַת
לְמֶעְבַּד עִמֵּיהּ וַאֲמַרַת שׁוּם גַּבְרָא דְאִשְׁתַּדַּלִית עִמֵּיהּ יוֹמָא דֵין
מִתְקְרֵי בּוֹעַז׃ כ ותאמר וַאֲמַרַת נָעֳמִי לְכַלָּתַהּ מְבוֹרָךְ הוּא מִפּוּם
קוּדְשָׁא דַיְיָ דְלָא שְׁבַק טִבוּתֵיהּ עִם חַיַּיָא וְעִם מֵתַיָּא וַאֲמַרַת לַהּ

רשי

קטנים ים דוגמתו בלשון משנה מלאן לבתים או כריכות : (יט) יהי מכירך ברוך . בעל השדה שנשא ונתן לך פנים ללקט בשדהו : (כ) את החיים ואת המתים

אבן עזרא

אבשלום שהוא מבניה והנה כ"ף עם אל"ף רמז לשנות אבשלום במותו ואחר כך איפה שערים לשון רבים בעבור היותו כבד עליו . וטעם אחר כי תחלת אות כאיפה עם תחלת שעורים הוא בגימטריא ישי שהוא לדיק גמור אז שמח ויסב לבו בקרבו : (כ) ברוך ה' אשר לא עזב חסדו . לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה: החיים. נעמי ורות : מגואלנו הוא . אין

אגרת שמואל

הלוי מלאתי במדרש לקח טוב כדי שלא לשאת העמרים על שכמה ואין ספק כי היה זה מאשה משכלת שלא להטריח עלמה במה שאין בו לורך גם מפני מראית העין והוא נכון וכו בהר החסיד הה"ר יוסף יעבץ זלה"ה בנמוקיו עכ"ל: ובמדרש לקח טוב ותשא ותבא העיר מלמד שלא עמדה בשום מקום שלא תועד עם הפריצים ע"כ ודייק באומר מלת מלמד דאי לא תימא הכי מה בא ללמדנו: והר"ש ן' אלקבץ הלוי כתב אפשר שעם שבועז כבר דבר עליה דברים טובים וצוה לנעריו להשגיח עליה בכל זאת לא בטחה בהם כי אין אפטרופוס לעריות אלא ותשא ותבא העיר בפעם א' כמו שנשכה נחש פן יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים עכ"ל: ואני אומר כי אפשר שלסבה זו חבטה את אשר לקטה שאם היתה מביאה אותו בקשיה היתה לריכה ללכת ולבא ב' או ג' פעמים כדי להביאו כי לא תוכל שאתו בפעם א' והלואי בשנים או בג' פעמים ופחדה אולי תפגע בדרך עם אנשים שאינם מהוגנים לכן ותחבוט ותשא העיר בפעם א': והר"ר ילחק ערמאה ז"ל כתב ותשא ותבא העיר כי באת אותו היום ליטול רשות מחמותה להשאר מכאן ואילך עם נערות בועז עכ"ל:

(יח) ותרא חמותה כתב הר"ש ן' אלקבץ הלוי ז"ל הכונה שרות לא הראתה לה שלא להתגאות ולהתייהר בזריזות וזהו ותרא חמותה את אשר לקטה:

(יט) ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום ואנה עשית וגו' אמר' לה ב' דברים אחד איפה לקטת היום שעשה האיש בכל השדה עמך טובה ואנה עשית שעשית את טובה עמו הרי ב' דברים שהוא עשה עמך וגם את עשית עמו לפי שהעני עושה טובה עם בעל הבית כי מתברך בשבילו וז"ש איפה לקטת היום אמר על הטובה שקבלה היא ועל הטובה שעשת' עם בעל השדה אמר' ואנה עשית ופירשה דבריה ואמרה לה למה אני אומרת ואנה עשית שאת עשית טובה עם בעל השדה לפי שיהיה מכירך ברוך בשכר הטובה אשר עשה עמך יהיה ברוך כי יברכהו אלהים ולכן אני אומרת שאת עשית עמו ותגד רות לחמותה את אשר עשתה עמו כלומר אינו נערך מה שאני עשיתי עמו אל מה שעשה הוא עמי ולכן אין להזכיר ולומר שהוא עשה עמי דבר אלא הכל עשיתי אני עמו כי יהיה שכרו גדול וזהו שאמר ותגד לחמותה כי לא היה כדבריה רק היא עשתה עמו לבד ולא הוא עמה ואח"כ אמרה לה אמירה אחרת שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז וע"כ אמר ותאמר שם האיש כי זו היא אמירה אחרת: א"נ לפי שראתה כי הביאה כאיפה שעורים שהוא שיעור רב יותר מן הראוי ללקט אמרה לה איפה לקטת היום ואנה עשית שיעור רב כזה בודאי שיהיה מכירך ברוך כלומר האיש שיקח אותך לו לאשה ויכירך באישות בודאי שיהיה ברוך ומאושר כי אין זאת רק מרוב מהירותך וזריזותך לעשות מלאכתך כי אשת חיל את שלל לא תחסר לעולם ולחם עצלות לא תאכל ויהיה נודע בשערים בעלך בשבתו עם זקני ארץ . והיא מרוב ענותנותה אמרה לחמותה אין זה ממני ומזריזותי רק מטיבותיה דבעל השדה כי איש חסד הוא וז"ש ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו כי מטובו ומנדיבות לבו שמתחסד עמה יותר מן הראוי היה זאת שלקטה הרבה ולא מזריזותה ואח"כ אמרה לה שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז וזאת היא אמרי' שנית:

(כ) ותאמר נעמי לכלתה ברוך הוא לה' כלומר עד עתה הייתי אני מברכת אותו בחשבי שהוא אדם הלריך לברכתי אבל עתה שהודעתני שהוא בועז אמרה זה אינו לריך לברכתי כי ברוך הוא לה' ברוך הוא ומבורך מפיו ית' כי בועז הלדיק הזה כן דרכו על כל העולם אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים דכל העולם וכל מעשיו הם אלו לרדוף אחר גמילות חסדים דחיים ודמתים . ואמרתי זה לפי שראיתי למפרשים שהוקשה להם מה היא החסד שעשה עם המתים דבשלמא עם החיים עשה חסד עם רות ונעמי אבל עם המתים אלימלך ומחלון וכליון מה חסד עש' עמה' ולזה תירלו כי המתי' יש להם נחת רוח מן הטובה המגעת לקרובם החיים וכיון שעשה בועז טובה עם רות גם בעלה המת שם וקבל נחת רוח ועם היות שהדברים הללו פשוטים ומתיישבים עם כל זה נוכל לומר דמתים דקאמר קאי אמתים דכולי עלמא כי בעז הלדיק תמיד היה עוסק בגמילות חסדים דחיים ודמתים וכדאמרן: אי נמי אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים דקאמר לאו אבועז קאי רק על השי"ת כי בעל החסד והרחמים הוא ועושה חסד עם החיים בעולם הזה ועם המתים בעולם הבא וזהו שאמר ברוך הוא בועז לה' אשר לא עזב השי"ת חסדו את החיים ואת המתים וכן לא יעזוב חסדו ויברך את בועז על כל הטובה הזאת אשר עשה עמך כי אנו אין לנו יכולת לגמול חסד עמו כאשר הוא התחסד עמנו: א"נ לפי שאין אדם רולה שתתבזה אשתו בבית דין וכל שכן שאינו רולה שתתבזה בשדה ללכת ללקט אוכל לנפשה ולכן אמרה נעמי ברוך יהיה בועז לה' אשר בזאת הטובה שעשה עמך לא עזב חסדו עם החיים עמי ועמך ועם המתים שאינם רולים שתתבזה אשתו בשדות אנשים אחרים אשר לא ידעתי מתמול שלשום ובזה שלא הולרכת ללכת אל שדות אחרים עשה חסד עם המתים חמיך ובעליך הרולים שלא תתבזי ועם החיים ג"כ ולפי שיאמר לה רות וכי עתה בשדה הזו של בועז שהלכתי לא נתבזיתי כי איש זר הוא אתי שלא ידעתיו מתמול שלשום ויותר כבוד היה לי לשבת בביתי ובאומותי לכן אמרה לה נעמי ממה שהלכת אל שדה זו של בועז לא הגיע למתים שום בזיון כי קרוב לנו האיש מגואלינו הוא וז"ש פעם שנית ותאמר לה נעמי אמירה שנית לתרץ קושיא שיש על דבריה ואמרה כי קרוב לנו האיש וממנו אין שום בזיון נמשך: ובמדרש ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום תני בשם ר' יהושע יותר ממה שבע"ה עושה עם העני העני עושה עם בע"ה שכן אמרה רות לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו היום ולא אמר' אשר עשה עמי אלא אשר עשיתי עמו היום בועז הרבה פעולות והרבה טובות עשיתי עמו בשביל שהאכילני פרוסה אחת עכ"ל. ראוי לדעת למה תפסו בתחלת הפסוק שהם דברי נעמי כיון שהראיה היא מדברי רות שאמרה שם האיש אשר עשיתי עמו ולא אמרה אשר עשה עמי ועוד יש להבין שגם מדברי נעמי נראה שהיה אפשר לדרוש דרשה זו והכי היה יכול לומר מדקאמרה ואנה עשית ולא אמרה ואנה עשו עמך אלא ואנה עשית הרבה פעולות עשית עמו כו' ואפשר שזאת הראיה רלה בעל המאמר לשלול אותה כי אין מדברי נעמי ראיה לדרשה זו ולכן תפש בדברי נעמי ואמר ותאמר לה חמותה איפה לקטת היום כלומר אילו לא היתה אומרת נעמי לרות אלא אנה עשית הייתי דורש דיותר ממה שבע"ה עושה עם העני כו' מדלא קאמר' ואנה עשו עמך כדאמרן אבל נעמי אמרה שתים איפה לקטת היום ואנה עשית נראה שהשוה עשיית העני עם מה שעשה בע"ה כי באומרה איפה לקטת היום הרי מה שעשה בע"ה אמור ובאומרה ואנה עשית הרי מה שהעני עושה עם בע"ה אמור באופן שהייתי אומר דשקולים הן אבל מדברי רות נשמע שיותר ממה שבע"ה עושה עם העני העני עושה עם ב"ה שכן אמרה רות לנעמי שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז ולא אמר' אשר עשה עמי כלומר ולא הזכיר' כלל רות החלוקה אשר בע"ה עושה עם העני זה היה להורות שיותר ממה שבע"ה עושה כו' ובהיות שאינו נערך כלל עם מה שהעני עושה עם ב"ה לכן לא הזכירו ובזה מדוייק הכפל שכפל ר' יהושע שאמר ולא אמר אשר עשה עמי כלומר ולא אמר נמי אשר עשה עמי ולימא הכי שם האיש אשר עשה עמי ועשיתי עמו היום וגו' אלא אמר אשר עשיתי לבד וזהו הוא הכרח שיותר ממה שבע"ה עושה עם וכו': ואפשר להרחיב עוד הפי' הזה והוא כי נעמי הקדימה הטוב שעשה הבעל הבית עמה וז"ש איפה לקטת היום ואיחר' את הטוב שהיא עשתה עמו ואמר' ואנה עשית ונתן טעם לדבריה למה הקדימה לטובת בעל הבית ואמרה יהי מכירך ברוך כלומר המקדים לא יוסג ובשביל שהכירך ראוי שיהיה ברוך וכל הברכות ראויות אליו בשביל שהכירך הוא ואין לך מכיר וכששמעה רות כי מיעטה נעמי הטוב אשר העני עושה עם ב"ה לכן מרה לה ודברה בלשון דברים קשים כגידין וזהו ותגד לחמותה והקדימה את הטוב אשר עשתה היא עמו וז"ש ותגד לחמותה את אשר עשתה היא עמו ולפי שלפחות היה מן הראוי כי גם אם לא הקדימה הטוב שעושה בעל הבית עם העני לפחות היה לה לאחר אותו ולהזכירו בסוף דבריה ולומר שם האיש אשר עשה עמי וגו' והיא לא רלתה להזכירו כלל

ואפי'

ואפי' לבסוף ולכך לא אמרה אותו דרך הגדה וקושי ע"כ מלת ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו וגו' כלומר אפילו בסוף דברי איני מזכיר שהוא עשה עמי לפי שאינו נערך כטיפה מן הים מה שעשה עמי למה שאני עשיתי עמו כי הרבה פעולות כו' בשביל שהאכילני פרוסה אחת וכמאמרם ז"ל:

א"נ דקדק בייתור לשונו שאמר ולא אמר אשר עשה עמי אלא אשר עשיתי עמו הרבה פעולות כו' אפשר שרצה להודיענו איך היתרון שיש לזה על זה הוא דבר שאין לו שיעור וזה כי אם היתרון היה דבר מועט בודאי שרות לא היתה משבחת את עצמה שהיא עשתה עמו בהיות שהמקדים לא יושג ואפי' אם היא גם היא עשתה עמו יותר ממה שב"ה עשה כיון שהפרש היתרון הוא דבר מועט היה מזכיר את טובת ב"ה כיון שהוא הקדים להטיב עמה או לפחות היה מזכיר את שתיהן אבל בהיות שלא אמר אשר עשה עמי ולא הזכיר החלוקה הזאת כאילו לא היתה אלא אמר אשר עשיתי וגו' זה יורה שהיתרון של זה על זה הוא דבר שלא ישוער וזה שסיים ואמר הרבה פעולות והרבה טובות עשיתי עמו ואמר הרבה פעולות על טובות העולם הזה וקראן פעולות להיות שהן נפעלות בעה"ז לעין כל וכנגד טובות העה"ב אמר והרבה טובות שהן טובות צפונות לעולם הבא ע"ד מה רב טובך אשר צפנת ליראיך כי הן טובות אשר עין לא ראתה אלהים זולתך והכל בשביל שהאכילני פרוסה אחת:

ועם זה אפשר לפרש מה שאמר שם האיש אשר עשיתי עמו היום וגו' כי נראה מלת היום מיותרת לגמרי כי כבר אמר לעיל איפה לקטת היום וגו' וידוע כי אותו היום היה הראשון שיצאתה ללקט וגם אם היה רוצה להזכיר מלת היום היה לו להזכירו ברישא ולימא הכי ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו היום ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו וגו' אי נמי לימא הכי שם האיש אשר היום עשיתי עמו בועז אבל כיון שכוונתה היתה לרמוז שהרבה טובות עשתה היא עמו לכן אמרה שם האיש אשר עשיתי עמו וגומר כלומר באלו הטובות אשר עשיתי עמו לפי האמת היום נדק עליו שם בועז לפי שהיום נתעשר בטיבות ועוז ותעצומות כדאמרן באופן כי היום נדק עליו שמו של בועז במה שעשיתי עמו לא כן התמול ולכן אמר היום בועז כלומר היום הוא נקרא בועז באמת: ובפשט הכתוב אפשר לומר עוד בשנעורר קצת הערות שיש בכתוב וכבר כתבם הר"ש הלוי ז"ל הלא המה ראשונה כפל ענינו איפה לקטת היום ואנה עשית כי איפה ואנה כולם שאלת המקום. ב' לקטת ועשית שניהם מענין אחד כי אין מעשה אחר אשר יעשון כי אם הלקיטה וכן נראה ממה שלא השיבה כי אם אל המעשה ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר עשיתי וגו' וא"כ מה כפל זה ואם הוא לצורך למה לא השיבה לשתי השאלות. ג' כפל ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו ותאמר שם האיש אשר וגומר ולפי הנראה היינו את אשר עשתה עמו היינו שם האיש אשר עשיתי עמו. ד' כי בא הא' בלשון הגדה והב' בלשון אמירה. ה' כי ותאמר הוא מיותר לגמרי כי היא המדברת ולא הפסיקה חמותה. ו' תיבת היום למה ונודע כי זה לה יום א' לצאת השדה:

והמסתבר לי בזה הוא כי הנה רות עשתה שני מעשים הא' הלקיטה אשר הוא דרך כל הבא ללקט כי בזה זכתה לו התורה. ב' עשתה ענין החבטה ותחבוט את אשר לקטה וזה שלא כדרך כל המלקטים כי אין דרך לחבוט אותו בשדה של בעה"ש והיה בידו של בעה"ש למחות בידה על זה ושתוליכהו לביתה ושם תחבוט אותו ויש מקום לקפידא לגוה ובפרט דנפיק מניה חורבא לכל שאר המלקטים כי ישמעו וילמדו לעשות כן והוא עיכוב רב וטורח רב לבעל השדה, ועל שתים אלו אמרה על הלקיטה אמרה איפה לקטת היום ואמרה מלת היום בלקיטה לחודה ולא אמרה איפה לקטת ואנה עשית היום והיה שב מלת היום ללקיטה ולעשיה שהיא החבטה אבל אמרה איפה לקטת היום כלומר ידעתי בתי ידעתי שכל היום צריך ללקוט השיעור הזה שהבאת ובלקיטה לבדה היית מתעכבת כל היום וכן היה כדכתיב ותלקט בשדה עד הערב נראה דכל היום עד הערב היה צריך ללקיטה ולכן אמרה איפה לקטת היום ואמרה מלת איפה כוונתה לידע איה פה לקטה וזו היא מלת איפה אמנם מה שאמרה ואנה עשית הכונה שתמהה על החבטה היכן חבטה אותו כי אין דרך שום בעל שדה להניח לחבוט בשדהו לכן אמרה ואנה כלומר איני יודעת לך באיזה מקום היכן עשית ולכן אמרה ואנה עשית וקרא החבטה עשייה כי הוא התקון האחרון של התבואה כי הוא מוכן ומתוקן ועשייה הוא לשון תקון כמו עושה אדם שפמו וכו' ועל ענין שהניחוה לחבוט שם אמרה יהי מכירך ברוך כי בודאי לא היה מניח לחבוט בשדהו אלא למי שהוא מכירו וכיון שהתנהג עמך כאילו היה מכירך ברוך יהיה ומבורך ולכן כיון שעיקר התמיה לא היה אלא לדעת איך הניחוה לחבוט ולעשות ולתקן שם השעורים לכן השיבה לזה וממילא תדע איפה לקטה כי בכלל מאתים מנה וז"ש ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו כלומר הגידה לה בדרך הגדה ובדרך פרט איכות האיש ומעשהו ודקדקה האיש אשר עשתה עמו וחבטה בשדהו ולא דבר לה מאומה מצד דקותו וחסידותו אשר הכירה בו ולפי שהרגישה קושי אחד בדבריה שאם הכירה מדת האיש וחסידותו במה שצוה עליה לקוצריה ועזבתם ולקטה וגו' או במה שדבר ע"ה עיניך בשדה אשר יקצורון והלכת אחריהן היינו כדי שתלך ללקוט במה שזיכתה לה התורה ובזה בעין יפה הוא נותן אבל בענין החבטה בשדהו מאין ידעת שלא ירע בעיניו הדבר שמלאך לבך לעשות מה שאינו נהוג כי המשנה ידו על התחתונה ובפרט במה דנפיק מניה חורבה להבא לשאר המלקטות שישמעו וילמדו לעשות כדאמרן לכן אמרה תשובה לקושי הזה שהוא בדבריה ותאמר שם האיש אשר עשיתי עמו וגו' כלו' אני בדקתי בשמו שבמו בעז שמורה שיש בו עוז ותפארת בכל מעשיו ולכן בראותי את שמו ידעתי כי איש חסיד הוא ולכן מלאני לבי לחבוט שם את אשר לקטתי כי משמו שנקרא בועז ידעתי שאיש חסיד הוא ולא ירע בעיניו הדבר כלל:

והרשב"א הלוי ז"ל כתב בתירוץ הקושיות שהקשינו ואמר כי אחר החיפוש נמצא כי שתי התיבות האלה איפה ואנה היותן מורות על שאלת המקום תתחלפנה בפחות ויתר וזה כי תיבת איפה מורה על המקום הקרוב וזה נודע מהרכבתה כי היא מורכבת מאיה ומפה ופירושו אי פה וכן הוא פסוק מי איפה הוא הצד ציד על דעתי וזה

כפי שנדרש בב"ר ויהי אך יצא יצא יעקב א"ר איבו פולייונו של אבינו יצחק מפולש היה זה יצא מכאן וזה בא מכאן רבנין אמרין כמין איספרופומיט' הדלתות היו נכפלים לאחוריהם עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו הה"ד אך יצא יצא יעקב נראה כיוצא ואינו יוצא ע"כ נראה היות תיבת איפה מורה על קירוב המקום עד שלא טוב בעיני רבנן דברי ר' איבו שהיה פולייונו של אבינו יצחק מפולש זה בא מכאן וזה יוצא מכאן אלא שעמד לו אחרי הדלת וע"כ צעק מי איפה מי הוא והיה הוא שהיה פה עמי עומד ברגע הזה:

ואני המחבר נראה לי דלאו משום הא לא אוריאו דעד כאן לא פליגי ר' איבו ורבנן אלא בפסוק אך יצא יצא יעקב דר' איבו דרש בתחלה מלת אך דקאמר דנקטינן דאכין ורקין מיעוטין הן והכונה שמיעט בזמן שלא הספיק יעקב לצאת כי מעט היה שיצא עד שתכף ומיד ונכנס עשו אחיו בא מצידו ואין זה אלא שהיה ביתו של יצחק אבינו מפולש זה יצא מכאן וזה בא מכאן. ורבנן דרשי ג"כ מלבד המיעוט של מלת אך מה זה הכפל של יצא יצא ואם כדברי רבי איבו היה די בשיאמר אך יצא יעקב אמנם באומר יצא יצא פירש לנו המיעוט של מלת אך כמה היה וזהו שעמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו וזהו שהזכירו רבנין ואמרו הה"ד אך יצא יצא יעקב נראה כיוצא ואינו יוצא דנראה דדרשי הכפל של יצא יצא עם מלת אך שהוא מיעוט שהכונה של יצא יצא הכונה יוצא ואינו יוצא אבל במלת מי איפה הוא הצד ציד לא דברו כלל ולאו בהאי פלוגתייהו. את זה כתבתי להורות דר' איבו ורבנן לכולהו דייק מלת איפה ולא בהאי פלוגתייהו ולא מפני שהאי חולק לומר דמלת איפה אינו מקום קרוב כי הכונה בעצמה של מלת פה נראה שהוא פה סמוך וקרוב אצלו:

עוד כתב הרב הר"ש הלוי ז"ל ממה שאמר הכתוב הגידה נא לי איפה הם רועים כי לכוונת מרעיתם בשכם אמר איפה היה פה במקום קרוב ויגיד עליו רעו נסעו מזה כלומר מזה המקום אשר עליו שאל איפה הם רועים וכן תיבת עשייה נאמרת על האסיפה בקצת מקומות כמו ותעש הארץ בשבע שני השבע וכן על דעתי ועשת את התבואה לשלש השנים כי שאכוף הארץ בכחה תוכל לשלש השנים. ועוד צריך לזכור מה שכתבנו למעלה אצל ותרא חמותה את אשר לקטה כי שיערה היות השיעור ההוא בשבלים רב ועצום ולכן שפטה כי ממקום קרוב באה ולכן היה לה זמן רב ללקוט ולהביא העיר או שלא היה הענין לקט כדרך המלקטות אבל מתנה שניתן לה ע"ד גם בין העמרים תלקט וגם שול השולו לה מן הצבתים או בדרך אחר עד שהיה הענין אסיפה לא לקיטה ולכן שאלה כנגד המציאות הראשון איפה לקטת היום וכבר הקדמנו כי תיבת איפה מורה על שאלת המקום הקרוב ואמרה איפה לקטת היום כלומר איה מקום כל כך קרוב כאילו הוא אחר הדלת שלקטת בו עד שהספקת ללקוט כל כך ביום זה וזה טעם היום כלומר אפשר שהיום לקטת כל זה אם לא שיהיה המקום קרוב עד מאד על הדרך שאמרנו וכנגד המציאות השני אמר ואנה עשית וא"ו ואנה כוא"ו ומקלל אביו ואמו ופירושו או אנה עשית כי אם המקום הוא רחוק עד שלא יתייחס בלשון איפה אבל בלשון אנה אי אפשר שיהיה אלא א"כ יהיה באסיפה ועלה קאי יהי מכירך ברוך על שיותר שתאספי כל מה שתוכלי מבלי שיהיה כדרך לקט והנה רות מרוב ענותנותה לא רצתה להחזיק טובה לעצמה לסבת חריצותה וברכה אשר ברכה במעשה ידיה אבל אמרה שהיה הענין אסיפה וזהו שאמר ותגד לחמותה את אשר עשתה עמו והיא מעצמה אמרה שבעל השדה התחסד עמה לפנים מן השורה וכיוצא ממה שהוא אמר לנעריו אמרה היא לחמותה אע"פ שהיא לא שמעה דבריו כמו שכתבנו אבל שלא להחזיק טובה לעצמה כמדובר כי לכן לא הגידה דברי בעז עמה הוגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך וגו' ישלם ה' פעלך וגו' וכל הדברים הטובים ההם כדי לברוח מהשררה ומהשתפארות כדרך השלמים ואחרי כלותה מדבר מה שהתחסד עמה ואשר זמנה לסעודתו ויצבט לה קלי אשר כל זה נכלל בותגד לחמותה את אשר עשתה עמו שעל זה תפול תיבת הגדה שמורה על חידוש דברים אשר לא נודעו קודם לכן כנודע אחרי כן אמרה שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז כלומר שאספתי כל זה ביום א' בסוד שיעור רב הנה הוא בועז אחד מיוחד שבעם וזה טעם היום כמו שנאמר בשכבר עכ"ל:

ותמהני מאד איך פירש על רות שדברה כזבים בשביל שלא רצתה להחזיק טובה לעצמה ומקרא מלא הוא שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ואיך אמרה שהיה הענין כדרך אסיפה או במתנה או מן העמרים או מן הצבתים בענין שהיה אסיפה לא לקיטה ולא היה כן כי לא לקטה אלא לקט כדרך שאר המלקטות וכמו שאמר הכתוב ותלקט בשדה וגו':

והחכם החסיד הר"ר יהודה ן' שושן ז"ל כתב אחר שמצינו בתורה עד אנה ינאצוני וגו' וכן עד אנה תאמנו וגו' עד אנה אשית עצות שפירושן עד אימתי אומר אני שבני דברים הם הא' באיזה מקום לקטת והב' אימתי עשית זה כי הכמות הזה רב השיעור לזמן מועט אשר בו היית והיא אחת דברה שתים שמעה חמותה כי סיפר' לה את אשר עשתה עמו כלומר את האיש אשר עשתה עמו ואמרה אליו כי שם האיש אשר עשתה עמו מלאכה מרובה ביום קצר הוא בועז עכ"ל:

והחסיד הר"ר יוסף יעבץ ז"ל כתב בנמוקיו שיערה אחד מג' דברים או שהניחו לקט ושכחה הרבה או בסייעה היה או שנתנו לה מתנת חנם והפשר כולם ע"כ אמרה בלשון לשונות איפה לקטת ואנה עשית יהי מכירך ברוך עכ"ל:

עוד כתב החסיד הר"ר יוסף יעבץ ותאמר נעמי ברוך הוא לה' וגו' בתחלה ברכו בגופניות יהי מכירך ברוך ועתה ברכו בנפשיות ברוך הוא לה' כיון שידעה שכיון לשמים עכ"ל:

ואומרו את החיים ואת המתים כתב הה"ר יצחק ערמאה כי החסד שהוא בעשה עמהן הוא את החיים בעבור המתים עכ"ל:

והראב"ע ז"ל כתב לאות אשר עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה עכ"ל. ולפי האמת הם דברים בלתי אמתיים וכמו שכתב הר"ש הלוי ז"ל כי שלא טוב עוללות אלימלך מבציר בועז וכמו שאמרו ז"ל שהפיל לבן של ישראל שהיו בוטחים בו ואין בדבר המשפט גמילות חסדים: **ואפשר** לומר דחזר ואמר מלת ותאמר דנראית מיותרת והענין הוא שבדבריה אלה רמזה לה אמירה אחרת והוא שהוא גואל ואולי ירצה לגאול אותה ולהשיאה לו כי קרוב לנו האיש מגואלינו הוא. אח"כ מצאתי להרב מורי זלה"ה שפירש כן:

ורב אחרון ז"ל כתב בראותה חמותה את אשר לקטה אמרה לה כמות כזה נמנע להיות לקט ולכן לא ימנע מחדא מתרתי אם שלקטה בשדה או בעשת מלאכה ובשכירות היום נתן לך כן ובספק זה נתחזקה לראותה שנתנו לה לאכול ולשבוע ולהותיר וז"ש איפה לקטת היום או אנה עשית מלאכה ונשכרת אצל בעל הבית ובכל אופן שיהיה יהי מכירך ברוך והיא השיבה לה לפי דרכה והגידה לה המלאכה שעשתה והוא שלקטה יותר משראוי וכדי זה כדמות מלאכה כי כבתינה בשכחת הצבתים והיתה גם בין העמרים והוסיפה לומר לה שם האיש אשר עשיתי עמו מלאכה הוא איש גדול שמו בעז ואיש לו רבבות נערים ונערות ואינו צריך לשכור. ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו וגו' כלומר כי כל מה שעשה עמה היה אם לסיבת החיים והם נעמי ורות כי עניות היו או בזוכרו אהבת המתים אלימלך ובניו כי לכן הטיב לנשיהם אחריהם כי לא היה קרוב רק לאנשים לא לנשים עכ"ל:

ורז"ל אמרו אשר לא עזב חסדו את החיים שזן ופרנס את החיים ואת המתים שנטפל בתכריכין עכ"ל. כונתם ז"ל שזן ופרנס את החיים היינו מה שהתחסד עמהן ובזה עשה חסד עם המתים שנטפל בתכריכין הכונה עם מה שאמרו ז"ל בפסוק כאשר עשיתם עם המתים שנטפלתם בתכריכין ע"כ ועתה במה שנתחסד בועז עם רות עם היות נכריה היא לו כי לא היה קרובה אלא עם בעלה ואם התחסד עמה ביותר מדאי הסיבה היתה לפרוע לה קצת ממה שנטפלה היא בתכריכי המת ועתה בפרעו לרות קצת מהחסד שעשתה במה שנטפלה בתכריכין הוה ליה כאילו עתה בועז נטפל בתכריכי המתים וע"כ אמר ואת המתים וזו היא כונת שנטפל בתכריכיהם:

ומצאתי כתוב קרוב לנו האיש מגואלינו הוא כלומר בגואלינו מלך המשיח שעתיד לצאת ממנו: **ובמדרש** ותאמר לה נעמי קרוב לנו האיש מגואלינו הוא א"ר שמואל בר נחמן בועז גדול הדור היה והאשה עשתה אותו קרוב שנאמר קרוב לנו האיש ע"כ. הנה ר' שמואל בר נחמן הרגיש למה לא אמר אנו קרובים לאיש אלא אמר קרוב לנו האיש אלא בהיות דנקטינן מי נתלה במי קטן נתלה בגדול ורצתה נעמי להודיע לרות כי עם היות שבעז גדול הדור היה עם כל זה

יותר

הָאִישׁ מִגֹּאֲלֵנוּ הוּא׃ כא וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה גַּם ׀
כִּי־אָמַר אֵלַי עִם־הַנְּעָרִים אֲשֶׁר־לִי תִּדְבָּקִין עַד אִם־כִּלּוּ׳. ג׳ לסהות
כִּלּוּ אֵת כָּל־הַקָּצִיר אֲשֶׁר־לִי׃ כב וַתֹּאמֶר נָעֳמִי
אֶל־רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם־נַעֲרוֹתָיו וְלֹא ג׳. כ׳ מ״ל
יִפְגְּעוּ־בָךְ בְּשָׂדֶה אַחֵר׃ כג וַתִּדְבַּק בְּנַעֲרוֹת בֹּעַז ס׳ רפין
לְלַקֵּט עַד־כְּלוֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר הַחִטִּים

נָעֳמִי קָרִיב לָנוּ גַּבְרָא מִפּוּרְקָנָא הוּא׃ כא ותאמר וַאֲמַרַת רוּת
מוֹאֲבִיְּתָא אַף אֲרוּם אֲמַר לִי עִם רַבְיָא דִילִי תִּתּוֹסְפִין עַד זְמַן דִּכְדֵי
יְשֵׁיצוּן יַת כָּל חַצְדָּא דִילִי׃ כב ותאמר וַאֲמַרַת נָעֳמִי לְוַת רוּת
כַּלְּתַהּ שַׁפִּיר בְּרַתִּי אֲרוּם תִּפּוֹק עִם עוּלֵימוֹהִי וְלָא יְעָרְעוּן בִּיךְ
בַּחֲקַל אוּחֲרָן׃ כג ותדבק וְאִדְבָּקַת בְּעוּלֵמְתּוֹי דְבוֹעַז לְמִצְבַּר עַד

תצאי ג׳ וסימן נמסר במיכת סימן ד׳: בשדה ה׳ רפין וסימן נעברה נא בארצך. אעברה בארצך. הוי מגיעי בית בבית. ותאמר נעמי אל רות. ויאמר בועז אל רות:

אבן עזרא

אין הגאולה יבום רק הוא דרך אחרת: (כב) כי תצאי ללקוט עם נערותיו. ולא עם הנערים שהוא נצב על הקוצרים והקוצרות: ולא יפגעו בך. אנשים וכמהו

אגרת שמואל

יותר מעלה וגדולה היה לנו יותר ממנו עד שהוא היה מתייחס לקרובנו והוא היה קרוב לנו ונחלה בנו כי ערכו קטן מערכנו ואמר כפי הפשט מגואלנו הוא רכונה עד עתה הוא היה טפל אלינו ועתה נהפך הדבר עד שהוא בא לגואלנו ומגואלנו הוא לגאול אותנו מעניותנו ע״ד כי ימוך אחיך וגו׳ והחזקת בו:

ומורי זלה״ה כתב איפה לקטת היום כ״כ שיעור רב ביום א׳ ובפרט בהיות הענין חדש אצליך כי היום הוא ראשון ללכתך השדה וז״ש היום ואנה עשית באופן שנתנו לך לאכל לשבעה ולהותיר יהי מכירך ברוך כי בלי ספק מנדיבי עם הוא ועל נדיבות יקום עכ״ל:

(כא) ותאמר רות גם כי אמר אלי וגו׳ כלו׳ אתה ברכת אותו על הטובה והחסד שעשה עתה עמי גם ראוי הוא לברכה על שני דברים אחרים, א׳ כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין וזה במה שאמר לה לעיל עיניך בשדה אשר יקצורון והלכת אחריהן וזה מורה על רוב חסידותו שאינו מקרב אלו רק אנשים צדיקים וידועים אלו שהן יראי חטא כי מושל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו צדיקים וכדפירשנא לעיל בפסוק עיניך בשדה אשר יקצורון וגו׳ ולכן אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין ולא תחוש כי בטוח אני בנערי שהם צדיקים ולא יתנו עיניהם בך על דא ודאי הוא ראוי לברכה ועוד על דבר אחר הוא ראוי לברכה על כי אמר אלי כי לא לבד ליום אחד או ליומים אלך אל שדהו ללקוט רק עד אם כלו את כל הקציר אשר לי וזהו גם כי אמר אלי דקאמר כלומר ראוי הוא לברכה גם על שני דברים הללו על כי אמר אלי וגו׳:

(כב) ותאמר נעמי אל רות כלתה משני דברים הללו שאמר לך בועז האחד עשה והאחד לא תעשה וז״ש טוב בתי כי תצאי עם נערותיו כלומר על מה שאמר לך שתלך אחר הנערים וכמו שאמר והלכת אחריהן טוב הוא לך שתלך עם נערותיו ולא עם נעריו אבל על מה שאמר לך שתלך לשדהו ולא אל שדות אחרים עשה כדבריו בזה ולא יפגעו בך בשדה איש אחר: א״נ אמרה לה נעמי טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא תלכי אל שדה אחר כי אין נערות כי אם בשדה זו ולצניעותך טוב הוא שתלכי עמהן וגם שבשדה אחר לא יחלו פניך שתלקט כמו שחולה פניך בועז לא תעבורי מזה וז״ש ולא יפגעו בך בשדה אחר כלומר שלא יחלו פניך ללכת שמה כי אדרבה יכלימוך ובועז צוה לבלתי נגעך וגם חילה פניך שתלכי אל שדהו ולכן טוב לך שלא תעבורי משם כדבריו. ויפגע בלשון חילוי ובקשה: ובמדרש א״ר חנן בר לוי בודאי מואביה היא זו שהוציאה עילה על אותו צדיק הוא אמר לה כה תדבקין עם נערותי והיא אמרה לחמותה עם הנערי׳ אשר לי תדבקין ע״כ והנה הם ז״ל דקדקו אמאי קרי לה עתה מחדש מואביה וכבר כותב המגלה פסק ועקר כנוי זה ממנה ולא קראה אלא רות סתם וכמו שאמר הכתוב ויאמר בועז אל רות הלא שמעת בתי ומה זה שעתה מחדש חזר לאחוריו וקראה מואביה אלא קראה מואביה לפי שעשתה כמעשה מואבית ולא כמעשה ישראלית כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב והיא בדתה מלבה מה שלא היה כי בועז לא אמר אלא וכה תדבקין עם נערותי והיא אמרה שאמר לה גם כן עם הנערים אשר לי תדבקין זו היא הבנת דברי רז״ל אבל עם כל זה צריך לתת לרות סברת מה להבין מה עלה על לבה לדבר ולומר מה שלא היה ועוד כי נראה הכתוב בלתי גזרה כי הבנת גם כי אמר אלי וגו׳ נראה שהוא בהמשך הכתוב כך אף אם אמר אלי עם הנערים וגו׳ כי מלת גם פירושה אף ומלת כי פירושה אם ונמצא שנשאר הכתוב בלתי גיזרה וכפי טבע הלשון האמתי כך היה לו לומר גם אמר אלי עם הנערים וגו׳ אמנם רות עתה נהגה כמואביה לומר מה שלא היה וכונתה היתה להתחסד בעיני חמותה וכאילו גזרת הכתוב חסרה מן הספר ומובנת במלת גם כי דקאמרה וכונתה היתה לומר כך גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין אני לא אדבק אלא בנערות ונעמי הבינה תכף כונתה בהתחילה במלת גם כי הגיזרה היא שתדבק בנערות ולא בנערים ע״כ לא שבקת לסיומי למילתא ואמרה לה תכף ומיד טוב בתי כי תצאי עם נערותיו כאשר אני הבנתי מדבריך אשר אמרת גם כי אמר אלי וגו׳ ואמרה עוד ולא יפגעו בך בשדה אחר רצתה ג״כ להזהירה שלא תלך לשדה אחר פן לסבת רוב יפיה יתעללו בה כמה ריקים ופוחזים לבא עליה לטמאה בה ואפקיה בלשון פגיעה שהוא לשון מיתה ע״ד לך פגע בו כי אפשר שכל כך יתעללו בה עד שימיתוה וכמעשה שהיה בפלגש בגבעה כי מרוב מה שהתעללו בה מתה דכתיב והנה האשה פלגש נופלת פתח הבית וידיה על הסף ולכן טוב בתי כי תצאי עם נערותיו בשדותיו ולא יפגעו בך וגו׳: או אפשר לפי שנעמי אמרה

קרוב לנו האיש מגואלנו הוא ורמזה בדרך רמז כי גואל הוא ואולי רוצה לישא אותה ולכן התחסד אתה יותר מדאי ע״כ השיבה לה רות להודיעה כי הבינה את דבריה כי די לחכימא ברמיזה ואמרה גם יש הוכחה וסעד לדבריך שאולי נתן עיניו בי שאני רואה כי אמר אלי עם הנערים וגו׳ ואילולי שנתן עיניו בי לא היה מתחסד עמי כ״כ לומר לי שאשב שם עד אם כלו את כל הקציר מה שלא אמר לשום אשה מהנשים המלקטות ולכן ראוי והגון הוא להתרחק מאיש הלזה כיון שיש הוכחה שנתן עיניו בי והשיבה נעמי אע״פ כן טוב בתי כי תצאי עם נערותיו ולא יפגעו בך בשדה אחר כלומר כי האיש גם אם יהיה שנתן עיניו ביך הנה בבירור שהוא ימתין לישא אותך ע״י חופה וקידושין לא כן בשדה אחר כי שמא יפגעו בך ויתעללו בך ותהיה אנוסה בשדה של איש אחר: והר״ר שמריה ז״ל כתב ואמרה עם הנערים אשר לי אע״פ שהוא אמר לה עם נערותי מפני שאמר עד אם כלו את כל הקציר אשר לי ואין להקפיד כי הנערים והנערות כולם בקציר: והר״ר יצחק עאראמה ז״ל כתב ולדעתי היא אמרה כן לפי שהקציר היה מוטל על הקוצרים לא על הקוצרות. אמנם לענין מעשה נזדרזה ע״כ: והחסיד הה״ר יוסף יעבץ זלה״ה כתב בנימוקיו עם הנערים אשר לי תרגם המתרגם רביא ולא עולמיא ונערותי עולמתי אם כן ירצה עם הילדים הקטנים אשר לי כי הם כמגודלים בנעוריהם במצות ובמעשים טובים תדבקי ע״כ: והחכם החסיד הה״ר יהודה ן׳ שושן ז״ל כתב הטעימה דבריה אל רות ואמר׳ לה קרוב לנו האיש כי בן אחי בעלה הוא ובן אחי אביה נמצא שהוא קרוב להן כי הוא ובעלה של רות בני אחים הם ואמרה גם כן מגואלנו הוא כי אחרי פלוני אלמוני שהוא אחי אלימלך הנה לו משפט הגאולה לגאול נחלתינו ועתה ששמעה רות דברי׳ שמעה אזנה ותבן לה כי מפני זה אמר׳ אל תלכי ללקוט בשדה אחר ולא אמרה כן מתחלה לחמותה כי חששה כי אחרי שהיא נכריה בעיניה ואיננה קרובה אל בעז לפי דעתה אולי תחשוב חמותה כי איש נכרי האומר לה ללא סיבה שתלך ותבא שם עד כלות הקציר לשמץ דבר אמר לה כן ועתה שנודע לה כי מפני קורבה אמר והיא היודעת שלא דברו ביניהם דברי הבאי אמרה גם כי אמר אלי כלומר גם הגדיל חסדו כי כך וכך אמר. ויש כאן דקדוקי דברים כי הוא אמר לה וכה תדבקין עם נערותי והיא משנה דבריו עם חמותה באמרה כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין והנה נעמי חמותה מרגשת ואומרת לה כפי המשך דבורה טוב בתי כי תצאי עם נערותיו הסכימה דעתה אל דברי בועז עד שאני אומר לפי הדרך הנזכר כי גם כשגלתה דברי בועז לא רצתה לומר דבריו כי אולי תחשוב כי לולי שראה בה דבר הדומה או מביא אל הדומה לכיעור לא היה מזהירה שתדבק עם נערותיו ולכן התחכמה לו שאמרה לנעמי עם הנערים אשר לי תדבקין וחמותה הסכימה אל האמת ונעמי כמתמהת ומזהרת לה כי ראתה כי מתחלה אמרה לה שם האיש אשר עשיתי עמו היום בעז והיה ראוי לפי דבורה לומר וגם לימים הבאים אני קרואה לו אמרה לה טוב בתי שתעשי כדבריו שלא יפגעו בך העם בשדה אחר ויהיה ההתדבקות עם נערותיו לא עם נעריו עכ״ל: והרשב״א הלוי ז״ל כתב ותאמר נעמי לכלתה וגו׳ אמרה לה דעי בתי כי אם הוא אמר לך עם הנערים אשר לי תדבקין בודאי הנה הוא בקי בהם ובדיק בהו שהם כשרים וצדיקים עד שאין שום חשד לשבת בחברתם ומה שאני אומרת שהוא יותר טוב שתצאי עם נערותיו לא שעם הנערים הוא רע מאחר שאותו הצדיק אמר שהם טובים אבל הצד היות׳ טוב הוא שתצאי עם נערותיו ולא תעלה חמתך באפך על דבריו ולא תעבורי מזה. ועוד דקדקה בדברי׳ כי אחרי שבעז אמר שתדבק עם נעריו אין ראוי להפרד מהם לא על צד ההכרח ולא על היותר טוב כי בודאי הם צדיקים אבל העצה שיעצתה היא שעם היות בעת היתה בשדה ראוי שתדבק עם הנערים בכל זאת בעת צאתה מן השדה אל העיר או מן העיר אל השדה הוא יותר טוב שתצאי עם נערותיו מפני הרואים כי אם הנערים הם מוחזקים לכשרים לבועז אינם מוחזקים לכל רואיהם ולכן אמרה כי תצאי ולא אמרה כי תדבקי עכ״ל: ומצאתי כתוב אפשר שנערות בעז לא היו נשארות בגורן אבל באות לבית וכשמשכימות לצאת השדה קוראות לרות וזה טעם כי תצאי וגו׳:

(כג) ותדבק בנערות בעז וגו׳ עד כלות קציר השעורים וקציר החטים ואחר שהוצרכה להיות עם נערות בעז כל הזמן הזה שהוא ג׳ חדשים היה ראוי שתתאסף עם נערות בעז גם בלילו׳ שלא לילך ולשוב בכל יום בערב היא
באה

דישיצי חצד סעורין וחצד חטין ויתיבת עם חמותה: ג א ותאמר
ואמרת לה נעמי חמותה ברתי בשבועה לא אניח עד זמן
דאתבע ליך ניחא בגין דייטב לך: ב ועתה וכען הלא בועז
דאשתמודענא דהוית בחקלא עם עולימתוי הא הוא מבדר ית

כ"ג ותשב את־חמותה: ג א ותאמר לה נעמי חמותה
בתי הלא אבקש־לך מנוח אשר ייטב־לך: ב ועתה
ל. כ' מ"ג הלא בעז מדעתנו אשר היית את־נערותיו הנה־

אבן עזרא

וכמוהו רבים: (כג) ותשב את חמותה. כמו עם חמותה: (א) מנוח. כי אין לאשה

רשי

המתים. שזן ומפרנס את החיים וטפל בצרכי המתים: (ב) מודעתנו. קרובנו: סנה

אגרת שמואל

באה לביתה ובבקר היא שבה אל השדה לכן אמר שהיא לא עשתה כן כדי שלא לעזוב את חמותה יחידה וגלמודה אלא ותדבק בנערות בועז ללקט לבד ביום אבל מלילה ללילה ותשב את חמותה שלא להניחה מאהבתה אותה: א"נ הפליג לספר בשבחה של רות כי עם היות שדבקה באותו הזמן דבקות עצמי דבקות של אהבה עזה כי לכן אמר ותדבק ולא אמר ותלך עם נערות בועז וגו' כדקאמרה נעמי כי תצאי וגו' ועם היות כי דרך טבע הוא להדבק נערה עם נערות כמותה כי הוא מין במינו ואינו חושש ולא להדבק עם זקנה ובפרט אם היא זקנה עצובת רוח ונפשה מרה לה אז אין טבע הנערה להדבק ולשבת עמה ורות עם היות כי כבר דבקה נפשה לנערות באותם הג' חדשים עם כל זה לא נפסקה חוט האהבה שהיתה לה עם חמותה אלא ככלות הקציר חזרה אל מקומה הראשון וז"ש ותשב את חמותה: א"נ הודיענו הלדקות של נערות בועז אף אם היו בשדה שהוא מקום של עוברים ושבים זה יוצא וזה בא עם כל זה מושל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו צדיקים ולדקניות היו ורות עתה כאשר דבקה עם נערות בועז עד כלות וגו' דע לך שהוא כאילו היתה יושבת את חמותה וזה שאמר ותשב את חמותה וכמו שכאשר היתה שמורה מכל דבר רק בהיותה עם חמותה בתוך הבית כן גם בשדה עתה שדבקה עם נערות בעז שהיו לדקניות גמורות היתה רות שמורה עמהם וביניהם כאילו היתה יושבת את חמותה וגם בזה הדרך דייק מה שאמר ותדבק בנערות בעז ללקט כי דרכן של כל הנערות כאשר הם בשדה הם משחקות זו עם זו ומשחקות בדברי שחוק והתול אבל הכא רות דבקה עם נערות של בועז שהיו לדקניות כי כל העסק שלהן לא היה אלא ללקט: א"נ ספר בשבחה של רות כי גם באותם השלשה חדשים אשר היתה שם בשדה וכדברי מי שאמר שלעולם היתה בשדה ביום ובלילה עד כלות הקציר אמר שעם היות שהיתה שם בשדה עם נערות בועז כל הג' חדשים בכל אותו הזמן עיניה ולבה וכל מחשבתה היה עם חמותה כאילו היתה יושבת עמה ולא היתה מסיח דעתה ממנה כאילו היתה יושבת עמה וזה מרוב אהבתה וזהו שאמר ותשב את חמותה באופן כי גופה בשדה ועיניה ולבה ומחשבתה שם יושבים עם חמותה:

(א) **ותאמר** לה נעמי חמותה וגו' הכונה כי עם היות שדרך האשה כשמת בנה ונשארה כלתה אלמנה איננה רוצה שתנשא לאחר אבל כשמת חתנה ונשארה בתה אלמנה רוצה שתנשא מיד ולא תשב באלמנותה וכאן אמרה לה חמותה עם היותה חמותה אמרה לה איני מחשיב אותך ככלתי רק כבתי וזהו שאמר בתי הלא אבקש לך מנוח ואני רוצה שתנשאי לאחר, ואמר אשר ייטב לך כלומר אף כי לפי הנראה כיון שאני רוצה להשיאך לבעז שהוא זקן יראה לך שלא ייטב לך בזווג זה לזה אמר אין הדבר כן רק אשר ייטב לך ואם לא לתענוגי העולם הזה ייטב לך לעולם הבא בהיותך אשה לאיש לדיק כזה וכן מצינו לרז"ל שדרשו בפסוק למען ייטב לך לעולם שכולו טוב: א"נ אמרה לה נעמי חמותה בתי וגו' הכונה בהיות שארז"ל כי שנאה קדומה לכלה עם חמותה ורות לא התנהגה עם נעמי כאילו היתה חמותה אלא כאילו היתה אמה והיא בתה ולכן אמרה בתי וגומר כלומר כיון שעד עתה התנהגת עמי כאילו את בתי וכנהוג במצות כיבוד האם מאכיל ומשקה וכו' כן עשית עמי הפך הטבע אשר לכלה בחמותה ואם כן ראוי הוא שאעשה כן גם אני ואבקש לך כלומר עם היות שזה ייטב לך ולא לי בראות כלתי נשואה עם אחר ראוי הוא שאבקש לך מנוח עם היות שייטב לך ולא לי. ויובן זה יותר מרווח עם מה שאז"ל כי בהזדווג האיש עם אשתו רוחא שביק בגווה ואחרי כי במות האיש נשאר הרוח בבטן האשה וכל עוד שלא תנשא האשה אז ינוח לו אבל כאשר תנשא האלמנה בבוא עליה האיש השני עייל רוחא אחרא בגוה ודחי לרוחא קדמאה ולכן אמרה לה נעמי הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך כלו' נמרתי בלבי לבקש לך מנוח אפילו שלא ייטב באותם הנישואין אלא לך לבד וזהו אשר ייטב לך ולא ייטב לבני המת כי רוחא דעייל בגווה בעלה השני דוחה את רוח הראשון עם כל זה אני איני מבקש אלא טובתך אשר ייטב לך וזו היא כוונתי לבקש לך מנוח אפילו שלא יהיה בועז ויהיה איש זר כי אז ייטב לך ולא לבני עם כל זה על כל פנים אבקש לך מנוח אמנם עתה כעת אנסה הנישואין האלו כי הם טובים לשניכם לך וגם לבני וז"ש ועתה כלומר כעת הנה הוא מוכן בועז אשר הוא מודעתנו ובהיות מודע וקרובו של המת תנוח רוחו על המת כי הוא זווג קרוב לייבום להקים שם המת על נחלתו ורוחא דשביק המת בגווה לא מכשכשא בקרבה וזהו מלת ועתה דקאמר כלומר עתה אנסה ענין הזווג הזה אולי יגמר והוא טוב לך ולבני אבל כוונתי שגם אם לא יגמרו הנישואין האלו אבקש לך נישואין אחרים אפי' שיהיו מאיש זר אשר ייטב לך לבדך ולא לבני עם כל זה אבקש לך מנוח ולכן אמר אבקש לשון עתיד ולא אמרה הנה בקשתי לך מנוח אשר ייטב לך: א"נ בהיות כי לרוב הפעמים הנישואין והזווגים נעשים אז שייטב בעיני המזווגן כי מאחינים לסרסור המזווג או על פי הקרובים שלה כאשר ייטב בעיניהם

תגמר הזווג אמנם עתה בזווג הזה אמרה לה נעמי אבקש לך מנוח אשר ייטב לך כלומר שגם בעיניך ייטב ולא ע"י האמנה שתאמין כי שהוא טוב בעיני אלא גם בעיניך ייטב: והמתרגם ז"ל כתב ואמרה לה נעמי חמותה ברתי בשבועה לא אניח עד זמן דאתבע לך נייחא לדעתי פירש מלת הלא כמו אלה כי אותיות אהח"ע מתחלפות ה"א באל"ף ואל"ף בה"א דאלת"ה לא הוזכר בכתוב שבועה כלל וענין השבועה היה כדי שלא יחשדוה שלפנים היא אומרת לה שתבקש לה מנוח להשיאה לאיש אמנם לבה כל עמה להשיאה לאיש כי מי היא החמות שרוצה שתנשא כלתה לאחר ומה גם היות הנשואין על ידה אבל כל דבריה פטומי מילי בעלמא נינהו לכן נשבעה לה שיבקש לה מנוח וגו':

(ב) ועתה הלא בועז וגו' לפי שעל א' מב' דברים אפשר שלא תרצה האשה בזווג אם מפני שהוא ממשפחה בזויה יותר ממה שהיה בעלה הראשון כי בעלה הראשון היה ממשפחה מעולה ולכן ירידה היא אליה להנשא עתה למי שהו' ממשפחה פחותה או אפשר שלא תרצה כי איננה יודעת האיש ההוא אם טוב ואם רע הוא כי לא ידעה אותו מתמול שלשום לכן אמרה לה נעמי ועתה הלא בועז מודעתנו הוא ממשפחתנו וקרוב לנו ואין לך שום יריד' ממה שהיית עד עת' וגם את ידעת טוב מדותיו אשר היית את נערותיו וידעת אותו כי לדיק תמים הוא ולכן אנכי מלוך שתעשי כל מה שאומר אליך ורחלת וסכת וגו' וירדת הגורן וגו':

ואפשר עוד שאמרה נעמי הזווג הזה נאה ומתקבל מכמה טעמים הא' בהיות איכות האיש וחשיבותו רב ועצום וז"ש הלא בעז כלומר נודע בשערים שמו ואיכות חשיבותו מודעת היא בכל הארץ ועוד שהוא מודעתנו וקרוב לנו האיש מגואלנו הוא ועוד כי אין את זרה ונכריה עם כל אנשי ביתו וזה כמה ימים שהכירוך ואהבת עולם אהבוך ועוד כי עת דודים הוא כי הוא זורה את גורן השעורים והוא שם ושמח בראותו את הברכה אשר ברכו ה' במעשה ידיו כי עד עת הזריה לא תודע הברכה. אמרה לה עוד ורחצת וסכה כלומר שתלך למרחץ והרחץ גופך ואחר כך תסיך בשמן הטוב ובבשמים והנה יש פסק במלת ורחצת להודיע שלא תסוך את עצמה במרחץ כי יחשדוה הרואות בזנות כי יאמרו אין דרך אלמנה לסיך בשמן הטוב כיון שאין לה בעל לצורך מה תסוך ולכן צוה לה כי לא תסיך בעת רחיצתה במרחץ כי בזה משימה עליה שם רע בשכנותיה אלא יהיה הפסק מן הרחיצה לסיכה לכן ורחצת במרחץ ואחר הפסק זמן שתבא לביתך אז וסכת ושמת שמלותיך עליך וירדת הגורן ושמתי כתיב וירדתי כתיב כי אם היתה יורדת לגורן בלא מלבושים נאים אלא כאשה אלמנה עצובת רוח בודאי לא היה פחד כלל אבל בהיות שהיתה הולכת מלובשת בבגדי שבת ויורדת הגורן היה אפשר שיתפתו האנשים אחריה לתפשה לשכב עמה לכן כתיב ביו"ד בשימת המלבושים ובירידת הגורן לומר זכותי ילך עמך כי ע"י שימת המלבושים וירידת הגורן באה הסכנה ולכן צריך שזכותי יגן בעדך ואולי על צד היותר טוב נעמי בעצמה הלבישה אותה כדי שזכותה יגן עליה ולכן כתיב ביו"ד ושמתי שמלותיך ואמר אל תודעי לאיש הידוע הלא הוא בועז ולכן לא כתיב לאיש בשב"א תחת הלמ"ד להורות שמדבר על האיש הידוע והוא בועז עד כלותו לאכול ולשתות כי אז אחר האכילה והשתיה יהיה שמח וטוב לב: וה"ר יצחק ערמאה ז"ל כתב ורחצת וסכת ושמתי וגו' צוה להטהר מטומאה ולהתקשט בשמן הטוב אמנם שתשים שמלותיה על שכמה ולא תתכסה בם עד בואה שם כדי שלא יכירו בה עכ"ל: והחסיד הה"ר יוסף יעבץ ז"ל כתב אומרו ועתה הלא בועז וגו' הכונה על כל פנים לא אשקוט ולא אנוח עד אשר אבקש לך מנוח ועתה כעת לפי שעה אנסה אם יצא הדבר הזה לפועל עכ"ל. וכן כתב הר"ש הלוי ז"ל: ובמדרש ורחצת וסכת ורחצת מע"ג שלך וסכת אלו מצות ולדקות ושמת שמלותיך עליך וכי ערומה היתה אלא אלו בגדי שבת ע"כ וקשה וכי עד עתה לא נטהרה רות מע"ג שלה והלא מעת ששבה עם נעמי נטהרה מע"ג ונתגיירה וכמו שאמר' עמך עמי ואלהיך אלהי ועוד כי כמה מלות ולדקות יכולה היא לעשות באותו היום והיא עסוקה בטהרתה כי לריכה שתהיה טהורה לתשמיש אם באולי ירלה בעז ליקרב אליה. והייתי יכול לומר כי גם אם כבר קבלה עליה כל מצות התורה וכל עונשיה כמ"ש באשר תמותי אמות וגו' עם כל זה אפשר שעדיין לא הטבילוה ב"ד כי תיכף ביום הראשון לביאתם מיד הלכה ללקט בשדות ועד כלות קציר החטים וקציר השעורים לא נחה ולא שקטה מהלוך ללקוט ולא אסתייעא מילתא להטבילה בב"ד של שלשה עד היום ההוא ועל טבילה זו אמרה ורחצת מע"ג שלך. א"נ גם אם נאמר שכבר טבלה ונתגיירה משעת בואה אפשר שהרחילה שהזכיר פה הוא שתרחץ לבה בתוכה מע"ג שלה בהיותה כופרת בע"ג שלה ואף אם כבר כפרה בה כשנתגיירה עם כל זה עתה מחדש כאשר החזור ותכפור בע"ג שלה ותקלל אותה לצדקה תחשב לה כאילו אתה מחדש כפרה בע"ג ורחצה מהם וכדי להרבות לה זכיות שיגינו בעדה והיא תגלה במה שהיתה הולכת לעשות אמר' לה ורחצת וגו' כדאמרן וסכת אלו מצות ולדקות וגם אם לא היה לה פנאי באותו היום לקיים מצות ולדקות הא נקטינן מן היום אשר נתת לה לבך להתענות

וביון

הִוא זֹרֶה אֶת־גֹּרֶן הַשְּׂעֹרִים הַלָּיְלָה׃ ג וְרָחַצְתְּ ׀ וָסַכְתְּ ג׳. ל׳
וְשַׂמְתִּי שִׂמְלֹתַיִךְ עָלַיִךְ וְיָרַדְתִּי הַגֹּרֶן אַל־תִּוָּדְעִי ושמת קרי וירדת קרי
לָאִישׁ עַד כַּלֹּתוֹ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת׃ ד וִיהִי ג׳ דסמיך. לב׳
בְשָׁכְבוֹ וְיָדַעַתְּ אֶת־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכַּב־שָׁם וּבָאת ז׳. ס׳
וְגִלִּית מַרְגְּלֹתָיו וְשָׁכָבְתִּי וְהוּא יַגִּיד לָךְ אֵת אֲשֶׁר ושכבת קרי

אידר סעורין ברוחא די בליליא: ג ורחצת ותחלילי במיא ותסוכי
בוסמנין ותשואי תכשיטין עליך ותחתין לאידרא לא תתפרסמי
לגברא עד שיציותיה למיכל ולמשתי: ד ויהי ויהי בעידן
משכביה דמכיה ותדעין ית אתרא דידמוך תמן ותיעול ותגלאי
ית ריגלוי ותדמוכי ותהי שאילא מניה עיטא והוא יחוי לך

תולדות אהרן הנה הוא זורה. חולין לא: ורחצת וסכת. שבת קיג (פאה כא):

זרה ב׳ וחסר וסימן אשר זרה ברחת ובמזרה. הנה הוא זרה את גורן השערים: וידעת ז׳ וסימן נמסר ביחזקאל סימן כ״ב: ובאת ה׳ לנקבה וסימן ולקחת בידך עשרה לחם ונקודים. ובאת אל המלך. ובאת וסגרת הדלת בעדך. ובאת עד בבל ושם הנצלי. ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי. וחד חסר ובת טות:

רשי

הנה הוא זורה. המוץ וכטו״ר בלע״ז: הלילה. שהיה הדור פרוץ בגנבה וגזל והיה ישן בגורנו לשמור גורנו: (ג) ורחצת. מטו״ג שלך: וסכת. אלו מצות: ושמת שמלותיך. בגדים של שבת: וירדת הגורן. וירדתי כתיב זכותי

תרד

אבן עזרא

לאשה מנוחה עד שתנשא: ומלת מודעתנו זרה והוי״ו נוסף: (ג) וסכת. שמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשים ונשים: ושמת שמלותיך עליך. הטובות שלא היתה קולרת בהן: מרגלותיו. כמו רגליו וכן בדניאל

על

אגרת שמואל

וכיון שביום הזה התגור ותקבל עליה לגמור ולקיים כל המצות והצדקות הכתובות בתורה מעלה עליה הכתוב כאלו היום ההוא קיימה אותם וכולן יגינו עליה בדרך אשר היתה הולכת ובזכות זה תצליח את המעשה אשר העשה עתה: והרב מורי כתב כי הז״ל הרגישו בפסוק שכפי פשוטו נר׳ שהיתה מזמינה לזנות שהרחן ותתעדן במיני בשמים והתקשט במלבושים כדי להגביר תאותו של בועז וישכב עמה וכן לא יעשה בלא קדושין וכהובה ושבע ברכות וכ״ש לאיש אשר כמוהו ומה גם שדבריה האמורים לקמן והוא יגיד לך את אשר תעשין מיכיחים שלא היתה הכונה שישכב עמה בלילה ההוא וא״כ למה הוצרכו כל הקישוטין והעינוגין האלו ולכן פירשו שכונת המעשים האלו היו לרמוז זכיות אשר תסמוך עליהן לשיצא הדבר לפועל ותכלית וכוונת הפסוק לדעתם באומרו ורחצת וסכת וגו׳ אין הרמז על מה שתעשה עתה כי בזמן מועט כזה מאי מצות ומאי צדקות מצי למעבד ועוד שענין ע״ג כבר נראה ממנה קודם כאשר באת עם נעמי אלא נראה שהכונה לומר שיסייע לך בענין הזה מה שרחצת מע״ג ומה שסכת במצות וצדקות לשעבר ולפי זה וי״ו דקרא וי״ו התוספת והעטוף לא וי״ו ההיפוך עכ״ל: והר״ש הלוי ז״ל כ׳ בראות נעמי שיות רות מעותדת לרבו יתירה להיות אימא של מלכות ראתה שבעכ״פ תהיה נבחנת ונצרפת לראות אם היא כדאית למעלה הזאת. וכמאמר הזוהר על ענין יוסף הצדיק בפ׳ מצורע על פסוק ענו בכבל רגלו וגו׳ עד עת בא דברו וגו׳ וראתה נעמי כי מעת התגיירה לא ימצא בה ערות דבר האמנם אפשר שימצא מצד עוברה על שבע מצות טרם שתגייר או על שלא מיהרה להתגייר ומה גם אחרי היותה נשאת למחלון ועיניה רואות יהודית נעמי וכשרותה והיה ראוי שתתגייר ואפשר שתהיה זה לה קיטרוג באופן שלא האורנה מצותיה ומעשיה הטובים אשר עשתה כי עבירה מכבה מצוה כל עוד שלא נטהרה מטומאתה ולכן נותה שתטהר מע״ג שלה באופן שצריכה הטובה על שעבר וזהו ורחצת ואז יאירו המצות אשר עשתה וזהו וסכת אלו מצות וצדקות עכ״ל: ובפשט הכתוב אפשר שכתוב וירדתי ביו״ד להיות מלב רות שום חשדא שלא יחשדנ׳ בשום דבר לכן אמרה כי העצה שיעצתי אותך שתרד הגורן דעי לך כי אילו בדידי הוה הוי עובדא הייתי יורדת אני אל הגורן לעשות המעשה הזה ולא יעצתי לך אלא הדבר אשר אני הייתי עושה אילו בדידי היה עובדא וזה שאמר וירדתי ביו״ד של המדבר בעדו וכן לקמן כתיב וגלית מרגלותיו ושכבת קרי וכתיב ביו״ד להורות אל האמור כי גם בענין השכיבה לא יהיה הדבר זר בעיניך כי אם בדידי היה המעשה הייתי שוכבת מרגלותיו וז״ש ושכבתי ביו״ד: גם אפשר שרמזה באומרה ושכבתי ביו״ד כי אף אם גלית מרגלותיו ושכבת לא תפחד שהוא יגע בך ח״ו הנה דעי לך שהוא כאילו שכבתי אני עמך כי לא יצא כלל ולא עוד אלא שהוא יגיד לך שם את אשר תעשין: גם אפשר שהכונה באומרה ושכבתי ביו״ד הכונה ע״ד מפרז״ל במ״ש הכתוב וירדתי הגורן כתיב ביו״ד לומר זכותי ירד עמך גם במלת ושכבתי כיוונה לומר זכותי ישכב עמך. אח״כ מצאתי בסר״ש הלוי ז״ל זה הטעם האחרון. גם הזהירה אותה שהיא לא תתחיל לדבר כלל עמו רק שתשכב לבד והוא יגיד לך שם כלומר הוא יתחיל לדבר ויפתח שפתיו עמך: והנה יש בזה ספק הינו קטן כי אם גדול ועצום עד מאד וזה בראותנו לנעמי הכשרה יועצת לרות כלתה פועל מגונה כזה הכוונה יעצה לכלתה ללכת לשכב מרגלות בועז ולשום אותה בנסיון גדול כזה אחרא דשכיח שיזקא להיות נחשבת כאחת הנבלות ומה גם ללכת לשכב הללו ולגלות מרגלותיו והרי זה דומה למעשה הזונה וכמאמר שלמה והחזיקה בו ונשקה לו העזה פניה וגו׳ הלא טוב היה לה להעשות וליגמר הדבר ע״י אמצעים חשובים רבים ונכבדים או מפיה אל בועז תמתיק לו דבריה כי גואל קרוב הוא ולו יאתה בהיותה רות אשה כשרה והגונה כי הוא בעצמו היה מכירה ויודע כי אשת חיל היא ואם מה׳ יצא הדבר במעט השתדלות היה הדבר נגמר כי היא מלאכת ה׳ להיות מזווג זווגים ומה ראתה על ככה ומה הגיע אליה לעשות הדבר הזה באופן הבלתי נאות לעין כל. והנה הרלב״ג ז״ל נתעורר בזה ועשה מהספק הועלה וז״ל התועלת הי״ג הוא כי כשהיה אפשר שישיג תועלת נפלא באמצעות פועל מה ידומה בו קצת עזות הנה אין ראוי שיאבד הטוב ההוא מפני בושתו בעשיית הפועל ההוא אך ראוי שימעט העזות בו כפי היכולת ולזה תמצא שלא נמנעה רות מלעשות מה שאמרה לה נעמי ללכת לשכב במרגלות בועז אך עשתה זה בלט בדרך שלא יודע לאיש ועשתה באופן שלא הרגיש בבואה שם לשכב גם בלילה לא שכב לשם לשמור עצמה מגלוי ערוה ולזה תמצא שהיא לא היתה ישנה אך את כף שאל בועז מי את ענתה לו בהכמה ובשכל לא כצורת מקין משנתו. הנה שהוא ז״ל עשה מהספק הועלה ועדין הספק עומד אלא שענם עיניו ממנו ועשאו תועל׳ ואם נאמר שתירץ לרות במה שעשתה עצת נעמי ולא אמרה לא אעשנה לא תירץ לנעמי למה לא עשתה הדבר ע״י אמצעים כדרך כל הזווגים שבעולם וקרוב הדבר שיגמר ע״י אמצעי אמת שיוגמר ע״י מעשה של פריצות לשכב אצלו להיות עמו: והר״ש הלוי תירץ לזאת הקושיא כי בראות נעמי לבועז שכול ואלמון ידעה כי לא יצא מן העולם בלא בנים ולכן ראתה שיבא הדבר הזה ע״י רות הצדקת הגם כי הוא כבר אמר לה לרות שהיא מותרת לבא בקהל ופלוני אלמוני לא ידע זה וראתה בהכמתה כי אם ידובר לבועז על ידה או על יד אחר הנה תשובת בועז גלויה ומפורסמת יש גואל קרוב ממני וראוי לשאול את פיו ואולי הגואל יתן עיניו ביופי רות ויתרצה לכן ראתה כי טוב שיעשה בדרך זה כי אז יכמרו רחמיו עליה כי בהיותה שמה תתפרסם כי כונתה המצוה לא התענוג וזה במה שצוה לה ובאת וגלית מרגלותיו ושכבת והוא יגיד לך וגו׳ אשר היתה הכונה לדעתי שלא יעוררהו משנתו לדבר אליו כי זה דרכן של זונות לתפוש בהם וזאת בהיותה יושבת ודוממה ירצה שאין דרכה כדרך הנשים המשחקות וכראות בועז הדבר הזה נכמרו רחמיו ודבר על לבה כמו שיבא עכ״ל: ואני אומר כי לענין כל התירוץ הזה דחוי מאליו כי מ״ש כי אם ידובר לבועז על ידה או ע״י אחרים הנה תשובת בועז גלויה יש גואל קרוב ממני וראוי לשאול את פיו ואולי הגואל יתן עיניו ביופי רות ויתרצה בדבר זה אינו כלום שהרי הגואל גם עתה לא ידע המעשה אשר נעשה בירידתה אל הגורן וכמ״ש הכתוב אל יודע כי באה האשה וגו׳ ועכ״ז לא נתן הגואל עיניו בה אבל אמר לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי: לכן אני אומר כי התירוץ הנראה לי בקושיא זו הוא כי נעמי כבר ידעה כי דוד מלך ישראל והגואל המשיח ראוי לצאת מבעז הצדיק ולכן רצתה רות כי מאחר שבזווג הקדוש הזה עתיד לצאת ממנו שורש ישי וכל מלכות בית דוד בהכרח הוא שיקטרג ססרא אוחרא איזה קטרוג עד שלא יבא לידי גמר על כן רצתה רות לסמות עיני הקטגור בתת לו חלק מה בזה הזווג כדי שלא יקטרג עליו כלל ע״ד מה שצוה הסי״ת ביום הכפורים אשר הוא יום אדיר וקדוש בימי שנה ואותו היום כל ישראל כלם קדושים כלם עושים באימה וביראה רצון קוניהם הוא מקנא על קדושתם ואפשר שיקטרג עליהם על כן צוה הש״י שיתנו לו חלקו והוא שעיר המשתלח לעזאזל וכאשר נתנו לו חלקו באותו היום הקדוש אז מתפייס באותו החלק שכבר נתנו לו ושוב אינו מקטרג עליהם לפי שדרכו להדבק אל כל דבר של קדושה לקטרג עליו ולכן ג״כ אז״ל תלמיד חכם אל יצא יחידי בלילה שמא יוזק והטעם הוא על הדרך האמור כי לעולם זה דרכו להדבק אל מקום הקדושה ואולי יוזק ממנו וע״ד זה אז״ל כי בגדיו של ת״ח מהבלי׳ במהירות לפי שהשטן מתהכך בבגדיהם וזה מקנאתו שמקנא בכל מי שמתנהג בענין קדושה וכל מגמתו לקטרג על כל דבר של קדושה ובתת לו חלקו באותו המעשה בזה מתפייס ושוב אינו מקטרג עליו ע״ד שעיר עזאזל כדאמרן וכן בענין הזווג הקדוש הזה ראתה נעמי שאם לא יתנו לסמ״אל חלק מה בו יקטרג בודאי עליו לכן יעצה היות נעשה המעשה הזה בדרך פריצות כי זה הוא חלקו ותאוהו של סמ״אל ושוב לא יקטרג עליו ולכן אמרה לה ורחצת וסכת וגו׳ ובאת וגלית מרגלותיו וגו׳ כי בהיות נעשה בדרך זה שנר׳ כפריצות בזה יתפייס סמא״ל ולא יקטרג ויבא הדבר לידי גמר וכן המצא כי גם בזיוג שנזדווג יהודה עם תמר אשר כל תפארת מלכות בית דוד יצא ממנו הוכרח שיהיה לסמ״אל חלק מה כי בהיותו נעשה דרך זנות כי כן כתיב ויחשבה לזונה וגו׳ ואלמלא שנעשה הדבר כן לא היה נעשה הדבר ולא היה יהודה לוקח אותה וכן ביעקב אע״ה שהיתה מטתו שלמה בי״ב שבטי ישראל הוכרח שיהיה נראה באותו הזווג שמץ דבר שנראה כפיסול במה שנשא שתי אחיות שעתיד הב״ה לאוסרן אף אם באותה השעה היו מותרות עכ״ז נראה כשמץ פיסול בדבר כיון שעתיד ליאסר אלא הוכרח להיות כן להיות חלקו של סמ״אל שהיה לו באותו הזווג ולכן בזווג רות עם בועז כדי שיגמר בשלמות ולא יקטרג עליו סמ״אל רצתה לעוור את עיניו בהיות נעשה בדרך קצת מה של פריצות כי זה הלקו מכל עמלו. ובפשט הכתוב כתב מורי זלה״ה ורחצת וגו׳ צוה אותה לרחוץ אם להתקדש מטומאתה אם לנקיות וכן הסיכה לנקיות ולעידון כמנהג בימי חכמי התלמוד ואמר ושמת שמלותיך עליך לומר כי מלבד הלבישה

תסדר

בְּחָכְמָתֵיהּ יַת דִּי תַעַבְדִין׃ ה ותאמר וַאֲמָרַת לַהּ כָּל דִּי תֵימְרִין
לִי אַעֲבֵיד׃ ו ותרד וּנְחָתַת לְאִדְּרָא וַעֲבָדַת כְּכָל דִּי פַקְּדַת חֲמוֹתַהּ׃
ז ויאכל וַאֲכַל בּוֹעַז וּשְׁתָא וְאוֹטֵיב לִבֵּיהּ וּבְרִיךְ שְׁמָא דַיְיָ דְּקַבֵּיל
צְלוֹתֵיהּ וְאַעְדִּי כַפְנָא מִן אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲתָא לְדַמְכָא בִּסְטַר

תולדות אהרן כל אשר תאמר אלי אעשה. נדרים לו: ויאכל בועז וישת. זוהר ויקהל:

תַּעֲשִׂין׃ ה וַתֹּאמֶר אֵלֶיהָ כֹּל אֲשֶׁר־תֹּאמְרִי ○○○ (ג׳ אלי קרי ולא כתיב)
אֶעֱשֶׂה׃ ו וַתֵּרֶד הַגֹּרֶן וַתַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוַּתָּה
חֲמוֹתָהּ׃ ז וַיֹּאכַל בֹּעַז וַיֵּשְׁתְּ וַיִּיטַב לִבּוֹ וַיָּבֹא לִשְׁכַּב
(ג׳ חסר בכתוב. ד׳) בִּקְצֵה הָעֲרֵמָה וַתָּבֹא בַלָּט וַתְּגַל מַרְגְּלֹתָיו וַתִּשְׁכָּב׃

בלט ד׳ וסימן נמסר בשפטים סוף סימן ד׳ ע״ש׃

אבן עזרא

על כן טענה המפרש כי הוא כסת יושם תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם תחת הראש: (ו) צותה. כמו

כמו

רשי

תרד עמך: אל תודעי לאיש. לבועז: (ו) ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואחר כך קשטה את עצמה כאשר צותה חמותה: (ז) וייטב לבו. עסק בתורה: ותבא בלט. בנחת:

ויחרד

אגרת שמואל

תסדר אותן עליה באופן וסדר נאות כי לא יאתה סדור המלבושים ויפוי לבישתם אשר תראה בהם יפת מראה אע״פ שלא יהיו המלבושים יקרים ונכבדים כי ידוע המנאנה נשים אשר היותן יפיפיות לא יתייפו מלבושיהן עליהן עם היותן יקרי הערך ויש אחרות שאע״פ שלובשו׳ בגדים קלים ומלבושים מערך מועט הן לבשות אותן בנקיות וסדור יפה עד שירא׳ בהן נאות ויפות וז״ש ושמת שמלותיך ושמת הוא כמו אשר תשים לפניהם דמתרגמינן דהסדר קדמיהון ובזה ידוקדק אומרו ושמת שמלותיך לומר שאע״פ שלא היו שמלות יקרי הערך שודאי לא היו לה כי המה באו יחפות כמאמרם ז״ל ומאין יבאו להם המלבישים הטובים המן הגורן או מן היקב עם כל זה היתה יודעת כי בסידור שתשימם עליה תתייפה היא בהם יותר מלבושה במלבושי משי ובגדי זהב וסמיך ליה וירדת הגורן לומר לה טענה אחרת כי לא תתביישי אם מלבושיה לא היו כל כך יקרי ערך ובפרט להיות הליכתה לקניית בעל גדול הערך ושופט כל הארץ כי כיון שהיה מקום ההליכה לגורן אין לחוש כי אין דרך ללבוש שמה הבגדי׳ החשובים כל כך והסתפק בסדר מלבושי׳ כדאמרן:

(ד) ויהי בשכבו וידעת את המקום וגו׳ טובים בעיני דברי המתרגם שפירש כי ויהי בשכבו פירושו שכיבה ושינה דאילו כפשטיה דקרא שהוא השכיבה בלתי שינה יהיה עדיין קשה שאיך יהיה מקום לגילוי המרגלות כי תכף ירגיש ולא יניח אותה כלל לשכב ועוד כי בזמן ההוא עדיין לא יהיו האנשים אשר בגורן משוקעים בשינה ויורגש הדבר והנה לסבה זו אפשר ג״כ שהזהירה שלא תשתדל לדעת את המקום אשר ישכב שם עד אחרי השכיבה והשינה כי בתחלת השכיבה בודאי יהיו כל האנשים והנערים נעורים בלתי ישנים ואפשר שירגישו בדבר רות בהיותה מחזרת בגורן הנה והנה לדעת מקום השכיבה. ואפשר שתהיה הכונה שבעת השכיבה כשהוא נוטה לשכב תשתדל לדעת המקום המיוחד לו לשכיבה כי אז בנקלה תוכל לדעת כלאחר יד ולא תורגש כל כך אמנם אחרי השקיעה בשינה לא יהיה ניכר ונודע כי אם בקרוב אל האיש הישן ולתת עיניה בו להכיר אם הוא בועז או אחר ופעמים אפשר שיתחלף לה באחר ותטעה מסבת היותה באישון לילה ואפילה ובזה יבא הדבר לידי הרגש וז״ש ויהי בשכבו וידעת את המקום ר״ל שכיבה כפשוטה בלי שינה ואחר כך כאשר יהיה שקוע בשינה ובאת וגלית מרגלותיו ודוק דכתיב ובאת וגלית וגו׳ להורות שתהיה הביאה לגלות מרגלותיו אחרי כן לא בעת ידיעת המקום וכדי להפסיק כתב מלת ובאת והרי ביאה זו היא אחרי השינה כדברי המתרגם והכל כונה אחת אלא שפירוש הפסוק הוא בדרך אחרת פשוט עכ״ל:

(ה) ותאמר אליה כל אשר תאמרי אלי וגו׳ דייק דלא קאמר כל אשר אמרת אלי אעשה להודיע שבחה של רות כי השיבה לחמותה ואמרה לה גם אם העצה היעוצה נראה דבר זר לעשות׳ לא מפני זה אמנע עצמי מלעשות׳ ולא זו בלבד אלא גם אם תאמרי עוד דברים כהנה וכהנה הכל אעשה ולכן כתיב תאמרי לשון עתיד. ומלת אלי קרי ולא כתיב לרמוז שאפילו אם תאמר אליה דברים כ״כ זרים עד שנעמי בעצמה מתביישת לומר לה אותו הענין בפירוש אבל תדבר אותו עם אחר והיא שומעת כדי שתבין רות מעצמה שכונת נעמי היה לומר לרות אותן הדברים שתעשה ומן בושתה לא אמרה אליה בפירוש אפילו אותם הדברים שתאמרי ולא תאמרי אותם אלי בפועל אלא בכח כי דברת אותן כדי שאשמע אותן ואעשם אפי׳ אותן הדברים אעשה אותם ולרמוז לזה אלי קרי ולא כתיב כלומר כי בפועל לא אמרת לי הדברים אבל הם אמורות בכח כדי שאבין שכל אותן הדברים הם אמורות לי ואפי׳ שלא אמרת אלי בפועל שהוא רמז אל הכתיב אלא בכח הוא מובן שהדברים הם כנגדי והוא הקרי הכל אעשה: א״נ מלת אלי חסר ולא כתיב להורות ולרמוז כי אף אם עצה זו אינה נכונה בעיני ולא נהירא לי ולא סבירא לי וזו היא כונת אלי חסר כלומר אלי לא סבירא לי עם כל זה אבטל דעתי מפני דעתך וכל אשר תאמרי אעשה: ואפשר עוד לומר כי רות אמר׳ לה אל אפיל דבר אחד מכל דבריך ארצה כי כל אשר תאמרי אעשה בלא מגרעת כלל אך זאת אעשה כי אשנה הסדר כי אמרת לי לרחוץ ולסוך תחלה ואח״כ לירד לגורן ולא נאה לי לעשות כן שאם יפגע בי בדרך אחד מבני בליעל ואני מקושטת ומבושמת יחשבני לאחת הנבלות ויבא אלי לשחק בי לכן לא אעשה כן רק ארד לגורן תחלה ושם אעשה ככל אשר צויתני ארחץ ואסוך וז״ש ותרד הגורן תחלה ואח״כ ותעש ככל אשר צותה חמותה ולכן לא נכתב מלת אלי להורות על זה כי לא עשתה ממש כדברי חמותה כי שינתה הסדר כאמור וז״ש ככל אשר תאמרי אבל לא כסדר שאמרת אלי

ולזה חסר מלת אלי ובזה דייק ג״כ דלא קאמר ותעש כל אשר צות׳ חמותה אלא אמר ככל בכף הדמיון משום דלא עשתה ממש כל אשר צותה כי שינת׳ הסדר: ואפשר שהשמיענו הכתוב כי מחשבה טובה הקב״ה מצרפה למעשה ומעת ירידתה לגורן נחשב עליה כאלו כבר עשתה ככל אשר צותה חמו׳ אף אם עיקר המעשה לא היה אלא בחצי הלילה מעתה ירידתה לגורן נחשב עליה כאלו כבר עשתה וקיימה את כל צוויה ולז״א ותעש כל אשר צותה וגו׳ ולא אמר ותרד הגורן לעשות ככל אשר צותה וגו׳: ואפשר לומר במה שמלת אלי קרי ולא כתיב לרמוז כי לא מבעי זאת העצה היעוצה אשר כולה היא בשביל רות להנאתה ולטובתה לבקש לה מנוח אשר ייטב לה אלא אפילו עצה שלא תהיה אלי כלומר אל דבר הנוגע אלי ולזה מלת אלי לא כתיבא כלומר אפי׳ שלא יהיה דבר בא אלי ולהנאתי אע״פ כן אעשה אותה ומכל שכן שאעשה זאת אשר הכל להנאתי ולטובתי: ובמ״ש ותעש ככל אשר צותה חמותה אפשר כי בכל מעשה ומעשה שהיתה עושה היתה אומרת הריני עושה כמצות חמותי אשר צותה אותי כדי שזכותה יסייענה ויגן בעדה ודייק עם זה הכ״ף של מלת ככל ולא אמר כל להורות שכן היתה אומרת רות הריני עושה ככל אשר צוני חמותי:

(ז) ויאכל בעז וישת וייטב לבו וגו׳ לא אמר ויאכל וישת להורות כי בעת האכילה היה בעז אבל אחר השתיה נשתנה לאיש אחר וייטב לבו וכאלו אין זה בעז כי נכנס יין בקרבו ועם כל זה ראה תראה ההפרש שבין בועז לאחשורוש כי בכאן אחר שאכל ושתה והוטב לבו ובאה לו במשכבו אש׳ יפת תואר מקושטת מבושמת וטהור׳ בטבילה ותגל מרגלותיו ועם כל זה נשבע ליצרו שלא לבא עליה וכמאמרם ז״ל בפסוק חי ה׳ שכבי עד הבקר ואחשורוש הרשע כטוב לב המלך ביין ולא היתה ושתי לפניו אמר להביאה ערומה להראות העמים והשרים את יפיה לפי שהיה רשע ושטוף בזמה ולהודיענו שבחו של בעז הודיענו שאכל ושתה וייטב לבו ועם כל זה לא חטא דאי לאו הכי מאי אתא לאשמועינן: ובמדרש ויאכל בעז וישת וייטב לבו למה וייטב לבו שבירך על מזונו. וקשה מאי רבותא הוא לאיש גדול כבעז שבירך ברכת מזון והא מי שאכל ושתה ולא בירך על מזונו לא מבני ישראל הוא וא״כ מאי רבותא דבעז: ואפשר כי בהיות הכונה הצריכה בברכת המזון רבה וגדולה וכמו שאז״ל שצריך הכנת הלב כמו התפלה וצריך עוד כמה דברים שהם תיקונים שצריך על הברכה וכ״ז לא ימצא איש שיעשה את כולם בשלימות והעיד הכתוב על בעז הצדיק שבירך על מזונו בכל התנאים הצריכים ולא נמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו שישלים כל הצריך אלא הוא לבדו: אי נמי אפשר שאין הכונה במה שאמר שבירך על מזונו על ברכת המזון אלא הודה ושבח לאלהיו על כי פקד ה׳ את עמו לתת להם לחם ומזון כי בהיות שעד עתה היה רעב בארץ ועתה היה מזון לפניו בריות בירך על המזון שנתן ה׳ לעמו והיתה הברכה ברכת הודאה על הטובה אשר עשה ה׳ לישראל וכן משמע קצת מלשון המתרגם ז״ל ויצדק פירוש זה יותר לפי הגירסא שיש גורסים שבירך הטוב והמטיב והכונה היא זאת בודאי שהודה על הטובה אשר עשה ה׳ לישראל וזהו הטוב והמטיב הטוב לדידיה והמטיב לאחריני ודרכה כזאת לא כל אדם היה אומרה כי עדין לא נתקנה ברכת הטוב והמטיב בימי בועז עד הרוגי ביתר והוא לבדו נתן לב לברך ברכה זו ולפי גרסא זו דייק שפיר וייטב לבו שהיא על הטוב והמטיב והקשה בלשון קושיא למה וייטב לבו ולא אמר בלשון שאלה מאי וייטב לבו להורות הקושי שיש בפסוק אם יובן כפשוטו והוא כי איש כמוהו לא היה ראוי לשתות כל כך עד שייטיב לבו ביין כי זה הוא מנהג השכורים השותים במזרקי יין וז״ש למה וייטב לבו כלומר למה הביא עצמו ע״י השתיה שייטב לבו ביין ולאו מטנת חסידים היא זו לכך אמר שבירך על מזונו. ד״א וייטב לבו שאכל מיני מתיקה אחר המזון שהיא מרגלת לשון תורה ובזה דייק מלת וייטב שמיני מתיקה הם טובים וגם שהם מכשירי תורה ומרגלת לשון תורה כלומר מרגילים לאדם להגות בתורה אחר שאכל מיני מתיקה והוא מענייני האכילה והשתיה אשר זכר. ד״א וייטב לבו שעסק בתורה שנאמר טוב לי תורת פיך. לא בחר במיני מתיקה כי לא קרא טוב למה שהם טובים לגוף ומתוקים לחיך רק הטוב האמיתי הוא הטוב הנפשיי והוא לעסוק בתורה ולזה קרא טוב שנאמר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף והביא הפסוק הזה ולא כדמייתי במקום אחר אין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם להורות חסידותו של בעז כי בהיות שאותה הלילה היה זורה את גורן השעורים

ודרש

ח ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת והנה ג׳. ל׳
אשה שכבת מרגלתיו: ט ויאמר מי־את ותאמר
אנכי רות אמתך ופרשת כנפך על־אמתך כי גאל למערבאי חס׳. ל׳
אתה: י ויאמר ברוכה את ליהוה בתי היטבת ג׳ וחד וברוכה ל׳
חסדך האחרון מן־הראשון לבלתי־לכת אחרי ל׳. ס״ג

עֲרִימְתָּא וַעֲלַת רוּת בְּרָז וּגְלִיאַת רִיגְלוֹי וּדְמִיכַת: ח ויהי וַהֲוָת בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וּתְוַה גַבְרָא וּרְתֵת וְאִתְרְכִיךְ כְּלִיפְתָּא בִּשְׂרֵיהּ מִן רְתִיתָא וַחֲזָא אִתְּתָא דְמִכָא כָּל קֳבֵל רִיגְלוֹי וּכְבַשׁ יִצְרֵיהּ וְלָא קְרִיב לְוָתַהּ הֵיכְמָא דַעֲבַד יוֹסֵף צַדִּיקָא דְסָרִיב לְמִקְרַב לְוַת מִצְרִיתָא אִתַּת רִבּוֹנֵיהּ הֵיכְמָא דַעֲבַד פַּלְטִיאֵל בַּר לַיִשׁ חֲסִידָא דִנְעַץ סַיְפָא בֵּין מֵימְרֵי וּבֵין מִיכַל בַּת שָׁאוּל אִתַּת דָּוִד דְסָרִיב לְמִקְרַב לְוָתַהּ: ט ויאמר וַאֲמַר מָאן אַנְתְּ וַאֲמָרַת אֲנָא רוּת אַמְתָךְ וְיִתְקְרֵי שְׁמָךְ עַל אַמְתָךְ לְמִסְבֵּי לְאִנְתּוּ אֲרוּם פָּרִיק אַנְתְּ: י ויאמר וַאֲמַר בְּרִיכָה אַנְתְּ מִן קֳדָם יְיָ בְּרַתִּי אוֹטַבְתְּ טִיבוּתִיךְ בַּתְרָא מִן

בחצי הלילה ג׳ וסימן וה׳ הכה כל בכור. ויקם שמשון בחצי הלילה. ויחרד האיש וילפת:
תולדות אהרן ויחרד האיש וילפת. סנהדרין יט:

רשי

(ח) ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לצעוק והיא אחזתו ולפפתו בזרועותיה: וילפת. ואחז כמו (שופטים טז) וילפת שמשון: והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: (ט) ופרשת כנפך. כנף בגדך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין: כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר (ויקרא כה) ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגומר ואמותי ואני צריכות למכור נחלתינו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: (י) מן הראשון. אשר

אבן עזרא

כמו וכעסתה צרתה: (ח) וילפת. מבנין נפעל כמו ילפתו ארחות דרכם והטה עוות וכן וילפת שמשון ואינו כמו משוש והענין שנהפך מצד אל צד: והנה אשה. יתכן שאמרה לו לא תפחד וקול אשה לעולם ניכר או היה אור הלבנה רב וראה אותה שהיתה בלא זקן גם יוכל להכירה במלבושיה: (ט) ופרשת. רמז לקחת לו לאשה: כי גואל אתה. כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי: (י) חסדך האחרון מן הראשון. שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק הוא שוב אל התגיירה

אגרת שמואל

ודרכן של בני האדם כי באותה הליל׳ מתעסקים בזריית הגורן ושמחים בהביטו כמה וכמה הוציא לו שדהו ובכמה וכמה דינרים ימכר אבל בועז לא פנה אל רהבים ושטי כזב כי טוב לו התורה מאלפי זהב וכסף ולכן עסק בדברי תורה. ד״א וייטב לבו שהיה מבקש אשה שנאמר מצא אשה מצא טוב. ולא בחר בסברות הראשונות האמורות כי זה אינו מן השם ולאו באותה הלילה שהיה זורה את גורן השעורים בלבד היה עושה כן רק בכל לילה ולילה היה דרכו ומנהגו ומה לו לכותב המגלה לומר לנו שבזאת הלילה אחר האכילה עסק בתורה או שאכל מיני מתיקה כי זה דרכו בכל הלילות אבל האמת הוא כי באותה הלילה הרהורי דברים היו שם והיה מחשב לבקש אשה שנקראת טוב שנאמר מצא אשה מצא טוב ותכף האלהי׳ אנה לידו אשה הוגנת לו ותבא בלט ותגל מרגלותיו ותשכב כי רצון יראיו יעשה כמאמר כי מ״ש וייטב לבו הוא מדבר בענין הזווג דמפרש לה לקמן: וה״ר יהודה ן׳ פרובינצאל כתב ואצלי בלט מגזרת ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם כלומר במעשה כשפים שילכו בלילות וקולם לא ישמע כי אם בעז היה ישן בגורן לשמור גורנו מהגנבים כמה לא חלי ולא מרגיש גם הוא גם אנשיו שלא שמעו האשה הבאה בקצה הערמה ככה יעשו אם יבא גנב ויגנוב והנה בני מות הם כי לא שמרו את אשר לאדוניהם לכן אמר בלט כמו בלטיהם דרך רואה ואינו נראה וכן בהיות שאול במערה ויקם דוד ויכרות את כנף המעיל אשר לשאול בלט ולולי בואו בחכמת הלהטים היה זה פחיתות גדולה לדוד להיותו מסתכן עכ״ל: ואני אומר כי יש סעד לזה מלישנא דקרא דקאמר ויבא לשכב ולא אמר ויבא וישכב להורות כי כמעט שעדין לא שכב כי עדין לא נשקע בשינה כלל ולכן לא אמר וישכב וכיון שכן שהיה עדין נים ולא נים תיר ולא תיר כאילו עתה היה בא לשכב ובודאי שהיה בועז מרגיש בדבר אם לא שבאה דרך רואה ואינו נראה בדרך כישוף והוא רמוז במלת בלט כדאמרן: ובמ״ש וייטב לבו: אפשר שכיון למה שאחז״ל שראוי לכל אדם כשהולך לשכב על מטתו להיות מוחל לכל מי שציערו ביום ההוא ויאמר כן שרי ליה מאריה למאן דמצערן לי ולא יהיה לו טינא בלבו עם שום אדם והעיד הכתוב על בועז הצדיק שעשה כן שמחל לכל מי שציער לו ביום וזהו וייטב לבו להיות לבו טוב ושלם עם כל בני אדם ואח״כ בא לשכב בקצה הערמה וע״ד זה אמר דוד המלך ע״ה בשלום יחדו אשכבה ואישן כי כשאבא לישן אז אני מוחל לכל מאן דמצערן לי ואני בשלום עם כל העולם יחדו אשכבה ואישן: ובביאור לרב אחרון כתוב לאמר סיפר הכתוב שהשי״ת סיבב כל הדברים והגיען באופן נאות והוא שנתן בלב בועז לאכול ולשתות ולהטיב לבו עד שישתקע בשינה ותוכל היא לבא בלט לשכב מרגלותיו ותעבור חצות לילה בשינה כדי שכשירגיש וידבר עמה לא יהיו אנשים נעורים בגורן גם מהר הב״ה שכיבתו כדי שלא תצטרך רות להתעכב זמן רב נטמנת בגורן בין הערימה עכ״ל:

(ח) אמר ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש בהיות אשה שוכבת מרגלותיו היה פוסח על שתי הסעיפי׳ כי בהיות בחצי הלילה שידוע כי בשעה ההיא הקב״ה נכנס עם הצדיקים בג״ע להשתעשע עמהם כמובא בספר הזהר על כן בעת ובעונה הזאת ויחרד האיש כלומר היה חרד חרדה גדולה איך יעשה דבר זה ויחטא לאלהי׳ ולא יזכה הוא להשתעשע שם בג״ע עם הצדיקים שזוכים בעת ובעונה הזאת ומצד יצרו הרע היה מתגבר עליו וזהו וילפת כמו שאמרו ז״ל שנעשה בשרו כלפת שנתקשה שהיתה אשה שוכבת מרגלותיו הרי שתים מצד אחד שהיה חצי הלילה והיה זוכר מעלת הצדיקים היה חרד ומצד אחר היה רואה אשה שוכבת מרגלותיו ומתקשה ולא היה יודע מה לעשות וגמר אומר בדעתו לשאול ממנה מי את מותרת או אסורה וז״ש ויאמר מי את וכמו שאמרו ז״ל שאמר לה פנויה וכו׳ טהורה או טמאה וכיון שראתה רות כל השאלות הללו חששה אולי היה נותן לב לבא עליה מיד כי גבר יצרו עליו ולא יכול לו ועל כן אמרה לו אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך על אמתך כלומר אף שאני אמתך וסרה אל משמעתך לא יעלה ע״ל לכך לבא עלי בלא

ברכה וזהו ופרשת כנפיך שהוא לשון נקיה לשון נישואין כלומר קח אותי לאשה בנישואין ושבע ברכות בעבור שהכונה להביא נפש מחלון לזה העולם וזה כי גואל אתה ולכן צריך קדושה רבה ונישואין וכל צד היתר כדי שיבא על ידך נפשו של מחלון וכיון ששמע בועז שהיא היתה מזרזת אותו שלא לבא עליה עד אחר נישואין בירך אותה ואמר ברוכה את לה׳ בתי בודאי שהטבת חסדך האחרון שהוא החסד הזה שזרזתני שלא לבא עליך עתה קודם נישואין יותר מן הראשון שלא רצית ללכת אחרי הבחורים אפילו שיהיה דל כי רוצה אשה בקב ותפלות מקביים ופרישות וכל שכן שהיה נמצא לך בחור עשיר על רוב יפייך ולא בחרת בהם אלא בי ולכן מה שזרזתני שלא אבא עליך עתה קודם נישואין וזהו ועתה דקאמר כלומר לפי שעה קודם נישואין לא תיראי אבל כל אשר תאמרי אעשה לך אחר נישואין כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל וצדקת את וא״כ איך יעלה בדעתי לחטא עמך ולהחטיא אשה צדקת כמותך: א״נ אמר הטבת חסדך האחרון יותר מן הראשון החסד הראשון היא מה שנתגיירה ובאה לחסות תחת כנפי השכינה ובודאי שהטובה הגדולה שראוי להחזיק לכל גר או גיורת הוא מה שהוא מתגייר ועוקר עצמו מע״ג ובא לחסות תחת כנפי השכינה ואחרי כן כל המצות והטובות שיעשה הם טפלות לזו לפי שכבר נכנס תחת עול התורה שעיקרית היא הראשונה ואמר לה בעז הנה כי זאת האחרונה גדולה כל כך שאף גם זאת בהיות הראשונה שנתגיירה גדולה על היותה ראשונה וזו להיות אחרונה לא היתה ראויה להחשב כ״כ מכל מקום גדולה היא כ״כ כי היא גדולה אף גם שהיא אחרונה וזהו מלת האחרון דקאמר יותר מן הראשונה אף גם שהיא ראשונה וזהו אומרו מן הראשון והאחרונה היא זאת שלא הלכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר ובחרת בי עם היותי זקן להיותי גואל: א״נ אמר ויהי בחצי הלילה כי בועז היה נעור לעולם משנתו וקם בחצי הלילה לעסוק בתורה וכמו שאמר בן בנו דוד המלך ע״ה חצות לילה אקום להודות לך וכן היה מנהגו של בועז זקנו וז״ש ויהי בחצי הלילה אשר נעור משנתו לעסוק בתורה אז ויחרד האיש על כי ראה עצמו בנסיון גדול כי בעת הראוי לעסוק בתורה ובמשפט שמה הרשע ולא ידע אם יוכל לכבוש את יצרו שלא יחטא ולכן חרד חרדה גדולה והתחיל ללפת עצמו ונהפך מצד זה אל צד זה כדי שתרגיש האשה שכבר הכיר בה בועז שהיא אשה ובורח ממנה ונהפך אל צד אחר ואולי בזה תקום האשה מאליו ותלך כי תרגיש האשה שאין איש זה מאותם הרודפים אחר תאות המשגל ותלך לדרכה כי לאו בעל דבריה דידה הוא וכשראה בעז שלא הועיל כלל בזה לשתלך אבל הנה אשה שוכבת מרגלותיו ולא קמה ולא זעה ממנו אז רצה לידע מי זאת הנסכלה אשר כמעט נראה ממעשיה שתובעת אותו בפה ויען ויאמר לה מי את ואז היא תשיב אמריה לו בענוה רבה ותאמר אנכי רות אמתך וקראה את עצמה אמתו לומר גם אני מכרת את ערכי כי הלואי שאהיה כאחת שפחותיך ואני אין ערכי לגבי דידך אלא להיות אמתך ואע״פ כן הריני מחלה פניך שתפרוש כנפיך על אמתך והוא לשון נישואים אמורים בלשון נקיה וקלה כי גואל אתה ואפשר דקרי פרישת כנף לנישואין שכן דרך התרנגול כאשר רוצה לבא על התרנגולת הוא פורס את כנפיו עליה והוא דרך פיוס שמפייסה וכאמרם ז״ל על כן קרי לה לביאה פרישת כנף ודייק דכנפיך הוא חסר יו״ד וכתיב כנפך והכונה שאמרה לו תדע שכוונתי אינה להנאתי אלא לשם שמים כדי שתגאל נשמתו של מחלון ותביאה לזה העולם כי איני שואלת ממך אלא ביאה ראשונה לבד ולזה נקט כנפך בלא יו״ד שהוא לשון יחיד נאמר על כנף אחד אמנם כנפיך ביו״ד הוא לשון רבים וזו אמרה איני שואלת ממך אלא פרישת כנף אחד לבד וביאה אחת וזה לסיבה כי גואל אתה ותגאל נשמתו של מחלון כי אין כונתי להנאתי אלא להנאתו ולטובתו של מחלון אשר מת והנה מצינו בדברי רז״ל אל יפתח אדם פיו לשטן כי כיון שהיא לא שאלה ממנו אלא ביאה ראשונה כן היה שלא בא עליה כשנשאה אלא ביאה הראשונה בלילה הראשונה לבד כי למחרתו מת וכאמרם ז״ל

קדמאה קדמאה דאתגיירת ובתראה דעבדת גרמיך כאתתא
דנטרה יבם קליל עד זמן דירבי בגין דלא למהך בתר רובין
למעבד זנו עמהון אם מסכן ואם עתיר: יא ועתה וכען ברתי לא
תדחלין כל די תימר לי אעביד ליך ארום גלי קדם כל

י״ב פתחין בלישנא הבחורים אם דל ואם עשיר: יא ועתה בתי אל
י׳ מ״ע תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך כי יודע כל

רל י״ב פתחין בלישנא וסימן נמסר בשפטים סימן ו׳ ותהלים סימן קמ״ב ז

אבן עזרא

שתגיירה: אם דל ואם עשיר. שהכל אוהבים אותך בעבור יופיך: (יא) אשת חיל

אגרת שמואל

ז״ל שאמרו שלא היה אלא אותו היום שנשאה בלבד ודרשו זה ממה שאמר הכתוב ברוך ה׳ אשר לא השבית לך גואל היום כלומר שבשביל יום א׳ שחיה לא השבית לך גואל שאילו לא חיה אותו היום נשבת לה גואל. וכאשר ראה בעז כי כל כונת׳ לגמול חסד עם נפש מחלון המת אמר לה ברוכה את לה׳ בתי והנה את עשית שני מיני חסדים הא׳ הוא מ״ש לעיל יעש ה׳ עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתי׳ והוא מ״ש רז״ל שנטפלו בתכריכיהן והנה החסד ההוא היה חסד שעשת׳ עם גוף המת שלא נקבר ערום אלא בתכריכין אמנם זה החסד האחרון שאת רוצה לעשות עמו הוא יותר טוב וחשוב מן החסד הראשון כי החסד הראשון היה עם גופו וזה החסד הוא עם נפשו במה שהנחת מלכת אחרי הבחורים ולינשא לבחור כי יותר טוב היה לך לינשא לבחור אפי׳ שיהיה דל מלינשא לזקן בן שמונים שנה וזהו אם דל דקאמר וג״ש שאם היית רוצה לינשא לבחור היית מוצא בחור ועשיר וז״ש ואם עשיר וזה לרוב יופייך וחשיבותך ועם כל זה הנחת הכל לבלתי לכת אחריהם ולבא אצלי בשביל שאני גואל ואגאל נפש המת וא״כ הטבת חסדך זה האחרון שעשית עם מחלון מן החסד הראשון שעשית עמו וכדאמרן: א״נ אמר ויהי בחצי הלילה כי בהיו׳ השעה הזאת דחצי לילה שולטנו׳ למזיקים חרד ופחד שלא יהיה רוח או שד ומלד אחר וילפת שנעשה בשרו כלפת כאומרם ז״ל שנתקשה מסום שהנה אשה שוכבת מרגלותיו באופן שהיה מסופק אם היתה אשה כפי מה שנראה ממנה או אם היה שד כפי מה שהיה מורה השעה שהיה חצי הלילה ולכן הסכים לשאול מאתה אם היא אשה או שד וזהו שאמר מי את ותענהו ותאמר אנכי רות אמתך וגו׳: ובמדרש התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות אין להם שער אמר לה מי את רוח או אשה אמרה אשה פנויה או אשת איש אמרה לו פנויה טמאה את או טהורה אמרה לו טהורה והנה אשה טהורה מכל הנשים שוכבת מרגלותיו שנאמר ויאמר מי את ע״כ: והר״ש הלוי ז״ל כתב ז״ל ואין ספק כי שאלת מי את רוח או אשה הוא כמו הכנסת דברי׳ כי כבר אמר רוחות אין להם שער ושוב לא תפול שאלת מי את רוח או אשה אלא שזה כונתו להכנס עמה בדברים וכן מה שאמר ממשמש בשערה אין פירושו שראה שהיה לה שער דאם כן היה לו לומר ממשמש בראשה וראה שהיה לה שער אלא פי׳ הדברים שממשמש בשער וראה שהוא שער של אשה ולא של איש ולכן לא שאל איש אתה או אשה עכ״ל: ודבריו ז״ל אינם מחוורים בעיני לפי שאם כדבריו שכבר ידע שהיתה אשה ולא שד כי כבר נתברר אליו ע״י המשמוש וכבר אמר רוחות אין להם שער ומה ששאל לה מי את רוח או אשה אין זה אלא הכנסת דברים כדי להכנס עמה בדברים קשה לזה למה נכנס עמה בדברים אלו ולא בשאלה אחרת איש את או אשה כיון שגם זו כבר נתברר אליו ע״י משמוש השער שהיה שער של אשה ולא של איש אם כן יותר טוב היה שיכנס עמה בדברים באמור לה איש אתה או אשה ולא לעשותה רוח כיון שאין לו ספק לא באיש ולא ברוח יותר צניעות היה ליכנס עמה בדברים של איש אתה או אשה מלעשותה רוח כדאמרן. ועוד למה לו ליכנס עמה בדברים אלו ודי שיכנס עמה באומרו פנויה את או אשת איש כי באלו נסתפק ולא ישאל דברים אשר לא נסתפק בהם ואין צורך ליכנס עמה בדברים אחרים: אמנם הנראה לי בזה הוא כי רצה לבדקה בשער וחשב שיוכל למשמש בשערה והיא לא תרגיש במשמוש כי חשב שהיא ישנה נרדמת בשינה וכונת דברי המאמר הוא כך התחיל למשמש בשערה ורצה לעשות הנסיון במשמוש השער לפי שאמר הוא בקרבו קודם שימשמשנה רוחות אין להם שער ולכן ע״י המשמוש יודע הדבר ואין נסיון כנסיון המשמוש שאמשמשנה ולכן התחיל למשמש ומ״ש בעל המאמר אמר רוחות אין להם שער אין הכונה שאחר המשמוש אמר רוחות אין להם שער אלא נתן טעם מי הניעו למשמש לפי שאמר רוחות קיימא לן דאין להם שער ולכן אנסה במשמוש ובזה אדע אם היא רוח או אשה וכאשר ראה בעת המשמוש והרגיש בה שהיא ערה ולא ישנה אמר בלבו אם אני לא אדבר עמה פה אל פה אלא אמשמשנה לבד תחשוב שאני ממשמש אותה לכונה רעה ליהנות ממשמוש שלה על כן תכף אמר לה בפירוש מי את רוח או אשה כי לכך משמשתי אותך להעיר אותך לשאול לך אם את רוח או אשה וכיון שהתחיל לדבר עמה והשיבה לו אשה שאל לה ג״כ פנויה את או אשת איש אמרה לו פנויה טמאה או טהורה אמרה לו טהורה אמר עוד בעל המאמר והנה אשה טהורה מכל הנשים שוכבת מרגלותיו כונתו הוא לפי שהרגיש כי מה שאמר הכתוב והנה אשה שוכבת וגו׳ הם דברי מותר כי כבר אמר למעלה ותבא בלט ותגל מרגלותיו ותשכב והיה די בשיאמר ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת ויאמר מי את ולכן דרש ואמר המקרא הזה פרשהו ודרשהו וכאילו מה שאמר הכתוב והנה אשה שוכבת מרגלותיו הם נאמרים אחר שאלת מי את והם דברי כותב המגלה שכפי תשובתה שהשיבה אותו הנה אשה טהורה מכל הנשים שוכבת מרגלותיו: וסיים עוד בעל המאמר את דבריו ואמר שנאמר ויאמר מי את וסיום זה השמיטו הר״ש הלוי ז״ל ואפשר שחשב שהוא נמשך למה שאח״כ ותאמר אנכי רות אמר ר׳ ברכיה אלורים הרשעים להלן כתיב ותתפשהו בבגדו ותאמר שכבה עמי אבל הכא ופרשת כנפך על אמתך ע״כ. והנה עיניך הרואות כי ר׳ ברכיה דברי רות קא דריש שאמר אנכי רות אמתך ופרשת וגו׳ ומ״ש שנא׳ ויאמר מי את הוא סיום דבריו הראשונים והכונה שהוא אמר ששאל לה שלש רוח או אשה אשת איש או פנויה טמאה או טהורה ומאן לימא לן שלא שאל לה שאלה רביעית איש את או אשה לכן אמר בעל המאמר אי אפשר לומר שגם זה שאל לה לפי כי הלא הראה אופן שאלתו שאמר מי את ולהיות אשר היה ברור לו שהיתה אשה ולא איש על כן אמר מי את שהוא ל׳ נקבה ולא שייך להסתפק בתבות אלו של מי את אלא אם היא רוח או אשה טמאה או טהורה פנויה או אשת איש דאלו אשה או איש לא נסתפק דהרי הא קאמר לה בכינוי אשה ומה שלא נסתפק בזה הוא לפי שהכיר בה אפי׳ שהיה בחצי הלילה אם זה הכיר וראה שלא היה מגלפת על ראשו כמנהג האנשים אלא על ראשה היה מטפחת כלבוש הנשים שלובשות על ראשיהן וזה יוכר אפי׳ בלילה וכן אמר לקמן הבי המטפחת אשר עליך נראה שהיתה במטפחת שקורין בלעז ליזא״ר וזה יוכר אפי׳ בהישון לילה ואפילה ולכן לא שאל לה אם היא איש או אשה אלא אמר לה מי את לרמוז אל השאלות הנז׳ כדאמרן: ובפירוש מלת וילפת יש שפירשו אותו לשון הפיה כי כאשר הרגיש שיש אחר עמו הפה עצמו לדעת מי הוא ואחרים פירשוהו לשון צער. והמתרגם תרגם ותוה גברא ורתת ואתרכיך כלפתא בשריה מן רתיה ופירושו כמו הלפתות שהם רכים כן נתרכך בשרו מהפחד ומן החרדה: ובגמרא סנהדרין פרק כ״ג אמר רב שנעשה בשרו כראשי לפתות ופירש רש״י בשרו אבר כראשי לפתות נתקשה ואעפ״כ כבש יצרו: והנה הר״ש הלוי כתב בזה וז״ל כן אמת זה דבר זר כי החרדה היא מסירה הקושי לא שתגרום אותו לכן יש לפרשו כמו וירם תולעים ויבאש לאחר שבאש ככה זה ויחרד האיש לאחר שנתקשה ופשר הדבר ידוע הא דתקון רבנן בפרק הרואה על הנכנס לישן על מטתו שאומר יהי רצון מלפניך שתהן הנקי׳ בתורתך והרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ותשלט בי יצר הטוב ואל תשלט בי יצר הרע ועל כן בועז הצדיק אחר שנכנס לישן והוא שבע מדברי תורה וראה ששלט בו יצה״ר עד שהביאו לידי קישוי חרד חרדה גדולה ושיעור הכתוב ויהי בחצי הלילה כאשר הקיץ משנתו ויחרד האיש לפי שמצא אברו כראשי לפתות ולכן אמר ויחרד האיש ולא אמר ויחרד בועז כל זה להפליג החרדה וכהא דאמרי׳ בפ״ק דע״ג אשרי איש ירא את ה׳ איש ולא אשה אריב״ל אשרי שמתגבר על יצרו כאיש ובהיות זה דרכו כל הימים ועתה ראה יצרו מתגבר עליו חרד את כל החרדה הזאת עכ״ל: ואני אומר כי אין צורך לפרשו כמו וירם תולעים ויבאש לאחר שבאש אלא כמשמעו כי בתחלה ויחרד ויחר לבו ממקומו כי לא ידע מי היה שוכב מרגלותיו אבל אחר שמשמש וראה אשה שוכבת מרגלותיו אז נתגבר יצרו עליו ונעשה כראשי לפתות שנתקשה אברו כדפרש״י וז״ש וילפת כלומר בנתקשה כראשי לפתות והטעם לפי שראה אשה שוכבת מרגלותיו וז״ש והנה אשה וגו׳: והה״ר יצחק עראמה ז״ל כתב ופרשת כנפיך וגו׳ ירצה שהיא למדה אותה ממ״ש אליה בועז ביום הא׳ ישלם ה׳ פעלך וגו׳ אשר באת לחסות תחת כנפיו אמרה כן הוא האמת שבאתי לחסות תחת כנפיו אמנם מדרך השגחת כנפי מעלה לגמול ולהטיב ע״י כנפים של מטה ואחר שאתה הגואל הנה כנפיך הן אשר הכין אלי האל ית׳ לעת כזאת עכ״ל: ואומרו ברוכה את לה׳ בתי כתב החסיד ה״ר יוסף יעבץ ז״ל כנגד מ״ש ופרשת כנפיך על אמתך את בתי לא אמה עכ״ל: והרלב״ג כתב היטבת חסדך האחרון מן הראשון כנה חסדה הראשון היה שלא רצתה להפרד מנעמי וחסדה השני היה שבחרה להתחבר בגואל בעלה עכ״ל: וה״ר יהודה ן׳ שושן כתב וכה אמר או יאמר מן הראשון שבאת לחסות תחת כנפי שכינתו ית׳ כי אותו החסד עשיתו עם נפשה ואין לאיש נכבד מנפשו אבל במה שבחרת בי להיותי זקן ואני ממשפחת בעליך גם כי מי יודע אם באת מפני בחורי עמנו ועת׳ נודע כי לשם שמים נתגיירת עכ״ל: ובביאור לרב אחרון כתוב לאמר ברוכה את וגו׳ הבין והגדיל לדבר אליה דברי חן ופיוס לפי שדעתו היה להשיב לה כי יש גואל קרוב ממנו ולהיות זה האופן קצת מעלה היה אפשר שרות תחשוב בלבה שלאונס היה אומר בועז כן ולכן הקדים לדבר על לבה ואמר לה ברוכה את לה׳ בתי כלומר מטעה ראשונה היית ברוכה לה׳ כי נוספה בך רוח קדושה וטהרה ושם ה׳ נקרא עליך ומעשיך ודאי יקרבוך כי הנה הטבת חסדך האחרון הזה אשר יזכיר לבלתי לכת מן הראשון שהוא ההתגיירות כי בפועל הבוא היה אפשר לחשוב שמא מחמת דבר עשית כך אך המה שוכיח סופך כי בחרת בזקן ולא נשאת פניך אל בחור בין שיהיה דל או עשיר ומואסת בזקן ואפשר לומר הטבת חסדך האחרון שבחרת בזקן וזה ודאי נראה בך מן החסד הראשון שעשית שבאת לחסות תחת כנפי השכינה משם נודע באמת כי חסדך האחרון טוב וישר וכוא לבלתי לכת וגו׳ עכ״ל:

(יא) בהיות שהיה רוצה לומר לה שיש גואל קרוב ממנו ובודאי שרות כיתה תפלה יותר בבועז הצדיק שיהיה גואל לנפש מחלון בסברתו יותר מאחר לזה אמר לה אף שיש גואל קרוב ממני אל תיראי וזה כמה שארז״ל כי שלשה ימים לבד היו שנתחדשה ההלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבי׳ ולכן אמר לה בתי אל תיראי שאין מי שידע שאת מותרת לבא בקהל בעדין לא נתפרסמה

שער עמי כי אשת חיל את: יב ועתה כי אמנם כי
אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני: יג ליני |
הלילה והיה בבקר אם־יגאלך טוב יגאל ואם־לא

כתיב ולא קרי · למדנחאי · ל׳ רבתי · ג׳ וכל סוס גבר דכוות׳

יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי ארום אתתא צדיקתא אנת ואית
ביך חילא לסוברא ניר פקודיא דיי: יב ועתה וכען ארום בקושטא
ארום פריק אנא ואף אית פריק אוחרן דחזי ליה למפרק יתיר
מני: יג ליני ביתי בליליא ויהי בצפרא אם יפרקיך גברא דחזי
ליה למפרקיך מן אוריתא הרי טב ויפרוק לחיי ואם לא צבי

אם כתיב ולא קרי ועתה כי אמנם כי והוא חד מן ד׳ אם כתיב ולא קריין וסימן אם במקום ויען אתי אות המלך. אם אמנון ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו. אם כאשר קתנו ועיניך שים עליו. אם גאל ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי. ואינון חד מן ח׳ מלין כתיב ולא קרי׳ וסימן נא דיסלח לדבר הזה יסלח ה׳. את הנפש וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו. ידרך הדרך אל ידרך הדרך קשתו. חמש דנגב ואלה מדותיה פאת. וד׳ אם דלעיל:

תולדות אהרן כי אם גואל אנכי. נדרים ל״ח: ליני הלילה. (חגיגה עו):
ל׳ רבתי

רשי

אשר עשית עם חמותך: (יב) ועתה כי אמנם. אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק ודאי יש גואל קרוב ממנו. (ס״א כי אם משמע ספק והוא ודאי): אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנאמר (בראשית יד) וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר: קרוב ממני. שהוא אח ואני בן אח: (יג) ליני הלילה. ליני בלא איש: חי ה׳. אמרה לו בדברים אתה מוציאני קסך ונשבע לה שאינו מוציאה בדברים ויש מרבותינו אמרו ליצרו נשבע

אבן עזרא

חיל. אפרשנו במשלי. מ״ם ואמנם. נוסף כמ״ם חנם: (יג) אם יגאלך טוב. יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סור׳ שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך הגואל טוב הוא לך שיגאל כי

אגרת שמואל

הלכ׳ והגואל ההוא אינו יודע ההלכה ובודאי שלא יחפוץ לגאול וכמ״ש לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי והכונה לפי שהיתה מואבי׳ שהיה משחית נחלתו אם ישאנה וז״ש לה בועז ועתה בתי אל תיראי כלומר להיות ענין זה עתה שעדיין לא נתפרסמה הלכה וזהו ועתה לכן אל תיראי כי בודאי אנכי אגאל וזהו כל אשר תאמרי אני הוא אשר אעש׳ לך לפי שאין מי שיודע אם את מותרת לבא בקהל או לא אלא אני וחבירי הסנהדרין וזהו כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את ומותרת לבא בקהל ושאר העם אינם יודעים ולכן הגואל ההוא לא ירצה לגאול בודאי ואין מי שיגאל אלא אנכי לבדי וזהו שאמר ועתה כי אמנם כי גואל אנכי וכתיב אם ולא קרינן ליה לומר שאינו ספק אלא קרוב לודאי וזהו כי אמנם באמת אנכי אהיה הגואל וגם אם יש גואל קרוב ממני ועל כן ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל כלומר אף גם שהוא קרוב לודאי שלא יחפוץ לגאול אם באולי יחפוץ לגאלך לא החוש כי בודאי ראוי הוא והגון לגאול נפשו של מחלון כי אדם כשר הוא והוא גם הוא בטהרת כוונתו יגאל וזהו יגאל מיותר דקאמר כלומר אם יחפוץ לגאלך ראוי הוא לכך ויגאל בודאי אבל אני מבטיחך שאם לא יחפוץ לגאלך בלב שלם ובנפש חפיצה וזה מורה ליבנא דיחפוץ אם לא יהיה בחפץ שלמה אלא אם ידחה הענין וידבר קטנה או גדולה מיד וגאלתיך אנכי חי ה׳ ולכן שכבי עד הבקר ולא תחושי ולפי שהוא אמר לה ליני הלילה וגם אמר לה שכבי העיד הכתוב שמן השתים שאמר לה לא עשתה אלא השכיבה שישבה שם אבל לא לנה כלל מרוב טרדתה וזהו ותשכב מרגלותיו עד הבקר וכיון שלא לנה ולא נתנה שינה לעיניה קמה בטרם יכיר איש את רעהו שאם היתה מתנמנמת אפשר שהיתה השינה מוספתה עד אור הבקר ומה גם בהיות שלא נתנה שינה לעיניה מתחלת הלילה עד אותה שעה שהיה אחר חצות אלא בהיות שלא נתנמנמה כלל קמה בטרם יכיר איש את רעהו ולפי שראה בועז שאף אם בעת ההיא לא היה מקום להכיר איש את רעהו מ״מ בין איש לאשה שההפרש רב ועצום ביניהם בודאי כל רואיה יכירו וידעו כי אשה היא כי האשה מביאה עליה רדיד או מטפחת וזה הדבר נראה אף בעת ההיא ולכן אמר בועז ראוי הוא שלא יודע כי באה האשה הגורן כי להיות אשה אפשר שיודע שיראו מרחוק המטפחת אשר עליה ויכירו כי אשה היא ולכן מה עשה צוה לה להסיר המטפחת אשר עליה וז״ש לה הבי המטפחת אשר עליך ואחזי בה וימד שש שעורי׳ וישת עליה ובהיותה בלי מטפחת בראשה וגם המשאוי דשש שעורי׳ שעליה מעלמת אופן לבושה וגופה ובזה לא הכירוה ולא נודע כלל כי בתיקון זה שעשה לה עשאה כאיש והעת ההיא עדיין לא היה עת להכיר בין איש לחברו ולא נודע כי באה האשה לגורן וז״ש ויבא העיר ולא אמר ותבא לשון נקבה אלא ויבא לשון זכר לפי שבאה כזכר בלי מטפחת בראשה ובמשאוי אשר עליה שלא היתה ניכרת אם היא אשה או איש: **ואפשר** עוד לפרש המשך כל הפסוקי׳ בענין אחר והוא כי רות אמרה לו אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה אפשר שכונת שאלתה היה מ״ש רז״ל כי נשמת הגר אחרי היותה שמה בגן עדן אינה עולה לראו׳ את פני האדון ה׳ עם שאר הנשמות של צדיקים העולות פעם בפעם מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו לראות את פניו ית׳ מפני שאינן עולות אלא אותן שיש להן מלבוש כדי שלא יהיו ערומות לפניו ית׳ ונשמות הגרים אין להם המלבוש ההוא ואינם עולות אלא על ידי שלפעמים מתלבשת נשמת הגר בנשמת שום צדיק גמור אחר ועל ידי הצדיק ההוא עולה נשמת הגר למעלה ואפשר שענין זה שאלה רות מבועז שיגאלנה שתתלבש נשמתה בנשמתו של בועז הצדיק ועל ידו תעלה נשמתה למעלה לראות את פני ה׳ בעת שעולות שאר הנשמות וזה יהיה לה שמה אם יקח אותה לו לאשה פה בעולם הזה בודאי שבזה הדבק נשמתה בנשמתו ויגאלנה וז״ש ופרשת כנפיך על אמתך הכונה על המלבוש שלו שמה כי היא להיותה גיורת היא ערומה ולא תוכל לעלות ולכן יפרוש הוא כנפי מלבושו עליה על נשמתה ותעלה על **ידו** ואמרה כי גואל אתה כלומר בודאי צדיק גמור אתה וכח גדול לך לעלות ולהעלות אחרו׳ על ידך ובודאי גואל אתה ותוכל לגאלני בדבר זה ויען ויאמר לה ברוכה **את לה׳ בתי כלומר איך כשאר הגרים כי ברוכה את לה׳ ונשמתך תעלה ואין את** צריכה לאחרים כי ברוב צדקתך השבת ותקנת חסדך שהוא החסד שיעשה עמה הוא ית׳ שמה בעולם הבא וזהו האחרון שהו׳ בודאי עולם האחרון ובמה תקנת והטבת אותו מן הצדקות והמעשים טובים שעשי׳ בעולם הזה שהוא עולם הראשון וז״ש מן הראשון כי ממעשיך הטובים שעשית בעולם הזה היטבת חסדך שיעשה עמך לעולם הבא כי מעשיך הטובים רבו למעלה ראש שבחרת אף גם זאת בהיותך אשה יפיפיה לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר וקדשת עצמך במותר לך ולכן עתה בתי אל תיראי כי איך צריכה לגואל בדבר הזה כי נשמתך תעלה את פני ה׳ בלי סיוע אחרים ולכן אם יש ליך שום שאלה אחרת לשאול מאתי שאל מכאן והלאה ואעשה לך וז״ש כל אשר תאמרי אעשה לך לא אמר כל אשר אמרת אלא כל אשר תאמרי ותשאלי מכאן ואילך אעשה לך אבל מה ששאלת איך צריכה אלי כלל כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את ואיך צריכה לסיוע אחרים בדבר זה ומ״מ אף אם איך צריכה אלי אני מבטיחך שאם באולי תצטרך אלי דעי לך באמת שאהיה לך לגואל וז״ש ועתה כי אמנם כי גואל אנכי באמת אם תצטרך הריני גואל. אבל לפי האמת אני חושב שאיך צריכה אלי כי יש לך גואל קרוב ממני שהוא ה׳ אלהיך אשר באת לחסות תחת כנפיו ולכן ליני הלילה שהוא העולם הזה שנמשל ללילה והאדם בזה העולם נמשל לחולם חלום והיה בבקר שהוא העולם הבא אם יגאלך טוב שהוא הסי״ת שהוא טוב ומטיב לכל יגאל כמו שאמר הכתוב טוב ה׳ לכל ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה׳ ואמר לה שכבי עד הבקר: **אי נמי** אפשר לפרש כל הפסוקי׳ האלו על דבר אורך גלותינו כי כל דברי תורתנו הקדושה יש להם פשט ורמז והתחיל ואמ׳ ויהי בחצי הלילה הנה לילה יקרא הגלות אשר היא דומה ללילה והנה נתארך הגלות יותר מדאי ויהי בחצי הלילה כלומר במחצית שני הגלות ויחרד האיש דהיינו האל ית׳ כד״א ה׳ איש מלחמה והנה חרד חרדה גדולה וילפת בראותו אשר הנה היתה אשה שוכבת מרגלותיו ואשה זאת הלא היא השכינה אמן של ישראל ובהיות כי כאשר ישראל הם בגלות גם השכינה היא עמהם וכמאמרם ז״ל גלו למצרים שכינה עמהם גלו לבבל שכינה עמהם וכן ג״כ סורה עמנו היום באופן היא שוכבת מרגלותיו ית׳ ויען ויאמר לה מי את ותענהו ותאמר אנכי רות אמתך ופרשת כנפך על אמתך כלומר ראוי לך לפרוש כנפיך עלי ולחזור ליקח אותי כאשר בתחלה ואל תעזבני עזובה וגרושה ומשולחת ממך כאשר עד עתה הנחתני וכמו שאמר הכתוב ובפשעיכם שולחה אמכם הלא היא השכינה כי היא האם של ישראל רק תפרוש כנפיך על אמתך כי גואל אתה כלומר אתה הוא הגואל האמתי אשר אנכי מצפה שתגאלני כי גואל אתה ואין זולתך לגאול. ויען השם יתברך ויאמר לה ברוכה את לה׳ בתי כלומר גם אם עד עתה לא השפיע ה׳ עליך שום השפעה וברכה כאשר בתחלה מכל מקום מעתה ומעכשיו ראוי שתקרא וברוכה את לה׳ שהוא שם ההויה כי הוא ישפיע לך ברכות עד בלי די וקראה הסי״ת בתי כלומר איך ח״ו כאמה אלא כבת ולכן קראה בתי ואמר היטבת חסדך האחרון מן הראשון כלומר החסד שעשית עם ישראל בגלות האחרון הזה במה שהלכת עמהם הוא טוב מן החסד שעשית עמהם בגלות הא׳ שלא הוא גלות מצרים שגם כן נכנסת עמהם כמו שאמר הכתוב אנכי ארד עמך מצרימה כן בעת גאולתם נטיב הסי״ת עמהם גם כן החסד האחרון המעותד לבא בעת הגאולה יהיה יותר טוב מן הראשון ופירש גודל החסד הראשון שעשית עמהם הלא הם לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל וגו׳ כי בצאת ישראל ממצרים יצאו כולם מובחרים אחד לאחד וכמו שאמרו רז״ל בפסוק וחמושים עלו בני ישראל אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות כי כל הרשעים מתו בשלשת ימי אפלה ובצאתם מארץ מצרים הפליא לעשות וה׳ הולך לפניהם יומם בעמוד ענן ולילה בעמוד אש ולא רצה להוליך את ישראל לפניו כמנהג הרועה שמוליך לפניו את הצאן אחר המדבר והוא אחריהם אבל התנהג עמהם כביכול כעבד המוליך את הפנס לפני רבו וכמאמרם ז״ל וז״ש כאן לבלתי לכת אחרי הבחורים כלומר כי לא רצה ללכת אחריהם רק לפניהם להאיר להם וזה עשה להם בין בזמן שהיה ישראל דל מן המצות כי גם כאשר הכעיסו במדבר את הסי״ת לא ימיש עמוד הענן ועמוד האש וגו׳ ובין כאשר היה ישראל עשיר מן המצות וזהו שאמר אם דל ואם עשיר כי לעולם נעשה פתגם שתסד

לְמִפְרְקִיךְ וְאֶפְרוֹקִנִיךְ אֲנָא אֲמָרִית בִּשְׁבוּעָה קֳדָם יְיָ כְּמָא דְמַלֵּילִית יִיךְ כְּדֵין אַעְבֵּיד דְּמוּכִי עַד עִידָן צַפְרָא: יד ותשכב וּדְמָכִית מִלְּקֳבֵיל רִגְלוֹי עַד צַפְרָא וְקָמַת בִּקְרִיצְתָּא עַד לָא אִשְׁתְּמוֹדַע גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ מִן קֳדָם חֲשׁוֹכָא וַאֲמַר לְעוּלֵימוֹי לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר

ח' פלגיה יַחְפֹּץ לְגָאֳלֵךְ וּגְאַלְתִּיךְ אָנֹכִי חַי־יְהוָה שִׁכְבִי עַד־הַבֹּקֶר: יד וַתִּשְׁכַּב מַרְגְּלוֹתָו עַד־הַבֹּקֶר וַתָּקָם חיי קרי
יתיר ו"ו בְּטֶרוֹם יַכִּיר אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וַיֹּאמֶר אַל־יִוָּדַע כִּי־

רשי

נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פטי והיא פנויה בוא אליה ונשבע שלא יבא אליה אלא על ידי נישואין: (יד) ויאמר אל יודע. מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא

אגרת שמואל

החסד הזה עמהם כל שכן חסדך האחרון שבודאי יהיה גדול עלום ונורא מאד ובודאי בשכר התהלך עמהם בגלות הזה הטבת חסדך האחרון המעותד לבא עליהם יותר גדול מן הראשון וכדאמרן כי כפי גודל סער הנסבל בגלות כן יגדל השכר בעת הגאולה: או אפשר לפרש כפי דרך זה מה שאמר לבלתי לכת אחרי הבחורי' וגו' והכונה שטבת חסדך האחרון שתעשה עם ישראל בגאולה הזאת מן הראשון בגאולת מצרים וזכו ליתרון הזה בעבור שבגלות הזה לא עבדו ישראל ע"א ולא בחרו בע"א לבחור ולהכין פסל לו וכמו שאמר הכתוב עץ לא ירקב יבחר וז"ש לבלתי לכת אחרי הבחורים הלא הם העבודות וכיולא בה ובזה הושוו כולם הדלים והעשירים וזהו שאמר אם דל ואם עשיר לא כן בזמנים הקדמונים בזמן מלכי ישראל כי אם היה מתעשר על פי הע"ג היה עובד אותה אמנם בגלות החיל הזה לא הלכו אחרי הע"ג בין אם היה דל וגומר ודבר השכינה עם הפי"ת וכה אמר ועתה כי אמנם כי אם גואל אנכי כלומר אמת הוא כי גואל אנכי כאשר אמרת ופרשת כנפיך וגו' כי גואל אתה אבל גם יש גואל קרוב ממני הלא הם ישראל במעשיהם הטובים וכמו שאמרו רז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה באופן כי ישראל הוא גואל יותר קרוב ממני כי על ידם יתקרבו ויחיש הגאולה. ואמר לה ליני הלילה והוא הגלות הזה הנמשלת ללילה ליני בו. כי כבר נגזרה הגזרה ואפשר כי להיות הלילה גדולה וארוכה כי זה לנו אלף וחמש מאות ועשר שנים בגלות לכן כתי' ליני בלמ"ד גדולה כי היא בעונות לינה גדולה בלמ"ד רבתי והיה בבקר אם יגאלך טוב וגו' כלומר לעת קץ כי קנים הרבה יש לגאולה הזאת ואז בעת ההיא באיזה טוב שיעשו בני ישראל תכף יבוא הגאולה על ידי אותו הטוב נגאל כי אם זכו אחישנה וז"ש אם יגאלך טוב יגאל ואם לא יחפוץ לגאלך לא אמר ואם לא יגאלך להודיע כי אפי' במחשבה ובחפץ טהור שיחפצו לעשות איזה טוב שיבא לידם שיעשו אותו זאת המחשבה די כדי שבשבילה יגאלו כמ"ש ז"ל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה אבל גם אם לא יחפץ אפילו בחפץ ובמחשבה לעשות מצוה כדי שבזה יהיה סיבה לגאלך ולא יחפצו בו וגאלתיך אנכי חי ה' כלומר הריני נשבע חי ה' שאגאלך אנכי ואנכי לא אשכחך ולמעני למעני אעשה כי לא זכו בעתה כלומר בהכרח שיבא בעתה ולכן שכבי עד הבקר עד שיבא זמן הגאולה וכן עשתה ותשכב מרגלותיו עד הבקר והוא עת הגאולה ותקם בטרם יכיר איש את רעהו כלומר קודם שיכיר את רעהו לעשות זה עם זה צדק' וחסד ע"ד יהי מכירך ברוך וגם אם לא הכירו זה את זה להתחסד זה עם זה וכתיב בצדקה תכונני לא מפני זה תשארו לעולם ועד בגלות הזה אבל תהיה לה הקמת רגל ותקם בטרם יכיר איש את רעהו: ואומרו ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך ולא אמ' כל אשר אמרת גם זה מדרך המוסר כלומ' לא לבד מה ששאלת אעשה אם יבא מידי אבל אם תוסיפי לשאול כהנה וכהנה כל אשר תאמרי אעשה לך אבל יש עיכוב אחד לבד כי יש קרוב ממני וצריך להודיענו ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי וגו': והרב ר' יצחק ערמא ז"ל כתב היה לו לומ' כל אשר אמרת אלא שזהו מדרך המוסר לומר שממה שדברה עדיין לא יוכל הענין לגומרו אלא דרך כלל על ההסכמ' על ענייניה אבל שהוא מבטיחה לעשות כל אשר תאמרי ואמר כדי שלא תסתפק בזה מפני שפלותה כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את וראויה לכל דבר שבקדושה לכבוד עכ"ל:

(יב) ועתה כי אמנם כי אם גואל אנכי וגם יש גואל וגו' כתב הר"ש הלוי ז"ל כי בועז בראותו כונת רות הטובה לגאול נפש בעלה הראשון כאשר רמזנו שמח שמחה גדולה ופחד משני מוגעים אחד מצדו וא' מזולתו ואשר מצדו הנה הוא היותו זקן בא בימים בן שמונים שנה וזה לו ימים ושנים שלא נפקד ונסתפק אם יוליד אם לאו ואשר מזולתו הנה הוא היות טוב גואל קרוב ממנו להיותו אח לאלימלך ובעז בן אח ומצוה בקרובים וזהו שאמר ועתה כי אם אמנם הע"פ שדעתי ולבי ופי שוים לעשות רצונך בכל זאת יש לי ספק אם גואל אנכי מסופק אם אוכל לגאול כלומר וגם יש ספק שני כי יש גואל קרוב ממני באופן שלפי הכתיב יש שתי ספקות ותיבת וגם באה על נכון ולפי הקרי אין בו רק ספק אחד והוא מבואר עכ"ל:

(יג) ליני הלילה וגו' כתב הר"ש הלוי ז"ל המסופק בדבר אשר יחפוץ בו ולא ידע איך יפול הנה הוא נבוך כל היום גם בלילה לא שכב לבו לא כן מי שהוא מובטח באשר ירצה ועני ועשיר האמורים בדברי שלמה המלך ע"ה עדים בדבר מתוקה שנת העובד וגו' והשבע לעשיר איננו מניח לו לישן זה שהסתפקותו במה שיבא וזה בשוטע מחשבתו במה שאין לו לכן בועז ראה להבטיחה שלא תספק בדבר עד שתדד שינתה אבל שתתיישב דעתה עליה ותישן וזהו ליני הלילה ואפשר שלכונה זו באה הלמ"ד של ליני גדולה שתהא הליני' הזאת בלב שקט לינה גדולה ובאה חילופה למ"ד לא אליכם כל עוברי דרך קטנה והטעם מפני שדרשו רז"ל עוברי דרכה של תורה וביען התפלל שלא תבא עליהם רעה לא היתה תפלה זו בענין טובה כי טוב לא יהיה לרשע ולכן היתה קטנה: והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל ככר הקדמנו כי איש טוב זה לא היה בן חורש ולא ירד לסוף כונת רות הטובה בגאולת נפש מחלון באופן שכבר ראה בעז בעין שכלו כי אם עשה יעשה טוב דבר הגאולה יהיה מפני הבושה לא בחפץ ורצון טוב ולכן לא אמר אם יחפוץ טוב לגאלך יגאל כמו שאמר ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי כי נפשי יודעת מאד כי הגאולה אם תהיה לו לא תהיה בחפץ ורצון טוב ושבלתי גאולה והמילון יהיה בחפץ מלב ומנפש והוא דקדוק נאה בכתוב וסוף הדברים כי אחרי שטוב הוא הקודם ראוי לדבר אליו ואף גם זאת הבטיחה בגילוי דעת כוונת טוב הגואל וכונתו הטובה באופן כי הוא מובטח שהיא תהיה לו לאשה עכ"ל. ואני אומר כי לדברי האומר כי לאו טוב שמיה דגואל ולא נודע לנו שמו אפשר לומר שהבטיחה בועז ואמר לה אם יגאלך בחפץ טוב ובאופן טוב ונאות יגאל ואם לא יחפוץ בחפץ ורצון לגאלך וגאלתיך אנכי ובזה לא קשה מידי למה לא אמר אם יחפוץ לגאלך יגאל כי החפץ הוא רמוז במלת טוב כלומר בחפץ טוב ובאופן טוב כדאמרן: והחסיד הה"ר יוסף יעבץ זלה"ה כתב בנימוקיו לפי שעד עתה היתה חושבה שהוא הגואל לא היה עון לעמוד עם בעלה וכאשר אמר לה כי יש גואל קרוב ממנו נתחרטה ורצתה לקום אמר לה בעז ליני פה הלילה ועכ"ז היתה רוצה לקום עד שנשבע לה שכבי עד הבקר כי לא רצה לשולחה בזו השעה שמא יקרה לה מקרה בלתי טהור ואין ראוי ללותה מפני הרואים עכ"ל: ורב אחרון ז"ל כתב ועתה בתי אל תיראי כי אני אעשה כדבריך ולא תחשוב שתשובתי הוא להפיס דעתך ואין בלבי לעשות כן לפי שתחשובי בלבך כי עיני אתן במשפחה ובאשה חשובה ממך כי הנה אני אעשה כל אשר תאמרי ובזה אין לי גנאי ליקח אותך כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל ונגועה את ולא יגנו אותי על שלקחתי אשה בלתי הוגנת האמנם יש גואל קרוב ממני ולזה איני מאריך ליך הזמן עד שתחשוב שזה תואנה להפיס דעתך בלבד כי הבקר אור לגמור להן או ללאו ולזה ליני הלילה ובבקר אם יגאלך כגואל שמו טוב יגאל ואם לא יחפוץ אני אגאלך וכי לא תחשוב דברי אלה לשקר וכזב אומר לך שני דברים הא' שאני נשבע בשם ה' לקיים זה והשני שכבי עד הבקר במקומך ולא תזוז ממקום זה וזה להורותה שלבי חפץ בך. והז"ל דרשו שנזדרז על יצרו כיוסף ודוד והיינו דסמיך ליה ותשכב מרגלותיו וגו' כלומר שלא זזה משם עכ"ל: ומורי זלה"ה כתב ועתה כי אמנם כי אם גואל אנכי וגו' אמר לה בעת היות פה ב' סבות שהיה אפשר לעכב בסיבתם שלא יצא מבוקשו לתכלית א' בהיות בענין הגאולה עצמה היה בה צד מחייב וצד פוטר ענין גאולת השדה היה עצמי לבעז כי היא נוהגת בכל הקרובים אלא שהקרוב קרוב קודם האמנם ענין הייבום איננו אלא באחי המת ככתוב בתורה וז"ש כי אם גואל אנכי ומלת אם כתיב ולא קרי כאילו שם זה בבועז תלוי ועומד כתיב מפני גאולת השדה ולא קרי מפני גאולת נפש המת אשר הכונה היא בייבום ולכן בהיות הדבר כשות ולא חובה מחמת מצוה היה מקום לזות שפתים בנישואי בעז עם רות וילעגו עליו כל בני המדינה והרי זו סבה מונעת קלה. עוד סבה אחרת וגם יש גואל קרוב ממני והיא סבה שנית ואמר שעכ"ז ישתדל שתבוא עד תכונת שאלתה וכדמפרש ואזיל ליני הלילה וגו' ואם לא יחפוץ לגאלך וגו' כלומר לא אסרהב ואפציר עמו פעם ושתים אלא בראותי שמן גילוי שלא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי ואפילו על פרטי זה נשבע לה חי ה' ואמר שכבי עד הבקר כדי שיבא הדבר לגמר ותכלית טוב בכבוד בלתי חמדה צריך שתהיה זהירה לשכב עד הבוקר לבד והכונה שמקומי בבקר השכם שלא יבא הדבר לידי גילוי וכן עשתה ותשכב וגו' ותקם וגו' עכ"ל:

(יד) לפי שאמר לה שכבי עד הבקר כן עשתה ותשכב עד הבקר ותקם בטרם יכיר איש את רעהו ולפי שדרך הבאים לתוך כרם חבירו או גנו או גרנו שיתן לו חבירו איזה דבר מפרי הגן או מן הגורן מפני שלא יצא ריקם משם ויודע לו שנכנס לתוך גנו של חבירו שאם לא יוציא בידו שום דבר במה יודע לי או מה הנאה היתה לו במה שנכנס לשם ולכן אמר בועז אל יודע כי באה האשה הגורן כלומר האם ראוי שלא יודע ולא יוכר לה שבאה האשה אל הגורן אלא שתלך בידים ריקניות מן הגורן ולכן אמר לה הבי המטפחת אשר עליך וימד שש שעורים ויתן לה כדי שיהיה לה הנאה והיכר בידה שבאה לגורן: ואל המפרשים ז"ל הוקשה להם איך אפשר שאשה היתה בה כח לשאת עליה שש סאין ולכן פירשו שהם שש שעורים בלבד ואני אומר שלא זו בלבד עשתה שנשאה עליה משאוי שש סאין אלא שהכתוב העיד יותר עליה וזה במה ששמעתי מהחכם השלם כה"ר משה קורדואירו זלה"ה על מה שאמרו רז"ל רבה פרשת שמות אבל את כל עבודתם אשר עבדו בהם וגו' שאמרו שהיו מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים הכונה כי בהיות שדרך האשה לעולם לסבול כובד משאה על ראשה ולא על גופה או גבה והטעם הוא כי בהיות הזרעת האשה תלויה במתניה לכן אינה יכולה לסבול כובד משאה על גבה אלא על ראשה והאיש הוא בהפך שדרך שאיש לשאת משאו על גבו ולא על ראשו והטעם

בָּאָה הָאִשָּׁה הַגֹּרֶן׃ טו וַיֹּאמֶר הָבִי הַמִּטְפַּחַת אֲשֶׁר־ ט'
עָלַיִךְ וְאֶחֳזִי־בָהּ וַתֹּאחֶז בָּהּ וַיָּמָד שֵׁשׁ־שְׂעֹרִים
וַיָּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֹא הָעִיר׃ טז וַתָּבוֹא אֶל־חֲמוֹתָהּ
וַתֹּאמֶר מִי־אַתְּ בִּתִּי וַתַּגֶּד־לָהּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה־

חסר א' בליסנא כולה ופלוגתא על דין ב'

אֲרוּם אֲתַת אִתְּתָא לְאִדְּרָא׃ טו ויאמר וַאֲמַר הָבִי סוּדָרָא דִּי עֲלָיִךְ
וְאַחִידִי בָהּ וַאֲחִידַת בָּהּ וְכָל שִׁית סְאִין דִּסְעוֹרִין וְשַׁוִּי עֲלָהָא וְאִיתֵי
לָהּ כֹּחַ מִן קֳדָם יְיָ לְסוֹבָרוּתְהוֹן וּמִן יַד אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה דַּעֲתִידִין
לְמִיפַּק מִינָּהּ שִׁתָּא צַדִּיקֵי עָלְמָא דְּכָל חַד וְחַד עָתִיד לְמֶהֱוֵי
מִתְבָּרַךְ בְּשִׁית בִּרְכָן דָּוִד וְדָנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי וּמַלְכָּא מְשִׁיחָא וְעַל
בּוֹעַז לְקַרְתָּא׃ טז ותבוא וְאָתַת לְוָת חֲמוֹתַהּ בְּקְרִיצְתָּא וַאֲמָרַת מַן
אַנְתְּ בְּרַתִּי וְחַוִּיאַת לָהּ יַת כָּל מָה דַּעֲבַד לָהּ גַּבְרָא עַל פּוּם מֵימַר

אבן עזרא

כי אדם חשוב הוא: (טו) וימד שש שעורים. ספר הכתוב מה שנתן לה ובדרש ששה צדיקים יעמדו ממנו: (טז) מי את בתי. יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג וקצר הכתוב לאמר אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל לחם וכתיב ויואל משה. ויאמר רבי יונה המדקדק כי מי אם והטעם מה היה לך ואמר לי כי כמוהו מי שמך כי אין משפט מי שימלא על הענין כי אם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן מי על הענין: עשה

אגרת שמואל

והטעם כי בהיות שזרעת שאים יורד מן המות לכן אינו נושא משא על ראשו אלא על גבו והמצריים הרשעים שהיתה כל כוונתם למעטם פן ירבה היו משימים מלאכת נשים לאנשים שהיו מעמיסים להם משא על ראשיהם מלמעלה כדי שיזיק להם בענין הזרע וכן לנשים עשה שיהיו נושאות על גביהן להזיק לכן במתניהן שיהיה במתניהן תמיד כמעט ובזה אפשר לי לומר שהעיד הכתוב הנה על רות כי שם שאין שם על כתפה כאיש גבור חיל ולא על ראשה כדרך הנשים וז"ש וישת עליה לא אמר על ראשה אלא עליה על גבה כאיש ולכן אמר ויבא העיר ולא אמר ותבא העיר לשון נקבה אלא ויבא לומר שעשתה כמעשה זכר במה שנשאה כל כובד משא על גבה וגם כנוי וישת אפשר שאינו שב אל בועז אלא אל רות ונקט לה לשון זכר לומר שעשתה כמעשה איש וכדאמרן ומה גם כי הנקבה תשש כחה והלואי שאחרים ישימו המשא על כתפה ותוכל להוליכה אמנם הזכר הוא בעצמו משים המשא על גבו מבלי סיוע אחרים וכן עשתה רות וישת כזכר המשא עליה ויבא העיר: **ואמר** ותקם בטרם יכיר איש את רעהו כלומר כי כ"כ השכימה לקום כי בהותה השעה לא היה מכיר איש את רעהו הרגיל אצלו כ"ש מי שאינו רגיל ואמר אל יודע כי באה האשה הגורן המתרגם כתב ואמר לעולמוי לא אשתמודע לגבר ארי אתת איתתא לאידרא הנה לפי פירושו צוה והזהיר בנעריו שלא יגלו הדברים ולא יוציאו הדבר מפיהם שבאה האשה הגורן: א"נ אפשר שהוא לשון תפלה כי נשא עיניו למרום ויאמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שאל יודע כי באה וגו' ולא יתגלה אולי יחשדני שומע אבל אל יודע כי באה האשה הגורן ובזה אהיה נקי מה' ומישראל: וגם כדי שלא יבא הדבר לידי גלוי כלל לא רצה לשאול מנעריו שיביאו שק כדי למוד בתוכה השעורים רק אמר לה הבי המטפחת אשר עליך ותן לי בידי הצד האחד והוא אומרו הבי כדי שאאחוז בו ואתה בצד האחר וזה ואחזי בה וכדי שלא להפריחו שיאחז וגם ימוד אתה היא לבדה המטפחת משני קצותיה וזהו ותאחז בה דקאמר ונשארה המדידה לו לבדו וז"ש וימד שש שעורים ואמר וישת עליה שאלמלא שבועז סייעה לשום עליה משאה בודאי שלא היתה יכולה היא לשום עליה. שם שאין ויבא בועז העיר כדי ללותה בדרך כדי שלא יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים ובפרט בהיות בטרם יכיר איש את רעהו ואם יפגעו בה אנשים שאינם מהוגנים לצוק תצעק ואין מושיע לה על כן בא עמה וזהו ויבא העיר: **ובמדרש** ותשכב מרגלותיו עד הבקר א"ר ברכיה בטרם יכיר איש בטרום כתיב מלמד שנשתהה שם שעות כמנין וא"ו עכ"ל. וראוי להבין כי מה שנשתהה שם שעות היה בשכיבה שם שעות וא"כ למה רמז לנו ענין זמן השכיבה בקימה ואפשר לומר שהמאמר תפס לשונו ברישיה דקרא ותשכב מרגלותיו עד הבקר לרמוז לנו כי במלת מרגלותיו יש וא"ו יתירה כי לעיל כתיב ותגל מרגלותיו ושניהם חסרים ורמז לנו קרא בכאן שכתב מרגלותיו בוא"ו להורות כי שם שש שעות שכבה מרגלותיו ותקם קמה וז"ש ותשכב מרגלותיו מלא בוא"ו ומה שכתב בטרום בוא"ו להודיענו כי שש שעות נשתהה אפשר השמיענו כי לא הושלמו השש שעות בשלמות אבל קמה בטרם יושלמו הו' שעות כי אפי' הו' שעות לא היו שלמות וזה יובן עוד שהרי בחצי הלילה הרגיש בה בועז כמ"ש הכתוב ויהי בחצי הלילה ויחרד וגו' ומחצי הלילה עד אור הבקר שש שעות ואם היתה שוכבת כל הו' שעות בודאי שאז היה מכיר איש את רעהו כי כבר האיר היום אבל בהיות שקמה בטרם יושלמו הו' שעות לכן היה אותה שעה בטרם יכיר איש את רעהו ולכן כתב הוא"ו במלת בטרם והודיענו בזה שבחו של בועז כי לא שעה אחת ולא שתים כבש את יצרו לבלתי יגע בה אבל ו' שעות שלמות שכבו ולא נגע בה וכן כתוב במדרש רבה של רות בטרום כתיב ששכבה מרגלותיו ו' שעות ולא נגע בה: **ובמדרש** ויאמר אל יודע כי באה האשה הגורן למי אמר א"ר מאיר לבן ביתו א"ר חוניא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק כל אותו הלילה היה בועז שטוח על פניו ואומר רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שלא נגעתי בה כן יהי רצון מלפניך אל יודע כי באה האשה הגורן ואל יתחלל בה שם שמים ע"כ: **והר"ש** הלוי כתב הנה ר' מאיר ראה שהיה לו לומר ויקם בטרם יכיר איש את רעהו אחרי שהוא חשש שלא יודע הדבר עד שהרלב"ג כתב שהוא העיר אותה והנה דברי נבואה והכתוב אמר ותקם לכן אמר ר"מ שהוא לא חשש מבני ביתו כי יודעים צדקתו וצדקתה ולא יעלה על לבם טינא על הדבר וכמעשה רב של אותו **חסיד** **שפדה** ריבה אחת וכשהיה דר' יהושע כשנכנס אצל מטרונית' שגדולי רומי **מצויין** אצלה וגו' וכדאיתא בשבת פרק כל כתבי וכן דבר בועז כי הם מכירים אותו וכמו כן הכירו ענותנות בעז זה שלשה חדשים וכן דעת המתרגם אמנם ר' שמואל בר רב יצחק לא ראה דברי ר"מ שבועז ידבר כדברים האלה לנעריו ואדרבה יהיה זה הכנסת הצד בלבם מה שלא יתעלם לכן אמר שהיה כל אותו הלילה שטוח על פניו בוכה ומתחנן שלא יודע באופן שאין צריך לויקם כי בלילה לא נתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו והוא לא היה מתפלל עליו כי יודע כל שער עמו היותו תם וישר ק"ו מהיא ריבה כמו שנאמר אבל היה בוכה ומצטער עליה שמא תבא לידי חטא אחרי שהיא מואבית אשר זה דרכן להפקיר עצמן וז"ש ואל יתחלל בה שם שמים ומה גם בהיות הדור ההוא שטוף בזנות והרי תאות הנערים רבה בימים ההם כאמור והגירס' הזאת של ואל יתחלל בה שם שמים נראה בעיני עיקר ומי שמחק וגרים בי בחנם דחק. ובמדרש רבתי של רות שלא יתחלל שם שמים ובי או בה לא כתיב שמא פחד על שניהם עכ"ל: **ובמדרש** ותאחז בה מלמד שהגרה מתניה כזכר ע"כ. וכתב הר"ש הלוי הענין אלי מהרי טעמי אם חייתורא דקרא דסתמא כפירוש' ובודאי שעשתה כאשר צוה ואומרו ותאחז בה לדרבה שאחזה כאחד הגברים ואם כי נודע מטבע המציאות כי המטפחת יש לה ד' פיאות והיה צריך שני בני אדם בד' ידות ולכן דרשו שהגרה מתניה כזכר לעשות יותר ממה שבטבע הדבר ליעשות עכ"ל: **עוד** כתב הר"ש הלוי וימד שש שעורים נ"ל שכיון בזה אם יפגעו בה ויראו משאה על שכמה יאמרו כי על כן נשארה בגורן הלילה לזרות את אשר לקטה כי הנה הוא זורה את גורן השעורים הלילה ויהיה זה כסות עינים עכ"ל. ואין צורך בזה שהכתוב העיד שמה שכיון בזה היה כדי שלא תבא ריקם אל חמותה וכמו שאמר הכתוב שש השעורים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך: **והחסיד** הה"ר יוסף יעבץ כתב בנימוקיו תיקן מה שאפשר לתקן מבית ומחוץ אם שזפתה עין שיחשוב שבאה לקנות שעורים ולזה נתן לה במדה כי אין מדרך נותן צדקה למדוד ע"כ ועוד כתב ז"ל בכל זה הענין לא נזכרו שניהם לצניעותם הרב ואפי' כשאמר מי את בתי לא השיבה אנכי רות עכ"ל: **והביא** הר"ש הלוי ראיה לדבריו כי כזה נמצא בספר הזהר פרשת שמות וילך איש מבית לוי וגו' ולא נזכר שמו מה טעם לא נזכר שמו ר' יהודה אמר בשם ר' אבהו מפני שבצינעא הלך ובצינעא חזר לאבהו כדי שלא יכירו בו הס"ד וילך איש ולא נאמר וילך עמרם בפרהסיא ויקח את בת לוי אף היא בצינעא חזרה ולא נזכר שמה ע"כ: **ורב** אחרון ז"ל כתב ויאמר אל יודע וגו' אמר בעז בלבו כל הפוגע בה יחשדוה ויאמרו עליה שבאה האשה אל הגורן לאיזה דבר רע ולכן ראוי לעשות אופן וענין שלא יודע שבאה האשה אל הגורן ולזה אמר לה הבי המטפחת ושים בה שעורים וכל הפוגע בה יאמר במלאכתה היא עוסקת עכ"ל: **והרב** מורי ז"ל כתב ויאמר הבי המטפחת וגו' פי' הבי הזמיני כמו שפרש"י ז"ל בהבה נתחכמה לו ואמר אשר עליך כלומר לא שיסירה מעליה מכל וכל לשום בה השעורים וא"כ ישאה על ראשה או על שכמה כדרך נושאי משא והלך בדרך מגולה לעין כל כי כן לא תעשנה בנות ישראל הצנועות רק הלכנה עטופות ומכוסות ואפי' לפי שעה בפני בועז לבדו היה פריצות כ"ש שיעור רב עד בואה לעיר ואם היה בבקר השכם ואיך יאמר בועז שתסיר המטפחת מעליה ולכן נראה שלא אמר לה אלא הזמיני המטפחת אשר עליך ואחזי בה כלומר אחזי בשתי הקצוו' המשולשלות כי בזה יספיק להחזיק השעורים שהרי השתי קצות האחרות אחוזות עליה וכן עשתה ותאחז בה וימד שש שעורים וישת עליה רוצה לומר בעוד המטפחת עליה שת השעורים עליה במטפחת וכדאמרן ובמ"ש יתישב היטב היאך יכלה רות לבדה לאחוז בארבע כנפות המטפחת כדי שתחזיק השעורים שהיה מודד בועז וג"כ יתישב מה שהוצרך לומר לה שתאחוז המטפחת ולכאורה היה יותר טוב שיקח המטפחת מעליה וישטחנה בארץ וימדוד עליה ולא הטריח באחיזת' בעוד שהוא מודד וא"כ בין שניהם יסייעו לחזור לשומה עליה מלאת שעורים ובהיות הדבר כדאמרן הדברים מוכרחים כהלכתן והוכרח לומר לה הבי ואחזי וגו' וכדאמרן עכ"ל:

(טז) **ותבא** אל חמותה ותאמר מי את בתי כלומר שאלה מאחר **שאם** **עדין** היא פנויה ראויה ליקרא בשם בתי או אם כבר **בא** עליה בועז והיא אשת איש וכבר יצאת מרשותה ונכנסה ברשות בעז וז"ש מי את **שאם** הה עדין בתי או לא: **א"נ** אמר ותבא אל חמותה וגו' ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש הכינה

לָהּ הָאִישׁ׃ יז וַתֹּאמֶר שֵׁשׁ־הַשְּׂעֹרִים הָאֵלֶּה נָתַן לִי כִּי אָמַר [אלי] אַל־תָּבוֹאִי רֵיקָם אֶל־חֲמוֹתֵךְ׃ (אלי קרי ולא כתיב י״א ג׳ ומ״ל)
יח וַתֹּאמֶר שְׁבִי בִתִּי עַד אֲשֶׁר תֵּדְעִין אֵיךְ יִפֹּל דָּבָר כִּי לֹא יִשְׁקֹט הָאִישׁ כִּי־אִם־כִּלָּה הַדָּבָר הַיּוֹם׃

מִן קֳדָם נְבוּאָה דְּאִתְגְּלִיאַת לֵיהּ עֲבַד לָהּ׃ יז ותאמר וַאֲמָרַת שִׁית סָאִין דִּסְעוֹרִין הָאִלֵּין יְהַב לִי גַּבְרָא אֲרוּם אֲמַר לִי לָא תֵהָכִין רֵיקָנְיָא לְוָת חֲמוֹתִיךְ׃ יח ותאמר וַאֲמָרַת תִּבִי בְּרַתִּי עִמִּי בְּבֵיתָא עַד זְמַן דְּתִדְעִין אֵיכְדֵין יִתְגְּזַר מִן שְׁמַיָּא וְהֵיכְדֵין יִתְפְּרֵישׁ פִּתְגָּם אֲרוּם לָא יְנוּחַ גַּבְרָא אֲרוּם אֱלָהֵן יְשֵׁיצֵי לְטַב פִּתְגָּמָא יוֹמָא דֵין׃

אלי קרי ולא כתיב כי אמר אלי אל תבואי והוא חד מן י׳ מלין דקריין ולא כתיב וסימן בני ועתה תנו את האנשים תניינא דפסוק. פרת ויך דוד את הדרעזר דשמואל. איש ועצת אחיתפל אשר יעץ. בן ויאמר לו יואב לא איש. בניו ויהי הוא משתחוה דמלכים. צבאות כי מירושלים תצא דישעיה. באים הנה ימים באים נאם ה׳ מסגדל. לה השמיעו אל בבל רבים. אלי ותאמר אליה כל אשר תאמרי. אלי ותאמר שש השערים:

תולדות אהרן שש השעורים האלה. סנהדרין לג: אל תבאי ריקם. נדרים לו:

אבן עזרא

עשה לה האיש. השבועה: (יח) איך יפול דבר. בעבור שכל הגזירות באות מן השמים

רשי

הוא זרוז לקום כי אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן: (יז) שש שערים. אי אפשר לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זה אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳: (יח) כי אם כלה. האיש את הדבר

אגרת שמואל

הכונה לפי שבפעם הא׳ אמר׳ רות שם האיש אשר עשיתי עמו וגו׳ ואז״ל עמי לא נאמר אלא עמו לומר לך יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני העני עושה עם בע״ה וכמו שפירשנו דבריהם לעיל במקומו. עתה רות בפעם הזאת השנית הכירה וידעה גודל הטובה והחסד אשר עשה עמה בעז בפעם הזאת ולכן אמרה והגידה את כל אשר עשה לה כי הודית כי הוא עשה עמה וזה כי אם היה איש אחר היה עושה אחת משתים או שיבוא עליה ובעלה על כרחה מבלי המתנה לקידושין ולשבע ברכות או אם לא יהיה חפץ בה בודאי שכשיראה אותה שוכבת מרגלותיו יגער בה ויחרפנה ויגדפנה ויכלימנה בפני הכל ובועז לא כן עשה אבל מלבד שלא קרב אליה ולא נגע בה דבר על לבה דברי תנחומין וכמ״ש ברוכה את לה׳ בתי וגו׳ ועתה בתי אל תיראי וגו׳ ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי וגו׳ ובודאי שהוא גבר חסדו עד לשמים עד שראוי שיאמר כי הוא עשה עמי וז״ש ותגד לה את כל אשר עשה לה האיש ולפי שהשש סאין של שעורים היה קצת הוכחה שבעל אותה ובא עליה והשעורים היו כמו אתנן על כן אמרה שש השעורים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך כלומר לכבודך נתנם ובשבילך לא בשבילי כדי שתחשוב שהם לי לאתנן ומלת אלי קרי ולא כתיב להודיע ענותנות של בעז כי אפילו כאשר אמר לי אלו הדברים אל תבואי ריקם וגו׳ מרוב ענותנותו ופרישותו לא היה מסתכל בי וכאילו לא היה מדבר אלי ועל כן מלת אלי קרי ולא כתיב אלא היה מדבר ועיניו ופניו כבושות בקרקע כאילו לא היה מדבר אלי א״כ דעי בודאי כי אין זה לי אתנן רק לכבודך נתנם כי אמר אל תבואי ריקם אל חמותך. ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפול דבר אמרה מלת יפול להודיע לה כי אין ענין הזווג תלוי בידי אדם כי הוא ית׳ הוא המזווג זווגים ואם מאתו ית׳ נסיה הדבר הזה הדבר בעצמו יפול מאליו ויעשה לא בחיל ולא בכח כי אם במאמר ה׳ צבאות ובפרט בזווג זה והאיש הזה ידעתי בו כי לא ישקוט כי אם כלה הדבר היום ובהיותו בועז יודע כי מאת ה׳ הם כל הזווגים על כן ישתדל לגמור הענין ביום כי מן השמים יסייעו בדבר ויורו למי זיווגיה אם לגואל או לבעז: אי נמי הורם לנו גודל זריזותה בעם היותה נושאת משא כבדה כזו באה כל כך במרוצה מן השדה לעיר שעדיין כשבאה מצאה את חמותה ודלתי ביתה סגורות בעדה שעדיין לא האיר אור היום ועדיין לא פתחה דלתות ביתה כי בהכרח השדות רחוקים מן העיר והיא קמה בטרם יכיר איש את רעהו בלבד והגיעה אל בית המותה ועדיין הפתח סגור עד שהוצרכה לומר לה מי את שאם היה הפתח פתוח לא היתה שואלת מי את אלא בודאי שאלה זו מורה היות הפתח נעול עדיין ועל כן שאלה מי את: א״נ אפשר שכל האמור כאן נעמי היתה המדברת כי רוח אלהין קדישין בה וז״ש ותבא אל חמותה ותאמר מי את אני יודעת שאת בתי עדיין לא נכנסת ברשותו של בעז ותגד לה חמותה ברוח הקדש אשר בה את כל אשר עשה לה האיש ומאי דקאמר ותגד לה לאו ארות קאי אלא אחמותה שהיא הגידה מעצמה כל אשר עשה לה בועז שם בשדה ולפי שהיה אפשר שתתעצב רות אל לבה לאמר בודאי לא ימהר בעז לעשות הענין הזה והוראה לזה שנתן לי שש סאין שעורים ואם הוא היה חפץ למהר הענין ולישא אותי אליו למה נתן לי כל זה האם ביום או יומים אוכל שש סאין שעורים ולכן אמרה לה חמותה שש השעורים האלה נתן לי אלי ובעדי נתנם ולא בעדך וכל זה הם דברי נעמי לרות ולא דברי רות כדמשמע לכאורה ועל כן מלת אלי לא כתיבא אלא כי אמר אל תבואי ריקם אל חמותך אמרה נעמי לא תחוש למה שנתן לך שש השעורים כי שש השעורים האלה נתן לי לנעמי כי אמר בלבו אל תבואי ריקם אל חמותך ואמרה לה עוד נעמי שבי בתי עד אשר תדעין איך יפול דבר כי בודאי יפול מאליו כי נפילה יאמר על הדבר הנעשה במהירות על נקלה כי בודאי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום ושש השעורים לי נתנם לא לך: ומורי ז״ל כתב ותאמר שש השעורים האלה נתן לי וגו׳ ירצה שרצת׳ לפייס את חמותה ולהוציא מלבה שלא תחשוב ברצותה אותה קריבה אל המנוחה ואל הגחלה להגשא לבועז כי תאמר בלבבה שאבדה תקותה מכאן והלאה ולא תחוש רות בשירותה כברתשובה בהכירה איש אחר זולת מחלון בנה ונתפרדה החבילה ומה גם כי לא תהיה ברשותה כמו מקדמת דנא שהיתה יושבת אלמנה בביתה בלתי רשות **אחרים** עליה ומלבד זה תתעצב ולא תבעיא שלא תשמח ותגל במנוחתה ואף אם היא סבבה אותה במועצותיה הטובות ככתוב לעיל בבירור ולפיכך רצתה רות לדבר על לבה בדברי פיוס ולהכי נקט לשון ותאמר ואמרה שש השעורים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך נראה בזה שכונתו טובה עם החמות כמו באוכן שגם היא תמלא מגות במנוחתה ולא יחסר דבר מכבודה כלל ולא שירוה שום דבר כאשר בתחלה וטעם אלי דלא כתיב משום שלא מצינו שדבר בועז דברים אלו אליה בפירוש וקרינן אלי משום דהיא אמרה כן שבועז אמר אליה דברים אלה פה אל פה כדי להטיב את לב חמותה כדאמרן ולקחה היתר לעצמה כענין מותר לשנות מפני השלום ולא נכנסה בזה בכלל כת שקרנים שאינן רואות פני שכינה: או אפשר כי היא הבינה כך מכלל דבריו וענייניו בשבועתו ושאר מעשיו כיון דתמה נפשך לא תהיה לילה אחרת לנה בלא איש לא היתה צריכה לשעורים אלו וא״כ הוה ליה כאילו אמר לה בפירוש אל תבואי ריקם אל המותך ואם הוצרך לפרש הדבר בהיות רות בעיניו בחזקת בעלת חכמה ושכל ותבין תוכן הדברים ברמז כענין ולחכימא ברמיזא ולפיכך קרינן אלי כי לאשה כמותה הוה ליה כאילו נאמרו הדברים בפירוש ולא כתיב משום דסוף סוף לא אמרם בועז בפירוש וכדאמרן:

(יח) **ותאמר** שבי בתי נראה הכונה כי בהיות שילאה בלילה אל גורן השעורים בעת הזרייה אשר כנראה כי כן מנהג ומשפט בנות ישראל המלקטות ללכת שמה כמו בזמן הקציר כי בודאי זה היה לה כסות עינים ברדתה אל הגורן בלילה ההוא וכיון שכן בהיות כי עדין לא כלתה זריית החטים והשעורים כי שיעור רב היה לו ולא יכלו לזרות את הבר בלילה אחת היה אפשר שהיא תרצה לרדת אל הגורן גם עתה כאשר עשתה בלילה ולפיכך אמרה לה שבי בתי עד אשר תדעין לפי שהזמן קצר כי בודאי לא ישקוט האיש וגו׳ וראוי שתהיי מוכנת פה אם יקרה אך לגמר הענין ולא יצטרכו ללכת להביאך מאחד השדות עכ״ל: ואני אומר כי מה שאמר לה שבי בתי הכונה לפי שענין זה הוא מעשה רב ואפשר שלא יגמר הדבר היום ואולי הצטרך ללכת פעם אחרת אל השדה ולשכב מרגלותיו כאשר בתחלה ואם בפעם הראשונה לא הרגישו בה ולא נודע כי באה האשה הגורן אולי לאו בכל שעתא ושעתא אתרחיש ניסא ואם תלך פעם שניה אולי ירגישו בה ותבא לידי בזיון על כן הבטיחה נעמי ואמר לה שבי בתי עד אשר תדעין וגו׳ כלומר דעי לך כי אינך צריכה לצאת עוד מדלתי ביתך החוצה לצורך ענין זה רק שבי בתי עד אשר תדעין איך יפול דבר כי ידעתי את האיש ואת שיחו כי הין שלו הין ולאו שלו לאו וכיון שהוא אמר לך והיה בבקר אם יגאלך טוב וגו׳ דעי לך כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום: ורב אחרון כתב ותבא אל חמותה חז״ל דרשו וכי לא היתה מכרת אותה אלא אמרה לה מי את פנויה או אשת איש אמרה לה פנויה ותגד לה ונראה בעיני דמתשובתה דתכף ומיד הגידה את אשר עשתה ולא אמרה אנכי רות בתך דרשו כן. ולי אפשר שנעמי לא ראתה שינה בעיניה בלילה בחשבה בענין ולעת בקר אנסתה שינת הבקר ורות נכנס׳ פתאום בבית ועמדה נגדה ונתעוררה בבהלה וקום וכראותה אמרה מי את אך אחרי וראותה לא הוצרכה לומר אני רות אמתך ולכן לא אמרה אלא סיפור הענין ואת כל אשר עשה לה האיש רמזה לשבועה שנשבע ולעכבתה ששכיבתה במקומה כנז׳ ואלה שש השעורים נתן לי להשבתך כי אמר שלא אבא אליך ריקם. ותאמר שבי בתי עד אשר וגו׳ אפשר שנעמי ורות דברו בענין זה וכי ראו פי היה הדבר מסופק מי יגאל אמרה רות בעצמה ואם רוצה טוב לגאול ולקחת אותי הנה איני חפצה בזה לפי שהוא היה נשוי אשה ולו בנים כמו שאמר פן אשחית את נחלתי אז אמרה נעמי שבי בתי כלומר הסקיטי ואל תסמי ואל תדברי דבר עד אשר תדעין איך יפול הענין וידעתי כי לא יעברו ימים רבים כי אחרי שנשבע האיש ההוא ידעתי בו שלא ישקוט עד שיגמור הדבר ביום ההוא כי מוצא שפתיו ישמור עכ״ל: והראב״ע ז״ל כתב מי את בתי יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג וקצר הכתוב לאמר אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל לחם וכתיב ויואל משה עכ״ל: **ותאמר** שש השעורים האלה נתן לי כתב החכם החסיד הה״ר יהודה ן׳ שושן ז״ל פירוש אל תדמי בנפשך **שמן זה אלי כמיאש אותי ואומך אבל העשן הוא שלא אבא ריקם אליך כי עוד יתן** טובו

ד א וּבֹעַז עָלָה הַשַּׁעַר וַיֵּשֶׁב שָׁם וְהִנֵּה הַגֹּאֵל עֹבֵר אֲשֶׁר דִּבֶּר־בֹּעַז וַיֹּאמֶר סוּרָה שְׁבָה־פֹּה פְּלֹנִי אַלְמֹנִי וַיָּסַר וַיֵּשֵׁב׃ ב וַיִּקַּח עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי

פלני ג׳ בטעם לגעל ג׳ מלרע

פלוני אלמוני ג׳ וסימן ואת הנערים יודעתי. ומלך ארם היה נלחם. סורה שבה פה׃

ד א ובועז ובוֹעַז סְלִיק לִתְרַע בֵּית דִּינָא דְסַנְהֶדְרִין וִיתִיב תַּמָּן עִם סָבַיָּא וְהָא פְּרִיקָא חֲלַף דְּמַלֵּיל בּוֹעַז לְרוּת וַאֲמַר סְטִי תִיב הָכָא גְּבַר דִּצְנִיעָן אוֹרְחָתֵיהּ וּסְטָא וִיתִיב׃ ב ויקח וּדְבַר עַשְׂרְתֵּיה גוּבְרִין

תולדות אהרן ויקח עשרה אנשים. כתובות ז (כתובות כס)׃

רשי

הדבר היום: (א) פלני אלמני. ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול: פלני אלמוני. מתורגם בנביאים (שמואל א כא) כסי וטמיר: פלני. מכוסה ונעלם לשון (דברים יז) כי יפלא (בראשית יח) היפלא מה׳ דבר: אלמוני. אלמון מבלי שם. (ס"א אלמוני שהיה אלמן מד"ת שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית

אבן עזרא

השמים על כן יפול ואיננו כן לא נפל דבר אחד מכל דברו: (א) עלה השער. כן היה מנהג והתורה לעדה: פלוני אלמוני. יש אומרים שהוא מן מופלא ואלמוני

אגרת שמואל

נמויה לחונן ולתת ואפשר שכיון לזה במדרש לקח טוב שכתב נאמר להלן ולא יראו פני ריקם ונאמר כאן ריקם מה להלן דבר מועט כדתנן הראיה שתי כסף אף כאן כן כי כיונה שכמו שדבר אלהינו אלינו איננו כי אם שהשתעבדות וההודאה כן הדבר הזה כי אין בו כדי מתנה אבל הענין הוראת האהבה והחבה עכ"ל: ואפשר לומר עוד כי מ"ש לה שבי בתי עד אשר תדעין וגו׳ כונתה להודיע לה עוצם המהירות שיהיה בענין זה עד שבמעט זמן שתשב רות לנוח מעט מהיגיעה שהיתה באה מן השדה ובמעט הזמן הזה אשר תשבי לנוח תכף תדעין איך יפול דבר קודם שתקומי מהישיבה שתשבי עתה לנוח וז"ש שבי בתי עד אשר תדעין וגו׳ ואם יהיה שיתארך יותר דעי באמת כי לא יעבור הדבר מהיות כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום:

(א) **ובעז** עלה השער וישב שם וגו׳ ספר מעלתו של בעז כי שער הזקנים שהוא מקום שהסנהדרין עומדין שם עלה וישב שם ולפי שאין רשות לקטן לישב לפני גדול ממנו אלא אם כן נתן לו הגדול רשות וכמאמרם ז"ל אמר כי בעז היה ראש הסנהדרין וישב שם בלי שום רשות שירשה אותו אחר כי הכל היו קטנים ממנו ואמר והנה הגואל עובר אשר דבר בעז רז"ל הוקשה להם וכי אחר הדלת היה שעבר מיד דרך שם ואפשר שהכתוב עצמו אמר כי מאת ה׳ היתה זאת לקיים דבר בעז שאמר והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל וז"ש והנה הגואל עובר בעבור אשר דבר בעז כי צדיק וישר הוא ונאמר עליו ועל כיוצא בו ותגזר אומר ויקם לך ולקיים דברו של בועז הזמינו הקב"ה שיעבור דרך שם . ודייק עם זה דלא אמר הכי והנה הגואל אשר דבר בעז עובר רק אמר והנה הגואל עובר אשר דבר בעז להודיע כי סבת עבור הגואל היה לקיים דברו של בעז אשר דבר כדאמרן . וגם אפשר שבעז התפלל לאל שיעבור הגואל ונעקתו שמע אל ושעור הכתוב ישר בלי היפוך והנה הגואל עובר לפי שדבר בעז והתפלל לאל על זה שיעבור . אח"כ מצאתי הפירוש הזה בהר"ש הלוי ז"ל וכתב כי בזה אין צורך בהיפוך . ויאמר סור׳ שבה פה פלוני אלמוני אמר כי אף שפלוני אלמוני זה היה דודו של בעז כי הוא אח אביו אעפ"כ לא היה יושב לפני בעז אלא ברשותו כי אין רשות לקטן לישב בפני הגדול ולכן אמר שנתן לו רשות שישב ויסר וישב ואמר שלא לזה בלבד הוצרך ליתן לו רשות אלא אף לעשרה שה, רבים והיו אנשים חשובים שבכל מקום שהוזכר שם זה דאנשים הם צדיקים והיו מזקני העיר ואעפ"כ לא היה להם רשות לישב לפני בועז אלא ברשות שאמר להם שבו פה וישבו ואם לא היה נותן להם רשות לא היו יושבים: א"נ אמר ובעז עלה השער כי בהיות הגורן במקום נמוך וכמו שמורה הכתוב דכתיב לעיל וירדת הגורן וכ"כ ותרד הגורן אמר כי בועז עשה כאשר הבטיח לרות שכבי עד הבקר וכמ"ש לה נעמי כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום ואמר כי מיד בבקר כשעלה מן הגורן לא עלה והלך לביתו אלא מן הגורן עלה אל השער אשר שם הסנהדרין יושבים וישב שם אמר כבר אני עשיתי את שלי מכאן והלאה אם הדבר מאת ה׳ הוא יעשה את שלו וז"ש וישב שם לא עשה עוד אלא ישב שם לראות מה שיזמין הוא ית׳ וכן היה והוא ית׳ הזמין הגואל שיעבור דרך שם ואמר שלא עבר שם דרך העברה כאיש ההולך לדרכו שעובר דרך הפתח בנקלה וצריך לרוץ אחריו ולקרוא לו בקול גדול אלא עובר היה באופן אשר דבר עמו בעז בעצמו שהיה יושב במקומו ויאמר לו סורה שבה פה ויובן אלי ליטנא דסורה דקאמר כמ"ש ז"ל שהגואל הזה היו כל מעשיו ועסקיו בכל הדברים בהסתר ובהצנע ועכשו שהיה קורא לו בעז לדבר עמו בפני כל הזקנים והוא חוץ מדרכו והוא רוצה לעשות הדברים מכוסים וזהו פרסום גדול אמר לו בעז סור׳ נא מדרכך והסר עצמך מטבעך ומדחך שאתה פלוני מכוסה וטמיר וזהו ליטנא דפלוני אלמוני מכוסה וטמיר דהשתא לענין זה צריך פרסום וכך עשה ויסר ממדתו וישב לפני הזקנים: אי נמי למה שהוקשה לרז"ל וכי אחר הדלת היה יושב הגואל שעבר מיד דרך שם אפשר לומר כי הכתוב עצמו הודיענו כי בועז דבר עמו שיעבור דרך שם כי יש לו דברים עמו וז"ש והנה הגואל עובר אשר דבר בעז שיבא לשם ובא: והר"ש הלוי ז"ל כתב ובעז עלה השער וגו׳ התחכם בעז שלא שלח אחרי הגואל אבל עלה השער מקום המשפט ומושב הסנהדרין והוא אחד מהם וישב שם פירושו נתעכב שם כי אין ישיבה בכל מקום כי אם עכבה ואב לכולם ותשבו בקדש ימים רבים והיו י"ט שנה כדאיתא בסדר עולם כי אם היה שולח אחריו היה נראה כתוקע עצמו לדבר וכבעל דין ולא יאמנו דבריו לכן ישב ונתעכב שם זמן מה וכשראוהו מתעכב ומצטער ה׳ תשמים שלא ויביאהו שמה כדאיתא במדרש והנה הגואל עובר מה לאחורי תרעא הוה קאים א"ר שמואל בר נחמן אפילו היה בסוף העולם הטיסו

הקב"ה והביאו לשם כדי שלא ישב אותו הצדיק ויצטער מיישובו אמר רבי ברכיה וכך דרשו שני גדולי עולם ר׳ אליעזר ור׳ יהושע בועז עשה את שלו ורות עשתה את שלה ונעמי עשתה את שלה אמר הקב"ה אף אני אעשה את שלי . הנה שהיה מצטער להיותו מתעכב ואחרי שבועז עשה את שלו בכבשו את יצרו ולא קרב אליה וכן רות בהיותה נשמעת לדבר חמותה בהיות הדבר קשה ומסוכן וכן נעמי כי חדל להיות לנעמי אורח כנשים השונאות כלותיהן כי כשתדור זאב עם כבש תדור כלה עם חמותה ומה גם בהנתק הכח הקושר אותנה והיא כלתה רוצה לבקש לה מנוח ומעת׳ הדבר מסור לשמים ליגמר וכן היה כמדובר ובזה נעשתה כוונת בעז שלא יראה כאילו הוא מחזר אחר הדבר רק שהדבר נעשה מאליו עכ"ל: ואומרו אשר דבר בועז פי׳ החכם החסיד ה"ר יהודה ן׳ שושן כי הוא כמו הפך והנה הגואל אשר דבר בועז עובר עכ"ל . וכבר פירשתי לעיל כי אין צורך בהיפוך : ובפי׳ מלת פלוני אלמוני יש אומרים כי טוב היה שמו וכמ"ש לעיל אם יגאלך טוב וגו׳ והרא"ב"ע השיג עליהם וכה אמר אם יגאלך טוב יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואלו היה כן למה אמר הכתוב במגלה סורה שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך הגואל טוב הוא לך שיגאל אדם חשוב הוא עכ"ל: והר"ש הלוי כתב פלוני אלמוני האמת הוא מה שבא בלהקת המפרשים כלם כי הכתוב קראו כך מבלי שם ובעז קראו בשמו והכותב הזכיר בלשון זה לגנאי ודרשו פתוח אלי מים טהורים דברי רבותינו הקדושים יעלזו חסידים בכבוד עכ"ל . והר"ר שמריא האיקרטי כתב אלמוני פירושו זקוק לאלמנה עכ"ל : ובגמרא פ"ק דכתובות מנין לברכת חתנים בעשרה שנא׳ ויקח בעז עשרה אנשים וכן במדרש א"ר אלעזר בר יוסף מכאן דברכת חתנים בעשרה א"ר יודן בן פזי לא סוף דבר בחור לבתולה אלא אפי׳ אלמון לאלמנה עד שתהיה בעשרה: כתב הר"ש הלוי כן אמת על זאת ישתומם כל משכיל כי שער הוא סנהדרין וכן תרגם המתרגם ואין הסנהדרין היושבים בשער פחות מכ"ג שהם סנהדרי קטנה ולפניהם ג׳ שורות של כ"ג תלמידי חכמים בכל שורה ושורה ושני סופרים ושני חזנים ומה גם אם היו סנהדרי גדולה ולמה עוד עשרה אנשים והנראה לי כי ללמד דעת את העם עשה כן למען ידעו שברכת חתנים בעשרה וזה לא ידעוהו בהעשותו לפני הסנהדרין אשר בשער כי יאמר האומר שלא באו שמה כי אם לשפוט את העם ויקר מקרהו שנא׳ שם ברכה פתנים וכהא דאמרינן בפ׳ במה מדליקין אמר רבא היה תופס נר חנוכה ועומד לא עשה כלום משום דהרואה אומר לצרכו הוא דנקט לה לכך הוצרך להביא עוד עשרה אנשים מזקני העיר כלומר צדיקים כי כל מקום שכתוב אנשים הם צדיקים והאיש בימי שמואל זקן בא באנשים וכן אנשים ממרת ונתת לאמתך זרע אנשים כדאי׳ במד׳ ר׳ תנחומא פרשת שלח לך ובשיר רבה פרשה י"ו ואפשר שהיו משבט יהודה קרובים למחלון ולבעז . והנ"ל בדבר הכתוב כי להיותו בועז השופט הגדול ראש השופטים הנקרא אבצן כמו שקדם כבר ואפשר שיחשד משום לא תענה על ריב והסנהדרין לכל אשר יחפוץ יטו לכן הוסיף עוד עליהם עשרה אנשים צדיקים אשר החונף רחוק מהם עכ"ל: ואני אומר כי בודאי שהסנהדרין לא היו שם באותה שעה ומה שאמר ובועז עלה השער ואין שער אלא סנהדרין היינו שעלה אל מקום מושב הסנהדרין אשר דרכן לישב שם לשפוט את העם אבל באותה שעה בוודאי שלא היו שם הסנהדרין וראיה לדבר כי בעז היה ראש הסנהדרין כנודע והוא בלילה היה בגורן שהיה זורה את גורן השעורים בלילה ועתה בבקר השכם קם ויבא העיר ולביתו לא הלך אלא תיכף עלה השער וכדדייקינן לעיל מלת עלה כי הגורן היה במקום נמוך וכמו שאמר וירדת הגורן תכף עלה השער דהיינו אל מקום מושב הסנהדרין ואין איש מאנשי הסנהדרין שם אתו והוא לא רצה לקבצם שהיה נראה כתוקע עצמו לדבר וכבעל דין ולא יאמנו דבריו לכן ישב הוא לבדו ונתעכב שם מעט וראה והנה הגואל עובר אז קראו ויאמר לו סורה שבה פה פלוני אלמוני ואז בפתע פתאום לקח עשרה אנשים מזקני העיר אשר נזדמנו לידו ויאמר להם שבו פה וישבו וכיון שלקח עשרה אנשים מכאן לברכת חתנים שהיא בעשרה ובזה לא קשה מידי ולא ישתומם כל משכיל : והרב מורי זלה"ה כ׳ אמרו מלת פה בהוראת המקום נ"ל כי בועז כשעלה השער לא ישב ממש במקום מושב הסנהדרין כמנהגו בפעם בפעם כשהיה יושב לדון אלא במקום ההוא בזוית אחרת לכונה אשר נזכיר בע"ה ולפיכך אמר לגואל סורה שבה פה פלוני אלמוני ויתיישב בזה אומרו אח"כ ויקח עשרה אנשים מזקני העיר וגו׳ דקשה כיון שהשער ההוא מקום הסנהדרין כבר היו שם זקנים ומה צורך לו ליקח אחרים או לומר בשם לשון קיחה ושם היו יושבין ולומר שהיו ב"ד של שלשה והוכרח ליקח אחרים כדי להשלים המנין הוא דוחק כי ודאי במקומו של בועז שהיה השופט בימים ההם

מסבי קרתא ואמר תיבו הכא ויתיבו: ג ויאמר ואמר לפרוקא
אחסנת חקלא די לאחונא לאלימלך זבנת נעמי די תבת מחקל
מואב: ד ואני ואנא אמרית אגלי אודנך למימר קנה כל קבל
יתבי תרעא דבית דינא דסנהדרין וכל קביל סביא דעמי אם
אית רעותך למפרוק פרוק ואם לא אית רעותך חוי לי ואנדע
ארום לא אית בר מנך דהוא רשאי למפרוק קדמך ודהוא

י העיר ויאמר שבו־פה וישבו: ג ויאמר לגאל חלקת
השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה
ב' כתיב ס' כסי' משדה מואב: ד ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר
ג' זקף קמן קנה נגד הישבים ונגד זקני עמי אם־תגאל גאל
ואדעה קרי ג' ואם־לא יגאל הגידה לי ואדע* כי אין זולתך

משדה כל סיפרא כתיב יו"ד במ"ב כתיב ה' וסימן כי שמעה בשדה מואב כי פקד. ויאמר לגאל חלקת השדה. גבל שאר קרי' דכותא במ"ו כתיב יו"ד בלישנא וסימן הרי בגלבוע אל טל. על שרים ספדים. ולבני אהרן הכהן כשרי. הנה שמענוה באפרתה. אל תשיג גבול עולם. ויפקדו ביום ההוא:

אבן עזרא

ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אצל המדבר: (ג) חלקת השדה. יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך: (ד) ואם לא יגאל. אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן ובאשת נעורי אל יבגוד וזה לא יתכן כי יבגוד שב אל מלת ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אותה ואני

רשי

מואבית והוא אמר פן אשחית את נחלתי): (ד) ואדעה כי אין זולתך. קרוב לגאול

אגרת שמואל

ששם היה ב"ד ולא יגרע מהיות שם ב"ד של עשרים ושלשה ואיך אמר ויקח עשרה אנשים וגו' ובמה שאמרנו מיושב שלקחם ממקום מושבם והביאם אצלו וז"ש ויאמר שבו פה כלשון מראה מקום ר"ל סורו ממקומכם ושבו פה אצלי ובזה יתיישב מאמר רב נחמן מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח בעז עשרה אנשים והענין הוא שהפרים הי' זקנים אלו ממקום מושבם עם שאר הסנהדרין כדי להשלים הדבר המבוקש ושאר הסנהדרין לא יתבטלו מהדיינות ומשפט את העם הנגש עליהם מדהפרים עשרה לא פחות ולא יותר משמע שברכת חתנים בעשרה והפרים את הצריכין לו לבד: ורב אחרון ז"ל כתב ובעז עלה השער וגו' הגיד הכתוב כי הדבר הראשון שעשה בעז ביום ההוא היה קיום שבועתו ומוצא שפתיו כי הנה הוא עלה אל השער. והנה הגואל חז"ל דרשו שהטיסו הקב"ה שם שלא יהיה בועז מצטער בעבורו ואמרו עוד נעמי עשתה שלה ורות שלה ובעז שלו אמר הקב"ה אף אני אעשה שלי. עשרה אנשים דרשו רז"ל מכאן לברכת חתנים בעשרה. ולי נראה כדי שיהיה הדבר בכנופיא: ויאמר שבו פה דרשו רז"ל מכאן שאין רשות לקטן שישב עד שיתן לו הגדול רשות. ולי הגיד הכתוב מעלת בעז שבאמירה קלה שאמר להם שבו בזולת דבר עוד ישבו שם עכ"ל: **והראב"ע** ז"ל כתב פלוני אלמוני י"א שהוא מן מופלא ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אצל המדבר עכ"ל:

(יג) **ויאמר** לגואל חלקת השדה אשר לאחינו עתה באה נעמי למוכרה ואני אמרתי אגלה אזנך לאמר קנה והכונה על החלק הנוגע מן השדה לנעמי לגביית כתובתה ומן החלק הנוגע אל רות לא הזכיר עדיין כשאמר על חלק הנוגע לנעמי אנכי אגאל אמר לו בועז עוד צריך לך לקנות החלק הנוגע לרות נמי ולפי דרך זה לא הזכיר לו כלום שיקח את רות ולא דבר לו אלא על השדה וז"ש ויאמר בועז ביום קנותך השדה מיד נעמי חלקה ומאת רות המואביה נמי אשת המת קנית את חלקה שאין ראוי שתקנה אתה חלק מן השדה ואיש אחר זר יקנה החלק האחר אלא ראוי שיהיה כל השדה בידך להקים שם המת על נחלתו שבהיות כל השדה בידך יקרא עדיין שם המת עליו אבל אם יחלק לב' ב"א לא יקום שם המת עליו ויאמר הגואל לא אוכל לגאול לי כל השדה כולה שאין מעות בידי לקנות אלא חלקה של נעמי אבל לקנות נמי חלקה של רות איני יכול פן אשחית את נחלתי שאצטרך למכור משאר שדותי ליקח זה ולכן גאל לך אתה שיש יכולת בידך כי לא אוכל לגאול כלו' אף אם ארצה למכור משדותי ולקנות את זה לא אוכל מן הדין שאין מוכרין ברע לגאול ביפה: **ואפשר** עוד שקראו חלקת השדה משום דשלמון אביו של בועז ואלימלך וטוב שהוא הנקרא פלוני אלמוני היו ג' אחים בני נחשון בן עמינדב וג' האחים הללו נשאר להם מנחלת אביהם שירשו מנחשון בן עמינדב שדה א' וחלקוהו לג' חלקים כ"א מהם נטל חלקו וז"ש הכתוב לעיל ויקר מקרה חלקת השדה לבעז שהיה חלק א' מאותו השדה מחלק שנפל ממנו שלמון אביו של בועז וז"ש כאן ויאמר לגואל חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך כלו' זהו חלק א' מן השדה שירשנו נחלת אבות ואין ראוי שימכר לאחר שלא יבא איש זר בינינו ולכן צריך אתה לקנותו כיון שהוא חלק נחלתינו ועוד סיבה אחרת כי נעמי היא הרוצה למוכרו השבה משדי מואב כמו שאמרו ז"ל שבכה יתפה שלא היו לה אפי' מנעלים לרגליה שהיא בדלי דלות וראוי לך לרחם עליה כי אשת אחיך היא וראוי לך שתקנה השדה מידה וז"ש לב' סבות הללו אני אמרתי אגלה אזנך שתקנהו אתה ואם לא אנכי אגאל. ואמר קנה ואח"כ אם תגאל גאל לב' גאולה אפשר לומר שיש הפרש בין ל' קנין לל' גאולה כי הקונה הוא קונה הדבר בשוויו ולא ביותר כי רע רע יאמר הקונה כדי שיוזילו גבי' אבל הגואל השדה משום שהוא נחלת אבותיו הוא חביב עליו ונותן יותר משוויו ולכן אמר לו בועז לגואל אם אני אומר לך קנה ל' קנין הוא הכא נגד היושבים ונגד זקני עמי אבל איני רוצה שיהיה קנין אלא אם תגאל גאל שיהיה הגאולה שתתן לה יותר משווי השדה בדרך צדקה לנעמי מובלעת בקנין השדה ואם לאו אנכי אגאל ואתן לה יותר ממה ששוה השדה ויאמר הגואל אנכי אגאל ואתן לה יותר כאשר דברת. ויאמר לו בעז עוד ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת המת ג"כ קנית ליקח אותה לך לאשה להקים שם המת על נחלתו שם בג"ע דכיון שמת בלא בנים אין לו מנוח בעוה"ב כנודע אם לא ישוב נשמתו בעוה"ז ע"י הגואל היותר קרוב ולכן צריך לך ליקח את אשתו כדי להקים שם המת על נחלתו שם בעה"ב שיטה שם אל שמנוחה ואל הנחלה

ויאמר הגואל בענין האשה איני יכול ואפשר שדייק ואמר לא אוכל לגאול לי כלו' לעצמי לא אוכל לגאול שלא אמות כדרך שמת מחלון שנשא אותה כי היא מואביה ומחלון מת על שנשא אותה ואיך אשאנה אני ועוד אני ירא פן אשחית את נחלתי אף אם לא אמות אני בעצמי ירא אני שלא ימותו בני בעון זה וזהו שאמר פן אשחית את נחלתי כי הבנים הם נקראים נחלה כד"א הנה נחלת ה' בנים ולכן גאל לך אתה את גאולתי כי יש לך זכות להמלט מעונשה אבל אנכי אין לי זכות להמלט מידה. ועוד אין לי זכות להשיב נשמתו של מחלון כי צריך זכות רב להופיע נשמתו ואיני כדאי לזה ואתה זכותך יגרום ותשיב נשמתו וז"ש כי לא אוכל לגאול כלו' איני כדאי לענין כזה שאין לי זכות: א"נ לפי שיוכל הגואל לומר לבעז מה ענין גאולת השדה בפני הזקנים היה לך לאומרו לי בינך לביני אם הייתי רוצה לקנות הייתי קונה ואם לאו היית אתה קונה ומה צריך לזה ב"ד והזקנים לזה אמר לו בעז זה שאני אומר לך קנה נגד היושבים ונגד הזקנים הוא לגלות דעתך בזה על ענין אחר לרמוז לך שאין כונתי על קנין השדה בלבד אלא על גאולה אחרת וז"ש ואני אמרתי אגלה אזנך על ד"א באמרי לך קנה לפני הזקנים והריני רומז זה לך בלשוני ואמר לו אם תגאל גאל שתי גאולות גאולת השדה וגאולת רות אשת המת ואם לאו אנכי אגאל והשיב לו הגואל על שתיהם אנכי אגאל ואף על גאולת האשה ויאמר לו בעז לא יעלה על דעתך לומר הריני כונסה לתוך ביתי ואזון ואפרנס יתה שתשב בכבודה אבל לא אבא אליה כדרך כל הארץ אלא דע כי ביום קנותך השדה וגו' ג"כ אשת המת קנית להקים שם המת על נחלתו ולהזכירו לזה העולם ולכן צריך אתה לבא עליה וכן אחז"ל שכן היתה כוונתו לומר הריני כונסה בתוך ביתי וגו' ויאמר הגואל א"כ לא אוכל לגאול וזהו לי דקאמר שתהיה הגאולה לי שאבא עליה לא אוכל פן אשחית את נחלתי שהיא אשתי הראשונה שהיא רעה לה והאשה נקראת נחלה כענין שאמר הכתוב הנה נחלת ה' בנים וגו' בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת: א"נ עד השתא אשתי היא בעוזרי להרויח ולהשביח נכסי וכשתא שיהיו לי ב' נשים כל אחת מהם משנאת חברתה כלם יאבדו הנכסים ואפסיד ואשחית את נחלתי בזה ולכן אתה שאין לך אשה שכבר מתה גאל לך אתה את גאולתי כי לא אוכל אנכי לגאול לענין זה אם שלא לעשות היזק לאשתי הראשונה כפי הדרך הראשון שאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה אם שלא להפסיד את נכסי כפי הדרך השני: א"נ במה שאמרו רז"ל אם תגאל גאל בעז אמרו ואם לא יגאל הגידה לי ב"ד אמרו ועם זה יובן מה דקאמר ואם לא יגאל ולא אמר להם ואם לא תגאל שאם בעז המדבר עם הגואל הכי הל"ל ואם לא תגאל הגידה לי וגו' ואנכי אחריך אלא בעז מרוב ענותנותו לא פירש הדבר בהדיא אלא אמר אם תגאל גאל והכונה על ב' הגאולות על גאולת רות נמי ולכן לא פירש ואמר ואם לא תקח אתה את רות אני אקח אותה שנתביישו ולא אמר אלא אם תגאל גאל וב"ד אמרו לגואל הם מעצמם ואם לא יגאל כלו' ואם אתה לא תגאל הוא יגאל וז"ש ואם לא הוא יגאל ולפי שהיו דברי פריצות לא פירשו לו כלם הענין בפי' אלא א' מן הזקנים דבר לו ואמר לו הגידה לי וכמו שאמרו רז"ל שאמרו לו לא תאמר הריני כונסה לתוך ביתי ואזון אותה ולא אבא עליה אלא הגידה לי אם תבא עליה ואחר שאמרו ב"ד זה בעז ג"כ הודה לדבריהם ואמר לו ואדעה כי אין זולתך לגאול הודיעני כונתך כי אנכי אחריך כאשר אמרו לך הזקנים ויאמר הגואל אנכי אגאל ואקח את רות כאשר אמרו לי הזקנים לבא עליה ויאמר לו בעז עוד דבר א' צריך לך לדעת כי ביום קנותך השדה אשת המת קנית להקים שם המת על נחלתו כלו' דע לך כי לא לך יהיה הזרע ההוא לשום דבר אלא להקים שם המת על נחלתו וצריך אתה לכוין לזה כי הזרע ההוא לא יקרא בנך כי הוא מחלון עצמו ואמר לו א"כ מדבריך נראה שלא אוכל לגאול לי כלו' שיהי' הזרע שלי שאפשר שאם לכך אכוין שימותו בני על עון זה וזהו שאמר פן אשחית את נחלתי אם אכוין להיות הזרע שלי א"כ גאל לך אתה את גאולתי שתוכל לכוין כראוי לכל הצריך כי אנכי לא אוכל לגאול: **ובענין** אופן הגאולה הזאת שנתחבטו בה רבים וגדולים ובפרט הר"ש הלוי ז"ל ואחר שהצריך להקדים כל דיני גאולת השדה הכתוב בתורה כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו ואיש כי לא יהיה לו גואל והשיגה ידו וגו' וחשב את שני ממכרו וגו' ואם לא מצאה ידו די השיב לו וגו' ויצא ביובל וגו' ואח"כ הביא כל דיני הגאולה שאמורים במשנה ובגמ' בספרא ובספרי ולכן הקשה ואמר זה לשונו ומעתה לא מצאה

כ' מ"ל לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל: ה ויאמר
ל' בעז ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות
קנית ק המואביה אשת המת קניתי להקים שם המת על
כ' מ"ל נחלתו: ו ויאמר הגאל לא אוכל לגאול לי פן
י' אשחית את נחלתי גאל לך אתה את גאלתי כי
י"ז ר"פ לא אוכל לגאל: ז וזאת לפנים בישראל על
הגאלה ועל התמורה לקים כל דבר שלף איש

וזאת י"ז ר"פ וסימן וזאת התרומה אשר תקחו. וזאת תורת המנחה. וזאת תורת האשם. וזאת תורת זבח השלמים. וזאת תהיה טומאתו בזובו. וזאת עשו להם וחיו. וזאת משמרת משאם. וזאת תורת הנזיר. וזאת התורה החקים. וזאת התורה אשר שם. וזאת הברכה. וזאת ליהודה ויאמר. וזאת התרומה אשר תרימו. וזאת לכם האות דירמיה. וזאת תהיה המגפה. וזאת שנית תעשו. וזאת לפנים בישראל:

קריב למיתב כוותך ואנא אדע מנך ופרוקא אהא בתרך ואמר אנא אפרוק: ה ויאמר ואמר בועז ביום זבינתך ית חקלא מן ידא דנעמי ומן ידא דרות מואביתא אתת מיתא חייב את למפרוק ובעי ליבמא יתה ולמסבה לאנתו מן בגלל לאקמא שום מיתא על אחסנתיה: ו ויאמר ואמר פרוקא כי האי גוונא לית אנא יכיל למפרוק לי על דאית לי אתתא לית לי רשו למסב אוחרניתא עלהא דלמא תהי למצו בביתי ואהא מחבל ית אחסנתי פרוק לך את ארום דלית לך אתתא ארום לית אנא יכיל למפרוק: ז וזאת וכהדא מנהגא בעידנא די מלקדמין מתנהגא בישראל בזמן דשקלן וטרן ופרקן ומחלפן חד מן חבריה ומקיימין כל מדעם וטלע גבר ית נרתק יד ימיניה

תולדות אהרן שלף איש נעלו. מציעא מז נדה מה זוכר חקת (קדושין ס):

רשי

לגאול: (ה) ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: (ו) פן אשחית את נחלתי. זרעי כמו (תהלים קכז) נחלת ה' בנים לתת פגם בזרעי שנאמר (דברים כג) לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית: (ז) על הגאולה. זו מכירה: תמורה. זו חליפין: שלף איש נעלו. זהו לקניין כמו שאנו קונין בסודר מקום נעל. ורבותינו ז"ל נחלקו בדבר מי נתן למי יש אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש אומרים קונין בכליו

אבן עזרא

ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך: (ה) אשת המת קנית. הטעם מזאת המלה תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתובה גם האם יורשת הנשאר וככתב קניתי והטעם כן אקנה אני: (ו) פן אשחית את נחלתי. היתה לו נחלה רבה ויש אומרים רמז על אשתו: גאל לך. הנה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל: (ז) לפנים. בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים: על הגאלה. אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה: וזאת התעודה. מגזרת עדות

אגרת שמואל

ידינו ורגלינו בגאולת בועז וזה שבועז אמר חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדי מואב ופשוטן של דברים מכרה אחרי ששבה משדי מואב כי לא באה לחוש לאחרי נעמי עד שיאמר השבה דתרי נעמי נשי תרי אלימלך ותרווייהו אחי טוב ובני אחי בועז חזקה ואטלולא אלא ניכרים הדברים אחרי ששבה ומיום בואה עד היום ההוא ג' חדשים כמו שקדם וא"כ היאך גאלוהו קודם ב' שנים והא תנן אינו מותר לגאול פחות מב' שנים ואסיקנא דאיסורא נמי איכא וכ"ת דמכרה טרם לכתה כמה תשובות בדבר חדא דאלימלך היה לו למכור ולא נעמי ותו דלזה ולזה אסור דכי ימוך אחיך כתיב אינו מותר לו למכור אלא א"כ העני ותו השבה משדי מואב ל"ל וכ"ת דשויה עליה נעמי בהיותה בשדי מואב למכור השדה לפרעון כתובתה זה דבר זר עד מאד שאם נעשה השטר בבית דינו של עגלון אביה של רות וכ"ת אה"נ דשטר הנעש' בערכאות שלהם עולה סוף סוף השבה ל"ל ותו לכל הפירושים מיד נעמי ומאת רות המואביה נעמי ורות מאי עבידתייהו והלא אין לו לבעז או לגואל לקנות כי אם מאת אשר קנה השדה מיד נעמי לא מאת נעמי. ועוד קשה בדבר מה ענין ליקוחי רות עם גאולת השדה עד שמפני זה משך ידו טוב מלגאול השדה והרי אין זה תלוי בזה עכ"ל: ובעיני נ"ל כי בכדי נסבה לכל אלו הגמגומי' והערו' כי לא עלה על לב שום אדם דמאי דקאמר מכרה הכונה שכבר מכרה כי זה לא עלה על לב אדם והם דברים אשר אין להם שחר אבל הכונה שהסכימה בדעתה ומכר' כלו' שהסכימ' למכור ולפי שבודאי בלי שום פקפוק הסכימה למכור ואין לחוש שתתחרט ולא תמכור לכן נקט לה בל' עבר להודיע כי כ"כ בודאי הסכימה למכור עד שיאמרו בה כאילו כבר מכרה ואינו דבר זר כי לאמת הדבר נקט לה בל' עבר כמו שמצינו הרבה נבואות עתידות נאמרו בל' עבר להודיע אמתותן של דברים שאע"פ שהוא עתיד להיות ראוי לאדם להאמין בהם כאילו כבר היו כי האל ית' לא אדם הוא להנחם וכיוצא בזה נקט לה הכא בל' עבר להודיע כי מה שהסכימה למכור היה בלי פקפוק כלל עד שיאמר כאילו כבר מכרה ולית דין צריך בשם והרי הוא מבואר בדברי במה שפירשתי לעיל בפסוק אבל הוא אמור בקיצור נמרץ אמנם אחרי ראותי עתה כל מה שנתחבטו המפרשים שאחרונים בענין גאולה זו חששתי להאריך בה מה שהארכתי. והנה הר"ש הלוי בסוף דבריו אחר כל מה שהאריך בענין גאולה זו עיין בספרו הנה הוא ג"כ הסכים כי פירושו של מכרה נעמי הכונה הסכימה למכור והדברים פשוטים. ועוד כ' דרך אחר כי מכרה יהיה כמשמעו שכבר מכרה וחילק בין המוכר לגואל כי המוכר עצמו לא יוכל לגאול עד ב' שנים לא כן הגואל כי יוכל לגאול מיד ולזה ייסד דבריו והוא בעצמו העיד שלא מצא סמך לדבר זה לא בתלמוד ולא בספרא ולכן אני אומר כי הפי' הראשון הוא העיקר:

ואומרו חלקת השדה כתב הראב"ע יתכן שהיה השדה גדול וחלק ממנו היה לאלימלך עכ"ל: **והרד"ק** כתב נקראת אחוזת השדות חלקת לפי שזו חלק א' וזו חלק אחר: **והר"ש** הלוי כתב כי עשה דבר המכירה באסיפת זקנים וקהל עמים לפי שנעמי היתה המוכרת ומי ידע אם אלימלך או א' מבניו מכרוהו טרם לכתם כי אע"פ שעשו שלא כדין ממכרם ממכר ואם כן היום או למחר יצא עליו ערער ויטרפוהו מידו ולכן שעלה היועלה לקנות או לגאול בקהל רב ואם יש מי שיערער יבא ויערער וכן לא ישאר המקח מנוקה ומשופה מכל מיני ערעור ואם לא היה מפני זה בודאי שדברים הללו היה אומרם בינו לבינו ומה לו אל הפרסום הזה עכ"ל: **ואני** אומר כי כיון שכל תכלית כונת בעז היה על דבר רות ליקח אותה לו לאשה אם יוכל ולפי שיתפרסם הדבר של עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית כדי שיהיה הלכה רווחת בפי הכל מבלי פקפוק כלל עשה אסיפת זקנים וקהל עמים היושבים על המשפט ולא מפני דבר השדה כלל כי ענין השדה הוא טפל בכאן ואין ראוי לעשות מהעיקר טפל ומהטפל עיקר כאשר עשה הר"ש וכמו שכתבתי:

(ה) **ביום** קנותך השדה וגו'. כתב הר"ש הלוי שאמר בעז לגואל דע לך שצריך אתה לקנותו מיד נעמי ומאת רות המואביה כי אחרי שהסכימה נעמי למכור השדה המשועבד לה למי שישא את רות באשתו אותה הנה גם לרות מגיע במכר אלא שאיננו שוה כי על כן לא אמר ומיד רות אלא ומאת רות כי אין יד שתיהן שוה ואחר שכן הוא צריך שתקנה אשת המת עכ"ל: **ואני** אומר כי גם אם נאמר שהיה בשדה שיעור ודי והותר יותר ממה שהיתה כתובת נעמי באופן כי גם יד רות שוה ליד נעמי כי גם השדה משועבד לכתובת רות עם כל זה שינה ואמר ומאת רות וגו' לפי שידע והכיר ענותנותה דרות כי במקום נעמי לא היתה היא מדברת אפילו בענין חלקה המגיע אליה רק היו כאם ובת כי האם העיקר והבת טפלה ולכן נקט ומאת רות המואביה כי היא טפלה אל נעמי והעיקר יד נעמי הוה ולכן נקט יד בנעמי ואת ברות: **קניתי** לדברי הראב"ע עבר במקום עתיד והר"ש הלוי כתב לפי דעתי אין צריך להפכו אבל אחרי שהודיעוהו שהכל תלוי בקנין רות אם כן בבואו לקנות השדה כבר הסכימה דעתו לקנות את רות והוי כאילו כבר קנה וכמו נתתי כסף השדה. ואומרו אשת המת לפי דעתי להכריחו לטוב כי אחרי שנפשו יודעת מאד כי מלכים ממנה יצאו והוא אלמון ובלא בנים ראתה כי לו יאתה וטוב לא והיה ראוי לכך ולכן הזכירו יום המיתה כאילו בתעלה מת מחלון כדי שיברח ממנה ומה שעוררנו על זה אומרו כאשר לקחה לו וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה ואילו אשת המת לא קאמר עכ"ל: **ועניין** קניתי וקנית כבר נאמר על ידי אשר קדמוני בו שרמז שהוא עתיד לקנות ולכן נכתב קניתי ונקוד קנית:

(ו) **פן** אשחית נחלתי כתב הה"ר יצחק עראמה שאמר לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי שהרי אני נוטל דמי המקח מנכסי בני ולא להם יהיה הזרע כי אם לבנים השניים אשר תלד האשה הנגאלת ואם תאמר יחלקוה הבנים ביניהם ה"ז תשחת הנחלה הזאת אשר אני נוחל לכן גאל לך אתה את גאולתי מן הנכסים שתוכל לעבות עמה היושר והטוב כיון שאין לך בנים אחרים עכ"ל: **ורז"ל** אמרו אלם היה מדברי תורה אמר הראשונים לא מתו אלא ע"י שנטלו אותה ואני הולך ליטלה חס לי ליטלה לית אנא מערבב זרעיתי אוני מערב פסולת בבני ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ע"כ: **וכתב** הר"ש הלוי אמר שני דברים, א' שהראשונים מתו בעון זה ב' פיסול הזרע והוא כפל שכתוב לא אוכל פעמים עכ"ל: **ועל** דברי שמאמר קשה לי היאך אמר ולא היה יודע שכבר נתחדשה ההלכה שהרי בפני הסנהדרין היה עומד וכיון שבפניהם היה בעז אומר לו שיקנה את רות והם שותקים מכלל שכולם הסכימו בהלכה זו דעמוני ולא עמונית ואם הוא היה אלם מדברי תורה הרי ראה לאותם שלא היו אלמים שהתירום ועוד היאך אמר לו לבעז גאל לך אתה וכי בעז לא היה ישראל ויהודי כשר כמותו ואם הוא חשב שהיא היתה אסורה איך היה אומר לבעז שיקחנה אבל הכונה כי הוא בודאי שהיה אלם מדברי תורה וחשב אולי הראשונים מתו בעון זה שהיא אסורה לבא בקהל וגם אם נאמר שאם הראשונים מתו בסיבתה היינו לפי שבימיהם לא ידעו הם שנתחדשה ההלכה והא מיהא לאיסורא נתכוונו אבל עתה שהיו מתירים אותה לו לא היה פחד פן ימות גם הוא כאחיו כי בהיתר היה נושא אותה עם כל זה אמר אוני מערב פסולת בבני כי חשב שמעשה רב כזה אין ראוי שיעשה ע"י מעשה שיהיה בהדיוט עם הארץ רק כדי שכל העם ישמעו וילמדו צריך שיעשה ע"י גדולי ישראל וחכמיהם ואז יתפרסם ההלכה בכל ישראל בראותם לגדול שבישראל נושא מואבית וכמ"ש ז"ל בענין חילול שבת על פיקוח נפש והוא חולה שיש בו סכנה שמחללין עליו את השבת ע"י גדולי ישראל וחכמיהם לכן אמר הגואל עם הארץ אין ראוי שחדוש הלכה זו יתחדש על ידו כי אני מפחד שכיון שאני מוחזק בעם הארץ הריני פוגם פגם בזרעי ושרוצה להרחיב פה ולשון עלי לתת פגם בזרעי יוכל לתת אבל כאשר יתחדש הלכה זו ע"י אחד מגדולי ישראל בודאי יכירו וידעו כל באי עולם שהיא מותרת כיון שאדם גדול נשא מואבית ועל כן אמר לו גאל לך אתה את גאולתי כי לך יאתה שתתחדש הלכה זו על ידך ועל כן אמר בעל המאמר ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה כלומר הוא חשב שעתה כעת היתה הלכה מתחדשת ברות אבל לא היה כן רק כבר מקדמת דנא נתחדשה ההלכה דעמוני ולא עמונית ולא על ידו היתה מתחדשת: **והר"ש** הלוי כתב עוד בכונת הכתוב שאמר הגואל לבעז כי הנה הוא ירא ונחרד כאונן פן ישחית את נחלתו נחלת ה' בנים שנגזרים לו מן השמים כי לא לו יהיה הזרע כי אם יקח את רות יהיו הבנים למחלון ובזה נחלתו משחתת ויתן לאחרים חילו עכ"ל: **והרב** אחרון כתב חלקת השדה יתכן ששאיר אלימלך בבית לאם חלקה אחת ולא נכנס בה אדם מעולם גם נעמי לא היתה יכולה לעבדה ולשמרה ולזה אמר הגואל חלקת השדה וגומר ואיני אומר זה לפי שאני רוצה אותה אלא רק לכבודך אני חש ואמרתי שלא לעשות מעשי בסתר ובתשאי זולת ידיעתך כי אמרתי לגלות אזנך שתקנה: **נגד** היושבים יתכן שבשרתו עם הארץ אסיפת הזקנים נאספו עליהם קהל רב: **ואם** לא יגאל הז"ל דרשו אם תגאל גאל גואל ואמר לב"ד ואם לא יגאל הגידה לי ב"ד: **ולי** נראה דלפנים

הפונה

וְאוּשִׁיט בֵּיהּ קִנְיַן לְחַבְרֵיהּ וְהָכִין נָהֲגִין לְמִקְנֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן חַבְרֵיהּ קֳדָם סַהֲדַיָא ח ויאמר וַאֲמַר פְּרוֹקָא לְבוֹעַז אוֹשִׁיט יְדָךְ לְקִנְיָנָא וּקְנֵי לָךְ וּשְׁלַע בּוֹעַז יַת נַרְתֵּק יַד יְמִינֵיהּ וּקְנְיֵהּ לֵיהּ׃ ט ויאמר וַאֲמַר בּוֹעַז לְסָבַיָא וּלְכָל עַמָּא הֲווֹ סָהֲדִין אַתּוּן עֲלַי יוֹמָא דֵין אֲרוּם קְנֵיתִי יַת כָּל מָה דַהֲוָה לֶאֱלִימֶלֶךְ וְיַת כָּל מָה

י נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל׃
ח וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר
י״ ס בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי
י אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן

תולדות אהרן ונתן לרעהו. מליצה ז׳:

אבן עזרא

עדות על זה היו מעידים. ויש מפרש במלת תעודה רגילות ומנהג והראשון הוא הנכון: (ח) וישלף נעלו. בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והנה זה כאשר אמרו חכמינו ז״ל חליפין והטעם שקבלת זה הנעל ונתת תחתיו גאולתך וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ולא יתכן להסיר חלוק או מכנסים שלא ישאר ערום

אגרת שמואל

הטובה שהוא אם תגאל דבר לנוכח אך לענין הרע שהוא ואם לא יגאל לא דבר לנוכח וזה דרך מוסר: ואדעה כלומר אדע אם כן אם לאו לפי שזולתך אין גואל אחר קודם ואנכי אחריך ואם לא תגאל אתה אגאל אני: והנה בעז לא הזכיר לו בתחלה ענין האשה לפי שנסתפק אולי ימאן בשדה אפילו שיהיה לבדו ולא יתחייב להזכיר שם האשה בדבר זה וזה כי אינו כבוד לה אמנם אחרי ראה בעז שאמר אנכי אגאל הוכרח לומר לו סוף הדבר ואמר ביום קנותך וגו׳ אשת המת קנית כי לא לסיבה מכרחת בהכרח רק מדרך הישר והטוב כדי לקיים שם המת: ויאמר הגואל לא אוכל לגאול ולא כדי שלא להקים שם המת חלילה כי בזה הייתי חפץ ולא גם לאיזו סבה נמאסת באשת המת זולתי לסבה שלא אשחית את נחלתי והוא כי יש לו אשה ובנים ומה לי לקחת עוד אשה להוליד בנים ואע״ג דאפשר דאשתי והיא נחלתי היתה חפצה בדבר עכ״ז זה מסופק מאד ואפשר שרמז שאולי יביאנו המחלוקת אל גדר יוכרח לעשות אי זה הפסד בנחלה הראשונה וז״ש פן אשחית כלומר פן בעשות זה אפשר שאהיה מוכרח להשחית את נחלתי הקודמת: עוד גם זאת אני אומר לך שתגאל אתה גאולת השדה כי גם שאמרתי אנכי אגאל בעוד שלא היתה אשת המת מתחברת עם השדה הנה כפי האמת עתה אני אומר שאפילו גאולת השדה איני יכול לגאול וזה כדי שלא תאמר בלבבך שתמיד עיני יהיו על שדך ולא עזבתיו אלא בשביל המת אך השדה חמדתיו ולכן הנני אומר לך כי אפילו השדה לא אוכל לגאול ולכן גאל בסבר פנים יפות ובלבב טוב עכ״ל: ומורי זלה״ה כתב בענין גאולה זו קשה שאם כבר מכרה נעמי השדה לאחר היאך שייך ביה גאולה שהרי בתוך שתי שנים קיימי כי מיום בואה משדי מואב עד פעם ההיא לא עברו אלא כג׳ חדשים מעלה ומטה ואיך יהיה אפשר שיגאל הקרוב את השדה כיון דאיכא איסורא לגאול בתוך שתי שנים וכדאמרינן בערכין ע״כ מסברא אני אומר דלא קפיד קרא לאסור לגאול פחות משתי שנים אלא כשמכר בעל השדה בעצמו את שדה אחוזתו דאלים מכירתו ויעמוד ביד הלוקח שתי שנים האמנם כאשר תהיה שלא מדעת הבעלים או שלא בפניהם וכגון דמכרו ב״ד לפריעת בעל חוב או לכתובת אשה ומזונותיה לא אלים כולי האי וריעא כח הלוקח ויש כח לגאול בתוך השתי שנים וסברא זו קרובה אצלי לענין הדין ובהכי סליק לן שפיר ענין גאולה זו דנעמי שחלקת השדה לא יבצר מאחד משתים או שמכרה ע״י ב״ד או ע״י עצמה למזונות או לכתובה ומכירה כזו רעועה היא ואפי׳ בתוך הב׳ שנים יכולין לגאול ובפרט אם מכרה ע״י עצמה שאינה יכולה למכור לכתחילה וידוקדק אומרו מכרה נעמי ואינו רחוק עכ״ל: חלקת השדה מצאתי כתוב ז״ל אחשוב כי השדה הוא חלק נחשון בן עמינדב וירשוהו אלימלך ופלוני אלמוני ושלמון אבי בעז ואבי נעמי וחלק אלימלך הוא הנמכר ואפשר שגם חלק אבי נעמי ירשה נעמי כי לא היה לו בן אחר והיה לאלימלך שהכניסתו לו נעמי ואמר מכרה נעמי שהיא העיקר ורות עמה גם ואפשר כי היה משועבד לכתובת שתיהן ומה שהזכיר בכאן השבה משדה מואב לא ידעתי הסבה אם לא שנותן טעם למכירתה בכאן מגד עניה כי מפורסם היה ע״כ:

(ז) וזאת לפנים בישראל לפי שהיה רוצה לומר ששלף בעז נעלו הודיענו עיקר זה הקנין כעין נעל מאין יצא ואמר כי אין לו עיקר בתורה אלא לפנים בישראל נהגו כן לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וכיון שהיה מנהג נעשה אח״כ תורה דמנהג ישראל תורה היא וז״ש וזאת התעודה בישראל דכיון שהיה מנהג נעשה תורה: ולדייק למה פרט בתחלה ואמר על הגאולה ופרט עוד ואמר על התמורה ואח״כ כלל ואמר לקיים כל דבר ולמה פרט וכלל הוה סגי דלימא הכי וזאת לפנים בישראל לקיים כל דבר שלף איש נעלו וגו׳ ואפשר לומר כי מעשה שהיה כך היה ומתחלה ומלפנים לא היו נוהגים ענין קנין סודר כי אם על הגאולה זו מכירה משום דמלתא דשכיחא היא ועל המכירה לבדה היו נוהגים ענין קנין סודר ואח״כ הוסיפו עוד לנהוג גם זה הקנין על התמורה והן החליפין ואח״כ נהגו אותו לעשות ולקנות בקנין סודר כדי לקיים כל דבר כלומר שכל דבר של משא ומתן לא היו מקיימים אותו כי אם בקנין דנעל דשלף איש נעלו ונתן לרעהו ולפי דחדא חדא נהגינהו על כן חדא חדא גרסינהו: ואפשר עוד לומר בכונת הכתוב אמר כי לפנים בישראל לא היו צריכים אפילו לקנין כעין נעל אלא כל אחד היה עומד בדבורו ודבור קל היה מועיל להם כי בני ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב לא ימצא בפיהם לשון תרמית וז״ש וזאת לפנים בישראל וגם לקיים כל דבר כל דבור קל היו מקיימים ואם לפעמים היו עושים קנין נעל לא היו צריכין לעדות כלל כי לא איברו סהדי אלא לשקרי וז״ש שלף איש נעלו ונתן לרעהו אם לפעמים היו עושים היה בין איש לרעהו ולא היו צריכים לעדים כלל וז״ש וזאת התעודה בישראל מלשון עדות שזה היה העדות בישראל וזה הגואל שלא היה יודע בתורה וכמ״ש רז״ל פלוני אלמוני שהיה אלם מדברי תורה אמר לבעז בפני כל הזקנים קנה לך שיעשה קנין וכיון ששמע בעז כן שלף נעלו וקנה ממנו ובעבור שהצריכו לקנין מה שלא היה ראוי דדבור קל הוה סגי להם על כן גם בעז העיד עליו עדים ויאמר בעז לזקנים עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך וסילק גואל זה זכותו מעל כל הנכסים ולא מחלקת השדה בלבד כאשר אמר עד עתה אלא סלק כל זכותו מעל כל אשר לאלימלך וכו׳. א״נ כמשז״ל על הגאולה זו מכירה אפשר שרצו לומר דעל הגאולה לא בעי קנין דהא מחילת השעבוד היא ומחילה לא בעי קנין וזו היתה מחילה שהיה הגואל הזה קודם לכל אדם בגאולת נכסי אלימלך והוא סלק ומחל זכותו לבעז ולא שייך ביה קנין ולכן אמר וזאת לפנים בישראל על הגאולה שהיא המכירה ועל התמורה היו עושים כן קנין כעין נעל וזאת היתה התורה והתעודה בישראל אבל על מחילה לא היו עושים קנין אלא שגואל זה שהיה אלם מדברי תורה אמר לבעז שיעשה קנין ויעש כן וישלוף נעלו:

(ח) ויאמר הגואל לבעז קנה לך וישלוף נעלו. יש מרבותינו אומר בעז שלף נעלו וקנה בכליו של קונה כי בעז היה הקונה ויש אומרים הגואל שלף נעלו ונתנו במתנה לבעז וכההיא שנאה שקבל בעז ממנו במתנה גמר הגואל והקנה לו אפשר דמ״ד הגואל שלף נעלו הוכרח ממאי דקאמר קרא בתר הכי ויאמר בעז לזקנים ול״ל להזכיר שמו לימא וישלוף נעלו ויאמר לזקנים וגו׳ והא ידענא כי בעז הוא האומר. או לימא וישלוף בעז נעלו ויאמר לזקנים וגו׳ ממאי דקאמר וישלוף נעלו ואח״כ אמר ויאמר בעז לזקנים משמע דעד השתא מי ששלף נעלו לאו בעז הוא אלא הגואל ומ״ד בעז שלף נעלו הוכרח משום דאם איתא דהגואל הוא דשלף נעלו ולא היה צריך לו שיאמר לו אחר דבר כי הוא מעצמו היה אשר הזכיר הכא הקנין וא״כ כשאמר לעיל גאל אתה את גאולתי תכף הל״ל וישלוף נעלו אלא כיון שלא אמר כן משמע דבעז היה והוא לא היה שולף נעלו אם לא שאמר לו הגואל קנה לך ואז שלף בעז נעלו: ורב אהרן ז״ל כתב וזאת לפנים וגו׳ ז״ל אלה דברי כותב הסיפור שאמר כי לפנים היתה מנהג בישראל כשהיו גואלים בישראל איזה דבר או ממירים אותו או כשהיו רוצים לקיים כל דבר שהיה שולף הא׳ נעלו ונתן לרעהו והוא קנין חליפין וזה לא מתורת מנהג בלבד רק מצורת הדת והתעודה ולכן כשאמר הגואל לבעז קנה לך שלף בעז נעלו ונתן לגואל עכ״ל: והר״ש הלוי כתב בס׳ הזוהר משמע דדוקא נעל וכדאי׳ בס׳ זאת חוקת התורה פתח ואמר וזאת לפנים בישראל מאי קרא אית לאסתכלא ביה אי איגון עבדין הסכמה בעלמא ואתו בתראי וביטלוה אמאי ואי לאו איהו הסכמה בעלמא אלא כדינא דאורייתא אמאי ביטלוה והא כל מאן דביטל מלה דאורייתא כאלו החריב עלמא שלים אלא כדינא דאורייתא ודאי הוא וברזא עילאה אתעביד מלה וכגון דהוו זכאי חסידי אתגליא ביניהו מדאסגיאו חייבי בעלמא אעברו ההיא מלה בגיסא אחרא בגין לאסתכייא מלין דאינון ברזא עילאה והא אוקמוה וכו׳ ע״כ. ובכן יצא לנו פי׳ במקרא וזאת לפנים בישראל ביען נשכח דבר הקנין במנעל מפני הפושעים והמורדים וימים רבים ע״כ רצה בעז להחזיר עטרה ליושנה וע״כ אמר כי המנהג הזה לא נתחדש עתה אבל נתחדשו גזרותיו כי נשכח זכרו כמדובר ואחרי שנמצא בעז בחברת תמימי דרך המיישרים אורחותם ומה גם בדבר יקר הערך כזווג הזה כפי אשר הטיב הוא ע״כ רצה לחדש זה הדבר אשר נתיישן זה כמה וביען שלא יתפשו שזה דבר אשר בדה מלבו ע״כ אמר וזאת התעודה בישראל להורות שהוא דבר תורה ותעודה הוא כיצוי לתורה כענין לתורה ולתעודה עכ״ל:

(ט) ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם וגו׳ עשה את כל העם כולו עדים אפשר כדי שיאבדו זכותם שחשש אולי אחד מן העם קנה כבר מיד נעמי ויהיה קודם בקנין השדה ויבא להוציאו מידו של בעז לכן עשאם כולם עדים כדי שיאבדו זכותם וכמו ששנינו אדמון אומר העורר על השדה והוא חתום על השטר איבד את זכותו ואמר שיהיו עדים כי קנה הכל מיד נעמי ולא הזכיר רות כמו שהזכירה לעיל אל הגואל שלא רצה שלא תבא ערפה היום או למחר ותתבע גם היא כתובתה ולכן בהיות כתובת נעמי קודמת לכל וכל אשר לאלימלך ולבניו בלואי שיספיק לגביית כתובתה של נעמי לכן רצה שיהיו עדים שקנה הכל מיד נעמי בתורת גביית כתובתה ואפשר שהיתה שם נעמי וקנה מידה וז״ש כי קניתי וגו׳ מיד נעמי וכמדומה לי כי כשאמר לו הגואל לבועז קנה לך הכונה קנה לך מיד נעמי אשר היא היתה שמה וכונת קנה לך היא עול קנין ממנה וכן עשה וישלוף נעלו והכונה כי שלף נעלו וקנה בתורת נעמי קנין סודר מיד וע״ז הקנין שנעלוממנה על קניית הנכסי׳ העיד עדים ואמר עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך וגו׳ מיד נעמי ואחר קניית הנכסים קידש את רות המואביה בקדושין ונשבע ברכות כי אז הביאה נעמי עמה ושם קידשה בפני הזקנים וכמ״ש ז״ל מנין לברכת חתנים בעשרה שנ׳ ויקח י׳ אנשי׳ וגו׳ וקידשה בפניהם וז״ש וגם את רות המואביה וגו׳ קניתי לי לאשה ואז קידשה והעיד גם על הקדושין עדים ואמר עדים אתם היום. וגם אם אין צריך להעיד עדים ולומר להם אתם עדי בענין הקדושין רק כיון שראו הקדושין שקידשה תיכף הרי היא מקודשת עכ״ז העיד עדים על דבר הקדושין מפני שהיא מואביה ואפשר ביום או למחר יטילו פיסול בזרעו שיאמרו שהם בלא יבא עמוני וגו׳ לכן על היותה מואביה רצה שיהיה הדבר בפרסום גדול כדי שיזכרו כי בפרסום גדול ובמאמר כל הסנהדרין נעשה הדבר ונתחדשה ההלכה עמוני ולא עמונית כו׳ ולזה הזכירה עתה בשם מואביה ואמר וגם את רות המואביה וגו׳ קניתי לי לאשה כי על היותה מואביה לכן אני אומר לכם עדים אתם היום כדי שע״י עדותכם וע״י הפרסום הלז יסכר פי דוברי שקר הדוברות על צדיק עתק ואפ״ה לא הועיל לו כי בימי דהע״ה רצו לערער עליו לומר שהיה פסול לבא בקהל: א״נ אמר וגם את רות המואביה וגו׳ לפי שהגואל לא רצה לקחתה משום שהיתה מואביה וכמ״ש פן אשחית את נחלתי וגם חשש שלא ימות גם הוא כאשר מת מחלון שנשא אותה ואף כשהודה ואמר אנכי אגאל וכמ״ש לפי דברי רז״ל שאמר אנכי אגאל על רות עצמה היתה כונתו שלא לבא עליה כדרך כל הארץ אלא כרוצי כונסה לתוך ביתי לזון אותה לבד וגם כשידע כי לא לו יהיה הזרע לא רצה כלל לקחתה לו לאשה אמר בועז בפי׳ כי על כל זה היה הוא לוקח אותה וז״ש וגם את רות המואביה אף כי היא מואביה ואף שהיא אשת מחלון שמת אחר שנשאה קניתי לי לאשה ואיני כונסה לתוך ביתי לזון אותה לבד כאשר אמר הגואל אלא לבא עליה וז״ש לי לאשה להקים שם המת על נחלתו כלומר אף שידעתי כי לא לי יהיה הזרע אלא להקים שם המת לבדו כדי לעשות עמו טובה בעה״ז ובעה״ב וז״ש ולא יכרת שם המת מעם אחיו בעוה״ז ומשער מקומו שם בעה״ב ועל הכל עדים אתם היום: ורב אהרן כתב וגם את רות אשת המת קניתי לי לאשה ולא לאהבת נשים רק להקים שם המת על נחלתו וגם זה לא בבחירתי במקום שהיה גואל אחר כי הנה מוכרחתי בזה כדי שלא יכרת שם המת מעם אחיו ורמז שאם לא היה עושה כן לא היה לאדם קרוב גואל והיה ראוי לינתן לנושא את רות איש זר והיה שם המת נכרת ולזה לא רציתי לומר תחלה עדים אתם כי עידי הקדושין לא צריכי לומר אתם עדי אמנם צריך ייחוד ולפי שהגואל כאן בפנינו ונכלל בכלל העדים ודומה זה לפיסול עדות לכן אני מייחד עדים ואומר שאתם לבדכם תהיו עדים היום ולא הגואל או קרובי האחרים היושבים פה עכ״ל: והר״ש הלוי כתב ויאמר בועז וגו׳ כבר רמזתי למעלה כי היה בענין בועז בלקוחין אלו קצת רמאות כי לו יאתה והוא עם נביאים ניבא כי מלכים ממעיה יצאו והיה דברו זה כדבר הבכורה והברכה הנלקחות במרמה ע״י אבינו הזקן ולכן בהגיגו דבר הגאולה לפני הגואל טוב לא אמר כי אם חלקת השדה בלבד וכאשר הקנהו הגואל פרט הדבר עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון ומחלון מיד נעמי ואם היה שומע טוב כל זה אולי היה מטה אזנו לתידוע הלכה עמוני ולא עמונים מואבי ולא מואבית אבל ראה הריוח מעט חלקת השדה וההפסד מרובה בהיותם מואבים ואם הבורה סתירה תהיה כיפת תואר שסתירתה כמו כן וסמיך ליה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וכי יהיה באיש חטא משפט מות והבשלום עד בדבר כנודע ומה גם במעו אשת המת שרמז שאולי במיכפה מת וע״כ ברח ואח״כ סבר וקיבל והקנה הכל כמו שנאמר:

וראיתי אחד קדוש מדבר ומתמרמר על דבר מחלון וכליון אשר נספו הנה וקדם כלית למחלון אשר יראה כי לכן היתה ערפה גדולה נשאת לכליון הוא הבכור ורות

לקמן

ומחלון מיד נעמי: י וגם את־רות המאביה אשת ג' ר"פ / ס' חסר כלים
מחלון קניתי לי לאשה להקים שם־המת על־ ס'
נחלתו ולא־יכרת שם־המת מעם אחיו ומשער ד'. ג'
מקומו עדים אתם היום: יא ויאמרו כל־העם אשר־ ו' בטעם.
בשער והזקנים עדים יתן יהוה את־האשה הבאה ג' מלרע.
אל־ביתך כרחל | וכלאה אשר בנו שתיהם את־ כ' כסיפרא
בית ישראל ועשה־חיל באפרתה וקרא־שם בבית ד'. ג'

דהוה לכליון ומחלון מן ידא דנעמי: י וגם ואוף ית רות
מואביתא אתת מחלון קניתי לי לאנתו בגין למיקום שום
שכיבא על אחסנתיה ולא ישיצי שום שכיבא מלות אחוהי
ומתרע סנהדרין דבאתריה סהדין אתון עלי יומא דין: יא ויאמרו
ואמרו כל עמא די בתרע סנהדרין וסביא סהדין אנחנא יתן
יי ית אתתא הדא דאתיא לביתך כרחל וכלאה די בנו תרויהון
ית בית ישראל אבונן בתרי עסר שבטין ועבד חילא באפרת

תולדות אהרן יתן כ' את האשה . עקידה שער כח :

הבאה ג' מלרע וסימן כל הנפש הבאה ליעקב . ובני ישראל למספרם. ויאמרו כל העם אשר בשער: וקרא ד' וסי' קום לך אל נינוה. וחברו. וקרא ואנכי אענה דאיוב. וקרא שם בבית לחם:

רשי

של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל. משפט העדות: (י) להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון שמו נזכר עליה: (יא) כרחל וכלאה. אף על פי שהיו משבט

אבן עזרא

ערום. ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז. והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה: (יא) כרחל וכלאה. הקדים ברחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו: ועשה חיל. כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא

אגרת שמואל

לקמן אלא שבכל המגלה קדם מחלון לכליון הלא הוא החכם השלם החסיד ה"ר יהודה ן' שושן ז"ל וכה אמר בפסוק וישאו להם נשים כדומה שמחלון גדול מכליון כפי המשך הסיפור והוא בעלה של רות שכן נא' בפירוש וגם את רות המואביה אשת מחלון גם במגלה היא העולה וא"כ יש לתת לב מה שהקדים ואמר שם האחת ערפה שהיא אשת כליון ואפשר שקראה שנית לפי שבתחלה נשאת למחלון ובמותו קיים בה כליון מצות יבום ולפי שלא באה לכליון רק מכח אחיו קראה אשת מחלון כי הוא היה העיקר וכן יראה מן המדרש שדורש שנתיבמה לכליון ולפי הפשט הוכך אני בזה שתהיה קטנית ויעזבנה פלו' אלמוני פן ישחית את נחלתו ולא יחוש בעז לדבר הזה לכן אני אומר כי אע"פ שיהיה מחלון גדול מכליון כליון קדם בנשואי ערפה וא"כ נשא מחלון רות ובמיתתם מת מחלון וא"כ כליון וכפי סדר הכתובים כ"ש שאפשר שכליון הוא הגדול וכמו שאמר בסוף כל אשר לכליון ומחלון והגדול קדם בנשואין ומה שמקדים מחלון בסיפור כי אולי היה חשוב מאחיו ומלך מואב נתן לו בתו עכ"ל . ואני אומר דברים כפשטן מחלון הוא הגדול וערפה היא הגדולה ואחרי שמצינו בספרי דא"ר יוחנן צריך אדם לחוש לשם מחלון שהוא ל' מחילה נזדווגת לו רות שהיתה מרחקת מן העבירות כליון ל' כליה נזדמני' לו ערפה שילא ממנו גלית ע"כ למדנו שכליון גדול מאחיו ורשע מאחיו ולכן תולין הקלקלה במקולקל והוא שהתחיל בעבירה תחלה לקחת המואבית בזמן שלא נתפרסם היתרה ואחרי כן ילא אחיו מחלין הבכור כמו כן מעולמו ולקח גם הוא מואביה אלא שלהיותו לדיק לשעבר נזדווגה לו רות ולכן זה נכנס וזה לא נכנה וטעם ההיפוך הנה מ"כ במד' ש"ע למה הזכיר את כליון תחלה מלמד שצריך אדם להזהר מן הרעים שבמשפחה שלא תבא ערפה ותאמר של בעלי הוא השדה או בן ויאמר בן כליון אני ע"כ . ואומר מיד נעמי לא שנעמי ירשה את אלימלך ומחלון וכליון כאשר חשבו הראב"ע וה"ר שמריה האיקרטי ז"ל כי אין לאשה ירושה מבעלה ומבניה כלל אבל פשר הדבר כי במת מחלון וכליון ירש אותם אלימלך בקבר ונשאר הכל משועבד לכתובתה של נעמי כי רבה היא ולכך תהיה הקנין מידה והוא מבואר עכ"ל : ובמ"ש להקים שם המת על נחלתו כ' הר"ש הלוי הנה השי"ת ברא את האדם ויפח באפיו נשמת חיים אצולה ממנו ית' עולה עמו בעלותה מלובשת ומקושרת במצות הללו כאשר אחת מהנה לא נעדרה ואם חסר אחת מכל שממניה חייב מיתה ולא יעלה אל המקום הנועד לה וכפי חסרון מנין המצות כן ריחוק המקום ומה גם אם עבר על אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשנה והוא ית' בחמלתו על מעשי ידיו חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח ותקן להם מדת הגלגול והיא החזרה אל העה"ז . וע"ז הענין שמעתי מהרב ה"ר יעקב בי רב ז"ל ענין נאה ומתקבל כמ"ש אליהוא באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב כי ב' הכתות צודקות ובלתי צודקות כי איוב אמת שהיה צדיק אבל נפשו לא היתה צדק' כי חטאה בשכבר כמדובר ולכן חרה אפו על צדקו נפשו לא על צדקת עצמו כי בזה הדין עמו ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר הרשיעו את איוב כי איוב לא היה רשע כי נפשו הית' רשעה מהפעם האחרת והוא היה צדיק בפעם הזאת . ועם סוד זה של הגלגול נבין צדקת בעז הצדיק שאמר להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו כי כ"ז אמר על הנפש שנקרא שם אשר במות אדם רשע נא' עליו ושם רשעים ירקב כי לא על השם ההסכמיי הוא נא' כ"א על עצם אדם הוא הנפש וזה מבואר מס' הבהיר וממקומות רבים ובעז הצדיק נשא עליו וסבר וקיבל להמשיך נפש המת באשה ההיא וגם צריך בזה השתדלות נמרץ אחרי שהוא איננו גואל קרוב כאשר יצטרך השתדלות נמרץ להמשיך המים ממקום רחוק יותר מהמשיכם ממקום קרוב עכ"ל. ענין זה של גאולת רות היותה להשיב נפש המת לזה העולם כבר בארתי אותו לעיל בפסוק גאל לך אתה את גאולתי וגו' : ומורי ז"ל כ' ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם וגו' כבר נתבאר ענין העדאת עדים הללו אשר היתה לעשות הדבר בשלמות בלתי השארו' פקפוק כלל ולפיכך נזדרז ג"כ לומר אתם עדי ולפי שאפשר דנסיק מיניה חורבה שיאמרו השומעים דקנין בעי עדים לפיכך אמר עדים אתם היום כלומר שלא ילמדו כן לדורות רק היום בלבד ולרווחא דמילתא . ויתכן עוד לומר כי בהיותו מעיר את הזקנים אשר הם הדיינים והחכמים הסנהדרין כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה והיותו מעמידם לעדים על דבריו קשה דלאו אורח ארעא לעשות הדיין עד וזילותא דבי דינא הוא ולכן אמר עדים אתם היום כלומר ידעתי שאין זה כבודכם להיות עדים ההמנם היום לבד למעני כי היה דבר נוגע אליו ולמען היות דבר מצוה עדים אתם. ואומר מיד נעמי כל בעל שכל יקשה בעיניו דמה לה לנעמי בנכסי אלימלך וכליון ומחלון ואף אם נא' דנכסי אלימלך היו משועבדים לכתובתה בנכסי מחלון וכליון מאי איכא למימר דמדקאמר ואת כל אשר לכליון ומחלון נראה שהיו להם נכסים לבדם בלתי שעבוד כלל וא"כ מי נתן כח לנעמי בהם דקאמר מיד נעמי . האמת כי אפשר ליישב הדבר עם מאמרם ז"ל במדרש בפ' יעש ה' עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי ופירשו עמדי שויתרתם לי כתובתכן ודקדוק הדברים אפשר שהכונה שלא לעצמה ויתרו לא לאחרים וכדקאמר שויתרתם לי ואין זאת כי אם שנתנו לה במתנה את כל כתובתה וזכותם נמצא היות כל נכסי מחלון וכליון לנעמי מצד שעבוד כתובת נשותיהן אשר נתנו לה במתנה דבלי ספק יהיה שעורם רב ובכן אתי שפיר אומרו מיד נעמי עכ"ל : ואני חשבתי לתרץ הענין באופן אחר אלא שאח"כ מצאתי להרב מורי זלה"ה שכתבו ואכתבנו על שמו ז"ל ואפשר עוד לומר דאומרו מיד נעמי לא קאי לקניתי אלא אדסליק מיניה ופירוש הדבר את כל אשר לכליון ומחלון הבא להם מיד נעמי כי השכל מורה שאחרי מות אלימלך בקחתם להם נשים אינו רחוק שנתנה להם נעמי אמם מנכסיה כולם או מקצתם להחזיקם בממון רב כדי לשאת בנות מלך וא"כ גם נכסי נעמי משעבוד כתובתה להם היה ותרתי מיני נכסים הוי הכא ותרווייהו אתו עכשיו מכח מחלון וכליון חדא מה שבא להם מכח ירושת אלימלך אביהם והוא אומרו את כל אשר לאלימלך ועוד מה שבא להם מיד נעמי במתנה כדאמרן . ובזה יתיישב מאי דאיכא למידק באומר מיד נעמי שאם הדבר כפשוטו שהקנין היה מיד נעמי נראה זה עדות שקר דנעמי מי הביאה שם ולא נזכר בכל הענין שעלתה השערה אל הזקנים ואדרבא קראי מוכיחי שישבה בביתה עד ראות איך יפול דבר ולא ראינו מקום בפסוק לומר ששלחו אחריה ובאה שמה פ"ש דקרא משתעי בקנין בעז מהגואל קנייתו מיד נעמי מאן דכר שמה ולכן אני אומר שאינו דוחק לפ' דמיד נעמי קאי לכל אשר לכליון ומחלון והקנין היה מיד הגואל לסלקו מעל נכסי אלימלך ובניו ובזה הדבר מיושב עכ"ל : ובענין אם היתה שם נעמי ורות כבר כתבתי לעיל כי רות בהכרח היתה שם וכדדרשו רז"ל מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח וגומר ובודאי שכיון שבאת רות באה נעמי עמה ולא הניחה שתבא יחידה וגלמודה ועיין עליו לעיל : ועל דבר קדימת כליון למחלון כתב הרב מורי זלה"ה ז"ל מסתבר לומר דבהיות הקנין הזה מהגואל עיקר הקניה ממנו היה בנכסי כליון שלא היה שם אשה האמנם מחלון בהיות שם רות שהיו נכסיו משועבדים לה בקניית רות נקנו נכסיה ממילא ולא היה צריך קנין לחוד אפי' לסילוק ולפיכך הזכיר בקנין זה דנכסי כליון לעיקר ומחלון לטפל באשגרת לישן ואפי' לליסנא קמא אשר נתפרש במיד נעמי שייך למימר טעם זה כי עם היות לנעמי זכות הנכסים כולם מצד הויתור והמתנה כדאמרן מ"מ רונה היתה היא בתקנת רות אשר היתה לה לבא להחזיקה בזכות כתובת' משום חינא ותשלום בהם כבתחלה ובנישואין נקנין נכסים מאליהן דאיתת' דמאן נכסי דנואן עכ"ל : ואני אומר כי גם אפשר לתת טעם אחר למה הזכיר כליון תחלה לפי שהוא היה מוכרח להזכיר אח"כ קניית רות אשת מחלון וכמש"ה וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי וגו' לכן הזכיר בקניית הנכסים כליון תחלה כדי שיבאו נכסי מחלון ואשת מחלון מוזכרים כלם כא' סמוכים זה לזה נכסיו ואשתו :

(י) וגם את רות המואביה אשת מחלון וגו' כתב הרב מורי זלה"ה בהיות כוונת הדבר לש"ש ולשם מצוה וכמו שמפרסם הוא כדבריו היותו בטוח יבא הדבר לתכלית ויראה זרע ממנה זרע אנשים טוב בעיני אלהים ואדם אשר הוא המכוון והתכלית במצוה זו והקדים כי מכל הצדדין לא יהיה דבר מונע כלל אם מצד האשה אמר רות המואביה כלומר עם שהיתה מואביה ונתגדלה עם זרע מרעים ופשעים עכ"ז לא למדה ממעשיהם אלא קראה שם לעצמה הוא שם רות המפורסמת בצניעות וכשרות ג"כ בשביל בענה הראשון לא הפסידה שאשת מחלון היתה הנודע בצדקות יותר מאחיו וכמאמרם ז"ל צריך אדם לחוש לשם מחלון שהוא לשון מחילה נזדווגה לו רות שהיתה מרחקת מן העבירות הנה כי מצדה ומצד בעלה אינה מפסדת ויכולני לומר קניתי לי לאשה שהיא ראויה לי ואמר שהכונה ג"כ היא טובה שהיא להקים שם המת על נחלתו ובהיות הדבר כן אמר שהיה בטוח שלא יכרת שם המת מעם אחיו כלומר שיבא הדבר לתכלית לקיום זרע ויהיה הזרע ראוי לעמוד בין שאר אחיו ובני משפחתו שיהיה בגדר הצדקות כמותם וג"כ שיהיו בני תורה וחכמה ראויים לעמוד בשער הסנהדרין וז"ש מעם אחיו ומשער מקומו וכמו שתרגם המתרגם ומתרע סנהדרין והזר ואמר עדים אתם היום כלומר שיהיו מעידים על דבריו היום שיתקיימו לשבא ואף אם לא היה הדבר נראה לעין בעת ההיא ולקיום הכנעתו אמר כן עכ"ל

עכ"ל: **ואפשר** לי לומר עוד בענין קדימת כליון למחלון ובכל המגלה הקדים מחלון לכליון וכמ"ש הכתוב ושם שני בניו מחלון וכליון וגו' אפשר לומר כי במיתה כליון מת תחלה ונשארו הנכסים למחלון כי הוא ירש לאחיו ולכן כאשר הזכיר קניית הנכסים אמר שקנה את כל אשר היה לכליון תחלה ואח"כ נשאר למחלון ולכן אומר למחלון באחרונה אמנם בכל שאר המגלה במחלון הגדול החל ובכליון הקטן כלה וגם כשמספר מיתתן של שניהם הזכיר למחלון הגדול תחלה ואמר וימותו גם שניהם מחלון וכליון כי שם לא איכפת לן מי מת תחלה ולא בא להודיענו אלא שמתו שניהם אבל בכאן שרצה להודיענו הנכסים למי היו ואיך קנה אותן לכן הזכיר לכליון תחלה ואח"כ למחלון לפי שהוא ירשו:

(יא) **ויאמרו** כל העם אשר בשער והזקנים אנחנו עדים לפי שאמר להם להיות עדים הודו לדבריו ואמרו שהם עדים ובעז מענותנותו לא אמר לזקנים אשר בשער שהם הסנהדרין להיות עדים אלא לאחר כזקנים והעם שהיו אמר עדים אתם היום וזהו שלא הזכיר לעיל מלת אשר בשער והעם והזקנים אשר בשער הם מעצמם אמרו לו עדים וז"ש כאן ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים כלומר אנחנו עדים בדבר וכן תרגומו ואמרו כל עמא די בתרע סנהדרין וסביא סהדין אנחנא ואח"כ מצאתי למורי זלה"ה שכתב דזילותא דבי דינא הוא להיותם הם עדים בדבר ועכ"ז היו מרוצים בכך מפני שידעו היות הדבר הזה גדול הערך שהיו בטוחים כי יתן ה' את האשה וגו' וכמ"ש לבעז כדמפרש לקמיה ובזה אנ"ל דמלת ויאמרו מוסף עלמה ואחר' עמה וכאילו אמר פעם אחר' ויאמרו יתן ה' את האשה וגו' עכ"ל: **א"נ** אמר ויאמרו כל העם הנמצאים שם עתה בשער אמרו מלבד זכותו של בעז וגם זכותה של רות יש עוד נוסף בזווג זה שהזקנים שהם סנהדרין הם עדים בדבר זה וכיון שהם עדים בזווג זה בודאי שגם זכותם יועיל כדי שיתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וגו' וז"ש והזקנים עדים בוא"ו מוסיף על ענין ראשון כלו' מלבד זכותם יש עוד נוסף וזהו והזקנים עדים א"כ בודאי שיתן את האשה וגו':

ויאמר יתן ה' את האשה וגו' כי באולי יהיה חושש בועז לומר שלא יהיו לו בנים ממנה ואולי כי אילונית היא ולזה לא קראו אותה עתה נערה אבל קראוה אשה כלומר אף כי אשה גדולה היא שכבר נשאת לאחר ולא ילדה דנראה מזה כי עקרה היא לא תחוש לזה כי ה' יתן אותה כרחל וכלאה שתיהן היו עקרות ואפי' לאה עקרה היתה כדמשמע ממאי דקאמר קרא וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה משמע שהיה צריך לפתיחה ולכן נקט רחל תחלה לפי שהיא היתה יותר עקרה ולא ילדה עד לבסוף וז"ש אשר בנו שתיהם במ"ס ולא אמר שתיהן בנו"ן להורות שהיו אילוניות ולא היו ראויות לילד וחשובות כאנשים והאילונית אמרי' בגמ' למה נקראת אילונית כי תרגום אילונית דוכרניתא לשון איל זכר שאינה יולדת כזכר ואל זה אפשר שכיון במ"ם שתיהם במ"ם להורות כי עם היותם אילוניות דוכרניות כאנשים עכ"ז בנו שתיהם את בית ישראל ולפי שהגואל חש להפסיד ולאבד את נכסיו אם היה לוקח אותה כי בהיות לו ב' נשים כל אחת מאבדת את הנכסים כל מה שיכולה וכמ"ש פן אשחי' את נחלתי ע"כ אמרו לו לבעז כי אדרבה יברך ה' חילו וקנינו עמה וז"ש ועשה חיל באפרתה וקרא שם טוב בבית לחם וזה שלא ילדה למחלון אפשר שלא זכתה להבנות ממחלון ותזכה להבנות ממך ויהיה ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה שהרי תמר היתה נשואה לער בכור יהודה ולא ילדה לו. ואף שאמרו רז"ל כו' א"א שלא בא עליה בשום פעם כדרך כל הארץ ואע"פ שאמרו שהיתה רעתו של אונן כרעתו של ער עכ"ז אין דומה זה לזה כי אונן היה יודע שלא לו יהיה הזרע היה מקפיד שלא לבא עליה כלל כדרך כל הארץ אבל ער אי אפשר שלא היה ג"כ בא עליה כדרך כל הארץ ואעפ"כ לא ילדה לו אלא אשר ילדה תמר ליהודה כי זכתה להבנות מיהוד' ולא מער והכי נמי יהיה לך דאף שלא ילדה רות למחלון תזכה להבנו' ממך וז"ש מן הזרע אשר יתן ה' לך מן הנער' וגו' ולעיל קראה אשה יתן ה' את האשה והשתא קורא אותה נערה כלו' אף כי אשה גדולה היא ולא ילדה אלך תחשב כנערה כי אפשר שלא זכתה להבנות מאחר כי אם ממך: א"נ לפי שהיה אפשר שיחוש בעז לזה לומר כי היתה רות בת עגלון מלך מואב בת רשע ומואביה היא וטוב היה לו שהיה ראש הסנהדרין שישא בת ת"ח כדי שיהיו בניו ממנה ת"ח ולא מואביה לזה אמרו לו יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה שהיו בנות לבן הרשע וגם היו באיסור שתי אחיות ואעפ"כ בנו שתיהם בית ישראל כי כל הדברים הטובים בישראל אינם יוצאים אלא ממקום שיש שמץ פיסול וכמו שפירשתי הענין בטעם נכון בפסוק ותבא ותגל מרגלותיו ותשכב עמוד עליו. ועשה חיל באפרתה שיהיו לך בנים ובנות רבים ממנה ותזכה לקרא שם בבית לחם שהוא מה שאמר לעיל להקים שם המת על נחלתו שתזכה לקרא ולהקים שמו של מת. ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה כלומר הרי שהיה שם פיסול בדבר שיהודה לא כיון לתמר כי חשבה לזונה אלא תמר בלבד כיוונה ליהודה וז"ש אשר ילדה תמר ליהודה כי תמר כיוונה ליהודה ולא יהודה כיון אליה ואע"פ כן הועילה כונתה של תמר בלבד שהיתה לשמים כ"ש שיועיל לכם שכונתך וכונת רות לשמים וז"ש מן הזרע אשר יתן ה' לך מן הנערה הזאת כלומר שאתה מכוין אל הנערה הזאת והיא אליך ואין אחד מכם מחשב לזנות ח"ו: ואפשר עוד לומר כי בהיות כי ראו הזקנים הדמות לרות עם רחל ולאה ע"כ ברכוה שתהיה כרחל וכלאה וזה כי מצינו שרחל ולאה עזבו את לבן אביהן ונדבקו ביעקב וכמ"ש הכתוב וישלח יעקב ויקרא לרחל וגו' ויאמר להן רואה אנכי את פני אביכן וגו' ושם נאמר ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלא נכריות נחשבנו לו וגו' כי כל העושר וגו' ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה והנה רות ג"כ עזבה את אביה ואת אמה ובאה עתה אל בית בועז והניחה בית עגלון אביה וע"כ אמרו הזקנים והזכירו ענין ביאתה לביתו ולא אמרו יתן ה' את האשה הזאת כרחל וגו' רק הזכירו הבאה אל ביתך להורות ההדמות שיש לה עם רחל ולאה שזו באה ועזבה את אביה ואלו באו עם יעקב ועזבו את אביהן ולפי ששם בענין רחל ולאה כאשר קראם יעקב השדה אל צאנו להתייעץ אתם לראות מה ישיבו לו אז רחל ענתה בראשונה וכמ"ש הכתוב ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו ולפי שהיא התחילה בתשובה העוד לנו חלק וגו' ואחריה לאה ע"כ בפסוק דהכא הקדימו רחל ללאה ואמרו כרחל וכלאה ואומרם אשר בנו שתיהם את בית ישראל כונתם היה לפי שהם ראו כי יותר ראוי היה שיברכו אותה שתהיה כרבקה אשר ההדמות של רות היה יותר עם רבקה

וזה כי רבקה עזבה את אביה ואת אמה קודם נישואין ובאת להנשא עם זרע אברהם וכן רות עזבה את אביה ואת אמה ובאת להנשא בבית לחם ואלים כחה דרות מרבקה כי רבקה כבר נתארסה עם יצחק קודם צאתה מבית אביה ואמה אבל רות עזבה את אביה ואת אמה ובאת לבית לחם מקום אשר שם היהודים ולא ידעה עדיין עם מי תנשא אם דל ואם עשיר ועכ"ז בטחה בקונה ובאת לחסות תחת כנפיו וא"כ מן הראוי היה שיאמרו הכי יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרבקה ע"כ לתירוץ זה אמרו בדבריהם אשר בנו שתיהם את בית ישראל וגו' כלומר האמת כי מה שאמרנו שיתן אותה כרחל וכלאה ולא אמרנו כרבקה לפי שרחל ולאה בנו שתיהם את בית ישראל לבד ולא נמצא פיסול אחר בזרען אמנם רבקה אם בנתה בית ישראל גם בנתה בית עשו הרשע ויצא פיסול זה ממנה ע"כ בירכוה כרחל וכלאה לפי שבנו שתיהם את בית ישראל לבד ולפי שבענין ביאת רות אל בית בועז לה יתר שאת בכפלים לפי שדבקות וביאת רות היה קודם נישואין וקודם אירוסין עזבה את אביה ואת אמה ובאת אל בית בעז בן שמונים שנה ולא הלכה אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר א"כ ראויה היא שתזכה גם אם היא אחת למה שזכו רחל ולאה גם אם הם שתים וכל מה שבנו שתיהם תזכה זאת לבנות ואמר ועשה חיל באפרתה כי נקטינן דלפעמים שמא גריס אמרו כי מלבד זכותם כנז' יעשה חיל רב של בנים זכרים כי שם המקום אפרתה שהוא מלשון פריה ורביה ויהיה פרה ורבה הוא וזרעו אשר לא יספר מרוב וקרא שם בבית לחם אפשר שרמזו על העושר כי כ"כ יתעשר עד שיצא שמו היותו גדול מכל בני אדם וזה היה בבית לחם כי שם העיר יורה על השבע הגדול כי בית לחם ר"ל הבית של הלחם והשבע באופן שיקרא שם גדול מרוב עושרו. אמרו עוד ויהי ביתך כבית פרץ כי עד עתה בירכו אותם בכמות הבנים כאותם אשר בנו את בית ישראל כך יעשה חיל גדול באפרתה ועתה ברכוהו באיכות שיהיו כל בניו גדולי הערך ורבי האיכות שיהיו כולם צדיקים כבית פרץ שהיו כולם צדיקים גמורים וכדמפרש לקמיה ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד וגו' כי לא מנה לנו לקמן תולדות פרץ אלא להודיע לנו איכות כל המשפחה איך היו אנשי היחס והמעלה וכן נתקיים ג"כ ברכת הזקנים לבועז כי גם הנמשכים אחריו היו הלוך וגדל הראשונים והאחרונים יותר מהמה וכמו שמפרש כי בועז הוליד את עובד ועובד הוליד את ישי וישי את דוד ולזה אמרו ויהי ביתך כבית פרץ כלומר וכמו שכל שבאו מפרץ היו צדיקים גם אותם שיבאו ממך והלאה יהיו כבית פרץ: והחכם החסיד הה"ר יהודה ן' שושן ז"ל כתב ז"ל הנה בועז דבר עם הזקנים והעם כמשפט אך במענה ויענו כל העם ואח"כ הזקנים כי כן משפטם לקפוץ בראש ויש לי לצדק הענין ולומר כי סדר העם ואח"כ הזקנים כדי לסמוך אל הזקנים ברכת יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך ואחד מנבוני הדור דקדק כי מפני שרות באה בגבולו ותגל מרגלותיו מפני כן אמרו הבאה אל ביתך כרחל שיצאה לקראתו עם הצאן וכלאה שיצאה השדה ג"כ אליו ואמרה אלי תבא ושתיהן בנו את בית ישראל ואני איני רואה בזה אלא פטומי מילי שהרי לא נודע כי באה האשה הגורן ואף אם נעשה לו סמוכות שנזרק בפיהם והם לא כוונו לכך הנה לא אמר' כאן הבאה הטעם בבית רק הבאה הטעם בא"ל"ף והוא ברור עכ"ל: וכתב הר"ש הלוי על זה והנה באמת לא השאיר שורש וענף לסברא ההיא ואם הרבה ליפותה הה"ר יצחק ערמאה ותהי בפיו כדבש למתוק דבר שלשת הנשים הצדקניות הללו רחל הבה לי בנים לאה בשדה תמר בפתח עינים בדרך אף אם זאת האמת בלי ספק כי באה מלרע מורה על העתיד והבאה מלעיל מורה על העבר וכדברי רש"י ז"ל אבל והנה רחל בתו באה עם הצאן אשר הוא מלרע והוא לעתיד כלומר הנה היא תבא עתה עודנו מדבר עמם ורחל באה אשר הוא מלעיל הוא לעבר כלומר כבר באה וזה שלפנינו הוא מלרע ומורה העתיד מבלי ספק. והנראה אלי בפי' הכתוב כבר הקדמתי בפסוק ויקח בועז עשרה אנשים וגו' כי כבר היו שם סנהדרין בשער ואיכא פחות מכ"ג ולפניהם ג' שורות של ת"ח כ"ג בכל שורה ושני סופרים ושני חזנים וכי לקיחת י' זקנים היה פרסומי מילתא לטעם כתבנוהו שם ומצאת כי תדרשנו ובמדרש רות מהזוהר כל העם אשר בשער אלו סנהדרי גדולה שהיו שם כד"א מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער ומעתה פי' כל העם אשר בשער הם הסנהדרין והת"ח כי לא היו שם עמי הארצות אבל לרבויים קראם בשם עם ולכל נכשל אמר אשר בשער ושער הוא סנהדרין ככתוב שם והזקנים הם עשרה אנשים אשר לקח בועז מחדש ככתוב שם והפסוק על נכון ואלו ואלו פתחו בברכה וראשונה ענו על אשר נדרשו ואמרו כולם אף כי עתה ייחדת עדים עשרה זקנים שהבאת מחדש עכ"ז גם הם גם אנחנו עדים בדבר וכמו כן מפינו ומפיהם תשמע יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כלו' הנה אתה נשיא אלהים בתוכנו ואין אתה צריך לברכתנו אבל נברך את האשה הבאה עתה אל ביתך אף אם היתה מעם נכרי וממקום רשע יתן אותה כרחל וכלאה בנות לבן הארמי אשר כן משפטו ולהיותנה כשרות וטהורות לא נדבק בהן מום עון ואשמה ותהי מטת יעקב אע"ה מהן שלמה ובנו שתיהן את בית ישראל כן תהיה האשה הכשרה הזאת אחרי שכונתך לשמים בעבור זה יהיה חזון נפרץ בכל גבול ישראל כי המואבי' מותרת והקדימו רחל ללאה כבר דובר ע"פ רז"ל כי אע"פ שהם מלאה רחל עיקרה של בית: ושוב מצאתי בנימוקי החסיד הה"ר יוסף יעבץ ז"ל שכתב בארבעה דברים דמתה לרחל ולאה האחד שהן היו מבקשות ליבנות מיעקב השני שלא לקח יעקב עמהן כלום השלישי שהם מאנשי רשע הרביעי כי באו בהשגחה כי סיבב השי"ת שיברח יעקב לארצו וכולם נמצאו ברות כי הש"י סיבב שילך אלימלך וכו' ובניו נשאו וכו' והיתה מואביה ועניה ובקשה ליבנות ממנו ובאה אחריו עכ"ל: וכתב החכם השלם הה"ר יהודה ן' שושן זלה"ה אמרם ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם ואפרתה היא בית לחם וכמו שנא' בתורה ובנביאים ג"כ ואתה בית לחם אפרתה הנה הוא דרך מליצה כלשון מי מנה עפר יעקב ומספר

לחם: יב ויהי ביתך כבית פרץ אשר־ילדה תמר ג"כ
ליהודה מן־הזרע אשר יתן יהוה לך מן־הנערה י' זקפין ו־ו־ד בנביאי' וכתובי'

ותהי קרא שמא בבית לחם: יב ויהי ויהי מצלח ביתך כבית
פרץ די ילידת תמר ליהודה מן זרעא די יתן יי לך מן ריבא

תולדות אהרן ויהי ביתך כבית פרץ. עקידה שם:

לך חד מן י' זקפין בנבי' וכתובים וסימן והיה ביום הניח ה' לך מעצבך. עשה לך מוסרות ומוטות. ויאמר ירמיהו אל צדקיהו כי אגיד לך. הכון והכן לך. שבא ודדן וסוחרי תרשיש. לכן לא יהיה לך משליך חבל. לו איש הולך רוח ושקר. ויאמר ה' אלי עוד קח לך. אבל אגיד לך את הרשום בכתב. ויהי בי־ך כבית פרץ. וכל נתינה דמלכים דכו' במ"ה וסימן ויאמר לה אלקנה. ויאמר לו נשא כליו. וידבר יהונתן בדוד טוב. ואבי ראה גם ראה. וגם אשר לא שאלת נתתי:

רשי

משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרו של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם. כלומר יגדל שמך: (יב) כבית פרץ. שיצאו ממנו ומלה

אגרת שמואל

את רובע ישראל ברכוהו בשני השמות שיפרה וירבה בחיל רב באפרתה הלשון נופל על לשון וקרא שם כשם הגדולי' בבית לחם עכ"ל. וכבר קדם לי פירוש זה בכלל דברי לעיל עמוד עליו: והר"ש הלוי כתב ועשה חיל באפרתה ותקרא שם בבית לחם תוכן הענין כי לא לבד יהיה לו בן להאציל עליו נפש מחלון כי לא לו יהיה הזרע הזה וכמו שקדם למעלה בדברי הגואל אמרו אחרי שהגואל הקרוב עם שהיו לו בנים לא רצה לתת לאחרים אילו כמדובר ואתה בהיותך שכול השלכת נפשך מנגד להקים שם המת ולא פנית שיהיו לך בנים כעל גמולות ישיב גמולך אל חיקך ויתן לך בנים ובנות באופן תעשה חיל ושם באפרתה היא בית לחם: ושוב מצאתי אל הה"ר יוסף יחייא ז"ל דברים דומים למה שכתבתי ושמחתי וזה אשר דיבר להיות כי בעז היה עתיד להוליד מן הנערה הזאת שני מיני בנים הא' והוא הבן המיוחס לאביו הראשון המת אשר ממלא מקומו והמין השני הבנים אשר יולדו אחריו אשר יתייחסו למוליד החי והוא בעז לכן הזקנים בירכו בעז בתחלה בבנים מהאופן השני אשר הם עצמיי' לבועז ואח"כ ברכוהו בבן הבכור הנולד מבועז ומיוחס לבן המת אשר כמעט בועז לא היה לו חלק בו והוא אומרו הזרע הזה המגולגל ממחלון אשר יתן ה' לך מן הנערה וגו' יצליח כאשר עשה פרץ בן תמר המגולגל מער או אונן אחיו אשר ממנו יצאנו אנחנו בני בית לחם אשר אנו ראשי אלפי ישראל ושופטיהם עכ"ל: ועוד כתב הר"ש הלוי הנה הראב"ע כתב ועשה חיל כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור הממון וטוב פתר. ועם זה נאמר שנתחלקה ברכה זו לשלשה חלקים בנים ועושר וכבוד על הבנים אמר אשר בנו ועל העושר ועשה חיל כדברי הראב"ע ועל הכבוד וקרא שם בבית לחם עכ"ל ופשוט הוא:

(יב) ויהי ביתך כבית פרץ כתב הר"ש הלוי כי הסנהדרין והזקנים אחרי כלותם מלברכו שיפרה וישגא חזרו לברכו על הדבר העצמיי המכוון ממנו ככל אשר שמעו והוא לתקן נפש מחלון וראו כי אולי יסתפק בזה בועז באמור כי תוכן מצוה זו ואמתתה הוא באה לא באחר לסבה באה בספר הזוהר וא"כ היאך תבא נפש זו על ידו והוא איננו אחיו ע"כ אמרו אליו אל יפול לבך ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה אף כי היה אב ולא אח והוא יותר רע מזה וזה כמו שהשיב הר' שלמה אל הרב שם טוב כמו שקדם הנה שהכל הולך אחר הכונה וכמו שהועילה הכונה הטובה בימים ההם ובעת ההיא כן מועיל עתה ואומרו מן הזרע לשון מיעוט הוא ולא כל הזרע כי זה לבד יקום על שם המת והאחרים יהיו בניו ממש כמדובר עכ"ל:

והרב מורי זלה"ה כתב יתכן לפרש שכל העם אשר בשער והם הדיינים סנהדרי גדולי' וג"כ הזקנים שהיו עדים כלם כא' פתחו בברכה ואמרו יתן ה' את האשה וגו' והכונה היא שנזרקה נבואה בפי כל השתי כתות הדיינים והעדים לומר בסגנון אחד גלא שינו אלו מאלו אפי' מלה אחת והרי זו הוראה שברוה"ק נאמרה ונתקיים ברכתם. וידקדק הקורא ברכה זו וימצא שהיא כלולה משלשה דברים גדולים ראשונה ריבוי הזרע אשר ימשך מהם וכנגד זה אמר כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם וגו' שנית היותם גדולים בתורה ובחכמה וכנגד זה אמר ועשה חיל באפרתה והכונה חיל בתורה ואמר באפרתה לומר שאפי' במקום רפוס כמוהו עיר של חכמים וסופרים יהיה זרעו רפוס בין אנשי המקום ההוא לתורה ולתעודה מלבד היות אמת כי אין חכם בעירו שלישית כתר מלכות וז"ש וקרא שם בבית לחם ולכך שינה מאפרתה לבית לחם בשם העיר להורות על לחמה של מלכות וכמו שפירשו ז"ל על ואכלת מן הלחם זו לחמה של מלכות. ואם ירצה המעיין להפך הדברים הרשות בידו ויפרש ועשה חיל על המלכות כי צריך להגדיל חיל לצורך קיום המלכות וקרא שם בבית לחם על התורה והחכמה וכדכתיב לכו לחמו בלחמי ואפשר ג"כ שיתפרש וקרא שם על היותם צדיקים ויקנו כתר שם טוב ויהיו בעלי מעשים טובים וז"ש וקרא שם ועוד כי הצדיקים הם הם הנקראים בשם ונמשלים לכוכבים דאית בהם לכולם בשם יקרא. ואפשר שיאמר כרחל וכלאה כרחל באהבה עם בעלה וכלאה בריבוי הזרע והא בהא תליא כי כפי אשר תגדל שאהבה ותוסיף בין איש לאשתו כן יהיה שלימות הזרע אפי' במקום דלא נפיש זכותה ומאמרם ז"ל על בני שנואה יוכיחו עכ"ל: עוד כתב ויהי ביתך כבית פרץ כלומר כמו שבבני יהודה נתייחד פרץ מאשר אחיו להיות המלכות יוצא מאליו כן בכל משפחות ובתי אבות היוצאות מפרץ יהי ביתך המיוחדת שבהם לענין המלכות ואמר מן הזרע אשר יתן ה' לך מן הנערה הזאת לומר כי היה צריך להשתתף בזה צדקתו וחסידותו והוא אומרו אשר יתן ה' לך וג"כ היה מוכרח לסיבת המלכות היותה רות מעם נכרי וכמ"ש ז"ל אין ממנין פרנס על הצבור אלא כו' וזהו אומרו מן הנערה הזאת זאת ולא אחרת וזהו רמז ג"כ באומרו אשר ילדה תמר ליהודה כי מצד התחברותה עם יהודה באופן הכתוב בפרשה במקומו יש כו' על בית המלכות היוצא מיהודה והם היא סבה רחוקה עכ"ל: ורב אחרון ז"ל כתב ויאמרו כל העם אשר בשער וגו' כלומר המתאסף בשער וגם הזקנים אמרו עדים כלומר הננו עדים כדבריך ופתחו פיהם בברכה ואמרו יתן ה' את האשה עם היות שבאה היא אל ביתך ואתה לא חזרת אחריה כרחל באהבתה וכלאה בפריה אשר שתיהן בנו את בית ישראל. כי שני מלכיות היו הא' אפרים והשני יהודה וז"ש ועשה חיל באפרתה לרמוז על מלכות ישראל וקרא שם בבית לחם על מלכות יהודה אמנם ההבדל ביניהם כי מלכות אפרים היה בחיל ובכח נגד הדת והאמת ולא שם לו על פני חוץ אך מלכות יהודה לו השם והשמן טוב ועם היות מעשה זה תחלתו בגנות הנה אין בזה חשש של כלום כי הנה ביתך יהיה כבית האב הכולל והוא יעקב שלאה אשתו אמרה לו אלי תבא ועכ"ז נאמר וישכב עמה בלילה הוא גם רחל תמיד היתה מדברת עם יעקב בערם ישאנה וכמו שארז"ל בפסוק ויהי בבוקר והנה היא לאה וכמו כן יהי ביתך כבית פרץ והוא הבן הנולד לאב הפרטי לשבטך והוא יהודה אשר ילדה לו תמר לדרישתה ולתביעתה ועכ"ז תכלית טוב היה להם אחר שכך היה תכליתן עכ"ל: ושמעתי מפי החכם השלם הר"מ אלשיך נר"ו כי אמר הבאה אל ביתך כלומר כי היא באה מאליה ע"ד מה שעשו רחל ולאה כי רחל יצאה לקראתו עם הצאן ולאה יצאה אל אם הדרך ואמרה לו אלי תבוא וגו' ודקדק עם זה כי לכן כתב שתיהם במ"ם הנאמר על כינוי הזכרים והכונה לפי שעשו כמעשה אנשים כי דרך האיש לחזר אחר האשה ואין דרך האשה לחזר אחר איש לכן כתיב במ"ם עכ"ל: והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב ויאמרו כל העם אשר בשער הנה ספר הכתוב שכל העם אשר בשער והזקנים העדים אשר נמצאו שם וראו שנגמר הזווג ההוא ברכו אותם ואמרו לבעז יתן ה' את האשה וגו': והנה אמת גזרת כל העם אשר בשער והזקנים עדים הוא קשה היישוב דאין שייך עדות בנתינת ברכה והל"ל ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים יתן ה' את האשה וגו' ולמה הפסיק במלת עדים שנראה ללא צורך ועוד דלא שייך הכא עדות כלל ואם הכונה היתה לומר שהעם היו אומרים הברכה והזקנים אשר בשער היו עדים איך היו העם מברכין הנה זה לא יתכן שאדרבא הברכה היה ראוי שיברכו אותה הזקנים ולא המון העם וההמון יהיו עדים ועוד שא"כ הוא הל"ל והזקנים שומעים כי עדות אינו צודק רק על פועל או על דבור שהוא תנאי בין שנים אך בענין ברכה מה שייך עדות ועוד למה לא יהיו כולם יחד מברכין הזקנים והעם: ואני כאשר הייתי בימי חרפי שמעתי אומר שהעם היו המברכין והיו אומרים לבעז שתתקיים כ"כ מהרה ברכתם עד שיהיו הזקנים עדים בקיום הברכה שבימיהם תחזינה עיניהם שיתן ה' את האשה הזאת כרחל וכלאה שיראו קודם שימותו בנים רבים ממנה: והנה זה הלצי הוא אלא שהיה ראוי שתהיה גזרת והזקנים עדים אחר תשלום הברכה כולה ושיאמר ויאמרו כל העם אשר בשער יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך וגו' עד מן הזרע אשר יתן ה' לך מן וגו' ואח"כ יאמר והזקנים עדים שאין לומר שהוא מסורס למעלה כ"כ עכ"ל: ואני הכותב נר' לי במחיל' מכבודו דאי משום הא לא איריא ואין צורך בפירוש כי מה לי אם יאמר והזקנים עדים בתחלה או בסוף אחר שלא תשתנה ההבנה כלל דמה לי אם יקדים זמן הברכה למהירות זמן קיומה או יקדים ברכת מהירות קיומה לעצמותה והכל אחד למבין: אמנם הר"מ אלמושנינו כתב והנכון אצלי הוא שמלת עדים שב אל הזקנים והעם יחד והוא כי בעז לקח עשרה זקנים מזקני העם שהיו הזקנים רבים זולת העשרה הנז' והושיבם שם ונמצאו שם בשער רבים מעם הארץ כי לא היה כל עם הארץ שם ואל הזקנים והעם הנמצאים אמר להם עדים אתם כאומרו ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם היום וגו' ועתה אמר שהזקנים והעם אשר היו עדים כולם בדבר הקנין האמור לעיל אמרו לו יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך וגו' וכאלו אמר העם אשר בשער והזקנים שהיו עדים בדבר הזווג אמרו יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה וגו': ואני אומר כי דרדקי דבי רב ידעי דפשטיה דקרא הכי הוא כי מ"ש והזקנים עדים הכונה והזקנים אשר היו עדים אבל מה שקשה על זה אשר מפני זה כל מעיין לדרכו פנה הוא דא"כ הל"ל והזקנים העדים בה"א ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים העדים יתן ה' את האשה וגו' אבל באומרו והזקנים עדים בלא ה"א זו היא סיבה שכל מעיין יברח מפשטיה דקרא הדין ואתה המעיין בין תבין את אשר פירשתי לעיל בפסוק ולגפשך יגעס: ובענין הברכה הזאת כתב הר"א הנז' וז"ל לדעתי רמזו לענין טוב וגאות והוא שנראה לכאורה שזווג כזה איננו מן השמים כי כשמזווגים הזווג מן השמים הוא שהאיש במקום אחד והאשה במקום אחר או שיהיו שניהם במקום אחד ואין שייכות ביניהם השי"ת מחבר אותם ומזווגם אך כשהזווג מתחייב כמו זה שהאשה באה מעצמה להקים שם המת מפני שקרה מקרה שמת בעלה הנה זה נראה שנתחייב מצד מקרה חמותה ובכן יראה שאין התולדות היוצאות מהן מכוונות מן השמים על כן אמרו הזקנים והעם הנמצאים שם שזאת האשה עם היות שהיא באה מעצמה אל ביתך ולא היה הזווג הזה כשאר הזוגים יהי רצון שהשי"ת יתן אותה כאלו הוא זיווג אותם והוא אומרו יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך ירצה שעם היותה באה אל ביתך הוא ית' יתן אותה לך כרחל וכלאה אשר עם היות שגם הם נראה שנזדווגו ליעקב במקרה כי הוא הלך אל לבן וברח מעשו אחיו והיה עובד ללבן ואח"כ חלף עבודתו נתנו לו שתי בנותיו ועכ"ז בהשגחתו הנפלאה בנו שתיהם את בית ישראל כי זה לא יתכן שהיה על צד מקרי ושזדמן כי יתן ה' את האשה הזאת עם היותה באה מעצמה כמו שנתן לרחל ואל לאה כי אם שנראה שהיו הזווגים ההם על צד הקרי והזדמן מצאנו ראינו שבנו שתיהם

הָדָא׃ יג ויקח וּנְסִיב בּוֹעַז יַת רוּת וַהֲוָת לֵיהּ לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ
וִיהַב יְיָ לַהּ עִדּוּי וִילֵידַת בָּר׃ יד ותאמרנה וַאֲמָרָן נְשַׁיָּא לְנָעֳמִי
בְּרִיךְ שְׁמֵיהּ דַּייָ דְּלָא פְסַק לִיךְ פָּרוֹקָא יוֹמָא דֵין וְיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ
מִן צַדִּיקֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו והיה וִיהֵי לִיךְ לִמְקַיֵּים נְפַשׁ וּלְכַלְכָּלָא יַת
סֵיבְתִיךְ בְּתַפְנוּקִין אֲרוּם כַּלָּתִיךְ דִּי רְחִימַת יָתִיךְ יְלֵדְתֵיהּ דְּהִיא

הַזֹּאת׃ יג וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת־רוּת וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא
ג' וס"ע אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הֵרָיוֹן וַתֵּלֶד בֵּן׃ יד וַתֹּאמַרְנָה
הַנָּשִׁים אֶל־נָעֳמִי בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית
ג' רפין ב' ח' לאור לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל׃ טו וְהָיָה לָךְ
מלא ג' לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת־שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־

תולדות אהרן לס הריון. מס לח:

אבן עזרא

לא לקחתה בעבור ממון: (יד) אשר לא השבית לך גואל. הטעם בעבור שיוקים שם המת על נחלתו: (טו) ולכלכל. מטעם ויכלכל יוסף וי"א כמו ומי מכלכל את

אגרת שמואל

שתיהם את בית ישראל כן יצא מהאשה הזאת זרע שיבנה בית ישראל וזהו אומרו כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל: ומה שאמר לו ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם לדעתי אפרתה הוא שם מקום מיוחד שהיו דרים שם ועל כן נקראו אפרתים ובית לחם היה שם המקום כולל את אפרתה ומקומות אחרים ועל כן אמרו שיעשה חיל במקום דירתם שהוא אפרתה שהוא שם כולל לכל המעלות כנודע כי האיש חיל הוא המוכתר בכתר כל המעלות כולם ולהיות שהמעלות והקניינים מתהוים מהרגל הפעולות אמר שיעשה החיל במקום מושבו בהרגל הפעולות ויקרא לו זה בכל בית לחם כי השם יוצא עד למרחוק אחר הויית הקניינים והמעלות וזהו אומרו וקרא שם בבית לחם עכ"ל:

(יג) **ויקח** בעז את רות ותהי לו לאשה ספר בשבחה של רות דכמו שבעז לקח אותה בשמחה כי היתה אשה נאה וחסודה כן היא שמחה עמו עם היותו זקן מופלג ולא פנתה לבא אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר אלא לשם שמים בלבד וז"ש ויקח בעז את רות ותהי לו לאשה להשוות את שניהם כי היתה רוצה רות בבעז כמו שהיה בעז חפץ בה ואפשר שאמר ותהי לו לאשה שהיתה מתייחסת אליו וראויה להיות לו לאשה וצדקת כמוהו וז"ש לו לאשה. ואמר ויתן ה' לה הריון אפשר ע"ד שאמרו רז"ל גבי ויעתר לו ה' דיצחק ורבקה שאמרו זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת ויעתר לו ה' לו ולא לה והכא אמר בהיפך ויתן ה' לה הריון בזכותה ולא בזכותו של בעז כי זכותה רב ועצום ותלד בן ולא בת והשוה הריון ללידה לומר שילדה בלא שום צער לידה וכמו שאז"ל נשים צדקניות לא היו בפתקה של חוה שנאמר לה בעצב תלדי בנים אלא כמו שההריון בלא צער כן הלידה היתה לה בלא שום צער ובטרם תחיל ילדה ובטרם יבא חבל לה והמליטה זכר: **ואפשר** שמ"ש ויקח בעז את רות הכונה על הקדושין שקדשה בכסף כי אין קיחה אלא בכסף ואח"כ אמר ותהי לו לאשה הכונה על הכניסה לחופה כי החופה קונה אותה לכל דבר לו לאשה ליורשה ולטמא לה כו' ואח"כ ויבא אליה ואומר ויתן ה' לה הריון אפשר שהכונה ע"ד מאז"ל בויעש ה' לשרה כאשר דבר כי מקום ההריון אשר הולד מתהוה בתוכו לא היה לה והקב"ה עשאו ובראו מחדש בתוך בטנה וזהו ויעש ה' לשרה דקאמר ואפשר שזהו בעצמו מ"ש כאן ויתן ה' לה הריון ולא אמר ותהר ותלד בן להורות כי מקום ההריון בעצמו היה חסר ממנה ועתה ה' נתנו לה במתנה ונתהוה בתוכה מקום ההריון ותלד בן: **ואפשר** לומר עוד כי הודיענו כי גם אם כבר נשאת למחלון לא היתה בת זוגו ולא הקנוה לו לאשה מן השמים אבל כאשר לקחה בעז דע לך כי היא האשה אשר הוכיח ה' לו לאשה ולכן לא נבנה בעז מאשתו הראשונה רק מתו כל הבנים אשר היו לו וכן מחלון מת ולא נבנתה רות ממנו כי אינו בן זוגה וז"ש ותהי לו לאשה כלומר כי היא האשה אשר נתכוה לו לאשה מהשמים ולכן תכף מביאה ראשונה הרתה וז"ש ויבא אליה ויתן ה' לה הריון וגו': **ואומרו** ויתן ה' לה הריון ותלד בן אפשר שהכונה ע"ד מ"ש רז"ל אשה כי תזריע וילדה זכר אשה מזרעת תחלה יולדת זכר ולכן אמר ויתן ה' לה הריון כלומר נתן הקב"ה לה הריון שהיא הזריעה תחלה וכזה ותלד בן ולא בת:

(יד) **ותאמרנה** הנשים אל נעמי ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל וגו' כיון שהיה נודע לכל שע"י גאולתו של בעז החזיר נפש מחלון וזה הבן אשר ילדה רות הוא היה מחלון עצמו אמרו ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל לנפש מחלון בנך היום ולפי שנודע היה בכל ישראל כי המלכות היה עתיד לצאת מיהודה וגם הגואל מלך המשיח ובעז היה משבט יהודה ולכן אמרו הנשים יהי רצון שיקרא שמו גואל בישראל שיצא ממנו המלכות ומלך המשיח שהוא הגואל לישראל וז"ש ויקרא שמו בישראל לפי שקראו גואל אמרו כן יקרא גואל בישראל כמו שנקרא גואל לך: **א"נ** כמ"ש רז"ל כי בעז מיד אחר שבא עליה בפעם הראשונה מת אמרו ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל לנפש מחלון בנך בעבור יום אחד שחיה בעז וגם לפי שלא היו לבעז בנים עד עתה כי מתו כולם ואם היה הדבר מתעכב יום אחד גם הוא היה הולך ערירי ולא היה נזכר שמו של בועז עוד וז"ש ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל בעבור יום אחד וגם שיקרא שמו של בעז בישראל ולא תשכח שמו מישראל ח"ו: **א"נ** אמר ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום לנפש מחלון בנך ולפי שאם היה בעז בחיים היה קורא שם הבן הזה מחלון על שם המת ועכשיו שמת בעז יקראו את שמו בעז על שם אביו כי כן ראוי כיון שמת אביו קודם שיולד הוא וא"כ השאלה היה אשר שלא תתנחם נעמי בעלם כיון שלא יקראו לו מחלון כשם בנה ולכן אמרו לה הנשים ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום ואף שיקרא שמו של בעז בישראל לא תיתום לזה דהא סוף סוף זו היא נפשו של מחלון בנך ואם אין קוראים לו מחלון אלא בעז לא תחושי אף שיקרא שמו של בעז בישראל. ואפשר לומר שעשו השכנות בחכמה משום דאי הוו קורין לו בועז היה שולל את מחלון שהרי היה על שם אביו לזה קראו לו שם אחר שיהיה רמוז בזה בהעלם ולא בגלוי ובזה לא יהיה שולל שם זה את מחלון אלא יורה היותו מחלון ולא על שם בעז יקרא כיון שלא קראו לו בעז בגלוי אלא ברמז וז"ש לקמן ותקראנה לו השכנות שם שיאמר בשם שהוא מחלון בנה של נעמי וזהו לאמר יולד בן לנעמי שיאמר מן השם שהוא בנה של נעמי וזה ממה שלא נקרא שמו בעז בגלוי אלא עובד שהוא בגמטריא בעז שבעז עולה מנינו כמו עובד פ"ב וכן בעז ע"ט ושלשה אותיות הם פ"ב הרי כאן רמוז בעז: **א"נ** אשר ויקרא שמו כלומר ויהי רצון שיקרא שמו בישראל ולא ביעקב לפי שבזמן שישראל הם כשרים הם מכונים בשם ישראל וכשאינם עושים רצונו של מקום הם נקראים בשם יעקב וכענין שאמר הכתוב ולא אותי קראת יעקב כשאין אתה קורא אותי אז שמך יעקב וכי יגעת בי בתורה ובמצות אז שמך ישראל הכי נמי אמרו הנשים יהי רצון שיקרא צדיק ויקרא שמו בישראל ולא ביעקב: **אי** נמי כמ"ש ז"ל ביומא על מאי דא"ק ושם רשעים ירקב דהרשעים לא מסקינן בשמייהו דאסור לקרא בשם הרשעים ואותו קרא שם בנו דואג ונהרג אמרו הנשים יהי רצון שיהיה צדיק כדי שיקרא שמו בישראל דמסקי בשם הצדיקים שיהיה אדם קורא שם בנו הנולד לו בשמו של זה לומר שיהיה צדיק כמותו וז"ש ויקרא שמו בישראל יהי רצון שיקרא שמו בישראל שיהיה כל אדם חפץ לקרא שם בנו על שמו של זה וכענין זכר צדיק לברכה המובא ביומא: **והר"ש** הלוי כתב ויקח בעז את רות וגו' הגיד לך אדם מה טוב וישר בעז הצדיק פי לא נתן עיניו בממון ולא פנה דרך כרמים ושדות ואף כי אמר כי קניתי את כל אשר לאלימלך וגו' וכראה לטוב כי צריך לקנין השדה לקנות את רות ומפני זה ברח טוב הוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי כל מעיינו בקיום המצוה ולכן לא הזכיר לקיחת השדות כי אם ויקח בעז את רות ולא הזכירה עוד בלשון גנאי מואביה אלא רות בלבד. ותהי לו לאשה כמדרש לקח טוב ותהי לו לאשה הגונה לכגון אשת גבור לאיש חיל. ויתן ה' לה הריון כמדרש עיקר מטרין לא היה לה ד"א כל הנשים יולדות למנין הריון ע"כ. וכיוצא על הרוב הנולדים בזמנם לא יעלו לגמר פרי והנה חלבים ולא כלו להם חדשיהם כי אין כח לעצור הולד כ"כ הימים על כן אמרו ד"א כל הנשים יולדות למנין הריון להורות כי להיות הדבר הזה למעלה מן הטבע בלמו לה ימי ההריון שלמים כדרך כל הנשים הבחורות ההרות מאנשים בחורים. ובשיני רבה פי"א ויתן ה' לה הריון בגמטריא רע"א שיעור מקוה ע"כ והכונה כי נטהרה האשה ועלה לשם מצוה ועל כן נתייחס הכל אליה עכ"ל: **והחסיד** מהר"ר יוסף יעב"ץ זלה"ה פירש במשנת ר' לויטס כו' כי בא להורות שהיה הדבר הזה כולו לשמים אין בו מהתאוות המגונות ועל כן לא אמר ותהר ותלד בן אלא ויתן ה' לה הריון כי מאת ה' היתה זאת עכ"ל: **והר"ש** הלוי כתב עוד ירמה לי זה שדרשו רז"ל שאותו הלילה שבא עליה מת שמצאו להם מקום שלא אמר ותלד לו בן אלא ותלד בן כי כאשר ילדה כבר היה הוא מת ולא ילדה לו עכ"ל: **והחכם** השכיל הכה"ר יהודה ן' שושן ז"ל כתב שדרשו כן מפני שקראו לו השכנות שם ואם היה הוא בחיים אין ספק שהוא יקרא שמו לא השכנות עכ"ל: **ואני** אומר שהמקום אשר מצאו נכם לדרוש שאותה הלילה שבא עליה מת הוא ממה שאמר הכתוב ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום דממלת היום משמע דבשביל יום אחד בלבד לא הושבת לה גואל הא אילו היה מתאחר ומתעכב הענין יום אחד היה מת בעז ולא היה לה גואל ואח"כ מצאתי להר"ש הלוי שכתב כדברי זה לשונו ותאמרנה הנשים אל נעמי הנשים השאננות האלה ראו מעשה ה' כי נורא הוא ככתוב שאותה הלילה שבא עליה מת ועל כן פתחו פיהם בברכה ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום כי כמעט קט היה מושבת כי אם יעבור יום א' לא יפדה ולא יגאל כי טוב גואל ראשון לא אבה לקחתה ובעז הצדיק קיים מצוה סמוך למיתתו ומזה כל אנוש יחרד בבוא מצוה לידו לא יאמין אותה כי לא ידע מה ילד יום הלא תראה כי אם לא היה הפלגת זריזות בעז ביום ההוא לגמור המצוה ההיא ואם היה מאחר עד שיפגע בטוב וידבר אליו יום או יומים היה מת ולא היה מקיים מצוה זו וזה היה דרכו כל הימים רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביו שבשמים כי כן העידה עליו המעטירה נעמי כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום כי לא יתהלל ביום מחר ועל כן אמרו הנשים כי לא השבית לך גואל היום כמתמיהות על הדבר וזה טעם היום עכ"ל: **ואני** אומר כי מזה נלמוד ונקטינן האי כללא בידן כי לעולם האדם לא ימתין את המצוה רק בעת שבאה לידו תכף יקיימנה בו ביום ולא ידחה אותה לעת אחרת ועל זה היה אומר דהמע"ה עת לעשות לה' הפרו תורתך כלומר אותם שלעולם הם עצלים בענין קיום המצות ואומר עת וגו' כלומר יש שהות ביום לעשות לה' ודוחין המצוה מלקיימה תכף בבואה לידם אבל אומר שעדיין יש עת לעשות לה' אנשים כאלו הפרו תורתך לפי שהמצוה אין ראוי להמתין עליה ולדחות אותה לעת אחרת או ליום מחר כי הנה בעז אם היה דוחה וממתין מצוה זו עד יום מחר הי' מושבת לו גואל והיה מת בלא בנים ועל זה היה אומר הכתוב כי תמול אנחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ רצה לומר להיות מסכיל חיי העולם הזה כי לא תדע מה ילד יום ואפי' היום בעצמו אינו יודע האדם אם יחיה כל היום כי ראינו אנשים רבים היום כאן והיום בקבר ולכן אמרו כי תמול אנחנו כלומר אין אנו למנות ימים שלנו אלא עד תמול שהוא יום שכבר עבר וכבר חיינו אותו אבל לא היום אשר אנחנו בו וז"ש ולא נדע עוד אם נחיה היום שאנחנו בו אם לאו וזה מפני כי צל ימינו עלי ארץ ולא כצל כותל או צל אילן אלא ימיו כצל עובר שהוא צל עוף הפורח כי הוא צל עובר אם כן לעולם אין לנו לחשוב היום הזה שאנחנו בו בכלל ימינו רק היום של תמול וז"ש כי תמול אנחנו וגו' וכדאמרן ולכן לא החמין בעז הענין כי אילו החמין אותו אפי' יום אחד היה מת בלא בנים ח"ו אלמלא שנזדרז במצוה ונשאה במהרה ובזריזות רב: **ואפשר** עוד כי מ"ש אשר לא השבית לך גואל היום היינו על גאולת נפש מחלון שגאל אותה ולזה אומרו ויקרא שמו בישראל והענין הוא כי לא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו כמו שאמרנו לעיל אבל יקרא שמו בישראל ויהיה נקרא שמו עם אחיו ועם שער מקומו: **ורב** אהרן ז"ל כתב ויקח בעז את רות מגיד כי מביאה ראשונה נתעברה ועל שאמת לא היו גם שניהם בני בנים אם בעז לזקנתו ואם רות לעיכובה מהיות לאיש וכמ"ש ז"ל בכתובות פ' אע"פ עליה דרבי דאיעסקא לבריה ואותיב בבי רב תריסר שנין עד דאתי עקרא דביתהו אך השי"ת להפליא עצמו העמוקה נתן לה הריון וגם ילדה בן, ואפשר שזה רמז באומרו מנוח אשר ייטב לך ובית השיבה כל אשר תאמרי אלי אעשה גם בעז אמר לבלתי לכת אחרי הבחורים ועוד אמר להקים שם המת על נחלתו שכל זה רמז שלא היה בן בנים ודוק ורז"ל דרשו שהקב"ה גלף לה עיקר מטרין ומסקי לה מייתורא דקרא דקאמר ויתן ה' לה הריון ולא קאמר ותהר ותלד בן. ותאמרנה הנשים אל נעמי רז"ל דרשו שאותה הלילה שבא עליה מת והוציאו זה ממה שלא הזכיר הכתוב כלל את בעז מכאן והלאה ועם זה אפשר לומר שאמרו השכנות אל נעמי עם היות תכלית אלו הנישואין היום עכ"ז ברוך ה' שלא השבית לך גואל כי גם שמת בעז אשר חשבת להיות מתלוננת בצלו הנה כבר נשאר לך מנחם משיב נפשך והנער הזה עוד יגדל ויהיה כאביו ויקרא שמו בישראל עכ"ל:

(טו) **והיה** לך למשיב נפש שם בעולם הבא דברא מזכה אבא ואימא ויהיה זה לך כמו בנך עצמו ויזכה אותך לעולם הבא שישיב את נפשך שם בשובה ונחת גם לכלכל אותך פה בעולם הזה ואם תאמרו מה לי עמו והא בן איש אחר הוא לזה אמרו לה טעם לדבריהם דהא כלתך אשר אהבה אותך אהבה עזה ילדתו וכיון שנתפרסם במעי רות שהיא אוהבת אותך בוודאי הגמור שהושרשה ההאהבה ההיא בו ג"כ וגם הוא יהיה אוהב אותך לעשות טובה עמך בעה"ז ובעה"ב ואע"ג שהאהבה נראית רחוקה שהיא ע"י אחר מ"מ קרובה היא כיון שרות אמו טובה לך משבעה בנים א"כ אף אם לא יהיה אהבתו של בן אליך כשבעה בנים לפחות כבן אחד יהיה לך. וכיון ששמעה נעמי את דבריהן עשתה גם היא הכונה אל ההאהבה ותקח את הילד ותשיתהו בחיקה כדי שיושפע בו אהבתה: א"נ אפשר שניחמו הנשים לנעמי כאומרן כי הבן הזה השיב את נפש מחלון לעולם הזה ועל זה אמרו והיה לך למשיב נפש וגם לכלכל את שבתך

אֲהֵבָתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה י׳ . י׳ הֲוַת טַבְתָּא לִיךְ בְּעִידָן אַרְמְלוּתִיךְ מִסַּגִּיאִין בְּנִין : טו ותקח וּנְסִיבַת
בָּנִים : טו וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ י׳ וחסר נָעֳמִי יַת רַבְיָא וְשַׁוִּיאַת יָתֵיהּ בְּעִטְפַּהּ וַהֲוַת לֵיהּ לְתוּרְבִּינְתָּא :

אגרת שמואל

שבתך כי כבר נכנסת לימי השיבה ואיך יכולם לייגע ולהתפרנס והוא יכלכלך כי כלתך אשר אהבתך ילדתו אשר היא עד עתה היתה טובה משבעה בנים שהיא היתה הולכת ללקוט משדה אל שדה להביא טרף לחמותה ומעתה מעשה האם יעשה הבן ויכלכל את שבתך . ואז ותקח נעמי את הילד ותשיתהו בחיקה כי פחדה להניחו בחיק רות אמה כי לא נכתה עדיין באלה ואולי תשכב על הילד ותמיתהו לכן לא הניחתו בחיק רות אבל ותשיתהו בחיקה וביום ותהי לו לאומנת כאשר ישא האומן את היונק : ואח"כ מצאתי להר"ש הלוי שכתב כפירושי וז"ל והיה לך למשיב נפש וגו' חכמות נשים ראו כי בעת הולדת את רות לא פתח את לבה נעמי לקחת את הילד ולהושיבו בחיקה כמשפט אם מפני היות בנה ממש כמדובר ואם להיותו בן רות אשר כל ימיה נאמנה בבריתה וסרה אל משמעתה וכן יראה מהמשך הספור כי לא נתנתו בחיקה עד עת באו דבר הנשים האלה כי על כן נכנס פסוק ותקח נעמי את הילד בין הדבקים בין ותאמרנה הנשים אל נעמי וגו' והיה לך למשיב נפש וגו' ובין ותקראנה לו השכנות שם מפני כי הלקיחה נמשכה ממאמר הנשים הנה הן גמרו אומר כי עמדו בפני נעמי שתי ספקות הא' רוחניי והב' גופניי וכי על כן לא שמחה בילד ואולם הרוחניי הלא הוא אם באולי לא היה הילד הזה בנה כי לא באה נפש מחלון שמה כי לא היתה הכונה הצריכה לדבר ההוא כהוגן כי רבה היא ואולי בעז כיון להנאתו לקחת אשה כלילת יופי כמוה ומה גם בלילה הראשון כי בזרות יתייחד שכלו אל האמת ולא יוסף עוד לדעתה כמו שנאמר למעלה כי בלילה ההוא מת ולכן נעמי מסופק' בדבר ולכן לא שמחה בו ואולם הספק הב' הגופניי הנה היא יצאה נקיה מכל נכסיה והקנתה הכל לבועז כמ"ש עדים אתם היום כי קניתי את כל אשר לאלימלך ואת כל אשר לכליון וגו' מיד נעמי וכל זה כי אמרה לחיות בצל בועז הצדיק ועתה כי מת והילד הזה יורש את הכל ותשאר היא שכולה וגלמודה גולה וסורה כי רות לא תחפוץ עוד באהבתה אחרי שיש לה בן מבעז וכבר ניתק חבל הקורבה אשר ביניהן לגמרי ביודעה איש אחר ומה גם בלדת ממנו בן ולכן נתעצבה בילד כי הוא המדיח עליה את הרעה בעצם . לכן הנשים הללו באו לדבר על לבה דברים טובים דברי ניחומי' להסיר כעס מלבה ולהעביר דאגה מבשרה בב' הספקות אמנם בא' אמרו והיה לך למשיב נפש כלומר דעי באמת כי הילד הזה הנה הוא משובב נפש בנך אשר עד היום לא מצאה נפשו מנוח ומרגוע אבל היא הולכת מדחי אל דחי וכמו שקדם ועתה נחה שקטה והרגיעה בשובה ונחת וזהו למשיב נפש לשובב ולהרגיע נפש בנך אמנם בשני אמרו ולכלכל את שיבתך כדברי המתרגם והראב"ע כי הוא כמו ויכלכל יוסף את אביו ותאמרנה לה אל תדמי בנפשך שתהיי מהיום והלאה נעזבת ותצטרכי לשוטט בשדות ללקט כי הנה הילד הזה יהיה סבה לכלכל את שיבתך . ואחרי השיבן על ב' הספקות נתנו טעם לדבריהן וכלפי הא' אמרו כי כלתך אשר אהבתך ילדתו והדבר הוא מה שידובר ע"י חכמי האמת הקדושים אשר בארץ המה כי המשכת נפש המת ואם הוא תלוי ביבם וביבמה העיקר הוא באשה ואמרו זכר לדבר באות נפשה שאפה רוח ולכן אמרו כי כלתך אשר אהבתך ילדתו כי באהבתה אותך לא הסירה מחשבתה מאהבתך בעת ההיא ותמיד לבה אל אשר נכספת להמשיך נפש בנך אל העה"ז וכלפי הב' אמרו אשר היא טובה לך משבעה בנים כלומר את יודעת אותה כל ימי נתגוררה עמך כי היא טובה לך וכן תרגם המתרגם דהיא הות טבתא ליך בעידן ארמלותיך כסגיאין בנין ואחרי שבימים הראשונים היתה אליך כבת וטובה משבעה בנים כן תהיה מהיום והלאה וכל מחסורך עליה ולכן לא תיראי ולא תחתי עכ"ל : **ורב אחרון** ז"ל כתב והיה לך למשיב נפש כלומר ישיב את נפשך מרוב אנחותיך וגם יכלכל את שיבתך כי הבנים אם לשמחה אם לתועלת וגם שאינו בן בנך ואמרו כי המגדל בן זרים בגדלו יתנכר למגדלו והרי הוא כעמל שוא לז"א כי כלתך אשר אהבתך ילדתו והיא טובה לך וטבע המקום ראוי שימצא במה שיחלב והבן יהיה לך כאמו עם היותה נכריה וא"כ בן בנך ממש הוא זה ונעמי נתנחמה מן אנחותיה גם ממיתת בועז ותשיתהו בחיקה ולא בגאוה אלא היתה לו כאומנת לאהבתה אותה עכ"ל : **והרב** מורי זלה"ה פירש והיה לך למשיב נפש כי כיון שהבן הזה יהיה מכלל הצדיקים וכמו שנאמר ויקרא שמו בישראל ימשך תועלת לנפשה כאמור וכענין ברא מזכה אבא וכן הענין דברא מזכה אימא ומה גם כי תדריכהו ותיישרהו בדרכי ה' ועבודתו דבהאי הני נשי זכיין וא"כ נקוט חדא בבירור דוהיה לך למשיב נפש ועוד אחרת הנוגעת לגוף והוא לכלכל את שיבתך באופן שיהיה ליך תוטרא לידא ומרא לקבורה דזהו הצלה לנשים בחיותן אע"ג דלא מיפקדי אפריה ורביה ומלבד השתי טענות אלו הנוגעות לעצמה וראוי לה לשמוח בבן הנולד לה עוד יש טענה אחרת שראוי לאדם לשמוח בטובת האוהב ובפרט כאשר הוא אוהב נאמן כי יחשוב טובתו כאילו הגיע אל עצמו ואל בשרו וידמה כי בשלומו יהיה לו שלום וכיון שכן בהיות הטובה הזאת נוגעת לרות ראוי שתשמח ותגל אף גילת ורנן כאילו הגיעו והטיבה לה לעצמה וז"ש כי כלתך אשר אהבתך ילדתו ומה גם כי הוציאה אהבתה לפועל ומעשה רב וכמ"ש אשר היא טובה לך משבעה בנים :

(טז) **ותקח** נעמי את הילד ותשיתהו וגו'. הכונה כי רצתה לעשות גם היא הכנה לשיבה לגמר ותכלית דבר הנשים הצדקניות בשתי טענותיהם אם בענין כלכול שיבתה אשר זה ימשך מסבת אהבת הבן הלזה עמה רצתה להקדים להתנהג עמה באהבה עזה כאהבת בן יקיר ולזה ותשיתהו בחיקה ומזה ימשך כי גם הוא כאשר יגדל וידע אהבתה עמו יאהבה ג"כ אהבה יתירה כי המקדים לא יופג ועל דבר הנפשיי אשר אמרו והיה לך למשיב נפש בחרה להיות לו לאומנת להדריכו ולהיישירו בדרכי השי"ת ובלימוד תורתו כי לכל הצדדין יהיה נפש בנה או לא יהיה יש לה חלק בצדקתו

וכדאמרן דבהאי הני נשי זכיין בהיותן משתדלות ומסבבות לימוד התורה ומעשה המצות כי המעשה ומניע ומדריך יש לו חלק עם העושה וכל המזכה זכות הזוכה תלוי בו . ולבא עד תכונת הענין הזה נציע הצעה אחת ירוץ הקורא בה ויתיישבו הדברים על לבו ותברכני נפשו והנני מציגה לפניו : **כי** החל האדם לרוב על פני האדמה ויתפרד לכמה ראשים ועמים מעמים שונים עד הגיעם למספר שבעים והנחיל עליון גוים לשבעים שרים ומאז הבדיל והפריש את ישראל להיות עמו וחבל נחלתו כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל צוה להם תורה ומצות אשר בסבתם יאירו ויזהירו כזוהר הרקיע להיות דבקים בה' אלהיהם לאור באור החיים הנצחיים בהפרד נפשותם מהם ויתעדנו מזיו השכינה . והנה מספר המצות הוא רמ"ח מצות עשה כמספר רמ"ח איברים אשר באדם ושס"ה מצות לא תעשה כמנין הגידין אשר הם קישור גוף האדם ועליהם יעלה הבשר ויקרם וכן הדבר בשלימות האדם כי צריך סור מרע ואחר כך עשה טוב דאי לאו הכי עבירה מכבה מצוה כי אם אין האבר מקושר בגידיו בגוף לא יתקיים הבשר העולה עליו ועצמות האבר לא יהיה חזק ובריא וקל להבין . וג"כ באו מספר מצות לא תעשה כמנין ימות החמה כי בהם משלים האדם ימיו ומחזק אותם כי ימים יוצרו והוא מתכסה בהם בקרוב איש להשתחוות לפני בוראו בהפרד הנפש מהגוף ובהיותם נקיים מחטא ועון ימצאו מצות עשה מקום לצות עליהם ויתצרפו ויתלבנו ונעשים מלבוש לנשמה ודברים אלו ברורים בספר הזוהר פרשת ויחי גם בפרשת וישלח בענין גיד הנשה . וראוי לדעת כי מספר המצות כנגד האיברים הנה גם הוא בכיוון גדול באמת לתועלת העולם הבא והוא כי כאשר יזכה האדם ויקיים את כולם יקנה גוף האדם שלימות וכל מצוה ומצוה מחזיק אבר מאברי האדם ומתקנו כל אחד ואחד אבר המיוחד לו ומקנה ומהוה אור עליון בהיר הוא בשחקים ואז יהיה באמת בצלם אלהים ומוראו ואימתו מוטלת על כל הנבראים וכל המזיקים בורחים ממנו כמטחוי קשת ויראו מגשת אליו ואם ח"ו יחסר מצוה או מצות הרי זה חסר התיקון והרי זה בעל מום לא שלם או תמים ואז האור העליון מתרחק ממנו והרי הוא בהסתר פנים מגדר ההשגחה פרטית ומעותד לסכנות ומקרי הזמן בר מן דין תועלת יותר עיקרי נוגע לנפש והוא כי בהתפרד הנפש מן העולם הזה ללכת לאור באור החיים בג"ע להתעדן מזיו השכינה ידוע כי שם תמצא מלבוש ודיוקן כדמיון גוף דק ורוחני ומתלבשת ומתכסה בו ואז תהיה לה כח לעמוד בהיכל המלך מלכו של עולם ליהנות מזיו העליון ואם לא תמצא שם מלבוש ודיוקן להתלבש בו היא נדחית כי אין ראוי להיות כערומה כמו שמוכיח בס' הזוהר במקומות רבים וזהו ענין חלוקא דרבנן והחלוק הזה נעשה מן מעשה המצות אשר יעשה אותם האדם בעולם הזה וחי בהם לעולם הבא כאמור ואף אם האדם יראה לעינים וידמה שאין בהם ממשות ומישוש עבים סתר לו ולא יראה בעיני בשר אשר לו כי יוצר כלם הוא וכריאה יברא במעשה ידיו ופועל כפיו במצות שמורים לו לעד לעולם להיות לו בגד ללבוש לכסות את מערומיו ולא יתבושש לעמוד במקום גדולה ורבו יתירא יש מצות מיוחדות לכל אבר ואבר מכף רגל ועד ראש קטון וגדול א' מהם לא נעדר וכפי מה שיזדרז האדם במצות וידקדק בהם במחשבתו וכונתו מבלי התדבקות סיג ותולדה כן יעלה ערך טוהר ודקות וזכות המלבוש הנעשה מהם וגם כפי אשר ישנה וישלם האדם במצוה כן יהיה בהירות וטוביות ויופי חלק המלבוש הנעשה ממנה . נקטינן מהאי כי צריך האדם להיות זריז וזהיר בקיום המצות כלם כי אם יחסר אפי' אחת מהנה הרי החלוק והדיוקן בלתי שלם בחסרון אבר או אברים כפי המצוה הנעדרת ויהי' שם בעל מום ואוי לה לאותה בושה ומה גם כי בעל מום לא יקרב לפניו ית' ולא יוכל לגשת אל הקדש פנימה ואור חשך בעדו לא יראה באור נה בהיר אור מצוחצח כשאר הצדיקים אשר שם . והן אמת יש כאן מקום ספק איכנו קטן והוא כי אם הדבר כן לא שבקת חיי לכל בריה דאין אדם צדיק בארץ אשר יזכה לדיוקן ההוא וללבוש חלוקא דרבנן כי ידוע היות בכלל המצות חלק שאינו שוה בכל והוא חלק המצות המיוחד לכהנים הלוים וא"כ איך ישלימו רמ"ח איברים ושס"ה גידין לתקן המלבוש והדיוקן כי לפי הנראה שנים הם עליון ותחתון והא' דק יותר מחבירו מלבוש הימים ומלבוש הרמ"ח מצות ועוד מלבוש פנימי אחר יותר דק וזך הנעשה מהכונות כדמשמע בפרשת ויקהל ויכולים היינו להאריך בביאור הענין הזה ובסדר המלבושים האלו עם ביאור הדיוקן אשר היה לנפש קודם בואה לעולם והדברים עתיקים אלא שאין כאן מקומו להכנס לפנים מן המחיצה ונחזור למסקנת הספק דא"כ נימא ח"ו דבר מנייהו דישראלים חלוקא דין כיון שאין יכולת לקיים המצות הנז' זאת ועוד מצות התלויות בארץ מאי איכא למימר דאטו כל הצדיקים קדושים אשר חוצה לארץ המה לא יזכו בחלוק ההוא ועוד מי שאין לו אח או שלא מת אחיו ואין בידו לקיים מצות ייבום לא יהיה לו דיוקן שלם ומאי הוה ליה למעבד וכהנה רבות במצות אשר לא יבאו ליד האדם בלתי פשיעה מה יעשה בעלותו אל הר ה' והוא שרת את ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו וימנעוהו מבא אל הקדש להתעדן בעדן גן אלהים ויהיה צועק ואינו נענה והרי כאן דמעת העשוקים ואין מנחם : **ואנו** בעניותינו לא ראינו יישוב לזה כי אם באמרם ז"ל בפסוק זאת תורת העולה וגו' זאת תורת האשם וגו' בזמן שאין בית המקדש קיים יקראו בתורה קרבנות ויחשב להם כאילו הקריבו הקרבנות וכן אמרו שהקורא בתורה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות וכו' נמצינו למדין שהקורא בתורה בענין הקרבנות נחשבו לו כאלו קיים בפועל ובמעשה מה שלמד וקרא ואף אנו נאמר כי בנשת איש בארשת שפתיו ללמוד בחלק מחלקי התורה עקימת שפתיו הויא מעשה והרי הוא כאילו קיים

אותם

וַתְּהִי־ל֖וֹ לְאֹמֶֽנֶת׃ יז וַתִּקְרֶאנָה֩ ל֨וֹ הַשְּׁכֵנ֥וֹת שֵׁם֙
לֵאמֹ֔ר יֻלַּד־בֵּ֖ן לְנָעֳמִ֑י וַתִּקְרֶ֤אנָה שְׁמוֹ֙ עוֹבֵ֔ד ה֥וּא
אֲבִי־יִשַׁ֖י אֲבִ֥י דָוִֽד׃ יח וְאֵ֙לֶּה֙ תּוֹלְד֣וֹת פֶּ֔רֶץ פֶּ֖רֶץ

וכסגנו׳ וחס׳ ד׳. ד׳. כ׳ מ״ל כסיפרא פסוק דמיין מ״ל דמ״ל

יז ותקראנה וּקְרָאָן לֵיהּ שִׁיבַבְתָּן שׁוּם לְמֵימַר אִתְיְלִיד בַּר לְנָעֳמִי וְהֲווֹ קָרָאָן שְׁמֵיהּ עוֹבֵד הוּא אֲבוּי דְיִשַׁי אֲבוּי דְדָוִד׃ יח ואלה וְאִלֵּין

תולדות ב׳ מ״ל דמ״ל וסימן נמסר בסדר בראשית ע״ש ועיין במסרה רבתא בערך ע׳ יל׳ : פרץ ל׳ זקף קמץ אלה תולדות פרץ והוא חד מן א״ב קמץ בזקפא וסימן נמסר ב׳ במסרה רבתא במערכת אות הקו״ף בס״ד:

תולדות אהרן ותקראנה לו. סנהדרין יט :

אבן עזרא

את יום בואו : (יז) ילד בן לנעמי. כמו ויהי לה לבן: אבי דוד. יתכן שישוב אל ישי גם אל עובד כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. דרך סברא כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער והוא בעל דגל ונוסע בתחילה קודש ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד דוד רק שע״ו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה היא השנה הרביעית למלך שלמה ודוד חי שבעים שנה וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר

רשי

(יח) ואלה תולדות פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר ויחסו על שם יהודה :

אגרת שמואל

אותם וכן במצות התלויות בארץ ואם לא ראה מאורות הארץ מימיו וכן בכל שאר המצות ונמצא היות האדם אפשרי תקון החלוק בשלמות וידו משגת בשבת לימוד התורה כי היא המשלמת ומטהרת ומתקנת את כל המצטרך לנפש האדם באופן ימצא מרגוע אחר המות בג״ע ולא יהיה ערום שליו וערטילי יכין צדיק וילבש בגדי קדש לכבוד ולתפארת וזהו אצלי פסוק תורת ה׳ תמימה משיבת נפש ר״ל משיבת ומרגעת במנוח והשקט את הנפש ומטעמא דאמרן ולבי אומר לי דלהכי קרו ליה לדיוקן ההוא חלוקא דרבנן כי החכמים בתורתם בנקל יבאו עד תשלום החלוק הנז׳ ובענין זה עלתה ארוכה ומרפא לנפשות בני האדם אשר לא חכמים המה ואינם מתעסקים בתורה ובמצות והוא בהיותם מחזיקים ידי לומדי תורה ומעמידים אותם כי בזה יש להם חלק בתורתם ובתקון עמלי תורה נמשך להם תקון ג״כ וזהו אצלי פירוש עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר וזהו ג״כ פי׳ כי בצל החכמה בצל הכסף והוא עם מאמר רז״ל עתיד הקב״ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות וכו׳ : והנה בהקדמה זו יובן מאמרם ז״ל בברכות פ׳ היה קורא גדול׳ הבטחה שהבטיחן הקב״ה לנשים יותר מן האנשים שנאמר נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי א״ל רב לר׳ חייא נשי במאי זכיין באקרויי בנייהו לבי כנישתא ולאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן ע״כ : והדבר קשה דמאי קאמר נשי במאי זכי והלא יש להן מצות רבות שהן מצוות בהן כגון מצות עשה שאין הזמן גרמא וכל מצות לא תעשה כי השוה רחמנא אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. ונראה דקאי רב למאי דקאמר ברישא גדולה הבטחה שהבטיחן הקב״ה לנשים ופרש״י גדולה הבטחה שהרי קראן שאננות בוטחות ופירושן של דברים במאי דאיתא בספר הזוהר פ׳ שלח לך במעשה דר׳ חילא בענין ההיכלות אשר בג״ע מיוחדו׳ לנשים צדקניות להתעדן באור הבהיר והעליון אשר הא׳ מיוחס לבתיה בת פרעה והב׳ לסרח בת אשר והג׳ ליוכבד אם משה והד׳ לדבורה אשה נביאה ולפני ולפנים מאלו ההיכלות ד׳ היכלין דאמהן קדישן ובכל היכל והיכל יש סיעת נשים צדקניות וכמה רבות ואלפי נשין זכיין בחברת כל א׳ מהנז׳ ומפרש התם דנשי זכיין אשר בהיכל הא׳ איקרון נשים שאננות והיכלין דאמהן קדישן איקרון בנות בוטחות והנה יקש׳ כי כמו שהאנשים צריכין דיוקן ומלבוש שלם בלי חסרון כאמור כן הנשים תצטרכנה בגד ללבוש ולכסות את מערומיהן כי בזולת זה לא יהיה להם כח לעמוד ולהתיצב בהיכלי מלך הנז׳ לעיל כי במה כחן גדול מן האנשים ואדרבא חזיקן דהורב כהן ומעתה כיון שכל עצמן של האנשים עם כל ייפוי כחם אין להם מציאות תקון שלם כי אם ע״י התורה נשים דלא מפקדי אתלמוד תורה איכה ישלימו את כל תקון רמ״ח איברים אשר נכללו בגופן וזהו שהוקשה לרב הני נשי במאי זכיין לעמוד בהיכלי שאננות ובוטחות ומשני באקרויי בנייהו וכו׳ כי היותן משתדלות בענין התורה אם בבניהן ואם בבעליהן יש להם חלק בתורתם וזכות לימודם תלוי בהן מאחר שהן היו סבה בהשתדלותן ובטיותן דוחקות את עצמן מצדן ומהרצות להמתין את בעליהן ולתת להם רשות ללכת להתעסק בתורת ה׳ נמצא כי התקון בעצמו שיש לאנשים שייך לנשים ואם לא יהיה עצמי בהן נאמר שיהיה הבדל ושנוי ביופי ושלמות המלבוש אבל מלבוש מיהא איכא שלם בלי חסרון חלק מחלקיו. עד פה הגיע ענין הדרוש הזה מיוסד על שרשי האמת והצדק נלמד מבאר מים חיים המגל׳ עמוקו׳ הוא ספר הזוהר. ומעתה נחזור לענייננו כי זאת היתה כונת נעמי הצדקת להיות אומנת לבן הנולד להדריכו ולהיישירו בתורה ובמצות כדי שיהיה לה חלק בהם ותשיג לעמוד בהיכלי קדש שאננות או בוטחות בחברת נשי זכיין כדאמרן עד כאן לשונו : ואני אומר כי בודאי אמת הוא כי המלבוש של הנשמה הוא נעשה מן המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אמנם נראה לי כי בודאי הוא ית׳ אשר הוא יודע העלומות ידע והבין כמה מצות היה צריך שיעשה האדם אשר בהם יעשה מלבוש שלם לנשמתו והיא חלוקא דרבנן כאמור ובכל המצות אשר הוא מצוה כל ישראל לעשותם מבלתי מצות הכהנים הלוים יש די סיפוק למלבוש אשר יעשה שאדם להתלבש בו נשמתו ולא יחסר כל בו אבל המצות אשר ריבה הכתוב לכהנים הלוים אין בהם צורך לתשלום הלבוש כי במצוה אשר צוו הישראלים בהם הושלם החלוקא דרבנן והלבוש ובמה שהבדיל אלהי ישראל את הכהנים והלוים וריבה להם הכתוב מצות יתירות היינו כדי שיזכו לייפות לבושם בייפוי יתירא נוסף על היותו חלוק שלם במנין המצות שנצטוו הישראלים לכהנים שלוים יתר שאת כי הקריב הקב״ה מצות יתירות כדי שבהם יזדכך לבושם יותר תתלבש היופי לא מפני שהיה חסר קצת מהלבוש ולא יושלם רק במצות הכהנים כי איך נאמר שגם הישראלי צריך למצות הכהנים כדי להשלים לבוש נשמתו והנה רוב מצות שכהנים הישראלי אשר יעשה אותם עליו נאמר והזר הקרב יומת ואיך ישלים הישראל׳ לבוש נשמתו בקריאתו בתורה במצות הכהנים כי אם נאמר זאת התורה לעולה כי כל העוסק בתורת עולה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב עולה היינו מפני שאילו היה בית המקדש קיים היה מקריב אותה בפועל ובמעשה ועתה שחרב בית המקדש ואי אפשר להקריבה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב עולה בקראו בדיני עולה וכיון שהיה ראוי הישראלי לעשותה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה וכל הראוי למעשה אין מעשה מעכב בו על דרך כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו אבל מי שאינו ראוי לבילה שלא הוא הישראל שאינו ראוי לעשות ולקיים מצות הכהנים והוא במיתה על עשייתם אם כן איך יחשב קריאתו בהם כאילו עשאה והרי אם עשאם הוא חייב מיתה אלא ודאי על כרחין במצות אשר חייב הישראלי בהם יושלם החלוקא דרבנן הלוק ולבוש שלם מבלי חסרון והמצות יתרות של הכהנים הוא ליפוי יתירא ומאהבתם אשר אהב אותם יותר הש״ת הקריב אותם אליו לעבוד עבודתו ובזה יזכו ליפות לבושם בייפוי יתירא : ובן בענין הנשים אשר ראה רא״ו כי כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות לא מפני זה יהיה חסר לבוש נשמתן בע״ה אבל דבר פשוט הוא כי לבושא דאיתהא להוד ולבושא דגברא להוד לא ראי זה כראי זה ומשונה זה מזה ולכן נאמר לא ילבש גבר שמלת אשה ולהשלמת לבוש נשמתן של נשים די להן באותם המצות שנצטוו ובקיימן אותם השלימו לבוש נשמתן והא תליא הא מילתא בשיקול אל דעות כי הוא ית׳ יודע כי אין צורך במצות עשה שהזמן גרמא ללבושי הנשים ומאי דאמר ליה רב לרבי חייא הני נשי במאי זכיין כבר ידע במאי זכיין דהיינו במצות שנצטוו אבל בהיות כי לעיל קראן נשים שאננות ובוטחות ואמר גדולה הבטחה שהבטיח לנשים יותר מן האנשים על כן תמה כי איך אפשר אשר במצות אשר נצטוו יזכו לאותה המעלה יותר מן האנשים והרי נקטינן כי תלמוד תורה כנגד כל המצות היא שקולה והאשה פטורה מלימוד התורה וא״כ איך אפשר שהזכו הנשים למעלה הנז׳ אם בתוך המצות אשר לא נצטוו היא ת״ת אשר היא שקולה כנגד כולם ומה גם שנאמר שיזכו ליותר מן האנשים על כן שאל במאי זכיין כיון שמן שעיקרים הן פטורות והשיב שאין הדבר כן כי אם ג״כ הן זוכות בענין ת״ת וזה באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן וכו׳ הרי שגם להן יתר שאת בענין לימוד התורה כי גדול המעשה יותר מן העושה ולכן גדולה הבטחה שהבטיח הקב״ה לנשים יותר מן האנשים ובדרך זה מיושב הכל ולא קשה מידי :

(יז) ותקראנה לו השכנות שם לאמר כלומר שיאמר השם ויובן ממנו שנולד בן לנעמי ולכן קראוהו עובד שהכונה עובד אלהים וזה מורה היות בן נעמי שנקראת כן על שהיתה צדקת ונעימה במעשיה. ואמר הוא אבי ישי ודוד ולא שהוא זכה להיות לו ישי וישי זכה להיות לו דוד אלא עובד זכה לשתיהם ליפי ולדוד וזהו הוא אבי ישי ואבי דוד : ורב אחרון ז״ל כתב כי להיות שלא היה לו אב ואמו מרוב צערה לא שתה לבה הוכרחו השכנות לקרא לו שם ועל שם הענין קראו לו את השם והוא כי הן אמרו יולד בן לנעמי כי זה הבן לה הוא להשיב נפשה לכלכלה ולעבוד עבודתה ולכן קראוהו עובד כלומר עובד את זקנתו. הוא אבי ישי וגו׳ הן הנה דברי כותב הספור כלומר וזהו תכלית כל הספור עכ״ל :
ואפשר עוד לומר כי ב׳ שמות נקראו לו א׳ מקרה וא׳ עצמי כי בתחלה כאשר שתה אותו בחיקה ותהי לו לאומנת אז באותם השתי שנים הראשונים קראו לו השכנות שם והוא שם מושאל לא שיהיה שמו העצמי וז״ש ותקראנה לו השכנות שם לאמר אותו לפי שעה יולד בן לנעמי ותהי שמו כפי השכנות בן לנעמי וכשהיו קוראות אותו כך היו קוראים אותו בן לנעמי אבל אחר שגדל ולא היה צריך לאומנת אז ותקראנה שמו עובד ולכן אמר בכאן שמו ולעיל אמר שם כי הראשון לא היה שמו המיוחד לו אלא בדרך מקרה אמנם אח״כ קראו לו שמו המיוחד לו ולכן נקט שמו בכנוי כי הוא היה שמו המיוחד לו. אח״כ מצאתי קרוב לדברי בהר״מ אלמושנינו ז״ל : והרב מורי ז״ל כתב המסתבר כי בהיות רות גם נעמי עצובות רוח ושמחתן בלתי שלימה מסבת מיתת בועז בלילה הראשונה כאמור ועתה נתחדש׳ תוגתן בראותן הבן הנולד שלא זכה בועז לראות לידתו ולשמוח בו בהיותו שכול משלשים בנים והנה הוא יתום משעת לידה אשר בלי ספק אין צער גדול מזה בעת ההיא ולכן גם שניהם לא שתו לב לקרא לו שם מגודל יגונם לסבה הנז׳ כי נעדר מי שהיה ראוי לו לשום לו שם כמנהג ולכן הוכרחו השכנות לקרוא לו שם :

הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ יט וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־רָם וְרָם
הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב׃ כ וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן
וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה׃ כא וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת־ ג׳ חוס אלס. ל׳ ומ״ל
בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ כב וְעֹבֵד הוֹלִיד אֶת־ ב׳ מ״ל כסיפ׳
יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד׃ ב׳ זג׳ וחד וחוסי כד״ס

סכום הפסוקים של ספר רות שמונים וחמשה וחציו ותאמר רות המואבית.

תּוֹלְדַת פֶּרֶץ פֶּרֶץ אוֹלִיד יַת חֶצְרוֹן׃ יט וחצרון וְחֶצְרוֹן אוֹלִיד יַת רָם וְרָם אוֹלִיד יַת עַמִּינָדָב׃ כ ועמינדב וְעַמִּינָדָב אוֹלִיד יַת נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית יְהוּדָה וְנַחְשׁוֹן אוֹלִיד יַת סַלְמָא צַדִּיקָא הוּא סַלְמָא מִן בֵּית לֶחֶם וּנְטוֹפָה דְּבַטִּילוּ בְּנוֹי פְּרוּזְבִין דְּאוֹתִיב יָרָבְעָם חַיָּבָא עַל אוֹרְחֵי וַהֲוָאן עוֹבְדֵי אָב וּבְנִין יָאֲוָן כִּנְטוֹפָא׃ כא ושלמון וְשַׁלְמוֹן אוֹלִיד יַת אִבְצָן נְגִידָא הוּא בוֹעַז צַדִּיקָא דִּי עַל זְכוּתֵיהּ אִשְׁתֵּיזְבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִיַּד בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן וּבְגִין צְלוֹתֵיהּ עֲדַת כַּפְנָא מֵאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וּבוֹעַז אוֹלִיד יַת עוֹבֵד דִּפְלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּלֵב שְׁלִים׃ כב ועובד וְעוֹבֵד אוֹלִיד יַת יִשַׁי דְּמִתְקְרֵי נָחָשׁ בְּגִין דְּלָא אִשְׁתַּכַּחַת בֵּיהּ עִילָא וּשְׁחִיתָא לְאִתְמַסְרָא בִּידוֹי דְּמַלְאָכָא דְמוֹתָא לְמִסַּב יַת נַפְשֵׁיהּ מִנֵּיהּ וַהֲוָה יוֹמִין סַגִּיאִין עַד דְּאִדְּכַּר קֳדָם יְיָ עֵיטָא דִּיהַב חִוְיָא לְחַוָּה אִתַּת אָדָם לְמֵיכַל מִן אִילָנָא דְּאָכְלִין פֵּירוֹי חַכִּימִין לְמִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וְעַל הַהוּא עֵיטָא אִתְחַיְּבוּ מוֹתָא כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא וּבְהַהִיא עִילָּא שְׁכִיב יִשַׁי צַדִּיקָא הוּא יִשַׁי דְּאוֹלִיד יַת דָּוִד מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃

אבן עזרא

כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים פחות מעשרים שנה הנה נחשב שיהיה בן י״ח שנה ולא נחסר שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן שמנים וארבע וזה נכון בעיני כי הנה בעז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לרות לבלתי לכת אחרי הבחורים גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני לבניו ויתכן שנקרא עובד שהולידו זקן ולא לקח האשה כי אם בעבור כבוד השם וגם האם עזבה דתה וארץ מולדתה וחסתה בצל כנף השם על כן יהיה הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם השרשים :

אגרת שמואל

א ירצ׳ שקריאת השכנות שם לבן הזה לא האם ולא נעמי היה בשביל שיצא הקול באמירה דלא פסיק שיולד בן לנעמי ולפיכך רות לא קראה שם בחושבה שנעמי היתה קודמת כיון שקול המון נשמע שיולד בן לנעמי ועוד כי חשבה רות תהיה לבה נוקפ׳ שבכונה היתה קוראה היא שם להבריח מנעמי ולהפסיק הקול שיולד בן לנעמי ונעמי גם היא לא היתה קוראה שם באומרה שרות קודמת שהוא בנה באמת ומהקפדת שתיהן זו בשביל זו היה נשאר הבן מבלי שם עד שבאו השכנות וקראו לו שם וטעם לאמר לפי זה בשביל שהיו אומרים יולד בן לנעמי :

(יח) **ואלה** תולדות פרץ כתב הר״ש הלוי ז״ל אחרי כלותו את כל תוקף דבר זה מסיפור הקדוש הזה מהיתר המואבית בא לייחס דוד אשר עליו נתגלגל כל זה כאמור והתחיל מפרץ להיות דוד העשירי קדש כמו שכתב החכם השלם החסיד כה״ר יהודה ן׳ שושן . ואומרו תולדות מלא אמרו בראשית רבה פרשה י״ב מפני שחסרו ששה דברים מאדם כי על כן היה תולדות השמים והארץ מלא על שם אותם ששה דברים ומשחטאו אדם וחוה וחסרו אותם הששה נחסרו כל תולדות שבמקרא להורות שהם חסרים וביען עתידים לחזור בביאת הגואל היוצא מפרץ על כן תולדות פרץ מלא . ובשמות רבה פרשה ל׳ אתה מוצא כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים אלה תולדות השמים והארץ ואלה תולדות פרץ וטעם גדולים להם למה אמר אלה תולדות השמים והארץ מלא מפני שברא הקב״ה את עולמו ולא היה מלאך המות בעולם ובשביל כך הוא מלא וכיון שחטא אדם וחוה חיסר הקב״ה כל תולדות שבמקרא וכיון שעמד פרץ נעשה תולדות שלו מלא שהמשיח עומד ממנו ובימיו הקב״ה מבליע המות שנאמר בלע המות לנצח לפיכך תולדות השמים והארץ ותולדות פרץ מלא ע״כ. וכתב הר״ש הלוי ונודע לבאי בשערי חכמת האמת כי הוא״ו הוא סוד קו האמצעי מדתו של יעקב והם החיים וזה שמו אשר יקראו כל מקובל עץ החיים ולכן מורה העדר הוא״ו על העדר החיים ומילואה על מילוי החיים האמנם ביען היות התולדות הנאמר פה הוא דוד השרוי בעלמא דנוקבא דמותא שריא ביה על הדרך הנאמר על כן מלא הנה תיבת תולדות להורות כי ממנו יצא המבטל ומבליע המות . ואומרו פרץ פרץ א״ר אבא בר כהנא כל שכפל שמו יש לו בעולם הזה ויש לו בעולם הבא איתיבון ליה והכתיב תרח תרח א״כ יש לו חלק לע״ה אמר להם אף היא לא תברא דא״ר יודן בשם ר׳ אבא בר כהנא ואתה תבא אל אבותיך בשלום בשרו שיש לאביו חלק לע״הב ע״כ בב״ר עכ״ל . ועוד אני אומר כי כיון שמואל הנביא ביחס הזה לשכך תלונות מה ידומו בדבר הזה ואני אפרש כל אחד במקומו ראשונה ידומה גנות גדול מה שהתנהג בעז ברמאות עם טוב הגואל הקרוב כאשר ראו עיניך במה שקדם דברים צדיקים כמה עקש לו את הדרך שלא יקחנה אחרי שפתח דבריו האיר באומרו אנכי אגאל ולכן אמר ואלה תולדות פרץ כי הנה זרח אחיו הזריח אורו ראשונה וחוט השני לעד ואף גם זאת פרץ זה פרץ ועבר לפניו ויפטור רחם אמו ויהי בכור יורש עצר והממלכה נכונה בידו כן דבר בעז כי עם היות טוב נתן ידו בראשונה לגאול ובועז בעז ותעצומות איחרו וכאשר פרץ ישנו בעולם הבא כנדרש בכפל שמו כמדובר כן ענין בעז ולא תשיגהו מזה בושת ופגם כי אדם קרוב אל עצמו להגיע אליו השלמות . ועל דרך זה פירש החכם השלם כה״ר מאיר ערמאה באגרת יסודי הצדיקים מאמר הנביא מחמס אחיך יעקב תכסך בושה כלומר מהחמס אשר עשה לך אחיך פעמים בבכורה ובברכה לא עתה יבוש יעקב אבל תכסך בושה כי הוא נזדרז לקנות השלמות ואתה בשצף קצף הסתרת פניך ממנו והוא ענין נפלא בכתוב וזה דבר בעז כאמור ולכן הזכיר את פרץ עכ״ל :

ואני אומר כי בהיות שכל עיקר המגלה הזאת הוא להודיע היחס של דוד המלך ע״ה והדברים מוכיחים מתוך הספור כי מאת ה׳ היתה זאת ואשה זאת מן השמים הקנו אותה לו אף אם נראה כי היה בדבר קצת פריצות בהיות שהלכה ותגל מרגלותיו ותשכב והנה פרץ בן יהודה יוכיח כי עם היות שעמדה תמר בעינים על אם הדרך כדרכן של זונות וכן יהודה חשבה לזונה ועם כל זה יצאו ממנה כל הצדיקים שיזכור כן היה ענין הזווג הזה וכדאמרן לעיל : ובמדרש וחצרון הוליד את רם ולא ירחמאל הוא קדמאי שנאמר ובני חצרון ירחמאל ואת רם ואת כלובי אלא לפי שנשא ע״ג להתעטר בה שנאמר ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה ע״כ וכתב החכם החסיד כה״ר יהודה ן׳ שושן ז״ל צא ולמד כי חטא אחד יאבד טובה הרבה שאבד זה הצדיק שלשלת יוחסין משום עונג שעה : וכתב הר״ש הלוי ואני אומר כי בא לסלק ממנו עוד גנות אחר והוא אשר דובר בו כמה פעמים כי איך ולמה יצא שורש זה מהמואביה הזאת ואף אם תהיה מותרת נראה דלאו משנת חסידים היא כאשר נכפל למעלה והוא שאמר וחצרון הוליד את רם ועזב הראשון ירחמאל ביען נשא ע״ג להתעטר בה ואחרי שזה לא רוחם ביען נשא ע״ג ויאשם ויצא ממשפחת בית אביו ולא עוד נזכר שמו וזאת אומרת שאם היה דבר רות לא טוב בעיני ה׳ גם היא גם בעז לא יבואו בסוד ה׳ אלא שהיה זה ממנו ית׳ כי כל הנפשות לו הנה והוא היודע אותנה כי ירחמאל נשא ע״ג להתעטר בה ואין ספק שנתגיירה שאם לא כן לא היו מקפידים על המקרה להתעטר בה ומניחים העלם שנשא ע״ג אלא איברא כדאמרן ובעז נשא את רות המואביה ונשא הוא בישראל ואין המלט מהצין הנה נילון משביב חכמת האמת והוא כי מעת חטא אבינו הראשון נתקלקלו הדברים ונעשו פנימיים חצוניים וחצוניים פנימיים וכנרמז במגלת איכה מהזוהר בפסוק והתעוותו אנשי החיל והוא סוד העשוקים הנאמר בקהלת כנרמז בספר הזוהר וביחוד במעשה רב דרב ייבא סבא המוזכר למעלה ומאז נדחו רות ונעמה ונתקרבו עתה והנה הוא סוד צפורה אשת משה ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל והמשכילים יזהירו והוא הדבר אשר הזכיר לרם ועזב את ירחמאל כמו שנאמר וכל זה להורות כי השורש הזה עושה פרי למעלה פרי צדיק עץ חיים עד שאם יפגע במנוול מן גו יגורש ולא יזכר שמו בשלשלת היחס אף אם הוא בכור וכאשר היה דבר יעקב ועשו עכ״ל :

והרב מורי זל״הה כתב נראה לי כי על כן ייחס מפרץ ולא מאביהם הראשון יהודה בהיות כי גם הוא נבזה קצת כדומה לזה שענין תמר ליהודה בעיני השומעים לא טוב הוא ויש מקום לייחס בו קצת גנאי ח״ו ולכן התחיל לייחס התולדות מפרץ ואגב אורחיה אשמעינן שאם בעיני ההמון הדרך מעוקם עם כל זה יודע תעלומות גלוי לפניו היות הכונה לשמים ואין ראוי לייחס בו פגם כלל כי מה׳ יצא הדבר וכמאמרם ז״ל בפסוק צדקה ממני עכ״ל :

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) **יעשה**. יעש ק'. ובמדרש רות מהזוהר יעש יעשה כתיב אם תזכו להכנס תחת כנפי השכינה יעשה ואם לאו יעש חסר ה"א. וע' עוד בשרש ישי בשם מדרש לקח טוב ובספר אגרת שמואל לשהכם כמהר"ר שמואל אוזידה ובמתנות כהונה: (ט) ומצאן. כתב המכלול דף קע"ג שנגדעה ה"א שנקבה מהמכתב והאל"ף נחה והגד"ו בצירי וכן קראן לי מרא שבסמוך עכ"ל. ואנו מצאנו שניהם בסגול גם בספרים כ"י ובמקרא אחת בלבד מדפוס ישן מצאתי קראן סרי"ש בציר"י ובמדרש רות רבתי ומצאן כתיב אחת מוצאת ושתים לא מוצאות: (יב) שבנה בנוהי לכן. בנסחא כ"י ובדפוסים ישנים הלמ"ד בסגול וברוב הספרים בצירי ובמכלול דף קס"ו הלמ"ד בסגול לפי שהיה בתשלומו לכנה הלמ"ד בפת"ח כמו שמענה נשים (ירמיה ט) ויש ספרים מדויקים שלמ"ד בציר"י והוא על העיקר כמו לך עכ"ל. ובעל שרש ישי דרש לה לכאי נו"ן כפופה כמו שדרשו רבותינו אצל ומצאן מנוחה דלעיל: (יג) תשברנה. הבי"ת בציר"י: תעגנה. ברוב הספרים הגימ"ל בצירי וכ"כ רד"ק במכלול דף קנ"ו ובשרשים הצריך לתת טעם לדבר גם בספר רב פעלים כתוב הגימ"ל צרויה כמשפט השלמים וכן כתב ר' אליה בספר הרכבה ואות חן שער ב' פ' ה' ובמקצת ספרים כ"י וגם באיזה דפוס בסגול: (יד) ותשנה. בהעלם האל"ף מהמכתב רד"ק בשרשים ומכלול וכן הוא למערבאי ובחילופי הדפוס כתיב עם יו"ד למערבאי וטעות הוא ובמדרש רות רבתי ותשנה חסר אל"ף השם כאן מהלכות ובוכות היינו חסרות כה ועיין בעל שורש ישי ובעל אגרת שמואל: (יט) עד בואנה. מלא וא"ו ללמדך שהלכו ו' ימים ובשבת נחו: (כ) קראן לי. עיין לעיל על ומצאן: מרא. לית כתיב א' והטעם לפי שהטאה במורא כן של עניים שלא פרנסם בשני הרעב: (כא) משדי מואב. ביו"ד וכן במסורת כל ספרא כתיב יו"ד בר מן ב' כתיב ה"א וסימן כי שמעה בשדה מואב כי פקד ה' את עמו. ויאמר לגואל חלקת השדה:

ב (א) **מידע**. מודע קרי: (ב) ואלקטה בשבלים. וכן אלקטה נא שבסמוך שניהם בהט"ף קמץ כ"כ רבינו יונה בספר הרקמה ורד"ק במכלול דף כ"ב ושרשים ומדקדקים אחרים וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י גם כי בהרבה ספרים הם בשוא לבדו: (ג) ותלך ותבוא ותלקט. מלא וא"ו לומר לך ו' ימים לקטה ובשבת נחה: (ז) אלקטה נא. הקו"ף בהט"ף קמץ כמ"ש לעיל: (ח) תעבורי. במקצת ספרים כ"י אשכנזים ובדפוסים ישנים מלעיל שהטעם בבי"ת אך בס"ס מדוייקים כתובי יד וגם במקצת ספרי הדפוס מלרע וכן כתב רד"ק במכלול דף כ"ג זל"ם ובא שורק תחת חולם במלת תעבורי מזה והוא מלרע וכן כתב בדף קכ"ח שבטרחא בריש: (יא) הגד הגד לי כל אשר עשית. בנדרים פ' אין בין המודר נמנה עם מלין דקריין ולא כתבן את דהגד הגד וכתב הר"ן ז"ל כאי את ק' ולא כתיב מיהו בספרים שלנו ק' וכתיב ואף במסרה שלנו לא מדבר ליה בהנך דקריין ולא כתבן עכ"ל. ודבר זה נפלא הוא מאד בעינינו אדרבה איפכא אשכחן בספרי דילן ולא כתיב ולא קרי את כלל ועיקר רק הוא חילוף בין מערבאי ומדינחאי דלמדינחאי כתיב את כל אשר ולא קיימא לן כוותיהו: (יג) כאחת שפחתך. ברוב הספרים חסר יו"ד: (יד) ויאמר לה בעז. ה"א הכנוי נחה והיתה ראויה להיות במפיק והוא חד מן מלת לה דלא מפקין על פי המסורת וסימנם אנ"ך פי' אורייתא נביאים כתובים לפיכך נראה לי שבי"ת בעז רפה שאין כאן דין מפיק כמו שכתבתי בפרשת ואלה שמות על ותאמרס במאמר ובסוף פרשת שלח לך ובזכריה ה' ועיין מ"ש בסוף פ' מטות: (טו) גם בין העמרים. בעי"ן בחט"ף קמ"ץ: (כ) האיש מגאלנו הוא: (כא) ותאמר. חצי הספר בפסוקים:

ג (ג) **ורחצת** וסכת ושמת. בדפוסים אחרונים כתוב ושמתי ביו"ד וקרי ושמת בלא יו"ד אבל בכמה ספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים כתב ושמת בלא יו"ד ואין כאן קרי וכתיב כלל ואף במסורת ריש ספר מלכים נסדר הסימן מן מ"ג מלין דכתיבין י' בסוף תיבותא ולא קריין ולא נחשב בהם מזה הפסוק רק תיבת וירדתי ובמדרש אמרו וירדתי כתיב כדלקמן ולא דרשו שום דבר אצל ושמת ואין אנו צריכים למה שכתב בזה בעל שרש ישי ואל יקשה בעיניך אם בפרטן אי אתה מוצא רק מ"א מלין מפני שצריך להוסיף שתי תיבות שהם בפרשת תוכחה בפסוק יען אשר לא זכרתי (ביחזקאל טז) שכתוב זכרתי ביו"ד וקרי זכרת בלא יו"ד ובאותו פסוק עצמו ולא עשיתי כתיב ביו"ד וקרי עשית בלא יו"ד ופשע המגיה בזכירתם. עוד יש לדעת כי מה שכתוב בסוף מסרה הנזכרת. הייתי לכן כה אמר ה' אלהים יען אכלת. טעות סופרים הוא המעוותים עלינו את הכתובים וצ"ל אתי כה אמר אדני אלהים יען אמרים לכם אכלת אדם אתי שכתוב ביו"ד וקרי את בלא יו"ד והוא ביחזקאל סימן ל"ו: שמלתך. שמלתיך קרי: וירדתי. וירדת קרי ובירושלמי פ"ח דפאה וירדתי כתיב אמר לה זכותי תרד עמך: (ד) ושכבתי. ושכבת קרי והכי איתא ברות רבתי ועיין מה שכתב בעל אגרת שמואל והמתרגם תרגם והאת שאילה מיניה עיטא והוא יחוי לך וגו' נראה שדורש יו"ד של ושכבתי לרמוז על שאלתה שתשאל ממנו ושכבתי כלומר תן לי עצה אם אנשא לאיש דאל"כ אין חבור לזהו יגיד לך עם שכבתי כך כתב בספר גאולת הגר: (ה) כל אשר תאמרי ״״״ אעשה. אלי קרי ולא כתיב וכן אלי דהשערים שבסמוך ואינון מן מלין דקריין ולא כתבן על פי המסורת והכי איתא בנדרים פ' אין בין המודר א"ר יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים וקריין ולא כתבן וכתבן ולא קריין הלמ"ח קריין ולא כתיבין פרת דבלכתו (שמואל ב ח) איש דכאשר ישאל (שמואל ב' טז) באים דונגבה (ירמיה לא) לה דפלטה (ירמיה נ) את דהגד הגד. אלי דהגורן. אלי דהשערים ע"כ. וע' מ"ש לעיל גבי הגד הגד ובמסורת חשיב כל הני ועוד עלייהו אהריני ואלו הן בני דונא אבו ״״״ בנימין (שופטים כ) כן דכי על ״״ בן המלך מת (ש"ב יח) לכאות דקנאת ה' ״״ הצבא זאת (מ"ב יט) בני ו דוסדרמלך ושראצר ״״״״ הכהו (בס במלכים) וכולהו אינון עשר וכן נסדרו במ"ג כאן ובריש ספר דברים ובטעם י' מלין אלו שקורין ואינן כתובים מצאתי כתוב על זה בשני פעמים לותה נעמי את רות בראשונה אמרה כל אשר תאמרי אעשה ובשנייה אמרה כל אשר תאמרי אלי אעשה ע"כ. ובמדרש רות רבתי אלי ק' ולא כתיב אמרה לה שמא יבא אחד מן הכלבים ויזדווג לי ואעפ"כ עלי לישב הדברים ובמדרש לקח טוב לר' טוביהו בר' אליעזר אמרה רות לחמותה וכי כל אשר תאמרי אלי אעשה ואלך בדרך מקושטת ויתשבוני לזונה לא אעשה כן אלא הטוב והישר בעיני אלהים ואדם אעשה ולזות שפתים ארחיק ממני וכן עשתה שהלכה ותרד הגורן ואחר כך ותעש ככל אשר צותה חמותה והיינו דגרסינן במסכת שבת פרק ואלו קשרים מאי דכתיב תן לחכם ויחכם עוד זו רות המואביה ושמואל הרמתי וכו' ועיין עוד בשרש ישי ובאגרת שמואל: (יב) ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי. אם כתיב ולא קרי על פי הגמרא דנדרים פרק ד' ובמסורת עשי עלייהו אחריני כמו שנמסרו כאן במ"ג ועיין מ"ש בירמיה ל"ב בס"ד וברש"י ושרש ישי ואגרת שמואל ובספר גאולת הגר כתוב דמה שכתוב אם לרמוז שספק בידו אם גואל הוא מצד היכולת שבכח עם כחו וזקן: (יג) ליני. כפי המסרה דריש ד"ה וריש בראשית הנו"ן רבתי ולא הלמד ובנוסחא אחר מאותיות גדולות לא נמניה עמהם וכן בספרים כ"י אין שום אחד מהן גדולות: (יד) ותשכב מרגלתו. מרגלותיו קרי: בטרום. יתיר וא"ו ובמדרש רות ר"פ ז' אמר ר' ברכיה בטרום כתיב מלמד שנתעכבה שם שעות כמנין הוא"ו סי' שם שעות שכבה למרגלותיו ועיין שרשים ואגרת שמואל: (טו) ויאמר הבי המטפחת. במדרש רבתי דרות הבה כתיב מלמד שהיה מדבר עמה בלשון זכר שלא ירגיש בו בריה. וכתב בעל מתנות כהונה צריך לומר שכן היה כתוב בספרים שלהם שבספרים שלפנינו כתיב הבי גם בעל שרש ישי כתב שלא נמצא כן בכל ספרים שלנו ובמסורת שלנו מהדפוס כאן וגם בירמיה סוף כי' ל"ט כתיב דפלוגתא על דין המסרה במסורת כ"י ננסר מסרה הנזכרת ע' חסר א' בליבנא בלא פלוגתא כלל: (יז) כי אמר ״״״ אל תבואי. אלי ק' ולא כתיב להודיע כי רות הגידה הדבר לנעמי ב' פעמים כדאמרן לעיל על כל אשר תאמרי אלי וע' עוד בשרש ישי ואגרת שמואל:

ד (א) **ויעל** ברוב הספרים הסמ"ך בפת"ח לא בקמ"ץ: וישב. טעמו למטה ולכן הוא כלו קמץ קטן ולית דכוותיה כן מצאתי בספר דקדוק כ"י: (ד) ואדע. ואדעה ק': (ה) קניתי. קנית ק' ובמד' רות קניתי כתיב וזה מסייעא להאי דא"ר שמואל בר נחמן אנשים היה מדברי תורה אמר הראשונים לא מתו אלא ע"י שנטלו אותה ואני הולך ליטלה הם לו ליטלה לית אלא מערבב זרעיותי איני מערב פסולת בבני ולא היה יודע שכבר נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית וע' שרש ישי: (ו) לגאול לי. מלא והאל"ף בקמ"ץ והוא הסוף והוא חד מן יתרים וא"ו והטפים קמצים על פי המסורת: (טו) אהבתך הבי"ת בקמ"ץ בספרים מדוייקים כתובי יד והתי"ו בסגול מפני שהמלה מלעיל בשני פשטין וכן כתב הלוית חן פ' ב' מהשער השני ובס"א כ"י התי"ו בציר"י ובפשט אהרון לבד ובטיל ברובא ובמקראות הראשונות מהדפוס בצירי ובשני פשטין ואינן מחוזרות אצלי: טובה. בס"א כ"י נמסר עליו לית בטעם בטי"ת וכן נמנה בסוף מסרה גדולה בטעם הדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה: (יח) ואלה תולדות פרץ וגו'. במדרש ב"ר אלה תולדות השמים והארץ אמר ר' שמואל בר נחמן כל תולדות שנאמרו בתורה חסרין בר מן תרין אלה תולדות פרץ וגו' והדין ומפני מה אינון חסרין ר' יודן אמר כנגד ששה דברים שנטלו מאדם הראשון ואלו הם. זיוו. חייו. וקומתו. ופרי הארץ. ופירות האילן. ומאורות. וכלהו יליף להו התם מקראי ושוב אינן חוזרים לתקונן עד שיבא בן פרץ. וכתיב בס' גאולת הגר נ"ל דהיינו טעמא שפרץ הראשון נקוד קמ"ץ והגדול והשני בתרין סגולתא שהם שש נקודות להורות שעד פרץ היו ששה דברים החסרים לגמרי ממין האדם ומפרץ ואילך עד דוד חזרו ג' מהן שהרי זיו מצינו במשה פירות הארץ ופירות האילן חזרו ונתקנו ג"כ בקצת אבל חיי האדם וקומתו ומאורות נשארו חסרים לגמרי ולעתיד יחזרו כלם לתקונם הראשון לכן הראשון קמץ וסגול להורות שבתחלה היה הכל שלום והסיר ואח"כ נפתחו שלשה ופרץ שני בשש נקודות להורות שלעתיד יחזרו כלם ע"כ: (כב) ועבד. במקצת ספרים חסר וא"ו אחר העין וכן במסורת כ"י עובד ב' מלא וסימן ותקראנה לו השכנות. ובעז הוליד את עובד: ועבד הוליד את ישי. ב' זקפין קמצין בקריה וסימנהון ודוד בן ישי. ועבד הוליד את ישי:

הקדמה

מאת הרב המחבר ספר לחם דמעה למגלת איכה

הדור אתם ראו משפטי ודיני כן בעודני חי חי תהלה לאל חי והגון לחדש דבר מדעתי ממה שחננני קוני שמתי כל מעיני מגמת פני להקדים העקר ודבר ה' היה יקר מדרש שמואל על מסכת אבות כי באמת אמרו האי מאן דבעי למיהוי חסידא ליעיין במילי דאבות וכן אמרו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת על כן קודם כל חקיקת חרות ספר מספרי בדפוס הקדמתי ספרי הראשון ספר מדרש שמואל פירוש לאבות מגן לכל האוחזים בו ובהיכלו כלו אומר אל לבו הוד הבו ומלתי מלים מכל מחכמים חדשים גם ישנים שם יתנו צדקות ה' אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד. אחר כל אלה ידי עשתה נתתי אל לבי לדרוש ולתור במילי דאיכה חשכה גדולה נפלה עלינו בנפול עטרת ראשנו בית קדשנו ותפארתנו וכל מחמדנו היו לאין וחרבה עירנו ובשיתי שומי שאשי' אני מה מני עיני הלך עיני יורד מים ולא תדמה מאין הפוגות צרות רבות ורעות כתרוני באו דנים עד השברים מרים ואנחים אי לזאת היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה כי רבתה בתה מאנה הנחם נפשי כי קדר שמשי לזאת קראתי שם הספר השני **לחם דמעה** כי האכילנו ה' לחם דמעה והשקנו מי רוש על כרוש בדמעות מרות ויגונות לאלפים ולאחות במלאת סאות העונות. אלה אזכרה ואשפכה עלי דמעות ליס הגדול כי גדול כים שברנו לפני ה' וכולי האי ועדין אולי אללי לי אללי הוא ירפא לנו הנה כי כן דרשתי סמוכות אחר המדות קינות ודמעות חוברות ונעתרות את פני ה' אלהי אל אלהי הרוחות להמציא אלינו מנוחות והשביע בצחצחות נפשנו כבתחלה. וגם פה אחזתי דרך מדרש שמואל להרבות דברות להבות אישים ראשונים ואחרונים למען ישמחו ויעלזו כל הלומדים בו וזכות הרבים תלוי בו אחוה דעי ומנדעי אשא דעי ישמח לבי גם אני בשתים אלה הספרים וחבורים דוברים מרות וזולגות דמעות חשבתי דרכי כי בגלגל יכון כסא ה' וכסא משיחו לנצח נצחים כי מפתח בית דוד על ה' ועל משיחו ליגאל אותנו ולהשיב בנים לגבולם על תלם על כן הדפסתי אחריהם ספר **אגרת שמואל** והוא באור מגלת רות אמה של מלכות קטנה הכמות ורבות האיכות גם הוא אור בקציר דעות שלמים וכן רבים על שמם אקראם אענדם עטרות לראשי ואני שונה דבריהם תחלה בטרם כל דברי יראו ישרים וישמחו. גם עתה אשא פני אל ה' אלהי יעזרני על דבר כבוד שמו ויזכני להיות ממצדיקי הרבים עולם ועד ביתר שאת ויתר עז ספרי ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בעבור שמו הגדול אכי"ר

נאום המחבר הצעיר **שמואל די אוזידא**

א אֵיכָ֣ה ׀ יָשְׁבָ֣ה בָדָ֗ד הָעִיר֙ רַבָּ֣תִי עָ֔ם הָיְתָ֖ה כְּאַלְמָנָ֑ה רַבָּ֣תִי בַגּוֹיִ֗ם שָׂרָ֙תִי֙ בַּמְּדִינ֔וֹת הָיְתָ֖ה לָמַֽס׃ ס'. ה'. ול' במדינות

ת"א אמר ירמיהו נביא וכהנא רבא איכדין יתגזר על ירושלם ועל עמהא לאתדנא בתירוכין ולמספד עליהון איכה היכמא דאתדנו אדם וחוה דאיתרכו מגינתא דעדן ואספיד מרי עלמא עליהון איכה ענת מדת דינא וכן אמרת על סגיאות חובהא די בגווהא אשתדור ובגין כן תהי יתבה בלחודהא כגבר דמכתש סגירו על בסריה די בלחודיה יתיב וקרתא הות מליא אוכלוסין ועממין סגיאין אתרוקינת מנהון והות דמיא כארמלא ודי מתרברבא בעממיא ושליטא באפרכיא והוה מסקין לה מסין הדרת למהוי מכיכא ולמתן כרגא להון בתר דנא:

איכה י"ו וסי' איכה אשא לבדי. איכה אוכל להוריש'. איכה יעבדו הגוים. איכה נדע את הדבר. איכה ירדוף אחד אלף. איכה היתה לזונה. איכה תאמרו חכמים. איכה נהיתה הרעה הגדולה. אהה ה' אלהים איכה נעשה. איכה נשבר מטה עוז. איכה ידע אל. איכה תרעה ה' בו. איכה ישבה בדד. איכה יעיב באפו. איכה יועם זהב. איכה נחשבו לנבלי. וחד איכה הוא:

תולדות אהרן איכה ישבה בדד. מ"ק כו סנהדרין קד זוהר תרומה: היתה כאלמנה. תענית כ:

רשי

(א) איכה ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות הוא המגלה אשר שרף יהויקים על האח אשר על האש והיו בה שלש אל"ף ביתו"ת. איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אל"ף ביתו"ת שנאמר (ירמיה לו) ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש: בדד. גלמוד מיושביה: רבתי עם. יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיתה עמה רב יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אצלה

אבן עזרא

אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים. שהם נוסדים על קשט ובזיקת מדע ינוקים. וכל דבריהם כזהב וככסף שבעתים מזוקקים. אכן מדרשיהם על דרכים רבים נחלקים. מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים. ומהם לאמץ כשלים ולמלאות הריקים על כן ידמו לגופות טעמי הפסוקים. והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים. מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים. ודרך הפשט הוא הגוף בדברים נבחרים ובחוקים. וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים: ואני אברהם בר מאיר מארץ מרחקים. הוצאתני מארץ ספרד חמת המציקים. וספרי אלו בגלותי היו בידי מחזיקים. ויורוני לבאר ספרים בטעמים מנופת מתוקים. וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים. ואינה המגלה הנשרפת על יד יהויקים. כי לא נמצא שני דברי השם אשר הם בספר ירמיה חקוקים. וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים ועוד כתוב מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה: (א) בדד. שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ"ד וחסרונו וכן מלת בטח: רבתי. שרתי. מלעיל להבדיל בין היו"ד הנוסף ובין יודי"ן סימן המדבר כמו הוהבתי לדוש ועמדה מלת גנובתי יום מלרע בעבור השתנות הבי"ת: רבתי בגוים. איננה כראשונה רק בלשון גדולה כמו ורבי המלך. על כל רב ביתו. ונפתחה למ"ד למס להורות על ה"א הדעת הנעדר

לחם דמעה

(א) יאמר בסנדייק כי בתחלה קראה עיר ואח"כ קראה מדינה והכונה כי לא' מג' סבות אפ' שלא תכבש העיר אם לסבת היות בתוכה עם רב. או לסבת היות האנשים אשר בתוכה אנשים חכמים ונבונים אפילו שיהיו מעטים כי עצה וגבורה למלחמה. או לסבת היות המדינה מוקפ' חומה גבוהה דלתי' ובריח. ובירושלם היו כל השלשה הנז'. ולכן קא מתמה המקונן איכה נחרב'. וז"ש איכה ישבה בדד העיר רבתי עם כלומר כי אפילו אם היתה עיר פרוזה אין חומה יש לתמוה איכה ישבה בדד בהיות שהיתה רבתי עם. ועוד יש לתמוה איכה היתה כאלמנה בהיות שהיה בה ג"כ עצה וחכמה למלחמה, וזה יובן במסז"ל וז"ל רבתי בגוים והלא כבר נאמר רבתי עם ומה ת"ל רבתי בגוים רבתי בדעות ע"כ. ומכפל לשונם נראה כי ראשונה הוקשה להם והלא כבר נאמר רבתי עם ואם כן רבתי בגוים הוא מיותר ועוד הוקשה להם כי רבתי עם הוא יותר חידוש מרבתי בגוים כי רבתי עם נראה כי היתה רבה באוכלוסא וכולהו מעם אחד ורבתי בגוים נראה שהיתה רבה באוכלוסא מכל עממין סגיאין שהיו בתוכה ולכן חזרו ואמרו ומה ת"ל כי יותר חידוש השמיענו במה שכבר אמר רבתי עם וא"כ מה ת"ל רבתי בגוים אלא בודאי הכונה רבתי בדעות. ועוד בה שלישיה שהיתה שרתי במדינות כלומר שהיתה שרתי בכל המדינות הגבוהות חומה דלתים ובריח וא"כ איכה היתה למס: ורז"ל אמרו איכה ישבה בדד איה כה האמור לאברהם כה יהיה זרעך ואיה כה האמור לישראל כה תאמר לבית יעקב ע"כ. כיון המקונן בפותחו כתיבת איכה לפי דבריהם שאלה ותשובתה. השאלה היא איה כה האמור לאברהם כה יהיה זרעך כי עכשיו נשארו מעט מהרבה וישבה בדד העיר רבתי עם ובמלת איכה עצמה רמוזה התשובה והיא כי באה עליהם הרעה על עזבם תורת אלהים וזהו איה כה תאמר האמור להם בנתינת התורה באופן כי בתיבת איכה רמוז השאלה והתשובה: ובפשט הכתוב אפשר לומר עוד כי בכה ויקונן ירמיה הנביא על ירושלם בשתי בחינות אם בבחינת שישבה בדד והכונה כי מבלי בניה היא יושבת כאשה עקרה שלא ילדה. ובאומרו רבתי עם אפשר שרמז למ"ש ז"ל. שפעם אחת רצה המלך אגריפ' לידע כמה אוכלוסין היו בירושלם צוה לכהנים ליקח כוליא אחת מכל כבש וכבש שהיו שוחטין לפסחיהן ואח"כ מצא כליו' כפלי' כיוצא מצרי' ועל ריבוי גדול כזה אמר רבתי עם. ומאי דנקט רבתי ביו"ד יתירא אפשר שרמז לנו גודל ועוצם הריבוי והוא מסז"ל דגמירי שלא היו נמנים על כל כבש וכבש פחות מעשרה אנשים באופן כי מלבד היותה רבתי עם כדאמרן עכ"ז לפי האמת היו עשרה פעמים באותו הריבוי לפי שאין לך כבש שלא היה בו עשרה אנשים באופן שלזה כיון רבתי ביו"ד להורות שהיה עשר פעמים רבת כדאמרן. ועוד שנית מפני שהיתה כאלמנה כי היא אלמנה בחיי בעלה ע"כ כאלמנה בכ"ף הדמיון וכמ"ש הנביא כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו והניחה ואין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק באופן כי היתה ירושלים כאלמנה מבלי בעלה היא יושבת. גם אפשר שכיון במאי דנקט כאלמנה בכ"ף למה שאמרו ז"ל כי לא זזה שכינה מכותל מערבי על כן כאלמנה ולא אלמנה ממש. ואומרו רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס אפשר כי בהיות שהיא היתה רבתי בגוים ופירושו כמו רבי המלך כלומר רבתי ואדונית ושלטנית בכל הגוים וגם היתה שרתי בכל המדינות ושולטת עליהם כי לא היתה קריה אשר שגבה ממנה ועתה היתה למס ונהפוך הוא אשר ישלטו המה ביהודים כדאמרן: ומה שאמר שישבה בדד ולמטה אמר היתה למס דנראה דקשו אהדדי עכ"ז מ"ש שישבה בדד אין הכונה שישבה בדד לגמרי אבל גם אם נשארו בה מדלת העם קראה בדד בערך שעד עתה היתה רבתי עם והוא רבתי עם ועל אותם המעטים שנשארו בה עליהם אמר היתה למס שהיו פורעי' מסים וארנוניות: גם אפשר לומר שמ"ש ישבה בדד שנראה פשוטו שהיתה בדד לגמרי היינו על אותם השנים שנשארה ירושל' חרבה ושממה כי גם מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו ועל שאר השנים שהיו בה יהודים א' מעיר ושנים ממשפחה על אותו הזמן יאמר היתה למס. ואפשר גם כן שרמז מ"ש היתה למס אל מה שראינו אנחנו בזמנינו זה כי בכל מקום אשר תחת ממשלת המלך יר"ה אין לך מדינה שיהיה בה ריבוי מסים וארנוניות על היהודים כארץ ישראל ופרט מן הפרט ירושלם ואלמלא כי מכל גלילות ישראל שולחים שם מעות לפרוע המסים וארנוניות שלהם לא היו יכולים יהודים לדור בה מרוב המסים ועל כן היה מקונן הנביא עליה שרתי במדינות היתה למס: ובמדרש איכה ישבה שלשה נתנבאו בלשון איכה משה ישעיה וירמיה. משה אמר איכה אשא לבדי. ישעי' אמר איכ' היתה לזונ'. ירמיה אמר איכה ישב' בדד ע"כ. כונתם ז"ל להודיע שאין יסורין בלי עון וראיה משלשה נביאים אשר נבאו בלשון איכה. להודיענו כי אף אם ממאמר משה שאמר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וגו' נודע מעלת ישראל וחשיבותן לפניו ית' וכשאז"ל במ"ש הכתוב ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז השלו לא היה יכול לדונם אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינים. וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם אומר מי יוכל לשפוט אלא כך אמר שלמה אם אני חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר וקבע את קובעיהם נפש. עד כאן. והנה מזה יודע כי ישראל הם בחשיבות גדול בעיני השם יתברך כיון שאמר משה איכה אשא לבדי וכו'. לפי שהרבה אתכם על דייניכם ומזה איכה של משה יתגדל התמיה' של ירמיה שיתמה איכה ישבה בדד העיר רבתי עם כיון שראה ראינו חשיבותם לפניו ית' וכמ"ש על כן בא הכתוב השלישי והוא ישעיה וניבא ג"כ בלשון איכה לתרץ הקושיא המתיילדת מהאיכה של משה והיא האיכה שאמר ירמיה וניבא בלשון איכה לתרץ הקושיא הזאת והוא אומרו חדע איכה היתה לזונה קריה נאמנה וכו' לפי שעד עתה צדק ילין בה ועתה מרצחים ומהכתוב השלישי שהכריע ביניהם יודעו דיניו ומשפטיו לישראל כי צדיק וישר הוא ולא נשא פנים אפילו לבנו אהובו ועל כן שלשתן נבאו בלשון איכה לרמוז על האמור. ובמדרש אמרו ז"ל אמר הקב"ה לירושלים מי הושיבך בדד אמרה לפניו מי יכול להושיבני בדד אלא אתה בלבד נגעה בי יד פרעה ולא ישבתי בדד נגעה בי ידו של סנחריב ולא ישבתי בדד וכיון שנגעה בי ידך בדד ישבתי איכה ישבה בדד ע"כ: הנה המר"ר משה אלמושנינו ז"ל נראה מתוך דבריו שמה שאמר נגעה בי יד פרעה היינו גלות מצרים ואינו כן כי כאן מדבר עם ירושלים עצמה כי יד פרעה לא הושיבה בדד ובגלות מצרים עדיין לא עלו לירושלים ומאי קאמר ולא הושיבני בדד אבל הענין הוא דבר פרעה נכה שהרג את יאשיהו כשעלה לירושלים ויאשיהו לא רצה להניחו מפני שאמר לו לירמיהו משה רבך אמר וחרב לא תעבור בארצכם ואפילו חרב של שלום והרג יאשיה

ס׳ כסיב ו׳ הָיְתָה לָמַס׃ ב בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ
ג׳ אֵין־לָהּ מְנַחֵם מִכָּל־אֹהֲבֶיהָ כָּל־רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ

תולדות אהרן בכה תבכה בלילה. מועד קטן כו סנהדרין קד:

ב בכו כד שלח משה נביא אזגדין לאללא ית ארעא ותבו אזגדיא
ואפיקו שום ביש על ארעא דישראל והחיא ליליא תשע יומין
באב הוה וכד שמעו עמא בית ישראל ית בשורתא בישא הדא
דאתבשרו על ארעא דישראל נטלו עמא ית קליהון ובכו
בליליא ההוא מן יד תקיף רוגזא דיי בהון וגזר למהוי בכן בליליא הדא לדריהון על חורבן בית מוקדשא וכדו אתאמר בנבואה
לירמיהו כהנא רבא למהוי חריבא ירושלם על ידוי דנבוכדנצר רשיעא אין לא תיבין בתיובתא מן יד עאל ואוכח ית עמא בית
ישראל וסריבו לקבלא במימריה בכן עאל נבוכדנצר רשיעא וצרא ית ירושלם ובית מוקדשא אוקיד בנורא בתשע

אבן עזרא

הנעדר ולא נדגש המ״ם להקל על הלשון. וי״ו בכו תחת ה״א כי אותיות אהו״י מתחלפות

רשי

אללה: בכה תבכה. שתי בכיות על שתי חורבנין: בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הציתו בו את האור. דבר אחר בלילה לילה של בכיות מרגלים בתשעה באב גרמה להם דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה

לחם דמעה

יאשיהו על ידו אבל עם כל זה ירושלים עדיין עמדה על תילה ולא הושיבה בדד פרעה נכה וכן כשגלו עשרת השבטים ע״י סנחריב נשארו שבט יהודה ובנימין באופן שלא הושיבני בדד וכיון שנגעה בי ידך בדד ישבתי כי לא בא נבוכדנצר על ירושלים רק אחר שכמה שנים היתה בת קול יוצאת בהיכלו ומכריז ואומר עלה והחרב את ביתי והחרבן הזה היה על ידו ית׳ כי שלוחו של אדם כמותו באופן כי כאשר נגעה בי ידך בדד ישבתי: עוד אז״ל דבר אחר בדד מעמה בדד מנבואה בדד מכהונה ע״כ. נראה דשלשתם רמוזות בכתוב איכה ישבה בדד העיר רבתי עם הרי בדד מעמה ובאומרו היתה כאלמנה רבתי בגוים היינו בדד מנבואה כי בהיות השכינה שוכנת בתוך ירושלים מבין שני הכרובים היה שפע הנבואה יוצא ומדבר אל עבדיו הנביאים אבל עתה שנסתלקה השכינה היתה העיר כאלמנה מנבואה אשר בענין שנבואה היתה רבתי בגוים וחשובה בעיניהם ונעמן מצרעתו יוכיח באופן שהיתה רבתי בגוים בענין זה ועתה היתה כאלמנה בדד מנבואה. וכנגד מעלת הכהונה אמר שרתי במדינות שהרי משנאסרו הבמות אין עבודת הכהונה כי אם בירושלים באופן שבזה היה לה יתר שאת מכל שאר המדינות ועתה איכה ישבה בדד מכהונה מה שעד עתה היתה שרתי במדינות לענין זה ועתה היתה למס ועל כן בכה תבכה וכו׳: ובפשט הכתוב כתב הר״מ אלמושנינו ז״ל זה לשונו אפשר לדקדק מלת רבתי ושרתי בכינוי היו״ד עם שלדעת המפרשים היא כיו״ד המגביהי לשבת המשפילי לראות וכו׳ שהיו״ד נוספת עם כל זה כל היכא דאיכא למדרש דרשינן ואומר אני שכונת הנביא בזה כאלו מדבר בשם השי״ת ואומר שאיך יתכן שהעיר שהיתה רבתי עם שאני הרביתי אותה בהשגחתי תהיה בדד כאלמנה וכמו כן איך יתכן שהעיר שהיא רבה מצד שהשי״ת הרבה אותה ושהוא ית׳ עשה אותה שתשתרר על שאר המדינות בהשגחתו הנפלאה תהיה למס וכאילו אמר בשמו ית׳ העיר אשר אני הרביתי אותה בגוים ועשיתי אותה שרה במדינות איך יתכן שהיתה למס כי אם היתה רוממותה על צד הקרי והזדמן או מפאת המערכה אינו מן התימה כי גלגל הוא שחוזר בעולם אמנם בהיות הטוב מפאת השגחתו ית׳ איך יתכן שיעדר עד שבכה תבכה בלילה כו׳ וגלתה מעוני כו׳ ודרכי ציון אבלות וכו׳ עד פסוק חטא חטאה ירושלים שהיא התשובה אל השאלה הזאת שאמר שבעבור שחטאה חטא גדול כי על כן נכפל על כן לנידה היתה שחטאה גרמה שהשי״ת אשר נתן לה את כל הטוב הנז׳ הוא הסתיר פניו ממנה והיתה לאכול עכ״ל: ואני אומר כי אפשר למדרש מאי דנקט ביו״ד לרמוז כי עם היות דפשטיה דקרא מדבר על ירושלים התחתונה גם רמז ביו״ד שמדבר על ירושלים העליונה ואמר בשם השי״ת שגם כן מקונן על ירושלים העליונה שהיא רבתי ביו״ד של מדבר בעדו שהוא בכינוי אל השי״ת כלומר אותה העיר שהיא רבתי עם כי לעולם היתה מתמלאת נשמות על ידי הזווג העליון וזהו שאמר רבתי עם ועתה ישבה בדד והסיבה שישבה בדד היתה שאין זווג לאדם נשמות עם רב מפני שהיתה כאלמנה ומדודה נפקדה ונקט כאלמנה ולא אלמנה ממש מפני כי בשבתות וימים טובים יש זווג למעלה בעלייתה לבא עם דודה לאדם נשמות חדשות ועל כן עונתן של תלמידי חכמים מלילי שבת ללילי שבת וג״כ רבתי בגוים שהיא ירושלים העליונה והיא רבה וגדולה בעיני שרי הגוים אשר הם שבעים שרים של מעלה והיא שרה במדינות ולרמוז שגם כונתו לקונן עליה נקט ביו״ד של המדבר בעדו וכאילו השי״ת מדבר על העיר שהיא שלו והיא ירושלים העליונה וקא מתמה איכה היתה למס כי היא פורעת מס לכל שאר המדינות ולכל שאר השרים של מעלה כי כלם יונקים ממנה ואינה יכולה לרעות ולהניק את גדיותיה אבל היא פורעת מס לשבעים שרים וכל היניקה יונקים הם לעצמם ולזה רמז אומרו היתה למס ודי למבין: עוד כתב הר״מ אלמושנינו ז״ל זה לשונו ואפשר שהפסוק הזה יהיה בו שאלה ותשובה והשאלה הוא איך ישבה בדד העיר רבתי עם והתשובה היא היתה כאלמנה ירצה איך יתכן שתקרא ירושלים יושבת בדד בהיותה ברבוי עם שהרי היא מלאה גוים שבאו גוים רבים אליה והיא ראש ממלכה לכל גוים ואם כן איך יאמר שישבה בדד בהיותה גם עתה רבתי עם רב בכמות אשר בקרבה. והתשובה היא שיקרה לה כמו שיקרה לאלמנה אשר בהיות לה בנים ובנות ועבדים ושפחות לרוב הנה במות בעלה תשב בדד אעפ״י שתשאר בחברת כל שפחותיה ועבדיה כי בהעדר בעלה הוא כאלו נעדרו כולם כך קרה לירושלים כי בהרחיק השי״ת שכינתו מתוכה אעפ״י שתהיה רבתי בגוים ושרתי בכל המדינות עכ״ז היתה למס והוא אומרו היתה כאלמנה ר״ל קרה לה כמו שיקרה לאלמנה בהעדר בעלה ממנה ועל כן אעפ״י שירושלים תהיה עתה רבתי בגוים ושרתי במדינות כולם שתהיה ראש לכל מדינות המלכות עם כל זה היתה למס כאמור עכ״ל: ואני אומר שאם נרצה לפרש על פי דרך זה יותר טוב לומר שכל הכתוב הוא שאלה ואמר איכה ישבה בדד וכו׳ כלומר איך יתכן שתקרא שישבה בדד העיר שעתה היא רבתי עם וג״כ איך יתכן שתקרא שהיתה כאלמנה בהיות שהיא כעת רבתי בגוים ומלאה גוים שרים רבים ונכבדים וגם כן היא בעצמה עתה אחר החרבן היא שרתי במדינות והיתה חשובה מכל שאר המדינות וגם לעולם היתה למס כי כל העולם נותנים אליה מסים וכיון שעדיין יש לה אלו השלשה שהיא רבתי בגוים ושרתי במדינות וגם היתה למס לקבל מס משאר המדינות ואיך יצדק עליה לומר שהיתה כאלמנה. והשיב הנביא ואמר בכה תבכה בלילה ודמעתה על לחיה והטעם מפני שאין לה מנחם מכל אוהביה שהם היהודים ואדרבה כל רעיה שהם ישראל בגדו בה והיו לה לאויבים באופן שאין לה נחמה אלא כאשר היא מיושבת מכל אוהביה לא כעת אשר היא מיושבת מאויביה כי אז תקנתה קלקלתה ועל כן כיון שגלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה וגלתה יהודה שהם אוהביה אעפ״י שהיא ישבה בגוים כלומר שירושלים ישבה בגוים אשר בתוכה כלומר עם הגוים אשר בה לא מצאה מנוח בהם וידוייק עם דרך זה מלת היא מיותרת דלשתוק מיניה ולימא הכי גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה וישבה בגוים לא מצאה מנוח ובודאי שמה שאמר ישבה בגוים את יהודה שהזכיר קאי אבל לפי פירוש זה שב אל עצמות העיר שהזכיר למעלה והכונה שהעיר שהזכיר אעפ״י שהיא ישבה בגוים כלומר שהיא מלאתי גוים רבים לא מצאה בזה מנוח ועל כן דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד אעפ״י שהיא מלאה גוים הם אבילות לפי שאין באי מועד והם עולי רגלים שהיו באים לה בכל מועד וגם כל שעריה שוממין מפני שעד עתה היו שערים מצויינין בהלכה ועתה חלפו למו על כן ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה: ומצאתי כתוב איכה ישבה בדד הנה הדברים שהם גדולי הערך והכמות אעפ״י שיאבדו לעולם ישאר מהם שארית נמצאת ותמה הנביא איך ירושלים נאבדה מן הקצה אל הקצה שלא נשארה ממנה כלל וזהו שאמר איכה וכו׳ ואמר ישבה בדד מדה כנגד מדה כי ישראל הובטחו שכל זמן שיהיו דבקים וקרובים אל השי״ת שישכנו לבטח כמו שאמר אשריך ישראל וכו׳ וישכון ישראל בטח בדד וכו׳ אמנם אחר שפנו אליו עורף ולא פנים השיב השי״ת השגחתו מהם והסיר מהם מלת בטח ונשארו בדד. ואמר רבתי עם כלו׳ הם הם עם שיש להם תרי״ג מצות בגימט׳ של רבתי עם התיבה שלם. ואמר היתה כאלמנה ולא אמר אלמנה לומר שהיא כאלמנות חיות שלא תוכל להנשא כן היא לא תוכל לעזוב תורת אלהיה ומה שאמר רבתי בגוים אינו כפל שהכונה על אומות העולם שהיו הולכים ובאים אליה היתה למס משועבדת למס כל המלכיות. או ירצה היתה לחסיסות או כמלם הפוכה ואמר היתה לסמל כלומר העיר הקדושה היה עתה בה סמל הקנאה ע״כ: ועוד מצאתי כתוב ישבה בדד יש בתורה שהוא לשון טובת העם שסוכנין בטח בדד שאין אומה ולשון מתערב בהן להזיקן וכתוב בהם לשון שכונה ולא לשון ישיבה כמו שן עם לבדד ישכון. וישכון ישראל בטח בדד אבל אותו שכתוב בו לשון ישיבה הוא פורענות כאדם שיושב יחידי ומצטער בדד יתידה חילוף של רבתי עם וכן בירמיה בדד ישבתי ישב בדד. ובכמה מקומות מצינו לשון ישיבה אצל אבלות שבי אלמנה בית אביך ישבו לארץ ידמו וישבו אתו לארץ. רבתי עם יו״ד יתירה כמו היושבי בשמים ולשון הזה הוא סייתי מרבת עם רבתי דבר שהוא תדיר וכן שיושבי בשמים תדיר הוא יושב בשמים וכן מקימי מעפר דל תדיר אחת שתים ושלש בכל יום כאלמנה שמת בעלה ונתמעטו אוכלי שולחנה ואלמנה יושבת שוממה כדכתיב ותשב תמר שוממה ור״ל איכה ישבה כאלמנה כדאמרן ע״כ:

(ב) **בכו** תבכה בלילה ראוי לדקדק שכפי דקדוק הלשון היה ראוי שיאמר בכה בה״א שהוא מקור כי בכו בוא״ו הוא לשון עבר והנה המפ׳ פי׳ כי אותיות אהו״י מתחלפות כמו הסכלת עשו. והרשב״א הלוי ז״ל פי׳ כי מטבע החולה שיכבד חוליו מתחלת הלילה עד חצות ולכן בוכה ומתמרמר בגוחי גנח ויילולי ייליל מחצי הלילה והלאה יקל החולי וצערותיו ולא דמוע ידמעו עיניו לא כן היה בצרות חרבן שהיו הולכות ומתגברות ומכבידות כמז״ל בבקר תאמר מי יתן ערב וגו׳ כתבו רש״י ז״ל בפ׳ ולז״א כי בכתה כל הלילה בין כו׳ שעות של לי׳ וזהו בכו וכן בו׳ שעות של לילה וזהו תבכה בלילה. ולי יג״ר בכו ב״ך ו׳ כי בכייתם היתה בעברה על ב״ך בתורתך שככתב וכן על ו׳ שיתא סדרי תורה שבע״פ שניתנה בו׳ סיון.
וכן

וכן תבכה בלילה כמד"א והלילה אמר והיא עון זנות. ודמעתה על לחיה כמד"א בשבט יכו על הלחי וזהו ש"ד. אין לה מנחם מכל אוהביה שרי מעלה שאליהם היתה עובדת למה שהן הם בורות נשברי הכח וזהו ע"ג. כל רעיה בגדו בה פי' בשבתה כי מה בה בתוכה לא כברא ושנאת חנם גוברת כן כמדתה כל רעיה בגדו בה. היו לה קרוביה ובני מעיה לאויבים כמעשיה עם אביה ואמה שבשמים עכ"ד דכתיב שבתך בתוך מרמה לדעת הרי"ע ז"ל זו עבודת ע"ג כל ימות השנה ואפי' ברמיות לאת יום א' לה' כשאר הפרים מאנו דעת אותי ביום שאין השטן שולט זה י"ה וכן מנין השס"ן מאנו דעת אותי עכ"ל וזהו לדעתי ימים יוצרו כל ימות השנה בבחינת שליטת היצרים טוב ורע ולו אחד בהם זה י"ה שאין שטן ויצה"ר שולט בו כי כלו לה' והללו לא ייחדוהו לה' לכן גם הב"ה השיב לה לאויבים אנשי ביתה וגדוליה עכ"ל. ואני אומר שאפשר שיובן עם מ"ש בפ' ויהי העם בוכה למשפחותיו אמר הקב"ה חייכם אני קובע אותה לכם בכיה לדורות. ואפשר שלזה כיון מ"ש בכו בוא"ו שהוא לשון עבר כלומר כיון שהם בכו לשעבר באותו הלילה על כן נגזר עליהם שתבכה לעתיד באותה הלילה וקבעה בכיה לדורות. א"נ יתפר' עם מה שאמרו ז"ל לתרץ כפל בכה תבכה ואמרו שהיתה בוכה ומבכה. בוכה ומבכה להב"ה בוכה ומבכה למה"ש וכו' והנה מנו שם ששה דברים שהיתה בוכה ומבכה ואפשר שלזה רמז באומרו בכו בוי"ו לרמוז כי לו' דברים היתה בוכה ומבכה. ודמעתה על לחיה אפשר שבא לתרץ איך ולמה לא עלתה ארוכה ומרפא לישראל בהיות כי קי"ל שערי דמעה לא ננעלו על כן השיב ואמר ודמעתה על לחיה כלומר כיון שלא היו שופכים לבם כמים על כן לא נענו כי אפילו בעת שהיו בוכים לא היה אלא מעט מזער לא כביר כי מעולם לא הרבו בבכיה עד שירדו מהדמעות עד לארץ אבל גם בעת שהיו מעוררים הבכיה היה כ"כ מועטת עד שלא היה בה כשיעור שתרד דמעתה לארץ אבל לעולם נשארה דמעתה על לחיה כ"כ היתה מועטת: **וגם** אפשר שבא לתרץ למה לא נענו כיון דקי"ל שערי דמעה לא ננעלו וזה עם מ"ש ז"ל ודמעתה על לחיה אלו גבוריה והנה לזאת הסבה לא הצילם כי מן הראוי שיבכו על הגורם מיתת גבוריה שהם העונות והם לא בכו מהעונות שגרמו המיתה כ"א על מיתת גבוריה וז"א ודמעתה על לחיה: **אין לה מנחם מכל אוהביה וכו'.** כפי הנראה אוהב הוא יותר נאמן מריע ולכן אותם שהיו אוהביה לא היו מנחמים אותה וגם לא מצערים אותה רק היו בשב ואל תעשה אבל אותם שהיו רעיה לבד שלא היה ביניהם כ"כ אהבה מקודם עתה בגידתם היה בקום עשה שהיו מצערים אותה בקום עשה והיו לה לאויבים: א"נ מ"ש אין לה מנחם אין הכונה שלא היה מי שינחם אותה אבל הכונה שעם היות שהיו לה נביאים ואוהבים מנחמים לה לא היתה מקבלת נחמה מהם וז"ש אין לה מנחם מכל אוהביה וזה יובן עם מ"ש ז"ל כל רעיה בגדו בה אלו מיכאל וגבריאל שהם ירדו לשרוף את ההיכל והנה הנביאים היו מנחמים אותה וכמ"ש ישעיהו ע"ה נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם כו' ותאמר ציון עזבני ה' כו' כלומר אמרה ציון כיון שהוא אין מנחם אותי כ"א ע"י שלוחים הם הנביאים א"כ נמצא שעזבני ה' וה' שכחני כי לא רצה הוא בעצמו לנחמני ולא רצתה להנחם ועל כן חזר הנביא ואמר לשי"ת עניה סוערה לא נוחמה עד שאמר השי"ת אנכי אנכי הוא מנחמכם בשתים אחד רני עקרה מעונות ב' קומי אורי כי בא אורך תורה אור ואור זכות ואז משיבה כנ"י שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כמ"ש שובה ישראל בתשובה ולב נשבר אז הנביא א"ל הנה כי כן שהב"ה נמצא פנים בפנים אליכם דרשוהו ואל תרפו אותו עתה בהמצאו וזהו קשור ז' דנחמתא ותרי דתשובתא. נמצא בעד עתה לא היתה היא מקבלת התנחומין ע"י הנביאים והטעם לפי שמיכאל וגבריאל שהם רוחניים שרפו את היכלה ואיך יקבל תנחומין מבשר ודם על כן כיון שרוחניים שרפו את היכלה אין לה מנחם מכל אוהביה כלומר לא רצתה לקבל תנחומין מכל אוהביה והם הנביאים והסבה מפני שכל רעיה שהם מיכאל וגבריאל בגדו בה והיו לה לאויבים על כן לא רצתה לקבל נחמה מאנשים שהם חומריים עד שיגלה עליהם ממ"ה הקב"ה וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר כאמור ואז תקבל תנחומין. ואפשר כי מה שאמר לאויבים בלמ"ד שהכונה כי מיכאל וגבריאל היו לה לעזרה בהלחם ישראל עם האויבים כי היו מיכאל וגבריאל נגד האויבים וכמו שראינו שהלך גבריאל במחנה סנחריב והרג ק"פ אלף והם היו לה לעזרה נגד האויבים ועתה בגדו בה אותם שהיו לה בעזרתה להלחם עם האויבים על כן אין לה מנחם: **ובמדרש** אין לה מנחם וכו' כל מקום שנאמר אין לה הוה לה ע"כ. יצא להם ממאי דנקט מלת אין ולא אמר לא היה לה מנחם מכל אוהביה וכיון שאמר אין שיש במשמעו אין ולא שאם יהיה נקוד בצר"י תחת האל"ף משמעו לאו ואם יהיה נקוד בחירק תחת האל"ף משמעו הין על כן אמרו כי היה לה ולהורות זה נקט אין דמשמע תרווייהו כי אין לה עכשו אבל היה לה וכדאמרן: **ואמר** שאין לה עכשו לפי שעה מנחם מכל אוהביה וכל רעיה בגדו בה ואמר היו לה לאויבים כלומר אלו אוהביה ורעיה לא שהיו אוהבים באמת ועכשו נהפכו לאויבים אלא אף בתחלה היו לה לאויבים והיו נראין כאוהבין בשעת הנאתן ועכשיו גילו מצפוני לבם וקרא אותם אוהבים ורעים בערך מה שהיו מראים להם קודם: **אי נמי** אמר בכו תבכה וכו' בכו על חרבן בית ראשון ותבכה לעתיד על חרבן בית שני והכל בלילה א' והוא ליל ט' באב ובזאת הלילה מדי שנה בשנה היא קבועה בכיה לדורות וכל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' ועל כן בלילה בפת"ח להורות על הלילה הידועה ואמר כל ימות השנה גם אם לא תבכה ותוריד כנחל דמעה לפחות הא מיהא בזוכרה את בת ציון יזלו עיניה דמעה ותרד דמעתה על לחיה אף אם היא דמעה יחידה באופן שתשאר על לחיה דבוקה כי אין כח בבכיה לעבות טיף טיף כנגד טיף טיף לירד על הארץ עם כל זה בזוכרה את בת ציון יזלו עיניה דמעה ודמעתה על לחיה ואמר אין לה מנחם מכל אוהביה הודיענו כי נפשה מרה לה על אובדן אוהביה והם החסידים ואנשי מעשה שהיו בתוכה ויהרגו בזדון חסידי עליון בי' זדוני מלוכה וכיוצא בהן ע"כ ציון במרר תבכה לבי לבי על חלליהם מעי מעי על הרוגיהם ואין לה מנחם מכל אוהביה כלומר א"א לה לקבל תנחומין ממה שנעשה לכל אוהביה אבל על כל רעיה שהם שאר כל ישראל שהם היו בראשונה רעיה אח"כ בגדו בה וחטאו עוו ופשעו ואדרבא הם היו לה לאויבים כי הם בעונותיהם החריבוה ועל אלו כיון שבגדו בה והיו לה לאויבים אפשר שתקבל נחמה עליהם: **ובמדרש בלילה** למה בלילה לפי שאין קול הולך אלא בלילה לכך נאמר בלילה אמר רבי איבו לילה מוסף עמה קינה מעשה באשה א' שהיתה בשכונתו של ר"ג והיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו בלילה והיה ר"ג שומע את קולה והיה נזכר חרבן בית המקדש והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו וכיון שהרגישו בו תלמידיו עמדו ופינו אותה משכונתו ע"כ: **ראוי** להבין אם ר' איבו פליג אתנא קמא או לא. ועוד כי כפי הנראה המעשה שמביא הוא ראיה לת"ק וא"כ אמאי הפסיק בסברת ר' איבו באמצע. על כן נ"ל דר' איבו ות"ק לא פליגי ומר אמר חדא ומא"ח ולא פליגי ועל כן נקט א"ר איבו ולא קאמר ר' איבו אמר כדרך מאן דפליג. ואמר למה בלילה כלומר למה היתה בוכה בלילה יותר מביום ותירץ לפי שאין קול הולך אלא בלילה והיא בכונה מכוונת היתה בוכה בלילה כדי שישמעו קולה וכשישמעו קולה בוכה בתמידות גם השומעים קולה יבכו עמה ועם זה אפשר שניישב באופן אחר אומרו בכו בוא"ו לרמוז כי רבים בכו עמה לפי שהיא תבכה בלילה אשר הקול הולך ונשמע ובשמעם את קולה בכו אחרים עמה וחזר ואמר לכך נאמר בלילה לרמוז כי במ"ש יתורץ גם קושיא אחרת כי לו הונח שהיא אמת שהיתה בוכה בלילה לבד הכתוב לא היה ראוי שיאמר שהיה בלילה כי מאי איכפת לן אם היה הבכיה בלילה או ביום ומה בא ללמדנו וכך הל"ל בכו תבכה ודמעתה על לחיה כו' ובמ"ש מתורץ למה נאמר וז"ש לכך נאמר בלילה כו' והביא עוד מימרת ר' איבו שהוא סייעתא למ"ש והביא מעשה רב וז"ש א"ר איבו לילה מוסף עמה קינה כלומר שמוסף עמה קינה כי ע"י שישמע קול הבכיה מוסף לאחרים שיבכו עמה ויקוננו גם הם וז"ש מוסף עמה קינה והביא המעשה של ר"ג באותה אשה שהיתה בשכונתו והיה ר"ג שומע את קולה והיה בוכה עמה וכו': **והרב** מורי זלה"ה כתב בביאור דברי רז"ל וז"ל הכונה שהרגיש בפסוק אומרו שהיתה בוכה בלילה וכי בלילה ולא ביום ואם הכונה אף בלילה הל"ל כן בפי' ואם נאמר דלעולם היו מכוונים לבכות בלילה ולא ביום והטעם בשביל שביום לא היה מועיל להם ובלילה אשר הקול נשמע חשבו שיועיל לנס אין זו טענה כי היאך יוכלו להתאפק מגודל צרותיהם ומכותיהם ולא יבכו וז"ש למה בלילה. ותירץ הטעם הוא בשביל הליכת הקול ולא משום זה נאמר שלא היו בוכים ביום אלא לפי שאינו נרגש ביום אלא בלילה לכך הזכיר בלילה. ועם זה ידוקדק אומרו לכך נאמר בלילה ולא אמר לכך בכו בלילה דהוה משמע שלא בכו ביום אלא לכך נאמר וכדאמרן. ור' איבו אמר לילה מוסף עמה קינה כלומר לא תדייק שאומרו בלילה ר"ל ולא ביום או אם היו בוכי' שלא היה נרגש אלא ודאי היו בוכים ובכייתם רבה היתה שהיתה נרגשת אפי' ביום אלא שמ"ש בלילה הכונה היא שהוא נמשך עם בכו תבכה שהוא הכפלת ריבוי ותמידות הבכיה וזה איכו כי אם בלילה שמוסף עמה קינה ולדעת האומר הראשון יהיה בכה תבכה בוכה ומבכה שזה נמשך מהליכת הקול. עכ"ל: **עוד** כתב בפסוק הכתוב בכה תבכה וכו' ספר מגודל הבכי וההספד הנעשה על זה שאף בלילה שדרך העולם לישן ואף אותם שסיבבום כתרוס ילדי הזמן והמוכים בצרות רבות ורעות ינוחו על משכבותם א"ה במקרה הרע בחורבן הזה כ"א מרוב הפלגת הבכי גם תבכה בלילה ולא תתן שינה לעיניה ומרוב התמדת הבכי לעולם לא תוסר הדמעה מעל לחייה כי אין מקום לנגב הדמעה מעל פניה לרוב התמדתם ועבדי טיף טיף כנגד טיף ולכך לעולם הדמעה על לחייה. עכ"ל: **והרי"ע** ז"ל כתב כבר נזכר בדברי המדינות כי אחר שיחוייב אל איש החיל כללות המעלות והטובות בעניינים חזקים קשה ההסרה ממנה ולא יתהפך מהם בשום צד. ואף אם יגיעהו רוע מקרהו לשיעור מהרע שא"א להתאפק לא יתגולל בשוקים וברחובות לעין כל אך במסתרים תבכה נפשו מפני גובה לבו ותוקפו וכמ"ש ויבקש לבכות ויבא החדרה ולא יכול יוסף להתאפק ויקרא וכו' והז"ל כאן בבתי גואי כאן בבתי בראי ולז"א המקונן כי אחר שהגיעו אליה הרעות שאין כח להתאפק עליהם הנה היא היתה מסולסלת במעלותיה עד שלא תבכה לרוב תלאותיה כ"א בלילה מקום חשך וצלמות ואין רואה ועכ"ז לא תוכל להעלם כי דמעתה היתה רשומה על לחיה וכל רואיה יכירו בה ונפלו קצת אוהביה לנחמה עם שהיא אינה מתנחמת מהם ואמר זה על האומות הקרובים אליה הנראין כאוהבין עמון ומואב פלשתים ומצרים ונתן טעם ואמר כל רעיה בגדו בה היו לה לאויבים גמורים ע"ד ביום עמדך מנגד והרי אין האדם מתנחם כ"א מדברי אוהבו כנפשו כמ"ש כאיש אשר אמו תנחמנו כ"ש שלא יתנחם מאויבו והנה נשארה בצערה עכ"ל: **והר"מ** אלמושנינו ז"ל כתב בכה תבכה וכו' אפשר שיאמר בכפל כי להיות שהכונה הראשונה והעצמית בבכיה היא כדי להפסיק הבכי כי בבכיה ובאנחה ובקינות יוציא האדם הרוח החונה אשר זה יהיה סבת העדר הדאגה יען העצבון והדאגה הם סבת התקבצות הרוחות אל הלב ובהעדר הדאגה יעדר הבכי על כן אמר שהבכי הוא אשר בכתה ירושלים היתה סבת בכיה אחרת יען עצבונה היתה כ"כ גדולה ורעתה כ"כ רבה עד שהבכי היה מרבה את הבכי למה שהיה זכרון הרע וסבת הבכי מתפשט לבב"א הפך מה שיקרה בכל הצרות שהבכי סבת הפסקו כאמור וה"א בכה תבכה וכו' ירצה הבכי יגרום לה בכי אחר ולא יפסק הבכי ולא תחלש הצרה והדאגה בו כאמור: **ולהיות** שהבכי בכל הרעות ימצא הבוכה נחת רוח בבכייתו בא' מג' צדדין אם מצד שיראו העולם את הבוכה איך מרגיש צרתו כמו שיקר' לנשי' כאשר יבכו על מיתת בעליהן בפני הבאים אליהן כי הכונה הא' בהם היא שיכירו וידעו כל העולם שהיא מרגשת העדר בעלה ומספדת אותו כראוי על כן אמר הנביא שבבכיה הזאת לא היה בה נחת רוח מהצד הזה שהרי בכייתה היתה בלילה בזמן בלתי נראה לכל בלתי מפורסם והצד הב' כדי להחליש הצער והדאגה כי בצאת הבכיה החונה לא יתקבצו הרוחות אל הלב כאמור וימצא הבוכה נחת רוח בצערו כנגד זה אמר שדמעתה על לחיה וכמו שדרז"ל שהדמעות היוצאות ממנה היו שורפות ועושות אבעבועות בלחייה אשר זה בלי ספק היה מוסיף צרה על צרתה והצד הג' הוא כדי שיצטערו השומעים בצערה וינחמו אות' כנגד זה אמר אין לה מנחם מכל אוהביה שאף אוהבים

לָהּ לְאֹיְבִים׃ ג גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל־רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ

יומין בירחא דאב ובכיה בכיא כנשתא דישראל בכותא ודמעהא זליג על ליסתהא ולית די ימליל תנחומין על לבהא מן כל מעוותא די רחמתא למיזל בתריהון ובגין כן כל חברהא ארשיעו בה אתהפיכו למהוי לה לבעלי דבבין: ג גלתה איזילו בית יהודה בגלותא על דהוו מענין יתמין וארמלן ועל סגיאות פולחנא דהוו מפלחין באחוהון בני ישראל דאזדבנון להון ולא קרו חירותא לעבדיהון ואמהתהון דהוו מזרעית ישראל ובגין כן אף אינון אתמסרו ביד עממיא וכנשתא דבית יהודה יתבא בגו עממיא ולא אשכחו ניחא מפולחנא קשיא דשעבידו יתה וכל דהוה רדיף יתה אדביקו יתה כד היא מתחבאה בין תחומיא ואעיקו

תולדות אהרן גלתה יהודה. מועד קטן טז עקידה שער עא:

אבן עזרא

מתחלפות כמו הסכלת עשו: (יג) יהודה. זכר ונקבה כישראל ומצרים ותחזק מצרים. ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז״ל דיצא דבר מצרה והיסר בעיני מן המצר ואם הוא משונה מעט והרי״ש ראוי להדגש. נמצא דרך זכר

רשי

רעיה. אוהביה: (ג) גלתה יהודה. מצרה: מעוני. מחמת עוני: ומרוב עבודה. שהכבידו עליה כשדים: היא ישבה בגוים. ובמקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים. שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים. גבולים

לחם דמעה

אוהביה שהיו עמה והיו רואים צערה והיותה בוכה לא היו מנחמים לה ורעיה בגדו בה והיו לה לאויבים באופן שלא היה לה נחת רוח כלל בבכייתה: עוד כתב ואפשר שאמרו בגדו בה ולא אמר בגדו לה כמ״ש היו לה תהיה הכוונה שבגדו בשי״ת והבגידה היתה בתוך העיר הזו ובמה שעשו זה בתוכה היו לה לאויבים כי לפיכך נסתלקה השכינה ממנה כמ׳ והוא דקדוק אמיתי עכ״ל: ואני אומר כי אינו אמיתי כי טבע הלשון כך היא באויב אמר לו וכמ״ש והוא לא אויב לו וכמו שבענין האויב אינו יכול ליאמר אלא במלת לו או לה כן מלת בגידה לא יצדק במלת לו או לה אלא במלת בו או בה וכן טבע הלשון בה׳ בגדו או בגדו בו כי א״א לפרשו בתוכו כמ״ש הר״ס כאן מ״ש בגדו בה אלא הדקדוק האמתי הוא מאי דאמרן כי כפי המשמעות האמיתי של בגידה לא יצדק אלא במלת בו או בה אחריו: א״נ מ״ש אין לה מנחם מכל אוהביה הכוונה כי כל אותם העבודות כותיים שעבדו כי חשבום לאוהבים וכמ״ש אלכה אחרי מאהבי ובעת רעתה לא יועילו ולא יצילו כי הבל המה מעשה תעתועים ועל כן אפשר דמלת אהביה היא חסרה בלא וא״ו להורות כי גם אהבתם גם שנאתם חסרה היא ומהבל ימעטו ונראין כאוהבין ואינם אוהבים כי בעת צרתם יקומו אם יושיעוך ועל כן אמר אין לה מנחם מכל אוהביה ואדרבא כל אותם אשר עבדה אותם והיו לה לרעים אהובים הם בגדו בה ולא די שלא הושיעוה אבל הם החריבוה והיו לה לאויבים כי אלמלא לא עבדו ישראל אותם לא היתה נחרבת ירושלים באופן כי כפי אשמת העבודו׳ שעבדו הם היו לה לאויבים והוא קרוב לפ׳ המת״ר:

(ג) עתה אמר לנו המקונן על מה ועל מה גלו וז״ש גלתה יהודה מעוני כלומר מסבת מה שהיו עושים לעניים ולאביונים אשר היו מבקשים לחם ואין גם א׳ עושה צדקה בארץ זו היתה סיבה ראשונה לגלותם וע״כ נגזר עליה שלא תפדה אלא ע״י רוב הצדקה אשר יעשו וכמש״ה ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה ואומר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות. ועוד שנית גלו מסבת רוב עבודה והוא רומז למ״ש ז״ל כי לא נחרבה ירושלים עד שי׳ בתי דינין עבדו ע״ג וז״ש ומרוב עבודה כלומר מרוב עובדי ע״ג שעבדו גלו. ועוד בה שלישית עון אחר שהיה בידם והוא כי כשנכנסו לא״י לא הורישו את כל הכנעניים אשר בה ועברו על לא תחיה כל נשמה וכמש״ה פלו׳ לא הוריש את יושבי מקום פלו׳ וכבר הזהיר להם השי״ת והיו לשכים בעיניכם וגו׳ ולז״א היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח על מה שהיא ישבה בתוך הגוים ולא הוריש את כלם זאת היתה סבה כי לא מצאה מנוח ולזה כל רודפיה השיגוה בין המצרים כלו׳ כי ג׳ אלו העונות היו נעשים מצרים וגדרים גדר מזה וגדר מזה א׳ מימינו וא׳ משמאלו וא׳ מלפניו באופן כי כאשר הי׳ הישראל בורח מהרודף הבא אחריו היה משיג אותו הרודף מפניו שאותם הג׳ עונות היו נעשים מצרים לפניו ולצ׳ לצדיו ולא היו מניחים לאדם לברוח והרודף הבא מאחריו היה משיג אותו בין המצרים האלה כי לברוח לאחוריהם לא היו יכולים כי הרודף נוסע אחריהם וע״כ השיגוה: א״נ אמר גלתה יהודה וגו׳ הכונה כי עתה זכר המקונן כל הגליות שגלו ישראל עד הגלות הזה שאנו בו כאשר הוא מנהג העולם כשבא לאדם איזו צרה אז זוכר כל הצרות הראשונות שבאו עליו וכמו שמפורש אצלי בבאורי למגלת רות בפ׳ ותשאר האשה משני ילדיה ומאישה כי לא אמר וזכר עתה אישה אלא לפי שהצרות האחרונות מזכירות את הראשונות וע״כ אמר גלתה יהודה מעוני וגו׳ והוא על גלות מצרים כמ״ש ויענונו וגו׳ וז״ש מעוני ומרוב עבודה היינו ויתנו עלינו עבודה קשה. היא ישבה בגוים זכר לנו גלות בבל כי כמעט שם ישבו ישראל בבטח בישוב כי לא היו מענים אותם וזה מצד דניאל וחבריו וגם מרדכי ואסתר בשושן הבירה ואמר ישבה בגוים כלו׳ אע״פ שישבה ונחה ושקטה בגוים שהוא גלות בבל שם היתה בשלוה אפ״ה לא מצאה מנוח ועל הגלות הזה אשר אנו בו אמר כל רדפיה השיגוה בין המצרים ודייק כי רדפיה הוא חסר וא״ו וכתיב רדפים לרמוז כי אפי׳ מי שלא היה רודף מלא כי לא היה גבור ואיש מלחמה אבל היה רודף חסר איש עור או פסח והיה רודף את ישראל משיגם וז״ש כל רודפיה השיגוה בין המצרים ורדף אותם קול עלה נדף:

א״נ אמר כי כשגלו כבר הגיעו להכלית העניות והדלות שאם בעת גלותם היו עשירים כבראשונ׳ האויב היה חומל עליהם שם בארצו באמור די לנו כי כל העושר אשר הציל אלהים מהם לנו הוא ולבנינו ודי שהגלינו אותם מארצם והם כבושים תחת ידינו לעבדינו ונאכל גם אכול את כספם ולא נכביד העבודה עליהם אבל בהיות כי גלו מעוני ומרוב עבודה ולא לקח האויב ביזה ובזל מהם שכבר ירדו מנכסיהם קודם הכנס האויב בארץ על כן כשהיא ישבה בגוים לא מצאה מנוח ולא הקילו עולם מעליהם כלל בעבור כי כל רדפיה כשהשיגוה כבר היתה היא בין המצרים במצור ובמצוק ברעב ובעירום ובחסר כל ולא נהנו מנכסיהם כלל וע״כ לא חסו עליהם ולא רחמום כלל: א״נ אמר כי כשגלו כבר תשש כחם מרוב עונם ועניים ורעבונם שהיו רעבים גם צמאים ואם (לא) היו בריאים וטובים כבראשונה אם לא ימצאו מנוח לכף רגלם בארצות אויביהם יוכלו לברוח ולנוס מבית אדוניהם ולהמלט על נפשותם אבל בהיות שגלתה יהודה מרוב עוני ועבודה וכבר תשש כחם כשהיא ישבה בגוים ואז לא מצאה מנוח שמה ורצתה לברוח מבית האדוני׳ כל רודפיה יהיה מי שיהיה אפי׳ פסח והקטע שירדף אחריה וזהו כל דקאמר וגם רודפיה חסר וא״ו כדאמרן להורות כי אפי׳ אם יהיה הרודף איש עור או פסח ישיגוה בין מצרי תחומי העיר הקרובים וסמוך מאד אל העיר וזהו בין המצרים של הכרמים שלא היה צריך

לרדוף מאד אחריהם כי אם ישיגום מיד מרוב חולשתם: א״נ אמר גלתה שבט יהודה אחרי עוני ומרוב עבודה של י׳ השבטים שגלו קודם לכן והגוי אשר סביבותיהם אשר צוה ה׳ עליהם לא תחיה כל נשמה וישראל הטיבו עמהם ולא הרגום אלא היו להם למס והחיום לא בעבור הטובה הזאת גמלו לישראל טובה עתה בעת גלותם ולא מצאו מהם מניח כלל כי אם בעת בא צר האויב מרות זה ורצו ישראל לברוח מצוה אחר אותם הגוים אשר ישבו בסביבותיהם עמדו כנגדם ולא הניחום לעבור ולהמלט על נפשם אלא עכבום עד כי השיגום רודפיהם בין אותם כפלי המיצר שלו שעומדים סביב לארצו וז״ש היא ישבה בגוים מה שישבה בגוים ולא הרג את כולם כאשר נצטוו שלא להחיות מהם כל נשמה לא בעבור זאת הטובה שהטיבה מצאה עמהם מנוח כי גמלו לה רעה תחת טובה ועמדו בפניהם על הדרך ולא נתנום לעבור וכל רודפיה השיגוה בין המצרים בין אותם המצרנים שלהם מלשון בני המיצר שעמדו המצרנים ולא הניחום כדי שישיגום רודפיהם: א״נ אפשר שבא ליתן טעם ודעת מה נשתנה גלות יהודה מגלות י׳ השבטים ומדוע י׳ השבטים הם שוכנים לבטח בדד ואין אומה ולשון שולטת עליהם לא יחסר כל בהם כ״א שהם יושבים בח״ל ונתרחקו מעל אדמתם לא כן אנו גלות יהודה כי הא והא אית בנו כי גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ואנו משועבדים בידי אדונים ונתן טעם לדבר ואמר גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה הכונה שגלתה יהודה מסבת העוני שהיו מענין ליתום ולאלמנה וזהו מעוני דקאמר וע״כ נגזרה עליה גלות וגם גלתה מסבת רוב עבודה שהיו מעבידים לאחיהם בני ישראל והכתוב אומר לא תרדה בו בפרך והם מרבים העבודה ומכבידים העבודה על האנשים והכתוב צוה בהרוכיה ובשביעית ולא לחפשי הנם ועל שתים אלה קוראותיה וכיון שעל אלה נגזר גלות עליה ע״כ לא גלתה אל מקום שתשב בטח בדד כאשר גלו י׳ השבטים אבל היא ישבה בגוים כלומר גלתה בין הגוים וע״כ חזר ואמר מלת היא כלומר היא ולא אחים לרמוז אבל גלות י׳ השבטים כי היא לבדה נגזרה עליה שישבה בגוים ולא מצאה מנוח כאשר מצאו י׳ השבטים בארצם אמר עוד כל רודפיה השיגוה בין המצרים הכונה כאלו מאותו היום שגלינו ועד עתה היינו תחת הרודף הא׳ אשר השיגנו היה אז טוב לנו עתה מאשר אירע לנו עתה כי לא יש אומה ולשון שלא שלטה עלינו באופן כי כל מלך ושר שרדף אחרינו והשתדל לשגוש אותנו תחת ידו השיגנו ונתמלא׳ תאותו וז״ש כל רודפיה השיגוה בין המצרים ולא רדף אחרינו מלך ושר שלא כבש אותנו באופן שלא יש אומה ולשון שלא השתעבדו בנו והשיגונו וכל זה מכ״ח על העינוי והעבודה שנשתעבדנו באחינו בני ישראל גם אנחנו עינו בכבל רגלינו ברזל באה נפשינו ולא עביד דינא בלא דינא: ועדיין יש לדייק כי הכי הל״ל כי גלתה יהודה מעינוי אבל הכונה כי היא גלתה את עצמה ע״י עינוי הדין ועינוי יתום ואלמנה שבידה ורוב העבודה באחיהם בית ישראל בזה שעתה היא גלתה את עצמה וזהו מעוני ומרוב עבודה דקאמר ובזה ג״כ ידייק מלת היא יתירה דקאמר כלומר היא מעצמה הלכה לשבת בין הגוים כי לא הושיבה אחר בין הגוים רק היא הלכה וישבה בגוים ע״י המעשים רעים שבידה ועד״ז יפורש מש״ה גם כי אלך בגיא צלמות ולא אמר גם כי מוליכין אותי בגיא צלמות לפי שאין מי שמוליך אותי בגיא צלמות אבל אני הולך מאלי לשום את עצמי בגיא צלמות ע״י עבירות שבידי ואין נושך בשרי בשינו: ובמדרש גלתה יהודה אומות העולם אינם גולים אלא אעפ״י שגולים אין גלותם גלות וא״ה שאוכלים מפתם ושותים מיינם אין גלותם גלות אבל ישראל שאין אוכלים מפתם ואין שותים עמהם גלותם גלות: ע״כ דרשו זה לפי שהיה אפשר שיאמר הכתוב כך ישבה יהודה בגוים מעוני ומרוב עבודה ולא מצאה מנוח וכו׳ שהרי סוף סוף אומר היא ישבה בגוים ובודאי כי יושבה בגוים הכונה בגלות קאמר אמאי קאמר גלתה יהודה אלא לרמוז שא״ה גלותם אינו גלות ויהודה גלתה כלומר גלותה גלות. וע״פ דרכם אפשר לפרש הכתוב באופן אחר כי רצה המקונן להגדיל ענין גלות יהודה כאלו גלותם יקרא גלות ואין גלות אחרת נקרא גלות הם שאמר גלתה יהודה כי שאר הגולים שם בגלות אפשר כי גם שהם בגלות ירויון מדשן ויתעדנו אמנם בגלות יהודה לא היה כן אבל גלתה מעוני כי לעולם בגלות׳ הכל עינם מרוב השוני פיש להם כי בעונות כלתה פרוטה מן הכיס ונתרבה העוני בישראל. וג״כ משתעבדי׳ בהם א״ה לעבוד בהם עבודת עבודה ועבודת משא וז״ש ומרוב עבודה ולכן לזו תקרא שגלתה ולא זו בלבד אירע לה אלא כל שאר הגולי׳ שם בארץ אויביהם ימצאו מנוח לכף רגליהם לפי שאוכלים מפתם ושותי׳ מיינם אמנם יהודה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח לפי שכיון שהרז״ל החמירו עלינו לאסור לנו את פתם ולשתות עמהם באופן כי בין אלו הב׳ מצרים אשר עשו לנו רז״ל כדי להרחיק אותנו שלא ניגע באיסור של תורה ולא נבא להתחתן עמהם על כן עשו לנו המצרים האלו לעשות משמרת למשמרתה של תורה וכל רודפיה השיגוה ולעולם מקשים עליה קושיות והשגות על אלו המצרים אשר למה יהיה פת כנס לחם מגואל בעינינו כאילו נתמא טמא ועל זה השיגוה רודפיה בין ב׳ אלו המצרים וגדלה שנאתם אותנו וכאשר ישבה בגוים לא מצאה מנוח לסבה שאמרנו: עוד במדרש א״ה שהם מהלכין באנפלאות שלהם אין גלותם גלות אבל ישראל שהם מהלכין יחפים גלותם גלות ע״כ. ואפשר באות הדרשה וגם הראשונה שתיהם אמורות ורמוזות במלת מעוני דקאמר כי מהדברים שיש בהם עינוי נפש ואסורים ביוה״כ א׳ היא נעילת הסנדל לפי שעינוי הוא לילך יחף וע״כ ישראל שהולכים יחפים אין לך עוני גדול מזה ועל זה רמז אומרו גלתה יהודה מעוני כי שאר הגולים אין להם עינוי זה אבל הם מהלכים באנפלאות שלהם לא כן עם ה׳ כי בארץ פי״ה אינם מניחים לישראל שילך במנעלו ובסנדלו וכן בענין הדרשה הראשונה שלא לאכול מפתם ושלא לשתות עמהם אין לך תענית גדול מזה לראות מאכלם ומשתיהם ומעדניהם ועל ידי שנאסרו להם אין לאל ידם לאכול מהם אבל מאכלם פת כובין יבש היה נקודים אין לך עוני גדול מזה ועל זה אמר גלתה יהודה מעוני: ואמרו גלתה לשון נקבה ושם נאמר ויגל יהודה מעל אדמתו אפשר בכתו רמז אל גלות חרבן בית שני

שני

בֵּין הַמְּצָרִים׃ ד דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל־שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר־לָהּ׃ ה הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי־

ל׳. ל׳
ל׳ וחס׳ שוממי׳
ומן זוגים ל׳ ומ״ל
ג׳ ר״פ
ז׳

לַהּ׃ ד דורכי כָּל זְמַן דַּהֲוָה יְרוּשְׁלֵם מִתְבַּנְיָא סְרִיבוּ יִשְׂרָאֵל לְמִיסַּק לִירוּשְׁלֵם לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ תְּלַת זִימְנִין בְּשַׁתָּא וְעַל חוֹבֵיהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל אִיצְטְדִיאַת יְרוּשְׁלֵם וְאִתְעֲבִידוּ שְׁבִילֵי צִיּוֹן אֲבִילָן מִדְּלֵית עָאֵיל בַּהּ בִּזְמַן מוֹעֲדַיָּא כָּל תַּרְעָהָא צָדְיָין וְכָהֲנָהָא אָנְחִין עַל דִּי בְטִילוּ קוּרְבָּנַיָּא בְּתוּלָתָהָא סַפְדָן עַל דִּי פָּסְקוּ לְמִיפַּק בַּחֲמִשָּׁא עֲשַׂר יוֹמִין בְּאָב וּבְיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא דִּי הוּא בְּעַסְרָא יוֹמִין בְּתִשְׁרֵי לְחִינְגָּא בְּחִינּגִין אַף אִיהִי מְרִיר לִבָּא לַחֲדָא ה היו הֲווֹ מְעִיקָהָא מִתְמַנַן עֲלָהָא לְרֵישִׁין וּבַעֲלֵי דְבָבָהָא הֲווֹ יָתְבִין בְּשַׁלְוָה אֲרוּם יְיָ תְּבַר

תולדות אהרן בתולותיה נוגות. ברכות כח: היו צריה. מועד קטן כו גיטין נו סנהדרין קד : (כי ה׳ הוגה. מועד קטן סג) :

רשי

גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב : (ד) באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הנו״ן לבדה

אבן עזרא

זכר ונקבה כבית ומקום: (ד) באי מועד. שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרב מועדיך שרפו כל מועדי אל בארץ: שוממין. נו״ן תמורת מ״ם וכן קח לך חטין לקץ הימין כי הנו״ן והמ״ם משרתים בסוף המלה סימן רבים ורבות: (ה) נוגות. מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי״ו והנו״ן נוספים: (ה) היו צריה. כל אחד לראש וכן בנות צעדה עלי שור כל אחת מהן: שלו. מגזרת

לחם דמעה

כמה והנמב׳ אשר מרוב אריכותו חשש כמן כנקבה: **עוד** במדרש גלתה יהודה מעוני על שחבלו משכוני עני בתוך בתיהם כד״א ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו ע״כ: **והנה** ראה ראינו עונש שחובל משכונו של עני ואינו מחזיר לו כסות של יום ביום וכסות לילה בלילה עליו נאמר אם חבול תחבול שלמת רעיך עד בא השמש תשיבנו לו ולפי שבפסוק רצה לבאר דין השתי חבלות אם הוא כסות יום או אם היא כסות לילה. ע״כ כפל אם חבול תחבול ואם היא כסות יום עליו נאמר עד בא השמש תשיבנו לו כי היא כסותה לבדה וחזר ואמר היא שמלתו לעורו אפשר שרמז טעם נכון לדין שיש לנו בדין שאם משכנו חלוק א׳ שוה ה׳ פרחים או יותר לא יאמר אמכור אותה ואתפרע מחובי ואקנה לו חלוק בת ו׳ חתיכות רק אותה חלוק שחשובה תהיה במשכון ויחזיר אותה לו שילבשנה ונתן טעם לדבר למה ישיבנה לו ולא ימכרנה. כדאמרן ואמר היא שמלתו לעורו כלומר עור בשרו של זה העני אשר כעת העני עורו כ״כ רך ומשוב כי זאת השמלה שחשובה היא שמלתו לפי ערך עורו הרך והמשוב ואיך תמכו׳ את זאת ותלבישהו אחרת שיצטער בה מה שלא לומד עורו לכך וז״ש היא שמלתו לעורו כלומר לפי עורו. ועל כסות של לילה אמר במה ישכב וע״כ צריך שתחזירנה לו לשכב עליה אמר עוד והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני וראוי לדייק כי כפי הנראה לספק הנ״ל ושמעתי כי דיין אני כי היותו חנון הוא סבה שלא יפקוד עליו חטאתו אשר חטא ע״כ אפשר שיפורש עם המעשה המובא בגמרא כי פגע אליהו באותו שהיה לובש סרבלא שהוא פטור מציצית ואמר לו אליהו כי למה היה לובש טלית שפטורה מן הציצית אמר לו וכי ענשיתו אעשה א״ל בעידן ריתחא׳ ענשי׳ נראה דבעידן דליכא ריתחא׳ לא ענשו עליה ע״כ אמר בפסוק הזה להורות גודל עונש מי שאינו משיב את העבוט כי אפילו בעידן דליכא ריתחא יענש וז״ש ושמעתי כי חנון אני כלומר אפילו בעידן שחנון אני שמוע אשמע לצעקתו ולא אמחול ולא אהיה וותרן ופירוש כי כמו כאשר וכיוצא בו כי תצא למלחמה כי תבא אל הארץ והעד חרבן הבית וכמש״ה גלתה יהודה מעוני וכמ״ש ז״ל על שמשכנו משכונו של עני בתוך בתיהם כד״א ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו: **ובמדרש** היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח ר׳ יודן ברבי נחמיה בשם רשב״ל אמר אילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת ודכוותה לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה ודכוותה ובגוי׳ ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ע״כ: **ולפי** דרך רז״ל אפשר שיתפרש הכתוב כך גלתה יהודה מעוני כלומר לא דיין להם מה שגלו ונתרחקו מעל אדמתם אלא גם שם בגלותם בגוים ההם לא תרגיע אבל גלתה יהודה מעוני כי שם בגלותם הנה הנם בדלי דלות ובעוני רב וגם משתעבדים בהם ברוב עבודה וזהו מרוב עבודה דקאמר והטעם הוא כדי שתחזור שאילו מצאה מנוח לא היתה חוזרת וז״ש היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כלומר היא היתה יושבת בין הגוים ולא היתה חוזרת אלא שלא מצאה מנוח וע״כ חזרה ולכן נגזר עליה שכל רודפיה השיגוה בין המצרים כדי שתחזור ודכות׳ ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה שאילו מצאה לא היתה חוזרת והעד כי אחר ז׳ ימים אחרים שילח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד. והנה כ״י היא נמשלת ליונה כד״א יונתי בחגוי הסלע כי על כ״י נאמר ומ״ש ולא מצאה היונה מנוח ותשב אליו אל התיבה הוא רמז אל גלות היונה שהם כ״י כי ע״י שלא מצאה מנוח לכף רגלה ע״כ היא חוזרת ותשב אליו אל התיבה והיא ב״ה שיב״ב. אמר עוד ודכותה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך והוא כתוב בקללות שבמשנה תורה והכוונה לפי שבפסוק דלעיל מיניה כתיב ועבדת שם אלהים אחרים וגו׳ ע״כ הוכרח לומר עתה בסוף כל הקללות ובגוים ההם לא תרגיע שכיון שתרצה לעבוד עבודתם נכריה עבודתם אם תרגיע אחר כל זה ותהיה להם לעם א׳ בודאי שלא תרצה עוד לחזור לירושלים עכ״א שאפילו אחר שחזרת לדתם לעבוד עבודתם אפ״ה ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגליך כדי שתהיה חוזרת: **ובמדרש** כל רודפיה השיגוה בין המצרים בין י״ז בתמוז לט׳ באב. וכתב הרב מורי ז״ל הדבר גדול הגיה דבר בחוזק ותוקף מעלת ישראל וחשיבות׳ לפני הש״י. עם היות שעוו ופשעו כמו שהקדים הפ׳ במיני עונות גדולי הערך עכ״ז הוצרך לסיוע העת והזמן המוכן לפורענויות כדי שיוכלו האויבים להשיג ולכבוש אותם שהוא בין י״ז בתמוז לט׳ באב דאלו בשאר ימות השנה לא יכלו למו עכ״ל:

(ד) **דרכי** ציון אבלות מבלי באי מועד קרא אותן אבילות כי דרך האבל לגדל שער ראשו לפי שהוא אסור לגלח. וכן דרכי ציון היו מגדלות עשבים כאבל המגדל שער וזה כי דרך הוא שהד׳ אינם מגדלים עשבים כאשר יש הולכים ובאים באותו הדרך כי ברגלים תרמסנה העשבים אבל כשאין יוצא ואין בא באותו הדרך אז הדרך מגדלת עשבים וע״כ קראן אבלות לפי שגדלו עשבים על כי כלתה רגל מן השוק מהם ואין עובר ושב עניה׳ וז״ש מבלי באי מועד וכיון שאינם עולים בג׳ מועדים עולי רגלים כי ספו תמו באי מועד ע״כ הם אבילות מבלי באי מועד וכדאמרן. אח״כ מצאתי כתוב בשם מהר״י נתן ז״ל: **גם** אפשר שרמז שדרכי ציון היו אבילות לסבה שבטלו מ״ש במעון הצדיק על ג׳ דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים וז״ש מבלי באי מועד והם עולי רגלים ג׳ פעמים בשנה ושם בירושלים היו עושים עולי רגלים ג״ח ע״י מתנות עניים שהיו נותנים לעניים והיו העניים שמחים עמהם ג׳ פעמים בשנה כל שעריה שוממין הוא ביטול תורה והם השערים המצויינין בהלכה. כהניה נאנחים הוא ביטול העבודה והקרבנות וע״י שלא היו עושים עבודה וקרבנות ולא היו נותנים להם מתנות כהונה ע״כ כהניה נאנחים וגם בתולותיה נוגות שהיו בועלים אותם ועל כל אלה היא מר לה ועל אלה היא בוכיה: **א״נ** עתה מקונן ירמיה על כל מה שעבר על ישראל ואמר דרכי ציון אבילות והיתה ציון אבילה ובוכה על ישראל ועל הלוים ועל הכהנים וז״ש מבלי באי מועד והם עולי רגלים שבעונות נתבטלו ע״י החרבן כל שעריה שוממין שלא הם הלוים שהיו שוערים וג״כ על הכהנים בכתה. ואמר כהניה נאנחים וגם כן בתולותי׳ נוגות אם מפני שכשהיו עולי רגלים אז בירושלים היו מזווגים זווגים בחורים עם בתולות אלו עם אלו כי שם היו נמצאים כל ישראל ועתה שנחרב הבית ואין עולים לירושלים בתולותיה נוגות כי הבתולות הם מונחות בקרן זוית ואין דורש ואין מבקש אותן וגם אפשר שרמז מ״ש בתולותיה נוגות אל הגזירה שגזרו הגוים על ישראל כי כל בתולה תבעל להגמון תחלה וע״כ בתולותיה נוגות וכו׳ והנה דרכי ציון אבילות על כל אלה שזכרנו והיא אבילה ובוכה ומתאבלת על כולם ואין שום אחד מישראל בוכה ומתאבל על מה שאירע לציון עצמה שנחרבה ונלתה מבלי איש עובר והיא מר לה כלומר היא לבדה מר לה עליה ואין שום אחד בוכה עליה באופן שהיא בוכה על כולם וגם על עצמה ואחרים אינם בוכים עליה וז״ש והיא מר לה היא לבדה מר לה בשבילה: **א״נ** אמר כי אף שהיו רבים מצטערים ומתאבלים באבל ההוא ודרך העולם הוא כי בהיות רבים המצטערים בצער א׳ זה מתנחם בראות את חבירו מצטער כמוהו וכן כולם וכן אף כי היו מרובים המצטערים כי שעריה שוממין כהניה נאנחים ובתולותיה נוגות ועכ״ז היא עומדת בתוקף מרירותה ולא בעבור זה נתמעט צערה אלא והיא מר לה כבראשונה וכמו אם לא היה שום אחר שיצטער עמה בצערה: **א״נ** מ״ש דרכי ציון אבילות אין הכונה על האנשים הבאים בדרכי ציון שהיו אבלים אבל על העצים והאבנים של הדרכים עצמם עליהם קאמר שהם ממש היו בוכות ומתאבלות כי להם קדושה ורוחניות לבכות ולהתאבל ואמר ג״כ כל שעריה שוממין כי בהיותה בבנינה עליהם אמר הכתוב עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים והכונה כי כ״כ היו שערי ירושלים יפות ומרוקמות באבנים טובות ובאבני שיש או מרמ״רי עד שכאשר היינו עולים עולי רגלים לירושלים כאשר היינו מגיעים לשערי ירושלים לא היינו נכנסים תכף ומיד אל תוך ירושלים אבל היו עומדות רגלינו ומתעכבים היינו בשעריך ירושלים כי היינו תמהים מראות בנין שעריך ירושלים מה יפו ומה נעמו ועתה היו אותם השערים לשמה ולשאיה וז״ש כל שעריה שוממין וכהניה ג״כ נאנחים על ביטול הקרבנות כדאמרן וגם בתולותיה נוגות וכמ״ש המתרגם על שפסקו מלצאת בט״ו באב וביו״ה בחופים ובמחולות כמנהגן ואמר והיא מר לה כ״א אחר שההריבו עמה היתה ציון בעין הגוים בענין החשיבות והיו מביאים בה כסא מלכותם ולהחשיבה בעיניהם לשרתי במדינות לא היו מצירים כ״כ כי כבוד גדול עשו לה אמנם לא עשו כן אבל היתה כאלמנה והניחוה שכולה וגלמודה גולה וסורה וז״ש והיא מר לה בשביל עצמה כי גם לה סורו טמא קראו לה:

(ה) **ואמר** היו צריה לראש וכו׳ עם מאמז״ל כי כל המיצר לישראל נעשה ראש וכו׳ הודיענו הכתוב כי כפי שיעור הצרות שהיו עושין לישראל כך היתה שיעור מעלתן על שאר הגוים כי אותם שהיו צרים לישראל נעשו ראשים וניתן להם מעלה על כל הגוים שיהיו כל הגוים תחתיו והיתה כ״כ מעלתם לפי שהיו מצירים לישראל בעלם אבל אותם שלא היו לישראל לצרים אבל היו אויבים בלב אבל במעשה לא היו מצירים לישראל אלו כפי מיעוט שנאתם לישראל ג״כ נתמעטה מעלתם כי לא זכו להיות לראש ולמשול על אחרים אבל זכו כי שלו מלשון שלוה כי לא היה שום אדם מריע להם אבל הם גם הם לא היו יכולים להריע לאחרים ולהיות ראש עליהם וע״כ נקט באויביה שלו ובצר שהיה לראש כי כל מי שהיה מצר לישראל נעשה ראש וכדאמרן: **אך** יאמר באופן אחר והוא עם מז״ל שאמרנו כל המיצר לישראל נעשה ראש ויהיה פירוש שלו מלשון שגגה כמו ויכהו על השל והכוונה היו צריה לראש כי אותם שהיו צרים נעשו ראשים א״כ אויביה שנשארו במדרגת אויב ולא רצו להצר להם במדרגת צרים בודאי שגגו וטעו האויבים במה שלא נעשו כולם צרים לישראל כדי שמתוך כך היו עולים במעלה רמה וכדאמרן דכל המיצר נעשה ראש: **א״נ** היו צריה לראש אויביה שלו הכונה כ״א היו צרים לראש לא בצדקתם וביושר לבבם כי אויביה ג״כ טעו ושגו וזהו שלו מלשון שגגה כי גם המה הרשיעו ועכ״ז היו לראש בעבור כי ה׳ הוגה לפי גודל רעתה בכמות ובאיכות וזה על רוב בכמות וגם שהיו פשעים הגדולים באיכות יודעת את רבונה ומכוונת למרוד בו: **א״נ** בהיות כי היו בירושלים פריצים ונלחמים אלו עם אלו והורגים אלו את אלו ובבא עליהם האויב עשו שלום ביניהם ונעשו יחד כולם ועכ״ז לא הועילו כלל וז״ש היו צריה לראש וכבשו את העיר אף כי אויביה שלו הפריצים שהיו אויבים אלו לאלו עשו שלום ביניהם ועם כל זה היו צריה לראש ולא הועיל להם חכמתם כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה: **א״נ** אמר כי הראוי כפי דרך העולם הוא כי בהיות צריה לראש וכבשו את ירושלים ג״כ כל הערים הקרובות אותם שלא הורישו בני ישראל ויגורו הצרים גם עליהם ויכבשום אבל זו רעה חולה כי היו צריה לראש זה נ״נ ואעפ״כ אויביה שהם היושבים סביב להם שלו ושקטו. ולא בא נ״נ גם עליהם לכבש׳ כי היתה להם זאת מאת ה׳ על רוב פשעיהם להוסיף צער על צערם. ולהרבות ביגונם וז״ש כי ה׳ הוגה: **אי** נמי יאמר בשנדקדק כי הנ״ל היו צריה לראשים כי צריה דקאמר לשון רבים הוא אלא הכונה השמיענו כי האומות אותם שהיו צרים לישראל עם היות בעד עתה היא לאומה א׳ עם אחרת מחלוקת ומלחמה ביניהם עתה כאשר רצו להלחם עם ישראל ולהצר להם עשו שלום ביניהם ונעשו כולם לראש א׳ וכמו שנעשו מדין ומואב בעלה אחת נגד ישראל וכמז״ל משל לב׳ כו׳ וע״כ אמר היו צריה לראש כי כלם שמו עניה׳ ראש א׳ כדי להצר להם לישראל ולהלחם בם והאומות שהיו אויביה שלו כלו׳ עשו שלום ביניהם אלו עם אלו כדי להלחם עם ישראל והטעם כי ה׳ הוגה על רוב פשעי׳. ואמר עולליה הלכו שבי לפני צר כי שבי הוא המכה היותר קשה מכולם וכמ״ש ז״ל בפסוק אשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי כי המאוחר בכתוב קשה מכולם והוא השבי ולפעמים האדם אשר יהיה בשבי יהיה לו כח לעבוד עבודת השבאי גם כי נכריה עבודתו אבל כאן לא היה בהם כח בודאי כי עולליה קטנים היו ואמר לפני צר לפי שלפעמים יהיה השבאי רחמן וירחם על השבוי לבלתי הטיל עליו עבודה קשה ע״כ אמר כי בנדון דידן לא היה כן כי לא היה רחמן כלל אבל היה צר מצורר וזהו לפני צר דקאמר באופן דבשביה הזאת תרתי לריעותא איתנהו בה:

ובמדרש ארז״ל כי ה׳ הוגה יכול על מגן ת״ל על רוב פשעיה ע״כ. וקשה שאיך יעלה על הדעת כי בחנם היתה זאת לה׳ השופט כל הארץ לא יעשה משפט ועל דרך הפשט נוכל ליישב עם מ״ש ז״ל גבי היו צריה לראש שכל המיצר לישראל נעשה ראש והיה אפשר לומר כי אמת שבחינת הרעה הבאה על ישראל היה על רוע מעללם אבל בחינת טובת צריהם שנעשו ראשים אפשר כי בחסדו כי חפץ חסד הוא הואיל לעשות אותם ראש וז״ש יכול על מגן היתה

יָתְהָ עַל סַגִּיאַת מְרוֹדְהָא רַבְיָהָא אֲזָלוּ בְּשִׁבְיָתָא קֳדָם מְעִיקָהָא׃ ו ויצא וּנְפַק מִן כְּנִישְׁתָּא דְצִיּוֹן כָּל זִיוָהָא הֲווּ רַבְרְבָנָהָא מִסְתַּחֲרָן עַל מֵיכְלָא הֵיכְמָה דְמִסְתַּחֲרָן אַיְלַיָּא בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכָּחוּ אֲתַר כָּשַׁר לְמִרְעֵיהוֹן וַאֲזַלוּ בְּתָשׁוּת כֹּחָא וְלָא הֲוָה לְהוֹן חֵילָא

ג׳ ב׳ חסר — יְהוָ֥ה הוֹגָ֖הּ עַל־רֹ֣ב פְּשָׁעֶ֑יהָ עוֹלָלֶ֛יהָ הָלְכ֥וּ שְׁבִ֖י לִפְנֵי־צָֽר׃ ו וַיֵּצֵ֥א מִן־בַּת־צִיּ֖וֹן (מבת קרי ג׳) כָּל־הֲדָרָ֑הּ הָי֣וּ שָׂרֶ֗יהָ כְּאַיָּלִים֙ לֹא־מָצְא֣וּ מִרְעֶ֔ה וַיֵּלְכ֥וּ בְלֹא־כֹ֖חַ לִפְנֵ֥י

תולדות אהרן כל הדרה. יומא נג: היו שריה. שבת קיט:

אבן עזרא

מגזרת שלוה: הוגה. מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן תוגיון נפשי. הלכו שבי. בחסרון פי״ת כמו הנמצא בית ה׳ יחסר מקום אשר אחר כאילים וכן כמים ליס מכסים

רשי

לבדה: שלו. יושבים בשלוה: (ה) הוגה. הדאיבה והוא לשון יגון: כאילים לא מצאו מרעה. כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלש כחם

לחם דמעה

היתה טובת הצרים ושרותם לא בעונ׳ של ישראל ח״ל על רוב פשעיה כי גם זאת היתה לצריה על רוב פשעי ישראל להוסיף יגון על יגונם שכל המיצר אותם יהיה לראש באופן כי רעתם ושרת האויבים הכל היה לנערם על רוב פשעיהם: אי נמי לפי שאף שישראל ע״פ הדין היו חייבין כל הרעה ההיא הנעשתה להם זה היה אם יתנהג הקדוש ברוך הוא עמהם במדת הדין אבל מדת רחמים מרחמת אף על החייבים כפי הדין וכאן אמר כי ה׳ הוגה וגם זה הוא המורה על מדת רחמים וע״כ אמרו יכול על מגן כי בערך שם זה היה רעתם בחנם שהיה לו לרחם עליהם כפי הורתו וכפי דרכו ת״ל על רוב פשעיה כי הוו ריבוי הפשעים כ״כ שנהפך להם מד״ר למד״ה. ועל דרך הסוד פירוש דבריהם ז״ל פשוטים כי מלכות העליונה היא ירושלים והיא ציון ועתה בזמן הגלות מדודה נפרדה והוא שם ההויה שהוא ת״ת ועתה כי מדודה נפרדה אין לה שום הארה מת״ת וז״ש כי ה׳ הוגה והומרו על רוב פשעיה נראה דאינו צודק כי א״ו לא שייך בה כלל באופן כי אני הייתי אומר כי ה׳ הוגה ונפרד על מגן כ״א ישראל פשעו ה״א מה פשעה וז״ש יכול על מגן כי על חנם הוגה אותה תלמוד לומר על רוב פשעיה כי כביכול פשעי ישראל פשעיה מתקרו כי ידוע כי נשמות ישראל ממנה חוצבו והיא אם לכל נשמות ישראל והנפש החוטאת כביכול כאלו היא גם הוא חטאה כי הנשמה היא חלק ממנה וע״כ ה׳ הוגה ושכינה נסתלקה וזה על רוב פשעיה והאמת מקרא כתוב אין הפה יכולה לאומרו וע״כ נאמר ובפשעיכם שולחה אמכם כי היא סובלת ייסורי פשעינו כאילו היו פשעיה:

והרב מורי זלה״ה כתב על זה המאמר ז״ל קשה כדבריו וכי היה עולה בדעת שהשי״ת הביא עליהם צרות רבות ורעות על חנם. ואפשר לומר שבעל המאמר הרגיש בפסוק קושיא זו בעצמה ואמר מאי אשמועינן קרא כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה וכי היה עולה בדעתי שעל מגן ותירץ ת״ל על רוב פשעיה כלומר תדייק הפסוק היטב שלא אמר על פשעיה אלא על רוב כלומר אפילו אם באו עליה צרות רבות ומשונות ג״כ רצה להאדיב׳ בפרט זה לפי שהיו הפשעים רבים בכמות ובאיכות ולא הספיקו הצרות לפרעון עד כאן לשונו. (ולי יג״ר הרבה פי׳ בו אך כי היכי דלהוי זגב נאריות אכתוב שתים מהם הן אלה א׳ מעין הרב שהפסוק גופיה הרגיש אטו מימרא בכי כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה לומר שלא היה על חנם והלא נביאי׳ מלאי׳ בספור זדונם ומרדם ולמה נכתב ומשני משום עולליה שאם האבות חטאו יאמרו כי עולליה הלכו שלא על חנם לז״א שאינו אלא שנתמלא סאתם אף מעוללים הבקו ע״ג כדאיתא במדרש ונעשה כאומרו על רוב פשעיה נתוסף עולליה ועולליה תירוצא דקושיא ונתלקת עולה לשם י״ה ותריף הוא. הב׳ אמת ויציב שהקב״ה מכה לפעמים בחמת קרי כענין אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו ואמר שצרותיה׳ על חנם וכדכתב הרמב״ן ז״ל באו׳ בחמת קרי ולא כתיב בקרי. ולפעמים מכה בהם על העון ממש ולז״א אי לא כתיב על רוב פשעיה הייתי אומר שהיה מכה בהם על עון אומרם שלוקים במגן ובחנם ת״ל על רוב פשעיה שרבו כ״כ פשעיה שלא הכה לא על מגן ולא ע״כ פשעיה שאם היה כן לא היתה בהוגה ואנחה לבד רק בכליה וכרת ולעולם רחמנות שם ה׳ שהוגה ולא כלה כתב על רוב והתגלל שהכה בפשעיהם דלא נימרו על מגן ובחנם עכ״ד): ואם לא קאמר היו צריה ראש אלא לראש בלמ״ד אפשר שהכונה הוא שהיו מהתהדשים ומתהוים להצר לה וז״ש היו צרי׳ כלו׳ היו ונתהוו ונתחדשו צרי׳ כדי לזכות לראש כלו׳ ליעשות לראש כי ראו כי כל המיצר לישראל נעש׳ ראש ומלת היו שב אל צרי׳ כלו׳ שהיו ונתהוו לצרים כדי לזכות ליעשות לראש ואינו שב אל מלת לראש כלומר היו לראש דא״כ הול״ל היו צריה ראש וכדאמרן: ובמדרש היו צריה לראש אמר ר׳ הלל בר׳ ברכיה כל מי שבא להצר לישראל נעשה ראש מה טעם היו צריה לראש את מוצא עד שלא חרבה ירושלים לא היתה מדינה חשובה כלום משחרבה ירושלים נעשית קיסרין וטריפולין ותגופילין ע״כ: וראוי לדעת רבי הלל מאי אתא לאשמועינן דפשטיה דקרא הוא כן. ועוד מ״ש מה טעם וכו׳ אין בו טעם כ״א שואל מה טעם כל המיצר ליש־אל נעשה ראש הרי הטעם מפורש בכתוב באומרו כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה וזה הרבה יגונה כי בהיות כל המיצר לישראל נעשה ראש בזה יהרבו צריה וע״כ מה שאל מה טעם. ועוד קשה דבמאי דקאמר את מוצא עד שלא חרבה ירושלים וכו׳ לא נתן טעם כלל ועדיין הקושיא במקומה עומדת ואם היה שואל היכן מצינו שנעשה ראש הנה הוא מתרץ שפיר את מוצא וכו׳ אבל לשאלת מה טעם לא מתרץ כלל במאי דקאמר את מוצא: על כן אני אומר כי ר׳ הלל רצה להודיענו כי בכל הגלות הזה נגזר על ישראל כי כל המיצר לישראל יעשה ראש וז״ש כל מי שבא להצר לישראל נעשה ראש כלומר כל מי שבא מהדש להצר לישראל נעשה ראש ולא על אותם שהחריבו בית המקדש קאמר קרא רק על כל מתחדשים להצר לישראל ופירש שני הכרתיות לזה האחד הוא אומרו מה טעם היו צריה לראש כלומר כמה שדרשתי יש טעם למה שלמד הכתוב היו צריה שהשמיענו חידוש גדול לכל המיצר לישראל אמנם אם הכתוב כפשוטו שאינו מדבר אלא על אותם הצרים שהחריבו הבית א״כ מה טעם יש במ״א היו צריה לראש כי דבר פשוט הוא שכיון שכבר אמר לנו שהיתה כאלמנה ושגלתה יהודה וכבש הצר הצורר את ירושלים א״כ ממילא ידעינן שהוא הי׳ לראש ולמושל ומה טעם אומרו היו צריה לראש וכו׳ כי דבר פשוט הוא ועוד הכרח ב׳ כי הנך רואה בעיניך שכן הוא כי את מוצא עד שלא חרבה ירושלים לא היתה מדינה חשובה כלום משחרבה ירושלים נעשית קיסרין וטריפולין וכו׳ הרי מעיבים בכל יום שאחר שחרבה נעשית קיסרין וכו׳ נראה בבירור כי מ״ש היו צריה לראש לאו על אותם שהחריבו ב״ה לחוד קאמר אבל על כל העתיד קאמר כי בכל דור ודור כל מי שבא להצר את ישראל נעשה ראש:

והרמ״ע ז״ל כתב דרכי ציון וכו׳ אמר כי כשהיו דרכי ציון אבילות מבלי באי מועד מכל ערי יהודה שכבר נתפשו היו אז כל שעריה שוממין כי אין העם יוצא ובא בהנם גם כהניה נאנחים כי חדלו מהנותיהם אמנם העם אשר בקרבה עדיין לא הרגישו לפי שלא הגיע להם עדיין הרבה אבל לסוף לא לאלו בלבד הפיגו יגון ואנחה כ״א גם בתולותיה נוגות והיא מר לה: היו צריה לראש אמר כי מצד שהצרים המפורסמים היו ראשים ורודים בה בפרך אויביה שמו ירצה שאויביה הבלתי צרים נחשבו לה כמו הם שלוים עמה והיה זה כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה לבלתי השאיר לה זרע ומפני זה עולליה מעצמם הלכו שבי לפני צר כי היא בטחה באלו האויבים השלוים עמה והפקידם בידם עולליה להבריח מהשבי והאויבים מנהיגים אותם לפני צר וילכו מבלי דעתם כסבורים שהולכים לנפשם כי על זה הדרך אמר בכתוב הסמוך ויצא מן בת ציון כל הדרה ופשוטו של מקרא על הכהנים והזקנים והחכמים והשרים ואמר כי היו צריה כאילים לא מצאו מרעה הנה והנה כי הצרים השירו השמוזנות מכל עבר כדי שלא ימצאו מרעה.

עד אשר יבאו לתומם למקום הרשתות והמכמרו׳ אשר הכינו להם ויתפשו בם וכן היו שרי ישראל הגבורים הולכים לתומם עם אנשי שלומם מהאומות ככרורין שהם הולכים בטח וכם הא״ב לוקחים אותם לשבי ולהרג לא בחיל ולא בכח וה״א וילכו בלא כח לפני רודף כי לא בכח יגברו עליהם רק מנפשם הלכו בטח לפני רודף עכ״ל:

(ו) ויצא מן בת ציון רז״ל על פסוק זה אמרו מן בת כתי׳ א״ר אחא יש לנו מל׳ א׳ יפה זה הב״ה שכתו׳ בו ה׳ מנת חלקי וכוסי כל הדרה זה הב״ה שנאמר הוד והדר לבשת וגו׳ ד״א כל הדרה אלו התינוקות א״ר יהודה בא וראה כמה חביבים תינוקות לפני הב״ה גלו סנהדרין ולא היתה שכינה עמהם גלו משמרו׳ ולא היתה שכינ׳ עמהן וכיון שגלו תינוקו׳ היתה שכינה עמהם הדא הוא דכתיב עוללי׳ הלכו שבי לפני צר מיד ויצא מן בת ציון כל הדרה ע״כ: והנה עיניך תחזינה אהבת השי״ת את בת ציון כי הסתלקות השכינה ממנ׳ לא רצה לפרסמה ולפרשה בפירוש רק רמזה בלשון סתום באומרו ויצא מן שהו׳ מלשון יי מנת חלקי וכו׳ ואפ״ה הוסיף עוד לסתום הדברים כי מלת מן כתיב ולא קרי אבל קרינן ויצא מבת ציון והכל להודיע אהבתו ית׳ אותנו כי לא רצה לכתוב בפי׳ שסילק השי״ת שכינתו מציון אלא רצה ללמדנו עוד כי לא יצא׳ לגמרי כי קקמינן שלא זזה שכינה מכותל מערבי ולעולם עיני ה׳ בה מראשית השנה ועד אחרית שנה ולכן מזכיר יציאתו ברמז ואפי׳ אותו הרמז כתיב ולא קרי: ואמר היו שריה כאילים לא מצאו מרעה כי כשהיתה השכינה עמהם אז היו כצאן שנא׳ ואתנה צאני צאן מרעיתי והקב״ה הרועה כמ״ש יי רועי לא אחסר ואז לא הייתי חסר כלום כי היה בעל הצאן עומד על צאנו אבל עתה שנסתלקה השכינה מביניהם היו כאילים שהם הפקר ומבלי בעלים וכל הרוצה ליטול בא ונוטל ועל כן וילכו בלא כח לפני רודף:

אי נמי אמר וילכו בלא כח וכו׳ כי בהיות שהיושביה רעבים גם נמצאים כאותם אילים אשר לא מצאו מרעה ולא נשאר בהם כח כלל אפ״ה וילכו בלא כח כלומר עם היות שלא היה להם כח אפ״ה הלכו לפני רודף הכונה היה הולך יותר מהרה מן הרודף ואפי׳ מרודף מלא. ועם זה הדרך אפשר לומר שזו היא כונת היו שריה כאילים לא מצאו מרעה כלומר היו שריה רצים כאילים ירוצו ולא יגעו ילכו ולא יעפו ואף גם זאת בה ותם רעבים ונפשם בהם התעטף כי לא מצאו מרעה ואוכל להשיב נפש ואעפ״כ וילכו לפני כל רודף אף שיהיה רודף קל כצבי הם היו הולכים לפניו ועל כן נכת׳ רודף מלא בוא״ו וילכו עם היות בלי כח הלכו לפני כל רודף:

אי נמי אמר על החרש והמסגר שיצאו בראשונ׳ ויצא מן בת ציון כל הדרה כי שנה נשארו דלת העם עם גדליה בן אחיק׳ וא׳ כי שבת יציאת׳ משם היה על כי כולם אוהבי שחד היו ורודפי שלמונים וכו׳ וז״ש היו שריה כאילים לא מצאו מרעה שהיו השרים והשופטים כרעבים וכאילים שלא מצאו מרע׳ כן היו גם המה והיו אומרי׳ הב הב ועל כן גלו ויצאו ממקומ׳: ועל דרך זה אפשר ג״כ לפיי׳ פסוק דקאמר וילכו בלא כח לפני רודף הכונ׳ לפי שהזכיר שהשרים היו אוהבי שוחד ורודפי שלמונים אמר ג״כ כי גם בכל שאר עגייני המלות לא היה בהם כח לכבוש את יצרם הרודף אות׳ ע״כ הלכו לפני היצה״ר הרודף אותם כי בדרך שהוא הי׳ מוליך אות׳ בה היו הולכין כי לא הי׳ בהם כח לעמוד כנגדו להלחם בו ועל כן רודף מלא בוא״ו לרמוז אל היצה״ר כי הוא הרודף אמיתי: אי נמי על שאר העם שנשארו עם גדליה בן אחיקם אמר ויצא מן בת ציון כל הדרה כי אחר שהרגו השרים את גדליה ברחו כל העם מצרים לעזרה כי יראו לשבת בארץ מפני הכשדים ועל אותה שעה שלא נשאר אחד מהם בירושלים נאמר ויצא מן בת ציון כל הדרה ואעפ״י שהיו הכשדים עדיין רחוקים מאד מהם עכ״ז בלכתם מצרימה היו שריה רצי׳ כאילים שלא מצאו מרעה להם וממהרים לרדוף למצא מרעה לאכול וילכו בלא כח ולא נותר בהם נשמה כדרך הממהר ורץ בלכתו שנפשו ורוחו קצרה ונשאר בלא כח כן אלו היו ממהרים לילך ואף שלא היה להם לירא כל כך כדי לנוס בחפזה שהאויב עדיין רחוק הוא מאד מהם וז״ש לפני רודף שקודם שיבא הרודף עליהם היו ממהרים הליכתם יהולכים בלי כח מרוב פחדם ויראתם לקיים ונסתם ואין רודף אתכם:

ואני כל ימי יגעתי מעיין בדברים אלו ומצאתי בדקדקו דלא כתיב ויצא מציון ואו בין בכתיב דכתיב מן או בקרי מבת או שהיה כתוב בפי׳ מציון כמ״ש מורה מקלתית ואחר כך אמר כל אתמהא לכן פי׳ מן לשון מנה ובת לשון ובת לדק יהיה לכם כיתוקא׳ לשון חלק. וציון לשון יופי ורצה בכתוב להעיד כי תקותם ובטחונם בה׳ מנת חלקי וכוסי ויפיופיות כי כל רגושת מעלמותו נוטה ובכביכול לא ידע נעלמם לכן כדי שישובו כוונת המנה חלקם היפה זו ציון כל הדרה של כנ״י לראות אם ישובו ואם לאו יבלו כהם האויבים כהעדר מהם כבה ההוא בעוזרם ובלאו הבי לא יבלו להם ועכ״ז לא שבו כי היו לריה כאילים לא מצאו מרעה התורה והזכות וילכו בלא כח בהסרון כח המנה היפה זו ציון השכינה לפני רודף עכ״ד יג״ר מסכים למ״ש בשם רבו בפ׳ בין המצרים:

רוֹדֵף: ז זָכְרָה יְרוּשָׁלַ͏ִם יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל מ״ל ל׳ ומ״ל מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־מִשְׁבַּתֶּהָ: י׳ ס׳ מ״ל ס׳

עוזר ח׳ מ״ל וסימן יתום אתה היית עוזר. וכשל עוזר ונפל עזור. אל תרחק ממני כי צרה קרובה. זכרה ירושלים ימי עניה. ויטע אהלי אפדנו:

ונסו לְמֶערוֹק לְאִשְׁתֵּזָבָא קֳדָם רָדֵף: ז זכרה הֲוַת דְּכִירָא יְרוּשְׁלֵם יוֹמִין קַדְמָאִין דִּי הֲוַת מְדוֹרָא בִּכְרַכַּיָא וּבְפַצִּיחִין תַּקִּיפִין וּמָרְדָא וְשָׁלְטָה בְּכָל עָלְמָא וְכָל רִיגוּגָהָא דַּהֲווֹ לָהּ מִן יוֹמִין קַדְמָאִין וְעַל חוֹבָא נְפַל עַמָּהּ בִּידוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְאָעִיק לְהוֹן וְלֵית דְּסַיֵּיעַ לָהּ חָזוֹהָא מְעִיקָיָא דְּאָזְלָא בְּשִׁבְיָתָא חַיִּכוּ עַל

רשי

כחס ברעב: (ו) לפני רודף. כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלמה על כן יסד הפייט מלא רודפתי וחסרה שנת גאולי שנת גאלי באה חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלם. בגלותה: ימי עניה. ימי חורבנה שהביאה לידי עוני: ומרודיה. הוא לשון צער כמו (שופטים יא) וירדתי על ההרים (תהלים נה) אריד בשיחי ואהימה: כל מחמדיה. וזכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם: שחקו על משבתיה. שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה. ומ״א דורשו בלשון אחר שהיו סוחקין בגולה בשבתות וימים טובים ושותים בשביעית והיו האומות

אבן עזרא

מכסים: (ז) ימי עניה. כמו כי ששת ימים עשה ה׳: ומרודיה. בגלות והמ״ם שרש

לחם דמעה

אי נמי וילכו למצרים בעבור שלא היה להם כח וזהו בלא כח בשביל שראו עצמם בלי כח לעמוד לפני רודף ראו שאין כח בהם לעמוד כנגד הרודף ועל כן ברחו למצרים לעזרה: ורז״ל אמרו בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח וכו׳ ובזמן שעוברין על רצונו כביכול מתישין כח של מעלה שנאמר וילכו בלא כח ע״כ. וקשה כי זה הכתוב נאמר על שרי העם ולא עליו ית׳. ואפשר עם מאז״ל שלא נסתלקה השכינה עד שגלו עולליה וכשעולליה הלכו שבי לפני צר אז ויצא מן בת ציון כל הדרה שהיא השכינה כי אז נסתלקה ואם כן פשט הכתוב כך הוא ויצא מן בת ציון כל הדרה שהיא השכינ׳ וגם היו שריה הולכים בהרים כאילים לא מצאו מרעה וילכו השכינה כביכול והשרים בלא כח לפני רודף כי בזמן שישראל עוברין על רצונו עוברין ומתישין כח של מעלה ומלת וילכו דקאמר קאי אשניהם ואכל מאי דקאמר בראשית המקרא שהיא השכינה והשרים:

(ז) **זכרה** ירושלם וגו׳ יובן עם מאז״ל על ראוה צרים שחקו על משבתיה שראו את ישראל שומרים דיני שמטה ויובל חוץ לארצם ושחקו על שבתותיהם שהיו שומרים כי אמרו בתוך ארצכם לא אביתם לשמוע ולשמור שבתותיה ועכשו חוצה לה אתם שומרים. ועל פי דרכם אפשר שגם על זה היתה ירושלים בוכה וזה זכרה ירושלים ימי עניה הימים שהיו ישראל מענים אותה אשר לא שבתה בהיות׳ עליה וגם זכרה מרודיה שהיו מכניעים אותה בשנת השמטה כי הדבר הזה היתה כל מחמדיה וכל תאותה כספ׳ ושק׳ ומאויה בהיותה בידי הכנעניים מימי קדם קודם שהיתה תחת יד ישראל היתה מתאוה ועומדת להיות ביד׳ לפי שישראל ישמרו את שבתותיה ויניחוה לשבות בשנת השמטה כי מנוחה היא לארץ שיניחו אות׳ לשבות ולרצות את שבתותיה ואחר היותה תחת ידיהם עינו אותה את זה זכרה בפה ומתרעמת בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה ושם בהיותם בארצות אויביהם היו שומרים והיו מניחים לשבות כל שדותיהם שהיו להם בחוצה לארץ עד כי הצרים שהיו רואים כן היו שוחקים עליהם ואומרים בארצכם לא אביתם לשמוע ועכשו חוצה לה אתם שומרים גם את זה היתה זוכר׳ בפה: אי נמי בהיות כי מדרך העולם כי כאשר בא לו לאדם איזה צרה אז נזכר מן הימים הראשונים ימי עידון ותענוגי׳ ימי מחמדים ואם גם אחר הצר׳ הזאת באה לו אחר׳ קשה מן הראשונה אז זוכר גם את הצר׳ הראשונ׳ כי גם בה היה חפץ יותר מזו האחרונ׳ שהי׳ קשה וכן אירע לירושלים כי בחרבן בית שני הגלות הארוך המר והנמהר הזה אלף ותקל״ב שנה שהי׳ בחרבנה ואין עוזר לה עתה זכרה ימי עניה ומרודיה שאירע לה בחרבן בית ראשון ודייק מלת ימי כי כלם ימי מספר שבעים שנה לבד והיתה זוכרת עתה אותם ימי עניה כי הלואי היתה לוקה עתה כאשר בראשונ׳ לקתה ולא יותר וזכרה ג״כ כל מחמודיה אשר היו לה בימי קדם גם קודם החרבן הראשון כי היתה לבנה במילואה את כל זה זכרה עתה בחרבן הבית השני בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה כי בחרבן ראשון נמצא לה עוזר מהרה ובזה הגלות אין עוזר לה וגם הצרים ראוה כ״כ זמן שנשבתה ונתבטלה מלכותה ושחקו על משבתיה: אי נמי אפשר שהוא וידוי דברים שהאומה ישראלית מתודה וזוכרת עונותיה בפה וז״ש זכרה ירושלים כלומר האומה ישראלית שהיא יושבת ירושלים זכרה בפיה ימי עניה הימים שהיתה מענה גר יתום ואלמנה וגם שאר מרודיה הם המרדים והפשעים שפשעה ושחטאה וגם זכרה כל מחמודיה והיא התורה כד״א הנחמדים מזהב ומפז רב אשר היו מימי קדם כלומר שהתורה והמצוה נבראו קודם בריאת העולם תתקע״ד דורות ועתה בעת הטובה זכרה ענין התור׳ והמצות כדי לשום אותה על לבה באופן כי נתחרטה על שעבר ובמה וזכרה על לבה התורה והמצות: או כונת אשר היו מימי קדם לתת טוב טעם ודעת מאחר שהתורה והמצות היו מחמודיה אם כן למה לא נגאלו לכן אמר אם אני קורא אותם שהם מחמודיה כן הוא אבל מחמודיה היו מימי קדם וז״ש אשר היו מימי קדם כלומר מחמודיה היו מימי קדם אמנם אחר כך מאסו בה: אי נמי זכרה גם כל מחמודיה אשר היו מימי קדם הלא הם חמדות העולם ומאויו ותענוגיו את כל זה זכרה והתודית עליהם ולא הועיל לה הטעם לפי שזכרה את כל זה בנפול עמה ביד צר כלומר אחר שבאה עליה את כל הצרה הזאת ועל כן אין עוזר לה כי אמר הקב״ה ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם וכמש״ה היערוך שועך לא בצר ואמר ראוה צרים שחקו על משבתיה הכונה לפי דק״ל מה שאמר הכתו׳ בנפול אויבך אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך וגו׳ ועתה הודיענו הכתוב גודל רעת ירושלם כי ראוה צרים בנפילתה ובנוולה ושחקו ושמחו על משבתיה ועם כל זה אין עוזר לה ועדיין בנפילת׳ הי׳ עומדת אין עוזר לה עם היות שראוה צרים ושחקו ושמחו על משבתיה: אי נמי אחרי היות בני ירושלם בארצות אויביהם היו זוכרים בפיהם בפני האויב מה היה להם בארצות אויביהם מה היה להם בימים הראשונים שהיו טובים מאלה כי תחת אשר הם עתה מעונים וכבושים תחת יד אחרים היו הם מענים וכובשים את אחרים וז״ש ימי עניה הימים שהיו מענים לאחרים אשר היו כבושים תחת ידם וגם היו זוכרים כל מחמודיה ואוצרם ועושרם אשר היו להם בימי קדם בזמן שעבר את כל זה היו זוכרים בפיהם ואומרים בנפול עמה ביד צר בפני הצר אולי יכמרו רחמי הצר עליהם באמור אנשי׳ חשובי׳ כאלה שהיה להם ממשלה על אחרים ועשירים מאד די להם שהם כבושים תחת ידינו ויקלו עולם מעליהם ולא הועיל למו ולא נכמרו רחמי הצר עליהם כלל ואין עוזר למו אלא אדרבא ראוה צרים שחקו על משבתיה כלומר על כל אותם הדברים ששבתו ונתבטלו ממנה ובמקום שהיה להם לרחם על שבית׳ מעוזם ותפארתם אדרבא שחקו ושמחו על משבתיה ואין זה כי אם מאת ה׳ היתה זאת להם כי השם הוגה על רוב פשעיה: ואמר זכרה ירושלם ימי עניה ומרודיה פי׳ הראב״ע שהוא כמו כי ששת ימים עשה ה׳ וכונת הראב״ע שתחסר בי״ת כמו כי ששת ימים שהכוונה לומר כי בששת ימים וכו׳ וכן בכאן זכרה ירושלם בימי עניה ומרודיה כל מחמודיה אשר היו מימי קדם לה ואפשר לומר כי מ״ש כל מחמודיה הכונה שזכרה כל מחמודיה שהיו חומדים אותה כל מלכי הארץ מימי קדם כי כל המלכים היו חפצים בה שיקרא שמה עליהם ובנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים מלשון אל תראוני שאני שחרחורת וכו׳ ביזו אותה הצרים ולא עשו אותה עיר המלוכה כאשר יאות לעיר כמוה אלא אדרבא שחקו ושמחו על משבתיה על כי שבת עובר אורח ממנה ונשארה חריבה ושממה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו: אי נמי אומרו ויצא מן בת ציון כל הדרה אמר על הצדיקים ואנשי מעשה שהם הודה זיוה והדרה של העיר הוציא אותם השי״ת מתוכה שהמית אותם קודם בא הרע׳ ואין מבין כי מפני הרעה העתידה לבא נאסף הצדיק ואחר שהוציא מן בת ציון כל הדרה ויאספו אל עמם אח״כ היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וכן כל זמן שהיה ירמיה הנביא ע״ה בתוך ירושלים לא נחרבה ולא היתה יכולה יד א״ה לשלוט בה אבל הוציאו השי״ת בערמה מתוך העיר ושלחו לקנות השדה מיד חנמאל ואחר שהוא יצא מתוכה והעיר נתנה ביד הכשדים ועל זה ג״כ אמר ויצא מן בת ציון כל הדרה ואח״כ היו שריה כאילים לא מצאו מרעה כי עד עתה בזכות הצדיקים שבה היה להם מרעה והוכלים בזכותם ועתה לא מצאו מרעה: גם אמר כל הדרה על השכינה כי גם אם נקטינן שהצדיקים הם הודה והדרה אמנם לא כל הודה ולא יצדק כל הדרה אלא על השכינה שהיא היתה בודאי כל הדרה וכשיצאה היא יצא כל הדרה לגמרי ואז היו שריה כאילים לא מצאו מרעה שהרי דהע״ה אמר ה׳ רועי לא אחסר והכונה כי כאשר השי״ת רועה ישראל לא יחסר כל בו ובנאות דשא ירביצהו ועל מי מנוחות ינהלהו אבל כיון שסילק שכינתו מביניהם היו כאילים לא מצאו מרעה ולכן הלכו בלא כח לפני רודף וקרוב לזה פי׳ הר״מ אלמושנינו ז״ל: זכרה ירושלם כתב הר״מ אלמושנינו ז״ל ע״ד מ״ש הראב״ע שתחסר אות הבי״ת כאלו אמר זכרה ירושלים בימי עניה ומרודיה כל מחמודיה וכו׳ יקשה בי״ת בנפול עמה ביד צר כי אחר שאמר שהזכירה היתה בימי עניה ומרודיה מה צריך לחזור ולומר בנפול עמה ביד צר. אמנם לדעתי לפי דרכו ז״ל יאמר כי ירושלם בזמן הגלות אחר החרבן והם הנקראים ימי עניה ומרודיה הנה אז זכרה כל הטוב המופלג שהיה לה בעת ובעונה שנפלה עמה ביד צר כאילו אמר בימי עניה ומרודיה זכרה כל מחמודיה אשר היו לה בנפול פעם ביד צר והיו בידה מימי קדם ובכל זאת לא נמצא שום עוזר לה כ״א היו נעדרות כל מחמדיה בעת שנפלה ביד צריה מזמן התימה שלא ימצא עוזר לה כי כשיעדר הטוב הנחמד לפני בני אדם יעדרו האוהבים אמנם התימה הוא כי בזמן שנפלה ביד צר היו לה מחמדים רבים שהיו בידה מזמן רב ובכל זאת אין עוזר לה עד שראוה צרי׳ ושחקו על משבתיה כלומר שלעגו על שבית׳ מחמודיה להעדר מי שיעזור לה כי כל זה הוראה על שהכל מסודר מאת ההשגח׳ שלא כדרך העולם כי לא בכח יגבר איש כאשר יגרום החטא וע״כ גזר ואמר שחטא חטאה ירושלם וע״כ לנדה היתה עכ״ל: ובמדרש וילכו בלא כח לפני רודף רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון אמר בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה כד״א באלהים נעשה חיל ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה

טוּבָהָא דִי פְסַק מִבֵּינָהָא׃ ח חטא חוֹבָא רַבָּא חָבַת יְרוּשְׁלֵם בְּגִין כֵּן בְּטַלְטוּל הֲוָת כָּל עַמְמַיָּא דַהֲווֹ מְיַקְרִין לַהּ מִלְקַדְמִין נְהַגוּ בַהּ זִילוּתָא אֲרוּם חֲזוֹ בִּרְקָהָא בְּרַם הִיא מִתְאַנְחָא וְתִתִיעַת לַאֲחוֹרָא׃

ח חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַ͏ִם עַל־כֵּן לְנִידָה הָיָתָה כָּל־ ל׳ ל׳ ומ״ל
מְכַבְּדֶיהָ הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה ל׳ ל׳

תולדות אהרן כל מכבדים. יומא נג זוכר פ׳ מקן:

אבן עזרא

פרש: (ח) לנידה. ללעג כמו מנוד ראש ונוד שפתי והוא מגזרת נע ונד: הזילוה. הפך הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא משורש אחר או טעמו הורידו׳

רשי

האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים בארבכם לא שמעתם ועכשיו בגולה תשמעו בארבכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון: (ח) לנידה. לגולה לשון נע ונד אישמוב״ר בלע״ז: ערותה. קלונה: נאנחה. לשון נפעלה שוספי״רר בלעז: שמעו כי נאנחה אני. הוא שם דבר שישופורי״רא: טומאתה

לחם דמעה

מעלה דכתיב צור ילדך תשי. רבי יהודה בר סימון בשם רבי לוי בר טרפא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח בגבורה כמה דאת אמר ועתה יגדל נא כח ה׳ ובזמן שאין עושים רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה והולכין גם הם בלא כח לפני רודף. עד כאן לשונו. וראוי לדקדק מאי איכא בין ר׳ יהודה לר״ל בר טרפא כי לומר משמעות דורשין איכא בינייהו הוא דוחק. ומה גם כי אין הכרח במשמעות הכתובים בזה יותר מבזה. ועוד כי ר״ל מייתי קרא לחלוקת כשעושין רצונו ולא מייתי קרא לחלוקת כשאין עושין רצונו של מקום ואם נאמר דבחלוקה האחרונה לא פליג כלל וסמיך ארא״ה דמייתי ר״י א״כ קשה אמאי הזכיר כלל החלוקה השנית ודי כשיאמר החלוקה דפליג עליה לבד. על כן אפשר לומר דבהא פליגי כי ר״י סבר שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח בגבורה ואפילו מד״ה מתהפכת להם למד״ר ומוסיפין בה כח לרחם עליהם ולהשבי׳ אויב ומתנקם וז״ש באלהים נעשה חיל ומוסיפין כח וחיל במדת אלהים עצמו והוא יבוס צרינו. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה דכתיב צור ילדך תשי הכונה כי כביכול אתה מתיש כח אביך זה ילדך והוא מדת תפארת ישראל וכביכול עד שם מגיע התשות כח. ור״ל סבר כי לעולם תוספת הכח או התשת הכח לעולם לא יעלה רק עד השכינה לבד כי היא אמנו ובה נוכל לעשות תוספת או מגרעת בכחה לא במקום אחר למעלה וז״ש בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כביכול מוסיפין כח בגבורה כמד״א ועתה יגדל נא כח אדני שהוא שם אדנות והיא המדה האחרונה ובזמן שאין עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה והולכין גם הם בלא כח לפני רודף והיינו כח השכינה ולא הביא קרא כי סמך למה שדרשו ז״ל לעיל בזה הפסוק ויצא מן בת ציון כל הדרה היינו השכינה וביא׳ דכאשר אמר בסיפיה דקרא וילכו בלא כח לפני רודף אתרוייהו קאי אשריה והדרה שהזכיר דהיינו השכינה וז״ש בעל המאמר והולכין גם הם בלא כח לפני רודף וגם הם דקאמר הכונה השכינה וגם השרי׳ דאלת״ה מלת גם מאי רבי ולפי שלמעלה הזכיר במדר׳ כי מ״ש ויצא מן בת ציון כל הדרה על השכינה קאמר ע״כ לא הוצרך עתה לחזור לפרשו אבל הזכיר בסיפא דקרא וילכו גם הם בלא כח לפני רודף להודיע כי לשניהם קאי מאי דקאמר וילכו בלא כח השכינה והשרים ובזה כבר מובן הדבר. והרב מורי זלה״ה כתב בפשט הכתוב כי העיר הזאת ירושלים זכרה כי מקודם בהיותה עומדת בשלותה עמדו לה זכיות להצילה מרעתה ובפרט שנים הא׳ ימי הצום והתענית שישראל מתענים מדי שנה בשנ׳ לכפרת עונותיהם ולהצלת׳ ותשועת נפשם מיד שונא כי בימים ההם יטהרו העם מכל עונותיהם באופן שבהבטל הסיבה שהם העונות תבטל המסובב שהם הצרות גם זכות הב׳ והוא זכות האבות אשר עמד לעולם לישראל ויעמוד ועתה שום אחד מהם לא עמדו לה ולא עזרוה ולא סייעוה להצילה מצרתה ועל זה היתה מקוננת במר וז״ש זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה והם ימי העינוי והצום וגם כל מחמודיה אשר היו לה מימי קדם והוא זכות האבות וכל הצדיקים אשר היו מימי קדם זכרה עתה בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על משבתיה שהם ימי הצום הנקראים שבתון ושחקו כי לא הועילו לה ולא עזרוה. עכ״ל. ובמדרש ראוה צרים שחקו על משבתיה רצו לפרש שחקו מלשון שחוק והיתול כי רצו להעביר׳ על דת ושחקו על שבתותיה והיו מכריחים אותם שיחללו את השבת וכמו שראה ראינו בארץ פורטו״גאל כי בכל עת ובכל שעה מלעיגים עליהם לאמר אתה שמרת את השבת אכלת חמין בשבת לבשת חלוק לבנה בשבת ובכל עת הצרים שחקו על שבתותיה והשתדלו לבטלם מהם. ד״א על משבתיה על שמיטותיה כד״א ובשנ׳ השביעית שבת שבתון וכו׳ רצה לפרש שחקו מלשון שמחה ולא מלשון היתול ואמר ששמחו ושחקו על שהם ביטלו שמיטות הארץ כי העון הזה היה סיבה שנמסרו ביד׳ כי אז תרצה הארץ את שבתותי׳ בהשמ׳ מהם ועל כן שחקו ושמחו על משבתי׳. ד״א על משבתיה זה ריב״ז. רצה גם הוא לפרש שחקו מלשון שמחה כמו אז ימלא שחוק פינו ולשונינו רנה והכונה ששמחו אבל לא על השמטות שמחו כי מהיכן היו יודעים הצרים שנצטוו על מצות השמטה וגם אם נאמר דידעי לה מי אמר להם שביטלוה על כן פי׳ ששחקו ושמחו על ריב״ז ששבת מתוכה ויצא מן העיר כמובא במדרש ושמחו אם מפני שכסראו את ריב״ז בורח מירושלים ידעו ונתבשרו במפלתן של ישראל ואם מפני שידעו שאם ריב״ז היה בירושלים אולי זכותו היה מגין עליהם ועתה ששבת מתוכה שמחו ושחקו כי ידעו כי בצאתו מן העיר פנה זיוה פנה הדרה ועל כן שחקו על משבתיה:

(ח)חטא חטאה ירושלים ראוי לדקדק שהרי כבר אמר למעלה כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה ולמה חזר ואמר חטא חטאה ירושלים ועוד כי למעלה אמר פשעיה וכאן אמר חטא ומלבד השינוי מפשע לחטא למעלה אמר בלשון רבים וכאן בלשון יחיד. על כן אפשר שיובן עם מש״ה הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה אשר כוונת הכתוב לפי שעורי הוא כי היצה״ר אינו מפתה לאדם בתחלת פיתויו במלתא דאיכא בה עון ממש כי בודאי האדם לא יאבה לו ולא ישמע אליו אבל מה עושה בתחלה מפתהו בדברים אשר כמעט אין בהם איסור תורה אבל הם עבירות שאדם דש בעקביו והם נקראים חבלי השוא והאדם ברואתו כי הם דברים שאין בהם חומ׳ איסור כלל מתפתה אל היצה״ר ושומע לעצתו באומרו לו ומה בכך כאשר תעשה זאת ואח״כ מן הקלה מביאו אל החמורה וז״ש הוי האנשים שמושכים העון בחבלי השוא כי ע״י אותם החבלים של שוא נמשך העון החמור אבל כאשר יתפתה האד׳ לעשות חטאה שהוא איסור תורה ממש אז לא נעש׳ מן החטאה חבלי השוא אבל נעשה חבל עב וחזק כעבות העגלה אשר בחבל חזק כזה יש כח בה למשוך עמה עונות הרבה. ועם זה יובן מ״ש המקונקחטא חטאה ירושלים על כן לנידה היתה כלומר כיון שהמסבב הראשון אשר סיבב הגלות הזה היה החטא הקל הראשון כי ממנו נעשה עבות העגלה למשוך בה עונות אחרים ומהחטא הראשון נמשכו כולם על כן כלו׳ הוה לי׳ כאילו בסיבה מהחטא הראשון לנידה הית׳ כי הוא הוא שסיבב הכל: כל מכבדי׳ הזילוה כי ראו ערות׳ הכונ׳ ישראל בזמן הגלות שחושקים לראות׳ ועולים פעם בשנה בחג השבועות לראות׳ וחושבים כי בעלותם לראות׳ שמכבדים אותה ואינו כי אם אדרבא אלו שחושבי׳ שהם מכבדי׳ הם הזילוה ובעלות׳ לראותה הם מזלזלים אותה וזלזול הוא לה והטעם מפני כי ראו ערותה ורואים אות׳ בניוול׳ חרבה ושוממה והיא גם היא נאנחה בראות׳ שעולים לראותה ותשב אחור כלו׳ ששבה לאחור לזכור הזמן שעבר בזמן שב״ה היה קיים שהיו עולים אליה ג׳ פעמים בשנה והיא בבניינ׳ ועתה שבאו לראות ערות׳ נאנחה וזוכרת הזמן שעבר וזהו ותשב אחור דקאמר: אי נמי לפי דרך זה כל מכבדי׳ הזילו׳ הכונה הוא סיפור העונשים אשר השיגוה והוא כי גם אותם שהיו מכבדי׳ עד עתה הזילוה עתה ושמו באידה כי ראו את ערות׳ וגם היא כשהיתה נאנחה על פשעיה שגרמו רעתה היתה שבה לאחו׳ וזוכר׳ החטא הקל א׳ כי החטא השוגג ההוא גרם לה טלטול׳ וז״ש ותשב אחור שבה לאחור לזכור החטא שחטאה בזמן שעבר: אי נמי אמר חטא חטאה וכו׳ כי בתחלה אם היו מכירים אנשי ירושלים את פשעיהם ולא מכסים עליהם בודאי שהיו חוזרים בהם מדרכם הרעה וינחם על הרעה אבל בהיות כי לעולם ירושלים לא הכירה את פשעיה ואת מרודיה אבל כל מה שהיתה עושה לעולם הכל היה קל בעיניה ולעולם היתה חושבת כי חטא חטאה ירושלם ומה בכך וע״כ לנידה היתה וגלתה כי בחשבה כי הוא דבר קל מה שעשתה לא חזרה בתשוב׳. ואמר כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה הכונה הנביאים והחסידים אשר היו מכבדיה כי בעודם יושבים בה הם כבודה הודה זיוה והדרה אלו הזילוה מלשון יזל מים כלומר היו נוזלים עיניהם דמעות עליה מפני כי ראו במראה הנבואה את ערותה שהיתה עתידה ליחרב גם היא נאנחה בגלותה על אשר לא שמעה בקולם אבל לא הועילה כלום באנחתה ובתשובה מפני שהתשובה שלה לא עשתה אותה מקודם שתחרב אבל ותשב אחור ונתעכבה במרדה ולא שבה בתשובה עד אחר נפילתה ונקטינן אוקיר לאסיא עד דלא תצטרך לי׳ וכמש״ה היערוך שועך לא בצר אבל זאת ותשב אחור ובעודה בבנינה היתה טומאתה בשוליה ואז לא זכרה אחריתה על כן ותרד פלאים: אי נמי לפי שלמעל׳ אמר ראוה צרים שחקו על משבתיה אשר הרצון בו אפשר שהצרים עצמם שחקו ולעגו על רוב משבתיה כי פעמים רבות שבתה וגלתה והורקה מכלי אל כלי ומרעה אל רעה וממלך אל מלך פעמים רבות ועתה הנביא משיב׳ כי לפי רשעתה ומרדה כן היה לה כי בגלות הראשון גלות בבל בחרבן בית ראשון לא היתה רעתה כל כך אלא חטא חטאה ירושלים ועל כן לנידה היתה ונדד׳ ממקומה וכל מכבדיה הזילוה וכו׳ וכששבה בתשובה והרבה יגונה ואנחתה על פשעיה מיד שבה אל ארצה ואל מולדתה וז״ש גם היא נאנחה גם כשנאנחה על חטאתיה מיד ותשב אחור מן המקום אשר היתה שמה בבבל שבה אחור אל מקומה הראשון אבל אחרי כן שהרבית לפשוע ולטמא את עצמה וטומאתה הית׳ בשוליה ואולי רמז בשוליה אל העריות שהיא בשולי׳ ולא זכרה אחריתה אז בפעם הזאת ותרד פלאים ירדה מטה מטה ומרעה אל רעה יצאה עד שכמעט נראה כי אין מנחם לה: אי נמי אמר חטא חטאה ירושלים שבשבילה נחתם גזר דינה לנוד ממקומה עם היות שהיו לה עונות ופשעים אין מספר לא אבדה ירושלים אלא על חטא זה על עוזבם את תורתי וכמש״ה על מה אבדה הארץ ויאמר על עוזבם את תורתי ועל חטא זה לנידה היתה ואח״כ שבה אל חיקה כמפעלה גם על השאר וז״ש חטא לבד הטאה ירושלים

תָּשָׁב אָחוֹר׃ ט טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה ג' ומ"ל
אַחֲרִיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה ג'

ט טמאתה סוֹאֲבוּת דַּם רִיחוּקְהָא בְּשִׁפּוּלָהָא לָא אִידְּכִיאַת מִנַּהּ וְלָא תְהָת עַל חוֹבָאָה וְלָא דְכִירַת מַה דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלָהָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא וּנְחָתַת וּנְפָלַת וַהֲוָת פְּרִישָׁן וְלֵית דִּמְמַלֵּל תַּנְחוּמִין לַהּ

תולדות אהרן טומאתה בשוליה. יומא נז בבא קמא נט:

אבן עזרא

(ט) טומאתה בשוליה. לשון גנאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאותיה גלויין הרבה עשאתן בגלוי: לא זכרה אחריתה. כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתם לפיכך ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה

רש"י

הורידו או עשו שתזל דמעתה: (ט) פלאים. ירדה ירודה: כי שהכל

לחם דמעה

ירושלים והוא חטא ביטול תורה ועל כן לנידה היתה ונדד' ממקומ' ואחר כך כל מכבדי' הזילוה כי ראו כל ערות' וכל שאר חטאתי' ולקתה על כולם ואפשר שאמר כל מכבדיה על מיכאל וגבריאל וכמ"ש רז"ל הכל רעיה בגדו בה זה מיכאל וגבריאל ואל זה ג"כ כיון מ"ש כל מכבדיה שהם מיכאל וגבריאל כי לעולם היו לה לכבוד ולתפארת עתה הזילו' כי גבריאל בעצמו הצית האש בב"ה כמז"ל לפי שראו כל ערותה וא"ת הרי היא נאנחה ומתחרטת על חטאתיה ושבה ועזבה מעשי' הרעים וז"ש גם היא נאנחה כלומר גם אם תראה אות' שהיא נאנחה על חטאתיה ותשב אחור ממעשיה הרעים כי יחנן קולה אל תאמן בה כי שבע תועבות בלבה ועדיין טומאתה בשוליה והיא טובלת ושרץ בידה ולכך ותרד פלאי' אין מנחם לה: אי נמי לפי שמדתו ית' לדקדק עם סביביו כחוט השערה אמר שלא היתה לירושלים הרעה הבאה עליה על כי הדקדוק להיותה אהוב' וחשוב' בעיניו ית' כד"א וסביביו נשערה וכו' אלא חטא חטאה החטא היה חשוב בפני עצמו ואע"ג שיחטא אותו החטא אחר זולת ירושלים היה ראוי לעונש ולכך אמר חטא חטאה ולא אמר חטאה ירושלים ועל החטא ההוא לניד' היתה כיון שאף אם יחטא החטא ההוא אחר היה נענש ונוסף הוא שחטאה החטא ההוא ירושלים האהוב' והחשוב' על כן לנידה הית' ונענש' וכל מכבדיה הזילו' והזלזול שהיו מזלזלין אותה היה זה כי ראו ערות' היו מחרפין ומגדפין אותה ואומרים לה כי ראו ערות' בגלוי כי חטאה ופשעה לפני אלהיה בפרהסיא ועל כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צעה זונה גם היא נאנח' בשמעה את דבריהם ותשב אחור ממעשיה הרעים ולא עשתה מעשה והלאה בגלוי ובפרהסיא אלא בצנעה ובמטמונים אחורי הדלת ואחורי המזוזה וז"ש טומאתה בשוליה כי משם והלאה היתה עושה טומאתה תחת שוליה בצנעה ובהסתר: אי נמי יובן עם משז"ל אבל על נהרות בבל כי לא היו מניחים אותם אויביהם לבכות והיו הולכים על נהרות בבל שלא היו רואים אותם אויביהם ושם היו בוכים וז"ש ישבנו אכחנו אין איש זר אתנו גם בכינו וכו' ז"ש כאן גם היא נאנחה ספר בגודל רעתה כי גם כשהיתה רוצה להתאנח ולבכות היתה חוזרת פניה לאחור ויפן כה וכה לראות אם אין איש רואה אותה כדי שתוכל לבכו' כי לא היו מניחים אותה אויביה לבכות אם היו רואים אותה וז"ש ותשב אחור כי היתה נאנח' ובוכה ותשב את פניה אחור לראות אם יש רוא' אותה: אי נמי הודיענו כי ג' עבירות החמורות שבתור' שלא הם ע"ג ג"ע ש"ד בכולם נכשלו ישראל ועל כלם לקו ועל ש"ד שאמר הכתוב עליה צדק ילין בה ועתה מרצחים עליו אמר חטא חטאה וגו' ועליו שהוא עון פלילי בין אדם לחברו ע"כ נגזרה הגזרה ולניד' הית' ועוד נוסף עליהם עונש בגלותם אשר כל מכבדיה הזילוה ואפי' שם בגלות' לא מצאה מנוח לכף רגלה אבל הזילוה לפי שראו ערותה והוא עבירת ג"ע ולא בזאת העבירה לבד נכשלה אבל גם בע"ג נכשל' ואף גם זאת בהיות' נאנח' משבט עברתו ית' ותשב אחור לאחוז במעשה תרח שהיה עע"ג וגם המה הרשיעו ועבדו ע"ג. אי נמי אומרו גם היא נאנח' ותשב אחור הכונה שאירע לה הפך טבע העולם כי כאשר האדם מתאנח אנחות באותם האנחות שמוציא מתוך לבו יגוח ויסקוט מעט דאבון לבו ע"י האנחות שמתאנח ולישראל היה להפך ועז"א לקמן כי רבות אנחותי ועכ"ז לבי דוי וז"ש בכאן גם היא נאנח' באנחות שמוציא' מפיה ועכ"ז לא שוה לה כלל אבל ותשב אחור ולעולם היתה לאחור ולא לפנים ולא נחה ולא שקטה כלל:

(ט) **טומאתה** בשוליה לא זכר' אחרית' והעלימ' מעלמה מה שעתיד לבא עליה על טומאתה וכנגד זה מכ"מ היה לה ותרד פלאים מלשון והוא פלאי כי כשם שהיא העלימה והסתירה מה שהיה עתיד לבא עליה על רוע מעללי' ולא זכרה אחריתה גם קץ גלותה וסוף זמן ירידת' נעלמה ונסתרה וזהו ותרד פלאים מלשון והוא פלאי ירידתה נסתר' ולפי שאינה יודעת מתי קץ פדותה אין לה נחמה כלל ואמר ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב ראה ורחם כי הגדיל האויב לעשו' יותר מרצונך כי אתה קצפת מעט והמה עזרו לרע' וז"ש לקמן תבא כל רעת' לפניך כי אף כי מקצת רעתם שהריעו אותנו היה ברצונך כל רעתם לא הי' ברצונך ולהיות הבחיר' בידם הרעו לעשות עוד וע"כ עולל למו כאשר עוללת לי. אי נמי ביען כי הית' ירושלים רבתי בדעות עד שנמצא בקרבה מי שתלה את ירושלם באויר כדי שלא יכבשוה אויביה ועל כן בזמן שהיו מכעיסין את בוראם וטומאת' בשולי' לא עלה על לבם שתכבש ארצם כי לא יאמינו כל מלכי ארץ שתכבש ירושלי' ולא זכר' אחרית' וכן היה האמת כי בדרך טבע לא היה באפשרות שתכבש אלא ותרד פלאים ירידתה הי' דרך נס ופלא שלא בדרך טבע כי כשתלו אותה באויר לא היה אדם יכול לתפשה אלא שבעט בה הקב"ה והשליך משמים ארץ את ירושלים שהיא תפארת ישראל ועל הדבר הזה לא היתה לה נחמה כי בהיות שלא היה באפשרות בדרך טבע לתפשה קצף הקב"ה לסדר המערכות ולעשות נסים ונפלאות לרעתם וז"ש אין

מנחם לה ראה ה' את עניי כי הגדיל עצמו האויב ונתגדל בעיניו ועלה על לבו כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה: אי נמי לפי שאף הרשעים גמורים מדרכם הוא להיותם מלאים חרטות כי בעת עשותם העבירה יצרם תקפה ולא יש להם יכולת לעמוד כנגד יצה"ר אבל אחרי עשותם העבירה מתחרטין כי זוכרים אחריתם והרעה שתבא עליהם על חטאתם אמר כי לא היה כן לירושלם אלא גם אחרי עשותם העבירה לא נתחרטו ולא זכרו אחריתם וז"ש טומאתה בשוליה אף בהיותה בשלהי הטומא' ובסופה לא זכרה אחריתה ע"כ גדלה רעתה ותרד פלאים מטה. אי נמי אמר טומאתה בשולי' כי כשם שמן המצות שהאדם עושה בזה העולם נעשה לנשמתו מלבוש שם בג"ע הנקרא חלוקא דרבנן כדברי רז"ל גם מן העבירות נעשה מלבוש של טומאה ואמר עליהם כי כ"כ גדלה רשעתם כי אותו המלבוש של טומאה שעשו להם הי' לו שולי' גדולים ולא זכרו אחריתם וע"כ ותרד פלאים מטה מטה כפי גודל רשעתם ומרדם אין מנחם לה ארז"ל שלא עלה על לב בני ישראל שיעלה עליהם כ"כ כי אמרו הוא אסף כל ממון שבעולם וא"א שיאמוד ג"כ ממון שלנו אמר הקב"ה חייכם שאני נותן בלבו שיערב עליו ממונכם כבשמים ז"ש ראה ה' את עניי וכמה גדלה רעתי. כי אף אחר שהגדיל האויב ואסף כל ממון שבעולם חמד ג"כ ממון שלי וידו פרש צר על כל מחמדי וערבה לו כבשמים: ארז"ל שהיו שם בב"ה כהנים שלא נימולו ומקריבים קרבנות והם ערלים אפשר שיבא להם ממאי דקאמר טומאת' בשוליה והערלה ליש' היא במקו' שולים. אי נמי טומאתה בשוליה הכונ' כי היא לא חשבה כי עונה וטומאתה הי' עושה פגם ורוש' בנפשה אבל חשבה כי טומאת' היא על שולי המעיל סביב וז"ש על כי חשבה כי טומאת' אינה אלא בשוליה סביב ולא פגמה בנפשה ע"כ לא זכרה אחרית' ותרד פלאים כשם שבעלותה ממצרים עלתה ע"י פלאים ונסים ונפלאות כן בירידת' לא ירדה אלא על ידי פלאים נסים ונפלאות וכמז"ל שנשקעה החומה מאליה ונכנסו בה האויבים ועל כן אין מנחם לה כלומר כי כאשר הצרה היא בדרך טבע מה שאפשר שכבר רבים שתו כיוצא בו זאת היא קצת נחמה בהיות שירידת' היתה על ידי נסים ופלאים מה שלא אירע כן לשום אדם על כן אין מנחם לה כי במה ינוחם אל מי ידמוהו וישוה ועל זה אמר המקונן לקמן מה אעידך מה אדמה לך מה אשוה לך ואנחמך כלומר כי אילו הייתי יודע אחר שאירע לו כמוך בו הייתי מנחם אותך אבל לא יש מי שאשוה אותו לך כדי שבו אנחמך כי גדול כים שברך מי ירפא לך כי אין מי שישוה לך: והרב מורי זלה"ה כתב חטא חטאה ירושלם כלומר חטא א' בכללות חטאה ירושלים כי כולם נכשלו בחטא א' ולכך אעפ"י שהיה חטא שהוא קל מהעון עכ"ז בהיות שכולם חטאו בו היו ראוים לעונש ועל כן לניד' היתה זאת ועוד אירע להם כי כל מכבדיה שהיו מקודם מכבדים אותה מסבת יראתם ממנה עתה הזילוה כי ראו ערותה ר"ל שטוב ויושר בעיניהם ערותה לפי שסבת כבודם שהיו מכבדים אותה לא הי' מאהבה רק מיראה, ויתפרש ראו מלשון רואה אני את דברי אדמון דאמור במשנה במסכת כתובות, גם היא נאנחה ותשב אחור ר"ל גם היא נאנחה בשובה ובתשבה אחור ימי קדם אשר היו יראים ממנה והיתה יכולה לעשות להם רע ולא עשתה: או ירצה שמדבר המקונן בלשון תמיהא ואמר כי כבר קרה לאומ' זו פעמים אחרים שחטאה וגם כן עותה ולא התאנף ה' בה כמו בפעם הזאת וז"ש חטא חטאה ירושלים בימים הראשונים ובזמן שעבר ואפ"ה על כן לנידה היתה וכל מכבדי' הזילו' הגם כי ראו ערות' הא ודאי לא ואם כן על מה היה להם עתה ככה והשיב המקונן ואמר הטעם הוא בשביל שבימי' הראשונים אף אם היתה מקלקלת דרכיה גם היא נאנחה ותשב אחור ממעשיה הרעים ולכן לא הגיע אליה רעות כאלה עכ"ל: ובמדרש חטא חטאה ירושלי' עו"ג איכ' חוטאי' אלא אעפ"י שחוטאים איכ' כלום אבל ישראל חטאו ולקו עכ"ל. ראוי להבין כי בכתוב מאן דכר שמייהו דע"ג והפסוק מעשה שהי' משתעי דחטא חטאה ירושלי' ושלילת עו"ג היכן הוזכרה. על כן כ"ל דמדקאמר ירושלים יתירא קא דריש שהרי בכתוב של מעלה כבר הזכיר את ירושלים שאמר זכרה ירושלים ובה משתעי עדיין שהרי כן כתיב ואין עוזר לה וגו' שחקו על משבתיה והכינוי של משבתיה שב אל ירושלים שהזכיר וכן הל"ל חטא חטאה על כן לנידה היתה ואנא ידענא דאירושלי' שהזכי' קאי ומדכתביה לדרשא אתא לשלילת עו"ג שאעפ"י שחוטאין אינם כלום. וגם אפשר דדייק מדקאמר חטא חטאה ודי בשיאמר חטאה ירושלים אבל הודיענו שמה שחטאה ירושלים הוא חטא אבל מה שחוטאים אחרים אינו כלום. וכן מצאתי שכ' ה' מורי זלה"ה קרוב לדברי וענין הבנת דברי רז"ל כ"ל שהטעם הוא כי בהיות שעו"ג שמדרגתן הן מס"א מסטרא דסמאל ולילית ועל כן כאשר חוטאי' אינם עושים כלל פגם בסטרא דקדושה כי מה לתבן את הבר ולכן אעפ"י שחוטאים אינם כלום אבל ישראל כי נשמתן היא מסטרא דקדושה צריך שיהיו קדושים וע"כ נאמר קדושים תהיו כי קדוש אני יי וכאשר הם חוטאים עושים רושם ופגם למעלה במקום שחוצבו נשמותיהן ועל כן כיון שחטאו לקו

ונמה

וכמה שלוקין הם מתכפרי' ויתוקן הפגם אבל ע"ג דלא שייך למימ' בהו שפגמו ע"כ אעפ"י שחוטאי' אינם כלו' ואינן לוקין כלל כי במה פגמו כדי שילקו ועם זה יובן הכתוב חטא חטאה ירושלי' כי לירושלי' יחשב לחטא מהטעם שאמרנו על כן לקתה וע"כ לנידה היתה:

טומאתה בשוליה וכו' אפשר שכיון לומר כי שולי ירושלים היו הרים גבוהים וכמש"ה ירושלים הרים סביב לה וקצה תחומה היו הרים והם דמיון השולים שהם קצה הבגד ואמר שעיקר טומאתה היתה בשוליה והם באותם ההרים ע"ד מש"ה כי על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן את צועה זונה: אי נמי אפשר שכיון אל ריבוי ג"ע שהיו בה ורוב טומאתה היתה בזה וז"ש טומאתה בשוליה והיא מקום הערוה שהיא ממתנים ולמטה במקום השולים ואפשר גם כן שרמז אל עון הנידות שלא היו נזהרים בה כראוי וז"ש טומאתה בשוליה והם שולי המעיל סביב אשר שם טומאת דם הנידות וכתמי הדם ואל זה אפשר שרמז בפסוק הקודם ברמז והדר מפרש לה בפסוק שלאחריו ועל עון הנידות שמפרש בפסוק טומאתה בשוליה עליו אמר בפסוק הקודם חטא חטאה ירושלים והוא על חטא הנידה ועל כן מכל מקום לנידה היתה כי אותיות דדין כאותיות דדין : אי נמי כיון אל מ"ש ז"ל גבי ותתפשהו בבגדו כי דרכו של יצה"ר להתחיל לפתות לאדם בענין הבגדים שיהיה מסולסל בבגדיו ומענין הקל הזה מביא אותו אל העון החמור ועל כיוצא בזה אפשר שאמר שהע"ה יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות כי הדרך הזה שיהיה האדם מסלסל בבגדיו נראה לאדם שהוא דרך ישר ואין בו עון אשר חטא אבל האמת כי אחריתה דרכי מות ומזה נמשך אל העבירות החמורות אלא שבראשונה אי אפשר לו ליצה"ר לתפוס לאדם בעבירות חמורות כי לא יאבה לו ולא ישמע לעצתו אבל ותתפשהו בבגדו בתחלה ומשם נמשך להיות שומע לעצתו ואל זה אפשר שרמז הכתוב הזה טומאתה בשוליה כלומר כי התחלת טומאתה היה לה בשוליה והוא בגדיה הנטיפות והשרות והרעלות וכיוצא בהם ושיא שמעה אל פיתוי היצה"ר בזה אבל לא זכר' אחריתה ולא ידעה כי אותו הדרך אחריתה דרכי מות והוא פתח ומבוא לשאר עבירות שהם דרכי מות ועז"א לא זכרה אחריתה ועל כן ותרד פלאים עד שאין מנחם לה ועכ"ז אמרה כנ"י ראה ה' את עניי והמול עלי כי הגדיל אויב כלומר כי אם אני בחרתי לחטא ולהרשיע יותר הגדיל האויב להכעיסך ולעשות הרע בעיניך ולכך בחור ברע במיעוטו ורחם עלי:

והרי"ן שועב ז"ל כתב ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב יתכן שיאמר והוא נכון ראה ה' את עניי בעבור שעניי הגדיל את האויב וינשאהו והוא בלתי ראוי לזה רצוני שיהיה שמח לאיד ונקה ינקה עכ"ל : אי נמי בהיות שאמרו ז"ל בענין טומאת הנגעים כי בתחלה היו באים הנגעים בבתים אם שב בתשובה הרי טוב ואם לאו היו הנגעים מתקרבים אליו יותר והיו באים על בגדיו אם חזר בתשובה הרי טוב ואם לאו היו הנגעים באים עליו וכמ"ש נגע צרעת כי תהיה באדם וכו' אמר המקונן גודל חטא האומה ישראלית כי כבר באה טומאתה בשוליה הלא הם נגעי בגדים ועכ"ז לא שבה בתשובה ולא זכרה אחריתה שאם לא תשוב בנגעי הבגדים יבאו הנגעים על גופה ממש ולא זכרה אחריתה ועל כן ותרד פלאים היא בעצמה ועל כן אין מנחם לה כי אין ראוי שיהיה לה מנחם כיון שהיא עצמה גרמה לה את רעתה ולא זכרה אחריתה בהיות שהרעו לה והתרו לה בבוא טומאתה בשוליה כדאמרן ולא זכרה אחרית'. ואמר ראה ה' את עניי כי עיקר התרעומת שהיתה מתרעמת לא היה על הצרות אשר באו עליה אבל תרעומתה היה על שכל המיצר לישראל נעשה ראש ו"ז ראה ה' את עניי כי עניי הגדיל לאויב ועשאו שר וגדול שאלמלא עניי שעינני לא היה מתגדל נמצא שעניי הגדיל אותו וז"ש ראה ה' את עניי כי עניי הגדיל לאויב ואינו מן הראוי שיעשה כן שכל המענה לישראל יעשה ראש: **ובמדרש** מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה ומחרבן ב"ה בתוכחות כתיב והפלא ה' את מכותך ובחרבן ב"ה כתיב ותרד פלאים אבל בסילוקן של צדיקים כתיב לכן כה אמר ה' הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר: **הנה** מצינו במקומות אחרים שיאמר קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף ואף אם לפניו ית' אין שום דבר קשה עכ"ז כיון שכבר ברא השי"ת את הים מחוברת בחיבור אחד היות משנה את טבעו ולקרעו בי"ב קרעי' הוא קשה לפניו היותו משנה הטבע ממה שבראו ואם במונח היתה הים מתחלת בריאה קרעים קרעים קריעתה היתה טבע והיה נס ופלא אם היה הקב"ה מחברה כאשר היא עתה באופן שלא יקרא קשה אלא על שינוי טבע הבריאה הראשונה וא"כ בנ"ד בתוכחות ובחרבן הבית ובסילוקן של צדיקים שלשתן הם כולם קשים לפניו יתברך והטעם לפי שתחלת בריאת העולם לא בראו הש"י אלא כדי להיטיב עם בריותיו ולהודיע חסדו בעולם וכמש"ה עולם חסד יבנה והשפטים והתוכחות שמביא השי"ת בעולמו הם קשים לפניו ית' להביאם אבל מה יעשה כי הוא הכרח להביאם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו כי הוא דיין אמת אבל לעולם הוא קשה לפניו יתב' להביאם אמנם אלו הג' חלוקות אין קושי שלשתן שוה כי המאה תוכחות אין הקושי כל כך קשה לפי שגוף החוטאים הם הלוקים אמנם חרבן ב"ה הוא יותר קשה בעיניו ית' לפי שהבית לא חטאה ולקתה בשביל חטא אחרים והם ישראל ועל כן הוא יותר קשה כי בתוכחות לא נאמר אלא והפלא כאלו הביא התוכחות על האדם יקרא פלא לפי שהוא חוץ מטבע בריאת העולם כי עולם חסד יבנה ואינו קשה כ"כ וכאילו אינו אלא פלא א' אמנם בחרבן ב"ה שהוא כאלו טוביה חטא וזיגוד מינגיד זה הוא יותר קשה כאלו הוא שני פלאים ועל כן כתיב ותרד פלאים. ועכ"ז אף אם הוא לוקה על אחרים אינו כ"כ קשה כסילוקן של צדיקי' לפי שסוף סוף הוא חרבן של בנין אבני' שהם דומ' אבל סילוק הצדיקים שהם נשמת רוח חיים באפם ושימותו ויסתלקו על חטאת אחרים זו קשה מכולם וע"כ כתיב בהו ג' פלאים הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא כי באומרו להפליא חד הפלא תרי ופלא תלת והסתכל כי יותר הוא יתרון הקושי שיש בסילוק הצדיקים וההפרש שביניהם הוא יותר מההדרג' וההפרש שיש בין החרבן לתוכחות וזה כי גם אם ראה ראינו כי בחרבן כפל הפלא באומרו פלאים עכ"ז הא מיהא אפיקיה לב' הפלאים במלה א' אמנם בסילוק הצדיקים כתב ג' פלאים נפרדים בג' תיבות להודיע גודל הקושי שהוא כאלו הם ג' פלאי' נפרדי' זה מזה. ועוד אפשר לומר כי גדול קושי סילוקן של צדיקי כי כמעט אית בי' ד' פלאי' הנני יוסף חד דמדנקט יוסף הרי חד דתוספת להפליא תרי הפלא ופלא תרי אחריני הרי ד' באופן דמשמע דקשה מתוכחות ומחרבן דלא נא' בהו אלא תלת בין כלם וכו' הרב מורי זלה"ה בביאור המאמר ז"ל אפ"ל ראשונה לכאורה כי אע"פ שלפי הדין לא היה ראוי להחריב את הבית וג"כ לסלק את הצדיק מן העולם וג"כ להזיק את ישראל בק' קללות אפ"ה לטובת העולם ותועלת ישראל הקב"ה מסלק את הצדיק כמאמר הפסוק כי מפני הרעה נאסף הצדיק כדי לשכך חמתו וזה הענין בעצמו היתה הכונה בחרבן ב"ה וכמז"ל ויצת אש בציון וגומר ובמזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגומר וזהו בעצמו הכונה בק' תוכחות וכו' כדי למרק עונם ואעפ"י שקשין לפניו מ"מ לטובת ישראל לא איכפ' ליה ושילוק הצדיקים קשה לפניו יותר מכולם לפי שבעודם בעולם מרבים תורה ומצות ומגיני' ג"כ על הדור ולכך כתי' בהו להפליא הפלא ופלא דאינון תלת כנגד והפלא התוכחו' ונפלאי' דחרבן ב"ה ועדיפא מתלת דהתם הני תלת דהכא דאתמרו בתלת תיבין : **ועוד** מסתבר לומר בהקדמ' ידוע' והוא שהצדיקי' בעה"ז הם מרכב' לשכינ' כי באמצעות' ושפע העיל' וזהו אצלי פי' פ' ויהי נועם ה' וגו' שכונה שאעפ"י שהמשכן היה על עומדו ושם תנות ההשפע' אלהית ומשם יפרד לכל העולם מ"מ אמר משה בתפלה לפניו ית' שלא בשביל זה תוסר ההשפע' בהם להיות על המשכן לבדו וז"ש ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ואמר ומעש' ידינו כוננה וגומר כלו' לא בשביל זה או' שיחרב המשכן ח"ו דכיון שגופות הצדיקים הם מרכבה לקבלת השפע נמצא היות המשכן בלתי צורך והרי תפלתו שבה לחרבן המשכן לכן אמר ומעשה ידינו שהוא המשכן כוננה עלינו ואמר הטעם למה לפי שיש צורך במשכן כדי לכונן הדבר הזה שהצדיקים יהיו מרכבה לשכינה וההשפעה כי ע"י הדברי' אשר בו והנעשים בתוכו באים הצדיקים לטהר גופותם ולהיות ראוים לכך וז"ש ומעשה ידינו כוננהו סוף דבר מה שהקב"ה היה משמש שהוא להיות מכון ומושב לשכינה והשפעתה זה השימוש בעצמו יש בצדיק והוא יותר חשוב שהוא שורה על גוף נקי וקדוש מצורף ומזוכך מלא מצות נמצא שהפסדן קשה לפני הקב"ה יותר מחרבן ב"ה כי בם מוצא נחת רוח ומקום להשתמש בזה העולם ולהטיב בו כי זאת היתה מחשבת הבריאה מעיקר' ועוד כי כמו שהיה במקדש שהיו מגינים על העולם כלו ומכפרים עונותיהם כך הצדיק מגין על הדור כנודע וג"כ קללות שבמשנה תורה משמשים לזה בעצמו וכמו שאז"ל אתם נצבים וכו' הקללות והייסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו וכו' נראה שלטובתם היה ענין התוכחות כדי שישמעו ויקחו מוסר ומפחדם לא יטו מני דרך ואם יטו יקחו עונשם בעה"ז נמצא שהיה הדבר לתועלתם ועתה הוכיח ההוא סבא שאעפ"י שענין התוכחות היה קשה בעיניו ית' להביאם על ישראל ולהחזיק להם בדברים הקשים ההם מ"מ כיון שהיה לתועלת ישראל כדאמרן לא היה קשה לפניו יתב' כ"כ ולפיכך לא נאמר בהם רק והפלא אמנם בחרבן ב"ה נאמר בו פלאים לפי שהיה קשה לפניו כפלים כי נעדר שכן והמושב אשר היה לו בתחתונים וכמ"ש ולכך נאמר בו פלאים על הקושי כפלים כאמור וסילוק הצדיקים שהוא זה בעצמו אלא דעדיפא מניה כדאמרן נאמר בהו להפליא הפלא ופלא דאינון תלת אע"ג דבכלל חרבן ב"ה הוי תוכחות דבכלל מאתים מנה וא"כ הל"ל יותר מחרבן ב"ה דכתיב ביה פלאים וממילא משמע מינה דהוי יותר מתוכחות דלא כתיב אלא והפלא כבר במה שפירשתי לעיל בדרך הראשון מתורץ שהכונה שהוא נערך יותר מג' פלאים וכדאמרן לעיל וזה בעצמו נימא לדרך הזה הב' עכ"ל :

ועוד אני אומר שאפשר לומר כי מ"ש מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקדוש ברוך הוא יותר מק' תוכחות חסר שתים ומחרבן בית המקדש אין הכונה שהוא קשה יותר מן התוכחות ומהחרבן שניהם כא' כי אפשר שהתוכחות והחרבן שניהם ביחד הם קשים יותר מסילוקן של צדיקים וכשאמר קשה לפני הקב"ה יותר מק' תוכחות ומחרבן ב"ה אין הכונה משתיהם כאחד אבל הכונה ממאה תוכחות לבדם או מחרבן הבית לבדו ולא קשה על זה דלימא שהוא קשה מחרבן הבית שכתוב בו פלאים ולשתוק מתוכחות דלא כתיב בו אלא והפלא לבד דבכלל מאתים מנה זו אינה קושיא כי כן הוא דרך בכל הגמרא לומר ב' חלוקות והם בזו אף זו וגם שהחלוקה האחרונה נשמעת במכ"ש מהראשונה דכך הוא למינקט תרוייהו בזו אף זו ולעולם לפי דרך זה אפשר כי התוכחות וחרבן ב"ה ביחד הם קשים יותר מסילוקן של צדיקים וגם אם הפלאים הם שוים כאן תלת וכאן תלת הא ליתא דלפי הפשט בסילוקן של צדיקי' ליכא אלא תרי פלאים דהיינו מ"ש הפלא ופלא דמ"ש להפלי' אינה מן המנין לפי שהוא תני והדר מפרש ואינה הפלאה ג' רק אמר הנני יוסיף להפליא את העם הזה ופירש מה היא הפלאה זו ואמר שהיא הפלאה כפולה הפלא ופלא באופן דלעולם ליכא בסילוק הצדיקים רק תרתי הפלאה וכדאמרן ועל כן בהכרח כי תוכחות וחרבן ב"ה כא' קשים מסלוקן של צדיקים כי שם תלת ובסילוקן של צדיקי' תרתי וכדאמרינן אבל סילוק הצדיקים או חרבן ב"ה סילוק הצדיקים קשה אע"ג דכאן תרתי פלאים התרתי פלאי' דסילוק הצדיקים קשה ותמירי לפי שהם מפורשי' בשתי תיבות כל א' בתיבה א' אמנם בחרבן בית המקדש התרתי פלאים כתובים בתיבה א' להורו' על קלותם כי אינ' קשים כ"כ : והרי"ע ז"ל כתב טומאתה בשוליה וכו' כלומר לא די שלא שבה אבל טומאתה הוליכה בשולי רעיוניה ואחרי גוה ולא זכרה כי אחרית רשעים לרע ולכן קבלה את דינה במה שירדה פלאי' כמו שהשליכ' חטאים בתחתית מחשבותיה ואין מנוס לה. עכ"ל. והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב בהיות הירידה מופלגת מאד אמר שאין מנחם לה ר"ל שלא נמצא ירידה כמוה שתנחם בה שהנחמה הוא בדומה וז"ש אין מנחם לה ואומרו ראה ה' את עניי כי הגדיל אויב אפשר שירמוז למ"ש חז"ל שג' דברי' אמר השי"ת ע"י נתן הנביא לדוד רעב ודבר ונוס לפני צריו ואמר ירמיה שהגדיל צרת האויב יותר מהשתים רעות האחרות. עכ"ל.

ידו

אֶת־עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃ י יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־ ג׳
מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה ב׳
לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ יא כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים מְבַקְּשִׁים ס׳ מ״ל ד׳ דגשים

חֲזֵי יְיָ וְתֶהֱוֵי מִסְתַּכַּל אֲרוּם אִתְרַבְרַב עֲלַי בְּעֵיל דְבָבָא׃ י ידוי יְדֵיהּ
אוֹשִׁיט נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְשָׁלַף סַיְפָא וּקְטַע כָּל רִיגוּגָהּ אַף כְּנִשְׁתָּא
דְיִשְׂרָאֵל שְׁרִיאַת לְיַלָּלָא אֲרוּם חֲזַת עַמְמִין נוּכְרָאִין עָלוּ לְבֵית
מוּקְדְּשָׁהּ דִּי פַּקֵּדְתְּ עַל יְדוֹי דְמֹשֶׁה נְבִיָּא עַל עַמּוֹן וּמוֹאָב דְּלָא
יִדְכּוּן לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דִּי לָךְ׃ יא כל כָּל עַמָּהָא דִירוּשְׁלֵם אֲנִיחָן מִכַּפְנָא ותבעין

את עניי ג׳ וסימן את עניי ואת יגיע כפי. ראה ה׳ את עניי כי הגדיל אויב. אשר ראית את עניי ידעת בצרות: צויתה ג׳ מ״ל וסימן נמסר בתהלים סימן קיט ע״ש: בקהל ד׳ דגשים וסימן בלשון ארמי נסוק נצלי דסגן אתפקדית וביאור׳ מי אשר לא עלה בקהל. כי רבת בקהל אשר לא התקדשו. אשר צוית לא יבאו בקהל תולדות אהרן ידו פרש צר, יבמות יו:

רשי

שהכל פליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: (י) ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם (תהלים יט) הנחמדים מזהב הכל נפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם (דברים כג) לא יבא עמוני וגומר: אשר צוית לא יבאו בקהל לך אלו

אבן עזרא

(י) כי ראתה גוים. על ירושלם שבה: זוללה

לחם דמעה

(י) ידו פרש צר על כל מחמדיה זה היה לה על כי ראתה ירושלים גוים אשר באו מקדשה בעודם יושבים בשלותם ולא מיחו בידם אשר צוית שלא יבאו בקהל לך והם עברו והכניסו גוים במקדש להראות להם בית נכאות׳ ע״כ באה עליהם הצרה הזאת: אי נמי אמר שהיה בעיניהם כאילו ידו פרש צר על מחמדיה כשראתה גוים שבאו מקדשה אשר צוית שלא יבואו בקהל לך ולכן היה רע וקשה בעיניהם זה כאלו לוקח מהם כל מחמדיהם ויהיה כי מלשון כאשר כשראתה גוים וכו׳: אי נמי ידו פרש צר על כל מחמדיה גם כספה גם זהבה וכל עושרה וטובה לקחו בידם אויביהם על רוב פשעיה כי ראתה האומה הישראלית גוים באו מקדשה לשרת שם את פני ה׳ ולהקריב קרבן לפניו כמז״ל אגל טומאתה בשוליה שהיו שם בב״ה כהנים עו״ג עובדים עבודתם ומקריבים קרבנותיהם והיא ראתה גוים עו״ג הכהנים הללו באו מקדשה לשרת ואתה צוית שלא יבואו בקה׳ שנאמר וערל זכר אשר לא ימול וכו׳ ונכרתה כי לא מבני ישראל המה והם לא מבעיא שבאו בקהל אלא גם זאת באו בבית המקדש בתוכו והקריבו קרבנות ולא מיחו כל האומה בכללה בידי הכהנים הללו ע״כ באה עליהם הצרה הזאת שפרש הצר ידו בכל מחמדיהם ואין עוזר ואין מוחה בידם: אי נמי אמר ידו פרש צר על כל מחמודיה והם ספרי התורה כמאמר ז״ל והטעם שמלאו לבו לצר לשלוח ידו בספרי התורה ולא פחד מהאל ית׳ לפי שיד הצר שהזכיר ראתה גוים אשר באו מקדשה אשר צוית לא יבאו בקהל לך ונכנסו בשלום להחריב את המקדש ויצאו בשלום ע״כ גם הוא פרש ידו על כל מחמודיה והם ס״ת וכינוי ראתה לשון נקבה שב אל יד הצר: אי נמי הודיע שבחן של ישראל כי גם אם ידו פרש צר על כל מחמדיה לא שתה על לבה אל הלקח מחמדיה אמנם כי ראתה גוים באו מקדשה כלומר כאשר ראתה גוים באו מקדשה ומרקדים בהיכלה אשר צוית לא יבאו בקהל לך אז כל עמה היו נאנחים ונאנחו על חרבנו ומאז היו מבקשים לחם דהיינו לחמה של תורה ואין כמש״ה לכו לחמו בלחמי וגומר והיו מבקשים אותו ואין כי ספו תמו מורי הוראות מישראל ומשם ואילך שראו שהתורה היתה הולכת ומתדלדלת נתנו כל מחמדיהם באוכל להשיב נפש כלומר באוכל שהוא משיב את הנפש דהיינו התורה וכמש״ה תורת ה׳ תמימה משיבת נפש והיו חומדים לדעת אותה ולהשיגה ועל האוכל הזה התפללה ואמרה ראה ה׳ והביטה כי הייתי זוללה והריני זוללה לאכול מלחמה של תורה וראה והביטה וחוסה וחמול על עמך ישראל:

(יא) אי נמי אמר כל עמה נאנחים מבקשים לחם כלומר עם היותם נאנחים היו צריכים לבקש לחם כי כל צרות שבעולם יוכל האדם לסבול אם לא יחסר לחמו וכמ״ש באיוב כי על זה בחרת מעוני כי בחר בשאר יסורין ואמר כי כולם טובי׳ וקלים מן העוני אבל אם צרות רבות יסבבוהו ויחסר לחמו את זה לא יוכל שאתו וז״ש כל עמה נאנחים וצרות רבות ואנחות סבבום ועל הכל גדלה רעתם שהוצרכו לבקש לחם וכיון שלא מצאו להם לחם נתנו כל מחמדיהם באוכל איזה אוכל שיהיה כמו פירות וכיוצא להשיב נפש וביען כי לחם לבב אנוש יסעד וכל שאר המאכלים לא סעדי לבא בכל עת היו רעבים וצריכין לאכול עוד כאלו הם זוללים ז״ש ראה ה׳ והביטה כי הייתי זוללה כי כל היום אני אוכלת ואינה שבעה: אי נמי במה שכתוב מחמודיהם אלא בות״ו על הבנים החמודים להם קאמר שכיון שלא מצאו להם לחם נתנו מחמודיהם בניהם הנחמדים והיו מחמד עיניהם נתנו אותם לאוכל ואכלו בשר בניהם ובשר בנותיהם וכמ״ש לקמן ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן וגו׳ ועשו זה להשיב נפש ראה ה׳ והביטה כי הייתי זוללה עד שאכלתי בשר בני ובנותי כי אין לך זוללה גדול מזה ואמר ראה ה׳ והביטה כי ראייה קרוב והבטה מרחוק והכונה אם עדין ה׳ בקרבנו ראה ה׳ מקרוב ואם אין ה׳ בקרבנו אלא כבר סילק שכינתו מבינינו הביטה מרחוק: אי נמי כל עמה נאנחים מבקשים לחם והיתה זאת להם בעבור כי בזמן שעבר נתנו מחמודיהם כל חמדתם וחשקם באוכל מאכל ומשתה היו עושים כל ימיהם כחגים אכל ושתה והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ה׳ לא הביטו ועשו זה להשיב נפשם הבהמית ויעשו פימה עלי כסל ובא עליהם מכ״מ כי עתה היו מבקשים לחם ואין ובזה ידוייק מאי דאיכא למידק שהיה ראוי שיאמר נותנים מחמדיהם באוכל כמ״ש מבקשים א״כ כמ״ש נתנו מחמודיהם לשעבר הל״ל בקשו לחם ובמ״ש הוא מתורץ וגם לפי ד״ז אפשר שאמר נתנו מחמדיהם באוכל להשיב נפש כלומר שהיו חומדים המאכלים בתשובים והמתוקים המשיבים את הנפש מרוב תשיבותם ואמר ראה ה׳ והביטה כי

הייתי זוללה כלומר תדינני כזולל וסובא שחייב מיתה ויותר טוב לי למות כי טוב מותי מחיי שטובים הם חללי חרב מחללי רעב: אי נמי אחר שסיפר גודל הרעב שהיו מבקשים לחם ואין ושנתנו כל מחמודיהם באוכל להשיב את נפשם אמר ראה ה׳ והביטה מה זה ועל מה זה הבאת עלי צרה גדולה כזאת אולי בשום זמן הייתי זוללה ועל כן הבאת עלי רעב כזה מכ״מ וזהו כי הייתי זוללה כי לשון דילמא הוא שהוא א׳ מן לשונות שמשמש כי דילמא הייתי זוללה וע״כ באה עלי הצרה הזאת: אי נמי אמר נתנו מחמדיהם וגו׳ הפליג לספר בגודל צרתה כי דרך העולם להיות חמדתו של אדם בממון לאסוף חיל והון ואלו כל מחמדיהם ומאויים היתה זאת באוכל להשיב נפש שהוא להשיג פרוסת לחם כזית או כביצה כדי השבת נפש לבד: והר״מ אלמושנינו ז״ל כתב הנה הכתוב הזה קשה היישוב כי איך הוא טעם כי ראתה גוים וגו׳ לגזרת ידו פרש צר וגו׳ ואפשר שיאמר שבא הכתוב לתרץ קושיא א׳ והיא למה לא מסרה עצמה על קדושת הס״ת והיה ראוי שימותו כולם ולא יפרוש ידו הצר על ספרי התורה שהם מחמודיה. כמו שפרש״י ז״ל שנאמר בהם הנחמדים מזהב ומפז רב וכו׳ ולמה הניחו את הצר שיפרוש ידו עליהם ותירץ הכתוב שהטעם ידו פרש צר על כל מחמדיה בלתי מונע הוא לפי שראתה גוים שבאו מקדשה אשר צוה הש״י שלא יבאו והם באו הפך מצותו תזה שפטו כי מאת ה׳ היתה זאת ובכן הניחו את הצר למלאת תאותו ולעשות רצונו. עכ״ל: עוד כתב הר״מ אלמושנינו ז״ל כל עמה נאנחים אפשר שיאמר טעם היות כל עמה נאנחים לבקש לחם להשיב נפש לבד הנה בזה היתה זוללה לפי האמת והוא כי מי שראה הצרות והרעות שראתה היא היה ראוי שתמות ברעב ולא תתאוה למאכל כלל ואם כן במה שהיו כל עמה נאנחים מבקשים לחם אף שלא היה אלא להשיב נפש היתה זוללה באמת לפי הצרות הצרורות באמתחו׳ עמה: ואם באנו ליישב גזרת כי הייתי זוללה על נכון שנראית ללא צורך אפשר שיאמר כי מי שהוא מורגל ברעב כל ימיו אף בזמן השבע לאכול לשבעה יצטער מאד בזמן הרעב ולא יוכל לסבול והנה בהיות בני ציון היקרים בזמן שלותם האוכלים למעדנים בהיותם מבקשים לחם להשיב נפש לבד היה להם צרה גדולה וז״א כל עמה נאנחים מבקשים לחם ונתנו כל מחמדיהם באוכל להשיב נפש ואמר ראה ה׳ ירצה ראה ה׳ בעניי והביטה בצרתי ברעב הזה בהיות כי הייתי מקודם לכן זוללה ר״ל שהייתי מורגלת לאכול לשבעה עד שהייתי במדרגת זוללה לריבוי המאכלים ועתה באתי במדרגה הזאת הפוכית לה שכל עמי מבקשים לחם לבד להשיב נפש כי אם לא הייתי מקודם לכן מורגלת בשבע לא הייתי מרגשת עתה כ״כ צרת הרעב. עכ״ל: ובמדרש את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לב״ה נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצים לבוז את התורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ ר״י בר סימון בשם ר״ל בר פרטא לדליקה שנפלה לתוך פלטין של מלך והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב ועבד רץ לבוז את אוניתו כך בשעה שנכנסו שונאים לב״ה נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצו לבוז את התורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ ע״כ: ראוי להבין איך עלה בדעת שתי האומות הללו לעקור הדין ההיא וכי ספו תמו כל ס״ת שהיו בישראל כי לפי שהם יעקרוהו מאותו הספר יהיה נעקר מכל ס״ת שבישראל ועוד כי כבר היה הדבר ידוע ומוסרם בדעת כל חכמי האומה ישראלית ולא ישכחוהו. ועוד מאי אצטריך למשל דר״ל. ועוד אומרו בתחלת לשונו את מוצא כו׳: אמנם הכונה היא דר״ל כי אלו הב׳ אומות היה להם לבושת וגם לחרפה בעיני העמים היות כתוב עליהם לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ ועל כן בעת חרבן ב״ה הכל היו רצין לבוז כסף וזהב והם היו רצין לבוז את התורה לעקור מ״ש בה לא יבא עמוני וכו׳ וכונתם היה פי׳ בראות כל העמים כי הם שולחים יד בספרי התורה ובוזזים אותם ועושים זה להכעים את אלהי ישראל אשר כתב בתורתו לא יבא עמוני יאמרו כל העמים מבלתי יכולת ה׳ להלחם עמהם הם בזזו התורה שלו על אשר כתב בתורתו לא יבא עמוני גם יכלו ובזה בהיותם בוזזים התורה שלו כל העמים כאחד יעידון יגידון כי אין ממשות במ״ש לא יבא עמוני וכו׳ כיון שבזזו הס״ת ולא פקד עליהם ובזה חשבו העמונים והמואבים כי היו עוקרים מ״ש עליהם לא יבא עמוני וכו׳ והרגים בעל המאמר שאם זו היתה כונת העמונים לזלזל בו ית׳ בכבודו ובתורתו אם כן למה הניחם הש״י שישלטו בס״ת על כן הביא ר״ל משל לדליקה שנפלה לתוך פלטין של מלך והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב ועבד רץ לבוז אוניתו רצה

וְתַבְעִין לַחְמָא לְמֵיכַל יַהֲבוּ רִיגוּגֵיהוֹן בִּסְעִיד לַחְמָא לְקַיָּימָא נַפְשׁ
חֲזֵי יְיָ וּתְהֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם הֲוֵיתִי גַרְגְּרָנִיתָא׃ יב לְוָא אַשְׁבְּעִית לְכוֹן
כָּל דְּעָבְרִין בְּאוֹרְחָא זוּרוּ הָכָא אִסְתַּכְּלוּ וַחֲזוּ אִין אִית כֵּיבָא כְּכֵיבִי

יתיר ו' לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוֹדֵיהֶם בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה
ל' ומ"ל ל' זעיר' יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃ יב לוֹא אֲלֵיכֶם כָּל־
ל' חסר כלים' עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי
ל'. ג' אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃

לך. קסתי בקהל אשוע: כמכאבי ג' חסר בלישנא וסימן רבים מכאבים לרשע. כמכאבי אשר עולל לי. שמעו נא כל העמים וראו מכאבי בתלותי:

תולדות אהרן לא אליכם. סנהדרין קד:

אבן עזרא

(יא) זוללה. כמו זולל וסובא: (יב) לוא. יש אומרים מלשון אלה ולא מצאנוה בלא אל"ף וטעמו לא יגיע אליכם מה שהגיע אלי: עולל. נעשה לי והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו בעבור שאיננו בקמץ קטן כמו

רשי

אלו עמון ומואב: (יב) לא אליכם. לא תהא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ראו מה עשה לי הביטו וראו וגומר: אשר עולל. אשר נעשה לי: אשר הוגה ה'. אותי ביום חרון אפו גם זה

לחם דמעה

רצה בזה לומר שהוא דמיון הדליקה שנפלה בפלטין של מלך כי מאו שאותה הדליקה לא היה יכולת במלך לכבותה והלכו ובזזו את כל אשר לו כן כביכול ע"י עונותיו של ישראל נפלה דליקה בפלטרין של מלך ודייק מלת נפלה כי ב"ה לא היה מן הראוי שישרף כי הוא מה עשה אבל נפלה שם הדליקה כאילו נפלה בדרך נפילה ובדרך מקרה כי עונות ישראל הטו אלה וכביכול חטאתינו המקדש נשא ועונינו הוא סבלם והניח את אנשי הצבא ובזזו אים לו את ספרי התורה דמיון המלך שנפלה דליקה בפלטרין שלו כי ע"י העונות תשש כח של מעלה כד"א צור ילדך תשי באופן כי אין קופיא למה הניחם השי"ת לשלוח יד בספרי התורה ואמרה את מואב הכונה כי אעפ"י שאין הכרח בכתוב שהעמונים רצו לבוז את התורה עם כל זה מעשה שהיה כך היה ואילו שאלת וחקרת וביקשת את מואב אים מפי אים יספרו לך ומצאת כי הדרשנו כי בשעה שנכנסו השונאים לב"ה נכנסו עמונים ומואבים עמהם ופשט הכתוב לפי דרשא זו כך הוא ידו פרש צר על כל מחמדיה היינו כל השונאים שהיו הכל רצין לבוז כסף וזהב וזה היה באותו הזמן בעצמו כאשר ראתה גוים והם העמונים שבאו מקדשה לבוז ספרי התורה אשר צוית לא יבאו בקהל לך ואומרו כי ראתה היינו כאשר ראתה הודיענו כי שנאת העמונים היתה כ"כ רבה לנקום נקמת לא יבא עמוני שלא רצו לבוז בראשונה כסף וזהב עם שאר העמים ואח"כ יבוזו הם בספרים וזה וזה נתקיים בידם אבל כ"כ היתה שנאת' לנקום נקמתם כי לא חמדו לשלול שלל ולבוז בז כסף וזהב עד שינקמו נקמתם וז"ש ידו היה פרש צר על כל מחמדיה דהיינו שאר העמים שבזזו כסף וזהב וזה היה בזמן כאשר ראתה ירושלים גוים שבאו מקדשה אותם אשר צוית לא יבאו בקהל לך ותחלת ביזתם של אלו היה כסף וזהב ותחלת ביזת עמון ומואב היו הספרים הכל בזמן א' וכאומרו כי ראתה וכו' דהיינו הודעת הזמן הודיע לנו שנאת העמונים כמה וכמה היתה:

והר"י ן' שועב ז"ל כתב ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה ירצה אחר שהעם המיוחד יושבים בלער בשבים הנה אני יושבת בחרפה וגידופין עם שאר הגוים וכאומרו למעלה והיא מר לה ומלת זוללה מגזירת בזיון כמו כרום זלות לבני אדם וכן במדרש זה לשונו א"ר פינחס עובדא הוה בתרתין נשין זניין באשקלון והוין מתכתשן דא עם דא אמרה חדא לחברתה לית את אזלא מהכא דחזיין אפך כיהודיתא לבתר יומין אתרציאת דא לדא אמר לה על כולא שרי לך אלא על דאמרת לי חזיין אפך כי יהודיתא לא שרי ולא שביק לך הה"ד כי הייתי זוללה: או ירצה ראה ה' והביטה מה היה לה בעבור שהייתי בימי שלותי זוללה כי פרעתי חטא עכ"ל:

והרב מורי זלה"ה כתב כל עמה נאנחים וגו' אמר כי כל עם ירושלים אשר נתגדלו במקום זבת חלב ודבש ותענוגי עולם נאנחים והגיעו למדרגה פחותה עד מאד להיות כעניים מחזרים על הפתחים לבקש לחם וזה היה לפי שאין להם אפי' ש"פ כדי לקנות יהם לחם ואיזה דבר מאכל כי כבר תם הכסף ואפס מכל וכל וכמ"ש נתנו מחמדיהם כבר באוכל להשיב נפש כלומר בדבר מועט כדי השבת נפש לבד ראה ה' והביטה כאשר הייתי זוללה לומר שעונש זה היה יותר משעור החטא וכפי שעור הזוללות היה ראוי להיות מכת הרעב לא יותר בעונש כפול ומכופל ולכן ראוי להקל את עול הרעב הבא מחמת הזוללות להיות הדבר מכ"מ ואף אם גברו שאר העונות עד התכלית כי אין הרעב בא מחמתם כאמור עכ"ל: והרי"ע ז"ל כתב כל עמה נאנחים וגו' למה שראה המקונן כי עם ה' אלה בסובלם רעב וצמא הוצרך להם לשוטט בחוצות ורחובות עיר לבקש אוכל לנפשם ושמא ימצאום האויבים ויהרגום עד שידמה כאלו הסיגה באה להם לרודפם אחרי תאותם כמשפט הזוללים היה מתלונן במליצה תמרורות כלכך עגמת נפש ואו' כי מכל התנאים הצריכים לדון את הזולל הם ד' היותר מפורסמות הא' שיהיה הנדון פחות מבן י"ג שנה כמ"ש כי יהיה לאיש בן ולא בן לאיש וע"ד רז"ל משיביא ב' שערות ואעפ"י שלא הגיע לכלל איש. הב' שיהיה זולל בשר כתרגומו לא בלחם ולא בפירות. והג' שיגנוב ממון ויקנה. והד' שיאכל תרטימר בשר ואם חסר אחד מאלו אינו נשפט בזולל ולכן כנגד הא' אמר כל עמה ולא הקטנים בלבד מבקשים לחם ולא בשר ויין נתנו מחמודיהם ולא גנבו משל אחרים. באוכל להשיב נפש ולא לשבוע כ"ש שלא יעבור שיעור ראה ה' והביטה כי נשפטתי כאלו הייתי זוללה והוא ע"ד הפלגת האמנות והבכי עכ"ל:

(יב) לא אליכם המתרגם תרגם אשבעותי לכון מלשון אלה ושבועה ויצא לו ממאי דכתיב לוא בוא"ו יתירה והרי הוא כאילו כתיב אלו מלשון אלו וכתם

כונת הפסוק לפי שבעוברי דרכים יקרה להם צרות רבות מחמת סכנת דרכים וגם רואים צרות רבות שאירעו לאחרים במקומות אשר הם הולכים ולכן משביע לעוברי דרכים אם ראו מכאוב כמכאוב ירושלים ולפי שלפעמים יהיה באדם נגע קטן שכמות למראה עינים ואיכותה גדול כי גדל הכאב מאד ולפעמים הנגע גדול למראה עינים והכאב אינו כל כך ולכ"א הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי הרי שאיכות גדול שהוא הכאב וגם הביטו וראו אם יש בעולם כאשר עולל לי שהוא הנגע עצמו הכמות הגדול למראה עינים. עוד שלישית היתה לי אשר הוגה ה' כי בשם הזה המורה על הרחמים הביא עלי את הרעה ויותר מצטער האדם ברעה הבאה עליו מיד אוהבו יותר ממה שבא עליו ע"י מי שאינו אוהבו. ועוד רביעית אשר היה ביום חרון אפו בע' באב דכיון דנחרב הבית הראשון בט' באב וכמה דברים אחרים היה ראוי שיחמול עלי שלא להביא עוד רעה עלי ביום ההוא ועכ"ז לא ריחם עלי אלא ביום ההוא הביא עלי עוד צרות אחרות הרי זה שבר על שבר והוה על הוה וע"כ גדל מכאובי מאד. אי נמי אמר הביטו וראו וגו' שעשה לי והביא עלי ועולל לי במעשה כל אשר דבר עלי ביום חרון אפו כל מה שדבר להביא עלי בעוד כעסו עלי הביא ולא נתקרר כעסו בדיבור לבד במה שהוציא הדברים מפיו אלא כל מה שדבר הביא אותו והיגה הוא מלשון דבור והוא הפך וינחם ה' על הרעה ונתפייס בדבור אשר דבר לעשות לעמו: א"נ אמר לוא אליכם מלשון אלה ושבועה וכדאמרן לעיל שהשביעו להולכי דרכים המחזרים בעיירות והולכים מעיר אל עיר וממלכה אל ממלכה וראו וידעו בצרת כולם ע"כ השביעם גם כן אפשר שאמר כל עוברי דרך כלומר אינו משביע לאותם שבאו עליהם יסורין כדרך כל הארץ אלא לאותם שבאו עליהם יסורין כ"כ רבים וגדולים עד שעברו יותר מדרך כל הארץ וזהו עוברי דרך דקאמר שעברו מדרכן של היסורין כל כך גדלו עד מאד ולכן אני משביע אם בכל מכאביכם ראיתם אם יש מכאוב כמכאובי ואמרו הביטו וראו הכונה שדבר עם הקרובים והרחוקים כנגד הרחוקים אמר הביטו כי כל הבטה שיא מרחוק וכנגד הקרובים אמר וראו כי כל ראייה היא מקרוב: או אפשר שדבר אפי' עם הרחוקים שהיא להם בדרך הבטה וכל דבר שנראה מרחוק בדרך הבטה לעולם יראה א' מאלף מכמותה וכדמיון הלבנה שלרוב ריחוקה היא נראית ככף איש עגולה ולפי האמת היא גדולה יותר מגוף הארץ וההבטה ממרחק מקטין אותה ע"כ דבר לרחוקים שהיא להם הבטה ואמר להם הביטו וכ"כ הוא המכאוב גדול עד מאד כי אפי' ההבטה שלכם יהפך לכם לראייה וז"ש וראו כי אפי' ממרחק יתראה לכם המכאוב כל כך גדול כאלו אתם רואים אותו מקרוב בדרך ראייה וז"ש וראו ואמר להם ראו אם יש מכאוב אף אם יהיה המכאוב היותר גדול שבעולם וע"כ נכתב מכאוב מלא בוי"ו וראו אם המכאוב הגדול והמלא אשר ראיתם בימיכם אם ישוה אל המכאוב היותר קטן שבא עלי וע"כ נכתב כמכאבי חסר וי"ו כי הגדול של אחרים לא ישוה למכאבי היותר קטן וע"כ ממרחק תוכלו לראותו על רוב גודלו ותעריכו עולל אשר עולל לי ויגדל עוד כי אין רעת העני אשר כל ימיו מכאובים וכבר הורגל והוכה במכאוב תמיד ואין מכאובו שוה אל מכאוב האיש אשר כל ימיו התענג על רוב שלום מהתענג ומרוך כי לפי מה שהורגל להיות תמיד בתענוגים כן יגדל כאבו וכן אם תעריכו מכאובי לערך שבל עלי שהייתי מלאה כל טוב כן יגדל המכאוב וז"ש אשר עולל לי גם אם תעריכו מיד מי היתה זאת לי יגדל עוד הכאב כי לא יכאיב את האדם ולא יצר לו הרעה שיבא עליו מיד א' משונאיו לפנים כאשר יכאיב אותו הרעה אשר תבואהו מיד א' מאוהבי שמו כי זה יצר לו יותר כי איש שלומו אשר בטח בו הגדיל עליו עקב וז"ש אשר הוגה ה' אם תעריכו כי מיד ה' היתה זאת לי יגדל הכאב מאד כי עד עתה ה' לי בעוזרי ועתה נהפך עלי והיה ה' לאויב וגם אם היה נותן לי ריוח ביני וביני בין צרה לצרה התרפאתי אבל גדולה אנחתי כי ביום אחד שפקד עלי כל חמתו וכל הצרות הביאם עלי ביום חרון אפו. אי נמי משביע אני עליכם הוגי שתורה וזהו עוברי דרך כי דרך על שתורה יאמר לך כמשז"ל דרך זו תורה ואמר משביע אני עליכם כל אותם שעברת' כל התורה מתחלתה ועד סופה ושנית' בה ולמדת' את כולה וראיתם כל הכתוב בה שתביטו ור"ו בתוכה אם תמצאו כתוב בפ' אם בחוקותי ובפ' והיה כי תבא מכאוב כמכאובי אשר עולל לי אם כתב באותה הפר' אשר הוגה ואמר ה' ויעד להביא עלינו התוכחות ההמה ביום חרון אפו ראו שמה אם יש כתוב שם מכאוב כזה שהביא עלי כי בודאי כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך כלומר שאינם ככתבם

יג מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה ס׳ חסר פָּרַשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃ ג׳. ג׳

כגי׳ דְּאִסְתְּקֵיף לִי דִּתְבַר יְיָ יָתִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ יג ממרום מִן שְׁמַיָּא שְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּכַרְכֵּי תַקִּיפִין וּכְבַשׁ יַתְהוֹן פְּרַשׂ מְצֵדְתָּא לְרַגְלַי אַרְתִּיעַנִי קֳדָל בַּעֲלֵי דְבָבִי יְהִיבַנִי לְמֶהֱוֵי צַדְיָא כָּל יוֹמָא

בעצמתי ה׳ חסר בלישנא וסימן נמסר בסוף סדר ויחי ע״ש : דוה ג׳ וסימן נמסר בישעיה סימן ל׳ ובקדשים :

תולדות אהרן ממרום שלח אש . שם : נתנני ס׳ . יבמות סג :

רשי

זה לשון יגון: (יג) וירדנה. וירד אותה וישבר אותה ע״י רידוי ויסורין לכן הנו״ן דגושה לפותרו בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירענה שהעלם לשון נקבה כמו דאת אומר (יחזקאל לו) העצמות היבשות שבר כל אחת ואחת . ד״א וירדנה כמו (שופטים יד) וירדהו אל כפיו הריק את המוח גורר ורודה המוח מתוכו נשקד

אבן עזרא

כמו כונן אשורי: הוגה. כמו הרה: (יג) וירדנה. שב אל האש כי ימצא לשון זכר

לחם דמעה

כתובים בתורתך: אי נמי ביען כי ה׳ כרחמיו וכרוב חסדיו לא הביא על יושבי ירושלם הרעה הראויה לבא עליהם על גודל רשעם אלא שפך חמתו על העצים ועל האבנים כלה ה׳ את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה וע״כ נתרעמה ירושלם ואמר׳ ליושביה לא אליכם כל עוברי דרך אתם עברתם דרכה של תורה ותמרו את פי ה׳ למרות עיני כבודו ולא הביא אליכם כאשר היה ראוי לכם וז״ש לא אליכם כל עוברי דרך כי את הכל הביא עלי ואנכי לא חטאתי אחור לא נסוגותי והביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי שנשארתי שוממ׳ בזויה וחרבה ואתם החוטאים ואנכי עונותיכ׳ סבלתי אשר הוגה ה׳ ביו׳ חרון אפו ושפך עליה חרון אפו שהי׳ לו לשפוך על ישראל: ובמדרש לא אליכם כ״י אומרת לעו״ג לא ייתי עליכון דאתא עלי לא ימטי עליכון דמטה עלי כל עוברי דרך כל עוברי דרכה של תורה הביטו וראו תמן תנינן משפט דור המבול י״ב חדש משפט מצריים י״ב חדש משפט איוב י״ב חדש משפט גוג ומגוג י״ב חדש משפט רשעים בגיהנם י״ב חדש ל״נ ג׳ שנים ומחצה אספסיינוס ג׳ שנים ומחצה הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי אשר עולל לי שדקדק עמי וקפיף עוללתי כד״א כי תבצור כרמך וכו׳ . אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו א״ר אחא יום אחד היה חרון אפו של הקב״ה אלו עשו ישראל תשובה פטרו ע״כ. כוונת הכתוב לפי דבריהם ז״ל שאמרה כנסת ישראל לעו״ג לא יבא עליכם מה שבא עלי ואם היות שגם אתם רשעים עוברי דרכה של תורה ואמר הביטו וראו תמן תנינן משפט דור המבול כו׳ עם דבריהם יתורץ הכפל של הביטו וראו באומרו הביטו רמז אל משפט דור המבול ומשפט מצריים שהיא רמז אל המשפטים שעברו ועליהם אמר הביטו ואמר וראו על משפט גוג ומגוג שהוא לעתיד כי על הדבר העתיד יצדק מלת ראיה ועל כן הנביא המתנבא עתידות נקרא רואה כי רואה העתיד לבא ועל משפט גוג ומגוג העתיד וגם על משפט רשעים בגיהנם שהאדם משיג ורואה אותו בעין שכלו על כן אמר ראו אם יש בהם מכאוב כמכאובי של ל״נ ואספסייאנוס ואמר אשר עולל לי שדקדק עמי וקטיף עוללתי כמד״א כי תבצור כרמך וכו׳ ופי׳ עולל מלשון עוללו׳ והתורה אמרה כי תבצור כרמך לא תעולל והאויב עולל לי וקטף אפי׳ העוללות אשר לא כתורתך כי הוא יתברך צוה לא תעולל אמר עוד אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו א״ר אחא יום א׳ היה חרון אפו של הקב״ה אילו עשו ישראל תשובה פטרו דרש זה ממאי דכתיב מלת ביום מיותרת והיה די שיאמר אשר הוגה ה׳ בחרון אפו מאי ביום דקאמר על כן דרש כי גם אם חטאו ישראל והרשיעו לשעבר אילו עשו תשובה מה שעבר עבר ובודאי פטרו ודייק זה מדקאמר ביום חרון אפו כי לא הוגה ה׳ אלא ביום חרון אפו וכאילו לא היה חרון אף אלא אותו היום לבד ובאותו היום היה תלוי הכל לפי שאותו היום היה בחרון אף הוגה אותה הא אם אותו היום פייסוהו ועשו תשובה פטרו ולא היו לוקים . והרי״ע ז״ל כתב לא אליכם אמר׳ בנערה ומר נפשה לא באה אליכם כל עוברי דרך ישרה ומעשי אורח נכונה כמוני שהגיע לכם עונש כעונשי כי הביטו וראו אם סופר משום מעול ואימן שמצאו מכאוב כמכאובי אשר עולל לי אין זה אלא אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו כי מה שיעשה בחרי אף הוא בלתי משוער ויוסיף עונש כמו שאמר הנביא בעצמו בעת אפך עשה בהם. עכ״ל והר״י ן׳ שועב ז״ל כתב אמר לא אליכם כל עוברי דרך וכו׳ כי האדם קרוב אצל עצמו ויודע מרת נפשו ואיננו מרגיש צרת אחרים ולזה לקח עדים מעוברי הדרך אשר אין להם חלק בצרה וז״א לא אליכם וכו׳ כלו׳ כל עוברי דרך אשר לא אליכם הצרה הזאת כדי שתהיו פסולים לעדות הביטו וראו וכו׳ ואפשר שיאמר זה לפי שיש אנשי׳ לא ירצו להסתכל בצרת אחרי׳ מירא׳ פן תדבק׳ הרעה אם בדרך טבעי כאשר יהיה הרע מהמזיקים בדבקות ואם בדרך השגחיי כמו שיקרה לשמח מאד כאומרו בנפול אויבך אל תשמח וגו׳ ולז״א אל תיראו שיבא אליכם זה הרע כי לא יבא אליכם למה שאתם עוברי דרך במקרה ולא יספיק שידבק בכם גם כן אינכם באים בכונה לראות רעתי ולשמוח מזה אבל אתם עוברים בי במקרה ולזה הביטו והסתכלו היטב אם יש בטבע הנמצא מכאוב כמכאובי עכ״ל . אי נמי בהיות כי למעלה אמר ראה ה׳ את עניי כי הגדיל אויב ואומרים ידינו רמה ולא ה׳ פעל כל זאת השיב ירושלים ואמרה אליהם אין האמת אתכם ולא אליכם להחזיק טובה על גבורתכם וכח ידכם כל עוברי דרכה של תורה גוים זדים ארורים כי לא מידכם היתה זאת לכם הראיה הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי שהיה שלא כדרך טבע ככ״ל אלא על כרחכם תודו כי ה׳ הוגה ומידו היתה זאת לנו וז״ש אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו עד כי בהיות ירושלים תלויה באויר שאין אדם יכול לה ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה וכו׳ :

(יג) ממרום שלח אש בעצמותי וכו׳ דרך אנשי המלחמה אפילו כת הנופלים הם מתנחמים במה שהורגים ולוקחים נקמתם תחלה מאויביהם קודם מיתתם אבל ישראל לא היה להם נחמה זו דכיון שראו כי מן השמים נלחמו עמהם וממרום שלח אש כב״ס ע״י גבריאל זו היתה סיבה שנסבו אחור ולא שמו פניהם נגד אויביהם וז״ש פרש רשת לרגלי השיבני אחור שלא נשים יד על אויבי כיון שראיתי שמן השמים נלחמו עמי באופן שהרגו אותי ונתנני שוממה ולא היה לי שום נחמה כדרך כל העולם שהם מתנחמים קצת בשהורגים הם תחלה קצת מאויביהם אבל אני כל היום דוה ומכאובי נגדי תמיד כי לא היתה לי שום נחמה לפי שלא הרגתי מהם : אי נמי אמר לנו אופן הכיבוש והיאך כבשה האויב שאם היה שלום ביניהם מעולם לא היה יכול טיטוס לתפשה כי כולם גבורי כח היו ואין איש יכול לעמוד נגדם אלא ממרום שלח הקב״ה אש המחלוקת בין הגבורים והעצומים בעצמותי שהם וזהו בעצמותי בעצומים שבקרבי וכיון שהם היו שונאים והורגים זה לזה היתה יכולת ביד טיטוס וירדנה וכבשה פרש רשת לרגלי ולא עזבני לברוח מיד האויבים השיבני אחור מדרך כל העולם כי דרך העולם שהולך ומתמעט היגון והאנחה ומיקל הצרה ולנו היה הפך כי נתנני שוממה וכל יום ויום קללתו מרובה מחבירו והנהגתינו הולכת ומתגדלת וזהו כל היום דוה יותר ויותר : אי נמי אם היה האויב בא מרוח זה היינו יכולים לברוח לרוח אחר והקב״ה מה עשה כדי שלא יהיה לנו מנוס ממרום שלח אש בעצמותי ועל כן נלכדנו בתוך המצודה כאלו פרש רשת לרגלי כי לאיזה מקום שנברח היה אש נופל עלינו ולא יכולנו לברוח אלא השיבני אחור מן המקום אשר היינו פונים אליו לנוס שמה ועם היות כי מדרך העולם בהיות האדם נבהל ומשומם לא ירגיש בכאבו כלל מרוב השתוממותו ולנו לא היה כן אלא נתנני שוממה כאלו כל החושים שלי בטלים ועכ״ז עם היותי שוממה הייתי מרגשת בכאב מאד וז״ש כל היום דוה ואסלדה בחילה : והר״מ אלמושנינו ז״ל כתב אשר עולל לי אשר הוגה ה׳ וכו׳ אפשר שיאמר שמה שפעל בה הוא מה שדבר ה׳ ביום חרון אפו ולא הסכלות שהכה אותה ברוב הצרות והרעות השתרגו עלו על צוארה והוא בדרך משל הכמוני שאומרים שהמכות נשכחות והדברים אינם נשכחים עולם ועד וכאילו אמר אשר עולל לי אינו החרון או הסכלה הנמשכת מהחרון רק מה שדבר השי״ת נגדי ביום החרון זה אני מרגשת יותר מכל הצרות אשר באו עלי יען דבריו יורו על סילוק השגחתו מעלי :

ואם באנו ליישב מלת הוגה כמשמעה כפי שפירשו אותה כל המפרשים מלשון יגון אפשר שאמר לא עליכם כל עוברי דרך הוא תואר אל השלמים שהם עוברים בעה״ז כאורח נטה ללון השוף ועבר אל העולם הרוחני וכאילו אמר שלא יקרה להם לעוברי דרך מה שיקרה לה ואמר לשלמים שיביטו ויראו איך מכאובה משונה מכל מכאוב וזה כי כל מכאוב הוא מקרה נמשך מההכאה והאיש המכה אינו פעל המכאוב רק ההכאה אבל המכאוב נמשך מאליו מההכאה אמנם אמרה ירושלים שמכאובה משונה מכל המכאובות למה שמכאובה היא נפעלת לה וז״א אשר עולל לי אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו ורצה שהמכאוב עצמו והוא אשר הוגה ה׳ מלשון יגון כמו שפירשו כי היגון והמכאוב הכל דבר א׳ כפי גדרו וז״א אשר עולל לי אשר הוגה ה׳ ורצה היגון אשר שלח ה׳ כי ביום חרון אפו עולל ונפעל לי הפך כל היגוני׳ כי היגון אינו נפעל רק נמשך מאליו כאמור והוא כאילו אמר אשר עולל לי אשר הכאיב ה׳ ביום חרון אפו שאומרו אשר הוגה הוא כמו אשר הכאיב והוא כאלו אמר שהוא ית׳ פעל הכאב הפך הטבע כי הכאב אינו נפעל רק נמשך מאליו כאמור והמכה היא הנפעלת אשר ימשך ממנה הכאב : ואם תהיה מלת הוגה מלשון דבור והגיון הלב אפשר שיאמר שהדיבור בו ית׳ הוא פועל שאינו כב״ו שהאומר והא״כ פועל ואפשר שבין הדיבור והפועל יתחרט אך הוא ית׳ במחשבה לבד הוא פועל כאומרו ונפשו אותה ויעש וכו׳ והוא כאלו אמר אשר נפעל בי אשר חשב ה׳ בקרב לבו בלתי פועל אחר כי הגיון לבו ית׳ הוא פועל כאמור ועל כן אין מקום להשיב שאינו פועל בזמן כנודע : ואומרו ממרום שלח אש בעצמותי אפשר שהפליגה בסיפור צרתה בכתיבה אחרת והוא שהשי״ת שלח אש מן השמים והוריד האש בעצמותיה והוא מלשון לא ירדנו בפרך ואמרה שלהיות האש גדולה אם היה שורף אותה השי״ת היתה נכוות פתאום כרגע ותמות ולא תרגיש המיתה אמנם השי״ת פרש רשת לרגליה כדי שלא תשליך עצמה באש למות פתאום שלא לסבול כאב הצלייה באש אך שרף אותה מעט מעט שהוא כאב מכאיב מאד וייסורין קשין וז״א פרש רשת לרגלי השיבני אחור ירצ׳ פרש רשת לרגלי והשיבני אחור ממקום האש שאהיה רחוקה ממקום האש כדי שאהיה שוממה וכל היום דוה כ״א לא היה פורש רשת לרגלה לא היתה דוה ושוממה כל היום רק כרגע היתה משלכת עצמה לאש ומתה אך עתה היתה כל היום דוה עכ״ל : והרי״ע ז״ל כתב ממרום שלח נמשך למ״ש אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו אמר כי ע״כ הכריח את הטבע לעשות נקמה בה כי ממרום שהוא מקום טבעי לאש וטבע האש לעלות הכריחה לרדת אל עצמיותה וה״א וירדנה שחוזר לאש מלשון וירדו בם ישרים . גם אפשר שהוא מלשון רדיית הפת . ויאמר שרדה אותה רצוני האש בתוך עצמיותה כרדיית הפת בתוך התנור וירמוז אל הקדחת הדקה אשר בתוך העצמות אשר אין המלט ממנה עכ״ל : אי נמי בהיות כי בזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה וימלט אי נקי וכאשר רצה השי״ת להחריב את ירושלים סילק את הצדיקים מן העולם ותאכלם האש הגדולה ומפני הרעה העתידה לבא על ירושלים נאספו מתחלה כל הצדיקים שהיו בתוכה ואח״כ נלכדה העיר ונשמו הבתים וז״ש ממרום שלח אש בעצמותי שלא הם הצדיקים העצומים אשר היו בי והיו עצומים וגבורים לעמוד בפרץ דוחים את הגזירות וכאשר ממרום שלח אש בעצמותי וסלקם מן העולם אז וירדנה שלט בה האויב כד״א כי הוא רודה בכל עבר הנהר וזהו בעצמו מה שסיים ואמר פרש רשת לרגלי והם הצדיקים אשר היו כדמיון רגלי כי בהם היה לי הקמת רגל ובהסתלקותם נפלתי ולא קמתי כי כשפירש רשת לרגלי וסילקם בזה השיבני אחור והלכתי מיום הסתלקותם לאחור ולא לפנים ונתנני שוממה כל היום דוה . וכפי דרך זה אפשר שרמז באומרו פרש רשת לרגלי על עשרה הרוגי מלוכה שהיו רגלי כל האומה ישראלית כי בזכותם ובהם היה לישראל הקמת רגל וידוע הרשת שפרש להם לגודם והוא מכירת יוסף שאמר להם הכתוב דינו משפט זה גונב נפש מישראל מה דינו השיבו לו כתוב לכם ומת הגנב ההוא ואז נדם כרשת ההוא וגזר עליהם שיקבלו דין עשרת השבטים עליהם כי מימותם לא נמצאו כהם ואל זה רמז מ״ש פרש רשת לרגלי ואומרו השיבני אחור אפשר כי הוא פי׳ מה היא הרשת והוא שהשיבני אחור כלומר השיבני לשלם חובינו שהוא אחור מזמן מכירת יוסף הצדיק ובזה נתנני שוממה בהסתלקות העשרה ושיהיו צדיקים וכל היום לבי דוה עליהם : אי נמי סיפר לנו גודל כאבו ואין מכאוב כמכאובי כי גדול הכאב מאד בהיות כי העלמו השי״ת

כרוס

י יד נִשְׂקַד עֹל פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי
ל׳ י״ד בספרא ב׳ בתרי ליש׳ הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־אוּכַל קוּם׃ טו סִלָּה
ה׳ ס״פ וכתיב ה׳ כָל־אַבִּירַי ׀ אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר
י״ד בסיפרא בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃ טז עַל־
ל׳ מ״ג. כ״ט אֵלֶּה ׀ אֲנִי בוֹכִיָּה עֵינִי ׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק

סלה ב׳ בתרי לישני חד כתיב א׳ חד ר״פ וחד ס״פ וסימן היורד סלא . סלה כל אבירי קדמא כתיב א׳ :

תולדות אהרן סלה כל אבירי . סנהדרין קד : קרא עלי מועד . תענית כ״ט בבועות י׳ : גת דרך ה׳ . שם לו : עיני יורדה מים . גטין נח : כי רחק ממני . סנהדרין לה :

מְרַחֲקָא וְחַלִּישָׁא : יד נשקד אִתְיַקַּר נִיר מְרוֹדִי בִּידֵיהּ אִתְיַבְּשׁוּ
כְּשִׁיבְשִׁין דְגוּפְנָא סַלְקוּ עַל צַוְּורִי אִתְקַל חֵילִי מְסַר יְיָ יָתִי בִּידוֹי
מַן דְלֵית יָכִיל אֲנָא לְמֵיקָם : טו סלה כְּנַשׁ כָּל תַּקִּיפַי יְיָ בֵּינֵי אַרְעָא
זַמַּן עֲלַי לְתַבְּרָא חֵיל עוּלֵימַי וְעָלוּ עַמְמַיָּא עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא
דַיְיָ וְסָאִיבוּ בְּתוּלְתָּא דְבֵית יְהוּדָה דִּי הֲוָה דְמְהוֹן דִּבְתוּלְתְהוֹן
מִיתְשַׁד הֵיךְ כַּחֲמַר מִן מַעֲצַרְתָּא בְּעִידָן דִּגְבַר מְבַעִיט יַת עִנְבִין
חֲמַר עִינְבוֹהִי שַׁרְיָין : טז על עַל טַפְלַיָּא דְאִתְרְטִשׁוּ וְעַל נְשַׁיָּא
מְעַדְיָתָא דְאִתְבְּקָעוּ כְּרֵסֵיהוֹן אֲמָרַת כְּנִישְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא
בָּכְיָא וּתְרֵין עֵינַי זָלְגִין דִּמְעֲתָא הֵיךְ מַבּוּעָא דְמַיָּא אָרוּם

אבן עזרא

זכר כמו תאכלנו אש לא נופח וטעמו כמו לא ירדנו בפרך : (י) ומלת נשקד . אין לה אב ואם והטעם נמשך כמו נמהר . והיה ישתרגו . מבנין התפעל ממשפחת השריגים : הכשיל . שב אל עול פשעי ויחסר אשר אחר בידי גם אחר קום עמו או מפניו : (טו) סלה . מגזרת מסלה וכן גת דרך ה׳ מגזרת דרך רק סלה שרש אחר היה : גת . יקב : בתולות . הסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה ירושלים : (טז) בוכיה . כמו פוריה : עיני עיני יורדה מים . עין

רשי

(יד) נשקד עול פשעי בידו . אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פויינט"ריגט בלעז נקודים מנומרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקב"ה לזכרון לא נשכח מניינם ותשלומיהם : ישתרגו . נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משנה אין מסרגין את המטות : (טו) סלה . רמס ורפס לשון (ישעיה כב) סולו סולו המסילה : קרא עלי מועד . יעידת גייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההוא שתא מלויי מלאה של שנה שנייה לצאתם ממצרים לכך אירע חזרתן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות : גת דרך . לשון הריגה כמו (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הגשים להוציא דמם : (טז) עיני עיני . כלומר תמיד עיני יורדה מים כפל

לחם דמעה

ברום שמעלות ואח״כ השליכו ואלו לא הוציאם הקב״ה ממצרים אבל הניחם בדלותם ועניים גם אם היו בדלי דלות ויוסיף עליהם כהנה וכהנה לא היה נרגש כלל שמכאוב אבל בהיות כי כבר הוציאם וגדלם ורוממם עד מרום ומשם הגלה אם בעצמותם בזה יודע כי אין מכאוב כמכאובו וז״ש ממרום כלומר מאחר היותי במרום וברום המעלות שלח אש בעצמותי וירדנה ומה שחשבתי אני להיות עולה עוד מעלה מעלה לא די שלא עליתי אבל פרש רשת לרגלי והלואי שהיתה הרשת כדי שלא אעלה עוד ואשאר במצבי אבל השיבני אחור כי שבתי אחור כימי קדם כאשר הייתי בזמן אחור בגלות מצרים מדוכה ומעונה ולא זה בלבד כי אם בארץ מצרים גם אם הייתי בגלות הייתי פרה ורבה וכמש״ה ובני ישראל פרו וישרצו וגומר אבל עתה בגלות הזה מלבד הגלות נתנני שוממה כי מידם הורגנו כל היום מה שמצרים לא עלה בידם להרוג אפילו אחד מהם עם שנתחכמו על זה באומרם הבה נתחכמה וגו׳ ועתה בגלות הזה נתנני שוממה כי כל יום ויום היו הורגים אותנו קהלות קהלות משפחות משפחות באופן שאני כל היום דוה על שוממותינו שאנו שוממים בכל יום קללתו מרובה מחבירו וגם רמז כל היום דוה כי בגלות מצרים לא ישבו בגלות רק רד״ו שנה ועתה כבר עבר כל האלף שהוא יומו של הקב״ה וז״ש כל היום דוה : אי נמי אמר הסבה שלח ה׳ אש בעצמותי היא היותי מתנהגת בגאוה וברוממות וזה שאמר ממרום כלומר מסבת חשבי כי מרום וקדוש אשכון ואשי בשמים בגאוה ובגודל לבב על כן מסבת זה שלח אש בעצמותי וירדנה בירידה התחתונה מכ״מ וז״ש הכתוב לקמן השליך משמים ארץ תפארת ישראל כי כשהשליך ה׳ את תפארת ישראל משמים השליכו לארץ כי הוא שם את ראשו בשמים בגאוה ובגודל לבב ובגאותו שהקים ומשם השליכו לארץ : והרב מורי זלה״ה פירש פרש רשת לרגלי ר״ל למהוי כמו רק אעברה ברגלי והכונה עם מז״ל במדרש שבכל מקום שהיו בורחים היו מסגירים אותם ביד אויביהם הצרים ובסיבת הדבר הזה השיבני אחור מלברוח . או תהיה הכונה השיבני אחור ממעלתי וגם נתכבד מזה דבר אחר שנתנני שוממה כל היום דוה ר״ל שאם היו מהני ובני אומתי בורחים הייתי נשארה שוממה לבד לא דוה יען שהרי הנה הנם בארץ אחרת עודם חיים ואף אם הייתי דוה לא היה הכאב נמשך בכל יום רק בשעת היאוש ובעת הליכתם לבד אבל עתה שלא נתן להם מקום לברוח אית חרתי לריעות׳ נתנני שוממה וכל היום דוה בסיבת כי כלו באפס תקוה בכלה ונתכלה עכ״ל :

(יד) נשקד עול פשעי וגו׳ ר״ל כשהייתי פושע והוטא לפניו לא הבט לפקוד עלי אלא שמר אותם ועכבם בידו וכשעזבתי את תורתו אז פקד כל עונותי עלי וז״ש השתרגו עלו על צוארי כשהשתרגו עונותי ועלו על צוארי שלא רציתי להגות בתורה בצוארי ובקולי אז הכשיל כחי ונתנני בידו לא אוכל קום כי לא אבדה הארץ אלא על עוזבם את תורתי : אי נמי אפשר לומר שהשמיענו היך הש״י מאריך אפו עמנו והעול אשר היינו ראויים לסבול תמורת מה שפשענו לא יסרנו בו באל ית׳ אבל נשקד בפקידה ובתמידות עול פשעי בידו יתברך ולא יסרני בו וכיון שהיו כלם קיימים השתרגו ועשו שריגים ועלו על צוארי וכל כך השתרגו וגדלו הם מאליהם עד שנעשה עול גדול מהם והם עלו על צוארי כדמיון העול העולה על הצואר ועלו על צוארי וכ״כ הם בריבוי כי לא אוכל שאת אשמם אלא הכשיל כחי באופן שנתנני אדני בידי לא אוכל קום כלומר מה שהתנהג עמי במדה״ד הרפה אדני ולא בקפה ולא ייסרני על ראשון ראשון רק נשקד עול פשעי בידו כדאמרן בזה היה אדני לי כאויב ורחמנותו נהפך לי לאכזריות כיון שכל פשעי עדיין כולם חיים וקיימים עתה לבסוף ברצה לפרוע לי כל פשעי ביחד נתנני אדני בידי לא אוכל קום כלומר בידי פשעי׳ רבים אשר לא אוכל קום מפניהם ואילו לקיתי מעט מעט עליהם ולא נשקד עול פשעי בידו הייתי ממרק את כל פשעי מעט מעט ראשון ראשון : אי נמי נשקד פירושו כמו שפירשו המפרשים מלשון התרשמות ותקיקה והכונה נחקק ונרשם עול פשעי וכונת עול פשעי כלומר שפרקתי מעל צוארי וקבלתי עלי עול הפשעים להיות לעולם הוטא ופושע ואלו הפשעים השתרגו כי גדלו גידולים והעלו שריגים רבים ומשתרגים אלו עם אלו כי נקטינן עבירה גוררת עבירה ומשתרגים ועושים שריגים עד שעלו על צוארו והכונה כי מכף רגל ועד ראש אין בו מתום כי כל אבריו מיתה בעבירות מכף רגלו עד שעלו על צוארו והוא הגם חטאו בצואר וכענין שאמר הכתוב ותלכנה נטויות גרון ואומר ידברו בצואר עתק וכשעלו על צוארי שכבר נטמאו כל אברי גופי בעבירות אז הכשיל כחי הש״ית ופירש ואמר שאין כונת הכשיל כחי שהש״ית בעצמו הכשיל כחי כי נקטינן שאין רע יורד מלמעלה כי הוא ית׳ טוב ומטיב עכ״א כי מאי דקאמר הכשיל כחי הכונה שהוא הוא ית׳ בשב ואל תעשה ונתנני פי׳ עזבני ומסרני בידי המשחיתים הנבראים מן העבירות אשר לא אוכל קום בהיותי מסור בידם וז״ש

נתנני ה׳ בידו לא אוכל קום וכיון שהוא ית׳ הניח אותי למקרה ופגע בידי המשחיתים שנבראו מפשעי הוה ליה כאלו הוא הכשיל כחי ועל דא קאמר הכשיל כחי לא מפני שהוא ית׳ עושה רע לשום בריה רק תמותת רשע רעה הרעה שהוא עושה היא בעצמה ממיתה את הרשע : והרב מורי זלה״ה כתב נשקד עול פשעי בידו העול הנעשה מפשעי עדיין נשאר בהתמדה בידו ית׳ ומה שבא עלי עתה צרות רבות וייסורין אין תכלית היו ככבת הפרי והענפים שנעשה מהם במה שחטאתי וילפין מני מקלקלתא וז״ש ישתרגו עלו על צוארי ר״ל כענפים הם שעלו עתה על צוארי וכל א׳ מהענפים היה בהם כדי להכשיל ולהחליש כחי ובזה נתנני אדני בידי לא אוכל קום שהוא עול הפשעים עצמם שנשארו קיימים וגם זה לא אוכל קום שאב בענפים וספרי השיגני מהם כך מה ועשו העונות והפשעים עצמם וכל זה כמתמרמר לעורר את לבב לבכי נמרץ . עכ״ל :

(טו) סלה כל אבירי וכו׳ בתחלה נתן הוא ית׳ מלחמה בישראל הם בכם כענין שסיפר ן׳ גוריון כי הפריצים היו הורגים בישראל והם בקרבם היו הורגים אלו את אלו וזה בקרבי דקאמר ואחר זה קרא עלי מועד לשבור בחורי דהיינו בבא האויב והרג כל הבחורים הנשארים כי האבירים כבר מתו ובזה נשארו הבתולות בלי שום עזר כי כבר נהרגו כל האנשים והנשים לבדן נשארו וטמאו האויבים הבתולות עד שהיו דם בתוליהן הולך כמו היין היוצא מן הגת וז״ש גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה וכן תרגם המתרגם : אי נמי אמר כי בא האויב וסלה ורמס תחת רגליו כל אבירי וכל גבורי עם היות שכינתו בקרבי עדיין ויוכל להרע לי וז״ש ה׳ בקרבי כי אף גם זאת בהיות ה׳ בקרבי הרע לי וא״ת היך יעלה על הדעת כי נשאו ראש בעוד שכינתו בקרבך לז״א קרא עלי מועד הש״ית עלמו קראם שיבואו עלי לשבור בחורי כמאמז״ל שבכל יום היתה בת קול יוצאת בהיכלו של נ״נ להחריב את ירושלים באופן כי אין לומר כי מיד האויב בא עלי שום נזק ורעה אלא מידו יתברך היתה זאת לנו וכן ראוי לומר גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה : אי נמי קרא אבירי לצדיקים אשר הם האבירים שבעיר והיים בכח מעשיהם גבורים לעמוד בפרץ ועליהם נאמר אבירי לב הרחוקים מצדקה כי הם רחוקים מלקבל שום טובה מאתו ית׳ בדרך צדקה כנותן פרוטה לעני אבל בחיים בכח מעשיהם כי כל טובה שמקבלים מאתו ית׳ הם ראויים אליה בשכר טורחם ועמלם לא בדרך צדקה וז״ש הרחוקים מצדקה ולכן כאשר רצה הש״ית לינקם מישראל מקודם סילק את הצדיקים והאבירים שבה וזהו שאמר סלה כל אבירי אדני בקרבי ואח״כ כאשר לא נשארו צדיקים בעיר רק הבחורים אשר מאוויים ותאוה אחר כבלי העולם עליהם אמר קרא עלי מועד לשבור בחורי כי היה נחשב בעיני הש״ית למועד יום שבירת הבחורים לא כן סילוקן של צדיקים שקשה הוא לפניו יתברך וכן גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה שעד עתה היתה כבתולה אשר איש לא ידעה ולא בלמה אותה ולשון עליה ועתה באו עליה גוים זדים ארורים ודרכוה כדורך בגת : והרי״ע ז״ל כתב למה שלוקחי הבתולות הם האנשים הבאים בעיקר הימים הם בני העמידה והם נקראים אבירים או בחורים בעוד שהם בשני הגידול והעלים והנה א״כ כאשר סלה ה׳ כל האבירים אשר בקרבי וקרא עלי מועד לשבור בחורי והבתולות התעלפנה כי אין איש לבא עליהן ונלמקו מאליהן בלי תועלת והרי הוא כאלו גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה כי הגת אינו רק לרמוס ולנמק הענבים או הזתים עכ״ל :

(טז) על אלה אני בוכיה אפשר לומר דעל אלה דקאמר קאי אהנהו דלעיל ואמר על אלה שהזכרתי אני בוכיה וג״כ עיני עיני יורדה מים מפני כי רחק ממני מנחם וכו׳ או אפשר דמאי דקאמר על אלה אני בוכיה היינו מאי דמפרש ואזיל דהיינו כי רחק ממני מנחם משיב נפשי הרי חד והיו בני שוממים כי גבר אויב הרי תרי ועל אלה קאמר בהיות בוכיה ועינה עינה יורדה מים על כי רחק ממנה מנחם כו׳ ואומרו על אלה אני בוכיה ולא אמר אני בוכה כי מלת בוכה היא פועל שהיתה בוכה ובוכיה היא שם הפעל כי קנתה שם לעצמה שראוי לקרותה בוכיה וז״ש על אלה אני ראוי לקרות אותי בוכיה וזה לסיבת רוב התמדת הבכי שאני בוכה יום ולילה לא אשבות ואמר עיני עיני יורדה מים ולא אמר עיני יורדות מים כי למען ימשך זמן בכייתי ואוכל לבכות זמן רב לא אבכה בב׳ עיני יחד אלא אבכה בעין א׳ ואנוח אותו העין ואבכה בעין האחר וכן אחליף תמיד לבכות זמן ארוך יומם ולילה בלי הפסק כלל וז״ש עיני עיני פעם בעיני הא׳ פעם בעיני האחר ואמר יורדה מים ולא אמר אוריד מים לומר שלא היה צריך לעשות הכנות להוציא הדמעה מהעין כי העין מעצמה היא יורדת מים בלי כונת המוריד ובלי שום טורח והכונה להורידה ובזה ג״כ דויק באופן אחר מאי דקאמר עיני עיני תרי זימני כאלו העין הוא מעצמו יורד מים ופ״כ הכפל של עיני עיני כאלו הוא טבע מוטבע בו מים והיה ואמר בשבת הבכיה היתה על פי רחק ממני מנחם משיב נפשי הכונה שנהארך זמן גלותו ורחק ממני אחד מלך המשיח בב״א

ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי גבר
אויב: יז פרשה ציון בידיה אין מנחם לה צוה ג'. ג'
יהוה ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה
ביניהם: יח צדיק הוא יהוה כי פיהו מריתי שמעו־ כ"ג. ג'
נא כל־*עמים וראו מכאבי בתולתי ובחורי הלכו העמים קרי ג' חסר כליש

שוממים ל' כתיב מ"ם בסוף וא' שוממין ואינון חד מן י"א זוגין מיחדין חד נסיב נו"ן וחד נסיב מ"ם וסימן נמסר בסוף סדר בהר סיני : פיהו כ"ב וסימן נמסר בסדר שיר השירים: מריתי ג' וסימן ואנכי לא מריתי אחור לא נסוגתי : צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי . כי מרו מריתי מחוץ שכלה חרב :

תולדות אהרן צוה ה' ליעקב . יבמות עז קדושין עב : היתה ירושלים לנדה . תענית כ : צדיק הוא ה'. שם כט :

אתרחק מיני מנחם דמקים יתי ומליל תנחומין על נפשי הוו בנוי צדיין ארום אתגבר עליהון בעיל דבבא : יז פרשה פרסת ציון ידהא מן עקתא היכמא דמפרסא אתתא על מתברא כגינת ולית דמליל תנחומין על לבה פקד יי לבית יעקב פיקודיא ואורייתא למינטר והינון עברו על גזירת מימריה בגין כן אסתחרו חזור חזור ליעקב מעיקוהי הות ירושלם דמיא לאתתא מרחקא ביניהון : יח צדיק אמר יי במימריה לעמא בית ישראל דלא יעבר קטלין בחרבא בארעהון אזל יאשיהו מלכא שלף סייפא על פרעה חגירא בבקעת מגדו מה דלא אתפקד ולא תבע אולפן מן קדם יי בגין כן רגמו רגומיא גירין למלכא יאשיהו ומית תמן עד דלא נפקת נשמתיה הוה רחיש בספותיה וכן אמר זכאי הוא יי ארום על מימריה עברית שמעו כען כל עמיא הספידא דאספיד ירמיהו על יאשיהו וחזו כיבי די

רשי

כפל הלשון מלמד שאין הפוגות : (יז) פרשה ציון בידיה . כמו (ישעיה כה) ופרש ידיו בקרבו כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומצטער בהם . דבר אחר פרשה ציון לשון שבירה כמו (איכה ד) ופורש אין להם לקבל לנחמו על מת כך חברו מנחם ובלשון משנה פירושו קיימת ומשמעו כאדם המצטער שחובק את ידיו ומשברם . תוספת מצאתי : צוה ה' ליעקב סביביו צריו . צוה על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצליהם והם מקנתרים אותם כמ"ש במסכת קדושין הומניא איכה

אבן עזרא

עין אנוש דומה לעין המים והעין יורד וכן יזלו מים ושניהם פעלים עומדים : (יז) פרשה . בי"ת בידיה נוסף כמו ותשקמו בדמעות שליש : (יח) כל נא בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב השם הלא תכלם שבעת ימים . יומת נא . דבר נא . שמע נא . ועם תוספת אל"ף לשון בקשה

לחם דמעה

שהוא המנחם כי זה שמו והוא משיב נפשי כי בבא מלך משיחנו אז תגות נפשינו בשובה ונחת כי לא יצטרך הנפש להלחם עם חלק הגוף כי אז יתבטל היצר הרע שהוא חלק הגוף החומרי באופן שלא תהיה לנפש צורך להתקוטט עם חומר הגוף אבל שניהם יהיו שוים לטובה ואין מי שיעכב כיד הנפש לעשות חפצה ורצונה ועל זה קאמר משיב נפשי ואמר שהיתה בוכה על ב' דברים שאירעו לה בגלות הזה מה שלא היה לה בגלות מצרים א' כי בגלות מצרים לא ישבו אלא כמנין רד"ו שנה וכאן רחק ממני מנחם משיב נפשי והיא מלך משיחנו כי זה לנו אלף ותקל"ב שנה שרחק ממנו מנחם ועוד שנית כי בגלות מצרים כאשר גבר האויב בלא הוא פרעה הרשע מני אז היו ישראל מתרבים ככוכבי השמים לרוב וכמש"ה וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ אמנם בגלות הזה כאשר גבר האויב מני אז היו בני שוממין הולכים ומתמעטים ומשתוממים וז"ש היו בני שוממין והיו לשממה כאשר גבר האויב :

אי נמי אומרו על אלה אני בוכיה הכונה על מה שאמר אלה אלהיך ישראל בעשיית העגל אני בוכיה מפני כי בסבת אותו העון נסתלק ממני שכינתו ית' ועליו אמר כי רחק ממני מנחם והוא הש"י שהוא היה נחמתי והוא משיב נפשי כי כשעמדו ישראל על הר סיני כמשז"ל פרחה נשמתן ואלמלא שהוא השיב נשמות לפגרים מתים כבר נשארו כולם פגרים מתים ועל זה קראו משיב נפשי ועתה בעונותי רחק ממני והיו בני שוממים מפני כי מני אז מעת שאמרתי אלה אלהיך ישראל גבר האויב והוא סמאל ואלמלא לא עשו את העגל ולא נשתברו הלוחות היה חרות על הלוחות כמז"ל חירות מגליות חירות ממלאך המות הירות מיצה"ר ובאומרו כי גבר אויב כיון לשלשתם לאויב כמשמעו ולאויב שהוא סמאל והוא מלאך המות והוא יצה"ר ואלו לא גבר האויב מני אז לא היו עתה בני שוממין ואם הם שוממין הוא מפני כי גבר אויב בשעה שאמרתי אלה אלהיך ועל אותו אלה אני בוכיה כי הוא היה גרמא דכולא : אי נמי הודיענו באומרו היו בני שוממין כי גבר אויב כי כאשר גבר יד האויב ושלטה על ים' כבר היו הן שוממין וכמעט שמתו כלם או רובם שהפרוצים הרגו הם בהם מקודם באופן כי כבר היו בני שוממין כאשר גבר האויב ואלמלא כן אוני לא היה גובר האויב : א"נ אמר על אלה שאומר עכשיו אני בוכיה וכו' והבכי הוא על זה הדבר כי אני גרמתי לעצמי כל הבא עלי כי אני הרשעתי וז"ש כי רחק ממני ומסבתי רחק המנחם ומשיב נפשי על רוב פשעי והיו בני שוממין ונאנחים ונאנקים על כי גבר עצמו האוי' ואמר כי ידו רמה וכחו ועולם ידו עשה לו את החיל הזה ולא ידע שחטאתינו גרמו ואין נושך בפרו בשינו ועל זה היתה בוכה ועל דבר אחר לא יכלה להתאפק אלא פרשה ציון בידיה מרוב שיחה וכעסה ואין מנחם לה ולא מנחם לה מנוח על הדבר הזה וזה כי לא חטאתיה גרמו רעתה לבד אלא גם היא החיה את אשר הרעו לה כי צוה ה' ליעקב ואמר שכל הגוים אשר סביביו הם צריו ועל כן לא יחיה מהם כל נשמה כי יהיו לשיכים בעיניו ולצנינים בצדיו ולא עשה כן והחיה אותם ועבר על גזרתו יתברך ושם נפל והיתה ירושלם לנדה ביניהם בין הגוים אשר סביביו כי היו לשכים ולצנינים כמאמר האל ועל הדבר הזה אני צריכה להצדיק עלי את הדין . ואומר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי ועל כן היו לי לשכים כמאמרו יתברך :

(יז) אי נמי יאמר לפי דרך זה פרשה ציון בידיה הם דבריו יתברך שאומר הנביא ברוח הקדש פרשה ציון בידיה אין מנחם לה בהיות כי כשהאדם הוא בעצמו גרם רעתו אין מי שינחמנו ואינו מקבל תנחומין ואין דעתו מתקרר עליו באומרו כי בידו הכה את עצמו וז"ש פרשה ציון בידיה כלו' כיון שפרשה ציון את עצמה בידיה והיא בעצמה גרמ' רעת' ע"כ אין מנחם לה ולא הותה מקבלת תנחומין וז"ש כי צוה ה' ליעקב סביביו וא"ל לא תחיה כל נשמה והיה כל הנשאר סביבותיכם והיו לשכים בעיניכם ולצנינים בצדכם וז"ש צוה ה' ליעקב שאם ישאירו מהם יהיו כל יושבי סביביו אשר ישאירו צריו ונוגשיו וכן גלה את אזנם שהיתה ירושלם לנדה ביניהם כלומר שהיו שונאים אותם בקרב לבם וביניהם ובקרב לבם היו שונאים ומואסים את ירושלים כנדה וזה היה ביניהם ובקרבם גם אם בעיני ישראל היו נראין כאוהבין להם ועל כל זה הצדיקה עליה את הדין ואמרה צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי וכו' . אי נמי ביען כי מדרך העולם הוא שהשכנים הם העומדים לעזרה אל היושב אצלם ובבוא על האיש צרה ונוקה הם הבאים לנוד לו ולנחמו כי טוב שכן קרוב ועכ"א שהיתה ציון מצירה ופרשה בידיה שלא די שאין מנחם לה ואין א' משכניה בא לנוד לה ולנחמה ולהצטער בצערה אלא אדרבא צוה ה' על יעקב כי יושבי סביביו הם בעצמם יהיו צריו והיתה ירושלים כנדה ביניהם כלומר עם היותה ביניהם ויושבת אצלם והיה מן שאוי

להיות לה מנחמים אעפ"י כן הם היו צריה : אי נמי אפשר לומר ע"פ מה שתרגם המתרגם על צוה ה' ליעקב כי צוה להם תורה ומצות ועברו עליהם ועל כן היו סביביו צריו ואם הם הטאו הארץ בעצמה ציון וירושלים מה חטאו כי נצתי כמדבר מבלי איש עובר וז"ש פרשה ציון בידיה ואין מנחם לה על הרעה אשר נגעה בארץ עצמה בציון עצמה וזהו לה דקאמר וגם היתה מקבלת תנחומין על רעתה שאם בעבור שצוה ה' ליעקב תורה ומצות ועברו עליהם על כן היו סביביו צריו ירושלים מה חטאה כי נכללה עם ישראל וגם נגעה אליה הרעה והיתה ירושלים לנדה ביניהם : והרב מורי זלה"ה כתב היו בני שוממים כי גבר וגדל האויב כאשר הצר להם וכמז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש וכראות ציון כי כל המיצר לישראל נעשה ראש גם היא פרשה את עצמה בידיה ורצתה לחבול בה ולחתך ולשבר את עצמה בידיה נראות אולי תכנס גם היא בכלל כל המיצר וכו' ותנות דעתה מעט מהצרות אשר הקישוה ואף על"ז אין מנחם לה : או ירצה פרשה מלשון פרישות כפים וכמ"ש במדרש ועד"ז יאמר פרשה ציון את כפיה התפללה והתחננה לפני האל שיסיר חמתו מעליה וכמתנחמת מחטאתיה ועכ"ז אין מנחם לה כי נגזרה גזרה ואין אומר השב וזהו אין מנחם לה. עכ"ל :

(יח) אמרה ציון מצאוני עוני וציון היתה מצדקת עליה את הדין כי לא על חנם באו עליה הצרות השמה וז"ש צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי ואמר שמריתי אבל שמעו נא כל העמים וראו מכאובי כי מריי איננו כפל ומכאובי מכופל ולקחתי מיד ה' כפול כפלים בכל חטאתי וז"ש שמעו נא כל העמים ובאו לחשבון עמי וראו מכאובי ותראו איך הוא יותר על מריי כי בתולותי ובחורי הלכו בשבי הרי מכאוב אחד מכאוב השבי ועוד מכאוב אחר מכאוב הרעב וז"ש קראתי למאהבי שהם בני ישמעאל כמו שאז"ל והלכתי להם מחמת הרעב והמה רמוני והאפילוני מלוחים והשקוני נודות נפוחים והמיתו ממני שמונים אלף פרחי כהונה וכהני וזקני הנשארים בעיר גועו כי בקשו אוכל למו וכו' הרי שתי צרות שבי ורעב וז"ש ראה ה' כי הבאת עלי הצר הצורר שהוא ענין השבי וז"ש כי צר לי כי הבאת צר עלי זאת ועוד אחרת כי מעי חמרמרו מכובד הרעב וא"כ איפה כיון שאני רואה שלקיתי בכפלים איני רוצה לומר שעשה עמי שלא כהוגן אלא הריני מתנחם מגוה שאמרתי שלא היה מריי כפול כי כן אמרתי כי פיהו מריתי ועתה ניחמתי ותזרתי כי וז"ש נהפך לבי בקרבי והריני מתנחם כי ידעתי כי צדיק אתה ה' ואתה תשלם לאיש כמעשהו ולא יותר וכיון שמכאובי כפול הריני גוזר ואומר כי מרו מריתי ואין הדבר כאשר הייתי אומר עד עתה כי מריתי לבד אלא מודה אני כי מריי כפול היה ומרו מריתי וע"כ מכאובי היה כפול ומחוץ שכלה חרב שהוא ענין השבי ובבית כמות שהוא ענין הרעב על מריי כפול בא ג"כ מכאובי כפול . אי נמי ציון מצדקת עליה את הדין ואומרת צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי וביען אשר דרך כל המצטער הוא שרוצה ומתאוה שישמעו אחרים ויראו ברעתו ויצטערו בצערו ותהי זאת נחמתו ע"כ אמרה ציון שמעו נא כל העמים וגם בתולותי ובחורי אשר הלכו בשבי ראו גם אתם מכאובי כי אני שכולה וגלמודה שרופה באש כסוחה וז"ש וראו מכאובי אתם בתולותי ובחורי אשר הלכו בשבי וקאי וראו דקאמר אבתולותי ובחורי והמרצ ציון טענה למה קראה להולכים בשבי כי לפי הנראה היה די להם צרת שביי' ומה להם עוד לראות בצרתה ולהצטער בצערה ע"כ אמרה ציון קראתי למאהבי בהם בתולותי ובחורי שיראו במכאובי בעבור שהם היו בעוכרי והמה גרמו רעתי בדרכם וברוע מעלליהם וז"ש המה רמוני בעבור שהמה ברשעתם וא"ת שהכהנים והזקנים הנשארים בעיר די שהם יראו מכאובך ע"כ אמרה כהני וזקני אשר בעיר איני קורא להם שיראו מכאובי לפי שהם כלם חשובים כמתים וכאילו כבר גועו בעבור שהם עבוקים וטרודים בבקשת אכלם ואינם מבקשים לחם לאכול כי לחם אין בכל ארץ וז"ש כי בקשו אוכל למו אינם מבקשים לחם רק אוכל איזה שיהיה ובלואי ומלאו אנשים מתים לאכול מנבלתם וז"ש בקשו אוכל למו כלומר להם בעצמם הם מבקשים לאוכל נבלת אנשים בקשו לאוכל וכל זה לא לשבעה רק וישיבו את נפשם כדי השבת נפש לבד וע"כ אני קוראה להולכים בשבי כי טובים הם בשביים מחללי רעב הנשארים בעיר ויכולים ההולכים בשבי לראות ולהצטער בצערי יותר מן היושבים בעיר : אי נמי אומרו צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי היא תשובת ישראל שעונים ואומרים על דבריו יתברך ומצדיקים עליהם את הדין ומתודים על פשעיהם ואמרו שמעו נא כל העמים וראו מכאובי שלא עשו לי אויבי כאשר אני עשיתי להם כי אני השארתי מהם והיו לי למס לבד והותי לא הניחו לי במקומי והשיבו פורע לפס מס אלא בתולותי ובחורי הלכו בשבי ושלותי שהיו מניחים אותי במקומי למס :

אמר

ערעני בתר מותיה בתולותי ורביי אזלו בשביתא: יט קראתי
אמרת ירושלם כד איתמסרת בידוי דנבוכדנצר קרית למרחמי
ביני עממיא דקיימית עמהון קיים די יסייעוני ואנון חביכו מני
ואתהפכו לחבלא יתי הינון דעלו עם טיטוס ואספסיינוס ובנו
כרכומין על ירושלם כהני וסבי בגו קרתא אתנגידו ארום תבעו
סעיד לחמא להון למיכל ויקיימון ית נפשיהון: כ ראה חזיי יי ארום
אעיק לי בנין כן מעי איתגרו איתהפך לבבי בגוי ארום מעבר

ל' — בשבי: יט קראתי למאהבי המה רמוני כהני וזקני
ל' ומ"ל. ג' רפין — בעיר גועו כי־בקשו אכל למו וישיבו את־נפשם:
ל' — כ ראה יהוה כי־צר־לי מעי חמרמרו נהפך לבי
י"א. ג'. ג' — בקרבי כי מרו מריתי מחוץ שכלה־חרב בבית

וישיבו ג' רפין חד חסר וב' מ"ל וסימן ותקרבון אלי כלכם. ואראה ואין איש ומאלה ואין כי בקשו אוכל למו, וסימן בלשון ארמי גבריא שאילו למיכל:

אבן עזרא

בקשה ובלשון ישמעאל הפוך והוא כמו עתה: (יט) למאהבי. איננו כמו אוהבי וכן טעמו למבקשים שאוהב אותם: (כ) חמרמרו. כפול העי"ן הלמ"ד וטעמו כמו עכורים וכן פני חמרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר: הבאת

רש"י

איכה בבבל כולה דעמוגאי: לנדה. לריחוק לבוז: (יט) קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים מוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים וצמאים ורוצים לשתות וכשמתיר הגוד בשיניו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב (ישעיה כא) ביער בערב תלינו וגו' (שם) לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם: (כ) חמרמרו. כווצו ויש בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה: בבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקים ומלאכי מות

לחם דמעה

(יט) **אמר** קראתי למאהבי המה רמוני שמחודים ואומרים אם קראתי למאהבי בהם בני ישמעאל שהלכו בם שמנים אנף בחורים והמה רמוני שהביאו לפניהם נודות נפוחים והאכילום מלוחים והיו חושבים שהם מים והרוח נכנס בקרבם וכרסם נבקעה אני גרמתי לעצמי כי עונותי הטו אלה מכ"ש כי גם כהני וזקני בתוך העיר גועו מן הרעב כי לא היינו עושים צדקה עם העניים והאביונים ורעתי בעשיתי עם כהני וזקני העניים היתה גדולה ממה שעשו לי הישמעאלי' כי היו בשדה ואנחנו בתוך העיר ובהון הייסוב היינו הורגים אותם ברעב ואם תאמר שהיתה זאת להם מפני שלא היו מודיעים עניים ונערם אלינו אינו כן אלא היו שואלים ובקשו אוכל למו שישיבו את נפשם ולא היינו מרחמים עליהם וע"כ באה אלינו הצרה הזאת וע"כ אמר ראה ה' כי צר לי מעי המרמרו ולכן חוכה והמול ואם עד עתה הכבדתי את לבי עתה כבר נהפך לבי בקרבי ואודה עלי פשעי כי מרו מריתי מבום שאני רואה ומכיר כי הרעה שבאה עלי היא נשבגתה על רוע מעללי כי דרך העולם הוא שמחוץ שכלה חרב כשהאדם הולך בדרכים ובמדברות בם חוץ לעיר שכלה הרב כי שם חרב הנכטים מצויה אבל האדם שיושב בביתו ובצל קורתו אין שם חרב אלא המיתה הטבעית וגיענו שם בביתו ועתה היא זאת לנו בבית שכלה לנו החרב כמו המות הטבעית שמצויה בבית כן מצויה החרב עכשיו בביתי וז"ש כמות בפת"ח תחת הכ"ף דהיינו כמו המות הידועה והטבעית כן מצויה החרב בבית והזרה החרב להיות לנו כמות:

אי נמי אמר צדיק הוא ה' ולא אמר צדיק ה' כי פיהו מריתי מלת הוא מיעוטא הוא להורות כי כל צדיקי עולם מלת צדיק אליהם היא בדרך השאלה כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אבל האל יתברך עליו יצדק לומר שהוא צדיק ולא על אחר וע"כ אמר צדיק הוא ה' ואמר כי מה"ר גם אם דרכו לרחם על בריותיו ומארי' אפים בכאן בחרבן הבית גם ה' שהוא רחמים לא התנהג ברחמים אבל היה צדיק כי צדיק הוא שעושה היושר וצדיק וישר הוא לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו באופן כי בנידון דידן ה' שהוא רחמים יצא ממחילתו ולא ריחם אלא צדיק הוא ה' והטעם ששינה ממנהגו ויצא ממחילתו לפי שגם אני יצאתי ממחילתי וז"ש כי פיהו מריתי וזה כי טבע האדם למצא עונו להנאתו שמקבל מהעבירה אבל המורד שיודע רבונו ומכוין למרוד בו למרות עיני כבודו זה ודאי יצא ממחילתו כיון שהוא חוטא לא לעזר ולא להועיל וכן שאני פיהו מריתי למרות עיני כבודו ויצאתי ממחילתי ג"כ הוא נעשה צדיק עם היות שהוא ה' בעל הרחמים ומדד לנו מכ"ש ואמר שמעו נא כל העמים נא לשון בקשה כלומר שמעו מנייכו שמעו נא דברי ואמר וראו מכאובי כי בסיפור המכות אמר לשון שמיעה כי יסופרו אבל איכות הכאב לא ניתן לומר בפה ולא שייך ביה שמיעה אלא ראיית הלב כי מי שיש לו הבערה רואה בדעתו איכות המכאוב על כן וראו מכאובי והתחיל לספר ואמר בתולותי ובחורי הלכו בשבי וכיון במה שאמר הלכו בשבי כאלו היו מניחים אותם בארצם בירושלים וגם יהיו שבויים לא היה הכאב כ"כ אבל בהיות שהלכו בשבי ושליכם אל ארץ אחרת זו קשה מכולם:

ואמר קראתי למאהבי המה רמוני כלומר ע"כ קראתי לעליונים ולתחתונים אילו יעתירו בעדי כי כולם מאהבי והקרא ולא מצאתי משען ולא סמך כי המה רמוני וכמ"ש ז"ל כל רעיה בגדו בה זה מיכאל וגבריאל כי כולם רמוני ובגדו בי ואומרו כהני וזקני בעיר גועו לא נתן טעם איך לא נגולו בזכות כהני ה' אשר בירושלים וגם זקני ירושלים הם הסנהדרין ושאר החכמים אשר בעיר איך לא ניצולו בזכותם ע"כ אמר כהני וזקני אשר היו בעיר כבר גועו ויגועו ויאספו אל עמם כי מפני הרעה נאסף הצדיק כדי שלא יראה בצרתם וגם כדי שלא ינצלו בזכות הצדיק ודייק לפירוש זה מ"ש כהני וזקני בעיר גועו ולא אמר כהנים וזקנים להורות כי על הצדיקים קאמר אותם שראויים ליקרא כהני וזקני בעיר גועו ולכן נאמר בהם גויעה כי כאשר מזכיר מיתת הצדיקים מזכירה בלשון גויעה כד"א ויגוע וימת ויאסף אל עמיו ונתן טעם לסלוקם וזהו כי בקשו אוכל למו והיא הסעודה שעתידה לצדיקים לעתיד לבא כדתנן והכל מתוקן לסעודה כי באותו האוכל ישיבו את נפשם בטובה ונחת שם בג"ע נהנים מזיו השכינה ע"כ גועו ומתו מקודם כדי שלא יראו ברעת בני ישראל רק עזבו אותנו לאנחות והלכו המה למנוחות וזהו וישיבו את נפשם דקאמר מלשון בשובה ונחת תושעון. ואמר עוד ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו כלומר גם אם חטאתי עויתי ופשעתי ע"כ וראה ה' כי יש צר לי שמחטיאני והוא הצר הצורר הוא היצר הרע וגם מעי חמרמרו כלומר מחומר קורצתי גם אני והחומר כל מאוייו והפלו לחטא ולהרשיע ואמר נהפך לבי בקרבי כו' כלומר גם אם הלב יש בו שכל והשכלה והיה לו ללב לבחור בטוב ולמאוס ברע עכ"ז כבר נהפך לבי בקרבי ממש שהיה כי מרו מריתי והוא כי ידוע כי באדם הראשון היו כל באי עולם תלויים בו וכל הנשמות היו אחוזות בו מהם בשערותיו מהם באבריו כמז"ל כשחטא ומרד אדה"ר נמצא שגם כל נשמות כל באי עולם מרו ג"כ בו יתברך ובזה יובן אם אדה"ר חטא ונגזר עליו מיתה כל שאר באי עולם מה חטאו למה נגזר עליהם מיתה אבל בהיות שכל הנשמות היו אחוזות בו כנודע ממ"ש רז"ל בפסוק איפה היית ביסדי ארץ א"כ כאשר חטא הוא נמצא שכל באי עולם גם כן חטאו עמו וע"כ שמיתה אחוזה בעקבו של כל אדם ומקודם חטא אדם הראשון היה לבו לב טוב והוא

היצה"ט לבדו הוא לבדד היה שוכן באדם וכאשר חטא אז נהפך לבו בקרבו ללב אחד ונעשה היצה"ר ונכנס בקרב לבו וז"ש נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי כלומר כאשר מרו מריתי בעון אדה"ר כי אז אני הוא אשר מריתי עמו כדאמרן מני אז נהפך לבי בקרבי מטוב לרע והיינו רחוק לומר לפי דרך זה כי אז נהפך הלב בקרב והוא מלבך והקרב והכרעים והכונה כי נאמדה השכלה טונה שהיה בו ונעשה חומרי הקרב והכרעים ונהפך ונתחלף הלב בקרב וקרוב לזה אז"ל כנגד לב פרעה כי הלב נעשה כנגד שכל מה שמביטים אם תהיו להתבשל הוא מתקם' וזה היה כי מרו מריתי כאשר מרו מריתי וכדאמרן. ואמר מחוץ שכלה חרב בבית כמות הכונה בהוסיף לספר גודל גבורת היצר הרע ומלחמותיו עם האדם כי כל היום לוחם ולחמהו ולא לחנם אז"ל איזה גבור הכובש את יצרו כי היא מלחמה תמידית יום ולילה לא ישבות וע"כ אמר מחוץ שכלה חרב כו' כלומר אל ימעט בעיניך מלחמת היצה"ר כ"א מחוץ שכלה חרב מכת הרב וה"ג והדבר והיא מכת האויבים הלוחמים ג"כ יש מלחמה אחרת בתוך גוף האדם ובחדרי מחבוות לבו והוא מלחמת היצה"ר וה"ה בבית כמת והיא כונת בבית בבית ממש אבל הוא כמו מבית ומחוץ תלפנו בפירוש כאלו אמר מבפנים ומבחוץ תלפנו והכונה שרצה לפרוט לכבות המלחמות הפנימיות והחיצוניות וז"ש אם מחוץ שכלה חרב ג"כ בבית והוא בפנים בקרב לב האדם יש שיכול שקול כמות בממית חרב האויב שבזכיר שהמלחמה בבית היא כמות בעצמה ושקולה כמוה וא"כ כיון בכל היום לוחם ילחמהו והאויב ירדפו הרי הוא כאלו הוא אנוס במעשיו וראוי לרחם על האדם והוא סובב על מ"ש ראה ה' כי צר לי וכדאמרן: **אי נמי** בהיות שרז"ל אמרו כי יאשיהו המלך אמר פסוק זה של צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי כשבא פרעה נכה לעבור בארצו ולא נתנו יאשיהו עבור והנביא אמר לו בשם ה' שיניחנו לעבור ויאמר לו יאשיהו רבא דכנן אמר וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום ואתה אומר לי שאניחנו לעבור איני מניחו אף אם הוא חרב של שלום וכיון שלא נתנו לעבור בא פרעה נכה ונלחם עם יאשיהו והמורים שבו את גופו ככברה ואז היה מצדיק עליו את הדין ואמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. ועל פי דרכם אפשר שאמר הכי צדיק הוא ה' על הרעה אשר באה עלי כי פיהו מריתי ולא נתתי לפרעה עבור בגבולי אבל שמעו נא כל העמים וראו מכאובי שאני גרמתי כי בתולותי ובחורי הלכו בשבי ואם אני חטאתי הם מה חטאו ואני גרמתי רעתם ורעתי וע"כ גדל כאבי וראו מכאובי: **אי נמי** בההלם אמרה ציון שמעו נא כל העמים וראו מכאובי כדי שיבאו מן העמים הרחוקים לנוד לה ולנחמה כיון שראתה שלא באו אמרה קראתי למאהבי היושבים סביב לאהלי וקרובים אלי שיבאו לנחמני וגם המה רמוני ולא באו וכו' וכיון שכן ראה אתה ה' כי צר לי ונחמני אתה ה' אלהי כיון שהעמים שקראתי לא באו וא"ת לא שמעו עדיין ברעתי ולכן לא באו זה אינו כי כבר שמעו כי נאנחה אני ואעפ"כ אין אחד מהם מנחם לי ולא באו לנחמני: **והרב** מורי זלה"ה כתב צדיק הוא ה' וכו' אמר כי באת לכלל הכרה ואמרה צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי כי כמדרגת הרשע יגדל חוזק משפט הצרות ולכך אתם העמים שמעו נא את מאמר ה' ולא הכורו והטו ימין ושמאל מדרכיו והם יכרו במה שקרה לי וז"ש וראו מכאובי כי גדל הכאב מאד והוא שלקיתי בלקוי הגדול בבלקיות והוא השבי וכמאמרם ז"ל על פסוק אשר למות למות וכו' אמרו כל המאוחר בפסוק קשה מחבירו והשבי הוא המאוחר בכולן והוא קשה מכל ייסורין שבעולם כי הוא השבים מזומן ומעותד לכולן כנודע וז"ש בתולותי ובחורי הלכו בשבי ולכן התיסרו במה שקרה לי ושמעו את מאמר ה' ולא הטו ימין ושמאל:

אי נמי אומרו בתולותי ובחורי הלכו בשבי הכונה שהם מעצמם הלכו לשבי ועניו כלומר המפורש במדרש שהיו חושבים שסביבותם שלמים הם אתם והלכו אצלם כמתחבאים והם שבו אותם וכמ"ש בסמוך קראתי למאהבי המה רמוני וכו' והכונה מאהבי שהיו סילוקים אליהם נהגלל מאוויבים בחשבם שישבו אתם בטח והם רמו אותם ושבו אותם באומן בזה היה כבה שכהני וזקני בעיר גועו מחמת רעב כי בראותם את הבחורים והבתולות שהלכו מעיר אל סביבותיהם והמה שבויים ובנתי כלאים כחנאו וקברו עליהם קבר לא רצו הכהנים והזקנים להמסר בידם ונשארו בעיר ומתו ברעב כי בקשו אוכל וישיבו את נפשם ולא מצאו: **אי נמי** במה שנודע ומפורסם באמת כי בחרבן בית שני הפריצים ורשעי ישראל הם היו גרמא בנזקין ושבבו את כל רעת החרבן ושריפם היו מתוך לעיר והשניכום לעיר לעזור ולהועיל להם והם עזרו לרעה וז"ש קראתי למאהבי המה רמוני כהני וזקני בעיר גועו בשבתם שהיו מעלילים עליהם לומר תנו לנו אוכל ונאכל ומים ונשתה להשיב את נפשנו מעורה כמלחמה וכשלא היו נותנים להם היו הורגים אותם בעלילה ובמרמה וז"ש כהני וזקני בעיר גועו בסבת כי בקשו הפריצים מהם אוכל להשיב את נפשם וכשלא היו נותנים היו הם הורגים אותם: **ויתכן** לפרש שהפריצים סבבו מיתת הכהנים והזקנים ברעב לפי ששרפו האוצרות שהיו בירושלים האוצרות חטים ושמן ועצים לכ' שנה וכמאמרם ז"ל שהיו בהם ג' עשירים גדולים נקדימון בן גוריון ובן ציצית הכסת וכלבא שבוע וכ"א מהם היה יכולת בידו לכלכל אנשי ירושלים כא' מג' אלו עד כ' שנה והפריצים קמו ושרפו את הכל וזאת היתה סיבה למיתת הזקנים כי בקשו האוכל שהיה להם להשיב את נפשם בקשו ולא מצאוהו כי כבר נשרף. עכ"ל:

משרם

כמות: כא שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי כל־איבי שמעו רעתי ששו כי אתה עשית הבאת יום־קראת ויהיו כמוני: כב תבא כל־רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל־פשעי כי־ ג׳ ר״פ י״ב רפין

ויהיו י״ב רפין וסימן נמסר בסדר תרומה:

עברת על גזירת מימרא דיי ומן בגלל הכי מן ברא תכלי חרבא ומלגיו הרגת כפנא כמלאכא מחבלא די ממנן על מותא: כא שמעו שמעו אומיא ארום מתאנחא אנא ולית דמנחם לי כל בעלי דבבי שמעו בישתא די מטת עלי בדחו ארום את הוא יי דעבדת איתיתא עלי יום פורענותא ערעיתא עלי מערע לצדיאותני כדין תערע עלוהון ויהון צדיין כוותי: כב תבא תיעול ליום דינא רבא כל בישתהון די אבאישו לי קדמך ותסתקף

רשי

מות ומחוץ חרב האויב משכלת: (כא) כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. הלואי והבאת עליהם יום המועד שקראת עלי: ויהיו כמוני. ברעה: תבא כל רעתם לפניך. יזכרו ויפקדו עונותם לפניך: (כב) ועולל למו. ופועל למו כמו (משלי כ) גם במעלליו יתנכר (ירמיה כא) וכפרי מעלליו:

איכה

אבן עזרא

(כא) הבאת יום קראת. חסר מלת לו טרם הבאת כאילו הוא מתאוה ויתכן להיות כמשמעו: (כב) ועולל. עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו סבה וכן ולו נתכנו עלילות:

פירוש הטעמים

(א) לא די שישבה בדד במות בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא נואשת מהיות לה בנים כלל: (ב) כל אבל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מכל רעיה עד ששבו לאויבים לה: (ג) כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לשוב ורדפוה והשיגוה במקום צר: (ד) שממו שעריה ששם נאספו זקני ישראל הבאים ויאנחו כהניה כי אין להם בכורים ומעשר ודאגו הבתולות שהיה מנהגן לחול במחולות בכל חג: (ה) אויביה הם בשלוה והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו ברוב פשעיה: (ו) הזכיר בפסוק שלמעלה שאויביה ראשים וכל הדרה יצא מציון היא המלכות: (ז) אם באה לזכור בגלותה בנפול עמיה ביד צר וכל חמודיה הקדמונים שחקו צריה כי נשבתה ממעשיה אין לה מה שתעשה: (ח) כאשר ראו ערותה נאנחה והשיבה פניה לאחור מפני הכלמה: (ט) כשהיה בתחלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שאת תראה ערותה בסוף והיא מגולה ירדה למטה לא תראה ראה ה׳ כי הגדיל אויב לעשות או לדבר. פירוש אחר ותרד פלאים כמו ותספוד מענין וירדתי על ההרים נהה על המון מצרים והורידהו. וכן אריד בשיחי וכלם שני עיקרים ירד וריד: (י) כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בצאתם ממצרים מרוב אכזריות לכם הוצרכה לתת להם כל מחמדיה: (יא) לא היו מעטים הרעבים רק כל עמה ואחר שנתנה כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה: (יב) מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואתנחם: (יג) דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח ממול האש כי רשת פרושה והיא משיבה לאחור והאש הבעירה עד שישבה שוממה ויש דוה שתנוח לעתים ידועות וזאת כל היום דוה: (יד) דמתה העונות לשריגים של גפן שתולדתם לאחוז עם כל עץ גבוה ויגבהו ומלת נתנני כמו עזבני וכן על כן לא נתתיך והטעם ביד העונות ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים: (טו) סלה. נתנה ביד צר כי אביריה אנשי המלחמה דרכם האל במסלה והם בקרבה וכאילו הקדיש קרואים לבא לשבור הבחורים בעלי הכח וגגרו דמיהם כדם ענב בגת: (טז) אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אחר עת תרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני שגלו שוממים כי גבר אויב הצר עליהם: (יז) גם ציון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין כי ה׳ גזר על יעקב וגוה צריו מכל סביביו ויטמאו ירושלם ותהי כנדה: (יח) הצדיקה הדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שראיתם בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו: (יט) קראתי למכרים שכני אולי יתנו לי עצה והמה רמוני כי כל יועצי מתו ברעב והכהנים המתפללים בעדי והזקנים אנשי עצתי רק נשארו מהבחורים ומן הבתולות שיש להם כח לסבול וגם הם נשבו: (כ) והייתי צועקת לשם ומתודת כאשר ראיתי חרב הצר משכלת בחוץ ובבית רעב כמות: (כא) שמעו אוהבי הנזכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו לצעקותי ושמחו כי אתה שמחתם וקרבת היום שקראתם ובאו במצותך עד שהיו נמשלים לי ויתכן להיות פירושו לעתיד לבוא תבוא היום שקראת ביד הנביאים ואורע להם מה שאירע לי: (כב) עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שיהיו כמוני פשעו גם הם כך:

איכה

לחם דמעה

(כא) ספרה בגודל שנאת העמי׳ כי על ששמעו שאני הייתי מצטער׳ על כי לא באו לנחמני אמרו נוסיף עוד לצערה במה שנשמח ונעלוז על צרתה וז״ש כיון ששמעו כי נאנחה כי הייתי נאנחה ומצטערת על כי אין מנחם לי הם הוסיפו עוד להכעיסני ולצער אותי כי כל אויבי שמעו רעתי ושמחו וששו כי אתה עשית לי את כל הרע׳ הזא׳ וכיון שכן שהבאת יום שנקראת עלי על כי חטאתי הלא זא׳ תעשה לי שיהיו כמוני. ותבא כל רעתם ורשעתם לפניך ועולל למו וכו׳. א״נ בהיות כי למעלה אמר שמעו נא כל העמים וראו מכאובי אמרה עתה כמתרעמת שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי כלומ׳ מה שלא באו לנחמני אינו מפני שלא באה השמועה אליהם כי כבר שמעו כי נאנחה אני ועכ״ז אין מנחם לי וזה היה לכללות כל העמים אשר קראתי שיבואו לנחמני והם כבר שמעו כי נאנחה אני ואעפ״י כן אין מנחם לי אבל כל אויבי והם אות׳ אשר הכוני פצעוני הלמוני ואלו שמעו רעתי ששו כלומר אילו היו חושבים שהם הרעו לי בלי שום סבה לא היו שמחים כי ידאגו לאמר כי הש״י נקום ינקם מהם אבל אויבי שמעו רעתי כלומ׳ רשעתי שהרעותי והרשעתי ולכן ששו כי ידעו כי הרעה אשר הגיע לישראל על ידם אתה עשית אותו ושלוחי דרחמנא נינהו וז״ש כי אתה עשית ואת׳ הבאת יום קראת כי את׳ קראת ואני מתפלל שיהיו גם הם כמוני היום וא״ת אם שלוחים שלי נינהו ושליחותי קא עבדי א״כ אינם ראויים לעונש על מה שעשו לך עכ״א תבא כל רעתם ורשעתם אשר הרשיעו לפניך ועולל למו כלומר פעל להם כאשר פעלת לי. אי נמי פי׳ ועולל הוא מלשון עוללות כלומר תבא כל רעתם אשר הרעו תבא לפניך ועולל אחר רעת׳ וחזור אחריה׳ כמחזר אחר עוללות כאשר עוללת לי ג״כ מלשון עוללו׳ שחזרת אחרי כל פשעי כמחזר אחר עוללות והבאת עלי רעה על כל פשעי לא נשאר עד א׳ כך עולל למו א״נ פי׳ ועולל כלומר קטף אותם בקטנות׳ ולא תני׳ שיגדלו וירבו ויעצמו רק ימותו מעולל ועד יונק ולא ישארו עוללות כי האשכולות הקטנים נקראו עוללות וסיים ואמר כי רבות אנחותי ולבי דוי כלומר א״ת כי אנו ראויים לעונש רב וגדול יותר מהם כי הש״ת הטיב עמנו מיום צאתנו ממצרים והראנו נפלאות ואנו כדמיון הבן המורד באביו והם כעבד מורד באדוניו ואנו ראוים לעונש גדול מהם עכ״א יש הפרש גדול ביניהם לבין הש״ת ולבין ישראל כי באיכות האנחות ודוות הלבב רבות אנחותי ולבי דוי ודי זה הפרש אשר ביני לבינם אמנם בענין כמו הרעות עולל למו כאשר עוללת לי. אי נמי לפי שאמר ועולל למו ולא אמר ואנק׳ מהם בידי ואעשה אני להם כאשר עשו לי לכך אמר כי רבות אנחותי ולבי דוי לכן איני שואל שאנקם מהם אני בידי כי אין לבי עמי לעשות להם דבר אלא תעשה להם אתה בידך כאשר עשו לי: אי נמי אמר שמעו כי נאנחה אני וכו׳ הכונה אמרה כנ״י לפני הקב״ה רבש״ע הנה על איכות הייסורין שייסרתני אולי הייתי מקבל נחמה עליהם אמנם על מה שנעשה הדבר בפרסום גדול ונשמע הדבר לאויבי כי נאנחה אני על זה אין מנחם לי וז״א שמעו כי נאנח׳ אני אין מנחם לי כלומר על אשר שמעו כי נאנחה אני על זה הדבר אין מנחם לי לקבל תנחומין מפני שכל אויבי שמעו רעתי אשר הגיע אלי וששו ושמחו על רעתי כי אתה עשית את כל זה לייסרני בפרהסיא להוסיף מכאוב על מכאובי וכבר עשי׳ מה שעשית והבא׳ יום קרא׳ אמנם אני מתפלל אליך שיהיו הם כמוני כי כן אמרת בנפול אויבך אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך פן יראה ה׳ ורע בעיניו והשיב מעליו אפו ויבא האף והחמה על האויב השמח ולכן אמר ויהיו כמוני שתשיב חרון אפך מעלינו ותביא אותה עליהם ויהיו כמוני כיון ששמעו רעתי וששו: (כב) ואמר תבא כל רעתם לפניך וגו׳ הכונה כי לא מיבעיא שתדין אותם על מעשיהם הרעי׳ אבל גם על המחשבו׳ הרעו׳ תדין אותם כי אם הקב״ה ויתר להם לישראל ומחשבה רעה אין הקב״ה מצרפה למעשה. ואמר כי רבו׳ אנחותי ולבי דוי לפי שהוא אמר שמפני שאויביו כששמעו רעתי ששו מפני זה ראוי שיעולל למו כאשר עוללת לישראל לקיים מה שנאמר בנפול אויבך וגו׳ והשיב מעליו אפו אם כן גם עתה שישראל הם מתפללי׳ על מפלתן של אויביהם נמצא שישראל שמחים במפל׳ אויביהם ויצטרך הש״י להשיב מעליהם אפו מפני ששמחו ישראל במפל׳ אויביהם לכן אמר תבא כל רעתם וגו׳ ועולל למו וגו׳ כי אף שתביא עליהם ותעולל להם כאשר עוללת לי על כל פשעי לא מפני זה יכנס שמחה בלבבי כי רבות אנחותי ולבי כל כך דוי כי לא אשמח במפלתן כדי שיהיה סבה שיוסר מהן האף והחימה כי רבות אנחותי ולבי דוי ואין מקום שיכנס בו שמחה כלל באופן כי אם תעולל למו כאשר עוללת לי בודאי שיתמיד בהם הרעה לעולם ועד

ולנגא

להון היכמא דאיתקפתא עלי על כל סגיאות מרודי ארום סגיאו אנחתי ולבי חליש: ב א איכה איכדין יקויץ יי בתקוף רוגזיה ית כנשתא דציון טלק משמיא לארעא תושבחתא דישראל ולא דכיר בית מוקדשא דהוה גלונדקא דרגלוהי ולא חס עלוהי ביום תקוף רוגזיה: ב בלע שיצי יי ולא חס ית כל עידית יעקב פגר ברוגזיה כרכי כנשתא דבית יהודה אמטי

ג׳ י״ג רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃ ב א אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ׀
אֲדֹנָי אֶת־בַּת־צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת
ג׳ יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ׃ ב בִּלַּע
ולא קרי אֲדֹנָי *לֹא חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ

תולדות אהרן השליך משמים ארץ. חגיגה ה: בלע ה׳, גטין נז:

דוי ג׳ וסימן כל ראש לחלי וכל לבב. סבלגיתי עלי יגון. כי רבות אנחתי ולבי דוי:

אבן עזרא

(א) **איכה** יעיב. י״א יעיב מעב כמו יחשיך והנכון יגביה עד עב. הדום דמות כסא קטן לרגלים: (ב) אל״ף נאות. במקום וי״ו כמו .

רשי

(א) **איכה** יעיב. יאפיל כד״א (מלכים א יט) והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ. לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: הדום רגליו. שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש: (ב) נאות יעקב. בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ. השפילם

לחם דמעה

ולגלא נלאים: אי נמי יאמר שמעו כי נאנחה אני על כי אין מנחם לי והם הוסיפו עוד ששו כי את׳ עשית והבאת יום קראת להשפיל אותנו והיה די בזה שתבא עלינו הרעה בלבד אבל שיהיו הם כמוני ולהעלות אותם באותה המעלה שהייתי אני עד עתה ולגדלם עד שיהיו ממש כמוני זו רעה גדולה כי ראוי שתבא כל רעתם לפניך ואמר כי רבות אנחותי ולבי דוי כי דרך הנאנח שמוציא האנחה מלבו ומתקרר אנחתו מעט כשהוא נאנח ואני רבות אנחותי והיה ראוי שיתרחב לבי מעט ואפילו הכי אין מועיל לי אלא לבי דוי לעולם ואין האנחות שאני מוציא מועילות לי כלל:

(א) **איכה** יעיב וגו׳ השליך משמים ארץ וגו׳. הכונה ידוע הוא שירושלם של מעלה מכוונת כנגד ירושלם של מטה וכמש״ה ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו וכן ג״כ ב״ה של מטה מכוון כנגד ב״ה של מעלה וכשנחרב הבית עשה השי״ת כאשר הוא עושה לאחרים כי יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום ואח״כ על מלכי האדמה באדמה וז״ש איכה יעיב באפו ה׳ כלומר תדע לך איכה עשה כיעיב ויחשיך באפו ה׳ את בת ציון החשיך אותה במה שהשליך משמים ארץ תפארת ישראל כלומ׳ שהשליך מן השמי׳ ארץ ירושלים העליונה שהיא היתה תפארת ישראל כיון שהשליך אותה שהיתה בשמים זה היה סבה אשר לא זכר אותה ירושלים של מטה שהיא היתה הדום רגליו כמד״א השמים כסאי והארץ הדום רגלי לא זכר אותה ביום אפו וחמתו והחריב גם אותה: ארז״ל השליך משמים ארץ וגו׳ שהיה זיו איקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד וכשהיה רואה אותה ה׳ יתברך היה מרחם על ישראל לכן מה עשה הש״י כאשר רצה להחריב ב״ה השליך מן השמים לארץ את תפארת ישראל סבא שהוא זיו איקונין של יעקב ועם זה אפשר שמסיים הכ׳ וא׳ ולא זכר הדום רגליו ביום אפו והכונה שהרגיש כי מה הועיל השי״ת בהשלכת זיו איקונין של יעקב מן השמים לארץ והרי מלא כל הארץ כבודו ומשגיח לראות בשמים ובארץ ואם היה רואה אות׳ כשהיתה בשמים ג״כ יראנה כשהיא בארץ לזה תירץ הכתוב בעצמו ואמר ולא זכר הדום רגליו ביום אפו והכונה כי ידוע כי השמים כסאו והארץ הדום רגליו וכשהיתה בשמי׳ היתה חקוקה בכסא שלו ואינו דומה הדבר החקוק בכסא לפניו תמיד אל הדבר אשר הוא תחת רגליו כי בהיותה בהדום רגליו לא זכר אותה ביום חרון אפו. אי נמי אמר איכה יעיב באפו ה׳ את בת ציון כלומר שכיסה אותה בעבים ע״ד סכות בענן לך וגומר ובהיות שהעיב עליהם בעבים גם כי ירבו תפלה וגו׳ ואומרו השליך משמים ארץ תפאר׳ ישראל הכונה כי אילו לא נשא הש״י את ישראל עד לשמים במעלה וברוממו׳ כאשר נשאם גם אם עתה היו באים עליהם ייסורין קשים לא היו מרגישים אותם לפי שמעולם לא ראו אור מעלה ורוממות אבל כיון שנשאם ורוממם מכל לשון הרגישו במפלתם לפי שהפילם משמים לארץ וז״ש השליך משמי׳ ארץ תפאר׳ ישראל ומרום לארץ השליך פארם ולא זכר הדום רגליו ביום אפו על ב״ה קאמ׳ וכמ״ש המתרגם ועדז״א דהע״ה מפני זעמך וקצפך כי נשאתני וגו׳ הכונה כי נשאתני ורוממתני ואח״כ ממקום גבוה השלכתני כדי שארגיש ההשלכ׳: א״נ יאמר כשנדייק אמאי נקט יעיב לשון עתיד והל״ל איכה עב או העיב לשון עבר כי כן כל שאר הכתוב הוא מלשון עבר אבל אפשר שיובן ע״ד כמ״ש המפרשים ז״ל בפסוק על מה תוכו עוד תוסיפו סרה שהיה הנביא אומר להם בדרך משל כי מרוב ההכאו׳ שהוכו לא נשאר מקום שלם בגופ׳ כדי להכותם עוד כאשר יוסיפו עוד סרה וז״ש על מה תוכו כלומ׳ על איזה אבר עוד תוכו כאשר עוד תוסיפו סרה לפי שהרי הכה אתכם על חטאתיכם בכל ראש לחלי וכל לבב דוי וגו׳ ועד״ז היה אומר כאן ירמיה הנביא ע״ה איכה יעיב באפו וגו׳ כלו׳ איכה יעיב לעת דכשיהיה לו אף עמכם איכה יעיב ויכה את בת ציון כי לא נשאר בה אבר שלם לפי שכבר השליך אותה מן השמים לארץ שהיא מקום גבוה עד מאד משם השליך את תפאר׳ ישראל באופן שכבר נתרסקו כל אבריה מכף רגל ועד ראש אין בו מתום וגם החריב המקדש ולא זכר הדום רגליו ביום אפו: א״נ משז״ל כי מהחכמים אשר היו בירושלם הם עשו השבעות בשמות הקדושי׳ עד שתלו את ירושלים כלה באויר ולא היו האויבים יכולים להלחם בה מה עשה הב״ה בעט והשליכה לארץ ואז כבשוה האויבים וז״ש המקונן תדע איכה החשיך ה׳ את בת ציון כיון שראה השי״ת שתלו אותה באויר בעט בה והשליך אותה מן השמים וז״ש השליך משמים ארץ שהיתה תפאר׳ ישראל ולא זכר שהיא היתה הדום רגליו ששם היה המקדש לא זכר זה ביום אפו וכיון שכן לא יאמר שהאויבים בלעו אותה כי לא היו יכולים להורידה מן השמים ולכ״א בלע ה׳ כלו׳ כי הוא היה המבלע והוא היה ההורס וז״ש הרס בעברתו מבצרי בת יהודה ואמ׳ הגיע לארץ וגו׳ כלו׳ לא תחשוב כי לא עשה הש״י רק שהורידה לארץ והאויבים הם שהשחיתוה אין הדבר כן רק אירע לה כשעיר של עזאזל כי לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה איברים איברים כן ירושלים כאשר השליך אותה השי״ת מן השמים תכף כשהגיע לארץ אז הוא ית׳ חלל ממלכה ושריה לפי שנעשית חתיכות חתיכות היא וחומותיה: א״נ יאמר עם משז״ל כי כאשר היו ישראל עבדים במצרים עושים בחומר ובלבנים ותוכן לבנים יתנו וכל אשה היתה מסייעת את בעלה כדי להשלים תוכן הלבנים דבר יום ביומו והפילה אשה את בנה בעת עשותה לבנים ועשתה ממנו לבינה ובא המלאך ולקח אותה הלבינה והעלה אותה למרום לפני כסאו יתברך לאמר ראה מה נעשה מבניך ורחם עליהם ואז ריחם השי״ת על ישראל ויוציאם ממצרים ומאז שם אותה הלבינה תחת רגליו כי בעת צרה ליעקב ממנה יושע בהביטו באותה הלבינה ובזוכרו מהצרות אשר עברו עליהם ולא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ברוגז רחם יזכור וע״ז נאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וז״ש הכתוב איכה יעיב באפו ה׳ את בת ציון ולא ריח׳ עליה לפי שהשליך משמים ארץ אותה הלבינה שהיתה תפארת ישראל השליכה מן השמים לארץ כדי שלא לרחם על ישראל ולא זכר הלבינה שהיתה הדו׳ רגליו לא זכר אותה ביום אפו וע״כ בלע ה׳ ולא חמל וגו׳: וע״ד הסוד אפשר שיאמר לפי כי ידוע הוא כי ברצות הש״י דרכי ישראל יש זווג למעלה ת״ת עם מלכו״ת ואז מתרבה השפע העליון ויורד על ידי הצנורות העליונות ויוריק ברכה בעולם עד בלי די אמנם כאשר חטאו איכה העיב באפו ה׳ את בת ציון השליך וגו׳ כלומר השליך משמים שהוא ת״ת את ארץ שהיא מלכות והמשליך הוא ת״ת ישראל כי השליכה והרחיקה והפריד את המלכות ממנו ומדודה נפרדה כד״א ובפשעיכם שולחה אמכם וז״ש ולא זכר הדום רגליו שהיא מדה האחרונה שהיא מלכו״ת לא זכר אותה ביום אפו כי אדרבה שולח אתה מעל פניו ושכינה נסתלקה:

(ב) **בלע** ה׳ ולא חמל וגו׳. בהיות שידוע הוא כי הצדיקים הם מגני׳ על הדור ודוחים את הגזירות וקודם בא הרעה נאסף הצדיק כדי שלא ימצא מי שיגן על הדור וכן עשה השי״ת קודם שהחריב ב״ה סילק כל הצדיקים אשר היו בבת יהודה אשר הם היו מבצרים וחומות ולמחסה ולמסתו׳ ביום זעם וז״ש בלע ולא חמל את כל נאות יעקב הלא הם הצדיקים אשר הם נאות יעקב וכן הרס בעברתו מבצרי בת יהודה והם הצדיקים שבה כדאמרן וכיון שסילק מקודם כל הצדיקים שבה אח״כ כשהגיע לארץ והם שאר ההמון עם הארץ שבה אז תכף חלל כל ממלכה ושריה לפי שלא היה מי שיגן בעדם כלל. וגם עד״ז אפשר שיאמר כי לפעמים כדי להקל העונש מההמון הכולל נוטל השי״ת הרב שבהם וזהו ג״כ כונת מפני הרעה נאסף הצדיק כדי להקל אותה ולכ״א כי אחר שסילק כל הצדיקים שבה והרס בעברתו מבצרי בת יהודה ואח״כ כאשר הגיע לארץ אשר הם שאר עם הארץ לא נעשה בהם כליה ח״ו רק חלל הממלכה והשרים לבד והם נשארו חיים וקיימים כי בהסתלקות הצדיקי׳ מקודם נחה שקט׳ הרוגז והחימה ונתפייסה מדה״ד במה שחילל ממלכה ושריה לבד: א״נ הכונה שזה השם של אד״נות שהיא מדה״ד הרפה ובה דין ורחמים וז״ש בלע אדני כי פעל הדין שבו ולא פעל בצד הרחמים והחמלה שבו וזהו ולא חמל דקאמר וביאר הכתוב ענין הדין הגמור אשר עשה בהם שלא עשה כדרך המלך הנלחם עם שכנגדו מקודם הולך אל העיר הגדולה אשר שם המלך והורס מבצריו ולוחם מלחמתו ובזה האופן אפשר כי כאשר רואה המלך המנוצח כי הבקעה עירו הוא נס אל א׳ הערים או מבצר קטן אשר במלכותו והצלה פורתא מיהא הויא לכן מה עשה הש״י כדי שלא יהיה לו אפילו הצלה פורתא כלל ועיקר רק יחל ממלכה ושריה לזה הרס מקודם כל שאר המבצרים אשר סביבות ירושלים וז״ש בלע אדנ״י וגו׳ וכן הרס מקודם כל שאר המבצרים של יהודה ובזה כשהגיע לארץ הידועה שהיא ירושלם שם חלל ממלכה ושריה כי לא נשאר להם מקום לנוס שמה כלל ועקר: אי נמי יאמר עם משז״ל חלל ממלכה ושריה לפי
שהיו

מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה
וְשָׂרֶיהָ׃ ג גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב
אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה
אָכְלָה סָבִיב׃ ד דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר

לְאַרְעָא אַפֵּים מַלְכוּתָהָא וְרַבְרְבָנָהָא׃ ג גדע קְצִין בִּתְקוֹף רְגַז
יַת כָּל יְקָרֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל אַרְתַּע לְאַחוֹרָא יַת יְמִינֵיהּ וְלָא סִיַע לְעַמֵּיהּ
מִן קֳדָם בְּעֵיל דְּבָבָא וְאַדְלֵיק בְּבֵית יַעֲקֹב כְּאֶשָּׁתָא דְמִשַׁלְהֲבָא
אָכְלַת חֲזוֹר חֲזוֹר׃ ד דרך מְתַח קַשְׁתֵּיהּ וּרְגַם עֲלַי גִירִין כִּבְעֵיל
דְּבָבָא אִתְעַתַּד עַל יַד יְמִינֵיהּ דִנְבוּכַדְנֶצַּר וְסַיְעֵיהּ כְּאִילוּ הֲוָה

בחרי אף ה' וסימן ויצא מעם פרעה בחרי אף. ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף. בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו. ויבדיל' אמציהו להגדוד. גדע בחרי אף כל קר ישראל: כצר ל' וחד כצר ואינון חד מן זוגין מן חד חד נסבי כ"ף בריש תיבותא חד מלרע וחד מלעיל וסימן במסרה רבתא במערכת אות הכ"ף בס"ד: תולדות אהרן גדע בחרי אף. כס:

רשי

הספילם לארץ: חלל ממלכה ושריה. אלו ישראל שהיו קרוים (שמות יט) ממלכת כהנים: ושריה. מדרש אגדה יש אלו שרים של מעלה שהחליפם הממונה על האור מינה על המים והחליף כל הממונים לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש וממים ומחרב ועכשו כשהי' משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: (ג) השיב אחור ימינו. השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: (ד) דרך קשתו. לפי שכך דרך קשת שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא

אבן עזרא

כמו נות רועים וכן תתאו לכס: (ג) ויבער. פועל עומד ויחסר אף והנכון שהוא שב אל בחרי אף: (ד) נצב ימינו. בנין נפעל ויש ימין זכר כאדרי בכח: וירב

לחם דמעה

שהיו חכמים וידועים בירושל' שהא' ישביע לשר המים ויעשה לה חומת מים סביבות ירושלים ואחר היה או' שישביע שר האש ויעש' לה חומת אש סביב ע"כ הוצרך השי"ת לחלל הממלכה העליונ' ושריה ולהחליף את מלאכת כולם איש איש ממלאכתו אשר המה עושים באופן כי כאשר היו משביעים לשר האש היה משיב אין אני ממונה על האש וכן כולם ועם זה אפשר שאמר הכתוב בלע ה' וגו' הכונה כי לכל שאר נאות יעקב ולכל מבצרי בת יהודה הרס אותם ולא הוצרך להריסתם לחלל ממלכה ושריה לפי ששם לא היו נמצאים חכמי' שידעו להשביע למלאכי' אבל כאשר הגיע לארץ והיא הארץ הידיעה היא ירושלים אז הוצרך לחלל ממלכה ושריה לפי שהיו בהם חכמים יודעי דעת להשביע למלאכים כי היא היתה רבתי בדעות כמז"ל. אי נמי בהיות כי מדרך המלכים הלוחמים על עיר בצורה בחומה דלתים ובריח אחר שפרצו את החומה פרוץ מרובה על העומד אין הורסים עד היסוד בה כי מה להם אם ישארו היסודות קיימים לא כן נעשה בירושלם כי כיון שהיה השי"ת ההורס רצה להרוס עד היסוד בה כדי לחלל ממלכה ושריה לגמרי ולא יוסיפו לבנותה עוד ולחזק את בדק המבצר וז"ש בלע ה' ולא חמל כלל את כל נאות יעקב והרס בעברתו מבצרי בת יהודה עד שהגיע לארץ ועשה הכל שוה לקרקעית הארץ וזהו הגיע לארץ דקאמר ולא נשאר בנין כלל ועקר ובזה חלל ממלכה ושריה לגמרי שלא יוכלו להחזיר הממלכה ליושנה: או יאמר שהשמיענו גודל האהבה שהיה לה לירושלים עם ישראל שאף אם עשו בה משפט נקמות והרסו אותה ואת מבצריה ונאותיה עכ"ז לא הרגישה ולא נגע אל לבה רק הנקמה אשר נעשתה בישראל במה שחילל ממלכה ושריה זהו אשר הגיע אליה וז"ש בלע וגו' הרס וגו' ואעפי"כ לא הגיע אליה מה שחלל ממלכה ושריה זהו הדבר אשר יאמר שהגיע לארץ לא הריסת מבצרותיה: או יאמר ע"ד מס"ה מזמור לאסף והוקשה לרז"ל מזמור קינה מיבעי לי' ותירצו שהיה מזמר על ששפך חמתו בעצים ובאבנים ואלמלא כן לא היה נשאר מישראל גם אחד ועם זה אפשר שהכתוב בעצמו אחר שסיפר הריסת כל העיר בתיה ומבצריה הרגיש ולמה שפך חמתו בארץ והיא לא חטאה לז"א הגיע לארץ חלל ממלכה וגומ' כלומר במה שהגיע לארץ ושפך חמתו עליה בזה לא נעשה בישראל רק שחלל ממלכה ושריה ועמה הלכו בגולה אמנ' אם לא היה שופך חמתו בארץ והם העצים והאבנים לא היה נשאר מישראל שריד ופליט ח"ו: אי נמי אפשר שהשמיענו שאין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה ע"ד משז"ל בנגעים כי בתחלה היו באים נגעי בתים ואח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי הגוף וכה אירע לגלות ירושלים כי ראשונ' השליך אפו בבתים ובלע ולא חמל את כל נאות יעקב דהיינו בתי יעקב לשון נוה ואח"כ כיון שלא שבו בתשובה הרס בעברתו מבצרי בת יהודה כי המבצרי' הם כדמיון הבגדים וכתועלתם כי כמו שהבגד הוא לאדם להגין עליו למחסה ולמסתור מזרם וממטר כן המבצרים הם למחסה ולמסתור מזרם הבלסטראות והחרבו' ובה יחסו עניי עמו וכיון שלא שבו הרסם עד שהגיע לארץ והשפילם לארץ ואח"כ כאשר ראה כי עכ"ז לא שוה לו ועדין במרדם הם עומדים אז נגע אל הגוף וחלל ממלכה ושריה: א"נ הי' מקונן על גלות י' השבטים אשר גלו בראשונה ועז"א בלע ה' ולא חמל וגו' ואמר כל כי רובו ככולו כי מהי"ב גלו הי' ואח"כ הרס בעברתו מבצרי בת יהודה דהיינו גלות מלכות בית דוד ואז באותו הגלות חלל ממלכה ושריה כי אף אם גלו הי' שבטים עדין היה נשאר מלכות ושררה לישראל אבל כאשר הרס מבצרי בת יהודה והיא מלכות בית דוד מני אז חלל ממלכה ושריה ולא נשארה מלכו' ושררה לישראל:

(ג) סיפר לנו כי השי"ת הוא רחום בדין ולא רצה לעקור ח"ו יהוד' וישראל כאח' אבל בראש' גדע בחרי אף וגו' והם גלות י' השבטי' ותכף אמר די והשיב אחור ימינו מפני אויב והכונה לפי שבודאי כאשר גדע בחרי אף כל קרן ישראל אז בודאי שימינו של השי"ת היתה הולכת לפני האויב והורג בישר' והאויב שהי' הורג לישר' גבר' קטיל' קטיל לפי שהשי"ת יצא לפניו ויד ה' היא אשר היתה' בהם אבל אח' שגדע כל קרן ישראל ורצה להשאי' ליהוד' אז השיב אחור ימינו מפני אויב שעד עתה היתה הולכת לפניו לגדע כל קרן ישראל ועתה השיבה אחור מפניו כי לא רצה הוא ית' להכרית גם את יהודה בפעם א' ובזה לא נעשתה עוד בפעם ההיא רק ויבער ביעקב לבד באש להבה כלומר ביעקב לבד כאש להבה ולא אש ממש רק להב' שהמלכה סביב כלומר סביבות ירושלים שהם היו מלכי ישראל אמנם ירושלם שהיא היתה מלכות בית דוד עדיין נשארה קיימת ולא שבו בתשובה עד שבפעם אחרת דרך קשתו עתה מחדש ונצב ימינו כצר ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון שהיא ירושלים ומלכות בית דוד ושם שפך כאש ממש חמתו בחימה שפוכה לפי שכבר התרה בהם בראשונה. אי נמי אמר גדע בחרי אף וגו' וסבת הגידוע היה במה שהשיב אחור ימינו מפני אויב והכונה שגזר אומר הש"י שינוצחו ישראל מאויביו ועשה באופן שהשיב הש"י ימינו של ישראל אחור מפני האויב ולא תוכל ימינו של ישראל לעמוד נגד פני האויב להלחם עמו וכינוי ימינו אינו על ימינו יתברך רק על ישראל שהזכיר למעלה כל קרן ישראל וימינו של ישראל השיבה הש"י אחור מפני האויב כדי שלא יוכלו לעמוד כנגדו והנה מחוץ תשכל חרב האויב כי לא יכלו ישראל לעמוד נגדו ומחדרים אימה כי בער ביעקב אש המחלוקת ושמו ג' ראשים פריצים עליהם והשחיתו את נחלת ה' כמבואר בספר ן' גוריון באופן שאכלה סביב ומכל סביביו היו נאכלים ונשרפים מבית ומחוץ: אי נמי הכונה כי הש"י כדי להקל העונש מעל עמו ישראל בתחלה גדע בחרי אף כל קרן ישראל והם הצדיקים והחשובים שבישראל שהיו שקולים כנגד כל ישראל ועונות ישראל הם סבלום ולא זה בלבד אלא כביכול עונינו הוא ית' סבלם וכמז"ל כי כביכול הוא יתב' כפת יד ימינו לאחוריו מפני אויב וכאילו ידו כפותה לאחריו ע"ד עמו אנכי בצרה וז"ש השיב אחור ימינו וגומר וכיון שעיקר העונות סבלו הצדיקים וגם כביכול הוא יתברך כדאמרן על כן לא נעשה כליה ח"ו בישראל אבל ויבער ביעקב שהם שאר המון העם המכונים בשם יעקב בער בהם כאש ממש להבה ולא ממשות האש באופן שאכלה סביב סביב ולא נעשה כליה ח"ו בישראל ואח"כ כאשר ראה כי בכל זאת לא שבו בתשובה לא הרגם תכף ומיד אבל דרך קשתו כאויב ולא אויב ממש כי בתחלה נתעכב בדריכ' הקשת על מיתרו יכונן על פניהם אולי בין כך ובין כך יחזרו בתשובה ובזה נהג עמהם כאויב ולא אויב ממש וגם אחר שדרך את קשתו וכונן חיצו על יתר לא ירה החצי להעבירו תכף אבל נצב ימינו אשר בה תופש הקשת נצב כשע' חדא ולא ירה החצי תכף אבל נצב ימינו כצר ולא צר ממש ואח"כ כאש' ראה שלא שבו בתשובה הרג מהם אבל לא שפך חמתו בכמו' העם רק באיכותם כי א' היה שקול כנגד ק' וז"ש ויהרוג כל מחמדי עין כדי שיהיו הם כפרה על שאר הדור ואומרו כל מחמדי עין לומר כי כולם היו חשובים כי לא הי' צורך להכירם להתוכח עמה' אבל בראיה לבד כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' ולזה קראם מחמדי עין כי בראית העין לבד היו מכירים בהם היותם מחמדים ולא זה בלבד עשה כדי להקל עונשם של ישראל אלא שפך חמתו בעצים ובאבנים ובאו גוים בנחלתו וטמאו את היכל קדשו וז"ש באהל בת ציון שהם העצים והאבנים שפך כאש חמתו ושמו את ירושלם לעיים: ארז"ל אמר ר"ל כל פורענות שבא לישראל אינו מרגיש בה אלא יעקב מאי טעמא ויבער ביעקב וגו' וכל טובה שבאה לישראל אינו מרגיש בה אלא יעקב הה"ד יגל יעקב ישמח ישראל. יש להבין למה ברישא נקט מלת מאי טעמא ובסיפא נקט הה"ד. אבל בהיות שבענין הפורענות מלבד שצריך להביא ראיה מכ"ל עדיין קשה מ"ט הוא לבדו מרגיש בפורענות יותר משאר האבות אברהם ויצחק על כן הראיה שמביא שמרגיש בה יעקב נקט אותה בלשון מ"ט להשמיענו מ"ט ולהשמיענו שתים ראיה וגם טעם למה הוא לבד מרגיש ולא האחרים כי כן אמר בלשון שלילה אינו מרגיש בה אלא יעקב והכל נדרש מזה הפסוק ראיה וטעם וז"ש ויבער ביעקב כאש להבה ולא בשאר האבות לפי שביעקב אכלה האש סביב כלומר מכל סביביו לא נשאר בו צד שלא שלט בו האש אמנם אברהם נשאר לו ישמעאל שלא שלט בו האש ויצחק עשו וגם אם עיקר זרעם הי' ישראל ע"ד כי ביצחק יקרא לך זרע ביצחק ולא כל יצחק הא מיהא נשאר בו צד מה שלא נכוה באש אמנם ביעקב אכלה סביב מכל סביביו ועל כן יאמר שאינו מרגיש בה אלא יעקב וכיון שהביא טעם איך אינו מרגיש בה אלא יעקב אין צריך ליתן טעם למה בטובה אינו מרגיש בה אלא הוא כי מן הדין הוא כי כיון שבפורענות לא טעם אלא הוא ראוי הוא שהוא לבדו יטעום ויתעדן לע"ל בטובתם ולכן לא אמר בסיפא מ"ט רק הה"ד יגל יעקב ישמח ישראל:

(ד) דרך קשתו כאויב הכונה שהש"י עשה עם ישראל הפך דרך העולם כי מדרך העולם

מְעִיק לְעַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל וּקְטַל כָּל עוּלֵים וְכָל דִמְרַגְגִין לַחֲזוּ עֵינָא בְּמַשְׁכַּן כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן שְׁדָא כְּבִיעוּר אֶשָּׁא רוּגְזֵיהּ : ה היה הֲוָה יְיָ דָמֵי כִּבְעֵל דְבָבָא שֵׁיצֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁיצֵי כָּל בִּרְנְיָתְהָא חַבֵּיל כָּל קִירְוֵי פְּצִיחָהָא וְאַסְגֵּי בִּכְנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲבֵילוּתָא וַאֲנִינוּתָא : ו ויחמס וְשַׁרֵשׁ כְּגִינְתָא בֵּית מוּקְדְשֵׁיהּ חַבֵּל אֲתַר מְזוּמָן לְכַפָּרָא עַל עַמֵּיהּ אִנְשֵׁי יְיָ בְּצִיּוֹן חֶדְוַת יוֹמָא טָבָא וְשַׁבַּתָּא וּשְׁנָא בִּתְקוֹף

וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ
ג׳ כ״פ בכסיפ׳ חֲמָתוֹ : ה הָיָה אֲדֹנָי | כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־
ב׳ וח׳ ויירב אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה
ל׳ . ג׳ כ״כ ג׳ חסר וַאֲנִיָּה : ו וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה |
ב׳ קרות מקרת בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן :

שכו ג׳ חד כתיב שי״ן וסימן ויחמס כגן שכו . עזב ככפיר סכו . ויהי בשלם סכו . קדמא כתיב שי״ן :

אבן עזרא

(ה) וירב . בג׳ נקודות תחת היו״ד מהבנין הכבד הנוסף . תאניה התי״ו נוסף מגזרת ואנו ואבלו : (ו) ויחמס . חסף נחמסו עקביך : שכו . וסכתו כמו חקו וחקתו

רשי

כשהוא תופס לכך נכתב בלשון דריכה : שפך כאש חמתו . כך חבור המלה שפך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אבל חמה כדכתיב (תהלים עט) שפוך חמתך כו׳ : וירב בבת יהודה . הרבה בכנסת יהודה : תאניה ואניה . צער ויללה : וירב . נקוד יו״ד קמץ קטן שהוא ל׳ הרב׳ את אחרים וירב העם ויעצמו מאד נקוד חירק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה״א כגון פנה זכה בכה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה״א כשהוא מדבר על עצמו נקוד חירק כגון (שמות ז) ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד קמץ כגון (שופטים טו) ויפן זנב אל זנב (מלכים ב כג) ויגל יהודה מעל אדמתו (שם יח) ויגל מלך בבל את ישראל אשורה : (ו) ויחמוס . לשון כריתה וכן (איוב טו) יחמוס כגפן (ירמיה יג) נחמסו עקביך : כגן . כמו שגוזזין ירקות הגנה : שוכו . מעונתו שכו כתיב ששיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות : שחת מועדו . בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר (שמות כה) ונועדתי

לחם דמעה

העולם האדם המתכעס על חברו ובעת התלהבות הכעס תכף דורך קשתו וחוגר חרבו על ירכו וכונתו שלא להשאיר לו משתין בקיר אבל בעת שמוציא את הדבר לפועל אינו עושה חצי הרעה ממה שחשב לעשות אמנם הש״י לא עשה כן רק כשדרך קשתו היה כאויב שהוא פחות מצר . אמנם כשבא לעשות הדבר בפועל ולזרוק חציו בימינו אז נצב ימינו כצר ועשה יותר ממה שחשב לעשות וכמו שנאמר בפסוק חשב ה׳ להשחית וכו׳ בס״ד . אי נמי אפשר שהכונה להודיענו שיותר יש להצטער ממד״ר במה שיש בה בשב ואל תעשה ולא ריחם עלינו ממה שיש לנו להצטער ממה״ד שבקום עשה הגלה אותנו לבין האומות וזה לסבת שישראל היו אז רשעים וז״ש דרך קשתו כאויב כלומר במה שדרך קשתו בקום עשה להשמידנו אין לכנו׳ אותו אלא כאויב אמנם במה שנצב ימינו והוא צד הרחמים במה שנצב בשב ואל תעשה ולא ריחם עלינו היה כצר שהוא גדול מאויב ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון הכונ׳ שידוע הוא שאהל בת ציון היתה רבתי בגוים וכמז״ל רבתי בדעות יותר מכל המדינות ואותם אשר היו מחמודים וחשובים אפילו באהל בת ציון שהיא ירושלים בהם שפך כאש חמתו ומבחר הצאן לקוח . ואפשר כי באומרו גדע ולא אמר הרס או הכרי׳ רמז לנו כי מה שעשה במלכות ישר׳ הוא שגדע אותו כמי שמגדע ענפי האילן מן האילן ברם עיקר שרשוהי בארעא שבק כי עתיד הוא לחזור ולצמוח ותחזור עטרה ליושנה ואמר השיב אחור ימינו מפני וגומר השמיענו כי אין רע יורד מלמעלה כלל אבל במה שישב בשב ואל תעשה והשיב אחור ימינו מפני אויב ולא סייעם תכף ויבער ביעקב וגו׳ . ומורי זלה״ה כתב ויבער ביעקב וגו׳ ירצה כי דבר ידוע הוא שלהגדיל יסורי הנשרף ולהגדיל צערו ומכאובו אין משליכין אותו לתוך ריבוי האש ממש כי ימות מהרה תכף ולא ירגיש ויגדל כאבו אמנם משימין האש סביבותיו והנשרף בתוך ונשרף והולך לאט קו לקו באופן כי ירגיש במיתתו כאב נמרץ וצער גדול לאין תכלית וכן אמר המקונן שהיו צרות ירושלים דמיון זה וז״א כאש להבה אכלה סביב באופן שמזה יוכר גודל הצרו׳ באיכות וכמות ויגדל הבכי וההספד . ושיער עוד המקונן גודל חרון אפו ית׳ בסבת רובי עונות ישראל וה״א דרך קשתו כאויב והכונה שהתנהג עמו כאויב המתכוין להכות בבן קשתו במקומות הנבחרים שבגוף כדי להמית פתאום ולא יהיה תרופה למוכה כלל וז״ש דרך קשתו בכח כאויב והימין המושך את יתר הקש׳ הליבה מעט אחרי שדרך את קשתו ועשה זה כדי שיהיה לו זמן לכוין באור עיניו היטב אל המקומות המיוחדים שלא יחיה ממכתו ולזה כיון בעלם שלא בא המכה אלא לכל מחמדי עין כצר הנוכר אשר יכוין בחצו אל המקומות הנבחרים כגון הלב וכיוצא בו ובודאי שזאת אומרת שפך כאש חמתו . עכ״ל :

(ה) **אמר** שיותר גדול היה הרע אשר הגיע לבת יהודה ממה שהגיע לי׳ השבטים כשגלו וז״ש היה ה׳ כאויב לבד ולא אויב ממש כשבלע ישראל לפי שלא הרע להם כל כך רק שבלע כל ארמנותיה ושחת מבצריו והניחם פרוץ מרובה על העומד אמנם בבת יהודה הרבה להם הרע יותר ויותר כי הרס מבצריה לגמרי האומר׳ ערו ערו עד היסוד בה וכמ״ש לעיל . הגיע לארץ כלומר עד שהגיע לארץ ואם כן מזה תדע כי וירב בבת יהודה תאניה ואניה והגיע אליה מה שלא הגיע לישראל . ואפשר ג״כ לפרשו כי כשבלע ישראל לבד אז עדיין כיון שנשארה בת יהודה מקיומה לא היתה נרגשת הרעה כל כך אמנם עתה שגם נחרבה בת ציון עם בת יהודה שנחרבה נחרבה תאניה ואניה כפולה ומכופלת ובי״ת בבת תשמש במקום עם כי כיון שפרצם פרץ על פני פרץ שבר על שבר והוה על הוה בהתחברו שתיהן נעשית תאניה ואניה כפולה :

(ו) **ויחמום** כגן שכו . הכונה החמים את סוכת ישראל כגן הירק אשר יבש והלבינו שריגיה כן עשה הש״י את סוכת דוד הנופלת והטעם לפי שחתת ישראל מועדו והיו מחללים את המועדות וגם כן מדה כנגד מדה שכח יי בציון מועד ושבת כלומר כי מרוב הדאגות והיגונות שבאות עליהם שכחו שמחת מועד ושבת כי לא היו שמחים לא עם השבתות ולא עם המועדים : או אפשר שהכונה שהש״י הביאם לידי מדה זו ששכח ה׳ בציון מועד ושבת כמו שמצינו שבימי עזרא לא היו יודעים לעשות סוכה ומה היא ענייניה עד שלימד אותם עזרא הסופר וגם בדורנו זה בעונות כמה וכמה מבני ציון היקרים שכחו את השבת מרוב הגזרות . ואומרו וינאץ בזעם אפו מלך וכהן הכונה כי אם היות שהש״י היה שולח להם נביאים השכם ושלוח בבקר ובערב מתרים בהם זעם אפו יתברך שתחרב ירושלים והם כשומעם היו מנאצים בזה ואפילו הגדולים שבהם וזה שאמר וינאץ בזעם אפו מלך וכהן כלומר אפילו המלך והכהן שבהם כל אחד מיאן בזעם אפו אשר היו אומרים הנביאים שעתיד לזעום אפו ית׳ ולא היו חרדים מזה כלל אבל מנאצים בזעם אפו ואומרים כי שלום ואמת יהיה בימיהם : א״נ אמר היה ה׳ כאויב כו׳ הודיענו כי לא התנהג עמהם במדת רחמים כמנהגו להכות מתחלה בנגעי בתים ואח״כ בבגדיו ואח״כ בגופו וזה דרכו אולי ישוב האדם בנחים וירחם על השאר אבל בכאן לא נשאר שום דבר שלא בלע ובשינוי הסדר וז״ש בלע ישראל דהיינו גופם בתחלה ואחר כך בלע כל ארמנותיה דהיינו בתיהם וגם שחת מבצריו ולא זה בלבד אבל הביא עליה׳ גם אשר לא כתוב בספר ורבו מספור עכ״א וירב בבת יהודה תאניה ואני׳ ואין שפה יכולה לספר ולא זה בלבד אלא גם שכו ומעונתו אשר בציון החמים אותו וז״ש ויחמום כגן שכו שחת מועדו כלומר בית מועדו יתברך דהיינו הב״ה . אמר עוד שכח ה׳ בציון מועד ושבת כלומר כי כל כך נתרבתה התאניה והאניה בציון עד כי אפילו אם היה בא מועד ושבת אשר הדרך הוא לשמוח בהם ע״ד ושמחת בחגך מרוב יגונם לא היו זוכרים אם הוא מועד או שבת וכימי החול היו בעיניהם מרוב יגונם ואמר וינאץ בזעם אפו מלך כו׳ כלומר כי שני עמודי עולם שהיה ראוי שה׳ יגן בזכותם אם זכות דהע״ה שהיה ראוי שזכותו יגן על בת יהודה כי מבית יהודה קא אתי וכן בזכות אהרן הכהן היה ראוי שיחום ויחמול על ב״ה אשר זרע אהרן הכהן משרתים בו ולא הועילו כלל אבל בזעם אפו יתב׳ נאץ המלך דהיינו דהע״ה וגם הכהן דהיינו אהרן הכהן וזכותם לא הועיל לא לבת יהודה אבל וירב בבת יהודה תאניה כו׳ ולא לב״ה אבל ויחמוס כגן שכו שחת מועדו דהיינו הב״ה כדאמרן וז״ש אח״כ זנח יי מזבחו נאר מקדשו ולא הועיל זכות אהרן הכהן וגם הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה אשר כחומות היו חוזק כל מלכות בית דוד ולא הועיל זכות דוד אליהם : א״נ ע״י שהחמים כגן שכו דהיינו הב״ה שחת מועדו היינו תמידים ומוספין כד״א את הכבש אחד תעשה בבקר כו׳ וכיון שחתת הקרבנות זה היה סבה ששכח יי בציון מועד ושבת כי היכר המועדות ושבת הוא בשינוי הקרבנות וכש״ה וביום השבת שני כבשים בני שנה כו׳ וכן במועדים וכיון שסיחת מועדו זה היה סבה ששכח יי בציון מועד ושבת וכן כתב מורי זלה״ה : **עוד** כתב מורי זלה״ה ויחמום כגן שכו שחת מועדו היינו ב״ה של מעלה מכוון כנגד ב״ה של מטה כנודע וכל זמן שאין הקב״ה נכנס בב״ה של מטה אינו נכנס בשל מעלה נמצא שבהגיע היזק לזה יגיע לזה כביכול כמז״ל וזה שכתוב ויחמום כגן שכו שהוא ב״ה של מטה שחת מועדו שהוא ב״ה של מעלה : **עוד** כתב ואפשר לפרש הפסוק כולו בדרך א׳ והוא שגרמה שהש״י סגר דרכי התפלה והאניה בסבות העאתם כי כבדה מאד והוא בהבטל מהם הדברים שהיו להם לעזר ולהועיל ולכפר על עונותיהם הש״י בחרונו הסירם ונאלם לבלתי תת להם דרך לעבור נאולים ראשונה סוכתו אשר הוא כללות ב״ה אשר היה סבה לשכון כבוד בארצנו ושתדור השכינה בתחתונים ולהשפיע לישראל רב טוב וישע ולא יוכל שום נברא להזיק אליהם כלל הנה הש״י הסירה וגילה אותם והסיר צלו מעליה ומסרה למקרה ופגע וז״ש ויחמוס כגן שכו גם דבר שני שהיה מגין עליהם והם הקרבנות הנקרבים על גבי

ז זנח אדני מזבחו נאר מקדשו הסגיר ביד־אויב ג׳. ג׳
חומת ארמנותיה קול נתנו בבית־יהוה כיום מועד׃ ח׳ כתיב כן ע״ל. י״א
ח חשב יהוה להשחית חומת בת־ציון נטה קו
לא־השיב ידו מבלע ויאבל־חל וחומה יחדו ל׳. ה׳ חס׳ בלישנא
אמללו׃ ט טבעו בארץ שעריה אבד ושבר ט׳ זעירא מן א״ב
בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם־נביאיה מלאפון זעיר׳ ב׳ מ״ל

רוגזיה מלכא וכהנא רבא׃ ז זנח אשלי יי מדבחיה בעט מקדשיה
מסר ביד בעיל דבבא שורי בירנייתא קלא יהבו בבית מוקדשא
דיי כקל עמא בית ישראל דמצליין בגויה ביומא דפסחא׃ ח חשב
חשב יי לחבלא שור כנשתא דציון סאט משקולתא ולא אתיב
ידיה מלשיצאה ואביל מקפנא ושורא כחדא אתפגרו׃ ט טבעו
טמעו בארעא תרעהא (על די נבסו חזירא ואובילו מן דמיה
עליהון) הוביד ותבר מזוזהא מלכהא ורברבנהא גלו ביני
עממיא על דלא נטרו פתגמי אורייתא כאילו לא קבילו יתה
בטורא דסיני אף נביאהא אתמנע מנהון רוח נבואת קודשא

זנח ג׳ וסי׳ ביהושע סי׳ ה׳ : מזבחו ג׳ וסי׳ האתם תריבון לבעל. ירב בו הבעל כי נתץ. זנח ח׳ מזבחו : חל ה׳ חסר בלישנא שור וסימן וישפכו סוללה. וגם לאיזבל דבר ה׳ לאמר וגו׳ בחל יזרעאל. ישית חומות וחל. וגלות החל הזה. ויאבל חל וחומה יחד אומללו :

תולדות אהרן ויאבל חיל וחומה . פסחים פז : טבעו בארץ . סוטה ט בבא קמא נס :

רשי

נועדתי לך שם : מלך וכהן . צדקיהו המלך ושריהו כהן גדול: (ז) נאר . ביטל וכן (תהלים פט) נארת ברית עבדך : כיום מועד . שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כן נתנו האויבים בחרבנו קול שמחה: (ח) חשב ה׳ להשחית . זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר (ירמיה לב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני : נטה קו . של משפט ליפרע על עונינו : מבלע . מהשחית : חיל וחומה . שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה : (ט) טבעו בארץ שעריה . מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון שנאמר (תהלים כד) שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשי ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים : אין תורה

אבן עזרא

וחקתו : מועדו . כמו בלא מועד : (ז) נאר . הנו״ן שרש נארת ברית עבדך כמו עזב או שנא : (ח) נטה קו . תהו : חל . כמו ותעמוד בחל והוא מקום סביב חומה

לחם דמעה

המזבח המטהרות את נפשותם מכל חטא ועון דרך כלל לכל כללות האומה והם התמידין והמוספין שנאמר בהם להקריב לי במועדו גם בזה לא בחר יי ושחת אותם וזה שחת מועדו גם דבר שלישי והם השבתות והמועדים אשר בשמר׳ עקב רב וכמז״ל אילו שמרו ישראל שתי שבתות כהוגן כו׳ ואם לגאול אותם מגלת׳ יספיק כ״ש למנוע מהם שגלות טרם בואו יספיק והותר ולא תאונה להם רעה כלל ועשה השי״ת בחרונו להשבית מועד ושבת כי עונותיהם גרמו השעת עיניהם והשמנת לבם כמז״ל ושכר עבירה עבירה גם דבר רביעי שהיה להם והם הצדיקים אשר היו ביניהם שהיו יכולים להתפלל עליהם בעד אותם השי״ת וינאץ אותם והם המלך והכהן אשר הם בחירי האומה ישראלית בלי ספק ואל זה כיון מ״ש מקרא שכתוב וינאץ בזעם אפו מלך וכהן עכ״ל :

(ז) **ואמר** זנח ה׳ מזבחו נאר מקדשו . הכונה כי מתחלה הסיר מהם כל מגן ולגנה אשר היה מגן על ישראל והמגן הא׳ אשר היה המזבח מכפר על ישראל זנח אותו וכן המקדש שהיה מגן על ישראל כי היו אומרים היכל ה׳ ולא היו יודעים כי היכל ה׳ המה ובדידהו תליא מילתא על כן נאר מקדשו כדי שלא יגן עליהם וגם כל שאר הצדיקים אשר הם היו מגן על הדור והיו להם לחומה ולמכסה ביום זעם את כולם הסגירם ביד סמאל האויב ועז״א הסגיר ביד אויב חומות ארמנותי׳ ופי׳ מה טיבם של אנשים אלו ואמר כי זה היה מעשיהם כי לעולם היו נותנים קול בבית ה׳ בלימוד התורה ובתפלה כיום המועד אשר הוא מעותד לכל תורה ותפלה כי לכך ניתן המועד ואלו לעולם אפילו בחול קול נתנו בבית ה׳ כיום מועד האנשים האלה והחומות האלה הסגיר אותם ביד האויב והוא השטן וסלקם מן העולם כדי שלא יהיו להם לחומה ביום זעם וכאשר חשב ה׳ להשחית חומת בת ציון והם הצדיקים אחר שנטה קו הזה לא השיב ידו מבלע גם כל שאר המון העם וכעם ככהן כצדיק כרשע כולם יחדו אומללו ועכ״א ויאבל חיל וחומה יחדו כי חיל והוא רמז להמון העם וחומה והוא רמז לצדיקים אלו ואלו אומללו לפי שלא נתנו לב לשוב בתשובה כאשר ראו מיתת הצדיקים וא״כ אלו ואלו יחדו אומללו : **א״נ** עם מ״ש לעיל במ״ש וינאץ בזעם אפו מלך וכהן שהכונה שהמלך והכהן כל א׳ ניאץ בזעם אפו ית׳ ולא היו מאמינים לנביאים המתנבאים שהקב״ה יזעום אפו בהם אבל מנאצים בזעם אפו ית׳ ואומרים שלום ואמת יהיה בימיהם וע״כ הקב״ה נפרע מכל א׳ מהם כנגד הכהן אשר היה מנאץ אמר זנח ה׳ מזבחו נאר מקדשו כי המזבח והמקדש היה לתועלת הכהן כי שם ביתו ואמר השי״ת כיון שהוא מנאץ אותי גם אני אין לי חפץ לא במזבח ולא במקדש וזנח ונאר אותו וכן המלך במה שם מבטחו אם לא בב׳ חומות שהיו בירושלים לכן הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה ואמר קול נתנו בבית ה׳ לומר שלא תחשוב שחומות ירושלים וגם ב״ה בכו וחרה להם על אשר נמסרו ביד אויב כי אדרבא יותר היו שמחים בהיותם ביד אויב מהיותם ביד ישראל כי בפסיליהם הכעיסוהו ושמו צלם בהיכל והחומות וב״ה נתחברו ביחד ונשאו קול יחדו ירננו כאילו היה יום מועד וז״ש קול נתנו בבית ה׳ כלומר אלו החומות האמורות נתנו קול בבית ה׳ כלומר עם בית ה׳ יחד כולם כאחד נתנו קול כיום מועד כלומר כיום מועד אשר הכל שמחים בו כן שמחו אלו ע״ד והיה כאשר שש ה׳ עליכם להיטיב כו׳ : **א״נ** בהיות שהמזבח הוא היה חומה על ירושלים לפי שהאדם היה מקריב קרבנו עליו ומתכפר וכן המקדש והיו אלו השני דברים כמו ב׳ חומות לירושלים ואת שתיהן איבד ושיבר השי״ת וז״ש זנח ה׳ מזבחו שהיה החומה האחת ונאר מקדשו שהיה החומה האחרת באופן שהסגיר ביד האויב ב׳ חומות ארמנותיה וז״ש הסגיר ביד אויב כו׳ ועברו האויבים בבית ה׳ ונתנו בה קול ושריקות כאלו היה יום מועד לרוב שמחתם על נאוצם :

(ח) **חשב** ה׳ להשחית חומת בת ציון כו׳ הודיענו שהתנהג עמנו שלא כדרך העולם והוא כי מי שחושב לעשות איזה רע לחבירו לפעמים המחשבה אינה בא׳ לידי מעשה . כי הוא מתחרט ואינו עושה אותה וגם אם לפעמים בא לידי מעשה אינו עושה אלי המחשבה שחשב ואם באולי יעשה לפעמים כל מה שחשב הלואי שיעשה מה שחשב אבל בודאי שלא יעשה יותר ממה שחשב כי אין סברא שיעשה יותר ממה שחשב אמנם השי״ת התנהג עם ישראל להפך בכל מכל כל כי הוא מתחלה חשב להשחית חומת בת ציון ולא מנע עצמו מלעשותו בפועל אבל שם את הדבר למעשה ולפועל וז״ש נטה קו והלואי שהיה משים מקלתו ולא כולו אבל הוא ית׳ לא כן עשה רק לא השיב ידו מבלע והלואי שהיה עושה כל מה שחשב לבד אבל עשה יותר ממה שחשב שהוא לא חשב להשחית רק חומת בת ציון לבד וכשהוציא את הדבר לפועל עשה יותר שהשחית החיל והחומה יחדו אומללו שהוא שורא ובר שורא כמז״ל באופן שעשה יותר ממה שחשב : **א״נ** באומרו זנח ה׳ מזבחו כו׳ הודיענו מ״ש ז״ל כי לא רצה השי״ת שישלוט יד האויב בב״ה אבל שלח למלאך גבריאל ושרף את מקדשו אמנם חומות ירושלים הסגיר אותם ביד אויב ולא איכפת ליה מנייהו וז״ש זנח ה׳ מזבחו נאר מקדשו כלומר המזבח והמקדש הוא ית׳ זנח ונאר אותו אבל החומות הסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה וע״כ קול נתנו ישראל וגם כל פמליא של מעלה נתנו קול בעבור בית ה׳ אשר חס על כבודו ולא הסגירו ביד אויב ע״כ נתנו קול כאלו היה יום מועד בקול זמרה ותודה כמנהג יום המועד : **א״נ** רמז למ״ש ז״ל כי כשנחרב הבית בא השי״ת לביתו וכל מלאכיו עמו וקרא גם לאבריהם ונתחברו כתות כתות וכל כת וכת מספידים בקול יללה באופן שנתרבה הקול יללה בבית ה׳ כיום מועד כלומר כשעור הקולות אשר היו נעשים בבית ה׳ ביום המועד בשמחת בית השואבה בקול שבן קול שמחה כן עתה בקול יללה תאניה ואניה כל מלאכי מעלה : **א״נ** יאמר עם מ״ש ז״ל כי כאשר ישראל חטאו עוו ופשעו מאז נראתה כנורת כלב רבוץ על גבי המזבח וכשהיו רצויים לפניו ית׳ היה נראה כנור׳ אריה דרביע׳ עלויה ועכ״א כי בתחלה זנח ה׳ מזבחו ושכח אותו כי בהראות נורת כלב רבוץ על המזבח מוכיח כי לא לרצון היה להם אבל עדיין היו מקריבים את קרבנם לכל מנחתם וא״כ כאשר לא שבו אל האלהים נאר מקדשו כלומר שביטל מקדשו ובוטל התמיד וכאשר ראה כי בכל זאת לא שבו בתשובה אז גזר אומר והסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה ובא נ״כ ירושלים ויצר עליה ואז ויזעקו אל ה׳ וקול נתנו בבית ה׳ בצלותין ובבעותין כצלותא דיום מועד וזהו כיום מועד ולא הועיל להם כלום והטעם לפי שהתפללו אחר גזר דין שגזר והסגיר ביד אויב חומות ארמנותיה וכמד״א היערוך שועך לא בצר : **חשב** ה׳ להשחית חומת בת ציון כו׳ . כלומר זה ימים רבים שחשב ועלה על דעתו להשחית חומת בת ציון שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני וכיון שמתחילה חשב השי״ת ונפה כי בפסיליהם יקניאוהו ויכעיסוהו וחשב להשחיתה אם כן בודאי כי מחשבתו ית׳ הרי היה כמעשה וא״כ נוכל לומר כי מיום אשר חשב ה׳ להשחית מאותו היום נטה קו עליה והתחיל להשחיתה וכיומא אריכת׳ דמיא וגמלא שמעולם לא השיב ידו מבלע ומשעת מחשבה התחיל להשחית עד עתה ואומרו ויאבל חיל וחומה יחדו אמללו רצה לתת טעם למה אבל והכרי׳ החיל והחומה אם הוא מתחלה לא חשב להשחית רק את החומה לכ״א אם האביל חיל וחומה הטעם הוא כי להיות שכנים זה לזה יחדו אמללו ע״כ אוי לרשע ואוי לשכנו : **חשב** ה׳ להשחית הומת בת ציון נטה קו מלינו שיש קו לטובה כמד״א וקו ינטה על ירושלים ואפשר לומר שקו זה נ״כ לטובה והודיענו שהקב״ה שרם מכה צין רפואה פרח והגה כאשר חשב להשחית טרם שישחית נטה קו המשקולת עליה למדוד ארכה ורחבה לזמן שתוב״ב

וְלָא אִתְאֲמַר לְהוֹן פִּתְגָם נְבוּאֲתָא מִן קֳדָם יְיָ: י יתבו יָתְבִין עַל אַרְעָא שָׁתְקִין סָבֵי כְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אַסִּיקוּ עֲפַר מַקְלֶה עַל רֵישֵׁיהוֹן קַמְרוּ סַקִּין עַל בִּסְרֵיהוֹן אַחִיתוּ לְעַפְרָא דְאַרְעָא רֵישֵׁיהוֹן בְּתוּלְתָּא דִירוּשְׁלֶם: יא כלו סַפָּקוּ בִדְמָעִין עֵינַי אִידְגָארַן מֵעַי אִתְּשַׁד לְאַרְעָא כְּבֵדִי עַל תְּבִיר כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי כַּד דְּצָחוּ עוֹלֵמַיָּא וְיַנְקַיָּא.

ד' כליש' ג' וד' בלישנא לֹא־מָצְאוּ חָזוֹן מֵיהוָה: י יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלִָם: יא כָּלוּ בַדְּמָעוֹת עֵינַי חֳמַרְמְרוּ מֵעַי נִשְׁפַּךְ לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל־שֶׁבֶר

לא מצאו ד' וסימן נמסר בירמיה ריש סימן י"ד ובאיוב סימן ל"ב: בדמעות ל' כלו בדמעות עיני וא' בדמעות ואינון חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל ב' בריש תיבותא. וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד:

תולדות אהרן ישבו לארץ. נדרים סה:

אבן עזרא

חומה: (ט) אבד ושבר. שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון: (י) ראשן. שער וראשן או כמשמעו: (יא) המרמרו. כראשון: בעטף. בחסרון ה"א מבנין נפעל כמו

רשי

תורה. אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגומר. כמשמעו ומדרש אגדה נבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדפנה של אנטוכיא ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והשיב אותם בקתדראות של זהב ואמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו צוה ושמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום: (יא) המרמרו. רגרז"ליר"ט בלעז דרך בני מעים כשמשליכים אדם

לחם דמעה

שתוב"ב ואחר שנטה קו והקו שמור ומולנע בידו לטובה לזמן שיבנה במ"ב ע"כ בזאת החומה לא ריחם כלל ולא השאיר ממנה כלום רק לא השיב ידו מבלע ויאבל הכל חיל וחומה וגו': או אפשר כי בתחילה חשב ה' להשחית וגו' לבד ולהשליך אפו וחמתו בעצים ובאבנים לבד ולא בגופן של ישראל אבל אחרי שנטה קו להשחית לא השי' ידו מבלע ואת זה וזה בלע ויאבל חיל והוא רמז לכל עם מדינת ירושלים וגם החומה הכל יחדו אומללו לפי שראה הש"י קושי ערפ' של ישראל וקרוב לזה פי' הרב מורי ז"ל:

(ט) **טבעו** בארץ שעריה. הכונה שעשה הש"י באופן שהצדיקים שהיו בירושלים רובם או כולם לא מסר אותם ביד הכשדים אבל מתו מותת עלמם ונקברו ונטבעו בארץ ירושלים וז"ש טבעו בארץ שעריה והם השערים המלוויינים בהלכה והצדיקים שבהם טבעו בארץ ולא שלחה יד א"ס עליהם אמנם בריחיה והם הפריצים אשר היו רוצים לפלוט על השערים כי כמו שהבריח שליט על הפתח לסגור ולפתוח כן אלו הפריצים היו שולטים על השערים המלוויינים בהלכה ועל כן אבד ושבר בריחיה מהם איבד איבוד גמור הם וכל אשר להם מהם שיבר או שברון מתנים או שברון של ממון גם מלכה ושריה הלכו בגלות בתוך מלכי מדי ופרס אשר אין להם תורה ודת ודין והם אכזרים בתכלית האכזריות לפי שאין להם תורה ומצות וז"ש בגוים אין תורה ולא למלכה ושריה לבד אבל גם נביאיה אותם אשר לא מצאו חזון מה' והיו נביאי השקר שהיו אומרים כי ה' נראה אליהם והכל שוא ודבר כזב כי מעולם לא מצאו חזון מה' גם המה הלכו בגוים אין תורה ויאכלו מפרי דרכם:

אי נמי עם מהז"ל כי השערים לפי שחלקו כבוד לארון לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ עד"ז כיום הכתוב ואמר אבד ושבר בריחיה בהם משל אל אנשי המעלה אשר בתוכה וכן מלכה ושריה הלכו בגוים ושלטה בהם יד הגוים לפי שלא עסקו בתורה וזהו אין תורה דקאמר כי על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי מקבילות מחלוקות זו עם זו כי שעריה לפי שחלקו כבוד לתורה לא שלטה בהם יד הגוים ומלכה ושריה שלטו בהם הגוים לפי שאין תורה ולא עסקו בה וגם נביאיה אשר לא מצאו חזון גוה' כדאמרן לעיל גם הם נאבדו בתוך הגוים כמות זה כן מות זה:

(י) **ישבו** לארץ ידמו זקני בת ציון. ראוי לדייק שהול"ל ישבו בפת"ח שהוא לשון עבר ואמאי נקט בציר"י לשון עתיד וזה ג"כ קשה במלת ידמו שהוא לשון עתיד ועם מהז"ל והביאו רש"י ז"ל בפירושו כי כשמרד צדקיהו ועבר על שבועתו שלח נ"נ בשביל הסנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיבם בקתדראות של זהב וא"ל סדרו לי תורתכם וכיון שהגיע לפרש' נדרים וגילו לו שיש התרה על ידי שילך אצל חכם ויתיר לו א"ל א"כ אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו אז צוה ושמטום והושיבום לארץ ולפ"ז אפשר שהכתוב כתב לנו בכאן כליווי שלוה נ"נ ואמר ישבו לארץ וגומר כלומר וירדו מהקתדראות וישבו לארץ זקני בת ציון וכן צוה ואמר ידמו זקני בת ציון כלומר ידמו ויחרישו וישתקו כי עד שהגיעו לפרשת נדרים היו מסדרים לו התורה פ' פ' ומתרגמים אותה לו כשהגיעו לפרשת נדרים השתיק אותם וצוה שידמו זקני בת ציון. ולפי שקשה לפירוש רז"ל בפירשו הענין בסנהדרין שהיו לפני נבוכדנצר איך אמר העלו עפר על ראשן והן היו עומדין לפני המלך ואיך היה אפשר אשר יעשו כן לפני המלך על כן דרשו שהזכירו זכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר וגם זכות יעקב שנאמר וישם שק במתניו וז"ש חגרו שקים: **א"נ** אפשר שיובן עם מ"ש ז"ל העלו עפר על ראשן שהיו מזכירין זכותו של אברהם דכתיב ואנכי עפר ואפר חגרו שקים התחילו להזכיר זכותו של יעקב דכתיב וישם שק במתניו ועם זה אפשר שיפורש הכתוב כך זקני בת ציון ראוי הוא שישבו לארץ וידמו וישימו יד על פה לפי שהם היו חושבים שזכות אבותם יסייעם והעלו זכות אברהם שנאמר ואנכי עפר ואפר זכותו העלו על ראשם וגם חגרו שקים והזכירו זכותו של יעקב שנאמר וישם שק במתניו וכל זה היה סבה אשר הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים כי בדידהו תליא מילתא ולא בזכות אבותיהם וכיון שהזקנים לא היכירו את בני דורם להחזירם ולהדריכם בדרך ישרה וטעו שחשבו שזכות אבותם יסייעום ישבו לארץ וידמו וישימו יד על פה כי בחשבם זה העלו עפר על ראשם כדאמרן על זכות אבות ואדרבא בזה היה סבה אשר הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים: **א"נ** בהיות כי ידוע הוא כי על הדין העולם עומד וע"כ הזכיר הכתוב ואמר דרשו משפט אשרו המוץ וגו' ובהיות כי ירושלים בתחלה היתה מלאתי משפט וצדק ילין בה ועתה מרצחים ע"כ גלו מעל שולחן אביהם ואל זה אפשר שכיון הכתוב ואמר טבעו בארץ שעריה הכונה כי אותו הדור היו שופטים את שופטיהם ומכניעים אותו בבור התחתיות וז"ש טבעו בארץ שעריה כלומר שערי הב"ד טבעו בארץ והכניעו' עד עפר כי לא היו מניחים להם שידונו דת ודין אבל מונעים אותם בכח הזרוע וטבעו בבור התחתיות ארץ ולכן פקד עליהם ואבד ושבר בריחיה והם הבעלי זרוע והשרים אשר היו לדיינים מכניעים אבד ושבר אותם ואמר הכתוב מלכה ושריה בגוים אין תורה כלומר אילו המלך הזה והשרים האלו היו מולכים בגוים והיו ממלכי א"ה מ"ה בלהם אין תורה כלומר שאינם משועבדים אל דת התורה ועושים כל דבריהם מצום הרמנותא דמלכא אפילו שיהיה הפך תורתם ודתם וז"ש בגוים אין תורה אבל

כיון שהם מלכים ושרים בישראל ע"כ יש דין תורה אפילו להם וכדקי"ל דבין מלכי ישראל ובין מלכי בית דוד דנין אותם אם לא מפני מעשה שהיה ואל זה כיון מ"ש המשורר ע"ה כי שמה ישבו כסאות למשפט לשפוט כסאות לבית דוד כי אותם הכסאות שיבנו למשפט לשפוט את העם היו כסאות גם לבית דוד כלומר לשפוט גם למלכות בית דוד וכאשר נתנו כתף סוררת וטבעו בארץ שעריה כדאמרן אז השי"ת אבד ושבר בריחיה. אמר עוד גם נביאי' לא מצאו חזון מיי' וידוייק אמאי לא קאמר לא מצאו נבואה מיי' אבל נקט חזון מטעם אפשר כי לפי דנקטינן כי כל חזון היא נבואה רעה כד"א חזות קשה הוגד לי והעד חזון ישעיהו בן אמוץ והנה נביאי ירושלים אילו היו מנבאים לישראל כאשר היה מנבא ירמיהו הנביא כי היה אומר להם בשם ה' כי רעה תבא אליכם נאם ה' או אפשר שהיו שבים מדרכם הרעה וינחם ה' על הרעה וכמעשה דנינוה אבל גם נביאיה לעולם ועד היו אומרים כי לא מצאו חזון שהוא רע וקשה מיי' שיאמר להם שום נבואה רעה אבל לעולם היו אומרים בשם ה' כי שלום ואמת יהיה בימיכם והעיר לא תנתן ביד הכשדים באופן כי במה שלא מצאו חזון מיי' אבל לעולם היו מתנבאים נבואות טובות זה היה סבה שלא שבו בתשובה ובאה עליה הצרה הזאת: **ואם** נאמר כי מ"ש טבעו בארץ שעריה הכונה על השערים המלוויינים בהלכה ובלימוד התורה כי טבעו אותם בארץ כלומר כי הגדולים והעשירים שבהם שהיה ראוי לפרנסם כדי שילמדו ע"ד זבולון ויששכר ולא די שהם לא עשו כן אבל אכלו גם אכול את כספם במסים וארנוניות וכיוצא באופן שהכניעו אותם וטבעו אותם בארץ וע"כ השי"ת אבד ושיבר בריחיה והם העשירים שבה והם וכל אשר להם נאבדו וכן מלכה ושריה הלכו בגוים אשר לא היו יכולים ללמוד תורה ביניהם ולא לקיימה וז"ש בגוים אין תורה וזה מרוב שמדות וגירושין שהיו עושים בהם וגזירות קשות שלא ילמדו התורה לא ללמד ולא לקיימה וזה היה להם חלף עבודתם ומעשיהם כדאמרן אשר הם טבעו בארץ שעריה המלוויינין בהלכה והיו סבת ביטול התורה ולכן גם המה בגוים אשר הלכו שמה אין תורה כלומר לא היו מניחים להם ללמוד התורה ולקיימה גם נביאיה שמה בח"ל לא מצאו חזון מה' כי לא היה אפשר לבא להם חזון מה' בגוים אשר גם הנביאים אשר הלכו שמה לא יכלו למצא חזון מה' קרובים דברי בזה לדברי הרב מורי זלה"ה:

ואפשר לומר כו' טי"ת טבעו היא טי"ת זעירא לרמוז כי טביעתם בארץ לא לרעתם היתה רק לטובתם כדי שלא ישלוט בהם יד האויב ע"כ טי"ת טבעו זעירא לכוונם כי דמיית כאילו לא היתה טביעה כיון שלטובתם היה כדאמרן ה"ל כאילו לא טבעו ממש: **ואומרו** ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון כו' אפשר שכנגד כל הדברים אשר ספר בקרא דלעיל שאירעו לאבותינו כנגד כל אחד ואחד עשו הזקנים הספר רמז על כל אחד כנגד מה שטבעו בארץ שעריה כנגד זה ג"כ זקני בת ציון ישבו לארץ דומים כאלו טבעו גם הם בארץ וכנגד אבד ושבר בריחיה הבריחים שמשמיעים קול בעת שפתיחה והסגירה הם דממו בלי השמעת קול לבד וז"ש ידמו זקני בת ציון וכנגד מלכה ושריה אשר היו עטרת ראשם כנגד זה העלו עפר על ראשם וכנגד האמרת אשר אין תורה והתורה חוגרת שק על אשר אפכו סוחריה גם המה חגרו שקים וכנגד האמרת שנפרך חזון מישראל גם נביאיה לא מצאו חזון מה' ע"כ הורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים ורמז על אותם הצדיקים גמורים שמעולם לא טעו טעם חטא כבתולה הזאת אשר היא בבתולים ולא טעמה טעם ביאה כן אותם אשר לא טעמו טעם חטא והיה ראוי שתהיה השכינה עליהם כמרע"ה עתה הורידו לארץ ראשן על אשר נפרץ חזון מישראל וגם נביאיה לא מצאו חזון מיי':

א"נ אפשר שאמר ולזה לזקני בת ציון אשר הם מנהיגי ישראל שינהגו אבלות וישבו לארץ כאבל אשר הוא יושב על הארץ ודומם וז"ש ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון ואמר שראוי שינהגו האבלות הזה כל ומיכם על אשר הם במעשיהם ובמעלליהם העלו עפר על ראשן הכונה על האויב אשר היה עד עתה עפר תחת כפות רגליהם ועתה הם העלו אותו על ראשם כי על רוב חטאתם גבר האויב חגרו שקים והם במעשיהם הרעים עשו להם בגדים צואים ע"ד מ"ש ביהושע הכהן הגדול הסירו הבגדים הצואים מעליו באופן שאלו הם בידיהם חגרו שקים עליהם והם הבגדים הצואים הנעשים מהעבירות ולא זו בלבד עשו אבל כביכול נגעו בכבוד השכינה ומדודה הפרידוה והורידו לארץ ראשן והיא השכינה שהיא ראשן וראש כל ישראל והורידוה לארץ ואומרו בתולות ירושלים אפשר שרמז שהן גרמו בעונותיהן את כל זה בהיות שהיו הולכות נטויות גרון ומשקרות עינים ועל כל זה מן הראוי הוא שישבו לארץ וידמו זקני בת ציון כמנהג האבלים: **והרב** מורי זלה"ה כתב ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון כו' אמר שמקונן אף אם עברו עליהם צרות רבות ורעות אפ"ה ישבו לארץ וידמו זקני בת ציון ולא יהיה להם פה להשיב ולהתפלל אל ככד צרתם והסבה כי ככר עשו ולא הועילו כי העלו עפר על ראשם ותגרו שקים והורידו לארץ ראשן בתולות ירושלים ולא שום להם ולכך ירפו ידיהם ויחרישו לא יענו עוד ע"כ:

(יא) **כלו** בדמעות עיני כו'. אפשר כי להפליג צרתו אמר כי מרוב אנחותי על שבר בת עמי נעשו לי כל סימני טרפות וכרי הוא חשוב כמת דאבונה אמר שכלו בדמעות עיניו וסומא חשוב כמת ואירע לו כמ"ש איוב ותכל מכעס עיני שלא היה רק שבשמש עינו מראייה אבל עיני במקומו עומד וגם שם לא כהו שהי עיניו רק עינו האהת אמנם בנ"ד לא לבד כהו מראיי' אבל עקר גוף העין כלה ונתרוקן לגמרי ע"ד מ"ש דפע"ב ואור

בַּת־עַמִּי בֵּעָטֵף עוֹלֵל וְיוֹנֵק בִּרְחֹבוֹת קִרְיָה׃
יב לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל
בִּרְחֹבוֹת עִיר בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל־חֵיק אִמֹּתָם׃
יג מָה־אֲעִידֵךְ מָה אֲדַמֶּה־לָּךְ הַבַּת יְרוּשָׁלַםִ מָה
אַשְׁוֶה־לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל כַּיָּם

בִּפְתָאוּת קַרְתָּא׃ יב לְאִמְּהוֹן אָמְרִין רוֹבְיָא דְיִשְׂרָאֵל אָן
עִיבוּר וַחֲמַר כַּד הֲווֹ צַחֲיָין בִּקְטַל דְּחַרְבָּא מִן צְחוּתָא בִּפְתָאוּת
קַרְיְתָא כַּד יִתְּשַׁד נַפְשְׁהוֹן מִן כַּפְנָא לְגוֹ עֲטִיף אִמְּהוֹן׃ יג מָא
אַסְעִיד בָּךְ וּמָה אֲהָא מְדַמֵּי לָךְ כְּנִישְׁתָּא דִּירוּשְׁלֶם מָה אֲתַבִּיד
לָךְ אֱהִי מְנַחֵם לִיךְ בְּתוּלְתָּא דִּכְנִישְׁתָּא דְּצִיּוֹן אֲרוּם סַגִּי תְּבָרִיךְ
כִּסְגִיאוּת תְּבִיר גַּלְלֵי יַמָּא רַבָּא בְּעִידָן נַחְשׁוֹלֵיהּ וּמַן הוּא אַסְיָא

הבת ד׳ פתח וסימן וכל הבת תהיון . עד מתי תתחסקין. זב עמקך הבת . מה אעידך ומה אדמה לך הבת ירושלים :

תולדות אהרן מה אעידך . זוכר ברכשית : אעידך קרי

רשי

אדם לאמר הם כוולים ומתמרמרים : בעטף . פשמיי"ר: מה אעידך ומה אדמה לך . לומר לך מה תתמהי על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך :
(יג) מה אשוה לך ואנחמך . כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה

אבן עזרא

כמו כהרג הרג: (יב) שי"ן בהשתפך. קודם תי"ו התפעל כמו וישתמר: (יג) אעידך. מגזרת
כך

לחם דמעה

ואור עיני גם הם אין אתי כי היה די שיאמר סכתוב ואור עיני אין אתי מאי גם הם אבל מורה מה שאמרנו כי לא נרבות כי לא לבד אור עיני שכסה ואלף הלך לו אבל גם הם אין אתי כי גוף העין נתרוקן לגמרי והוא משל ורמז אל גודל הצרה וז"ש כאן כלו בדמעות עיני ולא אמר כהו להורות כי כלו לגמרי והעינים בעצם גם הם אין אתי וכן נולד כי סימן טרפות כי חמרמרו מעי והוא לשון אדמימות כי כן קורין בלשון ערבי לאדום אחמר והאדמימות במעים הוא סימן טרפות בבהמה שהבהמות האוכלות ההלתית אם נמצאו במעיהן קורט דם אדמימות טרפה ולכן דמה את עצמו כאילו חמרמרו מעיו וגם נשפך לארץ כבדי והוא טרפות אחר כי נשפך לארץ כל כבדו ולא נשאר אפילו כזית במקום מרה וכזית במקום חיותא רק נשפך לארץ כל כבדי על שבר בת עמי : א"נ הודיענו כי גם אם יש לנו בהקדמה אמיתית כי שערי דמעה לא ננעלו עכ"ז לא הועילו לנו הדמעות ולז"א כלו בדמעות עיני עד שחמרמרו מעי ועכ"ז לא נעניתי וא"ת כי לא נעניתי לפי שאני הכבדתי את לבי מלשוב בתשובה ע"ד מש"ל במש"ה ככד לב פרעה שנהפך לבו ככבד כי מטבע הכבד כי כל מה שמבשלים אותו ומשימים אש תחתיו לא מפני כך מתרכך אבל מתקשה והלב הוא להפך כי כל מה שמבשלים אותו הוא מתרכך כבשר ועתה לב פרעה נעשה ככבד הזה כי כל כמה שמייסרים אותו ונכוה בחמי המין עוד היה מתקשה לבו על כן אמרה האומה ישראלית לא תחשבו כי גם אני כמוהו הקשתי את לבי ככבד הזה מלשוב בתשובה כי לא מבעיא שלב בעצמו שהוא רך וכבר נתרכך אבל אפילו הכבד שיש בי השלכתי אותו לארץ וז"ש נשפך לארץ כבדי ולא הקשתי לבי מלחזור בתשובה ושבתי אל ה' על ראותו שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחובות קריה : ארז"ל ג' דמעות הן דמעות העשן ודמעות הבכיה ודמעות בית הכסא ע"כ . ופי' דמעות בית הכסא הוא שהאדם לפעמים יש לו עיצור רב ומתקשה בהוצאת הרעי עד שבשעת עשיית צרכיו זולגות עיניו דמעות וזו קשה ועתה אמר המקונן על ישראל כי מסג' דמעות תרתי איתנהו בו וז"ש כלו בדמעות עיני ומיעוט רבים ב' כי מלבד דמעת הבכיה גם יש בו דמעת בית הכסא לפי שחמרמרו מעיו וי"ש לו חולי מעים ודייק דלא קאמר כלו בדמע עיני אלא בדמעות ואפשר ג"כ כי גם דמעת העשן היה בישראל והוא רמז לדמעת עשן פאש מטרפה אשר שרף ה' וכל בית ישראל בכו את השרפה אשר שרף ה' וע"כ קאמר בדמעות בפת"ח תחת הבי"ת ולא אמר בדמעות בחי"רק לרמוז על הג' דמעות הידועות כי כל פת"ח מובלע בו ה"א הידיעה וכן נשפך לארץ כבדי הכונה לרמוז אל מה שסיפר ן' גוריון שהפריצים היו מביאים סכינים תחת כנפי בגדיהם וכשהיו רואים את הצדיק היו תוחבים את הסכין בבטנו ונשפך לארץ כבדו ואומר על שבר בת עמי כלומר כי זה השבר לא היה יחידי אבל בא זה השבר על שבר אחר של רעב שהיה בירושלים וז"ש על שבר בת עמי וגו' מחמת הרעב באופן שהיה שבר על שבר והוה על הוה . אך אפשר כי במ"ש על שבר בת עמי נתן סבה למה נשפך לארץ כבדי והענין כי היו הורגים האנשים העשירים אשר היו בירושלים כדי ליקח ממונם ואוצרותיהם ומזונותיהם ולכן היו הורגים אותם ושופכים כבדם לארץ מסבת שבר הרעב וכל אחד בזזו איש לו וז"ש על שבר בת עמי וגו' והוא שבר הרעב : אי נמי אפשר שעתה הודה והתודה על כל העתאיה ואמרה אם כלו בדמעות עיני מרוב הצרה הטעם הוא לפי לשעבר חמרמרו מעי כלומר שהלכו מעי אחר התומר וכל היום התאוו תאוה לאכול ולשתות ואם עתה נשפך לארץ כבדי ע"כ באה הלוי הצרה הזאת על השבר והעון שהיה לבת עמי לשעבר בעטף עולל ויונק ברחובות קריה מחמת הרעב ואין מרחם עליהם רק מתים ברעב כראש כל חוצות על כן עתה נשפך לארץ כבדי ובאה עלי הצרה הזאת . ועל כיוצא בזה אמר דהע"ה אשרי משכיל אל דל וגו' כלומר אשרי מי שמשכיל ומשגיח על הדל בימי הרעב וזהו ביום רעה דקאמר קרא ולאיש כזה בודאי ימלטהו ה' כיון שהשגיח על הדל ביום הרעה וביום הרעב כי להשגיח על הדל בימי השבע לאו רבותא היא . אי נמי אמר כלו בדמעות עיני עם מה שמצינו לרז"ל שאמר במש"ה אל שאול ואל בית הדמים לי הרעב בא על שאול שלא נספד כהלכה והנה היו עתה מקוננים ישראל כי אירע להם הפך זה כי כל אדם כשר שהיה נפטר היו מורידים דמעות עליו ולא עברו על זה כלל ועכ"ז לקו ברעב וז"ש כלו בדמעות עיני כי עיני העדה הם הצדיקים והכשרים וכאשר היו כלים ונפטרים מן העולם היו מורידים דמעות עליו וז"ש כלו עיני והם הכשרים בהורדת דמעות כי אין גם אחד מאותם הכשרים שהיו עיני העדה שלא הורדנו דמעות עליו כאשר היה כלה ונפטר מן העולם ועכ"ז לקינו ברעב ונשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחובות קריה מתים ברעב
וספר גודל הרעב ואמר :

(יב) לאמותם יאמרו איה דגן ויין. ואז"ל גלוסקאות וחמר עתיק והכונה כי כיון שהיו אמונים עד עתה ביין ישן וגלוסקאות עתה היו שואלים לאמותם איה דגן ויין שהיינו אוכלים עד הנה ודרשו זה רז"ל כי על מה שהיו אוכלים לשעבר קאמר קרא והיו דואגים עליו שאם על ההווה קאמר שהיו עתה מבקשים דגן ויין ולא היו מוצאים מה יש בזה אם לא ימצאו חמר עתיק וגלוסקאות ודי להם אם ימצאו שאר אוכלים וישיבו את נפשם אלא לאו כי עתה אפי' מציאות שום אוכל לא היו מוצאים אבל מה שהיו דואגים ואו' איה דגן ויין הכונה כמי שדואג על זמן שעבר כי לשעבר היה להם גלוסקאות יפות ויין ישן ועתה היו מתים ברעב וז"ש בהתעטפם כחלל ברחובות עיר אז היו זוכרים הזמן שעבר ואומר איה דגן ויין שהיינו אוכלים לשעבר ואמר עוד בהשתפך נפשם אל חיק אמותם עתה בזה הפסו' פירש מ"ש לעיל בפ' בעטף עולל ויונק ברחובות קריה כי העוללים והם גמולים מחלב ואינם יונקים אלו שואלים לאמותם איה דגן ויין וזה בהתעטפם כחלל ברחובות עיר ואלו כבר היו מדברים ושואלים לאמותם אבל היונק שזכר לעיל כי עדיין יונק שדי אמו אלו אינם יכולים לשאול בפיהם אבל משליכים נפשם אל חיק אמותם ואל דדי אמותם לא היו מוצאים חלב לינק והיו מתים תכף ומיד : א"נ אומר בהשתפך נפשם אל חיק אמותם הכונה שהיו שוחטין את בניהם בחיק אמותם ונשפכת דמם ונפשם אל חיק אמותם כי הדם הוא הנפש : ושמעתי אומרים כי כיון שכלו עיני ונתרוקנו העינים ע"י הדמעות כיון שלא נשארו עינים לא היה יכול לבכות ולהוריד דמעות ולכן נשארה כל הדאגות והיגונות בתוך קרבו במעיו ועל כן חמרמרו מעי כי כאשר האדם מוריד דמעות מעיניו מוציא כל יגוניו לחוץ אבל כיון שכלו עיני לגמרי ע"י הדמעות שהורדתי עד עתה לא נשאר עין כדי לבכות בו ועל כן היגונות שנשארו בתוכו על ידו חמרמרו מעי וכן נשפך לארץ כבדי כי הכבד כאשר נולין אותו על האש נשפך לארץ הדם אשר בתוכו וכן מהאש בוערה אשר בקרבי נשפך לארץ כבדי וכל זה עשיתי על שבר בת עמי כלומר על מזון בת עמי שחסר כד"א שמעתי אומרים כי יש שבר במצרים וכל זה כאשר ראיתי בעטף עולל ויונק ברחובות קריה מפרפרים ונותים ברעב : והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב הנה הפ' הזה קשה הייטוב מצד הלשון שהל"ל כלו עיני מרוב הבכי או מרוב דמעותי כי גזרת בדמעות אינו מתיישב על נכון וגם מצד הענין יראה בלתי צודק כי לא יכלו העינים מרוב הדמעות אך אפשר שיעוורו העינים ולא יוכל הבוכה לראות מרוב הדמעות אך לא יכלו העינים בהחלט יען אינם ניתכות בדמעות כי הדמעות באים אל העינים ויוצאות דרך שם ואין תחלת הויתם מהעינים כי הם אדים עולים שם ויוצאים החוצה כנודע וע"ק דלא שייך חמרמרו מעי עם כלו בדמעות עיני וכן נשפך לארץ כבדי כי מה שייכות ומה הדמות יש לזה עם זה עד שיחבר ג' דברים יחד בחדא מחתא : והנכון אצלי הוא שר"ל שמרוב הצער והעצבון והדאגה לא הפסיק כלל מלבכות עד אשר כלו עיניו ודמעיו יחד בזמן א' והוא כאלו אמר שאם היו עיניו קיימים היה בוכה תמיד וכלו הדמעות כאשר כלו העינים יחד בזמן א' וזה"א כלו בדמעות עיני וגומר והיא כאילו אמר כלו עם הדמעות עיני כלומר שזה עם זה כלו יחד בזמן א' כי כל זמן שהיו העינים קיימים היו הדמעות בהם וביאר הסבה לזה והוא כי המעים אשר מהם יעלו האדי' מהמאכל אשר מהם יתהוו הדמעות נשרפו לגמרי ולא נמצא בהם לחות כלל וכן הדם שהוא חם ולא אשר מהם יתהוו רוב הדמעות ומקורו הוא כנודע נשפך לארץ ובזה נפסד כל הגוף יחד בזמן א' ונמצא לפי זה כי כאשר כלו הדמעות בכלות סבת הוייתם כלו העינים לגמרי בהפסד כל הגוף ואמר שכל זה היה על שבר בת עמי במה שראה עולל ויונק שאינו יודע לשאול עטופים ברעב ברחובות קריה ואין לאל ידם לחיותם ברעב על זה נמס כל לב ונשבר ונדכה עכ"ל : לאמותם יאמרו וגו' כתב הר"מ אלמושנינו ז"ל אפשר שמלת איה לא תהיה שאלה כמשפטה רק הודעה ויאמר שהעגמת נפש הגדול היא שבעת התעטפ' כחלל ברחובות עיר העולל והיונק שזוכרים ובעת השתפך נפשם אל חיק אמותם והוא בעת מיתת' אז היו אומרים ומורי' הרואים מיתתם לאמותם מקום הדגן והיין בזמן ההוא במה שהיו רואים שהיה להם אפשרות להצילם אם היו מגידים להם זה קודם והוא עגמת נפש גדול באמת כי היה להם קצת נחמה אם היו חושבות אמותם שלא היה אפשר בשום צד להחיותם להעדר המזון לגמרי אך במה שהיו אומרות להם שהיה אפשר למצא דגן ויין והיו אומרים ומורים להם איה הוא והיו אומרים זה בזמן שלא היה מועיל כלל שכבר היו מתים והוא בזמן השתפך נפשם וכו' על זה היו מצטערות הרבה מאד מאין נחמה כלל ומצער היה מגיע לנביא המקונן צער שיעור רחב ידים כנז' עכ"ל . והרב מורי זלה"ה כתב כלו בדמעות בשביל דמעותיו של נ"נ הרשע שהיו סבה להשליטו בכל העולם לכך כלו עיני וחמרמרו מעי וזה נלמד ממדרש תלים בפ' הנזכר ז"ל אמרה כנ"י לפני הקב"ה בזכות ג' דמעות שהוריד אותו רשע השלטת אותו בכל העולם כו' ע"ש. לאמותם יאמרו וגו' אפשר לחלק הפ' לג' חלקים והם העוללים והיונקים ושאר העם על העוללים אמר לאמותם יאמרו וגומר ועל שאר העם אמר בהתעטפם כחלל ברחובות עיר ועל היונקים אמר בהשתפך נפשם אל חיק אמותם . ואמר על השנית כחלל להורות כי אלו לא ימותו כ"כ בקל כמו המעונגים ולכ"א כחלל שאינה מיתה טבעית עכ"ל :
(יג) מה אעידך וגו'. הכונה כי מדרך העולם כי המצטער אשר באו עליו יסורין
יגונם

דִּי יַסֵּי יָתִיךְ מִן מְרָעִיךְ : יד נביאיך נְבִיאַי שִׁקְרָא דִּי בֵינָךְ הִינוּן אִיתְנַבִּיאוּ לִיךְ שִׁקְרָא וְלֵית מְשַׁשׁ לִנְבוּאַתְהוֹן וְלָא פַרְסִימוּ יַת פּוּרְעֲנוּתָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלַיִךְ בִּגְלַל חוֹבַיִךְ לְאַהֲדָרוּתִךְ בִּתְיוּבְתָּא

ג׳ שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־לָךְ : יד נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל וְלֹא־גִלּוּ עַל־עֲוֹנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבִיתֵךְ (שבותך ק׳) וַיֶּחֱזוּ לָךְ

אבן עזרא

תגורת מדות : (יד) ותפל . כמו שוא וכן היאכל תפל שאין לו טעם מדרך ישרה וכן לא נתן תפלה : משאות . נבואות וכן משא דמשק : ומדוחים

רשי

כך תנחומים הם לו : (יד) שוא ותפל . דברים שאין בהם טעם ובלשון לעז אפלשטרימנ״ט : ולא גלו על עונך . להוכיח דרכך על פניך : להשיב שבותך . ליישר

לחם דמעה

ינוחם במה שיעידו לו אחרים כי כבר באו יסורין כאלו על אחרים ועל כן אמר המקונן מה אעידך כלומר איני מוצא בכל העולם מי שבאו עליו יסורין כיסוריך ואיני יכול להעיד שבאו על שום נברא יסורין כאלו . אמר עוד מה אדמה לך וגו׳ כלומר וגם אם אפשר שבאו יסורין כאלו על אחרים עכ״ז צריך שמקבלי הייסורין יהיו שוים באיכותם כדי שינוחם האחרון אבל אם אין איכותם שוה איך ינוחם בן מלך גדול ורם שבאו עליו יסורין במה שיאמרו לו שכבר לקה בן האמה ביסורין כמוהו לז״א מה אדמה לך הבת ירושלים כלומר וגם אם אומר ואודה ואעיד שכבר באו על אחרים צריך שיהיה אותו האחר דומה אליך אבל מה אדמה לך הבת ירושלים כי את הוא כבתו של מלכו של עולם ושאר כל העולם הם כבנות האמה וז״ש הבת ירושלים ואמר מה אשוה לך וגומר הכונה בהיות כי השואה היא יותר מדמיון כי דמיון יאמר על הדבר הדומה אל חברו בצד מה אף אם לא יהיה בהשואה וציור גמור עכ״א חלוקה ג׳ כי גם אם אודה ואומר שימצא בדמיון בצד מה מי שדומה אליך וקבל ייסורין כמוך עכ״ז בהשואה ממש שימצא מי שיהיה שוה ממש אליך ובא עליו מה שבא עליך לא ימצא וז״ש מה אשוה לך בהשואה ממש ואנחמך כו׳ כי בזולת ההשואה ממש לא תנוחם כ״ש וק״ו כי בשתים אלה נבדלת לרעה אם בכמות ואיכות היסורין כי גדול כים שברך ועצבונך ואם באיכותך וחשיבותך לא ימצא אחר חשוב כמותך שבא עליו מה שבאו עליך ולז״א מי ירפא לך כלומר מי אשר יהיה כמוך באיכותך שבאו עליו ייסורין כמוך כדי שיהיה הוא רפואה ונחמה אליך : אי נמי הודיענו כי אין בעולם מי שהגדיל לחטא ולהרשיע לפניו ית׳ ולעשות כתועבות אשר עשו עם בני ישראל וז״ש מה אעידך כלומר מה עדות אעיד מאחרים שהרשיעו כמותך כי לא יש מי שהרשיע כמותך וגם אם אומר שימצא אומה שהרשיע כמותך עכ״ז לא ראי זה כראי זה כי כפי ערך החוטא כך יגדל החטא ע״ד מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה וז״ש מה אדמה לך הבת ירושלים וכיון שאת בתי ומרדת בי א״כ גם אם חטאיך ימצאו באחרים עכ״ז ערך החוטאים לא דמו וע״כ ראוי שאפרע ממך ואמר מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון כלומר גם אם בדמיון בצד מה בערכך ימצא מי שהרשיע כמותך עכ״ז בהשואה גמורה לערכך לא ימצא וז״ש מה אשוה לך ואמר ואנחמך בתולת בת ציון כלומר כי אם הייתי מוצא אחרת שוה לך שעשה מה שאת עשית הייתי נודא לנחמך תכף ולהשיב שבותך כי הייתי אומר לא הוא לבדו עשה לי מה שעשה כי כבר אירע לאחר שכמותו כך והיתה לי טענה טובה כדי לרחם עליך מיד ולנחמך אבל מה אשוה לך כדי שאוכל לנחמך בתולת בת ציון כי גדול כים כו׳ כלומר כי בב׳ דברים הולית אם בענין הרשע כי הוא אשר קראו עתה שבר כי אין לך שבר כעון וז״ש כי גדול כים שברך כלומר עונך וע״כ הרשעים נמשלו למשברי ים כד״א והרשעים כים נגרש וגו׳ אבל משברי ים הם באים שבר על שבר וקודם שנשברה הגל הא׳ באה עליו שבר וגל גדול אחר וז״ש כי השקט לא יוכל וכאשר הסערה בים ובאים משברי ים זו על זו ויגרשו מימיו רפש וטיט וכן הרשעים יגרשו רפש וטיט במעשיהם הרעים ולזה כיון במ״ש כי גדול כים שברך כלומר השבר והעון שלך הוא גדול כשבר של הים באיכותו וכמותו באופן שאין בעולם עבירות כעבירות אשר עשית אתה וגם אם נאמר שימצאו לא ימצאו באנשים חשובים שכמותך כי אילו נמצאים באנשים שכמותך הם היו מרפים אותך כי כבר נדרתי שאם ישוה לך שחטא הייתי מנחמך תכף אבל מי הוא אשר ירפא לך כלומר כי לא אמצא כמוך בערכך ובחשיבותך שעשה מה שאתה עשית כדי שהוא ירפא לך ובסבתו תתרפא : א״נ לפי שלא נמצא בעולם מי שיהיה באיכות שוה לירושלים כדי שיתנחם ירושלים בה באומרה הנה חברתי שוה לי ואירע לה מכאוב כמכאובי לפי שאין בעולם שוה לה באיכותה ולכן מה עשה השי״ת רצה לעשות שני מינה ובה ורצה לנחם את ירושלים בציון ולציון בירושלים וז״ש מה אדמה לך כו׳ כדי שתתנחם כי אין שוה לך ולכן אמר כמדבר עם ירושלים תדע מה אשוה לך ואנחמך בה אשוה לה את בתולת בת ציון שג״כ אירע לה כמו שאירע לך ירושלים ואין מי שאשוה לך כדי שתתנחם כ״כ בתולת בת ציון לפי שגדול כים שברך ואין אחר שירפא לך כלומר שאם אשוה אותך לו שירפא לך ותתנחם בה וזהו מי ירפא לך דקאמר : א״נ אמר מה אעידך כו׳. הכונה שרוה״ק מנחמת את ירושלים ואומרת לירושלי׳ גם אם עתה אתה בגלות ובצרה עכ״ז אני אנחם אותך ואאכיל אותך ביזת אחרים וכל עשרם ואעידך הוא מלשון ביזה כמ״ש ז״ל לפי דרכם על העבר ביזת מצרים וביזת ל״א מלכים ולפי פירושינו ידבר על מלחמת גוג ומגוג אשר בימים ההם ובעת ההיא יקחו ישראל ביזת כל העולם וז״ש מה אעידך ומלת מה הוא להגדיל הענין ע״ד מה רב טובך כו׳ וכן מה אדמה לך כו׳ הכונה שירושלים תנוחם כאשר תראה שיגיע לגוג כאשר הגיע אליה וכמ״ש באיכה הראשונה ועולל למו כאשר עוללת לי וכן אמר לעיל ויהיו כמוני כו׳ וז״ש מה אדמה לך לשון ריבוי עלום אומר ריבוי גדולה של עו״ג אדמה לך שיהיו הם כמוך שאתה עתה שוממה וחריבה כן יהיו הם שוממים ואעשה להם כאשר עוללתי לך וכן מה ריבוי של עו״ג אשוה לך ואעשה להם כאשר עשיתי עמך ובזה אנחמך בתולת בת ציון והיי זאת נחמתך וז״ש ואנחמך בתולת בת ציון ואמר כי גדול כים שברך מי ירפא לך הכונה לתת טעם לדבריו שכפל דבריו פעמים שלש להגדיל הענין ואמר ג׳ פעמים מה אעידך מה אדמה מה אשוה ונתן טעם לד״ר למה כ״כ כי גדול כים שברך שאין מי שירפא לך הכונה מי ומי אשר ירפא לך כי אף אם אכרית שלשם או הניח של עו״ג לא בזה תתרפא ותתנחם לפי ששברך הוא גדול בכמות שאין מי שירפא לך והלואי ואולי שאעשה כלה בכל עו״ג מ״ה אשר הדחתיך שמה ואז תתרפא ולזה כפל הענין פעמים שלש להגדיל הענין במאד מאד . וכפי דרך רז״ל כונת הכתוב כך היא מה אעידך כלומר כמה נביאים העדתי בכם ואשלח לכם את כל עבדי הנביאים השכם ושלוח בבוקר ובערב ולא שוה לי : ג״ב פירשו מה אעידך כמה ביזות נתתי לכם ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון וביזת ל״א מלכים ובערבית נוחין לביזתא עדיתא : גם פירשו מה אעידך כמה קישוטין קשטתי אתכם מלשון ועדי עדיך מעליך כי ס׳ רבוא של מלאכי השרת ירדו עם הקב״ה ועטרה ביד כל א׳ וא׳ לעטר כל א׳ וא׳ מישראל וי״א ק״כ רבוא ירדו א׳ מקשטו וא׳ מלבישו עטרה . מה אדמה לך כלומר לאיזו אומה דמיתי אתכם לאיזו אומה גאלתי ביד חזקה והבאתי על אויביה עשר מכות לאיזו אומה קרעתי להם את הים והורדתי את המן והגזתי את השלו והעלתי להם את הבאר לאיזו אומה הקפתי ענני כבוד וקרבתי לפני הר סיני ונתתי לה תורתי וכונתה בכתוב היא כי אמרה רוח הקודש מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו ועכ״ז לא שוה לי : עוד אחז״ל הבת ירושלים הבת שיראה ומשלמת לי עכ״ל. כונתם דרשו מלת ירושלם כאלו היא מלה מורכבת מב׳ תיבות מהג׳ אותיות שהם יר״ו אמרו שיראה והג׳ האחרונות שהוא של״ם אמרו ומשלמת לי ואפשר לומר לכאורה שפי׳ דבריהם הוא שהיתה מתרעמת רוח הקדש על ירושלים כי ראתה ירושלים מה שראתה מהטובות אשר גמלם השי״ת והם הטובות אשר סיפר לעיל כי שכל מאמר א׳ לרז״ל ואומר שיראה הוא לשון ראיה ועם כל זה משלמת לי רעה תחת טובה וזהו ומשלמת לי דקאמר והוא לשון תשלומין והוא דרש על הג׳ אותיות האחרונות של ירושלם שהם של״ם והוא מלשון תשלומין וזהו קצת דוחק כפי׳ דברי רז״ל כי מה שדרשו שיראה נראה שהוא לשון יראה לא לשון ראיה על כן אפשר שכונתם היא שהיתה רוח הקדש מתרעמת על ירושלים כי לא היתה משלמת עמו יתברך אלא בבא עליה צרה וצוקה אז היא משלמת לו וחוזרת בתשובה להיות בשלום עמו יתברך ותשובה זו אינה שוה לו כלום כי היערך שועך לא בצר וז״ש שיראה ומשלמת לי כלומר אחר שיראה מהאויב ומהצרה אז משלמת לי ולא קודם : מה אשוה לך ואנחמך ר׳ יעקב דכפר חנין אמר לכשאשוה לך אנחמך לכשיגיע אותו היום שכתוב בו ונשגב ה׳ לבדו באותה שעה אנחמך ע״כ : וצריך פירוש לפירושו ואפשר שפי׳ הכתוב כך לכשאשוה לך אנחמך כלומר כי עתה עו״ג אינם שוים עם ישראל כי ישראל מאמינים בו ית׳ ועו״ג איש לדרכו פנה וכולם רשעים ושלום שכרן ונחמתן של ישראל לא יבא עד בא אחרית הימים ושאת הזמן שיהיה נשגב ה׳ לבדו ביום ההוא כי אז יהיו כל העולם שוים לישראל ויודו ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו אז יקבלו ישראל שכרן אז אנחמך וז״ש מה אשוה לך ואנחמך כלומר לכשאשוה לך כל העולם דהיינו לכשיגיע אותו היום שכתוב בו ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא באותה שעה אנחמך ותקבל שכרך . כי אז תהיו אתם מצויינים במצות וזהו שדרשו אח״ז תכף בתולת בת ציון בנים המצויינים במילה ובתגלחת ובציצית ע״כ ושאר כל העולם יהיו ערומים ממצות ובזה אנחמך ואתן שכרך ועכ״א בת ציון מלשון מצויינים במצות ע״כ . ואומרו כי גדול כים שברך וגו׳ הכונה כי כל כך גדול שברו של ישראל עד שא״א שתהיה רפואתו בדרך טבע אלא בדרך השגחה ע״י ית׳ כי הוא הרופא האמתי וז״ש כי גדול כים שברך וגומר כלומר הב״ה שנקרא מ״י וכמ״ש בס׳ הזוהר מ״י ברא אלה שהם ז׳ שערי בינה שעולים מ״י והוא אשר ברא אלו כל ברואי מעלה ומטה באופן כי נקטינן כי מלת מ״י הוא כינוי אל הש״י ואפשר שאל זה כיון הפ׳ באומר מי ירפא לך והוא השי״ת שהוא ירפא לך . ובמדרש ריב״ל אמר מי שירפא לך נביאיך ע״כ . כונתם ז״ל לקשר הפ׳ הזה עם פ׳ נביאיך חזו לך וגומר והכונה כי מהראוי שמיישרי הדור לעבודתו ית׳ יהיו הנביאים לא שיהיו הם המדיחים וז״ש מי ירפא לך נביאיך כלומר מי היה ראוי שירפא לך נביאיך ואדרבא הם חזו לך שוא ותפל וגומר לא גלו על עונך לרפאתך ויחזו לך משאות שוא ומדוחים ובשבתם הלכת מדחי אל דחי גולה ממקום למקום :

(יד) **נביאיך** חזו לך שוא ותפל וגו׳ בהיות שהנביאים הם הם מיישרי הדור אומרים לישראל עורו עורו משנתכם כי זאת הצרה שבאה עליכם לא על עון פלוני באה ובזה ישובו בתשובה מאותו העון על כן אמר המקונן נביאיך והם נביאי השקר חזו לך שוא ותפל ולא גלו כו׳ כלומר אפילו אחר אשר חזו לך ש״ש ותפל והוא כינוי אל הצרות אשר באו עליהם ועכ״ז לא גילו על עונך כלומר לא גילו

מַשְׂאוֹת שָׁוְא וּמַדּוּחִים׃ טו סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־
עֹבְרֵי דֶרֶךְ שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל־בַּת יְרוּשָׁלָ͏ִם
הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל־
הָאָרֶץ׃ טז פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל־אוֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ־
שֵׁן אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ

למערבאי חסר יו"ד · ג' חסר בלי' · י"ב ס' רפין · ד' · ג' · ל' וכ"כ.

אֲרָהֵן נִבָּאוּ לִיךְ נְבוּאַת מַגָּן וּמְלֵי מַטְעֲוָתָא׃ טו ספקו שְׁפַקוּ עֲלִיךְ
יְדֵיהוֹן כָּל עוֹבְרֵי אוֹרְחָא שְׁרִיקוּ בְּסִפְוָתְהוֹן וְטַלְטִילוּ בְרֵישֵׁיהוֹן
עַל כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם אֲמָרוּ בְּפוּמְהוֹן הֲדָא הִיא קַרְתָּא דַהֲווֹ
אָמְרִין אֲבָהָתָן דְמִלְקַדְמִין דְהִיא גְמִירַת נוֹאִי וְשׁוּפְרָא חֶדְוָא לְכָל
יָתְבֵי אַרְעָא׃ טז פצו פְּתַחוּ עֲלַיִךְ פּוּמְהוֹן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבִיךְ שְׁרִיקוּ
בְּסִפְוָתְהוֹן וַעֲסִיאוּ בְשִׁנֵּיהוֹן וַאֲמָרוּ שֵׁיצֵינָא בְּרַם דֵּין יוֹמָא

וינעו ג' חסר בלי' וסי' וינעם במדבר. והנעתי בכל הגוים את בית ישראל בעמוס. שרקו וינעו ראשם:

תולדות אהרן פצו עליך פיהם. סנהדרין ק"ד:

רשי

ליסר משובותיך לשון שובבה שובבים (ישעיה כז) וילך שובב: ומדוחים. הדיחוך מעלי: (טז) שרקו. נופח בפיו שיבלי"ר בלעז ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרב וכלה: כלילת יופי. כל היופי היה שלה:

אבן עזרא

ומדוחים. שהדיחו מדרך ישרה: (טו) כלילת יופי. מגזרת כל: (טז) פצו. פתחו עליך פיהם. מפני מה הקדים פ"ה לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם:

לחם דמעה

גילו שאותם הצרות היו באות על עונך עון פלוני להשיב שבותך כלומר כדי שתשוב בתשובה כי אילו היו מגלים היית שב בתשובה. או יאמר להשיב שבותך כי אילו גלו לך על עונך היה תכף השי"ת משיב את שבותך ומסיר מעליך הצרה ומחזירך לקדמותך ובשביל שלא גלו על עונך ולא חזרתם בתשובה הוכפלו הצרות כל יום קללתו מרובה מחברו עד שאח"כ ראו ויחזו הנביאים בעצמם שבאו עליהם משאות שוא כלומר משאות כמשא גמל של צרות רבות ורעות ומדוחים רבים וכמ"ש והלכתם עמי קרי ויספתי וגומר: אי נמי אמר נביאיך חזו לך שוא ותפל אמר בכינוי נביאיך להורות כי אותם הנביאים היו נביאיך שאתה היית מחזיק אותם לנביאים אבל מעולם לא מצאו חזון מה' ולא נביאי היו אלא נביאיך וחזו לך שוא ותפל כלומר נבואות של שקר כי שוא ושקר אחד הם ואומרו ותפל הכונה שכל דבריהם היו תפל מבלי מלח דברים שאין להם טעם וכל רואיהם יכירום כי הם שוא ודברי כזב ועכ"ז היו מאמינים בהם ולא גילו על עונך להשיב שבותך כלומר להסיבך ממשובותיך כד"א וילך שובב וכונת להשיב כלומר להסיבך אחור ממשובותיך ולא תהיה שובב עוד: או יהיה פירושו כפי דרך זה שהוא לשון משובה כלומר כונתם במה שלא גלו על עונך היה כדי להשיב שבותך כלומר שתשוב עוד למשובתיך ועוד תוסיף סרה ולא פעם או פעמים חזו לך שוא ותפל אבל נבואות רבות של שוא חזו לך וז"ש ויחזו לך משאות שוא כלומר נבואות שוא מלשון משא גיא חזיון וכו' נבואות רבות של שוא חזו לך עד שהדיחוך מעבודתו ית' וזהו ומדוחים דקאמר: אי נמי מה שאמר שוא ותפל היא כנוי אל העבירות כי כולם שוא ותפל הם ואילו בחטא הראשון שחטאתם היו מגלים לכם הנביאים חטאתכם כיון שהיה חטא יחידי תכף הייתם שבים בתשובה לפניו אבל הם לא עשו כן אבל בתחלה נביאיך חזו לך שוא ותפל כלומר עון יחידי אשר עשיתם ואילו אז גילו לך אותו העון שהיה יחידי בודאי שהיה בנקל לשוב בתשובה ממנו כי אחד היה וז"ש ולא גילו על עונך כאשר היה עון יחידי רק חיפו אותו ולא גילו עליו כדי להשיב שבותך ותשוב בתשובה ואח"כ כיון שעבירה גוררת עבירה הגדלת לחטא ולהרשיע עד אשר חזו לך משאות של גמל של שוא ודבר כזב והם העבירות וז"ש ויחזו לך משאות שוא ולא זו בלבד ראו אבל ראו לך מדוחים והוא רמז שנדחו לגמרי ללכת לעבוד אלהים אחרים כד"א נדחת והשתחוית להם ואמר מדוחים לשון רבים לרמוז למאז"ל כי לא ע"ג א' לבד עבדו אבל אלוהות רבות עבדו כמנין ימות השנה וכל זה נגרר מהעבירה הראשונה ואפשר כי אומרו ומדוחים לשון רבים הכונה שכל כך רבו מספור עונותיהם עד שהיה בהם די והותר לסיבת השני גליות והשני מדוחים שנדחו לבין האומות גלות ראשון וגלות שני:

(טו) **ספקו** עליך וגומר. הכונה מה מאד תמהו על חרבנך וספקו עליך כפים כל עוברי דרך ושרקו את גופם בתשרקות ויניעו ראשם כמיילילים ואמרו בלבם הזאת ולפי שהיתה האמירה בלבם ע"כ לא הוזכרה בכתוב והאמירה שהיו חושבים ואומרי' בלבם היתה הזאת העיר שיאמרו וגו' וכאלו אמר אמרו הזאת העיר וגומר והכונה כי מדרך העולם אם יאמרו על מלכות אחת שהיא כלילת יופי הלא ידאג מלכות אחר' על הלולה של זאת בחשבה איך קצרה ידה וירב תפארת חברתה יותר משלה אבל לירושלם לא היה כן רק כל העולם היו ששים ושמחים שיאמרו על ירושלם שהיא כלילת יופי וז"ש הזאת העיר כלומר כלום היתה זאת העיר שמה שהיו אומרים עליה שהיא היתה כלילת יופי זה היה משוש לכל הארץ ולא ידאגו על זה כלל ועקר כמנהג העולם על מעלת שאר עיירות: אי נמי בהיות כי ג' מיני יללות הם הא' הוא סיפוק כף אל כף הב' קול יללה בפה הג' הנעת הראש מצד אל צד ושלשתן נעשו על ירושלם הראשונה ספקו עליך כפים כל עוברי דרך והזכיר עוברי דרך לפי שגם להם הגיע היזק מחורבנה כי מד' פנות העולם היו מביאין סחורותיהן למוכרם שם וגם שרקו בפיהם וישמיעו קול יללה וגם ויניעו ראשם כדאמרן על בת ירושלם והנעת הראש וקול היללה היה על בת ירושלים והיא האומה הנבחרת שהיה בה אשר ספו תמו מקרבה ושפכו דמים כמים סביבות ירושלם המכה על העיר גופה שנחרבה עד היסוד בה והיתה תל עולם עליה דאגו בקרבם לבד ולכן לא הזכיר אמירה בה רק הזאת העיר וכו' כי חשבו בלבם הזאת העיר שהיו אומרים עליה שהיא היתה כלילת יופי לפי שמדרך כל הארצות הוא שכל אחת משובחת מחברתה בדבר אחד אם בזרועיה מה שגדל בזו אינו גדל בזו אם בסחורותיה הסחורה שנמצא בכאן אינה נמצאת בכאן והא' נצרכת לחברתה להביא אליה הדבר אשר חסר בה אבל ירושלים לא כן היא כי צבי היא לכל הארצות והיתה כלילת יופי כלומר שלמת היופי לא יחסר כל בה והיא היתה משוש לכל הארץ כי ממנה יתזנין כל העולם אם בכח כד"א הנותן מטר על פני ארץ ואח"כ ושולח מים אם בפועל כי ממנה היו מוציאים ומוליכים סחור' ומזונות לכל העולם באופן כי כל הארץ היו ששים ושמחים בשליתה וזהו משוש לכל הארץ ועתה תמהו על חרבנה. ואם נדייק כי מן הראוי יות' צודק היה שידבר לשון עבר הזאת העיר שאמרו כלילת יופי מה שיאמרו לשון עתיד ואפשר שהכונה לפי שפעמים רבות גם אם ילכדו עיר אחת ונשמו הבתים אפשר שבהמשך הזמן תחזור לקדמותה כאשר היתה בראשונה אבל ירושלים אשר חרבנה היה באכזריות גדול האומרים ערו ערו עד היסוד בה ומשאוה תל עולם ע"כ גזרו ואמרו בודאי שלא תבנה עוד לא תשוב לקדמותה עוד וז"ש הזאת העיר שיאמרו וכו' כלומר הזאת העיר אפשר שתבנה עוד ושיאמרו עליה שהיא כלילת יופי ומשוש לכל הארץ כאשר בתחלה:

והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב ספקו עליך כפים כל עוברי דרך ר"ל כל העוברים איש לא נעדר מהם כלם ספקו עליך כפים כמתמיהי' על השינוי שמופלג מן הקצה ולהיות השינוי מפורסם לכל אמר מלת כל וכן שרקו ויניעו ראשם על מה שהיו אומרים לבת ירושלים נביאי השקר הנזכרים לעיל שהיתה כלילת יופי כי לא היו מגלים להם חרפתם ועונותיהם ומומיהם כנז' רק שהיו אומרים שהיא כלילת יופי ועתה עוברי דרך היו תמהים איך היה מקום לנביאי השקר לומר לה בעודה מלאה גילולים תעתים ואשמות שהיתה כלילת יופי ולא גילו על עונה כי עיר ההפוכה כמו רגע אי אפשר שיאמר עליה קודם שתתהפך שהיא כלילת יופי שאם היתה כלילת יופי לא היתה הפוכה מן הקלס אל הקלה כאמור וז"א ויניעו ראשן וגו' ירצה שספקו כפים על הפיכת העיר ושרקו והניעו ראשן על בת ירושלים העם ההם העומדים בקרבה והיו תמהים על מאמר נביאי השקר שהיו אומרים לה שהיתה כלילת יופי וכו' וז"א הזאת העיר כו' ירצ' איתכן שזאת היא העיר בהיותה הפוכה כמו רגע שיאמרו עליה נביאי השקר קודם הפיכתה שהיא כלילת יופי וכו' שאם היה אפשר לומר זה עליה לא הי' אפשר שתהפך כמו רגע אלא ודאי אחר שראינו אותה הפוכה נגזור עליה שלא היתה כלילת יופי רק מלאה גילולים ואיך א"כ יאמרו עליה נביאי השקר שהיא כלילת יופי וכו' עכ"ל. והרב מורי זלה"ה כתב כל עוברי דרך ר"ל דרכה של תורה שרקו ויניעו ראשם ר"ל שחקו ולחקו בספיק' כפים ובשריקה כי כן דרך ומנהג המלעיגים לספוק כפים ולשרוק שן כאשר מלעיגים על איזה אדם והכונה שלעגו על האומה בכללה בספיקת כפים ושרקו וכו' והכל דרך שחוק ולעג ומקונן על זה המקונן ואמר הזאת העיר וכו' כאה להיות לעג וקלס לסביבותיה עכ"ל:

(טז) **פצו** עליך פיהם כל אויביך. וימלאו פיהם שחוק ושרקו שריקות של שמחה ויחרקו שן ואמרו בלענו הכונה שהיו אומרים כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה והם המבלעים לא הש"י וז"ש בלענו אך זה היום שקוינוהו מצאנו בידינו ובכחנו וראינו היום שקוינוהו ואינו כן רק עשה ה' אשר זמם הוא עשה ולא הם כי צורם מכרם וה' הסגירם וזהו שסמך לזה פסוק עשה ה' אשר זמם וכו'. אי נמי אמר פצו עליך פיהם וכו' ואמרו בלענו הכונה בהיות כי גם מהאויבים נאבדו הרבה מהם וכמעט רובם כי גבורי ישראל הכו בהם מכה רבה אבל לבסוף נצחו האויבים ועכ"ז גם אם נשחתו שמחו עד מאד ופצו פיהם ואמרו שאמ' שבמלחמה הזאת בלענו את עצמנו אך זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו ונצחנו ולזה אנו שמחים אף אם בלך מה בלענו את עצמנו ונתיישבת בזה מלת אך אי נמי אמר פצו עליך פיהם כל אויביך הכונה כי ידוע הוא כי האויב הוא בלב ובקרבו ישים ארבו והוא אויב לו ואמר המקונן הנה אויביך שעד עתה היו לך אויבים בלב ולא בפה עתה בראו מפלתך פצו עליך פיהם כל אויביך ופרסמו האיבה שהיה בלבם ושרקו ויחרקו שן ובפירסום שנאו ושמחו אמרו בלענו הכונה כי אמרו האויבים ידענו נאמנה כי בזאת השמחה אנו שמחים על מפלתם בזה בלענו את עצמנו ע"ד בנפול אויבך אל תשמח וגו' כי הש"י בהשגחתו ישיב מעליו אפו ויביאה על השמח ויבלע וישחית אותו והוא נופל והאחר קם וגם אם ידענו שבלענו את עצמנו בשמחה שאנו שמחים עכ"ז נשמח היום ומחר יהיה מה שיהיה וזהו מיעוטו של אך כי כל אכין ורקין מיעוטין וז"ש אך זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו ונגילה ונשמחה בו ולמחר יהיה מה שיהיה ויבא מה שיבא. אי נמי אמר פצו עליך פיהם כל אויביך הכונה שפצו פיהם לאכול את ישראל ויאכלו את ישראל בכל פה ושרקו הוא תנועה אל הגילה והשמחה שהיו שמחים על הרעה הבאה על ישראל ובכל זאת לא נתקררה דעתם אלא עתה מחדש חורקים שניהם עליהם כד"א וחורק עליו שניו כך הם חורקים שניהם על ישראל לעשות עמהם רעה מחדש ז"ש ויחרקו שן ועד"ז אמר איוב בעולם ידך תשטמני משטמה יקרא שמשטי' אותו לעשות לו רעה ע"ד וישטום עשו את יעקב וכו' ואמר איוב לשי"ת אילו המשטמה שתשטמני היתה קודם שהביא אלי היסורין שהרשעתי

אבל

דַהֲוֵינָא מְתִינָן אַשְׁכַּחְנָא חֲזֵינָא: יז עשה עֲבַד יְיָ מַה דְחָשִׁיב גְמַר מֵימַר פּוּמֵיהּ דִי פַקִיד לְמשֶׁה נְבִיאָה מִן יוֹמִין קַדְמָאִין דְאִי לָא נַטְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת פִּקוּדַיָא דַיְיָ עָתִיד לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן פַּגַר וְלָא חָס וְאַחְדֵי עֲלַיִךְ בְּעִיל דְבָבָא אֲרוּם יְקַר מְעִיקַיִךְ: יח צעק צְוַח לִבְּהוֹן קֳדָם יְיָ דְרַחִים עֲלֵיהוֹן שׁוּרָא יְקָרָא דְצִיוֹן זִילְגֵי כְּנַחְלָא דִמְעִין יְמָם וְלֵילְיָא לָא תִתְנִין תַּנְחוּמִין לְצַעֲרִיךְ לְפִינָא צְלוֹתָא דִי

כ' ר"פ / כ"ג ל' / ל' רָאִינוּ: יז עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ: יח צָעַק לִבָּם אֶל־אֲדֹנָי חוֹמַת
כ'. יו"ד בכתיב / ל' בַּת־צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם וָלַיְלָה אַל־

עשה ב' ר"פ וסימן עשה ירח למועדים. עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו. תולדות אהרן בלע אמרתו. וכר נח:

אבן עזרא

פתחו. ופצה פיהו: (יז) בלע. כלה. וכן ודיו תבלענה: (יח) פוגת. דבק והטעם סקורין

רשי

(יז) בצע אמרתו. כלה גזרתו כמו (איוב ו) יתר ידו ויבצעני: אשר צוה מימי קדם. שכתוב בתורה (ויקרא כו) ויספתי ליסרה אתכם שבע: (יח) פוגת. הפגרה טריסאלמי"נט כמו (בראשית מה) ויפג לבו: בת עינך. שחור של עין

לחם דמעה

אבל רע ומר עלי ענין זה כי אחר שהכיתני בעולם ידך תהזור ותשממני מחדש כאלו לא הכיתני עד עתה כלל וכן עשו אלו האויבים לישראל אחר אשר פצו עליך פיהם ושרקו ושמחו על כל הרעה אשר סיעו אותך עתה מחדש ויחרקו שן שהוא תנועת המשטמה וטעמו אותם אמרו בלענו כלומר מה שעשינו עד עתה הוא אשר בלענו והשחתנו בהם אבל עדיין הם קיימים כי לא עשינו בהם כליה אלא שבלענו בהם אבל אך זה היום שקוינהו והוא לעשות בהם כליה ח"ו מצאנו ראינו כי אחר שהם כבושים תחת ידינו הרי מצאנו מה שקוינו ולכן אומרים בכל עת לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד ובכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו וזו היא תקותם ומאוייס והכ"ה מצילנו מידם וקרוב לדרך זה מצאתי להר"מ אלמושנינו ז"ל. וז"ל כתב פצו עליך פיהם כל אויביך ר"ל אויבי' שהיו מקוים שסבדך כשראו הרעות הגדולות הנז' שבאו עליך מרוב שמחתם פצו פיהם כלומר פתחו פיהם והוא משל לשחוק הגדול בהרחבת הפה כנודע וכן שרקו ויחרקו שן שהוא מין לעג שעושים בשריקה בפה וחריקת השנים עד כאן הוא מה שהיו מורים שמחתם בתנועו' בפה ובשנים אך זה היום שקוינוהו ירצה שהיו אומרים כי הנה הם בלעו פעמים רבים ואיננו חדש בהם הנקמה כי עשו כאלה רבות וזה אמרו בלענו וכו' אך כלם היו כאותם הנקמות בהזדמן אמנם זה היום המיוחד לישראל לא בא במקרה רק שקוו אותו וע"כ הם שמחים ביותר כי הדבר אשר יקוה האדם בייחוד ישמח בו יותר כאשר יבא וז"א אך זה היום שהוא ממעט הימים האחרים שבלעו את אויביהם וזה אמרו בלענו כאלו אמר אנחנו בלענו פעמים רבות אך הבלע הזאת שביום הזה הנה זה היום בייחוד הוא שקוינוהו ועתה כבר מצאנו אותו וראינו בעינינו שזה הוא וכאילו אמר מצאנו בלי ספק והוא שראינו אותו בעינינו ובזה נתיישב שכתוב על נכון בייחוד מלת אך שממעטת כי אכין ורקין מיעוטין והיא קשת הסכנה וקשת הייחוד עכ"ל. וכבר פירשתי במה שיתיישב מלת אך: ובמדרש למה הקדים הפ"א לעי"ן לפי שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. ע"כ. הכונה שלקו מכ"מ וכמו שהם הקדימו הפ"א לעי"ן ואמרו מה שעדיין לא ראו כן השי"ת הקדים הפ"א לעי"ן וכתב פצו עליך פיהם ואח"כ עשה ה' אשר זמם והכונה כי גם האויבים הקדימו את עצמם ופצו פיהם ויחרקו שן על ישראל קודם העין כלומר קודם אשר עשה ה' אשר זמם כי האויב שיעשה הוא אחר שנתן לו רשות מה' כי ה' התחיל ואח"כ יעשה הוא מה שעשה אינו מן התימה אבל אלו קדמו ועשו הם את שלהם ופצו עליך פיהם ואח"כ עשה ה' אשר זמם ובזה זה תלף עבודתם ומעשיהם אשר עשו גם המה שהקדימו הפ"א לעי"ן. א"כ אין כונת רז"ל רק שהכתוב השמיענו בהיפוך האותיות הענין אשר בידם שהקדימו הפ"א לעי"ן:

(יז) **עשה** ה' אשר זמם וכו' הכונה לפי שמדרך העולם שאני שמחשבה אינה באה לידי מעשה אמנם עתה השי"ת כל מה שזמם וחשב הכל הביא לידי מעשה וז"ש עשה ה' אשר זמם ועוד שהאדם שמתכעס על חבירו בדברו מה שרוצה לעשות לו להנקם ממנו אז באותו הדיבור הוא מתנחם מעט ושופך כל כעסו באמירה לבד ע"ד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו אשר הרצון בו כי במה שדבר לעשות לעמו שפך חמתו בדיבור וזה היה סיבה כי ניחם ה' על הרעה אמנם בחרבנה של ירושלים לא עשה כן השי"ת אבל אף אם דבר אותו מקודם אח"כ בעת המעשה בלע והשלים כל אמרתו אשר צוה מימי קדם. **ואפשר** לפרש בלע לשון בילוע וחילוק הכונה כאלו מתרעם ישראל כביכול על השי"ת על אשר ראינו כי בלוח שלח את עבדיו הנביאים מהם ניבאו על הרעה הבאה על ירושלים ומהם נבאו על נחמתה שהשי"ת יחמול עליה וינחמם בביאת משיחנו ולפי שנתארך הגלות עד מאד אמר כמתרעם הנה עשה עד עתה השי"ת אשר זמם אבל נראה שבלע מלשון בילוע וחילק את אמרתו אשר צוה מימי קדם ע"י עבדיו הנביאים שקיים המקצת האחד והם הנבואות הרעות ולא קיים המקצת האחר והם הנבואות הטובות והנחמות ז"ש הרס ולא חמל ר"ל שהוא צוה להרוס ואח"כ לחמול ולרחם עליה בביא' משיחנו והוא בלע וחלק אמרתו אשר צוה מימי קדם והרס ולא חמל ועוד עשה לנו ע"ד מ"ש ז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש והוא בעצמו מש"ה היו צריה לראש וכו' כלומר צריה שהוא יותר מאויב זכה והיה לראש אמנם אויביה בשביל שלא היצרו בעצם לישראל לא זכו להיות לראש אבל בעבור היותם אויבים לבד שלו לבד שקטים ושאננים וכן עשה כאן השי"ת האויב שאינו במדרגת צר שימח אותו וז"ש וישמח וכו' כלומר שמח למי שהיה עליך אויב אמנם לצריך נתן מעלה יתירה שהרים את קרנם ומלכותם ונעשו ראש וז"ש הרים קרן צריך. א"נ סיפר מהפלגת הצרות אשר באו על ישראל כי כאו ראינו כל ריבוי התוכחות אשר בפ' ואם בחוקותי וגם במשנה תורה ואת כולם השלים והביאם עליהם לא נשאר בהם עד א' ולא זה בלבד אלא גם תוכחות אחרות אשר לא העלם על ספר אלא שנשארו במחשבה אפילו אותם הביא עליהם אשר לא כתוב בספר וז"ש עשה ה' אשר זמם והם אותם מיני רעות אשר עלו במחשבה ולא הוציאם בפיה בימי קדם בעת שאמר התוכחות רק נשארו במחשבה גם אותם עשה אחר אשר בלע אמרתו והשלים להביא עליהם כל אותם ההוכחות אשר אמר וצוה מימי קדם אח"כ עשה אותם אשר זמם במחשבה והרס ולא חמל כלל ועוד עשה אחרת אשר היא שקולה כנגד כולם והיא שמחת האויב וע"כ פרט אותה וז"ש וישמח עליך אויב ולא זה בלבד עשה אבל בהיות כי הש"י היה לעולם מקנא בזה כי כעס אויב אגור פן יאמר ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת וביום אפו לא פנה אל זה כלל אבל הרים קרן צריך קרנם ומלכותם ואפי' שהיו הם מתגאים בקרנם ומלכותם לא פנה אל זה כדי להנקם מישראל עבר על דעתו והרים את קרנם:

(יח) **צעק** לבם אל וגומר. אפשר שהמקונן היה מדבר עם השכינה והיה א"ל מגד ישראל הנה הם עשו המוטל עליהם וצעק לבם אל אדנ"י אבל גם את אשר את היא חומת בת ציון ולעולם היית להם לחומה ולמחסה ביום זעם גם את ספכי לבך וגומר והורידי כנחל דמעה וגו' אולי תנייהו ומנך תסתיים הגאולה: **או** אפשר שהמקונן סיפר בכאן כל מה שעשו ישראל מתפלה וצעקה ואמר כי צעק לבם אל ה' וכתוב באד"נות שהיא השכינה להורות כי צעק לבם אליה ויאמרו לה חומת בת ציון הורידי כנחל וגו' כלומר את שלעולם היית חומת בת ציון ומרחמת עלינו גם אתה הורידי כנחל וגומר כי עת נרה היא ליעקב. א"נ ראה המקונן כי אם חומת בת ציון היתה מתרעמת עליו ית' לאמר לו אם ישראל חטאו אני מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי ושפכת חמתך בעצים ובאבנים האו' ערו ערו עד היסוד בה ואם היתה מתרעמת קודם שיחזרו ישראל בתשובה בודאי שהיתה תרעומתה לפוקה ולמכשול לישראל כי אמור יאמר לה השי"ת אם איך רוצה לפרוע את חובת ישראל הריני חוזר ופורע את חובי מישראל לכ"א המקונן כמדבר עם החומה ואמר צעק לבם וגומר כלומר בזמן אשר ישראל כבר שבו בתשובה שלימה ולא מן השפה ולחוץ רק מלב ומנפש ועכ"א צעק לבם בזמן אשר צעק לבם של ישראל אל ה' כי אז שבו בתשובה שלימה אז את חומת בת ציון תתבעי עלבונך והורידי כנחל דמעה וגו' כי אז כאשר יענה הש"י אותך ויראה מה שנעשה לך וירצה לרחם עליך אין פחד כלל שיחזור וישפוך חרונו ית' על ישראל כי כבר צעק לבם אל ה' ושבו בתשובה ושב בתשובה כקטן שנולד דמי והימים הראשונים יפלו לא יזכרו ולא יפקדו ולכן כיון שכבר צעק לבם אל ה' ושבו בתשובה את חומת בת ציון תתבעי עלבונ' כי מה פשעך כי דלק אחריך והורידי כנחל דמעה ולא אמר הורידי כנחל דמעות להורות על איכות הבכיה וכמותה עד שכל דמעה ודמעה תהיה איכותה וכמותה כנחל ואמר ג"כ שלא תהיה הבכיה בלילה לבד כמ"ש לעיל בכה תבכה בלילה אמר הורידי כנחל דמעה יומם ולילה לא ישבות ואמר אל תתני פוגת לך כלומר גם אם יומם ולילה בהתמדה א"א להיות בוכה ומורדת דמעות כי בהכרח הוא שתנוח מעט כי מי יש לו כח להתמיד בבכיה יומם ולילה תמיד עכ"א אל תתני פוגת לך על הפוגה אשר היא הכרחית איני מזהירך עליה כי בהכרח הוא להפיג מעט אבל על הפוגה הבחיריית שאפשר שלא תתני בבחירתך פוגה לך על זה אני מזהיר אותך אל תתני פוגת לך ובזה דייק מלת תתני ולא אמר אל תהיה פוגת לך כי הויית הפוגה היא הכרחית אבל הזהיר על הבחיריית ואמר אל תדום בת עינך כלומר ואף אם אפשר שתתני פוגה לך שלא להוריד לעולם ועד דמעה כשיעור הנחל עכ"ז פתות לא יהיה שעה שידום בת עינך מכל וכל אבל לעולם תהיה בוכה ואל תדום בת עינך אפי' שיהיה מעט טיף טיף כנגד טיף טיף אל תדום בת עינך. אי נמי אמר עשה ה' אשר זמם כלומר מהדברים אשר עשה ה' והוא שם הרחמים הוא אשר זמם וחשב בתחלה במיתון רב ולא עשה דבריו במהירות בכעס מבלי העיון ומחשבה כי אם היה עושה הש"י דבריו במהירות בחרון אפו אולי ח"ו היה מכלה את ישראל ולא היה נשא' ביום אף ה' פליט ושריד אמנם מהדברים אשר עשה ה' שהוא רחמן עשה שזמם וחשב ראשונה טוב מה שעתיד לעשות תוד

תִּתְּנִי פוּגַת לָךְ אַל־תִּדֹּם בַּת־עֵינֵךְ׃ יט קוּמִי | רֹנִּי ל.ל
בַלַּיְלָ לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח בלילה קרי כ"ד
פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ ו'דגשים' ח' ב' חד הסר
הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ כ רְאֵה יְהוָה ב' חד חסר ד'. נ"ס

לָךְ וְלָא תִשְׁתּוֹק עֵינָךְ מִלְמִדְמַע׃ יט קומי קוּמִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
דְשַׁרְיָא בְגָלוּתָא עֲסוֹקִי בְמִשְׁנָה בְלֵילְיָא אֲרוּם שְׁכִנְתָּא דַיְיָ שַׁרְיָא
לָקֳבְלִיךְ וּבְפִתְגָמֵי אוֹרַיְיתָא בְשֵׁירוּי שְׁפַרְפְּרָא שַׁדְיָא הֵיךְ מַיָּא
עַקְמוּמִית לִבֵּיךְ וְהַדְרִי בִתְיוּבְתָּא וְצַלָּאִי בְּבֵית כְּנִשְׁתָּא כָּל קֳבֵל
אַפֵּי יְיָ טוּלִי לְוָתֵיהּ בִּצְלוֹ יְדַיִךְ עַל נַפְשַׁת עוֹלֵמַיִךְ דְצָחִין בְּכַפְנָא
בְּרֵישׁ כָּל מַחוּזִין׃ כ ראה חֲזֵי יְיָ וְתֶהֱוֵי מִסְתַּכֵּל מִן שְׁמַיָּא לְמַן

בלילה בליל כתיב קומי רני בליל וקרי בלילה והוא חד מן כ"ט מלין חסר ה' בסוף תיבותא וקרי' וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד :

תולדות אהרן קומי רני . תמיד לב זוכר בשלח :

רשי

שקורין פורני"לש: (יט) אשמורות . שתי חלקי הלילה שהלילה נחלקה לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים . אשפומי"ן בלע"ז : עוללי

אבן עזרא

והטעם פוגת עין מגזרת ויפג לבו : (יט) רני . הרמת קול בשיר או בנהי וכו' ותעבור

לחם דמעה

עשה כדי לרחם על ישראל כי בלע אמרתו ע"ד מאז"ל קרע פורפירין שלו ואפשר שהכונה הוא כינוי אל השכינה שהוא כמו לבוש אל שאר מדותיו יתברך אשר הם תוכות ונשמה אליה כביכול יבזע פורפירין שלו הכונה שאלהם בגלות וכמש"ה ובפשעיכם שולחה אמכם ועונינו הוא שבלם וזה"א בלע אמרתו והכונה כמו אמרת חגוקי אשר נוה מימי קדם כלומר כי כן נוה מימי קדם אשר יקח את שכינתו מעמו בעבור ישראל וכמבז"ל ושב ה' אלהיך וגו' והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהשכינה עמהם ועוד עשה כדי לרחם על ישראל ושלא לעשות ח"ו כליה כי השליך חמתו בעצים ובאבנים וז"ש הרס ולא חמל ועוד רצה לעורר את גופם בשמחת האוי' שסמח איתו וז"ש וישמח ונומר וגם הרים קרן צריך וכל זה כדי להרבות ביגונם של ישראל כדי למרק את עונותיהם והביא עליהם אופן אלו הצרות כדי שלא לעשות בהם ח"ו כליה. ואמר צעק לבם אל ה'. הכונה שהוא כמדבר עם הצדיקים ואמר להם הנה כל כוללות ישראל גם אם אינם מורידים כנחל דמעה יומם ולילה עכ"ז לבם בקרבם אגן שהדי כי כבר נכנע צעק לבם אל ה' ולפחות הרהרו תשובה בלבם וגם אמר בלשון יחיד צעק לבם ולא אמר וצעקו לבותם וגו' להיות כי אין חילוק הלבבות ביניהם רק כולם בלב א' אבל אתה חומת בת ציון והם הצדיקים שבדור שהם כחומה לבת ציון עליך המלאכה לגמור לגמרי והורידי כנחל דמעה יומם ולילה וגו' עד שיבא לציון גואל: והרב מורי זלה"ה כתב ז"ל צעק לבם אל אדני וכו' הנה הורה להם הנביא דרך התפלה שיתפללו שתועיל להם כדי שינוחו מעט מצער ואמר שצעקתם ובכיתם לא היה עליהם ולמה שנוגע לעצמם וגופם רק על השבחת השי"ת והשפעתו ושכינתו שנסתלקה מהאומה גם על חרבן בית השי"ת ועיר הקדש וז"ש צעק לבם אל אדני כלומר בעבור שכינת השי"ת שנסתלקה וגם שהולכת בגלות ובשביל חומת בת ציון ומלת אל מושך עצמו ואחר עמו הורידי כנחל דמעה יומם ולילה ואומרו אל תתני פוגת לך וכו' הכונה כי ידוע שהאדם שהוא חלוש אין לו כח לבכות ולהוריד דמעות אמר אל תתני פוגת לך ר"ל עשה באופן שלא תרפה ותחלים גופך שבעשותך כן תוכל לעשות שלא תדום בת עינך כי יהיה לך כח לבכות בהתמדה על הצער הגדול אשר הגיע לך כדי שינחמך האל ממעל כרוב רחמיו עכ"ל. והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב עשה ה' אשר זמם וגו' על פי השרש האמיתי המושרש אצלנו שאין רע יורד מלמעלה מפאת השגחתו הנעלאה אפשר שיאמר שהש"י עשה אשר זמם ואשר חשב על ישראל ובצע אמרתו אשר צוה בתורה ושמח אויביו עליהם במה שהרים קרן צריהם וזה כי הש"י כשרוצה להעניש לישראל נותן גדולה לצריו ואויביו כדי שהם ינקמו נקמתו מהם שבע על חטאתיהם והוא כאלו אמר כי במה שהרים קרן צריו הנה בזה לבד בלתי מעשה אחר עשה אשר זמם ובצע אמרתו אשר צוה מימי קדם ושמח עליו אויב שהם כללות הרעות שיבאו על האדם הרע מצד עצמו ושמחת האויב בו ואמר שכל זה יצדק ויאמר שעשה אותו השי"ת במה שהרים קרן צריו כי זאת היא הסבה לכלם והמסבב סבת' וכרי הוא כאלו עשה אותם ובזה יתיישב הכתוב על נכון שגזרת הרים קרן צריך הוא טעם לכל הקודם כמדובר. אמר עוד צעק לבם אל ה' וגו' הנה הפסוק הזה הוא קשה הישוב מאד כי בהיותו מדבר לנכח עם בת ציון איך אמר צעק לבם אל אדוני בלשון נסתר ושב לדבר לנוכח עם חומת בת ציון באומרו הורידי כנחל דמעה וגו': ואפשר כי מלת לבם שב אל האויבים שקראם צריך כנ"ל כמ"ש הראב"ע ז"ל וז"ל צעק לבם וגו' הוא מדבר תמיד עם בת ציון והם האומה הישראלית ואומר להם כי הנה הש"י הרים קרן צריך למה שצעק לבם אל ה' נגד ישראל באומרם שהארץ היתה שלהם כי היא היתה תמיד צעקת ז' אומות וכמ"ש רז"ל בב"ר שאומרים ז' אומות לישראל לסטים אתם שכבשתם וכו' והשי"ת לא היה שומע עד עכשו צעקתם בהיות ישראל שלמים אך כשחטאו הגיע צעקת האומות ושם הצרים הנ"ל אל ה' ושמע צעקתם וע"כ אתה בת ציון ראוי שתורידי כנחל דמעה יומם ולילה שהרעה היא רבה ששמע ה' צעקת צריך ונתן להם את ארצך והיא רעה כפולה שהסירה ממך ויתנה לשם וע"כ אל תתני פוגת לך אל תדום בת עינך כי יש טעם חזק לשראוי שתבכה ואינו מאמר הצרים כמ"ש הראב"ע ז"ל רק מאמר המקונן שמדבר עם בת ציון כי בזה יתיישב הכל על נכון וחומת בת ציון תהיה לפי זה תואר וכינוי אל החסידים שבהם והם שלמים שבשלמים שהם כבת עין הקונן ואמר שראוי שיבכו כולם יומם ולילה יען שמע ה' צעקת האומות כי זה לא יתכן רק מצד עונם ואשמם כי כבדה מאד.

ואפשר לומר עוד שגזרת צעק לבם אל ה' שב אל העולל והיונק אשר זכר לעיל שאמר בעטף עולל ויונק וכו' ועליהם יאמרו איה דגן ויין וכו' ואחר שאמר זה על העוללים ויונקים דבר עם ישראל ואמר מה אעידך כו' נביאיך חזו לך וכו' ספקו עליך וכו' פצו עליך וכו' עשה ה' וכו' עד הרים קרן צריך שכלו נקשר וכאלו אמר שגדול כים שברה בראות העולל והיונק העטופים כאלו ואמר עתה שהעולל והיונק הנז' צעק לבם אל אדני כי עם שלא היו יכולים לדבר הנה לבם במה שהיה נכסף אל המאכל היה צועק אל ה' ועל זה ראוי שאתה בת ציון תורידי דמעה יומם ולילה ואל תתני פוגת לך ואל תדום בת עינך כי מה שלא שמע השי"ת צעקת עוללים ויונקים הוא מצד רוב רשעך וע"כ ראוי לך לבכות יומם ולילה כנז' ובאלו הפירושים מתיישב הפסוק כלו על נכון עכ"ל. ואני אומר כי לא נתיישבו הפ' בעצם על נכון כי נדחק בפירוש הכתוב כדי ליישב כי מקצתו מדבר לנוכח ומקצתו בלשון נסתר וכפי הפירושים שפירשתי לעיל נתיישב בעצם הדבור נסתר ונכח דוק ותשכח והכל נתיישב על נכון ואין צורך להסיב הדיבור אל העוללים כי הוא דוחק:

(יט) **הנה** אחר אשר אמר למעלה הורידי כנחל דמעה יומם ולילה אל תתני פוגת לך וכו' וזה בודאי שדבר בדרך גוזמא כי בהכרח הוא צריך לישן קימעא עכ"א עתה גם אם תשכב לישן לא יהיה באופן שתשכב כל הלילה עד הבקר אבל קומי בלילה לראש אשמורות ושפכי כמים לבך וכו' ואמר רוני כי אין רנה אלא בלילה וביום יצדק לשון צעקה כד"א יום צעקתי והטעם כי ביום יוכל האדם לצעוק בקול רם לפי שע"י קול הברת כל אנשי העיר לא ישמע קול צעקת היחיד אמנם בלילה כי כולם ישנים על מטתם אז לא יוכל האדם לצעוק בקול רם כי ישמע בעיר קולו וכל העם יחרדו לקול צעקתו על כן אין רנה אלא בלילה כי רנה אינה צעקה בקול רם אבל היא בלחש כמרנן ומשמיע דבריו לאזניו לבד ועכ"א קומי רני בלילה. ואפשר עוד דאפיקוה לצעקה זו בלשון רנה לפי שכל הדברים לעולם יקראו על שם התכלית שעתיד להיות וכיון שברור הוא כי צעקה ובכיה זו שאמר שפכי כמים לבך וכו' לשמחה ולרנה ושמן יהפך לבית ישראל ע"כ קראה רנה מתחלתה על שם סופה: והמתרגם תרגם קומי כנישתא דישראל שריא בגלותא עסוקי במשנה בליליא ע"כ. הנה דמדקדק קרא רני לשון רנה תרגם שהוא על עסק המשנה וקטינן מסכת שהעוסק במשנה צריך שיקרא אותה ברנה ובניגון יפה. ומ"ש בלילה ולא אמר בראש אשמורות להודיע כי לפחות יהיה זהיר בזה שיקום מעט מזער קודם בוא ראש האשמורות באופן כי הוא כבר קם מן המטה לכשבא ראש האשמורות לא שהוא שוכב ובראש האשמורות קם וע"כ לא אמר בראש האשמורות בבי"ת אלא בלמ"ד לראש אשמורות. וגם אפשר לדייק דמדקדק בליל חסר ה"א הכונה שיקום בחצי הלילה הראשונה ולא אחר שכבר נחלית הלילה כי מחצות ואילך נקרא לילה בה"א וקודם חצות נקרא ליל ובחצי הראשון שולטים המזיקים ולכך נקט קרא ליל שמורים הוא כי אז צריך שמירה בכל הלילות ובליל פסח אין צריך שימור וזה מבואר כי חצי הראשון נקרא ליל וע"כ כתב בכאן בליל ובאומרו לראש אשמורות אפשר שרמז כי המצוה מן המובחר אם יוכל שיקום לראש שני חלקי הלילה כדפרש"י ז"ל והחלק הא' לבד ישן: ואמר שפכי כמים לבך נכח פני אדני וכו' הכונה לומר כי בתחלה יבכה על מה שנוגע אל השכינה שהיא נסתלקה ויבכה ויצטער על צערה וז"א נוכח פני אדני שהוא כתוב באדנות והיא השכינה ואח"כ ג"כ צעקי ושאי אליו כפיך על נפש עולליך וגו' ואין מרחם באופן כי יקדים לצעוק ולבכות על הסתלקות השכינה שהוא העיקר ואח"כ יבכה על נפש העוללים העטופים ברעב ואומרו בראש כל חוצות להורות גודל הצרה והרעב כי לא מבעיא שלא היו הולכים לחפש עליהם לזונם ולפרנסם אלא אפילו שהיו רואים אותם מושלכים בראש כל חוצות אין מרחם עליהם. עוד כתב המתרגם עסוקי במשנה בליליא ארום שכינתא דה' שריא לקבליך והנה ראוי לדעת על איזו מלה תרגם ואמר ארום שכינתא דה' שריא לקבליך ואין לומר כי על נכח פני אדני דקאמר קרא זהו מה שתרגם ארום שכינתא דה' שריא לקבליך כי לקמן תרגם מלת נכח פני ה' ואמר כל קביל אפי ה'. ואפשר כי על מש"ה בלילה רמז על השכינה דקאי לקבליה וכאלו אמר קומי ורני בלילה כלומר עם השכינה שנקראת לילה כי היא עומדת לנגדך ועם זה דייק ג"כ דכתיב ליל וקרינן לילה שהוא רמז לרחל ולאה ליודעי חן:

(כ) **ואמר** ראה ה' והביטה וכו' ידוע הוא כי ראיה מקרוב והבטה מרחוק מלמעלה

אסתקיפתא כדנן אם חזי לבנתא דישראל למיכל פירי בטניהון עולמיא רגיגתא דהוו מלפפין בסדינין דמלתיה ענת מדת דינא וכן אמרת אם חזי למקטל בבית מוקדשא דיי כהנא ונביא' כמה דקטלתון ית זכריה בר עדו כהנא רבא ונביא מהימן בבית מוקדשא דיי ביומא דכפוריא על דאוכח יתהון דלא

כ' וכו' רְאֵ֤ה יְהוָה֙ וְֽהַבִּ֔יטָה לְמִ֖י עוֹלַ֣לְתָּ כֹּ֑ה אִם־תֹּאכַ֨לְנָה נָשִׁ֤ים י"ח פסוק הס. פִּרְיָם֙ עֹלְלֵ֣י טִפֻּחִ֔ים אִם־יֵהָרֵ֛ג בְּמִקְדַּ֥שׁ אֲדֹנָ֖י כֹּהֵ֥ן הס' בלונ' חס. וְנָבִֽיא׃

עללי ו' חסר בלישנא וסימן ויעלהו במסילות. מעלל ועד יונק משור עד שה קדמא דשמואל. אשרי שיאחז ונפץ את עלליך. כעללים לא ראו אור. ועללתי בעפר קרני. עללי טפחים:

תולדות אהרן הס תאכלנה. יומא נ"ח סנהדרין ו:

אבן עזרא

ותעבור הרנה הכרוז: (כ) טפוחים. מגזרת טפח כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים

רשי

(כ) עוללי טפוחים. ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום לתת זהב לבית המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא. רוח הקדש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו ע"ג (ד"ה ב כד) ורוח לבשה את

לחם דמעה

מלמעלה למטה ועל כן אמר אם יש ה' בקרבנו ואתה שוכן בתוכנו א"כ ראה ה' כי ראיה מקרוב ואם אין ה' בקרבנו אלא נסתלק מבינינו ועלה למרום עכ"א והביטה מלמעלה למטה הביטה וראה למי עוללת כה ואומרו למי עוללת כה כלומר אפילו שלא יהיה חשוב כערכי שאם היה נמצא בעולם מי שארע לו כצרותי הייתי מתנחם בו אבל הראני נא למי עוללת כה כי באופן כי בודאי לשעבר לא יש שום נברא שעוללת לו כאשר עוללת לי ולא זה בלבד אבל כמדומה לי כי גם להבא לא יבא לשום נברא צרות כצרותי כי אם היית מעיד לי כי יש רבים שעתידים להיות עורר לויתן ויארע להם ככל אשר אירע לי הייתי מתנחם ג"כ באמרי כי עתיד לבא על אחרים צרות כצרותי אבל כלום תעיד לי אם להבא תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים או אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כאשר הרגו עתה האויבים בבית ה' כמה כהנים ונביאים צדיקים וחסידים באופן כי לא באו ולא יבאו על שום נברא צרות כצרותי וע"כ ראה ה' והביטה וחוסה נא ורחם: ולפי דרך רז"ל כי מ"ש אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא היא תשובת השי"ת שאמר לישראל אתם אומרים לי אם תאכלנה וכו' גם אני אומר לכם וכי אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כאשר הרגתם אתם לזכריה שהיה כהן ונביא באופן כי בא לכם זה תחת זה. ועם דרכינו יאמר כי השיב להם השי"ת תשובה אם יהרג וכו' כביכול אילו הייתי יודע כי לעתיד בדורות הבאים היה עתיד דור שיבא להרוג במקדש ה' כהן ונביא בודאי שגם אני הייתי מוחל לכם על מה שהרגתם במקדש ה' כהן ונביא וא"כ כיון שעשיתם מהרשע מה שאינו עתיד ליעשות א"כ גם אם אביא עליכם צרות אשר אינם עתידות לבא על שום אדם אינו מן התימה אבל הוא מכ"מ שתאכלנה נשים פרים וכו': א"נ אמר קומי רני בלילה דהיינו בגלות הזה הדומה ללילה קומי והתפללי לאל ית' לראש אשמורות כלומר בשביל שיבא לך הוא ית' ראש אשמורות דהיינו הגאולה אשר היא תקרא ראש אשמורות כי אשמורה תקרא הגאולה לפי שהיא הוראת יציאתם מאפילה לאורה ובכל האשמורות הגאולה לא יש שום אל גאולתנו העתידה כי היא גדולה תמידית ולא יוסיפו לדאבה עוד וע"כ קראה ראש אשמורות כי היא ראש לכל הגאולות במעלה ובאיכות ועל"א רני בגלות הדומה ללילה בשביל שיבא לך ראש אשמורות וזהו לראש אשמורות דקאמר ואמר שפכי כמים לבך נכח פני אדני הכונה לפי שלמעלה אמר הורידי כנחל דמעה וכו' אמר עתה כי לא בבכיית העין בלבד תליא מילתא אבל העיקר הוא שגם ישפוך כמים לבו לפי שבכיה זו של הלב היא נכח פני ה' לבד כי האדם יראה לראית העינים וה' יראה ללבב והעיקר היא הבכיה אשר היא נוכח פני אדני ויעיד עליו יודע תעלומות כי באמת ובתמים נשבר לבו בקרבו ורחפו כל עצמותיו אמנם בכיית העין גם אם עינו בוכה אפשר שהוא לפנים להראות סימני טהרה ואולי הלב נוטה או לעקל או לעקלקלות עכ"א שפכי כמים לבך כי זהו נכח פני ה' כדאמרן: אי נמי כיון במ"ש שפכי כמים לבך כו' אל הענין שפלות לבו כי עיקר הגאוה משכן כבודה הוא בלב וכמש"ה תועבת ה' כל גבה לב וע"כ צריך האדם להשפיל את לבו ולשופכו כמים כמו שהמים כאשר שופכין אותם תיכף הם יורדים למקום מדרון שפל כל השפלים כן אתה שפכי כמים לבך ואמר נכח פני אדני כלומר דע לפני מי אתה משפיל את עצמך נכח פני אדני אשר לו יאתה הגאוה כד"א ה' מלך גאות לבש: אי נמי אמר שפכי כמים לבך נכח פני ה' הכונה יאמר על דרך מש"ה כי אפר כלחם אכלתי ושקווי בבכי מסכתי מפני זעמך וקצפך אשר הרצון בו כשיעור הלחם שהייתי אוכל כ"כ אפר הייתי מטבל בו באופן כי האפר והלחם שוים ולכן לא אמר כי אפר בלחם בבי"ת כי אז היה משתמע שטבל הלחם באפר אבל אפשר שהיה האפר מועטה ועתה השמיענו שהיה באפר כשיעור הלחם ושיקווי בבכי מסכתי הכונה ע"ד מ"ש ז"ל כל תמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא באופן כי כאשר מסכתי שקוי ייני בבכי מסכתי אותו והיו על חד של יין תלת של דמעות ואמר מפני זעמך וקצפך כו' כלומר לא הייתי עושה כל זאת הבכיה על הרגישי צער איכות וכמות צרותי אבל הייתי מצטער על אשר הכעסתיך והקצפתיך באומרי איך אפשר שאני הקצפתי למי שהוא אדון כל הארץ ז"ש מפני זעמך וקצפך שהכעסתיך והקצפת מפני זה אני בוכה ומתאבל כי על ענין איכות צרותי לא שמתי לב לסתאבל מפני כי נשאתני ותשליכני כלומר כי המעלה שהיה לי עד עתה לא היה לי ירושה מאבותי כדי שאתאבל עליה כאשר אבדתי אותה והרי אתה הוא שנשאתני כי מתחלה עבדים היינו לפרעה במצרים באופן שלא אבדתי כלומר משל עצמי כי אתה נשאתני ואתה השלכתני וז"ש כי נשאתני ותשליכני ואין לי לבכות רק מפני זעמך וקצפך כי מי אני שגרמתי לאל שיהיה הוא בכעס ובפנים של זעם וז"ש כאן שפכי כמים לבך אבל לא תהיה זאת הבכיה על צרותיך רק על אשר זעמת לה' במעשיך הרעים וגרמת שיזעום ה' וז"ש נכח פני אדני ויהיה פירוש פני אדני בכאן פנים של זעם כמו פני ה' חלקם או ונתתי פני באיש ההוא וכו': אמר עוד שאי אליו כפיך ולא אמר שאי כפיך על נפש וכו' הורה במלת אליו שינקה תחלה את כפיו מן החמס אשר בכפיו ואח"כ ישא כפיו בתפלה דאם לא כן איך תהיינה בלי נקיון כפים פרושות השמים ובפרשו כפיו יעלים עיניו מהם עכ"א שישאם עליו ר"ל אליו ממש שהוא יראה אותם פרושות ויסתכל בהם ולא יעלים עיניו מהם וזהו שאי אליו כפיך דקאמר ויגיעו אליו ית' במה שיהיה נקי כפים ובר לבב: ואומרו על נפש עולליך הכונה שיצעק על העוללים אשר נכרתו כעוללים לא ראו אור ובלי עון והלואי שמתו מן מיתה טבעי אבל מתו במיתה משונה עטופים ברעב שהרעב מיתה משונה היא ואף גם זאת אילו היו מתים ברעב בבתיהם לא היתה כ"כ רעה גדולה אבל היו מושלכים מתים ברעב בראש כל חוצות ועל כל זה נעקי אל ה' ושפכי כמים לבך: ראה ה' והביטה למי עוללת כה כלומר בשביל מי עוללת כה ועשית מה שעשית

אם תאכלנה נשים וכו' כלומר האם ראוי שיענשו שתאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים ואפי' אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כלומר גם אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כאשר הרגו את זכריה במקדש ה' כהן ונביא האם בשביל זה ראוי שתאכלנה נשים פרים וכו' וזהו למאי דנקט בריש' כלומר בשביל מי כ"ש כי כבר לקו על אותו החטא כהנה וכהנה וזהו שסיים ואמר שכבו לארץ חוצות נער וזקן וכן בתולותי ובחורי נפלו בחרב נבוזראדן והרגת ולא חמלת אלמלא שנבוזראדן בעצמו נשא עיניו לשמים ואמר הכלה אתה עושה לבנך ביום אחד אבל אתה ית' שמה שנחת ולא חמלת להשקיט את הדם של זכריה עד שכמעט שטבחת את כל ישראל ואם כן הדרא קושיין לדוכתין האם ראוי גם כן שתאכלנה נשים פרים עוללי טיפוחים וכי ראויים היו לעונש הזה אף אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא: אי נמי יאמר ב"ד זה למי עוללת כה וכו' כלומר כי טוביה חטא וזיגוד מיגנד וז"ש ראה ה' והביטה למי עוללת כה כי יסרת למי שלא חטא לך האם ראוי שהנשים והעוללים שלא הרגו את הנביא הם ישאו את עונו וז"ש אם תאכלנה כו' כלומר אם ראוי הוא שהנשים שלא חטאו תאכלנה את פרים עוללי טיפוחים אשר העוללים גם כן לא חטאו בזה האם ראוי העונש הזה לאלו אפילו אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כי הפוגע היה ראוי להורגים לא לאלו כ"ש כי גם אשר חטא לך כבר מחית אותו משמך כי כבר שכבו לארץ חוצות נער וזקן וכו' ואם כן ראה ה' והביטה וחוסה וחמול על עמך ישראל. והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב שזכר המקונן שתשוב עדת ישראל אליו ית' בשלימות דיבור ומחשבה ומעשה כנגד הדבור אמר קומי רני בלילה קומי אתם בזריזות רני שתהא בהרמת קול בשיר בלילה לראש אשמורות בזמן הגלות להסרת המעיקים והטרדות שהגוים ולשלמות המחשבה אמר שפכי כמים לבך נכח וגו' שהלב יחשוב ויכוין אליו ית' ואפשר שרמז שתהיה מחשבתו פשוטה ונקי' מבלי סיג ופל שתהיה פשוטה בלתי הרכבה כלל אמר שתהיה כמים הפשוטים זכים וברים נכח פני ה' ולשלמות המעשה אמר שאי אליו כפיך כי רוב המעשה נעשה בכפים ועכ"א שמעשיו יהיו מכוונים אליו ית' ע"ד שפי' בפ' שאו ידיכם קדש שבוא על אזהרת שלמות המעשה וכל זה ראוי לעשות על מה שקרה מנפש עולליך שהיו עטופים ברעב ברעש כל חוצות וזה לא יתכן שיהיה רק מרוב עונות העם וחטאת הקהל היא כי העוללים ההם לא חטאו רק שהשי"י פוקד עון אבות על בנים ומה גם בהיות הענין הסוא בראש כל חוצות שסבבה השגחתו ית' שיהיה כן כדי שכולם יבינו יראו יזכרו וישובו אל ה' כאמור עכ"ל. עוד כתב ואפשר שכיון במ"ש שפכי כמים לבך הכונה להיות שהשי"י כעס על ישראל ושערי תפלה ננעלו כי בערם כאשר חמתו ית' כמ"ש בפתיחתו איכה יעיב באפו וגו' עכ"א שתשתדל לכבות אש חמתו ית' בהפלגת כונתה בתפלתה אליו יתברך ותחשוב שלבה יהיה במדרגת מים לכבות אש חרונו ית' וז"א שפכי כמים לבך נכח וגו' ותהיה מלת פני כמו פני ה' חלקם והוא כאלו אמר שנגד פני ה' שהוא פנים של זעם וחרון אף תשפיך לבה כמים בכונה נכונה וב מחשבה שלמה. ואמר כי אף אם לא יספיק זכותה לשאת אליו ית' כפים פרושות בתפלה ובקשה הנה בזכות נפש העוללים ויונקים תקובל שועתה וז"א על נפש עולליך ר"ל התפללי אליו בכפיך פרושות לפניו ית' כמבקשת רחמים על נפש עולליך כלומר עול

סך

ונביא: כא שכבו לארץ חוצות נער וזקן בתולתי ובחורי נפלו בחרב הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת: כב תקרא כיום מועד מגורי מסביב ולא היה ביום אף־יהוה פליט ושריד אשר־טפחתי

תַעבדון דביש קדם יי: כא שכבו דמכו על ארעא במחוזין עולימיא וסביא דהוו רגילין למשכוב על ברין דמילת ועל ערסין דשן דפיל בתולתי ורובי נפלו קטלין בחרבא קטלתא ביום רוגזך נכיסתא ולא חסתא: כב תקרא תהי קרי חירותא לעמך בית ישראל על יד משיחא היכמא דעבדת על יד משה ואהרן ביומא דפסחא דאתכנשין עולימי חזור חזור מן כל אתר דאתבדרו

רשי

את זכריה בן יהוידע והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא כיום מועד. כמו קראת ולשון הווה הוא: מגורי. שכיני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם. הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם:

אני

אבן עזרא

קטנים שישנו: (כא) שכבו. מטעם ושכבתי עם אבותי: (כב) מגורי. מגזרת גורו לכם מפני חרב וי"א שהטעם אנשי מגורי:

פירוש הטעמים

(א) איכה יעיב. לא הגביה השם את ציון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה: (ב) והשפיל המבצרים והלל מלכה שהיו דרים במגדל וארמון: (ג) גדע כל קרן ישראל השתי ממלכות: (ד) לא די שלא נלחם עם הצר אלא שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד שהב כאויב: וטעם באהל אם תפול האש בו הכל יאכל מיד: (ה) בלע ישראל על גלות שומרון והיה יהודה אחרי גלות השבטים באנחה: (ו) ואחר כך גלה סכו שהוא מקום הדביר. וטעם כגן אשר נפלו עליו. וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את המצות והמלך משמר התורה בכחו ולשניהם נתן תורה: (ז) חומת ארמנותיה שב אל המקדש וקול נתנו הצרים בבית ה' מרוב שמחתם כאשר היו ישראל עושים במועדם: (ח) נלכד הבית כי נפלה חומת העיר ונבקעה: (ט) כאשר טבעו שעריה הלך המלך בגולה ונשאר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה נבואתם מהם בארץ נכריה: (י) על שנפלה גבהות ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא תשמחנה כחופתן: (יא) וכל אחד מן הזקנים אומר כלו בדמעות עיני כאשר יזכור ימי הרעב בציון: (יב) האם היא המינקת על כן זכר האמהות ולא האבות: (יג) מי עדים שאירע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימצא חובש אתול לו: (יד) כל זה בא אליך בעבור נביאיך ולא נביאי השם: (טו) יש נאנחים עליך כאשר שמחת ויש מניעים ראש ומלעיגים: (טז) הרחיבו פה כל האויבים: (יז) כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים: (יח) צועק לב צריך והטעם כי נתנו צעקות כנגד השם והם אמרו לחומת בת ציון שתבכה: (יט) ותתאונן על עולליה והמתים ברעב ותאמר כן: (כ) שהנשים אוכלות בניהן והנביאים והכהנים יהרגו במקדש והמפרש כי על זכריה ידבר דרך דרש: (כא) מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים: (כב) כאילו קראת כל הפחדים שהיו לי וקבצתם סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך. כלם אויב אחד יכול לכלותם:

אני

לחם דמעה

סמך שלמות נפש עולליך שלא חטאו והיו עטופים ומתים ברעב בראש כל חוצות. אמר עוד ראה ה' והביטה וגו'. אחר שהשלים הענין לקונן על הרעות שבאו על ישראל מראש ועד סוף כסדר ושב לדבר אליהם שיתפללו לפניו ית' וישובו בתשובה שלימה לפניו כראוי שב לדבר נכח פני השי"ת בהוכיח לפניו יתב' שראוי שינחם על הרעה לעמו ונאן מרעיתו כי הרע והעונש היה יותר מהראוי ובא בטענה נכונה באמור אליו ית' שעשה ב' דברים זרים אכזרים והרכיב שניהם יחד בנושא א' שעיקר העונש הגיע למי שלא חטא מה זה כי העונש והרע היותר גדול בהיה פה היה מה שסיפר בסדר האחרון באומר ידי נשים רחמניות וגו' שהוא האכזריות היותר גדול ומופלג שאפשר שיצוייר והוא אכזריות מגד הרע המגיע להן והב' מגד שיותו בלי סבה כי העוללים ההם לא חטאו והם נענשים על לא חמס בכפם וגם הנשים אשר אכלו אותם לא חטאו במדרגת חטא האנשים אשר עברו חק הפרו ברית תורת אלקינו וא"כ איך השי"ת יעשה כן שיהיה העונש כ"כ בהפלגה ושיהיה בנושא שלא היה ראוי אלא מצורת הדין בהרכבה הנושא אשר עליו בא העונש מב' דברים שאין בשום אח' עון אשר חטא והם הנשים והבנים והגיע העונש לשניהם מורכבי' בנושא א' יחד שאם היה בא לכל אח' בפני עצמו לא היה כ"כ רע וזה כלו כלל באומ' ראה ה' והביט' וגו' ר"ל ראה העונש הגדול והביט' בנושא אשר פעלת זה כי ע"כ כפל הראיות במלות שונות והם הראיה וההבטה ואמ' ראה העונש המופלג והנושא אשר בו פעל שהוא בלי חטא וז"א למי עוללת כה ועל אופן העונש בהרכב' כנז' אמר מלת כה וז"א למי עוללת כה שהוא כאילו אמר הבט ב' דברים למי עוללת שהם הנשים והעוללים ואיך עולל' אותו בהרכבת שניהם כאמור שהוא הפלג' העונש וכאלו אמר וראה שכה עוללת וגומר ופיר' הענין באו' אם תאכלנה נשים פרי' ירצה בהיותן נשים שלא חטאו הן וכ"ש פריהם שלא טעמו עדיין טעם חטא לא היו ראוים לעונש וכ"ש לעונש אכזרי כזה שהנשים הרחמניות עצמן יאכלו פרי בטנם והם עוללי טפוחים אשר טפחו אותם אמם. וכן היהרג במקדש ה' כהן ונביא אשר העונש הוא גדול ואכזריות מופלג והוא ג"כ שתים רעות מורכבות בנושא א' שיהרגו במקדש ה' מקום המשפט שמה הרשע והוא בנושא נקי מכל חטא ועון והעונש בו בלתי ראוי מהמת הצדק בכל א' מהם בפני עצמו שמקדש ה' מה חטא וכן כהן ונביא שהיו שלמי' ולא חטאו והיה מספיק וצדקך שהרכב' ב' נושאי' אשר כל א' מהם לבדו הי' נענש בלא צדק כ"ש שניה' מורכבי' יחד והיא תלונה חזקה אשר בעבור' היה כולה המקונן להוכיח שראוי לחמול ולרחם עליהם כנזכר: ואפשר שהיה מתלונן בדר' ויכוח עמו יתברך באמור לו שהיה נוהג שלא כמנהגו הטוב כי אפי' אלל ב"ו היא מדה רעה ואכזריות שלא כדרך העולם והוא כי יש אנשים שרוצים לשבר עינים כדי לשבר ב' עינים לאויבו והיא מדה רעה נגד הטבע וזאת היא התלונה עצמה שהתלונן הנביא שהיה מגיע הרע לכבודו יתב' שנהרג במקדשו כהן ונביא שהוא דבר נוגע אליו ית' ולכבודו והוא מ"ש ראה ה' והביט' וגו' ירצה ראה השי"ת והביטה למי עוללת והכונה לומר לעצמך עוללת וביאר הענין באו' אם תאכלנה נשים וגומר אם בעבור זה יהרג וגו' ר"ל האם כדי שתאכלנה נשים פרים שהוא הדבר האכזר אשר רצית אם בעבור זה יהרג במקדשך כהן ונביא שהוא דבר נוגע אליך ולפחו' בעבור מה שנוגע אליך היה לך לרחם כאמור עכ"ל: והרב מורי זלה"ה כתב שאי אליו כפיך וגו' ירצה אתה צריך לשאת אל ה' כפיך בשביל מיתת העוללים אשר אין להם חטא ובסכתך

מתו וכמאי דאיתא במסכ' ברכות פ"ק גבי ג' אשמורות הוי לילה וכו' שיש סיוע גדול להיות התפלה בראש אשמורות כי אז השי"ת גם כן מעלה לפניו זכרון ירושלים וב"ה וגלות ישראל: ראה ה' והביטה וגו' כלומ' אם לאיזו אומה אחרת שעוללת לה כה ועשית כזה כלו' כמו המכות הגדולות והנמרצות האלה האם הגיעו לתכלית זה שתאכלנה נשים פרים בהיותם עוללי טפוחים וזה אכזריות גדול ואם יהרג במקדש ה' כהן ונביא במקום הטהרה ותורף המכוון על ענין התפלות לומר כי הלא המכות כאלה יספיקו לכפרת עונותיהם וא"כ מן הראוי שיקבלו תפלותיהם עכ"ל: ואומרו עוללי טפוחים הוא כמז"ל שהיו כ"כ עשירות שהיו מודדות את בניהן בטפחים וכל טפח וטפח שהיה גדול היו נותנים משקלו זהב לחלק לעניים כל כך היו יקרים ומסולאים כפז ועתה תאכלנה אותם אמותם מן כובד הרעב: או יהיה טפוחים כמשמעו שהיו עוללים קטנים כי עדיין אמם היו מטפחים אותם כדרך התנוק שמטפחים אותו לפייסו כדי שלא יבכה ומרוב רחמנותם עליה' לא היו מניחים אותם לבכות ועתה נתאכזרו עליה' ותאכלנה הנשים אמותם לעוללי טפוחים שלהם: (כא) הפליג עוד לספר גודל הצרות הבאו' על ישראל ואמר שכבו לארץ חוצות נער וזקן והכונ' לומר כי לקו בשתי' ברעב ובחרב כנגד הרעב אמר שכבו לארץ וגו' כלו' כי היו שוכבים לארץ ועטופי' ברעב בראש כל חוצות וכונ' שכבו יהיה פירושו או שנפלו מקומתם בתוך הרחוב כי לא היו יכולים לעמוד על עמדם מחמת הרעב ונפלו ושכבו לארץ. או יהיה שכבו לשון מית' כד"א ושכבתי עם אבותי כי היו מתים ממש בראש כל חוצות ואמר כי הנער והזקן מתו ברעב מפני שאין דרך נער קטן ולא הזקן לעשות מלחמה כדי שיפלו בחרב אמנם הבחורי' מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צב' למלחמה וכן הבתולות הם מסעדות את הבחורים במלחמה בקולם ובפלופס והמייתם שעושים בפיהם כדי לחזק את לב הבחורים במלחמה כי אין כחם אלא בפיהם וכל אלו נפלו בחרב במלחמה שעשו האויבים עמהם וז"ש בתולותי ובחורי נפלו בחרב אבל הנער והזקן אשר לא מתו במלחמה כי לא בני מלחמה נינהו שכבו לארץ מתים ברעב והנמלט מהחרב מת ברעב: ואומרו הרגת ביום אפך. הכונה ביום ט' באב אשר הוא יום מיוחד לחרון אפך ובו נגזרה על מתי מדבר כמשז"ל ויבכו העם בלילה ההוא ליל ט' באב היה ובו נחרב הבית בראשונה ובשניה אילו לא הרגת באותו היום שהוא יום אפך אלא היתה ההריגה ביום אחר היה אפשר שההריגה תהיה בחמלת ה' ולא בדרך כליה אבל בהיות שהרגת ביום אפך כלומר מיוחד לאפך על כן טבחת ולא חמלת כלל: אי נמי מ"ש הרגת ביום אפך הכונה על הבתולות והבחורים שאמר שנפלו ברעת האויב והרגו וטבחת ולא חמלת דקאמר הוא רמז על גודל וכובד הרעב אשר הביא הש"י עליה' וזה כי כל צ'חיט' שהיא לצורך אוכל נפש תקרא טביחה ע"ד מש"ה וטבוח טבח והכן והנה הרעב היה כל כך ככד עד שהיו הנשים רחמניות שוחטות את ילדיהן והיו לברות למו ונמצא כיון שהשי"ת הביאם לידי מעשה זה ה"ל כאילו הוא ית' בעצמו שחט וטבח אותם וז"ש טבחת ולא חמלת, ואינו רחוק גם כן אם נפרש טבחת מלשון בישול ממש כי כן יאמר בדברי רז"ל לשון טביחה על הבישול עצמו והוא ממש מאמר הכתוב בשלו ילדיהן וגם כן מצינו כי בלשון ערבי קורין לדבר מבושל טבי"ח:
(כב) תקרא כיום מועד מגורי מסביב. הכונה גם אם הרגת ביום אפך והוא

תַּמָּן בְּיוֹמָא תְקִיף רוּגְזָךְ יְיָ וְלָא הֲוָה בְהוֹן שֵׁיזָבָא וּשְׁאָרָא ג׳. ו׳. ג׳ וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כִלָּם׃ ג א אֲנִי הַגֶּבֶר רָאָה עֳנִי
דְּלָפִיפִית בְּסָדִינִין וּדְרַבֵּיתִי בְתַפְנוּקֵי מַלְכִין בַּעֲלֵי דְבָבִי שֵׁיצִיאוּנוּן׃ ו׳. כ״ו מ״ל בְּשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ׃ ב אוֹתִי נָהַג וַיֹּלַךְ חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃
א אני אֲנָא גַּבְרָא דַּחֲזָא עָנְיֵי בְּחוּטְרָא דְּרָדֵי בְּרוּגְזֵיהּ׃ ב אותי יָתִי ל׳ וחסר.

בשבט ו׳ רפין בקריאה וסימן ומזבולן משכים בשבט סופר. והוכחתיו בשבט אנשים. והכה ארץ בשבט פיו. תרועם בשבט ברזל. ופקדתי בשבט פשעם. אני הגבר ראה עני בשבט עברתו.

אבן עזרא

(א) אני הגבר. אמרו קדמונינו ז״ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אם כן יהיה הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל: עני. סמוך ויחסר מהוס השכות או הגלות וראה תחת ראיתי וכן ונשאר אני: בעברתו. שב אל אויבי כלם וי״א שהוא שב אל אף השם ואיננו נכון בעיני וזה המקונן אמר כי הגר היה מענה אותו בשבט עברתו: (ב) ונהג

רש״י

(א) אני הגבר ראה עני. היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה אני אשר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב

אותי

לחם דמעה

ואת יום ט׳ באב והוא היה יום מועד לחרון אפך וכד״א קרא עלי מועד וגומר אפ״ה לא נתקררה דעתך במה שכבר עשית אבל עוד ידך נטויה עלינו ובכל יום ויום תקרא כיום מועד כלו׳ כמו שעשית ביום מועד של ט׳ באב כן גם כן תקרא לעתיד למגורי מסביב כי בכל יום ויום עומדים עלינו לכלותינו ואין לך יום שאין קללתו מרובה משל חברו ואלמלא שבודאי אתה תקרא אותם הם לא היו יכולים ליגע בי אפי׳ באצבע קטנה: ואמר ולא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד כלומר שמא תאמר כי מה שגם עתה לעתיד הוא ית׳ קורא למגורי מסביב הטעם הוא לפי שביום אף ה׳ והוא יום החרבן לא עשה מה שראוי לעשות רק ריחם עליהם והאריך אפו עד לעתיד ע״ד וביום פקדי זה אינו כי ביום אף ה׳ והוא יום החרבן כמעט שלא נשאר בישראל פליט ושריד כי אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם ועכ״ז לא נתקררה דעתך אבל תקרא בעתיד כיום מועד מגורי מסביב. ומה שאמר אשר טפחתי ורביתי הוא כנגד מ״ש ולא הי׳ ביום אף ה׳ פליט ושריד וזה כי מדרך מי שנשארים שריד לשיורים הם העוללי טפוחים ואינו מדרך האויבים לכלותם כי מה עשו להם ואדרבא מניחים אותם כדי שיגדלו להיות להם לעבדים ולשפחות ועל כן פירש מ״ש שלא נשאר אפי׳ שריד לשיורים לפי שגם אשר טפחתי והם העוללי טפוחים שדרכן לישאר שריד אויבי כלם וגם אותם אשר רביתי וכבר הם גדולים ויוצאים להלחם ומדרך הלוחמים כי בהכרח נשאר איזה פליט שברח ונמלט וביום אף ה׳ לא היה פליט כי כל הבחורים שרביתי וכבר היו גדולים יוצאי׳ לצבא אויבי כלם באופן כי נקט טפחתי כנגד שריד ונקט רביתי כנגד פליט ואלו ואלו אויבי כלם ולא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד וכל זה בדרך גוזמא כי כמעט כלוני בארץ ולא נשאר מישראל גם א׳: אי נמי אמר שכבו לארץ חוצות וגומר הכונה לפי שידוע שהש״י הבטיחנו כי בזמן שישראל בירידה התחתונה הם עולים וכמז״ל בפ׳ ועלה מן הארץ בזמן שישראל הם בירידה התחתונה הם עולים ואל זה בעצמו כיון דהע״ה שאמר כי שחה לעפר נפשנו וגו׳ אם כן קומה עזרתה לנו ועשה מה שהבטחתנו וזהו בעצמו מ״ש המקונן בכאן שכבו לארץ וגומ׳ כמתרעם על אורך גלותינו וריחוק גאולתינו כי כבר דבקה לארץ בטנם ושכבו לארץ חוצות נער וזקן והם בתכלית השפלות ולא זה בלבד אבל עליך הורגנו כל היום על קדוש׳ ה׳ וז״ש בתולותי ובחורי נפלו בחרב באופן כי ב׳ מיני הריגות עברו עלי הא׳ ביום אפך והוא יום החרבן וזה שאמר הרגת ביום אפך ואחר כך במשך הגלות טבחת והורגנו כל היום על קדושת שמך והגענו לירידה התחתונה והיה ראוי שתחמול ולא חמלת. ועם כן התפלל ואמר תקרא כיום מועד מגורי מסביב כלומר כמו שבכל מועד ומועד היו נאספי׳ לירושל׳ ר״ל עולי רגלים גם עתה קבצם ותקרא אותם כיום מועד שהיו מגורי מסביב באים אל תוך ירושלים וקראם מגורי מלשון אגרה בקציר מאכלה שהיו נאספים כולם מסביב גם עתה תקרא אותם ונתן טעם למה אמר שיקרא אותם מסביב אשר הרצון הוא על י׳ השבטים שגלו מקודם שיקרא אותם שיאספו אל תוך ירושלם הטעם לפי שבירושלם לא נשאר עד א׳ ביום חרבנה וז״ש ולא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד מפני כי אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם ועל כן צריך שתקרא למגורי מסביב בא יבאו ברנה כיום מועד: אי נמי נתן טעם איך אפשר שטבח ולא חמל הטע׳ לפי שתקרא כיום מועד מגורי מסביב ויהיה לשון מגורי מלשון מגור מסביב והכונ׳ כי אם היה הש״ת סר וזעף ודואג על אשר היה מכה את בנו בכורו וחמודו בודאי שהיה הש״ת מרחם קצת על עמו ישראל והיה נשאר פליט ושריד אבל בהיות כי תקרא כיום מועד וגו׳ הכונה כי כאשר תקרא למגורי ובא עלי פחד ומגור מסביב אז הוא לך כיום מועד ואתה שש ושמח כשמחת י״ט וכיום מועד וכמש״ה והיה כאשר שש ה׳ עליכ׳ להטיב אתכם כן ישיש ה׳ וגו׳ להאביד אתכם על כן כיון שהבאת הרעה היא כיום מועד לו ית׳ לזה לא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד רק אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם כי הוא שש ושמח בהרע עמדי וז״ש באיכה הקודמת קרא עלי מועד וגו׳ שהוא לו יתברך כשמחת מועד לשבור בחורי וכיון שהוא שמח בשבירתם בוצרים באו לה ולא השאירו עוללות וגת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה ואשר טפחתי ורביתי אויבי כלם: והר״ם אלמושניט ז״ל כתב שכבו לארץ וגו׳ הכונ׳ אחר שאמר אם תאכלנ׳ נשים פרי׳ וגו׳ והם העוללים והיונקים ואמר שהם הנשים שאינם בתולות ואמר על השלמים שבכל העם אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא אמר שגם שאר כל העם איש לא נמלט מהם שהם ב׳ חלוקות אחרות אשר בקבוץ אח׳ היו נער וזקן כי הנער הוא כמו הזקן לענין המיתה שהם חלושי הטבע והם יותר קלי ההפסד והשחתה והאחרת היא הבחורים והבתולות שהם יותר חזקי המזג ושובלי׳ הרעות יותר מכולם. ועל החלוקה הא׳ אמר שכבו לארץ חוצות נער וזקן וגו׳ כי הנער והזקן דרכם להיות שוכבים על מטות גבוהות בתוך הבית ולא למטה לארץ פן יזיקם לחות העפר וכן לא ישכבו חוץ מהבית פן יזיקם הקור בלילה והשמש ביום ואמר שעתה היה להפך בהם מן הקצה אל הקצה כי הנער והזקן שכבו לארץ הפך מה שהיו שוכבי׳ על מטות גבוהות ולא זו בלבד אלא שהיה זה בחוצות ולא בתוך הבית הפך מה שהיה קודם לכן כאמור וז״ש שכבו לארץ וגו׳. ואמנם על הבחורים והבתולות אשר כח בהם לסבול המקרים והם שוכבים לארץ חוצות ולא יזיקם קור וחום וקיץ וחורף אמר שנפלו בחרב כי רצו להתקומם נגד האויב ותחת היותם הם מכים לאחרים ואיש לא עמד בפניהם עתה נפלו בחרב ואמר נגד הש״ת אשר אליו היה הדיבור כאמרו ראה ה׳ והביטה וכו׳ שהסבה לכל הרע הזה היה להיות שהוא ית׳ עשה הרע וההריגה ביום חרון אפו שאם לא היה עושה זה ביום חרון אפו רק אחר עבור הכעס לא היה טובח והורג בלי חמלה אך להיותו בזמן חרון אפו באותו יום כאמו שחרה אפו על כן היתה ההריגה טביחה בהחלט בלי חמלה וז״א הרגת ביום אפך טבחת לא חמלת ר״ל לפי שהרגת ביום אפך כלומר לפי שהיתה ההריגה וההשחתה באות מן האף על כן טבח׳ בהחלט לא חמלת כלל כי בזמן הכעס והאף לא תכנס שם החמלה והרחמנות כנודע. ואפשר כי מ״ש הרגת ביום אפך הכונ׳ שלא עשה הש״ת נקום עשה כי אין רע יורד מלמעל׳ אבל נמשך זה מצד הסתרת פניו שנתן כח לאויב להתקומם ולנקום נקם וז״א הרגת ביום אפך ר״ל יום אפך לבד היה ההורג אותם כי זה היה נותן כח למנגד האויב להורג׳ ונמצא אם כן שעם יום אפך הרגת והאף היה החרב ההורג בהם: אמר עוד תקרא כיום מועד וכו׳ המשיך המקונן תלונתו נגד הש״ת ואמר שהוא ית׳ קרא כאלו היה יום מועד שנאספים שם כל עולי רגלים כן קרא לאויביו והם שכניו הרעים שיבאו להשחית את העיר ואת היושבים בה וז״א תקרא כיום מועד מגורי מסביב ותהיה מלת תקרא עתיד במקום עבר כפרש״י והוא כאלו אמר אתה האל קראת מגורי והם אנשי מגורי אשר אני ירא מפניהם קראת אותם כולם מכל מקום שהם סביב סביב שיתאספו ויבאו כיום מועד במקום א׳ להתקומם כנגדי והנה התרעומ׳ מתגו ית׳ שהיה מתלונן הנביא עליו הוא שלא היה צריך שיתקבצו כלם להשחית את כל האומה שאויב א׳ לבדו הספיק לכלותם קטון וגדול אך רצה הש״ת לאסו׳ את האויבי׳ כלם להוסיף יגון על יגונם שכל האויבים יקחו נקמתם מהם וישמחו במפלתם וז״א ולא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד אשר טפחתי וכו׳ ירצה אתה הש״ת קראת כיום מועד מגורי מסביב עם שלא היה צריך לכל זה הנה הנסיון יורה עליו שלא נשאר ביום אף ה׳ פליט ושריד הקטנים והם אשר טפחתי הגדולים והם אשר רביתי אויבי לבדו והוא נבוכדנצר כלם כבר וכל השאר שבאו עמו היו ללא צורך כי אויב א׳ לבדו היה מספיק לכלות כלם כמו שהיה כן בפועל כי לא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד וכולם כלה אותם אויב אחד לבדו ז״ש אויבי כלם ולא אמר אויב בלשון רבים לרמוז אל הכונה הזאת שהש״ת קרא אותם כיום מועד שיבאו מגוריו מסביב כדי שישמחו כלם במפלתו ולא לצורך עשיית הנקמה כי אחד לבדו היה מספיק כמו שנראה זה בפועל: ואם באנו ליישב מלת תקרא כמשמעה לעתיד יאמר שהש״ת כשירצה להשיב שבות ארצו צריך שיקרא את העתידים לגור שם מסביב והם אשר קרא אותם מגורי כלומר שכני שיבואו לגור שם עמדי צריך שתביא אותם מחוץ ותקרא אותם מכל סביבותי כי אותם שהיו דרים שם קודם לא נשאר אפילו פליט ושריד מהם על כן צריך שתקרא שכנים מסביב וז״א תקרא כיום מועד כמו שביום מועד אתה קורא שיבאו לשלש רגלים כן תקר׳ לעתיד את השכני׳ שיבאו לגור שם מסביב וביאר למה יצטרך לזה והוא לפי שלא היה ביום אף ה׳ פליט ושריד רוצה לומר לא נשאר ביום אף ה׳ פליט ושריד כלומר שלא נפלט וניצול שום אחד שישוב לדור שם ולא נשאר בפנים כלל כי אשר טפחתי ורביתי כול׳ אויבי כלם אם כן צריך שתקרא אותם מסביב כאמור והוא כולו תרעומות נגד הש״ת שעשה הנקמה באופן שיהיה מעוות לא יוכל לתקון שעשה כלה עמהם והיה ראוי שיעשה זה בקצתם וישארו קצתם להשיב את שבותם כשיחזרו בתשובה שלימה לפניו כמנהגו הטוב עכ״ל: ואפשר לומר עוד בשנפרש תקרא עתיד במקום עבר כדפרש״י ז״ל והכונה כי הקב״ה הפיל פחד האויב על כל שאר היהודים הדרים סביבות ירושלים ובסבת הפחד והרעדה אשר אחזתם כלם נקבצו ובאו אל תוך ירושלים אשר היא היתה עיר גבוהה דלתים ובריח ומושביה לבית מנוס וז״ש תקרא כיום מועד מגורי מסביב וגומר כלו׳ כמה שעשית שנכנס בלבם מורא ופחד מהאויב הבא קוה ליה כאלו אתה קראת כיום מועד לכל ישראל

ג אַךְ בִּי יָשֻׁב יַהֲפֹךְ יָדוֹ כָּל־הַיּוֹם׃ ד בִּלָּה בְשָׂרִי ג׳ חסר
וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ ה בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף רֹאשׁ ג׳

דְבַר וְאוֹבִיל חֲשׁוֹכָא וְלָא לְאַנְהָרָא׃ ג אך בְּרַם בִּי יְתוּב יְגַלְגֵל עֲלַי
מְחָתֵיהּ כָּל יוֹמָא׃ ד בלה עֲתַק בִּסְרִי מִמַּכְתָּשִׁין וּמַשְׁכִי מִן מְחָתָא
תְּבַר גַּרְמַי׃ ה בנה בְּנָה עֲלַי כַּרְכּוֹמִין וְאַקִּיף קַרְתָּא וְעַקַּר רֵישֵׁי

רשי

נסרב הכית כי אס ביוסי: בשבט עברתו. של רודה ומכה הוא הקב"ה: (ג) אך בי ישוב. אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי: (ד) בלה בשרי. כמו (ישעיה ח) לבול עץ. ד"א בלה בשרי ועורי כמו (ישעיה נא) והארץ כבגד תבלה כלומר שכבו לארץ חוצות נער וזקן ולא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים: (ה) ויקף. הקיפני: ראש ותלאה. כמו ראש ולענה. ומדרש אגדה

אבן עזרא

אותי ממקומי במקום חשך: (ג) המפרש וי"ו בעברתו על השם יפרש יהפך ידו מכתו כמו הנה יד ה' הויה במקנך והמכה ביד: (ד) הבשר והעור שירגישו בלו. והעצמות שלא ירגישו נשברו: (ה) ויקף ראש. בצרה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהיה הראש לשון נקבה והה"א נעלם כה"א ושערה לא הפך

לחם דמעה

ישראל שהיו מגורי מסביב כלו' שהיו גרים ושכנים מסביב לירושלים ורצית שיבואו כלם אל תוך ירושלים וכל זה היה לרעתם של ישראל כי כאשר בא האויב נבוכד נצר מצא את כל ישראל מקובצים בתוך ירושלים ומוכנים לטביחה והרג את כולם עד בלתי השאיר להם שריד ופליט. וז"ש ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד וכל אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם אמנם אם לא היו כולם בתוך ירושלים רק היו כלם מפוזרים ומפורדים בכפרים ועיירות בהכרח היו בורחים רבים אלה מפה ואלה מפה והיה נשאר מהם פליט ושריד אבל בהיות שהשי"ת קרא אותם כאלו היה יום מועד של שלש רגלים וקבצם אל תוך ירושלים זה היה סבה כי לא היה ביום אף ה' פליט ושריד ואשר טפחתי ורביתי כלו' הקטני' שהם אשר טפחתי והגדולי' אשר רביתי אויבי כלם: והרב מורי זלה"ה כ' שכבו לארץ חוצות נער וזקן וגו' כונת הכתוב שכבו לארץ חוצות נער וזקן מסבת חולשת' והעדר כחם כי שניהם צריכי' הנהגה ושיהי' להם מי שיכלכל' ויעשה את המצטרך להם ואמר שהיה זה בסבה שבתולותי ובחורי אשר הם המנהיגי' ומכלכלי' ומשרתי' את הזקני' ואת הנערי' כולם כפו תמו ונפלו בחרב באופן שהרגת ביו' אפך וטבחת וכו' כי היתה בהריגה יותר ממה שנראית לעין דהוי כאלו הרגו וטבחו ג"כ הזקני' והנערים ומצד זה תחשב טביחה בלי חמלה וחנינה יען כי נכלל בה ג"כ הזקנים והנערי' שדרך הכל לחמול ולרח' עליהם ונקט מלת טבחת להורות גודל ההריג' היות' בלי שעור כי נחשבנו כצאן טבח' אשר לכך נוצרו ואין מרחם עליהם. תקרא כיום מועד וכו'. הכונה תקרא כיום מועד הגרים שביבותי כדי שיחזרו ויתיישבו בעיר ויבטחו כי לא נשאר בה שריד ופליט אשר טפחתי ורביתי והם הנחמדים מזהב אויבי כלם. או ירצה תקרא ותזמין לדין כיום מועד מגורי מסביב המפחדים אותי מסביב והם האומות לפי שאתה קצפת [illegible] והם שחתו הרבה ועזרו לרעה כי מה שלא היה ביום אף ה' פליט ושריד ואשר טפחתי ורביתי אויבי כלם מדעתו לא מרצון האל ית' כי אין דרכיו רק לרחם ולא היה מכלה מכל וכל רק היה מכה ברחמים כנודע כי אפי' בזמן שרגע באפו חיים ברצונו וחפצו כמאמר המשורר עכ"ל:

(א) **אני** הגבר ראה עני וגו' היה בוכה ומקונן כי היו לישראל עתה צרות רבות ורעות בהפך ובחילוף כל הטובות אשר היה להם בצאתם ממצרים ע"ד הקינה שייסד הפייטן אש תוקד בקרבי בהעלותי על לבי וגו' והתחיל תחל' בחלוף המט' שהי' ביד משה בצאתם ממצרים אשר בה הי' עושה את האותות ועתה נתחלף המט' ההוא בשבט עברתו וז"ש אני הגבר ראה עני וגומר במקום המטה דמשה שהיה שבט רחמים לישראל ראיתי עתה עני בשבט עברה וחרון אף שבט האויב ובמקום אשר היה הוא יתברך הולך לפניהם יומם לנחותם הדרך ולילה וגו' בצאתם ממצרים עתה בצאתם מירושלים אותי נהג וגו' וביציאתם ממצרים נאמר עליהם שמלתך לא בלתה מעליך וגומר ובצאתם מירושלים לא מבעיא השמלה אלא אף העור והבשר בלו וז"ש בלה בשרי ועורי שבר עצמותי כי שם ביציאת מצרים אף השמלה אשר עליהם לא בלתה וכאן אף העור והבשר בלו ואז בצאתם ממצרים היו מוקפים בענני כבוד וכאן בצאתם מירושלים היו מוקפים באויבים וז"ש בנה עלי ויקף ראש שהוא כ"כ ותלאה שהוא נבוזראדן כמשז"ל היו מקיפי' עליהם ובנו עליהם דייק ומצודות לכבשם וא"ת שהיתה לי מרגוע בתוך העיר כיון שלא היה יכול האויב ליכנס שם לא כן הוא כ"א במחשכים הושיבני כמתי עולם מרוב הפריצים שהיו בתוך ירושלים ואותם הפריצים המה היו בעוכרינו יותר מן האויבים כענין מהרסיך ומחריביך ממך יצאו באופן שמחוץ תשכל חרב האויב ומחדרים אימת הפריצים וז"ש גדר בעדי ולא אצא מירא' האויב היושב חוץ לעיר ולא הייתי יכול לצאת מן העיר חוצה והכביד נחשתי בתוך ירוש' מיראת הפריצים ובמקום שהיה להם בצאתם ממצרים טובה גדולה כי טרם יקראו הוא יתב' היה עונה אותם כענין ויצעקו בני ישראל אל ה' וגו' מה תצעק אלי וגו' הרי שלא היו צריכים לצעוק כלל וכמ"ש מה תצעק אין צריך לצעוק אלא דבר אליהם ויסעו ועתה בצאתם מירושלים אמר גם כי אזעק וגו' דייק מלת גם כלו' לא מבעיא שאינו עונה אותם טרם נקרא אלא גם אחר שנזעק עונותינו הם מבדילים בינינו לבינו ושתם תפלתי: אי נמי לפי שלא היה אדם בעולם שסבל ייסורין כאיוב ואז"ל ששאל ממנו הוא ית' שיהיה בוחר בא' מב' או עוני או יסורין ולא אבה הוא ית' להביא עליו שתיהם יחד והוא בחר ביסורין יותר מהעוני כמש"ה כי ע"ז בחרת מעוני ואמר המקונן בשם כל ישראל אשר בדור ההוא אני הגבר שבאו עלי שתיהם יחד מה שלא בא אפי' על איוב שהוא האיש שסבל יסורין בעה"ז יותר מכל אדם שבעולם וז"ש אני הגבר שראיתי עוני ודלות מצורף עם שבט עברתו ית' שהכני ביסורין קשים בגופי הרי שתיהם יחד עוני ויסורין ובהיות כי שכינה עמנו בגלות וכמשז"ל וכענין עמו אנכי בצרה אמר אותי נהג וגו' אעפ"י שהש"י הוא המנהיג אותי בגלות המר הזה וכענין המנהיג שהולך עם המתנחמים והמתנהגים עמו כן הוא ית' עמי בצרה ואותי נהג והיה ראוי לפי זה שירחם עלי מעט ויאיר מאורו עלי ולא עשה כן אלא אף שאותי נהג מ"מ אינו מאיר אלי כלל מאורו אלא וילך אותי חשך ולא אור וא"ת שהיה לי כן לפי שנסתלקה השכינה מעלי והלכה מאתי אין הדבר כן כי אך בי ישוב היא עתידה לשוב מהגלות עמי וכענין שארז"ל והשיב לא נאמר אלא ושב ה' אלהיך את שבותך הוא עצמו ישוב עם שבותך וז"ש אך בי ועמי ישוב מן הגלו' ואעפ"י כן יהפוך ידו ומכתו עלי כל היום שהיה ראוי כיון שהוא עמי שיקל ידו מעלי מעט ולא עשה כן: א"נ אמר אני הגבר וגו' אמר המקונן בשם כל ישראל כאלו המה המתאוננים ובוכים אני הגבר כלומר אני אני הוא הגבר שראה עני ולא נמצא אחר בעולם זולתי שיראה עני וידמ' לי וזה ע"ד מ"ש ז"ל על איוב מי גבר כאיוב ישתה לעג כמים שהרצון בו שאין דומה לו מי שקבל יסורין בזה העלם כמוהו ועדז"א המקונן אני הוא הגבר שראה עני ואל מי תדמיוני ואשוה כי אין מי שישוה לי שראה עני כאשר ראיתי אני כי אני ראיתי העני בשבט עברתו שהאויבים היו מכים לישראל שילכו וירוצו לפניה' ערומים רעבים יחפים קטנים וגדולי' נערים וזקנים וילכו בלא כח לפני רודף וכמשז"ל וז"ש בשבט עברתו אותי נהג ויולך והיה מכה בי בשבט כדי שארוץ לפניו במרוצה והאויבים לא היו מהלכי' ביום כדי שלא יכם שרב ושמש אלא בלילה ואז מתנגפים באבנים רגלי וז"ש חשך ולא אור הייתי הולך בליל' שהוא חשך ולא אור לאור היום וגם ביום אשר האויב הי' חונה ואני גם כן חונ' עמו גם אז לא ינוח לי אך בי ישוב וגו' כל היום הית' יד האויב נטויה עלי כדרך המכ' שמהפך ידו ומניעה על המוכה באופן שביום בלה בשרי ועורי מרוב המכו' שיהפוך ידו כל היום להכותני ובליל' שבר עצמותי מטורח הדרך וממהירות הליכ' בחשך שהייתי נופל וקם בעבור המכשולות שבדרכים ועצמותי היו נשברים על האבני' והטעם שהיו מתאכזרים עלינו בתכלי' האכזריו' מבלי חמלה כלל לפי שבנה עלי ויקף שהוצרך האויב לבנות עלי דיק ולשפוך סולל' ולהקיף את ירושלים ימים רבים ולא כבש אותנו אלא אחר עמל וטורח גדול וראש ותלאה לכך היו מתאכזרים עלינו כי חרה אפם בנו ולכן כשתפס את המלך צדקיהו מיד עור את עיניו וז"ש במחשכי' הושיבני על המלך צדקיהו אמר כן שסימא את עיניו ולפי שהסומ' חשוב כמת אמר כמתי עולם ואע"פ שסימא את עיניו וסומא לא היה יכול לברוח אסר אותו בנחושתים וכמש"ה ויאסרהו בנחושתים וז"ש גדר בעדי ולא אצא כלומר אחר שסימא את עיני ובזה גדר בעדי שאיני יכול לצאת עוד ולברוח ולא נסתפק האויב בזה אלא ג"כ הכביד נחשתי ויאסרני:

(ד) **ארז"ל** בלה בשרי אלו המון העם ועורי אלו הצדיקים שחופפין על העם כמו העור על הבשר שבר עצמותי אלו הגבורים. יצא להם זה להוציא הכתו' מידי פשוטו משום דשינה ולא נקט אות' כסדרם או מלמטה למעל' עצמו' ובשר ועור או מלמעלה למט' עור ובשר ועצמות אמנם התחיל מן הבשר שהוא באמצע ואח"כ העור ואחר הכל העצמות לכן דרשו שלא על הבשר והעצמות ממש כפשוטו של מקרא דבר הכתוב אלא הבשר המון העם והעור הצדיקים וגו':

(ה) **ואומרו** בנה עלי ויקף ראש והנאה הכונה כי אחר שהגלה אותי נ"נ הזר עוד הוא ית' ובנה לי ב"ה פעם שנית וז"ש בנה עלי בית שני וגם בנה חומת ירושלים וז"ש ויקף מוקפת חומה וכל זה בטורח גדול כי היו מעיקים רבים ומונעים הבנין ההוא כמובא בספר ד"ה וז"ש ראש והלאה כי בתלאה רבה ובטורח גדול נבנה הבנין ההוא ואחר כך הזר עוד והגלני והחריב גם בית שני וז"ש במחשכים הושיבני כי כבר זה היו לי ב' הרבנות וב' גליות וב' מחשכים כי החרבן והגלות הראשון היה חשך א' והחרבן והגלות הב' הוא חשך אחר הרי מחשכים ל"ר ובעונותי נתארך כ"כ הגלות עד שנשכחתי כמת מלב והושיבני במחשכים כמתי עולם: **ואפשר** נומר עוד כי הקדים בתחלה גודל הצרות אשר באו עליו והוא אומרו אני הגבר ראה עני בשבט עברתו ובאכזריות גדול ובכת כ"ז היה מפני כי אותי נהג ויולך וגו' כלומר כי הרשעתי במעשי והלכתי אחר החשך והוא היצר הרע אשר במחשך כל מעשיו הוא נהג אותי והוליכני אחריו וז"ש אותי נהג ויולך אותו שהוא נקרא חשך והוא היצה"ר ולא נהג אותי האור שהוא התורה כד"א ותורה אור וזהו ולא אור דקאמר כלומר לא נהג אותי אור התורה כי לא רציתי ללכת אחרי אור התורה וזה החשך שנהג והוליך אותי והוא היצה"ר לא הניחני אפילו שעה שלא היה מפתה אותי וז"א אך בי ישוב וכל עסקיו ועלתו אינם אלא בי ואם לפעמים היה רואה היצה"ר כי אותה השעה שהיה יועץ אותי לא הייתי חפץ בה יהפך ידו כל היום והיה הופך ידו כל היום לראות מאיזה צד יכול לפתות אותי אם מצד זה או מצד זה הופך ידו כל היום וכל כך רב חילו וכביר מצאה ידו עד שבלה בשרי והוא המון העם שהם כוללות המון העם כמז"ל לעיל שהבשר הוא דמיון להמון העם ויאמר כפי דרכנו זה כי שראשונים

בנמפסו

עַמְמַיָא וְשַׁלְהֵי אִנּוּן: ו במחשכים בְּבֵית יִסוּרִין דַחֲשׁוֹכָא אוֹתְבַנִי כְּמֵיתִין דְאָזְלִין לְעָלְמָא אוֹחֲרָן: ז גדר סְגַר בַּתְרַי בְּגִין דְלָא אֶפּוֹק

הולדות אהרן במחשכים הושיבני. נדרים סד סנהדרין כד ע"ג ה:

ג׳. ג׳ וַתְּלָאָה: ו בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם: ז ג׳ ר

במחשכים ג׳ וסימן בתהלים סימן פ"ח: גדר ג׳ וסימן ארחי גדר ולא אעבור. גדר בעדי ולא אצא. גדר דרכי בגזית:

אבן עזרא

הפך לבן: (ו) במחשכים. מחשך בתוך מחשך: נחשתי

רשי

אגדה ראש זה נבוכדנצר לגלות יהויכין. ותלאה נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו והלאני: (ז) גדר בעדי. עשה חומה לנגדי להיות כלוא: ולא אצא. הושיב

לחם דמעה

שנתשתו אחר עלה היצה"ר היו הסמן הטעם שהם דמיון השבר ולכן נקט בשר בתחלה לפי שהיו מתפתים תחלה והיו רבים עם הארץ וז"ש בלה בשרי שעשאם כבלויי הסחבו' ולא נספיים היצה"ר בזה אבל גם יש צדיקים שפתה אותם עד שחטו על הראשונות וזהו ועורי דקאמר שהוא משל אל הצדיקים כמ"ש ז"ל לעיל וכפי דרכנו אמר כי גם אותם בלה ועשאם כבלויי הסחבות אמנם כת אחרת של צדיקים גמורים בעמדו על עמדם וירא היצה"ר כי לא יוכל להם מה עשה היצה"ר קטרג עליהם מיני קטרוגים עד ששבר וסלק אותם מן העולם וזהו שבר עצמותי דקאמר והם העצומים והגבורים שהי כי איזהו גבור הכובש את יצרו אשר ראה היצה"ר כי לא יוכל להם שבר אותם והמית אותם במיני קטרוגים וסלקם מן העולם: ואמר בנה עלי וגו' הודיענו כי לא נתפייס היצה"ר בהטיאו אותי חטא אחד אלו ב' אבל בנה עלי בניינים של עבירות עד כי עונותי עברו ראשי וזהו עלי דקאמר וגם הקיפני מכל ד' רוחותי ראש ותלאה אשר הוא כינוי אל העבירות אשר הם מרים כמו ראש ולענה באופן כי במחשכים הושיבני כי הרשעים במחשך מעשיהם ודרך רשעים כאפלה ובמחשכים ועבירות רבות הושיבני כמתי עולם כי הרשעים בחייהם קרויים מתים וגם אחר מות במחשכים מושכם אל שאול יורד אל ירכתי בור מקום חושך וצלמות: א"נ אפשר כי האלפ"א בית"א זאת שהיא מג' פסוקים האחד רמז לגלות מצרים והב' לגלות בבל והאחרת לגלותינו זה אשר הוא גלות שלישי והתחיל לספר הגלות הראשון והוא גלות מצרים ואמר אני הגבר ראה עני והענין על העינוי שהיו מענין אותם כד"א ויענונו כמו שנאמר וכו' וכל זה העינוי היה בשבט עברתו כי הנוגשים היו עומדים בשבטם עליהם אלים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו ויכו שוטרי בני ישראל וזהו בשבט עברתו דקאמר כי הוא רמז אל ההכאות ההמה אבל ענין הוליכתם למצרים הם מעצמם ובבחירתם ירדו כד"א בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה אמנם בגלות בבל השבאים הוליכו ונהגו אותנו לשם אשר הוא מקום חשך ולא אור וז"ש אותי נהג וגו' והאומרו חשך ולא אור דקשה שכיון שקראו חשך פשיטא שלא היה אור כי החשך הוא יותר רע משלילת האור אמנם הכונה כי בתחלת גלותם היה חושך כי א"ה היו מצירים לישראל אמנם אחר כך אחר שעלו במעלה חנניה מישאל ועזריה ודניאל בתרע מלכא כולם היו מכבדים ומנשאים את היהודים וכן בזמן מרדכי היו מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם וזהו ולא אור דקאמר כי האמת שלא היה חשך בסוף הגלות אבל מה שהיה הוא שלא היה אור כאשר בזמן שהיו ישראל יושבים על אדמתם כי אז אור שהשכינה נגה עליהם כד"א ויאר פניך כי רציתם וכנגד הגלות הג' אשר אנו עתה בו אמר אך בי ישוב להורות כי כל יום קללתו מרובה משל חבירו וכי הוא נוטה ונותן להגדיל ולהכפיל צרותי צרה אחר צרה וזהו אך בי ישוב דקאמר וכן יהפוך ידו ומכתו עלי כל היום והנה כנגד הגלות הא' גלות מצרים אמר בלה בשרי וגו' כי כל אותו הגלות לא היה אלא בבילוי והכנעה מבשרו ועורו ועצמותיו על ידי החומר והלבנים וכל עבודה בשדה ועל זה אמר בלה בשרי ועורי וגו' וכנגד גלות בבל אמר בנה עלי ויקף וגומר דהיינו נבוכדנצר ונבוזראדן וכנגד הגלות הג' הזה אמר במחשכים הושיבני כי בגלות בבל הושיבני במקום חשך אחד דהיינו בבל וז"א אותי נהג וגו' אמנם בגלות הזה כי כלם הלכו בפזור מפוזר ומפורד בין העמים נמצא שבמקומו של מחשכים רבים הושיבני והלואי שלא היה אלא שבעים שנה לבד כאשר היה גלות בבל אבל ה' שכחנו כמתי עולם: והרב מורי זלה"ה כתב אפשר שהנביא מקונן בצרת ישראל ורעת הארכן ג' הדרגות אחד מציאות הצרות רבות ורעות אשר הביא השי"ת עליהם באף ובחימה ובקצף גדול וז"ש אני הגבר ראה וגו'. ב' כי לא הכה בחרון והחימה בזה אלא שג"כ לקו בעול הגלות ונתרחקו מעל אדמתם כי הנה זו רעה חולה כי בהיותם בגלות בארץ בכל הדבר קשה להאיר להם מחושכם וצרתם ואם היו נשארים באדמתם ובארצם הקדושה היתה הארץ ביישובה וב"ה על מכונו ובלי ספק יהיה להם אור במושבותם וישובו לקדמותם וז"ש אותי נהג ויולך ר"ל בגלות היה זה סבת חשך ולא אור כי עולם חשך בעדי ואקוה לאור ואין. בליבית רעה עוד מאלה כי גם שם בארצות הגוים לא הונח להם שם ובכל יום ויום היו עומדים עליהם לכלותם ומחדשים עליהם גזירות קשות וז"ש אך בי ישוב וגו':

ואפשר עוד שכונת יהפוך ידו כל היום הוא דמיון האדם אשר רצונו להכות פעם אחר פעם בגודל חרונו ובהלאות ידו הא' מחליף ידו כדי שלא ייעף ויגע והכונה לומר שהכה באכזריות עכ"ל: והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב אפשר שרצה להגדיל צרתו ורעתו כ"כ עד שקרה בו הספק מה שיקרה בכל הרעות שבמציאות שבכל הרעות יקרה כמו שיקרה בחלאים שיש ג' אופני מיני זמנים שונים יש זמן מוגבל לעליה ויש זמן העמדה וזמן ירידה כי א"א שיהיה עולה לעולם בלתי העמדה או ירידה כלל ואמר הנביא שרעתו גדלה כ"כ עד שלעולם היתה בעליה ולא היה בה העמדה ולא ירידה והוא אומרו אני הגבר ראה וגו' ר"ל שראה העוני כמצב אחד קיים לעולם עולה תמיד וזהו הגרמו בשבט עברתו שהעברה בוערת בו תמיד ואמר אותי נהג וגו' ירצה נהג אותו ויולך אותו בדרך עליה אל תכלית הרע שהוא החשך בלתי עירוב אור כלל ואמר שכאשר הגיע אל תכלית הרע שב להתחלתו לעלות וז"א אך בי ישוב וגומר ירצה אחר שנהג אותי אל תכלית הרע שב להפוך בי ידו מכתו כבתחלה בשבט עברתו באופן שאני תמיד בעליה ואין שם ירידה כלל:

ואפשר שיאמר שראה את העני ומקלו בידו כדמות רועה וז"א אני הגבר וגומר ירצה אני הוא הגבר אשר ראיתי את העני ושבטו בידו כדמות רועה ואמר שהעני הנזכר היה רועה אותו הפך כל הרועים כי הרועה מקלו בידו להנהיג את הצאן אל מקום טוב בנאות דשא ונהלי מים ונאספו שמה העדרים אמנם זה במקלו נהג אותי אל מקום חשך אשר לא יקום אחריו אור, ירצה כי הרועים גם כשמנהיג את הצאן לעת ערב בבית אחד או באיזה מקום מיוחד ללינת' הנה זה הוא לתקו' אור הבקר וכמו השחר עלה ישוב להנחותם אל כר נרחב אמנם העני נהג אותי אל מקום חשך אשר לא יקום אחריו אור כלל וז"א חשך ולא אור וכו' ואמר שעוד יעשה דבר אחר הפך הרועים והוא כי הרועה מנהיג את הצאן בדרך ישר כי אם יבא איש נגד הצאן וישיב אותם אחור יהיה נקל לשוב אל הדרך ואמר שהרועה הזה והוא העני אין הנהגתו בדרך ישרה רק ישוב יהפוך ידו כל היום פנים ואחור באורחות עקלקלות וז"א אך בי ישוב וכו' עכ"ל: ואומרו בלה בשרי וכו' כי נראה כי אין סדר לתקלה הזה שלא התחיל מהעור דהוא שמעטה נמעטה או היה לו להתחיל מלמטה למעלה דהיינו מהעצמות. אמנם אפשר שלקח הסדר הטבעי כי בכל המורסות והחליים ראשונה תתעפש הבשר מבפנים לסבת רכותו והעור שעל המורסא עדיין הוא קיים אמנם אחר שהבשר נתעפש הבשר באיכות גדול אז תתבקע המורסא ויפסד גם העור ואם המורסא כזאת יתארך זמן רב מלהתרפאות מגיע העיפוש אחר כך גם אל העצמות וז"ש אחר הכל שבר עצמותי ונקט לשון שבירה בעצמות לפי שהם קשים ושייך בהו שבירה ושבור וכבשר

שהם רכים שייך בהו בילוי ולכן אמר בלה בשרי וכו'. אחר כך מצאתי להר"מ אלמושנינו ז"ל שכתב כזה כדברי: ובמדרש במחשכים הושיבני כמתי עולם א"ר שמואל ד' חשובים כמתים סומא דכתיב במחשכים הושיבני כמתי עולם מצורע שנאמר אל נא תהי כמת ומי שאין לו בנים דכתיב הב ברחל הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ומי שירד מנכסיו שנאמר כי מתו כל האנשים המבקשים וכי מתים היו אלא שירדו מנכסיהם עכ"ל: הנה הראיה שמביא לסומא ולמצורע הנה הנם ברורות וברורים שמביא נמי שאין לו בנים דקדק בעל המאמר דקאמר דכתיב הב ברחל והיה די שיאמר דכתיב הבה לי בנים וכו' אמנם כונתו להביא הדבר בק"ו שאם האשה שאינה מצווה על פריה ורביה כתיב בה מתה אנכי וה"א דכתיב הב ברחל כלומר בה ברחל שאינה מצווה על הבנים כתיב בה הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי כ"ש לאיש שהוא מצווה שאם אין לו בנים חשוב כמת: ולהבין כי כפי הנראה לא נפקא דרשא זו כלל ממעשה דרחל דשאני רחל שהיתה מקנאה באחותה דכתיב ותקנא רחל באחותה וגו' ואמרה ליעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי כלומר שתצא נפשי מצער הקנאה היא כי ואפשר דדייק זה מדקאמר מתה לשון הווה ולא אמרה אמות כי הכונת אמות כלומר תצא נפשי ואמות מצער הקנאה היא כי אבל מדקאמר מתה אנכי כלומר מעתה ומעכשיו אני קרויה מתה וגם אם עתה אני בחיים אני קרויה מתה מכאן שכל ישראל שאין לו בנים חשוב כמת: ולראיית מי שירד מנכסיו שהביא ראיה שנאמר כי מתו האנשים וגו' וקשה על ראיה זאת דמאן לימא לן שהיו עניים דלמא היו סומים או חשוכי בנים או מצורעים שכל אלו חשובים כמתים כדאמרן ומנ"ל שירדו מנכסיהם:

הנה בזה כבר קדמני החזקוני ז"ל שכתב בפרשת שמות ז"ל כי מתו כל האנשים וגו' פירש"י מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת ע"כ. כלומר סומין היו אין לומר שהרי כתוב בפ' קרח העיני האנשים ההם תנקר אין להם בנים אין לומר שהרי כתוב ונשיהם ובניהם וטפם מצורעים היו אין לומר שהרי במחנה ישראל היו כדכתיב העלו משכיב למשכן קרח דתן ואבירם על כן עניים היו עכ"ל: ואפשר לפרש דברי המקונן על ישראל שלקו בד' דברים אשר חשובים כמתים וכל ארבעתם נתקיימו בהם הא' הוא העוני כי עני חשוב כמת עז"א אני הגבר ראה עני בשבט עברתו כי כל ישראל הם עניים אביונים מבקשים לחם ואין וידל ישראל וכן דימה את עצמו כסומא אשר הוא חשוב כמת ועז"א אותי נהג וגו' כסומא אשר לא ראה מאורות מימיו וגם כשואל עצה הדבר הזה במלך צדקיהו אשר עור נ"נ את עיניו ונוסף על כל זה כי אך בי ישוב וגו' בייסורין קשים ומתחדשים כל יום קללתו מרובה משל חבירו וכנגד הלוקה בנגע בצרעת בגם הוא חשוב כמת אמר בלה בשרי ועורי בנגעים עצומים שבר עצמותי אשר לא יוכל לרפאת. ולענין הבנים כי מי שאין לו בנים חשוב כמת אמר בנה עלי וגו' כלומר כי בתחלה הרבני והפרני אלהים בבנים ובנות וז"ש בנה עלי מלשון ואבנה גם אנכי ממנה שהוא מלשון בנים ואחר כך ביום חרון אפו הכרית את כולם בהכרית עולל מחוץ בחורים מרחובות ועז"א ויקף ראש ותלאה כי הקיפני באיומם מי ראש ולענה באופן כי בכל ד' מינים מחשכים וצרות אשר חשובים כמתים בכולם הושיבני כמתי עולם וז"ש כמתי לשון רבים כלומר בכל אותם אשר הם חשובים כמתים מן העולם וכדאמרן ועל כל זה הי' הנביא מקונן על אנוש שבר ישראל נחלה מכתם:

(ז) הנה עתה נתרעם על אורך הגלות הזה כי עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו וז"ש גדר בעדי ולא אצא איני יוצא מן הגלות הזה לעולם כאלו גדר לפני בלא אלא הרי כמות אורך הגלות וגם באיכותו הכביד נחשתי כי הכביד עול הגלות והצרות עלי ולא זה בלבד עשה לנו אלא כדי שלא יעלה בדעתינו להתאסף ראשי עם יחד עם בני ישראל כל העם מקלסו להתפלל אליו שיושיענו מן הגלות הזה שהשביענו הוא יתברך שלא נעשה כן וכמרז"ל על קרא דהשבעתי אתכם בנות ירושלים וגו' שהשביע הוא יתברך את בני ישראל לאמר כי מעולם לא יתפללו על הישועה שתבא קודם זמנה עד שתחפץ וז"ש גם כי אזעק ואשוע ואף אם אומר לזעוק על הישועה שתם תפלתי והשביעני שלא יעלה על לבי לעורר את האהבה עד שתחפץ. ואמר גדר וגו' כי בהיות האויב צר על ירושלים לא היו יכולים ישראל לצאת חוץ לעיר בדרך שערי ירושלים כי היו כל השערים נסגרים כדי שלא יכנס האויב ולא היו יכולים לצאת אלא דרך השערים הקטנים, הנחבאים במקום שאין יד האויב שולטת בהם וז"ש גדר דרכי בגזית הדרכים שהם דרך המלך שהוא הדרך המפורסם שהוא דרך שערי ירושלים גדר אותם כאלו הם גדורים בגזית שנסגרו השערים כולם מפני פחד אויב והוצרכתי לעות נתיבותי אם באתי לצאת מן העיר הייתי צריך ללכת באורחות עקלקלות נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה ואמר על האויב דוב אורב הוא לי וכהיות כי בני ישראל ומלכם נמשלו לארי כענין גור אריה יהודה וגו' ואמר כי היה לי שלא כדרך העולם כי דרך העולם שהארי רודף ואורב אל הדוב והדוב בורח ומסתיר עצמו במסתרים מפחד הארי וכאן אף על פי שאני נמשל לארי והאויב נמשל לדוב הדוב אורב הוא לי ואני שאני הארי מסתיר את עצמי במסתרים מפחד הדוב ומי ראה כזאת מי שמע כאלה שיהיה הדוב אורב אל הארי והארי יפחד ויברח מן הדוב וישים עצמו הארי במסתרים. ואמר דרכי סורר כענין דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כי עלה בהן קמשונים כמו שהיו החרולים כמו הדרך שאין עובר ושב בה וז"ש דרכי סורר כי עלה כלו קמשונים וגם ויפשחני הרג והשמיד את כלנו וביען כי נאמר בתורה חצי אכלה בם ואז"ל חצי כלים והם אינם כלים אמר הם כי כן היה דרך קשתו ויציבני כמטרה לחץ והביא בכליותי כל בני אשפתו עד שלא נשאר באשפתו אפילו חץ א' ועדיין לא כלה אותנו כמ"ש רז"ל חצי כלים והם אינם כלים: א"נ אמר גדר בעדי ולא אצא הכונה שהודיענו התוכחה ניסים ונפלאות שהיה עושה עמנו ועם אבותינו בימים שחלפו למו כי בימי חזקיה המלך עליו השלום מצינו שלא הוצרכו הם לצאת להלחם עם מחנה אשור רק כל ישראל היו אוכלים ושותים ומסובים בבני ברק ליל ראשון של פסח וישלח ה' מלאך ויך במחנה אשור וכו"א גדר בעדי כלומר לשעבר הוא יתברך היה גודר גדר בעדי כדי שלא יזיקני סנחריב מלך אשור ולא אצא כלומר לא הוצרכתי אני לצאת להלחם כי ה' נלחם לי ועתה כעת נקת הוא יתברך הקלה האחר והכביד נחשתי זה אשר אנחנו אסירי עני וברזל ולא זה לבד אלא גם כי אזעק ואשוע אם נאמר לצעוק ולהתפלל להקל שתם האל תפלתי על ידי האויבים כי שלותי דרחמנא ניצהו והם סותמים בית תפלתינו וכאלו יאמר שתם בית תפלתי כי גוזרים גזרות לסתום בתי התפלות ואינם מסתפקים בסגירת בית התפלה לבד כי אם גם גוזרים עלינו שמדות שלא נקיים מצות אלהינו וז"ש גדר דרכי בגזית שהם מצות אלהים כענין והלכת בדרכיו וגומר הם גודרים אותם בגזרה שגוזרים עלי גזרות רעות כדי שלא אקיים אותם ולא זו בלבד אלא גם מכריחים ואונסים אותי להמיר דתי וז"ש נתיבותי עוה בשוגגים

אותי

בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃ ח גַּם כִּי אֶזְעַק כ׳. ל׳ מִן טְרִיקָא יְקַר עַל רִגְלוֹי כִּבְלִין דִּנְחָשָׁא׃ ח גם אַף אֲרוּם אֲצַוַּח
וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃ ט גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית נְתִיבֹתַי ס׳. ג׳ כ׳ ה׳ כתיב וְאַצְלֵי אַסְתַּתִּים בֵּית צְלוֹתִי׃ ט גדר סְגַר אוֹרְחָתִי בְּמַרְמְרִין פְּסִילָן

תולדות אהרן גם כי אזעק. ברכות לב כ״מ נע: (גדר דרכי בגזית. מעשר שני נו) ז נתיבותי עוה. ר״ס כג :

רשי

הושיב סביבותי מחנות וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי. עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך פירייש בלעז: (ח) שתם תפלתי. סתם חלונות הרקיע בפניה: (ט) נתיבותי עוה. אם באתי לצאת איני יוצא בדרכים הסלולים

אבן עזרא

(ז) נחשתי. כבלי׳: (ח) שתם. בשי״ן כסמ״ך וכן השירו ולא ממני: (ט) הנתיבות. הם ידועות יש אומרים כי מנהג

לחם דמעה

אותי לפקש ולעות את דרכי הישרים ובכל זאת עדיין לא שב אפס ממני אלא כדוב אורב הוא לי האויב לראות אם אני מקיים שום מצוה מהמצות לנפיל אותי בכבשן האש וכל זה בא אלי לפי שהוא יתברך שהוא השגי כענין אריה שאג מי לא יירא הוא בהסתר פנים ממני ולא בהסתר א׳ לבד אלא בב׳ מסתרים כענין ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא שהסתר כפול כי הארי הוא ית׳ הסתיר פניו ממני וע״כ יש יכולת ביד האויב להצר לי כל השיעור הזה: א״נ אפשר שהכתובים הללו מדברים על היצה״ר כאשר פירשנו הכתובים דלעיל אשר הוא יצר הרע להטעית את האדם והיינו מתעיא לאדם בזה מבקש להמיתו ואחר שהטעא בעצמו נקום ינקם ממנו ועל היצר הרע כי הוא האויב האמתי עליו אמר וסיפר מה מעשה היצר הרע אל האדם וה״א גדר בעדי ולא אצא ע״ד מש״ה לפתח חטאת רובץ וכמעט שעדיין לא גמר לצאת הולד מרחם אמו אלא שהוציא ראשו לאויר העולם תכף נכנס היצה״ר בתוכו וז״ש גדר בעדי והקיפני היצר הרע כלומר כמעט שעדיין לא גמרתי לצאת מרחם אמי וז״ש ולא אצא ותכף הוא גדר בעדי ותכף הכביד נחשתי בשלשלאות נחשת על צוארי והכביד את עולו עלי ואמר גם כי אזעק וגומר הכונה כי כיודעו היצה״ר כי הקול קול יעקב לכן הוא עושה באופן כי גם כי אזעק ואשוע הוא שתם את תפלתי מעבור תפלה ובמה סתמה במה שגדר דרכי בגזית נתיבותי עוה והכונה כי המצות הם ב׳ חלקים מצות עשה עליהם אמר גדר דרכי שהייתי רוצה להלוך ללכת נקיים מצות אלהי והיצה״ר הוא גדר דרכי בגזית ואינו מניח אותי לקיים אותם וגם המצות לא תעשה פתני ואשת עד שנתיבותי עוה והכונה שהעותי והרשעתי ועוד דוב אורב הוא לי ארי במסתרים הכונה על היצה״ר כי הוא כדוב אורב יושב לו בחדר וכן הוא כארי יושב במסתרים לטרוף טרף ונפשי כן היצה״ר הוא אורב לו לאדם ומקומו המושכר לו הוא בחדרי חדרים משכיות לב האדם כי שם ביתו וז״ש ארי במסתרים ואפשר גם כן שקראו הרי במסתרים לפי שכל עלות היצה״ר אינם כפי׳ שאומר לאדם שיחטא שאם כן היה לא יאבה לו האדם ולא ישמע אליו כלל אבל מורה לו לאדם היתר ומתתים תעמוד הבהרת ומראה לאדם סימני טהרה אבל לפי האמת הוא כארי נחבא ויושב במסתרים לארוב לאדם. ואמר דרכי סורר ויפשחני הכונה כי הוא ממלא כל דרכי בקוצים וברקונים אחר כך ויפשחני כי היצה״ר הוא המחטיא והוא גם כן נקום ינקם מן האדם כמז״ל הוא שטן וכו׳ באופן כי שמני שומם כי הוא המשומם אותי ולעולם דרך קשתו הוא קשת העבירות והוא לוחם ולהפגני בהם כי הם חציו לירות במסתרים תם ודרך קשתו ויציבני כמטר׳ להן כדי להחטיאני וכאשר רואה כי אין בו כח להחטיאני במעשה אז לפחות משתדל להחטיא אותי במחשבתי וז״ש הביא בכליותי בני אשפתו כי הכליות שם מושב המחשבה כי כליות יועצות וזה שאמר הביא בכליותי וגו׳ כי החטיא אותי במחשבות רעות אשר הוא דבר נקל לחטא בהם: וכפי הדרך אשר פירשנו לעיל גם כן כי סודר כל ג׳ פסוקים על הג׳ גליות שגלו ישראל וכן גם עתה כנגד גלות מצרים אמר גדר בעדי ולא אצא והוא ע״ד מז״ל כי מעולם לא היה עבד יכול לצאת ממצרים ועל זה אמר הכתוב אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים כלומר שהיה בית מוכן לעבדים כי עבד שהיה נכנס למצרים לא היה יוצא ועכ״א גדר בעדי ולא אצא שלא הייתי יכול לצאת משם ושם הכביד נחשתי כי היינו שם אסורי עני וברזל אבל היה קרוב ה׳ אלהים כאשר יקראוהו באמת כי ויזעקו בני ישראל אל ה׳ ותכף וישמע אלהים את נאקתם כו׳ אמנם בגלות הב׳ גלות בבל גם כי אזעק ואשוע כתם תפלתי עד בא הזמן המוגבל למלאת שבעים שנה ובאותו הגלות הב׳ מהרה ספו תמו הע׳ שנה אמנם בגלות הזה האחרון גדר דרכי בגזית כאלו גדר לפני כאבני גזית שא״א לסורסם ולצאת מהגלות ונתיבותי עוה באופן שאין לי מקום לצאת מן הגלות הזה והמשיל הדבר כאלו הוא גדור באבני גזית לסורות על אורך הגלות. ובאות הדל״ת הפסוק הא׳ הוא רמז על פרעה מלך מצרים שהיה בחצרותיו ובטירותיו והיה אורב משם לישראל וכמו שמצינו שהזמינם בביתו להתייעץ עליהם וכמש״ה ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו וגו׳ הוא התחיל בעצה תחלה ועליו אמר דוב אורב וגו׳ שם בחצרותיו ובטירותיו ועל גלות בבל אמר דרכי סורר כי הבבלאין היו מוליכין אותם יחפים על הדרכים אשר עשו כולם קמשונים וילכו בלא כח לפני רודף וז״ש דרכי סורר בקוצים וברקנים ויפשחני שמני שומם וכנגד הגלות הג׳ אשר אנו בו אמר דרך קשתו וגו׳ כי בכל עת ובכל רגע אני מוצב לקראתם כמטרה לחץ:

(ח) ובמדרש גם כי אזעק ואשוע. ר׳ אחא אמר כל המתפלל עם הצבור למה״ד לב״א שעשו עטרה למלך בא עני א׳ ונתן חלקו בתוכה מה המלך אומר בשביל זה עני איני (זז) (ה״ג בעלי י״ע) מקבלה מיד מקבל המלך ונותנה בראשו כך אם היו י׳ צדיקים עומדים בתפלה ורשע עומד ביניהם מה הקב״ה אומר בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם בתמי׳. ורבנן אמרי בא אחר צבור מעשיו נפרטין למה״ד למלך שנכנסו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד באחרונה אמר תפסם חביתו מי גרם לו הרי שבא באחרונה כך כל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרטין לכך נא׳ גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי שתם כתיב לפי שתמו הצבור תפלתהון עכל״ה: והרב מורי זלה״ה כתב בפירוש המאמר הזה ז״ל הנה ר׳ אחא קרא כפשטיה דמיירי בל׳ יחיד ללמד על המתפלל ביחיד שאין תפלתו מקובלת אא״כ יהיה כשר וצדיק וראוי מצד עצמו מה שאם יתפלל בצבור אינו כן אלא תפלת הרשע מקובלת בכלל שאר הצדיקים כי לא לבד שאינו מזיק לתפלת שארית הצבור אלא גם תפלתו מקובלת והביא משל בני אדם שעשו עטרה למלך ובא עני ונתן חלקו כו׳ ללמד לנו שכשאנו אומרים שגם תפלת הרשע מקובלת עם תפלת הצדיקים היינו כאשר התפלה היא כתקנה ואין בה פיסול מחמת עצמה כלל אז לא תזכרנה מעשיו הרעים של אותו הרשע בעת ההיא אמנם אם התפלה אינה כתקנה בודאי לא תתקבל בשיתוף האחרים ולא תתערב עמהן להיות בכלל העטרה וזה נלמד מהמשל שאותו העני שנתן חלקו אין פחיתותו וגרעונו

בשביל החלק שנתן שהיה גרוע שהשאר נתנו זהב או כסף והוא נתן נחשת וברזל או כסף סיגים כי בודאי יחשבו לפושעים המקבלים ממנו לערב אותו בעטרה ולזייף אותה וא״כ אין הפחיתות רק מצד היותו עני ובלתי חשו׳ שאפי׳ שיהיה חלקו שוה לשאר בני האדם אין זה כבוד המלך ללבוש עטרה שאדם עני נתן בה חלקו ומ״מ אינו חושש לחלק אותו העני בשביל שאר האנשים החשובים שעשאוה כן יהיה דמיון הרשע שהוא מתפלל עם צדיקים אינו חושש להיותו רשע והתפלה מקובלת ונעשית עטרה בראש חי העולמים ואינה נדחית וכמ״ש ז״ל בפסוק שומע תפלה וכו׳ אמנם אם תהיה מחשבת פיגול בתפלה או באופן אחר שהתפלה לא תהיה כתקנה בוודאי שתהיה פגם גדול בעטרה שיהיה בה זיוף ועירוב כסף סיגים או בדיל ונחשת ובודאי שאז נפסלת התפלה ולא תתקבל זו היא סברת ר׳ אחא ואמנם סברת רבנן דלא מיבעיא רשע אלא אפי׳ שיהיה צדיק או בינוני צריך שיתפלל עם הצבור ואם לא התפלל עמהם אפי׳ שיהיה תכף אחריהם שלא עבר זמן כלל אפשר שיבא לו היזק רב שמעשיו נפרטין ולזה הביא המשל למלך שנכנסו אריסיו וכו׳ להורות דבשון תשתעי כי אין ריעותא לאותו שנסתם חביתו אלא שבא באחרונה וכן הנמשל אין ריעותא לאותו שמעשיו נפרטין אלא שהתפלל אחר הצבור וזש״ה גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ולמה לפי שתם תפלת הצבור כי דרשינן שתם כפי המכתב שכתוב בשי״ן ותרתי שמעינן מיניה לשון סתימה ולשון השלמה מדכתיב בשי״ן ולא בסמ״ך ואמר לכך נאמר גם כי אזעק וכו׳ לומר שאין כונתם להכחיש את סברת רבי אחא אלא לומר שמהפסוק הזה אין ראי׳ כי הפסוק הזה לכך נא׳ וכו׳ נמצא תורף הענין דרבי אחא פריש קרא במעלת המתפלל עם הצבור ורבנן פרשי קרא בגריעות המתפלל ביחיד ורב אחא אפשר דלא סבר כרבנן אמנם רבנן כר׳ אחא עכ״ל: ואפשר לי להוסיף עוד בזה המאמר כי גם אם ענין תפלת הצבור בודאי שהעשרה צדיקים היו מכוונים בתפלה בכונה שלימה לא כן הרשע אשר בתוכם כי בוודאי שלא כיון באותה תפלה ככונת הצדיקים והלואי שתהיה תפלה בלא כונה כלל לא כונה טובה ולא מחשבת פיגול רק תפלה פשוטה ותפלה זו נמשלת לחלק העני אשר נתן בעטרה כי בודאי שלא נתן בחלק כאשר נתנו כ״א מהי׳ עשירים ודייק זה מ״ש בא עני א׳ ונתן חלקו בתוכה כלו׳ חלקו כפי הראוי לו שאם כאו״א נתן ח׳ או י׳ לטרין כסף והוא נתן מעה כסף חלקו כפי עוניו וכ״ה בענין תפלת הרשע שנתן חלקו כפי עוניו וכפי מיעוט מעשיו נמצא שהחלק שנתן הרשע מאפס ותוהו נחשב ואילו היתה לבדה לא היתה נחשבת כלל ולא היתה מקובלת ועתה שנתערבה תפלתו הוה סלקא דעתין שיעשה היזק גם לשאר תפלות הצדיקים כי עירב פסולת באוכל אלא שהקב״ה אומר וכי בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם ומקבל אותם יחד וגם תפלת הרשע תקובל כי כבר נתן חלקו בעטרה שעשו הצדיקים לראש הצדיק הוא השי״ת כדמיון העני שנתן חלקו בעטרת המלך ודייק עוד בלשון המאמר דקאמר כך אם היו י׳ צדיקים עומדים בתפלה ורשע עומד ביניהם נראה דדוקא כאשר יש י׳ צדיקים מלבד הרשע והרשע הוא י״א אז הוא ראוי שתקובל תפלתם ואומר השי״ת וכי בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם לפי שכבר יש י׳ שהם מנין של עשרה צדיקים כדי שיעור עשיית העטרה כי בפחות מי׳ אין בה שיעור לעשיית עטרה שלימה וחשובה כי בי׳ אומרים קדיש וקדושה לא כן בט׳ ולכן כאשר יש י׳ צדיקים מלבד הרשע הנה אז הרשע הוא כיתר לצורך עשיית העטרה ומבלתו תעשה העטרה וכל היתר כבטול דמי ולכן אינו מעכב לקבלת תפלות הצדיקים והוא דמיון לאותם בני אדם שעשו עטרה למלך שכבר הם נתנו כשיעור הצריך לעטרה אלא שבא גם העני הוסיף בה מדיליה חלקו אמנם אם לא יהיו אלא ט׳ צדיקים ורשע א׳ שהתפללו יחד אפשר שבשביל אותו רשע לא תקובל תפלתם ודרש ר׳ אחא דרשא זו מקרא דכתיב גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי נראה כיון שמדבר בל׳ יחיד אזעק אשוע שתם תפלתי נראה כי מפני שהתפללתי תפלה ביחיד ע״כ שתם תפלתי הא׳ אם הייתי מתפלל בצבור לא היה סותם תפלתי וכל עוד שלא יש אלא ט׳ צדיקים תפלת יחיד מתקרי כי חד כט׳ וט׳ כחד ואפי׳ שיהיה רשע משלים לי׳ הרשע כמאן דליתיה דמי וכתפלת יחיד חשיבא ואינה נעשי׳ העטרה הראויה ליעשו׳ מתפלה שהיא במנין של י׳ ואיכא בינייהו בין ר׳ אחא לרבנן כי לר׳ אחא אם האדם התפלל ביחיד אפי׳ שיתפלל קודם שהתפללו הצבור אפשר שלא תקובל כיון שהתפלל ביחיד ולא נאמר שתהיה אות׳ התפלה מזומנת ביד המלאך עד שיתפללו הצבור ואז מעורבה עם תפלות הצבור כי לא תתערב עם תפלות הצבור רק כאשר התפלל עם הצבור ממש ושם חלקו עמהם ודייק קרא דנקט בלשון יחיד כי כיון שנאמרה ביחי׳ ע״כ שתם תפלתי אמנם רבנן סברי כי אם האדם הקדים והשכים כמו השחר עלה והתפלל קודם שתמו הצבור תפלת׳

יא דרכי אוֹרְחֵי סְרַךְ וְשַׁפְעַנִי שׁוּיַנִי צָדוּ: יב חיד מְתַח קַשְׁתֵּיהּ שְׁבִילַי סְרַךְ: י ג׳ דּוּבָּא מְכַמֵּן הוּא לִי אַרְיָא דְמִיטַּמַּר בְּכִבְשַׁיָּא:

ג׳ רפין אֲרִי קרי עִוָּה: י דֹּב אֹרֵב הוּא לִי אֲרִיה בְּמִסְתָּרִים: יא דְּרָכַי ג׳ סוֹרֵר וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי שֹׁמֵם: יב דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי

אבן עזרא

מנהג שדוב להכריז על הארי והוא רחוק: (יא) יש אומרים סורר. מגזרת סירים. וכן הכני שך את דרכך בסירים והישר בעיני שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סורדה: (יב) כמטרא. אל"ף במקום ה"א הנקבה והוא מגזרת נוטר: דימה

רשי

בדרך ישרה מפני האויבים ואלא דרך עקלתון: (י) דוב אורב הוא לי. הקב"ה נהפך לי לדוב אורב: (יא) דרכי סורר. לשון סירים קוצים סורר קוץ אותם מפזר קוצים בדרכי: ויפשחני. לשון סיפוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מופנים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון גמרא האי מאן דפסח דיקלא: (יב) ויציבני כמטרא. העמידני לנגד חציו לירות בי כמטרא אסנייל"א בלעז: כני

לחם דמעה

אפי' שהוא אמרה ביחיד המלאך המקבל התפלות מערב גם אותה התפלה של אותו יחיד שקדם והתפלל כי עדיין זמן תפלה לכל היא אמנם אם הדלת תסוב על צירה והוא על מטתו ואחר שתמו הנכור תפלתהון בא באחרונה והתפלל אז מעשיו נפרעין וז"ש בא אחר הנכור מעשיו נפרעין למה"ד למלך שנכנסו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא א' באחרונה אמר תסתם חביתו מי גרם לו הרי שבא באחרונה כך כל המתפלל לאחר הנכור מעשיו נפרעין לכך נאמר גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי שתם כתיב לפי שתמו הנכור תפלתהון הנה מדבריהם משתמע כי מאי דאמרן איכא ביניייהו: עוד כתב הרב מורי זלה"ה גדר בעדי ולא אצא ועכ"ז שלא הייתי יכול לצאת הכביד נחשתי ובכבלי ברזל הביאני אע"פ שלא הייתי צרי' וזאת אומר' שאין זה רק גודל חרונו ית' והוא רמז אל הגליו' אשר גדר הש"ית בעדם וחק וזמן נתן להם וגדר בעדי שלא לצאת מהם אם לחרבן ראשון ע' שנה אם לשני עד קץ הימין ועכ"ז הכביד נחשתי והם צרותי שרבו כמו רבו עכ"ל: והר"ם אלמושנינו ז"ל כ' הנה העומד בבית האסורים אפשר שינצל וימלט בא' מב' דרכים כי אם הוא אסור בנחושתים ובכבלי ברזל כדרך רוב האסורים אפשר שיהיה הכבל חלוש ונקל לשבור הכבל וינצל: ואפשר שינצל עוד מצד אחר אף שיהיה אסור בנחושתים כבדים והוא אם יצעק וישמעו קולו ויבואו אוהביו וישברו הכבלים: וספר הנביא שהיה אסור בבי' האסורים וז"א גדר בעדי ולא אצא וגו' ואמר שהיה אסור באופן שמכל השתי אופנים שאפשר שתבא ההצלה לא היתה אפשרית כנגד הראשון אמר הכביד נחשתי שהיו הנחושתים כבדים שלא היה יכול להנצל מהם בשום צד כמו שעושים היום הכבלים משני עצים כבדים שא"א להמלט מהם כי המסגר הוא רחוק מהאיש האסור שם ולא יוכל לפותחו: ובנגד הדבר השני והוא שאף בהיות הכבלים כבדים ובלתי אפשר לשבר אות' הנה א"א שיבואו מחוץ לרוחקו לשועתו באופן שאין מקום להצלתו: ולהיות שלכל ב' דרכי ההצלה צריך תנאי ג' והוא שיהיה בקי בדרכים אשר ינוס בהם ויהיו הדרכים מפותחים ומרווחים שיוכל לנוס במרוצה באופן שאף אם ירגישו בדבר וירדפו אחריו לא ישיגוהו:

(ט) **הנה** כנגד התנאי הזה אמר גדר דרכי וגו' והוא כאלו אמר שאף אם היה אפשר שישמעו צעקתו ויצאו וישברו הכבל וימלט משם ואפילו היה אסור בלתי נחושתיים עדיין אין לו הצלה כלל מצד הדרכים שאינו יכול לצאת משם יען גדר הדרכים כולם בבנין גזית שא"א לעבור בשום צד ולא עוד אלא אף אם לא היו הדרכים בנויי' בגזית שא"א לעבור והיה אפשר שיצא הנה הנתיבות הם מעוותות שאין יוצא ואין בא בהם ולא יוכל לברוח כי הבורח צריך שיהיה בקי מאד שאל"כ יתפשוהו מיד וזהו אומרו נתיבותי עוה וגו'. עוד כ' שעל הדרכים והם הדרכים הידועים לכל ומרווחים אלו גדר אות' בגזית וסת' אותם לגמרי כדי שלא יוכל ללכת בהם אף כי הכל היו בקיאים ללכת בהם עת' הם גדורים בגזית וסתומים אמנם הנתיבות והם דרכים צרים אורחות עקלקלות בלתי ידועים לכל רק לבקיאים אלו עוה אותם באופן שאם היה הולך בהם היה חושב שהוא הולך לפנים והוא שב לאחור באופן שהיה נתפש מיד וז"א נתיבותי עוה: או יאמר גדר בעדי וכו' הכוו' שגד' בעדי עם היות שהוא לא היה יוצא אף אם לא היה גדר בעדו יען תשש כחו והוא כאלו אמר שלא נתפיים באפים' כחי המחייב לי שלא אצא מצד עצמי אלא שרצה לגדור בעדי וז"א גדר בעדי ולא אצא ר"ל גדר בעדי ללא צורך כי אני לא אצא כי אין די כח לצאת אף אם לא היה גודר בעדי וכן עם היותי מצד חולשתי ואפים' כחי כאילו היה לי נחושתי' לא נתפיים בנחושתי הטבעי רק שרצה להכביד אותי עוד וזהו הכביד נחשתי ר"ל יותר על מה שהיה נחשתי המחייב אותי שלא לזוז ממקומי הוא הכביד אותו עוד כי חושש לחששות רחוקות. ובזה יתיישב ל' הכתוב על נכון שלכל הפירושי' הל"ל גדר בעדי שלא אצא והיל"ל הכביד נחשתי עלי או שם אותי בנחושתים כבדים כי אומרו הכביד נחשתי נראה שהוא כבד בנחושתיש והכביד אותם ובמה שאמרנו מתיישב הכל: ולהיות כי מי שהוא על האופן אחר זכר שלא יוכל לזוז ממקומו בשום צד לא יתכן בעולם שיאמר עליו שיהיה לו ריוח והצלה מצד עצמו רק מצד אחר שיבא שם להצילו וזה יהיה בא' מב' פנים אם שהוא יקרא מי שיעזור לו וקולו ישמע למרחוק ויבאו לקבל צעקתו לרוחתו לשועתו ויוציאוהו משם כי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים ומה גם בהיותו על האופן אשר זכר ועל אופן ההצלה הזאת אמר גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ירצה אני מעצמי איני יכול לזעוק ולשוע כי תשש כחי רוחי ושיחי על הדרך שזכרנו ואף גם שהייתי יכול לזעוק ולשוע אין מי שישמע שהוא התכלית המכוון בזעקה פה וז"א גם כי אזעק ואשוע וכו' כי מלת גם יורה על הכונה שזכרנו כאלו אמר גם אם הייתי יכול לזעוק אינו מועיל לי בהיות הכונה בזעקתי שישמיעני ויבא להצילני וזה לא יתכן כי שתם תפלתי כ"ש שאיני יכול לזעוק כנזכר והוא דקדוק נכון מסכים אל הכונה הנכונה הנז' והאופן הב' מההצלה תהיה שאף שהוא לא יוכל לזעוק ואף אם יהיה צועק אין מי שישמע אפשר שיבאו אנשים ע"צ הקרי והזדמן או לאיזו כונה ויצילוהו משם אף אם היה כאלם לא יפתח פיו לז"א שגם זה לא היה אפשר בו יען כל המעברים סתומים וסגורים שהדרכים גדר בגזית וז"א גדר דרכי בגזית והנתיבות והם הארחות הבלתי ידועות לכל הם מעוותות וז"א נתיבותי עוה באופן שאין יוצא ואין בא ואין מקום להצלה כלל:

(י) **אמר** עוד דוב אורב הוא לי וכו' הנה הפליג צרתו מפאת האויב יהיה מי שיהי' עד שדימה אותו לדוב אורב וארי במסתרי' אשר אין מנוס מהם כי אם היה אפשר לראות' מרחוק אפשר שהיתה ההצלה אפשרית בבריחה מהם או בעליה אל אילן או אל מקום אשר לא יוכלו הארי והדוב להשיג' אך אמר שהם במארב ובמסתרי' אשר לא ירגישו בהם קוד' בואם רק יבואו פתאום עליהם באופן שאין מידם מציל וז"א דוב אורב הוא לי ארי במסתרים ירצה אינו דוב אורב מקוה לכל מי שיעבור דרך שם כדרך הדובים שאם היה כן היה אפשר להנצל בעודו טורף לאחר שיבא עמי או שקדמני אך כל זה המארב הוא בייחוד לי שאין כל מגמת פניו להזיק רק לי לבדי ובכן אין מידו מציל וע"כ הוסיף מלת לי לרמוז על היות המארב מכוון לו לבדו ובכל עת ולהיות שבכל זה אפשר שתהיה הבריחה וההצלה ממנו אפשרית אף שהוא אפשר רחוק בהיות הדרך סלולה בלתי מעיק מקוצים וברקונים שימנעו הבריחה והמרוצה בה ומה גם בהיות האיש אשר יארבו לו אץ ברגלים רץ כצבי הנה אפשר בב' אלה שהוא טוב הכנת הדרך לרוץ בה והכנת האיש הרץ להנצל עכ"א שמתיהם חסרו ממנו כי הנה האויב זולת היותו דוב אורב וארי במסתרים כנזכר הנה דרכיו מלא קוצים וסירים כמ"ש רש"י ז"ל שלא יוכל לברוח בהם וז"א דרכי סורר וזולת זה פסק רגליו שלא יוכל הרחיב צעדיו וז"א ויפשחני מל' פיסוק רגלים כפרש"י ז"ל אשר על כן גזר אומר שנתנו האויב שומם באפס תקות ההצלה בשום צד מהצדדי' וז"א שמני שומם והפליג על שוממותו ואמר שנתנו כל כך שומם עד שעשאו כאבן דומם ממקומו לא ימיש ולא ירגיש החצים אשר יורו עליו ולא עוד אלא שהציב אותי האויב כמטרה לחץ כי המטרה לא תזוז ממקומה והיא בלתי מתנועעת אשר על כן יכוונו אליה החצים וז"א דרך קשתו וגו' והוא מקושר למעלה כאלו אמר שנתנו האויב כל כך שומם ובלתי מתנועע עד שהאויב שהרגי' זה דרך קשתו ויציבני לו למטר' לרמוז על שהניח אותו במצב קיים בלתי מתנועע כלל לירות בו חיציו כנזכר ובמה שידע שלא יזוז ממקומו דרך קשתו ראשונה לעיניו ואח"כ הציבו למטרה: ואפשר שאמר שאם היות שפשחני ושמני שומם אשר לא אוכל לזוז ממקומי ועכ"ז אינו מניח לי שום רגע שאוכל להתנועע אף שהיה בי יכולת והוא שראשונה דרך קשתו ואח"כ הציבני לו למטרה כדי שיוכל לירות החצים בי פתאום שאם היה מציב אותי למטרה ראשונה ואח"כ היה דורך הקשת היה לי זמן מה לנטות ימין ושמאל אך במה שדרך הקשת ראשונה ואח"כ השיבני למטר' עם זה לא היה זמן מפסיק בין יציבתו למטר' לזמן יריית החצים. והוא דקדוק נכון: ואפשר שהפליג שנאת האויב נגדו במה שהיה מראה לו היותו שונא לו בגלוי והיה כפלים בסתר אויב ומתנק' וז"א דוב אורב הוא לי ירצה בגלוי הוא לי במדרגת דוב אורב שאינו כל כך רע כמו הארי כנודע אמנם במסתרים והוא בסת' שלא בפני הוא במדרג' ארי שהורג מיד כשסע הגדי ועל כן מזכיר מלת לי עם הדוב ולא עם הארי כי מלת לי מורה על הגלוי כנז':

(יא) **וביאר** הדבר עוד באופן הרע שעושה עמו בפועל וה"א דרכי סורר ירצה בגלוי מה שהוא עושה אינו עושה רק שסורר דרכי שלא אוכל לצאת ולבא שם בדרכי קוצי' וסירי' וברקנים אמנם בסתר קודם זה ויפשחני ושמני שומם בהחלט וז"א ויפשחני שמני שומם ירצה מה שעושה עתה בהווה הוא שסורר דרכי אמנם כבר פשחני ושמני שומם בשעבר בסתר ואחר ששמני שומם הוא סורר דרכי ובזה יתיישב למה לא אמר כולו לשון עבר והל"ל דרכי סרר או כולו פעל הווה ואמר שכמו כן ראשונה דרך קשתו כאויב לבלעני חנם ואח"כ הציבני כמטרה לחץ שלא כדרך המורי' שחצים כי ראשונה משימי' המטרה ואח"כ דורכים קשתם לירות החצים אל המטרה אמנם זה האויב ומתנקם כדי שלא יהיה מקום לתרופה ראשונה דרך קשתו שיהיה מוכן לירות לי ואח"כ ויציבני כמטרה לחץ עכ"ל:

כפי הדרך שפירשנו כי כל פסוק מדבר על גלות א' מהג' גליות כנגד גלות מצרים אמר הביא בכליותי בני אשפתו והכונה על הגזרה שנגזרה אם בשחיטת הילדים שהיה שוחט פרעה הרשע אם על גזרה כל הבן הילוד כי בניו של האדם הם הם כליותיו ממש ועז"א הביא בכליותי וגו' ועל גלו' בבל אמר הייתי שחוק לכל עמי כי כל האומות היו משחקי' עלינו והיינו לעג וקלס לסביבותינו ואומרו לכל עמי הכונה

כי

כַּמַּטָּרָא לַחֵץ׃ יג הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ׃ ג׳ וכתיב ח׳ ג׳ ר״פ וְעַתְּדַנִי הֵיךְ פַּלְגְלִיסָא לְגִירָא׃ יג הביא אָעֵיל בְּכִלְיָתַי גִּירֵי

יד הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל־עַמִּי נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם׃ ג׳ וחסר. ג׳ תִּיקְיָה׃ יד הייתי הֲוֵיתִי חוּכָא לְכָל פְּרִיצֵי עַמִּי וּמְזַמְּרָן עֲלַי כָּל

טו הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי לַעֲנָה׃ טז וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ ד׳ חסר בכתו׳ יוֹמָא׃ טו השביעני אַשְׂבְּעַנִי מְרִירַת חִיוָן אַרְוַנִי גִידָא׃ טז ויגרס יְרַצֵּץ

שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר׃ יז וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי ל׳. ג׳ זקף ג׳ בְּפִרְדָן שִׁנַּי כְּנַע יָתִי בְּקִטְמָא׃ יז ותזנח וְקָצַת מִלְּמִשְׁאַל שְׁלָם

אשפתו ג׳ וסימן בירמיה סימן ח׳: שחק ד׳ חסר וסימן נמסר בירמיה סימן כ׳ ע״ש ועיין במשלי סימן י״ד: עמי ג׳ סבירין עמים וסימן בשמואל ב׳ סימן כ״ב.
תולדות אהרן ותזנח משלום. שבת כה עקידה שער טז:

רשי

(יג) בני אשפתו. עלים שנותנין בתוך אשפה שקורין קויכר״א: (טז) ויגרס. ושבר ודוגמתו (תהלים קיט) גרסה נפשי וכן (ויקרא ב) גרש כרמל: בחצץ. אבנים דקים שבתוך העפר שהיו הגולים לשין עיסתן בתוך הגומות שחופרים בקרקע והחצץ נכנס לתוכה כשאמר הקב״ה ליחזקאל (יחזקאל יב) עשה לך כלי גולה לשתות בו ללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר (שם כ״ה) והיה יחזקאל לכם למופת והם היו משחקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתברו שיניהם: הכפישני. כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו ארנבוי״ר בלעז ויש דומה במשנה (יבמות ק״ו) פישון הגמל במדה הכפושה מדד ואומר

אבן עזרא

(יג) דימה האשפה לבטן ההרה: (יד) לכל עמי. עד שהיו עמי שוחקים ממני או לכל העם שהיה תחת ידי. כמו את עמלק ואת עמו. או היה נוסף. ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על שאול רמוז וכן אמר בראשית השירה ומכף שאול: (טו) בי״ת במרורים. נוסף וכן בדמעות שליש: (טז) ויגרס. כמו ושבר וכן גרסה נפשי: הכפישני. אין לו אח והטעם גאלני: (יז) ותזנח. כמו

לחם דמעה

כי לכל עם אשר אני הייתי שרוי עמו ועל כן קראו עמי בכינוי לרמוז אל העם השרוי עמי הייתי שחוק אליהם ולא די זה אבל היו אומרים לנו שנגנן להם באומרם שירו לנו משיר ציון וז״ש נגינתם כל היום לרמוז כי השחוק שהיו משחקים עלינו היה להם במקום ניגון וז״ש נגינתם כל היום. אמנם הגלות האחרון הכביד וע״כ המשיל כי אכילתו הי׳ מרורים וז״א השביעני במרורים וגם שתייתי היתה לענה וז״ש הרוני לענה כי רוייה שייך בשתיה. ועל גלות מצרים אמר ויגרס בחצץ שני וגו׳ כי כל היום היה נחון בעפר ואפר בחמר ובלבנים וכנגד גלות בבל אמר ותזנח משלום נפשי והטעם על אשר נשיתי טובה והיא התורה כי אין טוב אלא תורה ועל מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וכנגד הגלות הג׳ הזה אמר ואומר אבד נצחי ותוחלתי מה׳ כי היאוש פרח בלבותם של ישראל לא כן היה בגלות בבל כי למלאת ע׳ שנה נגאלו:

הנה כפי הדרך אשר פירשנו לעיל שאר הפסוקים שהיה מקונן לאותם האנוסים אשר אנסום להמיר את דתם ואחר שהמרו את דתם היו מעלילים עליהם עלילות והיו שורפים אותם בכל עת ובכל שעה וכאשר לא היו מוצאים בהם הגוים שום עילה מפורסמ׳ אז היו אומרים כי בכליותי ובתוך לבי אני מואס בדתם ואוהב את דתי וז״ש הביא בכליותי וגו׳ הוא אומר כי בכליותי אני אוהב תורת אלהי וע״כ ממיתים אותי באופן שהייתי שחוק לכל עמי בהם אותם אשר קדשו ש״ש ולא המירו את דתם הם שוחקים עלי גם בג״ע שרואים שלא נתקיימה עצתי שחשבתי לחיות ולהאריך ימים בעוה״ז והרי הם הורגים אותי אחר שהמרתי את דתי וע״כ הייתי שחוק להם ונגינתם כל היום כי עשו לי הגוים הללו שתים רעות א׳ שהשביעני במרורים והם כל העונות אשר העבירני עליהם בהמיר את דתי כי הם מרים כלענה ועוד עשו לי כי אחר שהמרתי דתי והלכתי אחר עצתם הרגו אותי וז״ש ויגרס בחצץ שני וגו׳ ובזה נטרד אני מן העוה״ז ומן העוה״ב וז״ש ותזנח משלום נפשי שהוא העוה״ב כהוא השלום הבא על מנוחת הצדיקים וכמ״ש ז״ל כתובות פ׳ הנושא א״ר חייא בר גמדא א״ר יוסי בן שאול בשעה שהצדיק נפטר מן העולם אומרים מה״ש לפני הקב״ה רבש״ע צדיק בא כו׳ ויש לדקדק בדבריהם כי למה צריך הודעה זו והלא הכל גלוי וצפוי לפניו ית׳ ומה להם למה״ש להודיעו צדיק בא. ועוד מה היא כונתם אמר עוד בהודעה זו. אמר הקב״ה יבאו צדיקים ויצאו לקראתו וקשה שהיה די שיאמר יצאו צדיקים לקראתו מאי יבאו צדיקים דקא׳ מהיכן יבאו ועוד מנ״ל לר׳ יוסי כל זה ואם יצא לו מקרא דיבא שלום בכתוב אין דבר מזה: **אלא** אפשר כי ר׳ יוסי ס״ל מאי דקאמר ר״א במאמר המובא אחר זה כי כשהצדיק נפטר ג׳ כתות של מה״ש יוצאים לקראתו א׳ אומרת יבא שלום וגו׳ ולכן באים מה״ש להודיע אליו ית׳ שהצדיק בא כדי שיתן להם רשות לצאת לקראתו וז״ש רבש״ע צדיק בא כלומר שלחנו ונלכה לקראתו: ועוד אפשר כי בהיות שמכל מצוה ומצוה שאדם עושה הוא בורא מלאך א׳ מצד הקדושה ועליהם אמר אומרים מה״ש לפני הקב״ה רבש״ע צדיק בא והם מלאכיו של צדיק זה הנפטר ובאים לפניו יתברך לאמר הרי הצדיק שבראנו בא וראוי לכבוד ולשכר כי הוא עשנו וראוי לשכר אומר הקב״ה יבאו צדיקים וגו׳ להיות כי כל צדיק וצדיק יש לו מדור לפי כבודו ואינו חפץ הוא ית׳ שיצאו הצדיקים לקראתו וילך כל א׳ ממקומו הוא לבדו כי אין זה כבוד הצדיק אלא יבאו צדיקים כל א׳ ממדור שלו ויתאספו במקום א׳ ואח״כ כלם כאחד יצאו לקראתו כי זה הוא כבודו של צדיק שיצאו מרובים ביחד לקראתו ואומר הוא ית׳ להם איני חפץ שמיד אחר שתבואו עמו שתלכו כאו״א לבית מנוחתו אלא יבא בשלום הוא תחלה וינוח הוא במדור שלו ואח״כ ינוחו כל הצדיקים על מנוחתם: וז״ש רש״י ז״ל ויבוא בשלום ואח״כ ינוחו הצדיקים שיצאו לקראתו על משכבות׳ כי אומר הוא ית׳ שימתינו הצדיקים אשר יצאו לקראתו עד שיכנס הצדיק שנפטר עתה במעונו ובמדור שלו ואח״כ ילכו הם וינוחו על משכבותם יצא קודם ויצא לו לר״י כל זה מן הכתוב הקודם לזה דיבא שלום שם בישעיה אומר הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואין איש מאנשי העוה״ז שם על לב ואנשי חסד שהם הצדיקים שכבר מתו נאספים כולם למקום ה׳ לצאת לקראת הצדיק הנפטר הזה בעבור שבאנשי העוה״ז אין בהם מבין כי מפני הרעה העתידה לבא נאסף הצדיק ואינם מכירים בכבודו ולכן הם שהם מכירים בכבודו נאספים לצאת לקראתו לכבודו ואומר להם הוא יתב׳ שימתינו לו עד שיבא בשלום הנפטר הזה וינוח במנוחתו ואח״כ ינוחו המה על משכבותם. נמצא שיש שלום לצדיקים בעה״ב ולכ״א המקונן על אנשי הגלות ותזנח משלום נפשי כיון שהמרתי את דתי וגם נשיתי טובה בעוה״ז כי נטרדתי משני העולמות מן העוה״ז ומן העה״ב ואומר אבד נצחי ותוחלתי מיי׳ אבד כי מה הדבר ומה אצטדק לפניו אחר ששניתי אליו עורף ולא פנים והמרתי את דתי: א״נ לפי שבזמן החרבן כל עיקר שהיו מצירים לישראל היו הפריצים יותר מן האויבים עכ״א הביא בכליותי בני אשפתו והכל ע״י הפריצים וז״ש על הפריצים הייתי שחוק לכל עמי ונגינתם כל היום והשביעני השי״ת במרורים והרוני לענה ויגרס בחצץ שני וגו׳ הכונה שדרך העולם שלא לטחון החטים עד שיבררו וינקו אותם מאבנים קטנים שיש בתוכם וכאשר הביא השי״ת באותו הזמן רעב לעולם לא היו מנקים את החטים אבל היו טוחנים אותו כך ואותם הרגבים והאבנים קטנים שבו היו נטחנין עמו והיו מעורבות עם הסולת וכאשר היו אוכלין אותו הפת היו האבנים נרגשים בשניו וז״ש ויגרס וגו׳ והכונה כאלו שבר בחצץ שני והם אותם האבנים שבתוך הסולת ועוד הכביד הרעב והרעב כבד בארץ עד שמוכרי הפת היו הם מערבי׳ אפר עם הקמח ושני׳ אות׳ ביחד כדי להשתכר ועכ״א הכפשני באפר:

(יז) **ותזנח** משלום נפשי. ידוע כי שלום הוא שמו של הקב״ה כענין ויקרא לו ה׳ שלום אמר לפי ששכחתי שם אלהי ע״כ באה אלי הצרה הזאת וז״ש ותזנח משלום נפשי ושכחתי תורותיו ובחוקותיו לא הלכתי ומאסתי מצותיו ועל כן נשיתי הטובה שהיתה לי עד עתה ובאה עלי הרעה ביען שכל חוזק ותוקף בר ישראל הוא קיום מצותיו יתברך ואני שעזבתי פקודיו אמרתי אבד נצחי ותוקפי ומעוזי כיון שלא שמרתי המצות אין לי שום חוזק ז״ש ואומר אבד נצחי ואין לי עוזר וסומך אלא רחמיו ית׳ וז״ש ותוחלתי מה׳ אין לי תוחלת ותקוה רק משם זה דייקא שהוא המורה על רחמים. ועוד אפשר שנתן סיבה עצומה לרעה הבאה עליהם והוא מש״ה על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וז״ש ותזנח משלום נפשי ואין שלום בעצמי והכל מפני חטאתי כי נשיתי טובה שהיא התורה וכמ״ש ז״ל אין טוב אלא תורה כי היא הטוביות האמיתי ולפי שנשיתי ושכחתי ועזבתי את התורה ע״כ ותזנח משלום נפשי לפי שנשיתי טובה: א״נ אמר ותזנח משלום נפשי וגו׳ הכונה הודיענו כי סבת הגלות היה על שנאת חנם שהיה מהם ובהם וכמש״ה חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו ח״ו וז״ש ותזנח משלום נפשי כלו׳ בהיות כי ותזנח משלום נפשי וכל כך שנאה היה לי עם חברי עד כי לא הייתי נותן לו אפי׳ שלום ושכחה נפשי מלשאול בשלום כל אדם. או הכונה שלא היה שלום בינינו אלא חילוק הלבבו׳ ועל כן באה עלי הרעה ונשיתי טובה ומרעה אל רעה יצאנו כי כל יום קללתו מרובה מחבירו וכמז״ל שאין לך כלי מחזיק טובה אלא שלום ובהפסד הכלי הפסד מה שבתוכו: א״נ אמר ותזנח משלום נפשי לפי שלפעמים הרעה הבאה על האדם לא היתה נחשבת לכלום בערך הרעה עצמה אם היתה נערכת בפני עצמה והיא רעה גדולה כשמעריכין אותה בערך הטובה שהיתה לאיש ההוא קודם לכן לכ״א כאן כי רעתם וצרתם היתה גדולה עד מאד היא בעצמה ולא בערך הטובה שהיתה להם קודם לכן וז״ש ותזנח משלום נפשי אחר ששכחתי השלום שהיה לי מקודם לכן ונשיתי הטובה הרעה שבאה אלי היתה כל כך גדולה כי נתיאשתי מן הרחמים ואומר אבד נצחי ואבד תוחלתי מה׳ ומלת אבד מוסבת עצמה ואחרת עמה ובודאי שלא ייטיב עוד עמדי כיון שהביא עלי רעה גדול׳ כזאת כי זה מורה על רוב כעסו עמדי כיון שזכירת עניי ומרודי הוא לי מרירות כלומר כיון שכשאזכור עניי ושברי וצרתי לבד מבלי שנייה אל הטובה הקודמת אלא הרעה נערכת בפני עצמה שוא לענה וראש: **והר״ם** אלמושנינו ז״ל כתב הביא בכליותי וגו׳ השביעני במרורים וגו׳ הפליג ברעתו מב׳ צדדין אם מצד הרע בעצמו שהיה גדול מאד ואם מצד הנחמה שלא היה לו מקום וצד בעולם להתנחם והנה על הרע מצד עצמו אמר הביא בכליותי בני אשפתו ירצה שהחצים והם בני האשפה אשר לקשת אשר דרך האויב לירות לו הביא אותם בכליותיו ולא בקרב לבו כדי שימות מעט מעט כי אם היה מביא אותם בקרב לבו היה מת פתאום ולא היה מרגיש עוד כאב כלל אך הביא אותם בכליותיו כדי שירגיש המיתה והצער מעט מעט ולא ימצא שום צד לנחמה: **ועל** העדר הנחמה אמר הייתי שחוק וגו׳ והוא כי כאשר יצא

המצטער

נפשי אנשיתי טיבותא: יח ואמר ואמרית אובד תוקפי וטובא
דהויתי אוריך מן קדם יי: יט זכר אדכר ענוי נפשי ומה דאמרירו
בי סנאי ואשקין יתי גידין ורישי חיון: כ זכור מדכר תדכר ותצליה
עלי נפשי על סיגופא: כא זאת דא נחמתא אתיב על לבי בגין כן
אוריך: כב חסדי טיבותא דיי ארום לא פסקו ארום לא אתמניעו
רחמוהי: כג חדשים ניסין חדתין מרחיש בצפריא סגיאה היא

ג' כתרי ל"ס לן נשיתי טובה: יח ויאמר אבד נצחי ותוחלתי מיהוה:
ג' כתרי יט זכר עניי ומרודי לענה וראש: כ זכור תזכור
נוסח' ג' ותשוח קרי ותשיח עלי נפשי: כא זאת אשיב אל לבי על כן
ג' ומ"ג אוחיל: כב חסדי יהוה כי לא תמנו כי לא כלו
ג' זקף י"ד רחמו: כג חדשים לבקרים רבה אמונתך: כד חלקי

*למערבאי כן כתי' וקרי ולמדינחאי רחמו כתי' וקרי רחמיו

זכר ג' קמצין וסימן כחסדך זכר לי אתה. זכר דבר לעבדך. זכר עניי ומרודי. וכל דסמיכי לאז"ן פי' זכר אני זכר זאת זכר נא דכותהון קמצין: אוחיל ג' וסימן כה אוחיל לה' עוד. זאת אשיב אל לבי. חלקי ה' אמרה נפשי:

תולדות אהרן נשיתי טובה. נדרים נ: אבד נצחי. עקידה שער מו עקרים מ"ד פרק מח: אשיב אל לבי. עקידה שער מח: כי לא כלו רחמיו. שם: חדשים לבקרים. חגיגה יד אסר ויקהל: חלקי ה'. עקידה שער כח:

אבן עזרא

כמו ותתאם: (יח) נצחי. עמידתי בנצח שיש לי כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי על הדם שבו יעמוד החי נצחו: (כ) זכור. שם הפועל כמו כזכור בניהם או לשון בקשה לשם כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי: (כא) זאת. התוחלת: (כב) תמנו. כמשמעו או הנו"ן תחת חסרון הכפל: (כג) חדשים. הם החסדים: לבקרים. בכל יום כמו לבקרים אלמית: רבה. גדלה

רשי

(יח) ואומר אבד נצחי. אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי וסברי: (יט) ומרודי. קימפלויי"נט בלעז: (כ) זכור תזכור. נפשי את עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא. ומ"א זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן ייסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור: (כא) זאת אשיב אל לבי. אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה' כי לא תמנו. וכל הענין עד מה יתאונן וגומר: כי לא תמנו. כמו כי לא תמו. ויש מפרשים כי לא תמנו כמו (במדבר טז) האם תמנו לגוע חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים. מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך. גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין דך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לם: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי. ה' מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו

לחם דמעה

המצטער שאחרים מרגישים צערו הוא חצי נחמה לו אך כשאינם מרגישים צערו אין לו נד להתנחם אמנם כשיהיה להפך שלא די שאינם מצטערים בצערו אלא שהם שמחים בצערו אז צערו יתוסף ונעשה כפול ומכופל וע"כ להפליג על היות צער נוסף על צערו מצד הרואים אמר הייתי שחוק לכל עמי וגו' ועל שתיהן אמר השביעני במרורים ירצה מצד הרע בעצמו שהיה בהפלגה אמר השביעני במרורים ועל הצער אשר היה מצטער בשמחת הרואים אמר הרוני לענה וזה כי הנחמה מהרע המגיע לאדם הוא כמו שיקוי שוב שנותנים למי שהשביעוהו מרורים להסיר מעליו המרירות ולהמתיק הכו אך כשאין שם נחמה וכ"ש בהיות תוספת צער ודאגה נמצא שהשקוי שנותנים לתקן רוע המרורים המכונים ברע המגיע לו הם לענה והם מרירות: והרב מורי זלה"ה כ' ובמד' השביעני במרורים זה י"ט הראשון של פסח דכתיב על מצות וגומר הנה הרגישו אומרו במרורים דהל"ל ממרורים ולכן פירשו דמיירי בי"ט הראשון של פסח ר"ל בעת אכילת המרורים והכונה כי ידוע שביום שחל י"ט של פסח בו ביום חל ט"ב ובסימן המסור א"ת ב"ש וגו' וא"כ היה מקונן שבלילה כזו השביעה הפי"ת שמחה וגיל לאין תכלית ועתה בלילה כמוה הרוה אותה לענה וראש בליל ט"ב וזהו להגדיל הכאב מאד על דרך מאמר הכתוב זכרה ירושלים וגו' ומה גם בהיות שיום השמון והשמחה נהפך לאבל ויגון כדאמרן ועוד יאמר כי ידוע שהאדם שהוא מורגל ברב טוב וישע וששון ושמחה יתירה כאשר יחסר מהנה ירגיש ביותר ויגדל יגונו מאדם אחר אשר לא ראה מאורות הטוב מימיו ביתרון וכ"ש אם נתלה הסבה לחול עליו רעות רבות וצרות נמצא שהטוב העבר יהיה סבת הרגשת הרע לאין תכלית יותר ממה שהוא מצד עצמו וז"ש מה שהשביעני בליל י"ט של פסח הרוני לענה בליל ט"ב נמצא שכיון שהטוב הוא סבת שגדלת הרע ראוי לכנות הטוב בשם רע וזהו שאמר הוי ליל י"ט הראשון של פסח הוא ליל ט"ב ומאי דנקט ליל י"ט הא' של פסח מפני שמעולם לא היו ישראל במדרגה עליונה והצלחה יתירה מפורסמת וגלויה לכל העמים כי אם בצאתם ממצרים כנודע: עוד כתב הרב מורי זלה"ה בכיא בכליותי וגו' דבר על מלך אשור ואמר הביא בכליותי והם מבחר ארצות ארץ ישראל אנשי' גבזי' ופחותי' והם השמרונים ודומיהם וכמו שמבואר בספר מלכי' ויהיה אשפתו מלשון אשפה וזבל וכמ"ש במדרש משמיה דשמואל ב"א שאוכלין הרבה ומוציאין אשפות הביאן עלי וז"ש בני אשפתו:

(יט) **הכונה** שלא תאמר שאם חטאתי כבר סבלתי עוני ויסורין כנגד חטאתי לז"א זכר עניי ומרודי ולשון זכר דקאמר הוא מקור כלומר זכירת העוני והיסורין שסבלתי וגם המרד שמרדתי הוא לענה וראש כי כשאזכור שניהם ואשקול זה לעומת זה המרד והפשע שמרדתי לפניו ית' הוא יותר ויותר וז"ש זכור תזכור נשמתי זוכרת שהי הזכירות היסורין שסבלתי והמרד שמרדתי ותשוח עלי נפשי כי טומאתה יותר מן היסורין שסבלה וע"כ היא נשברת ונכנע' ומתמעטת על רוב פשעיה וכיון שאני רואה כן כי עונותי רבו למעלה ראש ולא כחטאתי עשה לי ולא כעונותי גמל עלי זאת אשיב אל לבי ע"כ אוחיל לרחמיו כי ידעתי שאיני ראוי לטובה כלל רק ברחמיו וברוב חסדיו וכמ"ש לעיל ותוחלתי מה' אין לי תוחלת רק מזה השם על צד הרחמים וז"ש חסדי ה' כי לא תמנו זאת אשיב אל לבי כי המרד שמרדתי הוא יותר מן היסורין בבאו עלי ע"כ אוחיל חסדי ה' אוחיל לחסדיו ולרחמיו הרבים: **אי** נמי אמר זכר עניי וכו' הכונה כי כשאזכור הרעה והצרות אשר עברו על ראשי הוא לענה וראש ולא נגד כשאזכור הרעה הבאה עלי מתם והצרות אשר עברו על ראשי אלא כנותני אל לבי בלבד לזכור הצרות אשר עברו עלי וז"ש זכור תזכור אפי' כשאני נותן אל לבי לזכור מני אז ותשוח עלי נעשה כשרי הידודין הידודין ולבי כדונג שמם ומם ונפשי נשברת ונכנעת מגודל ותוקף צרותי אבל מ"מ לא נתייאשתי מכל וכל אלא אדרבא זאת אשיב אל לבי אני משיב תשובה אל לבי ואומר כי אדרבה על כן אוחיל לו כיון שהביא עלי מן הרעה כל אשר אמר עלי ע"י עבדיו הנביאים כן ונמות לדבר יתפלא ויקים גם הנבואות שאמרו עלי מן הטובה בעתיד לשבית עלי כי מדה טובה מרובה: **אי** נמי אמר זאת אשיב אל לבי אעפ"י בגודל ותוקף הצרות גורמין לי להתייאש מן הרחמים ותשוח עלי נפשי מ"מ תשובה אל לבי אשיב כדי שלא יתייאש אלא שייחל ויבטח והתשובה היא זאת חסדי ה' כי לא תמנו והכונה כי לפי מה שעבר על נפשנו שאנחנו כעלה ולולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלעונו היה ראוי שלא ישאר נעולם שארית מישראל הלא הם מ"ש כאורך גלות כזה וכיון שאני רואה כי לא תמנו ולא היתה בנו כליון חרוץ זהו בודאי חסדי ה' עלינו ואם כן אין לנו להתייאש ולומר שכיון שהביא עלינו כל הרעה הגדולה הזאת בודאי כי נפשו געלה אותנו ומאום מאס בנו וכי כלו רחמיו מעלינו ולא ירחם עוד עלינו אלא בודאי כיון שהחיינו וקיימנו והעמידנו זמן רב כזה ולא הכרית את שמינו מן הארץ זו היא הורא' כי לא כלו רחמיו שאם לא רצה בנו למה לא עשה עמנו כלה וז"ש זאת התשובה אשיב אל לבי ועל כן על פי התשובה הזאת אוחיל לרחמיו יתברך ודבר זה שהוא עושה עמנו שמציל אותנו מיד א"ה מ"ס שלא יכריתו את שמנו מן הארץ לא יום אחד ולא יומים כי בכל יום ויום היו עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם וז"ש חדשים לבקרים בכל בקר ובקר ובכל יום ויום הוא עושה עמנו חדשים ונסים ונפלאות להצילנו מידם ומכל זה שאנו רואים שהוא ית' עושה עמנו צריך לנו להאמין בו יתברך ובטוח בו שיושיענו מגלותינו וז"ש רבה אמונתך הרי תשובה אחת ועל כן אוחיל על התשובה הזאת אוחיל ועוד תשובה אחרת שגם היא לי פתח תקוה והיא זאת כי חלקי ה' אמרה נפשי כי ידוע כי הוא יתברך חלק ע' האומות לע' שרים ולעם בני ישראל בחר לו יה לנחל נחלתו ועאותם הע' אומות לא נמצאו עתה בכל העולם רק ב' או ג' אומות וכל השאר תמו נכרתו ונתבלבלו כי בא סנחריב ובלבל את העולם באופן שהשאר של אותם האומות שנאבדו אינו יודע ומכיר את חלקו ולא האומות אשר בארץ כמה מכירים את השר שלהם ויודעים איזהו השר שהוא חלקו ולא כן אנחנו עם בני ישראל כי עדיין אנו מכירים את חלקנו שהוא השי"ת ואנחנו מובדלים מבין כל שאר האומות אני לדודי ודודי לי וז"ש חלקי ה' אמרה נפשי וע"כ אוחיל לו כי זאת היא תשובה שנית ופתח תקוה אחרת מלבד התשובה הראשונה וז"ש ע"כ אוחיל לו תרי זימני: **אי** נמי אמר זכר עניי וגו' הכונה שמדבר עם השי"ת ואומר לו זכר אדני לכל מעני שמעני' אותי וזהו עניי ומרודי דקאמר וכן ראה גם ראה כי נמולא השקוני מי רוש ולענה וזהו לענה וראש אמר עוד זכור תזכור והכונה עתיד אתה לזכור את עניי אבל מה אעשה כי בין דא לדא תשוח עלי נפשי ובכל יום ויום הכלים המאוכים בנו כמכלה קולים מן הכרם וז"ש ותשוח עלי נפשי: **אמר** עוד זאת אשיב אל לבי וגו' כלומר כדי שלא יתייאש לבי מרוב הצרות שרואה בבאו עלי זאת התשובה אשיב לו שעל התשובה הזאת אוחיל ויהיה לי לפתח תקוה והתשובה היא זאת חסדי ה' כי לא תמנו כיון שאנו יודעים שהוא ית' הבדילנו מן האחרים כי הבאיר לנו אחר המות ברכה ושם נפשנו בחיים יש לנו השארות הנפש וזה ברחמיו וברוב חסדיו וז"ש חסדי ה' אלינו הוא כי לא תמנו כבאנו מהים מתיו העכו"ם ונפטרים אין אנחנו כלים ואובדים ונפסדים כבהמות כי עדיין נפשנו הולכת אל החיים כאמתיים ויש לה השארות וזה מורה כי לא כלו רחמיו מעלינו ועל כן נקוה לו ועם זה יהיה מקובל היטב הכתוב הסמוך לזה כמ"ש עליו רז"ל כי אחז"ל על קרא דחדשים לבקרים כי ממה שרואה האדם שהולך בליל' ישן על מטתו יגע מסורת עמל מלאכתו ובבקר כשהוא קם ממטתו נתחדש כחו עליו כאלו מעולם לא עסק במלאכה כלל וז"ש חדשים לבקרים ממה שרואה האדם שנתחדש כנשר נעוריו בכל בקר ובקר מזה הוא מאמין בתחיית המתים וז"ש רבה אמונתך כי כמו שהוא ית' חדש כנשר נעוריו בכל בקר כן יחדשנו גם בתחיית המתים ועם מה שפירשנו כי יש לאדם השארות הנפש אמר כי גם ממה שאנו רואים חדשים לבקרים כפי' ז"ל מזה יש לנו להאמין כי יש השארות נפשנו אף לגוו שיתארו בתוך הפגרים המתים ולאמין בתחיית המתים הרי שהוא יתברך מטיב עמנו בחלק הנפש וגם בחלק הגוף טוב ה' לקוו וגומר ולכל הפירושים שכתבתי דייק דלא קאמר קרא חסדי ה' כי לא תמו אבל קאמר בנו"ן כי לא תמנו דוק: **א"נ** אמר זכר עניי ומרודי וגו' זכר הוא מקור כלומר זכירת עניי וזוא בגיות המצות עשה שאין בנו מצות ומעשים טובים כי אין עני כעני מן המצות וגם וזכירת מרודי והם המרדים שעברתי על מצות לא תעשה שהיא הם לי לענה וראש לענה כנגד עשה' וראש כנגד השני' כמו"קדם האחרת ודייק לפירוש זה מאי דקאמר עניי ומרודי בכינוי המדבר בעדו לפי שאין נכי כשאני למרוד ולא שבתי זכירות וזכור תזכור נפשי אותן העוני שיש לנו ממיעוט מצות עשה שבנו וגם תזכור המרדים וז"ש זכור תזכור נפשי אלו השתים זכירות הנזכר ותשוח עלי נפשי הכונה כי בהם לצער נפשנו בסבת החטא בחטא הגוף וז"ש ותשוח עלי נפשי כלומר עלי ובשבילי ובשבבי אבות ותדכה נפשי ואמרו ביבורין לנפשי שחי ונעכורה וז"ש כי בהם לנפש נפשנו והשנה היתה לפי הדבקה

נ׳ יְהוָֹה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ׃ כה טוֹב יְהוָֹה
ל׳ לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ׃ כו טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת

הֵימְנוּתָךְ׃ כד חוּלָקִי יְיָ אֲמָרִית נַפְשִׁי בְּגִין כֵּן אוֹרִיךְ לֵיהּ׃ כה טוב
טוּב יְיָ לְסוֹבְרִין לְפוּרְקָנֵיהּ לְנַפְשָׁא דְּתִבְעָא אוּלְפָנֵיהּ׃ כו טוב טָב
תולדות אהרן טוב ה׳ לקויו. סנהדרין נ"ט׃

רשי

לו : (כו) טוב ויחיל ודומם. וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של (בראשית ל"ו) ואיה

אבן עזרא

גדלה או כמשמעו : (כד) אמרה . לי : (כה) תדרשנו . באמת : (כו) וי"ו ויחיל

לחם דמעה

שדבקה לארץ בטנו והבטן הוא הגוף נתדבק לארץ ולחומריות ולתאוה הגופניות והנפש חטא את עון הגוף והשאני רואה שלבי ונפשי ויצרי תמיד ירדפני ופוגע בי מגואל זה אני מושך אותו לבית המדרש ואם אבן הוא נימוח וז"ש זאת אשיב אל לבי כלומר זאת שהיא התורה כד"א וזאת התורה אשיב אל לבי ואל יצרי הרע על כן אוחיל שיש תקוה לאחריתי וע"כ אלחם עמו ואוכל לו ואגרשנו מקרבי ועוד כי ידוע ידעתי כי הבא ליטהר מסייעין אותו וחסדי ה׳ כי לא תמנו כלומר ולא תמו חסדיו כי לא כלו רחמיו והשי"ת יגמור בעדי ולא יעזבני בידו ואמר חדשים לבקרים כו׳ כלומר זמן הנסים והנפלאות אשר אתה ה׳ מחדש לבקרים בכל בקר ובקר בזה נתרבתה האמונה שיש לי בך וזהו רבה אמונתך כלומר רבה האמונה שאאמין בך שתרחם עלי להצילני מיד יצרי הרע ועוד כי אני אומר כי אם לא ית׳ יעשה בגיני ובגין גופי יעשה בגין נפשי שהוא חלק אלוה ממעל ויציל את נפשי מדינה של גיהנם וז"ש חלקי ה׳ אמרה נפשי ובאומרי ובחשבי שנפשי היא חלק שלו על כן אוחיל לו : אי נמי אמרו ישראל לשי"ת זכר עניי והוא גלות מצרים שהיו ישראל שם מעונים וכמ"ש ויענונו כמו שנאמר וכו׳ וכן זכר מרודי שהוא כנגד גלות בבל וגם הגלות הג׳ הזה אשר הוא לענה וראש וכל אלו הגליות זכור תזכור נפשי ותשוח עלי בזוכרה כל אלו הג׳ גליות שעברו עלי ובמה אתנחם והוחיל לז"א זאת אשיב וגו׳ כלומר אשיב אל לבי כי הנה זאת שהיא השכינה הנקראת זאת והיא גם היא כב"י עמי בגלות על כן אוחיל כי כשיוציא את עצמה יוציא את עצמי ע"ד ושב ה׳ אלהיך והשיב לא נאמר אלא ושב כמז"ל ומה גם כי גם מדת תפארת גם אם אינו בגלות עמנו עכ"ז חסדיו הם רבים וז"ש חסדי ה׳ כי לא תמנו כי לא כלו זמן כלל הנסים והנפלאות אשר הקב"ה מחדש בכל יום תמיד כי בכל יום ויום היו עומדים עלינו לכלותינו וזה שאמר חדשים לבקרים כלומר מן הנסים שמתחדשים לנו לבקרים בכל בקר ובקר מזה יודע כי רבה אמונתך וגדול כח שכינתך אשר היא נקראת אמונתך שאלמלא היא לא היה נשאר לנו שארית בארץ טענה אחרת לשאוחיל כי נפשי ג"כ ועוד היא חלק מכס"ת וזה שאמר חלקי ה׳ שהוא שם הוויה שהוא תפארת אמרה נפשי שג"כ היא חלק ממנו וע"כ אוחיל לו כלומר אוחיל גם לנגדת הוויה שהיא מדה דדכורא ואע"פ שאינו בגלות עמי עכ"ז אוחיל לו כי בודאי יוציא את נפשי מן הגלות ודייק עם זה הדרך כי בכאן נקט מלת לו ואמר אוחיל לו ולעיל אמר ע"כ אוחיל ולא אמר לו כי שם דבר על השכינה : ובאופן אחר הייתי רוצה לפרש אלו הפסוקים אלא שמצאתי רובו ככולו בהר"ם אלמושנינו ז"ל על כן אעתיק את לשונו וז"ל הנה הפליג המקונן על רעתו וצרתו כי רבה היא עד שהזכירה ממנה במה שעבר היא כמו מציאות הרעה בהווה כי מטבע הרעות והצרות הוא שבהווה הם מרות כלענה וכאשר יעברו הנה זכירתם הם מתיקות אך לא ימררו בפועל רק שמעוררים עצבון מה מצד היותם זוכרים אותם ועכ"א שזכיר׳ עני במה שכבר עבר היה לו לענה וראש ממש ולא עצבון רק לענה וראש כמו שהוא מציאות הצרה בהווה וז"א זכור עניו וגומר : ובביאר הטעם למה זה היה רעתו וצרתו משונה מכל הצרות והרעות שבעולם והוא כי רוב הצרות שעוברות להיותם נמשכים מפאת המערכה אינם עומדות בקיום כי ישתנה הגלגל בכל חלק מרגעיו בעלות וברדת שנויים אין מספר על כן כשיזכור האדם הרעות והצרות שעברו עליו ישוב יזכור גם כן הסבה כי הזכירה תקיף על כל מה שעבר והיות מטבע המערכה לעשות רע וטוב מעורבים זה עם זה הנה כשיזכור האדם הרעות שעברו עליו לא יתעצב בהם מאד למה שיזכור עמו הטובות שעברו וע"כ לא ימרר לו זכירת הרע כמו שימררו לו מציאותו בהווה להיות שזוכר הרע מעורב עם הטוב שעבר אך בכל מה שעבר עליו היה רע וצרה כמבכירה בלתי עירוב טוב כלל יפה זכירתו ממרר כמו בהווה ועכ"א כי היה זכירת עניו לענה וראש יען זכור תזכור נפשו כל הדברים העוברים כמו שרמז בכפל מלת זכירה וז"א זכור תזכור וגו׳ כאלו אמר שכל מה שתזכור נפשו תשוח לארץ כי כלם הם זכירות של צרות תכופות זו לזו והזוכרות אשה אל אחותה ובלתי עירוב טוב כלל כנזכר : ואחר שזכר הפלגת צרתו ורעתו כי רבה היא אמר שבהיות צרתו כ"כ הפלגה יש לו נחמה בבחינה נאמנה לשלימות הנפש כי הפלגת ייסורי החומר והצרות הבאות עליו הם סבת שלמות הנפש להיותם סבת הכנעת החומר כנודע וז"א זאת אשיב אל לבי וגומר ירצה זאת שזכרתי שבאו עלי מהצרות עד שזכירתם הם לי ללענה וראש הנה כל זאת אשיב אל לבי ויכנע בה ועל כן יהיה לי תקוה לשלימות הנפש וז"א על כן אוחיל כי התקוה שהם היא תקוה על שלימות בנפשיו ורמז באומר זאת אשיב אל לבי ולא אמר זאת לבי אומר לי שהלב הדבור בו שהוא מדבר אל לבו לרמוז למאמרז"ל שהצדיקים לבם ברשותם והרשעים הם ברשות לבם עכ"ל . ולכאורה נראה שיש לדייק בזה והוא בידוע שהחסדים הם יותר גדולים מן הרחמים ואם כן כיון שבחסדים כבר התחיל לנהוג בהם אם כן היאך אומר שלא כלו הרחמים שאם עדיין נשארו מן הרחמים לא היה צריך להתחיל מהחסדים אמנם הכונה לפי שרחמים יקראו שאעפ"י שרבים עונות עכ"ז הקב"ה מרחם ברחמיו לעמו ועיניו תחזנה מישרים מקצת מיושרים שבהם ומרחם עליהם אמנם חסדים יקראו חסד פשוט שאין שום צד זכות לרחם עליהם ועכ"ז בחסדו הפשוט מטיב עמהם על כן יאמר הדור האחרון אשר יראו שאין בהם זכות כלל ועקר וצריך שיתנהג עמהם בחסדים פשוטים ואם לאו היו מתחייבים כליה ח"ו אומר הדור ההוא חסדי ה׳ הם כי לא תמנו והטעם שנשארו חסדים לנו ולא תמנו לפי שהדורות הראשונים לא כלו רחמיו כי היה בהם צד מה של זכות באופן שהיה מתנהג עמהם ברחמים ולא הוצרכו להנהגת החסדים פשוטים לפי שהיה בהם קצת מעשים טובים והיה מתנהג עמהם ברחמים ולא כלו רחמיו באופן שנשארו החסדים שמורים לנו שאין בנו מעשים כלל שאילו היו כלים הרחמים מן הדור הקודם כי לא היה בהם זכיות כלל באופן שהוצרכו לחסדים אפשר היה שיתמו החסדים ולא ישארו לדור האחרון שלא יתמו ויעבה בהם כליה אבל חסדי ה׳ הם כי לא תמנו והטעם לפי שלא כלו רחמיו בדורות הקודמים והתנהג עמהם ברחמים באופן שישארו החסדים שמורים לנו . והרב מורי זלה"ה כתב חסדי ה׳ וגומר כי רחמיו וחסדיו הם רבים וגדולים ואמר חדשים לבקרים וגו׳ אמר שאעפ"י שנראה שהחסדים הם צריכים למה שעושה עמנו בכל יום שמחדשנו וכמ"ש ז"ל אפי׳ הכי לא נתנכו החסדים בזה לפי שמה שאתה עושה כן שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר הוא לפי שטבעך אמונתך ר"ל גדולה היא אמונתך ואתה נאמן בפקדונך לטובים ולרעים : או ירצה רבה אמונתך גדולה היא זכות האמונה שאנו מאמינים בך שיספיק לזה וא"כ החסדים במקומם עומדים : עוד כתב חלקי ה׳ אמרה נפשי אפשר לפרש לומר חלקי על הנפש אשר היא חלק אלוה ממעל כנודע והכונה לומר כי מה שמגביה ומרומם את עצמו לומר שהוא חלק אלוה ממעל לא היה זה כדי להתנשאות ולהתגדל בזה העולם כי הגאוה תחתיה יעמדו כל העבירות כלם ויפסיד את עצמו אלא כונתו באומרו זה הוא לעבודתו ית׳ שלא יאמר מה אני ומה חיי ומה יחשב יתום כמוני לפני אלהי השמים ויבא להתרחק מן המצות לכך אני אומר שאני חלק אלהי לסבה שעל כן אוחיל לו . ואני המחבר פירשתי קרוב לזה במש"ה בלבי צפנתי אמרתך וגומר והכונה כי מן הראוי שהאדם לא יתגאה בהוסבו כי צדיק ויפה הוא והיא מן הגנאי שיתגאה בתוך לבו וקרבו בהוסבו כי חסיד הוא לכ"א דהע"ה האמת כי אני בתוך לבי מחזיק את עצמי כי צפנתי אמרתך וחסיד אני אבל אין כונתי בזה להתייהר ולהתגאו׳ ח"ו

אבל כונתי בזה הוא למען לא אחטא לך והכונה כי במה שמחזיק אני את עצמי שצפנתי אמרתך הוא כמתג ורסן לי שלא אחטא לך כי אמור אומר כשיבא חטא לידי איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים כיון שעד עתה צפנתי אמרתו וז"ש למען לא אחטא לך : אי נמי אמר זאת התשובה אשיב אל לבי ועל כן אוחיל לגאולתנו ומה שאשיב אל לבי ואומר לו הם שתי טענות שבשביל׳ אוחילה לאל וטענה האחת היא חסדי ה׳ כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו ובודאי שירחם עלינו ועוד טענה שנית כמדבר עם השי"ת כי בודאי שהוא יהיה מוכרח להביא גאולותיו העתידות אם גאולת בבל ואם גאולתנו העתידה וז"ש חדשים לבקרים כלומר לזמן השתי גאולות הנמשלו׳ לבקר כי כאור בקר יזרח שמש הגאולה כי הגלות דומה ללילה והגאולה לבקר ולכ"א בנסים החדשים שאתה עתיד לעשות לבקרים לזמן הב׳ גאולות בזה רבה אמונתך כלומר בזה מתרבה אמונתך וכל העולם כלו יאמינו בך כי ה׳ א׳ ושמו א׳ באופן שאם לא תעשה בגיני תעשה בגין אמונתך כי גם בך יאמינו לעולם. ועוד טענה ג׳ כי אני כבר פרסמתי לכל העולם ואמרה נפשי לכל העולם כי חלקי הוא ה׳ וכל הע׳ אומות חלקם הם הע׳ שרים ואני חבלים נפלו לי בהשי"ת והוא נפל בחלקי וכיון שפרסמתי זה לכל העולם ולעולם אמרה נפשי שהוא חלקי ה׳ על כן אוחיל לו שודאי יוציאנו מהגלות הזה לפי שהוא חילול שם כבודו שאהיה בגלות כיון שאני חלקו והוא חלקי ובעת גאולתנו כתיב והתגדלתי והתקדשתי :

(כה) אמר טוב ה׳ לקוו לנפש תדרשנו . לפי שאפשר לאדם שיקוה עליו ית׳ שיושיענו לא׳ משני תועלות או לתועל׳ גופו שיכבוש הוא את אחרים תחת ידו והוא לא יהיה כבוש תחת יד אחרים שירב׳ טובתו והצלחתו בעה"ז אחר בית׳ משיחנו וישב בטח תחת גפנו ותחת תאנתו מה שאין לו כן עתה בעודו בגלות או יקוה לתועלת נפשו כי עתה אין לו יכולת להשלים את נפשו ולעסוק בתורה ולקיים המצות כי המעיקים והמונעים מרובים ואחר ביאת גואלנו ישב בטח ויוכל להשלים את נפשו אין שטן ואין פגע רע ועכ"א שאין ראוי לאדם שיקוה לתועלת הגוף אלא לתועלת הנפש וז"ש טוב ה׳ לקוו ולא שחלק הגוף יהיה המקוה לו לתועלתו אלא לנפש שתדרשנו הוא טוב שהנפש היא הדורשת אותו לתועלת ובזה גם כן יוכלל שכל תקות האדם יהיה לתועלת נפשו שאם יאווה ויקוה לממון יהיה כונתו תקותו כדי שיהיו מזונותיו בריוח ויוכל לעסוק בתורה ולקיים את התורה מעושר ואם יקוה וידרוש מה׳ שיתן לו בריאות בגופו כונתו יהיה כדי שבהיות לו בריאות יוכל לעסוק בתורה וכן בכל שאר תאוותיו ותקותיו יהיו לתועלת נפשו ע"ד בכל דרכיך דעהו אבל עדיין המקוה לתועלת הנפש הוא מקוה אל הנוגע אליו ואין ראוי לאדם שיקוה רק אל הנוגע לכבוד שמו ית׳ המחולל וכענין עמו אנכי בצרה וז"ש טוב ויחיל ודומם לתשוע׳ ה׳ כי הטוב טוב יותר הוא זה שמקוה לתשועת ה׳ לא לתועלתו ואף שיהיה לתועלת הנפש וזה ע"ד לישועתך קויתי ה׳ איני מקוה רק לישועתך שתושיע את עצמך ויתקדש שמך בעולם לא לישועתי ולתועלתי ועד"ז מפו׳ אלי מש"ה ואני בחסדך בטחתי וכו׳ כלומר בחסדך בטחתי שתביא גאולתנו אמנם מה שאני שש ושמח בגאולה אינו בשביל מה שנוגע אלי ולישועתי רק יגל לבי בישועתך כלומר במה שתושיע מן הגלות אשר שמך מחולל ז"א בישועתך ואמר אשירה לה׳ כי גמל עלי כלומר אף אם בשמחה ובגילה איני שש ושמח על ישועתי כי אם על ישועתך בענין חיוב השירות ותושבחות שאהיה מחויב שאשיר לך על גאולתנו אשירה ואודה את שמך כאילו טובת גמול הישועה היה לי ולא לך וז"א אשירה לה׳ כאלו גמל עלי לבד כל טוב הישועה ובשבילי עשאה וחיוב ההודאה מוטלת עלי ועל כן אשירה לה׳ כי גמל עלי באופן כי בענין הגילה והשמחה אשמח בישועתך על דבר כבוד שמך ובענין השירה אשירה לה׳ כאילו כל הגמול היה עלי. אמר עוד טוב לגבר וגומר כלומר אם תראה שהגלות הולך ומתארך יותר מדאי והצרות הולכות ומתחזקות לא למען זאת תתייאש ותהיה בועט רק אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא וז"ש טוב לגבר כי ישא עול הגלות בנעוריו שהוא בעודו בעה"ז שעול יסבול ולא יבול ולא יקוץ בתוכחת וישב בדד וידום כי כבר נטל עליו עול הגלות וסבר וקביל מזמן אברהם אבינו וכמ"ש ז"ל בפסוק אם לא כי צורם מכרם זה אברהם כשאמר לו השי"ת לאברהם בחר לבניך אחת משתים או גלות בעה"ז או גיהנם כי בהכרח צריכים עונש למירוק עונותיהם ובחר בגלות ועכ"א ישב בדד וידום כי כבר נטל עליו וסבר וקביל ואעפ"כ אם ירצה להקל המשא הכבד הזה דהיינו עול הגלות יבעי רחמי ויתפלל לפני אלהיו וישתטח לפניו על הקרקע שיתמו שונאיו וז"ש יתן בעפ׳ פיהו ישתטח על הקרקע ויתן בעפר פיו כדרך הצועקים חמס על אחרים אולי יש תקוה וירחמהו הוא ית׳ ויכניע קמיו תחתיו באופן יתן למכהו כלומר לאויבו שהיה מכה בו עד עתה הוא יתן לו בלחי ויכה אותו וגם יחרף אותו עד שישבע וימלא תאות לבו ויתנקם היטב וז"ש ישבע בחרפה ישבע מן החרפה שיחרף הוא את אויבו ואינו דבר זר ורחוק שיהיה לו כן כי לא יזנח לעולם ה׳ : אי נמי טוב ה׳ לקוו . הכונה כי כאשר שנים ושלשה המקווים והמתפללים לאל הם רבים והם מובטחים כי ישמע אל ויענם וייטיב עמהם ויושיעם לפי שהן אל כביר לא ימאס ולא בזה את תפלתם וז"א לקוו לשון רבים וגם ליחיד המתפלל ולנפש א׳ שתדרשנו הוא ית׳ טוב לו וישמע תפלתו אבל ההפרש שבין רבים ליחיד הוא כי כאשר הם צבור אפילו שלא יקראו וידרשו אל ה׳ מלב ומנפש רק בפיהם כבדוהו ולבם ונפשם רחוק ממנו עכ"ז הוא עונה אותם והוא טוב להם כדאמר והן אל כביר לא ימאס אמנם ליחיד המקוה ומתפלל צריך שידרשו בלב ובנפש ואז יעננו ויהיה ה׳ טוב לו ולכן נקט ביחיד אמר לנפש תדרשנו כלומר

כלומר שידרשנו מלב ומנפש והוא ע"ד מ"ש בספר הזוהר בפסוק פנה אל תפלת הערער וגומר וכפי דרך זה גם כן אפשר לומר כי מ"ש תדרשנו אין הכונה על דרישת השאלה אשר מקוה ושואל הוא מאתו ית' אבל הכונה כי לנפש אשר אותה הנפש תדרשנו לש"י ודורשת לעולם לעשות חפצו ית' ולעובדו בלבב שלם לנפש כזו גם כן הש"י הוא טוב לה להטיב עמה. אי נמי אמר טוב ה' לקוו כלומר שיקוו אותו ויבטחו בישועתו ויעמדו בנסיון מבלי שידרשו מקודם לש"י אם יעשה להם נס אם לאו כי אם ידרשו מקודם לש"י אם יעשה להם נס אולי לא יעשה להם נס לפי שלא בטחו בישועתו ויאמר להם הלדרוש אותי אתם באים חי אני אם אדרש לכם וז"ה טוב ה' לקוו סתם כלומר מקוים לו על הסתם מבלי דרישה ואלו בודאי שהש"י הוא טוב להם ויעשה להם נס ולפעמים יהיה טוב אף לנפש תדרשנו וזה כי ידוע מחז"ל בענין חנניה מישאל ועזריה כשהפילו עצמן לכבשן האש כי היה הוא ית' חפץ לעשות עמהם נס ולהצילם מן האש אבל היה חפץ שהם לא ידרשו אל הנביא וישאלו ממנו אם יצילם ה' אם לאו אלא שיפילו עצמ' ע"מ להשרף ויבטחו בישועתו ולכן כשבאו אל הנביא לדרוש מאתו חרה אף ה' ואמר להם הלדרוש אותי אתם באים חי אני אם אדרש לכם ואעפ"י כן הצילם ז"ש טוב ה' לקוו ולא לבד למקוים ובוטחים בו בתכלית הבטחון אלא אף לדורשים מאתו וז"ש לנפש תדרשנו אף למי שידרשנו הוא טוב לו וכמו שעשה עם חנניה מישאל ועזריה כי אף שדרשו הצילם ולפי כי לאו לכל הדורשים אתרחיש ניסא רק לפרט מן הפרט כחנניה מישאל ועזריה וכדי שיתקדש ש"ש על כן נקט לה בלשון יחיד לנפש תדרשנו כי על הסתם לדורשים אותו מקודם אם יעשה להם נס אם לאו לאו בכל שעתא ושעתא אתרחיש להו ניסא כ"א לפרטי א'. אי נמי לפי שאנו מקוים להיותנו נושעים מן הגלות הארוך הזה בא' מב' פנים או בזכותינו ויקרא תשועה זאת תשועתנו כי מידינו תבא אלינו ועל זאת אז"ל זכו אחישנה או ברחמיו ית' וזאת יקרא תשועת ה' כי ברחמיו הוא מושיע אותנו מבלי שנהיה ראויים אל הישועה ועל זאת אז"ל לא זכו בעתה וז"ש טוב ה' לקוו כי מקוים אותו שיושיעם אים מהר לפי שהם ראויים אל הישועה על פי יושר מעללם וז"ש לנפש תדרשנו הם מקוים אליו לפי שהנפש שלהם דורשת אליו ית' לעובדו ומתאמצת היא בדרכיו ית' ואם לא יקוו לישועה זו כי אין הנפש דורשת אליו ית' ולא זכו אז טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' יקוו לישועתו שיהיה בעתה ואם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יקוץ בתוכחת וז"ש טוב לגבר כי ישא עול הגלות בנעוריו שהוא בעודו בעולם הזה בגלות הזה ואם רואה עצמו בדד כי הוא לבדו נשאר לערך אשר השמידו את כל שאר ישראל אע"פ כן לא יתייאש מן הרחמים אלא יקוה וז"ש ישב בדד וידום אם רואה שנשאר הוא לבדו בדד יקוה לו ית' וז"ש וידום מלשון דומי נפשי שהוא לשון תקוה ותוחלת. או יהיה ידום מלשון שתיקה ולא יטיח דברים כלל כי נטל עליו כלומר כי נטל שכרו על הדימוס והשתיקה הזאת ונתן לו עלה טובה ואמר יתן בעפר פיהו וישים ידו לפיו וישתום פיו כעפר ולא יטיח דבריה ח"ו אלא ישמור לפיו מחסום אולי בזה יהיה לו תקוה ואחרית טוב שישקיף וירא ה' משמים ואם האויב יכה אותו על הלחי יכין לו הלחי האחר שיכהו גם עליו ז"ש יתן למכהו לחי ויזמין לו הלחי שלו כדי שיכהו עוד וגם ישבע בחרפה אם יחרפוהו אויביו ישמע חרפתו וישבע ולא ישיב כי הוא ית' ישלם להם שבעתים אל חיקם חרפתם אשר חרפוך כי לא יזנח ה' לעולם אל עמו והבל נחלתו. ורז"ל אמרו טוב לגבר כי ישא עול וגו'. שישא ג' עולים עול תורה ועול אשה ועול מלאכה ולפי זה אפשר שיתפרשו הכתובים כך כי בהיות הגבר מורה על שהוא גובר על יצרו אמר כי טוב הוא למי שרוצה להיות גבר גובר על יצרו שישא עליו עול תורה בנעוריו כי בלמוד התורה יוכל לכבוש את יצרו כענין שאמרו רז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וגם טוב לו לכבוש את יצרו ולהתגבר עליו שישא עליו עול אשה שהיא תציל אותו מן החטא כשישא אותה בנעוריו וכמ"ש אנא נסיבנא בשיתסר אי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא גירא בעיניה דשטנא כי כל מה שנושא אותה בנעוריו יות' טוב הוא לו וגם בעול המלאכה יהיה טרוד במלאכתו ולא יוכל לחטוא אבל אם לא אבה לקבל עליו ג' עולים הללו אלא רוצה לישב בדד בלא אשה וז"ש ישב בדד וגם אינו רוצה לעסוק בתורה אלא יושב ודומם וז"ש וידום וגם אינו רוצה לעסוק במלאכה כי אומר שמוטל על הבורא לזון ולפרנס לכל ברואיו וז"ש כי נטל עליו איש כזה ימות ברעב כי לא ימצא אוכל לנפשו אלא יתן בעפר פיהו ויהיה עפר לחמו שהוא דבר מצוי הרבה בלי טורח ואם יקוה לומר אולי יש תקוה שיהיה לו תקוה ואחרית טוב אדרבא יגדל ויוכפל שברו וצרתו כי התחת אשר לא עסק בתורה עם הפה והלחיים יכו אותו אויביו על הלחי וז"ש יתן למכהו לחי יכין הלחי שלו למכים ולחייו למורטים' ואם בשום זמן ישבע לחם לא בכבוד אלא בבושת וחרפה כי יחזר על הפתחים ואז ישבע ממה שיתנו לו וז"ש ישבע בחרפה. ואפשר לומר גם כן כפי דרך זה על דרך הלצה כי בזמנינו זה ראה ראינו כי יש אנשים משחקים שרוצים להכות על הלחי ועל כל הכאה שמכים על לחיו נותנים לו פרוטה על כל הכאה ואמר שכל כך יהיה עונייו כי כדי לשבוע מפת לחם יתן למכהו לחי ויכין לחייו למכה כדי שיכהו ויתן לו פרוטה על כל הכאה כדי שיקח באותם הפרוטות פת לחם וישבע באופן שהוא שבע ע"י חרפה וז"ש ישבע בחרפה וכל זה יהיה לו אם לא ישוב שאם ישוב אף כי בנעוריו לא קבל עליו העולים הללו לא למען זאת ימשך עונשו ורעתו כי אף שבנעוריו לא קבלם ובזקנותו שב מדרכו הרעה ידו ית' פשוטה לקבל שבים כי לא יזנח לעולם ה' שאם יתן בלבו עתה להגות בתורה יומם ולילה ח"ם כי אם הוגה שאם יהגה בתורה יברכהו אלהים וירחם עליו כרוב חסדיו:

א"נ אמר טוב ה' לקוו והם רבים המקוים לה' וגם כן טוב ה' אפי' ליחיד המקוה ודורש אל ה' וז"ש לנפש תדרשנו אל היחיד צריך לו ג' תנאים הראשונה צריך שיהיה הוא בעצמו טוב וזהו דסמיך ליה בפסוק ב' טוב ויחיל וכו' כלומר כאשר יהיה האדם טוב וישר וגם צריך תנאי ב' והוא ויחיל כלומר שאף אם יתמהמה ויאחר שאלתו לבוא אל יתייאש אבל יחיל ויקוה וגם אם לא יבא לא יטיח דברים אבל עדיין ידום ויקוה לתשועת ה' הנפש שתדרשנו ויש"ש בו אלו הג' שלמיות אפילו בהיות תפלת יחיד יהיה הש"י טוב לו ויקובל תפלתו ומה שאמר בפסוק שהפסיק טוב ה' הוא נצרך לקיים דקאמר וגם הוא גזרת לנפש תדרשנו כי טוב ה' לנפש תדרשנו ומה שאמר בפסוק הב' טוב ויחיל וכו' הם התנאים הצריכים אל היחיד כדי שתקובל שאלתו ודרישתו ובזה דייק שפיר הוא"ו שבמלת ויחיל שכיון שהזכיר התנאי הראשון במלת טוב יצדק הוא"ו בויחיל לפי שהוא תנאי ב' אמנם אם מלת טוב שבפסוק ב' היה נמשך הפסוק הב' בעצמו שאומר שהוא טוב להיות מיחל ודומם לתשועת ה' הול"ל טוב יחיל ודומם וכו' ובמ"ש שהוא מקושר עם קרא דלעיל כדאמרן נתיישב הכל: אי נמי הכונה בהיות שההפרש שבין שאלה לתקוה הוא כי השאלה אפשר שתכף אחר בקשת שאלתו תכף ומיד יותן שאלתו או אפשר שלא יותן שאלתו תכף אחר שאלה אבל צריך להיות מקוה ומייחל זמן מה עד שיותן וזו יקרא תקוה כי כבר שאל ולא נתנה שאלתו וצריך לקוו' ועל זה היה אומר איוב מי יתן תבא שאלתי כלומר שתכף אחר שגמרתי דברי יותן שאלתי ואם איני ראוי לזה שתכף יותן שאלתי רק אצטרך להיות מקוה זמן מה הלואי שאחר שאקוה זמן מה יותן תקותי וז"ש אח"כ ותקותי יתן אלוה אבל היה מפחד כי אפילו שיקוה זמן מה לא יותן תקותו ודייק קרא בזה כי בשאלה נקט מלת תבא ובתקוה נקט יתן כי מי שזוכה שתכף אחר ששאל תבא שאלתו זה מורה שהוא צדיק גמור וכמעט שאלים כזה לא יצטרך אל יד נותן שיתנהו רק כמעט שהיא מעצמה תבא תכף אמנם מי שצריך לקוות עד שיותן תקותו נראה שאינו ראוי אליה ועל כן אינה באה תכף עד שיצטרך להתפלל אל ה' שברחמיו הרבים יתן תקותו ולכן בשאלתי אמר מלת תבא ובתקותו אמר מלת יתן ונחזור לענייננו טוב ה' לקוו כי הנה כולנו הם כל העולם הלואי שאחר שישאלו שאלתם ויקוו זמן מה עד שיתן ה' ברחמיו את התקות' ואז יותן תקותם וז"ש טוב ה' לקוו אחר שיקוו זמן מה הש"י ברחמיו הוא טוב ונותן להם תקותם וזהו לרוב העולם ועל כן נקט לקוו לשון רבים אבל לפעמים יש פרט מן הפרט שהוא יותר מעולה אפי' מאותו שיותן שאלתו תכף אחר שאלה כי זה בנתן שאלתו אחר שאלה כבר הולך לשואל כפיו אבל יש אחר יותר הטוב מזה כי גם אם לא ישאלנו עדיין הדבר בפיהם רק שתאוו תאוה בנפשם ורצונם והפלא והקדים ברוך הוא טרם יקראו והוא יענם ונותן להם תאות נפש אשר הוו בנפשם וז"ש לנפש תדרשנו לרמוז כי לפעמים הש"י הוא טוב גם לנפש אשר תדרשנו כלומר כי לא דרש ושאל את הדבר בפיו רק דרשו בקרבו ובנפשו ומה שדרש בנפשו ורצונו והאותי טרם יקראו והוא יענה ולהיות זה פרט מן הפרט נקט לה בלשון יחיד כי מי אשר היה זוכה זה. ועוד אפשר דדייק כפי דרך זה כי אמר תדרשנו לשון עתיד ולא אמר לנפש דרשתו לשון עבר לרמוז עוד אל פרטיות אחר יותר חשוב מכולם כי לפעמים כל כך הוא חשיבות האדם לפניו ית' כי הש"י יודע מה בעתיד נפש הצדיק לחפוץ ולהתאוות ועדיין לא בא אפילו לידי מחשבה ולא לידי חפץ ותאוה וקודם שיחפוץ ויתאוה נפש אותו הצדיק אותו הדבר הקב"ה ממלא תאותו אשר עתיד נפשו להתאוות וז"ש לנפש תדרשנו לעתיד כי אפילו אותה התאות נפש לא דרש אותם עדיין ולא התאוה אותה רק עתידה שתדרשנו והקב"ה הוא טוב למלאות תאות נפש אשר תדרשנו לעתיד: ועד"ז מפורש הנני מש"ה מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ והכונה כי מי שהוא גבר גובר על יצרו הקב"ה כונן צעדיו להצילו מכף כל אויב ומכל צרה גם אם אותו הדרך אשר הצדיק עתיד לשים מצעדיו בו עדיין לא בא לידי מחשבה בלב הצדיק ללכת בו רק שיודע הקב"ה שעתיד לחפוץ לילך באותה הדרך והקב"ה כונן צעדיו קודם שחשב הצדיק לילך באותה הדרך וז"ש ודרכו יחפץ לשון עתיד כלומר הדרך שעתיד הצדיק לחפוץ ולהתאוות הקב"ה מעתה כונן מצעדיו ומיי' מצעדיו כוננו ועדיין הצדיק דרכו יחפץ כי עדיין לא היה חפץ לילך שם וזהו ודרכו יחפץ: אי נמי אפשר כי אלו הפסוקים מזהירים לאדם על מצות השכמת ב"ה אשר היא מצוה כדאית ליגאל בשבילה ובתשובה אמר טענה אחת בפסוקים הקודמים שראוי שיוחיל האדם לתשועת ה' ואם יתמהמה יחכה לו כי רבים רחמיו וכמ"ש זאת אשיב אל לבי וכו' כלומר זאת התשובה אשיב אל לבי ובשבילה אוחיל ולא אתייאש וזהו על כן אוחיל והטענה היא חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו וכדאמרן לעיל ואמר עוד חדשים לבקרים רבה אמונתך רצה לתת טעם מספיק שראוי לאדם יחזיק בעצם במצות השכמת ב"ה ובשבילה נזכה לתשועת ה' והטעם שראוי שיחזיק האדם בה הוא זה כי הנה רואה האדם כי בשכבו על מטתו מפקיד נשמתו בידו ית' כד"א בידך אפקיד רוחי והוא ית' מחדש אמתו בכל בקר ובקר ומחזיר נשמות לפגרים מתים ונאמן בפקדונו להחזירה וז"ש חדשים לבקרים כלו' במה שאתה מחדש הנשמות לבקרים ומחזירם לגוף האדם כנשמה חדשה שהוא האדם הפקידה בידו לעת ערב יגיעה ועייפה והוא ית' מחזירה לו כאור בקר כאלו היא מחודשת ומזה נראה כי רבה אמונתך כי אתה נאמן בפקדונך ונתן טעם למה קרא לאמונה זו רבה כי גם דרך ב"ו הוא להיות נאמן בפקדונו להחזירו לבעליו ואמר לזה חלקי ה' אמרה נפשי הכונה כי ראוי הוא באמונה זו תקרא רבה והטעם כי שאני ב"ו כי הפקדון הוא של המפקיד והנפקד אין לו שום דבר בפקדון וע"כ אין להחזיק לו טובה בחזרת פקדונו אמנם הנשמה שמחזיר הש"י לאדם אינה שלו של האדם אלא אדרבא היא מופקדת ביד האדם בתורת פקדון והנפקד הוא האדם והמפקיד הוא הש"י שנתן לאדם הנשמה בתורת פקדון ועתה אילו הש"י לא החזיר לאדם הנשמה בכל בקר ובקר אינו מן הגנאי כי היא שלו וחלקו ובשלו הוא זוכה וז"ש חלקי ה' אמרה נפשי והנשמה היא חלק אלוה ממעל ולזה אמרתי רבה אמונתך כי היא אמונה רבה וגדולה להחזיר הנשמות חדשים לבקרים לסבה האמורה: ועוד כיון שטעם נכון שהיה ראוי שבדרך טבע לא תחזור הנשמה לגוף לפי שבדרך טבע כל חלק משתוקק ומתאוה להדבק בכל והוא הש"י א"כ בכל לילה ולילה שהיא מופקדת בידו ית' היה מן הראוי שלא תחזור לבקר בגוף האדם כי היא חלקו ית' ותאבה ומתאוה להדבק בו וז"ש חלקי ה' אמרה נפשי והקב"ה מחזירם בע"כ לגוף האדם א"כ מזה נראה כי רבה אמונתך וקראתיה רבה לפי שנפשי בעצמה מודה ואומרת כי חלק ה' אמרה נפשי א"כ ראוי גם כן שאני אוחיל לו והטעם לרמוז של השכמת ב"ס

יְהוָֹה׃ כז טוֹב לַגֶּבֶר כִּֽי־יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָֽיו׃ כח יֵשֵׁב ג' ומ"ל
בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָֽיו׃ כט יִתֵּן בֶּעָפָר פִּיהוּ מ' ג' כ"כ

פיהו כ"ב וסימן בריש שיר השירים:

תולדות אהרן ושב בדד, איכה ח: ויתן בעפר פיהו. חגיגה ד (חגיגה טו):

לְאוֹרְכָא וּלְמִשְׁתַּק עַד דְּמָטֵי פּוּרְקָנָא דַייָ׃ כז טוב טָב הוּא לְגַבְרָא אֲרוּם יַאֲלֵף נַפְשֵׁיהּ לְסוֹבְרָא נִיר פִּקּוּדַיָּא בְּטַלְיוּתֵיהּ׃ כח ישב יָתִיב בִּלְחוֹדוֹהִי וְיִשְׁתּוֹק וְיִסְבּוֹל יְסוּרִין דְּאָתְיָן עֲלוֹהִי בְּגִין יְחוּדָא דִשְׁמָא דַייָ דְּמִשְׁתַּלְחִין לְאִתְפְּרַע מִינֵיהּ עַל חוֹבָא קַלִּילָא דְחַב בְּעָלְמָא הָדֵין עַד כַּד יָהוּס עֲלוֹהִי וְיִטְלִינוּן מִנֵּיהּ וִיקַבֵּל אַפֵּי שְׁלֵים לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ כט יתן יִתֵּן בְּעַפְרָא פּוּמֵיהּ וְיִשְׁתַּטַּח קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ מָאִים

רשי

ואיה ועניה טוב שיוחיל אדם וידום וצופה לתשועת ה': (כח) ישב בדד. מי שאירע לו אבל וצרה ישב גלמוד ויצפה לטובה: וידום. לשון המתנה כמו (שמואל א יד) אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן: כי נטל עליו. כי בעל

אבן עזרא

ויחיל. כמו פ"ה רפה בלשון ישמעאל: (כז) עול. מוסר: (כח) כי נטל עליו. העול: (כט) ישתחוה לעושהו עד הגזרות

לחם דמעה

שראוי הוא שגם אני אשכים בבקר לב"ה קודם שיבא הוא ית' לב"ה ואוחיל אני לו ולא שיבוא הוא מקודם ויוחיל לי כי על איש כזה אשר כשהקב"ה בא לב"ה ואינו מוצא שום אדם שקדמו עליו נאמר מדוע באתי ואין איש והעפ"י דלא שייך בו ית' ביאה וקדימה כי מלא כל הארץ כבודו דברה תורה כלשון בני אדם ומה גם כי יותר גילוי שכינה יש בב"ה בעת הקבלה ממה שיש בשאר היום ועכ"א מדוע באתי והוא הגילוי שכינה שבא בהשכמה לב"ה ולא מצא איש וז"ש בכאן ע"כ אוחיל לו כי כיון שהוא שיטיב עמי במה שהזהיר לי נשמתי בבקר א"ב ראוי הוא שאני אשכים לב"ה ואוחיל לו ולא שהוא ית' יבא מקודם ויחיל הוא לי וזהו דסמיך ואמר טוב ה' לקוו כלומר שמשכימים בעלב עד שילדק לומר כי הם קווים לו ית' שיבא ולא שהוא ית' מקוה עליהם ואמר לנפש תדרשנו לרמוז אל תנאי אחר אשר צריך ההולך להתפלל והוא שצריך שיתפלל בכונת הלב ואם לא כיון הוה ליה תפלה בלא כונה כגוף בלא נפש ונשמה וז"ש לנפש תדרשנו כי כשיש לו כונה הנפש היא הדורשת אבל כשאין לו כונה הוה ליה כאלו הגוף הוא הדורש בלא נפש וכדמטי למודים כרע מבלתי כונה באופן כי צריך ג' תנאים כדי שישמע תפלה האדם ויושיענו מצרותיו וז"ש טוב ויחיל ודומם התנאי הא' הוא שיהיה המתפלל איש טוב והגון שאם הוא איש רשע רע יאמרו לו מי ביקש זאת מידך רמוס חצרי אבל צריך שיהיה איש טוב וזהו טוב דקאמר וגם כן תנאי ב' והוא אומרו ויחיל והכונה שישכים עד שהוא יחיל ויקוה לשי"ת שיבא לב"ה ותנאי שלישי וה"א ודומם שהכונה שיהיה שותק ודומם בב"ה ולא ישיח בב"ה אפילו שיחה קלה וכל אלו הם תנאי לתשועת ה' הכונה כדי שיושיענו ה' ויענהו בעת צרה ואמר טוב לגבר וגו' הכונה כי עול זה של השכמת ב"ה טוב הוא לגבר כדי שיתגבר על יצרו שישא עול זה מנעוריו וישכים לב"ה וגם אביו יחנך אותו להוליכו עמו בנעוריו לב"ה וכמו שאמר הכתוב חנוך לנער על פי דרכו אשר שמעתי שהרצון בו שיחנך את הנער כאשר הוא על פי דרכו כלומר קודם שיכנס בדרכו אשר הוא מעשה נערות כי אם תניח אותו שיכנס בדרכו אשר הוא מעשה נערות יהיה טורח להחזירו אח"כ לאחור לכן חנוך לנער כאשר הוא בפי הדרך קודם שיכנס בו ובזה גם כי יזקין לא יסור ממנו ולעולם יהיה גובר על יצרו וז"ש טוב לגבר כדי שיהיה גבר גובר על יצרו שישא עול זה דהמרן בנעוריו קודם שיגדל כדי שיהיה רגיל בו ואמר עוד ישב בדד וגומר כלומר וגם אם כשזה משכים הרבה לבא לב"ה והוא יושב בדד כי עדיין לא בא שום אדם אפ"ה ישתדל לבא קודם הכל וישב בדד וגם אם הוא ע"ה ואינו יודע להתפלל והוא יושב שותק ודומם עכ"ז יהיה יושב שם וידום כלומר אפילו יושב ודומם כי ישיבת ב"ה לבד היא מצוה ואמר כי נטל עליו כלומר כי שכרו נטל עליו אפילו שיהיה יושב ודומם ואמר יתן בעפר פיהו כלומר אם לא יועיל כ"ז להשועת ה' ולקרב גאולתנו יעשה דבר אחר וה"א יתן בעפר פיהו כלומר שישפיל עצמו עד עפר עד שיגיע פיו אל העפר ע"ד מש"ה כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו ואז קומה עזרתה לנו כי ישראל כל זמן שהם בירידה התחתונה הם עולים וז"ש אולי יש תקוה ואמר עוד יתן למכהו לחי וגומר כלומר יתן ויזמין הלחי למכהו כדי שיכהו עליו אעפ"י שהמכה אשר זכר ישבע בחרפה לבד שיהיה מחרף את היהודי ולא היה מכה אותו על לחייו אלמלא שהיהודי בעצמו נתן והזמין הלחי לפניו אבל החויב עצמו ישבע בחרפה ובחירופין וגידופין שהיה מחרף אותו היה הוא שבע ולא היה מכה בו אעפ"י כן הוא יזמין למכהו הלחי אעפ"י שהוא המכה ישבע בחרפה והטעם לעלה זו היא כדי להביאים המכה הזה את ריחו בעיני השי"ת לפי שידוע הוא כי לא יזנח לעולם ה' ורחם כרוב חסדיו: אי נמי אמר טוב ה' לקוו וגומר הכונה שה' הוא טוב לקווים לו ובפרט לנפש אשר תדרשנו ברבים ולעולם דורש לרבים ומפרסם אלהותו ית' ע"ד מ"ש דהע"ה ואתהלכה ברחבה כי וגומר כלומר בתוך הרחבה כדי לזכות לרבים כי כולם ישמעו ולמדו. וגם אפשר שכיון באומרו לנפש תדרשנו שחזר לדבר עם המקוה ואמר שה' יהיה טוב לך עד שאפילו שתדרשנו לנפש כלומר שתדרום ותשאל ממנו נפש א' שיחזיר נשמות לפגרים מתים ויחיה את המת אפי' אם תדרום ממנו זה שאין לך שאלה גדולה מזו אפילו לזה ימלא תקותך ושאלתך כמו שמצינו באלישע הנביא שהחיה לבן השונמית ואמר טוב ויחיל אמר וא"ו ויחיל שהיא יתירה שהוא מוסיף על הקווי הנזכר וזה כי ידוע כי תוחלת ממושכה מחלת לב ולפי שעד עתה שבה למקווה אמר שאעפ"י שקוה ולא באה תקותו עכ"ז לא יתייאש אבל יכנס בגדר התוחלת ויחיל כו' וזהו ויחיל דקאמר כלומר נוספת על תקוה תכנס בגדר התוחלת ויחיל וגומר ואם רואה כי עול ייסורי הגלות כבדו עליו ולא מזוקן

אבל הייסורין מנעוריו גדלוהו כאב טוב לגבר כי ישא עול הייסורין בנעוריו ועול יסבול ולא יבול וישב בדד וידום ויצפה לישועה וכל זה הוא טוב כי נטל עליו הייסורין כי יש הפרש רב בין מי שאינו בועט בייסורין שמביאים עליו ובין מי שהוא בעצמו מביא ומטיל הייסורין עליו כי זה הוא בודאי משובח מן הראשון לפי שהוא בעצמו נטל עליו הייסורין בבחירתו וזהו כי נטל עליו דקאמר קרא וזה הוא ע"ד אשר פירשתי במשנת כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' אם אתה עושה כן וכו' דקשה מאי ואם אתה עושה כן דהא ביה משתעי שאמר כך היא דרכה של תורה אבל רמז למ"ש אם אתה עושה כן בבחירתך לסבול יסורין אלו ולהתנהג כעני עם היות שאתה עשיר אז אשריך בעה"ז וטוב לך לעה"ב אבל מי שהוא הכרחי בדרך הזה לסבת עוניו אין זו רבותא: או יהיה כינוי עליו דקאמר שב אל מלת ה' דקאמר לעיל לתשועת ה' ואמר כי טוב הוא האדם אשר ישא עול הגלות בנעוריו וישב בדד וידום וכל זה הוא טוב כאשר נטל הייסורין וסבל הכל בשבילו ית' וזהו עליו דקאמר כלומר עליו ובשבילו ית' סבל מה שסבל על דבר כבוד שמו: ואמר יתן בעפר פיהו. ע"ד המתרגם הכונה ישתחוה אפים ארצה וישטח לפניו ית' בפישוט ידים ורגלים עד שידבק פיו עם העפר אולי יש תקוה. והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב הנה להיות שאמר שחסדי ה' כי לא תמנו ולא כלו רחמיו הנה צריך לחלק בזה ולידע כי הטוב המגיע לאדם מאדו ית' הוא נמשך ומגיע למי שמקוה הטוב עצמו וכן לנפש אשר תדרוש אותו ע"ד שאמר המשורר הנה עין ה' אל יראיו וגומר כי השי"ת על היותו משגיח בכללות לכל הנמצאים הנה לא יגיע טובו והשפעתו רק אל המכין עצמו אל הטוב ההוא ומייחל אותו וז"א טוב ה' לקוו ירצה טובו יתברך אינו רק לקווי הטוב הנזכר ולנפש אשר תדרוש הטוב הנזכר אך אל הנפש שלא תדרוש הטוב ההוא לא יבואו וז"א לנפש תדרשנו שהוא כינוי אל הטוב עצמו ולפי שאמר שהטוב האלהי תבא למי שיקוה לו כדי שלא ילקח זה בכללות על כל מקוה טובו ובכן יהיה כולל לכל האנשים כי כולם מקוים טובו ית' כלדיק כרשע ע"כ ביאר התנאי שצריך שימצאו עם המקוה ואמר שצריך שימצאו לו למקוה ישועת ה' ג' תנאים הא' שיהיה האיש המקוה טוב ופלס וז"ש טוב ושיקוה וז"א ויחיל ושיהיה סובל הייסורין באהבה כי אם הוא טוב ומקוה מטוב וכאשר יבא אליו הרע יבעוט בו ויטיח דברים כלפי מעלה חלילה בו לא ילדק שיגיע לו טובו ית' בעלם ורהשוגה וז"א ודומם ר"ל שישתוק ולא יכעוס ולא יצעק בבוא עליו הרע הנה כל אלו התנאים צריך שיהיו למקוה ישועת ה' וז"א לתשועת ה' והוא מקושר עם הפ' הקודם כאלו אמר טוב ה' יגיע לקוו לנפש תדרשנו כשתהיה נפש האדם טוב ויחיל וגו' עכ"ל:

(כו) והרב מורי זלה"ה כתב אומר ויחיל בוי"ו שיאמר כן על הפלגת הייסורין פעם אחר פעם ועכ"ז הוא יחיל ויחזור ויחיל ע"ד ויתן לך אלהים שארז"ל יתן ויחזור ויתן עכ"ז הוא מיחל ומקוה ודומם וגו' לתשועת ה' וידע כי לטובתו באו עליו הייסורין וכמ"ש המשורר זמרו לה' חסידיו וגומר כי רגע וגומר ר"ל ידוע הוא כי זכר יאמר על שם אדנות וכמש"ה זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור כי השם הוא שם ההויה שהוא השם העצמי וזכרי מורה על שם אדנות שבו אנו מזכירין אותו עתה אף על פי שכתוב בשם ההויה וידוע כי שם ההויה מורה כשהוא ית' מתלבש במדת הרחמים ואדנות מורה דין אף על פי שאינו חוק כמו שמורה שם אלהים אבל נקרא מדת הדין הרפה והנה אמר המשורר להסידים הקרובים אליו ית' זמרו לה' חסידיו וג"כ והודו לזכר קדשו שהוא שם אדנות כלומר שבחוהו אף על פי שינהג עמכם בדין ויביא עליכם ייסורין והטעם לפי שרגע באפו כלומר אפילו באותו רגע שהוא באפו חיים ברצונו כלומר אין רצונו לעשות רע אלא חיים הוא נותן ועושה טוב כי בערב ילין בכי שהוא העולם הזה הנמשל ללילה ולבקר רנה שהוא העולם הבא אשר הוא אור ולא חשך. ואפשר עוד לומר כי רגע באפו וגומר שהוא כמביא ראיה לדבריו שהשי"ת כונתו להטיב שהרי אפילו הרגע שהוא אפו של השי"ת שנאמר ואל זועם בכל יום ואמרו רז"ל וכמה רגע אפילו זה הרגע נחזר לחיים ברצונו ית' והיה זה בימי בלעם שלא לבד שלא קללם אלא שברכם כנודע א"כ נמצא שכונתו להיטיב אלא שאנו בעונותינו גורמים לנו את כל הרע ואפילו בעת הכועו הוא לכונה טובה כאשר ביאר לכך לא ירבה דבריו המוכה בייסורין וצרות רק יקוה לתשועת ה' עכ"ל:

(כז) ומ"ש טוב לגבר וגו' קרא ימי נעורים לחיי העה"ז כי הם החיים הראשונים אשר לאדם וימי זקנה יקרא ימי חיי העה"ב כי הם באים האחרונים ולכן מוטב לגבר שישא עול הייסורין בנעוריו שהוא העה"ז וימרק עוניו בעה"ז ויהיה מתוקן לסעודה

אית סבר: ל יתן יושיט למחי ליה ליסתא בגין דחלתא דיי
יסבע קלנא: לא כי ארום לא ישלי יי לעובדוי לעלם לממסרינון
בידא דסנאיהון: לב כי ארום אלהן ברישא יתבר ובתר כן יתוב
וירחום לצדיקיא בסגיאות טיבותיה: לג כי ארום מן בגלל דלא
עני גבר ית נפשיה ואעדי זחוחה מלביה בגין כן גרם לאסתקפא
תבירא בבני אנשא: לד לדכא למככא ולכבשא תחות רגלוי
כל אסירי ארעא: לה להטות למצלי דין דגבר מסכן כל קביל אפי
עילאה: לו לעות לסרכא אנש מסכן במצותיה אפשר דמן קדם
יי לא יתגלי: לז מי מן הוא אינש דאמר והוה בישתא מתעבדא
בעלמא אלהן מן בגלל דעבדו מה דלא אתפקדו מן פומא דיי:
לח מפי מפי אלהא לא תיפוק בישתא אלהן על ברת קלא רמיזא
בגין חטופין דאתמליאת ארעא ובעידן דבעי למגזר טובא בעלמא

מטעים כ"ס אולי יש תקוה: ל יתן למכהו לחי ישבע בחרפה:
י"ד כסי'. ג'לא כי לא יזנח לעולם אדני: לב כי אם הוגה ורחם
ו'. ג' חסדיו ק' כרב חסדו: לג כי לא ענה מלבו ויגה בני איש:
לד לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ: לה להטות
י"ח. ד' משפט גבר נגד פני עליון: לו לעות אדם בריבו
י"ד כסיפ'. ג' אדני לא ראה: לז מי זה אמר ותהי אדני לא
ד' צוה: לח מפי עליון לא תצא הרעות והטוב:

הוגה ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימן כאשר הגה מן המסלה. אשר הוגה ה' ביום חרון אפו. כי אם הוגה ורחם. וא' כי ה' הוגה על רוב ל' כפיק ה"א קדמא חסר: והטוב ד' ומ"ל ועשית הישר והטוב בעיני ה'. אנא ה' זכר נא את אשר התהלכתי דמלפים. וחברו דישעיה. מפי עליון לא תצא הרעות והטוב:

תולדות אהרן כי לא יזנח. חולין ז: כי לא ענה. מגלה י"ב: מי זה אמר. עקידה שער לג: מפי עליון. עקידה שם:

אבן עזרא

עד בא העפר בפיו: (ל) בי"ת בחרפה. נוסף כבי"ת השביעני במרורים: (לא) יזנח. ימאס: (לב) ורחם. כמו ירחם וכן דרך הלשון והיה ה' לי לאלהים: (לג) מלבו. מרצונו. ויגה. אל"ף תחת ה"א והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו הילא אתך: (לד) לדכא. אל"ף לדכא שורש. מלת הטה עם משפט כמו עוות: (לו) לא ראה. בחכמה להיות כן: יתאונן

רשי

אזרות נשא עליו הגזירה זו: (לא) כי לא יזנח לעולם ה'. לכן טוב לידום: (לב) כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך וריחם כרוב חסדיו: הוגה. ויגה. לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה. ויגה בני איש מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכה תחת רגליו וגומר. ולא להטות משפט גבר וגומר. ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה' לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: (לו) לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו': (לז) מי זה אמר ותהי וגומר: (לח) מפי עליון וגומר. ואם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה היא שהיה לי אין זאת כי אם בין רעות בין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה. מפי

לחם דמעה

לסעודה לימי הזקונים שהוא הע"ה וקרוב לזה פירש מורי זלה"ה: **ובמדרש** טוב ה' לקוו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו כונתם ז"ל כי הבטחה זו שתהיה אמיתית ושלעולם לא תכזב בשום פעם מן הפעמים זה לא יהיה לכל וז"ש יכול לכל תהיה הבטחה זו מאושרת ומקויימת ת"ל לנפש תדרשנו הכונה לאותו הנפש אשר תדרשנו לעולם לשי"ת לעבוד עבודתו ית' ותלך לדרוש את ה' לקיים חקיו ומצותיו לזה יהיה טוב ה' לעולם ועד והוא כלל גדול שלא יכזב:

(כח) **ישב** בדד וידום כי נטל עליו. אפשר שהכונה אף על פי שישב בדד ומאו בניו ונשאר ערירי ידום כאשר עשה אהרן כשמתו נדב ואביהוא וידום אהרן וקבל שכר על השתיקה כמז"ל וקבל שכר על השתיקה וז"ש בכאן כי נטל עליו כלומר כי נטל עליו שכר על מה שהיה דומם ושותק. **והרב** מורי זלה"ה פירש קרוב לזה ז"ל אמר אף על פי שיגיעו הייסורין לתכלית האחרון כי נשאר בדד וערירי אפ"ה וידום יקבל עליו גזרת השי"ת כי נטל עליו ר"ל כי הוא המעמים והמטיל עליו הייסורין ועונותיו גרמו לו ואם כן יתרעם על עצמו וכמאמר המליץ אל מי מגאלי דם אזעק וידי שפכו דמי: **עוד** פירש ישב בדד וידום כלומר כשרואה אדם שייסורין באין עליו ישתדל לישב בדד ולהתבודד כי אז יהיה שכלו פנוי ויחשוב ויכוין האמת וישיג תכלית סבת הייסורין שהם העונות ובהכרח ידום כי ישיג האמת וז"א ישב בדד וידום ר"ל ישב בדד ובזה ודאי ידום כאשר נטל עליו הייסורין ובזה יכיר האמת ויתן בעפר פיהו ברצון נפשו על הספק אולי יש תקוה כי יכיר היותו מחוייב בייסורין אלו וגדולים מהם ולא לבד יעשה זה אלא ירדוף אחריהם כמאן דרדיף בתר חיי וכמו שהיו עושים הקדמונים שהיו שואלים אותם בפיהם ואומר בואו אחי בואו רעי וז"ש יתן למכהו לחי ברצון נפשו ובשמחה ישבע בחרפה ר"ל כי לא יאכלו ולא ישבעו עד שיהיו נחרפים ונעלבים כי אז יערב להם מאכלם וישבעו ובלא זה נראה להם כאלו לא אכלו כלל:

(ל) **ואפשר** עוד ישבע בחרפה החרפה יהיה להם כלחם שנשבעים ממנו והוא מזון להם וכן פירש ג"כ הרב ן' שועב ז"ל עכ"ל: **ולי** אפשר לפרש עוד כי מ"ש ישבע בחרפה הכונה כי האומות לא היו מוכרים שום דבר של מזון עד שמקודם מחרפים ומגדפים אותו כאופן כי ישבע ממזון ע"י חרפה וגידופין: **אי** נמי רמז שבעונותינו בעינינו ראינו כי שופריה של המזון אוכלים הגוים והשיורים והם חרפת כל המזון מוכרים אותו ליהודים וז"א ישבע בחרפה כלומר ישבע נפשו בחרפת המזונות:

(לא) **בהיות** כי בפסוקים הקודמים הזהיר לאדם שישב ויסבול היסורין בסבר פנים יפות וישא עול הייסורין בנעוריו ויתן בעפר פיהו ויתן למכהו לחי עתה נתן טעם לדבריו וה"א כי לא יזנח לעולם אדני ודייק קרא שלא אמר כי לעולם לא יזנח אדני לרמוז כי הקדוש ברוך הוא בקרוב ירחם על עמו ולא יזנח אותם כלל ואם באולי יזנח זמן מה זאת החלוקה היא בספק כי אין מדרכו לזנוח ולשכוח וז"א כי לא יזנח ואם באולי יזנח לא יהיה לעולם ואמר כי אם הוגה וגו' כלומר ואם אתה רואה כי השי"ת הוגה לאדם וייסרו בייסורין ובנגעי בני אדם אם ישכיל ויבין האדם יראה כי אלו הייסורין שיסרו השי"ת הם רחמים שריחם עליו כרוב חסדיו וז"ש ורחם כרוב חסדיו וחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה לפי שהם רחמים כדאמרן ונתן טעם לזה ואמר כי לא ענה מלבו והכונה כי השי"ת כשהוא מענה את האדם לא ענה אותו מלבו ומרצונו כי הוא ית' לא ברא את העולם אלא להטיב עם בריותיו ואם ענה לא מלבו ומרצונו אבל מעשיו גרמו לו והוכרח ה' להרע עמו כי צדיק וישר הוא ונתן הכרח עלום שהשי"ם אינו מענה מחפצו ורצונו והא ראיה כי ויגה בני איש מלשון תוגה כי השי"ת כשהוא מענה לא נגה אלא בני האיש ולא האיש עצמו וכמ"ש ראינו כי בעון האב בניו מתים והוא נשאר

קיים ואם השי"ת רצונו וחפצו להרע עמו למה לא המית את החוטא עצמו ויגן לו מן העולם אבל בהיות כי הוא ית' לא ענה מלבו ומחפצו על כן ויגה בני איש ולא האיש עצמו רק בניו של אדם מתים וכל כונתו ית' כאלו הייסורין אינם אלא להחזירו למוטב וז"א לדכא תחת רגליו וגו' כלומר להכניס תחת כנפי השכינה ולדכא תחת רגליו כל אותם שהם אסורים ביד האומות ותחת היצה"ר וז"ש כל אסירי ארץ אותם האסורים תחת התאוות כאומר ונכו ארץ דקאמר להכניסם לעבודתו וגם אם לפעמים משפט האיש ומעשהו וטבעו נוטים לדרך רעה כענין מי שהוא אדמוני עם יפה עינים כי טבעו נטוי אל הרעה מביא הקדוש ברוך הוא עליו ייסורין ממיתת בנים וכיוצא להטותו ממשפטו ומטבעו אל הדרך הישרה וז"ש להטות משפט גבר וגו' להטותו שתמיד יהיו כל מחשבותיו וכל מעשיו נגד פני עליון ולעבוד עבודתו ולעשות רצונו כענין אורח חיים למעלה למשכיל כו' וכענין שויתי ה' לנגדי תמיד לעובדו וללכת בדרכיו ולדבקה בו באופן כי בעת שיפטר מן העולם ימות זכאי ואל ימות חייב כי אין רצונו ית' כי כשימות ויבא שרו של גיהנם לתפשו להפילו לגהינם ויעמוד לדין עמו לפניו ית' חפצו ית' הוא שילא זכאי בריבו ובלא עונות וז"א לעוות אדם בריבו אדני לא ראה כלומר לעותו בריבו לעתיד לבא ושילא מעוות ומקולקל בריבו אדני לא ראה כלומר לא הוכשר בעיניו ועל כן מייסר אותו בזה העולם כדי להטות משפטו נגד פני עליון ולהחזירו למוטב:

(לז) **ואמר** עוד מי זה אמר ותהי אדני לא צוה הכונה לפי שהוא באלו הפסוקים הבטיח הבטחה לעתיד כי לא יזנח לעולם אדני וגם הוכיחם ואמר כי לא ענה מלבו וכו' לדכא וכו' להטות וכו' עתה כדי לאמת נבואתו שניבא להם לעתיד כי לא יזנח לעולם כו' וריחם כרוב חסדיו לצאתמינו בו נתן להם אות ומופת ואמר הנה מן הנבואות שנבאתי לשבר על דבר החרבן כולם נתקיימו מזה תדעו ותאמינו כי גם דברי אלה מפי הגבורה שמעתים כי האות והמופת להבחין בין הנבואה השקרית לאמיתית הוא זה שאם יבא ויתקיים דברי הנביא הנביא הוא נביא אמת ואם לא היה מתקיים דבריו היו הורגים אותו לפי שדבר סרה על ה' להתנבא שקר בשמו בזדון דברו הנביא ובזה היה נבחן השקר וזה"א בכאן מי זה אמר ותהי ה' לא צוה כלומר מי הוא הנביא שאמר דבר וניבא ותהי כלומר שיתקיים אותו הדבר אם ה' לא צוה כי בודאי אם ה' לא צוה לא יהיה ולא יתקיים וכיון שאתם ראיתם שכל הנבואות אשר נבאתי עליכם לרעה והרעה התריתי בכם וכל דברי נתקיימו מזה תדעו ותכירו כי גם כל דברי אלה של נחמות לעתיד אמת הם ויתקיימו בכם אם תחזרו בתשובה כי היום אם בקולו תשמעו כתיב ועבית הרעות והטוב בידכם נתנו והבחירה היא ביד האדם וז"א מפי עליון לא תצא וגומר ואומרו הרעות לשון רבים והטוב לשון יחיד שמעתי בו שהכונה כי כל הרעות שעושה האדם כולם הוא עושה אותם בבחירתו מבלי סיוע כלל מאהו יתברך כי מפיו לא יצאו הרעות כלל אמנם הטובות והם המצות הטוב הראשון לבד לא תצא מפיו יתברך כי צריך שהאדם יתעורר מאליו לעשותו ואחר שהוא מאליו עשה הטוב הראשון ה' יגמור בעדו בכל שאר הטובות והמצות ואפשר לי לומר שאל זה כיון דהע"ה במ"ש גול על ה' דרכך וגומר וזהו דנקט דרכך לשון יחיד לרמוז על הדרך הראשון לבד שצריך שאתה האיש גול אותו לעשותו ואח"כ בטח עליו והוא יעשה השאר ויסייע אותך ונ"ל לומר עוד כי נקט ברעות לשון רבים כשנפרש כי כונת אומרו רעות הוא כינוי אל הייסורין ולפי שרוב בני אדם רוב ימיהם במכאובים על כן כינה את הרעות ואת היסורין בלשון רבים והטוב בלשון יחיד כי הוא ליה כאלו הוא יחיד בערך הרעות ואלו לא יצאו מפי עליון רק הכל לפי מעשיו של האדם ולכ"א מה יתאונן אדם חי וגומר הכונה לומר מסקנא דמילתא היא זאת כי כיון שמפיו ית' לא תצא הרעות והם העבירות וגם העונשין לא ענה מלבו אם כן בודאי מה שראוי שיתאונן האדם ויתאבל הוא על חטאיו כי הם סבבו את כל הרעה הבאה עליו ואמר על חטאיו בכינוי ולא על החטאים הכונה לרמוז על שהוא לבדו עשאם מבלי סיוע מאחר כלל. ואמר על חטאיו ולא אמר פשעיו או עונותיו לפי שהעון בנקל יוכל האדם לתקנו בשובו בתשובה אמנם החטאות אשר הם בשוגג ולא ידע אותם ולא הם ולא מספרם בודאי שלא יוכל לשוב בתשובה מהם כראוי ולכן עליהם צריך שיתאונן וקרוב לזה אמר דהע"ה כי עוני אגיד אדאג מחטאתי ר"ל העון שהוא מזיד אגיד שאני זוכר אותו ואתודה עליו ובזה אתכפר אמנם הדאגה שיש לי הוא מחטאתי לפי שאין אני יודע מה הם וכמה הם לפי שגיאות מי יבין ואיני יכול לשוב בתשובה שלימה מהם: **אי** נמי בהיות השכרות עד עתה שהעונות הם סבת הצרות והרעות אם כן בודאי שהצדיק גמור יצליח ימיו בטוב ולעולם לא יתאונן על שום רעה כי מעולם לא תאונה אליו רעה וה"א מה יתאונן על שום

רעה

לט מַה־יִּתְאוֹנֵן֙ אָדָ֣ם חָ֔י גֶּ֖בֶר עַל־חֲטָאָֽו׃ מ נַחְפְּשָׂ֤ה
חטאיו קרי

מן פום קודשא נפקא: לט מה מה ממון ישתבח אנש דיחוב על יומי חיוהי גברא רשיעא על חובוהי: מ נחפשה נבלוש אורחנא

תולדות אהרן מה יתאונן. קדושין פ עקידה שם: נחפשה. ברכות ה:

רש"י

עליון לא תצא אמר רבי יוחנן מיום שאמר הקב"ה (דברים ל) ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם

אבן עזרא

נשא (לט) יתאונן. מגזרת און: (מ) נחפשה. מבנין הקל: לא

לחם דמעה

רעה אדם חי גבר על חטאיו כלומר אדם שלעולם חי גבר על חטאיו וכל ימי חייו נתגבר על חטאיו לבלתי עשות אותם זה ודאי שלא יתאונן כלומר שלעולם לא תבא עליו רעה שתהיה סבה שיתאונן עליה. ואפשר דדייק ואמרו על חטאו חסר יו"ד להורות שמתגבר על יצה"ר שהוא חטאו המחטיא אותו והוא גבור לכבוש את יצרו:

(לט) **ואפשר** גם כן שרמז באומרו מה יתאונן אדם חי וגומר. דכתיב חסר יו"ד וקרינן חטאיו להורות כי צריך האדם שיזהר עד מאד מן החטא הראשון כי הוא ראשון והוא אחרון כי הוא גורר כל שאר החטאים כי עבירה גוררת עבירה נמצא שהוא גרר את כולם והוא חטאו יחידי והוא חטאיו רבים כי הוא גררם ולכן כתיב חטאו וקרינן חטאיו ולכן מה שיתאונן ויתאבל אדם חי הוא זה כל גבר על חטאו הראשון כי הוא גרר את האחרים וסבב אותם ולכן צריך האדם לעמוד בפרץ כנגד יצרו שלא יחטיאנו בחטא הראשון: **אי** נמי אמר ויגה בני איש אם הוא ית' מביא ייסורין על הרשע וגומל לאיש חסד כמפעלו ונותן לרשע רע כרשעתו הוא להכניעם לעבודתו כדאמרן לדכא תחת רגליו וגומר ולהסיר מלבן של רשעים טענה ה' שיש להם לומר שהם מוכרחים במעשיהם ואין לאל ידם להטיב מעשיהם ובזה רוצים לערוך משפט עמו ית' לומר שאינם ראוים לרעה כלל אחר שהם מוכרחים במעשיהם ולזה אומרים ב' טענות הא' כי להיותו הוא ית' יודע העתידות בודאי שידע עלי מיום היותי אם צדיק אהיה או רשע ואם הוא ית' ידע עלי שאהיה רשע אם כן אין בידי לשנות מן הידיעה ההיא וידיעתו מכרחת אותי להיות רשע הרי טענה א' ועוד טענה שנית כי מאמר על הטיפה בעת שהביאו אותה לפניו חכם יהיה או טפש עשיר או עני גבור או חלש והכל גלוי וצפוי לפניו למה אודם ואומר שבבחירה ביד האדם ואילו צדיק ורשע לא קאמר כי השכל אומר מי שגזר על כל שאר פרטיו גזר גם על זה ובודאי להוציא מלבן דבר זה תשלם להם כפעלם כדי שיכירו וידעו כי הבחירה בידם ויצדקו ויאמרו אמת שאם היתה גזירה מלפניו שנהיה רשעים למה הכה אותנו מה פשענו ומה חטאנו אלא ודאי מידנו היתה זאת לנו ומרוע בחירתינו ועל כן באה אלינו הצרה הזאת וז"ש ויגה בני איש מה שמביא הוא ית' ייסורין על האדם הוא לקרבו לעבודתו כדאמרן ולהטות המשפט שיש לו לגבר נגד פני עליון המשפט שרוצה לערוך עם בוראו להטותו ולסתור ולנהון אותו ולעות אדם בריבו כלומר להכחיש ולהכזיב הריב והטענה שיש לו לאדם נגד בוראו ולעותו בריבו שהוא רב עם יוצרו ואומר מה בידי לעשות כדי להטיב את דרכי וכי ה' לא ראה אם צדיק אהיה או רשע בודאי שהוא ית' יודע העתידות והוא ראה וידע ואם כן ידיעתו מכרחת אותי להיות רשע ועוד טענה אחרת אומר וכי מי זה אמר והכי מי הוא זה שגזר על כל שאר הפרטים חכם או טפש עשיר או עני וכו' איך אמר שה' לא צוה וגזר גם על צדיק ורשע בודאי כי מי שידע וגזר על השאר גם ע"ז פקח עיניו וראה וגזר ולהאביד ולהרוס טענות אלו מלבן מביא ייסורין עליהם ונותן שכר טוב לצדיקים כדי שיכירו וידעו כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב ואף שגזר בפיו ובשפתיו על שאר הפרטים זה הפרט לא גזר עליו וכמו שארז"ל ואילו צדיק ורשע לא קאמר ממי יתאונן ויתרעם האדם אלא על חטאיו כי שלו הם וברוע בחירתו עשאם ואין ידיעתו ית' מכרחת ע"ז וכמ"ש הרמב"ם ז"ל ועיין ע"ז בביאורי למסכת אבות ספר מדר"ש שמות"ל במשנת הכל צפוי: **אי** נמי כיון שדרך האדם כשהוא כועס על חבירו אם אינו מודיע כעסו ומוציאו בשפתיו אלא בלבו ישים ארבו הרי זה לא ישיב חמתו עד נקמו את נקמתו בתכלית הנקמה אבל אם ידבר דבריו ויוצי' כעסו בשפתיו הרי זה מתקרר מעט כעסו ואינו מתנקם כל מה שחשב וע"ד זה אמרו בשם מוהר"ר יעקב בירב זלה"ה על קרא דוינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו דכיון שדבר והוציא בשפתיו לעשות להם בזה נתקררה חמתו וינחם על הרעה וז"ש אשר דבר לעשות וז"א כאן בודאי אין לנו להתייאש מן הרחמים כי בודאי ירחם עלינו כי גם עתה בעת הכעס לא שמר כעסו בקרבו אלא הוציא ודבר כעסו בשפתיו כדי להתקרר חמתו מעט וז"ש כי אם הוגה לא הביא עלינו הרעה במחשבה לבד כי אם הוגה אותו ודבר ורחמים גדולים שריחם עלינו כרוב חסדיו היה מה שלא עינ' אותנו מלבו וממחשבתו בלבד אלא הוציא כעסו בשפתיו וז"ש ורחם כרוב חסדיו כי לא ענה אותנו מלבו כי אם אחר שהוגה וזה היה סבה שלא נעשה כליה ח"ו רק ויגה בני איש כי השביעם יגון ואנחה ולא נעשה כליה וזה נסתבב מיום שלא ענה מלבו אלא הוגה את הדברים בפיו וזה היה סבה שרחם כרוב חסדיו כדאמרן: **א"נ** אמר כי לא יזנח לעולם אדני ואם יעלה על דעתך כיון שהוגה אותנו כל כך בתכלית היגון והאנחה זה מורה כי זנח אותנו ומאס בנו זה אינו שאם היה דן אותנו כמעשינו לא היה נשאר ממנו מאומה וז"ש כי אם הוגה אם אתה רואה שהוגה אותנו שיעו' רב לא משנאתו אותנו הביא עלינו כל הצרה הזאת כי לפי מה שחטאנו לפניו לא הביא עלינו רעה אחת מני אלף כפי הראוי אלינו אדרבא רחם כרוב חסדיו לפי שבזמן בר ישראל לא השתדל לכבוש יצרו הרע כלל אלא הלך אחר תאותו וז"ש כי לא ענה מלבו וידוע כי יצרו של אדם נקרא לב כענין שאז"ל בכל לבבך בשני יצריך ואמר מלבו במ"ש כי אפילו מקלא לבו ויצרו הרע לא כבשו לא ענה אותו אלא הלך בתאות יצה"ר והצר לאחריו ביד רמה ובזרוע נטויה וז"ש ויגה בני איש לדכא תחת רגליו וגו' והטיל אימתו על העניים והאביונים שהם נקראים אסירי ארץ שהעשירים הם כבני חורין לא כן העניים ומדכא אותם תחת רגליו וגדלה רעת הדור ועונותם לפניו ית' שלא היה חושב להם לעון רק מה שהיו מטים את הדין בגמר דין שהיו מחייבים את הזכאי ומזכים את החייב כי מה שהיו עושים קודם גמר דין כגון הסברת פנים לזה יותר מזה וכיוצא עון כזה לא פקד אותו השי"ת ולא ראה וז"ש להטות משפט גבר וגו' מה שהיה משפט גבר בגמר דין עון זה לבד היה נגד פני עליון והיה חושב אותו עליהם לעון כי לעות אדם בריבו בעת ריבו מה שהיו מעוותים בעת הריב והטענו' קודם גמר דין כגון לכבד את זה יותר מזה גון כזה ה' לא ראה ולא חשבו אללם לעון מגודל רשעם ורעתם כי אל הצדיקים בדוקא הוא ית' מדקדק עמהם כחוט השערה ועוד שכולם היו מחוסרי אמנה מבטיחים ואינם עושים ואם לפעמים היו עומדים בדבורם לא היה זה אלא להרע כי היה האדם נשבע להרע ולא ימיר כמ"ש מי זה אמר ותהי כלומר שיקיים מאמרו זה היה בדבר עבירה שה' לא צוה לעשותו אבל בדבר מצוה לא היו מתקיימים אם כן בודאי כי הרעה הבאה עלינו לא משנאתו אותנו הביא עלינו ומפי עליון לא תצא הרעה הבאה עלינו כי כפי הראוי אלינו לא בא עלינו א' מני אלף וז"ש מפי עליון לא תצא וגו' אלא עונותינו גרמו לנו וז"ש מה יתאונן האדם ויתרעם אין לו להתרעם רק על חטאיו כי הם גרמו רעתו. **אי** נמי הכונה כי בהיות הוא ית' בעל הרחמים וחפץ חסד הוא להטיב עם ברואיו כשהוא מעניש ומענה את האדם על רוב פשעיו לא מלבו הוא כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה וז"ש כי לא ענה מלבו ומרצונו וגם לא הוגה בני איש ברצונו וז"ש ויגה בני איש כלומר וגם לא הוגה בני איש ברצונו וקאי אמלבו דקאמר כי הוא ית' רחמן מלא רחמים ורצונו להיטיב ולא זולת והסברא נותנת כן שאין רצונו לענות ואף כשהוא מענה את החוטאים שלא ברצונו הוא עושה כי למה ירצה לענות ב"א אם כדי לדכא אותם תחת רגליו שיהיו משועבדים וכבושים תחתיו הלא כל ב"י עולם הם אסורים בארץ הזאת ובעולם השפל הזה וז"ש כל אסירי ארץ וכל העולם הזה הללו הוא מאסר וכאילו הם אסורים בזיקים כענין אם אסק שמים שם אתה וכו' אנה אלך מרוחך וגו' אם כן מעצמם הם כבושים תחת ידו ומה לו עוד לענותם ועתה שרוצה להטות משפט גבר והוא עושה עול עם בני אדם ומענה אותם שלא כדין ח"ו זהו דבר זר ורחוק והפך מי שהוא עליון על כל נמצא וז"ש נגד פני עליון כי לפעמים הדיין מטה את הדין כדי לזכות את העשי' שהוא פרנס הצבור כי ירא ממנו שלא יורידנו ממעלתו ויתן מעלתו וממשלתו לרעהו הרי כי להיות העשיר שהוא עליון על הדיין הולך הדיין להטות הדין שאם היה הדיין עליון על כל הארץ ואין בשום א' כח להורידו ממעלתו לא היה מטה הדין כיון שאיננו ירא משום א' מהם ובהיותו הוא יתברך עליון נורא גבו' על כל גבוהים מה לו להטות הדין ממי יירא וז"ש להטות משפט גבר א"ת שהוא ית' מטה דין ח"ו זהו נגד והפך פני עליון זהו דבר רחוק אל מי שהוא עליון על כל הארץ: **אי** נמי אמר כי לא יזנח לעולם אדני. והוא כתוב באדנות שהוא השכינה אשר כ"ו היא עתה עמנו בגלות ואפשר שהענין שב אל כינוי שהוא ההויה שאמר לעיל לתשועת ה' ואמר כי שם ההויה לא יזנח לעולם לשם האדנות אבל יושיע ויוציא כדי לרחם על ישראל כי עונינו הוא סבלם כי היא אתנו וכמד"א ובפשעיכם שולחה אמכם וז"ש כי אם הוגה אותם ורחם כרוב חסדיו על ישראל שאלמלא לא היה כן לא היה נשאר מישראל ח"ו כלל כי כל כונתו ית' הוא להיטיב עמנו ולא לענותנו וז"ש כי לא ענה מלבו ומרצונו וראייה לדבר מה שאני רואה כי לעולם ועד הוא פוגע בצדיקים ומדת הדין פוגעת בהם וז"ש ויגה בני איש והם אותם הצדיקים אשר להם קרא בני איש כי כל איש שבמקרא לשון חשיבות ויגה וייסר את הצדיקים כדי שהרשעים יראו ויקחו מוסר וישאו ק"ו בעצמם אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עאכ"ו אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר וז"ש לדכא תחת רגליו כל אותם שהם אסירי ארץ ואסירי החומר הארצי' יתדכאו תחת רגליו ית' ויחזרו בתשובה בראותם כי ויגה בני איש וכל זה הוא סבה להטות משפט גבר ומעשהו הכל לשם שמים נגד פני עליון ושיחזור בתשובה כי כדי שיפשר הרשע ברשעו ויצא מעוות בדינו אין זה חפץ ורצון השי"ת וז"ש לעות אדם כלומר אותו שהלך אחר החומר והאדמה ה' לא ראה ולא יכשר בעיניו זה כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מרשעו וא"ת כי זה נראה קצת מעוול בחוקו ית' שימות הצדיק בשביל שיקח מוסר הרשע ע"כ סמך אליו ואמר מי זה אמר ותהי ה' לא צוה ויהיה סייעתא לפירושנו מה שתרגם המתרגם מן בגלל דעבדו מה דלא אתפקדו מן פומא דה' והענין יהיה כי נקטינן שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואם המית אותם ואין מיתה בלא חטא כי עשו מה שה' לא צוה ודקדק עמהם כחוט השערה וכמעשה ידיהם השיב להם אמנם לפי האמת מפי עליון וגו' ומה יתאונן וגו' הכונה לשון אנינות ואבל כי ראוי לאדם להתאונן ולהתאבל מאד על חטאיו ולהיות על עצמו כאונן שמתו מוטל לפניו שהרי הוא עצמו חשוב כמת כי רשעים בחייהם קרויים מתים וזהו שאמר מה יתאונן על מה יבכה האדם אף על פי שהוא חי מתאונן האילו מת על חטאיו שעושים עצמו כמת וראוי שיהיה אונן על עצמו וקרינן על חטאיו וכתיב חטאו לשון יחיד הכונה להורות כי צריך האדם להתאונן על כל חטאיו ולשוב מכולם ולא בשוב ממקצת ולא ממקצתם אלא צריך שישוב מכולם ונזהו על חטאיו דקרינן לשון רבים אבל לא יתודה עליהם בדרך כלל אלא צריך לו לפרט חטאיו א' לאח' למלא החשבון וזהו דכתיב על חטאו לשון יחיד: **אי** נמי אמר ע"ד שאמרו על קרא דולך ה' חסד כו' חסד גדול אתה עושה שהשלם לאיש כערך החוטא לא כערך אל מי שחוטאים אליו שאם היה החטא נערך בערכו ית' שהכעיס לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אשר אין קץ ותכלית לגדולתו לא היה לו לאדם תקנה בעולם אבל הוא ית' מעריך החטא בערך העושה החטא שהוא ילוד אשה אשר מחומר קורץ ובזה יש לו תקנה וז"ש להטות משפט גבר וגו' א"ת שהוא ית' מטה משפט הגבר נגד פני עליון ומעריך אותו בערך שחטאו לפניו שהוא עליון וגבוה על כל גבוהים ועושה זה כדי לעות אדם בריבו ולחייבו יותר שלא יהיה לו תקנה על חטאתו אשר חטא ענין כזה ה' לא ראה ואדרבא ברחמיו וברוב חסדיו מעריך החטא בערך החוטא שהוא קצר ימים ושבע רוגז שלא להגדיל חטאתו ורעתו ויצא מכל זה שאם האיש הזה ישוב בתשובה ירחמהו כרוב חסדיו כי לא יחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מרשעו וחיה והביא ראייה לדבר הזה כי השי"ת כוונתו הוא להיטיב את האדם שישלים את נפשו שהרי ראה ראינו כי האדם א"א שיהיה שלם אלא כאשר הוא נשוי אשה כי כשיש לו אשה יוכל לעבוד את אלהיו בטהרה ומה גם שהיא עושה לו כל צרכי הבית והוא פנוי ללמוד תורה לשמור ולעשות ולכן נקראת עזר כמד"א אעשה לו עזר כנגדו ולז"א מי זה אמר ותהי ה' לא צוה וזה במשז"ל כי הוא אמר ויהי זו אשה כי לשון הוי' הם קדושי אשה ולכן הודיענו כי בהכרח הגמור ידענו כי אין מזוגו של איש אלא מהקדוש ברוך הוא ומבריאת העולם ועד עתה הוא מזווג זווגים ובני האדם אשר הם סרסורים בדבר ומזווגים זווגים בודאי הגמור כי כל דבריהם לא היו עולים לידי גמר אם לא שה' צוה אבל הזווג שה' לא צוה לעולם לא יגמר ע"י בשר ודם וז"ש מי זה אמר ותהי שום זווג אם ה' לא צוה וכל מלאכתו ית' אינה אלא לעשות זווגין כדי לעשות עזר לאדם כדי שיוכל להשלים את נפשו וא"כ נקטינן בודאי כי מפי עליון לא תצא וגומר ומה שיתאונן אדם חי הוא כל גבר יגבר על חטאיו: **והרב** מורי זלה"ה כתב ז"ל כי לא יזנח כו' כי אם הוגה כו' ספר התועליות הנמשכות לאדם מצד שייסורין הבאי' אליו מאתו ית' כשהוא שמח בהם ויתן למכהו לחי ומכניע ומשפיל את לבבו כי בודאי האדם הנז' לא ישכח את השי"ת לעולם כי אף אם ישתהו יצרו פעם ופעמים מתוך הייסורין יבא לזכור כי חטא ואשם וישוב אליו ית' באופן שלא ישכחהו לעולם זהו תועלת אחת תועלת ב' כי אם הוגה ורחם כרוב חסדיו כלומר שאם באולי יגרמו עונותיו שיותן לו ייסורין קשין מצד שהפילו את לבבו השי"ת ירחמהו וז"ש כי אם הוגה אותו השי"ת ורחם כרוב חסדיו כלומר בהרגישו ובזוכרו הכף כי חטא ואשם ירחמהו ויסיר מעליו הצרות אשר היו ראויות לבא אליו וכמאמר המשורר כי חמת אדם תודך וגו' כלומר כאשר האדם בשביל חימה א' הבאה עליו תודך ויחזור בתשובה אז שארית חימות הראויות לבא עליו תחגור ותמנעם ממנו עכ"ל: **ובמדרש** כי לא ענה מלבו ר' ברכיה בשם ר"ל אמר בב' מקומות פעלו ישראל בא' פעלו בפיהם ולא פעלו בלבם ובא' פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם ואלו הם סיני ובבל בסיני פעלו בפיהם ולא בלבם הה"ד ויפתוהו בפיהם וגו' בבבל פעלו בלבם ולא בפיהם הה"ד כי לא ענה מלבו אמר הקב"ה יבא פה שבסיני ויכפר על פה שבבבל ויבא לב שבבבל ויכפר על לב שבסיני הע"כ ויגה בני איש הביא עליהם צר איש ואויב זה המן והגם את מכתן עכ"ל: **בהיות** כי עיקר שלימות העבודה הוא שיהיה פיו ולבו של האדם שוים באותה העבודה ואם יתחלפו בניהם ואין פיו ולבו שוים לא תועיל אותה העבודה כלל ובודאי כי בסיני כיון שהקב"ה העיד עליהם כי היו מפתים אותו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו

א"ב

ותבקר ונתוב בתיובתא קדם יי׃ מא נשא נטול לבבנא בריר׳. ו׳. ס׳. י׳ דרכינו ונחקרה ונשובה עד־יהוה׃ מא נשא לבבנו
ד׳ חס׳

תולדות אהרן נשא לבבנו. תענית ח יז יבמות קה (תענית סה)׃

אבן עזרא

(מא) נשא לבבינו. כטעם וישא משאת׃ אל״ף

רשי

לא על חטאיו׃ (מא) נשא לבבינו אל כפים. כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבינו עמהם לשוב להטיב לבבינו לפני המקום ב״ה. ד״א אל כפים. אל העננים אל שמים כמו דאת אמר (מלכים א יח) והנה עב קטנה ככף איש עולה וכן (איוב לו) על כפים כסה אור ומדרש רבותינו נשא לבבינו באמת להקב״ה

לחם דמעה

א״כ בודאי שהיה מן הראוי שלא יתשיב השי״ת את תשובתם אשר השיבו כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע כיון שידע שלבם לא נכון עמו אבל עכ״ז לפה הקדוש ברוך הוא כי בבבל לבם יהיה נכון עמו ית׳ וגם אם הענין הזה בב׳ מקומות מחולקין וכל אחד בפני עצמו היה חסר מגד אחד או מן הפה או מן הלב עכ״ז רחם כרוב חסדיו וצירף הטוביות שבלבם כשהיו בלבם עם הטוביות ש בסיני שהיה בפיהם נמצא כי בצירוף ב׳ המקומות ביחד פיהם ולבם שוים נטובה אמנם אלו ילוייר כי לעולם לבם לא יהיה נכון עמו בודאי שלא היה הקדוש ברוך הוא נותן להם את התורה בסיני ולא היה נותן להם ההשגה שהשיגו בסיני כי הפה בלא הלב אינו בזה כלום אבל כשר הלב שבבבל על הלב שבסיני וכן כשר הפה שבסיני על הפה שבבבל וזה כי ישראל בבבל השתחוו לצלם דנבוכדנצר ובפיהם ובשפתותם כבדוהו אבל לבם רחק ממנו ועל זה ריחם השי״ת כרוב חסדיו וכיפר הפה שבסיני על הפה שבבבל וז״ש הכתוב ורחם כרוב חסדיו והטעם כי לא ענה מלבו כלומר כי שום אחד מישראל לא ענה עצמו תחת יד הצלם של נבוכדנצר מלבו ומנפשו כי אם היה האדם משתחוה לצלם בפיו ובשפתיו כבדוהו ולבו רחק ממנו ואעפ״כ ויגה בני איש הבית עליהם איש צר ואויב זה המן והגה את מכתן הא הינו לא היה הקדוש ברוך הוא מצרף השלימות שבב׳ המקומות וכיפר זה ע״ז כנגד מה אם לא היה כן היו ח״ו מתחייבים ישראל כליה אלא אמר הקדוש ברוך הוא הם לא עשו אלא לפנים אף אני לא אעשה אלא לפנים בימי המן. ודומה לזה פירש מורי הרב זלה״ה במאמר: **ובמ״ש** רז״ל במסכת מגלה שאלו תלמידיו את רשב״י מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה והוא השיב להם מפני שהשתחוו לצלם א״ל וכי משוא פנים יש בדבר א״ל הם לא עשו אלא לפנים אף הקב״ה לא עשה אלא לפנים הה״ד כי לא ענה מלבו ויגה בני איש ע״כ. אפשר בטעם זה יצא לנו פירש אחר בפסוקים וזהו שהקדק בדבריו שאמר והיינו דכתיב כי לא ענה מלבו וגו׳ שהכונה הפוקשה לו בפסוק איך אמר הכתוב כי לא ענה מלבו וכי נעשה שום דבר בעולם בלא מרצונו ית׳ וגם אם הכתוב אומר מפי עליון לא תצא הרעות כו׳ היינו שהוא ית׳ אינו גוזר הוא בעצמו בפיו הרעות של האדם אבל מפי הבית דין של מעלה תגזר והכל מלבו ורצונו ית׳ ואיך אמר כי לא ענה מלבו. עוד הוקשה לו כי מלת לא חסר בויגה בני איש והל״ל ולא נגה בני איש והמפרשים פירשו כי מלת לא שב אל עינה ואל ויגה וכאילו אמר לא עינה ולא נגה וזה נראה לו דוחק אמנם עם המעשה אשר אירע לדורו של מרדכי אשר הקדוש ברוך הוא מה שגזר עליהם לא היה אלא לפנים בזה יתיישב הפסוק על מתכונתו כי לפי האמת אותה הגזירה והעינוי לא היה מלבו ר״ל מלב ומנפש לכליים רק באותה הגזירה כונתו ית׳ היה ליתן תוגה ואנחה בלב כל ישראל כדי שיתכפר עון הצלם ויכירו וידעו כל העולם שהוא מלך מלכי המלכים ואפי׳ שיבא מלך אחר ויגזור על ישראל שיעבדו ע״ג כמו נבוכדנצר ויהיו ישראל אסירי עוני וברזל תחת ידו עכ״ז לא מפני היראה יעבדו ע״ג רק יהרג ואל יעבור ויבטח בהשי״ת ולזה כיונו הב׳ פסוקים שאחריו לדכא תחת רגליו כו׳ ר״ל עשה הקב״ה זה כדי לדכות תחת רגליו ית׳ כל אותם אשר הם אסירי ארץ תחת האומות ולא יעבדו ע״ג מפני היראה אמנם נעלות על הדעת שכונתו ית׳ היה להטות משפט גבר כמו שהבינו התלמידים ואמרו משוא פנים יש בדבר אז הוא נגד פני עליון והוא דבר נגדיי למי שהוא עליון על כל הארץ לעשות ח״ו משוא פנים ולהטות משפט גבר׃

ובמדרש לדכא תחת וגומר להטות משפט גבר וגומר לעות אדם בריבו כו׳ זה נבוכדנצר שכתוב בו ובכל די דיירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכולהון אנת הוא רישא די דהבא ע״כ. אפשר שכוונת רז״ל לדרוש אלו הפסוקים על נבוכדנצר שהשי״ת השליטו על כל העולם חיות ברא ועוף שמיא והשליטו בכולהון וח״ש לדכא תחת רגליו כל וגומר כלומר גזר השי״ת לדכא תחת רגלי נבוכדנצר כל אסירי ארץ דהיינו כל העולם בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא ומה שזכה לכל זה היה כמז״ל יען נמצא בו דבר טוב שהזר לאחוריו ופסע ג׳ פסיעות על דבר כבוד שמו יתברך כי אמר בראוי להקדים שלומו ית׳ לשלום מלך ועל אלו הפסיעות לבד זכה לדכא תחת רגליו וגומר וזה הוא סבה להטות משפט גבר נגד פני עליון שיכסוף לעולם לעבוד עבודת בוראו כי ישא ק״ו בעצמו אם נבוכדנצר על ג׳ פסיעות כך לעושי רצונו עאכ״ו וזה הוא סבה עצומה גם כן לעות אדם בריבו עם יוצרו והומר ה׳ לא ראה ושאינו משגיח בפרטי העולם הפך מעשה דנבוכדנצר יוכיח והוא סבה לעותו בריבו ולהכזיבו כי מי שהשגיח על ג׳ פסיעות של נבוכדנצר לתת לו כל כך שכר גדול ודאי ישגיח על כל פרטי בני האדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ומשלם לאיש כמעשהו באופן כי כל אלו הג׳ פסוקים נאמרו על נבוכדנצר כי הם תולדות יוצאות ממעשה דנבוכדנצר. ואומרו מפי עליון לא תצא הרעות לשון רבים והטוב לשון יחיד אפשר לומר לפי שעושה הרעות תכף הוא מתדבק בסמאל וסיעתו אשר הפירוד יתואר אליהם אמנם עושה הטובות הוא מתדבק בשי״ת כי הוא תכלית ההאחדות על כן כל הטובות יתוארו בטוב בלשון יחיד כי מכולם יסתבב להדבק עמו ית׳ שהוא תכלית האחדות וכל המצות הם חלק אלוה ממעל ועל כן יקראו בלשון יחיד למקיימם ועושה כונת בוראו בהם ואפשר כי לזאת הסבה נאמר בהם נפשות ביתו שמתדבקים בסמאל הם מחלק הפירוד וביעקב נאמר כל הנפש הבאה לפי שנפשם היא מחלק האחדות חלק אלוה ממעל. ובמדרש מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אמר ר׳ אלעזר משעה שאמר הקדוש ברוך הוא ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע לא יצאת טובה לעושה רעה ורעה לעושה טובה אלא טובה לעושה טובה ורעה לעושה רעה כד״א ישלם ה׳ לעושה הרעה כרעתו עכ״ל. כתב הר״מ בפי׳ המאמר ז״ל אם הגרסא היא כמ״ש בספרים לא יצאת טובה לעושה הרעה ורעה לעושה כו׳ צריך לפרש כי מקודם אם היה מחייב לאדם מערכתו ומולדתו טובה ועושר לא היה מפסיד בשביל רשעתו את הגזור עליו בעת יצירתו וג״כ איפכא אם היה מחוייב עליו עניות וצרות לא בשביל שיהיה צדיק ויושר היו נמנעים מלחול עליו אמנם אחרי נתינת התורה שנדבק בחיים עם הטוב והמות עם הרע לא יצאת טובה לעושה רעה וכו׳ כי רשעת האדם יעכב הטובה או כולה או מקצתה כפי גודלו או קוטנו ואם תצא לו חסם לרעתו ומשלם לשונאיו וכו׳ וכדומה באופן שאין ראוי שתקרא טובה כי אם

רעה וכן נמי לדקות האדם העכב הרעה באופן הא׳ וחזר והכל אלא טובה לעושה טובה וכו׳ להורות על מ״ש כי אעפ״י שהאדם יראה על עושה הרעה הצלחה וטובה והפך על עושה הטובה אין לתמוה כי לא לאדם הראיה כ״א להשי״ת שאעפ״י שלכאורה יראה כי המגי׳ עליו אם הם לתכלית רע או טוב באופן שיש לנו לומר שהטובה לעושה הטובה רע׳ היא, ראוי׳ שתקרא טובהכיון שהם לטובתו וכן נאמר בצד האחר. ועוד אפשר שיכוין אומרו אלא טובה לעושה טובה וכו׳ לומר כי לא לבד שלא תצא טובה לעושה רעה וכן איפכא אלא שגם הטובה לעושה הטובה אין צריך לצאת מלמעלה כי מתילה הטובה כרוכה עם עושי הטובה וכן איפכא ובזה מדוייק מה שאמר לעיל יצאת והכא לא קאמר אלא טובה יוצאת וכו׳: **ובמימרא** אחריתי דרבי אלעזר דאיתא בדברים רבה פ׳ ראה אנכי ז״ל א״ר אלעזר משאמר הקב״ה דבר זה בסיני מאותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב הלא מאליה הרעה באה על עושה הרעה והטובה באה על עושה הטובה ע״כ. ואי לאו דמסתפינא אמינא שהנסחא בכאן משובשת וגרסינן א״ר אלעזר כו׳ לא יצאה טובה לעושה טובה ורעה לעושה רעה אלא טובה וכו׳ וכל הכונה לומר בלא יצאת מלמעלה כי הם מאליה והיא היא מימרא דר״א דהתם בדברים רבה והיו הדברים באים יותר כפשוטן בלי קושי כלל וגרסא נכונה היא אצלי ולרוצים לדרוך על פי הספרים הכתובים כבר נתתי להם מקום והבוחר יבחר לו הכלל העולה כי פירוש הפסוק כפשוטו דמיירי ברעות הבאים על האדם מלמעלה לא על מעשה האדם אם טוב ואם רע כי אם על הטובות הבאו׳ עליו עכ״ל. ובמדרש מה יתאונן אדם חי דיו שהוא חי ופי׳ הפסוק לפי סברת׳ אפשר שהוא כך מה יתאונן ויתרע׳ האדם דיו שהוא חי והשי״ת נותן לו חיות עם היותו גבר על ענין חטאיו וכשהולך לעשות שום חטא ישים כנגוד לרצון אורח מצוות ומקולקל א״כ לז״א דיו שהוא חי כי מן הראוי היה שימות וא״כ מה יתאונן דיו שהוא חי: **עוד** במדרש א״ר ברכיה מה יתאונן חי העולמים אם מבקש הוא להתאונן גבר על חטאיו ע״כ. הכונה כי אדם חי דקאמר קרא על הקב״ה נאמר כד״א ועל דמות הכסא כמראה אדם מלמעלה והוא כינוי אליו ית׳ אשר הוא נקרא אדם חי כי האדם התחתון לא יצדק לקרותו חי כי היינו אינם חיים וסוף אדם למות ע״כ פירש שמדבר בשי״ת כי מה יתאונן הוא ית׳ אם מבקש הוא להתאונן הוא גבר על חטאיו והאדם התחתון ראוי שיתאונן עליו. ועל חטאיו ולא שהשי״ת יתאונן עליו כי על מה יתאונן כי אם רבו פשעיך מה תעשה לו ואיהו הוא דאפסיד אנפשיה כד״א ולא לבדך הפא ולכן לא יתאונן אלא על עצמו: התאונן אלא על המחטיך ואז השי״ת ירחם עליך:

(מ) **בהיות** כי רז״ל למדנו בענין בדיקת החמץ שצריך לבדוק בנר להכנים הנר בחורין ובסדקים ויליף לה חיפוש מחיפוש וחיפוש מנר על כן אפשר שנקט בכאן לשון חיפוש כי כמו שבבדיקה אור הנר יפה לחיפוש החמץ כמו כן צריך האדם לעשות בדיקה אחרת בדרכיו להוציא לאור החמץ נוקבא של היצה״ר מחורי ומצפוני לבו וסדקי מעיו ולכן נקט לה בלשון חיפוש שצריך לחפש כבדיקת החמץ והנה הנר שיפה לבדיקה זו היא הנשמה כי נר ה׳ נשמת אדם ונשמתו מסייע את האדם לשוב בתשובה ולחפש את דרכיו וז״ש נחפשה דרכינו ונקט דרכינו ולא נקט אורחותינו להודיע כי החיפוש צריך שיהיה אפי׳ בדרכים אשר דרך יקרא דרך סלול׳ ואפי׳ הדרך אשר האדם יראה בעיניו כי כשהלך בה היא דרך טובה וישרה ומעולם לא נכנס בה החמץ של היצה״ר עכ״ז אם יחפש היטב ימצא בה שום פיסול כי אפי׳ המצוה אשר יעשה האדם רוב הפעמים מעורב בה שום מחשבת של פיסול המפגלת בקדשים כי לפעמים עושה את המצוה לשום סבה שהיא שלא לשמה ונמצא שהוא דהבא מעורב בחסף טינא ותאוה חומרית מעורבת בה עכ״א נחפשה דרכינו אעפ״י שלכאורה נראה כי היא דרך סלולה ולא נכנס שם חמצו של היצה״ר עכ״ז יחפש אותה וימצא וגם אם בבדיקת החמץ תנן מקום שאין מכניסין בו חמץ אינו צריך בדיקה עכ״ז בבדיקת חמצן של עוברי עבירה צריך בדיקה וחיפוש אפי׳ בדרכים כדאמרן כי סתם דרכים בחזקת סכנה ולז״א נחפשה דרכינו: **אמר** עוד ונחקורה כי אחר שחיפש האדם את דרכיו צריך שיתקן גם לאחרים ויעשה חקירה במדינה לראות אם יש עושה רשעה כי כולנו ערבים זה לזה ואם כן מה יועיל תשובת האדם אם לא ישיב גם לאחרים אשר הוא ערב פרעון בעדם ולכ״א ונחקורה ועם פירוש זה דייק דלא קאמר קרא נחפשה ונחקורה דרכינו להורות אל מ״ש כי הא בדידיה והא באחריני כי צריך להקור ולדרוש ולהעבי׳ גילולים מן הארץ ולהשיב רבים מעון. ואז ונשובה עד ה׳ כלומר כי אז תשובה כזו תהיה מגעת עד כסא הכבוד וזהו עד ה׳ דקאמר ע״ד מ״ש ז״ל בפסוק שובה ישראל עד ה׳ אלהיך גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. **אי** נמי רמז במה שאמר ונשובה עד ה׳ אל מ״ש הרמב״ם ז״ל בתנאי התשובה שצריך שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לדרך הזה לעולם שבל לא שתהיה תשובה לפנים נגד בני אדם ובקרבו ישים ארבו ואפשר שז״א ונשובה עד ה׳ הכונה ונשובה עד שה׳ בעצמו שהוא יודע תעלומות לב יעיד על תשובתינו היות תשובה שלימה שלא נשוב לדרך הזה עוד:

(מא) **ובהיות** כי אחר תיקון המעשה צריך גם כן לתקון המחשבה והדיבור כי ב׳ המה מתבלים גרמים מחשבה דבור ומעשה על כן אמר שדבר

אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם׃ מב נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ ג׳ יתיר אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃ מג סַכֹּתָה בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא ול׳ כתי׳ כן חָמָלְתָּ׃ ג׳ מד סַכֹּתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃ מה סְחִי ג׳. ד׳ מ״ע בלישנא וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ מו פָּצוּ עָלֵינוּ פִּיהֶם ג׳ ול׳ פתי

ג׳ וּנְרִמֵי חֲטוּף וְגֵזִילָן מִן יְדָנָא וּנְתוּב קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דִשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא׃ מב נחנו נַחְנָא מְרַדְנָא סָרְבְנָא וּמִן בְּגַלַל דְּלָא הֲדַרְנָא לְוָתָךְ אַנְתְּ לָא שְׁבַקְתְּ׃ מג סכותה טְלַלְתְּ עֲלָנָא בִּרְגַז וּרְדַפְתָּנָא בְּגָלוּתָא קְטַלְתְּ וְלָא חַסְתָּא׃ מד סכת טְלַלְתְּ שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי יְקָרֵי דִילָךְ מִן בְּגַלַל דְּלָא תֶּעְבַּר לְוָתָךְ צְלוֹתָנָא׃ מה סחי טַלְטוּלִין וּרְטוּשִׁין שַׁוִּיתָא יָתָנָא בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ מו פצו פְּתַחוּ עֲלָנָא

נחנו ג׳ וסימן כולנו בני איש אחד. נעבור חלוצים. נחנו פשענו ומרינו:

תולדות אהרן סכותה. ברכות לג.

רשי

להקב״ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: (מב) נחנו פשענו ומרינו. זה דרכינו על ידי יצה״ר: אתה לא סלחת. ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך: (מג) סכות באף. הללת את האף להיות מחילה בינך ובינינו ותרדפנו בו:

אבן עזרא

(מב) אל״ף אנחנו נוסף: (מג) סכתה. מפעלי הכפל: (מה) סחי. מגזרת וסחיתי עפרה כטעם טלטול: (מו) פצו. פתחו: (מה) סחי ומאוס. הוא ניע בלשון משנה כיחו וניעו שניסח מתוך הריאה ויוצא

לחם דמעה

שדבר על תיקון המעשה במ״ש נחפשה דרכינו וכו׳ אמר על תיקון המחשבה נשא לבבינו ודייק מל׳ נשא לרמוז כי האדם כאשר יחטא ואשם ולבו במחשביו שולך אשכים הוא ליה כאלו לבו טבוע ביון מצולה ואין מעמד על כן בעת שהר׳ הלב ומחשבה ה״ל כאלו נשא והגביה את לבו מטיט היון וז״א נשא לבבינו ואומרו לבבינו ולא אמר לבנו לרמוז אל מ״ש רז״ל בכל לבבך בב׳ יצריך ביצה״ט וביצה״ר וכן נאמר באברהם ומצאת את לבבו ואז״ל לבו לא נאמר אלא לבבו לרמוז כי אפילו את שיצה״ר שלו תקן ולהבין דבר זה על מתכונתו כי נראה לכאורה דבר תפל מבלי מלח כי איך אפשר לשום מר למתוק ואם הוא נקרא יצה״ר אינו נקרא יצה״ט ואם הוא יצה״ט הרי הכל הוא יצה״ט והכל לב א׳ ולא יצדק עליהם לבבך כי לא נשאר אלא לב טוב על כן אפשר שהכונה בהיות דרכי בני האדם יתחלקו לב׳ מינין כא׳ הוא קיום מצותיו ית׳ עשה ולא תעשה סור מרע ועשה טוב וכל זה הוא עצת היצה״ט בודאי אמנם יש דברים אחרים בדרך משל מ״ש התאוה הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם כולם הם עצות היצה״ר ולפעמים אלו הדברים בהם בודאי מעשי יד היצה״ר מביאין את האדם לעולם הבא ולפעמים אלו מעשה ידיו הם להתפאר האדם כי ראוי שיתפאר בהם וכמו שמצינו בקנאתו של פנחס אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל ולא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי ובזכות זה זכה שהוא חי וקיים לעולם כי פנחס זה אליהו וכל קנאה מוציא את האדם מן העולם וקנאה זו הושיב את פנחס בעולם וחי לעולם ובזה יצדק בכל לבבך בב׳ יצריך כי הקנאה היא פעולת היצה״ר וצריך לאדם להשתמש ממנה לצורך גבוה ולא לצורך עצמו וכן בענין התאוה מוציאה את האדם מן העולם וכמו שמצינו במש״ה והאספסו׳ אשר בקרבו התאוו תאוה והשי״ת הביא את תאותם כד״א ותאותם יביא להם אבל לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם ואף אלהים וגומר אמנם אם האדם כל תאותיו יהיו לש״ש גם אם הוא נהנה גופו מאותם התאות הם מביאים אותו לחיי העה״ב כי במשל אם יזדווג האדם עם אשתו יהיה כונתו ומחשבתו לש״ש לקיים מצות פריה ורביה וגם אם הפועל בעצמו א״א שיעשה אלא ע״י היצה״ר וא״א לבא לידי קישוי אלא ע״י תאותו עכ״ז הפועל עצמו הזה מביא אותו לחיי העה״ב וכמעשה דאותו צדיק שנטע ה׳ נטיעות ע״י סדין וכולם היו מורי הוראות בישראל וכן כל שאר התאוות אם הוא אוכל יכוין כדי שיהיה בו כח לעסוק בתורה כי שיא מתשת כחו של אדם ואם תוא לובש מלבוש נאה יכוין למ״ש הכון לקראת אלהיך ישראל וכן בהליכתו לבית המרחץ יכוין לטהר את גופו לכבוד שבת וכן בכל תאות אשר יתאוה האדם יוכל לעשות בו לצדקה יחשב לו וכן בענין הכבוד ע״ד מ״ש בגמרא בשמתא מאן דלית ביה כי יכוין האדם כי מה שחפץ שיכבדוהו ולא יזלזלו בו הוא בשביל כבוד התורה אשר בתוך מעיו לא בשביל כבוד עצמו כי האדם המכבד בעלי תורה לתורה הוא מכבד לא לגופם וכמ״ש בגמרא הני בבלאי טפשאי דקיימי מקמי ס״ת ולא קיימו מקמי רבנן ואם הרוצה שיכבדוהו יהיה בשביל כבוד התורה אשר הוא בתוך מעיו רדיפת אחר הכבוד הזה מביא אותו לחיי העה״ז והבא ועז״א נשא לבבינו כי על ב׳ היצרים רמז ודייק עם זה שרמז במלת נשא כי עד עתה היה טבוע ביון מצולה בב׳ לבותיו ועתה גם היצה״ר שהיה טבוע ביון מצולה כי לפתח חטאת והוא טבוע בעלם בטיט כיון אם בקדימת הזמן שקדם ואם מלד טבעו הרע עתה נשא לבבינו הרי כנגד רמז המחשבה שתהיה לעולם טהורה אפילו שהפועל הוא פיעל היצה״ר ואומרו אל כפים רמז אל שלימות הדבר שהוא רמז אל התפלות כמד״א כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה׳ כדי שיגיעו תפלתינו אל אל בשמים שאל״כ ימצאו מעכבים רבים שלא יניחוהו לעבור אל אל בשמים כמ״ש לקמן סכות בענן לך וגו׳: אי נמי כונת אומרו נשא לבבינו אל כפים. הכונה לפי שהוא אמר למעלה שצריך שיתאחדו כולם כא׳ לשוב בתשובה בלב אחד וז״ש ונשובה עד ה׳ ובהיות כי אפשר שאני אומר לחבירי שאני שב בתשובה ואומר שאעשר את לבבי ובקרבי אשים ארבי כי האדם יראה לעינים ולא ללבב לכ״א נשא לבבינו אפי׳ שהלב בקרב האיש עכ״ז נשא לבבינו אל כפים כדי שיהיה הלב גלוי גם לבני אדם כאשר הוא גלוי אל אל עם היותו בשמים כי הוא יודע תעלומות לב והכונה לרמוז אל גודל התשובה שתהיה כל כך בעיקר עד שכל העולם יעידון ויגידון שהיא מלב ומנפש כאלו ראו את לבם נשוי בכפים. אי נמי אמר נשא לבבינו אל כפים. בתפלות ובתחנונים ועיקר הצרה אשר נהיה צועקים עליה הוא בשביל השל שנסתלק השי״ת מבינינו כי עד עתה היה שוכן בתוכנו כר״א ושכנתי בתוכם ועתה נסתלק והלך לו אל מקומו שראשון שהוא השמים וז״ש בשביל השל אשר חזר לשכון בשמים וז״א אל אל בשמים. אי נמי בהיות כי עתה כבר סלק הקב״ה מקום שכינתו ודירתו מן התחתונים וחזר אל מקומו הראשון שהוא השמים ואינו דר בתחתונים עכ״א צריך שנשא לבבינו אל כפים והם העניים שנקראו כפים כד״א הן על כפים חקותיך כדי שיוליכו העניים את הלב אל אל אשר כעת הוא שוכן בשמים והכונה הוא משל על גודל התשובה שהם ברי לבב עד שיוכלו לתת לבבם לעניים שיוליכו אותם אל אל שהוא בשמים ויכירו וידעו ויראה זכות לבבם ושיהם טהורי לב. אי נמי בהיות כי מעיקרים הראשונים של החסידות הם הלב והכפים וכמ״ש דהע״ה נקי כפים ובר לבב כלומר נקי כפים מגזל ומחמס ובר לבב ממחשבות רעות ולכ״א נתקן את שניהם וז״ש בתחלה נשא לבבינו אל כפים ונתקן את שניהם כא׳ כדי שאלו ואלו נשא אותם אח״כ אל אל בשמים ולא יתביישו לא הלב ולא הכפים מהתראות שניהם אל אל בשמים:

(מב) **נחנו** פשענו ומרינו וגו׳. אפשר דדייק מאי דנקט נחנו שהוא חסר אל״ף כי המלה המדוקדקת היא אנחנו ולמה חסר האל״ף ואין לומר דמשום דעסיק באות הנו״ן נקט נחנו כי לא היה חסר לו לשון אחר טובה ויפה לומר אות הנו״ן ויבחר לשון ערומים ואפשר שאומרים ישראל לפני הקב״ה אלו היה כן שכולנו כלאן תעינו אין עושה טוב אין גם אחד היה ראוי שלא סלחת כי אין אדם צדיק בארץ כדי שבשבילו תסלח אמנם אין הדבר כן כי אם פשענו ומרינו לא כולנו אנחנו פשענו כי כבר ימצא א׳ מעיר שלא פשע וכבר נקטינן כי ימלט אי נקי וצדיק א׳ יסוד עולם וז״ש נחנו ולא אמר אנחנו וחיסר האל״ף שהיא א׳ להורות שבהכרח ימצא אחד שלא פשע ואם פשענו ומרינו היינו כי נחנו פשענו וכו׳ אבל לא אנחנו כולנו ועכ״ז אתה לא סלחת בשביל אותו הא׳ שלא פשע הפך מה שהבטחת וצדיק יסוד עולם. אי נמי יאמר ע״ד מש״ה כי עמך הסליחה למען תורא אשר הרצון בו עמך היא הסליחה וראוי שתסלח והטעם למען תורא כי אם רואים שאינך סולח לחטאתם יתייאשו מן הסליחה כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא ואם אין סליחה יתייאשו החוטאים ויוסיפו לחטוא באומרם כי כבר חטאו ואין להם תקומה ויתפקרו הרשעים נגדך לבלתי ירוא את ה׳ אמנם אם ידעו הרשעים כי יש סליחה וכפרה יחזרו בתשובה ובכן ייראוהו אנשים וז״ש כי עמך הסליחה וראוי שתסלח והטעם למען תורא כדאמרן. וז״ש בכאן נחנו פשענו בראשונה ואח״כ הוספנו למרות עיני כבודו וזהו ומרינו והכל נגרר ממה שראינו שאתה לא סלחת הפשע שפשענו בראשונה אלא היתה ידך ומכתך מתוחה עלינו וז״ש אתה לא סלחת וממה שראינו שמה שפשענו לא סלחת נתייאשנו לגמרי ועל כן הוספנו ומרינו באופן כי למען תורא ראוי הוא שתסלח:

(מג) **ואמר** סכות באף ותרדפנו. הכונה להורות על ב׳ צרות עצומות אשר באו עליהם הא׳ היא צרת הרעב והב׳ סכות באף ורמז כי מעולם לא סיכך עליהם בעננו ענן על הארץ להוריד הגשם על הארץ ושהשמים יתנו טלם אבל נתקיים בהם והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וזה בסב׳ האף שהיה עליהם ונמצא כי במקום שסכך העבים היו מכוסים באף וז״א סכות באף ולא זו בלבד שהיא צרת הרעב אבל גם ותרדפנו והכונה על האויבים אשר רדפונו כי קלים היו רודפינו וילכו ישראל בלא כח לפני רודף ומחוץ תשכל חרב הרודף ומחדרים אימת הרעב באופן שהרגת ע״י הרודפים ולא חמלת ברעב וז״א הרגת לא חמלת. ואם סכות בענן לא סכות מתחת לשמים כדי שיתנו גשמיהם אבל סכות למעלה מן השמים ולמעלה מז׳ רקיעים סמוך אלך וסביב לך סכות בענן לך וז״א מלת לך וכונת אותו הסיכוך היה כדי לעכב את תפלתינו שלא יעברו וז״א מעבור תפלה באופן כי מהפגעים הגיענו ההיזק שבו ולא התועלת וזה לסבה שלא סכות מתחת לשמים אבל סכות בענן לך וסמוך אלך מעבור תפלה:

(מה) **ואמר** סחי ומאום וגומר. סחי הוא כמ״ש רש״י ז״ל ניע בלשון משנה כיחו וניעו שניסח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון ובהיות כי יש סחי וניע שאינו מאום כל כך והוא היוצא מן הפה ויש סחי אחר מאוס בתכלית המיאום והוא היוצא מן החוטם על כן המשיל את ישראל לסחי היותר מאוס וז״א סחי ומאום כלומר כסחי היותר מאוס כך תשימנו בקרב העמים כי הם מואסים

פּוּמְהוֹן כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָנָא לְמִגְזַר עֲלָנָא בִּישִׁין ׃ מז פחד אֵימְתָא
וְזִיעָא הֲוָה לָנָא מִנְּהוֹן רְתִיתָא וּתְבִירָא ׃ מח פלגי הֵיךְ יִבְלִין דִּמְעָא

ג׳ כָּל־אֹיְבֵינוּ ׃ מז פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת
ג׳. כ״ט וְהַשָּׁבֶר ׃ מח פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־

פלגי מים ג׳ ר״פ וסימן פלגי מים תרד עיני על שבר. פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו. פלגי מים לב מלך ביד ה׳ :

אבן עזרא

(מז) השאת. כמו השואה ויהיה האל״ף ראוי להראות : (מח) נהרים פלגים הם

רשי

ויוצא דרך הגרון : תשימנו . לשון הוה הוא : (מז) פחד ופחת. כשנסנו מפני הפחד

לחם דמעה

בנו ומעריכים אותנו כשחי המאוס אמנם בענין אכול גם אכול את כספנו זה תביב עליהם כל כך עד שפצו עלינו פיהם כל אויבינו ויאכלו את ישראל בכל פה וכמ״ש דהע״ה אוכלי עמי אכלו לחם כלומר אוכלי עמי חביב עליהם אכילה זו כאילו אכלו לחם אשר הלחם לבב אנוש יסעד כן ערב להם אכילת עמי וזו היא כונת פצו עלינו פיהם כל אויבינו :

(מז) **ואמר** פחד ופחת היה לנו וכו׳. הכונה כי ישראל בגלות הזה יש להם פחד גדול מהאויב עד שירדוף אותם קול עלה נדף מרוב הפחד והמורא שהובא בלבבם ולא הפחד בלבד היה לנו אבל הפחד היה דבר נוסף על הפחת אשר כבר היה לנו עד עתה כי נפלו בפחת ובתוך שוחה עמוקה וביאר את שתיהם ממאי דסליק מניה כי הפחת היינו השאת והשממון שבא על יהודה וישראל ונוסף על כל זה השבר והכונה על שברון הלב והפחד שכבר נכנס בקרב כל ישראל עד כי ירדוף א׳ אלף וכו׳ ואם פלגי מים תרד עיני היינו על שבר בת עמי כי על השאת והשממון שכבר עבר כבר שתינו אותו כוס התרעלה אבל ענין שבר הלב והפחד בכל יום ויום הולך ורב ועל כן פלגי מים תרד עיני וגו׳. אי נמי אמר נחפשה דרכינו ונחקורה כלומר בדרך כולל צריך לחפש כל דרכינו בין קלים בין חמורים אפילו הדרך שנראה שהיא דרך סלולה כדאמרן לעיל ואמר ונחקורה ולא אמר ונחקרם להורות כי צריך לפרט את החטא כל א׳ וא׳ בפני עצמו וזהו ונחקורה ואמר ונשובה עד ה׳ לפי שרז״ל אמרו אם רואה אדם שייסורין באים עליו יפשפש במעשיו פשפש ומצא יעשה תשובה פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה הרי שאפשר שימצא ויצטרך לתשובה או אפשר שלא ימצא אפילו אחר החקירה עכ״א בכאן נחפשה ונחקורה וברור לן שאין אנו מאותם שיפשפשו ולא ימצאו אבל ידעתי שנמצא כל כך עונות אשר נחנו פשענו ומרינו עד שנצרך לעשות תשובה וז״ש ונשובה עד ה׳. ואמר נשא לבבנו אל כפים לעבודת האל שבשמים וז״א אל אל בשמים באופן שעוד לא נחט׳ לפניו שאם נשוב עוד לפשוע לפניו יגלגל עלינו את הכל ויזכור לנו עונות הראשונים וז״ש נחנו פשענו ומרינו וגומר כלומר אם אנחנו פשענו ומרינו אחר התשובה ונשובה לדרכינו הרעים אתה לא סלחת על העבר כי צריך כדי שיהיה המחילה חלוטה שלא נשוב אל הדרך ההוא עוד. ואמר׳ סכות באף ותרדפנו וכו׳. אמר כמה מעלות טובות עשה לנו בצאתנו ממצרים ואיך נהפך לאבל מחולינו בצאתנו מירושלים כי בצאתנו ממצרים היה הוא ית׳ חופף עלינו כל היום בעננ״י כבוד ועתה סוכך באף במקום עננ״י כבוד ושם נאמר בצאתנו ממצרים אלה מסעי בני ישראל להודיע חבתו כי במ׳ שנה לא נסעו אלא המסעות המועטות הללו וכמו שאז״ל ועתה לא כך אלא ותרדפנו וילכו בלא כח לפני רודף ושם בצאתנו ממצרים אם לפעמים היתה מגפה בעדת ה׳ על איזה עון מיד היה הוא ית׳ מרחם וחומל עליהם וכענין ויעמוד פנחס ויפלל וגומר ועתה לא כן אלא הרגת ולא חמלת כלל ואז בצאתנו ממצרים הוא ית׳ היה שוכן בתוכנו כי שכינתו שורה בתוך המשכן ואני והוא בתוך ענני כבוד ובכן כשהיינו מתפללים אליו מיד היה שומע כי היה בתוכנו ה׳ ועתה לא כן אלא סכות בענן לך ואנחנו מבחוץ עומדים ובכן אנו צועקים ואינם נענים וזהו סכות בענן לך מעבור תפלה ובצאתנו ממצרים היו כל א״ה יראים ממנו שנאמר שמעו עמים ירגזון ורעדה אחזת׳ כענין שאמרה רחב ונשמע וימס לבבינו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם ועתה סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים ואנחנו כענין המיאוס נגד פניהם. ופצו עלינו פיהם כל אויבינו הכונה כי פצו עלינו פיהם ושחקו עלינו וימלא שחוק פיהם בהלעיגם על צרותי׳ כי סחי ומאוס שמתנו בקרב העמים ועל כן שחקו עלינו ופצו עלינו פיהם כל אויבינו. ואמר פחד ופחת וגו׳ הכונה כי בזמן החרבן היו לכל ישראל ב׳ רעות הא׳ השאת והוא השממון אשר היתה כל העיר לשמה ולשאיה ונשמו הבתים ועוד היה השבר אשר נשבר מטה עוזם מקל תפארתם ומלכות׳ ועתה בזמנינו זה נתחדש לנו ב׳ כנגד ב׳ והם פחד ופחת הפחד כד״א והבאתי מורך בלבבם ורדף אותם קול עלה נדף וברדפם מפני הפחד יפלו אל הפחת כד״א הנס מתוך הפחד יפול אל הפחת וז״ש פחד ופחת היה לנו בזמן הזה במקום השאת והשבר שהיה להם לראשונים היה לנו עתה במקומם פחד ופחת ועכ״ז כשאני בוכה ומתאבל איני בוכה על מה שנתחדש עתה לנו אבל פלגי מים תרד עיני וגומר והוא השבר אשר נשבר מטה עוזם ומלכותם מקל תפארתם כי ממנו נמשכו כל הרעות המתחדשו׳ לבא עלינו וראוי לאדם שיבכה ויתאבל על רעת חבירו יותר ממה שיתאבל על רעת עצמו : אי נמי אפשר לפרש הכתובים הללו בדרך אחר וזה כי לא די לאדם שיהיה הוא לבדו שב בתשובה כי צריך לשוב הוא עצמו וגם להשיב את אחרים ולהיות זוכה ומזכה וז״ש מה יתאונן אדם חי וגו׳ כלומר מה יועיל לו שישוב ויתאונן על חטאיו בלבד כי צריך לו להשיב גם את אחרים עמו וז״ש אח״כ נחפשה דרכינו תחלה כדי שלא יאמרו לנו טול קורה מבין עיניך ואח״כ נחקורה אם יש אחרים שעברו כמונו ונשובה אותם גם כן שישובו גם המה בתשובה ואז כולנו יחד אנחנו והם נשובה עד ה׳ וכי תימא היאך נעיז פנינו לשוב לפניו אחר שחטאנו לו ומה נדבר ומה נצטדק לזה השיב נשא לבבנו אל כפים וידוע כי לבב יאמר על הב׳ יצרים יצה״ט ויצה״ר ונאמר לפניו כי אנוסים אנחנו כי יצר לב האדם רע והוא התעה אותנו מן הדרך הטובה וז״ש נשא לבבנו בכפינו אל אל בשמים ונאמר לפניו כי הוא ברא לנו יצה״ט ויצה״ר ואיש באחיו נלחמו חלק לבם עתה יאשמו ואנחנו לא יכולנו לעמוד כנגדו כי בהכרח מי שיש בו יצה״ר הוא מוכרח שיחטא כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא וכאשר יאות לנו לחטוא ולמעול כך נאה לך למחול וכבר אנחנו עשינו מה שיאות לנו ונחנו פשענו ומרינו אבל אתה עדיין לא עשית מה שיאות לך וזהו אתה לא סלחת:

ואמר סכות באף ותרדפנו. כי כשם שביציאת מצרים הוא בעצמו הוציא אותנו משם ולא ע״י מלאך ולא ע״י שרף אלא הוא ית׳ בכבודו ובעצמו כן עתה לא הכה אותנו ע״י מלאך המשחית שלו הנקרא אף אלא הבדיל האף מעלינו והוא בכבודו ובעצמו נתאכזר עלינו וזה שאמר סכות באף כלו׳ האף שהוא שליח שלך להכות בני אדם סכית אותו ואתה ע״י עצמך רדפת אותנו וזהו ותרדפנו ובכן הרגת ולא חמלת ולפי שהיה נמשך אלינו תועלת אחד מהיותך אתה בעצמך המכה אותנו שבהיותך קרוב אלינו היה נקל לך לשמוע בקולנו תכף בזעקנו לך מה עשית סכות בענן לך מעבור תפלה כדי שימשך ההיזק לבדו ולא התועלת כלל באופן שאנו יראים ומפחדים מאוד שאחר כל הצרה הזאת שבאה עלינו שלא תעשה עמנו כלה ולא יזכר שם ישראל עוד וז״ש פחד ופחת היה לנו וגומר שאת הוא מלשון שאיה ושממה וכליה כלומר פחד היה לנו השאת שתבואם ותכלה אותנו אחר שסבלנו השבר באופן שתעשה עמנו ב׳ רעות השבר שהם הצרות שהבאת עלינו ואחר כולם נקוה לאור ויבא אופל שהוא השאת והכליה: אי נמי השאת הוא מלשון התנשאות ושררה הכונה כי כמו שהשבר שהבאת עלינו לפחד ופחת היה לנו ולצרה וצוקה כן השררה והרוממות שרוממתנו קודם לכן היתה לרעתינו כדי שנרגיש היטב הנפילה שאחריה כי האדם שהיתה לו טובה תחלה הוא מרגיש מאד בצרה יותר ממי שלא הורגל כלל בטובה מימיו נמצא לפי זה כי פחד ופחת היה לנו מה שנשאתנו ורעה היתה לנו מן השאת כמו מן השבר כי ע״י השאת הרגשנו בשבר שבא אחריו ואמר פלגי מים תרד עיני ב׳ פלגים היה ראוי שתרד עיני על שבר בת עמי ואיני עושה כן אלא עיני נגרה לבד כדי שלא תדמה לעולם ולא תיבש מקור הדמעה: והרב מורי זלה״ה כתב נחפשה דרכינו והם העבירות שעשינו אנחנו בעצמנו בידים ונחקורה אם גרמנו להחטיא בהם את אחרים כדי שנשוב כולנו אל השי״ת שאם הם לא ישובו לא יספיקו לי לעשות תשובה וכמו שאמרו חז״ל שאיך יהיה החוטא בגהינם והאחר שגרם הוא שיחטא בג״ע לכך כדי שיקובל תשובתנו צריך שנחקור אם גרמנו להחטיא את אחרים כדי שישובו הם גם כן עמנו בתשובה ובזה נהיה כולנו מתוקנים וכבר ראינו המשורר שהראה לדעת כי צריך האדם רחמי שמים לכפר לו העונות שהטאו אחרים בסבתו וגרמתו אמר חטאתי אודיעך ועוני לא כסיתי וגו׳ מלבד פירושים אחרים רבים המתפרשים בזה הפסוק מאי דשייך לכונתינו הוא כי הנה המשורר אמר שהיה מודה לשי״ת על הג׳ מיני עונות שהאדם שוגה בהם והם חטאות עונות ופשעים ומלבד ההודאה על שלשתם הורה והודיע בדבריו כי לחטאות היה מספיק ההודאה ולעונות שמצד גודלם הם רשומים ונודעים שלא יכסה אותם סגי כלומר שלא יבקש מקום להתגללות אבל הפשעים צריך וידוי גדול וגומר וכולי האי ועדיין צריך רחמי שמים כדי שיכופרו וז״ש אמרתי אודה עלי פשעי לה׳ שהוא מדת רחמים ואמר ואתה נשאת וכו׳ כלומר זהו מה שעלי לעשות שהוא מה שאני יודע אמנם יש לך עון אחר והוא שלפעמים עשיתי איזו עבירה בשוגג ואפשר שאחרים ראו ולמדו ממני ועשו במזיד על זה שאינו בידיעתי נשאר עליך לשאת אותי שאתה צופה כל נעלם וז״ש ואתה נשאת עון חטאתי סלה רצה לומר העון שהוא מזיד שנסתבב מחטאתי ובפירוש זה יתיישב מ״ש עון חטאתי ולא אמר עוני וחטאתי ופשוט הוא עכ״ל. ולדרוש מי שהוא מחטיא את הרבים עיין בספרי ספר מדר״ש שמוא״ל במשנת כל המזכה את הרבים ויתיישב לך: אי נמי אפשר שיפורשו הכתובים הללו על ענין אחר והוא כי העבירות הם ב׳ מינים או בין אדם למקום או בין אדם לחבירו כענין גזילה גניבה או בזהו והלפהו וכיוצא אשר עצמו מספר ונקט״ן כי קודם אשר ישוב האדם אל אלהיו מעבירות שבינו לבין קונו צריך שיפייס את חבירו שנתקוטט עמו ואחר כך ישוב אל ה׳ וזה שאמר הכתוב קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ כלומר כנה אתם יש בכם עבירות אשר הם עמכם כלומר זכיכם לחביריכם ולפעמים האדם לא ירצה למחול לחבירו אשר חטא כנגדו ואשר הרע לו בתומרו כנה הוא הרע לי במעשה ובפועל כפיו ואיך אשא את פניו ואמחול לו במה שעשה הוא שואל מחילה ממני על כן הזהיר ואמר קחו עמכם דברים וקחו הוא מלשון קוחה וקבלה דברים שיקבלו דברים ביניכם וימחלו בשאלת מחילה לבד ואחר כך ושוב

עַמִּי׃ מט עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ ל׳ זוג״כ.
נ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ נא עֵינִי עוֹלְלָה ג׳ רפין. כ״ע
לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃ נב צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי ג׳ ומ״ל. ג׳ דגשים

וירא ג׳ רפין וסימן וירא וירב את ריבי. עד ישקיף וירא ה׳ משמים. כי מי עמד בסוד ה׳׃ תולדות אהרן עיני עוללה. כוטה מט גיטין נח ב״ק סג (תענית סט):

זְלִגַת עֵינִי דִּמְעָן עַל תְּבִירָא דִּכְנִישַׁת עַמִּי׃ מט עיני עֵינִי זָלְגַת דִּמְעָן וְלָא תִשְׁתּוֹק מִלְּמִבְכֵּי מִדְּלֵית פָּאִיג עָקְתִי וּמְמַלֵּל תַּנְחוּמִין לִי׃ נ עד כְּדוּ דְיִסְתְּכֵי וְיֶחֱזֵי עוּלְבָּנִי יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ נא עיני בְּכוּתָא דְּעֵינַי אִסְתַּקְפַת לְמִרַע נַפְשִׁי עַל חוּרְבַּן פִּילְכֵי דְּעַמִּי וְנָווֹל בְּנָתָא דִּירוּשְׁלֶם קָרְתִי׃ נב צוד כְּמָנָא כְּמַנּוּ לִי הֵיךְ כְּצִפְּרָא בְּעֲלֵי

רשי

הפחד נפלנו אל הפחת שוחה׃ השאת. לשון שאייה כמו השאת׃ (מט) מאין הפוגות. מאין חליפין והעברה׃ (נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. ירמיה ממשפחת כהני׳ היה ואומר עיני בדמעה עוללה ועולה פני עלי נפשי מכל בנות עירי׃ עוללה. לשון עול כמו (איוב יז) ועוללתי בעפר קרני. מכל בנות עירי. משפחתי יש לה

אבן עזרא

הם׃ (מט) תדמה. כטעם לא תדמה לכל עינו והוא רחוק וה״א הפוגות כמו תי״ו תרומות׃ (נ) ישקיף. כאלו יש לשמים חלון שישקיף ממנו׃ (נא) יש אומרים עיני עוללה האחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר. והישר בעיני מגזרת ועולל למו׃ (נב) חנם. שב אל

לחם דמעה

ושובו אל ה׳ ואמרו אליו כל תשא עון וכו׳ וגם הוא יקבל דבריכם במה שתשאלו ממנו מחילה בפה עם היות כי הרעותם אשר עשיתם במעשה העבירות וז״ש בכאן נחפשה דרכינו בינינו במה שבין אדם לחברו ועל ז״א ונחקורה כי צריך חקירה רבה בזה לפי שהוא דבר מתמיד כי רוב ההטאות הם בין אדם לחבירו לפי שהוא תמיד עמו ולעולם האדם הוא נושא ונותן עם חבירו ויוצא ונהקל בו נכנס ונתקל בו ע״כ אמר ונחקורה ואח״כ ונשובה עד ה׳ בדברים שבין אדם למקום׃ ולפי שכאשר יעשה האדם שלום עם חבירו וימחול לו אפשר שלא יהיה בלב שלם ואומר שמחל ולא מחל עכ״א כי בתשובה מן העבירות שבין אדם לחבירו נשא לבבינו אל כפים זהוא משל כאילו הלב הוא נשוי בכפים כי אז היה מכיר כל א׳ בחבירו אם טיהר והשליט את לבו עמו כך צריך שנשא לבבינו אל כפים בעבירות שבין אדם לחבירו כאשר נשא אותו אל אל בשמים בעבירות שבין אדם למקום כי שם הוא הכרחי להיות טהור לב לפי שה׳ יראה ללבב כן גם כן במה שבין אדם לחבירו נשא לבבינו אל כפים כדאמרן ונתן טעם לדבר איך הוא מוכרח כי קודם שנשוב אל ה׳ מעבירות שבין אדם למקום צריך שנמחול זה לזה מה שבין אדם לחבירו וה״א נחנו פשענו ומרינו וגומר כלומר כי אם נחנו בינינו לבינינו עדיין פשענו ומרינו גם אתה לא סלחת את שלך במה שבין אדם למקום כי כמו שהאדם אינו סולח מה שיש לו על חבירו גם הוא ית׳ לא יסלח את שלו ואפשר שרמז במה שחיסר האל״ף ואמר מלת נחנו לרמוז כי אינו מדבר מ״ש פשענו ומרינו על הפשעים שבינו למקום אשר הוא יחידו של עולם והאל״ף שמורה על האחדות חיסר אותה ואמר נחנו להורות כי מ״ש נחנו פשענו ומרינו הוא על הפשעים שבינינו לחברינו׃ והרב מורי זלה״ה כתב נחפשה דרכינו אם יש בהם חטא ועון ואחר אשר נמצאהו נחקור בו באיכותו על פי הכונה והזמן והמקום ואחרי כן נשובה וגומר כי יהיה התשובה בשלימות כפי פרטות כמותו ואיכותו וגודלו לא דרך כלל כי יהיה קטון בעינינו ונהרסל בתשובה המצטרכת לו׃ נשא לבבינו אל כפים. ר״ל המעט שנעשה בכפינו יהיו בלב ונפש וכונה מרובה כאילו הלב בתוך הכפים ובשניהם נעשה המעשה והפועל הטוב ההוא והכונה שלא לבד יספיק עזיבת החטא וסור מרע אלא צריך ג״כ ועשה טוב ואמר כי אחרי זאת צריך וידוי וז״ש נחנו פשענו ומרינו אתה וגומר ואומר אתה לא סלחת הכונה בדין ומשפט נהנהגת בנו שאתה לא סלחת אעפ״י שאתה מלא רחמים׃ ובמדרש תאני רב הונא נחנו פשענו ומרינו כמודותינו ואתה לא סלחת כמדותיך ודבריהם אמת ויציב ונכון. ולקרב הדברים אל הסברא אפשר שאומרו פשענו ומרינו כמדותינו הכונה כי מצד היות האדם ילוד אשה ומחומר קורץ גופו והבריו המה ילידי העפ״ז אשר הוא השך ולא אור וגם היות יצר לב האדם רע מנעוריו מכל אלה מסתבבים לאדם מדות רעות ולהרבות אשמה בטבע והרי זה קנת התגללות ומזה נמשך היות השי״ת מוחל וסולח ולהתנהג במדת רחמיו וז״ש ואתה לא סלחת כמדותיך עכ״ל. ובברכות פ״ק אמר רבה ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שייסורין באין עליו יפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יעשה תשובה שנאמר נחפשה דרכינו וגומר פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה עכ״ל ושמעתי ממוהר״ש ן׳ אלקבין הלוי זלה״ה שכונת המאמר הוא שידוע שלעולם הב״ה מודד מכ״מ ובמדת הייסורין ידע ויכיר במה פשע כי לעולם הוא מכ״מ ולכ״א יפשפש במעשיו ולעולם ימצא בחטא מכ״מ במה שלקה ויעשה תשובה ואם פשפש ולא מצא אין הכונה שלא מצא כלל כי הרי נקטינן כי אין אדם צדיק בארץ וגומר אבל הכונה כי כבר פשפש ולא מצא שיהיה מכ״מ אם כן יתלה בביטול תורה כי היא שקולה כנגד כל המצות וכל מדת ייסורים יקרא מכ״מ בשבילה כיון שהיא שקולה כנגד כל המצות וזש״ה בכאן להורות שכאשר יבאו ייסורין על האדם צריך שיפשפש במעשיו כי לעולם ימצא שהם מכ״מ על מה שחטא על כן אמר נחפשה דרכינו ונחקורה ולא אמר נחפשה ונחקורה דרכינו להורות כי חיפוש לחוד וחיקור לחוד כי בראשונה יחפש ואחר החיפוש יחקור בחקירה עצמית אם הוא מכ״מ ואח״כ ונשובה עד ה׳׃ סכות בענן לך וגומר. כתב הרב מורי זלה״ה אפשר שיאמר אם עתה עדיין שאנחנו בא״י שהוא מקום מוכן לקבלת התפלה אפ״ה עשית הבדלים בינינו לבינך כדי שלא יעבור תפלה מהו הטוב שנקוה בלכתנו ח״ל בקרב העמים אין ספק שאין לנו תקוה שמה וז״ש סחי ומאוס וגו׳׃ אי נמי אמר סכות באף וגומר הכונה כי בזמן העבר סכות באף ועוד ידך נטויה ותרדפנו לעתיד ועוד שליש׳ כי הרגת ולא חמלת כי אילו היתה ההריגה בסייף היינו מתנחמים מעט אבל מה נעשה כי דנתנו במיתות משונות וז״ש הרגת ולא חמלת באותה ההריגה אבל היתה ההריגה באכזריות שרופה באש כסוחה ומהם שמו ספוגין של צמר על לבם מהם הפשיטו עור פניו וכיוצא וז״ש הרגת ולא חמלת ואמר עוד סכות בענן לך והסתרת פניך ממנו והטעם בשביל שגם אנחנו עברנו על מצות התפלה וז״ש מעבור תפלה כלומר מסבת עבור על מצות התפלה וכבר הזהירנו הכלם ר״ש ואמר הוי זהיר בק״ש ובתפלה וכו׳ והלואי שהיית דן אותנו בסחי ומאוס שתשימנו בקרב העמים וז״ש תשימנו בדרך תפלה ולא אמר שמתנו אבל מה ששדי האמר לי שהדרכת לא מאסונו העמים אלא כמו נופת צופים טעמו באוכל את ישראל ויאכלו את ישראל בכל פה וז״א פצו עלינו פיהם כל אויבינו׃

(מט) **לפי** שלמעלה אמר פלגי מים תרד עיני אשר הרצון בו שלא עשה כאשר נאמר בד״ה ע״ה פלגי מים ירדו עיני דמשמע ב׳ פלגים בב׳ העינים פלג א׳ בעין א׳ ואיני עושה כן אלא פלגי מים תרד עיני בעין אחת ב׳ פלגים ועיני נגרה תמיד בדמעה עד שכמעט כבר נימו׳ העין ונמס ואינו דומה כלל עיני שהוא עין וזהו לא תדמ׳ לשון דמיון והי״ו דתדמ׳ תי״ו הנקבה הכונה שלא נשאר בו דמות עין. ואפשר ג״כ לומר לפי דרך זה כי זהו ג״כ פירוש נגרה כלומר נגר ונתרוקן העין עצמו ולא תדמ׳ לעין כלל וכל זה מאין הפוגו׳ כי לעולם מוריד דמעה׃ (נ) **עד** ישקיף וירא ה׳ משמי׳. ידוע הוא כי כל השקפה לרעה וראיי׳ לטובה וז״ש עד ישקיף לרעה על מ״ה וירא ה׳ ראיה לטובה שלינו ה׳ משמים׃ ועם מ״ש ז״ל כי אין בן דוד בא אלא או בדור שכולו חייב או בדור שכולו זכאי נוכל ליישב מלת השקפה שהיא לרעה כי אם הוא בא בדור שכלו חייב דודאי שהוא בא לרעתם וישקיף עליהם לרעה והלואי שיגלל אחד מעיר ושנים ממשפחה ושיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ולכ״א עד ישקיף בדור שכולו חייב או ירא בדור שכלו זכאי׃ ולפי שהזכיר העין יותר מכל שאר אברי הגוף אמר והטעם שאני מזכיר העין יותר מכל שאר האברים ואמרתי פלגי מים תרד עיני ועיני נגרה הטעם הוא מפני שהעין הוא המועיל לי יותר מכל שאר אברי הגוף וז״ש עיני עוללה לנפשי עיני הוא פועל ועושה טובה עמי ועם נפשי יותר מכל שאר אברי וזהו מכל בנות עירי כי האדם הוא עיר קטנה ואנשים בה מעט ואנשי העיר הם האברים ואמר שהעין הוא עושה טובה לנפש יותר מכל שאר האברים משום דשערי דמעה לא ננעלו ועל כן סכות באף זה הוא מלא בוא״ו וסכת בענן לך הוא חסר בלא וא״ו לפי שהסכך שהיתה עליהם מן האף היתה סכך גמור ושלם וצלתו מרובה אבל הסכך שסיכך מעבור התפלה אינו סכך שלם כי לעולם התפלה בדמעה עוברת כי שערי דמעה לא ננעלו וזהו סכת חסר בלא וא״ו כי זה הסכך אין צלתו מרובה מחמתו׃ (נב) **ואמר** צוד צדוני וגומר. הכונה כי צדוני גם צדוני פעמים רבות צידה אחר צידה בצידות משונות זו מזו וזה בהנם על לא חמס בכפי וז״ש אויבי חנם כלומר שהם אויבי לי על חנם ופירש אופן המצודות כי מהם מישראל שמו אותם בבור אסורים בבית הסוהר עד שמתו שם בבית הסוהר ולז״א צמתו בבור חיי ומהם המיתו במרגמת אבן בסקילה ולז״א וידו אבן בי ומהם השליכו אותם אל תוך הים דומה לגזרת פרעה שגזר כל הבן הילוד וגומר ולרמוז לזה אמר צפו מים על ראשי באופן כי כ״כ מיני צידות צדוני עד שאמרתי נגזרתי ונכרתי מן העולם׃ אי נמי אמר עיני נגרה ולא אמר עיני אגיר להורות כי לא אצטרך אני להגיר את עיני בכונה כי כל כך התמידה בבכיה עד שהיא מעצמה נגרה כמים הנגרי׳ במהרה ובמרוצה כי זה יורה לשון ניגור ואם לפעמים ינוח מעט שלא יגיר במהירות לעשות טיף טיף כנגד טיף טיף עכ״ז לא תדמה לגמרי מלהוריד דמעה וז״א ולא תדמה לגמרי כי אלא הא מיהא זולגות עיניו דמעות אם מעט ואם הרבה וגם אם לפעמים אפשר שתדמה לגמרי מבלי הורדת דמעה כלל אפשר שיקרה זה פעם א׳ שאפשר שתפוג ותנוח הפוגה א׳ פרטית אבל מאין הפוגות לשון רבים הפוגות רבות וז״א מאין הפוגות כי לא ימצא שתנוח הפוגות רבות׃ אי נמי אמר עיני נגרה ולא תדמה כלל והטעם שלא תדמה הוא מפני שלעולם ועד אין הפוגות לצרות ולעולם אין ריוח כלל בין צרה לצרות רק צרות תכופות זו לזו וכיון שאין הפוגות לצרות גם העין לא תדמה כלל מלבכות׃ אי נמי אמר עיני נגרה כלומר שכמעט כבר נגר הכל וכמעט שגוף העין בעצמו נגר באופן שאם מדמה העין ולא תבכה לא תדמה בשביל שפסקו הצרות ואין הפוגות והפוגות רמז אל הצרות כי ע״י הצרה לבו של אדם נופג ע״ד ויפג לבו וכן בלשון רז״ל מפיגין את טעמן והוא רמז על דבר המופג טעמו וריחו באופן שלא תדמה העין תדמה מסבת שכבר ניגר כל העין כדאמרן אבל לא תדמה מסבת שאין הפוגות וצרות וז״א לא תדמה מאין הפוגות כי הצרות רבו כמו רבו׃ אי נמי אמר עיני נגרה ולא תדמה כלל וטעם מפני שאין הפוגות כלומר אין מי שינחם אותי להפיג ולהסיר הצרות מלבי׃ **עד** ישקיף וירא וגומר ואמר ישקיף כי בתחלה ישקיף ישגיח מן החלונות יציץ מן החרכים והם זכות קצת צדיקים

דְּבָבַי עַל מַגָּן: נג צמתו עֲבָרוּ בְגוּבָא חַיַּי וּרְגִימוּ אַבְנָא בִי: נד צפו׳. ל. נ׳. חִנָּם: נג צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי: נד צָפוּ־
שְׁטוֹ מַיָּא עַל רֵישִׁי אֲמָרִית בְּמֵימְרֵי אִתְגַּזְרִית מִן עָלְמָא: ל׳ מַיִם עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי: נה קָרָאתִי שִׁמְךָ

תולדות אהרן נמתו בבור. ערכין טו:

אבן עזרא

אל אויבי: (נד) צפו. כמו שטו מגזרת אשר הציף: (נה) תחתיות. מתחתיות התחתיות

רשי

לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקב"ה מכל ישראל: (נג) צמתו בבור חיי. בבית הכלא: צמתו. אסרו כמו צומת הגידין (שיר ד) מבעד לצמתך איסרויי"טיר: וידו אבן בי. על פי הבאר כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקדש: צמתו בבור חיי. ואף על פי שאמתו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכו לא שתו לבם גם לזאת עד שידו אבן בי: (נד) צפו מים וגומר. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים

לחם דמעה

צדיקים אשר הם עושים תלונות וחרכים באותו הסכך של ענן אשר נאמר סכות בענן לך וכן במחילה אשר נעשית מן העונות אשר הם מבדילים בינינו לבין אלהינו וכה"א עונותיכם היו מבדילים וגומר והצדיקים עושים חלונות באותם מסכים ומשם ישקיף ה' על עמו ואח"כ הולך ומתמעט המסך לגמרי וירא' הש"י ראיה גמורה ברחמיו הפשוטים וז"א וירא ה' משמים: **ואמר** עיני עוללה וגומר נתן טעם למה תבכה העין באו' עיני נגרה ולא הדמה הטעם לפי שהעין היא אשר שנפשה לנפש יותר מכל שאר האיברים כי סרסור' קמא דעבירה הוא העין כי העין רואה והלב חומד ושאר האיברים גומרים וכיון שעיני עוללה ומנפה לנפשי יותר מכל בנות עירי שהם שאר האיברים וכמ"ש לפירושא קמא א"כ ראוי שתבא העין ותקנא מה שמנפה ולכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות ועוללה מלשון עינוף כמו ועוללתי בעפר קרני כדפירש רש"י ז"ל: **אי נמי** כפי דרך זה יאמר מכל בנות עירי כפי פשוטו ממש שהעינוף שעשה עיני לנפשי היה מכל בנות עירי כלומר ממה שהייתי מסתכל בכל בנות עירי והייתי נותן עיני בבנות הארץ לחטוא בהנה באופן כי אלו בנות עירי צד צדוני בפיהם והחזיקו בי ונשקו לי כל א' וא' מלא אשה זונה היה לה וככריה אמריה התליקה באומרה מרבדים רבדתי ערשי וצוד צדוני כצפור אשר מראיש לה שמשליכים לפניה חטים כדי שתאכל ולא ידע כי בנפשו הוא כן צדוני אלו בנות עירי וזה בראותי שנמסרות ונשמעות לי מבלי מחיר ואתנן זונה רק בחנם ולא ידעתי ולא הכרתי כי הם נעשים לי אויבים בחנם וזהו אויבי חנם דקאמר כלומר כי בהיות הדבר בחנם הוא סבה שמפתים אותי והן הם אויבי בחנם אויבי הנפש כי ע"י ובסבתם ארד אל ירכתי בור דהיינו גהינם וז"א צמתו בבור חיי. או יהיה בור הקבר כמשמעו והכונה כי בנות עירי הם סבבו לי המיתה והקבורה וצמתו בבור חיי וידו אבן בי דהיינו האבן שעל הקבר וגם אם יהיה שלא המות לפחות ייסורין וצרות אחרות הם מביאין על ראשי והמים רמז לצרות כד"א כי באו מים עד נפש ולא הביאו וצפו המים על ראשי באופן שאמרתי נגזרתי ועל כן עיני נגרה כדאמרן לפי שהיא שינפה לנפשי מכל בנות עירי כלומר מסבת בנות עירי שהסתכלתי בהן ונתפתיתי אחריהן: **אי נמי** אמר צוד צדוני וכו'. על חרבן ראשון שהיא צידה א' וצדוני בחרבן בית ב' שהיא צידה שנייה ונעשו אויבי בסבת שהייתי חנם מן המצות ע"ד מ"ש ז"ל זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם ודרשו ז"ל חנם מן המצות ואלו היו אויבי וצוד צדוני על אשר הייתי חנם מן המצות וז"א אויבי חנם: **אי נמי** אמר צוד צדוני צידה אחר צידה ופעם אחר פעם תכופות הצידות זו לזו ואומרו כצפור כלומר כמו שצדין הצפור כך צדוני אבל מי שצד את הצפור היינו להנאתו ולטובתו לאכול לשבעה אמנם אלו אויבי צוד צדוני על חנם לא לעזר ולא להועיל להם כי בצידה הראשונה לקחו את כל הממון אשר היה לי נמצא כי בצידה השנייה אשר חזרו לצודי פעם אחרת היה על חנם וזהו אויבי חנם דקאמר כלומר חנם צדוני כי בצידה הראשונה ריקם שלחוני והשניה לא נהנו ממני כלום אבל צדוני אויבי חנם לא לעזר ולא להועיל. **והמשיל** הצרות העושים לנו בגלות הזה למי שמשליכים אותו בתוך הבור שיש בו מים כדי שיטבע בתוך המים וימות ונקט המשל במי שנטבע בבור ולא במי שנטבע בים לפי שהנטבע בים הם מים שאין להם סוף ואפשר כי באולי ישליך אותו הים אל מקום אחר ויקיא אותו אל היבשה חי ולכן הנטבע במים שאין להם סוף אין אשתו מותרת לזרים אמנם אם יטבע במים שיש להם סוף דהיינו בבור אז בודאי שמת ותנשא אשתו לזרים ולכן המשיל את צרות הגלות כאלו צמתו בבור חיי שהם מים שיש להם סוף כי בודאי הוא מת ולפי שאפשר כי אפילו שישליכו אותו בתוך הבור אפשר שהחי הוא נושא את עצמו ויהיה שט על פני המים ולא יטבע על כן המשיל את עצמו כאלו קשרו אבן גדולה ברגליו כדי שתכף ירד עם האבן לתחתית הבור וז"ש וידו אבן בי כלומר ידו אבן קשורה עמדי באופן שתכף ומיד ארד לתחתית הבור והמים צפו על ראשי וז"א צפו מים על ראשי כי בזה הענין הצלה היא בלתי אפשרית ועל כן אמרתי נגזרתי והכל משל על גודל הצרות הבאות עלי בגלות הזה באומרם הגוים לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד ח"ו וע"כ אמרתי נגזרתי ואין לי שום צד של הצלה אבל כי אברח ממך אליך וקראתי שמך ה' גם שאני בתחתיות הבור וז"ש מבור תחתיות וכדאמרן: **אי נמי** כונת אומרו אמרתי נגזרתי מתיישב על כל הפי' האמורים לעיל והכונה כי כיון שראיתי כל הצרות התכופות שעברו עלי מינים ממינים שונים אמרתי בודאי אין זה בדרך מקרה ע"ד הקרי וההזדמן אבל נגזרתי כלומר הכל נגזר עלי מלפני שוכן מרומים ואין לי תקומה אלא לקרוא למי שגזר הגזירה שיבטלנה וזהו שסמך אליו קראתי שמך ה' מבור תחתיות. אח"כ מצאתי לר"מ אלמושנינו שפירש כדברי: **אי נמי** כנגד גלות מצרים אמר צוד צדוני כצפור כי כמו שהצפור ניצוד במה שמשליכין חטים לפניה והיא רעבה ובאה לאכול ובזה צדין אותו כן ניצודו אבי ישראל ע"י כי ראו כי יש שבר במצרים וכדי שלא למות ברעב ירדו מצרים וע"י אותה הירידה נצודו וצדו אותם האויבים המצרים להיות להם לעבדים ואומרו חנם הכונה כי לא קנו אותם כקונה עבד בקנין כספו אבל צדו אותם בחנם ונשתעבדו בהם בחנם:

(נג) **וכנגד** גלות בבל אמר צמתו בבור חיי שכן השליכו לדניאל בגובא דאריותא וז"א צמתו בבור חיי ואח"כ שמו אבן גדולה על פי הבאר וז"א וידו אבן בי ואם הם חשבוה לרעה בשימת האבן על פי הבאר אלהים חשבה לטובה:

(נד) **וכנגד** הגלות הג' הזה אמר צפו מים על ראשי כי מי המרים המאררים מי הצרות תכופות זו לזו צפו ועברו על ראשי כי מכף רגל ועד ראש אין בי מתום באופן שאמרתי נגזרתי: **והרב מורי** זלה"ה כתב צפו מים על ראשי וכו' כלומר שמרוב הצרות הקשות והרעות היה שואל המות בפיו כי אמר טוב לו מחיים כאלה בייסורים משונים וז"ש אמרתי נגזרתי כלומר הלואי ונגזרתי כבר זה ימים מסבול יסורין כאלה עכ"ל:

(נה) **קראתי** שמך ה' מבור תחתיות כלומר בזמן שעבר כאשר הייתי בבור תחתיות כלומר בבור אשר היו בו תחתיות רבות והוא רמז על צרה רבות כמות ובאיכות או קראתי שמך ה' כלומר מבלי שאצטרך לסדר לך סדר תפלות ותחנונים אבל הייתי מזכיר את שמך לבד ואומר ה' ה' וזהו שמך ה' דקאמר ותיכף קולי שמעת והוא ע"ד מש"ה מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה כלומר לא קראתי אלא יה לבד ותכף ענני וז"א בכאן קראתי שמך ה' לבד ותכף קולי שמעת זה היה לי בימים תלפו למו ועתה לפחות ראוי הוא שכיון שסדרתי לך כמה תפלות ותחנונים ראוי הוא לך כי אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי וזהו כפל לרוחתי ולשועתי כנומר תפלות רבות ממינים שונים ולכן ראוי הוא שלא תעלם אזנך. ולא זה בלבד עשית לי בזמן העבר כי אחרי קראי שמך ה' לבד קולי שמעת. אבל פעמים רבות בזמן שעבר קרבת אני קודם שאקרא אליך כלל וקיימת בי טרם יקראו ואני אענה וז"ש קרבת ביום אקראך לשון עתיד ולא אמר ביום קראתיך באופן כי קודם שאקראך קרבת אני בשביות יודע שאני רוצה לקרות לך קרבת אלי והבטחתני אל תירא וז"ש אמרת אל תירא וכיון שכן ראוי הוא כי עתה לפחות אל תעלם אזנך לרוחתי וכו' כדאמרן ולא זו בלבד עשית לי בימים שעברו שהיית מבטיח אותי אמרת לי אל תירא אבל רבת ה' ריבי נפשי וגאלת חיי והם ב' דברים הא' היא גאלת חיי והוא אומר גאלת חיי ולא זה בלבד אבל רבת ריבי נפשי והוא להנקם מהאויבי' וכד"א ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם באופן כי ב' עשית עמדי כי רבת ריבי נפשי להנקם מן האויבים וא"ל שגאלת חיי ולכן עתה גם כן ראית ה' עותתי והוא העיות שעושים עמי כמובא במדרש כי יהודי א' עבר לפניו שמלך ונתן לו היהודי שלום וצוה להתוך ראשו א"ל מי אתה כי נגזה שכמותך מלך לכך נתת לי שלום וכששמע כי זה מבפטו פעם אחרת עבר לפני יהודי אחר ולא נתן לו היהודי שלום מפחד שלא יהרגנו כאשר הרג את האחר וצוה ג"כ להורגו כי א"ל וכי גברא רבא אתה שאינך נותן שלום למלך שכמותי עד שאמרו לו שריו אדונינו המלך לאותו האחר הרגת על אשר נתן לך שלום ולזה הרגת על שלא נתן לך שלום השיב להם כלום אני עושה זה אלא כדי למצוא להם עילה כדי להורגם ועל עיות הדין כזה אמרו ישראל ראית ה' עותתי וגו' ונקום את נקמתי ואמרו עוד ראית כל נקמתם שעשו בי אשר לא נסיה כמוה ועכ"ז לא נחה דעתם במה שעשו עד עתה אבל עדין כל מחשבותם לי לחשוב מחשבות לגרש שמדי ולכן אל תעלם אזנך וגו': **אי נמי** בהיות כי נקטינן כי בזמן שישראל הם בירידה בהתהונה אז הם עולים כד"א ועלה מן הארץ וז"ש קראתי שמך ה' וגו' וזה רמז באמרו תחתיות לשון רבים ולא אמר בור תחתית לסורות כי לא נשאר עוד ירידה תחתונה אחרת לירד כי כבר ירדנו לירידה התחתונה שבכולם ומשם קראתיך ואיני מאותו הכת שאומרים כי השמים שמים לה' והשי"ת אינו משגיח בתחתונים אבל אני מאמין כי קולי שמעת וז"ש קולי שמעת אבל אפשר שאפי' ששמעת קולי אפשר שלא תשגיח עליו ותעלם אזנך ותעשה בעלמא מין ולאו ולכ"א אל תעלם וגו'. ואומר לרוחתי לשועתי כונת לרוחתי הכונה ענין ריוח וה"א הכאת התועלת כד"א ונהפוך הוא אשר וגומר ואם אין בנו זכות לכך לפחות אל תעלם וגומר והוא רמז אל הצעקת הנזק אשר האדם מכוע וצועק על הנזק שבא עליו כד"א שועתי אליך ותרפאני וגם ידעתי נאמנה כי קירובך או ריחוקך ממני בדידי תליא מלתא כי כן כתיב היום אם בקולו תשמעו וז"ש ידעתי כי קרבת ביום אקראך בלב שלם ובתשובה שלימה ידעתי כי קרבת ואמרת לי אל תירא אבל ידעתי כי עונותי גורמים ולטובתי שמתני בבור תחתיות בגלות הזה ע"ד מאז"ל אם לא כי גורם מכרם זה אכרסם שא"ל הש"ית בהר אתה לבניך אם תרצה שימרקו עונותיהם בגלות בעה"ז ויזכו נפשותם לחיי העה"ב או אם תרצה שימרקו עונותיהם בע"ה בגיהנם ובחר אברהם בגלות וז"ש אם לא כי גורם מכרם בגלות ואח"כ וכו' הפגירם ובזה זכו ישראל לחיי העה"ב וז"ש רבת ה' ריבי נפשי וגומר כלומר אמרו ישראל ידענו ה' כי בגלות הזה אשר נשתעבדו רבת ה' ריבי נפשי שריב שהיה לו למחול עם נפשי על עונותינו אתה רבת אותו בזה העולם על ידי הגלות באופן כי בזה גאלת חיי הנה הם חיי העה"ב ואין לאל יד השטן ליגע בנו בעה"ב ולטובתי נשברה רגלי בזה העולם ושברית וקבלי' שאיני רוצה שאשאר ב"ח לעה"ב אבל מה שאני מתחנן ומתנפל לפניך הוא זה כי אם ראית ה' עותתי כלומר מה שעויתי וכששפטתי לפניך שפטה אתה בידך משפטי ושבא עלי ייסורין בידי שמים וביד אדם אל תעולה ובז"א דהעה"ב מלפניך משפטי יצא כלו' משפטי ודיני ונקמתי יצא מלפניך ואתה בידך תפשם כי משפט ואל תמסרני ביד אדונים קשים לפי שעיניך תחזינה מישרים אמנם בני אדם כמה עזרו לרעה לבוא כי יותר על הגזור עלי וזהו שסמך לזה ראית כל נקמתם כלומר כל משפטי נקמות אשר עשו כי במיתות משונות אשר עין לא ראתה וכל מחשבותם לי לחשוב מחשבות לעולם לעשות בי מעשים אשר לא יעשו: **אי נמי** בהיות כי לשעבר גם אם היינו אנשים חטאים ועובדי ע"ג שמעת את תפלותינו וזה כי כשהיו בגלות מצרים כללו עובדי ע"ג וכללו עובדי ע"ג וכללו מגדלי בלורית וכללו מגדלי בלורית ועכ"ז שמעת קולנו וז"ש קראתי שמך ה' מבור תחתיות כלומר שעדיין הייתי טבוע בבור שאון כיון הרהורי העבירו' ומעשיהם ועכ"ז כאשר קראתיך משם קולי שמעת וכיון שכן אל תעלם אזנך וגו' כלומר שתפלתי אינה יוצאה ממקום צר בור שאון טיט היון אבל כבר הוא במקום מרווח מעט כי אין לך אדם שאינו מלא מצות כרמון וכמו שאמרו רבותינו ז"ל אפילו רקנים שבך מלאים מצות כרמון וזה אומרו לרוחתי לשועתי ואמר עוד קרבת ביום

תא-תי

יְהֹוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ נו קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם ז׳. ל׳
אָזְנְךָ לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ נז קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ ל׳. ל׳
אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ נח רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ׳. י״ד בסי׳
חַיָּי׃ נט רָאִיתָה יְהֹוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃ ל׳. ל׳.
ס רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ סא שָׁמַעְתָּ ל׳
חֶרְפָּתָם יְהֹוָה כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ סב שִׂפְתֵי קָמַי

נה קראתי צַלֵּיתִי לִשְׁמָךְ יְיָ מִן גּוֹב אַרְעִיתָא׃ נו קולי צְלוֹתִי
קַבֵּילְתָּא בְּזִמְנָא הַהִיא וּכְעַן לָא תְכַסֵּי אוּדְנָךְ מִלְקַבָּלָא צְלוֹתִי
לְאַרְוָחוּתְנִי בְּגִין בָּעוּתִי׃ נז קרבת קְרִיבְתָּא מַלְאָכָא לְשֵׁזָבוּתָנִי
בְּיוֹמָא דְצַלֵּיתִי לָךְ אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ לָא תִדְחַל׃ נח רבת נְצֵיתָא
יְיָ לְעַבְדִין מְצוּתָא לְנַפְשִׁי פְּרִיקְתָּא מִן יְדֵיהוֹן חַיָּי׃ נט ראיתה חֲזֵיתָא
יְיָ סְרוּךְ דִּסְרִיכוּ לִי דוּן דִּינִי׃ ס ראיתה גְּלֵי קֳדָמָךְ כָּל נִקְמַתְהוֹן כָּל
מְזִימַתְהוֹן עֲלָי׃ סא שמעת שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ כְּסוּפֵיהוֹן יְיָ כָּל מְזִימַתְהוֹן

תחתיות ז׳ וסימן ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע. שתני בבור תחתיות. והורדתיך את יורדי בור. רני שמים כי עשה ה׳. בן אדם נהה על המון מצרים. שם עילם וכל המונה. קראתי שמך ה׳ מבור: משפטי י״ו וסימן נמסר ביחזקאל סימן ט״ל ותהלים סימן י״ז:

רשי

המים על ראשו אז אמר אבד׳ תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו׳: כפו מים. אומות העולם: (נז) קרבת ביום אקראך. כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קוראי: (נח) רבת ה׳ ריבי. בימים שעברו: (נט) ראית ה׳ עותתי. בצרה הזאת שעותו בי אויבי: שפטה משפטי. כאשר

אבן עזרא

התחתיות: (נו) לרוחתי. שתעשה לי רוחה או עת רוחתי ושועתי: (נז) קרוב מלאכיך: (נח) מה שהיית אני רב רבת אתה ה׳: (נט) עותתי. השות שיעשה לי: (ס) נקמתם. בפרהסיא: (סא) וחרפתם. בגלוי: (סב) עלי. לרמתי: מנגינתם

לחם דמעה

אקראך וגומר כלומר ולא זו בלבד עשית עמנו אבל כאשר היית רואה באדם שהיה רוצה לשוב בתשובה שלימה לפניך היית מתקרב אליו לעוזרו ולתומכו להלחם עם יצרו הרע וז״ש קרבת ביום אקראך כלומר ביום שהיית יודע שהייתי רוצה לשוב בתשובה ושאקראך אז קרבת אלי ואמרת לי אל תירא ואל תחת מפני יצרך הרע כי אני אעזור אותך וכן עזרתני להלחם בו וגרשתיו באופן כי אתה ה׳ רבת ריבי נפשי גאלת חיי כלומר הריבות שיש לחומר עם הנפש להתקוטט זה עם זה בכל יום ויום אתה רבת את ריבי נפשי וסייעת אותה וגאלת חיי כי האמלאה נגהני הגוף אפילו בחיי הייתי חשוב כמת אבל במה שאתה רבת ריבי נפשי וגברה נפשי על החומר בזה גאלת חיי וכיון שכל זה עשית עד עתה ראוי הוא שגם עתה אל תעלם אזנך וגו׳:

(נט) ואם תאמר שיש בי עון אשר חטא והוא עות הדין שהייתי מעות את הדין כד״א מלאתי משפט וגו׳ עכ״א אם ראית ה׳ עותתי כלומר העוו׳ הדין שעשיתי בזמן העבר עכ״ז אני שואל ממך שפטה משפטי כלומר העונש הנודק עלי על זה הוא זה ועשית לו כאשר זמם לעשות לאחיו וז״ש שפטה משפטי כלומר שפטה והבא עלי המשפט אשר שפטתי אני ומשפטי אשר דנתי תבא בי ולא עוד וזהו משפטי דקאמר כלומר משפטי אשר שפטתי אני ולא תדינני בדין יותר חמור ממה ששפטתי אני אבל אתה ראית כל נקמתם כל מחשבותם עלי כלומר כל נקמתם שעשו בי נקמות משונות ועוד כי אינם חושבים בשום דבר אחר רק לחשוב מה יעשו לי ובמה ידינוני שיהיה דין מר וקשה וז״ש כל מחשבותם לי: והרב מורי זלה״ה כתב קראתי שמך ה׳ וגו׳ ר״ל כבר קרה לי בגלות מצרים כי קראתי שתתנהג עמי במה שמורה שמך ה׳ שהוא מדת רחמים וקריאה זו היתה מבור תחתיות הוא גלות מצרים ונמשל לבור תחתיות משום שאין עבד יוצא משם לעולם וכמז״ל ובמסות גדולות ובנפלאות רבות גאלם והצילם ואז קולי ש׳ עת מה שהייתי אומר כפי בלעקתי אל תעלם אזנך וגומר וקרבת ביום אקראך נתקרבת אלי ואמרת לי אל תירא וטענת מבור תחתיות שהוא היותם בירידה התחתונה היותה סיבת הגאולה והישועה מלאהוב בבירור לרז״ל בשמות רבה וז״ל ועלה מן הארץ כל זמן שישראל בירידה התחתונה מיד הם עולים ראה מה כתיב ועלה מן הארץ אמר דוד כי שחה לעפר נפשנו וגומר אותה שעה קומה עזרתה לנו והנה פשיטות המאמר מבואר האמנם לבא עד תכונת הכונתו יש לדקדק בו הרשונה היאך דורש את הדרשה הזאת בזה הפסוק בהיות שהוא מאמר פרעה אל עמו והיאך יאמר דברים סותרים אל כונתו שהיה רוצה לשעבדם והוא אומר להם שמתוך השעבוד שיהיו בירידה התחתונה יעלו והלא בזה כל התחכמותו בטל. ואדרבא היה הותר ומבקש מקום לגאולה ולישועה ואם נאמר שניבא ולא ידע מה ניבא נראה דוחק. שאמת כי מצאנו ראינו בספר הזוהר פ׳ ואלה שמות ז״ל ועל דא כתיב הבה נתחכמה לו וכו׳ ונתנבא על העתיד כפי מה שאירע להם ונוסף גם הוא שונאים נבאו על מחנות עליונים שהיו שרויים בתוכם ונלחם בנו נבאו על מה דכתיב ה׳ ילחם לכם ועלה מן הארץ כד״א ובני ישראל יוצאים ביד רמה ודבריהם עטרה לראשינו ונחזור ליישב הדברים על פשוטן ולא נאמר שנזרקה בו רוח נבואה. ולומר שהם דברי התורה גם זה דוחק. ועוד ראוי להבין איך נדרש מן הפסוק שכל זמן שהם בירידה הם עולים. ועוד דמה שמביא ראיה מדוד נראה שאינה ראיה כלל דהתם היא תפלת דוד לשי״ת ואולי לא תתקבל לפניו ית׳ ואף אם תתקבל אפשר שזכותו גרם ואינו מוכרח שכל זמן שישראל בירידה התחתונה מיד הם עולים: והנראה בפירושו הוא לפי שמרגיש בפסוק זה שהיה לו לומר ועלינו מן הארץ וכמו שהרגישו ז״ל התם לעיל ותירץ כאדם שמקלל את עצמו וכו׳ ורצה לתרץ קושיא זו בדרך אחרת ואמר ועלה מן הארץ כל זמן וכו׳ והכונה שדורש ועלה מן הארץ כשהם מושפלים עד הארץ ויורדים עד עפר אז ועלה ר״ל הם עולים והוכיח זה ממאי דכתיב ועלה מן הארץ ולא כתיב ועלינו מן הארץ וז״ש ראה מה כתיב ועלה מן הארץ והטעם שאמר פרעה כן הוא שהתחכם ואמר לעמו מה שאנו צריכים לעשות הוא לבקש תחבולות שלא ירבה כי אף אם נשעבדם ונשפילם אין לנו תקומ׳ עמהם כי ועלה מן הארץ ר״ל כ״ז שהם ביריד׳ התחתונה שהגיעו עד הארץ הם עולים וז״ש הבה נתחכמה לו פן ירבה ולזה שמו עליו שרי מסים למען ענותו ולבטלו מפריה ורביה וזו היתה סבה מהגזירה שגזרו על הבנים וכדומה לה והראיה שמביא מדוד אפשר שהכונה כי בראותינו בד״ה ע״ה אף אם ספר במזמור ההוא צרות רבות ורעות שקראו לישראל לא אמר קומה עזרתה לנו עד שאמר כי שחה לעפר נפשנו וגומר ואותה שעה קומה עזרתה לנו וכו׳ נראה שהכל גדולה היא לשתקובל תפלתו והיא ראיה שכל זמן שישראל בירידה התחתונה עולים ולסבה זו לא אמר בעל המאמר וכן מצינו בדוד או שנאמר וכו׳ אלא אמר דוד וכו׳ להיות שאינה ראיה בהחלט וכמ״ש: ואפשר עוד לומר בכונת המאמר כשנדקדק במ״ש ראה מה כתיב ולא אמר שנאמר ועלה וכו׳. שהכונה שהוא בעצמו תירץ איך אפשר להוכיח כן מדברי פרעה ואמר ראה מה כתיב כלו׳ מה שאני מוכיח הוא מהכתיבה לא מהענין והוא שהיה יכול להיות כתוב בתורה יעלה ממצרים או ועלה מן העיר או מהמדינה כי פרעה לא דבר בלשון הקדש שנאמר שהוא אמר מן הארץ ועכ״ז כתוב בתורה ועלה מן הארץ הכונה להורות לנו שכל זמן שישראל הם בירידה התחתונה הם עולים והתבונן בו כי נ״ל פירוש נאות במאמר ודברי הפסוק מיושבים בו כמ״ש עכ״ל. ואני הכותב הדרך הראשון עיינתי במאמר אלא דכיון שאמרה הרב זלה״ה ראוי לתלות באילן גדול:

(ס) עוד כתב הרב מורי זלה״ה בפסו׳ ראית כל נקמתם וגומר הכונה עוד אכזריות גדול עשו עמי באף וחימה שאתה רואה כל נקמתם שכל מה שחשבו לעשות שמו בפועל ולא נשאר דבר מ״ש. כדרך

ואני המגיה נשאלתי עליו מהכם אחד שבדורנו והשיבותי לו כדרכי טובו הרב אך עד״ז שהיו אומרים הבה נתחכמה לו כלומר לייחודו פן ירבה בסבת ההתדות והיה כי תקראנה מלחמה ויערב לנו להתקומם עלינו ונלחם בנו בכח ההתדו׳

כל הארץ כי אף אם יחשוב אדם על חבירו להורידו ולהשפילו עד התהום ולייסרו בייסורין קשים מ״מ כשיבוא לעשות בפועל יכמרו רחמיו עליו וימעיט מאשר זמם לעשות וז״ש כל מחשבותם עלי עכ״ל: אי נמי אפשר לומר שרמז למ״ש ז״ל כי לישראל כדווק׳ אין השי״ת דן אותם על המחשבה רעה וז״ש ראית ה׳ עותתי כלומר לי ראית עותתי כלומר מה שהעותי במעשה וכל המעשה שפטה משפטי אבל ע״ג ראית מעשיהם ונקמתם וגם מחשבותם וז״ש ראית כל נקמתם שהוא המעשה וגם כל מחשבותם לי ועל הכל תדונם וכדמפרש והז״ל:

והם הורדנום לארץ יש בהם סגולה זו כי ועלם בעליה מן הארץ א״כ לכו נא ונועצה איך נוכל להם שאם נניחם אוי לנו ואם נדכם ונכוף אותם הבה לנו נדעה נרדפה מה לעשות אז ויסימו עליו על ההתדות שרי׳ ישימו ביניהם קטגוריא מסי דלבא ובנאת חנם למען נוכל לענותו בסבלותם ועינותם וכן עשו והצליחי כי זיבן והשכיל אופן הסבלתם ולשון ערי מלשון ויהי ערך שנאו זה את זה ונתמסכנו מזכיות לדרך זה שמלא פרעה את פיתום שנתפתו ונכנס בהם רעמים וסם אכל את חלקיהם ותיהי לי שכוונתי לדעת גדולים והדרשה תדרש ל יג״ר שהדותם:

(סא) אומרן שמעת חרפתם ה׳ כו׳. אפשר שמדבר על גלות מצרים ועל זה נקט שמעת בלשון עבר כי בזמן העבר שמעת חרפתם ה׳ כלומר מה שהיו מחרפים את ה׳ באומרם מי ה׳ אשר אשמע בקולו לא ידעתי את ה׳ שמעת את חרפתם אשר חרפו את שם ה׳ וכן שמעת כל מחשבותם אשר היו חושבים עלי ומתייעצים עלי באומרם הבה נתחכמה וז״ש כל מחשבותם עלי וכן בגלות בבל שפתי קמי הקמים נגדי שפתותם בענין הדבור והגיונם במחשבותם עלי כל היום וכמו שראינו שנתייעצו על דניאל עד שמצאו עילה בדניאל וז״ש שפתי קמי והגיונם עלי כל היום כלומר דבריהם ומחשבותם היו עלי כל היום וכנגד הגלות הארוך אשר ישבו אחרים על מכונם ומושב׳ וקמו ויתעודדו זמן עדי עד עז״א שבתם וקימתם הביטה כלומר יישובם בהשקט ובבטחה וקימתם הביטה כי זמן רב הם בקימה ואני בתכלית השפלות אשר הם לועגי׳ עלי ואני מנגינתם. או אפשר שכיון לומר כי לעולם ועד אני להם במקום נגינה כי שוחקים ולועגים עלי עד שאני להם במקום נגינה וזה לא פעם א׳ ולא ב׳ אבל בין בשבתם ובין בקומם הביטה וראה כי לעולם אני מנגינתם בין בשבתם ובין בקימתם. ואמר תשיב להם גמול ה׳ וגומר רצה לקללם בכל הבחינות אשר הם הרעו את ישראל וכנגד מה שהרעו במעשה כמ״ש לעיל ראית כל נקמתם כנגד זה אמר תשיב להם גמול ה׳ כמעשה ידיהם ודייק במ״ש כמעשה ידיהם לומר כי על מה שעשו בשליחותו ית׳ כי היו הם שלוחי ההשגחה על זה אינם חייבים כלום כי שלוחי דרחמנא נינהו אבל ידוע הוא כי הוא ית׳ קצף מעט והמה עזרו לרעה באופן כי מה שעזרו המה לרעה זה יקרא מעשה ידיהם לא מעשה ידי השם ועכ״א תשיב להם גמול ה׳ וגומר: וכנגד מחשבותם כי אמר כל מחשבותם עלי וכל מחשבה היא בלב כנגד זה אמר תתן להם מגנת לב כלומר שברון הלב ואומרו תאלתך להם כלומר ראוי הוא שתאלתך שיש לך והצער שיש לישראל בגלות כי בכל גלות וגלות כ״י בגלות ולכן יותר ראוי הוא שתאלתך ונערך שאתה ית׳ מצטער בגלות יותר ראוי והגון הוא שיהיה להם ולא לך וז״א תאלתך להם וכנגד הזכירה שלעולם היו מזכירים את ישראל בשפתותם לגנאי וכמ״ש שפתי קמי והגיונ׳ עלי כל היום כי לעולם היו מזכירים אות׳ לגנאי על כן היה מתפלל תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה׳ ע״ד כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים וכמ״ש ז״ל כי לא ישאר להם זכר וזכרון אפי׳ בפה כי לא ישאר להם מגמל ועד חמור כדי שלא יזכרו בפיהם ויאמרו זה חמורו של פלוני או זה גמלו של פלוני באופן כי הכל יכרת ולא ישאר להם משתין בקיר שלא ישאו את שמותם על שפתותם והוא כנגד מה שאמר שפתי קמי והגיונם עלי כל היום: והרב מורי זלה״ה כתב שמעת חרפתם וגומר כלומר שמעת את כל חרפתם ה׳ שחרפו אותי ועכ״ז לא נתקררה דעתם אלא עדיין כל מחשבותם עלי כאילו לא הוציאו ממחשבותם דבר לפועל וגדולה מזו כי שפתי קמי והגיונם וגומר כלומר מלד ראות שאפילו כרגע לא יחשו מדבר כי נראה שמליאות השבחים וגם כח דבורם לא נתן להם אלא עלי כל היום כלומר בשבילי ולדבר בי כל היום שאינם שותקים אפי׳ כרגע מלדבר ולשחוק עלי כי לא מבעיא אחר שישבו ביישוב ונחו גם כשהולכים על רגליהם כי אני מנגינתם אלא גם בעת שישבה עלמה וגם בעת הקימה עלמה באותם העתים בעלמם הביטה וראה כי אני מנגינתם:

עָלָי׃ סב שִׂפְתֵי סִפְוַת קָמִין עָלַי וְהֶגְיוֹנְהוֹן עָלַי כָּל יוֹמָא׃ סג שִׁבְתְּהוֹן מוֹתְבֵיהוֹן וּזְקִפַתְהוֹן אִסְתַּכַּל אֲנָא זְמָרְהוֹן׃ סד תְּתִיב לְהוֹן גְּמוּלָא בִּישָׁא יְיָ כְּעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ סה תִּתֵּן לְהוֹן תְּבִירוּת לִבָּא וְשַׁלְהוּתָךְ שַׁלְהֵי לְהוֹן׃ סו תִּרְדּוֹף תְּדַלְקִינוּן בְּרוּגְזָא וּתְשֵׁיצִינוּן

ג. ג׳ וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ סג שִׁבְתָּם וְקִימָתָם הַבִּיטָה
ג. ו׳ אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ סד תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה
ג. ג׳ יְדֵיהֶם׃ סה תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃
ג׳ וחי׳ ותשמידם. ג׳ סו תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃

תשיב י׳ וסימן השמר לך פן תשיב את בני שמה. תשיב לו את העבוט. חכמות שרותיה תענגה. ואיך תשיב את פני פחת אחד דמלכים. וחברו דישעיה. אף תשיב צור חרבו. למה תשיב ידך וימינך. כי תשיב אל אל רוחך. אם תשיב משבת רגלך. תשיב להם גמול׃

אבן עזרא

(סג) מנגינתם. כמו נגינתם והמ"ם נוסף: (סד) גמול. בסמוך ובמוכרת שוה: (סה) מגנת. יש אומרים שדגשת הנו"ן נוסף והוא מגזרת מגן לריך על משקל אכילה והנכון בעיני שהוא מן גנון והליל: תאלתך. מגזרת אלה והתי"ו נוסף כמו תאנתה מי ישיבנה: (סו) שמי ה'. הוא כמו שמיך כמו ואל משה אמר עלה אל ה':

רשי

כאשר עשית ככר: (סה) מגנת לב. שבר לב כמה דאת אמר (הושע יא) אמגנך ישראל (בראשית יד) אשר מגן לריך בידך. ד"א מגנת לב. אוטם הלב לרה ואנחה אשר היא כמגן כנגד לבם. והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נו"ן נופלת בו שהנו"ן ביגון אינה שורש אלא כגון נו"ן של המון מגזרת המו גוים וכגון נו"ן של קלון מגזרת נקלה וכנו"ן של ליון מגזרת ליה וכן נו"ן של שברון מגזרת שבר (וכגון נו"ן של שממון שגעון כ"ל שג"ל וק"ל): תאלתך. לשון (ישעיה יט) נואלו שרי לוען: אלה

פירוש הטעמים

(א) אני הגבר. יספר המקונן שהוא הגר מכהו בשבט עברה: (ב) והיה מוליכו בחשך ולא יקוה לאור: (ג) ובכל שעה הופך ידו ומכהו: (ד) ומרוב המכות בלו בשרו ועורו ונשברו עלמותיו: (ה) ואח"כ בנה עליו בנין והקיף ראשו: (ו) והוא יושב בחושך: (ז) ושם גדר בעדו ורגליו בכבל: (ח) ואם ילעק אין לעקתו נשמעת: (ט) ושם גדר בעדו שיהיה כואש והנתיבות שהיה יודע עוה אותם: (י) ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו ובא מדרך לא ידעו: (יא) ויפשחני תרגום ויספק שמואל ופסח. ושומם שכל רואהו ישום וכן שקוץ משומם ובמקום אחר שומם: (יב) ומרחוק הגר יורה עליו חץ: (יג) ובאו החלים בכליותיו שהם נסתרים כחלב: (יד) ושב להיות שחוק: (טו) ותחת לחם ומים מרורים ולענה: (טז) ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ומלא הגר פיו באפר או כטינס אפר כלחם: (יז) כאלו לא ירגיש ונשה הטובה: (יח) ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה: (יט) כי תמיד יזכור עניו שיענה אותו הגר הלענה והרוש והם המרורים מקום לחם: (כ) יש אומרים כי זכור תזכור: (כא) זאת הנחמה אשיב אל לבי כאשר תשוח נפשי: (כב) שאין קן לחסדי השם: (כג) יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים: (כד) והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים: (כה) ואדע כי טוב יעשה לקוויו: (כו) טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום לה' והתחולל לו כמו דומו עד הגיענו: (כז) בנעוריו אולי המקונן נער היה כאשר נשבה או יחזיק לב הנערים: (כח) כי נטל שב אל עול האמור למעלה: (כט) יכנע לעפר: (ל) יתן ברצונו: (לא) יש אומרים יזנח כמו ישכח והוא הנכון והראיה ותזנח משלום נפשי: (לב) רק הוגה ורחם: (לג) מלבו לא עלה במחשבתו: (לד) דמה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ סגרים במסגר האופן: (לה) להטות הדין בעבור היותו עליון ויעש בדרי מטה רצונו: (לו) אלה הג' הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו: (לז) אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו: (לח) השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם ברשות אדם: (לט) אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים והעד וישמע ה': (מ) רק יחפש. אדם דרכיו: (מא) יתן לבו דורון בכפיו או יהיה לבו נשוי בכפיו. (מב) יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח: (מג) שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נברח ותרדפנו: (מד) דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפלה ובין השם: (מה) טלטול עם מיאום: (מו) פלו פיהם מלעיגים: (מז) כאשר תפחד הנפש והפחת לפני הגוף מיד יפול והנה באה שואת הנפש ונשבר הגוף בפחת: (מח) דברי המקונן: (מט) תמיד בוכה: (נ) עד שיראה השם פלגי מים שירדו מעיני: (נא) יותר עששה עיני בכי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות: (נב) וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כלפור: (נג) והושמתי בבור ושמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי: (נד) ואין הבור ריק רק הוא מלא מים: (נה) ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית: (נו) ואדע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתיות: (נז) ומקדם מלאתיך קרוב בעת שקראתיך: (נח) וכמה פעמים רבת בעדי: (נט) כאשר ראית אתה העוות שיעשו ליקח משפטי: (ס) מה שיש בלבם גם תשמע דבריהם: (סג) בשבתם וקימתם תמיד ינגנו על אודי: (סד) כמעשיהם ששמוני בבור עשה להם: (סה) מגנת לב שתר בלב שלא יראו האלה שתביא להם: (סו) תרדפם באפך כי תשיגם ותשמידם:

איכה

לחם דמעה

(סג) אני נמי אומרו אני מנגינתם כלומר כי אני הוא הסיבה שהם שמחים ומנגנים ומזמרים וכמז"ל כל המילר לישראל נעשה ראש ולכן כיון שאתה ה' יודע שכן הוא אמת אין ראוי שתסבול את כל נקמתם ומחשבותם עלי עכ"ל:

(סה) והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב אמר התן להם מגנת לב וגומר ירלה כנגד הדברים הזרים והרעים אשר דברו נגדי אשר אמרתי שפתי קמי והגיונם עלי וכו' אתה כאל עושה פלא תתן להם מגנת לב שיגיע הרע בלבם עד שתאלתך וקללתך הכתובה בתורתך תגיע להם והוא כללו' האלות והקללו' הכתובו' בספר התור' וזה אומרו האלהך להם ר"ל מה שאמרתי שתתן להם מגנת לב הוא שתתן תאלתך להם שהוא מלשון אלה וקללה כנז' כי מלת תתן נמשכת גם למטה וכאילו אמר תתן להם מגנת לב ותתן תאלתך להם שיהיו הקללות הכתובות בתורה כלם בהדא מחתא כאלה אחת תגיע להם:

(סו) ואמר תרדוף באף ותשמידם וגו'. הכונה אלי שהתפלל שהמעשה שיעשה ויפעל בם יהיה באף ובחימה כי בזה האופן ישמיד אותם בהחלט ואם לא יהיה באף ובחימה לא ישמידם בהחלט כי יכמרו רחמיו בזה וירחם עליהם וז"א תרדוף באף ותשמידם כלומר וימשך מזה שודאי תשמידם מתחת השמים כי לא יעלו למעלה שאל"כ היה לו לומר תרדוף באף ותשמידם שהוא סוף הגזרה וכה משפטה אך היא הודעה ולא תפלה שיהיה המעשה אשר יפעל בהם החלטי באף וחימה באופן שלא תהיה להם ריוח והצלה: אי נמי בתחלה אמר מה שהיה לו לשעבר וה"א ראית כל נקמתם וכו' אמר כי לשעבר כמו שראה השי"ת נקמתם והוא הפועל שהיו פועלים אויביו נגדו וכל מה שהיו מחשבים לפעול נגדו כן שמע לשעבר מה שהיו מחרפים אותו בדבור וז"א שמעת כל חרפתם ולא זו בלבד אלא אף מה שהיו חושבים לדבר היה שומע וז"א כל מחשבותם עלי כי מלת שמעת נמשכת גם למטה וכאילו אמר שמעת מה שהיו מחרפים אותנו וכן שמעת כל מחשבותם לדבר עלי ועכ"א בזה הפסוק כל מחשבותם עלי ובקודם כל מחשבותם לי כי להיות הראשון על המעשה ידקדק בו מלת לי שהמעשה היו חושבים לעשות לי אך בדבור אמר שהיו חושבים לדבר עלי ולא ידקדק על הדבור לי כנודע ובזה יתיישב על נכון. ואחר שהשלים בספור מה שעבר התחיל לדבר במה שקרה לו בהווה ותפלתו אליו ית' עליו וז"א שפתי קמי והגיונם וגו' ואחר זה התפלל שאחר שיביע רוע מעלליהם ישיב גמולם להם ולהיות שמדרך הגמול הוא שיהיה לפחות כפלים ממה שקיבל בין ברע בין בטוב ע"ד כי לקחה מיד ה' כפלים וגומר אמר שאינו שואל אלא שלפחות ישיב הגמול בכמות מה שעשו ולא יותר עם שהיה ראוי שיהיה יותר בהיותו גמול ולא תחלת מעשה וז"א תשיב להם גמול ה' וגומר ר"ל תשיב להם גמול מהרע שעשו ועם היותו תשובת גמול יספיק שיהיה כמעשה ידיהם. ואחר שהתפלל על השבת הגמול ביאר תואר הגמול באומרו התן להם מגנת לב ר"ל באינו שואל שיעשה להם רע ממש כמו שעשו הם רק שיתן להם שברון לב והיא הקללה שים להם מעלמם כמ"ש כי גזרת תאלתך להם ר"ל קללתך כבר היה להם ועמהם היה תמיד ומה שים להם אני שואל מאתך שתתן להם ולא דבר רק שתחזיק עונשם ושברון לבם כאמור: ואמנם כפי דרך ב' יתייפבו כל הכתובים בנקל על נכון כי היה מתלונן נגד השי"ת על כחותיו הגשמיות שביארנו ואמר כי בזמן העבר שמע כל הרפת אשמת מורפי לבבו וכחותיו שהיו כל מחשבתו להשפיל ולהפיל עלמותו הנרמז במל' לי להכניע היקר שהיא השכל לזולל שהוא החומר: ואמר שכמו שהשגיח בו לעוזרו נגד כחותיו לשעבר כן יעזור לו עתה על פי הסדר שכתבנו והוא אומרו שפתי קמי והגיונם וגו' ירלה ראה אתה ה' אלהי אלי כי שפתי קמי והם כחותי כי הם אשר ידבק בהם היותם קמי יען קמים נגדי והם שלי לפי שהם חלק הרכבתי כנודע וע"כ קרא אות' קמי ולא אמר שפתי הקמי' עלי כמשפט רק אני קמי לרמוז שעל כחותיו ידבר שהם קמים עליו והם שלו כי הם חלק מהרכבתו כנז' ואמר ששפתיהם והגיונם הם על השכל להכניעו אליהם: והתפלל נגדו ית' שהגמול שמבקש שישיב להם הוא ממש כמעשה ידיהם כלומר כי כמו שכל ישעם וכל חפלם הוא להכניע השכל אליהם הוא ית' יכניע אותם אל השכל בזה יקרא גמול כמעשה ידיהם ממש והוא הדרך הנכון להשגת השלימות וז"א תשיב להם גמול וגומר ר"ל תהיה השבת הגמול מסכי' מכל לד למעשה ידיהם והיא ההכנעה אלא שהיה ההפך כאמור: וביאר האופן הראוי להעשות כדי שתמשך ההכנעה מהם אל השכל שיהיה גמול כמעשה ידיהם ואמר שזה ימשך ויתחייב במה שיעליב השי"ת אל הכחות הגשמיות כי העלבון הוא סבת ההכנעה וכמו שנתבאר בספר המדות וז"א תתן להם מגנת לב ר"ל תתן להם לכחות הגשמיות הנזכר שברון לב כי זה יהיה סבה שיכנעו אל השכל ויהיה לפי זה קללתך לתועלת' כי במה שתתן להם מגנת לב והיא תאלתך יגיע לך מזה תועלת רב בשיכנעו אל השכל ונמלא שתאלתך היא להם ר"ל להגלתם

ד א אֵיכָה יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם הַטּוֹב י"ז. ל׳
תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ ב בְּנֵי ל׳. נ"ס
צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז אֵיכָה נֶחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי־ ל׳. י"ו

מִתְּחוֹת שְׁמֵי מְרוֹמָא דַיָי׃ ד א איכה הֵיכְדֵין (כָּהָה) עֲמָא דְהַב
בֵּית מוּקְדְשָׁא אִשְׁתַּנֵּי זִיו פַּלְטִין בְּחִיר מִשְׁתַּדְיָין מַרְגְלָאוָן
קַדִּישִׁין בְּרֵישׁ כָּל מְחוֹזִין׃ ב בני בְּנֵי צִיּוֹן יַקִּירִין דִמְתִילִין אִיקוּנֵיהוֹן
לְדְהַב טָב הֵיכְדֵין הֲווֹ עַמְמִין מְסָאֲבִין מָחֲתִין יַתְהוֹן מִלְקֳבֵל
(ס"א בְּלִיקֳבֵל) עַרְסֵיהוֹן וּמִסְתַּכְּלִין בְּהוֹן בְּגִין דִּילְדוּן נְשֵׁיהוֹן בְּנִין שַׁפִּרַיָּא כְּשׁוּפְרֵיהוֹן ואתחשבו

תולדות אהרן בני ציון היקרים. גטין נח (הוריות מח): לנבלי חרש. עקידה שער סג :

רשי

(א) **איכה** יועם זהב. קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים (ד"ה ב יט) הלא היא כתובה על ספר הקינות ועמה חיבר בתוך הקינה את שאר בני ציון: יועם. יכהה כמו דאת מתרגם כהה עמיא: זהב. מראית פנים המאהיב כזהב: ישנא. ישתנה ממראיתו: הכתם. קבוצת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם: אבני קדש. בנים המאירים כאבנים טובות ומ"א כל רביעית דם שילא מיאשיהו בכל חץ וחץ שנעצו בו היה ירמיהו קוברו במקומה ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קדש: (ב) המסולאים בפז. המהוללים והנערכים כפז הרואה אותם אמר ראו תוארם של אלו כמראות פז וכן (איוב כה) לא תסולה בכתם אופיר (שם) בכתם טהור לא תסולה (תהלים סח) סולו לרוכב בערבות לשון הילול וערך הן: לנבלי חרש. כדי חרש שנותנים בהם יין כגון נבלי

אבן עזרא

(א) **איכה** יועם. יש אומרים יועם כמו חשך תרגום והנה כהה הנגע עמיא מכתשא והישר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו לחם יודק: ישנא. מגזרת שנים: (ב) אל"ף המסולאים. תחת ה"א השורש כי הה"א הנעלם לא

לחם דמעה

להנאתם ולמובתם כי מלת להם כפי דרך רז"ל הוא כאלו אמר להנאתם ולטובתם ע"ד שדרשו בפסוק לך לך על מלת לך וכו׳ ובאשר איך קללתו ית׳ הוא לתועלתם והוא טעם נכון ונודע והוא כי כל העונש הנמשך מאתו ית׳ אינו רק בעה"ז ונמלאים נקיים מכל חטא לעולם הבא כי כשזה קם זה נופל וז"א תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה׳ ירצה כשתרדוף באף נגד הכחות הגשמיות לא תשמיד אותם בהחלט רק מתחת שמי ה׳ שלא יהיה להם הצלחה בעה"ז ובזה התנשא ההצלחה אמיתית והנצחית לעה"ב אשר על זאת יתפלל כל חסיד השמח בייסורין ועשה פרי למעלה לאור באור החיים הנצחיים עכ"ל :

(א) **אפשר** שהתנבא על העניות אשר יבא לבני ישראל בגלות הזה עד שתכלה פרוטה מן הכיס ויכלה כל זהב שהיה להם וכל כתם הטוב באופן שלא יהיה להם אפילו פרוטה לקנות פת לחם לאכול אבל ימותו אבות ובנים ברעב בראש כל חוצות וזהו שהיה מקונן ואומר איכה יועם זהב כלומר שיבא זמן שיועם ויתפך הזהב שלא יהיה אפילו זהוב א׳ בכיס בר ישראל וכן ישנה הכתם הטוב ובמקום הכתם הטוב שהיה להם עד עתה יבא זמן שישנו ואולי לא יהיה להם אפילו פרוטה בחילופם כי יגיעו לדלי דלות עד שימותו ברעב בראש כל חוצות ויובן מ"ש תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות עם מ"ש ז"ל במס"ה ויקח מאבני המקום וכו׳ שרמז לאבות ובנים ויובן כונתם כי מלת אבן נגזרת מאב יבן וכן רמז בכאן באומרו תשתפכנה אבני קדש והכונה אבות ובנים יחדו המלו וז"א אבני קדש כי ישראל נקראו קדש כד"א קדש ישראל וכו׳ והכונה כי האבות והבנים מחמת הרעב ימותו ותשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות למלא ערף לנפשם ושם ימותו וכל זה מסבת עניותם ומהעדר הזהב וע"כ היה מקונן ואומר איכה יועם זהב: א"נ אמר איכה ועם זהב לפי שאמר לעיל אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים ואז"ל שהיו מודדים אותם בטפחים ובכל שנה היו נותנים מה שהיה גדל משנה לשנה כ"כ זהב לצדקה ועל אלו היה בוכה המקונן ואומר איכה יועם ויועם הזהב ההוא שהיו נותנים על אותם עוללי טפוחים וישנה הכתם הטוב ההוא שהוא הזהב שלא יועיל להם ויתפך כי העוללים עצמם יופלכו נבלתם בראש כל חוצות וז"ש תשתפכנה אבני קדש שהם אותם עוללי טפוחים יהיו נשפכים בראש כל חוצות: א"נ היה אומר בזה המקונן תקנה לרעה העתידה לבא עליהם שהוא היה רואה מדת הדין מתוחה על ישראל וידוע כי הזהב הוא מהואר למדת הדין הלא תדעו איכה יועם ויתפך הזהב והדין מתקפו כי הצדיקים הם סבה לבטל ולהמשיך גזרת המדת הדין וגם אם לא יוכלו לבטלו ושיועם לגמרי לפחות לזה יועילו שישנה הכתם הטוב כלומר שאם עד עתה היה טוב מוחלט ורחמים פשוטים עתה לדקתם מועיל לזה שלא יתבטל הטוב לגמרי ויבא רע בחילופו אבל יהיה שישנה מעט הכהם הטוב שהיה עד עתה ישנה מעט ממה שהיה אבל לעולם יקרא טוב אלא שיהיה טוב מסוגה מן הטוב שהיה עד עתה איכה יוכלו לעשות או זה או זה במה שכל החכמים לא ישבו בבהיהם שוקדים על למודם אלא יחזרו משער לשער בשווקים וברחובות להוכיח את הרבים ולהחזירם למוטב וזהו שאמר תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות שהם החכמים המוכיחים בעם ודברי תוכחותם צריך שתשתפכנה בראש כל חוצות להחזיר את הרבים למוטב וסעד לזה אמר דוד המלך עליו השלום ואתהלכה ברחבה כי וגו׳ כלומר ברחובות קריה כאשר פקודיך דרשתי להחזיר את הרבים לטובה והייתי הולך ברחבה בראש כל חוצות: א"נ לפי שהיה רואה הנביא כי לפי פשעי בני ישראל בזמן ההוא היו ראוים לכליה והנו רואים שלא עשה בהם כליה והיה אומר הנביא טענה לזה וז"ש שלא ידעת איכה יועם זהב בני ישראל היקרים המסולאים לזהב איכה היו כנחלים שוממות שלא חשכו מאורן מכל וכל אלא יועם לבד כנחלים שוממות ונשתנה מעט הכתם הטוב שהם ישראל ולא נעשה בהם כליה הטעם מפני ששפך ה׳ את חמתו על העצים והאבנים וז"ש תשתפכנה אבני קדש שהם אבני המקדש בראש כל חוצות שופך חמתו באבני קדש ולכן לא עשה בהם כלה שאם לא היה שופך חמתו באבנים לא היה נשאר מכל ישראל שריד ופליט: א"נ אמר איכה יועם זהב על איכה נחשך ונחרב וזהב אמר על ב"ה ראשון וישנא הכתם הטוב אמר על חרבן בית שני ויהיה לשון ישנה לפי דרך זה בינוי גמור ולכן בראשון נקט יועם שלא היה אלא ע׳ שנה שגלו לבבל אבל חרבן ביה שני נקט לשון שנוי ישנה הכתם הטוב שהיה גלות ארוך ובזה החרבן השני היה עוד שתשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות שהרב טורנוס רופוס פרשע את ההיכל ושפך אבני ההיכל בחוצות וכענין שנאמר בו ערו ערו עד היסוד בה :

(ב) **ואמר** בני ציון היקרים וגו׳. אמר ג׳ דברים שהיה בהם שלא היו ראויים לרעה זאת כפי הטבע א׳ שהיו בני ציון שהיה משכן ומושב אל השכינה וכמו שהיו הם בוטחים בזה ואומרים היכל ה׳ היכל ה׳ וכו׳ כי קדושת המקום והשכינה שהיתה שורה שם היה ראוי להיות להם למגן שלא יבוא צר ואויב בשערי ציון או ירושלים ועוד היה בהם שהיו הכמים גדולים וז"ש היקרים כי ההכמה נקראת יקר וכמו שארז"ל וידוע כי עלה וגבורה למלחמה וכיון שהיו הכמים הוה ראוי שלא יפלו במלחמה וגם היו עשירים בתכלית העושר וזהו המסולאים בפז וא"כ איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר. ושמעתי מהחכם החסיד כמהר"ר משה קורדואירו זל"הה כי כל שאר הכלים אף אחר שבירתם הם שוב ככף שלם הם מתכות יכולים עוד לחזור לעבותם כלים וכן כלי עץ הם מועילים לפחות להצית בהם את האור וכן כל הכלים לבד כלי חרס שאחר שהם נשברים אין בהם שום תועלת נמצא שאין בהם שבח אלא מעשה ידי יוצר בעושה אותם כלי אבל אחר שבירתם אינם מועילים השברים לכלום וזהו באמר איכה נחשבו לנבלי חרש שאין בהם עוד אלא מעשה ידי יוצר: ואני אומר איכה נחשבו לנבלי חרש בעת שיוצאים מיד היוצר שעדין לא נגמרה מלאכתם כי עדיין צריך הולכה לכבשן ושרפה וכל עוד שלא הוליכן לכבשן אין כלי חרש מועילים לכלום כי אם יעשו בהם שום שימוש מיד ישברו כי עדיין הם לחים וז"ש איכה נחשבו לנבלי חרש כשאין בהם אלא מעשה ידי היוצר שאינם מועילים כלום עד אחר הולכה לכבשן: א"נ אמר בני ציון היקרים שמסיבה רוה"ק על אשר אמר וש"ל תהלה איכה יועם זהב וכו׳ והסיבה רוה"ק להם אמרו לי אתם איכה נחשבו זה הא כה הוא כנגד האיכה יועם באמר הנביא ושאל שאלתו בל׳ איכה יועם ורוה"ק השיבתו נמי בל׳ איכה ואמר אמור נא אלו איכה בני ציון שהם המון העם והיקרים שהם שועי יהודה והראשים שבעם וכן המסולאים בפז שהם העשירים איכה כולם יחד נחשבו לנבלי חרש הלכו אחרי תאות הגוף שהוא במקום שימוש כלי חרש כי במקום שהיה להם לזכך את גופם והומרם כזכוכית לבנה אדרבא טמאו את גופם והעבו את חומרם ונחשבו לנבלי חרש ואמר לנבלי חרש ולא אמר לכלי חרש לפי שנבלי הוא מל׳ נבלי יין והכי תרגם המתרגם שנחשבו לנבלי יין שהם גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסוך שכר ועכ"ז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר: ואפשר שאמר מעשה ידי יוצר כלומר בהיותם מעשה ידי יוצר בראשית מעשה ידיו להתפאר והיה להם להשתדל להשלים נפשותם והם לא הלכו אלא אחרי החומר ונחשבו לנבלי חרש: א"נ אמר איכה יועם זהב הכונה שהיה מקונן על חכמים רבים אשר נשפך דמם כמים בסיבות ירושלים כר"ע וחבריו י׳ הרוגי מלוכה בהיות כי היו בקיאים בכל חכמה בדינין בדרש ובכל דיני גמרא מלבד שהיו חכמים גדולים בחכמת הקבלה ובסודות התורה כי מצינו שר"ע היה דורש כתרי אותיות מה שלא נשמע ששום אדם השיג בסודות הללו ועל ההלק שהיה בהם בפשט שגם כן נשאו חכמים גדולים בדורו ויודעים על ההלק הזה אמר איכה יועם זהב כי התורה נקראת זהב כענין לא יערכנה זהב וזו החכמה השכם בלבד לפי שיש אחרים יודעים כמותם ומ"מ היתה תורה לה יותר בהיותם גם אלו העשרה זקנים לומדים בה וכענין אותו תלמיד שנפטר וראו אשה חוגרת שק ולבושה בגדי אלמנות ואמרה שאמה מס׳ חגיגה על שהיה התלמיד ההוא תמיד עוסק במס׳ חגיגה והכי נמי בודאי שהתורה לבשה בגדי אלמנות על הי׳ ישישים כי הם היו בעלי התורה באמת אבל הכתם הטוב שהוא חכמת הזוהר וסודות כתרי התורה שלא נשאר בעולם יודעים ומבינים בה כר"ע וחבריו חלק זאת התורה שהוא כתם טוב באמת לא לבד יועם ולא לבד תשכח תורה מעט אלא תשנה לגמרי מכל וכל ותהיה חוגרת שק עליהם וז"ש ישנה הכתם הטוב ותלבש בגדי אלמנות מכף רגל ועד ראש מעתה ועד עולם כאשה אלמנה ועלובת רוח על אשר עד עתה תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות כי בהיותם אותם החכמים בחיים היו כל היודעים נשפעים מהם ולומדים בחכמה ההיא ובכל מקום ובכל פנה ופנה שבארץ היו לומדים בחכמת רזי תורה כי היו מלמדים את כולם והיו שופכים אבני קדש שהם הסודות שהיו מתגלין אליהם היו נשפכות בראש כל חוצות והכל היו יודעים בחכמה ההיא ויודעים בה ומעתה מה תהא עליהם כי בהפסק המקורות יפסקו ג"כ היאורים הקטנים שהיו מושכים מים מן המעינות הגדולות והכונה לשאול איכה באה על ישראל רעה גדולה כזאת שנסתלקו חכמים גדולים מבינינו כאלה והתשובה על זה בני ציון היקרים המסולאים וכו׳ איכה נחשבו לנבלי חרש לא שנו לנפשותם אלא הלכו אחר תענוגי הגופות שהם נבלי חרש והלכו אחרי שרירות לבם הרע וכדאמרן לעיל: א"נ אפשר שיאמר עם מה ששמעתי ממהר"ר די קוריאל זלה"ה על מש"ה כל הזהב העשוי למלאכה וכו׳ שמרלון בו כי כל הדברים שנבראו בעולם לא נבראו אלא בשביל שהיה צורך אותו דבר לצורך גבוה ובשביל אותו הדבר הטוב אשר יעשה מאותו מין בשביל זה נעשה ונברא כל אותו המין וכן זה הענין בעצמו רמז הכתוב באומרו כל הזהב העשוי למלאכה וכו׳ כי כל הזהב שבעולם שנברא ונעשה בעולם לא נעשה אלא בשביל הזהב שהולך למלאכת הקדש אם למנורה ולשאר כל כלי הזהב שבמקדש וכל הזהב העשוי בעולם לא נברא אלא בשביל הזהב העשוי למלאכה: וע"ז אפשר שזו היא כוונת המקונן שהיה מקונן על כל הזהב שבעולם שיועם ויתפך כי בהתבטל הסבה אשר בשבילם נברא נמלא שבזה יועם ויתפך בהיקותו וישתנה צורתו וז"ש איכה יבא זמן שיועם ויתפך הזהב וישתנה צורתו וז"ש ישנה הכתם הטוב וזה יבא לנו כמה שתשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות והם אבני המקדש כשיחרב ותשתפכנה אבניו בראש כל חוצות ואז יועם כל הזהב שבעולם לפי שאז יתבטלו כל כלי הזהב במקדש וכיון שכל הזהב שבעולם לא נברא אלא בשביל הצריך למקדש בהתבטל המקדש ויהרסו אבני קדש בראש כל חוצות אז יועם כל זהב וישנה הכתם הטוב: והר"ם אלמושנינו ז"ל כ׳ היותר נכון אצלי היה שטעי הכתובים האלה הם משל ונמשל אל הרבעה מדרגות אשר יוכללו כל אישי האומה ישראלית בהם והם הכהנים ליום

חֶ֣רֶשׂ מַעֲשֵׂ֖ה יְדֵ֥י יוֹצֵֽר׃ ג גַּם־[תנים קרי] תַּנִּין֙ חָ֣לְצוּ שַׁ֔ד הֵינִ֖יקוּ
[כתיב תרתין וקרי' חד] גּוּרֵיהֶ֑ן בַּת־עַמִּ֣י לְאַכְזָ֔ר כַּיְעֵנִ֖ים [כי ענים] בַּמִּדְבָּֽר׃ ד דָּבַ֨ק
לְשׁ֥וֹן יוֹנֵ֛ק אֶל־חִכּ֖וֹ בַּצָּמָ֑א עֽוֹלָלִים֙ שָׁ֣אֲלוּ לֶ֔חֶם
[כ' חד חסר וחד מ"ל] פֹּרֵ֖שׂ אֵ֥ין לָהֶֽם׃ ה הָאֹֽכְלִים֙ לְמַ֣עֲדַנִּ֔ים נָשַׁ֖מּוּ
[ל' וחסר. כ'] בַּחוּצ֑וֹת הָאֱמֻנִים֙ עֲלֵ֣י תוֹלָ֔ע חִבְּק֖וּ אַשְׁפַּתּֽוֹת׃

ואתחשבו ללגינין דחסף עובדי ידי פחרא׃ ג גם אף בנתא דישראל
מפנקתא לבני עממיא דדמין לחורמנא תלין תדיהן ורבי
כנישתא דעמי מסירין לאכזראין ואמהון ספדן עליהון כנעמיא
במדברא׃ ד דבק אדביק לשן עולימא למוריגיה בצחותא טליא
תבעו לחמא מושיט לית להון׃ ה האכלים דהוו רגילין למיכל
תפנוקין אשתממו במחוזין דאתרביאו על צבע זהורין גפיפו

תנין תנים קרי חלצו שד והוא חד מן ז' כתיב נו"ן ולא קריין וסימן נמסר בשמואל ב' סימן כ"א: למעדנים ל' האכלים למעדנים וא' מעדנים ויתן מעדנים לנפשך. מועדה ל' והשבתי כל משושה חגה. למועדה ל' ושמרת את החקה הזאת:

תולדות אהרן בת עמי לאכזר. תולע סד:

אבן עזרא

לא ימלא בתוך המלה: (ג) חלצו. כמו וחלצה נעלו. יש לשון זכר ונקבה: (ד) פורש. כמו פרוש לרעב והוא פת לחם פתותה: (ה) האוכלים. שיתעדנו. תולע

רשי

נבלי יין (ירמיה כח) ונבליהם ינפצו: (ג) גם תנין. אף על פי שאכזרי הוא חלצו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן: בת עמי לאכזר. רואים את בניהם צועקים ללחם ואין פורש להם שחייהם קודמים לחיי בניהם מחמת הרעב: (ה) האמונים עלי תולע. על בגדי צבעונין: האמונים. לשון (אסתר ב) ויהי אומן את הדסה: אשפתות. אשפות

לחם דמעה

לוים וישראלים ונביאים אשר בכללם החכמים כי אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר והנה הנביא מקונן על כל החלקים האלה אלא בדרך משל נפלא וכל יללתו ובכייתו היתה כי החלק היותר שלם היה יותר נשחת ומכתו יותר רעה: והתחיל מן החלק הפחות אל היותר משובח והנה על החלק הראשון והם רוב עם בני ישראל אמר איכה יועם זהב והוא כי האומה הישראלית נמשלה בין א"ה לזהב עם שאר המתכות כי כולם משתנים ונפסדים והזהב לא יכלה ולא יפסד לעולם וכמאמר הנביא בשם השי"ת אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם כו' ועכ"ז שאיך יתכן שהחלק אשר נמשל לזהב יועם וישתנה גוונו כי גוון הזהב לא ישתנה לעולם אף אם יעמוד תחת הקרקע זמן רב לאין תכלית: ועל החלק הב' והם הלוים שהם מדרגה אחת יותר מהישראלים אשר ע"כ נמשלו לכתם טוב שהוא הזהב המובחר מדרגה אחת יתירה יותר על הזהב אמר שאלה שהיו מדרגה א' יותר מזוכך והוא יותר מזוקק ובלתי אפשרי שהפסד איך יתכן שזה ישונה בהחלט שהוא יותר רע מזה כי יועם הוא חשכת הגוון וישנה הוא שנוי בעצמות והתלונה היתה שאפילו הזהב לא יצוייר בו חשכת הגוון כ"ש הכתם שלא יצוייר בו שישונה אשר ע"כ התמיהה מהשינוי בטוב הכתם היא תמיהה חזקה. ועל החלק הג' והם הכהנים שהם מדרגה א' יותר מהלוים שהם במדרגת אבני קדש שהם מדרגה א' יותר מהכתם הטוב בערך וביוקר והם נבדלים הבדל גמור מהראשונים בנושאם כמו שהם הכהנים נבדלים משאר העם ועל אלה אמר שאיך יתכן שעם היותם יותר חשובים מהזהב והכתם אופיר שיגיע להם הפסד יותר מהראשונים כי בראשונים אמר שיועם וישונה אך לא יתהפך ויושלך בראש כל חוצות אך אלה אבני קדש בהיותם במדרגה יותר עליונה מהראשונים היתכן שתשתפכנה בראש כל חוצות כדבר בזוי מאד שהיא מדרגה יותר מהשינוי הנז': ועל החלק הד' אמר בני ציון היקרים ירצה השלמים במעלת התורה והנבואה כי מציון וכו' היתכן שאותם שהם בני ציון היקרים מאד מכל הקודמים שהם מיוחד מן המיוח' איך אפשר ואיך יתכן שתהיה מדרגת הרע בהם יותר מכל הקודמים בהיותם הם יותר יקרים וחשובים מהם כי הראשונים היותר רע שבא"ע בהם הוא העדר החשיבות שנשפכו בראש כל חוצות אך אלה נחשבו לנבלי חרש שהוא ההפך ממה שהיו מן הקצה אל הקצה שבהיותם יקרי הערך הם פחותי הערך בנבלי חרש וגם הכלים שנותנים בהם יין כמו נבלי יין ונבליהם ינפצו כו' שהם קלי ההפסד וההשחתה כמו שהם כלי חרש שהם מוכנים אל ההפסד והשבירה וז"א בני ציון היקרים המסולאים בפז ר"ל שהיו יקרי הערך למעלה מכל הדברים היקרים בקצה האחרון ולמעלה מאבנים יקרות וזז"א היקרים והיו חזקי הקיום בלתי מוכנים אל ההפסד כמו שהיא הזהב מופז וזז"א המסולאים בפז כלומר שהם מבוללים יחד עם הפז שבכל מה שיבולל הפז והוא הקיום והעמדה ושוללו הם וז"א המסולאים בפז איך באו מן הקצה אל הקצה השפלי שנחשבו לנבלי חרש שהם בזול מאד וקלי ההפסד ומוכנים אליו והיא הפך מאי דסליק מיניה שתחת היותם מסולאים בפז וקיימים הם קלי ההפסד כנבלי חרש והם מתדרגה פחותה להיותם מעשה ידי יוצר אשר יעשה בנקל חלק רב מהם והוא הפך הקודם שאמר בני ציון היקרים שהם יקרי הערך כו' ובזה יתיישבו הב' כתובים בדקדוק מסכים אל האמת מכל צד כי כן עשה האויב נקמה יותר עצומה ביותר שלמים כפי מדרגה שלימות כי לעם הארץ והם הישראלים לא הרג אותם כלל הניח רבים מהם כי עשה חשבון מהם ובלוי' שהם יותר מובחרים השתדל להורגם כולם כפי אשר הב[illegible]דו והכהן והנביא לא נתקררה דעתו בהריגתו אלא שהי' הורג אות' בתוך מקדש ה' וכמ"ש הנביא בסדר הב' אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כו' עכ"ל:

(ג) **הנה** למעלה אמרנו שרוח הקודש הסיבה על מ"ש איכה יועם זהב שהסיבה היא איכה גם הם נחשבו לנבלי חרש כי הלכו אחרי תאוות הגוף שהוא כלי חרש ופירש הדבר עוד ואמר גם תנין חלצו שד כלומר גם תנין חלצו וגלו השד שלהם כלומר דבקו לצד הטומאה ואל נחש הקדמוני שהוא סמאל וכל סיעתו חלצו שד והניקו אותו במעשיהם הרעים להגבירו בעולם והניקו גוריהן שהם כל כחות הטומאה באופן שנדבק בת עמי לאכזר שהוא סמאל שהוא צד הטומאה נדבקו בו כיענים שנדבקו וישבו שם במדבר ועוד עשו שמי שהיה יודע דברי תורה לא היה רוצה ללמדה לאחרים וז"ש דבק לשון יונק שהוא התלמיד שהיה רוצה לינק וללמוד דבק לשונו אל חכו בצמא שאין מי שירצה ללמדו תורה כי אין מים אלא תורה ואם העוללים שהם התלמידים שאלו לחם להמה של תורה כד"א לכו לחמו בלחמי אין מי שיתן להם וז"ש פורש אין להם אין מי שיפרש להם. ועוד שהיו עושים כל ימיהם כחגים והיו כל ימיהם עושים משתה ושמחה וז"ש האוכלים למעדנים ורודפים אחר האכילה ואחר התאוות הגופניות ולזה נשמו בחוצות ועל שהיו לובשים תולע ורקמה והיו מתגאים בלבושיהם כענין ותתפשהו בבגדו וז"ש האמונים עלי תולע ולכן בגלל זה חבקו אשפתות: אי נמי אמר גם תנין חלצו שד כו'. הכוונה כי עד עתה ספר ברע אשר מצא את האנשים בני ציון היקרים עתה סיפר הרע אשר הגיע לבנות ציון והוא כי הנשים אשר בציון המניקות היו האויבים מכריחים אותנה שיהיו מניקות את בניהם של האויבים אשר האויב כינה עתה אותו לתנין כי אין לך תנין כמוהו שנסך והמית

את ישראל וז"ש גם תנין חלצו שד כלומר גם לתנין והוא האויב חלצו והוציאו השדים להניק גוריהן וז"א חלצו שד הניקו גוריהן ואמר בת עמי לאכזר כי מן הראוי היה כי כיון שהם מניקות היו את בניהן היה מן הראוי א"כ שאותם הבנים שהניקו ירחמו עליהן כי כמעט הן הנה היו במקום אמותם כיון שחלצו שד להם והניקום ועכ"ז לא היו מרחמים עליהם כלל אלא עשו עצמם כאלו לא ידעום וז"א בת עמי לאכזר והיו אכזרים עמהם ואומרו כיענים במדבר אפשר שהכוונה כי אפילו הבעלי חיים ובפרט הבייתים אפשר שהבן יכיר את אמו ויש לו אהבה קצת עמה לפי שנתגדל עמה בבית אמנם היענים אשר מקום מושבם הוא במדבר ותכף כשנגדל הוא פורש מאמו זה הופך פניו למזרח וזה הופך פניו למערב למצא טרף לנפשם ואין עוד לבן שום היכר עם אמו ואומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וז"ש בת עמי אף אם הניקו גוריהן לא בשביל זה היה לשום א' מאותם הבנים אהבה כלל עם מניקתו אלא בת עמי היתה מסורה לאכזר ולא הכירו מה שיינקו מהם כיענים במדבר שאין שום קירוב והאהבה לבן עם אמו כי הם מתפשטים במדבר למצוא טרף לנפשם ואין עוד היכר לבן עם אמו ואם הוא אמת כי היענים הם יש להם תכלית האכזריות אלו עם אלו זהו אומרו כיענים במדבר הוא פשוט כפשוטו:

(ד) **ואומרו** דבק לשון יונק אל חכו בצמא הוא מקושר עם האמור כי כיון שהניקו גוריהן של האויבים לסבה זו לא היו יכולים להניק את בניהם היהודים באופן שדבק לשון יונק היהודי אל חכו בצמא ואמר עוללים שאלו לחם פורש אין להם כי גם אם היה לאשה בן עולל ואינו יונק כי כבר לא היה יונק ולפחות לאלו היה הראוי שירחמו האויבים עליהם לפרוש להם פת לחם חלף ושכר מה שהיו אמותם מניקים את בניהם ועכ"ז עוללים שאלו לחם ופורש אין להם והיו מניחים אותם שימותו ברעב: ועם דרך זה אפשר שנפרש מ"ש חלצו לשון חליצה והסרה כלומר גם תנין כל אחד מהתנינים והם האויבים כולם חלצו שד מהיונק היהודי והסירו ממנו השד של אמו שלא יינק עוד והניקו גוריהן במקום בני היהודים ולא היה להם רחמנות על היונק היהודי אם ימות כי בת עמי נמסר לאכזר כיענים במדבר:

(ה) **וספר** מגודל הרעב ואמר האוכלים למעדנים לא אמר האוכלים מעדנים לרמוז כי כל כך היו מלאי' כל טוב עד שכאשר היו אוכלי' המאכלי' החשובי' לא היה בשביל שהם היו רעבים וכשהיו אוכלים המעדנים היה אגב אורחא כי היו אוכלים להשביע את נפשם וגם היו מתעדנים באותם המעדנים אמנם גם אחר שהיו שבעים ואין להם תאוה לאכול עם כל זה היו אוכלים בשביל היותם מעדני' וזהו למ"ד של למעדנים כלו' בשביל איכות המעדנים שהיו כל כך חשובים בשביל זה היו אוכלים אותם לתוספת עידון לא מצד רעבון ועתה בעונות לסבת גודל הרעב נשמו בחוצות והאמונים עלי תולע ורקמה עתה מגודל הרעב נפלו מתים באשפה וחבקו אשפתות: או אפשר שהיו הולכים אל האשפה לבקש בתוך האשפה אולי ימצאו בתוך האשפה גרעיני חטים או שעורים או פירורי פת לחם ממה שמכבדים מן הבית ומשליכים באשפה והם היו הולכים לבקש באשפה ומחבקים את האשפה בזרועותיהם להפכה מצד לצד מלמעלה למטה לחפש אותה כדאמרן: ואומרו עוללים שאלו להם אפשר שכיון כי עוללים רבים שאלו בין כלם שיתנו לכולם לחם שלם כי הלואי שיספיק להשיב את נפשם והאויבים לא מבעיא שלחם שלם לא נתנו להם אבל אפי' לפרוס פרוסה אחת לכולם אין להם וז"א פורש אין להם: ור"מ אלמושנינו ז"ל כתב קרוב לפירוש רש"י ז"ל. ז"ל גם תנין וכו' הנה הפליג על האכזריות האומה ישראלית כל מה שאפשר ואמר שעם היות שידוע ומפורסם היות התנין מהבה"ח האכזריים שאפשר הנה עכ"ז אלו גוריהם הם רחמנים ויגיע רחמנותם עד שאף שגוריהם אינם צמאים אל החלב ואינם מתאוים אליו הנה הן כשיראו את בניהן מרחוק חולצים השדים מנרתק' והם כדמות כיס אשר השדים בתוכו וכשיראו בניהן מרחוק כדי שיתשוקקו ויתאוו אל היניקה מהם מוציאים השד מהכיס כי אם היתה מכוסה היה חוזר הגור ולא היה יונק יען לא היה צמא אל החלב כי כשהוא צמא היה

ו וַיִּגְדַּל֙ עֲוֺ֣ן בַּת־עַמִּ֔י מֵחַטַּ֖את סְדֹ֑ם הַהֲפוּכָ֣ה כְמוֹ־רָ֔גַע וְלֹא־חָ֥לוּ בָ֖הּ יָדָֽיִם׃ ו׳ ויגדל סבירין קְלָאתָן׃ ו ויגדל וּסְנֵית חוֹבַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מִן חוֹבַת סְדוֹם דְּאִתְהַפְכַת כְּשַׁעְתָּא וְלָא שְׁרִיאוּ בָהּ נְבִיאַיָּא לְאִתְנַבָּאָה לְאַהֲדָרוּתָהּ

תולדות אהרן ויגדל עון. סנהדרין קד:

רשי

אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ: (ו) ויגדל עון וגומר. פורענותם מוכיח עליהם שגדול עונם משל סדום: ההפוכה כמו רגע. שהרי סדום לא נמשכה

אבן עזרא

תולע. כתולעת שני: (ו) חלו. מלשון חיל ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול

לחם דמעה

בא במרוצה ואין המשל על הפעם ההיא רק כשבא בנחת ואמו מוצאת השד כדי שישתוקק אל החלב והנה זה התנין עם כל אכזריותו הוא עושה כן ובת עמי עם היותם רחמנים בני רחמנים הוא אכזר בערך אל התנין ונמצא שעם היות התנין אכזר הוא רחמן בערך בת עמי והגיע בת עמי למדרגת אכזריות היענים במדבר שאין למעלה ממנו והוא הפך התנין שהיענים מניחין גוריהן מתים בצמא ואינם מניקים אותם ובאה מלת גם להפליג על אכזריות בת עמי וכאילו אמר גם התנין עם היותו אכזר מאד עם כ"ז הם מעצמם חלצו שד קודם שיתקרבו להם גוריהן ובכן הן היניקו גוריהן ולא באו גוריהן לינק וז"א היניקו גוריהן כלומר שיתואר הפועל אל התנינין שהן היניקו גוריהן ונמצא לפי זה שבת עמי הוא לאכזר בערכ' והם רחמנים בערך בת עמי כי הגיע אכזריות בת עמי לאכזריות היענים במדבר כמדובר וז"א בת עמי לאכזר ר"ל בערך אל התנין עם היותו אכזר היתה בת עמי לאכזר בערכו כמו היענים במדבר בערך אל התנין כאמור: וביאר איך בת עמי היו אכזריים בערך אל התנין כנז' ושהגיעו למדרגת אכזריות היענים כאומרו דבק לשון יונק אל חכו בצמא כו' ירצה הנה בת עמי עשו הפך התנין כי התנין עם היות גוריהן בלתי משתוקקים אל החלב הם יחלצו שד כדי שישתוקקו אליו ובת עמי היה להפך כי עם היותם משתוקקים אל החלב שדבק לשון יונק אל חכו בצמא והיה משתוקק בחוזק אל החלב לרוות צמאו כי היונק אינו אוכל רק שותה החלב וכן העוללים שהם יותר גדולים מהיונק שאוכלו לחם ועם היות שהיונק היה צמא לחלב והעוללים היו שואלים בפה הלחם ולא נמצא פורש להם כלל לא לעולל ולא ליונק הפך ממש מן התנין כי אלה היו תובעים ומשתוקקים אל החלב ואל הלחם ולא היו פורשים להם עם שהיה נמצא עמם לחם וחלב כי כן משמע לשון פורש כי לא אמר רק הפרים' ללחם שהי' האכזריות כ"כ עד שעם היות שהיה נמצא אצלם חלב ולחם לא היו פושטין ופורשין להם עם היותם משתוקקים אליהם ומתים ברעב כאמור: **אמר עוד** האוכלים למעדנים וכו' האמונים עלי תולע וכו'. אמר שבני ציון היקרים נהפכו ממה שהיו מן הקצה אל הקצה ויד האויב היה בם ורדף אחריהם להנקם מהם ויאכלו אותם בכל פה כאמור עד שהגיע מדרגתם שהמפונקים שהיו אוכלים למעדנים כלומר שלא היו אוכלים כל מאכל אשר יאכל איך שיזדמן רק למאכלים מעודנים הנה אלה באו מן הקצה אל הקצה והגיע מדרגתם שהיו סובבים בחוצות בשוקים וברחובות למצא איזה עצם בשר או קליפות פירות שמשליכים אותו החוצה אל הכלבים והם היו מבקשים אותו לאכול והוא מאכל מאוס מאד הפך מה שהיו אוכלים קודם למעדנים ואפילו אותו המאכל המאוס בחוצות לא מצאו אותו ונשמו שם בחוצות ברעב וז"א נשמו בחוצות וכן המפונקים בכסותם שלא היו רוצים להתכסות בכל כסות אשר יזדמן רק בתולעת שני שהוא חם וגוונו יפה למראה עינים באופן שיש בו ב' תועלות ומעלות גדולות שהוא כסוי נאות אל הקור ומתענג האדם בו לטוב מראהו וז"א האמונים עלי תולע כלומר המורגלים ומגודלים ליסב עלי תולע ולהתכסות בו כמו ויהי אומן את הדסה וכו' הנה אלה באו מן הקצה אל הקצה שבזמן הקור לא מצאו דבר להתכסות בו וחבקו אשפתות של זבל להתחמם בו שהוא הדבר היותר מאוס שבעולם וז"א חבקו אשפתות ואומרו חבקו ר"ל חבקו האשפות אצלם כמוצא מציאה יקרה שנושק אותה ומחבקה כאמור עכ"ל: ועוד אני מוסיף כי בב' פסוקים הראשונים שבאיכה הזאת. תמה המקונן תמיהה אחר תמיהה בפסוק הראשון איכה יועם וכו' ובפסוק הב' איכה נחשבו לנבלי חרש כו' עתה בב' הפסוקים האחרים באה התשובה כי כל הרעה הבאה עליהם היה על כי יד עני ואביון לא החזיקה כנאמ' בסדום ונוסף גם הוא וכדמפרש לקמן ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום והיו מתאכזרים על העניים והאביונים אשר היו מבקשים לחם ואין ופורש פרוסה לעניין אין להם וז"ש גם התנין עם היותו אכזר מרחם על בניהן והניק גוריהן ובת עמי נהפך לאכזריות גדול כאכזריות היענים הגדלים במדבר כדאמרן לעיל וישראל בעודם בארצם בתקפם ובגבורתם לא היו מרחמים על בני ישראל העניים והיה ראוי לעשיר שיחשוב כי בניו ובנותיו של העני הבנות בנותיו והבנים בניו כי כולנו בני אל ה' אנחנו וכמד"א אתה ה' ומי כעמך ישראל גוי א' בארץ ועכ"ז היו רואים כי דבק לשון יונק אל חכו בצמא עוללים של היהודים שאלו לחם על פתחי העשירים ופורש אין להם ועל כן הקב"ה פרע להם מכ"מ ואותם העשירים האוכלים למעדנים ויד עני ואביון לא החזיקו עתה גם הם נשמו בחוצות כי היו הולכים בחוצות שואלים לחם על הפתחים ואין פורש להם באופן שנשמו בחוצות וכן אומרו האמונים עלי תולע חבקו אשפתות. או ידבר על כי כיון שאפי' פורש פת לחם אין להם ליש' כשהיו העשירים בתוקפם מכ"ש שלא היו מקיימים מצות כי תראה ערום וכסיתו והעניים ערום הלכו מבלי לבוש ואין כסות לאביון ועל כן באה אליהם צרה כי האמונים עלי תולע בלבוש תולע ורקמה עתה חבקו אשפתות להתחמם. או יהיה הכונה שחבק אשפתות לבקש איזה אוכל או פירורין אשר דרכן להמצא באשפה ממה שמכניסין כשמכבדין את הבית:

והרב מורי זלה"ה כתב אמר עוללים שאלו לחם לומר שאינם שואלים כי אם להם ואינם מחזרים אחרי מאכלים אחרים אשר היו נוהגים לאכול מקודם כמנהג העוללים. ואפשר גם כן שיאמר עוללים שאלו לחם כלומר שהם רואים את הלחם בעיניהן לפניהן ושואלים אותו ועם היות דרך העולם שאפילו האכזרי גדול דרכו לרחם על הקטנים הצועקים על פת לחם והוא לפניהם מ"מ לעם הזה קרה שאפילו הקטנים שואלים הלחם שרואים אותו ופורש אין להם ואין לך צער גדול מזה בהיותם רואים אותו בעיניהם וממנו לא יאכלו והפירוש הזה מורהו אומרו פורש אין להם דמשמע שאינו חסר אלא הפריסה או החיתוך עכ"ל:

(ו) **ויגדל** עון בת עמי מחטאת סדום. ואף שנקט הכת' בסדום והכא עון ופשיטא שעון גדול מחטאת ומה צורך לומר ויגדל אלא הכונה לומר אף אם נגית במונח שהיא ההיא דסדום עון זה היה גדול וז"ש יגדל עון בת עמי כ"ש שזה עון וזה חטא' וז"א מחטאת סדום והראיה כי גדל עון בת עמי כי שם בסדום היתה הפוכה כמו רגע ואנחנו סבלנו עול כפלים ומרעה אל רעה יצאנו אלף ותקל"ב שנה שנתארך גלותינו ובכל יום ויום קללתו מרובה מחברו ועוד שבסדום לא חלו בה ידי בני אדם אלא נהפכה על ידי המלאכים כדפרש"י ז"ל אבל בישראל שלטו ידי בני אדם ג"כ ואדום: א"נ אמר ויגדל עון בת עמי. מפני כי סדום נהפכה כמו רגע מפני שלא נמצא צדיק שיגן עליהם וז"ש לא חלו בה ידים ולא היה צדיק ביניהם שישא את כפיו בתפלה עליהם אבל אם היה בהם עשרה צדיקים היו ניצולים ולא כן בישראל כי אף שהיו ביניהם צדיקים לא עמדו להם זכות הצדיקים להצילם וז"ש זכו נזיריה משלג הנזירים והפרושים שהם הצדיקים שהיו בהם זכו גופם ותוארם יותר משלג שהיה גופם טהור וקדוש כזכוכית לבנה וצחו מחלב ועל חלק נשמתם אמר אדמו עצם כעצם השמים לטוהר אותם החלקים שבפנים לגופם שהם הרוח והנפש והנשמה שהם תוך גופם וזהו מפנינים אותם שלפנים לגוף הם מאירים ומזהירים כספיר והם מאירות כמו שהיו בעת שנגזרו ונחצבו מתחת כסא הכבוד וזהו ספיר גזרתם דקאמר וכענין תנה לו כמו שנתנה לך: **ואפשר** עוד שאמר שהנזירים שהיו נודרים בנזיר לא היו נודרים מחמת כעס אלא לשם ה' להכניע את יצרם כי היו יפים והיה יצרם מתגבר עליהם על רוב יופיים ועל כן היו נודרים בנזיר להכניע את יצה"ר וכמעשה דההוא נזיר המובא בגמרא שהיה יפה עינים וטוב רואי ושערותיו קווצות לו תלתלים ואמרו לו ירבו כמותך נזירים בישראל וז"ש זכו נזיריה הנודרים נזירות זכו אומרם משלג וצחו מחלב ובשביל שהיו יפים שאדמו עצם מפנינים והיה כספיר גזרתם ותוארם לכן היו נודרים ועכ"ז לא הועיל להם להנצל מיד אויב: **ואמר** עוד שהיו הצדיקים שביניהם נגועים כי אף שהיו מתים ברעב לא היו שואלים בחוצות צדקה לעני מפני הבושה וז"ש חשך משחור תארם מרעב ואפ"ה לא נכרו בחוצות לשאול אוכל לנפשם מרוב ענותנותם. **א"נ** ספר מן הרעה הגדולה שהיה להם אז בזמן החרבן שהיו מתים ברעב ואין מי פורח' עליהם וז"ש חשך משחור תארם מן הרעב ולא נכרו בחוצות כלומר אין מרחם וחומל עליהם והכרה הוא לשון השבה וכענין יהי מכירך ברוך כי האיש שעשה טובה עמך יהי ברוך ועל אלו אמר שלא נכרו בחוצות כלומר אין מי שיכירם ויעשה טובה עמהם ואומרו בחוצות הכונה כי לא מבעיא שלא היו הולכים לבקש את העני הנצרך ולהטיב עמו בביתו אלא אפילו שהעני היה יוצא בחוצות לשאול צדקה מהעוברים ושבים ועכ"ז לא נכרו ואין מכיר אותם להטיב עמהם באופן כי חשך משחו' תארם מן הרעב עד שלא נשאר עליהם אלא העור לבדו והעור כדי למצא לו שום ליהנות היה הולך ומתדבק אל העצם בשביל לחות המוח אשר בקרבו וזהו צפד עורם על עצמם והעצם היה יבש כעץ שלא היה שום מוח בקרבו ובאיוב נאמר בעורי ובבשרי דבקה עצמי שם שהיה לו בשר ושומן אז היה בבשר לחות והעצם היה מטבעו הולך ומתדבק אל הבשר עד למצוא לחות מהבשר אבל הכא שלא היה בהם בשר אלא עור לבדו היה העור נדבק אל העצם והעצם היה יבש כעץ באופן כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב וכדמפרש לקמן: **א"נ** אמר ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום הכונה כי עם היות כי חטאת סדום עצמו מספר בכמות ובאיכות עכ"ז גדל עון בת עמי בערך היותה בת עמי אשר קרבתי אותה לפני הר סיני ונתתי לישראל את התורה אשר מורה להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון ועכ"ז חטאו והעוו למרוס עיני אביהן שבשמים גם אם לא חטאו כובד חטאות של סדום עכ"ז בערך היותם אלו בת עמי בערך זה גדול עון בת עמי מחטאת סדום אשר מעולם לא ראו אור ולכן מייחס מה שעשו סדום לחטאה ומה שעשו ישראל לעון וגדול ועכ"ז היתה הפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים אפשר שיהיה ידים מלשון נבואה וכמ"ש המתרגם לפי דרכו ויהיה מלשון היתה עלי יד ה' ולא חלו

בתיובתא: ז זכו הוו ברירן נזירהא יתיר מתלגא שעעו יתיר מן ג' ג' כמו־רגע ולא־חלו בה ידים: ז זכו נזיריה משלג
חלבא סמיקו חיזו יתיר מן יוהרין (ס"א מזהורין) וכשבזיזא ג' ג' צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם:

זכו ג' וסימן באיוב סי' ט"ו. נזירית ב' וסימן ולא תבצרו את נזירית. זכו נזיריה משלג: מחלב ג' וסימן בישעיה סימן כ"ח:

אבן עזרא

יחול: (ז) משלג ומחלב. כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו מ"ס מפנינים מוסף עלמו ואחר עמו כמ"ס מאל אביך כאילו נגזרו מספיר ולבנת כמו לבנה והעד

רשי

נמשכה לרתם כרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי ע"י המלאכים נהפכה. ויש מדרשי אגדה ואינו מיושב על סדר המקראות: (ז) זכו נזיריה. שריה כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עלם מפנינים. אותם שהיו מראיהם אדום מפנינים. וגזרתם כמו ספיר חשך תארם מפחמים

לחם דמעה

בה ידים כלומר שלא היו בה נביאים שיתנבאו שאילו היו בה נביאים אולי היו ניצולים בזכותם ובישראל היו בה נביאים וצדיקים גמורים ועכ"ז לא הועילו להם כלום והטעם לפי שגדול עונש מנשוא כדאמרן והעד שגדל עון בת עמי הוא היות בה כמה צדיקים ולא הועילו להם וז"ש זכו נזיריה מלשון נזר וכתר שהיו מוכתרים בכל הד' כתרים כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר ש"ט וז"ש זכו נזיריה כלומר כתריה זכו והם האנשים שהיו מוכתרים באלו הכתרים זכו משלג וצחו מחלב כלומר כי לפעמים היה הש"י מתנהג בעולם בסבתם ברחמים שהוא דמיון השלג והחלב כי כל לבנונית הוא סימן של רחמים ואם לפעמים היה מתנהג עמהם באדמימות ובדין כי כל אדמימות הוא דין וז"א אדמו עלם מפנינים כלו' אם לפעמים אדמו עלם מפנינים והיה מתנהג עמהם בדין עכ"ז ספיר גזרתם הכונה כי עם היות שהיה מתנהג השם ית' עמהם בדין לעולם היו חיים וקיימים כספיר הזה וכמ"ש ז"ל בטבע אבן הספיר מעשה באדם אחד שהלך למכור ספיר ברומי א"ל הלוקח ע"מ לבודקו אקחנו נתנו על גבי הסדן והתחיל מקיש עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר במקומו ע"כ. וכן היתה גזרתם כספיר כי גם אם היו מכים עליהם בפטיש ובייסורין ע"י אדמימות הדין עכ"ז היו הם לעולם חיים וקיימים והסדן נבקע והפטיש נחלק אמנם עתה בעת החרבן אפילו אלו הצדיקים שזכו כו' כדאמרן עתה אפילו להם לא הועילו רק חשך משחור תארם וגומר והיו מתים ברעב וטובים שיו אילו היו מתים חללי חרב מחללי רעב: א"נ אמר ויגדל עון בת עמי מהטאת סדום ומ"ס מחטאה לא יהיה מ"ס היתרון אבל יהיה מ"ס הסבה כלומר מסבת חטאת סדום אשר ראו ישראל שחטאו אנשי סדום ועל כן נהפכה כמו רגע ועכ"ז ראו ולא לקחו מוסר ולזה הוא נערך עון בת עמי לעון גדול וז"ש ויגדל עון בת עמי וממה נתגדל עון בת עמי מסבת חטאת סדום ההפוכה כמו רגע ואפ"ה לא חלו בה ידים כלו' לא הלו עמה עם כל מה שארע לה והיה ראוי שיכאבו ידי חוטאים אחרים ויספקו כף אל כף באומרם פן כמקרה סדום יקרה לנו ועכ"ז ראו שהיתה הפוכה כמו רגע על חטאיה ועכ"ז לא חלו בה ידים לא חלו כענין לא חלי ולא מרגיש לא חלו בסבתה ידים אחרות לראות וליקח מוסר רק חטאו ועוו ועל כן אמר ויגדל עון וכו': אי נמי כפי פשוטו שהוא מ"ס היתרון וביאר בערך מה מעריך לעון ישראל גדול מחטאת סדום לפי שהיתה הפוכה כמו רגע כמימריה וזה בהיות שלא חלו בה ידים כלל להרע עמה לא ידי אויבים מלמטה ולא ידי מלאכים מלמעלה אבל לעולם ישבה על שמריה ולכן אין להאשים ולהגדיל כל כך את חטאתם כי בראותם כי ישליו אהליהם ובטוחות למרגיזי אל לזה לא היו שבים בתשובה אבל עון ישראל עון גדול מנשוא כי כבר חלו בה ידים פעם ושתים אם בגלות מצרים ויעבידו מצרים את בני ישראל וכו' והשי"ת הוציאם מעבדות לחירות והיה ראוי שיראו ויקחו מוסר וכן חלו בה ידים פעם שנית בחרבן בית ראשון ואח"כ כאשר נושעו בבית ב' חזרו לחטא ולהרשיע ועל כן אמר ויגדל עון בת עמי לפי שגם היתה הפוכה כמו רגע בפעם הראשונה ושוב פעם אחרת מקודם זה לא חלו בה ולא שלטו בה ידים וישראל שטעמו טעם גלות וחלו בו ידי האויב ועכ"ז לא לקחו מוסר: אי נמי אומרו ההפוכה כמו רגע וכו' הכונה כי מן העונש יתאמת איזה עון היה יותר גדול וזה כי אנשי סדום לא טעמו מהייסורין רק רגע כמימריה וז"א ההפוכה כמו רגע וגו' כלומר לא הספידו בידים אלו את אלו ולא נכאבו בה ידים כי כן דרך הספדניות לספוק כף אל כף וז"ש ולא חלו ונכאבו בה ידים אמנם בבת עמי קול נהי נשמע מציון ועליהן נאמר קראו למקוננות ותבואינה באופן שחלו בה ידים ולא היתה הפוכה כמו רגע אבל נתארך רעתם וצרתם וגלות' זמן רב וכל יום ויום קללתו מרובה מחבירו ובכל יום ויום ההספד הולך ומתגדל: אח"כ מצאתי להרב מורי זלה"ה שפירש כדברי במה שפירשתי לעיל כי קרא גדול לעון ישראל בערך היותם אלו בת עמי כדפירשית לעיל. וז"ל מה שעשו ישראל בערכם ראוי להקרא עון בהיותם מלומדים בדרכי ה' ועמהם אור תורת ה' המלמדם להועיל ומזרזם לבלתי נטות אל השמאל כלל ולכן איזה דבר שיעשו ואף אם יהיה דבר קל יחשב לעון כבד אמנם אנשי סדום אף אם הועד עליהם בתורה ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד מ"מ נדקדק אומרו וחטאים שהוא כינוי אל השוגגים והטעם שהיו שוטים ונוטים אל הרשעות וטבע' רע ולכן ראוי לכנות כל מעשה אשר יעשון בשם שוגג שהוא כמו אנוס ולזה כיון הפסוק באומרו ויגדל עון בת עמי מגיד שראוי לקרותו עון בערך היותם בת עמי מחטאת סדום בערך היותם אנשי סדום ר"ו להקרא חטאת כדאמרן:

ועם זה יובן טעם מז"ל על פסוק וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה והסברא נותנת להפך כי מי שלעולם לא חטא אף אם יחטא חטא גדול ואפילו ב' וג' היה ראוי לעבור עליו וכמ"ש מתורץ ומיושב שבהיות הצדיק מלומד ונטוי אל הדרך הטוב אם יעקל מעט הוא פשיעה גדולה וראוי לעונש גדול ולפיכך מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה אמנם הרשע שהוא נטוי אל הדרך הרע הוא כמעט קלת אנוס ואין ראוי לדקדק עמהם כ"כ. וזהו אצלי פי' הפסוק שאמר הנביא ישעיה ע"ה: אורח לצדיק מישרי' ישר מעגל צדיק תפלס. כלומר יען היות שאורח לצדיק ומנהגו הוא ללכת מישרי' ומלומד טבעו בהם לכן אהה הש"ת שאהה ישר בכל הדברי' גם בזה אתה מתנהג ביושר במה שמעגל צדיק תפלס ותשקול והדקדק שלא יתעקל אפילו כחוט השערה עכ"ל: ואצלי פי' מז"ל שאמרו וסביביו נשערה מאד מלמד שמדקדק עם צדיקיו כחוט השערה הסברא לזה היא פשוטה כי להיות שהצדיק לעתיד לבא יזכה לחזות בנועם ה' שביבו' מעילי רגלי השכינה ונהנה מזיו השכינה ע"כ כדי שיזכה הצדיק למעלה רמה ונשגבה כזאת להיות סביבו ית' מאוכלי שולחנו על כן מדקדק עמהם אפילו כחוט השערה ואותו החוט השערה פורע אותו בזה העולם ומדקדק עמו הש"ת להפרע ממנו בזה העולם וכן לכל הצדיקים מדקדק עמהם אפי' כחוט השערה כדי שבזה יזכו לעתיד להיות סביביו וז"ש וסביביו נשערה מאד כלומר אותם הצדיקים שהשי"ת חפץ בשביל מעשיהם הטובים שיהיו סביביו לעתיד לבא לאלו מדקדק עמהם כחוט השערה אמנם לאות' אשר לא הגיעו למדרגת שיהיו לעתיד סביביו ית' גם אם לא יהיו בגדר שירדו לגיהנם כיון שאינם מאית' בני עליה שהם סביביו ית' אינו מעלה ומוריד החוט השערה בהם ואינו מעכב כלל לחלק' אשר יש להם לעתיד וע"כ וסביביו נשערה מאד:

ופירוש פסוק אורח לצדיק וכו' מככי' עם זה כי צדיק שהוא יותר חשוב מישר כי שהוא מצדיק משלו ועושה לפנים משורת הדין ע"ד מש"ה מאזני צדק יהיה לך צדק משלך כלומר שבשימתו' יכריע המאזני' וצדק משלו ליתן לו יותר מעט ממה שיגיע לו על כך שיושר ולכן כצדיקי' אשר יזכו לעתיד להיות סביביו ית' ע"כ צריך שיעשו לפני' משורה ולפנים משורה וז"ש אורח לצדיק מישרי' ידוע כי כל אורח יקרא דרך שאינה כל כך סלולה ושעד אורחו' עקלקלו' וז"ש אורח לצדיק מישרי' כלומר לצדיק עשות הוא מישרי' והוא כך שיושר לגבי דידיה מלתא זוטרתי היא וכמעט שיכונה לגבי דידיה לאורח ולכן ישר מעגל צדיק תפלס כאלו הוא כפוך מעגל ישר של צדיק תפלס ככונה אפי' המעגל שישר של הצדיק תפלס אותו ותדקדק עמו כחוט השערה מככים למז"ל שמדקדק עם צדיקיו כחוט השערה לראות אפילו אם אותו כמעגל שישר של הצדיק יש בו שום פגייה שלא לשמה או שום דופי אפילו שיהיה כחוט השערה וזה אמר כנגד הצדיק אמנם כנגד כוללות ב"י אמר אף אורח משפטיך ה' קוינוך כי כוללות ב"י בככרת כאשר הם מקוים לשי"ת שיסייעם לשמות משפטיו ית' כלואי שיעשוהו באופן שנקרא אורח שיש בהם שום פגיה וגונית וז"ש אף אורח משפטיך כלומר קיום המשפטים בגדר שיקראו אורח אפי' לזה קוינוך שאתה תסייע אותנו אבל שנקיו' המשפטים לשמה בעלם וז"ש לשמך ולזכרך תאות נפש כלו' שיהיה הקיום לשמך ולזכרך לבד מבלי שום פניה אחר' זה הוא תאות נפש כי הנפש לבד מתאו' לזה לעבוד מאהבה גמורה אמנם לכללו' שעם הגוף החומרי אינו מניח אותם לעבוד את ה' מאהבה ולקבל משפטיך ולקיימם בשביל שמך ובשביל זכרך וז"א לשמך ולזכרך תאות נפש כלו' תאות כנפש כרוחנית ולא כגוף החומרי וכדאמרן. והרב מורי זלה"ה כתב עוד וז"ל ואפשר עוד לפרש שנתכן לדבר על כרם שגדול שמגיע ליבר' מלד האויבים אשר עושים לנס במזיד ובכונה כמאמר הנביא אשר אתה קצפת מעט והמה עזרו לרעה בגודל אכזריות בלי חנינה כלל וכמו שכופר למעלה וז"ש ויגדל עון בת עמי כלו' שעון שעושים עם בת עמי אלו הצרים כאכזרי' יותר מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ועכ"ז בבת עמי לא חלו בה ידים כלו' אין אדם שיהיה מיצר ומתכאב בצרתה לספוק את כפיו אפילו להראות לפני' עם שלא יהיה בלב ונפש אין גם אי' ביעשה את זו ואין לך צער גדול מזה לאדם שיושב בצרה ובמר כ"א רואהו שאין מיצר בצרתו: ומה מתוק מדבש מ"ש המתרגם ולא שריאו בה נביאייא לאתנבאה לאהדורא בתיובתא ע"כ. שירבו ידים מל' שיתה פלני יד ה' כו' והכונה שעון בת ציון היה בכתרתה ובתוכחות שנביאים הבכם ובלות ולא הועילו ולפיכך כפין עלה במדרגה ונתגדל יותר מעון בת סדום שלא היתה שם התראת הנביאים כדבר הזון כלל:

(ז) זכו נזיריה משלג ביאר אופן יופיי' מקודם בהיות' יושבי' על אדמת' במעלת' שהיה בשלימות בכל הצדדין והוא שידוע שהלבנינות היפה צריך שיהיה מאיר ומזהיר וזך וגם אם יהיה באיש בהירות והארה בלתי לבנינות לא יקר' יפה תואר זולתי בהמצא שתיהן לבנינות עם בהירות כאמור. וגם הלבנינו' הנזכר אינו מספיק אלא צריך שיהיה בו ג"כ אדמימו' וזה הוא היופי השלם ולכ"א שבעת ה' אלה היה היופי בשלימות כי זכו נזיריה ר"ל שריה מלשון נזר וכתר כמו שפרש"י ז"ל ואפילו יתפרש כמשמעו אמר שאפי' הנזירים שהם מובדלי' מתאוות העול' ותענוגיו והיה מן הראוי בדרך טבע שיהיו חלשי' וכחושים אפי' אלו זכו ר"ל היו זכים ומאירים ומבהיקי' יותר מהשלג וגם צחו מחלב מלשון צח ואדום שהוא לשון לבנינות ואמר כי לבנינותם היה יותר מחלב הנה שלימות ג' הדברים האלה נמצא בהם יחד וגם את תמצא שהפניני' יש בהם ב' השלימיות האלו שהם לבנים

וזכים

ח חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם לֹא נִכְּרוּ בַּחוּצוֹת צָפַד ד' ג' ומ"ל ג'. ג'
עוֹרָם עַל־עַצְמָם יָבֵשׁ הָיָה כָעֵץ׃ ט טוֹבִים הָיוּ ג'
חַלְלֵי־חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב שֶׁהֵם יָזוּבוּ מְדֻקָּרִים ב' כתרי טעמי. ג'
מִתְּנוּבֹת שָׂדָי׃ י יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ ג'

פַּרְצוּפֵיהוֹן׃ ח חשך חֲשַׁךְ מִן אוּכְמָתָא דְגָלוּתָא זִיוְהוֹן לָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּ
בְּמַחוּזִין אֲדַק מַשְׁכֵיהוֹן עַל גַרְמֵיהוֹן פְּרִיךְ הֲוָה כְּקִיסָא׃ ט טובים
מַעֲלֵי הֲווֹ קְטִילֵי סַיְיפָא יַתִּיר מִן קְטִילֵי כַפְנָא דִקְטִילֵי סַיְיפָא דָיְיבִין
כַּד אִינּוּן מְבַזְעִין כְּרֵיסֵיהוֹן מִן מָה דַאֲכָלוּ מֵעֲלַל חַקְלָא וּנְפִיחֵי
כַפְנָא פְּרִיק כְּרֵיסֵיהוֹן מִן מֵיכְלָא׃ י ידי יְדֵי נְשַׁיָא דַהֲוָן מְרַחֲמָן

חשך ד' בלישן חושך וסימן באיוב סימן כ"ח: שהם ב' וסימן הרהיבוני. יזובו מדוקרים יזובו ויזובו ד' מ"ל בלישנא וסימן שהם יזובו מדקרים. הן הכה צור ויזובו מ'ם. פתח צור ויזובו מים. ויבקע צור ויזובו מים דישעיה: עכ"ל המס"רה. ובמס"רה אחרי"תי נמס"ר יזובו ב' חסר ואי"נו מבי"א כי א"ם שה"ם יזובו מדוק"רים ובתל"ים סימ"ן ע"ח מסרי"נן חמ"ן ע"ל פ"י המ'סר' ויזו'בו ב' מ"ל ומסריג' הנ"הו דת"לי' לסי"מן ע"ח ודסי"מן ק"ה וכן הו"א נמ"סר בכ"ל הספר"ים גשא"ר חד ויזובו ההוא דישעי"ה ויבק"ע צו"ר א"ב ע'כ אי"ת לן למימ' דהנ"ך דישע"יה והד"ין דסיפ"רא חס"ר ובכ"ל הספר"ם הדי"ן דסיפ"רא הו"א חס"ר ומי"הו בח"ד סיפ"רא אשכ"חנ' ג' מ"ל ומייתי התוא דישע"יה וההוא דתלי"ם וא"ב לישנ"א קמ"א דמס' ד' מ"ל בליש"נא קש"ת טו"בא:

תולדות אהרן צפד עורם. כתובות י: טובים היו. כתבה ח: ידי נשים רחמניות. סנהדרין קד:

רשי

מפחמים: (ח) משחור. הוא פחם: עצם. ל' מראה כמו (שמות כד) וכעצם השמים לטוהר קול"ר בלע"ז: צפד. נקמט ונתחבר ואין לו דמיון: (ט) שהם יזובו מדוקרים וגומר. חללי הרעב היו נפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים צולים בשר על העשבים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסן נבקעת ופרשם זב והרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב: מדוקרים. מובקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה: מתנובות שדי. משרשים ועשבים

אבן עזרא

והעד כמעשה ובמקום אחר אבן: (ח) משחור. יותר מן השחרות והוא שם: צפד. כמו דבק והוא שם לבדו: (ט) שהם יזובו. והם מדוקרים: (י) לברות מגזרת

לחם דמעה

וזכים ומבהיקי' מ"מ לבני ציון היקרים יש בהם שלימות אחר על הב' שהוא האדמימות משא"כ בפניני' וז"ש אדמו עצם מפניני' ויהיה עצם לשון מראה וכמו שפרש"י ז"ל כמו וכעצ' השמים לטוהר וכן תרגם המתרג' סמיקו חיזו כו' וכ"ז הוא בשלימות התואר וגם בשלימות תכונת איברי גופ' הם יפי' ושוי' ומסודרי' וז"ש ספיר גזרתם. ועתה מגודל הצרות הרבות והרעות אשר נחו עליה' וכתרו סבום גם סבבו' נהפכו ג' שלמיות אלו מהיופי והתואר מן הקצה אל הקצה כדמפרש בפסוק הבא אחריו חשך משחור תאר' אמר כנגד הלבניגות חשך משחור וכו' לומר שהיה חשכת פניה' עד הקצה האחרון באופן שלא נכרו בחוצות וגם בזה יש די באר והעדר האדמימות האמור לעיל וכנגד הזכות והבהירות אמר צפד עורם על עצמם ר"ל שנדבק העור על העצם מרוב חולשת' וידוע כי השמינות בהכרח יסבב הארה וזכות ואלו שצפד עור' על עצמ' בהכרח יוסר הזכות והארת פניהם וכנגד תוכן הגוף ותיקונו וסידורו אמר יבש היה כעץ והוא הפך ספיר גזרתם וחולשתם היא המסבבת העדרות הזכות וההארה וגם מסבבת את רוע תוכן הגוף ונמצא שלקו בשלשתם כמ"ש עכ"ל: אי נמי אפשר כי מ"ש ההפוכה כמו רגע שב אל בת עמי שהזכיר והכונה שאמר כי גדול היה עון בת עמי מחטאת סדו' והטעם הוא לפי שסדום אם ראה ראינו שחטאת' כבדה מאד עכ"ז אין להאשי' כל כך חטאתם ולהגדילו לפי שלעולם ועד נתגדלו באותו הרשע ומעשה אבות יעשו בנים ובאות' המדות הרעות נמצאו ושם היו ותפשו מעשה אבות' בידיה' אמנם ישראל ובת עמי אשר היתה צדקת בתכלית הצדקות המה ואבותם ותכף כמו רגע נהפכו כקשת רמיה אלו בודאי גדול עונ' מנשוא וז"ש ההפוכה כמו רגע כי נתן טעם למה גדול עון בת עמי מחטאת סדו' לפי שבת עמי היתה הפוכה כמו רגע כלומר שנהפכה כמו רגע מהצדקות לרשע ע"ד כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם ועם זה הפירוש נוכל ג"כ לפרש מ"ש כמו רגע עם כף הדמיון ולא אמר ברגע בבי"ת שהכונה כאשר פירש הר"מ אלמושנינו כפי דרכו גם לפי דרכנו יאמר כי כמו שנהפך הרגע מעבר לעתיד שהם ב' הפכים כן נהפכה בת עמי כמו רגע לעשות הרע בעיני ה' להכעיסו ודומה להפוכת בת עמי להיות דור תהפוכות בנים לא אמון בם כמו הפיכת הרגע שישתנה ויתהפך מעבר לעתיד כנודע וז"א ההפוכה כמו רגע ואמר ולא חלו בה ידים כלומר אילו היה ההפיכה שנהפכו מצדיקי' לרשעי' ע"י שחלו בה ידי' ידי נבוכדנצר שהכריחום להמיר את דתם בע"כ אילו חלו בה ידי' להחטיא' לא היה כל כך גדול עונם כי אנוסים היו ואף אם היה ראוי שיהרגו ואל יעברו אבל גודל עונם היה שנהפכו להרע את מעשיהם מחפצ' ורצונם ולא חלו בם ידי' לאונסם על ההיפוך הזה אבל היא מחפצה ורצונה היתה הפוכה והפכה את מעשיה ולז"א ויגדל עון בת עמי וכו': וביאר ענין ההיפוך הזה איך היה מן הקצה אל הקצה כי הצדקות שהיה להם עד עתה היה עד הקצה האחרון ועתה נהפכו לקצה אחר מהרשעו' וז"ש זכו נזיריה משלג כלומר שלא מיבעיא שלא היו נוגעים באיסור תורה אבל גם היו מזירים עצמם מן הדברים המותרים ע"ד לך לך אמרין לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב והוא מ"ש ז"ל קדש עצמך במותר לך וזכו את החומר שלהם משלג וצחו מחלב ע"י מה שהיו מזירים עצמם מן התאות גופניות וג"כ מצד נשמת' וכדאמרן לעיל אדמו עצם מפנינים אשר הוא רמז אל הנפש רוח ונשמה אשר מושבה בפנימיות האדם והיתה ספיר גזרתם כלו' טהור' וברה וזכה כספיר והיתה טהורה כעת גזרתה מתחת כסא הכבוד וכדפרישית לעיל ועתה כמו רגע נהפכו מהטוביו' והזכות הזה אשר הזכות היה נראה בפניהם ממש ע"ד חכמת אדם תאיר פניו וכמו שמצינו במשה כי קרן עור פניו והיה זך משלג וצח מחלב אדום מפנינים ספיר גזרתו וכן מצינו כי כל מעשיו של האדם נרשמים בפניו ע"ד ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל כו' והמצות מאירים ומזהירים את פני האדם כזוהר הרקיע והעבירות משחירות את פני האדם ואת תוארו כי כולם הם נרשמות בפניו וז"ש עד עתה זכו נזיריה כו' כדאמרן ועתה חשך מחשך תארם ע"י העבירות שעשו כולם נרשמו בתאר' וחשך משחור תארם אבל החשך הזה הנרש' בתואר' לא נכרו בחוצות ומי ומי אשר יכיר ויראה בחשך תאר הרשע שנחשך תארו ע"י העבירות אם לא כר' שב"י וכדומה שהיה מכיר בפרצוף האדם וז"א לא נכרו בחוצות כלומר כי מה שחשך תארם לא נכרו בחוצות. ואומרו צפד עור' על עצמ' וכו' אפשר או שהוא סיפור העונש אשר הגיע אליהם לסיבה שגדל עונ' מחטאת סדום ועל כן באה עליהם צרת הרעב וצפד עורם על עצמם יבש היה כעץ עד שטובים היו חללי חרב מחללי רעב וכו'. או שהוא נמשך עם מ"ש שהיו העבירות נרשמות בתוארם וחשך משחור תארם אבל אותו השחרות לא היה ניכר בחוצות ואין לו מכיר וכדאמרן ואם לפעמי' צפד עור' על עצמם כי אז היה ניכר השחרות בפועל והיה ראוי שיכירו הרואים ויאמרו כי בהשגחה צפד עורם על עצמם ואפ"ה הרואים אות' כך אומרים כי הדבר בא להם בדרך טבע ואם צפד עורם על עצמם הטעם לפי שיבש היה כעץ ובדרך טבע בא להם מה שצפד עורם על עצמם לא בדרך השגחה. וע"ד זה פירשו הקדמונים מש"ה על מה תכו תוסיפו סרה כל ראש לחלי והוא מבואר:

(ט) **אפשר** שמ"ש טובים או שהוא תואר אל טוביות המיתה כי טובה היא מיתת החרב ממיתה שע"י הרעב. או שהיא כינוי ותואר אל צדקות וטוביות האנשים וז"א טובים היו כלומר טובים וישרים בלבותם היו אותם שהיו חללי חרב ומתו במיתת החרב מאות' שמתו במיתת הרעב כי אותם שמתו במיתת החרב הקל' יורה היות' יותר טובי' וצדיקים בהיות' מאות' שמתו במיתה האכזרית מיתת הרעב כי אופן המית' היא כעד על טוביות'. ומ"ש שהם יזובו מדוקרי' וכו' אפשר שהוא שב אל חללי הרעב שהם אותם שהיו חללי רעב יזובו מדוקרי' מתנובות שדי הכונה שמחמת הרעב כרים' נבקע מחמת נפח הרעב ומחמת הנפח נבקע וכל כרס בקוע יקרא מדוקר כי מה לי שיהיה בקוע ודקור בחרב או שנבקע מאליו מחמת נפח רעב ואמר שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי הכונה מסבת תנובות שדי שהיו מתאוים אל שום מאכל מתנובת השדה ולא היו נותנים להם כלל עד שהיו מתים ברעב וכרים' נבקע ואומרו שדי בכינוי היו"ד ולא אמר מתנובות שדה להודיע גודל צערם כי השדות הם שדות של ישראל ותנובות שדותיהם לעיניהם ולא יאכלו מהם כי נחלתינו נהפכה לזרים וזהו שהיה מקונן הנביא כי חללי הרעב יזובו מדוקרים כדאמרן והסבה מתאות תנובות שדי ושדותי ולא היו מניחים לישראל לאכול מהם עם היותם שדי שדי שלי: א"נ מ"ש שהם יזובו מדוקרים שב אל חללי החרב וביאר למה היו טובים חללי חרב לפי שחללי החרב יזובו מדוקרים כי דרך דקירתם שדקרו אותם בחרב הם זבים זיבה מהמאכל אשר בכריסם אשר היה מלא ממש מתנובות שדי כי מתו שבעי' מכל טוב וזהו דרך המתרגם ז"ל: ועם דרך זה שמ"ש שהם יזובו שב לחללי חרב אפשר לפרשו ע"ד רפאה נפשי כי חטאתי לך שהוא כמו אע"פ והכונה שאומ' טובים היו חללי חרב מחללי רעב אע"פ שהם החללי חרב יזובו מדוקרי' מתנובות שדי והוא מהגנאי כי כריס' נבקע וזב מתנובות שדי אשר בבטנם ואותו הפרש והדם הוא טינוף גדול אל המת כי בסיבת זיבת הפרש ירוס תולעים ויפאש לא כן המת מחללי רעב כי כריסו ריקן וצפד עורן על עצמן יבש היה כעץ ואין בו שום לחות סיזוב ועכ"ז אע"פ שחללי החרב יזובו מדוקרים מתנובות שדי וכדאמרן עכ"ז טובים היו חללי החרב מחללי הרעב לפי שהרעב היה כל כך כבד עד אשר ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן כדמפרש בסמוך וגם אפשר לפרש שהם יזובו נתינת טעם כמשמעו כלומר לפי שחללי חרב מתו שבעים מתנובות שדי:

(י) **ואומרו** ידי נשים רחמניות כו'. הכונה כי מטבע הנשים לרחם על בניהן כמש"ה התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה ועם היות טבען לרחם

לרחם על בניהן ואלו מעידן עכ"ז עתה ידי נשים רחמניות כלו' שדרכן של הנשים להיות רחמניות לרחם פרי בטנן עתה בשלו ילדיהן: א"נ אמר כי ידי נשים הרחמניות והצדקניות והחסדניות שהיו מרחמות על העניים והאביונים וקי"ל מאן דספיד יספדוניה מאן דרחים ירחמוניה ואעפ"כ לאלו הנשים לא היה כן אבל עם היות שהיו רחמניות על העניים והאביונים ועכ"ז עתה בזמן הרעב אין מרחם עליהם עד שהוצרכו לבשל ילדיהן והיו לברות ולמאכל למו. והיות נקוד תחת החי"ת של רחמניות בפת"ח ולא בשב"א כי דרכו היה לינקד בשב"א וכמו שכשאומרי' רחמן לזכר החי"ת בשב"א כן כשאומרים רחמניות לנקבות היה ראוי לינקד בשב"א החי"ת אלא היא מנוקדת בפת"ח כי כל פת"ח הוא להרחיב המלה בהרחבה ולהורות על גודל רחמנותם שהיה בהרחבה גדולה בלי קצבה ע"כ ניקד רחמניות בפת"ח כרגשת ונקרא' בטעם לא כן אם היה בשב"א והאריך ואמר בשלו ילדיהן והיה די שיאמר אכלו ילדיהן אבל אפשר דכמאי דנקט ענין הבישול דבר גדול דבר אלינו והוא יובן עם מה שאז"ל באותו החסיד הוא ואשתו שהיו משליכין בפתח שכנס העני מעות בכל לילה וכשהאיר הבקר והעני היה פותח את פתחו היה מוצא אותם המעות עד שבלילה א' רצו לידע העני ואשתו מי היה משים אותם המעות שם וישבו אחורי הדלת והמזוזה לדעת מי ומי הם אשר הי' משים שם את המעות וכאשר הרגישו רגלי חסידיו דהרות אביריו איש ואשתו אשר היו באים לשום שם המעות כדרכם בכל לילה תכף פתחו הפתח וירוצו אחריהם לדעת מי ומי היו והנה האיש החסיד ואשתו בברחם שהיו בורחים כדי שלא ידע העני שהם היו ולא יתבייש מהם אם יכירם באו ונחבאו בתוך תנור אש בוער באש ונעשה להם נס ולא נשרפו כלל אמנם האיש החסיד נחרכו מעט השוקים שלו והיו קורין לו קטינא חריך שקיה כי רב קטינא היה שמו והיה חלש דעתיה איך אשתו זכתה יותר ממנו כי היא לא נחרכו אפילו שער משערות ראשה והוא חריך שקיה עד שא"ל אשתו הטעם לפי שהאיש הצדקה שהוא נותן הוא מעות שנותן פרוטה לעני והעני עדיין צריך לטרוח ללכת לשוק לקנות מאכל באותו הכסף שנתן האיש כי לא ישבע כסף ולא יוכל לאכול הכסף עצמו רק שקונה בו מאכל ואוכל באופן שעדיין העני צריך הוא לטרוח עד שיקנה ויאכל אמנם הצדקה שעושה האשה אין לה ערך ודמיון מפני שהיא נותנת לעני ממיטב התבשיל אשר בשלה והרי העני מוצא תכף התבשיל מתוקן ומבושל ואוכלו מבלי טורח ועל כן באותה האשה החסדנית והרחמנית לא שלטה בה נורא כלל ועיקר ועל כן הודיענו עתה בפסוק הלז גודל הרעה אשר הגיע לנשים הרחמניות הללו כי עם היות שהיו מרחמות על העני כדרכן לתת לו תבשיל מבושל ומתוקן ואותו הבישול והתבשיל של הרחמניות לא הועיל להן לשלא יבשלו ילדיהן אבל בשלו ילדיהן והיו לברות למו ואפילו שהיו צדקניות היה להן זה בשביל שבר בת עמי בעונות אנשי הדור כי כל ישראל ערבים זה לזה ובהדי הוצא לקיא כרבא וז"א בשבר בת עמי: א"נ אמר ידי נשים שהיו רחמניות בשלו ילדיהן וא"ת ולמה להם לבשלם היה להם לאוכלם בשר חי ולא יבשלו אותם כי צער גדול הוא להם כמחט בבשר החי והאכזריות גדולה היא לזה נתן טעם הפסוק למה עושות כן שאם היו אוכלות אותן בשר חי לא היה מספיק להם לסעודות הרבה וע"י בישול היו נהנות מן המרק ג"כ והיה מתרבה להן לסעודות רבות וז"ש התדע ידי הנשים הרחמניות אמאי בשלו ילדיהן כדי שיהיו לברות למו ליהנות מן המרק ג"כ וז"א לברות לשון רבים: א"נ אומרו היו לברות למו הכונה כי אל האבל דרך הוא להברותו לעשות אליו הבראה ואלו הנשים היו מבשלות ילדיהן והיו לברות למו כלומר להבראת אבלים בשבר בת עמי כלומר בשביל שבר בת עמי ואין להם לעשות הבראה על שבר בת עמי אלא שהיו מבשלות את ילדיהן והן היו הבראתן: א"נ אמר טובים היו חללי חרב וגו' לפי שראה ראינו צדיקים רבים אשר חרבו של מלאך המות פוגע בהם ולא יחצו ימיהם ויש רשעים רבים אשר הם נטועים גם שורשו ילכו גם עשו פרי עכ"א הכתוב אל תתמה על זה כי העיקר תלוי במי שיזכה לאכול מן הסעודה העתידה לע"ל ועז"א טובים היו חללי חרב כלומר אותם שהם חללי חרב וחרבו של מלאך המות פוגעת בהם הם טובים מאותם אשר הם מאריכים ימים בזה העולם ולע"ל הם חללי רעב מן הסעודה וכמד"א הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וטובים הם אותם שהם חללי חרב ומתים בקצרו' שנים מיד חרבו של מלאך המות או שהם מדוקרים בייסורין מיד חרבו של שטן ונתן טעם נכון למה הם טובים החללי חרב לפי שהם יזובו לע"ל לסבת היותם מדוקרים בזה העולם מיד חרבו של שטן אשר בזה קבלו עונשם בזה העולם לזה יזובו לע"ל יזובו מתנובות שדי והוא חקל של תפוחין והוא הג"ע כד"א כריח שדה אשר ברכו ה' וז"א שדי בכינוי היו"ד אל שדותיו ית' ג"ע העליון וג"ע התחתון אשר הם שדות אשר ברכם ה' וגם לפי' רש"י ז"ל שכתב מ"ש שהם יזובו מדוקרים לחללי רעב כפי דרך זה ג"כ הרשעים באותו העולם יזובו מדוקרים מתאות תנובות שדי כי רואים את הצדיקים שאוכלים והם רעבים וז"א מדוקרים מתנובות שדי כי הם מדוקרים מתאות תנובות שדי ומתאוים אל אותם התנובות ואין לאל ידם להשיגם: ואמר כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון וכו' אפשר כי בזה האכזריות הגדול שהביא עליהן שידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן בזה כלה ה' את חמתו והלכה לה החימה שאלמלא לא היה מביא עליהם הרעה הזאת ח"ו לא היה נשאר מישראל שריד ופליט אבל בזה כלה ה' את חמתו אמנם השליח האחר שיש לו ית' והוא החרון אף וכד"א ישלח בם חרון אפו זה עדיין היה קיים ומה עשה השי"ת שפך אותו על העצים ועל האבנים כדי שישאר שם שארית מישראל וז"ש שפך חרון אפו במה שהצית אש בציון ותאכל יסודותיה והם העצים והאבנים ע"ד מ"ש ז"ל מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך קינה מיבעי ליה אלא זימר על ששפך חמתו בירושלים נחלתו ובמה שטימאו את היכל קדשו ושמו את ירושלים לעיים.

ואם נראה נוכל לומר כי כלה את חמתו וחלפה הלכה לה וגם שפך לגמרי חרון אפו במה שהצית אש בציון כדאמרן וגיזרת הכינוי והשפיכה הוא אומרו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה והכל עולה לדרך אחד: א"נ אפשר שהכונה ע"ד מ"ש ז"ל רב עתה הרף ידיך טול הרב שבהם והרף ידיך וכן עשה השי"ת בציון כדי לרפות את ידו מהכוללות מה עשה כלה את חמתו ושפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה והם הצדיקים אשר הם היסודות כד"א וצדיק יסוד עולם ובמה שאכלה האש יסודותיה והם הצדיקים בזה כלה את חמתו ושפך חרון אפו וישב חרון אף ה' מישראל ונשאר מה שנשאר: א"נ שהצית אש מחלוקת הפריצים אשר בתוכה ותאכל יסודותי' והפריצים בעצמם היו שופכים דם הצדיקים אשר בקרבה שהם היו יסודותיה: והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב ידי נשים וגו' לא אמר נשים רחמניות בשלו ילדיהן יען היה אפשר להבין שבשלו ילדיהן על ידי מבשלות אחרות ולמה שהסכימו בבישול יצדק בהם שהם בשלו אותם עכ"א ידי נשים שעל ידן ממש בשלו את ילדיהן אחר שמתו והיו ילדיהן הנזכר לברות למו כלומר היו להברה להן על ידיהן עצמן והיו הילדים במקום לחם אשר יאכל בהבראה וז"א בשבר בת עמי ר"ל במאכל בת עמי אמותם היו הילדים להברות להן:

ואפשר לפרש שמלת בשלו איננה שבה אל ידי הנשים הנזכר רק אל הילדים עצמן וכאלו אמר שהילדים בשלו ידי אמותם כדי לאכול להשיב את נפשן בהיו מתים ברעב ואמותם היו מפויסות ומרוצות שיחתכו ידיהן ויבשלו אותם כדי שיאכלו בניהם ולא ימותו ברעב וז"א ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ר"ל הידים של הנשים בהיותם רחמניות בשלו אותן ילדיהן כי היא גזרה מתהפכת ע"ד אבנים שחקו מים ואמר שהידים הנזכר אשר בשלו אותן הילדים האמור היו להברות לילדים הנזכר בסבת שברון בת עמי שהיה הרעב כבד מאד ותהיה מלת לברות למאכל כמו שפרש"י ז"ל כמו לא ברה אותם לחם וכמו להברות את דוד וכו' ומלת בשבר ר"ל בעבור שבר בת עמי שהיה שבר רב ברעב ע"כ בשלו ידי אמם והיו לברות למו ובזה הפירוש יתיישב היטב למה אמר ידי נשים ולא אמר נשים רחמניות בשלו ילדיהן ויתיישב ג"כ מלת למו על נכון שסבה לילדיהן הנזכר ולא לנשים שהל"ל היו לברות להן הם שבה לנשים הנזכר ויותר גם כן ספק אחר שיש להסתפק בהגבי' בא עתה לספר הרעות שאירעו לבת עמי ולא האכזריות כי בזה יתיישב הכל על נכון שאדרבא בא לספר רחמנות הנשים שהיו סובלות שיחתכו ידיהן להברות ילדיהן כאמור עכ"ל: ואני אומר כי תימה הוא בעיני איך מלאו לבו לפרש הפירוש הזה והוא רחוק עד מאד כ"א מפני שיתיישב מ"ש ידי נשים ולא אמר נשים רחמניות זה הוא דבר פשוט שרמז כי בידן ממש בשלו ילדיהן ולא שצוו לאחרים לבשלם ובמה שהסכימו יצדק בהם לומר שבשלום כן כי לא שיה כן רק שהן בידן ממש בשלו אותן והוא ז"ל בעצמו כתב זה הפירוש לעיל ואיני יודע מה מצא בו עול והוא פשוטו של מקרא ומ"ש עוד שיתיישב עם זה הפירוש אומרו למו ולא אמר להן היינו למו היינו להן ואין זה כדאי להסיר הפסוק מפשוטו ואם נראה לומר שמלת למו הכונתה שב לילדים נוכל לומר שכך היא ההכנה היו עושות לברות ולמיני מאכל למו לילדים. ומ"ש שיותר ג"כ ספק אחר שיש להסתפק שהנביא בא עתה לספר הרעות שאירעו לבת עמי ולא האכזריות זו איננה קושי' כלל כי גם בסיפור האכזריות יודע סיפור הרעות כי לפי האמת אלו הנשים רחמניות היו ולא אכזריות כי כן כתיב ידי נשים רחמניות וכו' אבל כונתו לספר כובד הרעב שהיה כבד כל כך עד שאפילו הרחמניות בשלו ילדיהן מרוב צרת הרעב ומסיפור האכזריות הזה יודע כובד הרעב: ועוד קשה לי על פירוש זה כי אם הודיענו הכתוב רחמנות הנשים שהיו סובלות שיחתכו ידיהן כדי להברות ילדיהן קשה כי למה היו מניחות לחתוך ידיהן כי אין בהם מאכל הרבה כי הידים לפד עורם על עצמם והנאתם מעוטה וחרפת קצינתם מרובה כי הם כלי חפצו של האדם ומבלתם לא יוכל שום אדם להשתמש ובפרט הנשים כי הן עיקר כלי תשמישן ואם היו מרחמות על ילדיהן יותר טוב היה להן שיחתכו מהירכים אשר יש בהם בשר הרבה והנאתן מרובה וחרפתם מעוטה אלא ודאי שפרושו דחוי הוא מאליו ואעפ"י שיצאתי ממחיצתי כי מעולם אין כונתי לדחות שום פירוש אפי' שאין דעתי נוחה הימנו עכ"ז בראותי כי הר"מ אלמושנינו ז"ל נתעלם להכריח אותו הפירוש בהכרחיות בגלוי בעיניו נכוחים ע"כ כתבתי כי אותם ההכרחיות אין בהם ממש ומה גם כי אין דרך הילדים לבשל ואינם יודעים לבשל:

ואומר כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו. אפשר שהשמיענו גודל שאכזריות אשר נתאכזר אפי' שם הרחמים עם ישראל כי ברוב הפעמים מצינו כי גם אם יצוא יצא חמתו להשחית ובשחית עכ"ז השי"ת ברחמיו אינו מניח אותו לגמור שליחותו אבל משיב אותו אחור בחצי שליחותו או בשליש או ברביעו ע"ד מש"ה שמתם וכו' השיב את חמתי מעל בני ישראל באופן שהשיב אחור את חמתו מהשחית ולא כלה את כל חמתו כי מי שמשיב אחור ימינו מעשות כל מה שביכולתו שכחו בשעת כעסו לא יקרא שכילה את חמתו וכן השליח האחד אשר הוא חרון אפו ית' כד"א ישלח בם חרון אפו ואז"ל חרון אפו אחת ולפעמים הוא ית' אשר הוא רחום יכפר עון והרבה להשיב אפו מבטלים את שליחותו ולא יעיר כל חמתו אמנם בכאן כלה ה' את חמתו ושפך חרון אפו לגמרי ולא השיב כלל את חמתו מהשחית וראיה לזה כי כאשר ראינו כי ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה האומרים ערו ערו עד היסוד בה וזה יורה כי כלה ה' את חמתו בשלימות ושפך בדרך שפיכה לגמרי כל חרון אפו שהרי לא נשאר מקום כלל להשחית כי כבר הצית אש בציון ותאכל עד יסודותיה. וקרוב לזה פירש הר"מ אלמושנינו ז"ל: וז"ל טובים היו חללי חרב כו' אפשר לפרש לפי שהם ר"ל המתים מצד הרעב יזובו מדוקרים מתנובות שדי ר"ל מצד תנובות שדי הנעדר מהם נמצאת היות סבת הריגתם מדבר שהוא ממין הצומח והדומם אמנם חללי חרב הוא ע"י האדם אשר הוא גדול המדרגה אשר בחלקי הנבראים הלא תראה שאפי' בבני האדם יש הפרש ממי שנהרג ביד בני אדם משאר העם לנהרג ע"י מלך

יְדֵיהֶן הָיוּ לְבָרוֹת לָמוֹ בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ יא כִּלָּה ל׳ ומ״ל
יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן ל׳
וַתֹּאכַל יְסֹדֹתֶיהָ׃ יב לֹא הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכֹל ל׳ ח׳ חסר וח׳ מ״ל
יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא צַר וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָםִ׃ כל קרי ל׳ חסר כסיפ׳
יג מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ עֲוֹנוֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ ל׳
דַּם צַדִּיקִים׃ יד נָעוּ עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם ל׳
בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃ טו סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ ל׳ וחסר
לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ ל׳

תולדות אהרן ויצת אש בציון. בבא קמא ס:

עַל מִסְכְּנִין בְּשִׁילוּ עוּלֵימֵיהוֹן הֲווֹ לְמִסְעַד לְהוֹן בְּיוֹם תְּבַר
דִּי אִתְבְּרַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ יא כלה סַף יְיָ יַת חֵימְתֵיהּ שְׁדָא עַל
יְרוּשְׁלֵם יַת תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְאַסִּיק בְּאוּר לְפִיד אֶשָּׁתָא בְּצִיוֹן וְאַכְלַת
אֲשָׁוָותָהָא׃ יב לא לָא הֲווֹ מְהֵימְנִין מַלְכְוַת אַרְעָא וְכָל דָּיְרֵי תֵבֵל
אֲרוּם יְעוּל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וּנְבוּזַרְאֲדָן בְּעֵיל דְּבָבָא לְנַכְסָא עַמָּא
בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּתַרְעַיָּא דִירוּשְׁלֵם׃ יג מחטאת עֲנַת מִדַּת הַדִּין וְכֵן אֲמָרַת
לָא הֲוַת כָּל דָּא אֱלָהֵן מֵחוֹבַת נְבִיאָהָא דְּמִתְנַבְּאָן לָהּ נְבִיאוּת
שִׁיקְרָא וּמֵעֲוַיַת כַּהֲנָהָא דְּאַסִּיקוּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְטַעֲוָותָא וְאִינוּן
גְּרַמוּ לְאִתְשַׁד בְּגַוָּהּ דַּם זַכָּאִין׃ יד נעו אִיתְטַלְטְלוּ עַוִּירִין בְּמָחוֹזִין
אִטַּנְפוּ בִּדַם קְטוּלִין בְּחַרְבָּא וְעַל דְּלָא הֲווֹ יָכְלִין לְמֶחְמֵי קְרִיבוּ
בִּלְבוּשֵׁיהוֹן׃ טו סורו זוּרוּ מִמְסָאֲבָא קְרוֹ עַמְמַיָּא זוּרוּ זוּרוּ לָא

רשי

ומשנים שמלקטים ואוכלים רב פרשם ומאוסם: (י) לברות. לאכול כמו (שמואל ב יב) ולא ברה אתם לחם (שמואל כג) להברות את דוד: (יא) כלה ה׳ את חמתו. אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותו בהנקמו מהם: מחטאת נביאיה. של שקר היתה לה הרעה הזאת: נעו עורים בחוצות. כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נשמטים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה: נגואלו בדם. נתלכלכו בדם עד אשר לא יוכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם: סורו. מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם: כי נצו. לשון פרחון ולכלוך כמו (ויקרא א) מוראתו בנוצתה

אבן עזרא

מגזרת להברות את דוד והם שני בניינים: (יא) דמה האף לאש: (יב) תבל. מקום הישוב: (יג) דם צדיקים. דם כל צדיק וצדיק וכן בלב חכמים: (יד) עורים. כעורים וכן אש אוכלה הוא: נגאלו. מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו: (טו) סורו. גוי טמא: נצו. יש להם נוצה כעוף וכן

לחם דמעה

ושר או אדם חשוב וכמ״ש אגג כששסף אותו שמואל אכן סר מר המות שהכונה שבהיותו מומת על ידו סר מר המות כמשמעו וכמש״א זבח ולמוגע קרב אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו וכו׳ כן יהיה הפרש רב לנהרג ביד אדם מנהרג ביד הבעל חי וממנו לנהרג ביד הדומם והצומח וז״ש שהם יזובו מדוקרים מתנובות שדי אשר זה בלי ספק כדי בזיון וקצף וכדאמרן עכ״ל:

(יב) **אמר** לא האמינו כו׳ כי יבא צר ואויב וכו׳. והיה להם זה הרע שיבא צר ואויב בשערי ירושלים מחטאת נביאי׳ וכו׳ שהרגו במקדש ה׳ כהן ונביא כגון זכריה ואחרי׳ רבים ונכבדים הגונים כהנים ונביאים וז״ש מחטאת נביאיה שהיו הורגים ועונות כהניה שהרגו ואמרו חטאת בנביאים ועון בכהנים משום שהנביא שאינו ידוע בענין כי ה׳ שלחו אליהם ושהוא ית׳ מדבר עמו הרי זה חטאת כי אולי לא נביא הוא אבל הכהן המקריב קרבנותיהם שהיו רואי׳ בעין כי כהן הוא והיו הורגין אותו ושופכין דם צדיקים ע״כ באה עליהם הצרה הזאת:

(יד) **ואמר** על הפריצים שהיו כמו עורי׳ כל כך היו להוטים אחר יצה״ר עד כי עינים להם ולא יראו להנצל מיד היצה״ר אלא היו הורגים בחוצות הצדיקים וז״ש נעו עורים בחוצות היו הולכים כעורים בחוצות והיו מטמאי׳ עצמם כמון ש״ד וז״ש נגאלו בדם וכשלא היו יכולים להרוג את האיש שהיה פוגע בהם בחוצות על השחות היו מפשיטי׳ את מלבושיו מעליו וגוזלים וחומסים אותו וז״ש בלא יוכלו כשלא היו יכולים להורגו יגעו בלבושיהם היו מפשיטים את לבושיהם מעליהם וגוזלים אותם:

(טו) **ואמר** סורו טמא קראו למו. ספר מן הרעה הגדול׳ אשר באה עליהם שהיו לחרפה ללעג וקלס בין העמים כי כשהיו בגלות מצרים סורו טמא קראו למו וכמש״ה שם כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברי׳ לחם כי תועבה היא למצרים לא היו אם כן לחרפה אלא לענין האכילה עם העברים בלבד אבל בגלות זה הרחיקום אפילו בנגיעה שאם היה נוגע איש ישראל בכלי של גוי מיד היה שוברו כאשר שמענו כן ראינו אות׳ שהם ממלכות פרס ומדי המקום שגלו ישראל כי אם יגע ישראל בכל כלי שלהם מיד שוברי׳ אותו וז״ש סורו סורו אל תגעו היתה להם בגלות הב׳ וכי נלחמו עוד בה׳ אלהיהם והכעיסוהו עוד וז״ש כי נצו לשון מריב׳ כשרבו בני ישראל עוד את ה׳ והכעיסוהו גם נעו וגלו עוד פעם ג׳ אי נמי כי נצו לשון מריבה כשרבו בני ישראל זה עם זה ונתרבה המחלוקת ביניהם אז גם נעו כי הגלות הג׳ הזה לא היה רק על שנאת חנם שהיה ביניהם. ובפעם הזאת אמרו בגוים לא יוסיפו לגור הכונה שגזרו עליהם כמה גירושין וכמה שמדות ולא היו רוצים שיהיו ישראל גרים בארצות׳ ומגרשי׳ אותם מכל הארץ ההיא ואומרים להם שלא יוסיפו לגור עמהם בארצם: אי נמי בהיות כי כל מלכי ארץ ידעו והכירו כי ירושלים הבנויה היא היתה מושב ומשכן המלך מלכו של עולם השמים והארץ וכל צבא׳ והיא היתה משכן כבודו ולכן לא האמינו אות׳ שהם מלכי ארץ בעולם התחתון לא האמינו שיוכל לבא צר ואויב בשערי ירושלים שהיא עיר של מלך השמים והארץ וכן כל יושבי תבל אשר מושבם בתבל ארצה לא האמינו שיבא צר ואויב וכו׳ וכונת אומרו צר ואויב הכונה צר להקב״ה ואותו שהוא אויב להקב״ה לא האמינו מלכי ארץ שהצר והאויב להקב״ה שיוכל לבא לירושלים ושיניחם השי״ת לבוא בשערי עירו בהיותם צריו ואויביו ומצד ריבוי חטאת נביאיה ועונות כהניה וגו׳ הניח לצריו ואויביו שיבאו בשערי עירו ומקום משכן כבודו ואל זה כיון ישעיה הנביא ואמר הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי כלומר בודאי שלא היה ראוי שאניח לצרי שיכנסו ויחריבו את ביתי ואת היכלי אבל הוי ונחי כי יודע אני כי בסבת חטאת ישראל אנחם ואקבל נקמה מכניסת צרי בשערי עירי כדי שבזה אנקמה מאויבי והם רשעי יש׳ אשר הכעיסוני בהבליהם ולכן אנחם מצרי ואניח שיבוא צר ואויב בשערי ירושלי׳ וז״ש מחטא׳ נביאיה וכו׳ ואמר נביאיה בכינוי ולא אמר מחטאת נביאים להורות כי על נביאי השקר אמר וז״א נביאיה כלומר נביאיה ולא נביאי השי״ת כי נביאי השקר היו וכן מסבת עונו׳ כהניה כי כהניה היו ולא כהנים לשי״ת ונתן טעם למה לא קרא אותם כהנים שהם כיון דמזרעא דאהרן קא אתו לפי שאותם הכהנים היו ש״ד וז״א השופכי׳ בקרבה דם צדיקים וקמ״ל כי כהן שהרג את הנפש חילל את כהונתו ולכן קרא אות׳ כהניה כי כהניה היו ולא כהנים כפי הדין לפי ששפכו דמים וז״א השופכים בקרב׳ דם צדיקים: אי נמי כונת אומרו השופכים בקרבה דם צדיקים הכונה כי ידוע הוא כי בעון הדור מסתלקים הצדיקים נמצא כאילו הדור בעצמ׳ הם הם אשר שפכו דם נקי וז״ש מחטאת נביאיה עונות כהניה אשר הם היו סבת הסתלקו׳ הצדיקים שביניהם וכיון שהם היו הסבה יכולנו לומר עליהם השופכי׳ בקרבה דם צדיקים והוה ליה כאלו הם בעצמ׳ שפכו דמם כמי׳ ועד״ז אמר הכתוב ונקי וצדיק אל תהרוג הכונה אם אתה מתדבק בדבר שקר והיא כינוי אל העבירות אשר כולם הם שוא ודבר כזב אז בעונותיך הם מסתלקים הצדיקי׳ ומעל׳ אני עליך כאלו אתה בעצמך הרגת הנקי והצדיק וז״ש מדבר שקר תרחק ובזה נקי וצדיק אל תהרוג לפי שעונותיך גורמי׳ הריגת הנקי והצדיק וז״ש בכאן השופכי׳ בקרבה דם צדיקים. ואומרו נעו עורי׳ בחוצות נגואלו בדם כו׳ כונת הפסוק הזה הוא משל שהמשיל ישראל לעורים ואמר כי כמו שיש עורים אשר נעו בחוצות ובסבת עורון הם דשי׳ בכל מקום ועוברים בתוך הדם ומתטנפי׳ בו עד שנגואלו כל כך בדם הם ומלבושיהם באופן שאחרי׳ לא יוכלו יגעו בלבושיהם ומתרחקי׳ מהם כן בנמשל לישראל סורו טמא קראו למו לישראל סורו סורו אל תגעו בלא יוכלו יגעו בלבושיהם:

אי נמי אפשר שכונת מ״ש נעו עורי׳ בחוצות הכונה לספר גודל חטאתיהם ועונותיהם כי מדרך הרשע להטא במקום אשר אין רואה ושוא בחדרי חדרים אמנם בחוצות בתוך רחובות הוא מתבייש מחטא בתוך קהל ועדה וישראל בדור ההוא לא היו מתביישי׳ לחטא ולהרשיע אפילו בחוצות וזה שאמר נעו עורי׳ בחוצות כי אין עורון כעורון החוטא ואמר שהם נעו כעורי׳ אפילו בחוצות כי אין להם בושה גדול מכאוב׳ ואמר נגואלו בדם הכונה על הנפש שמאחר כי הדם הוא הנפש ואומרו בלא יוכלו יגעו בלבושיהם הכונה על הלבוש אשר יש לכל אדם בע״ס הנקרא חלוקא דרבנן ועז״א בספר הזוהר על פסוק אשרי נשוי פשע כסוי חטאה כי אוצר גדול יש לו לצדיק שהוא נשוי פשע שזוכה לקחת גם הכיסוי של האיש החוטא אשר בסבת חטאתיו לא יוכל ליגע בחלוק׳ דרבנן שלו ואלו היה צדיק היה זוכה בה כי היא היתה שלו וז״ש בכאן שלא יוכלו יגעו בלבושיה׳ כי כ״כ נגואלו בדם הוא הנפש אשר לא יוכלו יגעו לעתיד בלבושיהם אשר היו מעותדי׳ אליה׳ ואדרבא כרוזא קרי בחיל לפניהם סורו טמא קראו למו ואומר להם סורו סורו אל תגעו כלומר שלא יגעו בלבושיהם כי נשמותיהם תכף היו רוצי׳ לילך להתלבש ולהחזיק בלבושיהם ואומרי׳ להם סורו סורו אל תגעו בלא יוכלו יגעו בלבושיהם וכרוזא קרי בחיל ומפרס׳ על מה תרחיק אות׳ ואמ׳ לשון טינוף כי נצו שהוא לשון טינוף ולכלוך כדפרש״י כמו והסיר את מוראתו בנוצתה כלו׳ כי נטנפו במעשיהם גם נעו ממעגלי התורה וסרו מהר מן הדרך אשר ילכו בה וז״א גם נעו אמר עוד לא יוסיפו לגור כלומר שגם נטנפו בכפיר׳ הזאת שכפרו בביאת משיחנו והוא אחד מי״ג עקרי׳ שצריך שיאמין כל בר ישראל כי ישלח לקץ ימין משיחנו לפדות מחכי קץ ישועתו ואלו אמרו בגוים לא יוסיפו לגור כלו׳ אמרו בהיותם בגוים כי לא יוסיפו עוד לגור בארצם כאשר בתחלה
אבל

תקרבו בהון ארום אתקוטטו אף אתטלטלו אמרו במהויהון
בשלותהון דביני עממיא לא יוסיפון למידר: טו פני מן קדם אפי
יי אתפליגו לא יוסיף לאסתכלא בהון בגין כן אומיא רשיעיא
אפי כהניא לא סברו ועלוי סביא לא חסו: יז עודינו עוד ספאן
עיננא לאסתכלא לסיוענא דהוינא מתינן לנוכראי דאתהפיך רנא
לחבלו בסכותנא דאסתכינא לנוכראי דאנון עמא דלא יפרוק:
יח צדו הינון צדין שבילנא מלמיהך לרוחצן בפלטייתנא אמרנא

ד' דכתי' כן ל' בגוים לא יוספו לגור: טו פני יהוה חלקם לא
וזקנים קרי יוסיף להביטם פני כהנים לא נשאו *זקנים לא
עודינו קרי חננו: יז עודינה תכלינה עינינו אל־עזרתנו הבל
ל' כ' כתי' כן. ל' בצפיתנו צפינו אל־גוי לא יושע: יח צדו צעדינו
כ' וכתיב כן כ' ובפסוק מלכת ברחבתינו קרב קצנו מלאו ימינו כי־בא

עודינה עודינו קרי והוא חד מן י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבות' וקרי' ו' וסימן יקרחה לא יקרחת קרחה בראשם. שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה. נשברה אניות בעציון גבר. עלה בעת ההיא עלה עבדי נבכד נצר. נצתה עריו נצתה מבלי יושב. היה צאן אבדות היה עמי. נושבה כי כה אמר ה' על בית מלך יהודה גלעד. יזנה ואמר לבלה נאופים. יהיה ועשיתי אותם לגוי אחד. שממה וידעתי כי אני שמעתי. שפכה ואני כמעט נטיו רגלי. חסרמרה פני חסרמרה מני בכי. עודינה תכלינה עינינו אל. שלה ומני שים טעם די כל עם:

תולדות אהרן (צדו צעדינו. תענית סט):

אבן עזרא

וכן נלא תלא: (טז) פני ה'. זעף כי בפנים יראה כמו ופניה לא היו לה עוד: (יז) בצפיתנו. אין לנו משקל: (יח) כאילו צדו צעדינו: (יט) וכן ויאמר דלקונו כמו

רשי

דמתרגמינן באוכליה כך חברו מנחם: גם נעו. נשמטו בדם: פני ה' חלקם. פנים של זעם מאת הקב"ה חלקם והפרידם בגוים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלוותם: עודינו תכלינה עינינו אל עזרתינו הבל. כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם (ישעיה ל) ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו עזרה ולא באו כמו שנאמר בהם (ירמיה לז) הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה. מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקב"ה לים והציף לפניהם נודות נפוחים כמין מעי אדם נגערים במים אמרו זה לזה הנודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם: צפינו. חכינו: צדו צעדינו. אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו

לחם דמעה

אבל פני ה' אשר חלקם בארצות אויביהם לא יוסיף עוד להביט' וכבר נתייאשו מן הגאולה וע"כ פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו וכל זה מכריזין עליה' באותו העולם והאומרים להם סורו טמא כו': ואפשר עוד כי מ"ש סורו טמא קראו למו ולא אמר סורו טמא אמרו למו לרמוז כי קריאת שם העצם שלהם היה טמא וטמא טמא יקרא לכל איש ישראל וז"ש קראו למו: והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב נעו עורי' בחוצות הם שהיו עורי' מחמת הרעב שהרעב בטבע מעור את העינים ואם שהיו עורי' ממש בהשגחתו הנפלאה שהוכו בסנורי' והיו בחוצות נעים ומתנועעי' אנה ואנה ועם היות שמדרך העולם הוא כשהעור הולך בחוצות שכל הרואי' אותו מדריכי' אותו בדרך ישר' שלא יתנועע אנה ואנה הנה אלה בחטאתם כי כבדה מאד למה שנטו אחרי נביאי השקר וכהני הבעל והוא מ"ש מחטאת נביאיה עונות כהניה על כן היו נעי' אף כשהיו הולכים בחוצות ולא היה נמצא איש ידריכ' בדרך ישרה וז"א נעו עורי' בחוצות: ואמר שאלה בהיות' עורים ובלתי רואי' והיו הולכי' בחוצות בלי מדרי' ומייסיר אות' נמשך מזה שנגאלו בדם ההלוי' בשוקי' וברחובות שהיו הולכי' על החללים והחרוגי' וז"א נגואלו בדם ואמר שהיו כ"כ הלוסי' מחמת הרע' והרעות והצרות שבאו עליהם שלא היו יכולים להגביה מלבושיהם שלא יתלכלכו בדם כי לפחות העור אעפ"י שאינו רואה הנה הוא מרגיש כשדורך במקום טיט או רפש או דם ומגביה מלבושיו שלא יתלכלכו אך אלה אמר שנתלכלכו בדם הם ומלבושיהם שלא היה להם יכולת ליגע בלבושיהם להגביה' וז"א בלא יוכלו יגעו בלבושיהם והוא כאילו אמר בלא שיוכלו ליגע בלבושיהם להגביהם עכ"ל:
ושמעתי מפי מהר"ר הרשב"א הלוי ז"ל וגם הביאו הרב מורי ז"ל משמו כי בהיות האמת כי העם עם ישראל היה לו שם על פני חוץ לתהלה ולשם ולתפארת ודורכי' דרך ישרה בעבודת בוראם ומה גם גדולי' שבהם הם הנביאים והכהני' אשר מעולם אנשי שם לא יאמינו כי יסופר היות הם ועונותיהם ודרכיהם המקולקלים סבת חרבן העיר הגדולה לאלהים והפסד קדושת הבית אשר בתוכו וז"ש לא האמינו מלכי ארץ וגומר מסבת חטאת נביאיה וגו' כלומר שאף אם יחשבו ויעלו על לבם שאנשים כאלו יחטאו ועכ"ז לא חשבו שיהיו חטאתם ועונותם ממדרגה גדולה כזאת לשפוך דם נקי וצדיק שהוא עון פלילי ע"כ: והרב מורי זלה"ה פירש לא האמינו מלכי ארץ כו' שלפי גודל החטאות והעונות שעשו ראשיה בתוכה שיבא צר ואויב בשערי ירושלים כי ליותר רע מזה היו ראויים כהפיכת סדום ועמורה מסבת חטאת נביאיה וגומר עכ"ל:
(טז) **אמר** פני ה' חלקם. פנים של זעם שלו יתברך חלק' בד' כנפות כל הארץ ועשה זה כדי שלא יוסיף עוד להביטם שאם היו כלם במקום אחד אולי היו שבים בתשובה והיו ג"כ מתפללי' ומתחנני' אליו יחד כולם ואפשר שיוסיף להביט' וכדי שלא יוסיף להביט' חלק מעט הנה מעט הנה שאם אלו שהם במקום זה שבי' האחרים שבמקום אחר אינם שבים ובזה לא יוסיף להביטם וזה עשה להם בעבור שהם פני כהנים לא נשאו זקנים לא חננו והיו שופכים את דמם: אי נמי היא תפלה שמתפלל המקונן ואומר יהי רצון שאות' פני' של זעם שלו ית' שחלקם לישראל לגלות בארבע כנפות הארץ לא יוסיף הוא ית' להביט' עוד לפני' של זעם החמ' לא יתנהג עוד עמהם בפנים ההם כי אות' פנים של זעם שלו פני כהנים לא נשאו וזקנים לא חננו כי את כולי' מסר ביד האויב נחשב לטבח:
(יז) **ואמר** המקונן כי כל זמן שאנו בעורון זה שאנו מתפתי' אחר עלת יצרנו הרע ואין אנו שבים בתשובה שלימה לפניו אין לנו תקוה להיות נגאלים וז"ש עודנה תכלינה עינינו כלומר כל עוד שאנו מוכי' בעורון זה אל עזרתינו הבל כלומר הבל וריק יהיה עזרתינו כי לא יהיה לנו הוא יתברך לעזרה ואם אנו מצפי' ומחלים פני המלך והשרים אשר אנו גולי' בארצם כסבורים למצא חן בעיניהם ונתן להם מתנות להיות לנו לעזרה שלא יצערו אותנו הגוים גם המלך ההוא לא יושיע וז"ש בצפיתינו צפינו אל גוי כשאנו מצפי' אל הגוי' והמלך או השר למצא חן בעיניהם שיצילנו מיד הקמים עלינו גם הוא לא יוכל להושיע כי עונותינו גורמים ומי יוכל להציל אותנו מיד עונינו:
(יח) **ואמר** צדו צעדינו. כי נלכדנו בפח הזה ובאה עלינו הצרה הזאת על שהיינו יושבי קרנות ובטלים מלמוד התורה והיו הולכים ומטיילים ארוכות וקצרות בשוקי' וברחובות וז"ש מלכת ברחובותינו מסבת מה שהיינו הולכים ברחובות ולא היינו הולכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועל כן קרב קצנו וגלינו מארצנו ולא קרב קצנו בעבור שמלאו ימינו כי ישראל אינם תחת מערכות השמים ואם היו עושים רצון הש"י היה מלכותם וממשלתם ושלותם נמשכת לעד לעולם ומעולם לא ימלאו ימיהם אלא על העונו' שעשו גרמו ובא קצם ולכן מלאו ימיהם על כי בא קצם וקץ כל בשר ישראל בא לפניו יתברך לקטרג וז"ש מלאו ימינו על כי בא קצנו בגרמ' עונינו ולא שבא קצנו על כי מלאו ימינו כי מעולם לא מלאו ימינו: אי נמי אמר צדו צעדינו וגו'. כי האומות מזלזלי' בנו כ"כ עד שאינ' מניחים אותנו ללכת ברחובותינו אלא צריך היהודי לירד מן המסיל' כדי שיעבור הגוי ואם הישראל אינו יורד מעצמו מורידין אותו למטה בע"כ ובפרט הגזירה הזאת היא מצויה בירושלים יותר משאר ארצות וזהו דדייק ברחובותינו ממש שהיא ירושלים ואמר קרב קצנו כלומר נשארנו מעט מהרבה ואנו יראי' שימלאו ימינו שהוא זמן גאולה שהבטיחנו אלהינו אחר שכבר בא קצנו ח"ו שכבר יהיה בנו כליה ח"ו ולא יזכר שם ישראל עוד בעולם כשיבא הזמן ההוא של גאולתנו כ"כ מתארך והולך. אי נמי אמר פני ה' חלק' כו'. הכונה כי שם זה מורה על הרחמים והנה הוא יתברך ברחמיו הרבים חלקם כד"א כי חלק ה' עמו כו' וז"ש פני ה' בפנים של רחמים חלקם חלק בפני ועצמו ויעקב בחר לו יה וישראל לסגולתו ועתה לא יוסיף להביט' ונתן טעם למה לא יוסיף להביטם עם היות שהוא חלקם חלק לעצמו הטעם כי פני כהנים לא נשאו והי' ראוי שישאו פניהם בכל דבר להיות אלו לכל דבר שבקדושה נכנס א' ויוצא א' והם לא עשו כן אבל פני כהנים לא נשאו וכן הזקנים והם החכמים כי אין זקן אלא מי שקנ' הכמ' ולא חננו אותם בהיות כי רוב בני תורה הם עניים צריך שיחננו אותם כדי שיוכלו לעסוק בתורה כי אם אין קמח אין תורה והם פני זקנים לא חננו ולכן הש"ת תבע עלבונם ולא יוסיף להביטם וגו': ואמר עודינו תכלינה עינינו וגו'. תכלינה עינינו לשון תאוה ותקוה מלשון נכספה וגם כלתה וכו' ואמר עודינו תכלינה עינינו כלומר כל עוד שאנו מקוים אל עזרתינו כלומר אל עזרת עצמנו שאנחנו נושיע את עצמנו כל זה הבל ורעו' רוח כי אין בנו כח להושיע את עצמנו וז"א הבל כי להיות לעזר' עצמנו זו היא תקוה של הבל וזהו שסיים ואמר בצפייתינו צפינו אל גוי לא יושיע כלומר בצפייתינו שאנו מצפים את צפיית עצמנו שאנחנו נושיע את עצמנו ה"ל כאילו צפינו אל גוי לא יושיע וכו' משל שהמשיל צפיית תשועת עצמם על ידם כאלו היו מצפים אל גוי לא יושיע ונתן טעם לדבר לפי שראו כי שלא בדרך טבע נלכדו וזה יורה כי משמים נלחמו עמהם וז"ש צדו צעדינו וגו' כי מדרך טבע כי בני העיר אשר הם מורגלים ברחובות עיר וברחובות קריה הם יצודו לאויבים הנכנסים למדינה כי אינם יודעים הרחובות והמוצאו' והמבואו' מהעיר ובנקל הם נצודים ברחובות עיר כי גרים הם בארץ אמנם לנו היה בהפך כי האויבים הם צדו צעדינו וגו' עם היות שהיו רחובותינו הם היו צדים אותנו ולא אנחנו אליהם וכל זה הוא שלא כדרך טבע שיורה כי מן שמים נלחמו ואומרו קרב קצנו אפשר שהכונה ע"ד מ"ש רז"ל במס"ס קץ כל בשר בא לפני והוא שם של מקטרג א' ששמו קץ ועליו נאמר קץ שם לחשך והנה בתחלת עונותיהם של ישראל אותו הקץ והמקטרג שלהם היה הולך ומתקרב אליו ית' כדי לקטרג עליהם אבל לא היה בו כח לבא לפניו ית' ממש לפי שעדיין לא נתמלאה סאתם וז"ש

קִצֵּנוּ: יט קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־

קְרֵב סוֹפָנָא אִתְמְלִיאוּ יוֹמָנָא אֲרוּם מְטָא סוֹפָנָא: יט קלים קַלִּילִין הֲווֹ רָדְפָנָא יַתִּיר מִנִּשְׁרֵי שְׁמַיָּא עַל טוּרַיָּא אַדְלִיקוּ יָתָנָא בְּמַדְבְּרָא

תולדות אהרן קלים היו רודפינו. ר"פ כא עקידה שער מד:

לחם דמעה

וז"ש קרב קצינו כלומר קרב מעט לפניו ית' אבל לא בא ממש לפניו ולכן נתארך לנו מעט ולא גלינו מהרה אבל מלאו ימינו כי בא קצנו כלומר כאשר היה כח בקצנו לבא לפניו ית' ממש לקטרג עלינו אז מלאו ימינו וז"ש מלאו ימינו והגם שגזירה להשחיתנו כי בא קצנו כלומר כאשר בא קצנו לפניו ית' אז מלאו ימינו וגזר אומר השמי משחיתם את הארץ וכד"א קץ כל בשר בא לפני וכו':

והרב מורי זלה"ה כתב פני ה' חלקם כו' אפשר שיהיה הפסוק הזה נמשך עם שלמעלה שאמר אמרו בגוים לא יוסיפו לגור ויהיה פי' לגור מלשון קיבוץ ואסיפה כמו אוגר בקיץ כו' ופירושו אמרו בגוים לא יוסיפו עוד לגור ולהתאסף אל ארצם לפי שפני ה' זעמו וחרונו בפנים של זעם חלקם לא יוסיף עוד להביטם: או ירצה אמרו בגוים לא יוסיפו עוד שונאיהם של ישראל לגור ולהתפחד מעשות עמהם רע לפי שפני ה' חלקם ולא יוסיף להביטם ולהשגיח עליה' כיון שאפי' במדת רחמיו חלק וכו' ולא ריחם עליהם לכך פני הכהנים לא נשאו וזקנים לא חננו כי חשבום לאויבי ה' ונעשה להם כהיתר שלא לרחם עליהם: עודינו תכלינה עינינו וכו'. הורה גודל המצוקות הרבות אשר עברו עלינו כי להגאל מהם היו חותרים ומשתדלים לבקש עזר וסיוע אף אם היו מכירים ויודעים באמת שכל העזר והסיוע ההוא לא יהיה בהם ממש ולא יהיו העוזרים יכולים לעזור אלא עזר של הבל אשר לא יועיל ולא יציל עכ"ז היו עינינו אל העזר ההוא וז"ש עודינו תכלינה עינינו אל עזרתינו אף אם יהיה הבל ובצפייתינו יודעים היינו שאנו מצפים אל גוי לא יושיע ואפ"ה אנו מצפים אליו אפי' לחיי שעה יען היותינו עומדים במצוקי הצרות וכדמפרש צדו צעדינו וכו'. או ירצה אל גוי לא יושיע שלא יושיע אותנו כי מסבת רוב הצרות היו בוחרים מות מחיים עכ"ל: א"נ אפשר שרמז במש"ה עודינה תכלינה עינינו וגו'. כלומר כי אדרבא כל מה שישר' כלתה עיניהם לצפות לישועת ישר' אדרבא אז כאשר הם מצפים לישועת משיחנו אז ניתוסף עליהם איזו צרה וכיוצא וז"ש עודינה תכלינ' עינינו כלתה עינינו אל עזרתינו עזרת משיחנו אז נעשה הכל הבל וז"א הבל ואדרבא בצפייתנו כלומר אז בצפייתינו אל עזרת משיחנו אז בא עלינו בפתע פתאום חיל המלך ובא לעיר כאלו צפינו לו שיבא וז"א בצפייתינו הצפוי שהיינו מצפים דומים כאילו צפינו אל גוי לא יושיע כי תכף פתע פתאום בא לעיר גוי אשר לא יושיע באופן כי אנחנו היינו מצפים אל משיחנו וסיעתו שהוא גוי שיושיע ובא לנו גוי שלא יושיע כאלו צפינו אל גוי לא יושיע שיבא באופן כי כאשר בא חיל המלך אל העיר היו מפחדים היהודים לצאת ברחובות עיר מפחד האנגריא באופן שאז בזמן בא אותו גוי אשר לא יושיע לעיר היינו נחבאים בתוך הבית וז"א צדו צעדינו וגומר כי מפחדתנו אותם היינו נחבאים בתוך ביתינו והנה ב' הגאולות הראשונות לא נתאחרו פעמי מרכבות הגאולה כאשר נתאחרה עתה כי הנה בגאולה הראשונה גאולת מצרים עם היות שהגזירה היתה ת' שנה לא ישבו שם כי אם כמנין רד"ו כי הקב"ה קירב את קיצם במה שחישב הת' מזמן יצחק וז"א קרב קצנו ונגאלנו קודם שבא קצנו כדאמרן ובגאולת בבל גם אם לא קרב וכמד"א למלאות לחרבות ירושלים ע' שנה עכ"ז לא נתאחרה כלל אבל כמעט שלא הספיקו למלאת ימינו כאש' תכף ומיד בא קצנו וז"ש מלאה ימינו כאשר בא קצינו וגאולתינו אמנם בגלות הזה תכלינה עינינו אל עזרתינו ואל גאולתינו והכל הבל כמ"ש לעיל וכל מה שישראל הם מקוים ומצפים לגאולה כמדומה שהיא מתרחקת מהם: אי נמי מ"ש קרב קצינו וכו' הכל מדבר על גאולתינו העתידה לבא בזמנינו זה ואמר זה לפי שב' הגאולות שעברו היה להם קצבה אם לגאולת מצרים ת' שנה אם לגאולת בבל ע' שנה וגאולה זו היתה לה יתר שאת על כולם כי בגאולה זו קרב קצנו בעצם כי על גאולה זו נאמר היום אם בקולו תשמעון כי אין לה זמן קבוע ואם היו היום שומעים בקולו בו ביום ההוא היו נושעים ונגאלים כי קרב קצם ואין לה זמן קבוע וז"ש קרב קצנו ועם היות שהיה לה זה ליתר שאת על כל שאר הגאולות עכ"ז אני רואה כי כמעט מלאו ימינו כאשר בא קצינו כי כבר נקטינן כי שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חריב באופן כי כמעט שמלאו ימינו כאשר בא קצינו כי מה נשאר לתשלום האלף הששי כי אז בתשלום האלף הששי בהכרח מלאו ימינו כי אין עוד ימים ולא עולם באופן כי כמעט שמלאו ימינו כאשר בא קצנו: בשם מהר"ר אברהם צרפתי ז"ל שמעתי שדרש הכתוב כן לילה א' בבית מהר"ר שלמה שאגים ז"ל כי הקב"ה העיד בתורתו שאם היו בישוב על הארץ הטובה מנין שנים כמנין ונושנת"ם מיד כי אבד תאבדון לכן הגלם הקב"ה שתי שנים קודם תשלום מנין ונושנתם שנא' וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו וז"א אם ראו ראינו כי צדו צעדינו מלכת ברחובותנו לטובתנו חדל ה' צעדינו מלכת ברחובותינו יען כי קרב קצינו וכלייתנו כאשר מלאו ימינו כי בא קץ כל בשר לפניו השטן לקחת רשות לכלותינו ע"כ הטיב ה' עמנו וצעדנו צדו קודם כלות מנין ונושנתם וערב ואמיתי הוא לי יג"ר:

(יט) **אמר** קלים היו וגו'. באות' הרים שבמדבר ארבו לנו שהם וכמו שארז"ל שעשו האמוריי' שם בנחלי ארנון שהיו שם ב' הרים גדולים ועשו האמוריים שם וארבו להם בהרים ההמה באומרם שישראל הם באים דרך נחל ארנון והם יהיו שם מלמעלה בהרי' להרוג את כולם והקב"ה חיבר ב' ההרים יחד ונהרגו כל האמוריים ונעשה תשועה לישראל בהרים ההמה ואמר כי עתה נהפך להם כי באותם הרים שהיה להם תשועה לישראל שהיו במדבר עכשיו רדפו אחריהם והשיגו אותם בהרים ההמה וז"ש על ההרים דלקונו באופן הרים שבמדבר ארבו לנו ולא עלה בידם אלא אדרבא הם נהרגו שם עתה בהרים ההם הרגו אותנו. א"נ אמר הסבה שדלקונו הוא על ההרי' על הע"ג שהיינו עובדים על ההרים הרמים ועל הגבעות וגו' ע"כ דלקונו ומן המדבר ארבו לנו יום זה יום ט' באב שהוקבע בו בכיה לדורות מן המדבר שבכינו בלילה ההיא כמש"ה ויבכו העם בלילה ההוא משם היה לנו לאורב בלילה הזאת וקבעו בכיה לדורות ואמרו רוח אפנו משיח ה' על המלך צדקיהו נלכד בשחיתותם והרגוהו ונתן טעם למה קראו אותו רוח אפינו על אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים: אמר שישי ושמחי בת אדו'. משום דאמר הכתוב בנפול אויביך אל תשמח וגו' לכ"א שישי ושמחי בת אדו' על מפלתינו כי בזה ישיב מעלי אפו וגם עליך תעבור כוס ויהיה עליך זה מה שלא היה לי שאת תשכרי ותתערי מה שלא היה לי כ"כ ואמרו תם עונך בת ציון היא נחמה כי הנה הב"ה הגלנו לארץ מצרים להיות לנו לכור הברזל להיות צרופים וטהורים ובחונים כצרוף כסף ולא עשינו כן רק למדנו מתעשיה' הרעים וכארז"ל גוי מקרב גוי הללו ע"ג והללו ע"ג ואילו לא הוציא הוא יתברך אותנו ממצרים בעת ההיא לא היה עוד מציאות לישראל כנודע שהיו נטבעים במ"ט הטומאה ולכן הוצרך להוציאם משם אף שלא נזדככו עדיין וכן במלכות בבל לא נזדככו ומיהר הוא ית' להוציאם משם לפי שנתערבו בגוים ויקחו להם נשים נכריות ושכחו את התורה עד שכשבאו לא"י לא היו יודעים לעשות סוכה ולכן מיהר להוציאם משם כדי שלא יהיו אבודים מכל וכל אבל בגלות הארוך הזה לא יהיה כן כי בגליות ההמה להיות שעדיין לא תם העון הוצרכו עוד לגלות אחר אבל בגלות הזה יהיה גאולת עולם שאין אחריה גלות כי תם עונך בת ציון ולכך לא תצטרך עוד לגלות ולא יוסיף להגלותך כי פקד עונך בת אדום וכבר נזדכך העון ולא נשאר שמץ מנהו למרק עוד: א"נ אמר קלים היו רודפינו אמר רדפינו חסר וא"ו לרמוז אל כל אשר נשאו לבו לרדוף אחרי ב"י אפי' שיהיה איש חגר ופסח כי זה אינו ראוי להיות רודף אבל הוא רודף חסר וא"ו כי הוא נכה רגלים ואפ"ה היו קלים מנשרי שמים וזה לסיבה שהיו רודפינו בייחוד לנו ולכן לא אמר קלים היו הרודפים כי הם בטבעם לא היו קלים אבל בעת היותם רודפינו ורודפים אחרינו וזהו כינוי רודפינו אז היו קלים מנשרי שמים: גם אפשר שרמז במה שהוא כתיב חסר וא"ו למ"ש במד' קלים היו רודפינו מנשרי שמים טרכינוס ילדה אשתו בליל ת"ב והיו כל ישראל אבלים נשתתק הולד בחנוכה אמרו ישראל נדליק או לא נדליק אמרו נדליק וכל מה דבעי למיטי עלן ימטי אדליקו אזלין ואמרין ליסן ביש לאשתו של טרכינוס אלין יהודאין כד ילידת הוו מתאבלין וכד מיית ולדא אדליקו בוציניא שלחה וכתבה לבעלה עד דאת מכבש ברבריין בא וכבוש אלין יהודאין דמרדו בך סליק לאילפא וחשיב למיתי בעשרה יומין ואייתיתיה רוחא בה' יומין אתא ואשכחינון דהוו עסקין בהדין פסוקא ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר א"ל אנא הוא נשרא דחשיבי' למיתי בי' יומין ואייתיתני רוחא בה' יומין הקיפן לגיונותיו והרגן אמר לנשים השמיעו ללגיונותי ואם לא אני עושה לכם כדרך שעשיתי לאנשים א"ל עביד באתרעאי מה דעבדת בעילאי מיד הקיפן לגיונותיו והרגן ונתערבו דמים של אלו בדמים של אלו והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקפרוס נהר עכ"ל. והנה תשובת הנשים לטרכינוס היתה תשובה בל' נקיה וקלה כי האשה היא קרקע עולם תחת בעלה כי כן דרך התשמיש היא מלמטה והוא מלמעלה וע"כ השיבו הנשים עביד באתרעי מה דעבדת בעילאי והם האנשים. והנה לא חשב שירדוף בה' ימים טרכינוס כי אם עד חצי הדרך והחצי האחר היה חסר מדעתו ומלבו ולכן כתיב רדפינו חסר כי אפילו הרדיפה אשר גם לפי סברת הרודפים היו חסרים ממנה ועכ"ז היו קלים יותר מנשרי שמים ואומרו מנשרי שמים שהוא בד"מ להגזים ולהפליא את רדיפתם אמנם אפי' כנשרי שמים לא היה כי א"א לב"א להיות קל כנשר אפי' שיהיה קל ברגליו אבל בהיות הענין בד"מ וגוזמא ע"כ כתב מנשרי ולא אמר כנשרי: ואמר על ההרים דלקונו הטנה להורות איך היה רדיפתם שלא כטבע כי מטבע הרודף להיות קל כנשר כשהוא רודף בדרך מישור כמדבר וכיוצא בו שהוא מקום מישור מבלי אבן וצור מכשול אמנם בהרים הוא קשה לאדם עלות בהר וכ"ש לרדוף אמר כי אלו הרודפים אפילו על ההרים הגבוהים דלקונו ורדפונו והיו בעיניהם כ"כ נקל כאילו במדבר ארבו לנו שהוא מקום מישור: א"נ אמר קלים היו רודפינו וגו' ידוע הוא כי הנשר הוא העוף היותר קל שבעופות לעוף בגבעות אבל כל כונת רדיפת' היא להנאת' ולטובת' כי בקשו אוכל למו כד"א כנשר יטוש עלי אוכל והנה רודפינו תפשו קלות הנשרים כי קלים היו רודפינו מנשרי שמים אבל לא היה קלותם ומרוצתם אלי אוכל להנאתם ולטובת' כנשרים וראיה לדבר כי אחר אשר הנחנו להם הערים ושלל הערים יבוזו למו ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאו וברחנו על ההרים להמלט על נפשינו ואפ"ה גם שם לא הונח לנו ועל ההרים דלקונו כי כל כונת' לא היה לבד להנאתם רק כל כונתם לקחת נפשי זממו וע"כ על ההרים דלקונו וא"ת כי מה שדלקונו על ההרים הטעם הוא מפחדם כי ההרים ההמה היו סמוכים לירושלים כי ירושלים הרים סביב לה והיו מפחדים אולי נתחזק שם ופתע פתאום נבא עליהם להלחם בם ועל כן על ההרים דלקונו זה אינו והראיה כי אפילו במדבר שהוא רחוק מאד אפ"ה גם שם לא הונח לנו וז"א במדבר ארבו לנו וזה יורה על כונתם הרעה שהוא להרע עמדי ולהמיתני במדבר: א"נ אפשר כי מ"ש קלים היו רודפינו מנשרי שמים על היצה"ר וסיעתו קאמר שהם רודפים את האדם להחטיאו וע"כ כתיב רדפנו

ג׳ הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ לָנוּ׃ כ רוּחַ אַפֵּינוּ
ג׳ ומ״ל וכל שמואל דכוות׳ מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ
כמ״א בלישנא נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ כא שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבְתִּי
מכיה כמון ישבת קרי ג׳ בְּאֶרֶץ עוּץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר־כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי׃
ל׳ ג׳ ג׳ כב תַּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד

כְּמָנוּ לָנָא׃ כ רוח מַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ דַּהֲוָה חָבִיב לָנָא כְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין דִּבְאַפָּנָא וַהֲוָה מִתְרַבֵּי בִּמְשַׁח רְבוּתָא דַּיְיָ אִתְּחַד בְּמֵיצַד חִבּוּלֵיהוֹן דְּמִצְרָאֵי דַּהֲוֵינָא אָמְרִין עֲלוֹהִי בִּטְלַל זְכוּתֵיהּ נֵחֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ כא שישי חֲדִיאִי וּבְדִיחִי בְּרַתָּא דֶּאֱדוֹם דְּיָתְבָא בְּאַרְעָא דְּעוּץ (בת״ק הגירסא חֲדִיאִי וּבְדוּחִי קַרְתָּא דְּמִתְבַּנְיָא בְּאַרַע אַרְמִינִיאָה) בְּסַגִּיאִין אוֹכְלוֹסִין דְּמִן עַמָּא נוּכְרָאֵי אַף עֲלַיִךְ עָתִיד לְמֵיתֵי פּוּרְעָנוּתָא וִיצַדְיָין יָתִיךְ פַּרְכְוָאֵי וְתִעְבַּר עֲלַיִךְ כַּס דִּלְוָוט תִּרְוִי וְתִתְרוֹקְנִי׃ כב תם וּבָתַר כֵּן יִשְׁלַם עֲוָיָתֵךְ כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן יִתְפָּרְקִין עַל יְדֵי דְמַלְכָּא מְשִׁיחָא וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא וְלָא יוֹסִיף יְיָ תּוּב לְאַגְלוּתָךְ וּבְהַהִיא זִמְנָא אַסְעַר עֲוָיָתֵךְ בְּרַתָּא דֶּאֱדוֹם

תולדות אהרן רוח אפינו. תענית כב (שבת מו): תם עונך. ברכות נו עקרים מ״ד פמ״כ:

אבן עזרא

כמו כי דלקת אחרי: בשחיתותם. כמו בשחתם נתפש: (כא) עוץ. שניהם והם ארמים: (כב) לא יוסיף. שב אל עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפינו:

פירוש הטעמים

(א) **איכה** יועם. איכה יסלה הזהב וידמה לאחרים שהם שהם הכתם הטוב החלי העגול וזה משל לפסוק הבא אחריו: (ב) כפז. אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכחישם: (ג) הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין חלצו שד נשי לאן ויניקו גוריהן: (ד) החלב ליונק מקום לחם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כדמות עוללות הגפן: (ה) נשמו הם שממו בפרהסיא כל רואים ישום. חבקו אשפתות כי הם מושלכים כדומן ואין קובר: (ו) יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון והחטאת והוא השכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון האמורי אם יקרך עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע ולא היו הידי׳ בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או טעמו שלא חלו בה ידי׳ כטע׳ יחולו על ראש יואב: (ז) זכו נזיריה בימי השבע: (ח) חשך תארם ברעב. (ט) המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים. טובים היו מחללי רעב: (י) הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב: (יא) והרעב בגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העלם: (יב) ובעבור הרעב בא צר בירושלים: (יג) מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות נהרגו החסידים כדברי אסף: (יד) והחיים נעו בחוצות העורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יכלו הנוגעים שיגעו במלבושיהם ובא פועל אחר פועל והטעם יוכלו שיגעו וכן נדעה נרדפה: (טו) היו קוראים על נפשם טורו כטמא והראשון נכון ויחסר מקום הקוראים ואמרו בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו: (טז) כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויזעקוך על כן לא חשו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים: (יז) ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתינו: (יח) והם לא באו רק לצדינו שצדו אותנו ברחובותינו וקרב קצינו כי מלאו ימינו שבישועתנו ובא קץ גלותינו: (יט) ולא יכולנו לברוח: (כ) יש אומרים כי ירמיהו על יאשיהו יקונן וראיה לדבר והנם כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר תם עונך והנכון בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלים והוא היה באחרית הגלות: (כא) שישי כטעם שמח בחור בילדותך כי בסוף תבא במשפט והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור יי׳ לבני אדום את יום ירושלים שהיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ותתערי כטעם וישכר ויתגל:

רשי

(שמות כא) ואשר לא צדה (שמואל א כד) ואתה צודה את נפשי: משיח ה׳. הוא יאשיהו כמו שנאמר בד״ה (ד״ה ב לה) ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתות׳. בגומות שחפרו: שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחרבוהו הרומיים: שישי ושמחי. לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבור כוס הפורעניות ותשכרי ממנו: ותתערי. ותקיא כמו (בראשית לד) ותער כדה: תם עונך בת ציון. לקית על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך. מגלות אדום ולהלן עוד: תמימנו

לחם דמעה

רדפינו חסר וא״ו לפי שהיצה״ר וסיעתו אינו מראה לו לאדם שהוא רודף אחריו ומבקש להמיתו רק נראין כאוהבין לו לאדם ומועצותיו כדת נתונות ואין הדבר כן כי הוא רודף אחר האדם ומבקש להמיתו כרודף וע״כ כתיב רדפינו חסר כי אינם מראים עצמם לאדם כרודפים ואמר שהיו קלים בענין רדיפתם ופיתוייהם לאדם יותר מנשרי שמים ובהיות כי נקטינן כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ע״ד מש״ה ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני כי רוצה לומר שכל מה שאני תמים ושלם עמו ית׳ אז צריך אני יותר להיות זריז להשתמר מעוני כי אחרי הצדיק והתמים רודף היצה״ר בכל כחו להשיגו וז״א על ההרים דלקונו כי הצדיקים נמשלו להרים כד״א כי מראש צורים אראנו כו׳ ועל ההרים והם הצדיקים שם דלקונו לפתותם ולהחטיאם וגם במדבר והם בני האדם אשר הם כמדבר שממה וחרב ואין בהם תורה ומצות גם לאלו אשר היה בנו ארבו לנו לצוד ציד להביא כי רודפינו והם היצה״ר וסיעתו לדמם יארובו יצפנו לנפשותם באופן כי:

(כ) **רוח** אפינו משיח ה׳. והוא רמז אל הנשמה נשמת רוח חיים אשר באפו כד״א ויפח באפיו נשמת חיים והנה רוח אפינו אשר זה הרוח הוא משיח ה׳ כי הוא חלק אלוה ממעל ונלכד בשחיתותם של הרודפים והם היצה״ר וסיעתו אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים כלומר אשר אמרנו וחשבנו כי בצל רוח אפינו הקדוש שהיא חלק אלוה ממעל אמרנו וחשבנו כי בצלו ובצל קדושתו של הרוח נחיה בגוים ובכל הגוים והם מ״ה אנחנו נקראים חיים בסבת צל הרוח הקדוש ועתה בעונותינו נלכד רוח אפינו בשחיתותם של הרודפים והם היצה״ר וסיעתו ולכדוהו שהחטיאו אותו. ועד״ז אפשר ג״כ לומר כי כינוי רוח אפינו הוא על כל צדיק וצדיק שבדור אשר הצדיק נקרא בודאי משיח ה׳ והוא הצדיק אשר הוא חיות כל שארית ישראל והוא הנשמה שלהם ולכן קראו רוח אפינו והכונה כי גם משיח ה׳ אשר הוא היה רוח אפינו נלכד בשחיתותם של היצה״ר וסיעתו הנזכר אשר אמרנו וחשבנו שאותו הצדיק היה צל על ראשינו וחשבנו כי בהיותינו בצלו ובזכותו נחיה בגוים והוא יהיה נס למחסה ולמסתור והוא גם הוא נלכד בשחיתותם כי גם הוא הרשיע ולבסוף נעשה צדוקי באופן כי אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים סר צלו מעלינו:

(כא) **ואמר** שישי ושמחי בת אדום וכו׳. אחר שהתודו ישראל על כל פשעיהם כפי הדרך האמור דבר עם בת אדום ואמור יאמר אליה שישי ושמחי בת אדום הנה בת אדום תשיש ותשמח בב׳ דברים אשר יש לה האח׳ היא החכמה שנשתבחו בה כד״א והאבדתי חכמים מאדום וידוע כי העצה והחכמה היא העיקר גדול למלחמה כמד״א עצה וגבורה למלחמה בתחלה עצה כי היא העקרית ואח״כ הגבורה היא טפלה אל העצה כי עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה ועז״א שישי ושמחי בת אדום כלומר על ב׳ דברים יש לך לשמוח שמחה כפולה ששון על הדבר הא׳ ושמחה על האחר ופירש שתיכן הא׳ הוא על היותך בת אדום כי תשמח על איכות חשיבותך וחכמתך וגם תשיש על היותך יושבת בארץ עוץ אשר היא עיר קוסטנטינא כמ״ש המתרגם והיא עיר בצורה חומה גבוה דלתים ובריח ובהיותך בתוכה תשיש בחשבך כי בהיותך בתוכה את תקרא יושבת שהוא רמז אל הישוב בקביעות בלי פחד מטלטול וז״א יושבת בארץ עוץ כי את מחזקת עצמך ליושבת על היותך בארץ עוץ והיא עיר קוסטנ״טינא דע לך כי גם עליך תעבר כוס התרעלה ב׳ כנגד ב׳ והמשוש והשמחה לתוגה ולאבל יהפך וז״ה תשכרי ותתערי כנגד החכמה אשר את מתגאה בה והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו ותשכרי כשכור אשר אין בו דעת ולא תבונה וכד״א יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע וג״כ כנגד הב׳ אשר בטחת על משענת הקנה הרצוץ אשר את יושבת בארץ עוץ עיר קונסטנטינא דע לך כי תתערי ותתרוקני ויחריבו אותך ואת חומותיך הבצורות והגבוהות ותתערי כד״א ערו ערו עד היסוד בה: א״נ אמר שישי ושמחי וגו׳. הנה תמצא כי יושבתי כתיב יתיר יו״ד והכונה לרמוז כי אין מי שיקיים את בת אדום להיותה יושבת על מכונה וממשלתה כי אם עון ישראל ועון בת ציון הם המקיימים את בת אדום שתהיה יושבת על מכון שבתה וז״א יושבתי ביו״ד המדבר בעדו כלומר שאם את יושבת הוא בעבורי כי עונותי מקיימים אותך בישובך וסעד לזה כי כן הוא מהפסוק דכתיב בתריה תם עונך בת ציון וכו׳ ותכף פקד עונך בת אדום נמצא כי המעכב מלפקוד חטאת בת אדום הוא בת ציון אבל דעי באמת כ״ג עליך תעבר כוס התרעלה וכפל ואמר תשכרי ותתערי לרמוז כי לא יהיה שתכף תבא עליהם חרב נוקמת נקם ברית ותתרוקן העיר בפתע פתאום אבל בראשונה ישביע השי״ת אותם צרות רבות ורעות עד שיושכר אותם מכוס תרעלת הצרות צרורות במלותם על שכמם ואחר גמר דין הצרות רבות ורעות העולה אחריהן הוא חרב נוקמת נקם ברית כדי שתתרוקן העיר לגמרי וז״א ותתערי מלשון ותער כדה אל השוקת כי תתרוקן לגמרי מבלי איש יושב אשר תהיינה שכורה מרוב הצרות כדאמרן: א״נ אפשר שאמר לבת אדום שישי ושמחי כעת כי לעתיד גם עליך תעבר כוס התרעלה ולכן עתה שישי ושמחי ותשכרי ותתערי כלומר אתה עתה תתעדני נפשך בב׳ דברים הא׳ הוא המאכל והמשתה כי בכל יום ויום הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתה יין אכול ושתה ואחר האכילה והשכרות את מתעדנת בתאות וז״א תשכרי כלומר תשכרי עתה בשכרות המשתאות וגם תתערי בעידון העריות והוא מלשון פתהן יערה לשון ערוה כאלו אמר שישי מתה שתשכרי במשתאות ושמחי במה שתתערי בעריו׳ כי דעי כי יבא זמנך וגם עליך תעבר כוס התרעלה:

(כב) **תם** עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך וכו׳. שבותם נביאים כי יש לאדם מיניים והגליות השמם

עֲוֹנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃ ה זְכֹר יְהוָה ו' חסר
מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָ* וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ ב נַחֲלָתֵנוּ הביטה קרי
נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ ג יְתוֹמִים הָיִינוּ *אֵין ואין קרי

דִמְלֵאָה אוּכְלוּסִין וְיֵיתוֹן פַּרְסָאֵי וְעִיקוּן לָךְ וְיַצְדוּן יָתִיךְ אֲרוּם
אִתְפַּרְסַם קֳדָם יְיָ עַל חוֹבוֹתָיִךְ׃ ה א זכור הֲוֵי דְכִיר יְיָ מַה דְּאִתְגְּזַר
לְמֶהֱוֵי לָנָא אִסְתַּכַּל מִן שְׁמַיָּא וַחֲזֵי יַת בְּסוּפָנָא׃ ב נחלתנו אַחְסַנְתָּנָא
אִתְהַפְּכַת לְחִלוֹנָאֵי בֵּיתָנָא לְעַמְמִין נוּכְרָאִין׃ ג יתומים הֲוֵינָן מִתִּילִין

הביט כן כתיב וקרי' הביטה וראה את חרפתנו והוא חד מן כ"ב מלין חסרים ה' בסוף תיבות' וקרי' וסימן נמסר במסר' רבתא במערכת אות הה"א בס"ד:

אבן עזרא

(א) **זכור**. הזכור בלב והמבט בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה: (ב) נחלתנו. שדות וכרמים מכורה לזרים שהם בארצנו: (ג) יתומים. ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו

לחם דמעה

ועונות הם המזידים וחטאות הם השגגות ואמר לבת ציון כי בשיתום עונה וימרק בגלותם את עונה אשר עותה תכף הש"י יגאל אותה ולא יוסיף לעכבה בגלות כדי שתמרק גם החטאות לפי שהחטאות כשיבנה ביהמ"ק יש להם תיקון שתביא קרבן ויכפר וז"א תם עונך וכו' כלומר איני מעכב אותך בגלות אלא עד שתמרק העון והוא המזיד כי זה אין לו תיקון בקרבן אמנם כאשר יהיה כי תם עונך בת ציון אז לא יוסיף הוא ית' להגלותך כלומר לא יוסיף לעכב אותך עוד בגלות כי בכל עת שמעכב אותנו בגלות הוה ליה כאלו בכל עת ועת הוא מגלה אותנו וז"א לא יוסיף להגלותך כי תכף בהתם העון לא יוסיף להגלותך על החטאות כי החטאות יתוקנו ע"י הקרבנות בבנין ביהמ"ק אמנם לבת אדום אינו כן כי בתחלה פקד עונך בת אדום והוא המזיד ואחרי שיתמה העון אח"כ גלה על חטאתיך לפקוד גם עליהם חטאתם והם השגגות ואמר ל' גילוי בחטאות לפי שמקודם כאשר יש עונות לאדם העונות שהם הגדולים והחמורים הם מכסים את החטאות שהם קלים וקטנים והם מכוסים בעונות ונפרעים מן העונות ואחר שפקדו על העונות מה שהיה ראוי עליהם אז נתגלו החטאות כדי שגם הם יקחו חלקם וז"א פקד עונך בת אדום כאשר כבר פקד עונך בת אדום אז גלה על חטאתיך ויתגלה פנקס החטאות להשיב לה עליהם גמולה בראשה וז"א גלה על חטאתי' כי אין להם כפרה על החטאות ע"י קרבן אלא צריך להנקם מהם גם על החטאות. וע"ז אפרש מש"ה אשרי נשוי פשע וכו' כלו' העיקר הוא שיהיה האדם נשוי פשע שהוא המזיד כי החטא לעולם הש"י מכסה אותו ואינו מגלה אולי יזכה שיבנה ביהמ"ק ויכופר ולכן הוא מכסה אותו וז"א כסוי חטאה אבל לבת אדום גלה על חטאתיך: **א"נ** הכונה לפי שלמעלה התודה על עונות ישראל והיה מקונן איך נשמתינו ורוח אפינו נלכד בשחיתו' היצה"ר וסיעתו הרודפים אחרינו כי בעת שיבא לציון גואלנו אז יוסר לב האבן מבשרנו ולא יוסיפו לחטא ועל זה ניחם הנביא את ישראל ואמר תם עונך בת ציון כלומר עוד לא יוסיף לעוות אדם במצותיו ית' כי כבר תם עונך ולא יהיה היצה"ר בעולם באופן כי בודאי לא יוסיף עוד להגלותך כי בהבטל המסבב יבטל המסובב ומסבב הגלות הוא העון וכיון שיתום העון לא יוסיף עוד העון להגלותך ומלת יוסיף ולא יוסיפו עוד לחטוא בודאי שלא יוסיף אפשר שחב אל העון כי כמעט שהוא המגלה בגלות לישראל וכיון שיתום לא יוסיף עוד העון להגלותך ואז בימים ההם ובזמן ההוא יתחיל לפקוד עון בת אדום וז"א פקד עונך בת אדום ואפשר שגם מלת פקד שב אל העון כי העון בעצמו הוא הפוקד ורצה לגבות את הוכו והוא בעצמו גלה על חטאתיך כי עד עתה היו מכוסים על יד העון ועתה בהפקד העון הוא מר גלה על החטאות ונגלו חטאתיו וגם אפשר כי מ"ש ל' גילוי בחטאות הוא לפי שהחטא הוא נעשה בשוגג והוא לא ידע ואשם ע"י הפקידה והיסורין כי לעולם היסורין הם מכ"מ דומה לחטאות נמצא שהפקידה היא הכת גילוי החטאות שעל ידם יזכו' בודאי החטאות ויאמר זה תחת זה ודייק עם זה שלא אמר גלה חטאתיך ומלת על יורה שהעונש בעצמו הוא גילוי שעונש זה הוא על חטא זה ועונש זה הוא על חטא זה וזה אמר על חטאתיך דייק מלת על בהיות כי שגיאות מי יבין ומעבט' רבו מארב' ואין להם מספר ע"כ נקט חטאתיך בל"ר והעון כינה אותו בל"י בערך החטאת ובזה הפי' ידוייק כי טעמו ונימוקו עמו במה שהבטיחן שלא יוסיף עוד להגלותם דאלת"ה מנ"ל שלא יוסיף להגלותם אם באולי יחטאו אבל בהיות שמדבר על העתיד וכדאמרן הבטיח על המסבב והמסובב כי בהבטל המסבב יבטל המסובב ולזה אמר לא יוסיף בוא"ו: **והר"מ** אלמושנינו כ' קלים היו רודפינו וגו' הפליג בקלות רודפינו ואמר שהיו יותר קלים מנשרי שמים וספר קלותם ברדיפתם אותנו אשר ממנו יראה קלותם היותם יותר מנשרי שמים כמ"ש והוא כי הנה מטבע העולם הוא שהרוצה לתפוס לאדם אחר ולרדוף אחריו אם הוא מהלך על הארץ נמהרים הגבוהים אורבים לו שם במארב במסתרים וכשיעבור באותו המארב יתפשוהו כי לא יכלו לרדוף לרוץ אחריו בהרים כי המרוצה היא בלתי אפשרית שם בהרים אמנם אם הוא הולך במדבר או בכל איזו דרך ישרה הנה שם אין מקום למארב יען כל הדרך ישרה ומגולה ואין מקום להסתתר במארב ועל כן הרדיפה שם היא המרוצה אחריו בחוזק עד ישיגהו ויתפשהו ואמר המקונן כי אלה רודפינו לרוב קלותם יותר מנשרי שמים עשו להפך מהנוהג בעולם אשר זכרנו והוא כי על ההרים היו דולקים ומדלגים ורצים במרוצה חזקה להופשנו וז"א על ההרים דלקונו כי לא ארבו לנו על ההרים רק רצו אחרינו דלקונו ודלגו על ההרים במרוצה גדולה מהר להר ומגבעה לגבעה כאשר ידאה הנשר ובמדבר ארבו לנו ר"ל כהיותינו הולכים במדבר שם ארבו לנו כי היתה מרוצתם כ"כ חזקה כעוף הפורח עד שהיו אורבים לנו מרחוק מאד עד שהיו נסתרים ממנו כמו היושב במארב ומשם היו משיגים אותנו במרוצתם החזקה וז"א במדבר ארבו לנו הפך הנהוג כי במדבר אין מקום למארב יען הנרדף רואה את הרודף מרחוק ויברח ממנו ולא יוכל להשיגו אך אלה היו כל כך קלים שהיו אורבים לנו בהיותינו הולכים במדבר כלו' שהיו כ"כ רחוקים ממנו שהיו נסתרים ממנו כמו במארב ואפ"ה היו רצים הרודפים ומשיגים אותנו כמי שעומד במארב קרוב בכר שעוברים עליו ונתפסים וז"א במדבר ארבו לנו עכ"ל וקרוב לזה פי' הרב מורי זלה"ה: **ואני** אומר כי אפשר ג"כ לומר כפי דרך זה שסיפר כי מרוצתם ואריכתם היתה שלא כדרך העולם כי דרך הרצים והרודפים לרדוף ולרוץ כשהוא דרך מישור לא בהרים הגבוהים כי בהר גבוה ותלול אינו יכול האדם לרדוף ולהשיג לחבירו ואלו על ההרים דלקוני ואינו רחוק לומר כי הקו"ף של דלקונו מתחלף בגימ"ל כי אותיות גיכ"ק מתחלפות ואפשר שהפליג לספר בקלות רדיפתם כי לא די שהשיגום הרודפים אבל מרוב כח מרוצת' דלגום ויעברום כד"א ויעבור את הכושי כי כן דרך הרץ במרוצה אין בידו לעכב המרוצה עד מקום מצומצם שיכוין אליו אבל מכח מרוצתו הוא עובר מעט לפני אותו הדבר שרוצה להשיג וז"א דלקונו כלומר דלגונו ובודאי שהמרוצה על ההרים היא שלא כדרך טבע אם לא כי משמים נלחמו עמהם וכן בענין המארב כי במדבר אין מקום למארב יען הנרדף רואה את הרודף מרחוק ויברח ממנו ולא יוכל להשיגו ועכ"ז אלינו במדבר ארבו לנו והש"י עור את עינינו והכה אותנו בסנורים ולא ראינו את הרודף באופן שאפי' במדבר שאין מקום למארב שם ארבו לנו ונתקיים בנו עינים להם ולא יראו. ואפשר לפ' דלקונו מל' דליקה והבערה ושריפה כי כן פירשו אותו רז"ל לפי דרכם והכונה שרמז כי רבים מישראל היו דנים אותם בשריפה וכדי שתהיה חרפת שריפתם מפורסמת גלוי לכל העמים היו הולכים לשורפם על ההרים הגבוהים כי בהיות השריפה בהר גבוה ותלול תתפרסם למרחוק דומה למה שמצינו כי כשהיו מקדשין ע"פ הראייה היו משיאים משואות בהרים הגבוהים וכדתנן היו משיאין משואות מהר המשחה לסרטבא ומסרטבא לאגריפנא כו' כן אלו האומות על ההרים הרמים דלקונו ושרפונו כו'. והרב מורי זלה"ה כ' רוח אפינו משיח ה' ויאמר כי רעה גדולה קרה להם על עולם חטאתם ורוב עונותיהם כי גרמו מיתה לפי שלא היה ראוי למות כלל כ"א שיהיה נלכד בשחת הגוים והכת זה היה מפני שישראל היו בטוחים בצלו באמרם שזכותו יגן בעדם ולא היו חוששים לחזור בתשובה בהשענם על רוב זכותו ומפני הרעה נאסף הצדיק וז"ש רוח אפינו משיח ה' כלומר אותו צדיק אשר הוא כולו רוחני מצד גדולת מעלת חסידותו והיה בערכנו כערך הנשמה לגוף ומלבד זה היה לו מעלה אחרת שהיה משיח ה' ובחירו עכ"ז נלכד בשחיתותם וזה מה לפי שאנחנו היינו בטוחים בזכותו שאמרנו בצלו נחיה בגוים ולא חזרנו בתשובה כאשר היה מן הראוי עכ"ל: **ואני** אומר כי לפי דרך זה נוכל להמשיך אותו מתחלת הפסוק על כונה זו וז"א רוח אפינו משיח ה' כלומר בשביל שחשבנו כי חיותינו ורוח אפינו היה הצדיק אשר הוא משיח ה' סמכנו עליו כי הוא יהיה רוח אפינו וג"כ וחיותינו ולא חזרנו בתשובה ע"כ נלכד הצדיק בשחיתותם של הרודפים ונסתלק מן העולם כדי להביא עלינו רעה כי מפני הרעה נאסף הצדיק וע"כ סלקו הש"י מן העולם כדי שלא יגן עלינו לפי שאנחנו אמרנו בצלו נחיה בגוים והיה היה לנו לצל יומם מחורב ושמנו בטחונינו בו וז"א אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים כלומר בשביל אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים ע"כ נלכד בשחיתותם כי אינו חפץ הוא ית' שישראל ישענו ויבטחו על זכות הצדיק והמה ימרו את דברו אבל חפץ כי המה ישובו אליו ית' בתשובה שלימה והוא ירחם והוא ינחם: **עוד** כתב הרב מורי זלה"ה שישי ושמחי בת אדום כו'. אמר שבהיות שהאומה הישראלית עם היות בת ציון שהשם הזה מורה היותה קדושה וטהורה וחביבה לאלהים מצויינת בתורה ובמצות וגם עם שהיתה שוכנת בא"י שהיא אה"ק לא שוה לה ביום הפקידה והכ' בהיותה אנו של מעלה יתירה וזכות גדול לא הגינו עליה כלל את שאת בת אדום והוא שם מורה על הגנות כד"א הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כו'. ויושבת בארץ עוץ ארץ טמאה ומזוהמת שבודאי אין דבר להגן עליך בלי ספק שגם עליך תעבר כוס הפורעניות ולא יקרך כמו שקרה לנו אלא יהיה יותר כי כלה נחרצת שתשכרי ותתערי תתרוקני מכל וכל מן העולם עכ"ל: **והרמ"א** ז"ל כ' גם עליך תעבר כוס הפורעניות והשכרי ממנו ותקיאהו וז"א ותתערי כמו ותער כדה כו' עכ"ל:

(א) **זכור** ה' מה היה לנו. שמעתי כי בהיות שאין הרעה המגעת אל מי שלא הורגל בטוב' כלימיו נערכת עם מי שהוא הי' בטובה ועכשיו באה עליו רעה כי זה בודאי הלא רעתו רבה כי קשה עליו מאד כי הוא מורגל להיות לו טובה ולכן אמרו ישראל זכור ה' הטובה שהיה לנו לשעבר ורוס המעלה אשר היה עלינו בזמן אשר עבר והביטה וראה עתה את חרפתינו כי קשה מאד עלינו כי היינו מלומדים בטובה: א"נ אמר זכור ה' מה היה לנו. ממה שהרגו הגוים בנו ושפכו דמינו כמים סביבות ירושלים וגו' הרי מה שהיה על המתים שכבר מתו ביד האויבים והביטה וראה את חרפתינו אנחנו אשר אנו חיים עדנה כי כל היום חרפוני אויבי וכתיב הבט חסר בלא ה"א לומר כי אף שההבטה היא מרחוק אעפ"כ אינו צריך הבטה גמורה ושלימה כי חרפתינו גדלה כ"כ שהיא נכרת ונראית בהבטה חסר' וז"ש הביט הבטה חסרה אף שלא תביט בעצם מיד אתה תראה את חרפתינו: א"נ אפשר שאמר הביטה חסר ה"א וגם יובן למה כפל הביטה וראה ופתח בהבטה וסיים בראיה אמנם התחיל לשאול ממנו יתב' מן המועט אל המרובה ובהיות כי בעונותינו שרבו סילק הש"י את שכינתו מן התחתונים ויאמר אלכה ואשובה אל מקומי הראשון הלא הוא השמים לכ"א ידענו כי כבר נסתלקת מבינינו ואתה עתה בשמים ממעל אבל עכ"ז משם ממכון שבתך הבט כי הבטה היא ממקום רחוק ולפי שאפי' להבטה שלימה שיביט משם ממקומו עלינו בשלימות אין לנו זכות על זה לכן לא שאל רק הבטה ואפי' שתהיה הבטה חסרה כי ידענו כי אין בנו זכות לשתביט בהבטה שלימה ואחר אשר שאל ההבטה הוסיף לשאול שיראה בדרך ראייה וירד לראות מקרוב את חרפתינו שמחרפים לנו הגוים וזהו את חרפתינו דקאמר והוא כדמיון שארז"ל בכותי שהולך לשאול בפתחים בראשונה שואל שיתנו לו בצל ואחר שנתנו לו בצל או' בצלא בלא פתא נסיב לבא ונותנים לו גם את הפת: א"נ אפשר כי היה נר' בעיני ב"י כי לקחה מיד ה' כפלים וגו' כמאמר הנביא ע"ה ולכן חילה פני אל ואמר זכור ה' מה היה לנו כלומר העבירות שהיה לנו בידינו והביטה ג"כ וראה את חרפתינו ושים זה לעומת זה ותראה איך לקינו בכפלים ומכ"ש שתם עונינו:

(ב) **ואמר** נחלתינו נהפכה. מתחלה כשצרו האויבים עלינו מיד השדות והכרמים שהיה לנו חוץ לעיר מיד נהפכה לזרים כי אלו הם נחלום ולקחו להם נחלתינו ואח"כ שהבקעה העיר ונכנסו הגוים לתוכה גם בתינו היו לנכרים והרגו את אבותינו בהיותם בתוך הבתים ונשארו יתומים וז"ש יתומים היינו וגו': א"נ אמר נחלתינו נהפכה לזרים. לפי שמי שמת לו אביו חייב לברך שתים ברוך דיין האמת על מיתת האב והטוב והמטיב על שהוא יורש נחלות אביו לזה אמר הכא ברוך דיין האמת בירכנו וברכת הטוב והמטיב לא וז"ש נחלתינו שהיה לנו לברך עליהם הטוב והמטיב נהפכה לזרים ובתינו לנכרים באופן שלא נתחייבנו לברך ברכה זו אבל ברכת דיין האמת ברכנו כי יתומים היינו ואין אב וגו' את זה שמעתי מפי החכם השלם הר"ר שמואל ן' וירגה זלה"ה: א"נ כונת או' נחלתינו הוא על כל כללות א"י אשר היא נחלה מאבותינו אברהם יצחק ויעקב אשר נשבע לאבותינו לתת לנו ונתנה לנו ונחלנו אותה ועתה נהפכה לזרים זדים ארורים ואמר נהפכה ולא אמר נתנה לזרים או נחלוה זרים להורות כי א"י היא

לְיַתְמִין דְלֵית לְהוֹן אַבָּא אִמְהָתָנָא כְּאַרְמְלָן דְאָזְלוּ גַבְרֵיהוֹן בִּקְרָבֵי
יַמָּא וּמְסַפְּקָא לְהוֹן אִם אִינוּן קַיָּימִין: ד מימינו מֵימָנָא בְּכַסְפָּא
שְׁתֵינָא קִיסָנָא בְּדָמִין יֵיתוּן: ה על עַל פִּירְקַת צַוְורָנָא אִטְעֲנָנָא כַּד

תולדות אהרן מימינו בכסף. יבמות קח: על צוארנו נרדפנו. זכר ויגש:

ט"ו רפין אָב אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת: ד מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ
ל' זקף קמץ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ: ה עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ

בכסף ט"ו רפין וסימן נמסר ביהושע סימן כ"ב:

אבן עזרא

היינו ואין אב ידוע שמנהג משפחת האב לעזור היתומים: (ד) מימינו. אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במצור מן אויב: (ה) על. ואם אנחנו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפנו הצר

רשי

(ד) מימינו בכסף שתינו. שהיו יראים לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף: על צוארינו נרדפנו. בעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו. יגיעו בידינו כי האויבים גוזים

לחם דמעה

היא כמו עיר הפוכה בהיותה ביד זרים מלשון בהפוך ה' את הערים האל וכן כמהפכת סדום ועמורה ולכ"א נהפכה לזרים כי בהיותה בידם תקרא הפוכה שהוא כאילו נהפכה על היותה בידם ומה גם כי אחר שבאה ביד זרים נהפכה מטבעה וכנסה פירותיה ואינה מוציאה פירות א' מני אלף ממה שהיתה מוציאה בזמן ישראל ולסבת כל האמור קראה נהפכה וגו' ולא לבד לקחו הנחלות אבל גם בתינו לנכרים ואומר בתינו אפשר שרמז לנשים כי אין בית אלא אשה ורמז כי שובים שבבום ונשים בציון ענו וגו' וז"א בתינו לנכרים:

(ג) ואמר יתומים היינו ואין אב כלומר יתומים היינו מן האב של ב"ו כמונו ואין אב כי גם אבינו שבשמים שהוא האב אמיתי הוא ג"כ הסתיר פניו ממנו וז"א ואין אב וכתיב אין אב בלא וי"ו דאי הוה כתיב ואין בוי"ו היה מורה מוסיף על ענין ראשון דקאי איתומים היינו והיה נראה ח"ו שגם מאבינו שבשמים אנו יתומים ולכ"א אין אב בלא וי"ו העטוף שאין אנו יתומים ממנו כי לא אלמן ישראל מאלהיו אלא אין אב בלבד כי הסתיר פניו ממנו ואינו מתנהג עמנו כמדת אב עם בנים אבל עם היותו חי וקיים אני יתומה ואבי חי אינו מתנהג עמנו במדת אב וז"א אין אב כי אדרבא יהפך לאכזר לנו בעולם ידו ישטמנו. ואמותינו אמר לשון רבים על ב' האמהות חדא האם שילדתו ועוד כנסת ישראל השכינה שהיא אם של בנים ואמר כי שתיהן הן כאלמנות לא אלמנות ממש אלא כאלמנות וחדא לטיבותא וחדא לרעה כי לכנ"י היא לטובה שאינה אלמנה ממש אלא כאלמנה כי עוד ישוב בעלה אליה אבל היא בהסתר פנים עתה וכנגד האם שילדתו היא כאלמנה לרעה שהרגו את בעלה ואין רואה ואין מי שיעיד כדי שתגבה כתובתה ויתירוה להנשא לאחר והרי היא עגונה כל ימיה וזהו כאלמנה לא אלמנה ממש שאסורה לינשא לאחרים: א"נ מה שכפל ואמר יתומים היינו ואין אב כי היינו יתומים היינו ואין אב אלא הכונה כי פעמים רבות אפי' כאשר מת האב ונשארו הבנים יתומים הנה ינוחמו היתומים הקטנים כשתנשא אמם לאחר ובעל אמם הוא להם במקום אב ומרחם עליהם ושמעתי שזו היא כונת מש"ה כאיש אשר אמו תנחמנו ע"י שנשאת לאחר ובעלה הוא לאותו היתום במקום אב כן אנכי אנחמכם אבל יש הפרש גדול בין נחמתי שאנחם אתכם לנחמת אותה האם לבנה כי אותה האם אינה יכולה לנחם את בנה כאביו ממש לפי שאביו כבר מת אבל מנחמת אותו באחר במקום אביו אמנם אתם בירושלים תנוחמו כלו' בירו' עצמה תנוחמו והאבידה עצמה שאבדתם היא עצמה תחזור אליכם: והנה אמר עתה המקונן יתומים היינו והכונה על שמתו אבותם ואו' ואין אב הכונה שאפי' אב אחר במקום אביהם המת א"א שיהיה להם וזהו ואין אב דקאמר והטעם מפני שאמותינו כאלמנות לא אלמנות ממש לפי שאבותיו מתו במלחמה ואין מכיר שיעיד על מיתתם כדי שתוכל האשה להנשא באופן שאמותם נשארו עגונות כאלמנות ולא אלמנות ממש באופן שלא יוכל לבא להם אב אחר במקום אביהם המת וז"א ואין אב והטעם לפי שאמותינו כאלמנות ולא אלמנות ממש כדאמרן:

(ד) ואמר מימינו בכסף שתינו. המים שכבר הם שלנו בבתינו צריך ליתן כסף לאויב שיניח אותה לנו לשתותה ולזה לא אמר מים בכסף שתינו ועצים במחיר וגו' אלא אמר מימינו בכינוי לרמוז אל האמור ועצינו העצים שכבר לקחנו אותם במעות והרי הם מונחים בבתינו וז"א עצינו באים אויבינו ולוקחים אותם וצריכים לנו ליתן להם עוד מחיר כדי שיניחום לנו וז"א במחיר יבואו כלו' שחוזרים ומוכרים אותם לנו במחיר עם היות שהיו הם מימינו ועצינו מקודם ומונחים בבתינו אח"כ מצאתי במדרש כפי' הזה: א"נ אמר לשעבר היינו עשירים מלאים כל טוב עד שאף כלי המים שלנו היו כלי כסף לא לבד כלי היין אלא אף כלי המים היינו שותים אותם בכלי כסף שתינו ועתה הלואי שתחת הכסף יהיה נחושת אלא אפי' של נחשת או של ברזל לא היה לנו במקום כלי כסף אלא הלואי פשוטי כלי עץ היה לנו כדי לשתות וז"א עצינו במחיר יבאו כלומר במחיר ובתמורת הכלי כסף שהיה לנו עד עתה כדי לשתות בהם עתה באו כלי עץ במקומם ובמחירם וחילופם וז"א עצינו וגו': א"נ מ"ש עצינו במחיר יבואו הכונה שכל הפסוק הוא סיפור כל המעלה שהיה להם לשעבר וז"א מימינו בכלי כסף שתינו כדאמרן ועצינו להסקה מעולם לא הלכנו אנו בעצמינו ליער לחטוב עצים אלא הגוים היו הולכים וכורתים עצים מן היער ואנו במעותינו היינו לוקחים אותם מהם במחיר ועתה בעונותינו שאנו בגלות וכלתה פרוטה מן הכיס אנו צריכים לילך אל היער לחטוב עצים הצריכין לנו ועל צוארנו אנו מביאים עצים מן היער עד הבית ואחר כל היגיעה הזאת בא האויב ורודף אותנו ליקח העצים מידינו וז"א נרדפנו אחר שהבאנו העצים על צוארינו רודפים אותנו באופן שמה שיגענו אינם מניחים אותה לנו וז"ש יגענו לא הונח לנו כי מה שיגענו לא הניחוהו לנו: א"נ אמר על צוארינו נרדפנו שהאויבים אינם רודפים אחרינו על עסקי ממון ליקח את ממונינו בלבד אלא על עסקי נפשות לעשות לנו שחיטה בצואר וז"ש על צוארינו להרוג אותנו ולכרות את ראשינו על זה נרדפנו: א"נ אמר על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וז"ש על צוארינו כי דברי התורה הם ענקים לגרגרותינו ולצוארנו ועל צוארנו שבטלנוהו מלהגות בתורה על זה נרדפנו ואין לומר כי צואר יקרא העורף שהרי בשחיטת חולין קאמר מנין לשחיטה שהוא מן הצואר כו' ונקטינן שהשחיטה היא בסימנין לא בעורף הרי שגם הקנה הוא נקרא צואר ולכן על צוארינו שבטלנו מלהגות בתורה על כן נרדפנו:

א"נ אמר על הגאוה כענין ידברו בצואר עתק וכענין יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון וז"ש על צוארנו שהיינו גסי הרוח על עון זה נרדפנו רדפו אותנו האויבים. ואמר יגענו לא הונח לנו כלומר שלא שמחתנו כימות אשר עניתנו שהרי ת' שנה היינו מעונים בעוני מצרים ומשיצאנו ממצרים לא ישבנו בשלוה ובמנוחה ת' שנה אעפ"כ בכל עת היו באים עלינו אויבים מכל עבר ומכל פנה פלשתים ואדום ומואב וכדומה באופן שבזמן שיגענו בעוני מצרים ובעבודת הפרך לא הונח לנו ולא שלונו: ואם נאמר שירמיה הנביא התנבא על העתיד והוא על הגלות הארוך הזה אשר יגענו בו עד היום אלף ותקל"ב שנה ובודאי כי כשיעור הזמן הזה אשר יגענו לא הונח לנו לשעבר וגם לעתיד אפי' אם יבא היום משיחנו לא הונח לנו ולא נשאר לנו זמן כדי שיהיה לנו מנוחה כשיעור הימים אשר יגענו שהרי נקטינן כי שיתא אלפי שני הוי עלמא והרי חלפו למו ה' אלפים וש"ס ליצירה נשארו תר"מ שנה ואפילו אם יבא עתה משיחנו שיעור מה שיגענו לא הונח לנו כי אלף ותקל"ב שנה יגענו ולא הונח לנו שיעור השנים שיגענו אפילו אם נשים במונח שהיו' יבא משיחנו כי לא נשארו אלא תר"מ שנה ונקט לא הונח ל' עבר כי כל נבואה לגבי דידיה הכל נחשב כאלו כבר עבר ולהורות על אמיתת הנבואה מדבר אותה בל' עבר כאלו כבר נתקיימה וכבר נעשתה: והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב אמר נחלתינו נהפכה לזרים. ירצה הנה כללות הרעב שבא אלינו בשעבר שראוי שתזכור אותה הוא שנחלתנו נהפכה לזרים כי זרים בנחלה נחלו אותה בהיותינו אנחנו יורשים אמיתים ונהפכה להם הנחלה שיהיו הם יורשים אותה ואנחנו נגרשים ממנה שהוא להיפך ממש כי ע"כ לא אמר נחלתינו לזרים וכו' ואמר נהפכה כלו' הדבר נעשה להיפך מן הקצה אל הקצה כנזכר: ואמר על צוארינו נרדפנו. הורה בזה היגיעה והעמל שהיה להם בשעבוד ובזה אמר כולל אחר שנכללו תחתיו כמה דברים אחרים שיורו על הפלגת העמל והיגיעה שהיה להם מהצרים שמצירים אותם והוא שעל היותם סובלים עול העבודה תמיד על צוארם עוד היה נוסף על זה נרדפים מאת האויבים לעמול עוד וז"א על צוארינו נרדפנו רוצה לומר נוסף על עבודת צוארינו עוד נרדפנו ונמצא שיגענו בעבודה שעל צוארינו תמיד ולא הונח לנו אחר שעל כ"ז נרדפנו מאת האויבים כי אם היו מתפייסים ומרוצים בעבודת צוארנו אף שהיינו יגעים תמיד היה לנו מנוחה בכל מה במה שלא היינו עוד נרדפים מהם והיו מתפייסים בעבודתינו אך במה שנרדפנו עוד נוסף על עבודתינו הנה מזה הצד אין לנו צד לנוח מרגזנו ומעצבנו ובזה הכולל נכללו כל אופני מיני עמל ויגיעה יום יום יעמס לנו הצר הצורר כי נוסף על היותו עם ה' עיף ויגע בעול העבודה על צוארו תמיד היתה עוד יד האויב והרודף נטויה לרדוף אחריהם לשעבדם בעבודה אחרת באופן שאין להם שום צד ואופן מנוחה בעולם וז"א יגענו לא הונח לנו: א"נ אמר על עצמות השעבוד דרך גוזמא והוא כי בהיות הרדיפה על ענין הצואר שנוגע בעול העבודה על צוארינו וכאשר נעשה התכלית המבוקש מהם ויגענו בצוארינו עדיין לא היו מניחים אותנו רק היו עוד רודפים אחרינו אחר השגת המבוקש והוא הפך הטבע והנוהג שבעולם שאחר השגת המבוקש לא יבוק' עוד וז"א על צוארנו ר"ל ע"ד צוארנו שנשעבד עבודה שבצואר ע"ז נרדפנו מהם ואחר השגת המבוקש הזה לא הונח לנו וז"א יגענו לא הונח לנו ירצה יגענו בצוארינו כאשר נדרשנו מהם ועכ"ז ולא הונח לנו כי רודפים אחרינו על המבוקש עצמו והוא דבר מתמיה הפך נוהג שבעולם כאמור עכ"ל: ואפשר לי עוד לומר כי מ"ש מימינו בכסף שתינו ולא אמר מימינו בכסף קנינו הכונה להורות הפלגת הרע אשר הגיע אליהם אפילו מים מועטים כשיעור שתייה שהוא רביעית מים אפילו שיעור מועט כזה לא היה אלא בכסף מלא במעה של כסף ולא בפרוטות של נחשת ואם במים אשר מטבעם הם בזול וכמעט שנמצאים בחנם אפ"ה היו כל כך ביוקר לישראל מצד היותם בגלות כ"ש לשאר המזונות הצריכים לאדם שלא היו נמצאים לישראל אלא בכסף מלא יתנו אותם אליהם בק"ו מן המים:

(ה) אמר עוד על צוארינו נרדפנו וכו'. לפי שלמעלה סיפר איך כל יגיעם אכל זר כאומרו נחלתינו וגומר מימינו וגומר עצינו וגו' ועל צוארינו נרדפנו והטעם לפי שיגענו במה שלא הונח לנו כי הנה האדם אשר כל יגיעו יהיה

בעסקי

*לֹא הֽוּנַח־לָֽנוּ׃ ו מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד אַשּׁוּר לִשְׂבֹּעַ לָֽחֶם׃ ז אֲבֹתֵינוּ חָֽטְאוּ *אֵינָם *אֲנַחְנוּ עֲוֺנֹתֵיהֶם סָבָֽלְנוּ׃
ולא קרי · ואינם קרי · ואנחנו קרי

הֲוֵינָא אָזְלִין בְּשִׁבְיְתָא חֲמָא נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא סַרְכַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דְאָזְלִין רֵיקָנִין פַּקֵיד לְחַיָּיטָא סִפְרֵי אוֹרַיְתָא וּלְמֶעְבַּד מִנְהוֹן גּוּאַלְקָן וּמַלְיָאוּ יַתְהוֹן מִן פְּרִידָא דִי עַל סְפַר פְּרָת וּטְעַן יַתְהוֹן עַל צַוְורֵיהוֹן וּבֵי הִיא זִימְנָא לְעֵינָא לָא הֲוַת נְיָחָא לָנָא׃ ו מצרים מִצְרַיִם יְהַבְנָא סְטַר (כת"ק סְעַד) לְאִתְפַּרְנָסָא תַמָן וּלְאָתוּר לְמִסְבַּע לַחֲמָא׃ ז אבותינו אַבְהָתָנָא חָבוּ וְלֵיתְהוֹן בְּעַלְמָא וְנַחְנָא בַתְרֵיהוֹן

מצרים ג' ר"פ וסימן מצרים שמה תהיה. מצרים כיאר יעלה. מצרים נתנו יד: נתנו ד' דגשים וסימן ביחזקאל סימן כ"ז:

רש"י

גוזים וחוטפים הכל בנוסים וגולגליות וארנוניות: (ו) מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאצלו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו. ולאשור. שישביעונו בלחמם: נתנו. כמו נתננו דגשות הנו"ן משמשת במקום נו"ן שנייה וכן (ד"ה א כט) כי ממך הכל ומידך נתנו

אבן עזרא

הצר רדפנו ויגענו חנם כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים: (ו) מצרים נתנו יד. דגשות הנו"ן במלת נתנו תחת נו"ן השרש כי זאת הנו"ן סימן המדברים ותיבת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבעו למצרים ואשור ואולי נשבע: (ז) אבותינו. זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו
עם

לחם דמעה

בעסקי העולם הזה כמו נחלות ובתים וכיוצא ולאסוף ממון הנה הוא יצבור ולא ידע מי אוספם כי אפשר שהוא עושר שמור לאחרים שהם בעליו ומה שיגע לא הונח לו אמנם היגע בתורה הנה תירתו היא במורה לו ואין מי שיקחה ממנו כי אינו דבר הניטל ביד שיוכלו להניחה לו כי תורתו תוך מעיו וא"א ליטלה ממנו לא בעה"ז ולא בעה"ב וכמש"ה בהתהלכך תנחה אותך בעה"ז בשכבך תשמור עליך בקבר וכו' וז"א בכהן יגענו לא הונח לנו כלומר כל הבא עלינו הוא לפי שיגענו בדבר שלא הונח לנו והם הנחלות והבתים שהזכיר אבל נהפכו לזרים ולנכרים ואם היינו עוסקים בתורה ובמצות לא היה בא עלינו מה שבא מהצרות אשר ספר: אי נמי אמר נחלתינו נהפכה לזרים. אפשר שכונת המקונן היה לקונן איך הנחלה שהנחיל לנו הב"ה נהפכה עתה לזרים כי היה ראוי שיקיים הש"ת מאמר יפתח לבני עמון את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש וגומר ולא כן היה אבל מה שהנחילנו והורישנו הש"ת נהפכה לזרים והיה מן הראוי שלא יגליתו בה ותהיה משכלת אותם ואוכלת אותם כי הם זרים אללה ועכ"ז ראה ראינו כי נהפכה לזרים האלו הפכה את טבעה כי עד עתה לא יכלה הארץ הזאת לשאת זרים בתוכה אבל וחקיא הארץ את יושביה הראשונים ועתה בראותינו כי הזרים הגליתו בתוכה נרא' כי נחלתינו נהפכה מטבעה לטבע אחרים וסברה וקבלה אותם בסבר פנים יפות וההפוך היה מן הקצה אל הקצה עד שלהם היתה מקבלת בסבר פנים יפות ולנו היתה מקיאה אותנו וז"א בתינו לנכרים כלומר בתינו הם הבתים בעצמם נהפכו לנו לנכרים כי התנכרו לנו וזה כי ידוע מאמז"ל כי בית חנוק ואשה הם סימן ולפעמים רבות הבית בעצמו היה לאדם סי' או לרע או להטיב וז"ש בתינו הם בעצמם נהפכו לנו לנכרים כי התנכרו לנו ובהיותינו שוכנים בהם לעולם היינו הולכים לאחור ולא לפנים וכינוי נכרים שב אל הבתים עצמם כי בית הוא לשון זכר כמד"א הבית הזה אשר בונה וכן ברז"ל בית זה אני מוכר לך וכו' ושיפר איך בתיהם בעצמם הוא לסימן רע להם וזה כי בשכנם בתוכם היו בניהם יתומים ונשותיהם אלמנות וז"א תכף יתומים היינו וגומר וכן בענין מזונותיהם היו הולכים לאחור ולא לפנים כי אפילו המים והעצים לא היו משיגים לקנות וז"א מימינו בכסף שתינו כו' ועל צוארנו נרדפנו ועם היות שיגענו למצא טרף לביתינו לא הונח לנו כי לא היינו משתכרים אפילו כדי לקנות המים והעצים כ"ש לקנות לחם ולכן כאשר ראינו כי הארץ היתה מקיאה אותנו ולא הונח לנו תכף עזבנו את הארץ ונתפזרנו מהם למצרים ומהם לאשור ולמצרים נתנו יד כלומר הושטנו את ידינו אליהם כדי להסמך כאדם המושיט ידו להשען על חבירו שלא יפול כן אנחנו נתנו יד והושטנו ידינו להסמך על מצרים ועל אשור כדי לשבוע לחם כי שם הלחם בזול ולפחות כדי לשבוע מלחם לבד הלכנו לשם בראותינו כי הקיאנו בתינו אותנו: ובמדרש ירמיה קורא אותה נחלתינו ישעיה קורא אותה בית קדשנו ותפארתנו בא אסף ואמר לא נחלתינו היא ולא בית קדשנו ותפארתנו היא אלא באו גוים לתוך שלך הלא הוא דכתיב אלהים באו גוים בנחלתך וגומר ע"כ: ובונת רז"ל היא כי ירמיה אמר גם אם לא היה בירושלים רק בחינה זו אשר היא כבר היתה נחלתינו שהנחילנו ה' אלהינו והיה ראוי שאותו נירש לעולם ועד וכיון שהוא ית' נתנה נחלה לישראל עבדו כי לעולם חסדו היה מן הראוי שימשך המתנה הזאת ולא יהיה לה הפסק ולכ"א ראוי לקונן אפילו על זאת החלוקה לבדה איך נחלתינו נהפכה לזרים והנה ירמיה לא הזכיר כי אם בבחינת ישראל על היותה נחלתינו ואיך נהפכה לזרים: בא ישעיה וצירף ב' בחינות והיה מקונן על שתיהם אם בבחינת ישראל ואם בבחינת הש"ת וז"ש בית קדשנו ותפארתנו אשר היא בחינת ישראל כי המקדש היה תפארת ישראל וגם בחינה שנית והיא הנוגע לכבוד הש"ת וה"א אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש כי מקום הילולו ית' לא היה ראוי שיהיה לשרפת אש: בא אסף ואמר לא נחלתינו היא כלומר אין לקונן על בחינת היותה נחלתינו לבד כאשר עשה ירמיה ולא לצרף ולקונן על ב' הבחינות כאשר עשה ישעיה וז"א ולא בית קדשנו ותפארתנו היא כי אין להשוות בחינתינו לבחינתו ית' כי מה לתבן את הבר אבל ראוי לקונן על דבר כבוד שמו ית' לבד וז"ש אלא באו גוים לתוך שלך הלא הוא דכתיב אלהים באו גוים בנחלתך וגומר: ובפי מ"ש רז"ל בפסוק ויפול על צוארי בנימין אחיו ויבך שהכונה שלפה ב"ה ראשון ושני שהיה עתיד לבנות בחלקו של בנימין ועתידין ליחרב ובכה על חורבן וקראם צוארי אפשר שז"א בכאן על צוארנו נרדפנו כי לעולם נרדפנו מהאומות על ענין הב"ה שהיה לנו ועליו נרדפנו פעם ראשונה ושניה כדי להחריבו באופן כי מה שיגענו בבנינו בראשונה ובשניה לא הונח לנו רק החריבו אותה האומות: גם אפשר שרמז לטורח שטרחו ישראל בבנין בית שני שלא היו מניחים להם להיות יגעים בבנינו אבל קמו עליהם מונעים רבים כמסופר בד"ה וז"א יגענו ולא הונח לנו לייגע בו כי היו רוצים למנוע אותנו:

(ו) בהיות כי למעלה סיפר מגודל הרעב כי אפילו המים לא היו משיגים לקנות וכ"ש הלחם וכמ"ש מימינו בכסף שתינו וגומר באופן כי הרעב כבד בארץ עם היות כי עד עתה בארצנו ארץ ישראל שם צוה ה' את הברכה עד כי אפינו למצרים אשר תכלית ריבוי הלחם ימצא בה לסיבת כי נילוס עולה ומשקה אותה ועכ"ז למצרים נתנו יד וכונת נתינת היד כמי שנותן ידו לחבירו לסעדו ולתומכו כן אנחנו נתנו יד למצרים כדי לתמכם ולסעדם כדי שישבעו מלחם וכן לאשור נתנו יד לשבוע לחם כלומר כדי שישבעו מלחם ומלא לשבוע לחם שב למצרים ולאשור כי ב' המקומות הללו בניסם היו ניזונים ממנו כי נתנו יד אליהם לסעדם בלחם ועתה נהפך לאבל מחולנו ומימינו בכסף שתינו כו': אי נמי הכונה ע"ד שפירשנו לעיל כי אנו מרוב הרעב שהיה לנו למצרים נתנו יד כדי שיסייעונו ויסעדונו לשבוע לחם וכונת נתנו יד כמי שמושיט ידו לחבירו להשען עליו כן אנו הושטנו את ידינו למצרים וגם לאשור כדי לשבוע לחם: אי נמי אפשר שרמז למה עברו את דבר הנביאות אשר הזהיר אותם שלא ירדו למצרים ועליהם נאמר הוי היורדים מצרים לעזרה ועברו על מה שכתוב בתורה לא תשובו בדרך הזה עוד וז"א מצרים נתנו יד כלומר למצרים נתנו יד שיעזרונו וירדנו שם לעזרה שיסמכו בידינו להצילנו כמו שאשור דרכו לירד למצרים על דבר כלהם וז"א אשור לשבוע להם כלומר כי כמו שאשור דרכו לירד שם למצרים לשבע להם כן אנחנו ירדנו למצרים לעזרה והנה אשור אם היה יורד למצרים לא היה בו עון אשר חטא כי היה הולך שם לשבוע להם וז"א אשור לשבוע לחם אמנם אנחנו עברנו על מאמר ה' וכודאי כי אשמתינו גדלה עד לשמים והנה סיפר כובד העון הזה וגודלו:

(ז) אמר אבותינו חטאו ואינם. כלומר כי גם אבותינו הראשונים חטאו ונכשלו בזה כי אמרו בפיהם נתנה ראש ונשובה מצרימה וקורא אותו חטא לב' סבות אם לפי שלא ראו עד עתה שאחרים נכשלו באותו העון ולקו כדי שיראו ויקחו מוסר ועוד שנית כי לא עשו הדבר בפועל רק חטאו במחשבה ודבור כי חשבו מחשבה ונתנו לב לשוב ודברו בפיהם אבל לא עשו הדבר בפועל ולכן אינו קורא אותו אלא חטא וז"א אבותינו חטאו בזה כחטא בעלמו אבל אם חטאו כבר עברו ונענשו ובמדבר תמו ושם מתו וז"א ואינם. ואנחנו עם היות שראינו שלקו אבותינו לא לקחנו מוסר אבל העוינו והרשענו וירדנו בפועל למצרים לעזרה וכמ"ש מצרים נתנו יד וגומר וזה שאמר ואנחנו עונותיהם סבלנו כלומר כי העונות אשר יעשה אותם האדם הם כמו משא על האדם וכמש"ה כמשא כבד יכבדו ממני וז"א ואנחנו עונותיהם סבלנו כלומר כי העונות אשר יעשה אותם האדם הם כמו משא על האדם כלומר כי נכשלנו במה שהם נכשלו ואם להם יקרא חטא ומכשול לנו בערכנו יקרא עון כדאמרן וז"א עונותיהם סבלנו: והנה הש"ת השיב גמולינו בראשינו וז"ש עבדים משלו בנו וגומר כי לפי שהוא ית' אמר כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ולא עבדים לעבדים הוא הוציאנו שלא נהיה עבדים לעבדים ועל שחזרנו לשם וביטלנו מאמרו ע"כ עבדים משלו בנו כי כל העולם הם עבדים לש"ת ואנחנו היינו עבדים לעבדים ואמר פורק אין מידם לרמוז איך היה הדבר מכ"מ כי הנה מצרים אפשר שהיה נקראת בית עבדים כד"א מארץ מצרים מבית עבדים לפי שאז"ל כי כל עבד שהיה יורד למצרים שוב לא היה יוצא באופן כי שם היה מאסר ובית מושב לעבדים והוא ית' הוציא את ישראל מארץ מצרים ועתה על דבר אשר ישראל ירדו מצרים לעזרה על כן עבדים הזקים משלו בנו אשר פורק וגואל אין מידם כי כמו שהעבד שהיה יורד למצרים שוב לא היה לו פורקן וגאולה כן עתה עבדים משלו בנו אשר פורק אין מידם ואין מידם מציל וגם כאשר ירדנו למצרים גם שם לא הונח לנו כי הנה אבותינו הראשונים אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה וכו' לפי שאמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב אמנם בכאן אפילו מימינו בכסף שתינו וכ"ש הלחם כי בנפשנו נביא לחמנו וגומר וכן עורנו עור פני כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב באופן כי חשך משחור תארם וצפד עורם על עצמם וגומר: אי נמי אמר אבותינו חטאו ואינם וכתיב אנחנו עונותיהם כו' וקרינן ואנחנו שמן הכתיבה משמע כי אנחנו עונותיהם סבלנו וזה הוא שלא כדין כי אבות לא יומתו על בנים ובנים לא יומתו על אבות ולכן קרינן ואנחנו לומר כי אבותינו חטאו וכו' וגם אנחנו חטאנו כאבותינו ולכן אנחנו עונותיהם סבלנו שהוא הכתיב כי כשאוחזין הבנים מעשה אבותיהם בידיהם מגיע להם רעה על עון אבותם ומגלגלים עליהם את הכל: גם אפשר לומר כי כשהאבות הם בחיים ויוכלו לקבל ענשם. אינו מן הראוי כי אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה אבל כאשר כבר מתו שהאבות אז אינו מן התימה שהבנים יסבלו עון אבותם וז"א אבותינו חטאו ואינם כלומר כבר מתו וכיון שכבר מתו ואינם אנחנו עונותיהם סבלנו: אי נמי הכונה לומר אנו מקבלים עלינו לסבול עונות אבותינו כענין שחייב הבן לומר אהר פטירת האב הריני כפרת משכבו וז"ש אבותינו חטאו ובשביל החטאים שעשו שהם השגגות בחטאם מתו וז"א ואינם נבארו עדיין עליהם העונות שהם הזדונות לסבול עונשם בע"ה ולכן אנו עשינו המוטל עלינו כפי הדין שאנחנו עונותיהם סבלנו וקבלנו עלינו להיות כפרת משכבותם: אי נמי יובן כונת הכתוב הזה עם מה ששמעתי בשם חכמי קבטוליו' על מש"ה כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך וכו' והנה קושיא מבוארת יש בפסוק הזה פועל אחם כנגד לא יאיך נאמר וכן יכבד לא ואיך בה עשו להפך והחטאות הקלים והשוגגים הלו בהם ואמרו כי בחטאינו ובעונות המזידים שלו באבותם כאומרם ובעונות אבותינו ולהפך היל"ל כי בעונותינו ובחטאת אבותינו. ואמרו כה י"ל כי בהיות כי השוגג בזמן שהיה בית המקדש קיים הקרבנות היו מכפרים על החטאות כי אדם מקריב קרבן ומתכפר לו אמנם המזיד אין קרבן בא על המזיד ולכן אבותינו שהיו בזמן שבית המקדש היה קיים גם אם חטאו נתכפר להם החטאם על ידי הקרבנות ולא נשאר עליהם בחוב אלא העונות כי אין
קרבן

ל' סָבָלְנוּ׃ ח עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ פֹּרֵק אֵין מִיָּדָם׃
ד' ט בְּנַפְשֵׁנוּ נָבִיא לַחְמֵנוּ מִפְּנֵי חֶרֶב הַמִּדְבָּר׃
ל' ל' ל' י עוֹרֵנוּ כְּתַנּוּר נִכְמָרוּ מִפְּנֵי זַלְעֲפוֹת רָעָב׃ יא נָשִׁים

עֲוָיָתְהוֹן סוֹבַרְנָא׃ ח עבדים בְּנוֹי דְחָם דְאִתְיְהִיבוּ עַבְדִין לִבְנוֹי דְשֵׁם אִנּוּן שַׁלִּיטוּ בָנָא פָּרִיק לֵית מִיְּדְהוֹן׃ ט בנפשנו בְּסַכָּנַת נַפְשָׁנָא נַיְיתָא לְחֵם פַּרְנָסוּתָנָא מִן קֳדָם קְטוֹל דְחַרְבָּא דְאָתֵי מִן סְטַר מַדְבְּרָא׃ י עורנו מַשְׁכְּנָא הֵיךְ תַּנּוּרָא אִתְקַדְרוּ מִן קֳדָם מַפַּח כַּפְנָא׃

לחמנו ד' וסימן אך בה' אל תמרדו. זה להמנו חם הצטידנו. לחמנו נאכל ושמלתינו נלבש. בנפשנו נביא לחמנו׃

תולדות אהרן נשים בציון. יבמות יו קדושין עח׃

אבן עזרא

עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו כטעם. פוקד עון אבות על בנים׃ (ח) עבדים. ועבדינו נותני מס לנו כאדום משלו בנו׃ פורק. כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ושניהם מגזרת מפרק הרים׃ (ט) בנפשנו. בתחלה היו עבדינו מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והישר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי בנפשותם הביאום׃ (י) עורנו. ואם לא נסתכן להביא לחם נמות ברעב׃ נכמרו כמו יבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו׃ זלעפות. כמו ורוח זלעפות כטעם סערה׃ (יא) נשים. לא די צרת הרעב עד שענו העבדים

רש"י

לך וכן (בראשית לד) ונתנו את בנותינו לכם׃ (ט) בנפשנו נביא לחמנו. בסכנת נפשנו היינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר׃ (י) נכמרו. נתחממו וכן (שם מג) כי נכמרו רחמיו ובלשון גמרא יש הרבה על הכמר של ענבים מכמר בישרא׃ זלעפות רעב. כמו (תהלים יא) ורוח זלעפות

לחם דמעה

קרבן בא עלינו אמנם אנחנו אשר באנו אחר החרבן אפילו החטאות שלנו עדיין חיים וקיימים וכ"ש העונות שעדיין חיים וקיימים כי אין מקדש ולא כהן שיכפר בעדנו וז"א כי בחטאינו כו' כלו' כי אנחנו אפילו בעבור חטאינו והם השגגות הם סבה בירושלים ועמך יהיה לחרפה וכ"ש בעבור העונות כי אלו ואלו הם חיים וקיימים ולכן הזכיר החטאות ולא הוצרך להזכיר העונות אמנם אבותינו שהיו בזמן שבית המקדש היה קיים כבר נתכפר להם על החטאות שהם השוגגים ולא נשאר עליהם אלא העונות ולכ"א ובעונות אבותינו׃ ועם זה אפשר שיובן הכתוב הזה בשנדייק אמאי נכנס בלשון חטא והיה בל' עון ולהו הישיה היפי' ולאו היפי' היסים כי פתח בכד והיים בחבית. ועוד להבין מלת ואינם כי נראית תפל מבלי מלח והיה די בשיאמר אבותינו חטאו ואנחנו עונותיהם סבלנו. אבל הכתוב מובן עם ההקדמה שהקדמנו כי אבותינו לפי שהיו בזמן שבית המקדש היה קיים כל החטאות שחטאו בשוגג כבר נתכפרו חלפו למו ואינם ולא נשאר עליהם בחוב אלא העונות וכדאמרן וז"א אבותינו חטאו ואותם החטאות אינם כי כבר נתכפרו חלפו למו והומרו ואינם שב אל חטאו ולא אל אבותינו באופן שלא נשאר עליהם בתורת חוב רק העונות ואנחנו עונותיהם סבלנו ובזה פי' נאה בפסוק מסכים עם פירוש רבני קשטילייא׃

(ח) ואמר עבדים משלו בנו פורק אין מידם. שמעתי אומרים בשם המקובל האלהי מהורר"מ קורדווי"רו ז"ל שהכונה בזה עבדים משלו בנו ולא העבדים החשובים שהמביאים אוזה משא עליהם יש עבדים פחותים למטה מהם ופורקים את משאם מעליהם אלא העבדים שמשלו בנו הם העבדים היותר פחותים שאין מי שיסייע אותם לפרוק את משאם מעליהם אלא הם עצמם פורקים המשא מעליהם וז"ש פורק אין מידם העבדים שמשלו בנו הם אותם שפורק אין מידם שהם היותר פחותים׃ אי נמי אמר מ"ש רז"ל על היו צריה לראש כל המיצר לישראל נעשה ראש וז"ש עבדים משלו בנו העבדים נעשו מושלים והיו גראש בני עמנו ובשבתינו על שסלרו אותנו ולא היתה ממשלתם ממשלה מועטת אלא המלך שהיה בא על ישראל מיד היה עולה עד שהיה מולך בכיפה וז"ש פורק אין מידם ממשלת העבדים שעלו לגדולה בשבתינו לא היתה נקלה אלא באופן כי פורק אין מידם אין מי שניצול מידם שלא יהיו כבושים תחת ידיהם כי היו מושלים על כל העולם׃

(ט) ואמר בנפשנו נביא לחמנו וכו'. כפי מגודל הרעב הכבד אשר בארץ ואם ישבו בארץ ימותו ברעב וגם אם היו יוצאים לחוץ להביא מזונות גם כן היו יראים מפני חרב המדבר כי יצאו עליהם ליסטים מזוינים ויהרגום ועכ"ז בחרו ברע במיעוטו והיו מסכנים את נפשם בסכנת נפשות מפני חרב המדבר והיו הולכים להביא להם טרף כי טובים היו חללי חרב מחללי רעב וז"ה בנפשנו נביא לחמנו כו' כלומר במה שאנו מבימים נפשינו בכפינו נביא לחמנו מפני חרב המדבר ובלכתנו דרך שם אפשר שיהרגונו ועכ"ז בסכנת נפשנו נביא להמנו וכו'׃ אי נמי אמר בנפשינו נביא לחמנו. כי כשהיינו הולכים לקנות לחם לא היינו יכולים להביא את הלחם בידינו מפני חרב האויבים שיקחו אותו מידינו אלא שם במקום שהיו מוכרים אותו לנו שמה היינו אוכלים אותו באופן כי בנפשנו ובתוך מעינו אשר שם מושב הנפש היוונית וכד"א ברכי נפשי את ה' וכל קרבי וגומר ובתוך גפשנו ובתוך קרבנו אנו מביאים להמנו מפני חרב המדבר מפחד שאם נביא אותו בידינו יקחו אותו׃ והמתרגם ז"ל תרגם מצרים יהבנא כטר לאתפרנסא תמן ולאתור למשבע לחמא ומדנקט במצרים לאתפרנסא ובאשור למשבע לחמא נראה שסובר כי מש"ה לשבוע להם לא קאי אלא לאשור אבל מה שנתנו יד למצרים לאתפרנסא תמן הכונה כי בראשונה בראותם כי מצרים היא מבורכת בכל מכל כל כד"א כגן ה' כארץ מצרים וכן נאמר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים וכו' ואין צריך לומר ריבוי הלחם כי לריבויו אינו נחשב אפילו כעפרה דארעא ולכן בהיות ארץ מצרים חשובה בכל מיני פרנסה בראשונה למצרים נתנו יד לאתפרנסא תמן וכאשר ראינו כי גם שם לא הונח לנו אז ירדנו לאשור גם אם אינם שלימים כ"כ בשאר מיני פרנסה לפחות לחם לא יחסר והלכנו שם לשבוע לחם וגם אפשר כי מ"ש לאתפרנסא כולל גם ענין המלבוש שנקרא בדברי רז"ל פרנסה וזה כי במצרים יש בזול לחם לאכול ובגד ללבוש ממיני לבעונין מלמר ופשתים כי הכל נקרא פרנסה. גם פירש מ"ש עבדים משלו בנו על בני חם דאתיהיבו עבדין לבנוי דשם׃ והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב אבותינו חטאו ואינם וכו'. הנה מלת ואינם אפשר שיובן על שאינם נמצאים שם או וברחו להם ואפשר שתובן על העדרם לגמרי שבכבר מתו. ואם ר"ל על אותם שר... להם בזמן החרבן ובאו בניהם ביד האויבים ואמרו הבנים אבותינו חטאו אל האויבים הג... אותנו כמה שברחו מתוך העיר ואינם פה ועל כן אנחנו עונותיהם והוא עון הבריחה סבלנו ברוצים להנק' בנו על עונות אבותינו שלא רצו להשתעבד אליהם וברחו אליהם׃ ואם רצה על אבותינו הקדמונים שבכבר מתו והוא היותר נכון יאמר שאבותינו הטאו פעמים רבות לפניו ית' והשי"ת הוא פקד עון אבות על בנים ועל כן אנחנו עונותיהם סבלנו בגלות המר והנמהר וחרבן בית קדשנו ותפארתנו׃ וביאר הגלות הנמשך לנו בעון אבותינו והוא בעבדים ופחותים משלו בנו והם הכשדים אשר אמר עליהם השי"ת יעבדון עמים לך עתה בזמן החרבן אינו כמו הזמן הקדמון כשהיו אבותינו נמכרים בידם שהיה מרע"ה עומד בפרץ ומציליהם מידם אך עתה פורק ומציל מידם כמו מרע"ה אין לנו וז"א פורק אין מידם שהוא כאלו אמר מציל אין מידם וע"ד ויפרקנו מצרינו וכו' כמ"ש הראב"ע ז"ל׃ ואפשר שיהיה הפסוק הזה מקושר עם הפסוק הקודם וגזירתו ובאלו אמר שנתנו יד למצרים ולאשור לשבוע לחם והם בעון אבותינו שחטאו להם שהיו סבת טביעתם בים וכן הי' סבת רעת אשור ואנחנו עונותיהם סבלנו ועל כן לא רצו לחמול עלינו כמה שנכנענו לעובדם ופשטנו להם יד שירחמו עלינו יען אבותינו הטאו להם ואינם נמצאים להנקם מהם ועל כן אנהנו עונותיהם סבלנו׃ ולפ"ז יאמר שאלה מצרים ואשור שהיו אצלנו במדרגת עבדים או שאר האומות שהיו תחתינו בזמן ממלכתינו שהיו תחת יהודה עתה הם משלו בנו ובהיות שהיו עבדים לנו כל ימי היותם תחתינו על כן פורק אין מידם כי לא ירצו ולא יסכימו שיפרקו אותנו יען היו עבדינו ואנחנו לא הסכמנו בהצלת' והם מודים לנו מכ"מ וז"א עבדים משלו בנו ונומר ר"ל יען עבדים שהיו משלו בנו תחת היותם תחתינו היינו התחתיהם על כן אין פורק מידם כי הם מעכבים בדבר ואף על פי שימצא פורק ופודה ומציל אותנו הם אינם מסכימים כי רוצים להנקם ממנו ונמצא שהעדר הפורק הוא מידם וז"א פורק אין מידם. אמר עוד בנפשנו נביא לחמנו וכו' עורנו וכו'. ספר המקונן הפלגת הרעב אשר היה בזמן ההוא באומרו בנפשנו נביא לחמנו וכו' והכונה הכבושה בו בעם היות שהלחם היה שלנו לא היינו מביאים ממנו מן הגורן רק להשיב נפש לבד כלומר מה שיספיק לקיום נפשנו וזהו בנפשנו נביא לחמנו כלומר בעד נפשינו לבד לא נתענוג גופינו רק לקיום הנפש לבד נביא להמנו כלומר עם היות לנו להם רב שלנו אין אנחנו מביאין ממנו רק הצריך בעד נפשנו מפני שאנחנו יראים פן ידבקונו בחרב אויבינו אם נביא נוסף על הצריך להשיב נפש וז"א מפני חרב המדבר כלו' מפני חרב המדבר לא נביא להמנו רק כדי קיום נפשנו׃ ובכן עורנו כתנור נכמרו ונתחממו העורות שאין ליחות המזון עובר אליו למיעוטו ומפני רעדת הרעב שמתחזק מעט מעט להעדר המזון על כן נכמרו העורות כמו כי נכמרו רחמיו כו' כדפרש"י ז"ל וז"א עורנו כתנור נכמרו וגומר כי נתחממו העורות מפני הפחד והרעדה המתחייבים מהרעב שנעדר הלחות מתפשט עד הקלוות שהם העורות וזהו המכוון באומרו מפני זלעפות רעב ר"ל מפני הפחד והרעדה הנמשכים מהרעב והוא מה שיקרה בו מהעדר המזון אל האיברים כנודע׃ ואפשר שיפורש הפסוק הראשון הזה ע"ד שפי' בפסוק מימינו בכסף שתינו והכונה כי אם היות הלחם שלנו נביא אותו מן הגורן אל בתינו בתמורת נפשנו שנשעבד נפשנו אל האויבים כדי שיניחו לנו להביא לחמנו אל ביתינו לאכול וכאילו אמר שנמכרנו להם לעבדים ונתננו להם נפשנו תחת לחמנו עם היותו שלנו וכל זה עשינו מפני חרב המדבר כי אם לא נעשה כן יהרגונו ועל כן בחרנו מהמתים רעות הקלה שבשתיהם וז"א מפני חרב המדבר כלומר מפני זו בחרנו זו כאמור׃ ולפ"ז מ"ש עורנו כתנור וגו'. יר' כי עם היות שהיה לנו לאכול כי שעבדנו נפשנו תחת להמנו כדי שיעזבו לחמנו בידינו כנזכר הנה עכ"ז מפחד שאנחנו יראים שאחר זום להמנו לא נמצא עוד להם לאכול כי זה שנתנו לנו תחת נפשנו שנשתעבדנו אליהם שהכימו בו ועי' היה לחמנו אך לא נקוה שיתנו לנו מלהמם ועל כן אנו יראים מאד מהרעב כלומר שנבוא לידי רעב ומאותו הפחד עורנו כתנור נכמרו עם היות שבעת אין אנחנו רעבים וז"א מפני זלעפות רעב ע"ד זלעפה אחזתני כו' ר"ל מפני יראה ופחד הרעב שימשך לנו אחר תום האוכל והלחם שלנו ע"ד ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן וכו' שהכונה בו שלא ירגישו השובע מפני יראת הרעב שיבא אחרי כן שיהיו יראים ממנו׃ ואפשר שיאמר שבעבור נפשנו כלומר להציל נפשנו מן המות בחרנו בצער הרעב והבאנו אנחנו לחמנו אל האויבים כדי שלא יהרגונו וז"א בנפשנו נביא לחמנו ר"ל בעבור נפשנו שלא יקחו את נפשנו נביא אנחנו בידינו לחמנו אל העבדים שמשלו בנו אשר זכרם לעיל וזה עשינו מפני חרב המדבר שהיתה עלינו להורגנו אם לא היינו עושים כן ובחרנו ברע במיעוטו והוא בחיר' החיים לפי שעה ונמשך מזה שהתחלנו מעט מעט למות מעצמנו ברעב כי עורנו כתנור נכמרו כבר מפני שריפת הרעב עצמו שבכבר היינו רעבים ללחם והיינו רואים גם בהיותינו אנחנו מביאים אותו אליהם ועינינו רואות וכלות אליו ואין לאל ידינו לאכול ממנו ומדאגה מזה המין מהרע' שלהמנו בידינו ואנחנו רעבים בא ופריש מזה הצער נתחממו עורנו כהנור שמתחמם בא אשר שופם בתוכו וז"א מפני זלעפות רעב והוא כמו ורוח זלעפות בהוא בריפה כרש"י ז"ל עכ"ל׃ והרב מורי זלה"ה כתב עבדים משלו בנו וכו'. ירצו הגענו למדרגה התחונה שהעבדים משלו בנו כלומר בגדולי הערך כמונו ואף אם דרך העולם שבשרואים הבזוים וגדולים שמשעבדים אותם עבדים נבזים אשר מאבו כמשועבדים את אבותם לשית עם כלבי צאנם כל העם הרואים מרחמים עליהם ובפרט בזמן שמשעבדים בהם בחוזקה מצילין אותם בזוכרם ימי עולם ושנים קדמוניות ואת ערך חשיבותם מקדמת דנא עכ"ז עלינו נשתנו סדרי בראשית ומנהג העולם שעבדים משלו בנו ואין פורק מידם׃ אף ירצה שידוע שהמשועבד הוא תחת אדון בן חורין הוא קרוב לשכר ולהפסד שאם רבו רוצה לשעבדו משעבדו וכשרוצה להקל מעליו הרשות בידו שאין רשות אחרים עליו ועל דעת עצמו הוא עושה אמנם כשהם נמסרים תחת רשות עבדים אשר ממשלת אדוניהם עליהם וגוזר עליהם לשעבדם אינו יכול העבד להקל מעליהם בלתי רשות כי אינו ברשות עצמו ואם כן נמצא שהשעבוד הוא בידם ופריקת השעבוד אינו בידם וז"ש עבדים משלו בנו והיות איזה מהם פורק אין מידם כמ"ש׃ אף ירצה עבדים משלו בנו מלשון משל ושנינה כלומר אפי' העבדים משלו משלים להרחיב פיהם בבזיון ישראל והסבה לפי שפורק אין מידם ישראל ומגד שהם רואים אותם בבזיון גדול כזה הם להם למשל ולשנינה׃

(ט) בנפשנו נביא לחמנו. כונת בנפשנו יהיה מלשון חפץ כמו אם יש את נפשכם והכונה אעפ"י שמקודם היו לנו עבדים או שכירי' שמשרתים אותנו בבית ובשדה מ"מ עתה בהשלינו ורצונינו אנחנו בעצמנו נביא את לחמנו המצטרך לנו ומכניסים אותו לבתים מפני שאם ישאר שם חוצה היינו מפחדים שמא כשנרצה להכניסו הבית לא נוכל מפני חרב המדבר׃

(י) עורנו כתנור נכמרו כו'. יתפרש הפסוק זה עם הפ' הנ"ל בהמשך א' והכונה היא שאנשי ישראל גבורתם היתה לאין תכלית והיו בוטחים בה ואילולי הרעב לא היו יכולים לכבשם כל מלכי מזרח ומערב ומי הכניעם זלעפות הרעב וז"ש בנפשנו נביא לחמנו כלו' בנפשנו ורצוננו היינו מביאים את לחמנו אפי' שהיה במקום הסכנה כי אין לנו פחד מחרב כלל ואפי' היינו מוצאים הלחם במקום מסוכן ובפני חרב המדבר היינו לוקחים אותו משם בלתי פחד כלל וז"ש מפני חרב המדבר אבל מה נעשה שעורנו כתנור נכמרו וגו' הרעב הכבד שאין מה לבוא וזהו מפני זלעפות רעב עכ"ל׃

(יא) אמר נשים בציון ענו וכו'. אפשר שאלו הד' פסוקים הם אלו הפסוקים דברי המקונ' והאלו האח' היא תשוב' שמשיב' רוח הקדש על דברי המקונן וז"ש נשים בציון ענו כלומר מאיכה היתה רעה כזאת שנשים הנשואות לבעליהן באו האויבים בציון וענו אותם ורוח הקודש משיבה ואומרת ובתולות בערי יהודה כלומר

איכה

בְּצִיּוֹן עִנּוּ בְּתֻלֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה׃ יב שָׂרִים בְּיָדָם נִתְלוּ פְּנֵי זְקֵנִים לֹא נֶהְדָּרוּ׃ יג בַּחוּרִים טְחוֹן נָשָׂאוּ

ל׳ חסר דחס׳ יא נשים נְשַׁיָּא דַהֲווֹ נְסִיבָן לִגְבַר בְּצִיּוֹן אִתְעַנִּיאוּ מִן אֲרַמָּאֵי וּבְתוּלָתָא בְּקִירְוֵי יְהוּדָה מִן כַּשְׂדָּאֵי׃ יב שרים רַבְרְבָנִין בִּידֵיהוֹן אִצְטְלִיבוּ אַפֵּי סָבַיָּא לָא סָבָרוּ׃ יג בחורים רוּבִין רֵיחַיָּא נְטַלוּ

טחון ל׳ בחורים טחון נשאו והוא חד מן א״ב מן ג׳ ג׳ בחד לישן אנ״ך וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד:

רשי

לשון שריפה: (יג) טחון נשאו. כשהיו האויבים מוליכין אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם ריחיים ומשאות כדי לייגעם. וכן בעץ כשלו. כשל כחם. ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא (נחמיה ד) ויאמר יהודה כשל כח הסבל

אבן עזרא

העבדים. נשינו וכל שכיבה באונס והיא כדרכה תקרי ענוי: (יב) שרים. אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפי׳ הם נתלו בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל העבדים הנזכרים למעלה: (יג) נשאו. בחורים לטחון ויהיה טחון שם הפועל

לחם דמעה

איכה היתה זאת בהם כי בהיותם עדיין ערי יהודה היו בני ישראל מענים את הבתולות וע״כ באה עליהם הצרה הזאת שהאויבים ענו נשיהם. חזר ואמר המקונן איכה היתה זאת בעולם כי שרים שרי יהודה וישראל נתלו ביד העבדים הצרורים הללה שהזכיר לעיל. ורוח הקדש משיבה והם למה פני זקנים שבהם לא נהדרו ועל כן גם האויבים אינם מהדרים פני השרים אלא תולים אותם על העץ כיון שהם עברו על והדרת פני זקן. חזר ואמר המקונן איכה הבחורים טחון נשאו שמו את בחורי ישראל במקום החמור אשר אחר הרחיים שסובב סובב הולך וטוחן החטים. ורוח הקדש משיבה ועל מה נערי בני ישראל בע״א כשלו ע״א של עץ ואבן וז״ש ונערים בעץ כשלו שעבדו ע״א ועל כן הבחורים מוליכין אותן לטחון. חזר ואמר המקונן איכה זקנים שהם החכמים והסנהדרין משער שבתו אלפין ונגשה יבמתו השערה אל הזקנים והוא על מקום מושב הדיינים. ורוח הקדש משיבה שבתו הזקנים כדי שישבתו הבחורים מנגינתם שהיו הבחורים עושים כל ימיהם כחגים לאכול ולשתות בנגינות שותי שכר ועל כן שבתו זקנים משער כדי שישבתו ג״כ הבחורים מנגינתם: א״נ אמר כי בתחלת הגלות נשים נשואות לבעליהן בציון ענו אותם האויבים ואח״כ אף כי לנשואות אינם מענים נשאר חוק זה להם כי הבתולה הנשאת שבעל להגמון תחלה וז״ש בתולות בערי יהודה:

(יב) **ואמר** השרים בידם נתלו שהיו כופתים את ידיהם לאחוריהם ובידיה׳ היו תולים אותם לייסר אותם ביסורין קשים כדי שלא ימותו במהרה ולאף אם היו זקנים היו עושים להם כן ופני זקנים לא נהדרו ובחורי ישראל היו נותנין אותם אחר הרחים לטחון החטים ואם היו נערים שאין בהם כח לחזר ברחיים על צוארם היו מכים אותם בעץ עד שהיו טוחנים במהרה וז״ש ונערים בעץ כשלו. ואמר זקנים משער שבתו כו׳ על הלוים דבר הכתוב כי הלוים עד בן כ׳ שנה היו משוררים ומנגנים בב״ה ומבן נ׳ שנה שהיו זקנים משם והלאה היו שוערים לסגור ולפתוח שערי המקדש ועל אלו אמר זקנים משער שבתו הלוים הזקנים שבתו מהיות שוערים לפתוח את שערי המקדש והלוים הבחורים שבתו מנגינתם שהיו משוררים ומנגנים בעת הקרבת הקרבנות. ואמר שבת משוש לבנו שהוא הרחקת הטובה והתועלת ולא לבד הרחקת התועלת היה לנו אלא גם הבאת הרעה והנזק וז״ש נהפך לאבל מחולנו. ואמר נפלה עטרת ראשינו על המקדש שנחרב ומעתה מה נעשה כשנחטא כי בזמן שב״ה קיים היה אדם חוטא ומביא קרבן ועתה מה נעשה כשנחטא היכן נקריב קרבן החטאת לכפר על נפשותינו לפני ה׳ כי אין מקדש להקריב קרבן וז״א אוי נא לנו כי חטאנו נא לשון עתה כלומר עתה אוי לנו כשנחטא: א״נ אמר נפלה עטרת ראשינו שנחרב בית קדשינו ועד עתה בעודו בנוי לא היה כח בחטאות להיות סבה שיחרב אלא היו צריכים פשעים ומרדים רבים להחריבו ועתה שגרמו הפשעים ונחרב מעתה החטאות שהם השגגות די בהם לעכב בניינו שלא יבנה ולכן אוי נא לנו אף אם חטאנו בשוגג שיהיו סיבה לעכב בניינו: א״נ אמר נפלה עטרת ראשינו ונחרב בית מקדשינו אבל אין לנו להתאונן על חרבן המקדש אלא על החטאות שחטאנו לפניו ית׳ והכעסנו אותו שהם היו סבה להחריבו ועל זה ראוי ודאי להתאונן על שהכעסנו את בוראנו וז״ש אוי נא לנו כי חטאנו שהיתה הסבה שנחרב: **ועדז״א** דהע״ה כי אפר כלחם אכלתי כו׳ אשר הכונן בו כי אפר כשיעור הלחם אכלתיו והכונה שלא היה כן שהייתי מטבל הלחם במעט אפר אבל באפר היה כשיעור הלחם שאכלתי ולכן לא אמר בלחם בבי״ת ושקויי בבכי מסכתי יובן עם מ״ש ז״ל כל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא ואמר כי כשהייתי מוזג את היין שהייתי שותה בבכי הייתי מוסך אותו כלומר כי על חד של יין היו תלת מדמעות וז״א ושקויי בבכי מסכתי וזו בעצמה כונת מש״ה ותשקמו בדמעות שליש. וגכן טעם למה אפר כלחם אכלתי ושקויי כו׳ מפני זעמך כו׳ כלומר אין אני מיצר על צרתי בשביל צרתי אלא מפני כי מן הצרה משתמע שאתה בכעס עמדי ושהכעסתיך ועל זה אני בוכה ושקויי בבכי מסכתי מפני זעמך וקצפך אשר הקצפתי אותך אמנם על איבו׳ מפלתי וצרתי איני מצטער מפני כי נשאתני ותשליכני כלומר וכי נשיאותי ורוממותי שהיה לי עד עתה על כל שאר העמים מהיכן בא לי והלא בתחלה עבדים היינו לפרעה במצרים ואתה ברחמיך הרבים שנשאתני ורוממתני מכל הלשונות ואת׳ שנשאתני אתה השלכתני והחזרתני לקדמותי וז״א כי נשאתני ותשליכני ולכן אין לי להתאונן על השלכתי שהשלכתני על כי ה׳ נתן וה׳ לקח יהי שם ה׳ מבורך ואין לי להתאונן אלא על שהכעסתיך בחטאתי וגרמתי לך זעף וקצף וז״א מפני זעמך וקצפך כו׳ כדאמרן והנה כל זה מסכים עם מה שפי׳ במ״ש אוי נא לנו כי חטאנו: א״נ אמר נשים בציון ענו כו׳. ויובן למה בציון נקט נשים דמשמע בעולות ובערי יהודה נקט בתולות ולכן אפשר כי ברא שונה כאשר עלו החיילות להלחם בירושלים ובציון בעברם דרך ערי יהודה לא היו שוכבים ואונסים אלא הבתולות ולא הנשואות כי עדיין לא גברה ידם כ״כ לתפוש אפילו הנשואות ולא ידעו מה יולד יום אם יגברו אם לאו ולכן לא מלאם לבם לתפוש אלא הבתולות אשר אין בזה כ״כ קפידא כמו לשכב הנשים הנשואות אמנם כאשר כבר גברה ידם וכבשו גם את ציון ואת ירושלים אז גם לנשים הבעולות שובים שכבום וז״ש נשים בציון ענו: **והרב** מורי זלה״ה כתב כי הנה בציון שהוא המקום היותר מובחר וקדוש אשר לנו לא נתרצו בטמאם את הבתולות אלא אפילו שאר הנשים הבעולות עינו ואמנם בשאר ערי יהודה נסתפקו בבתולות לבד ומה שעשו כך אם מפני שהיתה כוונתם לפגום מקום הקדוש ואם מפני בהשק צד הטומאה להתגבר במקום קדושה יתירה והגביר בהם זוהמת יצרם שם יותר או תהיה הסבה מצד יתרון היופי עכ״ל: **ואפשר** שגם המתרגם הוקשה לו זה למה בראשונה נקט נשים דמשמע אפי׳ בעולות ואח״כ נקט בתולות ותרגם דבב׳ מלחמות משתעי קרא וז״ל נשיא דהוו נסיבן לגבר בציון אתעניאו מן רומאי ובתולתא בקרוי יהודה מן כשדאי עכ״ל ובזה לא קשה מידי כי אפשר שהרומאי׳ לא היו מקפידים לשכב אפילו עם הנשים הבעולות וע״כ אפילו הנשים הבעולות בציון עינו אמנם הכשדים אפשר כי גם בדתם הוא נאסר להם לשכב את אשת איש ולכן לא תפשו כי אם לבתולות וז״א בתולות בערי יהודה. וגם אם נראה קצת דוחק לפירוש המתרגם כי המלחמה הראשונה היתה מהכשדים והוא כ״כ שהחריב בית ראשון והרומאי׳ החריבו בית שני והל״ל על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון וקרא איפכא הוה ליה למינקט י״ל שאין זה דוחק כי לפי שגלות בית שני שאנו בו היה יותר רע ומר מהראשון אשר לא היה רק ע׳ שנה ע״כ בפתח דבריו התחיל לקונן על היותר חמור גם אם הוא מאוחר בזמן ומה גם כי כובד יגודל הדבר הרע אשר רצה לקונן עליו יותר רע היה לשכב עם הנשים הבעולות ולכן התחיל נשים בציון עינו:

(יב) **ואמר** שרים בידם נתלו. הכונה אפשר כי השרים הם בעצמם אבדו עצמם לדעת ותלו את עצמם בידם ממש ותבחר מחנק נפשם כי יראו פן יתעללו בהם האויבים על היותם שרי המדינה כי כן דרך האויבים הכובשים את העיר כי להמון העם מוליכין אותם בשביה לעבדים ולשפחות אמנם לשרי העיר הם מתעללים בהם בעשות בהם משפטים בל ידעום ומיראתם מזה הם בידם ממש נתלו ונחנקו ומה גם כי השרים שהיו שרים רבים ונכבדים במעלה ושררה רבה ולעבדים ושפחות לא רצו להיות עבדים לעבדים אבל בחר מחנק נפשם ונתלו בידם ואומרו פני זקנים לא נהדרו הכונה שאלו השרים אשר בידם נתלו עדיין היו בחורי חמד שלא הגיעו לימי הזקנים פניהם לא נהדרו עדיין בזקנה וז״א פני זקנים לא נהדרו כלומר היות פניהם פני זקנים עדיין לא נהדרו בזה כי בחורים היו ועכ״ז לא חסו על חייהם ובידם ממש נתלו מיראתם כדאמרן אמנם שאר הבחורים מהמון העם כי ידעו שלא יהרגו האויבים אותם רק שהיו שבוים תחת ידם להתעסק במלאכת אדוניהם אלו סברו וקבלו כל המלאכה עליהם ולא רצו להמית את עצמם וז״א בחורים טחון נשאו על כתפם וסברו וקבלו: אי נמי אמר כי מה שנתלו ונהרגו השרים ע״י האויבים ראוי לומר כי ה״ל כאילו השרים בעצמם ובידם נתלו לפי שהם בידם סבבו את תלייתם שתלאום לפי שבהיותם בשררתם גבה גאותם וגאונם כי פני זקנים לא נהדרו ואפילו בזקנים ובחכמים היו מזלזלים כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה ולא נהדרו בימיהם פני הזקנים והחכמים לרוב גאותם ונמצא שהם סבבו את מיתתם וה״ל כאלו הם בידם תלו את עצמם שאלמלא העון לא היה שום אומה ולשון יכול לכבשם ואחר שאמר קינה על השרים שכבר מתו באו לקונן על הבחורים אשר הם חיים עדנה וספר גודל חולשתם מרוב צרותם כי אפילו הבחורים שכחם רב ועצום לא נשאר בהם כח לעשות שום מלאכה שיש בה טורח אבל עדיין היו יכולים לסבול מלאכת הטחינה שהיא מלאכה קלה להיות יושב ותופש בידו להכות את הסוס המסבב הרחים כי אין בזה טורח כי בהיות האדם יושב ושוט לסוס בידו ובכל פעם שסובב הסוס ועובר עליו מכה בו פעם ושתים וסובב ולרוב חולשתם לא יכלו לסבול שום מלאכה כי אם מלאכת הטחינה שהיא קלה וז״א טחון נשאו אמנם הנערים שהם יותר קטנים מהבחורים אלו לא נשאר בהם כח להלוך בחוץ על רגליהם ואפילו ע״י משענת עץ שיקחו בידם וז״א ונערים בעץ כשלו כלומר אפי׳ במשענת של עץ בידם כשלו בהליכתם מרוב חולשתם שבהם אח״כ מצאתי בהכ״ת אלמושנינו ז״ל כפירושי זה בפסוק בחורים טחון נשאו כמו שאכתוב לקמן לפניו:

ואמר

כ׳ כל יוד ונערים בעץ כשלו: יד זקנים משער שבתו בחורים
ל׳ מנגינתם: טו שבת משוש לבנו נהפך לאבל
כ׳ ל׳ מחולנו: טז נפלה עטרת ראשנו אוי־נא לנו כי

וטליא בצליבת קיסא תקלו: יד זקנים סביא מתרע סנהדרין
אתבטלו ורובין מן בית זמריהון: טו שבת בטילת חדות לבבנא
איתהפיך לאבלא חינוגנא: טז נפלה נפלת כלילא דרישנא ווי לנא

תולדות אהרן (שבת משוש לבנו. שם שם): אוי נא לנו. עקידה שער נפז

אבן עזרא

הפועל כמו נלאיתי נשוא וכשל כח הנערים בהגיע עץ הטחנה ויש אומרים שהוא כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצים: (יד) זקנים. מנהגם היה לשבת בשערי ירושלים: (טו) שבת. על הקרבנות שנכרתו: ומחולנו. המחוללים והמשוררים: (טז) נפלה. בית המקדש מקום השכינה: (יז) על זה היה דוה

לחם דמעה

(יד) **ואמר** זקנים משער שבתו על החכמים כי אין זקן אלא מי שקנה חכמה וכמד"א כי בן זקונים הוא לו ותרגם המתרגם ארי בר חכים הוא ליה ואמר כי החכמים שבתו משעריהם המצויינין בהלכה וז"א משער שבתו וכן הבחורים התלמידים בחורי חמד אשר היו מסדרים המשניות בע"פ ובניגון כי העיקר הוא ללומדם בניגון ג"כ שבתו מנגינתם כי מלת שבתו תשמש לזקנים ולבחורים באופן כי גם הבחורים שבתו מהניגון של הקריאה וכיון שלומדי התורה וסוחריה שבתו אם כן נוכל לומר שבת משוש לבנו כי עיקר משוש לב האדם היא התור׳ כד"א פקודי ה׳ ישרים משמחי לב ומה שהיה לנו במקום תופים ומחולות והיא התורה עתה נהפך לאבל מחולינו ואומרו נפלה עטרת ראשינו על התורה היה מקונן שהיא היתה עטרת ישראל ומה גם כי בנתינת׳ בסיני נתעטרו ישראל בעטרה במה שאמרו נעשה ונשמע ועתה שאפסו סוחריה ואין מורה דעה ואין מבין שמועה נפלה עטרת ראשינו ואוי נא לנו כי חטאנו כי עונותינו הטו אלה באופן כי על זה היה דוה לבנו והוא רמז אל התורה אשר נאמר בה מזה ומזה הם כתובים וכמ"ש ז"ל בפסוק שאמרה אסתר לדעת מה זה ועל מה זה אם עברו על מה שכתוב בתורה מזה ומזה הם כתובים ואפשר שגם בכאן באומרו ע"ז היה דוה לבנו על התורה רמז שנא׳ בה מזה ומזה הם כתובי׳ וזה היה משוש לבנו כדאמר פקודי ה׳ ישרים משמחי לב ועתה עליו דוה לבנו לפי ששבת כדאמרן ומ"ש ועל אלה חשכו עינינו היינו מש"ה אלה דברי הברית אשר כרת ה׳ כו׳: אי נמי אמר שבת משוש לבנו לפי שהמקור והמעין של הששון והמשוש והשמחה הוא בלב כי שם ביתה כד"א משמחי לב ישמח לבב אנוש ובהיותה מעין נרפש ומקור משחת כי מעין השמחה ומקורה שהוא הלב נרפש ונשחת באופן ששבת משוש מהלב שהוא המקור א"כ שמחה לתוגה ולאבל נהפכה וזה שאמר נהפך לאבל מחולינו: וגם אפשר שרמז נהפך לאבל מחולינו כי אפילו בחופות חתנים ומקום אשר יש שם מחולות אז יהפך לאבל אותם המחולות בזכרנו את ציון ועם היות כי דרך המחולות לעורר השמחה עכ"ז כיון ששבת המקור א"א ליכנס בו שמחה ואדרבא יהפך לאבל אותם המחולות כי בהעדרם אולי לא היו אז זוכרים את ציון אבל ע"י המחולות שנתעורר הלב לשמוח אז נזכר מי המעכב השמחה מלבא והיא ציון באופן כי המחולות נהפכו לאבל וסבבו להביא אבל ודאגה לאדם בזוכרו את ציון. ועד"ז יובן מש"ה על נהרות בבל שם וגו׳ כי ראוי להבין מאי מלת שם והיה די בשיאמר על נהרות בבל ישבנו כו׳ אמנם מלת שם היא למעט ולומר כי בכל הדרך לא ישבו לנוח מעט רק וילכו בלא כח לפני רודף שהרודף היה מכה בהם שירוצו וייגעו ילכו ולא ייעפו ולא ישבו ונחו מעט כ"א על נהרות בבל וז"ש שם ישבנו למעט כי דוקא שם ישבו ולא במקום אחר ובהיות כי כיון ששם ישבו ונחו מעט היה מן הראוי שתפסק הבכיה מעיניהם לסיבה שנחו מעט עכ"א כי אדרבא אז כשנחו מעט הוסיפו לבכות הטעם בזכרנו את ציון כלו׳ כי עתה כעת בעת בוא להם מעט מנוחה ע"י מנוחה והיישוב שהי׳ להם בציון ולכן אז געינו כולנו יחד בבכיה גם דכינו בזכרנו את ציון מסכים עם האמור נהפך לאבל מחולינו: א"נ מ"ש נהפך לאבל מחולינו. הכונה כי דרך המחולות והתופים להמצא בחופות חתנים ממשתה ונערים מנגינתם ועתה רבו כמו רבו ענין האבל עד שאינם קוראים למקוננות במחולו׳ אלא לאבל לקונן ע"י מקוננו׳ והמקוננות מקוננות במחולות בידן וזה הוא הפך טבע המחולות למה שנבראו ונתקנו אלא עולם הפוך ראיתי כי נהפכו המחולות לצורך האבל לקונן עמהם בבית האבל ולז"א מלת נהפך לפי שנהפך מטבעו וכן תמצא כי במקומות רבים הם מקוננות ע"י מחולות:

(טז) **ואמר** נפלה עטרת ראשינו. על השכינה אמר שהיא היתה עטרת ישראל וכמ"ש בברכת הלבנה שהיא רמז אל השכינה עטרת תפארת לעמוסי בטן והיא היתה עטרת ראשינו כי היא אמן של ישראל ועתה שכינה נסתלקה ונפרדה והשליך משמים ארץ שהיא השכינה שהיתה תפארת ישראל באופן שנפלה משמים לארץ והכל בשביל חטאתינו ע"כ אוי נא לנו כי חטאנו: אי נמי מ"ש אוי נא לנו כי חטאנו הכונה אוי נא לנו כי חשבנו שחטאנו לבד שהוא שוגג ולא הכרנו כי עוינו והרשענו שאלמלא לא היה אלא חטא שהוא שוגג לא היתה נופלת עטרת ראשינו ולא הכרנו איכות העון שבשבילה נפלה וז"ש אוי נא לנו כי חשבנו לבד שחטאנו בשוגג ואין הדבר כן אלא נחנו פשענו ומרינו: והרב מורי זלה"ה כתב נפלה עטרת ראשינו כו׳ יאמר שראוי לבכות על החרבן מלד כי בחרבנו נסתבב לנו חטא גדול יותר מאותם שסבבו את חרבנו והיא חילול השם כי יאמרו איה אלהי המקדש וירושלים וז"א אוי נא לנו כי חטאנו ר"ל בנפילת עטרת ראשינו שמתחלל ש"ש וחטא זה תלוי בנו כיון שהיינו סיבה לחרבן שהוא סבה לחילול השם: **ואם** נפרש עטרת ראשינו

על המלוכה יהיה פירושו נפלה עטרת ראשים הוא מלכנו אוי נא לנו כי חטאנו בשאול לנו מלך בראשונה ולסוף לא שוה לנו כי לא הותמד בידינו ולא הרוחנו אלא החטא: ויש לפרשו ג"כ בדרך אחר עם מאמז"ל שהשי"ת לתועלת ישראל שפך חמתו בב"ה בעצים ובאבנים שלולא כן לא נשאר מישראל שריד ופליט אם כן נמצא שבהיות המקדש בנוי היה תועלת לישראל אם יחטאו ויאשמו כי היה לו מקום לשי"ת לכלות בו את חמתו האמנם עתה שנפלה עטרת ראשינו הוא המקדש המעוז אוי נא לנו כאשר חטאנו כי יחול העונש כלו עלינו כי אין מקום אחר לחול עליו וזו רעה רבה באמת עכ"ל: והר"ם אלמושנינו ז"ל כתב נשים בציון עינו כו׳. ספר עתה הרעות שנמשכו מהאויבים לפרטי הקיבוץ המדיני לכל חלק ממנו נשים נשואות ובתולות ושרים וזקנים ובחורים ונערים אשר בהם יתחלק הקיבוץ המדיני כלו כנודע: ואמר שהשרים והם גדולי ישראל בידם של העבדים הנזכר נתלו ולא ע"י אחרים כדי להנקם מהם שם עצמם תלו אותם שהיו שמחים בזה וז"א שרים בידם נתלו כלומר השרים שבעם בידם של העבדים הנז׳ נתלו: ואמנם הזקנים המה ראו שהזקנה היא מיתה או התחלה לפחות וכאשר יעדר מהזקנים ההידור שלא יהדרו פניהם הנה זה יהיה להם קשה מאד מן המיתה ועל כן נתרצו ויאותו לבלתי תלות הזקנים כי יותר רע להם להניחם חיים ולא יהיו פניהם נהדרים כי הוא קשה להם מהמיתה כאמור וז"א פני זקנים לא נהדרו כי זה היה להם יותר קש׳ מתליי׳ השרים אך לשרים לא היה מספיק זה שהיה אפשר שעוד ישובו לגדולתם באורך הזמן אך הזקנים שכבר נם ליחם ותם כחם הנה הם נחשבים כמתים כי לא נשאר מהטוב הזמני להם רק ההידור שמהדרים אותם שאר העם: ואמר על הבחורים שנשאו עול העבודה הקשה שבעבודה שהוא ג"כ קשה להם מהמיתה ובהיות שיש כח בהם לסבול לא ירצו האויבים להמיתם רק להחיות׳ כדי שיעבדו להם בעבודה קשה כמו שהיא הטחינה שהיא קשה שבעבודות כי היא טחינה בידים ולא ע"י מים או בעל חי כי כן משמע מגזירת טחון נשאו שהיא עצמו הטחינה שבלו עם היותה מהעבודות הקשות כי טחון הוא שם הפועל כמו נלאיתי נשוא ונערים בעץ כשלו כחם בעץ הטחינה כמ"ש הראב"ע ז"ל וז"א ונערים בעץ כשלו: הנה בזה כלל כל אופני מיני חלקי הקבוץ המדיני ולהיות שהזקנים במה שלא נהדרו נענשו יותר מכולם יען הם בטבע נוטים אל ההפסד והכליה וכן הבחורים שהם הפכיים לזקנים שהם בתכלית החוזק והכח יותר מכולם הנה בסובל׳ הקשה שבעבודות תשש כחם וגם ליחם תחת היות כל ישעם וחפצם התענוג והניגון אשר על כן ירגישו גם הם מאד הצער והעלבון בעבודתם אמר שהזקנים במה שלא נהדרו כמו שזכר הם מעצמם שבתו מעמוד בשער כי זה היה התענוג המיוחד לזקנים לעמוד בשער לספר במה שעבר וז"א זקנים משער שבתו ולא אמר נשבתו לרמוז שהם בעצמם שבתו כאמור כי מאסו בחייהם וכן הבחורים שבתו הם מעצמם מנגינתם בהרג שם חולשת כחם נתעלבו כ"כ עד שפס היות מטבעם לשמוח מאד בניגון וכלי שיר הם שבתו מעצמם ממנו: ואפשר שיאמר שהנשים הנשואות בשלומי חמדת עדת ישראל והם הצדקניות והחסדניות בהיותן שמחות בציון ובבנין בית קדשנו ותפארתינו הנה במה שהחריבו העבדים הנז׳ אשר משלו בנו את ציון הנה בזה לבד עינו את נשי ישראל שזה היה להן עינוי גדול וז"א נשים בציון עינו ר"ל אלה העבדים הנז׳ במציאות ציון במה שהוא חרב בזה לבד עינו את הנשים בלתי שיעשו להם צער אחר וכן עינו העבדים הנזכר את הבתולות במציאות ערי יהודה כלומר במה שנלכדו ערי יהודה כי הם שמחות בעריהן ועתה הלכו שבי לפני צר הנה זה היה להן עינוי וצער גדול וז"א בתולות בערי יהודה כי מלת עינו נמשכת גם לבתולות כנזכר וכאלו אמר ענו אותם העבדים הנזכר במציאות ערי יהודה לבד במה שלכדו אותם כאמור: ואמר שהגיע חולשת כח כל העם מקצהו משברון הלב ודאגה ועלבון מהחרבן עד שהבחורים שהם היותר חזקים שבעם ואשר כח בהם לעבוד עבודה היה להם למשא הטחינה לבד והיא שימת התבואה בכלי והנהגת הסוס או תיקון הרחיים וכדומה לזה ולא עצמות הטחינה כי הכונה פה להגזים חולשת הבחורים שאפילו מלאכת הטחינה שהיא נקלה היה להם למשא וז"א בחורים טחון נשאו והנערים עם היותם נסמכים בעץ המשענ׳ לא היו יכולים לעמוד בעצמם כי היו נכשלים ונופלים וז"א ונערים בעץ כשלו ר"ל הנערים שכבר יצאו מכלל ילדים אפילו במשענת ועץ בידם להשען עליו עכ"ז כשלו במהלכם כי לא היו יכולים לעמוד וללכת ביושר מרוב חולשתם: ואמר שגם הזקנים עם היות הישיבה בשער להם הדבר היותר קל גם זה היה קשה לעשותו לרוב חולשתם עם היות׳ מתענגים בזה כי לרוב תענוגם לעמוד בשער לספר בדברים שעברו

חָטָאנוּ׃ יז עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ
עֵינֵינוּ׃ יח עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ׃
יט אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדוֹר וָדוֹר׃
כ לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים׃
כא הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃

ל׳. ל׳ וחסכו י"ח. ל׳ ב׳ מ"ל. ג׳ ר"פ ס׳ מ"ע. ג׳ למדנחאי לדני. ב׳ ונשובה קרי

ארום חבנא: יז על זה על דין בית מוקדשא דאצתדי הוה חליש לבבנא ועל אלין עמא בית ישראל דאזלו בגלותא מתמן חוו חשיכן עיננא: יח על הר על טורא דציון דהוא צדי תעלין הליכו ביה: יט אתה את הוא יי לעלם בית מותבך בשמי מרומא כורסי יקרך לדרי דריא: כ למה למה לעלמין תשלינא תשבקיננא לאוריכות יומין: כא השיבנו אתיב יי יתנא לותך וניתוב בתיובתא

אתה ה׳ ג׳ ר"פ וסימן בתהלים סימן ס"ח: לארך ימים ג׳ דסמיך וסימן נמסר תהלים סימן צ"ג:

תולדות אהרן שועלים הלכו בו. מכות כד: השיבנו ה׳ אליך. עקידה שער פ:

רש"י

הסבל וכן (איכה א) הכסיל כמו: על זה היה דוה לבנו וגו׳. על המפורש במקרא שלאחריו. על שמם הר ציון ושועלים הלכו בו: (יט) אתה ה׳. ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא: (כ) למה לנצח תשכחנו. הלא נשבעת לנו

אבן עזרא

דוה לבנו. והעין חשכה מרוב הבכי: (יח) על הר ציון ששמם. פועל עבר כמו כאשר אהב: הלכו בו. המהלכים כמו ויחגנו אותו ויהיה הלכו כטעם הליכה מהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמצאתי ערום הלכו הוצרכתי לדקדוק הראשון. והשועלים מנהגם להיות בחורבות: (יט) אתה ה׳. ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: (כ) למה. בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה: (כא) השיבנו. לעיר משכן שמך ונשוב לעבדך

לחם דמעה

שעברו עם זקני׳ אחרים לא ירגישו צער כלל בהליכה והישיבה שם אך עתה לרוב החולשה גם מזה שבתו וז"א זקנים משער שבתו ירצה אפילו מזה שהיו עושים בנקל שבתו כ"ש מהדברים האחרים שתשש כחם בהחלט וכן הבחורים לרוב חולשתם עם היותם מתענגים בניגון שבתו ממנו כי לא נשאר בהם כח אפילו לנגן עם היותו נקל בעיניהם קודם לכן שהיו מתענגים בו כאמור וז"א בחורים מנגינתם ולא אמר מניגון לרמוז כי אפילו מהניגונים שהיו מורגלים בהם קודם לכן שהיה ראוי שיהיה נקל מאוד לעשותו בהיותם מורגלים בהם קודם לכן אפי׳ מנגינתם המיוחד להם שבתו כאמור: שבת משוש לבנו כו׳ אפשר לומר שמשוש לבנו הוא תאר לבית קדשנו ותפארתנו שהיה משוש לבנו ובו היינו שמחים כולנו וז"א שבת משוש לבנו ר"ל שבת ונשבת מה שהיה משוש לבנו והוא ב"ה ומזה נמשך שנהפך לאבל מחולנו כי מחולנו היה ראות הבית בנוי לתלפיות ועתה היותנו רואים אותו חרב הוא לאבל לנו ונמצא שמה שהיה קודם לכן מחולנו ושמחתנו הוא עתה אבלנו וז"א נהפך לאבל מחולנו ובזה יתיישב הפסוק יותר על נכון כי לפירוש המפרשים כולם היה ראוי שיאמר הכתוב שבת ששון מלבנו כו׳ אם הוא השבתת הששון מהלב אך כפי פירושנו מתיישב היטב כי מלת משוש ילדק על דבר עומד קיים נמשך ממנו הששון ואינו הששון עצמו עכ"ל:

(יז) **בהיות** כי למעלה אמר כי אין ראוי לנו להתאונן עיקר האנינות על חרבן המקדש אלא על החטאות שחטאנו לפניו ית׳ שהיו סבה להחריבו כי על זה ודאי ראוי הוא להתאונן וז"א אוי נא לנו כי חטאנו שהיתה הסב׳ שנחרב וז"ש על זה היה דוה לבנו על הסבה שהוא החטא שמרדנו באלהינו ועל אלה חשכו עינינו על סבת החרבן ולא על החרבן עצמו כי על הר ציון ששמם ושועלים הלכו בו אין לנו להתאונן על זה כי מה צריך לנו בית המקדש אתה ה׳ לעולם תשב וגומר ומה לנו אם נחרב בית קדשנו וע"כ אין לנו להתאונן אלא על מה שחטאנו לפניו ית׳: א"נ אמר על זה היה דוה לבנו וגו׳. כי זכו העצים והאבנים שבמקדש יותר ממנו עם היות שלא באה הקדושה העליונה שם באבנים ההמה אלא בשבתינו ולא זזה שכינה מכותל מערבי לעולם ואותנו עזב בין האומות מכל וכל וז"ש על גבי הר ציון אחר ששמם ושועלי׳ הלכו בו אעפ"כ בקדושתו הוא עומד ואתה ה׳ לעולם תשב על גבו כי לא זזה שכינה משם ואותנו שכחת וז"ש למה לנצח תשכחנו וגומר האבנים לא שכחת ואותנו שכחת ולכן השיבנו ה׳ אליך וגומר כמו שהיה קודם בנין ב"ה המרכבה אל השכינה היינו אנחנו וכענין שהיה באבותינו אברהם יצחק ויעקב שהם הם היו המרכבה וכן כל שאר הצדיקים היתה השכינה שורה עליהם עד שנבנה המקדש ושרתה שם שכינה ולכן אמר חדש ימינו כמו שהיינו אנחנו משכן השכינה לא המקדש וכענין שאמר משה ויהי נועם ה׳ אלהינו עלינו י"ר שתשרה שכינה עלינו: א"נ אמר חדש ימינו כקדם. על הימים עצמם קאמר כי עתה ימי שנותינו ע׳ שנה ולכ"א חדש והארך ימינו כמו שהיה מקדם בימי מתושלח וחביריו כי אם מאסתנו מכל וכל זה ודאי אין ראוי כי הוא קצף גדול יותר מדאי ואין אנו ראויים לקצף גדול כזה: א"נ במ"ש ז"ל אם מאיסה לית סבר ואם קליפה אית סבר יצא להם מכפל הפסוק שאמר מאס מאסתנו כלומר אם מאום שהיתה מאיסה אין לנו עוד תקוה ותוחלת כי הרי מאסתנו ואין לנו תקוה ואם הוא קצף אם יהיה קצף גדול שקצפת עלינו עד מאד יש לנו תקוה ואם כן השיבנו ה׳ אליך ונשובה. שזה הפסוק כפול שחזר לכותבו הכא בסוף והיתה זאת הכונה שאם היא קליפה א"כ אית סבר ולכן השיבנו ה׳ אליך וגומר: אי נמי מ"ש על זה היה דוה לבנו כו׳. הכונה לפי שבפסוק הקודם אמר שהיה מתאונן על החטאות שסבבו החרבן והוא אומרו אוי נא לנו כי חטאנו ולפי שראה שהעיקר הוא לדאוג על החטא המסבב על כן הזכיר החטא הראשון אשר ממנו נסתבב כל הרעה הזאת הלא הוא עון העגל כי אלמלא שעשו ישראל את העגל חרות על הלוחות כתיב ואז"ל אל תקרי חרות אלא חירות חירות ממלאך המות חירות מיצה"ר כו׳ והנה תחלת דברי ישראל באותו החטא הוא אומרם כי זה משה האיש כו׳ ולזה רמז באומרו על זה היה דוה לבנו כלומר על אותו זה שאמרנו כי זה משה האיש אשר העלנו כו׳ על זה היה דוה לבנו כי הלואי שלא אמרנו אותו וממנו נמשך שעשינו את העגל ואמרנו אלה אלהיך ישראל וזה אמר ועל אלה חשכו עינינו כלומר כי על אותו אלה שאמרנו חשכו עינינו כי בשביל אותו החטא נשתברו הלוחות ונאבד אותו החירות שהיה בהן אלמלא לא נשתברו כמ"ש חירות ממלאך המות וכו׳ וכדאמרן: א"נ אם נפרש כי מ"ש נפלה עטרת ראשינו הוא על עטרת וכתר מלכות אשר נתן כתר מלכות בראש ישראל ומינן מלכי מינן אפרכי ובחטאינו נפלה עטרת ראשנו וניטלה מלכות מישראל ועזא"ה על זה שנפלה עטרת ראשינו על זה היה דוה לבנו אמנם יש ב׳ דברים אחרים שעליהם חשכו עינינו ולקמיה מפרש להו וז"א על אלה חשכו עינינו הלא הם על הר ציון ששמם והוא מקום מקדש מכון בית העולמים ועתה היותו שמם וחרב הרי אחת שעליה חשכו עינינו ועוד שנית נוסף על השוממות כי מלבד היותו שמם עוד רעה חולה כי שועלים הלכו בו כי נעשה מושבו משכן לשועלים תנים ויענים במקום שכינה וזו רעה חולה הוה על הוה ועל שתים אלה חשכו עינינו: וגם אפשר כי מ"ש שועלים הלכו בו לא לבד אמר על שועלים ממש אלא גם על ארמיים אשר הם נקראו ג"כ שועלים כו׳ ועליהם אמר שועלים הלכו בו כי מקום טהרה וקדוש׳ כי אפילו הכהן הגדול לא היה נכנס לפני ולפנים כי אם י"כ משנה לשנה בקדושה ובטהרה ועתה אשר נמשלו לשועלים הם הלכו בו:

(יט) **ואומרו** אתה ה׳ לעולם תשב כו׳. הכונה שאמרו ישראל להקב"ה רבון העולמים אם היה אמת שבמה שחטאנו העוינו והרשענו והיינו סיבה לחרבן ביתך ושממות היכלך אם בזה היינו עושים רושם או פגם בך ח"ו היה ראוי שלנצח תשכחנו ואל תשוב תרחמנו כיון שעשינו בך כביכול פגם או רושם אבל אין הדבר כן כד"א אם חטאת מה תפעל בו וגו׳ וז"א אתה ה׳ לעולם תשב כלומר לא בשביל שחרבנו את בית מקדשך ומקום משכן כבודך לא מפני זה יעלה על הדעת כי אתה הולך מטולטל ואין לך מושב בעולם לשבת בו כי נחרב בית מושבך זה אינו כן כי אתה ה׳ לעולם תשב ולעולם ועד אתה ה׳ תשב בשובה ונחת כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכסאך נכון לעולם ועד בין אם יהיה דור זכאי או דור חייב לא זכות׳ ולא חטאת׳ פוגע או נוגע בכסאך כלל וז"א כסאך לדור ודור כלומר כסאך נכון בכל דור ודור בין בדור זכאי ובין בדור חייב כסאך נכון לכל דור ודור כד"א אם חכמת וגומר וא"כ שלך ה׳ לא הרענו במעשינו כלל א"כ למה לנצח תשכחנו ולמה תעזבנו לאורך ימים והכונה על אורך גלותינו זה אשר כבר עברו אלף ותקל"ב שנה ונקטינן כי יומו של הב"ה הוא אלף שנים והנה כמעט כבר נתארך הגלות לאורך ב׳ ימים כי היום הא׳ והוא האלף הא׳ הוא יום שלם והאל׳ האחר כבר עבר רובו ככולו ולכן אמר למה תעזבנו לאורך ב׳ ימים תמימך ומלת למה מושך עצמו ואחר עמו וכאילו אמר ולמה תעזבנו לאורך ימים ולכן השיבנו ה׳ כי ידענו כי בתשובה תליא מילתא ושאור שבעיסה הוא מעכב בידינו ולכן אתה תסייענו והשיבנו ה׳ אליך וג"כ אנחנו ונשובה וזהו ונשובה כי אין אנו שואלים ממך רק מעט סיוע והוא אומרו השיבנו כו׳ ואומרו חדש ימינו כקדם הכונה שיעביר היצר הרע מן העולם כד"א אעביר את רוח הטומאה מן הארץ כאשר היה מקדם קודם בוא נחש על חוה כי אז היה האדם רוחני כמש"ה ויטע ה׳ אלהים גן בעדן מקדם וגומר על היותו רוחני ועתה ג"כ חדש ימינו כקדם שלא היה יצה"ר בעולם כן עתה קיים בנו מש"ה והסירותי את לב האבן וגומר חדש ימינו כקדם:

ואמר

שְׁלֵימְתָא תְּחַדֵּת יוֹמָנָא לְטָב כִּזְמַן יוֹמַיָּא טָבַיָּא דַּהֲווֹ מִלְּקַדְמִין׃
כב כִּי אֲרוּם אֶלָּהֵן מִיקַץ תֵּיקוּץ בָּנָא רְגִיזְתָּא עֲלָנָא עַד לַחֲדָא׃

ג׳ חסר כב כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד׃

כג הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה ׀ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃

סימן יתק"ק

מאוס ג׳ וחסר וסימן חמאה ודבש יאכל. כי בטרם ידע הנער. כי אם מאס מאסתנו קצפת׃

תולדות ארון (מאס מאסתנו, ברכות ח) : קצפת עלינו. פקודים שם׃

סכום פסוקי איכה מאה וחמשים וארבעה. וסימן יסע קדים בשמים. ופרקיו חמשה והרמז בן בג בג אומר לפום צערא אגרא׃ וחציו לדכא תחת רגליו׃

אבן עזרא

לעבדך כימי קדם: (כב) כי. השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו ב[illegible]ו כבר קצפת עלינו קצף גדול. והישר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האמללים. וינחם את האבלים. ויעמיד השר מיכאל. להליץ טוב על ישראל. ובא לציון גואל:

רשי

בך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: (כב) כי אם מאוס מאסתנו. בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: (כג) השיבנו ה׳. מפני שמסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת:

לחם דמעה

(כב) **ואמר** כי אם מאוס מאסתנו כו׳. כלומר אריכות השכחה והעזיבה הזאת אי אפשר שידון שום שכל אנושי שהוא בדרך קילפון שקצפת עלינו אלא אם ח"ו בדרך מאיסה שמאסתנו וז"א כי אם מאוס מאסתנו כלו׳ אריכות העזיבה לא היה אפשר שיהיה כ"כ באריכות אלא אם מאס מאסתנו לגמרי ותשמש מלת כי במקום אלא ולכן עזבתנו כל כך. שאם אין הדבר כן אשר אינו מאיסה לגמרי ח"ו אלא קילפון לזמן מוגבל בודאי שקצפת עלינו עד מאד אשר לא ישוער שיהיה קילפון גדול כזה ולכן חזר ואמר השיבנו ה׳ אליך ונשובה וחדש ימינו כקדם כדאמרן כי כיון שאינו מאיסה בודאי כאשר הבטחתנו בתורתך לא מאסתים ולא געלתים א"כ למה יהיה הקליפה עד מאד עד שהשכל האנושי יחזן כי יצא מגדר קליפה ונכנס בגדר מאיסה כי לקליפה הוא מאד ולכן השיבנו ה׳ אליך וגומר וכדאמרן: אי נמי יאמר בשנדייק כי אומרו על זה היה דוה לבנו הוא קשה הייסוב כפי דקדוק הלשון אם בחילוף הלשון שאמר באחד על זה ועל האחר אמר על אלה שהיה אפשר לומר בשניהם על זה או בשניהם על אלה: ועוד יקשה שהל"ל על זה היה דוה לבנו ועל אלה היו חשוכים עינינו או לא יאמר מלת היה ויאמר על זה דוה לבנו וגומר והנה גם הר"מ אלמשוכינו ז"ל נתעורר על זה בלשון הזה. ואפשר לי לומר כי מ"ש על זה היה דוה לבנו הכונה על המפורש במקרא של אחריו כמ"ש רש"י ז"ל ועם זה מובן הכתוב כי מ"ש על זה היה דוה לבנו הכונה הוא על הר ציון ששמם ונחרב ומ"ש על אלה חשכו עינינו הכונה על ששועלים הלכו בו וכאילו אמר על אלה השועלים שהלכו בו חשכו עינינו וכיון דמלת שועלים הוא כינוי לרבים ששועלים רבים הלכו בו לכ"א על אלה חשכו עינינו ובהיות כי ענין השוממות ששמם הר ציון מעת ששמם היה דוה לבנו ע"כ נקט מלת היה כי מעת ששמם היה דוה לבנו בזכרנו את ציון אמנם ענין הילוך השועלים בו לא יתפעל האדם מזה אלא בעת ראותו השועלים הלכו בו והענין הרואה אותם אז בעת ראותם מתפעל ותחשך העין ולכן לא אמר היו חשוכים עינינו כי לא היו חשוכים לעולם רק חשכו בעת ראייתם שועלים הלכו בו ואומרו הלכו בחיר"ק תחת הה"א ולא כתב הלכו בפת"ח תחת הה"א להורות כי כבר היה להם הר ציון לבית מושב יושבים שם בשובה ונחת עד שהילוכם בו היא בדרך טיול מהלכים ארוכות וקצרות מבלי פחד ואימה מאיש עובר כי כבר היו יודעים שהיה שמם מבלי איש עובר והיו מהלכים בו ארוכות וקצרות וזה יורה באומרו הלכו בחיר"ק מלשון מתהלך בגן שהוא לשון טיול: ולפי מה שפירשתי לעיל כי באומרו שועלי׳ הלכו בו רמז ג"כ על מ"ה אשר נקראו שועלים כד"א אחזו לנו שועלים וכו׳ יצדק גם כן לפי פירושינו זה כי מ"ש לעיל על אלה חשכו עינינו בלשון רבים על השועלים שהזכיר למטה רמז כי כל אלה השועלים שהלכו בו חשכו עינינו וגם יצדק אומרו הלכו בחיר"ק שהגוים כל זב ומצורע הולכים תוך המקדש ומטיילים בתוכו ארוכות וקצרות וז"א הלכו בו: והתחיל להתפלל על ארך גלותינו והקדים ואמר אתה ה׳ לעולם וגומר כלו׳ אתה ה׳ אינך מקפיד על הגאולה ולבנות ב"ה מפני כי אתה חי וקים לעולמי עד ולדורי דורות ולנצח נצחים ולכן אינך מקפיד כי אם לא תבנה אותו בדור הזה תבנה אותו בדור אחר וז"א אתה ה׳ לעולם תשב וכסאך נכון וקיים לדור ודור עד סוף כל הדורות ולכן אינך מקפיד למהר בנין בית קדשנו ותפארתנו אבל עכ"ז גם אם לגבי דידך לא איכפת לך כי אתה ה׳ לעולם תשב כו׳ עכ"ז הביטה וראה את חרפתינו כי אנו הווים ונפסדים וימינו ככל עובר דור הולך ודור בא וא"כ למה לנצח תשכחנו ועבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו ותעזבנו לאורך ימים השיבנו ה׳ וגו׳ ובתשובה יתוקן הכל מבלי שתאחר אותנו בגלות וז"א חדש ימינו כקדם כי כבר נקטינן כי הב"ת כקטן שנולד דמי והימי׳ הראשונים יפלו לא יזכרו ולא יפקדו ובאופן כי ע"י התשובה תחדש ימינו כקדם והיא עת הלידה וכדאמ׳ כי כקטן שנולד דמי ע"ד מש"ה לעם נולד כי עשה כי כשהאדם עושה תשובה ומ"ש הרי הוא כאלו נולד אז והימים הראשונים יפלו כדאמרן וזהו מלת כקדם והוא עת הלידה: וגם אפשר שרמז במה שאמר חדש ימינו כקדם שהכונה שיחדש ימינו כמו שחידש ימינו ביציאת מצרים מקדם קדמתה כן יחדש ימינו עתה בגאולת הגלות הזה וכמד"א כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וז"א חדש ימינו כקדם ורמז כי תפלתו זאת על כל א׳ מהב׳ גליות קאמר כי בגלות האחרון הזה אשר אנו בו עתה כל כך נתארך עד שכמעט שדומה שמאוס מאסתנו וז"א כי אם מאס מאסתנו ואם בגלות בבל גם אם בכמות היה קצר ע׳ שנה ותו לא עכ"ז באיכות היה קצפון גדול וז"א קצפת עלינו עד מאד ולכן חזר ואמר השיבנו ה׳ אליך וגו׳: והרב מורי זלה"ה כתב אתה ה׳ לעולם תשב אמר כי ידוע היה שאין צד תלונה ותרעומת על השי"ת ח"ו בהבאת הצרות והייסורין על ישראל כי בדין היו ראויין לכך ובצדק ובמשפט כל דרכיו אבל להיות שכבר סבלנו עול הצרות והייסורין זמן רב עתה יכבשו רחמיו את כעסו ויתנהג במדת הרחמים וירחם עלינו ויגאלנו וזה שאמר אתה ה׳ לעולם תשב כלומר אתה בשם זה שהוא מורה רחמים לעולם תשב בו לנהוג בו העולם וכסאך שהוא שם מדת הדין הרפה שהוא כסא למדת הרחמים אף על פי שיש בו תגבורת דין אין אתה מתנהג עם צד הדין שלו לעולם כמו שם הרחמים שהוא מצטרך בכל עת ובכל שעה אלא לדור ודור ולכן אני מתפלל שתתנהג עמנו בו ולמה לנצח תשכחנו: או ירצה שפירוש מלת תשב יהיה כמ"ש בזוהר פ׳ נח דף ס"ד פסוק ה׳ למבול ישב ורזא דא ה׳ למבול ישב מהו ישב אלמלא קרא כתיב לא יכלינן למימריה ישב בלחודוי דלא אתיא עם דינא כתיב הכא ישב וכתיב התם בדד ישב ישב בלחודוי עד כאן וז"ש כאן אתה ה׳ מדת הרחמים לעולם תשב לבדך ולא תבא עם הדין לרחם עלינו ותניח כסאך שהוא מדת הדין כמ"ש להתנהג עמנו לדור דור כן תעשה עמנו לעולם לשבת בלחודך אלא תבא עמנו ברחמים ותגאלנו עכ"ל: והר"מ אלמושנינו ז"ל כתב ז"ל על הר ציון ששמם זה הפסוק הוא גזרה בפני עצמה ואינו מקושר עם הפסוק של מעלה אבל בהיות כי על כל הסיפורים שסיפר למעלה מהצרות אמר עליהן על זה היה דוה לבנו כו׳ עתה הוסיף לומר גזרה אחרת בפני עצמה כפי מ"ש מהרי"ן שועב ז"ל שהיה בוכה ומתאונן הנביא ואומר שעל שממות הר ציון נוסף עוד רע אחר והוא ששועלים הלכו בו והוא כאילו אמר על ששמם הר ציון לא די לנו זה הצער אלא שנוסף ע"ז ששועלים הלכו בו כמו מדבר ושממה ומקום מיוחד לחיות השדה כי על כל זה מורה היות הדבר בהשגחתו הנפלאה אשר כן גזר על שממות הר ציון ושלא יספי׳ זה אלא שעוד שועלים הלכו בו וזה אינו מלבם כי מה להם לשועלים להלך בו רק היה זה מאתו יתברך להראות לנו שמאס המקום ולא ירצהו עוד: ואפשר שיאמר שעל ששמם הר ציון בהשגחתו ית׳ שהוא רצה והסכי׳ שיבאו גוים בנחלתו ושממות היכלו הנה נוסף על מה שגזר השי"ת על שממות הר ציון עוד הוסיפו מעצמם האויבים להלך שועלים בו לבזיון בית קדשנו כי זה היה מאתם שלא כרצונו ית׳ לבזיון בית קדשנו ותפארתנו והוא ית׳ יענישם ע"ז עם שהוא הסכים על שממותו וז"א שועלים הלכו בו ירצה על ששמם הר ציון בהשגחתו ית׳ הם הוסיפו מעצמם ששועלים הלכו בו הם מעצמם כנזכר: אמר עוד למה לנצח תשכחנו כו׳ השיבנו ה׳ אליך כו׳ כי אם מאסתנו כו׳. הן אמת ג׳ פסוקים הללו הם קשי הייסוב מאד ולא יעלה הקושי בכל א׳ מהם כפי הדקדוק הישר בעיני פני המעיין כי הנה בפסוק הראשון קשה כי ראשונה אמר למה לנצח תשכחנו ומלת נצח הוא לאין סוף במשפט הנצחיות ואח"כ אמר תעזבנו לאורך ימים כי אורך ימים אינו לאין סוף כי בכ"ת לא יקרא זמן אורך כי זמן ארוך צודק על זמן שיש לו קצבה ותכלית רק שהוא ארוך וזמן רב ואיך נכנס בנצח ויצא בזמן ארוך. ובפסוק הב׳ ג"כ קשה כי אחר שאמר השיבנו ה׳ אליך שהיא התשובה החלטית כי תכלית שלימות התשובה הוא עד השי"ת כמאמר הנביא ע"ה שובה ישראל עד ה׳ אלהיך כו׳ ואחר שהתפלל שישיבנו ה׳ אליו אם כן מה ישאר עוד לשנשוב אנחנו ואם היה אומר פתח לנו שערי תשובה ונשובה או שיאמר עזרנו אלהי ישענו ונשובה היה נכון אך אחר שאמר השיבנו אליך איך יאמר שנשוב אנחנו אחר שכבר השיבנו אליו הוא ית׳. ובפסוק הג׳ גם כן קשה מלות כי אם שהיל"ל למה מאס מאסתנו קצפת עלינו וכו׳ כמשפט למה לנצח תשכחנו וכו׳. ואמנם ליישב הפסוק הראשון מג׳ פסוקי׳ אלה בלי דוחק שמעתי מפי מהרי"ט זלה"ה פשט נאה ומתקבל והוא שגזרת תעזבנו לאורך ימים הוא תפלה אליו ית׳ שלא תהיה השכחה לנצח והוא לבכ"ת רק שיעזבנו לאורך ימים ואחר הימים הארוכים ההם ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו

וז"א למה לנצח תשכחנו ירצה למה ה' יעשן אפך והסכמת בחרבן ביתך ושממות היכלך עד שנראה שאתה מסכים להשכיחנו סלה ועד למה זה יהיה כן תשכחנו לנצח לפחות תעזבנו לאורך ימים ירצה כיון שאתה מסכים לעזוב אותנו לא תהיה העזיב' לנצח רק לאורך ימים שיהיה לו קצבה אף שיהיו ימים רבים ואחר כך תשוב תחיינו וז"א תעזבנו לאורך ימים והיא תפלה ובקשה מאתו ית' שיעזבנו לאורך ימים ולא לנצח כאמור ובזה מתיישב על נכון: ואמנם הב' פסוקים הנמשכים יתיישבו ג"כ לדעתי בלי דוחק כלל כי מ"ש השיבנו ה' הכונה הוא שהדרך הראוי לו ית' כפי מדת חסדיו הוא שיביא עלינו ייסורין קשים ויענישנו במיני עונשים עד ישיבנו אליו בעל כרחינו שלא ברצונינו כי בזה יצדק שהוא ית' שב אותנו ואין אנחנו שבים אליו כמו העבד שעושה עבודת רבו שלא ברצונו שקשה עליו העבודה אך הוא עושה אותה על כרחו ויצדק בו שהוא עושה אותה אך אינו עושה אותה מעצמו ברצונו וכן התפלל הנביא עליו השלום לפניו יתברך שיעשה עמנו שהוא ישיבנו אליו במה שיענישנו ונהיה מוכרחים לשוב לפניו על כרחינו וזהו מכוון מלת השיבנו כי לא אמר שובנו ה' אליך רק השיבנו רצה לומר שתעשה שנשוב אנחנו על כרחנו כי להיותינו שקועים בחטאים ובעונות לא יצדק שנשוב אנחנו כיון שאינו ברצוננו רק ע"כ אך אחר ההרגל אף שנהיה על כרחינו אנחנו נשוב ברצוננו הגמור וז"א ונשובה כלומר אחר שתשיבנו אתה אליך שלא ברצוננו ע"י יסורין כאשר ייסר איש את בנו ותדריכנו בדרך ישרה על כרחינו מזה ימשך שאנחנו נשוב אחר כך ברצוננו הגמור באופן שיצדק שאנחנו נשוב ברצוננו הגמור כי מההרגל יעשה הקנין בנפש כנודע מחכמת המדות והוא הנרצה לרז"ל דמתוך שלא לשמה בא לשמה והוא מה שביאר באומרו חדש ימינו כקדם ר"ל עשה עמנו חסד שתחזירנו אליך לעבדך אף שיהיה על כרחינו כי בזה תחדש ימינו כשיהיה פועל ידינו ברצון טוב כמו שהיה קודם שחטאנו וז"א חדש ימינו כקדם:

וביאר הענין בשלימות בפסוק הנמשך באומרו כי אם מאס מאסתנו כו' והכונה כ"א הש"י אינו רוצה להענישנו כאשר ייסר איש את בנו רק שמסתיר פניו ממנו ומואס אותנו בהחלט הנה זהו העונש היותר גדול שיצוייר כמו שיקרה אף אצל מלך אדם כי אם יחטא העבד לפניו ולא ייסרהו ויכהו כדי שלא יחטא עוד רק ישליכהו מלפניו ולא ירצה לראותו עוד הוא העונש היותר גדול שאפשר כי כאשר ייסרהו ויענישהו אז נראה שאוהב אותו ורוצה שיהיה עמו עוד והוא ע"ד שבארתי בפסוק ה' אל באפך תוכיחני כו' והוא מה שרצה פה באמרו כי אם מאס מאסתנו וגו' ר"ל ראוי שתשיבנו אליך ביסורין ועונשים עד שימשך מזה שאנחנו נשוב אליך ברצון טוב כי אם איננו כן רק שמאוס מאסתנו ואינך רוצה ליסרנו ולראותנו עוד הנה זה הוא קצף גדול מאד יותר מכל העונשי' שיצויירו במציאות וז"א קצפת עלינו עד מאד ויותר אנחנו חפצים בייסורין רבים ותוכחות על עון ממה שתסתיר פניך ממנו וע"כ חזר הנביא עצמו פסוק השיבנו ה' אליך מלבד היותו עושה זה כדי שלא לסיים בפורענות כמו שעשה שהמע"ה בספר קהלת וכן ישעיה ע"ה הנה כיון עוד בזה לומר לפניו ית' כי אם היה הענין שמאס אותנו הנה זה הוא קצף גדול יותר מדאי ויותר מהראוי בחקו ית' וע"כ ראוי שישיבנו אליו ע"י ייסורין ויהיה זה הקצף אך לא עד מאד וע"כ חזר ואמר חדש ימינו כמו שהיה בימי קדם שהיית קרוב אלינו כן יהי רצון שיקרבנו לעבודתו ית' תמיד אמן עכ"ל:

הנה בזה נשלם מה שראינו לבאר במגילה הזאת כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף לתת לי חלק טוב בכל שאר ספרי הקדש לבארם ולחברם כאשר עם לבבי כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה ויראני נפלאות בתורתו ובסודותיו הכמוסי' מתוקים מדבש ונופת צופים אמן וכן יהי רצון:

בילא"ו בנל"ך ואע"י:

מגלת מנחת שי איכה

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) **למה** כתב אבן עזרא ונפתחה למ"ד למה להורות על ה' הדעת הנעדרת ולא נדגשה המ"ם להקל על הלשון עכ"ל. ובכל ספרים מדוייקים שבאו לידי הלמ"ד בקמץ וכ"כ במכלול דף כ"א ונקודת המ"ם במקצת ספרים אשכנזים בקמץ ובס"ם בפתח וכן כתב המכלל יופי והם דברי מכלול דף רכ"ב: (ב) בכה תבכה. מלת בכו בוא"ו רמז לו' דברים שאמרו במדרש שהיתה בוכה ומבכה אחרים עמה. לחם דמעה: (ד) כהניה נאנחים. האל"ף בשוא וסגול וי"ס בשוא לבדו: (ה) כי ה' הוגה. במפיק הה"א לנקבה מכלול דף קס"א ומסורת שמואל ב' כ': (ו) ויצא מן בת. מבת ק' והוא חד מן ח' מלין דכתיבין תרין מלין וקריין חדא מלה וסימן בד"ה ב' ל"ד ובאיכה רבתי ויצא מבת ציון מן בת כתיב א"ר אחא יש לנו מנה אחת יפה זה הקב"ה שכתוב בו ה' מנת חלקי וכוסי ועיין בס' לחם דמעה לכמהר"ר שמואל אוזידה ובס' קול בוכים בפי' כמהר"ר אברהם גלאנטי: לפני רודף. מלא וי"ו ובמדרש איכה אמר ר' אחא כשם שלא גלו ישראל אלא ברודף מלא כך אינן נגאלין אלא בגואל מלא דכתיב ובא לציון גואל מלא כתיב: (ז) כל מחמדיה. המ"ם בשלש נקודות ובקצת ספרים בוא"ו שרוקה ובטלים הם ברוב: בנפל. הפ"א רפה: (ח) גם היא נאנחה. האל"ף בסגו"ל והנו"ן בשו"א נח ועיין מ"ש בריש יואל: (יא) מחמודיהם. מחמדיהם ק': והביטה. הוא"ו בגעיא בס"ס ובדפוסים קדמונים: (יב) לוא אליכם. הלמ"ד זעירא במקצת ספרים וכן הוא באלפא ביתא מאותיות קטנות בריש מסרה גדולה וגם במסורת כ"י ותלת לוא מלא וא"ו ואל"ף. עיין מ"ש בעל לחם דמעה ובקול בוכים בפירוש גלאנטי: אם יש מכאוב כמכאבי. הביטה וראה כי מכאוב מלא כמכאבי חסר כלומר ראו אם המכאוב הגדול והמלא אשר ראיתם בימיכם אם ישוה אל המכאוב היותר קטן והחסר שבא עלי. לחם דמעה: (יג) נתנני שממה. במקצת מדוייקים חסר כמ"ש בישעיה סימן נ"ג: (טו) סלה כל אבירי אדני. בפסיקתא דאיכה יש פסיק בין אבירי לשם וכן בספרים כ"י מדוייקים: (יח) כל *עמים. עמים ק': (יט) למאהבי. הה"א בחטף פתח: (כא) כי נאנחה. במקצת ספרי' האל"ף בשוא לבדו ועיין מ"ש בריש יואל: אין מנחם לי. תרגומו ולית דמנחם לי ובמקרא דפוס ישן נכתב בגליון ואין אכן בכל ספרים אחרים שבאו לידי כתיב אין:

איכה יעיב

ב (א) **הדם רגליו**. כל הדם בלישנא חסר וא"ו ועל זה אמרו במדרש לא זכר הקב"ה אותו הדם של בין רגליו של זקן שנימול לצ"ט שנה. ד"א ולא זכר אותו הדם שבמצרים שנאמר ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות. ד"א ולא זכר דם הברית שנזרק על ישראל בבאם להתיצב בתחתית ההר לקבל התורה. מדרש רבתי ולקח טוב: (ב) *לא חמל. ולא ק':

(ה) וירב בבת יהודה. היו"ד בסגול במדוייקים וכ"כ בעל פתח דברי ד' ק' וכ"כ רש"י במלכים ב' י"ז אע"פ שלא כתב כן כאן ובריש פ' שמות על וייטב אלהים: (ו) ויחמס כגן שכו. כתוב בשי"ן על פי המסורת דהכא ובריש הושע ובמדרש קינות אמר ר' אבהו שכו כתיב כיון שגלו ישראל שככה חמתו של הקב"ה הכי גרסינן באיכה רבתי וכנ"ל בערוך ערך סך: (ז) זנח אדני מזבחו. בס"א כ"י ישן יש פסיק בין השם למזבחו וכן הוא בפסיקתא דאיכה: (ט) טבעו. טי"ת זעירא שבע' באב נחרב הבית ובמסורת הברית הגדול כתוב לרמוז שלא טבעו עמוק רק טביעה קטנה ועכ"ז לא מצאום החופרים כי נעלמו מעיניהם דרך נס: מלכה ושריה בגוים. הבי"ת רפה כי אין לה דין מפיק כמ"ש בפ' עקב על אבניה ברזל: (י) העלו. העי"ן בחטף סגול: (יב) בהתעטפם כחלל. מלת כחלל בכ"ף: (יג) אעודך. אעידך ק': (יד) שביתך. שבותך ק': משאות. השי"ן בלא דגש. ומדוחים. למערבאי חסר יו"ד וכן ראיתי בס"ם מדוייקים ובס"א כ"י הדל"ת בשלש נקודות ובמדרש איכה באלפ"א בית"א קדמאה פסוק קראתי למאהבי לא זזו מתנבאין עלי שקר עד שהגלו אותי ממקומי שנאמר ויחזו לך משאות שוא ומדוחים מדחים כתיב פי' שדחו אותם מארצם שגלו ובמדרש הנזכר על זה הפ' גרסי' ומדוחם כתיב וכתב בעל מתנות כהונה ומדחים כתיב גרסי' וכדלעיל בפ' קראתי למאהבי פי' הנביאים היו מדיחים אותם תוך הגולה בנבואות שקר שהיו מתנבאים להם לטובה: (טז) ויחרקו שן. החי"ת בפתח לא בחטף פתח: (יז) בצע אמרתו. האל"ף בסגול רד"ק במכלול ושרשים: (יח) צעק לבם אל אדני. וכן בפסוק י"ט נכח פני אדני. וכן בפסוק כ' אם יהרג במקדש אדני. כולם שם של אדנות בספרים מדוייקים וכן ראויים להיות על פי המסורת וסימן נמסר במ"ג במערכת אות האל"ף ואינון מן י"ד בספרא: אל תדם. במקצת ספרים כ"י ואל תדם בוא"ו וכן הוא בתרגום אבל בספרים מדוייקים בלא וא"ו: (יט) בליל. בלילה ק' רוצה לומר ליל תשעה באב זכרי אותו בכל שנה ושנה. לקח טוב ועיין עוד קול בוכים ולחם דמעה: (כא) טבחת לא חמלת. בס' קדמון כ"י כתוב ולא בוא"ו וכתב בצדו פליגי ביה לא חמלת ע"כ. ויש לפשוט שכתוב לא בלא וא"ו מהמסורת האומרת לא חמלת ג' ובסיפרא הדין חד ואידך הרגת לא חמלת דאני הגבר:

אני הגבר

ג (ז) **הכביד נחשתי**. במכלול בשמות משקל פְּעֹלֶת כתב שהוא בשלש נקודות והביאו עם דומים אחרים כולם בשלש נקודו' וכן הוא בשרשי' וכן מצאתי בס' כ"י אך בספרי' אחרים שלנו מהדפוס וכ"י החי"ת בקמץ חטוף וכן כתב בפירוש בעל הלשון בשרש נחש: (ח) שתם תפלתי. נסתמו עיניהם של מדפיסים שעשאוהו כולו קמוץ כי בכל ספרים

ספרים כ"י חליו קמץ וחליו פתח כדינו ובמסורת ב' דין כתיב בשי"ן וחד כתיב בסמ"ך יחזקיהו ס ת ס את מולא (ד"ה ב' ל"ב) וזה אחד מן מלין דחמיין שי"ן וקריין סמ"ך עיין במ"ג הושע ב' ובאיכה רבתי כל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרשין לכך נאמר גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי שתם כתיב לפי שתמו הצבור תפלתהון פי' לשון השלמה ועיין פי' המאמר בס' לחם דמעה: (י) ארי . ארי ק' והכתיב רמז לנבוכדנצר דכתיב ביה עלה אריה מסבכו (ירמיה ד'): (יא) ויפשחני. בשי"ן ימנית: (יד) הייתי שחק. חסר וא"ו ועוד אדבר מזה בירמיה מ"ח : לכל עמי . חד מן ג' דסבירין עמים. ובמדרש לקח טוב למה כתיב חסר מ"ם אלו כשדים שהם אומה שפלה ובזויה כדכתיב הן ארץ כשדים זה העם לא היה : (יט) עניי . העי"ן בקמץ לבדו והוא חטוף : (כ) ותשיח . ותשוח ק' ובמדרש ילמדנו פרשת בשלח נמנה ותשוח עלי נפשי עם י"ח תיקון סופרים וכן הוא במסורת כמ"ש בזכריה סי' ב' וכ"ל שאם הנביא מדבר על עצמו היל"ל ותשוח נפשי אלא שר"ל ותשוח עליו כלפי השכינה אלא שכינה הכתוב ואמר עלי : (כב) כי לא כלו רחמיו . כן כתיב וקרי למערבאי ביו"ד בין מ"ם לוא"ו וקי"ל כוותייהו וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י ובדפוס ישן גם לא נמנה במ"ג עם מלין דחסר יו"ד באמצע תיבותא וקריא ולמדינחאי רחמו כתיב רחמיו ק' : (לא) כי לא יזנח לעולם אדני . וכן בפסוק ל"ו לעות אדם בריבו אדני ובפסוק ל"ז מי זה אמר ותהי אדני ובפסוק נ"ח רבת אדני כלם בשם של אל"ף דל"ת על פי המסורת ואיכון מן י"ד דקינות : ברוב חסדו . בכמה ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן חסדו כתיב חסדיו ק' ותימה שלא נמנה במסרה גדולה במערכת אות יו"ד עם מלין דחסר יו"ד באמצע תיבותא וקריא: (לג) ויגה בני איש . במקצת ספרים כ"י וגם בדפוסים קדמונים כתוב ויגא באל"ף גם ר' אליה המדקדק כתב בספר ההרכבה ראיתי בספרים הרבה שנכתב באל"ף וכן כתב אבן עזרא האל"ף תחת הה"א ובשרשים ובעל הלשון ומאיר נתיב נכתב בה"א וכ"כ הלוית חן בפ"ג מהשער השביעי לפי הדעת הראשון שהביא שהוא הנבחר אצלו כמ"ש בהקדמת השער ההוא . בני איש (לד) לדכא תחת רגליו. חצי הספר בפסוקים : (לו) לעות . העי"ן זעירא במקצת ספרים כ"י וכן הוא באלפא ביתא האותיות זעירות: בריבו אדני לא ראה . כדלעיל : (לז) מי זה אמר ותהי אדני . כדלעיל : (לט) על הטאו . חטאיו ק' ובמדרש לקח טוב חטאיו חטאו כתיב אפילו על חטא אחד שהטא צריך לעשות תשובה ולהתגבר על יצרו ולהכניעו : (מ) ונחקרה . הוא"ו בגעיא בכל הספרים וכן מצאתי בחילופים כ"י אליבא דב"א ובחילופים שבדפוס החליפו : (נב) צוד צדוני כצפר .! במקרא קדמוניות כ"י נמסר עליו לית חסר למערבאי ע"כ . וכן בחילופים שלנו למערבאי צוד צדוני צפר חסר למדנחאי כצפור מלא: (נו) אל תעלם אזנך . בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוס ישן העי"ן בשו"א לבדו וכן כתב הרב ר' אליה מזרחי בפרשת כי תבוא על פסוק יעלם ה' עליך וכס' מכלול דף פ"ב על וה' העלים ממני(מלכים ב' ד')כתוב בהגהת ר' אליה הלוי כן כל לשון העלמה העי"ן בשוא לבדו כמבואר במסורת : (נח) רבת אדני . כדלעיל : (ס) ראיתה כל נקמתם כל מחשבותם לי : (סא) שמעת חרפתם ה' כל מחשבתם עלי : (סב) שפתי קמי והגיונם עלי כל היום . סי' קדמאה דפסוקא לי תנייגא עלי תליתאה עלי וחד פ' בסוף יואל סי' להון וגם מה אתם לי צר וצידון וגו' הגמול אתם משלמים עלי ואם גומלים אתם עלי וגו' :

איכה יועם

ד (א) **תשתפכנה** . בס"ם מדוייקים הפ"א בצירי כמנהג וכן נקדו בעל הלשון . אבני קדש . אין מאריך בנו"ן : (ב) המסלאים הה"א במאריך : (ג) גם תנין . תנים ק': היניקו . בס"ם ובדפוס ישנים מלא ביו"ד גם אחר הה"א . כי ענים . כיענים ק' והיו"ד רפה והוא חד מן ח' מלין דכתיב תרין וקריין חד וסימן בד"ה ב' ל"ד במ"ג וכן כתב במכלול דף כ"א שהיו"ד רפה : (ה) אשפתות . התי"ו דגושה: (ט) יזבו . במ"ג יש בלבול גדול ממסורות מחולפות והגירסא הישרה כמו שמצאתי בספרים מדוייקים ויזובו ג' ב' מלא וחד חסר ב' דתילים מלהים וחד דישעיה חסר.וחד י ז ב ו מדקרים חסר : (י) רחמניות בלא מאריך ברי"ש : (יב) וכל ישבי תבל . כל קרי : (יג) מחטאת . במקצת ספרים מהטאות מלא אל"ף וא"ו ונמסר עליו לית מלא : (יד) נעו עורים . יש מוסרים נו"ן נ ע ו באותיות קטנות ואין כן בספרים המדוייקים : נגאלו . אין שום מאריך בנו"ן : (טז) זקנים ק': (יז) עורינה. עודינו ק': (יח) צדו צעדינו . בכוזרי מאמר ג' סי' כ"ז אמר החבר ומה תאמר באות שתמצא בספרים בחילוף ההקשה כמו צדו צעדינו התראה שהוא צ ר ו ע"כ . ובכל ספרים שלנו כתוב צ ד ו בדל"ת וכן פירשוהו כל המפרשים מלשון ואשר לא צדה וכן כתב ראב"ע בספר צחות באות הרי"ש זל"ש וי"א כי בעבור היות הדל"ת והריש דומים במכתב על כן דודנים רודנים דעואל רעואל ולפי דעתי שהם שני שמות לאדם אחד כמשפט ע"כ טעה האומר כי צ ד ו צעדינו היו צ ר ו צעדינו וראייתו ברחבתינו וכתיב לא יצר צעדך והלא פקח עיניו וראה הבא אחריו: (יט) קלים היו רדפינו כלכד בשחיתותם והנה צ ד ו כמשמעו ואין צורך לדבר הזה המבהיל עכ"ל: (כא) יושבתי. יושבת ק': תעבר כוס. הבי"ת בקמץ והוא חטוף מפני המקף והבי"ת בלא מאריך : (כב) תם עונך . הנו"ן בצירי כמשפט וכחבירו שבפ' :

ה (א) **הביט*** . הביטה ק' : (ב) נחלתנו נהפכה . הה"א בסגול והפ"א בשוא נח וכן הובא במכלול דף ע"ב ובשרשים עם דומים אחרים שהם בסגול הה"א וק"ל הפ"א וכן כתב בספר רב פעלים בבנין נפעל : (ג) אין אב. ואין אב ק': (ה) יגענו לא . ולא ק': לא הונח. אין מקף באמצע הונח לנו במקף. הונח הה"א בוא"ו שורק במדויקים עם דגש בנו"ן : (ז) אינם . ואינם ק': אנחנו . ואנחנו ק' : (יא) בתלת בערי יהודה . כתוב במדרש נבוזראדן צוה לחיילותיו וכו' הזהרו באשת איש וכו' בר מתלת נשים שנתעללו ולא עשו כן ונתענו לכך נאמר נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה בתלת כתיב ופי' בעל מתנות כהונה נשים משמע שתים בתלת משמע אחת ונראה מדבריו שיש מפרשים בתלת שלשה כתרגומו ובמסורת לית חסר דחסר ועיין במסורת תילים קמ"ח : (יח) ששמם . עיין מה שכתוב בקהלת סי' י' על ש ה ת ק י ף: אתה ה'. בפרוש רש"י כתוב ואתה בוא"ו וטעו בין פסוק זה ובין פסוק של תילים סימן י"ב הדומה לו וכן במסורת אתה ה' ג' ריש פסוק וסימן אתה ה' תשמרם אתה ה' לא תכלא רחמיך ואחד באיכה אתה ה' לעולם תשב ועיין עוד מ"ש בתילים ק"ב : (כא) ונשוב . ונשובה ק' והוא"ו בגעיא: (כב) מאס . עיין מ"ש בישעיה סי' ו' :

נשלם ספר איכה . תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה .

א דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן־דָּוִד מֶלֶךְ בִּירוּשָׁלָםִ׃ ב הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר קֹהֶלֶת הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל׃

ג' ג' ב' בו י'

הבל הבלים ג' דסמיך וסימן הבל הבלים אמר קהלת דריש ספרא ב' בו. הבל הבלים אמר הקהלת הכל הבל דסוף ספרא:

תולדות אהרן דברי קהלת. סנהדרין כ': הבל הבלים. כתרא ק עקידס שער ו זוהר וילא:

א פִּתְגָמֵי נְבוּאָה דְּאִתְנַבֵּא קֹהֶלֶת הוּא שְׁלֹמֹה בַּר דָּוִד מַלְכָּא דַּהֲוָה בִּירוּשְׁלֶם׃ ב הבל כַּד חֲזָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה יַת מַלְכוּת רְחַבְעָם בְּרֵיהּ דַּעֲתִיד לְאִתְפַּלָּגָא עִם יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְיַת יְרוּשְׁלֶם וּבֵית מוּקְדְּשָׁא דְּאִנּוּן עֲתִידִין לְמֶחֱרַב וְיַת עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִנּוּן עֲתִידִין לְמִגְלֵי אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ הֲבֵל הֲבָלַיָּא עָלְמָא הָדֵין הֲבֵל הֲבָלַיָּא כָּל מַה דְּטָרְחִית אֲנָא וְדָוִד

רשי

(א) דברי קהלת. כל מקום שנא' דברי אינו אלא דברי תוכחות. (דברים א) אלה הדברים אשר דבר משה. (שם לב) וישמן ישורון. (עמוס א) דברי עמוס. (שם ד) שמעו את הדבר הזה פרות הבשן. (ירמיה א) דברי ירמיהו. (שם ל) שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו'. (שמואל ב כג) אלה דברי דוד (שמואל ב כג) ובליעל כקוץ מונד כלהם. דברי קהלת. וזרח השמש: כל הנחלים הולכים אל הים. כינה את הרשעים בחמה ובלבנה ויש שאין להם מתנת שכר כך שנויה בספרי ולמדתי משם שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה שסופה שוקעת. תוספ' ד"א כל הנחלים הולכים אל הים מה ת"ל. בעובדי ע"ג נאמר שוטים המשתחוים למים סבורים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת שמימי הנהרות ההולכים לתוך הים הם המים עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעלה מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שיש בהן ממש ע"כ: קהלת. על שם שקיהל חכמות הרבה וכן במקום אחר קוראו (משלי ל) אגור בן יקא שאגר כל החכמה והקיאה וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל: מלך בירושלם. עיר החכמה: (ב) הבל הבלים אמר קהלת. קהלת קורא תגר ואומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית שהכל הבל של הבלים הוא: הבל. הבל נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית:

מה

אבן עזרא

שמע אמרי שפר, לאברהם סופר, כתבם על ספר, לרוח משכלת:
בן מאיר נקרא, מכונה בן עזרא, ומצורו עזרה, כבודו שואלת:
להגיה חשכו, להצליח דרכו, אשר נשאר עד כה, כעלה נובלת:
ומארצו נפרד, אשר היא בספרד, ואל רומי ירד, בנפש נבהלת:
ושם לבו כונן, לפרש ולשנן, ואל אל מתחנן, ולו התוחלת:
להרבות לו עצמה, והוא יתן חכמה, ויסלח כל אשמה, בפירוש קהלת:

בשם אשר לו הממשלה. אחל לפרש קהלת:

אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה. כי כאשר יתאוה האורח שנסבה לשוב אל ארץ מולדתו להיות עם משפחתו כן תכסוף הרוח המשכלת להאחז במעלות הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינן שוכני בתי חומר כי הגויות נמשלות לבתים ובעפר יסודם וכענין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאות הגויות המגואלות המטנפות הקודש להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמה שלא תכהינה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נתכנת לדעת קשט אמרי אמת ויהיו מחוקקין עליה שלא ימחו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהים הוא כי למען הראותה הובאה הנה על כן נכלאה במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהטיב לה ואם סבלה עמל שנים במספר כן תנוח ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים טוב כולו או טוב רובו ורע בקצהו או רע כולו או רע רובו וטוב בקצהו והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ואם היה שם רע היה בקצהו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ושורש הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדמות מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים השטוחים לשמש ויחשכו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפועלים בעבור השתנות תולדות המקבלים ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדות גוייה וגוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כחה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל דרך איש זך בעיניו. ויער ה' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נולד לא יעמוד כי כל הנבראים ילאו לברוא עצם שהוא שורש או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהניע נח ולהניח נע על כן מעשה בני אדם תהו וריק כי אם יראת ה' ולא יוכל איש להשיג אל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמה ויבנה ויכונן בתבונה:

(א) דברי. כתיב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו וגו' והמשל הוא שנמשל בו דבר אחד כמו חוד חידה ומשל משל והוא הנשר הגדול והנמשל נבוכדנצר ודרך השיר להיות תהלה או דבר עתיד להיות ובעבור היות חפץ שלמה לחבר הדברים שיעלו על הלב הקל במלת דברי ואיננו כן כל דברי כי הפסוק שיש אחריו יורה עליו או הוא בעצמו גם כן יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא שלמה כי לא היה מבני דוד משיח ה' מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו וזכר שם מקום ממלכתו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלים מלכי צדק כי הוא שלם ויורה עליו ויהי בשלם סכו ופן אדני צדק בעבור היותו אדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך: (ב) הבל. אמר על דברי הבלי העולם וסמך הבל אל הבלים ואם לא ימצא מהסמות שהם על משקל ארץ שישתנה חוץ מחדר משכבך וסגור לתך מספח חמתך גם אלה בפתח וזה בצרי וסמיכת היחיד

הקדמה לבעל המצודות

הפעם אודה את ה' ואברכו במקהלות על ביאור קהלת אשר ברחמיו גמלני. וברוב חסדיו חנני. וזבד טוב זבדני. לפרש את המגלה ההיא זכני. אשר ברוב שרעפי בקרבי עוד הייתי משוטט בארצות בקשתי דברי חפץ וכתוב יושר. די באר דברי המגלה ההיא. בקשתי ולא מצאתי. עם כי עיני ראו פירושים שונים הא דאתא לעלמא אשר רוזנים חקקו צדק. הא מגלה סתרים ספרי כ"י. הן דעתם שגבה ממני על כי לא דרכו בעקבות הפשט אשר אחריו כל אדם ימשוך. אף כי אמרתי אחכמה ללקט אחת הנה ואחת הנה בדרך אשר דרכתי בנ"ר ובנ"א ובכתובים ובש"ה גלאתי נשוא כי מעט היו לפני שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ומלאכה גדולה ורחבה. לזאת משכתי את ידי ממנה ועזבתיה למי שלבו שלם. כמעט קט עוררני לבי לאמר מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך וקח קסת הסופר בידך ועשה מה שתמצא ידך. אולי יהיה אלהים עמך הוא יחונך דעה ויורך את הדרך אשר תלך בה עד להוציא כלי למעשהו. פתני ואפת. אולם מאד הרבה יגעתי על כי לא היה לפני כי אם שלשה מעידי סעד התרגום ורש"י וא"ע. וה' עזרני. וחיל אזרני. עד השלמתי הביאור עד תכליתו. וגם פי' המגלה ההיא חלקתי לשנים וכמו אלה הנזכרים. ואקוה לה' שיקובל על לב אנשים אשר כגילי כי בכל כחי עבדתי בהן לא נפתי ולא שלותי. לכן קבלו האמת ממי שאמרו. וקחו אמרי בינה אשר יחקרו מעשה בני האדם אשר יעשו במספר ימי חייהם. ישימו לדרך פעמיהם. למען יירשו את מורשיהם:

מצודת דוד

א (א) דברי קהלת. ידוע שהחקירה המעולה לא תשתלם אלא בשלשה פנים גם יחד. האחת מפאת העיון כשתהיה בקבוצת דעות מחולפות להתבונן בזה לעומת זה להבחין איזהו יכשר. השנית מפאת הקבלה מאדם רשום בחכמה וביראה. והמעולה ביותר אם המוסר הקבלה ימסרנה לבנו לפי שהאב רוצה שוא בתקנת בנו וימסרנה בענין יפה ומעמידו על האמת. השלישית מפאת המבחן והנסיון מהדברים המתהוים וכ"ש אם יתהוו הדברים במקום מרבית חכמים המשכילים להתבונן אמתת הענין כפי מה שהוא. לכן אמר המעתיק בפתיחת הספר דברי קהלת כו' ר"ל הדברים האלה נחקרו ע"י קיבוץ קבוצת דעות מחולפות בצרוף הקבלה מאדם רשום בחכמה וביראה והוא דוד המלך והמקבל היה בנו אשר ינק שדי האמת ובצרוף המבחן מהדברים המתהווים בירושלים עיר מלכותו אשר אנשיה חכמי לבב המשכילים אמתת הענין והנה כל דבר לא נכחד מן המלך המולך בה וכאומר בהיות כן הנה מאד נחקרו הדברים בשלימות רב שאין למעלה הימנו: (ב) הבל הבלים אמר קהלת. ר"ל בזה הספר אמר קהלת לבני אדם ושהזירם להבדיל ולהמאיס את ההבלים וחוזר ומפרש אמריו ואמר הבל את ההבלים מה שהכל הבל אשר בשום אופן לא יצמח מהם תכלית לאוי ויקר (אבל שההבלים המסבבים באחרונה תכלית המועיל אין מהראוי להבדיל אותם ולהמאיס יען

מצודת ציון

א (א) קהלת. הוא ענין קבוץ ואסיפה כמו קהלת יעקב (דברים ל"ג) והמלך שלמה היה נקרא כן על שהקהיל הדעות המנגדות לצרף וללבן הצודק מהבלתי צודק: (ב) הבל. ענינו דבר שאין בו ממש והוא מושאל מלשון הבל פה המוזכר בדרז"ל וכן

ג מה־יתרון לאדם בכל־עמלו שיעמל תחת השמש:
ד׳ חסר כסי׳ ד דור הלך ודור בא והארץ לעולם עמדת: ה וזרח
ג׳ רכיעי. ג׳ השמש ובא השמש ואל־מקומו שואף זורח הוא
ג׳. ג׳. ג׳ שם: ו הולך אל־דרום וסובב אל־צפון סובב
ג׳ ומ״ג. ג׳ ג׳ חסר בלישנ׳ סבב הולך הרוח ועל־סביבתיו שב הרוח: ז כל־
ג׳ כסי׳. י׳ הנחלים הלכים אל־הים והים איננו מלא אל־מקום

אבא כולא הבלו: ג מה מה מותר אית לאנש בתר די ימות מן
כל טורחיה דהוא טרח תחות שמשא בעלמא הדין אלהן
למעסק באוריתא לקבלא אגיר שלים לעלמא דאתי קדם מרי
עלמא: ד דור אמר שלמה מלכא ברוח נבואה דרא טבא
דצדיקיא דאזיל מן עלמא בגין חובי דרא בישא דרשיעא
דעתידין למיתי בתריהון וארעא לעלמי עלמין קיימא לסוברא
פורענותא דאתי על עלמא בגין חוביהון דבני אנשא: ה וזרח
וידנח שמשא בימטא מן סטר מדינחא ואעיל שמשא לסטר
מערבא בליליא ולאתריה שחיף ואזיל אורח תהומא ודנח למחר
מן אתר דהוא נח תמן מאתמלי: ו הולך אזיל כל סטר דרומא
בימטא ומחזר לסטר צפונא בליליא אורח תהומא מחזר מחזר
ואזיל לרוח עיבר דרומא בתקופת ניסן ותמוז ועל סחרנוהי תייב
לרוח עיבר צפונא בתקופת תשרי וטבת נפיק מחרכי מדינחא
בצפרא ואעיל לחרכי מערבא ברמשא: ז כל כל נחליא ומבועי

אלין מלין סופי תיבות טיחרין קמצין ויולד את פלג. לפני הערות למשמרת. כי תואיל הלך אחרי צו. ויהי לגפן אדרת. הם שבים ללכת. והארץ לעולם עומדת. מלכים שי. שמה הרשע: סבב ט׳ חסר בלישנא וסים׳ הוא הסבב את כל ארץ כוש קדמא. ויך את אדום הסבב אליו דד״ה. סובב סבב הולך הרוח תנינא דפסוק: ויכה את אדום הסבב אליו דמלכים. אקומה נא ואסבבה. ויבא את המים העירה. יסבבנהו יבוננהו. תתום יסבבני. ואסבבה את מזבחך. וכל סבבים חסר בם״א ודמות בקרים סבבים.

תולדות אהרן מה יתרון לאדם. שבת ל גיטין סח עקידה שער ע זוהר ויחי משפטים חקת: דור הולך. חגיגה ס: וזרח השמש. יומא לה קדושין עב עקידה שער ס זוהר ויגש: הולך אל דרום. ערובין נו (ערובין כב) בתרא כה זוהר תולדות פקודי חקת:

אבן עזרא

פיחיד לרבים בענין אחד על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כענין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ״ם תחת יותר כמ״ם מכל שהיו לפני בירושלם. ומ״ם מכל מלמדי השכלתי. והענין אם יעלו בני אדם במאזנים עם ההבל היו יותר קלים מהבל. וכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כענין נשאו נהרות ה׳ נשאו נהרות קולם וכן סבבוני גם סבבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה אתם הכל הבל: (ג) מה יתרון. על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ״ה שלהם איננו שלם ובנין הפעיל יורה עליו והענין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו. וענין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד בואו והלילה הוא מעת בוא השמש עד זרחו יראו הכוכבים או הלבנה או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אע״פ שיש לירח בנהרות ובלמחים הלחים ובמוח מעשים נאים כימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם חלק מחלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות המאה ועשרים מחברות השבעה והשתנות תהלוכות כולם עם נוע גובה גלגל המולק היוצא על כן לא תמצא מתכונת מלאכת השמים נמשלת למתכונת אחרת רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שנים עד תשע שאין הפה יכול לדבר ולא האזן יכולה לשמוע והעמל לבקש חכמה עד שתתברר רוחו יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש: (ד) דור. בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יבאו ואליהם ישובו והם האש והרוח הנה שהוא האויר והמים והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האש המולדת ואחר כן הרוח והמים ואמר על הארץ שכל הנוצרים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך יתכן היות ענין דור כמו גרים וכמוהו מדור באהלי רשע: (ה) וזרח. כבר בארו אנשי המדות והחשבון מכל הנבראים הנראים על עשרה חלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמוהו והוא השרש במלאכת שמים כדמות הנקודה בחכמת המדות והא׳ בחכמת החשבון והענין אע״פ שיש לו תנועה ויזרח ויבא ישוב אל מקומו כבראשונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו מחר ובעבור התנועעו לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד מלאת לו שנה תמימה וכן מקרה הלבנה והחמשה כוכבים גם כל צבא השמים יזרח ויבא. לכן זכר הגדול כענין ולשמש שם אהל בהם שלא הזכיר הכוכבים. וענין שואף כמו באות נפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף הרוח מרוב תאותו לשוב אל מקומו: (ו) הולך. י״א כי גם הפסוק הזה על השמש ידבר שפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויפרש הרוח פאה וזה איננו נכון ויורה עליו ועל סביבותיו שב הרוח וכל הפסוק הוא בענין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמר סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב על סביבותיו כשוב השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד ביום לשנה: (ז) כל הנחלים. אע״פ שהנחלים הולכים אל הים לא יהיה מלא עד שיעבור החוק ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם ישובו ללכת על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה אד מהים אל הרקיע והם רוב העננים והמים המתוקים יעלו בעבור כלותם והאד ישוב גשם כענין הקורא למי הים וישפכם ומימי המעינים מהגשם וכל הנחלים יבאו מהמעינים הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעינים וכתיב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה ענין אל מקום שהנחלים הולכים ולא באר שלמה סבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר סבת שוב

רשי

(ג) מה יתרון. שכר ומותר: תחת השמש. תמורת התורה שהיא קרויה אור שנאמר (משלי ו) ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מהו שכר בו: (ד) דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע יגע ועמל לעשוק ולגזול אינו מבלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר (איוב כ) בניו ירצו דלים: והארץ לעולם עומדת. ומי הם המתקיימים הענוים הנמוכים המגיעין עצמם עד לארץ כענין שנאמר (תהלים לז) וענוים ירשו ארץ ומדרש תנחומא אומר כל צדיקי ישראל נקראו ארץ. שנאמר (מלאכי ג) ואתם תהיו לי ארץ חפץ: (ה) וזרח השמש וגו׳. דור הולך ודור בא. כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם שתזרח גם היום: (ו) הרוח. רוחו של שמש עלכ״ט בלעז כמו (יחזקאל א) אל אשר יהיה שם הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב. גם מחר כל היקף וסובב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום. לעולם ביום: וסובב אל צפון. לעולם בלילה: סובב סבב הולך. אל פני המזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום פעמים מסבבתן בלילה. בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן. אף הרשעים כל מה שמשמשן זורחת סופן לשקוע כל מה שהם הולכים ומתגברים סופם לשוב אל מקום נחנתם. ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ילכו. וכן כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא לפי שאינן נשארים

מצודת ציון

וכן וילכו אחרי ההבל (ירמיה ב׳): (ג) יתרון. מל׳ מותר וריוח: תחת השמש. במקום השמש: (ה) ובא. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כח): שואף. ענין הכספה והתאוה אל הדבר כמו כעבד ישאף צל (איוב ז׳): (ו) הרוח. ענינו רצון כמו הנני נותן בו

מצודת דוד

נמצא בהם דבר טוב ומועיל): (ג) מה יתרון. אלה דברי קהלת שפתח ואמר מה הריוח הבא לאדם בכל העמל שיעמול בדבר הנהון תחת ממשלת השמש והיא עמל אסיפת הקניים המסור ביד מערכת השמים (וזכר השמש לפי שהיא הפועלת הרבה בתחתונים וגדולה היא מכולם ולכן תקרא מלכת השמים מלשון מלוכה וכמ״ש לקטר למלכת השמים (ירמיה מד) וכאומר מהו התועלת באלו הקניים הלא למחר ימות האוספם ולא יקח מאומה בידו. או תחת השמש ר״ל בזה העולם במקום זריחת השמש מה ריוח יש בהעמל שיעמול בו לאסוף קניינים): (ד) דור הולך. ר״ל אף אם אמנם כשהדור הזה הולך למות במקומו הנה בא דור אחר עכ״ז אין מקום לחשוב לעמול ולאסוף קניינים להשאיר לבניו אחריו כי והארץ כו׳ רלה לומר וכי הארץ עצמה לעולם עומדת הלא גם היא כבגד תבלה ויתמו אם כן יושביה עם הקניינים כולם א״כ אין זה דבר המתקיים לעד: (ה) וזרח השמש. הנה החוכמים חקרו אשר השמש מהלכו פעמי בגלגלו הוא ממערב למזרח אולם גלגל היומי מכריחו לשוב לאחוריו כלפי המערב ולזה אמר הנה השמש בהיותו קרוב לבית מבואו שוקק הוא לזרוח עוד על פני האדמה כי יאחז דרכו ללכת במהלכו למזרח אולם בע״כ ישקע בעונתו כי גלגל היומי הוא המכריחו לשוב ללכת כלפי המערב ולשקוע: ואל מקומו שואף. ר״ל וכן בהיותו קרוב למקום עליתו חושק הוא ללכת אל המקום אשר יצא משם לבל יזרח על פני האדמה וגלגל היומי הוא סמכריחו לשוב לאחור ובע״כ זורח הוא שם במקום שמחזירו גלגל היומי: (ו) הולך אל דרום. בהיותו הולך בפאת המזרח הנה באמת הולך הוא כלפי הדרום בהכרחת גלגל היומי ואם כי הוא יסבב בגלגלו להפנות כלפי הצפון: סובב סבב כו׳. ר״ל אף שבכל פעם שיסבב הוא ללכת מהלכו למחוז חפצו לא מילא התוקתו והרצון ה׳ לך ממנו כי יד גלגל היומי גברה עליו ובטל רצונו: ועל סביבותיו כו׳. ר״ל עכ״ז חוזר עליו הרצון בכל פעם לסבב על סביבותיו כאשר מאז: (ז) הולכים אל הים. כמשפט המה לשפוך מימיהם אל תוך הים וכאלו מוסבים למלאותו על גדותיו: והים איננו מלא. עכ״ז עיניו חסרה

שֶׁהַנְּחָלִים הֹלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לָלָכֶת׃ ח כָּל־הַדְּבָרִים יְגֵעִים לֹא־יוּכַל אִישׁ לְדַבֵּר לֹא־תִשְׂבַּע עַיִן לִרְאוֹת וְלֹא־תִמָּלֵא אֹזֶן מִשְּׁמֹעַ׃ ט מַה־שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ י יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ׃
יא אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־

ל׳. ל׳ — ד׳ חסר — כ׳ וכסיפרא כ׳ — ג׳ חסר בליש׳ — ל׳ חסר — ג׳. ל׳

מיא אזלין ונגדין למי אוקיינוס דמסחר לעלמא כגושפנקא ואוקיינוס ליתוהי מתמלי ולאתר דנחליא אזלין ונגדין תמן אינון תייבין למיזל מצנורי תהומא׃ ח כל כל פתגמיא דעתידין למהוי בעלמא אשתלהיאו בהון נביא קדמאין ולא יכילו למשכח סופיהון ברם הכי לית ליה רשו לגבר למללא מה דעתיד למיתי בתרוהי ולא יכלא עינא למחזי כל מה דעתיד למהוי בעלמא ולא יכילא אודנא לאתמלא מלמשמע כל פתגמי דכל דיירי ארעא׃ ט מה מה דהות מן קדמתא הוא עתיד למהוי בתר כן ומה דאתעביד מן קדמת דנא הוא עתיד לאתעובדא עד סוף כל דרי עלמא ולית כלום פתגם חדת בעלמא הדין תחות שמשא׃ י יש אית פתגם דיימר אינש חזי דין פתגם חדת הוא הא כבר הוה לעלמין ביומי דריא די הוו לקדמנא׃ יא אין לית דכרנא לדריא קדמאין ואף לבתראין דעתידין למהוי

משמע ד׳ חסר וסימ׳ נעויתי משמע. אוטם אזנו משמע דמים. מסיר אזנו משמע תורה. ולא תמלא אזן׃

תולדות אהרן כל הדברים יגעים. יומא יט זוכר מקץ׃ אין כל חדש. ברכות נט שבת ל נדרים לט סנהדרין קי׃ ראה זה חדש. (פסח יז)׃

רש״י

נשארים בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנאמר (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם וגו׳. ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים הם שבים שם אף הרשע כל עומת שבא כן ילך׃ (ח) כל הדברים יגעים וגו׳ לא תשבע עין ולא תמלא אזן. מוסב על מה יתרון אם מחליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראו׳ העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת אזן אזנו לא תמלא׃ (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו׳. בכל מה שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית. אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חידושי טעמים כענין שנאמר (משלי ה) דדיה ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם. וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר רבי אליעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה׃ (י) יש דבר. בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש. וגם לאחרונים שיהיו לאחרינו לא יהיה

אבן עזרא

שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על הצדדים או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי אלה הדברים צריכים ראיות ושורש ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והענין בזכירת אלה ארבעתם שהם השמש שהוא מקום האש והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם הצמחים והחיות ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם השרשים מנהגם לשוב אל מקום כשהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשיתם הבל כן יהיו באחריתם ואם האדם הבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם במקרה המקרה כענין ה׳ יודע מחשבות אדם כי המה הבל׃ (ח) כל הדברים. יש מפרשים יגעים כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פועל עומד כמו האחד עיף ויגע ואילו היה כענין פירושם היו מיגעים מבנין פיעל הדגוש מן אל תיגע שמה. אכן ישוב יגעים על הדברים בעצמם והחפץ שהם נלאים וחסרים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר ואחר שהודיע הארבעה השרשים שהם עומדים על מתכונתם ואם תקרה להם תנועה בסוף ישובו כשהיו אמת ידענו הכלל והפרטים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחת על מתכונת אחת על כן לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מראותם כי סבת ראות העין התמונות שהם מתדמות באויר הזך ולא יעמדו רגע אחת והאזן לא תמלא משמוע הפרטים כי גם סבת השמיעה הכנסת האויר שיש בו תמונות הקולות גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לשלוט בפרטם ולא האזן לשמוע מספרם כי אין קץ ומספר להם אבל ב״ה לכן היוצר לבדו ידע הכלל והפרט כי מעשה ידיו כלם׃ (ט) מה שהיה. אמר המשורר על הבריאות העליונות כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי נשגב שמו לבדו והענין כי תהו המה כלם וענין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם כי הם כמו עגולות חוזרות חלילה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם. ומה שנעשה הוא שיעשה. על הכללים שהם שומרים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדות אלה מתנועות העליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והענין אף על פי שלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים וספורים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש׃ (י) יש דבר. ימצא יש ברוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לפרקים מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן. יש מפזר ונוסף. ויש רשע מאריך. כי ברוב שנות רשעים תקצרנה. ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן צור עולמים. מלכותך מלכות כל עולמים תשועת עולמים תשועת נצח וזמנים רבים׃ (יא) אין זכרון. אם תאמר אולי היה כמו זה הדבר החדש בימים הקדמונים כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כי יקרה לאחרונים עם אחרוני אחרונים עד הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברים

מצודת דוד

רואות שאין הים מלא ולא ישיבו אם כן חוזרים׃ אל מקום. הסיבה היא שאל המקום שהנחלים נמשכים לשם הוא הים. הם שבים ללכת. הנחלים בעצמם חוזרים משם ללכת תחת הארץ אל מקום מוצא המים והם הם החוזרים ונובעים למעלה ושבים ללכת אל הים ואם כן הם עצמם משחיתים פרי מחשבתם ומוסב הוא למעלה לחזק אמריו להמאיס עמל הקנינים באומרו הנה מלבד שאין בהם תועלת נצחי עוד נמצא בהם דבר רע כי לא יבטח להשיגם עם העמל פעם בסיבת הזולת וכדרך השמש אשר יגיעו לריק בסיבת גלגל היומי ופעם בסיבת עצמו וכדרך הנחלים אשר המה עמלים לתוהו בסיבת עצמם׃ (ח) כל הדברים יגעים. הנה כשהאדם עמל ומשיג תוחלתו אז ינוח ולא ייגע עוד אבל כשאינו משיג אז הוא עמל ויגע עד אין תכלית ולזה אמר הנה כל הענינים שבעולם המה יגעים כי אין שום דבר מוצא תוחלתו׃ לא יוכל איש לדבר׃ כאומר אם ארצה לפרט את כל הענינים שאינם משיגים תוחלתם אי אפשר כי בן אדם לא יוכל לספר את כולם כי רבים המה מאד׃ לא תשבע עין. אחז במשל מבן אדם השבע מאד עד שא״א לו לאכול עוד כלומר אם הענינים האלה יראה בעיניו הנה העין לא תשבע במה שראה מאז עד שיהיה מן הנמנע לראות עוד כי כולן כלו ואין עוד מה לראות כי לא כן הוא כי באמת יש עוד מה לראות׃ ולא תמלא אזן. חזר ואחז במשל מכלי מלא עד שא״א לתת עוד מה בתוכו כלומר אם הענינים האלה ישמע באזניו לא תמלא האזן במה ששמעה מאז עד שיהיה מן הנמנע לשמוע עוד כי כולן כלו ואין עוד מה לשמוע כי לא כן הוא כי באמת יש עוד מה לשמוע׃ (ט) מה שהיה. כאומר ופן יהיה לב האדם נפתה עליו לומר הן אמת כן היה בימים הראשונים אשר שום ענין מהענינים לא השיג תוחלתו בעמל היגיעה אבל לא כן הוא בימים האלה לזה אמר דע לך מה שהיה מאז הוא לבדו מה שיהיה גם עתה ומה שנעשה מאז הוא לבדו מה שיעשה גם עתה והוא כפל ענין במ״ש׃ ואין כל חדש. אין שום דבר חדש במקום זריחת השמש הוא העולם כולו וכאומר כמו שלא נשתנה להתחדש שום דבר בעולם כן לא נשתנה גם זאת כי עד עולם אין שום ענין משיג תוחלתו בעמל היגיעה כאשר לא השיג מאז׃ (י) יש דבר. עם כי יש דבר נמצא בעולם אשר עליו יאמר האומר ראה והבן שזה דבר חדש הוא כאומר ופן ע״ז תחשוב כמו שנשתנה להתחדש דבר זה כן נשתנה גם זאת שמעתה יוכל האדם להשיג תוחלתו בעמל היגיעה׃ כבר היה. כאומר אל תאמין אל האומר אשר חדש הוא זה כי באמת כבר היה כזה במשך הזמנים הארוכים אשר כל אחד מהם היה בימים אשר לפנינו טרם נולדנו׃ (יא) אין זכרון. אלא שאין זכרון אל המעשים הנעשים בימים הראשונים כי נשכחו מלבות בני האדם׃ וגם לאחרונים שיהיו. וכן גם אל המעשים אשר יהיו בימים האחרונים לא יאמר להם זכרון מה למען השוותם עם המעשים אשר יהיו אחר הזמן ההוא לומר אז המעשים אשר נעשו עתה דומים הם אל המעשים

מצודת ציון

כו רוח (ישעיה לו)׃ (ח) הדברים. הענינים כמו על דבר הכסף (בראשית מ״ג)׃ (ט) כל חדש. שום חדש וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ)׃ (יא) לעולמים. כמו בעולמים וכן למ״ד במקום הבי״ת וכן כי בוחר אתה לבן ישי (ש״א כ׳) ומשפטו בבן ישי ומלת עולמים יורה על

ג׳ בסי׳. ג׳ ב׳ ופעו יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה׃ יב אֲנִי קֹהֶלֶת
הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָֽם׃ יג וְנָתַתִּי אֶת־
לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּֽחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה
ב׳ בסיפרא ב׳ בסיפרא תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם
לַעֲנוֹת בּֽוֹ׃ יד רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ
ה. ג׳ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רֽוּחַ׃ טו מְעֻוָּת
ל׳ וחסר ל׳ ומ״ל לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנֽוֹת׃
ל׳ ומ״ל. ב׳ ר״פ טז דִּבַּרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי
ד׳ ב׳ מ״עיל וְהוֹסַפְתִּי חָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לְפָנַי עַל־

זכרון ל׳ בספרא לא יהיה לחם זכרון עם שיהיו וכל שאר קריאה דכותא זכרון בם״א והוא חד מן שיטה חדא מן כ״א וכל חד וחד ל׳ דכותא בסיפרא וכל קריאה דכותא בם״א וסים׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות השי״ן בערך שן בס״ד :

תולדות אהרן הייתי מלך . גטין סח סנהדרין כ (סנהדרין כ) : ראיתי את כל המעשים . זוכר בשלת : מעות לא יוכל לתקון . ברכות כס חגיגה ט יבמות כב :

לָא יְהֵי לְהוֹן דִּכְרָנָא עִם דָּרַיָּא דִּיהוֹן בְּיוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא׃
יב אני כַּד הֲוָה שְׁלֹמֹה מַלְכָּא יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ אִתְגְּבַהּ
לִבֵּיהּ לַחֲדָא עַל עֻתְרֵיהּ וַעֲבַר עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּייָ וּכְנַשׁ סוּסָוָן
וּרְתִיכִין וּפָרָשִׁין סַגִּיאִין וּצְבַר כַּסְפָּא וְדַהֲבָא לַחֲדָא וְאִתְחַתַּן
בְּעַמְמִין נוּכְרָאִין מִן יַד תַּקִּיף רוּגְזָא דַּייָ עֲלוֹהִי וְשַׁדַּר לְוָתֵיהּ
אַשְׁמְדַאי מַלְכָּא דְשֵׁדֵי וּטְרַד יָתֵיהּ מִן כּוּרְסֵיהּ מַלְכוּתֵיהּ וּנְטַל
גּוּשְׁפַּנְקֵיהּ בְּגִין דִּיהַךְ מְטַלְטֵל וְגָלֵי בְּעָלְמָא לְאוֹכָחוּתֵיהּ וַהֲוָה
מְחַזֵּר עַל כְּרַכֵּי פִּלְכֵי וּכְרַכֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בָּכֵא וּפָגַן וַאֲמַר אֲנָא
קֹהֶלֶת דַּהֲוֵי שְׁמֵיהּ שְׁלֹמֹה מִתְקְרֵי מִן קַדְמַת דְּנָא הֲוֵיתִי מַלְכָּא
עַל יִשְׂרָאֵל בִּירוּשְׁלֵם׃ יג ונתתי וּמְסָרִית יַת לִבִּי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן
קֳדָם יְיָ בִּזְמַן דְּאִתְגְּלֵי לִי בְּגִבְעוֹן לְאַלָּלוּתִי וּלְמִשְׁאַל יָתִי מָה אֲנָא
צָבֵי מִנֵּיהּ וַאֲנָא לָא תְבָעִית מִנֵּיהּ אֱלָהֵן חוּכְמְתָא לְמִדַּע בֵּין טָב
לְבִישׁ וְסוּכְלְתָנוּ עַל כָּל מַה דְּאִתְעֲבִיד תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא
הָדֵין וַחֲזֵית כָּל עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא חַיָּבַיָּא גְּוַן בִּישׁ דִּי יְהַב יְיָ לִבְנֵי
אֱנָשָׁא לְאִסְתַּגָּפָא בֵיהּ׃ יד ראיתי חֲזֵיתִי יַת כָּל עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא
דִּי אִתַּעֲבִידוּ תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וְהָא כוֹלָא חֲבָלָא
וּתְבִירוּת רוּחָא׃ טו מעות גְּבַר דִּי סְרִיכָן אוֹרְחָתֵיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּמִית בְּהוֹן וְלָא הֲדַר בִּתְיוּבְתָּא לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִיתְקְנָא בָּתַר
מוֹתֵיהּ וּגְבַר חָסַר מִן אוֹרַיְתָא וּפִקּוּדַיָּא בְּחַיּוֹהִי בָּתַר מוֹתֵיהּ לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִיתְמְנָאָה עִם צַדִּיקַיָּא בְּגִנְתָא דְעֵדֶן׃ טז דברתי מַלֵּילִית

אבן עזרא

הדברים שיעלו על לב : (יב) אני קהלת . ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאים כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך ועניין על ישראל בעבור שהיו בם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח ולא כבני קדר השכונים באהלים והעניין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושלם בעבור היות מקומה נכון לקבל החכמה כי ידוע שהיישוב נחלק לשבעה חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעיים כי החלקים הראשונים והאחרונים ימנע רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלות והוא חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות נטות השמש בצפון או בדרום : (יג) ונתתי . יתכן היות עניין זה הפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שחקר בחכמה וכן עניין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל המעשים אף על פי שהוא עניין רע בעבור שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל ופירוש לענות בו מענין ויש אומרים שהוא מלשון עינוי . ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד . וענה גאון ישראל . ויותר נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך . וגם עניתי כמו ויען איוב ויורה עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי וכן ישמע אל ויענם יענה בם או ישיב תשובה להם . וכאשר התעסק לראות שרשי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיה פירוש תחת השמים כמו תחת השמש . ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון ששם כל צבא השמים וחכמת סוד המזלות על שמנה וארבעים צורות הגלגל ואחר שהסתכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים וראה שהוא עניין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים להכיר כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמים עת לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק חרתי בלבי : (יד) ראיתי . פירוש ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע ועניין רוח כמו הבל בעבור רובי תהלוכותיו שלא יוכל אדם לתפסו ביד כעניין כי רוח יזרעו וכן כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורה עליו רעיון רוח ומשקלם דמות ודמיון מהפעלים שהלמ״ד שלהם איננו שלם : (טו) מעוות . פעול כמו מדובר והם שני שרשים והעניין אחד שלם ושאינו שלם . ומלת לתקון פועל עומד והעניין על דרך הפירוש הראשון על שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה שהכל הבל לא יוכל ההבל לשוב כמו עומד כי המעות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעות ובעל החסרון אין בו יכולת להמנות עם השלימים וזה הפירוש בחסרון בעל מחסרון או יהיה שם התאר כמו ראשון ואחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוות לבדו בתולדתו ומעוות חסרון מחברונו ועל הפירוש השני שנולד במערכה חסירה אין בו כח להשלים נפשו והנה נמצא המתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב תכני אדם וברוב ממעשיהם : (טז) דברתי . בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנכרא בגוף בתחלה כי הוא דמות מלך

רשי

יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונה להם . ומדרש אגדה דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו למחות שנאמר (עובדיה א) ולא יהיה שריד לבית עשו : (יב) אני קהלת הייתי מלך . על כל העולם ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלם לבדה ולבסוף על מקלי שהרי נאמר הייתי מלך בירושלם אבל עכשיו איני מלך : (יג) ונתתי את לבי לדרוש . בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמור למעלה הנעשה תחת השמש ובינותי בה שהוא העניין הרע אשר נתן הקב״ה לפני בני האדם (דברים ל) את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע : ענין רע . מנהג רע להם : לענות בו . להתנהג בו . ענין יש לפותרו לשון מעון ודירה ויש לפותרו לשון עיון ומחשבה וכן לענות בו : נתן . הניח לפניהם : (יד) ורעות רוח . שבר רוח כמו (ישעיה ח) רועו עמים וחתו . רוח טלכ״ט סוף המעשה בא לידי כאב לב : (טו) מעוות . בחייו לא יוכל לתקון משמת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על ת״ח הפורש מן התורה שהיה ישר מתחילתו ונתעוות : וחסרון לא יוכל להמנות . זה שחסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם : (טז) דברתי אני עם לבי . עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי שאבא לידי מדה זו . אני הנה הגדלתי וגו׳ : (יז) ואתנה . עכשיו אל לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טוב ההוללות והסכלות והוללות שיעמום וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו (ישעיה א) מהול במים וסכלות שטות : ידעתי . עתה שגם החכמה יש בו שבר והמות

מצודת ציון

על זמנים רבים כמו ועבדו לעולם (שמות כא) : (יב) הייתי . דבר ההוה נופל בו לשון עבר ולשון עתיד כמ״ש והלכו בניו כו׳ ככה יעשה איוב (איוב א) : (יג) ונתתי . ושמתי בדרז״ל נתן בו עיניו (שבת לד) : ולתור . ענין חפוש וחקור כמו לתור את הארץ (במדבר יד) : ענין רע . דבר רע ובדרז״ל יש הרבה : נתן . ענינו עזיבה כמו ולא נתן סיחון (שם א) : לענות . מלשון עינוי ויסורים : (יד) ורעות . ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : רוח . רצון : (טו) מעות . ענין קלקול והטחה כמו ודרך רשעים יעות (שם קמו)

מצודת דוד

המעשים אשר נעשו מאז כי השכחה גוברת והולכת אבל האמת שאין דבר חדש בעולם : (יב) אני קהלת . כאומר אני הוא הנקרא קהלת ע״ש שקבלתי דעות מוחלפות לצרף וללבן ולברר האמת : על ישראל . והם עם חכם ונבון : בירושלים . אשר היא עיר החכמה וכאומר בהיות כן הרבה חכמה ראה לבי : (יג) ונתתי את לבי . שמתי את לבי לדרוש ולבקר לא במראית העין רק בחכמה ובהבנת השכל חקרתי על כל הדברים הנעשים תחת השמים בזה העולם : הוא ענין רע . ר״ל הבנתי שזה הוא דבר רע במה שעזב אלהים והניח כל המעשים לבני האדם בתת להם הבחירה לעשות כחפצם למען ענושם בגמול המעשים בעבור הפית הבחירה כי לולי הבחירה אין עונש : (יד) ראיתי . במראית העין ראיתי את כל המעשים הנעשים בדבר הנתון תחת ממשלת השמש והם אסיפת הקנינים המסור ביד מערכת השמים וזכר השמש לפי שהיא הפועלת הרבה בתחתונים כו׳ וכמ״ש למעלה בתחלת הספר או בזה העולם במקום זריחת השמש ראיתי כו׳ : והנה הכל הבל . בעיני ראיתי שכולם הבל המה מבלי תועלת עוד יש בהם שבר רצון עושיהם כי לא ישיג תשוקתו ונכזבה תוחלתו : (טו) מעוה . אם הירע במעשיו דבר מעוות ומקולקל אין בידו לתקן הקלקול : וחסרון . דבר החסר במעשיו אין בידו להשלימו להיות נמנה במנין הדברים אשר לא חסרו : (טז) דברתי כו׳ . ר״ל חשבתי בעצמי ולא דברתי אל הזולת : הגדלתי

ירושלם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: יז ואתנה ד׳
לבי לדעת חכמה ודעת הללות ושכלות ידעתי ג׳ כתיב כן. כתיב סין כסי׳
שגם־זה הוא רעיון רוח: יח כי ברב חכמה רב־ ל׳
כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב: ב א אמרתי אני ג׳
בלבי לכה־נא אנסכה בשמחה וראה בטוב והנה ל׳. ד׳ רפין
גם־הוא הבל: ב לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה ל׳ ומ׳ מחולל ג׳
מה־זה עשה: ג תרתי בלבי למשוך ביין את־ ל׳ כתיב ס׳. ו׳ ב׳ ב׳ מ״ל
בשרי ולבי נהג בחכמה ולאחז בסכלות עד | אשר כליסנא
אראה אי־זה טוב לבני האדם אשר יעשו תחת ג׳
השמים מספר ימי חייהם: ד הגדלתי מעשי בניתי

אנא בהרהור לבי למימר הא אנא אסגיתי ואוסיפית חוכמתא
על כל חכימיא די הוו קדמי בירושלם ולבי חזא סגיאות חוכמתא
ומנדעא: יז ואתנה ויהבית לבבי למדע חוכמתא וחולחלתא
דמלכותא ומנדעא וסוכלתנו בחנית למדע דאף דין הוא תבירות
רוחא לגבר דמשתדל למשכח יתהון: יח כי ארום גבר דמסגי
חכמתא כד ייחוב ולא ייתב בתיובתא מסגי רגיז קדם יי ודמוסיף
מנדעא וימות בטליותיה מוסיף כאיב לבא לקריבוי: ב א אמרתי
אמרית אנא בלבי איזיל כען הכא ואבחין בחדוא ואחזי בטוב
עלמא הדין וכדו מטא עלי צערא וסיגופא אמרית במימרי הא
אף דין הוא הבלו: ב לשחוק לחוכא אמרית בעידן צערא ליצנותא
הוא ולחדוא מה הנאה אית לגבר די עבדינה: ג תרתי אללית
בלבי לנגדא בבית משתיא דחמרא ית בסרי ולבי דבר בחוכמתא
ולאחדא בשטות עולימיא עד די בחנית וחזית אידין מנהון טב
לבני אנשא דיעבדון עד דאינון קיימין בעלמא הדין תחות שמיא
מנין יומי חייהון: ד הגדלתי אסגיתי עובדין טבין דירושלם בניתי
לי בתין בית מוקדשא לכפרא על ישראל ובית מקירת מלכא
ואידרון פסיל לבי מדרשא דרבנן ואולם ובית דינא אבנין
פסילן דתמן יתבין חכימיא ודיינין ית דינא עבדית כורסיא דשן

רברתי ב׳ ר״פ וסימן אליך בשלותיך ותאמרי לא. דברתי אני על לבי לאמר אני הנה. ואינון חד מן י״ד פסוקים מן ב׳ ר״פ לא נסבין ו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד: ודעת ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ אמונת עתך חסן. טוב טעם ודעת. כתבתי לך שלישים. ולבי ראה הרבה חכמה: בטוב ד׳ רפין וסימ׳ נמסר בתהלים סימן כ״ח ובסדר בחקתי. ולשמחה ג׳ וסימ׳ וסרני פלשתים נאספו. יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה: ולשמחה מה זה עשה: זה י׳ ח׳ כתיב ה׳ וב׳ כתיב ו׳ וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימן ו׳:

תולדות אהרן ברב חכמה. נדרים כח: יוסיף דעת. סוכה מב: לשחוק אמרתי מהולל. שבת ל (סנהדרין כ): ולבי נהג בחכמה. זוהר תזריע:

רשי

שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב חכמתו ואינו מתרחק מן האסור ובא רוב כעס להקב״ה אני אמרתי ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי נכתב עלי (מלכים א יא) נשיו הטו את לבבו וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנאמר (משלי ל) נאום הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל: (א) אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד. אנסכה. לשון מסך יין לשתות כמו (משלי ט) מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו וראית בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בנטשה שהרבה קלקולים באים מתוך משתה. בלשצר מת מתוך משתה. אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל. מעורבת בבכי ואנחה: ולשמחה מה זו. טובה עושה הרי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי. כל סעודת עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אף אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם (משלי לא) ואיתיאל ואוכל וכגון לבישת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן משיב עליהם וכן הוא אומר (להלן ז) טוב אשר תאחוז בזה. וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מצות המקום וקורא אותה סכלות: (ד) הגדלתי מעשי.

אבן עזרא

והמות שר צבא היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבה הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור צאת הדבורים ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם וכמון קונה לב אהב נפשי. וענין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמונים והוסיף עליהם. ולבי ראה הרבה חכמה שלא חבר אותה ומלת הרבה שם ימצא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה: (יז) ואתנה. אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר השכלות שהוא ההוללות אף על פי שזה רעיון הבל: (יח) כי. כאשר בקש לדעת השכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים בעבור דעתו שאחריתם למות בחייו או אחריו ולא בעושר כעוף יעופף וגם לא יועיל ויושיע ביום האיד ויום המות נתון בין שתי עיניו: (א) אמרתי. ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות לכה נא אנסכה בשמחה אם החכמה תוליד כעס תעזב ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין כענין ושתו ביין מסכתי ואם הם שני שרשים והוא מהבנין הדגוש כמו אדברה וינסך כמו וידבר ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ״ף לדמות המוכח כענין אנסה אותך כמו אתוך שמע לי אתנך ולא ידעתני: (ב) לשחוק. ואמרתי כי הנוטה לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמחה מה זו עושה מה תועיל ומה טוב תעשה והלמ״ד כמו למ״ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרעה לבני ישראל: (ג) תרתי. כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כאב והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח וענין בשרי גופי ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ושמתי. ונוהג פועל יוצא והפעול חסר ועניינו ולבו נוהג דבריו בחכמה ויאחז מעט מהסכלות שהוא תאות זה העולם וכל זה עד שיראה אי זה דרך הטוב: (ד) הגדלתי. עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוני כמו עשה את כל הכבוד הזה

מצודת דוד

הגדלתי. הייתי בגדולה רבה וזה מביא לחדד השכל בעבור הרחבת הלב: והוספתי חכמה. מלבד הייתי עוסק לאסוף חכמה בתוספת מרובה על כל המלכים שהיו לפני על ירושלים (ויתכן שאמר על מלכי הגוים כי דוד אביו לבד מלך בירושלים ולא עוד): ולבי ראה. ר״ל בהבנת הלב הסתכלתי בהרבה חכמה ודעת: ואתנה לבי. שמתי לבי לדעת להבחין מעלת החכמה ולדעת ענין השיגעונות והשטות להעריך זה מול זה להבחין יתרון החכמה על הסכלות: ידעתי. הן הכרתי שגם החכמה היא שברון רוח: (יח) כי ברוב חכמה. במי שנמצא בו הרבה חכמה בו נמצא הרבה כעס כי מאוד ישכיל מעשה בני אדם על אמתותם וכשרואה שאינם טובים יכעס בעצמו כי הדברים ההם אינם כפי רצונו ובזה יכעס ומה מאוד מזיק הכעס: ויוסיף דעת. מי שמוסיף דעת להבין דבר מתוך דבר הנה בזה יוסיף מכאוב לעצמו כי בעבור הבנת דבר מתוך דבר ישכיל אף את הנולדות מן המעשים המקולקלים ומביא מכאוב אל לבו:

ב (א) אמרתי אני בלבי. חשבתי בלבי ואמרתי אל עצמי עתה זרזי עצמך בדבר הנסיון כי אנסה אותך בהתעסקות השמחה ולראות דברים טובים הנחמדים לעין ומשמחים את הלב לבחון ולראות אולי זוהי הדרך הנכונה: והנה. אבל השכלתי שגם ענין השמחה הוא הבל: (ב) לשחוק. כי על השחוק הבא מן השמחה אמרתי עליה שהוא הוללות ועל השמחה אמרתי מה זה תועלת עושה: (ג) תרתי בלבי. חפשתי בלבי למצוא דרך נכון להחזיק בשלשת הדברים גם יחד לעסוק במשתה היין המעדן את הבשר וממשיכו להתרבות ולהשמין ולבי יתנהג להשכיל בחכמת התורה וגם לאחוז בדברי סכלות הם הדברים שאינן נכנסין לתוך הגוף ועכ״ז בני האדם משתוקקים להם כבגדים נאים וכלי שיר והדומים ועל שם דברים שחוץ לגוף קורא לשם סכלות: עד אשר אראה. בכלן אאחוז עד אשר אראה מהו הדרך היותר טוב לפני בני האדם אשר יעשו בזה העולם תחת השמים בכל מספר ימי חייהם וכאומר אחר שאראה איזה יכשר אאחוז בזה לבד ואמניע ידי מהדרכים האחרים: (ד) הגדלתי מעשי. ר״ל כן עשיתי ואחזתי בשלשתן כי עשיתי מעשים גדולים ומופלאים וחוזר ומפרש בניתי לי בתים

מצודת ציון

קמו): לממות. מלשון מנין ומספר: (טו) ראה. הוא מושאל על הבנת הדבר וכן ראה דבריך טובים (ש״ב טו): (יז) הוללות. ענין שיגעון וערבוב הדעת כמו ושופטים יהולל (איוב יב): ושכלות. כמו וסכלות בסמ״ך והוא ענין שטות: רעיון. ענין שברון כמ״ש למעלה ורעות רוח:

ב (א) לכה. הוא ענין זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית לז) ויוסף הלא בא אליהם: נא. עתה: אנסכה. מל׳ נסיון ובחינה ור״ל אנסה אותך כמו לנוס אנכה (ש״ב ב) ופי׳ אכה אותך: (ב) מהולל. ענין שיגעון: (ג) תרתי. ענין חפוש וחקור

ג' ר"פ לִי בָּתִּים נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים׃ ה עָשִׂיתִי לִי גַּנּוֹת
ג' ר"פ וּפַרְדֵּסִים וְנָטַעְתִּי בָהֶם עֵץ כָּל־פֶּרִי׃ ו עָשִׂיתִי לִי
ב' כתסכין ל' ומ"ל בְּרֵכוֹת מָיִם לְהַשְׁקוֹת מֵהֶם יַעַר צוֹמֵחַ עֵצִים׃
ה' ז קָנִיתִי עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּבְנֵי־בַיִת הָיָה לִי גַּם מִקְנֶה
ד'. ל' בָקָר וָצֹאן הַרְבֵּה הָיָה לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלִָם׃
ל' ח כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת
ח' בליסנא ב' חסר בלוס' עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה
ל' ד' ב' מלעיל וְשִׁדּוֹת׃ ט וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי
ד' בִּירוּשָׁלִַם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ י וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ
ל' וח' ולא מנעתי עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־
ב' וכססו' שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי
ד'. כ"ג מִכָּל־עֲמָלִי׃ יא וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי

עשיתי ג' ר"פ וסימ' בתהלים בא"ב רבתי אות ע': קניתי ה' וסימ' בסדר בראשית: וצאן ד' וסימ' בסוף סדר בחקתי: שרים ח' בלישנא וסימ' נססר בשמואל ב' סימן י"ם: עמדה ד' וסימ' ותרא לאה כי עמדה. וגם האשרה עמדה בשמרון. רגלי עמדה במישור. אף חכמתי עמדה לי. וא' עמדה לפני המלך: ופניתי ד' וסימ' אליכם והפריתי אתכם והרבתי. ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי. ופניתי אני לראות חכמה והוללו'. ופניתי אליכם ונעבדתם ונזרעתם:

תולדות אהרן עשיתי לי שרים. גטין סח: וזה היה חלקי. סנהדרין כ:

דפילא למותב מלכותא אנציבית לי כרמין ביבנה בל קבל כרמין דענבא למשתי מנהון חמרא אנא ורבני סנהדרין ואף לנסכא חמר חדת ועתיק על מדבחא: ה עשיתי עבדית לי גינת שקין ופרדסין ודרעית תמן כל מיני עסבין מנהון לצרוך מיכלא ומנהון לצרוך משתיא ומנהון לצרוך אסותא וכל מיני עסבי בוסמין נציבית בהון אילני סרק וכל אילני בוסמין דאיתין לותי טלני ומזיקי מן הנדקא וכל אילן דעביד פרין ותחומי מן שור קרתא דבירושלם עד כיף מיא דשלוח: ו עשיתי בחנית בית משקיא דמיא אידין חזי לאשקאה אילניא ואידין חזי לאשקאה עסבין ועבדית לי פרקטנין דמיא לאשקאה מנהון אפילו חורשא די מרבי קיסין לאסקא: ז קניתי קניתי עבדין ואמהן מבניהון דחם ושאר עממין נוכראין ונדברין די ממנן על מזונא דביתי הוו לי לפרנסא יתי וית אנשי ביתי תרי עסר ירחי שתא וחד לפרנסותי בירחא דעיבורא אף קנין תורין ועאן הוה לי יתיר מכל דריא די הוו קדמי בירושלם: ח כנסתי כנשית לי אף אוצרין דכסף ודהב דאפילו מתקלין ומואזנין דקשוט עבדית מן דהב טב וטסברי מלכין ופלכין אתיהיבו לי לכרנא עבדית לבית מוקדשא זייני זמרא לזמרא בהון ליואי על קורבניא וקתרוסין ואבובין לזמרא בהון זמריא וזמריתא בבית משתיא דחמרא ותפנוקי בני אנשא ודימסיא ובי בנין מרזבין דשדין מיא פשורי ומרזבין דשדין מיא חמימי: ט וגדלתי ואסגיתי טובא ואוספית עתרא מן כל דריא די הוו קדמי בירושלם ברם חכמתי קמת לי והיא סייעא יתי: י וכל וכל מה דבעו מני רבני סנהדרין לדכאה ולסאבא לזכאה ולחייבא לא כליתי מנהון פשר מיליא ולא מנעית ית לבבי מן כל חדות אוריתא ארום הוה לי פנאי די לבבי בדח בחכמתא די אתיהיבת לי מן קדם יי מן כל אנשא וחדית בה יתיר מן כל טרחותי ודין הוה חולקי טב דאזדמן לי לקבלא עלוהי אגר שלים לעלמא דאתי מכל טרחותי: יא ופניתי ואסתכלית אנא בכל עובדי די עבדו

אבן עזרא

הזה: (ה) עשיתי. גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבים גנים וגנות והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים: (ו) עשיתי לי ברכות מים. שיתחברו ממטר השמים להשקות יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים: (ז) קניתי. ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכשבים ולעזים והראיה משכו וקחו לכם צאן: (ח) כנסתי. חברתי כמו לך כנוס את כל היהודים. ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאות אצל המלכים ודברים נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה. וענין שדה ושדות הם הנשים ויורה עליו ותענוגות בני האדם. ועוד שהזכיר דברי כל תאות העולם מבנין ונטיעה ומקנה וסגולה ושמוע שירים ואין זכרון לנשים. ונחלקו המפרשים במלת שדה והטוב שבכולם שהוא מן שדד הנשים השדודות הנלקחות בחזקה בשוד ושביה שיבחר מהן כפי תאותו וענין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והענין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתפש שתים: (ט) וגדלתי. פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי: (י) וכל. יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והענין לקחתי כך מאצלו והוא מהבנין הקל ומלת ויאצל מהבנין הכבד והיה ראוי להראות האל"ף כמו יחזק במעוזי שהוא מן החזיק. ושמחתי בעמלי היתה שכר יגיעתי והיא לבדה היתה חלקי: (יא) ופניתי. וכמו שפניתי בכל מעשי

רשי

בימי גדולתי: (ה) עץ כל פרי. שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ חרוכי ונטע בו חרובין שכל גידי הארצות באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנאמר (תהלים נ) מציון מכלל יופי לכך נאמר עץ כל פרי במדרש תנחומא: (ו) ברכות מים. כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע: (ח) וסגולת מלכים. גנזי מלכי' זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם: והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. מרכבות נוי עגלות צב ובלשון גמרא יש שדה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי. גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי. לא רחקתי להבדל מהם וכן (במדבר יא) ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי. ואחרי עשיתי כל אלה אין לי מכולם אלא זה. רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קיתו. מקידה של חרס ששותין בה ויש פותרים ממדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: יער צומח עצים. עמי הארץ למלאכת שדות וכרמים: (יא) ופניתי. עתה

מצודת ציון

ונקור כמו ולחור בחכמה (לעיל א'): (ה) גנות. מקום זרוע ירקות ופרחים: ופרדסים. מקום נטוע אילנות בעלי פרי: (ו) ברכות. מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים וכן בתעלת הברכה (מ"ב י"ח): (ח) וסגלת. כן יקרא דבר נחמד הגנוז באוצר וכן והייתם לי סגלה (שמות יט): עשיתי. תכנתי והכנתי כמו וכן הבקר אשר עשה (בראשית יח): שרים. משוררים זכרים: ושרות. משוררות נקבות: שדה. מרכבה מוקפת מחיצה ממעל דומה לתיבה ובדרז"ל שדה תיבה ומגדל (שבת קכ): (ט) עמדה. נתקיימה. וכן לשמור את בריתי לעמדה (יחזקאל י"ז): (י) אצלתי. ענין הפרשה והבדלה כמו ואצלתי מן הרוח (במדבר י"א): (יא) ופניתי. מלשון הפנה

מצודת דוד

בתים רבים ונטעתי לי כרמים רבים: (ה) עץ כל פרי. אילנות מכל מיני פרי: (ו) להשקות. למען השקות מאלו הברכות את היער המצמיח אילני סרק למען יהיו ענפיו רעננים וגדולים הנחמדים לעין הרואה: (ז) ובני בית. הם הממונים על צרכי הבית להשגיח בדבר הצורך ולא יעשו מלאכה כעבד ושפחה: מכל שהיו כו'. יותר מכל המלכים שמלכו לפני בירושלים (ועל מלכי הגויה יאמר וכמ"ש למעלה): (ח) כנסתי לי. אספתי לעצמי: וסגלת מלכים. דברים נחמדים מה שהמלכים גונזין באוצר: והמדינות. מה שכללות המדינה מגנזת באוצר המיוחד לכל בני המדינה: ותענוגות. דברים נחמדים מה שבני אדם מתענגים בהם: שדה ושדות. ר"ל אחת מיוחדת בכל מיני יופי ועוד מרכבות רבות: (ט) וגדלתי. ועשיתי מעשים גדולים ומופלאים בהוספת מרובה יותר מכל המלכים שמלכו לפני בירושלים: אף חכמתי עמדה לי. אפי' שהייתי עוסק בכל אלו הדברים עכ"ז אף חכמתי נתקיימה בי ולא שכחתי' בעבור מרבית טרדות בעניינים מחולפים: (י) שאלו עיני. לפי שאין הלב חומד כ"א אחר שרואה את הדבר לזה אמר שאלו עיני ור"ל כל הדברים שבקש לבי וחמד אותם לא הבדלתי את עצמי מהם: מכל שמחה. מכל דבר המשמח: כי לבי כו'. ר"ל אם אמנם שבעסק אלו הדברים היה לי עצבון מה לפי העמל שהיה בהם עכ"ז לא עזבתי אותם לפי שערך השמחה שהיה ללבי בהם גברה מערך עצבון העמל שהיה בעיני כמעט קט מול שמחת הלבב: וזה היה חלקי. השמחה לבדה היה חלקי מכל עמלי אף שבהעמל היה עצבון ושמחה עכ"ז לקחתי לעצמי חלק השמחה וחלק העצבון השלכתי מנגד ר"ל לא חששתי על העצבון כ"א על השמחה לבדה: (יא) ופניתי

לפני

וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת ו׳ דסמי׳
רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ יב וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת ד׳
חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת וְסִכְלוּת כִּי | מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא כ״ד ל׳ ומ״ל
אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ יג וְרָאִיתִי אָנִי ל׳ ומ״ל. י״ב
שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־ ל׳
הַחֹשֶׁךְ׃ יד הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ י״ד
הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי גַם־אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ ו׳ זקפין קמלי׳ ל׳
טו וְאָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי ל׳
וְלָמָּה חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יוֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה כלהון חסר במ״ז. ב׳
הָבֶל׃ טז כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם ג׳ ל׳
בְּשֶׁכְּבָר הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת ל׳ זקף קמץ

בראשו י״ד וסימ׳ נמסר בסוף ויקרא ויחזקאל סימן י״ז: יותר כלהון חסר במ״ז מ״ל בלישנא וסימ׳ איש אל יותר ממנו עד בקר. ואת היותר ההרמנו. ויותר ממנו מאה רכב דשמואל וחבריו דד״ה:

תולדות אהרן יתרון לחכמה. זוכר הזריע עקידה שער ס בבני מקומות מהבער: החכם עיניו בראשו. פסחים קו עקידה שער א עקרים מ״ב ככט: והכסיל בחשך הולך ו ב״ס יד חולין מד:

ידי ובטורחתי די טרחית למעבד והא כולא הבלו ותבירות רוחא ולית מותר בהון תחות שמשא בעלמא הדין אלהין אית לי אגר שלים על עובדא טבא לעלמא דאתי: יב ופניתי ואסתכלית אנא למחזי חוכמתא וחלחולתא דמלכותא וסוכלתנו ארום מה הנאה אית לגבר לצלאה בתר גזירת מלכא ובתר פורענותא דהא כבר אתגזרת עלוהי ואתעבידת ליה: יג וראיתי וחזית אנא ברוח נבואה דאית מותר לחוכמתא מן שטותא יתיר כמותר נהור יומא מן חשוך ליליא: יד החכם חכימא מסתכל ברישא מה דעתיד למהוי בסוף ומצלי ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא ושטיא בחשוכא אזל וידעת אף אנא דאי לא מצלי חכימא ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא כד ייתי פורענותא בעלמא אירעון חד יארע ית כולהון: טו ואמרתי ואמרית אנא בלבבי כארעון שאול בר קיש מלכא דסט בסטותיה ולא נטר תפקידתא דאתפקד על עמלק ואתנטלת מניה מלכותא אף אנא כדין יערעני ולמה דין חכימית אנא בכן יתיר מניה ומלילית אנא בלבי דאף דין הבלו ולית אלהן גזירת מימרא דיי: טז כי ארום לית דכרנא לחכימא עם שטיא לעלמא דאתי ובתר מיתת גברא מה דהוה כבר ביומוהי כד ייתון יומיא דעתידין למהוי בתרוהי כולא אשתכח ואיכדין יימרון בני אנשא

רש״י

בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני חסר: (יב) ופניתי אני לראות חכמה. פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות: כי מה האדם שיבא אחרי המלך. להתחנן לו על גזרה שגזר עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזירה לגוזרה. טוב לו להתבונן תחלה במעשיו ולא יצטרך לבקש: (יג) מן הסכלות. הוא הרשע: (יד) החכם עיניו בראשו. בתחלת הדבר מסתכל מה יהא בסופה: וידעתי גם אני. גם אני (ידעתי) אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע (אני) ששניהם ימותו: (טו) ואמרתי בלבי וגו׳. כלומר לפי ששניהם מתים שמא אהרהר בלבי מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי. שאם אהרהר כן הבל היא. כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחרי מותן לא יזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: (טז) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר היו כבר והצליחו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והצלחתם: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון (ויקרא כו) וזכרתי

אבן עזרא

מעשי ראה לבי שהכל הבל: (יב) ופניתי. הענין אני התעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל וישתגע וסכלות ה״א הבנין וקנות ההון. כי מה האדם כענין ה׳ מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו והענין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבים שהעולם כמו תחת כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו גדולה ומעלה יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שעושה כבר עשוהו אחרים ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה ללוי ורבים כמוהם. ויש אומרים כי המלך מן וימלך לבי עלי והענין כי מה הענין והתשובה שיבא אחרי העצה וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמונים ואיננו נכון: (יג) וראיתי. כמו שיבדיל האור הצורות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מתכונתו כן דרך החכמה: (יד) החכם. דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו שילך לכל מקום שירצה ויראה הדרך הישרה והעקלקלות והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כולם: (טו) ואמרתי זה המקרה הוא שיקרה לכל באי העולם מטוב ומרע וענין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי בדברי העולם שעמלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל: (טז) כי. בעבור שהכל יסוד גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסיל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת בשכבר בעניננו איננה נמצאת בכל המקרא רק בספר הזה ואמר אחד מן המפרשים שהיא תורה על דבר עבר וכאשר עמד בפניו בשכבר הימים הבאים אמר היה ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהיה נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו הן: ושכחתי

מצודת דוד

אחרי עשותי את כל אלה פניתי פני להסתכל ולהתבונן בכל מעשי כו׳: ובעמל. ר״ל בהמעשים שעשיתי בעמל והוא כפל ענין במ״ש: והנה הכל הבל. על כי לא בא מהם תועלת נצחי: ורעות רוח. כי בעשותי כל אלה היה הרצון שיהיו מתמידים ונשבר הרצון כי לא כן הוא: ואין יתרון. ולא יש יתרון בהדברים שעסקתי בזה העולם במקום זריחת השמש: (יב) ופניתי. אח״ז פניתי פני להסתכל בחכמה וגם בהוללות וסכלות ר״ל לאחוז בשתיהן פעם בזה ופעם בזה: כי מה האדם כו׳. מה נחשב האדם למאס בסכלות ולבא להתחכם אחרי מלכי של עולם את אשר כבר עשה וברא את הסכלות וכאומר איך יתכן למאס בדבר שברא ה׳ וכי לחנם בראו: (יג) וראיתי אני. אח״כ ראיתי בחוש השכל שאף אם אמנם ראוי למאס בסכלות מ״מ לא לחנם בראו כי מה שיש יתרון ומעלה אל החכמה הוא בא מפאת הסכלות כי לולא הסכלות לא היה נודע תפארת החכמה כי אין דבר ניכר אלא מפאת הפכו וכמו שלא נודע טובת האור כ״א מן החושך שהוא הפכו וכאומר א״כ בעבור זה ברא את הסכלות להיות ניכר ע״י תפארת החכמה: (יד) החכם עיניו בראשו. עכשיו יפרש איך ניכר תפארת החכמה מפאת הסכלות וטובת האור מפאת החושך ואמר הלא החכם יודע ומכיר שעיניו קבועות בראשו במקום גבוה למען יסתכלו למרחוק ולזה כן יעשה ולמרחוק יסתכל להתבונן בדרכיו ולא יכשל בהם אבל הכסיל לא יבין את זאת ועיניו לא יביטו למרחוק והרי הוא כאלו הולך בחושך מקום שא״א לראות ונוגף רגליו באבני מכשול וא״ל לולי הכסיל שאינו מביט בדרכיו ובזה נכשל במהלכו לא היה א״כ ניכר טובת החכם המביט שאינו נכשל ולולי החושך המונע ראות העין לשמור בעליו מגור מכשול והרי הוא נכשל לא היה א״כ ניכר מתיקת האור אל העין המציל מן המכשול: וידעתי גם אני. הוא מקרא מסורס והראוי ואני גם ידעתי ומוסב למעלה שאמר מהראוי למאס בסכלות ואמר בזה אף שגם ידעתי שמקרה אחד הוא מקרה המיתה הנה יקרה את כולם החכם יהיה או סכל עכ״ז יש למאס בסכלות: (טו) ואמרתי בלבי. ר״ל אף כי הרהרתי בלבי הואיל ובדבר מקרה המיתה יקרה גם אותי עם כי חכמתי וכמו מקרה הכסיל א״כ על מה חכמתי אני אז קודם זמן המיתה יותר מן הכסיל מה תועלת בא לי עתה אחר המיתה במה שחכמתי אז: ודברתי. אבל השיב אמרי׳ אלי שגם זה ההרהור הוא הבל: (טז) כי אין זכרון. אפי׳ אחר המיתה בא תועלת כי עד עולם לא יזכרו שניהם יחד בדמיון אחד שזה זכרונו לשבח וזה לגנאי: בשכבר הימים הבאים. חסר מלת חלפו ומאליו יובן החסרון. והשי״ן של בשכבר הוא במקום אשר ור״ל באשר אף כי כבר חלפו הימים הבאים אחרי מות החכם והכסיל וכי הכל נשכח בחמי׳ הלא עדיין זכורים בפי הבריות מעשיו של זה ומעשיו של זה ולפיכך נזכר זה לשבח וזה לגנאי: ואיך ימות כו׳. ר״ל ואיך אפשר להדמות מיתת החכם עם מיתת הכסיל הואיל וזכרון מיתתו של זה היא סיבה אל השבח ושל זה אל

מצודת ציון

שפנס ושבוב: ורעות. ענין שבירה: רוח. רצון: יתרון. מותר וריוח: תחת. במקום: (יב) והוללות. שיגעום: וסכלות. שטות: (יד) שמקרם. מאורע: (טו) ולמה על

הֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל׃ יז וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי רַע ג׳
עָלַי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל הֶבֶל ל׳
וּרְעוּת רוּחַ׃ יח וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי ל׳
עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃ ל׳
ג׳. ל׳ יט וּמִי יוֹדֵעַ הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי
ל׳. ל׳ שֶׁעָמַלְתִּי וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃
ל׳ ומ״ל. ל׳ כ וְסַבּוֹתִי אֲנִי לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי
ל׳ כסיפ׳ סימן תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כא כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה
ג׳. ד׳ וּבְדַעַת וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ ל׳
ס׳. ל׳ גַּם־זֶה הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ כב כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם
ל׳. ל׳ בְּכָל־עֲמָלוֹ וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃
ב׳ ח׳ מ״ל. ל׳ כג כִּי כָל־יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־
ל׳ שָׁכַב לִבּוֹ גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ כד אֵין־טוֹב בָּאָדָם
ל׳ שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־

כי מה יותר לחכם עם הכסיל. ואל תתחכם יותר למה. לעשות יקר יותר מסני: ומי יודע ג׳ וסימ׳ ומי יודע החכם יהיה או סכל. אשר דבר. אם לעת כזאת: בחכמה סימן כל ספרא בחכמה בפתח תחת הבי״ת בם״א וסימ׳ כי יש אדם שעמלו בחכמה וכל קרי׳ דכותא בם״א וסימ׳ ועסך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה. והוא חד מן שיטה מן כ״א דכל חד וחד ל׳ בספרא כותיה וכל קרי׳ דכותא בם״א וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך חלף:

דהיא סופא דצדיקיא כסופא דחייבא: יז ושנאתי וסניתי אנא ית
כל חיין בישין ארום ביש עלי עובדא בישא די אתעביד על בני
אנשא תחות שמשא בעלמא הדין ארום כולא הבלו ותבירות
רוחא: יח ושנאתי וסניתי אנא ית כל טרחותי די טרחית תחות
שמשא בעלמא הדין בגין דאשבקיניה לרחבעם ברי דאתי בתרי
וייתי ירבעם עבדיה ויסב מן ידוי עשרתי שבטיא ויחסין פלגות
מלכותא: יט ומי ומן ידע החכים יהא או טפש מלכא דעתיד
למהוי בתרי וישלט בכל טרחותי די טרחית בעלמא הדין ובכל
מה דאתקינית בחוכמתי תחות שמשא בעלמא הדין ותהית
בלבי ותבית למימר אף ית דין הבלו: כ וסבותי וחזרית אנא
ליאשא ית לבי על כל טורחא די טרחית למקני ודחכימית
לתקנא תחות שמשא בעלמא הדין: כא כי ארום אית גבר די
טורחיה בחוכמתא ובסוכלתנו ובצדקו וימות בלא ולד ולגבר
דלא טרח ביה יתניניה למהוי חולקיה אף דין הבלו ובישתא
רבתא: כב כי ארום מה הנאה אית ליה לגבר בכל טורחיה
ובתבירות לביה די הוא טרח תחות שמשא בעלמא הדין:
כג כי ארום כל יומוהי כאיבין ותקיף רוגזיה גוניה אף בליליא
לא דמיך מן הרהורי לביה אף דין הבלו הוא: כד אין לית
דשפיר באנשא אלהן די ייכול וישתי ויחזי ית נפשיה טב קדם
בני אנשא למעבד ית פקודיא דיי למהך באורחן דתקנן קדמוהי
בגין דיוטיב ליה מן טורחיה אף דין חזית אנא דגבר דמצלח

אבן עזרא

(יז) ושנאתי. יש חיים בלשון הקדש שם התאר לרבים כמו חיים כלכם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלמים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר: (יח) ושנאתי. כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט עמל ואון והביט אל עמל והרבה עמל ואון ועניינו ימי שנותינו ספורים יש להם תחלה וסוף וימי הממשלת והרהב רובם עמל ואון והם ימי הנעורים וחיש יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נעוף: (יט) ומי. לעולם ה״א התימה בשוא ופתח חוץ אם יהיה אחריו שוא נע ופתח כמו הבמחנים ומלת הייטב בעיני ה׳ ואחר ה״א הידיעה דגש ואם אחרי הה״א אחת מאותיות אחה״ע ופת״ח של ה״א התימה ופעמים בעין ה״א הידיעה והרוב קמוץ ובא החכם בפתח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שיש אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של ה״א התימה ושל ה״א הידיעה קמץ: (כ) וסבותי. כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש הפך הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולא היות האל״ף מן הגרון וכמוהו ונואש ממני שאול: (כא) כי יש. שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג אל תאות לבו שרדף אחריה ואדם אחר שלא עמל בו יתכנו לו חלקו וזה הענין הוא שלמעלה שאמר שאני עמלתי וחכמתי תחת השמש ודע שמלת חכמתי מהפעלים העומדים ופירוש שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני וענין חלקו החלק שיצא בגורלו מן השמים כמו שאמרו קדמונינו ז״ל בני חיי ומזוני: (כב) כי. מה יהיה לו היתרון בכל עמלו ורוב מחשבותיו כי ידוע שהעשיר בפחד ומחשבות רבות: (כג) כי. כל היום שהוא בהקיץ כל עניניו בכאב נפש וכעס בעבור שלא יתכנו לו דבריו תמיד כפי מחשבתו גם בלילה לבו בחלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום: (כד) אין טוב. טוב לא מצא זה העמל בכל יגיעתו חוץ מן המאכל והמשתה ויחסר מקום רק או הדומה לו וכן הוא אין טוב באדם רק שיאכל

רשי

את בריתי יעקב וגומר (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך: (יז) ושנאתי את החיים שהיה מתנבא על דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יט) גם זה הבל. גם זה אחד מן ההבלי׳ שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו: (כ) וסבותי אני ליאש. שלא לייגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. כמשמעו כפשוטו ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקב״ה שנאמר בו (יחזקאל א) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה. שנאמר (משלי ג) ה׳ בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה. והם נעשו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול: (כב) כי מה הוה וגו׳. כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: (כג) ענינו. מנהגו גם זה אחד מן ההבלים הנוהגים לעולם: (כד) אין טוב באדם. בתמיה שיאכל ושתה והראה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה וכן

מצודת ציון

על מה ר״ל מה תועלת: ובכשרון. ענין יושר: (כב) הוה. מלשון הויה: וברעיון. ובשברון

מצודת דוד

אל הנגלה: (יז) ושנאתי את החיים. אני שונא וממאס את החיים אשר עודני חי ורואה את המעשה הנעשה בזה העולם במקום זריחת השמש כי רע עלי המעשה ולא ישרה בעיני: כי הכל הבל. כל המעשה הוא הבל ולא נמצא בו שום צד תועלת ועוד יש בו שבר רצון כי בשום מעשה לא נתמלאה רצון הטובאה כפי מחשבתו: (יח) ושנאתי. אני שונא וממאס את כל עמל שאני עמל לאסוף קניינים למען אניחם לרשת לאדם שיהי׳ אחרי: (יט) ומי יודע. כאומר אם הבן יהיה אין להצטער ע״ז אבל מי יודע מה יהיה אם חכם או סכל ואיך שיהיה ישלוט בכל הקניינים שאספתי בעמלי ובתחבולות חכמתי עודי בזה העולם: גם זה הבל. אסיפת הקניינים להניח לרשת להבא אחריו הוא הבל: (כ) וסבותי. סבבתי עצמי ליאש את לבי ר״ל שלא לחשוב בה ולשנאותה והוא ענין מלילה: על כל העמל. בעבור כל העמל שעמלתי תחת השמש לאסוף קניינים בהשחת לבי ועל ההבל פתני: (כא) כי יש אדם. לפעמים ימצא בן אדם אשר עמלו באסיפת הקניינים הוא בחכמה ובידעה וכיושר והיה א״כ מהראוי שיתקיים בידו עד יום מותו ולרשת לבניו אחריו והנה לא כן היה כי עודו חי יתננו בע״כ לאדם שלא עמל בו לסיות לו לחלק ועם שאינו ראוי לירשו וא״כ ביה האסיפה יש בו גם הבל כי לא מצא בו תועלת גם רעה רבה על שהיה מוכרח לתת לאחר עודו חי והוא מוסב למעלה לומר מהראוי ליאש את לבי על אשר פתני לאסוף קניינים ולא חששה פן כמקרה הזה יקרני: (כב) כי מה הוה לאדם. מה טובה בא לאדם בהעמל ושברון הלב שיש לו בו עד שיהיה נפתה לעמל תחת השמש: (כג) כי כל ימיו. אשר כל ימיו מלאים ממכאובים מפגעי הזמן ובכל עניניו ההכרחים ימצא כעס כי ע״ס רוב לא נעשתה כחפצו וזה המחשב לאסוף קניינים לא שכב לבו לנוח גם בלילה בעבור מרבית טרדות המחשבה: גם זה. טרדות המחשבה לבדה מבלי עמל האסיפה גם זה להבל יחשב: (כד) אין טוב באדם. בתמי׳ וכי אין זה דבר טוב באדם שיאכל וישתה כאות נפשו ולא יקמץ למען הניח העושר לבניו אחריו: והראה. ולהראות טוב לנפשו בהעושר הבא לו בעמל ר״ל לעשות בו צדקה וחסד למען תראה נפשו טובה גמול הנגלה: גם זה. ר״ל אף שזהו ביד האדם עכ״ז ראיתי בשכלי אשר היא מתנה לאדם מיד האלהים לפגעות לבו לזה על כי נראה שבני

וראיתי אני כי מיד האלהים היא׃ כה כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני׃ כו כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים גם־זה הבל ורעות רוח׃ ג א לכל זמן ועת לכל־חפץ תחת השמים׃ ב עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת לעקור נטוע׃ ג עת להרוג ועת לרפוא עת לפרוץ ועת לבנות׃ ד עת לבכות ועת לשחוק עת ספוד ועת רקוד׃ ה עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים עת לחבוק ועת לרחק מחבק׃ ו עת לבקש ועת לאבד עת לשמור

כהו׳ ס׳ · ב׳ בסיפרא · ב׳ בסיפרא · ל׳ · ל׳. ל׳ · ו׳ ו״א דגשים · ג׳ בסיפ׳ ד׳ · ל׳. ל׳. ל׳ · ד׳ מ״ל בלישנ׳ · ב׳ חד חסר · ל׳ מ״ל · ג׳ מ״ל בלינ׳ · ל׳ ומ״ל · ב׳ את כל סיסודים · ל׳ ומ״ל. ב׳ מ׳ · ל׳. מ׳ ומ״ל

בעלמא הדין מן ידא דיי הוא דאתגזר למהוי עלוהי׃ כה כי ארום מן הוא די עסיק בפתגמי אוריתא ומן הוא גברא דאית ליה חששא מן יום דינא רבא דעתיד למיתי בר מני׃ כו כי ארום לאנש דתקנן עובדוהי קדם יי יהב חוכמתא ומנדעא בעלמא הדין וחדוא עם צדיקיא לעלמא דאתי ולגברא חייבא יהב גון ביש למכנש ממון ולמצבר קנין סגי למהוי מתנסיב מיניה ולמהוי מתיהיב לגבר דשפיר קדם יי אף דין הבלו הוא לחייבא ותבירות רוחא׃ א לכל לכל גבר ייתי זמנא ועידנא לכל עסקא תחות שמיא׃ ב עת עידן בחיר למילד בנין ועידן בחיר לקטלא בנין מסרבין ומרגזין לקטלותהון (בת״ק הגירסא למטלותהון וכן בת״י) באבנין על מימר דיניא עידן בחיר למנצב אילן ועידן בחיר לשרשא אילן נציב׃ ג עת עידן בחיר לקטלא בקרבא ועידן בחיר לאסאה שכיב מרע עידן בחיר לפרכא (בתי״ק לכפרא) בניינא ועידן בחיר למבני תורבנא׃ ד עת עידן למבכי על שכיבא ועידן בחיר למחדי בחוכא ועידן בחיר למספדא על קטילא ועידן בחיר לטפזא בהילולא׃ ה עת עידן בחיר לפקחא דגור אבנין ועידן בחיר למצבר אבנין לבניינא עידן בחיר לגפפא אתתא ועידן בחיר לרחקא מגפפא בשבעת יומי אבלא׃ ו עת עידן בחיר לתבוע נכסיא ועידן בחיר למיבד נכסיא עידן בחיר למנטר עסקא ועידן בחיר למשדי עסקא

אני ו זקפין קמצין בסיפרא וסימ׳ וידעתי גם אני שמקרה. הנה אשר ראיתי אני. כי גם יודע אני. ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה. אין טוב באדם שיאכל ושתה׃ ללדת ד׳ וסימ׳ ותוסף ללדת את אחיו את הבל. וימלאו ימיה ללדת. כמו הרה תקריב ללדת. עת ללדת ועת׃ ספוד ג׳ מ״ל בלישנא וסימ׳ כי צמתם וספוד בחמישי. ואל תלך לספוד. עת ספוד ועת רקוד׃

תולדות אהרן לאדם שטוב לפניו. מגלה י׃ ועת לכל חפץ. שקידם שער פח וזכר מקץ עת ללדת. (כרכות ד)׃

רשי

וכן נאמר ליהויקים (ירמיה כב) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו׃ (כה) כי מי יאכל וגו׳. למה לא אשמח בחלקי במאכל ובמשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי׃ חוץ ממני. מבלעדי. זו מדת הרשעים היא שאוספים לצורך האחרים׃ (כו) כי לאדם שטוב לפניו. לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים היא׃ נתן חכמה ודעת ושמחה. לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה וכסות נקייה׃ ולחוטא נתן ענין. מנהג דאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנאמר (אסתר ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן׃ גם זה. אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל׃ (א) לכל זמן. אל ישמח האוסף בהון מהבל כי אם עכשיו הוא בידיו עוד ירשוהו לדיקים. אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה׃ לכל חפץ. לכל דבר כל הדברים קרויים חפצים בלשון משנה׃ (ב) עת ללדת. לתשעה חדשים׃ ועת למות. קצב שנות של כל דור ודור׃ עת לטעת. גוי וממלכה׃ ועת לעקור. עת יבא להעקר׃ (ג) עת להרוג. אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר (ישעיה טז) ואחריתך בחרב יהרג׃ ועת לרפא. שברם כענין שנאמר במצרים (שם יט) ושבו עד ה׳ ונעתר להם ורפאם׃ עת לפרוץ. חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר (נחמיה א) וחומות ירושלים מפורצות׃ ועת לבנות. שנאמר (עמוס ט) ובניתיה כימי עולם׃ (ד) עת לבכות. בתשעה באב׃ ועת לשחוק. לעתיד לבא שנאמר (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו׃ עת ספוד. בימי אבל׃ ועת רקוד. בחתנים וכלות׃ (ה) עת להשליך אבנים. בחורי ישראל מושלכים (איכה ד) תשתפכנה אבני קדש׃ ועת כנוס. אותם מן הגולה (זכריה ט) והושיעם ה׳ אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו׃ עת לחבוק. (ירמיה יג) כי כאשר ידבק האזור וגומר׃ ועת לרחוק מחבק. (ישעיה ו) ורחק ה׳ את האדם׃ (ו) עת לבקש. כענין שנאמר (יחזקאל לד) ואת האובדות אבקש לענין נדחי ישראל׃ ועת לאבד. ועת שאבדם בגולה

אבן עזרא

שיאכל וישתה וכמוהו כי אינם יודעים לעשות רע וענין כי מיד האלהים היא שהמקבץ הממון הוא כמו שומר ואין לו רשות לגעת בו עד שיתן לו האלהים רשות׃ (כה) כי. זה תימה למה לא יחשוב העמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאוה כי מי יאכל ממונו לבד ממנו והענין היש מי שהוא ראוי לאכול אותו כמוני וידוע כי האומר לבד מזה עניינו הכל ודבר זה לבדו יצא מן הכלל וכן ענין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז״ל. ויחוש הוא כמו ימהר לכל תאותו כמו מהרה חושה׃ (כו) כי לאדם. יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אחר שייגע בו כענין יכין וצדיק ילבש או יהיה פירוש שמחה שמחתו בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן עסק להתעסק לאסוף ממון ויתננו בסוף לאדם שהוא טוב לפני האלהים והנה נמצא המתעסק בקבוץ ממון כמתעסק בהבל ורעות רוח׃ (א) לכל זמן. אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לבן אדם כי חייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם ושניתן פירושם האחד עת ללדת ועת למות והאחרון את הכל עשה יפה בעתו. ויש אומרים כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ״ח צורות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהשתנות המתכונת המולידה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תעשירנו והפך העושר כי עתים קבועים הם ובבא העת יתנועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיינה תנועותיו כתנועת הגלגל כענין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירושו יקבצו ממון וכמוהו מהמון רשעים רבים וכן מי אוהב בהמון לא תבואה והראיה השלמת הפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם׃ (ב) עת ללדת. הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קבועות על בן אדם לבדו כי הנה הנטיעים כן הם׃ (ג) עת להרוג. עניינו כמו למחוץ ולרפוא יורה עליו גם העתים הם קבועות על המקומות שאין בהם נמחים כמו עת לפרוץ׃ (ד) עת לבכות. עם דאגה עד שיבכה הדואג. ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים׃ (ה) עת להשליך. אפילו שמקרה המקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שיליקו לו במגוריו ועת כנוס אותם המושלכים לדרכו׃ עת לחבוק. אפילו התאוה הנטועה ברוח בן אדם יש לה עת והוא לחבק השוכבת בחיק ולרחוק ממנה׃ לחבוק. מהבנין הקל׃ ומחבק. מן הבנין הדגוש הכבד והענין אחד׃ (ו) עת לבקש. ועת לאבד מבוקש ועת לשמור ועת להשליך

מצודת ציון

(כה) יחוש. הוא מלשון חשש הידוע בדרז״ל׃ (כו) ורעות רוח. שבר רצון וכשברון׃ ג (א) חפץ. עניינו כמו רצון׃ (ב) לטעת. מלשון נטיעה׃ (ד) רקוד. ענין דלוג וקפיצה של שמחה׃ (ה) כנוס. ענין אסיפה וקבוץ׃ לחבוק. הוא סביבת הזרוע בגוף

מצודת ציון

בני האדם לא יעשו כן׃ (כה) כי מי יאכל. מוסב למעלה לומר כי מיד האלהים היא לחשוב כן ולומר כי מי ראוי לאכול משלי ומי הוא חוץ ממני ראוי לחשוב בשלי שלא ילך לאבוד ולמהר להנות ממנו׃ (כו) שטוב לפניו. לפני האלהים הנזכר בענין ור״ל למי שמעשיו רצוים לפני האלהים׃ נתן חכמה ודעת. לעשות בחייו צדקה וחסד ושמחה. לאכול ולשתות כאות נפשו׃ ולחוטא. אבל לחוטא נתן בלבו ענין וחפץ לאסוף הון רב למען יהיה משומר לאדם צדיק שהוא יקח הכל׃ גם זה הבל. ר״ל אף שבא ההון שקבץ ליד אדם צדיק עכ״ז גם זה הבל כי יותר היה לו תועלת אם היה עושה בו צדקה וחסד בעצמו מרצונו׃ ורעות רוח. על כי נלקח ממנו בע״כ שלא בטובתו נגד רצונו׃ ג (א) לכל זמן. ר״ל אין שום דבר בא במקרה והזדמן בזמן זולת זמן כ״א בזמנו בא בעבור סיבה הקודמת׃ ועת לכל חפץ. לכל הדברים שהאדם חפץ בו גם לזה יש עת כי לא בכל עת יחפוץ בדבר אחד כי פעם יחפוץ בדבר מה ופעם בחלופו וכאשר יפרש במקראות שלאחריו׃ תחת השמים. ר״ל לכל הדברים הנעשים בזה העולם׃ (ב) עת ללדת. עכשיו מפרש הדברים אשר בעת אחת חפץ בזה ובעת אחרת יחפוץ בחלופו ואמר בעת אחת חפץ האדם וחשקו ללדת ובעת אחת רוצה בחלופו שימות הנולד וכן כולם עד סוף הענין׃ לעקור נטוע. לעקור מן הארץ את האילן הנטוע׃ (ג) להרוג. ר״ל אף להמית מי בידים׃ לרפוא. שהוא עצמו ירפאהו מן החולי למען לא ימות׃ לפרוץ. לעשות פרצות בחומה׃ לבנות. לסתום את הפרצות׃ (ד) עת ספוד. כשמת לו מת חפצו להספידו כי בזה תנוח האומר

ג׳ ומ״ל ועת להשליך: ז עת לקרוע ועת לתפור עת
ג׳ ומ״ל לחשות ועת לדבר: ח עת לאהב ועת לשנא עת
ב׳ מ״ל בלי׳ (מערכת הדין) מלחמה ועת שלום: ט מה־יתרון העושה באשר
ב׳ ט״ו כסיפ׳ הוא עמל: י ראיתי את־הענין אשר נתן אלהים
ה׳ לבני האדם לענות בו: יא את־הכל עשה יפה
ב׳ חסר. ס׳ בעתו גם את־העלם נתן בלבם מבלי אשר לא־
ימצא האדם את־המעשה אשר־עשה האלהים
י״ד מראש ועד־סוף: יב ידעתי כי אין טוב בם כי
ט״ו. ר״פ בכתוב אם־לשמוח ולעשות טוב בחייו: יג וגם כל־
כ׳ האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל־עמלו

בימא בעידן נחשולא רבא: ז עת עידן בחיר למבזע לבושא על שכיבא ועידן בחיר לאחאה בזיעה עידן בחיר למשתק מלנצאה ועידן בחיר למללא פתגמי מצותא: ח עת עידן בחיר לרחמא חד לחבריה ועידן בחיר למסני לגבר חייבא עידן בחיר לאגחא קרבא ועידן בחיר למעבד שלמא: ט מה מה מותר אית לגבר פלח די הוא טרח למעבד אוצרין ולמכנש ממון אילולי מסתייע במזלא דלעילא: י ראיתי חזית ית גון איסורין ופורענותא די יהב יי לבני אנשא די אינון רשיעין לסגפותהון ביה: יא את אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ית כולא עבד יי שפיר בעידניה דחזיא דהות מצותא דהות ביומי ירבעם בר נבט למהוי ביומי שבע בר בכרי ואתעכבת והואת ביומי ירבעם בר נבט דאילו הות ביומי שבע בר בכרי לא הות מתבני בית מוקדשא על עיסק עיגלין דדהב די עבד ירבעם חייבא ושוינון חד בבית אל וחד בדן ומני פרזדונן על שבילא ופסקו עולי רגלאין ובגין כן אתעכבת עד זמן די יתבני בית מוקדשא בגין דלא יעכבון ישראל למבני יתיה אף ית שמא רבא דהות כתיב ומפרש על אבן שתיא כסי מנהון דאשתמודע קדמוהי יצרא בישא די בלבהון דאילו הוה מסיר ביד אנשי הוה משמש ביה ומשכח בגוה מה דעתיד למהוי בסוף יומיא עד עלמי עלמיא ואוף יום מותא כסי מנהון בדיל דלא יהודע לגבר מן רישא מה דעתיד למיתי בסופא: יב ידעתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ידעית ארום לית טב בהון בבני אנשא ארום אלהן למחדי בחדות אוריתא ולמעבד טב ביומי חיוהי: יג וגם ואוף כל אנש דייכול וישתי ויחזי טב ביומוי ויחסין לבנוי בעידן מותיה כל טרחותיה מתנן דאתיהיבת ליה מן קדם יי הוא:

לשמור ח׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימן י״ו ומלכים א׳ סימן י״א: העושה ב׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ עושה בעברת. מה יתרון העושה באשר הוא עמל. יפה ה׳ וסי׳ ביחזקאל ריש סימן לא: העלם ב׳ חסר וסי׳ גם את העלם. ברוך ה׳ אלהים אלהי ישראל דד״ה בתרא דספו׳. בלבם ט׳ וסימ׳ נמסר ביחזקאל סימן י״ד: וגם כ׳ ר״פ בכתובים וסי׳ נמסר במגלת רות סימ׳ ב׳:

תולדות אהרן עת לחשות. זבחים קטו: מה יתרון העושה. עקרים מ״ג פלא: את הכל עשה יפה. ברכות מג זוהר אחרי מות עקדה שער יא וסה: אשר לא ימצא האדם. עקרים מ״ג פלה: אין טוב בם. עקידה שער פה: מתת אלהים היא. עקרים מג פלא:

אבן עזרא

השמור: (ז) עת לקרוע. לחשות מן החשו שהוא פועל עבר במשקל העלו עפר על ראשם ואילו היה לשון ציווי לעתיד היה הה״א פתוח. הענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי החשו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת: (ח) עת לאהוב. גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן: (ט) מה יתרון. אחר שכל הדברים תלוים בעת וזמן. מה יתרון לאיש בכל עמלו שיתכן שתבא עת תשחת עמלו ותסור הונו וישאר ריקם: (י) ראיתי. כאשר ראיתי כל עניני אדם שיתעסקו בו: (יא) את הכל. הכרתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו כמות בעת הזוקן וכל דבר בעתו על פי מתכונת החכמה העליונה ומלת עולם בכל המקרא לא תמצאנה כי אם על זמן ונצח וכן אלהי עולם ה׳ כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם. וענין גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקים כאילו יחיו לעולם ובעבור התעסקם לא יבינו מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה העולם כמו שהוא בלשון קדמונינו ז״ל והענין תאות העולם: (יב) ידעתי. אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקים וכבר הזכיר שאין טוב לאדם רק שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר שיתעסק ביום ובלילה לקבץ ממון ואמר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן שיהיה זומר אותו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פעם שנית זה הענין בעבור העתים והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עושר או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או בהונו לעשות טוב בחייו שיחיה חיים טובים או יהיה פירושו שיעשה טוב בחייו שיקבל עליו שכר טוב במותו: (יג) וגם. וגם זה שאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים

רשי

שנאמר (ויקרא כו) ואבדתם בגוים: עת לשמור. (במדבר ו) יברכך ה׳ וישמרך כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך. (דברים כט) וישליכם אל ארץ אחרת: (ז) עת לקרוע. מלכות בית דוד (מלכים י יד) ואקרע את הממלכה וגומר: ועת לתפור. (יחזקאל ל לז) והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: ועת לחשות. פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנאמר (ויקרא י) וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר (שם י) וידבר ה׳ אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר. (שמות טו) אז ישיר משה. (שופטים ד) ותשר דבורה. (הושע יד) קחו עמכם דברים: (ח) עת לאהוב. והפכך: ועת לשנא. שנאמר (שם ט) כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים: (ט) מה יתרון העושה. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אבד: (י) הענין. המנהג: לענות. להתנהג: (יא) יפה בעתו. בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה הרע: גם את העולם נתן בלבם וגומר. גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב״ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו ובמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל יפה עשה בעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות: (יב) ידעתי. עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: (יג) וראה טוב. תורה ומצות:

מצודת ציון

בגוף בעבור אהבה: (ז) לחשות. ענין שתיקה כמו ויחשו גליהם (תהלים קז): (י) נתן. ענין מסירה: לענות. מל׳ עינוי ויסורים: (יא) מבלי. ענינו כמו מלבד: (יג) מתת. מל׳

מצודת דוד

הלער: ועת רקוד. בעת שמחת נשואין וכדומה אז יחפוץ האדם לרקוד ולדלג לעורר השמחה: (ה) להשליך אבנים. יזרקם מן הבית למען לא יכשל בהם: כנוס אבנים. לבנות בהם דבר הצורך: לחבק. לרדוף אחר אהבת מי ולחבקו: לרחוק מחבק. עוד ירחיק א״ע ממנו למען לא יבא לידי חבוק: (ו) לבקש. לחפש את דבר האבוד: לאבד. הדבר ההוא יאבד אף בידים: לשמור. שלא יקחנו מי: להשליך. במקום המופקר למען יקחנו כל הרוצה: (ז) לקרוע. בגד או יריעה: לתפור. את הדבר שקרע: לחשות. לבל ישיב לדבר למחרפו: ועת לדבר. להשיב חורפו דבר כאשר עם לבבו: (ח) לאהוב. דבר מהדברים: לשנוא. הדבר הזה בעצמו: עת מלחמה. בעת אחת חפץ האדם וחשקו לערוך מלחמה עם שונאו ובעת אחרת ירצה בחלופו להיות עמו בשלום: (ט) מה יתרון. מוסב למעלה לומר הואיל וד״ך האדם אשר בעת אחת יחפוץ בדבר מה ובעת אחרת ירצה בחלופו א״כ מה יתרון בא לאדם שעושה בדבר אשר הוא עמל בו למען השיג חפצו הלא עת לכל חפץ ופן למחר יחפוץ בחלופו והיה א״כ עמלו לריק: (י) ראיתי את הענין. ראיתי את הדבר אשר מסר אלהים לבני האדם להתעסק בו ולעשות אותו בכל עת שירצה: לענות בו. ר״ל כאלו מסרן בידם לענות אותם בו כי הם יתעסקו בו לעשותו בעת זולת עת ובזה המה משועים ומיוסרים על ידו כי אם עשאום בזמנם יפה היה להם: (יא) את הכל. כל מה שברא ועשה הקדוש ברוך הוא בעולמו הכל יפה אבל להשתמש בהם בעתם המיוחד להם לא בעת זולת עת: גם את העולם. גם כל דרכי העולם ותועלותיו נתן בלב בני האדם להבינם עד תכליתו אם יעמיקו בהשכל רב: מבלי. ר״ל מלבד זאת אשר לא ימצא האדם די חכמה לדעת ולהבין את המעשה כו׳: מראש ועד סוף. אף אם המנה יכול הוא להשיג מה מהם מ״מ לא ישכיל הכל עד התכלית: (יב) ידעתי. ואני הנה השכלתי לדעת דרכי העולם ותועלותיו והנה ידעתי שאין טוב ומאושר בבני האדם כ״א מי שדרכו לשמוח ולעשות טוב חסד וצדקה בעוד שהוא חי: (יג) וגם כל האדם

מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יד יָדַעְתִּי כִּי כׇּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ ד'. כ' סופ
אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃ טו מַה־ ד'. ח'
שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר הָיָה וְהָאֱלֹהִים ד'
יְבַקֵּשׁ אֶת־נִרְדָּף׃ טז וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ ב'. ח' ר"פ
מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וּמְקוֹם הַצֶּדֶק שָׁמָּה ג'.
הָרָשַׁע׃ יז אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־ ב'
הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים כִּי־עֵת לְכׇל־חֵפֶץ וְעַל ל'
כׇּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם׃ יח אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי עַל־
דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם לְבָרָם הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שְׁהֶם־ ל'. ג'.

יד ידעתי יְדַעִית בְּרוּחַ נְבוּאָה אֲרוּם כָּל דִי יַעֲבִיד יְיָ בְּעָלְמָא בֵּין
טָב לְבִישׁ כָּל מִדְאִתְגְזַר מִפּוּמֵיהּ הוּא יְהֵא לְעָלַם עֲלוֹהִי לֵית רְשׁוּ
לִגְבַר לְאוֹסָפָא וּמִנֵיהּ לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְבַצָּרָא וּבְעִידַן דִי יַיְתֵי
פּוּרְעֲנוּתָא בְּעָלְמָא יְיָ הוּא דַעֲבַד בְּגִין דִי יִדְחֲלוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא מִן
קֳדָמוֹהִי׃ טו מה מַה דַהֲוַת מִן קַדְמַת דְנָא הָא כְּבַר הֲוָא דְאָתֵי
וּמַה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָא הָא כְּבַר הֲוָה וּלְיוֹם דִינָא רַבָּא
דַעֲתִיד יְיָ לְמִתְבַּע חֲשׁוּבָא וּמִסְכֵּינָא מִן יְדוֹהִי דְרַשִׁיעָא דְרָדִיף
לֵיהּ׃ טז ועוד וְעוֹד חֲזֵית תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֲתַר בֵּית
דִינָא דְדַיָינֵי שִׁקְרָא תַּמָן יְחוּבוּן לְזַכָּאָה לְמֵיפַק חַיָיבָא בְּדִינֵיהּ
וַאֲתַר דְמִשְׁתַּכַּח תַּמָן גְבַר זַכַּאי תַּמָן מִשְׁתַּכַּח גַבְרָא חַיָיבָא
לְמִשְׁלַט בֵּיהּ בְּגִין חוֹבֵי דָרָא בִּישָׁא׃ יז אמרתי אֲמָרִית אֲנָא
בְּלִבִּי יַת זַכָּאָה וְיַת חַיָיבָא יְדִין יְיָ בְּיוֹם דִינָא רַבָּא אֲרוּם עִידָן
מִתְעֲבַד (בתי"ק מִתְעַתַּד) לְכָל עִסְקָא וְעַל כָּל עוּבָדָא דַעֲבָדוּ
בְעָלְמָא הָדֵין אִתְדוּנוּן תַּמָן׃ יח אמרתי אֲמָרִית אֲנָא בְּלִבִּי עַל
עֵיסַק בְּנֵי אֱנָשָׁא דְיַיְתֵי עֲלֵיהוֹן מַכְתָּשִׁין וּמַרְעִין בִּישִׁין בְּגִין
לְנַסוֹאֵיהוֹן וּבְגִין לְמִבְחֲנֵיהוֹן עֲבַד יְיָ לְמֶחֱזֵי אִין תַּיְיבִין בְּתְיוּבְתָּא

והאלהים ז' וסימ' והאלהים נסה את אברהם. ויהי קול השופר. ואשר לא צדה. והאלהים אמר לי לא תבנת. ויריעו איש יהודה. ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים. מה שהית כבר הוא: ומקום ג' וסי' ומקום רגלי אכבד. ומקום משכן כבודך. ומקום הצדק שמה הרשע:

תולדות אהרן וממנו אין לגרוע. עקרים שם: והאלהים עשה. ברכות נה נט שבת לא: מקום המשפט. עקידה שער לה: אמרתי אני בלבי וגו'. עקידה שער מד וזהר שלח כל ד' פסוקים:

רשי

(יד) ידעתי כי כל אשר עשה. הקב"ה במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרוע וכשנשתנה האלהים לזה ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו אוקיינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שלישו של עולם והאלהים עשה שיראו מלפניו שבעת ימים נשתנה הלוך חמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שיראו מלפניו חמה חזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שיראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותיו וליראה מלפניו: (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי וראינוהו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף (מלאכי א) ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי מצרים רודפים את ישראל מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה: ואשר. עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה כאשר בראשונה כן באחרונה אין הקב"ה משנה מדותיו בעולם: והאלהים יבקש את נרדף. ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: (טז) מקום המשפט וגומר. ראיתי ברוח הקדש מקום לשכת הגזית בירושלם שהיתה (ישעיה א) מלאתי משפט שמה ישפטו רשע כמו שנאמר (מיכה ג) ראשיה בשוחד ישפטו וראיתי פורענותם: מקום הצדק. שער התוך שהיה מקום אתוך הלכות שמה הרשע שמה ישבו שר טבחים רב סרים נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר וחיילותיו ודנין את ישראל ביסורים קשים ומשפטי מיתה: שמה הרשע. טעמו למעלה לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגו"ל הרי"ש) אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמ"ץ גדול ואף על פי שבכל מקום לא מצינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק: (יז) אמרתי אני בלבי וגומר. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן ואף על פי שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. מעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה. שם בבואו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו אבי חוטרי מילי ואבי דרא הושבנא: (יח) אמרתי אני בלבי. בראותי זאת: על דברת בני האדם. שאחזו להם מדת גאות לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם. (ס"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין שררתם כלום. ולהראותם שהם ואף

אבן עזרא

בתחלת בריאותו: ידעתי. פירוש והאלהים עשה שלא יוכל להוסיף על מעשה או לגרוע כדי שיראו בני אדם מלפניו: (טו) מה שהיה. מעשה האלהים על דרך אחת. ומה שהיה כבר הוא ענינו הן הוא ויש כמוהו ואשר להיות כבר היה כמוהו. ונרדף הוא העומד שכינה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והוא המוצק ונקראת מוצק בעבור צוקי המקום והקו הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מוצק תחתיה וישוב החלק שהיה במזרח במערב והפך ואין למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחרית ראשית והנרדף הוא המוצק והנה באר לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת: (טז) ועוד. המקום שהיה ראוי להיות שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו אשורנו ולא קרוב קום בלק ושמע ורוב הנבואות כן: (יז) אמרתי. אחר שתמהתי איך יעשה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר שימות: (יח) אמרתי אני. אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבחרם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמות הם לנפשם במחשבותם ומלת על דברת כמו בעבור על דברתי מלכי צדק בעבור שאתה מלך צדק ולמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראם והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם שם הפועל והיה הרי"ש ראוי להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבנין פועל הדגוש לא ימצא העי"ן מבולע ואמר שהם בהמה וענינו כבהמה וכמוהו ועיר פרא אדם יולד אש אוכלה הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמד על פועל עבר ואין כמוהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחים וצירוף זה כצירוף זה ודרך אחד לכל ונמצא בהכין לו דוד וגם הוא לבדו:

מצודת דוד

האדם. אף מי שלא השכיל זאת מדעתו כ"א טבעו הטה את לבבו שיסכל ויפתח ולראות טוב ר"ל לבחור לעשות צדקה וחסד עם ההון שקבץ בעמל ויגיעה: מתת. ר"ל זהו מתנה מן המקום ב"ה אשר הוחק כן בטבעו: (יד) הוא יהיה לעולם. כזה השיעור שהגביל הוא: עליו. על זה השיעור אין ביד מי להוסיף ואין ביד מי לגרוע ולהפחית ממנו: והאלהים עשה. אמנם מה שעשה האלהים בזה השעור לא עשהו כן לכוונת תועלתו כ"א למען ייראו הבריות מלפניו ולא ימרו פיו ורק בזה השיעור הוא מבוא אל היראה ולא בשיעור זולתו עם כי אנחנו לא נדעהו זהו מקוצר הדעת: (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מאז כבר הוא עשוי ואין להשיב ר"ל אם מי רדף אחר חבירו ועשה עמו רעה מה שעשה עשוי: ואשר להיות. וכן אשר עתיד להיות עוד באחרונה שירדוף מי אחר חבירו לעשות עמו רעה כבר היה הגזרה גזורה טרם עשותו ויהיה הכח בידו להשלים חפצו: והאלהים. אבל עכ"ז האלהים יבקש את הנרדף ויפרע מן הרודף: (טז) תחת השמש. בזה העולם מקום שהשמש זורח: מקום המשפט. מקום המוכן לשבת שם לשפוט בין איש לרעהו: שמה הרשע. מהפך להיות שמה מקום הרשע כי ישבו שמה אנשי בליעל יחשבו לעשות תחבולות רשע: ומקום הצדק. מקום ישיבת אנשי הצדק שמה ישב גם הרשע ויסיתם אחרי דעת המשובש: (יז) את הצדיק. היושב שמה הנפתה אחרי דעת הרשע: ואת הרשע. המסית והמדיח: ישפוט האלהים. לשלם להם גמול רע זה כזה: כי עת. כי יבא עת התשלומין על כל רצון ועל כל המעשה הנעשה שם ר"ל המקום ישלם גמול בין עשו מעשה רשע בפועל בין אם עדיין לא עשו כ"א רצו לעשות ולא עלתה בידם: (יח) על דברה. על ענין בני אדם איך יתנהגו ומה יעשו: לברם האלהים. ר"ל שהם יבררו ויבחנו רוממות גדולות האלהים ולראות בבחינת השכל ש־ם כמו בהמה המה

מצודת ציון

פל' מתנה: (יז) חפץ. רצון: (יח) על דברת. על ענין כמו על דבר הכסף (בראשית מ"ג) ולפי שבוא דבוק אל בני האדם נאמר דברת כמו עזי וזמרת יה (שמות טו): לברם. מל'

ישתביק להון יתסון ורשיעיא די אינון כבעירא לא תייבין בגין
בן אינון מתוכחין כהון לאבאשא להון: יט כי ארום ארעון
אנשא חייבא וארעון בעירא מסאבא ארעון חד לכולהון והיכמא
דתמות בעירא מסאבא כן ימות דין דלא תאיב בתיובתא קדם
מותיה ונשמת רוח תרויהון כחדא אתדן לכל גנון ושארות
גברא חייבא מן בעירא מסאבא מדעם בין תרויהון אלהן בית
קבורתא ארום כולא הבלו: כ הכל כולא אזלין לאתר חד כל
דיירי ארעא אתבריאו מן עפרא וכד ימותון כולהון עתידין
למתוב לעפרא: כא מי מן הוא חכימא דידע אם רוח נשמתא
בני אנשא הסלקא היא לעילא לרקיעא ורוח נשמתא דבעירא
הנחתא היא לרע לארעא: כב וראיתי וחזית ארום לית טב
בעלמא הדין מדיחדי אנש בעובדוי טבין וייכול וישתי ויוטיב
לביה ארום הוא חולקיה טב בעלמא הדין למקני ביה עלמא
דאתי דלא יימר אנש בלביה למה דין אנא מבזבז ממונא
למעבד צדקתא טב לי דאשבקיניה לברי בתרי או אתזן מיניה
בעידן סיבתי ארום מן הוא דיעליניה למחזי מה דעתיד למהוי
בתרוי: א ושבתי ותבית אנא וחזית ית כל אניסין דאתעבידו
לצדיקיא וארדו בעלמא הדין תחות שמשא מן יד דוחקיהון
ולית די מליל להון תנחומין ולית למפרקהון מן יד דאונסיהון

בהמה המה להם: יט כי מקרה בני־האדם
ב' ג' ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן
י"א דגשי'. ל' מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן־הבהמה
ל' ג' פ'. אין כי הכל הבל: כ הכל הולך אל־מקום אחד
ל' הכל היה מן־העפר והכל שב אל־העפר: כא מי
יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח
ל' חסר וי"ג הבהמה הירדת היא למטה לארץ: כב וראיתי
כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי־
ל' הוא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה
אחריו: ד א ושבתי אני ואראה את־כל־העשקים
אשר נעשים תחת השמש והנה | דמעת העשקים
ג' י"ג פסו' ואין ואין. ואין להם מנחם ומיד עשקיהם כח ואין להם

ולראות ג' וסמני' אמרתי אני בלבי על דברת. הנה אשר ראיתי אני. ונתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה. ואינון מן ג' ג' ול' ברישי' וסי' גמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד: וראיתי י"ב וסי' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. וראיתי מה והגדתי לך. וראיתי לבית גבה. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות. וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם. וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. וראיתי את כל מעשי אלהים. כי איככה אוכל. וראיתי ב' בפסוק. וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. והנה שנים אחרים:

תולדות אהרן ומותר האדם. עקרים מ"ג פ"כ: היה מן העפר. זוהר לו: רוח בני האדם. זוהר בראשית: כל העשוקים. זוהר משפטים סוף דברי הסבא ופנחס:

אבן עזרא

(יט) כי מקרה. זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא חכמו והשכילו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומותר שם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה היא תמורת פ"ה הפועל שהוא יו"ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנו"ן נוסף: (כ) הכל. זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הבל שמקומם אחד: (כא) מי יודע. ידוע כי ה"א הידיעה אם בא אחריו אחד מאה"ח הע"ר הוא קמוץ ברוב ושל התימה לעולם בפת"ח וה"א העולה היא למעלה קמץ גם יש דגוש ביו"ד שאחרי ה"א הידיעה כמו היושבת ואילו היה לתימה היה שוא ופתח תחת הה"א והיו"ד רפה והענין מי ומי שידע בבני האדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה וצריכה לראיות ולא יוכלו להבין אפילו קצתה כי אם המשכילים שהתבררה מחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודותיה שהשלשה מהם ספר וספר וספור ומורכב מן השנים ומתורת אלהיו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הצמחים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו ולא יעמוד הנולד שהולידה הארץ כי אם ימים קצובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור וכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר: (כב) וראיתי. כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם: (כג) ושבתי. כאומר חזרתי בי ושבתי מזה הענין שחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא יוכל לשמוח בעבור שיש בעולם חמס ויוקח ממנו ממונו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו מלך או שופט ליקח שוחד או גנב ופירוש ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאלי

רשי

ואף השרים והמלכים: בהמה המה להם. כשאר בהמה וחיה המה לעצמם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו'. הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע לבהמה ומקרה אחד לשניהם נתן כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונו והצלחתו של אדם יותר מן הבהמה אינו נראה משמת כי הכל נהפך להיות הבל לשוב אל העפר: (כא) מי יודע. כמו (יואל ב) מי יודע ישוב מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני אדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה: (כב) וראיתי. בכל אלה: כי אין טוב. לאדם: מאשר ישמח במעשיו. ביגיע כפיו וישמח ויאכל ולא להרחיב כשאול נפשו לחמוד להתעשר להתרבות לא לו: כי הוא חלקו. יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח: כי מי יביאנו. לראות לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יצליחו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יצליחו: (א) ושבתי אני ואראה. ברוח הקדש: את כל העשוקים. הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים: תחת השמש. תחת חליפיו של התורה: והנה דמעת העשוקים. בוכים על נפשותם העשוקות ביד מלאכי משחית ואכזרים וכן הוא אומר (תהלים פ"ד) עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש בספרי: ומיד עושקיהם

מצודת ציון

מל' ברור דבר ובחינה: (יט) ומותר. מל' יתרון: אין. ענינו כמו לא יש: כי. אם: ד (א) ושבתי. מל' הסבה והחזרה: העשוקים. ענין ערוב ותגר כמו

מצודת דוד

שהמה לעצמם וכאומר אבל מול רוממות האלהים המה כאין: (יט) כי מקרה. כי יש מקרה מיוחד לבני האדם לבדם כמקרה העלבון וכדומה: ומקרה הבהמה. ויש מקרה מיוחד לבהמה לבדה בעבור חסרון הדעת: ומקרה אחד להם. ויש מקרה אחד לשניהם כי כאשר ימות זה כן ימות זה: ורוח. עודם חיים יש לכלם רוח החיוני זה כזה וכאומר ולזה המה א"כ כבהמה כי עודם חיים יש רוח החיוני לזה כזה ומקרה המות יקרה לזה כזה ואם מה שיש מקרה לבהמה לבדה מה שאין לאדם הלא נגד זה יש מקרה לאדם לבדו מה שאין לבהמה: ומותר. ומעלת יתרון האדם מן הבהמה לא יש: כי הכל הבל. ר"ל זהו אם כל מעשה האדם היה הבל שלא עסק כ"א באסיפת הקניינים וכדומה אבל לא כן הוא אם עסק בתורה ובמעש"ט: (כ) הכל. בין אדם בין בהמה כולם הולכים אל מקום אחד הוא האומר בסוף המקרא אל העפר: הכל היה כו'. ר"ל כמו שיצירת אדם הראשון וכל החי היה מן העפר כן כלם במותם ישובו אל העפר: (כא) מי יודע. ר"ל מעט המה אשר ישכילו לדעת את ההפרש אשר רוח בני האדם חשובה אשר עולה היא אחרי המיתה למעלה אל המקור אשר נחצבה משם אבל רוח הבהמה שפלה אשר יורדת היא אחרי המיתה למטה אל הארץ אשר נחצב' משם ומוסב למעלה לומר הואיל ולא רבים יחכמו להבין את זאת לכן יראו שהם בהמה המה להם: (כב) וראיתי. ע"פ אלה הדברים ראיתי בבחינת השכל אשר אין טוב ומאושר בכל הענינים ממה אשר ישמח האדם עם ההון שקבץ במעשי ידיו לאכול ולשמוח מהם: כי הוא חלקו. שמחתו בזה העולם עם ההון שקבץ זהו לבד חלקו ולא עוד כי כשימות ויניח ההון לבניו אחריו מי יביאנו אחר מותו לזה העולם לראות בשמחה ובטובה שיהיה לבניו אחריו עם ההון שקבץ הוא למען ישמחו במותם: ד (א) ושבתי. חזרתי וראיתי את כל הערעורים אשר נעשים בעולם: והנה דמעת העשוקים. ר"ל דמעת הבכי של הנעשקים הנה זולגת ומטפטפת ואין להם מי לנחמם: ומיד עושקיהם כח. אף שהמה נעשקים מיד עושקיהם בכח

מנחם : ב ושבח אני את־המתים שכבר מתו
מן־החיים אשר המה חיים עדנה : ג וטוב
משניהם את אשר־עדן לא היה אשר לא־ראה
את־המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש :
ד וראיתי אני את־כל־עמל ואת כל־כשרון
המעשה כי היא קנאת־איש מרעהו גם־זה
הבל ורעות רוח : ה הכסיל חבק את־ידיו ואכל
את־בשרו : ו טוב מלא כף נחת ממלא חפנים
עמל ורעות רוח : ז ושבתי אני ואראה הבל
תחת השמש : ח יש אחד ואין שני גם בן ואח
אין־לו ואין קץ לכל־עמלו גם־עיניו לא־תשבע
עשר ולמי | אני עמל ומחסר את־נפשי מטובה

הרע ב' קמץ בסי' דסמי' לעשיה וסי' אשר חוטא עושה רע . וטוב משניה' אשר עדן לא היה ולא ראה מעשה הרע : ואח ל' מלעיל . יש אחד ואין שני הוא חד מן ב' זוגי' חד מלרע וחד מלעיל וסי' נמסר במסרת רבתא במערכת אות חזי"ן בערך זוג בס"ד :

תולדות אהרן ושבח אני . שבת ל זוכר ויש אחרי מות חקת : אשר עדן לא היה . עקרים פ"ד פכט : יש אחד . עקידה שער יא :

בתקוף ידא ובחילא ולית די ינחים להון : ב ושבח ושבחית אנא
ית שכיבא דהא כבר מיתו ולא חזי פורענותא דאתי בעלמא
בתר מותיהון יתיר מן חייא די אנון קיימין בעלמא הדין בעקא
עד כען : ג וטוב ושפיר מן תרויהון ית דעוד כען לא הוה ולא
אתברי בעלמא די לא חזא ית עובדא בישא דאתעבדא בעלמא
הדין תחות שמשא : ד וראיתי וחזית אנא ית כל טורחא וית כל
אוטבות עובדא די עבדין בני אנשא ארום היא קנאתא דקני
גבר לחבריה למעבד כותיה דמקני ליה למעבד טבא כותיה
מימרא דשמיא יוטיב ליה ודמקני ליה לביש למעבד כבישתיה
מימרא דשמיא יבאיש ליה ואף דין הבלו לחייבא ותבירות
רוחא : ה הכסיל שטיא אזיל ומגפף ית ידוי בקייטא ולא צבי
למטרח ובסתוא ייכול ית כל מה דאית ליה ואפילו כסו מעל
משך בסריה : ו טוב טב לגבר מלי חפני מיכלא בחניית נפש
מבלא גזילא וחטופין מן תרין חפנין מליין מיכלא בגזילא וחטופין
ועתיד לשלמא בדינא בטורחא ובתבירות רוחא : ז ושבתי ותבית
אנא וחזית הבלו דאתגזר למהוי בעלמא הדין תחות שמשא :
ח יש אית גבר יחידי ולית תנין בר מניה אף ברא ואף אחא
לית ליה למירת ית נכסוי ולית סוף לכל טורחיה ואף עייניה

רשי

כח . עושקיהם מכריחים ותוקפים אותם בכח : (ב) שכבר מתו . על שלא שלט בהם יצר הרע הזה לחוטא מן הקדוש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נענה משה אלא על ידיהם וכגון דוד אבי שלא נעניתי אני בכ"ד רננות עד שאמרתי (ד"ה ב ו) זכרה לחסדי דוד עבדך : (ג) עדן . עדיין : אשר לא ראה את המעשה . ראיתי במדרש קהלת אלו תתקע"ד דורות שקומטו להבראות ולא נבראו : (ד) וראיתי אני את כל עמל . הן העבירות שהן עמל בעיני הקב"ה : ואת כל כשרון המעשה . שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו ששניהם הבל : כי היא קנאת איש . אשר הוא קנאת איש מרעהו : (ה) הכסיל . הרשע חובק את ידיו ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל : ואוכל את בשרו . ליום הדין שרואה לדיקים בכבוד והוא נידון כך נדרש בספרי : (ו) טוב מלא כף נחת . להיות קונה נכסים מעט ומיגיעו שיהא בהן נחת רוח ליוצרו : ממלא חפנים . נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ועצבות רוח לפני המקום : (ז) תחת השמש . כמו תחת השמים : (ח) יש אחד ואין שני . יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי : גם בן ואח אין לו . אם ת"ח הוא אינו קונה לו תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח . ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר ולהוליד בן . ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים וילך לדרך יחידי : ואין קץ לכל עמלו . יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא : גם עינו לא תשבע עושר . לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה למד אדם מתלמידיו . ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון : ולמי אני עמל . מאחר שאני מעמיד תלמידים

אבן עזרא

ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכה על המת שיבואו לו מנחמים ויתנחם והזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו בכיתו ולעקתו פעם אחרי פעם : (ב) ושבח . ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח החי"ת בעבור היותו מאותיות הגרון : עדן . חסר ה"א והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתים יותר משובחים מן החיים הוא כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהוא כמוהו ויבחר מות מחיים : (ג) וטוב . מלת עדן מורכבת והיא חסרת ה"א לפני הנו"ן ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מלאו מנוח ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתים אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון שהם מלטערים ואם הם חיים והמתים אם שאיננו עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב למי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז"ל אשרי מי שלא נברא ואיננו תימה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו חכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין : (ד) וראיתי . רוב עמל האדם גם כשרון מעשיהם בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה וירצה להתפאר על חברו ושלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב השם : (ה) הכסיל . גם יש באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יעסקו במלאכה שיחיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם ישארו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו ולא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב : (ו) טוב . דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי לחם בנחת מן מלא חפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה יולד יום : (ז) ושבתי . שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך הראשון : (ח) יש אחד . יתכן היות שני חבר או משרת או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון : ואין קץ לכל עמלו . הענין שיש לו עושר אין קץ ונפשו לא שבעה ולא שקטה מעמל ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי ירשני שתשמח נפשי שאעזוב בני או אחי בטוב : גם זה הבל . הוסיף גם להורות

מצודת דוד

בכח הזרוע לא במשפט עכ"ז אין להם מנחם : (ב) ושבח כו' . ר"ל טוב ויפה למתים שאינם יודעים מאומה מזה ואינם מצטערים ע"ז : שכבר מתו . אמר זה לתוספות ביאור : מן החיים . יותר מן החיים אשר עודם חיים : (ג) וטוב משניהם . מן החיים ומן המתים טוב יותר למי שעדיין לא היה ולא נולד . ואמר כן דרך מליצה כי אין מקום לומר טוב למי שלא היה בעולם : אשר לא ראה . בעבור שלא ראה כלל את המעשה הרע הנעשה בזה העולם והוא העושק האמור למעלה : (ד) את כל עמל . הם העבירות שהמה עמל בעיני המקום ורע לפניו ולהסביר את האוזן אמר לשון הנופל בבן אדם שנחשב לו לעמל ויגיעה אם מי ימרה פיו : כשרון המעשה . מעשה כשר ויושר אשר היא קנאת איש מרעהו ר"ל שלא עשוה לשמה כ"א מחמת קנאה בראותו התפארת רעהו בעבור כשרון מעשיו ומתקנא בו ואוחז במעשיו למען לא תגדל תפארתו עליו : גם זה הבל . גם כי עשה כשרון מעשה מ"מ הוא דבר שאין בו ממש : ורעות רוח . כי אינו עושה מרצונו כ"א בע"כ יעשה המעשה ונשבר א"כ הרצון : (ה) חובק את ידיו . יתדבק זה בזה ר"ל לא ינענע ידיו לעשות בהם מלאכה להחיות את נפשו : ואוכל את בשרו . בסוף אין לו מה לאכול ובע"כ יאכל בשר עצמו והוא ענין מליצה לומר שממעט בשרו ירזה בעבור הרעבון וכאלו אכלו מחוסר המזון : (ו) טוב . ויותר טוב להרויח מעט במלא כף היד ויהיה במנוחה והשקט מלהרויח הרבה כמלא חפנים ויהיה בעמל רב ובשבר רצון ר"ל לעשות דבר שאין דעתי נוטה אליו ואין חפצו בזה : (ז) ושבתי . חזרתי וראיתי דבר הבל הנעשה בעולם : (ח) יש אחד . יש אדם שעושה מעשיו יחידי ואין שני עמו כי לא ישתתף עם מי לסייעו בעמל מעשיו : גם בן ואח אין לו . למען יירשו ההון שקבץ בעמל : ואין קץ לכל עמלו . בכל עת יעמול ולא ינוח : לא תשבע . אינה שבעה מהעושר שכבר קבץ כי אין די לו בזה ולכן לא ינוח כי יחפוץ להרבות עוד : ולמי אני עמל . ר"ל לא יחשוב לומר בשביל מי אני עמל ומחסר את נפשי מטובת ההשקט והמנוחה הלא אין לי בן ואח לרשת

מצודת ציון

כמו וזיות אך עשוק וגזול (דברים כח) : מנחם . מל' תנחומין : (ב) עדנה . עדיין : (ג) עדן . עדיין : (ד) כשרון . ענין יושר : כי היא . אשר היא : (ה) חובק . ענין סבוב היד בדבר מה : (ו) כף . כף היד : נחת . מל' מנוחה : חפנים . כן יקראו כפות הידים הדבוקות זה בזה : שכר

גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא׃ ס ט טוֹבִים הַשְּׁנַיִם ססו' גם גם גם
מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם׃ ל' ונענין
י כִּי אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד
שֶׁיִּפּוֹל וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ׃ יא גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם ל'. ל'
וְחַם לָהֶם וּלְאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ יב וְאִם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד ל' וחד ולאחד
הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה ל'
יִנָּתֵק׃ יג טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל ל'. ל'
אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לְהִזָּהֵר עוֹד׃ יד כִּי־מִבֵּית הָסוּרִים ל' ת"ג

ואילו חד מן ה' מלין בתרי טעמי פי' דמשמש מונח לתיבתו וסי' ועתה אל תעצבו. אנה חטא העם הזה. ואסער' על כל הגוי'. ואילו האחד שיפול. וישם לדניאל בלטשאצר: ינתק ג' וסי' כאשר ינתק פתיל הנערת בהריחו אש. ינתק מאהלו מבטחו. והחוט המשלש לא במהרה ינתק:

תולדות אהרן טובים השנים. מגלה ה עקידה שער יח יב זוכר ויצב (תענית פט יבמות ז): והחוט המשולש. כתובות סב בתרא נט מנחות מג קדושין מ (קדושין כא פאס טו): טוב ילד מסכן. זוכר ויצב: שמור רגליך. ברכות כג (ברכות ד יד מגלה פא) עקרים מג סלו:

לָא תֵיכוּל לְמִסְבַּע עַתְרֵיהּ וְלָא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לְמָא דְנַן אֲנָא טָרַח וּמְחַסֵּר יַת נַפְשִׁי מְטִיבוּתָא אֵקוּם כְּעַן וְאַעֲבֵיד מִנֵּיהּ צִדְקָתָא וְאֶחֱדֵי בְּעָלְמָא הָדֵין עִם בְּנֵי אֱנָשָׁא וּלְעָלְמָא דְאָתֵי עִם צַדִּיקַיָּא אַף דֵּין הֲבָלוּ וְגוָן בִּישׁ הוּא׃ ט טובים טָבִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא בְּדָרָא יַתִּיר מִן חֲדָא וְאִנּוּן דִּי רַבְרְבִין בְּמַזָּלָא מִשְׁתַּמְעִין מִלֵּיהוֹן דִּי אִית לְהוֹן אֲגַר טָב לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּטוֹרְחֵיהוֹן דִּי טְרַחוּ לְסוֹבָרָא יַת דָּרֵיהוֹן׃ י כי אֲרוּם אֱלָהֵן אִין יִפּוֹל חַד מִנְּהוֹן עַל עַרְסָא וְיִשְׁכּוּב מְרַע חֲדָא יְקִים יַת חַבְרֵיהּ בִּצְלוֹתֵיהּ דְאִלּוּ חַד דְּהוּא זַכַּאי בִּלְחוֹדוֹהִי בְּדָרֵיהּ בְּעִידַן דִּי יִפּוֹל עַל עַרְסֵיהּ וְיִשְׁכּוּב מְרַע לֵית לֵיהּ בְּדָרֵיהּ חֲבַר תִּנְיָין לְצַלָּאָה עֲלוֹהִי אֱלָהֵן בִּזְכוּתֵיהּ יְקוּם מִמַּרְעֵיהּ׃ יא גם אַף אִין דְּמִכָן תְּרֵין גְּבַר וְאִתְּתֵיהּ וְשָׁחִין לְהוֹן בְּסִתְוָא וּלְחַד אֵיכְדֵין יִשְׁחַן׃ יב ואם וְאִין יְקוּם גְּבַר רַשִׁיעָא וְתַקִּיפָא בְּדָרָא וְעוֹבָדוֹהִי מְקַלְקְלִין וּמִסְתַּקְּפִין לְאַיְתָאָה פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא קַיְימִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא לְקִבְלֵיהּ וּמְבַטְּלִין פּוּרְעָנוּתָא בִּזְכוּתֵיהוֹן וְכַמָּה יָאָוָן תְּלָתָא צַדִּיקַיָּא דְּהָוֹן בְּדָרָא וּשְׁלָם בֵּינֵיהוֹן כְּתִכָּא דְּמַגְדְּלָא תְּלַת נִימִין דְּלָא בִבְהִילוּ אִתְנַתַּק׃ יג טוב טָב הוּא אַבְרָהָם דִּי הוּא רַבְיָא מִסְכֵּן וַהֲוַת בֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה (בתי"ק חכמתא) מִן קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לֵיהּ מָרֵיהּ בְּמֶהֱוֵיהּ בַּר תְּלַת שְׁנִין וְלָא צְבֵי לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא יַתִּיר מִן נִמְרוֹד רַשִׁיעָא דַּהֲוָה מַלְכָּא סִיב וְטִפֵּשׁ וּמִן בִּגְלַל דְּלָא צָבֵי אַבְרָהָם לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא רְמוֹהִי לְגוֹ אַתּוּן נוּרָא יְקִדְתָּא וְאִתְרְחִישׁ לֵיהּ נִיסָּא מִן רִבּוֹנֵי עָלְמָא וְשֵׁזְבֵיהּ מִתַּמָּן וַאֲפִילּוּ מִן בָּתַר הָכִי לָא הֲוַת מַנְדְּעָא בְּנִמְרוֹד לְאִזְדַּהָרָא עוֹד בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא דְּהוּא פָּלַח מִן לְקַדְמִין׃ יד כי אֲרוּם מִן גְּנִיסַת פַּלְחֵי טַעֲוָתָא נְפַק אַבְרָהָם וּמְלַךְ עַל אַרְעָא דִכְנַעֲנָאֵי אֲרוּם

אבן עזרא

כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם כסילים החכם יהיה כענין רש ועושר אל תתן לי: (ט) טובים. ישיב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר הלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו אז יהיה להם שכר טוב בעמלם והוא המאכל והמשתה: (י) כי אם. ואם יארע לו חולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו. ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ: (יא) גם. בהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך: (יב) ואם יתקפו. אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו נגדו. ומלת יתקפו מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח וכא חסר נו"ן או ה"א כמו וזה שמו אשר יקראו. ויש אומרים כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים בנו בעור: והחוט המשולש. אם ענין ואין שני הוא העזר יהיה המשולש הבן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער: (יג) טוב. כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הבל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכם ואפילו יהיה עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנות וילד כנגד זקן ומסכן כנגד מלך והכם כנגד כסיל. וענין ילד שכל יום יוסיף חכמה והזקן לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילות: (יד) כי. יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית הסורים. והמלה חסרת אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן ואאלפך חכמה וזה הילד כמו יוסף שחכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה איך יצא החכם מדבר להפך כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש כענין

רשי

ואינו נושא אשה להוליד בנים: (ט) טובים השנים. לכל דבר מן האחד לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים שאין היחיד מתחיל בה לבדו: (י) כי אם יפלו. כמשמעו. ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו או אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת: ואילו. ואוי לו: (יא) וחם להם. כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: (יב) ואם יתקפו האחד. אם באו לסטים עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכ"ש אם ג' הם והחוט המשולש לא במהרה ינתק. דבר אחר מי שהוא תלמיד חכם ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו וכן הוא אומר (ישעיה נט) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. ד"א חוט המשולש במקרא במשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא. בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם: (יג) טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב ולמה נקרא ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה: מסכן. שאין האיברים שומעים לו כמו ליצה"ר: חכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. יצה"ר שהוא שליט על כל האיברים זקן שמשעה שנולד הולד הוא נתון בו שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ: וכסיל. שמתעהו בדרך רעה כך נדרש במדרש: אשר לא ידע להזהר עוד. שהרי הזקין ואינו מקבל תוכחה: (יד) כי מבית הסורים יצא למלוך. ממקום הטנופת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי: כי גם במלכותו. משמלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה ולא מתוך טפת הרחם כך דרשוהו במדרש. ד"א כי טוב ילד מסכן וגומר כמשמעו. אשר לא ידע להזהר עוד שכבר הזקין ברשעו וכסילותו. כי מבית הסורים יצא למלוך כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עוניו ומבית אסוריו שהרי סמ"ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים (ס"א כמו (ישעיה יג) לא יהל שם ערבי כמו יאהל) שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים. וכן דוד (שמואל ב ז) אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן: כי גם במלכותו נולד רש. כי כשר והגון הוא שימלוך כי גם במלכותו הוא נהפך ממנהג השררה

מצודת ציון

(ט) שכר. ענין ריוח: (י) ואילו כאחד. ואוי לו וכן אי לך ארץ (לקמן י): (יב) יתקפו. מל' תקיף ומוזק ואחיזה בכח רב כמו ולא יוכל לדון עם שהתקיף ממנו (לקמן ו): ינתק. ענין העתק וקריעה כמו וינתק את היתרים (שופטים טו): מסכן. עני ורש כמו וחכמת המסכן בזויה (לקמן ט): להזהר. ענינו כמו זריזות ושמירה מן הנזק: (יד) הסורים. חסר האל"ף

מצודת דוד

לרשות אותי ואעזב א"כ לאחרים חילי: גם זה. ר"ל אף שהבעלים מנוגה מ"מ מרבים העמל הוא הבל וענין רע: (ט) טובים השנים. שנים העוסקים יחד יותר טוב מן האחד העוסק יחידי אשר לשנים יש ריוח טוב בעמלם כי יתחברו הרבה ולא כן כאדם יחידי: (י) כי אם יפלו. אף אם שניהם יפלו בנפל המגב מ"מ האחד יקים את חברו באופן מן האופנים: ואילו. אבל אוי לו אל האחד שיפול ואין לו שני להקימו: (יא) גם אם ישכבו שנים. הביא דוגמא מן המוחש ואמר הנה כאשר ישכבו שנים יחד בעת הקור הלא יתחממו זה מזה אבל לאחד השוכב יחידי איך אפשר להתחמם וכאומר כ"כ הוא בכל הדברים שטובים השנים מן האחד: (יב) ואם יתקפו. אם מי מבעלי הזרוע יאנוס את האחד מהם בחזקת היד יבוא השני לעזור לו וא"כ השנים יעמדו נגד האנס ויוכלו לו: והחוט המשולש. חוט השזור בשלשה כפולות לא במהרה הוא נקרע ולמשל נאמר ור"ל אם שלשה הם שנתחברו יחד אין למעלה מהם: (יג) טוב ילד כו'. יותר טוב אדם חכם אף אם הוא עדיין ילד ואף אם דל הוא והמה סיבות שאין דבריו נשמעים כ"כ עכ"ז הוא יותר טוב מאדם כסיל אף אם הוא מלך וזקן בשנים והמה סבות שיהיו דבריו נשמעים: אשר לא ידע להזהר עוד. שרש המקרא אשר עוד לא ידע להזהר ור"ל זהו בעבור כי גם עוד זאת בו אשר לא ידע להזהר במעשיו כי יחשוב עצמו לחכם כי אם היה מכיר ערכו והיה נזהר לא היה א"כ כדבר רע כ"כ: (יד) כי מבית הסורים. כי זה הילד המסכן מלך עצמו בחכמה מבית האסורים אשר היה כלוא שם ויצא למלוך במדינה וכאשר קרה ליוסף במצרים: כי גם במלכותו

יָצָא לִמְלֹךְ כִּי גַּם בְּמַלְכוּתוֹ נוֹלַד רָשׁ׃ טו רָאִיתִי ג׳ וחסר ל׳ ר״פ. ל׳
אֶת־כָּל־הַחַיִּים הַמְהַלְּכִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ עִם
הַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יַעֲמֹד תַּחְתָּיו׃ טז אֵין־קֵץ לְכָל־ ו׳ פסו׳ לכל נכל
הָעָם לְכֹל אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵיהֶם גַּם הָאַחֲרוֹנִים לֹא ו׳ מ״ל
יִשְׂמְחוּ־בוֹ כִּי־גַם־זֶה הֶבֶל וְרַעְיוֹן רוּחַ׃ יז שְׁמֹר
רַגְלְךָ כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ יתיר יו״ד. ד׳
מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃ כ׳. ד׳ מ״ל
ה א אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא כ״ג ר״פ אל אל.
דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה ו׳ דכמי׳

למלך ג׳ וחס׳ וסי׳ במלכים א׳ סימן ב׳: אין קץ לכל חד מן ו׳ פסו׳ אית בהון ב׳ לכל וסי׳ ויחלק לכל העם לכל המון ישראל. כל תפלה כל תחנה דמלכים. ויבן ויפרוץ סכל בניו. סומך ה׳ לכל הנופלים. קרוב ה׳ לכל קראיו. אין קץ לכל העם: כי האלהים ו׳ דסמי׳ וסי׳ ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה. והיה כי תבאנה האתות האלה. כי האלהים מענה בשמחת לבו. כי האלהים בשמים ואתה על הארץ. ויאמר נתן אל דוד דד״ה. ויזבחו ביום ההוא:

תולדות אהרן הכסילים זבח. עקידה שער עז: אל תבהל. ברכות סא עקידה שער עא:

אף ביומי מלכותיה דאברהם אתעביד נמרוד מסכינא בעלמא:
טו ראיתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה מן קדם יי חזית ית
כל חייא דאזלין בטפשהון לסרבא על רחבעם ברי תחות שמיא
ומפלגין ליה ית מלכותא לאתיהבא לירבעם בר נבט ברם
שבטא דבנימין ויהודה הוה לבחון שלים עם רביא הוא רחבעם
ברי דהוה תניין למלכותי דיקום וימלוך באתר אחסנתיה
בירושלם: טז אין לית סוף לכל עמא בית ישראל לכל צדיקיא
דהוה מדבר קדמיהון ברם הנון יעטוהי בחוכמתא למיקל נירא
מעלויהון ובטפשותיה אזל ואתיעט עם עולימא והינון יעטוהי
בטפשותא ליקרא ניר מלכותא על עמא בית ישראל ושביק
מלכת סביא ואזל במלכת בתראי ברם הנון בתראי תוהו בתר
כן לא חדו ביה ואנון גרמו עלוהי לאסתקפא למהוי מתפלגין
מניה עשרתי שבטיא ומלוך עלויהון ירבעם חייבא אמרית
אף דין הבלו לרחבעם ברי ותבירות רוח לדיליה: יז שמר אנת
בר נשא טר רגלך בעידן דתיזיל לבית מוקדשא דיי לצלאה
דלא תהך תמן מלי חובין קדם עד לא תתוב ותהי מקריב
אודנך לקבלא אולפן אוריתא מן כהניא וחכימיא ולא תהי
כטפשיא דמקרבין קורבנא על חוביהון ולא תייבין מן עובדיהון בישיא דאחידין בידיהון וליתוהי מקבל ברעוא ארום ליתיהון
ידעין למעבד בהון בין טב לביש: א אל לא תבהל על מימרך לשבשא ית מלי פומך ולבך לא יוחי לאפקא ממלל בעידן דאת
מצלי מן קדם יי ארום יי שליט על כל עלמא ויתיב על כורסי יקריה בשמי מרומא דאנת יתיב על ארעא בגין כן יהון מלי

רשי

ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרשים. וכן (איוב יא) עיר פרא אדם יולד שיהפך וישתנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: נולד. נעשה ולשון הוה הוא: (טו) ראיתי את כל החיים וגו׳. מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם (בראשית ו) מכל החי: עם הילד השני. אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו: (טז) אין קץ לכל העם. פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר (איוב כא) זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם: לכל אשר היה לפניהם. אין קץ לכל הטוב שהיה לפניהם והכל אבד וכרגע שאול יחתו: גם האחרונים. דור הפלגה לא ישמחו גם הם בטוב הניתן בידם: כי גם זה. סופו של הבל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחרי יצרו: (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. היאך תלך אם תביא תודה ונדבת שלמים הוא הטוב: ושמור. עצמך שלא תצטרך בהבאת חטאות ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקדוש ברוך הוא והוא טוב וקרוב להקדוש ב״ה: מתת הכסילים זבח. שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו: (א) להוציא דבר לפני האלהים. לדבר קשה כלפי מעלה: כי הוא בשמים ואתה על הארץ. ואפילו חלש מלמעלה

אבן עזרא

ערום יצאתי מבטן אמי: (טו) ראיתי. עם הילד השני שהוא מלך תחת זקן וקראו שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו: (טז) אין קץ. אע״פ שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי משפטי המלוכה קשים. ותוספת גם טרם האחרונים להורות על אשר לפניהם כי גם הם לא שמחו בזקן הכסיל. ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יורשיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשונים אשר היו לפניהם ואלה ואלה לא ישמחו בעולם: (יז) שמר. רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובים אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל ארמונו ישמר במלבושיו ודברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמר רגלך: וענין וקרוב לשמוע. אע״פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת מזבח שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב. ויש אומרים כי הכסילים אפילו לעשות רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב. ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון: (א) אל תבהל. אל יוצא פיך מלין לפניו בביתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינהו כי הלב כמו אובד ותועה בעסקי העולם על כן אמר משיח ה׳ מצא עבדך את לבו ודע כי האלהים נצב עליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים בגבהי מרום הגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא:

אמר אברהם המחבר. הנה נא הואלתי לדבר. כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האדם להשמר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא חייב לכבדו גם חייב האדם להודות ולשבח לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחיינו ויתענג בהרגשות רק

מצודת דוד

במלכותו נולד רש. ר״ל הגון הי׳ למלוכה כי גם אמרו עליו הגם זה הרש נולד במלכות כלומר ראוי הוא למלוכה כאלו נולד מלך: (טו) ראיתי. בעיני ראיתי את כל האנשים החרוצים והזריזים המטיילים בעולם: עם הילד השני. אותם ראיתי עם הילד השני הנולד אחר זה הילד המסכן אשר מלט עצמו בחכמתו ויצא למלוך: אשר יעמוד תחתיו. אשר חשבתי בדעתי שהוא יעמוד במלוכה תחת הראשון המולך אחר המלך הזקן וכאומר לפי שראיתי כל האנשים החרוצים והזריזים וגם אותו ראיתי והבנתי חכמתו מול חכמתם וכמוהם כאין נגדו לכן חשבתי שהוא ימלוך: (טז) אין קץ. בימי מלכות מלך הזקן ובימי מלכות הילד הראשון לא היה קץ לכל העם וחוזר ומפרש לכל אשר היה לפניהם ר״ל לא היה די להם להיות קץ לכל הטובה אשר היה לפניהם כי לא שמחו בחלקם וכאומר כמו שהיו לפני המלך הזקן הכסיל כן היו לפני הילד ההכם אשר מלך תחתיו כי אם כל חכמתו לא היה בידו להגעותם מדרכם: גם האחרונים. גם בני העם אשר יהיו לאחרונה בימי מלכות הילד השני גם הם לא ישמחו בטובת העושר אשר יהיה בידם כי יתאוו תאוה להרבות עוד עם כי ימלכו עליהם שני חכמים בזה אחר זה אין בידם להטות לבבם לשמוח בחלקם: כי גם זה הבל. גם המלכת חכמים הבל ושבע רצון כי אין בידם להסיר דעת בני העם אל הדרך הנכון א״כ אין תועלת ואין מלוי רצון: (יז) שמור רגלך כו׳. בעת אשר תלך לבה״מ ולא הניח רגליך ללכת שמה בענין דבר הרע בעיני המקום כהבאות חטאות ואשמות כי טוב שלא תחטא ולא תביא כפרה: וקרוב לשמוע. יותר מתקרב האדם אל המקום ב״ה בתת לב לשמוע בקולו ולהיות נזהר מן החטא: מתת. ממתן הזבח של הכסילים שחוטאים ומביאים קרבן כפרה: כי אינם יודעים. ר״ל אינם נותנים לב לדעת מהו מעשה הרע ובקלות דעתם יחשבו שטוב בעיני המקום להטוא ולהביא קרבן כפרה:

ה (א) **אל** תבהל על פיך. אל תמהר לדבר בפיך ואפילו לבך אל ימהר לפתוחך להוציא מפיך דבר תלונה כלפי מעלה להתרעם על מדותיו: כי האלהים בשמים. המקום ב״ה הוא בשמים ממעל ואתה על הארץ מתחת ואפי׳ חלש מלמעלה וגבור מלמטה אימת החלש על הגבור וכל שכן גבור למעלה וחלש למטה:

מצודת ציון

סאנ״ף והראוי האסורים: רש. עני ודל: (טו) כל החיים. אדם חרוץ וזריז יקרא בפי הבריות אדם חי: המהלכים. ענין טיול: (יז) מתת. מל׳ נתינה כמו ביום תת ה׳ (יהושע י): ה (א) **תבהל**. מל׳ בהלה ומהירות: על פיך. מלת על באה במקום הבי״ת כמו וסגרו

עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים׃ ב כִּי
בָא הַחֲלוֹם בְּרֹב עִנְיָן וְקוֹל כְּסִיל בְּרֹב דְּבָרִים׃
ד ג כַּאֲשֶׁר תִּדֹּר נֶדֶר לֵאלֹהִים אַל־תְּאַחֵר
לְשַׁלְּמוֹ כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים אֵת אֲשֶׁר־

פּוּמָךְ קַלִּילָן׃ ב כִּי אֲרוּם הֵיכְמָא דְאָתֵי חֶלְמָא עַל הִרְהוּרֵי כ׳ יסיו ימין
לִבָּא בִּסְגִיאוּת גּוֹוְנָא קַל שַׁטְיָא כְּדֵין בִּסְגִיאוּת פִּתְגָּמִין בְּטֵלִין׃
ג כאשר בְּעִידָן דְּתִדַּר נִדְרָא קֳדָם יְיָ לָא תְעַכֵּב לְשַׁלְּמוּתֵיהּ אֲרוּם
בְּגִין כֵּן לֵית רַעֲוָא דַייָ בְּטִפְּשַׁיָּא מִן בִּגְלַל דִּמְעַכְּבִין נִדְרֵיהוֹן

תאחר ד׳ וסי׳ מלאתך ודמעך לא תאחר. כי תדר נדר לה׳ אלהיך. קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר. כאשר תדר נדר לאלהים אל תאחר לשלמו:

אבן עזרא

בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר וצהרים כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך בידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכנים בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר כרצונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים חטאו. וכלל אומר יש בפיוטי רבי אליעזר הקליר ז"ל ארבעה דברים קשים. הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים ואזכיר מפיוטיו אחד והוא. לאראלי יקפיל. וחדשים יכפיל. ליום זה פור הפיל. ומציון ימלוך. יש מפרשים כי לאראלי הוא ביו"ד ועניינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו וחדשים יכפיל שיכפיל חדשי השנים וימהר ביאתו. ויש אומרים כי הוא בלא יו"ד ועניינו יעביר כמלת ראי דרכך בגיא וחדשים יכפיל יסתיר והם העננים החדשים מקרוב באו. וחכמי הדור יפרשו לאראלי יקפיל שיעביר אלה השמים הנמשלים לראי מוצק וחדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל חדשים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה. היתכן שיאמר אדם אין בכל החיים חכם כעיר ויאמר כי עניינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אשרי העם עובדי אש ומשתחוים לשמש ויאמר כי אש הוא השם הנכבד והנורא שנאמר כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן ה׳ אף כי אלה בלי כ"ף דמות כראי חזקים ולא דמה הכתוב השחקים לראי כי אם בחוזק היתפלל אדם ברוך אתה אריה בעבור שנמצא על המקום כאריה ישאג הייטב בעיני ה׳ ולמה לא נלמד משלמה שלא היה חכם אחריו כמוהו והנה תפלתו שהתפלל מודעת וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה משרא קטרין והנה הלא לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו חכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם אינמו חכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים היו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המשליך גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברח ממלת פור הפיל כי לא תמצא כי אם במקום הגורל. ועוד אחר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך מציון והוא חלק מהארץ. ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי חרוז יקפיל הצריכו שיאמר פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאים בכל תפלתם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על חרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו לארץ יפיל ואם ראה בחלום שיעשה חרוז על פיל והוצרך בהקיץ לפתור חלומו יהיה אומר. לוחץ יעפיל. למתגאה יפיל. ורמי לב ישפיל. ומציון ימלוך. והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונות נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברים לשון אשדודית ואף כי בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל. והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעות גדולות כמו אנסיכה מלכי לפניו והנמצא מזה הענין ואני מלכי נסכתי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי ונדרתי והעתיד אסוך או אנסוך כמו אפול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר אסיך או אנסיך בהראות הנו"ן כמו ולנפיל ירך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסוך כמו בל אסיך נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו משחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארוממה מלכי או אשבח ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות חכמתו לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכת המזון שיאמרו זננו ולא ידעו כי זננו הוא מן זנה כמו ענגו מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זוננו כמו סובנו אלהי ישענו ופעם יאמר לו לשון עבר והוא לשון ציווי כאשר יאמרו רבים בתענית שחל עניו פניך וידוע שהשי"ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה וחל הוא לשון צווי לעתיד כמו חל נא את פני ה׳ והנכון לומר שחלה כמו ובהכנעו חלה את פני ה׳ ועוד כי לשון הקדש ביד רבי אליעזר ז"ל עיר פרוצה אין חומה שיעשה מן הזכרים נקבות והפך הדבר ואמר שושן עמק איומה וידוע כי ה"א שושנה לשון נקבה וישוב הה"א תי"ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים ובסור הה"א או התי"ו יהיה לשון זכר כמו צדקה וצדק ואיך יאמר על שושן איומה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק אוי מה ועוד מה ענין לשושנה שיתארנה באימה התפחד השושנה ואין תואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה. אמר אחד מחכמי הדור הוצרך לומר אי ומה בעבור שתהיה חרוזתו עשירה השיבותי אם זאת חרוזה עשירה הנה יש בפיוטיו חרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחים שחיבר הר עם נכחר אם בעבור היות שניהם מאותיות הגרון אם כן יחבר עמם אל"ף ועי"ן ועם הבי"ת והוי"ו שהוא גם מחבר לוי עם נביא יחבר עמם מ"ם ופ"א ויהיו כל החרוזים חמשה כמספר מוצאי האותיות ואם סבת חבור ה"א עם חי"ת בעבור היות דמותם קרובות במכתב אם כן יחבר רי"ש עם דל"ת ואף כי מצאנו דעואל רעואל דודנים רודנים וכן יחבר משפטים עם כתים כי הם ממוצא אחד ונמצא הטי"ת תמורת תי"ו במלת נצטדק הצטיידנו ויצטירו וכן חבר יום עם פדיון ועליון גם זה איננו נכון אע"פ שנמצא מ"ם במקום נו"ן כמו חיין וחטין איך יחליף מ"ם יום שהוא שורש עם נו"ן עליון פדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין החרוז רק שיהיה ערב לאוזן ותרגיש כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה ששית שירגיש בה כי המ"ם כמו הנו"ן ואינמו ממוצא אחד ועוד חבר עושר עם עשר תעשר גם זה איננו נכון רק אם היה המתפלל אפרתי. יש אומרים אין משיבין את הארי אחר מותו התשובה רוח אל עשתנו כלנו ומאומר קורצו הקדמונים כמונו ואוזן מלים תבחן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל חרטומי בבל וחכמיה והנה אמרו חכמים ז"ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואחר שהראו חכמינו הראיה על טעותו האמור יאמר להם אילו היה דניאל חי היה מטעה המטעים אותו. ואחרים אמרו רחמנא לבא בעי א"כ למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לומר בלום כפור היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם. והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשות ואגדות וחכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו א"כ אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לעניינים רבים הלא ידענו ממדרש שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש ועניינו המלך שהשלום שלו הנכון שיאמר אדם בתפלתו הושיעני המלך שלמה והנה מצינו במקרא האומרים מה משא ה׳ וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא ה׳ לא ידע הנביא סודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש איש על משאו ואמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגומר אכן תאמרו מה דבר ה׳ ומה ענה ה׳ שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראי לי עוד בעלי והלא הוא בעל נעורים כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם שם הבעל שהוא צלם אמר הנביא אפילו מלה שיש בה ספק כענין צלם לא תאמרי לי כי אם אישי. והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש. וחכם היה בצרפת גם הוא חבר בקשה תחלתה אמרי האזינה ה׳ ויש בה דברים אינמו נכונים מהם שאמר הרחבת עולמות אין להם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך בך ובך שמך ואילו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך בך הלא הוא בעצמו בך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן חפשוש חיים או חיים תכסוס יברכך ה׳ וישמרך ה׳ ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק. וחכם אחד שחבר שתי מלות והיו לאחדים בפיו כמו אברמל פירוש אבאר מלה או אברר מלה והנה עשה הפך מה שאמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפת הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעות הפייטנים והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבוע ויהיו דבריו מעטים ולא נענש בדין: (ב) כי בא החלום. כשיהיה החלום מעורב מעניינים רבים ידוע שהוא מתערובת המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה שרשים לא יהיה לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הבל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים וכל המרבה דברים בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר שם הגבוה בו תמיד: (ג) כאשר תדור. כאשר צויתיך שתשמור בבית האלהים

רשי

וגבור מלמטה אימת אלה על הגבור וכל שכן גבור למעלה ואתה למטה: (ב) כי בא החלום ברוב ענין. כי דרך החלום לבא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברים מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: (ג) אין חפץ בכסילים.

מצודת דוד

על כן כו׳. כי במרבית דברים תבוא להתלונן ולהתרעם מול גזירת המקום: (ב) כי בא. כי כמו שדרך החלום לבוא במי שמהרהר בהרבה ענינים כן בא קול כסילות מתלונה ותרעומות במי שמרבה דברים: (ג) נדר לאלהים. לעשות צדקה: כי אין חפץ בכסילים. אין הרצון מתקיים בכסילים כי פעם יחפוץ בדבר מה ולאחר זמן לא יחפוץ

תִּדֹּר שַׁלֵּם׃ ד טוֹב אֲשֶׁר לֹא־תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר ג' ומ"ג
וְלֹא תְשַׁלֵּם׃ ה אַל־תִּתֵּן אֶת־פִּיךָ לַחֲטִיא אֶת־ ג'
בְּשָׂרֶךָ וְאַל־תֹּאמַר לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא
לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל־קוֹלֶךָ וְחִבֵּל אֶת־ ל'. ג' וח' כרא"ס חבל
מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ ו כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת וַהֲבָלִים וּדְבָרִים י"א מ"ל ב' ההדים
הַרְבֵּה כִּי אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא׃ ז אִם־עֹשֶׁק רָשׁ וְגֵזֶל ז' בליש'. ד'. ל' וחד וגזל
מִשְׁפָּט וָצֶדֶק תִּרְאֶה בַמְּדִינָה אַל־תִּתְמַהּ עַל־ ד'. ג'. ל'
הַחֵפֶץ כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם׃ ג'. ל' וחד והגבוהים
ח וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד׃ ט אֹהֵב ז' דגשי' הוא קרי
כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן לֹא תְבוּאָה

ידיך י"א מ"ל וסי' נמסר באיוב סוף מענה אמנם כי אתם עם : וצדק ד' וסי' נמסר בסוף סדר כי תצא : ה' כתיב היא וקרי' הוא וחילופי' ג' כתי' הוא וקרי' היא בנביאים וכתו' וסי' נמסר בתלי' סימן ע"ג :

תולדות אהרן טוב אשר לא תדור . נדרים ט (נדרים לו) מנחות פא חולין ב : כי בא החלום. זוהר מקץ : כאשר תדור נדר וגו' . עקידה שער עא : אל תתן את פיך . שבת לב חגיגה טו (חגיגה עז) כתובות עב שבועות לט זוהר בראשית : כי ברב חלומות . ברכות י : אהב כסף . מכות י :

ולא משלמין ואנת ית די תנדר שלם: (ד) טוב טב לך די לא תנדר מן די תנדר ולא תשלם : (ה) אל לא תנבל ית מימר דפומך למגרם דין גהינם עלי בשרך וביום דינא רבא לא תיכול למימר קדם מלאכא אכזרא דרדי בך ארום שלותא היא למה דין יתקף רוגזא דיי על קל מימרך דאתאמר בגנותא ויחבל ית עובדי ידך : (ו) כי ארום בסגיאות חלמין דנביאי שקרא והבלין דבעלי חרשין ומלין סגיאין דרשיעיא לא תהמין ארום חכימיא צדיקיא תהי משמש ומנהון תתבע אולפן ומן קדם יי תהי דחיל : (ז) אם אין אניסות מסכנין וגזלתא ודין וצדקתא תחמי בקרתא לא תתמה בלבך למימר איכדין רעותא דיי על כל אלין ארום אל אדיר על שמי מרומא נטיר עובדי בני אנשא בין טב לבישתא ומן קדמוי משתלחין גוברין גוותנין ותקיפין למרדי ברשיעיא ולמהויהון מתמנן רבנין עלויהון: (ח) ויתרון ומותר שבח פולחנות ארעא על כולא היא דבעידן דמרודין בני מלכותא ומלכא מתיהב בפצחיהון מן קדמיהון אין לית ליה עבור למיכל ההוא מלכא לגבר פלח בחקלא מתעביד עבד משתעביד . (ובתי"ק יש גירסאות מחולפות ושונות) : (ט) אהב גבר תגר די רחים למקני כסף ומרי פרגמטיא לא ישבע למצבור כסף ומן די רחים למכנוש ממון יתיר לית ליה שבח בעלמא

רשי

אין חפץ לפני הקב"ה ברשעים הנודרים ואין משלמים: (ה) אל תתן את פיך . בנדר : להחטיא את בשרך . שיפקוד העון על בניך : ואל תאמר לפני המלאך . שליח הבא לתובעך צדקה שפסקת ברבים : כי שגגה היא . בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שיהיה יכולת בידי ליתן : וחבל את מעשה ידיך . מצות שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם כך נדרש במדרש : על קולך . בשביל קולך : (ו) כי ברוב חלומות וגו' . אשר כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום : כי את האלהים ירא . הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו'. אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הצדק : אל תתמה . על חפצו של מקום כשיבא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר. ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם : וגזל ומשפט גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ . ענין אחר אם תראה שהם עושקים רשים וגוזלים משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקב"ה משפיע להם טובה ואינו נפרע מהם אל תתמה על חפצו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו : כי גבוה מעל גבוה שומר . ממתין עד שתתמלא סאתם : וגבוהים . יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו (איוב יד) ולא תשמור על חטאתי (ישעיה כז) שומר אמונים (בראשית לז) שמר את הדבר : (ח) ויתרון ארץ בכל היא . ויתרון של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום : בכל הוא . בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפילו על ידי יתושין כדרך שעשה לטיטוס : מלך לשדה נעבד . הקב"ה נעשה פועל לציון ליתבע עלבונה ממחריבה ולשלם שכרה לבוניה : (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף . אוהב כסף לא ישבע מהם : ומי אוהב בהמון . מצות רבות : לא תבואה . ואין באחד מהם תצוה מסויימת וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה נאה : גם זה הבל. כך נדרשים שני מקראות

אבן עזרא

בדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום וכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם : (ד) טוב. כענין וכי תחדל לנדור : (ה) אל תתן . למה יהיה פיך מוליד חטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי נכח עיני ה' דרכי איש וכל צעדיו יספור ומלאך ממשרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדבורים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר שנדרת. וחבל את מעשה ידיך . כמו והשחית וכמוהו מחבלים כרמים ויש חבל מלשון לידה כמו יחבל און חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור חבלי יולדה ואבל שלישי וכשוכב בראש חבל והוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו והוא שם התואר כמו איש אטר יד ימינו : (ו) כי ברב. כמו כי בא החלום ברוב ענין אך את אלהים ירא בכל דבר או ענינו ראה אתה חלומות רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והענין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם : (ז) אם עושק . שמא תחשוב כי אין שומר על דבורך בעבור שתראה חמס בפרהסיא ואין מושיע וזכר רש בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק : וגזל משפט . סמוך כמו וגדר אבניו ובמוכרת כענין גדר מזה או בגזל . וזכר במדינה לעיני הכל ולא במדבר : אל תתמה על החפץ . שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע דע כי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבים וכל אחד גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם גבוהים על אלה שמעלתם איננה שוה והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמשים וחמשה ולא אוכל לפרש: (ח) ויתרון. כאשר השלים לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם אי זו מלאכה טובה שיחיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא אפילו המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור צרכו כי ממנו מחיתו: (ט) אוהב כסף. נפשו לא תשבע ומי אוהב בהמון

מצודת דוד

יחפוץ עוד בו והנודר הלא לכסיל יחשב כי יותר טוב לתת צדקה מבלי נדר והואיל יכן אל תאחר לשלמו כי בהאריך הזמן פן לא תחפוץ עוד בהנדר ותמנע לשלמו לכן הת אשר תדור שלם ר"ל שלם מיד בלי איחור : (ד) טוב . יותר טוב שלא תדור כלום משתדור ולא תשלם ר"ל ולא תשלם מיד כי פן בהאריך הזמן תתחרט : (ה) אל תתן . אל תעזוב את פיך לנדור נדר כי זה יהיה סבה להחסיר את בניך מן העולם כי פן לא תשלם ימותו בניך בזה העון כן דרז"ל בשבת : המלאך . הגזבר של ההקדש הבא לתובעך הצדקה שנדרת ופסקת ברבים : כי שגגה היא. אשר בשוגג היתה הפסיקה כסבור הייתי שאוכל לשלם ועתה אין בידי מאומה : למה יקצוף . למה תעשה מתחלה את זאת אשר יחרה אף האלהים על קול הנדר שנדרת בפרסום וישחית את מעשה ידיך ולא תצליח בהם . כי בגלל הצדקה מתברך האדם במעשה ידיו ולכן כשידור ברבים ולא ישלם ישחית מעשה ידיו כי כן המדה : (ו) כי ברוב חלומות . אשר עם רוב חלומות ועם אמרי הבל ועם מרביה שאר ענינים לא תחשום עליהם אלא ירא את האלהים יהוא ישמרך מכל רע ומקרא קצר הוא ומאליו יובן החסרון : (ז) אם עושק רש . אם יש במדינה בפרסום עשיקת הרש וגזלת המשפט כי אינם עושים משפט ירואה אתה אשר הצדק בא שמה ר"ל שהקב"ה עושה עמהם צדקה אל תתמה על חפצו של המקום מה שמאריך אף ואינו משלם גמול המפעל: כי גבוה . כי המקום ב"ה הגבוה למעלה מעל כל הגבוהים למשול עליהם בכל עת ממתין הוא עד שתתמלא הסאה ואז ישלם הגמול : וגבוהים עליהם . יש לו שלוחים הרבה הגבוהים על אנשי המדינה ההיא למשול עליהם ועל ידם ישלם להם גמול המפעל : (ח) ויתרון ארץ . יתרון הטובה שהיה בכל אנשי הארץ אם לא נעדר אף בין הפחותים והשפלים כשתתמלא הסאה יקבלו אז הגמול ישלם ויתהפך הדבר מן ההפך אל ההפך שאפילו המלך יחסר לחמו עד שיהיה נעבד לבעל שדה לעשות מלאכתו למען יכלכלו מתבואת שדהו : (ט) אוהב כסף . מי שאוהב לאסוף כסף לא ישבע ממנו כי לעולם אין די לו במה שקבץ ורוצה להרבות עוד : ומי אוהב בהמון . מי שאוהב להרבות המון עם מעבדים

מצודת ציון

על מסגר (ישעיה כד) : (ה) אל תתן . אל תעזוב כמו ולא נתן סיחון (במדבר כא) : לחטיא . ענין חסרון כמו ולא יחטיא (שופטים כ) : בשרך . כן יקראו הבנים כמ"ש והיו לבשר אחד (בראשית ב) ור"ל בשר האב והאם נעשה אחד בהבנים : המלאך . השליח : וחבל . ענין השחתה כמו וחבל עול מפני שמן (ישעיה י) : (ו) ודברים . ענינים כמו על דבר הכסף (בראשית מג) : כי . אלא : (ז) עושק . גזל : שומר . ממתין כמו ואביו שמר את הדבר (שם לז) : (ט) בהמון . מל' המיה ור"ל מרבית אנשים שגדלם קול המייתם וכן על

ג' ג' ומ"ל גם זה הבל: י ברבות הטובה רבו אוכליה ומה
ראות קרי. כשרון לבעליה כי אם ראית עיניו: יא מתוקה
ה' בשינ' ו"ג שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע
ג' ומ"ל לעשיר איננו מניח לו לישון: יב יש רעה
ב' ומ"ל כי למועד חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו
ג' לרעתו: יג ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד
כ' בן ואין בידו מאומה: יד כאשר יצא מבטן אמו
כ' אין כידו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא ישא
ג' ג' כ"פ ו' בעמלו שילך בידו: טו וגם זה רעה חולה כל
ג' עמת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמל לרוח:

ברבות ג' ומ"ל וסימ' ברבות צדיקים ישמח העם. ברבות רשעים ירבה פשע. ברבות הטובה רבו אוכליה: שנת ה' בשינה וסי' נמס בירמיה סימן נ"א ותהלים סימן קל"ג: לבעליו ג' וסי' בעל הבור ישלם כסף ישיב. ואם גנב יגנב. עושר שמור לבעליו: זה י' ח' כתי' ה' וב' כתי' ו' וסי' נמסר במלכים ב' סי' ו':

תולדות אהרן ברבות הטובה. מנחות קי: מתוקה שנת העובד. שם (ברכות ח): יש רעה חולה. זוכר בשלת: עושר שמור לבעליו. פסחים קיט סנהדרין קי:

דאתי אין לא יעביד מניה צדקתא בדיל דלית ליה אגר על
למיכל אף דין הבלו: (י) ברבות בזמן דסגי טבותא בעלמא סגיאן
אוף בני אנשא דייכלונה ומה אית הנאה למרהא דיצברינה
אין לא יעביד מנה טבותא בגין די יחזי בעלמא דאתי יהבית
אגרהא בעינוי: (יא) מתוקה בסימת דמיכת גברא די פלח למרי
עלמא בלבב שלים ואית ליה ניחא על בית קבורתיה אין זעירות
שנין ייחי אין סגיאות שנין בתר דפלח למרי עלמא בעלמא הדין
לעלמא דאתי אגר עובדי ידוי יחסין וחוכמת אורייתא דיי לגבר
דעתיר בחוכמתא היכמא דמעסק בה בעלמא הדין ואשתדל
באולפנא כדין תנוח עלוהי על בית קבורתיה ולא תשבקיניה
בלחודוהי היכמא דלא שבקת אתתא לגוברא בלחודוהי לדמכא:
(יב) יש אית בישותא מרעיתא חמית בעלמא הדין תחות שמשא
ולית ליה אסו גבר דיכנוש עתרא ולא עביד מניה טב לסוף יומיא
ההוא עתרא נטיר ליה לאבאשא ליה לעלמא דאתי: (יג) ואבד
וההוא עתרא די ישבק לבריה בתר מותיה יהובד על די קנא ליה
בגון ביש ולא יתקיים ביד בריה די יוליד ולא אשתאר ליה בידוי
מדעם: (יד) כאשר היכמא די נפק ממעי אמיה ערטילי בלא כסו
(בת"ק הגירסא זכותא) ובלא מדעם טב כדין יתוב למיזל לבית קבורתיה חסיר מן זכותא היכמא די אתא בעלמא הדין ומדעם אגר
טב לא יקבל בטורחיה לסוברא עמיה לעלמא דהוא אזיל למהוי לזכו בידיה: (טו) וגם ואוף דא בישתא מרעיתא ולית לה אסו דכל
קביל דאתא לעלמא הדין חסיר מן זכותא כדין ייזיל לעלמא ההוא ומה מותר הוה ליה די טרח לקבלת רוחיה: וגם

אבן עזרא

בהמון לא תבואה. יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים ומיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל וגם ישוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד ויש אומרים מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות ושמשים רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו: (י) ברבות הטובה רבו אוכליה. מפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם לשון ציווי לרבים כמו רבה נבאך ובאה: כשרון. כמו טוב וכשר הדבר אחר שהטובה שלו יאכלוה רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו: (יא) מתוקה. ידוע כי העשיר יפחד ביום ובלילה על עשרו מן המלך והומסים וגנבים. וענין שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבות איך תשבע נפשו מעושר או יהיה שבע שב אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו ושנת העובד פתוח כדרך כל סמוך ואם אתן שנת לעני קמוץ כי הלמ"ד הכרית הסמיכה ואמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע כי ענין שנת הקמוץ שנתי וכמוהו אף נחלת שפרה עלי עזי וזמרת יה גם הם קמוצין: (יב) יש רעה חולה. יתכן היות חולה מן נחלה מכתי מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם והענין רעה בחלי רע כענין וחלי רע הוא. או תהיה מלת חולה על משקל טובה מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם מן על ראש רשעים יחול. עודנו בענין הראשון שעבודת האדמה טובה מכל ממון: (יג) ואבד העושר. בענין רע שהביא על בעליו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד רע היה החלי רע: (יד) כאשר. בי"ת בעמלו במקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם: (טו) וגם זו רעה חולה. היא לכל באי עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח:

רשי

מקראות הללו במדרש ועוד פנים אחרים הגונים אך זה הקדמתי לפי שהוא מענין וגבוהים עליהם שסמכן הכתוב יחד. ד"א ויתרון ארץ בכל היא. שכר עבודת האדמה חשוב הוא על הכל שאפילו הוא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עשתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב: אוהב כסף לא ישבע כסף. לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון. בממון: לא תבואה. שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל. ד"א ויתרון ארץ בכל היא. שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד. אם הוא במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: והאוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא ומשנה ואין לו גמרא מה הנאה יש לו. כל אלו בויקרא רבה: (י) ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה. להקב"ה בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרואה שהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה. שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לבעליה. לפני הקב"ה: כי אם ראות עיניו. שאמר ונעשה רצונו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. ושובע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן. דבר אחר מתוקה שנת העובד. את האלהים. אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה. משה פירנס את ישראל מ' שנה ושמואל הנביא פירנסם עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו וגו' כך נדרש בתנחומא: והשבע לעשיר. בעל שמועות. איננו מניח לו לישון. בקבר שנאמר (שיר ז) דובב שפתי ישנים כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו. כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול: (יג) ואין בידו מאומה. אף זכות אבות: (יד) ומאומה לא ישא בעמלו. כשימות לא ישא בידו שום זכות

מצודת ציון

על ההמון הזה (דה"ב יד): (י) כשרון. מל' כשר וטוב: (יד) לא ישא. לא יקח כמו ונשאו (מיכה ב): בעמלו. הבי"ת הוא במקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח): (טו) כל עומת. ענינו כמו כנגד ר"ל שוה ודומה וכן לעמת קלעי החצר (שמות לח) וקלף

מצודת דוד

מעבדים ושפחות ובני בית לא יהיה לו תבואה לכלכל עצמו כי צרכי ההמון מרובים ואוכלים את הכל: גם זה הבל. עם כי מטיב הוא לאחרים בתת להם די הספוק עכ"ז להבל יחשב כי אין מהראוי לבזבז ביותר: (י) ברבות הטובה. בעת שהטובה מתרבה בבן אדם והצלחתו מרובה הדרך היא אשר רבים באים לאכול מן הטובה ההיא ונשאר א"כ חסר טובה כשהיה: ומה כשרון לבעליה. ומהו הטובה הבאה לבעל הטובה המוצלח רק מראה עיניו אשר ראה את הטובה ולא עוד הואיל ולא נשאר בידו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה הוא ישן וערבה שנתו עליו בין אכל מעט בין אכל הרבה ר"ל אף אם מעט יאכל ישן הוא כאלו אכל הרבה המביא בטבע את השינה וזהו לפי שאין לו כ"א מלאכת השדה ולא עוד לזה אין לו במה לחשוב להרהר לנדד השינה מעיניו: והשבע. ר"ל שביעת רוב העושר אין מניח לבעליו לישון כי עסקיו מרובים ובכל עת יחשוב להרהר בהם ונגזלה שנתו: (יב) יש רעה חולה. נמצא רעה כחולי ביותר אשר ראיתי בעולם: עושר וגו'. העושר היה שמור לבעליו ולא יצא מתחת ידו אולם לא לטובתו היה שמור ליהנות ממנו באחרית הימים ולרשת לבניו אחריו כ"א לרעתו היה שמור על כי בעבור רוב העושר העלילו עליו המלשינים והיה מיוסר ביסורים: (יג) ואבד. גם העושר נאבד ממנו אז בהענין הרע שהביא על בעליו הוא דבר העלילה כי פזר הון בתת שוחד להציל עצמו מן הרעה אשר הדביקתהו: והוליד בן. עוד העושר בידו לא היה לו בן להנהותו מן העושר ואחר אבדן העושר הוליד בן ואז אין בידו מאומה להנותו ולרבות אותו: כאשר. כמו שיצא ערום מבטן אמו כן ישוב ללכת אל המקום הידוע הוא הקבר וכמו שבא מן הבטן: ומאומה כו'. בזה יפרש לומר לא ישוב ערום ממש כמו שבא כ"א מאומה לא יקח מן העושר אשר קבץ בעמל להוליך עמו בידו: (טו) וגם זה כו'. למעלה אמר שזה רעה חולה מה שראה אשר העושר שמור לבעליו לרעתו ובזה אמר וגם זה רעה חולה שלא נשאר העושר בידו כנגד שבא כן ילך כמו

טז גם כל־ימיו בחשך יאכל וכעס הרבה וחליו י"ג . ב'
וקצף : יז הנה אשר־ראיתי אני טוב אשר־יפה ב' וכדי כזיון ס'
לאכול ולשתות ולראות טובה בכל־עמלו י"ג מ"ל . ג'
שיעמל תחת־השמש מספר ימי־חיו אשר־נתן פ' חס'
לו האלהים כי־הוא חלקו : יח גם כל־האדם אשר
נתן־לו האלהים עשר ונכסים והשליטו לאכל
ממנו ולשאת את־חלקו ולשמח בעמלו זה מתת כדי. ל'חס' י' מ' כתי' כ'
אלהים היא : יט כי לא הרבה יזכר את־ימי חייו
כי האלהים מענה בשמחת לבו : ו א יש רעה י' דסמי'
אשר ראיתי תחת השמש ורבה היא על־האדם : ד'. ג'
ב איש אשר יתן־לו האלהים עשר ונכסים וכבוד
ואיננו חסר לנפשו | מכל אשר־יתאוה ולא־ י"נ. ד' נ'

(טז) גם אוף כל יומוהי בחשוכא שרא בדיל דלחמוהי בלחודוהי טעים ובנכסים סגי חזי ובמרעין ורגיז הוו חיוהי : (יז) הנה והא די חזית אנא טבא הוא לבני אנשא ודשפיר להון למעבד בעלמא הדין דייכלון וישתון מן טורחותהון בדיל דלא לאושטא ידא באניסא וחטוף ולמיטר פתגמי אורייתא ולמיחן עניי נכסא מן בגלל דיחזון טבתא בכל טורחותהון די טרחו בעלמא הדין תחות שמשא מניין יומי חיוהי דגבר די יהב ליה יי במזליה ארום הוא חולקיה ולית אחורן בר מניה : (יח) גם אוף כל אנש דיהב ליה יי עותר ונכסין ואשליטיה יי למיכל מניה בעלמא הדין ולמעבד מניה צדקתא ולקבלא אגר שלים בעלמא דאתי ולמבדח בטורחיה (ס"א בחולקיה) עם צדיקיא הא דא מתנא דאתיהיבת ליה במזליה מן קדם יי הוא : (יט) כי ארום לא יומין סגיאין חיי אנש די ידכר ית יומי חיוהי כמה מנהון עתידין למהוי טבון וכמה מנהון עתידין למהוי בישן מטול דלא יתמסרו לבני אנשא ארום מן קדם יי אתגזר עלוהי כמה יומין יסתגיף וכמה יומין יהי בחדות לביה : (א) יש אית בישתא דחזית בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא על בני אנשא : (ב) איש גבר די הב ליה יי במזליה עותר ויקר ונכסין וליתוהי מחסר לנפשיה מכל די יתרעי ולא אשלטיה יי על חובתיה למטעם מניה אלהן ימות בלא ולד ולא חס קריביה לאחסנותיה ליה ארום אנתתיה תהא מתנסבא לגבר חילונאי ויחסניגה ויכליניה

לרוח ג' קמץ וסי' נמסר ביחזקאל ריש סי' ה': יפה ה' בקריאת וסימ' וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הארץ . יפה עשיתיו ברוב דליותיו . את הכל עשה יפה בעתו . טוב אשר יפה לאכול ולשתות . הנך יפה דודי אף נעים : ולשמות ב' א' מ"ל וא' הסר וסי' כי אם לאכול ולשתות ולשמות . ולשאת את חלקו ולשמח בעמלו . קדמא מ"ל : כי האלהים ו' וסימ' לעיל בסיפרא ריש סי' דא : ורבה ד' וסי' בסדר משפטים וישעיה סימן ו' : חסר ד' וסימ' כי מה אתה חסר עמי דירבעם . כד הקמח לא כלתה . וגם בדרך כשהסכל . ואיננו חסר לנפשו .

תולדות אהרן הנה אשר ראיתי . עקידה כד : יש רעה אשר ראיתי . זוכר בפעלותך : ראיתי תחת השמש . עקידה שער עו כד : יתן לו האלהים עושר . (סוריות מח) :

רשי

לדקה שעשה בממונו בחייו כל עומת שבא אותו הממון כן הלך : (טו) וחליו . כמו וחולי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של (תהלים קד) חיתו יער : (יז) לאכול ולשתות ולראות טובה . לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי הוא חלקו : (יח) והשליטו לאכל ממנו . בחייו : ולשאת את חלקו . במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר : (יט) כי לא הרבה . שאין אורך ימים בעולם הזה : יזכור את ימי חייו . כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטרח לאסוף הון יטרח בדבר העומד לו לעולם הבא בחייו : כי האלהים מענה וגו'. הקב"ה עדות קבועה לזה לעולם : בשמחת לבו . ששמח לעשות טוב בחייו וראיתי במדרש זה אלקנה שמדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן לשנה זו לא היה מעלה אותן לשנה האחרת כדי לפרסם הדבר ולהרגילם לפיכך יחסו הכתוב ועלה האיש ההוא מעירו וגומר . ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקב"ה בכתובים והעיד עליו (שמואל א יא) ועלה האיש ההוא מעירו : מענה . נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו (איוב לב) כי אין מענה בפי שלשת האנשים : בשמחת לבו . שהיה שמח ברגל : (א) ורבה היא על האדם . בהרבה בני אדם היא נוהגת : (ב) עושר ונכסים . לפי פשוטו כמשמעו : ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו . שיהא שמח בחלקו למצוא קורת רוח בעשרו כי שואף לעסוק ולהרבות הון כענין שנאמר (חבקוק ב) והוא ימות ולא ישבע וגם

אבן עזרא

(טז) גם . ביום שהוא אור לא יאכל כי הם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד : (יז) הנה . זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח : (יח) ולשאת את חלקו . זה החלק שישא עמו : (יט) כי לא . יש מפרש אם לא יעמוד לו הטוב הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לבב . והנכון בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת נוסף כמו ובא האחרי ואת הדוב : כי האלהים מענה . ענינו ממליא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ ויש אומרים שהוא מלשון ענה ועניינו יענה השואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה נשיאים והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו . וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי : (א) יש רעה . רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים . האחד רב שהוא הפך מעט לרב תרבו את נחלתו . והשני רב את יוצרו מלשון ריב . והשלישי רב מלשון רמה קשת אך הוא מפעלי הכפל כמו השמיעו על בבל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל דלים רכים ופעל עבר מן רכים יען רך לבבך וכן ורקים רב ויהומם ויורה עליו תחלת הפסוק וישלח חציו ויפיצם . והרביעי גדול כמו מושיע ורב והגילם על כל רב ביתו קרית מלך רב והוא דוד כענין קרית חנה דוד . ויש מפרשי' שהוא המקום ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות ותהיינה למלך הרב ולשון רבים רבי המלך ולשון נקבה רבה ורבה היא על האדם : (ב) איש . יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת חסר ומלת מלא על דרך אחת והם שתיהם מן הפעלים

מצודת דוד

כמו שקבץ העושה בעמל כן הלך ממנו בעמל ובענין רע : ומה יתרון . מהו א"כ היתרון הבא לו בדבר אשר עמל לרוח מבלי תועלת : (טז) גם כל ימיו . גם זאת היה בו אשר כל ימיו היה מוטרד בעסקיו ולא היה לו פנאי לאכול ביום ולא אכל עד כי בא חשכת הלילה : וכעס הרבה . היה מלא מהרבה כעס הבא מרוב העסק כי א"א שיהיה הכל לפי רצונו הואיל ומרובים הין : וחליו . היה מלא מהחלי הבא מהרבה כעס ובזה יצא הקצף והראה לרבים : (יז) ראיתי . בהבנת הלב ראיתי כי טוב לבן אדם ולתוספת באור אמר עוד אשר יפה כו' : ולראות טובה . ר"ל לעשות צדקה וחסד : בכל עמלו . בכל העושר שקבץ בעמל תחת השמש : מספר ימי חייו . כן יעשה בכל מספר ימי חייו אשר החיה אותו האלהים : כי הוא חלקו . כי כל העושר הוא חלקו אשר חלק לו אלוה ממעל וא"כ מהראוי שהוא יהנה בו והוא יעשה עמו צדקה וחסד : (יח) גם כל האדם . מוסב על סוף המקרא זה מתת אלהים היא לומר גם ההשלט' לאכול כו' יחשב מתנה מאת המקום כמו מעושר עצמו : והשליטו . המשיל את לבו ורצונו ליהנות מן העושר : ולשאת . לקחת עמו לקבר את החלק אשר חלק לו אלוה ממעל ר"ל לעשות עם העושר צדקה וחסד לקחת עמו זה הזכות אל הקבר : ולשמוח בעמלו . ר"ל שלא ירע לבבו בתתו מן העושר שקבץ בעמל : (יט) כי לא הרבה וגו'. הוא מקרא מסורס והראוי יזכור את ימי חייו כי לא הרבה ר"ל יחשוב בלבבו את ימי חייו אשר אינם מרובים לכן ימהר ליהנות מן העושר ולעשות צדקה וחסד בשמחת הלבב עודו חי : כי האלהים . כאומר פן מי יחשוב מי יודע תעלומות לב אם עשיתי בשמחת הלב לזה אמר כי האלהים היודע מחשבות הוא לו לעד אם עשה בשמחת לבו :
ו (א) ורבה היא . הרעה הזאת היא גדולה על האדם ומצירה מאד : (ב) איש וגו'. ר"ל ראיתי איש כו' : וכבוד . מן הבריות והוא דבר המרחיב את הלב ומשמחו : ואיננו חסר לנפשו . אין הוא חסר אל נפשו מכל אשר יתאוה ר"ל יוכל הוא למלאות רצון נפשו בכל מה שיתאוה כי אין חסר לו כלום : ולא ישליטנו

מצודת ציון

(טו) וקצף . הוא הראות הכעס אל החוץ : (יח) ונכסים . הם כלול זהב וכסף וכלים ומקנה כו' וכן בנכסים רבים שובו (יהושע כב) : והשליטו . ענין ממשלה ויכולת : ולשאת . ולקחת : מתת . מל' נתינה כמו ביום תת ה' (שם י) : (יט) מענה . ענין עדות כמו לא תענה (שמות כא) :
ו (א) ורבה . גדולה כמו על כל רב ביתו (אסתר א) : ורב

יַשְׁלִיטֶנּוּ הָאֱלֹהִים לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ כִּי אִישׁ נָכְרִי
יֹאכְלֶנּוּ זֶה הֶבֶל וָחֳלִי רָע הוּא׃ ג אִם־יוֹלִיד אִישׁ
ב׳ . י״ח . ג׳ מֵאָה וְשָׁנִים רַבּוֹת יִחְיֶה וְרַב ׀ שֶׁיִּהְיוּ יְמֵי־שָׁנָיו
מ׳ . ל׳ וְנַפְשׁוֹ לֹא־תִשְׂבַּע מִן־הַטּוֹבָה וְגַם־קְבוּרָה לֹא־
ל׳ הָיְתָה לּוֹ אָמַרְתִּי טוֹב מִמֶּנּוּ הַנָּפֶל׃ ד כִּי־בַהֶבֶל
ב׳ ובספו׳ בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ וּבַחֹשֶׁךְ שְׁמוֹ יְכֻסֶּה׃ ה גַּם־שֶׁמֶשׁ
י״א . ג׳ . ב׳ לֹא־רָאָה וְלֹא יָדָע נַחַת לָזֶה מִזֶּה׃ ו וְאִלּוּ חָיָה
ב׳ אֶלֶף שָׁנִים פַּעֲמַיִם וְטוֹבָה לֹא רָאָה הֲלֹא אֶל־
ג׳ מָקוֹם אֶחָד הַכֹּל הוֹלֵךְ׃ ז כָּל־עֲמַל הָאָדָם לְפִיהוּ
ז׳ מ״ל בליש׳ וְגַם־הַנֶּפֶשׁ לֹא תִמָּלֵא׃ ח כִּי מַה־יּוֹתֵר לֶחָכָם מִן־
ד׳ הַכְּסִיל מַה־לֶּעָנִי יוֹדֵעַ לַהֲלֹךְ נֶגֶד הַחַיִּים׃ ט טוֹב
ב׳ . י מַרְאֵה עֵינַיִם מֵהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃

שניו ג׳ וסימ׳ כפי שניו ישיב את גאלתו. ומספר שניו ולא חקר. ורב שיהיו ימי שניו: לזה ג׳ וסימ׳ הלא לזה יענו במחולות לאמר. אך לשקר שמרתי את אשר לזה. ולא ידע נחת לזה מזה: יותר ז׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן כ׳: להלוך ד׳ חס׳ וסימ׳ ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים. כי מאן ה׳ לתתי להלך עמכם. מה לעני יודע להלך נגד החיים. להלך אל אל במשפט:

תולדות אהרן כל עמל האדם לפיהו. זוכר שמיני: טוב מראה עינים. יומא עד:

כָּל דִּין גָּרְמוּ לֵיהּ חוֹבוֹהִי דְּלָא עֲבַד מִנֵּיהּ מִדַּעַם טָב וְאִתְהַפִּיךְ עַתְרֵיהּ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לַהֲבָלוּ וּלְמַרְעָא בִּישָׁא׃ (ג) אם אִין יוֹלִיד גְּבַר מְאָה בְּנִין וּשְׁנִין סַגִּיאִין יְחֵי וּבְשָׁלְטָנוּתָא וְרַבְּנוּתָא הֲוָא דִּי יְהוֹן יוֹמֵי שְׁנוֹהִי וְנַפְשֵׁיהּ לָא שָׂבְעַת מִן טָבָא דַּהֲוַת לֵיהּ עַל דִּי רְחִים עַל עַתְרֵיהּ וְלָא קְנָא מִנֵּיהּ שְׁמָא טָבָא אַף בֵּית קְבוּרְתָּא לָא הֲוַת מְזַמְּנָא (ס״א מְהֵימְנָא) לֵיהּ אֲמָרִית אֲנָא בְּמֵימְרִי דְּטָב מִנֵּיהּ שִׁלְיָא דְּלָא חֲזָא עָלְמָא הָדֵין׃ (ד) כי אֲרוּם בְּהַבְלוּתָא אֲתָא בְּעָלְמָא הָדֵין וּבַחֲשׁוֹכָא יְזִיל לְעָלְמָא הַהוּא וּבַחֲשׁוֹכָא שְׁמֵיהּ מִתְחַפֵּי מִן בִּגְלַל דְּלֵית לֵיהּ זְכוּתָא וְשׁוּם טָב לָא קְנָא לְמֶהֱוֵי מִדְּכַר׃ (ה) גם וְאַף נְהוֹר אוֹרַיְתָא לָא חֲמָא וְלָא יְדַע בֵּין טַב לְבִישׁ לְמִבְחַן בֵּין עָלְמָא הָדֵין לְעָלְמָא דְּאָתֵי׃ (ו) ואילו וְאִלּוּלֵי הֲווֹ יוֹמֵי חַיּוֹהִי דְּגַבְרָא תְּרֵין אַלְפִּין שְׁנִין וּבְאוֹרַיְתָא לָא עָסִיק וְדִינָא וּצְדָקְתָא לָא עֲבַד בִּשְׁבוּעַת מֵימְרָא דַּיְיָ דְּבְיוֹם מוֹתֵיהּ נַחְתָּא נַפְשֵׁיהּ לְגֵיהִנָּם לַאֲתַר חַד דְּכָל חַיָּבָא אָזְלִין תַּמָּן׃ (ז) כל כָּל טוֹרַח דְּגַבְרָא בְּדִיל מְזוֹן פּוּמֵיהּ הוּא טָרַח וְעַל מֵימַר פּוּמָא דַּיְיָ מִתְּזַן וְאַף נַפְשָׁא דֶּאֱנָשׁ לָא תִשְׂבַּע מִכְלָא וּמִשְׁתְּיָא׃ (ח) כי אֲרוּם מַה מוֹתְרָא אִית לְחַכִּימָא בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִן שַׁטְיָא בְּגִין דְּרָא בִּישָׁא דְּלָא מִתְקַבֵּל עֲלֵיהוֹן וּמָה אִית לְהַהוּא גַּבְרָא עַנְיָא לְמֶעְבַּד אֱלָהֵן לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְתָא דַּיְיָ בְּגִין דִּי יִנְדַּע הֵיכְדֵין עָתִיד לִמְהַךְ לָקֳבֵל צַדִּיקַיָּא בְּגִנְתָּא דְּעֵדֶן׃ (ט) טוב טָב לְגַבְרָא לְמֶחְדֵי עַל מַה דְּאִית לֵיהּ וּלְמֶעְבַּד צִדְקְתָא וּלְמֶחֱמֵי אֲגַר טָב עַל עוֹבָדוֹי לְיוֹם דִּינָא רַבָּא מִן דִּי יְזִיל לְעָלְמָא הַהוּא בְּסִיגוּף נְפָשׁ בְּרַם דִּין לְגַבְרָא

אבן עזרא

העומדים אף על פי שצריכין סמיכה והענין כשיאמר האומר חסר אני פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה הלא תראה חסר משוגעים אני והוא סמוך וענינו חסר אני ממשוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבנינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים ונמצא מן הכבד הנוסף והממעיט לא החסיר ענינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף: (ג) אם יוליד. בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור היותם כלל חשבון הלא תראה כי בהשלמת העשרה תחל באחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו. ושנים רבות יחיה עד שיהיה ישיש. ורב שיהיו ימי שניו ממנהג העולם. וגם קבורה התכריכין שיקבר בהם המת. והנפל הוא נפל אשת: (ד) כי בהבל. וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר: (ה) גם שמש. ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה. נחת היה לו כי לא עמל בדברי העולם וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא תענוג בשתי העולמות: ואלו חיה. זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות. ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו. ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות: אל מקום אחד. הוא הקבר: (ז) כל עמל. תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות. וענין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל חטה וענין גם ישוב על הפה שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו: (ח) כי מה יותר לחכם. אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו. וענין מה לעני יודע העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך בדרך הכסילים כנגד החיים. חיים במקום הזה שם התואר כמו חיים כלכם: (ט) טוב. אמר מה לחכם שתהלוך נפשו בדרך הכסילים שנפשם לא

רשי

לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו. ומדרש אגדה בדברי תורה. עושר ונכסים וכבוד. מקרא משנה ואגדה. לא ישליטנו שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הנאה ממנו בשום דבר הוראה. כי איש נכרי יאכלנו. זה בעל הגמרא: (ג) אם יוליד איש מאה. בנים: ורב שיהיו ימי שניו. (ורב הון וכל טוב ימי שניו) ורב לשון די. די לכל טובה: ונפשו לא תשבע. מאותה הטובה שאינו שמח בחלקו להתקרר רוחו במה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו. פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברים האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה חומד של אחרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכלוהו: טוב ממנו הנפל. של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה טובה ולא נתאוה לה ואין לו להצטער: (ו) ואילו חיה. ואם חיה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים: (ז) כל עמל האדם. בשביל פיהו הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא. בתמיה כלומר וזה אפי׳ תאותו לא מלא בהנאה מועטת כמו (שמות טו) תמלאמו נפשי לשון השגת תאוה ואחרי שכן הוא: (ח) מה יותר. לו בחכמתו משאם היה כסיל. ומה לעני. חסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים. ד״א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו: (ט) טוב מראה עינים מהלך נפש. טוב היה והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך בנפש. דבר

מצודת ציון

(ג) ורב. גדול ר״ל מכובד: הנפל. כן יקרא הנולד מת: (ד) נחת. ר״ל נחת רוח: (ז) תמלא. ענינו כריאה ותוך כמו התמלא בשכות עורו (איוב מ): (ח) נגד. ענינו השוא׳ ודמיון וכן ואלכה

מצודת דוד

האלהים. אבל האלהים לא נתן לו ממשלה ויכולת ליהנות מן העושר כי השה את לבבו לקמץ: איש נכרי. הזר ממנו שאינו ראוי לירשו הוא יאכל את העושר כי יבוא לידו ויהנה ממנו: זה הבל. אסיפת ההון היה מבלי תועלת וזהו מכאוב רע בראותו שזולתו יהנה ממה שקבץ הוא: (ג) מאה. ר״ל מאה בנים המשמח לב מולידם: ורב כו׳. בגודל ובכבוד אשר יהיו ימי שניו: ונפשו. אבל נפשו לא שבעה מן הטובה כי לא מילא תאותה בשום דבר: לא היתה לו. כי חית השדה אכלוהו: טוב ממנו. מי שאירע לו כאלה נפל האשה טוב ממנו: (ד) כי בהבל בא. הנפל הזה כשבא לעולם מתחלה בא מבלי השיג תועלת וכשהלך אל הקבר הלך בחושך ר״ל לא ראוהו מי ולא ידע ממנו אח״ז לא יזכר שמו כאלו השם נתכסה בחושך ואין מי רואהו להזכירו והוא ענין מליצה כי באמת לא נקרא לו שם: (ה) לא ראה. הנפל הזה: ולא ידע. מעולם לא ידע נחת הרוח שיש מדבר אחד יותר ממה שיש מדבר אחר והואיל וכן אין לו להצטער מה שהיה חסר מן הטובה כי מעולם לא ראה טובה ולא נתאווה לה אבל האיש שילד מאה כו׳ יודע הוא מהו טובה ועל שנעדרה ממנו נצער מרובה: (ו) ואלו חיה. ואם חיה: פעמים. שני פעמים אלף שהם שני אלפים: לא ראה. ר״ל לא התענג בטובה: הלא אל מקום אחד. ר״ל מהו הנאה שמלא באריכות ימיו הלא במותו ישוב אל העפר כשאר העם כי הכל הולך אל מקום אחד הוא הקבר וכמוהם כמוהו: (ז) כל עמל. מה שהאדם עמל לקבץ הון הוא למען יהיה לו מה לתת אל פיהו לאכול ולשתות: וגם הנפש. ישמור שלא תכרת ר״ל שיתן מהונו צדקה לזכות את הנפש: (ח) כי מה יותר. מהו שיתרון יש לחכם יותר מן הכסיל כ״א מה שטחן לב לעני לדעת את מחסורו ולהחיותו ברעב למען יוכל גם הוא ללכת נגד שחיים ודומה להם: (ט) טוב מראה עינים. טוב היה אם היה אדם רואה בעיניו מהלך הנפש לאחר המיתה לאיזה מקום הולך נפש הצדיק ולאיזה מקום

טוב

י מה־שהיה כבר נקרא שמו ונודע אשר־הוא ג׳.
אדם ולא־יוכל לדין עם שהתקיף ממנו: יא כי ד׳, ג׳ ל׳ יתיר ה׳ ד׳
יש־דברים הרבה מרבים הבל מה־יותר לאדם:
יב כי מי־יודע מה־טוב לאדם בחיים מספר ימי־
חיי הבלו ויעשם כצל אשר מי־יגיד לאדם מה־ג׳. ס׳ דגשי׳.
יהיה אחריו תחת השמש: ז א טוב שם משמן ל׳ מ׳ רכפי
טוב ויום המות מיום הולדו: ב טוב ללכת
אל־בית־אבל מלכת אל־בית משתה באשר הוא ס״ו

חייבא הבלו ותבירות רוחא: (י) מה מה דהוה בעלמא הא כבר אתקרי שמיה ואשתמודע לבני אנשא מן יומא דהוה אדם קדמאה וכולא גזירת מימרא דיי היא ולית רשו לגברא למיקם בדינא עם מרי עלמא דתקיף מניה: (יא) כי ארום אין פתגמין סגיאין דמסגין הבלו בעלמא מה מותר אית לגבר דמתעסק בהון: (יב) כי ארום מן הוא די ינדע מה יוטיב לאנשא בעלמא הדין אלהן למעסק באורייתא די אינון חיי עלמא וכל מנין יומי חיי הבלו די יהי בעידן מותיה אינון חשיבין בעינוי כטללא דמן הוא די יחוי לאנשא מה דעתיד למהוי באפוהי (בתי״ק בתרוהי) בעלמא הדין תחות שמשא: (א) טוב טב שמא טבא דיקנון צדיקיא בעלמא הדין יתיר ממשחא דרבותא דהוה מתרבי על ריש מלכיא וכהניא ויומא דישכוב גבר ומפטר לבית קבורתא בשום טב ובזכותא מן יומא די אתיליד רשיעא בעלמא: (ב) טב למיזל לגבר אבילא לנחמותיה מלמיזל לבית משתיא דחמרא דמתלעבין בבית אבילא תמן היא סוף כל אנשא למיזל די על כולהון

לדין ג׳ וסי׳ בתהלים סי׳ ג׳: ב׳ מלין כתי׳ ה׳ במצעות תיבותא ולא קריין וסי׳ בהחפזם וילכו אחריהם עד הירדן. בהשדה ויקם המלך לילה וחד פליגא עליה. שהתקיף סת שהיה כבר נקרא שמו ונודע: כצל ה׳ דגשי׳ וסי׳ נמסר באיוב סוף סימן י״ג: כל לשון אבל על במ״ה אל וסימ׳ כי ארד אל בני אבל שאלה. כי התאבל שמואל אל שאול. עד מתי אתה מתאבל אל שאול. וקראו אבר אל אבל. ללכת אל בית אבל:

תולדות אהרן טוב שם. ברכות יז עקרים מ״ג כ עקידס נעילת שערים: טוב ללכת. כתובות עב (כתובות לא):

רשי

אחר טוב מראה עינים מהלך נפש טוב היה לזה והוכשר ללכת אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו תלך כשימות: גם זה הבל. הוא הניתן לרשעים: (י) מה שהיה כבר נקרא שמו. חשיבות וגדולה שהיתה לו בחייו. כבר נקרא שמו כלומר כבר היה ועבר כבר יצא לו שם בשררה ועתה חלף ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדין עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: (יא) כי יש דברים הרבה. שנתעסק בהן בחייו כשחוק הקופים ופילים ואריות הכל הרבה לו ומה יותר לו משמת: (יב) כי מי יודע. כי מי אשר יודע מעשים טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו. שהם מעט מספר: ויעשם. לאותם מעשים בשעה מועטת שהוא חי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואף על פי שאמר שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו (תהלים קמד) ימיו כצל עובר זה צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: כי מי יגיד לאדם. במה יתקיים הון שקבץ מעושק לבניו אחריו תחת השמש: (א) טוב שם משמן טוב. יפה לאדם שם טוב משמן טוב. וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נותן לתוכן מים והם בולעים. טוב שם משמן טוב שמן טוב יורד למטה שנאמר (תהלים קלג) כשמן הטוב היורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר (בראשית יב) ואגדלה שמך. שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר (תהלים עב) יהי שמו לעולם. שמן טוב הולך מקיתון לטרקלין ולא יותר ושם טוב לסוף העולם אמר רבי יהודה ברבי סימון מצינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומצינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו. נולדה מרים אין הכל יודעין מה היא מתה נסתלקה הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן: (ב) טוב ללכת אל בית אבל. מדה הנוהגת בחיים ובמתים: מלכת אל בית משתה. שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם. בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם. סופו של כל אדם לבא לידי כך לפיכך החי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אצטרך אני שיגמלו לי במותי דיזל ידלוניה דיטען יטענוניה דיספד יספדוניה דילוה ילווניה. ד״א באשר הוא סוף כל האדם שהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשתה זימנו ולא הלך יוכל לומר לו סופך שיולד לך בן ושם אהיה עמך תבא לך שמחת חתונת בניך ושם אלך: והחי יתן אל לבו. הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו

אבן עזרא

לא תמלא די לו הנמלא הנראה לעין אף על פי שהגראה ואשר יעשה במחשבת הנפש הבל. פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כענין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו: (י) מה שהיה. כבר נקרא שמו ונודע שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם: (יא) כי יש דברים הרבה. חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי חשק וכלם והדומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על העני היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו: (יב) כי מי. גם זה ישוב לענין העני היודע כי לא ידע האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי שיעשה אותם כצל עובר ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפילו לא ידע מה יעשה אחריו בממונו. וענין יעשם כצל שיחשוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ועושר ועוני. ופירוש אחר בפסוק והשכל ירצה דברים: (א) טוב שם. גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי העני היודע שמעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ויותר תענוג ויום המות הוא טוב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב. ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימצא מנוחה ושכר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד. ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסוק: (ב) טוב ללכת. בעבור ראותו מה הוא סוף כל

מצודת דוד

הולך נפש הרשע והיה א״כ יודע ההפרש ועי״ז היה מיישר דרכו: גם זה הבל. אבל באמת שגם זה הבל מבלי תועלת כי אז היה עובד את המקום על מנת לקבל פרס ולהנצל מן העונש ויותר טוב לעבדו שלא על מנת לקבל פרס: ורעות רוח. בדבר הזה היה לו רעות רוח כי אז היה עובד את המקום שלא ברצון כ״א מאהבת השכר ויראת העונש משא״כ כשעובד מאהבת המקום כי אז יעבוד מרצונו: (י) מה שהיה. הגדולה שהיה לאדם כבר נקרא שמו בשם גדול עודו חי וכאומר מה שעבר אין ונודע. אבל במותו נודע לכל שהיה רק בן אדם ולא היה בידו לרדת לדין עם מי שהוא תקיף ממנו הוא מלאך שמות החזק ממנו ולא יוכל למנוע את הנפש בדין: (יא) כי יש. באמת יש ענינים הרבה מה שהפליא זה לעשות בגדולתו עודו חי אבל כל אלה מרבים הבל הואיל ואינם נצחיים: מה יותר לאדם. מה יתרון מעלה בא לאדם במה שהוא אדם מחונן דעה יותר מכל החי: (יב) כי מי יודע. ר״ל מעט המה אשר יוכלו לדעת מהו הטוב אל האדם לעשות בחייו במספר ימי חייו ההבל אשר הוקצב לו מן השמים: ויעשם. למען עשות המעשים האלה עודו חי בכל עת ולא ינוח ככל הזה אשר לא ינוח בעת מן העתים כי תמיד נוטה הוא ממקום למקום בעבור נטיית השמש ומוסב למעלה לומר הואיל ולא רבים יחכמו להבין את זאת לכן לא בא יתרון מעלה לאדם במה שהוא אדם מחונן דעה: אשר מי יגיד לאדם. ר״ל לא סוף דבר שאין אדם יודע דבר מושכל מה לעשות בחייו כי אפילו דבר מוחש אשר יהיה מאחורי ערפו אין ידוע לו בזה העולם וצריך הוא שיהא מי יגיד לו מה הוא:
ז (א) טוב שם. שם טוב היוצא לאדם למרחוק בעבור מעשיו ההגונים הוא יותר טוב משמן הטוב המודף ריח טוב למרחוק כי שמן הטוב דרכו להפיג ריחו בכל עת והוא הולך וחסר אבל שם טוב דרכו ללכת ולהתגבר בכל פעם: ויום המות. יותר טוב לאדם יום המות מיום הולדו כי השם הטוב שיצא לו בחייו לא יפסק אחר המיתה אבל ביום הולדו אין ידוע עדיין אם יזכה לשם טוב ואם יתקיים השם: (ב) טוב ללכת. יותר טוב ללכת לבית האבל לשמוע קינות ויללות המעציב את הלב מללכת לבית המשתה לראות שמחות וריקודין המרחיב את הלב: באשר. בעבור אשר מקרה האבל הוא סוף של כל אדם כי כולם ימותו ויתאבלו עליהם והחי

מצודת ציון

ואלכה לנגדך (בראשית לג): (י) שהתקיף. ענין חוזק ותגבורת כמו ואם יתקפו האחד (לעיל ד):
ססירים

אתגזרת גזירת מותנא ומן בגלל דיהך לבית אבילא גברא צדיקא יתיב ויתן ללביה מילי דמותא ואין אית בידיה מדעם ביש ישבקיניה ויתב בתיובתא קדם מרי עלמא: (ג) טוב טב רגיז דרגז מרי עלמא על צדיקיא בעלמא הדין מן חוכא די הוא מחייך עם רשיעיא ארום באבאשות אפי שכינתא אתי בצורתא ופורענותא בעלמא בגין לאוטבא לב צדיקיא ויצלון קדם מרי עלמא דהוא מרחם עליהון: (ד) לב לבהון דחכימיא אנן על חורבן בית מוקדשא ועציב על גלות בית ישראל ולב שטיא בחדות בית ליצנותהון אכלין ושתן ומתפנקין ולא יתבון על לבהון סיגוף אחיהון: (ה) טוב טב למתב במדרש בית אולפנא ולמשמע נזוף גבר חכימא באוריתא מגבר דאזיל למשמע קל טבלא דשטיין: (ו) כי ארום כקל קיבלת כובין

סוף כל־האדם והחי יתן אל־לבו: ג טוב כעס
משחוק כי־ברע פנים ייטב לב: ד לב חכמים
נ' בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה: ה טוב
נ' לשמע גערת חכם מאיש שמע שיר כסילים: ו כי
מ"נ. ל'. ד' כקול הסירים תחת הסיר כן שחק הכסיל גם זה
חסר ככהו'

שחק הכסיל ד' בליש' שחק חסרי' בכתובים וסי' נמס' בירמי' סימן כ' ועיין במשלי סי' ו"ד:

תולדות אהרן סוף כל האדם. עקידה שם: והחי יתן אל לבו. מ"ק כח נדרים סג עקידה שם (ברכות ו): טוב כעס משחוק. שבת ל עקידה שער לז:

אבן עזרא

כל האדם שהוא המות ובעודנו חי יתן אל לבו: (ג) טוב כעס. כבר בארו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות האחת הנפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כח קרא שמו נפש או מה שתרצה שיגדל גופם הצמח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכה לאכול והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות חמשה ובעלת התנודה ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאדם לבדו נפש שלישית היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמה והנפש השנית היא אמצעית בין שתי הנפשות והאלהים נטע שכל באדם הוא הנקרא לב למלאת חפץ כל נפש בעתו וגם עזרהו במצות תעמודנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אחר קריאת ספרים רבים ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשות בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף כי לפרט ועיקר הצורך הוא שיראו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז"ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרים זה את זה אמר טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בס' הזה וידוע כי הקהל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו. והנוך ה' מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראיה הגמורה אני קהלת הייתי מלך ואחר שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. ועתה אפרש אותם בדרך קצרה אע"פ שהשלש נפשות נקראות בשם אחד בעבור התאחדם כי הנשמה תקרא רוח ונפש לכן אשים שמות להם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהיה השם הנפש המתאוה לאכול ולשתות וחשק המשגל נפש ויהיה שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח ויהיה שם נפש בעלת החכמה נשמה ג"כ חלקם רבינו סעדיה גאון ז"ל. וידוע כי בהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לפניה בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתיה לא יחכם לעולם. ובהתחבר הנשמה עם הרוח תנהגה הנפש אז תפקחנה מעט עיני הנשמה להבין חכמות הגויות לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא המולידה הכעס והנה זה פירוש טוב כעס משחוק וענין כי ברוע פנים ייטב לב היא הדאגה כמו מדוע פניכם רעים וענין לב הוא השכל ואחר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזרת הרוח צריכה הנשמה להתעסק בחכמה שתעזור אותה עד שתצא הרוח ותהיה תחת ידיה וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס וענין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימצא כי אם בעתו לצורך וענין כי ברוב חכמה רב כעס כענין אל תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויצא מן הייסוב כענין למה תשומם וימות בלא עתו על כן הטוב לאדם שישקול כל דבריו ועניניו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש בעתו וענין והסר כעס מלבך הוא שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאוה כי אם יאכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו וענין בשר הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיחליש אדם בכל יכולתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה וענין טוב אשר יפה לאכול ולשתות כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת וענין כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושיש יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי היגעים בעולם ואינם מבקשים חכמה השמחים הם יותר משובחים מהדואגים לאבל ולשמחה מה זו עושה הוא האמת ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים וענין כי לכלב חי הוא טוב דברי בני האדם וגם כתוב למעלה וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם וענין כי עת לכל חפץ הוא האמת וענין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כלל על הרוב ידבר וענין יש רשע הוא הנמצא לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעט אין בחכמה העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל גם כן בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אחת: (ד) לב חכמים. אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפילו כשלא ילכו אל בית האבל תמיד בלבם: (ה) טוב. יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועלתו ואם הגערה תועיל אף כי דברי חכמתו והענין שאפילו גערת חכם בכעס יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים: (ו) כי כקול הסירים. כמו קוצים מלשון הנני סך את דרכך בסירים והענין שישים על דרכם סירים וקוצים. ותחת הסיר כמו בשבתנו על סיר הבשר ובא סיר עם סירים ביחד ואיננו מענין אחד

רשי

לו חסד לא יגמול לו עוד: (ג) טוב כעס משחוק. מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יצטער טוב היה להם לדור המבול אם הראם הקב"ה פנים זעומות על עבירות שבידם משחוק ששחק עמהם שאילו הראה להם קימעא רוע פנים היו חוזרים למוטב. טוב היה לאדוניהו אם עצבו אביו על כל יתרה שהיה עושה משחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב. יהפוך לב האדם להטיב דרכיו: (ד) לב חכמים בבית אבל. מחשבתם על יום המיתה: ולב כסילים בבית שמחה. אין חרדים מיום המיתה ולבם בריא כאולם: (ז) כי כקול הסירים. עצי קוצים אשפי"נט בלעז: תחת הסיר. תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה אמר רבי יהושע בן לוי כל קיסא כד איתון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסיא מודיעים שאף אנו מן העצים ויש צורך בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר

מצודת ציון

ז (ו) הסירים. ענפי קוצים כמו עד סירים סבוכים (נחום א): הסיר. כן יקרא קדרה של נחשת כמו וסיו הסירות (זכריה יד) ואמר בלשון הנופל על הלשון:

מצודת דוד

ההולך לבית האבל אף כי עודנו חי יתן אל לבו שגם עליו יתאבלו בבוא עת הליכתו ובזה יחרד ויכנע לבבו ויהיה נשמר מן החטא: (ג) טוב כעס. אם יתפש לחברו וזה מראה לו כעס יותר נוח לו משיראה לו פנים שוחקות כי במה שמראה לו רוע פנים של זעם נח החימה וייטב הלב ולא יתנקם עוד כי כן הטבע אבל אם מראה לו פנים שוחקות השנאה טמונה בלבו ולא יחמול ביום נקם לעת מצוא: (ד) לב חכמים. מחשבת החכמים הוא בבית אבל בכל עת יחשבו בענין אבלות למען יכנע לבבם להיות נשמר מן החטא: בבית שמחה. תמיד יחשבו בענין שמחת הרקוד וקלו' הראש המרגיל לעבירה: (ה) טוב לשמוע. יותר טוב לשמוע גערת נזיפה מן החכם אף כי יתחיד את הלב מ"מ לטובה יחשב כי אין דרך החכם להשמיע גערת נזיפה כ"א לייסר הדרך א"כ הגערה היא לטובת השומע: מאיש. ר"ל אף אם הוא איש חשוב ירא אלהים אשר לא יקל ראש בעבור שמיעת השיר ויש א"כ בזה מן הטוב כי משמח את הלב ומסיר את היגון מ"מ הואיל והכסילים הם המשוררים א"כ שלא ישמעו לאזן השומע דבר קלות ראש ולפני שעה יבא בלבו מחשבת קלות ראש: (ו) כקול הסירים. כמו קול הבערת קוצים שתחת הסיר ישמיעו קול קשקוש יקשקשו בסיר ולא יבוא

הָבֶל: ז כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב ל'
מַתָּנָה: ח טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב אֶרֶךְ־ כ' בטע' בכי'
רוּחַ מִגְּבַהּ רוּחַ: ט אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כ' א' חסר וא' נ"ל
כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ: י אַל־תֹּאמַר מֶה הָיָה ל' ומ"ל
שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה כִּי לֹא כ"ד
מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל־זֶה: יא טוֹבָה חָכְמָה עִם־ ל'
נַחֲלָה וְיֹתֵר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ: יב כִּי בְּצֵל הַחָכְמָה ל' ט'. ל'
בְּצֵל הַכָּסֶף וְיִתְרוֹן דַּעַת הַחָכְמָה תְּחַיֶּה בְעָלֶיהָ: ל'
יג רְאֵה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן ל'

דמתוקדין תחות דודא כדין קל חוכא דשטיא אוף דין הבלו: (ז) כי ארום אניסא יתהל בחכימא בגין דלא אזיל בארחתיה ומהובד במלוי בישיא ית חוכמת לב חכימא דאתיהיבת ליה במתנא מן שמיא: (ח) טוב טב סוף עסקא מן שירויה דבשירויה לא אשתמודע לגבר מה דעתיד למהוי בסופיה אלהן סוף מילתא טב אשתמודע לגבר דטב הוא וטב מן קדם יי גבר די שליט ברוחיה ומכביש יצריה מגבר דאזיל בגסות רוחיה: (ט) אל ובעידן דתיתי עלך אוכחתא מן שמיא לא תבהל בנפשך למרתח ולמימר פתגמי סרבנותא כלפי שמיא ארום אין אנת סביל (ושתיק) ישתביק לך (חובך) ואין את מסרב ומרתח דע ארום רתחא בעטף שטיין ינוח עד כדון די הובד יתהון: (י) אל ובעידן עקתך לא תימר מה דהות קדמת דנא טב בעלמא דיומין קדמאין הוו טבין ואנשי דרא ההוא הוו שפירי עובדא יתיר מן אלין בגין כן טבא הוה מטי להון ואנת לא על חוכמתא שאלת על דנא: (יא) טובה טבתא חוכמתא דאורייתא עם אחסנת ממונא ויתיר לגבר למהוי מדבר בענוותנותא עם גוברין דיירי ארעא דחזן טב וביש תחות שמשא בעלמא הדין: (יב) כי ארום היכמא דמסתתר גברא בטלל חוכמתא היכדין מסתתר בטלל כספא בעידן די עביד מניה צדקתא ומותר מנדעא חוכמתא דאורייתא תחי ית מרהא מבית קבורתא לעלמא דאתי: (יג) ראה הוי מסתכל ית עובדא דיי וגבורתיה די עבד ית סמיא ית גבינא

בחיק כלהון מ"ל בליש' במ"ד חס' וסי' כליותי בחקי. ותחבק חק נכריה. שחד מחק רשע יקח. ושחד בחק חמה עזה: בצל י"ב רפין וסי' ע"כ באו בצל קורתי. בחרב בציון שאון זרים תכניע. כי בצל החכמה בצל הכסף ב' בפסו'. בצל חשבון עמדו. בצל ידו החביאני. ולהחסות בצל מצרי'. ודבתריה והחסות בצל מצרי'. בצל דליותיו תשבנה. בצל כנפיך תסתירני. בצל כנפיך יחסיון. בצל שדי יתלונן:

תולדות אהרן טוב אחרית דבר. (חגיגה עז): כי כעס בחיק כסילים. נדרים כח: שהימים הראשונים. ר"ה כה: חכמה עם נחלה. בכורו' נב וזבחי' קקח: כי בצל החכמה. פסחים נג: החכמה תחי' בעליה. יבמות סד חולין נע יומא פג פ: (יומא מח ברכות יח):

רשי

גם אנו מן החשובים: גם זה הבל. ועמל הוא שמסר הקב"ה לבריות להיות יגיעים ומקנתרים בהם: (ז) כי העושק יהולל חכם. כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל דתן ואבירם קנתרו את משה לומר (שמות ה) ירא ה' עליכם וישפוט וגומר וערבבוהו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב"ה ואמר (שם ה) והצל לא הצלת את עמך ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא תראה במלחמת ל"א מלכים: לב מתנה. לב חכמה שהיא מתנה לאדם שנאמר (משלי ב) כי ה' יתן חכמה: עושק. לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו וכי האמור בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. כמשמעו בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה. דבר אחר טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו רבי מאיר הוי קאים ודריש כוליה מילתא באלישע בן אבויה במדרש קהלת: ארך רוח. המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב: (ט) אל תבהל. אל תמהר: (י) אל תאמר מה היה שהימים וגומר. אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת. שהכל לפי זכות הדורות: (יא) טובה חכמה וגו'. חכמתם עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש. יתרון היא החכמה לכל הבריות: רואי השמש. הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף. כל מי שישנו בצל החכמה ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. ועוד החכמה יתירה על הכסף שהחכמה תחיה בעליה: (יג) ראה

אבן עזרא

אחד והוא לשון נחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם. ואמר וגם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה וענין כי אם קול וצעקה כקול הסירים: (ז) כי העושק. הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכיר שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויחסר דבר טרם מתנה בעבור היות ויאבד לשון זכר כענין ושונא מתנות יחיה וכמוהו עד נמצא עולתה בך: (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו. אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מתנות וכל דבר שיעשה יביט מה אחריתו כי הוא העיקר הלא תראה כי החכם יאכל רפואה היא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו. ושיהיה ארך רוח. וארך הוא שם התואר על משקל ילד ויבא הלך יתר שאת: (ט) אל תבהל. ענין תבהל כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי הפסוק הזה בפסוק טוב כעס: (י) אל תאמר. עודנו מצוה ומזהיר לחכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקנו ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויהיה ארך רוח ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכות העליונות הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) טובה חכמה. ואם יתכן שתהיה לחכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו: (יב) כי בצל. אז יהיה החכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחיה בעליה כי החכמה היא צורת הנשמה העליונה שאינה מתה במות הגוף: (יג) ראה. והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור עניו כי כבר נגזר עליו מה שנגזר
משפט

מצודת דוד

יבוא בסדר מיוסר כדרך שבא מכלי הניגון: כן שחוק. כן הוא שחוק שמחת השיר מהכסיל כי לא יבא בסדר מיוסר כדרך השיר אבל יערב בו דברי קלות ראש: גם זה הבל. לכן גם זה הבל עם כי יש בו שיר מה מן הטוב כי משמח הלב ומסיר היגון עכ"ז היא הבל הואיל ומערב בו דברי קלות ראש: (ז) כי העושק. כאומר אף אם האיש החכם הזה יבער בכסילים בשמעו כי ידבר דברי קלות ראש עכ"ז לא טוב לשמוע כי כשינער בהם ישיבו גם המה דברי קנתור ויערבבו דעת החכם ויאבד את לב חכמה וידבר גם הוא בלי דעת לכן טוב ללכת מנגד: (ח) טוב אחרית דבר. ר"ל כמו שאחרית הדבר הוא טוב יותר מן הראשית כי בראשית הדבר לא נודע מה יעשה בה אבל כשנגמר הדבר נודע הכל כן טוב יותר המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב ממי שהוא גבה רוח אשר בעבור זה ימהר להתקצף כי הממהר להתקצף עומד הוא עדין בתחלת הריב ולא נודע מה יהיה בסוף בהכלי' אותו רעהו אבל אם מאריך אף מאליו ישקע הריב וכאלו נשלם הדבר: (ט) אל תבהל ברוחך. בעת התרגזך אל תמהר להראות הכעס כי הראות הכעס מצא לעצמה מקום מנוח ומסומר בחיק הכסילים ומהם לא נעזב על כי לא יתבוננו אשר רעיהם יכלימם לכן המשכיל ידום בעת ההיא ולא יתקצף מהר: (י) אל תאמר. אל תתמה מפני מה היה זה אשר ימים הראשונים כדורו של יהושע וכדורו של דוד היו טובים יותר מאלה הימים כי אז מצאו טובה מרובה אשר לא נמצא כזה באלה הימים: כי לא מחכמה שאלת על זה. השאלה ההיא לא שאלת מן החכמה עצמה כי אלו שאלת אותה היא היתה משיבה אמריה בטוב טעם ודעת אבל האדם דעתו קצרה להבין את זאת או השאלה ההיא לא שאלת מפאת חכמה כ"א מפאת כסילות (כי דרך החכם לשאול שאלות הגונות כפי עומק חכמתו ודרך הכסיל לשאול שאלות שאין בהם ממש לפי כסילתו): (יא) טובה חכמה. אם מי מצא בית והון נחלת אבות מ"מ החכמה טובה היא אליו כי בלעדה לא תתקיים נחלתו בידו: ויותר. וביותר יש צורך אל החכמה לאלו שהם רואי השמש ר"ל המסתכלים במערכת השמים להוריד מהם השפעה לעצמם כי אלו אין בידם מאומה וכל בטחונם במערכת השמים לזה צריך (חכמה וזכר השמש לפי שהיא הגדולה מכלם ופועלת הרבה בתחתונים ולכן תקרא מלכת השמים מלשון מלכה וכמ"ש בתחלת הספר): (יב) כי בצל החכמ'. החוסה בצל החכמ' היא כאלו יחסה בצל הכסף כי לפעמים יוכל האדם לכלכל עצמו די מחסורו עם החכמה כמו בכסף: ויתרון. עוד יש יתרון מעלה בדעת החכמה כי היא תחיה את בעל החכמה אבל הכסף כעם היא סיבה על מיתת בעלי' כי יעמדו עליו רוצחים לקחת העושר: (יג) ראה. הסתכל
את

מצודת ציון

(ז) העושק. ענין קנתור וערעור כמו את כל העשוקים (לעיל ד): יהולל. ענין ערבוב הדעת כמו ושופטים יהולל (איוב יב): לב מתנה. ר"ל לב חכמה שהיא מתנה לאדם מאת המקום כמ"ש כי ה' יתן חכמה (משלי ב): (ח) רוח. ענינו רוגז כמו הניחו את רוחי (זכריה ו): מגבה רוח. ענין גאוה ויוהרה: (ט) אל תבהל. אל תמהר: (יג) עותו. ענין קלקול

ל׳. ד׳ רפין אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ יד בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב
וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־זֶה עָשָׂה
ד׳ הָאֱלֹהִים עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו
מְאוּמָה׃ טו אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ
ל׳ וחד כצדקו צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃
ל׳. ז׳ מ״ל בנו״ס טז אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה
ל׳. ל׳ תִּשּׁוֹמֵם׃ יז אַל־תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל
ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ יח טוֹב אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה
ג׳. ל׳ כס׳ וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים יֵצֵא

ויית חגירא למהויהון פרישן בעלמא ארום מן הוא חכימא די יכיל לתקנא ית חד מנהון אלהן מרי עלמא די עותיה׃ (יד) ביום ביום דיוטיב לך יי תהי אף אנת בטיבותא ותיטב לכל עלמא בגין דלא ייתי עלך יומא בישא חזי ואסתכל ואף ית דין כל קביל דין עבד יי בגין לאוכחא אנשי עלמא מן בגלל דלא ישכח אנש בתרוהי מדעם ביש לעלמא ההוא׃ (טו) את ית כולא חזית ביומי הבלותי דמן קדם יי מתגזרין טב וביש למהוי בעלמא על עיסק מזליא דאתבריאו בהון בני אנשא דאית גבר זכאי אבד בצדקותיה בעלמא הדין וזכותיה מנטרא ליה לעלמא דאתי ואית גבר חייב דמאריך יומין בחובוהי וחושבן עובדוהי בישיא נטרין ליה לעלמא דאתי לאתפרע מניה ביום דינא רבא׃ (טז) אל לא תהא זכאי יתיר בעידן דאתחייב חייבא קטול בבית דינך בדיל לחייסא עלוהי דלא למקטליה ולא תתחכם בכן יתיר חוכמת רשיעיא דקיימין בדרך ולא תאליף אורחתהון למא דין תצדי ית אורחתך׃ (יז) אל לא תהך בתר הרהור לבך לאתחייבא סגי ולא תרחק אורחך מן בית אולפן אורייתא דיי למהוי שטיא למה דין אנת גרים מותא לנפשך ויתקצרון שני חייך לממת עד דלא מטא זמנך לממת׃ (יח) טוב טב דתאחיד בעסקי עלמא הדין לגמול טובא לנפשך באורח תגריא ואף מדין ספר אורייתא לא תשבוק

שלא ד׳ וסי׳ שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר. ברוך ה׳ שלא נתננו טרף לשיניהם. שלא עמל בו יתננו חלקו. שלא ימצא האדם אחריו מאומה: בצדקו ל׳ כתיב ב׳ יש צדיק אבד בצדקו. וחד כצדקו בכ״ף אודה ה׳ כצדקו ואינון מן א״ב מן חד חד חד בי״ת וחד כ״ף בריש תיבו׳ וכל חד חד ל׳ דכו׳ וסי׳ נמסר במסרה רבת׳ במערכת אות הבי״ת בס״ד: יותר ז׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ איש אל יותר ממנו דמן. ויותר ממנו מאה רכב דשמואל. וחברו דד״ה. ואת היותר החרמנו. כי מה יותר לחכם עם הכסיל. ואל תתחכם יותר למה. לעשות יקר יותר ממני. ובמ״סר׳ אחרי״תי כמר במ״קום ואל תתחכ״ם יות״ר ו״ותר לרא״י השמ״ש: ואל תהי סכל חד מן כ״ו יחידאין ואל סמיכין למלה אחרא וכל חד לית דכו׳ וסימ׳ נמסר במסר׳ רבת׳ בערך אל בס״ד: תנח ג׳ דגשים וסי׳ אם רוח המשל תעלה עליך. טוב אשר תאחז בזה. בבקר זרע זרעך. וא׳ ותנח בגדו אצלה עד בוא. ואינון חד מן ג׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ת׳ ברישי׳ וא׳ ות׳ וסי׳ נמסר בסדר בלק ואיוב סימן ל״ו: ותורותיו ג׳ וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו:

תולדות אהרן ביום טובה. זוהר מלורע: לעמת זה. חגיגה טו: ראיתי בימי הבלי. זוהר בא תזריע אדרת האזינו עקידה שער לט: (יש צדיק. נזיר נב). אל תהי צדיק. יומא כב: אל תרשע הרבה. שבת לא יומא כב:

אבן עזרא

מעשת ימי בראשית ומביני מלאכת השמים ידיעו והוא פירוש אשר ברא אלהים לעשות כי אלהים שם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונה ומי שהיתה מערכתו מעוותת בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה: (יד) ביום. והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרים לו כשתהיה ביום טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליו להסתכל כי יום רעה יבא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה הענין אל תשמח: גם את זה לעומת זה. כענין שנאמר בספר יצירה שבע כפולות בג״ד כפר״ת. ועל דברת כמו בעבור והוא כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם וכמוהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו״ד נוסף כיו״ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי במדינות ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו שפירשתי בתחלת הספר: (טו) את הכל. יש הוא הנמצא לפרקים מעטים. וענין אובד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך ענינו מאריך ימים ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה תענוגים לגוף: (טז) אל תהי. אם התפללת מן הבקר ועד הערב ותתענה והדומה להם תשומם והענין תסור מדרך הישוב כמו שיעשו הר״ומיטי בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי. ומלת תשומם מבנין נפעל ויש אומרים כי דגשות השי״ן היא לחסרון נו״ן נפעל רק לחסרון תי״ו התפעל והיה ראוי שיהיה תשתומם כי לא ימצא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימצאו שניהם רק ימצא בבנין התפעל בפעלים שהעי״ן שלהם אינו שלם כמו תבנה ותכונן: (יז) אל תרשע. בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות הוא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת: (יח) טוב. כבר פירשתי בפסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו ואינו צריך לחפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהיו ולא יסור ממנה ימין ושמאל וישמור המצות

רשי

את מעשה האלהים. היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעולה של אדם גן עדן לצדיקים וגיהנם לרשעים ראה לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן. לאחר מית׳ את הדבר אשר עוותו בחיין: (יד) ביום טובה היה בטוב. ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה: וביום רעה ראה. כשתבא הרעה על הרשעים אתה תהיה מן הרואים שנאמר (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומר ולא תהיה מן הנראים והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעמת זה. הטובה ושכר פעולתה לעמת הרעה ושכר פעולתה: שלא ימצא האדם אחריו מאומה. להרהר אחריו של הקב״ה: (טו) יש צדיק אובד בצדקו. אע״פ שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלתה נימא ברגלו קרא לרופא לחתוך רגלו אמר לו כשאתה מגיע לחוט השערה הודיעני וכן עשה קרא לחוניא בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא לאבר מן החי מאביו: (טז) אל תהי צדיק הרבה. כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר. לדון ק״ו של שטות ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו׳: (יז) אל תרשע הרבה. אפילו רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך. כשאול שנאמר (ד״ה ב א) וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק: (יח) טוב אשר תאחז בזה וגו׳. אחוז בצדק וברשע אם אמר לך הנביא הצדיק דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול

מצודת ציון

קלקול: (יד) על דברת. בעבור כמו על דבר הכסף (בראשית מ״ג): (טו) תשומם. מלשון שממון: (יז) תרשע. ענין מרדה ובלבול כמו ובכל אשר יפנה ירשיע (ש״א יד): (יח) תנח. מלשון

מצודת דוד

את מעשה האלהים כמה הם מיושרים ומתוקנים כי מי מבני האדם יוכל לתקן את הדבר אשר קלקל אותו אבל המקום ב״ה יוכל לתקן את הדבר אשר קלקל בעון הדור וכמ״ש רז״ל בר״ה אם בעון הדור נגזר על גשמים מועטים ולאח״ז הטיבו מעשיהם מתקן הוא את הקלקול כי מורידם בזמנם ובמקום היותר צריך ואינו מאבד מפה: (יד) ביום טובה. ביום בוא מובה בעולם היה בטוב ר״ל קבל את הטובה ותהנה בדשן נפשך: וביום רעה. בעת בוא רעה בעולם הסתכל ברעה לבחון על מה באה וקבל אותה למרק את העון: גם את זה. ר״ל הרעה עצמה שלא המקום גם עשה אותה לעומת העון ר״ל מדה במדה: על דברת. ועשה כזאת בעבור שלא ימצא האדם להרהר אחריו מאומה כי מגמול העונש ישכיל האדם לדעת את הפשע הדומה לה: (טו) את הכל. כל הדברים המתהוים והנעשים בעולם הבנתי בהם בהתבוננות רב בכל ימי למען דעת תוכן הדברים ועומק הענינים: בימי הבלי. כן יקראו ימי האדם לפי שאינם נצחיים: יש צדיק. והנה השכלתי אשר יש צדיק נאבד מן העולם כאשר יחטא מעט שזהו בעבור רב צדקו כי הקב״ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ואילו לא היה צדיק גמור לא היה נענש על זה: מאריך ברעתו. מאריך ימי טובה וזהו בעבור רעתו אשר גברה כי אז יאריך ימי טובה להיות מוטרד מעוה״ב: אל תהי צדיק הרבה. לאסור על עצמך מה שהתירה התורה למען עשות סיג וגדר: ואל תתחכם יותר. מאשר גזרה חכמתו יתברך: למה תשומם. למה תעשה כזאת לבבת משומם מבלי בוא מי להתחבר עמך בעבור מרבית הפרישות ותהיה מובדל מן האנשים: (יז) אל תרשע הרבה. אם בא לך דבר המחריד אל תחרד יותר מדאי ולא תבלבל דעתך: ואל תהי סכל. לבלי הרגים כלום בדבר המחריד: למה תמות בלא עתך. למה תעשה כזאת אשר בעבורם תמות בעוד שלא נשלם ימיך כי החרד ביותר הנה המחרדה ממיתו ומי שאינו מרגיש כלום אינו נשמר מדבר המחריד והמות נכון בידו: (יח) טוב גו׳. ר״ל להחריד מדבר המחריד: וגם מזה גו׳. ר״ל לאמן הלבב לבל ירגיש הרבה להחריד ביותר: כי ירא אלהים. מי שהוא ירא אלהים הוא יוצא ידי שניהם מעט להחריד ומעט

את־כלם: יט החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים
אשר היו בעיר: כ כי אדם אין צדיק בארץ
אשר יעשה־טוב ולא יחטא: כא גם לכל־
הדברים אשר ידברו אל־תתן לבך אשר לא־
תשמע את־עבדך מקללך: (כב כי גם־פעמים ורפי' כסי'
רבות ידע לבך אשר גם־את* קללת אחרים: אתה קרי
כג כל־זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא ח' כתי' ס'. ב' כי לא.
רחוקה ממני: כד רחוק מה־שהיה ועמק | עמק ב' כסיפ'
מי ימצאנו: כה סבותי אני ולבי לדעת ולתור ג' חד חס'.
ובקש חכמה וחשבון ולדעת רשע כסל והסכלות ס'. י"ז. ל'

אהת ואתה ח' כתי' את וקרי' אתה וסי' ואת הגדת היום את אשר עשית. את הלא את שכת בעדו. את כי גם פעמים רבות ידע לבך. את אתה הוא ח' לבדך את עשית את השמים. ואת ונפשי נבהלה מאד. ואיגון מן כ"ט מלין חסרי' ה' בסוף תיבותא וקרי' וסי' גמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד:

תולדות אהרן החכמה תעוז לחכם. נדרים לב: כי אדם אין צדיק. סנהדרין מו קא זוהר תרומה עקידה שער סא: אמרתי אחכמה. יומא יד נדה ע זוהר ויחי:

י חולקך ארום גבר דחיל מן קדם יי נפק ית די חובת כולהון: [יט] החכמה וחוכמת יוסף בר יעקב איסתייעא עלוהי לחכימותיה כל קביל עשרתי אחוהי צדיקיא דשלטין בדחלתא דיי ולא שלט בהון יצרא בישא בעידן דהוה יהיבין בקרתא דמצרים ולא קטלו ית יוסף אחוהון דהוה מצער להון בזמנא ההוא בקק מלוי: [כ] כי ארום לית גבר זכאי בארעא די יעביד טב כל יומוהי ולא ייחוב קדם יי אבל גברא די ייחוב קדם יי חמי ליה למהדר בתיובתא עד דלא ימות: [כא] גם אוף כל מיליא דימללון לך רשיעא לא תממור לבך לקבלותהון דלא ייתון יומין די תשמע ית עבדך די ילוט לך ולית לך חילא לאישתיזבא מן ידוי: [כב] כי ארום חזי לך למצדק ית דינא בזמן די ילוט לך גבר דלית דכותך דאף זמנין סגיאין ידע לבך דאוף אנת הויתא לטי גוברין אוחרנין: [כג] כל די אמרית בחנית בחוכמתא אמרית במימרי אחכום אף כל חוכמת אורייתא והיא רחקת מני: כד רחוק הא כבר אתרחק מבני נשא למידע כל מה דהוה מן יומי עלמא ורז יום מותא ורז יום דייתי מלכא משיחא מן הוא דישכחיניה בחוכמתא: כה סבותי חזרית אנא לחשבא בלבי ולמידע ולאללא ולמתבע חוכמתא וחושבן אגר

רשי

אל יקל בעיניך לפקפק בו: יצא את כולם. ידי שניהם לקיים הצדק והרשע כהלכתן: (יט) החכמה תעוז לחכם. לפי שאמר אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסף עליו אלא פשפש במעשיך ותהא תוהא על החטא אמר החכמה תעוז לחכם שהיא יועצתו לשוב בתשובה: מעשרה שליטים. מצינו ביאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: אשר היו בעיר. בירושלים רחבעם אביה אחזיה יואש אחרי מות יהוידע אמציה אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו: (כ) כי אדם אין צדיק בארץ. לפיכך צריך לפשפש במעשיו: (כא) גם לכל הדברים וגומר. לפי שנדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נאמר אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים אשר ידברון אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: אשר לא תשמע עבדך מקללך. אין טוב אשר תטה אזנך לשמוע את עבדך מקללך. ד"א מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם. שתי עיניו מראין אותו דברי עבירה. שתי אזניו משמיען אותו דברים בטלים. שתי ידיו שגוזל וחומס בהן שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עבירה. ופיו ולבו. ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו. ד"א לחכם זה משה עשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף על ידי מאכל מן פומא לוושטא מן וושטא לכרסא וכו' כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך למאכל מ' יום ומ' לילה. כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול לייש עליהן מקרא שלאחריו כי אדם אין צדיק בארץ כל זה נסיתי בחכמה מוסב על מקראות שלמטן (ס"א ולא ודוק) ועל שלמעלן: (כג) נסיתי בחכמה. בתורה: אמרתי אחכמה. לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני. ומה היא זו: רחוק מה שהיה. את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשית: (כד) ועמוק עמוק. הוא מי ימצאנו שאין לי רשות להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור: (כה) ועוד סבותי. לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה וחשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל.

אבן עזרא

המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בשני העולמות ובענין הזה חתם ספרו כי ירא אלהים יצא את כולם לאמת: (יט) החכמה. בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לבאר שאין מעלה גדולה הימנה רק הזכיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומנין עשרה בעבור היותו סך חשבון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחדים ובעבור היות עיקר כל דבר הראש והאמצעיתו וסופו היה האל"ף בלשון הקדש בתחילה והיו"ד בסוף והנה היו הה"א והוי"ו אמצעיים ואלה הארבעה אותיות הם למשך ולא יתכן שימצא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו והאל"ף והיו"ד בחשבון שומרים עצמם כמו גדר והה"א והוי"ו חשבון עגול וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיות הנזכרים וענין אשר היו בעיר הראות עוזם בהתחברם כלם במקום אחד בהסכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון: (כ) כי אדם. חזר לבאר ענין אל תהי צדיק הרבה ועניינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפועל או בדבור או במחשבה ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און. וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם: (כא) גם לכל. יאמר לחכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם ואילו היה מקללך ואפי' עבדך כי אם תתן לבך לדבריהם תכעס ויחשך אור חכמת הנשמה: (כב) כי גם. כל פעם בלשון הקדש חוזר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה של שמשון. והענין אל תחוש לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או הם בפיך או במחשבותיך: (כג) כל זה כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והוא עמוק מאד. פירוש אחר בקשתי החכמה ומצאתיה רחוקה אעפ"כ השגתיה וחכמתי: (כד) וענין רחוק מה שהיה. כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה: (כה) סבותי. הסבותי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר החכמה והחשבון

שהוא

מצודת דוד

ומעט לאמן הלבב כי החרד ביותר הוא כאלו מסיר בטחונו מה' ומי שאינו מרגיש כלום הוא כאלו אינו חושש על גזרת המקום אשר שלח עליו החרדה: (יט) תעוז לחכם. תתן חוזק אל החכם: מעשרה. יותר ממה שיתחזק האדם במעוז עשרה שליטים אשר היו בעיר למשול בה (ואמר מנין עשרה בעבור היותו סך חשבון): (כ) כי אדם כו'. אין בכל הארץ אדם צדיק בכל דרכיו אשר תמיד יעשה הטוב ולא יחטא לעולם והחכמה היא למעוז לחכם כי היא מיעצתו לפשפש במעשיו ולמהר לשוב: (כא) גם לכל הדברים. ר"ל עוד תועיל החכמה אשר גם לכל הדברים אשר ידברו בך מדברי בוז וקלון אל תתן לבך לחשוש בהם ועל ידי החכמה תפלס דרכך עד אשר לא תשמע את עבדך מקללך כלומר לא תחשוש בהם כאלו לא שמעת ועם כי תוכל לקחת נקם מעבדך: (כב) כי גם פעמים רבות. ר"ל לא פעם ולא שתים כי אפילו פעמים רבות ידע לבך וזכרת בדבר אשר גם אתה קללת אחרים והחכמ' הלמדך לחשוב מדוע א"כ ירע לבבי מה שמקללים אותי: (כג) כל זה. כל מה שאמרתי הכל בחנתי בהתחכמות רב: אמרתי אחכמה. ר"ל חשבתי להתחכם עוד יותר להשיג הכל אבל ההשגה ההיא רחוקה היא ממני ואין להשיגה: (כד) רחוק מה שהיה. הדבר אשר כבר היה רחוק הוא מלהשיגו: ועמוק. ר"ל אף דבר ההוא אם דבר עמוק הוא אין להשיגו הואיל והוא עמוק ומי א"כ יוכל למצוא אותו: (כה) סבותי אני ולבי. הסיבותי פני ומחשבות לבי לדעת ולחפש ולבקש ענין החכמה: וחשבון. ר"ל מחשבת בינה להבין דבר מתוך דבר הבא במחשבה ובעיון רב: ולדעת. ר"ל מהם להעריך ולדעת גרעון הרשע אשר באדם כסיל והשטות שיש בהוללות ושיעמום כי אין דבר ניכר אלא מפאת הפכו:

ומוצא

מצודת ציון

מלשון הנחה ותוכחה: (כג) נסיתי. מלשון נסיון: (כה) ולתור. ענין חפוש ובקור: וחשבון. מל' מחשבה וכן כי אין מעשה וחשבון (לקמן ט): כסל. מלשון כסיל: והסכלות. שטות:

הוללות : כו ומוצא אני מר ממות את־האשה
אשר־היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה
טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד
בה : כז ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת
לאחת למצא חשבון : כח אשר עוד־בקשה
ס״ נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי
ואשה בכל־אלה לא מצאתי : כט לבד ראה־זה

ב׳ מ״ג וח׳ בליש״ · י״ג. ל׳ בסי׳ · וכל׳ קרי׳ דכוו׳ במ״א · סגול והשוא

עובדוי דצדיקיא ולמידע פורענותא חובא דשטיא וסוכלתנו חולחולתא דמלכותא : כו ומוצא ואשכחית אנא פתגם דמריר על אנש יתיר מן מריר יום מותא ית אתתא דהיא עבדת עקין סגיאין לבעלה ומצדתן ותקלן בלבא כפיתן ידהא בדיל דלא למפלח בהון תקין קדם יי גבר די יפטיר יתה בגט פטורין ומשתזיב מנה וחיבא קדם יי גבר דיסבינה ואתלכד בזנותהא: כז ראה חזי דין עובדא דאשכחית אמרה קהלת דמתקרי שלמה מלכא דישראל כונית מזליא חדא עם חברתא למשכח חשבון בני אנשא מה יהא בסופיהון : כח אשר אית פתגם אוחרן דעוד תבעת נפשי ולא אשכחית גבר שלים וזכאי בלא חיבולא מן יומי אדם קדמאה עד די אתיליד אברהם צדיקא די אשתכח מהימן וזכאי בין אלף מלכין דאתכנשו למעבד מגדלא בבבל ואתתא בכל אלין נשיהון דמלכיא כשרה לא אשכחית : כט לבד לחוד חזי דין אשכחית די עבד יי אדם קדמאה תקין קדמוי וזכאי ותויא וחוה אנהו אטעיו למיכל מן פירא דאילנא

ימלט י״ג וסי׳ נמסר במלכים א׳ סוף סימן י״ח וירמיה סימן מ״ו : ולא מצאתי ה׳ דסמי׳ וסימ׳ ולא מצאתי לה בתולים ויאמרו שרי פלשתים. ואבקש מהם איש. חרפה שברה לבי ואנושה. אשר עוד בקשה נפשי קדמא דסמי׳ :

תולדות אהרן מר ממות. ברכות ח יבמות סג. סנהדרין כב : למצוא חשבון. סוטה ח ע (סוטה יז) : אחד מאלף מצאתי. גיטין סט :

אבן עזרא

שהוא פירוש מחשבת הדעת עם הרשע והסכלות וההוללות : (כו) ומוצא. מוצא החשק יעור עיני חכמים ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם . ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוח מאוצרותיו מהבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא ובא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלה שאחריו . ומצודים הוא מן ציד ומשקלו מרומים והוא מן הפעלים שהעי״ן שלהם איננו שלם . וחרמים כענין רשת משטח חרמים כמוהו . והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לשטות חרמים לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים. וענין ילכד בה ברשתה ואמר כי המות היה טוב לחכם מהחשק: (כז) ראה. עודנו מדבר בדברי האשה. ומלת אמרה קהלת על לשון החכמה . ופירוש חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא החפץ עד שיסמוך אחת לאחת שידוע שהמחברת האחת נושא ונשוא וכן המחברת השנית רק תהיינה בהסמכ׳ הנשוא בראשונה ונושא באחרונה או שני הנושאים או שני הנשואים בשוה אז תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בגויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להשאיר דמותו תחתיו שהוא שלישי כי אם בהתחבר האב והאם . ופירוש אחר שיהיה זה הפסוק דבק עם הבא אחריו . ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מניין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו איננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע ג״כ בחשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם יתחבר אחת לראש ישוב כמו סוף ובהתחבר אחת לסוף ישוב נגדר ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיושר והמיושר שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה והוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים ובזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף . ומלת אחת לשון נקבה . ודע כי האותיות מתחלקים לשני חלקים אלים משרתים פעמים ופעמים הם עיקרים והמשרתים כשתי״ל א״ב המ״ון והשאר עיקרים תמיד ולא ימצאו נוספים כי אם בכפל כמו שחרחורת וכן לא יגרעו חוץ מפעלי הכפל כהגרע ד״לת שדד מן שוד וכן בהתחבר תי״ו השרש עם תי״ו הנכרת יחסר השרש כמו תשחית וכרת וכן בהתחבר נו״ן השרש עם נו״ן נקבות רבות יחסר נו״ן השרש כמו בצל דליותיו תשכונה והוא מבולע וכן מלת משרת את המלך בעבור התחברות תי״ו השרש עם תי״ו הנקבה חסרו תי״ו השרש ופתחו הרי״ש להורות על לשון נקבה להפריש בינו ובין משרת משה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר דל״ת אחד והוא רפה עם תי״ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הד״לת שהוא שרש וזה מקרה הרה ללת וי״א כי שני שרשים הם בענין אחד ויפרש אח לא פדה יפדה איש ועשה אח מאחת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פירוש אח לא פדה אין אח פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהיה אח פועל או פעול והבא אחריו יורה עליו והוא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם נלאים לפדות נפשם ופירוש ועשה אח פועל או פעול ועניין הפועל ועשה ישראלי ועניין הפעול עשה עבירה היא אחות לאלה העבירות הנזכרות או דבר רע הוא אח להם ועוד איך יהיה פירוש ועשה אח אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאחת מאלה ועשה אחד מאחת: (כח) אשר. מלת בקשה מן הבנין הכבד והחי״רק יורה עליו ויחסר הדגש מן הקו״ף כמו שלחו באש מקדשיך וכמו התל כי שהוא מן ויהתל בהם אליהו ואין לו חבר כמוהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד ופי׳ השלמים חוץ מן אותיות הגרון וישוב בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות פילגשים : (כט) לבד. חובר חשבון על לשון נקבות והוא לשון זכר כמו עיות והענין שעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה וכמה

רשי

לעמוד על סוף דעתה של מצותה וסכלות הוללות מערבב ומשומם שבה : (כו) ומוצא אני מר ממות. שהיא קשה מעשרה דברים הקשים שנבראו בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו האפיקורסות : וחרמים לבה. לשון מכמורת כמו (חבקוק א) יגורהו בחרמו יאספהו במכמרתו : אסורים ידיה . ומשהחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות : אסורים . שם דבר של קשורים כמו (שופטים טו) וימסו אסוריו כן פירשו מנחם : (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון. כל המצות שהצדיקים עושים והעבירות שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב״ה אחת על אחת עד שמצטרפות לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה : אמרה קהלת . אמרה קבוצת החכמה ואמרה נפשו המשכלת המקבלת החכמה : קהלת. לשון נקבה הוא וכשהוא אמרו בלשון זכר מוסב על הקובלה והוא שלמה . ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקדש פעמים משיחה בלשון זכר ופעמים משיחה בלשון נקבה כתוב אחד אומר (תהלים ע) עזרי ומפלטי לי וכתוב אחד אומר (שם מ) כי אתה עזרתי. כתוב אחד אומר (נחום ב) קול מבשר וכתוב אחד אומר (ישעיה מ) מבשרת ציון : (כח) אשר עוד בקשה נפשי . לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי בשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן : אדם אחד מאלף מצאתי . בנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להצליח שראויים למשנה אלא מאה ואותה מאה שנכנסו למשנה אין יוצאים מהם לגמרא אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין מצליח מהם אלא אחד להוראה הרי אחד מאלף : ואשה בכל אלה . אפילו באלף לכך אתה צריך להזהר בה : (כט) לבד ראה זה מצאתי. שבאה לעולם תקלה על ידה : אשר עשה. הקב״ה את האדם הראשון ישר : והמה. משנזדווגה

מצודת ציון

הוללות. שגעון : (כו) מצודים. שם כלי מכלי הציידים וכן במצודה רעה (שם) : וחרמים. רשתות כמו יגורהו בחרמו (חבקוק א) : אסורים. קשורים כמו וימסו אסוריו (שופטים טו) : (כז) אמרה קהלת. תחסר מלת נפש וכאלו אמר בלשון נקבה בעל הנפש ידבר וכאלו אמר נפש קהלת וכן ותכל דוד (ש״א י״ג) : חשבון. מחשבת בינה : (כח) עוד. ענינו הרבה יותר מן

מצודת דוד

(כו) ומוצא אני. כאומר הן בזה הכרתי פחיתות הרשע כו׳ ומאד יש להזהר ממש והנה בהם מצאתי דבר שמר יותר מן המות והראוי לבחור במיתה מבזה : את האשה. ר״ל וזאת היא האשה המנאפת אשר היא כלי צדיי׳ לצודד נפשות הנפתים אחריה : וחרמים לבה. לבה היא כמו רשת כי במחשבת לבה תלכוד אנשים : אסורים ידיה . ידיה המה כמו קשורים כי כשאוחזת מי א״א להפרד ממנה : טוב כו׳. מי שמצא זכות לפני המקום ימלט ממנה עד לא הטתו ברוב לקחה : ילכד בה . ונלכד טוב א״א להפרד ממנה למלט נפשו : (כז) ראה זה. האמור בסוף המקרא : אמרה קהלת. אמרה נפש של המקבץ הדעות המוגדות (ואמר כאחר שמדבר וכן דרך המקרא בהרבה מקומות) : אחת לאחת למצוא חשבון . אין למצוא מחשבת בינה כ״א להעריך אחת אל אחת ר״ל להעריך דבר אל הפכו כי אז יבין וישכיל איזה יבחר : (כח) אשר עוד בקשה נפשי. אשר הרבה בקשה נפשי יותר מן הרגיל למצוא דבר מבלי העריכו אל הפכו ולא יכולתי למצוא : אדם גו׳. מבין אלף אנשים מצאתי אדם אחד ישר והגון אף מבלי העריכו מול הפכו כי מפאת עצמו היה ניכר שאדם ישר הוא : ואשה בכל אלה. אבל אשה ישרה והגונה מבלי העריכה מול הפכה לא מצאתי בכל אלה הנשים המיוחדות לי שהיו במספר אלף שרות שבע מאות ופילגשים שלש מאות כמ״ש במ״א וכאומר מאד קשה למצוא דבר מבלי העריכו מול הפכו כי אף בין אנשים לא מצאתי מבלי העריכות לבד אחד מבין אלף ובין הנשים לא מצאתי אף אחת מאלף מבלי העריכות מול הפכה : (כט) לבד ראה זה מצאתי. הוא מקרא מסורס

מצאתי אשר עשה האלהים את־האדם ישר
והמה בקשו חשבנות רבים : ח א מי כהחכם ל', ל.
ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ג'
ועז פניו ישנא : ב אני פי־מלך שמור ועל דברת ל' וכתיב א'
שבועת אלהים : ג אל־תבהל מפניו תלך אל־ ל' מ"ל. כ"ג ר"פ אל אל
תעמד בדבר רע כי כל־אשר יחפץ יעשה :
ד באשר דבר־מלך שלטון ומי יאמר־לו מה־ ב' ר"פ כאשר תמותי . ב'
תעשה : ה שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת י' מ"ל. י"ט

ישנא ל' וכתיב א' חכמת אדם תאיר פניו והוא חד מן מלין דמשמשין א' בסוף תיבות' ולית להון זוגא וסי' נמסר במסר' רבתא במערכת אות האלף בס"ד : שומר י' מ"ל וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ז ומשלי סימן י' ע"ש :

תלדות אהרן פשר דבר . ברכות י סוטה יג עקידה שער טז : חכמת אדם . נדרים מט עקידה שער מט עקרים מ"ב כט (בבא יא) : ועוז פניו ישונא . תענית ז : פי מלך שמור . (סנהדרין כא) : דבר מלך שלטון . שבת סג : שומר מצוה . שם :

דאכלין פירוי חכימין למידע בין טב לביש וגרמו לאסתקפא עלוהי יום מותא ולכל דרי עלמא ואינון תבעו למשכח חשבונין סגיאין בגין לאיתאה מחתא על דיירי ארעא : א מי מאן הוא חכימא דיכיל למיקם קביל חוכמתא (ס"א דגבר חכים) דיי ולמידע פשר מיליא בנביאיא חוכמתא דגבר חכים תנהר זיו אפוהי ביני צדיקיא וחציף אפין מתחלפן כל אורחתיה מטב לביש : ב אני הוי זהיר ית פומך על גזירת מלכא למיטר מה די פקדינך ועל עיסק מומתא דיי אזדהר דלא תימי בשום מימריה על מגן : ג אל ובעידן רוגזא דיי לא תנוח לצלאה קדמוהי אתבהיל קדמוהי איזיל וצלי ותבעי רחמין מניה בגין דלא תקום בפתגם ביש ארום רבון כל עלמיא דיי כל די יצבי יעביד : ד כאשר באתר דאית גזרת מימרא דמלכא דשליט על כל עלמא מתעבדא בבהילו ומן הוא גברא דמחי בידיה ויימר ליה מה עבדתא : ה שומר גבר די נטיר פקודיא דיי לא ינדע

רשי

לו חוה אשתו ונעשים שנים ונקראו המה : בקשו חשבונות רבים . מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש : (א) מי כהחכם . מי בעולם חשוב כאדם חכם : ומי יודע פשר דבר . פשרון של דבר . כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם בירא שמים נתגלו לו רזי פשרין . מי כמשה עושה פשרים בין ישראל לאביהם שבשמים : ועוז פניו ישונא . משאר הבריות עד (שמות לד) כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו : (ב) אני פי מלך שמור . לפיכך אני צריך ונכון לשמור פי מלכו של עולם שהיא הטובה שבכולן . ועל דברת שבועת אלהים . שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו . ד"א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלים בנו בגולגליות וארנוניות . ועל דברת שבועת אלהים . ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום . ועל דברת . ואל דברת שבועת אלהים אשמור פי המלכים . וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנצר (דניאל ג) לך אמרין מלכא נבוכדנצר לא חשחין אנחנא על הדא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד עבודת גלולים נבוכדנצר את ולא מלך : (ג) אל תבהל מפניו תלך . אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט : ואל תעמוד בדבר רע . אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים : כי כל אשר יחפוץ . להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות : (ד) באשר דבר מלך שלטון . בשביל אשר דבר הקב"ה מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה . ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר רע ולא תבואך : (ה) ועת ומשפט ידע לב חכם . החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפטים יש לפני הקב"ה שסופו

אבן עזרא

בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אחת די לאיש : (א) מי כהחכם . יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל באפך תוכיחני יחי ראובן ואל ימות מתן בסתר יכפה אף וכן ימצא אות מושך אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסוק שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם . ואמר הגאון רב סעדיה ז"ל שענינו אשאל מאל אביך ויעזרך ועל שני הפירושים צריכה תוספת מ"ם על את וכן מישרים אהבוך ומישרים הוא תואר היין וכמוהו יתהלך במישרים וכן כיין הטוב הולך לדודי למישרים וישוב אהבוך על העלמות הנזכרות בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו ואין מי שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה חפץ יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר הפוך סופו בתוכו מן כי לא פורש וענין חכמת אדם תאיר פניו ותשים אור בפניו והענין תסיר כעס כענין באור פני מלך חיים וענין ועז פניו ישונא סור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על הרוח יסור הכעס ועזות המצח : (ב) אני . כאשר השלים להוכיח החכם שישמר מפח החשק שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבזה מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו . וענין אני אני אצוך או אזהירך על שני דברים שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא : (ג) אל תבהל . תלך . מצאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו ועיקרם ונדעה לרדוף אל תרבו לדבר ויותר נכון הוא שיחסר שי"ן שהוא במקום אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה אל תרבו שתדברו וכן זאת מלת תלך אל תבהל מפניו ללכת או אל תבהל מפניו שתלך אל ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך פן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כרצונו יוכל לעשות לך : (ד) באשר . בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו להצילך מידו כי הכל יפחדו ממנו אם כן לאדם אף כי למלך האמת שמלא כבודו מעלה ומטה : (ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע . כי לא יבא לו ברוב . ועת ומשפט ידע לב חכם . יש מפרשים עת במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמוהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתים וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאותה העת ולא יתעכב או יהיה פירושו שמנהגו ללכת בכל עת בשנה למדבר הנזכר ועניינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים ככה פירשו רז"ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעי העתים הם אנשי המזלות . ופי' אחר שומר
מצוה

מצודת דוד

מסורס והראוי לאמר זה לבד מצאתי ר"ל התבונן מה שזה לבד מצאתי דהיינו אדם ישר אותו לבד מצאתי שישר הוא מבלי הערימו מול הפכו : אשר עשה האלהים. הוא בעבור כי ידעתי אשר האלהים ברא את האדם להיות ישר ר"ל ללכת בדרך הממוצע בענין המדות בכעס ותוגה ושמחה והדומים מבלי נטות אל הקצה מן הקצוות ואיש אשר אלה לו ניכר הוא מפאת עצמו (אבל אשה כזאת לא נמצאה ואינה ניכרת מפאת עצמה כ"א בהעריכה מול הפכה אז נראה בה שהיא ישרה והגונה למולה) והמה בני אדם הם הם מבקשים מחשבות רבות לנטות פעם אל הקצה האחד וזהו כשרואה שנטה לבבו אל הקצה האחד אבל חכמים יגידו שאז מהראוי לו לנטות אל הקצה האחר למען יבא אל הממוצע כי זהו דרך הישר ובעליו ניכר מפאת עצמו מבלי הערימו מול הפכו :

ח (א) מי כהחכם . מי בעולם חשוב כאדם חכם : ומי יודע . הכ"ף של כהחכם משמש בשתים כאלו אמר ומי כיודע ר"ל מי בעולם מאושר כאדם יודע פתרון כל דבר והוא כפל ענין במ"ש : האיר פניו . כי בעבור החכמה כולם מחבבים אמריו ושמעין לו והוא דבר המרהיב לב האדם ומצהיל פנים : ועוז פניו . חוזק מראית פניו נשתנה לשבח משאר בני האדם והוא כפל ענין במ"ש : (ב) אני פי מלך שמור . הוא מקרא קצר וכאלו אמר אני מזהירך ומלמדך פי מלך שמור לבל תמרה אמרי פיו : ועל דברת . אבל כשמצותו היה אל דבר השבועה שהשבענו האלהים ר"ל שלא יהיה הפך מצות המקום אשר עליהם נשבענו לו בחורב לעשותם ולקיימם : (ג) אל תבהל . אל תהיה נבהל לומר שתלך ותברח מפניו לבל ישיגך לעשות עמך רעה אני מזהירך אל תעמוד בענין רע להמרות פי מלך בבטחון זה כי כל מה שיחפוץ המלך יעשה ואם יחפוץ ברעתך ישיגך במקום שברחת : (ד) באשר . בעבור אשר דבר מצות המלך הוא מושל בכל מקום ולא נמצא מי שימחה בידו לומר לו למה העשה כזאת וקשה א"כ להנצל מידו : ועת ומשפט . ר"ל אם אמנם אין לשמוע לעבור על אחת ממצות ה' אין כל העתים שוות כי יש עת שהשעה צריכה לכך לעבור על המצוה למען שמוע דבר המלך לעשות גדר ומשמרת וכן יש דבר מנהג המלכות הגוזר
על

מצודת ציון

מן הנהוג והרגיל כמו ויבך על צואריו עוד (בראשית מו) :

ח (א) פשר ענין פתרון ופירוש כמו מפשר חלמין (דניאל ה) : ועוז . חוזק : ישנא . מל' השתנות : (ב) ועל . ואל כמו והחונים עליו (במדבר ב) : דברת . לשון דבור : (ג) בדבר רע . בענין רע : (ה) ומשפט . ענין מנהג כמו ומשפט הכהנים (ש"א ב')

ל' ומשפט ידע לב חכם: ו כי לכל־חפץ יש עת
ומשפט כי־רעת האדם רבה עליו: ז כי־איננו
ל' חסר כתי' ידע מה־שיהיה כי כאשר יהיה מי יגיד לו: ח אין
ל' ומ"ל אדם שליט ברוח לכלוא את־הרוח ואין שלטון
כ' מ'. ביום המות ואין משלחת במלחמה ולא־ימלט
י"כ ז' רשע את־בעליו: ט את־כל־זה ראיתי ונתון את־
ל' לבי לכל־מעשה אשר נעשה תחת השמש עת
ד'. ג'. כ' אשר שלט האדם באדם לרע לו: י ובכן ראיתי
ל'. ל'. ל' רשעים קברים ובאו וממקום קדוש יהלכו וישתכחו

מדעם ביש לעלמא דאתי ועידן צלותא ודין וקשוט אשתמודע בלב חכימיא: ו כי ארום לכל עסקא אית עידן טב וביש ועל דין וקשוט אתדן כל עלמא וכד אתגזר מן קדם יי למהוי פורענותא בעלמא על חובת אנשין עבדי בישא דסגיאין עליהון: ז כי ארום ליתוי חכים מה דעתיד למהוי בסופיה עלוהי ארום בעידן די יהי רעוא מן קדם יי לאבאשא ליה מאן הוא די יחוי ליה: ח אין לית אנש דישלוט ברוח נשמתא למכלי ית נשמתא דחיי בגין דלא יפסוק מן גופא דאנשא ולית שלטונא ביום מותא לשיזבא גבר לחבריה ולית מני זיינא מסייען בקרבא ולא ישזיב חוב ית מרוהי ביום דינא רבא: ט את ית כל דין חזית די הוה בעלמא ויהבית ית לבבי למדע ית כל עובדא דאתעביד בעלמא תחות שמשא בעידן די ישלוט אנש באנש לאבאשא ליה: י ובכן ובקושטא חזית חייביא דאתקברו ואשתציאו מעלמא מאתר קדיש דצדיקיא שרין תמן ואזלו לאיתוקדא בגהינם ואתנשין מבין יתבי קרתא והיכמא דעבדו אתעביד להון

ברוח ג' קמצין וסימן מפרק הרים. אין אדם שליט ברוח לכלוא. תבנית כל אשר היה ברוח בד"ה: ימלט ה' וסי' נמסר בעמוס סוף סי' ב' ואיוב סוף סי' כ"ב: ונתון ז' וסי' נמסר בסדר מקץ וירמי' סוף סי' ל"ז: באדם ד' וסי' נמסר בסדר תזריע ומשלי סימן כ"ג:

תולדות אהרן שלט האדם וגו'. זוכר שמיני: ראיתי רשעים. גיטין נו זוכר ויבנ:

אבן עזרא

מגוה לא ירצה לדעת דבר רע. וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק שלאחריו: (ו) כי לכל. ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכנס להלחם עם איש שהשעה משחקת לו וענין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה: (ז) כי איננו. לא ידע מה יהיה ואם ידע ידע דברים על דרך כלל או נסיונות שנסה מי יגיד לו בפרט כאשר יהיו הדברים: (ח) אין אדם. ואילו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסוק יורה שהרוח דומה לאסור בבית כלא כאשר החלותי בתחלת דברי: ואין שלטון. לא תועיל המלכות למלך ולא הנשק המוכן למלחמה. ומשלחת כמו נשק וכמוהו ואיתו מעבור בשלח ועניינו משלחת המלחמה. ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתכונת השומרות הגוף עד עת קץ עם החלי הנכנס בגוף ואם תחלש המתכונת ימות בן אדם. ופירוש רשע רוב התנועה והנלוה כענין והוא ישקיט ומי ירשיע. ובכל אשר יפנה ירשיע. ויש מפרשים שהוא ממון שרובו הוא מקובץ מרשע: (ט) את כל זה. עודנו בענין להזהיר החכם שלא ימרה פי המלך והוא שאני ראיתי אחר שנתתי לבי עת ששלט האדם באדם כמוהו לרע לו ועשה רע לו וזה הענין דבק עם כי לכל חכן יש עת ומשפט: (י) ובכן. המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים בארמונם. ויפרשו ובאו ויהלכו שיעשו רצונם. ויפרשו וישתכחו מתרגום וימלאו. ואחרים אמרו כי ובאו נעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימלא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בשכרו שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעו פייטנים רבים שיאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי נעלם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד ה' וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק ובכן כמו תרגום אז. והענין כשנתתי את לבי אז ראיתי רשעים ששלטו באדם והרעו להם מתו בלא יסורין. קבורים בקברם כענין כי אין חרצובות למותם. ובאו לעולם שנית והענין שיבואו בניהם ויעמדו במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה והם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוברות. תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל

רשי

להפרע מהם. משפט יוסטי"א בלעז והיא הפורענות: (ו) כי לכל חפץ. שהאדם עושה חפצו ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת: כי רעת האדם רבה עליו. כאשר רבה רעת האדם ומאתו גדושה אז באה פקודתו. וכי משמש בלשון כאשר כמו (שמות יח) כי יהיה להם דבר בא אלי: (ז) כי איננו יודע מה שיהיה. כשהרשע עובר עבירה איננו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט ואוי לו בכך: כי כאשר יהיה. הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות כי פתע פתאום יבואנו: (ח) אין אדם שליט ברוח. ברוחו ויצרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו שלא יטלנו מלאך המות: ואין שלטון. של שום מלך ניכר ביום מותו בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו (מלכים א ב) ויקרבו ימי דוד למות לא הוזכר מלכות כאן: ואין משלחת במלחמה. זו לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: (ט) את כל זה ראיתי. האמור למעלה: ונתון את לבי לכל המעשה. וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי ראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו (במדבר כד) ואחריתו עדי אובד כך פרעה כן נבוכדנצר וכן סנחריב: (י) ובכן. ואז: ראיתי רשעים קבורים. בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים שהיו ראוים להטמן בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שנאמר עליהם (ישעיה כג) זה העם לא היה ושלטו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו. כך דרשוהו רז"ל. ולענין השכחה כך נדרש באגדה וסופו שישתכח שמם וזכרם מן העיר עצמה אשר כן עשו בה שנאמר (יואל ד) וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שניאצו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר (תהלים עג) ה' בעיר צלמם תבזה: גם זה. אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר להפרע בעושי הרעה והבריות סבורים אין דין

מצודת ציון

(ש"א ב'): (ו) כי. כאשר: רעת. עניינו מחשבה כמו בנתה לרעי (תהלים קלט): רבה. גדולה: (ח) ברוח. ברצון: לכלא. מל' בית הכלא ומאסר: הרוח. עניינו נשמת רוח האדם: משלחת. עניינו נשק וכלי זיין כמו ויעש שלח לרוב (דה"ב לב): רשע. עניינו חרדה ובלבול כמו ובכל אשר יפנה ירשיע (ש"א יד): (י) ובכן. ואז כמו ובכן אבא אל המלך (אסתר ד): וישתכחו. מל' שכחה: כן. עניינו אמת וראוי כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז): פתגם

מצודת דוד

על כל אנשי המדינה שמהראוי לשמוע לה ואם היא לעבור על המצות כי דינא דמלכותא דינא: (ז) כי איננו יודע. ר"ל כי בתחלת המחשבה אין האדם יודע להשכיל מה שיהיה לאחרונה למען דעת ממנו העת והמשפט: כי כאשר יהיה. ר"ל ואף אם ישכיל מה בתחלת המחשבה מדבר שיהיה לאחרונה זהו דרך כלל אבל מי יגיד לו פרטי הדברים כאשר יהיו באמת בעת שיותן כי מחשבת הלב לא תגיד כל זאת לאדם בתחלת המחשבה כ"א אחר העמקת המחשבה בעיון רב אז ישכיל ויבין את כל אלה ולפיהן יוכל לדעת העת והמשפט: (ח) שליט ברוח. איננו מושל על רצון שליח המקום הבא ליטול את הנשמה כי לא יוכל לבטל את רצונו לכלוא את הנשמה בתוך הגוף לבל יוכל נקהה: ואין שלטון. אין הממשלה מועלת ביום המות להנצל על ידה מן המיתה: ואין משלחת במלחמה. הנשק המוכן בעת המלחמה אין מועיל להציל מן המות: ולא ימלט רשע. החרדה והבלבול מה שבעל זרוע מחריד ומבלבל את העומד עליו החרדה ההיא לא ימלט את בעליו מיד שליח המקום הבא לקחת את הנפש: (ט) את כל זה. האמור למטה כל המעשה אשר נעשה ראיתי בעיני ושמתי לבי עליהם להבינם: תחת השמש. ר"ל בזה העולם: עת. וכמה ראיתי והבנתי אשר הזמן היא שבני האדם שולטים זה על זה לעשות רעה זה לזה על כי היכולת נתון ביד הרוצה להרע אל זולתו: (י) ובכן ראיתי. ואז ראיתי כנופלים רשעים שהיו בשפל המצב ובני אדם חשבו שלא יוסיפו עוד לקום לחזור לקדמותן כאלו כבר היו קבורים בארץ: ובאו. ואח"כ כאלו חזרו ובאו מקברם ושבו לקדמותן: וממקום קדוש יהלכו. והצדיקים המתהלכים ממקום קדוש אשר כל דרכם מקודשה לקדושה: וישתכחו בעיר. והם כאשר נשו לא קמו עוד ונשתכחו מן הלב בעיר עצמה אשר עשו בה האמת והראוי: גם זה הבל. ר"ל אף שבזה יש מה מן התועלת כי בהיות כן יש שכר הרבה לאוחז במעשי הצדק בראות הקיפס הרשעים

בעיר אשר כן־עשו גם־זה הבל : יא אשר אין־ ז' פ"ס
נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על־כן מלא ח' כמע'
לב בני־האדם בהם לעשות רע : יב אשר חטא ג' חסר
עשה רע מאת ומאריך לו כי גם־יודע אני אשר ל' . ל'
יהיה־טוב ליראי האלהים אשר יראו מלפניו : פ'
יג וטוב לא־יהיה לרשע ולא־יאריך ימים כצל פ'
אשר איננו ירא מלפני אלהים : יד יש־הבל אשר ל' ותכנע ל' כסיפרא
נעשה על־הארץ אשר | יש צדיקים אשר מגיע
אלהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע ל' חסר כסי' וכפסו' ל'
אלהם כמעשה הצדיקים אמרתי שגם־זה הבל : ל' . ו'
טו ושבחתי אני את־השמחה אשר אין־טוב ג'
לאדם תחת השמש כי אם־לאכל ולשתות
ולשמוח והוא ילונו בעמלו ימי חייו אשר־נתן־ ג' חד מס' ל'

על כן ט' בטעם פזר וסי' על כן לא יאכלו בני ישראל. על כן קראו למקום ההוא מחנה דן. כי על כן הוא מרפא את ידי דירמיה. על כן חרה אף ה' בעמו. על כן לא ידרכו כהני דגון. על כן אבכה בבכי יעזר. על כן מלא לב בני האדם. קראו את שם המקום ההוא עמק ברכה דד"ה לימים האלה פורים : אלהם ב' חסר בסיפר' וסי' אשר יש צדיקים אשר מגיע אלהם כמעשה הרשעים ב' בפסו' : השמחה ג' וסי' הרבית הגוי לא הגדלת השמחה. קול תרועת השמחה דעזרא. ושבחתי אני השמחה אשר אין טוב :

תולדות אהרן נעשה פתגם. עקידה שער ג עקרים מ"ד יב : מאת ומאריך לו. עקידה שער ג : טוב ליראי האלהים. עקידה שער מב : לא יהיה לרשע. קדושין לג : יש צדיקים. הוריות י (הוריות מז) זוהר שמות בראשית ב' מקומות : את השמחה. שבת ל זוהר פקודי :

אבן עזרא

כל טוב שעשה והרשע מת בשלוה והניח בניו במקומו גם זה הבל : (יא) אשר. בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם חפץ בנפשם לעשות רע כי סר הפחד מהם : (יב) אשר חטא. כי יראו חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו האלהים אע"פ שידעו המבינים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה : (יג) וטוב לא יהיה לרשע. באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימים כלל ובעבור היות רשע לענינים רבים פירש שזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים : (יד) יש הבל. מתחלת זה הפסוק עד פסוק גם זו ראיתי חכמה הם ששה עשר פסוקים בענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש צדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע כענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים : (טו) ושבחתי. אז שבחתי את השמחה כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירוש ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח

רשי

ואין דיין : (יא) אשר אין נעשה פתגם משפט מעשה הרעה מהרה. שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה וע"כ הם סבורים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע : (יב) אשר חוטא וגו'. לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו : מאת. מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאת שנים מאת אלף וכן (ישעיה נא) ושכורת מקרא קצר וחסר שכורת כעס ולא מיין כשאר שכרות : כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני שסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו וליראיו יהיה טוב וטוב לא יהיה לרשע לפי אשר איננו ירא לפני האלהים : (יד) יש הבל. דבר המבהיל את הבריות : אשר יש צדיקים. שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותינו דרשו לצד אחר במסכת הוריות ואינו מיושב לי על פשוטו דבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל : (טו) את השמחה. שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודי' ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בכסף ומרבית וגזל כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו בענין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחרי אשת איש : לאכול ולשתות. ממה שחנן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו. ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא תלמוד תורה כענין שנאמר (ישעיה נה) לכו שברו ואכלו וגומר : והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנאמר (שם נח) והלך לפניך צדקך : ימי חייו אשר נתן לו האלהים. יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות

מצודת ציון

(יא) פתגם. ענינו כמו דבר וכן ונשמע פתגם המלך (אסתר א) : (טו) ילונו. ענין התחברות כמו

מצודת דוד

הרשעים אחרי נפלם ואבדן הצדיקים הנה עכ"ז להבל יחשב וכמו שמפרש במקרא שלאחריו : (יא) אשר אין נעשה. עתה יפרש למה נחשב להבל ואמר כי בעבור שלא נעשה מהרה כי עודו חי לא נעשה בו דבר תשלום גמול מעשה הרעה לזה נתמלא מחשבת לב בני האדם בקרבם לעשות רע בחושב' שאין השגחה ואין דין : (יב) אשר חוטא. גם בעבור כי ירא[ו] אשר חוטא אחד עולם ועושה רע למאה אנשי' והאלהי' מאריך לו אף ואינו משלם לו גמול והרשע כזה המאבד נפשות רבות לא יתכן כ"כ בעיני הבריות שהמקום יאריך לו אף וכאשר התלונן איוב באמרו מעיר מתים ינאקו כו' (איוב כד) : כי גם יודע אני. כאומר לא יחשוב מי שאני כאחד מהם שבעבור זה גם לבי בקרבי מלאה לעשות רע כי לא כן הוא כי כמו שהמשכילים המבינים דרכי ה' יודעים אמתת הדבר כן גם אני יודע אשר בעולם הנצחי יהיה טוב רק ליראי האלהים ובגמול אשר ייראו מלפניו : (יג) וטוב לא יהיה לרשע. בעולם הנצחי לא יהיה טוב לרשע ומהר יוכרת נפשו ולא יאריך שם ימים ויהיה כצל הזה שאינו מאריך להיות במקום אחד כי מהר ינטה ממקומו על ידי נטיית השמש : אשר איננו. זה יהיה לו בגמול אשר איננו ירא מלפני אלהים : (יד) על הארץ. בזה העולם : כמעשה הרשעים. מה שהיה ראוי להגיע אל הרשעים על מעשיהם : כמעשה הצדיקים. מה שהיה ראוי להגיע אל הצדיקים על מעשיהם : אמרתי שגם זה הבל. ר"ל אף כי אם רק מעט מן הזמן מגיע טובה אל הרשעים ורעה אל הצדיקים ויש בזה מה מן התועלת כי אם היה מגיע טובה לצדיקים ורעה לרשעים בכל זמן היה כמעט בטל הבחירה כי היה כאלו האדם מוכרח במעשה הצדק בעבור עונש הרשע וגמול הצדק והיה א"כ שכר הצדיק כמעט קט עכ"ז גם זה להבל יחשב כי עכ"פ בזמן ההוא כל מעשה הצדק המה רפויים ביד האנשים בראותם אז טובת הרשעים ורעת הצדיקים : (טו) ושבחתי אני את השמחה. משבח אני את ענין השמחה אשר אין טוב לאדם בעולם כ"א לאכול ולשתות כאות נפשו : לשמוח. ע"י כי האכילה והשתיה מביאים את השמחה : והוא. השמחה יתחבר עמו בעת יעמול לבל ימשער הרבה בטורח העמל : ימי חייו. השמחה יתחבר עמו בעמלו בכל ימי חייו

אשר

לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ טז כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־
לִבִּי לָדַעַת חָכְמָה וְלִרְאוֹת אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה ג' וח"ל
עַל־הָאָרֶץ כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֵׁנָה בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ כ'
רֹאֶה׃ יז וְרָאִיתִי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי לֹא י"ב
יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה כ' מ"ל
תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ ל'
וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל ל'
לִמְצֹא׃ ט א כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר . ד' בנ"י
אֶת־כָּל־זֶה אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם ו' ל' ל'
בְּיַד הָאֱלֹהִים גַּם־אַהֲבָה גַם־שִׂנְאָה אֵין יוֹדֵעַ
הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם׃ ב הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה י"א דגשים
אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ כ'. כ'. ל'.

ולראות ג' וסי' לעיל בספרא סימן ג': ובלילה ה' וסי' ורמשל ביום ובלילה. מדי עברו יקח אתכם. ובלילה שירה עמי. ובלילה יהי כגנב. ובלילה שנה בעיניו איננו ראה. נתתי אל לבי ד' בליש' נתינה אל לב וסי' והחי יתן אל לבו. כי את כל זה נתתי. ולא הגדתי לאדם. ויתן אלהי אל לבי:

תולדות אהרן מקרא אחד לצדיק. שם נס:

ליה יי בעלמא הדין תחות שמשא: טז כאשר כמא די יהבית
ית לבבי למנדע חוכמת אוריתא ולמחזי ית גוון דאתעביד
על ארעא ארום אף חכימא דיצבי למעסק באוריתא ולאשכחא
חוכמתא טורחא הוה ליה ארום אף ביממא לא ינוח ובליליא
שינתא בעינוהי לא חזי: יז וראיתי וחזית אנא ית כל עובד גבורתא
דיי ארום דחילא הוא ולית ליה רשו לאנש לאשכחא ית עובד
גבורתא דיי דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא כד יטרח
אנש למתבע מה דעתיד למהוי ולא ישכח ואף אם יימר גבר
חכים במימריה למנדע מה דעתיד למהוי בסוף יומיא ולית
ליה רשו למשכח: א כי ארום ית כל דין יהבית על לבי
ולמבלוש ית כל דין די צדיקיא וחכימיא ותלמידיהון דמשתעבדין
להון על עיסק אולפן אוריתא ומסירין בידא דיי ומניה אתגזר
על כל עלמא כל מה דיהי ביומיהון אף רחמתא די רחמינון
גבר אף סניאתא דסנינון. גבר לית נביא בעלמא די ינדעמה דיהי
באנשא כולא במזליא איתגזר למהוי קדמיהון: ב הכל כולא
במזליא תליא מן שמיא אתגזר מה דעתיד למהוי לכולא אירעון
חד לזכאה ולחייבא לדתקנן אורחתיה ולמדכי נפשיה ולמסאיב
נפשיה ולמקרב נכסת קודשיא ולדליתוהי מקריב נכסת קודשין

אבן עזרא

ויתענג: (טז) כאשר. כמעט שבחתי את השמחה כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק כמעשה הרשע עד נדדה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבות. וי"ו עיניו שב אל לבי: (יז) וראיתי. קצות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו נפשם ועמלו חכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו. ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי בשלי הסער הגדול ועל זה הענין צעק איוב הצדיק: (א) כי את כל זה וגו' לבור. היה ראוי להיות בחולם וכן ירון ושמח בעבור היות שניהם מפעלי הכפל והוא כמו לברור מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיהם אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים מתי יבואם הכל לפניהם ולא ירגישו או פי' לפניהם קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר: (ב) הכל. הכל יבא לכם כמו שיבא לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שיש פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך העור והשומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזני'. ודקדוק כטוב כחוטא כי הכפי"ן בלשון הקדש כמו כעבד כאדניו כי ישוב העבד כאדון והאדון כעבד אין הפרש ביניהם וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כחשכה כאורה. והמפרש כימים אשר ישבתם הימים אין טעם וריח לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם והנכון כי מקדש הלכו המרגלים ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב התרים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח בממונו וטוב וחוטא בלבו ונשבע

רשי

ולשתות ולשמוח והוא ילוונו בעמלו: (טז) כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה אלא לשון זמן כמו בראשית לו) כאשר בא יוסף (שם מג) כאשר כלו לאכול וגו' אף זה כן כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגומר. אז וראיתי כל מעשה ה-להים: שנה בעיניו איננו רואה. הרשע השטוף אחר הממון והעריות: (יז) את כל מעשה האלהים. שמסר לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגומר. אין הבריות יכולין לעמוד על סוף דרכו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמול האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולין: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי מרע"ה לא עמד על הדבר באומרו (שמות לג) הודיעני נא את דרכיך: (א) ולבור. ולברר: את כל זה. ביררתי והבחנתי: אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם ביד האלהים. הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם: ועבדיהם. הם תלמידיהם משמשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ואין מכירין לתת לב במה יאהבו למקום ובמה הם שונאים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: (ב) הכל כאשר לכל. הכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד. ויודעים שסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכולם כל זה הם יודעים ואף על פי כן בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק. כגון נח: לרשע. פרעה נכה זה נגלע וזה נגלע: לטוב. זה משה: לטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו מרגלים. אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם: ולזובח. זה יאשיהו שנאמר (ד"ה לז) ויזבח יאשיהו: ולאשר איננו זובח. זה אחאב שביטל את ישראל מעלות לרגל זה מת בחצים וזה מת בחצים: כטוב. זה דוד: כחוטא. זה נבוכדנצר. זה בנה בית המקדש וזהו החריבו זה מלך ארבעים שנה וזה מלך ארבעים שנה: הנשבע. זה צדקיהו שנשבע לשקר שנאמר (ד"ה לו) גם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו וגו': כאשר שבועה ירא. זה שמשון שנאמר (שופטים יד) ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למדנו שהיתה שבועה חמורה לו זה מת בניקור עינים

מצודת ציון

כמו גם אשור נלוה עמם (תהלים פג): (יז) בשל. ענינו כמו בעבור וכן בשלי הסער הגדול (יונה א):

ט (א) **ולבור**. ולברר: ועבדיהם. מעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיהם (איוב לד): (ב) כטוב כחוטא. בא בשתי כפי"ן ויורה על דמיון גמור וכן כעמי כעמך מ"א

מצודת דוד

אשר נתן לו האלהים לחיות בזה העולם: (טז) כאשר. מוסב למעלה לומר מתי שבחתי את השמחה ואמר כאשר שמתי את לבי לדעת חכמה ולהתבונן בה ולראות במוחש דבר הנעשה למען השכיל מהם הנהגת האדם: כי גם. כ"כ חשבה לבי הרבה מהמחשבות עד כי נדד' שנתי מעיני ביום ובלילה: בעיניו איננו רואה. מוסב על הלב ר"ל עיני לבי ואמר בדרך שאלה והוא ענין מליצה: (יז) וראיתי. אז הסתכלתי והתבוננתי את כל מעשה האלהים והשכלתי אשר לא יוכל האדם למצוא ולדעת אמתת המעשה הנעשה בזה העולם: בשל. בעבור אשר אם יעמול האדם לבקש ולדעת לא יוכל למצוא: וגם. ואפי' אם חכם לבב יחשוב לדעת לא יוכל למצוא עם רוב חכמתו ומוסב למעלה לומר כאשר שמתי לבי לדעת חכמה וראיתי את זה אז שבחתי את השמחה הואיל ובענין זולתו יעמול האדם ולא ישיג תוחלתו:

ט (א) **כי** את כל זה. האמור למעלה שמתי אל לבי ולברר ממנו את כל זה אשר הצדיקים והחכמים עצמם ומעשיהם אשר יעשו הכל המה ביד האלהים והם אינם שולטים לא בעצמם ולא במעשיהם: גם אהבה. אפילו האהבה שאוהבים את מי גם השנא' ששונאים את מי אין האדם יודע מהו הסיבה: הכל לפניהם. כל אלה נגזר מן השמים לפני בואם: (ב) הכל כאשר לכל. הכל יבוא להם כמו שיבוא לכל וחוזר ומפרש מקרה א' לצדיק ולרשע כו': לטוב. המטיב עם הבריות: ולטהור. המתקדש בדברי קדושה: ולטמא. המתאב בדברים מגונים וקלות ראש: ולזבח. קרבנות לשמים: כטוב כחוטא. בענין המקרה כמו הטוב כן הוא החוטא וכמו החוטא כן הוא הטוב:

וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר
שְׁבוּעָה יָרֵא׃ ג זֶה ׀ רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת
הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־
הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו
אֶל־הַמֵּתִים׃ ד כִּי־מִי אֲשֶׁר יְבֻחַר אֶל כָּל־
הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי־לְכֶלֶב חַי הוּא טוֹב מִן־
הָאַרְיֵה הַמֵּת׃ ה כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ
וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם
שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם׃ ו גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם
גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד
לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ז לֵךְ
אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי
כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃ ח בְּכָל־עֵת
יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר׃ ס׳
ט רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי

ג׳ ר"ף בטעם · י"א דגשים · יחבר קרי · י"א בכתוב · ל׳. ל׳ וחד נכלב · מ"ל. ל׳ וח׳ · ד׳ מ"ל · י"ב פסו׳ גם גם גם · כ׳ ותוחלת אונים · ל׳. ל׳ · ל׳ · ס׳. ב׳ בסוג

כטבא כחייבא כגבר דיומי לשקרא כגבר דמומתא דחיל׃ ג זה דין מזל ביש בכל עלמא די יתעביד תחות שמשא ארום ארעון חד לכולא לכל דיירי עלמא ואף לבא דבני אנשא אתמלי ביש על דא וחולחולתא בלבביהון כל יומי חייהון ובתר סופוהי דאנשא נטיר ליה לאתווכחא עם מתיא בדין חייביא׃ ד כי ארום מן גברא די אתחבר לכל פתגמי אוריתא ולמקני חיי עלמא דאתי אית ליה סבר ארום כלבא חייא הוא טב מן אריא די הוא מית׃ ה כי ארום צדיקיא ידעין דאין יחובון עתידין למהוייהון חשיבין כמתיא לעלמא דאתי בגין כן נטרין אורחיהון ולא חייבין ואין יחובון תייבין בתיובתא וחייביא ליתיהון ידעין מדעם טב על דלא אוטיבו עובדיהון בחייהון וליתיהון ידעין מדעם טב לעלמא דאתי ולית להון אגר טב בתר מותיהון ארום אתנשי דכרניהון מבני צדיקיא׃ ו גם בתר מותיהון דרשיעיא לית בהון צרוך אף רחימתהון אף שנאתהון אף קנאתהון הא כבר הובדון מן עלמא וחולק טב לית להון עוד עם צדיקיא לעלמא דאתי ולית להון הנייה מן כל מה דאתעביד בעלמא הדין תחות שמשא׃ ז לך אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי עתיד מרי עלמא למימר לכל צדיקיא באנפי נפשיה אזיל טעום בחדוא לחמך דאתותב לך על לחמך די יהיבתא לעניא ולחשיכא דהוו כפין ושתי בלב טב חמרא דאצטנע לך בגן עדן חלף חמרך דמזגתא לעניא ולחשיכא דהוו צחי ארום הא כבר אתרעית קדם יי עובדך טבא׃ ח בכל בכל עידן יהויין כסותך חורין מן כל סואבת חובתא ושמא טבא דמתיל למשח רבותא קני בגין די ימטון ברכן על רישך וטיבותך אל יחסר׃ ט ראה חזי חיין

חטא כחטא ג׳ חסר וסי׳ הוי גוי חטא עם כבד עון. אשר חטא עשת רע. כטוב כחטא הנשבע כאשר שבועה ירא: יבחר יחבר קרי כי מי אשר יבחר אל כל החיים והוא חד מן א"ב מן מלין דכתי׳ מוקדם מאוחר וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד: י"ב פסו׳ אית בהון ג׳ פעמים גם וסי׳ גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום. ויצו גם את השני גם את השלישי גם. ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה. לא איש דברים אנכי. גם צאנכם גם בקרכם קחו. משול בנו גם אתה. וישאל שאול ביי. כי גם אחיך ובית אביך. כי גם נביא גם כהן. גם תמול גם שלשום. גם לא שמעת גם לא ידעת. גם אהבתם גם שנאתם: אבדה ב׳ וסי׳ ותוחלת אונים אבדה. גם קנאתם כבר אבדה: אל יחסר ב׳ וסי׳ שררך אגן הסהר. ושמן על ראשך:

תולדות אהרן זה רע. זוהר בלק: כי לכלב חי. שם ל: יודעים שימותו. ברכות יח: והמתים אינם יודעים. שם (ברכות ד): גם אהבתם. הוריות יד: אכול בשמחה. ברכות ע
עקידה שער כה עקרים מ"ד כח: יהיו בגדיך לבנים. שבת קנג זוהר תרומה דברים: ושמן על ראשך. שם תרומה: ראה חיים. קדושין ל זוהר מקץ קדם:

רשי

עונים וזה מת בניקור עינים. על כן: (ג) לב בני האדם מלא רע. שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: ואחריו אל המתים. וסופן יורדים לגיהנם: (ד) כי מי אשר יבחר אל כל החיים יש בטחון. כי בעודו בחיים אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנאמר אל כל החיים אפילו לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. ושניהם רשעים טוב היה לו לנבוזראדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכדנצר רבו שנקרא אריה שנאמר (ירמיה ד) עלה אריה מסובכו ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן. ורבותינו דרשו לענין מחתכין את הנבילה לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בחמה אסור לטלטלו אלא אם כן הניחו עליו תינוק או ככר: (ה) כי החיים יודעים שימותו. ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה ואילך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: (ו) גם אהבתם. שאהבו פתי ולצון: גם שנאתם. ששנאו דעת: גם קנאתם. שהקניאו להקב"ה במעשה ידיהם: וחלק אין להם וגו׳ בכל אשר נעשה וגו׳. לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו ע"ג ואין להם כפרה לאחר מיתה: (ז) לך אכול בשמחה. אבל אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה: (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום. ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מחר עד עת יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך כך דרשוהו רבותינו במסכת שבת: (ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. ראה והבן ללמוד אומנות

אבן עזרא

הדבורו: (ג) זה רע. אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים וישוב אחריו ללב בני האדם ואמר בענין הזה בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם: (ד) כי מי. זו מחשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון. ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתוב יבחר וענינו כי המת לא יוכל לבחור: (ה) כי החיים. והחיים אפילו הם כסילים יודעים שימותו והמתים אפילו הם חכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם: (ו) גם אהבתם. כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם: (ז) לך אכול. זה דבור לב בני האדם והוא הוללות והענין אחר שאין למת חלק בעולם כשאתה בחיים לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים רצה אלהים שתעשה: (ח) בכל עת. המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך

מצודת דוד

הנשבע. הרגיל בשבוע׳ ולא יחשוש פן לא יוכל לקיימה: כאשר שבועה ירא. החדל מן השבוע׳ כי ירא פן לא יוכל לקיימ׳: (ג) זה רע כו׳. ר"ל בכל מה שנעשה בעולם אין דבר רע וקשה כזה אשר מקרה אחד יקרה לכל בני האדם: וגם בעבור זה. גם לב בני האדם מלא מחשבת רע להשוב שאין השגחה ואין משפט: והוללות. בכל ימי חייהם יש בלבבם שיגעון וערבוב הדעת: ואחריו. אחר הם יעמוס יורדים אל המתים ר"ל לא הלכה מהם השיגעון עד כי מתו ושכבו בקבר עם המתים ואבד א"כ שכרם ותוחלתם: כי מי. מבני האדם ואפי׳ הוא רשע וחוטא: אשר יחבר. אשר יתחבר עצמו אל כל החיים ואפי׳ גם המה רשעים מ"מ בעוד הוא חי יש לו בטחון לרשת עוה"ב אולי ישים על לבו וישוב לפני מותו: כי לכלב חי. על הכלב החי יאמר שהוא טוב יותר מן האריה המת וכאומר כן הוא בבני אדם שהחי יותר טוב מן המת הואיל ולחי יש בטחון: (ה) יודעים שימותו. ומתפחדים א"כ מן הדין ומתחרטים על פשעם: אינם יודעים מאומ׳. ר"ל אין להם מה לדעת ואין תועלה בידיעה כי אחר המיתה אין מועיל חרטה: ואין עוד להם שכר. אין מקום לעשות עוד [illegible] לקבל שכר פעולה: כי נשכח זכרם. אלא נשכח זכרם כי כשהאדם חי ומתחרט על פשעו או עושה מצוה נזכר אז לטובה משא"כ המתים: (ו) גם אהבתם וגו׳ כבר אבדה. ר"ל מעתה אין תועלת במה שאהבו דעת ושנאו רשע ויקנאו קנאת המקום להתקצף על עוברי רצונו: וחלק גו׳. מעתה ועד עולם אין להם עוד חלק בכל הדבר אשר נעשה בזה העולם: (ז) לך אכול. ר"ל אין מהראוי לך להצטער ולסגף כי לך אכול כו׳: כי כבר רצה. ר"ל וזהו אם כבר רצה האלהים את מעשיך ע"י שעשית הטוב והישר ומעשיך רצויי׳ לפני המקום אז התענג והשמח: (ח) בכל עת. גם התענג במלבוש נקי ובכל עת יהיו בגדיך לבנים ונקיים ועל ראשך לא יחסר השמן כי בכל עת תסוך ראשך בשמן למען התענג: (ט) ראה חיים. עכשיו אמר דרך כלל ראה שיהא חייך חיים ר"ל

הבלך אשר נתן־לך תחת השמש כל ימי הבלך
כי הוא חלקך בחיים ובעמלך אשר־אתה עמל
תחת השמש: י כל אשר תמצא ידך לעשות
בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה
בשאול אשר אתה הלך שמה: יא שבתי וראה
תחת־השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים
המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבנים
עשר וגם לא לידעים חן כי־עת ופגע יקרה את־
כלם: יב כי גם לא־ידע האדם את־עתו כדגים
שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח

טבין עם אתתא דרחמתא כל יומי חיי הבלותך די יהב יי לך במזלא בעלמא הדין תחות שמשא ארום היא חולקך בחיין ובטורחותך די אנת טרחת בעלמא הדין תחות שמשא: י כל די מספקא ידך למעבד טיבו וצדקתא עם מסכינא בכל חילך עביד ארום בתר מותא לית לגבר עובדא וחושבנא ומנדעא וחוכמתא בבית קבורתא דאת אזיל תמן ולא יסייעון לך אלהן עובדין טבין וצדקתא בלחודיהון: יא שבתי אמר שלמה מלכא כד הויתי יתיב על כורסי מלכותי אסתכלית וחזית בעלמא הדין תחות שמשא ארום לא גוברין דאינון קלילין כנשרין מסתייען למרהט לאשתיזבא מן מותא בקרבא ולא גבריא מסתייען באנחותהון קרבא בגבורתיהון ואף לא חכימיא מסתייען בחוכמתהון למסבע לחמא בעידן כפנא ואף לא סוכלתנין מסתייען בסוכלתנותהון למכנוש עתרא ואף לא ידעי בינה מסתייען (ס"א משמיעין) במנדעותהון למשכח רחמין בעיני מלכא ארום עידן וערעיתא במזליהון יערע ית כלהון: יב כי ארום אף לא אשתמודע לגבר ית זמניה בין טב לביש מן מה דעתיד למהוי בעלמא ולמיתי עלוי כנוני ימא דמתאחדין

הבלך ב' ובפסוק ואינו מן א"ב מן ב"ב ובפסוק וסי' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הבית בס"ד: תמצא ידך ג' וסי' תנה נא את אשר תמצא ידך. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. תמצא ידך לכל אויביך: הלך ז' חסר בכתו' וסימ' דור הולך ודור בא. בשאול אשר אתה הלך שמה. כשהסכל הלך. כי הלך האדם אל בית. הלך לדודי למישרים. כי גדול מרדכי ב' בו. וב' מ"ל בתהלים רוח הולך ולא ישוב. הולך תמים ופועל צדק: ידע י"ט וסי' אל אלהי ה' הוא ידע. וישבע עוד דוד ויאמר. ויאמר דוד לאחימלך. בטרם ידע הנער. וחברו קרא אבי. לכן ידע עמי שמי. ויאמרו השרים אל ברוך. ויוחנן בן קרח אמר. ויאמר צדקיהו אל ירמיהו. יכבדו בניו ולא ידע. תבואהו שואה לא ידע. אך בצלם יתהלך איש. איש בער לא ידע וכסיל לא. כי תאמר הן לא ידענו. נבהל להון איש. שומר מצוה לא ידע דבר רע ב' בו. כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים. והסכל ירבה דברים:

תולדות אהרן אשר תמצא ידך. זוכר מקן קרח פנחס: לא ידע האדם. סנהדרין פ"א:

אבן עזרא

אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדיך לבנים. והענין שלא יהיו מעטיך מגואלים. וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב. וטעם שיקח אשה ולא ישגה בזרה. וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעולם הזה עשה כי העולם הבא איננו עולם מעשה כי אם עולם הגמול. והפירוש הנכון שהפסוקים שיש למעלה ולמטה הם דבקים והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו הוא כנוי בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ושמח עם אשה שחשקת בה וכל אלה הם תענוגי הגוף לבדו: (י) כל אשר. כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשבה ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה: (יא) שבתי. אמר שלמה שבתי וחזרתי כי ששבחתי השמחה וכי הטוב שיבקש האדם התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעולם הזה ולא יתענג בו כי ראיתי קלים יכשלו ושאין להם כח לרוץ יברחו וימלטו: ולא לגבורים המלחמה. כענין וגבור לא ינצל ברב כח: וגם לא לחכמים לחם. שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים ויהיו ראשים והדבר הפוך ברוב: וגם לא ליודעים חן. בעיני הממשלה שיאהבו אותו ויסורו אל משמעתו: כי עת ופגע יקרה את כלם. ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה הנזכרים לבדם והענין כי אין יכולת ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכות אין להם לחם. והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במתכונת המערכת העליונה הראשונה. ופירוש פגע פגיעת אחד מן המערכת באחד מהשבעה שהוא החצי וחציו לפניו ואחריו ושלישיתו וחציו לפניו ואחריו ודע כי מלת עת חסרת נו"ן ועתה אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומבולע ונוסף ונעדר כי אם אותיות אהו"י כאשר פירש ר' יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז"ל ואות הנו"ן ימצא בראש מבולע וחסר וכן באמצע ובסוף כמו נסע שבולע הנו"ן בדגש ויסע וכן וישא ויתן ויטע וירד ויפול ויגוף ויכול עלהו ובפועל יראו הנוני"ן כלם נוסע נושא נותן נוטע נודר נופל נוגף נוכל ובליווי יחסרו הנוני"ן כמו קומו סעו שאו את ראש תנו יד לה' ופעמים ישארו הנוני"ן על מתכונתם כמו נפלו עלינו ובאמצע ימצא מובלע בנו"ן שני במלת שתי כי הוא מן ולא השנה לו וכן בת חסרת נו"ן בן וכן עת הוא ענת וכמוהו בדברי קדמונינו ז"ל עונה וכן בלשון ארמית וכעת וכענת ודגשות תי"ו עתו להתבלע הנו"ן כדגשות תי"ו בתיו ונו"ן אני במלת אתה וכן חטים ושניהם נראים בארמית ותי"ו אמתו כי שרשו מן אמונה והתי"ו לשון נקבה יורה עליו ותהי האמת נעדרת וכן תי"ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק ישאר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא: (יב) כי גם. אמר כי העת והפגע ימנעהו שיעשה מה שיחפוץ ועוד

רשי

להתפרנס ממנו עם ת"ת אשר בידך: כי היא חלקך בחיים. אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעה"ז להתפרנס מן האומנות ובעה"ב שיגיעת שניהם משכחת עון: (י) כל אשר תמצא ידך לעשות. רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: כי אין מעשה וגו' בשאול. לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך שום חשבון כשאול שתדאג ממנו. וכן המקרא מסורס כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכך נדרש במדרש והבא לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: (יא) שבתי וראה. כמו זכר ווי"דונט בלעז: לא לקלים המרוץ. לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיעה פקודתו: ולא לגבורים המלחמה. לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אני שהיה לחמי ליום (מלכים א ה) שלשים כור סולת וגו' ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקלי ומקידה: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב בתחלה (איוב א) ויהי מקנהו וגומר כשבאה שעתו אמר (שם יט) חנוני אתם רעי: ולא ליודעים חן. הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע. כמשמעו. ד"א כי עת יקרה אותם והפגיעה והתחינה יהיו רגילין בהם שלא יבואו לדברים הללו: (יב) כדגים שנאחזים במצודה. כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה

מצודת ציון

(מ"א כב): לך. הוא ענין זרוז: כי. אם: (י) תמצא. תשיג ותוכל: וחשבון. מחשבת בינה: בשאול. בקבר: (יא) כי. אשר: המרוץ. מל' רוצים ורדיפה: ופגע. ענינו מכת מות כמו גש פגע בו (ש"ב א): יקרה. מל' מקרה: (יב) שנאחזים. מל' אחיזה ולכידה: במצודה. מל' ציד והוא כעין רשת שצדין בו: רעה. ר"ל מכאובה: בפח. הוא הרשת כפח

מצודת דוד

ר"ל להתענג בטוב כי חיי צער לא יקרא חיים: עם אשה. גם אתה תתענג עם האשה אשר אהבת לקחת לך לאשה למען לא תהיה עינה נרפה בך לכן עמה תתענג כל ימי חיי ההבל אשר קצב ונתן לך המקום לחיות בעולם (וקורא לימי חיי האדם ימי חיי הבל לפי שאינם נצחיים). או ר"ל שב בשלום עם אשתך שתהא חייך חיים כי חיי מריבה לא יקראו חיים: כל ימי הבלך. כן תתנהג כל ימי הבלך: כי הוא. הדבר הזה לבד הוא חלקך בימי החיים ולא יותר: ובעמלך. בכל העמל והטורח שאתה עמל בזה העולם אין לך בהם חלק רק זה לבד: (י) כל אשר כו'. עודך חי עשה כל אשר תשיג ידך לעשות בכחך הן מעשה המצוה הן מעשה התענוג': כי אין מעשה כו'. בשאול כי כשתהיה בקבר אין שם מעשה התענוג ומחשבת בינה ודעת חכמה: אשר אתה הולך שמה. לפי שבכל עת מתקרב יום המיתה לבוא אל הקבר לזה אמר אשר אתה הולך שמה כאלו הולך להתקרב אל הקבר: (יא) שבתי וראה. חזרתי וראיתי בעולם אשר הרדיפה לא הועיל' לקלי המרוץ כי לא נמלטו מפני הרודף: ולא לגבורים המלחמ'. הגבור' לא הועילה לגבורים להיות להם נצחון המלחמה: לא לחכמים לחם. לא הועילה החכמה לחכמים להשיג לחם מאכלם: לא לנבונים עושר. התבונה לא הועילה לנבונים להשיג העושר: לא ליודעים חן. הידיעה לא הועילה אל היודעים ידיעות רבות מוחלפו' למצוא ע"י חן בעיני הבריות: כי עת ופגע. עת רעה ופגיעות מות יקרה את כולם הקלי' והגבורים כו': (יב) כי גם. פרם בוא העת והפגע לא ידע האדם עת בואם כי פתאום יבואו: כדגים. כמו הדגים שנאחזים פתאום במצודה רעה ומכאיב' וכמו הצפרים האחוזות פתאום בפח: בהם. כמו אלו כן בא פתאום מוקש על בני האדם לעת בוא הרעה כשתפול

כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול ג' וח' כסס ל. ל' ומ"ל
עליהם פתאם: יג גם־זה ראיתי חכמה תחת
השמש וגדולה היא אלי: יד עיר קטנה ואנשים ב' וסעיר. ו'
בה מעט ובא־אליה מלך גדול וסבב אתה ובנה ב' וסנחס. ג'
עליה מצודים גדולים: טו ומצא בה איש מסכן ג' ומ"ג. ל'
חכם ומלט־הוא את־העיר בחכמתו ואדם לא זכר ל. ט'
את־האיש המסכן ההוא: טז ואמרתי אני טובה ל' ו'. בסיפ'
חכמה מגבורה וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם ל' ומ"ג. ס'
נשמעים: יז דברי חכמים בנחת נשמעים מזעקת ג'

מושל י"ד מ"ל וסי' מושל באדם ב' בו. ושלמה היה מושל. ואתה בית לחם אפרתה. והעושר והכבוד מלפניך. והקימתי את כסא מלכות' דד"ה. ויהי מושל בכל המלכים דד"ה. את' מושל בגאות. כי תשב ללחום. ארי נוהם ודוב שוקק. רבים מבקשים פני מושל. מזעקת מישל בכסילים. אם רוח המושל תעלה. וב"כל ספרי המס"רה שה"יו לפ'ני לא אשכח:"א כי א"ם י"ג וב"כלהו כת"וב מושל י"ד מ"ל ונתקשי"נ' טיב"א ע"ד דאתברי"ר לן בס"ד דה"וא ואת"ה מוש"ל בכ"ל ממ"לכו' הגוים ד"גבי תפ"לת יהושפ"ט בד"ה וכן הו"א מ"לא בכ"ל הספרי"ם המדו"יקים ונמ"סר על"יו י"ד מלאי"ם:

תולדות אהרן וכנפרים החזוות. זוהר מגורע: עיר קטנה. נדרים לב עקידה שער עג:

תרגום: כסס בחכא וכצפרי שמיא דמתאחדין בתקולא כוותהון מותקלין בני אנשא לזמן בישתא דאתעתדת למהוי נפלא עלויהון ריגעא חדא משמיא: יג גם אף דין חזיתי דהיא חוכמתא בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא לותי: יד עיר גוף בר נשא דמתיל לקרתא זערתא וגברין גברי חילא זעיר בגוה היכמא דקלילין זכותיה בגו לבא דאנשא ויעול לות גופא יצרא בישא דמתיל למלך רב ותקיף לאתכנעא ואסחר יתיה למטעי יתיה ובנא עלוהי אתר למיתב על די יצבי לאסטיותיה מן אורחן דתקנן קדם יי לאחדא יתיה במצודין רברבין דגהינם לאדלקותיה שבע זימנין על חובוהי: טו ומצא ואשתכח בגו גוף יצרא טבא מכיך וחכים ואתגבר עלוהי וכבש יתיה בחוכמתיה ושזיב ית גופא מן דינא דגהינם בתוקפיה ובחוכמתיה היכמא דגברא עביד לקרבא ומשיזיב ית יתבי קרתא בחוכמת לבביה ואנש לא דכר בתר כן ליצרא טבא דשיזביה אלהן יימר בלבביה זכאה אנא היכמא דיתבי קרתא ההיא לא דכירו ית עניא ההוא דשיזיב יתהון: טז ואמרתי ואמרית אנא במימרי טבא חכמת צדיקיא מכח גבורת רשיעיא דחוכמת צדיקיא וזכותיה משיזבא ליה ולאנשי דריה ותקוף רשיעא דקאים בתוקפיה דלביה בדיל דלא למהדר בתיובתא מחבלא ליה בלחודוהי וחוכמת צדיקא עניא מזדלזלא בעיני רשיעי דריה ובעידן דיוכח יתהון על עובדיהון בישיא ופתגמי אוכחתיה ליתינון מתקבלין: יז דברי מלי דצלותא דחכימיא בחשאי מתקבלין קדם מרי עלמא יתיר מקבלת קל גברא רשיעא דהוא שליט על שטיין דפגין ולית

רשי

והלוסה ופירסו רבותינו היא חכה סאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקסים בני אדם. במכסול קטן ונלס כמו המצודה הרעה והפח נכסלים בני אדם בעת פקודת רעתם כסבא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום במצודה רעה מלאווי"סה בלעז: כהם. כמוהם: (טו) ואדם לא זכר. לא היה חוסבו לכלום: (טז) ואמרתי אני. בראותי כן טובה חכמה מגבורה והרי חכמתו סל זה בזויה לכולם ועכסיו כולם נמלטו על ידו. ומדרס אגדה עיר קטנה. זה הגוף. ואנסים בה מעט. אלו איבריו סל אדם: מלך גדול. זה יצר הרע סכל איבריו מרגיסים בו: איס מסכן. זה יצר טוב: (יז) בנחת נסמעים. מקובלים הם לבריות. מסה נפטר זה כמה סנים ועדיין גזירותיו מקובלים על ישראל:

אבן עזרא

ד"א קסה סיתכן סיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים סלא ידעו עד סנפלו ולא יוכלו להנצל. ומלת יוקסים סם התואר. אמר רבי יהודה בעל הדקדוק ז"ל ארבעה מלות במקרא ואין להם חמיסית סהם על מסקל פועלים והם פעולים ואלה הם והסנה איננו אוכל. אם תראה אותי לוקח מאתך. ורגל מועדת. כהם יוקסים בני האדם. והוסיף ר' יונה נ"ע מלה אחרת חמיסית והיא לנער היולד ואמר רב סמואל הנגיד כי ה"א היולד במקום אסר כה"א ההוללה ובא פועל עבר במקום עתיד אמר רבי מסה הכהן נ"ע כי ארבעה הם בלבד לכן תוסר מלת מועדת מן החסבון ותהיה תחתיה מלת היולד בעבור היות בחסבונם יוקסים ואוכל ולוקח ויולד מהפעלים היוצאים ומועדת מהפעלים העומדים ואמר כי הסורק במקום חולם והיה ראוי להיות על מסקל ובחומה היא יוסבת ומ"ס פתאום נוסף וממנו פתאום וכן סלסום וויותר נכון היות המ"ם סימן היום ותמול: (יג) גם זו. בעבור סאמר וגם לא לחכמים לחם אמר הפך הדבר להלל החכם: (יד) עיר קטנה. המפרסים הקדמונים אמרו כי זה על דרך מסל ועיר קטנה גופו סל אדם ואנסים בה מעט בעלי כח התולדות מסרתי הנפס ומלך גדול הוא יצר הרע והאיס המסכן הוא הסכל והנכון סאינו מדבר על דרך מסל כי אם כמסמעו ועניינו על החכם סאין לו לחם והוא בעצמו מה לעני יודע אע"פ סלא תועילנו חכמתו בעולם הזה על דרך הרוב גם יס פעמים סתועיל חכמתו יותר ממלכות אמר עיר קטנה כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב ואנסים בה מעט והוא במקום נמוך סיוכל לבנות עליה מצודים וגבוהים ממנה והנה אין ספק סתלכד ואין מציל. ומלת מצודים כמו למצד דוד מצודת ציון והמ"ם סרס: (טו) ומצא בה איס מסכן. הוא סם התואר ומסכנות הוא הסם והמ"ם נוסף וזה הלסון ידועה בארמית וענין ואדם לא זכר סלא היה לאותו החכם המסכן זכר בפי אנסי העיר לפנים קודם סימלט אותם. יס מדקדקים אמרו כי הזכר אינו בפה והענין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת אזכירה סהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוצרכו לפרס כן ולא זכר סר המסקים סלא עלה על לבו ומלת ויסכחהו ענין כפול וויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלב ופעם בפה ויורה עליו ומסא ה' לא תזכרו עוד סענינו לא תזכרו עוד לי בפה מסא ה' כי מה ענין לא יעלה על לבככם זכר מסא: (טז) ואמרתי אני טובה חכמה מגבורה. אע"פ סחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נסמעים לכן בסעת הצורך תעסה החכמה מה סלא יוכלו לעסות הגבורים ותהיה מלת וחכמת חסרת אם כאילו אמר ואם חכמת המסכן בזויה כמו ונמית והלכת אל הכלים ואם נמית ורבים כמו הם: (יז) דברי. יס מפרס הפסוק הראסון כך טובה חכמה מגבורה ואילו היתה חכמת המסכן בזויה אף כי יותר נסמעים דבריו סהוא מדבר בספלות קול ונחת מדברי מוסל בכסילים בצעקה כי דברי החכם כמסמרות נטועים בנפס ויס אומרים דברי חכם אחד אינם נסמעים עד סיתחברו ויס אומרים כי אלה החכמים הם עסירים והנכון בעיני סאינו מדבר

מצודת דוד

כסתפול עליהם פתאום: (יג) גם זה ראיתי. על סאמר למעלה לא לחכמים לחם חזר להלל את החכם וכאומר אף סאין החכמה מועיל להסיג את הלחם עכ"ז אין להסליך את החכמה מנגד כי גם זה ראיתי מדבר חכמה בזה העולם: וגדולה. החכמה הזאת חסובה היא אלי: (יד) עיר קטנה. ראיתי עיר קטנה ודבר קל הוא לכבוס עיר קטנה הואיל ואפסר לסבבה: ואנסים בה מעט. להלחם מול האויב הבא עליה: ובא אליה. לכבסה: מלך גדול. ר"ל בעם רב: ובנה עליה. ממעל לה וגבוהים ממנה בנה מבצרים גדולים בקומה למען יעלו עליהם להסליך למטה לתוך העיר אבנים וכלי מסחית וכאומר בהיות כן אין ספק סתלכד העיר: (טו) ומצא בה. ונמצא בתוך העיר איס דל סהיה חכם ביותר והוא בחכמתו מלט את העיר מיד המלך הבא עליה: ואדם. קודם סמלט את העיר לא זכר מי מבני האדם את האיס המסכן ההוא כי היה נבזה בעיני כל ולא עלה זכרונו בפי אנסים וכאומר אם היה נחסב מתחלה בעבור החכמה לא היה פלא כ"כ מה סמלט את העיר כי החסיבות הועילה אל החכמה אבל הואיל ולא היה נחסב לכלום א"כ החכמה לבדה עסתה את זאת: (טז) ואמרתי. בראותי כן אמרתי טובה החכמה יותר מן הגבורה הואיל ועל ידי החכמה נמלטה העיר מיד המלך הגבור: וחכמת המסכן בזויה. כאסר הנה החכמה לבדה עסתה את זאת כי חכמת המסכן היא בזויה ודבריו אינם מקובלים ולא קנה החסיבות בעבור החכמה וא"כ לא היה בו חסיבות סתועיל אל החכמה למלט את העיר: (יז) בנחת נסמעים. אף כי דבר בנחת מבלי זעקה המה נסמעים ומקובלים: מזעקת. יותר מדברי זעקת מוסל הנחסב בין הכסילים ר"ל אחד מהכסילים (הדבר הנאמר בזעקה מורז יותר מדבר הנאמר

מצודת ציון

כהם. כמותם: יוקסים. מל' מוקס: (יד) מצודים. מבצרים כמו מצודות סלעים (יסעיה לג): (טו) מסכן. עני ורס כמו ילד מסכן (לעיל ד): (יז) בנחת. ר"ל בספלו' קול

מושל בכסילים: יח טובה חכמה מכלי קרב וחוטא
אחד יאבד טובה הרבה: י א זבובי מות יבאיש
יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות
מעט: ב לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו:
ג וגם בדרך כשהסכל הלך לבו חסר ואמר לכל
סכל הוא: ד אם רוח המושל תעלה עליך
מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים:
ה יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא

מקבל: יח טובה טבא חוכמת חכימא בעידן עקתא יתיר מן
מני קרבא בעידן אגיחות קרבא וגברא חייבא חד דאיתיה
בדרא גרים להובדא טבתא רבתא מן עלמא: א זבובי ויצרא
בישא דשכן על תרעי לבא הי כדבובא וגרים מותא בעלמא
על דמסרי חכימא בעידן דחטי ומחבל שמא טבא דהוה דמי
מן קדמת דנא למשח רבותא דמבסם בבוסמנין וכמה יאי ויקיר
יתיר מן חוכמתא חכימין ועותר עתירין גבר דטפשותיה זעיר
וקליל: ב לב לבא דחכימיא למקני אורייתא דאתיהיבת ביד
ימינא דיי ולבא דשטיא למקני נכסין דכסף ודהב: ג וגם ואף
באורחא סריכא בעידן דשטיא אזיל לביה חסיר מן חוכמתא
ועבד מלין דלא תקנין לאתעובדא וכולא אמרין דשטיא הוא:
ד אם אין רוחא דיצרא בישא מתל בך ומתגבר למיסק עלך אתרך
טב די הויתא נהיג למיקם ביה לא תשבק ארום פתגמי אורייתא
אתבריאו אסו בעלמא למשבק ולמנשי מן קדם יי חובין רברבין: ה יש אית בישתא דחזית בעלמא הדין תחות שמשא ומה

תולדות אהרן טובה חכמה. עקידה שער ל: וחוטא אחד. קדושין מ: זבובי מות. ברכות סא (קדושין סא): יקר מחכמה וגו'. זוהר ברא"ית הזריע עקידה שער מו:
לב חכם לימינו. שם שבת ל: כשהסכל הולך. זוהר סוף בראשית עקידה שער מד:

אבן עזרא

מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם חכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך: (יח) טובה. החכמה אינה צריכה לכלי קרב וככר אמר טובה חכמה מגבורה מגבורת הלב ויותר תציל ותגן מכלי קרב לגבור והנה נמצאת החכמה תציל בעליה ואחרים עמו כמו אנשי עיר קטנה והפך זה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וישוב על מושל בכסילים: (א) זבובי מות. נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומות רבים והנכון בעיני שדרכם דרך קצרה זבובי מות יבאיש ענינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומה ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו צפנה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקראהו קראן כל אחד ואחד לבדו ופי' הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא. ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים בה מן אבעבועות ולא אבה דקדק הלשון כי שרש אבעבועות בעה מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם וכמוהו מים תבעה אם נבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו ממבוע כי דגשות הבי"ת תבלע הנו"ן שהוא פ"א הפעל ויורה עליו נחל נובע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויהיה פועל יוצא. ודע כי יקרה קמוץ הוא תואר השם ומלת יקר בשו"א תחת היו"ד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא שוה במקום המוכרת והסמוך כמו בגדי השרד ועל יקר ראתה עינו ואת יקר תפארת גדולתו ונקמץ הסמוך להפריד בינו ובין תואר השם הסמוך יקר רוח איש תבונה על כן יטעה האומר בתפלת ר"ה ולכבוד שמך יקר יתנו בקמצת היו"ד והאמת שהוא בשו"א כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן. וענין יקר בפסוק הזה הוא האדם. והענין כמו הזבובים המתים יבאישו מהן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט כי סכלות מעט לחכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלות הוא חטא וזה הפסוק דבוק בפסוק שלמעלה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה גם חטא אחד לחכם הוא דבר קשה הלא תראה שלמה המלך נראה אליו המקום פעמים ובנה מקום לכבוד השם ונסבה ורחבה חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולתה בו ובעבור חטא אחד שלא חפש על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן מעושר שלמה נכתב עליו בל מה שנכתב במקרא בדברי אחיה ונחמיה ואל תתמה כי כל חטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה כענין בקרובי אקדש ומה נכבד דרש קדמונינו ז"ל במלת וסביביו נשערה מאד וכן נכתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרים סבבו הדבר: (ב) לב חכם. לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל אע"פ שראשו נטוי לצד שמאל ועניינו שכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל עניינו במהרה והפך זה הכסיל כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין ואין איש אטר יד ימינו טענה כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם: (ג) וגם בדרך. הסכל בכל עסקיו ודבריו יראה חוסר שכלו ודעתו ואפי' כשהוא הולך בדרך כאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח. בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שפלת רוח או ענינו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחילה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם ודע שאם התרפית יניחך הרפוי עם חטאים גדולים ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו הרפה לה והאל"ף במקום ה"א כאל"ף על כן הוא מרפה שהוא מהבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולים. וי"א כי איש מרפא יעזוב חטאים גדולים כמו בעלי הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמור ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרוש החכמה והחכם לא יכעיס המושל והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמר בתחלה מן המאכלים הקשים: (ה) יש רעה. באה
מלת

רשי

(יח) טובה חכמה מכלי קרב. חכמתה של סרח שנאמר (שמואל ב כ) ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. אילולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כולם אבודים על ידו. ד"א וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא אחד וחטא ועשאן מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה: (א) זבובי מות יבאיש יביע וגו'. כגון בימי חורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות גם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקו"מא בלעז ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר חשוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושוקל וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהיה בו שהרי הכריע את כולם. יקר לשון כובד הוא כבד ושקול יותר מחכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע. שם טוב שהוא ערב משמן רוקח: (ב) לב חכם לימינו. חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו. ולב כסיל לשמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהוא תפארת ונוחה לו: (ג) ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ובדבורו הכל מכירין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל. מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין מקומך אל תנח. מדתך הטובה אל תנח לומר לו מה יועיל לדקתי לי: כי מרפא.

מצודת ציון

קול: (יח) מכלי קרב. כלי מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמד):
י (א) יבאיש. ענין סרחון: יביע. מל' נביעה: רוקח. מעורב בבשמים כמו רוקח מרקחת (שמות ל): יקר. ענין חשיבות כמו אבנים יקרות (מ"א ז):
(ד) רוח. ענינו כעס וחמה כמו ויגל רוח (משלי יח): תנח. ענין עזיבה: מרפא. מלשון רפיון

מצודת דוד

הנאמר בנחת ובשפלות קול: (יח) טובה חכמה. יותר תועלת בא מן החכמה ממה שבא מכלי קרב כי על ידי החכמה יוכל יותר לנצל מן המיתה ממה שינצל ע"י כלי קרב: וחוטא אחד. אב מבעלי החכמה נמצא חוטא א' אזי רבים מושכים ידיהם מן החכמה באומרם מה הועילה החכמה לזה החוטא א"כ החוטא הזה יאבד טובה הרבה כי ע"י רבים מנכו ידיהם מן החכמה המביא טובה:
י (א) זבובי מות. זבובים מתים כל אחד מהם שיפול לתוך שמן רוקח המריח הרבה עכ"ז הזבוב הזה יבאיש את השמן ולא יפסיק הביאוש כי הזבוב יביע את הביאוש כמעין הנובע א"כ הרי דבר קל הפסיד דבר חשוב: יקר מחכמה. כן אדם היקר וחשוב בעבור החכמה והכבוד הנמצא בו עכ"ז אם גם ימצא בו סכלות מעט תשחית הסכלות את חשיבותו: (ב) לב. ר"ל השכל הנטוע בלב: לימינו. ר"ל מזומן לו בכל עניניו ומיד ימצאנו בעת הצורך ואמר בלשון משל ולפי שימין האדם מזומנ' ותהירה יותר מן השמאלי': לשמאלו. ר"ל אינו מזומן ואינו משיג בעת הצורך: (ג) וגם בדרך. אפילו בהיותו בדרך שלא במקום מושבו אפילו כשהוא הולך ואינו מתעכב נראה לכל בהוא חסר שכל: ואמר לכל. ר"ל מעשיו ועניניו לא בהשכל וכאלו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח המושל. אם תעלה עליך חמת המושל אל תניח מקום מושבך לברוח מפניו: כי מרפא. כי הפיוס מה שתהיה רפוי ממנו ואינך נמכר

מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט׃ ו נִתַּן הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים י"ט. י"ו ס' סגול
וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ׃ ז רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־ ול' כתי' סמ"ך ג'
סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ׃ ח חֹפֵר ל' וחס'.
גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ נָחָשׁ׃ ט מַסִּיעַ ל' ומ"ל ודגש
אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן בָּם׃ י אִם־ כ' כ' ומ"ל
קֵהָה הַבַּרְזֶל וְהוּא לֹא־פָנִים קִלְקַל וַחֲיָלִים יְגַבֵּר ל' כ' ל'

הסכל ה' בסגול וסי' אתתא יעצת ואת יהיבת לגברא ספרא וביאורם בשמואל א' סימן כ"ה:

תולדות אהרן כשגגה שיוצא. מ"ק יח כתובות כג סב מגילה סח: ופורץ גדר. שבת קי ע"ג כז (ברכות ג): מסיע אבנים. בתרא קמא סנהדרין ק: אם קהה הברזל. תענית ז': וחילים יגבר. שם ח:

וּמָה נִזְקָא בְּעָלְמָא בְּפִתְגָּמָא דְשָׁלוּתָא דְנָפְקָא מִמַּחְצְפָא עַל גַּבְרָא וּמִן קֳדָם שׁוּלְטָן׃ ו נתן יְהַב יְיָ יַת מַלְכָּא רַשִׁיעָא וְשַׁטְיָא לְמֶהֱוֵי בְּרִיָא בְּמַזָּלֵיהּ וּמְשַׁמֵּשׁ בְּאַצְלָחוּתָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וְחֵילְוָותוֹהִי גִּיוָותָנִין וְסַגִּיאִין וְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּעְבְּדִין תְּחוֹתוֹהִי בְּגָלוּתָא וּמִן סַגִּיאוּת חוֹבֵיהוֹן עַתִּירֵי נִכְסִין מִתְמַסְכְּנִין וּבְמַכִּיכוּתָא יָתְבִין בֵּינֵי עַמְמַיָא׃ ז ראיתי אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה חָזֵית עַמְמַיָא דַהֲווֹ מִשְׁתַּעְבְּדִין מִן קַדְמַת דְּנָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִתְגַּבְּרִין וְרוֹכְבִין עַל סוּסָוָן כְּאַרְכוֹנִין וְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אָזְלִין הֵי כְעַבְדִין עַל אַרְעָא׃ ח חפר עֲנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמָרַת אִינוּן גָּרְמוּ לְהוֹן כָּל דָּא הִיכְמָא דְגַבַר דְּכָרֵי שׁוּחָא בְּפָרָשַׁת אוֹרְחָא בֵּיהּ אִתְחַיַּיב לְמִיפַּל וְאוּמָּא דִי עָבְרַת עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיְיָ וּתְקִיפוּ גּוּדָא דְעָלְמָא נְפַלוּ בְּיַד מַלְכָּא רַשִׁיעָא דְנָכֵית לְהוֹן כְּחִוְיָא׃ ט מסיע אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא נְבִיָא גְּלֵי קֳדָמַי דִמְנַשֶּׁה בַּר חִזְקִיָהוּ עָתִיד לְמִיחַב וּלְמִסְגַּד לְצַלְמַיָא דְאַבְנִין בְּגִין כֵּן אִתְמְסַר בְּיַד מַלְכָּא דְאָתוּר וִיכַפְּתִינֵיהּ בְּזִמְמִין עַל דְּאַבְטֵיל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְיתָא דִכְתִיבִין בְּלוּחֵי אַבְנִין מִן עֲקָרֵיהוֹן בְּגִין כֵּן יִצְטַעַר בְּהוֹן וְרַבְשָׁקֵי אֲחוּהִי עָתִיד לְמִסְגַּד לְצַלְמַיָא דְקִיסִין וּלְמִשְׁבַּק פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְיתָא דְאִתְיְהִיבַן בַּאֲרוֹנָא קִיסֵי דְשִׁטֵּי בְּגִין כֵּן עָתִיד לְאִתּוֹקְדָא בְנוּרָא עַל יַד מַלְאָכָא דַיְיָ׃ י אם וְכַד יְחוֹבוּן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִתְעַבְּדוּן שְׁמַיָא תַּקִּיפִין כְּפַרְזְלָא מִלְאַחֲתָא מִטְרָא וְהַהוּא דָרָא לָא צַלּוֹ קֳדָם יְיָ בְּגִין כֵּן אִתְקַלְקַל כָּל עָלְמָא בְּכַפְנָא וְכַד יְתוּבוּן וּמִתְכַּנְשִׁין אוֹכְלוּסִין וּמִתְגַּבְּרִין עַל יִצְרֵיהוֹן וּמְמַנָּן בְּרַזִילֵיהוֹן לְמִבְעֵי רַחֲמִין קֳדָם אֱלָהֵי שְׁמַיָא

רשי

דקדוקי הדין ביסורין הבאין עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שהוציא דבר שגגה מפיו שוגג ואי אפשר לחזור כך אומר הקב"ה ואין להשיב: (ו) נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע במרומי גובה שהגביה הקב"ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקדש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו ולשום אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב בשפל שנאמר (איכה ב) ישבו לארץ ידמו: (ז) ראיתי עבדים על סוסים. כשדים הם שנאמר בהם (ישעיה כג) זה העם לא היו יתעלו להיות על סוסים מוליכים את שבויי ישראל אסורים בקולרין: הולכים כעבדים על הארץ. לפני קרונין של כשדים: (ח) חופר גומץ. שוחה: בו יפול. פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב עליו בסוף שכלה זרעו של נבוכדנצר ע"י כלי בית המקדש שנאמר (דניאל ה) ועל מרי שמיא התרוממת: ופורץ גדר. סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש. מיתה בידי שמים ולפי שדבר בלשון פרצת גדר הזכיר בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקבי כתלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים ממחצבתם בהרים מתיגע בהם: יעצב לשון יגיעה כמו (בראשית ג) בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכתו עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בם. יתחמם בם כמו (מלכים א א) ותהי לו סוכנת אף העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל. חרבות צורים שקיהו פיהם וחדודם: והוא לא פנים קלקל. ואינם לטושים ומרוטים (יחזקאל כא) למען היות להם ברק. אעפ"כ וחיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבורי החיילים לנצח: ויתרון הכשר חכמה. ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם מסתיר פניו ברעב ואתה רואהו מסכן בין העשירים הרבה חיילים מתגברים על ידו ואל תתמה על וי"ו וחיילים כי הרבה ווין נופלים כן בלשון עברית כמו (תהלים י) אם ראית גנב ותירץ עמו (שמות טו) עזי וזמרת

אבן עזרא

מלת יוצא שהלמ"ד שלה אל"ף כמו הפועלים בעלי ה"א כמו וחת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לשון נקבה כי הזכר יוצא וכמוהו כעגלה דשא ואם היה באל"ף באה על מנהג בעלי הה"א כמו דוה למען ספות הרוה אע"פ שאמר בעל הדקדוק שאל"ף של דשא תמורת ה"א. וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל תאריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע: (ו) נתן הסכל. מפרשים אמרו שהיה ראוי להיות בשי"ן והענין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון לכן איננו מענין הפסוק שהוא לפניו ואחריו וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילד והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשול יושבים בשפל: (ז) ראיתי. זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפירשתי שהוא הכנאה לפרקים מעטים: (ח) חופר גומץ. דע כי גומץ אחד ואין שני גם בן ואח אין לו במקרא וחופר יורה על ענייני שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר בנוהו חכמים קדמונים או יהי ענייני על הכסיל והענין אע"פ שימצאו דברים בעולם הפך האמת הוא במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול: (ט) מסיע. רובי המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראש ורגל כי מה ענין אם קהה הברזל והקרוב אלי שמלת יסכן בם מלשון סכנה והוא ידוע בדברי הראשונים ושני הפסוקים דבקים ועודנו בהלול החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגו בלא עצבון ועמל וסכנה אפילו האבנים שהם ברשות אדם ומי שירצה יקח אותם יעצב בהסיעם אל המקום שירצה וכן עצי היער ייגע בבקועם ופעם יסתכן: (י) אם קהה. אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא מפועלי הכפל והוא כפול והוא מענין נחשת קלל אז יתיש כח הבוקע ומלת יגבר כמו ינצח כמו וגברתי את בית יהודה וחיילים יגבר כמו

מצודת דוד

נמסר בידו זה יניח ויעבור החטאים גדולים כי בברחך תוסיף חטא ולא יחמול עליך כאשר ישיג אותך: (ה) יש רעה. אשר ראיתי תחת השמש: כשגגה. ממשלת המושל מאריכו לעשות פעמים הפוך הראוי ומראה לעם כאלו שגג בדבר אשר לא כן הוא: (ו) נתן הסכל. ר"ל וזהו הכסיל נתן במקומות גבוהים מקומות שאין ראוי לו והעשירים הראויי' לכבוד ישבו במקום שפל ונמוך וזה נראה כאלו בשגגה נעשה אבל לא כן הוא: (ז) על סוסים. רוכבים על סוסים מה שאין ראוי להם: כעבדים. כמו שראוי לעבדים: על הארץ. הולכים ברגליהן על הארץ: (ח) חופר גומץ. החופר בור שיפול בו הזולת אזי החופר עצמו יפול בו ר"ל המכין תקלה לחבירו הוא בעצמו נתקל בו: ופורץ גדר. ההורס גדר של אבנים למען יצאו החולה הנחשים הדרים בנקבי חורי הגדר ויזיקו לבני אדם אזי הנחש ישך את ההורס עצמו והוא כפל ענין במ"ש: (ט) מסיע אבנים. העוקר אבנים ומסיעם ממקום להשליכם בחוצות למען יכשלו בהם בני אדם אזי המסיע עצמו יעצב ע"י כי הוא עצמו יוכשל בהם: בוקע עצים. להפיל הבקיעות על בני אדם להרגם אזי הבוקע בא על ידם לידי סכנה כי עליו יפלו וכפל הדבר פעמים רבות וכדרך המקרא ולומר שבכל פעם הוא כן: (י) אם קהה הברזל. אם ברזל להב החרב נעכר ונחשך ולתוספת ביאור אמר והוא לא פנים קלקל ר"ל שמראית פניו אינו לטוש וזכוך: וחילים יגבר. עכ"ז מגביר הוא במלחמה את אנשי החיל לנצח את הנלחמים בהם:

מצודת ציון

רפיון: יניח. מל' הנחה: (ו) הסכל. הכסיל: במרומים. מל' מרום וגובה: רבים. ר"ל גדולים: בשפל. מקום נמוך: (ח) חופר. כורה: גומץ. גומא ובור ואין לו חבר ומעניינו יובן פתרונו: ופורץ. ענין הריסה: גדר. כותל אבנים: ישכנו. מל' נשיכה ונכיתה: (ט) מסיע. מל' הסעה ועקירה ממקומם כמו ויסיעו אבנים גדולות (מ"א ה): יעצב. מל' עצבון: בוקע. ענין התוך: יסכן. מלשון סכנה: (י) קהה. ענינו עכירות והחשך כמו וכהה כהה הנגע (ויקרא יג) ובא הקו"ף במקום הכ"ף כי גיכ"ק מתחלף: קלקל. ענין לטישה וזכוך כמו קלקל בחצי' (יחזקאל כא) ושוא מל' נחושת קלל (שם א): וחילים. אנשי

ויתרון

ויתרון הכשיר חכמה: יא אם־ישך הנחש בלוא־
לחש ואין יתרון לבעל הלשון: יב דברי פי־חכם
חן ושפתות כסיל תבלענו: יג תחלת דברי־פיהו
סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה: יד והסכל ירבה
דברים לא־ידע האדם מה־שיהיה ואשר יהיה
מאחריו מי יגיד לו: טו עמל הכסילים תיגענו
אשר לא־ידע ללכת אל־עיר: טז אי־לך ארץ
שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו: יז אשריך
ארץ שמלכך בן־חורים ושריך בעת יאכלו

בלוא ו' מ"ל וסי' הוי כל צמא לכו למים ב' בו. למה תשקלו כסף בלוא לחם ב' בו. ועמי המיר כבודו בלוא יועיל. אם ישך הנחש בלוא לחש: שמלכך ב' ובענין ופי' אי לך ארץ שמלכך נער ודבתריה אשריך ארץ שמלכך בן חורים:

תולדות אהרן אם ישוך הנחש. שם ערכין טו עקידה שער כב: לבעל הלשון. תענית כב: ללכת אל עיר. עקידה שער עג: שמלכך נער. שבת י: ושריך בבקר יאכלו. עקידה שער ח זוהר לך לך חיי שרה תרומה: אשריך ארץ. שם עקידה שער עג:

אית בהון רעוא על מותר אכשרות חוכמתהון: יא אם כד מתגרן חיוון קלן לטראקא ולנזקא בעלמא על חוביהון דבית ישראל דלא עסיקו בפתגמי אורייתא בחשאי ואף לית מותר לגבר אכיל קורצין דמשתעי לישן תליתי ארום כאשתא דגהינם עתיד לאתוקדא: יב דברי מילי פום גבר חכים דאשתכח בדרא כד אתי פורענותא בעלמא מצלי ומעדי ית פורענותא ומשכח רחמין קדם יי וספותיה דגברא שטיא מילין דנזיפותא (ס"א מליין נזיפותא) ובגין כן כולי עלמא מתגמרין: יג תחלת שירוי מלי פומיה שטותא וסוף מימר פומיה חולחלתא בישא: יד והסכל ושטיא מסגי פתגמין סריקין דלית בהון צרוך עד דלא ינדע אנש מה דעתיד למהוי ביומוהי ומה דעתיד למהוי בסייפיה מאן יחוי ליה: טו עמל טרחות שטיא דטרח בשטותא איהו משלהי ליה על דלא אליף למיזל לקרתא דחכימיא שרי בגוה למתבע מניה אולפנא: טז אי וי ליך ארעא דישראל בזמן די ימלוך עלך ירבעם חייבא ויבטל מנך תקרובתא דצפרא ורברבניך עד דלא יקרבון תמידא דצפרא ייכלון לחמא: יז אשריך טב ליך ארעא דישראל בעידן די ימלוך חזקיהו בר אחז די הוא מן יחוס בית דוד מלכא דישראל די הוא גיבר תקיף באורייתא ונפיק ידי חובת פקודיא ורברבניך בתר דמקרבין תמידא

אבן עזרא

כמו כח כענין אלהים ה' חילי אנשי חיל. ויתרון הכשר חכמה והענין שיש לחכמה יתרון על כל עצב כי תכשיר האדם ותיישרנו בלא עצבון והתשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף: (יא) אם ישך. חוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש. ויתכן שזה הגדר הוא שגדר השליט ודמה המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הצפעוני שלא ישמע לחש שיזיק ולא יהגה: (יב) דברי פי. חלילה להיות החכם בעל לשון רק כל הדברים שיוצאים מפיו הם חן והכסיל ישחית על נפשו בדבורו ואמר תבלענו לשון יחיד כענין זבובי מות שמש ירח עמד זבולה: (יג) תחלת. אין טעם לדבריו תחלה וסוף: (יד) והסכל. יאמר אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמוהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברים הרבה מרבים הבל: (טו) עמל. דמה הכסיל שיעמוד לבקש גדולות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה חפצו. וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל כבוד במקרא לשון זכר חוץ מאחד אל תחד כבודי: (טז) אי. כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא הבל אמר אם היה זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם היה גם נער ומלת אי כמו אוי כמו ואילו האחד שיפול ואין להם שלישי בענייהם. ושריך בבקר יאכלו בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט: (יז) אשריך. זאת המלה באה בלא סמיכת דבוק בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובוטח ה' אשריו ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו אמר רבי משה הכהן נ"ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידהו גבורהו בהתפללו בעד רעהו וראיותיו כי נכח עיני ה' דרכי איש ושכח הנה עין ה' אל יראיו ג"כ ידהו לשון יחיד וגבורהו כן מגן כל גבור שיש בו ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו נהפך העולם א"כ ביד רעהו העדלתי שנים היו ומה הפרש בין רעו ורעהו שיו שיהו גם בפעלים ירדפהו אולי התפלל איוב בעד כל אחד ואחד מרעיו תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם שבעה פרים ושבעה אילים ויורה על מלת אשרהו שהוא לשון יחיד אשרך ארץ. וענין בן חורים שיעשה מעשה הגדולים והפך בן בליעל: אמר אחד מהמפרשים ידוע שאין בעינים כדמות הלובן שהוא דומה לאור ואין למטה מן השחור והכתוב ידמה הגדולים ללובן והקטנים שאין להם מעלה וגדולה

רשי

יה ויהי לי לישועה והרבה מפורשים כזה: (יא) אם ישך הנחש. את איש בלא לחש. מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך: ואין יתרון. לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו בלא לחש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקותו ולא ישתכר: (יב) דברי פי חכם חן. על שומעיהם ונשמעים לו וטוב לו שנוטל גדולה עליהם: ושפתות כסיל תבלענו. זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרו של אומות שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין נשותיהם לזנות: (יג) תחלת דברי פיהו סכלות. כשאמר לו הקב"ה (במדבר כב) מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני נבזה חשוב אני בעיני מלכי הארץ: ואחרית פיהו הוללות. שיעמום וערבוב לכה איעצך זמת אולת: (יד) והסכל ירבה דברים. שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון: כי לא ידע האדם מה שיהיה. לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב. ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה: ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההווה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיהא מי יגיד לו: (טו) עמל הכסילים תיגענו. כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע ליכנס דרך פחתים ובלעי המים ויגע בטביעות רגליו בבוץ כלומר עוונות של עוזבי התורה גורם להם יגיעת עמל בגיהנם. אשר לא ידע ללכת אל נתיב אמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שנאמר (תהלים קיט) נר לרגלי דבריך: (טז) אי לך ארץ שמלכך. בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות: (יז) בגבורה ולא בשתי.

מצודת ציון

אנשי חיל יוצאי מלחמה: ויתרון. מל' יתר ומרובה: הכשיר. ענין ישר וטוב: (יא) ישוך. מלשון נשיכה: לחש. הם דברים ידועים ידבר על הנחש שלא ישך ועל שכדרך לאומרו בשפלות קול לכן יקרא לחש: לבעל הלשון. זה המלשין ומדבר לה"ר: (יב) תבלענו. ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב): (טו) תיגענו. מלשון יגיעה: (טז) אי לך. אוי לך וכן ואי לו האחד שיפול (לעיל ד): נער. ר"ל עושה מעשה נערות: (יז) אשריך. ענין שבח והלול כמו כי אשרוני בנות (בראשית ל): בן חורים. כן יקראו הגדולים אנשי השם כמו ולחורים

מצודת דוד

ויתרון הכשיר חכמה. עוד יתר כשרון יש לחכמה וכמ"ש טובה חכמה מכלי קרב (לעיל ט): (יא) אם ישך הנחש. את איש הוא בעבור שלא לחשו החבר שלא ישוך אבל אם היו לחשו ומזהירו לא היה נושך: ואין יתרון לבעל הלשון. המלשין אין לו מעלה יתירה מן הנחש וכאומר שהוא עוד גרוע מן הנחש כי דומים הם במה שאין להם הנאה במעשיהם והנחש אם לחשו עליו ומזהירו אינו נושך והמלשין הלא הוא מוזהר ועומד ואינו עוזב דרכו: (יב) דברי פי חכם חן. הדברים היוצאים מפי חכם מעלים חן בעיני הבריות ולכן כלם אוהבים אותו וחפצים בטובתו: ושפתות כסיל. הדברים היוצאים משפתות הכסיל הם משחיתים אותו כי לא בדעת ידבר ועי"ז מוכן הוא אל ההשחתה: (יג) תחלת. ראשית מאמריו הוא סכלות וסופו הוא שיעמום רעה ר"ל מתחלה עד סוף המה דברי בטות ושיעמום: (יד) והסכל. אף שהסכל מרבה דברים עכ"ז עם כל רבוים אדם השומע אמריו לא ידע מה שיהיה תכלית מאמריו ועיקר כונתו: ואשר יהיה. ואפי' אם הסכל יאמר להדם דבר מותם אשר יהיה מאחרי האדם שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו אף שהוא קל לדעת ולהבין מ"מ אין ידוע לו כי מי יגיד לו הואיל ובסכל אין אומר ואין דברים: (טו) עמל הכסילים. טורח הכסילים תיגע את כל אחד מהם כי לפי כסלותם טורחים הרבה בדבר שאין בו טורח והרי הם יגעים בעבור רוב הטורח והוזר ומשבש לדוגמא שזהו הכסיל אשר לא ידע ללכת אל עיר כי לא מלא חכמה ללכת בדרך כבושה והולך הוא בשביל קטן ותועה בדרך וטורח הרבה ומתיגע: (טז) אי לך ארץ. הוי לך ארץ אשר מלכך מתנהג בנערות והינו משים לבו בתקון המדינה: ושריך. עי"ז גם שריך אוכלים בקומם בבוקר הפך מ"ש דינו לבוקר משפט (ירמיה כא): (יז) אשריך הארץ

בִּגְבוּרָה וְלֹא בַשְּׁתִי׃ יח בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה
וּבְשִׁפְלוּת יָדַיִם יִדְלֹף הַבָּיִת׃ יט לִשְׂחוֹק עֹשִׂים
לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל׃
כ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ
אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־
הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יַגֵּיד דָּבָר׃ יא א שַׁלַּח כנפים קרי
לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃
ב תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תֵדַע

בשתי ל' בגבורה ולא בשתי: ישמח ז' וסימ' ויין ישמח לבב אנוש. בן חכם ישמח אב וכן כסיל. וחבירו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם. ויין ישמח חיים והכסף יענה את הכל: מאור עינים ישמח לב. שמן וקטרת ישמח לב. איש אהב חכמה ישמח: לשמונ' ג' מ"ל וסי' ויעש דוד שם בשבי מהכותו. שמונה שלחנות, תן חלק לשבעה וגם. וכל ד"ה דכו' מ"ל וכל שמנת ושמנת הס' במ"א שמונת אלפים ככרים:

תולדות אהרן בעצלתים ימך המקרה. תענית ז מגלה יא סנהדרין ז: גם במדעך. בתרא ד: ובחדרי משכבך. שם: כי עוף השמים. שם ע"ג י: תן חלק. ערובין מ:

אָכְלִין לַחְמָא בְּזִמַּן אַרְבַּע שָׁעִין מִן עֲמַל יְדֵיהוֹן בִּגְבוּרַת אוֹרַיְיתָא וְלָא בְּחַלָּשׁוּת וּבְסַמְיוּת עֵינָא׃ יח בעצלתים בְּחַלָּשׁוּת עֵסַק אוֹרַיְיתָא וּפִיקוֹדַיָּא מִתְמַסְכֵּן גְּבַר מִבִּנְיָן וּבְמַכִּיכוּת תַּפְקִידְתָּא דְאִתְפַּקְדַת אִתְּתָא לְמִנְטַר מִן רִיחוּק סוֹאֲבוּת דְּמָא וְלָא נַטְרָא מִתְעַבְדָא דָוְתָא בְּגוֹ בֵּיתָהּ׃ יט לשחוק לְחוֹכָא עָבְדִין צַדִּיקַיָּא לְחֵם לְפַרְנָסָא עַנְיַין כַּפִּינִין וְחַמְרָא דְּמַזְגִין לְדַצְחַיִין (ס"א לְרַצוּצִין) יְהֵי לְהוֹן לְחֶדְוָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וּכְסַף פּוּרְקָנֵיהוֹן יַסְהִיד עֲלֵיהוֹן זְכוּתָא לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּאַנְפֵּי כוֹלָא׃ כ גם אַף בְּמַנְדָּעָךְ בְּחֶבְיוֹנֵי לִבָּךְ מַלְכָּאלָא תְּלוּט וּבְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ לָא תְלוּט חַכִּימָא אֲרוּם רָזִיאֵל מַלְאָכָא מַכְרִיז בְּכָל יוֹמָא מִן שְׁמַיָּא עַל טוּרָא דְחוֹרֵב וּמְהַלֵּךְ קָלֵיהּ בְּכָל עָלְמָא וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא אָזִיל וּפָרַח בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא כְּנִשְׁרָא מָרֵי נַפִּין וּמְחַוֵּי מִלִּין דְּמִתְעַבְדִין בְּטַמְוֹרְתָּא לְכָל דַּיָּרֵי אַרְעָא׃ א שלח אוֹשִׁיט לְחֵם פַּרְנָסוּתָךְ לַעֲנִיֵי דְאָזְלִין בִּסְפִינָן עַל אַפֵּי מַיָּא אֲרוּם בָּתַר עִידָן יוֹמִין סַגִּיאִין תַּמָּן תִּשְׁכַּח אַגְרֵיהּ לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ ב תן הַב חוּלַק טָב מִן זַרְעָא לְחַקְלָךְ בְּתִשְׁרֵי וְלָא תִתְמְנַע מִלְּמִזְרַע אַף בְּכִסְלֵיו

רש"י

שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה. כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קטנה שבתקרת הבית: ימך המקרה. ישפל הבנין המקרה את הבית והמסכך עליו: ידלוף. יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים וביח גאון עוזם חרב ומך: (יט) לשחוק עושים לחם. לחדוות מזומני חתנים ומלכים עושים סעודה וסתם סעודה גדולה קרויה לחם כמו דאת אמר (דניאל ה) בלשצר מלכא עבד לחם רב: ויין. משקין בסעודה אשר ישמח החיים: והכסף יענה את הכל. אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: (כ) גם במדעך מלך. אפי' במחשבותיך בלא דבור. גם אפילו מלך אל תקלל לא תרגיז למלכו של עולם. ד"א כמשמעו מלך: עוף השמים. נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים: ובעל כנפים. מלאך המלווה אותך כענין שנא' (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו העוברים והשבים יש לך לדאג מכל בריה שמא יש שומעין ויגידו לאחרים: (א) שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברוב הימים תמצאנו. עוד ימים באים ותקבל תשלומך ראה מה נאמר ביתרו (שמות ב) קראן לו ויאכל לחם וסבור שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה היה סופו נעשה חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית: (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה. חלקת מלחמך ומשלך לשבעה צריכי חסד חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל על ידי הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי. ורבותינו אמרו

אבן עזרא

וגדולה לחשך ויפרש חורים לבנים כמו חור כרפס ותכלת וג"כ יפרש ואורגים חורי סלי חורי ולבן בלשון ארמית חיור והפך החורים השוכים כל יתיצב לפני חשוכים. יש מפרש ולא בשתי כמו בשתיה וי"א כי בשתי כענין דלות כמו ונשתו מים לשונם בצמא נשתה והענין כי כל מעשיהם בגבורה. וענין סמיכת גבורה לאכילה עד שיתאוו ויתעכל המאכל הראשון והענין שאינם אוכלים כי אם לצורך ולא בשביל תענוג: (יח) בעצלתים. ידוע כי כל מלה שהיא על שנים היא שנים כמו עינים רגלים ידים שוקים שינים בעבור היותם שתי מערכות רחים וכן שמים ומבין סוד הגלגלים יודה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום וחתום ואת כל לוחותים שיש ספינות כשתי לוחות מעקש דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול באחת וכן פירש רבי משה הכהן נ"ע צהרים א"כ תהיה מלת עצלתים חוזרת לידים כאילו אמר בידים עצלות והוא לשון קצרה והמקרה במקום הזה שם. וי"א שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו המה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהיה הרי"ש ראוי להדגש ויאמר כי המקרה בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו ידל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל: ובשפלות ידים. ענינו עניות ומסכנות וידלוף מלשון דלף טורד וענינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבק בפסוק שלמעלה כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכילה ויעצלו להביט בדברי המלוכה והנה יתחדשו עליהם שני דברים בעבור עצלותם האחד שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בשעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים: (יט) לשחוק. והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים העושים ויין המשמח חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה והכסף יענה את הכל וענין יענה ימציא ויתכן שהיא מן עת כמו שפירשתי והענין שימציאנו בעת שירצה הרוצה: (כ) גם במדעך. אע"פ שהמלך נער השמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך וענינו בלבך ובמחשבותיך שאתה יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיקך בכחו והעשיר בעשרו: כי עוף השמים. דרך משל כמו כי היא שמעה את כל ובעל כנפים הוא עוף השמים והענין כפול: (א) שלח. יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינה ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר ויש אומרים כי אלו המים הם מימי ברכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה: (ב) תן חלק. עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכון באמצע ואמר לשמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום

מצודת דוד

ארץ. מאושר ומשובח אתה ארץ אשר מלכך הוא בן גדולים כי מלך כזה לא יתנהג בנערות: ושריך. עי"ז גם שריך לא יאכלו עד בוא עת האוכל וטרם יאכל ישפטו משפט העם: בגבורה. כל עסקם בגבורת המלחמה ובתחבולותיו ואינם עוסקים בשתיית היין: (יח) בעצלתים. בעבור ידים עצלתים נעשה תקרת הבית מך ודל ר"ל שמתקלקל התקרה אם בעליו מתעצלים לתקנו בכל עת: ובשפלות ידים. בשביל שמשפיל ידיו למטה ואינו מרים אותם לעשות בהם מלאכת תקון הגג אזי יטפטף אל הבית מי גשמים וכפל הדבר במ"ש: (יט) לשחוק. על שמחה לבדה עושים סעודה גדולה אבל בזולת שמחה אין דרך לעשותה ויין משמח את החיים לבדם ר"ל בני אדם בריאים כי לחולשי הטבע יזיק היין ומביא עוד עצבון: והכסף. אבל הכסף ייטיב את הכל למלאות שאלה כלה כי הכל צריכים אל הכסף בין על שמחה בין זולתה בין בריא ובין חולה וכלם שואלים עליו וממלא הוא שאלתם ומוסב על המקרא שלפניו מה שמגנה את העצלות ואמר הלא הכסף צריך לכל ובעבור העצלות הלא יחסר לו: (כ) גם במדעך. אפילו במחשבתך אל תקלל את המלך ולא תחשוב שאין מי יודע מחשבתך להלשין אותך לפני המלך: ובחדרי משכבך. באחד מחדרי משכבך מקום שאין שם איש: עשיר. ע"פ רוב מצלה יד העשיר לעשות רעה אל המקללו: כי עוף השמים. ר"ל חיש מהר יהיה נודע לו כאלו עוף השמים הוליך אליו את קול הקללה ואף אם קלל במחשבה מ"מ ימצא מי שיבין הדבר ברמיזתו ויגיד לו: ובעל כנפים. הוא עוף השמים וכפל הדבר במ"ש: יגיד דבר. ר"ל דבר הקללה:

יא (א) שלח לחמך על פני המים. ולא תחשוב שהמים יוליך אותו למרחוק למקום שלא תמצא אותו כי ברבות הימים תמצאנו והוא ענין משל לומר תן מלחמך אף למי שתחשוב עליו שלא תראנו עוד לקבל ממנו הגמול כי אחר ימים רבים תקבל ממנו תשלום גמול: (ב) תן חלק. חלוק מתן לשבעה בני אדם

מצודת ציון

ולחורים ולסגנים (נחמיה ב): בשתי. מל' שתיה: (יח) בעצלתים. מלשון עצלות ור"ל ידים עצלתים ולזה אמר בלשון רבים: ימך. ענין עניות ודלות כמו כי ימוך אחיך (ויקרא כה): המקרה. התקרה המסכך על הבית: ידלוף. ענין הזלה וטפטוף כמו דלף טורד (משלי כז): (יט) לשחוק. ענין שמחה ותדוה: לחם. סעודה גדולה קרוי בשם לחם וכן עבד לחם רב (דניאל ה): חיים. ר"ל בריאים כמו עד חיותם (יהושע ה) שר"ל עד בהתרפאו ונעשו בריאים: יענה. מלשון עני' והסבת שאלה ואמר בלשון שאלה ומליצה ודוגמתו אענה את השמים וכו' (הושע ב): (כ) במדעך. בדעתך ובמחשבתך: תקלל. מלשון קלות ובזיון:

סעכים

ב׳ מה־יהיה רעה על־הארץ: ג אם־ימלאו העבים
ל׳ כתרי גשם על־הארץ יריקו ואם־יפול עץ בדרום ואם
ב׳. ל׳ בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא: ד שמר
ג׳ מ״ל רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור: ה כאשר
ל׳. ב׳. אינך יודע מה־דרך הרוח כעצמים בבטן המלאה
ככה לא תדע את־מעשה האלהים אשר יעשה
ג׳ וכסיפ׳ את־הכל: ו בבקר זרע את־זרעך ולערב אל־תנח
ד׳ רפי ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או־זה ואם־

יקצור ג׳ ומ״ל וסי׳ וזרועו שבלים יקצור. זורע עולה יקצור און. וראה בעבים לא יקצור:
הזה ד׳ רפין וסי׳ בלשון ארמי אחוכון גברא ייתי בצפר׳ וביאורם הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם. הזה האיש מרגיז הארץ. להשתגע עלי הזה יבא אל ביתי. בבקר זרע זרעך:
תולדות אהרן ככקר זרע. יבמות סב זוכר ויסב:

ארום לא תנדע מה יהא בישא עלוי ארעא אי חרפי נצחן אי
אפילי: ג אם אין מתמלין ענניא מטרא עלוי ארעא מערן ית
מייהון בגין זכותא דצדיקיא ואין לית זכו בדרא ההוא בימא
ובמדברא נחתן דלא יתהנון מנהון בני אנשא ואי אתגזר מן
שמיא למנפל מלכא ויעטוהי מן שררותהון מן קדם מימרא
דשמיא הוי ואי סובעא וכפנא בדרומא או בציפונא אתר
דאתגזר למתקיימא ההיא עיטא תמן משתלחא למהוי: ד שומר
גבר דנטיר חרשין וקוסמין לא יעביד טב לעלם ודמסתכל
במזליא לא מגבי אגר ארום חרשין מתילין לרוחא דלא מתפס
בידוי דבר נש ומזליא מתילן לעננין שמיא דאזלו ולא תייבין:
ה כאשר היכמא דליתך ידע איכדין יהלך רוח נשמתא דחיי
בגוף עולימא שליא דשרי במעינא דאמיה מעברא והיכמא דלא
תנדע או דכר או נוקבא עד זמן דאתיליד היכדין ליתך ידיע ית
עובדא דיי דעבד בחוכמתא ית כולא: ו בבוקר ביומי עולימתך
תיסב איתתא דתוליד בנין ובעידן סיבותך לא תשבוק אתת חולקך מלמילד בנין ארום לא אשתמודע לך אידין מנהון אתכתר

אבן עזרא

היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה סיבה לידי עוני ואמר יהי׳ עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה: (יג) אם ימלאו. דרך משל לעשר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל מצטרך אליו. ומלת יהוא לשון רבים והאל״ף נוסף כאל״ף ההלכוא אתו ולא אבוא שמוע כי בתחלה הוא יהי בלשון יחיד ואין לו דומה במשקלו במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בצפון או בדרום שם יהיו האוספים והענין על העשיר. ויש אומרים כי על העץ בעצמו יאמר וחצי הפסוק הזה הוא כנגד חצי הפסוק הראשון וחציו האחרון כנגד חציו האחרון ואמר זה המפרש כי יו״ד יהוא לעתיד ממלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובשעה שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל. ואמר מפרש אחד כי זה העץ הוא מן עצה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת: (ד) שומר. גם זה משל על הנדיב כי הזורע העצל הכילי יאמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזרע ואטמנהו בארץ. ויש אומרים שהיא מצוה כמשמעה לזורע שכבר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנעשה כי העתים משתנות: (ה) כאשר. מפרשים אמרו כי כעצמים הוא כעולם וזה הבל ועניינו גוף הילוד טרם יולד וקרבו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש והמלאה היא ההרה ויתכן שיהיה המלאה תואר לאשה ותהיה מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה בלשון הקדש והיה ראוי להיות הבי״ת הראשון פתוח והשני דגוש וכמוהו לאיש העשיר: (ו) בבקר. עניינו תמיד על שני הפירושים. ותי״ו תנח לשון נקבה בעבור היוד והענין אל

רשי

תן חלק וגו׳ אלו שבעה ימי בראשית תן אחד מהם חלק ליוצרך לנוח בשבת. וגם לשמנה אלו שמונת ימי המילה. דבר אחר תן חלק לשבעה קרבנות לצבור שבעת ימי הפסח. וגם לשמנה. של שמונת ימי החג: כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו קרבנות הראשונים. ד״א כי לא תדע מה יהי׳ לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטל גזירות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופם יריקו גשמיהם על הארץ במקום שהטובה צומחת וניכרת שם סופה לצאת אף כן דע שאם יפול עץ וגו׳ אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נראין מעשיו אחרי מותו וחכמותיו ומדות תרומיותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהג הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכון כמו (בראשית כה) על פני כל אחיו נפל: עץ. תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ: (ד) שומר רוח. ממתין ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים ולעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע. כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסגרים והנעלמים בבטן שהיא מלאה ואף על פי שבולטת לחוץ. כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעבים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו (בראשית יג) כגן ה׳ כארץ מצרי׳ (ישעיה כד) כשפחה כגבירתה (שם כד) כקונה כמוכר ופעמים שהוא משוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבים: (הגהה. ענין זה הוא מסורס בדברי רש״י ומהופך וצריכים להגיה כפי אשר הוא בספרים המדוייקים ואז יובן ספיר וכך היא הנוסחא האמיתית. כאשר אינך יודע. הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע עצמים בבטן המלאה דברים הנסגרים והנעלמים בבטן המלאה ואע״פ שבולטת לחוץ אינך יודע מה בבטנה כך אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעת שתי אלו שוות וכו׳ מס׳ שפתי חכמים): כעצמים. אינך״ לפרש בלעז כמו עוצם עיניו: ככה לא תדע וגו׳. אף גזירותיו של מקום לעיין עניות ועשירות כך עלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לדאג שמא אחסר מנכסי ואעני לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהי׳ לי בנים ואצטרך להוציא עליהם: (ו) בבקר זרע את זרעך וגומר. אם למדת תורה בילדותך למד תורה בזקנותך אם היו לך תלמידים בילדותך יהיו לך תלמידים בזקנותך. נשאת אשה בת בנים בילדותך שא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותך עשה צדקה בזקנותך: כי אינך יודע אי זה יכשר. אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך. מצינו ברבי עקיבא שהיה לו עשרים וארבעה אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפטרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנא׳ להם. ולמנין

מצודת ציון

יא (ג) העבים. ענני׳: יריקו. ענין הורקה ושפיכה כמו שמן תורק שמך (ש״ה א): יהוא. כמו יהיה. או היו״ד מורה על העתיד וכאלו אמר יהיה הוא: (ד) שומר. ממתין כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז): (ה) אינך. אין אתה: כעצמים. ענין סגירה וסתימה כמו ועוצם עיניו (ישעיה לג): (ו) יכשר. מלשון כשר וטוב והצלחות:

מצודת דוד

לשמונה ר״ל תן לכל ולא ירבו בעיניך ואחז מספר שבעה כי הוא כלל חשבון ואמר שמונה כאומר אף אם נתת לכלל חשבון תן עוד: מה יהיה. כי פן יהיה רעה בארץ ותצטרך לשופע בארצות ואולי תצטרך לכלם: (ג) אם ימלאו גו׳. אם העבים נתמלאו גשם הנה לא יחזיקו לעצמם רק יריקו וישפכו על פני האדמה ומוסב למעלה לומר הראוי הוא לחלק מתן לזולת כמו שהעבים אינם מחזיקים הגשם לעצמם ויריקו על הארץ ובזה תעלה הארץ אדים למעלה ונתמלא גשמים פעם בפעם כן מי שנתמלא בעושר אין מהראוי לו להחזיקו לעצמו לבד רק ישפיע ויתן לאחרים ואז כאשר יצטרך הוא יהיה נשפע מאחרים: ואם יפול עץ. עץ פרי עודו נטוע ותקוע בארץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובשעה שיפול העץ בכל מקום שהוא בין בפאת הדרום בין בפאת הצפון בכל מקום שיפול שם יהיה כי מעתה יעזבוהו במקומו ואין מי מטפל עמו עוד הואיל ואינו נותן פרי וכאו׳ כן מי שאינו משפיע לזולת כשיבא עת שיצטרך הוא לאחרים לא ישנו אליו: (ד) שומר רוח. הממתין בזריעת שדהו עד בא הרוח כי אז טוב לזרוע כי הרוח יפזר הזרע בכל מקום: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. הנותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים זה לא יקצור לעולם לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע. כמו שאינך יודע באיזה דרך הרוח מהלך עם כי תשמע קולו וכמו הולד הנסגר בבטן המלאה שאינך יודע אם הוא זכר או נקבה עם כי תראה בליטת הבטן ככה לא תדע את כו׳: את הכל. ר״ל שום דבר ממעשה ה׳ לא תדע ומוסב למעלה לומר אין לך להמתין על הרוח ולפחוד מן הגשמים כי לא תוכל לדעת מתי יהיו: (ו) בבוקר. לכן בבוקר זרע שדך וגם בערב אל תנח ידך מן הזריעה ר״ל בכל עת תזרע שדך ולא תמתין

פל

שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים׃ ז וּמָתוֹק הָאוֹר וְטוֹב לַעֵינַיִם לִרְאוֹת אֶת־הַשָּׁמֶשׁ׃ ח כִּי אִם־שָׁנִים הַרְבֵּה יִחְיֶה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמָח וְיִזְכֹּר אֶת־יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי־הַרְבֵּה יִהְיוּ כָּל־שֶׁבָּא הָבֶל׃ ט שְׂמַח בָּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בְחוּרוֹתֶךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ וְדָע כִּי עַל־כָּל־אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט׃ י וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבֶּךָ וְהַעֲבֵר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ כִּי־הַיַּלְדוּת וְהַשַּׁחֲרוּת הָבֶל׃

יב א וּזְכֹר אֶת־בּוֹרְאֶיךָ בִּימֵי בְּחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא־יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין־לִי בָהֶם חֵפֶץ׃ ב עַד אֲשֶׁר לֹא־תֶחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאוֹר וְהַיָּרֵחַ וְהַכּוֹכָבִים וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר

שמח ב' וסי' שמח זבולן בצאתך. שמח בחור בילדותיך. וא' ושמח יהי מקורך ברוך. ואינון מן ד' זוגין מן ב' ב' שי"ן דמשמש סמ"ך ואינון מן ב"ב תרין א' וחד וא' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הסמ"ך בס"ד:

תולדות אחרן שמח בחור. שבת סג עקידה שער סז: והסר כעס. תענית ד נדרים כב: הילדות והשחרות. שבת קנב: וזכור את בוראיך. שבת קנא זוכר מקן [סוטה יח]: לא תחשך השמש. שם עקידה שער כו:

למהוי טב הדין אי דין אי תרויהון כחדא טבין: ז ומתוק ובסים נהורא דאורייתא וטב לאנהרא עיינין חשיכין למחזי יקר אפי שכינתא דעתיד לאנהרא אפי צדיקיא מן זיו שכינתא ולמהוי שופריהון כשמשא: ח כי ארום אם יומין סגיאין חיי אנשא בכולהון חזי ליה למחדי ולמעסק באורייתא דיי יהא דכיר ית יומי חשוכא דמותא ולא ייחוב ארום סגיאין אינון יומיא דישכוב שכיבא בבית קבורתא דחמי ליה לקבלא דינא מן שמיא בחיוהי די רחים כל זמן דייתי עלוהי פורענותא על הבלותא די עבד: ט שמח חדי עולימא ביומי עולמתך ויהי לבך טב עלך ביומי רביותך ואזיל בענוותנותא עם אורחי לבך ותהי זהיר בחזיוני עינך ולא תסתכל בביש ואשתמודע לך ארום על כל אלין עתיד יי לאעלותך בדינא: י והסר ותעדי רגיז מלבבך ולא תגרום ביש על בסרך ארום עולימות ויומי אוכמות שער הבלו: א וזכר ותהי דכיר ית בריך ליקרותיה ביומי רביותך עד דלא ייתון לוותך יומי בישות וימטון עלך שנין דתימר לית לי בהון רעוא: ב עד עד דלא ישתני זיו יקרא דאפך דמתיל לשמשא ונהורא דעינך עד דלא יסתמון והדר ליסתך עד דלא יתקדרון ובבי עינך דמתילן לכוכביא עד דלא יתעממון ריסי עינך יהון

רשי

הבנים מיננו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו (שופטים יב) וכולם מתו בחייו ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: (ז) ומתוק האור. מתוק הוא אורה של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש. ואשרי התלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומחוורת על בוריה. כך נדרש באגדת תהלים: (ח) בכולם ישמח. יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שינצל מהם ואם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו. באותן הימים יותר מימי החיים: כל שבא. עליו יהיה הבל וחושך. יש הבל שהוא לשון פורענות ואדות כמו כי בהבל בא ובחשך ילך: (ט) שמח בחור בילדותך. כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור בילדותך והלך בדרכי לבך ובטוח תהיה כי על כל אלה יביאך השופט במשפט: (י) והסר כעס. דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה. יצר הרע: מבשרך. שיהיה לך לב בשר: והשחרות. נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו: (א) וזכור את בוראך. תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו'. וממקרא זה דרש וזכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו. וזכור את בורך קברך מקום עפר רמה ותולעה. וזכור בארך באר שנבעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה. ימי הזקנה והחלשות: (ב) עד אשר לא תחשך השמש. אמרו רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומלהבת באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מלהבת: והאור. זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח. זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים. אלו הלסתות רומני דאפי שקורין פומ"ליש של לחיים שמגהיבים: ושבו העבים אחר הגשם. תבוא

אבן עזרא

תניח ידיך מן הזרע כי מלאנו מלת הניח יוצאת לשני פעלים: (ז) ומתוק. זה הפסוק דבק עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ועיקר זה בעבור התחברות ההרגשות במקום שעל המצח והוא מקום יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת וכמוהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וענין הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת: (ח) כי אם. אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכולם כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימר לו האור הנזכר וכל שבא הבל ענינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל: (ט) שמח. אחר שהכל הבל שמח עתה בחור בילדותך ועניינו כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא במקום אחר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף וחזקי התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך. וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ. וכן חתם הפסוק ודע כי על כל אלה וישוב אלה על השמחה והטבת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין. וענין טוב הלב בלשונינו על שלשה פנים. האחד שייטב מעצמו כמו וייטב לבו. והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך. והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: (י) והסר. פירשתיו למעלה. ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרות לשחר כשיבקע כענין אז יבקע כשחר אורך או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה: (א) וזכור. מצאנו נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך ויש אומרים שהם שתי לשונות ויפרש משרת משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם יסמכו לא ישתנו: ימי הרעה. הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו: (ב) עד. פירוש והאור הזה אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש ויעמוד אחר בואו שעה ושליש שעה

מצודת דוד

על הרוח: כי איך יודע. ולא תוכל לדעת איזה הזריעה יהיה כשר וטוב אם זה של בוקר או זה של ערב ואפשר יהיו שניהם יחד טובים זה כזה: (ז) ומתוק האור. יפה הוא האור יאמר בלשון שאלה כי האור אינו דבר הנאכל שיומתק ור"ל יפה חיי האדם עוד נהנה מאור היום: וטוב. דבר טוב הוא לעינים עודם יכולים לראות את השמש והוא כפל ענין במ"ש: (ח) כי אם גו'. כי אפילו אם יחיה האדם שנים הרבה ישמח בכל הימים ואף יום אחד לא יקוץ בחיים עם רבוים: ויזכור. אבל בחייו יזכור את ימי החושך אשר ישכב בקבר אשר יהיו מרובים יותר מימי החיים ועי"ז יראה להכשיר מעשיו: כל שבא הבל. כל היסורים הבא שמה הכל המה מבלי תועלת כי בעוד האדם חי בא תועלת מן היסורים כי עי"ז מפשפש במעשיו אבל אחר המיתה אין מקום לפשפום מעשים ולכן יזכור בהם למען יכשיר מעשיו עודו חי: (ט) שמח בחור. אתה בחור עתה שמח בהטובה שהיה לך בימי ילדותיך כי אז בודאי לא חטאת מרוב הטובה הואיל ואז היית ילד וגם עתה בימי בחורותיך עשה טוב ללבך ותהיה שמח ולך בדרכי לבך לעשות מה שלבך חושב ומה שעיניך מראים לך והתאוה אליהם אבל דע כי על כל אלה המעשים יביאך האלהים במשפט ואם ימצא בהם דבר חטא ועון אזי יענש אותך ולכן מאד תפשפש בהם שלא ימצא בהם נדנוד עון. או כאדם האומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי כשתתמלא הסאה תלקה על הכל אף כאן גזם ואמר שמח בחור בעת ילדותך עת שהיצר מתגבר ולא תדאג מגמול המעשה וכפל הדבר במ"ש ואמר ויטיבך לבך כו' ועשה מה שלבך חפץ ובטוח תהיה כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט: (י) והסר גו'. אם לבך תסית אותך לעשות דבר המכעים את המקום ב"ה הסר הדבר הזה מלבך ולא תעשה אותה: והעבר גו'. אם בשרך יתאוה להתענג בדבר הרע בעיני המקום העבר הדבר הרעה הזאת מבשרך ולא תתענג בה: כי הילדות והשחרות הבל. התאוה שיש לאדם בימי הילדות והנערות המה מבלי תועלת וכן הזהר מאד מאד:

(י) והשחרות. כן יקראו ימי הנעורים שהם תחלת ימי האדם כמו השחר שהוא תחלת היום: שיזועו

יב (א) וזכור את בוראך. את המקום ב"ה אשר ברא אותך אותו זכור בימי הבחרות בעוד הכח בידך ללכת בדרכי ה' לעבדו: עד אשר. טרם שיבואו ימי הרעה הם ימי הזקנה ותשות הכח כי אז יקשה מאוד יותר מימי הבחרות: והגיעו שנים. אז הגיעו השנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ ורצון כי מגודל החולשות יבחר אז במיתה: (ב) עד אשר. טרם שתחשך השמש ואור היום פו' ר"ל טרם שתחלה והפול למשכב כי החולה בשיקשה עליו חליו נראה לו כאלו חשכו השמש והאור כו'

הַגָּשֶׁם׃ ג בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ
אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ וְחָשְׁכוּ
הָרֹאוֹת בָּאֲרֻבּוֹת׃ ד וְסֻגְּרוּ דְלָתַיִם בַּשּׁוּק בִּשְׁפַל
קוֹל הַטַּחֲנָה וְיָקוּם לְקוֹל הַצִּפּוֹר וְיִשַּׁחוּ כָּל־בְּנוֹת
הַשִּׁיר׃ ה גַּם מִגָּבֹהַּ יִרָאוּ וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ וְיָנֵאץ
הַשָּׁקֵד וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כִּי־הֹלֵךְ
הָאָדָם אֶל־בֵּית עוֹלָמוֹ וְסָבְבוּ בַשּׁוּק הַסֹּפְדִים׃
ירחק קרי ו עַד אֲשֶׁר לֹא־יֵרָתֵק חֶבֶל הַכֶּסֶף וְתָרֻץ גֻּלַּת

לגין דמעות כעננין בתר מטרא׃ ג ביום ביומא די יזועון
ארכובתך ויתנקשון אדרעך ויתבטלון ככי פומך עד לא יכלין
למלעס מיכלא ויתעממון עינך דמסתכלין בחרכי רישך׃
ד וסגרו ויהון ריגלך כביכן מלמיפק בשוקא ויעדי מנך רעות
מיכלא ותהי מתער משינתך על עיסק קל עופא כאילו על
גנביא דאזלין בליליא ויתרפסון ספוותך מלמימר שירתא׃
ה גם אף מן עובדין דהוו מן קדמת דנא תהי דחיל למדכר
יתהון ונבשושיתא קלילא מתילא באנפי נפשך לטור רם בעידן
מהלכך באורחך ותפיץ (ס"א ותציץ) ריש שזרתך מן כחישותא
כשינדא ויתנפחון אסתוורי רגלך ותתמנע מן משכבא ארום
אתפני אנשא למהך לבית קבורתיה ויסחרון מלאכיא תבעי
דינך כספדיא דמסחרין בשוקא למכתב דין חושבנך׃ ו עד
עד די לא יתאלם לישנך מלמללא ותהי רעיעא מוקרא דרישך

ביום ג' דגשי' דמטעין בהון וסימ' ביום שיזעו שמרי הבית. אויל ביום יודע כעסו. אחות לנו קטנה: ויקום ל' מלרע לקול הצפור וא' מלעיל ותגזר אמר ויקם לך: ואינון מן א"ב מן ב"ב חד מלרע וחד מלעיל וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל"ף בס"ד: ירחק ירתק קרי חבל הכסף והוא חד מן י"א מלין דקריין ת' ולא כתיב וסי' ויקר' וינחם דוד את בת שבע ותקרא ק'. הכרי ויואב אל כל הצבא הכרתי ק'. אחד אלה שמות הגבורים דשמואל אחת ק'. עשרה והגלה את כל ירושלים עשרת ק'. אמה שמנה עשרה אמה קומת העמוד אמות ק'. אחד המתקדשים והמטהרים אל הגנות אחת ק'. תהלה איך לא עזבה עיר תהלה תהלת ק'. קומה והעמודים שמנה עשרה דירמיה קומת ק'. באחד לבבתני אחתי כלה קדמא דפסוק באחת ק'. בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת בת ק'. ירחק עד אשר לא ירחק חבל הכסף ירתק ק'. וא"ני המא"סף קש"יא לי טו"בא ע"ל בע"ל המסור"ת למ"ה ערב ומס"ר אות"ם שכתו"בים ה' וק"רי ח' ע"ם אלו האחרי"ם וערב"ם יח"ד שאי"ן זה דרכ"ו שהי"ה לו לומ"ר ג' כתי"ב ח' וקרי' ת' וכן חד כתי"ב ח' וקרי' ת' ובן כול"ם כמו שמנה"גו ; וז"ל ח"ר מן ו' דכת"י' ב' וקרי' מ' וכ"ן חד מן ד' דב"תי' ר' וקרי' ד' וכן אחר"ים ומלשו"נו דמס"ר חד מן י"א מל"ין דקרי' ת' ולא כתיב נוכ"ל לכתוב ע"ד אשר לא ירתק במקום ירחק כי יאמ"ר שה"וא כת"וב ירחק וכ"ן האחרי"ם וקש"ה לי טוב"א ול"א ידענ"א מה לתרוצ"י׃

תולדות אהרן ביום שיזעו. שם קנב: ובטלו הטוחנות. זוהר פנחס: וסגרו דלתים. שם: גם מגבוה יראו. שם: כי הולך האדם. שם: בשוק הסופדים. ערכין כג: חבל הכסף. שם קנה: גלת הזהב. פקודה בער סו. זוהר חיי שרה משפטים:

אבן עזרא

מהשמות השוות ואחר שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימלאו נבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקרא להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא ישן והתנומה יותר קלה מן השינה. יש מפרשים ושבו העבים על הבכי ואחרים אמרו על הליחה המתגברת עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויתראה לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשים אחר הגשם: (ג) ביום. מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו. ומעטו פועל יוצא והענין מעטו הטחינה. יש אומרים כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות. ויש אומרים שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר. גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמצייר. והקרוב אלי ששומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי החיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו כי אין להם כח לעמוד. וענין חיל כח בעבור היות כל הגוף עליהם. והטוחנות הם השנים. והרואות העינים: (ד) וסגרו דלתים. הם השפתים וכמוהו דלתי פניו מי פתח: בשפל קול הטחנה. הוא הקרב העליון והוא המסס שהוא טוחן המאכל ומלת בשפל שם ואיננו תואר וכמוהו טוב שפל רוח וענינו שפלות וענין בשוק על דרך משל כשישפל קול הטחנה אין קמח נמצא ויהיו חנויות שוק האופים סגורים ונמצא דלתי ודלתות כמו שפתי ושפתות: ויקום לקול הצפור. ידוע כי המאכל יוליד השינה ובהסגר הפה נכרת המאכל ויקוץ לדבר קל: וישחו כל בנות השיר. הוא הגרון שהיה לפנים בו משורר ישח קולו עד שלא ישמע ובאה מלת ישחו שהוא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ויתכן שתיהם שבות למלת כל: (ה) גם מגבוה. יש אומרים כי על הזקנים ידבר שאין להם כח לעלות אל המקום הגבוה ואמרו כי וי"ו יראו

רשי

כהיית המאור אחר דמעת הבכי מכמה צרות שעברו עליו: (ג) שיזועו. ירתיתו: שומרי הבית. אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו. יאחוס עוות שקורין קראנפ"ף. והתעוותו אגרופירונ"ט בלע"ז: אנשי החיל. אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטוחנות. אלו השינים: כי מעטו. לעת זקנה רוב שיניו נושרות: הרואות בארובות. אלו העינים: (ד) וסגרו דלתים. אלו נקביו: בשפל קול הטחנה. ריחים הטוחנים מאכל שבמעיו והוא הקורקבן והמסס: ויקום לקול הצפור. שאפילו קול צפור מנערתו משנתו כשהזקין: וישחו כל בנות השיר. כל קולות של כלי השיר דומות עליו כשיחה. ולפי פשוטו משמעו ישחו כמו ישפלו כל שרים ושרות יהיו שפלים בעיניו וכן ברזילי הגלעדי אמר לדוד (שמואל ב יט) אם אשמע עוד בקול שרים ושרות: (ה) גם מגבוה יראו. מגבשושיות ותלוליות שברחובות הוא דואג לצאת לשוק פן יכשל בהם: וחתחתים בדרך. אימות וחתות הרבה בדרכים יש לו. חתחתים. לשון כפול הוא בתיבה כמו גלגלים קשקשים זלזלים: וינאץ השקד. לשון (שיר ז) הנצו הרמונים שהרי האל"ף לא נקראת בה. אמרו רבותינו זו קליבוסת הנק"א בלע"ז שעצם הירך תקוע בה ובזקנותו בשרו כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט: השקד. אילן של שקדים כלומר שתקפוץ הזקנה עליו כשקד זה הממהר להנץ לפני כל האילנות: ויסתבל החגב. אלו העגבות שתהיו עגבותיו דומות עליו כסובל משא כבד. ויסתבל. אישד"רייד שורפיי"שין בלע"ז: ותפר האביונה. חמדת תאות נשים שאינו נזקק לנשים לתשמיש: אביונה. תאוה כמו (דברים א) ולא אביתם (תהלים קיט) תאבתי לישועתך: (ו) עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זה חוט השדרה שהוא לבן ככסף ובמותו חסר מוחו מתרוקן ויבש ומתעק' בתוך החוליות ונעשה כשלשלת. ירתק לשון רתוקות כסף: ותרץ גלת הזהב. זו האמה שהיתה מקלחת מים ונובעת כמעיין כמו גולות

מצודת ציון

יב (ג) שיזועו. ענין רעד ורתת כמו וסי' רק זועה (ישעיה כח): והתעותו. מל' עוות ועקום כמו ודרך רשעים יעות (תהלים קמ"ו): החיל. ענין כח: הטוחנות. מלשון טחינה: הרואות. מלשון ראי': בארובות. מלשון ארובה וחלון כמו וכעשן מארובה (הושע יג): (ד) דלתים. על השפתים יאמר וכן נאמר דלתי פניו מי פתח (איוב מא): וישחו. ענין השפלה ונמיכה כמו ושח גבהות האדם (ישעיה ב): (ה) וחתחתים. מלשון חתת ופחד ונכפלו הפ"א והעי"ן הפעל ויורה על פחד הרבה כמו אדמדם שיורה על אדמימות רב: וינאץ. ענין בזיון ומיאוס כמו וינאץ בזעם אפו (איכה ב) ועם כי לא נקראה האל"ף הואיל והיא כתובה: השקד. ענין השתדלות והתמדה כמו שקדו ושמרו (עזרא ח): ויסתבל. מלשון סבל ומשא כבד: החגב. מין ארבה כמ"ש ואת החגב למינהו (ויקרא יא): ותפר. מל' הפרה ובטול: האביונה. האל"ף נוספת כמו והאזניחו נהרות (ישעיה יט) והוא מלת בינה והוא כנוי לרוח בעלת הבינה או הוא ענין תאוה כמו לא אבה יבמי (דברים כה): (ו) ירתק. ענינו כמו שלשלת כמו ורתקו' כסף צורף (ישעיה מ):

מצודת דוד

כו': ושבו העבים. יחזרו העבים לבא להחשיך האורה אחר ירידת הגשם שהיה אז מעט אורה ר"ל אחר שירויח לו מעט מן החולשה ורואה האור יחזור להחולשה ויחשך לו: ביום שיזועו. זה יהיה ביום שיחלש מאד וירתתו שומרי הבית הם הידים והזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו דבר רע וכשהאדם נחלש מאד מרתתין ידיו וזרועותיו: והתעותו אנשי החיל. הם השוקים שסובלים את הגוף הנשען עליהם ובימי החלשות כאילו נתעקמו ואין להם עוד כח לעמוד: ובטלו הטוחנות. הם השינים הטוחנות את המאכל ובעת החולשה בטלים הם מן הטחינה. כי מעטו. מעטו את הטחינה ואינם יכולים אז למחון הרבה: וחשכו הרואות בארובות. הם העינים הרואות דרך פתיחת חורי העינים בעת החולשה כהו וחשכו: (ד) וסגרו דלתים בשוק. הם השפתים שהם בשוק ר"ל במקום מגולה ובעת החולשה המה סגורים בעבור כי נשפל קול הטחנה הם השנים שבטלו אז מן הטחינה ולכן סגרו השפתים הואיל ואינו משים בהם המאכל: ויקום לקול הצפור. ידוע שהמאכל מוליד השינה ובהעדר המאכל יקץ לדבר קל: וישחו כל בנות השיר. הוא הגרון שבו היה משורר לפנים אז ישח וישפיל קולו עד שלא ישמע (ואמר בנות השיר לפי שקול נקבות משוררית נעים ביותר): (ה) גם מגבוה יראו. גם מחשבותיו מתפחדים ממה שיחשבו שהרוח נוסעת והולכת אל מקום גבוה אל השמים ממעל ליתן דין וחשבון והרבה פחד יש מן הדרך פן יפגעו בה מלאכי דין: וינאץ השקד. כח השומר את הגוף בהתמדה ובהשתדלו' ימאס את הגוף ולא יאבה להתמיד עוד בשמירתו ולהשתדל בו: ויסתבל החגב. אם ישכון עליו חגב הכבד עליו כסובל משא כבד וזהו לגודל התשות: ותפר האביונה. הרוח בעלת הבינה תבטל כי אז תלך ממנו. או אז תבטל תאות חמדת נשים לתשמיש: כי הולך האדם. כי אז האדם הולך ומתקרב לבוא אל בית עולמו זהו הקבר אשר ישכב שם עד עולם: וסבבו. ולהיות הסופדים מסבבים בשוק לעורר קינות ויללות: (ו) עד אשר גו'. מוסב על המקרא של מעלה בראשית הענין שאמר וזכור כו' לומר זכור בוראך טרם שיהיה נעשה חבל הכסף כמו שלשלת ופו'

הזהב ותשבר כד על־המבוע ונרץ הגלגל אל־ ג' ר'
הבור: ז וישב העפר על־הארץ כשהיה והרוח ע"ו רפין ב' ר"פ
תשוב אל־האלהים אשר נתנה: ח הבל הבלים ג' ג'

ותתבר מרירתך על כבדך וירהט גופך בגו קברך: ז ויתוב
בסרך דאתברי מן עפרא עלוי ארעא היכמא דהוה מלקדמין
ורוח נשמתך תתוב למיקם בדינא קדם יי דיהבה לך: ח הבל
כד אסתכל שלמה מלכא דישראל בהבלו דעלמא הדין ובהבלין

תולדות אהרן וישב העפר. שם קנב עקידת שער כב:

רשי

גולות עליות: ותרוץ. לשון רצוצה: ותשבר כד על המבוע. זה הכרס שהיא עבה ונבקעת במותו: ונרוץ הגלגל אל הבור. ותרוצץ גלגל העין בתוך גומה. ולפי פשוטו גלגל שדולין בו מים מן הבור כך נדרש כל הענין במסכת שבת. ומדרש קינות פותרו כנגד כל ישראל וזכור את בוראיך בימי בחורותיך בעוד שהבחרות שבכם קיימת. בעוד שהכהונה קיימת שנאמר (שמואל א ב) ובחר אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן. בעוד שהלויה קיימת שנאמר (דברים יח) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך. בעוד שמלכות בית דוד קיימת שנאמר (תהלים עח) ויבחר בדוד עבדו. בעוד שירושלים קיימת שנאמר שם (מלכים יא) העיר אשר בחרתי בה. בעוד שבית הבחירה קיימת שנאמר בה (ד"ה ב ז) עתה בחרתי והקדשתי הבית הזה. בעוד שאתם קיימים שנאמר (דברים יד) ובך בחר ה': עד אשר לא יבואו ימי הרעה. אלו ימי הגולה: עד שלא תחשך השמש. זו מלכות בית דוד שנאמר (תהלים פט) וכסאו כשמש נגדי: והאור. זו תורה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור: והירח. זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה: והכוכבים. אלו הרבנים שנאמר (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים: ושבו העבים אחר הגשם. צרה אחר צרה קשה אתה מוצא בכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא בא עליהם אלא לאחר חורבן הבית: ביום שיזעו שומרי הבית. אלו משמרות כהונה ולויה: והתעותו אנשי החיל. אלו הכהנים שהם גבורים בכח אמר ר' אבא בר כהנא כ"ב אלף לויים הניף אהרן ביום אחד אמר ר' חנינא המורה הזה דבר קל הוא והכהן זורקה יותר משלשים אמה: ובטלו הטוחנות. אלו המשניות הגדולות משנת ר' עקיבא (ומשנת ר' חייא) ומשנת בר קפרא: וחשכו הרואות. שישתכח הגמרא מן הלב: וסגרו דלתים בשוק. כגון דלתי נחושתא בן אלנתן שהיו פתוחין לרווחה: בשפל קול הטחנה. ע"י שלא נתעסקו בתורה אמר ר' שמואל נמשלו ישראל לטחינת הריחים מה ריחים אינן בטילות לא ביום ולא בלילה אף כאן (יהושע א) והגית בו יומם ולילה: ויקום לקול הצפור. זה נבוכדנצר. אמר ר' לוי י"ח שנה היתה בת קול יוצאה ומפוצצת בפלטין של נבוכדנצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר. (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין: גם מגבוה ייראו. מגבוה של עולם יתיירא וידאג לבו פן יעשה בו כאשר עשה בראשונים: וחתחתים בדרך. מתוך כך יבקש לו אותות ורמזי' אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר (יחזקאל כא) כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסם קסם קלקל בחצים שאל בתרפים: וינאץ השקד. תצמח נבואת ירמיה שאמר (ירמיה א) מקל שקד אני רואה אמר ר' אליעזר השקד הזה משעה שהוא מניץ עד גמר פירותיו כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד ט' באב כ"א יום: ויסתבל החגב. זה צלמו של נבוכדנצר (דניאל ג) רומיה אמין שית פותייה אמין שית ואם אין עוביו שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז) וזהבם לנדה ולמס יהיה: ותפר האביונה. זו זכות אבות תופר משענת אבות שלכם ויהיה אביונה מלשון אב: כי הולך האדם. ישראל שנקראו כאן אדם אדם אתם: אל בית עולמו. מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה: וסבבו בשוק הסופדים. גלות יכניה קדמה לגלות צדקיה י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומצליח והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותן (ירמיה טו) אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם: עד אשר לא ירתק חבל הכסף. זו שלשלת יוחסין: ותרוץ גולת הזהב. אלו דברי תורה שנאמר (תהלים יט) הנחמדים מזהב: ותשבר כד על המבוע. כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיהו שניהם גלו לבבל ופסקו מלימודם בעוני הדרך. תחלה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנצר את מצרים הגלם לבבל: ונרוץ הגלגל אל הבור. זו בבל שהיא זוטו של עולם: וישב העפר וגומר. מבבל באו לבבל חזרו: והרוח תשוב. זו רוח הקדש שכיון שנסתלקה רוח הקדש גלו: (ח) הבל הבלים. אני רואה בעולם: אמר הקהלת.

אבן עזרא

נוסף ויש אומרים יראו שוקיו: וחתחתים. כפול הפ"ה והלמ"ד כי העי"ן מובלע והוא מן תראו חתת כמו פחד: וינאץ השקד. אמרו שהוא מן עלתה נלה והענין השיבה: ויסתבל החגב. הקרסול ויש אומרים השקד הוא האבר שיבתו אחר הראש והזקן ויסתבל החגב המבושים שימשכו למטה ואחרים אמרו כי החי"ת במקום עי"ן גם זה הבל כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יהו"א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים: ותפר האביונה. אמרו שהוא מן ולא אבה ועניינו תאות המשגל ואמר ר' אדונים בן תמים המזרחי נ"ע כי אביונה כנוי לרוח בני האדם וכן דקדוקו אביון תואר השם לזכר ואביונה לשון נקבה ואם תנעירנה תהיה אביונה וכן מלת אמינון וגשמו אומר וזהו דקדוק עניות כי אין בלשון הקדש מלה שהקטינו כלל ואילו היה זה כיסוד הלשון להקטין יהיו נמצאים במקרא למאות ולאלפים ואולם אמנון ואמינון שני שמות לאיש אחד כמו שלמה ושלמון אבשי אבישי אבנר אבינר ותוספת וי"ו גשמו כמו יתר ויתרו. ועתה אפרש הפסוק אחר שאמר וחשכו הרואות בארובות ולא יאכל ולא ישמע קולו איך יחזור לאחור לאמר גם מגבוה יראו ודבר השיבה אכן הוא בענין אחר וכן הוא גם מגבוה יראו מחשבותיו שהרוח חושבת שהיא נוסעת והולכת אל מקום גבוה ותפחד מן הדרך וסוף הפסוק יורה עליו כי הולך האדם. ומלת ינאץ הוא באל"ף והוא כמו וינאץ בזעם אפו שהוא כמו וימאס אף על פי ששניהם משני בניינים והשקד הוא תואר השם במשקל והיה דשן ושמן ועניינו שומר מתכונת הגוף כענין שקדו שמרו שוא שקד שומר וכן נמר שוקד על עריהם ועניינו מואס לשקוד: ויסתבל החגב. שהוא קל קל והומר הגוף ותי"ו ויסתבל מבנין התפעל והתאחר כמנהג כל סמ"ך ושי"ן כמו מסתולל משתולל. ותפר האביונה ידוע כי מלת הפיר לעולם היא יוצאת והענין תפר היועצת מועצותיה והיא הרוח וזה דקדוק הלשון כבר באר רבי יהודה בר דוד נ"ע בעל הדקדוק כי מלת קם ושב והבירים שרשם משלשה אותיות והאמצעי יו"ד ויורה עליו קים דברי הפורים ומלת בינה כמו שבתם וקימתם והבין כמו הקים ובנת לרעי כמו קמת ותואר השם קם כמו הנני שב שבות והשלם קים ועל משקל גנב ולנקבה קיימת ובה"א קימה מלרע. אשוב לענין אביונה ואמר כי האל"ף נוסף כאל"ף אקדה באזרועך והאזניחו ותהיה זאת המלה תואר מבינה והוא כנוי לרוח בעלת הבינה: אל בית עולמו. הוא הקבר והוא הבית שידור שם לעולם ויש עולם קצוץ כמו וישב שם עד עולם ועבדו לעולם: וסבבו בשוק. כשיוליכו אותו ישאוהו על כתף יסבלוהו: עד. זה משל נכבד והגולה היא בראש הגלגל המתגלגל בחבל וראש החבל קשור בגולה. וירתק מן עשה הרתוק כשיתקשר החבל כאילו ישתלשל לא ישיג אל המבוע גם כן ענין מלת ירחק שהוא כתוב ומלת ונרוץ מן ותרץ את גלגלתו מענין וירוצצו כאשר תשבר הגולה: ונרוץ הגלגל אל הבור. ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן נכונו ללצים שפטים: וחבל הכסף. הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן וגולת הזהב הוא המוח ודמהו לזהב בעבור הקרום שהוא אדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקרא כד בעבור שהם תתחבר המרה האדומה: והמבוע. הוא הכבד ונרוץ הגלגל גלגולת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ: (ז) וישב. לא ישאר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר: והרוח תשוב. זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא מקרה כי המקרה לא ישוב: (ח) הבל. יתכן היות מלת הבל שתי לשונות האחד כמשקל זהב והשני הידוע על משקל ארץ כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן ויסמך בצרי כמו חלב עזים ויש אומרים כי הבל לשון ניווי

מצודת דוד

ועל חוט השדרה יאמר שהוא לבן ככסף ובמות האדם חסר מוחו ומתרוקן וייבש מהעקם בתוך החוליות ונעשה כשלשלת: ותרוץ גולת הזהב. על מוח הראש יאמר על שהוא כמעין הנובע ללחלח ולהשקות את חוט השדרה ולפי שהקרו' שעליו הוא אדום קראו זהב כי מראה הזהב היא אדום ור"ל אז ירוצץ מוח הראש ולא ישקה עוד את חוט השדרה: ותשבר כד. על כיס המרה יאמר שנקרע אז ומי המרה נשפך על הכבד במקום מושבו ואחז במשל מכד מלא מים הנשבר על המעין והמים שבכד יורדים אל המעין מקום שאין צורך אל המים וכן היא שפיכת מי המרה על הכבד כי בהיות האדם חי אז"ל כבד כועס והמרה זורקת בו טפה ונח מכעסו אבל אז אין הכבד כועס ואין צורך אל טפת המרה: ונרוץ הגלגל. גלגולת הראש שהיתה למעלה מרימים אז להורידה אל בור הקבר מתחת לארץ: (ז) וישוב העפר. הגוף שהוא מעפר כי תחלת יצירת האדם הראשון היה מן העפר ישוב אז אל הארץ להתהפך להיות עפר כמו שהיה בתחלת היצירה: והרוח. נשמת האדם תשוב אל המקור אשר ממנה נחצבה למעלה אל האלהי' אשר נתנה לו בעת הלידה: (ח) הבל הבלים אמר הקהלת. יתכן שאלה דברי המעתיק את הספר ואמר הנה המלך שלמה המאסף הדעות המנגדות יפה הזהיר להבדיל את ההבלים אותם שהם הכל הבל שלא בא מהם תכלית ראוי ויקר אבל

מצודת ציון

ותרוץ. מל' רצוצה ושבירה כמו וירצצו וירצצו (שופטים י): גלת. מעין כמו גלת מים (שם א): כד. שם כלי כמו וכדה על שכמה (בראשית כד): המבוע. מעין הנובע: ונרוץ. מל' רוצה ורדיפה: הגלגל. גלגולת הראש: (ז) על הארץ. אל הארץ: (ח) קוהלת. ענין

אמר הקוהלת הכל הבל: ט ויתר שהיה קהלת
חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן
משלים הרבה: י בקש קהלת למצא דברי חפץ
וכתוב ישר דברי אמת: יא דברי חכמים כדרבנות
וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה
אחד: יב ויתר מהמה בני הזהר עשות ספרים
הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר: יג סוף
דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת
מצותיו שמור כי זה כל האדם: יד כי את כל
מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם
אם טוב ואם רע:

ל׳. ל׳ · ב׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ ומ״ל. ל׳ · ל׳. ז׳. ב׳ · ל׳ · ל׳. ל׳ והכר · ל׳ ס׳ רבתי · ז׳ בלופנא · ל׳ מ״ל · ו׳ בסגול · ה׳ חסר · ב׳. ב׳ א׳ ר״פ · בקול פ׳ אלהינו

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי
זה כל הארם: סימן יתק״ק

סכום פסוקי דספר קהלת מאתים ועשרים ושנים. וסימנו כה שהיה כבר
נקרא שמו. וגם חציו מה שהיה כבר נקרא ופרקיו י״ב כי זה כל האדם:

תולדות אהרן קהלת חכם. ערובין כא: ותקן מבלים. יבמות כא: למצוא דברי חפץ. ר״ה
כא: דברי חכמים כדרבנות. חגיגה ג [סנהדרין כח]: בני הזהר. ערובין
כא [עם עם]: סוף דבר. ברכות ו שבת ל עקידה שער ע עקרים מ״ג ס׳: כל האדם. גיטין
סח: על כל נעלם. חגיגה ה:

דעבדין בני אנשא אמר קהלת במימריה כולא הבלו: ט ויתר
ויותר מן כל בני אנשא הוה שלמה די מתקרי קהלת חכים
ותוב הוה מאלף מנדעא ית עמא בית ישראל ואצית לקל
חכימיא ובלש בספרי חוכמתא וברוח נבואה מן קדם יי תקין
ספרי חוכמתא ומתילין דסוכלתנו סגיאין לחדא: י בקש בעא
שלמה מלכא דמתקרי קהלת בחוכמתיה למידן דינין על
הרהורי לבא דאנשא ובלא סהדי בכן אתאמר ליה ברוח
נבואה מן קדם יי הא כבר אכתיב בספר אוריתא על ידוהי
דמשה רבהון דישראל תקנין פתגמין ומהימנין על מימר סהדיא
יקום פתגם: יא דברי פתגמי חכימין מתילין לזקתין ולקלשונין
דאציתין דאנצין לאלפא חוכמתא לסריקי מנדעא היכמא
דמאלף זיקת לתורתא ורבני סנהדרין מרי הלכתין ומדרשין
דאתיהיבו על ידוי דמשה נביא דרעא בלחודוהי ית עמא בית
ישראל במדברא במנא ובריגוגין: יב ויתר ויתר מנהון בני הזדהר
למעבד ספרי חוכמתא סגי עד לית סוף ולמעסק בפתגמי אוריתא
ולאסתכלא בליאות בשרא: יג סוף סוף פתגם דאתעבד בעלמא
בצנעא כולא עתיד לאתפרסמא ולאשתמעא לכל בני אנשא
בגין כן ית מימרא דיי הוי דחיל וית פקודוי הוי נטיר דלא למיתב
בסתרא ואין תחוב הוי זהיר למיתב ארום כדין חזי למהוי אורח
כל אנש: יד כי ארום ית כל עובדא דיי יעיל ליום דינא רבא
ועתיד לפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אנשא אין טב ואין ביש: סוף דבר וגו׳

רש״י

מי שבו קבולת החכמה: הכל הבלים. כל מה שנברא בששת ימי בראשית:
(ט) ויותר שהיה קהלת חכם. ויותר ממה שנכתב בספר זה היה קהלת חכם:
ואזן. עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה
אזנים שתיקן עירובין לסייג שמירת שבת ותיקן נטילת ידים סייג לטהרה וגזר
על השניות סייג לעריות: (י) בקש קהלת. נתן לבו והזר על הדבר ומלאו:
דברי חפץ. הלכה למשה מסיני: וכתוב יושר. זה תורה שבכתב והנביאים:
(יא) דברי חכמים. שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה
כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו
כן: כדרבונות. מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריהם מכוונים
את האדם לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים. מה מסמר זה קבוע אף דבריהם
קבועים ומה נטיעה פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוא בהם טעם:
בעלי אסופות. מסמרים שיש להם גולגולת אסופה וגסה גרו״סה בלע״ז כן
פירשו דונש בן לברט: נתנו מרועה אחד. כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא
אמרן ורועה אחד נתנן משה מפי הגבורה: וכמשמרות. כתוב בשי״ן שהתורה
בעשרים וארבעה ספרים וכמנין משמרות כהונה ולויה: (יב) ויותר מהמה בני
הזהר. ויותר מיושר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה:
בני הזהר. לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו:
עשות ספרים הרבה אין קץ. אם באנו לכתוב לא הספקנו: ולהג הרבה יגיעת
בשר. ואם לתת לב לגירסא הבילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה היא
לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל.
אך. (יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא. מה שתוכל עשה ולבך לשמים:
ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. כי לדבר הזה נברא כל האדם: (יד) כי
את כל מעשה. אשר אדם עושה: יביא האלהים במשפט. ולכן נקוד מעשה
פתח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: על כל נעלם. אפילו על השוגג:
אם טוב ואם רע. אפילו נכשל במצוה כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא: סוף
דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגומר:
נשלם מגלת קהלת

אבן עזרא

והענין כמו עזוב. ובא ה״א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא
יבוא על שם העצם וכאשר זכר מות האדם אמר נתברר לך מה שאמרתי לך
בתחלה הבל הבלים: (ט) ויותר. עוד יתמיד כמו עוד טומאתו בו: ואזן.
שירים או חבור מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע: וחקר.
הורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה ויהיה פועל יוצא לשנים פעולים: תקן
משלים הרבה. וידבר שלשת אלפים משל: (י) בקש קהלת למצוא דברי חפץ.
היא החכמה העליונה עד שמצא והענין מה חפץ יש בזה שנברא כך ולמה כך:
וכתוב יושר. הוא פירוש וכמוהו על ספר הישר והיננו אללנו: (יא) דברי. יש
בדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקחים הנפש
ויש כמסמרות נטועים הגדולים שיאספו הדלתות שלא יתפרדו וזאת תורת
האדם ויש אומרים וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות הם הלוקטים
מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו כלם לימדם בורא אחד
ומלת רועה. בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה דרבונות: (יב) ויותר.
הזהר מעשות ספרים כמו השמרו לכם עלות בהר וענין עשות קנות או כתיבה
כי אין קץ להם. ולמ״ד להג שרש כלמ״ד למד דעת כמשקל להט החרב ואין
לה דומה ובלשון ישמעאל הוא כמו קריאה: (יג) סוף דבר. כבר השמעתיך
הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים. זה עשה את האלהים ירא: כי זה כל
האדם. ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו ובמותו הבל וענינו כי זה מקרה
כל האדם או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראת השם הנכבד והנורא: (יד) כי
את. סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכלו לשם שם כי אם האלהים הוא
סוד ספר קהלת. וענין על כל נעלם כל מעשה נראה שתעשה יובא במשפט
כפי הנעלם והענין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע. ויש אומרים ואפילו כל
דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני. וברוך היודע האמת ומחסדיו
אשאל לכפר שגיאותי ויאיר כבודי עד יודיעני אורח חיים:
והספר נשלם, בפירוש כל נעלם, בעזרת אל עולם, מלמד כל דעה:
ורוב הודות לשמו, וכל חסד עמו, יצוה אל עמו, גאולה וישועה:
לחשבון היודעים, תעודת שעשועים, תשע מאות יש עם, אלפים ארבעה:

מצודת דוד

(אבל אין ראוי להבדיל את בההרוגה בא מהם תועלת יען נמצא בהם דבר טוב
ומועיל) וכאומר סואיל וכן הוא סוף האדם כאמור הנה נתאמת האמור בראשית
הדברים הבל הבלים גו׳: (ט) ויותר גו׳. יותר ממה שהיה קהלת חכם בעצמו עוד
היה בו מעלה יתרה כי למד דעת את העם והיה מחכים את אחרים: ואזן. היה
מאזין להם דברי חכמה כי היה לו לשון למודים להבין לזולת: וחקר. הורה
דרכים לעם לחקור בהם החכמה: תקן. עשה וחבר משלים הרבה כמ״ש וידבר שלשת
אלפים משל (מ״א ה): (י) בקש קהלת כו׳. כל הדברי׳ שהיה חפץ לדעת׳ היה מבקש למצוא אותם כי היה מטריח עצמו לעמוד על האמת: וכתוב יושר. גם היה מבקש
שאחשב כתיבת יושר מבלי עול ודברי אמת מבלי הטעא׳ ומהם השכיל מה שהשכיל: (יא) דברי חכמים. כי דברי חכמים המה כדרבנות מה הדרבן מכוון את הפרה
לתלמי׳

מצודת ציון

אספה וקבוץ כמו קהלת יעקב (דברים לג): (ט) ואזן. מלשון אזנים ושמיעה כמו האזינו
השמים (שם לב) והוא מל׳ אזן: תקן. עשה וחבר: (יא) כדרבנות. הוא כעין מחט התחוב
בראש מלמד הבקר לכוון אותם לחרישה כמו ולהציב הדרבן (ש״א יג): וכמשמרות. וכמו וכמסמרות
בסמ״ך והוא מל׳ מסמר ויתד: נטועים. מלשון נטיעה: אספות. מל׳ אסיפה וקבוץ: (ב) ולהג.
אין לו דומה ולפי ענינו פתרונו ענין התעסקות הלמוד וכן תרגומו ולמעסק בפתגמי אורייתא ובפייט
פל ר״ס בלהג מלהגים ובלשון ישמעאל הוא כמו קריאה: בשר. כן יקרא האדם וכמ״ש יבוא כל
בשר להשתחות לפני אמר ה׳ (ישעיה סו):

לתלמי השדה כך דברי חכמים מכוונים את האדם לדרכי החכמה: ובמשמרות נטועים וגו' דברי בעלי אסופות הם המלקטים מספרים שונים ויחברו מחברות המה דברים קבועים כמסמר הקבוע במקום תחיבתו ועוד המה פרים ורבים כאלו היו נטועים בארץ ר"ל דבריהם קיימים ועוד יוכל החכם להוציא מהם טעמים רבים: נתנו מרועה אחד. אף שיש בהם דעות מבני אדם שונים כלם אמתיים כי חכמת כולם נתנו מן המקום ב"ה החונן לאדם דעת ולפי שדימה את האדם לבהמה הצריכה דרבונות אמר לשון רועה המלמד את הבהמה: (יב) ויותר מהמה בני הזהר. אמר דרך חיבה אתה בני הזהר עוד יותר במעשיך ממה שנאמר בספרים האלה המלמדים להזהר: עשות וגו'. כאומר אם תשאל מפני מה לא כתבו בספרים מכל מה שראוי להזהר ואמר לעשות ספרים הרבה להזהיר בהם מכל מה שיש להזהר לא יהיה קץ אל הספרים ההם כי מדברים הרבה מאד יש להזהר וא"א לכתוב הכל בספרים: ולהג הרבה. ועוד לקרות הרבה בספרים מרובים יגיעה היא לבני האדם הקריאה והזכירה ולכן משכלו יזהר האדם ממה שראוי להזהר: (יג) סוף דבר. תכלית כל דבר: הכל נשמע. כל מה שהאדם עושה נשמע הוא לפני המקום ב"ה ולא נכחד ממנו דבר לכן את האלהים ירא שלא לעבור על דבריו מה שהזהיר שלא לעשות: שמור. לעשות אותם: כי זה כל האדם. ר"ל מה שנאמר למעלה מה שיקרה לאדם בחייו ובמותו זהו המקרה של כל האדם אין נעדר ולכן מאד הזהר במצות המקום ב"ה: (יד) כי את כל מעשה. את כל מעשה האדם אשר יעשה: האלהים יביא במשפט. המקום ב"ה יביא אותם במשפט לשפוט עליהם: על כל נעלם. ר"ל לא לפי הנראה לבני האדם רק כפי כוונת הלב הנעלם מן הבריות: אם טוב. בין אם היה הכוונה לטובה בין אם היה הכוונה לרעה לפיכן ישפוט וישלם גמול וכאומר לכן את האלהים ירא ואת מצותיו שמור:

ספורנו

הקדמת הגאון המחבר ז"ל

מאז העיר לי אזן הנשיא כמה"ר חננאל ספורנו אחי יצ"ו לדרוש ולתור באור נכון בענין ספר קהלת אשר בו לפי הנראה בתחלת העיון דברים סותרים זה את זה. וקראתי כמו מלא נבערים כוצרים כאם רשעה לאחוז בסכלות תענוגות בני אדם בעפר יסודם אשר לא כתורתנו עד שבקשו ראשי עם אנשי השם לגונזו להרים מכשול מדרך עמנו:

אני עובדיה יצ"ו בכמהר"ר יעקב ספורנו זלה"ה

בהביטי אל כוונת ספר קהלת הנזכר וסדרו מצאתי ראיתי היות הקדמה בו עד אמרו אני קהלת הייתי מלך. ובה הודיע איך העירוהו לחבר זה הספר קצת פעולות במציאות מבטילות את תועי רוח אשר בהן יבין כל מתבונן מה יקר חסד אל כל היום להוציא יקר מזולל כי חפץ חסד הוא:

ואמר בכלל הקדמתו הנזכרת שבהיות שכל אישי הדברים אשר תחת השמש הם נפסדים הנה התכלית המכוון מהם מצד מה שהם נפסדים הוא התכלית גרוע בהכרח הנקרא אצלו הבל, וכן ההשתדלות בקיום מיניהם וחזרת אישיהם חלילה הוא הבל בלי ספק. ובהיות שהמשתדלים בזה הם הגרמים השמימיים ומניעיהם והטבע ומנהיגיו אשר הם נכבדים מאד ונצחיים ולזה ראוי שתהיה כל פעולתם לתכלית נכבד מאד. הנה בהיותה לתכלית גרוע מאד ראוי שתקרא הבל הבלים באופן שאם היה זה התכלית האחרון היה ראוי ליחס להם או למסדר הכללי חטא ונפלא אשר לא יקרה לפחות שבבעלי אומנות. והגיד זאת להבין ולהורות שמכל זה יתחייב שיש בהכרח תכלית נכבד מאד מכוון ומושג באמצעות הנפסדים ובהכרח אין זה כי אם שלמות צלם אלהים הנקנה בעיון ובמעשה שהם תורה ומעשים טובים אשר בהם ידמה האדם לבוראו כמו שבאר בספרי באמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני:

ואחר ההקדמה הנזכר ספר המחבר את רב השתדלותו להתבונן ולראות דעות חכמי דורו וחכמי הקדמונים עם דעות ההמון וטענותיהם והגיד סתירתם במופתים שכליים. והודיע מה שיש לנו למרות ה' בתורתו ואיך שדדנו ותשי לחרפות לנו. והגיד על זה עלות תוריות ומדיניות לסור ממוקשי מות ולמצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ובהיות דברי זה הספר וסדרו בלתי מובנים על נקלה באופן שלפעמים יובן ממנו הפך כוונתו בתחלת העיון עד שבקשו חכמי הדורות לגנזו. קמתי אני לפתוח פתח דברים יאיר לקצת מתבוננים בו למצוא דברי חפץ וכוונת המחבר והקל מעליהם המה ישאו קולם ובקצה תבל מליצים לפקוח עיני עברים עורי לב להביע נפלאות מתורתנו למען סור ממשול מטה לאור באור החיים אולי יתעשת האלהים לקרוא שנת רצון לפלטת עם מרעיתו ואמן ידו וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

א (א) דברי קהלת. נפש שכלית שאספה אליה כל החכמות כאמרו ויחכם מכל האדם וידבר על העצים וידבר על הבהמה ועל הרמש וגו': בן דוד. שהרבה להתבונן ולהשכיל בחכמה האלהית כאמרו מכל מלמדי השכלתי כו' מזקנים אתבונן כו': מלך. והיה לאל ידו לקבץ אליו חכמי דורו ולרדת לסוף דעתם: בירושלים. ששם היו נמצאים אז רוב חכמי הדור כאמרו ולציון יאמר איש ואיש יולד בה: (ב) הבל הבלים. הנה כל מחודש בלתי מכוון אל תכלית נאות למעלת חדושו יקרא הבל והדבר מהם אשר פחיתותו יותר גרוע יקרא הבל הבלים כמו שיקרא היותר קדוש קדש קדשים: אמר קהלת. אמר שמצא זה בהתבוננו שיש דברים במציאות אשר פעולתם בתכלית השכל בהיות תכליתם יותר גרוע מכל תכלית דבר בלתי נחשב: הבל הבלים הכל הבל. ואמר שהוא הבל יותר משאר ההבלים אשר הפועל והפעולה והתכלית בהם הבל כי בהיות הפועל והפעולה נכבדים והתכלית גרוע ראוי שיקרא הבל הבלים בלי ספק: (ג) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. ואמר זה על עמל האדם תחת השמש בענינים הנפסדים כי מה תכלית בזה שיהיה ראוי שישתדל בו כ"ש צלם אלהים להשיגו: (ד) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. וכמו כן אמר זה על חזרת חלילה שנמצאת בדורות הנפסדים בפעולת הטבע או מנהיגו שהוא תמיד בחכמה נפלאה כי לא יושג בה שום תועלת לא לאישי המינים ולא לכללות זה המציאות כי גם שישתנו הדורות הארץ לעולם עומדת על ענין אחד באיכות וכמות הנמצאים בה בלתי תוספת וגרעון: (ה) וזרח השמש ובא השמש. וזה בעצמו אמר על חזרת חלילה הנמצאת בהקיפי גלגל השמש ממזרח למערב: (ו) הולך אל דרום וסובב אל צפון. וזה אמר גם כן על חזרת חלילה הנמצאת בהקיפי השמש בגלגל הנוטה. כי לא יתחדש מהם דבר לא בעצמם ולא במה שלמטה מהם ואם כל הכונה בזה הוא בשביל הנפסדים הנה תכליתם גרוע מאד בלתי נאות לפעולתם מזולת מה שנראה שנטייתו בלתי מועלת לנפסדים. אבל מזקת מאד ברב ההשתנות הנמשך ממנו: (ח) כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר. ועם זה הנה כל הדברים שיגעים מפני בהם בעל תכלית על ספק בגרמים השמימיים שהם בלתי נלאים הם רבים באופן שלא יוכל איש לספרם אם כן התמדתם הנלאית במין אינה מצד טבעם הנלאה. אבל מצד אי זה נלאי משגיח בזה שהוא בלתי נלאה: ולכן לא תשבע עין לראות. לא תשבע עין השגחתו ולא תלאה מראות והשגיח: ולא תמלא אזן משמע. באופן שלא תחדל אזן הטבע משמוע את מצות העלם הנבדל הממונה עליו כי הטבע מצד עצמו פועל בלתי כוונה: (ט) מה שהיה הוא שיהיה. ובזה ראוי לתמוה על זה הנבדל כמצות לטבע לחזור חלילה בלתי התחדש מזה דבר: (י) יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא. ואמרתי שאין כל חדש כי גם שיקרה דבר בימינו שנחשוב שהוא חדש. כבר היה לעולמים. לפי הנמצא בדברי הימים שלפנינו: (יא) אין זכרון לראשונים. והסבה באותו הדבר הוא חדש בעינינו הוא שאין זכרון לראשונים: (יב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים. והיה לאל ידי להקהיל חכמי הדור ולחקור דעות וחקרי לב חדשים גם ישנים: (יג) ונתתי את לבי. ועם זה שהיה לאל ידי הרביתי ההשתדלות שראוי להשיג את המכוון כאמרם ז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמן: בחכמה. עיונית ומחקרית: על כל אשר נעשה תחת השמים. התחלתי חקירתי בנפסדים כמשפט כל חוקר להתבונן מהם אל מה שלמעלה מהם: הוא ענין רע. ומצאתי שלבי ושכלי המתבונן הוא ענין רע וחסר שהוא כחיי בלבד לא שכל בפועל: לענות בו. להכנע לפניו בהכירו את חסרונו ולא יתגאה בבחירתו שיחשוב היותו בפועל דומה ליוצרו כמו שקרה למלך צור כאמרו אל אני מושב אלהים ישבתי אבל ישתדל להדמות אליו לרצון לפניו: (יד) ראיתי את כל המעשים אשר נעשו תחת השמש. בכל הנפסדים: וראיתי שהם הבל. שתכליתם מצד עצמם גרוע ודבר בלתי נחשב: ורעות רוח. באופן שכל מה שישמח האדם בהם הוא רעות רוח כי הוא בזה רועה וזן ברוח בלבד כענין אפרים רועה רוח: (טו) מעות לא יוכל לתקון. וזה כי לכל הנפסדים יקרה דרך עולה תמיד בצמיחה עד תכלית הגדול ותכף יתעות אותו הדרך וקו הצמיחה מעלייתו ויטה אל הירידה באופן שלא יוכל לתקון ולחזור אל קו עליית הצמיחה ולא אל תכלית הגדול: וחסרון לא יוכל להמנות. ועם זה מצאתי במין האנושי שהוא הנכבד מכלם חסרון דברים הכרחיים לקיומו כענין השגת לחם ושמלה באופן שלא יוכל להמנות רבוי פרטיהם כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת. וכמו כן כמה טרחות טרח עד שלא לבש: (טז) הגדלתי והוספתי חכמה. בעיונית: ולבי ראה הרבה חכמה. חקירת קדמונים: ודעת. דעות נמשכות להקדמותיהם: (יז) ואתנה לבי לדעת חכמה. האמת בעיון: ודעת הוללות. ולדעת כמו כן דעות של קדמונים המשובשות: ושכלות. ודעות של סכלות מחסרון הקדמות: ידעתי שגם זה רעיון רוח. והכרתי בלי ספק שהם דבר בלתי נחשב: (יח) וזה כי ברוב חכמה, של אותם קדמונים: רב כעס. כי לפי דעתם אין שום משגיח ואין שום נפש אישיית נצחית מגלגל הירח ולמטה באופן שהצדיק והרשע שוים אחר מות הגוף: ויוסיף דעת. ומי שמוסיף דעת ומכיר שיש מסדר מכוון לתכלית: יוסיף מכאוב. על רוע הסדר ההוה במציאות לפי דעתו:

ב (א) אנסכה בשמחה. אתנהג במלכותי ונסיכותי בשמחת תענוגים: וראה בטוב. ולבזות את הטוב הרוחני והשגת הנצחיות כחושב אותה לנמנע: והנה גם הוא הבל. גם התנהג בתענוגים שאמרתי הוא דבר בלתי נחשב: (ב) כי אמנם לשחוק אמרתי מהולל. בלתי מכוון לתכלית נאות: ולשמחה. גם שיהיה בה איזו הרחבה לנפש החיונית: מה זה עושה. הנה המושג ממנה דבר נפסד ובלתי נחשב: (ג) תרתי בלבי. בהיותי כ"כ אדוק בעיון ומתמיד בו וחשבתי שלא יהיה לבבי פונה כלל אל המדיניות זולתי בהשתדלות רב: תרתי למשוך ביין את בשרי. למשוך בשרי באיזה תענוג באופן שיהיה לבי בקצת פונה גם אל המדיניות וצרכי חיי שעה: ולבי נוהג בחכמה. וזה עשיתי בעוד שהיה לבי נוהג בחכמה ומתמיד בעיון פן ימאס ההכרחי לחיי שעה: ולאחוז בסכלות. וכמו כן תרתי לאחוז בסכלות התענוגים ולכבוש את יצרי שלא יגדיל עלי עקב פן אוקש בו. עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם. וזאת ההנהגה למשוך בשרי ביין לא הסכמתי להתמיד אותה זולתי עד אשר אראה איזה חלק מחיי שעה ראוי שיבחרו בו בני אדם: מספר ימי חייהם. בימי חייהם שהם מעטים: (ד) הגדלתי מעשי. ולהשיג זאת המשיכה מן ההתבודדות בעיון אל ההשתדלות בצרכי חיי שעה הגדלתי את המעשים הראוים לי כמו מלך והוספתי בהם יותר מן המורגל לשאר המלכים. וכן בניתי נטעתי עשיתי קניתי כנסתי: (ח) וסגלת מלכים. אבנים טובות ומרגליות: והמדינות. וכמו כן סגלת מדינות כמו עצי אלמוגים ומהם עשיתי לי שרים ושרות בכלי שיר של עצי אלמוגים: שדה. וכמו כן עשיתי מהם שדה לסגלת מלכים: ושדות. לזהב ולכסף: (ט) וגדלתי. בעיני הגוים: והוספתי. על המורגל כאמרו ויעש שלמה ככה בן לא נעשה כן לכל הממלכות: אף חכמתי עמדה לי. ועם כל אלה לא חדלתי מן העיון והתבוננות: (י) וכל אשר שאלו עיני. שהתאוו עיני שכלי להשכיל גם שלא היה מחקר אנושי: לא אצלתי מהם. כאמרו וידבר על העצים כו' וידבר על הבהמה כו'. וכן לא מנעתי את לבי מכל שמחה רוחנית המושגת בהשיג השכל איזה מושכל שיחפוץ בו: כי לבי שמח בכל עמלי. כי אמנם קרה לשכלי תוספת שמחה וחוזק בעמל ההשתדלות להשיג על ספק מה שיקרה בעמל הכחות האמריות שהם יגלו ויעטרו בו: וזה היה חלקי מכל עמלי. וזה בלבד שהשגתי מן המושכלות היה חלקי ואין לנוחים אחר על הספק מה שעמלתי בנפסדות שהיה גם לאחרים: (יא) ופניתי אני בכל מעשי. וכאשר הבנתי זה פניתי אל כל מעשי בנפסדות ואל כל העמל שעמלתי. להשיגם לראות מה התועלת המושג לי מהם והנה הכל הבל ורעות רוח. תכלית גרוע ובלתי נחשב: ואין יתרון תחת השמש. ובכל מה שתחת השמש אין שום יתרון לנפש השכלית: (יב) ופניתי אני לראות חכמה. מאמתת נצחיות הנפש: והוללות ושכלות. ולראות גם כן דעות משובשות מכחישות זה את זה בטעות או מחסרון הקדמות לראות איזה יכשר: כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו. והיה הספק אצלי כזה כי מה שנחשוב שתהיה החכמה שלמות לשכלנו שכחיי נקנה בהשתדלותנו הנה הי' נראה בלתי אפשר כי מה האדם שיבא להשלים מה שעשה המלך אשר תמים פעלו ומה שעשה באמצעות הגרמים השמימיים ומניעיהם אשר כבר עשו את האדם במצות המלך: (יג) וראיתי אני שיש יתרון לחכמה. המושגת בכח שכלי: מן הסכלות. המשיג את המוחש בלבד בלתי התבוננות: כיתרון האור מן החשך. שהוא העדר האור: (יד) וזה כי החכם עיניו בראשו. רואה את הנולד העתיד עד שלפעמים ימאס תענוג הוה לברוח מאיזה היזק עתיד ומזה יתחייב שיהיה זה השכל כח בלתי גשמי שופט על העתיד: והכסיל בחשך הולך. בלתי רואה את העתיד ובזה יוקש: וידעתי גם אני. ועם זה ידעתי כי מקרה אחד. שהוא מקרה המות: יקרה את כולם. לחכמים ולכסילים: (טו) ואמרתי אני כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר. באופן שאמרתי שבלי ספק גם זה הבל: (טז) כי אמנם אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר. במה שעבר אין זכרון לחכם כמו שאין זכרון לכסיל: בימים הבאים הכל נשכח. וכן בימים הבאים יהיה נשכח גם מה שהוא הוה עתה: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אמנם נמנע שימות החכם בלתי השארות נצחי כמו הכסיל כי מאחר שהחכם עיניו בראשו לשפוט בעתיד כמ' לעיל וזה יעשה בלי ספק בכח בלתי גשמי כי אין דרך לשום כח גשמי להשיג זולתי המוחש ההוה ויתחייב מזה שאותו הכח יהיה איזה עצם נבדל מחומר שלא יקבל הפסד שקורה לכסיל: (יז) ושנאתי אני את החיים. וכאשר ראיתי במופת שיש אצלינו איזה דבר בלתי נפסד שהוא בהכרח עצם נבדל נצחי שנאתי עסקי חיי שעה אשר תכליתם תחת השמש שהוא נפסד ובזה הוא הבל: (יח) ועם זה שנאתי את כל עמלי. שאני עמל

בעסקי חיי שעה: שאניחנו לאדם שיהיה אחרי. וסנני בזה מצטער על עולם שאינו שלי: (יט) ומי יודע החכם יהיה. באופן שאקוה להיות זוכה במה שאניח עמלי וקניני לחכם שישתדל בהם להשלים את נפשו השכלית עד שתקנה נצחיות לרצון בוראה באופן שאזכה גם אני בהיותי עוזר לזה: (כ) וסבותי אני ליאש את לבי. ולא אקוה שבזכות חכמתי אזכה להניח קניני לאדם חכם שישלים נפשו באמצעותם ואזכה עמו: (כא) כי יש אדם שעמלו בחכמה. כי הנסיון יעיד על הפך זה. כי אמנם יש חכם קונה נכסים בעמלו ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. והנה חלקו ומזלו של מוריש יתננו לאדם שלא עמל בו ולא השתדל כלל להשיג הירושה ולפעמים בזולת רצון המוריש: גם זה הבל. תכלית גרוע בהצטער האדם על עולם שאינו שלו לגמרי: ורעה רבה. שיעשה זה לפעמים המזל נגד רצון המורים: (כג) כי כל ימיו מכאובים. ואמרתי שכל זה עם שהוא הבל הוא גם כן רעה רבה כי בהשתדלות הקניינים הנפסדים יקרה לאדם לא עמל בלבד אבל גם מכאובים וצער באופן שיטרדוהו מהתבונן ומהשתדל לקנות שלמות נצחי ובכן מצאתי כי אין טוב באדם שיאכל ושתה אין דרך טוב באדם בהנהגתו ממה שיאכל ושתה ההכרחי בלבד ולא יבקש מותרות: (כד) והראה את נפשו טוב בכל עמלו. וישתדל בעמלו ובקניניו עם נפשו לראות טוב ואושר נצחי: גם זו. זאת הבחירה: ראיתי אני כי מיד האלהים היא. בצוה לעשות כן כאמרו ולעבדו בכל לבבכם ואכלת ושבעת שהוא המספיק ההכרחי בלתי נמנוס ולא כתב והורשת לזולתך: (כה) כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני. כי בזה האופן לא יהיה עמלי לזולתי כלל: (כו) כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת. בעיון ובמעשה: ושמחה. בקניינים כמו שעשה לאברהם: ולחוטא. כמו לבן: נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים. כאמרו ויצל אלהים את מקנה אביכן ויתן לי: גם זה הבל. ומזה התבאר שההשתדלות במותרות גם שיהיה בלתי רב עמל הוא הבל שתכליתו דבר בלתי נחשב: ורעות רוח. ולפעמים בלתי משיג שום תכלית:

ג (א) לכל זמן. אמנם אין ראוי למאוס לגמרי ההשתדלות להשיג חיי שעה אבל ראוי שלא יהיה כל ההשתדלות תמיד בהם: כי אמנם לכל זמן. ועל זה יעיד הנסיון בטבעיות ובמלאכיות כמו שספר: (ב) עת ללדת ועת למות. כי אמנם אם לא היה המות לא היה ולא תתמיד הלידה והזרת הלילה אבל יכלה החמר וכן יקרה במלאכותיות שאם יתמיד לעולם אחד מההפכים לא יהיה לעולם הפכו אפילו בעת הראוי: (ט) מה יתרון העושה באשר הוא עמל. ובזה יולד ספק על הבורא המכוון שיושג השלמות האנושי איך הצריכו לעמול ולהשתדל בצרכי חיי שעה: (י) ראיתי את הענין. והתבוננתי שלא היה זה אלא לענות בו. כדי שיהיה האדם נכנע ולא יזיד למרוד בו כמו שעשה אדם הראשון. עכ"ז: (יא) את הכל עשה יפה בעתו. הכין מזונותיו בזמניהם: גם את העולם נתן בלבם. נתן בלבם מושכלות ראשונות להשיג בהם כוללים אשר הם לעולם על אופן אחד ומזה יתחייב שיהיה עלם נגדל מחמר שופט בכללים שלא ישיגם שום כח חמרי אבל הפרטים לא ישיג בשכלו כמו שישיגו הנבדלים: מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. בהיותו שכל גרוע ולא תקיף ידיעתו בהם וירבה בזה השתדלות בלתי תועלת. ומכל אלה: (יב) ידעתי. הכרתי: כי אין טוב בם. במיני השתדלות האדם אשר הוא עמל וטורח: כי אם לשמוח. בעיון שבו תושג שמחה שכלית ורוחנית שהיא גדולה מכל שמחה חמרית: ולעשות טוב. במעשיות להדמות לבוראו: בחייו. שהוא יכול על זה: (יג) וגם כל האדם שיאכל ושתה. וכמו כן הוא מפורסם שאם ישיג האדם את המספיק לו בחיי שעה: וראה טוב בכל עמלו. ובכל עמלו ורב השתדלותו יראה וישיג טוב עיוני ומעשי: מתת אלהים היא. שתעזרהו להשיג ולעמוד על ההספקות: (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים. בלתי אמצעי והם מיני הנבראים: הוא יהיה לעולם. יהיה דבר בלתי נפסד כאמרו כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם וזה כי אין מניאותם שופע ממציאות שום נמצא זולתי מהבורא שיהיה תמיד על ענין אחד: עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. כי לא היה שום הסרון ידיעה אשר אין בו יהסר שלמות פעלו באופן שיצטרך לתקון: והאלהים עשה. השתנות בטבע מפסיד השלמות כענין ארורה האדמה וכענין עוד כל ימי הארץ וכו': שיראו מלפניו. בני אדם ולא יוסיפו למרוד כענין אדם הראשון ודורות המבול: (טו) מה שהיה כבר הוא. הנה מה שהוא עתה הוא הדבר שהיה כבר מאז שהשתנה הטבע במצות בוראו: ואשר להיות. ומה שעתיד להיות בימי גאולת ישראל העתידה כאמרו השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה: כבר היה. קודם המבול: והאלהים יבקש את נרדף. וכאשר יעשה זה שכבר היה כאמרו ואתם תלוקטו. וכמו כן יבקש את הנפש השכלית אשר השיגה שלמות בעיון ובמעשה אשר הוא דבר נרדף מכל שאר הכחות האנושיות שהם חמריות כאמר' ז"ל הקב"ה מניח ס"ת בחיקו ואומר מי שעסק בזה יבא ויטול שכרו: (טז) מקום המשפט. של בעלי הדין: שמה הרשע. בטענות שקר: ומקום הצדק. של פסקי דיינין: שמה הרשע. של שופטים מצדיקי רשע עקב שוחד: (יז) אמרתי. אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים. ולכן אמרתי שהאל יתעלה ישפוט את הצדיק ואת הרשע: כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם. כי אמנם ישפוט את הכונה הרעה כמו שישפוט את המעשה הרע ולכן גם שישפוט את הרודף על המעשה הרע ישפוט גם הנרדף על ההפך הרע שלא הוציאו לפועל מבלי אין לאל ידו: (יח) וכמו כן אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים. מן ההכרח הוא שישפוט גם את הצדיק. כי אמנם כאשר אמר נעשה אדם בצלמנו והגיד בתורתו שברא אותו בצלמו בדמותו הגיד כל זה כדי שיזכרו ויבחרו להם את החלק האלהי כאמרו אני אמרתי אלהים אתם: ולראות שהם בהמה המה להם. וכדי שיראו להם ומעצמם שהם מצד היותם בעלי חיים בלבד בזולת צלם אלהים השכלי בהמה המה: (יט) וזה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם. כי אמנם יקרה להם מקרה המיוחד לבני האדם והוא צורך השגת לחם ושמלה. וכמו כן יקרה להם מקרה המיוחד לבהמה הקורה מצד היסודות שלא תשמר הבהמה ממנו. וכמו כן יקרה להם מקרה שהוא אחד והוא באדם ובבהמה והוא מקרה המות ומכל זה מתחייב עול בחק המסדר שהוסיף חיי צער על היותר נכבד אשר לא יתכן ומזה יתחייב שקרה זה להם בהורם מן החלק האלהי: (כא) ומי יודע. ועכ"ז מי הוא המשתדל לדעת ולהכיר: רוח בני אדם. השכלית העולה היא למעלה. שהיא עולה למעלה במדרגת אשור נצחי וראוי להתנהג בה בעיון ובמעשה. ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. ולהגיד כמו כן את רוח הבהמה היורדת וראוי להרחיק תאותה: (כב) וראיתי. מכל אלה: כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו. שישתדל בעיון ובמעשים שישמח הוא בהם במה שידמה בהם לבוראו ויקנה אשור נצחי: כי היא חלקו. ואין לזרים אתו: כי מי. איזה טעם: יביאנו לראות. לבזות כמו אל תראוני: יביטו ויראו בו: במה שיהיה אחריו. הגמול והעונש שיקרה אחרי מות הגוף בהיותו דבר נצחי:

ד (א) ושבתי אני ואראה. ומלבד הסבות שאמרתי לענשם של ישראל שבתי וראיתי סבה אחרת: ואין להם מנחם. לעורר אותם בזה שיש תקוה בתשובה לנחמת ה': ואין להם מנחם. שיורה להתפלל בהם באופן שתהיה תפלתם מקובלת כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך: (ב) ושבח אני את המתים שכבר מתו. בעת החרבן קודם הגלות: (ג) וטוב משניהם אשר עדן לא היה. עד ימי הגאולה העתידה: אשר לא ראה את המעשה הרע. הנעשה לתכלית רע בחורבן הבית: אשר נעשה תחת השמש. שכל המכוון ממנו הוא תכלית נפסד: (ד) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה. הנעשה אחר החורבן כמו הצדקה ובתי כנסיות ובתי מדרשות וזולתם: כי היא קנאת איש מרעהו. קנאת האדם בחבירו בקנותו שם טוב וכבוד בהמון בעשותו כאלה בעשרו: גם זה. ההשתדלות לקנות שם טוב וכבוד בהמון באופן זה הוא הבל. דבר שתכליתו בלתי נחשב: ורעות רוח. השמחה שישמח בהם הפועל: (ה) הכסיל חובק את ידיו. ולא בשביל זה הסכם לסור מהשתדלות הקנין כי אמנם הכסיל חובק את ידיו ונמנע מהשתדל להשיג ההכרחי: ואוכל את בשרו. מתוך צער מכות והסרון ההכרחי לחיי שעה: (ו) אמנם טוב מלא כף נחת. מה שיושג בהשתדלות ממוצע משיג ההכרחי באופן שיהיה איזה עת הכושר לעיון ולמעשה: ממלא חפנים עמל. להשיג מותרות: ורעות רוח. בכשרון מעשה לקנאה: (ח) יש אחד ואין שני. ומכל מעשה הרע שראיתי הוא כי יש מי שהוא אחד ואין לו בני אוהב ורע כי אין מקבל ממנו חסד שיחשב לו לצדקה: ג"כ ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו. להשיג מותרות

לאין תכלית: גם עינו לא תשבע עושר. לא ישמח בו: ולמי אני עמל. בהיות השמל יותר מן המספיק להכרחי: ומחסר את נפשי מטובה. שלא להשיג לי איזה שלמות נצחי. גם זה המושג כבר הוא הבל בלתי תכלית נחשב: וענין רע הוא. בהיותו בעמל אשר אין קץ לו כנזכר: מחסר את נפשי מטובה. כמו שאמרתי: (ט) טובים השנים מן האחד. ומן מעשה הרע שראיתי הוא הקורה לתופשי התורה להיות מפוזרים שכל אחד במקומו ישב בדד ללמוד: והנה טובים השנים כי אם יפולו באיזה טעות לא יקרה על הרוב טעות אחד לשניהם: (י) ובזה האחד יקים את חבירו. מן הטעות שנפל בו: (יא) וגם אם ישכבו שנים וחם להם. וכמו כן יקרה עוד בהתחברות השנים שימצאו האמת מתוך הויכוח שהוא ביניהם כמו שיקרה חום נוסף בין שנים שוכבים יחד: ואם יתקפו האחד. ועם זה יקרה עוד אחר בהתחברות השנים שאם יקום חולק עליהם באיזו טענה משובשת: השנים יעמדו נגדו. להראות טעותו בטעם נכון שמצאו בזכותם באופן שימשכו את החולק עליהם בדעת האמתי: והחוט המשולש. ואם יהיו הג' מתוכחים יחד להשיג איזה דרוש: לא במהרה ינתק. יקרה על המעט מחלוקת ביניהם כי בין שתי דעות השכיות יבא השלישי ויכריע: (יג) טוב ילד מסכן וחכם. והטעם שהבאתי את הענין הזה בחברת המעיינים הוא כי אמנם טוב ילד שאין בידו רב נסיון: מסכן. שלא הרבה לקבל מרבותיו לקוצר הזמן: וחכם. בעל סברא נכונה שקנה בויכוח עם חביריו ובזה נעשה כמעין המתגבר. ממלך שהיה בידו הבילות תבילות של משנה ושל דעות חכמי הדור: זקן. שראה מעשים רבים שיוכל לקנות בהם נסיון וכסיל בלתי בעל סברא נכונה: אשר לא ידע להזהר עוד. באופן שלא ידע להשיג יותר ממה שבידו. וטעם שכלות זה הזקן הוא: (יד) כי מבית הסורים יצא. ולא להורות מבית מדרש אנשים שרים מחברת המתוכחים יחד: נולד רש. ואמרתי שהילד מסכן וחכם טוב מזה הזקן כי אמנם זה הזקן גם ברבוי הבילות המשניות והדעות אשר בידו נולד רש שלא יבינם אל נכון ובלי שבוש מבלי אין אצלו דרכי ויכוח להשמר מן הטעות בהם: (טו) ראיתי את כל החיים. וזה בעצמו יקרה בעסקי הנפסדות אשר תחת השמש כי אמנם ראיתי את החיים המהלכים ומשתדלים בעניני תבל נמשכים אחר עצת ילד חכם בעל סברא נכונה: אשר יעמוד תחתיו. אשר הוא למטה במדרגה ממדרגת הילד החכם בעיון שהזכרנו למעלה: (טז) אין קץ לכל העם אשר היה לפניהם. וזה שראיתי בימי מהשתדלות כל החיים בעסקי חיי שעה ונמשכים אחר עצת ילד חכם בזה ומניחים הילד הראשון וחכמתו להשיג חיי עולם לא בימי בלבד קרה אבל קרה גם כן בדורות הראשונים שהיו לפני העם אשר בימי שהניחו רובם חיי עולם ועסקו בחיי שעה והנה היום הכל זכרם: וגם האחרונים לא ישמחו בו. בהשתדלות הילד השני החכם שכל חכמתו בעסקי חיי שעה: כי אמנם גם זה. המושג בעצת הילד השני החכם הוא הבל דבר בלתי נחשב באמת: ורעות רוח. לרבים שתנוח דעתם בקניינים המדומים: (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמוע. כאשר תלך אל בית אותו הנמצא הנכבד שהוא האלהים הגדול ועם זה הוא קרוב לשמוע תפלות כל פה שמור רגלך: מתת הכסילים זבח. השמר מאופן מהן הכסילים בהקריבם זבח: כי אינם יודעים. כי הם אינם יודעים שום טעם למה ישבו כן אבל מנהג אבותיהם בידיהם: לעשות רע. השמר מזה כי אמנם לא די שלא יהיה לרצון כלל אבל יהיה רע בעיניו ויקצוף כאמרו מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי וכאמרו מי גם בכם ויסגור דלתים וכאמרו נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה:

ה (א) אל תבהל על פיך. להתפלל על הרגל לבונך: ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים. קודם שתכוין אליו לבך כאמרם ז"ל חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכונו לבם: כי האלהים בשמים. שוכן בכלם על ענין אחד לסיותו בלתי גשמי: ואתה על הארץ. במקום מיוחד בלתי מתפשט בכלם כראוי לגשמי באופן כי רב ההבדל בין מציאותך למציאותו ולא במהרה תוכל לכוין את דעתך אליו: על כן יהיו דבריך מעטים. לא תאריך דברים בתפלתך יותר מן הצורך פן תסיר בהן מן הבחינה הראויה והבאת עליך אשם: (ב) כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברב דברים. כי כמו שיקרה החלום בדברים בטלים וזה ברב ענין הדמיוני בהקיץ כאמרם ז"ל הרהור כולו יומא ולאורתא הזא כן יקרה בקול כסיל בתפלתו כשתהיה ברב דברים שיגבר עליו הדמיון ויסור מן הכוונה: (ג) כי תדר נדר לאלהים לא תאחר לשלמו. וכמו שיקרה ברבוי הדברים בתפלה שיחשוב המתפלל למצוא חן בהם ויקרה מהם הפך זה כן יקרה בדבר הנדרים שיחשוב הנודר למצוא חן בהם גם שיאחר לשלם עד אשר יראה מה יעשה אלהים לו והנה יקרה לו הפך זה: כי אין חפץ בכסילים. ההושבים שהיה הנדר לאל יתברך כענין השוחד לב"ו כאשר יהיה על תנאי שיעשה הב"ו חפצו ובזה יגמול אותו בשוחד. וזה שקר כי אמנם ענין הנדר לאל יתברך הוא ע"ל ההכנעה בלבד לא על צד גמול ולכן כשלא ישלם קודם שישיג תאוו יהיה כחוכא על ההכנעה אם לא ישיג לכן אתה את אשר תדור שלם מהרה גם שאולי לא תשיג תאותך: (ד) לכן טוב אשר לא תדור. שלא תרגיל עצמך בנדרים: משתדור ולא תשלם. ממה שתרגיל עצמך בנדרים ויקרה לך שלא תשלם לפעמים ויהיה בך חטא. כמו שיקרה מרבוי הדברים בתפלה שלפעמים תסור בקשתם הכוונה ואשם ונשא עונו: (ה) אל תתן את פיך להחטיא את בשרך. גם שיהיה עם לבבך לשלם אל תתן את פיך לבטא בשפתים באופן שיקרה חטא אם אולי יקרה הברק בתשלומין או יקרה הטא מעילה בהקדש אבל יהיה הפועל הטוב בנדבה בלבד כמאמרם ז"ל על כלל במעולם לא מעל בעולתו: ואל תאמר לפני המלאך. לפני החכם שיבא להתיר הנדר: כי שגגה היא שלא היו פיך ולבך שוים בשעת הנדר כמו שיקרה לפעמים ברבוי הדברים: פן יקצוף האלהים על קולך. אם כהתל באנוש תהתל בו לנדור אליו בלתי כוונה: (ו) כי ברב חלומות והבלים ודברים הרבה. ואמרתי שתשמר מרבוי הדברים בתפלה ומן הנדרים פן תנקש גם כי יקרה זה בהנייתם שיהיו למוקש כרב חלומות מבהילים מסובבים מרב דמיונות כוזבות ויחשוב החולם להמלט ברבוי הדברים בתפלה ובנדרים וכמו כן יקרה זה מרב הבלים שלפעמים ישתדל המתפלל להשיג מותרות עם תכלית בלתי נאות וכמו כן יקרה זה מההרגל ברב דברים אשר בהם לא יחדל פשע: כי את האלהים ירא. ואמרתי שתשמר מכל אלה כי ראוי שתירא את האל יתברך לרב גדלו ותחשוב לרעה רבה אם יקצוף ואל תכניס עצמך לסכנה כזאת: (ז) אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה. וכמו כן כאשר תראה המס ושוד במדינה אל תחטא להרהר אחר מדות בוראך או להעלות על לבבך מחשבת הפושעים האומרים כל עושי רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ: אל תתמה על החפץ. אל תתמה על שחפץ האל בקיום אותה מדינה: כי גבוה מעל גבוה. כי אמנם האל ית' שהוא גבוה הרבה על כל דבר שהוא יותר גבוה ויותר נחשב מתקוני אותה המדינה: שומר. ממתין בזה דבר יותר נכבד ויותר נחשב אצלו מהם: וגבוהים עליהם. ויש דברים רבים גבוהים על משפטי העושק והגזל הנעשים נגד חוקי הממשלה ויותר נחשבים אצלו כמו שלום המלכות וטובת הכלל אשר לא היה משיג אותם אם היה מפניע אותה המדינה. ומן הדברים הנחשבים אצל האל ית' הם צדיקי הדורות אשר הם דומים לבוראם במעשים טובים: (ח) ויתרון ארץ בכל היא. והנה זה היתרון המושג לאל ית' מן הארץ לא יושג זולתי בקיום הכללות והמדיניות כי אמנם צדיקי הדורות החשובים אצלו בהיותם אדם הם מדיניים בטבע ולא ישיגו שום שלמות בזולת ההכרחי המדיניות והוא שישיג האדם בו לחם ושמלה אשר הם ההכרחיים גם לצדיקים לחיי שעה: כי אמנם מלך לשדה נעבד. המלך הוא נעבד מן ההמון בסבת השדה כי באמצעות המלך ישיג כל אחד את הראוי לו מן השדה לתת לו לחם ושמלה שאלמלא מוראו של מלך איש את רעהו חיים בלעו: (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף. ואמרתי שהמלך נעבד בשביל השדה אע"פ שמפני מוראו ישיג כל אחד גם שמירת כספו וזהבו וזולתם. הנה אין זה התכלית האחרון המבוקש אבל הוא שיושג בשדה תבואת השדה ההכרחית לחיים כי אמנם האוהב בכסף לא יוכל לשבוע בכסף: ומי אוהב בהמון לא תבואה. גם זה מי שהוא אוהב בין ההמון דבר שאינו תבואה כמו אבנים טובות ומרגליות ואוהב גם זה שאמרנו שהוא פרי תבואה וזה להגדיל כבוד עשרו ובני ביתו: הבל. הוא אוהב הבל בזה כי אמנם ברבות הטובה רבו אוכליה. ובכן הוא מרבה על עצמו מחשבות לפרנס את כלם ואין לו תועלת בכל זה: כי אם ראות עיניו. שהוא שמח בראותו רבים מהלים פניו וגזונים ממונו: (יא) והנה מתוקה שנת העובד. יותר נהנה המשרת בשינתו מאשר יוכל העשיר

ליפות מסכינים וזה כי השבע הטוב אשר לעשיר אינגו מניח לו לישן . מדאגתו פן יאבד הממון או קנתו ומפני מתבותיו להרבה בני בית רבים . ובלעדי זאת : (יב) יש רעה חולה . (מגערת על ראש הרשעים יחול על משקל טובה . ואמר) שזאת הרעה היא חלה פתאום על האדם : עושר שמור לבעליו לרעתו . שלפעמים יעלילו עליו אנשי בליעל עלילות כדי לגזול אותו ממונו . ולפעמים לצדק את עצמם יזיקוהו גם בגופו : (יג) ואבד העושר ההוא בענין רע . ולפעמים יאבד גם כן זולת זה באיזה מקרה רע : והוליד בן . בעשרו : ואין אחריו מאומה . לפרנסו שיהיה כו . ובזה מצטער גם על הבן . ובלעדי זאת : (יד) כאשר יצא מבטן אמו . בלתי שום שלמות : ומאומה לא ישא . שלא יקנה בעשרו שום שלמות נצחי : שיוליך בידו . כאמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו : (טו) וגם זו רעה חולה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון לו שיעמול לרוח . ואמרתי שמן הרע הקורה לעשיר הוא שלא יקנה בו שום שלמות כי מאחר שבלכתו אל בית עולמו מאומה לא ישא שיועיל לו אז הנה רע לו שבחייו יעמול לחיי שעה בלבד ולא יקנה דבר שיועיל לו אחר המות אשר יהיה לו אז חיים נצחיים או אבדון נצחי : (טז) גם כל ימיו בחשך יאכל . ואמרתי שהיא רעה חולה כי אמנם זה העשיר הבלתי קונה שלמות בעשרו כל ימיו בחשך יאכל בלתי שידע איזה הדרך ישכון אור עולם : וכעס הרבה . על בלתי היותו משיג מותרות כרצונו : וחליו . והחולי המורגל בעשירים והוא הכיליות כאמרם ז"ל עשירים מקמצים כאופן שיהיו בעיניהם כדי למות עשיר : (יז) הנה אשר ראיתי אני . הנה מכל זה התבאר שהאדם כן טוב כמו שאמרתי למעלה : אשר יפה לאכול ולשתות . ההכרחי בלבד בלתי הפנות מותרות : ולראות טובה . שלמות לחיי עולם : בכל עמלו שיעמול . גם שירבה לעמול בזה תהיה כוונת כל העמל בזה התכלית : מספר ימי חייו . בימי חייו בעולם הזה שהם ימי מספר ומעטים והמלאכה מרובה (יח) וגם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר . וגם ראיתי שאם יזכה האדם להשיג עושר בהשתדלותו : והשליטו לאכול ממנו . ויזכהו האלהים שיהנה ממנו הוא בעצמו : מתת אלהים היא . שזה יקרה על המעט שהקונים את העושר בהשתדלותו יזכה ליהנות ממנו הוא בעצמו : (יט) כי לא הרבה . כי לא על הרוב יקרה זה : יזכור את ימי חייו . טעם מה שזכה להתעשר יזכור ימים שהיה בהם בעוכה הנקראים ימי חיים : כי האלהים מענה בשמחת לבו . כי על הרוב בעת שמחת לבו בהצלחתו להשיג העושר האל ית' מענה אותו בדאגת ההשתדלות בזה באופן שלא יהנה ממנו :

ו (א) **יש** רעה אשר ראיתי תחת השמש . ואמרתי זה כי אמנם ראיתי זאת הרעה : ורבה היא על האדם . והיא קורה על הרוב במין האנושי : (ב) איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו . בחייו : כי איש נכרי יאכלנו . אחרי מותו ולא יזכה אפילו לסורים לקרוביו : גם זה הבל . שנמצא שיגע הרבה להשיג תכלית גרוע : וחלי רע הוא . שלפעמים יקרה זה בשנאתו את קרוביו וזה חולי מגונה והוא כמו כן רע שיהיה בזה ונמצא שאבדת זמנו ועמלו להשיג העושר לא שמח בו : (ג) אם יוליד איש מאה . ואמרתי שהתכלית המושג בזה העושר אשר לא יזכה זה העשיר ליהנות בו לא לחיי עולם ולא לחיי שעה . הוא תכלית גרוע מאד . כי אמנם אם יוליד איש מאה . ובכן יזכה לבנים : ושנים רבות יחיה . ועם זה יזכה לאורך ימים : ורב שיהיו ימי שניו . גם שיספיק זה בעיניו וישמח בו באופן שאורך ימיו עם הבנים יהיו אצלו ובעיניו ימי שני חיים אע"פ שיהיו חיי צער : ונפשו לא תשבע מן הטובה . שלא תשיג בה נפשו שום תקות אושר נצחי שתשמח בה : וגם קבורה לא היתה לו . שלא מת עדיין ובאופן זה איננו לא מן המתים ולא מן החיים אבל מאריך ימי צער שאינם ימי חיים : אמרתי טוב ממנו הנפל . שלא הצטער כלל : (ד) כי בהבל בא . כי אמנם הנפל בא בהבל שאין בבואו ובלידתו השגת שום תכלית נאות : ובחשך ילך . בלתי השתדלות להשיג דבר ובכן איננו מאבד כלום : ובחשך שמו יכוסה . שלא בא לכלל מציאות ראוי לשם : (ה) גם שמש לא ראה ולא ידע . ובכן לא יוכל להצטער על אבדת שום תכלית מכוון : נחת לזה מזה . לכן נחת לנפל שלא צרה ולא ידע אחת מכל אלה יותר ממה שיש לזה המאריך ימי צער בלתי שישיג בהם שום תכלית נחשב : (ו) ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה . וגם שלא יהיו חיי צער מה התועלת באורך החיים כי גם שיהיה כפלי כפלים ובהם לא ראה ולא השיג תקוות נצחיות : הלא אל מקום אחד הכל הולך . הלא אל מקום אחד במדרגת אבדון ילך הכל הנפש השכלית עם החיונית והכוחית ובכן לא יושג התכלית המכוון בחיי הזמניים שהוא שיקנה האדם בהם הנצחיות ואשורו : (ז) כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא . ויקרה לזה כמו שיקרה למי שיעמול כל ימיו לפיהו ועם מה שאיננו מכוין להיטיב בו לזולתו גם נפשו המתאוה לא תמלא ולא תשבע מן המושג אצלו וכן יקרה לזה אשר המכוון בחייו מאת האל ית' הוא שיקנה בהם שלמות נצחי לעצמו ויורה זה גם לאחרים והנה לא יושג בהם דבר מזה לא לעצמו ולא לאחרים : (ח) כי מה יתרון לחכם מן הכסיל . והטעם שהאדם ההמוני גם שיאריך ימים לא יתעורר בהם להשתדל בעיון לקנות איזה אושר נצחי הוא כאמרו שאין יתרון לחכם יותר מן הכסיל : מה לעני יודע . שגם שהחכם יתבונן בנצחיים ובעצמים הנבדלים אשר הם חיים לעולם מה אופן והדרך יש לזה העני היודע כל אלה שיוכל להלוך נגד אותם החיים בדרך ישר מגיע אליהם להשיג אותו הנצחיות כמו ויעל העם העירה איש נגדו באופן שיתן לו מהלכים בין העומדים האלה ולכן אומר זה ההמוני הנזכר : (ט) טוב מראה עינים . טוב הקנין המושג בחוש : מהלך נפש . יותר מהלוך נפש השכלית ההולכת להשיג אותו הנצחיות שלא ישיגוהו לעולם וכן הוא משתדל להשיג הקנינים המוחשים בלבד : גם זה הבל . שתכליתו גרוע : ורעות רוח . שלא ישיג ברב השתדלותו במוחשות שום טוב' יותר ממה שנגזר עליו בעת הלידה : (י) כבר נקרא שמו . עוני או עושר או זולת זה : ונודע אשר הוא אדם . עפר מן האדמה : ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו . ולא יוכל לסתור את הדבר הנגזר עליו ממי שהוא תקיף ממנו : (יא) כי יש דברים הרבה מרבים הבל . וזה יעשה הגוזר לא בהסיר טבע האפשר ולא בהסיר הבחירה . אבל יהיה זה כי אמנם יש דברים הרבה מרבים הבל שמרבים על האדם עמל בלתי תכלית נחשב שירבה בהם לפעמים זמנו וקנינו כמו הבנינים לפרסם שם כבודו בחייו : ומה יותר לאדם . והנה אין לו מהם שום תועלת נחשב גם לפעמים לא ישיג המכוון אחר המות : (יב) כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי הבלו . כי גם שיהנה בהם בגלל מה בקצת ימיו מי יודע שיועב לו בכל מספר ימי הבלו כי לפעמים יקרה בקצתם יבא עליו בסבת אלה הבנינים קנאה ושנאה עם נזק : ויעשם כצל . והנה האדם כשנגזר עליו שיעני יעשה אלה המרבים הבל למען יאבד זמנו וקנינו ועם זה יעשם כצל לזמן מועט : כי מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש . כי לפעמים יהיו כל מעשיו בטלים תכף אחר מותו . ובכן לא ישיג את המכוון אצלו מהם :

ז (א) **טוב** שם . הנקנה בעיון ובמעשה : משמן טוב . למשוח : ויום המות מיום הולדו ואותו שם טוב הוא יותר טוב ביום המות שכבר נשלם בעל השם ולא יקרה לו קלקול מיום הולד אותו השם טוב שלא נשלם עדיין ולפעמים יתקלקל כאמרם ז"ל אל תאמן בעצמך עד יום מותך : (ב) ולכן טוב ללכת אל בית אבל . ששם יספר סוף שם המת לטוב או לרע . והחי יתן אל לבו . להשתדל שיהיה שם שלו טוב בסופו : (ג) טוב כעס משחוק . וגם שזה לא יושג זולתי בהיות האדם כועס על הנפש המתאוה וגוער בה הנה אותו הכעס הוא טוב מן השחוק אשר ישחק במעשיה וישמח בהם : כי ברוע פנים . מתנגדים לנפשם המתאוה : ייטב לב . הכח השכלי בעיון ובמעשה : (ד) לב חכמים בבית אבל . ועל זה יעיד הנסיון כי אמנם החכמים יתעצבים על חסרונם ודואגים לעתיד בימי הפקודה ומשתדלים לקנות שלמות נצחי : ולב כסילים בבית שמחה . שמחים על התענוג שהוא הוה עתה בלבד בלתי רואים את הנולד : (ה) ולכן טוב לשמוע גערת חכם . כי אע"פ שיתעצב האדם בה הנה יושג ממנה תקון מעוות : מאיש שומע שיר כסילים . אע"פ שישמח בו לפי שעה : (ו) כי כקול הסירים תחת הסיר . כי כמו שיקרה בקול הקוצים הנשרפים תחת סיר הבשר שיאבדו הם בזה הקול באש ויקלקלו את הסיר גם שיבשלו את הבשר : כן שחוק הכסיל . מאבד בזה את עצמו ויקלקל גם השומע באבוד זמנו אע"פ שישמחהו לשעה מועטת : גם זה הבל . וגם זאת השמחה המושגת לשעתה הוא דבר תכליתו בלתי נחשב : (ז) כי העושק . כי הזמן שיעשוק אדם מן העיון כדי לשחוק בו בדברים בטלים : יהולל חכם . במה שיבטל בו מן העיון : ויאבד לב מתנה . עד שלפעמים יקרה שיטעה גם במושכלות הראשונות שנתנו לו במתנת הטבע או המסדר בלתי השתדלות האדם : (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו . הנה בכל הפעולות יהיה הטוב המקווה מהם בתכליתם בלבד . מכל מקום טוב ארך רוח מגבה רוח . כי בדבר הכעס יקרה הפך זה שטוב שיהיה האדם ארך רוח קשה לכעוס אע"פ שיהיה קשה לרצות בסוף יותר ממי שיהיה גבה רוח נח לכעוס גם שיהיה נח לרצות בסוף : (ט) ולכן אל תבהל ברוחך לכעוס . אל תהי נוח לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח מזומן בחיקם וגלוי לכל מבלי אין מעצור לרוחם ונמשכים אחר התנועה הטבעית בלתי שיכוונו בו תכלית נאות : (י) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה . אל תאמר זה כמו תמה וכועס על הנהגת האל יתעלה שהיטיב לראשונים ולא כן מיטיב לאחרונים : כי לא מחכמה שאלת על זה . שאין ספק שהנהגתו לא תשתנה בלתי השתדלות הנה במתפעל מכרחת אל ההשתנות . ובכן ראוי לדעת : (יא) כי טובה חכמה עם נחלה . כי גם בימינו תועיל חכמת ההנהגה כשתהיה עם נחלת ממון או אומנות מקובל מאבות כמו המסופר שקרה להרבה מהראשונים שהתעשרו בחכמת מרעה הצאן ועבודת האדמה : ויותר לרואי השמש . ויותר יקרה זה לאותם הרואים ההנהגה הראויה במה שתחת השמש באופן שמכלכלים עסקיהם במשפט והנהגם נאותה ובזה היו הימים הראשונים טובים לאותם שנזכרו בדברי הימים שהיו על זה האופן : (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה . כי אמנם החכמה בהנהגה מדינית תהיה בעליה בצל חכמת האומנות המקובלת כשתגליה או בצל הכסף שהיא נחלה אבות שיאכל האדם פירותיה או ביתרון דעת באותה חכמת האומנות כשידע האדם בה יותר מנבונים מבני דורו וזה יקרה גם בימינו לאיש אשר אלה לו : (יג) ראה את מעשה האלהים . שברא את האדם בצלמו והבט אל כוונת גודל תכליתו : כי מי יוכל לתקן את אשר עותו . כי אין דרך שיתקן האדם את פועל החטא המעוות את כוונת האלוה המכוונת במעשהו הנזכר בעוד החטא קיים שלא נמחק בתשובה ממנו שאין מנוס מכבה עבירה : (יד) ולכן ביום טובה היה בטוב . בעת שישפיע האל ית' לך טובה היה בטוב השתדל לקנות בה שלמות נצחי שהוא הטוב המוחלט : וביום רעה . כשיסורין באים עליך : ראה . מה הנחם בהיותך מפשפש במעשיך ותכיר את החטא שהוא סבת היסורין וזה בתשובה ממנו : גם את זה לעמת זה עשה האלהים . כי אמנם עם מה שהאל ית' לא יוכיח פורענות על הראוי עשה גם כן שיהיה הפורענות ממין החטא . מדה כנגד מדה : על דברת . על אופן הנהגה : שלא ימצא האדם אחריו מאומה . שלא ימצא האדם מקום להתרעם על היסורין באמרו שלא ידע סבתם : (טו) את הכל ראיתי . שהיא מדה כנגד מדה לטוב ולרע . ובזה יש צדיק אובד בצדקו . על איזה עבירה שלא שב ממנה ולא יכלו צדקותיו וזכיותיו להצילו מן העונש שאין מנוס מכבה עבירה : ויש רשע מאריך ברעתו . וזה כשישלם לו האל ית' גמול על איזה פועל טוב שעשה ולא יכול רשעו למחות אותו הזכות ולכן ראוי לשמור המצוה האלהית בלי תוספת וגרעון שבשניהם חטא ולא יציל מפורענותם שום מעשה טוב : (טז) ולכן אל תהי צדיק הרבה . כענין שאול שרחם על הרשעים נגד מצות האל ית' : ואל תתחכם יותר . כמו לנדור נדרים למצות חן וזה כשאינך צריך לכך להכניע יצרך : (יז) אל תרשע הרבה . להתאכזר אפילו על הרשעים יותר מן הראוי כאמרו ארבעים יכנו ולא יוסיף : ואל תהי סכל . לסור לגמרי מעסקי חיי שעה אפילו לעסוק בתורה ובמצות : למה תמות בלא עתך . בלא יעלה בידך לא זה ולא זה : (יח) אמנם טוב אשר תאחז בזה . שתעשה עיקר השתדלותך לקנות שלמות נצחי : וגם מזה מהשתדלות בחיי שעה : אל תנח ידך . מכל וכל : כי ירא אלהים . השומר כוונתו : יצא את כלם . יכנס בשלום ויצא בשלום משני מיני ההשתדלות וישיג את המכוון : (יט) החכמה תעוז לחכם . להגביר השכל על התאוה : מעשרה שליטים אשר היו בעיר . יותר מכל החושים הפנימיים והחיצוניים שהם כמו כלם עשרה : (כ) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא . ואמרתי שהחכמה תעוז יותר מן החושים כי אמנם גם בחכם יגברו לפעמים החושים ויחטא בהם בפרט בתוספת וגרעון בהסתת החושים המתעים : (כא) גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך . ואמר שגם הצדיק נכשל לפעמים בהסתת החושים ראוי שלא תקצוף על כל דבר פשע שידברו אחרים עליך אשר בזה . לא תשמע . לא תטה אזן לשמוע : את עבדך מקללך . שהוא מקלל מתוך עניו ושעבודו לא תצטרך לקצוף על איש הנעשה בהסתת החושים אבל תזכור : (כב) כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים . וזה בהסתת החושים כמו שיקרה לעבד בשעבודו ותכיר שאין ראוי לקצוף על זה : (כג) כל זה . כל מה שאומר : נסיתי בחכמה . להתבונן ולצייר ענינו : אמרתי אחכמה . בהיותו מפעולת הכח השכלי : והיא רחוקה ממני . בהיות מדרגת השכל האנושי שהוא כחני בנבד רחוק ממדרגת העולם השכלי בפועל שהוא עם זה שכל בורא : (כד) ולכן רחוק . מהשגתי מה שהיה לצייר אופן מה שהיה במעשה בראשית : ועמוק עמוק . ענין הבריאה שהיא פעולת פועל בלתי אנושי : (כה) וסבותי . שניתי אני ולבי . אני מן התמורות ולבי כמו בן שנה מכל עיון אחר : לדעת . בתוספת : ולתור . במחקר עיוני : ולבקש . בספרי הקדמונים : חכמה . כוונת האל במציאות : וחשבון . סבת המספר הקצוב במיני הנמצאים הנפסדים שהם באופן שלא ידלג האדם להוסיף עליהם איזה מין חדש בהרכבה לא יתמיד אותו המין המתחדש שלא יוליד בדומה כמו שהתבאר בנסיון ממיני הפרדות והצמחים המורכבים מב' מינין : ולדעת רשע כסל . של נחש אשר בהיותו ערום לא ירא מהעונש : והסכלות . של חוה שהסתפתה לתאות המאכל ולא ירא מהעונש שהזהירה היא בעצמה : הוללות . של אדם שנפתה לדברי הנחש ונהפך לתאות ונפתה ג"כ לאכול מפרי העץ לבקשת אשתו עם סכנת עונש המות : (כו) ומוצא אני מר ממות . נגרום ולסבב אבדן נצחי : את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה . את האשה שתהיה על זה האופן שיהיה לבה מצודים וחרמים למשוך האדם בהתבולות אל פתוי מדרכי חיים אל הפכם כאמרם ז"ל כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם . וכמו כן אסורים ידיה שאחר שהתחיל האדם להתפתות יהיה כמו אבוד ומוכרח לעשות רצונה כמו שקרה בענין הפנוי : טוב לפני האלהים ימלט ממנה . שלא יתחיל להתפתות כלל פן יחטא : וחוטא . שהתחיל להתפתות : ילכד בה . לירש גיהנם כמועצותיה : (כז) ראה זה מצאתי . שעבירה גוררת עבירה : אחת לאחת . וזה מצאתי שיקרה בכל אחד מהעבירות : למצוא חשבון . כשבקשתי למצוא מספר נחשב מאנשים בימינו שלא יקרה להם זה : (כח) אשר עוד בקשה נפשי . בספורי הקדמונים למצוא מספר מאנשים שלא קרה להם זה : ולא מצאתי . מספר נחשב : אמנם אדם אחד מאלף מצאתי . שחזר בתשובה מן העבירה הראשונה ובכן לא נכשל בשניה : ואשה בכל אלה לא מצאתי . ובכל אלה שמצאתי אחד מאלף לא מצאתי שום אשה : (כט) לבד ראה זה מצאתי . שלא קרה זה למין האנושי זולת חטאו של אדם הראשון : אשר עשה האלהים את האדם ישר . קודם יצירת חוה שהיה האדם יחיד היה ישר מוכן אל ההתבודדות השכלי בלתי יודע טוב ורע . שהוא הערב והבלתי ערב שהם המסיתים לחטוא : והמה . ואחר יצירת חוה שהיו שנים : בקשו . בידיעת הערב והפכו : חשבונות רבים . למצוא הסבות והתחבולות רבות הקורות בבקשת לחם ושמלה בפרט להשיג מהם היותר ערב כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת :

ח (א) **ולכן** עתה מי כהחכם . מי הוא שיהיה כאותו החכם שמצאתי היותו אחד מאלף : ומי יודע פשר דבר . לסתור ענין הפתוי הנחש הקדמוני שהזכרתי : חכמת אדם תאיר פניו . באופן שחכמת זה החכם הסותר תאיר פניו לסור ממוקשי הנחש : ועוז פניו ישונא . ישתנה משאר בני אדם להגביר השכל על התאוה : (ב) אני פי מלך שמור . אני היום כהחכם שאמרתי בלי ספק בשמור פי המלך הקדוש ומצותו בעיון כאמרו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך : ועל דברת שבועת אלהים . ובשמור גם כן דברת שבועת אלהים שקבלנו עלינו בשבועת האלה : (ג) אל תבהל . ברבוי המצות : מפניו תלך . וכמו כן אל מפניו תלך בלפי התבונן בטעמי מצותיו באופן שתפנה לקיימם בלבד בלתי ידיעת טעמם מאחר שכבר קבלנו בשבועה : ואל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה . אל תעמוד בזאת המחשבה הרעה שהאל יתברך יעשה בלי שום טעם ושום תכלית טוב את כל אשר יחפוץ : (ד) באשר דבר מלך שלטון . וזה יעשה מפני שכל דברו הוא דבר מלך שלטון על כל זולתו ומפני זה אין לבקש טעם למצותיו אבל תמצא הפך זה : (ה) כי אמנם שומר מצוה לא ידע דבר רע . שומר ומתבונן

בטעם

בגלוס לא ימצא בס רע שבוא הסרק תכלית נאות אשר סוא ב' טוב בכל פועל : ועת ומשפט ידע לב חכם. ידע ויבין העת שנתנו בו המלות והמשפט והטעם למה נתנו : (ו) כי לכל חפץ . לכל ענוה שחפץ האל יתברך לגוות . יש עת ראוי וצריך לאותה המלוה : ומשפט . טעם נכון : כי רעת האדם רבה עליו , בהסתת יצר הרע המתעיא והולכך לתקן זה במלות להצילו מרעתו : (ז) כי איננו יודע מה שיהיה . כי לפעמים יעשה האדם איזה פועל מסבב עבירה עכ"פ והוא לא יכיר זה והנה מלות האל הקודמת לבומרו ממנה כענין לא תתחתן בם לא ירבה לו נשים יזולתם : כי כאשר יהיה . כי בעת שיתחיל הקלקול : מי יגיד לו . הנמשך לזה באופן שישמר ממנו לעתיד : (ח) הנה אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח . אחר שהתחיל הקלקול בהיות יצרו תקפו לא יוכל להזהר : ואין שלטון ביום המות . לא יוכל הכח השכלי להתקומם ולגלא את התאוה ביום קלקול העבירה וההפסד הנה : ולא ימלט רשע את בעליו . הנה התרדה אל הממון והכילויות בו יקרא רשע . אמר שאפי' הכילויות והקמליות לא ימלט את שכולי' מהתגברות התאוה כאשר התחיל להכשיל אע"פ שיגיעהו מזה רב הפסד ממון : (ט) את כל זה ראיתי . בנסיון : ונתון אל לבי את כל אשר נעשה תחת השמש . מן המין הנזכר וראיתי שלפעמים יהיה איזה פועל נראה טוב או בלתי רע ועם זה יהיה סבת קלקול רב : עת אשר שלט האדם באדם לרע לו . כי אמנם השלטנות נראה דבר טוב בלי ספק מכל מקום יהיה לפעמים סבה לרע לזה השליט בהיות עליו חטאה גדולה כמו שקרה למלרי' בממשלתם על ישראל : (י) ובכן ראיתי רשעים קבורים. ראיתי רשעים שהם מתים בחייהם : ובאו . מן המלחמה אל עירם : וממקום קדוש יהלכו . כענין סנחריב וטיטוס : וישתכחו בעיר אשר כן עשו . כמו שעשה סנהריב באומרו הנה אתה שמעת את כל אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם וכן טיטוס כמו שספרו רז"ל : גם זה . בסבת שהשתכחו בו : הבל . היה דבר בלתי תכלית נחשב וגרם להם הפסד בעולם הזה ובעולם הבא : (יא) על אשר לא נעשה פתגם . עונש . של מעשה הרע מהרה . והטעם שהרשעים העיזו שניהם לעשות הרע ולהשתכח בו הוא על שלא בא עונש העבירה תכף : על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע . בחשבם שלא יקרה להם עונש , וזה בראותם אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו . בלי שום עונש וחושבים שאחר המות אין עונש כלל : (יב) כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים . ואמרתי שמאריך לו הכל לא ינקה כי אמנם ידעתי שליראי האלהים יהיה טוב מוחלט לחיי עולם : (יג) וטוב לא יהיה לרשע . ולרשע לא יהיה שום טוב נצחי אבל יהיה גמול גרוע : ולא יאריך ימים כצל . ועם זה יהיה אותו הגמול הגרוע זמן מועט כזמן הצל : אשר איננו ירא מפני האלהים . והטעם שהגמול שיהיה לו יהיה דבר גרוע וכזמן מועט אע"פ שיבואהו בשביל איזה פועל טוב שעשה . הוא כי אמנם אותו הפועל הטוב הוא כמו כן דבר גרוע מאחר שאינו ירא אלהים ויהיה הפועל ההוא שלא לשמו : (יד) יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים . לקנות שם רע בהמון כמו שיקרה להסיד שוטה : ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים . לקנות שם טוב בהמון כמו שיקרה לרשע ערום עושה להתיהר ולמכות פרושים : אמרתי שגם זה . השם טוב שהקנה בין המון הפתאים : הבל . הוא דבר בלתי נחשב : (טו) ושבחתי אני את השמחה . שישמח האדם בחלקו כאשר ישיג מן הדברים הזמניים את ההכרחי המספיק לו . והוא ילונו כי בו ישיג את השלמות המכוון בעיון ובמעשה ולא יאבד זמנו להשיג מותרות : (טז) כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה . וזה שכתתי כאשי פניתי אל העיון וראיתי שיצטרך בו השתדלות עם זמן רב : לראות את הענין אשר נעשה תחת השמש. וכמו כן פניתי לראות את רב ההשתדלות והזמן הצריכים בהשגת מותרות בעסקי חיי שעה : כי גם ביום ובלילה שינה בעיניו . כי המרבה השתדלות בעסקי חיי שעה נרדם תמיד מהתבונן אל שום שלמות נצחי בהיות השגת המותרות דבר בלתי מוגבל : איננו רואה . באופן שאינו רואה מה הוא הטוב המוחלט כלל : (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים. התבוננתי אל כל המעשה המכוון מאתו שהוא העיון והמעשה בהמלאכה מרובה : בכל אשר יעמול האדם לבקש . איזה דרוש עיוני : ולא ימצא . ופעמים בלא ימצאהו לעומק המושג וזה יורה שלהשיג המושכלות בעיון יצטרך זמן רב והשתדלות נמרץ ולכן לא ישיגהו הטרוד בהשגת מותרות : וגם אם יאמר החכם לדעת . ועם זה יש איזה דרוש שגם אם יאמר החכם להשיגו באמצעות דרושי' רבים זולתו שכבר השיג באמרם ז"ל אם במעט כיון השמע כאדם : לא יוכל למצוא . כמו שיקר' בענין הבריאה וזולתה באמרם ז"ל להגיד כח מעשה בראשית לאדם אי אפשר :

ט (א) כי את כל זה נתתי אל לבי . גזרתי אומר שהדבר כן הוא כי אמנם נתתי אל לבי לראות בכל זה את הנסיון ברבים : אשר הרשעים והצדיקים ועבדיהם . פעולות השתדלותם בעיון ובמעשה ביד האלהים . כאמרו ונשמת שדי תבינם שיצטרך לאדם בהם סיוע אלהי להוציאם לפועל : גם אהבה וגם שנאה אין יודע האדם . ובזה לא יכיר האדם שום אהבה ושנאה מאת האל ית' גם שיעזור לאיזה אדם יותר ממה שיעזור לחבירו באלה : כי אמנם הכל לפניהם . בבחירתם וזה כי לפי עוצב התכלית המכוון מאת המשתדלים באלה יהיה בהם הגדל הסיוע האלהי כאמרם ז"ל הלומד ע"מ ללמד מספיקים בידו ללמוד וללמד והלומד ע"מ לעשות מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות : (ב) הכל כאשר לכל . כל מדרגות הסיוע האלהי באלה שיקרה בהם הבדל במשתדלים מתחלפים הם כפי מדרגת התכלית המכוון מכל אחד מהם : מקרה אחד לצדיק ולרשע. באופן שיהיה הסיוע האלהי באלה לרשע ולטמא ולהוטא בפעולתם כמו שהוא לצדיק בפעולת הפכם וזה כפי התכלית המכוון מכל אחד מהם כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממלוה שלא לשמה : (ג) זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל . שהמשתדל להשיג חיי עולם בעיון ובמעשה יצטרך גם הוא להשתדל להשיג חיי שעה כמו שיצטרך להשתדל בזה האדם ההמוני המשתדל להשיג חיי שעה בלבד כאמרם ז"ל רבים עשו כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם לא זה ולא זה : וגם לב בני האדם מלא רע בלבבם בחייהם . ועם מה שיקרה רע מזה שהמשתדל בתורה ובמעשים טובים יצטרך ליבטל מהם להשיג ההכרחי לחיי שעה ימשך גם כן לזה קלקול אחר שלב בני האדם מלא רע בענין לבבם ושכלם בחייהם שהושבים שהתכלית המכוון במציאות השכל האנושי הוא שישתדל בחיי שעה בלבד : ואחריו . ואחר זה הדמיון הרע : אל המתים . חושבים רע כמו כן על המתים שחושבים שגם זה הכח השכלי האישיי באישי האדם הוא דבר נפסד. כאמרם (ד) כי מי אשר יחובר אל כל החיים . שהדברים המחוברים מכל מיני החיים שהם המרגיש והמתנועע הזן והמגדל : יש בטחון . גם בהפסד קצתם שיתקיים ההוית בהם זמן מה בהשתדלות טבעי או נפשי מגיע המזון אל הנזון . ויעיד על זה כי לכלב גם שהוא נמצא פחות . חי הוא . בעודו חי במיני החיים המחייים והמרגישים : טוב . יש לו טוב בטחון לאיזה קיום בכח טבעי והערה טבעית או נפשית וישתדל לזה באיזה אופן ובזה יהיה לו יותר טוב , מן הארי. יותר ממה שיהיה לארי גם שהיה בהיוו נכבד הרבה מן הכלב , המת . וזה בהפסד ממנו מיני החיים הטבעיים והנפשיים : (ה) כי החיים יודעים . בהכרה נפשית או טבעית : שימותו. ומשתדלים באמצעות הכח הזן להמלט מזה זמן מה : והמתים . שאין להם כח טבעי ולא נפשי : אינם יודעים מאומה . אינם יודעים שום דרך להשתדל בהשגת החיים : ואין להם עוד שכר . וגם אם היה אפשר להם איזה דרך להשיג ההויות בלתי הכחות הטבעיות והנפשיות אין בזה להם שום שכר ותועלת כי נשכח זכרם : (ו) גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה . אבד זכרם ממה שעבר בחייהם מבלי אין כח נפשיי זוכר אותם ובזה אבדה אהבתם ושנאתם וקנאתם שלא יוכלו להתענג ולא להצטער בהם : וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש . מבלי אין להם אז חיים טבעיים ולא נפשיים שיצטערו או יתענגו בהם ואין צורך שישתדלו להשיג או לברוח דבר מהם : (ז) לך אכול בשמחה לחמך . אמנם אתה העוסק בתורת האל יתברך אל תדאג על יום המות כי לא תפסיד במות הגוף אבל תשיג מעלה ואושר : כי כבר רצה אלהים את מעשיך . בהשתדלות השגת העיוני והמעשי אשר בם תשיג נצחיות ואושר כאמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני . לכן אתה (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים . על הפך לבוש בגדים צואים וזה שלא יהיו מלוכלכים בחטא , וזה תעשה בכל עת כאמרם ז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך : ושמן . רוקח על דרך שמן תורק שמך : על ראשך אל יחסר . שיהיה מפורסם בעיון ובמעשה למען יתן ריח לכל הקרב אליך כהשיכך את זולתך ע"ד ורבים השיב מעון וע"ד והורה יבקשו מפיהו : (ט) ראה חיים . בחר לך החיים האמתיים שהם חיי עולם כאמרו

ובחרת בחיים : עם האשה . עם התענוג הזמני : אשר אהבת ומי חיי הבלך . אשר הסכת בימי הבחרות שהם ימי החיים על הפך ימי הזקנה שנקראו ימי הרעה וזה ע"ד וזכור את בוראך בימי בחורותיך : אשר נתן לך האלהים תחת השמש כל ימי הבלך . ואמרתי שתראה ותבחר את החיים בימי הבלך כי אמנם זאת הראיה והבחירה אשר יש לאל ידיך לבחור בה נתן לך האלהים כל ימי חייך לא אחר המות והנה הם ימי הבלך שהם קצרים והמלאכה מרובה והתכלית המושג הוא רב המעלה כאמרו כי טוב יום בחצריך מאלף . וכאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב : כי הוא חלקך . זה בלבד הוא חלקך כי כל זולת זה הוא גם לזרים אתך . ולכן : (י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך . באלו החיים : עשה . השתדל להשיג הנצחיות והאושר הנצחי בעוד שהרשות נתונה אין אונס כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך : כי אין מעשה . טוב או רע : ודעת . להשיג בהתבוננות עיוני : וחכמה . מקובלת : וחשבון . מחשבה לאיזה פעולה טובה או רעה שתצטרך למעשה : בשאול . כאמרם ז"ל כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המלות : (יא) שבתי וראה תחת השמש . אעפ"י שאמרתי שהרשות נתונה לבחירה האנושית שבתי וראה שלא יתאמת זה וזולתי בדברים שהם בני גמול ועונש אשר על אלה לא תוכל המערכת כלל . אמנם בדברים הזמניים שהם תחת השמש שתכליתם נפסד לא תמיד תשיג הבחירה את התכלית המכוון אליה : כי עת . מצד חלוף זמני המערכת ופגע מצד המקרה : יקרה את כלם . נגד המכוון מאתם : (יב) כי גם לא ידע האדם את עתו . ועם זה שבתי וראיתי שיקרה זה גם כשלא ידע האדם את עתו של מקרה שיוכל להשמר ממנו כמו שאולי היה נשמר אם היה יודע הדבר קודם לכן : (יג) גם זו ראיתי חכמה . אע"פ שאמרתי שבדברים הזמניים לפעמים לא תועיל החכמה להשיג המבוקש כשיתנגדו לזה המערכת או המקרה ראיתי גם זה שלפעמים החכמה תנלח את המערכת ואת המקרה בפרט כשלא יהיה פתאום : (יד) עיר קטנה ומלא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו . וככן תנלח חכמת המסכן את מערכת הנלחם עליה וכל מעשה תקפו שבא עליו במקרה : (טז) וחכמת המסכן בזויה. ואע"פ שאפשר שתגבר החכמה על המקרה ועל המזל הנה יקרה שתמנע החכמה לעשות זה הטוב מפני היותה באדם מסכן אשר היא בזויה בו מפני המסכנות : ודבריו אינם נשמעים . ובזה לא יושג אותו הטוב שאפשר שיושג בחכמתו : (יז) דברי חכמים בנחת נשמעים . וכן יקרה כשיהיה בר הנלחם מסדר עניניו בהכמתו בנחת וזה קודם שיכנס למלחמה כי אז יהיו דבריו נשמעים וישמרו אנשי הנלחם את סדרו ויועיל : מזעקת מושל . יותר ממה שתועיל זעקת מושל אם יזעק בכסילים על אנשי הנלחם הנלחמים בבהלות ובלתי סדר נאות : (יח) ולכן אני אומר טובה חכמה מכלי קרב . טובה החכמה בתחבולות וסדר המלחמה יותר מכלי קרב וזה כשיהיו בלתי חכמת הסדר והתחבולה : וחוטא אחד יאבד טובה הרבה . ולפעמים יקרה שיהיה שר הנלחם חכם ומסדר המלחמה היטב ואחד מן ראשי הנלחמים שיחטא מסדרו יאבד הנלחון אשר ממנו תמשך טובה הרבה כמו שקרה בענין עכן וזולתו :

י (א) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח . וכמו שיקרה במלחמה בחטא מועט יאבד טובה שהיתה נמשכת לנלחון כן יקרה בזולת זה כי לשמן הרוקח אשר הוא דבר חשוב מאד קרה הפסד רב בזבובי מות שהם דבר בלתי חשוב כלל . יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט . וכמו כן יקרה שהסכלות מעט שיעשה האדם יבאישהו לפעמים בעיני ההמון ויפילהו מכבודו והשיגותי גם שהיה קודם לכן יקר מחכמה ומכבוד : (ב) לב חכם לימינו . החכם יהן השכל בימינו והאלוה מסתאלו באופן שיגביר השכל על התאוה . ולכן כאשר יעשה החכם הפך זה שהוא ממעשה הכסיל יבאישהו אותו הסכלות בעיני ההמון ויהיו לחרפות לו : (ג) וגם בדרך כשהסכל הולך . להשיג איזה דבר בלתי נאות להשיגו : ואמר לכל סכל הוא . ובזה יתקוממו עליו רבים לסתר מחשבתו : (ד) אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח . ולפעמים תצטרך לדבר על לב המושל בהכמתך כי מרפא יניח חטאים גדולים כי אמנם לשון חכמים מרפא יעשה במושל יטה אוזן לדברי עצתו כאמרו ולשון חכמים מרפא : (ט) מסיע אבנים . וכמו כן יקרה למסיע אבנים אל מקום בלתי הגון שיעצב ויכשל בהם הוא בעצמו : ובוקע עצים יסכן בם . וכן יקרה לבוקע עצים כדי שיתחמם בהם אע"פ שעושה זה לתכלית טוב יקרה לו בהם לפעמים איזה רעה : (י) וזה אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל וחילים יגבר . וזה יקרה לו כשיבקע העצים בגרזן גלפי הגון שכבר קהה הברזל של גרזן ועם זה שאין הברזל מוכן היולים יגבר ויתאמץ לבקע בו . ולשון קלקל הוא מלשון נחשת קלל . ויתרון הכשר חכמה (יא) אם ישוך הנחש בלא לחש . ויתרון ומעלת תקון החכמה בכמו אלה הוא שאם יקרה שישוך הנחש הסכלות הפורץ גדר שיהיה הסקון בלתי שילחוש וידבר באזני הפורץ הסכל להזהירו שלא יוסיף לחטוא : ואין יתרון לבעל הלשון . כי גם שידבר בעל הלשון באזני הסכל בלשון נקיה לא יועיל כלל : (יב) כי אמנם דברי פי חכם חן . ומכל מקום שפתות כסיל תבלענו . תבלע אותו החן בשפתות הכסיל שישיב כאשר תדבר באזניו : (יג) תחלת דברי פיהו סכלות . היא תשחית אותו החן : וכן אחרית פיהו . שהיא הוללות רעה . ועם זה הסכל ירבה דברים . ויהיה תחלת דברי פיהו (יד) לא ידע האדם מה שיהיה . כאשר יגער בו החכם על הקלקול שגרם בסכלותו ויזהירהו שלא יוסיף לקלקל ישיב ויאמר הנה לא ידע האדם מה שיהיה עתה סבת זה הקלקול ואומר שלא היה הקלקול בסכלותו : ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. וכאשר יעירהו החכם ויאמר לו שלא יוסיף לפרוץ גדר פן יוסיף נחש נושך ישיב באחרית פיהו הוללות רעה באמרו אשר יהיה מאחריו אחר זה המקרה מי יגיד לו כלומר שאין דרך לאדם לפגוע בעתידות . וזה באשבו שתהיה הנפש השכלית כמו הנפש הבהמית שלא תרגיש זולתי המוחש ההוה : (טו) עמל הכסילים תיגענו . לכן אתה אל תחוש לגעור בו ולעירר אותו על העתיד אבל בשתיקתך תיגענו בעמל הכסילים העמלים להסיר איזה היזק קורה מבלי אין אצלם ידיעת סבתו : אשר לא ידע ללכת אל עיר . וזה יקרה לו מחסרון ידיעתו גם במדיניות באופן שלא היה בעיר מעולם ולא ללכת שם לחיות עם בני העיר : (טז) אי לך ארץ שמלכך נער . ומנהיג המדינה ע"י בני גילו כשהם נערים ואוכלים בבקר כמנהג הילדים באופן שאין בהם שלמות חכמה ולא נסיון וצריכים לעצת אחרים ועם זה פונים להנאתם ותאוותם ובכן לא יפנו לטובת מלכם לשמור המדינה מן הקלקול : (יז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין . משעבוד התאוה והתגברות. ובזה יהיה בעל עצה מעצמו ויפנה לתקן עניני המדינה : בגבורה . בזריזות וחריצות לתקן המדינה : ולא בשתי . על הפך גבורים לשתות יין : (יח) בעצלתים ימך המקרה . ואמרתי שלתקון המדינה יצטרך גבורה וזריזות . כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה למקרה את הבית שימך ויפול מהוקה אומנתו בעצלתים בשני מיני עצלות שהם עצלות המביא את העצים המתעצל מהביאם ועצלות המקרה המאחר לעשות בהם את הקרוי : ובשפלות ידים . ובשפלות ותשו̇ן ידי כל אחד מעניהם באינם עושים מלאכתם בשלמות : ידלוף הבית . יקרה שידלוף הבית ויפלו בתוכו מי גשמים מבלי אין בקרוי שלמות נאות : (יט) לשחוק עושים לחם ויין ישמח חיים . וזה בהיות עבדי המלך פונים אל המשתאות : והכסף יענה את הכל . והכסף של שוחד וחמדת הממון ישפיל את הכל את המדינה ואת מנהיגיה בהסור מהם לדקם ומשפט : (כ) גם במדעך מלך אל תקלל . וגם אם תדע זאת אל תעיז לקלל את המלך כי העולה הנזכר נגד רלונו . ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא . יש צדיקים השומעים לבזיון מרום ויש רשעים הסרים מדרכו : כי עוף השמים . בתנועת האויר יגיע את קולך לאזני איזה שומע בחוץ בלתי נודע אצלך : ובעל כנפים . ואיזה מכיר להגיד בתקות שכר . יגיד דבר ובכן כל דבר לא יכחד מן המלך ויגיעך נזק כאשר ידע בחרפת נגד הדרת כבודו :

יא (א) שלח לחמך . גם בלי גמול אל תחדל שלא לחמך להיטיב לזולתך : על פני המים . המוליכים בספינות גם אל ארץ מרחק : כי ברב הימים . שתתמיד בזה : תמלאנו . שתקנה שם מטיב לכל ויטיבאך הן בעיני אלהים ואדם : (ג) אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו . כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה כאשר ימלאו העבים גשם בהם יריקו על הארץ אפילו מקום שמקבל היזק בהם : ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא . באופן שאע"פ שבגללם יפול עץ בדרום או בצפון לא ימנעו מי הגשם מהיות באותו המקום עלמו בישוב שם בגללם העץ וכן המערכת לפעמים תנשא אנשי רשע במלות בוראם לברע לרשעים ולפרוע מהם אעפ"י שתזיק גם לקצת בלתי ראוים לכך : (ד) שומר רוח לא יזרע . אע"פ שלפעמים יאבד

פורע

זורע ברוח סערה שתפזרהו. מ"מ אין ראוי להמנע מנזרוע בשביל דאגה מזה: ורואה בעבים לא יקצור. וכן יקרה בענין הקציר כי אם יעשה כן לא יזרע האדם ולא יקצר לעולם: (ה) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח. אם יועיל לזרע או יפזרהו: כעצמים בבטן המלאה. וכאשר לא תדע את פעולת המים אשר בעבים אם הועיל או תזיק: ככה לא תדע את מעשה האלהים. שהיה הבריאה: אשר יעשה את הכל. שבזה המעשה לא המורכב בלבד הוא עושה אבל יעשה את הכל גם החומר והצורה והויות השכל האנושי דבר נברא כאמרו ויברא אלהים את האדם בצלמו. הנה בהיותו כחיי לא תדע אם בפועל יהיה טוב או רע לכן אני אומר בזה כמו שאמרתי בזורעים ובקוצרים: (ו) בבקר זרע את זרעך. השתדל להוליד בעת הבחרות: ולערב. בעת הזקנה אל תנח ידך. אע"פ שהולדת בעת הבחרות: כי לא תדע איזה יכשר. ובשביל אחד מהבנים שיכשר ראוי להשתדל בבחרות ובזקנה להשיגו: (ז) ומתוק האור. וזה כי המושג לך במציאות בנים הגונים הוא דבר נחשב כי אמנם האור השכלי המושג בגלל אנשים אשר בהם הוא דבר מתוק ומעולה: וטוב לעינים לראות את השמש. ולעיני זה השכל שהוא שכל בחיי טוב לראות את השמש ולחיות חיי שעה כי בם יקנה בפועל שלמות נצחי כאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ובל מעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העוה"ב: (ח) כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח. ואמרתי שחיי העוה"ז טובים תמיד נשכלנו שהיי להשלימו כי גם שיהיו מחיים ארוכים הרבה בכלם ישמח שיוסיף תמיד שלמות שישמח בו שמחה של תורה כאמרם ז"ל לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין ליבטל ממנה. ויזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו. וראוי שיזדרז להשיג מה שיוכל מהשלמות בעוד בארץ החיים אשר זה תכליתם ויזכור את הימים שיבא אחר המות שהם החשך מהשגת זה האור הרוחני ולא יבטל מהשתדל להשיגו באלו החיים. כי אמנם ימי החשך אחר המות אשר בם יבטל מהשגת זה האור הרבה יהיו כאמרם ז"ל כמה נגוס בסנך שני דאריכי וקטיני: כל שבא הבל. כי אמנם התכלית המושג במעשים הנעשים בשם האדם אחר מותו כמו ההקדשות וזולתם. אע"פ שיהיו טובים בלל מה הם מעטי התכלית בפרט בערך אל מה שנעשה מהם בחייו: (ט) שמח בחור בילדותך. שמח במה שהשגת מן השלמות בילדותך שאין בו טרדות ורעיונים מבהילים ובזה הוא לזכרון תמיד כאמרם ז"ל למאי נפקא מינ' לגרסא דינקותא: ויטיבך לבך בימי בחורותיך. ומה שהשגת אז יעזרך להשיג ולהוסיף שלמות בימי בחורותיך כאמרם ז"ל אם שמעת בישן תשמע בחדש: והלך בדרכי לבך. בדרכי השכל שהשגת כבר בשם תמיד לתכלית טוב: ובמראה עיניך. ובמה שתראה מחדש בעיני שכלך שתכליתו טוב: ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. ובשעת העיון והמעשה דע לפני מי אתה עמל ושלשניו אתה עתיד ליתן דין וחשבון: (י) והסר כעס מלבך. אל תכעוס על שלות הרשעים בעולם הזה. והעבר רעה מבשרך. יצר הרע המסית בעת הילדות והבחרות: כי הילדות והשחרות. התכלית המושג בהשתתם הוא התענוג בחיי שעה: הבל. הוא דבר בלתי נחשב:

יב (א) וזכור את בוראיך. להשתדל בעיון ובמעשה לכבודו: בימי בחורותיך. בזמן שתוכל למאוס ברע ולבחור בטוב ולעשות כמו כן הפך זה כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך: עד. בעוד: אשר לא יבאו ימי הרעה. אפיסת הכחות בזקנה: והגיעו הימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. אין לי בהם תאוות שום תענוג בחיי העולם הזה כי אז לא תחשב לך לצדקה כ"כ אם תחדל בהם מתאוה כאמרם ז"ל חסידים לגנבא נפשיה בשלמא נקט: (ב) עד. בעוד: אשר לא תחשך השמש. השכל בהגבורת שליטה ההוראה בו: והאור. הרוח החיוני אשר בו: והירח. שמות המקבל האור החיוני מן הלב: והכוכבים. החושים החיצוניים והפנימיים: ושבו העבים. האדים החוזרים חלילה: אחר הגשם. אחר ירידת הנזלים: (ג) ביום שיזועו שומרי הבית. הצלעים אשר סביב לעצמות: והתעותו אנשי החיל. העצמות ולפתו ארחות דרכם מפני חולשת הרגלים: ובטלו הטוחנות. השנים: כי מעטו. ואין הנשארים עוזרים זה לזה לטחון: וחשכו הרואות. הלחיות אשר בעין אשר בהן יהיה הראות והם הזכוכיית והספרדיית והאלבוגינית: בארובות. בנקבים העיניים: (ד) וסגרו דלתים. השפתים בעת הלעיסה: בשוק. לעין כל: בשפל קול הטחנה. במעוט פעולת השנים: ויקום לקול הצפור. יעור משנתו על נקלה מבלי אין עכול מזון גאות מסבב שינת קבע: וישחו כל בנות השיר. ימאס כל התנועות השיר לחלשת כח האזן הנכנס בשיר: (ה) גם מגבוה. מעלות אל המקומות הגבוהים: ייראו. שומרי הבית ואנשי החיל הנ"ל: וחתחתים בדרך. ובזה הדרך שהיא הירידה הדו כח אל ההפסד יקרו אימות מות ופחדים במיני חליים והלאים: וינאץ השקד. יראה ראשי העצמות בחסרון הבשר אשר עליהם: ויסתבל החגב. ובשר העגבות הנזכר יהיה למשא בחסרון הכח: ותפר האביונה. והדרך הנזכר הדורך אל ההפסד תפר את תאות המאכל והמשגל וזולתו: כי הולך האדם אל בית עולמו. ואמרתי זכור את בוראך עד אשר לא יבאו כל אלה. כי אמנם בזמן שיבא הולך האדם אל בית מועד לכל חי שיהיה שם לעולם לפי מדרגתו הראוי לו: וסבבו בשוק הסופדים. המספרים מעשיו כאמרם ז"ל עשה דברים שלפני מטתך: (ו) עד. בעוד: אשר לא ירתק חבל הכסף. גם בעת זקנה השתדל להשיג שלמות אלהי כפי מה שתוכל קודם שיתפרק השדרה אשר בה חוט השדרה הלבן ככסף: ותרוץ גלת הזהב. הכבד שהוא מעין הדם: ותשבר כד. המרה על המבוע. הכבד שהוא מבוע כל הליחות: ונרוץ הגלגל. הכרס אל הבור. המעים התחתונים: (ז) וישוב העפר. החלק הארצי: והרוח תשוב. לתת דין וחשבון: (ח) הבל הבלים. ומכל זה התבאר מעוט חשיבות התכלית הנפסדים וזה כי מלבד מה שהתכלית בהם מלבד עצמם הוא דבר בלתי נחשב. הוא עם זה הבל הבלים התכלית מכלם אינו המכוון האחרון בלי ספק: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם. ועם מה שהיה קהלת יותר חכם ויודע מאחר חכמי דורו: עוד למד דעת את העם. עוד השתדל יותר מהם ללמד את העם דעת: ולזה אזן וחקר. הורה אותם דרכים להאזין ולחקור דברי הקדמונים: ולזה תקן משלים הרבה. לשבר את האזן כאמרו וידבר שלשת אלפים משל: (יא) דברי חכמים כדרבנות. מישרים את האדם אל האושר האלהי ובכן התכלית בהבנתם דבר נחשב מאד: וכמשמרות נטועים. אמנם קשה להבינם כמו שיש טורח רב להוציא מסמר נטוע ממקומו ולכן הרבה להורות דרכים להבינם: בעלי אסופות. כי אעפ"י שהם כמסמרות נטועים כמו הבעלי אסופות מהם שיש בראשם אסיפת ברזל אשר בו יוכל החפץ בם להוציאם לאור בנבת או בזולתם: נתנו מרועה אחד. מרועה ישראל בתורתו שבכלל דבריו דבריהם: (יב) ויותר מהמה. יותר מאותם החכמים שאמרתי: בני הזהר. להבין ולהורות: עשות ספרי' הרבה אין קץ. והטעם בלא פירש הרועה את דבריו הוא כי היו צריכים לזה ספרים אין קץ: ולהג הרבה. הנה להגות בהם הרבה יגיעת בשר. היו הכחות ההומריות נלאות ולא יספיק זמן חיי האדם לעשות כל זה: (יג) סוף דבר. סוף והתכלית כל האמור למעלה הוא שכל נשמע שהכל כבר נשמע במתן תורה: ולכן את האלהים ירא. בהבנת גדלו בעיון אמתי בתורתו: ואת מצותיו שמור. במעשה מכוון לשמור מצותיו לכבודו: כי זה. שתמצא ותבין בתורת קדשו: כל האדם. הוא המכוון במציאות כל כחות האדם לא באשר הוא בעל חי בלבד. אבל באשר הוא עם זה משכיל ובעל בחירה: (יד) כי את כל מעשה האלהים. כל מעשה רצוניי שנעשה עם ידיעה והכרת השכלי שהוא אלהי' ועלם רוחני. יביא במשפט. אותו בלבד יבוא במשפט לא מעשה החיוניות והטבעיות: על כל נעלם. על כל גמול ועונש אלהי אשר נעלם ממנו מהותו: אם טוב ואם רע. הן שיהיה אותו המעשה ע"כ וראוי נגמול והן שיהיה רע וראוי לעונש להגיד לאדם ישרו וחסדיו כי חפץ חסד הוא אמן:

מנחת ספר קהלת שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) בירושלם. כל ירושלם שבמקרא צריך להוציא היו"ד בהרגשה אע"פ שאינה נכתבת מכלול ד' ק"י ובמסורת חשיב ה' מלא בקריא' וסי' נמסר במסרה גדולה ירמיה כ"ו ודברי הימים ב' כ"ה: (טז) על כל אשר היה לפני על ירושלים. מטעין ביה ספרי למכתב לפני בירושלם: (יז) ודעת הללות ושכלות. כל לשון שפשוטה כתוב בסמ"ך בר מן דין דכתיב בשי"ן אבל התרגום מתרגמו מלשון שכל וכל לשון חכמה בשי"ן: (יח) רב כעס. במקף ישוב החולם לקמץ חטוף:

ב (ג) ולאחז. ברוב הספרים האל"ף בחטף סגול: (ז) קניתי עבדי' וגו' מכל שהיו. ולמטה הוא אומר וגדלתי והוספתי מכל שהיה והוא חד מן ג' זוגים מן ב' ב' בחד עניינא קדמאה היו תניינא היה וסימן היו היה דבר ה' מסורת ד"ה א' כ"ג: (יג) כיתרון. הכ"ף בחירק והיו"ד נחה והתי"ו בשו"א נע ויש כְּיִתְרוֹן ויש כִּיתְרוֹן בחטף פתח התי"ו אולי עשו כן מפני המאריך כמו שנמצא ג"כ במקצת ספרים כיוצא בזה בהוא שוא בתוך התיבה וקדם לה מלך עם מאריך נוקדים אותה האות בשוא פתח וקורים אותה כמו פתח כמשפט הגעיא בראש תיבה דוגמא אֶרְדָה נא. נֵלְכָה נא. ויסעו מֵרְפִידִים כי היתה הָרְוָחָה. ביום הָרְבִיעִי ודומיהן אבל אין כאן בס"ס המדוייקים ועוד אבאר זה במאמר המאריך בתיקון הקור' שנית בס"ד. ורד"ק במכלול הביאו עם דומי' אחרי' שהיו"ד נחה הטילו תנועתה על אות השמוש. ומ"ם בדפוס המכלול וגם במכלל יופי בִּיתָרוֹן בקמץ התי"ו טעות הוא בלי ספק וצריך להיות בשוא: (כ) וסבותי אני וגו' שעמלתי תחת השמש. בספרים מועטים כמלא שעמלתי ושחכמתי כמו שהוא בפ' הקודם וכן נראה מהתרגום אך בספרים מדוייקים לא מלאתו בפסוק שני רק שעמלתי תחת השמש ויש ראיה מבעל המסורה שכתב על פסוק ראשון שעמלתי ב' ועל מלת ושחכמתי כתב לית: (כב) שהוא עמל. וכן שהם בהמה דבשיפרא שניהם השי"ן בשוא: (כד) כי מיד האלהים היא. במקצת ספרי הדפוס קדמונים כתוב הוא בוא"ו שרוקה ובכל שאר ספרים כתיב היא:

ג (ב) עת לטעת. כתב ר' יונה בספר הרקמה כי מצא בקצת ספרים ובס' דמשקי מדוייק לטעת בדגש הטי"ת אף על פי שהוא ברוב הספרים קל וגם רד"ק הזכיר דעת ר' יונה במכלול דף נ"ד וכן באפודי: (ה) מחבק. בס"א דפוס ישן המ"ם בשוא ובכל שאר ספרים בציר"י: (ז) עת לחשות. בחטף פתח החי"ת ויש בשוא לבדו: (ח) עת לאהב. במקצת ספרים האל"ף בשוא לבדו ובמקצתם בחטף סגול: (ט) מה יתרון העושה. מלא וא"ו במדוייקים והמסרה עליו ב' מלא בליש' וסימן עושה בעברת זדון (משלי כ"א) וכן מצאתי במסרה כ"י ולסי זה יקשה דבחילופי' בלש

משמע שכן הוא למדינחאי אך למערבאי חסר ודילמ' איפוך: (יא) גם את העלם נתן בלבם. חסר וא"ו ע"פ המסורת. ובמדרש קהלת אמר ר' אחווה בריה דר' זירא העולם הועלם מהם שם המפורש משל למלך שעשה סעודה וכו' כך אמר הקדוש ברוך הוא ומה אם בשעה שהעלמתי מהם שם המפורש הם הורגים בכינוי אלו נתתי וגליתי להם שם המפורש עאכ"ו עובדא הוה בחדא איתתא פרסייא דאקלא ברה בהדא מלה מן שמה מפרשא שמעא מוהל אמר זיל אתקין ליה תכריכין פי' מעשה היה באשה אחת מארץ פרס שקללה בנה בדבור אחד מהשם המפורש שמעה שמוהל ואמר לה לך והתקין לו תכריכין וכן משמע בירושלמי פרק אמר להם הממונה ועיין מ"ש בסדר שמות פ' זה שמי לעלם ובילמדנו פ' קדושים העלם כתיב חסר וא"ו מהו כן אלולי שהקב"ה העלים מלבו של אדם את המיתה לא היה אדם בונה ולא נוטע וכו' והכי איתא בשוחר טוב מזמור ט': (יג) מתת אלהים היא. בס"א דפוס ישן כתוב הוא בוא"ו וה"א נקודה בחירק ובכל שאר ספרים כתיב היא ביו"ד: (יד) שיראו מלפניו. ביו"ד אחד לבד בספרים מדוייקים כ"י וברובם יש מאריך ביו"ד: (יט) כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם. כתב רד"ק במכלול דף רל"ט בשם ר' יוסף אביו שהשלשה רי"שין בסגול וכן ראיתי בספרים מדוייקים כ"י מקרה בני האדם הרי"ש בגעיא בס"ס: (כב) מאשר ישמח האדם במעשיו. בס"ס הבי"ת בגעיא:

ד (א) ושבתי אני ואראה את כל העשוקים וגו' והנה דמעת העשוקים. אית דמסרי ב' חסר ובפסוק ואית דמסרי ב' מלא ותליא בפלוגתא דמערבאי ומדינחאי למערבאי תרויהון מלא למדינחאי תרויהון חסר: (ג) עדנה. בס"א כ"י הדל"ת בציר"י ובספר אחר בסגול ומלא יו"ד אחר דל"ת וברוב הספרים חסר והדל"ת בסגול וכן כתוב בלויה חן פ' ח' שער ט' והנו"ן בלא דגש: (ח) גם עיניו. עינו ק': (י) ואילו. מלה אחת מורכבת משתי מלות ונמסר עליו חד מן ה' מלין בתרי טעמי פירוש דמשמש מונח לתיבתו כמבואר במסורת וכמו שכתבתי בסוף פרשת ויחי: (יב) המשלש. בס"א כ"י המ"ם בדגש וברוב הספרים רפה והה"א במאריך: (יד) כי מבית הסורים. מפני שהמלה חסרה אל"ף פירשוהו מלשון התרגום כי תרגום ויבאש וסרי. בחיי פרשת נח. עוד פירשוהו רבותינו מלשון קוצים כמו שאמרו במדרש קהלת ובשוחר טוב מזמור ט' דהוא מכשכש לברייתא כמן ביני סריאתא פי' שבא על הבריות בלא ובנחת כזה שבא מן הקוצים: (טז) ורעיון. השי"ן בשוא לבדו: (יז) שמר רגליך. רגלך ק':

ה (ה) את מעשה ידך. בס"א כ"י נגררה הה"א ונתקנה ביו"ד ובכל הספרים בה"א וכן נכון על פי המסורת יען לא נמנה זה עם הכתובים ביו"ד במסרה רבתא ערך עשה: (ז) רב וגזל. במקצת ספרים הגימ"ל בציר"י וכן [illegible]

דד"ק בשרשים: (ח) בכל היא. הוא ק': מלך לשדה נעבד. הנו"ן בסגול ופ"א ספעל בשו"א וסגול מכלל יופי ולשון למודים ובעל הלשון לפיכך הבי"ת רפה וכ"ל שכן צריך להיות בשרשים וסוף הענין יוכיח ויש ספרים העי"ן בשוא והבי"ת בדגש: (י) כי הם ראית. ראות ק': (טז) וכעס הרבה והליו וקזף. במקצת ספרים כולו פתוח ומלעיל כי הוא שם לפי דעתם וברובן של מדוייקים הליו קמץ והליו פתח ומלרע כי הוא פועל ובמסורת כ"י וכעס ב' בקריא וסימנהון רשע יראה וכעס. וכעס הרבה ע"כ *) ומה שנמסר במ"ג תילים קי"ב וכעס ב' חד פתח וחד קמץ וסימן רשע יראה וכעס. וכעס הרבה. קדמאה פתח נ"ל דעל עי"ן וכעס נאמר. ולפי דעתי חסרון נפל בדפוס ור"ל קדמאה קמץ בתראה פתח שכן במ"ג מערכת אות הפ"א נמסר אלפא ביתא מן חד וחד הד פתח וחד קמץ ותרי מינייהו אילין ונסדר של קהלת ראשון ושל תילים השני וכן כתב רד"ק בשרשים באר היטב רשע יראה וכעס קמץ כלו וכעס הרבה והליו וקזף הגיו קמץ והליו פתח עכ"ל. ומ"ש במסרה קטנה דתילים לשון מוטעה הוא:

ז (ב) ואיננו חסר. בספרים כ"י ובדפים ישן הוא"ו בנעיא ובמסורת ב' בטעם עיין מ"ש בד"ה ב' סימן י"ב: (ו) ואלו חיה. מלרע הטעם בלמ"ד ועיין באסתר ז': (ט) ורעות רוח: (י) מה שהיה כבר וגו'. חצי הספר בפסוקים: שהתקיף. במקרא גדולה נמסר עליו ב' מילין כתיבין ה' במצעות תיבות' ולא קריין וסימן ב ה ח פ ז ם וילכו אחריהם עד הירדן (מלכים ב' י"ז) ב ה ש ד ה ויקם המלך לילה (שם) וחד פליגא עליה שהתקיף מה שהיה כבר נקרא שמו ונודע ולפי דעתי לדעת רד"ק ז"ל הוא בלא ה"א שכן הביאו בשרשים ולא כתב עליו מאומה וכן נראה מהמכלל יופי ומבעל הלשון וכן מצאתי במקצת ספרים כתיבת יד ומסרה זו מצאתיה גם במקרא כ"י במלכים וקשה לי למה לא נמנה עמהם גם כ ש ה ם כ ל הלך דכסיפרא שנמסר עליו יתיר ה"א אח"כ מצאתי במסרה גדולה ס' כתיב ה"א במצעות תיבותא ולא קריין תרי הא דאמרן לעיל דמלכים. ואיך שהתקיף. כשהסכל. שהשמם. דעל הר ציון שהשמם ע"כ. ואשבה משומם כשמעי את הדבר הזה כי לא מצאתי בשום ספר שהשמם בה"א: **)

ז (א) טוב. טי"ת רבתי ועיין מ"ש באיוב סוף סימן ס': (ו) כן שחק הכסיל וגם זה הבל. שחק חסר וא"ו וכבר הרחבתי הדבור בזה הענין בירמיה סימן מ"ח: שחק הכסיל וגם זה הבל. כן כתיב וגם בוא"ו ופן אחשב למעוות הכתובים ומשנה סדרן ומנהגן של ישראל אודיע אמונה בפי כי כך מצאתי בכמה ספרים כ"י ישנים מכמה מאות שנים וגם בדפוס ישן מויניציאה שנת רע"ח ודפוסים אחרים ישנים וכן נראה מפי' החכם ערא"מ"ה בעל העקידה. ולמען לא ישאר לשום אדם מקום ספק בזה ונקיף הלב כלל אומר כי כן מוכרע מהמסורת שחיבר את זה עם י"ד פסוקים אית בהון וגם ותרין מלין בסוף פסוק וסימן נמסר בפרשת משפטים אצל פסוק וגם בעליו יומת משם תראה במקרא גדולה: (ז) ויאבד את לב מתנה. במדרש רבתי עוסק שעסקו דתן ואבירם למשה רבן אבדו חכמתו ממנו ויאבד את לב מתנה מתונה כתיב אילו היה משה מתון היו ניצולין אלא שהקניטו והקפידו אותו וכו' כלומר דקרי ביה מתונה ובש"ר פ' ו' אין זה ועיין באות אמת דף קי"ג ע"ב: (יח) טוב אשר תאחז. ההי"ו בלא מאריך והאל"ף בחט"ף סגול ויש ספרים בשוא לבדו: אל תנח את ידך. בפסוק זה ובפסוק בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך ראיתי בספרים גירסאות משונות ומחיקות רבות והולם מצאתי מסרה כ"י מפורשת האומרת קדמאה אל תנח את ידך תניינא אל תנח ידך ועיין מ"ש לקמן סימן י"א: (כא) מקללך. לית ורפי אבל ארם נהרים ל ק ל ל ך בדגש ובעלי המסורת נתנו בהם סימן בבה פי' הכ"ף הראשונה דגושה והשניה רפויה כן לקללך שהוא בתורה בדגש ושל קהלת רפי והתורה היא קודם קהלת סימן אחר במוך במוהם: (כב) אשר גם את. את כתיב אתה ק' ובנסחא כ"י מפוליטולא ובמקראות ישנות מהדפוס העפחא באל"ף וכן במ"ג נמנה עם אחרים שהם בטעם מלעיל ועי' מ"ש בשופטים י"א ובחבקוק ב': (כח) בקשה נפשי. וכן בקשו חשבנות שבסמוך ברוב ספרי הדפוס וכ"י מדוייקים הקו"ף רפויה: (כט) חשבנות. החי"ת בחירק והשי"ן בדגש לתפארת מכלול שקל פֻּעַל ושרשים שרש חשב ולפי' הבי"ת רפויה וכן מצאתי במסורת כ"י ח ש ב נ ו ת ב' בקריה וסי' ויעש בירושלם ח ש ב נ ו ת (ד"ה ב' כ"ו) והמה בקשו ח ש ב נ ו ת ע"כ. וכמות זה כן מות זה וקריאה אחת לכלם:

ח (א) פשר דבר. בחמש נקודות וי"ס שהוא בשש נקודות. שרשים: ועז פניו ישנא. בפ"ק דתענית כל אדם שיש לו עזות פנים כנגד השם מותר לשנאותו שנאמר ועז פניו ישנא אל תקרי ישנא אלא ישנא ופי' רש"י ועז כתב חסר וא"ו מי שהוא עז פנים ישנא בשי"ן ואל"ף ע"כ וכן במדרש קהלת רבתי אתה מוצא כשעמדו ישראל על הר סיני ואמרו נעשה ונשמע ניתן להם מזיו שכינה של מעלן וכיון שחטאו נעשו שונאים להקב"ה דכתיב ועז פניו ישנא והוא חד מן מלין דמשמשין אל"ף בסוף תיבותא ולית לכון זוגא ובמסורת כ"י ג' כתיבין אל"ף בליסנא וסימן ושנא את בגדי כלאו דמלכים. ועז פניו ישנא. ישנא הכתם הטוב: ***) (ג) אל תעמד בדבר רע. כן כתיב אל לא ו א ל והוא חד מן כ"ג פסוק רישיהון ומצעותהון א ל א ל וסימן נמסר במ"ג שמואל ב' סימן א': (י) וישתכחו. היו"ד במאריך לב"א וכן מצאתי בחילופים כ"י ובס"ם ובמדרש רבתי וישתכחו בעיר וישתכחו מעשים רעים אשר כן עשו וישתכחו מעשיהם הטובים אשר עשו וכו'. ובעל מתנות כהונה פי' וישתכחו מעשים רעים דרים וישתבחו לשון שבחה וישתכחו מעשים טובים דרים לשון מציאה כלשון הגמרא אשכחן ובילקוט משמע דגרס וישתבחו במעשיהם עכ"ל. ומ"מ אם גירסת הילקוט וישתבחו בבי"ת הוא דרך דרש כהסיא דאמרינן בפ' הניזקין אל תקרי קבורים אלא קבוצים אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו: (יג) מלפני אלהים. כן כתיב בספרים מדוייקים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס. ובמקצת ספרי הדפוס כתוב מלפני האלהים בה"א טעות הוא וכן במסורת כתוב עליו ב' וחברו ותכנע מלפני אלהים ד"ה ב' ל"ד:

ט (ד) יבחר. יחבר ק' ובקהלת רבתי כי מי אשר יחבר אמר ר' אחא יבחר כתיב מי יבחר יצר טוב מיצר הרע אלו הצדיקים מי יבחר יצר הרע מיצר טוב אלו הרשעים: אל כל החיים יש בטחון. אפילו אלו ששטפו ידיהם בזבול יש בטחון. ובירושלמי פ' הרואה אמר ר' יוחנן כי מי אשר יחבר יבחר כתיב אל כל החיים יש בטחון כל זמן שאדם חי יש לו תקוה מת אבדה תקותו מאי טעמא במות אדם רשע תאבד תקוה עיין יפה מראה שם סימן י"א ועיין עוד במדרש רות רבתי פ' ג' ובמדרש לקח טוב שחבר רבינו טוביה בר' אליעזר כי מי אשר יבחר יבחר כתיב יחבר ק' ופי' הכתוב מי הוא הנבחר מהקדוש ברוך הוא וישכון תלריו ופי' הקרי מי הוא אשר יחבר ויזכה להדבק בצל כנפי השכינה אל כל החיים יש בטחון בעוד שהאדם בחיים יש תקוה והותלת שיעשה תשובה ויזכה לקנות החיים הנצחיים אבל אחרי מותו אבדה תקותו שאין תשובה לאחר מותו ע"כ. וכיוצא בזה כתב בפסיקתא שלו ריש פרשת אמור. (אמר המגיה לא אחשך פי מלהזהר למעיין כי במקרא גדולה נדפס: (ב) כתובה. מלא בוא"ו ולא זכר שר המדפים מסרה דמקמי חטא כחטא ג' חסר וסימן הוי גוי חטא. אשר חטא עושה רע. כטוב כחטא הנשבע. וכן נמסר ריש ישעיה ע"כ): (ז) ושתה. במקצת ספרים השי"ן בשו"א ופתח וכ"כ בס' דקדוק ישן ועיין מ"ש בשופטים ה' על ושכה שכיך: (ט) ראה חיים עם אשה וגו' כי הוא חלקך. כן כתיב הוא למערבאי אבל למדנחאי כתיב היא: (יב) במצודה. במקצת ספרים אשכנזים כ"י הצד"י בשורק אך בס"ם כ"י מדוייקים ובדפוסים ישנים בחולם וכן כתב רד"ק בשורש צוד:

י (י) נתן הסכל. חד מתמשה בשש נקודות על פי המסרת וסימנם וביאורם במ"ג שמואל א' כ"ה וטען האפודי על רד"ק ואמר שטעה בסימן זה ושם בכלל זה יתן ה' לך שכל ולא חשב נתן הסכל. ובעל מגן דוד בסימן מ"א השיב עליו שלא טעה רק האפודי כי במכלול משקל פֻּעַל כתב רד"ק בסוף דבריו ובמסורת אחרת מצאתי נתן הסכל בשש נקודות אבל יתן ה' לך שכל בחמש נקודות: (ח) חפר גומץ. לית ומלא ודגש: (אמר המגיה ראיתי להעיר עין המעיין על כתי' שיבושא דחזיתי דנפיק מקמי המדפים על חפר גומץ בו יפול דהגיהו חסר וא"ו והא בד"ה א' י"ב על פסוק וממנשה נפלו וגו' בראשינו יפול אל אדוניו שאול נמסר יפול ו' מלא בקריא וסימן וכו' וכל קהלת ומשלי דכותא מלא במ"ג הסר ואין זה מן המנין ואע"ג דבמסרה רבתא נמסר ז' מלא ובד"ה שם במסרה קטנה נמסר ח' אין לחוש על זו דהסיא בשאר ספרי קמיירי ולא בקהלת וכן מצאתיו מלא במקראות מדוייקות ע"כ): (יג) הוללות רעה. לית בשורק: (כ) ובעל הכנפים. כנפים ק':

יא (ו) אל תנח ידך. אין כאן מלת את אבל בפסוק שלמעלה בסימן ז' יש מלת את כמ"ש שם ובשניהם מלת יד ך בלא יו"ד אחר דל"ת: (ז) ומוב לעינים. במקצת ספרים הלמ"ד בפתח וכן ראוי על פי המסורת עיין במ"ג סדר בראשית ומשלי סימן י' וכן כת' המכלל יופי: (ט) ובמראי. כתי' ביו"ד: (י) והשחרות. במקצת ספרים החי"ת בשוא לבדו:

יב (א) בוראיך. מלא יו"ד ועיין בחיי ריש פ' בראשית: (ג) ביום. ג' דגשין ומטעין בהון פי' שהבי"ת בפתח וכשהבי"ת בשוא יקראו רפין לפי שלא יתכן אחריהם דגש וסימן נמסר במ"ג: (ד) ויקום לקול הצפור. לפי' הראב"ע ויקום בחולם כנראה מדבריו בתהלים סימן ס' ובספר צחות דף קע"ז ב': (ו) ירחק. ירתק ק' ועיין מ"ש במלכים ב' י"א על מלת ה מ מ ו ת י ם: ותרץ גלת. ברוב הספרים הרי"ש בשלש נקודות ובקצתן בשורק. ובס"א נמצא בחולם: (ט) למד דעת. בספרים מדוייקים כ"י ובמקראות קדמוניות מהדפוס ל מ ד במקף בלא טעם אחר והמ"ם בפתח כן דינו כי הוא מהדגוש בפעל אבד ושבר, בריחי' כמ"ש, במכלול ד' ע"ד ובשרשים ובמסורת כ"י מצאתי בפרשת בלק י ז ל מים עוד למד־דעת דמיון בטעם: (יא) כדרבנות. כתב במכלול קבלנו קריאתו בקמץ רחב ולא שמענו ולא ראינו בו מחלוקת והוסיף מכלל יופי נראה שאין בדל"ת שום טעם עכ"ל. ואין דבריו נראים לי כמ"ש בפרשת תצוה ובספרים שלנו יש גלגל בדל"ת שמרחיב הקמץ כמו המתג וכמ"ש בפרשת משפטים על מלת תהרסם ובס"א כ"י מצאתי כדרבנות הדל"ת בפתח בלא טעם ובס"א דפוס ישן בפתח ובמאריך ואינם מהוורים ובספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר הבי"ת ועיין מ"ש בפרשת תצוה על ו י ש פ ה: בעלי אספות. הסמ"ך בשלש נקודות והפ"א בדגש: (י) סוף דבר. סמ"ך רבתי ובמסורת הברית הגדול לרמוז שהסמ"ך הזה יש בו סודות עמוקים ונעלמים וגדולים ואינם נגלים כי אם לגברי לבב וליודעי חן:

*) ר"ל בהוראת פעל כי בהוראת השם נמצא הליו קמץ והליו פתח באתנחתא וס"פ בקהלת א' י"ח ובמשלי כ"א י"ט. ד"ס אהרן פאללאק:

**) ונ"ל ב ה ש ם ם ויקרא כ"ו מ"ג שם הה"א בשוא נח וכתבי ולא קריא כעוסק במלאכת הסגסה ידע כי לפעמים יחשוב המגיה בסקפה ראשונה לדעת הטעות במלה ויחליף האות המוטעם באחרת ובאמת הטעות באות אחרת כן יכול להיות כי היה לפני המגיה ב ה ש מ ם ובאותיות הנקראים אותיות רש"י נדמה הס"א למ"ם מלנפ"ך ובמסדר אותיות כתב ב ה ש מ ם וחשב המגיה כי הטעות במלת הכתוב בבי"ת והגיה ה ה ש ם ם ובעבור כי המלה הזאת לא נמצאת כ"א פעם אחת בתנ"ך כתב עוד דעל הר ציון שהשמם והראיה כי לא מנה רק כ"א ועם המלה בהשמם בלא המם וי"ו כנ"ל ברור. ד"ס אהרן פאללאק:

***) וגירסת נ"כ לנ"ג כתב ג"כ ו ש נ א את בגדי כלאו מה בס"א. ד"ס אהרן פאללאק.

הקדמה
לספר יוסף לקח

אני אליעזר בהרב אליה הרופא זצ"ל בימי חרפי סבבוני ההצלחות המדומות והנה תסובינה אלומותם וישתחוו לאלומתי עד שנת שכ"א ליצירה ועתה חמש עשרה שנה מהדו בי מאז הגיעני הזמן ממצרים לעם לועז היו ימי מגורי באי גיפרי עיר פמגוסטה יסור יסרני יה ולמות לא נתנני שם ישבו עשתונותי למשפט העירוני אורוני ויאמרו לי כי למחיה שלחני אלהים מאת ה' היתה זאת לטוב לי כל הימים שוש אשיש ותגל נפשי ביום שידובר בה וגם הלום אחרי רואי מעשי נזכרתי הלכה זו היא שאמרו כל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח מעשה ברבי אליעזר וכו' ומאז דברי חלקי אמרה נפשי לחבר מחברת תיכונה על ענין יציאת מצרים למען שיתי אותותי ותהי' לי לעדה וכאשר הקיפוני אפפוני חבלי כבלי התלאות הצובאות חוברות אשה אל אחותה לא נתנוני לגמור את ההלל בהוצאת כוונתי מן הכח אל הפועל עד בוא יום ה' יום בשורה קול מבשר ואומר היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו כי כן גידל המלך את המרומ' האדון דון יוסף נשיא יר"ה וינשאהו להיות כדת היום דוכוס ואיפרכוס אשר אזנינו לא שמעו ועינינו לא ראו אשר לב מלך בידו יטהו לעשות כן זולתי שלשה אלה נפלאו מני ראשונה מאז ירדו אבותינו למצרים כאמר שמני אלהים לאדון לכל מצרים ויוסף עוד ידו שנית בימי אחשורוש שנאמר מרדכי היהודי משנה למלך ועתה כהיום שמח לבי ויגל נשאתי עיני למרום לעושה נפלאות גדולות לבדו אכן אמרתי זה היום שקוינהו אבוא שעריו בתודה כי עת לעשות לה' ולספר נפלאותיו אודיע עלילותיו אזכיר כי נשגב שמו ואכתוב זאת זכרון בספר אחרי זכו עינינו בזמננו זה אל החוט המשולש לא ינתק ובזאת יאות לעשות את בקשתי מאז לחבר גדולת יוסף וירידתם שם וענין יציאת מצרים המפוזר ומפורד בין מקראי קדש אשר בתורתנו וכל הסמוך אליה והנראה עמה וקצת דרושים הגלוים וכן נתחזקתי בסיפור גדולת מרדכי וכל ההצלה המופלגת אשר נהייתה בימים ההם על ידו ופי' מגלת אסתר לכבודו יצרתיו אף עשיתיו נקרא על שמו יוסף לקח השלמתיו שנת של"ו וסימנו וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר:

לעושה נפלאות	אשר אין לו ערך	ימינו נוראות	ומעשיו נפלאים
ואתן הודאות	שלב מלך עורך	ומשפילי לראות	וכל העם רואים
שנתן שנית אות	בשם יוסף אברך	מגדיל הנאות	ומעלה הנשיאים

אוחילה לאל ישלח עזרי זכר רב טוב אביע. אחלה פניו יאזרני חיל אשר גמל ברוב חסדיו אודיע. אשאלה ממנו אל יעזבנו ואל יטשנו יעזור ויגן ויושיע. מענה לשון בקול ששון ושמחה קול מבשר ישמיע. אשר בקהל עם מקדש מהר פארן הופיע. אשירה עוזו מאשר בימי מרדכי ראו על ככה ואליהם הגיע. אביע רננות לכתוב לדור אחרון והקדמתי אציע, בעד מפעליו לקיים ולקבל ולשבח בקל זיע, לאדם מערכי לב לחקור עניניה וספיקותיה אשיע. ומה' מענה לשון כי שמנה בתוכה אוגרת שמן רוקח יביע. ה' שפתי יפתח לפרש דבריה גמטובה לכל חי רצון אשביע. ופי יגיד תהלתה בפירושי זה ואשר יקראוהו באמת אשביע. לכף זכות ידינוני ויחפו שגיאות למען שתי אותותי. למגלה בנגינותי. כי בהיות המגלה הזאת האריכו בה דורשי רשומות. שברוח הקדש נאמרה וכללותיה ופרטותיה נעלמות. כפתוריה ופרחיה כולם מתאימות. שכולה אין בהם רק עוז ותעצומות. ואותיותיה אותיות מחכימות. כולם אבני חפץ אבנים שלימות. חרב פיפיות בידינו ובגרוננו רוממות. הוצק חן בשפתותינו ובימיננו נעימות. ואין ראיה למפורסמות. שנפש האדם היא העולה. ולא בטוב תלין אל המנוחה ואל הנחלה. אם שלש אלה לא יעשה לה. הלא המה לדעת בואו מטפה סרוחה וגרועה. וסופו ללכת אל מקום רימה ותולעה. והיותו עתיד ליתן את הדין לפני אל ברוך גדול דעה. כי לעת קץ בבוא יום פקודה ונקראו בשם בואו חשבון. וחשכו הרואות בארובות במחלון וכליון עינים ודאבון. וסבבו בשוק הסופדים לקחת הערבון. קטן וגדול שם הוא חכם ונבון. אין בית מנוס כי אל אשר נתנה תשב רוחו. ישוב לאדמתו בשגם בשרו נחוש וכח אבנים כחו. אם לא בזאת יבא אל הקודש נרדי נתן ריחו. יתהלל בהשכל וידוע לאדם מה שחו. אז ישיר כי ינוח על משכבו שלום הולך נכחה. והיה ה' מבטחו. ועל כן כל ימי צבאי ברוב כח יתחפש. כי נוח לו לאדם שלא נברא לא חכים ולא טיפש. ועכשיו שנברא יפשפש. ורגלוהי ערבין ליה וברית כרותה לפשפש. והאי יתן אל לבו לדרוש מי שם בטוחות חכמה שחלק מחכמתו. אין סוף לתהלתו ואין חקר לתבונתו בהשפיע עלינו ונתן לנו את תורתו. דבר אלינו בחורב לאמר. ללמוד וללמד זכור ושמור. כי לא עלינו המלאכה לגמור. ובהיות עין שכלנו כעין העטלף. שוגה ומשגה ודברי צדיקים יסלף. ואם משפלות ידים ידלף. יתהפך הענין ויתחלף. ובשגם ידמה וישוה לעין השמש בצהרים. או לירח בהיותו בחצי השמים. ואור החמה יהיה שבעתים. והיה לנו לעינים. לא תשיג ידנו די גאולתנו. לדעת ראשיתנו ואחריתנו. ונפשנו בשאלתינו. לדרוש את שלומה ומה יעשה בה אחרי פרידתנו. כי קצרה ידיעת השגתנו. ולא תמצא ידה רק גויותינו ואדמתנו. אם לא נתן לב להכיר מה עמנו מן הנפש החיה הרומשת על הארץ. אשר בה נדמה ונשוה להומט לעכבר ולשרץ. פרץ על פני פרץ. ונבחין בינה ובין הנפש המשכלת אשר אתה במחברת. ועליה נאמר בצלם אלהים נעשית ונגמרת. והיא כסותנו לבדה היא הנשארת. שאר הנפשות פלגשים והיא גברת. הם כלות מאליהם היא תעמוד למשמרת. הגוף וכחותיו עכורים והיא תפארת. כי נפשו קשורה בו לתחיה לאכסניא שלה חוזרת. ואם כרמה שלה לא תהי נוטרת. ויצאה והיתה עוברת ומתעברת. היא מצורפת לארץ באש בוערת. והגוף גם הוא לקברות יובל כגנב כי ימצא במחתרת. והן חלקנו בחיים בעוד היותה בחיקנו שוכבת. נפקדנה כי בת מלך היא מתחת כסא כבודו נחצבת. ועל פיה ישק כל מלאכת מחשבת. היא הנכנסת בה ישמח לבנו נשקוט ואין מחריד. ובהגיע תור נערה רק המות יפריד. ופרקה עולה כאשר תריד. כי מיום הולדת ועד עת זקנה ושיבה. ששון ושמחה ימצא בה. בערב היא באה ובבקר היא שבה. ואם רעה בעיני אדוניה יקלענה בכף חובה. ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה. והרשעים כים נגרש תוסף רוחם. כי אין

זוגם עולה יפה ולאחד איך יחם. ולמלך אינו שוה להניחם. ועל זאת יתפלל כל חסיד יעיר השחר לרוממו על כל ברכה ותהלה. לאשר בראה טהורה ונפחה בו תחילה. ולעת קץ הוא עתיד ליטלה. ולהחזירה בו להיותה לו סגולה. וערב ובקר קולו יהמה. לחקור ולדרוש האיך יזכה את ארחו ובמה. לדעת את בוראו מתוך מעשיו. צבא השמים וכל קדושיו זה דור דורשיו. כי המה המראות הצובאות. בעשותו כן לעמו נוראות. יורה משפטיו ליעקב נסים ונפלאות. והיו למופת ולאות. כי מלך ה' צבאות. ומהם תגלה ותראה מלכותו. נוטה שמים כיריעה לשמש שם אהל בהם והוא כחתן יוצא מחפתו. ישיש כגבור ואין נסתר מחמתו. ובהראותו יקר תפארת גדולתו. היסודות יסובו בלכתן והמרכז קיים. וברצות רצון יראיו יעשה וירא את ענים. תפתח הארץ את פיה וישאו נהרות דכים. ויתקדרו עבים ורוח ויתגלגלו את עדים. ואש תהלך ארצה מפני הטאם ומרים. לפדות בחיריו מיד צר וחסידיו מארץ שבים. על הארץ ואיי הים. יעתיק הטבע ומה שאחריו לעושי רצונו. יכניענו וישפיל גאונו. ולפנות בקר ישוב לאיתנו. כי הוא ראשית אונו. גם האיש אשר המלך חפץ ביקרו. מזרע יעקב בחירו. ירד אש מן השמים במאמרו. ולשמש יאמר דום ולא יהל אורו. ורוח סערה עושה דברו. והטבע כמטר' לחץ ישימנו. עת יפירנו עת יקימנו. עת יחזוק במעוזו ועת ירעימנו. להודיע שלא יוכל לדון עם מי שתקיף ממנו. ובראות יראי שמו ועבדיו. גודל נפלאותיו וחסדיו. יכירו כי הכל מעשה ידיו. הנה הוא אל והם עדיו. ומהן יבחן היות השגחתו עלינו שוקדת. סביב לעמו חומת אש יוקדת. על הארץ לעולם עומדת. ושכינתו בענני כבודו מסבבן, צילם על יד ימינם. ומקרבין להפיק רצונם. בונה עולמות ומחריבן. ומלאכיו ידודון רבוא רבבן לא זז מחבבן. ויוכח עליהם מלכים ולשונם בלל. ממזרח שמש עד מבואו שם ה' מהולל. מוליך יועצים שולל. להיותו משגיח עלינו בכל מקום אשר אנחנו נדחים שם. וליראיו יעבור על פשע וימחה אשם. להציל ממות נפשם. ובקום עלינו אדם יפילהו אל גומץ אשר חפר. חכמתו תתבלע ועצתו תופר. עיני רשעים תכלינה וימלא פיהם עפר. ולדור אחרון יסופר. כאשר בענין אחשורוש עינינו הרואות. נס בתוך נס שרי אלפים ושרי מאות. ומי יוכל לספר כל הרפתקאות. אשר בכל יום מתרגשות ובאות. ולבוא עד קץ הפלאות. אף גם זאת מרדכי ובית דינו ותלמידיהם. בהיותם בארץ אויביהם. ראו על ככה והגיע אליהם. קבעו לדורות ימי הפורים בזמניהם. ויותר מדברי תורה עשו חיזוק לדבריהם. להיותם נעשים ונזכרים. לקרא המגלה בשמחה ובשירים. בכל שנה ושנה זריזים ונזהרים. ובשנת העיבור בשני אדרים. צוו לשמוח זקנים עם נערים. על כן קראו לימים האלה פורים. כי אחר קריאתה עודם מדברים, יאמרו יראי ה' וקרא זה אל זה לכו נא הגברים. וכרוזא קרי בהקבץ לשתות יין גבורים. יבואו בריצה פתחו שערים. אל יחסר המזג יין ושכר. וכל הקודם זכה זריז ונשכר. ואם אין לו ונמכר. ושבחו גאולים הזהיר על השתיה שלא כדת בכפשו ובמאודו. ומלאה כל הארץ כבודו. האיש אשר ימצא הגביע בידו. כן יתן לידידו והחלש יאמר לרעהו גבור אני והלכת בדרכי. אכול ממתקים ושתה יין נסיכי. עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. וגזרו גזירה לגזירה. עד אשר יצא מאפו והיה לזרא. כההיא דר' זירא. ולענין חנוכה חשמונאי ובניו כהנים. על שמצאו פכים קטנים. שלא טמאום עובדי אוב וידעונים. ולשמנה ימים הספיקו השמנים. קבעום בהלל ובהודאה. והדלקת הנרות ואסורה בהנאה. במזוזות פתחי מקום שעין רואה. ולא קבעם חשמונאי למלאת חכנו ממתקים לחם דבלים וצמוקים. ולא זכר את שר המשקים. והלא יאות לחקור זאת קביעות הימים האלה על מה ועל מה. ואם לסבת ההצלה המופלגת והרשומה. וכן חשמונאי ובניו בראותם מלחמה. הלא מלחמת שלשים מלכים היתה על אחת

כמה. וכאשר השמיע לארם קול סוס ורכב ויגוסו לפשט באימה. ואשר בשבעת
אלף איש הרגו ק' אלף ביד רמה. ועל הנשארי' נפלה החומה. ובאחת מאלה לא
קבעום לפרסומה. ולא יפקד ולא יזכר שמה. אמנם כי כן מרדכי וחשמונאי. הם
שראו מעשי ה' כי בראותם ישראל הורק מכלים אל כלים. וחרבן בית קדשנו
וישראל גולים. ושכינה מסתלקת ומלאכים שולים. אכן אמרו לא יוסיף להביטנו
וגבר כל דאלים. שיאת מבכריו היו שריו כאילים. טבעו בארץ שעריה ונתיאשו
הבעלים. אמרה בת יהודה לא אשוב עוד לביתי. אבדה תקותי ונכזבה תוחלתי.
גם כי אשוע שתם תפלתי. והיה זה מכשול לאומתנו באמרם הנה אלהינו זה
געלנו ומאסנו לכלותינו. הסתיר פניו ממנו להשחית זכר שאריתנו. וישכח ברית
אבותינו. על כן מרדכי ובית דינו והגלוים עמהם. נפשם אותה ויעש לפרסם
לבאים אחריהם. כי אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם. לא הפר בריתו אשר
נשבע לאבותיהם. כי גם שם נתן רוחו עליהם. וכן חשמונאי למשפחותיו.
באשר גבר עליהם אנטיוכס וחיילותיו. בטח באל עליון ותפש אומנות אבותיו.
חרב פיפיות בידו ובגרונו רוממותיו. הכין עצמו לתפלה ולמלחמה ולדורון. בראותו
כי עונות גרמו והיה עליהם אף וחרון. אחרי הבית האחרון. ויכתב בספר הזכרון.
כי פשט בעל הבית את ידו. וראו כל גוים את כבודו. שמסר רבים ביד מעטים
וגבר עלינו חסדו. בדבר אשר זדו לבטל שבתו ומועדו. הפילם חללים כי כל הגוים
כאין נגדו. גם הם קבעו ימי חנוכה בשמנה. להעשות כן מדי שנה בשנה. למזכרת
היות נועם ה' אלהינו עלינו מעשה ידינו כוננה. והדת ניתנה. ולא קבעום במשתה
ושמחה. שעם היות שהמלחמה חשמונאי. נצחה ועל ידו היתה הרוחה. אף גם זאת
בהיותה ע"י מיתת כמה מישראל לא נס יגון ואנחה. משא"כ בזמן מרדכי ואסתר
ובימיהם. היתה נוח מאויביהם. והרוג בשונאיהם. ואין שטן ואין פגע במחניהם.
ואיש לא עמד לפניהם. כולם שמחים כולם אהובים כולם ברורים. וינשאום
עושי המלאכה והשרים. ופתשגן הכתב להיות עתידים ששון ושמחה ליהודים.
ורבים מעמי הארץ מתיהדים. כי על כן מרדכי ואסתר העמיקו עצה הגדילו
תושיה. לעשות חוק וזכרון ועם נברא יהלל יה. והאגרת הזאת אם לא נכתבה
להכתב ראויה. ונאה דורש במעשה שהיה. כי מלחמה לה' בעמלק יד על כס
יה. ויתבאר ענינה והשתיה. וכל פרטי האגרת הזאת השניה. להראות העמים
את יפיה. והן אחת רבו הפירושים שפתי חכמים יזרו דעת. כל אחד צודק עד
מקום שידו מגעת. עין רואה ואוזן שומעת. שיש פירושים דרך הגדה ומדרש
מעשה ידי חרש. אין להם ערך ודמיון עם כבשת הרש. אבל ישאר בהם מן
הספק כי לא פורש. עוד יש פירושים דרך האחרים כאמרם היותה מגלת סתרים.
והיות בה סוד על כל קוץ וקוץ יורו המורים. ועיניהם תחזינה מישרים.
ומעטים בני עליה המזהירים. לקבל שפע ואצילות מן הציורים. וללקט
בין העמרים. נרדים עם כפרים כל רואיהם יכירון כי שמם זך בלי
שמרים. אבל עליהם נאמר מפי סופרים ולא מפי ספרים. אך הסתר יסתירו
פניהם ילכו ויטמינו. והבאים אל כליהם בצמא לא ישקטו לאשר יבינו. כי טפח
מגלים ושבעתים יצפינו. ופני הבאים כשלג ילבינו. באמרם כי המשכילים יבינו.
ואני עם כי משפל מצבי טעמתי בקצה השרביט מיערת דבש וממקלתם כמלקק
מן הים לא אצא חפשי. אף גם זאת בסודם אל תבוא נפשי. כי אשר לא הגיע
אל כוונתם העצמית. ובא אל החצר הפנימית. אחת דתו להמית. והן עיני לא
אצלתי מראות הלולאות החוברות. ומרבותי קבלתי המה מריקים הנסתרות.
מפיהם ולא מפי כתבם הורוני שבם נתלו המאורות. והגולות אשר על הכותרות.
וידי לא אסורות. בשבט סופר אין לנו עסק בנסתרות. ואשר בעט ברזל ועופרת
הדפיסו ספרי קבלה במחנה העברים. עד אשר כל איש ידבנו לבו להרבות ספרי'.
יחשבום למשפט דברים כפשוטן והוכו בסנורים. והממעיט אסף עשרה חמרים.
צללו במים אדירים וקרוב להוראיהם לחשוב כי עלו אל הר העברים. ואשר לא
קבל ולשלוח חיצי שכלותם ממהרים. ישיגום בין המצרים. מקום אשר אסורי
המלך אסורים. וישתו מים המרים. על כן אמרה נפשי כדת וכחוק. ואשתחוה
מרחוק. ואשובה אראה אחרי עקבות הרועים בשרון. בפשטי הכתובים על
ראשון ועל אחרון. ובשושנת העמקים סולת עשרון. ואם אותם קדש קדשים
לוחות ושברי לוחות מונחים בארון. ואמרו חכמי המחקר. הרודף אחר מה
שבחוקו הוא הכבוד והיקר. לכן לא אזוז מפשט המעשה אף כי המדרש עיקר.
והאל משגיאות יעזור ויושיעני. במעגלי צדק ינחני. ואשר בשגיאות ימצאני.
בצל ידו יחביאני. שכרי אתו ופעולתי לפניו ולכף זכות ידינני. אני תפלתי לך
ה' עת רצון:

א א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה

ס׳. ל׳ ב׳ וחסר

א ויהי בּיומי אחשורוש הוא אחשורוש דביומוהי בטילת עבידת בית אלהנא רבא והות בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין עטיתא דושתי חיבתא ברתי דאויל מרודך בר נבוכדנצר ועל דלא שבקת למבני ית בית מוקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילתא ואוף איהו על דצית לעיטא אתקצרו יומוהי ואתפליג מלכותיה דמן קדמת דנא הון כל עממיא אומיא ולישניא ואפרכיא כבישן תחות ידוי וכען לא אשתעבדו ליה מן בגלל הכי ובתר כדון אתגלי קדם יי דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין אתיהבת ליה ארכא ומלך מן הנדיא רבא ועד כוש מן מדינחא דהנדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פילכין : תוספתא חמשה כתיב בהון ויהי לישנא דוי ואלו אינון ויהי ביומי אמרפל דאתכנשו מלכין ולא הוה ריבא וחרבא בעלמא עד דאתא אמרפל ויהי ביומי שפוט השופטים וכל וי הוה ביומיהון ומן יי הוה מטול דהוה כפנא בארעא דכתיב ויהי רעב בארץ ויהי ביומי אחז וי הוה ביומוי ומן וי הוה דכתיב עלה רצין מלך ארם מה כתיב בתריה נעלה ביהודה ונקיצנה מכאן אתה למד כולהון דכתיב ויהי ביומי לישנא דוי

ויהי ביכי ח׳ דספי׳ וסי׳ ויהי בימי אמרפל. ויהי בימי אחשורוש. ויהי בימי אחז. ויהי בימי שפט השפטים. ויהי בימי יהויקים דירמיה:

תולדות אהרן ויהי בימי אחשורוש. מגלה י יא: הוא אחשורוש. מגלה יא: מהדו ועד כוש. שם: שבע ועשרים. שם:

רשי

(א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחלתו עד סופו: המולך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה: מהדו ועד כוש וגו׳. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש שעומדים זה אצל זה (מלכים א ד) וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל

אבן עזרא

לשם אל יאתה כל הגדולה. מאד הוא נעלה על כל תהלה:
לאברהם בנו מאיר יצו עוז. אשר הואיל לפרש המגלה:

נאם אברהם הספרדי הנקרא אבן עזרא אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו גם בחלום ידבר בו וכו יתמך בהתחילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו. והנה אין במגלה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה וקדמונינו ז״ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו ועוד מה טעם למלת אחר והנכון בעיני שזאת המגלה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגלה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי ע״ג והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגלה:

(א) ויהי בימי. זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בספר עזרא. וטעם ויהי בימי. על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת. וטעם הוא אחשורוש. איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהיו בין הודו

יוסף לקח

(א) ויהי בימי אחשורוש. המורגל בכל ספור או ברוב מן הספורים הוא להגיד ספור מעשה חלף עבר בימי מלך או שופט אשר היה בימים ההם ויאמרו סדר זה רוב המספרים מעשים או מקרים כדי לפרסם המעשה או המקרה ההוא באיזה זמן מן הזמנים היה באמרם שהיה בימי מלך פלוני ולפעמים כאשר ירצו לפרסם ולהודיע הזמן ההוא אשר נעשה אותו המעשה יותר בדיוק הנה אז יאמרו שהי׳ כך וכך למלכות המלך ההוא. אמנם לא יתכן לעשות כן רק כאשר יהי׳ המעשה המסופר מעשה שנעשה או מקרה שקרה לאיש מן האישים הפרטיים ובלתי מפורסמים כמו שנאמר ויהי בימי שפוט השופטים וילך איש מבית לחם יהודה וגו׳ שהי׳ אלימלך איש בלתי מפורסם אבל בהיות הספור ההוא מעשה מן המעשים עשה מלך שר או שופט הוא בעצמו הנה הדבר ההוא מפורסם מעצמו פרסום מספיק איננו צריך פרסום תלוי בזולתו ואין יתרון לבעל הלשון לומר שמעשה איש ופקודתו היה בימיו של אותו האיש בעצמו א״כ בספורנו זה שהגרלה מן הפרסום הוא הזמן אשר בו עשה אחשורוש הוא בעצמו אותו המשתה המופלג לא היה צריך לומר ולפרסם היו׳ המעשה הזה בימיו והיה מספיק להוראת הזמן אשר בו נעשה המשתה ההוא מה שנא׳ אח״כ בשנת שלש למלך אחשורוש עשה משתה וגו׳. וכדי לבא אל היתר ספק זה נקדים בהודעת שאר הספיקות הנאותים להתעורר על הכתוב הזה וכן נבוא אל פירושו. הספק הראשון הראוי להתעורר הוא לענין אומרו הוא אחשורוש שהמובן ממאמרו זה לא ימלט מהיותו על אחד משני פנים או שיהיה לשלול אחשורוש אחר זולתו שנזכר במקום אחר כמו הוא בניה גבור השלשים שאמנם אמר כן לפי שבאותם הראשי אבות נזכר בניה זולתו והוא בניה הפרעתוני וכדי לשלול אותו בניה אמר הוא בניה גבור השלשים או שירצה לומר שזהו בעצמו שנזכר במקום אחר כמו היא משה ואהרן ואם יהיה המכוון לומר שהוא הוא הנזכר בעצמו לא הועיל בתקנתו דבר אחר הוא אחשורוש נזכר שני פעמים אחת בדניאל שנאמר בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי אשר המלך על מלכות כשדים ובעזרא ג״כ נזכר אחשורוש שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה וגו׳ וכיון שנזכר אחשורוש פעמים הרי כאן שנאמר הוא אחשורוש לא הודיע דבר ועדיין לא ביאר לנו מי מהנזכרים הוא ואם נאמר שלשלול בא כמו שפירש מהר״מ ערמאה ז״ל וז״ל ועל כן חזר ואמר כאן הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש שהיו שנים כאמור אבל זה הוא מולך בכל העולם עכ״ל וירצה בזה כמבואר בדבריו שם שלהיות שבדניאל נאמר אחשורוש מזרע מדי הוצרך לומר בספורנו הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש כדי לשלול ולומר שאינו זה אותו אחשורוש אביו של דריוש אבל הוא אותו הנזכר בעזרא שנקרא ארתחשסתא עכ״ל מהר״ם ערמאה. ואין דבריו ז״ל מובנים שהרי גם אותו אחשורוש שנקרא ארתחשסתא בעזרא לא נאמר בו שהי׳ מולך מהודו ועד כוש כי אם מלך פרס לבד א״כ באומרו כאן הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש ישלול גם אותו הנזכר בעזרא ועוד שכדי לשלול אותו אחשורוש האמור בדניאל שהיה אביו של דריוש המדי אין צורך לומר שזה מולך מהודו ועד כוש שבאומרו שהי׳ מלך לבד הי׳ נשלל ויוצא מן הכלל שהרי אותו אחשורוש אביו של דריוש האמור בדניאל לא הוזכר היותו מלך שהרי כדי לפרסמו אמר שהי׳ מזרע מדי ואם הי׳ מלך הא ודאי הי׳ מפרסמו במלכותו לא בהיותו זרע מדי ורז״ל דרשו הוא אחשורוש הוא ברשעו וכו׳. ודרשו כן באמרם שהוא אותו אחשורוש הנזכר בעזרא שכתבו שטנ׳ בימיו על יושבי ירושלי׳ וגזר לבטל בנין הבית ונתבטל עד שנת שתים לדריוש הנה זהו שדרשו ז״ל הוא ברשעו וכו׳ אמנ׳ לפי הפשט שיעדנו צריך ישוב ספק שני לענין אומרו המולך מהודו ועד כוש ולמה לא אמר מלך מהודו ועד כוש ורש״י פי׳ ע״פ מדרשם ז״ל ואמ׳ המולך שמלך מעצמו ואינו מזרע מלוכ׳ ואם אחשורוש זה הוא אותו אחשורוש שכתבו לו שטנה ובטל בנין הבית כמו שפירש רש״י ג״כ ע״פ מאמרם ז״ל יקשה שנרא׳ היותו מזרע מלוכה שהרי כן כתבו לו די יבקר בספר דוכרניא דאבהתך א״כ נראה שהיו מלכים שאין ההדיוטות כולם כותבים דברי הימים עד שיכתבו לו בפתם די יבקר בספר דוכרניא דאבהתך ומי אמר להם שאבותיו היו כותבים דברי הימי׳ עם היות׳ הדיוטות. וטרם בואנו אל ביאור האגר׳ הזאת נקדים עוד ונאמר שאין ספק שהמכוון בכתיבת ספור המעשה על ספר וגם רז״ל שחייבו על מקרא מגל׳ זו והרבו אזהרותיהם עד שאמרו שמבטלין ת״ת וכהנים מעבודת׳ והזהירו לבלתי השמיט תיבה ממנ׳ הא ודאי לא נכתבה כן ורז״ל ג״כ לא הזהירו כן לדורות כי אם לפרסם ולהודיע הנס הגדול והפלא המופלגת כוללת שארית פליטת הגולה אשר נהיתה בימים ההם וכבר היו יכולים לקבוע ימים הללו לעשו׳ מדי שנה בשנה לזכרון הנס מבלתי חייב אותנו לספר המעשה כמו שעשה חשמונאי בימי חנוכה אמנם לפי שהנס שנעשה בימי חשמונאי היה מבואר מאוד היותו מאתו ית׳ אחרי שנמסרו רבים ביד מעטים וגבורים ביד חלשים היפך הטבע אבל הנס הזה שנעשה לאבותינו בימי אחשורוש לא היה מפורסם היותו גם מאתו יתברך כי טבע המין האנושי יחייב אהבת המועיל ואחרי שאחשורוש הי׳ אוהב את אסתר אהבת המועיל לא הי׳ מן הפלא זה שיעשה כאלה וכאלה לאהבתה וכבר אמרו האהבה מקלקלת השורה וכ״ש אהבת נשים ועאכ״ו לחושק ודבק באהבתם ועל אשר הפליג בחכמה מכל אשר לפניו נא׳ נשיו הטו את לבו כ״ש מי שמתוך מעשיו נראה כי בשגעון ינהג שאפשר קרוב הוא לעשות כאלה וכאלה לאהבת האשה עד לפי שכדי שלא יעלי׳ על הדעת ח״ו שהסבל׳ הית׳ על דרך מקרה והזדמן הוצרכו לכתוב כל המעשה ובראש להודיע כי אחשורוש זה לא הי׳ מתפתה אחרי אהבת נשים ספר ענין ושתי שעם היותה בת בנו של נבוכדנצר ובתכלית היופי ואהבתו אות׳ אהבה מופלגת לא הספיקה האהבה מופלגת ההיא לקלקל שורת הנהגתו אפילו להצילה מן המות וכן נתבאר שלא הוצרכו לכתוב המעשה שהי׳ בפרטות כי אם לפרסם היותו נס מופלג מאתו

י מְדִינָה: ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל

תולדות אהרן בימים ההם. שם:

דִּי וַהֲוָה מִן יוֹמֵי עָלְמָא מִן שְׁנִין קַדְמִיתָא כַּד הֲווֹ עָקָן אַתְיָין עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲוָן מְצַלָּן קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא וַעֲנֵי יַתְהוֹן דִּכְתִיב וִיהִי עַד לָא יִקְרוֹן אֲנָא עָנֵי עַד לָא יְמַלְּלוּן אֲנָא אֶשְׁמָע: ב בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן כַּד בְּעָא מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְמִיתַב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דִּשְׁלֹמֹה דְּאִשְׁתְּבָא מִן יְרוּשְׁלֶם עַל יְדוֹהִי דְּשִׁישַׁק מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וּמִמִּצְרַיִם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְּסַנְחֵרִיב וּמִן יְדוֹי דְּסַנְחֵרִיב אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְּחִזְקִיָּה וְתָב לִירוּשְׁלֶם וְתוּב מִן יְרוּשְׁלֶם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דְּפַרְעֹה חֲגִירָא מַלְכָּא דְּמִצְרַיִם וּמִמִּצְרַיִם אִשְׁתְּבָא עַל יְדוֹי דִּנְבוּכַדְנֶצַּר וּנְחַת לְבָבֶל וְכַד צְדָא כּוֹרֶשׁ יַת מָדָאָה דְּבָבֶל אַחֲתֵיהּ לְעֵילָם וּבָתַר כֵּן מְלַךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּבְעָא לְמִתַּב עֲלוֹהִי וְלָא הֲוָה יָכִיל וְשַׁדַּר וְאַיְיתֵי אַרְדִּיכְלִין מִן אֲלֶכְּסַנְדְּרִיָּא לְמֶעְבַּד כּוּתֵיהּ

אבן עזרא

הודו וכין כוש כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית: (ב) וטעם בימים ההם. אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים כי הראשון כלל. וטעם כשבת המלך אחשורוש ששקט ממלחמות הודו וכוש כי גבור היה וככה

רשי

בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח ועד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיים המלכות בידו ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה: הפרתמים

יוסף לקח

מאתו ית' לא מקרה והזדמן וזה לא יתפרסם כי אם ע"י ספור המעשה והמקרים המשונים אשר קדמו להגל' ההיא אשר מהם ומהמונם יתבאר לכל משכיל היות הדבר מאת ה' היא נפלאת בעיניו עם היות שלא היה במעשה הזה ובהגלה הזאת דבר יהרוס הטבע המוטבע ביסודו כמהפכת המים לדם או קריעת הים וכדומה להם שכל אלה לא יסתפק אפי' האיש ההמוניי שאין יד שום נמצא מגעת להרוס הטבע היסודיי זולתי אשר המציאה מן האפס המוחלט א"ה אחרי ספור המקרים התכופים שקדמו והעלות שנעשו לכלותינו וכולם מפיר מחשבות ערומים הפרס והפכם על פני תושבם הנה ודאי יתפרסם פרסום מוחלט מאת זה אלהינו קוינו לו היתה זאת לנו ואחרי נתבאר שמטעם זה הוצרכו לכתוב כל המעשה וכל מה שקדם א"כ יחויב שאין במגלה זאת אפי' מלה אחת שאינה סובבת על מרכז ההודעה והפרסום הזה ועל הנסים כאלה כא' לעושה נפלאו' גדולות לבדו שודאי אין המכוון לומר שהוא עושה נפלאות לבדו אין אחר אתו לעזרו אבל הכונ' לומר שהוא עושה הרבה נפלאות לבדו שאין האדם יודע אותם היותם נפלאות מאתו ית' אבל יחשוב היותם מקרה והזדמן ועל כן לא הוזכר שמו ית' במגלה הזאת כי אם בסתר המדריגה בראשי תיבות ובסופי תיבו' באומרו יבוא המלך והמן היום וכן כי כלתה אליו הרעה כמו שיתבארו כתובים הללו במקומם שלהיות הנס הזה אשר עשה אלהים לנו נסתר מעין האדם היותו מאתו יתברך על כן הוזכר שמו ית' בסתר וברמז ובמקום שהזכיר תכלית גדולת המן שהוא אומרו יבוא המלך והמן היום ובמקום שהזכיר תכלית מפלתו שהוא אומרו כי כלתה אליו הרעה. בשני מקומות הללו הושם שמו יתברך לרמוז ולהודיע כי גדולת המן היתה מאתו ית' כמו שאמרו ז"ל שהיו חייבים כליה כי על כן גדלו המלך מלכו של עולם לרמוז ולהודיע שגם מפלתו היתה מאתו ית' ולענין גדולתו של המן נרמז בראשי תיבות ולענין מפלתו נרמז בסופי תיבות להורות שהוא יתברך היה סבה לראשית גדולתו ולסוף מפלתו להודיע לדורות היותו משגיח עלינו מן החרכים להצילנו מיד הקמים עלינו כי כאשר רבו עונותינו והתמעטו זכיותנו וחרב בית קדשנו ואין אנחנו כדאי לעשות לנו נס בפרסום כהלחמו ביום קרב הנה אז יצילנו במסתרים משל למה הדבר דומה לבן מלך שחטא מאד נגד אביו וגרשו מפניו ובא ארי לטרפו והאב ברחמיו על בנו שולח אחרים להצילו מיד הארי לא יטפל האב בעצמו להצילו כדי שלא יחשוב הבן שהאב שככה חמתו מעליו כך השי"ת עם היותנו בגלות ובהסתרת פנים הנה הוא מסבב סיבות להצילנו מיד קמינו עד אשר לא יתפרסם היות ההצלה ההיא מאתו ית' אמנם אנחנו נאמן מרעיתו אשר הודיע לבני ישראל עלילותיו יתפרסם אלינו מתוך המקרים הרבים התכופים משונים מן הטבע המורגל וכ"ש כאשר נראה הפרת עצות וביטול מחשבות והפיכתם שיתאמת יותר אצלינו כי הדברים נמשכים מאת אשר בידו נפש כל חי חופש כל חדרי בטן. ואחרי הארכנו בהקדמתינו זאת והודענו שכל תיבה ותיבה שנכתבה במגלה הזאת לא נכתבה לבד לפרסם היות הדברים מאתו נבוא אל ביאור המגלה הזאת ונדקדק על כל תיבה התועלת הנמשך ממנה לפרסום זה והנה התחיל הספור הזה בהודעת פרטי המקרים אשר מהם היתה נסבה הגעת אסתר למלכות ולהורות שכל המקרים היו מתהלאם ועד סופם היפך הסדר וההרגל והתחיל לומר שהיה מלך גדול ועצום מאוד ואמרו ויהי בימי אחשורוש לא להורות שהיה המעשה ההוא בימיו בא אבל להורות כי זה אחשורוש לא היה מלך עצום כמו שנזכר בעזרא מלך פרס לבד ואח"כ נתגדל וכבש כל המדינות והממלכות ההם ולא הגיע אליו לעשות המשתה המופלג ההוא והוראת העושר והכבוד והאשה לעמים הנכנעים תחתיו כ"א בימי היות מלך עצום ויהיה אומרו ויהי בימי אחשורוש המולך מהודו ועד כוש כאלו אמר שהיה המעשה הזה שעשה אחשורוש בימי היותו גדול ועצום לא בימים שהיה מלך פרס לבד והרבה לספר גדולתו והפלגת מלכותו להודיע שלא יתכן היותו מגיע אל המדריגה ההיא כי אם מרוב חריצותו והיותו מתנהג בחכמה המחיה את בעליה ואף גם זאת בכל המעשה הזה מוליך יועצים שולל חכמתו נתבלעה כי בשגעון ינהג עד שבהיותו שליו בביתו ורענן בהיכלו אחרי היותו מיושב על כסא מלכותו ומלכתו בת בנו של נבוכדנצר נגבה בימינו נאהבים ושמחים בחלקם וכל כונתם ומגמת פניהם להראות לעמים גדולת מלכותם הנה הם גרמו לעצמם מה שלא היה ביד כל אויב ושונא לעשות להם והפך ששונם לאבל לפי שבורה נפשות ובוחן לבות העה את לבו של מלך זה אל התאוה המגונה ההיא להראות עשרו ולעשות

הפלגת הסיזור ההוא ובתוך שמחתם שהיו ששים ושמחים לעשות רצון קניהם ולמלאות כריסם עוד נתאוה תאוה משונה ומגונה הימנה להראות יופי האשה לעמים ולשרים ולכך אמר המולך מהודו ועד כוש כרצותו לומר שהמלך אשר ימלוך על עיר אחת או מדינה אחת לא יפלא כי יבהר להראות גדולתו לעבדיו להתגדל לפניהם להתכבד בהיותו גדול על שאר מלכים אבל מלך שהוא מולך בכיפה וכי גדולתו היגה מפורסמת עד שנלרך להראות עשרו וזה אומרו ויהי בימי אחשורוש המולך וגו' שבימי גדולתו רצה להראות עשרו היפך הסדר והמורגל ואומרו הוא אחשורוש כ"ל שזהו אחשורוש מלך פרס אבל בימים ההם היה מולך על הכיפה ולכן אמר המולך ולא אמר מלך כאלו אמר שבאותם ימים היה מולך כן לא קודם לכן ואומרו מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה רש"י ז"ל פי' ע"פ מדרשם בגמרא שאמרו כמו שהוא מולך מהודו ועד כוש הוא מולך בשבע ועשרים ומאה מדינה וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהוא רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה ע"כ. ויש לדקדק שאין הנדון דומה לראיה מכמה טעמים דהתם שעזה והפסח הנה היו שתיהם מעבר הנהר לפיכך יאות לומר שהוא רודה בכל העבר כמו שהוא רודה באותו המקלת שהוא מתפסח ועד עזה שגם הם בכלל עבר ההוא הם אבל לא יאות לומר שהוא מולך על מספר מדינות כמו שמולך מהודו ועד כוש אחר שאינו מחייב שהודו וכוש יהיו מכלל המספר ההוא ועוד שלפי פירושם ז"ל היה לו לומר המולך בשבע ועשרים ומאה מדינה מהודו ועד כוש כמו שנאמר הרודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ועוד שאפי' היה מוכרח שהודו וכוש היו מכלל אותו המספר לא בשביל שהוא מולך בשתים מן המספר ההוא יחויב היותו מולך בשארית המספר ואין הדמיון הזה עולה יפה לומר שכמו שמולך מהודו וכוש הוא מולך בקכ"ז מדינות אבל נראה לומר לפי הפשט שידענו כי אין ספק שמלת מדינה נאמרת לפעמים על מחוז כולל עיירות רבות כמו מדינת אפריקה וכדומה לה ולפעמים תאמר מלת מדינה על עיר חשובה גדולה כמה שנאמר על ירושלים שרתי במדינות ולפי זה כאשר סיפר היות מולך המלך הזה בשבע ועשרים ומאה מדינה רצה לבאר שמלת מדינה פה תוכן על מחוז כולל עיירות רבות והעד דאם לא כן לא הי' מנין מופלג קכ"ז מדינות ויהיה אומרם מהודו ועד כוש לפי שהודו גבוליה כלים אל גבולי כוש וכל אחד מהם ר"ל הודו וכוש הם שם מחוז לא שם עיר לכן אמר מהודו ועד כוש כאלו אמר שהוא מלך בקכ"ז מדינות כהודו וככוש שהם מחוזים ולא עיירות:

(ב) **בימים** ההם כשבת המלך אחשורוש. כך כשבת איננה הוראת זמן בקירוב כמו כחצות הלילה שהרי לא הודיע מתי ישב על כסא ואלי לא תניא בדלא תניא כותיה ועוד שאין צורך להוראו' זמן יותר ממה שיאמר ואמר בשנת שלש למלכו עוד יש לדקדק אומרו על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה שנראה כאלו היו לו שתי כסאו' ועוד יש לראו' בכתוב הזה מהות התועלת הנמשך לפרסום הנס ממנו ומה לנו לענין ספור הנס ופרסומו אם ישב על הכסא או לא ישב והיה מספיק אומרו בשנת שלש למלכו עשה משתה וגו' לכן נראה שכף כשבת היא הוראת תכיפת זמן הושבת הכסא בשושן לעשיית משתה המופלג ההוא והסיה כף זו כמו כנוח כפות רגלי הכהנים מי הירדן יכרתון שהיא כף התכיפות ופירושו בתכף שינוחו כפות רגלי הכהנים מי הירדן יכרתון וכמוהו עוד בשמואל כהזכירו ארון האלהים נפל עלי מעל הכסא שהוא ג"כ כף התכיפות שתכף שהזכירו ארון האלהים נפל וכן בספורנו זה רצה להודיע שתכף שהושיב הכסא בשושן תכף עשה משתה ההוא לשמחת הושבת הכסא שם בשושן כי כל המלכים אשר קדמו לו במלכות פרס ומדי היה כסא מלכותם בבבל כמו שנ' בדניאל בהיכל מלכותא די בבבל אמנם שושן לא היתה עיר מלוכה כמו שנ' שם הייתי בשושן אשר בעילם המדינה ולא פרסמה היותה עיר מלוכה ולא היה בה כסא מלכות עד בוא אחשורוש זה שהושיב כסאו בשושן וזה אומרו כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן בקודם זה היה כסא מלכותו בבבל ולשמחת עשותו כסא מלוכה מחדש בשושן עשה משתה לכל העם הנמצאים דאל"כ לא היה טעם לעשיית משתה לעם והוראת כלים וכאשר אם היה כסאו לעולם שם וזה אומרו לכל העם הנמצאים לפי שהוא בא מחוץ לשושן אל הוכה כיגה העם שבה בלשון נמצאים כמו שיתבאר זה עוד לפנים והתועלת הנמשך מהכתוב הזה לענין פרסום הנס הוא שמאז יודע מחשבות אדם הסה את לב המלך והעיר את רוחו

כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ
לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל ׀ פָּרַס
וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ ד בְּהַרְאֹתוֹ ג׳. ל׳ וחסר
אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ ל׳ ומ״ל
יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם׃ ה וּבִמְלוֹאת ׀ הַיָּמִים ז׳ מ״ל מלאות קרי
הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן ס׳ ב׳
הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים ס׳ וכל אס״ף

הפרתמים ג׳ וסי׳ בשנת שלש למלכו עשה משתה. ונתן הלבוש. לאשפנז רב סריסיו: הימים האלה ו׳ בלישנ׳ וסי׳ תחזקנה ידיכם השמעים. כן שבתי זממתי. ובמלאת הימים האלה. על כן קראו לימים האלה. קימו וקבל היהודים. והימים האלה נזכרים ונעשים:

תולדות אהרן בשנת שלש. שם: חיל פרס ומדי. שם: בהראותו את עשר. שם: ואת יקר. שם: ובמלאת הימים. שם:

כורסי מלכותיה ולא יכילו ועבדו אוחרן ארע מיניה ואתעסקו ביה תרין שנין ובשתא תליתאה דמלכותיה יתיב עלוי ההוא כורסי מלכותיה דעבדו ליה ארדיכלין בשושן בירנתא: ג בשתא דתלת למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא ומטול מה עבד משקיא אית דאמרין דמרדין עלוהי אפרכיא ואזל וכבשנון ובתר דאכבשינון אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דאידא הוה ליה ושדר אגרתא לכולהן מדינתא למיתי למעבד קדמוי חדותא שלח וזמן כל רברבני מדינתא דייתון ויחדון עמיה ואתו קדמוי מאה ועסרין ושבע מלכין מן מאה ועסרין ושבע מדינן וכולהון קטירי תגי ברישיהון והון סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין וחדיין קדם מלכא והון פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזו תמן מאני בית מקדשא הון בכין ומספדן תמן: ד ובתר דאכלו ושתו ואתפנקו אחזי להון ית עתריה די ישתאר בידיה מן כורש מדאה ואוף כורש אשכח ההוא עתרא בצדאותיה דבבל חפר בספר פרת ואשכח תמן שית מאה ותמנן אחמיתין דנחשא מלין דהב טב יוהרין ובורלין וסנדלבין ובההוא עתרא תקף יקריה יומין סגיאין ומשתיא לרברבנוי מאה ותמנן יומין: ה ובאשלמות יומי משתיא האלין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו חייביא בשושן בירנתא דאתמניאו עם ערלאין דירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גנתא גואה דמלכא דהות

רשי

(ג) הפרתמים. שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים. עשה להם משתה:

אבן עזרא

וככה כתוב במגלה על כן בשנת שלש למלכו: בשושן הבירה. שם ארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בספר דניאל וכאשר תמצא במגלה הזאת שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש: (ג) עשה משתה. רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב כפי חשבונו וראה שלא יגאלו ישראל. י״א ששקט ממלחמות. וי״א שנשא ושתי והוא הישר בעיני: הפרתמים. מזרע המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגילה: (ה) הנמצאים. מלה זרה בדקדוק כי היה הלד״י ראוי להיותו בקמץ גדול כמשפט. והעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו: ביתן. מגזרת בית והוא כמוך וגם מוכרת וטעמו

יוסף לקח

רוחו להושיב כסאו בשושן מה שלא עשו המלכים הקודמים לו וכל זה להביאו אל המקום אשר שם מרדכי הבית הלחם הלל החבר כמו שיתבאר עוד בקודש בוא אהשירוש אל שושן היה מרדכי שם כי על כן נאמר איש יהודי היה בשושן ולא אמר ויהי איש כמו שנאמר ויהי איש אחד מן הרמתים אבל אמר היה כאלו אמר שמרדכי היה שם קודם לכן:

(ג) בשנת שלש וגו׳. הספיקות אשר יתחייב בהם התעוררות בכתוב הזה הם ראשון אומרו בשנת שלש למלכו ולא אמר למלכותו כמו שנאמר אחר זה לענין לקיחת אסתר בשנת שבע למלכותו. ספק ב׳ אומרו עשה משתה לכל שריו ועבדיו הפרתמים ושרי המדינות לפניו שאמנם הזכיר תחלה השרים ואחריהם העבדים ואחר העבדים הזכיר שרי המדינות והפרתמים ואין זה הסדר להזכיר השרים ואח״כ העבדים ואחר העבדים שרי המדינות והפרתמים ואין לומר שהזכיר החשובים באחרונה שהרי הזכיר העבדים שהם הפחותים באמצע. עוד יש לדקדק אומרו ושרי המדינות לפניו מאי לפניו דקאמר גם יש לדקדק אומרו קודם שריו ואח״כ שרי המדינות והלא גם הם שריו הם אחרי שהם ממונים ממנו על המדינות. לכן נראה שאומרו למלכו ולא אמר למלכותו כמו שנאמר בלקיחת אסתר הוא הטעם כמו שהקדמנו שזה אחשורוש לא היה אלא מלך פרס לבד ואח״כ כבש הממלכות ההם מהודו ועד כוש וכשכבש הממלכות בחר לעשות כסא ממלכתו בשושן ולסבת הושבת כסא הממלכה בשושן עשה המשתה ההוא ולכך אמר למלכו שב אל מה שאמר המולך מהודו ועד כוש כאלו אמר בשנת שלש למלכו המלכות העצום ההוא אמנם אמרו לענין לקיחת אסתר למלכותו ר״ל שנת שבע להיותו מלך כי ענין המשתה לא זולתו לסבת הושבה הכסא בשושן והושבת הכסא בשושן אמנם לא היה אלא לסיבת כבישתו כל הממלכות ההם לכן תלה ענין המשתה למלכו הממלכות העצום ההוא אבל לקיחת אסתר לא תלה הענין אלא בתחלת מלכותו כנהוג. ואומרו שריו ועבדיו ואח״כ הפרתמים ושרי המדינות הוא הטעם כמו שאמרנו שקודם לא היה כי אם מלך פרס ולכן אותם השרים והעבדים שהיו לו מאז קראם שריו ועבדיו והעד אומרו חיל פרס ומדי ואח״כ אמר הפרתמים שכבש מחדש והשרים שהיו על המדינות לפניו ר״ל לפני כובשו אותם ולהיות הפרתמים שרי המדינות מאוחרים לבואם תחת ממשלתו הקדים להם השרים והעבדים חיל פרס ומדי לפי שקדמו. ותועלת הכתוב הזה לענין ספור הנס ופרסומו הוא לומר שלהיות שקרא במשתה הפרתמים ושרי המדינות שהיו פרתמים ושרים שרם כבשו הממלכות לפיכך בערה חמתו על ושתי שמאנה ממוכן טענה לומר כי על כל השרים אשר בכל מדינות המלך ולא אמר כי על כל שריו כי לשריו חיל פרס ומדי לא היה חושש כל כך שהיו אצלו כבני בית אבל על שרי המדינות חדשים מקרוב באו הרה הפו שנהבזה בפניהם והיא היתה נסבה לגמור דינה נהון:

(ד) בהראותו את עושר כבוד וגו׳. כשכבר אמרנו שלא נאמר להראותו בלמ״ד לפי שהמשתה היה לסבת הושבת הכסא בשושן אבל לא היה כדי להראות עשרו ולכן אמר בהראותו שמחמת המשתה נגדר להראות עושרו והנה חילק ההודאים הללו לשני מחנות ואמר בהראותו את עושר כבוד מלכותו מאמר אחד וחזר ואמר ואת יקר תפארת גדולתו מאמר שני והיה אפשר לומר אותם כולם יחד אבל להיות שכל מלך קטן או גדול יחויב אליו העושר והכבוד אמנם למלך גדול יחויבו אליו היות לו הדברים היקרים ואוצרות מלכים וכלי תפארה ואבנים טובות ולכן אמר קודם הדברים המחויבים לכל מלך אפי׳ קטן שבמלכים לפי שבקודם לכן לא היה הוא מלך גדול ואח״כ הראה היות לו הדברים המחויבים למלך גדול וזה אומרו שנית ואת יקר תפארת גדולתו שב אל המלכות כאלו אמר ואת יקר הפארת גדולה מלכותו. ויש לדקדק עוד בכתוב הזה אומרו ימים רבים שמנים ומאת יום כי לא יפול על הלשון לומר על ענין אחד שנמשך ימים רבים כי אם כאשר המגיד ההוא אין רצונו לפרסם סך הימים הנה אז יאמר ימים רבים כמו שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים וכן ונסב את הר שעיר ימים רבים וכן ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים ורבים כמוהם כאשר לא יפרסם סכום הימים אמנם כאן שהוא אומר סכום הימים לא יתכן על הלשון לומר ימים רבים והוא בטעם שאין כוונתו כאן לומר רבוי הימים או מיעוטם אבל הוא המשך כתיבת טעם למה עשה משתה ארוך כזה מאה ושמנים יום כי אין המורגל לרוב כי אם משתה שבעה ימים אמנם ברצותו לספר עוצם עשרו של אחשורוש אמר שהיה כל כך עשרו שהולך לעשות משתה ימים רבים דהיינו ק״פ יום כדי להראות כל עשרו כי לא היה אפשר להראותו בפחות משיעור זה לרוב עשרו וכליו היקרים ואמר ק״פ יום ולא אמר ששה חדשים לפי שבכל יום משתה בפני עצמו הוא אבל בנשים אמר ששה חדשים בשמן המר ולא אמר ק״פ יום והתועלת הנמשך מן הכתוב הזה לענין הסיפור שכל אשר נשן בלבו להתנהגוה ולהתכבד ולהראות גדולתו והיותו ראוי למלכות ההוא כן הכבוד ברח ממנו ונתבזה שאשתו מרדה בו עד שלסבה זאת נתיירא שמא יתבזה בעיני מלכים ושרים וימרדו בו כמו שטען המן כשאמר לגמור דינה נחון אמר ונשמע פתגם המלך כפי מה שיבוא שפירושו שישמע דבר המלך ויקובל ויהיה דברו גדול בעיני ההמון שאם לא יעשה משפט נחוץ אדרבא לא יהיה דברו נחשב ולבסוף ימרדו בו:

(ה) ובמלאת הימים האלה. יש לדקדק תחלה בכתוב הזה אומרו לכל העם הנמצאים ולא אמר לכל העם אשר בשושן. עוד יש לדקדק אומרו למגדול ועד קטן היפך סדר המקרא בכל מקום שלעולם מקדים הקטן כמו שנאמר בלוט למקטן ועד גדול וכן לענין נקלג נאמר וישבו את הנשים למקטן ועד גדול וכן לענין הקהל נאמר והנביאים והעם למקטן ועד גדול וכן ביונה נאמר מקטנם ועד גדולם עוד יש לדעת אם במשתה העם הנמצאים בשושן היו עוד שם הפרתמים ג״כ ושרי המדינות והלכו אחרי קפ״ז יום או לא היו שם בשבעה ימים אחרונים כי אחרי הק״פ יום הלכו להם. לכך נראה לפרש שאומרו הנמצאים בשושן הוא הטעם שאחשורוש

בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ׃ ו חוּר ׀ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת
אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי
שֵׁשׁ מִטּוֹת ׀ זָהָב וָכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהַט־וָשֵׁשׁ וְדַר
וְסֹחָרֶת׃ ז וְהַשְׁקוֹת בִּכְלֵי זָהָב וְכֵלִים מִכֵּלִים

ה׳ רבתי ל׳ · ד׳. ב׳ וג׳ · בטעם ל׳. ל׳ · ל׳ ל׳ ומ״ל

אחוז ואחוז ה׳ וסי׳ נמסר בסדר מטות: מטות ב׳ וסי׳ השכבים על מטות שן וסרוחים. חור כרפס ותכלת:

תולדות אהרן גינת ביתן. שם: חור כרפס. שם: על גלילי כסף. שם: בהט ושש. מגלה יב: ודר וסוחרת. שם: והשקות בכלי זהב. שם:

נְצִיבָא אִילָנִין עָבְדִין פֵּירִין וּבוּסְמָנִין כְּבִישָׁן עַד פַּלְגוּתְהוֹן דְּהַב טָב וּשְׁלִימוּ בְּאַשְׁלָמוּת אֶבֶן טָבָא וּמְטַלְלִין עֲלֵיהוֹן בְּרַם מָרְדְּכַי צַדִּיקָא וְסִיַּעְתֵּיהּ לָא הֲווֹ תַמָּן׃ ו וּמִן אִילָנָא לְאִילָנָא הֲווֹ פְּרִיסָן יְרִיעָן דְּבוּץ גְּוָן חִיוָר בְּסַפִּירִין וּכְרַתְנִין וְתִיכְלָא אֲחִידָן בְּאַשְׁלֵי מְטַכְסִין צְבִיעָן בְּאַרְגְּוָנָא דַּלְיָן עֲלֵוֵי אוּנְקְלָוָן דִּכְסַף וְדִשְׁרָיָן סַגְלְגַלִּין דִּכְסַף כְּפִיסָן עֲלֵוֵי עַמּוּדֵי מַרְמַרִין סַמְקִין יָרְקִין וּבָרְקִין וּמְרוֹקִין וְחִוָּרִין אוּתִיב יַתְהוֹן עֲלֵוֵי עַרְסָן דְּמֵילָתִין דְּמַתְּחָן עַל דַּרְגְּשִׁין דַּנְקְלְטֵיהוֹן דִּדְהַב טָב וְכַרְעֵיהוֹן דִּכְסַף שָׁרְיָן עַל סְטָיו כְּבִישׁ קְרוּסְטְלִינִין וּמַרְמְרִין וְדוּרָא דִּכְרַכֵּי יַמָּא רַבָּא וְאַטּוּנִין מְצַיְּרִין מַקְפִין לְהוֹן חֲזוֹר חֲזוֹר׃ ז וּפַקִּיד לְאַשְׁקָאָה יַתְהוֹן בְּמָנֵי דַהֲבָא דְּבֵית מַקְדְּשָׁא דְּאַיְתֵי נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא מִן יְרוּשְׁלֶם וּמָנַיָּא אוֹחֲרָנְיָתָא דַּהֲווֹ לֵיהּ לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ תַּמָּן הֲווֹ מְחַלְּפִין דְּמוּתֵיהוֹן הֵיכְאֲבַר וּמִן קֳדָם מָנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא אִישְׁתַּנְיָאוּ וַהֲווֹ

אבן עזרא

וטעמו כמו לפנים וכן תבית ומחוץ והוא דרך קלרה ביתן בית המלך: (ו) חור כרפס. זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו ונכנס פסוק ובמלאת ביניהם כמו אמור לנער ויעבור לפנינו: חור. עין והוא לבן מגזרת חורי יהודה וככה בלשון ארמית: כרפס. עין כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה עניניס במשי והעד אחוז: בחבלי. פתוח החי״ת בפת״ח גדול איננו כמו חבלי יולדה: בוץ. הוא הבד ממיני פשתים במצרים גם ארגמן בצמר: גלילי. כמו גלגלי כאשר אפרש במשכן שלמה: ועמודי שש. כמו שיש וככה עש ועיש והנה הגלגלים היו בין עמוד לעמוד ומקלתם מכוסים בנזכרים: רצפת. כמו מרצפת אבנים והם הגיע מלמטה: בהט. גם דר וסחרת אבנים יקרות: (ז) שונים. מגזרת שנוי

רשי

(ה) גנת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. נטוע באילנות: (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים צבעונים פירס להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטות זהב וכסף. ערך ליסב עליהם לסעודה. על רצפת. קרקעות של בהט ושש וגו׳ מיני אבנים טובות פירשו רבותינו. ולפי משמעות המקרא כך שמם: (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות: שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו

יופי לקח

באחשורוש בא ממחוץ לשושן אל שושן להושיב כסא המלכות שם לפיכך קרא׳ הנמצאים כמו כל העם הנמצא בה יהיו לך למס שלא אמר העם אשר בה אלא הנמצא בה לפי שהם באים מחוץ לה קרא העם שבה הנמצא בה וכן במלכים ושבים מעמי הארץ הנמצאים בעיר לפי שנבוזראדן בא מחוץ ומצאם שם ולפיכך אמר כאן העם הנמצאים. עוד ידמה לומר עם מאמרם ז״ל שדורו של מרדכי נתחייבו כליה מפני שנהנו מאותה סעודה של אחשורוש ולפי זה נאמר פה הנמצאים בשושן שאפילו אותם שלא היו מתושבי העיר אבל גרים בארץ לא להם קרא אותם אל המשתה ההוא ולפיכך היו שם כל הנמצאים וכנגד זה אמרה אסתר לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו וגו׳ כי לא היתה צריכה לומר אלא לך כנוס את כל היהודים אשר בשושן או לך אמור ליהודים וכו׳ אבל זהו שאמרה אסתר שיכנים ויקבץ כל היהודים שנמצאו בשושן אז בעשיית המשתה ונהנו מאותה הסעודה ומדה כנגד מדה אמרה שכיון שהם נהגו באכילה ושתיה שילומו מאכילה ושתיה לבד לא מסיכה ומנעילת סנדל ומה שלא נאמר בכתוב הזה למקטן ועד גדול כבשאר מקראות הוא הטעם שבשאר מקראות כמו בלוט שהוכו בסנוירים רצה להשוות הקטן לגדול שכולם בשוה וכן בנקלג וכן בהקהל וביונה אבל פה שהמלך אחשורוש רצה לעשות כרצון איש ואיש שיהיה כל איש לפי מדרגתו לכן הקדים הגדול. או אפשר ידמה לומר שרצ׳ לרמוז גם פה שישראל נהנו מאותה סעודה ולכן אמר מגדול ועד קטן שהם יעקב ועשו שנקראו גדול וקטן וכמו שנאמר בעמים מי יקום יעקב כי קטן הוא כי אין ספק שלא קרא אחשורוש במשתה הקטנים בשנים דהיינו התינוקות ואם הכוונה לומר שקרא החשוב והפחות מכיון שנאמר כל העם הנמצאים זה מבואר שלא יאמר העם אלא על ההמוניים כולם בשוה אבל אמר ועד קטן לרמוז על ישראל שנהנו מאותה סעודה וזה תועלת הכתוב הזה לומר שבאכילה נתחייבו ובצום ניצולו ובאכילה ושתיה ישמחו כמו שנא׳ ועשה אותו יום משתה ושמחה סעודת מצוה תחת סעודת עבירה. עוד ידמה שאמר הנמצאים להודיע שהשרים והפרתמים בכלל:

(ו) **חור** כרפס ותכלת. פרש״י ז״ל מיני בגדים צבעונים פירס להם למצעות אחוז בחבלי בוץ וארגמן אותם פירס להם על גלילי כסף ועל עמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת ערך להם לסעודה עכ״ל. כנראה מתוך פירושו זה שאחשורוש עשה שני מיני מצעות בישיבה היא א׳ קודם סעודה וא׳ אחר סעודה ולפי הענין נראה שלא היה שם הכנה אלא לסעודה ולא היו נעים ממקומ׳ ועוד לא ידעתי מה יעשו עמודי השיש תחת המצעות ועוד שלא נקראו עמודים כ״א על שם היותם עומדים או מעמידים הדבר שעליהם. ורלב״ג פי׳ שלפי שהיה המשתה בחצר מגולה הנה היו הבגדים צבועים באותם הגוונים למכסה על החצר והארגמן היה נתלה להם כפרוכת ע״כ. ופירשו הם ז״ל כן בראותם שחלק הכתוב בגדים צבועים לחוד ומטות לחוד ולפירושו של רלב״ג נראה שכל חצר מגולה הוא ואין הדברים כן שכל מקום שהוא נגרר אחרי מקום זולתו ונעשה לתשמיש יקרא חצר ונאמר בתי החצרים והערים והצריהם על שהם נגררים אחרי הערים וגם זה הוא שיעשו משתה ק״פ יום במקום מגולה מכוסה בבגדים ועוד שלפי פרש״י ז״ל ורלב״ג לא נזכר שהיה להם סמיכה על מה שיסמוכו שם ורבותינו ז״ל אמרו ישיבה שאין בה סמיכה עמידה טוב הימנה. לכן ידמה שהמשתה היה ודאי במקום מכוסה והיה מקום נגרר אחר גינת ביתן ועל כן נקרא חצר גינת ביתן והבגדים צבועים הללו וכל ההגזות ההם יובן ענינם היטב לפי המורגל עד היום לאנשי פרס ומדי וישמעאל וערב כי אין ישיבתם רק על הקרקע פורשים מצות ולאחוריהם לסמיכה נותנים כסתות רחבות כנגד האיש ותחת המטות פורסים על הרצפה גלופקרים ובזיות מנהג בני פרס ומדי באופן זה הנה הדברים מבוארים מאד שכל הבלהגות היו מסודרות לסעודה על הארץ כמנהגם והאנשים יושבים על המטות והעמודי שיש קבוע עמודים עומדים להעמיד הכסתות לסמיכה שיסמכו האנשים אחוריהם על הכסתות הנסמכים על עמודי השיש ועל ראשי עמודי השיש היו להדור גלילי כסף כמו שנא׳ גולות הכותרות אשר על ראש העמודים והבגדים צבעונים היו מהודקים לכסות העמודים והיו מהודקים בחבלי בוץ וארגמן שהיו כמו פתיל לקשור בו הבגדים ומטות זהב וכסף לא היה לקצת מקומות מטות של זהב ולקצתם של כסף שא״כ היה קנאה בסעודה אבל היה אפשר לומר שהיו של זהב וכסף כנהוג שעושים חוט של כסף ומזהיבים אותו ובאותו חוט אורגים להם בגדים ולפיכך קראם זהב וכסף לפי שיש בהם זהב וכסף אבל כל המטות שוות אבל לפירושנו זה היה לומר מטות כסף וזהב כיון שעיקר חומר הענין הוא כסף ואין שם רק הזהבה לבד לכן נראה שהיה הענין כן שהיו שם מטות זהב וכסף לכולם לפי שהנהגתם היא להיות להם לישיבה מטות תחתיהם ומטות לסמיכה חשובים מהמטות שתחתיהם ולפיכך סיפר שהושיבם על מטות זהב היינו לסמיכה וכסף לישיבה באופן שכל אחד מהיושבים היה יושב על מטת כסף ונסמך על מטת זהב ולא היה קנאה בסעודה כי ענין הסמיכה היא נוהגין בהסיבה המראה חירו׳ ושררה ולפי זה נאמר שמטות כסף היו על הרצפה ויובן הכתוב כן כאלו אמר מטות זהב על עמודי שש דהיינו לסמיכה וכסף על רצפת בהט וכו׳ דהיינו לישיבה ומלת זהב נחלקת ממלת וכסף וכן טעמו על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב ומטות כסף על רצפת בהט ואין אנו צריכים לחלק שני מיני מצעות אחד לסעודה ואחד לאחר סעודה כמו שפרש״י ז״ל אבל הכל מתוקן לסעודה ולא היה שם ישיבה בלי סעודה. ומהר״ש ערמאה הוקשה לו איך נפל מהמשתה הזה הדברים אשר הם יותר בסעודת מלכים והם כלי שיר וכל מיני זמר והשיב הוא ז״ל לפי שהקול אי אפשר לתקנם כי מי יעצור את הקול אם הוא ערב לזה לא ימאס חבירו המזיק לו והגיע למהר״ש ערמאה ז״ל לומר כן ע״פ שיטתו לומר שאחשורוש רצה לעשות בסעודה הזאת שימצא לכל אדם הנאות לו ולפי שיטתו זאת לא ידעתי מה עשה למי שאינו שותה יין וריחו מזיק לו אבר מי יעצור הריח ומה עשה למי שעיניו כהות וראיית הגוונים מזיק לו היאך הושיבו באותם הבגדים הצבעונים אבל נראה שאין ספק שהיו שם כל מיני זמר וכלי שיר ומי שלא היה חפץ לשמוע בעלה דעתו אצל כל אדם ומה שהוקשה למהר״ש ערמאה שלא הוזכרו כיון שהם נמצאים בכל סעודות המלכים היא היא הנותנת וממנה היא התשובה ושלפי היות הנגונים וכלי זמרים נמצאים בכל סעודות המלכים אין גם אחד שלא יתנהג בהם לפי זה לא הזכירם כי לא הזכיר פה רק הדברים שעשה אחשורוש בענין המשתה הזה ממה שלא קידם לו שום מלך לעשות כן אבל הדברים שהם נמצאים בכל הסעודות של המלכים לא הוצרך להזכירם כאן ולפי דעתו של מהר״ש גם אכילה לא הוזכרה ולמה לא הזכיר המאכלים שהאכילם אבל לפי שלא היה באכילה בשנוי הדש מה שלא היה בסעודת מלכים אחרים לכן לא הזכירם ולפי דעתו למה לא הזכיר המטפחות והסכינים והכפות והנה הפליג הכתוב הזה בהוראת הפזור המופלג שעשה לרדוף אחרי הכבוד וכי הכבוד ברח ממנו ונעשה כדי בזיון וקלף אשר כל זה מאת מסבב הסבות:

(ז) **והשקות** בכלי זהב וכלי׳ מכלים שוני׳. פרש״י ז״ל משוני׳ זה מזה כמו ודתיה׳ שונות ואם פי׳ הדברים כן אין בזה שבח ספור גדולה כלל שהשינוי כין

שׁוֹנִים וְיֵין מַלְכוּת רָב כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ ח וְהַשְּׁתִיָּה כ׳. ז׳ כלו׳ ח׳
כַדָּת אֵין אֹנֵס כִּי־כֵן ׀ יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ כ׳. ד׳
לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ׃ ט גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה ל׳. ד׳
עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ י בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן כ׳ ר״פ. ד׳
אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר ל׳. כ׳ ודגש ב׳ חד כתי׳ ה׳
וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ ל׳

ויין ז׳ בליש׳ וסי׳ ישתו יין נסיכם. כיין חלבון וצמר צחר. ויין ענושים ישתו. ויין חמסים ישתו. זכרו כיין לבנון. וחכך כיין הטוב. וכיין משתיו. והיין משתיו. ויין משתיהם. ויין מלכות רב כיד המלך: ביום השביעי ב׳ ר״פ וסי׳ נשיא לבני אפרים. כטוב לב המלך ביין:

תולדות אהרן ויין מלכות רב. שם: והשתיה כדת. שם: כרצון איש. שם: גם ושתי המלכה. שם: כטוב לב המלך. שם:

נ״ג שָׁתְיָן חֲמַר עֲסִיס דְּיָאֵי לְמִשְׁתֵּי מַלְכָּא דְּסַגֵּי רֵיחֵיהּ וּבְסִים טַעֲמֵיהּ וְלָא בְּחֶסְרָנָא אֱלָהֵן כְּמִיסַת יְדָא דְּמַלְכָּא׃ ח וְשָׁקוּתָא כְּהִלְכְּתָא מִנְהַג גּוּפָא וְלֵית דַּאֲנֵיס אֲרוּם כֵּן שָׂם טַעַם מַלְכָּא עַל כָּל דְּאִתְמַנָּא אַפִּיטְרוֹפּוֹס עַל בֵּיתֵיהּ לְמֶעְבַּד כִּרְעוּת גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל וְכִרְעוּת גְּבַר מִן כָּל אוּמָא וְלִישָׁן׃ ט אוּף וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא רַשִׁיעֲתָא עַבְדָא מִשְׁתְּיָא נְשַׁיָּא בְּבֵית מַלְכוּתָא אֲתַר קִיטוֹן בֵּית דְּמוּךְ דִּי לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ י וּמָרְדְּכַי צַדִּיקָא צַלֵּי קֳדָם יְיָ מִן יוֹמָא קַדְמָאָה דְּמִשְׁתְּיָא עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה דִּי הוּא שַׁבְּתָא לַחְמָא לָא אֲכַל וּמוֹי לָא שְׁתָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה דַּהֲוָה שַׁבְּתָא עָלַת קְבִלְתֵּיהּ וְקַבֵּלַת סַנְהֶדְרִין קֳדָם יְיָ וְכַד שְׁפַר לִבָּא דְּמַלְכָּא בְּחַמְרָא גָּרֵי בֵּיהּ יְיָ מַלְאֲכָא דְּשִׁגְּשָׁתָא לְעַרְבָּלָא מִשְׁתְּהוֹן בְּכֵן אֲמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר וְכַרְכַּס מְהוּמָן דְּמִתְמַנֵּי עַל מְהוּמְתָא בִּזְּתָא בּוּז בֵּיתָא חַרְבוֹנָא אֲחַר בֵּיהּ בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְעַסָּאָה יַתְהוֹן כְּגֶבֶר דְּעָצַר עִנְבּוֹי בְּעֲצַרְתָּא תְּרֵין זִימְנִין וַעֲתִיד לְצַדְּאוּתְהוֹן וּלְשַׁפְּאוּתְהוֹן לְהָנֵי שִׁבְעָא רַבְּנַיָּא דְּשַׁמְּשִׁין

רשי

דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב. הרבה. ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו: (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס: יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה: על כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים: לעשות כרצון איש ואיש. לכל אחד רצונו: (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה: ותמאן

אבן עזרא

שנוי והוא שם התואר כדמות פעול וכן ועם שונים: כיד המלך. ככח כי הכח ביד יראה: (ח) והשתיה. על משקל בכח האכילה כי דגשות היו״ד בעבור היו״ד המובלע שהוא תחת ה״א השורש: כדת. כחוק והיא לשון נקבה וחוברה על הזכרים כמו נשים ופלגשים: אונס. מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך: רב ביתו. גדול כמו ורבי המלך: (ט) בית המלכות. חסר בי״ת כמו הנמצא בית ה׳: (י) כטוב לב המלך. פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך: חרבונא. רבים פירשו שהיה חרבו של המן במהרה כי נא כמו עתה גם יש במדרש שהיה אליהו והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגילה הם פרסיים כן ממוכן ואסתר מתורגם הדסה ואילו היו השמות עברים לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות נמצאים על מתכונת אחת כי הנה ברעה שהבי״ת איננו שורש אמרו בריעה ונא מן ינחמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפרש במקומו. והמלך צוה להראות יופי המלכה ג״כ מנהג ארץ אדום ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או חשבה שהוא שכור

יוסף לקח

בין יהיה לשתות וגירעון או ליתרון ותוספת טובה לעולם נקרא שינוי וכיון שאומר הכלים היה זהב מה לנו אם היו משונים בצורותיהם. לכן ידמה לומר שפירוש וכלים מכלים שונים ר״ל שונים שב אל שרי המשקים שבכל פעם שהיו משקים היו מסלקים אותו הכלי ומביאים אחר במקומו וזה היה הוראת רוב הכלים שבכל פעם היו משנים הכלים. עוד ידמה לומר שאומרו וכלים מכלים שונים פירושו שכל הכלים שהביאו על השלחן היה עשוי מכלים שונים כי כן מנהג האומנים הגדולים לעשות כלים עשוים פרקים פרקים עד שהכלי האחד תשמש לשתייה ולבית נר ובית מלח וכמה כלים משונים זה מזה והוא אומרו וכלים מכלים שונים. ויין מלכות רב כיד המלך לא יתכן לפרש על רבוי יין שאין שלחן המלך חסר כלום אבל פירושו יין חזק שכן קוראים ליין חזק יין גדול וזה אומרו ויין רב ר״ל גדול כמו ורב יעבוד צעיר עוד ידמה לומר שאומרו ויין מלכות רב ר״ל שהביא להם יין מכל המלכות הגדול ההוא כל מקום שיד ממשלתו מגעת או שנאמר שמלת יד פה פירושה חלק כמו עשר ידות לי במלך ולהיות שכל התבואות יש למלך חלק בהם לכן אמר שהביא להם לשתות יין מלכות לפי שחלק המלך נקרא יין מלכות וזה אומרו כיד המלך כאלו אמר שהביא יין מלכות רב כחלק המלך וידמה עוד לומר שאומרו כלים מכלים שונים ר״ל שכל כלי וכלי בו יין משונה וביאור הענין לפי שהיה יין מלכות מחלק המלך שיש לו בכל עיר ועיר ממדינות מלכותו:

(ח) **והשתיה** כדת אין אונס. אין זה שבח למלך וכל הדיוט יכול לעשות כן אבל השבח הוא שיסד על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש אשר מזה נמשך שלא היו אונסים שום אדם לשתות כמנהג לגבורים לשתות יין. עוד ידמה לומר שגם זה היה הפלגת רוב הכלים לפי שכשהכלים אינם כל כך בהפלגה צריכים שרי המשקים למהר לכל אדם לשתות הכוס אשר הושם לפניו כדי להשקות זולתו אמנם כשהכלים הם בהפלגה אין ממהרין שום אדם לשתות וזה אומרו והשתיה כדת אין אונס. ותועלת הכתוב הזה לענין ספור הנס שלכל המון העם אפי׳ הפחות שבהם לא רצה שיעשה לו דבר לאנסו ואת אשתו יקירתו ואהובתו המלכה רצה להביאה לאונסה ועל כרחה להראות את יפיה כי אין ספק אשר לב מלך בידו סבב הסבות:

(ט) **גם** ושתי המלכה. יש לדקדק מה הוצרכו לסיפור המשתה שעשתה ושתי שלענין הספור לא היה צריך לומר זולת שלח להביאה ולא באה ואנחנו אמנם הקדמנו שכל פרט ופרט מפרטי האגרת הזאת כולם חלק פרסום הנס המה עוד יש לדקדק אומרו גם ושתי המלכה כאלו מרבה דבר מה. עוד יש לדקדק אומרו שעשתה המשתה בבית המלכות אשר למלך אחשורוש שהרי במשתה שעשה המלך הנה הודיע המקום והכלים והמושב והכבוד שעשה להם ובמשתה ושתי לא הודיע רק המקום היותה בבית המלכות. עוד יש לדקדק אומרו כאן בבית המלכות אשר למלך אחשורוש ומה צורך לומר אשר למלך אחשורוש והלא אין שם בית מלכות כ״א למלך אחשורוש והיה מספיק אומרו שעשתה אותו בית המלכות לכן נראה שכל ספור משתה הנשים שעשתה ושתי הוא ענין רשום מחויב לסיפור הנס ופרסומו היותו מאתו ית׳ כי רצה לספר ולהגיד לנו שושתי היא בעצמה גרמה לה כל רעתה וידיה עשבוה כי מרום לבבה כאשר ראתה שהמלך עשה המשתה המופלג ההוא לסבת הוספת הכסא בשושן הנה עם היות שלא היה נופל אליה לעשות משתה שאין לאשה כסא מלוכה עכ״ז לרום לבבה רצתה לעשות גם היא משתה וזה אומרו גם ושתי המלכה עשתה וגו׳ ואמר עוד שלרום לבבה לא רצתה לעשות משתה הנשים בבית שררתה ומלכותה אלא בבית המלכות אשר למלך ושם הביאה נשי השרים כאלו רצתה להורות שבבית המלכות שהוא החדר המיוחד למלך היא עושה בו כרצונה להביא שם השרות אשר אינו כלל מן הראוי ששום בריה ישתמש בשרביטו של מלך ובדברים המיוחדים לו וזאת היתה נסבה למיתתה כי לולא היתה בבית שררתה ובבית מלכותה לא היה שולח המלך להביאה לפניו ולהניח השרות אבל בהיותה שם בבית מלכותו סמוך לגינת ביתן שהיה המשתה שם הנה שלח בעדה והעד מה שנאמר ויאמר המלך וגו׳ להביא את ושתי ולא נאמר ישלח לקרוא לושתי כמו שנאמר וישלח המן ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו לפי שהיתה בבית שררתה אבל כאן נאמר אמר למהומן בזתה וגו׳ לפי שהיתה שם אתו בבית ומפני כך בכתוב הזה כשסיפר משתה ושתי לא הפש לספר כי אם המקום שעשתה אותו לפי שענין המקום שעשתה הוא ענין לסיפור הנס פרסומו שהיא בעצמה ברום נפשה נפלה ובזדון לבה כי גבה מאד הושפלה אשר אין זה זולתי מאתו ית׳ ועוד הודיע הכתוב עשייתה המשתה ההיא לשרות פרס ומדי אשר על ידי כן מלא ממוכן לטעון עליה ולומר והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי שבטענה זאת נגמר דינה כמו שיתבאר במקומו עד שנהי נהיה לה המשתה הזה ושלחנה לפניה לפח ולמוקש וה׳ הסגירה:

(י) **ביום** השביעי כטוב לב המלך ביין. לא נאמר ויהי ביום השביעי כמו שנאמר ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר וכן ויהי ביום השלישי יום הולדת וכן ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר ואפשר מכאן אחז״ל שיום שבת היה שאם היה יום השביעי למשתה היה אומר ויהי ביום השביעי או אפשר ג״כ שאין לומר ויהי אלא כשנתייעד היום ההוא כמו ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר שכבר נתייעד שנאמר היו נכונים לשלשת ימים וכן אומרו ויהי ביום השלישי יום הולדת שכבר נתייעד בפתרון החלום שאמר לו יוסף בעוד שלשת ימים וכן ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר שכבר נאמר צומו עלי שלשת ימים אבל כאן לא נאמר דבר עד שיאמר ויהי אבל דרך מקרה והזדמן קרה כן מבלתי התייעד דבר ולפי זה נתן טעם שנתאוה כן להיות טוב לבו ביין ואמר כן בסיפור הזה לומר שהיה בתכלית שמחה וטוביו׳ לבו נתערבה שמחתו כמו שהוא ערבב שמחתם של ישראל לבטל בנין הבית. עוד ידמה שספר הכתוב היותו בטוב לב מאד כדי שירבה החימה על האזורה היא כי

באלין שבעא יומין קדם אפי מלכא אחשורוש : יא וגזר מלכא
על אלין שבעא רבניא לאיתאה ית ושתי מלכתא ערטילתא על
עיסק דהות מפלחא ית בנתא דישראל ערטילן ומנפסן עמר
וכתן ביומא דשבתא ובגין כן אתגזר עלה לאיתי ערטילתא
ברם כלילא דמלכותא על רישה בגין זכותא דאלביש נבוכדנצר
אבוי דאבא ית דניאל ארגונא ובגין כן גזר למהוי אתיא קדמוי
בכלילא דמלכותא לאחזאה לעממיא ורברבניא ארום שפירת
חיזו היא : יב וסריבת מלכתא ושתי למיעל בגזרת מימר מלכא
דאתפקדת ביד רברבניא ורגיז מלכא לחדא וחמתיה רתחת
ביה : יג ואמר מלכא לחכימיא בנוי דיששכר דחכימין מנדעא
בעדניא וזמניא בספר אוריתא וחושבן עלמא ארום היכדין יאה

אחשורוש : יא להביא את־ושתי המלכה לפני
ג' המלך בכתר מלכות להראות העמים והשרים
ג' אל תחמוד את־יפיה כי־טובת מראה היא : יב ותמאן המלכה
ג' בכתא' ושתי לבוא בדבר המלך אשר ביד הסריסים
ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו : יג ויאמר
המלך לחכמים ידעי העתים כי־כן דבר המלך

להראות ג' ומ"ל וסימ' אתה החלות. להראות העמים והשרים. להראות את אסתר :
בדבר המלך ג' וסי' ותמאן המלכה ושתי. הרצים יצאו דחופים. הרצים רכבי הרכש :

תולדות אהרן ותמאן. שם : ויקצף המלך. שם : וחמתו בערה בו, שם : ויאמר המלך. שם.

אבן עזרא

שכור : (יב) לבא בדבר המלך. בעבור כן ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו הטעם שהוסיפה כאש : (יג) יודעי העתים. חכמי המזלות או העתים שעברו על המלכים

רשי

(יב) ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת : ויקצף. ששלחה לו דברי גנאי : (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהג המלך בכל

יוסף לקח

כי אין לך קצף כקצף הבא בעת שמחה וטוב לבב כמו שנאמר בשמואל לענין פנינה מדי עלותה בבית ה' כן תכעיסנה שרצה לומר שלא היתה מכעיסה צרתה כי אם בעת הפלגת שמחתה בעלותה בבית ה' כי בעת השמחה יפליג הכעס מאד ועל כן הודיע פה הכתוב שמסבב הסבות הביא הקצף על הארורה ההיא בעת היות המלך שמח וטוב לב ביין כדי שלא תהא תקומה למפלתה :

(יא) **להביא** את ושתי. הנה אמר להביא להיותה שם מזומנת בבית מלכותו וגם לא נאה לסריסים לקרות אותה כמו שאמר דוד קראו לי לבת שבע אבל אמר להביאה שהצווי על הסריסים להביאה על כרחה ואמנם אחשורוש עשה כן לפי שאין דרך שהאשה תבוא ברצונה להראות יפיה ולושתי נראה לה כנגע שהסריסים יביאו אותה על כרחה ולכן נאמר שמיאנ' לבוא ביד הסריסים עד שזה היה מבקש אחשורוש להפש בזכותה באומרו שלא היה הצווי אליה רק לסריסים וזה אמרו כדת מה לעשות וגו' אשר ביד הסריסים כמו שיתבאר. להראות העמים והשרים את יפיה היה ראוי להקדים השרים כמו שאמר המן כי על כל השרים והעמים שהקדים השרים לעמים אבל כאן ידמה שאחר אמרו להביאה בכתר מלכות נתן טעמו שהכתר לא היתה ליפותה אבל להראות הכתר לעמים והיופי לשרים כאלו אמר בכתר מלכות להראות לעמים ויופיה לשרים כי אין דרך להראות יופי האשה להמון העם ולכן הקדים העמים לשרים עוד ידמה שלפי שהשרים אין ספק שהיו בגינת הביתן אל נגד פנים והעם היו אל מה שבנגד הפתח ולפיכך בבוא ושתי היו רואים אותה העמים קודם לשרים אחרי היותם אל נגד מה הסמוך לפתח ולכן הקדים הכתוב לשרים העמים כפי סדר ראייתם :

(יב) **ותמאן** המלכה ושתי. יש לדקדק על אומרו המלכה ושתי ולא אמר ותמאן ושתי המלכה כמו שנאמר גם ושתי המלכה ולא אמר גם המלכה ושתי וכן להביא את ושתי המלכה וכן עותה ושתי המלכה ולא נאמר המלכה ושתי כי אם בכתוב הזה וכן באומרו כדת מה לעשות במלכה ושתי וידמה לומר שמכאן יצא להם לרז"ל שאמרו שושתי שלחה לומר לו אבא קבל אלפא שתי ואת בחד כסא תשתטי כי אמת לא מצינו בספור זה זכר אביה של ושתי כלל עד שנדרוש כן אבל יראה שדרשו כן שהזכירה את אביה ממה שנאמר ותמאן המלכה ושתי ולא ושתי המלכה כאלו אמרה שקדם היותה מלכה לשמה שנקראת ושתי כי כשהאשה נקראת מלכה מחמת היות בעלה מלך הנה שמה קדם להיותה מלכה אבל כאשר האשה נקראת מלכה להיותה בת מלך הרי מלכותה קדם לשמה וזה אומרו ותמאן המלכה ושתי כאלו אמר שמאנה להיותה מלכה קודם להיותה נקראת ושתי ולכך אמרה שטרם היותה ושתי היתה מלכה כלומר בת מלך ומכאן מצאו ז"ל לדרוש שהזכירה את אביה וזה שנא' ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו כי אמנם שהקצף היה על שבטלה דברו ותבערת החימה היתה על היות לבבה וזדונה היותה אומרת שהיתה מלכה מבלעדי היותה אשתו כאלו אומרת שאינה חייבת לעשות דבורו גם לעתיד באופן שהקצף היה על ההוה ותבערת החימה על העתיד. ואמרו אשר ביד הסריסים ידמה לומר לפי שלא שמעה מפיו של המלך שזאת היתה תואנתה :

עוד ידמה לומר שאחשורוש לא אמר לסריסים אלא להביא את ושתי ובלחש אמר להם שיביאוה בכתר מלכות שהכוונה כדי להראות יפיה שכיון שהוא היה רוצה להראות יפיה ולהשתבח ביפיה לא יאות שילוש שתבוא בכתר מלכות כי הציווי על הכתר יראה כאלו צריכה אל הכתר שיפה הוא ליפותה ועוד יש לדקדק אומרו להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות שהיה לו לומר להביא את ושתי המלכה בכתר מלכות לפני המלך ולהקדים אופן ביאתה ואח"כ לומר לפני המלך אבל נראה שלא אמר לסריסים בקול רם לפני השרים אלא להביא את ושתי המלכה אמנם ביע ובין הסריסים גילה דעתו שהוא להראות יפיה ועל כן תבוא בכתר מלכות וזה שאמר ותמאן המלכה ושתי וכו' כלומר שמיאנה לבוא לסבת דבר המלך אל הסריסים ביחוד שהיה תבוא להראות יפיה שאלו היה קורא אותה המלך לבוא לפניו מבלתי הודיעה שלהראות יפיה היא באה לא היתה ממאנת ומסרבת לבוא וזה אומרו ותמאן וכו' לבא בדבר המלך אשר ביד הסריסים כלומר באותו הדיבור שאמר המלך ביחוד לסריסים :

(יג) **ויאמר** המלך לחכמים יודעי העתים וכו'. יש לדקדק בכתוב הזה שלא ימלט מאחד משני פנים או שהחכמים יודעי העתים הם הם יודעי דת ודין בעצמם או שיודעי העתים הם מין א' מן השופטים ויודעי דת ודין הם אלא מין אחר מן החכמים ואם יעלה על הדעת היותם הם הם בעצמם היה מספיק אמרו כי כן דבר המלך לפניהם ואם הם זולתם הרי הדברים סותרים שהוא אמר הדבר ליודעי העתים ודבר המלך ראוי להיות לפני יודעי דת ודין. ומהר"ש ערמאה כ' ז"ל שהיה בדעתו לשמור גזר דינה של ושתי ולפסוק אותו ע"פ אותם החכמים הדנים עיקר החטא לבד כדי לזכותה אבל אי אפשר לו לפי שכבר אמרנו כי מנהג המלכים והשרים וב"ד לדון כפי הנראה בעיניהם לצורך השעה ולכך הערים לספר הדבר לחכמיו היודעים דת ודין ירצה הנימוסים וגם לדון כפי העת שנאמר ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים אבל לא הוגד להם לשותו רוצה אותם בענה כי אם לפי שכך מנהג המלכים וזהו כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין אבל מכ"ז שהיו יודעים גזר הדין מפני פחת המערכה כפי העת לא שאל להם כי אם מה משפטה לפי הדת ירצה כשיושקף עיקר חטאתה והסבה בו וזה בי כפי הדת והנימוס וזה כדת מה לעשות במלכה ושתי עכ"ל מהר"מ ערמאה ז"ל ואין דבריו מובנים כי מה ערמה היא זאת שהערים אחשורוש כ"א עשה בן לבלתי נאה ממחילת מנהגם של מלכים שהוא להיות דינם נדון לפני יודעי העתים ולכך אמר הדבר להם אדרבה תקנתו קלקלה היא שהרי אם לא היה מספר הדבר ליודעי העתים רק ליודעי דת ודין לבד הנה היה נאמר עליו שבטל מנהג המלכים לא זולת זה אמנם עתה שסיפר הדבר ליודעי העתים ולא שאל אותם בענה הרי יאמר עליו שבכוונה גמורה כיון להרוס מנהג המלכים שהרי אמר הדברים וסדרם לפני יודעי העתים ושאל לפי הדת. אבל ידמה לומר בפירוש הכתוב הזה שכן הוא מנהגם של מלכים לסדר דינם וטענותיהם לפני יודעי העתים ולא לפני יודעי דת ודין כי יודעי העתים הם הדנים לפי השעה שאע"פ שאין הדין כך השעה צריכה לכך אבל יודעי דת ודין לא יביטו אל השעה ואל צרכה אבל יאמרו הדין יקוב את ההר ולכך יאות להיות דבר המלך נידון ע"פ יודעי העתים כיון שנזק המלך או תועלתו הוא נזק ותועלת לרבים יחויב לראות כדינו שלא ימשך נזק לרבים על פי השעה ולפי זה אמר הכתוב שאחשורוש סיפר טענותיו וסדרם לפני יודעי העתים לפי שדבר המלך צריך להיות בפני יודעי העתים ולפי' יודעי דת ודין גם הם יאמרו שכדש הדין הוא שדבר המלך יהיה נדון ע"פ יודעי העתים לא ע"פ דת ודין. או ידמה לומר שפי' הכתוב הזה כן שאחשורוש סיפר וסידר טענותיו ליודעי העתים לפי שכן הוא מנהג דינו של מלך להיותו מסודר קודם לפני יודעי העתים ואם יש נגבר שהוא ענין בשעה מחייבת או פוטרת הנה ידינו אותו כפי השעה אבל אם אין בדבר ההוא ענין שהשעה תחייב בו חיוב או פטור הנה ישלחו הדין ההוא של המלך אל יודעי דת ודין כשאר כל הדיוט וזה אומרו כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין ר"ל שמנהג דינו של מלך להיותו מסודר לפני יודעי העתים טרם היותו מסודר לפני יודעי דת ודין ותהיה מלת לפני פה כמו לפני שחת ה' את סדום ורבים כמוהו. עוד ידמה לומר בפי' הכתוב הזה וכדי לבוא אל פירושו בכתוב הזה נקדים ונאמר שיש לדקדק מה שאמר ממוכן כשנגמר הדין על ושתי באמר ויכתב בדתי פרס ומדי שאלו פירושו שיכתב מעשה שהיה זה לא יתכן שאין המעשים וסיפורי המקרים נכתבים בספרי הדתות אבל נכתבים בספר דברי הימים כמו שנכתב מעשה בגתא ותרש וכן כל המגילה הזאת בכללה שגם היא נכתבה בספר ד"ה לפרס ומדי. אבל מעשים או ספורי מקרים

לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין׃ יד וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא ג׳. י׳. ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מ״ל
שֵׁתָר אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעַת
שָׂרֵי ׀ פָּרַס וּמָדַי רֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים רִאשֹׁנָה ב׳ לגרי חד כתיב י׳ וחד
בַּמַּלְכוּת׃ טו כְּדָת מַה־לַּעֲשׂוֹת בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי כתיב ס׳. י׳
עַל ׀ אֲשֶׁר לֹא־עָשְׂתָה אֶת־מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ י׳

אשנה י׳ וסי׳ וישם את השפחות. ויהי בלדתה ויתן יד. והקריב את אשר לחטאת. כל הפקודים למחנה יהודה. ויהי לבני אהרן. בחרו לכם הפר האחד. ושלמתי ראשנה משנה. ומדתי פעלתם. במעל הזה ראשנה. והקרב אליו כרשנא. במעל. ומלק. ושלמתי. ראשונה כתיב בוי״ו ואל״ף ויהי לבני אהרן ראישנה כתיב ביו״ד בתר אל״ף ושארא ראשנה כתיב חסר וי״ו: כ״ח ר״פ מן ב״ב נסבין ו׳ בריש׳ וסים׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד:

תולדות אהרן וסקרוב אליו. שם: שבעת שרי. מגלה כג סנהדרין י: ראשונה במלכות. (הוריות מח):

לְמֶהֱוֵי מִתְמַלֵּל פִּתְגָם מַלְכָּא קֳדָם כָּל חַכִּימִין וְיָדְעֵי אוֹרַיְתָא וְדִינָא׃ יד וְסָרִיבוּ בְּנוֹי דְיִשָּׂשכָר לְמֵידַן יַת דִּינָא הַהוּא בְּרַם צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְכֵן אָמְרוּ רִבּוֹן דְּעָלְמָא עַרְבֵּל יַת מִשְׁתֵּיהוֹן וַהֲוֵי דְּכִיר יַת צַדִּיקַיָּא דְקָרִיבוּ קֳדָמָךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא וְתַרְתֵּין בְּנֵי יוֹנָה שַׁפְנִינָן עַל מַדְבְּחָא אַדְמְתָא עַל יְדָא דְכַהֲנָא רַבָּא דַהֲוָת לְבִישׁ חוּשְׁנָא דִי בֵיהּ כְּרוּם יַמָּא וְרוּבֵי כַהֲנָא הֲווּ מָרְסָן וּבְחָשָׁן יַת דְּמָא וּמְסַדְּרִין קֳדָמָךְ לְחֵם אַפַּיָּא וְכֵן אִסְתְּחַר מַלְכָּא וְתַב וּשְׁאַל עֲטִיתָא לְרַבְרְבָנוֹי דְקָרִיבִין לְוָתֵיהּ וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן כַּרְשְׁנָא שֵׁתָר אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעָא רַבְרְבָנֵי פָּרְסָאֵי וּמָדָאֵי חָזֵי אַפֵּי מַלְכָּא דְיָתְבִין בְּדַרְגָא קַדְמָאָה דִבְכוּרְסֵי מַלְכוּתָא׃ טו כְּאוֹרַיְתָא מַה לְאִתְעֲבָדָא בְּמַלְכְּתָא וַשְׁתִּי בְּגִין דִּי לָא עֲבָדַת יַת מֵימַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּגְזַר עֲלַהּ בִּידָא דְרַבְרְבָנַיָּא׃

רשי

בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (יד) והקרוב אליו. לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו׳: (טו) כדת מה לעשות. מוסב

אבן עזרא

המלכים הקדמונים: (יד) רואי פני המלך. יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם בשרים המערכת הראשונה

יוסף לקח

מקרים אינם נכתבים בספרי הדתות כי אין שם בספר הדתות רק הנמוסים והחוקים ולכן נראה שאמנם כל מלך אשר במלכות ההוא שקדם לאחשורוש לא היה לו כח לעשות הוא לבדו דין נחוץ אם לא ע״פ יודעי העתים וזה אמר כאן שאמר מענותיו ליודעי העתים שכן דבר המלך לפני יודעי דת ודין ר״ל שיודעי הדתות יודעים היות דת המלך והמלכות לבלתי עשות משפט נחוץ אם לא על פי יודעי העתים וימלך עמהם ואפשר שעל כן נקרא מלך שצריך לימלך ועתה בזה יתיישב מה שאמר ממוכן יצא דבר מלכות וכו׳ כמו שכן יתבאר לפנים שממוכן אמר לעקור הדת הזה שאין המלך יכול לעשות משפט נחוץ ושמעתה והלאה יוכל לעשות משפט נחוץ ושיכתב בדתי פרס ומדי הדת והחוק הזה שיוכל המלך לעשות משפט חרוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים ונתן ממוכן טעם לדבריו כאשר יתבאר עוד לפנים גודל ההיזק הנמשך למלכות בענין ושתי אם יתאחר הדבר עד יצא משפטה ע״פ דיינים כי ע״כ אמר ולא יעבור אשר לא תבוא שר״ל שלא יעבור השעה. ותועלת הכתוב הזה לענין ספור הנס ופרסומו הוא שממוכן שהוא המן בעצמו כמו שאחז״ל הנה הוא בעל החוק הזה ועשה שאחשורוש יוכל לעשות משפט חרוץ מבלתי המלך ושתייען עם יודעי העתים כי לולא זה כשאמר חרבונה למלך גם הנה העץ לא היה יכול המלך לעשות משפט חרוץ מבלתי הודיע הדבר ליודעי העתים ולומר כן תלוהו עליו ואולי אם היה בא דינו לפני יודעי העתים אפשר היה ניצול וזהו פרסום הנס הנמשך מן הכתוב הזה שהודיענו שבעבור כל המעשה הזה לא היה כח ביד המלך לעשות משפט חרוץ הוא שאמרו לולא אגרות ראשונות פליטה לא היתה כי האגרות הראשונות המה היו להכתב בספרי הדתות החוק החדש הזה וממנו נמשכה הצלת האומה ישראלית כאשר יתבאר כי אצבע אלהים היא שממוכן הוא בעצמו כרה שחת בעצתו ובו נפל:

(יד) **והקרוב** אליו. יש לדקדק מה ענין אומרו והקרוב אליו ומי הזכיר פה קרוב או רחוק והיה מספיק אומרו ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים כמו שנאמר בהבאת ושתי אמר למהומן בזתא וכו׳ ולא אמר אם היו קרובים אליו. ועוד נדקדק מה הענין שהזכיר לחכמים האלה תוארים אין אנו צריכים בהם במקום הזה כפי הספור המחויב שאין הסיפור כאן רק היותם יודעי העתים ומה לנו אם היו רואי פני המלך ויושבים ראשונה עוד יש לדקדק שאחז״ל שיודעי העתים היו חכמי ישראל וכל אלה השמות לא מבני ישראל המה ובזגם יש לפרש שאלה השמות לא היו שם העצם אבל שם תואר כל א׳ וא׳ כפי מדרגת משמרתו אשר היה ממונה עליה עכ״ז ברהותינו ממוכן א׳ מהם נראה שחביריו דומים לו מין במינו. לכן ידמה לומר שאין ספק שאלו שבעת שרי פרס ומדי לא היו נקראים לא יודעי עתים ולא יודעי דת ודין והמלך לא היה מדבר עמהם ולא שואלם בעצה כלל אמנם להיותם שם לעולם קרובים אליו ורואים פניו הנה שמעו כשהמלך שאל ליודעי העתים על דבר ושתי וזה אומרו והקרוב אליו ולכן תאר אותם בכל התוארים ההם להודיע איך ולמה השיבו הם מבלתי היותם נשאלים ובזה יתכן מדרשם ז״ל שיודעי העתים היו חכמי ישראל ושהם השיבו שמשנחרב ב״ה ניטלה עצה מהם שדרשו כן מראותם שיודעי העתים לא השיבו כלל בעצה זו זולתי אותם שבעה שרים שהיו קרובים אליו שעם היות שנדרשו להשיב ללא שאל להם ודאי כיון שהמלך היה שואל ליודעי העתים לא יתכן שהם ישיבו טרם השיבו הנשאלים ואולי ישיבו כפי עצתם ולמה יכנסו הם בתוך דבריהם אבל מכאן אחז״ל שהיו חכמי ישראל ונסתלקו ולפי זה נשאר להם מקום להשיב אחר שנסתלקו יודעי העתים ואחר שסיפר שאותם שרי פרס ומדי היו קרובים שם סיפר ענין שאלת המלך:

(טו) **כדת** מה לעשות. הנה אמר כדת מה לעשות נמשך אל מה שפרשנו שאמנם דבר המלך לפעמים נידון לפני יודעי העתים אם יש בדין ההוא דבר שבשעה מחייבת או פוטרת ואם אין בדין ההוא דבר שהשעה צריכה לחייב או לפטור

הנה אז יודעי העתים ישאלו הדין ההוא אל יודעי דת ודין כאשר דיני הדיוטות אבל יודעי העתים ישפטו זה אם הוא דבר הנוגע לדת העתים או לדת ודין ולכן שאל כדת מה לעשות ולא שאל מה לעשות כי לא היה שואל עדיין מה דינה מן המיתות אבל היה שואל באיזה דת ידינוה: אמנם יש להתעורר בקצת ספיקות בכתוב הזה אשר מהר יתבאר הבנת הכתוב תחלה אומרו אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש והא ודאי כיון שאלו הם דברי אחשורוש שהוציא מפיו בשאלתו ליודעי העתים לא היה לו להזכיר שם עצמו והיה לו לומר אשר לא עשתה את מאמרי. עוד יש לדקדק שאחשורוש חזר לומר ביד הסריסים כאלו היות המיאון מלעשות דבר המלך ביד הסריסים מעלה או מוריד לענין העונש וירבה או ימעיט אותו. וידמה לומר שמה שאמר אחשורוש כאשר שאל מה לעשות בושתי הזכיר לומר שלא שמעה מפיו כלומר שאלו היתה שומעת מפיו היה בידו בלא להקפיד או למחול אבל אחר היות הבזוי ההוא ע״י שליח הנה אין כאן מחילה שהשליח אין בידו למחול שהרי הוא שליח המשלח אין ראוי למחול כיון שמסר הדבר לשליח כמו שנא׳ כי לא ישא לפשעכם שגם שם מזה הטעם נאמר אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כיון שהוא שליח וגם אני לא אמחול שכבר מסרתי הדבר לשליח כן ג״כ פה אמר אחשורוש כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה וכו׳ ביד הסריסים שהם אינם יכולים למחול ואני אין ראוי שאמחול כיון שמסרתי השליחות לסריסים. עוד ידמה לומר שאחשורוש אמר ביד הסריסים על הדרך שכבר אמרנו שאמר להביא את ושתי לפני כל השרים ולסריסים אמר ביחוד שכוונתו להביאה הוא להראות את יפיה ולכך כאשר שאל אחשורוש ליודעי העתים כדי להקל בעונשה ספר הדבר שאמר הוא לסריסים שיאמרו לה שכוונתו להראות יפיה א״כ אע״פ שחטאה גדול אשר לא עשתה דבר המלך הנה יקטין החטא וימעט העונש מה שנראה שעשתה כן מחמת צניעות שלא רצתה לבוא כדי להראות יפיה אבל אם המלך היה אומר להביאה ולא היה מודיעה ע״י הסריסים שכוונתו להראות יפיה ועכ״ז היא היתה ממאנת לבוא הנה אז היה גדול עונש מגשוא לכן אמר אחשורוש ליודעי העתים שושתי מיאנה לבא באותו הדבר אשר הודיעה המלך ביד הסריסים. עוד אפשר לומר שאחשורוש אמר כן להקל החטא ולמעט העונש באמרו שהוא לא נוה עליה שתבוא אבל נוה לסריסים שיביאוה והסריסים ודאי עשו שליחותם ולא אמרו לושתי שהמלך אמר שתבוא אבל אמרו לה שהמלך אמר להם שיביאוה וזה אומרו על אשר לא עשתה מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים שכיון שלא שיביאוה לא היה לה לסרב ציווי הסריסים עליה לבוא. עוד אמר המלכה ושתי ולא אמר ושתי המלכה גם זה על הדרך שביארנו שאומרו המלכה ושתי יורה על היותה מלכה טרם היותה ושתי ר״ל טרם היותה אשתו אף גם זאת אמר כן להמעיט ולהקטין החטא כי אינו דומה אשת מלך אשר אין לה רוממות ומעלה רק מהיותה אשתו למי שהיא בת מלך שבלעדי היותה אשת המלך היא מלכה מחמת עצמה לכן אמר אחשורוש כדת מה לעשות במלכה ושתי כאלו רצה שיסתכלו השקפה נאותה אחרי היותה מלכה ושתי למעט ענשה. עוד אמר על אשר לא עשתה מאמר המלך אחשורוש עם היות שאחשורוש הוא המדבר בעצמו הזכיר את שמו וזה לסבה שהנה אמנם הורה להם שיהיו מתונים בדין ושלא ישיבו לו בעת ההיא בפניו ולכן הזכיר את שמו בשאלתו להם כאלו שם וערך לפניהם הדברים שיש לשם לדבר ביניהם כשישאו ויתנו בדין שלא בפניו כי אז יאמרו ביניהם כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים ורצה כן לשתי סבות ראשונה כדי שלא יעשו משפט חרוץ ושנייה שלא יעשו המשפט לפניו לפי שעם היות שהוא ערך השאלה לפניהם כאלו ושתי מיאנה לבוא להיות הדבר ביד הסריסים הוא כבר ידע האמת שלא מפני כן מיאנה אבל גודל רום גאותה וזדון לבה הביאה לעשות כן ולפיכך ערך לפניהם השאלה ע״פ התואנה ההיא שהיה

פיר

ממוכן קרי בְּיַד הַסָּרִיסִים׃ ס טז וַיֹּאמֶר מומכן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ
מ' וכל טוב דכו' במ"ג וְהַשָּׂרִים לֹא עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה
ל' כִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־
י' מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יז כִּי־יֵצֵא דְבַר־הַמַּלְכָּה
ל' . ל' עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בַּעְלֵיהֶן בְּעֵינֵיהֶן בְּאָמְרָם
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה
ל' בטע' בסיפ' ב' ר"פ לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃ יח וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמַרְנָה ׀ שָׂרוֹת
פָּרַס־וּמָדַי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה לְכָל־

טז וַאֲמַר מְמוּכָן הוּא הָמָן בַּר בְּרֵיהּ דַאֲגַג רַשִׁיעָא קֳדָם מַלְכָּא
וְרַבְרְבָנַיָא לָא עַל עִלָוֵי דְמַלְכָּא בִּלְחוֹדוֹי סָרַחַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא
אֲרוּם עִלָוֵי כָּל רַבְרְבָנַיָא וְעִלָוֵי כָּל עַמְמַיָא דִי בְּכָל פַּלְכַיָא דִי
שַׁלִיט בְּהוֹן מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יז אֲרוּם יִפּוֹק פִּתְגָם גְזֵרַת מַלְכְּתָא
עַל כָּל נְשַׁיָא לְאִתְלַגְלָגָא מָרֵיהוֹן קֳדָמֵיהוֹן בְּמַלָלוּתְהוֹן חֲדָא עִם
חַבְרְתָא בְּרַם בְּקוּשְׁטָא מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֲמַר לְאַיְתָאָה יַת וַשְׁתִּי
מַלְכְּתָא קֳדָמוֹי וְלָא עָלַת׃ יח וְיוֹמָא הָדֵין תְּהֶוְיָן אָמְרָן רַבָּנָתָא
דְפַרְסָאֵי וּמָדָאֵי לְמֶעְבַּד לְגוּבְרֵיהוֹן הֵיכְמָא דִי קַבִּילוּ יַת פִּתְגָם
דַעֲבַדַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא וּמִתְמַלְכִין לְמֶעְבַּד כְּדֵין לְכָל רַבְרְבָנֵי

אבן עזרא

יושבת בתחלה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות: (טז) עותה. ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא כי על כל השרים עותה ומה הוא העות שיצא וישמע זה הדבר: (יז) והיום הזה. יהיה אמור והוא פעול:

רשי

על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. לשון עון: (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן: (יח) ותאמרנה שרות פרס ומדי. לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא

יוסף לקח

ע"י הסריסים על דרך וכושה קלון ערום אבל לא רצה שיהיה המשא ומתן בפניו. ובהיות השבעה שרים הללו היושבים ראשונה במלכות שם קרובים אליו כאשר ערך השאלה לפני יודעי העתים והבינו שכל מגמת פניו של אחשורוש היה להצילה מן המות ולהמעיט ענשה בכל מאי דאפשר ליה ורא"ו רצותו להצילה בשלשה טענות ראשונה אומרו שדבר המלך צריך שיהיה לפני יודעי העתים שנית שערך להם השקפה בהיותה בת מלך ורצה שיעשו המשפט שלא בפניו כמו שרמז להם בהזכירו הוא בעצמו את שמו שלישית בהיות שלא מיאנה רק על דבר אשר ביד הסריסים וכל זה היה עושה לחפות עליה ולהצילה מן המות ורא"ו עוד אומרו כדת מה לעשות במלכ' ושתי כאלו אין בדבר הזה דיני נפשות שלא יפיל על הלשון לומר מה לעשות בפלוני אלא א"כ נשאר אותו פלוני חי אחר העשיה ההיא וכיון שאמר במלכה ושתי שנראה שהיתה כונתו עוד שתשאר מלכה כמו שהיתה אבל שיעשו לה משפט מה להכניעה לבד הנה אז השיב ממוכן עם היות שם גדולים ממנו רצה להראות שזה דיני נפשות שאין מתחילין מן הגדול היפך סברת המלך אחשורוש:

(טז) ויאמר ממוכן. הנה השיב ממוכן כאשר אמרנו להורות שזהו דיני נפשות ואין מתחילין בגדול. עוד ידמה שזה ממוכן אינו שם עצם אבל שם תואר וכמו שארז"ל ממוכן זה המן אמנם היה שם תואר לו ממוכן להיותו מלין ממוכן להלין בעד כללות העמים בהיות שראה שהדבר הזה נוגע לכללות השרים והעמים שנה היה נאות אליו להרתיק הנזק מכללות העמים ולכך שתחיל הוא בדבור וגם אפשר קרוב שכל שבעה שמות השרים ההם היו כולם תוארים כפי הדברים שהיו הם ממונים עליהם כל אחד ואחד על משמרתו ורז"ל דרשו כל השמות הללו לתואר בהיות נראה להם ז"ל היותם שמות משונים ובזה יתיישב אמרם ז"ל ממוכן זה המן ועוד לפנים יתבאר מהיכן חייבו זה שידמה לומר שהם ז"ל הכריחו הדבר שממוכן זה המן מאומרו שהם אחרי הדברים האלה גידל המלך את המן שנראה שכבר נזכר התחלה דאל"כ הל"ל איש עמלקי היה ושמו המן והמלך גדלו ואם כן יחויב היות המן אחד מהשבעה השרים הנזכרים כבר ויצא להם היותו ממוכן לשתי סבות ראשונה שאם המן הוא אחד מהשבעה השרים זולתי ממוכן לא היה נכון לומר וינשאהו מעל כל השרים אשר אתו שהרי כבר היה גדול על קצתם אבל אומרו שנשא אותו על כל השרים א"כ צריך לומר שהיה קודם שפל שבכולם וזהו ממוכן עוד ידמה שהם ז"ל חייבו שממוכן זה המן מראותם שאמר כתם גידל המלך את המן ולא נזכר שם בפרטות שדבר או עשה פעולה זולתי ממוכן ואומרו לפני המלך והשרים רצה להראות לנו הכתוב כמו שביארנו שאלו השבעה שרים לא היו מכונים בשם יודעי דת ודין ולא בשם יודעי עתים והמלך לא היה מדבר עם השרים הללו כלל אבל להיותם שם קרובים אל המלך בהיותו שואל ומדבר עם יודעי העתים הנה דבר ממוכן ולהורות שדברי ממוכן אינם השובה לשוב לו אבל הם התחלת דבור לכך אמר הכתוב ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים שאם היה תשובה לדברי המלך הל"ל ויען ממוכן כמו שנאמר ותען אסתר ולהיות ממוכן זה ממוכן לפורענות ואומן בהצלת הרעה הנה השיב על ראשון ראשון שראה שהמלך רצה להביא הדין לפני יודעי העתים להיות זה בעיניו דבר המלך ודינו אמר שאין זה דבר המלך לבדו וע"כ לא אמרו שהדת היא שדבר המלך יובא לפני יודעי עתים או דת ודין אלא כשהוא דבר המלך לבדו אבל הדבר שאינו למלך לבדו אינו מן הדת להביאו לפני יודעי דת ודין ולא לפני יודעי עתים וזה אמרו לא על המלך לבדו עותה ושתי ובהיות רצונו של ממוכן שהמלך בעצמו יהיה עושה משפטה כאשר יתבאר הקדים לומר שאין כלל למלך למנוע עצמו מדין זה מצד היותו נוגע בדבר שכל העמים והשרים כולם נוגעים בדבר זה הם גם יודעי העתים ויודעי דת ודין ולא יוכלו לדון ובזה סתר וסלק טענת אחשורוש הראשונה שהיה רצונו שהדבר יהיה נידון על פי יודעי העתים וזו סתירת טענת אחשורוש הראשונה וכנגד טענתו השנית שבקש שיושקף על היות מלכה ושתי שמלכות הקדם לה הנה ממוכן אמר עותה ושתי המלכה כאלו אמר שכל עיוותה הוא בהיותה ושתי המלכה שעתה אינה נקראת כי אם ושתי המלכה. לא המלכה ושתי ועוד הוסיף כדי לסתור טענתו שלישית ואמר:

(יז) כי יצא דבר המלכה. הנה כאשר רצה ממוכן להפליג בגודל חטא ושתי ובעונש הנזק הנמשך אל העמים והשרים וגם אל כללות המלכות כדי לחייבה המות ולעשות לה משפט כתו' ודין מרון הוצרך לסלק כל הטענות והתואנות והערמומיות שהיה מתנהג בם אחשורוש להראות לזולתו שהוא אינגו מן המעבירים על מדותיהם ומן המותלים כדי להטיל אימה במלכות ומצד אחר היה עושה באופן שהמשפט לא יחייב אותה מות ויהיה לו התגלות רב באמרו מלך במשפט יעמיד ארץ ועם היות שהיה רצונו לנקום כיון שהמשפט לא חייבה המות הרי הוא מעמיד עצמו על קו הדין ועם זה היה לו שבח ולא גנאי כי אין ספק אם השופטים יצילוה לא היה כי אם אחרי הראותם פנים שלא עשתה דבר נגד כבוד המלך ולפי זה אין בחטא ההוא משפט מות וזו היתה דרכו וכוונתו של אחשורוש ע"פ אותם השלשה טענות שכתבנו למעלה שרמז בשאלתו ליודעי העתים אשר ממוכן סילק וסתר שתים מהם כאמור הנה עתה רצה לסלק גם השלישית ואמר קודם על הנזק שנמשך לכללות העמים והשרים מחטאה של ושתי המלכה שאמנם ימשך הנזק המופלג ההוא אחר זמן שחטאה של ושתי יתפרסם אל הנשים נשי המון העם וזה אומרו כי יצא דבר המלכה ע"כ הנשים כי נשי העמים לא היו במשתה ושתי אבל האנשים ר"ל המון העם היו במשתה אחשורוש כאמור לכל העם הנמצאים בשושן ולפי זה לא נאמר באמרן לשון נקבה לפי שסב אל האנשים שהיו במשתה ורא"ו ענין ושתי שהם יספרו לנשותיהם וע"י כן יצא דבר המלכה ע"כ הנשים. ועל מה שרמז אחשורוש שהיא בת מלך באמרו המלכה ושתי כדי למעט ענשה השיב ממוכן שהנשים ר"ל נשי העמים לא יאמרו המלכה ושתי כמו שאמר אחשורוש אבל יאמרו ושתי המלכה ואינ' מבחינת שנשים בין אם קדם לה מלכות מצד אביה או לא קדם באופן שטענת אחשורוש לא תועיל וגם טענתו באמר שהציווי ע"י הסריסים או על אותו הדבר שאמר ביחוד לסריסים כמו שביארנו למעלה אמר ג"כ ממוכן שלא תועיל כלל כל הטענה ההיא לפי שנשי העמים לא יאמרו המלך אחשורוש אמר ביד הסריסים להביא וכו' אבל יאמרו המלך אחשורוש אמר להביא ואחר שסתר כל טענות אחשורוש הנה הפליג בטענות לומר שדרכו של אחשורוש שחפש לעשות המשפט ע"פ יודעי העתים שיראו אם הדבר שייך אליהם או ליודעי דת ודין וא"כ שיפסקו הדין שלא בפניו אינגו נכון וכוונתו מפורסמת היותה להאריך הענין שלא לעשות משפט. הרון לכן הוסיף ממוכן להכריח שהדבר צריך נהן ומהירות מופלג ואמר.

(יח) והיום הזה תאמרנה. יש לדקדק שלא נאמר מה שיאמרו והרב הר"א בן עזרא פירש ואמר היום הזה יהיה אמור מפני דוחקו שלא נאמר מה שיאמרו לכן פירש שהיום עצמו יהיה אמור אבל לפי דרכנו אין דוחק כלל שלפי שממוכן הקדים לומר שנשי העמים יאמרו המלך אמר להביא את ושתי וכו' ואמר שהנשים ההם לא יאמרו כן עד שיגלה סוד דבר המלכה אליהם מפי בעליהם שהיו במשתה כי הם לא היו במשתה ושתי ולכך אמר שכאשר יצא הדבר אל נשי העם הנה יבזו בעליהן בעיניהן באופן שהנזק הנמשך לעמים אינגו רק עד שיגלה הסוד לנשותיהם אבל נשי השרים שהם בעצמם היו במשתה ושתי והם בעצמם ראו ושמעו שושתי מיאנה ללכת הנה הנזק הנמשך לשרים יהיה באותו יום. בעצמו לא יתאחר כלל אבל באותו יום בעצמו יאמרו נשי השרים לבעליהן מה שיאמרו נשי העמים לאחר זמן כלומר נשי המון העם יאמרו לבעליהן המלך אמר להביא את ושתי כשיגלה הסוד אליהם שידעו דבר ושתי וטעם כי יצא כמו כי תצא שפירושו כאשר יצא והנה אז יאמרו לבעליהן כן מה שאין כן נשי השרים לפי שבאותו היום בעצמו יאמרו הם לבעליהם המלך אמר וכו' לפי שהם נשי השרים הם בעצמם היו שם ושמעו הדבר וזה אומרו והיום הזה

שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ יט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ ל. ד. ג׳
טוֹב יֵצֵא דְבַר־מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי פָרַס־ ח׳
וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא וַשְׁתִּי לִפְנֵי יג׳ מ״ל ככתו׳
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ ל׳ ג׳
הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃ כ וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־ ג׳ ח׳. ג׳
יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים ג׳

מלכא ומן יכול לסוברא כמיסת חוך דין ורגיז: יט אין קדם
מלכא שפיר יפוק פתגם גזירת מלכותא מן קדמוי ויתכתב
בגזרין דפרסאי ומדאי ולא יתבטל הדא גזירתא די לא תעול
ושתי קדם מלכא ומן בתר דתיתי קדם מלכא יגזור מלכא ויעדי
ית רישה ומלכותה יתן מלכא לחברתה דשפירא מנה: כ וישתמע
פתגם גזירת מלכא די יעביד בכל מלכותיה ארום גזרתיה
רבא היא ומן בתר כן כל נשיא יתנון רבו ויקר למריהון למן

מלפניו ח׳ וסי׳ וצרעת נעמן תדבק. ואלישע ישב בביתו. חילו מלפניו כל הארץ דד״ת. והאלהים עשה שיראו. אשר יראו מלפניו. אם על המלך טוב יצא. ואת פתשגן כתב הדת. וזרעות השטף ישטפו לפניו וישברו: ונשמע ג׳ חד קמץ וב׳ פתחין וסי׳ כל אשר דבר ה׳ נעשה. ונשמע קולו בבאו אל הקדש. ונשמע פתגם המלך. קדמא קמץ:

תולדות אהרן ויאמר ממוכן. מגלה יב:

רשי

קצר: וכדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) דבר מלכות. גזרת מלכות של נקמה שצוה להורגה: ויכתב בדתי פרס ומדי. בספרי חוק ומנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את

אבן עזרא

וכדי בזיון. ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו: (יט) ולא יעבר. שלא יסור זה החוק: לרעותה. הוי״ו תחת יו״ד רעיתי שהוא תחת ה״א תחת השורש: (כ) פתגם. כמו דבר וכן בקהלת ובארמית: כי רבה. אע״פ שהיא רבה כמו

יוסף לקח

הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה ואמר ממוכן כל זה כדי להכריח שאין הדבר צריך בשם לפי שבאוהו יוס בעצמו ימשך הנזק ואין זה ענין להאריך משפטה. כלל ולהעריך הדין לפני יודעי עתים או יודעי דת ודין כי אין הזמן מספיק ורצה עוד ממוכן לגלות למלך שהם הבינו שאין רצון המלך לנקום נקמתו שאם היה רצונו כן היה עושה דין נחוץ ומשפט חרוץ. ואמר:

(יט) אם על המלך טוב. הנה ביאר ממוכן שהבינו שאין רצונו של המלך לנקום נקמתו ושרוצה להעביר ולמחול ולכן אמר לו אם הדבר הוא בלב כמו שאתה אומר בפה שטוב בעיניך לנקום. א״כ לא תאריך הדבר ע״פ יודעי העתים אבל יצא דבר המלכות מלפניו ר״ל דין נחוץ ומשפט חרוץ ואם תאמר שהדת היה שדבר המלך צריך להיות מסודר לפני יודעי העתים הנה בידך הוא שתעשה חוק חדש והבטל החוק ההוא ומעתה יעשה חוק שיוכל המלך לעשות משפט חרוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים וזה החוק החדש יכתב בדתי פרס ומדי שהמלך לא יצטרך להמלך ביודעי העתים כי אין דרך לומר שיכתב מעשה ושתי בספרי הדתות אבל המעשיות והמקרים נכתבים בספרי דברי הימים כמעשה בגתנא ותרש וכל המגלה הזאת אבל ודאי חוק חדש זה דרכו להכתב בספרי הדתות ועוד ידמה לומר לפי דרכנו זה שהומרו יצא דבר מלכות מלפנינו הוא כפי מה שפרשנו למעלה שאם מלך נגזר מזה שצריך להמלך ולקחת העצה מכל חכמיו ויועציו וזה אמר ממוכן יצא זה דבר כמלכה וקבלת עצה מלפניו ויהיה מעתה חוק חדש והנה ממוכן ברצותו במפלת והשפלת ושתי ומיתתה הרחה מקום למלך אחשורוש שע״י עשייתו דין נחוץ בושתי תגדל מעלתו יתר שאת על כל המלכים כי כל המלכים אשר קדמוהו לא היה בידם כח וממשלה לעשות דין נחוץ. כי אם ע״פ יודעי העתים כמו שנאמר כי כן דבר המלך וגו׳ ושוא יהיה כח בידו לעשות משפט נחוץ אחרי בא לידו דין כזה שנוגע לכל העמים והשרים ואי אפשר לעשותו אלא בנהילה רבה כמו שהכריח ממוכן בטענותיו ולהיות ממוכן נקרא כן על שם היותו ממוכן ומזומן להלין בעד כללות העם ולדרוש זכותם כמורשה שלהם לכך היה ספק בידו לתת רשות להעשות החוק החדש ההוא שיוכל לעשות המלך דין נחוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים וזהו שנאמר אחר הדברים האלה גידל המלך את המן רוצה לומר אחר שעשה דין נחוץ לושתי מבלתי היותו נמלך וגם עשה דין נחוץ לבגתנא ותרש הנה ראה שנתקיים החוק החדש שעם היות שנכתב החוק החדש ההוא בדתי פרס ומדי עם כ״ז מעשה רב שלא פיקפק בו כלל וזה אומרו אחר הדברים האלה שעשה אלו שני דברים בלתי היותו נמלך גידל את המן תחת שהמן גידלו ע״כ המלכים שקדמו לו גם הוא גדלו ונישאו ע״כ השרים אשר אתו ולכך לא הוצרך לפרסם הטעם שגדלו ואחר שכן גדלו הנה לא היה עוד בתשמרת האלה בעד כללות העם וקראו בשם הענין שלו שהוא המן. ואומרו יצא דבר מלכות מלפניו רצה לסלק ולסתור מחשבת המלך שקדמה שיפסק הדין שלא בפניו לכן אמר מלפניו. ואומרו ולא יעבור אשר לא תבוא ושתי לפני המלך הנה כאן הפריז שמדה למהר הענין עד שאמר שלא יעבור העת ההיא כלל ואמר עוד כי הנה אחשורוש צוה שתבוא בכתר מלכות ועתה שנגזר דינה למות אי אפשר להביאה בכתר מלכות כאשר צוה המלך לכן אמר לא יעבור שלא תבוא ושתי בלתי כתר מלכות כלומר כיון שאי אפשר לקיים דבר המלך מכל וכל לפחות כך בלתי כתר לא יעבור שלא תבוא ואמר ממוכן כן שלפי הטענה שטען שנשי העמים יאמרו לבעליהן המלך אחשורוש אמר להביא וכו׳ הנה אין מיתת ושתי תקנה לזה שהרי ידוע הוא שאשם מהמון העם ואפי׳ מהשרים שתמהן לעשות רצון בעלה לא בעבור זה שתחייב מיתה א״כ לעולם יאמרו נשי העם המלך אמר להביא את ושתי ולא באה ואם המית אותה הוא בעבור היותו מלך אבל עכ״ז נאמר ושתי ולא באה לכן אמר ממוכן ולא יעבור שלא תבוא כדי שלא יאמרו הנשים ולא באה ולכך לא חשש לפרסם מיתתה כלל ואומרו ומלכותה יתן המלך נמשך אל מה שאמר שתבוא ושתי בלתי כתר מלכות ובלתי מלכות כלל ולא אמר שהכתר מלכות יתן המלך אבל אמר ומלכותה כלומר אותו זדון לבבה שיש לה לומר שהיא בת מלך ושהמלכות שלה הנה תבוא בשם ושתי לבד ומלכותה שהיא אומרת שהוא ירושת אבותיה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה והנה יש לדקדק שמלת רעותה תורה על הדמיון והשיווי ומלת הטובה ממנה תורה על תוספת טובה לא על השיווי לכן נראה שאומרו הטובה ממנה פירושו כמו כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו שר״ל ממנה בעצמה כך ג״כ אמר המן כנה זאת כל זדון לבה וגובה רוחה הוא יחם זולתה והנה עתה תתן מלכותה לרעותה אשר כמוה ולא תהיה טובה מחמת זולתה אלא מחמת עצמה שאין יחום כיחום עצמו. ולא אמר ממוכן שיתן מלכותה לרעותה כמייעץ למלך שזו היתה עצה אשר לא נשאל עליה אבל דרך תפלה או אסטגניכות אמר כן ולכן אמר יתן המלך ולא אמר תן כלומר עתיד להיות כן. ותועלת הכתוב הזה בענין פרסום הנס מבואר מאוד שהמן הוא בעצמו נתן הכח והממשלה לאחשורוש לעשות דין נחוץ מבלתי היותו נמלך ביועציו שאם לא היה ביד אחשורוש הכח ההוא הנה כאשר אמר חרבונה גם הנה העץ לא היה אפשר למלך לעשות לו דין נחוץ ולומר תלוהו עליו מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים ואפשר קרוב שיהיה ניצול והנה גזרת המן על אבוד היהודים אחר היותה נדרשת מאת יועץ המלך והמלך הסכים הנה היתה קיימת מבלעדי החוק החדש אבל מה שגזר אחשורוש על אבוד ישראל הלילה שלא היה ע״פ יועץ אם לא היה החוק החדש שנכתב בספרי הדתות לא היה לו לאחשורוש כח לעשותה לכן אמרו לולא אגרות ראשונות פליטה לא היתה ח״ו ואחר שהשלים ממוכן לומר גזרת ושתי גילה למלך שאם יעשה כמחשבתו אשר חשב לעשות עליה אפי׳ שהעבירו למסור הדבר ליודעי העתים גילה שהדברים מוכנים שהוא רוצה להעביר ולמחול ולא יהיה עוד דבירו חשוב בעיני הנכנסים תחתיו ואם יעשה כפי עצתו לעשות דין נחוץ מלבד שידחיק אותם הנזקים הנמשכים המופלגים שסיפר עוד ימשך גם תועלת מופלג שדבר המלך יהיה יקר גדול וחשוב מאוד ובוש אדם לא ימלאנו לבו לעבור על מצותו וזה אומרו:

(כ) ונשמע פתגם המלך. אין הכונה שישמע מעשה ושתי כי זה אין ספק אחרי שנכתב לכל שישמע אלא ודאי נראה כמו שכבר פירשנו שלא נכתב בספרי הדתות המעשה שהיה שאין דרך לכתוב המעשים בספרי הדתות ועוד אם מה שאמר ממוכן ויכתב בדתי פרס ומדי הוא מעשה ושתי כדי שהנשים יתנו יקר לבעליהן א״כ כיון שאמר לענין הנזק הנמשך שימשך לכל מדינות המלכות כמו שנאמר כי ע״כ השרים וע״כ העמים אשר בכל מדינות המלך הרי נ״כ לענין התרופה שהוא הודעת מעשה ושתי ואשר נגזר עליה היה ראויה שיכתב אל כל מדינות המלך לא אל פרס ומדי לבד כי בכל מקום שיתפשט הנגע צריך שיתפשט הצרי לרפואתה אמנם לפי דרכנו יתיישב שאחר היות התחלה מלכות אחשורוש פרס ומדי ואח״כ כבש כל הממלכות הנה נכנסו על כרחם תחת ספרי הדתות אשר לפרס ומדי ולפי זה החוק החדש הזה שחדש ממוכן לא הוצרך לכתבו אלא בספרי דתי פרס ומדי שכל מה שנכתב בספרי דתי פרס ומדי הוא קיים ושריר לכל שאר הממלכות ואם כן אומרו עתה ונשמע פתגם המלך אין פירושו שישמע מה שעשה לושתי אבל פירושו שכל דבר המלך שיעשה ויגזור בכל מלכותו יהיה מקובל ונשמע לכל העם ויהיה דבורו של מלך יקר גדול וחשוב מאוד וזה אומרו לספר התועלות המופלגות הנמשכות בקיום עצתו שיותם נשים כהלכתן ראשונה דלא מבעי שהנשים לא יבזו את בעליהן אבל אדרבה יתנו יקר לבעליהן וכן שדבור המלך יהיה יקר מאוד וגדול ואמר ונשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא והנשים יתנו יקר לבעליהן ואמר למגדול ועד קטן אין פירושו שכל הנשים יתנו יקר לבעליהן הן שר גדול או נושא שכל שאין בזה חדוש כלל דפשוט הוא שאשת מלך כמלך ואשת נושא שכל כנושא שכל מין עם מינו הוא ורז״ל אמרו אשת חבר הרי היא כחבר אבל ענין אומרו למגדול ועד קטן שב אל ענין ושתי שלהיותה בת מלך היתה מחשבת עצמה גדולה מבעלה וחשובה ממנו אחרי היות אביה מלך גדול בן בנו של נבוכדנצר והוא אחשורוש לא היה בן מלך כאביה לכן אמר ממוכן שהנשים יתנו יקר לבעליהן בין תהיה גדולה וחשובה ממנו ביחום והוא קטן ממנה

וכין

רַבָּא וְעַד זְעֵירָא: כא וּשְׁפַר פִּתְגָמָא קֳדָם מַלְכָּא וְרַבְרְבָנַיָא וַעֲבַד מַלְכָּא כְּפִתְגַם מְמוּכָן: כב וּשְׁלַח פִּטְקִין כְּתִיבָן וַחֲתִימָן בְּעִזְקְתֵיהּ לְכָל פַּלְכֵי מַלְכָּא לְפֶלֶךְ וּפֶלֶךְ כְּמִכְתַּב רוּשְׁמֵיהּ וּלְוַת עַמָּא וְעַמָּא כְּמַמְלַל לִישָּׁנֵיהּ קָרֵי וְכֵן אֲמַר אַתּוּן עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא דִּי דַּיְרִין בְּכָל מַמְשַׁלְתִּי אִזְדַּהֲרוּ לְמֶהֱוֵי כָּל גְּבַר מְסָרְבָן עַל אִתְּתֵיהּ

וח׳ בעליהן יִתְּנוּ יְקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן׃ כא וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר י״א בכתו׳ מְמוּכָן׃ כב וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ ג׳ אֶל־מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ ג׳ כתי׳ סי״ן לִהְיוֹת כָּל־אִישׁ שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ׃

אל כל ואל כל י״ג בכתו׳ ותריסר וסי׳ אמור אל כל עם הארץ. הן ישא איש בשר קדש. אמר אל רחבעם בן שלמה. ולא שמענו אל עבדיך. ממכון שבתו השגיח. היוצר יחד לבם המבין. אז לא אבוש בהביטי. אבן חן השחד בעיני בעליו. כי מי אשר יבחר. וישלח ספרים אל כל מדינות. ונשלוח ספרים ביד הרצים. ויכתב מרדכי את הדברים. וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע:

תולדות אהרן יתנו יקר. שם: שורר בביתו. שם יב:

אבן עזרא

כי עם קשה עורף הוא: יתנו יקר. שב אל מלת כל איש: (כב) שורר בביתו. מושל באשתו. ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון אחרת. ויש

רשי

בעלה: אשר לא תבא ושתי. ולכך נהרגה: (כב) ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו

יוסף לקח

ובין יהיה גדול ממנה לא יבדילו אחרי ראותם שעם היות ושתי חשובה ביחוסו ממנו ועכ״ז הוצרכה לקיים דבורו ולבוא כאשר ביארנו:

(כא) **וייטב** הדבר בעיני המלך והשרים. הנה אחר שראה המלך שבעצת ממוכן הוא מתגדל יותר ע״כ המלכים אשר קדמוהו הנה היה טוב בעיניו מאד ובזה דרכנו יתיישב אמרו וישב אבל לא יתכן לומר שהיה טוב בעיניו להרוג את ושתי שאפילו שהשר או השופט יהרוג ויחייב מיתה לאיש ע״פ הדין אין הפועל ההוא טוב בעיניו כ״ש עצמו כשהאדם עושה כן לכבודו וכמו שאמר החכם ענוש לצדיק לא טוב ואמרו ויעש כדבר ממוכן ולא אמר ויעש כן כמו שנאמר בעצת נערי המלך וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן לפי שבעצת ממוכן קדמה למלך מחשבה סותרת העצה ההיא כמו שביארנו שהיה רצונו להפוה עליה ולכך אמר ויעש כדבר ממוכן כלומר ולא כמחשבתו אבל כעצת הנערים שלא קדמה לו מחשבה היפך עצתם לכך לא נאמר ויעש כעצת הנערים אבל אמר ויעש כן:

(כב) **וישלח** ספרים. אין זה שליחות הספרים מה שאמר ממוכן ויכתב בדתי פרס ומדי שאם היה זה כבר היה נכלל באומרו ויעש כדבר ממוכן וכמו שלא פירש כל פרט ופרט כך ג״כ לא היה צריך לפרש שליחות הכתבים ועוד שממוכן לא אמר אלא בדתי פרס ומדי ואלו הם ספרים ששלח ועוד שממוכן לא אמר אלא פרס ומדי וכאן נאמר בכל מדינות המלך אבל זה שליחות הספרים עשה אחשורוש נוסף על עצת ממוכן ויש לדקדק בכמה ספיקות יפלו בכתוב הזה ראשונה אם היה זה תורף הספרים בלי מגרעת ותוספת להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו הנה היה זר מאד שיכתבו מן המלכות גזירה שיהיה כל איש שורר בביתו והלא אחר היות הדבר ע״פ גזרה א״כ אינו שורר בביתו שהרי קודם הגזרה היה בידו להשתרר על ביתו או למחול ועתה יהיה כפי הגזרה הזאת מחויב שישתרר ועוד אחר שלא כתבו תוך הספרים הללו זולתי תורף הדברים האלה לא ידעו ולא יבינו מה זאת ועל מה זאת. ועוד יש לדקדק מה ענין הדבור לענין ושתי עד שגזר שכל איש יהיה מדבר כלשון עמו. לכן יראה דודאי אם לא היה כתוב בספרים הללו רק להיות כל איש שורר בביתו וכו׳. הנה הוא הדבר בלתי מתיישב אל השכל כלל אם לא שכתב ג״כ בהם כל מעשה ושתי וכל מה שנגזר עליה ותהיה הגזירה על הנשים שלא יסרבו וימאנו לעשות מצות בעליהן כמו שעשת׳ ושתי ועל דרך זה יתכן לומר שהכתוב שאמר זה סוף ענין הכתוב הזה וביאורו שאחשורוש בעת החימה והכעס לא כתב בספרים ההם רק הדברים ההם לבד בלי תוספת וגרעון אמנם אחר כן ששככה חמתו ראה שאותם הספרים כמות שהם הדברים לבד בלתי שיכתב בהם כל מעשה ושתי ומה שנגזר עליה אין להם שורש וענין לגזור להיות כל איש שורר בביתו בלתי שקרה שום מקרה ולכך כאשר חמתו שככה כתב אחרי אותם הדברים כל מה שעשתה ושתי ומה שנגזר הוא עליה לסבתה וזה אומרו אחר הדברים האלה כשוך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי רוצה לומר שאחר כותבו להיות כל איש שורר בביתו הזכיר את ושתי ואת אשר עשתה ושאשר נגזר הוא עליה ולסבתה ולפי פירוש זה יהיה אומרו להיות כל איש שורר בביתו ר״ל באשתו כמו שאחז״ל שורי סדי וביתי אשתי ואומרו ומדבר כלשון עמו ידמה לומר לפי פירוש זה שאחשורוש היה מדבר עתה בלשון כשדי לכבדה ולכך גזר שיהיה כל איש מדבר כלשון עמו להשפיל גאון האשה וזדון לבבה האמנם כי כן אין הדעת סובלת שמלך יגזור במלכותו במה שבין איש לאשתו כי מה יוכל לחייב ולהכריח המלכות יותר על מה שיחייב הטבע האנושי שהוא ימשול בה ומהר״ס ערמאה ז״ל מפני דוחקו פירש שלא היה תוף הכתבים להיות כל איש שורר בביתו אבל הכתיב להם כל מה שקרה עם ושתי ואת אשר נגזר עליה וכתב הספרים בכתב עם ועם כלשונו כי זה עשה לשתי תכליות כי הנה מה שספר בכתבים עונש ושתי על העתהה ימשך להיות כל איש שורר בביתו ומ״ש אל עם ועם כלשונו ימשך שיהיה כל איש מדבר כלשון עמו שאם היה כותב לכולם לשון א׳ ימשך שיהיו מהפכים עליו כדי להבין עכ״ל מהר״ס ערמאה ז״ל ולא הבנתי דבריו ז״ל למה יתהפכו להבין וכי זה חדש הוא הלא כל מלך בלשון עצמו כותב ובלשון עצמו כותבין לו כמ״ש כשכתבו לו שטנה על יושבי ירושלים כתוב ארמית ומתורגם ארמית ובלותו לשון עצמו השיב להם ולא חששו להתהפכות זה ועוד לפי פירושו זה שכתב

מהר״מ מה הוצרך לתת טעם למה הכתיב מעשה ושתי והודיע שהוא הטעם כדי שיהיה כל איש שורר ושכותב המגלה כתב כן להודיענו הטעם והלא ממוכן בקול כרוזא קרא ואומר וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן ומה צורך לכותב המגלה להודיענו זה ועוד מה לו להזכיר התועלת הנמשך מהיותו כותב בלשון עם ועם לענין מבוכת ושתי אל לענין פרסום הנס ועוד כל האגרות שכתב אחשורוש עד היום ההוא בזיזא לשון כתבם והם לעולם היה כותב כלשון עם ועם מה חידש לנו לומר שבכתבים האלה עשה כן הלא העולם כמנהגו נוהג ואם עד היום ההוא היה כותב בלשון עצמו היאך לא חשש להתהפכות לכך ידמה לומר דבר מן דין ומן דין ושהכתבים הללו לא היה כתיב בהם זולתי החוק החדש שנכתב ע״י עצת המן בדתי פרס ומדי והנה המלך רצה להודיע החוק החדש הזה שהמלך יכול לעשות דין נחוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים ולכן נאמר קודם וייטב בעיני המלך ויעש כדבר ממוכן שהוא אמר בעצמו שיכתב בדתי פרס ומדי ואח״כ אמר וישלח המלך ספרים וכו׳ שזה עשה המלך מעצמו נוסף על עצת ממוכן שכל אותו החוב בעצמו שנכתב בספרי הדתות לפרס ומדי הנה הודיעו לכל מדינות מלכותו שכיון שתכלית הענין הוא שיהיה דבר המלך גדול ויקר בעיני כל עמו ולא ימצא איש שימלא את לבו וימר דברו א״כ יאות להודיע לכל מדינות מלכותו שכן נכתב בספרי הדתות לפרס ומדי ולא היה בספרים הללו ששלח המלך זולתי הודעת החוק החדש ובהיות שכל סיפור המגלה הזאת הנה הוא התכלית פרסום הנס הגדול הזה שהיה מאתו ית׳ עד שמתחילת הספור הזה הודיע היות המלך הזה אחר שכבש הממלכו׳ הללו מתנהג עמהם בנחת כדי שיתקיים המלכות בידו עד שמתחת זה עשה המשתה המופלג ההוא כדי לרצות כולם ויסד ע״כ רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש ועד״ז הודיענו פה ג״כ שעם היות נוהג שבעולם שכל מלך כותב כלשון עצמו הנה זה המלך כאשר זכה להיות כל הממלכות ההם כבושים תחתיו וראה שאין קושי לנכבש כי אם להיותו כבוש תחת מלך אשר איננו מלשונו כמו שנאמר בתוכחות גוי אשר לא תדע לשונו והנה תיכף כאשר כבש הממלכות ההם עשה המשתה ההוא לסבת הוספת הכסא בשושן כמו שביארנו שם במקומו וקרה המקרה הזה מענין ושתי ונעשה החוק החדש הזה לגדלו יותר על המלכים שקדמוהו ורוצה להודיע לכל הממלכות שכבש וכדי שיהיו דבריו אהובים ומקובלים הנה כתב אל מדינה ומדינה ככתבה כי זו היתה גזרה ראשונה ששלח לממלכות ההם מעת שכבשם ונתן טעם למה כתב למדינות ולעמים ככתבם וכלשונם ולא בלשון עצמו ואמר שהיה הטעם כדי שהנכבשי׳ תחת ממשלתו לא יגיע אליהם מן הצער ההוא המגיע לכל כבוש תחת זולתו שאינו יודע לשונו שהנוהג שבעולם כשמדינה אחת נכבשת תחת מלך או מושל שאינו מלשונם הנה כל המדינ׳ ההיא ישתדלו בכל עוז ללמוד לשון המלך שכבש אותם וללמדו לבניהם לפי שאנשי המלך אשר ישלח במקום ההוא או במדינה ההיא וכן השופטים והשרים עושי המלאכה אשר למלך כולם הם אנשי המלך מלשונו ותושבי המדינה לא יוכלו להגיע אל מבוקשם מהם אם לא בידיעת לשונם וכן להיותם טוענים ומסדרים טענותיהם לפני השופטים ההם יחויב להם ידיעת לשונם ואמנם המלך אחשורוש כבר ביארנו שאם היות שכבש כל המדינות ההם הניח כל שר ושר משתרר על מדינתו כמקדם ולא רצה זולתי הכסא יגדל כמו שפירשנו באומרו ושרי המדינות לפניו שפירושו שעשה המשתה להותם שהיו שרים על המדינו׳ לפני היות הוא מלך באופן שנתבאר שגם אחר היותו מלך היו הם שרים על המדינות כבתחלה וכמו שכותב המגילה רצה להודיענו הנהגת המלך הזה בעשייתו רצון איש ואיש כן הודיענו שכאשר הודיע לממלכות ענין החוק החדש רצה וכתב להם ככתבם וכלשונם כדי שכל שר שהוא שר על המדינה יהיה שורר בביתו ומדבר כלשון עמו ולא יחויב להשתדל בלימודו ולימוד בניו לשון המלך שכבש אותם. והתועלת כל זה הסיפור מחכמת אחשורוש והנהגתו הנבחרת הוא להודיע ולפרסם שהגלגל׳ הזאת היתה מאתו ית׳ כי אין ספק אם יסופר שהיה מלך אחד ועשה משתה לעבדי׳ ורצה שאשתו תבוא להראו׳ יפיה לפניהם ולפי שלא באה הרג אותה ועוד יספר שלקח אשה אחרת שלא ידע בת מי היא ושהיה לו משנה אהוב מאוד עד שאל ממנו להרוג עם אחד ורצה לתת לו עשרת אלפים ככר כסף והיתה כ״כ אהבתו אותו שנתן לו הכסף והעם ובאה אח״כ אשתו ובקשה ממנו ולבקשתה הרג האוהב ותלה אותו ואת בניו על העץ והניח לאהבתה שבני עמה יהרגו במלכותו פ׳ אלף איש זה ודאי אם יסופר המעשה

ב א אַחַר֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה כְּשֹׁ֕ךְ חֲמַ֖ת הַמֶּ֣לֶךְ
אֲחַשְׁוֵר֑וֹשׁ זָכַ֤ר אֶת־וַשְׁתִּי֙ וְאֵ֣ת אֲשֶׁר־עָשָׂ֔תָה וְאֵ֥ת
אֲשֶׁר־נִגְזַ֖ר עָלֶֽיהָ׃ ב וַיֹּאמְר֥וּ נַעֲרֵֽי־הַמֶּ֖לֶךְ מְשָׁרְתָ֑יו
יְבַקְשׁ֥וּ לַמֶּ֛לֶךְ נְעָר֥וֹת בְּתוּל֖וֹת טוֹב֥וֹת מַרְאֶֽה׃
ג וְיַפְקֵ֨ד הַמֶּ֥לֶךְ פְּקִידִים֮ בְּכָל־מְדִינ֣וֹת מַלְכוּתוֹ֒
וְיִקְבְּצ֣וּ אֶת־כָּל־נַעֲרָֽה־בְ֠תוּלָה טוֹבַ֨ת מַרְאֶ֜ה אֶל־
שׁוּשַׁ֤ן הַבִּירָה֙ אֶל־בֵּ֣ית הַנָּשִׁ֔ים אֶל־יַ֥ד הֵגֶ֛א סְרִ֥יס

וּכְפִי דְהָ לְמֶהֱוֵי מְמַלְּלָא כְּלִישַׁן גַּבְרָא וּכְמַמְלַל עַמֵּיהּ׃ א בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין כַּד פָּח וְאִשְׁתְּדַךְ מְרָוַת חַמְרֵיהּ וְכַד נָח תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ שָׁרֵי לְמִדְכַּר יָת וַשְׁתִּי מִתִּיבָן רַבְרְבָנוֹי וְכֵן אָמְרִין הֲלָא אַתְּ הוּא דְחַיֵּיבְתָּ עֲלַהּ דִּין דִּקְטוֹל עַל מָה דַעֲבָדַת אֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא אֲנָא לָא גְזָרִית לְמִקְטְלַהּ אֱלָהֵן דִּי תֵיעוֹל קֳדָמַי וְלָא עָלַת וּפְקָדִית לְמֶעְדֵּי מִנַּהּ מַלְכוּתָא אָמְרוּ לֵיהּ לָא הָכִי אֱלָהֵן דִּין דִּקְטוֹל גְּזַרְתְּ עֲלַהּ בְּעֵטַת שִׁבְעָה רַבְרְבָנַיָּא מִן יַד תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְגָזְרֵי לְמֶהֱוֵי צְלִיבָן שִׁבְעָא רַבְרְבָנַיָּא עַל צְלִיבָא׃ ב וַאֲמַרוּ עוּלֵמֵי דְמַלְכָּא מְשׁוּמְשָׁנוֹי יִבְעוֹן לְצָרוֹךְ מַלְכָּא עוּלֵמָן בְּתוּלְתָּן שַׁפִּירָן דְּחֵיזוּ׃ ג וִימַנֵּי מַלְכָּא אַפִּיטְרוֹפִין בְּכָל פַּלְכֵי מַלְכוּתֵיהּ וְיִכְנְשׁוּן יָת כָּל עוּלֵימְתָא בְּתוּלְתָּא שַׁפִּירַת חֵיזוּ לְשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא לְבֵית נְשַׁיָּא דִּי תַמָּן דִּימוּסָן וּבְגַוָּאן דִּי תַמָּן מִתְמַנֵּי הֵגֶא רַב

ב' ר"פ. ל' ס'. ג' כס'. כ' מ"ל דמ"ל. ד' כ' מ"ל. ו"ב' הס'. כ'. ל'

פקידים ד' ב' מ"ל וב' חסר יו"ד קדמא וסי' יעשה פרעה ויפקד. ה' נחנך כהן תחת יהוידע. פקידים מיד כנניהו. ויפקד המלך פקידים ב' בתראי מ"ל דמ"ל :

תולדות אהרן כשוך חמת . שם : ויפקד המלך . שם :

רשי

אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר : (כג) ויפקד המלך פקידים . לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו : זכר את ושתי . את יפיה

אבן עזרא

אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך : (א) כשוך . שם הפועל מפעלי הכפל : זכר את ושתי . בפה ויתכן שזכר את יופיה ע"כ וי"ו ואת אשר עשתה : נגזר . מגזרת בין הגזרים : (ג) יבקשו . בוח הע"ן ורואי להדגש

יוסף לקח

המעשה הזה לפני כל חכם לב יגזור אומר שזה המלך היה איש משתגע שוטה מוחלט לכך כותב האגרת והמגילה הזאת רצה להודיענו גודל חכמת המלך הזה והנהגתו בהשכל אמנם מוליך יועצים שולל ודעתם ישכל ממנו היתה זאת הן להביא את עמו בצרה ההיא והן להצילם כדי להודיעם שבהיותם בארץ אויביהם לא געלם לכלותם ושאחשורוש עם היות שלענין ההצלה הזאת הוא נראה בכל הנהגתו כאיש משתגע שאין הדברים כן אבל שכל הנהגותיו ודרכיו במלכותו היו בדעת ותבונה כעצת הזקנים לרחבעם שאמרו לו אם היום תהיה עבד לעם הזה מלוך תמלוך עליהם כן היה זה אחשורוש מכבד כל השרים הכבושים תחת ידו עד שכל שרי המדינות שהיו שרים לפני כובשו המדינות היניחם על גדולתם וממשלתם כמו שביארנו ולא עוד אלא שהודיענו שלא רצה לכתוב להם לא ככתב עצמו ולא כלשון עצמו בהודעת החק החדש הזה שהיא היתה גזרה ראשונה שלח לשרי המדינות אחרי שכבשם והושיב כסאו בשושן כאמור וזהו שנאמר שאחר שממוכן נתן העצה להעשות החק החדש ההוא ואמר שיכתב בדתי פרס ומדי והמלך ישרה בעיניו עצתו ועשה כן עוד רצה להודיע החק החדש הזה לכל שרי המדינות ולכבדם כדי שיהא כל אחד מן השרים שורר במדינתו ולא יצטרך ללמוד כתבו ולשונו של אחשורוש כמנהג לכל הנכבשים תחת זולתם לכן כתב להם ככתבם וכלשונם באופן שאומרו להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו אינו אלא נתינת טעם על שלא כתב בכתב עצמו ובלשון עצמו וכל זה להודיע רוב חכמתו והנהגתו בדעת ובהשכל בכל ענייניו שאם היה פירוש כל איש מדבר כלשון עמו שב אל כל פרט מפרטי האישים לא היה לו לומר אלא להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשונו ומאי כלשון עמו אמנם כאשר ישוב אל שרי המדינות שידברו כלשון עמם כמו שביארנו יתיישב הענין . ומה שנאמר פה וישלח ספרים ולא נאמר ויקראו סופרי המלך כמו שנאמר באגרות המן וכן באגרות מרדכי לפי שבאותם האגרות שהיה להם לכתוב כל אשר צוה המן או מרדכי הנה היה צריך שיקראו סופרי המלך ממקום משמרתם אל מקום אשר המן או מרדכי שם לכתוב כאשר יצוו אבל באגרות הללו שהמלך בעצמו הוא שהכתיב הנה הסופרים במקום משמרתם עומדים וכותבים גם לא נאמר באגרות הללו היותם נכתבים אל השרים והפחות כמו שנאמר באגרות המן או באגרות מרדכי לפי שבאלו האגרות לא היה בהם רק הודעה על החק החדש שנכתב בדתי פרס ומדי שמסתמא כל דת חק ונימוס חדש שיקבלו עליהם פרס ומדי הרי הוא מקובל לכל שאר המדינות ולא היה צריך רק הודעה לכן נאמר באגרות הללו ששולחו למדינות ולעמים :

ב (א) אחר הדברים האלה וגו' זכר את ושתי . פירושו הזכיר בפה דאם פירושו זכירה בלב מנין ידעו זה הנערים וידמה שלהיות מפורסם הטבע האנושי שכל אדם אשר ישנא לזולתו לא יחפוץ להזכיר שמו בפיו וכן מצינו בשאול כאשר בא לכלל כעס עם דוד אמר מדוע לא בא בן ישי אל הלחם וכן אמר ג"כ כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה וכן אמר גם כן גם לכולכם יתן בן ישי שדות כי על כן לא רצה להזכיר שמו כלל להיות שנאתו מפורסמת אבל קודם שיותה מפורסמת אמר כה תאמרון לדוד ויהונתן שהיה אוהבו השיב לאביו כשאול נשאל דוד עם היות שאביו הזכירו בן ישי וכן ג"כ דוד בשנאתו את שמעי בן גרא אמר ועתה כי בן הימיני הניחו לו ויקלל ולא הזכיר שמו וזה ידוע מטבע הענין כי כן הוא ולכך נאמר פה שנודע לנערים ההם ששכך חמתו של אחשורוש כשראו שהזכיר בפיו שם ושתי . וגם היה מזכיר מעשיה כאדם המספר כך היה עושה פלוני או כך היה אומר פלוני כי יורה זה קירוב דעת וסילוק חימה וכעס וגם לא היה אומר שהוא גזר עליה אבל היה אומר נגזר עליה כי כל זה יורה על היותו הודה על הראשונות כיון שבהיותו מספר מה שעשו לה לא היה אומר שהוא גזר :

(ג) ויאמרו נערי המלך . הן אמת בהיות שהנערים הללו לא דברו כזאת אל המלך עד ראותם ששכך חמתו רוח שכלתנו נראה בהם על דרך אין מרצין לאדם בשעת כעסו אמנם כי כן נראים כל דברי עצתם זאת אמת עצת נערים אשר אין בהם תבונה תחלת אמרם יבקשו למלך נערות טובות מראה ומי לא ידע בכל אלה שלא יבקשו הכעורות וכשאמרו עבדי דוד יבקשו למלך נערה ולא אמרו יפה ועכ"ז נאמר שם ויבקשו למלך נערה יפה בכל ישראל ועם היות שלא היה הכונה ממנה זולתי היותה סוכנת כ"ש כאן שאחשורוש רוצה אותה לאשה ולהמליכה ועל אחת כמה למלך כמוהו שהיותו מתפאר ביופי האשה קרה כל מה שקרה שאין בזה ספק כלל שצריך לבקש לו היפה שביפות וא"כ היה דבורם בזה מחלקי המותר . עוד יש לדקדק בדבריהם אמרם תחלה יבקשו למלך נערות טובות מראה לשון רבים ולענין הקבוץ לא אמרו אלא ויקבצו כל נערה בתולה והל"ל נערות בתולות . עוד יש לדקדק בעצתם זאת שלא הספיק להם לתת לו עצה לקחת יפה ולא כעורה אבל גם נתנו לו עצה שיתקבצו על יד הגי כאלו המלך לא ידע ביד מי יתקבצו ועוד הוסיפו להמשיך עומק עצתם שיתן להם התמרוקין כאלו המלך לא ידע שצריך לתת להם תמרוקיהן וקצה מכולם אמרם והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלוך תחת ושתי כאלו עצה במחשבה שהנערה אשר לא תיטב תמלוך ועל דברי עצתם זאת נאמר וייטב הדבר בעיני המלך כאלו העמיקו עצה הגדילו תושיה אשר היתה נסתרת ונעלמת מעיני המלך והם החכימו לגלותה . אבל אחר ההבטה הנאותה לענין עצתם זאת שנתנו הנערים ההם ימצא באמתות היותם מלאים חכמה עצה וגבורה וראוים לעמוד בהיכלי מלך כי כאשר ראו שהמלך הזכיר את ושתי ואת אשר עשתה הנה הבינו שרצון המלך היה לקחת אשה אבל מיראתו שלא תעשה גם היא כמו שעשתה לו ושתי היה בורח לקחת אשה כי ע"כ הזכיר הוא לנערים את ושתי ואת אשר עשתה באומרו אולי ימצא דרך או עצה לתיקון דבר זה כי היה ירא מאד מקלות דעתה של אשה שאם יקרה לו שנית כאלה הנה אז לא היה מקום לבזיונו כי רב הוא והנערים ההם בהיות בהם רוח עצה רוח בינה חכמה ודעת הסכימו כולם לדעת א' שאפי' שנאמר ויאמרו נערי המלך אין ספק שלא דברו כולם בבת אחת דתרי קלי לא משתמעי כ"ש שאין זה דרך ארץ שידברו רבים לאחד יחד כולם ואפי' להדיוט כ"ש למלך כמוהו אבל ודאי שאחד מהם היה מדבר בהסכמת כולם להורות שמה שאמרו היה אחרי העיון הנמרץ וההבטה המופלגת בעין שכלם בכל חלקי הסותר עד שילתה ונזדקק מפי חבורתם העצה ההיא היעוצה ביניהם . והנה כרופא הרופא המובהק הנכסף ורוצה בריאות החולה אמנם טרם כל יחקור על סבות החולי ההוא וישתדל לסלקם כי בסורם יסור המסובב מהם כן ג"כ פה הנערים הללו בראותם שהמלך ספר להם מה שעשתה ושתי ומה שנגזר עליה ולא כמי שמספר דרך כעס שכבר ראו שהזכיר את ושתי בשם וכבר אמרנו שטבע האיש אשר כועס על זולתו לא יזכיר שמו כלל הנה זה היה להם לאות ולמופת שחמתו שככה ומאחר שראו שחמתו שככה מכל וכל נתבאר להם שאין כונת המלך במה שהיה מספר להם מעשה ושתי וכל אשר עשתה בפרסות כי אם לדעת אם יש אתם צרי הרופא לקלות דעת האשה עד שיוכל לקחת אחרת ולא יקרה לו כמו שקרה לו עם ושתי והם ראו שהמלך הזה היה מתפאר ביופי האשה גם ראו שמה שקרה שושתי מיאנה לעשות מאמר המלך זדון לבה שהיתה להיותה בת מלך גדול עוד ראו שלא השיבה דברי הסריסים להיותם בלתי חשובים בעיניה כפי הטענה שסיפר המלך ליודעי העתים שאמרנו למעלה הנה הנערים הללו לתקנת כל אלה הסבות ולהמציא לו היפה שבכל מלכותו נתועדו ונתייעצו בעיון נמרץ עד שעלתה הסכמת כולם ואמרו יבקשו למלך נערות טובות מראה לא לאפוקי כעורות אמרו כן אבל לאפוקי שלא יביאו אל היחס כלל ובאשר אין מדרך המוסר לומר למלך

פרים דמלכא נטר נשיא ויתגזר למהוי יהב סמתר משחהון: ד ועולמתא די תשפר קדם מלכא תעול למחסן מלכותא חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי: ה גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל למירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבט בנימין הוא שמעי דאקיל ית דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאטמוסי מרדכי ואסתר למיפק מניה וכדו פסק שמעי מלמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטל יתיה: ו די אזל בגלותא מן ירושלם עם גלותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודא די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צדא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל

המלך שמר הנשים ונתון תמרוקיהן: ד והנערה אשר תיטב בעיני המלך תמלך תחת ושתי וייטב הדבר בעיני המלך ויעש כן: ה איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני: ו אשר הגלה מירושלים עם הגלה אשר הגלתה עם יכניה מלך יהודה

ז׳ ג׳ וכתיב כן ג׳ ה׳ מ״ל בליש׳ ל׳חס׳ בליש׳

בעיני קל״ט וסימן נמסר במסרת רבתא בערך עין בס״ד: בן ו׳ בטעם פתחין וסימן נמסר בסדר ויצא ע״ש: מירושלים ה׳ מ״ל וסי׳ נמסר בירמיה סי׳ כ״ו: הגלה ד׳ חסר בליש׳ וסימני׳ ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה. אף היא לגלה הלכה. עם הגלת אשר הגלתה עם יכנית. וישבו תחתיהם עד הגלה:

תולדות אהרן איש יהודי. שם יב יח יט: אשר הגלה מירושלים. שם יג:

אבן עזרא

להדגש ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי: (ג) תמרוקיהן. כמו תמרוק ברע: (ה) איש יהודי. בעבור היות ממלכות יהודה נקרא כן: בשושן הבירה. כי בשער המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון: בן קיש. היה גדול כאבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול

רשי

יפיה ונעלב: תמרוקיהן. הן דברים המלאלאין כמו ומורק ושוטף שמן ערב ומיני בשמים ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר: (ה) איש יהודי. כל שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרוים יהודים בין הגוים ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימן היה כך פשוטו ורבותינו דרשו

יוסף לקח

למלך שיקח אשה מן הפחותות במעלה הנה אמרו דרך חיוב לענין היופי באופן שיובן מעצמו בלא יחוש ליחס ובזה סלקו הסבה אשר היתה לושתי לרומם לבבה וכדי להמציא לו היפה שבכל מלכותו ושלא תמצא אחרת יפה הימנה אמרו עצה נכונה וישרה כי ראו שלהביא כל הבתולות היפות שבכל מדינות מלכותו אפי׳ היה עושה כל עיר שושן בית הנשים לא יכילם ועוד עד שיראה את כולם ויכיר מדותיהם יכלו ימי חייו ולא יספיק לראות כילם וע״כ אמרו שיבקשו למלך בתולות לשון רבים ואח״כ אמרו ויקבצו כל נערה לשון יחיד כי עצתם היתה שיבוקשו כל היפות שבכל מדינה ויפקד המלך פקידים ר״ל שיפקיד אותם ויודיעם רצונו בענין היופי ובענין המדות והפקיד ההוא אשר במדינה ההיא יבחר היות׳ ראויה בעיניו מכולם וכן כל הפקידים אשר בכל מדינה ומדינה ואח״כ יקבצו כל אותם שבחרו הפקידים ויביאום למלך אל שושן באופן שלא היו שם יתר על קכ״ז בתולות ולענין שראו שושתי לא היו הסריסים סריסי המלך חשובים בעיניה לכלום מלאו חקיה ותרופה ואמרו שכל הבתולות האלה ינתנו אל יד הגי ונתן הטעם לפי שאין מן הגאות לתת הנשים אלא ביד שומר הנשים והם היו רוצים בעצתם שאלו הבתולות יתקבלו תחת יד סריסי המלך כדי שתהיה אימת סריסי המלך עליהם ולא יהיה הסרים פחות בעיני המלכה כמו שהיה בענין ושתי והנה לא היה שם איש שהיו לו שני תוארים הללו דהיינו שומר הנשים וסרים המלך זולתי הגי לכן אמרו שיתקבלו אל יד הגי שהוא שומר הנשים והוא סרים המלך ולפי זה נאמרו התוארים הללו בהגי שכבר היה מספיק אומרם שינתנו אל יד הגי וכבר היה יודע המלך תואריו ומשמרותיו אשר היה ממונה עליהם אבל הוצרכו לומר התוארים הללו להיותם ענין לעצתם כמו שאמרנו. עוד העמיקו בעצתם כדי שתהיה אימת הסריסים עליהם שגם נתינת התמרוקים תהיה על ידם ועוד שימשך תועלת בהיות נתינת התמרוקים על ידי הסריסים ושלא יביאום מבית אבותיהם כדי שלא יתקשטו בדברים הצבועים המביאים לידי חן ויופי ויהיה שקר החן והבל היופי כי גם זה מכלל עצתם להמציא לו היפה שבכל מלכותו. עוד העמיקו בעצתם ואמרו שאין ראוי להמליך אשה ולתת כתר מלכות בראשה כי זה מביא אותה אל רום לבב וגבהות רוח אבל תמליך תחת ושתי וכבר היה מספיק אומרו המלוך ואנו יודעים שהיא מולכת תחת ושתי אבל אמרו כן כלומר שכשאין לה כתר מלכות הנה תהיה מלכה תחת ושתי כפי המנהג שכל שר מלך או שופט שילך מהעיר הנה יניח איש תחתיו שימשול במקומו ולא יקרא האיש ההוא מלך שר או שופט אבל יקרא תחת מלך או תחת שר או תחת שופט כך החכימו אלו הנערים לומר שהנערה אשר תיטב תמלוך תחת ושתי ולא הקרא מלכה אלא מלכ׳ תחת ושתי באופן שהגדילו הנערים האלה בתוספת התחכמות וההתבוננות מופלג נתנו העצה הזאת עד שעליה נאמר וייטב הדבר בעיני המלך. ותועלת הכתוב הזה לענין פרסום הנס שעם היות שעצת אלו הנערים היתה בהכמה רבה לבלתי תת לאשה כתר מלכות בראשה אבל שתמלוך תחת ושתי לבד והמלך היה טוב בעיניו לעשות כן עכ״ז אשר לב מלך בידו השם עצתם שכאשר לקח את אסתר עשה כן והמליכה תחת ושתי ואח״כ שם כתר מלכות בראשה כי ע״כ הוצרך לומר שם הכתוב וימליכה תחת ושתי וישם כתר מלכות בראשה כמו שיבוא ביאורו עוד שם:

(ה) **איש** יהודי היה. לא אמר ויהי איש יהודי בשושן כמו ויהי איש מן הרמתים לומר שטרם בוא אחשורוש להושיב כסאו בשושן היה מרדכי שם באופן שאל דעות הביא הנחש אל החבר. ולא תלה הנס באסתר לומר אשה יהודית היתה וכו׳ וכמו ודבורה אשה נביאה להודיע שגדול המעשה וכו׳ ולפי שמרדכי היה המעשה תלה הכתוב הנס וההצלה בו וכן גבי דבורה אפי׳ שברק היה עושה כיון שדבורה היתה מיעצה נכתב הנס על שמה. ומה שקראו יהודי כאלו הוא משבט יהודה ואח״כ כתב איש ימיני שהוא מבנימין וכן על מה שיחס אותו עד קיש ולא הזכיר שאול עם היות שהיה מזרעו של מפיבושת בן שאול והיה ראוי יותר לפרסמו היותו מזרע שאול אם להיות שאול יותר מפורסם מקיש ואם להודיע שההצלה הזאת נהיתה ע״י איש מזרע שאול כדי לפרסמו ביותר מעל׳ וגדול׳ אמנם כל הספיקות הללו יבוא היתירם בכתוב שאחר זה בס״ד:

(ו) **אשר** הגלה מירושלים וגו׳. הנה הספיקות שיתחייב בהם התעוררות בכתוב הזה הם תחלה שכיון שנתפרסם מי האיש הזה מרדכי ומאיזה שבט ומאיזו משפחה הוא ואמר היותו ממשפח׳ קיש ומשבט בנימין מה זה הוצרך להודיע באיזו גולה הגלה ועם איזה מלך הגלה ומי הגלה אותו. ומהר״ש ערמאה ז״ל כתב שזה הכתוב הוא פירוש לכתוב שלפניו שלפי שאמר איש יהודי שנראה שקרא אותו יהודי להיותו משבט יהודה לכך הוצרך לתת טעם ולומר טעם היותו משבט בנימן קרא אותו יהודי להיות שגלה עם יכניה מלך יהודה ונמשך מהר״ש ערמא׳ ז״ל בפירושו זה אחרי דרכו של רש״י ז״ל שכתב בפירושו וזה לשונו על שגלה עם גלות יהודה כל אותם שגלו עם מלכי יהודה היו נקראים יהודים בין הגוים ואפי׳ משבט אחר הם ולפי פרש״י ז״ל וכן לפי׳ מהר״ש ערמאה ז״ל שהכתוב השני הוא התגללות לראשון שקראו יהודי לפי שגלה עם מלכי יהודה עדיין אנו צריכים למודעי דלא לכתו׳ לא ה״א ולא וא״ו לא יקרא אותו יהודי ולא יצטרך להתגללו׳. עוד קשה שאם לא היו נקראים בני ישראל יהודים בין הגוים רק אותם שגלו עם מלכי יהודה שלא ידוע שלא היו כי אם מתי מספר כמו שנאמר במלכים שהיו עשרת אלפים גולה וא״כ אגרות המן שכתב לאבד היהודים לא היו מתפשטים רק על אותם שגלו עם מלכי יהודה ולא היתה כוללת כל הגולה כי כל שאר השבטי׳ שהגלה מלך אשור לא היו בכלל גזירת המן כיון שלא היו נקראים יהודים בין הגוים גם זכרי׳ שנתנבא ואמר בימים ההם אשר יחזיקו עשרה אנשים באיש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהי׳ עמכם גם נבואתו זאת תהיה פרטית לאותם שגלו עם מלכי יהודה. עוד קשה לפירש״י ז״ל ולמהר״ש ז״ל שאם הכתוב האחרון בא לפרש ולתת טעם לראשון שקראו יהודי היה מספיק אומרו אשר הגלה עם יכניה מלך יהודה ומה ענין הכפל הזה לשנות ולשלש ולומר אשר הגלה עם הגולה אשר הגלתה וכו׳ אשר הגלה נבוכדנצר וכבר מפורסם הוא שנבוכדנצר הגלה את יכניה. ועוד מה לי אם היה נבוכדנצר או זולתו אחרי שכבר הודיע שהגלה עם מלכי יהודה הספיק לפי פירושם לנתינת טעם על מה שקרא אותו יהודי. אבל ידמה שכל זרע ישראל אחרי שגלו מלכי ישראל לא נשאר לאומה ישראלית מלך זולת מלך יהודה הנה היו נקראים כולם יהודים על שם המלך שנשאר לאומה ישראלית ומה שקראו הנה יהודי את מרדכי להודיע שאפי׳ שהיה משבט אחר שכולם היו נקראים יהודים להודיע שגזרת המן היתה כוללת כל האומה ישראלי׳ שכולם היו נקראי׳ יהודי׳ ולא אמר איש ימיני להיותו בן משבט בנימין אבל כי כל משפחת שאול היו נקראים כן כמו שנא׳ קיש בן אביאל בן צרור בן בכורת בן אפיח בן איש ימיני וכן נאמר ויען שאול ויאמר הלא בן ימיני אנכי וכן כי בן הימיני כינהו לו ולפירוש זה מה שנא׳ פה איש ימיני הוא על פרסום המשפחה לא על פרסום השבט. ומה שהמשיך הכתוב יחסו של מרדכי עד קיש ולא יחסו אחר שאול הוא הטעם כי בהיות שהיה

הנס

אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל: ז ויהי אמן ל'
את־הדסה היא אסתר בת־דדו כי אין לה אב ב'. ג'
ואם והנערה יפת־תאר וטובת מראה ובמות ל'. ל'
אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת: ח ויהי בהשמע ל'
דבר־המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל־שושן ב' וכסיפ'
הבירה אל־יד הגי ותלקח אסתר אל־בית המלך ב' וכסיפ'

די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למדר
בשושן בירנתא: ז והוה מרבי ית הדסה היא אסתר ברת
אחבוי ואמאי והוו קרין לה הדסה על די הות צדקתא וצדיקיא
דמתילו לאסא אסתר הוו קרין לה על די הות צניעא בביתא
דמרדכי שבעין וחמש שנין ולא חזת אפי גבר אלהן אפי מרדכי
דאתעבידת לה לתורבינא ארום לית לה אבא ואמא עולמתא
שפירת ריוו ושפירת חיזו ובעידן דמית אבוהא אשתארת במעין
דאמה וכד ילידת יתה מיתה אמה ונסבה מרדכי ליה בביתיה
והוה קרי לה ברת: ח והוה כד אשתמע פתגם כרוז מלכא
וגזרתיה ובאתכנשות עולימן סגיאן לשושן בירנתא ליד הגי

ובהקבץ ב' וסי' ובהקבץ נערות רבות. ובהקבץ בתולות שנית. ותרויהון בסיפ"א:

תולדות אהרן ויהי אומן. שם י יג: אב ואם. מגלה יג: ובמות אביה ואמה. שם: ותלקח אסתר. כ"ס ז:

רשי

מה שדרשו: (ז) לו לבת. רבותינו פירשו לבית לאשה: ויהל

אבן עזרא

כי הוא מלך ולא אביו על כן לא נודע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא: ימיני. חסר בן דרך קצרה: (ז) יפת תואר. תואר כל אבר ומראה
הכל טוב או על העין. ודרשו ירקרקת מטעם הדסה: לבת. לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמך על מעשה נס. אולי דרש לבית

יוסף לקח

הנס הזה והגלה מופלגת כוללת כל האומה ישראלית הנה היתה על ידי מרדכי זה הנה רצה לפרסם שמגלגלין זכות ע"י זכאי ורצה לפרסם משפחתו וחשיבותו ובהיות כי מרדכי הוא בעצמו היה הכותב האגרת הזאת כמבואר בכתוב שנא' ויכתוב מרדכי וכו' הנה לא יאות לאיש בעצמו לספר בשבחי עצמו ובחשיבותו וכמו שארז"ל לא יאמר אדם אלא כבודי בשביל אבא לכן הזכיר משפחתו הנבחרת אבל לא הזכיר את שאול בהיות שהאגרת הזאת נכתבה בספרי ד"ה לפרס ומדי ולא רצה לגלות היותו זרע מלוכה ועם היות שלא רצה לספר שבחי עצמו הוכרח להודיע שאין הקב"ה עושה נס אלא לדור הראוי וע"י ראוי ולכן כ' שהוא מהגולה אשר הגלתה עם יכניה כי שם נתבאר במלכים שבאותה גולה היו עשרת אלפים גולה כולם שרים והחרש והמסגר שכבר ידוע שמרדכי היה מן הסנהדרין אבל בהצנע לכת הודיע שהיה מאותה הגולה הרשומה ונבחרת כמו שנא' במלכי' השרים וכל גבורי החיל עשרת אלפים גולה וכל החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם הארץ באופן שלא רצה מרדכי להודיע אלא היותו מאותה הגולה לא מדלת עם הארץ ובזה הודיע שהיה מהראוי להעשות נס על ידו ולא היה מפרסם שבחי עצמו רק בדרך הודעתו שהיה מאותה הגולה ולבאר עוד את הדבר הזה שהיה מאותה הגולה אמר אשר הגלה נבוכדנצר לפי שבשנה שחזר והגלה שארית העם גם אותו הגלות גלות יכניה הוא נקרא עם היות שהיה אחרי הגלות יכניה בעצמו ולכן לא הספיק לו באמרו אשר הגלה עם יכניה אבל ביאר שהגלה נבוכדנצר לפי שהגלות השני לא היה שם נבוכדנצר רק נבוזראדן כמו שנא' שם במלכים:

(ז) ויהי אומן את הדסה היא אסתר. ידוע שאומרו היא אסתר נראה כאלו ירצה לפרסם יותר מי היא זאת הנזכרת והנה ודאי אין באומרו היא אסתר פרסום נוסף אחרי שלא הוזכרה במקום אחר כמו שאמרנו באומרו הוא אחשורוש. גם יש לדקדק למה היו לה שני שמות ואפי' היו לה מה הוצרך להזכיר שניה' ואל תכלית תועלת מה הזכיר אותם וידמה שמרדכי אחרי היותו רוצה להעלים עמה ומולדתה לסבה אשר נבאר ואמנם היא היה שמה הדסה ומן השם הזה שהוא בלשון עברי היה מתפרסם עמה היותה עברית ע"כ קראה אסתר בל' ארמי שכן קורין להדס אסתר ויהיה אומרו היא אסתר כמו פור הוא הגורל וכן היפכו הוא חודש ניסן שפירש בארמי החדש הראשון שהוא נקרא ניסן כמו כן אמר הדסה שבל' ארמי נקראת אסתר ולכך לא הוזכרה בכל האגרת הזאת זולתי משם אסתר ולהודיע לנו הכתוב שרצה להעלים את עמה הודיענו שינוי השם מן העברי אל הארמי וגם הודיענו שמרדכי שינה שמה בל' ארמי לא שהצדק' היא שנתה שמה ח"ו וכמו שארז"ל לא נגאלו ישראל אלא מפני שלא שינו שמותם. כי אין לה אב ואם דרשו ז"ל כשעברתה מת אביה כשילדתה מתה אמה ויצא להם ז"ל כן מאומרו כי אין לה אב ואם שהל"ל כי אביה ואמה מתו אבל אומרו אין לה ר"ל שמעולם אפי' שעה אחת לא היה לה ולפי הפשט נראה שלא יתכן לומר שאביה ואמה מתו שאין מיתת האב והאם סבה להיותו הוא אומן אבל אמר שהוא היה אומנה ומלמדה להועיל לפי שאין לה אב ואם ללמד אותה ואומרו ויהי אומן אין זה אימון גידול היניקות אבל גידול הלמוד וההדרכה כמו שנא' ומאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו שודאי פירושו על גידול בלימוד וההדרכה ולפי זה בא הכתוב להודיע צדקתו וענותנותו וזהירותו של מרדכי שזו אסתר באה לידו גדולה ויפת תואר ולא נגע בה שמחמת זהירותו היתה נסבה ההצל' המופלגת ההיא שהרי לא קבצו רק הבתולות ועם היות מדרשם ז"ל שגם נשים קבצו אין משיבים על הדרש וכדי לפרסם לנו שאסתר באה ליד מרדכי גדולה ויפת תואר אמר הכתוב הזה כי אין לה אב ואם והנערה יפת תואר שהפסיק ביופי הנערה שהרי היה לו לומר כי אין לה אב ואם ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת ואח"כ הל"ל והנערה יפת תואר אבל הקדים לומר היופי ללקיחת מרדכי אותה להודיע זהירותו כי הקטנה תינוקת הבאה לידי האד' המתגדלת בביתו לא יגבר יצר האד' עליה כאשר יגבר לבאה גדולה ויפה ולא ראה אותה בקטנותה ולא נתגנתה לפניו בדרך היניקות וזה אומרו לקחה לו לבת שנתרחק ממנה כבת ועם שדרשו ז"ל לבית זהו מדרשו אבל פשוטו של הכתוב יתכן כמו שאמרנו:

(ח) ויהי בהשמע דבר המלך ודתו. הספיקות אשר יתחייב התעוררות בהם בכתוב הזה הם תחלה אחרי היות הנרצה מן הספור בכתוב הזה להודיע שנלקחה אסתר מה היה צריך להודיע ג"כ שנלקחו נערות אחרות ועוד הוסיף לומר רבות ומה לנו אם נלקחו רבות או מעטות עוד יש להתעורר אומרו בהשמע דבר המלך ודתו והיה מספיק אומרו שקבצו נערות שהלא כבר נאמרה עצת נערי המלך לקבצם ושהמלך עשה כן ועוד שהל"ל ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ויקבצו נערות ומאי אומרו ובהקבץ נערות שבן נראה מהדברים הללו שאין כאן אלא ספור לקיחת אסתר ובאיזה זמן נלקחה ואומר שנלקחה בהשמע דבר המלך ובהקבץ שהרי אין כאן גזרה רק ותלקח אסתר ושאר הכתוב אינו זולת הוראת זמן ועוד יש לדקדק אומרו ותלקח אסתר ולא אמר לשון קבוץ באסתר וגם באחרות לא אמר לשון לקיחה שהל"ל ונקחת נערות רבות ותלקח אסתר ועוד יש לראות בענין אסתר שלא סופר באיגרת הזאת כלל מהשתדלותה או מהשתדלות מרדכי להחביא' או להגיד אנסה בדבר הזה ומה היתר היה לה להיותה נכבשת תחת מי שאינו מכלל האומה ישראלית ברצון ומהר"ם ערמאה כ' היותה אנוסה ואנוס רחמנא פטריה והדבר אמת ונכון שאונס פטור אבל לא הבנתי דבריו במה שכתב והביא ראיה ממה שנא' במדרש קח את אהרן פתה אותו בדברים מכאן שלא היה רוצה שהיה בורח מן השררה ואין קח אלא לשון פתוי ועכ"פ יורו שלא יאמר לשון קיחה בכיוצא בזה אלא להורות על בלתי רצון עכ"ל מהר"ם ז"ל והנה לפי דבריו אלו נראה שרצונו לומר כי כל לשון קיחה יובן הענין באונס ואין הענין כן שגבי אברהם נאמר ויקח את שרי ולא לקחה לאונסה ללכת לא"י ורז"ל לא אמרו אין קיחה אלא לשון פיתוי אבל כך אמרו אין קח אלא לשון פיתוי שהיה לו לומר גו את אהרן או אמור לאהרן ויצא להם ז"ל מאומרו קח שפירושו בדברים ועוד כיון שמהר"ם הביא ראיה לענין אסתר שנאמר בה לשון קיחה ירצה א"כ שכמו באהרן תחלתו באונס וסופו בפיתוי כמו כן אסתר ח"ו נתפתתה. אמנם ידמה שאין ספק שאסתר לאונסה גמור נלקחה ולא נתפתתה לו ח"ו כלל כמו שיתבאר בס"ד ולזה נאמר ותלקח אסתר ולא אמר ויקחו את אסתר אל בית המלך כי אז אמת היה נרא' שלקחוה בדברי פתוי אבל אומרו ותלקח הוא המורה על האונס המוחלט כמו ותלקח בית פרעה וזהו שנאמר בכתוב הזה ויהי בהשמע וגו' כי אין להסתפק שטרם השמע דבר המלך ודתו שהוא מקבץ הנערות לבחור אחת מהם להמליכה אבל היו רואים שהפקידים לוקחים בנותיהם מי ראה בנותיו נתונות לעם אחר לרקחות או לטבחות ולא ישתדל להסתיר ולהבריח אבל אחר השמע דבר המלך ודתו שרוצה אותם כדי לבחור מהם לו אשה להמליכה מי אשר לו בת ואת כל הון ביתו לא יתן להתחתן במלך ובהיות שהאגרת הזאת נכתב' בד"ה לפרס ומדי אם הי' ח"ו נכתב בה שאסתר לאונס' ושלא ברצונה נתחתנ' במלך אין לך מרד ומעל גדול מזה כי ע"כ לא נכתב תוך האגרת הזאת בפרסום שהסתירה עצמה וברחה מלהתחתן במלך אף גם זאת רצו מרדכי ואסתר לרמוז באגרת הזאת שנכתבה לדורות למען ידעון כי באונס גמור היה ושהחביאה והסתירה עצמה כל האפשר לה ואמרו כאלו הם מספרים מעשה שהיה שכבר נשמע דבר המלך ודתו ונתפרסמ' כוונתו שרצונו לקחת לו אשה מהם וכבר נתקבצו מחוץ לשושן אל תוך שושן נערות רבות ולא אמר שנלקחו אבל שנתקבצו כי בשמחה ובטוב לבב נתקבצו הנה אחר כל זה נלקח' אסתר שהיתה תוך שושן ועתה מי חרש לא ישמע שכיון שלא נלקחה אסתר שהיתה תוך שושן עד שנשמע דבר המלך ודתו שרצונו לקחת מהם לו אשה ועוד שכבר נתקבצו מחוץ לשושן אל תוך שושן ולא אחת או שתים אלא רבות שודאי ישמע ויבין שלהודיע כי מאת גודל השתדלותה ועוצם החבאתה את עצמה היתה זאת והשליש ביאור מפורסם באמרו ותלקח אסתר שנלקחה לאונסה מוחלט ואחרי ראות שאסתר עם היותה בתכלית

ואדברת אסתר באונסא ואתעלת לבית מלכא לידא דהגי נטירי נשיא : ט ושפרת עולמתא בעינוי ואטענת חסדא קדמוי ופקיד לאתבהלא ית סמתר רבותהא וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למהוי יהיבין לה וית שבע עולמתא לשמשותא שבע יומא דשבתא חולתא הות משמשא קדמאה בחד בשבתא רוקעיתא בתרין בשבתא גנוניתא בתלת בשבתא נהוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמש בשבתא חורפיתא בשתא בשבתא רגועיתא ביומא דשבתא כולהן צדיקתא וחזין למתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהן מן ביתא דמלכותא ושני יתה וית עולמתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא : י לא חוותה אסתר ית עמה ותלדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשב בלביה מרדכי ושתי העבדת יקרא לנפשה ולא צבית דייתי למחמי שופרא למלכא ולשליטיא דן יתה דינין בישין וקטיל יתה ולמה לא חייאת אסתר עמה דתלדותא דלמא רגיז עלה מלכא וקטיל לה ומשיצי עמא די היא מניה לבן פקיד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה : יא ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזל קדם דרתא די בבית נשיא

והד ותיטב אל־יד הגי שמר הנשים : ט ותיטב הנערה בעיניו
ל׳ ותשא חסד לפניו ויבהל את־תמרוקיה ואת־
ל׳ וכתיב כן ל׳ כטע׳ מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת־
ל׳ יכתיב כן ל. ל׳ ומ׳ לה מבית המלך וישנה ואת־נערותיה לטוב בית
ל׳ וח׳ ואת עמו וכסי׳ הנשים : י לא־הגידה אסתר את־עמה ואת־
מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא־תגיד :
ל׳ יא ובכל־יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית־
י׳ נו׳ הנשים לדעת את־שלום אסתר ומה־יעשה בה :

ותשא י״ד וסי׳ ותשא את קולה ותבך. ותשא רבקה את. ותשא אשת ארוניו. ותשא כל העדה ויתנו. ותשא את בנה ותצא. ותשא מרום עיניך. ותבירו. וישלח תבנית יד. ותשא אתי רוח. הרים רעשו ממנו. ותשא בריתי עלי פיך. ותשא ותבא העיר. ותשא חסד לפניו ויבהל. ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות :

תולדות אהרן שבע הנערות. מגלה יג : ואת נערותיה, שם :

אבן עזרא

שהיה במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה : (ט) ותשא חסד. החסד תשא עמה לא יסור ממנה : ויבהל. כטעם מהירות : מנותיה. חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמינה : ושבע הנערות. משרתות אותה : הראויות. הלשון הזה ידוע בדברי רז״ל : וישנה. שינה המנות לעשות לה טובה. וטעם בית הנשים. דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה. יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כרחה נתפשה וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשריה העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה גדולה והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים : (יא) את שלום אסתר. אם היא

רשי

(ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז וממהר בשלה משל כולן : הראויות לתת לה. לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו : וישנה. שינה אותה : (י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה : (יא) ומה יעשה בה. זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי דוד שנאמר (שמואל א יז) גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב אחשורוש אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר

יוסף לקח

בתכלית היופי והחן והיא תוך שושן לא נלקחה עד הקבץ נערות רבות משאר המדינות אל שושן נתפרסם גודל השתדלותה הנמרץ שנסתרה. וידמה לומר שעל כן קראה אסתר להורות על ההסתר המופלג שעשתה :

(ט) ותיטב הנערה בעיניו. שב אל הגי כי כבר נאמר אח״כ נשאת חן וחסד לפני המלך ולכן אמר ותיטב בעיניו כלומר שהיתה טובה למלך בעיניו של הגי ולא אמר לפניו כי לא יתכן לומר נשאה חן לפניו רק למי שרואה בעדו ולא בעד זולתו והעד הבהלת המנות והתמרוקים וכן נאמר נושאת חן בעיני כל רואיה ולא אמר לפני כל רואיה. ואת שבע הנערות הראויות לתת לה מבית המלך יש לדקדק באומרו הראויות לתת לה כנראה שכן היו נותנים לכל שאר הבתולות שבע נערות ואם הדבר כן מאי רבותיה שנתנם גם לה אבל אפשר לומר שאומרו ואת שבע הנערות שב אל התמרוקים והמנות שהבהיל לה שהבהיל כמו כן לשבע הנערות ההם ויהיה פה מלת ואת כמו ועם הנערות כאלו אמר שהבהיל תמרוקיה ומנותיה ועם שבע נערותיה והעד וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשי׳. עוד אפשר לומר שלא היו נותנים לשאר הבתולות נערות כלל זולת למלכה ואחרי שאסתר היתה טובה בעיניו למלך להיות מלכה אמר שנתן לה שבע הנערות הראויות לתת לה ויהיה פירוש הראויות כמו בכור אינו יורש בראוי כבמוחזק שפירושו הראוי לבא כך ג״כ פה נתן לה שבע הנערות הראויות לעתיד בהיותה מלכה. או שנאמר שלכולם היו נותנים שבע נערות אבל לאסתר אחר היותו יודע הגי שהיתה אסתר באמנה עם מרדכי עם היות שלא היה יודע עמה ומולדתה הנה אחרי היותה מורגלת בין העבריות נתן לה נערות עבריות ולכן אמר הראויות לתת לה מצד היותה מגודלת בין העבריות והעד שהיו עבריות מה שנאמר אח״כ גם אני ונערותי אצום כן שאם לא היו עבריות מה ענין צום הנכריות אשר לא מבני ישראל המה להצלת אומה ישראלית. וישנה ואת נערותיה. פירוש ששינה אותם משאר הבתולות ובהיות שהשינוי בין יהיה לשבח או לגנאי שינוי מקרי לכן אמר וישנה לטוב. ואמרו בית הנשי׳ חסר בי״ת כמו בבית הנשים וכמוהו משתה נשים בית המלכות שפירושו בבית המלכות ואמר שהשינוי הזה לטובה שהיה עושה הגי לאסתר ולנערותיה היה עושה בפרסום בבית הנשים ולא היה חושש לקנאת האחרות שהיה ברור לפניו שזו תמלוך ושזו ראויה למלכות :

(י) לא הגידה אסתר. יש לדקדק כי בכתוב הזה הקדים את עמה למולדתה ובאחרונה הקדים מולדתה לעמה שנאמר אין אסתר מגדת את מולדתה ואת עמה וגם יתבאר הטעם אבל יש להתעורר ולדעת מה טעם צוה עליה שלא תגיד ולמה לא נתפרסם הטעם ומהר״ס עראמה כתב שהטעם הוא כדי שלא יקחנה המלך בלב טוב בהיותו יודע שהיא זרע מלוכה עוד כתב בזה טעם שני ואמר כדי שלא ידעו משרתי המלך מה הוא לה ולדעת מה יאמרו נערי המלך להרחיק לה הנזק ולקרב לה התועלת וזה לא יוכל עשוהו אם יוודע בשער המלך מה הוא לה עכ״ל מהר״ס עראמה ז״ל. ולשני הטעמים הללו שכתב עם התועלות הנמשכות לא היתה צריכה להעלים עמה שכאשר לא ידע משפחתה לא יוודע מה הוא לה וגם לא ידע היותה זרע המלוכה אבל ביאור הכתוב הזה יתבאר אחר התעורר בספיקות שבכתוב שאחר זה ובהיתרם יתבארו שני הכתובים הבאים כאחד :

(יא) ובבל יום ויום מרדכי מתהלך. יש להתעורר מה ענין זה ההתהלכות ומה אומרו מה יעשה בה והלא לא היה יכול לידע דבר עד הגיע התור שלה ועוד כיון שלא נתחדש מן ההתהלכות הזה לענין הספור לא תועלת ולא נזק כלל מה צורך היה בסיפורו ועוד שאם כוונתו בהתהלכות זה לדעת אם יחפוץ בה המלך ויקחנה לו או לא יקחנה וזה היה אומרו מה יעשה בה לא יאות הלשון הזה לומר מה יעשה בה שיובן ממנו אם יחפוץ המלך או לא יחפוץ והל״ל לדעת אם הי׳ טובה בעיני המלך ואין חפץ ורצון המלך נקרא מעשה בה עד שיאמר מה יעשה בה ועוד יש לדקדק מה ענין ההתהלכות הזה אבל מה שאינה מגדת עמה ומולדתה ועוד אומרו לדעת שלום אסתר אם הוא בעד בריאותה וטוב מצבה כשהוא יודע מה יעשה בה אם חפץ בה המלך ודאי ידע בריאותה ועוד נערה שהיא בבית המלך לראות אם חפץ בה ויקחנה לאשה וימליכנה האם לא ידע שלא יחסר לה תמרוק עדון ותפנוק. לכן נראה שהדברים נמשכים על הדבר והדרך שהקדמנו שאסתר ומרדכי השתדלו בכל האפשר להם שלא תהא נלקחת למלך והחביאה והסתירה עצמה כדי שלא להיות נכבשת תחת מי שאינו מכלל אומה ישראלית וכאשר לקחוה לא לקחוה רק באונס גדול לצעקה ואין מושיע לה עד שמחמת החבאה והסתרה זו נמשך למרדכי מן היראה והפחד המופלג שמא ח״ו יחרה אף המלך מאד ויתכן שיתפשט אפו לומר עם כזה שבורחים מלהתחתן במלך אחייב אותם כליה ח״ו ואם לא יתפשט אפו וחמתו כל כך עד כדי לחייב כל עמה כליה וידע שאות׳ האשה היא ממשפחה מיוחסת הנה אפשר יחרה אפו לומר מגובה לבה וגאון נפשה על יחסותה ממאנת להתחתן במלך ותתפשט חמתו על משפחת׳ לחייבם כליה עד שמפני יראתו זאת צוה עליה שלא תגיד עמה ומולדתה וכן אמת היה מספיק לומר שלא תגיד עמה כי כאשר לא תגיד עמה איך אפשר להגיד מולדתה אבל צוה

יב ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל־המלך
אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר
חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים
בשמן המר וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי
הנשים: יג ובזה הנערה באה אל־המלך את כל־
אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים
עד־בית המלך: יד בערב | היא באה ובבקר היא
שבה אל־בית הנשים שני אל־יד שעשגז סריס
המלך שמר הפילגשים לא־תבוא עוד אל־המלך
כי אם־חפץ בה המלך ונקראה בשם: טו ובהגיע
תר־אסתר בת־אביחיל | דד מרדכי אשר לקח־

ב׳ וכסי׳ · ב׳ החנטים ל׳ ומ״ל · ו׳ ב׳ חכר ל׳ . ל׳ · י״א בטעם מלרע וכל מלכים ויחזקאל דכו׳ במ״ב · ו׳ · ג׳ מלרע בתרו ליסני. · ב׳ סגי׳ ל׳ · ב׳ · ד׳. ב׳ ותכר

למידע ית שלמא דאסתר ומה אתעבד בה: יב וכד מטא סדור
עולמתא ועולמתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי
לה כהלכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא
ארום כדין שלמין יומי סמתוריהון שתא ירחין בטכסת ואנתקינון
דמנתר ית סערא ומפנק ית בסרא ושתא ירחין בבוסמיא
ובסמתורי נשיא: יג ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עסר ירחי
שתא עולמתא עילא לות מלכא ית כל רב וסרכן די צביא
למימר מן יד יתיהב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית
מלכא: יד בעדן רמשא הות עילא לשמושיה ית מלכא ובעדן
צפרא הות תיבא לבית נשיא תניין לידא דשעשגז רבא דמלכא
נטיר מטרוניתא ומכאן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא ארום
אלהן ההיא דיתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב:
טו וכד מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די

בשמן ו׳ רפין וסימני׳ ועשרן סלת בלול בשמן, ועשירית האפה סלת. והצילו העדה את . מצאתי דוד עבדי . ותרם כראם קרני . ששה חדשים בשמן המור: שבה ג׳ מלרע וסימ׳ ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה. בערב היא באה. ושבה לאתנגה דצור: שני ב׳ סבירין שנית וסימ׳ אל בית הנשים שני אל יד שעשגז. והנון בן צלף הששי מדה שני: דד ב׳ חס׳ וסימני׳ בני עוזיאל. דד מרדכי:

תולדות אהרן ובהגיע תור נערה. עקידה שער ס: ששה חדשים. שבת פ פסחים מג מגלה יג מ״ק ט מנחות פו: בערב היא באה. מגלה יג: תור אסתר. עקידה שער ס:

רשי

מחזור לדעת מה יהא בסופה: (יב) תר. זמן: כל אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני. השני: בחדש

אבן עזרא

היא צריכה לרופאים: (יב) תור נערה. כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור: מקץ היות לה. סוף מקץ שבע שנים תחלה: שמן המור. בושם נחמד ועליו יש מחלוקת: (יג) ובזה. בדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבה ותהיה כחושה: (יד) אל בית הנשים שני. הטעם פעם שני ובא הטעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה. וטעם שומר הפילגשים. כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה

יוסף לקח

כן לומר לה שאם תוכל להעלים עמה שתעלים וא״ל יהיה אפשר לה לפחות שתעלים את משפחתה שיותר קרוב הדבר להתפשט חרונו של מלך על משפחתה ממה שיתפשט על כל עמה ובפרט כאשר ידע היותה מזרע מלוכה יתאמת אצלו שמגובה נפשה ורוב לבבה מיחוס משפחתה לא רצתה להתחתן במלך ולפיכך ח״ו קרוב הדבר לחייב משפחתה כליה ואחרי כמשך למרדכי הפחד ההוא מההחבאה וההסתרה ההיא אם לעם או למשפח׳ וצוה עליה שלא תגיד עמה ומולדתה ונסתלקה ממנו היראה ההיא מן העם והמשפחה הן גדלה יראתו על אסתר עצמה אם על בריאותה מחמת שנלקחה באונס כשבוי׳ חרב ודאגה בלב איש ישחנה וגם כמעט לא היה מסתפק שיחרה אף המלך עליה או ח״ו להרגה או לעשות לה בזוי או צער מפני ההחבאה וההסתר׳ שמיאנה להתחתן במלך כמו שנאמר שכל הבתולות נקבצו באו שם בשמחה וטוב לבב וזו נלקחה בבכי באונס ובצעקה וזהו שנא׳ אחר שאמר לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה אמר ומרדכי מתהלך כלומר אחר שנסתלקה יראת העם והמשפחה באה לו היראה על אסתר עצמה הן על בריאותה מחמת דאגתה הן מפני חרון אף המלך ולענין בריאותה אמר לדעת שלום אסתר ולענין חרון אף המלך אמר ומה יעשה בה כלומר מה עונש צער או בזוי יעשה בה והטעם מבואר על מה העלימו כל זה מלפרסמו באגרת הזאת כי גדול מוראה של מלכות כמו שנראה שכולה נכתבה בספרי ד״ה לפרס ומדי ועל פי דרכנו זה יותר ספק א׳ באומרו בהקבץ נערות רבות אל יד הגי ולא נאמר אל בית המלך ובאסתר נאמר ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי להודיע ששאר הבתולות כאשר היו באות לא היו מוליכים אותם אל בית המלך כי אם אל יד הגי אבל אסתר הוליכוה אל בית המלך תחלה ומשם הוליכוה אל יד הגי וכראות כן מרדכי נתחזק הפחד והיראה הפליגה באומרו שהוליכוה אל בית המלך להגיד לו שזו נלקחה באונס ושהחביאה והסתירה עצמה:

(יב) **ובהגיע** תור נערה. לא היה צריך זה לענין הספור שמה יוסיף ענין תור שאר הנערות אל הספור הזה אמנם להודיע שהנערות ההם היו באות בשמחה ובשירים אחרי היות להם התמרוקים והתפנוקים שנים עשר חדש אמנם אסתר עם היותה באותם העידונים שנים עשר חדש לא שכחה ברית אלהיה ועודה בצדקתה כאשר יתבאר שבשאר הנערות נאמ׳ ובזה הנערה באה כלומ׳ ברצונ׳ וידוע שמי שלא ישנה תפקידו תוך שנים עשר חדש עוד לא ישנה כלל כמו שארז״ל הקונה עבד כנעני ואינו רוצה למול מגלגל עמו שנים עשר חדש ואחר כך מוכרו זה בא להודיענו הכתוב הזה שהנערות כולם היו שם שנים עשר חדש וכן אסתר ועכ״ז בהגיע התור שלה לא שנתה את טעמה אבל הולכת באונס גמור כמו שיבואר בס״ד:

(יג) **ובזה** הנערה באה. פרש״י שחוק ומיני זמר ופירש כן בראותו אומרו הכתוב לבוא עמה מבית הנשים. אבל אומרו ינתן לה אין הדברים האלה מורים אלא שהיה שם מתנה לא שחוק ומיני זמר ועוד אם היה שחוק ומיני זמר

מה לנו לספר זה בשאר נערות ומה שבח היה לאסתר הספור במה שלא רצתה שחוק ומיני זמר זולתי את אשר יאמר הגי ועוד מה תועלת ותוספת טובה היה לנערה הרשות הזה שהיא תבחר השחוק והמיני זמר. אבל ידמה לומר שלהיות שמלך במשפט יעמיד ארץ ובקבוץ הנערות הללו היה אמנם עיוות הדין והריסת המשפט וחמס מפורסם לקחת בת איש אשר בחיקו ולהוליכה למלך כשבוית חרב ואם לא יחפוץ בה המלך תבך על בתוליה על ההרים ותשוב שלא כנעוריה בית אביה הלא תכלם ואין זה רק זריעת עולה וקצירת און לכן רצה המלך הזה בהיותו אוהב משפט שינתן לכל נערה כל שאלתה כדי לבוא אל המלך ואחר שהיא שואלת הרי נתרצתה לו בדמי כסף ואין לה עוד מקום לתרעומת על המלך אם לא יחפוץ בה שהרי על מנת כן שאלה שאלתה וניתנה לה וזה אומרו ובזה הנערה באה כל אשר תאמר ינתן לה ר״ל שבזה היא באה ברצונה ואין לה עוד תרעומות כיון שכל אשר תאמר ינתן לה ואומרו לבוא עמה שב אל אמרו באה אל המלך כאלו אמר שינתן לה כדי שהמלך יבוא עמה אל חדר המשכב ואמר הדבר דרך צניעות לבא עמה ולא אמר לבוא עליה ואומרו מבית הנשים עד בית המלך אינו נמשך אל אומרו לבוא עמה אבל שב אל אומרו כל אשר תאמר כאלו אמר כל אשר תאמר מעת צאתה מבית הנשים עד בואה אל בית המלך הכל היו נותנים לה או שנא׳ שבבואה מבית הנשים עד בית המלך היתה עוברת בשווקים ובחנויות הרקחים והבשמים ומוכרי תכשיטי נשים והרוכלים וכל מה שהיתה הנערה שואלת מאותם התכשיטים והעניינים שהיתה רואה מבית הנשים עד בית המלך את הכל היו נותנים לה באופן שהיתה המתנה הזאת כדי שתבוא ברצונה אל המלך ולא תחשב אנוסה ושעל מנת כן היא באה שאם לא יחפוץ בה המלך שתשוב בבית אביה ועל זה האופן לא תהיה לוקה מדת הדין וכן סיפר שבחה של אסתר שכאשר ראתה שהמתנה הזאת אמנם היה כדי שלא תחשב אנוסה הנה היא נשמרה מזה ולא בקשה דבר כאשר יתבאר עוד לפנים בס״ד:

(יד) **בערב** היא באה ובבוקר היא שבה. כבר נתבאר היות עצת נערי המלך כן שיעמדו שם הבתולות ביד שומר הנשים ואחר בואה אל המלך תבוא ליד שומר הפלגשים עד שהמלך יראה את כולם ואת אשר יבחר ונקראה בשם שתמלוך תחת ושתי ותועלת הכתוב הזה להודיע הנם היות כל זה מאתו ית׳ שבבוא אסתר לא שלח אותה אל יד שומר הפלגשים עד שיראה האחרות אשר לא הגיע התור שלהם עד הגיע תור אסתר אבל תכף בבואה נתעכבה בבית המלך ולא חשש לראות האחרות ולא שולחה כלל אל יד שעשגז והפר העצה היעוצה מאת הנערים בזה וגם שם כתר מלכות בראשה כאשר יתבאר:

(טו) **ובהגיע** תור אסתר בת אביחיל. רצה לומר שהנה מצות המלך ופקודתו היתה שאם יחפוץ המלך באחת מן הבתולות שתקרא בשם ר״ל שישנו את שמה ממה שהיה לה בתחלה כמו שנוהגים בשאיש או אשה ממיר את דתו

מתחלפין חס לוֹ לָבֹ֥את לָב֣וֹא אֶל־הַמֶּ֗לֶךְ לֹ֤א בִקְשָׁה֙ דָּבָ֔ר כִּ֣י אִ֠ם
אֶת־אֲשֶׁ֥ר יֹאמַ֛ר הֵגַ֥י סְרִֽיס־הַמֶּ֖לֶךְ שֹׁמֵ֣ר הַנָּשִׁ֑ים
ל. ל. כ' וכסי' וַתְּהִ֤י אֶסְתֵּר֙ נֹשֵׂ֣את חֵ֔ן בְּעֵינֵ֖י כׇּל־רֹאֶֽיהָ׃ טו וַתִּלָּקַ֨ח
אֶסְתֵּ֜ר אֶל־הַמֶּ֤לֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ֙ אֶל־בֵּ֣ית מַלְכוּת֔וֹ
ל בַּחֹ֥דֶשׁ הָעֲשִׂירִ֖י הוּא־חֹ֣דֶשׁ טֵבֵ֑ת בִּשְׁנַת־שֶׁ֖בַע
לְמַלְכוּתֽוֹ׃ יז וַיֶּאֱהַ֨ב הַמֶּ֤לֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר֙ מִכׇּל־הַנָּשִׁ֔ים
ס' וַתִּשָּׂא־חֵ֥ן וָחֶ֛סֶד לְפָנָ֖יו מִכׇּל־הַבְּתוּלֹ֑ת וַיָּ֤שֶׂם כֶּֽתֶר־

נְסִבָהּ לֵיהּ לִבְרַת לְמֵיעַל לְוָת מַלְכָּא לָא תְבַעַת צְרוֹךְ לְכָל
מִדַעַם אֱרוּם אֱלָהֵן יַת מַן דְיֵימַר הֵגַי רַבָּא דִי לְמַלְכָּא נָטַר נְשַׁיָא
וַהֲוָת אֶסְתֵּר טְעִינַת טִיבוּ וּמַשְׁכְּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי כָּל חָזָהָא :
טז וְאִדְבָּרַת אֶסְתֵּר לְוָת מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְאִתְּתָא וְאָעֵיל יָתָהּ
לְבֵית אִדְרוֹן בֵּית מַלְכוּתֵיהּ בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה הוּא יַרְחָא דְטֵבֵת
בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֲתָא לְמַלְכוּתֵיהּ : יז וּרְחַם מַלְכָּא יַת אֶסְתֵּר מִכָּל
נְשַׁיָא דַהֲווּ מִתְנַסְבָן וְאִטְעֲנַת רַחֲמִין וְטִיבוּ קֳדָמוֹי מִכָּל בְּתוּלְתָא
וְשַׁוִי מְנִיכָא דְדַהֲבָא עַל רֵישָׁהּ וְטָרַד מִן קִיטוֹן בֵּית דַמְכֵיהּ יַת
אִיקוֹנִין דְוַשְׁתִּי וְאוֹקִים תַּמָן יַת אִיקוֹנִין דְאֶסְתֵּר וְאוֹתִיב יָתָהּ עַל

העשירי כולהון מ"ל במ"ד חס' וסי' בשנה התשיעית לצדקיהו. לשכניהו העשרי. בשנת העשירית בעשרי דפרעה דיחזקאל. בעשרי בחמשה להדש לגלותינו בא אלי הפליט
וכל רבוי מנין מ"ל במ"א והמה כשלשים איש. וחסר ה' וסי' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר. וביאור' נמסר בתלי' סימן כ"ג ומשלי סימן כ"א :
תולדות אהרן אסתר נושאת חן. שם ז: ותלקח אסתר. שם מגלה יג: ויאהב המלך וגו'. שם:

אבן עזרא

טובה ממנה אז ימליכנה: (טו) לא בקשה דבר. גם זה לאות על שכלה: (טז) הוא חדש טבת. כן יקרא בלשון כשדים וקראו המחדשים בלשון הקדש על

רשי

(טז) בחדש העשירי. עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבעולות שאף

יוסף לקח

הדת הנה מבינן את שמו וזה אומרו אם יחפוץ בה המלך ונקראה בשם ועתה הודיע טעם היות כן מצות המלך ופקודתו הנה לא שינה את שמה אבל היא אסתר בת אביחיל. ואומרו לא בקשה דבר נתבאר כמו שאמרנו שאחרי ראותה שהמהגה הזאת היתה כדי שלא תחשב אנוסה הנה נשמרה ולא רצתה לבקש דבר ועשתה כמו שעשה דניאל שאמר מתנתך לך להויין. ואומרו כי את אשר יאמר הגי ידמה לומר שגם בקשה זאת שבקש' שינתן לה אשר יאמר הגי היתה אנוסה ומוכרחת לבקש כן וכשראתה שהיתה מוכרחת לבקש הנה עשתה ערמה לבקש מה שיאמר הגי שוודאי כיון שלא ידעה מה הוא הדבר שיבקש הגי א"כ ודאי לא הקנתה עצמה וכמו שהרז"ל ע"מ שאתן ליך מנה אם לא נתן לה פרוטה לא סמכה דעתה ולא מקניי' נפשה. ידמה עוד לומר שמה שנאמר לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי אין פירושו שבקשה שינתן לה מה שיאמר הגי אבל הכוונה שלא בקשה ולא רצתה דבר לעצמה ולא ניתן לה דבר זולתי מה שבקש הגי לעצמו ועם שלשון אומרו לא בקשה דבר כי אם נראה שבקשה מה שיאמר הגי אל יפלא זה שכן מצינו באברהם באמר אם אקח מחוט ועד שרוך נעל בלעדי רק את אשר וגו' שנראה מאומרו בלעדי רק שיהיה המובן שלא יקח כי אם זה והלא אין הדברים כן שלא לקח לעצמו דבר כי אם לענר אשכול וממרא כך ג"כ פה נאמר לא בקשה דבר כי אם מה שביקש הגי לעצמו. עוד ידמה לומר והוא הנכון שהיא לא בקשה דבר כלל אבל הגי מדעתו היה מבקש בעדה וזה אמרו שלא ניתן לה כי אם מה שביקש הגי אבל היא לא בקשה ולא רצתה דבר מהטעם שאמרנו שלא רצתה שתהא ביאתה אל המלך ברצון. עוד אמר ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה להודיע טעם היות שהיתה הולכת לאונסה והמופת שלא רצתה במתנותיו באופן שהיתה בדאגת לבה אשר אין דבר המסלק והמונע מציאת החן כמו הדאגה ועכ"ז היה עליה משוך מאתו יתעלה חוט של חן וחסד והיתה נושאת חן בעיני כל רואיה עם היות פניה פנים זעומים לא זהובים דאל"כ מה הוא התועלת הנמשך לספור בהיות לה חן לעיני כל הרואים כלא אין כאן תועלת רק במציאת החן בעיני המלך האמנם הדברים על נכון כאשר אמרנו :

(טז) **ותלקח** אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מלכותו. והנה היה מספיק אומרו ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש ואני יודע שהוא בבית מלכותו אבל להיות הדברים כאשר אמרנו שעם היות שלא היה ביד אסתר ומרדכי לפרסם באגרת הזאת שלאונסה נכבשה תחת מי שאינו מכלל ישראל מפני מורא אחשורוש פרסמוהו על ידי רמזים ובהיות שלבתולות ההם שנתקבצו למלך היה להם שלש נסיעות ראשונה מביתם ובית אביהם אל יד הגי שומר הנשים ושניה מיד הגי אל בית המלך ר"ל בית דירתו ומכללות בית דירתו אל חדר משכבו לכך הודיענו הכתוב שבכל השלשה נסיעות הללו היו לאסתר לאונסה מוחלט והנה בנסיעה הראשונה מבית מרדכי לבית המלך כבר נאמר שלא נלקחה רק אחרי הקבץ נערות רבות משאר המדינות אל שושן שזו הוראה מפורסמת על הסתרת עצמה ואמר ג"כ ותלקח אסתר להוראת האונס המוחלט ובנסיעה השני' מיד הגי אל בית המלך הורה גם כן הכתוב היותה הולכת ג"כ לאונסה והעד שלא בקשה דבר כאשר פירשנו ועתה בזאת הנסיעה השלישית והיא מבית המלך אל חדר משכבו גם כן הורה לנו הכתוב אונסה המוחלט ואמר ותלקח אסתר אל המלך דהיינו בית דירת המלך וחזר ואמר אל בית מלכותו שפירושו בית המיוחד לו דהיינו חדר משכבו שכל שאר החדרים אינם נקראים מיוחדים לו כיון שגם כל משרתיו עושי רצונו שם אבל חדר משכבו הוא הנקרא בית מלכותו שהוא מיוחד לו ואמר אותו בלשון נקיה בית מלכותו ולסיכך גם בנסיעה הזאת שהיא מכלל הבית אל חדר המשכב הורה הכתוב אונסה ואמר ותלקח שהמובן מן הלשון הזה הוא האונס המוחלט כמו ותוקח בית פרעה וכן נלקח ארון האלהים שלא נאמר לקחו ארון האלהים אבל נלקח ארון האלהים הורה על האונס המוחלט ואומרו בשנת שבע למלכותו ולא אמר למלכו כמו שנאמר בשנת שלש למלכו כבר אמרנו שאחשורוש לא היה אלא מלך פרס לבד כמו שנזכר בעזרא אבל אח"כ נתגדל וכבש כל הממלכות ההם ואחר כבישתו הממלכות שלש שנים עשה הכסא בשושן ולשמחת עשיית הכסא בשושן עשה המשתה המופלג ההוא ולהיות סבת המשתה ההיא כבישתו כל המדינות ההם לפיכך תלה ענין המשתה למנין השנים שכבש הממלכות ולכך אמר בשנת שלש למלכו כאילו אמר בשנת שלש למלכו מהודו ועד כוש. האמנם כאן בלקיחתו את אסתר לא תלה המנין כי אם אל תחלת היותו מלך פרס ולכן אמר בשנת שבע למלכותו ולא אמר למלכו באופן שבשבע שנים היה מלך פרס לבד ואח"כ כבש הממלכות ההם ואחר כבישתו שלש שנים עשה המשתה ונהרגה ושתי ולסוף י"ב חדש ימי מרוקי הבתולות נלקחה אסתר באופן שהיא שנת שבע למלכותו שאין כן הסברה נוהגת בשנת שלשה נהרגה ושתי ובשנת שבע נלקחה אסתר ושהיה שרוי בלא אשה ד' שנים באומר וכשך חמת המלך אחשורוש לא יורה על זמן מרובה כזה :

(יז) **ויאהב** המלך את אסתר. יש לדקדק שהקדים האהבה לנשיאות החן ואין הדבר כן כי האהבה תמשך מנשיאות החן ועוד יש לדקדק שאצל הנשים אמר אהבה ואצל הבתולות אמר מציאות החן ולענין אומרו מכל הנשים פרש"י ז"ל על פי מדרשם שמכאן יצא להם שגם נשים בעולות נלקחו. אמנם הדרשה הדרש כי זה כמה ראינו הן בעלת הנערים שלא אמרו אלא בתולות וכן בהגיע התור לא אמר אלא נערה ונערה ועוד שאין דרך מלכים לקחת בעולות זולתו להמליכה ואין כאן מקום להכריח ממה שנא' מכל הנשים שנשים בעולות נלקחו שהרי מבלעדי שנלקחו נשים בעולות אין ספק שהיו לו נשים והמופת אומרו אל יד הגי שומר הנשים טרם שנלקחו אבל בהיות שמן הנשים היה לו אהבת המועיל מבלתי הביט אל מדותיהם ומוסרם שאע"פ שלא היה להם המדות המחויבות לאשת מלך לא היה חושש כלל אחרי שלא היה הגדלה מהם כי אם אהבת המועיל אבל לא היו ראויות להמלכ' אמנם נשיאות החן והגדלה ממנו הוא להמליכה ולכן הקדים ההסבה לפי שמן הנשים לא היה לו זולת אהבת המועיל ולהיות שהנשים היו לו ביד הגי טרם הקבץ הבתולות לכן הקדים האהבה למציאת החן כאלו אמר שאהב את אסתר אהבת המועיל יותר על כל הנשים שהיו לו קודם הקבץ הבתולות ומצאה חן בעיניו יתר על כל הבתולות שנתקבצו כדי להמליכה וכל זה לתועלת ספור הנס מאתו ית' שהמציא לה החן ההוא עד שביטל עצת נערי המלך שאמרו הנערה אשר תיטב תמלוך תחת ושתי כלומר שהמלך לא ימליך אות' אבל היא תמלוך תחת ושתי כמו שנוהגים כשהולך שלטון העיר ומניח במקומו שלטון אין השלטון ההוא שהניח נקרא שלטון אבל נקרא תחת שלטון ולכך כדי להשפיל גאון וזדון השפה אמרו נערי המלך שלא ימליך אותה וגם מכ"ש שלא יתן כתר מלכות בראשה ועל דעת עצם זאת נתקבצו כל הבתולות ובבוא אסתר נתבטלו הגזרות והופרו העצות והוא בעצמו המליכה תחת ושתי וגם שם כתר מלכות בראשה ולכן לא נאמר פה ותמלוך תחת ושתי כעצת נערי המלך שתמלוך מעצמה תחת ושתי אבל אמר וימליכה תחת ושתי ועוד בשביל שושתי היתה מלכה בת מלך פרס היותה אשת אחשורוש ואח"כ נוסף מלכות על מלכותה בהיותה אשת מלך כן עשה אחשורוש קודם שם כתר מלכות בראשה ואח"כ המליכ' תחת ושתי שאין לומר שהשמת הכתר והמלכה תחה ושתי דבר אחד כיון שהכתוב אמר שניהם להורות הכפלת המלכות אמר כן. והנה הודיע הכתוב אהבת אסתר מכל הנשים ומציאות חן מכל הבתולות מה שלא היה צריך שאחר ראותנו שאותה לקח ודאי מצאה חן יתר על כולם אבל אמר כן לפי שאהבת המועיל אמנם יפרד לכמה מינים ויש לאדם אהבת המועיל באשה אחת ממין א' מן המועיל ואשה אחרת ממין אחר וכן בנשיאות החן ויש אשה נושאת חן בעיניה ויש בשפתותיה ויש בכללות פרצופה ויש במהלכה ויש בדבורה לכן אמר הכתוב שכל מיני המועיל שמצא בכל הנשים וכל מיני החן

מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיַּמְלִיכֶהָ תַּחַת וַשְׁתִּי׃ יח וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו אֵת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב

ל׳ · כ״ו סגנ׳ · ס׳. ג׳ · ג׳ · ל׳ חס׳ כרים׳

בורסי תנין ואמליך יתה חלף ושתי: יח ועבד מלכא משתיא רבא לכל רברבנוי ועבדוי והוה קרי לה משתיא דאסתר והנית שבוק כרגא לפלכיא עבד ויהב ליה מתנן וחולק כמסת ידא דמלכא: יט ובאתכנשות בתולתא זמנא תנינא ומרדכי מצלי ואזל ויתיב

משאת ג׳ וסי׳ ועל בית הכרם שאו משאת. נוגי ממועד אספתי. ויתן משאת כיד המלך. וא׳ ומשאת ויתן לו רב טבחים:

תולדות אהרן ויעש משתה. שם: ובהקבץ נערות. שם:

רשי

שאף נשים בעולות קבץ: (יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס עליהם: ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד

אבן עזרא

המספר בעבור האביב: (יח) והנחה. שם כמו מנוחה בעבור שמחתו באסתר: משאת. מנחה כמו משאת בנימן: (יח) ובהקבץ בתולות שנית. הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו חכמים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור

יוסף לקח

שמצא בכל הבתולות כולם מגאם באסתר להורות היות החן ההוא אלהי. עוד הפליג באומרו ותשא חן וחסד לפניו שאמנם החסד הוא כשאדם נושא חסד בעיני זולתו הנה אותו זולת הוא שיתעסק להטיב לו וזהו נשיאות החסד אבל זה לא יהיה רק אחר נשיאות החן אמנם פה היה נשיאות החסד קודם למציאת החן וזה אומרו ותשא חן וחסד לפניו כלומר שנשאה חסד לפני החן כמו שאחז״ל שחוט של חסד היה משוך עליה. ותועלת כללות הכתוב הזה להורות היות הדבר מאת האלהים שבהגיע תור אסתר לא שלחה אל יד שעשגז לראות אולי תמצא בתולה טובה הימנה שכיון שנא׳ שבהקבץ בתולות רבות נלקחה אסתר הרי מבואר שגם אחרי שנלקחה עוד נתקבצו וכיון שנא׳ שכל אחת היה מגיע התור שלה כפי מה שנלקחה א״כ עוד היו שם כמה בתולות שלא הגיע התור שלהם ולא ראה אותם המלך וזה מן הפלא שלא רצה עוד לראות הנשארות אבל שם כתר מלכות בראשה והמליכה תחת ושתי:

(יח) **ויעש** המלך משתה גדול. יש לדקדק מה היתה גדולת המשתה הזה עד שקראו משתה גדול אם להיות בו שרים רבים ונכבדים הלא נאמר שעשאו לשריו ועבדיו לבד ובמשתה שעשה בשנת שלש למלכו היו שם שריו ועבדיו והפרתמים ושרי המדינות ועכ״ז לא נקרא משתה גדול וגבי מה שנאמר ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק פרש״י גדול שהיו שם גדולי הדור אבל כאן רש״י ז״ל לא פירש דבר שאותו הפירוש שפירש שם לא יצדק כאן ואם נאמר שגדולת המשתה רוצה לומר שתייה גדולה שנשתכרו וזהו שנקרא משתה גדול הלא בנבל נאמר ולו משתה כמשתה המלך והוא שכור עד מאוד ולא קראו משתה גדול. אבל נראה שענין הגדולה אמנם תאמר על כמה פנים אם על גדולת הכמות כמו התנינים הגדולים והנהר הגדול והמאורות הגדולים ויאמר עוד על רוב השנים והימים כמו עשו בנה הגדול על שילא קודם לאויר העולם ונאמר גדולה ג״כ על גודל המעלה כמו ויהי האיש ההוא גדול מאד וכן באגרת הזאת תפארת גדולתו וכן מלך גדול שכל אלה גדולת מעלה אמנם יש עוד שיאמר גדולה על דבר היקר בעיני האדם ונחמד לפניו כמו שנאמר שאמר דוד לאשר גדלה נפשך בעיני שזה היה תשובה על דברי שאול שאמר אשר יקרה נפשי בעיניך הרי לך שהגדולה ההיא נאמרה על היותה יקר בעיניו וכמוהו כי גדול יום ה׳ שלא יתכן היות פירושו רק היותו יקר וכן יתקע בשופר גדול שאין הגדולה ההיא בכמותו לא במעלה רק על היותו יקר ונחמד וכמוהו בכ״מ שנאמר משתה גדול לא על גודל השתיה ולא על גודל מעלת האנשים שבו נקרא גדול אבל בהיות סבת המשתה על דבר יקר וחשוב בעיני האדם יקרא באמת שעשה משתה גדול ולפי זה כאשר עשה משתה לסבת בנו אהובו יחידו הנה נאמר שעשה משתה גדול ר״ל שעשה משתה גדול ויקר אבל לא שעשה משתה גדול וכן פה ג״כ שעשה אחשורוש משתה לסיבת אהובתו אסתר הנה עשה המשתה גדול ויקר לא שעשה משתה גדול וזה אומרו ויעש משתה גדול וכו׳ את משתה אסתר כלומר שעשה את משתה אסתר גדול ויקר כי הדברים מותר ולא היה צריך לומר את משתה אסתר שאחר שנאמר שלקח את אסתר לאשה והמליכה ואח״כ אמר שעשה משתה המובן הוא שעשיית המשתה הוא לסבת אסתר וכלבן אחר שנאמר סיפור נתינת בתו ליעקב אמר ויעש משתה ולא הוצרך לומר שעשה המשתה לבתו כאן כמו כן לא היה צריך לומר את משתה אסתר אבל פירושו יתכן כמו שאמרנו שאמר שעשה את משתה אסתר גדול ויקר. והנחה למדינות עשה הוא פירושן של דברים שאמר שהיה משתה אסתר יקר וגדול בעיני המלך והעם שהנחה למדינות עשה ושנתן משאת וכן לענין אברהם נאמר ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק כי אומרו ביום הגמל את יצחק מותר שכיון שאמר ויגדל הילד ויגמל ויעש משתה מובן הוא שעשיית המשתה הוא לסבת הגמל הילד אבל אמר ביום הגמל את יצחק כאילו אמר שעשה המשתה גדול ויקר ביום הגמל את יצחק. והנה לענין ההנחה הזאת שעשה אחשורוש למדינות רלב״ג פירש וז״ל שהיתה הנחה מה ששלח עזרא ונתן לו את בקשתו כמו שכתוב בספר עזרא ועלו רבים מבני ישראל ירושלים כמו שנאמר שם ואז ג״כ פטר את המסים שהיו על עובדי בית ה׳ כמו שנזכר שם וקודם זה כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים כמו שנזכר אחר זה לפי הנראה מדברי נחמיה עכ״ל הרלב״ג ז״ל ולא הבנתי דבריו שהרי אי אפשר לומר שהמלך ארתחשסתא שנתן שאלתו לעזרא הוא זה אחשורוש שכתבו לו שטנה שהרי אמר שם כשכתבו לו שטנה שנתבטל בנין הבית עד שנה שנית לדריוש ואין ספק שהיה ארתחשסתא אחר או אפשר גם כן שארתחשסתא הוא שם הפלטנות לא שם העצם ששם נראה בהדיא שאותו ארתחשסתא היה נקרא אחשורוש שנראה היותו שם השולטנות ועוד ששם בהדיא נראה בבימי ארתחשסתא שכתבו שטנה לא נעשה שום הנחה בימיו לא לפני שכתבו לו שטנה ולא אח״כ אבל היו בונים במצות כורש והוא בתחלת מלכותו ביטל אותם ועוד אפילו נניח שההנחה שנעשה לעזרא זה אחשורוש עשאה אי אפשר לומר שזוהו ההנחה שעשה לשמחת אסתר מכמה טעמים ראשון שאם היה כן הלא בפרסום באגרות וקול שופר היה להם למרדכי ואסתר להכריז באגרת הזאת הנס שנעשה לשמחה ועוד שכאן נאמר הנחה למדינות ואין הנחת עזרא למדינות ועוד הלא לא היה יודע מולדתה ועמה של אסתר עד שיעשה הנחה לבנין הבית בפרעות לשמחה ועוד גדולה מכולם שרלב״ג לא הגיע לומר שההנחה הזאת שעשה לשמחת לקיחת אסתר היא ההנחה שעשה לעזרא אלא ראותו שלקיחת אסתר היתה שבע למלכותו וגם הנחת עזרא שנתן לו רשות נאמר שם ויתן לו המלך כיד ה׳ אלהיו עליו כל בקשתו ויעלו מבני ישראל וגו׳ אל ירושלים בשנת שבע לארתחשסתא המלך ויבא ירושלים בחדש החמישי היא שנת השביעית למלך וא״כ איך אפשר שלקיחת אסתר היה בשנת שבע בחדש עשירי ובחדש החמישי קודם לזה עשה ההנחה לשמחת אסתר לכן נראה שההנחה שנאמר שעשה אחשורוש לשמחת אסתר הנה היתה כפשוטה שהניח להם המס ולא לקח מהם מס עד שבע שנים אחרים כי בשנת שבע למלכותו לקח את אסתר והניח המס עד שנת י״ד למלכותו שבשנת י״ב היתה תוקף הצרה ובשנת י״ג היתה התשועה ובשנת י״ד החזיר המס וזה להודיענו את מעשה ה׳ כי נורא הוא שהרי כשבקש המן לאבד היהודים נתיירא שמא המלך לא יתרצה מפני תועלת המס לאבדם ולכך אמר יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף וגו׳ וא״כ איך היה אפשר שאחשורוש יתרצה שיהרגו ישראל כמות רב שהרגו אם לא שכבר לא היה מקבל מס כי אם מן היהודים כי על כן נאמר והנחה למדינות עשה ר״ל לשרי המדינות מה שאין מישראל שרים למדינות ולפי שלא נעשה הנחה לישראל אבל היו פורעין המס הוצרך המן לשקול הכסף אבל כאשר נמשך הענין שישראל יהרגו את שונאיהם לא הוצרך לא מרדכי ולא אסתר לומר לשקול כסף בשביל שלא היו שאר העמים פורעים מס מעת לקיחת אסתר שעשה להם הנחה ולפי זה כאשר נגמר הנס נאמר ויתן מס על הארץ ואיי הים לומר שעד זמן הנס נמשך הענין אבל תכף אחרי גמר והשלום הנס עולם כמנהגו נוהג כמו שנאמר לענין קריעת הים וישב לפנות בוקר לאיתנו וכן נאמר בירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישובו מי הירדן למקומם כי לפרסם תוקף הנס נאמר כל זה שתכף אחר עבור הצורך לאומה ישראלית שבים הדברים אל מנהגם לכך הודיענו בסוף האגרת שאחר עבור הצורך שב הדבר למנהגו וחזר לקחת מס מן כל האומות וזה אומרו וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים אבל מישראל מעולם לא הניח להם כי שונא האומה ישראלית היה כנראה מתשובתו לכותבי השטנה וכן רז״ל דרשו הוא ברשעו מראשו ועד סופו:

(יט) **ובהקבץ** בתולות שנית. יש לדקדק באמרו ובהקבץ כאלו כן נתייעד הדבר לקבץ בתולות שנית ולא מצינו בעצת נערי המלך שנתייעד כי אם קבוץ א׳ ואומרו כאן ובהקבץ אין ספק שאינו התחלת סיפור שאלו היה התחלת סיפור היה אומר ויקבצו או כדומה לזה ועוד יש התעוררת מחויב להבין מה ענין הקבוץ שנית עם אומרו ומרדכי יושב בשער המלך ורש״י ז״ל פי׳ שקבץ בתולות שנית כדי לקנאותה אם תגיד משפחתה ומהר״ש ערמאה הכריח כפרש״י ולכל הפירושים האלה לא יתכן אומרו ובהקבץ שנית כיון שלא נתייעד כן ולפרש״י ז״ל שכתב שנקבצו לקנאותה אם תגיד משפחתה לא הבנתי הענין שהרי לא ימלט או שהיו חושבים שאסתר אינה חפילה במלכות או שהיו חושבים שהיא חפלה ואם עלה בדעתם שהיא חפלה כנראה מלשונו ז״ל אומרו לקנאותה א״כ נאמר לא ימלט מחלוקה שנית או שהיתה ממשפחה מעולה ומיוחסת או ממשפחה פחותה ואם היא ממשפחה פחותה כיון שהיא חפלה במלכות בודאי לא תודיע פחיתות משפחתה ואם ממשפחה מיוחסת הא ודאי מבלתי שיקנאוה היתה

ג' ול' את עמס בשער־המלך׃ כ אין אסתר מגדת מולדתה ואת־
ג' עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת־מאמר מרדכי
ו'. ג' אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו׃ ס
ג' בסי' כא בימים ההם ומרדכי יושב בשער־המלך קצף
ג'. י"א בגתן ותרש שני־סריסי המלך משמרי הסף ויבקשו
ד' חסר לשלח יד במלך אחשורש׃ כב ויודע הדבר
י"ד למרדכי ויגד לאסתר המלכה ותאמר אסתר למלך
ג' ול' יבקש בשם מרדכי׃ כג ויבקש הדבר וימצא ויתלו
ג' שניהם על־עץ ויכתב בספר דברי הימים לפני

בתרע מלכא׃ כ בזמנא חדא הוה שאל מלכא מאידן אומא את ולא הות אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקיד עלה מרדכי וית מאמר מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומועדיא הות נטרת ביומי ריחוקא הות מזדהרא בתבשילין וחמרא דעממין נוכראין לא הות טעמא וכל פקודיא דאתחייבן בהון נשיא דבית ישראל הות נטרה על פום מרדכי היכמא דהות נטרת כד הות מתרביא עמיה׃ כא ביומיא האנון ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת ליה אסתר בתרע מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין כנסו וקצפו ואמרו דין לדין הלא מלכתא בפתגם מלכא בעיא לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי לית רבותא לסלקא תרין קלוסנתרין ולאוקמא חד בכן אתיעטו בלישנהון בגתן ותרש טרסאי תרין רברבני מלכא מנטרי פלטירא ואמרו לאשקאה סמא דמותא דמטול לאסתר מלכתא ולאושטא ידא במלכא אחשורוש למקטליה בסיפא בבית דמוכיה׃ כב ואשתמודע פתגמא למרדכי על דהוה חכים למללא בשבעין לישנין וחוי לאסתר מלכא ואמרת אסתר למלכא ואתכתיב על שום מרדכי׃ כג ואתבע פתגמא ואשתכח קשוט ואצטליבו תרויהון

עושת ו' וסי' רק עץ אשר תדע. אש וברד שלג וקיטר. ולשמחה מה זה עשה. וכאשר מרדכי אסתר עשה. קול רנה וישועה. ימין ה' רוממה יכין: אחשורש ד' חס' ו' בתרא וסימני' ויבקשו לשלוח יד במלך אחשורש. ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון. ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי. ויכתוב בשם המלך אחשורש. והד חסר דחסר וסימן וישם המלך אחשרש מס על הארץ׃

תולדות אהרן אין אסתר מגדת. שם: ואת מאמר מרדכי. שם: ומרדכי יושב. שם (מגלה ב יומא מ)׃ ויודע הדבר. שם: בשם מרדכי. מגלה טו אבות יג חולין קד: ויבקש הדבר. מגלה יג:

רשי

מולדתה. ואף על פי כן אין אסתר מגדת מולדתה לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה והמרמזה על כך: (כא) לשלח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טרסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך: אחר

אבן עזרא

בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו: (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. למלך ולא לסריסים שהעמיד לפניה: באמנה. מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמה עצמה: (כא) משומרי הסף. בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי אם אדם אחד: (כג) ויתלו. כל אחד מהניהם כמו ויקבר בערי גלעד: אחר

יוסף לקח

היתה אומרת כיון שחפלה במלכות ואם היו יודעים שאינה חפלה במלכות א"כ מה הועילו בהקבץ בתולות שנית יותר תמנע מלהגיד כדי שיניחנה ויקח אחרת ואם היא ממשפחה פחותה מבלי שיקנאוה היתה מגדת כדי שיניחנה ואם היא מיוחסת לא תגיד כדי שיניחנה לכך נראה שיתכן לומר על הדרך שהקדמנו שאסתר כאשר בעת שבקשוה הפקידים לקחתה למלך והיא הסתירה והחביאה עצמה לבלתי היותה נלקחה למלך ומרדכי נתיירא כאשר מצאוה ונלקחה פן יחרה אף המלך על עמה או לפחות על משפחתה או לפחות על אסתר עצמה ויהרגנה או יעשה לה בזוי או גרעון כבוד ולכך היה מתהלך בכל יום ויום בחצר בית הנשים לדעת מה יעשה בה הנה אמר עתה להראות גודל צדקותה וחסידותה של אסתר שעם היות שמה שצוה עליה מרדכי שלא תגיד עמה ומולדתה היה לסבת יראתו פן יחרה אף המלך בעמה ובמשפחתה מפני היותה בורחת מלהתחתן במלך ובשביל זה היה מרדכי מתהלך בכל יום לדעת מה יעשה בה והנה עתה כבר המליכה המלך ושם כתר מלכות בראשה ועשה משתה לאסתר ונתקבצו הבתולות שנית לשלחם לבית אבותם כי כן נתייעד שיתקבצו עד שיבחר המלך אחת מהם להמליכה ואח"כ שיתקבצו שנית לשלוח הנשארות לביתם ואמר שיתקבצו לפי שקצתם היו עדיין ביד המבקשים וקצתם ביד הפקידים וקצתם ביד שומר הנשים וקצתם ביד שעשגז שומר הפלגשים לכן אמר שבהקבץ בתולות שנית כדי להחזירם לבתיהם שעוד לא הי' ספק במלכות אסתר ולא היה עוד מן היראה שיחרה אף המלך עליה ומרדכי היה יושב בשער המלך לא היה מתהלך עוד לדעת שלום אסתר ומה יעשה בה שכבר עברה ונסתלקה היראה. מכל וכל עכ"ז אין אסתר מגדת ולא מבעיא מולדתה אלא אפילו עמה שסבת העם היה רחוק מסבת המשפחה כמו שכן באורנו למעלה א"כ לא היתה מגדת אפי' עמה ולפיכך הקדים כאן עמה למולדתה ובשביל שעתה הגיע סיפורים של בגתנא ותרש שאסתר הגידה למלך בשם מרדכי אולי יחשב למשפט שאסתר הגידה עמה ומולדתה דאל"כ מה לה למלכה להמתיק סוד עם איש יהודי עד שאמרה למלך בשמו לכן הקדים הכתוב והודיע שאסתר עם היות שהיתה יכולה להגיד עמה ומולדתה כיון שנסתלקה היראה עכ"ז לא הגידה לפי שכן צוה עליה מרדכי ובזה נתפרסם גודל צדקותה וחסידותה של אסתר וענותנותה ורוב הכנעתה נגד מרדכי ואומרו ומאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו יש לדקדק שאם הכוונה לומר שכל מה שהיה מצוה עליה מרדכי היא עושה הרי לא מצינו בסיפור הזה שמרדכי צוה עליה דבר זולתי שלא תגיד עמה ומולדתה ואם הכונה נגד זה הצווי בעצמו הרי נאמר אין אסתר מגדת לכן נראה פירושן של דברים שהכתוב אומר שכפי מאמר מרדכי שהיה אומר לכל שאינה ממשפחתו ושהיה רק באמנה אתו כך ג"כ אסתר עושה שלכל אומרת שאין לה קורבה עם מרדכי רק שהיתה באמנה אתו וזהו אומרו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו ושלא היה לה קורבה עמו והקדים הכתוב לומר שאסתר היתה אומרת לכל שאין לה קורבה עם מרדכי ושלא היתה רק באמנה אתו לתת טעם על אומרה ענין בגתנא ותרש למלך בשם מרדכי שלא יעלה על לב שהגידה למלך מה הוא לה אבל שהיתה באמנה אתו ומצד זה היה לה קירוב דעת עמו עד שהגיד לה ענין בגתנא ותרש:

אין אסתר מגדת. כבר נתבאר הכתוב הזה למעלה להיות הדברים קשורים כי ע"כ לא נאמר ואין אסתר מגדת אלא אין אסתר בלא וא"ו להורות שענייננו דבוק עם האמור:

בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך. יש לדקדק על מה הוצרך לומר בגתנא ותרש שהיו משומרי הסף ומה לנו באיזו משמרת עבודה היו ועוד מה הוצרך לומר שקצפו או שלא קצפו ולענין הסיפור יספיק אומרו שבקשו לשלוח יד במלך ועוד כיון שנאמר שקצפו היה לו להודיע מה הקצף ההוא ועוד למה לא נאמר קצפו לשון רבים ועוד מה לנו לדעת שמרדכי היה אז יושב בשער המלך ועוד שכבר בכתוב שלפניו כבר נאמר ומרדכי יושב בשער המלך. לכן ידמה לומר שהכתוב הזה בא לומר לנו כמה רבים היו קמים עלינו והיו מתקנאים בנו כי הנה אלו שומרים הסף ר"ל שהיו שומרי הספים ועומדים על רגליהם על הסיפים כל היום כולו שכן מנהג אותם המלכים עד היום והנה כאשר ראו שמרדכי היהודי יושב והם עומדים על רגליהם הנה קצפו ובקשו לשלוח יד במלך אחשורוש על שנתן למרדכי היהודי המעלה ההיא לשבת בשער המלך והם עומדים על רגליהם ובזה יותרו הספיקות שנתעוררנו בהם כי על כן הוצרך לומר שהיו שומרי הספים ואמר שמרדכי היה יושב שקצפו על זה ואמר קצף לשון יחיד לומר שהקצף של שניהם היה אחד והוא שמרדכי יושב ולגלות לנו שיודע נסתרות ומגלה עמוקות גלה למרדכי הדבר עד שבמקום שהם חשבו לרעה על מרדכי על קנאתם בו הנה שב עמלם בראשם ושונאי צדיק יאשמו:

(כב) **ויודע** הדבר למרדכי. יש לדקדק שבאמירת מרדכי לאסתר אמר לשון הגדה שנאמר ויגד מרדכי ובאמירת אסתר למלך נאמר ותאמר לשון אמירה אבל הטעם לפי שמרדכי לא אמר לה הדבר כדי שתאמר היא הדבר למלך בשמו אבל היה רצונו שאסתר תשיג החן ההוא והמעלה ההיא ושהיא תאמר למלך בשם עצמה ולכן נאמר ויגד מרדכי לשון הגדה שלא היה כוונתו כי אם להגיד ולגלות הדבר לה ועכ"ז הצדקת ההיא רצתה שהחן ההוא והמעלה ההיא הראויה למציל את המלך מן המות כי רבה היא תהיה למרדכי ולכן אמרה למלך בשם מרדכי כלומר שאמרה למלך שמרדכי אמר לה הדבר כדי שהיא תאמר לו בשמו ועל ידי כן באה גאולה לעולם שאין הכוונה באמרם ז"ל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שאם חבירו יאמר לו לך אמור כך בשמי שילך ויאמר כן כי זה אין צריך אזהרה דחזקה שליח עושה שליחותו ואם לא יעשה כן הרי נהג מנהג רמאות אבל אזהרתם ז"ל היא שהשומע דבר מפי חבירו שממנו נמשך תועלת אפילו שחבירו לא אמר לו שיאמר בשמו כיון שהוא רואה שמן הדבור ההוא ימשך תועלת ראוי לומר אותו בשם אומרו וע"ז אמרו מביא גאולה לעולם:

(כג) **ויבוקש** הדבר וימצא. ממה שאמר וימצא ולא אמר ויבוקש הדבר והנה אמת

המלך: ס ג א אחר | הדברים האלה גדל המלך ג' ר"פ
אחשורוש את־המן בן־המדתא האגגי וינשאהו ג'
וישם את־כסאו מעל כל־השרים אשר אתו:
ב וכל־עבדי המלך אשר־בשער המלך כרעים ו' דסמי'
ומשתחוים להמן כי־כן צוה־לו המלך ומרדכי
לא יכרע ולא ישתחוה: ג ויאמרו עבדי המלך ג'. ל' נסי'
אשר־בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר ח' מ"ל
את מצות המלך: ד ויהי באמרם אליו יום ויום כאמרם קרי
ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו ל'
דברי מרדכי כי־הגיד להם אשר־הוא יהודי:

ישתחוה ג' וסימ' ויהי דוד בא עד הראש. ויהי אחרי בא אמציהו. וכל עבדי המלך אשר בשער המלך. וחד וישתחוה ויעבד את הבעל וישתחוה. ואינון חד מן ו' זוגין מן ג' ג' יו"ד ברישי' וחד וי"ו וסימני' נמסר במסרה רבתא במערכת אות היו"ד בס"ד:

תולדות אהרן אחר הדברים. שם יט: לא יכרע. שם יט:

על קיסא ואתכתיב בספרא דכרניא דמתקרי תדירא קדם מלכא:
א בתר פתגמיא האלין עלת מדת דינא קדם רבון כל עלמא
וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא
בנין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר
המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא
ותקין ית כורסיה מעלוי כל רברבניא די עמיה עני מרי עלמא
עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מני עד די יתרברב
ויישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן אתפרע מניה על כל
עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל: ב וכל
עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים
בהדיה וסגדין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי
לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה
עבד פלח ואזדבן ליה בטולמא דלחם: ג ואמרו עבדי מלכא
די בתרע פלטרין דמלכא למרדכי מה דין את עבר ית תפקידתא
דמלכא: ד והוה במללותהון לותיה יומא ויומא ולא קביל
מנהון וחויאו להמן למחזי היתקיימון פתגמי מרדכי כל קביל
פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הוות סגיד על דהוה
עבדיה דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בהדיה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחנין ליה:

רשי

(א) אחר הדברים האלה. שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל: גדל המלך את המן. שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם: (ב) כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ד) היעמדו דברי מרדכי. האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי

אבן עזרא

(א) אחר. אחר חמש שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן: מעל כל השרים. הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות: (ב) יכרע וישתחוה. ידועים ונכון מה שדרשו רז"ל כי צורת צלם וע"ג היו בבגדיו או על מצנפתו: (ד) כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כי הוא אסור לו והנה יש לשאול למה הכנים

יוסף לקח

אמת נכון כמו שנאמר ודרשת היטב והנה אמת נכון מכאן יצא להם ז"ל לומר שסם המות רצו הם להשקותו ובקשו הסם המות ונמצא ומענין ספור הנס כתב בכתוב הזה כי כל הדברים הנכתבים בספר דברי הימים הנה הסופר העומד על משמר' העבוד' ההיא כותב הדברי' או המקרים הראוים ליכתב בספר דברי הימים בהיותו על משמרתו וכאן הפליא ה' לעשות וכתב ענין מרדכי לפני המלך עד שהמלך זכר את הדבר כאשר יתבאר שם באומרו מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה:

ג (א) אחר הדברים האלה. בשכבר אחז"ל ממוכן זה המן ואחרנו שיצא להם ז"ל זה מאומרו סתם גידל המלך את המן יראה ודאי שכבר נזכר במגילה הזאת דאם לא כן היה לו לומר איש עמלקי היה וכו' ואח"כ שיאמר שגידל אותו ואחרי יחויב מזה שהמן כבר נזכר הרי הדבר ברור שהוא אחד מן השרים דמדקאמר וינשאהו וכו' מעל כל השרים הרי שר היה והיה אפשר לומר שהיה א' מן הסריסים שהלכו להביא את ושתי ובפרט שהדעת היה נוטה שהיה מהומן שהוא קרוב לשם המן אבל בראותם ז"ל שנאמר מעל השרים אשר אתו לכן דרשו ז"ל ממוכן זה המן ואחר שנתבאר שהיה מאותם השבעה שרים היושבים ראשונה אמרו שהוא ממוכן אם מצד שממוכן עשה פעולה ונזכרו דבריו ועצתו שנתן למלך באופן שהוא נזכר במגילה זאת יותר על חביריו לכן דרשו שהיה ממוכן כיון שנאמר סתם גידל המלך את המן נראה שהוא הרשום שבהם. עוד ידמה שהואיל שנתברר היותו מאותם שבעה שרים והכתוב אומר וינשאהו מעל כל השרים א"כ אם היה שלישי או רביעי הרי לא נשאו על כל השרים אשר אתו שכבר קודם היה מתנשא על קצתם לכן חייבו לומר שהוא ממוכן שהיה שפל ואחרון שבכולם ונתנשא על כולם וכבר אמרנו שזה ממוכן היה נקרא ממוכן מפני שהיה ממוכן להליץ בעד כללות העמים והמדינות ומבקש זכותן של רבים והיה ממוכן שם התואר לא שם העצם וכאשר גדלו הנה יצא ממשמרת העבודה ההיא וקראו המן שהיה כן שם העצם שלו ובהיות שהמן הוא ממוכן עשה בענין ושתי גדולה רבה למלך הזה שלא היתה לשאר מלכים שקדמוהו כי כל שאר המלכים שקדמוהו לא היה כח בידם אפי' לעוברי רצונו לעשות בהם משפט חרוץ מבלתי היותו נמלך ביודעי העתים כמו שנאמר בהדיא כי כן דבר המלך וידמה שפירוש אומרו כי כן דבר המלך ר"ל שכן פירוש מלת המלך שעל כן נקרא מלך שצריך להמלך ביועציו ויהיה פירושו איך שיהיה הרי נתבאר שהמלכים הקודמים לו לא היה כח בידם רק אחרי היותם נמלכים ביודעי דת ודין וממוכן שהיתה משמרת עבודתו להפך בזכותן של רבים כי כן התחיל בטענתו לומר לא על המלך לבדו עותה ושתי כי על כל העמים שאמנם נתבאר שהוא היה המליץ בעד הרבים ובהיותו טוען שכן אם לא יעשה המלך משפט חרוץ בושתי שימשך נזק וביזוי לעמים ונתרצה שיעשה חוק חדש שהמלך הזה יוכל לעשות משפט חרוץ באופן שנמשכה למלך הזה מענין ושתי ע"י ממוכן גדולה וממשלה רבה ועצומה יותר שאת על המלכים שקדמוהו הנה גם הוא רצה לגדל כמו כן את ממוכן על כל השרים אשר אתו מדה כנגד מדה והנה אומרו אחרי הדברים האלה ר"ל אחרי מעשה בגתנא ותרש שנתחזק החוק החדש ושהמלך עשה משפט חרוץ לבגתנא ותרש מבלי הזכיר יודעי העתים ולא יודעי דת ודין הנה אז גידל את המן:

(ב) וכל עבדי המלך. יש שדקדקו והוקשה להם מה ראה מרדכי לבלתי היותו משתחוה להמן שע"י כך הכניס כל האומה ישראלית בסכנה עד שאמרו ז"ל שהיה לו צורה בבגדיו ולכך לא השתחוה ואמרו כן ליישב הדעת שמה ראה מרדכי לעשות כן בלתי השתחוה להמן עד שהיה מסכן עצמו לעבור מצות המלך כמו שהתרו בו עבדי המלך אלא ודאי חייבו שהיה שם צורה ויהרג ואל יעבור ואמנם כי כן דרשו ז"ל הכתוב מכריז ואומר משתחוים להמן לא לצורה ועוד שאם היה שם הצורה כדי שישתחוו לו כמו שפי' מהר"ם עראמה א"כ למה מנה הכתוב ענין הכריעה וההשתחויה שהיו עושים לו עבדי המלך בכלל הגדולה שגדלו המלך ולא היה זה ספור גדולה להמן לכן כדי לבוא אל ביאור הכתוב נקדים לדקדק אומרו לפנים כי הגיד להם אשר הוא יהודי במכאן נתעורר הדרך הזה לומר שצורה היה לו בבגדיו ושזהו שאמר להם מרדכי שהוא יהודי ושאסור לו לכרוע ולהשתחות לצורה מפאת דתו אבל נראה שאין אנו צריכין מפני זה לומר שצורה היה לו בבגדיו כאשר ידוקדקו דברי מצות המלך כי האמנם מצות המלך שיכרעו וישתחוו לו לא נתפשטה רק על מי שהיו לו שני תנאים והם שיהיה מעבדי המלך ושיהיה מהעומדים בשער המלך שכן נאמר בהדיא וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן כנראה ברצה לדקדק הכתוב ולמעט באומרו כי כן צוה לו המלך שיובן שכן צוה ולא באופן אחר הרי לך שלא היתה מצות המלך רק למי שהיו לו שני התנאים הללו שיהיה עבד המלך ועומד בשער המלך אבל שאר עבדי המלך שאינם בשער המלך וכן העומדים בשער המלך ואינם מעבדי המלך לא היתה מתפשטת עליהם מצות המלך ולפי זה מרדכי היה מכבד את המן כשאר השרים בקימה והדור אבל לא בכריעה והשתחויה באומרו שהוא יהודי ואינו נכלל בכלל עבדי המלך ואם היותו שם בשער המלך אין מצות המלך מתפשטת עליו כמו שלא היתה מתפשטת על שאר סוחרי הארץ ונכבדיה עם היותם בשער המלך וזהו שהגיד להם שהוא יהודי שאינו נעשה עבד כמו שאחז"ל כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים ועד היום הזה מלכי ערב וישמעאל כחוק דתם ונימוסם אין היהודי נעשה עבד כלל שהם נותנים טעם שאחרי שהיו עבדים במצרים והקב"ה שחררם לא יתכן לעשותם עבדים כלל וזו היתה טענת מרדכי שהוא יהודי ואינו מעבדי המלך ע"פ הנימוס והחוק ההוא שאדרבה להיותו דורש טוב לעמו לא רצה שיתבטל החוק והנימוס ההוא אבל רצה לחזק אותו ולפרסם שאין היהודי נכלל בכלל עבדים וזה היה ענין תביעת עבדי המלך וקנאתם דאל"כ מי הכניסם לתגר זה אמנם בראותם דברי מרדכי שאין היהודי נעשה עבד זאת היתה קנאתם ועוד היתה טענתם על מרדכי כי לפי דעתם היתה מצות המלך לכל יושב בשער המלך ואפילו שאינו מכלל עבדי המלך ולהיות בין העבדים ובין מרדכי הפרש בהבנת דברי המלך אמרו היעמדו דברי מרדכי. או ידמה בנמשך אחרי אומרו כי הגיד להם אשר הוא יהודי והיו אומרים היעמדו דברי מרדכי שאינו עבד להיותו יהודי כמו שאמרנו ואחרי היות כונת מרדכי במה שלא היה כורע ומשתחוה להמן לטובת כללות האומה הישראלית כדי שלא לבטל הנימוס והחוק שלהם לפי זה כתב ג"כ מרדכי ענין הכריעה והשתחויה במגילה הזאת:

(ג) ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך. חזר ודקדק לומר עבדי המלך ואשר בשער המלך לגלות שמצות המלך לא היתה אלא על מי שבו שני התנאים הללו:

(ד) ויהי כאמרם אליו. הרי לך שמרדכי התחזק לספר כמה נתאמץ לבלתי היותו כורע ומשתחוה לטובת האומה הישראלית כאשר אמרנו והאומר ויגידו להמן לראות יש לדקדק כיון שהעבדים הגידו להמן דברי מרדכי ושאינו כורע ומשתחוה מאותו הטעם א"כ מהו וירא המן כי אין מרדכי כורע וכי לא האמין להם עד שראה שאינו כורע אבל ידמה שהמן מרוב גאות גאו גא

ה וחזא המן ארום לית מרדכי גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד ג' וחס'
ליה ואתמלי המן עלוי דמרדכי רתחא: ו והוה חוך קדמוי ו'
לאושטא ידוי למקטול ית מרדכי בלחודוהי ארום חויאו ליה כ' עש
דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית
בכורתא וית ברכתא ויהודאי אינון עמא דמרדכי ובעא המן
לשיצאה ית כל יהודאי די בכל מלכות אחשורוש עמא דמרדכי: ג' ר"פ
ז בירחא קדמאה דהוא ירח ניסן בשתא תרתי עשרי למלכא ס"ג
אחשורוש אפל פורא הוא עדבא קדם המן מן יומא ליומא ג'

ה וירא המן כי־אין מרדכי כרע ומשתחוה לו
ויִמלא המן חמה: ו ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי
לבדו כי־הגידו לו את־עם מרדכי ויבקש המן
להשמיד את־כל־היהודים אשר בכל־מלכות
אחשורוש עם מרדכי: ז בחדש הראשון הוא־
חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש
הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ׀ ליום ומחדש ל'. ל'

וימלא ו' וסי' אתרי חכות ת' את תיאור. וימלא את החכמה. וימלא בית הבעל. וימלא הבית את הענן. וימלא המן חמה. וימלא המן על מרדכי חמה: בחדש ז' ר"פ
וסימן נמסר בסדר וישמע יתרו:

תולדות אהרן ויבז בעיניו. שם יג: בחדש הראשון. ר"ה ז: הפיל פור. ר"פ שם. מגלה יג:

אבן עזרא

הכניס מרדכי עצמו בסכנה גם הכניס כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו: (ז) הפיל פור. זאת המלה פרסית ופירושה גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן. ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמיו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל

רשי

יהודי והוזהר על ע"ג: (ז) הפיל פור. הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא: הוא הגורל. הכתוב מפרש ומהו הפור הוא גורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח: מיום ליום. באיזה

יוסף לקח

לא היה מביט אל הכורעים ומשתחוים לו כמנהג זקופי הקומה ונטויי הגרון והעבדים לא הגידו לו דברי מרדכי שא"כ הוא לא יתכן לומר שלא האמין להם עד שראה אבל הגידו לו שיראה על מרדכי וזה אומרו ויגידו להמן לראות והוא אומרו וירא המן שעשה כפי מה שאמרו לו העבדים וראה על מרדכי שלא היה כורע ומשתחוה:

(ה) **וירא** המן. ידמה לומר שהנה כל עבדי המלך היו משתחוים להמן מחמת מצות המלך אפילו שהמן לא היה רואה אותם וכאן סיפר שנתמלא חמה שאפי' שמרדכי ראה את המן רואה עליו עכ"ז לא השתחוה וזה אומרו אין מרדכי כורע ומשתחוה לו כי היה מספיק לומר אין מרדכי כורע ומשתחוה אבל אומרו לו יורה שהחימה היתה על שראה אותו ולא השתחוה. עוד אפשר לומר שמרדכי כרע והשתחוה כלפי מעלה והמן הרגיש שאינו כורע ומשתחוה לו:

(ו) **ויבז** בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו. הנה כאשר ראה המן שמרדכי אמנם לא נמנע מלהיותו כורע ומשתחוה לו רק להיותו יהודי כאומרו שאינו בכלל עבדי המלך ביקש לאבד האומה בכללה שהיה בזוי בעיניו לומר למלך שמרדכי אינו עושה את דתו שלא שישתחוו לו אבל אמר על כל האומה ודתי המלך אינם עושים שכיון שמרדכי נמנע מלעשות דתו ולהשתחוות להיותו יהודי הרי נדקו דבריו לפי דעתו לומר על כל העם שדתי המלך אינם עושים ואם המלך היה חוקר אחריו לדעת האיך אינם עושים דתותיו הנה אז היתה תשובתו דברי מרדכי שלהיותו יהודי אומר שנמנע מלהשתחוות לו א"כ חטאת הקהל הוא ובזה לא ימצא לו בזוי על היותו מקפיד שמרדכי לא השתחוה לו שלא היתה תלונתו רק על טענת מרדכי שלהיותו יהודי נמנע מלהשתחוות ואמר שבקש להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש והנה היה מספיק אומרו להשמיד את היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש שכיון שישמיד היהודים שבכל המלכות הרי מובן שמבקש להשמיד כולם לכן ידמה שהמן אמר בלבו שאם היהודים לא היו כולם תחת אחשורוש באופן שלא היה יכול לעשות השמדה מוחלטת מאין השאיר להם שריד ופליט הנה לא היה עושה ומשתדל להשמידם אבל כאשר ראה שכל היהודים תחת אחשורוש ואם ישמיד כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש לא יזכר ח"ו שם ישראל עוד הנה אז בקש והשתדל בכל כחו וזה אומרו בקש להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש:

(ז) **בחדש** הראשון. אין פירוש לפני המן לפניו של המן דא"כ לא אמר מי היה המפיל הגורל ואם היה הוא המפיל הול"ל הפיל פור הוא הגורל לפניו אבל כאשר יתבאר ענין הגורל ואיכותו יובנו הדברים כי ענין הגורל הוא איש אשר לו שונא נלחם עמו ורוצה להפיל גורל לדעת מפאת המערכה מתי ילחם עמו הנה יבינו אל א' משני פנים או שיחקור מתי תהיה מערכת הכוכבים ממסילותם לפח ולמוקש לפני השונא ההוא ואז יבחר להלחם עמו או שלא יחוש לדעת מתי היא נכשלת מערכת הכוכבים לפני השונא אבל ידרוש לדעת ולהפיל גורל כדי לדעת מערכת הכוכבים ומזלם מתי הם בהפלגת החוזק והגבורה לפני עצמו ואז יבקש באותו זמן להלחם עם אויבו כן המן כאשר ראה חרבן ירושלים והבית וישראל גולים לא חשש לדעת באיזה זמן המערכה מנגדת את האומה ישראלית כי נתאמת אצלו שהכוכבים ממסילותם נלחמים וכל מזליהם נכשלים ונופלים אבל הפיל הגורל לדעת מתי תמצא מערכתו בגבה רום חזקה וגוברת כדי שיהיו לו גם שניהם השפלת מזל האומה ישראלית וגובה וחוזק מזלו כדי לעשות ההשמדה באין תקומה ח"ו וזהו שאמר הכתוב כי המן בן המדתא חשב על היהודים לאבדם והפיל פור להומם ולאבדם כלומר שהמן חשב לאבדם ולא נסתפק בזה כלל כראותו רוע מזלם ושפל מזלם במערכת ולא רצה לקנתר אותם ולהלחם בם כ"א ע"י הפור לדעת באיזה יום ובאיזה זמן יהיה מזלו בגבה רום וחוזק וגבורה עד התכלית כדי להומם ולאבדם והנה המן תפש אומנות אבותיו שכן עשה עמלק כשנלחם עם ישראל שהוא ידע היות האומה ישראלית מושפלים וחלושים מאד מצד המערכה ורצה להלחם עמם טרם קבלו תורה שתשדד המערכה וזה שנאמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים כי לעולם ישראל הם מושפלי' מפאת המערכ' וזה לפי שכל אומ' ישראלית הית' מניאות' נגד המערכ'

שלא היתה תולדת יצחק ע"פ המערכה שכבר חדל להיות לשרה אורח כנשים וכן נאמר ממנה נתתי לך בן באופן שמאת ה' היה מולדתו שאדרבה הערך והסדור הכוכביי היה מחייב שלא יוליד אברהם משרה וזה שדרשו ז"ל ויוצא אותו החוצה צא מאצטגנינו' שלך ולסבה זו אמרו אין מזל לישראל וזהו שנאמר כי חלק ה' עמו וכן נאמר אשר חלק להם באופן שכל עוד שאין עין השגחת השי"ת מתמד' להשגיח על אומתנו מפאת המערכת אין להם תקומה כלל וזהו שאמרה תורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול כי תיכף שח"ו יש הסתרת פנים כלים מאליהם וזהו שנ' ויחלוש יהושע את עמלק לפי חרב שעם היות עמלק מתי מספר וישראל רבים מהם מאד לא יכלו ישראל לכלותם כיון שלא קבלו עדיין תורה לשדד המערכ' אבל החלישום לפי חרב. וזהו שנאמר והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק כי האמנם היה לו לומר וכאשר ישפיל ידו וגבר עמלק שההשפלה היפך ההרמה אבל רצה השי"ת להורו' לישראל זה הענין שאמרנו שכשאין השגחתו ית' עליהם נופלים וכלים מאליהם מצד ומפאת המערכה שכאשר היה מרים ידו בתפלה בקום עשה היה הקב"ה משדד המערכה וכאשר יניח ידו בשב ואל תעשה היה גובר עמלק וזהו מה שנאמר שם ויהי ידיו אמונה כי בראותם שאם לא ירים ידו ויעמוד בשב אל תעשה וגבר עמלק יאמינו אמונת אומן שאם אין השגחתו ית' עליהם אפי' שעה אחת הם כלים מאליהם כדי שלא יחשבו שאם יהיו בהסתרת פנים פעם ינצחו פעם ינצחום כפי הרוב או המיעוט או כפי המזל אבל ידעו בודאי שאחר הסתרת פנים אין להם תקומה להצלחה כלל וכדי לאמת להם האמונה ותתקע בלבם אמתות האמונה היה מרים ידו ומניח כמה פעמים וזהו שנאמר והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך מסביב תמחה את זכר עמלק לפי שאז יתאמת להם היות השגחתו ית' עליהם לשדד כל המערכות הנה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים דהיינו מערכת הכוכבים שהיא בעזרתו ולפי שאין לישראל חלק ונחלה בכוכבי' זולתי שהם נקראים כוכבי' בשיתוף השם לכן נאמר בעת שהטאו אמחה את שמם מתחת השמים ולא אמר זכרם כמו שנאמר בעמלק שאין לישראל זכר בכוכבים והמן שכאשר נכספה נפשו לאבד האומה ישראלית ותפס אומנות אבותיו להלחם בם מפאת המערכה לא חשש לראות על פי הפור במערכה מה שלפני ישראל כי כבר נתברר לו שהמערכת מנגדת האומה הזאת אבל חשש פן ילחם בם בשעה שהוא נופל ונכשל מפאת המערכה ויפול לפניהם לא מחמת הנלחתם במערכה אבל מרוב חולשתו וכשלונו בה ולכך נאמר הפיל פור לפניו לדעת העת והשעה שמזלו עולה צומח ומצליח כדי שיוכל לעשות האבוד וההשמדה בתכלית ההתגברות וכבר ידוע לכל המשתמשים בגורלות הללו כי המבקש ורוצה לדעת עת היותו חזק ותקיף מפאת המערכה צריך להתחיל מיום שעומד בו ולהפיל הנקודות כמשפטם ואם יבוא רחוק מן היתד בעת השאלה צומח ויביט השליט על הצומח ויהיה בבית מאדים ומאדים מביט אליו והשליט חזק וטוב יהיה הדבר נכון לעשותו באותו הזמן הנשאל אשר יעד לו בשאלתו ואם לא יביט לביתו ולא לחמה ויהיה היתד בעשירי ותביט החמה ובעל העשירי לעשירי יתגלה לכשנגדו הסוד ולא יצליח ואם יהיה השליט על הצומח וחזק ואז ימצא בעל השני מוזק ונכשל ובשני צורה רעה אבל השליט הצומח חזק וטוב ישיג את המבוקש בזמן המיועד במעלה וכבוד אמנם בחסרון ממון ובהיות ענין שמוש הגורלות הללו על דרך זה הנה המן הפיל פור מיום אל יום ומחדש לחדש ר"ל שלא הפיל אחר יום יום אבל הפיל בי"ג בניסן ולא יצא כרצונו הפיל בי"ג באייר ולא מצא הפיל בי"ג בסיון וכן כולם וזה אמרו מיום אל יום ומחדש

לְחֹ֥דֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂ֖ר הוּא־חֹ֥דֶשׁ אֲדָֽר׃ ס ח וַיֹּ֤אמֶר
הָמָן֙ לַמֶּ֣לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֔וֹשׁ יֶשְׁנ֣וֹ עַם־אֶחָ֗ד מְפֻזָּ֤ר וּמְפֹרָד֙ ל׳
בֵּ֣ין הָֽעַמִּ֔ים בְּכֹ֖ל מְדִינ֣וֹת מַלְכוּתֶ֑ךָ וְדָתֵיהֶ֞ם שֹׁנ֣וֹת ל׳. ל׳ חסר ל׳ כתיב כן
מִכָּל־עָ֗ם וְאֶת־דָּתֵ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ אֵינָ֣ם עֹשִׂ֔ים וְלַמֶּ֥לֶךְ אֵין־ י״ו. כ׳
שֹׁוֶ֖ה לְהַנִּיחָֽם׃ ט אִם־עַל־הַמֶּ֣לֶךְ ט֔וֹב יִכָּתֵ֖ב לְאַבְּדָ֑ם ג׳ וכסי׳
וַעֲשֶׂרֶת֩ אֲלָפִ֨ים כִּכַּר־כֶּ֜סֶף אֶשְׁקוֹל֙ עַל־יְדֵ֣י עֹשֵׂ֣י ז׳ מ״ל. ו״ו
הַמְּלָאכָ֔ה לְהָבִ֖יא אֶל־גִּנְזֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃ י וַיָּ֧סַר הַמֶּ֛לֶךְ ה׳ על גנזי וכסיפ׳
אֶת־טַבַּעְתּ֖וֹ מֵעַ֣ל יָד֑וֹ וַֽיִּתְּנָ֗הּ לְהָמָ֧ן בֶּֽן־הַמְּדָ֛תָא

ישנו ד׳ וסימ׳ כי את אשר ישנו פה עמנו עמד היום . כי אם ישנו ביונתן . והיה אם ישנו בארץ וחפשתי . ישנו עם אחד מפזר ומפרד: אשקול ו׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סימן כ׳ וביחזקאל סימן ד׳ ע״ש: אל גנזי ל׳ אם על המלך טוב . וחד על גנזי ויגד למרדכי את. ואינון מן א״ב מן חד אל וחד על ול׳ דכו׳ וסי׳ נמס׳ במסר׳ רבת׳ בערך אל בס״ד:

וּמִן יַרְחָא לְיַרְחָא תְּרֵי עֲסַר דְּהוּא יְרַח אֲדָר׃ ח וַאֲמַר הָמָן לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אִיתַי עַמָּא חֲדָא מְבַדַּר וּמִתְפָּרֵשׁ בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא וּמִקְצַת מִנְהוֹן דָּיְרִין בְּכָל פִּלְכֵי מַלְכוּתָא וּגְזֵרַת אוֹרָיְתְהוֹן שַׁנְיָין מִכָּל עַמָּא לַחְמָנָא וְתַבְשִׁילָנָא לֵיתְהוֹן טָעֲמִין חַמְרָנָא לֵיתְהוֹן שָׁתָן יוֹמֵי גְנוּסְיָא דִּי לָנָא לֵיתֵיהוֹן נָטְרִין וְנִימוּסָנָא לָא מְקַיְּמִין וְיַת גְּזֵירַת דִּינֵי מַלְכָּא לֵיתֵיהוֹן עָבְדִין וּלְמַלְכָּא לֵית לֵיהּ טִימֵי מִנְהוֹן וּמַה הֲנָאָה אִית לֵיהּ בְּהוֹן אִין יִשְׁבְּקִינוּן עַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ט אִין עַל מַלְכָּא שַׁפִּר יִכָּתֵב כְּתָבָא לְאוֹבָדָא יַתְהוֹן וַעֲשֶׂרֶת אַלְפִין כַּכְּרִין דִּכְסַף אֶתְקוֹל עַל יְדוֹי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא לְמֵיתֵי לְבֵית גִּנְזוֹי דְמַלְכָּא וּמַן יָכִיל מָנֵי שִׁתִּין רִבְבָן דִּסְלִקוּ אֲבָהָתְהוֹן מִן שַׁעְבּוּדְהוֹן דְּמִצְרָאֵי׃ י וְאַעְדֵּי מַלְכָּא יַת גּוּשְׁפַּנְקֵיהּ מֵעֲלַוֵּי יְדֵיהּ וִיהָבָא לְהָמָן בַּר הַמְּדָתָא דְּמִזַּרְעִית אֲגַג מְעִיקָא

תולדות אהרן ישנו עם אחד. מגלה שם: אם על המלך. שם: ויסר המלך. שם יד:

רשי

באיזה יום בחדש שילית: (ח) ואת דתי המלך. לתת מס לעבודת המלך: אין שוה. אין חשש כלומר אין בלע: (ט) יכתב לאבדם. יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם: (י) ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת

אבן עזרא

במזל גדי שהוא שניס עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו: (ח) נו״ן ישנו. נוסף ויש אומרים גם הוי״ו: מפוזר ומפורד בין העמים. שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך והנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן: (ט) אין שוה. איננו דבר נכון או איננו תועלת: (י) ועשרת אלפים ככר כסף. הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא: גנזי המלך. אוצרות

יוסף לקח

ומחדש אל חדש וכן עשה עד שהגיע לי״ג באדר ומצא השליט על הצומח וחזק ומצא בעל השני מוזק ונכשל ובשני מצא נורה רעה אבל מצא השליט הצומח חזק וטוב אז ידע במשפטו שישיג המבוקש בזמן ההוא במעלה וכבוד אמנם בחסרון ממון ועל כן אמר למלך לשקול הכסף ולפי שמצא המן השליט הצומח חזק וטוב וחשב להשיג המבוקש כמו שנאמר ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ר״ל שמצא השליט הצומח חזק וטוב ונהפוך הוא אשר ישלטו. המה ר״ל דלא מבעיא שהקדוש ברוך הוא משדד המערכה אבל הופכה שאותו השליט שמצא המן לעצמו נהפך להיות ישראל שליטים:

(ח) ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד; יש לדקדק תחלה אומרו עם אחד והיה מספיק אומרו ישנו עם מפוזר ובלק לא אמר אלא הנה עם יצא ולא אמר אחד עוד יש לדקדק אומר מפוזר ומפורד מה כוונת כפל הענין במלות שונות ואם כאלה רבית כאשר ימצא דרך לסלק הכפל מה טוב ונכון הוא ועוד שאפילו אם המן היה אומר כן כפל ענין במלות שונות כותבי האגרת והסיפור לדורות אם לא היה תוכיות בענין או הוראת מה לא היו כותבים אותו. עוד יש לדקדק אומרו ודתי המלך אינם עושים שאם פירושו שאינם מקיימים דתו וכי כל שאר העמים היו כדתו ועוד הל״ל ודת המלך אינם עושים ומאי ודתי לשון רבים ואם שאינם מקיימים דברי המלך הרי הם מורדים במלכות וחייבים מיתה הם ו״כ היה צריך לתת הכסף כופר נפשם. עוד יש לדקדק אומרו ודתיהם שונות מכל עם שאם שב השינוי אל הדת מכל דת מבעי ליה ואין הדת משונה מן העם. ועוד וכי כל הדתות אינם משונות זו מזו ואין בזה טענה נגדם; ועוד אומרו ולמלך אין שוה להניחם ואם אינם עושים דתי המלך לא יתכן לומר אין שוה להניחם אבל חייב לכלותם הוא. לכן ידמה שאחרי היות המן אומן בהלאת הרעה והיותו נכסף בענין השמדת העם הזה הנה נתאמץ לבקש ולחפש כל הנזקים הנמשכים למלך אחד בהשמדת עם אחד מן העמים הנכנעים תחת ממשלתו ובקש תואנות טענות מעוינות להורות למלך שלא ימשך לו א׳ מן הנזקים ההם ואחר שלפי טענותיו הורה לו סילוק המשכות כל הנזקים עוד טען טענות מכוונות אל הוראת תועלת הנמשך למלך מהשמדתם כי כן עשה על הדרך הזה כשנכסף הריגת ושתי מתחלה טען כל הנזקים הנמשכים ואח״כ טען התועלות הנמשכים מהריגתה שהנשים יתנו יקר ושפתגם המלך יהיה נשמע ובהיותו אומן כך בהלאת הרעה התחיל לסלק כל הנזקים הנמשכים למלך בהשמדת עם מהעמים הנכנעים לו ודאה כי אמנם כל מלך לא ירצה בהשמדת עם בלתי סבה מחויבת מפני הכבוד או מפני הנזק שיוכל להמשך לו מזה כי מלך במשפט יעמיד ארץ ואם ישמיד עם ולא במשפט לא יתקיים מלכותו או מפני הפסד התועלת הנמשך לו מהם והנה הכבוד אין ספק שאינו דומה מלך המולך על מאה עמים למולך על מאה ואחד הנזק שנמשך ברור הדבר בכל עם מהעמים הנכנעים אליו כאשר יראו השמדת עם ולקחת ממונם בלי משפט ירע בעיניהם ויאמרו גם עלינו יעבור כוס ויבקשו למרוד בו כמו שנאמר הילל ברוש כי נפל ארז ומחמת זה אין ספק שכל מלך החפץ בקיום והעמדת מלכותו לא יתרצה בהשמדת עם; או מפני הפסד התועלת הנמשך לו מן העם ההוא דהיינו אנגריאות שעושה בהם כמשפט המלך לבנין היכליו ולשמירת חומותיו ועשיית כלי מלחמתו והדברים הצריכים למלכותו מן המלאכות והאומניות והסחורות והמסים והמכסים הצריכים אל ישוב המדינות באופן שלשלשה סבות לא ירצה המלך בהשמדת עם מפני כבודו או מלכותו או ממונו. ולכך המן בקש להורות למלך סילוק שלשתם בהשמדת העם אשר הוא מבקש ורוצה השמדתו תחלה אמר לענין הכבוד שיקרא מלכותא קטיעא וכרב עם הדרת מלך ויחסר לו עם מהנכנעים אליו ישנו עם אחד מפוזר כלומר אין עליהם שם עם אחרי שהם מפוזרים בין שאר העמים ואין להם מקום קבוץ להקרא בשם עם ואמר עם אחד כאלו אין להם שם בכלל העמים ולפי שאמר היותו מפוזר בין העמים שאמנם יובן היותו מחותן ומעורב עמהם וזו אדרבה תהיה טענה לבלתי השמידם אחרי היותם מעורבים ומחותנים עם שאר העמים ויהיו א״כ נאהבים להם לכן אמר הוא מפוזר ביניהם ומפורד מהם באופן שאינם נאהבים ואין להם קירוב דעת עם שאר האומות; וכנגד ההיזק במלכות שיראו עם נספה בלא משפט שאין ספק עם היות עם אחד מורדים במלכות אם ימצא אחד מני אלף מלין יושר אשר לא חטא לא יתחייב הדין והמשפט להרוג הפרטי ההוא כמו שאמר אברהם חלילה לך וכו׳ להמית צדיק עם רשע שהוא לא היה מבקש שלא ימית הצדיק שזה אין צריך בקשה אבל הבקשה היתה לכפר

על המקום בעבורם; לכן אמר המן שלא ימשך לו מהשמדת העם הזה ששאר העמים ימרדו בו בראותם עם נספה בלא משפט כי כל העמים בכללם ישמחו במפלתם של העם הזה להיותם שנואים ומרוחקים מהם וזה אומרו ודתיהם שונות מכל עם ר״ל שהדת שלהם הוא להיותם משונים מכל עם כמו שארז״ל לא ידמה לו במלבושי וכו׳ ויהיה כאלו אמר שהדת שלהם משנה אותם מכל עם שאם היו הם מעצמם אין זה מן התימה כיש עם משונה בדעותיו ומדותיו ודבוריו ומנהגיו משאר העמים וכן מלבושו ומהלכו והנהגתו וכל זה ימשך להם מן ההרגל המוטבע בהם ביותר עד שלא ישתנה אבל העם הזה אין הדברים כן רק דתם היא מחייבת להיותם משונים משאר העמים הרי אין לך שנאה גדולה ועצומה מזו שהדת שלהם תחייבם לבלתי הדמות במלבושו ובשערו ובשאר המדות והדרכה צריך להולך בקרתא שילך בנימוסה ויתערב דעתו עמהם ואלו הם מפוזרים ומחוייבים לפי דתם לבדלות עצמם מהם וכנגד הסבה השלישית אשר ממנה ימנע המלך להשמיד עם והוא ענין התועלת בעשיית הבנינים והמלאכות הצריכות למלך והמסים והארנוניות אמר שהעם הזה אינם עושים המלאכות שהעמים עושים כפי דתי המלך וזה אומרו ודתי המלך אינם עושים לבד פורעים מס לעושי המלאכה ואמר כיון שאין תועלת אחרת מהם למלך כי אם פריעת המס אשר מהם נפרעים עושי המלאכה אמר למלך הנה אני אשקול את הכסף ע״י עושי המלאכה ובזה יתיישב אומרו אשקול ע״י עושי המלאכה ולא אמר אשקול אל גנזי המלך אבל ע״י עושי המלאכה כלומר אין לעם הזה בקיאות ואומנות לעשות בידיהם מלאכת המלך לבד מם פורעים הריני פורע בעבורם; ואחר שסלק המן השלשה סבות אשר מהם ימנע כל מלך מלהשמיד עם והורה לפניו שלא ימשך לו אחת מהם בהשמדת העם הזה שהוא מבקש הנה אמר עוד שמלבד שלא ימשך לו נזק בהשמדתם עוד ימשך לו נזק במניעת השמדתם ואמר כאדם שאינו רוצה לפתוח פה לשטן לומר שימשך לו נזק לכך אמר בלשון נקיה לא ימשך לך תועלת בהנחתם וזה אומרו ולמלך אין שוה להניחם ואמר כן כדרך חכם שרואה את הנולד או כדרך הלטגנין שרואה כן באצטגנינותו; או ידמה לומר שאומרו ולמלך אין שוה להניחם לפי הכבוד המלך וגדולתו היה להחזיק החלש שלא יגבר עליו הגבור בגבורתו לעושקו כי סבה לעיר וירצה שהולתני החלש יהיו לפניו המטבעות זהב וכסף ויעמוד לפניו גבור חזק האיבים ויבקש ממנו פרועה והעשיר יענה עזות הנה ידע האיש הבא אל העיר ההיא ביש מלך בעיר שאימתו מוטלת עד שכל אחד נח ושקט איש תחת גפנו וכן יאות לכל מלך להניח כל עם במלכותו שיהיו נחים ושקטים וכ״ש מלך זה שהיה כל מגמת פניו לעשות כרצון איש ואיש ולהיות כל איש שורר בביתו לכן אמר המן אחרי השלימו כל טענותיו לחייב מה שלמלך אין שוה להניחם והסבר אמר המן כלשון הזה בראותו כן שהתורה אמרה והיה בהניח ה׳ אלהיך וכו׳ תמחה זכר עמלק אמר א״כ אין שוה להניחם באופן שהקב״ה אמר בהניח ה׳ אלהיך לך והמן אמר אין שוה להניחם ועלת ה׳ היא תקום וגוח מאויביהם והרג בשונאיהם שפירושו כמו שיתבאר במקומו שאחרי שישראל בביזה לא שלחו ידם אמנם שאר העמים הם בוזזים ממונם של הנהרגים ע״י ישראל באופן שגם הם היו בעוזריהם להרגם כדי לבוז וגם העוזרים היו אויביהם וזה אומרו שהיה להם נוח מאויביהם להרוג בשונאיהם כמו שנאמר ועושי המלאכה וכו׳ מנשאים את היהודים:

(ט) אם על המלך טוב וכו׳. לא אמר יאבדם כי אז היה המובן שאנשי המלך ושוטריו יאבדום אבל אמר יכתב שפירושו שיכתב לעמים לאבדם ואמר כן להמשין הוראתו על אמיתת דבריו שהעמים שונאים אותם כשיתן להם רשות לבד יהרגום והנה אמר למלך לשון סובל הפירושים כי האבוד יאמר על העבדות לעשותם עבדים כמו ובאו האובדים מארץ אשור וכן יאמר האבוד על ההריגה כמו שנאמר ותאבד את כל זרע המלוכה לפי שהמן נתיירא אולי לא יתרצה אחשורוש להרגם יפורש אז מלת האבוד למכרם לעבדים. ואמר לתת עשרת אלפים ככר כסף הזכיר הסכום הזה נגד סכום עשרת אלפים גולה שנאמר במלכים שהגלה נבוכדנצר:

(י) ויסר המלך את טבעתו. יש להתעורר מה היתה הסרת הטבעת והתועלת הנמשך מנתינתו אותו להמן ואם המנהג היה כן לתת לכל שואל שהמלך מתרצה להשיג שאלתו א״כ מה הוצרך לספר הדבר ואם היה מן המנהג מה היתה הכונה והתועלת הנמשך מזה אחרי נתינת הסכמת השאלה ולמה לא התם הוא. ועוד שאם היה המנהג היה נמשך אומרו ויאמר המלך הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך ואני יודע שעשה כמנהג ענין הכתיבה והחתימה שהרי ככר נאמר נכתב ונחתם בטבעת המלך אבל ידמה היות הענין כמה שאמרנו שהנה המן להיותו מתיירא פן לא יתרצה המלך בהריגתן לכן שאל לשון אבוד

דיתודאי: יא ואמר מלכא להמן כספא יהא מתיהב לך ועמא
יהוון מסירין בידך למעבד מה דיוטיב קדמך: יב ואתקריאו
לבלרין דמלכא בירחא קדמאה בתלת עסר יומין ביה ואתכתיב
ככל די פקד המן לות אסטרטילוסי מלכא ולות הפרכין דמתמנן
ארכונין על כל פלכיא ופלכיא ולות רברבני עמא ועמא
פלכיא ופלכיא כרושם כתבהון ועמא ועמא כממלל לישניה
בשום מלכא אחשורוש כתיב ומפרש ומתחתם בגושפנקא

האגגי צרר היהודים: יא ויאמר המלך להמן הכסף
ג' מ"ל נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך: יב ויקראו
ה' דגשים. ח' ספו' לית ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום
כסון מ' מלין בו ויכתב ככל־אשר־צוה המן אל אחשדרפני
המלך ואל־הפחות אשר | על־מדינה ומדינה ואל־
ג' וה' הל מדינה ובכי' שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם
ד' חס'. ג' כלשונו בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם

נתון ג' וסימן ותתכסה ותמרע נתון. הכסף נתון לך ולפני מזה אלישיב:

אבן עזרא

אוצרות וכמוהו אחר גזי המלך והנו"ן מובלע וכן ובגנזי ברומים: (יא) הכסף נתון לך. והעם לעשות בו חפצך והנה הספרים נכתבו בי"ג לניסן והנה המן נתלה בניסן וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו: (יב) אחשדרפנים: מלה פרסית מתשע אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות: הפחות. חסר תי"ו השורש והנכון שהאחד פחה כה"א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהודה כמו עובר בשוק אצל פנה והמ"כ סימן

יוסף לקח

אבוד שיובן או לשון הריגה או לעשותם עבדים גם לא הזכיר לו מי העם הזה לומר עם פלוני עושה כך שנתיירא שמא לא יתרצה המלך להשמיד עם רשום כזה שודאי היו ישראל חשובים מאד בעיני המלך שכן כתב לכותבים השטנה על יושבי ירושלים בקרו והשכחו די קריתא דא מן יומת עלמא על מלכין מתנשאה ומלכין תקיפין הוו על ירושלם. הרי לך שהיו חשובים מאד בעיניו. לכן שאל לו המן בסתם לומר עם אחד שאינו עושה דתי המלך וכיון שהמלך יגזור מה שיגזור לא יוכל לחזור בו ויהיה חסרון בכבודו לשאול מי הוא העם הזה כנראה שהוא רוצה להכיר פני הפועל לא לדון כפי הפעולה אם יהיה עם שפל ונבזה יגזור להשמידם ואם יהיה חשוב יחשם כזכותם ולא יאות למלך רק לעשות משפט כפי הפעולה לא כפי הפועל ובלתי היותו מבחין מי הפועל יאמר המשפט וכמו שהאלים שאלות ותשובות בראובן ושמעון שודאי כן יאות להשיב וכן מלינו שעשה נתן הנביא ואמר לו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד רש וגו' ולא שאל דוד מי הם האנשים והשיב ואמר חי ה' כי בן מות הוא האיש וכאשר יהטא איש אשר המלך חפץ ביקרו או להציל א' משונאי המלך ישאלו ממנו סתם מבלתי הודיעו מי האיש כדי שיפסוק הדין כפי הפעולה ולא ידע אם ה"א אוהבו או שונאו ובזה ייטב בעיני כל מלך אשר ירצה במשפט להעמיד ארץ וירצה להתפאר במדת המשפט ואחשורוש לא שאל ואסתר מי האיש אשר מלאו לבו לעשות כן רק בשביל שלא אמרה לו אלא הפעולה כי נמכרנו אני ועמי ולא אמרה לו שיש איש שמכרם ובהיות הדבר רחוק בעיניו שאיש בעולם ימלאהו לבו לעשות כן לכך שאל כמו שיתבאר עוד שם בס"ד וכן מלינו כששלח יואב את התקועית אל דוד והיה כוונתו שדוד יעביר תעלת אבשלום ששם דברים בפיה לאמר למלך ונשפתך שני בניה ויגלו שניהם שגם שם הודיע הענין והפעולה והסתיר הפועל להיות שדוד היה בוגא את אבשלום כן ג"כ המן בהיותו יודע שישראל חשובים מאד בעיני המלך שאל כפי הפעולה ולא הזכיר הפועל ואמר ישנו עם אחד וגו' וגם לענין ההריגה לא רצה לפרסם לפי שהריגת עם אחד הוא דבר שצריך עיון רב שלפעמים אע"פ שהדין יתחייבם מות לפי השעה צריך להעלים עין אבל לעשותם עבדים נקל מאד מזה ולכן עשה בערמה ואמר יכתב לאבדם בכבר אמרנו שלשון אבוד ילדק על עשותם עבדים או על הריגתם ויש במשמעות לשון אבוד גם שניהם ועלה במחשבתו שאם המלך יתרצה שיכתב לאבדם הנה יהיה בידו לפרש מלת אבוד כרצונו ואם המלך יקפיד על הריגתם הנה אז יאמר שיעשה אותם עבדים וכאשר הרגיש אחשורוש כל הדברים הללו שהוא הסתיר ולא גילה מי הוא העם ולא גילה לגד העולם שדתי המלך אינם עושים הנה השיב אחשורוש לכראות גדולת רלונו על המשפט ואמר שאין רוצה לדעת מי הוא העם והמנהג היה שהמלך יחתום בעצמו הגזרות ולא רצה לחתום אבל נתן הטבעת להמן שהוא יחתום כאומרו שאם הוא יחתום הנה ידע מי הוא העם אבל שיחתום הוא ויכתוב כרצונו ועל ראותו שאמר לו לשון אבוד שיש לו שתי משמעות אמר והעם לעשות בו כטוב בעיניך שאחר שאמר המן יכתב לאבדם לא היה לו למלך לומר אלא והעם לאבדם שהרי כבר המן גילה מה שהוא הטוב בעיניו שהוא לאבדם אבל בהיות הענין כמו שאמרנו שמלת האבוד תסבול שני הפירושים והמלך אחשורוש הרגיש בדבר שהמן לא רצה לגלות רצונו במוחלט ואמר לשון שיש לו שני פירושים לכן אמר לו והעם לעשות בו כטוב בעיניך כלומר תפרש מלת האבוד כפי רצונך והורה לנו הכתוב לענין תוזק הנס מה שנתאמת אצל המלך הזה היות המן זה נאמן ביתו ולבו בטוח בו שאין כל פעולותיו ומחשבותיו והשתדלותו רק לקרב לו התועלת ולהרחיק ממנו הנזק עד היותו מניחו לעשות בכל המלכות כרצונו בלתי היותו חוקר אחריו שאין לך גדולה רבה והאבה עלומה מזאת וכמו שנאמר ביוסף כאשר רצה לספר הפלגת גודל מעלתו בבית אדוניו המצרי אמר הן אדני לא ידע אתי מה בבית וזה היה הוראת גודל אהבה ואמונת אומן שהיה לו עליו והורה לנו הכתוב בדבר הזה גודל הנס והפלגתו שעכ"ז אשר לב מלך בידו הפך לבבו כרגע לבזותו ולתלותו כאחד הריקים:

(יא) ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך. ידמה לומר שלקח הכסף אבל להיות שהמן אמר לשקול אותו ע"י עושי המלאכה אמר שיעשה בכסף ובעם כטוב בעיניו ר"ל בכסף שיעשה איזו מלאכה שירצה והעם לפרש מלת אבוד באיזה פירוש שירצה או להרגם או לעשותם עבדים ויהיה טעם הכתוב לפי פירושנו זה כאלו אמר הכסף והעם נתון לך לעשות כטוב בעיניך ובזה יתיישב מה שאמרה אסתר למלך כי נמכרנו אני ועמי שנראה שנתקיים המקח. עוד אפשר לומר שלהיות שיש למלך מכס מן כל שלל אשר יעשה וכאשר רצה המן לגזור האבוד שבין כך ובין כך שללם לבוז הנה הבטיח למלך שיעלה המכס שגו מן השלל עשרת אלפים ככר כסף ולכן השיב לו המלך שאותו המכס יהיה נתון לו. ואומרו והעם לעשות בו כטוב בעיניך כבר נתבאר בכתוב שלמעלה:

(יב) ויקראו סופרי המלך וכו'. כבר באלנו שנקראו ממשמרתם לבוא לכתוב ככל אשר לוה המן אבל באגרות ראשונות לא נאמר ויקראו מפני שהיה המלך שולח הספרים הוא בעלמו ובמקום משמרתם עושים. ומה שנאמר אל האחשדרפנים ואל הפחות ואל שרי עם שבכלל כלל נאמר מלת אל ולא נאמר כן באגרות מרדכי רק אל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות הוא הטעם לפי שהמן היה ערום בנתם ולא היה רוצה שיתגלה הסוד עד בוא זמן י"ג באדר שהיה מעותד לאבוד כדי שהיהודים לא ישתדלו בהללת עצמם. וכדי לבוא אל ביאור ענין זה נדקדק עוד אמרו באגרות הללו נאבד כל היהודים ולא נאמר אשר בכל מדינות המלך כמו שנאמר באגרות מרדכי עוד נדקדק שבאגרות הללו של המן נאמר פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה גלוי לכל העמים להיות עתידים ולא פירש מה הם עתידים לעשות אבל באגרות מרדכי כתוב להיות היהודים עתידים להנקם מאויביהם בפירוש וכאן ג"כ היה לו לומר להיות עתידים להשמיד להרוג ולאבד. עוד יש לתמוה על אומרו ומרדכי ידע את אשר נעשה וכיון שהדברים הוכרזו הלא כל העם ידעו וכן יש לתמוה שכדי להודיע הדבר לאסתר שלא לומר לה פרשת הכסף וגם שלא לה הפתשגן ואם היה הדבר מפורסם למה הולרך להודיע לה פרשת הכסף וגם הפתשגן וכי אסתר לא היתה מאמנת לו בדבר שנעשה בפומבי לכן נראה כמו שאמרנו שהמן ברלותו להסתיר הדבר עד הגיע יום הנועד להשמדה הנה כתב לאחשדרפן שבכל מדינה כתב א' וכן לפחה אשר באותה מדינה כתב בפני עלמו וכן לשר שבאותה מדינה כתב בפני עלמו ולכן נאמר אל האחשדרפנים ואל הפחות ואל השרים כי המנהג הוא שהמלך שולח כתב א' לכולם אבל המן לא עשה כן אלא כתב פתשגן הכתב להיותם עתידים למלחמה בי"ג באדר ולא הודיע באותו הפתשגן נגד מי אבל לאחשדרפן ולשר ולפחה כתב לכל אחד בפני עלמו שהכונה הוא להשמיד היהודים ולכל שרי מדינה אחת לא כתב ברלון המלך להשמיד היהודים כי אם באותה מדינה ולכן לא כתב להשמיד היהודים אשר בכל מדינות המלך וזה עשה גם כן כמו להסתיר ושלא יתפרסם הדבר מיעט הענין כאלו אין הגזרה כוללת באופן שבכל מדינה ומדינה לא היו יודעים שנגזרה השמדה רק על אותם היהודים שבאותה מדינה ואחר שהמן השתדל להסתיר הדבר נאמר שעכ"ז מרדכי ידע שהפתשגן הכתב שניתן בשושן וכן בשאר המדינות שיהיו עתידים למלחמה שהכונה היא כדי להשמיד היהודים שאחרי שידע ענין ההשתחויה שאמרו לו עבדי המלך וגם נודע לו פרשת הכסף עם היות שלא נודע לו תשובת המלך אחרי ראותו פתשגן הכתב נתאמת אצלו שדרש סמוכים וידע שלהשמיד היהודים היא הכונה ולכן שלח לומר לאסתר פרשת הכסף והפתשגן כדי שתבין גם היא אמתות הענין וזהו שאמרה אסתר למלך יכתב להשיב הספרים מחשבת המן כלומר אותם הספרים שכתב בשם בהדיא לאבדם וכיון שאמרה להשיב הספרים מחשב לאבדם נתבאר שלא כתב לאבדם בהדיא שאם היה כותב בהדיא כן בפתשגן היתה אומרת יכתב להשיב הספרים שכתב לאבדם אבל לא אמרה רק להשיב הספרים מחשבת המן אשר כתב. שהם אותם הספרים שכתב לשרים ולפחות ולאחשדרפנים שבאותם כתב מחשבתו בפתשגן שהיה על השמדת היהודים אבל על הפתשגן עלמה אחרי שלא הוזכר בה השמדת היהודים לא תשפה להשיבם ובזה שאמרנו יתיישב אומרו ומרדכי ידע את אשר נעשה כי עם היות שהמן הסתיר הדבר כל מאי דאפשר ליה עכ"ז מגלה רזין הסב שנתגלה הדבר למרדכי שכונת הפתשגן היתה להשמיד היהודים וזהו שנאמר והעיר שושן נבוכה כי התוכות אמנה יאמר על הסדר הידיעה כמו שנאמר נבוכים הם בארץ ואמר שמרדכי לא היה נבוך אבל יודע כל הענין אבל שאר אנשי שושן בין בני ברית ובין שאינם בני ברית כולם נבוכו שלא היו יודעים על מה נלטוו להיותם עתידים ליום ההוא ועל איזה אומה ולסבת מה נעלם. מהם והיו נבוכים גם בזה יתיישב אומרו ובכל מדינה ומדינה אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים שלא יתכן לפרש אשר דבר המלך ודתו מגיע שרלונו על הזמן שכל"ל כאשר דבר המלך ודתו מגיע אבל אומרו אשר דבר המלך ודתו מגיע נראה שהיו שם מדינות שלא היה דבר המלך ודתו מגיע ואיך אפשר וכלא נאמר שכתב הספרים לכל מדינה ומדינה ועם ועם אלא נראים הדברים היותם כמו שאמרנו שבפתשגן לא הוזכר דבר רק להיותם עתידים ליום ההוא ומזומנים למלחמה ולאחשדרפנים ולפחות ולשרים כתב פירוש הפתשגן ואמר שהכונה בפתשגן להשמיד היהודים וכתב לאחשדרפן בפני עלמו וכן לפחה וכן לשר כי המנהג שבעולם הוא שהמלך כותב כתב אחד לכולם בהיות דברו גלוי ומפורסם והמן כתב כן להסתיר הדבר לכל אחד בפני עלמו כדי שיסתירו הענין עד היום הנועד ובקצת מדינות היה מתגלה הדבר ליהודים שכונת הפתשגן הוא להשמידם ע"י השר או הפחה שהיו מכיריהם ובאותה המדינה הנה היה אבל ליהודים ובקצת מדינות שלא היה מגיע להם לדעת פירוש וכונת הפתשגן לא היה אבל ליהודים כי אע"פ שהפתשגן היתה גלויה ומוכרזת בכל המדינות עכ"ז בקצתם לא היה מגיע לאזני היהודים כונת הפתשגן וזה אומרו דבר המלך ודתו כלומר דתו שהוא הפתשגן ודבר המלך שהיא פירוש הפתשגן לא היו מגיעים גם שניהם בכל המדינות לאזניהם של היהודים. ועוד הערים המן להסתיר הדבר בפתשגן כדי שלא יוכלו היהודים כלל להשתדל בהללת עלמם שאפילו שע"י השרים היה מגיע אליהם כוד כונת הפתשגן כיון שלא נכתב כן בגלוי לא היה אפשר להם לגמוק לפני המלך ולכן נאמר אבל גדול ליהודים שלא היה אפשר להם לעשות שום תיקון כי אם להתאבל. נכתב ונחתם בטבעת המלך מלת נכתב שבה אל אומרו בשם המלך כאלו אמר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך ויש לדקדק שכבר נאמר ויכתב שבה אל אומרו בשם המלך ובתי כתיבות אלה למה אבל רמוז בכתוב הזה שאותו הדור נתחייבו כליה לפני הקב"ה ולכן נאמרו שתי כתיבות בשם המלך אחת בשם מלכו של עולם ואחת בשם אחשורוש ועל כן כשנאמר ויכתב הוזכר בשם המלך אחשורוש אבל כאן בכתיבה שנית אמר המלך ולא הזכיר אחשורוש. וידמה עוד לומר שהולרכו שתי כתיבות הללו שקודם אמר ויכתב ככל אשר לוה המן בשם המלך והיה אפשר לומר שהמן כתב מעצמו שהיה על אמתתו שהמלך לוה שהמן יעשה כרלונו ושזאת מלוה להם להשמיד היהודים לכן

בטבעת המלך: יג ונשלוח ספרים ביד הרצים
אל־כל־מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את־ ד' כסיפ'
כל־היהודים מנער ועד־זקן טף ונשים ביום אחד
בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר
ושללם לבוז: יד פתשגן הכתב להנתן דת בכל־ ב' כ' ר"פ
מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים להיות עתדים כ'
ליום הזה: טו הרצים יצאו דחופים בדבר המלך כ"ו ל' וה' ודהופים
והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו ג' ל' ל'
לשתות והעיר שושן נבוכה: ס ד א ומרדכי ל' ומ"ל כ' ר"פ וכסי'
ידע את־כל־אשר נעשה ויקרע מרדכי את־
בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק ל'
זעקה גדולה ומרה: ב ויבוא עד לפני שער־המלך כל סיפ' מ"ל כמ"ב חס'
כי אין לבוא אל־שער המלך בלבוש שק: ג ובכל־
מדינה ומדינה מקום אשר דבר־המלך ודתו

דמלכא: יג ולשדרא פטקין בידא דריהטונין לכל פלכי מלכא
לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל יהודאי מן עולימא ועד סבא
טפליא ונשיא ביומא חדא בתלת עסר יומין לירח תרי עסר
הוא ירחא דאדר ושלליהון לעדאה: יד דיטגמא דכתבא למהוי
מתיהיבא בכל גזרתיה בכל פלכא ופלכא מפרסם לכל
עממיא למהויהון זמינין ליומא הדין: טו ריהוטנין נפקו זריזין
בפתגמא דמלכא וגזרתא אתיהיבת בשושן בירנתא ומלכא
והמן הוו יתבין למשתי חמרא וקרתא דשושן מתערבלא בחדות
עממין נוכראין ובקל בכיתא דעמא בית ישראל: א ומרדכי
ידע על ידא דאליהו כהנא רבא ית כל מה דאתעבד בשמי
מרומא ומה דאתחיבו עמא בית ישראל לשתיצאה מגו עלמא
והיכמא דאתכתיב ואתחתים להובדותהון מן עלוי ארעא היכדין
אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עיסק דאתהניאו מן
סעודתיה דאחשורוש רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא
ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לחואה למרדכי דיקום
ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזעית לבושוי
ואלבש לבושא דשק על בסריה ושוי קיטמא על רישיה וקבל
קבלתא רבתא ובכא במרירות נפשא בקל עציב: ב ואתא עד
קדם תרע פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למיעל לתרע
פלטירא דמלכא כד לביש לבושא דשק: ג ובכל פלכא ופלכא
ובכל קריא וקריא אתר דפתגם מלכא וגזירת דיניה מטי אבלא

ונשלוח ספרים חד מן כ"ו פסוקים אית בהון כל האלפא ביתא וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ל"ח: ונשלוח ג' מ"ל בלישנא וסימניהון אדום ומואב משלוח ידם. השכם ושלוח דד"ה. ונשלוח ספרים ביד הרצים: לבוז ג' ב' מ"ל וסי' ויבא יהושפט ועמו. ושללם לבוז. וחברו דסיפרא קדמא חסר: נבוכה חד מן א"ב מן ג' ג' בחד לישן אנ"ך וסי' נמסר במסרת רבתא במערכת אית האל"ף בס"ד: גדולה הגדולה כלהון מ"ל במ"ח חסר וסי' ויצמא מאד ויקרא דשמשון. לקול המולה גדלה. מימי אבתינו אנחנו. ומעשינו הרעים ואשמתינו. ברעה גדלה ובחרפה. וירע להם רעה גדלה. והעיר רחבת ידים וגדלה. ובצרה גדלה אנחנו. וכל דניאל דכות' חסר במ"א והקרן הגדולה אשר בין. וכל אורייתא חסר במ"ד וסי' נמסר בסדר בלק:

תולדות אהרן ומרדכי ידע. שם טו: בלבוש שק. ברכות סס:

רשי

תחת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: (יג) ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ספרים אישטרא טרמי"ש בלע"ז והוא מגזירת (שמואל א ג) אם נלחום נלחם נגלה נגליתי נדמה נדמתי: בשלשה עשר לחדש שנים עשר. ביום י"ג לאותו חדש שהוא י"ב לחדשי השנה: (יד) פתשגן. לשון ארמי ספור הכתב דריסמנ"ט בלע"ז: להנתן דת. ציווי הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזירת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן החוק בו ביום להיות עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך: והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה: (א) ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו.

אבן עזרא

סימן רבים: (יג) ונשלוח ספרים. שם התואר מבנין נפעל כמו נשאל נשאל דוד: (יד) פתשגן. כמו נוסחה: גלוי. שלא יהיה בסתר: עתידים. נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך: (טו) דחופים. כדמות דחופים במהירות: והעיר שושן. שהם היהודים נבוכה כי מה תחוש הבירה כי כולה היא משרתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו: נבוכה. פועל עבר על כן הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתבש ולא ידע מה יעשה: (א) ומרדכי. כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו: ויצא בתוך העיר. היא עילם המדינה: (ב) כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק. כי הוא דרך בזיון במלכות:
ומספד

כשהשלוחים

יוסף לקח

לכן חזר וכתב שנכתב בשם המלך כלומר שלא הזכיר המן עצמו כלל באגרות השם וזה לחיזוק נוסף וזה שאמר אחשורוש לאסתר כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב כי אלו היה נכתב בשם המן כמו שהיה האמת הנה היה אפשר להשיבו:

(יג) **ונשלוח** ספרים. לא נאמר וישלח ספרים כמו שנאמר במרדכי אבל נוה לסופרי המלך שישלחום כמו שנאמר היושב לשתות עם המלך אבל מרדכי רצה לעסוק בגופו במצוה כמו שאחז"ל מצוה בו יותר מבשלוחו כדרכה מלת היבועה. עוד יש לדקדק אומרו טף ונשים ביום אחד ושללם לבוז ששם מלת ביום בין ההשמדה והשלל ומרדכי לא כתב כן אלא טף ונשים ושללם לבוז ביום אחד וידמה שלפי שהמן היה כל מגמת פניו שתהיה ההשמדה עד בלתי השאיר שריד רצה שלא יהיה להם רשות לשלול עד שיהרגו כולם כדי שלא יעטו על השלל ולא יתושו להשמיד אמנם מרדכי רצה שהיהודים ההורגים את אויביהם לא יהיו שולחים ידם בביזה אבל שאר האומות היו בוזזים נכסי הנהרגים ע"י היהודים כמו שיתבאר שם לפיכך כתב שהשלל וההשמדה תהיה ביום אחד כדי ששאר האומות המזומנים לבוז בז ההרוגים על יד ישראל יהיו גם הם בעזר ישראל להומם ולאבדם אלו להרוג ואלו לבוז:

(יד) **פתשגן** הכתב להנתן דת. כבר הקדמנו שלא היה כתוב בפתשגן לבד שיהיו עתידים ומזומנים למלחמה ביום ההוא ומה שנאמר ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר שמתוך דברים הללו נראה שנכתב בפתשגן להשמידם שאין הדברים כן שודאי לא נכתב בפתשגן זולת להיות עתידים סתם ושעד בשלא לומר לה פרשת הכסף והפתשגן ואם היה כתוב שם בפתשגן השמדת היהודים מה היה צריך לומר שאלה לה כתב הדת בניתן להשמידם הרי הדברים כתובים כן בהדיא והיא תקראם בו אבל הדברים נראים שמרדכי לא ידע אלא בפרשת הכסף שאמר המן לשקול אבל לא ידע תשובת המלך וזה דקדק הכתוב באומרו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן ואח"כ ראה מרדכי פתשגן הכתב להיות עתידים למלחמה דן מעצמו שודאי היה הכונה להשמיד היהודים ולפי זה שלא לה הפתשגן שגם היא תדין שהיה להשמידם ואע"כ לא יהיה מלת להבדם חורף הפתשגן אבל חיוב שמרדכי דן וחייב בשכלו להיות הדברים כן:

(טו) **הרצים** יצאו דחופים. כבר הקדמנו שהעיר שושן נבוכה ר"ל שלא היו יודעים על מה יהיו עתידים ולפי שבשאר עיירות היה מגיע הדבר לאזני היהודים מפי השרים שקבלו הכתבים מהמן לכן היו מתאבלים ונאמר אבל גדול ליהודים אבל בשושן לא עשו אבל כלל שלא היו יודעים אבל היו נבוכים ולא נודע הדבר רק למרדכי:

ד (א) **ומרדכי** ידע את כל אשר נעשה: אמר את כל אשר נעשה שידע פרשת הכסף וידע כונת הפתשגן וידע ג"כ היות כל זה מחמת שלא השתחוו לו באופן שידע החולי בכל סבותיו. ואין הקריעה הזאת שקרע בגדיו כקריעה על המת שהוא אחר היאוש וכדי לשאת שקרע לאבילות שהרי ראינו לא מנע עצמו מן הרחמים ואדרבא היה לבו בטוח בישועת ה' שנאמר רוח והצלה יעמוד ליהודים אבל הקריעה הזאת היתה כדי למהר להפשיטם מעליו כדי ללבוש שק ולבקש רחמים שנאמר וילבש כנראה שפשט הבגדים האחרים שביעקב שהיה אבלות לבד לא הסיר מעליו הבגדים הקרועים אבל קרע אותם ושם שק עליהם ולפיכך לא נאמר וילבש שק אלא וישם שק כי מלובש היה במלבושיו הקרועים אבל כאן פשט הבגדים ולבש לבוש של שק והעד אומרו אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ולכן נאמר וילבש שק וכן באבנר נאמר קרעו בגדיכם וחגרו שקים ולא אמר ולבשו שקים שלא היה שם אלא אבל: ואמרו ויזעק זעקה גדולה ומרה אפשר שהיה צועק ובצעקתו אומר צעקה גדולה ומרה. או ידמה שבכל צרה שהיא כפולה אומרים כן כמו שנאמר בעשו ויזעק זעקה גדולה ומרה ופי' ואמר ויעקבני זה פעמים שה ג"כ היתה הצרה כפולה למרדכי אחת ההשמדה בעצמה ושנית שבאה לסבתו ונתיירא שמא ח"ו היה סוף שמגלגלין חובה ע"י חייב ועל זה נאמר כאשר דבר אל התך ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו שהרי ההשמדה לא קרה לו לבדו עד שיאמר את כל אשר קרהו אבל אמר כן שקרה לו שלסבתו כל הצרה הזאת וזהו שאמר קרהו שלא השתחוה לו והיה זועק זעקה גדולה על הצרה ומרה על שהיתה לסבתו:

(ב) **ויבא** עד לפני שער המלך. הנה תפש אומנות אבותיו בידו וכבר היתה ביאתו זאת אל שער המלך כדי להודיע לאסתר ואחר שכן היה לו לבוא טרם לבשו לבוש שק שהרי ידע שאין לבוא אל שער המלך בלבוש שק אבל לא רצה להקדים השתדלות ע"י בני אדם דהיינו ע"י אסתר להשתדלות תפיסת אומנות אבותיו בשק ותענית ותפלה ולפיכך לבש השק וזעק טרם הודיעו לאסתר דבר שכן יעקב לא הכין המנחה לעשו רק אחרי התפלה:

(ג) **ובכל** מדינה ומדינה. כבר אמרנו שהיו שם מדינות שלא היה מגיע הדבר לאזני היהודים שכונת הפתשגן היא להשמיד אותם ולכן אמר מקום אשר דבר המלך
ודתו

ל׳. ל׳ מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק
ב׳ רמה ס׳ דין יתיר יו״ד ואפר יצע לרבים: ד ותבואינה נערות אסתר
ל׳ וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד ותשלח
ל׳ בגדים להלביש את־מרדכי ולהסיר שקו מעליו
ל׳ ולא קבל: ה ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך
ב׳ ויגלת כמן אשר העמיד לפניה ותצוהו על־מרדכי לדעת
מה־זה ועל־מה־זה: ו ויצא התך אל־מרדכי אל־
רחוב העיר אשר לפני שער־המלך: ז ויגד־לו
ב׳ מרדכי את כל־אשר קרהו ואת | פרשת הכסף
ז׳ מ״ל כלים׳ ויתיר יו״ד אשר אמר המן לשקול על־גנזי המלך ביהודיים
י״ג לאבדם: ח ואת־פתשגן כתב־הדת אשר־נתן
ג׳ בשושן להשמידם נתן לו להראות את־אסתר
ל׳. ל׳ ומ״ל ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל־המלך

רבא ליהודאי וצומא ובכותא ומספדא ולבוש שק וקטמא הוה
מתשם עלוי צדיקיא סגיאין: ד ועלן עולימן דאסתר ורבנהא
וחויאו לה ואזדעזעת מלכתא לחדא ושדרת לבושי מלכותא
למלבש ית מרדכי ולמעדי ית שקיה מעלויה ולא קבלה: ה וקראת
אסתר לדניאל דמתקרי התך די על מימר פומיה מתחתכן
פתגמי מלכותא ופקדת ליה על מרדכי למדע מה דין קל
בכותא די הוא בכי ועל מה דין לא קבל לבושי מלכותא
דשדרת ליה: ו ונפק התך למללא לות מרדכי לפתאה דקרתא
די לקדם תרע פלטרין דמלכא: ז וחוי ליה מרדכי ית כל די
ערעיה על עיסק דלא סגיד להמן ולא גחן לאנדרטיה וית דררא
דממון כסף עסר אלפין ככרין די אמר המן למתקל על ידיהון
דגבאין דממנן על בית גנזי מלכא בגין יהודאי להובדותהון:
ח וית דיטגמא כתב גזירתא דאתיהיב בשושן לשציותהון יהב
ליה לאחזאה ית אסתר ולחואה לה מה דחשב המן רשיעא
על עמא דיהודאי ולפקדא עלה למיעל לות מלכא לפיסא ליה

ולהסיר ל׳ ותבואינה נערות אסתר והוא חד מן מלין משתמשין ו״ל ברוש תיבות׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתה במערכת אות הלמ״ד בס״ד: על מרדכי ב׳ וסימניהון ותקרא אסתר להתך. ויצא המן ביום ההוא. ואינון מן א״ב מן ל״ב זוגין מן ב״ב על דלוג וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך על בס״ד: ולצוות כתיב תרין ווי״ן ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן והוא חד מן י״ג מלין דכתיבין תרי ווי״ן וסי׳ קצותיו כרוב אחד דכפרת משכן שני. קצותיו דאפוד בתראה. עשוות וחמש צאן עשוות. קוו שתו ושכרו וקוו. נטוות גרון ומשקרות עינים. ומנוות ברכה. עוון והכינו עד אור הבקר. עוון העבר נא את עוון עבדך דד״ה. בעוון הן בעוון חוללתי. עוונותיו ילכדונו את הרשע, ולצוות עליה לבא אל המלך להתחנן לו דאסתר. ומצוות ואת שבת קדשך הודעת להם. העשווים לבעל לאשרה:

תולדות אהרן ותתחלחל המלכה. מגלה טו סוטה כ נדה עא: ותקרא אסתר להתך. מגלה טו בתרא ד: ויגידו למרדכי. מגלה טו:

אבן עזרא

(ג) ומספד. קינות: יוצע. מבנין הכבד הדגוש הנוסף והאות חסר הוא יו״ד כיו״ד אצוק מים והנכון בעיני כי היו״ד שרש כיו״ד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו. יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמה לא תסור: (ד) ותתחלחל. מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלים השניים שם כפולים: (ז) פרשת. מגזרת לפרוש להם שביאר לשרים דבר הכסף: ביהודים. בעבור היהודים: לאבדם. והטעם למחות שמם: (ח) אשר נתן. בנין נפעל והנו״ן מובלע

רשי

כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: (ז) פרשת הכסף. פירוש

יוסף לקח

ודתו מגיע שק ואפר יוצע לרבים אין פירוש מלת רבים כאן לרוב העם שהרי כבר נאמר ליהודים שנראה היות האבל לכולם לא לרובם אבל יתכן שפירוש לרבים שהיו עושים האבל ברבות הרבים וברבים לא בהסתר כמו שעשה מרדכי אל רחוב העיר או ידמה עוד שפירוש מלת רבים כאן גדולים כמו ורבי המלך ורצה לומר כי הבכי הצום והמספד היה לכולם אבל שק ואפר לא יתכן כי אם לגדולים כי אין לבישת השק זולתי להכניע הלבבות הרמות והנפשות הגבוהות אשר בהם ה׳ עד שפל כן גזר למלך לבלתי רום לבבו מאחיו וגם נמצא במקרא לבישת שק כי אם למלכים ולזקנים ולכהנים כאמר האדיב ויבא את של יברו וכן נאמר ביורם והשק על בשרו וכן נאמר ואת זקני הכהנים מתכסים בשקים ואף שנאמר בנינוה ויתכסו בשקים למקטנם ועד גדולם ירצה ודאי גם מזה דאין לבישת השקים רק לגדולים שהיה מספיק אומרו ויכסו בשקים בב אל כל אנשי נינוה אבל בהיות שאין לבישת השקים רק לגדולים רצה לספר הפלגת הענין שעשו אפילו מה שאין המורגל כן ולכן אמר מקטנם ועד גדולם ואחר שנתבאר שאין לבישת השק זולתי לגדולים היטב לומר יוצע לרבים וגם אמר כליטו רבים אבל אמר יוצע כלומר לא יוצע כי אם לרבים דהיינו לגדולים:

(ד) ותבואינה נערות אסתר, מכאן נתבאר שכבר היה מפורסם בבית המלך השייכות שהיה לאסתר עם מרדכי שנתגדלה בביתו אבל לא היו יודעים מה הוא לה עד אשר הגידה למלך כמו שיתבאר בס״ד, ותשלח בגדים להלביש, יש כאן להתעורר בכמה ספיקות התחלה מה חשבה אסתר ששלחה למרדכי בגדים וכי חשבה שהיה מת סר בגדים עד ששלחה מבלתי שתשאל לדעת על מה. ועוד מאי אומרו להסיר שקו פשיטא שכיון שמלבישים אותו מהנלות בהכרח היה להסיר שקו: ועוד מאי מעליו והלא כאשר הסיר שקו הרי הסירו מעליו ועוד מאי שקו להסיר השק מעליו הל״ל: ומהר״מ ערמאה פירש ואמר בכמדומה שהיה מהאבל על חכם שראוי להתאבל עליו עד שיגערו בו חביריו ולא יותר עכ״ל מהר״ם ואני בעניי לא מצאתי הדין הזה כי אם באביו ואמו לענין גילוח. לכך נראה ליישב את כל הספיקות שנתעוררנו בהם ונומר שאסתר בחכמתה ודעתה המופלג כמו שנראה מכל הספור הזה שודאי רוח עליה וגבורה רוח חכמה ויראת ה׳ היה בה הנה הבינה והאמת אלה היות זו צרה גדולה לאומה ישראלית ולא נתחלחלה המלכה למיתת חכם וגם לא בא מרדכי עד לפני שער המלך למיתת חכם בלבוש שק ולזעוק זעקה גדולה ומרה אבל אדרבה הבינה וידעה היות עת צרה ליעקב והבינה שלא בא מרדכי עד לפני שער המלך אלא כדי שיראוהו נערותיה וסריסיה ויגידו לה והבינה ג״כ שלא רצה מרדכי לבוא בה טרם לובשו השק כדי שלא להקדים השתדלות על ידה להשתדלותו בשקו ותעניתו וכדי לדעת פרטי הענינים שלחה לו הבגדים וכבר ידעה שמרדכי לא יתרצה להסיר את השק כדי לבוא אליה אבל חשבה למשפט שבהיות שמרדכי הפשיט את כל מלבושיו מעליו עליון ותחתון ונכנס במקומם שק עליון ושק תחתון הנה חשבה לשלוח לו בגדים ולהסיר מעליו השק העליון וכאשר יתכסה בבגדים על השק התחתון יוכל לבוא בשער המלך כמו שראינו ביורם שהשק היה על בשרו שנראה עיקר לבישת השק הוא התחתון ולכך ידעה אסתר שלא יפריד מרדכי משקו התחתון ועל כן לא שלחה לו בגדים להלבישו אבל להסיר שקו מעליו לבד שהוא השק העליון ויבא בשק התחתון וגם יוכל לבוא להגיד לה הדבר ופרטיו ויאמרה להלבים ולא אמרה ללבוש כמו שמברין לאבל והנה עכ״ז הצדיק שהוא בעצותו עיקר השתדלות בשקו ותעניתו ותפלתו יתר על השתדלותו ע״י אסתר לא רצה לקבל ממנה עצתה

ולא אמר ולא לבש אלא ולא קבל כלומר לא קבל עצתה אפילו להסיר השק העליון שלא הנ״ל אלא וימאן מרדכי ללבוש אבל אומרו ולא קבל הנה שב על העצה הזאת ששלחה לו אסתר:

(ה) ותקרא אסתר להתך. הנה כאשר ראתה אסתר שלא קבל עצתה להסיר אפילו השק העליון וראתה עוד שלא אמר דבר למוליכי הבגדים הבינה היות הדבר הוא סוד עד שאותם מוליכי הבגדים לא היו ראויים לגלות להם הסוד הנה שלחה את התך ולכן סיפר חשיבותו שהוא מסריסי המלך שהעמיד לפניה כלומר שהוא ראוי לגלות לו הסוד והנה עכ״ז לא שלחה לומר למרדכי ונשאל ממנו מה זה שנסתפקה אולי גם להתך לא ירצה לגלות הסוד וגם אינו מדרך המוסר שהקטון יאמר לגדול שיגלה לו סודו ואסתר בענוותנותה עם היותה מלכה היתה מחזקת את מרדכי גדול ממנה ובעוד שנאמר את מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו ולכן לא היה מן המוסר שתשאל ממנו שיגיד לה סודו ולפי זה נאמר ותצוהו על מרדכי לדעת ולא נאמר ששלחה אותו אל מרדכי אלא ותצוהו כלומר שישתדל שימצא עם מרדכי אולי יגיד לו או הוא בהמשך הדברים יבין וידע מה הענין ולכן נאמר לדעת. מה זה ועל מה זה ולא אמר להגיד לה מה זה, והנה שאלה ממנו שיחקור לדעת מה זה ועל מה זה כמו שיעשה הרופא המובהק האומן שהוא נכסף לבריאת החולה הנה יחקור מהות החולי ומהות הסבה שממנה נמשך החולי שלפעמים צריך הרפואה והתרופה לחולי ולא יחוש לסבה ולפעמים יצטרך עיקר הרפואה והתרופה לסבה ואפילו שיהיה נגד החולי ולכן יחקור על החולי וגם על הסבה כן עשתה אסתר בקשה לדעת מה החולי ועל מה היה החולי דהיינו הסבה וזה אמרה מה זה ועל מה זה:

(ו) ויצא התך. הנה נתבאר היות הדברים כמו שהקדמנו שלא שלחה אותו בשמה לדבר אל מרדכי שאם היה כן הל״ל וילך התך אל מרדכי אבל לא שלחה אותו אבל גזרה שימצא עמו דרך הזדמן וכן עשה שיצא אל רחוב העיר ותכף מרדכי הגיד לו ואמר ויצא התך כאילו הוא יוצא לא בשליחות אחרים וידמה עוד שאמר ויצא לפי שהסריסים שהמלך מעמיד לפני המלכה אין מן הסדר שיצא מלפניה ללכת אל רחוב העיר לכן נאמר ויצא התך:

(ז) ויגד לו מרדכי. הנה ביאר הענין שהתך לא שאל למרדכי דבר אבל מרדכי כאשר ראה את התך שהוא ממתי סודה הגיד אליו הענין והקדים על הסדר להודיע הסבה ואח״כ החולי ואמר הענין שהוא היה הנה לכל השער הזה היה מפני שלא השתחוה לו ולהיות הוא הסבה אמר את כל אשר קרהו שאם היה הספור על הגזרה את כל אשר קרה הל״ל שהרי לא קרה לו לבדו ואחר שספר לו הסבה אמר לו החולי והוא פרשת הכסף והפתשגן הכתב ואמר פרשת הכסף לפי שמתוך ידיעתו פרשת הכסף הבין היות הפתשגן על השמדת היהודים כמו שבארנו ולפי זה אמר פרשת כמו לא פורש מה יעשה לו כלומר שהכסף היה שפירש לו ענין אותו הפתשגן שהיה סתם:

(ח) ואת פתשגן כתב הדת וגו׳. מלת להשמידם איננה מחובר הפתשגן שאם היה מפורש הפתשגן היה לו לומר להשמיד היהודים אבל אומרו להשמידם יובן כיותה מדברי מרדכי שדן מעצמו והבין מתוך פרשת הכסף כאשר הקדמנו לבאר. ויש להתעורר בכתוב הזה התלה אמרו להגיד לה ואח״כ הוסיף ולצוות עליה ומן התימה שאותה הצדקת היה צורך כל כך ליווים להנהגת האומה ישראלית ועוד מה הוצרך לומר לבוא אל המלך כשנאמר להתחנן ולבקש מלפניו על עמה הרי מובן שהבוא אל המלך. אבל הדברים מובנים שאותה הצדקת אחר יראת ה׳

לְהִתְחַנֶּן־לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו עַל־עַמָּהּ׃ ט וַיָּבוֹא ד׳ ח׳. ל׳
הֲתָךְ וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר אֵת דִּבְרֵי מָרְדֳּכָי׃ י וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ וַתְּצַוֵּהוּ אֶל־מָרְדֳּכָי׃ יא כָּל־עַבְדֵי מטעים ב״ה ל׳ ר״פ בסי׳
הַמֶּלֶךְ וְעַם־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ יוֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ ו׳ ד׳ מ״ל עיין מ״ס
וְאִשָּׁה אֲשֶׁר־יָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית
אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר כ״א
יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא
נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ יב וַיַּגִּידוּ כ״א כתי׳ יו״ד ב׳ מ״ל
לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃ יג וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב ל׳ זקף קמץ
אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ ל׳
מִכָּל־הַיְּהוּדִים׃ יד כִּי אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת ל׳
הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ ל׳ וחד ורוח ג׳ ומ״ל

נקראתי ב׳ א׳ חסר וסי׳ נקרא נקריתי אל בית אביך. ואני לא נקראתי לבא אל המלך דאסתר קדמא חסר. שלושים ד׳ מלאים בלישנ׳ וסי׳ וירדו שלשה מהשלושים. מן השלושים הנו נכבד ר״פ. ויחלה אסא בשנת שלושים למלכותו דד״ה. ואני לא נקראתי לבא אל המלך: יעמוד ג׳ מ ל וסימ׳ לפני זעמו מי יעמוד ומי. ויברח כצל ולא יעמוד. ריוח והצלה יעמוד ליהודים:

וּלְמִבְעֵי רַחֲמִין עַל עַמָּהּ׃ ט וְעַל הֲתָךְ וְחַוִּי לְאֶסְתֵּר יַת פִּתְגָּמֵי
מָרְדְּכָי׃ י וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ לְמֵיזַל וּלְמַלָּלָא לְמָרְדְּכַי וּפַקֵּידַת
לֵיהּ עַל עֵסֶק מָרְדְּכַי דְּלָא יְגָרֵי עִם הָמָן מַצּוּתָא אֲרוּם דְּבָבוּ
דְּבֵינֵי יַעֲקֹב וְעֵשָׂו הֲוָה נְטַר לֵיהּ׃ יא וְשַׁוִּיאַת אֶסְתֵּר מִלִּין בְּפוּם
הֲתָךְ וַאֲמַרַת לֵיהּ כִּדְנָא תֵּימַר לְמָרְדְּכַי הֲלָא הָמָן רַשִׁיעָא גְּזַר
עַל מֵימַר אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דְּלָא לְמֵיעַל לְוַת מַלְכָּא לְדָרְתָא גַּוָּאָה בְּלָא
רְשׁוּ וּכְעַן כָּל עַבְדֵי מַלְכָּא וְעַמִּין דְּדָיְרִין בְּפִלְכֵי מַלְכָּא יָדְעִין
דִּי כָּל גְּבַר וְאִתְּתָא דִּי יֵעוּל לְוַת מַלְכָּא לְדָרְתָא גַּוָּאָה דִּי לָא
מִתְקְרֵי עַל פּוּמֵיהּ דְּהָמָן חֲדָא הִיא גְּזֵירַת דִּינֵיהּ לִמְמַת לְבַר
מִמַּן דִּי יוֹשִׁיט לֵיהּ מַלְכָּא יַת תִּגְדָּא דְּדַהֲבָא וְיֵיחֵי וַאֲנָא לָא
אִתְקְרֵיתִי לְמֵיעַל לְוַת מַלְכָּא דֵּין זְמַן תְּלָתִין יוֹמִין׃ יב וְכַד חֲזָא
הָמָן רַשִׁיעָא יַת הֲתָךְ דִּשְׁמֵיהּ דָּנִיאֵל אָעִיל וְנָפֵק לְוַת אֶסְתֵּר וּתְקֵיף
רוּגְזֵיהּ בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וְאִזְדַּמְּנוּ תַּמָּן מִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל מַלְאֲכַיָּא
וְחַוִּיאוּ לְמָרְדְּכַי יַת פִּתְגָּמֵי אֶסְתֵּר׃ יג וַאֲמַר מָרְדְּכַי לְמִיכָאֵל
וּלְגַבְרִיאֵל לַאֲתָבָא לְוַת אֶסְתֵּר כִּדְנָא תֵּימְרוּן לַהּ לָא תַחְשְׁבִי
בְּנַפְשָׁיְכִי לִמְהַךְ לְאִשְׁתֵּיזָבָא בְּבֵית מַלְכָּא מִן כָּל יְהוּדָאֵי׃
יד אֲרוּם אִם מִשְׁתַּק שְׁתוֹקִי בְּעִידָּנָא הָדָא וְלָא תַפְגְּנִיעִי עַל יְהוּדָאֵי
רְוָחָא וְשֵׁיזָבוּתָא יְקוּם לִיהוּדָאֵי מִן אֲתַר אוּחֲרָן בְּגִין זְכוּת אֲבָהַת
עָלְמָא וִישֵׁיזִיב יַתְהוֹן מָרֵי עָלְמָא מִן יַד בַּעֲלֵי דְּבָבֵיהוֹן וְאַנְתְּ

רשי

פירוש הכסף: (יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו (במדבר לג) והיה כאשר דמיתי: אל תדמי בנפשך. אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין

אבן עזרא

מובלע בתי״ו: בשושן להשמידם. הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן כי היא עיר היהודים: (יא) ועם מדינות המלך. אפילו העם יודעים זה: אחת דתו. אחת היא דת המלך לכל להמית: לעולם לבד יבא עם מ״ס או מאחריו או מלפניו לבד מאחד והוא לבד בך נזכיר שמך: יושיט. לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא: שרביט. מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי״ש נוסף כרי״ש שרשרת ואיננו אמת כי הרי״ש איננה מאותיות המשרתות רק נכפלו ככפל פ״א ונאפופיה גם רי״ש סגריר: (יג) אל תדמי. תחשבי מגזרת כאשר דמיתי ושניהם מגזירת דמיון במחשבת הנפש: (יד) דגשות צד״י והצלה. לחסרון נו״ן השורש והטעם שיעמוד רוח והצלה ליהודים מדרך אחרת ולא על ידך ואם תחשבי שתמלטי תאבדי וכל בית אביך

יוסף לקח

ה׳ הוא תתפלל והיתה נזהרת מאד שלא לסבב להיותה נתבעת מאת המלך אחרי אשר לא מבני ישראל הוא וכן מרדכי כאשר ידע אזהרתה הזהיר לה לבוא אל המלך ועוד גזר עליה כדי שתבוא במצות ובהוראת חכם ולכך נאמר לבוא אל המלך ואמר עוד להתחנן לו כי הוא היתה נזהרת לבלתי היותה מסבבת למצא חן בעיניו כדי שלא יתבענה לכך הזהיר לה להתחנן לו כדי לבקש על עמה:

(ט) **ויבא** התך. הגיד הכתוב בנית שבא התך בשליחות מרדכי ולא היה כמשיב לה על שאלתה כי היא לא שלחו כאשר באמרנו:

(י) **ותאמר** אסתר להתך. יש להתעורר שהיה לה לומר להשיב אל מרדכי וגם יש לדקדק שתחלה אמרה ותצוהו על מרדכי וכאן אמר ותצוהו אל מרדכי ועם הכתוב באחר זה יובן:

(יא) **כל** עבדי המלך: יש להתעורר כמה ספיקות בכתוב הזה ראשונה שמה לנו אם כל עבדי המלך והעם יודעים זה או אינם יודעים ואפילו שאינם יודעים הרי כדת ידועה לה שנית אם כל עבדי המלך ועם מדינות המלך היו יודעים הדת הזאת שאין לבוא בלתי שיקרא ושהבא אחת דתו להמית א״כ למה היתה שולחת להודיע למרדכי זה והיה מספיק לה להודיעו שלא נקראת שכיון שכל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים הדת הזאת כ״ש מרדכי היושב בשער המלך: שלישי אומרו לא נקראתי זה שלשים שהרי אפילו נקראת אתמול והיום לא נקראת הטענה במקומה עומדת שאין לה רשות ללכת בלתי קריאה. רביעי האיך יתכן שיעלה על לב לומר שאשה צדקת כמוה בראותה כל פליטת האומה הישראלית בסכנה עצומה כזאת היתה נמשכת לאמור ורוצה להתגלל בדברים לבלתי היותה מבהלת להצלת עמה ולמסור גופה ונפשה להצלתם. אבל ידמה היות הדבר כמו שאמרנו שאסתר היתה בורחת מלבוא אל המלך בלתי היותה נקראת לפי שאחר היותה נקראת הרי היא באונס ואינה יהרגת פטורה אבל בבואה מעצמה בלתי היותה נקראת אם יתבענה הרי היא היתה בכל זכך וזהו עבירת ולא זהה בורחת מבוא אל המלך מעצמה וכבר היתה יודעת שמרדכי יודע ריב בזנות אשת המלך א״כ שודאי אפילו תלך בלתי קריאה ודאי יושיט לה המלך שרבים בוכב הנה אמרה שהאמת כן הוא שהמלך ודאי לא יהרגנה אבל אם הדת הזה לא היו יודעים אותו עבדי המלך ועם מדינות המלך היתה הולכת אבל אמרה אני חוששת פן אגול כמה בנפלה ובתי בלסיות ההטא שלה כפרסום חייבת המות באמור לא על המלך לבדו עומד ולכך אמרה הנה זה כדת כל עבדי המלך יודעים אותו ואם אלך בלתי קריאה הריני נוגלת בהטא מפורסם ובשגם מפני האהבה ודאי יושיט שרביט הזהב עכ״ז שלאי תספיק האהבה להושיט שרביט הזהב ולא יהיה לה מקום לשאול הצלת עמה באופן שלא היתה נמשכת מלהשתדל מפני סכנת עצמה אלא מפני יראתה שלא תוכל להציל העם ואמרה עוד טענה אחרת שלא נקראת זה שלשים יום כלומר ודאי מהרה אהיה נקראת ולכן ראוי להמתין עד היותה נקראת ואפשר לומר שהיתה נקראת מעט נקיותה ועומדת שם עד יבא וסתה וכן תוזרת בסוף ל׳ שהוא זמן וסתה של אשה ודברה כן לשון נקיעות לגנות שלא יאמר לקרות אותה וכל אלו טענותיה היו לבררות מבואה אל המלך מעצמה עד שתהיה נקראת כדי לבוא באונס:

(יב) **ויגידו** למרדכי. הנה רז״ל דרשו שהתך המן המיתו וזהו מדרשם אמנם לפי הפשט אשר יעדנו בו יתבאר כאן מה שדקדקנו בכתוב והאמר אסתר להתך כי האמנם אסתר כאשר ראתה ברצון מרדכי הוא בהבואת אל המלך וליוויו עליה לא רצתה לסרב על דברי רבה האמנם אמרה להתך לאיש הדברים כל עבדי המלך יודעים וגו׳ ולא רצתה שיאמרו

הדברים האלה בשמה שלא יחשוב מרדכי שהיא נמשכת לרחוק מלהשתדל בהצלת העם ולכן נאמר ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי כלומר שהיא לא אמרה הדברים כי אם להתך כמדברת ומתייעצת עמו ואח״כ צוותה אותו שיביא הדברים האלה לאזני מרדכי ולא רצתה שהתך יאמר הדברים למרדכי כי אחרי היותו שליח בינייהם אפילו יאמר הדברים כאלו הם מעצמו הנה יבין מרדכי שהם דברי אסתר אבל רצתה שהתך יביא הדברים ע״י אחרים לאזני מרדכי ולכך נאמר ותצוהו אל מרדכי שבפעם הראשונה שהיה רוצה שהתך בעצמו ידבר עם מרדכי נאמר ותצוהו על מרדכי כלומר שיבין ויחקור מתוך דבריו מה זה ועל מה זה אבל כאן שלא היה רצונה שידבר התך עם מרדכי אלא שיביא הדברים אליו ע״י אחרים נאמר ותצוהו אל מרדכי ולפי שכן היתה הסכמתה שיביא הדברים אל מרדכי ע״י אחרים כן נעשה ולכך נאמר ויגידו למרדכי את דברי אסתר ולא נאמר ויאמרו לו וישובו אלא ויגידו לפי שההגדה הוא מה שמגיד אדם לחבירו מעצמו כן עשו אותם המגידים אמרו דברי אסתר דרך הגדה וסיפור מעצמם:

(יג) **ויאמר** מרדכי להשיב אל אסתר. הנה מרדכי כאשר הבין שאלו הם דברי אסתר ושהביא אותם לפניו ע״י המגידים ההם הנה אמר להשיב אל אסתר כלומר ככר הבנתי שהם דבריה. אמנם הכתוב הזה יקשה מאד שנראה בהדיא שמרדכי חשדה לאסתר שהיא מתעצלת בהצלת העם וחלילה לחשוב או להעלות על לב דבר כזה על צדקת וחסידה כמוה ואפשר לומר שמרדכי לא חשד אותה לכך אבל לגרזה היה מראה לה פנים שחושדה אבל אם היו הדברים כן לא היה ראוי לכתוב זה באגרת שנראה כגנאי לאסתר שעל כרחה עשתה מה שעשתה חלילה לה לכן ידמה שמרדכי היה מבין כל דברי אסתר ובאשר ראה שזו אומרת כל הטענות ההם כדי שלא לבוא אל המלך רק באונס ע״י קריאה וכל זה היתה עושה להתרחק מן העבירה בהשבה שהיא אינה בכלל סכנה ואין אומרים לאחד חטא כדי שיזכה חבירך ולפיכך היתה מבקשת אופן שתוכל להציל עמה בלתי עשיית איסור הנה לפי זה השיב לה מרדכי ואמר שהיא טועה בחשבונה ושגם היא בסכנה ובהגזירה מתפשטת גם עליה א״כ אין זה חטא כדי שיזכה חבירך לכך הותר למסור עצמה שבאשה אמרו קרקע עולם היא תעבור ואל תהרג וכיון שהותר לה א״כ היא מחוייבת ג״כ מצד הצלת עמה שאפילו אם היא רוצה להחמיר על עצמה ליהרג ולא לעבור הותרה דאתי לידי קולא היא באופן שמרדכי לא היה חושד אותה ח״ו שרוצה להמלט בית המלך ולומר שלום עלי נפשי אבל להוציאה מטעותה שהיא חושבת היות איסור בדבר אחרי שהיא אינה בסכנה לכן הודיע שגם היא בסכנה כמו שיתבאר עוד ויוכיח שהיא בסכנה וא״כ אין כאן איסור כלל:

(יד) **כי** אם החרש תחרישי בעת הזאת. הנה אמר לה דלית דין צריך בשש כי מאחר שהיא ג״כ בסכנה הרי מאבדת נפשה היא לבלתי הציל העם והטעם שלא רצה מרדכי להמתין כלל אבל רצה שתלך בלתי קריאה הנה הוא שהאדם שיקרא את חבירו בביתו שהוא צריך לו אם אותו אדם כאשר יבוא ישאל מבעל הבית שאלת הן כבר יתאמת לבעל הבית שאותו האדם אינו חושש הרבה לאותה השאלה שאם היה חושש ונכסף הרבה לאותה השאלה לא היה ממתין עד שיקרא אותו בכ״ב אבל האדם שהולך אל בית חבירו מבלתי היות לו שום עסק עמו והוא הולך שם רק לבקש שאלה הנה ודאי מאד נכספה נפשו לשאלה ההיא ולכך רצה מרדכי שאסתר תלך להתחנן ולבקש על עמה מבלתי היות נקראת שהנה אז כאשר יראה המלך שמה נפשה בכפה לבוא בלתי נקראת ושלא להמתין עד היותה נקראת עם היותה יודעת שודאי תהיה נקראת הנה יתאמת למלך שהשאלה הזאת גדולה מאד בעיניה עד שאם לא תנתן לה בחרה מות מחיים והעד שכן היה שכאשר ראה אותה אחשורוש שנכנסה

ג' מ"ל וּבֵית־אָבִיךָ תֹּאבֵדוּ וּמִי יוֹדֵעַ אִם־לְעֵת כָּזֹאת הִגַּעַתְּ
לַמַּלְכוּת׃ טו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי׃
ב' ומ"ל ב' וכסיפ' טז לֵךְ כְּנוֹס אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן
ל' • ל' וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
ל' לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא
ב' חסר ב' אֶל־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי׃
ב' • ד יז וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו
אֶסְתֵּר׃ ה א וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר
מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח

ומי יודע ג' וסי' נמסר בקהלת סימן ב': לילה ויום ג' וסימניהון להיות עיניך פתוחות לילה ויום דכלבים. פן אפקוד עליה לילה ויום אצרנה. גם אני ונערתי אצום כן: ובכן ב' בטעמא וסימ' ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו. ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת:

תולדות אהרן לך כנוס. שם: וצומו עלי. יבמות קכח: וכאשר אבדתי. מגלה טו: ויעבור מרדכי. שם: ויהי ביום השלישי. שם יד וזבח תקח: ותעמוד בחצר. מגלה טו:

וְגִנִיסַת בֵּית אֲבוּהָתִיךְ תּוֹבְדוּן עַל הַהִיא חוֹבְתָא וּמָן הוּא חַכִּימָא דִּי יִנְדַּע אִין לְשַׁתָּא דְּאָתְיָא בְּעִידָנָא הָדָא אַתְּ מַטְיָא לְמֶחְסַן מַלְכוּתָא׃ טו וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר לְמִיכָאֵל וְגַבְרִיאֵל לַאֲתָבָא לְוָת מָרְדְּכָי׃ טז אֱזֵיל כְּנוֹשׁ יַת כָּל יְהוּדָאֵי דִּי אִשְׁתַּכְּחוּן בְּשׁוּשַׁן וְצוּמוּ עֲלַי לָא תֵּיכְלוּן וְלָא תִשְׁתּוּן תְּלָתָא יוֹמִין וְצַלּוּ קֳדָם מָרֵי עָלְמָא בְּלֵילְיָא וּבִימָמָא וְאוּף אֲנָא וְעוּלֵימָתִי נְצוּם הֵיכְדֵין וּבָתַר כֵּן אֵיעוֹל לְוָת מַלְכָּא דְּלָא כְדִינָא וְהֵיכְמָא דְּהוֹבָדִית מִן בֵּית נָשַׁי וְאִדַּבָּרִית מִנָּךְ בְּאוֹנְסָא כְּדֵין אוֹבֵד מִן חַיֵּי עָלְמָא הָדֵין בְּגִין פּוּרְקַן עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ יז וּנְסַס וּבְנֵס מָרְדְּכַי וַעֲבַר עַל חֶדְוַת חַגָּא דְּפִסְחָא וְצוֹמָא גְּזַר וִיתֵב עַל קִטְמָא וַעֲבַד כְּכָל דִּי פַּקְדַת עֲלוֹי אֶסְתֵּר׃ א וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה דְּפִסְחָא וּלְבַשַׁת אֶסְתֵּר לְבוּשֵׁי מַלְכוּתָא וּשְׁרַת עֲלַהּ רוּחַ קוּדְשָׁא וְקָמַת וְצַלִּיאַת בִּדְרַת דְּבֵית מַלְכָּא גַּוָּאָה דְּמִתְבְּנֵי לָקֳבֵל בֵּית מַלְכָּא דִּי בִירוּשְׁלֵם וּמַלְכָּא הֲוָה יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ בְּבֵית מַלְכוּתָא וּמִסְתַּכֵּל כָּל קֳבֵל תְּרַע בֵּיתָא עָנַת אֶסְתֵּר וְכֵן אֲמַרַת רִבּוֹן דְּעָלְמָא לָא

אבן עזרא

אביך עמך: ומי יודע אם לעת כזאת. הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל: (טז) לך כנוס. אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים: הנמצאים בשושן. העיר: וצומו עלי. בעדי: שלשת ימים. עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימים ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והוא אסתר בטחה באלהיה על כן התענתה ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה תשתנה אף כי עד יום השלישי: וכאשר אבדתי. שאינני יושבת עם עמי אובד לגמרי ובא פועל עבר תחת עתיד והטעם על מחשבתה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי: (א) ותלבש אסתר מלכות. הטעם לבוש מלכות כי מלת ותלבש

רשי

שאין את רוצה לסכן עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות: (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יהפוך ביך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות. אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומ"א אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי. וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות. ומ"א כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלת לאחשורוש אני אסורה לך: (יז) ויעבור מרדכי. על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן וט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: (א) מלכות. בגדי מלכות ורבותינו

יוסף לקח

בנכנסה כאותם סכנה נתאמת אליו היות לה שאלה יקרה מאד עד שאמר לה מה שאלתך וגו' כי כל שבא לענין עסק אחד ומבקש בקשה העסק עיקר והבקשה טפילה. ויש נדקדק אומרו כי אם החרש וגו' שכיון שהוא אמר לה לבוא אל המלך היה ראוי לומר כאן כי אם לא תבואי כעת הזאת לכן נראה שאומרו החרש תחרישי רצה לומר לה שאם תעמוד אפילו שעה אחת בלתי התעסק בהצלת ישראל תהיה שתבועה ע"י אחרים ורמז לה שלא תחרים מלהתפלל על הצלת ישראל עד שתבוא אל המלך כי זה אומרו בעת הזאת שהרי היא בטילה מלעסוק בהצלתם ויקדמוה אחרים והיא בביתה רצונה להאריך להיות נקראת אמרה לצום שלשה ימים: ועוד רצה מרדכי להכריח שהיא בכלל הסכנה ואמר ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות ר"ל מי יודע אם לעת כזאת שהיא סוף השנה שהוא זמן הגזירה מי יודע אם אז תהיה מלכה אפשר המלך יגרשנה והרי היא בכלל הסכנה והיה הגעת למלכות כאלו אמר תגיע למלכות ופירושו מי יאמר שאז הגעת למלכות עד שתחשובי שאינך בכלל הסכנה ועל דרך חכמי האמת יאמר שאם מפעה ראשונה היתה מתגללת אסתר עד עתה היתה מגעת לספירת מלכות, עוד ידמה לומר ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות ר"ל כשנגזר עליך שתגיע למלכות אם היתה הגזירה שתגיע עד אותו הזמן למלכות שלא אומרת להמתין עד זמן שיקרא אותך וכל זה אמר לגרז בדבר כזה אין צריך בשם אפילו שעה ושהיא גם כן בכלל הסכנה ושתשתדל ותעשה תכף מה שבכחה לעשות:

(טו) **ותאמר** אסתר להשיב וגו': הנה עתה שראתה שמרדכי סילק כל טענותיה והוכיח שהיא בכלל הסכנה וכיון שכן היא חייבת למסור נפשה ושאין איסור בדבר מביאתה אל המלך עתה אמרה להשיב אל מרדכי כלומר עד עתה לא שלחה היא להשיב אל מרדכי אלא נותה להתך שירוץ הדברים כמו שביארנו למעלה בכתוב ותאמר אסתר להתך אבל עתה השיבה למרדכי ולכך עשאו כתוב בפני עצמו לפי שבא להודיענו זה שקודם לא השיבה למרדכי בשם עצמה עד עתה:

(טז) **לך** כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן. כבר אמרנו בזה שאומרו הנמצאים בשושן הכוונה אפילו תושבי עיר אחרת. עוד ידמה לומר עם מאמרם ז"ל שאמרו שנתחייבו אותו הדור כליה מפני שנהנו מאותה סעודה ואפילו למאן דפליג בגמרא אהא מודה הוא שהנכנסין לא עוב עשו א"כ הטיבה אסתר לומר כאן לך כנוס את כל הנמצאים בשושן מפני שנאמר שעשה משתה לכל הנמצאים בשושן אשר מכללם היו בני ישראל שנהנו מאותה הסעודה לפיכך אמרה כאן לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן שפירושו הנמצאים בשושן אז בסעודה כך דרשו ז"ל ולפי שלא היה החטא רק באכילה ושתייה אמרה שילומו ממאכל ומשתה נגד כלומר לא מרחילה וסיכה וכדומה ואומרה וצומו עלי יש לדקדק שאלא עליהם ועל בניהם ועפשם לנים ומתי וצומו עלי אבל נראה שאותה הצדקת היתה בוטחת בעמון מוחלט ולא היתה מסתפקת כלל בתשועת ה' ועכ"ז היתה מתענת ומתפללת וזועקת לה' כמו שנאמר במזמור אילת השחר שארז"ל שנאמר עליה ששם נאמר בך בטחו אבותינו בטחו ותפלטמו אליך זעקו ונמלטו בך בטחו ולא בושו ואמר כן שלהיות אמת הבטחון בלתי הסתפק כלל הנה הזעקה תהיה בושת וחרפה ולכך אמר בעם היום שלעולם כשבטחו אבותינו בך מעולם לא עזבתם מכל צר כאותן בגלה היה להם לזעוק רק לבטות כי האדם כשבוטחת בנדיבים ולפעמים מפיק רצונו ולפעמים אינו מפיק א"כ צריך ודאי בכל פעם לזעוק ולהתחנן לפני הנדיבים ההם כדי שיפיקו רצונו אמנם כאשר הנדיבים ההם מעולם לא מנעו טובתם בכל מה שבקשת עליהם הרי שזעקה בושת וחרפה בכגרואה הוא מסתפק בנדיביים ההם אם יעזרו על מנהגם הטוב להספיק לו הרצון כמה שבועת עליהם והנה אסתר בראותה בן אמרה עם היות לבה בטוח בבטחון שלם ומוחלט באין ספק כלל בתשועת ה' נאמו הנה עשתה ק"ו ואמרה הנה אבותינו לעולם בטחו בך ולעולם הצלת אותם אחת מהם לא נעדר ועכ"ז אליך זעקו ונמלטו שכיון שזעקו לא היה ראוי שימלטו מן הצרה שזעקו מתנה הואיל בכל מה שבטחו לעולם הצלת אותם היה להם לבטוח ולא לזעוק ועכ"ז שזעקו נמלטו וכך בטחו ולא בושו מלזעוק עם היות הבטחון שלם ומוחלט ואם אבותינו עם היות להם הבטחון כמוחלט זעקו ולא בושו אנכי תולעת ולא איש כ"ש וק"ו וזה אמרה אסתר שם שלבה היה בטוח מאד מאין ספק כלל בתשועת ה' ולכן אמרה וצומו עלי לא עליכם ועל בניכם כי אין לי ספק בתשועת ה' אבל כל יראתה היתה שלא תבוא לידי עבירה בבואה אל המלך בלתי קריאה ובלתי אונס ולפיכך אמרה צומו עלי כלומר אתם בטוחים ואני לבי בטוח בהצלתכם אבל יראתי עלי ורצתה שילומו ויתפללו שלא תבוא לידי עבירה ואם ח"ו תבוא שיתכפר שאומרו צומו עלי כאומר בעדי עלי כפרה ואומרה שלשת ימים לא פחות ולא יותר לפי שאין גוזרין על הצבור אלא א"כ רוב הצבור יכולים לעמוד שיותר על שלשה ימים אין כח לעמוד כמו שנאמר במלכים ויאכל ותשב רוחו אליו כי לא אכל לחם ולא שתה מים שלשה ימים ושלשה לילות הרי לך שבגוף שלשה ימים לא נותרה בו רוח וידמה עוד שלמדה אסתר מנבואת הושע בן בארי שאמר לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה ועל כן בקשה שיהיה הצום שלשת ימים ועל כן הלכה למלך ביום השלישי לתעניתה: גם אני ונערותי אצום כן. כבר אמרנו בעבריות היו שכן נאמר ואת שבע הנערות הראויות לתת לה כמו שבארנו שם: ואמרה גם אני ונערותי אצום כן ידמה לומר שהוא נתינת טעם אל מה רצתה הצום רק מאכילה ושתיה כאומרה שמסיכה ורחיצה ונעילת הסנדל לא יתכן לעשות היא ונערותיה כן בבית המלך והיה רצונה שיהיה תעניתם ותעניתה שוה: ובכן אבוא אל המלך שלא כדת הנה גלתה ופרסמה צרת נפשה שהיא מוסרת עצמה לבוא אל המלך מרצונה בלתי קריאה ולכן אמרה בתבואת אל המלך שלא כדין תורתנו כי אחרי הקריאה הרי היא אנוסה ויכולה ללכת ע"פ התורה וזה אמרה אבוא אל המלך שלא כדת: עוד ידמה לומר שאמרה שאחרי הצום והתפלה פיעשו הצבור וגם היא הנה אינה חוששת לבוא אל המלך בלתי קריאה נגד הדת שבדת היא שלא תבוא ואם תבוא הדת היא להמית וא"ס אינה חוששת לפי שתפלת רבים אינה חוזרת ריקם עוד ידמה לומר שרצתה לעשות כל מיני ההשתדלות כדי שלא יתבענה המלך ותבוא לידי איסור ח"ו ולכן אמרה שהנה גם אני אצום ובצום אלך לפניו שלא כדת הנשים שאין הולכות למלך רק אחרי היות לכן כדת הנשים במרוק ותמרוק ואני אלך בצום שלא כדת וזה אומרה אנים כן ובכן אבוא כלומר ובצום אבוא לפניו שלא כדת וזה אמרה אח"כ אם לא אשתדל בהצלת העם הרי אמר מרדכי ואת ובית אביך תאבדו א"כ אבדתי ואם אשתדל ות"ו אבוא לידי עבירה אבדתי א"כ כאשר אבדתי אבדתי מוטב שאשתדל בהצלת העם וזהו אמרה אחרי עשותה כל ההשתדלות האפשרי לבלתי בוא לידי עבירה ולצרות הימנה:

(יז) **ויעבר** מרדכי. רז"ל דרשו שעבר והתענה בניסן ולפי הפשט ר"ל שהנה אסתר לותה בכינוס העם וכן עשה שעבר בתוך העם לצוותם כמו שנאמר ביהושע עברו בקרב המחנה וצוו את העם או אפשר שויעבור הוא כמו ויעביר שהעביר קול והכריז הצום כמו שנא' ויעבירו קול במחנה וכבר דרשו הם ז"ל ויגה ביום השביעי בניח לעולמו שהוא סופל יוצא:

ה (א) **ויהי** ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות. לא נאמר לבוש מלכות ויפה דרשוהו חכמי האמת שלבשה מלכות ורוח הקדש כמו ורוח לבשה את עמשא וכן ורוח ה' לבשה את גדעון ולפי הפשט אשר יעדנו ידמה שרצה להודיע הכתוב שלא כחל ולא פרכוס פנסה

בֵּית־הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית ל'
הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבָּיִת: ב וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ
אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו י"ד. ל'
וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב אֲשֶׁר
בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט: נס'
ג וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־ י"ד
בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ: ד וַתֹּאמֶר
אֶסְתֵּר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם

בבית המלכות ל' ויתי ביום השלישי ותלבש אסתר. וחד בית המלכות ואינון חד מן ה' זוגין חד בית וחד בבית וסי' בית הבור ל' כי בא ירמיהו אל בית הבור. בבית הבור ל' ויתי בחצי הלילה. בית רשע ל' עוד האש בית רשע. בבית רשע ל' מארת ה'. בית החפשית ל' ויהי עזיהו דד"ה. בבית החפשית ל' וינגע ה' דמלכים. בית אבל ל' טוב ללכת. בבית אבל ל' לב חכמים. בית המלכות ל' גם ושתי. בבית המלכות ל' ותלבש אסתר מלכות: ב' פסוק בקריאה רמז יהו"ה ראשי תיבות וסי' יבא המלך והמן היום. ישמחו השמים ותגל הארץ:

תולדות אהרן כראות המלך. שם: מה לך. שם: יבא המלך והמן. שם:

תמסרנני ביד ערלא הדין ולא תעבד רעות המן רשיעא מני היכמא די עבד מן ושתי דשם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהוה צבי למסב ית ברתיה וכד אתכנשו עולמתא לידוי דהגי הות תמן ברתיה דהמן והות צבית מן שמיא דכל יומא ויומא הות מקלקלא בריעא עצוצא ובמוי דרגלן ופומה הוה סרי לחדא ואפיקו יתה בבהילו ומינה אסתקף עלי הדא לאתנסבא ליה וכען שויתי לרחמין בעינוי דלא יקטלינני דיעביד צבותי ובעותי די אנא בעיא מניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בנוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר בזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פרוס בר המדן בר תליון בר אתניסומוס בר חרום בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלק בר אליפז בר עשו רשיעא: ב והוה כד חזא מלכא ית אסתר מלכתא קימא כד נסיסא בדרתא ותרתין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תגדא דדהבא דהוה נקט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתגדא: ג ואמר לה מלכא מה צרוך אית ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא לפלגות מלכותי אתנינה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאם בתחום פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קימית בשבועה לגשם ערבא וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דלמא ימרדון בי הדא בעותא לא אעבד לך מלתא אחריתי די אנת בעיא מני אגזור ותתעבד בבהילו ורעותיך אתיהב לך: ד ואמרת

רשי

ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקדש כמו דאת אמר (ד"ה א יג) ורוח לבשה את עמשי: (ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע וכחצי המלכות הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו וגזר לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: (ד) יבא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חשוק אליה ויהרגנו ועוד

יוסף לקח

עצתה הנדקת היא כדי שלא תסכב לבא לידי עבירה ורמז לנו בזה האופן שלא עשתה זוס השתנות רק בלבוש שהיתה מוכרחת שודאי אין למלכה לבוא אל המלך רק בלבוש מלכות ובהיות שנכתבה האגרת כזאת גד"ה לפרס ומדי הנה באו כל הדברים האלה ברמזים ובכתיבות נסתרות. ותעמוד בחצר בית המלך. לא נאמר ותלך ותעמוד בחצר כי אם ותעמוד יעל דרך הכמי האמת נגרע יפה בהמשך מה שאמרו בלבשה מלכות רצה לומר שעודה בתפלה בחצר בית המלך הפנימית אמנם המן כאשר בא לקטור את מרדכי בא אל החצר החיצונה וקליפתו אכל. וידמה לומר לפי הפשט שאסתר לא לבשה בגדי מלכות רק במקום הסכנה שהיתה מלטערת ללבוש בגדי מלכות וישראל בצער והיה ראוי לבישת שק כ"ש להרחיק לבישת בגדי מלכות ולפיכך לא לבשה בביתה ללכת בלבוש מלכות אבל לבשה שם בחצר בית המלך הפנימית שאפילו בחיצונה לא רצתה ללבוש ולפיכך הסמיך הכתוב הלבישה לעמידתה בחצר בית המלך הפנימית ואלו היה אומר ותלבש מלכות ותלך היה המובן שלבשה מלכות והלכה ואלו היה אומר ותלך ותלבש היו הדברים מבוארים שלא לבשה עד לכתה שם וכבר אמרנו סיבת הסתר הדברים כאלה באגרת הזאת לכך השמיט ההליכה ולא נאמר רק הלבישה והעמידה. ואומרו נוכח בית המלך והמלך יושב וגו' הנה ספר הכתוב לענין הנס שהיא עמדה נוכח בית המלך לא נוכח הפתח ועמדה שם להמתין עד שיגידו למלך היותה שם כי לא נאמר רק הבא אל המלך אל החצר הפנימית אבל הבא אל החצר הפנימית מבלי בואו אל המלך לא יעבור הדת ולכן עמדה נוכח בית המלך לא נוכח הפתח והנס בנמצא היות המלך יושב במקום שאין המורגל כך שרצה להכין כסא המלכות נוכח הפתח שאם היה יושב במקום המורגל לו א"כ לא היה צריך לומר רק ויהי כראות המלך אחר שסיפר עמידתה שם אבל ודאי לא היה יושב במקום המורגל וגם טבע הענין אוננו שהמלך יושיב כסאו נוכח הפתח ולכך סיפר הנס בהמלך רצה אז וישב על כסא מלכותו נוכח פתח הבית באופן בראה אותה עומדת:

(יב) ויהי כראות המלך. יש להתעורר בכמה ספיקות בכתוב הזה ראשונה אומרו ויהי כראות המלך את אסתר עומדת בחצר שאחרי שכבר נאמר שהיה מקום עמידתה בחצר לא היה צריך לומר רק ויהי כראות המלך את אסתר ואני יודע שראה אותה עומדת בחצר. שנית אומרו נשאה חן בעיניו ולא נאמר ותשא חן בעיניו כמו שנא' קודם בלקיחתה ועוד מה הוצרך פה לומר שנית נשיאות החן כיון שכבר נאמר. ועוד למה לא אמר לפניו כמו שנאמר ותשא חן וחסד לפניו. שלישית אומרו ויושט המלך שרביט הזהב אשר בידו וזה מחלקי המותר שכיון שאמר בהושיט השרביט אני יודע שהיה בידו. לכן נראה שהצדקת הזאת בצדקתה והסידותה היתה מתפללת לפני קונה שני הפכים כי היתה תפלתה שתמצא חן בעיני המלך ושלא תמצא חן בעיניו כלומר שתמצא חן להושיע לה שרביט הזהב ולתת שאלתה בשאלת העם ושלא תמצא חן בעיניו כדי שלא יתבענה כעת בבואה מעלמה בלתי קריאה והנה האלהים הרועה אשר רצון יראיו יעשה הפיק רצונה גם בשניהם וזה אומרו ויהי כראות המלך את אסתר עומדת בחצר נשאה חן ר"ל שלא נשאה חן בעיניו כי אם בהיותה עומדת בחצר ולכך חזר ואמר עומדת בחצר ונשאה לשון עבר ואמר בעיניו ולא אמר לפניו לומר שעל האמת לא היה לה חן כלל כי מה חן יהיה לאשה שצמה שלשת ימים אבל בעיניו נשאה חן כי לפניו יובן היות החן אמתי שנשאה אותו לפניו ולכך נאמר נשאה חן בעיניו אבל כשנתקרבה אלנו לא מצאה עוד חן בעיניו שלפיכך אמר לה מה לך אסתר כמו שאומרים לחולה בפניו מוריקות ואומרים לו מה חולי או כאב יש לך עד שפניך מוריקות וכמו שיבא עוד ביאורו הרי שנשמעה תפלתה ונתקבלה בשני ההפכים שבאלה מאתו יתברך ואומרו השרביט אשר בידו גם זה מסיפור הנס באינו מן המורגל היות השרביט ביד המלך אלא בהיותו עומד או הולך לסמוך על משענתו וזה היה יושב על כסא מלכותו ונמצא השרביט מוכן בידו להושיט לה לכך נאמר ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו:

(ג) ויאמר לה המלך מה לך. כבר אמרנו שכאשר היתה עומדת בחצר נשאה חן בעיניו אבל כשנתקרבה לגעת בראש השרביט ראה בירקון פניה ושאל לה מה לה ולא נאמר פה מה שאלתך כמו שאמר אח"כ אלא מה לך. ואומרו עד חצי המלכות דרשו ז"ל על בנין ב"ה שהוא בחצי הישוב רצה להוציא מן הכלל זהו מדרשו ופשוטו שאין מחוק הנתינה יותר על חצי מה שיש לאדם כמו שאמרה תורה ואהבת לרעך כמוך לא יותר ממך וא"כ האוהב שיתן לאהובו חצי מה שיש לו אין בחוק הנתינה יתר על זה ולא נמצאת אהבת הזולת יתר על עצמו כי אם ביהונתן את דוד אחת היא ופרסמה הכתוב ואמר עליה היות נפלאת כמו שנאמר נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים ואמר מאהבת נשים כי עם היות שבאשה האדם מכבדה יותר מגופו עכ"ז לא יתן לה כל כבודו וכל אשר לו כי אם קנת יותר על עצמו אמנם יהונתן היה נותן לו כל המלכות ושלמה ע"ה בהיותו בעיונו ותקירתו בדבוק האלהי ואהבת ההשגות והחכמה בשיר השירים ברצונו לומר שהאדם צריך לתת חלק לגופניות וכמו שאמר בקהלת למה תשומם הנה גם בשיר השירים היה מגבת ענין אהבת ההשגה האלהית והמשילה לאהבת האשה ואמר מים רבים לא יוכלו לכבות וגו' ובסוף אמר אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו כלומר שאפילו לאהבה לא יתן את כל הון ביתו משל לאהבה בהשגות כמו שאמרנו וזה הוא שנאמר כאן עד חצי לפי שאינו בחיק הנתינה יותר מחצי מה שיש לו וכן אמר א"ש האלהים לירבעם אם תתן לי חצי ביתך לא אבא עמך ולא אוכל לחם כי כן ליוה אותי בדבר ה' ואין ספק שכיון שאמר שכן ליוה בדבר ה' שאפילו היה נותן לו ירבעם כל ביתו לא בא עמו ולא היה אוכל לחם ועכ"ז לא אמר רק אם תתן לי חצי ביתך לפי שאין בחוק הנתינה איש לאהובו אשר כנפשו יתר מזה ולכן אמר כל מה שהיה אפשר בחוק הנתינה וכמו כן אחשורוש נתן לאסתר כל מה שבחוק הנתינה אבל לא כבדה יותר מגופו לפי שורש יעקב אשר הזווג ניתן לו לעזר להשיג הנפשיות חייב לכבדה יותר מגופו אבל מי שאין כוונתו בזווג כי אם להיותו עזר בהשגת הגופניות לא יתכן לכבדה יותר מגופו כיון שהיא כלי לגוף לבד:

(ד) ותאמר אסתר אם על המלך טוב. יש להתעורר בכתוב הזה תחלה לחקור לסבת מה רצתה אסתר לשאול בקשתה על ידי משתה ואפילו לא במשתה הראשון אלא במשתה שני ומה רצתה לקרות את המן. אבל יתכן שלא רצתה לשאול שאלתה ובקשתה רק על ידי משתה מרוב חכמתה והנהגתה בדעת ותבונה וראתה ה' על גביהן להרבה סיבות ראשונה כאשר ראתה היותה הולכת נגד דת ודין אל החצר הפנימית בלתי היות' נקראת אשר העושה כן אחת דתו להמית אם לא בהמלך יתפוץ להצילו מן המות בהושטת שרביטו כן אמרה בלבה הלואי תספיק האהבה לכסות פשע הביאה בחצר הפנימית ולא שתוסיף לשאול שאלה שנית לבטל גזרתו שנכתב ונחתם בשמו באופן שהיא בטלה גזרתו לבוא בלתי קריאה ועוד מבקשת לבטל גזרתו שנית ולכך ביותר עלתה העמיקה שלא לשאול ממנו בעת ההוא שיבטל גזרתו לבלתי הוסיף הרוה על הצמאה אבל בקשה דבר שמביאה לתועלתו ולשמחו ויתכסה פשעה וישתכח אחר תבקש בקשתה הנה שנית כי מודעת זאת שהבא אל המלך הן מורת מלכות יחריד עשתונות האדם ויסתתמו טענותיו ובפרט בהיותו בא לשאלת חן כל מה שישאל במסירות אם הנותן יתנהג בהכמה יאחר לעשותו ולא יודה להפיק רצונו רק אחרי העיון המופלג במתנה ההיא והנמשך ממנה עד שעל כן רצתה לבקש שאלתה על ידי משתה להיות לה פנאי לעיין בדברים ואימתו לא יבעתנה. הנה שלישית בהיות רצונה להרבות ולהפליג כעס המלך על המן עד שלא תהיה הקומה למפלתו הנה

אל־המשתה אשר־עשיתי לו׃ ה ויאמר המלך
ד׳ ג׳ הסר בסי׳ מהרו את־המן לעשות את־דבר אסתר ויבא
המלך והמן אל־המשתה אשר־עשתה אסתר׃
ו ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה־שאלתך
חצי הספר בפסוקים ה׳ ונתן לך ומה־בקשתך עד־חצי המלכות ותעש׃
ז ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי׃ ח אם־
מצאתי חן בעיני המלך ואם־על־המלך טוב לתת
ט״ו. ג׳ את־שאלתי ולעשות את־בקשתי יבוא המלך

מהרו ד׳ וסי׳ מהרו ועלו אל אבי, מהרו עשו כמני דשפטים. מהרו את המן לעשות את דבר אסתר. מהרו ללכת פן ימהר והשיגנו: ותאמר ה׳ וסי׳ ותדר נדר ותאמר. ותתפלל חנה ותאמר. ותען אסתר ותאמר. ותברו ותען אסתר המלכה ותאמר. העזה פניה ותאמר לו. בתרא מלעיל:

אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא
דעבדת לכון׃ ה ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם
גזירת אסתר ועל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר׃
ו ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר
מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי
תתעבד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום
פלגות מלכותי לא אתן לך דהכדין קיימית בשבועה לגשם
ערבאה וסנבלט חורנאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק
למבני יתיה דלמא ימרדון בי יהודאי׃ ז ואתיבת אסתר ואמרית
לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא
בבעותי׃ ח אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא
ישפר למתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייעול מלכא והמן

אבן עזרא

ותלבש לעדה נכנסה אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יוכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה: וינתן לך. חפצך או דברך: (ה) מהרו את המן. הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כך מהר המלט שמה והטעם מהר נפשך: (ח) ומחר אעשה. שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות שחידש השם בעבור תענית

רשי

ועוד טעמים רבים: אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: ומחר

יוסף לקח

הנה עשתה המשתה לשמח את המלך בכל האפשר כי הכעס הבא לאדם אחרי השמחה יפליג מאד כמו שנאמר בשמואל והיה מידי עלותה בבית ה׳ כן תכעיסנה שאמנם רצה להודיע הכתוב כמה היתה שנאת פנינה את חנה שלא היה מכעיסתה רק בעת עלותה לרגל לשמוח בבית ה׳ הנה אז כדי להרבות ולהפליג כעסה היתה מכעסת אותה ומלבד ראייתנו זאת הן טבע הענין מפורסם היותו כן. הנה רביעית כפי מה שהקדמנו לומר גודל צרת נפש הצדקת הזאת להיותה יראה שלא תבוא לידי עבירה שיתבענה המלך בפעם הזאת שהלכה אליו בלתי היותה נקראת שאם יתבענה הרי עבירה ברצונה וכבר אמרנו בכמה מיני תחבולות נתנהגה על זה הנה זאת גדלה על כולם שלא באה אליו רק לעת האוכל ותכף בבואה מהרה אותו כדי לבוא אל ביתה דהיינו בית מלכותה המיוחד לה שאין מדרך המלך שיתבענה שם כמו שנראה בהדיא המנהג שהיה זה המלך מתנהג שלא היה הוא הולך אל בית האשה אבל היה שולח לקרוא אותה אל ביתו המיוחד לו ועל כן מיהרה בתחלה רבה לומר שהכל מתוקן לסעודה והעד על גודל מהירותה מה שנאמר תכף ויאמר המלך מהרו את המן נתבאר שהבין המלך מדברי אסתר מהירות מופלג ומטוב טעמה ויראת ה׳ אשר בה הראה כי בהיות המלך בביתה שקראה אותו אל המשתה השני אמרה לו אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב אבל בהיותה בביתו לא אמרה לו אם מצאתי חן בעיניך לבד אם על המלך טוב לפי שבהיותה בביתו שהוא מקום אפשרי שיתבענה לא רצתה למצוא חן בעיניו אמנם בהיותה בביתה שאיננו מקום אפשרי שיתבענה הנה רצתה למצוא חן. והטעם שלא בקשה את שאלתה במשתה הראשון הנה יתבאר עוד לפנים שכוונתה היתה לבלבל במשתה הראשון אבל ברצות המלך להשקותה והיא היתה ביום השלישי לצום שלה ולא יכלה להפיק את רצון המלך הוכרחה לעשות משתה שני כמו שנוכיח עוד לפנים בס״ד שהדברים כן וזה היה גודל הנס שבין משתה למשתה נמשכה הגדולה שהיא למרדכי כמו שיבא הביאור בכתובים הבאים. והטעם שקראה את המן במשתה הנה ג״כ היה מרוב תבונתה והשכלתה לפי שאין ספק אם היתה טוענת על המן שלא בפניו שהיה משיב לה המלך שירצה לשמוע דברי המן כי כן חוק הדין ומדת המשפט ואם היה כן היו נמשכים הדברים והמן היה לו מקום ופנאי לסדר טענות ולבקש תחבולות להציל נפשו לכך הביאה אותו הצדקת הזאת אל המשתה כדי שפתאום יבא אידו ושם יסתתמו טענותיו וכמו שהיה שנאמר ופני המן חפו כי נבהל ונבעת כמו שיבא עוד ביאורו בס בס״ד ואומרו יבא המלך והמן היום הן ודאי שכיון שהיתה קוראה את המלך ואומרת אל המשתה אשר עשיתי היה הדבר מובן כיון שהכל מתוקן לסעודה שלא קראה אותו בעד למחר שמן הנהוג האדם הקורא את חברו למשתה שעשה לו בעד אותו הטעם קורא אותו אם לא יפרש לו היותו המשתה בעד למחר והעד אומרה אח״כ אל המשתה אשר אעשה להם שאין לומר אשר עשיתי אלא א״כ הוא לאותו יום כי הסכ׳ למשתה הוא ליום שאחריו וא״כ לא היתה צריכה לומר יבא המלך והמן היום אבל כאשר אמרו ז״ל שהמגלה הזאת ברוח הקדש נאמרה להודיע שכל המעשה הזה מתחלתו ועד סופו לא היה דרך מקרה והזדמן אבל מאת ה׳ היתה זאת היא נפלאת בעינינו הן גדולת המן וכן השפלתו ומפלתו מאתו ית׳ ולפי שנכתבה אגרת זאת בספרי פרס ומדי ככתבם וכלשונם לא הזכיר בה שמו ית׳ וכמו שיתבאר עוד שבהיות באגרת הזאת הרבה דברים נאמרו ברמז שהיה ראוי לכתבם בקולות וברקים ולפרסם אמר הכתוב שנכתבה בדברי פרס ומדי וכמו שאחז״ל שם שאסתר אמרה כבר כתבום בספרי פרס כשבקש׳ שתכתב בכתובים והיה התועלת הנמשך מהודיע בה שנכתבה בספרי ד״ה לפרס ומדי כדי לתת טעם למה לא הוזכר שמו ית׳ בה ולמה נאמרו בה הרבה דברים ברמז ובסתר והם דברים שהיה נאות להכריזם בקול כרוזא כי על כן נרמזו ונכתבו בסתר מפני מורא מלכות פן יחר בעיני המלך לומר הנה אלה משבחים לאלהיהם על מה שעשיתי לאהבת אסתר ואומרים כוחנו ועוצם ידינו באמונתנו עשתה זאת לנו והנה בהיות הדברים כן רצו להודיע ברמז שהכל היה מאתו ית׳ כאשר נתפרסם מהמקרים התכופים אשר קרו זה אחר זה היפך הרגל והנהוג להפר עצות ולבטל מחשבות הנה רמזו שמו ית׳ פעמים הראשונה בהיות המן בתכלית גובה המעלה ברוממות ומעלה והוא בראותו עצמו נקרא מאת המלכה עם המלך אל המשתה כי אין גדולה ומעלה נוספת על זו כאשר נראה שהוא בעצמו היה מתפאר על דבר זה עד שאמר לאוהביו ולאשתו אף לא הביאה אסתר כמו שיתבאר עוד שם הנה בהיות שבאותו יום זכה למעלה שאין מעלה גדולה הימנה ושם נרמז שמו ית׳ בראשי תיבות יבוא המלך והמן היום ובאו הדברים כפי אותה צדקת לאמרם למלך בלשון פרס שהשיעתקו אל לשון הקדש יורמז שמו ית׳ וכן בתכלית השפלתו ומפלתו שהיה כאומרו כי כלתה אליו הרעה נרמז שמו ית׳ ויתעלה ולהיות הוא ית׳ סבת התחלת גדולתו רמזו בראשי התיבות ביום גדולתו ולהיותו ג״כ סיבה לסוף מפלתו נרמז כן בסוף התיבות ביום רעתו. גם יש לדקדק אומרו אל המשתה אשר עשיתי לו והיה מספיק אומר המשתה אשר עשיתי ואני יודע שאין לעשות משתה לאחר ואגב האחר לקרא את המלך וברור הדבר שלמלך עשתה המשתה אבל לפי שיש אדם שעושה משתה להבירו שיאכל וישתה עמו כמו שעשה יוסף לאחיו וישתו וישכרו עמו ויש משתה שהאדם עושה לזולתו ולא לאכול ולשתות עמו אבל הוא עומד על הקרואים כמו שנאמר באברהם והוא עומד עליהם ולפי שאסתר היתה ביום שלישי לצום שלה הנה רצתה להודיע למלך שאין המשתה הזה שהיא עושה כדי שיאכל וישתה עמה אבל שהיא עושה המשתה לו לבד ועכ״ז לא הועיל לה כאשר יתבאר שהמלך רצה להשקותה עד שבשביל כך הוכרחה לעשות משתה ביום שלאחריו כמו שיתבאר בס״ד:

(ה) **ויאמר** המלך מהרו את המן. לא אמר מהרו את המן לבא אל המשתה ואומרו לעשות את דבר אסתר אינם דברים שאמר המלך שיאמרו להמן שאם היה כן היה אומר מהרו את המן לבא אל המשתה כדבר אסתר שלא יפול עשייה לענין הביאה אל המשתה אבל אומרו לעשות את דבר אסתר הם מדברי כותב האגרת שהמלך אמר שימהרו את המן ואמר כן כדי לעשות הוא דבר אסתר שהיתה ממהרת וכבר ביארנו סיבת מהירותה וזאת לעת האוכל שהיא היתה כדי שלא תבא לידי עבירה ובכתוב הזה הודיענו מהירות אסתר כי לא יאות שהיא תאמר למלך למהר אבל מתוך דבריה שאמרה שהכל מתוקן לסעודה הבין המלך גודל מהירותה ואמר למהר את המן בשביל שהיה רצונו לעשות דבר אסתר:

(ו) **ויאמר** המלך לאסתר במשתה היין. יש לדקדק אומרו במשתה היין. והלא אין המשתה נקרא משתה רק על היות שתיית היין עיקר ולא יפול לומר משתה היין כי היה נראה כאלו הם שתי משתאות אחד משתה האכילה ואחד משתה היין. אבל הדברים יובנו באחשורוש רצה להשקות את אסתר כמנהג סובאי יין וזוללי בשר שמשקים א׳ להבירו והוא שותה בשמחתו ובעת שתייתו עמו הוא מעורר ומזכיר אהבתו עמו ומתייעד לסיועו מזומן להפקת רצונו כן עשה אחשורוש רצה לבחון לאהבת אסתר ולהשקותה הם אומרו ויאמר המלך לאסתר במשתה היין ר״ל בשתיית היין עמה אמר לה מה שאלתך כאדם המתייעד להפקת רצון חברו בעת שתייתו לו כדי לעורר האהבה שביניהם ולהיות שאלה אוני׳ מלה מורה על גודל ענין כמו הבקשה כי תורה על גודל הענין המבוקש והיותו יקר וחשוב לכן אמר לה אם יש לך שאלה לבד תכף ינתן לך ואם יש לך בקשה עד חצי המלכות והטעם כאומן שאמר נתת לה או שאלתה או בקשתה:

(ז) **ותען** אסתר וגו׳. יקשה מאד בכתוב הזה שאם אומרת אם מצאתי חן בעיני המלך הוא פירוש בקשתה א״כ לא היה להפסיק הכתוב ועוד איך יתכן שאסתר תסמוך על הנס שיאמר לה המלך שנית מה שאלתך עד שתאמר שאין שאלתה ובקשתה רק לעשות משתה שני. לכן נראה שיובן הכתוב הזה עם הכתוב למעלה הימנו כפי מה שבארנוהו שהמלך לא אמר לה רק לתת לה שאלה או בקשה לא שניהם אבל אמר שאם היא שאלה לבד ינתן לה ואם היא בקשה עד חצי המלכות והטעם אמנם אסתר שהיה בלבה לשאול ממנו נפשה בשאלתה ועמה בבקשתה הנה חזרה דברי המלך ואמרה שאלתי ובקשתי כלומר שהיא רוצה גם שניהם ולכן הפסיק הכתוב שכבר הושלם הדבור בזה לומר שהיא רוצה גם שניהם ולפי שבדברי המלך היה המובן מהם שיכל ביפורש לתת שניהם או אחד מהם הנה היא בהיות רצונה בשניהם הזכירה לומר דברי המלך כאלו הבינה היא שגם שניהם נותן לה ואחר שהבינה כן אינו דרך שימנע לה ממה שהבינה. עוד ידמה לומר שכן המנהג כשהמלך ידבר עם זולתו שאותו הזולת חוזר על דברי המלך ואח״כ עונה לו וזה לשני פוענות או להראות שכבר הבין דברי המלך וחוזר עליהם מפני הכבוד ואם כדי לתת ריוח ופנאי לכח המחשבה אשר אימת המלך מבעתתו שבאותו הפנאי שהוא חוזר על דברי המלך ישגה כח המחשבה לכוין על אשר יאות להשיב למלך והעד כי כן הוא שגם המן כאשר אמר לו המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו חזר על דברי המלך ואמר איש אשר המלך חפץ ביקרו והפסיק גם הם הכתוב:

(ח) **אם** מצאתי חן בעיני המלך. כבר באמרנו שבהיותה בבית המלך וקראה אותו אל המשתה הראשון לא אמרה אם מצאתי חן בעיניך לפי שהיתה בביתו שהוא מקום שאפשר לו לתובעה אבל כאן שהיתה בביתה ואין דרך המלך לתבעה בביתה הנה אמרה אם מצאתי חן שאם לא היה רצונה למצא חן וכאן היה רצונה למצא חן כדי לעשות בקשתה: לתת את שאלתי ולעשות בקשתי. הנה כאן רצתה לבאר בהדיא שהיא הבינה דברי המלך שרצונו לתת לה גם שניהם השאלה והבקשה וביארה ג״כ שאין קריאתה אותו אל המשתה ה׳ את שאלתה או בקשתה אבל בראותה את רצון המלך להשקותה והיא לא יכלה לשתות מפני הצום שלה הנה אמרה לעשות משתה למחר ואין אומרה ומחר אעשה כדבר המלך רק אל שאמר

והמן אל־המשתה אשר־אעשה להם ומחר אעשה ז'
כדבר המלך: ט ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב ג' וכסיפ'
לב וכראות המן את־מרדכי בשער המלך ולא־ י"ו . ב' בתו' את דוד
קם ולא־זע ממנו וימלא המן על־מרדכי חמה: ל'
י ויתאפק המן ויבוא אל־ביתו וישלח ויבא את־ ב' ויאמר שימו להם . כ"ח
אהביו ואת־זרש אשתו: יא ויספר להם המן את־
כבוד עשרו ורב בניו ואת כל־אשר גדלו המלך ל' . ל'
ואת אשר נשאו על־השרים ועבדי המלך: ל' . ב' ופקדהו
יב ויאמר המן אף לא־הביאה אסתר המלכה עם־ ג' . י"ד
המלך אל־המשתה אשר־עשתה כי אם־אותי ק' . ל' מ"ל כסיפא

למשתיא די אעבד להון ברמשא ולמחר אנא עבדא כפתגם
גזירת מלכא: ט ונפק המן מלות מלכא ביומא ההוא חדי ובדח
לבא וכד חזא המן ית מרדכי וית טפליא דעסיקין בפתגמי
אוריתא בסנהדרין דעבדת להון אסתר בתרע מלכא ומרדכי לא
קם מן קדם אנדרטיה ולא רתת מניה אלהן פשט ית רגליה ימיניה
ואחוי ליה שטר זבינתא דאזדבן ליה בטולמא דלחם דמכתבא
באסטרקליליה כל קבל ארכובתיה מן יד תקיף רוגזיה ואתמלי
המן עלוי מרדכי רותחא: י ואזדריז המן ועל לביתיה ושדר
וקרא ית רחימוי וית זרש רשיעתא אנתתיה ברת תתני פחת
עבר נהרא: יא ואשתעי להון המן ית יקר עתריה והיך אתמני
עם דוכסי מלכא והיך רהטין קדמוי סגיאות בנוי דסכומהון
מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאנון פולמרכין על פלכיא
ובר מן שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה די רבי יתיה מלכא
וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא: יב ואמר המן
ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת

מחר ו' וסימ' וקדשתם היום ומחר וכבסו: ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף. ומחר אתה ובניך עמי. שב בזה גם היום ומחר אשלחך. ומחר אתן ויש אתך. ומחר אעשה כדבר המלך: ויתאפק ב' וסי' ויאמר שימו לחם. ויתאפק המן ויבוא אל ביתו. הביאה ג' וסי' ויקח דוד מידה. והמלך שלמה נתן למלכת שבא דד"ה. ויאמר המן אף לא הביאה. וא' והביאה וביום השמיני תקח לה: עשתה ה' קמצין ופי' נמסר בסדר תולדות ובשמואל ב' סימן י"ג:

תולדות אהרן ויספר להם המן. שם: לא הביאה אסתר. זכר תגוס:

רשי

ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי: (י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות.
ויתאפק

אבן עזרא

ישראל וכאשר ראתה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: (ט) ולא זע. והוא חסר פ"א כמו והיום רד מאד מגזרת יתגרו ביזע והנכון בעיני שהוא מן השניים כמו ביום שיזועו כטעם פחד ותנועה: (י) ויתאפק המן. שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול:

(יא) ורוב בניו. אמרו המדקדקים כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה
אע"פ

יוסף לקח

באמר באלתה ובקשתה שאין דבר המלך שתאמר שאלה או בקשה עד שתאמר היא ומחר אעשה כדבר המלך שאין דברו רק שאם תשאל שינתן לה ;ולא אמר לה שאלי אבל אומרה ומחר אעשה כדבר המלך שב אל מה שהמלך רצה להשקותה כמו שאמרנו שהיא לא יכלה לשתות מפני הצום לכן יעדה לו שלמחר תשתה עמו והמופת המפורסם על זה אומרו אחר כך ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה ומי אמר להם שהיא תשתה עמהם והלא במשתה הראשון היה הצום שלה ולא שתתה עמהם לכן יתכן ודאי כמו שאמרנו שאומרה למחר אעשה כדבר המלך רוצה לומר שתשתה עמו אבל עם כל זה לא יעדה לאכול עמהם שהרי נאמר אל המשתה אשר אעשה להם כלומר להם ולא לה וכמו שביארנו למעלה ולכן לא אמר הכתוב רק לשתות עם אסתר. ואומרה כאן אשר אעשה להם ובמשתה הראשון לא אמרה רק אשר עשיתי לו יתכן לומר כמו שאחז"ל להטיל קנאה כי בראשון שלא היתה שותה עמהם אמרה עשיתי לו אבל כאן שהיה לה לשתות כדי להטיל קנאה אמרה אשר אעשה להם והעד ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר. ולפי הפשט ידמה שביום השני שאמרה הדברים לפני המן מפני חוק המוסר אמרה אשר אעשה להם אבל במשתה הראשון שלא היה שם המן אמרה אשר עשיתי לו לעשות המלך עיקר:

(ט) ויצא המן ביום ההוא. לא היה צריך לומר ביום ההוא ובמרדכי שנאמר ומרדכי יצא מלפני המלך לא אמר ביום ההוא אבל כאן אמר ביום ההוא כלומר ביום ההוא שמח ולא עוד כי הוא היה היום האחרון לשמחתו. עוד ידמה לומר שעם היות שהמן נתרצה לו המלך בהשמדת העם לפי רצונו ונכתב ונחתם עדיין היה לו קצת יראה בלבו לומר שמא אסתר מפני שנתגדלה בבית מרדכי יש לה קירוב דעת ואהבה עמו ותבקש להציל אותו ואת עמו אמנם בראותו שאסתר עשתה משתה וקראה אותו עם המלך הנה נתאמת אצלו שאין לאסתר עוד קירוב דעת עם מרדכי כיון שקראה אותו ולא קראה את מרדכי ולא זכרה אותו וזה הוא שאמר המן בלשון שלילה לא הביאה אסתר כי אם אותי כלומר לא זכרה את מרדכי ולכן נאמר שיצא שמח וטוב לב ביום ההוא שקודם לא היה טוב לב מיראתו שמא אסתר יש לה קירוב עם מרדכי ולפי זה בראותו את מרדכי נתמלא יותר חמה שקודם חשב שמרדכי אפשר רוממות לבבו שלא השתחוה לו הוא מפני שהיה בוטח את המלכה ויש לו קצת בטחון להשען על גדולת המלכה אבל עתה שראה שהמלכה אינה חוששת ממנו ומכבודו ואכ"ד כמו הנה נתמלא חימה עליו יותר כלומר על מי בטח זה שלא השתחוה לי ועוד ראה שקודם היה מכבדו בקימה והדור כשאר השרים ועתה לא קם ולא זע ואמר ולא קם ולא זע ממנו כלומר שממש לא קם ולא זע אבל מאחרים שהרי המלך קם וזע והנה בראשונה לא נאמר אלא וימלא המן חימה ולא אמר על מרדכי כמו שאמר כאן והטעם כאשר ביארנו שמרדכי בראותו שמצות המלך לא היתה להשתחוות רק למי שיש בו שני תנאים שיהיה מעבדי המלך ושיהיה בשער המלך כמו שנאמר וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים וגו' ולכך אמר לעבדי המלך כשדברו אליו יום ויום שאין מצות המלך מתפשטת עליו לפי שהוא יהודי ואין היהודי נעשה עבד ואינו בכלל עבדי המלך כמו שבארנו לכן נאמר וימלא המן חימה ולא אמר על מרדכי כמו שאמר כאן שבשם חרה אפו על טענת מרדכי באומרו שהוא יהודי ולפי זה אינו נכלל בכלל עבדי המלך ועל כן חשב ג"כ שמרדכי אינו נמנע מלהשתחוות לסבת שנאתו אותו אבל כדי שלא יתחשב עבד אבל עתה שראה שהוא קם וזע בקימה והדור מפני שאר השרים ומפניו לא היה קם וזע כמו שנאמר לא קם ולא זע ממנו הנה נתמלא חימה על מרדכי שהבין שמחמת שנאתו אותו בפרטות עושה כן ומרוע לבבו עמו נמנע להשתחוות והוא יוכיח שלא קם ולא זע. עוד ידמה שמרדכי היה יושב בשקו ובתעניתו ולא בא אל שער המלך עד יום שלישי לצום שבאה אסתר לדבר למלך ולפי זה לא ראה המן את מרדכי מיום שנכתבו האגרות ולכך נאמר ויהי כראות המן את מרדכי בשער ביום ההוא לא ראה אותו והוכרו וימלא המן על מרדכי חימה ר"ל לסבת מרדכי לפי שהיה שונא אותו ונתמלא מרה שחורה וכרה ממנו כל השמחה כאשר יתבאר עוד בס"ד:

(י) ויתאפק המן ויבא אל ביתו. יש להתעורר בכתוב הזה אומרו שנתאפק ובא אל ביתו כנראה שאם לא היה מתאפק לא היה בא אל ביתו. ועוד מה המעשה הזה ששלח בעד אשתו ואוהביו ואין זה פועל חכם לשבח עצמו ולספר גדולתו ומה היתה כוונתו בענין הזה. לכך נראה שהמן בתחלת הענין כאשר ראה שמרדכי לא היה כורע ומשתחוה לו והיה אומר שאינו בכלל עבדי המלך להיותו יהודי כאשר בארנו במקומו הנה עלה בלבו לשלוח יד להנקם ממרדכי ואח"כ חשב ויבז לשלוח יד במרדכי לבדו לומר למלך שמרדכי עובר על מצותו ומלבד שזה היה בזוי בעיניו גם היה מסתפק אולי תועיל טענתו לפני המלך שאינו נכלל בכלל עבדי המלך אמנם עתה שראה שמרדכי לא קם ולא זע ממנו לא נסתפק כלל שכיון שהמלך צוה לכבדו יותר מכל השרים ומרדכי קם וזע מפני השרים ומפניו אינו קם הרי בהדיא כוונתו לעבור מצות המלך שאפילו נניח טענתו אמת שאינו נכלל בכלל עבדי המלך הרי פשוט שכל אדם חייב לקום מפניו לפחות כמשאר השרים ולפיכך כאשר ראה המן שמרדכי עובר מצות המלך בכוונה והנה הוא היה יוצא מבית המלך כדי לבא אל ביתו רצה לחזור אל המלך ולומר לו שמרדכי עובר מצותו שאינו קם ולא זע ומכוין לעבור שמשאר השרים הוא קם וזע ועכ"ז התאפק והחזיק עצמו מלשוב אל המלך והלך לביתו בהיות נראה לו היות בזוי וחסרון גדול בכבודו שיאמרו שהוא חושש לקימה והדור של יהודי אחד וזה אומר שכשראה שמרדכי לא קם ולא זע נתמלא חימה עד שרצה לשוב אל בית המלך ונתאפק ובא לביתו. ואמנם מה ששלח בעד אשתו ואוהביו עשה כן בחכמתו באחר שראה שיצא מבית המלך בשמחה עצומה וכשראה את מרדכי להיותו שונאו גברה עליו המרה השחורה ונתמלא ממנה ולא הועיל כל אותה השמחה הנה ביקש לראות אהובתו ואוהביו אולי יחזק מה שעותה ראיית השונא ע"י ראיית האהובים ועוד סיפר גדולתו ועושרו כדי שעם זה אולי יהיה לו למכתו להעביר המרה השחורה מעליו כמו שיתבאר עוד בס"ד:

(יא) ויספר להם המן. הנה סיפר כל עשרו וגדולתו אולי על ידי סיפור העושר והגדולה ימעיט המרה השחורה שגברה עליו ונתמלא חימה והיה גם זה דרך שאלת עצה ברצותו להתרפא שכל אותו הגדולה ואותו העושר ורוב הבנים לא יועילוהו בעת ראותו את מרדכי וכל זה בהיות נראה לו חסרון כבוד לשלוח יד במרדכי אחר היות לו כל הגדולות האלה שיהיה להשתחוות יהודי אחד כי כל השרים אם יראוהו שולח יד במרדכי מפני שלא השתחוה לו ילעיגו בשפה יניעו ראש:

(יב) ויאמר המן. הנה יש לדקדק אומרו בלשון שלילה אף לא הביאה וגו' כי אם אותי ולמה לא סיפר שהביאה אותו ואם להודיע שלהיותו גדול בעיני אסתר לא הביאה אחרים מה ענין אומרו אף לא הביאה שפירושו ודאי דלא מבעיא שהמלך מחזיק אותו לגדול אלא אף המלכה ואין זה סדר הדבור שאם המלך גדלו על אחת כמה המלכה. לכן נראה היות הדברים ברורים שהמן כבר היה יודע שאסתר נתגדלה בבית מרדכי אבל נעלם ממנו היותה מאומה ישראלית עכ"ז כאשר בקש והשתדל לאבד את מרדכי ואת עמו היה לו קצת מיחוש מן המלכה אולי עדיין יש לה קירוב דעת ואהבה עם מרדכי והשתדל בהנהגתו וגם היה חושש אולי יש לה טינא בלבה עליו ולכן אמר אף לא הביאה כלומר אף המלכה שהייתי חושש פן יהיה לבה עלי מפני אהבת מרדכי אף היא נתגלה שחפצה בכבודי ובגדולתי עד שלא הביאה כי אם אותי ואם היה לה קירוב דעת או אהבה עם מרדכי היתה מביאה גם אותו. ויש לדקדק עוד שאמר תחלה אף לא הביאה לשון הבאה ואח"כ אמר אני קרוא לה לשון קריאה והל"ל אף לא קראה אסתר כמו שאמר אחר כן אבל הענין נוטה לרמוז גדולה נוספת שבמשתה הראשון נאמר אל המשתה אשר עשיתי לו שב אל המלך ואם כן לא עשתה לו משתה אמנם הביאה אותו אגב המלך אבל במשתה השני שאמרה אעשה להם הן שניים המשתה והקריאה היתה לשניהם לכן אמר אני קרוא לה עם המלך:

וכל

אלהן יתי ואוף עדן מחר אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא׃
יג וכל דא ליתיה טימי לותי בכל עדן די אנא חזי ית מרדכי יהודאה דיתב בסנהדרין עם עולימיא בתרע פלטרין דמלכא׃
יד ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי אין שפיר בעינך נימר קדמך מלתא חדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקיא דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר אתהפך חרבא ותתרמי עלנא ניהב יתיה לרגומא כבר רגם דוד גלית פלשתאה ואם בתרא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מניה נזרוק יתיה לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגוה נרמון יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעקרוהי חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה נתרמי יתיה לגוב אריותא כבר לא חבילו אריותא בדניאל כד חי נתרמי יתיה קדם כלבין כבר אסתתם פום כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא נגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתיה והידא מיתא תתעבד ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמליכו ליוסף סכינא נתרמי על צואריה כבר הוה אתהפכת סכינא מעלוי דיצחק עיניה נעור ונשבוק יתיה יקטל בנא כמא דקטל שמשון פורענותיה דגברא הדין לא ידעינן מה נעביד אלא צליבא רבא אתעבד ליה ועל בבא דביתיה דמיה ישתפך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא ציתין על צליבא דאתקין המן למרדכי תוה לצפרא ועל קדם מלכא ושאל מניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שבב המן בר המדתא עד דאזל ואיתי ית נגריא ית קיצאי נגריא דעבדין צליבא וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן דיצין וחדין וזרש אנתתיה מנגנא בכנרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגרי אנא יהב ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא הדין בשעתא קם המן רשיעא למנסיא צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמרת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמנת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסנינן בכל יומא דתבעי אסתר מן מלכא דנקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולהון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עבדוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תלין עיננא עלך עד עדן דתתגלי ותפרוק יתנא דהא סנאה ובעל דבבא מגדף ואמר מן אינון יהודאי בכן שמע בקל צלותהון

ס׳. ל׳ וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קְרוּאָה־לָּהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ יג וְכָל־זֶה
ג׳ וכס׳ אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי
הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ׃ יד וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ
ל׳ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה
ו׳. ל׳ וכ׳ ויתלו. וּבַבֹּקֶר ׀ אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא
ג׳ והכל עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי

למחר ו וסי׳ נכסר בסדר וארא. שוה ג׳ וסי׳ וכל זה איננו שוה לי. ולמלך אין שוה להניחם. כי אין הצר שוה בנזק המלך: ובבקר ו׳ וסי׳ ובבקר תשבעו להם. ובבקר היתה שכבת הטל. ובבקר זרעך תפריח. ובבקר תפלתי תקדמך. ובבקר היא שבה. ובבקר אמר למלך ויתלו׃

תולדות אהרן איננו שוה לי. מגלה טו:

אבן עזרא

אע״פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר: (יג) וטעם יושב

רשי

ויתאפק. ריסט״ניר בלעז: (יג) איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו׳. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות

יוסף לקח

(יג) **וכל** זה איננו שוה לי. הן גילה להם עתה סיבת כל הספור שעשה להם כלומר איני מספר לכם עשרי וגדולתי ובני שודאי אתם ואוהביו לא נעלם מהם אבל אני מספר לכם כל זה כדי להודיעכם צרת ודאגת לבי וכובד שמרה השחורה הגוברת עלי מחמה ראותי את מרדכי יושב כלומר שאינו לא קם ולא זע ממני ונתן טעם לדבר למה מספיק ראיית השונא לסבול עליו תגבורת השחורה ולא יספיקו כל עשרו וגדולתו למעט אותה ואמר בכל עת אשר אני רואה כלומר ה״ה הגדולה והעושר אחרי שיותם לו לקנין אינם רק שמחה אחת אבל ראיית מרדכי היא בכל עת שהיה יוצא ונכנס בשער המלך:

(יד) **ותאמר** לו זרש אשתו. הספיקות שראוי להתעורר בכתוב הזה הם תחלה ברצותנו העצה הזאת אשר נתנו אשתו ואוהביו אלה כולם דברים שאין להם טעם והנה אוהביו אלה אין ספק שהיו חכמים ודרך אנשים לבם אחרי היותם אוהבים למשנה המלך ועוד שאח״כ קראם חכמיו ועוד שאין ספק על חכמת המן והנהגתו בדעת ועצה עמוקה ונאמר על העצה הנבערת הזאת וייטב הדבר לפני המן כאלו היתה העצה עמוקה מאד ולא השיג אותה המן בחכמתו לולי אשתו ואוהביו והן אוזן שומעת שאין בעצה זאת עומק אבל דברי תינוקות ועוללים לא ראו אור עצה ותבונה כהשוגה אמרו יעשו עץ גבוה חמשים אמה והלא בזרת גבוה יתר על גובה מרדכי היה מספיק לתלותו שנית מה ראו לעשות עץ ולמה לא אמרו שיתלוהו באיזה מקום שיהיה ובאיזה עץ שיהיה אשר שם יתלו כל פועלי און ומה התועלת מעשיית עץ חדש. עוד אומרם ובבוקר אמור למלך מה היה הצורך לומר הדבר למלך כל כך בבוקר השכם כאשר נתבאר שהשכים ללכת ערם בוא אחד מן השרים שהרי המלך שאל מי בחצר ולא היה רק הוא שם ונתברר שהשכים מן הבוקר ומה היתה ההשכמה הזאת ותועלתה ועוד אמרו אמור למלך ויתלו נראה כאלו אומרים לו שיצוה למלך ויתלו את מרדכי והיה להם לומר בקש או שאל מאת המלך ויתלו את מרדכי ועוד אומרם ובוא עם המלך אל המשתה שמח כנראה שאם היה חסר העץ אמה אחת מן החמשים לא היה בא עם המלך שמח עוד יש לדקדק הומרו על כל אלה וייטב הדבר לפני המן. לכן נראה שאחרי ההבטה הנאותה בעצתם זאת וכל פרט ופרט ממנה מיוסד ברות חכמה למלא חרופה למכתו ע״פ מה שהאל להם לא הוסיפו ולא גרעו אבל דקדקו לומר לו כל הצריך לתיקון עניינו לולא ה׳ שהיה לנו בקום עלינו אדם להפר עצתם לבטל מחשבותם ולהפכם על פניהם כי האמנם כאשר שמעו צרת המן פס גודל צערו לסבת השחורה הגוברת עליו והיה מצער לאמר פן בלכתו אל המשתה עם המלך לא יהיו פניו זועפים מחמת תגבורת השחורה ויחר בעיני המלך ראותו אותו בפנים נזעמים בא אל משתה אהובתו לשמוח ועוד טען להם שכן כל גדולתו ועושרו לא תועיל לו להציל מרעתו והטעם מפני רוב ראיותיו את מרדכי בכל עת כי על כן היה מתחדש עליו כובד הגבורת השחורה ועוד ידעו כי לא נמנע המן מלהשמיד את מרדכי באומרו למלך שעובר מצותו כשלא היה כורע ומשתחוה אלא מפני שלשת דברים ראשונה היה חושש אולי טענת מרדכי לומר שלהיותו יהודי אינו בכלל עבדי המלך תכשר בעיני המלך באופן שלא יעלה בידו להנקם ממנו אבל אדרבה ימשך לו בזוי והסרון כבוד כאשר יפסק הדין נגדו עוד חשש שני פן יש לאסתר קירוב דעת ואהבה עם מרדכי מפני היותה באמנה אתו ויחרה לה כי יקנתר את מרדכי בפרטות כי על כן בחר להשמיד עמו כאלו המלך גזר כן ושאין ידו בזה ועל כן לא היה הוא שולח הכתבים אבל נוה לסופרים שישלחום כמו שנאמר ונשלוח ספרים אבל במרדכי לא נאמר אלא וישלח ספרים באופן שהיה המן מסתיר הדבר בכל האפשר כמו שנתבאר שם במקומו והיה ההסתר הן מחמת שלא ישתדלו ישראל בהצלתם והן לסבת אסתר שלא יחרה לה על מרדכי להיות שנתגדלה בביתו עוד לסבה שלישית נמנע המן לומר למלך שעובר מצוהו כדי שלא יתבזה בפני השרים לומר שאר גדול כמוהו משנה למלך יחוש להשתחוית יהודי אחד שפל המצב שאין ספק שעיקר ענין ההשתחויה איננה רק שהמשתחוה לזולתו מודה היותו נכנע אליו ושהוא גדול ממנו וא״כ שאת לא תאות ההשתחויה כי אם לגדולים שמכניעים עצמם לפני גדול מהם אבל שנושא שכל ישתחוה לשר גדול שאין לו ערך ודמיון הרחק מאד באדם לא ימשך לשר ההוא כבוד מהשתחוית הנושא שכל עד שעל כן נאמר ויבז לשלוח יד במרדכי והנה אחרי שמעו האוהבים האלה את דעת המן וראו שהסבות הפנים נסתלקו לפי דברי המן שאם יראה שלא תכשר טענת מרדכי בעיני המלך באומרו שאינו נכלל בכלל עבדי המלך להיותו יהודי הרי נסתלקה כיון שלא קם ולא זע שקימה והדור כל אדם חייב לעשות מצות המלך למי שהוא חפץ ביקרו א״כ בטלה אותה הטענה כי זה רמז להם המן באומרו היותו רואה את מרדכי היהודי יושב שרצונו לומר שהוא יושב ואינו קם ולא זע מפניו ואם סבת יראתו פן יש לאסתר קירוב דעת עמו ג״כ נסתלקה כפי דברי המן שאמר להם לא הביאה כי אם אותי ושלא הביאה את מרדכי א״כ נראה

המן ויעש העץ: ס ו א בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את־ספר הזכרנות

ג׳ ר״פ. ב׳. ס׳ בשינה. ל׳ וכתיב כן

ועבד בעותהון. ביה בליליא מטול די בבל זמנא די פרק יתהון מן בעלי דבביהון בליליא פריק יתהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון: א ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי. ביה בליליא אדברת שרה לביתיה דאבימלך. ביה בליליא אתקטלו כל בוכרי דמצראי ביה בליליא ההוא אתגליין נבואן לנביאן וחלמין לחלמי חזויא

שנת ה׳ בלישן שינה וסי׳ בחמם אשית את משתיהם. והשכרתי שריה וחכמיה. אם אתן שנה לעיני. מתוקה שנת העובד. בלילה ההוא נדדה שנת המלך:

תולדות אהרן בלילה ככוה. סם יע: ספר הזכרונות. סס טו:

ביה בליליא ההוא אתרגיש עלמא כוליה מדינן וכל דיריהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא וילא בכל מדינתא עולמין אסירין בסקין סבין סבן שקפין על לבהון וכולון צוחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין וי דהזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמאה לא אתסינן ומחתנא לא אתיהיבת אסו ומסדוננא לא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשא סגר סנאה ועזרתנא דשישו בעלי דבבנא ופרעה ומצראי לא עצו עלנא כהדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומא הדין לשציותנא מעל אפי ארעא גלי רזין גלא ליה רזא דנא למרדכי די גזרת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא. ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דקודשא בריך הוא ממרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי חס ושלום לית קדמוי שנה אלא כד חטין בית ישראל עבד גרמיה דכות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאם ולא דמיך נטר ישראל. ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך דהון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קמתא מן קדם המן רשיעא וכרעת וסגדתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לבש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקון מניה כולון. ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מחימת דהוה מתקן ית צליבא למצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה. ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדקתא דהות עבדת לחמא לאעלא ית המן בשירותא עם מלכא אחשורוש. ביה בליליא נדת שנתיה דמלכא אחשורוש טפשא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקטא למלכי וחבטת יתיה כולי ליליא עני וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתית לא אתקבל עלי שמיא בעמין עלי ושמי שמיא מרימין בקליהון הידא מתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכונין למקטל יתי דלא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלחודוי. ביה בליליא ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חילא דישראל ויתב ברישיה דמלכא ונדד ית שינתא מניה כולי ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מלי דיומא והון קרין ביה קדם מלכא עבדי דיניהון דמלכי קדמאי דהוון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי כדמות גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חלופך והא מקדים בצפרא ובעי למשאל מנך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה

רשי

מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמ׳ אחת: (א) נדדה שנת המלך. נס היה. ויש אומרים שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כשהשנה נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד שהשינה חוזרת עליהם. ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי אפשר שלא ידע אדם עצתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזור ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי. לפיכך ויאמר

אבן עזרא

יושב בשער המלך. בעבור שהיא מעלה גדולה והוא מכעיס אותי: (א) בלילה ההוא. בדרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל וסבב סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך. יש אומרים כי טעם להביא

יוסף לקח

נראה שאין לה קירוב דעת לכן אמרו האוהבים ההם א״כ כיון שלא נשאר רק הסבה השלישית שהיא שהשרים יבזוהו העמיקו עצה ואמרו לו נגד מה שאתה אומר שסבת הגבורה השחורה עליך הוא רוב ראיותיך את מרדכי מתחדשים בכל עת והשמחה אינה מתחדשת הנה עשה עץ בביתך שיתלו אותו ובכל עת תראה אותו תלוי. וכמה שגברה השחורה ברוב ראיותיך אותו יושב בשער המלך כן תמעיט ותחלש ברוב ראיותיך אותו תלוי ולכן אמרו בעצתם לעשות העץ בביתו ועוד העמיקו עצה להיות שהמן אין ספק שהיה רוב היום עם המלך לכך אמרו לו שיעשה עץ גבוה חמשים אמה כדי שיוכל לראות מבית המלך את מרדכי תלוי וכנגד הסבה שהיה נמנע מלומר למלך שמרדכי עובר מצותו מפני שלא יתבזה בפני השרים אמרו לו הן המנהג הוא שכל השרים הממונים על הנהגת המלכות משכימים לבוא אל בית המלך וממתינים עד בוא משנה המלך אשר בלעדיו לא ירים איש את ידו באופן שהגדול בבית המלך אינגו בא רק באחרונה לכן אמרו לו אוהביו לשנות המנהג וילך הוא מהבוקר טרם בוא אחד מהשרים ויאמר למלך לתלות את מרדכי באופן שלא ידעו השרים שמאתו היתה זאת למרדכי אבל יחשבו למשפט שזה צוה המלך לתלות את מרדכי שעבר מצותו הגיע הדבר לאזני המלך ע״י אחרים וזה אמרם ובבקר אמור למלך והעד שכן עשה והלך טרם בוא אחד מהשרים ואומרם אמור למלך אין האמירה שיתלנו אבל האמירה היא שיאמר למלך שהוא עובר מצותו ובזה יתלו אותו דאל״כ הל״ל אמור למלך ויצוה לתלותו ואחר שהעמיקו בעצתם למצוא תרופה למכתו אמרו ג״כ שבזה יהיה שמח במשת׳ ולא יהיו פניו זועפים לפני המלך והמלכה ועל כל אלה העצות נאמר וייטב הדבר לפני המן ר״ל הכתוב כמו שנאמר בפרעה ויאסור את רכבו כי הוא בעצמו אסר רכבו כי על כן לא נאמר וייטב הדבר לפני המן ויעש

כן כמו שנא׳ במלך כשעשה עצת נעריו בבקשת הבתולו׳ שם נאמר ויעש כן לפי שכאן לא עשה כן כמו שיעצוהו שאוהביו אמרו לו יעשו עץ כלומר שמשרתיו עושי רצונו יעשוהו אבל היה הדבר כל כך טוב בעיניו עד שהוא בעצמו רצה לעשות העץ ועל כן נאמר וייטב הדבר שב אל דבר העץ גם ידמה שהכתוב לא אמר וייטב הדבר בעיני המן כמו שנא׳ שם וייטב הדבר בעיני המלך הן בעצת ממוכן והן בעצת נערי המלך אבל אמר הכתוב כאן וייטב הדבר לפני המן כלומר לרמוז שהיה טוב העץ לפניו לתלותו כפי מה שתלו אותו אחר כן ועתה היה תועלת הכתוב הזה לומר מה רבו מעשי גדול העצה ורב העליליה אשר כל העצות ההם הפכם שכל פרט ופרט מהם היה לתוספת רעתו הנה עשיית העץ גבוה חמשים אמה היה סבה שחרבונא אמר למלך גם הנה העץ שהורה אותו באצבע מבית המלך לרוב גבהו הוא עשה העץ כדי לראות את מרדכי תלוי מבית המלך והיה סבה שהמלך יראה העץ ויתלוהו עליו. העצה השנית שיעצוהו ללכת בבוקר השכם לדבר למלך שיתלו את מרדכי טרם בוא אחד מהשרים היא היתה סבה לכשאמר המלך מי בחצר שלא היה שם אלא הוא כי על כן ציוה לו שילביש את מרדכי ובמקום שאמרו לו שיבוא למשתה אסתר שמח בא אבל וחפוי ראש שאמר לו העצה והגבורה לא רצה שיתקיים אחד מכל פרטי עצתם כי ענין הכבוד ההוא שנעשה למרדכי והשפל׳ ההיא שנמשכה להמן לא היה ענין כלל אל הצלת האומה ישראלית ולא תועלת להם כלל אבל סיפר הענין ההוא להודיע שעצת ה׳ היא תקום וכל עצת רשעים עם היותה בעיון חכמה והשכל דעתם יסכל מן היפך אל הפכו ותהיה עצתם סבה לרעתם ולמפלתם וכמו שיתבאר עוד בס״ד:

ו (א) בלילה ההוא נדדה שנת המלך. יחויב העיון וההתעוררות לפי טבע הענין לדעת מה היה סבת הנדוד הזה עד שרז״ל דרשו נדדה שנת מלכו של

לְמִקְטְלֵיהּ אֶלָּא אֲמַר לֵיהּ לְהָמָן מַה יִתְעֲבֵד לְגַבְרָא דְמַלְכָּא
צָבֵי בִּיקָרֵיהּ וְתֶחֱזֵי דְּלָא שְׁאֵל מִנָּךְ אֶלָּא לְבוּשִׁין דְּמַלְכָּא וְכִתְרָא
דְמַלְכוּתָא וְסוּסְיָא דִי רָכֵיב עֲלוֹי מַלְכָּא׃ ב וְאִשְׁתְּכַח כְּתוּב
בְּסִפְרָא דִי חַוִּי מָרְדְּכַי עַל בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ תְּרֵין רַבָּנֵי מַלְכָּא דִי
נָטְרֵי פַּלְטֵרִין דִי בָעוֹ לְאוֹשָׁטָא יְדָא לְקַטָּלָא יַת מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
בְּבֵית דְּמָכֵיהּ׃ ג וַאֲמַר מַלְכָּא מַה אִתְעֲבִיד יְקָרָא וּרְבוּתָא
לְמָרְדְּכַי עַל דֵּין וַאֲמָרוּ עוּלֵימֵי מַלְכָּא מְשׁוּמְשָׁנוֹי לָא אִתְעֲבִיד
עַד כְּדוּן עִמֵּיהּ שׁוּם מִדָּעַם׃ ד וַאֲמַר מַלְכָּא מַן גַּבְרָא דְקָאֵם
בְּדַרְתָּא וְהָמָן עַל לְדַרְתָּא דִי בְבֵית מַלְכָּא בָּרַיְתָא לְמֵימַר לְמַלְכָּא
לְמִצְלַב יַת מָרְדְּכַי עַל קִיסָא דְּזַמִּין לֵיהּ׃ ה וַאֲמָרוּ עוּלֵימֵי מַלְכָּא

יפה. ל' וחד הנקראים — דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ב וַיִּמָּצֵא
ו' — כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי
י"א פתחים — סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד
בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־נַּעֲשָׂה יְקָר
ג' כסיפ' — וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו
לֹא־נַעֲשָׂה עִמּוֹ דָּבָר׃ ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִי בֶחָצֵר
ל' — וְהָמָן בָּא לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ
ב' ומ"ל לתלות עליו — לִתְלוֹת אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ׃
כל כלי . ג' — ה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הָמָן עֹמֵד בֶּחָצֵר

וימצא ו' וסי' הגביע. ויבקש הדבר וימצא ויתלו. וימצא כתוב. וימצא מבני הכהנים דעזרא. וימצא בהם גבורי חיל דד"ה. ויבקשוהו וימצא להם: לתלות ב' וסי' יתד לתלות'. לתלות את מרדכי:

תולדות אהרן לא נעשה עמו דבר. שם עז: הכין לו. שם:

אבן עזרא

להביא ספר דברי הימים להתענגו בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרים בעבור שנדדה שנתו שמא עון הוא על דבר שנדר ולא הקימו וזה קרוב אלי: (ג) יקר. הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם היה סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר יהיה היו"ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם

יוסף לקח

של עולם זהו מדרשו וכדי לבוא אל מחוז הבנת הכתוב נתעורר בכל הספיקות אשר בו ונבוא אל הביאור כפי הפשט אשר יעדנו. תחלה יש לדקדק אומרו להביא ספר הזכרונות דברי הימים ובענין בגתנא ותרש לא נאמר שנכתב המעשה ההוא כי אם בספר דברי הימים ולא אמר זכרונות וכן מעשה תקפו ופרשת גדולת מרדכי לא נאמר שנכתב רק בספרי דברי הימים ולא אמר זכרונות כמו שנאמר כאן. עוד יש לדקדק כי אשר יבוא לו נדוד השינה והפלגת התעוררת יביאו לו מיני זמר וכלי שיר ומסלקים הקולות וממעטים הספור כדי להמשיך המנוחה אל החושים כי אז יישן וינוח אמנם לאשר יקרה התרדמה והפלגת השינה יביאו לפניו דברי הימים והספורים הממשיכים אוזן האדם ולבו לשמוע כדי למנוע השינה והתרדמה ממנו ומה היה הענין ששנת המלך הזה נדדה וצוה להביא הספורים דברי הימים כי הם יעירו ויעוררו יתר שאת וימנעו השינה יותר. עוד יש לדקדק אומרו וימצא כתוב שכיון שכבר נאמר ויהיו נקראים לפני המלך היה לו לומר ויקראו אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש. לכן נראה שאחשורוש אחר שראה את אסתר שכבר הכניסה עצמה באותה הסכנה העצומה לבוא אל החצר הפנימית בלתי היותה נקראת וראה עוד שאמר לה שני פעמים מה בקשתך עד חצי המלכות ותעש ועדיין לא רצתה לפרסם שאלתה כי אין ספק שמניעתה ומשיכתה לאחור לבלתי הודיע את בקשתה יורה הוראה מוחלט' על גודל השאלה ועוצם הבקשה ולהיותה מופלגת בגודל הנה תאחר להודיעה בהיותה מסופקת אם תנתן לה או לא עוד ראה שאסתר עשתה לו משתה ולא רצתה לא לאכול ולא לשתות וגם גלתה דעתה שרצונה בשאלה ובבקשה כמו שביארנו הנה אחשורוש אחרי שגדל לה והבטיחה לתת לה עד חצי מלכותו ועכ"ז אסתר עדיין מסתרת בקשתה היה נבוך בדעתו ונבהלו כל מחשבותיו לדעת מה תבקש וכאשר עיין וחשב בחלקי הסותר לומר שאסתר תבקש גדולה או מעלה לעצמה מלא שאיזו גדולה ואיזו מעלה יתירה תוכל לבקש אשה את יתר על מה שהיה לה בהיותה מלכה בכתר מלכות נאהבת למלך ועוד חשב בשגם תבקש מה שתבקש לעצמה מה שקנתה אשה קנה בעלה הכל כשנמשך לחשוב אפשר שרצונה תהיה לבקש בעד זולתה הנה נתגדלה לו המבוכה ונתעלמה מאד לפי שכבר היא היתה אומרת שאינה יודעת עמה ומולדתה ושהיתה עם מרדכי באמנה אתו א"כ למי תוכל לבקש אחרי שאין לה אב ואם לא קרוב ולא גואל עד שתכניס עצמה לכל הסכנה העצומה ההיא ואחר היותו נבוך ונבהל על הדבר הזה והיה ירא פן האשה בקלות דעתה תשאל דבר שאינו ראוי לישאל וראה שקראה את המן עמו במשתה באה לו מן שירתה אולי כל זה בעצת המן הוא באופן שכדין נדדה שנתו עד שחשב לומר כיון שאין לאסתר גואל או קרוב זולתי מרדכי שנתגדלה בביתו וזכר שהיא אמרה לו בשם מרדכי ענין בגתנא ותרש חשב ודאי שאסתר תבקש למרדכי איזו גדולה או מעלה בלתי ראויה אליו כפי דעתו וראה עוד היות לה טענה מספקת על בקשתה אחרי שהוא הציל את המלך מן המות הנה נתאמת אצלו שאסתר אין בקשתה רק על מרדכי וחשב עוד היות הבקשה בעצת המן אחרי ראותו שקראה אותו במשתה עמו עד שנדדה שנתו לראות על הענין של בגתנא ותרש שהגיד מרדכי שנכתב בספר דברי הימים לפניו אם ניתנה לו איזו גדולה או מעלה על זה ולפיכך בקש ספר הזכרונות לדברי הימים שרוצה לומר שלמסירותו העצום צוה שיבקשו ברמזים העשוים על ספר דברי הימים דהיינו הלוחות שכותבים מעשה פלוני בדף פלוני של ספר דברי הימים כי כאשר יעשה האדם דבר תועלת למלכות וישולם לו כפי הפעולה הנה יכתב בספר וכמו כן התשלומין וכן מוחקים אותו מן הלוח והרמזים וכבר אחשורוש היה יודע פרשת מעשה בגתנא ותרש ולא היה מבקש לזכור המעשה אבל היה מבקש לדעת אם ניתן לו תשלומין ועל כן לא צוה שיקראו לפניו ספר דברי הימים אבל ספר הזכרונות דהיינו הרמזים לבד כדי לראות אם היה עוד כתוב או כבר נמחק כפי המנהג לדבר שניתן תשלומין וזה אומרו וימצא כתוב שלא היה נמחק ומאומרו וימצא יתבאר שזה היה המבוקש שאם היה דרך מקרה שהיו קוראים לפניו כל הספר וקראו זה הנה היה אומר ויקראו אבל אמר וימצא כתוב כי זה היה המבוקש אם הוא כתוב או מחוק ונמצא כתוב והנה כאשר ראה המלך שזה המעשה היה כתוב עוד נסתפק אולי ניתנו לו התשלומין ונשכח הדבר ולא נמחק בהיותו נכסף שהיה החוב הזה פרוע שלא יהיה פתח פתוח לפני אסתר לטענה מופלגת לבקש מרדכי על זה שררה עצומה ולכן שאל אם נעשה לו תשלומין על זה ואומרו וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש הוא הלשון שכותבים ברמזים שאין שם המעשה זולת אשר עשה פלוני ואשר הגיד פלוני בדף פלוני ולכן נמצא ברמזים אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש שני סריסי המלך משומרי הסף אשר בקשו לשלוח יד במלך אחשורוש שהוא היה המגיד הראשון והוא שאמרו ז"ל שמע מרדכי שהיו אומרים זה לזה לומר שלא שמע מזולתו שאם שמע מזולתו הרי מרדכי לא אמר דבר בשם אומרו כשהגיד לאסתר וכל זה הוא ספור נוסח שנמצא כן כתוב שאם היה זה סיפור כותבי המגילה הזאת היה מספיק אומרו אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש וכבר ידענו שהם סריסי המלך והם שומרי הסף ובקשו לשלוח יד במלך אבל לא היה ודאי זה אלא נוסח כפי מה שנמצא כתוב וכותבי המגלה כתבו כל הנוסח לומר שגם זה היה מן הפלא שדברי הימים ודאי נכתבים כסדר כפי המקרים ראשון ראשון וא"כ היה ראוי ליכתב אשר בקשו בגתנא ותרש לשלוח יד והגיד אותו מרדכי אבל עשה עיקר מהגדת מרדכי בעל הרמזים ההם וכתב אשר הגיד מרדכי ואמנם ע"פ דרכנו זה יתבארו היטב הכתובים הבאים בס"ד:

(ג) **ויאמר** המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה. כלומר שלהיותו אומן את אסתר כבר נעשה לו גדולה שהיה יושב בשער המלך לכן נאמר על זה של בגתנא ותרש אם נעשו לו תשלומין:

(ד) **ויאמר** המלך. הן יקשה מאד לפי טבע הענין והסדור האנושי מה היה למלך הזה המהירות המופלג לתת התשלומין הללו למרדכי אמנם הודיע לנו הכתוב כל המקרים האלה שהגיע אליהם ונראה מי עשה אלה שאמנם המן בביתו ויועציו העמיקו עצה הגדילו תושיה לתלות את מרדכי ולכלותו והמלך הזה גם הוא נדדה שנתו מגודל יראתו פן תשאל המלכה שררה או גדולה למרדכי יתירה על הראוי וממהר לבקש רמזי ספרי דברי הימים לראות אם נעשה לו תשלומין וכשראה שלא נעשה לו ממהר לעשות לו תשלומין כדי שלא יהיה פתח טענה לאסתר לשאול לו גדולה יתירה באופן שהמלך והמן כל א' בביתו זה מתייעץ להורגו וזה נדדה שנתו למעט שכרו ונהפכו העצות באופן שמאותם העצות בעצמם היתה נסבה גדולה ומעלה יתירה למרדכי כאשר יתבאר והנה כאשר היתה כוונת המלך לתת התשלומין למרדכי טרם בואו אל המשתה כדי שאם תאמר אסתר לשאול למרדכי גדולה ותהיה טענתה לענין בגתנא ותרש הנה ישיב לה שכבר ניתנו לו התשלומין ונתיירא שלא תאמר אסתר שאין אותם התשלומין דבר מספיק לאיש שהציל המלך מן המות לכך לא רצה לתת לו התשלומין כי אם ע"פ יועץ מיועצי המלך ויודעי הדתות ומיהר לומר מי בחצר. ואומרו על העץ אשר הכין לו היה מיותר שכבר נאמר שהכין העץ אבל אמר אשר הכין לו כדי שיובן לשתים שהוא במחשבתו הכינה למרדכי ובפועל הכינה לעצמו על הדרך שבארנו אומרו וייטב הדבר לפני המן כי הם היו מתייעצים ומסדרים הרעה לפני מרדכי והיה הדבר טוב לפני המן להביא עליו כל הרעה ההיא:

(ה) **ויאמרו** נערי המלך אליו הנה המן עומד בחצר. לא אמר בא אל החצר אלא עומד להודיע רוב זריזותו והשכמתו לבוא טרם יבוא אחד מן השרים כמו שבארנו שכך היתה עצת אשתו ואוהביו כי זה היה דבר מחודש שלהיות המן גדול שבכולם היה הסדר שיהיה הוא אחרון לבוא ולפי זה אמרו הנערים הנה

ויאמר המלך יבוא: ו ויבוא המן ויאמר לו המלך מה־לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ויאמר המן בלבו למי יחפץ המלך לעשות יקר יותר ממני: ז ויאמר המן אל־המלך איש אשר המלך חפץ ביקרו: ח יביאו לבוש מלכות אשר לבש־בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו: ט ונתון הלבוש והסוס על־יד־איש משרי המלך הפרתמים והלבישו את־האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכיבהו על־הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש

ג׳ רפויי ויאמר בלבו ז׳ מ״ל
פ׳
ל׳. י״ו
י״ד. ז׳ ל׳ נסי׳
ג׳. ו׳ חסר בליבנא
ל׳ וכתי׳ כן
ד׳. ל״ו. ל׳

לותיה הא המן קאם בדרתא ואמר מלכא יעול: ו ועל המן ואמר ליה מלכא מה חזי לאתעבדא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה ואמר מן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: ז ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה: ח ישים מלכא טעם ייתון לבוש ארגונא די לבישו ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי אתיהב כלילא דמלכותא ברישיה: ט ויהי מתיהב לבוש ארגונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא אסטרטיגין וילבשון תורבייני מלכא ית גברא דמלכא צבי ביקריה וירכבינוהי עלוי סוסא בפתאה דקרתא ויקלסון קדמוי

מה לעשות באיש כל לשון עשייה קשורים בלמ״ד במ״ה קשורים בבי״ת וסי׳ ונתתי אתם שמרי משמרת הבית. מה לעשות עוד לכרמי תניינא דפסוק. ובכל יום ויום. והעם לעשות בו כטוב. ויבא המן ויאמר לו המלך אשר המלך חפץ ביקרו: אמירה בלבו דוקא כלבו י׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סימן י״ב: ונתון ז׳ וסימ׳ נמסר בסדר מקץ ובירמיה סימן ל״ו: הפרתמים ג׳ וסימן נמסר

בריש סיפרא: והלבשו ו׳ חסר בלישנא וסימניהון המלבשכם שני עם. והלבשו לדניאל ארגוונא. והלבשו את האיש. כתנות עור וילבשם. וילבשם כתנות. וילבשהו בגדים: ככה יעשה ד׳ וסי׳ לשור האחד. ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה. והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו. ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש:

תולדות אהרן ויאמר המן בלבו. שם ז: ועשה כן למרדכי. מגלה טז: ויקח המן. שם (ברכות ב יומא מ): ככה יעשה לאיש. שם:

אבן עזרא

השם הסמוך יקר רוח איש תבונה והטעם יפריש ביניהם: (ו) חפץ ביקרו. המלך חפץ לעשות יקר לו: ויאמר המן בלבו. יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב גלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגלה סודו אל עבדיו הנביאים. ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גילה סודו אחר כן או ביום עלמו וכמוהו ויאמר עשו בלבו והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה: מלאנו למי יחפוץ וגם דרכו יחפץ שני משקלים: (ח) יביאו. המשרתים: ואשר נתן כתר מלכות בראשו. יש אומרים שהרגיש שחרה המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר

יוסף לקח

הנה המן כלומר דבר מחודש שאם היתה ביאתו כפי הסדר לא היה להם להשיב על דברי המלך ששאל מי בחצר כי אם המן שהן באמרם המן זו היתה התשובה הנכונה על שאלה מי בחצר אבל אומרם הנה המן עומד מורה על היותו דבר מחודש אינו נהוג לבוא כן בהשכמה:

(ו) **ויבוא** המן. הן הודיענו הכתוב וגילה לנו כמה היתה כוונתו של אחשורוש וכל מגמת פניו למעט שכרו של מרדכי שהרי קודם שאל לנערים מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה כנראה שהיה ראוי לו יקר וגדולה ואח״כ שאל להמן ואמר איש אשר המלך חפץ ביקרו ולא אמר בגדולתו כדי למעט שכרו של אותו צדיק והיא היא היתה סבה להרבות שכרו שכאשר ראה המן שהמלך אינו אומר רק שהוא חפץ ביקרו ולא אמר בגדולתו הנה חשב המן שהמכוון בעדו והגדיל לומר שכר הרבה שאם המלך אמנם היה שואל לו מה לעשות לאיש אשר המלך חפץ ביקרו ובגדולתו היה יודע המן ודאי שאינו מדבר בעדו שהרי גדלו המלך כל מה שאפשר לגדל אבל כראותו שהמלך לא אמר גדולה אלא יקר אמר בלבו למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני באופן שלהיות אחשורש עינו צרה בשכר שהיה רוצה לתת למרדכי לא אמר רק אשר המלך חפץ ביקרו ולא אמר בגדולתו והיא היתה סבה להגדיל שכרו שהמן חשבו מדבר בעדו:

(ז) **ויאמר** המן. כבר אמרנו שהמדבר לפני המלך או שלטון יאות אליו להחזיר דברי המלך כפי נוסחם שנית וזה לשני תועלות אחת להורות שכבר הגיעו אליו הדברים בלתי שגיאה כלל והבין אותם היטב עד שהגיע אל מדרגת היותו ראוי להשיב למלך ושאינו משיב דבר בטרם ישמע לכן ראוי להיותו חוזר ואומר חורף דברי המלך טרם השיבו. עוד תועלת שנית שבכל עוד היותו חוזר חורף דברי המלך יהיה פנאי לכח המחשב להשיב כהוגן על הדברים ההם כי על כן החזיר המן חורף דברי המלך ותוך זה הפנאי חשב מה להשיב למלך:

(ח) **יביאו** לבוש מלכות. לבוש פירושו עליון ותחתון אזור כובע ומנעלים וכל השייך לזה כמו שנאמר במלכים הוציאו לבוש לכל עובדי הבעל שהכוונה שהניחם ערומים וכן כאן הכוונה באומרו לבוש חליפה אחת מכף רגל ועד ראש ולכך נאמר אשר לבש בו המלך שאם היתה הכוונה על לבוש אחד לבד היה אומר אשר לבש אותו המלך ועוד שאין לומר שילבישו אדם לבוש מלכות על בגדי שחבותיו או ידמה לומר שאומרו אשר לבש בו שב אל המלבוש כאלו אמר יביאו לבוש מלכות אשר הלביש בו את המלך וכבר אמרנו כדומה לזה זכר את ושתי כמו הזכיר את ושתי שכן ארז״ל ויגה ביום השבעי הניח לעולמו וכן את הבכור יכיר דרשו ז״ל יכירנו לאחרים ואשר נתן כתר מלכות בראשו אין פירושו שינתן כתר מלכות בראש האיש אשר המלך חפץ ביקרו שהרי לא מצינו שנתן כתר מלכות על ראש מרדכי ורש״י ז״ל פירש שכבר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו כתר מלכות בראש זולתו ופירושו זה יתכן אם היה אומר בהובאה שיביאו כתר מלכות ובהלבשה היה משמיע אותו אבל בכתר כבר אמר שינתן בראשו ומה היה לו לומר עוד כיון שאמר שינתן בראשו והרלב״ג פירש וז״ל ואשר ניתן כתר מלכות בראשו של מלך שהיא כתר מלכות והנה רצה בזה שיותן כתר המלכות בראשו כדי לכבדו ביותר מה שאפשר ויהיה אותרו ואשר נתן כתר מלכות בראשו כמו ותראהו את הילד שזכר הענין הסתום תחלה ואח״כ ביארו וכן מהענין בזה המקום ר״ל ואשר ניתן שהוא כתר מלכות בראשו ואמר אחר זה ונתון את הלבוש ואת הסוס ולא זכר הכתר לקצר המאמר כן הביא ר׳ אליעזר הגדול כמו שנראה מפרקיו שכתב והכתר אשר נתן בראשו ופירוש יפה הוא וידמה עוד שירצה בזה שיקחו הסוס שרכב בו המלך בעוד שהיה נתן כתר מלכות בראשו ואולם אמר זה כי המלך אינו נושא כתר המלכות בכל העתים שהוא רוכב אך היה נהוג אז באותן המלכים המולכים על כל מלכי הגוים כי בעת שהוא רוכב עם שרים גדולים ומלכים אשר ישא כתר מלכות להכיר שהוא המלך ואז היה רוכב על סוס היותר יפה אשר לו ולזאת הסבה ג״כ ומפני זה בחר המן בסוס ההוא עכ״ל רלב״ג ז״ל. והנה לפירושו הראשון נראה שהלבישו הכתר למרדכי וזה מן התימה שכותבי המגלה הזאת ודאי היה כל מגמתם לספר מה שהפליא ה׳ לעשות עמהם ואת כל הגדולות שנתגדל מרדכי ולא מנה לקצר הדבור רק בעיקר הגדולה שעשו לו שהוא הכתר ולפירושו השני לא היה לי לומר רק וסוס אשר רכב עליו המלך בכתר מלכות ולמה כל האריכות הזה לומר ואשר נתן כתר מלכות בראשו והמאריך יצריך לסבות הביאור וכאן האריך אריכות המביא מבוכה והעלמה וקלקל צורת הלשון ומהר״ם ערמאה פי׳ שב אל הסוס שאז היו משימים הכתר על ראש הסוס וזה לא נשמע כזאת ובשגם נניח היות הדברים כן היה לו לומר וסוס אשר נתן כתר מלכות בראשו שאם נתן כתר מלכות בראשו ודאי רכב עליו המלך שהרי אין סברה שהיו נותנים כתר מלכות בראש הסוס בלתי שהמלך רוכב עליו וכ״ש שהיה לו לומר וסוס אשר רכב עליו המלך בכתר מלכות כמו שנאמר להביא את ושתי בכתר מלכות. לכך נראה שהמן כאשר חשב בלבו שהיקר ההוא מגיע אליו רצה לבאר הדברים היטב שלא יפול בהם מבוכה או הטעאה והיה רוצה להדמות למלך בכל מיני האפשר והתחיל ואמר יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך לפי שיש לבוש מלכות אבל הוא חדש ממש שעדיין לא לבש אותו המלך ויש לבוש שלבש אותו המלך וכבר הוא גלוי שאינו עוד לבוש מלכות לכך הצריך שני תנאים שיהיה עתה לבוש מלכות ושלבש אותו המלך וכן אמר סוס שרכב עליו המלך וכראות המן שעם היות שפירש וביאר הדברים שהגלה הוא לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך עדיין מלת אומרו המלך סובל הפירושים או לומר על גוף המלך אפילו קודם היותו מלך ולפי זה כל לבוש מלכות או סוס שלבש או שרכב המלך אפי׳ שקודם היותו מלך לבש אותו ורכב עליו ולא לבש אותו ולא רכב עליו אחר היותו המלך כלל א״ה יהיה אותו הלבוש ואותו הסוס כשר להרכיב ולהלביש זה האיש שהרי לבש אותו גוף המלך ר״ל שהוא מלך עתה לכך נשמר המן שלא יתפרש פירוש זה בדבריו ופירש שאומרו אשר לבש המלך ואשר רכב עליו המלך לא תובן על גוף המלך רק שרכב ושלבש אחרי שכבר ניתן כתר מלכות בראשו לא אשר לבש ואשר רכב טרם ניתן כתר מלכות בראשו ועוד אפשר שהיה כונתו של המן שאותו הסוס שרכב המלך כשהמליכוהו ונתנו כתר בראשו שאותו הסוס בעצמו יתנו לאיש הזה ויהיה פירוש אומרו ואשר ניתן כתר מלכות ר״ל אותו הסוס שהיה רוכב כשניתן כתר מלכות בראשו או יהיה פי׳ ואשר ניתן כמו כאשר ניתן:

(ט) **ונתון** הלבוש והסוס. יש לדקדק שכאן נאמר והלבישו את האיש שהמובן שהמלבישים יהיו וכן והרכיבו וקראו כולם לשון רבים ותחלה אמר ונתון הלבוש

אשר המלך חפץ ביקרו: י ויאמר המלך להמן
מהר קח את־הלבוש ואת־הסוס כאשר דברת
ועשה־כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך
ל' וח' ותס' ארלה אל־תפל דבר מכל אשר דברת: יא ויקח המן
את־הלבוש ואת־הסוס וילבש את־מרדכי
ד', ל"ו וירכיבהו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה
ל"ב לאיש אשר המלך חפץ ביקרו: יב וישב מרדכי
ל' וגס סוף אל־שער המלך והמן נדחף אל־ביתו אבל וחפוי

כדנא יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה: י ואמר מלכא להמן
אוחי סב ית לבוש ארגונא וית סוסיא כמא די מליל תא ועבד כן
למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאידין מרדכי אתיב ליה מלכא
למרדכי יהודאה אמר ליה המן סגיאין מרדכי יהודאי אית
בשושן אתיב ליה מלכא לההוא דסדרת אסתר ליה סנהדרין
בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מנך קטול יתי ולא
תגזור עלי כפתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע
מדעם מן כל מה דמלילתא: יא ודבר המן ית לבוש ארגונא וית
סוסא ואלביש ית מרדכי וארכיבניה בפתאה דקרתא וקלס
קדמוי כדין יתעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה: יב ותב מרדכי כ'
לסנהדרין די בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגונא
מעלוהי ולבש סקא ויתב על קטמא והוה מודה ומצלי עד
רמשא והמן אתבהל ואזל לביתיה אבל על ברתיה ומתעטף

אשר המלך חפץ ביקרו ד' דסמיכי וסימ' ויבא המן ויאמר לו. והלבישו את האיש. והרכיבוהו על הסוס. וירכיבוהו על הסוס ברחוב: נדחף ב' ופתח וסי' והמן תולדות אהרן ויפל מרדכי. סס:

אבן עזרא

הזכיר הכתר והנכון בעיני שוי"ו בראשו שב אל הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע: (יב) נדחף. מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול

רשי

ויאמר להביא את ספר הזכרונות: (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם: (יב) וישב מרדכי. לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש. רבותינו פירשו הדבר במסכת

יוסף לקח

והלבוש והסוס על יד איש שהוא יחיד ואין לפרש שאותו האיש מהפרתמים לא היה המלבים המרכיב והקורא שהרי ראינו שהמן שהיה מן השרים והפרתמים הוא הלבים והרכיב את מרדכי וקרא לפניו ועם הכתוב שאחר זה יובן ויהיו שני כתובים הבאים כאחד ומלמדים:

(י) **ויאמר** המלך להמן. תחלה יש להתעורר מה הענין הזה שנראה שהמלך הזה בשגעון יתנהג למה זה עשה להמן זה אשר לא ראינו שהקדים ועשה שום פשע וחטאת נגדו ובהיותו בתוקף אהבתו אליו יבזהו כאחד הרקים ועוד שעם הוא עתיד לאכול ולשתות עם המלכה ועמו וקודם זה יצוה עליו להכריז לפני יהודי ועוד אומרו כן אליו מהר קח את הלבוש כאלו הוא בחרון אף עלום עמו שודאי אם מחמת כעס נוה עליו כן ראוי לחקור הסבה מה ועל מה היה הכעס ההוא עוד יש לדקדק אומרו קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת וחוזר ואומר אל תפל דבר מכל אשר דברת ולמה הוציא מן הכלל הלבוש והסוס שהרי באומרו שיעשה למרדכי כאשר דבר הסוס והלבוש בכלל הוא ועוד מה ענין אומרו אל תפל דבר כי מסבת מה יעלה על הדעת שיפיל דבר ממה שצוה לו המלך. לכן נראה שאין ספק שאחשורוש לא מחמת כעס אמר לו כן אבל אדרבה באהבה רבה ועצומה אמר לו כן והוא כמו שהקדמנו שהמלך הזה אנוס נדדה שנתו לדעת מה היא שאלת אסתר ואחרי עיונו וחקירתו בענין נראה שאין לאסתר אב או אח או קרוב ושאינו יודע עמה ומולדתה ואין לה קירוב דעת כלל עם שום אדם רק עם מרדכי שנתגדלה בביתו וזכר ענין מה שהגיד מרדכי דבר בגתנא ותרש להצילו מן המות וראה שלא ניתן לו תשלומין על זה וראה שאסתר אמרה לו דבר בגתנא ותרש בשם מרדכי הנה העלה מכל הדברים הללו שודאי אסתר רוצה לבקש איזה שררה או גדולה למרדכי ותסמוך שאלתה על ענין בגתנא ותרש ולפיכך תכף שראה שלא ניתן למרדכי תשלומין מיהר מאוד שיתן לו תשלומין חלף ענין בגתנא ותרש כדי שלא יהא לאסתר מקום לסמוך שאלתה על שררה או גדולה למרדכי והנה זה היה שאל תכף מי בחצר שאמנם היה מי שהיה על ידו היה רצונו לתת התשלומין למרדכי טרם בואו אל משתה אסתר וכיון שנמצא שם המן ואמר לו מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ובהיות אחשורוש חושש שאסתר והמן בעצה אחת לשאול גדולה למרדכי לפי שראה שהמן נקרא עמו במשתה לכך העלים מהמן ולא הודיעו ששאלתו על מרדכי ואמר לו סתם מה לעשות באיש וגו' ולפי זה שאל מי בחצר שיותר היה רוצה באחד משרין זולת המן כי אז היה שואלו בהדיא מה לעשות למרדכי על כך וכך שעשה ובראותו שהמן היה שם אמר יבוא וסתם השאלה והשיב כך וכך ראוי לעשות ואמנם אמר לו שינתן הלבוש והסוס ע"י אחד מהשרים או הפרתמים והוא יתן אל יד המלבישים והמרכיבים ואח"כ יבואו העומדים על משמרת עבודת ההכרזה ויקראו לפניו ככה יעשה לאיש הנה אחשורוש בהיות המן אהובו אשר כנפשו ולבו בטוח בו שרוצה בטובתו אמר לו מהר קח את הלבוש כלומר שימהר לעשות התשלומין למרדכי טרם בואו למשתה אסתר וגילה לו שאינו רוצה לתת לו תשלומין זולת אותו הכבוד המדומה ואחרי ראותו שהמן אמר להנתן הלבוש והסוס על יד איש מן השרים או מהפרתמים שהוא יתן הלבוש לעומדים על משמרת עבודת ההלבשה וגם הסוס לעומדים על משמרת עבודת ההרכבה ואותם ילבשו וירכיבו אותו והעומדים על משמרת הקריאה יקראו לפניו ככה יעשה לאיש באופן שהיה צריך אריכות זמן לעשות כל זה על שינתן ליד איש משרי המלך או הפרתמים ואותו האיש לתת למרכיבים ולמלבישים ולקוראים לכן אמר להמן כאדם שאומר לאהובו שצריך הדבר מהירות גדול טרם בואו אל המשתה כדי שאסתר לא תבקש שררה יתירה למרדכי ע"ז וכדי למעט השכר למרדכי שימהר לעשות לו הכבוד המדומה הזה אשר אין בו לא תועלת ולא שררה מחמדת לכן אמר לו שיעשה הוא הכל כיון שהוא אחד מן השרים שינתן הלבוש על ידו ושהוא ילבים וירכיב ויקרא לפניו וזהו שאמר תחלה קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת שרצונו לומר שלקיחת הלבוש והסוס יהיה ממש כאשר דבר שהוא דבר שלקיחת הלבוש והסוס תהיה על יד איש משרי המלך הרי הוא משרי המלך אם כן לקיחת הלבוש והסוס יהיה ממש כאשר דבר ואח"כ אמר לו על ההלבשה וההרכבה והקריאה אל תפל דבר מכל אשר דברת ולא אמר כאשר דברת שהרי הוא לא אמר שהאיש משרי המלך ילבים וירכיב ויקרא לכן אמר לו שהוא יעשה הכל אשר דבר שיעשו אחרים ולא יפיל דבר כדי לעשותו ע"י אחרים וכל זה עשה אחשורוש לא מחמת שנאתו את המן ולא נראה לאחשורוש שעושה בזה בזוי להמן כלל אחרי שלא היה יודע שנאת המן למרדכי ואדרבה היה נראה למלך שעושה כבוד להמן על זה שלהיותו פקידו ואהובו נאמן ביתו שאין אחר זולתו ראוי להודיע מה שבלב המלך כי אם הוא וכיון שבלב המלך הוא היותו חפץ ביקרו של מרדכי למי מגלה המלך מה שבלבו כי אם להמן ובעצה אחת היו אחשורוש והמן וראה שהדברים כן שאחר כך נאמר עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו שרצה להודיענו שהלואי והספיק בנמוס המהירות שעשה המלך לתת התגמול למרדכי שכבר הגיעו הסריסים לקרוא אותו אל המשתה באופן שאחשורוש גילה הדבר להמן שכדי שאסתר לא תבקש גדולה יתירה למרדכי הוא ימהר לתת לו תגמול הגדת דבר בגתנא ותרש כמו שיתבאר עוד בס"ד ובזה יתיישבו כל הספיקות שנתעוררנו בהם:

(יא) **ויקח** המן את הלבוש. הנה עשה המן הכל כדי למהר הדבר ולא הפיל דבר לעשותו על ידי אחרים כמו שצוה המלך ועוד ידמה שרצה המלך שיעשה המן את הכל כדי שאם אסתר תבקש גדולה יתירה למרדכי שהמן יגדיל לומר לה שהרבה לעשות שהמן עם היותו משנה למלך הלבישו והרכיבו וקרא לפניו וגם המן בעצמו יגיד לה כן כיון שהולך עמו במשתה:

(יב) **וישב** מרדכי אל שער המלך. כבר אמרו ז"ל שבשקו ובתעניתו היה כשמצאו המן והלבישו כי לא יתכן לומר שהוציא שקו מעליו ולא נעינה עדיין ואפילו לפי מדרשם זה צריך לומר שבא ביום השלישי לצום ושהוציא השק שאין לבוא בלבוש שק אל שער המלך והכתוב מעיד שהמן ראה אותו בשער המלך כמו שנאמר ויהי כראות המן את מרדכי וא"כ גם ביום שלאחר הצום שהיה יום ההלבשה יתכן לומר שהוציא השק ושבא אל שער המלך ושם מצא אותו המן והלבישו ואומרו וישב מרדכי יהיה כפשוטו ששב אל שער המלך או אפשר כפי פירושם ז"ל יהיה פה המלך קודם ובאמת שב אל שער המלך בשקו ובתעניתו. עוד יתכן שמרדכי לא היה לובש השק כי אם בבוקר בעת תפלתו ואחר התפלה והזעקה היה הולך אל שער המלך כמו שעשה יעקב שהתפלל ואח"כ הכין הדורון לעשו שהקדים השתדלות עליון ולפי זה ידקדק מאמרם ז"ל שהמן מצאו בשקו שהיה עדיין בוקר כמבואר שהמן הלך שם מהבוקר ונצטוה למהר להלבישו ואומרו פה וישב מרדכי אל שער המלך רצה לומר שב כתמול שלשום לא שמצאו המן בשער המלך ואומרו ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אין הכוונה שהיה יושב בעת ההיא והוא מור' מקום אבל יובן שהוא היה מורה האיש לא המקום ר"ל אותו מרדכי שיושב בשער המלך. עוד ידמה לומר שאחשורוש מה שאמר להמן מהר קח את הלבוש היה מחמת כעסו שלפי מחשב שהמן ואסתר בעצה אחת לשאול למרדכי פרס עצומה והיו רוצים לאלות

רֹאשׁ: יג וַיְסַפֵּר הָמָן לְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־אֹהֲבָיו
אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ ג׳ ובסי׳
אִם מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל כ׳ . ד׳
לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ כִּי־נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו׃ ה׳ ומ״ל
יד עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ וַיַּבְהִלוּ ל׳ וחסר
לְהָבִיא אֶת־הָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃

על רישיה כאבלא על ברתיה וכסופיה: יג ואשתעי המן לזרש
אנתתיה ולכל רחימוי ית כל די ערעיה ואמרו ליה חכימוי
וזרש אנתתיה אין מזרעא דצדיקיא מרדכי דשריתא למפל קדמוי
היכמא די נפלו מלכיא קדם אברהם במישר חקליא אבימלך
קדם יצחק ויעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה ואהרן טבעו
פרעה וכל משריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטוניא
דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תיכול
לאבאשא ליה ארום מפל תפול קדמוי: יד עוד כען אינון
ממללין עמיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא

נדחף אל ביתו אבל . וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו ה׳ דד״ה : לנפול ד׳ חס׳ וסי׳ לנפל בחרב . גם בבל לנפל חללי ישראל . דחה דחיתני לנפל . אשר החילות לנפל לפניו .

תולדות אהרן ויספר המן . שם : אם מזרע היהודים . שם עקידה שער כו : וסריסי המלך . מגלה שם :

רשי

במסכת מגילה: (יג) אשר החלות לנפול וגו׳. אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ועפר כשהם יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועד הכוכבים

אבן עזרא

והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויחפהו ואם הוא בבנין אחר: (יג) ויאמרו לו חכמיו. כבוא איד הרשע לא יתנבאו אוהביו עליו טוב:
תנחן

יוסף לקח

לתלות הדבר בענין בגתן ותרש לכן שאל לו סתם מה לעשות באיש וכאשר ראה שלא בקש המן זולת כבוד מדומה שמח אחשורוש וא״ל א״כ מהר עשה כן למרדכי כי לא אתן לו זולת זה ולא כפי מה שעלה בדעתך לתת לו שררה עצומה ואומרו והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש הן זה יש לתמוה מה היה מהירותו של המן לבוא להגיד הבשורה הרעה לביתו ואין זה פועל חכם. ועוד דבר שנעשה ברחוב העיר היה צריך להודיע לאשתו אמנם עם הכתוב שאחר זה יתבארו יחדיו:

(יג) **ויספר** המן. הספיקות שבכתוב הזה שצריך ההתעוררות וההתבוננות בהם תחלה מה היה ענין הספור הזה מאחר היות הדבר מפורסם ברחוב העיר. שנית שבלקיחת העצה הזכיר האוהבים תחלה ואחריהם הזכיר את זרש אשתו ועתה לענין הספור הזכיר את זרש אשתו תחלה ואח״כ את האוהבים. שלישית אומרו את כל אשר קרהו מה ענין כל זה ומה בא לרבות והיה מספיק אומרו את אשר קרהו. רביעית שהתחיל הכתוב באומרו שספר לאוהביו ואחר כך אמר ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו שהזכירם בשם חכמים לא בשם אוהבים. חמישית אמרם אם מזרע היהודים מרדכי והיאך נסתפקו אם מרדכי מזרע היהודים והלא הוא אמר להם באותו הלילה וכל זה איננו שוה לי בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי הרי ידעו שהוא יהודי. ששית אומרם אשר החלות לנפול לפניו לא תוכל לו וכי מחמת שאדם אחד מנצח את חבירו בטענות לפני מלך פעם אחת בשביל זה יאמר שינצחנו שנית ואין החכמה מחייבת הגדרה הזאת ואם בנבואה או בניחוש לא היה להם לומר תנאי אם מזרע היהודים הוא. שביעית אומרם לו לא תוכל לו כי האמנם כאשר איש מן האישים ירצה ויבחר להלחם עם זולתו הנה אוהביו ימנעוהו ויאמרו לו שלא ילחם עם אותו הזולת כי לא יוכל לו אבל הבא אבל וחפוי ראש ואין לו עוד מלחמה להרים מפני רוב השפלתו היאך יאמרו לא תוכל לו. שמינית אמרם כי נפול תפול לפניו שאין זו עצה אבל בשורה רעה והוגאת הלב ואין זה דרך החכמים והאוהבים והיועצים לבשר הרעה מבלתי מצא לו תרופה ומוטב כשאין בעצתם תרופה להניח הדבר אל המזל או אל הטבע ממה שיניאו את לבבו וכדי לבוא אל ביאור השני כתובים הללו יבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

(יד) **עודם** מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו. אין זה מן הענין כי מה לנו אם עודם היו מדברים או השלימו כבר הדבור כיון שלא נתחדש מזה לענין הנס דבר אבל בזה נבוא אל ביאור השלשה כתובים שיעדנו וזה שאין ספק היות המן חכם פקח וערום כנחש וכל הנהגותיו בחכמה עצה ודעת לולא כי מפר מחשבות ערומים היה הופכם על פניו כי הנה המן שמיהר לבוא אל ביתו עם היותו בא אבל וחפוי ראש בלבו הערל עכ״ז כמבשר בעיניו בא אל חכמיו וזרש אשתו ולכך מיהר לבוא לספר אל ביתו הדברים כאשר הם כדי לשמחם שאמנם כאשר ראה שבלילה ההוא העמיקו עצה עם אשתו ואוהביו לתלות את מרדכי וקרה לו מה שקרה הנה ודאי היה שזרש ואוהביו יחשבו למשפט שהמן הלך וטען טענותיו על מרדכי ומרדכי נצחו בטענותיו כי על כן לקח אחשורוש הגדולה מיד המן ונתנה למרדכי וכאשר ראה המן כן רצה לבשרם ולשמחם מיגונם ולהקל דאגתם מעליהם ובא להטעים להם שאין השמועה בהפלגת הרעה כאשר חשבו ולכן סיפר הדברים קודם לאשה שדעתם קלות ונקלות להאמין ואח״כ סיפר לאוהביו ותכף אמר להם שכל מה שהיה לא היה רק מקרה בעלמא שמעולם לא דבר למלך שמרדכי עובר את מצותו וגם מרדכי לא נצחו בטענות וזה אומרו את כל אשר קרהו רצה לומר שכל הענין היה מקרה שקרה לו לבדו לא עם מרדכי והוא את כל אשר קרהו ר״ל שקרה לו לבדו מבלעדי שיהיה מרדכי שם וספר הענין כולו כי אחשורוש מיראתו פן אסתר תבקש על המשתה גדולה יתירה למרדכי לפי שנתגדלה בביתו וגם הגידה למלך בשמו ענין בגתן ותרש הנה ביקש המלך לתת התגמול למרדכי על ענין בגתן ותרש טרם בואו אל המשתה שעשתה אסתר כדי שלא יהיה לה מקום לבקש גדולה יתירה למרדכי וכי לא נמצא שם זולתי הוא והמלך מרוב מהירותו שאל לו מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו ושהוא השיב כך וכך ושהמלך לרוב מהירותו רצה

שיעשה כל הדברים ההם דהיינו הלבשה והרכבה וקריאת המן הוא בעצמו וכי לא זזה גדולתו וגם אהבת המלך אותו עזה כבתחלה באופן שלנחומי בא וכאשר סיפר לאשתו בדעתה קלה ואוהביו קבלו אמנם אבל החכמים שהיו לו נראה להם כנגע ושזה שסיפר המן היה חולי קשה מן הראשונה שחשבו הם וכאשר אמרו חכמיו בזה גם זרש נגררה אחריהם ולכך הוזכרו חכמיו קודם. והנה בהיות שהמן לפי דבריו היה כמבשר בעיניו כאשר אמרנו הנה אמנם היה חושב עוד לתלות את מרדכי והיה נראה לו טענה עצומה שאחרי ראותו שהמלך לא היה נותן את היקר ההוא למרדכי מאהבתו אותו אבל מיראתו שאסתר לא תבקש לו גדולה יתירה הרי נתגלה לו הרחקת לב אחשורוש ממרדכי ועוד שבהיות שעדיין לא קבל התגמול שהציל את המלך מן המות הנה חשב שגם זו לטובתו שאם היה אומר למלך לתלות את מרדכי על שעבר על מצותו אפשר הגדתו למלך דבר בגתן ותרש היתה מגינה עליו להצילו אמנם עתה שכבר קבל התשלומין לעשות לו יקר גדול כזה הרי סר צלו מעליו ועוד כי כל מה שיקבל איש מזולתו היה מלך או שלטון יקר וכבוד יתר שאת יתחייב מן העונש אם יעבור מצותו ולפיכך עלה על לבו שאחר כל זה היקר שעשה למרדכי כאשר יגיד למלך שהוא עובר מצותו ירבה להשיב אפו עליו ויתרצה לתלותו וזאת היתה להמן נחמתו את אשתו ואוהביו ובראות חכמיו שהמן עודנו בחשבו להיות רצונו לבקש מאת המלך לתלות את מרדכי הנה הניאוהו בעצתם שלא יבקש עוד להלחם עם מרדכי ואמרו לא תוכל לו והביאו ראיה לדבריהם באמרם שהמן כשהיה מזכיר את מרדכי היה מזכירו יהודי לפחיתות ולשפל המצב כי כבר ידוע היה שלא היה יושב בשער המלך מרדכי אחר עד שהוצרך לומר המן להם בלילה בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי אבל אמרו כך היהודי לפחיתות בזיון וגרעון בעיניו כלומר כשאני רואה שפל המצב כזה שאיננו קם וזע מפני וכאשר ראו חכמיו שהמן הזכיר את מרדכי יהודי לפחיתות אמרו לו ממקום שבאת כיון שמרדכי הוא שפל המצב ובזוי ומזלו רע ונכשל ועכ״ז גבר מזלו עליך הרי א״כ לא תוכל לו משל לחולה מחולי הלבנה והוא שחוריי במזג שודאי תרופתו רחוקה מן התועלת שאין ספק אחרי היותו בחולי הלבנה עם היותו שחוריי במזג ודאי סבה עצומה ותקיפה הגיעה אותו לכך כמו כן פה אמרו חכמיו להמן אתה אומר שהיהודים הם עם בזוי ופחות ומלכם בתכלית השפל א״כ אם מרדכי מזרע היהודים לא תוכל לו ודמה שאמרו לו שאם היה המן טוען לפני המלך נגד מרדכי לתלותו ומרדכי היה מנצחו בטענה כפי מה שחשבו הם טרם בוא המן א״כ היה אפשר לו להלחם שנית עמו אולי ינצחנו לפי שאין הדבר זר שפעם ינצח זה ופעם ינצח שכנגדו אבל כיון שאתה החלות לנפול לפניו מבלתי שהוא יפילך מלחמה אלהית היא לא תוכל לו וכל עצתם היתה כדי שיהרוס העץ ולא יבקש עוד לתלות את מרדכי והוא היה מפציר ואומר לא כי אלא אוכל לו ולא היה רוצה להרוס העץ. ובזה יתיישב מה שהוקשה לרז״ל על דברי חרבונא שהמן ויועציו ואשתו המתיקו סוד בלילה וחרבונה שהיה מסריסי המלך עומד על משמרתו מנין ידע עצתם עד שאמרו שאליהו נדמה כחרבונה אמנם לפי הפשט שיעדנו קשה מאד מנין ידע חרבונה כל זה ולא יתיישב על נכון ענין זה אם לא שנתעורר קודם אומרו שם ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים כי מה לי אם היה מן הסריסים או מן השרים או עבדי המלך ועוד הרי כבר נזכר חרבונה שהוא סריס המלך כשהלך להביא את ושתי ועוד שהיה לו לומר אחד מסריסי המלך לכן נראה שבזה הכתוב השלישי שאנו בו רצה להודיענו גודל הנס ותקפו באומרו עודם מדברים שפירוש הדברים הוא שהיועצים עדיין היו מפצירים עם המן להרוס העץ שהכין למרדכי ושלא יבקש עוד להלחם עמו והוא היה מפציר לבלתי הורסו באומרו עדיין שרוצה לתלותו כפי המנהג שכל אדם רוצה להגדיל עצמו בביתו והיה הנס שבכל עוד שהיו החכמים והמן מתוכחים זה עם זה הגיעו סריסי המלך לקרא את המן ושמעו את כל הויכוח שהמן אינו רוצה להרוס העץ ולכך נאמר ויאמר חרבונא אחד מן הסריסים רוצה לומר אחד מן הסריסים שהלכו לקרוא את המן ושמעו הויכוח ולכן נאמר הנה העץ עומד בבית המן ולא אמר הנה העץ שעשה המן שפירושו עומד בבית המן כאלו אמר עדיין עומד שלא
רצה

דַעֲבַדַת אֶסְתֵּר: א וַעֲל מַלְכָּא וְהָמָן לְמִשְׁתֵּי עִם אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא:
ב וַאֲמַר מַלְכָּא לְאֶסְתֵּר אוּף בְּיוֹמָא תִנְיָנָא בְּמִשְׁתַּיָא דְחַמְרָא
מַה שְׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וְיִתְיְהַב לִיךְ וּמַה בָּעוּתֵיךְ אֲפִילוּ
עַד פַּלְגוּת מַלְכוּתָא אֶתְנְנָהּ לִיךְ לְחוֹד לְמִבְנֵי בֵּית מוּקְדְשָׁא
דְקָאִים בְּפַלְגוּת תְּחוּם מַלְכוּתִי לָא אֶתֵּן לִיךְ דְהֵיכְדֵין קַיְמִית
בִּשְׁבוּעָה לְגֶשֶׁם וּלְטוֹבִיָה וּלְסַנְבַלַט בְּרַם אוֹרִיכִי עַד דְיִרְבֵּי
דָרְיָוֶשׁ בְּרִיךְ וְיַחְסַן מַלְכוּתָא וְתִתְעֲבֵד: ג וּזְקָפַת אֶסְתֵּר יַת
עֵינָהָא כְּלַפֵּי שְׁמַיָא וַאֲתִיבַת אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וַאֲמַרַת אִין אַשְׁכָּחִית
רַחֲמִין קֳדָמָךְ מַלְכָּא רָמָא וְאִין קֳדָם מַלְכָּא דְאַרְעָא שַׁפִּיר
תִּתְיְהַב לִי שֵׁיזָב נַפְשִׁי מִן יְדוֹי דְסָנְאָה בִּשְׁאֵלָתִי וּפוּרְקַן עַמִּי
מִן יְדוֹי דִבְעֵל דְבָבֵיהּ בְּבָעוּתִי: ד אֲרוּם אִזְדַבַּנְנָא מַגָּן אֲנָא
וְעַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל לְאִשְׁתֵּצָאָה לְאִתְקְטָלָא וּלְהוֹבָדָא וְאִלּוּלֵי
לְעַבְדִין וּלְאַמְהָן אִזְדַבְּנָנָא שַׁתְקִית אֲרוּם לֵית מְעִיקָא טִימִין וְרָוְחָא

תולדות אהרן אם מצאתי חן. שבת השקפות בשלח עקידה שער מד: כי נמכרנו. מגלה שם:

ג׳ חס׳ כסיפ׳ י״ד ז א וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת עִם־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה:
ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה
י״ד. ג׳ סיפ׳ ומכילה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־
בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ: ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר
ח׳ הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ
י״א וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן־לִי נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי
ד׳ מ״ל כלוס׳ בְּבַקָּשָׁתִי: ד כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג
ג׳ חס וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי

אסתר המלכה י״ד וסי׳ ויודע הדבר למרדכי. ויהי כראות המלך את אסתר המלכה. מה לך אסתר המלכה ומה קדמאה. אף לא הביאה אסתר המלכה. לשתות עם אסתר. ביום השני במשתה היין. ותען אסתר המלכה. מי הוא זה ואיזה הוא אשר. והמן עמד לבקש על נפשו מאסתר המלכה. ביום ההוא נתן המלך אחשורוש. הנה בית המן נתתי לאסתר. ומה שאלתך בתרא. ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל. לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם:

אבן עזרא

(ג) תנתן לי נפשי. הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה נכבד טעם תנתן לי: כי נמכרנו. מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרתם שהם ימכרו עצמם ואין קונה: (ד) ואלו. כמו ואלו חיה אלף שנים והאל״ף נוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואילו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אע״פ שאין למעלה ממנה אחר הריגה

רשי

הכוכבים: (ג) תנתן לי נפשי. שלא אהרג בשלשה עשר כאדר שנגזרת גזירת הריגה על עמי ומולדתי: ועמי. ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו׳: (ד) כי אין הצר שוה בנזק המלך. איננו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: ויאמר

יוסף לקח

רצה להרגו ולהיות שם שני הסריסים שהלכו לקרא את המן אבל לא דבר כי אם אחד מהם לכך נאמר אחד מן הסריסים והמלך השיב לשניהם הלוהו עליו לפון רבים דאל״כ היה לו לומר למי אמר המלך תלוהו עליו ובאופן זה יתיישבו כל הספיקו׳ שנתעוררנו בהם בשלשה הכתובים הללו ואמר תלוהו עליו על דרך יד העדים תהיה בו בראשונה:

ז (א) ויבא המלך והמן. כבר ביארנו בכתוב שאמרה ומחר אעשה כדבר המלך שהכוונה היתה שהמלך רצה להשקותה כדרך שותי יין והיא היתה בשליפי לגום ויעדה לשתות ביום שלמחר ולפיכך במשתה הראשון לא נאמר שבאו לשתות עם אסתר רק שבאו אל המשתה אשר עשתה אסתר:

(ב) ויאמר המלך לאסתר. הנה הוסיף כאן אחשורוש להזכיר את שם אסתר ולומר מה שאלתך אסתר המלכה מה שלא עשה כן במשתה הראשון שלא אמר שם רק מה שאלתך ועוד שם נאמר וינתן לך וכאן אמר ותנתן לך לשון נקבה. אמנם לפי דרכנו שביארנו שאחשורוש לא נדדה שנתו אלא מפני יראתו שלא תשאל אסתר שאלה בלתי הגונה למרדכי וזה בראותו שבשני פעמים אמר לה מה שאלתך וינתן לך עד חצי המלכות וגו׳ ולגודל שאלתה לא רצתה עדיין לגלות לו מהות השאלה כמו שאמרנו שאחשורוש אמר בלבו למי תבקש אסתר הלא איננה יודעת עמה ומולדתה ואין לה אב ולא אם שתשאלי לו ואם תשאלי לה לעצמה מה שקנתה אשה קנה בעלה באופן שאחר נתינתו לה חצי המלכות הרי כל המלכות בחזקת הזוג א״כ לא נתן לה דבר אמנם אח״כ שעלה על לבו האהבה והקירוב דעת שים לאסתר עם מרדכי מפני שהיתה באמנה אתו וזכר ג״כ מה שהגידה לו אסתר דבר בגתנא ותרש בשם מרדכי ונתיירא פן ואולי תהיה שאלתה למרדכי הנה רצה לחזור ממתנתו ועם היות שביום הראשון במשתה לא אמר לה רק מה שאלתך ולא הזכיר את שמה שהמובן היה שתשאל לעצמה ולאחרים הנה עתה ביאר דבריו כלומר שאין כוונתו לתת שאלתה רק מה שתשאל לעצמה ולכן הזכיר את שמה כלומר מה שאלתך לך אסתר המלכה ועוד אמר על השאלה בלשון נקבה שב אל אשר נשאלה השאלה לו לא אל המתנה כמו שאמרה בת שבע יותן נא אבישג לאדוניה ולא אמרה תנתן שב אל אבישג בלשון נקבה כמו כן פה קודם שלא הגיע לו עדיין מן היראה שתשאל לזולתה אמר וינתן לך ר״ל למי שיהיה אבל עכשיו שחשש שלא תשאל למרדכי אמר ותנתן לך שב אליה כלומר המתנה שתהיה לה ולפי זה אסתר שהיתה מה׳ אשה משכלת הבינה כוונתו של אחשורוש והשיבה לו תנתן לי נפשי בשאלתי כלומר יפה דברת איני שואלת רק לעצמי וכשאמרה ועמי בבקשתי שכבר היה נראה ששאלתה את עמה איננה שאלה לעצמה אבל היא שאלה לזולתה הנה ביארה שגם שאלתה את עמה איננה שאלה לזולתה רק לעצמה ואמרה כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי כלומר אמות מדאגתי שלא אוכל לראות ברעתם א״כ השאלה לעצמי היא שלא אמות שאם לא היה לאסתר השם על מה שדקדק המלך ששאלתה תהיה לעצמה לא היתה צריכה לומר כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי כי טבע האנושי יחייב אהבת העם והמשפחה אשר הוא חלק מהם אבל הוצרכה כדי להכריח ששאלה היא לעצמה לא לזולתה ולפיכך אמרה כן. ואומרו ויאמר לה המלך גם ביום השני במשתה היין הנה אמר גם לומר שהמלך לא היה צריך לומר לה עוד מה שאלתך כיון שכבר אמר אותו לה פעם אחת במשתה היין לא נשאר עוד אלא שהיא תשאל שאלתה אבל לפרש דבריו שאמר הוא לה ביום ראשון הוצרך לומר לה שנית מה שאלתך אסתר המלכה כדי להודיע שלא היתה כוונתו לתת שאלתה רק לעצמה כי איננו מן הדרך שהמלך יאמר שני פעמים מתנה אחת ושניהם במשתה היין בלי תוספת או גרעון או פירוש לדבריו וזה אומר, ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני שלא היה צריך לכך רק כדי לפוסיף לה הזכרת שמה שיתבאר שלא היו דבריו ראשונים רק שתשאל לעצמה. ועוד אמר הכתוב שכדי להפליג הכעס והחימה על אותו הרשע העיר השם את רוח המלך לומר כן במשתה היין בעיקר שמחתם שבבוא לאדם כעס וחימה בעת השמחה יפליג מאד כמו שנאמר בשמואל מידי עלותה בבית ה׳ כן תכעיסנה שרצונו לומר שבעת השמחה יפליג הכעס ולכן היתה מכעסת אותה מידי עלותה בבית ה׳ ולכן נאמר פה שאחשורוש נמשך לו הכעס במשתה היין:

(ג) ותען אסתר המלכה. הנה נתבאר שאסתר המלכה לא הקדימה שאלת נפשה לשאלת הצלת האומה ישראלית להיות הצלת נפשה יקרה בעיניה מהצלת העם חלילה לה אבל להיות כמו שאמרנו שאחשורוש ביאר דבריו שאין כוונתו באומר לתת שאלתה כי אם על מנת שתהיה השאלה לעצמה הקדימה שאלת נפשה לא אלת העם כלומר אין שאלתי אלא לעצמי ואמרה לענין נפשה לשון שאלה ולענין העם בקשה להודיע למלך שהצלת העם יקר בעיניה יותר מהצלת עצמה כי השאלה לא תובן על הפלגת רצון השואל כמו שתובן מלת הבקשה על הפלגת רצון המבקש ואחר שאמרה שהצלת העם יקר בעיניה מהצלת נפשה ביארה שגם שאלתה ובקשתה כולה לעצמה באמרה שאם יהרגם הנה היא מיתה אחת אמנם אם תגלל ותראה ברעה אשר ימצא את עמה תמות בכל יום מדאגתה ולבסוף דאגה בלב איש ישחנה ותמות גם היא באופן שהקדימה שאלת נפשה להודיע כי שאלתה לעצמה והגדילה שאלת העם משאלת נפשה כאמור:

(ד) כי נמכרנו. כבר ביארנו ענין פרשת הכסף ששלח מרדכי להגיד לאסתר אבל לא אמרה פה נמכרנו שנמכרנו בכסף שהרי לא נתקיים להיותו מכר אבל ניתנו בלא כסף ואפשר שאחרי שהמלך אמר הכסף נתון לך הרי הוא כאלו אמר נתקבלתי והכסף מתנה והעם מכר אמנם לא יתכן שאסתר היתה כמתרעמת של המלך שהוא עשה פעולת המכר לכן נראה שאומרה נמכרנו הוא כמו נמסרנו וכמוהו ביד אשה ימכור ה׳ את סיסרא וכן כי לורס מכרם והנה אמרה כן למלך בראותה בהשכל ודעת שהמלך הזה לא ירצה לזוז כלל מדבורו וכ״ש מגזרתו ופתחה לו פתח באמור לו שהמלך עם היות שמסרם בידי המן לא מסרם להשמיד להרוג רק לאבדם כמ״ש המן יכתב לאבדם והאבוד יובן העבדות והגלות כמו שנאמר ובאו האובדים מארץ אשור ובזה יתיישב אומרה ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי שלא היה לה רק לבקש לבטל הגזרה מבלי שתאמר שאם היתה גזירה אחרת היתה מתבשת ותט לה לפתוח פה לשטן אבל בחכמה ודעת אמרה כן שהכוונה כאלו היתה אומרת בא״ב היה עושה המן כפי מה שאמר למלך דהיינו לאבדם לבד לא היתה מבקשת שהמלך יבטל דבורו כ״ש גזרתו אבל כיון שנמכרנו להשמיד להרוג ולאבד מה שלא יצא מפי המלך כן לכן היא שואלת הצלתם ואמרה כי אין הצר שוה בנזק המלך ידמה

כי אין הצר שוה בנזק המלך: ס ה ויאמר ב׳. ג׳
המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה מי הוא י״ד
זה ואי־זה הוא אשר־מלאו לבו לעשות כן:
ו ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה ל׳
והמן נבעת מלפני המלך והמלכה: ז והמלך קם ל׳ י״ס פסוקים
בחמתו ממשתה היין אל־גנת הביתן והמן עמד דמיין
לבקש על־נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי־ י״ד

חצר ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח וסי׳ על הצר הצורר אתכם והרעתם. וליוצא ולבא אין שלום מן הצר. כי אין הצר שוה בנזק המלך. אנ״ך. קדמא פתח: נבעת. ב׳ וסי׳ נבעת מפני מלאך ה׳. והמן נבעת מלפני המלך:

תולדות אהרן הצר שוה. זוכר תלוס: ויאמר לאסתר המלכה. מגלה שם: איש צר ואויב. שם יב טז: והמלך קם בחמתו. מגלה טז:

באנזיקא דמלכא: ה ואמר מלכא אחשורוש ואמר לאסתר מלכתא מן הוא דין ובאידין אתר הוא גברא חציפא וחייבא ומרודא די אמלכיניה לבביה למעבד כדין: ו ואמרת גברא מעיקא ובעל דבבא דבעא למקטלך ברמשא בבית דמכך ויומא דין בעא למלבש אסטלא דמלכותא ולמרכב על סוסא די לך ולאחתא מניכא דדהבא על רישיה ולמרדא בך ולמסב מנך מלכותא ואסתקפת מלתא מן שמיא ואתעביד ההוא יקרא למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אלה בר מיכה בר מפיבושת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה בר ששון בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניא בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר שחורא בר עזא בר גוזא בר גרא בר בנימין בר יעקב בר יצחק בר אברהם גברא מעיקא ובעל דבבא המן פיש הדין בעא למצלביה והמן אשתעמים מן קדם מלכא ומלכתא: ז ומלכא זקף ית עינוי וחזא והא עסרתי מלאכין דמיין לעסרתי בנוי דהמן קטיעין אלניא די בגנתא גואה בכן קם ברתחיה ממשתיה דחמרא ואזל לגנתא גואה למחמי מה הוא דין והמן קם למתבע חיסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא

רשי

(ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר ב׳ פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה ע״י שליח עכשיו שיודע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי כלתה

אבן עזרא

הריגה כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומצוק מצאוני או פי׳ הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בלשון ארמית לא להוי ניזק: (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר. פעמים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה פעמים כאומרו בכעסו מי זה אתה אמור מי זה אמור מהרה: (ו) תי״ו נבעת. שורש והטעם כמו נבהל מגזרת והנה בעתה: (ז) כי כלתה. כמו כי כלה היא: והמן

יוסף לקח

ידמה לומר שכיון שהיה נמשך תועלת מזה למלך היתה מחרשת שאם הוא צר לה הוא תועלת לו ואמרה שעם היותה חפילה בטובת עמה עכ״ז היא חפילה יותר בטובת המלך וערך רצונה אל טובת עמה אינו שוה לערך רצותה טובת המלך ותועלתו ובעבור זה היתה מחרשת. או אפשר שנאמר שאסתר לא אמרה להחריש אפי׳ אם לא נמכרו רק לעבדים ושפחות אבל אמרה שאם היו נמכרים לעבדים ולשפחות והצר ר״ל האויב שמסרם היה עושה לתועלת המלך הייתי מחרשת אבל בהיות שאין הצר והאויב שמסרם עושה כן לתועלת המלך רק להנקם ולעשות רעה אפי׳ אם לא היה מוסרם רק לעבדים ולשפחות לא היתה מחרשת וזה אומרה החרשתי כשאין הצר שוה בנזק המלך והוא עושה אותו לתועלתו וזהו שביארה אח״כ ואמרה איש צר ואויב כלומר כל מה שעשה לא לתועלת המלך עשה כמו שהרבה לו בטענות להראות למלך שאין לו נזק מהשמדת העם ההוא ושיש לו תועלת כמבואר שם אבל כל כוונתו לרעה ואם היתה כוונתו של הצר לתועלת המלך ולא תועלתו היה מוכרם לעבדים היתה מחרשת באופן שלפי דרך זה לא נתרצה ח״ו שימכרו לעבדים ולא אמרה כן רק להראות גודל רוע לבבו וזדונו של המן ושאין מעשיו כלל לתועלת המלך:

(ה) **ויאמר** המלך אחשורוש. ידוע מדרשם ז״ל שקודם היה מדבר לה על ידי תורגמן כיון שאמרה לו היותה בת מלך דבר עמה פה אל פה וכבר מצינו שדבר עמה ואמר לה כמה פעמים מה שאלתך ולא נאמר שם שני פעמים ויאמר לכן נראה לפי הפשט שלהיות מנהג המלכים כשאומרים לו דבר נעשה ונתחדש במלכות והוא נעלם ממנו הענין ההוא הנה ודאי שואל אחת משנהו הממונ׳ במקומו על הנהגת המלכות מה חדוש הענין ההוא הנאמר לו ופרטיו וכן עשה אחשורוש כאשר אמרה לו אסתר הדברים ההם הפך פניו נגד המן להיותו הוא ממונ׳ משנה לו בהנהגת המלכות ושאל ממנו מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן וחזר ואמר אותו לאסתר אחרי ראותו שהמן שתק שלא ידע מה להשיב ואומרו הכתוב מי הוא זה ואיזהו שב אל שתי האמירות שאמר אותו פעמים וכאלו נאמר ויאמר המלך מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשו׳ כן ויאמר לאסתר המלכ׳ מי הוא זה וגו׳ וקצר הכתוב ואמר שתחלה אמר סתם מי הוא זה ואחר כך שאל מאסתר בפרט ואומרו מי הוא זה לדעת מי הוא האיש ואומרו איזהו רצונו אי הוא כמו איה הוא כלומר מי הוא ואנה הוא:

(ו) **ותאמר** אסתר. הנה השיבה על שאלת המלך על ראשון ראשון על אומרו מי הוא אמרה איש צר ואויב המן על אומרו אנה הוא השיבה הזה שהורת׳ אותו באצבע ואמר׳ האיש צר ואויב כלו׳ הוא איש צר לכל העולם ואויב לנו בפרטות רמזה שנאת עמלק לישראל שלהיות רצונה ודאי להגיד עמה רצתה לרמוז לו שהשנאה ישנה גרמה ושלהיות יודע היותו המלכה מאותו העם רצה לאבד העם כדי לאבד המלכה כאומרו כי נמכרנו אני ועמי הקדימה עצמה כלו׳ כל כוונתו היתה עלי ולפי זה נתפלא אחשורוש ותמה כל התמיה ההיא מבלתי שידע את עמה

ואומרו והמן נבעת מלפני המלך והמלכה אין כלל צורך להודיע הבעתה זו כיון שלא נתחדש ממנה דבר כ״א הכוונה להגיד צרתו הרי תלו אותו וקים ליה בדרבה מיניה ומה לנו בהבעתה זו אם אין לה ענין לכן נראה שענין הספור בהבעתה זו היא לומר כמה היה זה המן פקח וערום ומתנהג בחכמה אפי׳ בעת ההיא שהיה באותו צרה וכל מה שהיה מתנהג בחכמ׳ חכמתו תתבלע ונהפכת לרעתו וזה שהכתוב רצה לתת טעם מה זה המן לא ביקש על נפשו מאסתר בעוד היות המלך שם קודם שקם בחמתו ממשתה היין ואמר שלהיות ודאי קשה מאד לאדם לרצות שנים שהם אויבים לו זה בפני זה לכן המן עשה בחכמה לבלתי בקש על נפשו מאסתר בהיות המלך שם וכאשר הלך המלך הנה רצה להשתדל עם אסתר תחלה וחכמתו נהפכה לרעתו שמצא אחשורוש לומר לו הגם לכבוש את המלכה וגו׳ ואלו היה משתדל ומבקש על נפשו מאת אסתר לפני המלך כבר היה רואה המלך שהוא מבקש על נפשו ולא היה אומר לו שכוונתו לכבוש המלכה וזה אומרו כאן והמן נבעת מלפני המלך והמלכה ר״ל שנבעת להיות שניהם יחד והמתין עד שילך המלך:

(ז) **והמלך** קם בחמתו ממשתה היין. לא היה צריך לומר שקם ממשתה היין שכיון שנאמר שקם כבר ידענו שקם ממשת׳ היין והי׳ מספיק אומרו והמלך קם בחמתו אל גינת הביתן שכבר נאמר שהמעש׳ הי׳ במשת׳ היין אבל להודיע שאות׳ הצדקת עשת׳ לו המשת׳ אבל לא לשתו׳ עמו שהית׳ נזהרת במגעו וכשהמלך רצה להשקותה ביום ראשון הוכרחה ליעד לו לשתות עמו ביום השני כמו שנתבאר בכתובים למעלה שבארנו ועתה כאשר רצה להשקותה היה הגם שגם ביום השני אמר לה מה שאלתך על משתה היין דהיינו על שתיית היין כמנהג שותי שכר וסובאי יין והיא השיבה תנתן לי נפשי וגו׳ עתה הודיע שקם ממשתה היין באופן שניצולה הצדקת ההיא מלהגאל ביין משתיו כרצונה ואומרו והמן עמד לא ידענו מאיזה מקום עמד אבל נראה כמו שאמרנו שהמן לא רצה לבקש על נפשו מאסתר בכל עוד היותם יחד המלך והמלכה ונתן בזה טעם וסבה למה לא הלך אחרי המלך לבקש על נפשו קודם לאסתר ואמר שעמד ונתעכב לבלתי לכת אחרי המלך לגינת הביתן לבקש על נפשו בשביל שראה שכלתה אליו הרעה מאת המלך ורצה כרופא אומן לרפאות הסבה ולא החולי והגם יפלא לדעת מה היה יכול המן לומר לאסתר כדי לרצותה ואיך עלה בלבו לרצותה אמנם במה שאמרנו שאסתר אמרה למלך שכל מה שעשה המן לאבד ישראל היה כוונתו כדי להרוג המלכה שהוא היה יודע היותה מאומה ישראלית הנה עמד לבקש על נפשו מאסתר להודיע׳ שלא היה יודע היותה מאומה ישראלי׳ וזאת הטענה ידע שאינה טענה לגבי המלך שאחרי היות שסידר טענות לפניו שאין שוה לו להניחם היאך יאמר שאם היה יודע שאסתר היא מאותו העם לא היה מסדר כן לפני המלך שהרי זה יקרא מורד במלכות אחר שלמלך אין שוה להניחם שישתוק בעבור המלכה ולכן לא היה לו טענה כלל בפני המלך והמלכה וזהו

כלתה אליו הרעה מאת המלך: ח והמלך שב
מגנת הביתן אל־בית | משתה היין והמן נפל
על־המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם
לכבוש את־המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי
המלך ופני המן חפו: ט ויאמר חרבונה אחד
מן־הסריסים לפני המלך גם הנה־העץ אשר־
עשה המן למרדכי אשר דבר־טוב על־המלך
עמד בבית המן גבה חמשים אמה ויאמר המלך
תלהו עליו: י ויתלו את־המן על־העץ אשר־הכין
למרדכי וחמת המלך שככה: ס א ח ביום
ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את־
בית המן צרר היהודיים ומרדכי בא לפני המלך

ג' כליש' · ג'. ה' · ג' ה' חסר · וה' מ"ל · ג' וכסיפרה · ג' וכסי' חד כתיב ה'. · י"ו בטעם ג' · ג' · ג' וחסר. ג' על הכרכס וה' ויתלו את מרדכי · י"ד · יתיר יו"ד

חזא ארום אסתקפת עלוהי בישתא מלות מלכא: ח ומלכא
תב ברתחיה מגנתא גואה לבית משתיא דחמרא והא גבריאל
מלאכא דחף ית המן רשיעא וחמא מלכא והמן נחין עלוי
דרגשא די אסתר עלה ותוה מלכא ואמר הא ברם בקושטא
לא אתא המן אלהן למשכוב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא
כען כל עממיא ולישניא ואומיא דנו מה אית למעבד ביה
פתגמא נפק מפומיה דמלכא ואפוי דהמן אתחפיאו בהתא:
ט ואמר חרבונא חד מן רבניא קדם מלכא ברם הא קיסא די
זמן המן למצלב ית מרדכי דמלל טבא בגין מלכא ועל ידוי
אשתזיב מקטול והא קיסא קאים בבית המן כען אין על מלכא
שפיר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי רומיה חמשין
אמין ואמר מלכא אזילו צליבו יתיה עלוהי: י וצליבו ית המן
על קיסא די זמן למרדכי ורתחא דמלכא אשתדיכת: א ביומא
ההוא מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתא דהמן
מעיק יהודאי וית אנשי ביתיה וית כל טסברוי וית כל עתריה

כלתה אליו ג' בליש' וסי' וכלות אליהם כל היום. ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה. כי כלתה אליו הרעה מאת המלך: על המטה ב' וסים' ויתחזק ישראל וישב על המטה: והמן נופל על המטה: ופני י"ו וסים' נמסר בתהלים סימן פ"ב: הרבונה ב' חד כתיב אל"ף וסי' אכר למהומן בזתא חרבונא. ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים: עשה המן למרדכי חד מן י"ו מלין בקריאה קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסים' וכדהם מחוץ לעיר. אלה הנחלות אשר נחלו. ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול. וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא. הנני ממלא אל כל יושבי הארץ הזאת דירמיה. ואמרו אליך הגידה נא לנו. והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל. המשרתים את המלך דויקהל דוד דד"ה: צאו לערים יהודה דויקבץ. וירם יאשיהו לבני העם צאן. אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב. תהי אזנך קשבת דעזרא. גם אני חצני נערתי. ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים. ועמסים על החמרים. ומה חשחן ובני תורין. ב' מנהון בו' משרתים חוץ מן הגלגל:

תולדות אהרן מגנת הביתן. שם: והמן נופל. שם סנהדרין קס: לכבוש את המלכה. פסחים ק: וחמת המלך שככה. ר"ס יב מגלה טז סנהדרין קח זבחים קיג.

אבן עזרא

(ח) והמן נופל. שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותה כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידוע: לכבוש את המלכה. כינוי לשכיבה שתהיה תחת רשותו והנה יכריחנה וכמוהו וכבשוה. וטעם עמי שאני רואיתי זה: חפו. המשרתים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראהו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס: (ט) חרבונה. יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות סריס: (י) וטעם וחמת המלך שככה. שלא נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הם שנים בנייניס: (א) מה הוא לה. שהוא דודה: העביר

רשי

כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: (ח) והמן נופל. המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה לישב בסעודה על לצן על גבי המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו (במדבר לב) ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך מסם המות: (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: להעביר

יוסף לקח

וזהו שנאמר והמן נבעת מלפני המלך והמלכה ועל כן ביקש מאסתר כי לפני אחשורוש לא היה לו טענה. והנה נרמז שמו יתברך פה בסופי תיבות כי כלתה אליו הרעה וכן בראשי תיבות באומרו יבוא המלך והמן היום להורות כי הוא ית' סבב ראשית גדולתו וסוף מפלתו כמו שביארנו שם בכתוב יבוא המלך והמן היום ושם באורנו הטעם למה לא נזכר שמו ית' בפרהסיא במגילה זאת רק ברמז:
(ח) **והמלך** שב מגינת הביתן. הנה יתבאר מהכתוב הזה היות הדברים כפי מה שביארנו שאסתר אמרה למלך שלא היתה כוונת המן לאבד האומה ישראלית רק כדי שתהיה אסתר בכלל הגזירה ותהרג כאשר נתאמתו הדברים בלב אחשורוש לכן אמר לו הגם לכבוש את המלכה עמי בבית כלומר הנה חשבת עליה לכובשה כדי להורגה וזה לא היה עולה בידך להרגה בביתי כי אפי' מי שנתחייב מיתה הוא בן חורין ממנה כשיברח אל בית המלך כמו שאמר מרדכי לאסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך שגם שם היה אומר מרדכי שלא תחשוב כי בית המלך הוא חורין כמו כן אמר אחשורוש להמן לא הספיק לך שעלה במחשבתך לכבשה חוץ לביתי אבל גם עמי בבית אתה רוצה לכבש'. ויש לדקדק באומרו הדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו שמה לנו אם חפו פניו אם לא חפו אחרי שכבר נתלה כיון שלא נתחדש ענין מחפיית פני' זאת אבל נראה שהיה זה לסיפור הנס כי עם היות שכבר יצא הדבר מפי המלך והיה לו פנאי להתנצל ולהודיע האמת שאין כונתו לכבוש המלכה אבל לבקש על נפשו לבד כמנהג לכל מי שאומרים עליו מה שאין בו עכ"ז פניו חפו ולא השיב כאלו מודה על דברי המלך עד שמלא חרבונה לומר גם הנה העץ כלו' כבר הוא מודה על דברי המלך שכונתו לכבוש את המלכה וגם רעה אחרת שהנה העץ כי האמנם כאשר אמר המלך להמן הגם לכבוש וגמר הדבר ויצא מפיו מכל וכל היה לו להשיב ולא היה מחוק המוסר שחרבונה יפסיק בדברים בין מה שאמר המלך להמן לתשובת המן אמנם כאשר ראה חרבונה שהדבר יצא מפי המלך ונשלם ונגמר הדבור ופני המן חפו ולא השיב הנה כבר היה לו מקום להשיב:
(ט) **ויאמר** חרבונה אחד מן הסריסים. כבר ביארנו בכתובים שלמעלה קצת מן הספיקות השייכים לכתוב הזה שהוצרכו לבארם שם והם תחלה מה ענין אומרו אחד מן הסריסים ומה לנו לענין ספור אם הוא אחד מן העבדים או מן הסריסים או מן השרים והפרתמים ועוד מה היה צריך להודיע שהוא אחד מן הסריסים והלא כבר נזכר חרבונה זה היותו מן השבעה סריסי' שלח אחשורוש להביא את ושתי ועוד היה לו לומר אחד מסריסי המלך ולא אחד מן הסריסים ורז"ל דרשו בחרבונה שהיה בעצתם וי"א שאליהו נדמה להם כחרבונה וכל זה אמרו מפני היות זר שהמן ויועציו היו באותה לילה בעצה ובבוקר ידע אותו חרבונה שהוא אחד מסריסי המלך עומד במשמרת עבודתו בבית המלך ואנחנו אמרנו לפי פשוטו אחר שדקדקנו אומרו עודם מדברים וסריסי המלך הגיעו כי הדבר מיותר ומה לנו לענין הנס אם היו מדברים עדיין או השלימו דבורם אבל בא הכתוב להודיענו כי מה' היתה זאת שהמן ויועציו היו מתוכחים שהיועצים היו אומרים שיהרוס העץ ושלא יוסיף להלחם עם מרדכי כי לא יוכל לו כמבואר היטב באותו כתוב ותוך זה שהיו מתוכחים שהיועצים אומרים לא תוכל לו ושיהרוס העץ והוא אומר עדיין שרוצה לתלות את מרדכי ושאינו רוצה להרוס אותו העץ הנה הגיעו הסריסים והם עודם מדברים ושמעו הסריסים עצת היועצים וכונת המן וחרבונה זה היה אחד מאותם הסריסים שהלכו להביא את המן שכן היתה משמרת עבודתו להביא האנשים הנקראים למלך שהרי הלך גם להביא את ושתי וזה אומרו כאן ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים ר"ל אחד מאותם הסריסים שהלכו לקרוא את המן אל המשתה ששם שמעו כל כונתו וגם עצת היועצים ואומרו הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עומד בבית המן שהיה מספיק אומרו הנה העץ שעשה וכו' בבית המן שאחרי אומרו הנה הרי היה מורה העץ באצבע אבל אמר עומד בבית המן כלומר עדיין עומד שלא רצה להורסו ורצונו לתלות מרדכי עליו ואמר אשר דבר טוב אל המלך כאלו אמר שרוצה לתלותו על אשר דבר טוב על המלך. ואמר גבוה חמשים אמה כאן גילה הנס לענין עצת אשתו ויועציו בעשיית העץ גבוה חמשים אמה כדי שיראה המן את מרדכי תלוי מבית המלך והיא היתה נסבה שחרבונה הורה אותו באצבע מבית המלך עד שנתלה עליו והנה כאשר דבר חרבונה ששמע כוונת המן כשהלך לקרוא אותו אל המשתה היו שם גם חביריו ששמעו גם הם ולהם אמר אחשורוש תלוהו עליו לשון רבים על דרך יד העדים תהיה בו בראשונה:
(י) **ויתלו** את המן. הנה כאשר האדם רואה שמן השמי' מסכימי' למעשיו הוא שמח בהם ומעביר הכעס ממנו שכן גם בושתי כאשר ראה אשר עשתה ואשר נגזר עליה ר"ל שנראה אליו היות הדברים נגזרים עליה מן השמים שככה חמתו כמו כן כאן כשראה שנתלה על העץ שהכין לוולתו על לא חמס ראה שמן השמים הסכימו למעשיו ושככה חמתו:
ח (א) **ביום** ההוא הנה עשה לו כאשר זמם הוא אמר להרוג הנפש ושללם לבז ביום

כִּי־הִגִּידָה אֶסְתֵּר מַה הוּא־לָהּ׃ ב וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ
אֶת־טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הֶעֱבִיר מֵהָמָן וַיִּתְּנָהּ לְמָרְדֳּכָי
וַתָּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־בֵּית הָמָן׃ ס
ג וַתּוֹסֶף אֶסְתֵּר וַתְּדַבֵּר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתִּפֹּל לִפְנֵי רַגְלָיו
וַתֵּבְךְּ וַתִּתְחַנֶּן־לוֹ לְהַעֲבִיר אֶת־רָעַת הָמָן הָאֲגָגִי
וְאֵת מַחֲשַׁבְתּוֹ אֲשֶׁר חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים׃ ד וַיּוֹשֶׁט
הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֵת שַׁרְבִט הַזָּהָב וַתָּקָם אֶסְתֵּר
וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ה וַתֹּאמֶר אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב

ל׳ י״ב ג׳ מ״ל המלחמה אל תזונותים ודין

ומרדכי על קדם מלכא ארום חויאת ליה אסתר מן הוא לה׃
ב ואעדי מלכא ית סטומתא דעזקתא די אעביר מהמן ויהבה
למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי רב וסרכן על גניסיה דהמן׃
ג ואוסיפת אסתר ומללת קדם מלכא ונפלת קדם רגלוי ובכיאת
ופייסת ליה לבטלא ית בישת המן דמן יחוס דאגג וית זמיוניה
די חשיב על יהודאין׃ ד ואושיט מלכא לאסתר ית תינדא
דדהבא ואזדקפת אסתר וקמת קדם מלכא׃ ה ואמרת אין על

נ׳ חסר תולדות אהרן ותפס אסתר. מגלה י: אם על המלך טוב. עקידה שער לב:

רשי

(ג) להעביר את רעת המן. שלא תתקיים עצתו הרעה:

אבן עזרא

(ב) העביר. מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחד ונתן לאחר וכמוהו ואת העם העביר אותו. ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו: (ג) וטעם ותוסף אסתר. בעבור כי כל

יוסף לקח

ביום אחד על כן גזר מדה נגד מדה שהרגוהו וניתן ביתו לאסתר ביום אחד לכך נאמר ביום ההוא ועוד יתבאר כתוב זה עם הכתוב שלפניו:

(ב) ויסר המלך את טבעתו. הספיקות שיש להתעורר בהם בשני כתובים הללו הם תחלה אומרו ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכ׳ את בית המן והפסיק באומרו שמרדכי בא לפני המלך ואשר הגידה מה הוא לה ואח״כ חזר לומר לענין בית המן ששמה את מרדכי ועוד כל הספור שקרה למרדכי ואסתר עם המלך והמלך עמהם וכל מה שחשב המן לעשות להם ונעשה לו ראוי היה ליכתב אבל מה שעשו מרדכי ואסתר זה לזה מה צורך בסיפורו וכיון שאסתר שמה את מרדכי על בית המן לא אחשורוש א״כ מה לנו שנשאר הבית בידי אסתר או ששמה את מרדכי עליו עוד יש לדקדק בכתוב הזה אומרו ויסר את טבעתו ולא אמר מעל ידו ועוד מה הוצרך לומר אשר העביר מהמן אחר שהוא טבעת המלך אשר בו יחתום מה לנו אם העבירה או עשה אחרת. אמנם בהיות כוונת כתיבת מגילה זו לדורות כדי לפרסם נפלאותיו ית׳ רצה הכתוב להודיענו שגם מה שלא היו שואלים מאתו ית׳ מרדכי ואסתר הי׳ נותן להם שמעולם לא בקשו ולא עלה על דעתם לשאל מן המלך גדולה למרדכי ואדרבה היא היתה מראית פנים שאין שאלתה רק לעצמה כמו שבארנו בכתובים למעלה ולא היה מגמת פניה׳ זולת ההצלה מן הרע׳ הנה בהיות גלוי לפניו ית׳ שלא תהי׳ התשוע׳ שלימה להנקם מאויביהם אם לא ע״י גדולת מרדכי כמו שנאמר כי נפל פחד מרדכי עליהם וכמו שיתבאר עוד בס״ד סבת הסבות סבב לו גדולה מה שהם לא שאלו ממנו ובכתוב הזה גילה הענין שנתינת הבית של המן לאסתר היתה נסבה שאסתר רצתה להשים את מרדכי עליו ולהיות רצונה לתת כל אותו הממון המופלג בידי מרדכי הוכרחה להודיע מה הוא לה ובא לפני המלך ונמשך מזה שנכשר בעיניו ונתן לו טבעתו ועשה אותו משנה לו ולהודיע זה הקדים לומר נתינת הבית לאסתר ואח״כ אמר ביאת מרדכי לפני המלך והגדת מה הוא לה ואח״כ אמר ששמה את מרדכי על בית המן כאלו אמר שלסבת רצותה להשים את מרדכי על בית המן נמשך למרדכי כל הגדולה ההיא ולכך לא נאמר ויסר טבעתו מעל ידו שלא שם אותה עדיין על ידו וממה שבשאלת המן הסיר אותה מעל ידו ונתנה להמן למדנו שקודם היה המנהג שהטבעת היה לעולם ביד המלך ואז שינה המנהג ורצה שהטבעת יהיה תמיד ביד המן כי על כן נאמר ויסר את טבעתו ויתנה להמן כי היה מספיק אומרו ויתן טבעתו להמן אם היתה הנתינה ההיא לצורך שעה לבד אבל אומרו ויסר טבעתו ויתנה להמן בא ללמדנו שהסיר המנהג מהיות טבעתו בידו ורצה שתהיה לעולם ביד המשנה לו ולכך לא נאמר כאן מעל ידו כי כבר הדבר היה מוסכם ממנו שלא להיות הטבעת רק ביד המשנה וזה הי׳ הנס שהוא העבירה מהמן ולא היה רצונו לתתה ע״י עצמו כ״א ע״י מי שהיה משנה לו וכאשר נמשך שאחשורוש נתן בית המן לאסתר והיא רצתה לשום את מרדכי על כל העושר ההוא והוכרחה להודיע למלך מה הוא לה ולהביאו לפניו והוא עדיין לא נתן כלל הטבעת לזולתו לעשותו משנה לו וראה את מרדכי בא לפניו ונכשר בעיניו לעשותו משנה לו ולא שאסתר בקשה דבר מכל זה לבד רועה ישראל האזין שלא יוכלו ישראל להנקם היטב מאויביהם כי אם על ידי גדולת מרדכי הנה עשה לו את כל הכבוד הזה:

(ג) ותוסף אסתר. יש לדקדק שהיה מספיק אומרו ותדבר אסתר לפני המלך ומה הוצרך לומר ותוסף. עוד יש לדקדק שבהיותה עדיין בתוקף הצרה ולא היתה יודעת מה בלב המלך ולא ראתה עדיין רמז או סי׳ התחלת תשועה והמן היה גדול עודנו באבו בתקפו משנה המלך ועכ״ז לא בכתה ולא נפל׳ על רגליו ולא הרבתה כל כך בקשות ותחנונים כמו שבקש׳ עתה ובכתה ונפלה על רגליו אחר שתלו את המן וביתו ניתן לה ומרדכי נעשה משנה המלך. אמנם ידמה שאסתר כאשר ראתה שאמר לה המלך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש והיא אמרה עמי בבקשתי הנה חשבה שכבר נתרצה המלך לתת לה בקשת׳ בהעברת רעת המן ומחשבתו ושהמלך ישיב לאחור אגרות המן וגם יגזור ביטולם אבל אח״כ כשראתה שחמת המלך שככה גם ראתה שהמלך נתן לה בית המן מה שלא שאלה ממנו וגם ראתה שנתן הטבעת למרדכי ועשה אותו משנה לו הנה אז הגיע אליה הפחד והיראה המופלגת פן ח״ו כלתה הרעה אל העם מאת המלך כי מפורסם טבע הענין שהאדם אם ישאל מזולתו שאלת דבר מה ואותו הזולת יתן לו דבר אחר שלא שאל מאתו הדבר מובן שאין כונתו לתת שאלתו ונתן לו הדבר האחר ההוא תמורת מה ששאל שאם היתה כונתו לתת לו שאלתו ואותו הדבר אחר הוא תוספת טובה לתת לו גם מה שלא שאל א״כ היה נותן לו קודם מה ששאל ואח״כ התוספת כמו שנאמר ברות ששאלתה היתה אלקטה נא ואספתי בעמרים ובועז רצה לתת לה יתר תוספת על שאלתה הנה השיב לה קודם בנתינת שאלתה ששאלה ממנו ואמר לה עיניך בשדה אשר יקצורון והלכת אחריהן ואח״כ הוסיף לה ואמר וצמית והלכת אל הכלים וכן אמר דוד ע״ה חיים שאל ממך נתת לו אורך ימים עולם ועד זו היא השאלה עצמה ואח״כ אמר מה שהוסיף והוא אומרו גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו שזהו מה שלא שאל וכן אמר הש״ת לשלמה יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עושר הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם וגו׳ וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד נתבאר מכל זה שהרוצה לתת שאלתו לחבירו ולהוסיף יותר על שאלתו דבר מה שלא שאל הנה צריך שיתן לו שאלתו ששאל ממנו קודם ואח״כ יתן לו דבר אחר לתוספת אם ירצה אבל אם האדם שואל מחבירו דבר וחבירו נותן לו דבר אחר דומה זה לטענו בחטי׳ והודה לו בשעורים שכופר לו את החטים כמו כן אסתר כשראתה שהיא שאלה מאת המלך הצלת עמה והמלך נתן לה בית המן ונתן גדולה למרדכי ותלה את המן שכל אלה הם דברים שהיא לא שאלה ממנו הנה אז רעדה אחזתה ויראה נפלאה פן ח״ו כלתה הרעה מאת המלך לעם ואלו הדברים שנתן לה הם תמורת שאלתה את העם ולכך נאמר ותוסף כלומר הוסיפה בכי ותחנונים יתר עוד על ההשתדלות הקודם. והנה לא הבינה אסתר שכן עשה אחשורוש שנתן לה כל שאלתה ובקשתה ואח״כ נתן לה את כל התוספת אשר לא שאלה מאתו כאשר יתבאר לפנים בס״ד עוד יש לדקדק אומרה להעביר רעת המן ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים שנראה מתוך דבריה אלה היותם שני דברים רעת המן ומחשבתו וכפי הענין אין כאן כ״א דבר אחד. ועוד אח״כ כשבקשה מאת המלך לא אמר׳ רק להשיב את הספרים מחשבת המן ולא הזכיר רעת המן לכך נראה היות הדברים כמו שבארנו למעלה שהמן לא כתב בפתשגן הגלויה לכל העמי׳ זולת להיותם עתידים ואח״כ כתב הוא לשרים שכוונת הפתשגן היא להשמיד היהודים ואסתר תחלה בראותה שהפתשגן מיעד מלחמה והכתבים מבארים מחשבת הפתשגן וכוונתה רצתה להעביר גם שניהם ואמרה להעביר רעת המן שהיא הפתשגן ומחשבתו הם הספרים שכתב לשרים אבל כשבאה אל הבקשה חשבה על הענין שלא לשאול מן המלך בטול דבורו לגמרי אמנם שאלה להשיב הספרים מחשבת המן לבד שהם אותם שכתב לשרים שהכונה בהפתשגן היא לאבד היהודים ואמרה מחשבת המן כלו׳ שאינה מחשבת המלך ובאומר׳ להשיב הספרים מחשבת המן יובן שהיו שם ספרים שלא היה מתפרסם בהם מחשבתו והם הפתשגן שניתן דת בכל מדינה גלוי כי שאר הספרי׳ שכתב לשרי׳ היו בסתר:

(ד) ויושט המלך לאסתר. זוהי נתינת רשות לדבר לפניו בלי בכייה וכך עשתה ואומרו ותעמוד לפני המלך ר״ל שעמדה ולא דברה עד עבור הבכי שאם היה פירוש העמידה הזאת מן אותה הנפילה שנפלה על רגליו לבד היה מספיק אומרו ותעמוד אבל אומרו ותעמוד לפני המלך רצה לומר שעמדה לפניו ולא דברה עד יעבור תעלת הבכי:

(ה) ותאמר אם על המלך טוב. הנה בראות אסתר שהמלך נתן לה מה שלא שאלה מאתו כאמור שהיא לא שאלה מיתת המן ותלייתו ולא

ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך
וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את הספרים
מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד
את היהודים אשר בכל מדינות המלך: ו כי
איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי
ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי: ס
ז ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה
ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר
ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים:
ח ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם

ל' · כ' ומ"ג · כ' ומטעי' בהון · כ' מלרע וכפסוק. י"ב · כ' הכינס · כ'. י"ב. ל' · ד' הס'. י"ד · ל' · י"ח פסו' על על ומלס · בויכון · יתיר יו"ד

מלכא שפיר ואין אשכחית רחמין קדמוהי ותקין פתגמא קדם
מלכא וטבתא אנא קדמוי בעינוי יפקד מלכא ויִשים טעם
למכתב למהוי תיבין פטקיא זמיוני דהמן בר המדתא דמן יחוס
אגג די כתב להובדא ית כל יהודאין די בכל פלכי מלכא:
ו ארום איכדין אכול לסוברא ולמיחמי בבישתא די תתדן ית
עמי והיכדין אכול למתעתדא ולמחמי בעידן דיובדון גניסת
ילדותי: ז ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי
יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא
בגין די אושיט ידיה ביהודאי: ח ואתון סרהיבו כתובו בגין

ואם מצאתי ל' דסמי' ותאמר אם על המלך טוב . והוא חד מן י"ז ואם יחידאין וסי' ואם עתה ל' עד הגל הזה. ואם ידעת ל' ארץ מצרים לפניך היא במיטב. ואם שור ל' נגח הוא מתמול . ואם יהיה ל' היובל לבני ישראל . ואם אמת ל' לא נמצאו בתולים. ואם טובה ל' אם באמת ובתמים עשיתם דיותם עם בעלי שכם . ואם תעשה ל' עלה לה' תעלנה . ואם אני ל' אם יוכל להלחם אתי . ואם אל עיר ל' יאסף דעצת חושי הארכי . ואם רעה ל' ויאמר שלמה אם יהיה לבן חיל . ואם תלך ל' בדרכי לשמור חקי ומצותי. ואם בגוי ל' העל אלה לא אפקד בם נאם ה'. ואם חי ל' ואם חי ה' יאמרו . ואם בנות ל' שלשה האנשים האלה בתוכה. ואם בין ל' אם תגביה כנשר. ואם יפול ל' עץ בדרום . ואם מצאתי ל' חן בעיניך וכשר הדבר דאסתר:

אבן עזרא

כל שאלתה היתה להשמיד המן: (ה) וכשר. הטעם טוב וכמוהו איזה יכשר בכושרות: (ו) כ"ף איככה אוכל. כפול . ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איפה כי מצאנו איכה תרעה שטעמו כטעם איפה איככה אוכל לחיות: נו"ן באבדן . במקום מ"ם או הוא לשון נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת הרב והרג ואבדן והנו"ן

רשי

(ז) הנה בית המן וגו'. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי היא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם

יוסף לקח

ולא ביתו ולא גדולת מרדכי אמרה בלבה זה ודאי כונתו לומר שמה שאמר לי ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש אין הכוונה רק במה שאשאל לעצמי אבל שאלתי הצלת העם אינה לעצמי אבל היא נקראת לזולתי ובטעם זה לא ירצה לצאת מדבורו להצלת העם הנה הקדימה בשכל ואמרה שאין שאלתה ממנו על דרך שמבקשת שיקיים דבורו במה שאמר לה ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש אבל שואלת על דרך התחינה כאלו עד עתה לא שאלה מזה דבר וזה אומרה אם טוב בעיני המלך כלומר איני שואלת בתורת חוב ואמרה עוד וכשר הדבר לפני המלך דפשיטא כשר הדבר לבלתי כלות עם אחד חף בלי פשע ולפי שתחל' אמרה אם על המלך טוב ואם מצאתי חן בעיניך ובודאי פי' מאמר אם על המלך טוב בכל מקום ר"ל אם המלך נהנה. ובוחר וכבר ידעה היא ודאי שאין המלך נהנה ובוחר לבטל גזרתו ואומרה אם מצאתי חן בעיניך לא יאמר רק על מתנת חנם או על דבר שאינו יקר הנה אז יאמר האדם אם מצאתי חן בעיניך עשה לי דבר פלוני אבל לא יאמר על דבר הכרחי לכך פירשה דבריה לומר שמה שאמרה אם טוב בעיני המלך אין פירושו אם נהנה בענין זה אבל פירושו אם מהות הדבר בעצמו כשר וטוב שוודאי אינה נהנה לבטל דבריו ופירשה גם כן ואמרה שאומרה אם מצאתי חן בעיניך אין פירושו כפירושו בכל מקום שאינו נאמר רק על דבר בלתי הכרחי אבל פירושו אם טובה אני בעיניו כלומ' שהוא דבר הכרחי שאם אני טובה בעיניו ואינו רוצה במיתתי הוא הכרח שיעשה כן להציל העם ולכך חלקה ואמרה אם על המלך טוב בערך המלך ואם מצאתי חן בעיניך בערכה ואם כשר הדבר לפני המלך חזר בערך המלך וטובה אני בעיניו חזר בערכה לגלות שאלו הדברים האחרונים הם פירוש וביאור לראשונים ועם היות שאסתר דרך מוסר אמרה שאינה שואלת מן המלך על דרך השואל שיקיים דבורו אבל שואלת עוזה מחדש דרך תחינה עכ"ז רצתה להראות שחייב הוא מצד קיום דבורו גם כן ולכן אמרה אם טובה אני בעיניו ר"ל אם תרצה שלא אמות שהרי א"כ אין שאלתי רק לעצמי והוסיפה וביארה הטע' באומרה כי איככה אוכל וכו' באופן שאין מקום למלך לומר שזו נקראת שאלה לזולתה:

(ו) כי איככה אוכל וראיתי. יש לדקדק אומרו שני פעמים כי איככה ועוד יש לדקדק אומרו בעם רעה ובמולדתה אבדן וידמה שהיא אמרה למלך כן להכריח שזה שהיא שואלת העם אינה שאלה רק לעצמה כי היא לא תוכל לראות הרעה ותמות מדאגתה א"כ אין השאלה הזאת נקראת לזולתה ואמרה לענין העם ברעה אשר ימצא כי לבה היה בטוח בה' שאמר אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם אבל עם כל זה צרה היא לעם ואמרה איככה שנית לומר שאפי' ינצל העם הרי מולדתה נאבד כמו שאמר מרדכי לה אם החרש תחרישי את ובית אביך תאבדו ועם היות שהיא היתה מדברת עם המלך כן היתה מדברת על לבה נגד עצמה לומר שהיא מוכרחת בהשתדלות הזה עוד ידמה לומר שאחרי שאמרה לו מולדתה שהיא מזרע שאול המלך אמרה שהיאך תוכל לראות ברעה שימצא את עמה כי אין מלך בלא עם ואם יאבד העם א"כ היחס שאני מתיחסת היותי בת מלך הרי נאבד כיון שנאבד העם אין כאן לא עם ולא מלך ובכל עוד שהעם קיים הריני מתייחסת בהיותי בת מלך העם הזה:

(ז) ויאמר המלך אחשורוש. יש לדקדק בכתוב הזה שאסתר היתה המדברת למלך מה היה הענין שהשיב המלך לאסתר ולמרדכי ולמה לא השיב לאסתר לבדה ועוד שאומרו הנה בית המן נתתי לאסתר נראה שיחד הדבור למרדכי ועוד גדולה מכולם מה ענין אומרו הנה בית המן נתתי לאסתר ואותו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים והלא בהדיא נאמר ומה חדש להם. לכך נראה שהמלך אחשורוש השכיל מאד בדבריו אלה והורה שהבין יראה אסתר כמו שביארנו בכתוב ותוסף אסתר כי שם ביארנו שהשואל מאהובו שאלה מה שיהיה ואהובו נותן לו מתנה אחרת הרי זה ודאי אין רצונו לתת לו שאלתו ונתן לו המתנה האחרת תמורת שאלתו כמי שטוענו בחטים והודה לו בשעורים שאם היתה כוונתו לתת לו שאלתו ונוסף על שאלתו מתנה אחרת היה ראוי לתת לו קודם שאלתו ואח"כ המתנה האחרת והוכחנו שם היות הדברים כן מלבד שטבע הענין מפורסם היותו כן ולפיכך כשראתה אסתר שהיא שאלה מאת המלך הצלת העם וראתה שהמלך נתן לה בית המן ותלה אותו שהם דברים שהיא לא שאלה אותם הנה קפצה עליה היראה המופלגת ועשתה את כל החרדה הזאת לבכות וליפול על רגליו בחשבה שזה שנתן לה אחשורוש את בית המן ושתלו אותו הוא כנותן מתנה אחרת תמורת השאלה ואמנם לא היו הדברים כן כי כל מה שעשה אחשורוש לתת לאסתר את בית המן ולתלות אותו לא עשה כן כי אם להציל את העם ולתת שאלתה ממש ולא היתה מתנה אחרת כי ע"י שניתן בית המן לאסתר וע"י שנתפרסמה תלייתו הנה נתפרסם לכל שמה שעשה המן באגרות ההם היה בלי רשותו וכאשר יכתבו מרדכי ואסתר שפירוש הפתשגן ששלח המן הוא שהיהודים ינקמו מאויביהם ושום אדם לא יעמד נגדם אם כן באופן שכבר אחשורוש עשה כל מה שהיה אפשר לעשות להצלת העם וכאשר ראה אחשורוש שאסתר מבקשת להשיב הספרים מחשבת המן מה שאי אפשר לפי דתי ונימוסי המלכות ודאה ג"כ שאסתר להיותה אשה לא תבין ששאלתה היא נגד נימוסי המלכות וגם לא תבין שמבלתי השיב הכתבים העם ניצול הוא מאחר שנתפרסם שכל מה שעשה המן בלתי רצון המלך עשה לכן השיב למרדכי שהוא יבין הדברים שלהשיב הכתבים אינו אפשרי לפי הנימוס וחשב המלך לומר אם אומר לאסתר כל הדברים הללו שבעתים כיון שאיני עושה רצונה להשיב הספרי' תחשב כי תואנה אנכי מבקש ותחזור לבכות לכן אמר למרדכי כדי שיבין ויסביר לאסתר ושתף את אסתר בתשובתו מפני הכבוד והתחיל לשלול כוונת אסתר ולהודיע לה שמה שהיא חושבת שנתינת בית המן לה ותלייתו את המן על העץ היא מתנה אחרת אין הדברים כן שלא נתן לה בית המן להעשירה אבל נתן אותו לה על אשר שלח ידו ביהודים וכן מה שתלו אותו לא היה לסבת הכנת העץ למרדכי כפי מה שנראה לכאורה ממה שלא צוה לתלותו רק ע"פ דברי חרבונה אבל כי צוה לתלותו על אשר שלח ידו ביהודי' כדי להצילם שרצ' לפרסם שבלתי רצונו ורשותו עשה וזהו שחדש להם ואמר הנה בית המן נתתי לאסתר על אשר שלח ידו ביהודים כלו' לא כמו שאת חושבת שהיא מתנה אחרת ולכך אמר שאין זו מתנה אחרת כמו שהשבה אסתר אבל שאלתה בעצמה נתתי לה שהיא הצלת העם וזה אומרו שאם הי' כוונתי לתת לה מתנ' אחרת להעשיר אות' לא הייתי צריך לתת לה בית המן כי הבית אינו עיקר העושר ועוד לא הי' חסר ממון למלך לתת לה וגם ענין התליי' אם הית' הכוונ' על אשר הכין העץ למרדכי לא הייתי צריך לתלותו אבל לתלותו שהוא פרסום ולתת הבית לאסתר שהוא פרסום לא עשיתי אלא להצלת העם וזה אומרו על אשר שלח ידו וכו':

(ח) ואתם כתבו. השלים ביאור דבריו שלא היתה מתנתו את בית המן מתנה אחרת

הַמֶּלֶךְ וְחִתְמוּ בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ כִּי־כְתָב אֲשֶׁר־נִכְתָּב ל'
בְּשֵׁם־הַמֶּלֶךְ וְנַחְתּוֹם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ אֵין לְהָשִׁיב׃ ל' וחד ונחתם ד' מ"ל בנוס'
ט וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי־הַמֶּלֶךְ בָּעֵת־הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי ב'
הוּא־חֹדֶשׁ סִיוָן בִּשְׁלוֹשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־ ל'
אֲשֶׁר־צִוָּה מָרְדֳּכַי אֶל־הַיְּהוּדִים וְאֶל הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים
וְהַפַּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר ׀ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ ג' ג'
שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ ג'
וְעַם וָעָם כִּלְשֹׁנוֹ וְאֶל־הַיְּהוּדִים כִּכְתָבָם וְכִלְשׁוֹנָם׃ ל' חס' בסי'

יהודאין כד שפיר בעיניכון בשום מימרא דמלכא וסטימו
בעזקתא דסיטומתא דמלכא ארום פטקא דמתכתיב בשום
מימרא דמלכא ומסתתם בעזקתא דסטומתא דמלכא לא יתוב
ריקנו: ואתקריאו לבלרין דמלכא בעידנא ההוא בירחי תליתי
הוא ירח סיון בעסרין ותלתא יומין ביה ואתכתיב ככל די פקיד
מרדכי לות יהודאין ולות אסטרטילוסין והפרכין ורברבנין
דמתמנן ארכונין על פלכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש למאה
ועסרין ושבע פלכין פלכא ופלכא כרושם כתבהא ועמא ועמא
כממלל לישניה ולות יהודאין כרושם כתביהון וכממלל לישנהון:

והפחות ג' וסי' ויקראו ספרי המלך בעת ההיא. וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות הראשונים אשר לפני:

תולדות אהרן ויקראו סופרי. ר"ה ז: מהדו ועד כוש. מגלה ג: מדינה ומדינה. שם: ככתבם וכלשונם. שם ט'

רשי

להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבם. באותיות שלה: כלשונם. הוא הדיבור

אבן עזרא

נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (ח) ונחתום. שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסוף נכספת. יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולהם שימלטו דע כי חכם גדול היה והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דת מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתוב כן דעו שהמלך צוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו לחתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פירוש ובבואה לפני המלך כאשר אפרש והנה העד הנאמן שנתלה המן וצוה המלך להכתב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא: (ט) מהודו. סוף שמאלית

יוסף לקח

אחרת אבל שאלתה בעצמה כי אחרי שבפתשגן הגלויה לכל העמים לא נאמר בה זולתי היותם עתידים ולא הזכיר בה את היהודים ואני כבר גליתי ופרסמתי בתלייתי את המן וכן ג"כ בנתינתי ביתו לאסתר שהמן שלח ידו ביהודים רצה לומר שידי לא עשתה זאת אבל ידו א"כ אין לי עוד לעשות אתם עשו המוטל עליכם לכתוב פירוש הפתשגן כרצונכם כי השרים יודעים דעתי והעמים אין להם אגרות מפורסמים על היהודים והם יש להם אגרות על אויביהם א"כ ודאי לא יעמד איש נגדם ויש שפירשו שבראשונות שכתב המן היה ג"כ כתוב בפרסום השמדת היהודים אבל באחרונות נכתב שבראשונות בטילות וא"כ הוא לא היה לכתוב לומר כי נפל פחד מרדכי עליהם לבד כי נפל פחד המלך עליהם ועוד מה הוא שנאמר אין להשיב הרי אין לך השבה גדולה מזו לומר שהם בטילות. והרלב"ג כתב שהאחרונות היו כדי שילחמו זה עם זה ואם היה הדבר כן שכבר היתה הגזירה מפורסמת לעמים שילחמו עם היהודים הדבר תמוה על מה כל הצהלה והשמחה הזאת ומשתה ויום טוב שהיו עושים והלא אנחנו המעט והאויבים רבים ואפי' היינו אנחנו הרבים כלום אדם יוצא למלחמה להרוג או ליהרג ושמח ועוד מה הועילו האגרות של מרדכי וכי מלבד האגרות ההם מי יוכל לעכב על יד מי שנגזר עליו שכל מוצאו יהרגהו שלא ילחם עד שיהרג ובפרט נאמר שהיה שמחה בלד מה שבראשונות היו כצאן לטבח אין להם רשות מן המלך להלחם ובם נופל עליהם מה שאין כן ע"י האגרות האחרונות יתחזק לבם על כל זה העל זה יעשו משתה ושמחה ורבים מעמי הארץ מתיהדים בלתי שידעו איך יפול דבר והלא נאמר אל יתהלל חוגר כמפתח ואין לומר שלא היה להם להלחם רק עם אויביהם הידועים דהיינו אגגיים שהרי שללם לבוז באגרת המן לכל העמים ניתן. ועוד לשון הפתשגן שכתב מרדכי להנקם מאויביהם אין זה נקמה מהאויבים בכל עוד שהגזירה היא להלחם זה עם זה ומי יודע מי ינקם ממי לכך נראה נכון כמו שביארנו כי בפתשגן שמן לא הוזכרה השמדת היהודים להיותו רוצה שהדבר יהיה בסתר עד בוא יום פקודה והמן הודיע באגרות לשרים ולאחשדרפנים בכוונת המלך בפתשגן היא השמדת היהודים וכאשר ראו שהמן נתלה וביתו ניתן לאסתר ושמרדכי הוא משנה המלך נתפרסם שאותם הכתבים ששלח המן בהסתר לשרים היו בנכל ותרמית ועל כן היו היהודים ששים ושמחים שלא ניתן רשות לאויביהם לעמוד לפניהם ועם היות שכבר היו יכולים לעמוד שאחר שנהרג בגזירת המלך מי מעכב על ידו לעמוד לפניהם וגם למרוד במלך אבל זה היה גם מאתו יתברך שלא עמד איש בפניהם והשרים שהיו מנשאים את היהודים מפחד מרדכי וזהו שאמר אחשורוש שמה שנכתב אין להשיב כי אסתר היה רצונה לבטל פתשגן המלחמה ושלא יהרגו היהודים את שונאיהם וגם שונאיהם לא יהרגום ולא תהיה מלחמה כלל זה אמר המלך שאי אפשר שאחרי שהפתשגן ששלח המן גלוי לכל העמים להיות עתידים ליום הזה צריך שיתקיים ואמר כתב אשר נכתב שהיה מספיק אומרו כי אשר נכתב בשם המלך וגו' אין להשיב ועוד יקשה הלא האגרות ששלח המן לשרים גם הם נכתבו ונחתמו בשם המלך על השמדת היהודים ואיך הושבו שלא נתקיימו לכן ידמה שהגזירות של המלך ההולכים לשרים ולאחשדרפנים בסתר הם ענין בפני עצמם והם נקראים ספר אבל הגזירות הנכרזות בגלוי להנתן דת לכל העמים אינו נקרא ספר אבל נקרא כתב כי כן האגרות ששלח המן לשרים וכן מרדכי נקראו ספרים שבהמן נאמר ונשלוח ספרים ובמרדכי וישלח ספרים אבל הפתשגן הגלויה נקרא כתב כמבואר בפתשגן המן ובפתשגן מרדכי שנא' פתשגן הכתב ולכן באסתר תחלה רצתה לבקש להשיב הפתשגן והכתבים ולכך אמרה להעביר רעת המן שהיא המלחמה ומחשבתו על היהודים שהם הספרים שכתב לשרים אבל אחר כך אמרה יכתב להשיב הספרים מחשבת המן שהם אותם האגרות שכתב לשרים כאלו אמרה שרצונה לבטל המלחמה מכל וכל שלא יהרגו שום אומה שזוהי רעת המן ואם אי אפשר לפחות שיושבו הספרים מחשבת המן ועל דבריה שאמרה בתחלה שהיה רצונה להעביר רעת המן מכל וכל ולבטל הפתשגן השיב אחשורוש שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב רצה לומר הפתשגן שהוא נקרא כתב והטעם כיון שניתן בהכרזה דת גלויה לכל העמים יהיה חסרון כבוד למלכות נהשיבה לאחור שלא התקיים ולכן אמר כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב אבל הספרים שכתב המן לשרים אין לך השבה גדולה מזו לכתוב לשרים להיפך ממה שכתב המן הרי השיבם לאחור: (ט) **ויקראו** סופרי המלך. הספיקות אשר התעוררת מהויב בהם בכתוב הזה הם תחלה אומרו ויקראו סופרי המלך בעת ההיא כי לא יפול על הלשון לומר בעת ההיא רק כאשר ספר דבר קודם ורצה לספר דבר אחר אחריו הנה לקצר הלשון בסיפור הזמן יאמר שהיה זה הענין רצה לומר האחרון בעת שהיה הענין הראשון כמו בעת ההיא אמר ה' אל יהושע וכמוהו רבים אבל באמרו הזמן בפרסום ובפרטות בענין האחרון ההוא לא יצדק אומרו בעת ההיא וכיון שלענין ספור הכתיבה שכתב מרדכי ונקראו הסופרים כבר נאמר בו הזמן בפרטות שהיה בשלשה ועשרים לחדש סיון א"כ מה ענין אומרו בעת ההיא. ספק שני יש להתעורר מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם למרדכי ואסתר לאחר הכתיבה מי"ז בניסן עד כ"ג סיון שהיה עם ה' נתונים בצרה שהרי נראה בהדיא מן הכתוב שבי"ז בניסן אמר אחשורוש ואתם כתבו על היהודים ורלב"ג פירש שניתנה הגדולה למרדכי בי"ז בניסן אבל אסתר לא דברה למלך עד כ"ג סיון כדי שתשוך חמתו ואמת הכתוב העיד שחמתו שככה בעת תלייתו את המן ועוד מרגלא בפומא דאינשי בכל עוד שהברזל חם הכהו ועוד לפי פירושו אמרו ומרדכי יצא מלפני המלך הוא נכתב שלא במקומו והוא סיפור מה שהיה בי"ז בניסן או היה בעשרים ושלשה בסיון ואם היה כ"ג סיון היה לו לספר כניסת מרדכי אל המלך ואחר כך יציאתו ומי הכניסו שיצא והיה לו להזכיר ביאת מרדכי ואסתר שגיהם אל המלך שהרי שניהם היו שם ועוד אומרו ותוסף והדבר נראה שבאותה השעה שדברה הוסיפה לדבר. לכן נראה שבי"ז בניסן היה שנתלה המן וניתן ביתו לאסתר והטבעת למרדכי ובאותו יום הוסיפה אסתר לדבר לפני המלך ובו ביום אמר להם המלך ואתם כתבו והם לא כתבו עד כ"ג בסיון לסיבה שיתבאר לפנים אבל בהיות שכתב כאן שהמלך אמר להם ואתם כתבו טיים הספור לומר שכתבו ובאיזה אופן כתבו עד גמר ענין הכתיבה ואיכותה יאחר כך חזר לספורו ואמר ומרדכי יצא מלפני המלך וזהו שנאמר ויקראו סופרי המלך בעת ההיא רוצה לומר בעת הכתיבה כלומר שלא נקראו בעת הזאת שאמר אחשורוש להם ואתם כתבו וכבר מצאנו דומה לזה ביוסף שנא' שם והמדנים מכרו אותו אל פוטיפר שנראה שכבר הורד מצרים ואחר כך אומר ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו שנראה שירד אחר שהורד יוסף למצרים ושם ספר כל ענין יהודה ותמר ואחר השלימו חזר לומר ויוסף הורד מצרימה כנראה שאחר מעשה יהודה ותמר

ד' חס' י וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ וַיַּחְתֹּם בְּטַבַּעַת
הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים בַּסּוּסִים רֹכְבֵי
ב' וכס' הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בְּנֵי הָרַמָּכִים׃ יא אֲשֶׁר נָתַן
ל' הַמֶּלֶךְ לַיְּהוּדִים ׀ אֲשֶׁר בְּכָל־עִיר־וָעִיר לְהִקָּהֵל
ג' וְלַעֲמֹד עַל־נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־
כָּל־חֵיל עַם וּמְדִינָה הַצָּרִים אֹתָם טַף וְנָשִׁים וּשְׁלָלָם
ג'. ו' לָבוֹז׃ יב בְּיוֹם אֶחָד בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ
אֲדָר׃ יג פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה
כ'. יתיר יו"ד וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים וְלִהְיוֹת הַיְּהוּדִיים עֲתוּדִים
עתידים קרי
כ' לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם מֵאֹיְבֵיהֶם׃ יד הָרָצִים רֹכְבֵי

י וְאִכְתַּב בְּשׁוּם מֵימְרָא דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְאִסְתְּתַם בְּעִזְקַת
סְטוּמְתָּא דְמַלְכָּא וּשְׁלַח פִּטְקִין בִּידָא דִּרְהָטָנִין רָהֲטֵי סוּסְוָן וְרָכְבֵי
רִכְשָׁא עַרְטוֹלָיֵי רַמָּכִין דְּאִתְנְטִילוּ מְחוּלֵיהוֹן וְאִתְקַדְרוּ פִּסַּת כַּף
רִגְלֵיהוֹן׃ יא דִּיהַב מַלְכָּא לִיהוּדָאֵי לְסַיְּעָא דִּי בְּכָל קִרְוָא וְקִרְוָא
לְאִתְכַּנָּשָׁא וּלְקַיָּמָא יַת נַפְשֵׁיהוֹן לְשֵׁיצָאָה וּלְקַטָּלָא וּלְהוֹבָדָא יַת
כָּל חֵילָוַת עַמָּא וּפִלְכָא דִּמְעִיקִין יָתְהוֹן טַפְלִין וּנְשִׁין וּשְׁלָלֵיהוֹן
לַעֲדָאָה׃ יב בְּיוֹמָא חַד בְּכָל פִּלְכָּא דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְלַת עֲסַר
יוֹמִין לְיַרַח תְּרֵי עֲסַר הוּא יַרְחָא דַאֲדָר׃ יג דִּיטַגְמָא דִכְתָבָא
לְאִתְיְהָבָא גְּזֵרַת דִּינָא בְּכָל פִּלְכָּא וּפִלְכָּא בָּרִיר לְכָל עַמְמַיָּא דִיהוֹן
יְהוּדָאֵי אַטִימוּסִין לְיוֹמָא הָדֵין לְאִתְפְּרַע מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן׃ יד רַהֲטָנִין

אחשורש ד' חסר וסי' נמסר לעיל סוף סימן ב' : ולעמוד ג' וסי' נמסר בסדר קרח : ולעמוד לעמוד ג' מ"ל וסי' ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת דד"ה . ה' אלהי ישראל צדיק אתה אבל העם רב והעת . להקהל ולעמוד על נפשם : בשלושה כל סיפרא מ"ל : היהודים ו' יתיר יו"ד וסי' על אשר שלח ידו . ולהיות היהודים עתידים . ויקהלו היהודים אשר בשושן גם ביום . והיהודים אשר בשושן נקהלו . לשקול אל גנזי המלך . ביום ההוא נתן המלך אחשורוש :

תולדות אהרן האחשתרנים . שם יח :

אבן עזרא

שמאלית מלכותו: (י) רכבי הרכש. מרכוש המלך שאין כמותם: האחשתרנים. י"א הפרדים: הרמכים. הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך

רשי

הדיבור: (י) ביד הרצים. רוכבי סוסים שצוה להם לרוץ: האחשתרנים. מין גמלים הממהרים

יוסף לקח

ותאמר הורד שגם שם אחר שהתחיל לספר ירידת יהודה מאת אחיו השלים כל הספור והזר אחר כך לענינו ולכן אמר גם שם בעת ההיא והטעם שמרדכי ואסתר אחרו הכתיבה עד כ"ג סיון הוא מפני שלא היו שם רצים כדי לשלוח בכל המדינות לפי שהמן שלחם ועדיין לא חזרו ולמנות רצים מחדש לא רצה כי אם הידועים לכל המדינות היותם רצים מיוחדים למלכות כדי שלא יסתפקו בשליחותם או אפשר שאפי' שהיו שם רצים הרבה לא רצה מרדכי לשלוח הכתבים רק על ידי אותם הרצים בעצמם כדי שיראו ויבינו כל שרי המדינות שמה שכתב המן היה נכל והרמית שלא ברצון המלך שאם היה שולח רצים זולתם אפשר היה נופל בעיני השרים מן הספק לומר מאי אולמיהו דהני מהני ובא האות והמופת שעל ידי אותם הרצים בעצמם שלח מרדכי הכתבים וזה אומרו ביד הרצים בסוסים שפירושו ביד הרצים שהלכו ברגליהם לענין המן שלח אותם מרדכי בסוסים שאם היה פירושו שיש רצים ברגליהם ויש רצים בסוסים ולפי שהמן שלח רצים ברגליהם לא נאמר בסוסים אבל אלו היו מיוחדים שהם רצים בסוסים זה לא יתכן שהיה לו לומר ביד רצי הסוסים כמו שנאמר רוכבי הרכש אבל באומרו ביד הרצים בסוסים יתבאר שמלת הרצים שבה אל הנזכרים שלח המן אבל מרדכי שלחם בסוסים ואפשר להיות שבאו כלאים מתלאת הדרך רצה לשלחם בסוסים ולמהר הבשורה ולא רצה להמתין עד שינוחו ולכך נאמר פה הרצים יצאו מבוהלים מה שלא נאמר באגרות המן שבהלתם היתה שהם הולכים בשליחות היפך שליחות הראשון וגם שהיו הולכים הכף בואם מן הדרך ויכתב ככל אשר צוה מרדכי כבר נתבאר שאגרות המן היו שלוחים בכל מדינה שלשה אחת לאחשדרפן ואחת לפחת ואחת לשר שעל כן נכתבה מלת אל בין כל אחד ואחד כמו שנאמר אל האחשדרפנים ואל הפחות ואל שרי וגו' ועשה כן כדי להסתיר הדבר אבל מרדכי שהיה רצונו הגילוי והפרסום כתב אגרת אחת לכל מדינה שייכה לכולם לאחשדרפן ולפחת ולשר ולכן לא נאמר אל בין כל פרט ופרט באופן שהמן היה כותב שלשה כתבים ומרדכי שנים אחד ליהודים ואחד לכל השרים כאמור:

(י) ויכתב בשם המלך. לא נאמר כאן נכתב ונחתם שהמן ישב לשתות עם המלך שכבר היה המן כל כך זריז לרעה כמו שהיה מרדכי זריז לטובה והעד שהוא בעצמו עשה העץ כמו שנתבאר שם ועל כן נתן טעמו בלדו שהמן לא כתב ולא חתם מפני היות רצונו לשתות עם המלך אבל מרדכי חביב לאינש דלעביד מצוה בגופיה. והנה הגדיל לספר זריזותו ששלח הרצים בסוסים רוכבי הרכש כי רוכבי הרכש שב אל הסוסים שיש סוסים לרכוב עליהם אבל אינם מוכנים ומלומדים להתמיד המרוצה כמו אותם רוכבי הרכש ר"ל שהסוסים מרכיבים אותם על הקרונות למשכם והם רוכבים ממש שבין רגליהם העץ והחבלים המושכים הקרון ולהיות שמרוצת האופנים הוא בעזר הסוסים במרוצתם ועל כן הם מלומדים להתמיד המרוצה ואם רוכבי הרכש שב אל הרצים ופירושו שאותם הרצים היו רוכבי הרכש א"כ היה לו לומר הרצים רוכבי הרכש בסוסים וכן ידמה שפירושו שם ביורם בן אחאב שאמר אחד מעבדיו ויוקח נא חמשה מן הסוסים ואחר כך נאמר ויקחו שני רכב סוסים וגו' והמפרשים פירשו שר"ל שני סוסים שרוכבים עליהם ואינו מתיישב פירושם זה שלא היה צריך לומר ששלחו רוכבים על הסוסים לראות בודאי לא שלחו הסוסים בלתי רוכב עליהם ועוד כשאמר אחד מעבדיו ויוקח נא חמשה סוסים הרי גם שם לא הוצרך לומר רכב סוסים שהדבר מובן שאין לשלוח סוסים בלתי רוכב עליהם לכן נראה לי שגם שם פירושו שלקחו שני סוסים מהמלומדים על הרכב להתמיד על מרוצתם ויהיה כאלו אמר שני סוסי רכב והפך התיבה ואמר רכב סוסים

והאחשתרנים בני הרמכים שנראה אותם הסוסים שנקראים כן הם מהירים ביותר ואפשר שהרמכים הם הופשי רומה שרצים זה נגד זה ברמחים ונחלפת הכ"ף רפויה בחי"ת ואמרו בני הרמכים ראויים לרמחים כמו בן מאה שנה וכן בן מות הוא ופירושו שהיו מהסוסים שהרמכים משתמשים בהם ועשה כן מרדכי שבראות השרים שהרצים ששלח המן הלכו ברגליהם ואלו בולחו באותם הסוסים המזומנים לכל דבר המלך כשהוא נחוץ יתאמן להם שאגרות אלה הם במצות המלך בעצמו נחוצים מאד:

(יא) אשר נתן המלך. לא היה צריך לומר את כל חיל עם ומדינה הצרים והיה מספיק אומרו להשמיד הצרים אותם אבל אם היה אומר הצרים אותם לבד היה המובן הצרים המפורסמים לאויבים לאומה ישראלית שהם עמו של המן היינו העמלקים אבל כדי שלא לעמוד באותה הטעה אם עמלקי הוא או זולתו לכך כתב כל חיל עם ומדינה הצרים. לעמוד על נפשם לא היה צריך לכתוב כן שכיון שהגזרה היא שהם ישמידו האויבים א"כ לא שייך לומר לעמוד על נפשם שלא יאמר כן רק כאשר איש ירצה להשתדל בהצלת עצמו אבל ראה מרדכי שבאגרות המן שהוא היה מתיר דם היהודים לכל האומות לא היה צריך הקהל אבל היהודים אשר המה זעיר שם כמו שאמר המן מפוזר ומפורד היו צריכים הקהל וזהו אומרו טעם להקהל כדי לעמוד על נפשם או ידמה לומר שכתב לעמוד על נפשם על דרך הבא להורגך שאם לא יהרגום הם יבקשו להרגם ולפיכך כתב כן כנותן פתח היתר להריגתם שאם המן חטא הם מה חטאו. עוד יש לדקדק שהמן כתב באגרות שלא טף ונשים ביום אחד ושללם לבוז ומרדכי כתב טף ונשים ושללם לבוז ביום אחד. אבל ידמה שהמן לא רצה שיטעו העמים על השלל באותו יום כדי שיעשו השמדה בתכלית השלימות ולכן אמר שהריגה תהיה ביום אחד והשלל לבוז כל זמן שיהיה אפילו אחר היום אבל מרדכי ידע שלא היו עתידים ישראל לבוז כמו שנאמר ובבזה לא שלחו את ידם אבל שאר העמים היו בוזזים את הנהרגים על ידי ישראל לכך רצה שההריגה והביזה יהיה ביום אחד כדי שהבוזזים יהיו בעזרם של ישראל להרוג האויבים וזה שנאמר נוח מאויביהם והרוג בשונאיהם כי האויבים היו נוחים להם שיהרגו שונאיהם:

(יב) ביום אחד. יתבאר מכאן שהענין הוא כפי מה שבארנו שאסתר היתה בקשתה להעביר רעת המן דהיינו שלא יהרג שום אומה ובקשה כן בתחלה ואחשורוש השיב על זה שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב היינו הפתשגן הגלויה לכל העמים שהיא הנקרא כתב כמו שאמרנו למעלה באותו הכתוב אבל הספרים שכתב לשרים פירוש השמדת היהודים אמר להם שיכתבו להשיבם והמופת על זה מה שראינו שמרדכי גם הוא עשה הגזירה בנקמת האויבים עד י"ג באדר שנראה שלא היה יכול לשנות מה שהיה כתוב בפתשגן כלל דהא"כ פשיטא דלית דין צריך בשם והיה כל הזריז זריז ונשכר:

(יג) פתשגן הכתב. אומרו ולהיות היהודים עתידים וא"ו זו אין לה מקום מוסיף על ענין ראשון אבל נראה שבתורף הפתשגן לא היה כתוב רק להיות היהודים בלא וא"ו אבל הכתוב מספר ואומר שכתב הפתשגן כמו אותה של המן ובם בהמן לא כתב כי אם להיות עתידים ולא כתב למי ומי אבל כאן מספר שמעשה כתב שמרדכי לא עשה כמו שעשה המן אבל גילה מי העתיד ולמי ולכן כתב וא"ו זו כאלו כתב פתשגן כמו של המן וכתב גם כן בגלוי מי הם העתידים ולמי דהיינו היהודים להנקם מאויביהם:

(יד) הרצים רכבי הרכש. אחר שכבר אמר הרצים בסוסים קצר הכתוב וקראם רצים

הָרֹכְשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים יָצְאוּ מְבֹהָלִים וּדְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ס טו וּמָרְדֳּכַי יָצָא ׀ מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר שׁוּשָׁן צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה׃ טז לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָר׃ יז וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל־עִיר וָעִיר מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ שִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן לַיְּהוּדִים מִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וְרַבִּים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם׃

ל׳. ל׳. ג׳ — ג׳ כ״פ כסו׳ — י״ט. ל׳ — ל׳ — ל׳. ל׳ — ל׳ ל׳ חסר — ב׳ וכל תרמית דכו׳. ס״פסו׳ וכלל וכלל — ל׳. ו׳ — ל׳

וחור ל׳ חד וקמץ ומרדכי יצא מלפני המלך. והוא מן א״ב מן חד חד משמש וי״ו בריש תיבות׳ וקמצין וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד: ובכל ה׳ פסו׳ ובכל ובכל וסי׳ נעשה אדם בצלמנו. ובאו ונחו כולם בנחלי הבתות. חילך ואצרתיך לבז. ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר תניינא דספרא. ותתן אהות ומפתים: ורבים ו׳ וסי׳ נמסר במלאכי סימן ו׳:

תולדות אהרן ומרדכי יצא. בס טו: צהלה ושמחה. בס יא טז: ליהודים היתה אורה. בס טז עקרים מ״ב כט (ברכות ב יומא מ): ובכל מדינ׳. בס ג: שמחה וששון. סוכה מח:

דִּרְכִיבִין עַל רִכְשָׁא עַרְטוֹלָיֵי נְפַקוּ זְרִיזִין וּסְחִיפִין בְּפִתְגָמָא דְמַלְכָּא וּגְזֵירַת דִּינָא אִתְיְהִיבַת בְּשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא׃ טו וּמָרְדְּכַי נְפַק מִן קֳדָם מַלְכָּא בִּלְבוּשָׁא דְמַלְכוּתָא דִתְכַלְתָּא כַּד חֲדֵי וְשַׁפִּיר לְבֵיהּ בִּיקָרָא סַגֵּי וּבִרְבוּ יַתִּירָא לְבִישׁ לְבוּשָׁא דְמַלְכוּתָא מִילָא כַּרְפַּסָא וּתְכַלְתָּא שֵׁיר בִּדְהַב טָב דְאוֹפִיר וּמְקַבְּעִין בֵּיהּ מַרְגְלִין וְאַבְנִין טָבָן לְגוֹ מִן סַרְבָּלָא לְבִישׁ מִינְקָא דִכְרוּם יַמָּא מַעַרְבָא לְגוֹ מִנֵּיהּ לְבוּשָׁא כִּתּוּנָא דְאַרְגְּוָן דְּצַיְּרִין עֲלֵהּ כָּל צִפַּר גַּדְפָּא וְעוֹפֵי שְׁמַיָּא וַהֲוָן דְּמֵיהּ דִּכְתּוּנָא אַרְבַּע מְאָה וְעֶסְרִין כִּכְּרֵי דְדַהֲבָא וְהֶמְיָנָא מָחֵית בְּחַרְצֵיהּ דִּי מְקַבְּעִין בְּאַרְכּוּהִי אַבְנֵי בוּרְלָא מוֹקֵי פַּרְתִּיאִין רָמֵי בְּרִגְלֵיהּ מַחְתִּין בְּמוֹקְדוֹנִין דְּדַהֲבָא וּמִתְחַתְּמִין בִּזְמַרַגְדִּין וְסַפְסְרָא מְדָאָה תְּלֵי בְּחַרְצֵיהּ מָחֵית בְּחוּלַת חוּלִית דְּדַהֲבָא וְצַיִּר עֲלָהּ קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם וְעַל יְדֵיהּ דְּסַפְסְרָא צַיִּר עֲלָהּ גַּדָּא דְמָחוֹזָא חִידָא מְדָאָה מָחֵית בְּרֵישֵׁיהּ דְּצַיַּר בִּצְבְעוֹנִין וַעֲבִיד לְעֵילָא מִנֵּיהּ כְּלִילָא רַבָּא דְדַהֲבָא מוּקְדוֹנָא וּלְעֵילָא מִן כְּלִילָא טוֹטֶפְתָּא דִמְקַבְּעִין בְּדַהֲבָא דְיָדְעִין כָּל עַמְמַיָּא אוּמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא דִּי הוּא מָרְדְּכַי יְהוּדִי לְמִקְיָמָא קְרָיָא דִּכְתִיב וְיֶחֱזוּן כָּל עַמָּא דְאַרְעָא אֲרוּם שְׁמָא דַיְיָ אִתְקְרֵי עֲלָךְ וּבְמִפְּקֵיהּ מָרְדְּכַי מִן תַּרְעָא דְמַלְכָּא שׁוּקַיָּא בְּאַסְיָא מְכִיכִין וְדַרְתָּא בְאַרְגְּוָנָא נְגִיד. טוּלָא בְּחַבְלֵי בוּצָא עוּלֵמַיָּא כַּהֲנַתָּא בְּרֵישֵׁיהֶן כְּלִילָן וְכַהֲנַיָּא נָקְטִין בִּידֵיהוֹן חֲצוֹצְרָתָא וּמַכְרִיזִין וְאָמְרִין כָּל דְּלָא יִתּוּן לִשְׁלָמָא לְמָרְדְּכַי וְלִשְׁלָמָא לִיהוּדָאֵי הַדָּמִין יִתְעֲבֵד וּבֵיתֵיהּ נְוָלֵי יִשְׁתְּוֵה וְעַסְרָא בְּנֵי הָמָן פְּכִירִין יְדֵיהוֹן וְאָזְלִין וְזָמְרִין קֳדָם מָרְדְּכַי צַדִּיקָא וְאָמְרִין וּמְשַׁבְּחִין לְמַן דִּיהַב אַגְרָא לִיהוּדָאֵי וּמְשַׁלֵּם אַגְרְהוֹן דְּרַשִּׁיעַיָּא בְּרֵישֵׁיהוֹן וְהָדֵין הָמָן אֲבוּנָא טַפְשָׁא דְּאִתְרְחִיץ בְּעֻתְרֵיהּ וְעַל יְקָרֵיהּ. מָרְדְּכַי עִנְוְתָנָא תַּבְרֵהּ בְּצוֹמֵהּ וּבִצְלוֹתֵהּ וְאֶסְתֵּר צַדִּיקְתָּא מְדִיקָא מִן חַרְבָּא דְלֵית אֶפְשַׁר לְמַלְכְּתָא לִמְהַלְּכָא עִם בְּנֵי נָשָׁא בְשׁוּקָא חֲזַר מָרְדְּכַי עֵינוֹהִי וַחֲזָאִיתָהּ וַאֲמַר לָהּ בָּרוּךְ יְיָ שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם מְתִיבָא אֶסְתֵּר וַאֲמָרַת לֵיהּ עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עוֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ סַגִּיאִין מִבְּנֵי נָשָׁא הֲווּ חָדְיָן עַל מַפַּלְתֵּיהּ דְהָמָן רַשִׁיעָא וּמוֹדִין וּמְשַׁבְּחִין עַל פּוּרְקָנָא דַהֲוָה לוֹן לִיהוּדָאֵי

רשי

הממהרי׳ לרוץ: (טו) ותכריך בוץ. מעטה בוץ טלית העשוי להתעטף: (יז) מתיהדים. מתגיירים

אבן עזרא

לשון הקדש ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות: (טו) ותכריך. זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז״ל והטעם כאדרת שיעוטף בה: בוץ. הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר: והעיר שושן. שבה היהודים: והעיר שושן צהלה ושמחה. פירוש צהלה כטעם אורה כאדם שהוא יושב בחושך ויוצא לאויר העולם שהוא הפך בלא אמצעי כן היה דבר ישראל: (יז) מגיע. מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות: מתיהדים. מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מזאת המלה נלמוד כי מלת תורמין נכונה כי יו״ד יהודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ואמר מדיח ומליח הנו כמו את מולאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך חביריו ולא אמר כלום כי

יוסף לקח

רצים רוכבי הרכש וכן קצר בני הרמכים. מבוהלים ודחופים כבר אמרנו שבאגרות המן לא נאמר מבוהלים וכאן נאמר מבוהלים להיותם הם הם בעצמם הוהם שלח המן וברצותם שהם הולכים בשליחות היפך הראשון היו מבוהלים:

(טו) **ומרדכי** יצא מלפני המלך. הנה אמר שיצא מלפני המלך אחר שאמר שמרדכי בא אל המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה סיפר עתה שיצא מלפני המלך בכל הכבוד הזה ורצה להודיע מה בין רשע לצדיק שהמן כשראה שנתקיימה עצתו לרעה ולא נעשה לו כל הכבוד הזה הנה היה שמח מתהלל ברעה ישב לשתות עם המלך אמנם מרדכי עם היות שהמלך הפיק רצונו והמן נתלה ובית המן בידו שמחה אותו עליו אסתר על״ז לא היה שמח שהצדיקים אין להם שמחה בעה״ז ואפילו מנצחים את הקמים עליהם מדאגתם פן נתמעטו זכיותיהם כמו אברהם כשנצח המלכים אמר לו הקב״ה אל תירא שכרך הרבה מאוד ולפי זה נאמר כאן והעיר שושן צהלה ושמחה כלומר מרדכי יצא בכבוד גדול והעיר שושן צהלה ושמחה לא הוא שלא היה כאן מקומו לומר שהעיר שושן צהלה ושמחה אבל הכף שנאמר והדת נתנה בשושן הבירה הו״ל והעיר שושן צהלה ושמחה כי ודאי לא היתה עיקר השמחה רק הדת שנתנה להנקם מאויביהם אמנם אמר שהעיר שושן שמחה אחר אומרו גדולת הכבוד שנעשה למרדכי לומר שהוא לא היה שמח וגם בהמן שנאמר והעיר שושן נבוכה אחרי אומרו שישבו לשתות ולא אמר כן הכף באומרו והדת ניתנה הוא הטעם מפני שלא היתה המבוכה מפני הדת שניתנה שיהיו עתידים ומזומנים למלחמה כי מנהג המלכות הוא לזרז אנשיו לעת הצורך כשיש חשש מלחמה מן השונאים אבל כשיש חשש מלחמה מן השונאים אין המלך יושב לשתות ולהשתכר ובפרט בעת היותו מזרז את עמו ולכך לא היתה להם מבוכה רק בראותם שישבו לשתות שאמרו ודאי אין זה המלחמה עם שונאים מחוץ לבד בינותינו וע״ז נבוכו אבל כאן עיקר שמחת שושן היתה נתינת הדת לא הכבוד שנעשה למרדכי וגאמרה אחרי הכבוד ההוא כאמור. והנה נגד השק שאין לבוא אל שער המלך בלבוש שק ניתן לו לבוש מלכות ותחת האפר שכסה את השק אכריך בוץ וארגמן למעלה מן לבוש התכלת ותחת זעקה גדולה עטרת זהב גדולה ואומרו והעיר שושן צהלה ושמחה יובן על היהודים כמו שיתבאר:

(טז) **ליהודים** היתה אורה. הנה לפי שבהמן נאמר והעיר שושן נבוכה ושם פירושו שגם שאר העמים וגם ישראל נבוכו כמו שביארנו לכך כאן כאשר אמר והעיר שושן צהלה ושמחה הוכרח לפרש שלא היתה השמחה רק ליהודים לא לשאר העמים. ואומרו כאן אורה הוא נגד הצום שמחשיך העינים כמו שאמר יהונתן ראו נא כי אורו עיני כי טעמתי וגו׳ ונגד בכי ומספד שמחה וששון שהם הפכם ונגד שק ואפר שמבזים את לובשיהם ויקר שהוא הפכו. והנה בשאר עירות עשו משתה וי״ט כמו שנאמר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב אמנם בשושן לא עשו משתה ויום טוב להיותם נגררים אחרי מרדכי שלא היה שמח ולא עשה משתה עד שראה הוף הנס שהצדיקים לעולם יראים פן יגרום החטא ועוד שאין לשמוח במפלתן של רשעים רק באבודן ומיתתן שנאמר באבוד רשעים רנה לפי שבכל עוד שלא מתו אפשר יחזרו בתשובה ואין צריך לשמוח במפלתן אבל להתפלל שישובו מדרכם הרעה כמו שנאמר ענוש לצדיק לא טוב וכן נאמר בנפול אויביך אל תשמח רק אחרי המיתה כיון שמת ולא חזר בתשובה באבוד רשעים רנה וכן מרדכי לא עשה אותו יום משתה עד ראות אבודם או אפשר שמרדכי לא עשה משתה עד שראה שלא עמד איש בפניהם שלעולם היה ירא פן יפלר במלחמה ההיא נפש מישראל והנה ישראל כולם בני איש אחד לא יאות לקבוע משתה אם אין השמחה כוללת כולם עד שלזה לא קבעו ימי חנוכה למשתה לפי שמתו כמה מישראל במלחמת החשמונאי׳ וכאשר הגוף אשר אין בריאותו מתפשט בכל איבריו אבל יש בו אבר חולה לא ינתן לו רשות לאכול ולשבוע כרצונו כי הרופא ימנע ממנו רוב המאכל והמשתה מפני אותו האבר החולה כן האומה ישראלית גוף אחד בכל עוד שאין הבריאות מתפשט בכל איבריו אין לו לעשות משתה לכן נאמר שבשושן ליהודים היתה אורה וכו׳ אבל לא משתה:

(יז) **ובכל** מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר. למעלה באגרות המן פירשנו אומרו מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שר״ל שלפי שהיו שם מדינות שלא היה מגיע הדבר לאזני היהודים וקצת מדינות היה מגיע לאזניהם על ידי הספרים בכוונת הפתשגן הוא על היהודים אותם הספרים שכתב להם המן ולא נאמר שם בכל

מי

ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא
ההיא דהכין כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא
דמלכותא תכלא ומילא וכליל דדהבא רבא מכריך בוצא
וארגונא וקרתא דשושן צהלא וחדיא: טז ליהודאי הות רשותא
למעסק באוריתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון
ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון: יז ובכל פילכא ופילכא
ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות
ובדיחת לבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מעממא
דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עלויהון: א ובתרי
עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטא פתגם
מלכא וגזירת דיניה לאתעבדא ביומא דחשיבו בעלי דבבין
דיהודאין למשלוט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא
די ישלטון יהודאין אינון בסנאיהון: ב אתכנשו יהודאין בקירויהון
בכל פלכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון
וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדיהון על כל עממיא:
ג וכל רבני פלכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עבידתא די
למלכא ממנן עלויהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי
עלויהון: ד ארום אפוטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא
ומטבעיה נפק בכל פלכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא
למלכא ואזיל ומתרברב: ה ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון
מחת קטילת סיפא וקטילת גולמין גלפין והובד נפשתא ועבדו
בסנאיהון כרעותהון: ו ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו

עֲלֵיהֶם: ט א וּבִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר
בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ אֲשֶׁר הִגִּיעַ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ
ל׳. ל׳ וְדָתוֹ לְהֵעָשׂוֹת בַּיּוֹם אֲשֶׁר שִׂבְּרוּ אֹיְבֵי הַיְּהוּדִים
ל׳ ומ״ל. ל׳ לִשְׁלוֹט בָּהֶם וְנַהֲפוֹךְ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְּהוּדִים
הֵמָּה בְּשֹׂנְאֵיהֶם: ב נִקְהֲלוּ הַיְּהוּדִים בְּעָרֵיהֶם בְּכָל־
ו׳ מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לִשְׁלֹחַ יָד בִּמְבַקְשֵׁי
ז׳ רָעָתָם וְאִישׁ לֹא־עָמַד בִּפְנֵיהֶם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עַל־
מלין מן י״ה הין. ג׳ כ׳ כָּל־הָעַמִּים: ג וְכָל־שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים
וְהַפַּחוֹת וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ מְנַשְּׂאִים
אֶת־הַיְּהוּדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־מָרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם:
ג׳ ל׳. ב׳ מ״ל ד כִּי־גָדוֹל מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוֹ הוֹלֵךְ
כסי׳ ונסבו׳ ג׳. ח׳ בְּכָל־הַמְּדִינוֹת כִּי־הָאִישׁ מָרְדֳּכַי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל:
ה וַיַּכּוּ הַיְּהוּדִים בְּכָל־אֹיְבֵיהֶם מַכַּת־חֶרֶב
ל׳. ל׳ וְהֶרֶג וְאַבְדָן וַיַּעֲשׂוּ בְשֹׂנְאֵיהֶם כִּרְצוֹנָם: ו וּבְשׁוּשַׁן
הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבֵּד חֲמֵשׁ מֵאוֹת

בשלושה כל סיפרא מ״ל וכל אשר קריאה חסרי׳ בסי״ו מ״ל וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך שלש בס״ד: היהודים כלהון כתובין כן במ״ו יהודיים יתיר י׳ וסימני׳ נמסר לעיל בסי׳ זה: וכל שרי ז׳ וסי׳ והנו נצב על עלתו. ויוחנן בן קרח וכל שרי החיילים. וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי. ויקח יוחנן בן קרח. וחברו. ולא שמע יוחנן. והאחשדרפנים והפחות ועושי המלאכה: בבית המלך ג׳ וסי׳ וישמע עבד המלך. והשלישית בבית המלך. כי גדול מרדכי בבית המלך. וא׳ בבית מלך אשר נשאר בבית המלך: וגדול ח׳ ומ״ל וסי׳ והוא שכור. ויאמר המלך אל עבדיו. כאן כמוך ה׳ גדול אתה וגדול. וילך דוד הולך וגדול וחברו. כי האיש מרדכי הולך וגדול. כי מרדכי היהודי משנה. קטון וגדול שם הוא:

אבן עזרא

כי וי״ו מבוקש אם נוסף אינני תמה כי אותיות אהו״י נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדרו ואין כן מ״ם מדיח ומליח. ותשובה על מלת תורמין מה שאמרו רבותינו ז״ל לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהודה והנה יהיה בדקדוק יפה: (א) אשר שברו. כמו עיני כל אליך ישברו: ונהפוך. הוא שם התואר מבנין נפעל: (ב) נקהלו היהודים. לאות כי היה להם עריס בשושן: (ד) הולך וגדל. שם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר: (ו) ואבד חמש מאות איש. שם הפועל כמו הנה לא

רשי

מתגיירים: (ג) ועושי המלאכה. אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך:
עשרת

יוסף לקח

עיר ועיר לפי שגם מדינות היו שם שלא הגיע אליהם לדעת מחשבת המן אבל כאן שדברי מרדכי היה בגלוי ובפרסום וכבר כתב מרדכי לכל המדינות א״כ לא היה שם מדינה שלא הגיע הבשורה טובה אל היהודים ולא אמר כאן מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אלא מפני אומרו בכל עיר ועיר שמרדכי לא כתב רק למדינות ולפיכך היו שם עירות שלא היה מגיע אליהם הבשורה טובה וא״ה כשבא היום הנועד נקהלו לשלוח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם כמו שיתבאר עוד שם בס״ד שהם לא היו יודעים אבל האומות היו יודעים:

ט (א) ובשנים עשר יתבאר הכתוב הזה לפנים בכתוב ושאר היהודים נקהלו:

(ב) נקהלו היהודים בעריהם. גם זה הכתוב יתבאר לפנים בכתוב ושאר היהודים נקהלו:

(ג) וכל שרי המדינות. יש לדקדק מה ענין עושי המלאכה לכאן אבל ידמה לומר שאפילו עושי המלאכה שלא הגיע להם אגרות ממרדכי וגם זה הכתוב יתבאר לפנים בכתוב ושאר היהודים נקהלו:

(ד) כי גדול מרדכי בבית המלך. יש לדקדק למה לא אמר משנה למלך שהרי אחר כך נאמר בהדיא היותו משנה למלך ואין לך גדולה יתירה על היותו שני למלך ואין אמצעי ביניהם. עוד יש לדקדק אומרו כי האיש מרדכי הולך וגדול כנראה שזה נתינת טעם אל כאחדם ממנו לכן נראה שכבר ידוע שיש למלך שרים הממונים על עסקי ביתו ופיזרו והנהגת עבדיו וכל שאר צרכיו ויש שרים למלך הממונים על הנהגת המלכות והמשפט והשער והמלחמות והדומה לזה והנה הכתוב הזה סיפר הגם כי מרדכי לא היתה גדולתו כי אם בבית המלך ולא היו צריכים הפרתמים והשרים הממונים על עניני המלכות להיות יראים ממנו אבל בהיות שהיה שמעו הולך כי הוא הולך וגדול ע״כ נפלה עליהם היראה פן יתמנה להיותו משנה על המלכות כמו שהיה ולכן כתב היותו משנה למלך הוא בפרשת גדולת מרדכי כנראה שעד עתה אפילו שניתן לו הטבעת לא היה רק גדול בבית המלך שאין ספק היות גדולת הממונים על המלכות רבה מאד על גדולת הממונים על הבית ומה שלא נזכר זה הפחד אלל ההקהל יתבאר לפנים בכתוב ושאר היהודים:

(ה) ויכו היהודים. אומרו ויעשו בשונאיהם כרצונם גם זה הכתוב יתבאר בכ׳ ושאר היהודים:

(ו) ובשושן הבירה הרגו. כאן לא נאמר הקהל וביום י״ד נאמר שנקהלו גם יש לדקדק וא״ו זו שהיא מוספת על ענין ראשון על ענין מה היא מוספת לכן נראה שכיון שנאמר הקהל לבני העירות אמר ובשושן כאלו אמר ובשושן נקהלו ולפיכך לא הוצרך לכתוב כאן הקהל. עוד יש לדקדק שתחלה נאמר הרגו ואבד ובעשרת בני המן לא אמרו ואבד ועוד מה אבוד שייך אחרי ההריגה. עוד יש לדקדק שבע״ה אלף לא אמר איש ובחמש מאות אנה אמר איש. עוד למה הזכיר שמות הבנים וא״כ אמר עשרת בני המן שיפך כסדר שהיה לו לומר ואת עשרת בני המן וא״כ להזכיר שמותם גם אמרו כאן צורר היהודים וכי עתה נתחדש זה לכך נראה שנאמר כאן איש דרך חשיבות ושעכ״ז אבדו אותם והאבוד ר״ל שכשאנשים נלחמים עם זולתם ומנצחים והורגים מאבדים הגופות לנתחים עד שאינם נכרים בשמותם אבל בהיות בין ההרוגים מלכים או שרים לחשיבותם אינם מאבדים אותם כדי שבכל רואיהם יכירום שלא נילולו ושלא בכחו תידם כי זה הוא כבוד הגלוה שנפל מלכם ושריהם בידם ועל כן לא נאמר בעשרת בני המן ואבד וכן נאמר גבי מלכי מדין ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם ואת בלעם בן בעור הרגו גם ג בר״ל שאת מלכי מדין עם היותם מלכים לא החשיבום להורגם בחרב כדרך שהורגים בסייף שיוכרו אחרי מיתתם אבל את בלעם בן בעור הרגו בחרב ר״ל שהרגו אותו כדרך שהורגים בסייף והגוף ניכר ולהכיבוהו שיכירוהו כל ישראל שנהרג לא אבדו את גופו ולא הרגו אותו תוך ההגנים האחרים כמו שעשו למלכי מדין ואומרו כאן צורר היהודים לא להודיע כי שהוא צורר אבל לתת טעם למה לא אבדו גופותם ואמר שלהיותם בני הצורר לא אבדום ואומרו שמותם טרם אומרו היותם בני המן להודיע שזולת היותם בני המן היו רשומים בשמותם ומכובדים וידועים מחמת עצמם וגם נכתבו בבירה להורות על גדולתם שכן כשכותבים אגרת ומזכירים בו מלך או שלטון לא יכתבו את שמו תוך השורה אבל שורה בפני עצמו כן מנהג ערב וישמעאל ואנשי פרס עד היום ולכן הושמו כל אחד בשורה בפני עצמו:

(יא) ביום ההוא לא היה צ״ל שהיה ביום ההוא אבל להודיע זריזותו של אותו שר ונכירותו להיותו דורש טוב לעמו עשה שהפסיקו מלהרוג מבעוד יום באין נסכות מספר ההרוגים אם לא הפסיקו ועשה כן על דרך מנחת דבש אכול דייך ועוד להראות למלך שאינם עושים כפי כל מה שניתן להם רשות וזה היה כדי לכנתן גם מחר כאשר יתבאר:

(יב) ויאמר המלך. יש לדעת מהות הק״ו הזה והלא אין כדבר אלא כפי רוב האויבים בכל עיר ומי יודע אם בשאר המדינות יש כל כך כמו בשושן ועוד מה רצה המלך לומר לאסתר ומה שאלתך עוד שהרי כיון שראה שהפסיקו מבעוד יום היאך עלה על דעתו כן ויתבאר הכתוב הזה עם הכתוב הבא:

(יג) ותאמר אסתר אם על המלך טוב. הנה יובן שאחשורוש עשה ק״ו בעצמו ואמר הנה בשושן שאני כאן והפסיקו מבעוד יום הרגו חמש מאות איש בשאר המדינות שודאי לא הפסיקו מבעוד יום מה עשו כי הרגים שהפסקתם מבעוד יום היה לשנם היום הוא
שם

איש : ואת | פרשנדתא ואת | ל׳ ספ׳. ל׳ ת׳ זעירא
דלפון ואת | אספתא : ח ואת | ל׳. ל׳
פורתא ואת | אדליא ואת | ל׳. ל׳
ארידתא : ט ואת | פרמשתא ואת | ל׳. ל׳. ש״ן זעירא
אריסי ואת | ארדי ואת | ל׳. ל׳ וחסר
ויזתא : י עשרת בני המן בן־המדתא צרר ל׳ ו׳ אריכ׳ וו׳ זעירא
היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את־ידם: יא ביום ד׳
ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני
המלך : יב ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן י״ד
הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת ד׳
עשרת בני־המן בשאר מדינות המלך מה עשו י׳
ומה־שאלתך וינתן לך ומה־בקשתך עוד ותעש: ל׳

חמש מאה גוברין כולהון רופילין מדבית עמלק: ויח פרשנדתא וית דלפון וית אספתא: ח וית פורתא וית אדליא וית ארידתא: ט וית פרמשתא וית אריסי וית ארדי וית ויזתא : י עשרתי בנוי דהמן בר המדתא מעיקא דיהודאין קטלו ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: יא ביומא ההוא עלא מנין קטילין בשושן בירנתא קדם מלכא : יב ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטילו יהודאין והובדו חמש מאה גובריא רופילין דמזרעית עמלק וית עשרתי בנוי דהמן במשאר פלכי מלכא מה עבדו ומה שאלתך ותתיהב לך ומה בעותיך עוד ותתעבד . (ת״א ואמר מלכא לאסתר מלכתא בשושן בירנתא קטילו יהודאי וגמרו חמש מאה גוברין וית עשרתי בנוי דהמן בשאר מדינתי דמלכא מה עבדו ומה שאילתיך ויתיהב לך ומה בעותך תוב ותתעביד :

שי״ן פרשנדתא רבתי ותי״ו זעירא . פרמשתא תי״ו ש״ין זעירא . ויזתא וי״ו רבתי וזיין זעירא ואתוון רבתי וזעירי כלהון נמסרו במסרה רבתא בריש המערכת בס״ד : וצריך שיהא איש בראש הדף ועשרת בסוף הדף ובסוף העמוד וצריך לאומרם בנשימה אחת ועשרת בני המן עמהן וי״ו דויזתא צריך לממתחיה כמודיא דלברות . ל״א מלכים וי׳ בני המי על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה שיפלו ולא יקומו למפלתם : אספתא ארידתא פורתא פרמשתא פרשנדתא כלהון מלעיל ואינון מן א״ב מן חד חד לעיל וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל״ף בס״ד : לאסתר המלכה י״ד וסימ׳ נמסר לעיל ריש סימן ז׳ :

תולדות אהרן ואת פרשנדתא. מגלה טז: ויזתא. שם: עשרת בני המן. שם: ובבזה. שם: ויאמר המלך. שם:

רשי

(י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמו שכתוב בספר עזרא (עזרא ד) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלם. ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והחדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך

אבן עזרא

לא ידעתי דבר. היו חכמים בספרד וסמכו על טעם ארידתא וכן פורתא והם השמחים ללא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים: (י) ובבזה לא שלחו. הם מפעלי הכפל על משקל רצה גם זאת עצה טובה שהיתה הבזה לאוצרות המלך לרצותו: (יב) בשושן הבירה הרגו היהודים. הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו אויביהם בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן גם בשושן

יוסף לקח

הנה וכאשר הרגו שלא עשו כרצונם אמר לאסתר מה שאלתך עוד ותעש והנה אסתר השיבה בהשכל ואמרה ינתן גם מחר לעשות כדת היום כלומר כשיעשו גם מחר הלואי ויעשו כפי מה שהיו יכולים לעשות היום אם לא היו מפסיקים שרצונה בזה כאלו אמרה לו אחר שההרגה שלא מלאו ידם להנקם כרצונם להיותך פה א״כ תן להם שיעשו מחר מה שחסרו היום וזה אמרה לעשות כדת היום ופנה שאלה תליית עשרת בני המן לפרסם מיתתם כדי שבני עולה לא יוסיפו עוד לעשות כן לאבד עם אחד על לא חמס ומכאן נתבאר שהדברים הם כמו שבארנו למעלה שהחמש מאות איש הרגום ואבדו גופותיו׳ אבל בני המן לתשובתם לא אבדום כדי שכל רואיהם יכירון כי הם זרע מרעים בנים משחיתים לכך נאמר הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ובעשרת בני המן לא נאמר ואבד:

(יד) ויאמר. לא נאמר ותנתן דת להעשות כדת היום לפי שאומרה לעשות כדת היום הוא מה שטענה היא כפי מה שפירשנו שהיתה טוענת שכיון שלא עשו יום שלם שיעשו יום אחר אבל אין זה נוסח כתב הדת אבל הנוסח היה להנקם מאויביהם כמו נוסח כתב הדת הראשון ולכן נאמר סתם ותנתן דת:

(טו) ויקהלו היהודים. לא הוצרך לומר שנית ובביזה לא שלחו את ידם אבל אמר כן כדי שיובן שבעירות שלא נאמר בהם שבבזה לא שלחו את ידם ששלחו ובזזו כמו שיתבאר עוד בס״ד:

(טז) ושאר היהודים אשר במדינות. בכתוב הזה יעדנו לבאר הספיקות שבכתוב ובשנים עשר וכן כתוב נקהלו היהודים. וכן כתוב וכל שרי המדינות. וכן כתוב כי גדול מרדכי. וכן כתוב ויכו היהודים בכל אויביהם. וכן כתוב ויקהלו היהודים. ויעדנו כן לפי שבשבעה דרכים יבאו אלינו הספיקות ובדרך אחד ינוחו מפנינו כי בכתוב הראשון יש להתעורר מה ענין אומרו ובשנים עשר חדש והלא ידענו כל זה שהיה באותו היום והיה מספיק אומרו וכאשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו וגו׳ בכתוב שני יש להתעורר שבשני פעמים נאמר נקהלו אחת בכתוב ההוא ואחת בזה הכתוב שאנו בו עוד יש להתעורר בכתוב השני שבו נאמר ואיש לא עמד בפניהם וכי נפל פחדם על העמים ופה בכתוב שאנו בו לא אמר דבר מזה ועוד שם אמר לשלוח יד במבקשי רעתם וכאן נאמר ונוח מאויביהם והרוג בשונאיהם ובכתוב השלישי נאמר ועושי המלאכה מנשאים וכאן לא נאמר ולא הכפיל כ״א ההקהל ובכתוב הרביעי נאמר פחד מרדכי על השרים וכאן לא נאמר ובכתוב החמשי נאמר ויעשו בשונאיהם כרצונם ולא הזכיר מנין ההרוגים ופה בכתוב הוא מזכיר מנין ההרוגים ואמר בביזה לא שלחו את ידם ושם לא נאמר מן הביזה דבר וכן בכתוב ששי ובכתוב הזה שאנחנו בו הרי הכפיל כל ענין ההקהל ומה שעשו שאר היהודים זולת שושן. וליישב כל הספיקות הללו נראה אמנם שאחר שסיפר ואמר שבכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שבכך פירשנו שאמר כן לפי שאין מנהג המלכות לכתוב לעירות ולכפרים אבל כותבים למדינות אשר שם השרתמים והפחות והשרים ומן המדינות מתפשטת הדת שניתנה בכל מדינה ומדינה לעירות וכפרים שלה ובהיות כל מגמת הסיפור הגדלת הנס ופרסומו אשר עשה ה׳ לעמו בעת ההיא שאפילו בעיירות ובכפרים ששם לא נתפשטה בשורת הטובה עכ״ז בשנים עשר חדש י״ג לחדש אדר שהיה היום שהיו שונאיהם חושבים עדיין לשלוט בהם לפי שלא הגיע אליהם השתנות הכתבים ולא ידעו זולתי גדולת מרדכי עכ״ז הנה היהודים נתקבצו לעמוד על נפשם וה׳ הסגירם כי נפל פחדם על העמים כמו שנאמר ביעקב ויהי חתת אלהים וגו׳ וגם השרים מנשאים אותם ואיש לא עמד בפניהם כי המדינות במקום שבאו שם הכתבים שהיהודים ינקמו מאויביהם לא היו צריכים לא אל השרים שינשאום ולא אל שיפול פחדם ופחד מרדכי עליהם כי גזרת המלך מכרעת ואומרת להיות היהודים עתידים להנקם מאויביהם אמנם בעירות שלא נתפשטה הבשורה שלא הגיעו שם כתבי מרדכי ולא הספיקו היה שם גודל הנס ופרסומו שנפל פחדם ופחד מרדכי עליהם עד שעשו באויביהם כרצונם ועל זה נאמר כרצונם לפי שהם שלחו בביזה את ידם שאין לך עשיית הרצון באויב א״ל יתקיים ואכלת שלל אויביך או יהיה פירוש כרצונם שב אל האויבים שכמו שהיה רצון האויבים להרוג ולבוז בו ככה עשו ישראל להם שהרגו ובזזו והכל הולך בדרך אחד שהרגו ובזזו ג״כ וגם זה היה לסבה שלא הגיעו אליהם כתבי מרדכי אבל במדינות שלא שלחו את ידם בביזה היא לסבה שמרדכי רמז להם כן בכתבים כמו שיתבאר דכיון שראו שבאגרות מרדכי לא נאמר להשמיד להרוג ולאבד הנשים ולבוז השלל שאז היה המובן שההורגים יבוזו שללם אבל כתב ושללם לבוז כנראה שאינו שב אל ההורגים ובאגרות המן שכתב כן הוא מפני שלא היה שם עם רשום שיהרגו את ישראל אבל הרשות היתה נתונה לכל העמים להשמידם ומפני זה כתב ושללם לבוז שב אל כל העמים אבל מרדכי אם היה רצונו שישלחו יד בביזה היה צריך לכתוב להיות היהודים עתידים להשמיד ולבוז וכבר אמרנו שעשה כן מרדכי אם לסבה שלא יחשוב המלך שנותנים עיניהם בממון ואם לסבה שכל שאר העמים יעזרום בהריגת שונאיהם כדי לבוז בו כמו שנאמר ונוח מאויביהם והרוג בשונאיהם כי האויבים בעצמם שהם שאר העמים היו נוחים להם כדי שיהרגו שונאיהם והם יהיו בוזזים ומפני שבעירות הם היהודים בזזו ג״כ כמו שאמרנו לכן לא נאמר נוח מאויביהם וגם לא נאמר בביזה לא שלחו את ידם כי שלחו ועשו כרצונם ובמדינות כבר אמרנו שישראל לא שלחו ידם אבל שאר האומות היו בוזזים דאל״כ היה לו לומר ובשללם לא שלחו ידם ומדאמר בביזה לא שלחו נתבאר שהיה ביזה שם אבל הם לא שלחו ידם וגם ההרוגים שנהרגו בעיירות ההם לא באו לחשבון ע״ה אלף ומה שבא החשבונם היו אותן שנהרגו בכפרים ובעיירות כי אין בכפרים ובעיירות מי שמונה זולת במדינות שהפרתמים והשרים מונים ושולחים למלך שודאי מספר כולם בא לפני המלך ומפני זה נאמר ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה כלומר שאחר כך בא מספר ההרוגים בשאר מדינות ומפני שהרוגי העירות לא בא לכלל חשבון לכך לא נאמר החשבון שם כשנאמר נקהלו בעריהם בכל מדינות המלך שפירושו שנקהלו בערים של המדינות אבל כאן בכתוב הזה שאנחנו בו הוצרך לומר הקהל שני לפי שענינו במדינות המלך עצמם כמו שנאמר ושאר היהודים אשר במדינות המלך לא אמר בעריהם באופן שהיו ג׳ מינים שהעיירות הרגו ובזזו והמדינות הרגו ולא בזזו אבל כולם לא עשו כן רק ביום י״ג שבכרו אויביהם לבלוע ושושן גם הם לא בזזו אבל היה להם שני ימים כאמור ומפני שספר השני מינים שהם העיירות ושושן מה עשו ואיך עשו אמר ושאר היהודים אשר במדינות שאם לא היו שם כי אם שני מינים דהיינו שושן ומה שהוא זולת שושן לא היה לו לומר ושאר היהודים אלא והיהודים אשר במדינות אמנם אחרי סיפר מה שעשו העירות וסיפר מה שעשו בשושן יתכן לו לומר ושאר היהודים על הכת השלישי ולפי שבעירות עשו בהם כרצונם והרגו ובזזו לכך הוצרך לומר בשושן בשני הימים ובמדינות פעם אחד שבביזה לא שלחו ידם כלומר שלא עשו כמו העירות ששם עשו כרצונם מפני שלא הגיעו אליהם אגרות מרדכי לרמוז להם כמו שנרמז למדינות בפתשגן ובדרך זה יתישבו כל הספיקות שנתעוררנו בהם בכל הכתובים הללו כאשר יושקף:

(יז) ביום שלשה עשר. לא אמר עשו משתה ושמחה אבל אמר עשה אותו יום משתה ושמחה כלומר שקבלו עליהם לעשותו מדי שנה בשנה יום משתה ושמחה:

(יח) והיהודים אשר בשושן. לא נאמר בשושן נוח מאויביהם שהאויבים יהיו נוחים להם שלא היו צריכים לכך אחרי היות שם המלך בעצמו ומרדכי ואסתר ובזה יתבאר זה דרכנו היותו על נכון:

(יט) על כן היהודים הפרזים. יקשה אומרו אחרי היהודים אשר בשושן על כן היהודים הפרזים וגו׳ כאלו נמשך עשותם יום ארבעה עשר מפני שושן והיה לו לכתוב על כן היהודים הפרזים אחרי אומרו שאר היהודים עושים יום י״ד ועוד [illegible] הדברים הללו בלתי [illegible]

יג ותאמר אסתר אם-על-המלך טוב ינתן גם-מחר
ד׳ ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת
עשרת בני-המן יתלו על-העץ׃ יד ויאמר המלך
ב׳ מ״ל וכו׳ ל׳ להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני-
ג׳ בכסיפ׳ ב׳ בטע׳. ו׳ המן תלו׃ טו ויקהלו היהודיים אשר-בשושן גם
יתיר יו״ד ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש
מאות איש ובבזה לא שלחו את-ידם׃ טז ושאר
ג׳ וח׳ במדינו׳ היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ׀ ועמד על-
ג׳ וד׳ מ״ל בליסנא נפשם ונוח מאיביהם והרוג בשנאיהם חמשה
ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את-ידם׃ יז ביום-
שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו
יתיר יו״ד ועשה אתו יום משתה ושמחה׃ יח והיהודיים
אשר-בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה
עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום
הפרזים קרי משתה ושמחה׃ יט על-כן היהודים הפרוזים הישבים
ג׳ בליש׳ בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש
ב׳ חד מ״ל ובענין אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש

הפרזות ג׳ בליש׳ וסימ׳ ואמרת אעלה על ארץ פרזות. פרזות תשב ירושלים. על כן היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות׃

תולדות אהרן ימי משתה ושמחה. פסחים סח: היהודים הפרזים. מגלה ב׳ יט: משתה ושמחה. שם ה: ומשלוח מנות. תענית ז:

יג ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהב רשו אוף מחר ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדוא כד חזי למעבד על יומא דניסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא׃ (ת״א ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר יתיהיב אוף למחר ליהודאי דאית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי דהמן יזקפון על צליבא׃ יד ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת גזירת דינא בשושן וית עשרתי בנוי דהמן צליבו׃ ודין סדור צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דזמן למרדכי רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן ארעא ופרשנדתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא. דלפון הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא. אספתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פורתא פלגות אמתא. פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות אמתא. אדליא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא פלגות אמתא. ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן פרמשתא פלגות אמתא. פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אריסי פלגות אמתא. אריסי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא. ארידי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא. ויזתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות אמתא. המן הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול מניה עופא וזרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו הדרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא אתקטיל בסייפא ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאה גוברין דאתקטילו בשושן דהוו אתמנן על אשקקי מלכא׃ טו ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון׃ טז ושאר יהודאין די בפלכי דמלכא אתכנשו וקימו ית נפשיהון ואשכחו ניחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון׃ יז ביום תלת עסרי לירח אדר הוה קטול בזרעית דעמלק וניחא הוה לישראל בארבע עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה׃ יח ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עשר ביה ובארבע עשר ביה ונחו בחמשא עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוה׃ יט בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין בקרוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא

אבן עזרא

בשושן ויקהלו היהודים אשר בשושן ולא הזכיר הבירה: (טו) וטעם ויקהלו. שהיו מפוזרים במסלות: ועמד על נפשם. ונוח מאויביהם והרג. שמות הפעלים: (יט) הפרזים. כמו חדלו פרזון: ומשלוח. שם התואר מבנין הכבד הנוסף בעבור תוספת המ״ם ומצאנו הבנין משלוח בך: מנות. חלקים כמו מנה אחת אפים:

רשי

עין צרה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת. נגזר חוק המלך: הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומה בט״ו כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: (יט) ומשלוח. שם דבר כמו משמר משמע לפיכך השי״ן

יוסף לקח

מתייבכים שלא אומרו ע״כ עושים ר״ל צריך שיעשו מה שנה הוא צריך אחרי שנתבאר שבאותו יום קבעו כמו שנאמר את יום י״ד ועשה אותו יום משתה ושמחה ומה חדש יתר על האמור גם יש לדקדק אומרו הפרזים היושבים בערי הפרזות והיה מספיק אומרו היושבים בערי הפרזות גם יש לדקדק על אומרו קודם ועשה אותו יום משתה ושמחה וכאן הקדים שמחה למשתה שכבר הקדמנו אחרי אמרם ז״ל שהמגלה הזאת ברוח הקדש נאמרה יאות על כל אות ואות לדקדק שודאי לאו בכדי נכתב לכך נראה שאומרו על כן היהודים וגו׳ שב אל מה שאמר שבשושן עשו יום ט״ו וטעמו שאלה היהודים שבשושן לא היה נעשה להם נס שני עד שהוצרכו לעשות י״ט בט״ו הנה יושבי הפרזות היו עושים בט״ו כי כל ימי שמחת אומה ישראלית הם בט״ו לחדש פסח וסוכו׳ וט״ו בשבט וט״ו באב ואם בפסח טעמו עמו שאז נגאלו הלא בסוכות אין בו טעם זה וכן ט״ו בשבט לעשותו ר״ה וט״ו באב ואפשר להיות האומה ישראלית נמשלת ללבנה ראוי לעשות במילואה וא״כ גם פורים עם היות שנחו בי״ד היו קובעים י״ט במילואה של לבנה בפרט על כל ההדש נאמר אשר נהפך להם מיגון לשמחה אבל להיות שנעשה נס שני לאנשי שושן ולא נחו עד יום ט״ו יתחייב הדבר לעשות חוק וזכרון היותו נס גם שני ימים הנה ע״כ הפרזים עושים יום ארבעה עשר וידמה עוד שאומרו הפרזים היושבי׳ בערי הפרזות הוא הטעם שלא רצה מרדכי שהיום טוב הזה יהיה לבני שושן לדורות בניהם עד עול׳ בט״ו ופרזים בי״ד והאמרו על כן הפרזי׳ וגו׳ היינו שב אל בני שושן כמו שאמרנו אבל בא לתת טעם על מה היום טוב הזה תלוי במקום ולא באנשים באופן שאפי׳ בן שושן שלא נח בי״ד אם נמצא בעיר שעושים י״ד הרי הוא עושה עמה׳ בי״ד וכן הפרזי׳ שלא קבעו בט״ו אם נמצאו בשושן עושי׳ בט״ו והיה ראוי שאותם בני שושן הם ובניהם עד עולם לא יעשו אלא בט״ו אפילו נמצאו חוץ לשושן והפרזים עמו כן שלא יעשו כי אם בי״ד ואפי׳ נמצאים בשושן וזה שאמר על כן הפרזים היושבים בערי הפרזו׳ כאלו אמר על כן קבעו הדבר על המקום ואמרו דוקא היושבים בערי הפרזות כי שנמצאים בשושן אפי׳ הם פרזים עושי׳ בט״ו לפי שרצה מרדכי שביום טוב הזה לא יראה בבתי תורות זה עושה י״ד וזה עושה ט״ו כאלו כל אחד שמח בטובת עצמו לא בטובת חבירו אבל שכולם יהיו מתחייבים בשני הימים האלה בכל כפי המקום והטעם שנתן הכתוב אמר ומשלוח מנות איש לרעהו שצריך שכל אחד מישראל שישמח בטובת רעהו כטובת עצמו ואם אתה אומר שהפרזים שהיו מאז הם ובניהם יעשו י״ד ואפי׳ נמצאו בשושן הולך אתה מקיים משלוח מנות איש לרעהו ביום שמחתו ועו׳ יתבאר לפנים בכתובים שבאים אחר זה. ומה שאמר כאן שמחה ומשתה היפך מה שאמר קודם לכן שהקדים משתה לשמח׳ הוא מפני שבשעת מעש׳ השמחה גרמ׳ המשת׳ אבל לדורות שמשתה מעורר השמח׳ ולכך הכתוב הראשון שאמר ועשה אותו וגו׳ שמדבר לענין קביעות לדורות הקדי׳ משתה אבל שכתוב השני שמדבר בענין המעשה מאז כמו שנא׳ עושים לכן הקדי׳ השמחה למשתה שהשמחה אז היא גרמה המשתה:

(כ) ויכתב מרדכי. הנה אחר שביאר שרצונו של מרדכי הוא שיהיה ענין מצות הי״ט הזה בשני הימים האלו תובה על כל ישראל בזה כתב להם רצונו זה וטעמו כמו שבארנו שלא יהיה ההבדל רק כפי המקום. ואומרו הקרובי׳ והרחוקי׳ אין פירושו שכתב לקרובים משושן ולרחוקי׳ ממנה דפשיט׳ מה לי קרובי׳ מה לי רחוקי׳ וכלא כולם היו בכלל הגם אבל אפשר לומר שכאשר אמר הנני׳ שלום לרחוק ולקרוב ליש׳ דקרא נקט וכתב להם שלום לרחוק ולקרוב. או אפשר שכתב להם דין איזהו סמוך ואיזהו נרא׳ ומתי נקרא קרוב או רחוק לשיו׳ נידון כאותו המקום:

(כא) לקיים עליהם. הנה נתבאר היטב מה שאמרנו שכונתו ורצונו של מרדכי אמנם היה בכל ישראל יהיו חייבים בשני הימים האלה בזה אמנם לפי המקום בימלא:

(כב) כימים אשר נחו בהם היהודים. מבואר שקושי אומרו היהודים אחרי שהוא מדבר בהם לקיים עליהם מה הולך לומר היהודים והיה מספיק לומרו כימים אשר נחו. אמנם כאן ביאר באר היטב מרדכי את כוונתו ורצונו כאומר שאם היה אומר כימים אשר נחו היו המובן שבני שושן ובני בניהם עד עולם יעשו כימים אשר נחו אביתיה׳ דהיינו ט״ו והפרזים י״ד אבל אמר כימים אשר נחו היהודים בכלל שכל ישראל חברים בני איש אחד מנוחה לאחד מנוחה לכולם וכן אחז״ל שם פסוק׳ ישראל נמשלו לשה מה שה זה לוקה באחד מאיבריו כולם מרגישים אף ישראל כן ולפי פירושנו זה כל הכתובים האלה נמשכו לתת טעם אל מה שהקדים לומר על כן הפרזים. ועוד שנס מהנס של שושן היה ריוח והצלה לשאר מדינות שבראותם שבשושן שהמלך שם עשו שני ימים ובשאר מדינות לא עשו חשבו שהיהודים מעלמם בפסיקו תלמצות

לְרֵעֵהוּ׃ כ וַיִּכְתֹּב מָרְדֳּכַי אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת י"א כתוב
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים׃ כא לְקַיֵּם ס' מ"ל. ו' מ"ל
עֲלֵיהֶם לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ
אֲדָר וְאֵת יוֹם־חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃
כב כַּיָּמִים אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאֹיְבֵיהֶם ד' דגשים. ל' בטעם
וְהַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל ל'
לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה ד' מ"ל
וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיֹנִים׃ כ' דין מ"ל. ג' הס'.
כג וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת אֲשֶׁר־הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת ל'

ויומא טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה׃ כ וכתב מרדכי ית פתגמיא האלין ושדר פטקין לות כל יהודאין די בכל פילכי דמלכא אחשורוש דקריבין ודרחיקין׃ כא לקיימא גזירת דינא עליהון למהוי עבדין ית יום ארבעה עשר לירח אדר וית חמשא עשר ביה בכל שתא ושתא׃ כב כזמן יומיא די נחו בהון יהודאין מבעלי דבביהון ובירחא די אתהפיך להון מדוונא לחדוא ומאבלא ליומא טבא למעבד יתהון יום משתיא וחדוא ולשדרא דורון אנש לחבריה ומעהא דצדקתא מתנן דחשיבי׃ כג וקבילו עליהון כולהון יהודאין כחדא ית די שריאו למעבד וית די

הקרובים ה' מ"ל בליש' וסי' וידעו קרובים את גבורתי. מאהביה אל אשור קרובים. הכהנים אשר קרובים לה'. ומלך ששך ישתה. ויכתב מרדכי את הדברים האלה: כימים ד' וסי' ואנכי עמדתי בהר. ותשבו בקדש ימים רבים. ואנכי עמדתי בהר. לא כימים הראשונים. כימים אשר נחו בהם: החלו ו' וסי' ועיניו החלו כהות. החלו הערמו' ליסוד. החלו להעלות עלות. בחדש השני החלו זרובבל. כי החלו הפריצים להסתם. את אשר החלו לעשות:

תולדות אהרן לסיות עושים. מגלה ב: כימים אשר נחו. שם: והחדש אשר נהפך. (מגלה ע): לעשות אותם. שם ס: וקבל היהודים. זהר תשא:

רשי

נקודה רפי: (כ) ויכתוב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא:

אבן עזרא

(כ) ויכתוב מרדכי. לבדו לקיים בשנה הבאה וככה כל השנים שמחת ימי הפורים: (כב) וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים. בעבור שחשבון שנותינו יוחשב בסוף כי המחזור בשנת החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה והנה פירוש כימים שהיו הימים קרובים באורך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר שני על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהיה בחודש הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש ולא והחדש: (כג) וקבל. כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה או שתחסר מלת כל הראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשנים פעולים א"כ מה טעם את אשר החלו לעשות רק

יוסף לקח

מלעשות שני ימים בשושן להיות נראה להם שלא נשארו עוד מן השונאים אותם כי על כן חשבום העמים לאוהבי' ולא נטרו איבה להם כי עיקר הנס היה אחר עבור כל עניין הזה היאך שאר העמים אשר עברתם שמרה נלה שכתו אחיהם בההרגי' כמו שנאמר לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם שארז"ל אדם ולא מלך זה המן ואמר אזי חיים בלעונו כי לפי הפשט שאומרו כאן אדם הוא על המין האנישי ידוק היטב לומר בלעונו בלשון רבים וכן בחרות אפם בנו אמנם לפי מדרשם ז"ל שאמרו זה המן שהוא יחיד היה לו לומר בלענו וכן בחרות אפו ושאפי' נאמר כאומרו בלעונו שב אל העמים שניתן להם רשות שיהרגום בחרות אפם לא ידוק כי לא היה לעמים חרון אף זולת להמן ואין לומר שלעולם לכל העמים יש להם חרון אף על ישראל ולפיכך נאמר בחרו' אפם לפי שאומרו בחרות נראה כדבר מהודש לא תמידי לכך נראה שלפי מדרשם ז"ל יאמר כן לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי החיים היו בולעים אותנו בחרות אפם על שבעיים ותמשה אלף ההרוגים אבל הקב"ה היה לנו שלא נתננו טרף לשניהם וזה אומרו אזי אזי פעמים כלומר אזי שבכל נושענו והמלך היה בעוזרינו והרגנו את אויבינו הנה אז היינו בסכנה עצומה לולא ה' שהיה לנו הרי באופן שמן הנס שנעשה בשושן שניתן להם שני ימים הנה בשאר המדינות לא הרה אפם בראותם שנמנענו מלעשות כשושן:

(כג) וקבל היהודים. הרי נתבאר שהם קבלו באופן א' ומרדכי הוסיף וחדש להם בחיוב' והוא מה שאמרנו שהם לא קבלו עליהם רק כימים אשר נחו דהיינו ארבעה עשר ויהיה באיזה מקום שיהיה ומרדכי לוה שיהיה כל האומה ישראלית כאיש אחד להתחייב בשני הימים אמנם הספרם במקומות לבד ולפיכך נאמר וקבל כאלו כל האומה איש אחד גם מכאן סמך לשכרות שאמרו ז"ל לעשות בימי הפורים לפי שהם קבלו לעשות משתה ומרדכי גזר עליהם בנית משתה באופן שצריך לכפול השתיי' ומה שארז"ל עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי אין פירושו ח"ו שיהפוך קללה לאותו צדיק וברכה לאותו רשע תלילה אבל הענין הוא כמו שיתבאר שכשבאו והגיעו עליהם אגרות מרדכי בשם המלך הם לא ידעו מי עשה התשועה הזאת ועל ידי מי ולכן כשהיו שותים לא היו אומרים זולתי ארור המן אמנם כאשר כתב מרדכי שנית דברי האומות ועקתם והשתדלות שעשתה אסתר והסכנה שנכנסה לחצר הפנימית בלתי שיותה נקראת וכל ההשתדלות שעשה מרדכי בשק ובצום והכנסו את כל הנמצאים בשושן לצום ג' ימים הנה שוסיפו ואמרו וברוך מרדכי וכאשר נשאר הסדר לומר ארור המן וברוך מרדכי ארז"ל לשתות עד דלא ידע איזה מהם יאמר תחלה מפני שאין לחוש בין כך ובין כך ברכות לראש צדיק. או אפשר לומר שאומרם עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי אין אמרם כאן על הודיעה ארור או ברוך אבל רצונם לומר ההפרש בין ספכים ואמר דרך משל מרדכי והמן שזה ברוך וזה ארור כי אותו הוא השכרות המוחלט שלא ידע בין הן ללאו או בין לבן לשחור אבל אין פירושו שלא ידע אם מרדכי ברוך כי אמרם ברוך וארור הם דבריהם שכיון שהזכירו מרדכי למשל זצ"ל וכשהזכירו את הרשע אמרו ארור כי שם רשעים ירקב ויתכן עוד לומר סיבה לשתיה היותרת שהזהירו בה ז"ל מפני היות התשועה הזאת על ידי משתאות דהיינו משתה ושתי ומשתה אסתר בלקיחתו אותה ושני משתאות שעשתה אסתר לאחשורוש עוד אפשר שבהיות שענין הנס הזה שראינו שנמנו וגמרו לעשות ממנו חוק וזכרון עד ששמו אותו ליציאת מצרים שנלטוינו והגדת לבנך מה שלא ראינו בכל הניסים שעשה הקב"ה לנו שיתחייבנו להגיד הנס וכל המעשה כמו שנלטוינו על מקרא מגילה שדוחה ת"ת כי אמת כאשר יתקף בענין זה ויגיע לאדם מן המבוכה אמנם כי כן הוא בהקדמתנו רמזנו קצת שלהיות הנס הזה אחר חרבן הבית עת שותנו בהסתר פנים מלפניו ית' אשר העיר המתו עלינו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו ועם כל זה לא מאסנו ולא געלנו כאשר הבטיחנו על ידי משה עבדו ושלח ידו להצילנו עד כי כאשר ראו על ככה מרדכי ובת דינו גזרו לעשות שמחה וי"ט ובהיות שנאמר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי רצו שישתו וישכחו רישם וגלותם ושלא יזכרו חורבן הבית אחרי ראותם היד הגדולה וההשגחה המופלגת למקום עלינו עם היות שנסתלקה שכינה וכמו כן קבעוה לדורות בהיותה מופלגת עד שישכחו גלותם עכ"ז לא רצו לומר בהדיא שישתו עד שישכחו ירושלים אבל אמרו עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי שהם ההפכים עאכ"ו שישכח ריבו וגלותו ולא יזכור חורבן הבית בראש שמחה זאת וטעמו אחרי הודיע ה' אותנו שבהיותנו בארץ אויבינו לא עזבנו יאות לנו לשמות שמחה שלימה שלא יהיה בה זכרון דאגה כלל כי בזמן מרדכי שהיה סמוך לחרבן ובגלות מלכי יהודה היה קרוב לבלתי אפשר לשמוח שמחה שלימה זולתי על ידי רוב שתיית היין וזה נראה בעיני טעם וכן אל מה

שהזהרנו מאת רז"ל על השתייה כפי פשט הענין ומה שאמרו הכמי האמת טעמו כטעם לבד השמן אבל לא אנא ממהולת מה שיעדתי ואל יתמהו רואי באמרי כן שנלטווינו על שמחה שלמה שכיון שראינו שנגזרה כלי' על אותו הדור ועמדה לדקתו של מרדכי לכל הדור ראה בזה הקב"ה להודיענו בשגם בטלה העבודה והקטורת המשיבי' האף והקלף מעלינו הנה לדיק א' עולה לפניו כקטרת וכל זבחים ועתודים לא יערכוהו ואמרו ז"ל פ' שלוח הקן מנין להמן מה"ת שנאמר המן העץ וגו' ומנין למרדכי מה"ת שנאמר מר דרור ותרגומו מר דכי ומנין לאסתר מה"ת שנאמר ואנכי הסתר אסתיר שאין ספק בזה מאמרם ז"ל נראה בתחלת ההשקפה כאלו הם מילי דבדיחותא והם אמת ודבריהם אמת כולם קדושים ובתוכם מבכיות זהב ושו כי בהיות בענין המעשה הזה שלשה דברים כל רואיהם יתמהו כי לא ידעו מה הוא הראשונה הואך היו יראים מרדכי ואסתר מכלייה כוללת כל האומה ישראלית אחרי הבטיחנו הש"י בתורתו ואמרה אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם. שנית היאך אפשר שנגזרה כליה על כל האומה ישראלית בעבור שנהנו מאותה סעודה של אחשורוש ואע"ג דבגמ' לא אסיק הכי דפריך א"כ של שושן יהרגו של כל העולם לא יהרגו א"ה כל המדרשות שלהם ז"ל מסכימים לזה באמרו י"ח אלף ותקמ"ד נהנו מאותה סעודה עד שאמר הקב"ה הביאו לפני אגרות ואכתוב עליהם כליה וזה היימה שבעבור שנהנו מאות' סעודה יתחייבו כליה שליבית היא נפלאת שלדיק אחד יגין על הדור כולו לבטל הגזיר' הנגזרת ולכך על אלו הם אמרו מאמרם ז"ל אם על הראשונה שאמרנו שלא יתכן כליה כוללת כל האומה שכבר נאמר לא מאסתים לכלותם אמרו מנין לאסתר ואנכי הסתר אסתיר וא"כ ח"ו דרך הסתרת פנים היה אפשר דעד כאן לא קאמר אלא שלא מאסנו לכלותנו. ועל השניה שאמרנו שלא יתכן במפני האכילה יהיה נגזר כלי' על האומה ישראלית אמרו המן העץ אשר לויתיך הרי שנגזרה מיתה על כל המין האנושי מפני האכילה ועל השלישי שהיאך אפשר שלדיק א' יגין על כל הדור אמרו מר דרור שהוא הקטורת שהספיק לעצור המגפה מעל ישראל הרי הם ז"ל ראו על ככה כי הנס היה דבר נפלא מאד עד שאמרו לא יסוף מזרעם כי על כן אין לתמוה על אמרנו שצריך לשמוח שמחה שלימה אחרי שבטלה העבודה והקרבנות ונמצא נרי למכתנו טובה מהם שהוא הלדיק אין לריך שנזכור בטול העבודה וחורבן הבית ובעד שאמרו כהנים בעלים מעבודתן ובאים לשמוע מקרא מגלה:

(כד) כי המן בן המדתא. הספק בכתוב הזה מבואר אומרו שחשב לאבדם ואחר כך אומר שהפיל פור הוא הגורל להומם ולאבדם לכן נראה שהמן לא נסתפק כלל באבוד היהודים והיה ברור אללו שיעלה בידו אבודם ולא הפיל פור על זה אבל מה שנסתפק הוא אם יעלה בידו האבוד במוחלט עד שח"ו לא יזכר שם ישראל עוד ועל זה הפיל הגורל מתי יעלה בידו וזה אומרו שחשב ודאי לאבדם אבל הפיל הגורל להומם ולאבדם עוד יתכן לומר שרלון הכתוב הזה הוא להודיע שהמן לא טעה בנפלת גורלו ושכפי מערכת הככבים ומזלם ומבטיהם היה המשפט שעשה על נכון שמלא את המערכה מנגדת האומה ישראלית ומוכנת להשפילם ולהכניעם יותר מזה בהמן היה מבקש שהמן לא חשב רק לאבדם וכבר ביארנו שהאבוד יאמר לפעמים על העבדות כמו שנא' ובאו האובדים מארץ אשור באופן שלא חשב רק לעשותם עבדים וזה מדה נגד מדה שכיון שנראה שמרדכי לא היה רולה להיותו נכלל תחת סוג עבדי המלך עד שמחמת כן לא היה כורע ומשתחוה וזה כאומרו שאין היהודי נעשה עבד כדחות פרס והעד כשהוליך אותם נבוכדנלר לא עשה אותם עבדים אבל הגלה אותם כמבואר במלכים וכבר כהרנו כל זה שם בכתובים למעלה ואחר ראות המן כן ויבז לשלח יד במרדכי לבדו לעשותו עבד וחשב לעשות כל האומה ישראלית עבדים עד שמחמת כך אמרה אסתר ואלו לעבדים נמכרנו ההרשתי שלא היה ראוי שאסתר תפתח פיה לבטן לומר אלו היתה גזירה אחרת ההרשתי אבל אחר ראותה שהמן לא כעם על מרדכי רק לבלתי היותו רולה שהיהודי יקרא עבד אמרה אלו היה עושה מדה נגד מדה ההרשתי הרי נתבאר שהמן לא חשב רק לעשותם עבדים והמופת שלא שאל מאת המלך רק יכתב לאבדם ועוד שאמר ולמלך אינו שוה להניחם שפירושו ודאי שכבוד המלך ותועלתו לכניח העמים הנכנעים אליו כ"ל מנוחה שלא יעשה להם תוך מהשור' ושיהיו כל א' איש תחת גפנו וזה אמר המן שהעם הזה אין שוה למלך להניחם וברור הוא שאין פירוש אין שוה להניחם שיהרגום אבל שיהיו עבדים לעובדיהם ולא יניחו וזה הוא מה שהודיענו הכתוב הזה שהמן לא חשב רק לאבדם והגורל בא לו להומם ולאבדם דהיינו השמדה ואבוד כאופן שמלא במערכה תוספ' רעה על בקשתו וכאשר ראה שאחשורוש אמר לו לעשות בו כטוב בעיניך כתב להשמיד להרוג ולאבד והשר לבא הסמים לו מבתתויס שדד המערכה והפכה זהו תועלת הכתוב הזה:

אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי אֲלֵיהֶם׃ כד כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא
הָאֲגָגִי צֹרֵר כָּל־הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים
ב' מקרב לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם וּלְאַבְּדָם׃
ב' סנס כלס כה וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב
מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־
ס' ר"ס בטעס רֹאשׁוֹ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ׃ כו עַל־כֵּן
ס' קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־כֵּן
ל' . ל' עַל־כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה
וקבלו קרי וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ כז קִיְּמוּ וְקִבְּלֻ הַיְּהוּדִים
עֲלֵיהֶם ׀ וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם וְלֹא
ס' יַעֲבוֹר לִהְיוֹת עֹשִׂים אֵת־שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כִּכְתָבָם
ס' וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה׃ כח וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה
ל' . ה' מ"ל בכתו' נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה
ל' בניכס מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וָעִיר וִימֵי הַפּוּרִים הָאֵלֶּה לֹא
ל' יַעַבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזִכְרָם לֹא־יָסוּף מִזַּרְעָם׃ ס

גזר כתב מרדכי בגינהון: כד ארום המן בר המדתא דמן יחוס
דאגג מעיק כל יהודאין חשיב על יהודאין להובדותהון צבע
פסא איהו הוא עדבא לשגושיהון ולהובדיהון: כה וכד עלת
אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זמוניה בישא דחשיב
למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה ויצלבון יתיה וית בנוי על
קיסא: כו בגין כן קרו ליומיא האלין פוריא על שום פיסא בגין כן
נטרין ליה זמן שתא בשתא בגין כן דיפרסמון יומי ניסא ופתגמי
מגלתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהויהון
ידעין מה חזו למקבע יומי פוריא האלין בגין כן דאתעביד בהון
ניסא למרדכי ואסתר וידעון פורקנא דמטת להון: כז קימו וקבילו
יהודאין קימא עלויהון ועלוי בניהון ועלוי כל גיורי דמתוספין
עליהון ולא יעבר קימא די יהון עבדין ית תרין יומיא האלין למקרי
ית מגלתא במכתב רושם עבראי בבית כנישתהון בחד עסר ותרי
עסר ותלת עסר וארבע עסר ובחמשא עסר בגו פציחיא ולחיתא
דפלכיא בקרויא כפום זמניהון: כח ויומיא האלין אתחיבו למהוי
להון דכרנא ולאתעבדא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא
דכהני וליואי ויחוסא דכל בית ישראל דשרין בכל פלכא ופלכא
ודירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא האלין לא יעברון מגו

תולדות אהרן כי המן. (יבמות ד): ותלו. מגלה יט: ומה ראו. שם: קימו וקבלו. שבת פח מגלה ז מכות לט שבועות לט (ברכות יד): ולא יעבור. מגלה ב ה: להיות עושים. שם יז: וכזמנם. שם ב': בכל שנה. שם ד ו: נזכרים ונעשים. מגלה סז יח ב. (מגלה ט): זווי ... שם ז: וזכרם. עקידה שער כט:

אבן עזרא

רק הוא שקבלו אשר עשו בתחילה כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי. לעשות כן בכל שנה ושנה: (כד) כי המן בן המדתא. הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זרעם ויזכרו אותם בכל שנה להודות השם אשר לו נתכנו עלילות: דגשות מ"ם להמם. לחסרון מ"ם הכפל: (כה) ובבאה לפני המלך. הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים פירוש על כן השני: (כו) על כל דברי האגרת הזאת. מגזרת אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו. בעבור שראו הפלאים: ומה הגיע. באמצעות האזנים: (כז) הנלוים. הם הגרים: ולא יעבור. אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם. הטעם שתקרא המגלה ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות ציוו חכמינו ז"ל שלא יפסוק הקורא אלא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה. פשוטה או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם: (כח) והטעם והימים האלה נזכרים ונעשים. לעשות כן כל המשפחות וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקום שלא היה שם יהודי בימי הנסים או במדינה חדשה: יסוף. יכלה כמו יחדו יסופו והם מהשניים כי תמצא בעלומי הלמ"ד

רשי

(כד) כי המן בן המדתא. חשב להומם ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: ע"כ על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי. מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו. מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: (כז) הנלוים עליהם. גרים העתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה כתב אשורית: (כח) נזכרים. בקריאת מגילה: ונעשים. משתה ושמחה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה. מתאספין יחד ואוכלים ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום שלא יתום דמתרגם עד תום עד דסף וא"א לומר להיות מגזרת (בראשית יט) פן תספה ומגזרת (שמואל א כז) עתה אספה יום אחד שאם כן היה

יוסף לקח

(כה) **ובבואה** לפני המלך. הנה מרדכי כתב להם קצור מופלג וכתב שהמן חשב לאבדם והפיל הפור ובבואה ר"ל בבוא אסתר ולא אמר מי לפי שכבר היו יודעים שהמלכה היא מזרע יהודים והיו ג"כ עיניהם תלויות עליה ולא היה צריך להזכיר אסתר לבד שאומרו ובבואה היה מובן ואמרו אמר עם הספר ישוב מחשבתו כוונת מרדכי על המלך שאמר להם ואתם כתבו ולא כתב אמר המלך כי הדברים מובנים אבל כשכותבים דברים שעברו בין המלך והמלכה לא כתבם אלא ברמז בלתי הזכרת שם באופן שלא כתב להם רק מחשבת המן וביאת אסתר לפני המלך ומה שצוה המלך ומה שתלו אותו ואת בניו כי זה הוא תורף כל המעשה:

(כו) **על** כן קראו לימים האלה פורים. יש להתעורר בכמה ספיקות בכתוב הזה תחלה אומרו על כן קראו ולא אמר מי הקורא שנית אומרו פעמים על כן ומה פירוש אומרו על כל דברי האגרת הזאת אבל ידמה היות הדברים כמו שבארנו בכתוב למעלה שמרדכי שלח להם אגרת בתכלית הקיצור עד שכאשר ראו שהמן חשב רעה עליהם והמלכה דברה למלך ושתלו אותו לא חשבו היות הענין הזה נס אבל שאהבת המלך את אסתר עשת' זאת ושהמן טעה באצטגנינותו והפיל פור א' ויצא פור אחר הפכו ועל כן קראו כל היהודים לימים האלה פורים על שם הפור השני שיצא היפך הראשון שחשב המן ולא קראו להם ימי נסים להיות בעיניהם הדברים כפי המערכה שהמן טעה וזה אומרו על כן על כל דברי האגרת כלו' ע"כ קראו פורים ולא נסים על דברי האגרת ששלח מרדכי בקיצור מופלג שהם לא ידעו דברי הצומות והמקרים המשונים והנוספים שהקרה ה' בענין הזה עד היות מפורסם שהדברים כולם היו מאתו ית' וזה אמר הכתוב שלכל היהודים שבשאר המדינות היה להם דין לחשוב שהדברים היו דרך מקרה והזדמן או שחייב המערכה כן עד שקראום פורים מאמת חשבם כך כי מה ראו על ככה ומה הגיע אליהם כלו' הם לא היו בשושן עד שיראו כל המקרים ומכתבי מרדכי מה הגיע אליהם שהרי לא הגיע אליהם דבר מכל הצומות והזעקות והסכנות שעברו עליהם כי לא כתב להם רק בקיצור מוחלט:

(כז) **קימו** וקבלו היהודים. הנה ספר בשנתם טעם היות שלא הגיעו אליהם ולא ראו וחשבו היותו מן המערכה א"כ קימו וקבלו וכו' ואמר קימו וקבלו לשון רבים להיות הכונה לכלול את זרעם אבל קודם אמר קבל לשון יחיד כמו שבארנו טעמו שם:

(כח) **והימים** האלה נזכרים. כבר אמרו ז"ל במדרש' משפחת כהונה ולויה אבל לפי הפשט שיעדנו נתעורר בספיקות אשר ההתעוררות מחויב בהם תחלה אומרו כל אלו הכתות דור משפחה ומדינה ועוד שאיך יעלה על הדעת לעשות הפרש בנס זה בין משפחה למשפח' אשר היות' כולם בכלל הנס ועוד אומרו פעמים והימים האלה וימי הפורים האלה ולמה קודם לא הזכיר פורים רק אמר והימים סתם ואח"כ אמר וימי הפורים לכן נראה שכונת הכתוב הזה הוא מה שאמרו רז"ל שאפי' שבטלה מגלת תענית ימי הפורים לא בטלו וזה אומרו והימים האלה ר"ל אלו הימים שעושים זכרון לנסים שאמרו דלא למספד וכו' וכן ימים שיש קבועים למשפח' אחת או לעיר אחת או למדינה אחת שיקרה כן בכל דור ודור כמו שארז"ל בכל דור ודור היו באים עלינו לכלותנו הנה אמר הכ' שכל אלה הימים נזכרים ונעשים ר"ל קצתם נזכרים וקצתם נעשים לכן עתידים להתבטל אבל ימי הפורים האלה לא יתבטלו ולא יעברו להיותו נס כולל לא פרטי למשפחה או לעיר או למדינה:

(כט) **ותכתוב** אסתר. הנה נתבאר היות הכונה כפי מה שבארנו שמרדכי כתב להם בקיצור מוחלט עד שלא חשבו עצמם שנתחייבו כליה ח"ו ואדרבה חשבו עצמם צדיקים ושעל כן עשה הקב"ה שטעה המן באצטגנינותו ולכך הסכימו אסתר ומרדכי לכתוב להם אגרות שנית להודיע כי נגזרה כליה עליהם וע"י הצומות והזעקות לפניו ית' ריחם עליהם וזה אומרו שכתבו את כל תוקף ר"ל כל האריכות בפרטים כפי מה שקרה עד שמפוך פרטי המעשה יבינו כי לולא ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל:

(ל) **וישלח** ספרים. הנה נתבאר יותר היות הדברים כפי מה שבארנו שאלו האגרות השניות היו להודיע פרטי הדברים והצומות כענין שלא יטעו ויחשבו שלא נגזרה עליהם כליה וזה אומרו דברי שלום ואמת דאל"כ מה אמת שייך כאן:

(לב) **ומאמר** אסתר. הנה השלים האמור ע"פ דרכנו שע"פ האגרות הראשונות ששלח מרדכי לא היו מתקיימים ימי הפורים האלה שהיהודים לא נודע להם גודל הנסים והנפלאות שנעשו להם וברמז האגרת השנית ששלחה אסתר כי העיקר היתה היא כמו שנאמר ותכתוב אסתר ומרדכי שהקדים אותה להיותה מעשה האגרת השנית הזאת והיא העיקר והיא היתה הנה שנכתבה בספר:

י (א) **וישם** המלך. הנה רצה להודיע כפי מה שביארנו בכתוב למעלה והנה שעבדים עשה שאחר שגילולו ישראל חזר העולם למנהגו וגם בכתוב הוא כאלכסי:

(ב) **וכל** מעשה תקפו וגבורתו ופרשת. ר"ל הודעת אופן ביאת מרדכי לגדולה באופן מרגם להודיע שכל פרטי המגלה נכתבת בד"ה למדי ופרס כדי לתת טעם להרבה שמיה שנכתבו ברמז משני שלום המלכות כמו שבארנו בפתים המשבה:

כט ותכתב אסתר המלכה בת־אביחיל ומרדכי
היהודי את־כל־תקף לקים את אגרת הפרים
הזאת השנית: ל וישלח ספרים אל־כל־היהודים
אל־שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש
דברי שלום ואמת: לא לקים את־ימי הפרים
האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי
ואסתר המלכה וכאשר קימו על־נפשם ועל־זרעם
דברי הצומות וזעקתם: לב ומאמר אסתר קים
דברי הפרים האלה ונכתב בספר: ס
י א וישם המלך אחשרש ׀ מס על־הארץ ואיי
הים: ב וכל־מעשה תקפו וגבורתו ופרשת
גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא־הם כתובים
על־ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס: ג כי ׀
מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול
ליהודים ורצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר
שלום לכל־זרעו:

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים וששה וסימן קס"ו וחציו ותען אסתר:

דיהודאין ודכרנהון לא ישתיצי מבניהון: כט וכתבת אסתר
מלכתא בת אביחיל ומרדכי היהודי ית כל מגלתא הדא ית
תקפא דנסא לקימא ית אגרתא דפוריא הדא תניינותא: ל ושדר
פטקין לות כל יהודאין למאה ועסרין ושבע פילכין מלכות
אחשורוש פתגמי שלמא והימנותא: לא לקימא ית יומי פוריא
האלין באדר בתראה בזמן עבורא היכמא דקים עליהון מרדכי
יהודאי ואסתר מלכתא והיכמא דקימו יהודאי על נפשהון ועל
בניהון למהויהון דכירין פתגמי צומיא וצלותהון: לב ועל מימר
אסתר אתקימו פתגמי פוריא האלין ועל ידוי דמרדכי אתכתבת
מגלתא בפטקא: א ושוי מלכא אחשורוש כרגא על ארעא
והפרכי ימא: ב וכל עובדא דתוקפיה וגבורתיה ופירוש רבות
מרדכי די רבייה מלכא הלא אנון כתיבין על ספר פתגמי
יומיא למלכי מדאי ופרסאי: ג מטול מרדכי יהודאה פתשגר
דמלכא אחשורוש גזברא וסבא דיהודאי רב על כל עממיא
ומסוף עלמא ועד סופיה אשתמע ליה שמעיה וכל מלכיא
דחילו מקמיה וכד מדברין ליה מזדעזעין מניה הוא מרדכי
דמי לכוכב נוגהא דמזהר ביני כוכביא ודמי לשפרפרא די
נפק בעדן צפרא והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון דאחוי
ותבע טבתא לעמיה וממלל שלמא לכל זרעיתיה:

תולדות אהרן ותכתב אסתר. בס יט: לקיים. מגלה ז: משפחה ומשפחה. שם כ ג: דברי. שם טז: לקיים. בס ב (מגלה סט): בזמניהם. שם. ומאמר. שם טז (מגלה ע): מס. חגיגה ח מגילה יא: למלכי. שם ז יב: כי מרדכי. שם טז:

רשי

היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תקף. תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השנייה חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קים וגו'. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: (ג) לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. מוסב על עמו לכל זרע עמו:

אבן עזרא

והנה זאת הפרשה הגידה ששמרו ישראל זאת המצוה ואחר כך נטשוה על כן הוצרך מרדכי שתכתוב אסתר בעבור היותה מלכה: (כט) את כל תוקף. כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנה כתבה היא והוא: וטעם השנית. בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונה: (ל) וטעם דברי שלום. שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים. וטעם אמת. שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפי' שבוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות על דעת רבים על יום תענית אסתר. והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתוב מדבר וכל ישראל ראויין להתענות כן תמיד ולפי דעתי חכמינו ז"ל קבעו התענית יום הפחד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכריה שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי הנביא לא ציום שיתענו כאשר אפרש במקומו ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים: (לא) וטעם וזעקתם. להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית: (לב) ומלת האלה. שב אל דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר. בפתחות הבית הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות ה' וספר הישר: (א) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ. שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה: (ב) תקפו. כמו את כל תוקף: ופרשת. מגזרת כי לא פורש: המלך. כאחד בחשבון שאין דומה לו והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו כשלשה: (ג) ורצוי לרב אחיו. כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו. די לו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: וזרעו. הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והוא היה דובר שלום בתחלה אפי' לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדוננו והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

יוסף לקח

(ג) כי מרדכי גדול ליהודים. פירושו שהיה עוסק בתורה שאם היה משנה למלך פשוט שהיה גדול ליהודים אבל אין זו אלא גדולה בתורה והודיע כאן שעשאו משנה לא קודם לכן כי ע"כ נאמר הולך וגדול כמו שפירשנו שם. והתפלה לה' עת רצון יפתח שערי רחמיו לדל שואל. ויבנה בנין אריאל. שובה יי רבבות אלפי ישראל. ובא לציון גואל במהרה א"ס:

מנחת שי

כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו

א (א) המלך חסר וא"ו: (ב) על כסא מלכותו. במדרש רבתי מלכתו כתיב: פי' קרי ביה מל־כתו וכדלקמן בא ליסב על כסא שלמה ולא הניחוהו א"ל כל מלך שאינו קוזמוקרטור בעול' פי' מושל בכל העולם אינו יושב עליו עמד ועשה לו כסא משלו בדמותו הה"ד על כסא מלכותו מלכתו כתיב ע"כ. וגם בשנת שלש למלכו דרש ביה לשון מלאכה: (ד) בהראתו. חסר וא"ו: ואת יקר. אבן עזרא בס' צחות הביאו בכלל הפתוחים וכ"כ ר' יהודה שהוא פתוח לפי שהוא סמוך ור' יונה כתב שהוא קמוץ וכתוב במכלול דף קל"ח כי כן נמצא בספרים מדויקים קמוץ. וכן הביאו בעל המסורת עם הקמוצים סמוכים ובפרשים כתב ואנחנו מצאנוהו במקצת הספרים המדוייקים קמוץ ובמקצתם פתוח: תפארת גדולתו: במדויקים הלמ"ד דגושה ומלא וא"ו ונמסר עליו לית ומלא והרר"א מגרמיש' כתב גדולתו מלא וא"ו כי בכל יום היה מראה להם ו' תסבוריות פי' אוצרות. וכן שמונים מלא מלמד שהיו מלאים להראות ו' אוצרות בכל יום ע"כ. וזה כדברי רבנן דשמות רבה פ' ט' ומדרש אסתר רבתי בשה ניסן היה פותח ומראה להן בכל יום ופי' ניסן פי' מהרר"נ מיני הדרים ובמתנות כהונה פי' אוצרות ובילקוט גרס תסבוריות וזהו אוצרות ובתרגום אחד ארוך מצאתי דגרס בהדיא שיתא בי גנזי אחוי להון ובפ' ואלה גרס גיסין ודייק שבה מדכתיב עושר כבוד מלכותו יקר תפארת גדולתו הרי שש וכ"מ בתרגום הארוך ע"כ: שמונים. מלא וא"ו: (ה) ובמלואת. נכתב בוא"ו ואל"ף מכלול דף קע"א ובפרשים. ובמס"ג אות וא"ו נחשב עם מנין דכתיבין מוקדם מאוחר ובמדרש ובמלואת כתיב מפתה שבעת ימים רב ושמואל רב אמר שבעה חוץ ממאה ושמונים ושמואל אמר שבעה עם מאה ושמונים ע"כ. וכתב מהרר"ש הלוי בן אלקבץ בס' מנות הלוי דרב דרש הקרי ובמלאת אחר שנשלמו הק"פ עשה עוד שבעת ימים ושמואל דרש הכתיב ובמלואת כלומר כשהגיע לתשלום הק"פ ימים בשעת האחרונים מהם עשה משתה והמתרגם פי' שהיו ב' משתאות הא' לכל שרי המדינות ק"פ יום והב' לפני בני ישראל שבעה ימים. ועיין במסורת הברית הגדול: לכל העם הנמצאים. הלמ"ד בגעיא בקצת ספרים: (ו) חור. חי"ת רבתי והחכם אלקבץ בס' מנות הלוי שגו כתב בזה טעמים ע"ש דף ל"ו ע"א ובמסו' הברית הגדול כי' תהס"ט ותת"ע: רצפת. במקצת ספרים כ"י ובדפוס ישן הלמ"ד בחטף פת"ח. וכן כתבו קצת מן המדקדקים וכ"ה הרי"ש בחירק והלמ"ד בשוא לבדו והפ"א רפה. ועי' מ"ש בשופטים ה' ויחזקאל מ' על ורצפה ובמאמר המאריך שני: (ז) והשקות. מלא וא"ו: (ח) אנס. חסר וא"ו: (י) בזתא. בכמה מדוייקים כ"י הזי"ן דגושה וכן נמסר עליו במקצת גדולה לית דגש: חרבונא. ב' אחד עם אל"ף בסוף ואחד עם ה"א וסימן ביום השביעי כטוב דין עם אל"ף ויאמר חרבונה א' מן הסריסים דין עם ה"א ובניהם מלאים: המשרתים ספרים אחרים המשרתים: (יא) להראות. ב' ומלאים וסימן להראות העמים והשרים. להראות את אסתר: מראה היא. כן כתיב בחירק וביו"ד: (יד) והקרב. חסר וא"ו: כרשנא. עם יו"ד באחרונה: ראשנה. חסר וא"ו: (טו) מומכן. ממוכן ק' והוא חד מן מלין דכתיבין מוקדם מאוחר. ועיין מ"ש בזה החכם אלקבץ בעליכן:

(יז) בעליהן. השי"ן בשוא לבדו בספרים כ"י ובדפוס ישן. וכן לבעליהן שבסמוך בפסוק כ': (יח) והיום הזה. הוא"ו בגעיא: (יט) יעבור. ב' מלאים וסימן אם על המלך טוב. קומו וקבלו היהודים: אשר לא תבוא. במקצת ספרים מדוייקים מלא וי"ו והאל"ף. וכן הוא במגלות של ר"מ הסופר: (כ) פתגם. במקצת ספרים כ"י מדוייקים הגימ"ל בפתח כמשפט ורד"ק כתב בשרשים שהוא קמוץ בסמיכות: וכל הנשים יתנו. לא כמו רבים נסתרים והראוי תתננה ועיין מ"ש בפרשת ויצא על ויתמנם: יקר. קמוץ. ברבים: (כב) בלבונו. כל ספרא מלא בר מן א' בהראה דספרא חסר: שרר. חסר וא"ו:

ב (ב) **נערות** בתולות. הזינא פלוגתא ביני ספרי במקלתהון מלא וא"ו קדמאה והסר וא"ו בתראה ובמקלתהון מלא דמלא ולפום מ"ד במסרה דילן תהלים מזמור קמ"ח מלא דמלא כתיב וכל מגלת אסתר דכוותיה וחזינא נמי מסרה אחריתי כתיבא ידא בתהלים מזמור מ"ה ודא היא סימן רוממתי בתולות (ישעיה כ"ג) בתולות אחריה. בחורים וגם בתולות. אילן מליין. וכל מגלת אסתר דכותהון מליין וכל שאר קרייא בתולת כתיב בר מן חד כתיב בתלות ותירוש ינובב בתלות (זכריה ט') עכ"ל. ואף על גב דאיכא פלוגתי עובא ביני אלין מורא"ת נקוע מיהא חדא בהכך דמגלת אסתר דאזלי בחדא שיטתא וכלהו כבירי לכו דכולהון מלאים: טובות מראה. מלא דמלא ועיין בספר מנחת הלוי להכם אלקבץ דף נ"ט ע"א: (ג) פקידים. מלא דמלא: תמרוקיהן. כן כתיב: (ד) והנערה. המאריך בה"א לא בוא"ו: (ה) מרדכי. ברוב ספרי הדפוס הולם בשו"א הדל"ת ובכמה ספרים כ"י הולם בחטף קמץ ובמקרא כ"י מצאתי כהוב בגליון זה הלשון. בספרי ספרד ואשכנז כתיב היהודי אחר מרדכי נקוד כן **מָרְדֳּכַי** היהודי ובס"ס אין בהם ספרא כי הולם **מָרְדְּכַי** ע"כ: (ו) מירושלים. חד מן ה' מלאים על פי המסורת: הגלה. חסר וא"ו: (ז) אמן. הסר וא"ו: (ח) ובהקבץ נערות רבות. בס"ס הוא"ו במתג. וכן בספר דקדוק ישן כ"י שהיה בבית מדרשו של דודי אחד נעלה ריש גולה וריש מתיבתא כמוהר"ר משה קזיס מורי ורבי זצוק"ל מצאתי כתוב לשון זה ובהקבץ נערות רבות הוא"ו מתוגה בכל דוקנים והריכות המתג מביא החטף של אחריו לקריאת חטף פתח עכ"ל. ועיין מ"ש בשופטים ה' בשם ר' אליה המדקדק ועוד אזכיר זה במאמר המאריך בעזרת אלך אפים: (ט) מנותה. כן כתיב: הראיות. בספרים כ"י אין ביו"ד דגש וס"א הראויות: נערותיה. מלא וא"ו ויו"ד: (יב) מרוקיהן. מלא וא"ו ויו"ד אחר הקו"ף: כמר. הס' וא"ו: (יג) ובזה הנערה. בס"א כ"י הנער כתיב הנערה קרי ואין להוש לו: ינתן לה. וכן להכתן דת וכל הדומים לאלו דבספרא בבני טעמים ועיין מ"ש בפרשת קרח על ויואל פרה: (יד) אל בית הנשים שני. חד מן תרין שני דסבירין שנית כמ"ש בנחמיה ג': הפילגשים. מלא דמלא: לא תבוא. ברוב ספרים מדוייקים מלא בוא"ו ואל"ף וכ"כ ר"מ: ונקראה בשם. בס"א כ"י **וְנִקְרְאָה** הרי"ש בחטף קמץ ואין כן בשאר ספרים ובמסורת ונקראה ב' ותכרו **ונקראה** ירושלים עיר האמת (זכריה ח'): (טו) דד. הסר וא"ו: לבוא אל המלך. במקצת ספרים מדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וכ"כ ר"מ: לא בקשה דבר. בס"א כ"י הקו"ף בדגש ואין לסמוך עליו כי בכל ספרים הקו"ף רפויה. וכן כתב בעל לוית הן פ' כ"א מכשער הג' ורב פעלים בבנין פעל הדגוש: (יז) ויאהב. האל"ף בחטף סגול: (יט) ובהקבץ בתולות. בשני ווי"ן ברוב הספרים ועיין מ"ש לעיל על נערות בתולות: יושב. חסר וא"ו: (כ) כאשר היה. מקור או שם וכס"א אומנה כנוי. סריסים: (כא) בימים ההם ומרדכי יושב. במקצת מדוייקים מלא וא"ו. וכן נכון דבהדיא נמסר על פסוק ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב לית הסר בסיפרא. ובמס"ר נמי נמסר כל יושב מלאים והסרים דכולא קריא ובסיפא דמכרה נמסר וא' חסר במגלת אסתר ובהקבץ בתולות: אחשורש. ד' חסרים וא"ו בתראה וסי' ויבקשו לשלוח יד. ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון. ויאמר המלך אחשורש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי. ויכתב בשם המלך אחשורש. וחד הסר דחסר וסי' וישם המלך אחשרש מס על הארץ:

ג (א) **וינשאהו**. אין דגש ביו"ד בספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים: (ג) עובר. מלא וא"ו: (ד) באמרם. כאמרם ק' כתיב עם ב' וקרי עם כ"ף והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף וסימן נמסר במ"ג במערכת אות הבית וריש הושע וריש ד"ה. וראיתי מדרש אחר כתוב כלשון הזה באמרם כתיב כאמרם קרי אמר המן למרדכי למה אינך כורע ומשתחוה לי וכי אתה גדול מיעקב זקנך שהשתחוה הוא וביתו לעשו זקני כ"כ שהשתחויות ארבע נשיו ואחד עשר ילדיו השתחוים אחת לכל אחד מבן הרי ט"ו והוא שבע פעמים הרי כ"כ וזהו באמרם בבי"ת כאמרם בכ"ף השיב מרדכי בנימין זקני לא נולד בעת ההיא ולא השתחוה ע"כ. ועיין מ"ש בעל מנות הלוי בדף נ"ה ע"א: (ה) כרע. חסר וא"ו: (ח) ומפרד. חסר וא"ו: שנות. הסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא: (ט) אשקול. מלא וא"ו: עשי. עם יו"ד באחרונה: (יא) נתון. מלא וא"ו: (יב) ויקראו ספרי המלך וגו' ויכתב ככל אשר. מלא ככל הכ"ף ראשונה בגעיא: ואל הפחות. הוא"ו בגעיא: ואל שרי עם. מלעיל: (יג) ונשלוח. מלא וא"ו: לבוז. ג' מלאים וסי' ושללם לבוז. אשר נתן המלך אחשורש. אשר נתן המלך אחשורוש ליהודים: (יד) להיות עתדים. חסר יו"ד קדמאה וכן במסורת ב' וסימן להיות עתדים הסר להנקם מאויביהם מלא והוא חד מן מלין דכתיבי וא"ו באמצע תיבותא וקריין יו"ד דלוג כמו שנמסר במס"ג אות יו"ד: (טו) נבוכה. מלא וא"ו:

ד (א) **גדולה**. הגדולה. כולהון מלאים ו': (ב) ויבוא. מלא וא"ו וב' חסרים בסיפר' וסי' ויבא המלך והמן אל המשתה. ויבא המלך והמן לשתות: (ד) ותבואינה. ותבואנה ק' וכן צ"ל במסורת סדר ואלה שמות: (ה) על מרדכי. ב' וסי' ותקרא אסתר להתך. ויגא המן ביום ההוא: (ז) לשקול. מלא ו': ביהודיים. ביהודים ק' ובס"א כ"י כתוב ביהודיים הבי"ת בחירק והיו"ד נחה ולא סמכינן עילויה ועיין בס' מנות הלוי ד' קכ"ז עמוד א': (ח) כתב הדת. במ"ס מדוייקים הת' בקמץ ובמאריך ובמקף ותימה כי בחילופי הדפוס וגם בכ"י לב"א התי"ו בקמץ ובגלגל ובלא מקף ולבן נפ' בפתח ובלא גלגל ובמקף בחילופים כ"י וכן מצאתי במ"ס כ"י כבן נפ' ובמכלול דף קנ"ח כתוב בפשיטות שהוא בפתח והאפודי בפרק ל"ב טען עליו וכתב שהוא קמוץ בעדות המסרה וכו' ג"כ שהוא במקף ובלתי חטוף ובעל מ"ד בסוף ספרו השיב בעד רד"ק ואמר בבספרים הנמצאים בינינו הוא בפתח ובמקף ומה שאמר האפוד שהוא קמוצה בעדות המסרה אפשר ברד"ק ראה מסורה אחרת שאומרת באלוף זה ע"כ. ועיין מ"ש בפ' מסעי על ים־המלח: ולצוות. מלא וא"ו ועיין מ"ש בזה בהכם אלקבץ בס' מנות הלוי דף קכ"ז ע"ב: (ט) ויבוא התך. בספ"א כ"י ויבא התך חסר וא"ו ומסרא דוליס ב' חסר בסיפרא וסי' ויבא התך ויבא המלך והמן אבל בספרים אחרים ויבוא התך מלא וא"ו וכן במסרה גדולה במואל א' ד' ויחזקאל מ' כל מגלת אסתר מלא בר מן ב' חסרים וסימן אל המשתה אשר עשתה אסתר. ויבא המלך והמן לשתות: (יא) מדינות המלך ידעים. במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן נכון כי לא נמנה במסרה רבתא עם ד' יודעים מלא וא"ו: שרביט הזהב **וְחָיָה** וכפרשת שמות ואם בת היא **וָחָיָה** וסימן מיכת שבא פי' גבי אסתר נקוד **וְחָיָה**: בשבא: נקראתי. מלא אל"ף: שלושים. מלא וא"ו: (יד) תחרישי. מלעיל: וכן כתב בעל לוית הן סוף ס' כ"ג משער השלישי ובספרים מדוייקים כ"י מספרד בשתי זרקאות ועיין מ"ש בפרשת בה על וכהם: ועמוד. מלא וא"ו: יודע. מלא וא"ו: (טו) כנוס. מלא וא"ו: הנמצאים. בשוא הצד"י: ונערתי. חסר וא"ו:

ה (ג) **ויהי** כראות המלך. בס"ס הכ"ף דגושה ומהחלפת כראות ועיין מ"ש בשופטים ז': (ג) וינתן לך. בשני טעמים כהבריו ועיין פרשת קרח על ויואל פרה: (ו) עד חצי המלכות ותעש: (ז) ותען אסתר ותאמר. חצי הספר בפסוקים: (יב) אף לא הביאה. מלעיל. שריפים: אותי. המסורת עליו לית מלא בסיפרא. ועיין בספר מנות הלוי דף קכ"ד ע"ב: (יד) ובא. חסר וא"ו:

ו (א) **הזכרנות**. חסר וא"ו בין רי"ש לנו"ן: ויהיו נקראים. הוא"ו בפתח: (ב) בקשו לשלח יד. הקו"ף רפה בס"ם מדוייקים וכן כתב רב פעלים: (ג) יקר וגדולה. נכתב הוא"ו עם דגש בלמ"ד: (ד) לתלות. מלא וא"ו: (ו) יותר. מלא וא"ו: (ט) והלבשו. חסר יו"ד: והרכבהו. חסר יו"ד: (יג) ויאמרו לו חכמיו. בספר אחד מדויק

הלמ"ד דגושה ובמסורת נמי חשיב ליה עם דגשין בתר יהו"א בלא מבטל וסי' ומסי' נמ"א מרמה וירא ודניאל ה': אשר ההלוה. ב' כתיבי כן וסימן להראות את עבדך. אם מזרע היהודים מרדכי: לנפל. חסר וא"ו: תפול. מלא וא"ו: (יד) ויבהלו. חסר יו"ד:

ז (ד) **להרוג** מלא וא"ו: ואלו לעבדים. לפי דעתי הוא מלרע כמו ואלו חיה דקהלת ו' וכן שנים הכרים על פי המסורת: (ח) לכבוש. מלא וא"ו: (ט) הרבונה. בס"א ולמעלה סימן א' חרבונא באל"ף מסירת כאן ותלים סימן י': שטן אשר עשה המן למרדכי. הלמ"ד בגעיא: תלהו. חסר וא"ו:

ח (א) **צרר** היהודיים. היהודים ק': (ב) אשר העביר. השין בחטף סגול: (ג) ותוסף אסתר. מלא וא"ו: ותפל לפני רגליו. חסר וא"ו ועיין מנות הלוי דף קע"ה ע"ב: (ד) שרבט. דין להוד חסר יו"ד: (ה) ואם מצאתי חן. הוא"ו בגעיא בס"ם: וטובה. מלא וא"ו: בן המדתא. בס"א כתיבת יד מספרד כתוב כן בהללוי בלא דגש **הַמְּדָתָא**: (ו) איככה. ואיככה. שניהם מלרע על פי המסורת בכיר בכירים ה': אוכל וראיתי. אוכל וראיתי. שניהם הוא"ו בגעיא בכמה ספרים כ"י וגם בדפוס ישן: (ז) שלח ידו ביהודיים. ביהודים ק': (ה) ונהתום. מלא וא"ו: (ס) ויכתב ככל אשר צוה מרדכי. הכ"ף בגעיא: כלשנו. דין להוד חסר בסיפרא: (יא) להקהל ולעמד. בס"א מטוליטולא הלמ"ד בגעיא וכן הוא בחילופים לב"א: להקהל ולעמד. כתוב כאן במ"ג שבדפוס ולעמוד ג' וסימן נמסר בסדר קרח ולעמוד לעמוד ג' מלא וסימן לא יכלו הכהנים לעמוד לשרת דד"ה. ב' אלהי ישראל צדיק אתה אבל בעם רב ובעת. להקהל ולעמוד על נפשם ע"כ. ובס בפרשת קרח נמסר ולעמד ג' חסר וסימן כי הבדיל אלהי ישראל אתכם. ולעמד בבקר בבקר (ד"ה א' כ"ג). להקהל ולעמד על נפשם ע"כ. והדברים כאן המוהים ומבולבלים וקביין אהדדי. חדא דבפרשת קרח כתוב להקהל ולעמד בכלל החסרים והכא בסוף דבריו בכלל המלאים. עוד עשה בהכבונו בכתב ג' מלא ולפי דבריו הם ד' כי פסוק ה' אלהי ישראל צדיק אתה הוא בעזרא סוף סימן ט' וסופיה דקרא כי אין לעמוד לפניך על זאת ופסוק שלישי שהביא הוא גם כן בעזרא סימן י' דכתיב אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ: עוד עירוב פסוקים כתב כאן שעירב ולעמד עם לעמוד. ובאמת מה שנמסר בפרשת קרח על ולעמד הוא נכון. וכן מצאתי כאן במסורת כ"י אך מה שנמסר כאן במ"ג לא נמצא בו דבר טוב והגירסא סוברה אללי היא כמו שמצאתי במסורת כ"י בדברי הימים על פסוק לעמוד לשרת וזל"ש לעמוד ג' מלא בקריא כוגיה וסימני ולא יכלו הכהנים לעמוד דד"ה. ה' אלהי ישראל. אבל העם. ע"כ. ואם נמצאו סופרים שכתבו להקהל ולעמוד מלא בגו ברואה פקו במסורת הדפוס ובכל הספרים חסר: לשמיד ולהרג. כ"כ ולהרג הוא"ו כהלא התיבה בכל ספרים כ"י מדוייקים ובדפוסים קדמונים וכן מצאתי במגלת ר"מ הסופר עירנו ובמחזור קדמון: (יב) בשלושה. כל שיפרא מלאים וכן נמסר ביהושע הס"ו: (יג) להנתן דת. כ"כ בשני טעמים ברוב ספרים כ"י: ולהיות היהודיים. היהודים ק': עתודים. עתידים ק' ועיין מ"ש למעלה סי' ג': (טז) ובשן. דין נהוד הסר וא"ו:

ט (א) **לשלוט**. מלא וא"ו: ונהפוך. הפ"א רפה: (ב) ואיש לא עמד לפניהם. בכמה ספרי הדפוס ובמקצת ספרים כ"י כתיב בפניהם וכן מתורגם באפיכון אכן בהרבה מקראות כ"י וגם בדפוסים קדמונים כתוב לפניהם בלמ"ד ובס"א כ"י ישן כתוב שכן נתקן בהללוי וכתב שהכם לונזאנו שכן עיקר עוד מצאתי במקרא של הכם הנזכר שעל פסוק ולא עמד איש בפניהם ביהושע כ"א נמסר ב' ונקטו ודין ע"כ ופי' ונקטו ר"ל פסוק האמור ביחזקאל ו' ונקטו בפניהם ומהכא שמעינן דדין דאסתר כתיב לפניהם בלמ"ד וכן מצאתי במחזור קדמון: (ד) גדול. וגדול. כולהון מלאים וא"ו: הולך. מלא וא"ו. ירושלמי אמר ר' יוסי בר בון צריך ביהא איש בריש דפא ואת בסיפיה עשרת בסוף דפא עיין בית יוסף א"ח סימן תרצ"א ועיין מ"ש בבירת הים ובירת האזינו ובשירה מלכי כנען: (ז) ואת פרשנדתא. כל ואת דעשרת בני המן לית בהון געיא בסיפרא דוקני: פרשנדתא. ברוב מס"ג בבדפוס שי"ן פרשנדתא מאותיות קטנות ובס"ם מדוייקים אינו כן רק על תי"ו פרשנדתא נמסר תי"ו זעירא: (ט) פרמשתא. שי"ן זעירא בס"ס לא רי"ש ולא תי"ו ועיין מ"ש בשמואל ב' כ"א: ארידי. מאן סליק לעילא ואתא ואמר אם מלא ארידי מלא יו"ד או הסר במקרא נדוגה הסר יו"ד ונמסר עליו לית והסר וכן נכהב ונמס במקרא כ"י ואילם בספרים אחרים ישנים מהדפוס וכ"י מלא יו"ד וכ"כ ר' מאיר במרגלותיו: ויזתא. במדוייקים כ"י הוא"ו רבתי וכן ראיתי בנוסחאות כ"י מאותיות רבתות ובש"ק דמגלה וא"ו דויזתא צריך למימתחיה בזקיפה וכו' וכתב הרא"ש י"מ מותח בקריאתה וי"מ בכתיבה והיא מגלפא בית"א של אותיות גדולות. והר"ן כתב דלאו למימרא דבעי לאורוכי לוא"ו טפי מבאר ווי"ן בכרי לא מלינו בנימנות במסורת באותיות גדולות אלא לפשוט ראשו הכפוף והיינו לבון מתיחה שהוא זקוף מלבון זקיפה עכ"ל. ובמסכת סופרים אמר רב זעירא וא"ו דויזתא צריך למזקפיה כמרדיא דלבורות כן צריך להגיה לפי דעתי כי הא דאמרינן בב"מ ריש פרק השוכר את הפועלים עלה דמתניתין דקתני ע"מ שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד א"ל רב אחא לרב חסדא פת קטנית תנן או פת וקטנית הנן אמר ליה האלהים צריכה וא"ו כי מורדיא דלבורות ופירש רש"י ז"ל לבורות שם הנהר מורדיא עץ ארוך שהוא מנהיג בו את הספינה לדחקה מן האבנים ומן המכשולים ובלע"ז בטי"לו. ובערוך ערך מרדיא פירש המשיט של מלחים ועיין עוד בענין וא"ו של ויזתא מ"ש בעל מנות הלוי בפסוק ותאמר אסתר אם על המלך טוב יתן גם מהר ובספר גאולת הגר: (יב) וינתן לך. בשני טעמים: (יד) להעשות. ב' ומלאים וא"ו: ותנתן דת בשושן. במקצת ספרים כ"י ובדפוסים ישנים בבני טעמים ומקצתם בטעם ראשון לבד וי"ס באחרון: (טו) ויקהלו היהודיים. היהודים ק': (טז) והרוג. מלא וא"ו: (יח) והיהודיים אשר בשושן. והיהודים ק': (יט) הפרוזים. הפרזים ק': ויום טוב ומשלוח. המיגה ספרי טובא דקא מיחלפן בתיבת ומשלוח דהכא ודלקמן משתה ושמחה ומשלח ולא נכיאה אנא ולא בר נביאה למידע נסהי דחזיא טפי למיסמך עלה היכא נסחי דקדמאה הסר ובתראה מלא והיכא נסהי דכתיבין איפכא והיכא מינייהו דפרוויש הסרים ומסרי ב' והסר מינו אשכחנא מסרה בריכתא דהכי אמרה ומשלוח ב' חד מלא וחד הסר וסימן משתה ומשתה מלא ומי משתה הסר עד כאן: והזינא נמי לרב מאיר דכתב הכי במגלה דידיה וכן הוא במחזור קדמון: (כ) הקרובים. דין מלא וא"ו: והרחוקים. מלא וא"ו: (כב) אותם. מלא וא"ו: לאביונים. הסר וא"ו: (כג) וקבל היהודים: עיין מ"ש במלכים א' י"ב בפסוק ויבאו ירבעם וג"ש הרבב"א בספר מנות הלוי ומ"ש למעט אבל קימו וקבל: כתלו. הלמ"ד בדגש: (כד) כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים. כל מגלה צרר היהודים בר מן דין צרר כל היהודים: (כז) קימו וקבל. וקבלו ק' והוא חד מן מלין הסרין וא"ו בסוף תיבותא וקריא. ובירושלמי פ' הרואה ג' דברים גזרו ב"ד של מטה והסכים ב"ד של מעלה עמהן וכו' מגלת אסתר קיימו וקבלו וגו' רב אמר וקבל כתיב תלמוד שהסכימו וכן בתורת כהני יכתי קיימו וקבלו היהודים לא כתיב וקבל כתיב רבן של יהודים קבל סירוש מרע"ה אבל בזהר פרשת כי תשא דף קצ"א גרסינן ואפילו מגלת אסתר דכתיב וקבל היהודים וקבלו היהודים מיבעי ליה מאי וקבל אלא דא מבה דאיכו היהודים כלא דיהודאי ע"כ. מבמע דעקר דרשא אקרא דלעיל היא דכתיב וקרי וקבל וכן משמע ממדרש ילמדנו פרשת ויחי: (כח) נזכרים ונעשים: בשתא וחטף פתח והוא"ו בגעיא בס"ם: דור ודור. בניהם מלאים וא"ו: ותכתוב. בכמה ספרים תי"ו ראשונה רבתי וכן נראיתי במגמת אהלופ"א בית"א רבתות ובס"א כ"י נכתב רבתית תי"ו בנייס ולא מצאתי לו חבר ועיין במסורת הברית הגדול ובספר גאולת הגר: את כל תקף. בנוסחא כ"י מאותיות קטנות נמנס בתיבת תי"ו את כל תקף ואין כן בספרים: תקף. חסר וא"ו: (לא) בזמנם. מלא בשני ווי"ן:

י (א) **וישם** המלך אחשרש. אחשורוש ק' ובמסרה לית חסר דחסר ועיין במסורה גדולה על פסוק ויבקשו לשלוח יד במלך אחשורוש ובחילופי קריאה שבין מערבאי ומדינחאי: (ב) וכל מעשה תקפו. ספ"א דגושה: הלוא הם כתובים. מלא וא"ו ואל"ף ע"ש במסורה: (ג) לרב אחיו. בכמה ספרים כ"י מדוייקים חסר וא"ו וכן בדפוסים ישנים ובמחזור קדמון: ודבר. חסר וא"ו:

תרגום שני

שבט בנימין אתנכר וסליק עליהון נבוכדנצר מלכא דבבל ואחריב ית ארעא דישראל בז ית קרתא דירושלם וקלי ית בית מקדשא בנורא ועד נבוכדנצר רשיעא יתיב באנטוכיא רבלתה שלח על ירושלם ביד נבוזראדן רב קטוליא ותרעי ית שורי דקרתא ירושלם וכד אתא ירמיה נביא וחזא ית קרתא ירושלם דאתחריב וחילוואתא דכשדאי מקפין לה הוה ירמיה נביא צווח בקלא רמא ובכי בכיא רבא ומרירא מתיב וכן אמר פתיתני יי ואפת שבשתני יי ואשתכשית תקיפתא יתי ויכילתא. וכד שמע נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל דאתכבישת קרתא ירושלם כניש כל חלוותא דכשדאי ואתא וקם על בית מקדשא ומניד ברישיה ומוביל ומייתי בידיה מן קדם הוה ידע מה דהוה בסוף משירייתיה דסנחריב כד אשתלח עליהון מלאכיא מן מרומא וקטל בהון תמני עסר רברבנוי וחמשא אלפין פרשין ולא אשתייר במשרייתיה דסנחריב אלא הוא בלחודוי. ונפקת תוב בת קלא ואמרת ליה נבוכדנצר מלכא דבבל קום איזיל ותוב לרבלה בארע חמת קלקל בחצים שאל בתרפים. שדא גירא למערבא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא למדינחא והדר ונפל לגו ירושלם שדא גירא לקרתא חייבתא דתתעקר בעגלא מן עלמא והדר ונפל לגו ירושלם וקם ושדר רברבנוי על ירושלם ומה שמהתהון נרגל שראצר שמגר נבושר סכים רב סריס רב מג. וקם ואזל בתר רברבנוי ועל לבית מקדשא. מתיב וכן אמר אנת הוא אלהא רבא דארגישתין ואיתיתין על קרתך ועל היכלך. וכד חזא פיתחא דבית מקדשא דעמא מסאבא קיימין לקיבליה סתם נפשיה ולא צבא למפתחא ואתון כל חיילותא דכשדאי ואייתין עמהון תלת מאה ושיתין גמלין טעינין נרגין די פרזל ובלעת אינון פנדתא (בתי"ט פרותא) ברייאתא דבית מקדשא. ועד כען לא יהבין נפשתהון לאיתפתחא עד דאתא פרניטוס ונכס חזירא וזרק מן דמיה על בית מקדשא וסאיב יתיה מן בתר דאסתאיב פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא לבית מקדשא ואזל ויתיב על עזרתא דזכריה בר יהוידע כהנא רבא וחמא נבוכדנצר לדמיה דמירתע בארעא ושאל לסביא דישראל ואמר להון דמא הדין דמן גברא הוא. מתיבין ואמרין ליה נבייא חד הוה בינגא והוה מוכח לן ולא קבילנא מיניה וקיימנא וקטלנא יתיה בבית מקדשא. וכד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין אמר לון זילו ואייתו לי ארבעת אלפי כהני בחירי ונכס יתון עלוי דההוא דמא עד כען לא איתבלע בארעא עד דנזיף ביה נבוכדנצר. ואמר ליה כולא אומתך תחרוב עלך ובתר אתבלע. וכד חזא כהנא רבא ית כהניא דאתקטילו לבש ית מעיליה ואתקין באיפודיה ונסיב ית מפתחי מקדשא בידיה וסליק וקם על איגרא דהיכלא. עני וכן אמר יהיב ביתא ומשלם למרוי ונטריא לא הוינא ביה. ורמא נפשיה לגו נורא ויקד וכד חזו שאר כהניא כהנא רבא דליק בנורא. אף אינון נסיבו ית נבליהון וית כינוריהון וכל מאני זמריהון ונפלו לגו נורא ויקידו. וכד בעא נבוכדנצר למיעל לבית קדש קודשיא אסתתימו תרעי היכלא ולא פתחו נפשיהון עד די נפקת בת קלא משמי מרומא. ואמרת ליה פתח לבנון דלתיך ובתר כן פתח נפשיה ועל נבוכדנצר רשיעא מסאבא לבית קדש קודשיא (וחזא) שבחיה דמלך כל עלמיא יי צבאות. וחזא ית מאני קדישיא (דאשתמשו בהון כהניא ומלכיא דבית דוד) דאתבלעו מן קדמוי רגז רוגזא רבא ונפק מן תמן כד מבהל וקטל קטלא רבא ושבא שביא רבא ואפיק ית עמא ישראל כד אסירין בשילשלין דפרזל ואוביל יתהון ערטילאין כד טעינין על צואריהון חלא. וירמיה נביא אזל עמהון עד דמטא קברי אבהתא וצווח ובכא ועני וכן אמר אבהתנא מרחמני אברהם יצחק ויעקב קומו מגו קבריכון וחזו ית בניכון עמא דבית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוח קדישא ואמרת ליה כבר אמרית לך ירמיה נבייא כי אספתי את שלומי קם מקברי אבהתא ואזל ונפל על קברי אמהתא. עני וכן אמר אמהתא מהימנייא (בתי"ק מרחמניא) שרה ורבקה ורחל ולאה קומו מגו קבריכון וחזון ית בניכון ובנותיכון עמא דישראל דרביתון יתון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא בלא מסאנא מתיבא רוח דקודשא וכן אמרת קול ברמה נשמע קם מקברי אמהתא ואזל ונפל על קברי נבייא עני וכן אמר נבייא מרחמוני משה ושמואל קומו מקבריכון וחזון ית עמא בני ישראל דדברתון יתהון בקושטא דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא בלא מסאנא מתיבא רוחא דקודשא וכן אמרת כבר אמרית לך ירמיה נבייא אם יעמוד משה ושמואל לפני. קם מקברי נבייא (ואזל) ונפל על קברי (מרחיא) עני וכן אמר אוכלין יתי לחם אבילין ואשקיאן יתי כסא דתנחומין די אנא מתאבל על עמא דישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא. מתיבא רוחא דקודשא ואמרת אל תבא בית מרזח. והוה ירמיה ספיד ובכי ומייליל על בית ישראל דאזלין בשביא ומהלכין בגלותא ערטילאין וטעינין חלא על צואריהון אינון ומלכיהון ורברבניהון ושלטוניהון עד דמטון לאתרא דשמיה בית כורו ואפיקו לבושין ואלבישו יתון. עני ירמיה נביא ואמר לנבוכדנצר רשיעא ולכל חיילותון דכשדאי דאתון עמיה דלמא תיזלון לבתר טעוותכון ותשבחון יתון בקושטא תדעון עמא קטילא קטלתון ועמא שביא שביתון. והוו מדברין ואזלין עד די מטו לההוא מדינתא והוה ירמיה נביא בכי ומתנח ונתרו מן עינוי תרתין דמען והוו תמן תרין מבועין דמיא עד יומא הדין וכד אתון ומטון לנהרותא דבבל עני מלכא נבוכדנצר רשיעא ואמר לון לבית ישראל אילין אינון זמריא דהויתון זמרין קדם מריכון רבא די בירושלם ייתון ויזמרון קדמי. וכד שמעו ליואי נטלו ית כינוריהון בערבתא דקימין על נהרותא דבבל דהכין כתיב על נהרות בבל וגומר על ערבים בתוכה וגומר ועגאון ליואי ואמרין ליה לנבוכדנצר רשיעא אין אנן עבדינן רעות אבונא די בשמיא והוינן משבחין קדם אבונן דבשמיא בירושלם בידא דידך לא איתמסרינן. השתא איך נשבח קדמך

שבחא

ביאור

תקיפתא יתיה ויכילתא. כלומר שירמיה אמר כלפי מעלה במה שפיתתני ויכלת כמו ועם האנשים ותוכל: ומניד. שהיה מנענע בראשו: ומוביל ומייתי. מוליך ומביא מקודם שהיה יודע מה יהיה באחריתו: קלקל בחצים וגו'. לשון פסוק הוא ביחזקאל ועניינו קסמים ותרפים: פנדתא ברייתא. פירוש שער החיצון של בית המקדש כדאיתא בפרק חלק ויותר נכון הגירסא פרוהא כי תרגום של דלתי פרתי וק"ל ועיין במתורגמן: ונכס הזירא. כבר פירש' שהוא שחיטה: פרניטוס. שם שר אחד: למרתע וכו'. פירוש שהדם היה מתנענע ולא נח. וכן פירש"י בויצא פסוק ויחמנה. נרתעת לאחור וכן הרבה: יהיב ביתא ומשלם למרוי. כך מצאתי בקלף ישן ואין צורך לכנוס בדוחקים כמ"ש מהר"ד ע"ש שפירש מה שפירש ולגרסתינו הוא כפשוטו מרוי הוא מרי עלמא הקב"ה שא"ל הכהן הגדול הרי מפתחות ההיכל ומשלם למרוי שהוא יתיה הגזבר ונפל לתוך האש: וחזא שבחיה דמלך כו'. כך מצאתי בת"ק ולפ"ז א"צ לכל הדוחקים שהקדש קדשים הוא שבח המלך על דרך מי כמוך באלים וכו'. וע"ש שפירש מה שפירש ולגירסתינו פשוט שראה שבח של הש"י: טעונין על צואריהון חלא. פירוש נושאים על צווארם משא חול ואבני' לצורך בנין: ומרחמני. דלגבי אבות וכן גבי האמהות לגירסתינו פירוש אוהבים: דרביתון בקושטא. פירוש שהייתם מגדלים אותם באמת: קברי מרזחיא. כך מצאתי בנוסחא ישנה ומדוייקת ופירוש כדמתרגם ואזיל אל תבא בית מרזח וגו'. ופירושו בית האבל וכן פירש' לעיל: בקושטא תדעו עמא קטילו קטלתון. פירוש לא תתפארו לומר שכחכם וידיכם הרמה עשה החיל הזה כי לא בצדקתכם אך נגזרה הגזירה מהשמים וכמ"ש בישעיה קחי רחים וטחני קמח כלומר שכבר נטחן וכן כאן: עד די מטו להוא מדינתא. כצ"ל וכ"מ ופירושו עד שהגיעו: ונתרו מעינוי. פירוש נשרו ונפלו דמעות מעיניו: וכד שמעו ליואי נטלו כינוריהון. עיין מהר"ד שפירש תלו כנורותיהם וע"ש ויותר נכון לפרש ארקו וק"ל: בידי דידך לא אתמסרינן. כצ"ל ופירושו אילו היינו משבחים להקב"ה כדקא יאות בידך לא

הייתו

שבחא די מרנן. דהכדין כתבא מפרש ואמר איך נשיר את שיר יי כד שמע נבוכדנצר רשיעא ית פתגמא הדין עני וכן אמר קטולו יתהון על דעברו על גזירת מלכא עני פלטיא בר יהוידע חד מן ישראל ואמר ענא די מסרה מרה ביד רעיא ואתא דיבא ונסב מן ענא מן מאן מתבעיא עני ואמר ליה מן רעיא הוא מתבעיא עני אמר ליה ישמעון אודנך מה דאמר פומך ופקיד מלכא ואיתי לצדקיה מלכא ואעבירו מיניה ית שלשלוון דפרזל ונחש ושני ית לבושי יסוריה: בשנת בשתא תליתא למלכותיה עבד משתיא לכל רברבנוי ועבדוי. אוכלוסי פרס ומדי איסתרתיגין ורבנין די ממנן על פלכיא עטיפן באיצטליוון דמילת לבישין ארגוונין אכלין ושתן וחדיין קדמוי: בהראותו לא כתיב די אחזי ית עתריה אלא כתיב בהראותו את עשר כבוד מלכותו וההוא (עתריה) די אחזי דבית מקדשא הוה ולבישרא ודמא לית עתרא כוליה עתרא דקודשא בריך הוא דהכדין כתיב דידי כספא ודידי דהבא אמר יי מרי חילותא. שתא בי גנזי הוה מחזי להון בכל יומא מאה ותמנין יומין דכתיב עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדלתו הא שתא וכד חמון תמן ישראל מאני דבית מקדשא לא הוו צביין למגני קדמוי ואמרו ליה למלכא לא צביין יהודאין למגני מטול דחזיין מאני דבית מקדשא ואמר מלכא עיבידו להון סמכא חורנא לגרמיהון: ובמלאת ובמשלם יומיא האילין אמר מלכא השתא אעביד משקיא לבני אתרוי. (לכל עמא דתשכחון בשושן למזעירא ועד רבא משקיא שבעא יומיא) ואעילינון לדרת גנתא דנציבא אילני דפירי ודבוסמני מה עבד כף אילנא לאילנא ועבד כיפין ותבר אילני דבוסמני ואותיבינון ואשרו קדמיהון אבנין טבתא ומרגליתא ואילני מטללין (כאן חסר פסוק): והשקות ושתיאן במאני דדהבא ובכסי דדהבא ודהוה שתי בכסא לא הוה תני ושתי ביה תוב אלא מעלין ליה לההוא כסא ומפקין חורנא (חדתא) והוו תמן קומקמי וכסי לא הוו דמין להדדי מטול כן כתיב ומאני מן מאני משניין אלא כד הון מפקין למאני דבית מקדשא ומזיגו בהון הינון אומי עלמא הוה משתני זיוהון ומטול כן כתיב וכלים מכלים שונים וחמרא דמלכא רב (הוה) מן מאן דשתי ומטול כן דהוה שתוהי הוה משאיל ליה לגברא בר כמא שנין אנת והוא אמר ליה בר ארבעין שנין והוה משקי ליה חמרא בר ארבעין שנין ודכוותיה לכל גברא וגברא ומטול כן כתיב ויין מלכות רב כיד המלך: והשתיה ושתיאן כנימוסא ולית דמתנזיק ולמא לא הוו מתנזיקין מטול מן כסא דאנשי פרסאה כד הוו אתיו לון כסא רבא דהוה למוד ארבעא חמשא המינון והוה מתקרי שמיה פיתקא והון משקין ביה לכל גברא חד ולא הוו שבקין ליה עד דשתיאו ביה חד. ומזוגא דהוה מזיג להון לפרסאי עתרא רבא הוה עתיר איך הוה עתיר דהוה מזיג ליה לגברא ועל דלא הוה משכח גברא דשתי רמיז ליה למזוגא עבירוהי מינאי ולך זיפלן זוזין מטול דלא הוה

משכח דשתי אלא אמר אחשורוש לא יעלון הני כסי לשתוי אלא איך דצבי כל גברא וגברא ישתי מטול כן כתיב והשתיה כדת: גם להוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי והוה מזגא להון חמרא אוכמא ואותיבת יתהון בפלטין מטול דתחזי להון עתרא דמלכא והויין משאלין לה היך דמיך מלכא והות מחוה להין למה נשי בען דידען כל מידי והוות אמרה להון מגניא דמלכא לכא אכיל ולכא שתי ולכא דמיך מטול כן כתיב בית המלכות: ביום ביומא שביעאה כד שפיר לביה דמלכא בחמרא ולבהון דמאה ועשרין ושבע מלכין דהוו עמיה דהוו קטרין כלילא דמלכותא הוה תיגרא ומצי ביניהון בטעם חמריהון הוו מתעסקין בזנותא. מלכי מערבא הוו אמרין נשי דילן שפירין (וכולן הוו אמרין דילן שפירין) ואוף מלכא אחשורוש בטעם חמריה מתיב ואמר להון לית נשי בעלמא דשפירן אלא נשי בבליתא ואין לית אתון מהימנין לי הא בבליתא חדא מותבת בגו טרכונא דמלכותא דילי אשלח ואקרי יתה לקדמי ולקדמיכון ותחזון יתה דהיא שפירא מן כל נשיא (דלכון) בההיא שעתא שלח עלה מלכא אחשורוש שבעא סריסיא (ומשמשיא דקדם מלכא): להביא מתיב ואמר לון זילו ואמרו לה לושתי מלכתא קומי מן כורסי מלכותיך ושלוחי ערטליא ורמי תגא ברישך וכסא די דהבא ביד ימינך וכסא די דהבא ביד שמאליך ועולי לקדמי ולקדמי דמאה ועשרין ושבע מלכין קטרי תגי דיחזון יתיך דאנת שפירא מכל נשיא: ותמאן מתיבא ושתי מלכתא ואמרת לון לשבעה סריסיא גנאי זילו ואמרו ליה למריכון שטיא דאוף אתון שטיתין כוותיה אנא היא ושתי מלכתא בת מלכיא דמלכי בבל מן שריותא בלשצר אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אטעי יתיה חמרא למימר מילין דלא כשרין כוותך. בההיא שעתא אזלו ואמרו ליה למלכא פתגמא דושתי מלכתא וכד שמע מלכא ית פתגמיא האילין רגז רוגזא רבא ורוגזיה דליק בלביה. ותוב שלח לה ביד שבעתי סריסיא דמלכותא דיתבין קדמוי במלכותא כען איזילו ואמרו לושתי מלכתא אין לא תשמעי מלי ולא תעלין לקדמי ולקדמי מלכיא האילין. קטילנא יתיך ומובידנא ית שופריך מניך. וכד אזלו רברבני דמלכא ואמרו לה ולא ספנת יתהון אלא מתיבא ואמרת לון אזילו ואמרו למלכא טפשא דמקלקלין עצתיה ולא תקינן גזירתיה הלא אנא היא ושתי מלכתא ברת אויל מרודך ברתיה דבריה דנבוכדנצר מלכא דבבל מן יומא דאתבריתי עד כען לא חזא אינש גופי אלא אנת מלכא (בלחודך ואין) כען עילא אנא לקדמך ולקדמיהון דמאה ועשרין ושבע מלכין קטרי תגי קטלין יתך ונסבין יתי לאינתא. מתיבא רבתא דפרסיאתא ואמרה לה לושתי מלכתא אין קטיל יתיך מלכא ומוביד ית שופריך מיניך לא תפרסמי ית שמא דיליך וית שמא דאבהתיך ולא תחזין גופיך וגויתיך לכל בר נש אלא למלכא בלהודוהי. בהשעתא כד אמרו רברבני למלכא דסריבת ושתי מלכתא למיעל היכמא די אמר מלכא די שלח

ביד

ביאור

היינו נמסרים: ענא די מסרה מרה ביד רעיא ואתא דיבא וכו'. פירוש צאן שמסר הקב"ה ביד הרועה ובא זאב וטרף: ואייתי לצדקיה כו'. כך מצאתי בתרגום ישן כתוב בקלף ולפ"ז הוא כפשוטו שהביאו לפניו צדקיהו המלך והעבירו ממנו השלשלאות של ברזל ושינוהו בבגדים וכן גילה בדרך התפוסים ואסירי ברזל וזהו יסוריה פירוש אסוריה ועיין במלכים כ"ד: לית עתרא. כצ"ל ואין צורך לפירוש מהר"ד ודוחקיו: מרי חלוותא. פירוש ה' צבאות: שיתא וכו' דכתיב. מייתי ראיה דהא כתיב ששה תיבות וק"ל: סמכא חורינא. פירוש צוה המלך לעשות מקום מיוחד וכל סעודה אצל המלך מסתמא בהסיבה היא ולכן אמר סמכא: חורנא חדתא מטול כן כתיב. פירוש דדרש מלת שונים כיון ששתה בכוס פ"א היו גונזין ומוציאים אחרים: רב מן מאן דשתי. פירוש שהיין היה יותר זקן בשנים יותר משהיה השותה ודרש מלת ויין המלך רב כמו ורב יעבוד צעיר: דהוה למוד ארבעא או חמשא המינון. פי' שהיה נמדד ומשוער ארבעה חמשה מדות כי כן פירוש של למוד ולא לכוד כאשר היה בדפוס ראשון וכן המינון פירוש מדות ואם כן א"צ לדוחקים לפירוש מהר"ד: שמיה פיתקא. פירוש שם הכוס היה כך על שם שמשליך ודוחה ומשכל חיי השותה והוא לשון גמרא בפרק מי שאחזו

פתקיה ד' אמות פרסא ופירש רש"י שם לשון הנ"ל: זופלן זוזין. פירוש שם מטבע הוא ולא כדברי מוהר"ד שפירש מטילים וזורקים דאי כדבריו הל"ל זלפין: דלא משכח דשתי וכו'. פירוש משום שלא היה נמצא מי שיכול לשתות הכוס ולכך נותנים לשר המשקים הזוזים כדי שלא ישקנו: מחוה להון למה נשי בעין וכו'. פירוש שהגידה להם מה שהנשים היו מבקשים שיודעים כל מידי ואמרה להם מגניא דמלכא וכו'. ר"ל שהורה להם שעשועי ותענוגי המלך: לכא אכיל וכו'. פירוש כאן הוא אוכל וכאן היא שותה וכאן הוא ישן וק"ל. וסיים מטול כן כתיב בית המלכות רוצה בה"א הידיעה שמורה על חדרים והיכלי מלך פנימית: תיגרא ומצי. פירוש שנפלה מריבה וקינטור ביניהם לשון לית כתובה דלית בה תיגרא: בגו טרכונא. ככר פירשתי שהוא לשון פלטין ועיין ברש"י פרשת דברים: ושלוחי ערטליא. פירוש ופשטי עצמך ערומה. וערטולא לשון ידוע ומורגל הוא: דאף אתון שטיתין. כצ"ל וכך מצאתי בס"י ופשוט הוא: דליק בלביה והוב שלח לה. כצ"ל ומבואר: ואמרו לה ולא ספנת. פירוש ולא היו חשובים בעיניה לחיות חשה לדבריהם ועיין ברש"י פרשת וישב ספינים חשובים:

רבתא

ביד סריסיא ורגיז מלכא לחדא וחימתיה תקיפת עלוהי: ויאמר ואמר
מלכא לחכימיא ידעי זימנא ארום כן פתגמי דמלכא קדם כל ידעי
גזירין ודינין: והקרוב ודקריבין ליה בעיצתא דרחיקין ודקריבין.
כרשנא מן אפריקי. שתר מן הנדקי. אדמתא מן אדום. תרשיש מן
מצרים. מרס מרסנא (מן מרס מארעא רחיקא. ממוכן) מן ירושלם.
שבעתי רברבניא דפרסאי (ומדאי) דחזין אפוי דמלכא אינון דיתבין
קדמאה במלכותא. פקדניה דמלכא אחשורוש די שלח ביד סריסיא:
ויאמר ואמר ממוכן הוא דניאל ולמה אתקרי שמיה ממוכן מטול דכד
גלון שבטא דבית יהודה לבבל גלון עמהון חנניא מישאל ועזריה
והוא דניאל בגלותא ואתעביד על ידוי ניסין וגבורן ותוב על ידוי
דדניאל אתגזר מן מרומא דתתקטיל ושתי מלכתא בכן אתקרי
שמיה ממוכן מתקנן ואמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא דהכין הוה
גזירת מלכא בזימנא דהוו יתבין עייצין עיטא הוו שליטין וזעירי עייצין
קדמוי ואין שפירת עיטתא עבדין יתה. ואין לא שפירת עיטתא.
די רברבין מנהון הוו עייצין וממוכן הוה זעירא דכולהון והוא יהב
עיטתא קדמיא קדם מלכא והוה ממוכן שקיל אתתא פרסיאתא
והות עתירא מיניה ולא הות צביא מתמליל עמיה אלא בלישנה
ואמר ממוכן בגרמיה כד אשתכח עלעיתא למכבש על נשיא
דאינהון מוקירן לגובריהון בכן אמר ממוכן קדם מלכא ושלטוניא
לא על מלכא בלחודוי אסטת ושתי מלכתא אלא על כל עממיא
ושליטיא דאית בכל מדינתא דמלכא אחשורוש: כי ארום יפוק
פתגמוי דמלכתא על כל נשיא כולהון למהוי שייטין בעליהון בעיניהון
ותהוי כל אתתא אמרה לבעלה דילמא את יקיר מן מלכא
דאחשורוש די אמר דתיתי ושתי מלכתא קדמוי ולא צביית למיתי:
והיום ויומא הדין אמרין שלטונתא דפרס ומדי דשמעין ית מליא
דמלכתא לכל שלטוניא דמלכא כמיסת די תהוי בסירא למרגז
עלוהי: אם ובזמן דגזר ממוכן גזירתא הדא דחיל מן נפשיה ואמר
דילמא לא יעביד מלכא גזירתא דא (וכד תיעול) ושתי ותשמע
גזירתא די גזרית עלה ותידון יתי דינין בישין ותקטול יתי אלא
אנא אחזיה דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי ואומי יתיה
במומתא דפרסאי ומדאי דהינון דחלין מנהון לכן אמר ממכן אין
על מלכא שפר יפוק דין פתגמא מן קדמוי ויכתיב מומי בגזרתיה
דמדאי ופרסאי ולא יבטיל דלא תיעול ושתי קדמוי דמלכא אחשורוש
ומלכותה יתן מלכא לרעותה דטבת מינה: ונשמע וישתמע פתגמא
דמלכא די יעבד בכל מלכותיה ארום סגיאה היא וכל נשיא יתנון
יקרא לבעליהון למן רברבניא ועד זעיריא: וייטב ושפר פתגמא
בעיני מלכא ושלטוניא ועבד מלכא (כפתגמי מלוי) ממוכן:
וישלח ושדר מלכא איגרתא על כולהון מדינתא דמלכא על מדינתא
ומדינתא היך כתבה ועל עמא ועמא היך לישניה למהוי כל גברא
מתיקר בביתיה ומתמלל היך לישן עמיה: אחר בתר פתגמיא האילין
כד נח רוגזא דמלכא אחשורוש שדר וקרא לכל רברבנוי ואמר לון

לא על ושתי אנא רגיז אלא עליכון אנא רגיז ומטול דאין אנא
אמרית מילתא בחמרא אתון למה (רגזתון) עלי למקטול ית ושתי
מלכתא ואעביר שמה מן מלכותא אוף לכון אנא קטיל מעבר
שמכון מן מלכותא ובתר דאתקטלו רברבנוהי דמלכא אדכרית
ושתי וית מה דאתגזרת עלה דלא הות שויא לגזירתא דדינא דקטלא
אלא מן מרומא הוה דיסוף זרעיה דנבוכדנצר מלכא דבבל:
ויאמרו ואמרין עולימוי דמלכא שלטנוי ומשמשנוי יבעון למלכא
עלימן בתולתן יאין שפירן בחיזוא: ויפקד וימני מלכא שליטין ומהימנין
על כל מדינת מלכותיה ויכנשון ית כולהין עולימא בתולתן
דשפירן בחיזיא לשושן בירנתא לבית נשיא על ידוי הגא סריסיה
דמלכא נטיר נשיא ואתיהבו תקוניהון. והנערה ועולמתא דתשפר
(באפוי) דמלכא תמליך חלפוי ושתי ושפר פתגמא באנפוי דמלכא
ועבד כן: איש גברא יהודיא הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי
ולמה אתקרי שמיה דגברא יהודאה אלא דהוה דחיל מן חטאה
דעלויה אתנבי דוד ואמר יומא הדין ימות גברא מישראל ומן ההוא
גברא דין הוא גברא מרדכי בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר
בענה בר אילה בר מיכה בר מפיבשת (בר יהונתן) בר שאול בר
קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה
בר ששק בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פתואל
בר פיתון בר מליך בר ירבעל בר ירוחם בר חנניה בר זבדי בר
אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר מרימות בר חושים בר שחורח
(בר גזה) בר עזה בר גרא בר בלע בר בנימין בר בריה די יעקב
בוכרא די אתקרי שמיה ישראל ומה חמא מרדכי די אתקרי בר
שמעי אלא אקיל שמעי לדוד מלכא דישראל ואמר שמעי לדוד
פוק לך גברא רשיעא וגברא דחייב קטלא איתעני אבישי בר צרויה
ואמר לדוד אזיל אסב רישיה דשמעי מיניה. אסתכל דוד מלכא
בנביאותיה וחמא דמרדכי קאים מיניה וכד חמא דוד מלכא פקיד
לשלמה בריה ואמר ליה בשעתא דיפסוק שמעי מלמילד בר. קטול
יתיה די יזכי לעלמא דאתי ומטול דקאים מיניה ברא צדיקא די על
ידוי אתעבידו ניסין וגבורן לישראל בארבע גלותהון והוא מרדכי מירא
דכיא בר יאיר בר שמעי בר קיש מן שבטא דבנימין ושמעי הוה
חייב דיתקטיל בדינא כמא דכתיב באורייתא דמשה דיינא דקושטא
לא תצער ורבא בעמך לא תלוט והוא אקיל לדוד מלכא דישראל וחס
עלוהי דוד דלא למקטול יתיה דחמא דקיימין מיניה הני תרי צדיקיא
ומתפרקין על ידיהון בית ישראל: אשר מרדכי ואסתר הוין מירושלם
בגלותאה דיגלת עם יכניה מלכא שבטא דבית יהודה וחזר וסליק מרדכי
עם עמא דיתנדבון ויסקון ויבנון לבית מקדשא תנינות ותוב אגלי
יתיה נבוכדנצר מלכא דבבל זימנין תרתין ותוב בארע בני גלותא
לא נחת נפשיה מן ניסין וגבורן: ויהי והוה (מרדכי) מרבי ית הדסה
היא אסתר והדסה הוה שמה כמא דאסא היך מטול דבסים ריחיה
דהדס בגו עלמא אף היא אסתר כדין הות עבדא עובדין טבין בגו
עלמא

ביאור

רבתא דפרסיאתה. פירוש השרות דפרס שהיו מסובים אצלה אמרו וכו' ומבואר
הכל: דרחיקין ודקריבין. פירוש על אנשים שהיו ממדינות רחוקים ודייק מדאמר
יתקרוב אליו לשון יחיד וחשוב שבעם: הינדקי. עיין בת"י בלבושי הנדקי וע"ש
פרשת נח: סבון עצתה. פי' טולו עצה: ממוכן מתקנן. ר"ל שהיה מוכן לטובות
הרבה לנבואה ולהעשות על ידו ניסים הרבה כי הוא סבר שממוכן זה דניאל כדמתרגם
ממוכן מן ירושלם: וממוכן הוה זעירא דכולהון. דייק מדכתיב לבסוף כולם
בפסוק והקדים לדבר אלא הענין היה להתחיל מן הקטן מן הטעם שכתב וכן הוא
במשנה פרק אחד דיני ממונות גבי דיני נפשות מתחילין מן הצד מטעם זה וכן
נמי בנדון דידן היה העצה בדין מיתת נפש המלכה ושתי ולכן התחילו ג"ב מן
הצד מן הקטן שבהם: שקיל איתתא פרסיתא. פירוש שהיה ממוכן נושא אשה
מחשובי שרי פרסיים והיתה חשובה ממנו בעושר ולכן יעץ עצה זו וכ"ה בתוספות
דמגילה פ"ק ע"ש: עלעיתא. פירוש לשון עלילה וסיבה לדבר נמצא כך: שייטין
פירוש להבזות בעליהון וכן ת"א ויבז עשו ושט וכן בסירא לשון ביזוי: אחזיה
דמלכא אחשורוש לא תיעול ושתי קדמוי כו'. ר"ל שירא לנפשו ממוכן שמא
תבא המלכה ותשמע עצתו ויהרג הוא לכן ראה עצה בלבבו שישבע המלך בשגם
שתרצה לבוא לא יביאוה לפניו. וזהו ואומי יתיה במומתא פי' שהשביעו בשבועה
גדולה ונוראה וק"ל: אדכרית ושתי. פירוש שעלתה זכרונה והגזירה: ודלא
הוות שויא. פירוש שלא היתה ראויה לזה. ולכך נהרגו היועצים אלה מה שלא
נהרג דניאל הוא ממוכן שהיה ראש המדברים בעצה זו לפי שלא אמר להרגה רק
שיתן מלכותה לרעותה הטובה ממנה וק"ל: ואתיהבו תיקוניהון. פירוש נתנו
תמרוקי הנשים שמשיר השער ומייפה וכן ת"א ולא יתקן גבר בתקוני אתתא שלא
ישיר שער בית השחי ועיין ברש"י שם: יומא הדין ימות גברא מישראל. ועיין
בשמואל ב' י"ט: בריה בוכרא יעקב. כצ"ל וכן מצאתי: אזל אסב. כצ"ל ופירושו
שאמר אלך ואקח ואסיר ראשו ממנו וק"ל: בארבע גלותהון. כתב מהר"ד שנכון
להגיה בארע ופירושו בארץ גלותם ויפה דיבר אך יש ליישב ולפרש באחד מארבע
גליות: הני תרי צדיקיא. לפי הענין המה מרדכי ואסתר: היך שמה כדין עוברה.
פירוש

עלמא היא אסתר דהיך שמה כדין הויין עובדהא ואתקרי שמה הדסה בלישנא עברהא ולמה אתקרי שמה הדסה מטול דצדיקיא מתילין כהדסה די עלה איתנבי ישעיה נביא. (ואמר) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס מהו נעצוץ היגתא היא חלוף היגתא יסק ברותא וחלוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעא לזקיפא וסרפד היא אורבינא וחילוף אורבינא יסק אסא והלוף ושתי תמלוך אסתר ובגין אסתר גלה מרדכי דאמר מוטב דאיזיל בגלותא ואירבי לאסתר דמן דאהי בארעא דישראל. איתקרי שמה אסתר כשם כוכב נוגהא יונית אסתירא והדסה אתקריית כשם צדיקיא וכן אמר על חנניה מישאל ועזריה והוא דקאים בין הדסיא די בגלותא. וצולה היא בבל דכן כתיב האומר לצולה חרבי ואסתר איתקרי שמה הדסה כשם אסא האיך דלא אסא יבש קייטא וסיתוא אוף צדיקיא אית) להון חולקא בעלמא הדין ולעלמא דאתי והיא אסתר הות בת אחוי דמרדכי. היא אסתר בטליותה והיא בסיבותה ולא פסקת מן עובדין טבין ולא הוה לה אבא ואמא וטלותה הוה יאיא בריוא ושפירא והסודא בחזוא וכד מית אבוהא ואמה נסבה מרדכי ליה לברתא: ויהי והוה כד אשתמעו פתגמוי דמלכא וגזרתיה וכד אתכנשו עולימתא סגיאתא לשושן בירנתא על ידוי דהגי כריסיה דמלכא נטיר נשיא וכד שמע מרדכי דבתולתא מתבעיין שקל וכנשא לאסתר מן רברבנוהי (שלוחיא) דמלכא אחשורוש דנפקי למבעי בתולתא דלא ייתון וידברונה. וטימרה בגו קיטון דלא יחמון יתה שלוחיא דמלכא ובנת עממיא כד הון שלוחיא עוברין (תמן) הון מרקדין ומחזיין שופריהון מן כוותא ונפקו שלוחיא דמלכא ואייתיאו בתולתא סגיאתא מן מדינתא ושלוחיא דמלכא הון ידעין לה לאסתר וכד חמו דלית אסתר עם הנון בתולתא אמרין חד לחד מנן לעינן במדינתא אית הכא לנא במדינתן טלותא חדא יאיא בריוא ושפירא בחיזוא והסודא יתיר מן כולהון בתולתא דאייתינן. כד אתבעית אסתר ולא אשכחת אודיעו למלכא וכד שמע מלכא כתב בדינטסים דכל בתולתא דתתטשו מן קדם שלוחי מלכא חדא היא גזירתא דתתקטיל וכד שמע מרדכי פוקדנא דמלכא דחיל ואפקה (ואייתא) לאסתר בת אחוי דאבוי לשוקא ואדברת אסתר לבית מלכא על ידוהי דהגי נטיר נשיא: ותיטב ושפירת טלייתא בעינוי ואתגמלת חסדא קדמוי ואוחי ית צביאתהא וית מנוותהא למיתן לה וית שבעתי עולימתהא די חזיין למיתן לה מן ביתיה דמלכא ומנוותה דהוון יהבין לאסתר הוה יהבא לחון לפום עולימתא עממאיתא מטול דלא הות טעמא אסתר מיין ביתיה דמלכא ושני יתה וית עולימתהא לטב מכל נשיא: לא לא חויאת אסתר ית עמהא וית תלדותהא ארום מרדכי פקיד עלהא די לא תחוי: ובכל ובכל יומא ויומא מרדכי מהלך קדם דרתא דבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה גיסין אתעבדון על ידהא:

ובהגיע וכד מטא זימנא דרביתא ורביתא למיעול לות מלכא אחשורוש מטול דהות לה בגזירת נשיא תרי עסר ירחין ארום כדין ישלמין יומהא דציבתהון מטול דאיבסמת שיתא ירחין במשחא דמירא ושיתא ירחין בבוסמניא ובתיקוני נשיא: ובזה ובהדנא רביתא עלא קדם מלכא וית כל מה דהות אמרה הוה מתיהיב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: בערב ברמשא הוה עילא ובצפרא הות תיבא לבית נשיא תנינות על ידוהי דשעשגז סריסיה דמלכא נטר נשיא ושמה מכתבתב ולא הות עלא תוב לותיה דמלכא אלא אין איתרעי בה מלכא ומתקריא בשמא: ובהגיע וכד מטא זמנא דאסתר בת אביחיל אחוי דאבוי דמרדכי די דבר יתה ליה והוה מרבי לה מן קושטא היך ברתיה למיעל לות מלכא ולא בעת כל מידעם אלא מידי דהגי בעי סריסי דמלכא נטיר נשיא והות אסתר גמילת חינא וחסדא קדם כל חזייאה: ותלקח ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לבית מלכותיה לפלטין בירחא עשיראה דהוא ירח טבת בשתא שבע למלכותיה: ויאהב ורחים מלכא ית אסתר מכולהון נשיא ואתגמלת חינא וחסדא קדמוי מכולהון בתולתא ויהב תגא דמלכותא ברישה ואמליך יתה חלף ושתי: ויעש ועבד מלכא שירותא רבתא לכל שלטנוי ועבדוי ית משתיתא דאסתר (ומתנן למדינתא יהב) ואמר לה חוי לי היידין עמיך והיידין תולדותיך ואמרת לית אנא חכימא לא עמי ולא תולדותי דמטול דכד אנא טליתא מית אבא ואמא ושבקון יתי וכד שמע מלכא אחשורוש מלהא חזר ושבק שביקין לכולי עלמא ומתנן למדינתא יהב מטול דהשיב מלכא בלביה ואמר בגרמיה הא אנא מוטיב לכולהון אומיא ומלכותא מטול די עמא דאסתר ביניהון איתיו: ובהקבץ וכד אתכנשון בתולן תניינות ולא אתכנשון בתולן תניינות אלא מטול אסתר דיתבא בפלטין דמלכא ומלכא רחם יתה מכל נשיא ושוי תגא דמלכיתא ברישה. ובתולתא האילין למה אתכנשו תנינות מטול דאמרו שליטין למלכא דאין בעית דתיגליא לך אסתר עמהא ותולדותה קנאתה בנשי אוחרנייתא והיא גליא לך עמהא ותולדתה מטול הכין כתיב ובהתכנשות בתולן תניינות ומרדכי יתיב בתרע מלכא: אין ולית אסתר מחויא ית עמא ותולדותה היך מה דפקד עלה מרדכי ואוף כד אתכנשו בתולתא לא גליית אלא היך דפקדה מרדכי וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היא אסתר בטליותא מכיכתא הות וכד עלת למלכות במכיכותא עלת מטול הכן אמר כתבא וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת היך כמה דהות מתרביא עמיה: בימים ביומיא האינון ומרדכי יתיב בתרע בית מלכא רגז בגתנא ותרש תרין סריסוי דמלכא מנטרי מניא ובעו לאושטא ידיהון דיקטלון למלכא אחשורוש ויהבון עצה ביניהון דשויאו חיויא חורמנא בכוזא די דהבא דהוה שתי בה אחשורוש די כד יבעי מלכא משתי ביה יתנון ליה ומחוי חיויא ויקטליה:

וודע

ביאור

פירוש דייק בשמה נאה לה וכשמה כך מעשיה הטובים: ושוב אגלי יתה. כצ"ל ופירושו ושוב הגלה אותה שהגלם פעם שנית ודייק מדכתיב שני פעמים הגלה בפסוק וק"ל: לא נחת נפשיה מן ניסין וגבורין. כך יש גרסאות ולפ"ז פירושו לשון מנוחה ר"ל לא פסק ממנו נסים ונפלאות ולפי גירסתינו מבואר וק"ל: היגתא. פירוש מין קוצים והוא לשון גמרא פ"ק דתענית היזמי והיגי וכן הרבה: וחילוף מרדכי צדיקא יסק המן רשיעה לזקיפא. כצ"ל וכ"מ בס"י ופירושו תחת ובמקום מרדכי הצדיק עלה המן לתליית עץ וזקיפא לשון מאן דאית ליה זקיפא ברדיוטא וכו'. ולא כמו שפירשו רבים זקיפא מלשון גדולה וטעותם מפורסם ועיין במהר"ד שפירש מ"ש: אורבינא. י"מ לשון רז"ל שילנאי ביני אורבני מאי בעי ופירושו אילן ערבה ואחה"ע מתחלפים וי"מ עץ קטן ולא חשוב וק"ל: ובגין אסתר גלה מרדכי וכו'. פירוש דק"ל מאחר שמרדכי היה עולה עם זרובבל כששב עזרא ואם כן למה היה עכשיו בשושן לכן אמר שעשה בשביל אסתר וזהו דאמר מוטב דאיזל בגלות ואירבי לאסתר פירוש ואגדל את אסתר משאתיה בארץ ישראל וק"ל: והסודא בחזוא. פירוש שנשאת חן בעיני כל רואיה תרגום חן חסידא: וטימרה בגו קיטון. פירוש החביאה בחדר: ומחזיין מן כוותא. פירוש ראו יופיה מהחלונות: והינון בתולתא. פירוש אלו הבתולות וק"ל: מגן לעינן. פירוש לחנם טרחנו ויגענו: דתתטשו מן

קדם שלוחי וכו'. פירוש שתסתרה מפני שלוחי המלך וזהו לשון גמרא דבכה מדליקין טשו בי מדרשא: ואתגמלת חסדא. פירוש שהיתה נושאת חן לפניו: צביאתהא. י"מ רצונה שהיו ממלאים רצונה וטעות הוא ונ"ל שהיו ממהרים לה מזונותיה לשון צביתו לי זוודא או לשון חברותה כמו אירתא רחיקא וצבתא בסים' והמתורגמן כתב לשון יופי והדר מלשון עטרת צבי וע"ש: דציבתהון. הוא תרגום של תמרוקיהן ומהטעם שכתבנו ג"כ מן גזירת צביאתהא מלשון לעטרת צבי שפירש ענייני קישוט ויופי והידור וק"ל: מידי דהגי. כצ"ל. ופירוש מן ידיו של הגי ויש רצו לפרש כמו מידי ורצה לומר כל מה שהגי רצה ובקש בשבילה יתן לה. ויש הגיהו אמירן ואת כולם ישא רוח כי הנוסחא שלפנינו מידי תבקשנו וכן האמת: שירותא רבתא. פירוש סעודה גדולה לשון גמרא דשבת בצע אכולא שירותא וכן ליכול כלבא לכולא שירותא וכן ת"א יאכל בצהרים בשירותא וק"ל: ובתולתא האילין למה אתכנשו תניינות. רצה לומר דקשה מדאהב את אסתר לא היה צורך שוב שנית לקבץ הבתולות אלא שאין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה ואם כן כולי האי ואולי תגלה משפחתה וק"ל: במכיכותא. לשון כי ימוך ר"ל שתמיד היתה שפלת רוח בעיניה אף במלכותה: חויא חורמנא. פירוש הוא תרגום דשפיפון ור"ל ארס נחש שאין לו רפואה כמו חויא טרקי' דלית אסותא: ומחוי

חויא

תרגום שני

על מגלת אסתר

והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש חד מן עשר מלכין די מלכו ועתידין בעלמא. ואילין אינון עשר מלכין. מלכותא קדמיתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן. תנינא דנמרוד. תליתאה דפרעה מלכא דמצרים. רביעאה דישראל. חמישתא דנבוכדנצר מלכא דבבל. שתיתאה דאחשורוש. שביעאה דיון. תמינאה דרומי. תשיעאה דבן דוד משיחא. עשיריתא דמלך מלכיא יי צבאות דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן ועל כל דיירי ארעא. כד מטת מלכות בבל למובדא מן ארעא ושולטניה יעדון מיניה לא הוו ידעין אנשי מדינתא מן ישוון עליהון למלכא וכד מית נבוכדנצר מלכא דבבל קם אויל מרודך בריה בתריה ולא הוו צבין אנשי מדינתיה למוקמיה עליהון ברם מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך לא הוה מדוריה עם אנשא ואיך מוקמין אנחנא יתך מלכא עלינן כבר מתפני אבוך נבוכדנצר ואתי עלנא וקטיל יתן. וכד שמע אויל מרודך ית פתגמי הדין דאנשי מדינתיה אמרין ליה. מתיב ואמר להון נבוכדנצר אבא מית וטריד מן עלמא ועד כען לית אתון מהימנין. מתיבין ואמרין ליה נבוכדנצר אבוך ארגיז ית ארעא כולה וית מלכיא כולהון דעלוי מפרש כתבא הזה האיש מרגיז הארץ מרעיש ממלכות. מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן שלשון דפרזל ודי נחש ורמא בעקבוי דנבוכדנצר אבוהי ונגד ואפיק יתיה מקבריה דהכדין מפרש עלוהי כתבא ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב. וכד חזו אנשי מדינתא דעבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא קמו כולהון בחדוה רבא ואלבישו ית אויל מרודך ארגוונא טבא דמלכותא ויהבו ליה יקר סגיא ורבו יתירא. מתיב דניאל גברא דתחמדתא ואמר ליה לאויל מרודך הא כל יומוי דנבוכדנצר אבוך לא נפק אסירא מן ביתיה לעלם דהיכדין כתבא מפרש עליה אסיריו לא פתח ביתה. וכד אתחייבו סנאיהון דיהודאי אתגבר וסליק עליהון נבוכדנצר אבוך ואחריב ית ארעא דישראל ובזן ית קרתא ירושלם ואוקיד ית בית מקדשא בנורא ואגלי ית עמא דישראל ואייתי יתהון לבבל ואגלי עמהון ית יהויכין מלכא דבית יהודה ואסר יתיה בבית אסירי תלתין ושבע שנין מן קדם דלא שם עלוי רעות אבוי דבשמיא ואף נבוכדנצר אתגבר בלבביה ואמר לית מלך ושליט אלא אנא דהכי מפרש כתבא עלוהי אעלה על במתי עב אדמה לעליון. בהא שעתא עבד אויל מרודך רעות אבוי דבשמיא ועל לבית אסירי ואפיק מתמן ית יהויכין בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה ונפקו עמיה כל אסיריא מה עבד אויל מרודך בההיא שעתא על לבי גנזי מלכא ואפיק מתמן כל משחנין טבין וכל מיני בוסמין ואסחי יתיה ומשח יתיה ואלביש יתיה לבושא דמלכותא ואכל לחם תדירא קדמוי כל יומי חיוהי ודריוש מדאה קביל מלכותא הוא אחשורוש מלכא פרסאה בר דריוש מלכא מדאה הוא אחשורוש דאמר למייתי חמרא מן מאה ועסרין ושבע מדינן למאה ועסרין ושבע מלכין דגניין קדמוי דישתי כל גבר וגבר מן חמר מדינתיה דלא יתנזק. הוא אחשורוש מלכא מעותא. הוא אחשורוש מלכא טפשא דאמר תבטל מלכותי ולא תבטל גזירתי. הוא אחשורוש דמתקלקלן עצתיה ולא תקנן גזרתיה. הוא אחשורוש דאמר לאעלא ית ושתי מלכתא ערטילתא קדמוהי ולא עלתה. הוא אחשורוש דביומוהי אזדבנו בית ישראל מגן בלא כסף כדכתיב חנם נמכרתם. הוא אחשורוש דאשתחרו ביומוהי אפוהי דבית ישראל כשולי קדירא. הוא אחשורוש דאמר למיתי ארזי מן לבנון ודהב מאופיר ולא מייתי. הוא אחשורוש דביומוי אתקיים על בית ישראל מה דכתיב בספר אורייתא דמשה בבקר תאמר מי יתן ערב. הוא אחשורוש חמשא כתיב בהון הוא ואתקריין רשיען וחמשא כתיב בהון הוא ואתקריין צדיקיא. אברם הוא אברהם. הוא אהרן ומשה. הוא משה ואהרן. הוא חזקיה. הוא עזרא. אלין חמשא צדיקין. וחמשא רשיען קדמאה נמרוד דכתיב ביה הוא היה גבור ציד. הוא עשו אבי אדום. הוא דתן ואבירם. הוא המלך אחז. הוא אחשורוש ועל דאמר ולא עבד אתקצרו יומוי ברם מלך מהודו ועד כוש מהודו דמערבא ועד כוש דמדינחא על מאה ועסרין ושבע מדינן. הוא אחשורוש דקטל אתתיה מטול רחמוי. הוא אחשורוש דקטל רחמוי המן מטול אתתיה. הוא אחשורוש המולך מהודו ועד כוש והלא הודו וכוש קריבין הויאן חדא לחדא אלא היך דהוה שליט בהודו וכוש דהון קריבין ליה הכי הוה שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן ואפרכיא די להון. דכותיה את משכח דשלמה מלכא שליט בכולי עבר נהרא מתפסח ועד עזה והלא תפסח ועזה קריבין הוין חדא לחדא אלא היך דהוה שליט על תפסח ועזה די הויין קריבין הכי הוה שליט על כולי עבר נהרא עלמא. ארבע הנון דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה תרין מן אומי עלמא ותרין מן ישראל. שלמה ואחאב מן ישראל. בשלמה כתיב כדאמרית. באחאב כתיב אם יש גוי וממלכה. ונבוכדנצר ואחשורוש. אלא אחשורוש אתקצרת מלכותיה ולא הוה שליט אלא על מאה ועסרין ושבע מדינן ולמה זכה די שליט על מאה ועסרין ושבע מדינן אלא אמר קודשא בריך הוא עתיד הוא למסבה לאסתר דהיא מן בנת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין תיעול בת בנתא דשרה דחיית מאה ועסרין ושבע שנין ותמלוך על מאה ועסרין ושבע מדינן: בימים ביומיא האנון כד הוה יתיב מלכא אחשורוש על כורסיה דהוה מזומן ליה בשושן בירנתא הא כורסיה לא דידיה ולא דאבהתוי אלא כורסית

דמלכא

ביאור

דבעגלא תתגלי מלכותיה עלן. פי' שבמהרה יתגלה מלכותו עלינו: כד מטת מלכות וכו' עיין בדניאל: ולא הוו צבין אנשי מדינתיה. פי' שלא היו רוצים בני מדינה להמליך עליהם מלך מפני היראה שלא האמינו וסברו שיחזור ויעשה כמו שעשה אחר שבע שנים שהמית השרים שהמליכוהו ואמר אויל מרודך ועד עתה אינכם מאמינים שמת בתמיה וגם הוא מפני הדאגה זו כשיצא מבית אסורים הוציא אביו מקברו והראה להם שמת וכדאיתא בסדר עולם ובדרז"ל: וכד חזו אנשי מדינתא דעבד רעות אבוי דבשמיא. פירוש כשראו שרי המדינה שאויל מרודך עשה רצון אביו שבשמים וגזירתו ע"י נבואת ישעיה ואתה השלכת וגו': גברא דתחמדתא. פירוש איש חמודות: דלא שם עילוי רעות אבוי כו'. קאי על יהויכין שלא עשה רצון השי"ת וק"ל: ובהא שעתא עבד אויל מרודך וכו'. פי' בעת ההיא עשה אויל מרודך רצון אביו וה"ג ולא גרסינן סבר רעות ובפירוש מהר"ד מה שפי' ע"ש ותבחור הטוב והישר בעיניך: ואסחי יתיה. פירוש ורחץ אותו: דגניין קדמוי. י"מ היושבים לפניו ובעבור שישיבתן היה על מטות נקט לשון גניין כמו דגנה אפרקדן ויותר נכון לפרש המשתעשעים בכבוד חופות המלכים ופאר תפארתם כי כן תרגם יונתן כחתן יכהן פאר כחתנא דמצל בגנוניה וכן אצלים צללו תרגם טלליא גנוניה וק"ל: חמר דלא יתנזק. הכי הוא בגמרא פ"ק דמגילה אר"א מלמד שהשקה לכל אחד ואחד מיין מדינתו פירוש הרגיל בו שלא ישכרהו: תבטל מלכותי וכו'. י"מ שקאי על המלכה ושתי שאמר לבטלה כלומר להרגה ולא יבטל גזירותי ויש מפרשים שקאי על בית המקדש שבימיו כתבו שטנה שלא לבנותו ולא רצה לבטל גזירתו כדפירש רש"י בפסוק עד חצי המלכות וע"ש ויותר נכון היה לפרש אהשנות הגזירה אחרונה שצוה לבטל רבים מעמי מלכותו ולהשמידם מהיהודים ושלא יבטל גזירתו האחרונה שצוה להנקם מאויביהם וק"ל: דקטל אתתיה מטול רחמוי. פי'

דמלכא שלמה דאתקן יתיה חירם בר אתתא ארמלתא דצור בחכמא רבא. הוא שלמה מלכא רבא דאמליך יתיה קודשא בריך הוא מסוף־עלמא ועד סופיה בתר יי ביה עד דלא אתיליד ממעי אמיה רחם יתיה גלא ליה רזין טמירין ואחזי ליה סתרין עמיקין. דעתא וחוכמתא יהב ליה ובינות לבא מן בראשית. הוא הוה מסתכל בבעלי דינא כד הוו אתין למדן קדמוי ועד אנון לא יכילין למללא קדמוי מילין דשקרא מן קדם דהוה ידע בין זכאה ובין חייבא. זיוא והדרא אשתפיך עלוהי וכתרא דמלכותא אתיהיב ברישיה חינא וחסדא אלביש יתיה כמא דאלביש לדוד אבוי. כל יומין עבר כבר תלת עסרי שנין ביומא קדמאה דקביל ית מלכותיה ידידיה הוו קרו ליה מטול דהוה רחים למלך־עלמא יי צבאות דהכדין כתבא מפרש וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה. שלמה הוו קרון ליה מטול שלמא דהוה ביומוי דהכן כתבא מפרש ואמר וישב יהודה וישראל לבטח. בן הוו קרין ליה משום דהוה בני ית מקדשא דיי צבאות דהכדין כתיב בנה בניתי בית זבול לך. איתיאל הוו קרון ליה משום דמימר אלהא הוה בסעדיה דכן כתיב ויחכם מכל האדם. יקא הוו קרין ליה דהוה רב ושליט על כל מלכי ארעא מדינחא ומערבא דכן כתיב ושלמה ישב על כסא דוד אביו. כל מלכיא דחילו מניה כחדא אומיא ולישניא ליה ישתמעון שדין ופגעין וחיין ורוחין בישין אתמסרו בידיה מסין הוו מסקין ליה כל נוני ימא ועופי שמיא כחדא בעירא וחיות ברא סלקין ואתין לבי טבחא למתנכסא מנהון לשירות שלמה עתיר ותקיף וקנא נכסין כספא ודהבא סגין לחדא. פשר מתלין ומחוי טמירין ומהודע רזין דלית להון סוף. סנאוי ובעלי דבבוי הוין רחמוי וכל מלכותא ישתמעין ליה. קמו כולהון למחמי אפוהי ומתחמדין למשמע ממלל דעתיה. רמא ומנטלא רומם יתיה בדיל עבדיה דוד אבוי. שמיה מהלך בגו מלכותא וגבורתיה בגו חכימין תמים וקשוט. סטי מן ביש ידע ברזי שמיא וחכים אלהא תקפת מלכותיה מן כל מלכותא וסוכלנותיה מכל בני מחול. שמעו שמעיה וממלל דעתיה כחדא כולהון אתו למשאל בשלמיה רחימו יתיה כל מלכיא אתרעדן מניה כל שלטוניא קריבו ליה בניהון ובנתיהון למהוי עבדין ואמהין רהטין קדמוי צבין למתב קדמוי ומתחמדין למשמע מילי פומיה וחוכמתיה כד פתח פומיה למללא כרעין וסגדין קדמוי כל דעתידין אנון די עלון (ס"א די צלון) קדמוי ופקדן יבסרון כל כרכיהון וסנאין אנון אתריהון ומדינתהון ואתין למשמע מילי חוכמתא ונעימת פומיה איך מאחא דיהיב (ס"א מודה ויהיב) תושבחתא למרי מלכין מפתח פומיה בחצוצרתא מרומם ומשבח למלכא רמא. ליה אתיהיב מפתחא רבא דפתחין ביה כל תרעי חוכמתא ובינת לבא ידע ושמע מילי עופא כחדא בעירא וחיות ברא טביין ואיילין רהטין קדמוי אריון ונמרין אחידו זינא חכים בלישניה מן כל אומיא כחדא סבר כל מתיבתא

זעין מניה כל מלכיא וכל מלכותא רתיתא אחידו כל שלטוניא וליה אתיהיב כליל ריש דנצחין ורמא שעבוד על כל אנשא הוא הוה ריש כל מלכיא. ומלכותא לקבל חברתה לא נשא זינא כל מלכיא אתרעדו מניה וכל מרינן גלה ליה רזין וידע כל רזי בני אנשא בגין דעבד ויהב צדקתא ועבד גמילות חסדא מן בראשית הוא זכה בעלמא הדין להוי מלכא ואף הוא זכי לעלמא דאתי. הוא שלמה מלכא דעבד כורסיה רבא דמלכותא חפי יתיה דהבא טבא דאופיר מקובע באבני בורלא ומשקע באבני ציצא ושישא ומקובעין ביה זמרגדין וכדכודנין ובורלין ומרגליין וכל מנין טבין לכל מלך לא אתעביד כותיה וכל מלכותא לא יכלין למתקנא כורסיה דדמי ליה ודין הוא עובדא דכורסיא קיימין עלוי תרין עסר אריון דדהבא ולקבליהון תרין עסר נשריא דדהבא אריא לקבל נשרא ונשרא לקבל אריא מכוונין אלין לקבל אלין ידא דאריא דדהבא דימיניה לקבל גפי נשרא דדהבא דשמליה וגפי נשרא די דהבא דשמליה לקביל ידא אריא די דהבא דימינא וסכום אריון שבעין ותרין ונשרא שבעין ותרין וריש סגלגל הוה לכורסיא מלעיל אתר בית מותביה דמלכא וליה שתא דרגין דהבין דכתיב ויעש המלך כסא שן ושש מעלות לכסא וכן על דרגא קדמיתא רביע תורא די דהבא ולקיבליה רביע אריא די דהבא. ועל דרגא תנינא רביע דיבא די דהבא. ולקיבליה רביע אמרא די דהבא. ועל דרגא תליתאי רביע נשרא די דהבא. ולקיבליה אינקא די דהבא. ועל דרגא רביעא רביע נשרא די דהבא ולקיבליה רביע טווסא די דהבא. ועל דרגא חמישתא רביע שונרא די דהבא ולקיבליה רביע תרנגולא דדהבא. ועל דרגא שתיתאה רביע בר נצא דדהבא ולקיבליה יונא די דהבא. ועל ריש כורסיא קיימא יונא די דהבא אחידא בר נצא בידיה. ועל מריש כורסיא קיימא מנרתא די דהבא מתקנא בתקונהא. ובבוציניהא ובחזורהא ובצביתהא ובמחתיתהא וכלידהא ובשושנהא וקיימין לקביל סטרא דמנרתא שבעה קנין דמנרתא די דהבא דציירין עלה שבעת אבהת עלמא אלין שמהתהון אדם קדמאה ונח ושם רבא ואברהם ויצחק ויעקב. ואיוב ביניהם. ולקביל סטרא תנינא דמנרתא קיימין קנין אוחרנין דציירין עליהון שבעה חסידי עלמא ואלין שמהתהון לוי קהת עמרם משה ואהרן ואלדד ומידד. וחור (ס"א וחגי) נבייא ביניהון ועל רישי מנרתא קביע כדנא דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמינה מדלקא דלקא לבית מקדשא ותחות מינה קביעא אגנתא רבתא די דהבא דמליא משחא דזיתא דכיא דמקריבין מניה משחא לבוציניא דמנרתא וצייר עלה עלי כהנא רבא ותרתין שבלין דדהבא נפקין מן אגנתא רבתא דציירין עלוי תרין בנוי דעלי חפני ופינחס ובגו שבלין די דהבא נפקין תרין צנתרין דדהבא דציירין עליהון

תרין

ביאור

פי' מדכתיב ויאסר ממוכן זה המן וא"כ הרג אשתו ושתי מפני אוהבו עצת המן ואח"כ הרג את המן סחטת אשתו אסתר המלכה וכך הוא במדרש וק"ל: חירם בר אתתא ארמלתא. כך היא הגירסא הנכונה כי הוא היה האומן אצלו בבניינו הבית ולא המלך חירם מן צור שלא מצינו בו יותר ששלח לו לבנין ב"ה הון רב: עד דלא אתיליד ממעי אמיה רחים יתיה. פירוש עד שלא נולד בבטן אמו הקב"ה הראה אהבתו כמו שנתנבא נתן הנביא והקימותי והכינותי ממלכתו וגו'. וזו הנבואה על שלמה נאמרה ועדיין לא היה והענין הוא משל למלך שמצא עטרה נאה וקלסה ושבחה ואמר זה לבני לראשו ועדיין אין הבן בעולם וכו'. כדאיתא בס' הבהיר והובא בס' הפרדס שער מעוט הירח פ"ג ע"ש כי הן הן הדברים עתיקים ולו נאה המלוכה: ובינות לבא מראשית וכו'. פירש מהר"ד שנתן חכמה להבין במעשה בראשית כו'. גם אפשר לומר שהיה יודע כל התורה מן בראשית עד לעיני כל ישראל אותיות לב זהו בינות לבא וק"ל: כבר תלת עשרי שנין. כן הגירסא בספר ישן ומבואר מעצמו: יקא הוו קרין ליה. כמו ולו יקהת עמים לשון אסיפה וקיבוץ: רמא ומנטלא רומם יתיה. פי' רב ונשא הוא הש"י רוממהו כי תרגום של נשא מנטלא: סטי מן ביש ידע ברזי שמיא. פירוש היה סור מרע ויודע בסתרי השמים: דעתידין וכו'. י"מ כל העשירים וי"מ כל המוכנים ועתידים לבא לפניו. ולגירסא דיצלון קדמוי פירושו העתידים לבקש ולחנן לפניו: יבסרון כל כרכיהון. פי' יבזון וימאסון כי כן

תרגום של דבר ה' בזה בסר וק"ל: איך מאחא וכו'. עיין במהר"ד שפירש מה שפי' ויותר נכון גירסתנו מודה ויהיב וכו'. וכן מאחא יש ליישב ולפרש נעימת פיו ששמח ונתן שבחות להש"י מלשון האח האח. וזהו שמסיים כשהתחיל לדבר בדברי חכמה ושמחה היה נעים בקול חצוצרות: סבר כל מתיבתא. פי' שהבין והסביר לכל ישיבות חכמות: אבני בורלא. פי' שוהם: אבני ציצא. פי' אבנים המתנוצצים: ויש סגלגל לכורסיה. פירוש ראש עגול לכסא לשון גמרא דשבת ראשו סגלגלין: זמרגדין. נפך: כדכודנין. מרגליות: וכל מאנין טבין. כמו מיני אבנים טובות: תרין עסר. כנגד שנים עשר שבטי יה: דיבא. פי' דוב: אינקא. הוא גמל לשון גמרא פרק במה בהמה ובפתיחתא דאיכה אינקא חד וכו': טווסא. הוא מין עוף הידוע. וכל אלו חיות ועופות דחשב זה כנגד זה הם בטבע שונאים זה אל זה ושלמה בחכמתו הרמה השלימם כמו שיהיה לעתיד לימות המשיח דכתיב וגר זאב עם כבש וגו': בר נצא. שהוא עוף הנקרא נץ: ויונה די דהבא. רמז לישראל ונץ הוא עוף הדורס והכל רמזים וסודות ולכן היו ע"ב נשרים כדלעיל. כי הכסא מרמז לדברים עליונים רוחניים: בחזורהא. פירוש כפתוריה: ובצביותיה. מלקחיה: וכלידהא. גביעיה: כדנא דדהבא כו'. פי' כד נאה שמלאה שמן. ואין צריך להגיה כמהר"ד: צנתרים. כמו קנים של זהב: במוכני אזל. פי' בגלגל בגמרא דיומא דף ל"ז אף הוא עשה מוכנה לכיור ומפרש בגמרא מוכנה גלגלא וכן

חיה

תרין בנוי דאהרן נדב ואביהוא ותרין טותבנין דדהבא חד לכהנא
רבא וחד לסגן כהניא ועיל מן רישי כורסיה קביעין שבעין כורסון
די דהבא די עליהון יתבין שבעין סנהדרין דיינן דינא קדם מלכא
שלמה ותרתין בנת ימא יתבין מן תרתין אודנוי דמלכא שלמה
דלא יזדעזע. ועיל מרישי כורסיא קביעין ביה עשרין וארבעה גפנין
די דהבא דעבדין טללא למלכא שלמה וכד בעי מלכא שלמה
למיזל לכל אתר די הוא צבי כורסיא במוכנוי אזל תחותוי ומשים
ית ריגליה על דרגא קדמיתא תורא די דהבא פשיט יתיה על דרגא
תניינא ומן תניינא לתליתאה ומתליתאה לרביעתא ומרביעתא
לחמישתא ומחמישתא לשתיתיתא ומשתיתיתא עד דנחתין נשרין
וחטפין ית מלכא שלמה ומסקין ומותבין יתיה על ריש כורסיא
ותנינא דכספא חד במוכנוי וכד שמעו מלכיא ית שמעיה דכורסא
דמלכותא שלמה אתכנשון כולהון ואתון כחדא ואשתחוו קדמוי
ואמרין לכל מלכיא לא אתעביד היך כורסא הדא וכל אומה ואומה
לא יכלין למתקנא כוותיה וכד חזו מלכיא שבחיה דכורסיא נחתו
ושבחו למן די ברא עלמא כוליה וכד הוה סליק מלכא שלמה
ויתיב על כורסיה דמלכותא הוה תור נישרא רבא ונסיב כתרא
דמלכותא ויתיהיב ית כתרא ברישיה ומן בתר כן הוה תנינא רבא
מפקע במנגנון והון אריון וגישרין סלקין במנגנון ומטלין על רישיה
מלכא שלמה ויונה די דהבא הוה נחתא מן עמודא ופתחת ארונא
ונסבה סיפרא דאורייתא ויהבא ליה בידוי דמלכא שלמה למוקמה
מה דאמר משה והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו ותהי עמיה ויהי
קרי ביה כל יומי חיוהי בדיל דיסגון יומוי על מלכותיה הוא ובנוי
בגו ישראל. וכד אתא כהנא רבא למשאל שלמא דמלכא שלמה
וכל סביא הוו יתבין מן ימינא דכורסיה ומן שמאליה ודיינין דינא
דעמא וכד הוו עיילין סהדיא די סהדון שקריא קדם מלכא שלמה
הוו מנגנין פקעין גלגליא חזרין תורין געיין אריוותא נהמין דובין
חטפין אמרין פעיין גמרין בעיין אנקין בכיין שונרין טייסין טווסין
מיללין תרנגלין מקרקרין בני נצן מחטפין צפורין מיללין למחטוף
לבהון דסהדיא דלא יסהדון סהדותא דשקרא והוון סהדיא אמרין
בלבהון נסהיד סהדותא דקושטא ואילא (ס"א ואי לא כצ"ל שני
תיבות) בגינן עלמא מתעקר הון אריוותא זחלין בוסמנן במסקיה
דמלכא שלמה למיתב על כורסיה דמלכותא והיך כורסיא דמלכא
שלמה לא הוה לכל מלכיא. וכד איתחייבו סנאיהון דישראל איתגבר
וסליק עליהון נבוכדנצר רשיעא מלכא דבבל אחריב ית ארעא
דישראל בז יהיב ית קרתא דירושלם ואקלי ית בית מקדשא בנורא
ואגלי ית בית ישראל ואייתי יתהון לרבלה די בארע חמת ואגלי
עמהון ית כורסיא דמלכא שלמה וכד בעי מלכא נבוכדנצר רשיעא
דיסק ויתיב עלוי לא הוה ידע די במנגנון הוו סלקין ליה
אפרים ית ריגליה על דרגא קדמא ואריא דדהבא פשיט ית איטמיה
דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמאליה והוא מחגיר מיניה עד יום
מותיה. ומבתר נבוכדנצר מלכא דבבל אתא אלכסנדרוס מוקדון
ושבא ית כורסיה דשלמה מלכא ואוביל יתיה למצרים וכד חזא יתיה
שישק מלכא דמצרים ית שבחיה דכורסיה דהוה משובח מן כל
כורסי דמלכיא הוה מתחמיד דיסק ויתיב עלוהי ולא הוה ידע די
במנגנין סלקין ליה אפרים ית ריגליה על דרגא קדמאה ואריא די
דהבא פשט איטמיה דימינא ומחא יתיה על איטמיה דשמאלא
והוה מתקרי פרעה חגירא עד יום מותיה. וכד אתא אניפונים בר
אנטיוכוס מלכא וסליק על ארעא דמצרים ואחריב יתה ושרא ית
כורסיה דמלכא שלמה ואייתי יתה בספינן ואישתמטת כרעיה דכורסיה
בשושילתא די דהבא ואייתי כל אומני דעלמא וכל קיניניא למתקנא
ית כרעיה דכורסיה ולא יכילו למיתקנא יתיה עד יומא הדין. וכד
בטילת מלכותיה וקם כורש פרסאה בתרוהי ובזכות די איתעסק
בבית מקדשא זכה דיסוק ויתיב על ההוא כורסיא דמלכא שלמה
דכוותיה לא הות לכולהן מלכיא: בשנת בשנת תלת למלכותיה
דנבוכדנצר הון בית ישראל בכיין מתאנחין ומתמהין ואמרין וי לן
אתגבר עלן שנאה בז ית ארעא אחריב ית מדינתן בגלותא אגלי
יתן ודלא כשר עבד בן. סבינא בשושילתא אסר ורברבינן בגלותא
אגלי עולמתן בחרבא קטיל וטפלינן אוביל בשביא כליל דתושבחתן
אתנסיב מינן וכד קמו מלכיא דבית דוד דאינון מלכו עלמא כוליה
ומן בתר דוד קם שלמה בריה ואמליך יתיה קודשא בריך הוא על
חיות ברא ועל עופי שמיא ועל ריחשא דארעא ועל שידין ועל
רוחין ועל לילין והוה ידע ממלל כולהון ואנון ידעין בממלליה
דהכדין כתיב וידבר על העצים. וכד שפר לביה דמלכא שלמה
בחמרא שדר וזמן לכל מלכיא מדינחא ומערבא דהוו סמיכין ליה
לארעא דישראל ואגני יתהון בגו טרכונא בבית מלכותיה. ותוב
כד שפיר לביה דמלכא שלמה בחמריה אמר למעלא נבלין וצילצלין
ותופין וכינרין דהוה מזמר בהון דוד אבוי. ותוב כד שפר לביה
דמלכא שלמה בחמריה אמר לאיתיא חיות ברא ועוף שמיא וריחשא
דארעא ושידין ורוחין ולילין למרקדא קדמוי למחזי רבותיה לכל
מלכיא דגנין קדמוי וסיפרין דמלכא קריין יתון בשמהתהון וכולהון
מתכנשין ואתין לותיה בדלא אסירין ובדלא זקיקין ובדלא אנש
דדבר יתהון בהשעתא אתבעי תרנגלא ברא ביני עופיא ולא
אשתכח ופקיד עלוי מלכא דאייתי יתיה ברונזא ובעא למחבלא
יתיה מתיב תרנגול ברא קדמוי דמלכא שלמה ואמר ליה שמע מרי
מלכא דארעא אצית באודנך ושמע פתגמי הלא תלת ירחין די הבית
עיטא בלבי ומלכין קשיטין עם מילתי מזוני לא אכלית ומוי לא
שתיתי ומן קדם דחזיית וטייסית בעלמא כוליה ואמרית אידא היא
מדינתא או שליטתא דלא משתמע ליה למרי מלכא אסתכלית אנא
וחזאית מדינתא חדא כרכא דקיטור שמהא בארעא מדינחא עפרא
יקיר מן דהבא וכספא כזביל בשווקין ואילנין מן בראשית תמן
נציבין. ומגינתא דעדן אנון שתיין מיא אית תמן אוכלוסין סגיאין
כלילן ברישיהון מן תמן נציבין מן גינתא דעדן למיקום בקרבא לית
הינון ידעין למימחי בקושטא לא יכלין ברם בקושטא חמיתיה אתתא

חדא

ביאור

היה תנין שם בגלגל ומפרש ואזיל למה היה שם: מפקע במנגנון. פירוש מתגלגל בחכמה וכן הוא בערוך מניגנון בדרך ערמה וי"מ במשקולת היה התנין מסבב ועולה ויורד כענין המורה שעות העשוי על פי משקולת בחכמה גדולה וזהו מנגנין פקעין הגלגלים שנעשו בחכמה מתגלגלים: גלגליא חוזרים. פי' כשהיו המעלות סובבים היו הגלגלים חוזרים: תורין געיין כצ"ל. ופי' געיין ידוע וכן אצל כל אחד ואחד לפי ענינו הרמת קול וצעקה הוא וק"ל: ואילא. כבר הגהנו להיות שני מלות ואי לא נכון הוא נראה פירושו כמו אבל שבמקרא וק"ל שהוא אמת וקשוט: איטמיה. כצ"ל והוא לשון אטמא דשף מדוכתיה וכן חדא דלא אטמא דבבא בתרא ופירושו ירכה וק"ל: בשושילתא דדהבא. כמו בשלשלאות של זהב וכן לקמן בפסוק בשנת: אומני קניגיא. פירוש צורפים וגן נמצא בתרגום ראשון גבי המן פסוק ותאמר לו זרש וע"ש: אתגבר עלן. כך מצאתי ככתב ישן: ודלא כשר עבד בן סבינא בשושילתא. כצ"ל פירוש לא כהוגן עשה במה שהזקנים הוריד בשלשלאות: וכד קמו. פי' ובזמן שהתחיל מלכות בית דוד: ואגני יתהון בגו טרכונא. פי' והושיבם בהיכל המלך וכן תרגום אונקלוס חבל ארגוב ע"ש: בדלא זקיקין. פירוש בלא אונס ותפיסות וזהו בדלא אסירין ולא מי שהנהיגם רק מעצמם: למחבלא יתיה. פירוש שרצה להוכיח לייסרו ולהענישו: מלכין קשיטין. פירוש עצות ישרות עם דברי: וכספא כזביל בשווקין. פירוש כסף בחוצות כזבל נמצא שכיח ואפילו העפר יותר חשוב מן זהב טוב: למימחי בקושטא לא יכלין. י"מ וגורסים בקשטא ופי' שאינם יכולים להכות בקשת ראיה מהערוך והמקור משנה דכלים פכ"א בקשטניות שפירושו כמין קשת ויותר נראה פירושו שקאי אדלעיל למיקם בקרבא לית הינון ידעין למממחי פירוש שאין ביכולתם לערוך מלחמה וקרב להכות'. בקושטא באמת שכן הוא וק"ל. וי"מ לממחי

לשון

תרגום שני

חדא שליטיא בכולהון ושמה מלכת שבא כען אין שפר עלך מרי מלכא איסר הרצי היך גיברא ואיקום ואיזיל לכרכא דקיטור למדינת שבא מלכיהון בשושילתא אייסר ושולטניהון בכבלין דפרזל ואייתי יתהון לות מרי מלכא ושפר פתגמא קדם מלכא ואתקריין ספרוי דמלכא וכתבו אגרתא וקטרו ית אגרתא בגפיה דתרנגול ברא וקם וסליק לשמי מרומא וצניף צניפא והוא נצח ופרח ביני עופיא ופרחו בתריה. ואזלו לכרכא דקיטור למדינת שבא והוה לעידן צפרא נפקת מלכת שבא למסגיד לימא ואחשיכו עופיא ית שימשא ורמת ידה על לבושא ובזעת יתהון והות תמיהא ומתמהא (וכד תמהת) נחת לותה תרנגול ברא וחזת והא איגרתא קטירת בגפיה. שרת וקרת יתיה ומה הוה כתיב בגוה. מני מלכא שלמה שלם ליכי שלם לרברבניכי די את ידעת דאמליך יתי קודשא בריך הוא על חיות ברא ועל עוף שמיא ועל שידין ועל רוחין ועל לילין וכל מלכיא דמדינחא ומערבא דרומא וציפונא אתין ושאלין בשלומי. כען אין תצביין ותיתין ותשאלין בשלמי יקר סגיא אנא עביד לך מן כל מלכיא דגנין קדמי ואין לא תצביין ולא תיתין ולא תשאלין בשלומי אשדר עלייכי מלכין ולגיונין ופרשין ואין תימרין מה מלכין ולגיונין ופרשין אית ליה למלכא שלמה חיות ברא אינון מלכין ולגיונין ופרשין ואין תימרין מה פרשין עופי שמיא אנון פרשין חילי אנון רוחין ושידין ולילין אנון לגיונין דחנקין יתכון על ערסתיכון בגו בתיכון חיות ברא קטלין יתכון בחקלא עופי שמיא אכלין ית בסרכון מנכון וכד שמעת מלכא שבא ית פתגמי אגראתא תוב תנית רמת ידה על לבושא ובזעת יתון שלחת וקרת לסביא ולרברבניא ואמרת להון לא ידעתון מה שלח לי מלכא שלמה מתיבין ואמרין לית אנחנא ידעין למלכא שלמה ולא חשבין ית מלכותיה. והיא לא אתרחיצת ולא שמעת מליהון ושלחת וקרת לכל ספני ימא ואטעינת יתון אשכרין ומרגליין ואבני טביין ושדרת ליה שיתא אלפי טלין וטלייתא וכולהון בני שתא חדא וכולהון בני ירחא חד וכולהון בני יומא חד וכולהון בני שעה חד וכולהון בני קומא חדא וכולהון בני קציצא חדא וכולהון לבושין לבושא ארגונא וכתבת איגרתא ושדרת ליה למלכא שלמה בידיהון מן כרכא דקיטור לארעא דישראל מהלך שבע שנין כען בצלותך בבעותך דאבעי מן קדמך אייתי לותך לסוף תלת שנין והוה לסוף תלת שנין אתת מלכא שבא לות מלכא שלמה וכד שמע מלכא שלמה דאתת מלכא שבא אפיק לותה ית בניהו בר יהוידע דדמי לשפרפרא דנפיק בעדן צפרא ודמי לכוכב נוגהא דמנהיר וקאים ביני כוכביא ודמי לשושנא דקאים על פרצידי דמיא וכד חזת מלכא שבא ית בניהו בר יהוידע אתרכינת מן רכובתא. מתיב בניהו בר יהוידע ואמר לה למה אתרכינת מן רכובך מתיבה ואמרה ליה לית את מלכא שלמה. מתיב ואמר לה לית אנא מלכא שלמה אלא חד מן משמשיא דקיימין קדמוי ומיד אהדרא אפאר לאחורה ומתלת מתלא לרברבניא אי לא חזי לכון אריא אתון חזון מרבעותיה ואין לא חזיתון מלכא שלמה אתון חזון שפר דגבר דקאים קדמוי ואייתי יתה בניהו בר יהוידע לקדם מלכא וכד שמע מלכא דאתת לותיה קם ואזל ויתיב בבית זוגיתא וכד חזת מלכא שבא דמלכא בבית זוגיתא יתיב מחשבא בלבה ואמרה דמלכא במיא יתיב וחליות הילוזה דתעבר וחזא לה סערא בריגלה. מתיב מלכא ואמר לה שופרך שופרא דנשי וסערך סער דגברא וסער לגברא שפר ולאתתא גנאי. מתיבה מלכת שבא ואמרה ליה מרי מלכא אמתיל לך תלתא מתלין דאין תפשר יתהון לי ידעית אנא דגבר חכים את. ואי לא. את כשאר בני אנשא. מתיבה ואמרה ליה מהו גרגריין דעא ודולין דפרזל דדלו אבנא ומשקי מיא מתיב ואמר לה נובתא דכוחלא. מתיבה ואמרה ליה מהו עפר מן האדמה יצא ומאכלו עפר מן הארץ נשפך כמים ומביט לבית מתיב ואמר לה נפטא. מתיבה ואמרה ליה מהו ארקלין אזיל בריש כולהון וצוח צווחא רבא ומרירא רישיה כאגמון. שבח לחורין גנאי למסכינן שבח למתים גנאי לחיין חדיי לצפורין נסים לנונין מתיב ואמר לה כיתנא. מתיבה ואמרה ליה לא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על השמועה אשר שמעתי אשריך ואשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ואעיל יתה בגו טרכונא בבית מלכותא וכד חזת מלכת שבא רבותיה ויקריה (דמלכא שלמה) יהבת שבחא למאן די ברא יתיה ואמרת יהי יי אלהיך ברוך דאתרעי בך למתב יתך על כורסי דמלכותא למעבד צדקתא ודינא ויהבת למלכא דהבא וכספא טבא (סגי לחדא) ויהב לה מלכא כל מה דצבת. ומלכי מערבא ומדינחא וציפונא ודרומא כד שמעו שמעיה כולהון כחדא מזדעזעין ואתון מן אתריהון ביקר רב וברבו רבא ובדהב ובכסף ובאבניא טבין ומרגלין. וכד אתחייבו סנאיהון דישראל הוה ירמיה נביא מתנבא נבואה סגיאין עליהון ולא מקבלין מניה אלהן שבישת יתיה רוחא דקודשא ואובילת יתיה לארעא שבט בנימין דהכין כתיב ויצא ירמיה מירושלים ללכת ארץ בנימין ואיך דהוה ירמיה נביא בגו ירושלם הוה בעי רחמי מן קדם אבוי דבשמיא ולא אתמסירת קרתא ירושלם בידיהון דכשדאי ולא אחריבון יתה אלא איך ירמיה הוה בא:

שבט

ביאור

לשון מי שיש בידו למחות ואינו מוחה והכל חדא: צנף צניפא. פי' פרח בין העופו' ונצחם שיעופו עמו: למיסגד לימא. ובס"י מצאתי ליומא ונכון בעיני שר"ל לשמש ואור היום: הלכה וראתה חושך ורמת ידה על לבושא ובזעת יתהון. פירוש שסברה ידיה כדרך המצער ועל כן קרעה בגדיה והיתה מתמהת על השינוי והחשך ובתוך התמיהא ירד אליה התרנגול וק"ל: שרת וקרת וכו'. פירוש התירה ופתחה הכתב והיתה קוראת אותו: אין תצביין ותיתין. פירוש אם תרצי ותבואי וכדלעיל בפסוק ראשון לא הוו צבין והוא ידוע: דגניין. ככר פירשנו: תוב תניית רמת ידא. כצ"ל. ופירושו שוב שנית הרימה ידה כי גם כבר בראשונה עשתה כן: לא אתרחיצת. פי' לא בטחה בדבריהם כי ידעה האמת. אשכרין. מהר"ד פירש מיני ארז ויהיה מלשון גמרא דיומא שני גורלות של אשכרוע ופי' של ברוש ולפ"ז היה צ"ל כעין אשכרועין ויותר נכון לפרשו לשון מנחה כמו שבא וסבא אשכר יקריבו: ואבני טביין. כ"מ בכתיבת יד גושן וא"צ לדוחקים כמ"ש מהר"ד מה שפירש: טלין וטלייתא. פירוש נערים ונערות: בני קציצא חדא. י"מ על שם שראויים למות בשעה אחת ויהיה מלשון קצוצו אילנות וי"מ במזל אחד ויותר נכון לפי הענין לפרש מלשון קצבה ומדה כלומר זמן ושעה אחת קצובה להון וק"ל: בצלותך ובבעותך דאבעי. פירוש שלכך אמהר בואי לשלשת שנים בשביל השאלה ובקשת חכמה שאשאל: אפיק לותה ית בניהו וכו'. דדמי לשפרפרא. פירוש שלח לנגדה את אחד השרים דהיינו בניהו בר יהוידע הדומה בהוד יופיו לעמוד השחר והוא לשון פסוק בדניאל ו' בשפרפירא יקום וק"ל: פרצידי דמיא. כצ"ל ולפ"ז הוא מלשון פרצודי דתותי קלא ופי' פרי. ולפי הגי' פצידי יותר נכון והוא כמו על אפיקי מיא כי תרגום של אפיקי פצורית ועי' בערוך בערכו: אתרכינת. פי' ירדה בשמטת: מרבעותי'. מהר"ד פירש מלשון רביעה ושכיבה ולפי הענין אם לא ראיתם הארית יכולים לידע ולהשיג עניינו ומהותו ממקום ששכב ר"ל ממהות אחד ממשרתיו מאז ניכר ציור ארכו ורחבו של המלך בעצמו ויותר נכון לפרש מרבעותיה על הבנים וילדיו שגידל: בבית זוגיתא. פי' שראתה את שלמה המלך יושב בבית העשוי מזכוכית לבנה והיה נראה לה כאילו המלך יושב במים: והליות חילוזה. פירוש שהגביה בגדיה לשון חלזון הנזכר אצל מומין שפירושו מתעקם וכן התעקמה בגדיה: גרגרוי דעאן. ל"ג ריש גרגותא באר של עץ: ודוולין דפרזל. פירוש דלי של ברזל דדלו אבנא ומשקא מיא ופתרונו גובתא דכוחלא פירוש שפופרת של קנה שנותנים בו הכחול שכוחלין בו העינים ופי' שהכף שלוקחין הכחול היא של ברזל והכחול הוא קשה כאבן: ומשקה מים. פירוש מוצא מים מהעין כמין מים כדאיתא בגמרא ולשדיה בגובתא ופירוש קנה חלול: ומאכלו עפר וגו'. פירוש שיצא מחפירת הקרקע ונשפך כמים שהוא כמין משקה הנשפך ככסף חי ומביט לבית כדאיתא בגמ' פרק במה מדליקין נפט מפני שהוא עף ופירש"י נדבק בכותלי הבית וק"ל: ארקלון. כתב המתרגם שאינו יודע לפי שאינו חכם כשלמה ומצאתי פירושו רוח סערה: שבח להורין. לש"יש: גנאי למסכנין. לעניים ולפי הענין שמהפשתן עושים בגדי שש שהוא מלבושי שרים כדפירש"י פרשת מקץ: וגנאי לעניים. לבושי בגדי שש: שבח למתים. שעושין תכריכין חשובים למתים: גנאי להיין. שמפשתן עושין חבלים לאסור בני אדם: חדיי לצפירין. שהוא שמחה לעופות שאוכלים זרע פשתן: ונסים לנונין. פירוש צער לדגים שמהפשתן עושין רשתות ופחים לצודם: טרכונא. ככר פירשנו שהיא היכל ופלטין: שבישת. פירוש פתח והסיר אותו הרוח וכו': באנטוכי רבלתה. כדאיתא בחלק רבלתה זו אנטוכיא: ותרעי. פירו' ושבר החומות

תקיפתא

חמא דשליטת בישתא על המן ועל ביתיה אזל אוף הוא לגרמיה ואמר ליה למלכא אוף לך מלכא בעי המן נקטול וניסב ית מלכותא מינך. ואם לא מהימנת לי שדר וחזי ית צליבא דעבד המן למרדכי דמליל טבתא על מלכא. והא קאים בביתיה רומיה חמשין אמין. עני מלכא ואמר למרדכי צלוב יתיה עלוי. ועל מרדכי איתקיים מה דכתיב בכתבי קדישי כד רעי מן קדם יי ארחתיה דגברא אף בעלי דבבוי יתמכון עמיה. עני מלכא ואמר למרדכי יהודאי די שזיב למלכא מקטול קום אזיל וסב ית המן בעיל דבבא בישא מעיקנהון דיהודאי וצלוב יתיה על צליבא דאתקין לנפשיה ודון יתיה דינין בישין ועביד ביה היך דשפיר באפיך. בהא שעתא נפק מרדכי מן מלכא ונסב ית המן מן תרע בית מלכא עני מרדכי ואמר להמן איתא לך עמי המן סנאה ובעיל דבבא בישא (דידי) ומעיקנהון דיהודאי ונצלוב יתך על צליבא די אתקינתא לגרמך: ויתלו עני המן רשיעא ואמר למרדכי צדיקא קדם עד לא יסקון יתי על צליבא. בבעו מינך מרדכי צדיקא לא תצליבני כהדין דצליבין לגברין הדיוטין. גברי עלמא לא ספנית יתון ורברבני מדינתא אשתעבידו קדמוי ארגישית מלכין במימר פומי ובמלל סיפותי אבהילית מדינן. ואנא המן פתשגר דמלכא הוה שמי והוית מתקרי אבא למלכא. זיע אנא מינך דלא תעביד לי היך מה דחשיבת למעבד לך. חוס על יקרי ולא תקטלני ותחבלני כאנג אבא סב. את מרדכי עביד היך טיבותך בקטול נפש לא תקטלני כמא דלית בכון קטולי נפש. לא תדכר לי סנאתא דאנג וקנאתא דעמלק ולא תקני לי כבעיל דבבוי בלבך ולא תנטר לי כמא דנטר (ונקם) עשו אבא. ניסין רברבין אתעבידו לך כמא דאתעבידו לאבהתך כד עברו בימא. עיני כהתן למחמי אפך (ופומי לית) אנא יכיל למפתח מן קדמך. על די נסיבית עלך עיצתא מן רחימי ומן זרש אתתי. בבעו מינך חוס על נפשי מרי מרדכי צדיקא לא תמחי שמי בפריע כעמלק אבא וסיבותי על צליבא לא תצלוב והיך די את בעי קטול יתי. רישי תעדי בסייפיה דמלכא די ביה מתקטלין כל רברבנוי דמדינתא. שרי המן צוח ובכי ולא ארכין מרדכי אודניה ליה. וכד חזא המן דלא משתמעין מילוי נטל איליא ובכיתא על נפשיה במציעות גינת ביתנא. מתיב וכן אמר אציתו לי אילניא וכל שתיליא די שתלית מן יומי בראשית דבר המדתא בעי מיסוק לאכסנדריא אתכנשו כולהון ועצו עצה מן דרומיה חמשין אמין יצטליב המן על רישיה: גופנא אמר קוצרא אנא ולית אנא יכלא דיצטליב ברישי מחמת דמיני נסבין חמר דניסוכין. אדרא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין לבכוריא ומני לבש אדם וחוה.

זיתא אמר יצטליב ברישי לא יכילנא דיצטליב ברישי דמני נסבין משחא למנרתא. חכים רזיא ברא יתי למפרע שטרא דעובדיה נביא. סב חרינא דיצטליב ברישיה. אמר דיקלא קדם נטוריה. ידעין כל בני אנשא דהוא המן רשיעא בר בריה דאנג דעמלק כל מלכיא יודון קדמך דאת הוא אלהא ולית בר מינך ולך יאה למפרק בניא כמא דפריקתא ית אבהתנא. מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך כל מה דאמרת נסב יתך בעצה דיצטליב ברישך דאת זוגא לכנישתא דציון סבירא. אמרת אתרוגא דיצטליב ברישי (לא יכילנא) די עלי אתו כל עמיא כולהון למיסב מן אבי לשבחא קדמך. פתח אסא פומיה ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא. די עלי אמרין ששון ושמחה. ועוד די אנא שותף עם אתרונא. צוח בלוטא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דדבורה מניקתא דרבקה קבורה תחותוי. קרא בוטמא ואמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דאבשלום בריה דדוד אצטליב ברישי. רומנא אמר די יצטליב ברישי לא יכילנא דצדיקיא מתילן לקבלי. שמעו מני אמר ארזא זקופו יתיה להמן רשיעא ולעסרא בנוי על זקיפא די אתקין לנפשיה: ויתלו וזקיפו ית המן על קיסא דאתקין למרדכי וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת ועל מרדכי אתקיים מה דכתיב בכתבי קדישין. צדיקא מן עקתא אשתזיב ועל רשיעא חלפוי: ביום ביומא ההוא יהיב מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ית ביתיה דהמן בעיל דבבי דיהודאי ומרדכי על קדם מלכא מטול דחויאת אסתר מה הוא לה: ויסר ואעביר מלכא ית עזקתיה די אעביר מהמן ויהבה למרדכי ושויאת אסתר ית מרדכי על ביתיה דהמן: ותוסף ואוסיפת אסתר ומלילת קדם מלכא ונפלת קדם ריגלוי ובכת ואתחננת ליה למעברא ית בישא דהמן בר המדתא אגגיא וית מחשבתיה די חשב על יהודאי: ויושט ואושיט מלכא לאסתר ית שרביטא דדהבא וקמת אסתר ועלת קדם מלכא: ותאמר ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ואין אשכחית חסדא ורחמין קדמוי וכשר פתגמא קדם מלכא ותקנא אנא בעינוי יתכתיב כתבא למבטל ית אגרתא מחשבתיה דהמן בר המדתא אגגיא דכתב להובדא ית יהודאי דאיתו בכל מדינתיה דמלכא: כי מטול דהיך אנא יכילא למחמי בבישתא די תערע ית עמי והיך אוכל למחזי באבדנא דתולדתי: ויאמר ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא אנת סרחת מן שירויא דשאלתיך ואמרת ליך מן הידי אומא איתיך אעביד מיניך מלכין ושליטין ומן חידי זרעיתא אעביד מנהון הגמונים ופולמרכין ואמרת לי לית חכימא אנא דידעא אבא ואמא מייתן וטלייתא זעורתא שבקון יתי. והשתא הא ביתיה דהמן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על צליבא על דפשט

ידיה

ביאור

שכל שבעה סריסים נזכרים לרעה וע"ש בפסוק ביום השביעי: איף הוא לגרמיה. פי' אף בעצמו: כד רעי מן קדם ה' וגו'. הוא תרגום ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלימו אתו וקאי אחרבונה לפי הענין שהיה שונאו וק"ל: אתקינת לגרמך. פי' אשר הכינות לעצמך: גברי עלמא לא ספנית. פי' אנשי שם אשר מעולם לא חשבתי וכבר פירשתי מלת ספנית: זיע אנא מינך. פי' מתפחד אני ממך: כמא דנטר עשו וכו'. כמו שהיה נוטר שנאה כדכתיב וישטום עשו והוא השנאה דבין עשו ליעקב נטר ליה: בפריע. במהרה: סיבותי. פי' שיבתי: שרי. התחיל: ולא ארכין מרדכי אודניה. פי' שלא הטה אוזן מרדכי: איליא ובכיתא. כבר ביארנו לשון יללה: גופנא אמר קוצרה. פי' מהר"ד לשון מיאוס ולא ידעתי למה מאס בפשוטו שהיה אומר גידולו של גפן קצר לתלות בו: אדרא. פי' תאנה אמרה שיתלה בראשי אי אפשר לי וזהו לא יכילנא שממני מביאים בכורי תאנה וממני לבש אדם וחוה כמ"ד ויתפרו עלי תאנה: חכם רזיא וכו'. למפרע שטריה דעובדיה נביאה פי' הקב"ה שהוא מגלה רזין ברא אותי כשביל הנס שנעשה לאשת עובדיה הנביא כדכתיב במלכים ב' ד' ועיין מ"ש מהר"ד וטעותו ניכר לכל משכיל ואינו כדאי להעתיק לשונו באריכות שפי' על ועבדיו הנביאים שנבאו על מפלת עמלק ודבריו דברי נבואה ואין להם שורש כצל וכבואה דבבואה: סב חרינא. פי' קח וטול אחרת שיתלה בראשו ולא כמו שיש מפרשים בפירושים שונים לפי נוסחא ראשונה והבנת קריאתם ואינו כדאי להעתיק כי נלאיתי ואיני חמור לישא בכתפי כתבי טעותיהם

ודעתיהם: אמר דיקלא קדם נטוריה ידעין כל בני אנשא. פי' אמר התמר כי תרגום של כתמר יפרח היך דיקלא ואמר קודם נטוריה לפני שומרו הוא בוראו יתברך ולא כמו שפי' מהר"ד ולא דקדק היטב וקרא עירוב פרישותו שאמר התמר קדם נטורי הן שומרי מצות הן הצדיקים וע"ש ומשם תבין האמת אשר אתי ובעטי: מתיב קודשא בריך הוא ישר חילך. פי' השיב הקב"ה ישר כחך כל מה שאמרת ליקח אותך בעצה וכו'. וא"א להתלות בך מפני שאת זוגא לבית ציון הרצויה ומקובלת וזהו דציון סבירא ולכן נקרא ארץ ישראל ארץ צבי וק"ל: בלוטא בטמא. הוא נמצא בפסוק אחד כאלה וכאלון תרגום שם כבוטמא וכבלוטא. והם אילני סרק ותחת אחת שמה נקברה דבורה ובאחת מהם אבשלום בר דוד וק"ל: רומנא הוא רימון. וזהו דמתרגם ואזיל דצדיקיא מתילין כמ"ש כפלח הרמון: אמר ארזא כו'. יש מגיהים ומוחקים דאיתא במדרש שקוץ היה שאין בו שום זכות וראוי שיתלוהו בו לקיים מ"ש ובליעל כקוץ סונד: על זקיפא. על עץ התלייה וכבר כתבנו שהוא לשון הגמרא: וחמתיה דמלכא דשרי במרומא נחת. פי' חמת מלך הדר במרום נח רוגזיה במה שצדיקא מעקתא אשתזיב ר"ל נתקיים הפסוק צדיק מצרה נחלץ וגו': ועל רשיעא חלפוי. פי' ועייל ובא רשע תחתיו: די תערע. תרגום על אשר ימצא מלשון מעין המאורע: סרחת מן שירויא. פי' שחטאה בזה מתחילתה שאילו גילתה מיד מאיזה אומה היה עושה מהם דוכסים ושרים וזהו הגמונים ופולמרכין מיני שררות הידועים: וסרחת. לשון סירכא ורגיל לבא למי שמעוות וחוטא בענין:

ואמרת

יְדֵיהּ בִּיהוּדָאֵי : ואתם וְאַתּוּן כְּתוּבוּן עַל יְהוּדָאֵי כַּד שַׁפִּיר בְּעֵינֵיכוֹן בִּשְׁמֵיהּ דְמַלְכָּא וְחוֹתִימוּ בְּעִזְקְיֵהּ דְמַלְכָּא מְטוּל דִּכְתָבָא דְּאִתְכַּתְּבָא בִּשְׁמֵיהּ דְמַלְכָּא וּמִתְחַתְמָא בְּעִזְקְתֵיהּ דְמַלְכָּא לָא בָּטִיל : ויקראו וְאִתְקְרִיאוּ סַפְרוֹי דְמַלְכָּא בְּזִמְנָא הַהִיא בְּיַרְחָא תְּלִיתָאָה דִּי הוּא יָרַח סִיוָן בְּעֶסְרִין וּתְלָתָא יוֹמִין בֵּיהּ וְאִתְכְּתִיב כְּכָל מַה דִּי פַּקִּיד מָרְדְּכַי עַל יְהוּדָאֵי וְעַל יַקִּירוֹי דְמַלְכָּא וְעַל רַבְרְבָנוֹי וְעַל שִׁלְטוֹנוֹי דִּמְדִינָתָא דְּאִית מֵהִנְדְּקִי וְעַד כּוּשׁ לִמְאָה וְעֶסְרִין וּשְׁבַע מְדִינָן מְדִינָא וּמְדִינָא הֵיךְ כְּתָבָא וְעַמָּא הֵיךְ לִישָּׁנָא וְעַל יְהוּדָאֵי הֵיךְ כְּתָבֵיהוֹן וְהֵיךְ לִישָּׁנְהוֹן : ויכתוב וּכְתַב בִּשְׁמֵיהּ דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְחָתִים בְּעִזְקְתֵיהּ דְמַלְכָּא וְאִשְׁתַּדְּרִין אִיגְרָאתָא בְּיַד רְהָטַיָּא בְּסוּסְוָתָא. רוֹכְבֵי רִכְשָׁא עַרְטִילָא בְּנֵי רַמָּכַיָּא : אשר דִּי יְהַב מַלְכָּא לִיהוּדָאֵי דְּאִית בְּכָל קִרְיְתָא וְקִרְיְתָא לְמִתְכַּנְשָׁא וּלְמֵיקַם עַל נַפְשֵׁיהוֹן לְמֵשֵׁיצָיָא וּלְמִקְטַל וּלְמוֹבָדָא יַת כָּל חֵילְוָתָא עַמָּא וּמְדִינְתָא דִּי מְעִיקִין יָתְהוֹן טַפְלַיָּא וּנְשַׁיָּא וְאַף בָּתֵּיהוֹן וְעוּבָדֵיהוֹן נִיבוּזוּן : ביום בְּיוֹמָא חֲדָא כּוּלְהוֹן מְדִינָתָא דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְלָתָא עֲסַר לְיַרְחָא תְּרֵי עֲסַר דְּהוּא יַרְחָא דַּאֲדָר : פתשגן פֵּירוּשׁ כְּתָבָא וְדִיטַגְמָא אִתְפַּרְסָמַת מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ שְׁדַר אִגַּרְתָּא עַל יָתְבֵי יַמָּא וְיַבֶּשְׁתָּא. וְעַל אַרְכוֹנֵי מְחוֹזָאֵי וְעַל רַבְרְבָנֵי וְעַל חֵילוּתָא דִּי דַּיְירִין בְּכָל אַרְעָא שְׁלָמֵיכוֹן יִסְגֵּא. כְּתָבָא כְּתָבִית לְמִחְוַיָּא לְכוֹן רָבוּ מְטוּל דִּי בְ עַמְמִין סַגִּיאָן שַׁלִּיטִית וְעַל יָתְבֵי יַמָּא וְיַבֶּשְׁתָּא אַמְלִיכִית וּבֵיהּ בְּמַלְכוּתָא לָא נִתְרַבְרַב אֶלָּא בְּרוּחָא נִיחָתָא וּמַכִּיכוּתָא נְהַלֵּךְ כָּל יוֹמִין וּבִשְׁלָמָא סַגִּיאָה לְמִשְׁוַיָּא יִתְכוֹן שְׁלָמָא סַגֵּי. וְכָל דְּדַיְירִין תְּחוֹת מַלְכוּתִי וְכָל דְּצָבֵי לְמִתַּגְּרָא בְּיַמָּא וּבְיַבֶּשְׁתָּא לְמִתְהַפְּכָא בֵּין עַמָּא לְעַמָּא וּבֵין לִישָּׁנָא לְלִישָּׁנָא חַד אֲנָא מִן סוֹפָא דְּאַרְעָא וְעַד סוֹפָא. כְּדֵין כְּתָבִית לְמִחְוַיָּא לְכוֹן עַל תְּמִימוּתָן וְקַשִּׁיטוּתָן דְּהִנּוּן רְחִימִין לְכָל עַמְמַיָּא וּמוֹקְרִין לְכָל מַלְכַיָּא וְעָבְדִין טָב עִם כָּל שַׁלִּיטָנֵי אַרְעָא. וְאִית גּוּבְרִין דִּמְקָרְבִין לְמַלְכוּתָא. וּמַלְכוּתָא אִתְמְסָרַת בִּידֵיהוֹן. וּבְנִכְלֵיהוֹן וּבְשִׁקְרוּתֵיהוֹן אַטְעִיָּן יַת מַלְכוּתָא וְכָתְבוּ יַת אִגְּרָאתָא דְּלָא תַקְנִין קֳדָם שְׁמַיָּא. וְאוּף בִּבְנֵי אֱנָשָׁא בִּישִׁין. וְעַל מַלְכוּתָא הִנּוּן קַשְׁיָין וְהוּא שְׁאֵילְתָא דִשְׁאִילוּ מִן מַלְכָּא נִיקְטְלוּן גּוּבְרִין צַדִּיקִין וּדְמָא זַכְיָא סַגִּיאָה נִשְׁפְּכוּן. כַּד בִּישְׁתָּא לָא עֲבָדוּ וְדִינָא דִּקְטָלָא לָא הֲווֹ חַיָּיבִין וְאִתְּהוֹן הִינּוּן גּוּבְרִין צַדִּיקִין. אֶסְתֵּר דִּי מְשַׁבְּחָא בְּכָל הֲדָרָא וּמָרְדְּכַי דְּחַכִּים בְּכָל חוּכְמְתָא וּמוּמָא לָא אִשְׁתַּכְּחִית בְּהוֹן וְלָא בְּאוּמַתְהוֹן וַאֲנָא חֲשִׁיבִית בְּגַרְמֵי דְאוּמְתָא אַחֲרִיתָא שְׁאֵיל מִנִּי וַאֲנָא לָא הֲוֵיתִי יָדַע דִּיהוּדָאֵי שְׁאֵיל מִנִּי דִּמְקָרְיָין בְּנִין לְמָרֵי כוֹלָא דִּי הוּא בְרָא שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וּבְמַלְכוּן רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין מִנִּי דְּבַּר יָתְהוֹן וְיַת אֲבָהַתְהוֹן. מְטוּל אוּף דְּהָמָן בַּר הַמְּדָתָא מֵהִנְדְּיָא הֲוָה וּמִן זַרְעֵיהּ דְּבֵית עֲמָלֵק הֲוָה וְאָתָא לְוָתָן וַחֲזָא מִינָן טַבְתָּא רַבְּתָא וּשְׁבָחָא סַגִּיאָה וּרְבוּתָא וְרַבֵּינָן יָתֵיהּ (וְיַקְרִינוּן יָתֵיהּ) וְקָרֵינָן יָתֵיהּ אַבָּא דְמַלְכָּא וּמִן יְמִינֵיהּ דְמַלְכָּא הוּא יָתֵיב

וְהוּא לָא יְדַע לְמִסּוֹבְרָא יַת יְקָרֵיהּ אוּף לְמִקַּבְּלָא מַלְכוּתָא אֶלָּא הֲוָה מְהַרְהֵר בְּלִבֵּיהּ לְמִקְטַל יַת מַלְכָּא וּלְמִיסַּב מִינֵּיהּ יַת מַלְכוּתָא מְטוּל דְּהָמָן בַּר הַמְּדָתָא צְלִיבִינָן יָתֵיהּ וְכָל דַּהֲוָת שֵׁוִי אַסְקִינָן בְּרֵישֵׁיהּ. וּמַן דִּי בְרָא שְׁמַיָּא וְאַרְעָא אַסִּיק מַחְשַׁבְתֵּיהּ בְּרֵישֵׁיהּ : הרצים רְהָטַיָּא רוֹכְבֵי רִיכְסָא וְשַׁלִּיטוֹנֵיהּ נָפְקוּ טְרִידִין וּדְחִיפִין בִּגְזֵירָתֵיהּ דְמַלְכָּא וְדִיטַגְמָא אִתְפַּרְסְמַת בְּשׁוּשַׁן בִּירָתָא : ומרדכי וּמָרְדְּכַי נְפַק מִן קֳדָם מַלְכָּא בִּלְבוּשָׁא דְמַלְכוּתָא תִּכְלָא וְחִוּוֹרֵי וְהַמְנִיכָא דִּי דַהֲבָא רַבְּתָא וּגְלִימָא דְבוּץ וְאַרְגְּוָן טָב וְקִרְתָּא דְשׁוּשַׁן בָּדְחָא וְחַדְיָא : ליהודים לִיהוּדָאֵי הֲוַת נְהוֹרָא וְחֶדְוָתָא וְדִיצָא וִיקָרָא : ובכל וּבְכָל מְדִינְתָּא וּמְדִינְתָּא וּבְכָל קִרְיָתָא וְקִרְיָתָא אֲתַר דִּי פִּתְגָמוֹי דְמַלְכָּא וּגְזֵירָתֵיהּ מַטְיָן חֶדְוָתָא וְדִיצָא לִיהוּדָאֵי וּמִשְׁתַּיָּא וְיוֹמָא טָבָא וְסַגִּיאִין מִן עַמְמֵי דְאַרְעָא מִתְגַּיְּירִין מְטוּל דִּנְפַל דַּחַלְתָּא דִיהוּדָאֵי עִילָוֵיהוֹן : ובשנים וּבִתְרֵי עֲסַר יַרְחָא הוּא יְרַח אֲדָר בִּתְלַת עֲסַר יוֹמִין בֵּיהּ דְּמַטְיָן פִּתְגָמוֹי דְמַלְכָּא וּגְזֵירָתֵיהּ לְמִתְעַבְדָא בְּיוֹמָא דִּי סְבַרוּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן (דִּיהוּדָאֵי) לְמִישְׁלַט בְּהוֹן בֵּיהּ בְּיוֹמָא אִתְהַפִּיכוּ יְהוּדָאֵי וְשַׁלִּיטוּ בְּסַנְאֵיהוֹן : נקהלו אִתְכַּנָּשׁוּ יְהוּדָאִין בְּקִרְיָא בְּכָל מְדִינָתֵיהּ דְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לְמִפְשׁוֹט יְדֵיהוֹן וּלְמִקְטוֹל לְאֶנָשֵׁי דְבָעוּ בִּישַׁתְהוֹן וּגְבַר לָא קָם מִן קֳדָמֵיהוֹי מְטוּל דִּי נָפְלַת אֵימַתְהוֹן עַל כָּל עַמְמַיָּא : וכל וְכָל שַׁלִּיטוֹנֵי מְדִינְתָא וּמַגְּסְטְרָנֵי וְרַבְרְבָנַיָּא וְעָבְדֵי עִיבִידְתָּא דִּי לְמַלְכָּא מְשַׁבְּחִין יַת יְהוּדָאֵי מְטוּל דִּנְפַלַת אֵימְתֵיהּ דְּמָרְדְּכַי עִילָוֵיהוֹן : כי גדול מְטוּל דְּתַקִּיף מָרְדְּכַי בְּבֵיתֵיהּ דְמַלְכָּא וּשְׁמָעֵיהּ אָזְלִין בְּכוּלְהוֹן מְדִינָתָא מְטוּל דְּגַבְרָא מָרְדְּכַי אָזִיל וְתַקִּיף : ויכו וְקַטִּילוּ יְהוּדָאִין בְּכָל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מִחָתָא דְחַרְבָּא וְדִיקְטָלָא וּדְשֵׁיצָיָא וְעָבְדוּ אוּף בְּסַנְאֵיהוֹן הֵיךְ צִבְיוֹנֵי נַפְשֵׁיהוֹן וּכְרָעוּתֵיהוֹן : ובשושן וּבְשׁוּשַׁן בִּירָתָא קְטִילוּ יְהוּדָאִין וְגָמְרוּ חֲמֵשׁ מְאָה גּוּבְרִין : ואת וְיַת עַשְׂרְתֵּי בְנוֹי דְהָמָן בַּר הַמְּדָתָא דַּהֲוָה מָעִיק לִיהוּדָאִין קְטָלוּ וּבְבִיזְתָּא לָא אוֹשִׁיטוּ יַת יְדֵיהוֹן : ביום בְּיוֹמָא הַהוּא עַל מִנְיָינַיָּא דִּקְטִילַיָּא בְּשׁוּשַׁן בִּירָתָא קֳדָם מַלְכָּא :

(חסרים כאן שני פסוקים ומאחים בתרגום ישן על קלף ואין בהם שינוי מתרגום הראשון ואין תועלת ועיין שם :)

ויאמר וְאָמַר מַלְכָּא לְמִתְעַבְדָא כְּדֵין וְדִיטַגְמָא אִיתְפַּרְשַׁת בְּשׁוּשַׁן.
הָמָן אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִּין פַּרְשַׁנְדָּתָא רָחִיק מִינֵּיהּ אַמְּתָא חֲדָא :
פַּרְשַׁנְדָּתָא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִּין דַּלְפוֹן רָחִיק מִינֵּיהּ אַמְּתָא חֲדָא :
דַּלְפוֹן אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִּין אַסְפָּתָא רָחִיק מִינֵּיהּ אַמְּתָא חֲדָא :
אַסְפָּתָא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִּין פּוֹרָתָא רָחִיק מִינֵּיהּ אַמְּתָא חֲדָא :
פּוֹרָתָא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִּין אֲדַלְיָא רָחִיק מִינֵּיהּ אַמְּתָא חֲדָא :
אֲדַלְיָא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִּין אֲרִידָתָא רָחִיק מִינֵּיהּ אַמְּתָא חֲדָא :
אֲרִידָתָא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִּין פַּרְמַשְׁתָּא רָחִיק מִינֵּיהּ אַמְּתָא חֲדָא :
פַּרְמַשְׁתָּא אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִּין אֲרִיסַי רָחִיק מִינֵּיהּ אַמְּתָא חֲדָא :
אֲרִיסַי אִצְטְלִיב עַל תְּלַת אַמִּין אֲרִידַי רָחִיק מִינֵּיהּ אַמְּתָא חֲדָא :
ארידי

ביאור

ואמרת ליה חכימא אנא דידעא דאבא ואמא מיתן וכו׳. פי׳ שאמרה אינני יכולה לידע מאיזה אומה שאבי ואמי מתו בעודני קטנה וזהו וטליתא זעירותא שבקון יתי שהניחוני קטנה ולכן לא ידעתי מאין באתי : ערטילי. וכן נמצא בתרגום ראשון רוכבי רכסא ערטילנאי ופי׳ מין חיה הממהר לרוץ וכן בלשון רז״ל גמלא פרחא ולפי משמעות המקרא רוכבי הרכש האחשתרנים ונראה שרכסי הוא לשון וירכסו את החושן וערטיליני הוא מלשון ערטוליתא ור״ל לפי שרוכבים אלו היו מוכנים לשליחות הכרחי ע״צ מהירות שבחוק האפשר וע״כ היו הרוכבים דבוקים ומחוברים על הרמכים ערומים מבלי לבושיהם וגם הרמכים בלי מלבוש עדייהם שהוא הרסן וכדומה לזה וכל זה כדי שלא יכבד עליהם המשא למען עד מהרה ירוצו קל חיש וק״ל : ארכוני מאחוזאי. הם שרים חשובים ושלטוני מדינות וכן הוא תרגום של נגידו וכיוצא הרבה : לא נתרברב. י״מ לפי הענין לא נתגאה וכדמתרגם ואזיל אלא ברוחא ניחתא ומכיכתא פירוש בענוה ושפל רוח דברי חכמים בנחת נשמעים אמנם לער״ן מ״כ נוסחא כתב ישן לא נתחרב ואדלעיל קאי שאמר כ״ז ממשלת מלכותו לא נתחרבה שום מדינה או מקום והיא תהלת ותפארת המלך שבשביל טוב סדר השגחתו הוא כך וע״כ לעומת זה נכון לשמוע בקולו וק״ל. וזהו דמסיים בתרגומו דצבי למתגרא פי׳ כל הרוצה להתגרות ולערוך מלחמה בים או ביבשה מתיירא בשומעו שם המלך יחיד מסוף העולם ועד סופו וק״ל : וי״מ דצבי למתגרא. הרוצה לעשות סחורה בים או ביבשה הרשות בידו ברשיון המלך המולך מסוף דארעא וכו׳. והראשון עיקר : ואנא חשיבא בגרמי. פי׳ חשבתי בעצמי שבקשתי לאבד אומה אחרת הראויה לכך ולא אומה חשובה זו שאמר ומומא לא אשכחית פירוש לא מצאתי כל און לא בהם ולא באמונתהון של כל האומה וק״ל : למסיברא ית יקריה. פי׳ שרוב הטובה והגדולה לא יכול לסבול ולהתנהג בשררתו : וכל דהוה שוי אסקינן ברישיה. פי׳ כל מה שראוי לו ודין גמולו בראשו השבנוהו : והמניכא דדהבא. פי׳ בית הצואר של זהב : בדיחא וחדיא. תרגום של צהלה ושמחה מלשון רז״ל מלתא דבדיחותא : די סברו וכו׳. פירוש תרגום של תקוה ור״ל מה שהיו מקוים ומצפים וכסבורים היו השונאים ומגסטרני כך מצאתי בכתב ישן והוא לשון שלטנות ושררת וי״מ מלשון יועצי ובעלי סודות המלך ולפ״ז היה ראוי לחיות בתי״ו מסטרגי וק״ל

אחידי אצטליב על תלת אמין ויזתא רחיק מיניה אמתא חדא: ויזתא אצטליב על תלת אמין די הוא עשיראה (וית) עשרתי בנוי דהמן אצטליבו על צליבא. והות צליבא משקעא בארעא תלת אמין. ובריה הוה רחיק מן ארעא תלת אמין. והוה אורכיה די צליבא ארבעין וארבע אמין. והינון צליבין ברישיה הרי סכום דכולהון חמשין אמין. ואתא מרדכי וחזא להמן ולבנוי דצליבין על צליבא עני מרדכי ואמר להמן את חשבת למעבד בישתא (לעמא בית ישראל) וידע סתימאתא וגליאתא אסיק מחשבתך ברישך. את בעית למקטל יתן ולשציא יתן מן תחות כנפי דאבונן די בשמיא והשתא עבדינן עמך ולבנך טבתא וצליבנן יתך ובניך תחות כנפך: ויקהלו ואתכנשו יהודאי די הוו בשושן (בירנתא) תוב ביומא ארבעת עשר לירחא דאדר וקטלו בשושן תלת מאה גוברין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון: ושאר ושארא יהודאי די במדינתא דמלכא אתכנשו וקמו והוו מארי בנפשיהון ואתנחו מן בעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין ובביזתא לא אושיטו ית ידיהון ואלו הדין גוברין דקטלו בשושן הינון סנאיהון דישראל די הוו אמרין לדבית ישראל מכא ועד דקליל יומין (כדון) קטילנן לכון וטרפינון בניכון לארעא: ביום ביום תלת עסר יומין לירחא דאדר ואיתניחו בארבע עסר ביה ועבדו יתיה יומא חדותא ומשקיא: והיהודים ויהודאי די הוו בשושן אתכנשו בתלת עסר ביה ובארבע עסר ביה ואתנחו בחמשא עסר ביה ועבדו יתיה יומא דחדותא ומשקיא: על כן מטול הדין יהודאין די הוו בכפרוניא די יתבין בקירוי דקיקתא עבדו ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרינן מנן גבר לחבריה: ויכתוב וכתב מרדכי ית פתגמיא האלין ושדר איגראתא על כולהון יהודאי דאית בכולהון מדינתא דמלכא אחשורוש דקריביא ורחיקיא: לקיים למקיימא גזירתא עליהון למהוי עבדין ית יומא דארבע עסר לירחא דאדר וית יומא דחמש עסר ביה בכל שתא ושתא: כימים כיומיא היך די אתניחו בהון יהודאי מן בעלי דבביהון וירחא די אתהפיך להון מן עקתא לחדותא ומן אבילא ליומא טבא למהוי עבדין יתון יומתא דמשקיא וחדותא ומשדרין מנן (ודורנון) גבר לחבריה ויהבין מתנאתא למסכיניא: וקבל וקבילו יהודאי עליהון ית כל מה דשריא למעבד וית מה דכתב מרדכי בגינהון: כי מטול דהמן בר המדתא (דמזרעא) אגג מעיקנהון דכל יהודאי דחשיב על יהודאי למגמרא יתון (צבע פיסא רמא מלתא הוא עדבא לשגשיהון) ולמשיציא יתון וחד חזו (לבלריא דמלכא) דהמן ובנוי צליבין על צליבא יומין סגיאין אמרין למא אסתר עבדה על מה דכתיב באוריתא לא תבית נבילתיה על צליבא ענת אסתר ואמרת לון על דקטל שאול מלכא לגיורי גיבעונאי הוו בנוי צליבי על צליבא מן שירוי חצדא דסערין עד יומא דנחת מטרא עליהון הון שיתא ירחי וכד הון דבית ישראל סלקין נתחזון בית מקדשא הון אמרין לון עממיא למא אלין צליבין עני בית ישראל ואמרין לון על דפשט אבוהון אידיה בגיורי גיבעונאי וקטל יתון המן רשיעא די בעא למשיציא לכל בית ישראל על חד כמה וכמה יהוי הוא ובנוי צליבין על צליבא כל יומי עלמא: ובבאה ובמיעלה אסתר קדם מלכא אמרת מה דכתיב בספרא משיציא תשיצון ית דכרניא דעמלק מתחות שמיא וקם המן מזרעיתיה דבית עמלק והשב מחשבתא בישא על דבית ישראל ומחשבתיה ברישיה סלקת וצליבו יתיה וית בנוי על צליבא: על כן מטול דקרו להון כדין קרו ליומתא האילין פוריא על שום פיסא ועקתא דארע יתהון כדין כתיב ומפרש באיגראתא הדא (מה דחזו אבהתא למקבע יומא על ניסיא דעבד להון מריה דשמיא ומטול הכין עבדו דידעון בניהון) על כדין מה דארע יתון: קימו קימו (עילאי מה) דקבילו יהודאי עליהון ועל בניהון ועל כל (גיוריא) די מתוספין עליהון דלא יפסקו למהוי עבדין ית תרין יומיא האילין והיך כתביהון והיך זמניהון בכל שתא ושתא: והימים ויומיא האילין נדכרין ונתעבדין בכל דרא ודרא זרעיתא וזרעיתא מדינתא ומדינתא קרייתא וקרייתא ויומי פוריא האילין לא יעברון מני יהודאין ודכרניהון לא (יספון ולא) יפסקן מנו בניהון: ותכתוב וכתבת אסתר מלכתא ברתיה דאביחיל ומרדכי יהודאה ית כל תוקפא למקיימא ית איגרתא דפוריא הדין תניינות מטול דאין הוי שתא עיבורא לא יקרון מגילתא באדר קדמיא אלא באדר בתראה יקרון יתיה: וישלח ושדר איגראתא על כולהון יהודאי על מאה ועסרין ושבע מדינן מלכותא דאחשורוש מילי דשלמא ודקושטא: לקיים למקיימא ית יומתא דפוריא האילין בזמניהון היך מה דקיימו עליהון מרדכי יהודאי ואסתר מלכתא היך מה דקיימו על נפשיהון ועל בניהון מילי דצומתא וצלותהון: ומאמר ומימרא דאסתר אתקיים מילי דיומיא האילין ואיתכתב בספרא דמגילתא: וישם ושוי מלכא אחשורוש תמהא על (דיירי) ארעא וכד ידע אחשורוש עמא דאסתר ותולדתא שוי יתון בני חורין בגו עלמא ושעביד יתון כולהון אומתא וכולהון מלכותא ושוי תמה על ארעא ועל תגארי ימא: וכל וכל עובדי תוקפיה וגבורתיה ופירוש רבותיה דמרדכי די רבי יתיה מלכא הלא אינון כתיבין על ספרא מילי דיומיא למלכי מדי ופרסאי: כי מטול מרדכי יהודאה פתשגר דמלכא אחשורוש

גזברא

ביאור

יק"ל. ואחרי כתבי זה מצאתי במתורגמן ערך מסטר לשון שלטון מגזרת משטרו בארץ ומשמע כדבריו וע"ש: את בעית וכו'. מן תחות כנפוי דאבונן די בשמיא וכו'. פירוש שא"ל אנו דנים אותך מדה כנגד מדה אתה חשבת ליקח אותנו כבנים מתחת כנפי אבינו שבשמים ואנחנו עתה נעשה עמך הסד וטובה לתת בניך תחת כנפיך: ואשרא יהודאי. כצ"ל. ופשוט הוא: מכא ועד קליל יומין וכו'. פי' מעתה ועד ימים מועטים נהרוג אתכם ואת בניכם נכה ונשליכם אל ארץ יק"ל: בכפרניא. פי' יושבים בכפרים: בקרוי דקיקתא. פי' בעיירות הקטנים: וכל מה דשריא וכו'. פי' כל מה שהתחילו לעשות: למגמרא יתהון. פי' לכלות אותם ולהשמיד: לא תבית. פי' לא תלין נבלתו על העץ: מן שירוי חצדא. מתחלת קציר שעורים עד ימי הגשמים ששה חדשים: נתחזון בית מקדשא. פי' כשהיו עולין לרגל לראות ולראות שלש פעמים בשנה: דפשט אבוהון אידי בגיורי גבעונאי. פי' שהיה שאול אביהם שולח יד בגבעונים שהיו גרים ותלו כ"ש המן שבקש לאבד כל היהודים שראוי לתלותו על העץ עד עולם כך מבואר לפי נוסחא שלנו ומ"כ בכתב ישן באופן אחר וז"ל. ענת אסתר ואמרת. הא רבבנוי דבר דעמלק דהוו בקרבא עם פלשתאי וקטלו ית שאול וית בנוהי בטורא דגלבוע וצליבו ית גרמיהון בשורא דבית שאן והוו צליבין תמן יומין סגיאין וכדו המן בר המדתא דמזרעית עמלק אתקין צליבא למרדכי צדיקיא ומרי דשמיא אתיב מחשבתיה בישיה על רישיה וכו'. ואתה קורא משכיל את הנבחר תבחר ותקרב: גיוריא די מתוספין. כצ"ל. ור"ל גוים שבאו ומוסיפין עלינו: דלא יפסקון. כצ"ל. ופי' לא יפסוק מתוך בניהם ולא כמו שהיה בדפוס מלקדמת דנא ולא יפסון וראיתי יש דוחקין ויש מוחקין ומגיהין ישפון מזרעם וק"ל: מטול דאין שתא עיבורא לא יקרון וכו'. אלא באדר בתראה ר"ל כי הוא מפרש אגרת הפורים השנית דכתיב על אדר שני ולא כדפירש"י והדברים מבוארים וק"ל: מילי דצומתא וצלותהון. כצ"ל כי כך מצאתי בכ"י ולפ"ז אין צורך להגיה ולכנס בדוחקים כמ"ש כהר"ד וע"ש מ"ש והטעית מפורסם: תמהא על דיירי כו'. מהר"ד פי' מלשון תמים ור"ל שעשה ענין תמימות במה שפטר כל מדינותיו מן המס והנחה עשה להם בשביל אסתר שהגידה מולדתה. ונ"ל שאין פירוש זה תמים ועוד פירשו בדרך הלצה שהוא לשון הגמרא איכא סבא בבבל תמה ופי' לשון תמיה ואח"כ מפרש ואזל מהו התמיה וכד ידע וכו'. ר"ל שמעיקרא עשה הנחה למדינות ואחר כך כשידע עם אסתר עשה אותם בני חורין וכל שאר אומות ומלכיהם עשה עבדים להם וזהו התמיה ואני אומר גם זה תמוה ויותר היה נכון לפרש לו יהי כדבריו שלכן נקרא כל מס תמהא מפני שהוא דבר תמוה לרבים. אמנם לעד"ן שגם לעיל מתרגם על גורל תמה הוא עדבא ויכול להיות שגם המס נקרא כך שרגיל להיות על פי הגורל וק"ל. ועוד נ"ל לפרשו מלשון שממון כי המס הוא מחריב ומשומם את יושבי הארץ והן תרגום של שמה ושערורית תמה ושני וק"ל: ועל תיאגרי ימא. פי' סוחרי הים לשון גמרא תגרי לוד:

פתשגר

נִזְבְּרָא וְסָבָא דִיהוּדָאֵי רַב עַל כָּל עֲמְמַיָא מִסּוֹף עַלְמָא וְעַד סוֹפֵיהּ אִשְׁתְּמַע שׁוּמְעֵיהּ וְכָל מַלְכַיָא דְחִילוּ מִקַּמֵּיהּ וְכַד הָמָן לֵיהּ מִזְדַעְזְעִין סִינְיֵהּ הוּא מָרְדְּכַי (דְאִמְתִּיל לְמִירָא דַכְיָא) וְדָמֵי לְכוֹכַב נוּגְהָא דְמִזְהַר (וְזִיוְתָן) בֵּינֵי כּוֹכְבַיָא וְדָמֵי לְשַׁפַרְפְּרָא דִי נָפִיק בְּעִדָּן צַפְרָא וְהוּא רַבְּהוֹן דִיהוּדָאֵי וְרָעֵי בְסַגִיאוּתְהוֹן דְאַחוֹי וּתְבַע טַבְתָּא לְעַמֵּיהּ וּמְמַלֵּיל שְׁלָמָא לְכָל זַרְעִיתֵיהּ :

ביאור

פתשגר. משנה לפי הענין: וכד המון ליה מזדעזעין, כצ"ל וכן מצאתי בכתב ישן גושן בקלף ושמחה גדולה היה לי. לכן אחי בן גילי. שמע בקולי. ותאמין לכילולי. ואל תשלח ידך להגיה מלבך ולכנוס ברוחקים לפרש פרושים שונים ומשונים כאשר מצאתי וראיתי פירושים על זה. זה אומר בכה וזה אומר בכה לא קרב זה אל זה ולגירסתנו הוא כפשוטו שכשראוהו היו מזדעזעין לפניו וניכרי' דברי אמת אשר עמי: שפרפירא. כבר פירשנו עמוד השחר: והוא רבהון דיהודאי ורעי בסגיאותהון. דקשה ליה בפסוק הכפל לשון רצוי לאחיו ודורש טוב לעמו ובמלות שונות עד שהיה נ"ל ומרגלא בפומי לפרש ולדרוש בפסוק ע"ד אמרם ז"ל האי צורבא מרבנן דרחימו ליה בני מאתיה לאו משום דמעלי אלא משום דלא מוכח להון במילי דשמיא אף אמנם הפסוק מעיד על מרדכי ואמר גם שהיה רצוי לרוב אחיו לאו משום דלא מוכיח אותם ודורש להם טוב להנהיגם בדרך הטוב וסור מרע אלא ודורש טוב לעמו וק"ל. והנה התרגום מפרש באמת ורצוי לרוב ר"ל שהיה רבהון דיהודאי וזה הוא לרב דייקא: ורעי בסגאיתהון. פירוש שהיה חפץ בגדולות רבות סנהדרין שהם הגדולים בישראל ולא היה כקנטר עמהם רק את והב בכופו והוכיח על תחלתו איש יהודי היה ובאחריתו ישגא וגם כי היה גדול ליהודים מ"מ היה רצוי לכולם ופחדו על כל הארץ כן אנחנו אלה פה כולנו היום בימינו תושע יהודה ונזכה להתקיים בנו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו. אמן כן יעשה האל בעגלא בימינו. כחפץ כל בית ישראל אחים יחפץ חיים פייבל בל"א ט"ם תחסיד הגאון מוהר"ר דוד זכרית אלה"ח.

ולקיים וגוח בארבעה עשר עשיתי ארבעה עשר בתים וסופם מוכיח :

נרוני רוממות פרוס רוב שלומות בסוכות שלימות להדרת ידי די
ומשלה ברכות כשלחן ערוכות מליאות כרוכות פרי עץ מג די
בביאור מגילה נקראת בנילה אשר אין כגילה ולהב לע די
קדושים מפרשים שבודקים ודורשים וחכמי חרשים בקול אל וש די
ואם אין לשוני ממלא רצוני אחלה לקוני שריעי ודו די
יחפו שגיאה במדה בסאה גדושה מלאה יתקיימו בי די
ואתן פניני למנה לבני שעומדים לפני נקראים יל די
וקראו בפורים בשמחה ושירים ולהם בחירים אחלק בג די
ואל המנחם לעמו ירחם יהגם וינחם ויאמר עב די
קהלה גדולה כהיום נעולה קרא לה בעולה אני אל וי די
וישכון בציון לבנון ושריון ועני ואביון יקבץ נדו די
ושיחי כזבחי לאלי ונוחי להביא משיחי ויפקד פקי די
ראו נא בשירי לפלם אשורי ודבשי ביערי ואכלו בלי די
ולבי יקוה שצמא ירוה וידמה ששוה פרוטה כמ די

חלק שביעי
יהושע שופטים שמואל

מקראות גדולות
עם
ל"ב פירושים

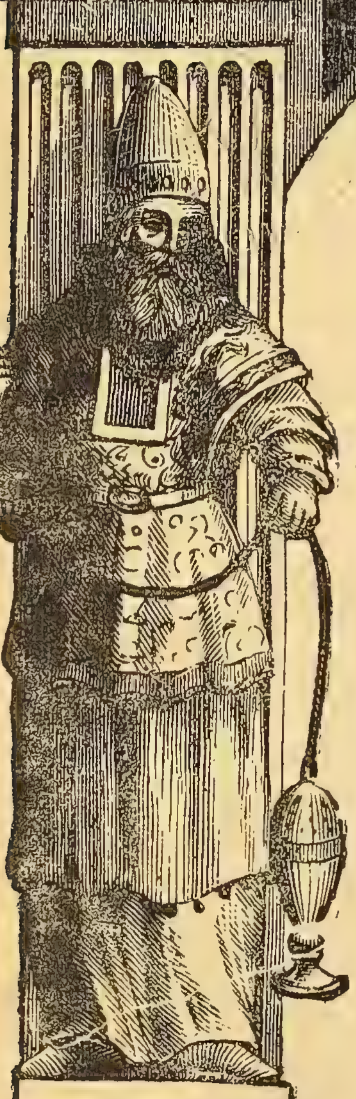

אלה הםה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו. ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך, מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת אליהו, מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח, אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי, תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל, וסדר הפטרות עם ביאור המלות, ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

בשנת וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

אהרן

משה

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т: е. Писаніе съ Коментаріями Част ь'
ВАРШАВА въ Типографіи Н Шрифтгисера
наулице Налевки № 2242
1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюля) 1875 года.

סדר הנביאים האשמורת התיכונה שלום התורה במעמד

נגד אל נודו ואל עבר אשר נטע בשמענו :

התורה ומורים מרם תורה משיבי נפשות

וַיְהִי

(א) ויהי אחרי מות משה עבד ה'. מנהג הלשון לכתוב במקומו וי"ו שלא להוסיף ולחבר דבר אל דבר כמו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואלה בני צבעון ואיה וענה ותשב תמר גלדס ורכב וסוס והדומים להם וכבר כתבנו בספר מכלל אשר חברנו כי יש לפרשם לתוספת עם חסרון מעט לפי ענין כל אחד מהם לפי דרך המקרא ומלת ויהי תמצא בתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כמו זה וכן ויהי אחרי מות יהושע. ויהי איש אחד מן הרמתים. ויהי בשלשים שנה. ויהי בימי שפוט השופטים. ויהי בימי אחשורוש. וכן ווין אחרי' בראשי הספרים ואם נאמר כי הטעם להדביק ספר אל ספר וענין זה אל הקודם לא יספיק הטעם בכלן ואמרו המפרשים כי הוי"ו הזאת הוא כפיה רפה בלשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי פירשתיה בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו כי בהיות המלה בהפסק אמרו יהי תהי בסגול האות הנוספת וחירק הה"א וכן יחי תחי והוא בהפוך התנועות מן יפן יקן מפני שרצו להסתיר היו"ד כנוספ' להסתיר אותיות אהו"י וכן מלת יהי תהי יחי תחי שהקלו תחלה המלה עוד והפכו בה התנועו' ונקדו שו"א ה"א יהיה והחי"ת יחיה תחת אות הנוספ' בחיר"ק האות הנוספ' בהיו יחיה תחת הה"א והחי"ת: אחרי. לשון רבים בשקל אשרי אלא שמלת אשרי רבים לעולם לא ימצא יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא יחיד אחר הדברים האלה וזולתו ורבוי מלת אשרי לפי שענינו טובות רבות כי לא יאושר האדם בטובה אחת שתמצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן אליו לפיכך המלה בלשון רבים לעולם ורבוי מלת אחרי כמו רבוי מלת לפני כי האחורים כנגד הפנים אלא שהפנים לא ימצאו בלשון יחיד לעולם לפי שהרואה אותם והפונה אליהם ימצאו בעיניו רבים לעולם ולא יוכל לראות אבר אחד אשר בפנים מבלי חברו כי אברי הפנים שנים שנים גבות העינים והעינים ואפים ולחיים ושנים ושפתים ולא כן העורף שהוא אחד אחר הפנים שהוא אחד כנגד הפנים וכאשר ימצא בלשון יחיד לפי שהוא אחד וכאשר ימצא בלשון רבים לפי שהוא אחר הפנים שהם רבים וכן כל אחרת האדם

(א) ויהי אחרי מות משה. מחובר על סדר התורה המסויימת בפטירת משה וזה

א אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה ג"ד דסמי' וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן

א וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן

ויהי אחרי מות ד' דסמיכי בקריאה וסי' ויהי אחרי מות אברהם ויברך. ויהי אחרי מות משה עבד יי'. ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל. ויהי אחרי מות שאול. וסימן בלשון תרגום זגבא רעיא שמשא ומלכא. וגמ' גם בסדר חיי :

תולדות אהרן ויהי וגו' מגלה לא קדושין לח תמורה ט"ז :

רלב"ג

א ויהי אחרי מות משה. ראוי שנקדים כי הגעת הנבואה לנביא במה שתייחס בו העם אם אל טוב נפשיי אם אל טוב גופיי הוא לתועלת העם ההוא ומצד ההשגחה אל העם ההוא תגיע לנביא זאת הנבואה ואולם הנבואה שתגיע לנביא לעניניו בעצמו הנה היא מצד ההשגחה עליו וזה כלו מבואר למי שעיין בזה בטבעיו' ובדברינו בשני מספר מלחמות ה' ובביאורינו לספר איוב ולזה אמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו'. רצה בזה שהם בלתי צריכים למנחשים ולקוסמים להודיעם הענינים העתידין כי השם יתברך להשגחתו על העם הזה יודיעם אלו הענינים באופן שלם על פי נביא ולזה לא ילכו לקראת נחשים וקסמים אשר פיהם דבר שוא ולזאת הסבה אמר יפקוד ה' אלהי הרוחות וגו' אשר יוציאם ואשר יביאם ולזה בחר השם אז ביהושע להיות לנביא לישראל אחרי מות משה עם מה שהשפיע לו משה מהשלימות להכינו אל זה כמו שהתבאר שם ולזה הוא מבואר כי בימי משה לא נצטרכו ישראל לנביאות יהושע ולזה ביאר הכתוב כי אחרי מות משה עבד ה' אז

ביאור הגר"א

א (א) משרת משה. פי' שזכה לכך בשביל שהיה משרת משה. וקאמר משרת ולא תלמיד מפני שגדולה שמושה יותר מלמודה: לאמר. כל לאמר שבמקרא הוא התחלת המאמר פי' כיד לאמר הודיע הכתוב שדבר ה' עם יהושע וממלת

מצודת דוד

א (א) ויהי באה הוי"ו להוסיף ולחב' למה שהשלימה התורה בספור מיתת משה

מצודת ציון

(א) בן נון. בחיר"ק כמו בן בכנו"ל ולפי שהן מלות זעירות ודבוקות הקל הקריאה בחיר"ק מבכנו"ל

מְשָׁרֵ֥ת מֹשֶׁ֖ה לֵאמֹֽר׃ ב מֹשֶׁ֥ה עַבְדִּ֖י מֵ֑ת וְעַתָּה֩ ק֨וּם עֲבֹ֜ר אֶת־הַיַּרְדֵּ֣ן הַזֶּ֗ה אַתָּה֙ וְכָל־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה אֶל־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁ֧ר אָנֹכִ֛י נֹתֵ֥ן לָהֶ֖ם לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ ג כָּל־מָק֗וֹם אֲשֶׁ֨ר תִּדְרֹ֧ךְ כַּף־רַגְלְכֶ֛ם בּ֖וֹ לָכֶ֣ם נְתַתִּ֑יו כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתִּי אֶל־מֹשֶֽׁה׃ ד מֵהַמִּדְבָּ֨ר וְהַלְּבָנ֜וֹן הַזֶּ֗ה וְעַד־הַנָּהָ֧ר הַגָּד֣וֹל נְהַר־פְּרָ֗ת כֹּ֚ל אֶ֣רֶץ הַחִתִּ֔ים וְעַד־הַיָּ֥ם הַגָּד֖וֹל מְב֣וֹא הַשָּׁ֑מֶשׁ יִהְיֶ֖ה גְּבוּלְכֶֽם׃ ה לֹא־יִתְיַצֵּ֥ב אִישׁ֙ לְפָנֶ֔יךָ כֹּ֖ל יְמֵ֣י חַיֶּ֑יךָ כַּאֲשֶׁ֨ר הָיִ֤יתִי עִם־מֹשֶׁה֙ אֶהְיֶ֣ה עִמָּ֔ךְ לֹ֥א אַרְפְּךָ֖ וְלֹ֥א אֶעֶזְבֶֽךָּ׃ ו חֲזַ֖ק וֶאֱמָ֑ץ כִּ֣י אַתָּ֗ה תַּנְחִיל֙ אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה אֶת־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֥עְתִּי לַאֲבוֹתָ֖ם לָתֵ֥ת

ב׳ דסמי׳ מבחוריו. ו׳ דסמי׳. ו׳ דסמי׳ ט׳ ר״פ. אוריתא כל המקום. כ׳ פ׳ ד׳ מ״ד ול׳ חסר. ד׳. ט׳ ר״פ בספ׳. אור׳ כפייון. ב׳ פתח ואתמר דוד.

מְשַׁמְשָׁנֵיהּ דְמֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מֹשֶׁה עַבְדִּי מִית וּכְעַן קוּם עִיבַּר יַת יַרְדְּנָא הָדֵין אַתְּ וְכָל עַמָּא הָדֵין לְאַרְעָא דַאֲנָא יָהֵיב לְהוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג כָּל אַתְרָא דְתִדְרוֹךְ פַּרְסַת רַגְלְכוֹן בֵּיהּ לְכוֹן יְהַבְתֵּהּ כְּמָא דְמַלֵּילִית עִם מֹשֶׁה׃ ד מִמַּדְבְּרָא וְלִבְנוֹנָא הָדֵין וְעַד נַהְרָא רַבָּא נַהְרָא דִפְרָת כָּל אֲרַע חִתָּאֵי וְעַד יַמָּא רַבָּא מַעְלָנֵי שִׁמְשָׁא יְהֵא תְּחוּמְכוֹן׃ ה לָא יִתְעַתַּד אֱנָשׁ קֳדָמָךְ כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ כְּמָא דַהֲוָא מֵימְרִי בְּסַעֲדֵיהּ דְמֹשֶׁה כֵּן אֱהֵוֵי עִמָּךְ לָא אַשְׁבְּקִינָךְ וְלָא אַרְחֲקִינָךְ׃ ו תְּקִיף וְאִילַם אֲרֵי אַתְּ תַּחְסֵין יַת עַמָּא הָדֵין יַת אַרְעָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן

רדק

האדם לפניו מפותחות באיברים ולאחריו גוף שוה ולפני ואחרי יאמג״ו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים כמו ויחן את פני העיר מאחרי העיר והחונים לפני המשכן ואהר המשכן יחנו והדומים להם ויאמר לפני ואחרי על קדימת הזמן ועל התאחרו כי הפנים נקראים גם כן קדם אחוריהם אחור כמו שנאמר אחור וקדם צרתני ולכן נקראו הפנים קדם לפי שהם תחלת ההכרה באדם וההבדלה בו לפיכך שמו קדימת הזמן והתאחרו בשימוש לפני ואחרי לפני בא יום ה׳ אחרי ואחרי הדברים האלה והדומים להם וממנו אחרי מות משה ואינו ר״ל לומר אחרי מות משה מיד אלא אחר זמן כמו שנפרש בפסוק מקצה שלשת ימים: עבד ה׳. מי שהם כל כחו וכוונתו וכל השגחותיו בשם יתברך ואף בהתעסקו בעניני העולם מתכוין לעבודת האל יתברך הוא יקרא עבד ה׳ כמו אברהם עבדי דוד עבדי עבדי הנביאים שהם כמו העבד לאדון: בן נון. בחירק כמו בסגול ואמר בכל מקום בן נון בחירק ולא יאמר באחד מהם בסגול כמו שהוא מנהג ברוב לפי שהן מדבקות שתי המלות לעולם מפני שהם מלות זעירות ומדבקות ובהדבקם תקל הקריאה בחירק ולא כן בסגול: משרת משה. והוא היה במקום משה לצאת ולבוא לפני ישראל ואחר שמת משה צוהו הקב״ה לעבור הירדן עם ישראל: לאמר. לפי שנשתמשו במלת אמור עם הלמ״ד יותר משאר אותיות השמוש הסתירו האל״ף עם הלמד מה שלא עשו כן עם השאר שאמרו באמו׳ להם עם ה׳ וגו׳ ויהי באמור יהושע בהנעת האל״ף ופי׳ לאמר לאמר לישראל שהקדוש ב״ה צוהו לעבור את הירדן כי הבטיחם בכל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו וגו׳: (ב) קום עבור. קום ענין זירוז וכן קום משחהו. קומו ועברו. קום התהלך: להם וגו׳ לבני ישראל כמו יביאו את תרומת ה׳. ותראהו את הילד: (ג) כל מקום אשר תדרוך וגו׳. כיון שתעברו את הירדן כל מקום אשר תדרוך בו לכם יהיה כלומר אני אתן לכם כח כדי שתכבשו הכל ואח״כ זכר קצת הגבולים. ובדרש כל מקום אשר תדרוך וגו׳ לרבות חוצה לארץ: (ד) מהמדבר. הוא מדבר סין שהוא גבול נגב: והלבנון הזה. הוא מקום ידוע בארץ ישראל ואמר הזה אע״פ שהוא מעבר הירדן לפי שהיה נראה משם להם וכן אמר משה ההר הטוב הזה והלבנון או אמר הזה על הידיעה כמו זה סיני. זה עני. לויתן זה: כל ארץ החתים. כי באותה הפאה היה יושב החתי: מבוא השמש הים הגדול. הוא מערב ארץ ישראל כמו שאמר בתורה עד

רלבג

אז דבר השם אל יהושע אלו הדברים לא קודם זה והנה קרא יהושע בן נון משרת משה להעיר שהסבה היתה בהגעתו למדרגת הנבואה היותו משרת משה כי מפני זה היה תמיד עמו ולמד מחכמתו ומהנהגתו בכל פעולותיו מה שלא היה דרך לתלמיד שאינו משרת ללומדו ולזה אמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה ממה שיורה כי גדולה שמושה יותר מלמודה כמו שביארו רבותינו ז״ל: (ב) משה עבדי מת. ראוי שיובן מזה כי עבור ישר׳ את הירדן הזה לא הסכים השם ית׳ שיהיה בחיי משה כי הוא ית׳ גזר עליו שלא יעבור את הירדן לסבה התבאר׳ בתורה ולזה נתאחר זה עד מות משה כי אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא ואולי נתחברה לזה סבה אחרת וזה כי כבר נתבאר בספר שופטים כי עזב יהושע מהגוים ההם אומות למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך ה׳ ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם לא והנה אפשר כי ישראל לא היו ראויים שתגיע להם זאת ההצלחה על ידי משה כמו שכיון משה מתחלת הענין בצאתם מארץ מצרים וזה שאם היו אלו המלחמות נעשות על ידי משה היה משיג אל אלו האומות בכללן כליון חרוץ לעולם מעלתו והוקף הנפלאות הנעשות על ידו ולזה תמצא בסיחון ועוג שנלחם בהם משה שלא נשאר בהם שריד ופליט ולהיות ישראל בלתי ראויים לכמו זאת ההצלחה כמו שהתפרסם מדבר המרגלים לא זכו אל שתהיה זאת המלחמה על ידי משה והיתה על ידי יהושע ולא היה כחו כל כך גדול ולזה נתעצל באלו המלחמות כמו שהתבאר במה שיבוא עד שהפריד המות בינו ובין השלמת המלחמות ההם וממה שיעיד על שזה העונש השיג משה בעון ישראל מה שאמר במשנה תורה

רשי

וזה מחובר לה: (ב) משה עבדי מת. ואילו היה קיים ט הייתי חסן ורבותינו דרשוהו על שלשת אלפים הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה בא יהושע ושאל אמר לו הקב״ה משה עבדי מת והתורה על שמו נקראת לומר לך אי אפשר לא וטורדן במלחמה: (ג) כל מקום אשר תדרך. תדרך כיוצא בו נאמר למשה ושנינו בספרי אם ללמד על תחומי ארץ ישראל הרי הוא אומר מן המדבר והלבנון אם כן למה נאמר אשר תדרך אף חוצה לארץ משתכבשו את הארץ כל מה שתכבשו חוצה לארץ יהיה קדוש ויהיה שלכם: (ד) מן הלבנון והמדבר. הוא מדבר קדש מדבר צין שעל ידי אדום שהיה במקצוע דרומית מזרחית ודרך שם נכנסו לארץ שנאמר והנה אנחנו בקדש וגומר. ומניין שהיה בדרומית מזרחית שנא׳ והיה לכם פאת נגב ממדבר צין על ידי אדום: ועד הנהר הגדול נהר פרת. זה רחבה מדרום לצפון: כל ארץ החתי׳ בכלל הזה: ועד ים הגדול מבא השמש. לארכה מן המזרח למערב: (ו) חזק ואמץ. בדרך ארץ כמה שהוא אומר כי אתה תנחיל: רק

משה ג׳ ר״פ בקריאה וסי׳ משה עבדי מת ועתה קום עבר. משה עבד יי׳ ובני ישראל הכום: משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו: תדרך ה׳ וחסר וסי׳ כל המקום אשר תדרך דמשנה תורה. וחברו כל מקום דיהושע. ואתה על במותימו תדרך. ואתה אתה תדרך זית ולא. על שחל ופתן תדרך. ונמסר גם בסדר עקב: והלבנון ה׳ ד׳ מלאים וא׳ חסר וסי׳ נמסר בסדר אלה הדברים: ממנו ו׳ סבירין כמנה וסי׳ נמסר סד׳ צו:

תולדות אהרן משה עבדי מת. קדושין לח אדר״נ יב:

ביאור הגר״א

וממלת לאמר התחלת מאמר שאחריו: (ד) מהמדבר. זה מדבר צין שהוא בדרומו של א״י דהיינו דרומית מזרחית: והלבנון. זה מזרחו של א״י לצד דרום ושם היו עומדים לכן אמר הזה: ועד הנהר כו׳. הוא לצפון של א״י: כל ארץ החתים. הוא מזרחו של א״י לצד צפון: עד הים הגדול. הוא מערב של א״י נמצא כלל כאן כל א״י: הים הגדול מבוא השמש. אמר שני סימנים לפי שבא״י יש כמה ימים אמר ים הגדול שגדול מכל הימים שבא״י: מבוא השמש. שהוא במערבי של א״י: (ה) לא ארפך ולא אעזבך. הבטיח לו שני דברים. לא ארפך. שבשמה שינצח את המלחמה. ולא אעזבך. אחר המלחמה. ועד שינחיל א״י כמ״ש כי אתה תביא וגו׳ ואתה תנחיל: (ו) חזק ואמץ. חזק בגוף ואמץ בלב דהיינו שיאמץ את לבו

מצודת ציון

מכסגו״ל: (ב) קום. הוא ענין זרוז כמו קום לך למסע (דברים י׳): (ג) תדרוך. מלשון דרך וענינו הליכה וצעידה: (ד) והלבנון. כן שם היער ואולי גדלו בו אילני לבונה: מבוא. ענין בקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כח): (ו) ואמץ. אף הוא ענין חוזק כמו מאמץ מקום: (ד) מבוא השמש. שהוא ברוח מבוא השמש: (ה) לא יתיצב. ר״ל לא

מצודת דוד

משה ואמר שאח״ז אמר ה׳ אל יהושע וכו׳: (ב) משה עבדי מת. ר״ל אילו היה עדיין חי לא יכולתם לעבור את הירדן כי עליו נגזר לבל יעבור: ועתה. הואיל והוא מת קום עבור וכו׳: (ג) בו. מוסב על תחלת המקרא אכל יתגבר להיות נגד הקומה: לא ארפך. לא אתן לך רפיון ממני: (ו) חזק ואמץ

רשי

(ז) רק חזק ואמץ מאד . בתורה כמו שהוא או' לשמור ולעשות ככל התורה : תשכיל . תצליח : (ח) ספר התורה הזה . ספר משנה תורה היה לפניו : והגית בו. והתבוננת בו כל הגיון שבתורה בלב כד״א והגיון לבי לפניך . לכך יפגם אימה : (ט) הלוא צויתיך חזק ואמץ . במלחמה כמ״ש אל תערוץ ואל תחת והיכן צוהו בימי משה שנאמר ויצו את יהושע בן נון וגו' : (י) ויצו יהושע . ביום שתמו ימי בכי אבל משה : (יא) הכינו לכם צדה. כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן שאם אתה אומר במאכל ובמשתה הרי היו מסתפקים במן שבכליהם עד ט״ז בניסן וכה״א וישבות המן ממחרת (מ״ר) : בעוד שלשת ימים . בסוף שלשת ימים בעוד שתהיו

רדק

עד הים האחרון ומה שאמר הגדול כנגד שאר הימים שבארץ ישראל שהם קטנים כמו ים המלח ים כנרת : (ז) אל תסור ממנו . שב אל מש״ה ופירושו מדרכו הטוב' או פירושו ממנו מספר התורה ואף על פי שלא זכר הספר הנה זכר התורה ונמסרה סבירין ממנה : תשכיל . פירוש תצליח וכן ת״י בדיל דתצלח וכן תרגם אונקלוס למען תשכיל בדיל דתצלח : (ח) לא ימוש . נחלקו רבותינו ז״ל בזה הפסוק י״א שהוא מצוה לכל ימי האדם ואפילו ידע כל התורה כלה ויש אומרים שהוא ברכה והנראה כי היתה מצוה ליהושע וכן לכל אדם עד שידע התורה ואחר כך ילמוד החכמות : ופי' והגית בו יומם ולילה . אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק או פירוש והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך ה' ופי' יומם ולילה לפירוש הראשון נראה שיהגה בו ביום ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו : תצליח את דרכך . חסר יו״ד הרבים מן המכתב והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר תצליח שהוא פועל יוצא ואף על פי שאין ההצלחה ביד האדם לפי שבשמרו מצות ה' ובשכרם תבוא לו ההצלחה הרי הוא כאילו מצליח דרכו או יהיה תצליח פועל עומד ויהיה את דרכיך כמו בדרכיך: ואז תשכיל . זה תרגם יונתן תכשם לפי שהוא קרוב לתצליח שלא לכפול את הלשון והוא קרוב לענין ההצלחה : (ט) הלא צויתיך . מלת זרוז וכן הלא שמעת בתי הלא שלחתיך והדומים להם : כי עמך ה' אלהיך . כמו ואל משה אמר עלה אל ה' ואת יפתח ואת שמואל : (יא) הכינו לכם צדה . פי' מיני מאכלים זולתי הלחם כי עדיין היה יורד להם המן בכל מקום שהיו נוסעים עד ממחרת הפסח ולפי מה שאמרו חז״ל בו ביום שמת משה פסק המן אמרו הם גם כן כי בז' באדר שמת משה לקטו מן שהסתפקו בו עד ט״ז בניסן : בעוד שלשת ימים . כתרגומו בסוף תלתא יומין : (יג) זכור . מקור : (יד) נשיכם טפכם . חסר וי״ו

להם: ז רק חזק ואמץ מאד לשמר
לעשות ככל־התורה אשר צוך
משה עבדי אל־תסור ממנו ימין
ושמאול למען תשכיל בכל אשר
תלך: ח לא־ימוש ספר התורה הזה
מפיך והגית בו יומם ולילה למען
תשמר לעשות ככל־הכתוב בו כי־
אז תצליח את־דרכך ואז תשכיל:
ט הלוא צויתיך חזק ואמץ אל־תערץ
ואל־תחת כי עמך יהוה אלהיך
בכל אשר תלך:
י ויצו יהושע את־שטרי
העם לאמר: יא עברו ׀ בקרב המחנה
וצוו את־העם לאמר הכינו לכם
צדה כי בעוד ׀ שלשת ימים אתם
עברים את־הירדן הזה לבוא לרשת
את־הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן
לכם לרשתה: יב ולראובני ולגדי
ולחצי שבט המנשה אמר יהושע
לאמר: יג זכור את־הדבר אשר צוה
אתכם משה עבד־יהוה לאמר יהוה
אלהיכם מניח לכם ונתן לכם את־
הארץ הזאת: יד נשיכם טפכם ומקניכם

להון: ז לחוד תקיף ועלם
לחדא למטר למעבד ככל
אוריתא דפקדך משה
עבדי לא תסטי מינה
לימינא ולשמאלא בדיל
דתצלח בכל אתר דתהך:
ח לא יעדי סיפרא
דאוריתא הדין מפומך
ותהי הגי ביה יימם ולליא
בדיל דתטר למעבד ככל
דכתיב ביה ארי בכן
תצלח ית דרכך ובכן
תכשט: ט הלא פקידתך
תקיף ועלם לא תדחל
ולא תתבר ארי בסעדך
מימרא דיי אלהך בכל
אתר דתהך: י ופקיד
יהושע ית סרכי עמא
למימר: יא עברו בגו
משריתא ופקידו ית עמא
למימר אתקינו לכון זוודין
ארי בסוף תלתא יומין
אתון עברין ית ירדנא
הדין למיעל למירת ית
ארעא דיי אלהכון יהיב
לכון למירתה: יב ולשבט
ראובן ולשבט גד ולפלגות
שבטא דמנשה אמר יהושע
למימר: יג הוו דכירין ית פתגמא דפקיד יתכון משה עבדא דיי למימר
יי אלהכון מניח לכון ויהב לכון ית ארעא הדא: יד נשיכון

ג' מת. זכות · ג' סבירין מתנה · ס' ר״פ כספר' · ג' חס' . ד' · ו' דסמיכי · ב' נתתי · י״ד דסמי' כסי' · ג' ר״פ . ג' דסמיכי אוריי' וטפכם

דרכך ג' חס' בקריאה וסי' הודיעני נא את דרכך וארעך למען . כי אז תצליח את דרכך . העבר עיני מראות שוא בדרכך . ונמסר גם בסדר כי תשא : ואז ד' וסי' ואז יקרב לעשתו . ואז ירצו את עונם . ואז חיל מלך בבל צרים . ואז תשכיל . ונמסר גם בסדר בא :

תולדות אהרן רק חזק. קדושין לח ברכות לב סנהדרין מט עקידה בער טו : לא ימוש . ברכות לה סנהדרין נט ע״ב יט מנחות נט : והגית (ברכות ג סלה טו סנהדרין כ). עברו בקרב המחנה וגו'. קדושין לח :

רלבג

תורה גם כי התאנף ה' בגללכם והנה הזהירו השם ית' לבלתי נטות מדרכי התורה ימין ושמאל ר״ל שלא יוסיף לדבריה' ולא יגרע מהן והנה נראה כי הנטיה לימין הוא כשיוסיף על דבריה והנטיה לשמאל כשיגרע מדבריה והזהירו גם כן שלא יתרשל מהעיון בה כי התלמוד מביא לידי מעשה בחלק המעשיי ממנה ולזה אין ראוי שיקצר האדם מלעיין בדברי' המעשיים ממנה ויחשב כי די לו שיעשה המצות המעשיות ההם כי העיון בדברי תורה בזה יתיישר בשלמות אל המעשה עם שזה יעמידהו על סוד זאת המצוה והתכלית המכוון בה ואולם העיון בחלק העיוני מהתורה שלא ייסיר למעשה הוא ממה שאין ספק בו שאין ראוי שיקצר האדם בו כי הוא השלם שבפנים לשישיר המעיין בו אל השלימות האנושי כמו שביארנו בביאורנו לדברי תורה. כי ההולך בדרכי התורה ומעיין בה לפי מה שאפשר הוא מושגח מאתו ית' ויחילו דרכיו בכל עת. וצוהו שלא יירא מהלחם בגוים ההם ואם היו חזקים מאד אבל יהיה לבן בטוח בה' אשר יעדו שכבר יגלה אותם : (י) ויצו יהושע את שוטרי וגו' . אחשוב שזה הענין היה אחר שלח יהושע המרגלים והעד על זה שכבר נתחבאו המרגלים ג' ימים ובאו לפי פשטי הכתובי'

ביאור הגר״א

לבבו שלא ירך : (ז) רק חזק ואמץ . חזק בגוף בעשה ואמץ בלב שהוא בנפש בל״ת: לשמור . הוא ל״ת : לעשות . הוא עשה : ימין . שלא תוסיף על עשה : ושמאל. שלא תגרע מל״ת : למען תשכיל ע״י שתשמור את המצות יהיה לך שכל ועלה במלחמה כמ״ש ויהי דוד לכל דרכיו משכיל : (ח) לא ימוש וגו' . הן ג' דברים בפיך ובלבבך לעשותו כי והגית הוא בלב כמ״ש והגיון לבי כי הלימוד יביאך למעשה כי תורה מביאה לידי זריזות חסירות מביא לידי זריזות והם תורה ל״ת ועשה וזהו למען תשמור לעשות : תצליח את דרכך . בעבור התורה : ואז תשכיל. בעבור המצות ופי' תשכיל איך להצליח : (ט) חזק . בתורה . ואמץ בדרך ארץ וד״א הוא בירא״ת שמים : אל תערוץ . במלחמה : ואל תחת. קודם המלחמה שלא יבא בלבך פחד המלחמה כי עמך ה' אלהיך ע״כ לא תחת : בכל אשר תלך . ע״כ לא תערוץ: (י) ויצו יהושע וגו' . לאמר . כנ״ל מה צוה להשוטרים עברו וגו' . ולאמר שבפסוק י״א הוא התחלת מאמר השוטרים : (יא) כי בעוד שלשת ימים . פירש״י בתוך אבל משה . אבל קשה לפי'

מצודת דוד

ואמץ . בהנהגת העם כראוי : (ז) רק וגו' . כי לולא זאת לא תועיל כלום בהנהגת העם כראוי : למען בעבור שמירת התורה תשכיל : (ח) הזה . האמור במקרא שלפניו אשר צוך משה : למען תשמור . כי כשימוש מפיך פן תשכח מה : כי אז . כשתשמור לעשות וגו' אז תצליח : (ט) צויתיך . אני מצוה לך חזק במלחמה מול

מצודת ציון

ואמץ כח (משלי כ״ד) : (ז) תשכיל . ענינו הצלחה וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש״א י״ח) כי המצליח נראה להבריות שעשה מעשיו בהשכל : (ח) ימוש . יסור כמו לא ימושו מפיך (ישעיה נ״ט) : והגית . פעם תשמש לדבור כמו ולשוני תהגה (תהלים ל״ה) ופעם תשמש למחשבה כמו והגות לבי (שם מ״ט) : (ט) הלוא . המלה ההיא תורה לזרז ולחזק כמו הלוא שלחתיך (שופטים ו') : תערוץ ותחת . שהיהם ענין פחד כמו לא תערוץ מפניהם (דברים ז') וכמ' ואל תחת (שם א') : (י) שוטרי . שם

יֵשְׁבוּ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה ל׳
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים ד׳ כליש׳ וחסר
לִפְנֵי אֲחֵיכֶם כֹּל גִּבּוֹרֵי הַחַיִל וַעֲזַרְתֶּם ס׳ דסמי׳. ל׳
אוֹתָם׃ טו עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה ׀ לַאֲחֵיכֶם
כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵמָּה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם ה׳ דמטעי׳ דסבירי׳ לכם.
לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ ל׳
אֲשֶׁר ׀ נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה י״ד בסיפרא
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃
טז וַיַּעֲנוּ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר כֹּל מ״ו ר״פ
אֲשֶׁר־צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה וְאֶל־כָּל־אֲשֶׁר ל׳
תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ׃ יז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ ל׳
אֶל־מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ רַק יִהְיֶה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־
מֹשֶׁה׃ יח כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ י״ע׳ ר״פ בסיפ׳
וְלֹא־יִשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר־ ד׳
תְּצַוֶּנּוּ יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ׃ ל׳
ב א וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ־בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים ב׳ ועד הגלגל
שְׁנַיִם־אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר ב׳ מלעיל בתרי טעמי וגגל
לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ ל׳

טַפְלֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן יִתְּבוּן
בְּאַרְעָא דִיהַב לְכוֹן מֹשֶׁה
בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וְאַתּוּן
תְּעִבְרוּן מְזָרְזִין קֳדָם
אֲחוּכוֹן כֹּל גִּבָּרֵי חֵילָא
וְתִסַעֲדוּן יַתְהוֹן׃ טו עַד
דִינִיחַ יְיָ לַאֲחוּכוֹן כְּוָתְכוֹן
וְיֵירְתוּן אַף אִינוּן יַת אַרְעָא
דַיְיָ אֱלָהָכוֹן יָהֵיב לְכוֹן
וּתְתוּבוּן לַאֲרַע יְרוּתַתְכוֹן
וְתֵירְתוּן יָתַהּ דִיהַב לְכוֹן
מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ בְּעִבְרָא
דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃
טז וַאֲתִיבוּ יַת יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר
כֹּל דְפַקֵּדְתָּנָא נַעֲבֵד וּלְכָל
אֲתַר דְתִשְׁלְחִנָנָא נֵהָךְ׃
יז כְּכֹל דְקַבֵּלְנָא מִן מֹשֶׁה
כֵּן נְקַבֵּל מִנָךְ לְחוֹד יְהֵי
מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּסַעְדָךְ
כְּמָא דַהֲוָה בְּסַעֲדֵיהּ דְמֹשֶׁה׃
יח כָּל גְבַר דִיסָרֵב עַל
מֵימְרָךְ וְלָא יְקַבֵּל יַת
פִּתְגָמָךְ לְכֹל דְתִתְפַּקְדִנֵיהּ
יִתְקְטֵיל לְחוֹד תְּקֵף וְעַלַּם׃
א וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן
מִן שִׁטִּין תְּרֵין גּוּבְרִין מְאַלְלִין בְּרָז לְמֵימַר אֱזִילוּ חֲזוֹ יַת אַרְעָא וְיַת יְרִיחוֹ

חמשים ד׳ חס׳ בליש׳ בקריא׳ וסי׳ וחמשים עלו בני ישראל מארץ מצרים . ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם כל גבורי . חמשים תעברו לפני . וירד הוא ופורה נערו אל קצה החמשים . ונמסר גם בס׳ בשלח : כל איש אשר ימרה . כל ט׳ ראשי פסוקים בספ׳ וסי׳ כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם . כל איש אשר ימרה את פיך . כל יושבי ההר מן הלבנון . כל ערי בני אהרן הכהנים . כל ממלכת עוג . כל ערים עשר ומגרשיהן . כל ערי הלוים בתוך . כל ערי הגרשני . כל הערים לבני מררי : ולא ישמע ד׳ וסי׳ בס׳ וארא :

תולדות אהרן כל איש וגו׳ . סנהדרין מט : רק חזק וגו׳ . עקידה שער טו :

רדק

ויו השימוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : חמושים . כמו חלוצים : (יז) רק יהיה ה׳ אלהיך עמך . כלומר שתלך בדרך משה שיהיה ה׳ עמך כאשר היה עם משה : (יח) רק חזק ואמץ . דרשו רבותינו ז״ל יומת יכול אפי׳ לדבר עבירה ת״ל רק אכין ורקין מיעוטין הן : ב (א) שנים אנשים . פי׳ אנשים טובים ולא כאותן שהלכו בשליחות משה : חרש לאמר . הזהירם שילכו בשתיקה הולכים כחרשים שלא ירגישו בהם . כמו ויתחרשו כל הלילה ות״י ברז למימר ר״ל בסתר שלחם כי לא רצה שידעו כל ישראל כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא שלחם אלא לפי שידע שיצליחו בשליחותם וירחיבו לב ישראל בבשורות טובות . ובדרש חרש כמו חרש הטעינם קדרות כדי שיראו קדרים ולא ירגישו בהם מהם אמרו כלי נגרות היה בידם כד״א מעשה חרש אבן ומהם פי׳ כמשמעו ופשוטו אמר להם יהושע עשו עצמכם כחרשים ועמדו על רזיהם : את הארץ וגו׳ . הארץ בכלל ואת יריחו בפרט

רשי

שתהיו כאן שלשת ימים ואחר תעברו : (יד) כל גבורי החיל . שבכם יעברו חלוצים: (טו) מזרח השמש. עבר מזרחי של ירדן: (יח) ימרה. יקניט את דבריך: ב (א) וישלח יהושע וגו׳ . על כרחי אני צ״ל שבתוך ימי אבל משה שלחם שהרי לסוף ג׳ ימים שתמו ימי אבל משה עברו את הירדן שמשם אנו למדים שמת משה בז׳ אדר כשאתה מונה ל״ג למפרע מיום שעלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון וע״כ משנשתלחו המרגלים לא עברו את הירדן עד יום החמישי שנ׳ וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים בו בלילה ויעברו ויבאו אל יהושע בן נון וישכם יהושע בבוקר ויסעו מהשיטים הרי יום ד׳ וילינו שם טרם יעברו נמצא שלא עברו עד יום ה׳ : חרש. ברז. כך ת״י אמר להם עשו עצמכם כחרשים כדי שלא יסתירו דבריהם מפניכם ד״א חרש חרש הטעינו עצמיכם קדרות כדי שתהיו נראין כקדרין : וראו את הארץ ואת יריחו . והלא יריחו בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה קשה כנגד כולם לפי שהיתה יושבת על הספר . וכיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא אלא שהיה קשה כנגד כולם . כיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה והלא בת פרעה בכלל היתה ולמה יצאת אלא שהיתה מחבבה כנגד כולם וכלפי חטא שהחטיאה אותו יותר מכולן כך שנויה בספרי :
אשה

רלבג

שכתובים כי ביום הד׳ ולמחרת היום הרביעי השכים יהושע וכל ישראל ובאו עד הירדן ולנו שם טרם יעבורו . ויתכן עוד כי ביום ההוא בעינו שלוה יהושע שוטרי העם הזה שלח המרגלים , והנה לא היה היום ההוא ממנין שלשת ימים שזכר כי הוא אמר בעוד שלשת ימים ר״ל אחר היום ההוא . והנה בתחלת היום החמישי ליום ההוא נשלמו אלו השלשת ימים והנה בעלם היום ההוא באו המרגלים לבית רחב ולנו שם הלילה ומה שאמרה ונחבתם שמה שלשת ימים רוצה לומר עד היום השלישי לנסיעתן וכן מאמר ויבואו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרודפים רוצה לומר עד היום השלישי ויהיה חסר מלת עד וכמוהו ימצאו רבים כמו שבארנו בביאורנו לדברי תורה באמרו ארבעים יכנו שהרצון בו עד ארבעים . וכן מ״ש ומושב בני ישראל וגו׳ שהרצון בו עד ארבע מאות ושלשים שנה וכן מה שאמר תספרו חמשים יום הרצון בו עד חמשים יום : (יא) בעוד שלשת ימים וגו׳ . הרצון בו זולת היום שהוא בו ואחר שיעברו אחריו שלשה ימים שלמים יהיה להם כן ולזה אמר אחר זה ויהי מקצה שלשת ימים וגו׳ לבורות כי הרצון בזה אחר עבור שלשה ימים והנה נתאחר הענין עד הבקר כדי שיתפרסם לישראל עוצם המופת הזה ויראו זה בעיניהם והנה צוה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה שיקיימו התנאי שהתנה להם משה בתתו להם הארץ אשר מעבר הירדן לפאת מזרח וזכר שכבר הסכימו לשמוע אל דבריו באופן שהיו שומעין לדברי משה ושמי שיעבור על מצותו יומת כי כן יעדה התורה בהעובר על דברי הנביא וכ״ש יהושע שהיה מלך ונביא : (יח) והתרו לו רק חזק ואמץ רוצה לומר שיתחזק להתנהג בכל

ביאור הגר״א

לפי דא״כ לא מוכח שבז׳ באדר מת משה כיון שאין אנו יודעין כמה ימים היה זה בתוך אבל משה . ונראה שבאותו יום שתמו ימי אבל משה דהיינו יום ו׳ בניסן באותו יום שלח מרגלים ובאותו היום באו אצל רחב ושלחה אותם תחלת ליל שביעי וישבו בהר יום ז׳ ויום ח׳ וליל ט׳ הרי שלשת ימים ובאותה הלילה הלכו ליהושע וישכם יהושע בבוקר ביום ט׳ וילינו שם טרם יעברו ליל י׳ וביום י׳ עברו את הירדן :
ב (א) חרש . פי׳ שלחם בשתיקה כמו רוח קדים חרשית שלא יכשלו כבראשונה :
ותפסו

מצודת ציון

הם הממונים להשמיע לעם דברי המושל ולהכריז על קומם כמו שופטים ושוטרים (שם ט״ז): (יא) צדה. מזון כמו לחם צידם (לקמן ט׳): בעוד. תרגומו בסוף : (יד) חמושים . מזויינים כמו וחמושים עלו (שמות י״ג) : (יח) ימרה . מל׳ מרי ומרד כמו סורר ומורה (דברים כ״א) : ב (א) מרגלים. ענין חיפוש כמו לחקר ולחפש ולרגל (דה״א י״ט) : חרש

מצודת דוד

האויב ואל תירא: כי עמך ה׳ גו׳. ולא אמר כי עמך אני אף שה׳ היה המדבר ודוגמתו וישלח כו׳ ואת שמואל (ש״א י״ב) והמדבר היה שמואל : (יא) ועוד וכו׳ . אף כי נאמר קודם שילוח המרגלים מ״מ ע״כ הצווי היה אח״ז כי ביום שהלכו המרגלים לנו ביריחו ובהר התעכבו ג׳ ימים ובחזירתם לנו במקומם וביום שאחריו לנו אצל הירדן וממחרת עברו הירדן: הכינו . עם כי עדיין אכלו את המן מ״מ היה בידם מפרי האדמה ממה שהביאו להם תגרי עובדי כוכבים ואת זה צוה להכין: (יג) זכור . עליכם לזכור: מניח . נותן לכם מקום מנוחה בתת לכם הארץ הזאת שבעבר הזה : (טו) עד אשר יניח . עד אשר יתן ה׳ מקום מנוחה גם להם : וירשתם . ר״ל אז תאחזו בה מבלי מערער הואיל ותקיימו התנאי : מזרח השמש . בעבר המזרחי : (יז) רק וכו׳ . ר״ל לא נשמע אליך רק כשיהיה ה׳ עמך וכו׳ אבל לא בזולת זה : (יח) רק חזק . לענוש המורדים ולא למחול על כבודך : (א) מרגלים . חרש . מחשים מהקטות הבריות אם נמצא לכבם : לאמר . ר״ל וכה אמר :
ותלפש

רש"י

אשה זונה. תירגם יונתן פונדקיתא מוכרת מיני מזונות: (ב) לחפור. לרגל כמו מגס חפר אוכל: (ד) ותצפנו. יש מקראות מדברים על הרבים כיחיד לפי שמיסרה בהטמנתם ובמקו' זה כאילו הי' יחידי ומדרש אגדת תנחומ' יש פנחס וכלב היו ופנחס עמד לפניהם ולא ראוהו לפי שהיה כמלאך. ד"א ותצפנו כל אחד ואחד בפני עצמו ודוגמתו מליצו שמן וקטרת ישמח לב ולא אמר ישמחו לב: (ו) בפשתי העץ. פשתים בגבעוליהן: (ז) על המעברות. מקום מעבר המים. שהיו סבורים שחזרו לאחוריהם אל ערבות מואב והירדן מפסיק ביניהם: השער סגרו. השוערים: ולא

רד"ק

כפרש לפי שהיתה עיר גדולה: זונה. כמשמעה או מוכרת מזון כמו שתרג' פונדקיתא והוא בשקל טובה והאמת דעת יונתן זונה ממש כי כן דרכו במקומות לתרג' זונה פונדקית וכן שתים נשים זונות פונדקן ואף על פי שתרג' מקצתו נפקת ברא ודעתו לפי שהזונה כפונדקיתא שמפקרת עצמה לכל: וישכבו שמה. להודיע כי לא היו שם אלא לילה אחד ובאותו לילה יצאו משם: (ב) ויאמר. בפתח המ"ם כמו תשבר ותשכב ותעצר המגפה והדומים להם: (ג) לחפור. כמו לתור כי התר מחפש דבר: (ד) ותקח האשה. כבר לקחה אותם ולפנתם טרם הכנס שלוחי המלך לביתה כשהרגיש' שנודע הדבר למלך: ותצפנו. כל אחד לבדו כדי שלא יכירו מקומם אם יעלו לגג. ובדרש אלו שני המרגלי' היו כלב ופינחס ועמד לפניהם פינחס ולא הכירוהו ולא ראוהו לפי שהיה מלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו: (ה) ויהי השער לסגור. עומד לסגור שחשך היום: (ו) והיא העלתם הגגה ותטמנם. כבר אמר למעלה ותצפנו ועתה אמר ותטמנם להודיע איך טמנה אותם: בפשתי העץ. ר"ל שהיו עדיין הפשתן בגבעוליהם והעלתם הגגה ליבשם והטמינה אותם בתוכם ופשתי העץ כמו עצי פשתים וכן שני תולעת תולעת שני: הערוכות. הפשתים לשון נקיבות האחת פשתה והרבים פשתים כמו מן חטה חטים והיו ערוכות לה על הגג ליבשן: (ז) והאנשים רדפו אחריהם. לפי מחשבתם: על. כמו עד וכן וירכתו על צידון וכן ינהגנו על מות כמו עד מות כי הוא שתי מלות: המעברות. בשוא הבית מגיזרת מעבר בצרי ואם לא נמצא המעברות נתפשו בקמץ הבית מגזרת מעבר בקמץ: סגרו. המרגלים

יהושע ב

וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ בֵּית־אִשָּׁה זוֹנָה וּשְׁמָהּ רָחָב
וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה׃ ב וַיֵּאָמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ
לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֵנָּה הַלַּיְלָה
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ׃
ג וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר
הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ
אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ בָּאוּ׃ ד וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי
הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ וַתֹּאמֶר כֵּן בָּאוּ
אֵלַי הָאֲנָשִׁים וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן
הֵמָּה׃ ה וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר בַּחֹשֶׁךְ
וְהָאֲנָשִׁים יָצָאוּ לֹא יָדַעְתִּי אָנָה הָלְכוּ
הָאֲנָשִׁים רִדְפוּ מַהֵר אַחֲרֵיהֶם
כִּי תַשִּׂיגוּם׃ ו וְהִיא הֶעֱלָתַם הַגָּגָה
וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ
עַל־הַגָּג׃ ז וְהָאֲנָשִׁים רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם
דֶּרֶךְ הַיַּרְדֵּן עַל הַמַּעְבְּרוֹת וְהַשַּׁעַר
סָגָרוּ אַחֲרֵי כַּאֲשֶׁר יָצְאוּ הָרֹדְפִים

תרגום

וַאֲזַלוּ וְעַלוּ לְבֵית אִתְּתָא
פּוּנְדְּקִיתָא וּשְׁמַהּ רָחָב
וּשְׁכִיבוּ תַמָּן׃ ב וְאִתְאֲמַר
לְמַלְכָּא דִירִיחוֹ לְמֵימַר הָא
גוּבְרַיָּא אֲתוֹ הָכָא בְּלֵילְיָא
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַלָּלָא יַת
אַרְעָא׃ ג וּשְׁלַח מַלְכָּא
דִירִיחוֹ לְוַת רָחָב לְמֵימַר
אַפִּיקִי גֻּבְרַיָּא דַּאֲתוֹ לְוָתִיךְ
דְּעַלוּ לְבֵיתִיךְ אֲרֵי לְאַלָּלָא
יַת כָּל אַרְעָא אֲתוֹ׃
ד וּדְבָרַת אִתְּתָא יַת תְּרֵין
גֻּבְרַיָּא וְאַטְמַרְתִּנּוּן וַאֲמָרַת
בְּקוּשְׁטָא אֲתוֹ לְוָתִי גֻּבְרַיָּא
וְלָא יְדַעִית אִי מְנָן אִינּוּן׃
ה וַהֲוָה עִדָּן לְמֵיחַד תַּרְעָא
בְּקַבְלָא וְגֻבְרַיָּא נְפַקוּ לָא
יְדַעִית לְאָן אֲזַלוּ גֻּבְרַיָּא
רְדַפוּ בִּפְרִיעַ בַּתְרֵיהוֹן אֲרֵי
תַדְבְּקִנּוּן׃ ו וְהִיא אַסְּקַתְנוּן
לְאִגָּרָא וְאַטְמַרְתִּנּוּן בְּטְעוּנֵי
כִתָּנָא דִּסְדִירִין לַהּ עַל
אִגָּרָא׃ ז וְגֻבְרַיָּא רְדַפוּ
בַּתְרֵיהוֹן אוֹרַח יַרְדְּנָא עַד מְגִזָּתָא וְתַרְעָא אֲחָדוּ בָּתַר דִּנְפַקוּ רָדְפַיָּא בַּתְרֵיהוֹן׃

ל' ס"פ. י"ת ס"פ. יש והודאין — ל' כמע' מלע' — ג' ומס'. י"ד — ד' — ל' — ח'. — ג' מלעיל כלי' — ק' — ל' ומלעיל ב' בעלות. ל'. ב' — ח' ר"פ — ל' דסמי' — ב' י"א דמטעי'

מסורה

לחפר ג' וחסר וסי' הנה אנשים באו הנה הלילה: כי לחפר את כל הארץ באו. לחפר פרות ולעטלפים: שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסימן נמסר בסדר שופטים: יצאו ח' קמצין בקריאה וסי' ויהי השער לסגור בחושך. ויאמר שאול אל ה'. ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ב' בפסוק. שמעו זאת בית יעקב הנקראים. וידרכו את לשונם קשתם: מהאש יצאו והאש תאכלם. באמר להם עם ה' אלה ומארצו: והאנשים ח' ר"פ וסי' בלשון ארמי רעיא דסליקו למשלח לרדופיא טבין לנחשא מיתיא

תולדות אהרן העלתם הגגה. ברכות מג שבת כו:

רלב"ג

ככל דברי התורה כי אם יגוס לעבור על דבריה לא ישמעו אליו אלא אם היה זה לפי שעה וזה שהוא והם מחוייבים לחזוק התורה. או ירצה באמרו חזק ואמץ מאד שיתחזק ויתאמץ על הנהגת העם בחריצות ולא יעזוב הנהגת' כי העם לא יתכן שיהיו זולת רועה כמ"ש משה ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה: (א) וראוי שנעיין בהתר ספק מה יקרה בענין הצואה שצוה יהושע שוטרי העם ושלחו המרגלים מה ענין אלו המרגלים והנה איך שתהיה תשובתם בבאם לא ימנעו מלבוא בארץ לרשת אותה כי כבר יעד להם יהושע כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן לבא לרשת את הארץ ואם אמרנו שכבר שלח המרגלים קודם זה הנה יקשה גם כן למה לא סמך יהושע על דברי הש"י שהבטיחו שלא יתיצב איש בפניו כל ימי חייו ולמה הסכים לשלוח מרגלים עם מה שהתפרסם לו מה שהגיע מהתאחר במדבר לישראל על דבר המרגלים אשר שלח משה ואנחנו אומרים בהתר זה הספק ששלוח המרגלים הוא על התר שני דרכים. הדרך הא' לחקור אם יתכן שישתדל להלחם בעם אשר הם שלוחים לרגל ארצם אם לא יתכן זה כאילו תאמר שיחקרו מהעם היושב בה המעט הוא אם רב החזק הוא הרפה ומה הערים הבמחנים אם במבצרים והנה פרי זה הרגל הוא אם בהמשך אל המלחמה או התרחק ממנה לפי מה שיספרו המרגלים. ואולם מדרך הב' הוא לחזק לב העם הנלחמים לבד כמו שנתפרסם מענין גדעון בן יואש כי היה סומך בדברי הש"י אחר שעשה לו אות שהוא יעזור עמו והנה הגיע מדרגתו בכחו בש"י עד שכבר שלח החיל הבא אליו מישראל להלחם עם מדין ולא השאיר מהם כי אם שלש מאות איש בדבר הש"י ועכ"ז לחזק לבו על דבר המלחמה צוהו הש"י שירד אל המחנה הוא ופורה נערו וישמע מה ידברו ואחר תחזקנה ידיו והנה שמע שם מה שחזק לבו לבוא בקשרי המלחמה. וכן היה בשלוח המרגלים בזה המקום כמו שנבאר ר"ל שלא היה שלחם רק לחזק לב יהושע והעם כשישמעו שנפלה אימת ישראל עליהם וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם. ואחר שהתיישב לנו זה הנה נבאר דברי זאת הפרשה לפי מנהגנו ונאמר כי מלת חרש תאמר בפנים רבים המכוון ממנה לפי מה שאראה הוא מענין אל תחרוש על רעך חורשי און שהוא מענין מחשבה הרצון בזה שכבר שלח יהושע שנים אנשים מרגלים מחשבת אנשי הארץ ר"ל שיחקרו אם נפלה אימת ישראל עליהם ואם נמוגו מפניהם כי בזה יתחזק מאד לב אנשי המלחמה ולזה תמצא שהם לא רגלו הארץ ואת יריחו כי אם בזה האופן לפי שכבר באו שם בלילה ובלילה בעצמה יצאו משם אחר שנתפרס' להם על פי רחב מחשבת הארץ ושכבר נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם וזאת היתה ג"כ תשובתם ליהושע אמרו כי נתן השם בידינו את כל הארץ וגו' ולו היתה כונת יהושע שירגלו הארץ באופן הראשון היה ראוי שיאמרו ליהושע שלא יכלו לרגל את הארץ כי בלילה באו ובלילה ההוא.

ביאור הגר"א

(ד) ותצפנו. כמו ותצפון והוא מן אותיות האמנתיו נוספות כמו בנו בעור אבל לחכמים יש דרש כמו שדרשו שם בנו בעור שהיה כנו בנביאות מחמת יתור הוי"ו כן דרשו

מצודת דוד

(ד) ותצפנו. כל אחד במקום מיוחד כי יותר נוח להטמין אחד אחד: האנשים. אשר תשאלו עליהם: ולא ידעתי. בעת בואם: (ה) ויהי השער. ר"ל בעת בוא זמן סגירת שער העיר כאשר חשך היום: כי תשיגום. היות זה מקרוב יצאו: (ו) ותטמנם. הוסיפה להטמינם במקום יותר נסתר: בפשתי העץ. בפשתים שהם עדיין בתוך העץ והם הקנים של פשתן: הערוכות. בכדי שלא ירגישו שיש מי טמון שם: (ז) אחריהם. כן חשבו הרודפים לפי דעתם: סגרו. לפי שרצו לבקשם עוד בעיר אי"ב סגרו שומרי

מצודת ציון

חרש. ענינו מחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג'): זונה, מוכרת מזון: (ב) הנה. להעיר הזאת: לחפור. לרגל ולחפש כמו יחפרו בעמק (איוב ל"ט) ע"ש שהמחפש דבר מה בקרקע חופר בה: (ד) ותצפנו. הסתירה אותו כמו יצפון לישרים (משלי ב'): כן. ענינו אמת כמו כן דברת (שמות י'): מאין. מאיזה מקום: (ס) אנה. לאיזה מקום: (ו) הערוכות. מלשון עריכה וסדור: (ז) על. ענינו כמו עד וכן וירכתו על צידון בראשית

אַחֲרֵיהֶם׃ ח וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן
וְהִיא עָלְתָה עֲלֵיהֶם עַל־הַגָּג׃ ט וַתֹּאמֶר
אֶל־הָאֲנָשִׁים יָדַעְתִּי כִּי־נָתַן יְהוָה
לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ וְכִי־נָפְלָה אֵימַתְכֶם
עָלֵינוּ וְכִי נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
מִפְּנֵיכֶם׃ י כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ
יְהוָה אֶת־מֵי יַם־סוּף מִפְּנֵיכֶם
בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם
לִשְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר הַחֲרַמְתֶּם
אוֹתָם׃ יא וַנִּשְׁמַע וַיִּמַּס לְבָבֵנוּ וְלֹא־
קָמָה עוֹד רוּחַ בְּאִישׁ מִפְּנֵיכֶם כִּי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל
וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת׃ יב וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־
נָא לִי בַּיהוָה כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד
וַעֲשִׂיתֶם גַּם־אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד
וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת׃ יג וְהַחֲיִתֶם אֶת־
אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי וְאֶת־אַחוֹתַי
וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת־
נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת׃ יד וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים
נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ
אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיָה בְּתֵת־יְהוָה לָנוּ
אֶת־הָאָרֶץ וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃

י׳ ר״ס. ג׳ וערק · ל׳ · ד׳ וחס׳ · ג׳ ומ״ל · ל׳ · נ׳ · ג׳ דחסר · כ׳ דסמיכי · ג׳ · י״ג חסר׳ בלי׳ · אחיותי קרי וס׳ כנ״ס׳ · תניינא תגידי וסימן דודי

ח וְאִינוּן עַד לָא שְׁכִיבוּ וְהִיא סְלֵיקַת לְוָתְהוֹן לְאִגָּרָא׃ ט וַאֲמַרַת לְגֻבְרַיָּא יְדַעְנָא אֲרֵי יְהַב יְיָ לְכוֹן יָת אַרְעָא וַאֲרֵי נְפַלַת אֵימַתְכוֹן עֲלָנָא וַאֲרֵי אִתַּבָּרוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן׃ י אֲרֵי שְׁמַעְנָא יָת דִּיבֵּשׁ יְיָ יָת מֵי יַמָּא דְסוּף מִן קֳדָמֵיכוֹן בְּמִפַּקְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְדִי עֲבַדְתּוּן לִתְרֵין מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא לְסִיחוֹן וּלְעוֹג דִּי גַמַּרְתּוּן יָתְהוֹן׃ יא וּשְׁמַעְנָא וְאִתְמְסֵי לִבָּנָא וְלָא אִשְׁתְּאַרַת עוֹד רוּחָא בֶּאֱנָשׁ מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמַיָּא מִלְּעֵילָא וְשַׁלִּיט עַל אַרְעָא מִלְּרַע׃ יב וּכְעַן קַיִּימוּ כְעַן לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲרֵי עֲבָדִית עִמְּכוֹן טִיבוּ וְתַעְבְּדוּן אַף אַתּוּן עִם בֵּית אַבָּא טִיבוּ וְתִתְּנוּן לִי אָת דִּקְשׁוֹט׃ יג ותיחון יָת אַבָּא וְיָת אִמָּא וְיָת אַחַי וְיָת אַחְתַי וְיָת כָּל דִּילְהוֹן וּתְשֵׁיזְבוּן יָת נַפְשָׁתָנָא מִמּוֹתָא׃ יד וַאֲמַרוּ לַהּ גֻּבְרַיָּא נַפְשָׁנָא מְסִירָא חֲלַף נַפְשָׁתֵיכוֹן לְמֵמַת אִם לָא תְּחַוּוּן יָת פִּתְגָּמָנָא דֵּין וִיהֵי כַּד יִתֵּן יְיָ לָנָא יָת אַרְעָא וְנַעְבֵּד עִמִּךְ טִיבוּ

בהימנותא ופירוש׳ נמסר בסדר ויגש. הוא אלהים ד׳ וסימן ונשמע וימס לבבנו. וה׳ אלהים אמת. דעו כי ה׳ הוא אלהים. ויאמר ה׳ אלהי אבותינו. והחיתם ג׳ חסרים יו״ד בלישנא חיות וסי׳ ויאמרו החיתנו נמצא חן. והחיתם את אבי ואת אמי. לי החיתם אתם. ונמסר גם בסדר ויגש: אחותי ה׳ חסר יו״ד בליש׳ בקריאה וסי׳ והחיתם את אבי ואת אמי. בצדקתך אחותך. ואחותיהם צרויה ואביגיל

תולדות אהרן כי שמענו. סוטה לד זבחים קטז: וימס לבבנו. סוטה לד: ולא קמה. זבחים קטז: אות אמת. זוהר ויחי:

רדק

המרגלים או אנשי הבית והוא הנכון כי הם לא ידעו מהגג שהחבא להם ושם שכבו להם: אחרי וגו׳. אינו תוספת ביאור אלא אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן והם לא אחרו לסגור השער מפחדם להם ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף בצאתם מן השער סגרו ואם היו עושין כן היו מרגישי׳ הרודפים כי המרגלי׳ נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מהשער עד שלא ירגישו בסגירת השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר: (ח) והמה טרם ישכבון. טרם ישכבו: עלתה עליהם. כמו אליהם כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו. ודברתי על הנביאים כמו אל הנביאים. ורבים כהם כמו שכתבנו בספר מכלל: (יא) ונשמע וימס לבבנו ולא קמה. כי האדם המפחד כאלו נפלה רוחו כדרך אל יפול לב אדם עליו ויונתן תרגם ולא קמה ולא אשתארת: (יב) כי עשיתי עמכם חסד. החסד הוא הטובה שיעשה אדם עם אחר שאין לו גמול עליו והיא עשתה עמהם חסד בהחביאה אותם כי הם לא גמלוה טובה עד הנה לפיכך אמרה להם ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ולא אמרה עמי כי בהחיותם אותה הוא אמת וחובה עליהם כי היא החייתה אותם ובהחיות׳ בית אביה היא חסד לפי׳ אמרו לה הם גם כן ועשינו עמך חסד ואמת להחיותה וחסד להחיות בית אביה: אות אמת. האות שתתנו לי שתקיימו אותו ואל תכזבו בו: (יד) נפשנו תחתיכם למות. אנו נמסור עצמינו תחתיכם למות למי שירצה להמית אתכם: תגידו. הראשון בוי״ו כנגדה וכנגד בית אביה כי אי אפשר שלא היה שם עמה מבית אביה כי לא היתה יושבת יחידה או אפשר שאמרו כנגד בית אביה ואע״פ שלא היו שם כמו שאמרו גם כן נפשנו תחתיכם למות והשני תגידי ביו״ד כנגד׳ והסימ׳ דודי ומה היה דבר זה שאמרו לה שלא תגיד לא אמרו על דבר היות׳ שם בביתה שלא חשדו אותה שתגלה אותם בצאתם מביתה שהרי כסתה עליהם לשלוחי המלך אבל לאחר זמן כשבאו ישראל על העיר אי אפשר שלא נגלה הדבר כיון שאספה בית אביה לביתה אלא

רשי

(יא) ולא קמה עוד רוח באיש, אפי׳ לשכב עם אשה אמרו אין לך כל שר ונגיד שלא בא אל רחב הזונה ובת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים וזנתה כל ארבעים שנה: (יב) אות אמת. שתעשו כשתבאו ותכבשו את העיר שתכירו האות ותחיוני: (טו) ותורידם בחבל בעד החלון. באותו חבל וחלון היו הנואפים עולין אליה אמרה רבונו של עולם באלו חטאתי באלו תמחול

רלבג

ההוא הוכרחו לצאת משם ולזה הוא מבואר שהכוונה ברגול׳ היתה לרגל מחשבותם לבד כדי שיתחזק בזה לב אנשי המלחמה ואולי יתחזק בזה לב אנשי המלחמ׳ כי זה המורך לב הוא הודעה מה יתבאר ממנה שזה מסודר להיות כן כמו שביארנו בספר מלחמות ה׳ ובביאורינו לספר איוב ולזה תמצא בהרבה מן האנשים שסביב העת אשר יובלו עברות להם שישיגם פחדם מה והנה אמר להם יהושע שירגלו מחשבת אנשי הארץ בכללות וביחוד מחשבת אנשי יריחו וזהו מה שהזהירם לראות את הארץ ואת יריחו ר״ל שיראו מחשבותם באיזה אופן שיתכן להם זה בו והנה ספר שסופר זה למלך יריחו והסתירה אותם רחב בחכמתה למלט את נפשה ונפש בית אביה. והנה נספר אחר זה בזכרנו תועלותיה מה היה מאופן החכמה בדברים: (ד) ותצפנו. ר״ל שצפנה כל א׳ מהם במקום מיוחד שאם ימצא האחד ינצל השני והיה לה התנצלות בזה לפי שכבר זכרה שהיה חשך בעת שיצאו ולזה אפשר שיצא האחד ונשאר השני והיא לא ידעה: (ח) והיא עלתה עליהם. ר״ל אצלם כמו ועליו מטה מנשה ויבואו האנשים על הנשים: (יא) כי ה׳ אלהיכם הוא אלהים. ולזה הוא שליט על כל אשר יחפוץ ויצלח מי שהיה במערכתו שלא ינוצח במלחמתו עם ישראל או שינצח׳; (יד) אם לא תגידו. הנה התנו בזה לפי שכבר שאלה מהם שיתנו לה אות אמת להחיות כל בית אביה והשביעה אותם על זה בה׳ והנה אם היתה מגדת דבריהם

ביאור הגר״א

דרשו ג״כ שלאחד הצפינה מיתור הוי״ו: (יב) עמכם חסד וגו׳. כי מה שתעשו עמי הוא אמת ועם בית אבי הוא חסד. וזהו מה שאחז״ל המאכיל לחבירו עדשים מאכילו פטומים כי מה שאדם עושה טובה לזולתו בחנם הוא חסד ושלום טובה הוא הנקרא אמת כי אמת הדבר שמחוייב לשלם אבל מהראוי לעשות חסד כמו שעשה עמו ע״כ יאכילנו פטומים לכן אמרה והחייתם את בית אבי וזהו חסד אבל מה שתחיו את נפשי זהו אמת וזש״ה תתן אמת ליעקב חסד לאברהם כי הבטחה החדשה שהיתה לאברהם הוא שנקרא חסד אבל ליעקב הוא אמת שמאמת הבטחתו שהבטיח לאברהם: (יד) ועשינו עמך וגו׳. מה שנחיה אביך זהו חסד ומה שנחיה אותך הוא אמת: כי

מצודת ציון

(בראשית מ״ט): שמעברות. מקום מעבר הירדן: (ח) עליהם. ענינו כמו אליהם באל״ף: (ט) אימתכם. מלשון אימה ופחד: נמגו. נמסו. (י) הוביש. מל׳ יבש: החרמתם. ענין

מצודת דוד

השער את השער שלא יצאו מעתה: (ח) והמה. המרגלים: (ט) וכי נפלה וכו׳. ולא נעצר כח להלחם בכם: (יא) ולא קמה וכו׳. ר״ל כל איש רוחו נמוכה ושפלה: הוא אלהים. א״כ היכולת בידו על כולם: (יב) ועתה. הואיל והדבר ברור: חסד. היות כי עדיין לא עשיתם לי טובה מאומה: ועשיתם וכו׳. לזה גם אתם עשו חסד עם בית אבי מבלי הקדמת טובה מהם: אות אמת. סימן אמיתי למען ידעו כל ישראל לבל ישלחו בנו יד: (יד) נפשנו וכו׳. אם מי ירצה לשלוח בכם יד נמסור עצמנו למיתה בכדי להציל אתכם: את דברנו זה. את האות שאתם מבקש ונתנה

רשי

תמחול לי: (טז) עד שוב הרודפים. ראתה ברוח הקדש שישובו לסוף שלשת ימים: (יז) נקיים אנחנו. הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה: (יח) את תקות. לשון קו וחבל: (יט) דמו בראשו. עון הריגתו על ראשו תהא כי הוא יגרום מיתתו: דמו בראשנו. עון הריגתו תהא עלינו:

רדק

מה אמרו לה שלא תגיד דבר האות שהיה להם עמה שאם תגיד יעשו גם כן האחרים שהיה להם בית בחומה להנצל והם יטעו בדבר זה: (טו) ותורידם בחבל. כדי שלא ירגישו השכנים אם יצאו דרך שער ביתה אם תפתח אותו בעוד לילה אחרי אשר סגרו אותו ולפיכך הורידה אותם בחבל דרך החלון וזה היה כשכלתה לדבר עמהם או אחר שישנו מעט: ובחומה היא יושבת. אף על פי שהיה לה בית בחומה היה אפשר שהיה עיקר ישיבתה בתוך העיר לפיכך אמ' ובחומה היא יושבת: (טז) ונחבתם שמה. חסר אל״ף נחבא או שרשו חבה בה״א כי נמצאו בשורש הזה בה״א: שלשת ימים. ארז״ל מגיד שסרתה רוח הקדש על רחב שישובו לסוף שלשת ימים. שאילו לא שרתה עליה רוח הקדש מאין היא יודעת שעתידין לחזור לסוף שלשת ימים ועל דרך הפשט כי מדרך הסברה אמרה זה כי מיריחו עד הירדן יום אחד או יותר מעט וחשבה כי בין הליכתן ושובם וחפירתם וחפוש בכל הדרך יהיו שלשת ימים: שוב. בחולם: (יז) נקיים אנחנו. פי׳ בתנאי זה: הנה אנחנו באים. כלו׳ הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה ונקים אנחנו חסר יו״ד הרבים מהמכתב והיו״ד הכתוב למ״ד הפעל ונדגש׳ כמו יו״ד עניים והם בשקל נחתי׳ שעפים: משבועתך הזה. פי׳ מדבר שבועתך זה ואף על פי שלא ספר הכתוב שנשבעו לה כיון שאמרה להם השבעו נא לי נראה שנשבעו לה כשאמרו לה נפשנו תחתיכם למות או השבעו נא לי בה׳ היא השבועה שהשביעה אותם והם קבלו השבועה כי אמרו לה נפשנו תחתיכם למות והדבר ההוא היא קבלת שבועה: השבעתנו. בקמץ התי״ו ומשפטו בחירק ויש אומרים כי מפני ההפסק נתחלפה התנועה ואחר שירדו אמרו לה זה ושנו התנאי ונתנו לה אות: (יח) את תקות חוט השני. פי׳ קו שזור ועשוי מחוטי שני וי״ת תורא דחוט זהוריתא ותרגום

רלבג

דבריהם זה היה אפשר שיתערבו עם בית אביה רבים מבני יריחו והכריחם שבועת׳ שלא להמית איש מהם כי לא יתברר להם אי זה מהם הוא מבית אביה עד שכבר היה אפשר שימלטו בזה האופן כל יושבי יריחו או יתערבו עם כל יושבי הארץ וימלטו כלם בסבת זה: (יז) ויאמרו אליה האנשים נקיים אנחנו משבועתך. ר״ל אנחנו רוצים להיות נקיים מזאת השבועה שלא תהיה לנו למכשול ולזה אנחנו צריכין לסדר הענין באופן שנוכל להשמר בו מהכשל בה והנה אנחנו נותנים לך אות אמת יוכר בו הבית הזה מזולתו והוא שתקשר בחלון את תקות וגו׳. והנה אין שבועתינו שנמלט ממות בית אביך אם ימצא אי זה שיהיה מהם חוץ מהבית הזה שאם נקשי׳ בזה האופן הנה יתחייב שנמלט כל יושבי יריחו או כל יושבי הארץ אחר שלא יתברר לנו מי הם ממשפחתך וזה דבר לא נוכל להסכים עליו כי הוא סותר למה שצותה התורה עליו שלא תחיה כל נשמה מאלו הגוים מהמקומות הקרובים ולא מהרחוקים אשר לא יסכימו להיות לנו למס ולזה אנחנו מבארים שאין אנחנו נקשרים להחיות כי אם הנמצאים בזה הבית: (כ) ואם תגידי את דברינו זה. באופן שימלטו שאר יושבי העיר בזה הבית כשתודיעי להם שכבר נשבענו להחיות הנמצאים בו לא תקשרנו שבועתינו להחיותם: והנה

יהושע ב

טו וַתּוֹרִדֵם בַּחֶבֶל בְּעַד הַחַלּוֹן כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה הִיא יוֹשָׁבֶת׃
טז וַתֹּאמֶר לָהֶם הָהָרָה לֵּכוּ פֶּן־יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת
יָמִים עַד שׁוֹב הָרֹדְפִים וְאַחַר תֵּלְכוּ
לְדַרְכְּכֶם׃ יז וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הָאֲנָשִׁים
נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֶּה אֲשֶׁר
הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ יח הִנֵּה אֲנַחְנוּ בָאִים בָּאָרֶץ
אֶת־תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי הַזֶּה תִּקְשְׁרִי
בַּחַלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרַדְתֵּנוּ בוֹ וְאֶת־אָבִיךְ
וְאֶת־אִמֵּךְ וְאֶת־אַחַיִךְ וְאֵת כָּל־
בֵּית אָבִיךְ תַּאַסְפִי אֵלַיִךְ הַבָּיְתָה׃
יט וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ
הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם
וְכֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ
בְרֹאשֵׁנוּ אִם־יָד תִּהְיֶה־בּוֹ׃ כ וְאִם־
תַּגִּידִי אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה וְהָיִינוּ נְקִיִּם
מִשְּׁבֻעָתֵךְ אֲשֶׁר הִשְׁבַּעְתָּנוּ׃ כא וַתֹּאמֶר
כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא וַתְּשַׁלְּחֵם וַיֵּלֵכוּ

(מסורה: ג׳ וקד׳ תורדם וקשוט לבתר · כ׳ בתוך עמי · י״ג. ג׳ · ג׳ והסר א׳ · כ׳ חס׳ אבוב אנין · ג׳ חס׳ בליש׳ · כ׳ וחסר ג׳ · ל׳ · ל׳. ל׳ · ח׳ · ל׳. י״ח · י״ג בטע׳ פזר · י״ו ג׳ חס׳ בליש׳ · כ׳ ותכליס · ג׳ חס׳ וכענין · ג׳ וחסר. ג׳ · ל׳)

תרגום

טו וְשַׁלְשַׁלְתִנוּן בְּאַטוּנָא מִן חֲרַכָּא אֲרֵי בֵיתַהּ בְּכוֹתֶל שׁוּרָא וּבְשׁוּרָא הִיא יָתְבָה׃ טז וַאֲמַרַת לְהוֹן לְטוּרָא אֱזִילוּ דִלְמָא יְעַרְעוּן בְּכוֹן רָדְפַיָא וְתִטַּמְרוּן תַּמָן תְּלָתָא יוֹמִין עַד דִיתוּבוּן רָדְפַיָא וּבָתַר כֵּן תְּהָכוּן לְאוֹרַחַתְכוֹן׃ יז וַאֲמַרוּ לַהּ גֻּבְרַיָא זַכָּאִין אֲנַחְנָא מִמּוֹמָתִיךְ הָדָא דְקַיֶמְתְּ עֲלָנָא׃ יח הָא אֲנַחְנָא עָלִין בְּאַרְעָא יַת תּוֹרָא דְחוּט זְהוֹרִיתָא הָדֵין תִּקְטְרִי בְּחַרַכָּא דְשַׁלְשֶׁלְתָּנָא בֵיהּ וְיַת אֲבוּךְ וְיַת אִמֵּךְ וְיַת אַחֲיכִי וְיַת כָּל בֵּית אֲבוּךְ תְּכַנְשִׁין לְוָתִיךְ לְבֵיתָא׃ יט וִיהֵי כָּל דְיִפּוֹק בַּר מִדַּשֵׁי בֵיתִיךְ לְבָרָא חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וַאֲנַחְנָא זַכָּאִין וְכֹל דִי יְהֵי עִמָּךְ בְּבֵיתָא חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישָׁנָא אִם יַד אֱנָשׁ תְּהֵי בֵיהּ׃ כ וְאִם תְּחַוִין יַת פִּתְגָמָנָא דֵין וּנְהֵי זַכָּאִין מִמּוֹמָתִיךְ דְקַיֶמְתְּ עֲלָנָא׃ כא וַאֲמַרַת כְּפִתְגָמֵיכוֹן כֵּן הוּא וְשַׁלַחְתִּנוּן וַאֲזָלוּ וְקִטְרַת יַת תּוֹרָא דִזְהוֹרִיתָא

וקראו לשלשת אחותיהם. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחותיו. ההרה י״ג וסי׳ נמסר בסדר דברים ובסדר שופטים סוף סימן א׳, שמה ו׳ בספרא ו׳ וסימן ושמה רחב וישכבו שמה. ונחביתם שמה שלשת ימים אל תיגע שמה את כל העם. ויעלו מן העם שמה. לנוס שמה רוצח אשר. וחברו לנוס שמה אל עיר. והיה י״ג בטעם פזר בקריאה וסימן והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה. והיה בהביאך ה׳ אלהיך לך. והיה בשמעו את דברי האלה. והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך. והיה כנוח כפות רגלי הכהנים. ונקרבתם בבקר לשבטיכם. ויאמר ה׳ אל גדעון עוד. ואנ״י הצעי״ר המאס״ף נרא״ה לי שזה אינו מן המנין כי הוא בזקף כי לא נמנה אלא י״ג במסורת בטעם פזר ואח״כ ברוב ספרים ישנים ג״כ בדקתי והוא בפזר ויש גמגום ובמסרה אחרת לא נמנה זה מן מנין הפזרים. והיה כאשר יחלם הרעב. והיה כי תרבו ופריתם. והיה אם למוד ילמדו. ויאמר אליהם ירמיהו. והמשה ועשרים

תולדות אהרן בקיר החמה. ערכין לב (ברכות ח סנהדרין כח): את תקות. מגלה יד:

שפה לפיו סביב תורא יהא מקף לפומיה אם כן לפי דעתו פי׳ תקות חוט השני שפת בגד אדום ואמרו כזה שראו אותו בבית טרם שירדו ומה שאמרו תקשרי בחלון בעת כבוש העיר ויש פותרין תקות כמו ויכלו באפס תקוה לשון קו וחבל: הורדתנו. בא התי״ו בצרי במקום חירק כי יבאו זה במקום זה כמו יפעיל ויפעל: (יט) דמו בראשו. הוא נתחייב בדמו שלא שמר עצמו: (כא) ותשלחם. בדבור

ביאור הגר״א

(טו) כי ביתה בקיר החומה וגו׳. פי׳ שהיו לה ב׳ בתים א׳ בתוך חלל החומה ואחד דבוק אל החומה לפיכך כשהורידה את האנשים הורידה מן החלון שבבית אשר בתוך חלל החומה והיא היתה יושבת עם בני משפחתה בשעת נפילת חומת העיר בבית הדבוק לחומה ולכן כשנפלה החומה נשאר ביתה קיים וז״א כי ביתה בקיר החומה פי׳ בית הדבוק לחומה שם עיקר דירתה ובחומה היא יושבת לפעמים וכשהורידה האנשים בעד החלון היתה שם: (טז) שלשת ימים. דהיינו היום שרודפין ויום שחוזרין ובליל ג׳ תלכו הרי שלשת ימים:

מצודת דוד

נתנה לך כיא תגיד לגלות האות הרבה יעשוהו להציל עצמם: חסד ואמת. היום אתה עשית עמנו חסד אבל נפית לתשלום גמול אבל אנו נעשה עמך חסד של אמת מבלי תקות תשלום גמול: (טו) בעד החלון. כי שערי העיר סגרו: בקיר החומה. פני החלון אל מחוץ לחומה: (טז) פן יפגעו. כשתלכו עתה לדרככם פן יפגעו בכם הרודפים בשובם: שמה. בהר: (יז) נקיים. ר״ל רוצים אנחנו להיות נקיים מעון בטול שבועה ולזה נפרש הדבר היטב: (יח) אנחנו באים. ר״ל בעת נבוא בארץ: הזה. אשר הורדתנו בו. תקשרי. להיות לאות וסימן: בו. מוסב על החלון ור״ל דרך בו: (יט) דמו ב׳ ר״ל עון מיתתו על עצמו כי פשע בנפשו: ואנחנו נקים. כי לא היה מהאפשר לשומרו מן המיתה: (כ) זה. הסימן והאות הזה: (כא) כן

מצודת ציון

ענין מיתה וכליון: (טו) בקיר. בכותל. (טז) יפגעו. ענין פגישה: ונחבתם. מלשון מחבואה ור״ל תסתרו במקום מחבואה: (יח) תקות. מלשון קו וחבל וכן נטה קו (ישעיה מ״ד): השני. ר״ל צבוע בצבע אדומה כמו ותולעת שני (שמות כ״ה): תאספי. ענין הכנסה

רדק

בדבור כלומר אמרה להם לכו לשלום. ותקשר. לא קשרה אותו עתה אחר שיצאו אלא ספר הכתוב כי כן עשתה כמו שצוו אותה שקשרה התקוה בחלון בעת כבוש העיר: (כג) וישובו. שבו אל הדרך כי כבר היו נחבאים בהר מפני הרודפים ובסוף ג' ימים יצאו מן המחבוא ושבו להם אל הדרך ללכת לדרכם: (כד) ויאמרו אל יהושע כי נתן ה'. זהו סוף דבריהם ממה שספרו לו כי מלת כי הוא טעם אל הקודם: (ב) מקצה שלשת ימים. הנה ראינו בתורה כי בשנת הארבעים בחדש שבט הוכיח משה רבינו ע"ה את ישראל ובו בחדש מת או בתחלת אדר שהרי בניסן עברו ישראל את הירדן עם יהושע וכבר מת משה ועברו ימי אבלו טרם נסעם מהשטים. ואמרו רז"ל כי בשבעה באדר מת משה וראו זה מן הפסוקים אחר הקבלה כיצד חשוב אחרי ז' ימים באדר שלשים יום ימי אבל משה תמצא שנשלמו השלשים יום בשבע' בניסן ושלשה ימים שהזהירם טרם עברם את הירדן להכין צידה נמצא סוף אותן שלשת ימים הוא עשרה בניסן ובו ביום עלו מן הירדן כמו שכתוב והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ולא נוכל לאמר כי לא שלמו ימי האבל עד עברם את הירדן שהרי בעודם בשטים בערבות מואב שלמו ימי האבל כמו שכתוב בערבות מואב שלשים יום אבל. לולי הקבלה יוכל לומר האומר כי בשבט מת משה או באדר קודם שבעה בו וכן מצינו בדברי רז"ל כי יש מהם שאמרו בז' בשבט מת משה אף על פי שסוגית התלמוד היא כי בשבעה באדר מת משה וגו' כי הקבלה נכונה כן הוא כי לא יתכן לפרש שהיו שם ימים בטלים אחרי מות משה אלא היו ימי אבלו ואחר עבור ימי אבלו צוה הקב"ה את יהושע לעבור את הירדן והנה יהי' פי' אחרי מות משה אחר עבור ימי אבלו והוא שלשים יום כי אין רוח הקדש שור' על אבל ועל עצב כמו שאמר אלישע ועתה קחו לי מנגן וגו' ואמר ביעקב אבינו ותחי רוח יעקב ותרגם אונקלוס ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון כי כל ימי התאבלו על יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש והנה ביום שלשים שהוא ז' בניסן אמר הקב"ה ליהושע קום עבור ובו ביום צוה יהושע לעבור בקרב המחנה ולומר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן והוא עשר' בניסן שעברו את הירדן כמו שכתוב ויהיה פי' מקצה שלשת ימים ביום שעברו שהוא סוף ג' ימים למה שלום הכינו לכם צידה אבל המרגלים שלחם יהושע תוך ימי אבל ושבו אל יהושע בשמנה בניסן והשכים יהושע בבקר ונסעו מהשטים בתשעה בניסן ולינו שם על שפת הירדן ובו ביום אמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר ר"ל בעשרה בניסן יעשה ה' עמכם נפלאות. תוספ' כתב הרב רבי יהודה ז"ל בענין לדקדק שאומרין בשבת במנחה יש אומרים לכך אנו אומרים שלשה פסוקים של צדוק הדין לפי שנפטר משה רבינו עליו השלום במנחה בשבת ואינו כך ויש להוכיח מפרקא קמא דקדושין ע"י חשבון מכח אבלו של משה שהיו שלשים יום ובעשור לחודש אחר כי נסעו ללכת על יריחו ויריחו נלכדה בשבת וכאשר נשלך החשבון למפרע נמצא שלא מת בשבת: (ג) ויצוו את העם לאמר כראותכם וגו'. ואתם תסעו ממקומכם וגו' והלכתם אחריו אמרו רז"ל ת"ר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ויום היה ארון נוסע אחר שני דגלים ואותו היום נסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן ופרש"י ז"ל נשתנה המסע הזה משאר המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך שנאמר ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום וגו'. ובענן יומם והארון אחר שני דגלים שנאמר ונסע אוהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות וגומר ועכשו הארון נוסע תחלה שנאמר הנה ארון

תרגום

בְּחַרְכָּא׃ כב וַאֲזַלוּ וְעָלוּ לְטוּרָא וִיתִבוּ תַמָּן תְּלָתָא יוֹמִין עַד דְתָבוּ רָדְפַיָא וּבְעוֹ רָדְפַיָא בְּכָל אָרְחָא וְלָא אַשְׁכָּחוּ׃ כג וְתָבוּ תְּרֵין גֻּבְרִין וּנְחִיתוּ מִן טוּרָא וַעֲבָרוּ וַאֲתוֹ לְוַת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְאִשְׁתְּעִיאוּ לֵיהּ יָת כָּל דְעַרְעָא יַתְהוֹן׃ כד וַאֲמַרוּ לִיהוֹשֻׁעַ אֲרֵי מְסַר יְיָ בִּידָנָא יָת כָּל אַרְעָא וְאַף אִתְּבָרוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמָנָא׃

א וְאַקְדֵים יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא וּנְטַלוּ מִשִּׁטִּין וַאֲתוֹ עַד יַרְדְּנָא הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבָתוּ תַמָּן קֳדָם דִי יַעְבְּרוּן׃ ב וַהֲוָה מִסּוֹף תְּלָתָא יוֹמִין וַעֲבָרוּ סָרְכַיָא בְּגוֹ מַשְׁרִיתָא׃ ג וּפַקִּידוּ יָת עַמָּא לְמֵימַר בְּמֶחֱזֵיכוֹן יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וְכַהֲנַיָא לֵוָאֵי נָטְלִין יָתֵיהּ וְאַתּוּן תִּטְּלוּן מֵאַתְרֵיכוֹן

יהושע ב ג

וַתִּקְשֹׁר אֶת־תִּקְוַת הַשָּׁנִי בַּחַלּוֹן׃
כב וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ הָהָרָה וַיֵּשְׁבוּ שָׁם שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־שָׁבוּ הָרֹדְפִים וַיְבַקְשׁוּ הָרֹדְפִים בְּכָל־הַדֶּרֶךְ וְלֹא מָצָאוּ׃ כג וַיָּשֻׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ מֵהָהָר וַיַּעַבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֵת כָּל־הַמֹּצְאוֹת אוֹתָם׃ כד וַיֹּאמְרוּ אֶל־יְהוֹשֻׁעַ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ וְגַם־נָמֹגוּ כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ׃

ג א וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיִּסְעוּ מֵהַשִּׁטִּים וַיָּבֹאוּ עַד־הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּלִנוּ שָׁם טֶרֶם יַעֲבֹרוּ׃ ב וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיַּעַבְרוּ הַשֹּׁטְרִים בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה׃ ג וַיְצַוּוּ אֶת־הָעָם לֵאמֹר כִּרְאֹתְכֶם אֵת אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאִים אֹתוֹ וְאַתֶּם תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וַהֲלַכְתֶּם

(מסורה בגליון: י"א · ד' · ל' · ל' · י"ל דסמי' ד' וחסר · ח' · ל' · ל' וחס' · ה' דסמי' · ל' חסר · ג' · ל')

אלף. והיה כאשר הייתם קללה בגוים. וחד וליהונתן בן שאול. שני האנשים ד' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בסדר שפטים. נמגו ד' וחס' וסימן נמסר בסדר בשלח. וכל בני ו' וסי' נמסר בסדר כי תשא

רשי

(כג) ויעברו. את הירדן: (ג) והלכתם אחריו. נשתנה המסע הזה משאר מסעות שכל זמן שמשה היה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך והארון נוסע אחר ב' דגלים עכשיו הארון נוסע תחלה: והכהנים הלוים. לפי שיצאו כולם מלוי (אבי) אבי עמרם נקראו לוים כמו שפירשו רבותינו בב"ר במ"ח מקומות (ביבמות פ"ו עמוד ב'. ובכורות ג'. ובחולין כ"ד. ותמיד כ"ז. א' בכ"ד. מקומות) נקראו הכהנים לוים וזה טעמו של דבר

רלבג

(כג) והנה שבו שני האנשים ביום הג' לשלוחם שהוא היום השני מהשלשה ימים שזכר יהושע במה שאמר בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן והנה ביום השלישי מאלו השלשה ימים השכים יהושע בבקר להזדרז על זאת המלאכה כי המלאכה לה' ובאו עד הירדן הוא וכל ישראל ולנו שם טרם יעברו את הירדן והנה לא עברו את הירדן בלילה ההוא אחר עבור השלשה ימים שזכר יהושע לסבות הא' כי השי"ת רצה שיתפרסם זה המופת לישראל כדי שתהיה אמונת' בו יתברך וביהושע נביאו יותר חזקה ולזה חייב להמתין עבור הירדן עד בקר יום הד' והשני הוא שהשי"ת רצה שיהיה המופת הזה כדי להפיל אימה ופחד על כל מלכי האמורי והכנעני ולזה היה ראוי שיהיה בעת שיראו האנשים זה המופת וזה ביום. והשלישי הוא שרצה השי"ת שיתקדשו העם כדי שיהיו ראויים יותר אל שיעשה זה המופת בעבורם עם שזה הביאם לדקדק יותר בענין אלו הנפלאות כי זה ממה שייעיר' להשיג מה שהיה בהם מהפלא והזרות ולזה הוכרח לומר שלנו שם טרם יעברו כי יחשב לפי שיעד יהושע להם שכאשר ישלמו ג' ימים יעברו את הירדן ויבא זה לחשב שיעברו את הירדן בתחלת הלילה שאחריה ומפני זה הוכרח לבאר שלא עברו את הירדן כי אם ביום כדי שיתבאר יותר לדורות הבאים אמתת זה הספור ולזאת הסבה בעיני צוה יהושע לשנים עשר איש שירימו להם אבן אחת לאיש על שכמו למען יהיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל על דבר זה המופת: (ג) והנה צוו השוטרים את העם במצות יהושע שילכו אחר ארון ברית ה' שישאוהו הכהנים הלוים והנה הוצרכו לזאת הצוואה כי בימי משה היה חנותם ונסעם על פי ה' מצד תנוע' עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לנחותם הדרך ואולם עתה לא תהיה הליכתם בדרך בזה האופן אבל יהיו המנהיגים עתה הכהנים הלוים נושאי ארון ברית ה' על פי הנביא וכדי שיראו כלם.

מצודת ציון

מכונסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י"ט): (כג) המוצאות. מה שקרה להם: מחמול

מצודת דוד

הוא. ר"ל זהו הדרך הנכון: ותשלחם. לפי שהלכו אל ההר בעלתה אמר ותשלחם: ותקשור. בעת שבאו ישראל בארץ: (כד) כי נתן. במקרא שלפניו נאמר שספרו המוצאות אותם וכאשר תמו לספר אמרו הנה תכלית הדבר הוא דע כי נתן ה' וכו': (א) שם. אצל הירדן: (ב) שלשת ימים. וכמ"ש בעוד שלשת ימים כו' (לעיל א'): (ג) ארון ברית ה'. הארון שבו הלוחות שכרת ה' ברית עם

רש"י

דבר מ"ר: (ד) אך רחוק יהיה. כבודו של מקום הוא: וביניו. כמו ובינו ודומה לו ישמח ישראל בעושיו. ד"א ב' ארונות היו של שכינה ושל יוסף שהלכין יחד: כאלפים אמה. כדי שיהיו יכולין לילך ולהתפלל לפניו בשבת כך מפורש במדרש תנחומא לפי שידע שעתידין להיות נדים לפני יריחו בשבת: למען אשר תדעו. מוסב על והלכתם אחריו: כי לא עברתם בדרך. לא הלכתם בענין זה עד הנה: (ה) ויאמר יהושע. ביום השלישי ויום ג' של אבל היה ראשון לג' הימים: התקדשו. הזדמנו: כי מחר. בעברכם את הירדן: נפלאות. ת"י פרישן: (ו) ויאמר יהושע אל הכהנים. ביום המחרת: שאו את ארון הברית. עד עכשיו נשאו הלוים והיום הכהנים: (ח) כבאכם עד קצה מי הירדן. כשתכנסו לפנים משפתו: בירדן תעמדו. עד אשר יעברו כל העם אל העבר השני: (ט) גשו הנה. לגמם את כולם בין שני בדי ארון זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה: (י) בזאת תדעון. במה שאתם רואים שכלכם מצומצמין כאן הברית

אחריו:

ד אַךְ וְרָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָו כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה אַל־תִּקְרְבוּ אֵלָיו לְמַעַן אֲשֶׁר־תֵּדְעוּ אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם בַּדֶּרֶךְ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם:
ה וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם הִתְקַדָּשׁוּ כִּי מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם נִפְלָאוֹת:
ו וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְעִבְרוּ לִפְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וַיֵּלְכוּ לִפְנֵי הָעָם:
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל גַּדֶּלְךָ בְּעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵדְעוּן כִּי כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם־מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ:
ח וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־הַבְּרִית לֵאמֹר כְּבֹאֲכֶם עַד־קְצֵה מֵי הַיַּרְדֵּן בַּיַּרְדֵּן תַּעֲמֹדוּ:
ט וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גֹּשׁוּ הֵנָּה וְשִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
י וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם וְהוֹרֵשׁ יוֹרִישׁ מִפְּנֵיכֶם אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַחִוִּי

וביניו קרי ב' כתיב כן. · ג' דגש · גו' · ב' · ג' ב' קמץ וא' פתח קל"ע · ב' ר"פ את בני ישראל · ג' חס' · ג' · ד' דסמיכי · ה' · ב' לא הורישו · כתימפ"ס ס'

תרגום

ותהכון בתרוהי: ד בְּרַם רְחִיק יְהֵי בֵּינֵיכוֹן וּבֵינוֹהִי כִּתְרֵין אַלְפִּין אַמִּין בְּמִשְׁחֲתָא לָא תִקְרְבוּן לְוָתֵיהּ בְּדִיל דְּתִידְעוּן יַת אוֹרְחָא דִי תְהָכוּן בַּהּ אֲרֵי לָא עֲבַרְתּוּן בְּאוֹרְחָא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי: ה וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא אִזְדַּמְּנוּ אֲרֵי מְחַר יַעְבֵּד יְיָ בֵּינֵיכוֹן פְּרִישָׁן: ו וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכָהֲנַיָּא לְמֵימַר טוּלוּ יַת אֲרוֹן קְיָמָא וְעִבְרוּ קֳדָם עַמָּא וּנְטַלוּ יַת אֲרוֹנָא דִקְיָמָא וַאֲזַלוּ קֳדָם עַמָּא: ז וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא הָדֵין אַשְׁרֵי לְרַבְּיוּתָךְ בְּעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל דְּיִדְעוּן אֲרֵי כְּמָא דַהֲוָה מֵימְרִי בְּסַעֲדֵיהּ דְּמֹשֶׁה כֵּן יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ: ח וְאַתְּ תְּפַקֵּיד יַת כָּהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא לְמֵימַר כְּמֵיתֵיכוֹן עַד קְצַת מֵי יַרְדְּנָא בְּיַרְדְּנָא תְּקוּמוּן: ט וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְקְרִיבוּ הַלְכָא וּשְׁמָעוּ יַת פִּתְגָּמַיָּא דַייָ אֱלָהֲכוֹן: וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ בְּדָא תֵּדְעוּן אֲרֵי אֱלָהּ קַיָּם אִתְרְעִי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינֵיכוֹן וּתְרָכָא יְתָרֵךְ מִן קֳדָמֵיכוֹן יַת כְּנַעֲנָאֵי וְיַת חִתָּאֵי וְיַת חִוָּאֵי וְיַת פְּרִיזָאֵי וְיַת

התקדשו ג' קמצין וסי' ויאמר יהושע אל העם התקדשו. כי כל הכהנים הנמצאים. כי רבת בקהל אשר לא התקדשו. אחל ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' נמסר בסדר דברים: ידעון ד' וסי' ויאמר ה' אל יהושע היום הזה אחל. כל תפלה כל תחנה רמלכים ודבתריה. שפתי צדיק ידעון רצון: ואתה תצוה ב' ראשי פסו' את בני ישראל. את הכהנים נשאי. גשו ג' וחסר וסי' ויאמר יהושע אל בני ישראל

רד"ק

ארון הברית וגו'. עובר לפניכם בירדן כלומר מקדים לפניכם ליכנס בתוך הירדן ומה שאמר ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וארון ברית ה' נוסע לפניהם ארונו של משה היה שהיו בו שברי לוחות ולשון עובר מלשון ויעבור את הכושי לישנא דאקדומי הוא ע"כ: והכהנים הלוים. עד עתה הלוים היו נושאים הארון ועתה נשאוהו הכהנים להקדישו יותר מפני הנס שנעשה לפניו עתה ואמרו רז"ל בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וזה היה כשהיה דוד בורח מפני אבשלום שנאמר ויצא צדוק ואביתר הכהן את ארון אלהים ירושלם וכל זה להגדלת קדושתו ועוד מצינו במקום אחר בבנין הבית שהעלוהו הכהנים מעיר דוד והביאוהו לבית קדשי הקדשים ואפשר כי לפני שנתנוהו במקומו הי' שם לעולם לא מנו אלא שלש מקומות ובכלל שהחזירוהו למקומו הוא ועד עתה היה הארון נוסע אחר שני דגלים ועתה נסע תחלה: (ד) ובינו. ובינו כתיב וביניו קרי והכל אחד כי ימצא בלשון יחיד ובלשון רבים ויש בו דרש כי שני ארונות היו של יוסף ושל שכינה והיו מהלכין יחד כאלפים אמה במדה. הכ"ף כ"ף השיעור כמו כ"ף כשש מאות איש כעשרים איש כאיפה שעורים ויתכן שהוא כ"ף האמתית לפי שאמר במדה וכמו זה הכ"ף כ"ף הדמיון כהיו' תמלאון אותו השבעה לי כיום ורוחב המי' היה אז שני' עשר מיל כנגד מחנה ישראל כמו שפירשו רז"ל ואמר להם יהושע שמשעה שיכנסו לירדן יתרחקו מן הארון אלפים אמה והטעם שלום שילכו רחוקים מן הארון הכתוב אומר הטעם למען תדעו את הדרך ויש בזה דרש כי מה שצוה להם רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה על חנותם לפני יריחו צוה להם ואמר להם יהושע עתידין אתם לעשות שם ביריחו את השבת אל תרחיקו מן הארון יותר מאלפים אמה לכל

רלב"ג

כלם היה ראוי שירחקו ממנו ולזה צוו אותם שירחקו ממנו אלפים אמה: (ו) והנה זכר אחר זה שכבר צוה יהושע אל העם שיתקדשו בעבור אלו הנפלאות שיעשה בקרבם אחר הלילה ההוא ולכהנים צוה שישאו ארון הברית ויעברו לפני העם: (ז) וזכר שכבר אמר השם יתברך ליהושע כי יחל לגדל אותו בעיני כל ישראל עד שהתבאר להם כי כאשר היה עם משה כן יהיה עמו וזה

תולדות אהרן אחל גדלך. תענית כ ע"ג כה:

רוח ולמה כדי שיהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת ומ"ש במדה בפתח הבי"ת שמור' על הידיע' ר"ל במד' הידועה אצלם במלאכת המשכן: תדעו את הדרך. כדי שלא תכנסו בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו דרך ישרה כלכם אחרי הארון: כי לא עברתם בדרך. בדרך הזה כלומר שיבקעו לפניכם המים: (ה) התקדשו. תהיו מזומנים לעבור והכינו כליכם וכל דבריכם: מחר. בעברכם את הירדן. יעשה ה' בקרבכם נפלאות. והנפלאות בקיעת מי הירדן ועמוד המים נד אחד והאיך ידע יהושע זה ועדיין לא אמר לו השם יתברך היום הזה אחל גדלך עד למחר ביום עברם אלא כשאמר לו ביום שלשים של אבל משה קום עבור אמר לו כי עד שלשה ימים תעברו את הירדן ואמר לו הנפלאות שיעשה עמהם בעברם וזהו שאמר להם יהושע כי בעוד שלש' ימים אתם עוברים ואף על פי שלא זכר זה הכתוב כשאמר לו קום עבור והירדן היה מלא על כל גדותיו אז הבין יהושע כי לא יתכן עברם את הירדן אלא בנפלאות שיעשה עמהם: (ו) ויאמר יהושע אל הכהנים. ביום שעברו והוא בעשו' לחדש: (ז) כי כאשר הייתי עם משה. כי כמו שבקעתי הים לפני משה כן אבקע הירדן לפניך ובזה ידעו כי כאשר הייתי עם משה כן אהיה עמך: (ח) עד קצה מי הירדן. עד קצה העבר השני שיצאו ממנו ושם עמדו נושאי הארון עד שעברו כל העם ומהמקום ההוא שהיה סביבות מצב רגלי הכהנים לקחו שתים עשרה אבנים והעבירום עמם ושתים עשרה אבנים אחרות הקים יהושע במקום מצב רגלי הכהנים וכל זה קודם שעברו נושאי הארון מתוך הירדן: (ט) גשו הנה. הקריבם והקהילם לפני הארון במקו' שהיה שם יהושע והשמיע' את דברי ה': (י) בזאת תדעון. טעמו לפניו הארון יעבור לפניהם ויכרתו מי הירדן ובאות הגדול הזה ידעון

מצודת דוד

עם ישראל בעת אשר נתנס: ואתם. ואז אתם תסעו: (ד) וביניו. ובין הארון: כאלפים. אלפים מצומצמים שנאמר במדה והכ"ף באה לאמיתת הדבר וכן מכרה כיום (בראשית כ"ה): למען וכו'. מוסב למקרא שלפניו לומר לכו אחר הארון למען תדעון הדרך כי לא עברתם בה מעולם: (ה) כי מחר וכו' נפלאות. ולזה מהראוי להיות אז קדושים וטהורים מטומאה: (ז) אשר ידעון. על ידי הנפלאות אשר אעשה על ידו: (ח) עד קצה. בקצהו המערבי: בירדן תעמודו. ולא תלאו מיד אל החרבה: (י) בזאת. בהפלאה ההולך ומפרש:

מצודת ציון

(ד) מתמול. כמו מאתמול: שלשום. יום השלישי שלפני היום הזה: (ז) אחל. מלשון התחלה: (י) והורש. יורש אדון

רד"ק

ידעון כי האל יתברך בקרבם ויוריש הגוים מלפניהם ובדרש כי טעמו למ"ש גשו הנה הכניסם כלם בין שני בדי הארון וזה א' מן המקומות שהחזיק המועט את המרובה . ואמר להם בזאת תדעון בזאת הפליאה שאתם רואים שכולכם מצומצמין בין בדי הארון וזה הדרש רחוק כי אילו היה זה הפלא היה נזכר בכתוב : (יא) הנה ארון הברית אדון כל הארץ . חסר וארון שזכר עומד במקום שנים ופירושו ארון אדון על כל הארץ או חסר ברית שהרי זכר הברית ופירוש ברית אדון כל הארץ ויש מי שפירש כי על הארון הוא אומר אדון כל הארץ לפי ששכן שם הכבוד וכן נקרא שם כי שם ה' צבאות עליו וכן קראו שם הארון ה' כשהיו אומרין בנוסעו קומה ה' ושובה ה' שנוחו וכן אמר עלה אלהים בתרועה אמר על הארון ואמר אדון כל הארץ כי ע"י הארון הראה האל יתברך שהוא אדון כל הארץ והפך הטבעים כרצונו כי המים טבען להיות נגרים ועמדו נד אחד : (יב) ועתה קחו לכם . ולא אמר להם מה יעשו אלא הכין אותם טרם שיעברו ואחר שעברו העם אמר להם שירימו איש אבנו : (יג) ויעמדו נד אחד . פי' שלא יתפשטו הנה והנה בהסרתם ולא ישטפו אותם המקומות אבל יעמדו נד אחד כמו שירדו המים כן יעמדו אלה על אלה ולא יתפשטו ולא יצאו מגדות הירדן : (יד) הארון הברית . הברית חסר ופי' הארון ארון הברית : (טו) על כל גדותיו . על כל שפתיו מפה ומפה כל ימי קציר כלומר אף על פי שהיו ימי קציר היה מלא על כל גדותיו וכניסן עברו בעשור לחדש שהם ימי קציר או פירושו כי כן מנהגו להיות מלא ימי הקציר ואמר והירדן היה מלא כמשפטו להיות מלא כל ימי קציר כי בהחל ימי החום ותפשר השלג אשר בהרים וימלאו הנהרות וכן בדברי הימים כשעברו בני גד לדוד לעזרו הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא מלא על כל גדותיו : (טז) הרחק מאד מאדם העיר . העיר הקרובה שם במקום שעברו היה שמה אדם ומה שאמר הרחק מאד להודיע בלתי מוגבל כי אפשר שיהיה זמן עבור העם הירדן ארוך אם יעברו במתון או קצר אם יעברו במהירות וכן הענין בזמן הנע' היה זה מגדיל ענין הפלא הזה ומסיר הספק בו מהרואים אותו כי אם אמר אחד שיהושע היה יודע זמן הכר' הירדן וכמה מן הזמן זה ספק מעט בענין זה המופת אבל בעבור שהוא לא נתן בזה זמן מוגבל כמו שזכרנו הנה אי אפשר לספק על זה המופת בזה האופן שזכר מעמד המים היורדים נד אחד שזה בלתי איפשר בזולת מופת כמו שנבאר כשנאמר איך היה ענין זה המופת בזולת המופת : (טו)

תרגום

גִּרְגְּשָׁאֵי וֶאֱמוֹרָאֵי וִיבוּסָאֵי׃
יא הָא אֲרוֹן קְיָמָא דְרִבּוֹן כָּל אַרְעָא עָבַר קֳדָמֵיכוֹן בְּיַרְדְּנָא׃ יב וּכְעַן דַּבָּרוּ לְכוֹן תְּרֵי עֲסַר גֻּבְרִין מִשִּׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא׃ יג וִיהֵי כְּמִנַּח פַּרְסַת רַגְלֵי כָהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דַיְיָ רִבּוֹן כָּל אַרְעָא בְּמֵי יַרְדְּנָא מֵי יַרְדְּנָא יִפָּסְקוּן מַיָּא דְנָחֲתִין מִלְעֵילָא וִיקוּמוּן רוּקְבָא חַד׃ יד וַהֲוָה כַּד נְטַלוּ עַמָּא מִקִּרְוֵיהוֹן לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא וְכָהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא קֳדָם עַמָּא׃ טו וּכְמִמְטֵי נָטְלֵי אֲרוֹנָא עַד יַרְדְּנָא וְרַגְלֵי כָהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹנָא טְבִילָא בִּקְצַת מַיָּא וְיַרְדְּנָא מְלֵי עַל כָּל כֵּפוֹהִי כָּל יוֹמֵי חַצְדָא׃ טז וְקָמוּ מַיָּא דְנָחֲתִין מִלְעֵילָא קָמוּ רוּקְבָא חַד רְחִיקִין לַחֲדָא מֵאָדָם קַרְתָּא דִבְסְטַר צָרְתָן וּדְנָחֲתִין לְיַמָּא דְמֵישְׁרָא לְיַמָּא דְמִלְחָא שְׁלִימוּ פְּסָקוּ וְעַמָּא עֲבָרוּ לְקָבֵיל יְרִיחוֹ׃ יז וְקָמוּ כָהֲנַיָּא נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַרְדְּנָא מְתַקְנַיָּא וְכָל יִשְׂרָאֵל עָבְרִין בְּיַבֶּשְׁתָּא עַד דִּשְׁלִימוּ כָּל עַמָּא לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא׃

מקרא

וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי
וְהַיְבוּסִי׃ יא הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן
כָּל־הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם בַּיַּרְדֵּן׃
יב וְעַתָּה קְחוּ לָכֶם שְׁנֵי עָשָׂר אִישׁ (ו' דסמי')
מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ־אֶחָד אִישׁ־
אֶחָד לַשָּׁבֶט׃ יג וְהָיָה כְּנוֹחַ כַּפּוֹת (י"ב בטעם פזר. ב' עניהם)
רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יְהוָה
אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ בְּמֵי הַיַּרְדֵּן מֵי הַיַּרְדֵּן (ח')
יִכָּרֵתוּן הַמַּיִם הַיֹּרְדִים מִלְמָעְלָה (כ')
וְיַעַמְדוּ נֵד אֶחָד׃ יד וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָעָם (ל'. ב' הארון)
מֵאָהֳלֵיהֶם לַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן
וְהַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן הַבְּרִית לִפְנֵי
הָעָם׃ טו וּכְבוֹא נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן עַד־הַיַּרְדֵּן (ג')
וְרַגְלֵי הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן נִטְבְּלוּ
בִּקְצֵה הַמָּיִם וְהַיַּרְדֵּן מָלֵא עַל־כָּל־ (ג')
גְּדוֹתָיו כֹּל יְמֵי קָצִיר׃ טז וַיַּעַמְדוּ הַמַּיִם
הַיֹּרְדִים מִלְמַעְלָה קָמוּ נֵד־אֶחָד
הַרְחֵק מְאֹד בְּאָדָם הָעִיר אֲשֶׁר מִצַּד (מאדם ק')
צָרְתָן וְהַיֹּרְדִים עַל יָם הָעֲרָבָה יָם־ (כ'. י"ד כליש')
הַמֶּלַח תַּמּוּ נִכְרָתוּ וְהָעָם עָבְרוּ נֶגֶד
יְרִיחוֹ׃ יז וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן (י')
בְּרִית־יְהוָה בֶּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן
הָכֵן וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בֶּחָרָבָה עַד־ (ל' בענין. ל"ה במלעות)
אֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־הַגּוֹי לַעֲבֹר אֶת־ (ד' ומ"ל)

מסורה

ג שו . ויאמר שאול גשו . ויען יחזקיהו ויאמר : וכבוא ג' ב' חסר וא' מלא ותוא רין וסימן נמסר בסדר צא : והירדים על ים כל לשון ירידה אל ב"מ י"ד על וסי' במסרת רבתא : לעבור ד' מלאים בקריאה ת

מסורת הש"ס

תולדות אהרן ארון הברית . סוטה לג עקרים מב כח : והיה כנוח . סוטה שם זבחים קיט : וכבוא נשאי הארון . סוטה לד : ויעמדו המים . סוטה לד (סוטה כה) : תמו נכרתו . שבת נח : ויעמדו הכהנים . ברכות נד :

רש"י

(יא) הברית אדון כל הארץ . ברית של הקב"ה שהוא אדון כל הארץ . ואל תתמה על הה"א של הברית שהרבה מקראות מדברי' כך כמו המסגרות המכונות' העמק הפגרים : עובר לפניכם . מקדים לפניכם ליכנס לתוך הירדן : (יב) קחו לכם שני עשר איש . הכינו אותם להיות נכונים למה שאצוה אותם כשתעברו את הירדן: (יג) המים היורדים מלמעלה . למטה כדרך כל הנהרות המושכים : ויעמדו נד אחד . כשירדו המים עד מקום שנכרתו שם ואינם יורדים משם ולמטה אלא הם מתקבלים ונגדשין ועולין למעלה כיפין ע"ג כיפין : נד . כמו כונס כנד . נד קציר . לשון גובה וכן חברם מנתם : (טו) גדותיו . לשון שפה גבוה: כל ימי קציר , שימי ניסן ימי קציר הם : (טז) הרחק מאד . ממקום שעמדו שם נפסקו : מאדם העיר . כך שמה : והיורדים . אותם שהיו יורדים משם ולמטה תחלה : תמו נכרתו . עברו כדרך הליכתן ככל הנחלים ההולכים אל הים עד אשר תמו : (יז) ויעמדו הכהנים . אצל שפת הירדן : בתוך הירדן , וכל זמן שעמדו לא ירדו המים העליונים למטה ובתוך כך כל העם עוברים בחרבה : הכן . מכוונים ונלכים זה כנגד זה שנים

רלבג

וזה אמנם יהיה בזה האופן שהישירו הש"י איך יעשה זה המופת : (יד) והוא שכבר הודיע להם יהושע זה המופת טרם בואו וייעד להם זמן והוא שכאשר ינוחו כפות רגלי הכהנים נושאי הארון במי הירדן ברגע ההוא יכרתון מי הירדן . וזה אמנם יהיה כשיכרתון המים היורדים מלמעלה ויעמדו נד אחד ולא ירדו ולזה היה מחוייב שישוב מה שאחר המקום ההוא מהירדן חרבה כי המים אשר בו ירדו ולא יגרע להם דבר מן המים היורדים מלמעלה ולזה לזה שיעמדו רגלי הכהנים בירדן עד עבור כל העם והודיעם שתכף שיסירו הכהנים רגליהם משם ישובו מי הירדן למקומן ולפי שזה הזמן הוא רגלי הכהנים בירדן הנה עמד ואיך הנה אולי יביא האופן עם שהוא מבואר ממה : (טו) והנה ספר שכן היה הענין ר"ל

מצודת דוד

(יא) אדון וכו' . ר"ל של אדון וכו' : (יב) קחו לכם . להיות הם במקום הולכם לעמוד קרוב לארון ויראו הם כי כאשר ינוח כפות רגלי הכהנים מיד יכרתו המים: (יג) והיה כנוח. מוסב למעלה לומר שהמה יראו כאשר ינוח כפות רגלי הכהנים מיד יכרתון המים היורדים עתה מלמעלה וילכו להם : ויעמדו . המים אשר יבואו לאח"ז אל מקום הכריתה יעמדו שם נד אחד : (טו) בקצה המים . בעבר המזרחי : והירדן מלא . בא להגדיל הנס ולומר אף שמי הירדן מרובים הם שאפילו בכל ימי קציר שדרך מי הנהרות להתמעט היה הוא מלא על כל שפתיו : (טז) ויעמדו . מוסב למעלה לומר הנה עם כל רבוי המים עמדו היורדים מלמעלה אחר הכריתה וקמו נד אחד : הרחק מאוד . הנד ההוא היה רחוק מאוד מהעיר ששמה אדם העומדת בצד צרתן : והיורדים . המים שירדו קודם הכריתה לצד ים הערבה והוא ים המלח : תמו נכרתו . המים ההם תמו ממקומם ונכרתו והלכו להם ונשאר המקום חורב יבש : (יז) ויעמדו . לא יצאו מיד מן הירדן רק עמדו בעבר המערבי עד עברו כולם וכאשר לזה : הכן . ר"ל עמדו מוכן ומתוקן דרך קבע עד עברו כולם .

מצודת ציון

יוריש מענין גרושין . כמו ויורש משם (שם א') : (יג) נד . תל וקבוץ אחת וכן נצבו כמו נד נוזלים(שמות ט"ו) : (טו) גדותיו . הם שפתי הנהר סביב המים כמו והלך על כל גדותיו (ישעיה ח) : (טז) תמו . מלשון תם

רשי

(ב) שנים עשר אנשים. הם שמכרי' למעלה להיות נכונים: (ג) והעברתם אותם עמכם. כמאת משה לבנות להם מזבח בהר עיבל ולכתוב עליהם את דברי התורה וכו ביום באו אל הר עיבל ובנו בהם את המזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו וקפלו אותם ובאו ולנו בגלגל: (ה) עברו לפני ארון וגו'. הכנסו עתה בירדן ועברו עד לפני הכהנים: (ז) והיו האבנים האלה. בגלגל לזכרון זה: (ט) ושתים עשרה אבנים. אחרות הקים יהושע

רדק

להודיע כי לא נתפשטו המים היורדים אלא קמו זה על זה נד אחד רחוקים מן העיר כמו שהיו מתחלה: והירדים. פירוש והמים היורדים אשר מתחר מקום הכריתה ירדו אל הים כמנהג הנחלים וקודם שעברו תמו אותם המים התחתונים כי הלכו כולם לים והעם עברו ביבשה בריוח כי לא היו מים אלא למעלה מהם שקמו נד אחד ומה שכתוב באדם וקרי מאדם הכתוב אומר כי לולי שקמו המים נד אחד והיו מתפשטין היו נכנסים באדם העיר ושוטפין העיר אף על פי שהיתה רחוקה כל כך היו המים רבים אבל עתה שקמו נד אחד רחקו מאדם העיר מאד כמו שהיה הירדן רחוק מהעיר: (יח) בתוך הירדן הכן. מקור ר"ל מוכנים ומתוקנים כתרגומו מתקניא וכן ממצב רגלי הכהנים הכין ממקום שיהיו מוכנים ומתוקנים בו: (א) ויאמר ה' אל יהושע. וכבר אמר קודם ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וכן ויקרא יהושע דבק עם ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן לאמר שיאמר יהושע לבני ישראל קחו לכם וצוו אותם: (ה) עברו לפני ארון ה'. נראה כי יהושע עבר באחרונה את הירדן והעביר כל העם לפניו כדי שיהיו בטוחים יותר כשנשאר אחריהם שהמים יעמדו נד אחד עד שיעבור הוא וכיון שעברו כלם קרא לאותם שני' עשר איש שהכין שהיו עמו ואמר להם שיעברו לפני הארון שהיה בתוך הירדן כי הדבר האת' אשר יצאו ממנו ואמר להם שירימו איש אבנו על שכמו ויעבירום עמם: (ז) בעברו בירדן. במקצת ספרים העי"ן בגעיא נקרא בקמץ רחב והוא מן החלופים: (ט) הקים יהושע. אף על פי שלא ראינו שצוהו האל על אלה האבנים אחר שעשה ידענו כי במצות האל יתברך עשה: תחת מצב. מקום מצב לא תחת רגליהם שהרי לא זזו משם עד שנעשה כל

ד

הירדן: ד א ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן ויאמר יהוה אל יהושע לאמר: ב קחו לכם מן העם שנים עשר אנשים איש אחד איש אחד משבט: ג וצוו אותם לאמר שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה: ד ויקרא יהושע אל שנים העשר איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט: ה ויאמר להם יהושע עברו לפני ארון יהוה אלהיכם אל תוך הירדן והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל: ו למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם: ז ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית יהוה בעברו בירדן נכרתו מי הירדן והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם: ח ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע וישאו שתי עשרה אבנים מתוך הירדן כאשר דבר יהוה אל יהושע למספר שבטי בני ישראל ויעברום עמם אל המלון וינחום שם: ט ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים נשאי ארון

תרגום

א והוה כד שלימו כל עמא למעבר ית ירדנא ואמר יי ליהושע למימר: ב דברו לכון מן עמא תרי עסר גברין גברא חד גברא חד משבטא: ג ופקידו יתהון למימר טולו לכון מכא מגו ירדנא מאתר מיקם רגלי כהניא מתקניא תרתי עסרי אבניא ותעברנון יתהון עמכון ותחתון יתהון בבית מבתא דתביתון ביה בליליא: ד וקרא יהושע לתרי עסר גברא דאתקין מבני ישראל גברא חד גברא חד משבטא: ה ואמר להון יהושע עברו קדם ארונא דיי אלהכון לגו ירדנא וארימו לכון גבר אבנא חדא על כתפיה למנין שבטיא דבני ישראל: ו בדיל דתהי דא את ביניכון ארי ישאלון בניכון מחר למימר מא אבניא האלין לכון: ז ותימרון להון די פסקו מי ירדנא מן קדם ארון קימא דיי במעבריה בירדנא פסקו מי ירדנא ויהוין אבניא האלין לדכרנא לבני ישראל עד עלמא: ח ועבדו כן בני ישראל כמא די פקד יהושע ונטלו תרתא עסרי אבניא מגו ירדנא כמא דמליל יי עם יהושע למנין שבטיא דבני ישראל ואעברונון עמהון לבית מבתא ואצנעונון תמן: ט ותרתא עסרי אבניא אקים יהושע בגו ירדנא באתר מיקם רגלי כהניא נטרי ארונא

פיסקא באמצע פסוק. ס' ר"פ. ב'. ג' ומ"ג. ב'. ב'. ג'. ג' בענין ומ"ג. כ"ב דסמי'. תניינ' חסר ישאלון ואפ"ס כי חסר ראיתם את מצרים. ב' פרלו. ז'. ג'. ח' ב' חס'. מ"ב. ג'. ג' דסמי'. ג' וחסר יו"ד. ס' חס' כלים'.

רלבג

ר"ל שבבוא נושאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נטבלו בקצה המים תכף עמדו המים היורדים מלמעלה כמו נד אחד הרחק מאד מן העיר ששמה אדם אשר מצד צרתן והיורדים על ים הערבה תמו נכרתו בהפסק ירידת המים מלמעלה והעם עמדו נגד יריחו: (ב) ולפרסם זה המופת צוה לי"ב איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט שירימו להם איש אבן אחת על שכמו למען יהיה זה אות בקרבם להזכירם ענין זה המופת: (ט) וזכר עוד ששתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים ויתפרסם להם שאצל מקומם

וסי' עד אשר תמו כל הגוי. ותנינא כל הגוי. ויהי כאשר תם כל העם. לעבור בך בליעל. שבטי בני ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסימן והיו לאחד מבני שבטי בני ישראל לנשים. איש אבן אחת על שכמו למספר. ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע: סימן קדמ' כי ישאלון בניכם. תנינא אשר ישאלון בניכם. קדמא מחר לאמור: תניינא מחר את אבותם לאמר. קדמ' מה האבנים האלה לכם: תנינא מה האבנים האלה. קדמא שנים עשר איש לשבט. תנינא שנים עשר אנשים: לזכרון ח' ב' חסר וסי' נמסר בזכריה סימן ו': ויעברום ח' חס' בלישנא וסימן ויקחם ויעברם: יעברום עמם אל המלון. מעברים עם ה'. ויקרא ישי אל אבינדב ויעברהו. והוא ירה החצי להעברו. ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול לקח. וכל עם יהודה ויעברו את המלך כתיב. ויעברו את המלך ואת ביתו. וכל גבי גר"ן דכוות' במ"ג מ"ל וסימן והעברני עליהם סביב. ויאמר המלך לעבדיו העבירוני.

תולדות אהרן

שאו לכם. סוטה לד: והעברתם אותם. סוטה לו: הרימו לכם. סוטה לד (סוטה כא): למען תהיה. סוטה לד: הקים יהושע. סוטה לה:

מצודת דוד

ד (ג) מתוך הירדן. צוה להם לחזור אל קצה הירדן אחר שיצאו ממנו: ממצב. ממקום שהכהנים נצבים מוכן ומתוקן כי נשאו רגליהם ולקחו האבנים אשר תחתיהם: (ד) אשר הכין. לעמוד קרוב לארון לראות אשר מיד כנוח רגלי הכהנים יכרתו המים כמ"ש למעלה: ה) אל תוך הירדן. כי כבר יצאו ממנו כאמור: (ו) אות. סימן לזכרון: מחר. ר"ל לאחר זמן: (ט) ושתים וכו'. אלו היו אחרים: עד היום הזה. ר"ל עד עולם כי כל קורא הפסוק הזה בזמנו אומר עד היום הזה וכו'

מצודת ציון

תם והשלמה: ד (ה) והרימו. והגביהו: (ט) תחת. במקום: תולדות

רדק

כל מה שהיה להם לעשות כמו שכתוב עד תם כל הדבר : (י) עד תם כל הדבר. הקמת האבנים בירדן והעברת האבני' האחרות אל המלון : אשר צוה ה' את יהושע. כמו שכתוב למעלה : ככל אשר צוה משה את יהושע. כמו שכתוב בתורה והיה ביום אשר תעברו את הירדן : וימהרו . הקמת האבנים והעברתם ואחר כן עברו : (יא) ויהי כאשר תם כל העם וגו' לפני העם. פי' הארון והכהנים שהיו לפני העם קודם שתמו לעבור עברו אחרי עבור העם . או פי' כאשר תם כל העם לעבור המתינו על שפת הירדן עד שעבר הארון והלך לפני העם והלכו אחריו . או יהיה פי' לפני העם לעיני העם . ורז"ל פירשו בענין אחר כל זה הענין ופירשו עד קצה מי הירדן בירדן תעמדו בקצה אשר נכנסו ממנו ושם עמדו הכהנים והארון עד שעבר העם ופרשו נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה אל החרבה אשר בצדם והיא השפה אשר נכנסו ממנה וחזרו לאחוריהם אל החרבה וזה שאמר ויעלו מן הירדן שעלו מן הירדן אל השפ' כדי שיחזרו המים למקומם קודם שיעבור הארון כדי להרא' להם נס אחר נמצאו ארון וכהני' מצד אחד וישראל מצד אחר והירדן מלא ביניהם נשא ארון את נושאיו ועבר שנ' ויעבור ארון ה' לפני העם ואני תמה מזה הדרש מה הצריכם לזה לאלה הפסוקים כי כבר פירשנו אותם כלם לדעתנו ואפילו יהיה כדבריהם פי' קצה מי הירדן בשפה אשר נכנסו ממנה כאשר תם כל העם לעבור עבר הארון אחריהם ביבשה וכאשר נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה מצד השני שבו המים למקומם והנה ראו שארון מצד זה וישראל מצד זה ומה צריך לשאת ארון את נושאיו ולעבור ואם היה נס כזה לא היה הכתוב מפרש שהארון נשא את נושאיו למעלה מן המים ואפילו למי שמפרש דבריהם כמשמעו שמפרש עד קצה מי הירדן הקצה שיצאו ממנו כמו שאנו מפרשים ומפרש ארון מצד זה וישראל מצד זה כי כלם היו מהשפה אשר יצאו ממנה אלא פי' מצד זה שהארון היה על שפת הירדן וישראל היו לפניו רחוקים וזהו כמצד אחר אם כן הארון שהיה אחרי העם איך אמר ויעבור לפני העם אלא נשא ארון את נושאיו ועבר לפני העם אף על פי כן מי הצריכם לזה הנס וכי קשה הוא לפרש שכתבנו אותו ישראל עד שעבר לפניהם כמו שפירשנו או פירוש לפני העם לעיני העם כמו שפירשנו והם שאמרו ידעו מה שאמרו כי דעתם רחבה מדעתנו : (יג) כארבעים אלף . הכ"ף כ"ף שיעור : (יד) גדל ה' . שבקע הירדן לפניו כמו שבקע הים לפני משה : (טו) ויאמר ה' אל יהושע וגו' צוה את הכהנים . וכבר אמר כי כבר אמר למעלה ויעבר ארון ה' ועתה ספר היאך עבר כי הקב"ה אמר ליהושע קודם זה שיצוה את הכהנים שיעלו מן הירדן : (יח) ויהי בעלו' הכהנים . בעלות כתיב וקרי בכ"ף והענין אחד : וישבו מי הירדן כתמול שלשום על כל גדותיו . בא להודיע כי בשוב המים למקומם גם כן לא באו כאחד כי היו שוטפים בירידתם ועליתם.

תרגום

דקימא והוו תמן עד יומא
הדין : י וכהניא נטלי ארונא
קימין בגו ירדנא עד דשלים
כל פתגמא דפקיד יי ית
יהושע למללא עם עמא
ככל דפקיד משה ית יהושע
ואוחיאו עמא ועברו :
יא והוה כד שלים כל עמא
למעבר ועבר ארונא דיי
וכהניא קדם עמא :
יב ועברו בני ראובן ובני
גד ופלגות שבטא דמנשה
מזרזין קדם בני ישראל
כמא דמליל עמהון משה :
יג כארבעין אלפין מזרזי
חילא עברו קדם עמא דיי
לקרבא למישרי יריחו :
יד ביומא ההוא רבי יי ית
יהושע בעיני כל ישראל
ודחילו מניה כמא דהוו
דחלין מן משה כל יומי
חיוהי : טו ואמר יי ליהושע
למימר : טז פקיד ית כהניא
נטלי ארונא דסהדותא
ויסקון מן ירדנא : יז ופקיד
יהושע ית כהניא למימר
סקו מן ירדנא : יח והוה כד
בעו למסק כהניא נטלי
ארון קימא דיי מגו ירדנא
אתנגידא פרסת רגלי
כהניא ונחא על יבשתא
ותבו מי ירדנא לאתריהון ואזלו כמאתמלי ומדקדמוהי על כל כפוהי :

מקרא

הברית ויהיו שם עד היום הזה :
י והכהנים נשאי הארון עמדים בתוך
הירדן עד־תם כל־הדבר אשר־צוה
יהוה את־יהושע לדבר אל־העם ככל
אשר־צוה משה את־יהושע וימהרו
העם ויעברו : יא ויהי כאשר־תם כל־
העם לעבור ויעבר ארון־יהוה
והכהנים לפני העם : יב ויעברו בני־
ראובן ובני־גד וחצי שבט המנשה
חמשים לפני בני ישראל כאשר
דבר אליהם משה : יג כארבעים אלף
חלוצי הצבא עברו לפני יהוה
למלחמה אל ערבות יריחו :
יד ביום ההוא גדל יהוה את־יהושע
בעיני כל־ישראל ויראו אתו כאשר
יראו את־משה כל־ימי חייו :
טו ויאמר יהוה אל־יהושע
לאמר : טז צוה את־הכהנים נשאי ארון
העדות ויעלו מן־הירדן : יז ויצו יהושע
את־הכהנים לאמר עלו מן־הירדן :
יח ויהי בעלות הכהנים נשאי ארון
ברית־יהוה מתוך הירדן נתקו
כפות רגלי הכהנים אל החרבה
וישבו מי־הירדן למקומם וילכו
כתמול־שלשום על־כל־גדותיו :

יעבירוני עד אשר אבא אל יהודה : ויעברו ב' וחס' וסימן וימהרו העם ויעברו. עלה הפרץ לפניהם . וא' יגעשו עם ויעברו : חמשים ד' וחס' וסימן נמסר לעיל בסיפרא בסימן א' ובסדר בשלח : צוה ג' בקריאה וסימן צוה את הכהנים נשאי ארון . צוה ויכרתו לי ארזים מלבנון , צוה ישועות יעקב : ארון העדות י"ב דסמיכי בקריאה וסימן נמסר בסדר כי תשא. ויעלו ג' רפין בקריאה וסימן צוה את הכהנים נשאי . יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט. והשמיעו עליה בקולם . גדותיו ד' וסימן וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו והירדן מלא . ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו . אלה הם אשר תולדות אהרן כאשר תם . סוטה לה . סוטה לה . נתקו כפות . סוטה לה :

רשי

יהושע בתוך הירדן : (י) עד תום כל הדבר . כמו ששנינו במסכת סוטה עודם בירדן אמר להם יהושע דעו למה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את כל יושבי הארץ כו' : (יא) ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון וגו' . לא כדרך שעברו האחרים אלא כמו שמפורש למטה בענין נתקו כפות רגלי הכהנים לאחוריהם אל החרבה על השפה שנכנסו בה שהיו עומדים אצלה וחזרו המים לאחוריהם לילך כתמול שלשום נמצא ארון ונושאיו מצד זה וכל ישראל מצד זה נשא הארון את נושאיו ועבר : לפני העם . לעיני העם : (טז) צוה את הכהנים . כאן פירש הכתוב את האמור למעלה היאך עבר ארון ה' והכהנים לפני העם וגו' : ויעלו מן הירדן . ויעברו אין כתיב כאן אלא ויעלו למדנו שעל השפה שהיו עומדין אצלה עלו ואי אפשר לומר שהיו עומדין אצל שפת הירדן שבמערב שהרי נאמר למעלה נטבלו רגלי הכהנים בקצה המים ושם נאמר ויעמדו הכהנים וכל ישראל עוברים : (יח) נתקו כפות רגלי הכהנים . מן המים אל החרבה שאצלם וישובו המים למקומם נמצא ארון מצד זה וישראל מצד זה נשא ארון את נושאיו ועבר ועל דבר זה נענש עוזא כשאחז בארון . נושאיו נשא עצמו

רלבג

מקומם יעמדו מי הירדן נד אחד : (יא) והנה זכר שכבר מהרו העם לעבור יותר מהחוק הנהוג וידמה שכבר עשו זה כדי שיתבאר להם מדרגת יהושע בענין זה המופת כי אילו היה מוגבל זמן עמידת מי הירדן עד הזמן שהיה ראוי שיעברו בו העם לפי החק הנהוג הי' ראוי כשמהרו לעבור שישארו מי הירדן כך זמן מה אחר עברם והנה ספר שתכף עבור העם עבר ארון ה' לפני העם ותכף שבו מי הירדן למקומם וזה גם כן היה במצות הש"י כדי שיתפרסם לישראל עוצם זה המופת ר"ל שכבר צוה הש"י את יהושע שיצוה הכהנים נושאי הארון שיעלו מהירדן תכף עבור העם :
והנה

מצודת ציון

(יג) חלוצי . מזוין כמו חלוצים תעברו (דברים ג) : ערבות . ענינו כמו מדבר : (יח) נתקו . נעתקו

מצודת דוד

והוא כלל גדול בדברי הנביאים : (י) לדבר אל העם . ארז"ל שהשם צוה לו לדבר אל העם לאמר דעו שאתם עוברים את הירדן בחרבה על מנת לגרש כל יושבי הארץ והדבר ההוא בעצמו צוה לו משה : וימהרו . בעבור כבוד הארון שעמד עד עברם : (יא) ויעבור ארון ה' . אחר שצוה יהושע להכהנים לעלות מן הירדן כמ"ש למטה אז עבר הארון ללכת לפני העם : (יג) לפני ה' . ר"ל בשליחותו של מקום :
למען

ויצאתם חוץ מנגדות הירדן אלא ירדו התחתונים עם קצת העליונים וכן מעט מעט עד אשר שבו כתמול שלשום ללכת על כל גדותיו: (יט) ויחנו בגלגל. והוא המלון אשר צוה ה' להניח שם האבנים ושם הקימם יהושע ובו ביום שעברו באו הגלגל שנאמר במלון אשר תלינו בו הלילה ואמרו רז"ל כי יותר מששים מיל הוא הדרך שהלכו באותו היום מן הירדן ועד הגלגל ועל"י נס הלכו הדרך ההוא אנשים ונשים וטף יותר מששים מיל באותו היום: (כא) אשר ישאלון בניכם. הנולדים הקטנים ואשר יולדו: (כג) אשר הוביש ה' את מי הירדן מפניכם. דברי יהושע לבני ישראל ליוצאים ממצרים ולילודים במדבר אשר הוביש מפנינו אנחנו שיצאנו ממצרים:

פנמו לא כל שכן: (כ) הקים יהושע בגלגל. הוא המלון אשר לנו בו הלילה: (א) אשר בעבר הירדן ימה. לצד שעברו בני ישראל הוא צד של מערבי ועד עכשיו היו בעבר מזרחי: (ב) חרבות צורים. כתרגומו אזמלון חריפין וכן אף תשיב צור חרבו

יט וְהָעָם עָלוּ מִן־הַיַּרְדֵּן בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן וַיַּחֲנוּ בַּגִּלְגָּל בִּקְצֵה מִזְרַח
יְרִיחוֹ: כ וְאֵת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה הָאֲבָנִים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר לָקְחוּ מִן־הַיַּרְדֵּן הֵקִים
יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל: כא וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֲשֶׁר יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם
מָחָר אֶת־אֲבוֹתָם לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים
הָאֵלֶּה: כב וְהוֹדַעְתֶּם אֶת־בְּנֵיכֶם לֵאמֹר
בַּיַּבָּשָׁה עָבַר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה:
כג אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־מֵי
הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵיכֶם עַד־עָבְרְכֶם כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְיַם־סוּף אֲשֶׁר־
הוֹבִישׁ מִפָּנֵינוּ עַד־עָבְרֵנוּ: כד לְמַעַן
דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־יַד יְהוָה כִּי
חֲזָקָה הִיא לְמַעַן יְרָאתֶם אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם כָּל־הַיָּמִים:
ה א וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל־מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְכָל־מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי
אֲשֶׁר עַל־הַיָּם אֵת אֲשֶׁר־הוֹבִישׁ יְהוָה
אֶת־מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עַד־
עָבְרֵנוּ וַיִּמַּס לְבָבָם וְלֹא־הָיָה בָם עוֹד
רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל:
ב בָּעֵת הַהִיא אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ
עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים וְשׁוּב מֹל

ס"ג · ג' דסמי' · ג' · ג' · ד' מ"ל · ו' פסו' למען למען · ג' · ו' דסמי' · עברנ ק' כ"ה · ג' וכעינ'

יט וְעַמָּא סְלִיקוּ מִן יַרְדְּנָא
בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא קַדְמָאָה
וּשְׁרוֹ בְגִלְגָּלָא בְּסִיפֵי מַדְנַח
יְרִיחוֹ: כ וְיָת תַּרְתָּא עַשְׂרֵי
אַבְנַיָּא הָאִלֵּין דְּנְסִיבוּ מִן
יַרְדְּנָא אֲקֵים יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָּלָא:
כא וַאֲמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר דְּיִשְׁאֲלוּן בְּנֵיכוֹן
מְחַר יָת אֲבָהַתְהוֹן לְמֵימַר
מָה אַבְנַיָּא הָאִלֵּין:
כב וּתְהוֹדְעוּן יָת בְּנֵיכוֹן
לְמֵימַר בְּיַבֶּשְׁתָּא עֲבַר
יִשְׂרָאֵל יָת יַרְדְּנָא הָדֵין:
כג דְּיַבֵּשׁ יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָת מֵי
יַרְדְּנָא מִן קֳדָמֵיכוֹן עַד
דַּעֲבַרְתּוּן כְּמָא דַּעֲבַד יְיָ
אֱלָהֲכוֹן לְיַמָּא דְּסוּף דִּי יַבֵּשׁ
מִן קֳדָמַנָא עַד דַּעֲבַרְנָא:
כד בְּדִיל דְּיִדְעוּן כָּל עַמְמֵי
אַרְעָא יָת גְּבוּרְתָּא דַּיְיָ אֲרֵי
תַקִּיפָא הִיא בְּדִיל דְּתִדְחֲלוּן
יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן כָּל יוֹמַיָּא:
א וַהֲוָה כַּד שְׁמָעוּ כָּל מַלְכֵי
אֱמוֹרָאֵי דִּי בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא
מַעַרְבָא וְכָל מַלְכֵי כְנַעֲנָאָה
דִּי עַל יַמָּא יָת דְּיַבֵּשׁ יְיָ יָת
מֵי יַרְדְּנָא מִן קֳדָם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עַד דַּעֲבַרוּ וְאִתְמְסִי
לִבְּהוֹן וְלָא אִשְׁתְּאַרַת בְּהוֹן
עוֹד רוּחַ מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
ב בְּעִידָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ עֲבֵד לָךְ אִזְמְלִין חֲרִיפִין וְתוּב גְּזַר יָת בְּנֵי

רלבג

(יט) והנה זכר שהעם עלו מהירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל ושכבר הקים יהושע שם י"ב האבנים אשר הרימו השנים עשר שהכין מבני ישראל למען יהיה זה לזכרון לבני ישראל עד עולם וזה ממה שיורה כי במקום המקדש שמו אותו כמו הענין בצנצנת המן ובמטה אהרן שנתבאר בתורה שהושמו לפני משכן ה' למשמרת והנה נקבע המשכן בגלגל זמן מה כמו שיבא שכבר עשו בני ישראל שם הפסח בארבעה עשר יום לחדש ולא היה איפשר שיעשוהו שם שלא היה שם המשכן: (כ) והנה יראה שלא הושמו האבנים האלה לפני העדות כמו הענין בצנצנת המן ומטה אהרן לשתי סבות האחת שלא נזכר בזה המקום זה אבל זכר שכבר הקימם יהושע בגלגל. והשנית שהוא ראוי שיהיה הבדל עצום בין מופתי משה ומופת זולתו כמו שנזכר בסוף התורה ולזה אין ראוי שישתתפו אלו הדברים שהיו לזכרון לאלו המופתים במקום אחד עם שאלו האבנים יצטרך להם מקום גדול ולא יכילם המקום ההוא ועוד שכבר יהיה הבדל עצום בין צנצנת המן ומטה אהרן ובין האבנים האלה וזה כי צנצנת המן היה בו המופת מתמיד עד שמה שהיה נמס בחום השמש ישאר ויתקיים זה הזמן הארוך וכן היה הענין במטה אהרן עם השקדים שגמל ואלו הענינים גם כן מה שעושה בו המופת בעצמו והולם האבנים לא היה בהם בעצמותם מן הזרות והפלא ולא היה מה שנעשה בו המופת אבל היו סבה באופן מה לזכר ענין זה המופת כמו שנזכר בזה המקום ולזה היה די שיהיו במקום שיהיה בו המשכן כי שם יבואו ישראל בכללם שלש פעמים בשנה ויזכירום אלו האבנים ענין זה המופת עד עולם ולזה לא אמר שהקים יהושע אלו האבנים לפני השם אבל אמר שהקימם בגלגל כי

ירצאתם. לגזרת פעל כי ירצאתם לגזרת פעל והוא עבר במקום עתיד כמו תראו ורבים כמוהו: (א) עד עברנו. עד עברם קרי והם דברי הכותב: (ב) בעת ההיא. בעוד שהיו בגלגל צוה לו האל למול כדי שיעשה פסח כי בי' לחדש עברו ובג' ימים היה להם להיות נכונים לעשות הפסח ולהזות ולטבול כי טמאי מתי' היו בהם ושיהיו נמולים כלם כדי שיקריבו הפסח בי"ד ואז"ל כי בי' לחדש ביום בואם הזו כלם הזאה ראשונה שהיא הזאת ג' ובערב הפסח עשו הזאה שנייה שהיא הזאת ז' שהרי צריך בין הזאה להזאה ד' ימים ומלו באלו ד' ימים וטבלו ועשו פסחיהם בטהרה ומפני מה לא מלו הילודים במדבר אז"ל כי מ' שנים שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית כי היכי דלא ליבדרו ענני כבוד לפי' לא מלו כי רוח צפונית רפואה למכת דם וזולתה סכנה ואמר ביומא דעיבא וביומא דשות' לא מהלינן ולא מסוכרינ' פי' אין מלין ואין מקיזין שותא היא רוח קדים כי היא סכנה למוציא דם ואם יאמר אדם וכי כל יום ויום כשהזכר נמול אדם שומר לו רוח צפונית יש לומר הטעם כי בכל יום נושבת כמו שארז"ל ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כל אחד מהן וברוב הימים היא לבדה גוברת על שער הרוחות לפי' מלין בכל יום על הרוב ורוח צפונית היא המפזרת העננים כמו שכתוב רוח עברה ותטהרם ועל רוח צפונית הוא אומר כי אין יום בהיר וטהור אלא עם רוח צפונית וכן הוא אומר מצפון זהב יאתה ועם שאר הרוחות ימצאו העננים לרוב שאינן מתפזרות מפניהם ואף על פי שרוח צפונית עמהם כמו שאמרנו היא שפילה להם אבל בהיותה גוברת היא מפזרת העננים ולפי שכל דבר לא נשבה בטלו המילה ורז"ל לא אמרו טעם למה אין נשמרים עתה מלימול ביומא דעיבא ודשות' אבל אמרו כיון שהרגילו אינו מזיק וכן אמרו והאידנא דדשו בה רבים שומר פתאים ה' ואם יאמר אדם יכול היה הקב"ה להשיב רוח צפונית ולא יתבדרו ענני כבוד ולא תבטל מצות מילה אמת הוא כי לא יבצר ממנו מזמה יתברך ויתע' והוא יתע' המצוה על המילה לשמנה ימים הוא החריש מהם ולא הזהירם למול הילודים כל אותן שנים לפי שהמצוה אינה בטלה כי אם לא היתה בזמנה יכולה להיות אחר זמן וכעבור הצריך זמן המצוה לא ישנה הקב"ה מנהג העולם כי אע"פ שמשנה מנהג

עברו את. הו־יש ד' מ"ל וסימן כי שמענו את אשר הוביש. אשר הוביש ר"פ. ויהי כשמוע כל מלכי. כל הובאיש על עם כן כתיב: למען ו' פסוק' אית בהון למען למען וסימניה כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו. כי מאת ה' היתה להזק: למען דעת כל עמי הארץ. ואפמא אתם במתנותם. למען תינקו ושבעתם. למען טבח טבח. ונמסר גם בסדר וירא: וכל מלכים ו' וסי' ויהי כשמוע כל מלכי האמרי. ויראו גוים את שם ה'. ולא נעשה פסח כמהו. וכל מלכי הארץ מבקשים דד"ה. לבד

תולדות אהרן בעבור לחודש. ר"ס יג יבמות עא קדושין לא: שהוס עשרה האבנים. סוטה לה לו: ויהי כשמוע. זבחים קטז: את אשר הוביש. (סוטה כ"ב): עוד רוח: זבחים קטז: חרבות צורים. יבמות עא (ר"ה נט):

מצודת דוד

(כד) למען יראתם. כמו ולמען יראתם ותחסר הוי"ו וכמוהו רבים: ה (א) ולא היה וכו'. אמר בדרך הפלגה וגוזמא כאלו הלך מעטם רוח החיוני לגודל הפחד: (ב) ושוב של וכו' שנית. אמר שנית כי גם בליל צאתם ממצרים נמולו כל ישראל יחד כן ארז"ל

מצודת ציון

נעתקו וסרו ממקומם: ה (ב) צורים. חדודים כמו צר חרבו (תהלים פט) אל

ני די להזכיר זה המופת בזה האופן ומזה המקום יראה שאלו האבנים היו תמיד במקום משותף לכל ישראל כדי שיהיו זכרון מתמיד לכולם כמו שנזכר פה והנה למדו רבותינו ז"ל ממה שנזכר פה שבשבעה באדר מת משה וידמה שהסכימו שאותו אדר היה שלשים יום כי אז היו מקדשין החדש ע"פ הראיה והו ביום שמת משה התחיל מספר שלשים יום שבכו אותו והנה היום השני מניסן היה היום השלשים ולפי שמקצת היום ככלו הנה שלח אז יהושע המרגלים ביום ההוא והו ביום אמר לשוטרי ישראל כי בעוד שלשת ימים יעברו את הירדן והנה בסוף היום התשיעי לניסן לנו אצל הירדן וביום העשירי עברו את הירדן וחנו בגלגל ואולם אם היה בשנה ההיא אדר מעשרים ותשעה יום הנה יתחייב שנאמר שבששה באדר מת משה ולפי שכבר אמר משה ביום מותו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום למדנו שבכמו היום שמת נולד והנה זכר אחר זה שזה המופת הוסיף מורך לב לכל מלכי האמורי והכנעני וכבר נתפרסם זה המופת לכולם מצד מה שראו שנכרתו מי הירדן שהיו אצלם עת מה כי כבר נכרתו מימי הירדן ממקום רגלי הכהנים עד היום וכאשר חקרו בזה מצאו שהסבה היתה שהש"י הוביש מימי הירדן מפני בני ישראל עד עברם והנה נזכר בזה המקום שמה שעשה יהושע מאלו הדברים לפרסם זה המופת היה לפי מה שצוה משה את יהושע ולזה ידמה שמשה צוהו בביאור איך יעשה זה כשיכרתו מי הירדן על ידו כדי שיגיע מזה לכל ישראל זה התועלת האפשרי שיגיע ממנו : והנה ראוי שנחקור בכאן בהיתר ספק מה אינו מעט יקרה בזה המופת אשר נזכר פה וזה שכבר הפרישו ז"ל כי לא יתחדש במופתים דבר חדש ולזה הוקשה לרבא מה שאמר ואם בריאה יברא ה׳ מפני מ"ש אין כל חדש תחת השמש והיתר הספק הזה כשאמר שזה המופת היה למהר זמן פתיחת הארץ פיה וביאור זה כי זה יקרה לארץ באורך הזמנים כשיעצר בבטנה איד מהעשני כמו שנתבאר בספר האותות והמופת היה לעשות בזולת זמן מורגש מה שיעשוהו הטבע בזמן ארוך וכן הענין בהתהפך המטה נחש אבל לא יחדש הש"י דבר חדש אלא הנמצאות כולם ולזה לא יתכן שיעשה מהמטה נחש ויהיה מטה ונחש יחד וכן לא יתואר בעשית דבר מה שהיה מציאתו סותר עצמו כאילו תאמר עשיית מרובע הקטר שוה לצלעו או עשיית משולש מקוים ישרים שיהיו זויותיו פחות או יותר משתי זויות נצבות או עשיית אש קר ומה שדומה לזה ממה שמציאותו סותר נפשו ובהיות הענין כן והיה מטבע המים כשהיו מים בפועל שיהו מבקשים המקום השפל הנה ידמה שיהיה המופת בדברים אשר לא ייוחס לש"י לעשות זה המופת בכמו זה האופן ואם אמר אומר שכבר נתבאר בענין כבשן האש שבאו בו חנניה מישאל ועזריה ולא ניזוקו שכבר היה בלתי חם והוא אש אמרנו לו שהמופת לא היה שהוסר החום מהאש והוא אש הלא תראה שהאנשים שהשליכום שם מתו מחוזק החום אבל זה המופת היה אם בשהסיר הש"י במופת הטבע האשיי מהמקום שבאו בו חנניה וחבריו כמו שיראה מקצת דברי רבותי׳ ז"ל אם בשהקנה להם טבע שלא יוזקו בו מהאש כי כבר זכרו חכמי הרפואה שיש שם קצת דברים כשימשחו אדם אחד אבר מאבריו בהם לא יזיקהו האש והמופת היה לעשות זה בזולת סבותיו כמו הענין בפתיחת הארץ ובהיות הענין כן הנה איך היה הענין בזה מי יתן ואדע . ונאמר שכבר ידמה שנאמר שאין הנחת מים בלתי נגרים דבר חדש כי כבר יקרה בזה למים כשיהיה להם דבר מונע מהתנועה ואיפשר שחדש הש"י במופת באויר בסמוך למים ההם גשם ספירי עב מונע המים מהירידה או היה זה בשחדש רוח חזק שם במופת ידחה המים למקום ההוא ולא יניחם לרדת כמו הענין בקריעת ים סוף כמו שבארנו בביאורינו לדברי תורה כי הש"י הרבה אל מה שיחבר אל המצאת המופתים סבות מה ימעטו הזרות אשר בענין המופתים ההם ולזה תמצא שצוה ישעיהו שימרחו דבלת תאנים על שחין חזקיה כי יש לו מבוא בזה מבוא מה ואע"פ שאי אפשר בו שירפא השחין בכמו זה הזמן המעט וכן תמצא במה שצוה אלישע לנעמן שירחץ שבע פעמים בירדן כי הרחיצה במים הקרים יש לה מבוא מה בזה כמו שהוא מפורסם אלא שלא תשלם בה הרפואה בזה האופן מזולת שיחובר לזה מופת . והנה הענין הזה בטבע כמו הענין במצות התוריות כי הכל מסודר מהשם ית׳ ולזה כשיצטרך לשם יתברך לשנות הטבע מצד מה שזהו יותר טוב בעת ההיא ממה שיסודר מהטבע הנה יתרחק ממנו המעט שאיפשר כי השם יתברך איננו שונה הסדור הטבעי כי הוא בראו וכן הענין בתורה ר"ל שכאשר יהיה יותר בעת ההיא הנטיה מדבריה הנה יהיה רשות לנביא או לב"ד לנטות מקצת דבריה אז כמו מעשה אליהו בהר הכרמל וכשיהיה זה כן הנה ראוי שיטו אז מדברי התורה היותר מעט שאיפשר ולזה תמצא כמי שאחזו בולמוס שמאכילין אותו הקל תחלה . ובכאן הותר זה הספק :

ואולם התועלות המגיעים מזה הספור הם י"ב :

התועלת הראשון הוא בעיון והוא שכבר תהיה הנבואה לנביא להשגחה על העם אשר הוא שלוח להם ולזה יתחייב מזה שאם לא יצטרך העם שתגיע להם זאת ההודעה על יד איש אחר ראוי לנבואה מפני הגעתה להם על יד נביא יותר שלם ממנו שלא תגיע נבואה לאיש ההוא הראוי לנבואה בעניני העם ולזה ספר שלא נתנבא יהושע אלא אחר מות משה כי לא נצטרך לישראל ההודעה לזה על יד יהושע בשכבר נשלם להם זה באופן יותר שלם על יד משה :

השני הוא במדות והוא שראוי לתלמיד המבקש למוד השלמות האנושי מהמלמד הנאות לזה שיעמוד לפניו תמיד וישרתהו כי אז יתכן לו ללמד ממנו בכללות כל הדברים שירצה הן מהפילוסופיא העיונית או המדינית או מהעניינים התוריים ולזה תמצא שתאר יהושע בהגעת הנבואה לו בשהוא משרת משה כאילו יאמר שמזה הצד הגיע לו מהשלמות מה שבעבורו היה ראוי לנבואה :

השלישי הוא להודיע שסבת בלתי עבור משה את הירדן היה חטא העם וזה למדנו בעבור ב׳ דברים מזה הספור האחד הוא שבזה המקום שהתבאר בו שלא הסכים הש"י שיעבור משה את הירדן ולזה נתן סבה במה שצוה יהושע שיעבור את הירדן אחר היות משה מת תמצא שקרא אותו הש"י עבדו וזה ממה שיורה כי לא היה זה לו בחטאו ולזה אמר במשנה תורה גם בי התאנף ה׳ בגללכם וגו׳ ואם יקשה בעיניך מה שביארה התורה שזה היה על אשר מרו את פי ה׳ לבלתי הקדישו בענין מי מריבה נאמר לך שזה לא יסתור מ"ש גם בי התאנף ה׳ בגללכם וזה כי אולי היה נמשך לישראל מזאת ההקדשה מהתועלת באמונה בש"י מה שיהיו ראויים בו אל שתגיע להם ירושת הארץ בשלם שבפנים על יד משה והשנית שכבר התבאר במה שיבא שכבר נתעצל יהושע בירושת הארץ וזה היה בסבה מאת השם למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך ה׳ והוא מבואר שאם היה זה עושה ע"י משה היה משה משתדל בזה בחריצות יותר הלא תראה מה עשה לסיחון ולעוג שלא השאיר להם שריד במעט מהזמן :

הרביעי הוא במדות והוא שהוא ראוי למי שהוא ביום טובה שישתדל בהבאתה בזריזות ולא יתעצל בזה ר"ל כי לא ידע אם הימים הבאים היו טובים כאלה או יפרידהו המות ולזה תמצא שאחר שייעד השם ליהושע וכבר היה עמו כאשר היה עם משה עד שלא יתיצב איש בפניו הזהירו שיעשה זה בזריזות כדי שתשלם על ידו ירושת הארץ לישראל כי הש"י לא יקצר מלכת הטובות ביותר שלם שבפנים ואע"פ שכבר היה יהושע ידוע אצל חכמתו האלהי׳ שכבר יתעצל יהושע בזה הנה עכ"ז הזהירו שישתדל בזה בחריצות כי הבחירה האנושית הוא מושלת ע"ז כמו שביארנו בששי מספר מלחמות ה׳ ולזה אמר לו חזק ואמץ כי אתה תנחיל וגו׳ :

החמישי הוא להודיע כי ההתמדה בעיון בתורה התמימה והנמשך אחריה סבה אל שיצליחו דרכי האדם ושישלם בעיון שהוא סבה להצלחת דרכי האדם ולזה אמר רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה וגו׳ כי אז תצליח ואז תשכיל כאילו התחכם הש"י להטיב את ישראל בענין זאת הירושה באופן שיהיו ראויים אל שתגיע להם באופן שלם והנה פירשנו אמרו ואז תשכיל מענין השכל וידוע אותי שאם היה מענין ההצלחה יהיה אמרו ואז תשכיל מותר אין צורך בו :

הששי הוא במדות והוא שמי שיצטרך לעשות פועל א׳ לתועלת מה והוא אפשר שיגיעו מהפועל ההוא תועלות אחרים כשיעשו אותו באופן מה הנה ראוי שלא יקצר מהגיע הפועל ההוא כל התועלות האפשריות וזה יהיה בשיעשהו באופן אשר יגיע ממנו שאר התועלות וכ"ש שראוי לו זה כשתהיה נמשך משאר התועלות השמר התועלת המכוון בזה הפועל באופן היותר שלם שאפשר ולזה תמצא כי יהושע כאשר הוצרך להכרית את מי הירדן למען יעברו העם בו בקלות ובזולת סכנה לחבר לזה מה שימשכו ממנו תועלות רבות ולזה הודיעם תחלה שבעוד שלשת ימים יהיה זה הפועל למען יכינו להם באלו הג׳ ימים צידה לדרך אשר הם הולכים בה והוא ההלוך לבוא לרשת את הארץ שהוא מלאכה לא ליום אחד ולא לשנים אבל לזמן ארוך עם שזה יוסיף לישראל האמנה ביהושע כשיראו הגעת מה שיראה להם בעת שהגביל אותו והודיעם כי בנוח כפות רגלי הכהנים בירדן יכרתו מימיו ושאחר עבור העם תכף יעלו הכהנים נושאי הארון מהירדן וישובו מי הירדן למקומם כי זה ממה שיישיר העם להתקרב לעבודת הש"י אשר הוא שליט בכמו אלו הנפלאות העצומות ולשמוע למצות יהושע נביאו כי זה כלו ממה שיישיר העם אל שתבוא להם ירושת הארץ באופן שלם ולפרסם זה המופת הנפלא הקים יהושע האבנים תחת כפות רגלי הכהנים כדי שיראום כל ישראל כמו שזכרנו וצוה לשנים העשר איש אשר הכין להכין שתים עשרה האבנים להזכיר זה המופת בישראל עד עולם למען יראו תמיד אותם ויהיה זה סבה אל שיאריכו ימיהם על הארץ הטובה שהש"י נותן להם אשר הגיעם לירושתה עם שזה יהיה סבה להגיע להם ירושת הארץ באופן שלם כמו שביארנו ורצה עם זה שיהיה זה המופת ביום למען יתפרסם זה המופת לכל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ימה ולכל מלכי הכנעני אשר על הים וימס לבבם מפני בני ישראל כי זה כלו ממה שיעזור על נצוחם והגעת ירושת הארץ על ישראל בשלמות ולזאת הסבה שלח יהושע מרגלים לחזק לב ישראל כשידעו שנפלה אימתם על כל הגוים ההם שהם באים להלחם עמם כמו שביארנו במה שקדם והנה זכר בזה הספור שיהושע עשה זה כאשר צוהו משה ע"ה כי משה היישירו אל שיעשה זה הענין בזה האופן השלם כמו שזכרנו במה שקדם :

השביעי והוא במדות הוא שהוא ראוי למי שירצה להציל איש מה מיד אחר שירצה עצמו בדבריו כאלו הוא חושק שיפול האיש ההוא ביד רודפו כי בזה ימצא לו המכוון בהצלתו וזה שכבר יסמך הרודף על דבריו ויתכן לו בתחבולות למלט הנרדף . ולזה תמצא כי כששלח המלך יריחו אל רחב הפונדקית שתוציא האנשים אליו מבני ישראל אמרה אחר שהצפינה אותם שאמת הוא זה אך לא חטאת בזה כי אלו ידעה היותם מבני ישראל היתה מגלה זה למלכות ולעת כדי לתפשם וספרה שכבר יצאו אחר שהגיע חשך הלילה ולא ידעה אנה הלכו ונתנה עצה שירדפו מהר אחריהם כי ישיגום וזה ממה שהראתם שהיא חושקת שיפלו בידם ולזה האמינו יותר לדבריה ונשלמה בזה ההצלה למרגלים אשר כונה אליה :

השמיני והוא במדות הוא שראוי למי שירצה להציל איש מה בזה האופן הנזכר שישמר שלא יכזב בתחבולות דבריו במה שיתכן שתשיגהו התפיסה. ולזה תמצא שרחב לא אמרה שלא באו אליה האנשים מבני ישראל כי זה ממה שישיגהו

את־בני־ישראל שנית׃ ג ויעש־לו
יהושע חרבות צרים וימל את־בני
ישראל אל־גבעת הערלות׃ ד וזה
הדבר אשר־מל יהושע כל־העם
היצא ממצרים הזכרים כל ׀ אנשי
המלחמה מתו במדבר בדרך בצאתם
ממצרים׃ ה כי־מלים היו כל־העם
היצאים וכל־העם הילדים במדבר
בדרך בצאתם ממצרים לא־מלו׃
ו כי ׀ ארבעים שנה הלכו בני־ישראל
במדבר עד־תם כל־הגוי אנשי
המלחמה היצאים ממצרים אשר
לא־שמעו בקול יהוה אשר נשבע
יהוה להם לבלתי הראותם את־

ישראל תנינות׃ ג ועבד
ליה יהושע אזמלון חריפין
וגזר ית בני ישראל
בגבעתא וקרא ליה גבעת
ערלתא׃ ד ודין פתגמא
דיגזר יהושע כל עמא דנפק
ממצרים דכריא כל גברי
מגיחי קרבא מיתו במדברא
באורחא במפקהון
ממצרים׃ ה ארי גזירין הוו
כל עמא די נפקו וכל עמא
דאתילידו במדברא
בארחא במפקהון ממצרים
לא גזרו׃ ו ארי ארבעין
שנין הליכו בני ישראל
במדברא עד דסף כל עמא
גברי מגיחי קרבא דנפקו
ממצרים דלא קבילו
למימרא דיי דקיים יי להון
בדיל דלא לאחזיותהון ית

ג׳.ג׳.כ״ע ר״פ — נ׳ וחסר — ג׳ במלעות פסוק ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל — נ׳ ומ״ל

מאנשי התרים דמלכים. וחברו דד"ה: וזה הדבר ד׳ ר"פ וסימן אשר תעשה להם לקדש. אשר מל יהושע. אשר תעשה. וזה הדבר אשר הרים יד. הילודים ג׳ ב׳ חסרים וא׳ מלא. וסי׳ וכל העם תולדות אהרן כי מולים היו. יבמות עא כריתות ט:

רשי

חרבו (תהלים פ"ט). כשהחריפות נהפך לצדדין ואינו חותך יפה. וכן כל כלי יוצר עליך (ישעיה נ"ד): שנית. שמ׳ו כבר בליל יציאתם ממצרים קהל גדול יחד וזו פעם שנית שכל הארבעים שנה שהיו במדבר לא נשבה להם רוח צפונית ולא היה להם יום נוח למול כמו ששנינו ביבמות. ורבותינו אמרו שנית זו פריעת מילה שלא נתנה לאברהם אבינו: (ג) גבעת הערלות. על שם המאורע נקרא שנעשה כמין גבעה: (ד) וזה הדבר. על ידי דבור מל אותם אמר להם סבורים אתם לירש את הארץ ערלים לא כך נאמר לאברהם ואתה את בריתי תשמור וגו׳ ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך (בראשית י"ז): כל העם היוצא. לא היה אחד מהם כאן שכלם מתו והם היו מולים שנאמר כי מולים היו: (ה) לא מלו. כמו שפירשתי שלא נשבה רוח צפונית והם

רדק

מנהג העולם בקצת הנסים בקריעת ים סוף והירדן ועמידת השמש לא יעשה כן ברוב הנסים כי אפי׳ בנצחון המלחמות ועזרו לאוהביו היה עושה ע"י סבה כמנהג העולם במלחמות כמו שצוה מלאכת יריחו הקפת העיר בשופרות כמו שעושין הצרים על עיר להפחידם ולהבהילם וכמו שצוה במלחמת העי שים לך אורב לעיר מאחריה כמו שהוא מנהג העולם וכן במלחמות אחרות ולא נוכל לומר כי שלא ברצון הש"י נמנעו מלימול הילודים במדבר כי לא ראינו שהוכיחם נביא על זה שלא מלו כל אותן שנים שהיו במדבר ומפני זה לא עשו גם כן פסח כי אם בשנה השנית שיצאו ממצרים לפי שהיו ערלים ומילת הזכרים אפי׳ מקצת מעכבת מעשות הפסח שנ׳ המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו ויש דרש כי שבט לוי מלו במדבר וסמכו זה לפסוק ובריתך ינצורו ויש לפרש ג"כ כי לפי׳ לא מלו כל אותן השנים לפי שנ׳ על פי ה׳ יחנו ועל פי ה׳ יסעו ולא היו יודעים יום נסעם ואם היו מלים הילודים והיו נוסעים יום המילה היו הנמולים בסכנה מפני הדרך וזה הוא שאמר כי לא מלו אותם בדרך כי הנה ראינו מרע"ה איחר זמן מילת בנו בעבור הדרך וזהו שאמר כי לא מלו אותם בדרך וא"ת הנה ראינו שנענש משה על עכוב המילה ההיא כמו שכתוב ויבקש המיתו לא נענש אלא לפי שלא נתעכב במדין עד מול בנו עד חיותו כי ביום נסעו לא נסע על פי הדבור כי אע"פ שאמר לו הקב"ה לך שוב מצרים לא אמר לו שיסע בו ביום והי׳ לו למול את בנו ולהתעכב עד חיותו ואח"כ ללכת מצרים במצות הבור׳ ועל כן הוכיחו בדרך על יד החולי ושמר לו עד שהיה במלון שיוכל למול שם ולהתעכב שם ומפני זה עשו פסח במדבר בשנה השנית כי מלו כלם לפי שלא היו בדרך כי לא נסעו כל אותה שנה כי עשו המשכן שם במדבר סיני ולא אמר כי לא מלו אלא הילודים בדרך וכל זמן שהיו במדבר סיני לא היו בדרך וזהו טעם הנכון בעיני: עשה לך. תקן והכן כמו וימהר לעשות אותו ופי׳ לך לעצמך שיהיה הוא המל ואחרים עמו כי לא יתכן שיהושע לבדו מל כל הערלים שהרי אמר לו חרבות צורי׳ ואילו היה הוא המל לבדו די היה בחרב אחד ועוד בארבעה ימים היאך היה יכול יהושע לבדו למול כל הילודים במדבר זה לא יתכן או יתכן שלא מל הוא אחד מהם אבל צוה אותם למול וא"מ׳ לך כי עליו מוטל כי הוא היה מנהיגם ומה שאמר וימל כמו ויבן שלמה את הבית והדומים להם: חרבות צורים. כתרגומו אזמלון חריפין איזמלים חדים וכן אף תשיב צור חרבו ונסמך המתואר אל התואר כמו מי המרים בני שלשים או יהיה צורים שם זולתי תאר ויהיה פי׳ חרבות שיהיו להם חדודים: ושוב מול את בני ישראל שנית. חזר פעם אחר פעם במחנה למול ולצותם למול ובאמרו ושוב מול אינו אומר פעם ושתי׳ לבד אלא כמה פעמים עד שיגמר הדבר וכן ושבתי בבית ה׳ שאחזור שם תמיד כל ימי חיי וכן באמרו שנית אינו דוקא פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם עד שיגמר הדבר וכן כסיל שונה באולתו אינו פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם כמה פעמים וכן ועם שונים אל תתערב שחוזרין פעם אחר פעם לרשעות כמה פעמים ויש מרז"ל שאמרו כי אמר שנית על הפריע׳ כי לא נתנה פריעת מילה לאברהם אבינו ונדחו דברים אלו ואמרו כי שנית ר"ל על ציצין המעכבין את המילה שמזהירו שיחזור עליהם שנית ויראה כי נמולו היטב אבל פריעת המילה נתנה לאברהם אבינו וכן הוא אומר בבראשית רבה אברהם אבינו פרע את מילתו: (ג) אל גבעת הערלות. כמו בגבעת וכן נפל אל המים כמו במים ואחרים רבים כמוהו ונקראת גבעת הערלות בעבור הערלות שנכרתו שם ומלת הערלות הוא משקל אחד כי מן ערלה יאמר ערלו׳ כמו מן חכמה יאמר חכמות: (ד) וזה
הדבר

רלבג

בו התפיסה בקלות ויהיה זה סבה אל שלא יגיע התכלית שכונה וכאשר אמרה שכבר יצאו משם זכרה לזה מאמר יהיה לה התנצלות בו אם ימצא מאמרה זה כוזב בכל או בקצת והוא שכבר אמרה שזה היה בעת שהיה השער לסגור בחשך ויתכן מפני החשך שנדמה לה שיצאו שניהם ולא יצא כי אם אחד או נשארו שניהם כי זה אפשר שיקרה מפני החשך:

התשיעי והוא במדות הוא שכשיבוא הכרח שתהיה סכנה מה לאנשים אשר ירצה האדם בהצלתם ראוי שיסדר היותם במקומו׳ מתחלפין כדי שאם ימצא האחד אולי ינצל השני ולזה תמצא עם שדבריה יסבלו כי אולי לא יצא כי אם האחד ונדמה לה בחשך שיצאו שניהם והנה נשאר אחד מהם אצל הפתח והיא לא הרגישה ולזה יעזרוה דבריה להציל את השני ולזה תמצא ברחב שצפנה לכל אחד מאלו האנשים במקום מיוחד שאם ימצא האחד אולי ינצל השני:

העשירי והוא במדות הוא שראוי שלא יקצר האדם על מה שאפשר לו הצלתו כשלא יהיה כל מה שיהיה בהצלתו אבל ראוי שישתדל להציל מה שאפשר להצילו אם רב אם מעט ולזה תמצא כי כשראתה רחב שאי אפשר לה הצלת עמה בכללם בפנים מהפנים השתדלה להציל בית אביה ואמנם ראתה שאי איפשר לה הצלת עמה בשום צד לפי שזה היה ממנה אם בתפיסת המרגלים אם כששאל מהם זה ותשלחם בשלום ואולם בתפיסת המרגלים לא ישלם לה זה כי כבר יוכלו ישראל להלחם עמהם בזולת רגול הארץ לפי מה שנתפרסם לה מעוצ׳ יכולת אלהי ישראל שישנה מנהג הטבע בעבור ישראל ואם תשאל מהם הצלת כל עמה הנה הוא מבואר שזה לא יאות להם בשום פנים עם שיהיה עם גדול כזה בזולת הארץ ולזה השתדלה בהצלת המרגלים לפי מה שאפשר לה להחיות אותה ובית אביה והשביעה אותם בשם אלהי ישראל על זה טרם הפרדם ממנה:

האחד עשר והוא במדות הוא שהוא ראוי לאדם שיעשה כל דבריו בחכמה גם בעת הפחד יתישב במה שיעשהו שלא תשיגהו החרטה עליו ולזה תמצא במרגלי׳ איך דקדקו באלו התנאי׳ עם רחב באופ׳ שלא ישיג׳ בזה מה שתשיגהו עליו החרטה אחר זה כמו שביארנו:

השנים עשר הוא במדות והוא שאין ראוי להטיל קנאה בין האנשים לתת יתרון לאיש א׳ על האחר במה שהם ראויים בו על אופן אחד ולזה תמצא שבחר יהושע איש אחד למטה באופן שיהיו י"ב למספר שבטי בני ישראל להכין האבנים שהיו מוגבלים להיות לזכרון לבני ישראל: (ב) בעת ההיא אמר ה׳ אל יהושע עד אז יבנה יהושע. חרבות צורים הרצון בו חרבות החדים

מצודת דוד

אה"ל: (ג) אל גבעת. בגבעת הערלות ונקרא שם המקום על שם המאורע: (ד) וזה הדבר. ר"ל זה היה הסיבה אשר יהושע לבד מל את כל העם ולא מלו אז זה את זה כי איך יתכן שלא ימצא בהם מי יודע למול: כל העם. היוצא ממצרים שהיו נמולים והראוים למול הלא הם מתו במדבר ואינם למול לזולתם: (ה) כי מולים היו. ר"ל כי לבד העם היוצאים היו נמולים אבל לא

מצודת ציון

(ג) אל גבעת. בגבעת וכן ואל הארון (שמות כ"ה) ומשפטו ובהארון: זבת

רדק

הנכר אשר מל יהושע. וזה הדבר שבעבורו מל יהושע כי כל העם הילודים במדבר לא מלו אותם לפי' נצטוה יהושע למולם: כל אנשי המלחמה. ר"ל מבן עשרים שנה ומעלה כי אותם הם הפקודים ואותם מתו שהיו מולים וזהו שאמר כי מולים היו והטעם להודיע כי זה שלא מלו לא בעבור שנשתכחה מהם מצות מילה במצרים או התרשלו עליה כי מולים היו כל העם היוצאים ואפי' לדברי בעל הדרש שאו' שהתרשלו במילה במצרים וסמך לפסוק גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו וכן מה שאמר בדמיך חיי פעמים ר"ל שתי דמים דם פסח ודם מילה אעפ"כ בצאתם מלו כולם קוד' שעשו הפסח וזהו שאמר כי מולים היו כל העם היוצאים והנה אותם שהיו מבן עשרים שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרים שנה ומטה נשארו מולים ולא הוצרך יהושע למול אלא הילודים במדבר שלא היו יכולי' למול בדרך כמו שפירשנו ופיר' לא מלו לא מלו אותם כי הוא פעל יוצא: (ז) הקים. אשר הקים וכן נעם עליה בעבור זה עשה ה' לי והדומים להם שיחסרו שי"ן או מילת אשר וטעם הקים כי הקב"ה הקים אותם תחת אבותם לירש הארץ כמו שאמר להם אתנה והם יירשוה: (ח) תחתם. במקומם כמו שבו איש תחתיו: חיותם. הרפאם כמו וימרחו על השחין ויחי: (ט) חרפת מצרים. לפי שיצאו האבות ממצרים והיו הבנים ערלי' כמו המצריים והערלה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו: גלגל. נכפלה בו הפ"א כי מן גלותי יצאו גלל וכן דרך ליקדם בשמו' הלקוחים מן הפעל להוסיף בו אות או לגרוע ממנו כמו נח מן ינחמנו שמואל כי מה' שאלתיו וגם להפך סדר האותיו' כמו יעבץ מן עצב: (יא) ויאכלו מעבור הארץ. מהיכן אכלו מצות וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר בשש' עשר בניסן ואפילו למצות מצה אסור מן החדש שאין מצות עשה דוחה את לא תעשה אלא אם כן היתה כתובי' בצדה ומאין היה להם ישן ממה שהיו תגרי אומות מוכרים להם ומצאת נעבו' מוכיח שהוא מן הישן כי אמר כי נקר' עבור הדגן שהוא משנים שעברה ושנה שבאה נקרא תבואה: ממחרת הפסח. הוא ליל חמשה עשר בניסן ויומו כי הפסח קרב בארבעה עשר ומחרתו הוא יום חמש' עשר וכן בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל

רשי

והם שנולדו עכשיו: (ז) ואת בניהם הקים תחתם. ואת בניהם שהקים תחתיהם הם הילודים במדבר אותם מל יהושע: וישבו תחתם באהלהון ולא צרו על העיר: עד חיותם. מן המכה: (ט) גלותי. הסירותי את חרפת מצרים שהיו אומרים ראו כי רעה נגד פניכם כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן של דם רואין אנו אותו עליכם במדבר והוא שאמר משה במדבר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם והם אינם יודעים שהוא דם מילה וכשמלו בימי יהושע ובא אותו הדם הוסרה אותה החרפה שעדיין ערב רב שעלו עמהם היו מונים להם כך דרש ר' משה הדרשן: גלותי. הסירותי. כמו גל מעלי חרפה. ויגל את האבן: (יא) ממחרת הפסח. יום הנפת העומר שהקריבו עומר תחלה ומז' באדר שמת משה שפסק המן היו מסתפקין עד עכשיו ממן שבכליהם שלקטו בשבעה באדר שנאמר את המן אכלו ארבעים שנה והלא מ' שנה חסר שלשים יום שהרי תחלת ירידת המן בט"ו באייר אמור מעתה בחררה שהוציאו ישראל ממצרים טעמו טעם מן

תרגום

אַרְעָא דְקַיֵם יְיָ לַאֲבָהַתְהוֹן לְמִתַּן לָנָא אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבָשׁ: ז וְיָת בְּנֵיהוֹן דְקָמוּ בַּתְרֵיהוֹן יַתְהוֹן גְזַר יְהוֹשֻׁעַ אֲרֵי עָרְלִין הֲווֹ אֲרֵי לָא גְזָרוּ יַתְהוֹן בְּאָרְחָא: ח וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָל עַמָא לְמִגְזַר וִיתָבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן בְּמַשְׁרִיתָא עַד דְאִתַּסִיאוּ: ט וַאֲמַר יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ יוֹמָא דֵין אַעֲדֵית יַת חִיסוּדֵי מִצְרָאֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא גִלְגְלָא עַד יוֹמָא הָדֵין: י וּשְׁרוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגְלָא וַעֲבַדוּ יַת פִּסְחָא בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא בְּמֵישְׁרֵי יְרִיחוֹ: יא וַאֲכַלוּ מֵעֲבוּרָא דְאַרְעָא מִבָּתַר

יהושע ה

הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבוֹתָם לָתֶת לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: ז וְאֶת־בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם אֹתָם מָל יְהוֹשֻׁעַ כִּי־עֲרֵלִים הָיוּ כִּי לֹא־מָלוּ אוֹתָם בַּדָּרֶךְ: ח וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָל־הַגּוֹי לְהִמּוֹל וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם בַּמַּחֲנֶה עַד חֲיוֹתָם: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת־חֶרְפַּת מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא גִּלְגָּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה: י וַיַּחֲנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּגִּלְגָּל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב בְּעַרְבוֹת יְרִיחוֹ: יא וַיֹּאכְלוּ מֵעֲבוּר הָאָרֶץ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח מַצּוֹת

ד' ו' חסר' · ב' בטע' ר"פ · י"א בטע' מאריך ס"ע · ג' ומ"ג · ה' דסמי' · דאורייתא' כראשון · ג' וכעניין

הילודים במדבר בדרך בצאתם. במקום הזה. בירושלים דד"ח. כתראה מלא: ואת בניהם ד' דסמיכי בקריאה וסי' יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב. ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע. ויעשו האנשים. ואת בני המכי' לא המית, ונמסר גם בסדר ואתחנן. אתם ו' חס' בספרא וסי' אתם מל יהושע כי ערלים. עמק עכור. וישרפו אתם. ויסקלו אתם. ויצו אתם לאמר ראו אתם ארבים. והוריש ה' מלפניכם. עד חיותם י"ד בטעם מאריך וסי' נמסר בסדר תבא· לחדש בערב ד' וסי' תולדות אהרן ויעשו את הפסח. יבמות עא זבחים קיח: מעבור הארץ. ר"ה יג קדושין לו:

רלבג

האדי' והם הנעשים מהנחשת אצ"ל בלע"ז. ואמנם צוהו כדי שיהיה יהושע בזה המעט מהצער שאפשר בו כי יתכן בכמו אלו החרבות שיהיו בתכלית מהחדות ולזה תרגם יונתן אזמלון חריפין: ושוב מול את בני ישראל שנית. שב אל כלל העם וזה שכבר נמולו בצאתם ממצרים לתכלית שינחלו אז את הארץ וכאשר כמו עונותיהם ונגזר עליהם המות ואיחור עד ארבעים שנה מירושת הארץ הוצרכו עתה שנית לכמו זה הפועל ואולם שזאת המצוה מבוא בירושת הארץ הוא מבואר ממה שנאמר בתורה בפרשת לך לך כשנצטווה אברהם בזאת המצוה עם שכבר היה ראוי שיקיימו ישראל דרכי התורה בכללם לפי מה שאיפשר ואז יתכן יותר שיעשה להם הש"י זאת ההטבה והשגחה ר"ל שירשו ארץ ז' גוים הנזכרים בתורה: (ג) גבעת הערלות. נקראת הגבעה בזה השם מפני הפועל שנעשה שם ר"ל מפני מילת כל העם הילודים במדבר והנה היו כלם ערלים לפי שלא היו יודעים העת אשר יצטרכו בו ליסע כי על פי ה' היו חונים כמו שהתבאר בתור' ואולי יצטרכו ליסע ביום הג' למילה ויהיה הסכנה לתינוק ולזה לא מל אחד מהילודים במדבר ולזאת הסבה לא עשו ישראל פסח במדבר כי אם אותו שנזכר בתורה לפי שכבר נולדו לרובם בנים אחר שתי שנים לצאתם ממצרים ומילת בניהם היתה מעכבת אותם מעשיית הפסח כמו שהתבאר בפרשת בא והנה ספר שאחר שמלו ישבו במקומם עד שחיתה המכה וזה כולו ממה שיורה שאין ראוי לנמול שיעתק ממקומו עד חיות המכה: (ט) היום גלותי. הסירותי מעליכם חרפת מצרים ירצה לפי מה שאחשוב בחרפת מצרים אמונותיהם הנפסדות כי ענין הפסח היה מביא ישראל להעתיק מהאמונות ההם כמו שביארנו בפרשת בא ואמנם אמר זה כי עד עתה סרה זאת המצוה מהם לסבה שזכרנו ולזה סמך לזה שכבר עשו שם את הפסח בי"ד יום לחדש ואפשר שיהיה הרצון בזה ההמשך לתאות המשגל כי המצרים היו פרוצים בעריות כמו שאמר בתורה בפרשת העריות כמעשה ארץ מצרים וגו' ולפי שהמילה מכוונת להחליש כח זה האבר הוא מבואר שבענין המילה הסיר מעליהם חרפת מצרים ויהיו יותר גדורי' בענין המשגל ואפשר שנאמר עוד שהרצון בזה שכבר הסיר מהם חרפת מצרים שהיו אומרים כי ברעה הוציאם להרוג אותם ולכלותם לא להנחילם הארץ והנה בהיותם מתאחרים במדבר ארבעים שנה היתה להם זאת החרפ' ואולם עתה ייעד אותם שכבר ירשו את הארץ אחר שכבר קיימו זאת המצוה ותסור מעליהם זאת החרפה והביאור הראשון הוא הנראה יותר ואם לא מצאנוהו לאחד מן הקודמי' אשר הגיעו אלינו את דבריהם: (יא) ויאכלו מעבור הארץ. הנה אמר זה לפי שלא הותר להם החדש עד ממחרת הפס' ובזה ראיה שמה שאמר בתורה ממחרת השבת יניפנו הכהן הרצון בו ממחרת הפסח והוא י"ו בניסן לא ממחרת השבת בראשי' כמו שהיו אומרים הצדוקים שאם היה הענין כן הנה לא ימלט הענין מחלוקת אם שנאמר שכבר קרה אז שהיה פסח ביום השבת או בזולת יום השבת ואם היה בזולת יום השבת הנה יצטרך לו' כי טעו יהושע וישראל בזה וזה דבר בלתי אפשר ואם היה בשבת הנה לא היה ראוי שייחסהו אל

מצודת ציון

(ו) זבת. מל' זיבה ונטיפה: (ח) תחתם. במקומם: חיותם. ענינו רפואה כמו וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לח): (ט) גלותי. מלשון גלגל וסבוב: (יא) מעבור. תרגום של דגן הוא עבורא: וקלוי

מצודת דוד

הילודים במדבר ולא היו הם א"כ ראוים למול: (ו) עד תום וכו'. וא"כ לא היה מן המנמולים להיות ראוי והגון למול זולתו: אשר נשבע. אשר בעבור זה נשבע ה' להם לבלתי וכו': (ז) הקים תחתם. אשר הקים תחתם: אותם מל יהושע. ולא נמולו עד אז כי ערלים היו עד הזמן ההוא כי היוצאים ממצרים לא מלו בניהם בהיותם בדרך ולא היו א"כ נמולים להיות הגון וראוי למול זולת יהושע: (ט) היום גלותי. עתה העברתי מעליכם מה שהיו המצרים מחרפים לאמר הלא הם ערלים כמונו וחרפה יחשב לישראל כמ"ש כי חרפה היא לנו (בראשית ל"ד): (י) בערב. אחר חצות היום קרוי ערב כי אז נוטה החמה לבית מערבי: (יא) ממחרת הפסח. ממחרת יום א'

רשי

מן : (יב) ולא היה עוד לבני ישראל מן. לפיכך ויאכלו מעבור הארץ אם היה להם מן לא היו אוכלים מן התבואה שהמן היה נוח להם משל אומר לתינוק מפני מה אתה אוכל פת שעורין לפי שאין לי פת חטין לכך נאמר ולא היה עוד וגו' : (יג) בהיות יהושע ביריחו. מכאן לעיבורי של עיר שהיא מן העיר שאי אפשר לומר בתוך יריחו : הלנו אתה. הלמסעדנא אתיתא : (יד) עתה באתי. לעזרתך שאין אדם יכול להלחם עליה ולתופשה להפיל החומה אבל בימי משה רבך באתי ולא חפץ בי שנאמר אם אין פניך הולכים וגו' : (טו) שר צבא ה'. ישראל שהוא צבא לה' ומיכאל היה שנאמר ומיכאל שרכם : (א) סגרת ומסגרת. כתרגומו אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין

רדק

ישראל : (יב) וישבת המן ממחרת. מאותו מחרת שזכר מאותו היום פסק המן כי לא היו צריכים שהרי אכלו מעבור הארץ מצות וקלוי בחמשה עשר בניסן ולדברי רז"ל שאמרו כי עד י"ו בניסן אכלו המן יהיה פי' ממחרת ט"ו והוא י"ו כי אע"פ שאכלו בט"ו מצות וקלוי לא היה מספיק להם מה שמצאו מעבור הארץ והותו היום אכלו גם מהמן ולמחרת שהוא י"ו בניסן אחר שהקריבו בו העומר והותרו בחדש מצאו הרבה מן החדש לאכל וז"ש ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא: (יג) ויהי בהיות יהושע ביריחו. בגבול יריחו ומכאן סמכו ז"ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר ואמר בהיות יהושע ביריחו כי נסעו מהגלגל אחר שנמולו שם הערלי' ועשו הפסח ובאו להם ליריחו לכבש' וחנו את פני העיר והקב"ה שלח מלאכו ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו ונרא' לו כדמות איש וחרבו שלופ' בידו מורה על הגבורה ועל הנצוח כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו כמו שאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו שלופה בידו כדמות גבור מנצח והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה. (ד) ויאמר לא. כלומר אינני כמו שאתה סבור איש בא להלחם אבל אני מלאך ה' וזהו שאמר שר צבא ה' שר צבאות מעל' ומטה כמו שנאמר על מיכאל השר הגדול ולפי גדולתו וקדושתו נקדש המקום שנראה בו ליהושע לפי' אמר קדש הוא : עתה באתי. בעת שראיתני מה שאין כן בבשר ודם וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא ויש בו דרש כי בא להפחידם על בטול תורה ועל שבטלו היום שעבר תמיד של בין הערבים א"ל יהושע על איזה מהם באת אמר לו עתה באתי כלו' על בטול תורה שאתם בטלי' עתה מיד וילן יהושע בתוך העמק שלן בעומק' של הלכה וזה הדרש רחוק כי אין שעת המלחמה שעת ת"ת ועוד כי פסוק וילן יהושע הוא רחוק מזה הפרשה כי הוא במלחמת העי ועוד כי כותב הדרש הזה טעה בפסוק וילן כי ב' פסוקים הם וילן יהושע סופו בתוך העם והפסו' האחר וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ויש בו דרש אחר עתה באתי עתה באתי שני פעמים אני הוא שבאתי בימי משה רבך שנא' הנה אנכי שולח מלאך ורצה שאלך עמו שאמר להקב"ה איני חפץ אלא בך מיד ויפל יהושע אל פניו ארצה : אל פניו. כמו על וכן אל ההרים לא אכל : (א) ויריחו סוגרת ומסוגרת. סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה ופירושו בסופו אין יוצא ואין בא או כפל סוגרת ומסוגרת לרב הסגירה כמו שאמר התרגום אחידא בדשין וכו' : (ב) ויאמר ה' אל יהושע. ע"י המלאך הנראה לו

וְקָלוּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃ יב וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת בְּאָכְלָם מֵעֲבוּר הָאָרֶץ וְלֹא־הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מָן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא׃

יג וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם־לְצָרֵינוּ׃

יד וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי אֲנִי שַׂר־צְבָא־יְהוָה עַתָּה בָאתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל־עַבְדּוֹ׃

טו וַיֹּאמֶר שַׂר־צְבָא יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ שַׁל־נַעַלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן׃

ו א וִירִיחוֹ סֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין יוֹצֵא וְאֵין בָּא׃

ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־יְרִיחוֹ וְאֶת־

פסחא פטיר וקלי בכרן יומא הדין׃ יב ופסק מנא מיומא דבתרוהי במיכלהון מעיבורא דארעא ולא הוה עוד לבני ישראל מנא ואכלו מעללת ארעא דכנען בשתא ההיא׃ יג והוה כד הוה יהושע ביריחו וזקף עינוהי וחזא והא גברא קאים לקבליה וחרביה שליפא בידיה ואזל יהושע לותיה ואמר ליה הלמסעדנא אתיתא אם לבעלי דבבנא׃ יד ואמר לא ארי אנא מלאך שליח מן קדם יי כען אתיתי ונפל יהושע על אפוהי על ארעא וסגיד ואמר ליה מה רבוני ממליל עם עבדיה׃ טו ואמר מלאכא דשליח מן קדם יי ליהושע שרי סינך מעל רגלך ארי אתרא די את קאים עלוהי קדישא הוא ועבד יהושע כן׃ א ויריחו אחידא הות בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחש מן קדם בני ישראל לית דנפק מנה למעבד קרבא ולית דעלל בגוה למשאל בשלמא׃ ב ואמר יי ליהושע חזי דמסרית בידך ית יריחו וית מלכה גברי חילא׃

נמסר בסדר בא. וישא ה' חס' את וסימן נמסר בריש סדר וירא: רגלך ה' חסר' בלישנא בקריאה וסי' של נעלך מעל רגלך דיהושע. והם תכו לרגלך ישא מדברותיך. ונעלך תחלץ מעל רגלך. אם תשיב משבת רגלך עשות חפציך. יטבעו בבוץ רגלך. וכל כתובים דכוות' חסרים במ"א מלא.

תולדות אהרן ויהי בהיות. ערובין סג מגלה י נדרים פו סנהדרין מד (נדרים מ) : וישתחוו לאפיו. מגלה ג י: עתה באתי. ערובין סג מגלה ג סנהדרין מד עקרים מב כח: של נעליך. עקידה שער לה : ויריחו סוגרת. נדרים נו עקידה שער טו (נדרים מ): יריחו ואת מלכה. עקידה שער עו:

רלבג

אל מה שהוא במקרה אבל ראוי שייחסהו אל מה שהוא בעצם ויאמ' ממחרת השבת כי הם לא עשו זה לפי זה הדע' מפני היות היום ההוא מחרת הפסח אבל מפני היותו ממחרת השבת ולזה הוא מבואר שמ"ש בתורה ממחרת השבת אין רצון בו שבת בראשי' אבל הרצון בו ממחרת הפסח כי הפסח תקרא שבת ר"ל היום החמשה עשר : (יב) וישבת המן ממחר'. הנה תגלנו בזה דעת לרמב"ם ז"ל קצת' אמ' שלא ירד המן אחר שמת משה אלא שכבר לקטו ממנו מה שהספיק להם עד זה הזמן ועשו ממנו חלות וקצת' אמ' שכבר ירד המן עד היום ההוא ואחשוב שאשר הביא קצת' שלא ירד המן אח' שמת משה אל זה המאמ' הוא היותו מרחיק היותו מסורה מהנהגי' מופת אחר מותו ולפי שזה המופ' הנפלא א"א שיהי' על יד נביא זולת משה חוייב ממנו שלא ירד המן אחר מותו לא הסכי' שהי' נעש' אח' זה על יד יהושע ואשר נר' לנו לפי מה שהשרשנו מענין המופתים בספר המלחמ' הו' מספר מלחמו' ה' הוא שזה המופ' הנעש' על יד משה בענין המן נשאר עד היום הזה שאכלו מן החדש הלא תרא' כי מופת שמן המנח' היה נשאר תמיד כמו שביארנו במקומו וממה שיורה על זה הוא אומר וישבת המן ולא אומ' ויכלה המן וזה ממה שיורה שכבר היה יורד עד היום הזה ועוד כי בתורה כשנזכר' ירידת המן זכר המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת וזה ממה שיורה שכל זה הענין נעשה על יד משה וכב' ביארנו בספר מלחמו' ה' איך יתכן זה : (יג) ויהי בהיות יהושע ביריחו. ראוי שתדע שזה הענין היה במרא' הנבוא' ויורה על זה מ"ש תכף ויאמר ה' אל יהושע כי הוא רחוק הראו' המלאך בהקיץ ובהשתמש החושים על מנהגיה' והנה הרצון באמרו ויהי בהיות יהושע ביריחו מחשבתו משוטטת אם איך יעשה לאחרית העם תיושב

מצודת דוד

של פסח שהוא זמן הקרבת העומר וקרבו העומר והדר אכלו : (יב) וישבות המן. אף כי מיום מיתת משה בשבעה באדר פסק המן מלירד מ"מ היו נזונים בנס ממן שבכליהם ובאכלם מעבור הארץ לא מצאו עוד : ויאכלו. התחילו לאכול : (יג) ביריחו. ר"ל בגבול יריחו : הלנו. בה"א השאלה לומר אם באת לעזור לנו מול האויב או לעזור להאויב : (יד) ויאמר לא. ר"ל לא באתי לעזור לאויבי ישראל כי אני שר של ישראל הקרואים צבא ה' ומה שלא ראיתני עד הנה הוא בעבור שעוד באתי ולא מאז : מה אדוני מדבר. ר"ל דבר דבריך והנני לקיימם כהעבד המקיים דברי האדון : (טו) קדש הוא. ומהראוי לעמוד עליה יחף : ו (א) סגרת ומסגרת

מצודת ציון

וקלוי. שבלים קלוים כמו אביב קלוי באש : (ויקרא ב') : בעצם היום. ר"ל בגופו של יום כמו עד עצם היום הזה (שם כ"ג) ור"ל לא בלילה שלפניו עם כי הלילה הולך אחר היום : (יב) וישבות. ענין בטול כמו שבת נוגש : (יג) שלופה. הלולה מתערה כמו שלף ויצא מגוה (איוב כ') : (יד) אל פניו. לפניו ר"ל לפני העומד לנגדו : (טו) של. הסר וכן במשה של נעליך. (שמות ג') : הקיף

רדק

לו והוא נקרא בשם ה׳ השולח אותו כן מלאנו במלאך שנראה לגדעון ויאמר אליו ה׳ כי אהיה עמך ואמרו רז״ל כי שמי בקרבו א״ר שמעון בן לקיש מלמד שהקב״ה משתף שמו על כל מלאך ומלאך : (ב) גבורי החיל . פי׳ אנשי יריחו ומלכי׳ ואעפ״י שהם גבור החיל נתתים בידך : (ג) הקיף את העיר . כתב ביו״ד כמו אם היה בחירק ואע״פ שהוא בצר״י וכן ותגד לבני ישראל יג ד דבר : כה תעשה ששת ימים . אין לשאול טעם לסבות הבורא למה היתה ההקפה הזאת וענין שבעה כהנים ושבעה שופרות ושבע הקפות ושבעה ימים וטעם ההקפה בתרועה להבהיל העם אשר בתוך העיר ותפול החומה תחתיה למען ידעו כל עמי הארץ כי ה׳ נלחם לישראל לא בחרב ובחנית ומספ׳ השבע׳ ידוע סודו אלא מביני מדע וכן שבעה מזבחות וז׳ פרים וז׳ אלים והשביעי הוא הנבחר בימים ובחדשים ובשני׳ : (ד) היובלים . האילי׳ ומדברי רז״ל א״ר עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין לדכרא יובלא : (ה) במשוך . בהאריך התקיעה : בשמעכם את קול השופר . כתיב בבי״ת וקרי בכ״ף והענין א׳ : ונפלה חומת העיר תחתיה . יש לשאול בית רחב שהיה בחומה אם נאמ׳ כי נפלה ונצלת היא ובית אביה זה לא יתכן כי אם היה נס כזה היה מספר אותו הכתוב ועוד שאמר באו בית האשה הזונ׳ והוציאו משם את האשה נר׳ כי הבית היה קיים ולא נפל אבל הנראה בעיני כי לא נפלה כל חומת העיר אלא מה שהיה מן החומה את פני העיר נגד מחנה ישראל נפל ועלו העם איש נגדו ובית רחב היתה בחומה מצד אחר שלא נפל ומ״ש תחתיה ר״ל שנבלעה במקומה תחת הארץ ונר׳ ממנה מעט על פני הארץ לזכרון הנס : (ז) ויאמר אל העם . כתיב בוי״ו ופי׳ יהושע והכהנים וקרי בלא וי״ו ופי׳ יהושע : (ח) ויהי כאמר . בכ״ף : (ט) והחלוץ . פירשו בו שהם בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצים לפני אחיהם : תוקעי . כן כתיב בוי״ו ופירושו אשר תקעו והקרי הוא תוקעי ומבואר הוא : והמאסף . אמר בו התרגום שבטא דדן לפי שהוא היה אחרון בדגלים כמו שנאמר עליו מאסף לכל המחנות : הלוך ותקוע . אינו אומר על המאסף שהיו תוקעים אלא כמו שאמר המתרגם וכהניא אזלין ותקעים בשופריא :

עד

מַלְכָּהּ גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל׃ ג וְסַבֹּתֶם אֶת־הָעִיר כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַקֵּיף אֶת־הָעִיר פַּעַם אֶחָת כֹּה תַעֲשֶׂה שֵׁשֶׁת יָמִים׃ ד וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי הָאָרוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תָּסֹבּוּ אֶת־הָעִיר שֶׁבַע פְּעָמִים וְהַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת׃ ה וְהָיָה בִּמְשֹׁךְ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל בְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר יָרִיעוּ כָל־הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְנָפְלָה חוֹמַת הָעִיר תַּחְתֶּיהָ וְעָלוּ הָעָם אִישׁ נֶגְדּוֹ׃ ו וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן אֶל־הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׂאוּ אֶת־אֲרוֹן הַבְּרִית וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת יוֹבְלִים לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם עִבְרוּ וְסֹבּוּ אֶת־הָעִיר וְהֶחָלוּץ יַעֲבֹר לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה׃ ח וַיְהִי כֶּאֱמֹר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־הָעָם וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי יְהוָה עָבְרוּ וְתָקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וַאֲרוֹן בְּרִית יְהוָה הֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם׃ ט וְהֶחָלוּץ הֹלֵךְ לִפְנֵי הַכֹּהֲנִים תקעו הַשּׁוֹפָרוֹת וְהַמְאַסֵּף הֹלֵךְ אַחֲרֵי הָאָרוֹן הָלוֹךְ וְתָקוֹעַ בַּשּׁוֹפָרוֹת׃ י וְאֶת־הָעָם צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר לֹא תָרִיעוּ וְלֹא־תַשְׁמִיעוּ אֶת־קוֹלְכֶם וְלֹא־יֵצֵא

(יתיר יו״ד · ושבעה קדמ׳ ותני׳ ושבעה כהנים ושארה ושבעה הכהנים · ב׳ חולם · קרי׳ כשמעכם והוא מן י״ח מלין דכתיב ב׳ וקרי׳ כ׳ · ב׳ הס׳ בספ׳ · ויאמר ק׳ · ב׳ · תקעי ק׳ · ב׳ · י״ב · ג׳ ומ״ל)

ג ותסחרון ית קרתא כל גברי עבדי קרבא אקיף ית קרתא זמנא חדא כדין תעבד שיתא יומין׃ ד ושבעא כהניא יסבון שבעא שופריא דקרן דכריא קדם ארונא וביומא שביעאה תסחרון ית קרתא שבע זמנין וכהניא יתקעון בשופריא׃ ה ויהי במנגד בקרן דכריא במשמעכון ית קל שופרא ייבבון כל עמא יבבא רבא ויפול שורא דקרתא ויתבלע תחותה ויסקון עמא גבר לקבליה׃ ו וקרא יהושע בר נון לכהניא ואמר להון טולו ית ארון קימא דיי ושבעא כהניא יטלון שבעא שופריא דקרן דכריא קדם ארונא דיי׃ ז ואמר לעמא עברו ואקיפו ית קרתא ומזרזי חילא יעברון קדם ארונא דיי׃ ח והוה כד אמר יהושע לעמא ושבעא כהניא נסבין שבעא שופריא דקרן דכריא קדם ארונא דיי עברין ותקעין בשופריא וארון קימא דיי אזיל בתריהון׃ ט ומזרזי חילא אזלין קדם כהניא תקעי שופריא ושבטא דבית דן אזיל בתר ארונא וכהניא אזלין ותקעין בשופריא׃ י וית עמא פקיד יהושע למימר לא תיבבון ולא תשמעון ית קלכון ולא יפוק

רשי

בעברין דנחש : (ד) היובלים . אילים : (ה) במשוך . בתקיעה אחרונה בהאריך התוקע את הקול : תחתיה . במקומה : (ט) והחלוץ . בני ראובן ובני גד היו עוברים לפניהם לפי שהיו בני גד גבורים ומכים בזרוע חזקה כמו שנאמר וטרף זרוע

רלבג

היושב בה ומפני זה נדמה לו דבר מעניני המלחמה וראה המלאך כאלו חרבו שלופה בידו ולזאת הסבה ג״כ שאל לו במרא׳ הנבואה הלנו אתה אם לצרינו כמנהג הנלחמים וענהו כי אין הענין כמו שחשב אבל הוא שר צבא ה׳ והשר הוא הממונה להשגיח בישר׳ הוא אשר באמצעותו יביא הש״י הנבואה לנביא מאת הש״י ואמר לו שיחלוץ נעלו מעל רגלו כדי שירגיש בענין המקום שהוא בו כי הוא קדש וענין נביאיי אלהי לא פועל דמיוני והנה הרגיש יהושע בזאת ההשגה היא השגה נביאיי וזכר הנבואה שהגיע לו בזה המקום וקודם שיתחיל בזכרון הנבואה הגיד שיריחו היתה סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל באופן שלא יוכל אחד לצאת משם ולא ליכנס שם וזכר זה לפי שמזאת הסבה נצטרכו בהחרמת׳ לזה המופת שהיישי׳ אותו אליו השם יתעלה בזאת הנבואה . (ג) והנה הסכים הש״י לעשות כל אלו המופתים עם ארון ה׳ להיישיר ישראל לשמור ולעשות ככל הכתוב בו והיו אלו המופתים בזה האופן מהזרות כדי להפיל אימה על הגוים ההם בשמעם אלו הנפלאות העצומות אשר עושה הש״י לישראל והיה זה המספר לשביעיות ר״ל שהקיפו העיר ז׳ ימים והיו שם ז׳ כהנים וז׳ שופרות היובלים וביום הז׳ הקיפו ז׳ פעמים שזכרנו כמספר הז׳ שזכרנו בתורה כמו השמטה וז׳ שמטות וז׳ שבתות שנים וז׳ ימים וז׳ פעמים וז׳ ימי הפסח וז׳ ימי סוכה והנה הסכים הש״י שיעשה זה המופת באמצעות זאת התרועה הגדולה כדי שיתעוררו ישראל ויקוצו משנת תרדמתם ויתנו אל לבם ענין אלו הנפלאות העצומות למען יראו את ה׳ עם שיש לתרועה הגדולה רושם מעט בענין זה המופת כי הקול החזק יניע האויר תנועה חזקה אלא שלא יתכן שיגיע מזאת התנועה כמו זה הפועל הנפלא שתפול החומה החזקה תחתיה אם לא יחוב׳ לזה המופת: (י) והנה צוה אותם יהושע שלא יריעו ולא ישמיעו את קולם עד היום הז׳ כדי שלא ירגישו בני העיר וישליכו אבנים מעל החומה ואעפ״י שהיה אפשר לש״י לשמרם מזה

תולדות אהרן במשוך . בקרן ר״ה כו :

נד אשית אויביך הדום . יוצא ט׳ מלאים בקריאה וסי׳ במסרה רבתא . שופרות היובלים חד מן י׳ אגין מן ד׳ תניינא משביא וסי׳ נמסר במסרה רבתא דאסדרנא בריש הא״י חבורא בער״ד ש״י .

מצודת ציון

(ג) הקיף . ענין סבוב כמו הקיפו על יחד (תהלים פ״ח) : (ד) היובלים . האילים כן תרגומו : (ה) במשוך . בהאריך הקול : (ז) והחלוץ . הם ב״ר וב״ג וחצי שבט מנשה כולם היו מזויינים ביותר כמ״ש בהם חלוצים תעברו (דב׳ יס ג׳) : (ט) והמאסף . דגל מחנה דן נקרא מאסף ע״ש

מצודת דוד

ומסגרת . ר״ל מעולם היתה סגורה בדלתים ובריח ועתה הוסיפו לסגרה עוד מפני ישראל ולא הניחו מי לצאת ממנה או לבא בה שלא יודע מבואת העיר : (ב) גבורי החיל . ר״ל עם שהם גבורי חיל : (ג) כה תעשה . להקיף פעם אחת ביום : (ד) יתקעו . בכל יום בעת יקיפו : (ה) את קול . ר״ל הקול ההוא המאריך בתקיעה נמשכת : איש נגדו . לא יצטרכו להקיף ולעלות בה כי כל החומה תפול : (ח) ויהי כאמור . ר״ל כן עשו כאשר אמר יהושע אל העם ושבעה כו׳ : (ט) תקעי השופרות

(י) עד יום אמרי אליכם. יש מפרשים כמו עת כמו יום לעקתי בלילה ואין צריך רק פירושו כמשמעו הוא יום השביעי: (יא) ויסב ארון ה' את העיר. פירוש יהושע הסב הארון את העיר: הקף. ארון ה' את העיר פעם אחת וזה היה ביום הראשון וראשון לימי השבוע כך קבלו רז"ל כי ביום ז' שנלכדה יריחו יום שבת היה ואע"פ שהרגו ושרפו בשבת מי שצוה על השבת צוה לחלל שבת בכבישת יריחו וכן בשאר עיירות שהיו ישראל צרים עליהן ואמרו בקבלה עד רדתה ואפילו בשבת וכמו שצוה גם כן להעלות עולות בשבת: (יג) הולך ותקוע. כתיב הולך ר"ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהנים תוקעים וקרי הלוך שהוא מקור והפירוש אחד: (טו) וישכימו בעלות השחר.

מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם
הריעו והריעתם: יא ויסב ארון־יהוה
את־־העיר הקף פעם אחת ויבאו
המחנה וילינו במחנה:
יב וישכם יהושע בבקר וישאו הכהנים
את־ארון יהוה: יג ושבעה הכהנים
נשאים שבעה שופרות היבלים
לפני ארון יהוה הלכים הלוך ותקעו
בשופרות והחלוץ הלך לפניהם
והמאסף הלך אחרי ארון יהוה הולך
ותקוע בשופרות: יד ויסבו את־העיר
ביום השני פעם אחת וישבו המחנה
כה עשו ששת ימים: טו ויהי ביום
השביעי וישכמו בעלות השחר
ויסבו את־העיר כמשפט הזה שבע
פעמים רק ביום ההוא סבבו את־־
העיר שבע פעמים: טז ויהי בפעם
השביעית תקעו הכהנים בשופרות
ויאמר יהושע אל־העם הריעו כי־־
נתן יהוה לכם את־העיר: יז והיתה
העיר חרם היא וכל־אשר־בה ליהוה
רק רחב הזונה תחיה היא וכל־אשר
אתה בבית כי החבאתה את־־
המלאכים אשר שלחנו: יח ורק־אתם
שמרו מן־החרם פן־תחרימו ולקחתם
מן־החרם ושמתם את־מחנה ישראל
לחרם ועכרתם אותו: יט וכל | כסף
וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא
ליהוה אוצר יהוה יבוא: כ וירע העם

ב' אשכחה · כ"ז · ג' חס' · הליך קרי · ו' וכל חמס"ת דכו' כמ"א נקי · ב' חס' ב' כתי' וקרי כ' · ג' · ו' · כ"ד מ"ג · ל' מ"ל בספר'

מפומכון פתגמא עד יומא
דאימר לכון יביבו ותיבבון:
יא ואסחר ארונא דיי ית
קרתא אקיף זמנא חדא
ועלו במשריתא ובתו
במשריתא: יב ואקדים
יהושע בצפרא ונטלו
כהניא ית ארונא דיי:
יג ושבעא כהניא נסיבו
שבעא שופריא דקרן
דכריא קדם ארונא דיי
אזלין מיזל ותקעין
בשופריא ומזרזי חילא
אזלין קדמיהון ושבטא
דבית דן אזיל בתר ארונא
דיי וכהניא אזלין ותקעין
בשופריא: יד ואסחרו ית
קרתא ביומא תנינא זמנא
חדא ותבו למשריתא כדין
עבדו שתא יומין: טו והוה
ביומא שביעאה ואקדימו
במיסק צפרא ואסחרו ית
קרתא כהלכתא הדין שבע
זמנין לחוד ביומא ההוא
אקיפו ית קרתא שבע
זמנין: טז והוה בזמנא
שביעיתא תקעו כהניא
בשופריא ואמר יהושע
לעמא יביבו ארי יהב יי
לכון ית קרתא: יז ותהי
קרתא חרמא היא וכל דבה
קדם יי לחוד רחב
פונדקיתא תחי היא וכל
דעמה בביתא ארי אטמרת
ית אזגדיא די שלחנא:
יח ולחוד אתון אסתמרו
מן חרמא דלמא תחרמון ותסבון מן חרמא ותשוון ית משריתא דישראל לחרמא ותעכרון יתיה: יט וכל
כספא ודהבא ומני נחשא וברזלא קודשא אינון קדם יי לאוצר בית מקדשא דיי יתעלון: כ ויביבו עמא ותקעו

זרוע אף קדקד: (יג) והמאסף. שבט דן הנוסע אחרון והוא מאסף את כל המתעכבים האחרוני': (טו) ביום השביעי. שבת היה: (יז) והיתה העיר חרם. הקדש כי היום שבת קדש וראוי להיות קדש שלל הנשלל בו: (יח) ועכרתם. לשון

רלבג

מזה על דרך המופת הנה אין מדרך הש"י שיעשה המופתי' לבטלה ובמקומות שאפשר בזולת מופת: (יז) והנה צוה שיחרימו כל אשר בעיר ולא יהנו ממנו בדבר כדי שלא יטעו ישראל במה שיגיע להם מההצלח' אחר זה וייחסוה אל מה שקנו משלל העיר ההיא ואולי יהיה זה סבה שיחשבו שאמונתם היתה טובה עד שנם מקניהם ונכסיהם מביאי' הצלחה למי שיקנם ולזאת הסבה בעינה קלל מי שיבנה יריחו עד שיגיע הבנין בהיות כל בניו חיים ולא ישאר לו בהשלמתו כי אם לעי' בניו וי מה שפעולות יושבי יריחו ואמונתם היו יותר מגונות מפעולות שאר יושבי הארץ ואמונתם ולזה צוה שלא ישאר מהם רושם ולא מן העיר או היה זה לתת מורך לשאר הגוי' עם שזאת הקללה לא היתה לפי

כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף: כמשפ' הזה שבע פעמים. כמשפט הזה שעשו בששת הימים והיו שבע פעמים עם ההקפה הראשונה הזאת של יום השביעי רק ביום ההוא עשו יותר הקפו' כי הקיפו העיר שבע פעמי': (יז) והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה. היא שלא תבנה עוד וכל אשר בה שלא יהנה אדם מכל אשר בה ונראה כי הקב"ה אמר לו כן כי יהושע לא אמר דבר כזה מלבו ואף על פי שלא זכר זה הכתוב ימצאו כמ:הו רבים ורז"ל אמרו כי יהושע אמר דבר זה מדעתו ולא אמר לו הקב"ה אמר יהושע יריחו כבושה תחלה לארץ ישראל נויאנה תרומה כאשה הזאת שמפרשת חלתה מתחלת עיסתה ועוד אמר יהושע בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש שנאמר כי קדש היא לכם כל מה שכבשנו בה יהיה קדש שנאמר קדש לה' אוצר ה' יבא ואף עפ"י כן הקב"ה הסכים על ידו ומניין שהקב"ה הסכים על ידו שנא' חטא ישראל וגם עברו את בריתי והיה זה אחד מג' שגזרו בית דין שלמטה והסכים הקב"ה עמהם: כי החבאתה. בשני סימני נקבה כמו ישועתה עזרת' וכל כפל לחזק הענין כמו שפירש' בספר מכלל והכפל הנה לפי שהחביאה אותם יפה: (יח) שמרו מן החרם. שמרו עצמכם ושמרו איש את אחיו ומפני זה אמר חטא ישראל מפני שלא נתנו עיניהם שלא יקח אדם משלל העיר דבר: פן תחרימו. פירושו ולקחתם מן החרם: (יט) אוצר ה' יבא. באהל מועד שהיה שם הקדש משלל

כשמעכם י"א מלין בתיב ב' וקרי' כ' וסי' במסרה רבתא: אחת ו' זקפין פתחין בקריאה וסי' קח צנצנת אחת ותן שמה מלא. ויסבו העיר ביום השני. ויאמר אבישי אל דוד. ויחלק לכל העם לכל המון. ויאמר המלך גזרו את הילד הזה לשנים. והנה ככר עפרת דזכריה. וסי' בלשון תרגום צלוחית מקף אבישי פלג פלגות עגילי. וכל חקה מדה שנה תורה דכוו' חמשת סי' במ"א נקי יהיה לביתו שנה. ונמסר גם בסדר בשלח: ולקחתם ו' וסי' נמסר בסדר ויגש:

תולדות אהרן העיר חרם: מ"ק יז סנהדרין קיג: כשמע העם. ברכות נד:

מצודת ציון

השופרות. חוזר על הכהנים: הלוך ותקוע, ר"ל לא עמדו הכהנים בעת תקיעה כי אם הלכו ותקעו: (יב) וישכם. ביום השני: (יג) הלוך ותקוע. כפל הדבר לומר שלא פסקו מלתקוע: (טו) כעלות השחר. להיות הזמן מספיק להקיף שבעה פעמים: רק וכו'. ולזה הוצרכו להשכים אז יותר משאר הימים: (טז) תקעו. ר"ל תקיעה נמשכת וארוכה: (יז) חרם. לאבדון וכריתה: היא וכו'. ר"ל העיר עצמה ומה שבה מהדברים שאינם ראוים להביא לאוצר ה': לה'. ר"ל לשם ה' ולכבודו: (יח) שמרו. את עצמכם וזולתכם מלקחת מה מן החרם: פן תחרימו ולקחתם וכו'. פן תכריתו את ישראל במה שתקחו מן החרם כי כולם יאבדו וזהו ושמתם וכו': (יט) וכל כסף כו'. שהם הדברים הראוים לאוצר ה': (כ) וירע העם.

מצודת דוד

ע"ש שהלכו באחרונה והיו מאספים כל הנכשלים מהמחנות שהלכו ראשונים: (טו) השחר. הוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם יעלה השמש: כמשפט הזה. ר"ל כמנהג הזה: (יז) חרם. פעם תשמש על חרמי גבוה והקדש ופעם תשמש על כריתה וסממון: החבאתה. הסתירה: (יח) ועכרתם. מענין הבהלה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד): (כ) וירע. מלשון תרועה

וחוזר

רד"ק

מעיל מדין הזהב שנתנו שרי האלפים והמאות: (כג) ויבואו הנערים. כל משרת יקרא נער ואפילו יהיה זקן כמו יהושע בן נון נער ואלו האנשים המרגלים היו נערי יהושע או נערי אחד מגדולי ישראל: מחוץ למחנה. ישראל הניחום מבחוץ למחנה עד שיתגיירו וישובו לדת ישראל ואחר שנתגיירו ישבו בתוך ישראל כמ"ש ותשב בקרב ישראל עד היום הזה: (כה) החיה יהושע. שצוה לשמור לה השבועה שנשבעו לה המלאכים כמו שאמר רק רחב הזונה וגו'. ויש לפרש עוד החיה שנתן להם מחיה ממון או נחלה במה שיחיו וזהו שאמר ותשב בקרב ישראל וזהו הפי' הנכון ויש בו דרש כי יהושע לקח רחב לאשה. וזהו החיה כי כיון שראו שיהושע לקח רחב לאשה נדבקו בבית אביה מגדולי ישראל ואף על פי שכתוב בשבעה אומות לא תתחתן בם אמרו כי רחב ובית אביה נכרים היו בארץ ולא היו משבעה גוים ויש מי שאומר כי כשנכנסו מרגלים ששלח יהושע ביריחו נתגיירה ועדיין לא נכנסו ישראל לארץ וכל זה למי שאמר כי כתיב לא תתחתן בם בגיותן כתיב: (כו) את העיר הזאת את יריחו. תוספת ביאור ורז"ל פירשו שלא יבנו אותה ויקראו אותה בשם עיר אחרת ושלא יבנו עיר אחרת ויקראו שמה יריחו ומה שהחרים יהושע שלא תבנה עוד העיר כבר כתבנו הטעם בפסוק והיתה העיר חרם. והחכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל פירש הטעם להיות המופת קיים שנפלה חומת עיר יריחו תחתיה כי כל מי שיראה החומה שוקעת בארץ יתבאר לו שאין זה תכונת בנין נהרס כך אבל נשתקע במופת. ובצעירו. שימותו כל בניו מהבכור ועד הצעיר תוך הזמן הזה מהוסד העיר עד הצבת דלתיה: (כז) שמעו. והנפרי שומע בשקל אורח

תרגום

בשופריא והוה כד שמע
עמא ית קל שופרא ויביבו
עמא יבבא רבא ונפל
שורא דקרתא ואתבלע
תחותוהי וסליק עמא
לקרתא גבר לקבליה
וכבשו ית קרתא:
כא וגמרו ית כל דבקרתא
מגבר ועד אתא מעולימא
ועד סבא ועד תור ואמר
וחמר לפתגם דחרב:
כב ולתרין גבריא דאלילו
ית ארעא אמר יהושע עלו
לבית אתתא פונדקיתא
ואפיקו מתמן ית אתתא
וית כל די לה כמא
דקיימתון לה: כג ועלו
עולימיא מאלליא ואפיקו
ית רחב וית אבוהא וית
אמה וית אחוהא וית כל
די לה וית כל זרעיתהא
אפיקו ואשרונון מברא
למשריתא דישראל:
כד וקרתא אוקידו בנורא
וכל די בה לחוד כספא
ודהבא ומאני נחשא
ופרזלא יהבו באוצר
בית מקדשא דיי: כה וית
רחב פונדקיתא וית בית
אבוהא וית כל די לה קיים
יהושע ויתיבת בגו ישראל
עד יומא הדין ארי אטמרת
ית אזגדיא דשלח יהושע
לאללא ית ארעא:
כו ואומי יהושע בעידנא
ההיא למימר ליט גברא
קדם יי דיקום ויבני ית
קרתא הדא ית יריחו
בבכוריה ישכללינה ובזעיר
בנוהי יקים דשהא:
כז והוה מימרא דיי בסעדיה דיהושע והוה שמעיה סגי בכל ארעא: א ושקרו בני
ישראל שקר בחרמא ונסיב עכן בר כרמי בר זבדי בר זרח לשבטא דיהודה מן חרמא

מקרא

ויתקעו בשופרות ויהי כשמע העם
את־קול השופר ויריעו העם תרועה ד' מ"ל
גדולה ותפל החומה תחתיה ויעל
העם העירה איש נגדו וילכדו את־ ס' מד לשון עזרה
העיר: כא ויחרימו את־כל־אשר בעיר
מאיש ועד־אשה מנער ועד־זקן
ועד שור ושה וחמור לפי־חרב:
כב ולשנים האנשים המרגלים את־
הארץ אמר יהושע באו בית־האשה
הזונה והוציאו משם את־האשה ו' בקרי'
ואת־כל־אשר־לה כאשר נשבעתם
לה: כג ויבאו הנערים המרגלים
ויוציאו את־רחב ואת־אביה ואת־ י"ב
אמה ואת־אחיה ואת־כל־אשר־לה
ואת כל־משפחותיה הוציאו ויניחום ג' מ"ל. חד חס' וב' מל'
מחוץ למחנה ישראל: כד והעיר שרפו
באש וכל־אשר־בה רק הכסף והזהב
וכלי הנחשת והברזל נתנו אוצר בית־ ג'
יהוה: כה ואת־רחב הזונה ואת־בית ג'
אביה ואת־כל־אשר־לה החיה ג'
יהושע ותשב בקרב ישראל עד י"ב
היום הזה כי החביאה את־המלאכים ג'
אשר־שלח יהושע לרגל את־יריחו:
כו וישבע יהושע בעת ד'
ההיא לאמר ארור האיש לפני יהוה
אשר יקום ובנה את־העיר הזאת
את־יריחו בבכרו ייסדנה ובצעירו ג'. ג'.
יציב דלתיה: כז ויהי ל' וכל ארמיה דכוו'
יהוה את־יהושע ויהי שמעו בכל־ ט'
הארץ: ז א וימעלו בני־ישראל מעל
בחרם ויקח עכן בן־כרמי בן־זבדי בן־

רש"י

לשון מים עכורים: (כג) ויבואו הנערים המרגלים. כאן היו צריכים זריזות ונעשו כנערים זריזים ובלילה הראשון היו כמלאכים שמרו עצמן מן העבירה עם רחב הזונה לכך נקראו שם מלאכים ולכך נקראו אנשים מלאכים נערים: (כו) בבכורו ייסדנה ובצעירו. בתחלת יסוד שיבנה בה ימות בנו הבכור ויקברנו וילך עד שימות הצעיר בגמר המלאכה ה"א

רלב"ג

לפי הנבואה ולזה המצא שכבר נתקיימה בימי אחאב אמר בימיו בנה חיאל בית האלי וגו' אותם שילוו רחב הזונה וכל אשר אתה בבית כאשר נשבעו לה המרגלים: (א) וספר שכבר מעלו בני ישראל מעל בחרם וביאר שזה המעל היה שכבר לקח עכן מן החרם מזה בחמא חרון אף על בני ישראל עם שמתו מהם שלשים וששה איש לפני יושבי העיר וכבר יספק מספק ויאמר איך יתכן בזה בחק המשפט האלהי לענוש על חטא עכן בני ישרא' וכבר צותה התורה שלא ימותו האנשים כי אם איש על חטאו ימות וזה הספק בעינו יפול במה שזכרה התורה פוקד עון אבות על בנים ועוד שכבר זכרו ירמיה ויחזקאל שכבר יגיע עת שלא יאמר עוד אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה וזה סותר למה שזכרה התורה מזה בחק השם יתברך ולא יתכן שנאמר שעד העת ההיא יהיה נוהג השם יתברך לענוש הבנים על חטא אבותם ואחר כך ישנה מנהגו כי זה מבואר הבטול ובהיות הענין כן יהיה העיון בזה מי יתן ואדע ונאמר שכבר יותר זה הספק בשנאמר שהשם בלתי פוקד עון אבות על בנים בענש כי זה יהיה עול אבל אפשר מזולת עול שימשך במקרה עונש מה לבנים בחט' האבות כי כמו זה לא יהיה בו עול כלל והמשל אם חטא אדם למלכות וענשו בדין לאבוד ממונו הנה יגיע מזה עונש לבניו שיהיו עניים ולא יירשו דבר מנכסי אביהם שהיו עתידין לירשם וכמו זה

תלדות אהרן ותפול החומה. ברכות נד: הנערים המרגלים. (כרתות ח סנהדרין כח): וישבע יהושע. סנהדרין קיג שבועות לו: בבכרו ייסדנה (סנהדרין מב): ויהי ה' את יהושע. מגלה י:

העירה ט' בלישנא וסי' ויקרעו שמלותם ויעמס. וירע העם ויתקעו בשופרות. וגם אל אחת. ויהונתן ואחימעץ. ואת קומי לכי. וישלח מלאכים אל אחאב. ויבא את המים. ובני עמון ראו דד"ה. העירה והקיצה. והוציאו ו' בקריאה וסי' והוציאו את בתולי הנער אל זקני. והוציאו אתו אל זקני עירו ואל שער. והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה. והוציאו את רחב הזונה. והוציאו אלי את חמשת. והוציאו את הנדה מן הקדש: ויוציאו י"ב בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר אמור: ותשב י"ב וסימן נמסר בסדר וישב: וישבע ה' וסימן נמסר בסוף סדר ויחי: שמעו ט' ה' בפרשת נדרים וד' וסי' ויהי ה' את יהושע. מארץ רחוקה מאד באו עבדיך. שמענו את שמעו רפו. כי גדול מרדכי בבית:

מצודת ציון

תרועה: (כא) לפי חרב. החדוד של החרב נקרא פה כלשון המקרא: ז (א) וימעלו. ענין מעל

מצודת דוד

וחוזר ומתרה כשמוע העם קול השופר כשהיא מארכת בתקיעה אז הריעו: (כו) וישבע. האורר תקרא שבועה: בבכורו ייסדנה. כאשר יניח יסוד ימות בכור בניו ויתרס ימותו במשך זמן הבנין וכשיעמיד דלתים ימות צעיר בניו ויתמו א"כ כולם: ז (א) וימעל' וכו'

היא סבבת הדלתות : (ב) עם בית און . אצל בית און : מקדם לבית אל , ממזרח לבית אל : (ה) עד השברי' . עד דאתברונון : (ז) ולו הואלנו . הלואי נואלנו לשבת בעבר הירדן מזרחה בארץ סיחון ועוג שנכבשה כבר : (ט) ומה תעשה לשמך . המשותף בשמנו זהו מדרשו ופשוטו ומה תעשה לשם גבורתך שילא כבר ועתה יאמרו תשש כחו

אורח : (ב) עם בית און . סמוך לבית און וכן עם באר לחי ראי סמוך : מקדם . ממזרח לבית אל ונזכרו סימנין אלו נראה כי עיר אחרת היתה ששמה עי אבל זאת היתה גדולה מהאחרת וידוע לפיכך מכרת בכל מקום עם ה"א הידיעה ובערי בני עמון היתה עיר ששמה עי כמו שאומר בירמיה שודדה עי : (ה) כשלשים וששה איש . ארז"ל זכות אברהם אבינו עמדה להם שם שהרי היו חייבין על החרם ולא הכו מהם אנשי העי כי אם שלשים וששה איש אלא זכר להם הקב"ה זכות אברהם שבנה שם מזבח שנאמר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' וכ"ף כשלשים כ"ף השיעור ויש מרז"ל שאמרו שהיא כ"ף הדמיון כי לא היו שלשים וששה אלא יאיר בן מנשה הכו ששקול כשלשים וששה איש והוא רובה של סנהדרין ויש דרש כי הקב"ה אמר ליהושע אתה תנהיל כשתהיה עמהם אבל כאן שלא היה עמהם נכשלו ואחר שהכתוב אומר הטעם כי בעבור העון של החרם נכשלו אין לנו לבקש טעם אחר : לפני השער עד השברים . חסר מ"ם השמוש ומשפטו מלפני השער כלומר מלפני השער שבאו שם בני ישראל להלחם מאותו מקום רדפום עד השברים ושם הכו השלשים וששה ונקרא המקום כן לפי שנשברו שם ויונתן תירגם עד דתברינון : ויכום במורד . מקום היה לבני העי שהיה משופע ויורד ובאותו מקום הכום בנוסם : (ז) למה העברת . הה"א נקודה בצרי והעי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי המנהג הה"א בסגול והעי"ן בשוא או בסגול ובא כמוהו כלה בחכה העלה : (ט) ומה תעשה . בצרי השין שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל . ופירוש ומה תעשה לשמך הגדול שיאמרו הגוים מבלתי יכולת ה' והרי שמך כאילו

זרח למטה יהודה מן־החרם ויחר־אף
יהוה בבני ישראל : ג' דסמי'
ב וישלח יהושע אנשים
מיריחו העי אשר עם־בית און מקדם
לבית־אל ויאמר אליהם לאמר עלו ב'נכסי' רגים
ורגלו את־הארץ ויעלו האנשים
וירגלו את־העי : ג וישבו אל־יהושע
ויאמרו אליו אל־יעל כל־העם
כאלפים איש או כשלשת אלפים ב' אמה
איש יעלו ויכו את־העי אל־תיגע ג'. ג'
שמה את־כל־העם כי מעט המה : ו' בספר'
ד ויעלו מן־העם שמה כשלשת
אלפים איש וינסו לפני אנשי העי :
ה ויכו מהם אנשי העי כשלשים ב' דסמי'
וששה איש וירדפום לפני השער עד־
השברים ויכום במורד וימס לבב־ ג'. י"א. ג'
העם ויהי למים : ו ויקרע יהושע ג' וחד למים
שמלתיו ויפל על־פניו ארצה לפני
ארון יהוה עד־הערב הוא וזקני כ"ו דסמי'
ישראל ויעלו עפר על־ראשם : י"א
ז ויאמר יהושע אהה אדני יהוה למה
העברת העביר את־העם הזה את־ ג' וכל להעביר דכוות'
הירדן לתת אתנו ביד האמרי
להאבידנו ולו הואלנו ונשב בעבר כ"ב
הירדן : ח בי אדני מה אמר אחרי אשר ס' דסמי'
הפך ישראל ערף לפני איביו :
ט וישמעו הכנעני וכל ישבי הארץ ח' דסמי'
ונסבו עלינו והכריתו את־שמנו מן־ ג'
הארץ ומה־תעשה לשמך הגדול : ד'

ותקיף רוגזא דיי בבני
ישראל : ב ושלח יהושע
גברין מיריחו לעי דעם
בית און ממדנח לבית אל
ואמר להון למימר סקו
ואלילו ית ארעא וסליקו
גבריא ואלילו ית עי :
ג ותבו לות יהושע ואמרו
ליה לא יסק כל עמא
כתרין אלפין גברא או
כתלתא אלפין גברא
יסקון וימחון ית עי לא
תרגיש לתמן ית כל עמא
ארי זעירין אינון : ד וסליקו
מן עמא לתמן כתלתא
אלפין גברא ואפיכו קדם
אנשי עי : ה וקטלו מנהון
אנשי עי כתלתין ושתא
גברא ורדפונון קדם תרעא
עד דאתברונון ומחונון
במחתנא ואתמסי לבא
דעמא והוה למיא : ו ובזע
יהושע לבושוהי ונפל על
אפוהי על ארעא קדם
ארונא דיי עד רמשא הוא
וסבי ישראל ואסיקו עפרא
על רישיהון : ז ואמר
יהושע קביל בעותי יי
אלהים למא אעברתא
אעברא ית עמא הדין ית
ירדנא למסר יתנא בידא
דאמוראה לאובדותנא ולוי
פון דשרינא ויתיבנא
בעברא דירדנא : ח בבעו
אדני מה אימר בתר
דאחזרו ישראל קדלהון
למהפך קדם בעלי
דבביהון : ט וישמעון
כנענאי וכל יתבי ארעא ויסתחרון עלנא וישיצון ית שמנא מן ארעא ומה תעבד בדיל שמך רבא :

רלבג

זה אמר הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה שלולי חטא היינו שרויים על אדמתינו אחרי הנקותינו מחטא ימשך ממנו שנגלה מעל אדמתינו אלו היינו שם ובזה האופן יקרא שהשם יתברך פוקד עון אבות על בנים לא בעצמות וכבר יקרא באופן אח' שישיב עונש מה לבנים על חטא אבותם וזה אמנם יהיה כשחטאו האבות והיו הבנים אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזה שאם היו הם המתחילים בזאת התכונה הפחותה היה מספיק במוסרם עונש יותר קטן ממה שיצטרך במוסרם כשהיו אבותיהם בזאת התכונה הפחותה כי אז שבה אליהן קנין חזק ולא יוסרו אלא בשישנם עונש גדול על זה ולזה יקרא ענשם יותר גדול מפני חטא האבות ולזאת הסבה תמצא גם כן שיעדה התורה כאשר יעברו ישראל על המצות ייסרם השם יתברך שבע על חטאתיהם ולזה עם זה לשופטים שלא יכו הרשע כי אם כדי רשעתו במספר אלא בענין בן סורר ומורה שישפטו אותו למיתה בעבור כי שעורי באחריתו יהיה נבל ויהיה סבת זה כי השי"ת לא יביא אלו הייסורין על צד העונש שאם היה הענין כן היה זה העונש עול בחק השי"ת ר"ל שיענים החוטא יותר מן הראוי לפי מריו אבל יביא אותם על צד התוכחה והשגחה ואין זה עול אבל הוא חנינה והטבע המשל שאם ראה אדם לפרש בים עם שיירה מה והיה סוף השיירה ההיא לטבוע בים הנה אם יביא עליו השי"ת ייסורים ימנעוהו מלכת בשיירה ההיא לא

שמלתיו ו' וסי' נמסר בסדר עקב: וכל יושבי ח' דסמיכי בקריאה וסי' וישמעו הכנעני וכל ישבי . זקנינו וכל יושבי ארצנו . ויעל המלך בית ה' דמלכים . ואמרת אליהם שמעו דבר ה' מלכי יהודה . ואתת פשחור . כי חמס לבנון . כי אתה שלות גוים . הרים רעשו ממנו דנחום :

תולדות אהרן כשלשים וששה. ב"ב קכא סנהדרין מד : העברת העביר. סנהדרין מד : ולו הואלנו. סנהדרין מד : לשמך הגדול. (תענית סה):

מצודת דוד

וכו' . על שלא שמרו זאי"ז מעלה עליהם הכתוב כאלו כולם מעלו : (ג) אל יעל . ר"ל אין צורך בכולם : (ז) ולו הואלנו . הלואי והיינו רוצים מאז לשבת בעבר הירדן המזרחי ולא לעבור את הירדן ולא היה באה עלינו הרעה הזאת : (ח) מה אומר . אחר שהרגיש בעצמו שהרבה אמרים מול מעשה ה' חזר ואמר מה אומר אם לא כדבר הזה הואיל וישראל הפך עורף בנוסם ואצעק מכאב לב : (ט) וישמעו . אשר האויב ירדפם : ומה תעשה לשמך . לבל יחולל באמרם מבלי יכולת ה' נאבדו :

מצודת ציון

חטא ופשע : (ב) עם בית און . סמוך לבית און כמו עם באר לחי ראי (שם כ"ה) : (ג) תיגע , מלשון יגיעה : (ד) לפני . מלפני : (ה) השברים . שם המקום נקרא ע"ש שמאורע על כי נשברו שם : במורד . במקום הירידה מההר : (ז) אהה . ענין לשון צעקה ויללה כמו אהה אדוני (מ"ב ו') : ולו . הלואי וכן לו מתנו (במדבר י"ד) : הואלנו . ענין רצון כמו הואל נא ולין (שופטים י"ט) : (ח) בי . ענין לשון בקשה כמו בי אדוני (בראשית מ"ד)

רד"ק

כאילו נחמסם אנלם : (י) למה זה אתה נופל על פניך . על דרך מה תצעק אלי כלומר אינך צריך בקשה ותחינה ישמידו החרם ותפלה להם : (יא) חטא ישראל . ולא תאמר חטא בשגגה אלא וגם עברו בריתי כי ברית נכרתה ביני ובינם בהר סיני לעשותם כל אשר צויתים ואנוס וכן הוא ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם והם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ונוה משה רבינו מפי הגבורה נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון והנה יהושע צוה אותם ואמר להם שלא יקחו משלל העיר דבר והנה עברו הברית שלקחו משלל העיר : וגם לקחו מן החרם . כל גם בא לרבות ופי' הנה בעבור החרם כאלו צוה הנביא והוא יהושע מצוה בלא חרם ואם עברו המצוה עברו הברית כ"ש כי בידם החרם : וגם גנבו . כי לו לקחו בפרסיא לא היה כל כך רע אבל כשגנבו כאילו חשבו להסתיר מהבורא : וגם כחשו . או אולי הרגיש אדם בדבר וכיחש עכן או בעבור שסופו לכחש שהרי כחש עד שבקש ממנו יהושע ואמר לו בני שים נא כבוד לה' : וגם שמו בכליהם . וכל זה להכחיש יותר כמו שאמר והנה טמונים . ובדרש מה הם חמשה גם מלמד שעבר על ה' חומשי תורה : (יג) קדש התקדשו . ענין זימון : אשר ילכדנו ה' . אמרו כי העבירם לפני הארון והנלכד הוא שהיה הארון קולטו שלא היה יכול לזוז משם ועוד אמרו כי העמיד כל השבטים לפני האורים והתומים ואבני החושן היו כתובים בו שמות השבטים ומי שאבנו כהה הוא הנלכד וכהה אבנו של יהודה ולדעת המשפחות והגברים עשו בקלפי על פי הגורל : (יד) יקרב למשפחות . פי' לגברים ראשי משפחות : תקרב לבתי' . לראשי בתי

רש"י

כחו . (י) קום לך . קם לך כתיב עמד לך מה שהתפללת לפני והזכרת . ד"א עמדת לך במחנה ולא יצאת עמהם ואני אמרתי אשר יוליאם ואשר יביאם כי אתה תביא את בני ישראל ואנכי אהיה עמך כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם אם תלך אתה לפניהם יצליחו . ואם לאו לא יצליחו . ד"א קום לך. בשבילך זאת לפי שלא אמרתי לך להקדים שלל העיר : (יד) לבתי' . יש במשפחה אחת הרבה בתי אבות : לגברים . לראשי גולגולת כל אנשי הבית יבאו לגורל

יהושע ז

י ויאמר יהוה אל־יהושע קם לך למה זה אתה נפל על־פניך׃ יא חטא ישראל וגם עברו את־בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן־החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם׃ יב ולא יכלו בני ישראל לקום לפני איביהם ערף יפנו לפני איביהם כי היו לחרם לא אוסיף להיות עמכם אם־לא תשמידו החרם מקרבכם׃ יג קם קדש את־העם ואמרת התקדשו למחר כי כה אמר יהוה אלהי ישראל חרם בקרבך ישראל לא תוכל לקום לפני איביך עד־הסירכם החרם מקרבכם׃ יד ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר־ילכדנו יהוה יקרב למשפחות והמשפחה אשר־ילכדנה יהוה תקרב לבתים והבית אשר ילכדנו

(מסורה בגליון: כ' חסר קדש את העם · ה' וגם כדין פסו' · ג' ר"פ ולא לא · ט' ר"פ · ה' · ג' · י"ג בטעמ' · ג' · ג')

תרגום

י ואמר יי ליהושע קום לך למה דנן את רמי על אפך׃ יא חטא ישראל ואף עברו על קימי דפקדית יתהון ואף נסיבו מן חרמא ואף גנבו ואף כדיבו ואף שויאו במניהון׃ יב ולא יכלון בני ישראל למקם קדם בעלי דבביהון קדלהון יחזרון למיפך קדם בעלי דבביהון ארי הוו לחרמא לא אוסיף למהוי מימרי בסעדכון אם לא תשיצון חרמא מביניכון׃ יג קום זמן ית עמא ותימר אזדמנו למחר ארי כדנן אמר יי אלהא דישראל חרמא בינך ישראל לא תכול למיקם קדם בעלי דבבך עד דתעדון חרמא מביניכון׃ יד ותתקרבון בצפרא לשבטיכון ויהי שבטא דיתאחד מן קדם יי יקרב לזרעין וזרעיתא דיתאחד מן קדם יי תתקרב לבתין וביתא דיתאחד מן קדם יי יתקרב

יוכלו י"א בקריאה וסי' ולא יוכלו בני ישראל לקום. אמתצם ולא יוכלו קום. ויהונתן ואחימעץ עמדים. צפיו עורים כלם. ונלחמו אליך ולא יכלו לך. ונתתיך לעם הזה. על מי אדברה ואעידה. לכן כה אמר ה' הנני מביא רעה. ונח עגלך שומרון. נעו עורים בחצות נגאלו בדם. מים רבים לא יוכלו לכבות : קם ט' ראשי פסו' בקריאה וסי' קום התהלך בארץ לארכה. קום לך פדנה ארם. קם קדש את העם. קום רד לקראת אחאב. קום לך צרפתה. קום וירדת בית היוצר. קום לך אל נינוה. וחברו קום כי עליך הדבר. קם קדש חס' : למחר ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר וארא :

תולדות אהרן קום לך. תענית יד. מגילה כב. סנהדרין יא מד (תענית סס) : חטא ישראל. סנהדרין מג עקידה שער מו (ברכות יד) : עברו את בריתי. סנהדרין מד : לקחו מן החרם. סנהדרין מד :

רלב"ג

לא יהיה זה עונש אבל הסבה וחניגה וכן אם נסתכך אדם בעבירות סכוך תה והיה מפני זה מוכן להמשך אחריהן אם ישלח לו הש"י ייסורין יוסר בהם בהמשך אחר הרע שנשקע בו הנה הוא מבואר כי יהיה לו הסבה וחניגה ובכאן הותר זה הספק שיקרה במה שאמרה התורה שבע על חטאתיכם ומה שאמר השם יתברך פוקד עון אבות על בנים . ואמנם מה שנשאר מן הספק הוא מה שנזכר מענין עכן שחטא ונענשו על חטאו רבים זולתו והוא שחטא לא השיגהו עונש מהשם יתברך בענין ההוא וכבר באו בתורה ספורים דומים לזה ונאמר בהיתר זה הספק שהחיל והקבוץ המתאחד יתכן שיקרה בו זה בזולת ע"ל וזה שכאשר היה החיל בכללו באופן שיהיה מושגח מהשם יתברך השגחה שלימה לא יתכן שתאונה אליו רעה וכאשר חטא אחד מבני החיל חשוב כחיל באופן שתסור ההשגחה האלהית ממנו מגד שהוא כלו מתאחד ולזה יהיה מטולה ונעזב למקרים ולזאת הסבה קרה שמתו אלו השלשים וששה איש עם היותם בלתי חוטאים בזה ולא מת עכן כי לא יקרה רע מגד שעדר ההשגחה האלהית תכף למי שהוא ראוי שיבואהו רע ולפי שעכן לא שם עצמו במקום הסכנה לא מת מפני שעדר ההשגחה ממנו ואותם האנשים ששמו עצמם במקום הסכנה מתו מהם הראויים למות לפי מערכתם אולם שינזק קבוץ המתאחד בחטא האיש האחד הוא מבואר וזה כי הקבוץ ההוא הוא כמו איש אחד והאיש ממנו הוא כמו אבר מאיברי האיש ההוא וכמו שכשיחלה אבר מה מאברי האדם יזוק בו האדם ההוא בכללו כן כשיחטא איש אחד מהקבוץ ההוא ינזק בו כלל הקבוץ ובכאן הותרו כל הספקות ולזה תמצא שכאשר צוה השם יתברך ליהושע שיבואו העונש הראוי על החטא לא הסכים שיענש על יד יהושע זולת החוטא וכבר יהזק מה שאמרנו שלא השיגם על זה מהעונש כי אם סור ההשגחה האלהית מה שאמר ולא אוסיף להיות עמכם אם לא תשמידו החרם מקרבכם ויחס החטא לכל ישראל באמרו חטא ישראל מפני שזה הקבוץ היה מתאחד והנה צוה השם יתברך שיחקרו מי היה החוטא בגורל ויחס משפט הגורל לשם יתברך באמרו בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו . וידמה שהיתה הפלת זה הגורל לפני ה' כמו הענין בהפלת הגורל על חלוקת הארץ כמו שנזכר בזה הספר . והנה הסכמנו שיהיה זה הענין על פי הגורל לפי שהוא דעת רז"ל ויראה שהוא האמת בעצמו שאם היה זה ע"פ נביא או שהיו נשאלים באורים ותומים לא היו צריכין לזה אבל יתבאר להם האיש בעצמו שעשה זה . והנה יפול ספק מה בענין הגורל איך יתכן שנאמר בו כי מה' כל משפטו והנה ענין משפטו הוא בקרי אלא שהיתר זה הספק לא יקשה עם מה שהשרשנו וביארנו בספר מ"י כי בענינים אשר בקרי סדור והגבלה ואולם בזה המקום לא יהיה זה הספק רושם כי כבר היתה הפלתו ע"י נביא לפני ה'

מצודת ציון

מ"ד) : (יא) בריתי. ענינו בכ"מ דבר המתקיים וגם שבועה היא דבר המתקיים וחרם כשבועה: שמו . נתנו : (יג) קדש. הזמן כמו קדשו מלחמה (יואל ד') : נכלם

מצודת דוד

(י) למה זה וכו' . ר"ל אין צורך בתפלה כ"א לבער עובר החרם : (יא) חטא ישראל . אף שהאיש אחד חטא מ"מ על שלא שמרו זה"ז מעלה עליהם הכתוב כאלו כולם חטאו : וגם עברו את בריתי . בא להגדיל מעשה הנבלה היא לומר הלא אף אם יחטא איש לאיש לא ינקה והמה אף כי לא חטאו ועברו בריתי שעברו על החרם שהיא כשבועה : וגם לקחו . ר"ל אף העובר אחת משאר מצות ה' ענש יענש והמה גם לקחו מהרמי גבוה חלק ה' : וגם גנבו . אלו לקחו לעין כל היו עכ"פ מבזים כבוד המקום לכבוד ב"ו אבל המה גנבו להשמר מבני אדם ומה' לא יראו : וגם כחשו . הן לא יבוזו לגנב אם ישוב וניחם ומודה בה ומחזירה אבל המה גם כחשו : וגם שמו בכליהם . ר"ל לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלאת נפשו כי ירעב אבל המה גם שמו בכליהם להיות שמור לאוצר לא להוציא לשבור רעבון נפש וא"כ מעשה הנבלה היא כפולה ומוכפלת : (יב) כי היו לחרם . ר"ל היו מסייעים לעובר החרם במה שהעלימו עין ולא שמרו זה"ז : החרם . העובר החרם : (יג) התקדשו . לחלוף לפני הארון לדעת בשל מי הרעה הזאת : (יד) ונקרבתם. מול הארון : לשבטיכם . כל שבט לבד: ילכדנו ה' . להיות נלכד לפני הארון לבל יוכלו לזוז ממקומו לפי שפש

יְהוָה יִקְרַב לַגְּבָרִים׃ טו וְהָיָה הַנִּלְכָּד
בַּחֵרֶם יִשָּׂרֵף בָּאֵשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־לוֹ כִּי עָבַר אֶת־בְּרִית יְהוָה וְכִי־
עָשָׂה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל׃
טז וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר וַיַּקְרֵב אֶת־
יִשְׂרָאֵל לִשְׁבָטָיו וַיִּלָּכֵד שֵׁבֶט יְהוּדָה׃
יז וַיַּקְרֵב אֶת־מִשְׁפַּחַת יְהוּדָה וַיִּלְכֹּד
אֵת מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי וַיַּקְרֵב אֶת־
מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לַגְּבָרִים וַיִּלָּכֵד זַבְדִּי׃
יח וַיַּקְרֵב אֶת־בֵּיתוֹ לַגְּבָרִים וַיִּלָּכֵד
עָכָן בֶּן־כַּרְמִי בֶן־זַבְדִּי בֶּן־זֶרַח לְמַטֵּה
יְהוּדָה׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־עָכָן בְּנִי
שִׂים־נָא כָבוֹד לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
וְתֶן־לוֹ תוֹדָה וְהַגֶּד־נָא לִי מֶה עָשִׂיתָ
אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנִּי׃ כ וַיַּעַן עָכָן אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמַר אָמְנָה אָנֹכִי חָטָאתִי
לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכָזֹאת וְכָזֹאת
עָשִׂיתִי׃ כא וָאֵרֶא בַשָּׁלָל אַדֶּרֶת שִׁנְעָר
אַחַת טוֹבָה וּמָאתַיִם שְׁקָלִים כֶּסֶף
וּלְשׁוֹן זָהָב אֶחָד חֲמִשִּׁים שְׁקָלִים
מִשְׁקָלוֹ וָאֶחְמְדֵם וָאֶקָּחֵם וְהִנָּם
טְמוּנִים בָּאָרֶץ בְּתוֹךְ הָאָהֳלִי וְהַכֶּסֶף
תַּחְתֶּיהָ׃ כב וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ מַלְאָכִים

ג' | ב' כעמן | כל קרי' כן במ"א לגברי' ויספר יהלוי' | כ"א פתחין ב' וגם אמנ'. | ב' | יתיר ס"א | ס' | ג'. ג' | ג'. ג'

לְגַבְרַיָא׃ טו וִיהֵי דְיִתְאַחַד
בְּחֶרְמָא יִתּוֹקַד בְּנוּרָא
יָתֵיהּ וְכָל דִי לֵיהּ אֲרֵי עֲבַר
עַל קְיָמָא דַיָי וַאֲרֵי עֲבַד
דְלָא כָשַׁר בְּיִשְׂרָאֵל׃
טז וְאַקְדֵם יְהוֹשֻׁעַ בְּצַפְרָא
וְקָרֵיב יַת יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטוֹהִי
וְאִתְאַחַד שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה׃ יז וְקָרֵיב יַת זַרְעִית
יְהוּדָה וַאֲחַד יַת זַרְעִית
זֶרַח וְקָרֵיב יַת זַרְעִית זֶרַח
לְגַבְרַיָא וְאִתְאַחַד זַבְדִי׃
יח וְקָרֵיב יַת בֵּיתֵיהּ לְגַבְרַיָא
וְאִתְאַחַד עָכָן בַּר כַּרְמִי בַּר
זַבְדִי בַּר זֶרַח לְשִׁבְטָא
דִיהוּדָה׃ יט וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ
לְעָכָן בְּרִי שַׁוִי כְעַן יְקָרָא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
וְהַב קֳדָמוֹהִי הוֹדָאָה וְחַוֵי
כְעַן לִי מַה עֲבַדְתָּא לָא
תְכַסֵי מִינִי׃ כ וַאֲתֵיב עָכָן
יַת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא
אֲנָא חָבֵית קֳדָם יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל וּכְדֵין וּכְדֵין
עֲבָדִית׃ כא וַחֲזֵית בְּבִזְתָא
אִצְטְלִי בַּבְלִי חָד שַׁפִּיר
וּמָאתָן סִלְעִין דִכְסַף וְלִישָׁנָא
דְדַהֲבָא חָד חַמְשִׁין סִלְעִין
מַתְקְלֵיהּ וְרַגְגְתִינוּן
וּנְסֵבְתִּנוּן וְהָא אִנוּן טְמִירִין
בְּאַרְעָא בְּגוֹ מַשְׁכְּנִי וְכַסְפָּא תְחוֹתָהּ׃ כב וּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ אִזְגַדִין וּרְהָטוּ לְמַשְׁכְּנָא

ולשון ד' בקריאה וסי' ולשון זהב אחד חמשים שקלים. ולשון עלגים תמהר לדבר צחות. ולשון תהפוכות. ולשון חכמים מרפא. וללמדם ספר ולשון כשדים:

תולדות אהרן עשה נבלה. סנהדרין מד: וילכד עכן. (סנהדרין כג): עכן. סנהדרין מד: ותן לו תודה. סנהדרין מג: ויען עכן. סנהדרין מג עקידה שער מו: וכזאת וכזאת. סנהדרין מג: ואראה בשלל. סנהדרין מד עקידה שער נו:

רשי

לגורל: (טו) (תוס') ישרף באש. האהל והמטלטלין: אתו ואת כל אשר לו. כדין המפורש למטה אותו והבהמה בסקילה והזקף שהוא על באש מוכיח שהוא נפרד מאותו שכן מצינו מקראות שהטעם מחלקן כמו אחרי דרך מבוא השמש שאחרי מופלג מדרך על ידי הטעם וכן פתרונו הנלכד בחרם ישרף באש הראוי לישרף כמו שמפרש למטה: אותו ואת כל אשר לו. כדין האמור למטה וזה מקרא קצר ודומה לו כל מכה יבוסי ויגע בצנור לא פי' מה יהיה לו ובדברי הימים פי' והיה לראש אף כאן לא פי' מה יהיה באותו וכל אשר לו ולמטה פירש: (טז) ויקרב את ישראל. לפני החשן מקום שהשבטים כתובים ומסר לו הקדוש ב"ה סימן שהשבט שחטא אבנו כהה וכהתה אבנו של יהודה: (יז) ויקרב את משפחת יהודה. לגורל אחד קרב ראשי המשפחו' אדם אחד מכל המשפחה והטילו גורל על מי יפול ואח"כ על כל בתי אבות של אותה משפחה ובא אדם א' מכל בית אב לגורל ואח"כ באו כל אנשי אותה הבית: (יט) שים נא כבוד. התחיל להוציא לעז על הגורל אמר לו בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן גדולי הדור אתם הטל הגורל על שניכם ויפול על האחד אמר לו שים נא כבוד בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות שבו עתידה הארץ ליחלק: (כ) ויען עכן. ראה בני יהודה נאספים למלחמה אמר מוטב שאמות אני לבדי ואל יהרגו כמה אלפים מישראל: וכזאת וכזאת עשיתי. גם בחרמים אחרים בימי משה שנאמר והחרמתי את עריהם: (כא) וארא בשלל. התבוננתי כמה שכתוב בתורה (דברים כ') ואכלת וגו': אדרת שנער. תרגמו איצטלא (דמילתא) בבלי שכל מלך שלא קנה לו פלטרין בארץ ישראל לא נתקרר' דעתו במלכותו שנאמר ואתן לך
ארץ

רדק

בתי המשפחה: יקרב לגברי'. לאנשי הבית: (טו) ישרף באש אותו ואת כל אשר לו. לפי שעבר בחרם יחרם כל רכושו ובניו ובנותיו הקטנים שהם בכלל ממונו אבל העונש ואם בניהם היו גדולים הם בני עונש לפי שראו ושתקו ועברו בחרם ואשה לא היתה לו ואם היתה לו לא ידעה דבר כי העלים ממנה שהרי הטמין אות' תחת הקרקע ומה שאמר ישרף באש כמו שנשרפה העיר שהיתה חרם כן ישרף העובר על החרם וכל אשר לו שהוא חרם: (י) ויקרב את משפחת יהודה. הקריב שבט יהודה לראשי משפחות וזכר משפחה במקום שבט וקצר למשפחות הכל לקצר כי כן דרך המקרא: וילכד את משפחת הזרחי. זה לבדו וילכד מן הקל בענין זה ושאר וילכד מן נפעל ופי' וילכד הארון לבדו: לגברים. לאנשי ראשי בתי המשפחה: וילכד זבדי. שהיה ראש בית אב ויקרב אנשי הבית וילכד עכן: (יט) בני שים נא כבוד לה'. בקש ממנו שיתודה על עונו לשני דברים האחד לכפרת עונו שתהא מיתתו כפרתו בהודאת עונו ומכאן למדנו שכל המומתין מתודין ולמדו כי כופר עונו מדכתיב יעכרך ה' ביום הזה ביום הזה נעכר ולא לעולם הבא והשני כדי שיודו בני ישראל בגורל או בקליט' הארון ויאמרו כי אמת הוא וכן אמרו רז"ל שאמ' עכן יהושע בגורל אתה בא עלי את' ואלעז' הכהן שני גדולי הדור אם אני מפיל עליכם על אחד מכם הוא נופל אמר לו יהושע לעכן בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות כי עתידה ארץ ישראל ליחלק בגורל: (כ) וכזא' וכזאת עשיתי. פירושו לפניו וארא בשלל ורז"ל דרשו כי מעל עכן בשלשה חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנא' כזאת וכזאת עשיתי והתודה עתה על שלשתן ויש אומרי' בארבעה שלשה בימי משה חרמו של כנעני מלך ערד וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של מדין. בכנעני שכתוב בו והחרמתי את עריהם. ובמדין שנתנו הזהב קדש לה'. בסיחון ועוג אף על פי שכתוב בו בזזנו לנו אי אפשר שלא הקדישו מן השלל לה' ואמרו מפני מה לא נענש בימי משה על שעבר בימי משה מהם אמרו שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן פירוש לא ענש בגלוי שנאמר הנסתרות לה' אלהינו ומהם אמרו כי לא ענש על הנסתרות לעולם שנאמר עד עולם ועכשיו שענש על הנסתרות בגלוי לפי שלא היו נסתרות שהרי היו יודעים בו בניו ובנותיו: אדרת שנער. בגד חשוב שנעשה בבבל הנקרא שנער ובבראשית רבה אדרת שנער. רבי חנינא בר רבי יצחק אומר
פרפרא

רלבג

ה' כמו שזכרנו ועם כל זה הנה ראוי שנשתדל בהיתרו מגד שאר הגורלות: (טו) והנה היתה מצות השם ית' שהנלכד בחרם ישרף באש כי הוא ברור אצל השם יתברך שלא יפול הגורל כי אם על החוטא ועם כל זה מצינו שהתחכם יהושע אל שיודה עכן זה קודם ששפטו אותו בזה המשפט ואי אפשר שנאמר שכבר עשה זה יהושע כדי שיוכל לשפטו בדין ומפני שלא היו שם עדים רצה שתהיה שם הודאת פיו וזה לשתי סבות הא' שמה שהגיע ידיעתו בזה האופן מהשם ית' הוא ממה שלא אפשר שיפול בענינו ספק
ולא

מצודת דוד

יקרב למשפחות. אחר יזיזו ממקומם יקרבו שוב למשפחות: לבתים. כי המשפחה תחולק עוד לבתי אבות: לגברים. לאנשים יחידים: (טו) הנלכד בחרם. הנלכד לפני הארון בעבור שמעל בחרם: (יז) משפחת יהודה. גם השבט נקרא משפחה: לגברים. איש איש ראש לבית אב: וילכד זבדי. הוא היה הראש לבית האב: (יח) לגברים. לאנשים יחידים: (יט) כבוד לה'. כי כאשר יראו שבדין נלכדת יהיה כבוד לה': ותן לו תודה. תן הודאה שאמת הדבר במעלת בחרם: מה עשית. ר"ל מה הם הדברים אשר לקחת מן החרם: (כ) וכזאת עשיתי. אמרז"ל שאמר עשיתי עוד וכדומה זה במלחמת הכנעני ובמלחמת מדין כי גם במלחמת הכנעני נאמר והחרמתי את עריהם: (במדבר כ"א) ובמדין ג"כ נתנו הזהב קדש לה': (כא) והנם. האדרת ולשון הזהב: תחתיה. תחת האדרת:

מצודת ציון

(טו) נבלה. דבר מגונה כמו נבלה ידבר (ישעיה ל"ב): (יט) תודה. הודאה: תכחד. ענינו העלמה כמו ולא כחדו (איוב ט"ו): (כ) אמנה. באמת. (כא) אדרת. טלית חשובה והוא מלשון אדיר: שנער. עשוי בשנער והוא בבל: ולשון. ר"ל

מ' וַיָּרֻצוּ הָאֹהֱלָה וְהִנֵּה טְמוּנָה בְּאָהֳלוֹ
וְהַכֶּסֶף תַּחְתֶּיהָ׃ כג וַיִּקָּחוּם מִתּוֹךְ הָאֹהֶל
וַיְבִאוּם אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וְאֶל כָּל־בְּנֵי
ג' חס' דחס' יִשְׂרָאֵל וַיַּצִּקֻם לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וַיִּקַּח
יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עָכָן בֶּן־זֶרַח וְאֶת־הַכֶּסֶף
ג' וכל אוריי' דכוו' כמ"ד וְאֶת־הָאַדֶּרֶת וְאֶת־לְשׁוֹן הַזָּהָב וְאֶת־
בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־שׁוֹרוֹ וְאֶת־
ג. ל' חֲמֹרוֹ וְאֶת־צֹאנוֹ וְאֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־כָּל־
ו' חס' כספר' אֲשֶׁר־לוֹ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ וַיַּעֲלוּ אֹתָם
כ"ד עֵמֶק עָכוֹר׃ כה וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ מֶה
ל'.ל'.ו' דסמי' עֲכַרְתָּנוּ יַעְכָּרְךָ יְהוָה בַּיּוֹם הַזֶּה
וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶבֶן וַיִּשְׂרְפוּ
ו' חס' כספר' אֹתָם בָּאֵשׁ וַיִּסְקְלוּ אֹתָם בָּאֲבָנִים׃
כו וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל־אֲבָנִים גָּדוֹל עַד
כ' בטעמ' הַיּוֹם הַזֶּה וַיָּשָׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ עַל־
כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק
עָכוֹר עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירָא
כ' קמץ מדכריהם וְאַל־תֵּחָת קַח עִמְּךָ אֵת כָּל־עַם
הַמִּלְחָמָה וְקוּם עֲלֵה הָעָי רְאֵה ׀ נָתַתִּי
ז' בְיָדְךָ אֶת־מֶלֶךְ הָעַי וְאֶת־עַמּוֹ וְאֶת־
מ' עִירוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ לָעַי
וּלְמַלְכָּהּ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לִירִיחוֹ
וּלְמַלְכָּהּ רַק־שְׁלָלָהּ וּבְהֶמְתָּהּ תָּבֹזּוּ

וְהָא טְמִירִין בְּמַשְׁכְּנֵיהּ
וְכַסְפָּא תְּחוֹתָא׃
כג וּנְסִיבוּנוּן מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא
וְאַיְתִיאוּנוּן לְוַת יְהוֹשֻׁעַ
וּלְוַת כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאַתִּיכוּנוּן קֳדָם יְיָ׃
כד וּדְבַר יְהוֹשֻׁעַ יַת עָכָן
בַּר זֶרַח וְיַת כַּסְפָּא וְיַת
אִצְטְלָא וְיַת לִישָׁנָא דְדַהֲבָא
וּדְבַר יַת בְּנוֹהִי וְיַת בְּנָתֵיהּ
וְיַת תּוֹרֵיהּ וְיַת חֲמָרֵיהּ
וְיַת עָנֵיהּ וְיַת מַשְׁכְּנֵיהּ
וְיַת כָּל דִּילֵיהּ וְכָל יִשְׂרָאֵל
עִמֵּיהּ וְאַסִּיקוּ יַתְהוֹן
לְמֵישַׁר עָכוֹר׃ כה וַאֲמַר
יְהוֹשֻׁעַ מָה עֲכַרְתָּנָא
יַעְכְּרִנָּךְ יְיָ בְּיוֹמָא הָדֵין
וּרְגָמוּ יָתֵיהּ כָּל יִשְׂרָאֵל
בְּאַבְנַיָּא וְאוֹקִידוּ יַתְהוֹן
בְּנוּרָא בָּתַר דִּרְגִימוּ יַתְהוֹן
בְּאַבְנַיָּא׃ כו וַאֲקִימוּ עֲלוֹהִי
דְּגוֹר אַבְנִין רַב עַד יוֹמָא
הָדֵין וְתָב יְיָ מִתְּקוֹף
רוּגְזֵיהּ עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא
דְּאַתְרָא הַהוּא מֵישַׁר עָכוֹר
עַד יוֹמָא הָדֵין׃ א וַאֲמַר
יְיָ לִיהוֹשֻׁעַ לָא תִדְחַל וְלָא
תִתְּבַר דְּבַר עִמָּךְ יַת כָּל
עַמָּא עָבְדֵי קְרָבָא וְקוּם
סַק לְעַי חֲזִי דִמְסָרִית בִּידָךְ
יַת מַלְכָּא דְעַי וְיַת עַמֵּיהּ יַת קַרְתֵּיהּ וְיַת אַרְעֵיהּ׃ ב וְתַעְבֵּיד לְעַי וּלְמַלְכַּהּ כְּמָא
דַּעֲבַדְתְּ לִירִיחוֹ וּלְמַלְכַּהּ לְחוֹד עַדָאָה וּבְעִירַהּ תִּבְזוֹן לְכוֹן אַתְקֵן לָךְ כְּמָנָא לְקַרְתָּא

רשי

ארץ חמדה נחלת צבי לצבאות גוים. והיה למלך בבל פלטרין ביריחו וכשהיה בא לכאן לובש אותם : (כב) וירצו האהלה. שלא יקדימו שבט יהודה ויטלוה משם להכחיש את הגורל : (כג) ויצקם. ואתיכון ורבותינו אמרו בא והטמן לפני. המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו יפלו רובן של סנהדרין : (כד) ואת בניו וגו' וכל ישראל. לראות ברדויו ויוסרו מלעשות כמוהו : ואת שורו ואת חמורו. לאבדם כמה שנאמר והיה כל הנלכד ישרף אותו וכל אשר לו : (כה) וירגמו אותו אבן. שחלל את השבת. וישרפו אותם. האהל והמטלטלין : ויסקלו אותם. השור והבהמה. (ב) תבוזו לכם. ואל תחרימו השלל

רדק

פרפרא בבלאה ועוד בדברי רבותינו ז"ל רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמר כרבלא דאריפאה: האהלי. בשתי ידיעות כמו והאליו הערכך והדומים לו . תחתיה. תחת האדרת : (כב) וירוצו האהלה. טעם וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים ורבי' שלמה כתב טעם וירוצו שלא יקדימו שבט יהודה ויטלוס משם כדי להכחיש הגורל : טמונה. האדרת : לשון הזהב. ר"ל שבט זהב שדומה ללשון : (כג) ויציקום לפני ה'. ויעמידום לפני ה' כדי שיראו אותם כל ישראל וידעו כח החרם. ויזהרו מן החמדה ומן החרם ורז"ל אמרו ויציקום בא יהושע וזרקן בקרקע לפני המקום אמר רבונו של עולם על אלו תפול רובה של סנהדרין : (כד) את עכן בן זרח. סמך אותו לאבי אביו לקצר כי זרח היה ראש משפחה: ויעלו אותם עמק עכור. היה לו לומר ויורידו אבל נראה כי היה הר בין המחנה ובין העמק ואמר יעלו כנגד ההר ועל דרך הזה וירד הסלע : (כה) וירגמו. ואח"כ אמר וישרפו ואח"כ ויסקלו וכתב אדני אבי ז"ל כי דינם היה בשריפה כמו שכתוב ישרף באש אותו ואת כל אשר לו ופי' וירגמו אותו כשהיו מוליכין אותו לשרפה היו רוגמין ומשליכין עליו אבנים מרוב כעסם עליו וכשהיו בעמק עכור שרפו אותו ואת כל אשר לו ואחר כן ויסקלו אותו באבנים כסוס באבנים והם שרופים ואחר כן הקימו עליו גל אבנים גדול להיות לאות . ורז"ל פירשו וירגמו אותו אבן הוא לבדו וישרפו אותם באש בממונו הכתוב מדבר שכך נאמר לו מפי הגבורה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו אם כן מה תלמוד לומר וירגמו אותו לפי ששבת גנב והוציא מיריחו והטמין באהלו ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם ומנין שבשבת נלכדה יריחו שנאמר ויהי ביום השביעי וקבלו רז"ל שביעי לימי השבוע כמו שכתבנו: (ב) כאשר עשית ליריחו ולמלכ'. כי שכל הרגו לפי חרב : תבוזו לכם

רלבג

ולא מחלוקת והסנית כי אין להודאת פיו מבא בזה במשפט כלל כמו שהושרש בפ' משפטים. ולזה ידמה שכבר היה זה הענין באופן שזכרוהו רבותינו ז"ל רוצה לומר שכבר היה עכן ומשפחתו מוציאין לעז על הגורל כשהיו אומרים שאם יפילו הגורל על שני אנשים צדיקים הנה יפול בלי ספק על אחד מהם עם היותו בלתי חוטא בזה ולסלק זה התרעומ' והמחלוקת שהיה אפשר שיתחדש מזה התחכם יהושע להשתדל שיספר עכן זה וכאשר הודה זה הענין ספר שכבר שלח יהושע מלאכים וירוצו האהלה ויורה מה שזכר שכבר שלחם שם במרוצה כי יהושע היה ירא שימהרו אנשי משפחתו להוציא משם זה לכסות קלון עכן : (כג) ויצקום לפני ה'. פירשו בו ויעמידום מענין מצוקי ארץ ואפשר עוד שיהיה מענין יציקה והרצון בזה שלשון הזהב היה טמון תוך האדרת והכסף היה תחתיה והיו בו מאתים שקלי וכשהביאו זה אל יהושע וישראל הנה פשטו אותם שם כדי שיראה לעין שהיו שם אלה הדברי' שהודה עכן : (כד) ויקח את עכן. הנה יספק מספק למה נענשו בניו ובנותיו והם לא חטאו בזה וידמה אם בשנאמר שכבר היו קטנים והיו בזה במכסת קנינו שלוה השם שיאבדו או שנאמר שלא הובאו שם בניו ובנותיו להמיתם אבל לראות המשפט כדי שיוסרו שכמו זה הפועל המגונה לא יעשו וממה שיורה על זה שכבר אמר אחר זה : (כה) וירגמו אותו בני ישראל אבן . ויקימו עליו גל אבנים גדול להורות שלא מת שם אדם זולתו. ומ"ש וישרפו אותם באש ויסקלו אותם באבנים שב אל הבעלי חיים שהם שורו וחמורו וצאנו וספר שנשרפו באש אחר שסקלו אותם באבנים ולא כלל יחד סקילת הבעלי חיים עם סקילת עכן שהוא מבואר שלא יוכללו יחד בזה הענין האדם והבעלי חיים : (א) והנה זכר שאחר זה שבה ההשגחה האלהית על ישראל וצוה השם יתברך שיעשו מלחמה בתחבולות עם אנשי העי לפי שכבר היה אפשר להחרימם

האהל' ח' וסי' נמסר בספר שופטים סי' ד' : ביום הזה ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסדר נח : ואת עמו ז' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסדר בשלח : ואת ארצו ה' דסמיכי בקריאה וסי'

תולדות אהרן ויציקם. סנהדרין מד : ואת האדרת. סנהדרין מד : וכל ישראל עמו. סנהדרין מד. מה : עכרתנו. סנהדרין מג מד : וישרפו אותם. סנהדרין מד : לעי ולמלכה. סנהדרין מד :

מצודת ציון

ר"ל ארוכה ומבוכה כלשון : (כג) ויציקם. מלשון יציקה ושפיכה : (כה) וירגמו. ענין הסלכת אבנים : (כו) גל. תל גבוה :

מצודת דוד

(כב) וירוצו. לבל יקחום קרובי עכן לכסות על קלונו: (כג) ויצקם. ר"ל פזרם לפני הארון למען יראו הכל שאמת הדבר : (כד) עמו. הלכו עם יהושע : ויעלו. עם כי הלכו לעמק אמר ויעלו כי טרם בואם להעמק עלו דרך הר אל העמק הנקרא עמק עכור ע"ש המאורע : (כה) מה עכרתנו. ר"ל מה מלוד עכרתנו ולזה יעכרך ה' : וישרפו אותם. האדרת והלשון והאוהל וכו' : ויסקלו אותם. בניו ובנותיו ושורו וכו' (ויתכן לפי שבניו ובנותיו ידעו מזה כמ"ש רז"ל (סנהדרין מ"ד) ולא גלו הדבר לכן נסקלו גם הם אולם רז"ל לא אמרו כן) : (כו) עליו. על קברו : עד היום הזה. ר"ל עד עולם עומד הוא בגדלו : על כן וכו' עד היום הזה. ר"ל עדיין שמו עליו : ח (א) אל תירא. לפי שכבר נפלו בזה המקום היה ירא לגשת עוד לזה אמר לו אל תירא : כל עם. לוס לעשות כל הסכנות והתחבולות

רשי

השאל עוד : (ו) התיקנו אותם . לשון תיק שנוציאם מתיק העיר דישפוריי"ר בלעז ויש לפותרו לשון נתיקה כמו התיקם כצאן לטבחה : (ז) והורשתם . ותתרכון : (ט) מים לעי . שהעי מקדם לבית אל ובית אל מים לעי : וילן יהושע בתוך העם . להיות נכון בהשכמת הבקר : (י) ויעל . הוא . כמו שאמר לו המקום אם הוא עובר לפניהם עוברין ואם לאו אין עוברין : (יב) ויקח כחמשת אלפים איש . אורב אחר אורב אחד קרוב לעיר מחבירו : (יג) וישימו העם . שימה זו לשון הזמנה סמוך לחומה להלחם כמו שנאמר בבן הדד במלכים שימו על העיר וישימו : ואת עקבו. ואת ארבו . כמו ויעקבני : וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק . אמרו רבותינו שלן בעומק'

רלבג

להחרימם בזה האופן בזולת עשיית מופת אחר כי הם ישכימו לצאת מהעיר לרדוף אחרי בני ישראל לפי שבפעם הראשונה נצחום והנה הש"י לא יעשה מופת ללא צורך : (יג) וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק . אחשוב זה שמחשבתו והשתדלותו לא היתה בלילה ההוא כי אם בהישרת העם נדבר המלחמה הזאת וכדי שיבטח לבם יותר ולא ירך לבבם על מה שהיו נגפים בראשונה עלה יהושע וזקני ישראל לפני העם ולזה היה יהושע

מצודת דוד

והתחבולות האלו להטעות העובדי כוכבים ומזלות למען יחשבו שכל נצחונם הוא בעבור רוב העם והתחבולות ולא יד ה' עשתה זאת ועי"ז יאספו כולם יחד להיות גם המה עם רב ולהמתיק עלה ותחבולות ברב יועצים וכזה יהיה טובה לישראל כי את כולם יכו כאחד מבלי יצטרכו ללכת מעיר לעיר להכות בם : (ב) מאחריה . לא מן העבר אשר תבואו אליה: (ד) נכונים. ללכת מהר בעת המצטרך : (ה) ונסנו . בכדי להטעותם : (ו) ויצאו . ואז יצאו לרדוף אחרינו : עד התיקנו . ר"ל הניסה תועיל עד אשר נעתק אותם מן העיר לרדוף אחרינו כי יאמרו שבאמת בעבור הפחד נסים הם כאשר במלחמה הראשונה : ונסנו. ונוסיף לנוס עוד להרחיקם מן העיר : (ז) מהאורב . מהמקום שתהיו אורבים: את העיר. את הנשארים בעיר : (ח) כדבר ה' . שלוה לשרפה כמ"ש למעלה ועשית לה כאשר עשית ליריחו : ראו צויתי. ר"ל הזהרו ואל תמרו פי: (י) ויפקוד. השגיח בהם אם המה מוכנים למלחמה : (יב) וישם אותם אורב. שם עוד אורב אחד יותר קרוב אל העיר : (יג) וישימו העם . העם עצמם הזמינו למלחמה את המחנה וכו' וגם הזמינו את עקבו והוא האורב : בתוך העמק . להתקרב אל העיר :

יהושע ח

לכם שים־לך ארב לעיר מאחריה׃
ג ויקם יהושע וכל־עם המלחמה
לעלות העי ויבחר יהושע שלשים
אלף איש גבורי החיל וישלחם ס׳
לילה׃ ד ויצו אתם לאמר ראו אתם ו׳ חס׳ כספר׳
ארבים לעיר מאחרי העיר אל־
תרחיקו מן־העיר מאד והייתם
כלכם נכנים׃ ה ואני וכל־העם אשר כ"א במלעות פסו׳
אתי נקרב אל־העיר והיה כי־יצאו ע"ו
לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו י"ד חס׳
לפניהם׃ ו ויצאו אחרינו עד התיקנו ז׳ רפין . ל׳
אותם מן־העיר כי יאמרו נסים לפנינו
כאשר בראשנה ונסנו לפניהם׃ ב׳ דין חס׳ וח׳ מ"ל . ל׳ ומ"ל ג׳
ז ואתם תקמו מהאורב והורשתם את־
העיר ונתנה יהוה אלהיכם בידכם׃
ח והיה כתפשכם את־העיר תציתו
את־העיר באש כדבר יהוה תעשו
ראו צויתי אתכם׃ ט וישלחם יהושע ד׳
וילכו אל־המארב וישבו בין בית־
אל ובין העי מים לעי וילן יהושע
בלילה ההוא בתוך העם׃
י וישכם יהושע בבקר
ויפקד את־העם ויעל הוא וזקני
ישראל לפני העם העי׃ יא וכל־העם
המלחמה אשר אתו עלו ויגשו
ויבאו נגד העיר ויחנו מצפון לעי
והגי בינו ובין העי׃ יב ויקח כחמשת וג׳ חס׳ בלוס׳ ניו קרי
אלפים איש וישם אותם אורב בין
בית־אל ובין העי מים לעיר׃ יג וישימו כן כתיב וקרי מכת מס"ס
העם את־כל־המחנה אשר מצפון
לעיר ואת־עקבו מים לעיר וילך ל׳
יהושע בלילה ההוא בתוך העמק׃

תרגום

מאחורהא׃ ג וקם יהושע וכל עמא עבדי קרבא למיסק לעי ובחר יהושע תלתין אלפין גברא גברי חילא ושלחינון בליליא׃ ד ופקיד יתהון למימר חזו דאתון כמנין לקרתא מאחורי קרתא לא תרחיקון מן קרתא לחדא ותהון כולכון מתקנין׃ ה ואנא וכל עמא דעמי נתקרב לקרתא ויהי ארי יפקון לקדמותנא כד בקדמיתא ונפוך קדמיהון׃ ו ויפקון בתרנא עד דנגוד יתהון מן קרתא ארי יימרון תבירין קדמנא כד בקדמיתא ונפוך קדמיהון׃ ז ואתון תקומון מכמנא ותתרכון ית קרתא וימסרנה יי אלהכון בידכון׃ ח ויהי כמיחדכון ית קרתא תדלקון ית קרתא בנורא כפתגמא דיי תעבדון חזו דפקדית יתכון׃ ט ושלחינון יהושע ואזלו לכמנא ויתבו בין בית אל ובין עי מערב לעי ובת יהושע בליליא ההוא בגו עמא׃ י ואקדים יהושע בצפרא ומנא ית עמא וסליק הוא וסבי ישראל קדם עמא לעי׃ יא וכל עמא עבדי קרבא דעמיה סליקו ואתקרבו ואתו לקביל קרתא ושרו מצפונא לעי וחילתא בינוהי ובין עי׃ יב ודבר כחמשא אלפין גברא ושוי יתהון כמנא בין בית אל ובין עי ממערב לעי׃ יג ושויאו עמא ית כל משריתא דמצפונא לקרתא וית כמניה מערב לקרתא ואזל יהושע בליליא ההוא בגו מישרא׃

רדק

לכם . כלומר זאת לא תהיה חרם כמו יריחו אבל תבזו אותה לכם לצרכיכם שלא יבא ממנ' אוצר ה' : (ו) התיקנו . פרשו נתק ר"ל עד שננתק אותם מן העיר ברדפם אחרינו : (ז) ואתם תקומו מהאורב. שם כמו והמארב וכמוהו שם בזה המשקל מלרע ואת היותר החרמנו . ; וימעהו שורק : והורשתם את העיר . את יושבי העיר תגרשום ותכלום : (ח) כתפשכם . מקור בכ"ף : כדבר ה' תעשו . שהרי אמר לו כאשר עשית ליריחו ויריחו שרפו באש : ראו צויתי אתכם. כלומר שתהיו זריזים : (ט) וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם . באמצע המחנה לן בלילה ההוא כדי לזרוז כלם להשכי' בבקר ולערוך המלחמ' : (י) ויפקד . השגיח בהם ונתן עינו עליהם איך הם מוכנים למלחמ': (יא) וכל העם המלחמ' חסר הנסמך ומשפט העם עם המלחמה כמו הארון הברית : (יב) ויקח כחמשת אלפים איש . שיהיו גם כן אורב אולי שם אות' סמוך לעי יותר מן הראשונים : (יג) וישימו . האורב והמחנה שמו עצמם . ויקרבו לעיר יותר ממה שהיו וכן אומר במלחמת בן הדד על שומרון ויאמר שימו וישימו על העיר : ואת עקבו . כתרגומו וית כמיה כלומר מארבו מן ויעקבני כי המארב הוא ערמ' : וילך יהושע בלילה ההיא בתוך העמק . כלומר הלך הוא ואחרי' עמו בתוך העמק שהמחנה שם לראות שומרי המחנה אם הם ערים

נמסר בסוף סדר חקת התורה : וכל עם ז' דסמיכי בקריאה וסימן ויקם יהושע . ויעל יהושע. ויבא יהושע . וכל עם המלחמה. ויאמר המלך הגלגלה . ותרא והנה המלך עמד על העמוד כמשפט דמלכים . וחברו דד"ה. שרי יהודה ושרי ירושלם . וסי' בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכא וחמא גברא : תקמו ב' וחס' וסי' ואתם תקמו מהאורב והורשתם . ונפלו ולא תקמו : וישלחם ד' וסי' וישלחם יהושע וילכו . ויקם יהושע וכל עם . וישלחם לבנונה . ויקח אסא את כל : סימן קדמ' וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העם . תנינא וילך יהושע בלילה הוא בתוך העמק ואפ"ם אל עם עמקי :

תולדות אהרן בתוך העמק . ערובין סג מגלה ג סנהדרין מד :

מצודת ציון

ח (ב) אורב . יושב במסתור המארב (ה) ונסנו. מלשון ניסה ובריחה : (ו) התיקנו . ענין העתקה והסרה : (ז) והורשתם . ענין גרושין : (ח) תציתו . תבעירו כמו ויצת אש בציון (איכה ד') : (ט) מים ממערב: (י) ויפקוד . ענין השגחה : (יא) והגי . והעמק . (יג) וישימו . ענין הזמנה למלחמה כמו שימו אל העיר (מ"א כב) : עקבו . תרגמו מארבו והוא מלשון ויעקבני זה פעמים (בראשית כ"ז)

רדק

עריס או ישניס פן יצאו אנשי העי פתאוס עליהס והכוס : (יד) למועד . כתרגומו לזמנא דמתקן ליה כלומ׳ שהכין המלך ואמר בשעה פלונית נהיה מוכנים כלנו לצאת למלחמה : לפני הערבה . לפני המישור אשר היה את פני העיר : (טו) וינגעו . הראו עצמס נגועים ונסים לפניהס וגם הס היו נגועים כי אי אפשר שהיו נסים לפניהס שלא היו נגועים בהס ואלו לא היו נגועים אלא מראים עצמס נגועים לכך היה אומר ויתנגעו מבנין התפעל כי כן המשפט : דרך המדבר . מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר בין סמוך לעיר ובין רחוק מן העיר לפי׳ אמר ורעו כבשים כדברס כעד׳ בתוך הדברו והוא מתרגם וינהגו ודבר לפי שהרועה נוהג שם המקנה : (טז) ויזעקו . נתקבצו לרדוף אחריהס ולפי שהקבוץ ואסיפת העם הוא על ידי זעקה לפי׳ נאמר בזה הלשון : אשר בעיר . כן כתיב וקרי בעי והכתוב מורה שנזעקו כל הנשארים בעיר לרדוף אחר הס והקרי מורה אשר בעי וגבולה וכן כתיב ולא נשאר איש בעי ובבית אל : (יח) בכידון . כתרגומו ברומחא : (כ) ידיס . מקום כמו רועות על ידיהס או כח כתרגומו חילא : אל הרודף . ישראל שהיו נסים אל המדבר נהפך אל אנשי העי שהיו רודפים אותס בשדה . במדבר השדה כולל מקום זרע

רשי

בעומקה של הלכה : (יד) למוע׳ . לזמן היום שנועלו יחד מאתמול באותו שעה נגה שהיו מנחשים ומעוננים : (טו) וינגעו . לשון נגע ואתכרו . הראו עצמן כאלו הס נגפים לפניהס : (יח) נטה בכידון . הוא היה סימן לאורב לצאת מן המארב בראותו הכידון נטוי על העיר . כידון שפיד״ו בלע״ז : (כ) ידים. כח : והעם הנס המדבר . ישראל שנסו אל המדבר כמו שאמר למעלה נהפך להלחם אל הרודף : (כב) והלה יצאו מן העיר . האורב שהציתו את העיר

יד והוה כד חזא מלכא ד׳בטע׳ כספ׳ דעי ואוחיאו ואקדימו ונפקו אנשי קרתא לקדמות ישראל לאגחא קרבא הוא וכל עמיה לזמנא דמתקן ליה קדם מישרא ואינון לא ידעין ארי כמנא להון מאחורי קרתא : טו ואתברו יהושע וכל ישראל קדמיהון ואפכו לאורח מדברא : טז ואתכנישו כל עמא די בקרתא בעי למרדף בתריהון ורדפו בתר יהושע ואתנגידו מן קרתא : יז ולא אשתאר אנש בעי ובית אל דלא נפקו בתר ישראל ושבקו ית קרתא כד פתיחא ורדפו בתר ישראל : יח ואמר יי ליהושע ארים ברומחא די בידך על עי ארי בידך אמסרינה וארים יהושע ברומחא דבידיה על קרתא : יט וכמנא קם י״א. בפריע מאתריה ורהטו כדארים ידיה ועלו לקרתא וכבשוה ואוחיאו ואדליקו ית קרתא בנורא : כ ואתפניאו אנשי עי לאחוריהן וחזו והא סליק תננא דקרתא לצית שמיא ולא הוה בהון חילא למערק לכא ולכא ועמא דאפיך למדברא אתחזר על רדפא : כא ויהושע וכל ישראל חזו ארי כבש כמנא ית קרתא וארי סליק תננא דקרתא ותבו ומחו ית אנשי עי :

יד ויהי כראות מלך־העי וימהרו
וישכימו ויצאו אנשי־העיר לקראת־
ישראל למלחמה הוא וכל־עמו ז׳
למועד לפני הערבה והוא לא ידע ו׳ דגש
כי־ארב לו מאחרי העיר : טו וינגעו ל׳
יהושע וכל־ישראל לפניהם וינסו
דרך המדבר : טז ויזעקו כל־העם אשר ל׳
בעיר לרדף אחריהם וירדפו אחרי ב׳ע׳ קרי
יהושע וינתקו מן־העיר : יז ולא־נשאר ל׳. ד׳ דסמי׳
איש בעי ובית אל אשר לא־יצאו ג׳בטעמ׳ וד׳ סבירין ובבית וק׳ ובית
אחרי ישראל ויעזבו את־העיר
פתוחה וירדפו אחרי ישראל :
יח ויאמר יהוה
אל־יהושע נטה בכידון אשר־בידך
אל־העי כי בידך אתננה ויט יהושע
בכידון אשר־בידו אל־העיר :
יט והאורב קם מהרה ממקומו וירוצו ג׳ מ״ל כליש׳ ל׳
כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה ה׳
וימהרו ויציתו את־העיר באש :
כ ויפנו אנשי העי אחריהם ויראו והנה
עלה עשן העיר השמימה ולא־היה י״א. פ״ה
בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס ג׳
המדבר נהפך אל־הרודף : כא ויהושע ב׳ מ״ל
וכל־ישראל ראו כי־לכד הארב את־ ל״ה במלעו׳
העיר וכי עלה עשן העיר וישבו ויכו ל׳
את־אנשי העי : כב ואלה יצאו מן־העיר ה׳ ססו׳ דמיין
לקראתם ויהיו לישראל בתוך אלה ה׳
מזה ואלה מזה ויכו אותם עד־בלתי
השאיר־להם שריד ופליט : כג ואת־
מלך העי תפשו חי ויקרבו אתו אל־ ב׳ חס׳ בני אהרן
יהושע :

כב ואלין נפקו מן קרתא לקדמותהון והוו לישראל במציעא אלין מכא ואלין מכא ומחו יתהון עד דלא אשתאר להון שאר ומשיזב : כג וית מלכא דעי אחדו כד חי וקריבו יתיה לות יהושע :

רלבג

יהושע והזקנים במקום היותר מסוכן וזכר עם זה לזאת הסבה בעיני לפי מה שאחשוב שככר לן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק כי העמק הוא המקום היותר שפל והוא היותר מסוכן שבמקומות בדבר המלחמה והנה לקח יהושע מהחלשים אלף שבחר חמשה אלפים איש היה אורב בין ישראל ובין העי מים לעיר והנה הם היו במקום קרוב למקום יהושע עד שיתכן בהם שיראו כשיטה יהושע את ידו בכידון והוא הרומח אשר בו הגם והיו הנשארים קרובים להם באופן שנתקבצו כולם בעת ההיא ויבואו אל העיר וילכדוה : (יד) והנה זכר וכבר יצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה למועד לפני הערבה אמר למועד להורות שבכמו העת שהיום שיצאו לקראתם בפעם הראשונה יצאו עתה כי זה ממה שיחזק לב אנשי ישבי העי ויחשבו שכמו שנצחו אז ינצחו עתה ואמר לפני הערבה כי במקום ההוא לפי מה שאחשוב היו מנצחים בפעם הראשונה או אומר לפני הערבה כי מהמקום ההוא יתכן שלא היו יכולין לראות האורב אשר מאחרי העיר ובזאת התחבולה הנכונה נצחום בקלות כי בראותם עשן

הוא וכל עמו ד׳ וסי׳ ויפנו ויעלו . ויצא סיחון לקראתינו ונפן ונעל דרך הבשן . כראות מלך העי : לא נשאר ד׳ דסמיכי בקריאת וסי׳ לא נשאר איש בעי ובית אל . וישלח יהוא בכל ישראל . ויעלו ביהודה ויבקעוה דד״ה . ואני נשארתי לבדי . והאורב ג׳ מלאים בלישנא וסי׳ והאורב קם מהרה . ואתם תקומו מהאורב . ויצלנו מכף אויב דעזרא : וילכדוה ה׳ בקריאה וסי׳ וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה . והאורב קם מהרה ממקומו . ויעבר יהושע מלכיש עגלונה : ויעל יהושע מעגלונה . וילכדה מקצה שלש . ב׳ מנהון חס׳ קדמאה ובתראה ונמסר גם בסדר מטות : השמימה י״א בקריאה וסי׳ נמסר בסדר ואתחנן : בתוך ה׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך : ויקריבו י׳ חס׳ בלישנא וסי׳ נמסר בסדר ויקרא :

מצודת ציון

כ״ו) שבוא ענין ערמה : (יד) למועד . לזמן כמו למועד אשוב אליך (שם י״ח) : (יח) בכידון . כרומח : (כ) ידים . מקום כמו יד אבשלום (ש״ב י״ח) : (כב) בתוך . באמצע כמו והעיר נתוך (במדבר ל״ס) : שריד . סיור ושארית כמו שרידי חרב (ירמיה ל״א) : ופליט . גם הוא ענין

מצודת דוד

(יד) למועד . לזמן שיצאו במלחמה הראשונה : (טו) וינגעו . הראו עצמם כאלו היו מנוגעים ר״ל מוכים ונחלשים : (טז) ויזעקו. נתקבצו מזעקת המאסף : (יח) נטה בכידון . לעשות סימן להאורב לבא אל העיר : (כ) אל הרודף . הם אנשי העי שהיו מתחלה רודפים לישראל : (כב) ואלה . אנשי האורב

ויכו

רשי

העיר ; (ל) אז יבנה וגו' . פרשה זו כתובה מוקדם ומאוחר שמיום שעברו את הירדן עשה כן

רלבג

עשן העיר עולה השמימה אשר שם טפם ונשיהם לא נשאר להם כח ולא רצון העומד והשיעור להלחם עם ישראל באופן ראוי וזה מבואר מאד : (ל) והנה תלה מלך העי ולא הלינו נבלתו על העץ כמו שהזהירה התורה גם בהרוגי בית דין שלא לטמא האויר והקימו עליו גל של אבנים בפתח שער העיר כדי שיתפרסם זה לשאר מלכי כנען וייראו מהלחם עם ישראל :

ואולם התועלות הנמשכות מזה הספור הם י"ד :

התועלת הראשון הוא במצות והוא מה שזכר מענין המילה ומזה המקום למדנו שמי שאיחר עשיית מצוה מהראוי שיקיימנה תכף שימצא מקום שיוכל לקיימה ולזה תמצא שתכף שמצאו ישראל מקום אפשר שיחנו בו עד שתחיה מכתם צוו בעשיית המילה ואולם אחר עבור אבל משה נתבר' להם כי תוך שלשה ימים יסעו לעבר הירדן כמו שנזכר במה שקדם ומזה המקו'

יהושע ח

כד ויהי ככלות ישראל להרג את כל ישבי העי בשדה במדבר אשר רדפום בו ויפלו כלם לפי חרב עד תמם

פיסק' במצעות פסו'

וישבו כל ישראל העי ויכו אתה לפי חרב : כה ויהי כל הנפלים ביום ההוא מאיש ועד אשה שנים עשר אלף כל אנשי העי : כו ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל ישבי העי : כז רק הבהמה ושלל העיר ההיא בזזו להם ישראל כדבר יהוה אשר צוה את יהושע : כח וישרף יהושע את העי וישימה תל עולם שממה עד היום הזה : כט ואת מלך העי תלה על העץ עד עת הערב וכבוא השמש צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ וישליכו אותה אל פתח שער העיר ויקימו עליו גל אבנים גדול עד היום הזה :

ב' חס' כספר' · ב' שממה חס · ד' · ג' · ד' מ"ל וכל כתו' דכות' כמ"א חסר

כד והוה כד שיצי ישראל לקטלא ית כל יתבי עי בחקלא במדברא די רדפונון ביה ואתקטלו כולהון לפתגם דחרב עד דשלימו ותבו כל ישראל לעי ומחו יתה לפתגם דחרב : כה והוו כל דאתקטלו ביומא ההוא מגבר עד אתתא תרי עשר אלפין כל אנשי עי : כו ויהושע לא אתיב ידיה דארים ברומחא עד דגמר ית כל יתבי עי : כז לחוד בעירא ועדי קרתא ההיא בזו להון ישראל כפתגמא דיי דפקיד ית יהושע : כח ואוקיד יהושע ית עי ושויה תל חריב לעלם לצדו עד יומא הדין : כט וית מלכא דעי צלב על צליבא עד עידן רמשא ובמיעל שמשא פקד יהושע ואחיתו ית נבלתיה מן צליבא ורמו יתיה במעלנא תרע קרתא ואקימו עלוהי דגור אבנין רב עד יומא הדין : ל בכן בנא יהושע מדבחא קדם יי אלהא דישראל בטורא

רדק

זרע העבוד ומקום מרעה הבהמות גם כן לפיכך פי' במדבר אשר רדפום בו : (כט) וכבא השמש . כמו שכתוב לא תלין נבלתו על העץ ועל כל הנתלה בארץ ישראל מצות הכתוב

ואת מלך ד' וסי' ואת מלך חעי תפשו חי . ואת מלך העי תלה . ואת מלך מעכה וחברו . וכבא ג' בקריאה וסי' והיה לפנות ערב ירחץ במים . וכבוא נשאי הארון . וכבא השמש צוה יהושע . מציעתא מלא . ונמסר גם בסדר תצא :

מצודת דוד

(כד) ויכו אותה . הנשים והטף · מענה

מצודת ציון

ענין שארית כמו להשאיר לנו פליטה (עזרא ט') : (כח) תל . מלשון תילין ודגורין להיות כן עד עולם לבלי אפשר להפנות והוא ענין גוזמא והפלגה : (כט) נבלתו . אף גוף אדם המת

יתברר שמי שלא מל בשמיני לאיזה סבה שתהיה הנה אין ראוי לו שיתין עליה אחרי מלאו מקום לעשייתה : הב' הוא במדות והוא שראוי כשיבאנו הענין לעשות פעולה מצערת הנה ראוי שיעשה אותה באופן אשר יגיע בו לו צער יותר מעט מצער ולזה באה המצוה ליהושע שיעשה חרבות צורים וימול בהם בני ישראל : הג' הוא במצות והוא כשימשך מעשיית המילה סכנה לתינוק ראוי שתמנע ממנו ולזה ספר שכבר נמנעו מלימול במדבר בסבת לכתם במדבר ארבעים שנה ועל פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ולזה לא היו יודעים מתי יבא להם הצווי ליסע כי בהעלות הענן יצטרכו ללכת כי ע"פ ה' יסעו ולזה יתכן שאם היו מלים אולי יבא להם הצווי ליסע קודם חיות מכת המילה ותהיה בזה סכנה לתינוק ולמולים ולזאת הסבה זכר גם בזה המקום שכבר ישבו בני ישראל תחתם עד חיותם : הד' והוא בענין תועלת המצות הוא ללמדנו שיש למצות המילה רושם בהתמדי' ההשגחה בישראל עד שהיו נכנסים לירושת הארץ לזה זכר שהקדים מצות המילה קודם שישתדלו בענין המלחמה ולזה נ"כ אמר היום גלותי את חרפת מצרים לפי הביאור האחרון שזכרנו בו וכבר הארכנו המאמר איך יגע זה התועלת מזאת המצוה בביאורנו לדברי התורה : הה' הוא במצות והוא להוסיף ביאור על מה שנאמר בתורה בהנפת העומר שהוא ממחרת השבת שלא רצה בו שבת בראשית כמו שהיו אומ' הצדוקים : הו' הוא בעיון והוא שהש"י לא יעשה מופת ללא צורך ולזה אמר שתכף שיוכלו לאכול מעבור הארץ שבת המן ; הז' הוא בעיון והוא שהנביא ראוי שיכין עצמו לנבואה שיצטרך אליה והוא בשישים מחשבתו שם ולזה זכר שכבר היה יהושע ביריחו כשהגיע לו הנבואה ההיא ר"ל שכבר שוטטה מחשבתו שם כי הוא לא היה עדין ביריחו : הח' והוא בעיון להודיע כי בהתערב ענין ההשגות הדמיונות יקרה במקצת דברים המגיעים במראה הנבואה שיהיו לפי הדמיונות אשר שוטטה מחשבתו בהם וזה מבות גדול לעמוד על הרבה מהדברים בא הספור בהם בעניני הנבואות ולזה זכר בזה המקום כי יהושע היה מדמה תחלה בזה האיש שיהיה מאנשי המלחמה אשר לו או אשר כנגדו : הט' הוא להיישיר ישראל בשיאמינו בשם ית' וייראו ממנו כי זה כלו מגיע אותם אל הצלחתם הנפשיי' עם שבזה יתיישרו בזאת ההצלחה אשר השתדלות' בה עתה : הי' הוא במדות והוא שאין ראוי שיקפח שכר כל בריה אך ראוי שישולם גמול על כל מעשה טוב ולזה תמצא שצוה יהושע להחיות רחב וכל אשר אתה בבית ונתן הסבה בזה כי החבאתה את המלאכים אשר שלח יהושע ולא נתן הסבה בזה שבועת המרגלים לה כי לא נקשרו ישראל בזה מפני שבועת' לו כי לא היה להם רשות על זה מישראל ולא היו ראשי העם שיקשרו העם בשבועתם וכן סיפר בסוף הענין כי רחב וכל אשר אתה בבית החיה יהושע ותשב בקרב ישראל כי החביאה המלאכים אשר שלח ואחר שכבר היתה הסכמתו להחיות רחב וכל אשר אתה בבית בעבור הטוב שגמלה למרגלים הנה הסכים יהושע שיעשה זה ע"י המרגלים כדי שיקיימו שבועתם לה ; הי"א הוא במדות והוא שהוא ראוי לכל כלל נתאחד למנוע קצת האנשים לקנות מחטוא לש"ית כי כבר ינזקו הכלל בחטא היחיד הלא תראה כי עכן מעל בחרם ועל כל העדה היה קצף ולזאת הסבה צותה התורה תוכיח את עמיתך : הי"ב הוא במדות והוא שאין ראוי למושל שיעשה בכחו מה שאיפשר שתפול בו טענה שלא יעשה בצדק ואע"פ שצוה בזה מפי הגבורה אך ראוי שיתחכם להסיר הטענה ההיא באופן שלא תתחדש בזה מריבה וקטטה כי אולי יגיע מזה הפסד רב ובזה יתקיים מה שבאתהו המצוה עליו מאת השם ולזה תמצא שכבר התחכם יהושע שיודה עכן חטאו לסלק מעליו הטענה והמחלוקת ואעפ"י שכבר היה איפשר לו להשלים מצות הש"י בזולת הודאת פיו כי לא היה יכולת לאחד מבני ישראל למרות את פי הנביא כמו שאמרו אליו כל איש אשר ימרה את פיך וגו' ולזאת הסבה לא יהושע נ"כ למלאכיו שירוצו לאהל עכן כדי שימצאו מה שהודה ואז יתפרסם זה לישראל ולזאת הסבה הציקום ופזרום לפני ה' כדי שיתפרסם לכלם שכבר היה מבואר במה שהביאו מלאכי יהושע אותם הדברים שהודה עכן : הי"ג והוא במדות והוא שראוי לכל משתדל בעשיית פועל מה שלא יקצר מהמצאת הסבות המביאות התכלית אשר יכוין ולהשבית כל הסבות המונעות התכלית ההוא ולזאת הסבה תמצא שסודר ענין יהושע במלחמה עם יושבי העי בכל אלו התחבולות הנפלאות וזה שכבר היו ישראל נראים למלך העי בעמק ולזה יבטחו יושבי העי לצאת עליהם למלחמה כי הם היו בחולשה בתכלית לפי המקום ההוא שהיו בו ר"ל מפני היותם בעמק עם שכבר חק להם עוד מפני היות זה בכמו המועד והמקום שהיו ישראל נגפים לפני יושבי העי בפעם הראשונה וחזק להם גם כן לרדוף כלם אחריהם באופן שהניחו העיר פתוחה כי הם ראו אותם כלם נסים דרך המדבר והם לא ידעו שיהיה קצת החיל מאחריהם ובזה נשלם להם בקלות הכנס האורב בעיר והצית העיר באש והוא הקל מאד בענין החרמתם כי בראותם עשן העיר נבהלו מפני מות טפם ונשיהם ואבוד קניניהם וסגר זה להם דלתי ההשתדלות בענין מלחמת' שיתנהגו בה באופן ראוי ולזה מתו כולם בקלות ולזאת הסבה בעינה תלו מלך העי והקימו עליו גל אבנים גדול ליראו הנשארים : הי"ד והוא בדעות הוא שהשם יתברך לא ישנה טבע המציאות ומנהגו לעשות מופת אם לא יביאו לזה הכרח מה ולזה

תמצא

הכתוב : (ל) אז יבנה . אז כשעברו ישראל את הירדן ואין מוקדם ומאוחר בתורה כי כן כתיב בספר תורת משה והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו' ואז הותרו הבמות כל זמן שהיו בגלגל וכן אמרו רבותינו ז"ל בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל והביאו את האבנים ושדום בשיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה ובנו מזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקללו וקפלו את האבנים ולנו ואמרו אין הבמה נתרת אלא על ידי נביא שנאמר אז יבנה יהושע ומלת יבנה עתיד במקום עבר ויבא זה עם קשר מלת אז בהרבה מקומות כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה אז תבנה אז יקהל שלמ' : (לב) את משנה תורת משה . מן ושננתם לבניך אף על פי שאינו משרשו ופירושו לשון התורה ופירושה על דרך כלל וכתב רבינו סעדיה ז"ל כי כתבו בהם מספר המצות כמו שהן כתובות בהלכות ובאזהרות ויפה אמר כי לא יתכן שכתבו בהן כל התורה רק הלוך דרך כלל ונחלקו רבותינו ז"ל מהם אמרו על גבי האבנים כתבוה ואחר כך שדו אות' בשיד ומהם אמרו מתחלה שדו את האבנים וכתבו התורה על גבי השיד ואמרו כי בשבעים לשון כתבו אותם דברי התורה כמו שנאמר בתורה באר היטב כדי שיבינו אותם כל עם ולשון שירצו אותם : (לג) חציו . ו' שבטים עלו להר גריזים שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין וששה להר עיבל ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי והכהנים והלוים והארון עומדים למטה הכהנים מקיפים את הארון והלוים מקיפים את הכהנים וישראל מזה ומזה הפכו הלוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה שנאמר לברך את העם ישראל בראשונה וכן הוא מפורש בתורה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל והיה אם שמוע תחלה ואחר כן והיה אם לא תשמע ופתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' ואלו ואלו עונין אמן עד שגומרין כסדר הזה ברכות וקללות כך סדרו רבותינו זכרם לברכה והקשו ואמרו איך אנו אומרים כי הלוים היו למטה והלא לוי למעלה שהרי היה הוא אחד מן הששה שבטים שהיו בהר גריזים ופירושו כי זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה ומהם אמרו כל הראוי לשירות למטה והשאר למעלה : והחציו . כמו האהלי הערכך והדומים להם שבאו בשתי ידיעות ורבותינו ז"ל דרשו בו כי בא הה"א למעט כי מעטים היו במספר החצי של הר עיבל מהחצי של הר גריזים ואף על פי שלוי למטה מפני שהיה יוסף עמהם שנאמר בהם ואנכי עם רב וגו' ומה שאמר אל מול הר גריזים אל מול הר עיבל שלא עמדו על ההר אלא בשיפוע ההר ובהר גריזים ובהר עיבל יש מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל שלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך דברי רבי יהודה אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת אצל אלוני מורה ונאמר להלן ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם וזהו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים ר' אליעזר אומר לא זה הוא הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים שלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני והלא היא אלא ארץ חוי היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל וכירוס' לדברי רבי אליעזר מהו הר גריזים והר עיבל ב' גבשושיות עשו לאחד קראו הר גריזים ולאחד קראו הר עיבל : (לד) ואחרי כן . הברכה

דְעֵיבָל׃ לא כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָא דַייָ יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִכְתִיב בִּסְפַר אוֹרַיְיתָא דְמֹשֶׁה מַדְבַּח אַבְנִין שְׁלֵמִין דְלָא אֲרֵים עֲלֵיהוֹן בַּרְזְלָא וְאַסִּיקוּ עֲלוֹהִי עֲלָוָן קֳדָם יְיָ וְנַכִּיסוּ נִיכְסַת קוּדְשִׁין׃ לב וּכְתַב תַּמָּן עַל אַבְנַיָּא יַת פַּתְשֶׁגֶן אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה דִכְתַב קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לג וְכָל יִשְׂרָאֵל וְסָבוֹהִי וְסָרְכוֹהִי וְדַיָּנוֹהִי קַיְמִין מִכָּא וּמִכָּא לַאֲרוֹנָא קֳדָם כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי נָטְלֵי אֲרוֹנָא דִקְיָמָא דַייָ כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא פַּלְגֵיהוֹן לָקֳבֵל טוּרָא דִגְרִיזִין וּפַלְגֵיהוֹן לָקֳבֵל טוּרָא דְעֵיבָל כְּמָא דְפַקֵּיד מֹשֶׁה עַבְדָא דַייָ לְבָרָכָא יַת עַמָּא יִשְׂרָאֵל בְּקַדְמֵיתָא׃ לד וּבָתַר כֵּן קְרָא יַת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְיתָא בִּרְכָן וּלְוָטִין כְּכָל דִכְתִיב

ג' דסמיכי ל אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל׃ לא כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה
י"ד נספ' עֶבֶד־יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב
ג' דסמי' בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים
ז' שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא־הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל
וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַיהוָה וַיִּזְבְּחוּ
שְׁלָמִים׃ לב וַיִּכְתָּב־שָׁם עַל־הָאֲבָנִים
ד' אֵת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב
לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לג וְכָל־יִשְׂרָאֵל
כ' וּזְקֵנָיו וְשֹׁטְרִים וְשֹׁפְטָיו עֹמְדִים
י"ג דסמי' מִזֶּה וּמִזֶּה לָאָרוֹן נֶגֶד הַכֹּהֲנִים
ג' הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי ׀ אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה כַּגֵּר
כָּאֶזְרָח חֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־גְּרִזִים
נ' וְהַחֶצְיוֹ אֶל־מוּל הַר־עֵיבָל כַּאֲשֶׁר
ס'. ג' צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם
י"ד חס' יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה׃ לד וְאַחֲרֵי־כֵן קָרָא
ג' כתו' וכנכי' אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה
וְהַקְּלָלָה כְּכָל־הַכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה׃

כן : (לב) ויכתב שם על האבנים . הן הנה האבנים האמורים למעלה לאחר מכאן זה קפלו הסיד מעליהם והביאום הגלגל : (לג) לברך את העם ישראל בראשונה . להקדים ברכות לקללות ברוך האיש אשר לא

רלבג

תמלא כי מפני שהיה אפשר בחרמת יושבי העי בקלות כמו אלו התחבולות מלבד מה שקרה במלחמה הראשונה שהיו ישראל נגפים לפניהם הנה לא הסכים הש"י שיעשה זה בדרך מופת : (ל) אז יבנה יהושע מזבח לה' . עד והארץ שקטה מאלחמה . זכר שכבר בנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל : (לא) כאשר צוה משה וגו' . אבנים שלמות אשר לא הניף עליהם ברזל . כמו שצותה התורה וזה ממה שיורה שמה שאמר בתורה ואם מזבח אבנים תעשה לי היא מצוה לא רשות עם שכבר באה המצוה בבניית המזבח בהר עיבל וזכר שכתב שם על אבני המזבח פתשגן תורת משה אשר כתבה לפני בני ישראל והנה כבר נתבאר בתורה שכבר שדו אותם בשיד כדי שיכתבו שם כתב מבואר ואחשוב שמה שכתב שם הוא זאת הברכה והקללה אשר קראו בזה המקום ככתוב בתורת משה וזהו מ"ש שכבר קרא שם את כי דברי התורה הברכה והקללה וזה לאות שמה שכתב שם לא היה בו זולת זה ואם אי אפשר אלא שיודה שכתב שם כל התורה הנה אין זה זר מאד כל שכן אם היה המזבח גדול וגבוה ובכלל הנה אם היה בגודל מזבח בית שני לפי מה שספרו ממנו רבותינו ז"ל היה מכיל זה בכתיבה בינונית . והנה זה הוא הנראה בעיני ר"ל שמה שנכתב שם כלל התורה ואי אפשר שנאמר שיהיה משנה תורת משה רמז לעשרת הדברות עד שנאמר שלא כתב שם כי אם עשרת הדברים וזה שהוא זכר שכבר כתבם משה לפני בני ישראל ומה שכתב שם משה לפני בני ישראל היה כלל התורה לא עשר הדברים לבד וקצת המפרשים אמרו שכבר כתב שם רמוזים קצרים מתרי"ג מצות כמו הענין באזהרות אשר נהגו לקראם בחג השבועות שיש בהם רמוזים קצרים מתרי"ג מצות וזה רחוק בעיני שכבר נזכר בתורה וכתבת על האבנים

בספר תורת משה ג' דסמיכי בקריאה וסי' כאשר צוה משה עבד ה' דיהושע . וחזקתם מאד לשמור ולעשות את . ואת בני המכים לא המית דמלכים : עליהן ז' בקריאה וסי' ותנו בהן אש ושימו עליהן . וכתבת עליהן כל דברי . כאשר צוה משה עבד ה' דיהושע . ורגמו עליהן אבן . המתנבאות מלבהן . אשר קוניהן יהרגון . ותלכנה שתיהן עד באנה בית לחם . וכל ואת שתי הכליות וכל תכית דכו' : משנה ד' קמצין וסימן ותית כשבתו על כסא : ויכתב שם על האבנים את . ויהרג זכרי גוור ד"ה . ושלמתי ראשנה משנה עונם דירמיה : הכהנים הלוים י"ג וסי' נמסר בסדר שפטים : לברך ט' וסי' נמסר בסדר בלק :

תולדות אהרן אז יבנה . שבת נו סנהדרין לט (מגלה עב) : ושוטרים ושופטיו . סוטה לב : נגד הכהנים . (סוטה כח) : והחציו סוטה לו :

מצודת ציון

פאת נקרא גבלה : (לב) משנה . מלשון שנים : (לג) כאזרח . הם ישראל גמור מלידה : מול . נגד . ובשאלה

מצודת דוד

(לב) משנה תורת משה . ספר אלה הדברים קרוי משנה תורה כי בו נאמר שנית מה שנאמר בארבעת הספרים שלפניו : (לג) נגד הכהנים הלוים . הכהנים בני לוי אשר עמדו עם הארון באמצע ואמרו הברכה והקללה : חציו . ששה שבטים : לברך וכו' בראשונה . בתחלה פתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל וגו' ואחר זה אמרו ארור האיש וכו' וכן כל הארורים : (לד) קרא . יהושע היה הקורא כמש במקרא שלאחריו : את כל דברי התורה . וחוזר ומפרש שקרא הברכה

לא יעשה פסל ומסכה: (ד) ויעשו גם המה בערמה. כמו שעשו בני יעקב בערמה בחמור אבי שכם שהיה חוי ויושבי גבעון מן החוי היו כמו שאמור בענין: ויצטירו. עשו עצמם כהולכים בשליחות לשון וציר בגוים שולח. וכל תיבה שתחלת יסודה צד"י כשהיא מתפעלת בלי מתפעל או נתפעל באה טי"ת בתוכה וחולקת את אותיות שרשי התיבה כמו מה נצטדק מגזרת צדק שאומר נצטדק וכן בשמיה יצטבע מגזרת צבע: שקים בלים. שיהיו נראים כבאים מארץ רחוקה: ומצוררים. לשון מבוקעים בל' ארמי צירא דחיטי דמצרי זיקי: (ה) נקודים. ארסיי"ן בלע"ז ל' מוקד וכן תרגמו יונתן כסנין: (ז) אולי בקרבי אתה יושב, שמא מיושבי הארץ אתם

לה לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגר ההלך בקרבם:

ט א ויהי כשמע כל המלכים אשר בעבר הירדן בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון החתי והאמרי הכנעני הפרזי החוי והיבוסי: ב ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד: ג וישבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי: ד ויעשו גם המה בערמה וילכו ויצטירו ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים ומצררים: ה ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם ושלמות בלות עליהם וכל לחם צידם יבש היה נקדים: ו וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגל ויאמרו אליו ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית: ז ויאמרו איש ישראל אל החוי אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית:

לה לא הוה פתגמא מכל די פקיד משה דלא קרא יהושע קדם כל קהלא דישראל ונשיא וטפלא וגיוריא דאזלין ביניהון: א והוה כד שמעו כל מלכיא די בעברא דירדנא בטורא ובשפלתא ובכל ספר ימא רבא די לקביל ליבנן חתאי ואמוראי כנענאי פריזאי חואי ויבוסאי: ב ואתכנשו כחדא לאגחא קרבא עם יהושע ועם ישראל סיעא חדא: ג ויתבי גבעון שמעו ית די עבד יהושע ליריחו ולעי: ד ועבדו אף אינון בחוכמא ואזדרדו ונסיבו שקין בלן לחמריהון וזיקין דחמר בלן ומבזעין ומצררין: ה ומסנן בלן ומרקען ברגליהון וכסותא בליא עליהון וכל לחם זודיהון יבש הוה כסנין: ו ואזלו לות יהושע למשריתא לגלגלא ואמרו ליה ולאנש ישראל מארעא רחיקא אתינא וכען גזרו לנא קים: ז ואמרו אנש ישראל לחואה דלמא ביננא אתון יתבון ואיכדין

ס' ר"פ בספ' | תמכפו"ל סי' חכ"ו קרמי ז' ואפ"ס אך את הזהב וגו' וסימ' דהבא למלכיא. | כ' להרגו. ל' | ג' מ"ל בליס' | ל.ל | ד' בליס' | ל | ויאמר ק' | י"א | ל' מ"ל כספ' ב' ותרין וי"ו

הברכה והקללה. הוא שאמרו בדרך פשוט אחר פשוט או פי' והיה אם שמוע תשמע והיה אם לא תשמע: (לה) לא היה דבר. נראה מהפסוק כי אחר שקראו הלוים הברכה והקללה פתח יהושע וקרא באזניהם כל המצות מצות עשה ומצות לא תעשה: והגר ההולך בקרבם. כמו שכתוב בתורה בפרשת הקהל וגרך אשר בשעריך: ואמר ההולך שהיו מתגיירין מן האומות בכל מסעיהם מפני הנפלאות אשר היו שומעים ורואים: (ב) פה אחד. בהסכמ' אחת ועצה אחת ועל הדרך הזה ת"י סיעא חדא ולא פירש הקבוץ הזה עד שספר מעשה יושבי גבעון כי בעבורם התקבצו כמו שמספר למטה: (ד) גם המה. דרשו בו לרבות על בני יעקב שבאו להם במרמה כמו שאומר במרמה וידברו והם היו החוי ויש לפרש גם לרבות על בני יריחו ועי כי הם עשו עם בני ישראל להשמר מהם כמו שאמר ויריחו סוגרת ומסוגרת או להלחם עמהם כמו עי והם עשו גם הם כן אבל בערמה באו אליהם להשלים עמהם. ויש לפרש עוד גם לרבות על ערמת ישראל לפי מחשבת החוי כי הם חשבו כי בערמה הכו ישראל יריחו ועי שלחו להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם ואחר כך הכום והם באו להם בערמה אף על פי שהם בעצמם ידעו כי סופם לגלות להם ערמתם חשבו אחרי שיכרתו לנו ברית לא יעברו על בריתם אף על פי שיתגלה להם הערמה אחר כן: ויצטירו. עשו עצמם צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה ומן התימה שתירגם אותו יונתן כמו בדלת איזדודו מן לדה שתרגמו זוודין: (ה) נקודים. ית' כסנין ודברי רבותינו ז"ל פת הבאה בכסנין והוא פת עושים אותו כענין יבשין וכוססין אותו בבית המשתה ועוד מפרשים אותו מענין נקוד וטלוא כלומר מעופש היה והלחם המעופש הוא נקודים כי יש בלחם המעופש אדום וירוק ושחור נקודים נקודים. (ז) ויאמרו. כן כתיב וקרי ויאמר והכתיב על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמר איש ישראל: אל החוי. מבני חוי היו גבעון והערים הסמוכות

רלבג

האכנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב וזה מורה שמה שנכתב בתורה היה מבואר באופן שלם. והנה זכר שעשו שם כמו שצוה משה מענין הברכה והקללה לא נפל דבר ממה שנזכר מזה בפרשת כי תבא: (א) עוד זכר כי כאשר שמעו כל המלכי' אשר בעבר הירדן מה שעשה יהושע וישראל ליריחו ולעי התחכמו ולקחו עצה בזה להתחבר יחד כדי שיעזרו קצתם לקצתם ולא ינוצחו אחד אחד כמו שהגיע הנצוח ליריחו ולעי מפני היותם יחידים והנה זאת היתה העצה שלקחו בזה אלו המלכים והתחכמו בה: (ד) וזכר עם זה שיושבי גבעון עשו גם המה בערמה לקחת עצה שלא יגיעם נזק מפני בני ישראל וזה אמרו גם הם כי הראשונים עשו מה שעשו לקחת על זה עצה שלא יחרימום ישראל ואלו לקחו עצה אחרת והערימו בזה האופן שזכר: ויצטירו. הוא מענין ציר נאמן לשולחיו והטעם שהם הראו עצמם כאלו הם שלוחים באים ממרחק: (ה) נקודים. הוא הפת היבש שמתפרר מצד יבשו לפירורין דקים: (ו) מארץ רחוקה באנו. יתכן שנתפרסם להם מה שצותה התורה לישר' שלא יחיו כל נשמה מהערים הקרובות אליה' אם לא יסכימו להשלים עמהם וכבר שלח אליהם יהושע בכללות ר"ל לאלו המקומות הקרובים וקרא להם לשלום ולא השלימו ולזה היה מחוייב שלא יחיה מהם כל נשמה כמו שנזכר בפרשת שופטים ואמנם אמר לו שכבר שלח

לחמוריהם ג' מ"ל בלישנא וסי' ויקחו שקים בלים. וגם תבן וגם מספא: ואת חמוריהם יקח. ושלמות ד' מ"ל וסי' ושלמות בלות. ובשלמות הרבה מאד. והמה מביאים איש מנחתו. וחברו דד"ה: בקרבי י"א בקריאה וסי' והרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים. אולי בקרבי אתה יושב. את רוחי בקרבי אשחרך. לנביאים נשבר לבי בקרבי: חם לבי בקרבי בהגיגי. ורוח נכון חדש בקרבי. ברוב שרעפי בקרבי. לבי יחל בקרבי. ולבי חלל בקרבי. נהפך לבי בקרבי כי מרה מריתי. סלה כל אבירי אדני תולדות אהרן מארץ רחוקה. גטין מו:

להם שהיו בזאת העצה. ובדרש מה הוא החוי וכי חוים היו אלא שעשו מעשה חויא פי' נחש כלומר שרמו את ישראל כמו הנחש שרמה את חוה: אולי בקרבי אתה יושב. שאם היו יודעין שהם מארץ כנען היו אסורים לכרות להם ברית שנאמר לא תכרת להם ברית ולא תחנם והברית הוא שיהיו בשלום

מצודת דוד

הברכה והקללה ככל הכתוב בתורה והם פרשת והיה אם שמוע תשמעו וכו' והיה אם לא תשמע וכו' האמורות בסדר כי תבא והדומים להם: (לה) לא היה דבר. מן הברכה והקללה: אשר צוה. ר"ל האמור בתורה: ט (א) כשמוע. אשר כבשו את העי ברוב עם ובתחבולה: (ב) ויתקבצו. להיות גם הם עם רב ויועצים סרבה להתחכם במלחמה עמהם: (ג) ליריחו ולעי. ר"ל שהמה שני דברים הפכים כי יריחו כבשו בנס והעי בהתחבולות וברוב עם ולזה הבינו הדבר שבערמה עשו להטעותם כאמור למעלה: (ד) ויעשו גם המה בערמה. כמו שעשו ישראל: ויצטירו. עשו עצמם כשלוחים באים מארץ מרחק כי שם ציר הונח על השלוח למרחוק וכמ"ש ותשלחי ציריך עד מרחוק (ישעיה נ"ז): בלים. להטעות את ישראל לחשוב שמרוב מרחק הדרך בלו: ומצוררים. מקושרים סביבות הבקיעים: (ה) ומטולאות. כי בעת שתייבשן המנעלים יתחלפו בכמה גוונים: נקודים. כי בהתייבש הלחם יתעפש ובו נקודים לבנים וירוקים ושחורים: (ו) מארץ רחוקה. לא מארץ כנען אשר הוזהרתם בלא תחיה כל נשמה ולזה כרתו לנו ברית להחיותינו: (ז) בקרבי,

מצודת ציון

ט (א) ובשפלה. בעמק: חוף. שפת: (ב) פה אחד. ר"ל בעצה אחת: (ד) ויצטירו. עשו עצמם כשלוחים כמו ציר אמונים (משלי י"ג): בלים. מורקבים. ונאדות הם כלי היין ומבוקעים. מלשון בקיעה: ומצוררים. מקושרים כמו צרור כספו (בראשית מ"ב): (ה) ונעלות מנעלים שברגליהם: ומטולאות. ענין חלוף הגוונים כמו במות טלאות (יחזקאל ט"ז) לדם:

בשלום עמהם ולא יהיו עבדים להם ומקבלים מצותם אם היו משלימים היו מקבלים אותם כמו שכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון וגו' מכלל שאם השלימו היו מקבלים אותם כן הוא אבל בתנאי שיכריתו ע"ג מארצם ויקבלו עליהם שבע מצות שהוזהר בהם אדם הראשון כמו שאמר הכתוב פן יחטיאו אותך לי משמע כל זמן שהם בחטאה ואינם מקיימים שבע מצות שחייבים בהם בני נח אסור להניחם לשבת בארץ אבל מצוה להחרימם ושלא לחיות מהם נשמה ואם היו משלימים ועוקרים ע"ג ומקבלים שבע מצות צריך עוד שיהיו למס ויהיו עבדים לישראל ונכבשים תחת ידיהם כמו שהוא אומר יהיו לך למס ועבדוך וכן אמר בשלמה מלך ישראל כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה אם כן מה בין שאר אומות לשבעה עממים יש ביניהם זה הדבר כי שאר האומות אם היו עושין מלחמה ולא רצו להשלים היו הורגים כל זכר בהם והנשים והטף היו בוזזים להם ומחיים אותם לעבדים אבל בשבע אומות אם לא רצו להשלים היה מצוה שלא לחיות מהם כל נשמה שנאמר רק מהעמים לא תחיה כל נשמה ולכל האומות קוראים להם שלום תחלה שנ' וקראת אליה לשלום ואפי' שבע אומות בכלל חוץ מעמון ומואב שנאמר לא תדרוש שלומם וטובתם א"כ אחר שהשלימו יושבי גבעון למה היו הורגים אותם בני ישראל לולי השבועה לפי שהטעו אותם וכרתו להם ברית בטעות והיה בדין להרגם אם לא היה בדבר חלול השם מפני השבועה כי אף על פי שהיתה השבועה בטעות אם לא יקיימוה היה בדבר חלול השם כי רבים ישמעו בשבועה ולא ישמעו בטעות ובעת השבועה לא הזכירו תנאי בשבועה ולפי שהטעו אותם הקשו בעבודתם ולא הניחום שיהיו למס עובד בלבד אלא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה. ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי נדר או שבועה שנעשה ברבים אין לו היתר ולמדו זה הדבר מדבר הגבעונים שלא הכום בעבור שנשבעו להם והחולקים עליהם אמרו כי בדבר הגבעונים לא חלה השבועה עליהם כלל שהרי מוטעים היו ומה שלא הרגום מפני קידוש השם שיאמרו העולם כמה חמורה עליהם שבועת ה' כי אפילו נעשית בטעות לא יעברו עליה והפסוקי' מוכיחים כדברי מי שאמר כי מפני שנעשית השבועה ברבים אין לו היתר שהרי אמרו הנשיאים ולא יהיה עלינו קצף על השבועה ואם לא היה בדבר אלא מפני קדוש השם מה קצף היה בזה ואמרו רבותי' ז"ל כי שלשה כתבים שלח יהושע בכניסתן לארץ שלח להם מי שרוצה להשלים יבא וישלים וחזר ושלח להם מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה מלחמה וחזר ושלח להם מי שרוצה לפנות יפנה מי שהאמין בהקב"ה וחרד לדבריו הלך לו לאפריקי ואמר בדרש כי הכנעני הוא שפנה מפני זה וזכה לקרא לארץ ישראל ארץ כנען על שמו וזכה לארץ טובה שהיא אפריקי ויש אומרים כי הפריזי פנה לפניהם והלך לו אם כן למה הוצרכו יושבי גבעון להערים וקבלו השלום לפי שיהושע שלח בכלל לכולם ויושבי גבעון חשבו הלא גם כן שלח ליריחו ולעי להשלים והנה הכה אותם אולי לא יקיים הבטחתו ליושבי הארץ הזאת ובמרמה הוא שולח להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם לפיכך עשו גם המה בערמה ואמרו כי מארץ רחוקה הם כדי שיכרתו להם ברית: (ח) ויאמרו אל יהושע וגו'. מארץ רחוקה מאד. כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים ואת כל אשר עשה לשני מלכי האמורי וגו'. זכרו מצרים וסיחון ועוג ולא זכרו הירדן לפי שהיה דבר מצרים וסיחון ועוג מימים קדמונים ודבר הירדן היה מזמן קרוב כלומר הראו ליהושע שלא שמעו דבר הירדן כל כך היא רחוקה ארצם: (יא) זקינינו. נכתב ביו"ד במשך בין הקו"ף והנו"ן שלא כמנהג ובדרש א"ר יוחנן זקינינו כתיב זקני אשמאי היו: (יב) הצטידנו אותו. לשון ספוק מזון מן צדה לדרך ופי' לקחנו אותו מבתינו להצטיד בו הדרך: (יד) ויקחו. יש מפרשים אותו כמו למדו מן לקח טוב כלומר למדו ובכינו מצידם

נגזר לכון קים׃ ח ואמרו
ליהושע עבדך אנחנא
ואמר להון יהושע מן אתון
ומנן אתיתון׃ ט ואמרו
ליה מארע רחיקא לחדא
אתו עבדך לשמא דיי
אלהך ארי שמענא ית
שמע גבורתיה וית כל
דעבד במצרים׃ י וית כל
דעבד לתרין מלכי אמוראי
די בעברא דירדנא לסיחון
מלכא דחשבון ולעוג מלכא
דמתנן דבעשתרות׃
יא ואמרו לנא סבנא וכל
יתבי ארענא למימר סבו
בידכון זודין לאורחא ואזילו
לקדמותהון ותימרון להון
עבדיכון אנחנא וכען גזורו
לנא קים׃ יב דין לחמנא
כד חמים אזדודנא יתיה
מבתנא ביום מפקנא
למיתי לותכון וכען הא
יבש והוה כסנין׃ יג ואלין
זיקין דחמר די מלינא כד
חדתין והא אתבזעו ואלין
תותבנא ומסננא בליאו
מסגי אורחא לחדא׃
יד וקבילו גבריא לפתגמיהון
ואולפן מן קדם יי לא תבעו׃ טו ועבד להון יהושע שלם וגזר להון קים לקימותהון

ח ויאמרו אל־יהושע עבדיך אנחנו
ויאמר אליהם יהושע מי אתם ומאין (ס')
תבאו׃ ט ויאמרו אליו מארץ רחוקה
מאד באו עבדיך לשם יהוה אלהיך
כי־שמענו שמעו ואת כל־אשר (ט' ה' מנהון בפרשת נדרים)
עשה במצרים׃ י ואת ׀ כל־אשר עשה
לשני מלכי האמרי אשר בעבר
הירדן לסיחון מלך חשבון ולעוג
מלך־הבשן אשר בעשתרות׃ יא ויאמרו
אלינו זקינינו וכל־ישבי ארצנו (מ"ל. ס')
לאמר קחו בידכם צידה לדרך ולכו
לקראתם ואמרתם אליהם עבדיכם (כ')
אנחנו ועתה כרתו־לנו ברית׃ יב זה ׀
לחמנו חם הצטידנו אתו מבתינו (ל')
ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה
יבש והיה נקדים׃ (ל')
יג ואלה נאדות היין אשר
מלאנו חדשים והנה התבקעו ואלה (ל')
שלמותינו ונעלינו בלו מרב הדרך (ל'. ד')
מאד׃ יד ויקחו האנשים מצידם ואת־
פי יהוה לא שאלו׃ טו ויעש להם יהושע (ג' קמץ)
שלום ויכרת להם ברית לחיותם (ל' וחד ולחיותם)

אתם: (יב) הצטידנו. לשון צדה כשהוצאנוהו לצדה לדרך: (יד) ויקחו האנשים מצידם. קבלו דבריהם שלום בפיהם לשון ואשר לא צדה אז:

רלבג

שלח יהושע לקרוא לשלום לכל מקומות הגוים האלה כי היה מחוייב להם לקרוא לשלום אל כל עיר ועיר קודם שיבאו להלחם כמו שנזכר בפרשה וכבר זכר במקומות שכבר עשה יהושע ככל אשר צוה ה' את משה ולזה יחוייב שנודה שכבר שלח זה יהושע לאלו המקומות קודם שיבאו להלחם עמהם כמו שכתבו רבותינו ז"ל ולזה הערימו כשאמרו שהם באו מארץ רחוקה ועשו עצמם עבדים לישראל והיה מחוייב לפי משפטי התורה שיקבלום בברית ויהיו להם למס ועבדום: (טו) ויעש להם יהושע שלום ויכרת להם ברית לחיותם ונשבעו להם נשיאי העדה והנה היתה שבת טעות ישראל ונפלו בזה הענין כי לא שאלו את פי ה' עם היות אצלם יהושע שהיה נביא ואלעזר הכהן שהיו אצלו אורים ותומים כמו שאמרה התורה ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים והנה זאת השבועה אף ע"פ שהיתה בטעות לא הסכימו לעבור עליה כי יהיה בזה חלול השם אצל העכו"ם ויחשבו שאין יראת ה' בישראל והנה הנשיאים החיום באופן שראוי אילו היו משלימין עמהם תחלה כי התורה

בקרבי. ומאין ח' בקריאה וסי' ויאמר אליהם יהושע. ויבא ישעיה הנביא דמלכים. וחברו דישעיה. ויאמר אליו הגידה נא לנו דיונה. וישא את עיניו וירא את האיש הארח. שמעו ט' קמצין ח' מנהון בפרשת נדרים וד' סימן נמסר לעיל בספרא בסי' ו': זה ג' ר"פ בטעמא מונח לפני לגרמיה וסי' זה יתנו כל העבר על הפקודים. זה לחמנו הם הצטידנו אתו. זה רע בכל אשר נעשה. אנ"ך. ונמסר גם בריש סדר כי תשא: שאלו ג' קמצין וסי' ויקחו האנשים מצידם. ההולכים לרדת מצרים. נדרשתי

מצודת ציון

צידם. מאנס: נקודים. מגומר בחברבורות כמו נקודים וברודים (בראשית ל"א): הצטידנו. מלשון

מצודת דוד

בקרב הארץ הניתן לי והוא ארץ כנען: (ח) עבדיך אנחנו. כאומר אין לנו עסק עם כל העם הזה כי הלא לא לכולם נהיה עבדים כ"א לך לבדך כאומר ואדוני הלא ישכיל לדעת שאין אנו מארץ כנען: מי אתם. מאיזה עם: ומאין. מאיזה מדינה: (ט) רחוקה מאד. ולא יהיה א"כ ניכר לך לא העם ולא המדינה: לשם ה'. בעבור פרסום שם ה': (יא) עבדיכם אנחנו. להעלות את המס: כרתו לנו ברית. להחיותינו: (יב) זה לחמנו. אשר תראו בידינו הנה בהיותו עדיין חם לקחנו אותו צידה לדרך: הנה יבש. בעבור זמן הרב מגודל מרחק הדרך: (יג) חדשים. בעת מלואם היו חדשים: (יד) ויקחו. ר"ל לקחו

לחורה אמרה והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך אלא שכבר הכבידו ענין עבדות הזה וזה שכבר היה אפשר לפי משפטי התורה אלו היו החקים שיעשו מס מה לישראל ויפטרו מעבדות אחר אלא שיעמדו בגיורם שפלים כעבדים אבל אם העמיסו עליהם שיעבדום בגופם באלו העבודו' הכבדו' ר"ל שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה וזה היה אפשר עם קיום תנאיהם כי הם עשו עצמם עבדים לישראל ועם כל זה רצו להראות להם לכבוד השם שלא עשקו מהם חקם הראוי להם מפני בואם עמהם בברית כי כבר רמו אותם באמרם שהיו מארץ רחוקה והם מפני זה בלתי משועבדים להם לעשות חסד להם אחר זולתי מה שיוכרחו בו מצד שבועתם להם. ולפי שהשבועה והברית היה לחיותם ושיהיו הם עבדים לישראל הנה כבר קיימו תנאם עמהם בזה האופן. והנה הוסיף יהושע על עבודתם שהסכימו עליו הנשיאים שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' ולזה היו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה ולמזבח ה':
אדוני

וַיִּשָּׁבְעוּ לָהֶם נְשִׂיאֵי הָעֵדָה׃ טו וַיְהִי
מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַחֲרֵי אֲשֶׁר־
כָּרְתוּ לָהֶם בְּרִית וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־קְרֹבִים
הֵם אֵלָיו וּבְקִרְבּוֹ הֵם יֹשְׁבִים׃ יז וַיִּסְעוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־עָרֵיהֶם
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְעָרֵיהֶם גִּבְעוֹן
וְהַכְּפִירָה וּבְאֵרוֹת וְקִרְיַת יְעָרִים׃
יח וְלֹא הִכּוּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־נִשְׁבְּעוּ
לָהֶם נְשִׂיאֵי הָעֵדָה בַּיהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּלֹּנוּ כָל־הָעֵדָה עַל־
הַנְּשִׂיאִים׃ יט וַיֹּאמְרוּ כָל־הַנְּשִׂיאִים
אֶל־כָּל־הָעֵדָה אֲנַחְנוּ נִשְׁבַּעְנוּ לָהֶם
בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה לֹא
נוּכַל לִנְגֹּעַ בָּהֶם׃ כ זֹאת נַעֲשֶׂה
לָהֶם וְהַחֲיֵה אוֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה עָלֵינוּ
קֶצֶף עַל־הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְנוּ
לָהֶם׃ כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם הַנְּשִׂיאִים
יִחְיוּ וַיִּהְיוּ חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי־מַיִם
לְכָל־הָעֵדָה כַּאֲשֶׁר דִּבְּרוּ לָהֶם
הַנְּשִׂיאִים׃ כב וַיִּקְרָא לָהֶם
יְהוֹשֻׁעַ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם לֵאמֹר לָמָּה
רִמִּיתֶם אֹתָנוּ לֵאמֹר רְחוֹקִים אֲנַחְנוּ
מִכֶּם מְאֹד וְאַתֶּם בְּקִרְבֵּנוּ יֹשְׁבִים׃
כג וְעַתָּה אֲרוּרִים אַתֶּם וְלֹא־יִכָּרֵת
מִכֶּם עֶבֶד וְחֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי־מַיִם
לְבֵית אֱלֹהָי׃ כד וַיַּעֲנוּ אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמְרוּ כִּי הֻגֵּד הֻגַּד לַעֲבָדֶיךָ
אֵת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה
עַבְדּוֹ לָתֵת לָכֶם אֶת־כָּל־הָאָרֶץ
וּלְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
מִפְּנֵיכֶם וַנִּירָא מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵינוּ

וְקַיִּימוּ לְהוֹן רַבְרְבֵי
כְּנִשְׁתָּא׃ טו וַהֲוָה מִסּוֹף
תְּלָתָא יוֹמִין בָּתַר דִּגְזָרוּ
לְהוֹן קְיָם וּשְׁמָעוּ אֲרֵי
קְרִיבִין אִינוּן לֵיהּ וּבֵינֵיהוֹן
אִינוּן יָתְבִין׃ יז וּנְטָלוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ לְקִרְוֵיהוֹן
בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וְקִרְוֵיהוֹן
גִּבְעוֹן וּכְפִירָה וּבְאֵרוֹת
וְקִרְיַת יְעָרִים׃ יח וְלָא
מְחוֹנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי
קַיִּימוּ לְהוֹן רַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא
בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל וְאִתְרַעֲמוּ כָּל
כְּנִשְׁתָּא עַל רַבְרְבַיָא׃
יט וַאֲמַרוּ כָּל רַבְרְבַיָא לְכָל
כְּנִשְׁתָּא אֲנַחְנָא קַיֵּימְנָא
לְהוֹן בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל וּכְעַן לָא נִכּוֹל
לְאַנְזָקָא בְּהוֹן׃ כ דָא
נַעְבֵּיד לְהוֹן וּנְקַיֵּים יָתְהוֹן
וְלָא יְהֵי עֲלָנָא רוּגְזָא עַל
קְיָמָא דִי קַיֵּימְנָא לְהוֹן׃
כא וַאֲמַרוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָא
יֵיחוּן וִיהוֹן מְלַקְּטֵי אָעִין
וּמָלַן מַיָא לְכָל כְּנִשְׁתָּא
כְּמָא דְמַלִּילוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָא׃
כב וּקְרָא לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ וּמַלֵּיל
עִמְּהוֹן לְמֵימַר לְמָא
שַׁקַּרְתּוּן בָּנָא לְמֵימַר
רְחִיקִין אֲנַחְנָא מִנְּכוֹן לַחֲדָא
וְאַתּוּן בֵּינָנָא יָתְבִין׃ כג וּכְעַן
לִיטִין אַתּוּן וְלָא יִפְסְקוּן
מִנְּכוֹן עַבְדִּין וּמְלַקְּטֵי אָעִין
וּמָלַן מַיָא לְבֵית מַקְדְּשָׁא
דֶאֱלָהִי׃ כד וַאֲתִיבוּ יָת יְהוֹשֻׁעַ וַאֲמַרוּ אֲרֵי חֲוָאָה
אִתְחֲוָא לְעַבְדָּךְ יָת דְּפַקֵּיד יְיָ אֱלָהָךְ יָת מֹשֶׁה עַבְדֵּיהּ
לְמִתַּן לְכוֹן יָת כָּל אַרְעָא וּלְשֵׁיצָאָה יָת כָּל יָתְבֵי
אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן וּדְחֵילְנָא לַחֲדָא לְנַפְשָׁתָנָא

מצידם שהיה יבש כי אמת אמרו. ויש לפרש ויקחו כמשמעו שלקחו מצידם ואכלו ממנו בברית כדי שיבטחו בהם ויונתן תרגם וקבילו גבריא לפתגמיהון: (כ) והחיה אותם. מקור: (כא) יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה. זה מקרא קצר כי הנשיאים אמרו יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים והמקרא אחז דרך קצרה ואמר ויהיו בפתח הוי"ו לשון עבר ויהיו כאשר דברו להם הנשיאים וזה מעיד כי כן אמר להם הנשיאים ומה שאמרו הם לכל העדה ויהושע אמר להם לבית אלהי אם כיצד כל זמן שהיו העדה במחנה עד שלא נחלקה הארץ היו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה אבל לאחר שנחלקה הארץ והיו ישראל בעירו ובנחלתו נשארו הם חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהים בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון ובית עולמים כמו שאמר אל המקום אשר יבחר ואמרו רבותינו ז"ל כי כיון שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים גזר עליהם שלא יבאו בקהל כלומר שלא יתחתנו ישראל בהם ותלה אסורן בזמן שבית המקדש קיים שהרי אמר לבית אלהי משמע כל זמן שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהי והוא כל זמן שבית המקדש קים בא דוד וגזר עליהם לעולם וכן כתיב בספר עזרא ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים: (כד) ונעשה את הדבר הזה. בגרי שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים להם

תולדות אהרן ולא הכום. כתובות עה גטין
מו: ארורים אתם. (קדושין סו):

ללא שאלו. ובקרבו ג' בקריאה וסי' ובקרבו הם ישבים. ובקרבו ישים ארבו ובקרבו ישית מרמה. לנגע ג' ב' חס' וא' מלא וסי' נמסר בסדר וירא: יחיו ז' וסי' ויאמרו אליהם הנשואים יחיו. מתים כל יחיו רפאים. יחיו מתיך נבלתי. ה' עליהם יחיו: וגם אני נתתי להם. אבותיכם איה הם. מדוע רשעים יחיו: רחוקים ז' מלאים בקריאה וסי' רחוקים אנחנו מכם מאד. ורחוקים המה מצידונים. שמעו רחוקים אשר עשיתי. אבירי לב הרחוקים מצדקה. ורחוקים יבאו ובנו בהיכל. הקרובים והרחוקי' דמגלה. רחוקים איש מאחיו דעזרא. ארורים ג' בקרייה וסי' ועתה ארורים אתם ולא יכרת. ואם בני אדם ארורים הם כי גרשוני. גער' זדים ארורים. ולהשמיד ד' וכו' נמסר בסדר תבא: את כל יושבי הארץ ד' דסמיכי בקריאה וסימ' והורשתם את יושבי הארץ דיהושע. ולהשמיד את כל יושבי הארץ. הנני ממלא את כל יושבי הארץ. כי כלה אך נבהלה יעשה דצפניה:

מצודת דוד

מוסת ורלייה מיובש לידם והאמינו להם. או לקחו מצידם ואכלו לקיים ברית אהבה: (כ) זאת. ר"ל הדבר הזאת להחיות אותם בע"כ נעשה להם שלא יקצוף ה' על בטול השבועה: (כא) ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו. ר"ל הנה בעבור השבועה לא תגידו לא יחיו וכאומר אך נתבונן מה נעשה עמהם בגמול הרמאות: ויהיו וגו'. ר"ל הגמול היה שהיו חוטבי כו' כאשר גזרו הנשיאים כי כל העדה שמעו להם: (כג) ועתה. ר"ל עתה בעת המלחמה תהיו ארורים להיות עבדים לכל העדה

מצודת ציון

מלשון לידה ומזון: (יח) וילנו. מלשון תלונה ותערומות: (כא) חוטבי. ענין כריתה והתוך וכן

מפניכם ונעשה את־הדבר הזה׃
כה ועתה הננו בידך כטוב וכישר
בעיניך לעשות לנו עשה׃ כו ויעש
להם כן ויצל אותם מיד בני־ישראל
ולא הרגום׃ כז ויתנם יהושע ביום
ההוא חטבי עצים ושאבי־מים
לעדה ולמזבח יהוה עד־היום הזה
אל־המקום אשר יבחר׃
י א ויהי כשמע אדני־
צדק מלך ירושלם כי־לכד יהושע
את־העי ויחרימה כאשר עשה
ליריחו ולמלכה כן־עשה לעי
ולמלכה וכי השלימו ישבי גבעון
את־ישראל ויהיו בקרבם׃
ב וייראו מאד כי עיר גדולה גבעון
כאחת ערי הממלכה וכי היא
גדולה מן־העי וכל־אנשיה גברים׃
ג וישלח אדני־צדק מלך ירושלם
אל־הוהם מלך־חברון ואל־פראם
מלך־ירמות ואל־יפיע מלך־לכיש
ואל־דביר מלך־עגלון לאמר׃ ד עלו־
אלי ועזרני ונכה את־גבעון כי־
השלימה את־יהושע ואת־בני
ישראל׃ ה ויאספו ויעלו חמשת | מלכי
האמרי מלך ירושלם מלך־חברון
מלך־ירמות מלך־לכיש מלך־עגלון
הם וכל־מחניהם ויחנו על־גבעון
וילחמו עליה׃ ו וישלחו אנשי גבעון
אל־יהושע אל־המחנה הגלגלה
לאמר אל־תרף ידיך מעבדיך עלה
אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו
כי נקבצו אלינו כל־מלכי האמרי
ישבי ההר׃ ז ויעל יהושע מן־הגלגל
הוא וכל־עם המלחמה עמו וכל
גבורי החיל׃
ח ויאמר יהוה אל־יהושע אל־תירא
מהם כי בידך נתתים לא־יעמד איש
מהם בפניך׃ ט ויבא אליהם יהושע
פתאם כל־הלילה עלה מן־הגלגל׃

מן קדמיכון ועבדנא ית
פתגמא הדין׃ כה וכען הא
אנחנא מסירין בידך כמא
דתקין וכמא דכשר בעינך
למעבד לנא עבד׃ כו ועבד
להון כן ושזיב יתהון מיד
בני ישראל ולא קטלונון׃
כז ומנינון יהושע ביומא
ההוא לקטי אעין ומלן
מיא לכנשתא ולמדבחא
דיי עד יומא הדין לאתרא
די יתרעי׃ א והוה כד
שמע אדני צדק מלכא
דירושלם ארי כבש יהושע
ית עי וגמרה כמא דעבד
ליריחו ולמלכה כן עבד
לעי ולמלכה וארי אשלימו
יתבי גבעון עם ישראל
והוו ביניהון׃ ב ודחילו
לחדא ארי קרתא רבתא
גבעון כחדא מקרוי
מלכותא וארי היא רבא
מן עי וכל גברהא גברין׃
ג ושלח אדני צדק מלכא
דירושלם לות הוהם מלכא
דחברון ולות פראם מלכא
דירמות ולות יפיע מלכא
דלכיש ולות דביר מלכא
דעגלון למימר׃ ד סקו
לותי וסעדוני ונמחי ית
יתבי גבעון ארי אשלמת
עם יהושע ועם בני ישראל׃
ה ואתכנשו וסליקו חמשא
מלכי אמוראה מלכא
דירושלם מלכא דחברון
מלכא דירמות מלכא
דלכיש מלכא דעגלון אינון
וכל משריתהון ושרו על
גבעון ואגיחו קרבא עלה׃
ו ושלחו אנשי גבעון לות
יהושע למשריתא לגלגלא
למימר לא תרשל ידך
מעבדך סק לותנא בפריע
ופרוק לנא וסעדנא ארי אתכנשו עלנא כל מלכי
אמוראה יתבי טורא׃ ז וסליק יהושע מן גלגלא
הוא וכל עמא עבדי קרבא עמיה וכל גברי חילא׃
ח ואמר יי ליהושע לא תדחל מנהון ארי בידך
מסרתינון לא יתעתד אנש מנהון קדמך׃ ט ואתא
לותהון יהושע בתכיף כל ליליא סליק מן גלגלא׃

רדק

להם בספר אחר: (כה) ועתה הננו בידך. קל ובשוא הנו"ן הראשונה: (א) אדני צדק. כל מלכי ישראל היו נקראים בזמן ההוא מלכי צדק או אדני צדק כמו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוא ירושלם כמו שכתוב ויהי בשלם סכו ונקראו כן בעבור ירושלם שהוא מקום צדק

למזבח ב' וסי' ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי. ולמזבח הקטרת: יבחר ה' קמצין בקריאה וסי' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך. בבוא כל ישראל לראות את פני. ולמזבח ה' עד היום כיהושע. המסכן תרומה עץ לא ירקב. מי זה האיש ירא. וסימן שכז"הם: גברים ז' חס' וסימן וכל אנשיה גברים. קשת גברים חתים. איך נפלו גברים. אתה ידעת את אביך. והיו כגברים בוסים. עיר גברים עלה חכם. ששים גברים סביב: ויאספו י"ב בקריאה וסימן נמסר בסדר כי תשא:

תולדות אהרן ויתנם יהושע. יבמות עט (קדושין סה):

רלבג

(א) אדוני צדק מלך ירושלם. מצאנו שמו בתורה מלכי צדק וידמה שכל מלכי ירושלם היה שמם מלכי צדק או אדני צדק כי הכל ענין אחד כמו שהיה שם מלכי מצרים פרעה והנה זכר כי ה' מלכי האמורי הם וכל מחניהם חנו על גבעון וילחמו עליה וכבר שלחו אנשי גבעון ליהושע שיעזרם כי ראוי לאדון שיציל עבדיו מיד הנלחמים עליהם וידמה ששאל יהושע את פי ה' על זה ועלה מן הגלגל הוא וכל עם המלחמ' עמו וכל גבורי החיל וכבר אמר השם יתברך אל יהושע קודם זה כששאלו את פיו על דבר זאת המלחמה שלא יירא מהמלכים האלה ומהמוניהם כי בידו יתנם והוא מיהר לבא עליהם כל הלילה ויהומם ה' לפני י' ויכר

מצודת דוד

העדה אבל לבית ה' תהיו לעולם עבדים ולא יכרת הדבר: (כו) ויעש להם כן. כמ"ש הוא להיות עבדים לכל העדה בעת המלחמה ולבית ה' לעולם: ולא הרגום. כאשר חשבו בתחלה: (כז) לעדה ולמזבח וכו' עד היום הזה. ר"ל לעדה בעת המלחמה ולמזבח ה' עד היום הזה: אל המקום. במקום שיעמוד המזבח שמה יעבדו אם בשילה וכו' אם בירושלים: י (א) ויהיו בקרבם. התחברו עמהם עם ישראל: (ב) כי עיר גדולה. ועכ"ז לא עצרו כח להלחם והמסו בזה לב אנשי המלחמה: (ד) כי השלימה. והרעו לעשות כי הביאו מורך בלב כל: (ו) אל תרף ידיך. לעזוב אותנו בידם: (ט) כל הלילה. למען לא ירגישו ויבא פתאום: דרך

מצודת ציון

וכן לחטוב עצים (דברים כ"ט): י (א) אדוני צדק. כך שמו: (ו) תרף. מלשון רפיון: (ט) פתאום. ענין מהירות מבלי הרגשה מקודם [illegible]

ג׳ י ויהמם יהוה לפני ישראל ויכם מכה־
גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה
י"ד פסו' עד ועד בית־חורן ויכם עד־עזקה ועד־
כ' א' מ"ל מקדה: יא ויהי בנסם מפני ישראל
ב' ול' . כ' חסר הם במורד בית־חורן ויהוה השליך
ו"ו תניין עליהם אבנים גדלות מן־השמים
עד־עזקה וימתו רבים אשר־מתו
באבני הברד מאשר הרגו בני
ישראל בחרב:
יב אז ידבר יהושע ליהוה ביום
תת יהוה את־האמרי לפני בני
ג׳ ישראל ויאמר | לעיני ישראל שמש
ס׳ בגבעון דום וירח בעמק אילון:

ג׳ י ותברינון יי קדם ישראל
ומחנון מחתא רבא
בגבעון ורדפונון באורח
י"ד פסו' עד ועד כ' א' מ"ל מסקנא דבית חורון ומחנון
עד עזקה ועד מקדה:
ב' ול' . כ' חסר ו"ו תניין יא והוה במפכיהון מן קדם
ישראל אינון במחתנא
דבית חורון ומן קדם יי
אתרמיאה עליהון אבנין
רברבן מן שמיא עד דאתו
לעזקה ומיתו סגיאין
דמיתו באבני ברדא
מדקטילו בני ישראל
ג׳ בחרבא: יב בכן שבח
ס׳ יהושע קדם יי ביומא
דמסר יי ית אמוראה
קדם בני ישראל ואמר לעיני ישראל שמשא בגבעון אוריך וסיהרא

תולדות אהרן ויהי בנוסם. ברכות נד ע"ב כה: אז ידבר יהושע, עקדה שער יג: ביום תת. תענית כה ע"ב כה:

רשי

(יב) אז ידבר. אמר שירה תחת השמש לפי שאמר לשמש דום. דום מלומר שירה וכל זמן שהוא דומם עומד ואינו מהלך שבכל עת הילוכו הוא אומר שירה ופשוטו של מקרא דום ל' המתנ' כמו אם כה יאמרו אלינו דומו וכן דום לה': וירח בעמק אילון. אותו פעם היה הירח עומד כנגד עמק אילון והוא רחוק מגבעון שהרי גבעון בגבול בנימין ואילון בגבול דן:
הלא

רדק

נדק: (יב) אז ידבר יהושע. ת"י בכן שבח יה שע ויתכן כי אחר התפלה היתה השירה והשירה לא הזכיר או השירה היא וידום השמש והתפלה היא ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וכן זוכר אותה בדרש זו השירה במנין עשר שירות ולשון ידבר מורה על שירה לא על תפלה כמו וידבר דוד לה' את דברי השירה. ויאמר בתפלתו לעיני ישראל שמש בגבעון דום כלומר הפלא הזה יראה היום לעיני ישראל או לעיני ישראל דבק עם ויאמר כלומר התפלה הזאת אמרה בקול לפני ישראל ופי' דום המתן כמו דמו עד הגיענו אליכם כלומר שיעמוד גלגל השמש במקומו ולא ירוץ כמשפטו: וירח בעמק אילון. ולירח אמר גם כן שיעמוד בעמק אילון ואף על פי שגבעון היה בגבול בנימן ואילון בגבול דן ידמה כי רדפו אותם והכם מגבעון עד אילון ובגבעון היה חצי היום כשהתפלל שיעמוד השמש והאל שמע בקולו כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים ועמד עד שיעור שבין עמידתו ומרוצתו היה כיום תמים והוא היום הארוך שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכשבא השמש היו בעמק אילון והאיר הירח והיה הירח אז מן הדומה בתחלת החדש או בשלישיתו והתפלל עליו שיעמוד הירח להאיר להם עד שתכלה נקמתם באויביהם וכן היה כמו שאמר
וירח

רלבג

ויכם ישראל מכה גדולה בגבעון וירדפם דרך מעלה בית חורון וגו' ויהי בנוסם מפני בני ישרא' נלחם ה' בם מן השמים והמית מהם באבני הברד יותר מאשר הרגו בני ישראל בחרב: (יב) אז ידבר יהושע לה'. בזאת הפר' יש ספקות רבות ראוי לעיין בהם האחד הוא שאם היה שהשמש עמד ובטל מהתנועה הנראית לו הנה היה זה המופת יותר נפלא לאין שיעור מהמופתים שנעשו ע"י משה וזה כי המופתים ההם היו בשנוי טבע הנמצאות אלו השפלות והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתמש בו אלו הנמצאות הנכבדות לשנות את תפקידם משלוח על הנמצאות השפלות אלו לשנות ענין סדורם כי בהם בעצמם מחסרון הסדר והיושר מה שלא יעלם ובכלל הנה זה ממה שאין צריך ביאו' למי שעיין באלו העמוקות וכבר ביארנו זה באופן שלם בו' מספר מלחמות ה' ואם היה הענין כן הנה זה סותר מה שאמרה התורה שלא קם נביא עוד בישראל כמשה לכל האותות והמופתים אשר עשה משה לעיני כל ישראל ואם אמרנו שכבר נעשה כמו זה המופת ע"י משה ואם לא נזכר בתורה כמו שאמרו קצת רז"ל הנה נשאר זה הספק בעינו כי כבר היה שוה לו יהושע בגדול שבמופתים הנעשים על יד משה רבינו עליו השלום עם שאם היה הענין כן היה ראוי שלא תשתוק התורה מלספר זה המופת הנפלא כי אנחנו נראה מכונת התורה לפרסם ענין המופתים והנפלאות כי זה ממה שיבוא להאמין בשם יתברך כמו שנזכר בתורה בענין המופתים שנעשו לפרעה אמר ולמען תספר באזני בנך וגו' וידעתם כי אני ה' ועוד כי כבר יראה מפשטי אלו הדברים שלא נתבטל השמש מהתנו' ולא הירח וזה יתבאר מפנים מהם מה שאמר ולא אץ לבוא ר"ל שלא מהר לבוא וזה לא ישלול ממנו התנועה אבל ישלול ממנו מהירות התנועה והמאמר שזה דרכו יחייב לו התנועה בכמו אלו המאמרים השלמים אשר ידובר בהם בדברים מדרך מה הוא ומהם מה שאמר שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון ולא אמר שמש דום וירח אבל לקח להם מקום רחב שיו נראים אז אל המקום ההוא והוא מבואר שמי שישלול התנועה מהמקום הרחב לא ישלול התנועה במוחלט כי כבר אפשר שיתנועע במקום רחב ההוא וכבר יחייב זה המאמר בכמו המאמרים השלמים לשמש ולירח התנועה והמשל שמי שיאמר שפלוני עמד בארצו כך וכך ימים הנה לא יתחייב מזה אלא שלא יצא מארצו אבל שכבר יתנועע בארצו או לא יהיה זה המאמר מדרך מה הוא כי יתוייב למי שישלול ממנו התנועה שיאמר שלא יתנועע לא שלא יצא מארצו וזה מבואר למי שעיין בסדרים ההגיוניים אשר למלאכת המופתית ומהם מה שאמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל הורה בזה כי זה המופת הוא בענין המלחמה בעצמותה ואם היה זה המופת בעמידה מהתנועה לא היה לו רושם בענין המלחמה כלל ומהם כי יתבאר מדבריו כי הש"י לא יעשה מופתים כי אם לצורך או לקנות דעות אמיתיות ולא נזכר בכאן רושם בזה המופת באחד מאלו הצדדים ומהם שכבר התבאר בספר מלחמות ה' כי המופת לא יהיה על יד נביא באלו הנמצאות העליונים ר"ל הגרמים השמימיים ולזה הוא מבואר שלא היה זה המופת בזה הענין אשר יחשב בתחלת המחשבה שהיה בו המופת בזה הספו' ואם יספק עלינו מספק על מה שהשרשנו בזה ויאמר שכבר נראה שיעשה המופת ע"י נביא בשנוי סדר תנועת הסדר והוא מה שאמר ישעיה לחזקיה כשאמר מה אות כי ירפא ה' לי ועליתי ביו השלישי בית ה' ויענהו הלך הצל י' מעלות אם ישוב הצל אחורנית י' מעלות והוא מבואר שתנועת הצל לא תהיה כי אם בתנועת השמש ולזה יחוייב מזה שנוי סדר תנועת השמש נאמר לו כי כשיעיין היטב במאמרים שבאו בזה המקום יתחייב שלא היה זה המופת בהשתנות סדר תנועת השמש הנה איך יתכן שנאמר שזה יהיה נקל הנה איך שישתנה זה הסדור הוא ענין נפלא מאד ולזה ראוי שנבאר הדברים ההם ויתבאר מזה מה היה ענין המופת ההוא ונאמר כי ידמה לפי הנראה לנו שכבר שם ישעיה הבחירה בזה המופת לחזקיה ואמר שזה האות יהיה באחד מב' דרכים האחד בשילך הצל י' מעלות יותר על מה שהלך בזולת זמן או שישוב הצל אחורנית י' מעלות והוא מבואר שאם היה זה המופת היה בענין המלחמה כמו שזכרנו ולזה הוא מבואר שזה המופת היה בזולת שנוי סדר תנועת השמש וזה יהיה לפי מה שאומר והוא שכבר יתבאר בחוש שכאשר יהיו עננים תחת השמש באופן שירשם בהם ניצוצות ויראו הנה הם יראו שיהיה השמש בזולת מקום שהוא עם שכבר יראה או נטיית צל השמש שיעור רב במעט זמן למזרח או למערב לצפון או לדרום לפי מצב העננים ההם וגד תנועתם וזה ממה שאין בו ספק כי תמיד יראה זה מן החוש בזה האופן ולפי שכבר ראה חזקיה אז מהעננים ומגד תנועתם שנקל לצל לנטות עשר מעלות יותר על מה שהלך שאל שיהיה הענין בהפך מה שהיה נראה שהיה נכון או מגד תנועת העננים ההם ולזה שאל שישוב אחורנית הצל עשר מעלות והנה בספר ישעיה אמר ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר ירדה ר"ל לפי החוש ענין מופתי היה בצל כמו שנזכר שם אשר הכני משיב את צל המעלות ובכאן הותר זה הספק ואם ירצה אחד על כל פנים שיהיו אלו המופתים בשנוי סדר תנועת השמש לא אקפיד עליו בזה ומי יתן וכל הטועים לא יטעו יותר מזה השעור כי זה מגדיל לפי מחשבתו עוצם השם יתברך ויכלתו ואחר שנתישב זה הנה נשוב לבאר דברי זאת
הפרשה

מצודת דוד

(י) דרך מעלה. בדרך העולה לבית חורון: עד עזקה. כי ברחו דרך בה ורדפום והכום בדרך עד עזקה וכו': (יא) הם במורד. כשהם ירדו במורד ההר: אבנים. אבני ברד: עד עזקה. בכל הדרך אשר נסו ממורד בית חורון עד בואם לעזקה נפלו עליהם אבני הברד: רבים. מרובים במספר: (יב) לה'. בשם ה' ובשליחותו. ויאמר. הוא הדבור האמור למעלה ועל שהפסיק בדברים אמר שוב ויאמר: שמש בגבעון דום. כי בעת ההיא עמד השמש נוכח גבעון וחשש פן ישקע בעונתו ולא יוכלו לרדוף אחרי האויב באישון הלילה ולזה אמר להשמש שלא ילך מהלכו וימתין עוד נוכח גבעון במקום שהוא עומד: וירח בעמק אילון. כי אז כבר עלתה הירח
ועמדה

מצודת ציון

(י) ויהומם. מלשון מהומה ובלבול: (יב) תת. מלשון נתינה: דום. הענין כמו דומו עד שנגיענו

רדק

וירח עמד עד יקום גוי אויביו וזאת הפליאה כתובה על ספר הישר והוא ספר תורת משה והוא מה שאמר הקב"ה יתברך נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' כמו שפירש א"א ז"ל כי שתי אותות אמר לו בפסוק ההוא קרינת פני משה והוא מה שאמר כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ועמידת השמש ליהושע והוא מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלאות ונתן לו אות קרוב להאמי' באות רחוק ובדרש שלשים ושש שעות עמדו השמש והירח כיצד שמלחמה היתה בערב שבת ונתיירא יהושע שלא יחללו ישראל את השבת ופשט ידיו למעלה שיעמוד השמש ביום הששי כשיעור יום שבת והירח כשיעור ליל שבת ומוצאי שבת והם שלשים ושש שעות: (יג) עד יקום גוי איביו. כמו מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר: (יד) ולא היה כיום ההוא. ואף על פי שהיה שוב השמש אחורנית לחזקיה האות ההוא היה לאות ולמופת ונתנו השם בעבור שיאמין חזקיהו שיחיה מחליו והוא כאחד מן המופתים שנעשו על ידי משה אבל דרך תפלה שיתפלל אדם על שנוי הטבע ונעתר הבורא לאותה תפלה אם לא יהיה לתת בו אות ומופת לא היה ולא יהיה והוא שאמר לשמוע בקול איש כי ה' נלחם לישראל: (יז) נחבאים. בשוא הבי"ת: במערה במקדה. במערה שהיתה בגבול מקדה: (יט) וזנבתם. תכריתו זנבם הוא סוף המחנה: (כ) ויבאו. וי"ו ויבואו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וענין הפסוק כן והשרידים אשר שרדו מהם באו אל ערי המבצר: (כא) מקד' בשלום. למעלה אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה תחלה אחרי כלות המלחמה שבו הגלגלה כאשר אמר ליהושע כי המלכים נחבאים במערה במקדה בא לו למקדה עד קצה המחנה ונוה ממה שאומר שנוה ואחר שזנבו אותם שבו נוקדה ונוה להמית את

רשי

(יג) הלא היא כתובה. דבר זה יכתב בתורה שאמר לו יעקב ליוסף זרעו של אפרים יהיה מלא וגו' אימתי ביום שעמדה חמה ליהושע נתמלא כל העולם שמעו של יהושע ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים: (יח) גולו. גלגלו אבנים אל פי המערה: (כא) לא חרץ לבני ישראל. הרי זה מקרא קצר לא חרץ החורץ לאיש מבני ישראל את לשונו. חרץ לשון דבור הלשון וכן לא יחרץ כלב לשונו. וכן אז תחרץ דדוד. תקרא תלעק קול

תרגום

במישר אילון: יג ואוריך שמשא וסיהרא קם עד
דאתפרע עמא ישראל
מבעלי דבביהון הלא
היא כתיבא על ספרא
דאורייתא וקם שמשא
בפלגות שמיא ולא דחק
למיעל כיום שלים:
יד ולא הוה כיומא ההוא
קדמוהי ובתרוהי
דאתקבלת קדם יי צלות
אנש ארי במימריה יי
מגיח קרבא לישראל:
טו ותב יהושע וכל ישראל
עמיה למשריתא לגלגלא:
טז ואפכו חמשא מלכיא
האלין ואטמרו במערתא
במקדה: יז ואתחוא
ליהושע למימר אשתכחו
חמשא מלכיא טמירין
במערתא במקדה: יח ואמר
יהושע קריבו אבנין
רברבין קדם פומא
דמערתא ומנו עלה גברין
למטרהון: יט ואתון לא
תקומון רדופו בתר בעלי
דבביכון ותדבקון יתהון
לא תשבקונון למיעל
לקרויהון ארי מסרינון יי
אלהכון בידיכון: כ והוה
כד שיצי יהושע ובני ישראל למקטלהון מחתא רבתא לחדא עד דשלימו
ומשיזביא אשתזיבו מנהון ועלו לקרוין כריכן: כא ותבו כל עמא למשריתא
לות יהושע למקדה בשלם לא הוה נזקא לבני ישראל למרחק

מקרא

וידם השמש וירח עמד עד־יקם גוי
איביו הלא־היא כתובה על־ספר
הישר ויעמד השמש בחצי השמים
ולא־אץ לבוא כיום תמים: יד ולא היה
כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע
יהוה בקול איש כי יהוה נלחם
לישראל:
טו וישב יהושע וכל־ישראל עמו אל־
המחנה הגלגלה: טז וינסו חמשת
המלכים האלה ויחבאו במערה
במקדה: יז ויגד ליהושע לאמר
נמצאו חמשת המלכים נחבאים
במערה במקדה: יח ויאמר יהושע גלו
אבנים גדלות אל־פי המערה
והפקידו עליה אנשים לשמרם:
יט ואתם אל־תעמדו רדפו אחרי
איביכם וזנבתם אותם אל־תתנום
לבוא אל־עריהם כי נתנם יהוה
אלהיכם בידכם: כ ויהי ככלות
יהושע ובני ישראל להכתם מכה
גדלה־מאד עד־תמם והשרידים
שרדו מהם ויבאו אל־ערי המבצר:
כא וישבו כל־העם אל־המחנה אל־
יהושע מקדה בשלום לא־חרץ לבני

רלבג

הפרשה ואומר שמאמר יהושע היה שפרס שיסור השמש מהיות על גבעון והירח מהיות על עמק אילון תשלם נקמת גוי אויביו אבל קצר הכתוב בזה ויורה על זה מה שאמר אחריו וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו והרצון בזה שכבר דמם השמש בגבעון וירח בעמק אילון עד שנשלמה זאת המלאכה מהנקמה וזה היה ענין נפלא כי לא די שיעמד שינקמו ישראל מהקמים עליהם אבל יעד עם זה שזאת הנקמה תשלם בזמן קצר כזה ולזה אמר ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש כי ה' נלחם בישראל ולזה היו יכולים להשלים הנקמה בזה הזמן הקצר כי יד השם יתברך לא תקצר ואמר לשמוע ה' וגו' לפי שלא יעדו השם יתברך שתשלם זו הנקמה בזה הזמן קצר אבל השם יתברך שמע לקולו על דרך מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים: (יג) והנה ספר הישר אחשוב שהיה נקרא כך ואבד עם הגלות וכבר רבו בו הפירושים לרבותינו ז"ל וראוי שתדע כי השמש יחדש היום ולזה נאמר שהיום ירד מאד כשקרב השמש למערב כי אז יחלש אור השמש ומה שיהיה בו אור השמש יותר חזק הוא בעת היותו בחצי השמים הנה זה מבואר בנפשו מן החוש וזה יתבאר גם כן ממה שאמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום ר"ל שאורו יוסף עד נכון היום כן אורח צדיקים מתיישר תמיד אל תוספת השלמות והוא מבואר שבעת היום

ביום י"א וסי' במסרה רבתי: כיום ההוא לפניו ולאחריו ד' פסוקים אית בהון לפניו ולאחריו וסי' נמסר בסדר בא: הגלגלה ו' בקריאה וסי' וישלחו אנשי גבעון. וישב יהושע קדמאה ובתראה דיהודה. וישב המלך ויבא עד הירדן. ויעבר המלך הגלגלה וכמהן. ואלישע שב: גלו ב' וסי' ויאמר יהושע גלו אבנים גדלת. גלו אלי היום אבן גדולה:

תולדות אהרן וידם השמש. ברכות ס תענית כ עקרים מד נב: עד יקום. ע"ג כה: ויעמד השמש ע"ג ע"ת: לשמוע ה'. שם עא עקדס שער ג פב:

מצודת ציון

אניעפנו אליכם (ש"א י"ד): (יג) אויביו. מאויביו: אץ. ענין מהירות כמו ואץ ברגלים (משלי יט): לבוא. לשקוע כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח): תמים. מלשון תם ושלם: (טז) ויחבאו. נסתרו והוא מלשון מחבואים: (יח) גולו. גלגלו: והפקידו. מלשון פקיד וממונה: (יט) וזנבתם. מלשון זנב ור"ל סוף המחנה כזנב הזה שהוא סוף הגוף: (כ) והשרידים שרדו. הנשארים נשארו כמו פליט ושריד (איכה ב'): (כא) חרץ. ענין תנועה כמו

מצודת דוד

ועמדה נוכח עמק אילון ואמר לה שגם היא המתין במקומה ולא תלך מהלכה ואולי השם שאם תלך הירח מהלכה תבוא נוכח השמש במקום עמידתו ותאפיל אור השמש: (יג) וידום השמש. ר"ל כן היה שעמדו השמש וירח במקומם: עד יקום. עד אשר השלימו ישראל להתנקם מאויביו: הלא היא. הדבר הזה הלא כתובה בהבטחה בספר הישר והיא התורה שנאמר בה על אפרים וזרעו יהיה מלא הגוים (בראשית מ"ח) והוא היום הזה שעמדו השמש והירח ליהושע הבא מזרעו ונתמלא כל העולם שמעו: ויעמוד השמש. עכשיו מפרש המקום שעמד בה: בחצי השמים. ר"ל לפי הנראה בהאופק ההוא: ולא אץ לבוא. לא היה ממהר לשקוע כדרכו מעולם למהר לבית שקיעתו ללכת בהתמדה מבלי עמידה: כיום תמים. ר"ל נתעכב לעמוד במקום א' כשעור יום שלם שהוא כ"ד שעות: (יד) כיום ההוא. להיות בו פלא כזה לשמוע וכו' כאשר שמע בקול יהושע להעמיד השמש והירח: כי ה'. הפלא הזה נעשה בעבור שה' נלחם לישראל ובעבורם עשהו: (טו) וישב יהושע. אחר כל המעשים האמורים במקראות שלאחריו: (יח) גולו אבנים. לבל יצאו פתאום וינוסו: (יט) וזנבתם אותם. הרגו הסולכים בסוף המחנה: (כ) עד תומם. כי הנשארים היו מעט מן המעט וכאלו תמו כולם: והשרידים שרדו. הנשארים אשר נשארו מהם באו אל ערי המבצר: (כא) לא חרץ

הדי

רלבג

היות השמש בחצי השמים לא תוכר בו ירידה כי אם בעת ארוך וזה מבואר מאד למי שעיין בחכמת התכונה עיון מעט וזה יתבאר גם כן מצד כלי המכש כמו האצטורלביי ורביע העיגול כי אז לא תוכר לשמש ירידה באלו הכלים בכמו חצי שעה ולזה אמר שגבר עמד השמש או בחצי השמים כי כן היה מחויב כי הם היו אצל גבעון והיו רואים השמש על גבעון ולא מהר השמש לרדת כמו שדרך היום התמים שלא ימהר השמש לרדת בו ואחשב שאורך עיר גבעון היה ממזרח למערב וזאת התנועה לא תוכר מאד לשמש אצל חצי היום למיעוט שיעור ירידתו הנה זכר שמצד הנסייה הנראית לו מצד הירידה לא יצא שלא יראה כנגד גבעון אף על פי שהיתה רחבה כל כי לא מיהר לבוא כמשפט ענין השמש אצל סמיכות היום. ובכאן נשלם ביאור דברי זאת הפרשה והותרו הספקות הנופלות בה : (טו) וזכר אחר זה חזירות יהושע בענין זאת המלחמה למהר להחרים אלו הגוים ושכבר הגיע לישראל מעולם הצלחה שכלם שבו בשלום לא הוכה אחד מהם ולא השתדלו האויבים להכות אחד מהם כי נפל פחדם עליהם וזהו אמרו על צד המשל לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו : (כד) וצוה יהושע לקציני אנשי המלחמה שהלכו אתו שישימו רגליהם על צוארי מלכים האלה למען ייראו הנשארים מלהלחם בישראל ולזאת הסבה תלם על חמשה עצים והשליכום במערה ושמו אבנים גדולות על פי המערה עם שזה היה מזכיר לישראל ענין המופת שנעשה בזאת המלחמה : (כח) עוד זכר שכבר לכד יהושע מקדה ולבנה ולכיש ועגלון וחברון ודביר באופן שהכה יהושע מקדש ברנע עד עזה ואת כל ארץ גשן עד גבעון בזמן קצר מדובק כאין הפסק וזהו אמרו ואת

יִשְׂרָאֵל לְאִישׁ אֶת־לְשֹׁנוֹ׃ כב וַיֹּאמֶר
יְהוֹשֻׁעַ פִּתְחוּ אֶת־פִּי הַמְּעָרָה וְהוֹצִיאוּ
אֵלַי אֶת־חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־
הַמְּעָרָה׃ כג וַיַּעֲשׂוּ כֵן וַיּוֹצִיאוּ אֵלָיו אֶת־
חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִן־הַמְּעָרָה
אֵת ׀ מֶלֶךְ יְרוּשָׁלִַם אֶת־מֶלֶךְ חֶבְרוֹן
אֶת־מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶת־מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶת־
מֶלֶךְ עֶגְלוֹן׃ כד וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֶת־
הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ וַיִּקְרָא
יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
אֶל־קְצִינֵי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הֶהָלְכוּא
אִתּוֹ קִרְבוּ שִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיכֶם עַל־
צַוְּארֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרְבוּ
וַיָּשִׂימוּ אֶת־רַגְלֵיהֶם עַל־צַוְּארֵיהֶם׃
כה וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם יְהוֹשֻׁעַ אַל־תִּירְאוּ
וְאַל־תֵּחָתּוּ חִזְקוּ וְאִמְצוּ כִּי כָכָה
יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־אֹיְבֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם
נִלְחָמִים אוֹתָם׃ כו וַיַּכֵּם יְהוֹשֻׁעַ אַחֲרֵי־
כֵן וַיְמִיתֵם וַיִּתְלֵם עַל חֲמִשָּׁה עֵצִים
וַיִּהְיוּ תְּלוּיִם עַל־הָעֵצִים עַד־הָעָרֶב׃
כז וַיְהִי לְעֵת ׀ בּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ צִוָּה יְהוֹשֻׁעַ
וַיֹּרִידוּם מֵעַל הָעֵצִים וַיַּשְׁלִכֻם אֶל־
הַמְּעָרָה אֲשֶׁר נֶחְבְּאוּ־שָׁם וַיָּשִׂמוּ
אֲבָנִים גְּדֹלוֹת עַל־פִּי הַמְּעָרָה עַד־
עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה׃
כח וְאֶת־מַקֵּדָה לָכַד יְהוֹשֻׁעַ בַּיּוֹם הַהוּא
וַיַּכֶּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־מַלְכָּהּ הֶחֱרִם
אוֹתָם וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא
הִשְׁאִיר שָׂרִיד וַיַּעַשׂ לְמֶלֶךְ מַקֵּדָה
כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ׃
כט וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל
עִמּוֹ מִמַּקֵּדָה לִבְנָה וַיִּלָּחֶם עִם־לִבְנָה׃
ל וַיִּתֵּן יְהוָה גַּם־אוֹתָהּ בְּיַד יִשְׂרָאֵל
וְאֶת־מַלְכָּהּ וַיַּכֶּהָ לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־כָּל־
הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא־הִשְׁאִיר בָּהּ

גְּבַר יַת נַפְשֵׁיהּ׃ כב וַאֲמַר
יְהוֹשֻׁעַ פְּתָחוּ יַת פּוּמָא
דִמְעַרְתָּא וְאַפִּיקוּ לְוָתִי יַת
חַמְשָׁא מַלְכַיָא הָאִלֵין מִן
מְעַרְתָּא׃ כג וַעֲבַדוּ כֵן
וְאַפִּיקוּ לְוָתֵיהּ יַת חַמְשָׁא
מַלְכַיָא הָאִלֵין מִן מְעַרְתָּא
יַת מַלְכָּא דִירוּשְׁלֵם יַת
מַלְכָּא דְחֶבְרוֹן יַת מַלְכָּא
דְיַרְמוּת יַת מַלְכָּא דְלָכִישׁ
יַת מַלְכָּא דְעֶגְלוֹן׃
כד וַהֲוָה כַּד אַפִּיקוּ יַת
מַלְכַיָא הָאִלֵין לְוַת יְהוֹשֻׁעַ
וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְכָל אֱנָשׁ
יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְשִׁלְטוֹנֵי
גַבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא דַאֲזַלוּ
עִמֵיהּ קְרִבוּ שַׁווּ יַת רַגְלֵיכוֹן
עַל צַוְארֵי מַלְכַיָא הָאִלֵין
וּקְרִיבוּ וְשַׁוִיאוּ יַת רַגְלֵיהוֹן
עַל צַוְארֵיהוֹן׃ כה וַאֲמַר
לְהוֹן יְהוֹשֻׁעַ לָא תִדַחֲלוּן
וְלָא תִתַּבְּרוּן תְּקִיפוּ וְעַלִימוּ
אֲרֵי כְּדֵין יַעְבֵּד יְיָ לְכָל
בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן דְאַתּוּן
מְגִיחִין קְרָבָא בְּהוֹן׃
כו וּמְחָנוּן יְהוֹשֻׁעַ בָּתַר כֵּן
וְקַטְלִינוּן וּצְלַבִינוּן עַל
חַמְשָׁא צְלִיבִין וַהֲווֹ צְלִיבִין
עַל צְלִיבַיָא עַד רַמְשָׁא׃
כז וַהֲוָה לְעִידַן מֵיעַל שִׁמְשָׁא
פַּקֵיד יְהוֹשֻׁעַ וְאַחֵיתוּנוּן מֵעַל
צְלִיבַיָא וּרְמוֹנוּן לִמְעַרְתָּא
דְאִטַמַרוּ תַמָן וְשַׁוִיאוּ
אַבְנִין רַבְרְבָן עַל פּוּמָא
דִמְעַרְתָּא עַד כְּרַן יוֹמָא
הָדֵין׃ כח וְיַת מַקֵּדָה כְּבַשׁ
יְהוֹשֻׁעַ בְּיוֹמָא הַהוּא וּמְחָא
לְפִתְגַם דְחָרֶב וְיַת מַלְכַּהּ
גַמַר יַתְהוֹן וְיַת כָּל נַפְשָׁתָא
דִי בַהּ לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזֵיב
וַעֲבַד לְמַלְכָּא דְמַקֵּדָה כְּמָא
דַעֲבַד לְמַלְכָּא דִירִיחוֹ׃
כט וַעֲבַר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל
עִמֵיהּ מִמַּקֵּדָה לְלִבְנָה וְאַגִיחַ קְרָבָא עִם לִבְנָה׃ ל וּמְסַר יְיָ אַף יָתַהּ בִּידָא
דְיִשְׂרָאֵל וְיַת וּמַלְכַּהּ וּמְחָהּ לְפִתְגַם דְחָרֶב וְיַת כָּל נַפְשָׁתָא דִי בַהּ לָא אַשְׁאַר

רדק

את המלכים : לאיש את לשונו . ת״י לא הוה ניזקא לבני ישראל לנדחק גבר יח נפשיה וכן תרגם אנקלוס לא יחרץ כלב לשונו : לא ינזק כלבא בלישניה אבל י״ת לשונו נפשיה . והמפרשים פירושו כי למ״ד לאיש נוספר ופירשו איש מהם לא חרץ לבני ישראל את לשונו ולמ״ד זו כלמ״ד הרגו לאבנר . והשלישי לאבשלום והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואפשר לפרש למ״ד לאיש משמשת ופי׳ לאיש מבני ישראל כלומר אין צריך לומר לבני ישראל לרבים מהם שלא חרץ איש מהגוים האלה את לשונו כי אפילו לאיש אחד מבני ישראל לא חרץ איש מהגוי׳ את לשונו : (כד) ההלכוא. באל״ף נח נוסף עם הוי״ו וכן ולא אבוא שמוע וכן כל. הוא שבמקרא וה״א ההלכוא במקום אשר כמו ה״א ההקדים שמואל והדומים לו כי לא תבוא ה״א הידיעה על העוברים : (כז) ויהי לעת בא השמש . מפני טומאת הארץ היו הנתלים נקברים אף על פי שאינם מבני ישראל כמו שאומר ולא תטמא את אדמתך כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ לפיכך צוה כן יהושע לעשות למלך העי ולחמשת המלכים האלה וכן לעתיד בגוג ומגוג אמר וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ : (כח) כאשר עשה למלך יריחו . להודיע כי לא תפשוהו חי ותלוהו אחר כן כמו שעשו למלך העי ולחמשת המלכים אלא הרגוהו בכלל ההרוגים כמו שאמר ויכה לפי חרב

ויציאו י״ב ד׳ מנהון מלאים וסי׳ נמסר בסוף סדר אמור ולעיל בספרא סימן ו׳ : בוא י״ג מ״ל וסי׳ נמסר בישעיה סימן ב׳ . וישמו ד׳ חס׳ בקריאה וסי׳ וישמו אבנים גדולות על פי המערה. את ארון ה׳ על העגלה. אל האבן הגדולה . וישמו לה ידים דמלכים . ונמסר גם בסדר מקץ : עד עצם היום הזה ג׳ וסי׳ ולחם וקלי וכרמל : ויהי לעת בא השמש דיהושע . המה ואבתם פשעו בי דיחזקאל : ויכה ג׳ וסימן ואת מקדה לכד יהושע . ויתן ה׳ גם אתה . ויתן ה׳ את לכיש :

ז׳ ז׳ י״ב מלין כתי׳ א׳ בסוף תיבותא ולא קריין ג׳. ב׳ ל׳ ל׳ ל׳ וכ״כ. ד׳ חס׳ ד׳ חס׳ ל׳ ג׳. ג׳ חס׳ ו׳ בספרא כ״ט יתידאין ל״ס במלעות פסוק ג׳ בענין ל׳ דסמי׳

מצודת דוד

ומי׳ לאיש. ר״ל אפילו לאיש אחד בהיותו יחידי לא חרץ עליו מי לשונו לדבר מאומה רע כי נפל פחדם על כל : (כז) עד עצם וגו׳. ר״ל וכמה מונחים שם עד עת ס

מצודת ציון

כמו אז תחרץ (ש״ב ה׳) : (כד) פלוני. ענין שררה כמו קצין פסים

רד"ק

חרב ואת נולכה:(לב) ביום השני. ביום השני לחנייתם עליה : (לז) ואת מלכה . והנה היה מלך חברון מחמשת המלכים שתלו אלא ידמה שהמליכו אחר כן מלך בחברון : ואת כל עריה. ואת כל הערים ואנשי הערים אשר על גבולה הקרואי' על שמה : (לח) וישב יהושע. נראה כי כשעלה מעגלון לחברון עבר על דביר ולא נלחם עליה כי רצה להלחם בחברון ואחר שלכד חברון שב לדביר ונלחם עליה : (מ) והנגב . כתרגומו ודרומא: והאשדות . כמו אשדות הפסגה כתרגום משפך מרמתא והוא מדרון ההר או הפסגה נקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר נשפכים מן ההר דרך מדרון : (מא) ארץ גושן. אין זה של מצרים: (מב) פעם אחת. כלומר שלא הוצרך לצור על עיר ולא האריכו ימי המלחמה אלא

תרגום

בַּהּ מְשֵׁיזֵיב וַעֲבַד לְמַלְכַּהּ כְּמָא דַּעֲבַד לְמַלְכָּא דִירִיחוֹ ׃ לא וַעֲבַר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מִלִּבְנָה לְלָכִישׁ וּשְׁרָא עֲלַהּ וְאַגִּיחַ קְרָבָא בַּהּ ׃ לב וּמְסַר יְיָ יַת לָכִישׁ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל וְכַבְשַׁהּ בְּיוֹמָא תִנְיָנָא וּמְחָהּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב וְיַת כָּל נַפְשָׁתָא דְבַהּ כְּכֹל דַּעֲבַד לְלִבְנָה ׃ לג בְּכֵן סְלֵיק הוֹרָם מַלְכָּא דְגֶזֶר לְמִסְעַד יַת לָכִישׁ וּמְחָהִי יְהוֹשֻׁעַ וְיַת עַמֵּיהּ עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב ׃ לד וַעֲבַר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מִלָּכִישׁ לְעֶגְלוֹן וּשְׁרוֹ עֲלַהּ וְאַגִּיחוּ קְרָבָא עֲלַהּ ׃ לה וְכַבְשׁוּהָ בְּיוֹמָא הַהוּא וּמְחוּהָא לְפִתְגַם דְּחָרֶב וְיַת כָּל נַפְשָׁתָא דְבַהּ בְּיוֹמָא הַהוּא גְמַר כְּכֹל דַּעֲבַד לְלָכִישׁ ׃ לו וּסְלֵיק יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מֵעֶגְלוֹן לְחֶבְרוֹן וְאַגִּיחוּ קְרָבָא עֲלַהּ ׃ לז וְכַבְשׁוּהָא וּמְחוּהָא לְפִתְגַם דְּחָרֶב וְיַת מַלְכַּהּ וְיַת כָּל קִרְוַהָא וְיַת כָּל נַפְשָׁתָא דְבַהּ לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזֵיב כְּכֹל דַּעֲבַד לְעֶגְלוֹן וּגְמַר יָתַהּ וְיַת כָּל נַפְשָׁתָא דְבַהּ ׃ לח וְתָב יְהוֹשֻׁעַ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ לִדְבִיר וְאַגִּיחַ קְרָבָא עֲלַהּ ׃ לט וְכַבְשַׁהּ וְיַת מַלְכַּהּ וְיַת כָּל קִרְוַהָא וּמְחוֹנוּן לְפִתְגַם דְּחָרֶב וּגְמִירוּ יַת כָּל נַפְשָׁתָא דִי בַהּ לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזֵיב כְּמָא דַּעֲבַד לְחֶבְרוֹן כֵּן עֲבַד לִדְבִיר וּלְמַלְכַּהּ וּכְמָא דַּעֲבַד לְלִבְנָה וּלְמַלְכַּהּ ׃ מ וּמְחָא יְהוֹשֻׁעַ יַת כָּל אַרְעָא טוּרָא וְדָרוֹמָא וּשְׁפֶלְתָּא וּמַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא וְיַת כָּל מַלְכֵיהוֹן לָא אַשְׁאַר מְשֵׁיזֵיב וְיַת כָּל נִשְׁמָא גְמַר כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל ׃ מא וּמְחָנוּן יְהוֹשֻׁעַ מֵרְקַם גֵּיאָה וְעַד עַזָּה וְיַת כָּל אֲרַע גּוֹשֶׁן וְעַד גִּבְעוֹן ׃ מב וְיַת כָּל מַלְכַיָּא הָאִלֵּין וְיַת אַרְעֲהוֹן כְּבַשׁ יְהוֹשֻׁעַ בִּזְמְנָא חֲדָא אֲרֵי

יהושע ב

שָׂרִיד וַיַּעַשׂ לְמַלְכָּהּ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה
לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ׃
לא וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ
מִלִּבְנָה לָכִישָׁה וַיִּחַן עָלֶיהָ וַיִּלָּחֶם
בָּהּ׃ לב וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת־לָכִישׁ בְּיַד
יִשְׂרָאֵל וַיִּלְכְּדָהּ בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וַיַּכֶּהָ
לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ
כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לְלִבְנָה׃
לג אָז עָלָה הֹרָם מֶלֶךְ גֶּזֶר לַעְזֹר אֶת־
לָכִישׁ וַיַּכֵּהוּ יְהוֹשֻׁעַ וְאֶת־עַמּוֹ עַד־
בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃
לד וַיַּעֲבֹר יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ
מִלָּכִישׁ עֶגְלֹנָה וַיַּחֲנוּ עָלֶיהָ וַיִּלָּחֲמוּ
עָלֶיהָ׃ לה וַיִּלְכְּדוּהָ בַּיּוֹם הַהוּא וַיַּכּוּהָ
לְפִי־חֶרֶב וְאֵת כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ
בַּיּוֹם הַהוּא הֶחֱרִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה
לְלָכִישׁ׃ לו וַיַּעַל יְהוֹשֻׁעַ
וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מֵעֶגְלוֹנָה חֶבְרוֹנָה
וַיִּלָּחֲמוּ עָלֶיהָ׃ לז וַיִּלְכְּדוּהָ וַיַּכּוּהָ־
לְפִי־חֶרֶב וְאֶת־מַלְכָּהּ וְאֶת־כָּל־עָרֶיהָ
וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לֹא־הִשְׁאִיר
שָׂרִיד כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לְעֶגְלוֹן וַיַּחֲרֵם
אוֹתָהּ וְאֶת־כָּל־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ׃
לח וַיָּשָׁב
יְהוֹשֻׁעַ וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ דְּבִרָה
וַיִּלָּחֶם עָלֶיהָ׃ לט וַיִּלְכְּדָהּ וְאֶת־מַלְכָּהּ
וְאֶת־כָּל־עָרֶיהָ וַיַּכּוּם לְפִי־חֶרֶב
וַיַּחֲרִימוּ אֶת־כָּל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ
לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה
לְחֶבְרוֹן כֵּן־עָשָׂה לִדְבִרָה וּלְמַלְכָּהּ
וְכַאֲשֶׁר עָשָׂה לְלִבְנָה וּלְמַלְכָּהּ׃
מ וַיַּכֶּה יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ הָהָר
וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה וְהָאֲשֵׁדוֹת וְאֵת כָּל־
מַלְכֵיהֶם לֹא הִשְׁאִיר שָׂרִיד וְאֵת כָּל־
הַנְּשָׁמָה הֶחֱרִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ מא וַיַּכֵּם יְהוֹשֻׁעַ מִקָּדֵשׁ
בַּרְנֵעַ וְעַד־עַזָּה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ גֹּשֶׁן
וְעַד־גִּבְעוֹן׃ מב וְאֵת כָּל־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה
וְאֶת־אַרְצָם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ פַּעַם אֶחָת

וילכדוה ח' וסי' נמסר לעיל בספרא בסי' ח' : חברונה ט' ח' מלאים ואחד חס' וסי' ויעל יהושע דמעגלונה ויאמר דוד אנה אעלה. ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד . ושלאחריו ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה קדמא דפסו' דמלכים . ויאמר לו המלך לך בשלום . ויקבצו כל ישראל אל דוד חברונה דד"ה . ושלאחריו ויבאו כל זקני ישראל אל המלך חברונה קדמא דפסוק . כל אלה אנשי המלחמה דד"ה . ואלה מספר ראשי החלוץ לצבא באו דד"ת : דברה ג' וחס' וסי' וישב יהושע וכל ישראל. ושל אחריו וילכדה ועלה הגבל דברה : ואת ארצם ג' בקריאה וסי' ואת כל המלכים האלה ואת ארצם. אמנם ה' תתריצו דמלכים והברו רישעיה.

רש"י

קול תשואות המלחמה : (מ) והאשדות. מקום ששפכנבעות שופכי' : (מא) מקדש ברנע ועד עזה . מצד דרומי' של ארץ ישראל הוא מן המזרח למערב ולא הספי' לכבוש כל המיצר ונשאר מעזה עד הים הוא שאמר למטה ואת הארץ הנשארת . כעותי והאשדודי וגו'

רלב"ג

ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת ואחר שב יהושע וכל ישראל אל המחנה הגלגל כי שם היה המשכן

מצודת דוד

עלם וכו' ר"ל פד עולם : (לז) ואת מלכה . יתכן שהמליכו עליהם מלך אחר כי למעלה נאמר שיהושע המית מלך חברון: ואת כל עריה . הערים הסמוכים לה : (מב) פעם אחת . לפי שהעי לא לכד בפעם אחת לזה אמר שכל אלו לכד בפעם אחת: וישב

מצודת ציון

תהיה לנו (ישעיה נ') : (מ) והנגב. מקום נגוב ויבש כי חרבו פני האדמה (בראשית ח') תרגומו נגבו וכן ארץ הנגב נתתני (לקמן ט"ו) : והשפלה. העמק : והאשדות . מדרון ההרים שהמים נשפכים ויורדים שם וכן אשדות הפסגה (דברים ג') כי שם

אלא בפעם אחת לכדום כולם ואת אחרי זאת בלא ספסק : (ב) אשר מצפון. בשוא ועיקרו בקמץ כי איננו סמוך ויתכן לפרשו סמוך לבית בהר ובערבה כאילו אמר מצפון ההר כי כן דרך הלשון לסמוך על אות השמוש כמו היושבי בשמים וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל : נגב כנרת. לדרום כנרת וכנרות קבוץ כנרת וזה וזה תרגום גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורבותינו ז"ל נחלקים בספור טבת פירותיהם והקבוץ ר"ל שהיו מקומות נחלקים וכלם היו שמנים : ובנפות דור . כאחד ממנו נפה והסמוך לנפת דור ועניינו מחוז מחוזים ותרגום פלכי : (ג) והחוי תחת חרמון . פירוש החוי שהיה יושב תחת חרמון ואמר תחת כי חרמון היה הר כמו שכתוב עד הר חרמון ופי' בארץ המצפה כי חרמון זה בארץ המצפה או פירושו כי כל המלכים נועדו בארץ המצפה להלחם עם יהושע ואפשר שזה המקום הוא המצפה שהיו מתקבצים שם ישראל תמיד ולפי שהיתה שם תשועה גדולה היו נועדים שם כי במלחמה האחרת שעשה יהושע עם חמשה המלכים אף על פי שהיתה תשועה גדולה לא היו אלא חמשת מלכים ואלו היו מלכים רבים ואפשר כי בנה שם יהושע מזבח מפני התשועה הגדולה שהיתה שם ומפני זה היו ישראל נקבצים שם בעת שהיו צריכים למלחמה או לדבר גדול וכן מצאנו ביפתח לפני ה' במצפה וכן בדבר פלגש בגבעה אל ה' המצפה וכן אמר שמואל במלחמ' פלשתים קבצו אלי כל ישראל המצפתה וכן כשהמליך שאול ויצעק שמואל את העם אל ה' המצפה נראה מכל אלה הפסוקי' כי מזבח היה שם ובית מקודש לתפלה ולקבוץ ישראל באותן הימים : (ח) צידון רבה . רבת עם ידמה שהיתה צידון אחרת קטנה ממנה : משרפות מים. ת"י חריצי ימא והם המלחיות שעושין חריצין ומושכין עליהם מים מלוחים ונשרפים לשמש ונעשים מלח : (ט) את סוסיהם עקר . להודיע כי מה שאמר לו השם את סוסיהם תעקר דרך מצוה אמר לו . ויש לשאול מה טעם אמר לו מצוה זאת במלחמה זו מה שלא צוה לו במלחמה אחרת ויש לפרש כי במלחמות האחרות לא היו בהם סוס ורכב כי אם בלכידת העיירות היו המלחמות גם חמשת המלכים על גבעון באו ללכדה ולא היו צריכין לסוס ורכב אבל זו המלחמה היתה מערכה שערכו מלחמה עם רב להלחם עם ישראל והיו צריכים לסוסים ולרכב והיו עמהם לרוב כמה שכתוב ורא"ת סוס

ונו' : (ב) נגב כנרות. דרום גינוסר : ובנפות דור . פלכי דור קונטדו"ש בלע"ז : מים . מערכה : (ח) משרפות מים . תרגם יונתן חרצי ימא שעושין חריצין ומי הים יוצאין לתוכן ונשרפין מחום השמש ונעשים מלח

רלבג

המשכן כמו שזכרנו : (א) עוד זכר שכאשר שמע זה יבין מלך חצור שלח אל יובב מלך מדון ואל מלך שומרון ולמלכים רבים זולתם להתקבץ יחד ולהלחם עם ישראל כדי שלא יפלו בידם אחד אחד כמו שעשו שאר המלכים ובאו עם רב כחול אשר על שפת הים להלחם עם ישראל : (ו) ויעד הש"י ליהושע שלא יירא מהם ומהמונם כי כעת מחר יתנם הש"י חללים לפני ישראל . וצוה לעקור סוסיהם ולשרוף מרכבותיהם שלא יקחום ישראל ויבטחו בם בענין המלחמות ושלא יאמרו שכחם ועוצם ידם עשה להם את החיל אבל יהיה מבטחם בש"י ויתבאר להם כי הוא מגלה הגוים האלה ולא הם : (י) וזכר אחר זה שכבר לכד יהושע את חצור ושרפה כי ממלך חצור היתה התחלת זאת המלחמה והנה כל העם אשר בה לא השאיר כל נשמה ואת כל ערי המלכים האלה ואת כל

כי יהוה אלהי ישראל נלחם
לישראל: מג וישב יהושע וכל־ישראל
עמו אל־המחנה הגלגלה:

יא א ויהי כשמע יבין מלך־
חצור וישלח אל־יובב מלך מדון
ואל־מלך שמרון ואל־מלך אכשף:
ב ואל־המלכים אשר מצפון בהר
ובערבה נגב כנרות ובשפלה
ובנפות דור מים: ג הכנעני ממזרח
ומים והאמרי והחתי והפרזי והיבוסי
בהר והחוי תחת חרמון בארץ
המצפה: ד ויצאו הם וכל־מחניהם
עמם עם־רב כחול אשר על־שפת־
הים לרב וסוס ורכב רב־מאד:
ה ויועדו כל המלכים האלה ויבאו
ויחנו יחדו אל־מי מרום להלחם עם־
ישראל:
ו ויאמר יהוה אל־יהושע אל־תירא
מפניהם כי־מחר כעת הזאת אנכי
נתן את־כלם חללים לפני ישראל
את־סוסיהם תעקר ואת־מרכבתיהם
תשרף באש: ז ויבא יהושע וכל־עם
המלחמה עמו עליהם על־מי מרום
פתאם ויפלו בהם: ח ויתנם
יהוה ביד־ישראל ויכום וירדפום
עד־צידון רבה ועד משרפות מים
ועד־בקעת מצפה מזרחה ויכם עד־
בלתי השאיר־להם שריד: ט ויעש
להם יהושע כאשר אמר־לו יהוה
את־סוסיהם עקר ואת־מרכבתיהם
שרף באש:
י וישב יהושע בעת ההיא וילכד את־

יי אלהא דישראל במימריה
אגיח קרבא לישראל:
מג ותב יהושע וכל ישראל
עמיה למשריתא לגלגלא:
א והוה כד שמע יבין
מלכא דחצור ושלח לות
יובב מלכא דמדון ולות
מלכא דשמרון ולות מלכא
דאכשף: ב ולות מלכיא
דמצפונא בטורא ובמישרא
דרום גינוסר ובשפלתא
ובפלכי דור מערבא:
ג כנענאה ממדינחא
וממערבא ואמוראה
וחתאה ופריזאה ויבוסאה
בטורא וחואה בשפולי
חרמון בארע מצפיא:
ד ונפקו אינון וכל
משריתהון עמהון עם סגי
כחלא דעל כיף ימא לסגי
וסוסון ורתיכין סגי לחדא:
ה ואזדמנו כל מלכיא האלין
ואתו ושרו כחדא על מי
מרום לאגחא קרבא עם
ישראל: ו ואמר יי ליהושע
לא תדחל מן קדמיהון ארי
מחר כעידנא הדין אנא מסר
ית כולהון קטילין קדם
ישראל ית סוסותהון תעקר
וית רתיכיהון תוקד בנורא:
ז ואתא יהושע וכל עמא
עבדי קרבא עמיה עליהון
ואינון שרן על מי מרום
בתכיף ונפלו בהון:
ח ומסרינון יי בידא
דישראל ומחונון ורדפונון
עד צידון רבתא ועד חרצי
ימא ועד בקעת מצפיא מדינחא ומחונון עד דלא
אישתאר להון משיזיב: ט ועבד להון יהושע כמא
דאמר ליה יי ית סוסותהון עקר וית רתיכיהון אוקיד בנורא: י ותב יהושע בעדנא ההיא וכבש ית

ל"ס במלעות פסו' · ג' · ג' · ל'. ל' ר"פ · סי' כמת' פסוק · ל' בספר' וכל קרי' דכו' כמ"ב חרי' ויהודה ל"ג קמץ · נ' · כ' · ל' וכל קרי' תנוף · ל' · נ' · ג' · י"א · י"א · ל'. נ'

ויועדו ג' וסי' כל המלכים לעבור אל בני עמון. לנוד לו ולנחמו: אל מי ג' בקריאה וסי' ומחה אל מי המרים . ויבאו ויחנו יחדיו אל מי מרום . אל מי עין שמש : תשרף באש ג' דסמיכי וסי' ואת בשר הפר . ואת מרכבותיהם תשרף באש ואת העיר הזאת תשרף . ונמסר גם בסדר תצוה :

תולדות אהרן סוסיהם תעקר. ע"ג י"ג:

מצודת דוד

(מג) וישב יהושע . היא ההשבה עצמה האמורה למעלה : יא (ג) תחת חרמון . תחת הר חרמון: בארץ המצפה . הר חרמון היה בארץ המצפה : (ח) משרפות
· ים

מצודת ציון

שוטף דם (בראשית מ"ט) תרגומו דישוד דמא : יא (ב) ובערבה . מישור : נגב כנרות . לדרום כנרות והוא שם מקום :) ובנפות דור . מחוזות וגלילות של דור כמו יפה נוף (תהלים מ"ח) : (ה) ויועדו . מלשון וועד ואסיפה : (ו) תעקר . תסיר העיקר כמו וכל תבואתי תשרש (איוב ל"א) ומשפטו תסיר השורש ממקומו ור"ל עיקרות הרגלים שהם העיקר והיסוד לגוף . לפרש

רדק

סוס ורכב עם רב ממך ולא תמלא שאמר כן במלחמות אחרות ולזה הקב"ה לאבד הסוסים והרכב שהיו הגוים נלחמים בהם ובטחו ברכבם כי רב ולא ידעו כי שקר הסוס לתשועה וישראל בלא רכב וסוס נלחום והפילום חללים כי לה' התשועה לפיכך לא רצה האל ית' שיבואו ישראל להם הסוסים והמרכבות כדי שלא יבטחו בהם גם הם ויחשבו בלבם כי עם הסוסים יעשו המלחמות לפיכך צוה יהושע לעקר הסוסים ולשרוף המרכבות ולא צוה להמית הסוסים כי לא היה דבר שאסור בהנאה ושאר הבהמות שהיה בהם כמו רכב חמור רכב גמל לא צוה לעקור אלא שיקחום לצרכם אבל הסוסים שאינם אלא למלחמה אותם צוה לעקור כדי שלא יקחום ויבטחו בהם ולא אמר להרגם דרך השחתה כי אסור להשחית הנבראים אם לא לצורך או לאסור בהנאה והעיקור הוא לנשר פרסות הבהמה מן הארכובה ולמטה ולא תמות הבהמה בזה הדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצא מרעה במקומה תחיה : (יג) על תלם . ת"י תקפיהון כלומר שהיו עומדות בחוזקתם שלא הפילו חומותיהם בלכדם אותם ולא שרפם זולתי חצור לפי שהיתה ראש הממלכות ויפחדו הנשארים ובדרש כי משה מסר לו שישרוף חצור ועל פיו עשה יהושע ששרף חצור וכן אמרו ר' אליעזר אומר במסרה שרפה הקב"ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע ועוד אמרו בקשו לרדוף ולא הניחם הקב"ה והיכן נתכנסו בחצור לפיכך שרפה וזה אחד משלשה מקומות שנתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניחם הקב"ה : (טז) ארץ הגשן אין . זה גושן של מצרים ובדרש אומר כי היה גשן של ארץ מצרים והיא נבלעת בתוך ערי ישראל כמו שאמר ויעל לקראת אביו גושנה מלמד שהיא בעלייה כלפי ארץ ישראל ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו להורות לפניו זכה שיהיה לחלקו ארץ גשן שהיא טובה : ואת הר ישראל ושפלתה . היא במקום וי"ו כה"א אהלה ופירושו הר יעקב אבינו ששכן שם והוא נקרא על שמו : (יז) מן ההר החלק . ת"י טורא פליגא כלומר שהיה נחלק חציו הנה וחציו הנה והוא כמו אנכי איש חלק כלומר שלא היו בה אילנות : בעל גד . כתרגומו מישר גד : (יח) ימים רבים . ולמעלה אמר לכד יהושע פעם אחת ר"ל כי כל המלכים ההם שזכר לכד בפעם אחת בלי הפסק קודם ששבו אל המחנה הגלגלה ואחר כך עשה מלחמה ימים רבים עם שאר מלכי הארץ עד שלקח הכל ויש בו דרש שנענש יהושע על שנתעצל במלחמת המלכים כמ' שנאמר ימים רבים שהרי א"ל הקב"ה כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ולמה חסרו משנותיו י' שנים אלא אמר יהושע אם אני מנחיל הארץ במהרה לישראל ועושה להם המלחמ מיד אמות אמר הקב"ה לא כך עשה משה רבך כשאמרתי לו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך מיד וידבר משה אל העם החלצו ואתה פלה בלבך הנני

תרגום

חצור וית מלכה קטל
בחרבא ארי חצור מלקדמין
הוא ריש כל מלכותא
האלין : יא וקטלו ית כל
נפשתא די בה לפתגם
דחרב גמירא לא אשאר
כל נשמא וית חצור אוקיד
בנורא : יב וית כל קרוי
מלכיא האלין וית כל
מלכיהון כבש יהושע
ומחנון לפתגם דחרב גמר
יתהון כמא דפקיד משה
עבדא דיי : יג לחוד כל
קרויא דקימין על תוקפיהון
לא אוקדינון ישראל אלהין
ית חצור בלחודה אוקיד
יהושע : יד וכל עדי קרויא
האלין ובעירא בזו להון
בני ישראל לחוד ית כל
אנשא מחו לפתגם דחרב
עד די שיציאו יתהון לא
אשארו כל נשמא : טו כמא
דפקיד יי ית משה עבדיה
כן פקד משה ית יהושע
וכן עבד יהושע לא בטיל
פתגמא מכל דפקיד יי ית
משה : טז ואחסין יהושע
ית כל ארעא הדא טורא
וית כל דרומא וית כל
ארעא דגושן וית שפלתא
וית מישרא וית טורא
דישראל ושפלתיה : יז מן
טורא פליגא דסליק לשעיר
ועד מישר גד בבקעת לבנן
שפולי טורא דחרמון וית
כל מלכיהון כבש ומחנון וקטלינון : יח יומין סגיאין עבד יהושע ית כל מלכיא

מקרא

חָצוֹר וְאֶת־מַלְכָּהּ הִכָּה בֶחָרֶב כִּי־
חָצוֹר לְפָנִים הִיא רֹאשׁ כָּל־
הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה׃ יא וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־
הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־בָּהּ לְפִי־חֶרֶב הַחֲרֵם לֹא
נוֹתַר כָּל־נְשָׁמָה וְאֶת־חָצוֹר שָׂרַף
בָּאֵשׁ׃ יב וְאֶת־כָּל־עָרֵי הַמְּלָכִים־הָאֵלֶּה
וְאֶת־כָּל־מַלְכֵיהֶם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ וַיַּכֵּם
לְפִי־חֶרֶב הֶחֱרִים אוֹתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה
מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה׃ יג רַק כָּל־הֶעָרִים
הָעֹמְדוֹת עַל־תִּלָּם לֹא־שְׂרָפָם
יִשְׂרָאֵל זוּלָתִי אֶת־חָצוֹר לְבַדָּהּ שָׂרַף
יְהוֹשֻׁעַ׃ יד וְכֹל שְׁלַל הֶעָרִים הָאֵלֶּה
וְהַבְּהֵמָה בָּזְזוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק
אֶת־כָּל־הָאָדָם הִכּוּ לְפִי־חֶרֶב עַד־
הִשְׁמִדָם אוֹתָם לֹא הִשְׁאִירוּ כָּל־
נְשָׁמָה׃ טו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
עַבְדּוֹ כֵּן־צִוָּה מֹשֶׁה אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְכֵן
עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ לֹא־הֵסִיר דָּבָר מִכֹּל
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ טז וַיִּקַּח
יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הָהָר
וְאֶת־כָּל־הַנֶּגֶב וְאֵת כָּל־אֶרֶץ הַגֹּשֶׁן
וְאֶת־הַשְּׁפֵלָה וְאֶת־הָעֲרָבָה וְאֶת־
הַר יִשְׂרָאֵל וּשְׁפֵלָתֹה׃ יז מִן־הָהָר
הֶחָלָק הָעוֹלֶה שֵׂעִיר וְעַד־בַּעַל גָּד
בְּבִקְעַת הַלְּבָנוֹן תַּחַת הַר־חֶרְמוֹן
וְאֵת כָּל־מַלְכֵיהֶם לָכַד וַיַּכֵּם
וַיְמִיתֵם׃ יח יָמִים רַבִּים עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ

ג' וכל מסנה חורם דכו' · כ' בספר' · י"ד בספר' · כ' הנשים. ל' · ג' ססו' מן פ' אתין התחלת' וכו · ס' חס' בליש' · ל' · ג' וכ"כ תו קרי ג' ומס'

תולדות אהרן לזה מסה . יבמות לו סנהדרין מד (סלס טו סקלים מב) :

רשי

מלח : (יג) העומדות על תלם . שלא נהרסה חומתם כמו יריחו שנפלה חומתה וכן העי שנאמר בה ושימה תל עולם שממה : זולתי את חצור לבדה . במסורה שרפה משה צוה לו ומסר כן בבראשית רבה בוישלח יעקב : (יז) בעל גד . מישר גד : ההר החלק . טורא שעיע מחליק עד בעל גד במיצר המזרחי ולא הספיק לכבוש בחייו את כל המיצר עד הצפון תוספתא : (יח) ימים רבים עשה יהושע . בגנותו ספר הכתוב שהיה מתכוון לדחות את כבוש הארץ כדי

רלבג

כל מלכיהם כלם לכד יהושע ויכה האדם אשר בהם לפי חרב עד השמידם אותם לא השאירו כל נשמה : (יח) וזכר כי ימים רבים עשה יהושע מלחמה את כל המלכים האלה וזה לאות שכבר נתעצל יהושע בענין זאת המלחמה וברא[שונה] היה משתדל בזריזות ולזה אמרו רז"ל שכבר עשה זה כדי להאריך חייו כי כבר ייעדו השם כי הוא ינחיל לישראל את הארץ : וזכר שלא היתה עיר אשר השלימה את בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון שהשלימו עמהם בערמה כמו שזכר וזה מורה כי אפילו שבעה עממים אם השלימו עם ישראל היה מחוייב להם שלא יהרגום אבל יקבלו על עצמם להיות להם למס ועבדום ולזה הוא מבואר כי מה שבפרשת שופטים כי תקרב אל עיר להלח' עליה לתפשה הוא כלל לכל עיר היה או שתהיה משבעה עממין או מזולתם ואולם ההבדל בזה בין שבעה עממין ובין זולתם הוא שאם לא ישלימו והיו משבעה עממין יתחייב להם שלא יחיו כל

וכל שלל ג' פסוקים אית בהון וכל כל ב' במצע' פסו' וא' ר"פ וסי' וכל שלל הערים האלה. והשבתי חגיכם לאכל וכל שיריכם. ויאמר בעז לזקנים וכל העם עדים אתם : השמדם ה' חס' בלישנא וסי' גמסר בסדר עקב : העלה ג' בקריאה וסי' מן ההר החלק העלה שעירה. ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע. הראיתם את האיש העלה הזה וגלית הפלשתי. מצעית' מל' וסימן מלכים מלאים :

מצודת ציון

(י) לפנים . בימים הקדמונים : (יג) תלם . מלשון תל וגובה : (יז) בעל . תרגומו מישר : חמנה

מצודת דוד

מים . הרגילים אמי היה נקווים בהם והחמה שורפתן ונעשים מלח : (י) כי חצור כו' . ולזה פתח בה תחלה : (יג) על תלם . ר"ל בגבהם שלא נפלו חומותיהם בכ

סכבוש (טז) ואת הר ישראל . אשר ישב בו ישראל אבינו ונקרא על שמו : (יז) ההר החלק . שהיה נחלק לשנים אחת הנה ואחת הנה: שעולה . אשר עולים בו עד שעיר לבלתי

הנני מחסר משמותיך אמר דוד עליו השלום רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום : (כ) לחזק את לבם . זה היה לשתי סבות האחת שהיה זה עונש
עונש כמו בפרעה ויחזק ה' את לב פרעה והשנית כמו שאומר הטעם כי למען השמידם כאשר צוה ה' את משה כמו שכתוב כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ
וגו' . ואמר פן יחטיאו אותך לי : להם תחנה . כמו חנינה ורחמנות : (כא) ויכרת את הענקים . ולמעלה הוא אומר כי כלב הורישם כלב עשה במצות יהושע שנתן
לו את ההר ועוד יראה בספר שפטים כי אחרי מות יהושע הורישום בני יהודה והאמת כי בחיי יהושע הורישו ישראל חברון והענקים אשר בהר חברון הכל

רשי

כדי להאריך ימיו לפי שנאמר ואתה תנחילנה אותם במדרש תנחומא : (א) אשר הכו בני ישראל

רלבג

כל נשמה ואם יהיו מזולתם יחיו להם הנשים והטף : (כא) עוד זכר שכבר הכרית יהושע הענקים וכו' והנה נזכר במה שיבא כי כלב בן יפונה הכרית הענקי' מחברון ועתניאל בן קנז לכד דביר וזה בלתי סותר למה שכתבן כי הכל היה מיוחס ליהושע כי הוא היה הראש המנהיג אותם בזה : (כג) והנה נזכר אחר זה כי כבר נשאר הרבה עדין מן הארץ לרשתה אלא שעכ"ז כבר חלקה להם יהושע בנחלה לישראל לשבטיהם כמו שזכר אחר זה . וזכר עם זה שהארץ שקטה ממלחמה כי לא היו נלחמים עם ישראל ולא ישראל עמם ואע"פ שכבר נשאר הרבה מן הארץ לרשתה :

ואולם התועלות המגיעים בזה הספור הם אלו :

התועלת הראשון במצות והוא מה שזכר מענין המזבח הר עיבל ומה שנלוה בזה ממה שנצטוו לעשות שם כמו שנזכר בפרשת כי תבא והנה התועלת בזו המצוה היא להוסיף אזהרה לישראל בענין שמירת התורה ולזה נכתבה שם ובאה שם הברכה למול הר גריזים למי שיקימה והקללה למול הר עיבל למי שיסור ממנה כי בזה היישרה אל שתדבק בשלמות ההשגחה האלהית בישראל ויהיו מפני זה יותר ראוים לירושת הארץ :

אֶת־כָּל־הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה מִלְחָמָה׃
יט לֹא־הָיְתָה עִיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶל־ (ר"פ בספר' ז' ב')
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּלְתִּי הַחִוִּי יֹשְׁבֵי
גִבְעוֹן אֶת־הַכֹּל לָקְחוּ בַמִּלְחָמָה׃
כ כִּי־מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה לְחַזֵּק אֶת־לִבָּם
לִקְרַאת הַמִּלְחָמָה אֶת־יִשְׂרָאֵל לְמַעַן
הַחֲרִימָם לְבִלְתִּי הֱיוֹת־לָהֶם תְּחִנָּה (ב' חגג. ב' בספר')
כִּי לְמַעַן הַשְׁמִידָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה (ב')
אֶת־מֹשֶׁה׃
כא וַיָּבֹא יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא וַיַּכְרֵת אֶת־ (ב' רחש וזנב)
הָעֲנָקִים מִן־הָהָר מִן־חֶבְרוֹן מִן־דְּבִר
מִן־עֲנָב וּמִכֹּל הַר יְהוּדָה וּמִכֹּל הַר (ב' פס' מכל ומכל)
יִשְׂרָאֵל עִם־עָרֵיהֶם הֶחֱרִימָם יְהוֹשֻׁעַ׃
כב לֹא־נוֹתַר עֲנָקִים בְּאֶרֶץ בְּנֵי (ז' ר"פ בסיפ')
יִשְׂרָאֵל רַק בְּעַזָּה בְּגַת וּבְאַשְׁדּוֹד
נִשְׁאָרוּ׃ כג וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וַיִּתְּנָהּ יְהוֹשֻׁעַ לְנַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל
כְּמַחְלְקֹתָם לְשִׁבְטֵיהֶם וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה (ג' בספ'. דכמי' ב')
מִמִּלְחָמָה׃
יב א וְאֵלֶּה מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר הִכּוּ בְנֵי־

האלין קרבא : יט לא הות
קרתא דאשלימת עם בני
ישראל אלהן חואה יתבי
גבעון ית כולא נסיבו
בקרבא : כ ארי מן קדם
יי הות לתקפא ית לבהון
לסדרא קרבא עם ישראל
בדיל לגמרותהון בדיל
דלא למהוי להון רחמין
ארי בדיל לשציותהון
כמא דפקד יי ית משה :
כא ואתא יהושע בעדנא
ההיא ושיצי ית גבריא
מן טורא מן חברון מן
דביר מן ענב ומכל טורא
דיהודה ומכל טורא
דישראל עם קרויהון
גמרונון יהושע : כב לא
אשתאר גבריא בארע
בני ישראל לחוד בעזה
בגת ובאשדוד אשתארו :
כג ונסיב יהושע ית כל
ארעא ככל די מליל יי
עם משה ויהבה יהושע
לאחסנא לישראל
כפלגותיהון לשבטיהון
וארעא שדוכת מלמעבד קרבא : א ואלין מלכי ארעא דמחו בני ישראל

למען ו' פסו' למען למען וסי' נמסר בסדר וירא גם לעיל בספרא סימן ד' : וירשו ד' חס' וסי' ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל . ויצא גבול בני דן . ויבואו מלך אשור מבבל . ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה : ועד ים ד' יהידאין וסי' נמסר בסדר משפטים : הישמות ג' חלוקים באתיהון וסי' נמסר בסדר מסעי : משה ג' ר"פ וסי' נמסר בריש האי סיפרא : ובני ישראל ט"ו מצעו' פסו' וסי' נמסר בסדר פנחס : העולה ג' ב' חס' וא' מלא נמסר לעיל בסי' י"א : לנחלה ט"ו בקריאה וסי' נמסר בסדר קרח :

תולדות אהרן כי מאת ה' . עקדה שער לו :

רדק

הכריתו ומה שאמר כי כלב הורישם לפי שנתן לו יהושע חברון על פי ה' נקראת המלחמה על שמו ועל שם שבטו שהוא שבט יהודה והם השתדלו יותר במלחמה ההיא ופי' וילך יהודה אל הכנעני היושב בחברון שנאמר בספר שפטים וכבר הלך אבל ספר אותו שם עם מה שכבשו אחרי מות יהושע וכן וילחמו בני יהודה בירושלים פירושו וכבר נלחמו כי מלך ירושלם הוא בחשבון ל"א מלכים שהכה יהושע ובני ישראל : הר יהודה. נקרא כן ע"ש סופו כי קודם שלקחו אותו לא היה נקרא כן : הר ישראל . כמו שפירשנו למעלה : (כב) רק בעזה . ומה שאמר בספר שפטים וילכד יהודה עזה ואת גבולה וגו' אחרי מות יהושע היה זה אבל בחיי יהושע הם הכריתו הענקים מן חברון ומן אלה המקומות שזכר ונשארו בעזה ובשאר ערי פלשתים עד שלכדם אחר כן יהודה : (כג) והארץ שקטה ממלחמה . שלא התעוררו עוד הכנענים להאסף ולהלחם עם ישראל כי ראו כי נפלו לפניהם בכל המלחמות וגם ישראל עמדו באותה הארץ שכבשו ולא התעוררו לכבוש עוד וכשזקן יהושע אמר לו האל יתברך שיזרז ישראל לכבוש הארץ הנשארת ואמר ליהושע שיחלק אותה בחייו והתחיל בשני השבטים שהם יהודה ויוסף כי נאמר לו ברוח הקדש שאלו ינחלו התחלה כי הם ראשי ישראל ואלה יעמדו על גבולי ארץ ישראל יהודה מדרום ויוסף מצפון והשבעה שבטים ביניהם וכיון שעלה גורל לאלו השבטים השנים וכבשו הגבולים חשבו כי כל הארץ נכבשת כי
שמערב

והשני והוא במדות והוא שראוי לאדם להתישב בדברים שיעשה אותם שלא למהר בעשייתם בזולת עצה ואע"פ שכבר יראה בתחלת המחשבה שהענין ההוא ראוי שיעשה הלא תראה מה שקרה לישראל עם יושבי גבעון מפני שמהרו לכרות להם ברית טרם ששאלו את פי ה' כי כבר השיגה להם החרטה אחר זה כי זה ממה שהביאם לעבור באופן מה ממה שצוה בתורה שלא לחיות כל נשמה מהערים הקרובות אם לא מהערים הרחוקות אשר לא מערי הגוים האלה ר"ל מז' עממין :
השלישי והוא במצות והוא כי השבועה אשר לפי הדין אינה שבועה כגון זאת לפי שהיתה שבועה בטעות עם שכבר היתה באופן מה לעבור על דברי תורה ראוי שתקויים עם מי שאינו מאנשי אומתינו כדי שלא יהיה שם חלול השם ואולם הכבידו ענין עבודתם כמו שזכרנו לתת להם גמול מה על מרמתם :
הרביעי והוא במדות והוא שראוי לאדון להשגיח על עבדיו ולהצילם מיד הקמים עליהם הלא תראה איך התנהג יהושע עם אנשי גבעון ואעפ"י שכבר רמו אותו לעזור להם כנגד ה' המלכים הקמים עליהם : החמישי הוא לפרסם ענין הנפלאות שעשה אז השם לישראל בזאת המלחמה עד שכבר המית מהם באבני הברד יותר ממה שהרגו ישראל בחרב ושתוך הזמן הקצר שהגביל יהושע נשלמה נקמת גוי אויביו להורות כי ה' נלחם לישראל ולפרסם זה המופת והשארות זכרו צוה שישיבו ה' המלכים תוך המערה ולשום אבנים גדולות על פי המערה להעיר כי לנחץ ענין המלחמה הזאת לא רצו להמתין שיוציאו המלכים האלה משם אבל שמו אז על פי המערה אבנים גדולות ונשארו שם אנשי' לשמרם בדרך שלא יאחרו ענין המלחמה הזאת וימהרו לרדוף אחר הנשארים קודם שיבאו אל עריהם בדרך שתשלם הנקמה תוך העת שהגביל יהושע : הששי והוא במדות שראוי לאדם בהיותו ביום טובה שישמח בו ר"ל שכאשר יראה היותו מצליח במה שעשה ראוי שימהר ויחיש מעשיו ולא ימתין לעשות מה שיוכל לעשות ביום אחד למחרת היום ההוא כי לא ידע מה ילד יום ולזה תמצא שספר איך עלה הענין ליהושע בהשתדלותו בזריזות בענין שמלחמה עד שכבר זכר שבפעם אחת נצח יהושע מלכים רבים ואת ארצם והם עשרים מלכים שנזכרו בענין הלא קודם מלך חצור ואחר זה
כשהתרשל

מצודת דוד

(כ) לבלתי היות להם תחנה . מן בני ישראל : כי למען השמידם . כי חיזק לבבם למען השמידם : (כא) מן חברון . אף כי כלב הוריש הענקים מחברון ייחס הדבר אל יהושע לפי שבימיו הוריש וכל נצחון המלחמה יחשב אל המושל על הצבא : (כג) כמחלקותם. כפי המחלקות האמורה למטה . לשבטיהם .

מצודת ציון

(כ) תחנה. חנינה ורחמים: (כא) הענקים. בני אדם גבהי הקומה : (כג) שקטה . נחה כמו
ארץ

יהושע יב

יִשְׂרָאֵל וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצָם בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה הַשָּׁמֶשׁ מִנַּחַל אַרְנוֹן
עַד־הַר חֶרְמוֹן וְכָל־הָעֲרָבָה מִזְרָחָה׃
ב סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הַיּוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן
מֹשֵׁל מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל
אַרְנוֹן וְתוֹךְ הַנַּחַל וַחֲצִי הַגִּלְעָד וְעַד
יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן׃
ג וְהָעֲרָבָה עַד־יָם כִּנְרוֹת מִזְרָחָה וְעַד
יָם הָעֲרָבָה יָם־הַמֶּלַח מִזְרָחָה
דֶּרֶךְ בֵּית הַיְשִׁמוֹת וּמִתֵּימָן תַּחַת
אַשְׁדּוֹת הַפִּסְגָּה׃ ד וּגְבוּל עוֹג מֶלֶךְ
הַבָּשָׁן מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הַיּוֹשֵׁב
בְּעַשְׁתָּרוֹת וּבְאֶדְרֶעִי׃ ה וּמֹשֵׁל בְּהַר
חֶרְמוֹן וּבְסַלְכָה וּבְכָל־הַבָּשָׁן עַד־
גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַחֲצִי הַגִּלְעָד
גְּבוּל סִיחוֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן׃ ו מֹשֶׁה
עֶבֶד־יְהוָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִכּוּם וַיִּתְּנָהּ
מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה יְרֻשָּׁה לָראוּבֵנִי
וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה׃
ז וְאֵלֶּה מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר
הִכָּה יְהוֹשֻׁעַ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן יָמָּה מִבַּעַל גָּד בְּבִקְעַת הַלְּבָנוֹן
וְעַד־הָהָר הֶחָלָק הָעֹלֶה שֵׂעִירָה
וַיִּתְּנָהּ יְהוֹשֻׁעַ לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל יְרֻשָּׁה
כְּמַחְלְקֹתָם׃ ח בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבָעֲרָבָה
וּבָאֲשֵׁדוֹת וּבַמִּדְבָּר וּבַנֶּגֶב הַחִתִּי
הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי הַפְּרִזִּי הַחִוִּי
וְהַיְבוּסִי׃ ט מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶחָד מֶלֶךְ הָעַי
אֲשֶׁר־מִצַּד בֵּית־אֵל אֶחָד׃ י מֶלֶךְ
יְרוּשָׁלַםִ אֶחָד מֶלֶךְ חֶבְרוֹן אֶחָד׃
יא מֶלֶךְ יַרְמוּת אֶחָד מֶלֶךְ לָכִישׁ אֶחָד׃
יב מֶלֶךְ עֶגְלוֹן אֶחָד מֶלֶךְ גֶּזֶר אֶחָד׃
יג מֶלֶךְ דְּבִר אֶחָד מֶלֶךְ גֶּדֶר אֶחָד׃
יד מֶלֶךְ חָרְמָה אֶחָד מֶלֶךְ עֲרָד אֶחָד׃
טו מֶלֶךְ לִבְנָה אֶחָד מֶלֶךְ עֲדֻלָּם אֶחָד׃
טז מֶלֶךְ מַקֵּדָה אֶחָד מֶלֶךְ בֵּית־אֵל אֶחָד׃
יז מֶלֶךְ תַּפּוּחַ אֶחָד מֶלֶךְ חֵפֶר אֶחָד׃

ויריתו ית ארעהון בעברא
דירדנא מדנח שמשא
מנחלא דארנון עד טורא
דחרמון וכל מישרא
מדינחא : ב סיחון מלכא
אמוראה דיתיב בחשבון
שליט מערוער דעל כיף
נחלא דארנון וגו נחלא
ופלגות ארע גלעד ועד
יובקא דנחלא תחומא
דבני עמון : ג ומישרא
עד ים גינוסר מדינחא
ועד ימא דמישרא ימא
דמלחא מדינחא אורח
בית ישמות ומדרומא
תחות משפך מרמתא :
ד ותחום עוג מלכא דמתנן
משאר גבריא דיתיב
בעשתרות ובאדרעי :
ה ושליט בטורא דחרמון
ובסלכה ובכל מתנן עד
תחום גשוראה ואפקירוס
ופלגות ארע דגלעד תחום
סיחון מלכא דחשבון :
ו משה עבדא דיי ובני
ישראל מחונון ויהבה משה
עבדא דיי ירותא לשבטא
דראובן ולשבטא דגד
ולפלגות שבטא דמנשה :
ז ואלין מלכי ארעא די
מחא יהושע ובני ישראל
בעברא דירדנא מערבא
ממישר גד בבקעת לבנן
ועד טורא פליגא דסליק
לשעיר ויהבה יהושע
לשבטא ישראל ירותא
כפלגותהון : ח בטורא
ובשפלתא ובמישרא
ובמשפך מרמתא
ובמדברא ובדרומא חתאי
ואמוראי וכנענאי ופריזאי
וחואי ויבוסאי : ט מלכא
דיריחו חד מלכא דעי
דבסטר בית אל חד :
י מלכא דירושלם חד מלכא
דחברון חד : יא מלכא דירמות
חד מלכא דלכיש חד :
יב מלכא דעגלון חד מלכא דגזר חד : יג מלכא דדביר חד מלכא דגדר חד : יד מלכא דחרמה חד מלכא
דערד חד : טו מלכא דלבנה חד מלכא בעדלם חד : טז מלכא דמקדה חד מלכא דבית אל חד : יז מלכא דתפוח

רשי

ישראל . בימי משה : (ב) ועד יבק הנחל . ששם גבול ארץ בני עמון סוף מיצר ארץ בני עמון ומשם והלאה היו בני עמון מושלים : (ה) וחצי הגלעד גבול סיחון . שם היה מיצר ממשלת סיחון כשאמרת למעלה שחצי הגלעד היה שלו
חס

רלבג

כשהתחיל בזה לא נלאה בימים רבים כי אם י"א מלכים שהתחיל ממלך חצור עד סוף זכר המלכי' ההם ולו השתדל בזה יהושע בזריזות אולי היה מכלה כל הגוים האלה אשר הוא בסוף הענין לישראל לפח ולמוקש : (א) ואלה מלכי הארץ עד סוף הספר . זכר תחלה מה שנעשה ע"י משה מזאת המלחמה ואמר בזה תחלה אשר הכו בני ישראל והנה ראוי שייחס זה למשה עמהם כי על ידו נעשה ולזה זכר בסוף כי משה עבד ה' ובני ישראל עשו זה והנה לא הזכיר בזה תחילה שם משה להורות כי משה אעפ"י שגדלה מעלתו מאד הנה היה נלוחו אלה המלכים בזכות ישראל מצד ברית השם יתעלה כרות עם אבותיהם כמו שמזכר בתורה . ואחר זה זכר מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל בעבר הירדן ימה ושכבר נתנה יהושע לשבטי ישר' ירושה כמחלקות' לפי האופן המזכר בתורה :
והנה

מצודת דוד

לכל שבט ושבט חלק לבד
יב (ב) יבק הנחל . שם מקום סמוך להנחל והיה מגבול בני עמון : (ג) והערבה . גם היא היתה ממשלת סיחון : ומתימן . ומפאת הדרום משל תחת אשדות הפסגה : (ד) גבול עוג וכו' . רצה לומר גם גבול עוג ירשו : (ה) גבול סיחון . אצל גבול סיחון כי חצי הגלעד הבנית של סיחון היתה : (ט) מלך יריחו אחד . מוסב על המקרא שלפני פניו ואלה מלכי הארץ וכו' מלך יריחו וכו' :
מלך

מצודת ציון

ארץ יראה ושקטה (תהלים ע"ו)
יב (ד) הרפאים . הענקים על שמרפים ידי רואיהם כי יפחד מהם

רדק

ממערב הים הגדול גבולו וממזרח הירדן וים כנרת לפיכך נתעכבו לכבוש שבעה שבטים עד שבאו לשילה כי לא היו חוששין כיון שהיו הגבולים בידם והכנענים הנשארים היו ביניהם וכל ישראל היו להם ערים הרבה לשבת בארץ הנכבש' וכאשר באו לשילה אחר י"ד שנה משבאו לגלגל אמר להם יהושע שיכתבו הערים שבין יהודה ויוסף ויעשו מהם שבעה חלקים ואחר כך יפילו גורל ביניהן על פי הקלפי ועל פי ה' לשבעה השבטים : (ט) מלך יריחו אחד . כל אלה שלשים ואחד מלכים שזוכר לא היה מלך על עיר אחת לבדה אלא
כל

שעירה ג' בקריאה וסי' וישב ביום ההוא עשו . יעבר נא אדני לפני עבדו . ועד ההר החלק העולה שעירה. ונמסר גם בסדר וישלח : ובמדבר ג' בקריאה וסי' ובמדבר אשר ראיתי אשר . אשר עשיתי במצרים ובמדבר . בהר ובשפלה ובערבה . החוי והיבוסי ו' דסמיכי וסימ' ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי . כי החרם תחרימם החתי . ויהי כשמע כל מלכי האמורי . בהר ובשפלה דיהושע . ותעברו את הירדן דסוף יהושע . כל העם הנותר דמלכים . ושארא החוי והיבוסי ונמסר גם בסדר כי תשא :

ביאור הגר"א

יב (ז) ואלה מלכי הארץ . הל"א מלכים . מלך יריחו . ומלך העי . וה' מלכים שעלו על גבעון היינו ירושלים חברון . ירמות . לכיש . עגלון הרי ז' . ומקדה ולבנה , ודביר . שכתוב בהם את מלכה . והורם מלך גזר , הרי י"א . וההר . הנגב והשפלה . והאשדות שכתוב בהם את מלכיהם הרי ט"ו . ומלך חצור . ומדון . שמרון אכשף . הרי י"ט . ואשר מצפון בהר . ובערבה . נגב כנרות ובשפלה ובנפת דור מים הרי כ"ד . הכנעני ממזרח ומים . פי' הכנעני ממזרח . וכנעני מים , והאמורי . והחתי . והפריזי . והיבוסי . והחוי . הרי ל"א מלכים : (יג) מלך גדר . הוא אשדות מפני שהוא מקום משופע לכך עשו גדר : (יד) מלך חרמה . הוא ההר שכן כתיב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה : מלך ערד. הוא הנגב . שכן כתיב וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב . (טו) עדולם . הוא שפלה שכן חושב בערי יהודה שבשפלה עדולם: (טז) בית אל . תפוח. חפר. אפק. לשרון . הם

רש"י

וזה חצי השני של עוג : (כג) לנפת דור . לפלכי דור : (א) והארץ נשארה הרבה מאד . ממה שאמרתי לאברהם נשארה לרשתי שלא נכבשה : (ב) גלילות . מרקא"ש בלע"ז : (ג) מן השיחור . הוא נילוס הוא נחל מצרים הוא סמוך לתחום מקצוע דרומי' מערבית של א"י כמו שאמר באלה מסעי ולמדנו כאן שלא כיבש יהושע בחייו כל מיצר הדרומי אלא ממדבר צין הוא ההר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה : ועד גבול עקרון צפונה . העקרוני יושב על הים ומתפשט לצד הצפון יותר מן האחרים : לכנעני תחשב . מארץ הכנעני שנתתי לאברהם הוא : חמשת סרני פלשתים וגו'. הוא סוף גמר המיצר עד הים הגדול שבמערב : העזתי והאשדודי האשקלוני וגו'. ששה סרנים הוא מונה ומתחלתן קראן חמשת אמר ר"י אידונריקי שלהם ה' החשובים חמשה היו שהעוים אינו מונה מן הסרנים החשובי' ועוד יש לפרש חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני הם חמשה ועוד נשאר לכבוש ארץ העוים שאינם מן הפלשתים : (ד) מתימן כל ארץ הכנעני. פסוק ראשון מנה מצד הדרומי מן המזרח למערב וזה מונה את רוחב אותו המקצוע הנותר ליכבש כמה הוא מן הדרום לצפון : מתימן כל ארץ הכנעני. מתימן זו מערה לצידונים עד האפקה עד האמורי : (ה) והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש . ובמיצר מזרחי נשאר לכבוש במקצוע הצפון כל הלבנון מבעל גד עד סוף המיצר ורוחב מן המזרח למערב עד לבוא חמת זהו כל מיצר הצפוני שלבוא חמת במקצוע צפונית מערבית באלה מסעי : (ו) אנכי אורישם. אחרי מותך : הפלה לישראל בנחלה . ויכבוש לאחר זמן

כל

תולדות אהרן חמשת סרני פלשתים הולך ס :

יהושע יב יג

יח מלך אפק אחד מלך לשרון אחד:
יט מלך מדון אחד מלך חצור אחד:
כ מלך שמרון מראון אחד מלך אכשף
אחד: כא מלך תענך אחד מלך מגדו
אחד: כב מלך קדש אחד מלך יקנעם
לכרמל אחד: כג מלך דור לנפת דור
אחד מלך גוים לגלגל אחד: כד מלך
תרצה אחד כל מלכים שלשים ואחד:
יג א ויהושע זקן בא בימים
ויאמר יהוה אליו אתה זקנתה באת
בימים והארץ נשארה הרבה מאד
לרשתה: ב זאת הארץ הנשארת כל
גלילות הפלשתים וכל הגשורי:
ג מן השיחור אשר על פני מצרים
ועד גבול עקרון צפונה לכנעני
תחשב חמשת סרני פלשתים
העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי
והעקרוני והעוים: ד מתימן כל
ארץ הכנעני ומערה אשר לצידנים
עד אפקה עד גבול האמרי:
ה והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח
השמש מבעל גד תחת הר חרמון
עד לבוא חמת: ו כל ישבי ההר
מן הלבנון עד משרפת מים כל
צידנים אנכי אורישם מפני בני
ישראל רק הפלה לישראל בנחלה

ל' נא' קרי' | ל' בספר' | ל' | כ' | חצי הספר | כ' חד חס' וחד מ"ל דיהושע מ"ל דשמואל חסר | ד'. ג' | ו' | ג' | ל' | ח' ר"פ. ל' | ע' ר"פ בספר' | ל' חס' | ל' | ו' חס' בליש'

תרגום

חד מלכא דחפר
חד: יח מלכא דאפק
חד מלכא דלשרון חד:
יט מלכא דמדון חד מלכא
דחצור חד: כ מלכא
דשמרון מראון חד מלכא
דאכשף חד: כא מלכא
דתענך חד מלכא דמגדו
חד: כב מלכא דקדש חד
מלכא דיקנעם לכרמלא
חד: כג מלכא דדור לפלכי
דור חד מלכא דעממין
לגלגלא חד: כד מלכא
דתרצה חד כל מלכיא
תלתין וחד: א ויהושע סיב
על ביומין ואמר יי ליה את
סבתא עלתא ביומין
וארעא אשתארת סגיאה
לחדא למירתה: ב דא
ארעא דאשתארת כל
תחומי פלשתאי וכל
גשוראי: ג מן שיחור די
על אפי מצרים ועד תחום
עקרון צפונא על ארעא
כנענאי תתמני חמשא
טורני פלשתאי עזתאי
ואשדודאי אשקלונאי
גתאי ועקרונאי ועואי:
ד מדרומא כל ארעא
כנענאי ומערתא די
לצידונאה עד אפק עד
תחום אמוראה: ה וארעא
גבלי וכל לבנן מדנח
שמשא ממישר גד שפולי טורא דחרמון עד מעלנא דחמת: ו כל יתבי טורא מן לבנן עד חרצי ימא
כל צידונאי במימרי אתרכינון מן קדם בני ישראל לחוד פלגה לישראל באחסנא וכמא

רד"ק

כל עיר ועיר שזוכר היתה ראש ממלכהו והיה מושל על עיירות וכפרים אחרים: (ב) גלילות . כמו גבול או כמו גלוח וכן גליל הגוים : (ג) מן השיחור . הוא נילוס נחל מצרים והוא למקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל שלא כבש יהושע כל מצר הדרומית אלא ממדבר צין הוא הר החלק העולה שעירה עד הנילוס הוא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה : חמשת סרני פלשתים . הוא גמר המצר עד הים הגדול שבמערב וסרנים ענינם שרים : חמשת סרני . והעוים שזוכר בסוף הפסוק אינו ממנינם . ובדברי רבותינו ז"ל ששה סרנים הוא מונה ומתחלה קראם חמשה אמר ר' יוחנן אידונריקי שלהם חמשה פי' אידונריקי החשובים שבהם היו חמשה והעוים אינו מן הסרנים החשובי' ועוד בדבריהם עוים מתימן באו וסמכו ענינו לפסוק הבא אחריו : מתימן . ולפי פשט הפסוק מתימן פי' מדרום כלומר מצד דרום נשארה כל ארץ הכנעני : (ה) והארץ הגבלי . חסר הנסמך ומשפטו הארץ ארץ הגבלי וכן הארון הברית

רלבג

(א) והנה זכר כי יהושע היה זקן בא בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה ולא יתכן לו מצד זקנותו להשלים המלחמה עם מלכים הנשארים וצוה מאת הש"י שיפילה לישראל בנחלה כאילו כבשו כלה ר"ל לט' השבטים וחצי שבט מנשה כי הב' שבטים וחצי לקחו חלקם מעבר לירדן ואולם לשבט הלוי לא נתן נחלה כמו שנאמר בתורה ואולם נתנו ללוים בארץ ערים לשבת ומגרשיהם למקניהם וקנינם

כמו

ועד גבול ד' בקריאה וסי' מן השיחור אשר על פני מצרים . ושלמה היה מושל . ויהי מושל בכל הממלכות . ממגדל סונה ועד גבול כוש : והארץ ח' ר"פ בקריאה וסי' נמסר בסדר בראשית : הפילה ו' חסר בלישנא וסי' נמסר בסדר נשא:

ביאור הגר"א

הם האמורי והחתי . והפריזי . והיבוסי והחוי : (כא) מלך תענך . מגידו . קדש יקנעם . דור לנפת דור . הם המלכים אשר מצפון כנר . ובערבה נגב כנרת ובשפלה . ובנפת דור מים : (כג) מלך גוים . ומלך תרצה . הם הכנעני ממזרח . ומים : יג (ג) והעוים . ואיתא בגמרא חמשת סרני פלשתים וחשיב ששי ומשני עוים מתימן באו ופירשו התוספת שהעוים אינו קאי על הפלשתים אלא קאי

על

מצודת דוד

(כב) מלך יקנעם לכרמל . יקנעם שם עיר המלוכה והיתה סמוכה לעיר כרמל ואליה תחשב וכן מלך דור וכו' וכן מלך גוים וכו' : יג (א) זקן בא בימים . זקן יאמר לשון בני אדם המוחש הנראה באדם מלובן השער והקמטת הפנים ולפעמים מקדים לבוא בלא עת ולזה פירש ואמר בא בימים כאומר הנה בא בזמנו לפי הימים : הרבה מאד . ולא תוכל לכבוש הכל בחייך : (ג) לכנעני תחשב . ושלא ארץ הכנעני נתתי לישראל : והעוים . המה לא מפלשתים : (ו) אנכי אורישם . אחרי מותך אני אגרשם לפניהם : הפילה , הטל הגורל ביניהם על מה שכבר כבשו ועל מה שלא

מצודת ציון

מהם : (כג) לנפת דור . למחוז דור : גוים . מקום נקבע שמה מכמה עו"ג וכן תדעל מלך גוים (בראשית י"ד) : יג (ב) גלילות . מחוזות : (ג) השיחור . שם הנהר :

סרני

כבשו

ג׳ כאשר צויתיך: ז ועתה חלק את־
הארץ הזאת בנחלה לתשעת
ג׳ השבטים וחצי השבט המנשה:
ד׳ ר״פ ח עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם
אשר נתן להם משה בעבר הירדן
י״ד כסיפ׳ מזרחה כאשר נתן להם משה עבד
יהוה: ט מערוער אשר על־שפת־
נחל ארנון והעיר אשר בתוך־הנחל
ג׳ מ״ל וכל־המישר מידבא עד־דיבון:
י וכל ערי סיחון מלך האמרי אשר
י״ב דסמי׳ מלך בחשבון עד־גבול בני־עמון:
יא והגלעד וגבול הגשורי והמעכתי
ב׳ וגבע״יספלו וכל הר חרמון וכל־הבשן עד־סלכה:
ט׳ ר״פ כספרי יב כל־ממלכות עוג בבשן אשר־
מלך בעשתרות ובאדרעי הוא
נשאר מיתר הרפאים ויכם משה
ל׳ ומס׳ וירשם: יג ולא הורישו בני ישראל
את־הגשורי ואת־המעכתי וישב
גשור ומעכת בקרב ישראל עד היום
הזה: יד רק לשבט הלוי לא נתן נחלה
ט׳ כתיב יו״ד אשי יהוה אלהי ישראל הוא נחלתו
כאשר דבר־לו: טו ויתן משה
כ׳ מ״ל למטה בני־ראובן למשפחותם:
טז ויהי להם הגבול מערוער אשר על־
שפת־נחל ארנון והעיר אשר בתוך־
ג׳ הנחל וכל־המישר על־מידבא:
ל׳ ר״פ יז חשבון וכל־עריה אשר במישור
דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון:
ל׳ חס׳. ל׳ יח ויהצה וקדמת ומפעת: יט וקריתים
ל׳. ל׳ ושבמה וצרת השחר בהר העמק:
כ ובית פעור ואשדות הפסגה ובית
י״א ר״פ וכל וכל הישמות: כא וכל ערי המישר וכל־
ממלכות סיחון מלך האמרי אשר
מלך בחשבון אשר הכה משה אתו
ואת־נשיאי מדין את־אוי ואת־רקם
ואת־צור ואת־חור ואת־רבע נסיכי
ג׳ סיחון ישבי הארץ: כב ואת־בלעם
ל׳ ומ״ל בן־בעור הקוסם הרגו בני־ישראל
בחרב אל־חלליהם: כג ויהי גבול

דפקידתך: ז וכען פליג ית ארעא הדא באחסנא לתשעה שבטין ופלגות שבטא דמנשה: ח עמיה שבטא דראובן ושבטא גד קבילו אחסנתהון דיהב להון משה בעברא דירדנא מדינחא כמא דיהב להון משה עבדא דיי: ט מערוער דעל כיף נחלא דארנון וקרתא די בגו נחלא וכל מישר מידבא עד דיבון: י וכל קרוי סיחון מלכא דאמוראה די מלך בחשבון עד תחום בני עמון: יא וארעא גלעד ותחום גשוראה ואפיקירוס וכל טורא דחרמון וכל מתנן עד סלכה: יב כל מלכות עוג במתנן די מלך בעשתרות ובאדרעי והוא אשתאר משאר גבריא ומחנון משה ותרכינון: יג ולא תריכו בני ישראל ית גשוראה וית אפיקירוס ויתיב גשוראה ואפיקירוס בגו ישראל עד יומא הדין: יד לחוד לשבטא דלוי לא יהב אחסנא קורבניא דיי אלהא דישראל אינון אחסנתיה כמא דמליל ליה: טו ויהב משה לשבטא דבני ראובן לזרעיתהון: טז והוה להון תחומא מערוער די על כיף נחלא דארנון וקרתא די בגו נחלא וכל מישרא עד מידבא: יז חשבון וכל קרוהא די במישרא דיבון ובמות בעל ובית בעל מעון: יח ויהצה וקדמות ומפעת: יט וקריתים. ושבמה וצרת השחר בטורא דמישרא: כ ובית פעור ומשפך מרמתא ובית ישמות: כא וכל קרוי מישרא וכל מלכות סיחון מלכא דאמוראה דמלך בחשבון דמחא משה יתיה וית רברבי מדין ית אוי וית רקם וית צור וית חור וית רבע רברבי סיחון יתבי ארעא: כב וית בלעם בר בעור קסמא קטלו בני ישראל בחרבא על קטיליהון: כג והוה תחום בני ראובן

רשי

כל שבט ושבט מה שנפל בגורלו: (ח) עמו הראובני והגדי. עם חצי הראשון של מנשה הראובני והגדי לקחו נחלתם: (ט) מערוער אשר על שפת וגומ׳. מונה והולך כל ארץ עבר הירדן ואח״כ מפרש גבול כל שבט ושבט ויתן משה למטה פלוני ופלוני: (יב) מיתר הרפאים. שהרג כדרלעומר והמלכים אשר אתו כמה שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים: (יט) בהר העמק. במורא דמישרא: ותגי

אשי ט׳ כתיב יו״ד וסי׳ נמסר בסדר צו: וכל ערי י״א פסוקים ריש ומציעא וכל וכל וסימנהון נמסר בסדר צו. ואת בלעם ג׳ דסמיכי וסי׳ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. ואת בלעם בן בעור הקוסם. ואת יבלעם ואת מגרשה דד״ה. תמסר גם בסדר מטות:

תולדות אהרן בלעם בן בעור: סנהדרין קו:

רדק

הברית: (ח) עמו הראובני והגדי. עם חצי שבט מנשה האחד ואמר עמו ואף על פי שלא זכרו לפי שזכר החצי האחר אמר עמו כאילו זכרו: (יט) בהר העמק. כתרגומו בטורא דמישרא: (כא) נסיכי סיחון יושבי הארץ. אלה חמשת מלכי מדין היו נסיכי סיחון בעוד שהיו סיחון והאמרי יושבי הארץ קודם שלכדום ישראל היו אלה נשיאי הארץ נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין בימים ההם: (כב) הקוסם. להודיע כי לא נביא היה אלא קוסם ונבואתו היתה לשעה או לכבוד ישראל בא אליו מלאך ה׳ לדבר הנבואות ההם. ויש לשאול איך מצאו בלעם שם והלא כתיב וילך וישב למקומו אלא שחזר שם לבקש שכרו על העצה שנתן להם למואב ולמדין להוציא בנותיהם היפות ויזנו ישראל עמהם ויהיה קצף ה׳ בהם וזהו שאמר לכה איעצך כמו שכתוב בדבר בלעם וכשראה שנתקיימה עצתו הלך למואב ולמדין לבקש שכרו מהם: אל חלליהם. עם חלליה׳ וכמוהו רבים ובתורה כתיב על חלליהם והוא גם כן כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים. ואחרים זולתו. ויש.

ביאור הגר״א

על הפסוק שאחריו דכתיב ומתימן וגו׳ וכאלו הי׳ כתוב מתימן עוים: (ח) עמו הראובני. פי׳ חצי שבט מנשה נטל עם ראובן וגד הוא כמו שכתוב שני פעמים חצי שבט מנשה דהיינו לתשעת וחצי שבט המנש׳ וחצי שבט מנשה עמו הראובני כו׳ והוא נקרא מסדר שנחלק בל״ב מדות דר׳ יוסי הגלילי וכמו שהעוים קאי על הפסוק שלאחריו:

מצודת דוד

כבשו עדיין וכל שבט יכבוש את חלקו: כאשר צויתיך. כמ״ש וצו את יהושע וכו׳ הוא ינחיל (דברים ג׳): (ז) ועתה חלק. ר״ל בתחלה חלק הארץ לתשעה חלקים ומחלה כמנין השבטים הנוחלים ואחר זה הטל הגורל לדעת איזה חלק למי: (ח) עמו ר״ל לפי שעם חצי השני משבט מנשה לקחו הראובני והגדי חלק נחלתם (ועם שלא הוזכר למעלה החצי השני משבט מנשה עכ״ז אמר עמו הואיל והזכיר חצי האחד): כאשר נתן להם משה. מוסב על לקחו נחלתם ור״ל מאז כאשר נתן להם משה הנחלה ההיא לקחו אותה ונתרצו בה וא״כ כדבר קיים ואין לתת להם עוד בהעבר הזה: (יד) אשי ה׳. קדשי המזבח הניתן לאחר שקרבו מתיריו על האש: ט׳ למטה: (טו) למשפחותם. ר״ל לא נתן משה להם ביחד לשהם בעצמם יחלקו ביניהם רק הוא בעצמו חלק לכל משפחה חלקה: (יט) בהר העמק. בהר שעמד בתוך העמק: (כא) יושבי הארץ. מתושבי ארץ סיחון: (כב) אל חלליהם. עם שאר החללים ודומה להם

מצודת ציון

סרט. ענין שרה: (ט) המישור. מקום ישר ושוה: (יב) וירשם. גרשם: (כא) נסיכי. ענין שרים:

בְּנֵי רְאוּבֵן הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל זֹאת נַחֲלַת
בְּנֵי־רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחוֹתָם הֶעָרִים
וְחַצְרֵיהֶן׃ כד וַיִּתֵּן מֹשֶׁה
לְמַטֵּה גָד לִבְנֵי־גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ח' מ"ל כנבי'
כה וַיְהִי לָהֶם הַגְּבוּל יַעְזֵר וְכָל־עָרֵי
הַגִּלְעָד וַחֲצִי אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן עַד־
עֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי רַבָּה׃
כו וּמֵחֶשְׁבּוֹן עַד־רָמַת הַמִּצְפֶּה וּבְטֹנִים ל' . ג'
וּמִמַּחֲנַיִם עַד־גְּבוּל לִדְבִר׃ כז וּבָעֵמֶק ב' וי"ן לו' כול' חס' כמ"א
בֵּית הָרָם וּבֵית נִמְרָה וְסֻכּוֹת וְצָפוֹן
יֶתֶר מַמְלְכוּת סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן
הַיַּרְדֵּן וּגְבֻל עַד־קְצֵה יָם־כִּנֶּרֶת עֵבֶר ע' חס' בלש'
הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה׃ כח זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־גָד
לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים וְחַצְרֵיהֶם׃ ל' ס"פ כתיב מ"ס
כט וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לַחֲצִי
שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה וַיְהִי לַחֲצִי מַטֵּה בְנֵי־ ג'
מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ ל וַיְהִי גְבוּלָם
מִמַּחֲנַיִם כָּל־הַבָּשָׁן כָּל־מַמְלְכוּת ׀
עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְכָל־חַוֹּת יָאִיר אֲשֶׁר
בַּבָּשָׁן שִׁשִּׁים עִיר׃ לא וַחֲצִי הַגִּלְעָד
וְעַשְׁתָּרוֹת וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלְכוּת עוֹג ל' ד' ג'
בַּבָּשָׁן לִבְנֵי מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לַחֲצִי
בְנֵי־מָכִיר לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ לב אֵלֶּה ח' מ"ל כנבי' ג' ר"ס כספר'
אֲשֶׁר־נִחַל מֹשֶׁה בְּעַרְבוֹת מוֹאָב
מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרִיחוֹ מִזְרָחָה׃
לג וּלְשֵׁבֶט הַלֵּוִי לֹא־נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלָה
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתָם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם׃
יד א וְאֵלֶּה אֲשֶׁר־נָחֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל ל' . ג'
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר נִחֲלוּ אוֹתָם אֶלְעָזָר ד'
הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת י"א
הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב בְּגוֹרַל ד' פתחין
נַחֲלָתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה
לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה׃
ג כִּי־נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלַת שְׁנֵי הַמַּטּוֹת
וַחֲצִי הַמַּטֶּה מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְלַלְוִיִּם ג' וכל נכבני' וללויים דכוו' כמ"א
לֹא־נָתַן נַחֲלָה בְּתוֹכָם׃ ד כִּי־הָיוּ
בְנֵי־יוֹסֵף שְׁנֵי מַטּוֹת מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם
וְלֹא־נָתְנוּ חֵלֶק לַלְוִיִּם בָּאָרֶץ כִּי אִם־

יַרְדְּנָא וּתְחוּמָא דָא
אַחֲסָנַת בְּנֵי רְאוּבֵן
לְזַרְעֲיַתְהוֹן קִרְוַיָּא וּפַצְחֵיהֶן׃
כד וִיהַב מֹשֶׁה לְשִׁבְטָא
דְגָד לִבְנֵי גָד לְזַרְעֲיַתְהוֹן׃
כה וַהֲוָה לְהוֹן תְּחוּמָא יַעְזֵר
וְכָל קִרְוֵי גִלְעָד וּפַלְגוּת
אַרְעָא בְּנֵי עַמּוֹן עַד
עֲרוֹעֵר דִּי עַל אַפֵּי רַבָּה׃
כו וּמֵחֶשְׁבּוֹן עַד רָמַת
מִצְפַּיָּא וּבְטוֹנִים וּמִמַּחֲנַיִם
עַד תְּחוּם לִדְבִיר׃
כז וּבְמֵישְׁרָא בֵּית הָרָם
וּבֵית נִמְרָה וְסֻכּוֹת וְצָפוּנָא
שְׁאָר מַלְכוּת סִיחוֹן מַלְכָּא
דְחֶשְׁבּוֹן יַרְדְּנָא וּתְחוּמֵיהּ
עַד סְיָפֵי יַם גִּינוֹסַר עִבְרָא
דְיַרְדְּנָא מַדִּינְחָא׃ כח דָּא
אַחֲסָנַת בְּנֵי גָד לְזַרְעֲיַתְהוֹן
קִרְוַיָּא וּפַצְחֵיהֶן׃ כט וִיהַב
מֹשֶׁה לְפַלְגוּת שִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה וַהֲוָה לְפַלְגוּת
שִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה
לְזַרְעֲיַתְהוֹן׃ ל וַהֲוָה
תְּחוּמֵיהוֹן מִמַּחֲנַיִם כָּל
מַתְנָן כָּל מַלְכוּתֵיהּ דְּעוֹג
מַלְכָּא דְמַתְנָן וְכָל כַּפְרָנֵי
יָאִיר דִּבְמַתְנָן שִׁתִּין קִרְוִין׃
לא וּפַלְגוּת אַרְעָא דְגִלְעָד
וְעַשְׁתָּרוֹת וְאֶדְרֶעִי קִרְוַיָּא
מַלְכוּתֵיהּ דְּעוֹג בְּמַתְנָן
לִבְנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה
לְפַלְגוּת בְּנֵי מָכִיר
לְזַרְעֲיַתְהוֹן׃ לב אִלֵּין דִּי
אַחְסֵין מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא
דְמוֹאָב מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא
דִירִיחוֹ מַדִּינְחָא׃ לג וּלְשִׁבְטָא
דְלֵוִי לָא יְהַב מֹשֶׁה
אַחֲסָנָא מַתְּנָן דִּיהַב לְהוֹן
יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִנּוּן
אַחֲסַנְתְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל
לְהוֹן׃ א וְאִלֵּין דְּאַחְסִינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דִכְנָעַן
דְּאַחְסִינוּ יַתְהוֹן אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן וְרֵישֵׁי
אֲבָהַת שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב בְּעַדְבָא
אִתְפְּלֵגַת לְהוֹן אַחְסַנְתְּהוֹן כְּמָא דְפַקֵּד יְיָ בִּידָא
דְמֹשֶׁה לְתִשְׁעַת שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא׃ ג אֲרֵי
יְהַב מֹשֶׁה אַחְסָנַת תְּרֵין שִׁבְטִין וּפַלְגוּת שִׁבְטָא
מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא וּלְלֵוָאֵי לָא יְהַב אַחְסָנָא בֵּינֵיהוֹן׃
ד אֲרֵי הֲווֹ בְנֵי יוֹסֵף תְּרֵין שִׁבְטִין מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם וְלָא יְהָבוּ חוּלָק לְלֵוָאֵי בְּאַרְעָא אֱלָהֵן קִרְוִין לְמִתַּב

רש"י

(כה) וחצי ארץ בני עמון, חצי מה שכבשו מארץ בני עמון ומסיחון: (כז) הירדן וגבל. ירדנא ותחומיה הערים על שפתו: (כח) הערים וחצריהם. הערים המוקפות חומה: וחצריהם. ערי הפרזי בלא חומה: (א) אשר נחלו אותם. אשר הנחילו אותם כי היו בני יוסף שני מטות תחת שבט

מצודת דוד

להם ולא היה יכול להציל עצמו בקסמיו: (כג) וגבול. ר"ל גם גבול הירדן והם הערים הסמוכים לירדן גם המה לגבול ראובן יחשבו: למשפחותם. הנחלק לכל משפחה חלק לבד: (לא) לבני מכיר. חצי הגלעד וכו' נתן לבני מכיר לא לכולם כ"א לחצי בני מכיר: (לב) אלה אשר נחל. אלה השבטים אשר הנחילם משה: (לג) ה' אלהי וכו'. ר"ל מותר אשי ה' היא נחלתם: יד (א) ואלה. ר"ל אלה הערים האמורים בסוף הענין: (ב) בגורל נחלתם. בגורל חלק להם נחלתם: (ג) כי נתן משה. יבאר מדוע חלק יהושע נחלה לתשעת המטות וחצי ואמר עם כי משה נתן לשני המטות וחצי וללוים לא נתן נחלה כי אין לתת להם כאשר נוה ה' ולא נשארו א"כ ראויים לנחלה כ"א תשעת המטות וחצי עכ"ז הוכרח יהושע לחלק נחלה לתשעת המטות וחצי: (ד) כי היו. ר"ל לפי שבני יוסף נחלקו לשתי מטות והיו ע"כ

מצודת ציון

(כג) וחצריהן. עיירות פרוזות מבלי חומה העומדים סביב עיר חומה: (ל) חות יאיר. תרגומו כפרני יאיר: יד (א) המטות. השבטים: (ד) ומגרשיהם. הם הבנינים

רדק

ויש בו דרש שהיו מלכי מדין עושים כשפים עם בלעם ובורחים מפני חרב ישראל ופורחין באויר כיון שהראה להם פנחס את הציץ נפלו על חלליהם ועוד אמרו על חלליהם שעשו לו ארבע מיתות ב"ד ועוד אמרו כי פנחס הרגו: (כג) הירדן וגבול. כתרגומו ירדנא ותחומיה כלומר הערים הסמוכות אליו: (לא) לחצי בני מכיר. כי החצי האחר והם בני גלעד שהם בתי אבות לקחו נחלתם בארץ כנען: (ד) כי היו בני יוסף. אם תאמר לשבט לוי לא נתן נחלה היאך היו תשעה מטות וחצי המטה ושני מטות וחצי מעבר הירדן הנה י"ב ואם לוי אינו נמנה היאך היו י"ב לפי' אמר כי היו בני יוסף שני מטות והנה הם שנים עשר מטות

שבט מנשה ג' דסמיכי בקריאה וסי' ויתן משה לחצי שבט מנשה. וישלחו בני ישראל ויבאו אל בני ראובן. וחד השבט המנשה. ועתה חלק את הארץ. וב' באוריתא שבט המנשה. וסי' ממלכת עוג נתתי לראובני. שבט המנשה גלעדה: עוג בבשן ד' בקריאה וסי' במסר בסדר דברים: נחלו ד' קמצין וסי' אלה אשר נחלו בני ישראל. כי בנות מנשה. אך שקר נחלו אבותינו. נחלו פתאים אולת. וחד ונחלו לעולם: בגורל ה' רפין וסימ' בגורל נחלתם ר"פ דיהושע. ויצו משה את בני ישראל לאמר זאת הארץ. אלה הנחלות. זה הדבר אשר נעשה. לא יהיה לך משליך חבל בגורל דמיכה:

רדק

מטות : למקניהם ולקנינם. כתרגומו לבעיריהון ולניתיהון ר"ל הבהמות הגסות ובהמות דקות : (ו) כאשר עם לבבי. נראה כי כאשר היה עמהם עד שבאו אל המחנה היה מסכים עמהם בדבריי כדי שלא יהרגוהו יכאשר בא אל המחנה השיב דבר אמת כאשר עם לבבו וזהו שאמר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי ובדרך הדרש לפי שהתחיל לדבר כדבריהם כשאמר ויהס כלב התחיל ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם והם חשבו כי מסייע היה להם ושתקו : (ח) המסיו. נכתב ביו"ד שהוא במקום למ"ד הפועל והיה משפטו המסיו בשורק הוי"ו על דרך נטיו רגלי והדומים לו ובאה היו"ד נחה והוי"ו נעה שלא כמנהג וייו הרבים בלשון הקדש אבל בלשון ארמי ובא כמו כן אשתיו במרא ורבי אחי רבי משה ז"ל כתבו בשקל הפעיל והוי"ו מקום למ"ד הפעל אמר כי כל אחד מאחי אשר עלו עמי המסה את לב העם : (ט) אשר דרכה רגלך בה. זו היא חברון שנאמר ויבא עד חברון ולא אמר ויבאו לפי שהמרגלים האחרים היו יראים לבא שם מפני הענקים כמו שאמר ושם אחימן וגו' כלומר אף על פי שהיו שם אלה הענקים הגדולים בא שם כלב לפיי אמר לו משה שתהיה לו חברון לנחלה ואם לא נזכר זה בספר התורה ידוע כי אמת היה אחר שאמר כלב ויהושע הודה לו וכן כתוב בשופטים ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה : (י) החיה ה' אותי כאשר דבר. והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה : זה ארבעים וחמשה. כי דבר המרגלים היה בשנה השנית לצאתם ממצרים והנה נשארו להם במדבר שלשים ושמנה שנה ושבע שכבשו הנה ארבעים וחמש ומזה ראו רז"ל כי בז' שנים כבשו הארץ וז' שחלקו ראו מפסוק בי"ד שנה אחר אשר הכתה העיר כי ישראל לא מנו ליובלות ושמטו' אלא אחר שחלקו והפסוק אומר כי ארבע עשרה שנה אחר החרבן היה תחלת יובל כמו שאומר בראש השנה בעשור לחדש ואיזו היא שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת יובל לא וחשוב משנכנסו ישראל לארץ אי אתה מוצא ארבע עשרה שנה אחר חרבן תחלת יובל אם לא תוציא י"ד שנה משנכנסו עד שמנו והם שבע שכבשו ושבע שחלקו : מאז דבר ה'. כי במצות האל אמר משה לכלב שתהיה לו חברון לנחלה : אשר הלך ישראל במדבר. טעמו לזה מ' וחמש שנה שזכר בלומר זה הזמן הארוך מן הדבר אשר דבר ה' עד היום לפי שהלך ישראל במדבר ל"ח שנה בעון המרגלים וי"ת דאזל עם ישראל במדברא פי' טעם אשר הלך עם משה :

רשי

שבט לוי : (ז) כאשר עם לבבי. ולא כאשר עם פי, שהמרגלים היו בעצה אחת ויראו כלב לומר להם שלא יאמר כמותם והשכה בכתיפה וזהו שנאמר שם עקב היתה רוח אחרת עמו שהיה אומר להם אחד בפה ואחד בלב : (י) זה ארבעים וחמש שנה. למדנו ששהו בכיבוש הארץ שבע שנים שהרי בשנה השנית שלח משה המרגלים נשארו שלשים ושמנה שהלכו במדבר

תרגום

וְרָוְחֵיהוֹן לִבְעִירֵהוֹן
וּלְנִיתֵיהוֹן : ה כְּמָא דְפַקֵד
יְיָ יַת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּפַלִיגוּ יַת אַרְעָא :
ו וּקְרִיבוּ בְּנֵי יְהוּדָה לְוָת
יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגְּלָא וַאֲמַר לֵיהּ
כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִיזָאָה אַתְּ
יְדַעְתָּא יַת פִּתְגָמָא דְמַלִּיל
יְיָ עִם: מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ עַל
עֵסַק דִּילִי וְעַל עֵסַק
דִּילָךְ בְּרֶקֶם גֵּיאָה : ז בַּר
אַרְבְּעִין שְׁנִין אֲנָא כַּד
שְׁלַח מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ יָתִי
מֵרֶקֶם גֵּיאָה לְאַלָּלָא יַת
אַרְעָא וַאֲתֵיבִית יָתֵיהּ
פִּתְגָמָא כְּמָא דַהֲוָה עִם
לִבִּי : ח וְאַחַי דִּסְלִיקוּ עִמִּי
תַּבַּרוּ יַת לִבָּא דְעַמָּא וַאֲנָא
אַשְׁלֵמִית בָּתַר דַּחַלְתָּא
דַיְיָ אֱלָהִי : ט וְקַיֵּם מֹשֶׁה
בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר אִם
לָא אַרְעָא דִּי דְרָכַת
פַּרְסַת רִגְלָךְ בַּהּ דִּילָךְ
תְּהֵי לְאַחְסָנָא וְלִבְנָךְ עַד
עָלְמָא אֲרֵי אַשְׁלֵימְתָּא
בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהִי :
י וּכְעַן הָא קַיֵּם יְיָ יָתִי
כְּמָא דִי מַלֵּיל דְּנַן אַרְבְּעִין
וְחַמֵּשׁ שְׁנִין מֵעִידָן דְּמַלֵּיל
יְיָ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין עִם
מֹשֶׁה דַּאֲזַל יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא וּכְעַן הָא אֲנָא יוֹמָא דֵין בַּר תְּמַנַן וְחַמֵּשׁ

יהושע יד

עָרִים לָשֶׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם לְמִקְנֵיהֶם
וּלְקִנְיָנָם : ה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחְלְקוּ
אֶת־הָאָרֶץ : ו וַיִּגְּשׁוּ
בְנֵי־יְהוּדָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר
אֵלָיו כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי אַתָּה
יָדַעְתָּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים עַל אֹדוֹתַי
וְעַל־אֹדוֹתֶיךָ בְּקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ :
ז בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אָנֹכִי בִּשְׁלֹחַ מֹשֶׁה
עֶבֶד־יְהוָה אֹתִי מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לְרַגֵּל
אֶת־הָאָרֶץ וָאָשֵׁב אֹתוֹ דָּבָר כַּאֲשֶׁר
עִם־לְבָבִי : ח וְאַחַי אֲשֶׁר עָלוּ עִמִּי
הִמְסִיו אֶת־לֵב הָעָם וְאָנֹכִי מִלֵּאתִי
אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהָי : ט וַיִּשָּׁבַע מֹשֶׁה
בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר אִם־לֹא הָאָרֶץ
אֲשֶׁר דָּרְכָה רַגְלְךָ בָּהּ לְךָ תִהְיֶה
לְנַחֲלָה וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי מִלֵּאתָ
אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהָי : י וְעַתָּה הִנֵּה הֶחֱיָה
יְהוָה אוֹתִי כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר זֶה אַרְבָּעִים
וְחָמֵשׁ שָׁנָה מֵאָז דִּבֶּר יְהוָה אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה אֶל־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־הָלַךְ יִשְׂרָאֵל
בַּמִּדְבָּר וְעַתָּה הִנֵּה אָנֹכִי הַיּוֹם בֶּן־
חָמֵשׁ וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה :

רלבג

כמו שצוה הש"י את משה בתורה : (ו) והנה זכר שכבר נגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל כי היה המשכן שם או ולזה היה שם יהושע והנה באו לשם עם כלב לכבודו כי נשיא היה עליהם ויורה על זה כי הוא לבדו דבר עם יהושע ולמדנו ממאמרו זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר ה' את הדבר הזה אל משה כי שבעה שנים היה זמן כבוש הארץ כמו שזכרו רבותי' ז"ל וזה כי בשנה השנית לצאת בני ישראל מארץ מצרים מנו ישראל כמו שזכר בפרשת במדבר סיני ואחר מינה שלח משה המרגלים ולפי שמעת היות משה לפני פרעה' עד יום מותו היו ארבעים שנה כי הוא היה בן פ' בעמדו לפני פרעה' הנה נשארו מעת בא המרגלים עד יום מותו ל"ח ויותר על זה מה שנשאר מהשנה השנית ולזה ראוי שיובן שמה שאמר בתורה שיעמדו מ' שנה על חטא המרגלים יחס' מלת עד והוא ל"ט שנה ולזה הוי' מבואר שמעת מיתת משה רבינו ע"ה עד שאמר כלב זה המאמר היו ה' שנים וחלק משנה השביעית ולפי שלא נשלם זה הכבוש עד אחר זה וזה כי אחר שכבש כלב את חברון זכר שהארץ שקטה ממלחמה הנה

תולדות אהרן כאשר צוה ה'. עקדה שער גד : בן ארבעים שנה. סנהדרין סט זבחים קיח ערכין יג : אנכי היום. סנהדרין סט זבחים קיט ערכין יג :

מצודת ציון

הבניני' הסמוכים לעיר מחוץ לחומה וכאלו נגרשו ממנה : למקניהם. הם הבהמות גסות : ולקנינ'. הם בהמות דקות : (ו) אודותי. תרגומו עסק דילי וכן על כל אודות (ירמיה ג'): (ח) המסיו. מלשון המסה : מלאתי. ענין השלמה וגמר : (ט) דרכה. לעדה ושות

מצודת דוד

א"כ תטעה ואני לבד הלוים אבל ללוים לא נתנו נחלה לא משה ולא יהושע : לשבת. ר"ל לבד לדור בהם ולא להיות שלהם לגמרי : (ה) כאשר צוה ה'. שלא לתת נחלה ללוים: ויחלקו. ביניהם חלקו ולא נתנו ממנה ללוים : (ו) ויגשו בני יהודה. לעזור לכלב בשאלת בקשתו : על אודותי וכו'. שנחיה ונבוא אל הארץ ולא נמות במדבר : (ז) עם לבבי. כי בפיו היה בעצה אחת עם יתר המרגלים כי פחד מהם ובבואו לפני משה כחש אותם : (ח) ואחי. המרגלים כולם המסו לב העם : מלאתי. השלמתי להחזיק דבר ה' : (ט) אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאלו אמר אם לא יהיה הדבר הזה אזי יהיה עונשו כך וכך ונזם ולא אמר וכן אם לא על פניך יברכך (איוב א') : אשר דרכה רגלך בה. זה חברון שנאמר ויבא עד חברון (במדבר יג) וכלב לבד בא לחברון : (י) אשר הלך וכו' במשך השנים שהלו

רש"י

במדבר ושבע שכבשו הרי ארבעים וחמש : (טו) האדם הגדול בענקים הוא אביהם של אחימן ששי ותלמי ארבע הי' שמו . ד"א על שם האב וג' בנים שכן קורא אותם ילידי הענק : והארץ שקטה ממלחמה . מוסב לענין הראשון לאחר שבע שכבשו סביבותיהם נכנעו האמוריים ולא נאספו עוד למלחמה עליהם לכך התחילו לעסוק בחילוק הארץ ומדרש אגדה האדם הגדול בענקים הוא אברהם אבינו הוא שגרם להם שהארץ שקטה ממלחמה ארבעים שנה שנתעכבו במדבר בשכר שכבדו את הזקן בקרית ארבע שאמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו : (א) אל גבול אדום . סמוך למיצר אדום . נגבה . בתחום מצר דרומי של ארץ ישראל : מקצה תימן . בסוף

רלב"ג

הנה זה מבואר שכבר יתכן שהיו ימי הכבוש שבע שנים וכבר זכרו רבותינו ז"ל שימי החלוקה היו ג"כ שבע שנים ולא ידעתי לזה סמך שלם וידמה שכבר קבלו זה בקבלה :

יהושע

יא עוֹדֶנִּי הַיּוֹם חָזָק כַּאֲשֶׁר בְּיוֹם שְׁלֹחַ
אוֹתִי מֹשֶׁה כְּכֹחִי אָז וּכְכֹחִי עָתָּה
לַמִּלְחָמָה וְלָצֵאת וְלָבוֹא : יב וְעַתָּה
תְּנָה־לִּי אֶת־הָהָר הַזֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר
יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אַתָּה שָׁמַעְתָּ
בַיּוֹם הַהוּא כִּי־עֲנָקִים שָׁם וְעָרִים
גְּדֹלוֹת בְּצֻרוֹת אוּלַי יְהוָה אוֹתִי
וְהוֹרַשְׁתִּים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה :
יג וַיְבָרְכֵהוּ יְהוֹשֻׁעַ וַיִּתֵּן אֶת־חֶבְרוֹן
לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה לְנַחֲלָה : יד עַל־כֵּן
הָיְתָה־חֶבְרוֹן לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי
לְנַחֲלָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא
אַחֲרֵי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל : טו וְשֵׁם
חֶבְרוֹן לְפָנִים קִרְיַת אַרְבַּע הָאָדָם
הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים הוּא וְהָאָרֶץ שָׁקְטָה
מִמִּלְחָמָה :
טו א וַיְהִי
הַגּוֹרָל לְמַטֵּה בְּנֵי יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם
אֶל־גְּבוּל אֱדוֹם מִדְבַּר־צִן נֶגְבָּה

ל' — ל' והוא מן א"ב רבתי — ל'. ד' — ל' וכל קרי' גדלות ובצרות — ט"ו — י"ג ר"פ — ל'

תרגום

שְׁנִין : יא עַד כְּעַן אֲנָא
יוֹמָא דֵין תַּקִּיף כְּבְיוֹמָא
דִשְׁלַח יָתִי מֹשֶׁה כְּחֵילִי
כְּבְכֵן וְכֵן חֵילִי דִכְעַן
לְאַגָּחָא קְרָבָא וּלְמִפַּק
וּלְמֵיעַל : יב וּכְעַן הַב לִי
יַת טוּרָא הָדֵין דְמַלֵיל יְיָ
בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי אַתְּ
שְׁמַעְתָּא בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי
גִבָּרִין תַּמָן וְקִרְוִין רַבְרְבָן
כְּרִיכָן מָאִים יְהֵא מֵימְרָא
דַיְיָ בְּסַעְדִי וְאֵירְתִינוּן
כְּמָא דִי מַלֵיל יְיָ :
יג וּבָרְכֵיהּ יְהוֹשֻׁעַ וִיהַב
יַת חֶבְרוֹן לְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה
לְאַחְסָנָא : יד עַל כֵּן הֲוַת
חֶבְרוֹן לְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה
קְנִזָּאָה לְאַחְסָנָא עַד יוֹמָא
הָדֵין חֲלַף דְאַשְׁלֵם בָּתַר
דַחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל : טו וְשׁוּם חֶבְרוֹן
מִלְקַדְמִין קִרְיַת אַרְבַּע אֱנָשׁ רַב בְּגִבָּרַיָא הוּא וְאַרְעָא
שְׁדוּכַת מִלְמֶעְבַּד קְרָבָא : א וַהֲוָה עַדְבָא לְשִׁבְטָא דִבְנֵי
יְהוּדָה לְזַרְעִיַתְהוֹן עַל תְּחוּם אֱדוֹם מַדְבְּרָא דְצִין

רד"ק

(יא) וככחי עתה . באו שני כפיין הדמיון זה אחר זה כמו כעם ככהן כעבד כאדניו כאילו אמר העם ככהן והכהן כעם וכן כחי עתה ככחי אז וכחי אז ככחי עתה הכל בשוה : (יב) ה' אותי . כמו עמי וכן ואדברה אותך והדומים להם . (יג) ויתן את חברון לכלב . פי' שדה העיר וחצריה כי העיר עצמה היתה מקלט כמו שאמר בספר ערי המקלט כי חברון ומגרשיה היו לכהנים : (טו) קרית ארבע . ארבע הוא שם הענק והוא האדם הגדול בענקים : שקטה ממלחמה : כי התעצלו בני ישראל להוריש הנשארים : (א) נגבה . בקצה תימן מדבר צין היה לנגד דרום ולא כל דרום הגבול אלא מקצה דרומו : מן הלשון . לשון הים וי"ת כיפא דמיתפני דרומא ר"ל

יעמדו על עמדם . ויקם ישוע בן יוצדק דעזרא . תפלה למשה איש האלהים : ושמונים ו' מלאים וסימן נמסר בסדר בראשית : ושם י"ג ר"פ וסימן נמסר בסדר בראשית:

ביאור הגר"א

טו (א) ויהי הגורל למטה בני יהודה . כי יהודה נטל תחלה מפאת דרום נגד כל ארץ ישראל לכן נקרא בש"ס כל חלק הדרום ארץ יהודה שהוא היה חלק יהודה . ובנימין נכלל בשבט יהודה ונקרא תמיד על שם יהודה . ומחלק יוסף ואילך נקרא גליל והיא לצפון וכמ"ש יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו מצפון (יהושע י"ח) : אל גבול אדום . פי' שמקצוע צפונית מערבית של אדום היה נוגע בקצה דרום של א"י ומשם היתה התחלת גבול דרום של יהודה . ורש"י פי' (בגבולין של מסעי) שאדום היה בדרום בצדו ומואב למעלה מאדום וא"א לומר כן לפי דעתו הי' מדבר צין למעלה מארץ אדום (כמ"ש רש"י בפ' מסעי ל"ד ג' מדבר צין כו') וכתיב ויבאו בני ישראל מדבר צין היא קדש וכתיב וישלח ישראל מקדש אל מלך אדום וא"כ ע"כ מדבר צין קודם לארץ אדום . ועוד הכתיב ויסעו ב"י מהר ההר וגו' לסבב את ארץ אדום ולפי פירש"י היה הר ההר אחר ארץ אדום בעבר השני כי כן כתיב (בפ' מסעי ל"ג ל"ו) ויסעו וגו' ויחנו במדבר צין היא קדש ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר. נמצא הר ההר למעלה מקדש ולפי פירש"י ז"ל שמדבר צין היא קדש למעל' מארץ אדום כנ"ל כ"ש הר ההר . ועוד שרש"י בעצמו מביא מדרש רז"ל לפי שנתקרבו לאדום בהר ההר נחסר אהרן הצדיק ולפי דעתו אפי' מדבר צין היה בעבר השני וכ"ש הר ההר כנ"ל . (עיין בביאור הגאון פי' בלק מהדורא תניינא דף מ"ח ע"ב פי' ל"ו ד"ה אשר על גבול ארנון כו' ובפ' חוקת דף מ"ז ע"א פ"א ד"ה מדבר צין היא קדש שמאריך מאוד מזה) וכבר עברו גבול אדום וא"כ היאך נתקרבו לאדום בהר ההר. אלא עיקר הענין שאדום היה במקצוע דרומית מזרחית של א"י . זוית צפונית של אדום בדרומית של ארץ ישראל והר ההר למטה ממנה וקדש עוד למטה ממנה קצת ומדבר צין עוד למטה ממנ' קצת וקדש הוא קצה גבול ארץ אדום (עיין בביאור הגאון הנ"ל שכתב שם שקדש היתה עיר בקצה מדבר צין כו' ר"ל בקצה מדבר צין שלנגד אדום. לפי זה מה שכתב כאן ומדבר צין עוד למטה כו' הוא כל האורך של המדבר עד אינה ונתקרבו קצת להר ההר שם מת אהרן ונסעו משם לסבב ארץ אדום והלכו בצד) דרום של ארץ אדום עד שבאו לאובות ובדרך הזה היה לצלמונה ופונן . ואובות היה בסוף גבול אדום ולכן לא כתיב בפרשת חוקת רק נסיעתן מהר ההר לאובות ולא חשיב לצלמונה ופונן לפי שנכללין בדרך הזה ולא חשיב רק ב' הקצוות של ארץ אדום ונסעו מאובות באלכסון קצת עד שבאו לעיי העברים שהיה נגד מדבר מואב ומואב היה כעין דלי"ת שהלך מואב נגד המזרח של ארץ אדום והלך גם בצד צפון של ארץ אדום כרצועה רחבה עד ארץ ישראל . ונסעו מעיי העברים עד נחל זרד ונחל זרד היה אצל ארץ מואב נגד גבול צפוני של ארץ אדום שהוא נגד גבול דרום של ארץ ישראל ומחמת שלא רצו מואב להניח לעבור ישראל בגבולם הוכרחו לעבור את נחל זרד ובאו לנחל ארנון אשר הוא גבול בין מואב ובין האמורי . וזה הנחל זרד נקרא והב שמשם התחלת ירושת ישראל והוא נקרא דיבון גד כי עד שם לקח גד ולכן כתיב וטרף זרוע אף קדקוד שלקח כמו זרוע כי עד ארץ מואב אשר לקח סיחון לקח כל הרוחב
עד

מצודת דוד

הללו : (יא) עודני היום חזק . לפי שבא לשאול את חברון חשש פן ישיב יהושע לאמר הלא זקנת ותש כחך ואיך תכבוש את חברון לזה אמר עודני חזק כמאז : ככחי אז . כמו הכח שהיה בי אז כזה הכח בי היום הן להלחם בעצמי הן לצאת ולבוא לפני העם להורותם תכסיסי המלחמה : (יב) ההר הזה . זה חברון : ביום ההוא . אשר הלכנו לתור את הארץ : כי ענקים שם . ומי יעצר כח להלחם בם : אולי ה' אותי . אולי יהיה ה' עמי לכבשם ולגרשם כאשר דבר לתת לי : (יג) ויברכהו . שיצלח בהלחמו בם : את חברון . שדה העיר וחצריה אבל העיר עצמה היתה עיר מקלט והיא ומגרשיה היו לכהנים כמ"ש למטה : (יד) על כן . ר"ל לא באה לו בחלקו וגורלו בתוך בני משפחתו ושבטו כ"א בעבור זה באה לחלקו חוזר ומפרש יען אשר מלא וכו' : (טו) קרית ארבע . קרית איש שהיה שמו ארבע והוא היה אדם הגדול בענקים ור"ל גם למול ענקים היה נחשב לגדול וגובה הקומה : והארץ שקטה ממלחמה . כאילו אמר הנה הדבר הזה עם שנכתב פה אחר כל המלחמות מ"מ נהיה הדבר בזמן המלחמה ולאח"ז שקטה הארץ ממלחמה : טו (א) למשפחותם. מה שחלקו למשפחותם כי יתכן שחלקו לכל משפחה ומשפחה חלק לבד ולא היו מעורבבים אלה באלה : אל גבול אדום . לגבול אצל גבול אדום שעמדה בדרומה של ארץ ישראל : מדבר צין נגבה , ר"ל מדבר צין היתה מיצר הדרומי של יהודה וחוזר ומפרש מקצה תימן ור"ל לא שהיתה מדבר צין כל אורך מיצר הדרומי ש.א. מקצה

מצודת ציון

והוא מלשון דרך : (יב) בצורות . חזקות והוא מל' צור : אותי . עמי אף כי הוא בחול"ם וכן ואדברה אותך (יחזקאל ב') : והורשתים . וגרשתים : (יד) יען . בעבור : (טו) קרית . מלשון קריה ועיר : טו (א) גבול . מיצר וסוף : הלשון

רדק

ר״ל לשון סלע : (ג) אל מנגב . אל המקום שהיה מנגב למעלה עקרבים : (ד) זה יהיה לכם גבול נגב . היה לו לומר להם שהרי כל הפרשה ספור דברים הוא ויתכן פירושו כי כן יהיה הגבול להם כמו שנאמר בתורה הזה יהיה לכם גבול נגב : (ו) אבן בהן בן ראובן . אדני המקום היה שמו בוהן בן ראובן וכן תרגם יונתן בר ראובן ושם המקום אבן אולי היתה שם אבן גדולה לסימן לגבול המקום

רשי

בסוף כל המיצר : (ב) ויהי להם גבול . מיצר דרומי של יהודה : מקצה ים המלח. הוא מקצוע דרומית מזרחית של א״י כאלה מסעי : מן הלשון . של ים . (ג) ויצא אל מנגב למעלה עקרבים . ואינו אומר ויצא . ונסב ותאר אלא במקום שחוט של גבול בולט אל החוץ או כונס לצד פנים שאינו הולך מכוון וכאן הוא בולט אל החוץ ובא מנגב למעלה עקרבים בדרום של מעלה עקרבים נמצא שלמעלה עקרבים לפנים מן החוט ועבר ובא לו אל המערב : צנה . צין וכל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה : ועלה . כל מה שהוא עולה מן המזרח לצד ירושלים הוא עולה ומירושלים והלאה הוא יורד כאן למדנו שירושלים גבוה מכל ארץ ישראל וירושלים אינה מכרי׳ במיצר זה שבמיצר צפונית של יהודה היתה כמו שאמור בענין : ועלה מנגב לקדש ברנע . החוט הולך לדרומה של קדש ברנע נמצאת קדש לפנים מן החוט : ועבר חצרון . לצד המערב הוא מוגה והולך עד וכיו תצאתיו הימה : (ד) תצאות . סופו של מיצר אל הים הגדול שהוא מיצר מערבי לכל ארץ ישראל נמצא גבול יהודה מחזיק כל ארכה של ארץ ישראל מן המזרח למערב ועומד בדרומ׳ של ארץ ישראל : (ה) וגבול קדמה . חוט המתוה למיצר מזרחי של יהודה : ים המלח . שהוא מקצוע דרומית מזרחית לארץ באלה מסעי : עד קצה הירדן . רחבו של גבול יהודה אינו אלא כנגד ים המלח עד מקום שהירדן נופל בים המלח שהירדן אף הוא במיצר מזרח של ארץ כנען כמו שנאמר באלה מסעי במיצר מזרחי וירד הגבול הירדנה והיו תוצאותיו ים המלח שהוא במקצוע : וגבול לפאת צפונה . חוט מיצר המתוח למיצר צפון מן המזרח למערב מלשון ים המלח ממקום שהירדן נופל בו שאמרנו ששם כלה רוחב גבול מיצר המזרחי ועלה לצד המערב בית חגלה ועבר החוט מצפון לבית הערב׳ נמצא בית הערבה בתוך גבול יהודה לפנים מן החוט : (ו) ועלה הגבול וגו׳ אבן בהן . כל מה שהולך עד ירושלים הוא עולה

מִקְצֵה תֵימָן׃ ב וַיְהִי לָהֶם גְּבוּל נֶגֶב
נ׳ חס׳ מִקְצֵה יָם הַמֶּלַח מִן־הַלָּשֹׁן הַפֹּנֶה
י״א כסס׳ נֶגְבָּה׃ ג וְיָצָא אֶל־מִנֶּגֶב לְמַעֲלֵה
עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְעָלָה מִנֶּגֶב
לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְעָבַר חֶצְרוֹן וְעָלָה
נ׳. נ׳ אַדָּרָה וְנָסַב הַקַּרְקָעָה׃ ד וְעָבַר
והיו קרי עַצְמוֹנָה וְיָצָא נַחַל מִצְרַיִם וְהָיָה
תֹּצְאוֹת הַגְּבוּל יָמָּה זֶה־יִהְיֶה לָכֶם
גְּבוּל נֶגֶב׃ ה וּגְבוּל קֵדְמָה יָם הַמֶּלַח
נ׳ עַד־קְצֵה הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל לִפְאַת צָפוֹנָה
מִלְּשׁוֹן הַיָּם מִקְצֵה הַיַּרְדֵּן׃ ו וְעָלָה
הַגְּבוּל בֵּית חָגְלָה וְעָבַר מִצְּפוֹן לְבֵית
הָעֲרָבָה וְעָלָה הַגְּבוּל אֶבֶן בֹּהַן בֶּן־

דָרוֹמָא מִסְיָפֵי דָרוֹמָא׃
ב וַהֲוָה לְהוֹן תְּחוּם דָרוֹמָא
מִסְיָפֵי יַמָא דְמִלְחָא מִן
כֵּיפָא דְמִתְפְּנֵי לְדָרוֹמָא׃
ג וְנָפֵק לְמִדָרוֹמָא לְמַסְקָנָא
דְעַקְרַבִּין וַעֲבַר לְצִין וּסְלֵיק
מִדָרוֹמָא לְרְקַם גֵיאָה וַעֲבַר
לְחֶצְרוֹן וּסְלֵיק לַאֲדָר
וּמִסְתְּחַר לְקַרְקָעָה׃ ד וַעֲבַר
לְעַצְמוֹן וְנָפֵק לְנַחְלָא
דְמִצְרַיִם וַהֲווֹ מַפְקָנוֹהִי
דִתְחוּמָא לְמַעַרְבָא הֵין
יְהֵא לְכוֹן תְּחוּם דָרוֹמָא׃
ה וּתְחוּם קִידוּמָא יַמָא דְמִלְחָא עַד סְיָפֵי יַרְדְנָא
וּתְחוּמָא לְרוּחַ צִפּוּנָא מִכֵּיף יַמָא מִסְיָפֵי יַרְדְנָא׃
ו וְסָלֵק תְּחוּמָא לְבֵית חָגְלָה וַעֲבַר מִצִּפּוּנָא לְבֵית
מֵישְׁרָא וְסָלֵיק תְּחוּמָא לְאֶבֶן בּוֹהַן בַּר רְאוּבֵן׃

והיה תוצאת הגבול ז׳ כתיבין והיה וקרינן והיו וסימן למעלה עקרבים דווידבר . נחל מצרים דיהודה . בית און. בית חורון . בית חגלה דבנימין . צאן אבדות היו עמי . ולא יהיו עוד לשני גוים . ונמסר גם בסדר מסעי : לפאת צפונה ג׳ בקריאה וסי׳ וגבול קדמה . ויהי להם הגבול . וזה גבול הארץ דיחזקאל :

ביאור הגר״א

עד הירדן ואצל ארץ מואב לקח רצועה קצרה עד נחל זרד . ולכן נקרא והב מלשון יהב ששם התחלת יהיבה וכן נקרא בשירת ישראל מתנה שמשם התחלת המתנה שהיא ארץ ישראל שניתן לישראל וז״ש ממדבר שהוא עיי העברים מדבר מואב נסעו למתנה וממתנה נחליאל שהוא נחלי ארנון ובמות הוא אשר יקרא במלחמות ה׳ אשד הנחלים ובמסעי נקרא הרי העברים והגיא נקרא ערבות מואב ומשם בארה הוא ראש הפסגה ונשקפה כו׳ כי שם נטמן הבאר ומראש הפסגה היה נראה הבאר ע״פ הישימון הוא בית הישימות שכתוב בפ׳ מסעי ושם במסעי כתוב שני פעמים ויחנו והיינו החנייה האחת כפשוטו והב׳ הוא התפשטותן שנתפשט חנייתן על כל ערבות מואב . ולא נכתבו בפ׳ מסעי רק מ״א מסעות הגם שהיו מ״ב כידוע ונכתבה חנייה תחתיה ומסע המ״ב נכתבה ביהושע ויסעו מהשיטים (ג׳ א׳) ושם לא נכתבה חנייה רק וילינו שם טרם יעבורו : מדבר צן . היא תחת אדום אצל גבול דרום של ארץ ישראל : מקצה תימן . לפי שארץ אדום נתחלקה למשפחות בני עשו ומשפחות תימן היא הראשונה שבאדום כמ״ש אלוף תימן כו׳ וגטל בתחלה ארץ אדום במקצוע צפונית מערבית ולכך היה תימן נוגע בגבול דרומית ארץ ישראל ולכך נקרא דרום תימן ונקרא נגבה לפי שהחמה מהלכת שם תמיד בקיץ ובחורף ומייבשת לכן נקרא נגבה לשון יובש . וצפון נקרא ע״ש שהחמה צפונה בבואה לשם . ומזרח ששם מתחלת לזרוח ומערב שהחמה שוקעת שם ונתערב החשך עם האור ולזה נקרא ערב : (ב) מן הלשון. מפני שדרך הנהרות לקצר משני קצותיו כלשון לכך אמר מן הלשון : הפונה נגבה . כלומר מאותו צד הלשון הפונה לדרום שם מתחיל גבול יהודה ומשם חוסב והולך כל פאת דרום של יהודה : (ג) ויצא אל מנגב וגו׳ . שמור זה ההנחה כל מקום שנאמר ויצא פירש שהגבול היה יוצא מקו המישור לקו השיפוע קצת ובמקום שכלה השיפוע שם התחיל להלוך במישור ונמצא נתרחב הגבול . וכל מקום שנאמר ועבר פי׳ שעבר הגבול באמצע העיר וכל מקום שנאמר ונסב פי׳ שקו הגבול היה מתרחב רק כנגד אותו המקום ומסבב אותו עד שבא במישור כנגד קו שהתחיל להתרחב וכל מקום שנאמר ותאר פי׳ שקו הגבול הולך במישור ואינו סר לא לימין ולא לשמאל והוא מלשון במחוגה יתארהו. וכל מקום שאמר ועלה. פירש שעולה למקום גבוה להר. וכ״מ שנאמר וירד פי׳ שירד קו הגבול לשפלה ולעמק : ויצא אל מנגב למעלה עקרבים. פי׳ שהגבול היה מתרחב עד שהיה הגבול בדרום לעבר מעלה עקרבים ומעלה עקרבים נכנס בערי א״י : ועבר צנה . פירש שעבר דרך אמצע העיר של צינה ונקראת צנה מפני שהיה שם ציני הר הברזל ולפיכך היתה נקראת מדבר צין מדבר של עיר צין : ועלה מנגב לקדש ברנע . שקדש ברנע בדרום של א״י והיה בהר לכך נאמר ועלה : ונסב הקרקעה . שקו הגבול היה הולך סביב הקרקע׳ כחצי עגול : (ד) ועבר עצמונה . באמצע העיר : ויצא נחל מצרים . שהנחל היה הולך ממצרים עד ארץ ישראל והוא נילוס והגבול היה מתרחב עד קצה הנחל ומשם הולך הקו במישור עד הים הגדול : (ה) מלשון הים . פי׳ שגבול צפון יהודה הי׳ מתחיל מקצה ים המלח מצפונה המתקצר כלשון : (ו) ועבר מצפון לבית הערבה . פירוש שהגבול

מצודת דוד

מקצה תימן היתה וממנה היה מתחיל מיצר הדרומי : (ב) גבול נגב . מיצר הדרומי ממזרח כלפי המערב : מקצה ים המלח . אשר עמד במזרחו של ארץ ישראל ומשם התחיל מדבר צין : מן הלשון . של הים ההוא : (ג) ויצא . הגבול ההוא יצא כלפי חוץ להתרחב יותר ובא אל המקום שהיתה מנגב למעלה עקרבים א״כ היתה מעלה עקרבים לפנים מן הגבול וליהודה תחשב (כ״מ שנאמר ויצא ר״ל חוט המיצר יצא כלפי חוץ ונתרחב הנחלה ההיא וברוחב ההיא הלכה משם והלאה וכ״מ שנאמר ונסב או ותאר ר״ל חוט המיצר סיבב רק המקום ההוא ואח״ז חזר חוט המיצר לרוחב הראשון או כשכלה הפאה האחת ומסבב לפאה אחרת וכ״מ שנא׳ תוצאות או ר״ל שם כלה הגבול לגמרי או ר״ל שם כלה ויצא רוחב הראשון כי משם והלאה נתקצר הנחלה וכאשר יראה בצורה): ועבר צנה . משם עבר הגבול לצין כי ההיא בפוסה עומדת במקום למ״ד בתחלה (כ״מ שנא׳ ועבר ר״ל במקום ישר ושוה וכ״מ שנא׳ ועלה ר״ל שעלה בהגעלה הר וכ״מ שנא׳ וירד ר״ל שירד במורד הר) : מנגב לקדש ברנע. והיתה א״כ מנחלת בני יהודה : (ד) תוצאות הגבול . סוף הגבול כלה אל הים הגדול נמצא החזיק גבול יהודה כל אורך ארץ ישראל מן המזרח למערב : זה יהיה לכם . ר״ל זה הגבול יהיה לכל ישראל גבול הנגב מן המזרח למערב כאמור : (ה) וגבול קדמה . מדרום כלפי הצפון : ים המלח . כל אורך הים היה הגבול וברוחב כל נחלתו : עד קצה הירדן . קצהו הדרומי הנופל בהים (אולם משם הלך הירדן בפאת הדרומי כלפי המערב ונפל בים הגדול כן אמרז״ל (בכורות נ״ה) ובזה ניחא מ״ש ויסע לוט מקדם (בראשית י״ג) כי פנה למערב לככר הירדן שכלפי המערב וניחא מ״ש ויבאו כו׳ אשר בעבר הירדן (שם נ׳) ור״ל בעבר הירדן שכלפי המערב כי לא היה צורך להם ללכת בדרך עבר הירדן המזרחי) : וגבול לפאת צפונה . מן המזרח כלפי המערב : מלשון הים . הפונה לצפונה והוא מקצה הירדן הפונה לדרום: (ו) בית חגלה . ר״ל מצפונה כמוזכר בגבולי בנימין : מצפון וכו׳ . ר״ל בית הערבה

רשי

עולם : (ז) ועלה הגבול דבירה מעמק עכור. שהיה עמק עכור בין אבן בהן לדביר : וצפונה פונה אל הגלגל. וכשהגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המיצר לצד הצפון אל הגלגל אשר הוא נוכח מעלה אדומים אשר המעלה בדרום הנחל נמצא הנחל חוץ מן החוט שלא בגבול יהודה : מנגב לנחל. עמק ומדרון הי' בלא מים : אל עין רוגל. מעין הכובסים תרגם יונתן עין קצרא וקורא את הכובס רוגל ע"ש שבועט את בגדי הצמר ברגליו פולוש בלע"ז : (ח) ועלה וגו' גי בן הנם. עודנו עולה משם עד עין עיטם ומשם והלאה הוא יורד וזהו שאמרו רבותינו ז"ל בשחיט' קדשי' סבור למבנייהו בעין עיטם שהוא גבוה מירושלים משם : אל כתף היבוסי מנגב. נמצאת ירושלים חוץ מן החוט ואינה בגבול יהודה אלא בגבול בנימין שהוא בצפונו של יהוד' : (ט) ותאר. לשון ונסב בחוגה כמו ובמחוגה יתארהו וי"ת את כלם ויסחר : ויצא אל ערי הר עפרון. החוט יוצא לצד הצפון והגבול הרחיב עד ערי הר עפרון: ותאר הגבול בעלה. אין זה לצד המערב אלא בבליטה לצד צפוני : (י) ונסב הגבול מבעלה ימה. עכשיו חוזר למינו הראשון מן המזרח למערב : אל כתף הר יערים מצפונה. שהיה החוט בצפונה של

רדק

המקום : (ז) אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים. נקרא המקום גלגל ונקרא גלילות לענין ידוע אצלם ואדומים גם כן שם מקום נקרא כך לענין ידוע אצלם. וכת"י למסקנא דאדמים : אל עין רוגל. ת"י לעין קצרא וקצרא בדברי רז"ל הוא כובס הבגדים ות"י שדה כובס חקל משטח קצריא ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדי' ברגליו בעת שמכבסם : (ח) גי בן הנם. ת"י חילת בר הינם והיה הגיא הזה סמוך לירושלם והוא המקום אשר טמא יאשיהו מפני הגלולים שהיו בו וגם אדוני המקום מקדם בן הנום והנום. ומה שנאמר ועלה הגבול והמקום היה גי אינו אומר ועלה כנגד הגיא אלא אל המקום שהיה בו הגיא בכל אלה הגבולים הוא אומר ועלה כי ירושלם גבוה מכל הארצות : עמק רפאים. ת"י מישר גבריא והוא שנאמר עליו כמלקט שבלים בעמק רפאים והיה המקום ההוא מאז מקום הגבורים הענקים : (ט) ותאר הגבול. כל ותאר ת"י יסחור כמו ובמחוגה יתארהו שהוא ענין סבוב : מעין מי נפתוח. הוא הנקרא בדברי רז"ל עין עיטם

יהושע טו

רְאוּבֵן׃ ז וְעָלָה הַגְּבוּל ׀ דְּבִרָה מֵעֵמֶק עָכוֹר וְצָפוֹנָה פֹּנֶה אֶל־הַגִּלְגָּל אֲשֶׁר־נֹכַח לְמַעֲלֵה אֲדֻמִּים אֲשֶׁר מִנֶּגֶב לַנָּחַל וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־מֵי־עֵין־שֶׁמֶשׁ וְהָיוּ תֹצְאֹתָיו אֶל־עֵין רֹגֵל׃ ח וְעָלָה הַגְּבוּל גֵּי בֶן־הִנֹּם אֶל־כֶּתֶף הַיְבוּסִי מִנֶּגֶב הִיא יְרוּשָׁלִָם וְעָלָה הַגְּבוּל אֶל־רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי גֵי־הִנֹּם יָמָּה אֲשֶׁר בִּקְצֵה עֵמֶק־רְפָאִים צָפֹנָה׃ ט וְתָאַר הַגְּבוּל מֵרֹאשׁ הָהָר אֶל־מַעְיַן מֵי נֶפְתּוֹחַ וְיָצָא אֶל־עָרֵי הַר־עֶפְרוֹן וְתָאַר הַגְּבוּל בַּעֲלָה הִיא קִרְיַת יְעָרִים׃ י וְנָסַב הַגְּבוּל מִבַּעֲלָה יָמָּה אֶל־הַר שֵׂעִיר וְעָבַר אֶל־כֶּתֶף הַר־יְעָרִים מִצָּפוֹנָה

ג' חס' ז וּסְלֵיק תְּחוּמָא לִדְבִיר מִמֵּישַׁר עָכוֹר וְצִפּוּנָא (ס' חד מנהון חס') מִתְפְּנֵי לְגִלְגְּלָא דִּלְקֳבֵיל מַסְּקָנָא דַּאֲדֻמִּים דְּמִדָּרוֹם לְנַחְלָא וַעֲבַר תְּחוּמָא לְמֵי עֵין שֶׁמֶשׁ וַהֲוַן מַפְקָנוֹהִי לְעֵין קַצְּרָא׃ (כל סיפר' חס' א') ח וּסְלֵיק תְּחוּמָא לְחֵילַת בַּר הִנֹּם דִּלְעֵיבַר יְבוּס מִדָּרוֹמָא הִיא יְרוּשְׁלֶם וּסְלֵיק תְּחוּמָא לְרֵישׁ טוּרָא דְּעַל אַפֵּי חֵילַת הִנֹּם מַעַרְבָא דִּבְסְיָפֵי מֵישַׁר גִּבָּרַיָּא צִפּוּנָא׃ (ד' פתחין) ט וְיִסְחַר תְּחוּמָא מֵרֵישׁ טוּרָא לְמַבּוּעֵי מֵי נֶפְתּוֹחַ וּנְפַק לְקִרְוֵי טוּרָא דְעֶפְרוֹן וְיִסְחַר תְּחוּמָא לְבַעֲלָה הִיא קִרְיַת יְעָרִים׃ (י"ז וכל הר הכרמל דכוו') י וּמִסְתְּחַר תְּחוּמָא מִבַּעֲלָה לְיַמָּא לְטוּרָא דְשֵׂעִיר וַעֲבַר לְעֵיבַר טוּר יְעָרִים מִצִּפּוּנָא

וצפונה ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר ואתחנן : פנה ג' וחס וסימן אשר לבבו פונה היום . וצפונה פנה אל הגלגל . אשר פנה דרך הקדים . ונמסר גם בריש סדר נצבים : מעין ד' פתחין וסי' מעין מי נפתוח . וחברו . וכל מעין מים יסתמו . מעין גנים באר :

תולדות אהרן ותאר הגבול . זבחים נד :

רלבג

(ח) ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם. ידמה מזה המקום שירושלם לא נתחלקה לשבטים ואולם מה שאמר אחר זה ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם ויושב היבוסי את בני יהודה בירושלם יורה שירושלם היתה מנחלת בני יהודה כי לא אמר לא יכלו בני ישראל להורישם אך אמר לא יכלו בני יהודה להורישם. וממה שאמר בנחלת בנימין במנין עריהם אשר נפלו להם בנחלה וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם ידמה כי ירושלם היתה מנחלת בני בנימין ולזה נפלה המחלוקת אם נתחלקה ירושלם לשבטים אם לא. וכבר יפול ספק במה שנזכר בכאן מנחלת בני יהודה שאחר כך נתנו קצת מעריהם למטה שמעון וזכר הסבה בזה כי היה

ביאור הגר"א

שהגבול עבר בתוך העיר אפס לא באמצע אבל נמשך יותר לצד צפון ולכן חשב בית חגלה ובית הערבה גם בין ערי בנימין : (ז) מעמק עכור. ע"כ צריך לומר שעמק עכור היה הולך דרך רוחב כל ארץ בנימין עד שבא קצהו לארץ יהודה דהא כשעמדו ביריחו סקלו את עכן בעמק עכור ונקרא על שמו ויריחו הוא בצד צפון של ארץ בנימין וכאן הזכיר שקו הגבול יהודה הולך דרך עמק עכור אלא שצ"ל שעמק עכור הולך עד כנגד יריחו דרך כל ארץ בנימין עד שפגע בגבול יהודה : וצפונה פונה אל הגלגל. פירש שצפון דביר כנגד גלגל : אשר נוכח למעלה אדומים. פי' שגלגל הוא נכח מעלה אדומים : אשר מנגב לנחל. שמעל' אדומים הי' מנגב לנחל : והיו תוצאותיו אל עין רוגל. פי' מן עין שמש עד עין רוגל היה הגבול מתרחב לפאת צפון ובמקום שכלה השיפוע הלך שוב במישור : (ח) ועלה הגבול גי בן הנם. פי' שגי בן הנם הי' מנגב ליבוסי שהיא ירושלים כמו שחושב בין ערי בנימין יבוס היא ירושלים ונקראת ציון : ועלה הגבול אל ראש ההר. פי' שההר היה במערבה של גי בן הנום, והא דחשיב כאן תחלה גי בן הנום ויבוסי ואח"כ ההר ובגבול בנימין חשב תחלה ההר ואח"כ גי בן הנם ואח"כ יבוסי מפני שביהודה חושב ממזרח למערב ובגבול בנימין חשב ממערב למזרח ויבוסי הנזכר כאן ושם הוא סימן לגי בן הנום והוא עומד נגד גי בן הנום לצד צפון והוא אינו סימן לקו הגבול אלא על מקום הגי שהוא מנגב של יבוסי והוא בגבול בנימין : אשר בקצה עמק רפאים צפונה. שההר היה בצפון עמק רפאים : (ט) ותאר הגבול. שהלך שוב במישור ויצא אל ערי הר עפרון ומשם והלך מתרחב הגבול עד הר עפרון : (י) ונסב הגבול מבעלה ימה. פי' שהיה הגבול מסבב היה כחצי עגול. והא דכתיב בבנימין מקצה קרית יערים ויצא הגבול ימה ושם חושב ממערב למזרח הרי היה הים במזרחה של קרית יערים וע"כ צריך לומר שהים היה מסבב את קרית יערים ממזרח למערבה דרך דרומה ולכן בערי יהודה חושב אותו לצד שבמערבה ובערי בנימין חושב אותו לצד שבמזרחה של קרית יערים : אל הר שעיר. כמו איש שעיר מפני ששם היו גדלים קנים קטנים והוא מסוכך בהם כמו שעיר בשערות שלו ולכן היה נקרא עשו איש שעיר

מצודת דוד

היתה לפנים מן המיצר וליהודה תחשב (ואף כי בית הערבה נמנה היא בנחלת בנימין צ"ל שנים היו בשם אחד והיה לאחת שם לווי להבדיל ביניהן ולא הוזכר במקרא וכ"כ צ"ל בכ"מ שנזכר פעמים ושלש שם מקום אחד הן בנחלת שבט אחד הן בנחלת שני שבטים) : (ז) מעמק עכור. כי מאבן בהן בן ראובן בא הגבול לעמק עכור עם שלא נזכר ומעצמו יובן : וצפונה פונה. כשבא הגבול מול הגלגל היה חוט המיצר מרחיב ויוצא לצד צפון אל הגלגל אשר היא נוכח מעלה אדומים אשר המעלה ההיא עומדת בדרום הנחל והגבול הלך מהגלגל נכחו אל מעלה אדומים והנחל היה מן החוט המיצר ולחוץ שלא בגבול יהודה : ועבר הגבול. ממעלה אדומים : והיו תוצאותיו וכו'. בצפון עין רוגל היה סוף הגבול בזה הרוחב ומשם והלאה נכנס חוט המיצר לפנים ונתקצר הנחלה : (ח) ועלה הגבול. מעין רוגל נכנס הגבול לפנים לצד הדרום ועלה במעלה ההר לגי בן הנם אשר עמדה מצד ירושלים בדרומה (וירושלים עצמה היתה מנחלת בנימין אבל רצועה היתה יוצאת מנחלת יהודה ובאה בירושלים) ואמר ל' ועלה כי ירושלים היתה גבוה מכל א"י זולת עין עיטם : היא ירושלים. על היבוסי יאמר : ועלה הגבול אל ראש ההר. עודנו עולה עד מעין מי נפתוח והוא עין עיטם הנזכר בדרז"ל : ימה. ההר היה במערבה של גי בן הנם ובקצה הצפוני של עמק רפאים נמצא העמק היה מגבול יהודה : (ט) ויצא אל ערי הר עפרון. ר"ל בעבר הצפוני והיו משל יהודה : (י) ימה. כלפי המערב : מצפונה

מצודת ציון

(ב) הלשון ראש הים המשוך כלשון : (ה) לפאת. לצד ורוח : (ו) אבן בוהן. הוא שם מקום : בן ראובן. עיר איש ששמו ראובן וכן מבין סיחון (ירמיה מ"ח) : (ז) נוכח. נגד : כמו (ט) ותאר. ענין הקפה וסבוב

היא כסלון וירד בית־שמש ועבר
תמנה: יא ויצא הגבול אל־כתף
עקרון צפונה ותאר הגבול שכרונה
ועבר הר־הבעלה ויצא יבנאל והיו
תצאות הגבול ימה: יב וגבול ים
הימה הגדול וגבול זה גבול בני־
יהודה סביב למשפחתם: יג ולכלב
בן־יפנה נתן חלק בתוך בני־יהודה
אל־פי יהוה ליהושע את־קרית
ארבע אבי הענק היא חברון:
יד וירש משם כלב את־שלושה בני
הענק את־ששי ואת־אחימן ואת־
תלמי ילידי הענק: טו ויעל משם
אל־ישבי דבר ושם־דבר לפנים קרית־
ספר: טז ויאמר כלב אשר־יכה את־
קרית־ספר ולכדה ונתתי לו את־
עכסה בתי לאשה: יז וילכדה
עתניאל בן־קנז אחי כלב ויתן־לו
את־עכסה בתו לאשה: יח ויהי
בבואה ותסיתהו לשאול מאת־אביה
שדה ותצנח מעל החמור ויאמר־לה
כלב מה־לך: יט ותאמר תנה־
לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ונתתה
לי גלת מים ויתן־לה את גלת
עליות ואת גלת תחתיות:
כ זאת נחלת מטה בני־יהודה
למשפחתם: כא ויהיו
הערים מקצה למטה בני־יהודה אל־
גבול אדום בנגבה קבצאל ועדר

היא כסלון ונחית לבית
שמש ועבר לתמנא:
יא ונפק תחומא לעבר
עקרון לצפונא ויסחר
תחומא לשכרון ועבר
לטור בעלה ונפק ליבנאל
והוון מפקנוהי דתחומא
לימא: יב ותחום מערבא
ימא רבא ותחומא דין
תחום בני יהודה סחור
סחור לזרעיתהון: יג ולכלב
בר יפנה יהב חולקא בגו
בני יהודה על מימרא דיי
ליהושע ית קרית ארבע
אבוהון דגבריא היא חברון:
יד ותריך מתמן כלב ית
תלתא בני גבריא ית ששי
וית אחימן וית תלמי בני
גבריא: טו וסליק מתמן
לות יתבי דביר ושום דביר
מלקדמין קרית ארכי:
טז ואמר כלב דמחי ית
קרית ארכי ויכבשינה
ואתן ליה ית עכסה ברתי
לאתו: יז וכבשה עתניאל
בר קנז אחוהי דכלב ויהב
ליה ית עכסה ברתיה
לאתו: יח והוה במיעלה
ואמלכתיה למשאל מן
אבוהא אחסנתא
ואתרכינת מעל חמרא
ואמר לה כלב מה ליך:
יט ואמרת הב לי אחסנתא ארי לארע דרומא יהבתני
ותתן לי אתר בית שקיא דמיא ויהב לה ית בית
שקיא עילאה וית בית שקיא תחתאה: כ דא
אחסנת שבטא דבני יהודה לזרעיתהון: כא והוה קרויא מסיפי לשבטא דבני יהודה על תחום אדום בדרומא

עיטם: (יב) הימה הגדול וגבול. וגבול יהודה למערב היה הים הגדול: וגבול. הים. כלומר הים הגדול וגבולו היה גבול יהודה: לגד מערב ופת״י ותחומיה: (טו) ושם דביר לפנים קרית ספר. ארז״ל כי בלשון פרסי קוראין דביר לספר: (יז) עתניאל בן קנז אחיו כלב. אמרו רז״ל כי אחיו מאמו הי׳ כי כלב בן יפונה היה ועתניאל בן קנז. ומה שאמר על כלב הקנזי ייחס אותו לבעל אמו ויתכן לפרש כי אחיו מאביו ומאמו היה והיה שם אביו כלב בן יפונה וקנז כי הרבה נמצאים שתי שמות לאדם אחד וככון אלי עוד כי קנז היה שם ראש המשפחה והתיחסו בני המשפחה אליו ובאמרו הקנזי או בן קנז הכל אחד כי רחוק הוא ליחס האדם לבעל אמו כי אפילו למשפחת האם לא מצאנו שיתיחס האדם כי אם לבית אבותיו ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור העריי שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן: (יח) ויהי בבואה. באות׳ בית השמוש ופי׳ כבואה לבית בעלה: ותסיתהו. הסיתה בעלה לשאול מאת אביה שדה ולא רצה הוא לשאול וכשראתה כן ותצנח מעל החמור כלומר הפילה עצמה מעל החמור שהיתה רוכבת עליו. ות״י ואתרכינת וכן תרגו׳ ותפל מעל הגמל: (יט) ברכה. ת״י אחסנתא ויתכן לפרש ברכה ממש שהיא תוספת טובה כלומר שיוסיף לו על מה שנתן לה כי ידעה שנתן לה ארץ נגבה ויבשה וזהו שאמרה ארץ הנגב נתתני תרגום חרבו המים נגיבו מיא ושאלה שיתן לה עוד השדה שהיו בו גלות המים להשקות ארץ הנגב שנתן לה ופי׳ נתתני נתת לי. ויש לפרש עוד ברכה כמו ברכה בגרי ו״ת ארץ הנגב ארי לארע דרומה יהבתני. ופי׳ גלות מים מעיינות כמו גל נעול או פירוש בריכות מים המכונסין וי״ת בית שקיא: (כא) ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה:

של הר יערים נמלא הר יערים בתוך גבול יהודה לפנים מן החום: (יא) ויצא תוצאות הגבול. סוף המיצר: ימה. אל ים הגדול שהוא מיצר מערבי: (יג) אל פי ה׳ ליהושע. כמה שאמר הקב״ה ליהושע: (יד) וירש משם כלב. לאחר מיתת יהושע כי עדיין בימי יהושע לא נלכדה חברון כמה שנאמר בספר שופטים ולא נכתבה כאן אלא מפני החלוקה: (טו) קרית ספר. רבותינו אמרו אלו הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה שהחזיר עתניאל בן קנז מפילפולו: (יז) אחי כלב. מאמו: (יח) ותצנח. ואתרכינת השפה עצמה ליפול ברגליו: (יט) תנה לי ברכה. פרנסה: ארץ הנגב. חרבה כמו חרבו פני האדמה ומתרגם נגיבו שייקא בלפ״ז בית מנוגב מכל טוב אדם שאין בו אלא חורש; נתתני. נתת לי כמו דברו לשלום דבר אליו. בני יצאוני יצאו ממני. ובגלם בשל להם: גלות. מעינות: (כא) ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה. בגבול מטה יהודה הוא שאמרו רבותינו לא מנה יהושע אלא עיירות

שלושה ד׳ מלאים בנביאים וסימן ויורש משם כלב את שלושה בני הענק, וולדו לאבשלום, שערים שלושה. ותאו שלושה מפו דיחזקאל. וכל מגלת אסתר דכוו׳ מלאים: ותצנח ג׳ וסימן ויהי בבאה ותסיתהו לשאול. וחברו השפטים. ותקח יעל אשת חבר את יתד האוהל: גלת ז׳ חס׳ בקריאה ופי׳ ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ג׳ בפסו׳. וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג׳ בו. עמדים שנים דמלכים קדמא דפסוק חסר וי״ו: תחתיות ז׳ בקריאה וסי׳ ותאמר תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני דיהושע. שתני בבור תחתיות, והורדתיך את יורדי בור. רגו שמים כי עשה ה׳. בן אדם נהה על המון מצרים. שם עילם. וכל המונה. קראתי שמך ה׳ מבור:

תולדות אהרן ולכלב. תמורה טו: עכסה. שם שם: וילכדה עתניאל. שם שם: ותסיתהו. שם: תנה לי ברכה. שם:

ביאור הגר״א

שעיר: ועבר אל כתף הר יערים מצפונה. פי׳ שהגבול היה עובר בתוך הר יערים. אבל לא באמצע העיר אלא משוקצת לצד צפון: (יא) ויצא הגבול אל כתף עקרון צפונה. פי׳ שהיה הגבול מתרחב והולך לצד צפון של עקרון:

מצודת ציון

כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ״ד): (יח) ותצנח. ענין נטיה כמו ותצנח בארץ (שופטים ד׳) ור״ל הפילה עצמה בכח וכאלו נטעה בארץ: (יט) ברכה. מתנה ומנחה כמו קח נא את ברכתי (בראשית ל״ג): הנגב. ענין יובש כמו כסופות בנגב (ישעיה כ״א): נתתני. נתת לי: גלות. מעין כמו גל נעול (ש״ה ד׳) ונקרא כן ע״ש סבובו

מצודת דוד

מצפונה. נמלא הר יערים היא כסלון לפנים מן הגבול ומשל יהודה היתה: (יא) צפונה. והיא עקרון לפנים מן הגבול: תוצאות. סוף הגבול כלה אל הים הגדול: (יב) וגבול ים. גבול המערבי מן הצפון אל הדרום: הימה הגדול. הים הגדול היה לגבול: וגבול. ר״ל תוך הים יחשבו גם הם לגבול יהודה ומלאתו היו: סביב למשפחותם. ר״ל המסבב נחלת כל משפחותם: (יג) אל פי ה׳. ר״ל לא מעצמו נתנו יהושע לכלב כ״א עפ״י ה׳: אבי הענק. ר״ל ארבע היה אבי הענק ר״ל הגדול שבענקים: (יח) בבואה. בבית בעלה: ותסיתהו. הסיתה את בעלה ופתה אותו לתת לה רשות שתשאל היא שדה מאביה: ותצנח מעל החמור. הפילה עצמה מעל החמור לנפול בארץ: מה לך. מה נחסר לך אשר תרצה לשאול עליו: (יט) כי ארץ הנגב נתתני. חלקת השדה אשר נתת לי מאז היא ארץ נגובה מבלי מעיני מים: ונתתה לי. לזה אשאל אשר תתן לי חלקת שדה ובה מעין מים: את גלות. נתן לה שדה עם מעין ממעל ועם מעין מתחת: (כ) למשפחותם. הנחלק לכל משפחה לבד: (כא) מקצה. הסמוכים

וְיָגוּר׃ כב וְקִינָה וְדִימוֹנָה וְעַדְעָדָה׃ כג וְקֶדֶשׁ וְחָצוֹר וְיִתְנָן׃ כד זִיף וָטֶלֶם וּבְעָלוֹת׃ כה וְחָצוֹר ׀ חֲדַתָּה וּקְרִיּוֹת חֶצְרוֹן הִיא חָצוֹר׃ כו אֲמָם וּשְׁמַע וּמוֹלָדָה׃ כז וַחֲצַר גַּדָּה וְחֶשְׁמוֹן וּבֵית פָּלֶט׃ כח וַחֲצַר שׁוּעָל וּבְאֵר שֶׁבַע וּבִזְיוֹתְיָה׃ כט בַּעֲלָה וְעִיִּים וָעָצֶם׃ ל וְאֶלְתּוֹלַד וּכְסִיל וְחָרְמָה׃ לא וְצִקְלַג וּמַדְמַנָּה וְסַנְסַנָּה׃ לב וּלְבָאוֹת וְשִׁלְחִים וְעַיִן וְרִמּוֹן כָּל־עָרִים עֶשְׂרִים וָתֵשַׁע וְחַצְרֵיהֶן׃

לג בַּשְּׁפֵלָה אֶשְׁתָּאוֹל וְצָרְעָה וְאַשְׁנָה׃ לד וְזָנוֹחַ וְעֵין גַּנִּים תַּפּוּחַ וְהָעֵינָם׃ לה יַרְמוּת וַעֲדֻלָּם שׂוֹכֹה וַעֲזֵקָה׃ לו וְשַׁעֲרַיִם וַעֲדִיתַיִם וְהַגְּדֵרָה וּגְדֵרֹתָיִם עָרִים אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃

לז צְנָן וַחֲדָשָׁה וּמִגְדַּל־גָּד׃ לח וְדִלְעָן וְהַמִּצְפֶּה וְיָקְתְאֵל׃ לט לָכִישׁ וּבָצְקַת וְעֶגְלוֹן׃ מ וְכַבּוֹן וְלַחְמָס וְכִתְלִישׁ׃ מא וּגְדֵרוֹת בֵּית־דָּגוֹן וְנַעֲמָה וּמַקֵּדָה עָרִים שֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃

מב לִבְנָה וָעֶתֶר וְעָשָׁן׃ מג וְיִפְתָּח וְאַשְׁנָה וּנְצִיב׃ מד וּקְעִילָה וְאַכְזִיב וּמָרֵאשָׁה עָרִים תֵּשַׁע וְחַצְרֵיהֶן׃

מה עֶקְרוֹן וּבְנֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ׃ מו מֵעֶקְרוֹן וָיָמָּה כֹּל אֲשֶׁר־עַל־יַד אַשְׁדּוֹד וְחַצְרֵיהֶן׃

מז אַשְׁדּוֹד בְּנוֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ עַזָּה בְּנוֹתֶיהָ וַחֲצֵרֶיהָ עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְהַיָּם הַגָּבוֹל וּגְבוּל׃

מח וּבָהָר שָׁמִיר וְיַתִּיר וְשׂוֹכֹה׃ מט וְדַנָּה וְקִרְיַת־סַנָּה הִיא דְבִר׃ נ וַעֲנָב וְאֶשְׁתְּמֹה וְעָנִים׃ נא וְגֹשֶׁן וְחֹלֹן וְגִלֹה עָרִים אַחַת־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃

נב אֲרַב וְדוּמָה וְאֶשְׁעָן׃ נג וְיָנוּם וּבֵית־תַּפּוּחַ וַאֲפֵקָה׃ נד וְחֻמְטָה וְקִרְיַת

תרגום

קבצאל ועדר ויגור׃ כב וקינה ודימונה ועדעדה׃ כג ורקם וחצור ויתנן׃ כד זיף וטלם ובעלות׃ כה וחצור חדתה וקריות חצרון היא חצור׃ כו אמם ושמע ומולדה׃ כז וחצר גדה וחשמון ובית פלט׃ כח וחצר שועל ובאר שבע ובזיותיה׃ כט בעלה ועיים ועצם׃ ל ואלתולד וכסיל וחרמה׃ לא וצקלג ומדמנה וסנסנה׃ לב ולבאות ושלחים ועין ורמון כל קרויא עשרין ותשע ופצחיהן׃ לג בשפלתא אשתאול וצרעה ואשנה׃ לד וזנוח ועין גנים תפוח והעינם׃ לה ירמות ועדלם שוכה ועזקה׃ לו ושערים ועדיתים והגדרה וגדרותים קרוין ארבע עסרי ופצחיהן׃ לז צנן וחדשה ומגדל גד׃ לח ודלען והמצפה ויקתאל׃ לט לכיש ובצקת ועגלון׃ מ וכבון ולחמס וכתליש׃ מא וגדרות בין דגון ונעמה ומקדה קרוין שית עסרי ופצחיהן׃ מב לבנה ועתר ועשן׃ מג ויפתח ואשנה ונציב׃ מד וקעילה ואכזיב ומראשה קרוין תשע ופצחיהן׃ מה עקרון וכפרנהא ופצחהא׃ מו מעקרון ומערבא כל קרויא דעל תחום אשדוד ופצחיהן׃ מז אשדוד כפרנהא ופצחהא עזה כפרנהא ופצחהא עד נחלא דמצרים וימא רבה ותחומיה׃ מח ובטורא שמיר ויתיר ושוכה׃ מט ודנה וקרית סנה היא דביר׃ נ וענב ואשתמה וענים׃ נא וגשן וחלן וגלה קרוין חדא עסרי ופצחיהן׃ נב ארב ורומה ואשען׃ נג ויינום ובית תפוח ואפקה׃ נד וחמטה וקרית ארבע

רשי

עיירות העומדות על הגבולים : (לב) כל ערים עשרים ותשע . ובפרטן אתה מוצא שלשים וח' אלא אלו היתרות נטלו בני שמעון מחבל בני יהודה ומכרות הם בנחלת שמעון באר שבע ומולד' חצר שועל ועצם ואלתול' וחרמה וצקלג ועין ורמון הרי תשע היתרות המנויות כאן : (לו) ערים ארבע עשרה , בפרטן חמש עשרה אומר אני תפוח והעינם א' הוא וזה פירושו תפוח והעין שלו הוא עין תפוח האמור בנחלת מנשה אל יושבי עין תפוח : (מז) והים הגדול וגבול . נהן שהים שקורין אלציי"ש

רדק

יהודה פירוש כמו הפוך ויהי מקלה הערים למטה בני יהודה אל גבול אדום בנגבה ולפיכך נקדו בצרי לפי שהוא סמוך ובאמרו מקלה הוא שאמרו רז"ל לא מנה יהושע אלא הערים העומדות על הגבולים : (לב) כל ערים עשרים ותשע . ובפרטם תמצא ל"ח והתשע היתרים היו לבני שמעון וספרם בנחלת בני יהוד' בפרט לפי שהיו בנחלת בני יהודה כמו שאמר ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה ושם כתיב אלה הערים היתרים לשמעון באר שבע וחצר שועל בלה והיא בעלה שכתוב הנה ועצם ואלתולד ובתול זהו וכסיל שכתוב הנה וחרמה וצקלג ועין רמון והנה הם עשר כזה המנין והם מנויות בנחלת בני שמעון ואין לנו נותרות אלא תשע אלא נאמר כי בלה אינו בעלה ובתול אינו כסיל אף על פי שהוא נראה כן ועוד יש ערים ספורות למטה שמעון בנחלת יהודה והם גם כן ספורות בנחלת בני שמעון והם עתר ועשן כמו שכתוב וצקלג שזכר הנה לבני יהודה וזוכר אותה גם כן לבני שמעון ואנו רואים כי מיום שישב בה דוד היתה למלכי יהודה נאמר כי לקחוה בני ישראל בעת כבוש הארץ ונפלה לחלק שמעון ואחר כך לקחה מלך גת מהם עד שישב דוד בה על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא והלאה : (לה) שוכה ועזקה . ועוד זוכר למטה שוכה וכן אשנה זוכר אותה בב' מקומות נקראים בשם אחד והיה לאחד מהם שם לווי להבדיל ביניהם ולא נזכר בכתוב : (לו) ערים ארבע עשרה . ובפרטן תמצא חמש עשרה ואפשר כי הגדרה וגדרתים עיר אחת : (מז) והים הגדול וגבול . כתיב הגבול כלומר

רלבג

היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם איך יתכן והנה היתה זאת החלוקה כלה בגורל על פי ה' האם נעלם ממנו דבר עד שינתן בתחלה לשבט יהודה יותר מהראוי ואחר כך כשראה שלא הספיק הוכרח לתת

מצודת דוד

העומדים מקלה נחלת יהודה אצל גבול אדום בדרומה של יהודה : (כה) וחצור וכו' . ארבע עיירות במקרא זה חצור א' חדתה ב' קריות ג' חצרון היא חצור ד' ולא זהו חצור האמור בתחלת המקרא ולא זהו האמור במקרא שלפני פניו : (לב) עשרים ותשע . ובפרטן תמצא ל"ח וזהו לפי שהשעה מהן לא נשארו לבני יהודה כי בני שמעון לקחום מחבל יהודה ומכרות הנה בנחלת בני שמעון והם באר שבע ומולדה חצר שועל ועצם ואלתולד וחרמה וצקלג ועין ורמון : וחצריהן . ומלבד חצריהן : (לו) והגדרה וגדרתים . היא עיר אחת ונקראה בשתי השמות : (לז) צנן וכו' . גם אלו עמדו בשפלה אולם במחוז אחרת ולזה מנה אלו לעצמן ואלו לעצמן וכ"כ נאמר בכיס שמנה אלו לבד ואלו לבד : (מא) וגדרות בית דגון . הן ב' עיירות האחת גדרות והשנית בית דגון : (מו) מעקרון וימה וכו' . מעקרון לצד המערב היה ליהודה כל הערים אשר אצל מקום אשדוד וגם חצרי הערים ההם : (מז) עד נחל מצרים . שהיה בדרומה של יהודה : והים הגדול . ר"ל ועד הים הגדול שהיה במערבו : וגבול . גם גבול הים הם האיים אשר בים אף הם

מצודת ציון

סבובו וגבולו : אם . עם : עליות . מלשון עליון : (מה) ובנותיה . הכפרים הסמוכים אליה : (מו) על יד

מסורה

אשתאול ג' מלאים וסי' בשפלה אשתאול וצרעה . וירדו אחיו וכל בית . ותחל רוח ה' לפעמו . ומגדל ז' בקריאה וסי' ויאמרו הבה נבנה לנו עיר : צנן וחדשה ומגדל גד . ויראון ומגדל אל הרם . ומגדל עז היה בתוך העיר . יסוב כל הארץ בערבה מגבע לרמון . ומעל לשער אפרים . ועל שער ב' בו דעזרא : ויפתח ב' ב' קמץ וא' פתח וסי' ויפתח ואשנה . ויפתח הגלעדי . ויפתח שפתיו עמך . חד שום קרתא חד שום גברא חד לישן פתיחא וימה ג' וסימן בס' לך לך בהר ויוצאים בבקעה ובהר . ובהר שמיר ויתיר . בתרא ר"פ וקדמא ס"פ :

תולדות אהרן וקינה ודימונה . גיטין ז : זיף טלם סוטה מח : וצקלג ומדמנה . גיטין ז : תפוח והעינם סוטה י :

אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן וְצִיעֹר עָרִים תֵּשַׁע
וְחַצְרֵיהֶן׃ נה מָעוֹן ׀ כַּרְמֶל
נ. נ' וָזִיף וְיוּטָּה׃ נו וְיִזְרְעֶאל וְיָקְדְעָם וְזָנוֹחַ׃
נז הַקַּיִן גִּבְעָה וְתִמְנָה עָרִים עֶשֶׂר
נ': וְחַצְרֵיהֶן׃ נח חַלְחוּל בֵּית־
מ. נ' צוּר וּגְדוֹר׃ נט וּמַעֲרָת וּבֵית־עֲנוֹת
נ' חס' וְאֶלְתְּקֹן עָרִים שֵׁשׁ וְחַצְרֵיהֶן׃
ס קִרְיַת־בַּעַל הִיא קִרְיַת
יְעָרִים וְהָרַבָּה עָרִים שְׁתַּיִם וְחַצְרֵיהֶן׃
נ' ר"פ סא בַּמִּדְבָּר בֵּית הָעֲרָבָה
ג'. נ'. נ' מִדִּין וּסְכָכָה׃ סב וְהַנִּבְשָׁן וְעִיר־הַמֶּלַח
וְעֵין גֶּדִי עָרִים שֵׁשׁ וְחַצְרֵיהֶן׃
נ"ד מ"ל סג וְאֶת־הַיְבוּסִי יוֹשְׁבֵי
יכלו קרי יְרוּשָׁלַ͏ִם לֹא־יוֹכְלוּ בְנֵי־יְהוּדָה
לְהוֹרִישָׁם וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי
יְהוּדָה בִּירוּשָׁלַ͏ִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
כל נביאים ירחו וכל אוריתא יריחו טז א וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל לִבְנֵי יוֹסֵף מִיַּרְדֵּן יְרִיחוֹ
לְמֵי יְרִיחוֹ מִזְרָחָה הַמִּדְבָּר עֹלֶה
מִירִיחוֹ בָּהָר בֵּית־אֵל׃ ב וְיָצָא מִבֵּית־
ד'. נ' אֵל לוּזָה וְעָבַר אֶל־גְּבוּל הָאַרְכִּי
עֲטָרוֹת׃ ג וְיָרַד יָמָּה אֶל־גְּבוּל הַיַּפְלֵטִי
י"ח פסוקים עד עד. עַד־גְּבוּל בֵּית־חוֹרֹן תַּחְתּוֹן וְעַד־גָּזֶר
תיו קרי וְהָיוּ תֹצְאֹתָו יָמָּה׃ ד וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי־
ב' ר"פ בטעמ' יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ ה וַיְהִי גְּבוּל

היא חֶבְרוֹן וְצִיעֹר קִרְוִין
תְּשַׁע וּפַצְחֵיהֶן׃ נה מָעוֹן
כַּרְמֶל וְזִיף וְיוּטָה׃
נו וְיִזְרְעֶאל וְיָקְדְעָם וְזָנוֹחַ׃
נז הַקַּיִן גִּבְעָה וְתִמְנָה קִרְוִין
עֲסַר וּפַצְחֵיהֶן׃ נח חַלְחוּל
בֵּית צוּר וּגְדוֹר׃ נט וּמַעֲרַת
וּבֵית עֲנוֹת וְאֶלְתְּקֹן קִרְוִין
שִׁית וּפַצְחֵיהֶן׃ ס קִרְיַת
בַּעַל הִיא קִרְיַת יְעָרִים
וְהָרַבָּה קִרְוִין תַּרְתֵּין
וּפַצְחֵיהֶן׃ סא בְּמַדְבְּרָא
בֵּית מֵישְׁרָא מִדִּין וּסְכָכָה׃
סב וְנִבְשָׁן וְקִרְיַת מִלְחָא
וְעֵין גֶּדִי קִרְוִין שִׁית
וּפַצְחֵיהֶן׃ סג וְיַת יְבוּסָאֵי
יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לָא יְכִילוּ
בְּנֵי יְהוּדָה לְתָרָכוּתְהוֹן
וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי
יְהוּדָה בִּירוּשְׁלֵם עַד יוֹמָא
הָדֵין׃ א וּנְפַק עַדְבָא לִבְנֵי
יוֹסֵף מִיַּרְדְּנָא דִירִיחוֹ לְמַיָּא
יְרִיחוֹ מַדִּינְחָא לְמַדְבְּרָא
דְּסָלֵיק מִירִיחוֹ בְּטוּרָא
לְבֵית אֵל׃ ב וְנָפֵק מִבֵּית
אֵל לְלוּז וְעָבַר לִתְחוּם
אַרְכִּי לְעַטָרוֹת׃ ג וְנָחֵית
לְיַמָּא לִתְחוּם יַפְלֵיט עַד
תְּחוּם בֵּית חוֹרוֹן אַרְעָאָה
וְעַד גָּזֶר וַהֲווֹן מַפְּקָנוּהִי לְיַמָּא׃ ד וְאַחְסִינוּ בְנֵי יוֹסֵף מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃ ה וַהֲוָה

רד"ק

כלומר כי הים היה גבולם וקרי הגדול : (סג) לא יכלו בני יהודה להורישם . כתיב יוכלו כי אף בזמן העתיד לא יוכלו עד שיבא דוד וקרי יכלו כי לא יכלו אז להורישם בעת כבוש הארץ ואמרו רז"ל יכולין היו אלא שלא היו רשאים מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיבוסי הזה לא היה היבוסי משבעה גוים אלא אדם אחד שהיה שמו יבוס והיה מפלשתים מזרע אבימלך ונקרא המקום על שמו יבוס ואנשי המשפחה ההיא יושבי ירושלם היה שמם בוסי מתיחסים אל יבוס וכן ארונה היבוסי שהיה מלך המקו' ההוא ומבצר המקום הזה הוא ציון שהיא בירושלם ועד דוד לא היה נכבש המקום הזה ולדעת רז"ל לא כבשוהו מפני השבועה ודוד הסיר העורים והפסחים שהיו צלמי נחשת והיה כתוב בהם דבר השבועה ואחר כך כבש המגדל ההוא ואחר כך קנה דוד את עיר היבוסי לישראל בממכר זהב בכתב לאחוזת עולם שנאמר ויתן דוד לארונה במקום וגו' . ועוד אמרו כי השבועה היתה לי ולניני ולנכדי וכשכבשו בני יהודה את ירושלם היה נכד אבימלך חי עדיין ולא יכלו לכבוש המצודה עדיין מפני השבועה ובימי דוד לא היה עת הנכד חי ועוד נכתב כזה עוד בספר שמואל ולפי הפשט היה המבצר חזק ולא היה כח לבני יהודה להורישם אולי היתה סבה מאת ה' שלא תלכד המצודה ההיא עד מלוך דוד מלך ישראל כדי שתקרא על שמו לפי שהיה ראש ממלכת ישראל ומה שאמר עד היום הזה יהושע כתב כן כי הוא כתב ספרו לפי הקבלה ובימיו לא הורישם מירושלם ואף בימי דוד מצאנו שהיו שם : (ב) מבית אל לוזה . זה מקום היה שמו בית אל ואינו המקום שקרא יעקב אבינו בית אל כי אותו

שמו

רש"י

אלפי"ם בלע"ז : (סג) לא יכלו בני יהודה להורישם . שנינו בספרי רבי יהושע בן קרחה אומר יכולין היו אלא שלא היו רשאין מחמת השבועה שנשבע אברהם לאבימלך . ויבוסי זה לא על שם האומה היה אלא מגדל דוד שהיה בירושלים ושמו יבוס ובני אותו מחוז מפלשתים היו וכשכבשו בני יהודה את ירושלים לא הורישו את בני אותו מחוז : (א) ויצא הגורל לבני יוסף . במילר לפוני של גמר כיבושו של יהושע נפל להם הגורל כמ"ש למטה ובני יוסף יעמדו על גבולם מצפון והרבה מן הארץ היה בין בני יהודה ובין בני יוסף שנטלו שאר השבטים אחריהם (ר"ל ביניהם) כמו שמצינו בשבט בנימין ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף : מירדן יריחו למי יריחו מזרחה . התחיל הגבול למזרח . המדבר עולה מיריחו . אל המדבר עולה הגבול מיריחו

ובא

רלבג

לתת לשבט שמעון מנחלת בני יהודה הנה זה לא יתכן שידומה בזה האופן ואנחנו נאמר בהתר זה הספק כי תוך גבולות נחלת בני יהודה שהיו מכוונים מאת הש"י היו מן הערים יותר מן הראוי להם ולא נפלו כל הערים ההם לבני יהודה אך נתנו מפני היותם כלם בתוך גבולותיהם ואחר זה ביאר מה שהיה מאלו הערים לשבט שמעון ובזה נתקיים

מה

לוזת ד' בקריאת וסימן ויבא יעקב לוזה אשר . ויצא מבית אל לוזה . ועבר משם הגבול לוזת ב' בפסוק :

ביאור הגר"א

טז (א) ויצא הגורל לבני יוסף . מפני שיהודה ואפרים הם ראשי השבטים בכ"מ בין בסדר הדגלים וכן מלכים הראשונים היו מהם וכן לעתיד ב"ב יהיה משיח בן דוד ומשיח בן יוסף הגואלים והראשים ולכן נקרא כלל ישראל יהודה ואפרים ולכן בחילק א"י נטלו גם הם תחלה : מירדן יריחו למי יריחו מזרחה . פי' שהלך הגבול מירדן שכנגד יריחו עד מי יריחו שבמזרח יריחו : המדבר . פי' כשבא קו הגבול נגד יריחו לא נטה ליריחו אלא הלך במישור דרך המדבר : עולה מיריחו בהר בית אל . פי' ועלה הגבול משם להר בית אל ויריחו נשאר בגבול בנימין : (ב) ויצא מבית אל לוזה . לוז הוא שקרא יעקב בית אל ויעקב קרא לג' מקומות בית אל א' קרא בית אל לבד , והב' קרא אל בית אל , והג' קרא אלהים בית אל כמ"ש בפ' ויצא ויקרא את שם המקום ההוא בית אל . ובפ' וישלח נאמר ויבן שם מזבח ויקרא למקום אל בית אל ואח"כ כשברך ה' את יעקב כתיב ויקרא יעקב וגו' אלהים בית אל וכן כתיב בשאול כאשר משח אותו שמואל ומצאוך שם וגו' עולים אל האלהים בית אל . והר בית אל (שבפ"א) הוא ההר שקרא אותו אברהם בית אל ולוז היא שקראו יעקב בית אל ומפני שצריך להזכיר ההר בית אל לכן יזכיר לוז שקרא יעקב בית אל לוזה : (ג) וירד ימה . פי' שירד לים א' שהיה שם . או שירד הגבל למערב : עד גבול בית חרון תחתון . עד שבית חורון תחתון הוא סמוך לדרום של יוסף : (ד) וינחלו בני יוסף . פי' עד כאן ביאר הכלל שירשו בני יוסף מנשה ואפרים

מצודת דוד

הם לנחלת יהודה ישבו : (נה) וזיף . אין זה זיף האמור למעלה : (סג) היבוסי . שם האומה : לא יכלו בני ישראל להורישם . כי גם להם חלק מה בירושלים עם בני בנימין כמ"ש רז"ל רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה וכו' : טז (א) לבני יוסף . הם מנשה ואפרים ונטלו סמוכים זה לזה אבל כל אחד נטל חלק לבד וגם נחלתם מלאו כל האורך של א"י ממזרח למערב וכמו נחלת יהודה : מירדן יריחו . מן הירדן שממול יריחו התחיל למשוך הגבול ובא אל מורח מי יריחו והוא גבול הדרומי מן המזרח כלפי המערב : המדבר עולה מיריחו . ר"ל ממי יריחו עלה אל המדבר ובא בהר בית אל ולא זהו בית אל הקרויה לוז : (ב) לוזה . ר"ל מנגב לוז כמ"ש בגבול בנימן : (ג) ימה . לצד המערב : עד גבול וכו' , ר"ל מנגב לבית חורון תחתון : תוצאותיו . סוף הגבול כלה אל הים הגדול : (ד) וינחלו . בכרצועה ההיא מלא

מנשה

וכא לו לצד מערב לבית אל : (ה) מזרחה עטרות אדר . למזרח מתחיל
מעטרות אדר ומשם רוחב תחומו עד בית חורון הרי רחבו : (ו) ויצא
הגבול הימה . ארכו היתה לצד המערב אל המכמתת מצפון של המכמתת
הולך התחום : ונסב הגבול . מתפשט רוחב התחום לצד צפון והתחום
יוצא בבליטתו במזרחה של
תאנת שילה : ועבר אותו .
ועבר הגבול את תאנת שילה
ועבר התחום ממזרח של ינוח
כל זה בליטת הרוחב . עד ויצא
הירדן ושם פיר ושמה תפוח
ומשם יסוב התחום למדת אורך
הגבול ימה לנחל קנה :
(ט) והערים המבדלות . וגם
זו עוד מנחלת אפרים ערים
היו להם מובדלות מתחומו
ומובלעות בתוך נחלת בני
מנשה : (א) למכיר בכור מנשה .
לפיכך נטל תחלה בימי משה
בעבר הירדן ויהי לו הגלעד
והבשן

שמו לוז והנה הוא אומר שיצא הגבול מבית אל ללוז ומגבול בנימין היה לוז
כמו שאומר בנחלת בנימין ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה הוא
בית אל : (ט) המבדלות . בחירק המ"ם והוא תואר או החירק מקום שורק והוא
פעול מבניין הפעיל ופי' הערים המבדלות לפי שאמר זאת נחלת מטה בני
אפרים אמר ועוד היו להם
ערים בתוך נחלת מטה בני
מנשה מבדלות ונכרות וידועות
להם כמו שכתב ומפרש אותם
בספור נחלת בני מנשה :
(א) כי הוא בכור יוסף . כלומר
לפי שהיה הוא בכור יוסף
ומכיר היה בכורו והיה איש
מלחמה זה גרם לו שבאה לו
הנחלה בארץ הגלעד כי בני
גד ובני ראובן שאלו אותה
הארץ מפני שהיה להם מקנה
רב והיא היתה ארץ מקנה אבל
חצי שבט מנשה לא היה לו
אלא מפני גבורתו של מכיר
שלכד הארץ וזו הברכה היתה
לו מפני שהיה אביו בכור יוסף
והוא היה בכור ג"כ ובעבורו
רתן

בני־אפרים למשפחתם ויהי גבול (מל׳ חס׳ במ״א מ״ע)
נחלתם מזרחה עטרות אדר עד־בית
חרון עליון : ו ויצא הגבול הימה (ו׳ כספר׳)
המכמתת מצפון ונסב הגבול מזרחה (ר׳)
תאנת שלה ועבר אותו ממזרח (לו קרי ר׳ מ״ע)
ינוחה : ז וירד מינוחה עטרות
ונערתה ופגע ביריחו ויצא הירדן :
ח מתפוח ילך הגבול ימה נחל קנה
והיו תצאתיו הימה זאת נחלת מטה
בני־אפרים למשפחתם : ט והערים
המבדלות לבני אפרים בתוך נחלת (ר׳)
בני־מנשה כל־הערים וחצריהן :
י ולא הורישו את־הכנעני היושב (כל ספ׳ מ״ל במ״א חס׳ ורכב כרזל)
בגזר וישב הכנעני בקרב אפרים
עד־היום הזה ויהי למס־עבד : (ר׳ ויש שכמו)
יז א ויהי הגורל למטה מנשה
כי־הוא בכור יוסף למכיר בכור
מנשה אבי הגלעד כי הוא היה איש
מלחמה ויהי־לו הגלעד והבשן :
ב ויהי לבני מנשה הנותרים (כו״ל מ״ל במ״א)
למשפחתם לבני אביעזר ולבני־ (כו״ל חס׳ במ״א מ״ל)
חלק ולבני אשריאל ולבני־שכם
ולבני־חפר ולבני שמידע אלה בני

תחום בני אפרים
לזרעיתהון והוה תחום
אחסנתהון מדינחא עטרות
אדר עד בית חורון עילאה :
ו ונפק תחומא ליֿמא
למכמתת מצפונא
ומסתחר תחומא
מדינחא לתאנת שלה
ועבר ליה ממדנח לינוח :
ז ונחית מינוח לעטרות
ולנערתה ומערע ביריחו
ונפק לירדנא : ח מתפוח
אזיל תחומא ליֿמא לנחלא
דקנה והוון מפקנוהי ליֿמא
דא אחסנת שבטא דבני
אפרים לזרעיתהון :
ט וקרויא דמפרשן לבני
אפרים בגו אחסנת
בני מנשה כל קרויא
ופצחיהן : י ולא תריכו
ית כנענאי דיתיב בגזר
ויתיבו כנענאי בגו בית
אפרים עד יומא הדין
והוו למסקי מסין פלחין : א והוה עדבא לשבטא
דמנשה ארי הוא בוכרא דיוסף למכיר בוכרא
דמנשה אבוהי דגלעד ארי הוא הוה גבר עביד קרבין
והוה ליה ארעא גלעד ומתנן : ב והוה לבני מנשה
דאשתארו לזרעיתהון ולבני אביעזר ולבני חלק ולבני
אשריאל ולבני שכם ולבני חפר ולבני שמידע איכן

ביאור הגר"א

ואפרים . ועתה מזכיר פרטם :
(ה) ויהי גבול נחלתם מזרחה .
פי' שבני יוסף נטלו רצועה
לאורך כל א"י וחלקו אותו לב'
חלקים לאפרים ולחצי שבט מנשה
והיה חלקו של אפרים במזרחה
וחלק של מנשה במערבה : עטרות
אדר . פי' שהיה גבול של אפרים
עד עטרות אדר וזה לארכו
ולרחבו מעטרות אדר עד בית
חורון עליון ובית חורון עליון
היה למנשה : (ו) ויצא הגבול
הימה המכמתת מצפון . פי'
כשעבר הגבול נגד בית חורון .
יצא קו הגבול לצד מערב מצפון
למכמתת ומכמתת היה למנשה :
ונסב הגבול מזרחה תאנת שלה .
פי' אחר שעבר הגבול נגד מכמתת
חזר קו הגבול לצד מזרח והלך
כן במישור עד תאנת שלה והאנת
שלה היה קרוב לנגד יריחו ושם
נסב הגבול להלוך מצפון לדרום :
יתכר ממזרח ינוחה. פי' שהלך
הגבול כן מצפון לדרום עד שעבר ינוחה והגבול היה במזרח ינוחה וינוחה היה לאפרים : (ז) ופגע ביריחו . והלך כן במישור עד שהגיע קרוב ליריחו ומשם חזר הגבול
לצד מזרח עד הירדן : (ח) מתפוח ילך הגבול ימה. פי' שרצועה היתה יוצאה לאפרים בנגב של מנשה עד הים ועכשיו מפרש אותם שמתפוח ילך הגבול של אפרים למערב
עד נחל קנה וגו' ותפוח היה במקצוע דרומית של מנשה: זאת נחלת מטה בני אפרים . פי' מה שחושב עד תפוח היא נחלת מטה בני אפרים : (ט) והערים
המבדלות . פי' מתפוח ואילך היו ערים שייך לאפרים בתוך חלק מנשה : יז (א) ויהי הגורל . למטה מנשה וגו' פי' שהגורל היה על שם מנשה כי הוא בכור
יוסף : ויהי לו הגלעד והבשן . פי' שהבשן לקח מכיר וגלעד לקח אותו גלעד בן מכיר : (ב) הזכרים . לפי שגם בנות צלפחד לקחו חלק בארץ ישראל לכן כתיב
הזכרים

מצודת דוד

מנשה ואפרים : (ה) למשפחותם . להנחלה הנחלקת לכל משפחותם : מזרחה . גבול
הרוחב הפונה למזרח היה מעטרות אדר שעמדה בצפונו של בנימין עד בית חורון
עליון שעמדה בנחלת אפרים ולפי שמבית חורון עליון נתארך עוד הגבול כלפי מערב
כהי"ש בענין א"כ גם שם היה גבול ברוחב לזה אמר מזרחה ר"ל גבול הרוחב הפונה
למזרח ולא הגבול הפונה למערב : (ו) ויצא הגבול הימה . מבית חורון עליון יצא
הגבול להתארך עוד כלפי המערב מצפון למכמתת שהיתה מנחלת מנשה : ונסב
הגבול . להרוחב כלפי הצפון למזרחה של תאנת שלה ועבר את כל אורך תאנה שלה
ולא עבר סמוך לה כ"א ממזרח של ינוחה אשר עמדה למזרחה של תאנת שלה ולא
היה מנחלת אפרים לא תאנת שלה ולא ינוחה ומנחלת מנשה היו : (ז) וירד . כי שם
כלה הרוחב וירד משם כלפי המזרח אל עטרות : ופגע ביריחו . הגבול פגע ביריחו
ר"ל בחי יריחו ועבר דרך בה וכלה הגבול אל הירדן : (ח) מתפוח . היא עמדה
אצל הירדן בגבול מנשה אבל היתה לאפרים כהי"ש בענין וממנה היה נמשך גבול
כלפי המערב ובא אל נחל קנה מנגב וסופו כלה אל הים ובמקרא שלאחריו מפרש
מה ענין הגבול הזה : זאת . ר"ל הגבול האמור במקראות שלפניו סביב נחלת מטה
בני אפרים הנחלק לכל משפחה ומשפחה : (ט) והערים המבדלות . ר"ל הערים של
בני אפרים אשר היו מובדלות ומופרשות מגבול נחלתו המה עמדו בתוך נחלת בני
מנשה בהגבול האמור במקרא שלפניו : כל הערים . אשר עמדו באורך הגבול ההיא
המה וחצריהן היו של בני אפרים : (י) ולא הורישו . חוזר על בני אפרים כי גזר היה
מנחלתם מן הערים אשר עמדו בהגבול ההולך מתפוח אל הים : למס עובד . ר"ל
לא מס ממון כ"א מס עבודה בגוף : יז (א) כי הוא בכור . ר"ל אף שהוא הבכור והיה
א"כ מהראוי לקחת גורלו ראשון מ"מ נתאחר מלקחת גורלו עד שלקח אפרים תחלה
ואח"ז היה הגורל למטה מנשה וזה היה בעבור ברכת יעקב שהקדימו בכל דבר :
למכיר בכור מנשה. ר"ל אבל בבני מנשה שלא היתה סיבה מה להקדים הצעיר להבכור
לזה לקח הבכור תחלה : אבי הגלעד . ע"ש בנו גלעד היה נקרא . או ר"ל שר
הגלעד ואמר ע"ש סופו : איש מלחמה . ובחר לשבת בעבר הירדן על הספר במקום
סכנה לראות העי"ג את גבורתו ולזה היה לו הגלעד והבשן : (ב) ויהי. ר"ל
ואחר זה היה הגורל לבני מנשה הנותרים לכל משפחה ומשפחה : הזכרים. לפי
שנאמר

רמז משה בברכתו בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו: (ה) ויפלו חבלי מנשה עשרה. בפתח הה"א ומה שספר החבלים שנפלו למנשה להודיע חלקי בנות צלפחד כי חצי שבט מנשה הנותרים היו ששה בתי אבות אביעזר וחלק ואשריאל ושכם וחפר ושמידע ונפלו ששה חלקים ובנות צלפחד נפלו ד' חלקים חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לדעת רבותינו ז"ל ואף על פי שיש ביניהם מחלוקת בדבר הרוב השוו בזה כי ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ והנה בנות צלפחד נטלו חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה גם הוא מיוצאי מצרים וחלק בכורה שהיה צלפחד בכור וחלק אחי אביהם אחר שהיה מיוצאי מצרים ומת במדבר בלא בנים וזכה צלפחד בירושתו עם אחיו: (ז) מאשר המכמתת. הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהוא שם מקום והוא היה על פני שכם

בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַּר יוֹסֵף דְּכוּרַיָּא
לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ ג וְלִצְלָפְחָד
בַּר חֵפֶר בַּר גִּלְעָד בַּר
מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה לָא הֲווֹ
לֵיהּ בְּנִין אֱלָהֵן בְּנָן וְאִלֵּין
שְׁמָהַת בְּנָתֵיהּ מַחְלָה וְנֹעָה
חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃
ד וְקָרִיבָא קֳדָם אֶלְעָזָר
כַּהֲנָא וְקֳדָם יְהוֹשֻׁעַ בַּר
נוּן וְקֳדָם רַבְרְבַיָּא לְמֵימַר
יְיָ פַּקִּיד יָת מֹשֶׁה לְמִתַּן
לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אַחָנָא
וִיהַב לְהוֹן עַל מֵימְרָא דַיְיָ
אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן׃
ה וּנְפַלוּ עַדְבֵי מְנַשֶּׁה עַסְרָא
בַּר מֵאַרְעָא דְגִלְעָד וּמַתְנָן
דְּמֵעִיבְרָא לְיַרְדְּנָא׃ ו אֲרֵי
בְּנַת מְנַשֶּׁה אַחְסִינוּ אַחְסָנָא
בְּגוֹ בְּנוֹהִי וְאַרְעָא גִלְעָד
הֲוָת לִבְנֵי מְנַשֶּׁה
דְּאִשְׁתְּאָרוּ׃ ז וַהֲוָה תְּחוּם
מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר לְמִכְמְתַת דִּי
עַל אַפֵּי שְׁכֶם וְאָזֵל תְּחוּמָא
לְיַמִּינָא לְיָתְבֵי עֵין תַּפּוּחַ׃
ח לִמְנַשֶּׁה הֲוָת אֲרַע תַּפּוּחַ
וְתַפּוּחַ עַל תְּחוּם מְנַשֶּׁה
לִבְנֵי אֶפְרָיִם׃ ט וְנָחֵית
תְּחוּמָא לְנַחְלָא דְקָנָה
לְדָרוֹמָא לְנַחְלָא קִרְוַיָּא
הָאִלֵּין לְאֶפְרַיִם בְּגוֹ קִרְוֵי
מְנַשֶּׁה וּתְחוּם מְנַשֶּׁה
מִצִּפּוּנָא לְנַחְלָא וַהֲוַן
מַפְּקָנוֹהִי לְיַמָּא׃ י דָּרוֹמָא לְאֶפְרַיִם וְצִפּוּנָא לִמְנַשֶּׁה וַהֲוָה יַמָּא תְּחוּמֵיהּ וּבְאָשֵׁר מְעָרְעִין מִצִּפּוּנָא

מְנַשֶּׁה בֶּן־יוֹסֵף הַזְּכָרִים לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
ג וְלִצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־
מָכִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי
אִם־בָּנוֹת וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתָיו מַחְלָה
וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃
ד וַתִּקְרַבְנָה לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי
יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂיאִים
לֵאמֹר יְהוָה צִוָּה אֶת־מֹשֶׁה לָתֶת־לָנוּ
נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵינוּ וַיִּתֵּן לָהֶם אֶל־פִּי
יְהוָה נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶן׃
ה וַיִּפְּלוּ חַבְלֵי־מְנַשֶּׁה עֲשָׂרָה לְבַד
מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן אֲשֶׁר מֵעֵבֶר
לַיַּרְדֵּן׃ ו כִּי בְּנוֹת מְנַשֶּׁה נָחֲלוּ נַחֲלָה
בְּתוֹךְ בָּנָיו וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד הָיְתָה לִבְנֵי־
מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים׃ ז וַיְהִי גְבוּל־
מְנַשֶּׁה מֵאָשֵׁר הַמִּכְמְתָת אֲשֶׁר עַל־
פְּנֵי שְׁכֶם וְהָלַךְ הַגְּבוּל אֶל־הַיָּמִין
אֶל־יֹשְׁבֵי עֵין תַּפּוּחַ׃ ח לִמְנַשֶּׁה הָיְתָה
אֶרֶץ תַּפּוּחַ וְתַפּוּחַ אֶל־גְּבוּל מְנַשֶּׁה
לִבְנֵי אֶפְרָיִם׃ ט וְיָרַד הַגְּבוּל נַחַל קָנָה
נֶגְבָּה לַנַּחַל עָרִים הָאֵלֶּה לְאֶפְרַיִם
בְּתוֹךְ עָרֵי מְנַשֶּׁה וּגְבוּל מְנַשֶּׁה
מִצָּפוֹן לַנַּחַל וַיְהִי תֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃
י נֶגְבָּה לְאֶפְרַיִם וְצָפוֹנָה לִמְנַשֶּׁה וַיְהִי
הַיָּם גְּבוּלוֹ וּבְאָשֵׁר יִפְגְּעוּן מִצָּפוֹן

וחבנן: (ה) ויפלו חבלי מנשה עשרה. ששה לששה בתי אבות המנויים למעלה וארבע לבנות צלפחד לא שהיתה כל אחת בית אב לעצמה אלא שנטלו ארבעה חלקים חלק של אביהם שהיה מיוצאי מצרים ולפי מנין היוצאים ממצרים נתחלקה הארץ וחלקו עם אחיו בנכסי חפר אביו שהי' גם הוא מיוצאי מצרים ושהיה בכור ונטל שני חלקים. ועוד היה להם חלק אחי אביהם שמת במדב' בלא בנים ונפלו נחלה בחלקו כך אמרו רבותינו בב"ב ולא הוזקק הכתוב להשמיענו מנין חלקי הבנות אלא ללמד שנטלו חלק בכורה ולהודיע שא"י חלק יהושע להם מוחזקת מאבותיהם שאילולי כן אין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק: (ו) וארץ הגלעד. שבעב' הירדן היתה לבני מנשה הנותרים: (ח) ארץ תפוח. הכפרים והחצרים ותפוח עצמה העיר היתה לבני אפרים: אל גבול מנשה. על מיצר מנשה לסוף גבולו: (ט) ערים האלה. מתפוח עד נחל קנה לאפרים היו בתוך ערי מנשה: (י) נגבה לאפרים. אפרים נטל חלקו מדרום לצד הארץ שבין בני יהודה לשאר השבטים: וצפונה למנשה. מנשה נטל לצד

ד' פסוקים ; אית בהון בנות צלפחד ומשניין באתיהון וסימן נמסר בסדר פנחס ובסוף מסעי: אל פי ה' דסמיכי בקריאה וסימן גלו אבנים גדולות אל פי המערה. ולכלב בן יפנה נתנו חלק. ויתנו בני ישראל ללוים. לחם חמדות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי: נחלו ד' קמצין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן י"ד: אשר על פני שכם י"ד פסוקים על אל אל ופי' נמסר בסדר וישמע יתרו: ותפוח ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' למנשה היתה ארץ תפוח. ותפוח והעינם רמון גם תבור ותפוח:

תולדות אהרן חבלי מנשה ב"ב קית קיז (שם עז):

ביאור הגר"א

הזכרים: (ג) ולצלפחד בן חפר וגו', חשב כאן להודיע שהיה צדיק בן צדיק: מחלה. חשב כסדר חכמתן: (ה) ויפלו חבלי מנשה עשרה. ששה מששה בנים ובנות צלפחד לקחו ד' חלק צלפחד וב' חלקים של חפר מפני שהיה צלפחד בכור. וגם ירשו את אחי אביהם שמת בלא בנים. והודיע הכתוב אף שאין הבנות בכלל בכורה אך בעבור ירושה נטלו ב' חלקים: (ז) ויהי גבול מנשה מאשר המכמתת. פי' שהיה גבול אשר מצד צפון שלו שאשר במערבה של א"י ואמר מאשר עד המכמתת שהוא ממערב עד מזרח הוא גבול צפון של מנשה: על פני שכם. פי' שהיתה מכמתת נגד שכם ושכם בצד עליון של מכמתת. ושכם היה במזרחו של א"י שהיה בין ערי המקלט: אל יושבי עין תפוח. שרוחב הגבול היה מגיע עד תפוח: (ט) וירד הגבול נחל קנה. ודרום של מנשה היה הגבול אל נחל קנה: נגבה לנחל. פי' בדרום של הנחל היה ערים לאפרים: בתוך ערי מנשה. פי' שעד בית חורון הוא נקרא גבול אפרים ומן בית חורון ולמעלה נקרא ערי מנשה. וגבול מנשה היה מצפון לנחל ולז"א בתוך ערי מנשה (א"ה ומ"ש למעלה פי"ז ח' עד תפוח אפשר לפרש היינו שתפוח ובית חורון סמוכין זה לזה): (י) נגבה לאפרים. פי' שקאי על הנחל: ויהי הים גבולו. פי' מן המערב היה הים ואשר מצפון ויששכר ממזרח דהיינו כשפגע מנשה במכמתת שם פגע ביששכר וזהו שאמר וביששכר ממזרח

מצודת ציון

יד. על מקום כמו יד אבשלום (ש"ב י"ח): יז (ה) חבלי. המחוזות יקראו חבלים ע"ש כי בחבל יחולק נחלה: (י) יפגעון. [illegible]: (יב) ויואל. ענין רצון כמו ולו הואלנו

מצודת דוד

נחלה לזכרים שבמשפחותם: שנאמר בענין שאף נקבות מבני מנשה לקחו (ד) אחינו. ר"ל אחי אבינו: אל פי ה'. על פי ה' במאמרו: (ה) חבלי מנשה עשרה. בא"י עצמה לקחו עשרה מחוזות: (ו) כי בנות מנשה וכו'. ר"ל לפי שבנות מנשה גם המה לקחו נחלה ובני מנשה הנותרים לקחו ארץ הגלעד לזה היה ראוי ונכון שיקחו בא"י עצמה אלו העשרה מחוזות לא פחות ולא יותר כי החשבון הזה היה ראוי להם: (ז) ויהי גבול מנשה. הרוחב מצפון כלפי הדרום היה מגבול בני אשר אשר נחלו מצפון מנשה עד מכמתת שעמדה מול מקצוע דרומית מערבית של נחלת אפרים לפני שכם שהיתה משל אפרים אשר עמדה במקצוע דרומית מערבית: והלך הגבול. מן המערב כלפי המזרח בצד הצפון: אל הימין. פונה היה בהלכו אל הדרום ובא אל יושבי עין תפוח: (ח) ארץ תפוח. המקומות אשר סביב תפוח אבל העיר תפוח עצמה עם שעמדה בגבול מנשה מכ"מ היתה לאפרים: (ט) וירד הגבול. ר"ל הגבול אשר ירד מתפוח לנחל קנה מדרום לנחל האמור למעלה הערים האלה אשר עמדו בהגבול ההוא המה היו לאפרים עם שעמדו בתוך ערי מנשה וכמ"ש למעלה: תוצאותיו. סוף גבול מנשה כלה אל הים: (י) נגבה לאפרים. בהרצועה שלקחו בני יוסף לקח אפרים בדרומה ומנשה בצפונה: גבולו. של מנשה: ובאשר. בגבול אשר

רשי

לנ׳ נפון: (יא) שלשת הנפת. תלתא פלכין ושלשת הנפת הנזכרים כאן של דאר ושל עין דור היו כמו שאמור למעלה בספר זה מלך דור לנפת דור ובפסוק אחר אומר לנפת דאר מים וכאן כך הוא אומר ואת יושבי דאר ובנותיה שלשת הנפת בהיו לה: (יב) ויואל. ויאבה: (יד) וידברו בני יוסף. שבט מנשה: עד אשר עד כה ברכני ה׳. עד אשר ראית שנתרבה מניני ממנין ראשון למנין שני עשרים אלף וחמש מאות כמנין כה בגימט׳ במנין ראשון אתה מוצא במנשה בספר במדבר שנים ושלשים אלף ומאתים ובפנחס שנים וחמשים אלף ושבע מאות. ד״א עד אשר עד כה ברכה נאמר׳ לאברהם כה יהיה זרעך נתקיימה בי ולפי פשוטו עד אשר עד כה. עד אשר כך כאשר אתה רואה: אס

רדק

שכם: (יד) וידברו בני יוסף. שבט בני מנשה אבל בני אפרים לא היה להם לצעק כי יותר היו בצאתם ממצרים ממה שהיו בבואם לארץ אבל בני מנשה היה יותר מספרם כשנכנסו לארץ ממספרם כשיצאו ממצרים עשרים אלף וחמש מאות לפיכך צעקו לפי שאבותי׳ שהיו מיוצאי מצרים היו מעטים והיו הם עם רב ולא נטלו חלקם אלא כנגד אבותיהם שהיו יוצאי מצרים שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו. ומה שאמר לאלה תחלק הארץ איש לפי פקודיו להוציא את הטפלים שהיו אז פחותים מבני עשרים שלא נטלו חלק בארץ אלא לבני עשרים שנה נתחלקה ולחשבון יוצאי מצרים ולפחותים מבני עשרים לא נתחלקה אף על פי שהגיעו לכלל עשרים בשעת חילוק הארץ ומה שאומר גורל אחד וחבל אחד לפי שארץ ישראל נתחלקה לשבטים ועשו שנים עשר חלקים שוים מי שהיה עם רב בשבטו לא היה לו אלא כמו השבט האחר שהיו מעטים ומפני זה צעקו בני יוסף לפי שלא נתנו למנשה אלא כמו שבט אחר שהיה מעט ממנו ואף על פי שהיו עם רב וראיה עוד כי בני מנשה היו הצועקים ולא בני אפרים תשובתם ליהושע לא ימצא לנו ההר וגו׳ לאשר בבית שאן ובנותיה והוא היה למנשה ומה שנתחלקה הארץ על פי ה׳ ועל פי הגורל מפני החלק היפה והחלק הרע כי מי שבא לחלקו חלק היפה על פי הגורל היה לו ומי שבא לחלקו חלק רע על פי הגורל היה לו ואף על פי כן היו מעלין בכספים ומי שהיה לו חלק היפה היה מעלה בכספים למי שהיה לו חלק רע. ועי״ז הסדר היתה חלוקת הארץ אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחים לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו והיה מכוין ברוח הקדש עוד ואומר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה טרף בקלפי של שבטים. ועלה בידו נפתלי בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר וכן בכל שבט ושבט והשבט היה מחלק חלוקות לבתי אבות לפי יוצאי מצרים וזהו שאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט ומי שהיו רבים בתי אבות בצאתם ממצרים נטלו חלקים רבים ואע״פ שהיו עתה מעטים ומי שהיו מעטים בצאתם ממצרים נטלו חלקים מעטים ואע״פ שהיו עתה מרובים כמו בני יוסף ואף על פי שצעקו בני יוסף לא הועילה להם צעקתם כי לא היה יכול יהושע להוסיף להם נחלתם אלא כמו שנתנה להם על פי ה׳ על פי הגורל אבל יהושע נתן להם עצה שיכרתו היער שהיה סמוך לחלקו והוא היה ההר שהיה לאפרים ועמק ההר ההוא היה למנשה ואמר להם שהם יתפשטו בחלק אפרים ובארץ הפריזי והרפאים וזהו שאמר כי אם לך הר אפרים כלומר אם דחוק לך הר אפרים תוסיף לך עוד אחר שתכרות יער ההר תוסיף לך עוד בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים

יהושע יז

וּבְיִשָּׂשכָר מִמִּזְרָח׃ יא וַיְהִי לִמְנַשֶּׁה
בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית־שְׁאָן וּבְנוֹתֶיהָ
וְיִבְלְעָם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־יֹשְׁבֵי דֹאר ע׳.ד׳כתי׳ א
וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי עֵין־דֹּר וּבְנוֹתֶיהָ כ׳ חסר
וְיֹשְׁבֵי תַעְנַךְ וּבְנוֹתֶיהָ וְיֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ
וּבְנוֹתֶיהָ שְׁלֹשֶׁת הַנָּפֶת׃ יב וְלֹא יָכְלוּ בְּנֵי כ׳
מְנַשֶּׁה לְהוֹרִישׁ אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה
וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃ ו׳ ד׳ מ״ל וב׳ חס׳
יג וַיְהִי כִּי חָזְקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ ג׳ קמץ
אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵשׁ לֹא כ׳ כספר׳
הוֹרִישׁוֹ׃
יד וַיְדַבְּרוּ בְּנֵי יוֹסֵף אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר מַדּוּעַ נָתַתָּה לִּי נַחֲלָה
גּוֹרָל אֶחָד וְחֶבֶל אֶחָד וַאֲנִי עַם־רָב כ׳ קמץ. לג׳
עַד אֲשֶׁר־עַד־כֹּה בֵּרְכַנִי יְהוָה׃ ל׳. כ׳

תרגום

וּבְיִשָּׂשכָר מִמַּדִּינְחָא׃ יא וַהֲוָה לִמְנַשֶּׁה בְּיִשָּׂשכָר וּבְאָשֵׁר בֵּית שְׁאָן וְכַפְרָנָהָא וְיִבְלְעָם וְכַפְרָנָהָא וְיַת יָתְבֵי דֹאר וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי עֵין דֹּר וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי תַעְנַךְ וְכַפְרָנָהָא וְיָתְבֵי מְגִדּוֹ וְכַפְרָנָהָא תְּלָתָא פִּלְכִין׃ יב וְלָא יָכִילוּ בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְתָרָכָא יַת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וּשְׁרֵי כְנַעֲנָאָה לְמִתַּב בְּאַרְעָא הָדָא׃ יג וַהֲוָה כַּד תְּקִיפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמַנִּיאוּ יַת כְּנַעֲנָאֵי לְמַסְּקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרְכִינוּן׃ יד וּמַלִּילוּ בְּנֵי יוֹסֵף עִם יְהוֹשֻׁעַ לְמֵימַר מָא דֵין יְהַבְתְּ לִי אַחְסָנָא עַדְבָא חַד וְחוּלַק חַד וַאֲנָא עַם סַגִּי עַד לְסַגִּי בָּרְכַנִי יְיָ׃

דאר ד׳ כתיב א׳ וסימן ויהי למנשה בישכר קדמא דפסוק. וממטה נפתלי את עיר מקלט. בן אבינדב. נשמדו בעין דאר. ויואל ז׳ בטעמא מלעיל ה׳ חס׳ וב׳ מלאים וסי׳ נמסר בסדר שמות: תולדות אהרן וידברו בני יוסף. סוטה לו כ״ב קיט:

רלבג

מה שאמר בתורה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כמו שבארנו שם: (יד) והנה זכר שנחל׳ בני יוסף באה יחד עד שכבר נכללה בגבולות אחרים כמו שנזכר פה. וזכר אחר זה שכבר נתרעמו מזה ליהושע ואמרו לו מדוע נתת לנו נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה׳ ולכן יתכן שיתוסף זרעם מאד בזה האופן עד שלא תכילם הארץ שנפלה להם בנחלה והנה יתבאר אופן רבויים מהמספר הנזכרים בפרשת פינחס שכבר היו יותר ממטה ראובן ושמעון ובזה נתקיים מה שאמר יעקב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כמו שביארנו במקומו. או ירצו בגורל אחד גורל מוגבל שלא יתכן להם להרחיבו במה שעתיד והשיב להם יהושע מה שראוי שיתפייסו בו והוא שבתוך נחלתם בעצמה יתכן להם להרחיב גבולם וזה שכבר ההוא היה יער גדול ואם יכרתו העצים אשר בו יתכן להם לשבת

ביאור הגר״א

ממזרח: (יד) וידברו בני יוסף וגו׳. לפי שהוציאו לעז על הגורל אלא אמרו שיהושע עשה שלא כדין. דכתיב בפרשת פנחס (כ״ו נ״ג) לאלה תחלק הארץ כו׳ לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו אך בגורל יחלק את הארץ כו׳ עד ע״פ הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט והפסוקים רבו הדקדוקים ונראה שכוונתו שיש לתמוה על הגורל האיך סמכו עליו מתחלה והלא היו צריכים ליתן ליהודה חלק גדול ואם חתכו בתחלה חלק גדול שמא יפול חלק זה לאחר. ונראה שחתכו מתחלה לו׳ חלקים שוין ואח״כ כשהפילו הגורל נטלו מן המועטים והוסיפו על המרובים ואח״כ חלקו את הנוסף למשפחות והפילו גורל ואח״כ חתכו מן המשפחה שיש בה מעט בתי אבות והוסיפו על המשפחה שיש בה הרבה וכשהוסיפו על השבט הוסיפו מן השבט הסמוך לו ולכך לא היו הגבולין במישור אלא פעם מתקצר ופעם מתרחב וזהו שכתב לאלה תחלק הארץ וכו׳ אך בגורל וכו׳ פי׳ שתתן לפי המרובין ולפי המועטין וז״ש בפ׳ מסעי (ל״ג נ״ד) לרב תרבה את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו אל אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה למטו׳ כו׳ פי׳ מה שאמרתי למרובים הוסיף על נחלתו לא תוסיף ממקום אחר אלא על אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה נחלתו פי׳ ממקום שסמוך לו תתן לו ועי״ז עלתה צעקת בני יוסף אנחנו מרובים צריך אתה להוסיף לנו עוד יותר

מצודת דוד

אשר: יפגעון, מנשה עם אשר בצפון מנשה: ממזרח. כי נחלת יששכר היתה אצל הירדן למזרחה של מנשה: (יא) ויהי למנשה וכו׳. ערים היו לו למנשה בתוך נחלת יששכר ואשר שהיו סמוכים אליו: שלשת הנפת. בשלש מחוזות עמדו הערים האלה: (יד) נתתה לי. לכל בני יוסף למנשה ולאפרים: נחלה גורל אחד. ר״ל נחלה מועטת כאלו הוא גורל אחד ומחוז אחד: עם רב. ואין די לי בנחלה הזאת: עד כה.

מצודת ציון

הואלנו (לעיל ז׳): (יג) והורש. ענין גרושין: (יד) כה. ר״ל כמו שאתה רואה: וכראות

רד"ק

הסמוכים : (טו) ובראת והיה לך . פי׳ תכרות יער הפריזי והרפאים ויהיה לך ההר ההוא לישוב ותרחיב בו נחלתך ברצון בני אפרים כי הם יתרצו בזה כי טוב להם שיהיה ישוב משיהיה יער ועוד כדי שיורישו הפרזי והוא הכנעני שזכר כי כל שבעה אומות נקראים כנענים כי כלם היו בני כנען לפיכך אמר להם ולא יהיה לך גורל אחד כלומר שתוסיף גורלך בנחלת בני אפרים והם אמרו לא ימצא לנו ההר אף על פי שנכרת היער ועוד אם תאמר שנוסף בערי הפרזי והרפאים רכב ברזל לכנעני היושב בעמק ההר ההוא ואנחנו יראים ממנו אמר להם יהושע לאפרים ולמנשה לאפרים אמר שיעזרו לבני מנשה ויתרצו בכרתם היער לסובתם ולמנשה אמר אחר שאתה עם רב כח גדול לך ויכול אתה להוריש את הכנעני יושב העמק ואם לא תורישנו יזיק לך כי רכב ברזל לו לפיכך צריך שתתחזק עד שתורישנו : ובראת . ענין כריתה וכן וברא אותהן בחרבותם וי״ת ותתקין לך תמן אתר ויש מפרשי׳ ענין בחירה מענין ברו לכם איש : (א) ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד . זה היה אחר י״ד שנה משבאו לארץ שבע שכבשו ושבע שחלקו וי״ד שנים אלו היה אהל מועד בגלגל ואחר כך השכינוהו בשילה ואז נאסרו הבמות כל זמן שהיה בשילה ואמרו רז״ל כי עשו בית של אבנים מלמטה' והיריעות מלמעלה כמו שאמר דוד וארון אלהים יושב בתוך היריעה כלומר שעדין לא היה אלא בתוך היריעה ועוד ראו זה מן הכתוב שאמר ותביאהו בית ה' שילה

תורה

טו ויאמר אליהם יהושע אם־עם־רב אתה עלה לך היערה ובראת לך שם בארץ הפרזי והרפאים כי־אץ לך הר־אפרים׃ טז ויאמרו בני יוסף לא־ימצא לנו ההר ורכב ברזל בכל־הכנעני הישב בארץ־העמק לאשר בבית־שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל׃ יז ויאמר יהושע אל־בית יוסף לאפרים ולמנשה לאמר עם־רב אתה וכח גדול לך לא־יהיה לך גורל אחד׃ יח כי הר יהיה־לך כי־יער הוא ובראתו והיה לך תצאתיו כי־תוריש את־הכנעני כי רכב ברזל לו כי חזק הוא׃

יח א ויקהלו כל־עדת בני־ישראל שלה וישכינו שם את־אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם׃ ב ויותרו בבני ישראל אשר לא־חלקו את־נחלתם

תרגום

טו ואמר להון יהושע אם עם סגי אתון סקו לכון לחורשא ותתקנון לך תמן אתר בארע פרזאי וגבריא ארי עק לכון טורא דהר אפרים׃ טז ואמרו בני יוסף לא יספק לנא טורא ורתיכין דפרזלא בכל כנענאי דיתבין בארע מישרא לדי בבית שאן וכפרנהא ולדי במישר יזרעאל׃ יז ואמר יהושע לבית יוסף לאפרים ולמנשה למימר עם סגי אתון וחיל סגי לכון לא יהי לכון עדבא חד׃ יח ארי טורא יהי לך ארי חורשא הוא ותתקניניה ויהי לך מפקנוהי ארי תתרכון ית כנענאי ארי רתיכין דפרזלא ליה ארי תקיפין אינון׃ א ואתכנשו כל כנשתא דבני ישראל לשלה ואשריאו תמן ית משכן זמנא וארעא אתכבישת קדמיהון׃ ב ואשתארו בבני ישראל דלא פליגו ית אחסנתהון

רש"י

(טו) אם עם רב אתה . יש בך כח לכרות יערות ולפנותם כעין שקורין אישרטי״ר בלע״ז ושם תבנה עריס : ובראת , לשון כריתה כמו וברא אותהן בחרבותם אישרכרא״ם בלע״ז : אץ . דחוק : לא ימצא לנו ההר . כי אץ הוא לנו כאשר אמרת : (טז) לא ימצא . לא יספיק : ורכב ברזל . ומה שאתה אומר לעלות היערה ולכבוש בארץ הפריזי והרפאים עם חזק הוא אותו כנעני ורכב ברזל לו . ואל תתמה אם קראו לפריזי ורפאים כנעני כי כולם בני כנען היו : (יח) כי הר יהיה לך . הוהו שאמרתי לך עלה לך היערה : כי יער הוא ובראתו . כי יער הוא ואינו ראוי אלא לעם רב ויבראוהו ויפנוהו : ובראתו . אתה שאתה עם רב : והיה לך תוצאותיו כי תוריש את הכנעני. על ידי שאתה עם רב : כי רכב ברזל לו . ואין אחד משאר השבטים כדאי להלחם בו : כי חזק הוא . ואתה יש בך היכולת ותורישנו . ורבותינו פירשו עלה לך היערה החביאו עצמכם ביערות שלא תשלוט בכם עין הרע : (א) וישכינו שם את אוהל מועד . שעשו במדבר ולא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן כך שנינו בשחיטת קדשים : והארץ נכבשה לפניהם. משנקבע המשכן היתה הארץ נוחה ליכבש לפניהם : (ב) שבעה שבטים . שכבר קבלו נחלתן ראובן וגד וחצי שבט מנשה בימי משה בעבר הירדן והארץ כנען כבר נפל גורל

רלב"ג

אין ד׳ וסי׳ ולא אין לבוא כיום תמים . כי אין לך הר אפרים . כל אין אך למחסור . חזית איש אץ תולדות אהרן לס עם רב אתה . סוטה לו כ״ב קיט :

לשבת בו : (טו) ועוד אמר להם שיפנו בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים להם וילחמו עמהם ויירשו ארצם אם לא יספיק להם הר אפרים עם יערו ועוד בני יוסף לא יספיק לנו ההר עם יערו ומה שאמרת לנו להלחם עם הפריזי והרפאים הנה לא נוכל כי רכב ברזל בכל הכנעני היושב בארץ העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל : (יז) והשיב להם יהושע הנה באמת עם רב אתה וכח גדול לך מצד הרבוי אשר אתה מתרבה תמיד ולזה הוא מבואר שמה שנתתי לך איננו גורל אחד מוגבל שלא יתכן הרחבתו : (יח) וזה כי הר יהיה לך תוכל להרחיב את גבולך בו כי יער הוא ובראתו וזה ממה שיתכן לך בקלות מצד היותך עם רב והיה לך עוד תוצאות ההר ההוא ותרחיב גבולך מהצד ההוא כי תוריש את הכנעני מצד כחך הגדול והמלחמה עמו לא יתכן לזולתך משאר השבטים לפי שרכב ברזל לו וחזק הוא אך אתה תנצחנו כי עם גדול אתה וכח גדול לך : (א) והנה זכר אחר זה שכבר נקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אוהל מועד ולקחוהו מהגלגל והנה זכר שהארץ אשר נכבשה היתה לפניהם והיו רואין אותה וחלקו

ביאור הגר"א

יותר : (טו) עם רב אתה . פי׳ מדבריך שאתה אומר כי עם רב אתה משורת הדין לא יתנו לך יותר : (יח) כי הר יהיה לך . פי׳ שהסבר לא יהיה אלא לך : כי יער הוא ובראתו . מפני שיש לך חיל רב : כי תוריש את הכנעני . כי הם לא יוכלו להוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו אבל אתה שיש לך עם רב וכח גדול תוכל להורישם ולכן לא יהיה לך גורל אחד : יח (א) ויקהלו כל עדת בני ישראל . שיוסף ויהודה חלקו קודם שבאו לשילה וכו שאמרו

מצודת ציון

(טו) ובראת . ענינו כריתה כמו וברא אותהן בחרבותם (יחזקאל כ״ג) : אץ . ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (לעיל י׳) ור״ל המקום צר וקטן ומהר יעברו מן הקצה אל הקצה : (טז) ימצא . ענין די הספוק כמו ומצא להם (במדבר י״א) : יח (ב) ויותרו . מל׳

מצודת דוד

עד אשר נתרבה כמו שאתה רואה : (טו) עלה לך היערה . ר״ל א״כ שאתה עם רב תוכל לעלות ביער של הפריזי והרפאים לכרות האילנות להיות לך מקום לשבת כי אלו הייתה מתי מספר לא היית יכול לעזור כח לכרות כ״כ אילני יער אבל הואיל ועם רב אתה יכול תוכל : כי אץ לך . אם דחוק וצר לך הר אפרים עם רוב גדלו : (טז) לא ימצא לנו ההר . אמת הדבר שאין מספיק לנו הר אפרים : ורכב ברזל . ר״ל ואם תשיב לומר הלא נלחם גם העמק ועמו הלא יספיק ע״ז השיב אמרים כי יושבי העמק חזקים ביותר ואנשי הרכב כמה כברזל וא״א לכבשם : לאשר בבית שאן וכו׳ . מפרש לומר שהם אשר בבית שאן וכו׳ הניתן לנחלת מנשה : בעמק יזרעאל . כי יזרעאל עצמה היתה מנחלת יששכר ולבד העמק היתה מנחלתם : (יז) עם רב אתה . ולזה יש לך כח גדול להלחם ולהרחיב את גבולך שלא יהיה לך נחלה מוספת כאלו הוא גורל אחד : (יח) כי הר יהיה לך . ר״ל היער אשר אמרתי העומד בהר הנה זה יהיה לך מבלי עורח רב כי יער הוא ולא ימצאו בה הרבה אנשים להלחם עמך : ובראתו . ואתה תכרות האילנות לשבת בה ובזה יהיה לך תוצאותיו ר״ל הגבול היוצא מההר ההוא ולהלאה : כי תוריש . כי במה שתשב בהר תוכל בקלות לירש את הכנעני היושב בעמק אשר בבית שאן וכו׳ : כי רכב . אף שיש לו אנשי רכב כברזל ואף שהוא חזק כי היושב למעלה בהר מאד יתחזק על היושב מתחת בעמק : יח (א) והארץ נכבשה . מעת השכינו את אהל מועד בשלה שהיתה בנחלת בני יוסף עורם ה׳ וכבשו הארץ מה שלא יכלו לכבוש מקודם כמ״ש למעלה : (ב) אשר לא

רשי

גורל ליהודה ולאפרים ולחצי שבט מנשה הרי ה׳ שבטים: (ג) מתרפים. מתרשלין: (ד) לשבט. לכל שבט מן השבעה: לפי נחלתם. לשבעה חלקים ולא בשוה אלא לפי השבטים הראויין לחלק׳ לרב לפי רובו ולמעט לפי מיעוטו כמה שנאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו וגומר: (ה) והתחלקו אתה לשבעה חלקים. אותה שנכבשה כבר והעתידה ליכבש: יהודה יעמד על גבולו מנגב ארץ ישראל ששם נפל לו גורל כל המיצר הדרומי: ובית יוסף וגו׳ מצפון. צפוני למה שנכבש כבר ועוד יש הרבה לכבוש עד המיצר מבעל גד עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במיצר צפוני והז׳ שבטים יחלקו אותה שבין יהודה ליוסף ואותה העומדת ליכבש: (ו) ויריתי. והשלכתי כמו ירה בים:

רדק

שילה אלמא בית הוה וכתיב ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם אלמא אהל היה הא כיצד מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיה שם בשילה שס״ט שנה עד שהגלו פלשתים את הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם: (ב) שבעה שבטים. כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן ובארץ כנען כבר נפל הגורל ליהודה ולאפרים ולחצי שבט מנשה כמו שפירש׳ למעלה למה קדמו הם בפסוק והארץ שקטה ממלחמת הראשון: (ה) והתחלקו אתה. פירוש והתחלקו בה פירוש בשבעה חלקים שיכתבו יהיו מתחלקים אותם שבעה שבטים באותה הארץ: יהודה יעמוד על גבולו. כמו שנפל גורלו לדרום ארץ ישראל וכן בית יוסף יעמדו על גבולם כמו שנפל גורלם לארץ צפון של ארץ ישראל וביניהם יקחו נחלתם שבעה שבטים הנותרים בארץ הנכבשת ואשר עתידה להכבש: (ו) ואתם. אמר כנגד השלוחים לכתוב הארץ: ויריתי. והשלכתי: (ז) כי כהונת ה׳ נחלתו. כמו שאמר בכתוב אשי ה׳ ונחלתו יאכלון והם כהונת ה׳: (ח) ויקומו. וכאשר קמו האנשים ללכת הזהירם ואמר להם כך וכך תעשו:
מדברה

יהושע יח

שבעה שבטים: ג ויאמר יהושע אל־בני ישראל עד־אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את־הארץ אשר נתן לכם יהוה אלהי אבותיכם: ד הבו לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם ויקמו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם ויבאו אלי: ה והתחלקו אתה לשבעה חלקים יהודה יעמד על־גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על־גבולם מצפון: ו ואתם תכתבו את־הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הנה ויריתי לכם גורל פה לפני יהוה אלהינו: ז כי אין־חלק ללוים בקרבכם כי־כהנת יהוה נחלתו וגד וראובן וחצי שבט המנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן מזרחה אשר נתן להם משה עבד יהוה: ח ויקמו האנשים וילכו ויצו יהושע את־ההלכים לכתב את־הארץ לאמר לכו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי ופה אשליך לכם גורל לפני יהוה בשלה: ט וילכו האנשים ויעברו בארץ ויכתבוה לערים לשבעה חלקים על־ספר ויבאו אל־יהושע אל־המחנה שלה: י וישלך להם יהושע גורל בשלה לפני יהוה ויחלק־שם יהושע את־הארץ לבני ישראל כמחלקתם: יא ויעל גורל מטה בני־

תרגום

שבעה שבטין: ג ואמר יהושע לבני ישראל עד אימתי אתון מתרשלין למיעל למירת ית ארעא דיהב לכון יי אלהא דאבהתכון: ד הבו לכון תלתא גברין לשבטא ואשלחינון ויקומון ויהלכון בארעא ויכתבון יתה לפום אחסנתהון וייתון לותי: ה ויפלגון יתה לשבעה חולקין דבית יהודה יקומון על תחומיהון מדרומא ודבית יוסף יקומון על תחומיהון מצפונא: ו ואתון תכתבון ית ארעא לשבעא חולקין ותיתון לותי הלכא וארמי לכון עדבא הלכא קדם יי אלהנא: ז ארי לית חולק ללואי ביניכון אלהן מתנן דיהב להון יי אינון אחסנתהון וגד וראובן ופלגות שבטא דמנשה קבילו אחסנתהון מעברא לירדנא מדינחא דיהב להון משה עבדא דיי: ח וקמו גבריא ואזלו ופקיד יהושע ית דאזלו למכתב ית ארעא למימר אזילו והליכו בארעא וכתובו יתה ותובו לותי והכא ארמי לכון עדבין קדם יי בשלה: ט ואזלו גבריא ועברו בארעא וכתבוה לקרויא לשבעא חולקין על ספרא ואתו לות יהושע למשריתא לשלה: י ורמא להון יהושע עדבא בשלה קדם יי ופליג תמן יהושע ית ארעא לבני ישראל כפלגותהון: יא וסליק עדבא שבטא דבני בנימן

רלבג

וחלקו אותה לשבטים המכרים שיאחזו נחלתם בכללה תוך המקום הנכבש ואולם השבטים הנשארים לא נתבררה נחלתם עדין בכללות ואף על פי שנתברר מה שיגיע לנחלתם מהארץ הנכבש׳ ולזה אמר שכבר נותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים וכו׳: (ד) לזה צוה יהושע שישלחו שלשה אנשים לשבט ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם ויבאו אליו כדי להשלים להם הארץ בכללה וזה לאות שאחר שנתחלקה הארץ אשר כבשו יהושע ובני ישראל הוציאו אוהל מועד מהגלגל ולזה אמרו רז״ל שכבר עמד שם י״ד שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו והנה יספק מספק איך צוה להם לכתוב את הארץ שבעה חלקים והנה לא היו השבטים שוים והתורה צותה להרבות לרב נחלתו ולהמעיט למעט ואם אמרנו שהם היו יודעים מספר כל שבט ושבט אשר להם

תולדות אהרן גורל לפני ה׳. זבחים קי״ח (סנהדרין ט״ז):

בדבריו. וב׳ ואץ וסימן ואץ ברגלים חוטא. ואץ להעשיר לא ינקה: ויבאו ו׳ רפין בקריאה וסי׳ ואתה הרם את מטך ונטה את ידך. ואני הנני מחזק את לב מצרים. קום לך למסע. הבו לכם שלשה אנשים: על הר נשפה בימים ההמה ילכו. ויבאו אליך במבוא עם. בתרא מלא. ונמסר גם בסדר עקב. ובישעית ריש סימן י״ג: ואתם ד׳ בטעם שני גרישין וסי׳ ואתם תכתבו את הארץ. ואתם קמתם על בית אבי. ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו. ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת וסי׳ בלשון ארמי קמון בטוריא וכתבן בשבתא: גורל ד׳ פתחין בלישנא בקריאה וסי׳ ומגורל נחלתינו יגרע. נחלתם דשבט הלוי. ויעל גורל מטה בנימן. על גורל הצדיקים. ונמסר גם בסדר מסעי:

מצודת דוד

לא חלקו היות כי לא ידעו עדיין גבולות הארץ לחלקם בגורל: שבעה שבטים. כי לחמשה כבר חלקו כי משה חלק לב״ר ולב״ג ולחצי מנשה ויהושע חלק לבני יהודה ולבני אפרים ולחצי מנשה: (ג) עד אנה וכו׳ אשר נתן וכו׳. ר״ל הן ידעתי מחשבותיכם מה שאינכם שולחים לכתוב גבולות הארץ ולחלקה כי תחשבו אם כ״א יכיר חלקו פן יפרדו איש מאחיו ולא ילחם האחד בעבור חלק האחר ולז״א עד מתי יהיה לכם רפיון ידים הלא ה׳ הוא הנותן לכם את הארץ וא״כ אף בשלא יעזור האחד לחבירו תוכלו להם כי ה׳ ילחם לכם: (ד) לפי נחלתם. לפי מספר החלקים המצטרך להנחיל: (ה) לשבעה חלקים. כי עוד לשבעה ינחילו כי יהודה יעמוד לנחול גבולו מנגב א״י ובית יוסף יעמדו לנחול גבולם מצפון ממה שכבר נכבש ונשארו עוד שבעה: (ו) ואתם. ר״ל השלוחים ההולכים במקום כולכם: (ז) כי אין חלק. יבאר עוד למה שבעה חלקים ואמר כי אין חלק ללוים וגד וראובן וחצי מנשה לקחו וכו׳ והלא ליהודה ולבית יוסף חלק הו׳ ונשארו עוד שבעה: כהונת ה׳. הראוי להם לקחת חלף עבודת כהונתם: (ח) האנשים. השלוחים: ויצו יהושע. ר״ל זרז אותם על זאת: (ט) לערים. לפי גודל הערים עיר גדולה מול שתי עיירות קטנות: (י) כמחלקותם. כפי החלוקה המפורשת במקראות שלפנינו:

מצודת ציון

מל׳ עופר: (ג) עד אנה. עד מתי: מתרפים. מל׳ רפיון: (ד) הבו. ענינו הזמנה כמו הבה נלבנה (בראשית י״א): (ו) הנה. למקום הזה: ויריתי. והשלכתי כמו ירה בים (שמות)

רשי

ביה: (יב) ויהי להם הגבול לפאת צפונה. ויהי מיצר גבול הצפוני שלהם מן הירדן שבמזרח מתחיל המיצר ועולה אל כתף יריחו מצפון ועולה משם אל המערב אל עבר יריחו ומושך החוט בצפונה של יריחו נמצאת יריחו לפנים מן החוט בחלק בנימין: מדברה בית און. למדבר של בית און: (יג) ועבר משם. לצד המערב: לוזה אל כתף לוזה נגבה היא בית אל. שקראה יעקב ולא זו היא בית אל שאצל העי שהרי אומר בגבול יוסף ויצא מבית אל לוזה למדנו ששנים היו ולוז לא בחלק בנימין היתה שהרי חוט המיצר מלוז ולפנים הוא כמו שהוא אומר אל כתף לוזה נגבה. החוט הולך בדרומה של לוז נמצאת לוז מן החוט ולחוץ בנחלת בני יוסף ובית אל היתה בחלק בנימין כמו שכתוב למטה בענין: (יד) ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה. בעטרות אדר כלה אורך הצפוני מן המזרח למערב ומשם נסב החוט לגבול המערב של בנימין לילך נגבה מן הצפון לדרום חוט המערבית מן ההר אשר על פני בית חורון נגבה מן ההר אשר בדרומה של בית חורון משם היה מתחיל מקצוע מערבית צפונית של בנימין ובא לו החוט מצפון לדרום: והיו תוצאותיו. מקצוע מערבית דרומית שלו אל קרית יערים של יהודה נמצא רוחב גבול בנימין נוטל כל רוחב הארץ שבין יהודה לאפרים גבול דרומי שלו הוא גבול צפונית של יהודה ושם היתה ירושלים כמו שאמור למטה בענין לפיכך היה לשני השבטים חלק בה וגבול צפוני של בנימין ודרומי של אפרים מגעין זה בזה ושם היתה שילה בחלק אפרים כמה שנאמר ויטש משכן שילה וגומר וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ואף לבנימין היה בו חלק וכן שנינו בשחיטת קדשים בני מקומות שרתה להם שכינה לישראל בשילה ונוב ובית העולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלקו של בנימין: זאת פאת ים. רוח מערבי שמעטרות אדר עד קרית יערים: (טו) ופאת נגבה. מצר דרומי לבנימין והוא לצפוני של יהודה. וכל התחומין המנוין כאן נמנו בצפונה של יהודה וכל מקום שכ' כאן וירד כתוב ביהודה ועלה

רדק

(יב) מדברה בית און. סמוך לבית און לפיכך הבי"ת פתוחה:

ר"ל

והיה ז' כתיב והיה וקרינן והיו וסי' נמסר בסדר מסעי. ולעיל בהאי סיפרא סימן ט"ו: מעין ד' פתחין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ט"ו: אל קצה ו' דסמיכי בקריאה וסי' ובני ישראל אכלו את המן ארבעים. וירד הגבול אל קצה ההר. ועבר הגבול אל כתף בית חגלה. וירד הוא ונערה נערו. צא נא לקראת אחז אתה ושאר. הנה ה' השמיע אל קצה הארץ. ונמסר גם בסדר בשלח: ו' פסוקין אל על אל בקריאה וסי' ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה. וירד הגבול אל קצה ההר. ויאמר האיש אל יואב. ויאמר אוריה אל דוד. פתח הצלע התיכונה אל כתף. וינוסו הנותרים אפקה. ויאמר אלי המים האלה. ונמסר גם בסדר נח: לוזה ד' וסימן נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן י"ו: על ההר ד' וסי' נמסר בסדר שמות: גי בני ט' חס' א' בקריאה וסי' על גי הצבעים. הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכים. וטמא את התפת. כי יום מהומה ומבוכה. גי העברים קדמת הים. וחוסמת היא את העוברים קדמא דפסוק. כי יגיע גי הרים אל אצל. והוא העביר את בנו ילד ואונו גי החרשים.

תולדות אהרן ועלה הגבול. זבחים נד בכורות נה: ותאר הגבול. זבחים נד בכורות נה:

מקרא

בנימן למשפחתם ויצא גבול גורלם
בין בני יהודה ובין בני יוסף:
יב ויהי להם הגבול לפאת צפונה מן ג'
הירדן ועלה הגבול אל כתף יריחו
והיו קרי מצפון ועלה בהר ימה והיה
תצאתיו מדברה בית און:
ד' ג' בפסוק יג ועבר משם הגבול לוזה אל כתף
לוזה נגבה היא בית אל וירד הגבול
ד' עטרות אדר על ההר אשר מנגב
לבית חרון תחתון: יד ותאר הגבול
ונסב לפאת ים נגבה מן ההר אשר
והיו קרי על פני בית חרון נגבה והיה
תצאתיו אל קרית בעל היא קרית
יערים עיר בני יהודה זאת פאת ים:
טו ופאת נגבה מקצה קרית יערים
ד' פתחין ויצא הגבול ימה ויצא אל מעין מי
ו' נפתוח: טז וירד הגבול אל קצה ההר
ככל ס"פ חס' א' אשר על פני גי בן הנם אשר בעמק
רפאים צפונה וירד גי הנם אל כתף
היבוסי נגבה וירד עין רגל: יז ותאר
מצפון ויצא עין שמש ויצא אל

תרגום

לזרעיתהון ונפק תחום עדביהון בין בני יהודה ובין בני יוסף: יב והוה להון תחומא לרוח צפונא מן ירדנא וסליק תחומא לעיבר יריחו מצפונא וסליק בטורא לימא והון מפקנוהי למדבר בית און: יג ועבר מתמן תחומא ללוז דלעבר דלוז דרומא היא בית אל ונחית תחומא עטרות אדר על טורא דמדרום לבית חורון ארעאה: יד ותאר תחומא ומסתחר לרוח מערבא לדרומא מן טורא די על אפי בית חורון דרומא והוון מפקנוהי על קרית בעל היא קרית יערים קרתא דבני יהודה דא רוח מערבא: טו ורוח דרומא מסיפי קרית יערים ונפק תחומא לימא ונפיק למבועי מי נפתוח: טז ונחית תחומא לסטר טורא די על אפי חילת בר הנם די במישר גבריא צפונא ונחית לחילת בר הנם לעיבר יבוס דרומא ונחית לעין קצרא: יז ותאר מצפון ונפק לעין

ביאור הגר"א

שאמרו שבע שחלקו אבל שאר השבטים בשילה וזהו שאמר והארץ נכבשה היינו רוב הארץ נכבשה כי אחר מיתת יהושע כבשו שאר הארץ: (יב) לפאת צפונה מן הירדן. שהגבול צפון של בנימין מתחיל מן הירדן: אל כתף יריחו מצפון. פי' שהגבול הולך מצפון של יריחו ויריחו עצמה מעדי של בנימין: בהר ימה. פי' על ההר היה ים ועלה ה גבול על ההר להים: והיו תוצאותיו מדברה בית און. פי' שנתעקם קו הגבול למדבר בית און. ובית און לאו בית אל הוא (א"ה ר"ל לאו היינו בית אל שקרא אברהם המוזכר בגבול בני יוסף סי' ט"ז. ומפני שכאן הזכיר מבית און ללוז ולעיל ס"ב כתיב מבית אל לוזה ואפשר לטעות ולומר שבית אל של אברהם זהו בית און לכן פי' ובית און לאו בית אל הוא) מפני שבית אל הוא בדרום ובית און הוא בצפון הגבול כי כאן כתיב ועבר משם הגבול לוזה היינו שהלך במישור מבית און ללוז ובגבול אפרים כתיב ויצא מבית אל (היינו זה שקרא אברהם כמ"ש סי' ט"ז ס"ב) לוזה והיינו שנתעקם הגבול מצפון לדרום ונתרחב הגבול של אפרים ולפי מה שביארנו הוא על נכון ומה שדרשו רז"ל הוא ע"ד הדרש: (א"ה והוכרחנו לומר שבית און הוא סמוך ללוז וגם מ"ש לעיל ויצא מבית אל לוזה הוא לאו דוקא עד לוז ממש אלא עד בית און סמוך ללוז. והוא דומה למ"ש פ"א עולה מיריחו בהר שהוא לאו דוקא אלא מהמדבר כמ"ש בפ"א בד"ה המדבר ומ"ש שנתעק' קו הגבול למדבר בית און ר"ל שנתעקם לפנים ונתמעט הגבול בנימן שהרי בגבול אפרים קראו ויצא. אך מ"ש כאן והיו תוצאותיו אינו מובן לפי"ז. כן תוצאותיו משמע שנתרחב הגבול כמ"ש סי' ט"ו פ"א ד"ה והיו תוצאותיו אל עין רוגל כו'. ומה שהזכיר כאן בפסוק ועלה בהר ימה זה הר בית אל שקרא אברהם המוזכר בגבול יוסף וזהו שכתב כאן ועלה ובסי' ט"ז פ"א כתיב ג"כ עולה עכ"ה): (ג) וירד הגבול עטרות אדר על [illegible]. פי' שירד הגבול עד עטרות אדר ומשם עלה אל ההר והוא הר בית חורון: (יד) לפאת ים. הוא גבול מערבי: נגבה מן ההר. פי' שהגבול הולך מנגב של ההר לכל צד מערב עד נגבה של בנימין שהוא בעל קרית יערים: (טז) אל כתף היבוסי. פי' שגי בן הנום הוא בצד דרום של יבוסי כמו שבארנו בגבול יהודה: (יז) אל גלילות. הוא גלגל המוכר בספרי יהודה: א"ה

מצודת דוד

(יא) למשפחותם. הנחלק לפי המשפחות: (יב) לפאת צפונה. מן המזרח כלפי המערב היה התחלת הגבול מן הירדן: מצפון. א"כ היתה יריחו לפנים מן הגבול ומשל בנימין היתה: בהר. הוא הר בית אל המוזכר בגבול בני יוסף: ימה. לצד המערב: תוצאותיו. סוף הגבול בזה הרוחב ומשם והלאה נכנס חוט המיצר לפנים ונתקצר נחלתו: (יג) נגבה. א"כ לא היתה לוז מנחלת בנימין ומשל אפרים היתה: היא בית אל. כי יעקב קרא ללוז בית אל כמו שאמור בתורה ולא זה הוא בית אל שעמדה אצל העי אשר היתה מנחלת בנימין: על ההר אשר מנגב לבית חרון תחתון. ולא היתה א"כ מנחלתו ומשל אפרים היתה: (יד) ותאר הגבול. הגבול סיבב בפאת המערבי מן הצפון אל הדרום: מן ההר. הגבול נמשך מן ההר וכו' העומד בצפון והלך כלפי הדרום וכלה הגבול בקרית בעל היא קרית יערים שהיא במיצר הצפוני של יהודה: (טו) ופאת נגבה. גבול הדרומי מן המערב כלפי המזרח היה מתחיל מקצה קרית יערים: ימה. אל הים ולא זהו ים הגדול העומד במערב והים הזה היה מצפון יהודה ושם כי לא הוזכר למעלה וכ"כ ימצא בהרבה מקומות שבאחד יוזכר ולא בשני עם שהיה גבולם זה אצל זה: (יז) וירד הגבול. כי מעין מי נפתוח שהיה

גְּלִילוֹת אֲשֶׁר־נֹכַח מַעֲלֵה אֲדֻמִּים
וְיָרַד אֶבֶן בֹּהַן בֶּן־רְאוּבֵן׃ יח וְעָבַר
אֶל־כָּתֵף מוּל־הָעֲרָבָה צָפוֹנָה וְיָרַד
הָעֲרָבָתָה׃ יט וְעָבַר הַגְּבוּל אֶל־כֶּתֶף
בֵּית־חָגְלָה צָפוֹנָה וְהָיָה ׀ תּוֹצְאוֹתָיו
הַגְּבוּל אֶל־לְשׁוֹן יָם־הַמֶּלַח צָפוֹנָה
אֶל־קְצֵה הַיַּרְדֵּן נֶגְבָּה זֶה גְּבוּל נֶגֶב׃
כ וְהַיַּרְדֵּן יִגְבָּל־אֹתוֹ לִפְאַת־קֵדְמָה זֹאת
נַחֲלַת בְּנֵי בִנְיָמִן לִגְבוּלֹתֶיהָ סָבִיב
לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
כא וְהָיוּ הֶעָרִים לְמַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן
לְמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם יְרִיחוֹ וּבֵית־חָגְלָה
וְעֵמֶק קְצִיץ׃ כב וּבֵית הָעֲרָבָה וּצְמָרַיִם
וּבֵית־אֵל׃ כג וְהָעַוִּים וְהַפָּרָה וְעָפְרָה׃
כד וּכְפַר הָעַמֹּנִי וְהָעָפְנִי וָגָבַע עָרִים
שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃
כה גִּבְעוֹן וְהָרָמָה וּבְאֵרוֹת׃
כו וְהַמִּצְפֶּה וְהַכְּפִירָה וְהַמֹּצָה׃
כז וְרֶקֶם וְיִרְפְּאֵל וְתַרְאֲלָה׃ כח וְצֵלַע
הָאֶלֶף וְהַיְבוּסִי הִיא יְרוּשָׁלַם
גִּבְעַת קִרְיַת עָרִים אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה
וְחַצְרֵיהֶן זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־בִנְיָמִן
לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
יט א וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל הַשֵּׁנִי לְשִׁמְעוֹן
לְמַטֵּה בְנֵי־שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וַיְהִי
נַחֲלָתָם בְּתוֹךְ נַחֲלַת בְּנֵי־יְהוּדָה׃
ב וַיְהִי לָהֶם בְּנַחֲלָתָם בְּאֵר־שֶׁבַע וְשֶׁבַע

ל׳ · יהודה ועלה אבן בהן · והיו קרי תוצאות קרי · יתיר ו׳ · ד׳ כ׳ חס׳ וכ׳ מ״ל · ב׳ חד חס׳ · ל׳ · העמונה קרי ל׳ · ל׳ חס׳ · ל׳. ל׳. ל׳ · ג׳ · כו״ל חס׳ כמ״ס · ל׳ דסמי׳

שֶׁמֶשׁ וְנָפֵיק לִגְלִילָא דִי
לָקֳבֵיל מַסְקָנָא דַאֲדֻמִּים
וְנָחֵית לְאֶבֶן בּוֹהַן בַּר
רְאוּבֵן׃ יח וְעָבַר לְעִיבְרָא
דִלְקֳבֵיל מֵישְׁרָא צִפּוּנָא
וְנָחֵית לְעַרְבָתָה׃ יט וְעָבַר
תְּחוּמָא לְעִיבַר בֵּית חָגְלָה
לְצִפּוּנָא וַהֲווֹן מַפְקָנוֹהִי
דִתְחוּמָא לְכֵיף יַמָּא
דְמִלְחָא צִפּוּנָא לְסִיָפֵי
יַרְדְּנָא דָרוֹמָא דֵין תְּחוּם
דָרוֹמָא׃ כ וְיַרְדְּנָא תְּחוּמָא
לֵיהּ לְרוּחַ קִידוּמָא דָא
אַחֲסָנַת בְּנֵי בִנְיָמִן
לִתְחוּמָהָא סְחוֹר סְחוֹר
לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ כא וַהֲוָת קִרְוַיָא
לְשִׁבְטָא דִבְנֵי בִנְיָמִן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן יְרִיחוֹ וּבֵית
חָגְלָה וּמֵישַׁר קְצִיץ׃
כב וּבֵית מֵישְׁרָא וּצְמָרַיִם
וּבֵית אֵל׃ כג וְהָעַוִּים
וְהַפָּרָה וְעָפְרָה׃ כד וּכְפַר
הָעַמּוֹנָה וְהָעָפְנִי וְגֶבַע
קִרְוִין תַּרְתָּא עֲסַרֵי
וּפַצְחֵיהֶן׃ כה גִּבְעוֹן וְרָמְתָא
וּבְאֵרוֹת׃ כו וּמִצְפַּיָא
וּכְפִירָה וְהַמֹּצָה׃ כז וְרֶקֶם
וְיִרְפְּאֵל וְתַרְאֲלָה׃ כח וּצְלַע
אֶלֶף וִיבוּסָאֵי הִיא יְרוּשְׁלֶם
גִּבְעַת קִרְיַת קִרְוִין אַרְבַּע
עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן דָא אַחֲסָנַת
בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃
א וּנְפַק עַדְבָא תִּנְיָנָא
לְשִׁמְעוֹן לְשִׁבְטָא דִבְנֵי
שִׁמְעוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וַהֲוָה אַחֲסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ אַחֲסָנַת בְּנֵי יְהוּדָה׃ ב וַהֲוָה לְהוֹן בְּאַחֲסַנְתְּהוֹן בְּאֵר שֶׁבַע

רשי

ומלה לפי שכאן הוא מונה מן המערב למזרח ושם מונה מן המזרח למערב : ויצא הגבול ימה . אך יש אי גולה ידעתי איזה ים הוא : (יט) אל לשון ים המלח צפונה . בצפונו של לשון נמצא כל הלשון בחלקו של יהודה : אל קצה הירדן . מקום שהירדן נופל בים המלח והוא נמנה מקצוע מזרחית צפונית ליהודה וכאן הוא מונה מקצוע דרומית מזרחית לבנימין : (כ) והירדן יגבול אתו לפאת קדמה , הירדן היה לו לבנימין מצר מזרחי שהירדן הולך על פני רוחב כל גבולו למזרח ; (כח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים . כל אחת עיר לעצמה וכן גבעת קרית חמש ערים בפסוק זה : (א) ויצא הגורל השני . שני לבנימין שגורל בנימין היה ראשון לשבעה השבטים שאמר יהושע לשלוחיו והתחלקו אותה לשבעה חלקים שכבר נטלו יהודה ויוסף כמו שנאמר שם יהודה יעמוד על גבולו מנגב וגו׳ מכאן ואילך מונה

רדק

ר״ל למדבר בית און : (כח) וצלע האלף . הם שתי ערים וכן הוא אומר בארץ בנימין בצלע וכתיב וצלע אלף וכן גבעת קרית הם שתי ערים : והיבוסי היא ירושלם . ובגורל בני יהודה אמר ג״כ כי היבוסי היא ירושלם נחלק יהודה והנה אמר כי היא לבנימין כן הוא כי לכל אחד מהם היה לו חלק בה ואמרו רז״ל כי רצועה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימין וכה מזבח בנוי והיה בנימין הצדיק מצטער עליה לבלעה שנאמר חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן ויש אומרים המזבח היה בחלקו של בנימין שנ׳ ובין כתפיו שכן וי״א כי בין שניהם היה המזבח והנה יהודה היה עולה גי בן הנם כתף היבוסי והיה עולה אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים ומראש ההר אל מעין מי נפתוח ואמרו כי הוא עין עיטם הנזכר בדברי רז״ל וחלק בנימין היה כנגדו חלק יהודה היה עולה אל ההר וחלק בנימין היה יורד אל קצה ההר אשר בני בן הנם אשר בעמק רפאים והיה יורד אל כתף היבוסי היא ירושלם נמצא שבין שניהם היה הגבול הזה זה עולה וזה יורד : (ב) באר שבע ושבע . עיר

רלבג

להם תחלק הארץ ולפי היחס ההוא היו כותבים שחלקים ההם לא יהיה רוחם לירית הגורל אחר זה כי לא יתכן שיגיע לשבט ההוא כי אם החלק אשר כתבו לו לפי היחס והנכון בעיני שבעת החלקים היו שוים ויורה הגורל אחר זה יהושע לפני ה׳ בשילה ומשם לקח כל אחד מהשבטים ההם חלקו לפי הראוי לו אם מעט הוסיפו לו החלק הראוי לו ואם היה יותר רב מהראוי לו פחתו לו . ואחר

וכל יהושע דכוותא חסרים אל״ף האלף ג׳ וסימן נמסר בסדר פקודי:

תולדות אהרן והירדן יגבול : בכורות נפ :

מצודת ציון

(שמש ע״ן) : פה . במקום הזה : (יד) ותאר . וסבב : (יז) נכח . נגד : (יט) לשון . קצה הים כמשל כלשון

ביאור הגר״א

(א״ה ואינו מובן מאי ויצא . וגם שם אינו מזכיר גלגל על הגבול כ״א דביר וגלגל היה מצפון דביר כמ״ש סי׳ ט״ז ס״ז וצ״ל שמ״ש על הגלילות הוא לאו דוקא אלא סמוך לו היינו לדביר): (יח) וירד הערבתה . סימן אל שדות של עיר הערבה : (יט) אל קצה הירדן נגבה . פי׳ לד נגב של הירדן : (כח) ערים ארבע עשרה ובפרטן אתה מוצא י״ג מפני שלא חשיב בפרטות אלא ערים המוקפות חומה ובכללות חשיב כל שערים הגדולות אף שאינן מוקפות חומה תשמור ע ההנחה בכל גבולי א״י : יט (א) בתוך נחלת בני יהודה . והיינו שלא נטלו חלק בארץ ישראל לא שמעון ולא לוי משום קללת יעקב אפס לשמעון אמר אחלקם ביעקב דהיינו שיטול חלק בתוך שבט אחר אבל ללוי אמר ואפיצם בישראל שלא יטול חלק אפי׳ תוך שבט אחר אלא נפוץ על פני כל אחיו מעט מזה ומעט מזה : (ב) באר שבע ושבע ומולדה .

מצודת דוד

שהיא עין עיטם היתה במקום הגבוה שבכל א״י לזה אמר וירד : אשר בעמק רפאים . ההר עמד בעמק רפאים בצפונה : אל כתף . אשר עומדה בכתף היבוסי מנגב א״כ היבוסי היא ירושלים עמדה בנחלת בנימין : (יז) ותאר מצפון . הגבול בא בפאת מערב וסיבב את עין רוגל מצפונו והיתה א״כ משל יהודה : ויצא עין שמש . מן עין רוגל יצא לעין שמש : אל גלילות . היא גלגל האמור בגבול יהודה הצפוני ובשתי השמות נקראה ומגלגל יצא הגבול כלפי הדרום ונתרחב נחלת בנימין : (יח) ועבר . משם עבר מעבר המקום הנקרא מול הערבה בצד הצפוני ולא היתה א״כ מנחלת בנימין : הערבתה . היא בית הערבה המוזכר בגבול יהודה והגבול היה מצפונו : (יט) בית חגלה צפונה . וגם היא לא היתה מנחלת בנימין (ומה שהוזכר בנחלת בנימין בית חגלה היא עיר אחרת ששמה כשמה) : לשון ים המלח וכו׳ . ר״ל במקום שהירדן נופל בים המלח והוא קצה הדרומי מהירדן וקצה הצפוני מהים ; זה גבול נגב . ממערב כלפי המזרח : (כ) יגבול אתו . יהיה לו לגבול בפאת המזרחי : לגבולותיה . את הגבולות המגבילים סביב את הנחלק לכל בני משפחותם : (כא) למשפחותיהם . הנחלק למשפחותיהם : (כח) וצלע האלף . ה׳ עיירות במקרא זה צלע א׳ האלף ב׳ ירושלים ג׳ גבעת ד׳ קרית ה׳ : יט (א) בתוך וכו׳ . היה מובלע נחלת יהודה בתוך הגבול האמור למעלה : (ב) באר שבע ושבע . היא עיר אחת ובשתי השמות נקראה .

וְשֶׁבַע וּמוֹלָדָה׃ ג וַחֲצַר שׁוּעָל וּבָלָה וָעָצֶם׃ ד וְאֶלְתּוֹלַד וּבְתוּל וְחָרְמָה׃ ה וְצִקְלַג וּבֵית־הַמַּרְכָּבוֹת וַחֲצַר סוּסָה׃ ו וּבֵית לְבָאוֹת וְשָׁרוּחֶן עָרִים שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ ז עַיִן רִמּוֹן וָעֶתֶר וְעָשָׁן עָרִים אַרְבַּע וְחַצְרֵיהֶן׃ ח וְכָל־הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹת הֶעָרִים הָאֵלֶּה עַד־בַּעֲלַת בְּאֵר רָאמַת נֶגֶב זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה בְנֵי־שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ט מֵחֶבֶל בְּנֵי יְהוּדָה נַחֲלַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן כִּי־הָיָה חֵלֶק בְּנֵי־יְהוּדָה רַב מֵהֶם וַיִּנְחֲלוּ בְנֵי־שִׁמְעוֹן בְּתוֹךְ נַחֲלָתָם׃
י וַיַּעַל הַגּוֹרָל הַשְּׁלִישִׁי לִבְנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם עַד־שָׂרִיד׃ יא וְעָלָה גְבוּלָם לַיָּמָּה וּמַרְעֲלָה וּפָגַע בְּדַבָּשֶׁת וּפָגַע אֶל־הַנַּחַל אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יָקְנְעָם׃ יב וְשָׁב מִשָּׂרִיד קֵדְמָה מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ עַל־גְּבוּל כִּסְלֹת תָּבֹר וְיָצָא אֶל־הַדָּבְרַת וְעָלָה יָפִיעַ׃ יג וּמִשָּׁם עָבַר קֵדְמָה מִזְרָחָה גִּתָּה חֵפֶר עִתָּה קָצִין וְיָצָא רִמּוֹן הַמְּתֹאָר הַנֵּעָה׃ יד וְנָסַב אֹתוֹ הַגְּבוּל מִצְּפוֹן חַנָּתֹן וְהָיוּ תֹּצְאֹתָיו גֵּי יִפְתַּח־אֵל׃ טו וְקַטָּת וְנַהֲלָל וְשִׁמְרוֹן וְיִדְאֲלָה וּבֵית לָחֶם עָרִים שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ טז זֹאת נַחֲלַת בְּנֵי־זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחוֹתָם הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְחַצְרֵיהֶן׃
יז לְיִשָּׂשכָר יָצָא הַגּוֹרָל הָרְבִיעִי לִבְנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחוֹתָם׃ יח וַיְהִי גְּבוּלָם יִזְרְעֶאלָה וְהַכְּסוּלֹת וְשׁוּנֵם׃ יט וַחֲפָרַיִם וְשִׁיאֹן וַאֲנָחֲרַת׃ כ וְהָרַבִּית וְקִשְׁיוֹן

וְשֶׁבַע וּמוֹלָדָה׃ ג וַחֲצַר שׁוּעָל וּבָלָה וְעֶצֶם׃ ד וְאֶלְתּוֹלַד וּבְתוּל וְחָרְמָה׃ ה וְצִקְלַג וּבֵית הַמַּרְכָּבַת וַחֲצַר סוּסָה׃ ו וּבֵית לְבָאוֹת וְשָׁרוּחֶן קִרְוִין תְּלַת עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן׃ ז עֵין רִמּוֹן וְעֶתֶר וְעָשָׁן קִרְוִין אַרְבַּע וּפַצְחֵיהֶן׃ ח וְכָל פַּצְחַיָּא דִּי בִּסְחָרָנוּת קִרְוַיָּא הָאִלֵּין עַד בַּעֲלַת בְּאֵר רָאמַת דָּרוֹמָא דָּא אַחְסָנַת שִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ ט מֵעֲדַב בְּנֵי יְהוּדָה אַחְסָנַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן אֲרֵי הֲוָה חוּלַק בְּנֵי יְהוּדָה סַגִּי מִנְּהוֹן וְאַחְסִינוּ בְנֵי שִׁמְעוֹן בְּגוֹ אַחְסַנְתְּהוֹן׃ י וּסְלֵיק עַדְבָא תְּלִיתָאָה לִבְנֵי זְבוּלֻן לְזַרְעֲיָתְהוֹן וַהֲוָה תְּחוּם אַחְסַנְתְּהוֹן עַד שָׂרִיד׃ יא וּסְלֵיק תְּחוּמְהוֹן לְיַמָּא וּמַרְעֲלָא וּמְעָרַע בְּדַבֶּשֶׁת וּמְעָרַע בְּנַחְלָא דִּי עַל אַפֵּי יָקְנְעָם׃ יב וְתָאֵב מִשָּׂרִיד לְקִידוּמָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא עַל תְּחוּם כִּסְלוֹת תָּבוֹר וְנָפִיק לְדָבְרַת וּסְלֵיק לְיָפִיעַ׃ יג וּמִתַּמָּן עֲבַר לְקִדוּמָא מַדִינְחָא גִּתָּה חֵפֶר לְעִתָּה קָצִין וְנָפִיק לְרִמּוֹן וּמִתַּמָּן מִסְתְּחַר לְנֵעָה׃ יד וּמִסְתְּחַר לֵיהּ תְּחוּמָא מִצִּפּוּנָא לְחַנָּתוֹן וַהֲווֹן מַפְקָנוֹהִי לְחֵילַת יִפְתַּח אֵל׃ טו וְקַטָּת וְנַהֲלָל וְשִׁמְרוֹן וְיִדְאֲלָה וּבֵית לֶחֶם קִרְוִין תַּרְתָּא עַסְרֵי וּפַצְחֵיהֶן׃ טז דָּא אַחְסָנַת בְּנֵי זְבוּלֻן לְזַרְעֲיָתְהוֹן קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וּפַצְחֵיהֶן׃ יז לְיִשָּׂשכָר נְפַק עַדְבָא רְבִיעָאָה לִבְנֵי יִשָּׂשכָר לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ יח וַהֲוָה תְּחוּמְהוֹן יִזְרְעֶאל וּכְסָלוֹת וְשׁוּנֵם׃ יט וַחֲפָרַיִם וְשִׁיאוֹן וַאֲנַחֲרַת׃ כ וְהָרַבִּית

רד"ק

עיר אחת: (ט) רב מהם. היה חלקם יותר ממה שראוי להם כי כבשו הרבה מהארץ ובני שמעון עלו עמם להלחם כמו שכתוב בספר שפטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו': (יג) גתה חפר. הוא גת החפר אשר משם היה יונה בן אמתי הנביא כמו שנאמר עליו אשר מגת החפר: המתואר. כתרגומו דמסתחר: (טו) ובית לחם. אינו בית לחם אשר ליהודה כי תמצא ערים נקראים בשם אחד בשני מקומות כמו שכתבנו וכן מצאנו בית לחם אשר ליהודה מבית לחם יהודה נראה כי אחד היה:

מצודת ציון

כלשון: יתר (ט) מחבל. ענין מחוז: (יג) המתאר. המסבב מבלר

ביאור הגר"א

ומולדה. באר שבע ושבע הוא באר שבע וכזויתיה האמור ביהודה פ"ו כ"ח: (ג) ובלה. הוא בעלה שם כ"ט: (ד) ובתול. הוא כסיל האמור שם למ"ד: (ה) ובית המרכבות וחצר סוסה. הוא מדמנה וסנסנה האמור שם ל"א. וזהו שאמרו בגמרא גיטין ד' ז' אמר רב הונא בר נתן לרב אשי מאי דכתיב קינה ודימונה ועדעדה א"ל מתוותא דא"י קא חשיב א"ל אטו אנא לא ידענא דמתוותא דא"י קא חשיב אלא ר"ה מארגיז אמר כה מעמא כל שיש לו קינה על חברו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין א"ל אלא מעתה זקלג ומדמנה וסנסנ' ה"נ כו' וע"ש. ולכאורה קשה אם כ חא לו לדורשן אף אם נאמר מתוותא דא"י קא חשיב א"כ מאי קשיא ליה אלא מעתה זקלג וכו' וכי משום דדורש הני צריך למדרש כולהו ועוד מפני מה נקט זקלג הלא יש כמה וכמה עיירות עד זקלג אלא שהענין הוא שבד"ה וכאן קורא אותן בשמות אחרים ואם אתה דורש אותן אפילו אם נאמר מתוותא דא"י קא חשיב ספי אית לך למדרש הני שנשתנה שמותן בד"ה ולהכי פריך מהני ספי מאידך כולהו: (ו) ובית לבאות ושרוחן. הוא לבאות ושלוחים האמור שם ל"ב: (ז) עין רמון. גם הם בערי יהודה הנזכרים בגבולו שם. ועיין ורמון: (יא) לימה ומרעלה. פי' שרצופה יוצאה משריד והולכת עד ימה ומרעלה ודבשת ויקנעם ואחר שב הגבול לשריד ומשם יצא הגבול עקום לצד ימין שנקרא היום הנעה: (יד) מצפון חנתון. פי' אח"כ הולך לצד צפון מצפון חנתון וחנתון נשאר מערי זבולון עד גי יפתח אל. והא דכתיב וירכתו על צידון וכתיב זבולן לחוף ימים ישכון ע"כ צ"ל שגבול זבולון מפסיק באמצע הגבול אשר והולך על צידון רבה ושם מתפשט קצת לרוחב כהבנית ירך וז"ש וירכתו על צידון וגי יפתח אל הוא המפסיק בין גבול אשר: (טו) וקטת ונהלל. הם הערים שבמזרח של אשר שבדרום גי יפתח אל: (יח) ויהי גבולם יזרעאלה והכסלות. הערים האלם

רש"י

סונה והולך ז' גורלות: (ט) רב מהם. מן הראוי להם: (יב) כסלות תבור. אומר אני שהוא לי כסלים פלנקי"ש בלע"ז לא בגובהו ולא בשיפולו אלא בשיפועו וסמוך לאמצעו קרוב לצד אחורים ומלצד פניו כדרך שהכסלים עומדות בבהמה ובמקום שהוא אומר אזנות תבור סמוך לראשו הוא במקום האזנים: (יג) קדמה מזרחה גתה חפר. ממזרח לגת החפר. שם עירו של יונה בן אמתי: עתה קצין. שם העיר עתה קצין: המתואר הנעה. המוסב אל

ועתר ב' קמצין ובסיפרא וסימן לבנה ועתר ועשן. עין רמון ועתר ועשן: ועשן ה' שום קרתא סי' לבנה ועתר ועשן. עין רמון ועתר. ולאשר בכורו עשן. ותכן ועשן. ואת עשן ואת מגרשיה: על גבול ח' וסי' נמסר בסדר חוקה: ומשם ט' וסימן נמסר בסדר חוקה. למשפחותם ח' מלאים בספר יהושע וסי' קדמא ובתרא דראובן. ובתרא דמנשה. קדמא דשמעון ובתרא דזבולן. קדמא ובתרא דיששכר. למטה בני אשר למשפחותם וכל כתובים דכוו' מ"ל: ועין ח' בקריאה וסי' וזנות ועין גנים תפוח. והגבשן ועיר המלח ועין גדי. ועין גנים והגבשן וקדש ואדרעי ועין חדה. וקדש ואדרעי ועין חצור. ועין ימינו כהה. ועין נואף שמרה נשף. ועין אלהיהם הוה על שבי יהודיא. ה' קדמאי שום קרתא: חדה ה' בקריאה וסי' ועין גנים ועין חדה. וישם פי כחרב חדה. קח לך חרב חדה. ולשונם חרב חדה. חדה כחרב פיות קדמאה שום קרתא:

מצודת דוד

(ז) עין רמון. הם ב' עיירות האחת עין והשנית רימון: (ח) ראמת נגב. מקום הרם והגבוה בפאת הדרום: (ט) מחבל. מהמחוז הניתן בתחלה לבני יהודה נתנו מאח"כ לבני שמעון לנחלה: כי היה. כי הנחלה הניתן בתחלה לבני יהודה היתה מרובה מהראוי להם ולזה נחלו בני שמעון בתוכם: (י) עד שריד. העומדת בסוף גבול א"י במקצוע לסוגית מערבית. (יא) ועלה גבולם. משריד בפאת המערבי מצפון כלפי הדרום: לימה. אל הים ומשם למרעלה וכו': (יב) ושב משריד. ושב הגבול משריד ללכת ממערב כלפי המזרח בפאת הצפונה והלך של גבול כסלות תבור וכו': (יג) ומשם. ומן יפיע עבר כלפי הדרום במזרחו של גת החפר והיתה א"כ מנחלת זבלון: עתה קצין. ר"ל ממזרח גת החפר עבר לעתה קצין והוא שם מקום: המתאר הנעה. אשר היה מסבב את הנעה: (יד) ונסב אתו. הגבול הזה סיבב את רמון בצפונה של חנתון אשר עמדה בצפון רימון א"כ רימון וחנתון והנעה היו משל זבלון: והיו תוצאותיו סוף הגבול של הרוחב כלה אל גי יפתח אל אשר עמדה בגבול צפוני של אשר: (טו) וקטת וכו'. ר"ל עם קטת וכו' היה שתים עשרה כי במקרא זה חשב ה' עיירות ושבעה מאותן שזכר בהגבול והנשארים היו לבני השבט שמלדו: (יח) ויהי גבולם. הגיע

הלך · הס

ואבץ: כא ורמת ועין־גנים ועין חדה
ובית פצץ: כב ופגע הגבול בתבור
ושחצומה (ושחצימה ק׳) ובית שמש והיו תצאות
גבולם הירדן ערים שש־עשרה
וחצריהן: כג זאת נחלת מטה בני־
יששכר למשפחתם הערים
וחצריהן:
כד ויצא הגורל החמישי למטה בני־
אשר למשפחותם: כה ויהי גבולם
חלקת וחלי ובטן ואכשף:
כו ואלמלך ועמעד ומשאל ופגע
בכרמל הימה ובשיחור לבנת:
כז ושב מזרח השמש בית דגן ופגע
בזבולן ובגי יפתח־אל צפונה בית
העמק ונעיאל ויצא אל־כבול
משמאל: כח ועברן ורחב וחמון וקנה
עד צידון רבה: כט ושב הגבול הרמה
ועד־עיר מבצר־צר ושב הגבול חסה
ויהיו תצאתיו הימה מחבל אכזיבה:
ל ועמה ואפק ורחב ערים עשרים
ושתים וחצריהן: לא זאת נחלת מטה
בני־אשר למשפחתם הערים האלה
וחצריהן: לב לבני נפתלי
יצא הגורל הששי לבני נפתלי
למשפחתם: לג ויהי גבולם מחלף
מאלון בצעננים ואדמי הנקב ויבנאל
עד־לקום ויהי תצאתיו הירדן:
לד ושב הגבול ימה אזנות תבור ויצא
משם חקקה ופגע בזבלן מנגב
ובאשר פגע מים וביהודה הירדן
מזרח השמש: לה וערי מבצר הצדים
צר וחמת רקת וכנרת: לו ואדמה
והרמה וחצור: לז וקדש ואדרעי ועין
חצור: לח ויראון ומגדל־אל חרם

וקשיון ואבץ: כא ורמת
ועין גנים ועין חדה ובית
פצץ: כב ומערע תחומא
בתבור ושחצימה ובית
שמש והוון מפקנוהי
דתחומהון לירדנא קרוין
שית עסרי ופצחיהן:
כג דא אחסנת שבטא
דבני יששכר לזרעיתהון
קרויא ופצחיהן: כד ונפק
עדבא חמישאה לשבטא
דבני אשר לזרעיתהון:
כה והוה תחומהון חלקת
וחלי ובטן ואכשף:
כו ואלמלך ועמעד ומשאל
ומערע בכרמלא לימא
ובשיחור לבנת: כז ותב
ממדנח שמשא בית דגון
ומערע בזבולן ובחילת
יפתח אל לצפונא בית
מישרא ונעיאל ונפיק
לכבול משמאלא:
כח ועברון ורחב וחמון וקנה
עד צידון רבה: כט ותב
תחומא לרמתא ועד קרוין
כריכן קרוי תוקפא ותב
תחומא לחוסה ויהון
מפקנוהי לימא מערב
אכזיב: ל ועמה ואפק
ורחוב קרוין תרתין ועשרין
ופצחיהן: לא דא אחסנת
שבטא דבני אשר
לזרעיתהון קרויא האלין
ופצחיהן: לב לבני נפתלי
נפק עדבא שתיתאה
לבני נפתלי לזרעיתהון:
לג והוה תחומהון מחלף
מאלון בצעננים ואדמי
הנקב ויבנאל עד לקום
והוון מפקנוהי לירדנא:
לד ותב תחומא לימא
לאזנות תבור ונפק מתמן
לחקקה ומערע בזבולן מדרומא ובאשר יערע ממערבא וביהודה
ירדנא מדנח שמשא: לה וקרוין כריכן הצדים צר וחמת רקת וכנרת: לו ואדמה
והרמה וחצור: לז וקדש ואדרעי ועין חצור: לח ויראון ומגדל אל חרם

רשי

אל נעה כלומר משם תאר הגבול לנעה וכן תרגם יונתן ונפיק לרמון ומתמן מסתחר לנעה: (כט) מבצר צר. קרוין כריכן קרוי תוקפא: צר. לשון צור: מחבל אכזיבה. מעדה אכזיבה מגורל כזיב: (לה) וערי מבצר. היו לנפתלי הצדים צר

מצודת דוד

הלך ביזרעאל והיא היתה סמוכה לנחלת מנשה כי עמק יזרעאל היתה של מנשה כמ״ש למעלה: והכסלות. ומיזרעאל הלך לכסלו׳ וכו׳: (כב) ובית שמש. לא זהו בית שמש הנזכר בנחלת נפתלי היושב בצפון יששכר ולא זהו שהיה בגבול יהודה: גבולם. על שני הגבולים יאמר על הצפוני ועל הדרומי שניהם כלו אל הירדן: (כה) ויהי גבולם. הגבול הלך בפאת המערב מדרום כלפי הצפון לחלקת וכו׳: (כו) ופגע. הגבול פגע בכרמל העומדת במערב: (כז) ושב. הגבול שב ממערב כלפי המזרח בפאת הצפוני והלך אל בית דגון: בזבולן. בגבול זבולן שהיה בצפונו: ובגי יפתח אל צפונה. מצפון לגי יפתח אל והיתה א״כ מנחלת אשר ולמולה כלתה רוחב גבול זבולן כמ״ש למעלה: בית העמק. מגי יפתח אל בא הגבול לבית העמק וכו׳: משמאל. מצפון כבול והיתה א״כ משל אשר: (כח) ועברון. משמאל כבול בא לעברון: (כט) ושב הגבול. מצדון רבה חזר הגבול מצפון כלפי הדרום אל הרמה וכו׳: ושב הגבול חוסה. מעיר מבצר צור חזר הגבול ממזרח כלפי המערב אל חוסה: מחבל אכזיבה. כי מחוסה בא הגבול לחבל אכזיבה ומשם כלה הגבול אל הים הגדול: (ל) ועומה ואפק ורחוב. ר״ל עם שלשת הערים האלה אשר לא עמדו על הגבול היה לו ערים עשרים ושתים והם שלש אלו וי״ט מאלו שעמדו על הגבול והנשארים היו לבני השבט אשר אלו: (לב) לבני נפתלי למשפחותם. הנחלק לבני נפתלי לכל משפחה ומשפחה: (לג) ויהי גבולם. גבולם הלך בפאת הדרומי ממערב כלפי המזרח מחלף וכו׳: (לד) ושב הגבול ימה. חזר הגבול ממזרח כלפי המערב בפאת הצפוני ובא לאזנות תבור: מנגב. מנגב של זבולון והוא צפונה של נפתלי: ובאשר פגע מים. ממערבה של נפתלי והוא מזרחה של אשר: וביהודה הירדן. והגבול יהודה פגע בהירדן העומד במזרח כי גבול צפון יהודה כלה בקצה הירדן הדרומי ולנפתלי היה כל הירדן לנחלה א״כ פגע בגבול יהודה בסוף הירדן וה״ה שפגע בכל השבטים שהיה גבולם עד הירדן אבל בא לומר שאף שהיה נחלת יהודה בסוף הדרומי מ״מ פגע גם בו: (לה) וערי מבצר. ר״ל ואלה ערי המבצר של נפתלי הצדים וכו׳:

רדק

(כט) עיר מבצר צר. מבצר שהיה בצור גבוה: (לד) אזנות תבור. ולמעלה בחלק זבולון אומר כסלות תבור ושני שמות היו לו

תולדות אהרן ועד עיר מבצר. מגלה ס מכות י
מחלף. (מגלה ט):

מצודת ציון

(כט) מבצר צור. מבצר הבנוי בצור: וירשו

ביאור הגר״א

הם כסדר הזה מגבול זבולון עד הר תבור מלמטה למעלה: (כב) ופגע הגבול בתבור. שהר תבור היה בגבול יששכר ואזנות תבור היה בגבול נפתלי וכסלות תבור היה בגבול זבולון דהיינו שהיה מתחיל מנפתלי ונכנס לזבלון דרך יששכר בעקום: ושחצימה ובית שמש. הם היו מתבור עד הירדן מלמטה למעלה (כה) וחלקת וחלי. הם היו בגבול אשר בדרום דהיינו בדרום של גי יפתח אל. ובדרום של הגבול מן הים הגדול: (כו) בכרמל הימה. פי׳ בים הכרמל: ובשיחור לבנת. בנהר לבנת: (כז) ושב מזרח השמש.. ואח״כ שב הגבול למזרחה של אשר והולך עד בית דגון: ופגע בזבולן. פי׳ שלא הלך הגבול דרום של זבולון שוה עם גבול אשר אלא מבית דגון התחיל דרום של זבולון: ובני יפתח אל צפונה. פי׳ שפגע שם בצפון של גי יפתח אל ויפתח אל היה מפסיק באמצע הגבול אשר והיה לאשר ב׳ חלקים שבני יפתח אל מצפון ומדרום ובחלק שבצפון היה שם אותן הערים בית העמק כו׳: כבול משמאל. פי׳ ואח״כ הלך לצפון של אשר לכבול: (כח) ורחב וחמון. הוא רחוב הנזכר בפ׳ שלח לך עד רחוב לבוא חמת כי הם הלכו אז לארכו ולרחבו כי מדבר צין היא מזרחית דרומית. וחמת היא מערבית צפונית. וחמת אינו מערי ארץ ישראל ולעתיד לבוא יהיו גם הם מערי ארץ ישראל כמ״ש מדמשק עד חמת דהיינו מדמשק שהיא בצפונית מזרחית עד חמת שה א בצפונית מערבית, והם הלכו לרגל עד רחוב שהוא סוף צפון א״י ואמר עד רחוב לבא חמת לפי שים עוד רחוב שנית כמ״ש ואפיק ורחוב אמר כאן אותו רחוב שעל דרך חמת שהיא צפונית מערבית של ארץ ישראל: עד צידון רבה. וצידון הוא בגבול אשר שנא׳ אשר לא הורים את יושבי עכו ואת יושבי צדון: (כט) ושב הגבול הרמה. הוא מזרחה של זבולון שזבולון נשל כמין ירך ונתפשט לרוחב והוא מזרחה עד מבצר צור ומשם הולך במישור עד הים הגדול: מחבל אכזיבה. מכזיב הולך עד הים הגדול: (לג) ויהי גבולם מחלף. הערים העומדים בגבול צפון של נפתלי מגבול אשר עד הירדן: (לד) ושב הגבול ימה. פי׳ לצד הים

רדק

לו לפנין ידוע אצל׳ : (מד) וגבתון ובעלת . אינו בעלה הנזכר למעלה בנחלת בני יהודה כי אותו שמו בעלה בה״א וזה בעלת בתי״ו ורז״ל אמרו כי שניהם אחד והקשו הפסוקים ותרצו בתים של יהודה ושדות של דן : (מו) ויצא גבול בני דן מהם . פחות מהם שלא הספיקה להם הארץ הנכנסת לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכר בספר שפטים ולכבוש אותה ומגורלם היתה לשם אלא שלא היתה נכבשת עם שער השבטים והם כבשוה לאחר זמן בימי פסל מיכה ויש לפרש כי לשם לא היתה מהארץ הנחלקת לשבעה חלקים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם אלא שהם היו רבים ולא היה חלקם מספיק לבתי אבות שהיו בשבטים ויצאו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה והיתה הארץ טובה והלכו להם שם ולכדוה והיא היתה סוף תחום ארץ ישראל שהיה להם בימים ההם כמו שאמר מדן ועד באר שבע ובדברי רז״ל אמר רבי יצחק לשם זו פמייס ותניא ירדן יוצא ממערת פמייס ואמרו אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה ירדן שיורד מדן : (נא) וראשי האבות למטות . כמו אבות המטות כלומר ראשי בתי אבות לכל שבט ושבט ורז״ל סמכו בזה הפסוק להפקר בית דין שהיו בא״י הפקר ואמרו וכי מה ענין ראשים אצל אבות אלא לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילין את העם כל מה שירצו :

תנו

תולדות אהרן לנשם דן . בכורות נה : תמנת סרח . ב״ב קכב : אלה הנחלות. יבמות סט גיטין לו :

רש״י

לר : (מח) צרעה ואשתאול . משל יהודה היה ונפל גורל בני דן סמוך להם : (מז) ויצא גבול בני דן מהם . כאן נטלו קצת ועוד נפל להם גורל במקום אחר רחוק מגבולם ושאר שבטים מפסיקין בנתים : וילחמו עם לשם . לאחר זמן בימי עתניאל בן קנז ובימי דמות מיכה כמה שנאמר בספר שופטים : לשם . היא ליש האמורה בספר שופטים : (נא) אשר נחלו . הנחילו :

עד

יהושע יט

וּבֵית־עֲנָת וּבֵית שֶׁמֶשׁ עָרִים תְּשַׁע־
עֶשְׂרֵה וְחַצְרֵיהֶן׃ לט זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה
בְנֵי־נַפְתָּלִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים
וְחַצְרֵיהֶן׃ פ מ לְמַטֵּה בְנֵי־
דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם יָצָא הַגּוֹרָל הַשְּׁבִיעִי׃
מא וַיְהִי גְּבוּל נַחֲלָתָם צָרְעָה וְאֶשְׁתָּאוֹל
וְעִיר שָׁמֶשׁ׃ מב וְשַׁעֲלַבִּין וְאַיָּלוֹן
וְיִתְלָה׃ מג וְאֵילוֹן וְתִמְנָתָה וְעֶקְרוֹן׃
מד וְאֶלְתְּקֵה וְגִבְּתוֹן וּבַעֲלָת׃ מה וִיהֻד
וּבְנֵי־בְרַק וְגַת־רִמּוֹן׃ מו וּמֵי הַיַּרְקוֹן
וְהָרַקּוֹן עִם־הַגְּבוּל מוּל יָפוֹ׃ מז וַיֵּצֵא
גְּבוּל־בְּנֵי־דָן מֵהֶם וַיַּעֲלוּ בְנֵי־דָן
וַיִּלָּחֲמוּ עִם־לֶשֶׁם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ ׀ וַיַּכּוּ
אוֹתָהּ לְפִי־חֶרֶב וַיִּרְשׁוּ אוֹתָהּ וַיֵּשְׁבוּ
בָהּ וַיִּקְרְאוּ לְלֶשֶׁם דָּן כְּשֵׁם דָּן
אֲבִיהֶם׃ מח זֹאת נַחֲלַת מַטֵּה
בְנֵי־דָן לְמִשְׁפְּחֹתָם הֶעָרִים
הָאֵלֶּה וְחַצְרֵיהֶן׃
מט וַיְכַלּוּ לִנְחֹל אֶת־הָאָרֶץ
לִגְבוּלֹתֶיהָ וַיִּתְּנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נַחֲלָה
לִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן בְּתוֹכָם׃ נ עַל־פִּי
יְהוָה נָתְנוּ לוֹ אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר שָׁאָל
אֶת־תִּמְנַת־סֶרַח בְּהַר אֶפְרָיִם וַיִּבְנֶה
אֶת־הָעִיר וַיֵּשֶׁב בָּהּ׃
נא אֵלֶּה הַנְּחָלֹת אֲשֶׁר־נִחֲלוּ אֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן ׀ וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת
לְמַטּוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ׀ בְּגוֹרָל ׀ בְּשִׁלֹה
לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיְכַלּוּ
מֵחַלֵּק אֶת־הָאָרֶץ׃

ג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ וכתיב ה״א. ל׳ חס׳ · ל׳ דסמי׳ · ל׳ · ד׳ חס׳ · ל׳. ד׳ שבטים בשם · ג׳. כ׳ וחס׳ · דאורייתא׳ חס׳ דיהושע מ״ל · ג׳ · ג׳ · ל׳ חס׳. כ׳ ספר׳ · ד׳ · ג׳ · כ׳ שלו

תרגום

ובית ענת ובית שמש קרוין תשע עשרי ופצחיהן : לט דא אחסנת שבטא דבני נפתלי לזרעיתהון קרויא ופצחיהן : מ לשבטא דבני דן לזרעיתהון נפקא עדבא שביעאה : מא והוה תחום אחסנתהון צרעה ואשתאול וקרית שמשא : מב ושעלבין ואילון ויתלה : מג ואילון ותמנתה ועקרון : מד ואלתקה וגבתון ובעלת : מה ויהד ובני ברק וגת רמון : מו ומי הירקון ורקון עם תחומא די לקביל יפו : מז ונפק תחום בני דן מנהון וסליקו בני דן ואגיחו קרבא עם לשם וכבשו יתה ומחו יתה לפתגם דחרב ויריתו יתה ויתיבו בה וקרו ללשם דן כשום דן אבוהון : מח דא אחסנת שבטא דבני דן לזרעיתהון קרויא האלין ופצחיהן : מט ושיציאו לאחסנא ית ארעא לתחומהא ויהבו בני ישראל אחסנא ליהושע בר נון ביניהון : נ על מימרא דיי יהבו ליה ית קרתא די שאל ית תמנת סרח בטורא דאפרים ובנא ית קרתא ויתיב בה : נא אילן אחסנתיא די אחסין אלעזר כהנא ויהושע בר נון ורישי אבהתא לשבטיא דבני ישראל בעדבא בשלה קדם יי בתרע משכן זמנא ושיציאו מלפלגא ית ארעא :

רלבג

(נ) ואחר זה זכר שכבר נתנו ליהושע בן נון העיר אשר שאל והיה זה ע״פ ה׳ להעיד שלא היה משוא פנים בענין ירושת

וירשו ז׳ חס׳ יו״ד בלישנא וסי׳ וירש זרעך את. וירשות וישבו בה. וילחמו עם לשם. ואלה מלכי הארץ. ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה. וירשו את שמרון. וידשו את ערי הנגב : כשם ד׳ בקריאה וסי׳ כשם בנו חנוך. כשם דן אביהם דיהושע. ותברו דשמים. כשם הגדולים אשר בארץ. ונמסר גם בסדר בראשית : ויכלו ג׳ וסי׳ ויכלו מחלק הארץ. לנחל את הארץ. ויכלו בכל אנשים : שאל ג׳ קמצין בקריאה וסי׳ את העיר אשר שאל. ויהי משקל נזמי הזהב. ויקרא יעבץ :

ביאור הגר״א

היה דהיינו לצד מערב וזהו גבול דרום . כמ״ש בפסוק ופגע בזבולן מנגב : חקוקה . הוא מצד שני של אזנות תבור : וביהודה הירדן . מפני שכל הירדן שייך לנפתלי וקצה הירדן הוא ביהודה לכן אמר וביהודה הירדן : (מז) וילחמו עם לשם . הוא מצד צפון של ארץ ישראל ולכן נקראו יהודה ודן גור אריה מפני שהם היו בשני קצותיו של א״י ושאר השבטים היו מפסיקין בין יהודה לדן ובדן כתיב יזנק מן הבשן מפני שבכל השבטים היה מפסיק בינם לגלעד ובשן הירדן אבל דן שנפל לשם ומאמצע לשם הוא מערת פמיים ששם מתחיל הירדן אם כן הוא לצד שלא היה הירדן לא היה מפסיק כלום בינם לבשן ונכנס גבול דן לבשן וזהו יזנק מן הבשן שנפל קצת הבשן :

וידבר

מצודת ציון

(מז) וירשו . מלשון ירושה כמקלט :

מצודת דוד

(לח) תשע עשרה . ר״ל עם ערי המבצר היה לו תשע עשרה שהם עשר ערי מבצר ועוד שלש מאלו שעמדו על הגבול והנשארים היו לבני השבט שאצלו : (מא) צרעה ואשתאול . יתכן שאין אלו שהיו בגבול יהודה ונחלת דן היה במקצוע צפונית מערבית של יהודה : (מג) ועקרון . לא זהו שהיה בגבול יהודה : (מו) עם הגבול וכו׳ . ר״ל הערים ההם היו מנחלת דן עם הגבול של מול יפו : (מז) ויצא גבול בני דן מהם . ר״ל גבול נחלת דן יצא בגורל פחות מהראוי להם ולא הספיק להם ולזה עלו לאח״ז להלחם בלשם והוא ליש האמורה בספר שופטים והיתה מחוץ לגבול א״י ולא בגבולה (ובמקצוע צפונית מזרחית היתה מול נחלת נפתלי כי אמרו רז״ל ירדן נקרא ע״ש שיורד מדן והוא לשם והירדן הלא יתחיל במקצוע צפונית מזרחית וזש״ה מדן ועד באר שבע (ש״א ג׳) ור״ל מקצה א״י עד קצהו באלכסון כי דן היה במקצוע צפונית מזרחית ובאר שבע היה במקצוע דרומית מערבית כי משל נחלת שמעון היתה שלקחו במקצוע ההיא) : (מח) הערים האלה. האמורים למעלה : (מט) לנחול . להנחיל ע״י הגורל : לגבולתיה . לפי הגבולים האמורים למעלה : (נ) על פי ה׳. שאלו באורים ותומים וע״פ נתנו לו את העיר אשר שאל והיא תמנת סרח : (נא) נחלו . הנחילו לישראל בגורל : וראשי האבות למטות . ראשי בתי אבות של מטות בני ישראל : בגורל. חוזר לתחלת המקרא לומר אלה הנחלות אשר נחלו בגורל : ויכלו מחלק . השלימו חלוקת הארץ בגורל :

יהושע כ

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר׃
ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם
אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי
אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ג לָנוּס שָׁמָּה
רוֹצֵחַ מַכֵּה־נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה בִּבְלִי־דָעַת
וְהָיוּ לָכֶם לְמִקְלָט מִגֹּאֵל הַדָּם׃
ד וְנָס אֶל־אַחַת ׀ מֵהֶעָרִים הָאֵלֶּה וְעָמַד
פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וְדִבֶּר בְּאָזְנֵי זִקְנֵי
הָעִיר־הַהִיא אֶת־דְּבָרָיו וְאָסְפוּ אֹתוֹ
הָעִירָה אֲלֵיהֶם וְנָתְנוּ־לוֹ מָקוֹם וְיָשַׁב
עִמָּם׃ ה וְכִי יִרְדֹּף גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרָיו
וְלֹא־יַסְגִּרוּ אֶת־הָרֹצֵחַ בְּיָדוֹ כִּי בִבְלִי־
דַעַת הִכָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְלֹא־שֹׂנֵא הוּא
לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ו וְיָשַׁב ׀ בָּעִיר
הַהִיא עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט
עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר יִהְיֶה
בַּיָּמִים הָהֵם אָז ׀ יָשׁוּב הָרוֹצֵחַ וּבָא
אֶל־עִירוֹ וְאֶל־בֵּיתוֹ אֶל־הָעִיר אֲשֶׁר־
נָס מִשָּׁם׃ ז וַיַּקְדִּשׁוּ אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל
בְּהַר נַפְתָּלִי וְאֶת־שְׁכֶם בְּהַר אֶפְרָיִם
וְאֶת־קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּהַר
יְהוּדָה׃ ח וּמֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרִיחוֹ
מִזְרָחָה נָתְנוּ אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר
בַּמִּישֹׁר מִמַּטֵּה רְאוּבֵן וְאֶת־רָאמֹת
בַּגִּלְעָד מִמַּטֵּה גָד וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן
מִמַּטֵּה מְנַשֶּׁה׃ ט אֵלֶּה הָיוּ עָרֵי
הַמּוּעָדָה לְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר
הַגָּר בְּתוֹכָם לָנוּס שָׁמָּה כָּל־מַכֵּה־
נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְלֹא יָמוּת בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם
עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה׃

כא

א וַיִּגְּשׁוּ רָאשֵׁי אֲבוֹת
הַלְוִיִּם אֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן וְאֶל־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃

(מסורה: ד' בנביאים; ד'; כול' מ"ל כמ"א; ד' מ"ל; ד'; מ' חד לשון עורה; י"ד ר"פ כי; ד' חסרים; ד' פ"ו דגש' וכל איוב דכו' כמ"א; ג' פס' יו"ד בליש'; נ'; גולן ק'; ז' ר"פ בנבי'; ל' ומלא; ד')

תרגום

א ומליל יי עם יהושע
למימר׃ ב מליל עם בני
ישראל למימר הבו לכון
ית קרוי שיזבותא דמלילית
עמכון בידא דמשה׃
ג למערוק לתמן קטולא
דיקטול נפשא בשלו בלא
מדעיה ויהוין לכון לשיזבא
מגאל דמא׃ ד ויערוק
לחדא מקרויא האלין
ויקום במעלנא דתרע
קרתא וימליל קדם סבי
קרתא ההיא ית פתגמוהי
ויכנשון יתיה לקרתא
לותהון ויתנון ליה אתר
ויתיב עמהון׃ ה וארי
ירדוף גאל דמא בתרוהי
ולא ימסרון ית קטולא
בידיה ארי בלא מדעיה
קטל ית חבריה ולא שני
הוא ליה מאתמלי
ומדקדמוהי׃ ו ויתיב בקרתא
ההיא עד דיקום קדם
כנשתא לדינא עד דימות
כהנא רבא די יהי ביומיא
האינון בכן יתוב קטולא
וייעול לקרתיה ולביתיה
לקרתא די ערק מתמן׃
ז וזמינו ית קדש בגלילא
בטורא דבית נפתלי וית
שכם בטורא דבית אפרים
וית קרית ארבע היא חברון
בטורא דבית יהודה׃
ח ומעיברא לירדנא דיריחו מדינחא יהבו ית בצר
במדברא במישרא משבטא דראובן וית ראמות
בגלעד משבטא דגד וית גולן במתנן משבטא
דמנשה׃ ט אלין הואה קרויא דמזמנן לכל בני
ישראל ולגיורייא די יתגיירון ביניהון למערק
לתמן כל דיקטול נפשא בשלו ולא ימות בידא
דגאיל דמא עד דיקום קדם כנשתא׃ א וקריבו
רישי אבהת ליואי לות אלעזר כהנא ולות יהושע בר נון ולות רישי אבהת שבטיא לבני ישראל׃

רש"י

(ו) עד עמדו וגו' למ . אם יפטר מגלות יפטר ואם יתחייב גלות יחזור לעיר מקלטו וישב שם עד מות הכהן הגדול: (ח) ומעבר לירדן יריחו מזרחה נתנו . בימי משה של' את בצר במדבר וגו': (ט) המועדה . המזומנה מיועדות

תולדות אהרן וידבר ה'. מכות יא: דבר אל בני ישראל. מכות יא: זקני העיר. שם:

רלב"ג

ירוש' הארץ:(ב) ואחר זכר שכבר נתנו ערי מקלט מעבר לירדן כמו שבאה המצוה בזה בתורה ולא נצרכנו לפר' בזה המקום דבר זו המצוה לפי שכבר פירשנו זה בבאורינו לדברי תורה ונתנו גם כן ללוים ערים לשבת ומגרשיהם לבהמתם כמו שנזכר בתורה וזה גם כן היה על פי השם יתברך ובזה נשלם ללוים מה שאמר אחלקם ביעקב וגו'

ערי המקלט ד' דסמיכי וסי' נמסר בסדר מסעי : רוצח ד' מלאים בקריאה וסי' לנוס שמה רוצח דאז יבדיל משה . לנוס שמה רוצח מכה נפש בשגגה דיהושע . אז ישוב הרוצח . לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון . ונמסר גם בסדר ואתחנן : עמדו ד' בקריאה וסי' והיו לכם הערים למקלט . וישב בעיר ההיא עד עמדו לפני . אלה היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר . ויעמד המלך על עמדו . ונמסר גם בסדר מסעי : ויקדשו ג' חסר' י' בליש' בקריאה וסימן ואיש כי יקדש את ביתו קדש . ויקדשו את קדש בגליל בהר אפרים . והקדשתם ליום הרגה . וכל מקדשים דכו' חס' : ואת ראמות ג' וסי' את בצר במדבר . ומעבר לירדן יריחו מזרחה דיהושע . ואת ראמות ואת :

רד"ק

(ב) תנו לכם את ערי . אחר שנאמר ויכלו מחלק את הארץ צוה על ערי המקלט שלא נצטוו בה על ידי משה גם כן אלא אחר ירושה וישיבה שנאמר כי יכרית ה' אלהיך וגו' : (ד) ונתנו לו מקום . פירשו רז"ל שלא יהא שוכר בית כל ימי שבתו שם שנאמר ונתנו לו מקום : (ו) עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול . הרוצח היה נס אל אחת הערים ובית דין שולחין אחריו ומביאין אותו ועומד למשפט אם נתחייב מיתה הורגין אותו אם נתחייב גלות משיבין אותו שם שנאמר וישב שם עד מות הכהן הגדול והמקרא קצר וטעם עד מות הכהן הגדול פירשוהו רז"ל רבי מאיר אומר רוצח מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ואינו דין שיהא המקצר לפני המאריך ר' אומר הרוצח מטמא את הארץ ומסלק את השכינה וכהן גדול מטהר וגורם לשכינה שתשרה על אדם בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה: (ט) ערי המועדה. שהיו נועדים שם כל מכה נפש בשגגה והוא שם בשקל מוסדה מן מוסדות הגלעות

ביאור הגר"א

כ (א) וידבר ה' אל יהושע . בגמ' למה פתח בלשון עז מפני שהיא של תורה . פי' כי לא מצינו בכל הנביאים לשון וידבר שהוא לשון קשה ועז כמ"ש דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (בראשית מ"ב ל') ומשני מפני שהיא של תורה . פי' שהפרשה הזאת כבר כתובה בתורה בזה הלשון לכך פתח כאן בזה הלשון:

מצודת דוד

כ (ב) לכם . להנאתכם : (ג) למקלט . לקלוט את הרוצח מיד גואל הדם לבל יהרגנו כאשר יחם לבבו : (ד) את דבריו . איך שגג בהריגתה : ואספו אותו . עם שלא ידעו שהאמת אתו : (ה) גואל הדם . קרוב הנרצח הרוצה לנקום נקמתו : אחריו . אל עיר מקלטו : ולא יסגירו . ר"ל אנשי העיר יעזרו להרוצח ולא ימסרו אותו ביד גואל הדם : כי בבלי דעת . אם הרג בבלי דעת : ולא שונא . לומר שהיה מערים בדבר : (ו) למשפט . לדונו אם הוא חייב גלות וכאשר יצא חייב יחזור לעיר מקלטו וישב בה עד ימות הכהן הגדול : אז . אחרי מות הכהן הגדול : (ט) עד עמדו. עד יעמוד למשפט לדונו אם הוא חייב מיתה וכאשר יצא חייב או ביד גואל הדם להמיתו:

מצודת ציון

כ (ב) המקלט . ע"ש שקולטת את הרוצחים שאין מדרך עיר אחרת לסבול לרוצחים לדור בה (ג) לנוס . ענין בריחה : בבלי דעת . בלא כוונה : מגואל . מלשון גאולה כי בהנקם נקמת הנרצח נגאל ולא תחשב לו : (ד) ואספו . ענין הכנסה כמו מאסף אותם (שופטים י"ט) (ה) יסגירו . ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (עמוס א'): שלשום . יום השלישי מהיום הזה (ז) ויקדשו . ויזמינו כמו קדשו קהל (יואל ב'): בגליל . בארץ הגליל והוא שם מדינה בא"י : (ט) המועדה . מלשון ועד וקבוץ להתאסף בהן הרוצחים כמו בשר מועד (במדבר י"ד).

לפת

יהושע כא

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיְדַבְּרוּ אֲלֵיהֶם
ס׳ כלוס׳ בְּשִׁלֹה בְּאֶרֶץ כְּנַעַן לֵאמֹר יְהוָה צִוָּה
בְיַד־מֹשֶׁה לָתֶת־לָנוּ עָרִים לָשָׁבֶת
כול׳ כ״כ כמ״א וּמִגְרְשֵׁיהֶן לִבְהֶמְתֵּנוּ׃ ג וַיִּתְּנוּ בְנֵי־
ס׳ דסמי׳ יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם מִנַּחֲלָתָם אֶל־פִּי יְהוָה
אֶת־הֶעָרִים הָאֵלֶּה וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃
ג׳ חס׳ בנבי׳ ד וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹת
הַקְּהָתִי וַיְהִי לִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן מִן־
הַלְוִיִּם מִמַּטֵּה יְהוּדָה וּמִמַּטֵּה
ו׳ דגשים הַשִּׁמְעֹנִי וּמִמַּטֵּה בִנְיָמִן בַּגּוֹרָל עָרִים
שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה׃
ג׳ כטע׳כעניו ה וְלִבְנֵי קְהָת הַנּוֹתָרִים מִמִּשְׁפְּחֹת
מַטֵּה־אֶפְרַיִם וּמִמַּטֵּה־דָן וּמֵחֲצִי מַטֵּה
ו׳ דגשים מְנַשֶּׁה בַּגּוֹרָל עָרִים עָשֶׂר׃
ג׳ חס׳ בנבי׳ ו וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִמִּשְׁפְּחוֹת מַטֵּה־
יִשָּׂשכָר וּמִמַּטֵּה־אָשֵׁר וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי
ו׳ דגשים וּמֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה בַבָּשָׁן בַּגּוֹרָל
עָרִים שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה׃
ג׳ כטע׳כענין ז לִבְנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם מִמַּטֵּה רְאוּבֵן
וּמִמַּטֵּה־גָד וּמִמַּטֵּה זְבוּלֻן עָרִים
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃
ח וַיִּתְּנוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם אֶת־הֶעָרִים
צווי ביד משה ו׳ דסמי׳ הָאֵלֶּה וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה בַּגּוֹרָל׃
ט וַיִּתְּנוּ מִמַּטֵּה בְּנֵי יְהוּדָה וּמִמַּטֵּה בְּנֵי
שִׁמְעוֹן אֵת הֶעָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־יִקְרָא
דד״ה יקראו אתהם אֶתְהֶן בְּשֵׁם׃ י וַיְהִי לִבְנֵי אַהֲרֹן
מִמִּשְׁפְּחוֹת הַקְּהָתִי מִבְּנֵי לֵוִי כִּי לָהֶם
ראשנה קרי הָיָה הַגּוֹרָל רִאישֹׁנָה׃ יא וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־
ג׳ ומ״ג קִרְיַת אַרְבַּע אֲבִי הָעֲנוֹק הִיא חֶבְרוֹן
בְּהַר יְהוּדָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ סְבִיבֹתֶיהָ׃
יב וְאֶת־שְׂדֵה הָעִיר וְאֶת־חֲצֵרֶיהָ נָתְנוּ
לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה בַּאֲחֻזָּתוֹ׃
ג׳ יג וְלִבְנֵי ׀ אַהֲרֹן הַכֹּהֵן נָתְנוּ אֶת־עִיר

תרגום

ב וּמַלִילוּ עִמְהוֹן בְּשִׁלֹה
בְּאַרְעָא דִכְנַעַן לְמֵימַר יְיָ
פַּקִּיד בְּיַד מֹשֶׁה לְמִתַּן לָנָא
קִרְוִין לְמִתַּב וּרְוָחֵיהֶן
לִבְעִירָנָא׃ ג וִיהָבוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְלֵוָאֵי מֵאַחְסַנְתְּהוֹן
עַל מֵימְרָא דַיְיָ יַת קִרְוַיָא
הָאִלֵּין וְיַת רְוָחֵיהֶן׃ ד וּנְפַק
עַדְבָא לְזַרְעִית קְהָת וַהֲוָה
לִבְנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנָא מִן לֵוָאֵי
מִשִּׁבְטָא דִיהוּדָה וּמִשִּׁבְטָא
דְשִׁמְעוֹן וּמִשִּׁבְטָא דְבִנְיָמִן
בְּעַדְבָא קִרְוַיָא תְּלַת עַשְׂרֵי׃
ה וְלִבְנֵי קְהָת דְאִשְׁתָּאֲרוּ
מִזַרְעִית שִׁבְטָא דְאֶפְרָיִם
וּמִשִּׁבְטָא דְדָן וּמִפַּלְגוּת
שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה בְּעַדְבָא
קִרְוִין עֲשַׂר׃ ו וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן
מִזַרְעִית שִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר
וּמִשִּׁבְטָא דְאָשֵׁר וּמִשִּׁבְטָא
דְנַפְתָּלִי וּמִפַּלְגוּת שִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה בְּמַתְנַן בְּעַדְבָא
קִרְוִין תְּלַת עַשְׂרֵי׃ ז לִבְנֵי
מְרָרִי לְזַרְעִיתְהוֹן מִשִּׁבְטָא
דִרְאוּבֵן וּמִשִּׁבְטָא דְגָד
וּמִשִּׁבְטָא דִזְבוּלֻן קִרְוִין
תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי׃ ח וִיהָבוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְלֵוָאֵי יַת קִרְוַיָא
הָאִלֵּין וְיַת רְוָחֵיהֶן כְּמָא
דְפַקִּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה
בְּעַדְבָא׃ ט וִיהָבוּ מִשִּׁבְטָא
דִבְנֵי יְהוּדָה וּמִשִּׁבְטָא דִבְנֵי
שִׁמְעוֹן יַת קִרְוַיָא הָאִלֵּין
דְאִתְפָּרְשָׁא בִּשְׁמָהָן׃ י וַהֲוָה
לִבְנֵי אַהֲרֹן מִזַרְעִית קְהָת
מִבְּנֵי לֵוָאֵי אֲרֵי לְהוֹן הֲוָה
עַדְבָא בְּקַדְמֵיתָא׃ יא וִיהָבוּ
לְהוֹן יַת קִרְיַת אַרְבַּע אֲבוּהוֹן
דְגִבָּרַיָא הִיא חֶבְרוֹן בְּטוּרָא
דִיהוּדָה וְיַת רְוָחָהָא
סְחוֹרָנָהָא׃ יב וְיַת חֲקַל
קַרְתָּא וְיַת פַּצְחָהָא יְהָבוּ
לְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה׃ יג וְלִבְנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנָא יְהָבוּ

רדק

הגלעות: (ז) לבני מררי. בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולון ולמטה בספור הערים לא כתב אלא שמנה ערים ממטה זבולון ארבע וממטה גד ד׳ וממטה ראובן לא כתב ויש ספרים מוגה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשיה את יהצה ואת מגרשיה את קדמות ואת מגרשיה ואת מיפעת ואת מגרשיה ערים ארבע ולא ראיתי שני פסוקים אלו בשום ספר ישן מדוייק אלא מוגה במקצתם וראיתי כי נשאל רבינו האיי ז״ל בזאת השאלה והשיב אף על פי דהכא לא חשיב להו בדברי הימים חשיב להו נראה מתשובתו כי אינן כתובים בספריהם: (ט) אשר יקרא אתהן. מתחלה ספר מנין הערים ואח״כ ספר שמם ומנייגם כמו שהיו קוראים אותו באותו הזמן ופי׳ אשר יקרא אשר יקרא הקורא כמו ויגד ליעקב והדומים לו: (י) כי להם היה הגורל ראשונ׳. נכתב באל״ף וביו״ד האל״ף שרש והיו״ד למשך וכן הראשון אדם תולד באל״ף וביו״ד: (יא) אבי הענק. שם כלל לענקים ופי׳ אבי גדול הענקים כמו שאמר עליו האדם הגדול בענקים ואבי שם גדולה כמו אבי קרית יערים אבי דבר גדול דבר אליך הנביא והדומים להם

ביאור הגר״א

כא (ד) ויצא הגורל למשפחות הקהתי. כל ערי המגרש והשנוים שכאן לאותן הכתובים בדברי הימים ומה שחסרים שם הכל כתוב על דברי הימים סימן ו׳ ג״פ ע״ש היטיב:

תולדות אהרן ואת שדה העיר. ב״ב קכב מכות י׳

רשי

היעודות לכך: (ה) ולבני קהת הנותרים. הם בני משה ובני יצהר וחברון ועוזיאל: ממשפחת מטה אפרים. מנחלת שבט בני אפרים נפלו להם אלה הערים שבכל שבט ושבט נפלו כמה שנאמר מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללוים: (ט) אשר יקרא אתהן בשם. לפי שלא הזכיר למעלה את שמות הערים שנתנו להם ולמטה הוא מפרש את שמותם לכך אמר אשר יקרא

אל פי ה׳ בקריאה וסימן נמסר לעיל בהאי סיפרא בסימן י״ו: למשפחת ג׳ חס׳ בנביאים וסימ׳ ויצא הגורל למשפחת הקהתי ויהי לבני אהרן. לבני קהת הנותרים. ולבני גרשון. וכל אורייתא דכו׳ חס׳ בס״א מ״ל וסי׳ ואחר נפצו משפחות הכנעני: בגרל ד׳ דגשים וסי׳ וממטה בנימן בגרל. ולבני קהת הנותרים. ולבני גרשון ממשפחת. ויתנו בני ישראל ללוים. וכלהון חסרים ו״ו: צווי ביד משה י׳ דסמיכי בקריאה וסימנהון נמסר בסוף סדר צו: אתהן יש בקצת ספרים נמסר אתהם ה׳ וטעות כי הוא אתהם בשמות דד״ה וכן בכל ספרי המסורה המדוייקים: בנימן י״ז מלאים בקריאה וסימן ואביו קרא לו בנימן. ואת בנימן אחי יוסף. ואל שדי יתן לכם רחמים. וירא יוסף אתם את בנימן. וישא עיניו וירא את בנימן אחיו. והנה עיניכם רואות ועיני. בנימן זאב יטרף. וממטה בנימן דיהושע. אחריך בנימין בעממיך. ויעברו בני עמון את הירדן. ויהי איש מבן ימין כתיב. ויבחר לו שאול. וידבר גם אבנר קדמאה דפסוק. אמר אל רחבעם דמלכים. ויבא אלי חנמאל בן דודי. תקעו שופר בגבעה. ומן הלוים מחלקות. ונמסר גם בסדר וישלח: סימן מן ויתנו בני ישראל ללוים מנחלתם עד ויתן ה׳ לישראל בין ר״פ בין מצע׳ פסוק ואת פלוני ב״מ כ״ח את פלוני וסי׳ ואת קרית ארבע. את חברון. את בית שמש. את גבעון. גבע. ענתות. שכם. אלתקא. גבתון. אילון. גת רמון קדמא. תענך. גלון. קשיון. דברת. ירמות. עין גנים. משאל. עברון. חלקת. קדש. יקנעם. קרתה. דמנה. נהלל. רמות בגלעד. חשבון. יעזר:

מצודת ציון

י״ד): כב (ד) הגית. מל׳ מנוחה: (ח) בנכסים. זה מלשון ידוע בדרז״ל כלול בה זהב וכסף וכלים ומקנה וכו׳ וכן עושר ונכסים (קהלת ה׳): ובשלמות. ובבגדים ויתספך משמלה שמלה כמו מכבש כבש: (י) על. אצל: (יב) לנגה. כמו בנגה ובאה השמ״ד במקום הבי״ת

מצודת דוד

כא (ב) לתת לנו וכו׳. ר״ל ולזאת תנו לנו: (ג) אל פי ה׳. על פי מצותו: האמורות למעלה: (ד) מן הלוים. שהיו מן הלוים מבני לוי: ממטה יהודה. הגורל בא להם ממטה יהודה וכו׳: (ה) הנותרים. כי בני אהרן שהיו מבני קהת לקחו ממטה יהודה וכו׳ והנותרים מבני קהת שהם בני משה ובני יצהר וחברון ועוזיאל לקחו ממטה אפרים וכו׳: (ו) בבשן. ר״ל החצי שלקחו נחלתם בעבר הירדן המזרחי בארץ הבשן: (ז) למשפחותם. הנחלק לשבט בהן משפחה משפחה לבד ופי׳ בפחד וכמו כן בכולן: (ח) בגורל. מי מהשבטים יתן למי מן הלוים: (ט) אשר יקרא. ר״ל אשר למטה בענין יפרש השמות: (י) ממשפחות. אשר היו ממשפחות הקהתי: רי להם וכו׳. ראשונה. ר״ל לפי שבא להם הגורל ראשונה לזה לקחו ראשונה ולא בעבור מעלת הכהונה: (יב) באחזתו. בחלק נחלתו: (יג) ולבני וכו׳ נתנו. את

יקרא אתכן בשם: (יח) ואת עלמון. ובדברי הימים ואת עלמות הוא בחורים שיונתן מתרגם אותם עלמות: את מגרשיה

ביאור הגר"א

לקוטים מהגר"א על השינוים שבערי המגרש מיהושע כ"א לד"ה א' סימן ו' ומקומם אמתי הוא כאן אחר פסוק ד'. וז"ל:

(לט) לבני אהרן למשפחות הקהתי. פי' כי משפחות הקהתי נחלק לשתי משפחות כהונה ולויה: כי להם היה הגורל. פי' ראשונה ובספר יהושע (כ"א פ"י) כתיב ראשונה: (מד) ואת עשן. הוא עין האמור שם (פ"ז) ולא מנה כאן אלא שמונה ערים ושם (ביהושע) נמנה תשע ערים דהיינו את יוטה ואת מגרשיה (שם) ובבנימן לא מנה כאן אלא שלש ערים ושם (ביהושע) נמנה ארבע דהיינו גבעון ואת מגרשיה (שם יז) וא"כ לקחו י"ג ערים דהיינו ט' מיהודה ושמעון וד' מבנימן ובתוכם עיר מקלט אחד דהיינו חברון: (מו) ולבני קהת הנותרים כו' היינו שאר לוים שמבני קהת: ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר: ולא הזכיר כאן אפרים ודן. ובספר יהושע. (כ"ג כ') נזכרו: (נג) ואת יקמעם הוא קבצים האמור שם (כ"ב): (נד) ואת אילון. הוא ממטה דן ולא מאפרים אלא שקיצר כאן ולא פירש וגם קיצר כאן שתי עיירות אלתקא וגבתון הנזכרים (שם כ"ג): (נה) ענר ובלעם. הוא תענך וגת רימון האמור בספר יהושע (שם כ"ה): (נז) קדש. הוא קשיון (שם כ"ח): (נח) ראמות. הוא ירמות (שם כ"ט): (נט) משל. הוא מישאל (שם ל') (ס) חוקק. הוא חלקת (שם ל"א): (סא) חמון. הוא חמת דאר (שם ל"ב). קריתים. הוא קרתן (שם): (סב) את תבור. הוא נהלל (שם ל"ה) וחסר כאן שתי עיירות יקנעם וקרתה: ואלו הן המ"ח עיר. בני אהרן נטלו שלש עשרה דהיינו ממטה יהודה תשעה עם מטה שמעון וממטה בנימן ארבע' ולקחו עיר מקלט אחד דהיינו חברון. ובני קהת הנותרים נטלו עשר ערים ממטה דן וממטה אפרים ומחצי מנשה ולקחו עיר מקלט אחד דהיינו שכם בהר אפרים. ובני גרשון נטלו שלש עשרה ערים דהיינו מחצי מטה מנשה שבעבר הירדן וממטה יששכר וממטה נפתלי וממטה אשר ולקחו שני ערי מקלט דהיינו את גולן בבשן ואת קדש בהר נפתלי. ובני מררי נטלו שתים עשרה ערים דהיינו ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולן ולקחו שני ערי מקלט דהיינו את בצר במדבר לראובני ואת ראמות בגלעד לגדי: (פ"כ שם בכתנים):

מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־חֶבְרוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
וְאֶת־לִבְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ יד וְאֶת־יַתִּר (כ"מ ל. כ"חס')
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־אֶשְׁתְּמֹעַ וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ׃ טו וְאֶת־חֹלֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
וְאֶת־דְּבִר וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ טז וְאֶת־עַיִן
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־יֻטָּה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
אֶת־בֵּית שֶׁמֶשׁ וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים
תֵּשַׁע מֵאֵת שְׁנֵי הַשְּׁבָטִים הָאֵלֶּה׃
יז וּמִמַּטֵּה בִנְיָמִן אֶת־ (י"ח מ"ל)
גִּבְעוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גֶּבַע וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ׃ יח אֶת־עֲנָתוֹת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
וְאֶת־עַלְמוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים
אַרְבַּע׃ יט כָּל־עָרֵי בְנֵי־אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים (ט' ר"פ בספ')
שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עָרִים וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃
כ וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־קְהָת
הַלְוִיִּם הַנּוֹתָרִים מִבְּנֵי קְהָת וַיְהִי עָרֵי (ל' ד"ס ויהי ערי גבולם)
גוֹרָלָם מִמַּטֵּה אֶפְרָיִם׃ כא וַיִּתְּנוּ לָהֶם
אֶת־עִיר מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־ (כ"ח בעינן ושאר' ואת)
מִגְרָשֶׁהָ בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־גֶּזֶר וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ׃ כב וְאֶת־קִבְצַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
וְאֶת־בֵּית חוֹרֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים
אַרְבַּע׃ כג וּמִמַּטֵּה־
דָן אֶת־אֶלְתְּקֵא וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ (ג' כתיב א' וחד כתיב ה')
אֶת־גִּבְּתוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃ כד אֶת־
אַיָּלוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־גַּת־רִמּוֹן (כ"ח)
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃
כה וּמִמַּחֲצִית מַטֵּה
מְנַשֶּׁה אֶת־תַּעְנַךְ וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־ (כ"ח בעינן)
גַּת רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם׃
כו כָּל־עָרִים עֶשֶׂר וּמִגְרְשֵׁיהֶן לְמִשְׁפְּחוֹת
בְּנֵי־קְהָת הַנּוֹתָרִים׃ (כוו' ח"ל בח"ב)
כז וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹן מִמִּשְׁפְּחֹת הַלְוִיִּם (ג' חס' בנבי)
מֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה אֶת־עִיר מִקְלַט
הָרֹצֵחַ אֶת־גלון בַּבָּשָׁן וְאֶת־ (גולן קרי)
מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־בְּעֶשְׁתְּרָה וְאֶת־ (י')
מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שְׁתָּיִם׃
כח וּמִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר אֶת־קִשְׁיוֹן וְאֶת־ (י')
מִגְרָשֶׁהָ אֶת־דָּבְרַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃
כט אֶת־יַרְמוּת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עֵין (ב')

ית קרית שזבות קטולא ית חברון וית רוחהא וית לבנה וית רוחהא׃ יד וית יתר וית רוחהא וית אשתמע וית רוחהא׃ טו וית חלן וית רוחהא וית דבר וית רוחהא׃ טז וית עין וית רוחהא וית יטה וית רוחהא ית בית שמש וית רוחהא קרוין תשע מן תרין שבטיא האלין׃ יז ומשבטא דבנימן ית גבעון וית רוחהא ית גבע וית רוחהא׃ יח ית ענתות וית רוחהא וית עלמון וית רוחהא קרוין ארבע׃ יט כל קרוי בני אהרן כהניא תלת עשרי קרוין ורוחיהן׃ כ ולזרעית בני קהת לואי דאשתארו מבני קהת והואה קרוי עדביהון משבטא דבני אפרים׃ כא ויהבו להון ית קרית שזבות קטולא ית שכם וית רוחהא בטורא דבית אפרים וית גזר וית רוחהא׃ כב וית קבצים וית רוחהא וית בית חרון וית רוחהא קרוין ארבע׃ כג ומשבטא דדן ית אלתקא וית רוחהא ית גבתון וית רוחהא׃ כד ית אילון וית רוחהא ית גת רמון וית רוחהא קרוין ארבע׃ כה ומפלגות שבטא דמנשה ית תענך וית רוחהא וית גת רמון וית רוחהא קרוין תרתין׃ כו כל קרוין עשר ורוחיהון לזרעית בני קהת דאשתארו׃ כז ולבני גרשון מזרעית לואי מפלגות שבטא דמנשה ית קרית שזבות קטולא ית גולן במתנן וית רוחהא וית בעשתרה וית רוחהא קרוין תרתין׃ כח ומשבטא דיששכר ית קשיון וית רוחהא ית דברת וית רוחהא׃ כט ית ירמות וית רוחהא ית עין גנים וית

להם; (יח) ואת עלמון. הוא עלמת הנזכר בספר דברי הימים והוא בחורים הנזכר בספר שמואל והכל לשון אחד: (כד) את גת רמון. וכן נזכר במחצית שבט מנשה דן ומחצית מטה

כל ט' ר"פ בספרא וסי' כל מקום אשר תדרך כף רגלכם. כל איש אשר ימרה את פיך. כל יושבי ההר מן הלבנון. כל ממלכת עוג. כל ערי בני אהרן הכהנים. כל ערים עשר ומגרשיהם. כל ערי הגרשני. כל ערי הלוים בתוך. כל הערים לבני מררי. ונמסר גם: לעיל בריש סיפרא בסוף סי' א'

גַּנִּים וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃
ל וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר אֶת־
מִשְׁאָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־עַבְדּוֹן וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ׃ לא אֶת־חֶלְקָת וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
וְאֶת־רְחֹב וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃
לב וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי
אֶת־עִיר ׀ מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־קֶדֶשׁ
בַּגָּלִיל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־חַמֹּת דֹּאר
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־קַרְתָּן וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ עָרִים שָׁלֹשׁ׃ לג כָּל־עָרֵי
הַגֵּרְשֻׁנִּי לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה
עִיר וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃
לד וּלְמִשְׁפְּחוֹת בְּנֵי־מְרָרִי הַלְוִיִּם
הַנּוֹתָרִים מֵאֵת מַטֵּה זְבוּלֻן אֶת־
יָקְנְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־קַרְתָּה וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ׃ לה אֶת־דִּמְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ
אֶת־נַהֲלָל וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ עָרִים אַרְבַּע׃
* לו וּמִמַּטֵּה־גָד אֶת־עִיר
מִקְלַט הָרֹצֵחַ אֶת־רָמֹת בַּגִּלְעָד וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־מַחֲנַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ׃
לז אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־יַעְזֵר
וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ כָּל־עָרִים אַרְבַּע׃
לח כָּל־הֶעָרִים לִבְנֵי
מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם הַנּוֹתָרִים
מִמִּשְׁפְּחוֹת הַלְוִיִּם וַיְהִי גּוֹרָלָם עָרִים
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ לט כֹּל עָרֵי הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ
אֲחֻזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עָרִים אַרְבָּעִים
וּשְׁמֹנֶה וּמִגְרְשֵׁיהֶן׃ מ תִּהְיֶינָה הֶעָרִים
הָאֵלֶּה עִיר עִיר וּמִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבֹתֶיהָ
כֵּן לְכָל־הֶעָרִים הָאֵלֶּה׃
מא וַיִּתֵּן יְהוָה
לְיִשְׂרָאֵל אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
לָתֵת לַאֲבוֹתָם וַיִּרָשׁוּהָ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃
מב וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב כְּכֹל אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתָם וְלֹא־עָמַד אִישׁ
בִּפְנֵיהֶם מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם אֵת כָּל־
אֹיְבֵיהֶם נָתַן יְהוָה בְּיָדָם׃ מג לֹא־נָפַל
דָּבָר מִכֹּל הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר־דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הַכֹּל בָּא׃

ל׳ ג׳ בטע׳ קדמא וא׳ לא בענין ג״כ יתיר א׳ ט״ר״ס כספר׳ כ״ח בענין ל׳ ג׳ דסמי׳ ס״ר״ס כספר׳ ט״ר״ס כספר׳ ג׳ ר״פ ל׳ ל׳ ומ״ל וכל׳ כתו׳ דכו׳ ז׳ חס׳ וי״ד בלי״ס ז׳ ג׳ ד״ז ר״ס כספר׳ ל׳

רְוָחָהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃
ל וּמִשִּׁבְטָא דְאָשֵׁר יַת
מִשְׁאָל וְיַת רְוָחָהָא יַת
עַבְדּוֹן וְיַת רְוָחָהָא׃ לא יַת
חֶלְקַת וְיַת רְוָחָהָא וְיַת רְחוֹב
וְיַת רְוָחָהָא קִרְוִין אַרְבַּע׃
לב וּמִשִּׁבְטָא דְנַפְתָּלִי יַת
קִרְיַת שֵׁזָבוּת קָטוֹלָא
יַת קֶדֶשׁ בְּגָלִיל וְיַת
רְוָחָהָא וְיַת חַמּוֹת דֹּאר וְיַת
רְוָחָהָא וְיַת קַרְתָּן וְיַת
רְוָחָהָא קִרְוִין תְּלָת׃ לג כָּל
קִרְוֵי בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיַתְהוֹן
תְּלַת עַסְרֵי קִרְוִין וּרְוָחֵיהֶן׃
לד וּלְזַרְעֲיַת בְּנֵי מְרָרִי לֵוָאֵי
דִּי אִשְׁתְּאָרוּ מִן שִׁבְטָא
דִזְבוּלֻן יַת יָקְנְעָם וְיַת רְוָחָהָא
וְיַת קַרְתָּא וְיַת רְוָחָהָא׃
לה יַת דִּמְנָה וְיַת רְוָחָהָא יַת
נַהֲלָל וְיַת רְוָחָהָא קִרְוִין
אַרְבַּע׃ (ו וּמִשִּׁבְטָא דִרְאוּבֵן
יַת קִרְיַת שֵׁזָבוּת קָטוֹלָא
יַת בֶּצֶר בְּמַדְבְּרָא וְיַת
רְוָחָהָא יַת יַהְצָה וְיַת
רְוָחָהָא׃ ז יַת קְדֵמוֹת וְיַת
רְוָחָהָא יַת מֵיפַעַת וְיַת
רְוָחָהָא קִרְוִין אַרְבַּע)׃
לו וּמִשִּׁבְטָא דְגָד יַת קִרְיַת
שֵׁזָבוּת קָטוֹלָא יַת רָמוֹת
בְּגִלְעָד וְיַת רְוָחָהָא וְיַת
מַחֲנַיִם וְיַת רְוָחָהָא׃ לז יַת
חֶשְׁבּוֹן וְיַת רְוָחָהָא יַת
יַעְזֵר וְיַת רְוָחָהָא כָּל קִרְוִין
אַרְבַּע׃ לח כָּל קִרְוַיָּא לִבְנֵי
מְרָרִי לְזַרְעֲיַתְהוֹן דִּי
אִשְׁתְּאָרוּ מִזַּרְעֲיַת לֵוָאֵי
וַהֲוָה עַדְבְהוֹן קִרְוִין תַּרְתֵּי
עַסְרֵי׃ לט כָּל קִרְוֵי לֵוָאֵי
בְּגוֹ אַחְסָנַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קִרְוִין אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי
וּרְוָחֵיהֶן׃ מ יֶהֶוְיָן קִרְוַיָּא
הָאִלֵּין קִרְוֵי קִרְוֵי וּרְוָחָהָא
סְחָרָנָהָא כֵּן לְכָל קִרְוַיָּא הָאִלֵּין׃ מא וִיהַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל
יַת כָּל אַרְעָא דִּי קַיֵּים לְמִתַּן לַאֲבָהַתְהוֹן וְאַחְסִינוּהָ
וִיתִיבוּ בַהּ׃ מב וְאַנִיחַ יְיָ לְהוֹן מִסְּחוֹר סְחוֹר כְּכֹל
דְּקַיֵּים לַאֲבָהַתְהוֹן וְלָא קָם אֱנָשׁ מִן קֳדָמֵיהוֹן מִן כָּל
בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן יַת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מְסַר יְיָ בִּידֵיהוֹן׃
מג לָא בְטֵיל פִּתְגָמָא מִכֹּל פִּתְגָמוֹהִי תַּקְנַיָּא
דִּי מַלִּיל יְיָ עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְהוֹן אִתְקַיָּימוּ׃

רש״י

מגרשיה סביבותיה. אלפים אמה

רלב״ג

ונומר כי היו מפוחדים בכל הסבבים: (מג) ואח״ז זכר שלא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ה׳ אל בית ישראל הכל בא ואף על פי שכבר נשארו בהן עדין כמו שזכר במה שקדם הנה זה בלתי סותר מה שמזכר בזה המקום כי כל הגוים אשר נלחמו בהם נפלו בידם ואולם נשארו אלו בסבה עצלות יהושע וישראל לא בסבת העדר השגחת השם ית׳ מהם

מצודת דוד

כל מספר הערים האלה: (מ) תהיינה. ללוים: עיר עיר. לכל עיר ועיר מגרשים סביבותיה: (מב) וינח ה׳. נתן להם מנוחה מסביב ולא נתגרו בהם האויב: ולא עמד. לא נתקיים: (מג) לא נפל דבר. לא נחסר שום דבר: אשר

רד״ק

ממטה מנשה כל אחד מהם היה לו עיר ששמה גת רמון. ולחצי

וירשות ו׳ חס׳ י׳ בלישנ׳ בקריאה וסי׳ וירש זרעך את שער אויביו. וירשוה וישבו בה. ירשו את ערי הנגב. אשר הכו בני ישראל. וירשו את שמרון. וילחמו עם לשם. ויבאו וירשו אתה ולא דירמיה. ונמסר גם לעיל סי׳ י״ט: וינח ז׳ רפין בקריאה וסימן וינח הארבה על כל ארץ. וינח ביום השביעי והכרו דמשנה תורה. וינח ה׳ להם מסביב. ויאמר ליהודה נבנה. וישמחו כל יהודה. ותשקט מלכות יהושפט. ונמסר גם בסדר בא: ולא עמד ג׳ נמסר בסדר ויגש: לא ז׳ ר״פ בסיפ׳ וסי׳ לא יתיצב איש לפניך. לא ימוש ספר התורה. לא היה דבר מכל. לא היתה עיר. לא נותר ענקים. לא נפל דבר מכל. לא עזבתם את אחיכם:

* יש ספרים מוגה כאן וממטה ראובן את בצר וגו׳ ובכל הספרים המדויקים הישנים לא נמצא ועיין בפי׳ הקמחי וגם במסרה עיין כי כשמונה כ״ח את לא נמצא אלו בכללן וזו ראי׳ גדולה:

כב א אז יקרא יהושע
לראובני ולגדי ולחצי מטה מנשה: ג'
ב ויאמר אליהם אתם שמרתם את כל־
אשר צוה אתכם משה עבד יהוה י"ד כספר'
ותשמעו בקולי לכל אשר־צויתי
אתכם: ג לא־עזבתם את־אחיכם זה ג' ר"פ כספר'
ימים רבים עד היום הזה ושמרתם
את־משמרת מצות יהוה אלהיכם: ג'
ד ועתה הניח יהוה אלהיכם לאחיכם
כאשר דבר להם ועתה פנו ולכו לכם ה'סבירין נכם
לאהליכם אל־ארץ אחזתכם אשר ׀
נתן לכם משה עבד יהוה בעבר י"ד. כספר'
הירדן: ה רק ׀ שמרו מאד לעשות את־
המצוה ואת־התורה אשר צוה ל'
אתכם משה עבד־יהוה לאהבה את־
יהוה אלהיכם וללכת בכל־דרכיו ד'
ולשמר מצותיו ולדבקה־בו ולעבדו ד'. כ'
בכל־לבבכם ובכל־נפשכם: ו ויברכם
יהושע וישלחם וילכו אל־אהליהם: ז'
ז ולחצי ׀ שבט המנשה נתן ׀ משה
בבשן ולחציו נתן יהושע עם־ ל'
אחיהם מעבר הירדן ימה וגם כי בעבר קרי
שלחם יהושע אל־אהליהם ויברכם:
ח ויאמר אליהם לאמר בנכסים
רבים שובו אל־אהליכם ובמקנה ל'
רב־מאד בכסף ובזהב ובנחשת ט"ו רפין. ג'
ובברזל ובשלמות הרבה מאד כ'
חלקו שלל־איביכם עם־אחיכם: ל'
ט וישבו וילכו בני־ראובן ובני־גד
וחצי שבט המנשה מאת בני ישראל
משלה אשר־בארץ־כנען ללכת אל־
ארץ הגלעד אל־ארץ אחזתם אשר
נאחזו־בה על־פי יהוה ביד־משה: ס'
י ויבאו אל־גלילות הירדן אשר כ'
בארץ כנען ויבנו בני־ראובן ובני־ י' דסמי'

א בכן קרא יהושע לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: ב ואמר להון אתון נטרתון ית כל דפקיד יתכון משה עבדא דיי וקבילתון למימרי לכל די פקדית יתכון: ג לא שבקתון ית אחוכון דנן יומין סגיאין עד יומא הדין ונטרתון ית מטרת תפקידתא מימרא דיי אלהכון: ד וכען אניח יי אלהכון לאחוכון כמא די מליל להון וכען אתפניאו ואזילו לכון לקרויכון לארעא אחסנתכון דיהב לכון משה עבדא דיי בעברא דירדנא: ה לחוד אסתמרו לחדא למעבד ית תפקדתא וית אוריתא די פקיד יתכון משה עבדא דיי למרחם ית יי אלהכון ולמהך בכל אורחן דתקנן קדמוהי ולמטר פקודוהי ולאתקרבא לדחלתיה ולמפלח קדמוהי בכל לבכון ובכל נפשכון: ו וברכינון יהושע ושלחינון ואזלו לקרויהון: ז ולפלגות שבטא דמנשה יהב משה במתנן ולפלגיהון יהב יהושע עם אחיהון בעברא דירדנא למערבא ואף ארי שלחינון יהושע לקרויהון וברכינון: ח ואמר להון למימר בנכסין סגיאין תובו לקרויכון ובבעירא סגי לחדא בכספא ובדהבא ובנחשא ובפרזלא ובלבושין סגי לחדא פליגו בזת בעלי דבביכון עם אחיכון: ט ותבו ואזלו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה מלות בני ישראל משלה די בארעא דכנען למיזל לארעא דגלעד לארעא אחסנתהון דאחסינו בה על מימרא דיי בידא דמשה: י ואתו לגלילי ירדנא די בארעא דכנען ובנו בני ראובן ובני

רשי

אמה לכל רוח: (ז) וגם כי שלחם יהושע. לחצי שבט המנשה כאשר שלח את בני ראובן וגד: (ח) עם אחיכם. בני ראובן ובני גד ויש פותרין עם אחיכם שנשארו לשמור את הערים עם הנשים והטף ולא עברו את הירדן עם החלוצי' גם הם

רלבג

מהם (א) ואחר זכר שכבר קרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה והזהירם מאד לשמור התורה וברכם ושלחם לאהליהם בנכסי' רבים ומקנה רב ובזהב ובכסף ובנחשת וברזל ובשלמות הרבה כי חלקו שלל אויביהם עם אחיהם וכן היה ראוי כי כן חלקו כל ישראל שלל הערים אשר באו להם בנחלה כמו שזכר בתורה: (י) עוד זכר שבשוב' לנחלתם מעבר לירדן בנו אצל הירדן מזבח גדול למראה וחשבו ישראל שעשו זה להקריב עליו ויקהלו שילה לעלות עליהם לצבא והיתה עצתם לשלוח להם תחלה פנחס בן אלעזר הכהן ועשרה נשיאים עמו מתשעת המטות וחצי המטה לדעת מה זה ועל מה זה ולהזהירם ולהוכיחם על זה כי כבר הוזהרו בתורה מעשות במה לצבור זולתי משכן ה' וגם במה ליחיד נאסרה מעת באו אל המנוחה ואל הנחלה והנה היה משכן שילה מנוחה כמו שנתבאר בסוף זבחים ובית עולמים היה נחלה ולפי זה הענין היה מרד בה' כי הכונה בשלא יעבד השם יתברך כי אם במקום אחד הוא להורו' על היותו אחד כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה וזה הפך מה שעשו ישראל כשנשקעו בע"ג עד שתמצא שכבר היו להם בתי עבודת אלילים בכל עריהם אמר הנביא מספר גנותן כי מספר עריך היו אלהיך יהודה הנה אמרו ישראל לעלות עליה' לצבא להוכיחם על זה ולבער הרע מקרבם כי זה מדרכי התורה כמו שנתבאר בתורה בעיר הנדחת ולזאת הסבה עלו ישראל לצבא על אחיהם על

רדק

(ז) ולחצי שבט המנשה. ואף על פי שזכרו כשקרא להם יהושע חזר לתת טעם איך הי' חצי שבט עם בני גד ובני ראובן: וגם כי שלחם. יש אומרים לחצי שבט מנשה ואף על פי שהיו בכלל וישלחם והנכון כי על כלם אמר אף על פי שאמר ויברכם יהושע וישלחם חזר אחר כן וגם כי שלחם ויברכם להשלים הדבר שאמר להם כאשר שלחם שאמר להם בנכסים רבים שובו ובדרש לאחר שנטלו רשות נשתהו שני ימים וחזרו ונטלו רשות פעם שנייה וזהו שאמר וגם כי שלחם יהושע וגו': (ח) חלקו שלל אויביכם עם אחיכם. אם אמר לחצי שבט מנשה יהיה פירוש עם אחיכם בני גד ובני ראובן ואם אמר לכלם יהיה פירוש עם השבטים אשר בארץ כנען כמו

מצות ה' ג' וסי' לא עזבתם את אחיכם. ויאמר שמואל אל שאול נסכלת. מצות ה' ברה מאירת עינים. וסי' בלשון תרגום לא שבקתון שמואל בזוהרא: וישלחם ח' וסי' מעל יצחק יצחק וילכו. ויברכם יהושע. וישלחם ביהודה. ויכרת את מרויהם. וחברו דד"ה. ביד פשעם. ויכרה לחם כירה: בכסף ט"ו רפין וסימן בכסף מלא בנכסים רבים. כי קנה אקנה דשמואל. וחברו דד"ה. תנה לי מקום הגרן. והעלות עולות. תנה לי את כרמך. אשר מאן לתת לך. ולא בכסף תגאלו. בכסף ובזהב ייפהו. תרשיש סחרתך ונביאיה בכסף יקסמו. ויוציאם בכסף וזהב. מימינו בכסף שתינו. וכל הנשאר דריש עזרא. וא' הנה צרפתיך ולא בכסף. וא' יכבד

מצודת דוד

(ב) אשר צוה. שתעברו חלוצים לפני בני ישראל למלחמה: (ד) הניח. נתן להם מקום מנוחה: פנו ולכו. פנו מכאן ולכו וכו': (ה) רק שמרו מאד. אף אם תרחיקו ממשכן ה': (ז) ולחצי שבט המנשה. בזה יתן טעם למה היה רק חצי שבט המנשה עם ב"ר וב"ג: וגם כי שלחם. ר"ל וגם זאת דבר להם כאשר שלחם והוא הדבר הנאמר במקרא שלאחריו: (ח) אליהם. לב"ר ולב"ג ולחצי שבט מנשה: עם אחיכם. הם אשר נשארו בעבר הירדן לשמור הנשים והטף והרכוש: (י) אשר בארץ כנען. ר"ל בשפת עבר הירדן המערבי שהוא מארץ כנען: למראה. ר"ל להיות גדול למראה עינים לא לעולה וזבח:

יהושע כב

גד וחצי שבט המנשה שם מזבח על־
הירדן מזבח גדול למראה׃ יא וישמעו
בני־ישראל לאמר הנה־בנו בני־
ראובן ובני־גד וחצי שבט המנשה
את־המזבח אל־מול ארץ כנען אל־
גלילות הירדן אל־עבר בני ישראל׃
יב וישמעו בני ישראל ויקהלו כל־
עדת בני־ישראל שלה לעלות
עליהם לצבא׃
יג וישלחו בני־ישראל אל־בני־ראובן
ואל־בני־גד ואל־חצי שבט־מנשה
אל־ארץ הגלעד את־פינחס בן־
אלעזר הכהן׃ יד ועשרה נשאים עמו
נשיא אחד נשיא אחד לבית אב לכל
מטות ישראל ואיש ראש בית־
אבותם המה לאלפי ישראל׃ טו ויבאו
אל־בני־ראובן ואל־בני־גד ואל־
חצי שבט־מנשה אל־ארץ הגלעד
וידברו אתם לאמר׃ טז כה אמרו כל
עדת יהוה מה־המעל הזה אשר
מעלתם באלהי ישראל לשוב היום
מאחרי יהוה בבנותכם לכם מזבח
למרדכם היום ביהוה׃ יז המעט־
לנו את־עון פעור אשר לא־הטהרנו
ממנו עד היום הזה ויהי הנגף בעדת
יהוה׃ יח ואתם תשבו היום מאחרי
יהוה והיה אתם תמרדו היום
ביהוה ומחר אל־כל־עדת ישראל
יקצף׃ יט ואך אם־טמאה ארץ אחזתכם
עברו לכם אל־ארץ אחזת יהוה
אשר שכן־שם משכן יהוה והאחזו
בתוכנו וביהוה אל־תמרדו ואתנו
אל־תמרדו בבנתכם לכם מזבח

ד׳ כ׳ פתחין וב׳ קמצין · ב׳ · ב׳ · ד׳ כ״כ בכתו׳ ובנבי׳ · ג׳ דסמי׳ · ב׳ בספר׳ · כ״ע · כ״ה מיחדין · ב׳ קדמ׳ מ״ל סנין חס׳ · ל׳ · ז׳ · ג׳ ב׳ מנסו׳ ל״פ · ב׳ · ב׳ · ב׳ דין חס׳

תרגום

גד ופלגות שבטא דמנשה
תמן מדבחא על ירדנא
מדבח רב למחזי׃ יא ושמעו
בני ישראל למימר הא בנו
בני ראובן ובני גד ופלגות
שבטא דמנשה ית מדבחא
לקביל ארעא דכנען בגלילי
ירדנא דלעבר בני ישראל׃
יב ושמעו בני ישראל
ואתכנישו כל כנשתא
דבני ישראל לשלה למיסק
עליהון לחילא׃ יג ושלחו
בני ישראל לות בני ראובן
ולות בני גד ולות פלגות
שבטא דמנשה לארעא
גלעד ית פנחס בר אלעזר
כהנא׃ יד ועשרא רברבין
עמיה רבא חד רבא חד
לבית אבא לכל שבטיא
דישראל וגבר ריש בית
אבהתהון אינון לאלפיא
דישראל׃ טו ואתו לות
בני ראובן ולות בני גד
ולות פלגות שבטא דמנשה
לארעא דגלעד ומלילו
עמהון למימר׃ טז כדין
אמרו כל כנשתא דיי מא
שקרא הדין די שקרתון
במימרא דאלהא ישראל
למיתב יומא דין מבתר
פולחנא דיי במבנכון לכון
מדבחא למרדכון יומא דין
במימרא דיי׃ יז הזעיר
לנא ית חובא דפעור דלא
אדכינא מניה עד יומא
הדין והות מחתא בכנשתא
דיי׃ יח ואתון תתובון יומא דין מבתר פולחנא דיי
ויהי אתון תמרדון יומא דין במימרא דיי ומחר על
כל כנשתא דישראל יהי רוגזא׃ יט וברם אם מסאבא
ארע אחסנתכון עברו לכון לארע אחסנת עמא דיי
די שרא תמן משכנא דיי ואחסינו בינגא ובמימרא
דיי לא תמרדון ובנא לא תמרדון במבניכון לכון

רדק

כמו שאמר בנכסים רבים שובו שתחלקו עם אחיכם השבטים הבזה ומי שמפרש עם אחיכם האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם וטפם הוא שהניחו: (יב) לעלות עליהם לצבא. כמו בצבא כמו וישבו אתו לארץ לפניכם לחרב הרגתי לפנעי ולפי שחשבו כי להעלות עליו עולה וזבח עשו אותו ולהיות להם מזבח לבדם מבלי שיבאו למזבח ה׳ לשילה או באשר יהיה שם ומשבאו לשילה נאסרו הבמות שכך שנינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן נאסרו הבמות באו לגלגל הותרו הבמות באו לשילה נאסרו הבמות באו לנוב ובגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם היתר עוד לפיכך חשבוהו להם לעון ולמרד בה׳: (יד) ואיש ראש בית אבותם. כל איש מאלה העשרה שהלכו עם פנחס כל אחד היה בשבטו ראש בית אבות והמה היו הראשים לאלפי ישראל: (יט) ואך אם טמאה. פירוש אם טמאה בעיניכם לפי שאין המשכן שם עברו לכם אל ארץ אחזת ה׳: ואתנו אל תמרדו. כמו ובנו אל תמרדו וכן

בזהב ובכסף: ומתר ו׳ בקריאה וסי׳ ויאמר ה׳ אל משה לך אל העם. ומתר אל כל עדת ישראל יקצוף. ומתר אתה ובניך עמי. שב בזה גם היום ומחר אשלחך. ומתר אתן ויש אתך. ומתר אעשה כדבר המלך ונמסר גם בסדר וישמע יתרו:

תולדות אהרן מזבח גדול.
עקדה שער י:
כמעט לנו. עקדה שער פט:

רשי

הם נטלו חלק בבזה (יב) לעלות עליהם לצבא. לפי שנאסרו הבמות משנקבע המשכן בשילה: (יט) אם טמאה ארץ אחזתכם. שלא בחר הקב״ה להשרות בה שכינתו: ואותנו אל תמרודו. כמו ובנו אל תמרודו:
של

רלבג

של דבר פילגש בגבעה והסבה בזה שישמעו הנשארים ויראו ולא יוסיפו לעשות הרע הזה כי אולי ילמדו מזה הנשארים ויסתכלו כלם בזה הפועל המגונה הלא תראה כי ירבעם בן נבט התחיל במרד ונמשכו למריו כל מלכי ישראל הבאים אחריו ונשקעו בו גם כן בסוף הענין מלכי יהודה והיה זה סבת גלות ישראל מארצם ואבדן רבים מהם ולזאת הסבה אחשב שאמרו פנחס והנשיאים לבני ראובן ולבני גד ולחצי שבט המנשה המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה ויהי הנגף וגו׳: (יח) ואתם תשובו היום מאחרי ה׳ והיה אם אתם תמרדו בה׳ היום ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף והנה אמרו זה כי אולי זה העון משך לב קצת העם עד שכמעט לא הטהרו ממנו עדין כי קצתם למדו מזה ונסתבכו בחטא הסתבכות מה כי זה דרך המרי ועוד כי הנגף היה בעדת ה׳ בעבור חטא היחידים מצד התאחדות שהיו מתאחדים בו כלל העם יקרה עונש לכלל בעבור חטא היחיד כמו שביארנו הסבה בזה בעון עכן ולזה יקרה שישובו היום מאחרי ה׳ ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף אם מפני ההתאחדות שיהיה סבה לבור ההנחות השם יתברך מהם כמו שבארנו במה שקדם ויקרא מזה הטובים בכללם על חטא אלו השבטים אם מפני המשכם אל החטא ולמדם קצתם מקצתם ולזה אמרו אותנו אל תמרדו כי מרדם בה׳ יהיה
מגד

מצודת ציון

הבי״ת וכן לפניכם לחרב (ויקרא כ״ו) ומשפטו בחרב: (טז) המעל. החטא ופשע: (יח) ומחר. יש מחר שהוא לאחר זמן רב וכן כי ישאלך בנך מחר (שמות י״ג): (יט) ואותנו. ענינו כמו ובנו: מבלעדי. ענינו כמו זולת וכן בלעדי רק אשר אכלו הנערים

מצודת דוד

(יב) לצבא. אם לא יתקנו את אשר עותו כי הם חשבו שעשאוהו לעולה וזבח: (יג) וישלחו. טרם עלו לצבא שלחו להוכיחם כי אולי ישובו: (יד) ואיש. כל אחד מעשרה הנשיאים היה הראש לבית אבותם והמה היו הראשים לכל אלפי ישראל:
(טז) מה המעל. ר״ל למה מעלתם בה׳: בבנותכם. במה שבניתם: למרדכם. לעשות בזה מרידה בה׳: (יז) המעט. ר״ל וכי העון שבידנו מאז האם קל הוא עון פעור. העון שעבדו לפעור: לא הטהרנו. ר״ל לא נתכפר מכל וכל: בעדת ה׳. אף באלו שלא חטאו היה הנגף על שלא מיחו: (יח) אתם תמרדו. ואנו הלא נקיים אנחנו מזה העון: ומחר. ר״ל לאחר זמן בעת התשלומין יקצוף ה׳ על כולם על שלא מיחו והיה כולם נלקים ע״י א״כ בע״כ צריכין אנו למחות בידכם: (יט) ואך אם טמאה. אם בעיניכם טמאה ארץ אחוזתכם לפי שאין המשכן שם ובעבור זה תחשבו לומר שאין השגחת המקום עליכם רק על ידי אמצעית השר השורר ואליו תעשו המזבח לעולה וזבח: עברו לכם. הנה זאת עשו עברו הנה והאחזו נחלה בתוכנו: וביה׳ אל תמרודו. כי גם בדבר זה יחשב למורד בה׳: ואותנו אל תמרודו. כי הואיל ועל ידכם יבוא הקצף
על

רשי

(כב) אל אלהים ה׳. אל כל האלהים הוא ה׳ ויודע כי לא במרד וגו׳ וכשכפל לומר ב׳ פעמים אלהים בעולם הזה ובעולם הבא: אל תושיענו. כלפי השכינה אמרו: (כג) הוא יבקש. יפרע ממנו: (כד) מדאגה מדבר. מחמת דאגת יראת דבר חרפה עשינו כמה שמפרש פן יאמרו בניכם מחר לחרף את בנינו כשילכו להקריב במשכן שילה שמא יאמרו מה לכם ולה׳ והלא גבול נתן בינינו וביניכם את הירדן זו דאגנו ועשינו כל דאגה שבמקרא לשון יראה הוא כמו אני דואג את היהודים דנדקיהו: (כז) כי עד הוא. שלא סילקנו עצמנו מתורה

רדק

וכן והתחלקו אותה כמו בה: (כ) מעל מעל. הראשון פעל עבר חציו קמץ וחציו פתח והשני שם כלו פתח ושניהם מלעיל הראשון מפני השני: לא גוע בעונו. לא גוע לבדו וכמוהו לא אחת ולא שתים לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדן: (כב) אל אלהים. כמו מלך מלכים ואלהים הם המלאכים והוא יתברך אל אלהים ואדוני האדנים ואמר שני פעמים לחזק הדבר ולהעמידו: הוא יודע. פי׳ הוא יודע הלבבות ויודע כוונתנו: וישראל הוא ידע. מכאן ואילך ידע ישראל כי כוונתינו לטובה לא במרד ולא במעל: אל תושיענו. כנגד השם יתי׳: (כד) מדאגה מדבר. דאגתנו מזה הדבר מחר יאמרו בניכם לבנינו: (כח) ואמרנו. כאילו אמר ואמרו בנינו כי האבות במקום הבנים והבנים במקום האבות כמו ואותנו

מִבַּלְעֲדֵי מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃
כ הֲלוֹא ׀ עָכָן בֶּן־זֶרַח מָעַל מַעַל בַּחֵרֶם ג׳
וְעַל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הָיָה קָצֶף וְהוּא ג׳ בסיפ׳
אִישׁ אֶחָד לֹא גָוַע בַּעֲוֺנוֹ׃ ל׳
כא וַיַּעֲנוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד
וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה וַיְדַבְּרוּ אֶת־
רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ כב אֵל ׀ אֱלֹהִים ׀ יְהוָה פסיק. פסיק
אֵל ׀ אֱלֹהִים ׀ יְהוָה הוּא יֹדֵעַ פסיק. פסיק
וְיִשְׂרָאֵל הוּא יֵדָע אִם־בְּמֶרֶד וְאִם־ ל״ג. י״ח
בְּמַעַל בַּיהוָה אַל־תּוֹשִׁיעֵנוּ הַיּוֹם
הַזֶּה׃ כג לִבְנוֹת לָנוּ מִזְבֵּחַ לָשׁוּב
מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְאִם־לְהַעֲלוֹת עָלָיו ב׳
עוֹלָה וּמִנְחָה וְאִם־לַעֲשׂוֹת עָלָיו ג׳ מ״ל בסיפ׳
זִבְחֵי שְׁלָמִים יְהוָה הוּא יְבַקֵּשׁ׃
כד וְאִם־לֹא מִדְּאָגָה מִדָּבָר עָשִׂינוּ אֶת־ ל׳
זֹאת לֵאמֹר מָחָר יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם
לְבָנֵינוּ לֵאמֹר מַה־לָּכֶם וְלַיהוָה ב׳ סוף מול׳
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כה וּגְבוּל נָתַן־יְהוָה
בֵּינֵנוּ וּבֵינֵיכֶם בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד ב׳ וחס׳
אֶת־הַיַּרְדֵּן אֵין־לָכֶם חֵלֶק בַּיהוָה
וְהִשְׁבִּיתוּ בְנֵיכֶם אֶת־בָּנֵינוּ לְבִלְתִּי ל׳
יְרֹא אֶת־יְהוָה׃ כו וַנֹּאמֶר נַעֲשֶׂה־נָּא לָנוּ
לִבְנוֹת אֶת־הַמִּזְבֵּחַ לֹא לְעוֹלָה וְלֹא ג׳ מ״ל בספר׳
לְזָבַח׃ כז כִּי עֵד הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם
וּבֵין דֹּרוֹתֵינוּ אַחֲרֵינוּ לַעֲבֹד אֶת־
עֲבֹדַת יְהוָה לְפָנָיו בְּעֹלוֹתֵינוּ ג׳
וּבִזְבָחֵינוּ וּבִשְׁלָמֵינוּ וְלֹא־יֹאמְרוּ ג׳ דסמיכי
בְנֵיכֶם מָחָר לְבָנֵינוּ אֵין־לָכֶם חֵלֶק
בַּיהוָה׃ כח וַנֹּאמֶר וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ
אֵלֵינוּ וְאֶל־דֹּרֹתֵינוּ מָחָר וְאָמַרְנוּ
רְאוּ אֶת־תַּבְנִית מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר־
עָשׂוּ אֲבוֹתֵינוּ לֹא לְעוֹלָה וְלֹא לְזֶבַח ג׳ מ״ל בספר׳

מדבחא בר ממדבחא דיי אלהנא: כ הלא עכן בר זרח שקר שקרא בחרמא ועל כל כנשתא דישראל הוה רוגזא והוא גברא חד לא מית בחוביה: כא ואתיבו בני ראובן ובני גד ופלגות שבטא דמנשה ומלילו עם רישי אלפיא דישראל: כב אל אלהים יי אל אלהים יי קדמוהי ידיע וישראל בסופא ידע אם במרדא ואם בשקרא שקרנא במימרא דיי לא תפרקיננא יומא הדין: כג למבנא לנא מדבחא למיתב מבתר פולחנא דיי ואם לאסקא עלוהי עלתא ומנחתא ואם למעבד עלוהי נכסת קודשין יי הוא יתבע: כד ואם לא מיוצפא מפתגם עבדנא ית דא למימר מחר יימרון בניכון לבננא למימר לית לכון חולק במימרא דיי אלהא דישראל: כה ותחומא יהב יי בינגא וביניכון בני ראובן ובני גד ית ירדנא לית לכון חולק במימרא דיי ויבטלון בניכון ית בננא בדיל דלא למדחל מן קדם יי: כו ואמרנא נעביד כען לנא למבני ית מדבחא לא לעלתא ולא לנכסת קודשיא: כז ארי סהיד הוא בינגא וביניכון ובין דרנא בתרנא למפלח ית פולחנא דיי קדמוהי בעלותנא ובדבחנא ובנכסת קודשנא ולא ימרון בניכון לבננא מחר לית לכון חולק במימרא דיי: כח ואמרנא ויהי ארי יימרון לנא ולדרנא מחר ונימר חזו ית דמות מדבחא דיי די עבדו אבהתנא לא לעלתא ולא לנכסת קודשיא ארי סהיד

רלבג

מרד במעל ויהיה מרד בהם כי יראתם פן יספו בעונם ומגד האחר היה מרד גם כן וזה כי הפרטים הם תחת הכלל עם היותה סנהדרי גדולה אשר כל השבטים היו תחתיהם ואם יפרדו מהם ימרדו בזה: (כה) והנה היתה תשובתם כי לא עשו זה לא לעולה ולא לזבח אך להיות להם נזכר כי הם מעם ה׳ ומארצו יצאו והמעבר היה רק בינם ובין ארץ ישראל ולזאת הסבה קראו שם המזבח כי עד הוא בינותינו כי ה׳ האלהים: ויסר

מצודת דוד

על כולנו הרי הוא כאלו מרדתם בנו: בבנותכם. במה שבניתם: (כ) לא גוע בעונו. תחסר מלת לבד ור״ל אף שהיה רק איש אחד ואין בדבר חלול ה׳ מ״מ לא גוע הוא לבד כי הקצף היה על כולם: (כב) אל אלהים ה׳. ר״ל ה׳ שהוא אל על כל אלהים והם המלאכים הקרואים אלהים וכפלו דבריהם לחזק מאמרם: הוא יודע. מאז יודע הוא שלבבינו נאמן לפניו: וישראל הוא ידע. ר״ל ובהאריך הזמן גם ישראל ידע ויכיר כי כנים אנחנו: אל תושיענו. הפכו פניהם כלפי מעלה ואמרו אם מעשה המזבח היה במרד ובמעל אזי אל תושיענו היום הזה ולא תאריך אפך: (כג) לבנות. ר״ל אם הכוונה היתה לבנות לנו מזבח לשוב מה׳ וכו׳: ה׳ הוא יבקש. אם הכוונה היתה על זאת אזי יבקש ה׳ מאתנו וישלם גמול: (כד) ואם לא. מוסב למעלה לומר ואם לא עשינו את זאת מחמת דאגה ופחד מדבר אחר אזי ה׳ הוא יבקש: לאמר. עתה מפרשים דבריהם ואומרים כי אמרנו פן לאח״ז יאמרו בניכם וכו׳: מה לכם ולה׳. כאלו יאמרו מה לכם לה׳ ומה לה׳ לכם ר״ל אין לכם חלק בה׳ ולא ה׳ בכם: (כה) והשביתו. וכזה ימנעו את בנינו מליראה את ה׳: (כו) ונאמר. ובעבור זה אמרנו נעשה את זאת לבנות מזבח אולם לא לעולה וזבח: (כז) כי עד הוא. כי רק להיות הוא עד בינינו שגם אנחנו נעבוד את ה׳ כי גם לנו חלק בו כי המזבח אשר בינינו דומה הוא למזבח ה׳ ולזה יחשב לעד: ולא יאמרו. ולא יוכלו עוד לומר כזאת: (כח) ונאמר. בהיות המזבח בנוי נאמר כאשר יאמרו בניכם כזאת אז נשיב להם ראו תבנית המזבח העשוי לעד כי הלא לא נעשה עליו עולה וזבח

מצודת ציון

הנערים (בראשית י״ד): (כה) והשביתו. ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (ישעיה י״ד): (כח) תבנית. צורת התבנית:

ואם להעלות ח׳ פסוקין בקריאת ואם ואם וסי׳ ואם בחקתי תמאסו. ואם את משפטי תגעל ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. ואם לא יגאל. ואם מכר את השדה. ולבנות לנו מזבח לשוב מאחריו. ואם נביאים הם. ואם יחבאו בראש הכרמל. ואם אב אני איה כבודי. ואם תדרשהו ימצא לכם. ונמסר גם בסדר בחקתי: עולה ג׳ מ״ל בסיפרא וסימ׳ ויאמר נעשה. והיה כי יאמרו אלינו לבנות לנו מזבח. ונמסר גם בסדר נשא: עבדת ה׳ ג׳ דסמיכי וסי׳ והניף אהרן את הלוים תנופה לפני. כי עד הוא בינינו וביניכם. ותכון כל עבדת ה׳ אנ״ך: ונמסר גם בסדר בהעלתך

תולדות אהרן לא גוע בעונו. עקדה שער סג: אל אלהים. (ברכות יב מגלה עא שקלים מג):

כִּי־עֵד הוּא בֵּינֵינוּ וּבֵינֵיכֶם׃ כט חָלִילָה
לָּנוּ מִמֶּנּוּ לִמְרֹד בַּיהוָה וְלָשׁוּב הַיּוֹם
מֵאַחֲרֵי יְהוָה לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לְעֹלָה
לְמִנְחָה וּלְזָבַח מִלְּבַד מִזְבַּח יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר לִפְנֵי מִשְׁכָּנוֹ׃
ל וַיִּשְׁמַע פִּינְחָס הַכֹּהֵן וּנְשִׂיאֵי
הָעֵדָה וְרָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
אִתּוֹ אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבְּרוּ בְּנֵי־
רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד וּבְנֵי מְנַשֶּׁה וַיִּיטַב
בְּעֵינֵיהֶם׃ לא וַיֹּאמֶר פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן אֶל־בְּנֵי־רְאוּבֵן וְאֶל־בְּנֵי־
גָד וְאֶל־בְּנֵי מְנַשֶּׁה הַיּוֹם יָדַעְנוּ
כִּי־בְתוֹכֵנוּ יְהוָה אֲשֶׁר לֹא־
מְעַלְתֶּם בַּיהוָה הַמַּעַל הַזֶּה אָז
הִצַּלְתֶּם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד יְהוָה׃
לב וַיָּשָׁב פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן ׀
וְהַנְּשִׂיאִים מֵאֵת בְּנֵי־רְאוּבֵן וּמֵאֵת
בְּנֵי־גָד מֵאֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּשִׁבוּ אוֹתָם דָּבָר׃
לג וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיְבָרְכוּ אֱלֹהִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא
אָמְרוּ לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶם לַצָּבָא לְשַׁחֵת
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־גָד
יֹשְׁבִים בָּהּ׃ לד וַיִּקְרְאוּ בְּנֵי־רְאוּבֵן וּבְנֵי־
גָד לַמִּזְבֵּחַ כִּי עֵד הוּא בֵּינֹתֵינוּ כִּי
יְהוָה הָאֱלֹהִים׃

כג א וַיְהִי מִיָּמִים רַבִּים אַחֲרֵי אֲשֶׁר־הֵנִיחַ
יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב
וִיהוֹשֻׁעַ זָקֵן בָּא בַּיָּמִים׃ ב וַיִּקְרָא
יְהוֹשֻׁעַ לְכָל־יִשְׂרָאֵל לִזְקֵנָיו וּלְרָאשָׁיו
וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אֲנִי זָקַנְתִּי בָּאתִי בַּיָּמִים׃ ג וְאַתֶּם
רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם לְכָל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִפְּנֵיכֶם
כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם׃
ד רְאוּ הִפַּלְתִּי לָכֶם אֶת־הַגּוֹיִם

הוּא בֵּינָנָא וּבֵינֵיכוֹן : כט חַס
לָנָא מִנָּנָא מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמוֹהִי
מִלְּמֶרַד בְּמֵימְרָא דַּייָ
וּלְמֵיתַב יוֹמָא דֵּין מִבָּתַר
פּוּלְחָנָא דַּייָ לְמִבְנֵי מַדְבְּחָא
לַעֲלָתָא לְמִנְחָתָא וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא בַּר מִמַּדְבְּחָא דַּייָ
אֱלָהָנָא דִּי קֳדָם מַשְׁכְּנֵיהּ :
ל וּשְׁמַע פִּינְחָס כַּהֲנָא
וְרַבְרְבֵי כְּנִשְׁתָּא וְרֵישֵׁי
אַלְפַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל דִּי עִמֵּיהּ
יָת פִּתְגָּמַיָּא דִּי מַלִּילוּ בְּנֵי
רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וּבְנֵי מְנַשֶּׁה
וּשְׁפַר בְּעֵינֵיהוֹן : לא וַאֲמַר
פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא
לִבְנֵי רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי
מְנַשֶּׁה יוֹמָא דֵּין יְדַעְנָא אֲרֵי
בֵּינָנָא שַׁרְיָא שְׁכִינְתָּא דַּייָ
דְּלָא שְׁקַרְתּוּן בְּמֵימְרָא דַּייָ
שְׁקָרָא הָדֵין בְּכֵן שֵׁיזֵבְתּוּן
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִיַּד מֵימְרָא
דַּייָ : לב וְתַב פִּינְחָס בַּר
אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְרַבְרְבַיָּא
מִלְּוַת בְּנֵי רְאוּבֵן וּמִלְּוַת בְּנֵי
גָד מֵאַרְעָא גִלְעָד לְאַרְעָא
דִּכְנַעַן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַאֲתִיבוּ יָתְהוֹן פִּתְגָּמָא :
לג וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאוֹדִיאוּ קֳדָם יְיָ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא אֲמַרוּ
לְמִיסַּק עֲלֵיהוֹן לְחֵילָא
לְחַבָּלָא יָת אַרְעָא דִּבְנֵי
רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד יָתְבִין בַּהּ :
לד וּקְרוֹ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי
גָד לְמַדְבְּחָא אֲרֵי סָהִיד הוּא
בֵּינָנָא אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלָהִים :
א וַהֲוָה לִזְמַן יוֹמִין סַגִּיאִין
בָּתַר דְּאָנִיחַ יְיָ לְיִשְׂרָאֵל
מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן מִסְחוֹר
סְחוֹר וִיהוֹשֻׁעַ סִיב עַל
בְּיוֹמִין : ב וּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ
לְכָל יִשְׂרָאֵל לְסָבוֹהִי וּלְרֵישׁוֹהִי וּלְדַיָּנוֹהִי
וּלְסָרְכוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא סֵיבִית עֲלֵית בְּיוֹמִין :
ג וְאַתּוּן חֲזֵיתוּן יָת כָּל דַּעֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לְכָל
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵיהּ מַגִּיחַ לְכוֹן : ד חֲזוֹ דִּי פַלְגֵית לְכוֹן יָת עַמְמַיָּא דִּי

רדק

והותנו הוציא מזה : (כט) חליל' לנו ממנו . לפי שאמרו להם והותנו אל תמרודו אמרו הם מחמת עצמנו היינו חדלים מלמרוד בה' הניחו המרד שהיינו מורדים בכם : (לד) ויקראו . פי' קראו למזבח עד כי עד הוא בינותינו וכן ת"י וקרו בני גד ובני ראובן סהיד למדבחא ארי סהיד הוא בינגא

ולשוב ג' בקריאת וסי' חלילה לנו ממנו : ולא יהיה פליט ושריד . כי בשובכם אל ה' דד"ת ביחזקיהו : ולא אמרו ד' דסמיכי בקריאה וסי' לעלות עליהם לצבא . איה המעלה אתנו מארץ . נירא נא את . העברים ברכת ה' אליכם . ה' האלהים י' דסמיכי בקריאה וסי' ויקראו בני ראובן . ויאמרו אנשי בית שמש . אם ה' האלהים לכו אחריו . ענני ה' ענני וידעו העם הזה . ויאמר דוד זה הוא . עתה תנו לבבכם דד"ה . ועוד דברו עבדיו . ואתנה את פני . ויברך עזרא . אשר בחרת באברם : ויהי מימים ג' דסמיכי בקריאה וסי' אחרי אשר הניח ה' לישראל . וילחמו בני עמון עם . ויהי מימים בימי קציר

תולדות אהרן ויסעו מהם . זכאים קא : ולא אמרו לשלום . עקרם עשר שם :

מצודת ציון

(כט) חלילה . ענין מלשון חולין ונגאל : (ד) לכם . בשבילכם : מבוא

רשי

מהורת מזבח : (לג) ויברכו אלהים . ואודיאו קדם ה' בני ישראל : (לד) ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח כי עד הוא . הרי זה מן המקראות הקצרים וצריך להוסיף בו תיבה אחת ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עד : (ד) ראו הפלתי לכם . בגורל לנחלה : הנשארים . ליכבשם ולגושם :

רלבג

(ל) וישר הדבר בעיני פינחס ובעיני הנשיאים וישבו מאתם אל בני ישראל וברכו בני ישר' את השם הנכבד שמר אותם מעלות לצבא : (ב) ואחר זה זכר שכבר קרא יהושע לכל ישראל רוצה לומר למנהיגים אותם כי הוא רחוק שידבר דבריו עם כל ישראל והנה אלו המנהיגים זכר בהדרגה וזכר הזקנים תחלה והם הסנהדרין לפי מה שאחשוב כי הם היה קבוץ החכמים והם המנהיגים כל העם ואחר זכר ראשי העם והם הנשיאי' שכל א' מהם ראש לשבט אחד ואחר זכר ראשי עיר ועיר והם השופטים והשוטרים והודיעם מה שנמשך להם מהטוב בלכתם אחר השם יתעלה ומה שנמשך להם מהרע בעזב' אותו ולזה הזהיר מהתחתן בגוים הנשארים בזמן ההוא כדי שלא ילמדו ממעשיהם ויבואו לעבור ברית ה' ולעבוד אלהים אחרים והזהירם גם כן שלא יזכירו שם אלהיהם ולא יגרמו להשבע בשמם ושלא יעבדום ושלא ישתחוו כמו שבאו האזהרות על כל זה בתורה להודיעם שאם יעשו זה יהיה סבה לאבדם מעל הארץ הטובה אשר נתן להם ה' וצוה אותם לאהבה את ה' ולדבקה בו ושיחזקו מאד לשמור ולעשות ככל הכתוב ולבלתי סור ממנו ימין

מצודת דוד

וזבח ואם לא להיות לעד על מה נבנה : (כט) חלילה לנו ממנו . המרד בה' הוא חולין לנו מצד עצמינו . מבלי דבר התוכחה : מלבד . להיות עוד אחד זולת המזבח אשר לפני משכן ה': (לא) היום ידענו וכו' . באשר בלבבנו להזכר מבוא בדמי' ולד"ר תחלה פא"פ כי רואים אנו אשר לא מעלתם המעל הזה אשר חשבנו ואדרבה אז בבנין המזבח הצלתם את בני ישראל מיד מכת ה' כי מעתה לא יחטאו להשבית את בניכם מליראה את ה' ולא יענשו מעתה אם השביתו כי אז לא היו נגולים מעונש : (לב) דבר . תשובה על דברי השליחות : (לג) ויברכו אלהים . על אשר נתן בלבם לשלוח להם טרם ילחמו : ולא אמרו . לא חשבו עוד להלחם בם כי קבלו דבריהם הנאמרים באמת : (לד) ויקראו וכו' למזבח . תחסר מלת עד ור"ל ויקראו וכו' למזבח עד כי עד הוא בינינו ובין בני ישראל היושבים בעבר הירדן המערבי אשר ה' הוא האלהים וכמוהם כמונו מאמינים את זאת באמונה שלימה : כג (א) מימים רבים . מסוף ימים רבים : (ג) הגוים האלה . אשר כבר כבשתם : (ד) הפלתי וכו' . ר"ל הפלתי

הַנִּשְׁאָרִים הָאֵלֶּה בְּנַחֲלָה לְשִׁבְטֵיכֶם
מִן־הַיַּרְדֵּן וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִכְרַתִּי
וְהַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃ ה וַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא יֶהְדֳּפֵם מִפְּנֵיכֶם וְהוֹרִישׁ
אֹתָם מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־אַרְצָם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לָכֶם׃
ו וַחֲזַקְתֶּם מְאֹד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֵת
כָּל־הַכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה
לְבִלְתִּי סוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול׃
ז לְבִלְתִּי־בוֹא בַּגּוֹיִם הָאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים
הָאֵלֶּה אִתְּכֶם וּבְשֵׁם אֱלֹהֵיהֶם לֹא־
תַזְכִּירוּ וְלֹא תַשְׁבִּיעוּ וְלֹא תַעַבְדוּם
וְלֹא תִשְׁתַּחֲווּ לָהֶם׃ ח כִּי אִם־בַּיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם תִּדְבָּקוּ כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט וַיּוֹרֶשׁ יְהוָה מִפְּנֵיכֶם
גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצוּמִים וְאַתֶּם לֹא־
עָמַד אִישׁ בִּפְנֵיכֶם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
י אִישׁ־אֶחָד מִכֶּם יִרְדָּף־אָלֶף כִּי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
לָכֶם׃ יא וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם
לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
יב כִּי ׀ אִם־שׁוֹב תָּשׁוּבוּ וּדְבַקְתֶּם בְּיֶתֶר
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים הָאֵלֶּה
אִתְּכֶם וְהִתְחַתַּנְתֶּם בָּהֶם וּבָאתֶם
בָּהֶם וְהֵם בָּכֶם׃ יג יָדוֹעַ תֵּדְעוּ כִּי לֹא
יוֹסִיף יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לְהוֹרִישׁ אֶת־הַגּוֹיִם
הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְפַח
וּלְמוֹקֵשׁ וּלְשֹׁטֵט בְּצִדֵּיכֶם וְלִצְנִנִים
בְּעֵינֵיכֶם עַד אֲבָדְכֶם מֵעַל הָאֲדָמָה
הַטּוֹבָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם׃ יד וְהִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ הַיּוֹם
בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וִידַעְתֶּם בְּכָל־
לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם כִּי לֹא־נָפַל
דָּבָר אֶחָד מִכֹּל ׀ הַדְּבָרִים הַטּוֹבִים
אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם עֲלֵיכֶם
הַכֹּל בָּאוּ לָכֶם לֹא־נָפַל מִמֶּנּוּ דָּבָר
אֶחָד׃ טו וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־בָּא עֲלֵיכֶם כָּל־
הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲלֵיכֶם כֵּן יָבִיא יְהוָה עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־

אשתארו האלין באחסנא
לשבטיכון מן ירדנא וכל
עממיא די שיציתי וימא
רבא מעלני שמשא׃ ה ויי
אלהכון הוא יתכרינון מן
קדמיכון ויתרך יתהון מן
קדמיכון ותרתון ית ארעהון
כמא די מליל יי אלהכון
לכון׃ ו ותתקפון לחדא
למטר ולמעבד ית כל
דכתיב בספר אוריתא
דמשה בדיל דלא למסטי
מיניה לימינא ולשמאלא׃
ז בדיל דלא לאתערבא
בעממיא האלין די אשתארו
האלין עמכון ובשום
טעותהון לא תדכרון ולא
תקימון ולא תפלחונון ולא
תסגדון להון׃ ח אלהן
בדחלתא דיי אלהכון
תתדבקון כמא דעבדתון
עד יומא הדין׃ ט ותריך
יי מן קדמיכון עממין
רברבין ותקיפין ואתון לא
קם אנש קדמיכון עד יומא
הדין׃ י גברא חד מנכון
ירדוף אלפא ארי יי אלהכון
מימריה מגיח לכון כמא די
מליל לכון׃ יא ותסתמרון
לחדא לנפשתיכון למרחם
ית יי אלהכון׃ יב ארי אם
מיתב תתובון ותתדבקון
בשאר עממיא האלין די
אשתארו האלין עמכון
ותתחתנון בהון ותתערבון
בהון ואינון יתערבון בכון׃
יג מדע תדעון ארי לא
יוסיף מימרא דיי אלהכון
לתרכא ית עממיא האלין
מן קדמיכון ויהון לכון
לתביר ולתקלא ולסיען
נטלן זין לקבליכון ולמשרין
סלפנכון עד דתבדון מעל
ארעא טבתא הדא די יהב לכון יי אלהכון׃ יד והא
אנא אזיל יומא דין באורח כל ארעא ותדעון בכל
לבכון ובכל נפשכון ארי לא בטיל פתגמא חדא מכל
פתגמיא תקניא די מליל יי אלהכון עליכון כולהון
אתקימו לכון לא בטיל מנכון פתגמא חדא׃
טו ויהי כמא דאתקימו עליכון כל פתגמיא תקניא די מליל יי אלהכון עליכון כן ייתי יי עליכון ית כל

רשי

(יג) ולשוטט בצדיכם. ישוטטו לבוז ולשלול סביבותיכם: ולצננים. לשון מחנות וכן ובאו אליך הצן כצנה זו המקפת את האדם משלש רוחות כמה שנאמר כצנה רצון תעטרנו תסובבנו כמו ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו עוטרים

רדק

בינה: (ד) והים הגדול. פי' ועד הים הגדול כמו שכתוב ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם: (ה) יהדפם. בקמץ חטף הדל"ת: (ז) ולא תשביעו. פי' איש את חברו: (י) ירדוף אלף. עתיד במקום עבר ורבי' כמוהו: (יג) ולשוטט. כמו ולשוט מן שוט לסוס: (יד) וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם. כלומר שימו לבבכם ודעתכם על כל הדברי' הטובי' שבאו אליכם ולא יתכן להיותם מקרים אלא בכונת מכוין אשר יעד אתכם בכל הטוב הזה ולא נפל דבר אחד מכל דברו אשר דבר תוכלו להכיר כי מאתו בא לכם הכל: (טו) עד השמידו

מצודת דוד

הפלתי הגורל להם וכו': הנשארים. אשר עדיין לא כבשתם: בנחלה. לחלקם בנחלה להשבטים: מן הירדן. היושבים מן הירדן והלאה כלפי המערב: וכל הגוים וכו'. גם הם חלקתים בגורל: והים. מוסב על מן הירדן לומר מן הירדן ועד הים הגדול העומד במבוא השמש: (ה) יהדפם. את הנשארים: (ו) ימין ושמאל. הוא ענין מליצה והושאל מההולך דרך ישר שאין להטות ממנו לא לימין ולא לשמאל: (ז) לבלתי בוא בגוים. שלא תבואו לכללם להיות כמוהם: ולא תשביעו. ר"ל את הזולת: (ט) ויורש. ובעבור זה גרש ה' וכו': ואתם. ר"ל ואתם הלא ראיתם אשר לא עמד וכו': (י) איש אחד. כי אחד מכם היה רודף אלף: (יא) לנפשותיכם. בעבור קיום נפשותיכם: (יב) תשובו. מאחרי ה' ובאתם בהם לקחת מבנותיהם: (יג) והיו לכם. העם האלה: ולשוטט. ר"ל יכאיבו לכם כמכת השוט וכקוץ המנקר העין: (יד) בדרך כל הארץ. בדרך אשר כל הבריות הולכים שם ור"ל הנה אמות ככל בני אדם ולא אראה בכל אשר יקרא אתכם לאחר זמן: וידעתם וכו'. ר"ל עתה דעו והבינו בכל לב ובכל נפש את הקורות כי הלא לא נפל דבר מהדברים הטובים אשר דבר ה': (טו) והיה וכו'. וכמו שהיה כל דבר

מצודת ציון

(ד) מבוא. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח): (ה) יהדפם. ענין דחיפה והכאה כמו תדפנו רוח (תהלים א): והורים. יגרש: (יב) והתחתנתם. מלשון חתון: (יג) לפח. רשת: ולמוקש. למכשול: ולשוטט. ענין שבט כמו שוט לסוס (משלי כ"ו) והכפלה למ"ד הפעל: ולצנינים. ענין קוצים וכן ולצנינים בצדיכם (במדבר ל"ג): והגוף

חמשים: בספר תורת משה ג' דסמיכי בקריאה וסי' כאשר צוה משה עבד ה'. וחזקתם מאד לשמור ולעשות. ואת בני המכים לא המית דמלכים. ונמסר גם בספרא דא בסימן ה': לא עמד ג' וסי' ויורש ה' מפניהם: מדוע נסחף אביריך אשרי האיש אשר: ונשמרתם ה' בקריאה וסי' בסדר ואתחנן: והנה אנכי ה' וסי' נמסר בסדר

השמידו אותכם . בחולם האליף וכן ובראו אותהן ישפטו אותהם : (א) ויאסוף יהושע . פעם אחרת כי הנה כתב למעלה ויקרא יהושע לכל ישראל אלא אסף אותם פעם אחרת והוכיחם פעם ושתים כדי שיהיו נזהרים לשמור התורה . ויתיצבו לפני האלהים . נראה שהביאו ארון האלהים שם כדי לכרות הברית לפני הארון כמו שאמר ויכתוב יהושע בספר תורת אלהים נראה כי שם היה הארון שבו ספר התורה ואספם יהושע שכם ולא שילה שהיה הארון שם אולי על פי הדבור עשה זה שיכרתו הברית בשכם כי בו נתעכב אברהם אבינו תחלה כשנכנס לארץ כמו שכתוב ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם ועוד כי שם נעשה נס גדול ליעקב אבינו שיזכרו אותו וידבקו . בה' לבדו ועוד כי תחלת הנחלה אשר היה ליעקב בארץ ישראל בשכם היה שקנה חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם ושם אמר להם יהושע הסירו אלהי הנכר אשר בקרבכם כמו שאמר יעקב לבניו בשכם הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם : (ג) וארב. כתיב בלא ה"א וקרי וארבה בה"א ושניהם שוים בדרך הדקדוק ויש בו דרש כי הכתיב הוא לשון ריב ומסה כלומר הרבה נסיונות נסיתיו ועמד בכלם : ואתן לו את יצחק . ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה ועוד שאמר לו גרש את האמה הזאת ואת בנה : (ה) כאשר עשיתי בקרבו . הנגף שנגפתי אותם לא היה בפעם אחד אלא במכות רבות כאשר עשיתי המכות בקרבו : (ו) ותבאו הימה . כנגד אותם זקנים שעברו ים סוף וכן ותראינה עיניכם כנגד אותם זקנים שהיו

טו פתגמיא בישיא עד דישיצי יתכון מעל ארעא טבתא הדא די יהב לכון יי אלהכון : טז במעברכון ית קימא דיי אלהכון דפקד יתכון ותהכון ותפלחון לטעות עממיא ותסגדון להון ויתקיף רוגזא דיי בכון ותיבדון בפריע מעל ארעא טבתא דיהב לכון :
א וכנש יהושע ית כל שבטיא דישראל לשכם וקרא לסבי ישראל ולרישוהי ולדינוהי ולסרכוהי ואתעתדו קדם יי : ב ואמר יהושע לכל עמא כדנן אמר יי אלהא דישראל בעבר פרת יתבו אבהתכון מעלמא תרח אבוהי דאברהם ואבוהי דנחור ופלחו לטעות עממיא : ג ודברית ית אבוכון ית אברהם מעבר פרת ואובלית יתיה בכל ארעא דכנען ואסגיתי ית בנוהי ויהבית ליה ית יצחק : ד ויהבית ליצחק ית יעקב וית עשו ויהבית לעשו ית טורא דשעיר למירת יתיה ויעקב ובנוהי נחתו למצרים : ה ושלחית ית משה וית אהרן ומחית ית מצראי כמא דעבדית ביניהון ובתר כן אפקית יתכון : ו ואפקית ית אבהתכון ממצרים ואתיתון לימא ורדפו מצראי בתר אבהתכון ברתיכין ובפרשין לימא

ג׳ ל׳ הדבר הרע עד השמידו אותכם מעל האדמה הטובה הזאת אשר נתן לכם
ד׳ כ׳ לא סירין יהוה אלהיכם: טז בעברכם את ברית
יהוה אלהיכם אשר צוה אתכם
והלכתם ועבדתם אלהים אחרים
והשתחויתם להם וחרה אף יהוה
בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ
הטובה אשר נתן לכם:

כד א ויאסף יהושע את כל שבטי
ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל
ב׳ ולראשיו ולשפטיו ולשטריו
ה׳ ר״ת דסמי׳ ויתיצבו לפני האלהים: ב ויאמר
יהושע אל כל העם כה אמר יהוה
אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו
כל ספר׳ מ״ג אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם
ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים:
ג ואקח את אביכם את
ד׳ ומ״ג אברהם מעבר הנהר ואולך אותו
ואולך ק׳ בכל ארץ כנען וארב את זרעו
ואתן לו את יצחק: ד ואתן ליצחק
ב׳ את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את
י״ד ג׳ הר שעיר לרשת אותו ויעקב
ד׳ בליש׳ דמטעי׳ מלרע׳ ובניו ירדו מצרים: ה ואשלח את
משה ואת אהרן ואגף את מצרים
ג׳ כל ספר׳ מ״ג כאשר עשיתי בקרבו ואחר הוצאתי
אתכם: ו ואוציא את אבותיכם
ממצרים ותבאו הימה וירדפו
מצרים אחרי אבותיכם ברכב

שומרים סובבים : (ג) וארבה את זרעו . חסר ה"א . כמה מריבות ונסיונות עשיתי עמו עד

רלבג

ימין ושמאל והנה קרא ימין ההוספ' על דברי תורה וקרא שמאל הגרעון ממנה כי בזה יהיה נוסה מדרכי התורה : (א) ועוד זכר אח"ז שכבר אסף יהושע כל שבטי ישראל שכמה והביאם שם בברית ה' שקיימו וקבלו עליהם שנית לעבוד את ה' והנה עשה זה יהושע להוסיף להם אזהרה שלא יעבדו אלהים אחרים כי נגלה לו מצד הנבואה כי סופם ללקות בזה והנה יוסיף זה להם החזקה מהמשך אחר העון הזה כי הם בעצמם קבלו עליהם זה לפני האלהים ולולי זה לא היה צריך לזה כי כמה שנקשרו ישראל במעמ' הר סיני נקשרו אלו הבאים אחריהם : (ב) והנה זכר להם זה הנביא מה שאמר שהפליא חסדו בשם יתעלה לנו והוא כי מתחלה היו כל אבותינו עובדי ע"ג והיה מושב' בעבר הנהר והש"י לקח משם אברהם אבינו והביאו לארץ כנען להיות הארץ ההיא נבחרת כדי שיהיה זרעו יותר שלם : (ג) והנה זכר כי הוליך אותו בכל ארץ כנען כי המקומות רבי' מהנה היו ובכלם באה אליו הנבואה להורות על שלמות הארץ ההיא למי שהיה מוכן אל השלמות : (ד) והנה זכר שנתן לו את יצחק ולא הזכיר שאר הבנים כי ביצחק לבדו יקרא לו זרע ואולם ביצחק זכר שנתן לו את יעקב ואת

ויצא : בעברכם ב׳ דסמיכי וסי׳ והיה בעברכם את הירדן. בעברכם את ברית ה׳ : ויתיצבו ח׳ בקריאה וסי׳ גמסר בסדר וישמע יתרו ובסדר וילך : ואולך ד׳ בקריאה וסי׳ ואולך אתכם קוממיות. ואולך אתכם ארבעים שנה במדבר . ואולך אותו בכל ארץ כנען . ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לרשת . ונמסר גם בסדר בחקתי : ירדו מצרים ירידה מצרים ד׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ ויקומו וירדו מצרים ויעמדו . ויעקב ובניו ירדו מצרים . ההלכים לרדת מצרים . הוי הירדים מצרים לעזרה . ונמסר גם בסדר תבא : הימה ו׳ בספ׳ וסי׳ ויצא הגבול הימה . מתפוח ירד הגבול . וירד הגבול נחל קנה . ופגע בכרמל הימה . מחבל אכזיבה . ואוציא את אבותיכם ממצרים ותבאו הימה :

תולדות אהרן ויאסוף יהושע . (הוריות: מח) : בעבר הנהר . זוכר ג׳ אמר (פסחים לו) : ולקח . שם שם: ויעקב ובניו. עקדה שער פט .

מצודת דוד

דבר הטוב כן יהיה כל דבר הרע : (טז) בעברכם. כאשר תעברו את ברית ה' וכו': כד (א) לזקני ישראל וכו' . שיעמדו הם במקום כולם : לפני האלהים. לפני הארון אשר הביאו לשכם לכרות לפניו הברית וכמ"ש בסוף הענין : (ב) בעבר הנהר וכו'. הזכיר החסדים שעשה עמהם ואמר הלא מעולם ישבו אבותיכם בעבר הנהר ומאד נשתקעו באמונות כוזבות כאנשי הארץ ההיא: תרח אבי וכו' . ר"ל הלא תרח היה אבי אברהם ואבי נחור ושניהם האב ונחור בנו עבדו ע"ג : (ג) ואקח . בחסדי עשיתי לבו מדרך אביו ואחיו ואקח אותו מביניהם שלא יהי' נמשך אחר דעתם הכוזב : ואולך אותו וכו' . על כי היא ארץ קדושה וראוי להשראת שכינה : וארבה. ר"ל אף שהרביתי זרעו מישמעאל כמ"ש וגם את בן האמה וכו' כי זרעך הוא (בראשית כא) והוא הלא הרק עליו שאל כמ"ש לו ישמעאל יחי' לפניך (שם יז) מ"מ עוד נתתי לו את יצחק כאשר הבטחתיו : (ד) את יעקב ואת עשו . כי לטובה יחשב ליעקב שהי' עם עשו בכרס אחד כי הוא שאב כל הזוהמא ויעקב יצא נקי : ואתן לעשו וכו' . ר"ל מיד נתתי לו חלקו ושלא ישתעבד במצרים להיות נחשב מזרע יצחק להתקיים בו כי גר יהיה זרעך וכו' ודור רביעי ישובו הנה (שם טו) : ויעקב וכו'. להיות הם נחשבים לזרע ועליהם יאמר כי גר יהיה זרעך ובהם יתקיים ודור רביעי ישובו הנה : (ה) ואגוף . ע"י משה ואהרן : אשר עשיתי . ר"ל כאשר ידוע לכם.

שהיו עדיין בחיים: (ז) ויבא עליו את הים. על פרעה ואע״פ שלא זכרו הרי זכר מצרים או אמר עליו דרך כלל על מצרים ונדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחד שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים: (ח) ואביאה. כתיב בה״א וקרי בלא ה״א והענין אחד: (ט) וילחם בישראל. והנה לא ראינו בתורה שנלחם בלק עם ישראל גם יפתח אמר אם נלחם בנו אלא פירושו זו המלחמה עשה ששלח לבלעם לקלל אתכם והראה מתוך מעשיו כי אילו היה יכול להלחם אתכם היה נלחם כמו שכתוב אולי אוכל נכה בו המחשבה חשבה הכתוב למעשה: (יא) בעלי יריחו. והנה לא ראינו שנלחמו בעלי יריחו בהם אבל הכתוב אומר ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל אולי יצאו מיריחו מגדולי העיר אל מלכי כנען להזהירם ובין כך נלכדה יריחו והם היו עם המלכים שנתקבצו אחר כן להלחם עם יהושע פה אחד ואם נאמר כי משבעה גוים שזכר הנה נתקבצו ליריחו לפי שהיתה עומדת על הספר היא מנעולה של ארץ ישראל ונתקבצו שם להלחם עם ישראל הנה לא ספר הכתוב מלחמה זאת ואם היתה למה לא ספר אותה הכתוב וזהו דבר תימה אלא הנכון כמו שפירשנו: (יב) שני מלכי האמורי. פי׳ וגרשה שני מלכי האמורי גם כן והם סיחון ועוג וכן אמרו רבותינו ז״ל שתי צרעות היו אחת דמשה ואחת דיהושע והצרעה הוא מין זבוב רע מטיל ארס ואמרו כי היתה הצרעה מכה בעיניהם ומסמאת עיניהם ולא היו יכולין להלחם ובאין ישראל והורגין אותם כמו שאמר לא בחרבך ולא בקשתך ותרגום צרעה ארעיתא ואמר למה נקרא שמה ארעיתא שעומדת לקראת אדם ומכה בפניו כדמתרגמינן אשר קרך דארעך: לא בחרבך. פי׳ אם לא היה עזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני: (יד) בתמי׳. שם לא תואר וכן אם באמת ובתמים: והסירו את אלהים. פי׳

ובפרשים ים־סוף: ז ויצעקו אל־יהוה ז׳
וישם מאפל ביניכם ׀ ובין המצרים ל׳
ויבא עליו את־הים ויכסהו ותראינה
עיניכם את אשר־עשיתי במצרים ג׳
ותשבו במדבר ימים רבים: ח ואביאה ואביא ק׳
אתכם אל־ארץ האמרי היושב בעבר
הירדן וילחמו אתכם ואתן אותם
בידכם ותירשו את־ארצם ואשמידם
מפניכם: ט ויקם בלק בן־צפור מלך
מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא
לבלעם בן־בעור לקלל אתכם:
י ולא אביתי לשמע לבלעם ויברך
ברוך אתכם ואצל אתכם מידו: ל׳. ג׳ ב׳ חס׳ וחד מ״ל
יא ותעברו את־הירדן ותבאו אל־יריחו
וילחמו בכם בעלי־יריחו האמרי
והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי
החוי והיבוסי ואתן אותם בידכם:
יב ואשלח לפניכם את־הצרעה ותגרש ג׳
אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא
בחרבך ולא בקשתך: יג ואתן לכם ב׳. ג׳
ארץ ׀ אשר לא־יגעת בה וערים אשר
לא־בניתם ותשבו בהם כרמים מז׳ פסו׳ לא לא
וזיתים אשר לא־נטעתם אתם אכלים:
יד ועתה יראו את־יהוה ועבדו אתו ג׳
בתמים ובאמת והסירו את־אלהים ל׳ וכל קריא׳ באמת ובתמים
אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר

דסוף: ז וצעיקו קדם יי
ושוי קבלא ביניכון ובין
מצראי ואיתי עלוהי ית
ימא וחפנון וחזאה עיניכון
ית די עבדית במצרים
ויתיבתון במדברא יומין
סגיאין: ח ואעלית יתכון
לארע אמוראה דיתיב
בעברא דירדנא ואגיחו
קרבא עמכון ומסרית
יתהון בידכון וירתתון ית
ארעהון ושיציתינון מן
קדמיכון: ט וקם בלק בר
צפור מלכא דמואב ואגיח
קרבא בישראל ושלח
וקרא לבלעם בר בעור
למילט יתכון: י ולא
אביתי לקבלא מן בלעם
ובריך ברכא יתכון ושיזבות
יתכון מן ידיה: יא ועברתון
ית ירדנא ואתיתון ליריחו
ואגיחו קרבא בכון יתבי
יריחו אמוראי ופרזאי
וכנענאי וחתאי וגרגשאי
חואי ויבוסאי ומסרית
יתהון בידכון: יב ושלחית
קדמיכון ית ערעיתא
ותריכית יתהון מן קדמיכון
תרין מלכי אמוראי לא
בחרבך ולא בקשתך:
יג ויהבית לכון ארעא די
לא לאיתון בה וקרוין די
לא בניתון ויתיבתון בהון
כרמין וזיתין די לא
נציבתון אתון אכלין: יד וכען דחילו מן קדם יי ופלחו קדמוהי בשלמותא
ובקושטא ואעדו ית טעותא די פלחו אבהתכון בעבר פרת ובמצרים

עד שלא נתתי לו זרע: (ז) ויבא עליו את הים. על כל יחיד ויחיד שבהם שאם היה היחיד בורח שלא ליכנס בים גל של ים רודף אחריו וקולטו: (יא) וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי והפרזי וגומר. כל שבעה העובדי כוכבים מכרין כאן לפי שיריחו עומדת על הספר והיתה נגרה ומנעולה של ארץ ישראל נקבצו לתוכה מכל שבעה העובדי כוכבים גבורי

רלב״ג

ואת עשו ולא נמנע מלהזכיר עשו לפי שהיה לו צורך להזכיר כי נתן לו את הר שעיר לירושה ונמנעו ישראל מלהלחם עמם עליה כמו שנזכר בתורה ואולם מבני אברהם לא היה אחד שהזהירתנו התורה מלהלחם עמם: וזכר שיעקב ובניו ירדו מצרים והוציאם משם השי״ת ע״י משה ואהרן כאשר הרבה להכות את מצרים ואחר זה רדפו עליהם ורדפו אחריהם המצרים בחיל גדול וברכב ובפרשים והשיגו אותם חונים על הים עד שלא יכלו לברוח מהם והפליא השם ית׳ חסדו עמהם ושם ענן חשך מאוד בין ישראל ובין מצרים וסבב שטבעו המצרים בים באופן שנזכר בתורה והנה עיני קצת הדור ההוא ראו׳ בזמן ההוא אלו האותות והמופתים אשר עשה השי״ת במצרים ואחר זה ישבו במדבר ימים רבים בסבת המרגלים ואחר זה הביא אותם אל ארץ האמרי היושב בעבר הירדן והוא ארץ סיחון ועוג שני מלכי האמרי וירשו ישראל ארצם מצד העזר האלהי לא בחרבם ולא בקשתם ואחר זה השתדל בלק בן צפור להלחם בישראל כשקרא לבלעם בן בעור לקלל אותם ולא אבה השי״ת לשמוע אל בלעם ויברך ברוך אותם והצילם השם ית׳ ממנו כמו שנזכר בתורה. ואח״ז עברתם את הירדן ובאת׳ אל יריחו וירשתם אותה ואח״ז נלחמו בהם בעלי יריחו והם מלכי האמרי והפרזי והכנעני והחתי והגרגשי החוי והיבוסי שנלחמו עם ישראל כמו שנזכר בזה הספר וזה ממה שיורה שכל אחד מהמלכים ההם היה לו חלק מה ביריחו כמו שזכרו רז״ל: (יב) והנה שלחתי לכם הצרעה. ר״ל שחדש להם נזקין הזיקו בהן זולת חרב המלחמה: (יד) ואחר שזכר כל הטובות שחנן השי״ת את ישראל נוס אותם לירא את ה׳ ולעבוד אותו ולהסיר את

המצרים ה׳ בקריאה וסי׳ והיה כי יראו אותך המצרים ואמרו. ויראו המצרים את האשה. וירעו אותנו המצרים ויענונו. כי לא יוכלון המצרים לאכול. וישם מאפל. ונמסר גם בסדר לך לך: הצרעה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב יראו ג׳ וסי׳ ועתה יראו את ה׳. יראו את ה׳ קדשיו. אך תולדות אהרן יראו את ה׳:

כל הפרשה עד כי את השם נעבוד עקדה שער סט:

מצודת דוד

לכם מה עשיתי בקרבו: (ז) וישם מאפל. כמ״ש ויהי הענן והחשך (שמות י״ד): ויבא וכו׳. ובזה הביא עליו את הים כ״א לא היה האופל היה א״כ רואה אשר ישראל הולכים בים ביבשה ולא היה א״כ רודף אחריהם בראות הנס ההוא ולא היה א״כ נטבע במי הים אבל לפי שהלך בחושך לא ידע מכל זה ובאו אחריהם בים מבלי דעת כי ים הוא ובבואו נטבע בו: (ט) וילחם בישראל. חוזר ומפרש שהמלחמה היתה במה ששלח אחר בלעם לקללם להלחם עמהם בפה: (י) לשמוע לבלעם. הספיק בידו לקלל כפי מחשבתו: ויברך. ועוד ברך אותם בברכה: מידו. מיד בלק שערך מלחמה בפיו של בלעם: (יא) בעלי יריחו. וחוזר ומפרש האמורי וכו׳ כי כל מלכי העו״ג ההם היו אדונים ביריחו כמ״ש רז״ל שכ״א היה לו חלק מה ביריחו לגודל חביבתה וכולם נתקבצו להלחם בישראל ונפלו בידם: (יב) את הצרעה. היא הטילה בהם ארס ולא יוכלו להלחם וכאלו היא גרשה אותם וחוזר ומפרש את שני מלכי האמורי סיחון ועוג; לא בחרבך. כי בדרך הטבע לא היית יכול לעמוד כנגדם: (יג) אתם אוכלים. את פריהם: (יד) ועתה. הואיל והרבה להיטיב

מצודת ציון

(ס) ואגוף. ענין הכאה כמו ונגפו אשה הרה (שמות כ״א): (ז) מאפל. מלשון אופל וחושך. (י) אביתי. ענין רצון כמו לא אבה יבמי (דברים כה): (יא) בעלי יריחו. אדוני יריחו כמו אם בעליו עמו (שמות כב): (יב) הצרעה. הרז״ל שהוא מין שרץ

סימון בשם ריב"ל חזרנו על המקרא ולא מצאנו מקום ששמו הר געש אלא מה הוא הר געש ע"י שנתרשלו ישראל בו ולא הספידוהו כראוי רצה הקב"ה להגעיש עליהם ההר ר"ל שנעשה ההר ביום קבורתו : (לב) אשר העלו בני ישראל. אע"פ שכתוב ויעל משה את עצמות יוסף ממנו הוא הזכיר את בני ישראל להעלותם כמו ויבן שלמה והדומים לו . ונדרש כל המתחיל במצוה ואחר גומרה נקראת ע"ש האחרון ממי אתה למד ממשה דכתיב ויעל משה את עצמות יוסף עמו ונסתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ והכניסו ישראל עצמותיו לארץ וקברו אותם ונתלית המצוה בהם דכתיב אשר העלו בני ישראל ממצרים אשר העלה משה אין כתוב כאן אלא אשר העלו : קברו בשכם.

דרשו בו משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו ולפי הפשט לפי שהיה שכם בחלק אפרים ולכבוד יוסף קברוהו בנחלה הראשונה אשר היה ליעקב אבינו בארץ ישראל ולפי דעתי בפסוק ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך רמז לו שיקבר שם בשכם וזהו שאמר לך כי כבר זכר הגבורה שנתן לו שיטלו בניו שני חלקים: ויהיו בני יוסף לנחלה . וחשבו להם העצמות לנחלה טובה שנקברו בנחלתם ודרשו בו על בני יוסף שהתעסקו בקבורת העצמות בנחלתם : (לג) אשר נתן לו בהר אפרים. אמרו רבותינו ז"ל מניין היה לו לפנחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא פנחס אשה ומתה וירשה ומכאן סמכו לירושת הבעל ומהם אמרו כי אפשר שנפלה לו בשדה חרמים ויתכן גם כן לפרש כי ישראל נתנו לו כמו שנתנו לכלב ויהושע אבל לא על פי השם ית' כמו שנתנו להם

עוֹבְדָא דַייָ דִי עֲבַד לְיִשְׂרָאֵל׃ לב וְיָת גַּרְמֵי יוֹסֵף דְּאַסִּיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קְבַרוּ בִּשְׁכֶם בְּאַחְסָנַת חַקְלָא דִּקְנָא יַעֲקֹב מִבְּנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם בְּמְאָה חוּרְפָן וַהֲווֹ לִבְנֵי יוֹסֵף לְאַחְסָנָא׃ לג וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן מִית וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בְּגִבְעֲתָא דְפִנְחָס בְּרֵיהּ דְּאִתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם׃

יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל׃ לב וְאֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר־הֶעֱלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל ׀ מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה וַיִּהְיוּ לִבְנֵי־יוֹסֵף לְנַחֲלָה׃ לג וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן מֵת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּגִבְעַת פִּינְחָס בְּנוֹ אֲשֶׁר נִתַּן־לוֹ בְּהַר אֶפְרָיִם׃

ז' דסמי' · ג' יתיר א' · ג' · יתיר י'

סכום הפסוקים של ספר יהושע שש מאות וחמשים וששה וסימנו ותרן לשון אלם , וסדריו ייד , היתה עלי יד ה' סימן , ופרקיו עשרים וארבעה , וסימנו כד הקמח לא תכלה , וחציו ומחשבון עד רמת המצפה :

במאה ה' רפין בקריאה יסי' ויקן את חלקת השדה אשר . ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים . אין חפץ למלך במהר . תנה את אשתי את מיכל . וישכר מישראל מאה אלף . ונמסר גם בסדר וישלח : קשיטה ג' וסי' נמסר בסדר וישלח :

תולדות אהרן ואת עצמות יוסף. סוטה יג : ויהיו לבני ייסף. סוטה יג : ואלעזר. ב"ב עו קיא קיב קיג (ב"ב עז): פנחס בנו ב"ב קיג :

גנעגשו : (לב) קברו בשכם. משכם גנבוהו לשכם החזירוהו : (לג) בגבעת פינחס בנו . מהיכן היה לו לפנחס חלק בארץ שירש מאשתו :

רלבג

ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשה ה' אשר עשה לישראל והם יוצאי מצרים כי זולת' לא ידעו את כל המעשי' וזכר אחר זה כי עצמות יוסף קברו במקום ההוא שהיה לבניו לנחלה וכי אלעזר בן אהרן מת וקברו אותו בגבעת פנחס בנו אשר נתן לו בהר אפרים ואם יאמר אומר איך היתה לפנחס אם לא היתה לאלעזר אמרנו לו כי תכף שמת אלעזר היה יורשו פנחס לפי שרשי התורה ולזה כשנקבר נקבר בגבעת

חהו שאמר אשר נתן לו ואילו היתה ירושת אשתו או שדה חרמים לא היה אומר אשר נתן לו ורבותינו ז"ל אמרו כי לא נוכל לומר שקנה פנחס אותה גבעה דאם כן נמצאת שדה חוזרת ביובל ומצאו אותו לדיק קבור בקבר שאינו שלו אבל לשון נתן לו לא הקשה להם כי מצאו לשון מתנה במכר כמו ויתן לי את מערת המכפלה ואם תאמר לפירושינו קשה גם כן שהרי מתנת יחיד חוזרת ביובל אבל מתנת רבים אינה חוזרת וזאת הגבעה שבט אפרים נתנוה לו ולדבריהם שאמרו כי ירושת אשתו היתה הם אמרו גם כן כי ירושת הבעל אינה חוזרת ביובל וכן הדין:

פנחס בנו ואולם רבותינו ז"ל אמרו בפרק יש נוחלין כי פנחס ירשה מאשתו וזה דרך דרש ואמנם הפשט הוא לפי מה שכתבנו :

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו : הא' הוא לפרסם עוצם השגחת הש"י לישראל ושכבר קיים מה שנשבע לאבותינו ולזרעם שיתן להם את הארץ ולזה זכר מה שירשו מהארץ ע"י משה וע"י יהושע והמלכים הרבים אשר נפלו בידם : הב' הוא במדות הוא שראוי לכל אדם שלא יקצר מעשות מה שאפשר מהטוב בחייו הלא תראה כי יהושע מפני שלא יכול להשלים ירושת הארץ לישראל לא קצר לעשות מה שהיה אפשר לו מהטוב והוא הפלת הארץ בנחלה לשבטים כי בזה היה תועלת כי הוא היה נביא ולא תשלם זאת החלוקה בשלמות למי שאינו נביא כי ע"פ ה' היתה כמו שזכר עם שכבר נמשך מזה תועלת שאם חלקו הארץ הנכבשת לבד היו ישראל מתעצלים בירושת הנשאר מהארץ לדעתם שמה שיכבשו יגיע לכלל ישראל הנה לא יקום אחד מהשבטים אם לא יקומו כלם ואולי תהיה זאת העצלה סבה שלא תשלם להם ירושת הארץ אך כשידע כל שבט המגיע לו מזה יזדרזו לכבוש הארץ ההיא לפי מה שאפשר ואם הוצרך אל העזר יבקש אותו מאחד השבטים או יותר והכמיתו שהוא יעזור אותו ג"כ לכבוש חלקו כמו שמצאנו שעשה שבט יהודה ושבט שמעון לפי מה שנזכר בראש ספר שופטים : השלישי הוא בזכירה המגיע לשבט ושבט מהארץ להצילם מהקטטה והמריבה אם ברוב הימים יפול מחלוקת ביניהם בענין הארץ הנה מה שנזכר בזה המקום מהמגיע לחלק מהם ישמרם מהקטטה : הרביעי הוא להזכיר קיום מה שייעד הש"י לכלב כאשר מלא אחרי ה' ולא הלך בעצת שאר המרגלים בהארץ אשר דרכה רגלו בה תהיה לו לנחלה ולבניו : החמישי הוא להודיע שכבר נתקיים ייעוד הש"י בשבט שמעון ולוי במה שאמר יעקב אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל כי כבר היו נחלותיהם מפוזרות כמו שזכרנו : הששי הוא להודיע שכבר קיימו ישראל מה שצוו בתורה להבדיל ערי המקלט ולתת ללוים ערים לשבת ומגרשיהן לבהמתם והנה קבלנו שתי המצות יחד כי ידמה שערי הכהנים והלוים כלם קולטות והנה התבאר מן התורה כי המזבח היה קולט ההורג בשוגג ולזה הוצרך לומר בהורג במזיד מעם מזבחי תקחנו למות כמו שביארנו שם וידמה כי מפני שכלל ערי המקלט עם ערי הלוים הנשארות בזה המספר ואמר בסוף שהם ערים מ"ח ומגרשיהן שכבר הקישן זו לזו ולזה תהיינה כלם קולטות : השביעי והוא מה שלמדנו מהמזבח שבנו השבטים אשר מעבר הירדן כי כשירצה האדם דבר אשר שיתחדש ממנו הפסד או נזק ראוי שיתחכם להסירו קודם בואו ולא ימנעהו מזה ראותו שלא יתכן הגעת ההפסד או הנזק ההוא כי אם לעתים רחוקים הלא תראה כי אלו השבטים כשראו כי בארך הזמן יהיה אפשר שיסבב היות הירדן מפסיק ביניהם ובין ארץ ישראל שיסביתו בניהם מעבוד את ה' התחכמו להמציא דבר נשאר מורה שגם הם מעם ה' ולזה בנו שם המזבח ההוא שיהיה בתבנית מזבח ה' וקראו שמו כי עד הוא בינותינו כי ה' האלהים ויהושע כאשר ראה ג"כ אפשרות סור ישראל מאחרי ה' מצד מה שנשארו מן הגוים ההם שלא החרימום ג"כ לפי מה שאפשר להצילם מזה והביאם מזה אל שיקבלו עליהם שנית את האלהים לעבדו ולאהבה אותו ושלא לסור מאחריו להרחיקם יותר מזה העון : השמיני הוא שלמדנו מענין שלוח פנחס והנשיאים לשבטים שהיו מעבר לירדן לחקור אמתת הענין קודם עלותם עליהם לצבא והוא כי גם בענינים אשר יחשב שאין להמתין עליהם לעשותם כי אם תכף צריך להתישב ולחקור הענין הלא תראה כי לולא זאת החקירה היה נמשך מזה נזק רב בעלות בני ישראל לצבא על אחיהם והנה יחשב שאין להמתין על אלו הדברים שהם כנגד הש"י מפני הסבות שזכרנו פנחס והנשיאים לשבטים האלו בזה המקום ולזה תמצא שלא המתין פנחס לקחת עצה ממשה רבינו בדבר זמרי אמרו רבותינו ז"ל כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב ומזה המקום יותר הספק איך לא נמלכו ישראל בזה ביהושע שהיה נביא עם שהיה מהענינים הראויים לעשות לפי משפטי התורה בהסלת הטועים ראוי שיהיה המעשה בהם לפי דרכי התורה באופני החקירה המיוסדת בתורה לא שישאלו איך האמת בזה לנביא ואם באנו לבאר זה בזה המקום יארכו הדברים יותר מהראוי למה שאנחנו בו : התשיעי הוא מה שלמדנו שראוי לכל אדם שישתדל שיהיה נקבר בגבול משפחתו להשאיר שמו ולזה זכר בהקבר יהושע בגבול נחלתו והקבר יוסף בגבול נחלת בניו והקבר אלעזר בן אהרן בגבעת פנחס בנו ומזה המקום למדנו התועלת שהגיע מזה הצד ליוסף כשנחלקו בניו לשני שבטים וזה כי בזה היה רבוי בגורלות לבני רחל ויתכן יותר שיגיע מקום קבורתה בנחלה לאחד מהם וכבר נתבאר שכן היה לפי מה שנזכר בספר שמואל :

מצודת ציון

(לב) בחלקת . ענין אחוזת שדה כמו ויקן את חלקת השדה (בראשית לג) : קשיטה . מטבע והוא מעבע מה : (לג) בגבעת . מל' גבעה והר :

מצודת דוד

ואשר ידעו וכו' . ר"ל בימי הזקנים האלה עבדו את ה' אשר ידעו מעשה ה' כי בעיניהם ראו ובזה היו מישרים את לבות ישראל לאביהם שבשמים : (לב) העלו בני ישראל . אף כי משה העלם ממצרים אבל לפי שמת במדבר ולא הספיק להביאם לשכם והביאום הם לכך נקרא על שמם : ויהיו לבני יוסף לנחלה . שדות החלקה ההיא היו לבני יוסף לנחלה ולזה קברו שם את יוסף אביהם . או יאמר שהעצמות יוסף חשבו להם בני יוסף לנחלה טובה כי מאד נהנו והוטב להם במה שנקבר באחוזתם : (לג) אשר נתן לו . בני ישראל נתנו אותה לו במתנה עם שלא נתן נחלה לשבט הלוי :

כג וְעַתָּה הָסִירוּ אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר
בְּקִרְבְּכֶם וְהַטּוּ אֶת־לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל־
יְהוֹשֻׁעַ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַעֲבֹד
וּבְקוֹלוֹ נִשְׁמָע׃ כה וַיִּכְרֹת יְהוֹשֻׁעַ
בְּרִית לָעָם בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּשֶׂם לוֹ
חֹק וּמִשְׁפָּט בִּשְׁכֶם׃ כו וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ
אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּסֵפֶר תּוֹרַת
אֱלֹהִים וַיִּקַּח אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְקִימֶהָ שָּׁם
תַּחַת הָאַלָּה אֲשֶׁר בְּמִקְדַּשׁ יְהוָה׃
כז וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־
הָעָם הִנֵּה הָאֶבֶן הַזֹּאת תִּהְיֶה־בָּנוּ
לְעֵדָה כִּי־הִיא שָׁמְעָה אֵת כָּל־אִמְרֵי
יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עִמָּנוּ וְהָיְתָה בָכֶם
לְעֵדָה פֶּן־תְּכַחֲשׁוּן בֵּאלֹהֵיכֶם׃
כח וַיְשַׁלַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הָעָם אִישׁ
לְנַחֲלָתוֹ׃ כט וַיְהִי אַחֲרֵי
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־
נוּן עֶבֶד יְהוָה בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃
ל וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ
בְּתִמְנַת־סֶרַח אֲשֶׁר בְּהַר־אֶפְרָיִם
מִצְּפוֹן לְהַר־גָּעַשׁ׃ לא וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל
אֶת־יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל ׀ יְמֵי
הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי
יְהוֹשֻׁעַ וַאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה

כג וּכְעַן אַעְדוּ יַת טַעֲוַת
עַמְמַיָא דִי בֵינֵיכוֹן וְאַפְנוּ
יַת לִבְּכוֹן לְפוּלְחָנָא דַיְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כד וַאֲמַרוּ
עַמָא לִיהוֹשֻׁעַ יַת יְיָ אֱלָהָנָא
נִפְלַח וּלְמֵימְרֵיהּ נְקַבֵּיל׃
כה וּגְזַר יְהוֹשֻׁעַ קְיָם לְעַמָא
בְּיוֹמָא הַהוּא וְשַׁוִי לֵיהּ קְיָם
וְדִין בִּשְׁכֶם׃ כו וּכְתַב
יְהוֹשֻׁעַ יַת פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין
וְאַצְנְעִינוּן בְּסֵפֶר אוֹרַיְתָא
דַיְיָ וּנְסֵיב אַבְנָא רַבְּתָא
וַאֲקִימָהּ תַּמָן תְּחוֹת אַלְתָא
דִי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
כז וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְכָל עַמָא
הָא אַבְנָא הָדָא תְּהֵי לָנָא
כִּתְרֵין לוּחֵי אֶבֶן קְיָמָא
אֲרֵי יָתַהּ עֲבַדְנָא לְסָהֲדוּ
אֲרֵי פִּתְגָמַיָא דִכְתִיבִין
עֲלַהּ מֵעֵין כָּל פִּתְגָמַיָא דַיְיָ
דִי מַלֵיל עִמָנָא וּתְהֵי בְכוֹן
לְדָכְרָן וּלְסָהֲדוּ דִלְמָא
תְכַדְבוּן קֳדָם אֱלָהֲכוֹן׃
כח וְשַׁלַח יְהוֹשֻׁעַ יַת עַמָא
גְבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ כט וַהֲוָה
בָּתַר פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין וּמִית
יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן עַבְדָא דַיְיָ
בַּר מְאָה וַעֲשַׂר שְׁנִין׃
ל וּקְבַרוּ יָתֵיהּ בִּתְחוּם
אַחְסַנְתֵּיהּ בְּתִמְנַת סֶרַח דִי
בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם
מִצִפּוּנָא לְטוּר גָעַשׁ׃ לא וּפְלַח יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ כָּל יוֹמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכָל
יוֹמֵי סָבַיָא דִי אוֹרִיכוּ יוֹמִין בָּתַר יְהוֹשֻׁעַ וְדִי יָדְעוּ יַת כָּל

ל׳ · כ׳ דסמי׳ · כ׳ חד מ״ל וחד חס׳ · ל׳ דסמי׳ · ל׳ חס׳ וכס״א מדוייק מ״ל · ל׳. כ׳ דסמי׳ · ל׳ · ל׳. ל׳ · כ״כ · ל׳ וסי׳ אחוליד ואתכחיש ומית · ספסיס ויעבדו כעס · ל׳

גם בסדר אחרי מות: לעדה ג׳ וסי׳ נמסר בסדר וירא: וישלח ל׳ מ״ב וסי׳ נמסר בסדר נח: ויהי אחרי הדברים האלה ג׳ וסי׳ ויגד לאברהם. אביך חולה. וימת יהושע. ונמסר גם בסדר וירא: וכל ימי ג׳ וסי׳ והזקנים. וחברו. וכל ימי מלכי ישראל:

תולדות אהרן ויכתוב יהושע. מכות יא: וימת יהושע. ב״ב טו: ויקברו אותו. שבת קה: בתמנת סרח. מגלה י״ד: וכל ימי. שבת קה:

רשי

בימי יהושע כבר נכנסתם וקבלתם: (כה) וישם לו חק ומשפט בשכם. סידר להם שם החוקים שבתורה וקבלו עליהם: (כו) ויכתב יהושע וגומר. תרגום יונתן וכתב יהושע ית פתגמיא האלין ואצנעינון בספר אורייתא דה׳ ובמסכת מכות נחלקו אמוראי׳ חד אמר אלו ח׳ פסוקים מן וימת משה עד לעיני כל ישראל שהרי ס״ת חסר והשלימו וחד אמר פרשה זו של ערי מקלט כתב בספרו כמו שהיו כתובי׳ בספר התור׳: תחת האלה. תחות אלתא היא מזוזת הפתח כמו שנאמר האיל מזוזת חמישית ומדה אחת לאלים וי״א זו האלה אשר עם שכם שכתוב ביעקב ויטמון אותם יעקב תחת האלה: אשר במקדש ה׳. כלפי שהביאו שם את הארון כמה שנאמר למעלה ויתיצבו לפני האלהים: (כז) האבן הזאת תהיה בנו לעדה וגו׳. הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דה׳ דמלל עמנא וגם יש לפותרו כמשמעו כי היא שמעה את הדברים אשר דברתי לכם בשליחותו של מקום: (ל) בתמנת סרח. כך שמה ובמקום אחר הוא קורא אותה תמנת חרס על שם שהעמידו תמונת החמה על קברו לומר זה שהעמיד החמה וכל העובר עליה אומר חבל על זה שעשה דבר גדול כזה ומת. וי״א תמנת חרס שמה ולמה נקרא שמה תמנת סרח על שם שפירותיה מסריחין מרוב שמנן: להר געש. מלמד שרעש עליהם ההר להורגם לפי שלא הספידוהו כראוי: (לא) האריכו ימים. ימים האריכו שנים לא האריכו שנענשו

רלבג

להם יהושע שהם עדים בהם כי הם בחרו לעבוד את ה׳ לצדיקים יותר במה שאחר זה מעבוד ע״ג: (כג) ואמר להם שיסירו את אלהי הנכר אשר בקרבם ויטו לבבם אל ה׳ אלהי ישראל והוא אמר להם זה שאם נפתה לבם בסתר מאחת העבודות האלו אשר לאנשי הארץ יסירו מלבם הדעות הנפסדות ההם והם לא הודו שיצטרכו לזה אך השיבו כי הם יעבדו את ה׳ אלהי ישראל וישמעו בקולו: (כה) ויכרת יהושע ברית לעם. על זה להיותם עובדים את ה׳ ולהשאי׳ זכר לזה המעשה למען יבושו ישראל אם יסורו מאחרי ה׳ כתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת האלהים והקים אבן גדולה תחת האלה אשר במקדש ה׳ להיות לזכר ולעדות על זה המעשה כמו שעשו יעקב ולבן במעשה הגל והמצבה להיות לעד ביניהם על בריתם את ה׳: (ל) אחר זה זכר שכבר מת יהושע בן מאה ועשר שנים וקברו אותו בגבול נחלתו: (לא) וזכר עוד שכבר עבדו ישראל

רדק

והנוף מן הארץ: (כה) וישם לו חק ומשפט. פי׳ לו לעם וענינו כמו שם שם לו חק ומשפט שסדר להם דרך כלל חקי התורה והמשפטים וקבלום עליהם או פי׳ וישם לו חק ומשפט יהושע שם לעצמו חק ומשפט: בשכם. על הברית שכרת להם והחק והמשפט האבן והאלה שהם לעדים ודברי הברית שכתב בספר תורת אלהים וי״ת ויהושע כתב ית פתגמיא האילין בספרא ואצנע בספר אוריתא דה׳. ובדברי רז״ל ר׳ יהודה ור׳ נחמיה חד אמר שמנה פסוקים שבתורה וחד אמר ערי מקלט ולא נראה לפי הפשט לא זה ולא זה והאמת הוא שפי׳: (כו) תחת האלה. הדגש תמורת הנח אשר בתחת האלה אשר עם שכם. ובמדרש כי הוא האלה שטמן תחתיה יעקב אלהי הנכר כמו שכתוב ויטמון אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכם ואין כן דעת המתרגם שתרגם אלה בוטימא ותרגם האלה אלתא והיא מזוזת השער כמו האיל מזוזת השער ומדה אחת לאלים שתרגם אלון אליא: אשר במקדש ה׳. הבית שהיה שם הארון בשכם קראו מקדש לקדושת הארון שהיה שם לשעה: (כז) אשר דבר עמנו. ת״י הפסוק כן ואמר יהושע לכל עמא הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דה׳ די מליל עמנא וגו׳. ולפי הפשט אשר דבר עמנו ר״ל כי מה שדברתי עמכם והברית אשר כרתי עמכ׳ לא מלבי כי הם אמרי ה׳ אשר דבר עמנו בהר סיני. ופי׳ כי היא שמעה אל דרך ותשמע הארץ אמרי פי: (ל) בתמנת סרח. ובספר שפטים בתמנת חרס ושניהם אחד כמו כבש וכשב ורבי׳ דרשו בו מהם אמרו סרח שמה ולמה קראה חרס בשביל שנקבר שם יהושע שהעמיד חמה לישראל והחמה תקרא חרס כמו האומר לחרס ולא יזרח וי״א חרס שמה ולמה נקרא שמה סרח שהיו פירותיה מסריחין מרוב שמנן: מלפון להר געש. רבי ברכיה ורבי סימון

מצודת דוד

ויאמרו עדים. ר״ל נהיה עדים בעצמינו: (כג) ועתה הסירו. הם לא הניחו ליהושע לגמור את דבריו והשיבו עדים ואח״ז חזר יהושע לגמור דבריו ואמר ועתה הסירו מלב מכל וכל מחשבות עו״ג: (כד) ויאמרו העם. חזרו העם לגמור דבריהם שאמרו נהיה עדים בעצמינו אשר קבלנו לעבוד ה׳ ולשמוע בקולו: (כה) ויכרת וכו׳. לקבל עבודת ה׳ מאהבה: וישם לו. סדר לישראל חוקי התורה ומשפטיה: (כו) את הדברים האלה. אשר דבר עם ישראל בשכם: בספר וכו׳. ת״י ואצנעינון בספר אורייתא דה׳ ר״ל נתנה במקום שמונח בה התורה: במקדש ה׳. היא שכם ולשעתו קראו מקדש לפי שהיה שם הארון: (כז) כי היא שמעה. ר״ל במקום הזה נאמר וכאלו שמעה היא: אמרי ה׳. כי כל הדברים האלה בנבואה נאמרו ולא מלבו: (לא) אשר האריכו ימים. עד כלות כ״ח שנה מיום שעמד יהושע כ״כ בסי״ע: ואשר

מצודת ציון

(שם לד): (כו) האלה. הוא שם אילן מה: (כז) לעדה. לשון עד כלשון נקבה: בחלקת

רדק

פי׳ אלהי כסף ואלהי זהב שלקחו בעברים אשר כבשו ובמצרים כמו שכתוב ביחזקאל: (יט) אלהים קדושים הוא. קדושים לשון תפארת כמו אלהי׳ וכן ישמח ישראל בעושיו פ״ב אלהי עושי: (כב) עדים אתם בכם. אתם בעצמכם תהיו עדים בכם כי אתם בחרתם לכם את ה׳ וי״מ עדים אתם בכם הנשמה והגוף וכן האזינו השמי׳ ותשמע הארץ שאמו שמים והאזיני ארץ הנשמה מן השמים והגוף

רשי

גבורי החיל: (יט) אלהים קדושים. ברוב מקומות נקרא כל ל׳ רבנות לשון רבים כמו אדני הארץ אדני יוסף אם בעליו עמו אשר הלכו אלהים לפדות לפי שהשם הוה שם שררה הוא: (כב) עדים אתם בכם. ראה יהושע שעתידין לערער בימי יחזקאל ולומר נהיה כעובדי כוכבים לפיכך הכביד עליהם עכשיו ולכך הושב להם בימי יחזקאל והעולה על רוחכם היה לא תהיה ונומר חי אני אם לא ביד חזקה וגומר כבר קבלתם עליכם בימי יהושע ולא תאמרו מה שקבלנו עלינו בימי משה כדי ליכנס לארץ עשינו הרי בימי

ג׳ ר״פ בנס׳ וּבְמִצְרַ֔יִם וְעִבְד֖וּ אֶת־יְהוָֽה׃ טו וְאִם֩ רַ֨ע
בְּעֵינֵיכֶ֜ם לַעֲבֹ֣ד אֶת־יְהוָ֗ה בַּחֲר֨וּ לָכֶ֣ם
ג׳ הַיּ֘וֹם אֶת־מִ֣י תַעֲבֹדוּן֒ אִ֣ם אֶת־אֱלֹהִ֞ים
מעבר ק׳ אֲשֶׁר־עָבְד֣וּ אֲבֽוֹתֵיכֶ֗ם אֲשֶׁר֙ בְּעֵ֣בֶר
הַנָּהָ֔ר וְאִם֙ אֶת־אֱלֹהֵ֣י הָאֱמֹרִ֔י אֲשֶׁ֥ר
ב׳ וסמין אַתֶּ֖ם יֹשְׁבִ֣ים בְּאַרְצָ֑ם וְאָנֹכִ֣י וּבֵיתִ֔י
נַעֲבֹ֖ד אֶת־יְהוָֽה׃ טז וַיַּ֤עַן
הָעָם֙ וַיֹּ֔אמֶר חָלִ֣ילָה לָּ֔נוּ מֵעֲזֹ֖ב אֶת־
יְהוָ֑ה לַעֲבֹ֖ד אֱלֹהִ֥ים אֲחֵרִֽים׃ יז כִּ֚י יְהוָ֣ה
ל׳ אֱלֹהֵ֔ינוּ ה֗וּא הַמַּעֲלֶ֨ה אֹתָ֧נוּ וְאֶת־
אֲבוֹתֵ֛ינוּ מֵאֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם מִבֵּ֣ית עֲבָדִ֑ים
דסז׳ מי׳ וַאֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֗ה לְעֵינֵ֙ינוּ֙ אֶת־הָאֹת֣וֹת
הַגְּדֹל֣וֹת הָאֵ֔לֶּה וַֽיִּשְׁמְרֵ֗נוּ בְּכָל־הַדֶּ֙רֶךְ֙
אֲשֶׁ֣ר הָלַ֣כְנוּ בָ֔הּ וּבְכֹל֙ הָעַמִּ֔ים אֲשֶׁ֥ר
עָבַ֖רְנוּ בְּקִרְבָּֽם׃ יח וַיְגָרֶשׁ֩ יְהוָ֨ה
אֶת־כָּל־הָעַמִּ֜ים וְאֶת־הָאֱמֹרִ֛י יֹשֵׁ֥ב
ס׳ הָאָ֖רֶץ מִפָּנֵ֑ינוּ גַּם־אֲנַ֙חְנוּ֙ נַעֲבֹ֣ד אֶת־
יְהוָ֔ה כִּי־ה֖וּא אֱלֹהֵֽינוּ׃
יט וַיֹּ֨אמֶר יְהוֹשֻׁ֜עַ אֶל־הָעָ֗ם לֹ֤א תֽוּכְלוּ֙
ל׳ לַעֲבֹ֣ד אֶת־יְהוָ֔ה כִּֽי־אֱלֹהִ֥ים קְדֹשִׁ֖ים
ל׳ וחד ולא ישא אלהי׳ הֽוּא אֵל־קַנּ֣וֹא ה֔וּא לֹֽא־יִשָּׂ֥א לְפִשְׁעֲכֶ֖ם
ל׳ וד׳ מ״ל וּלְחַטֹּאותֵיכֶֽם׃ כ כִּ֤י תַֽעַזְבוּ֙
אֶת־יְהוָ֔ה וַעֲבַדְתֶּ֖ם אֱלֹהֵ֣י נֵכָ֑ר וְשָׁ֨ב
ל׳ . ר׳ וְהֵרַ֤ע לָכֶם֙ וְכִלָּ֣ה אֶתְכֶ֔ם אַחֲרֵ֖י אֲשֶׁר־
הֵיטִ֥יב לָכֶֽם׃ כא וַיֹּ֥אמֶר הָעָ֖ם
כול׳ חס׳ אֶל־יְהוֹשֻׁ֑עַ לֹ֕א כִּ֥י אֶת־יְהוָ֖ה נַעֲבֹֽד׃
כב וַיֹּ֨אמֶר יְהוֹשֻׁ֜עַ אֶל־הָעָ֗ם עֵדִ֤ים אַתֶּם֙
בָּכֶ֔ם כִּֽי־אַתֶּ֞ם בְּחַרְתֶּ֥ם לָכֶ֛ם אֶת־
ד׳ מ״ל בפס׳ יְהוָ֖ה לַעֲבֹ֣ד אוֹת֑וֹ וַיֹּאמְר֖וּ עֵדִֽים׃

תרגום

וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ׃ טו וְאִם
בִּישׁ בְּעֵינֵיכוֹן לְמִפְלַח קֳדָם
יְיָ בְּחַרוּ לְכוֹן יוֹמָא דֵין
קֳדָם מַן תִּפְלְחוּן אִם יַת
טַעֲוָתָא דִי פְלַחוּ אֲבָהַתְכוֹן
דִבְעִיבְרָא דִפְרָת וְאִם יַת
טַעֲוַת אֱמוֹרָאֵי דִי אַתּוּן
יָתְבִין בְּאַרְעֲהוֹן בְּרַם אֲנָא
וֶאֱנָשׁ בֵּיתִי נִפְלַח קֳדָם יְיָ׃
טז וַאֲתֵיב עַמָּא וַאֲמַר חַס
לָנָא מִלְמִשְׁבַּק יַת פּוּלְחָנָא
דַיְיָ לְמִפְלַח לְטַעֲוַת
עַמְמַיָא׃ יז אֲרֵי יְיָ אֱלָהָנָא
הוּא דְאַסֵיק יָתָנָא וְיַת
אֲבָהָתָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מִבֵּית עַבְדוּתָא וְדִי עֲבַד
לְעֵינָנָא יַת אָתַיָא וְיַת
רַבְרְבָתָא הָאִלֵין וּנְטָרָנָא
בְּכָל אוֹרְחָא דִי הֲלִיכְנָא
בַהּ וּבְכָל עַמְמַיָא דִי עֲבַרְנָא
בֵּינֵיהוֹן׃ יח וְתָרֵיךְ יְיָ יַת
כָּל עַמְמַיָא וְיַת אֱמוֹרָאָה
יָתֵיב אַרְעָא מִן קֳדָמָנָא
אַף אֲנַחְנָא נִפְלַח קֳדָם יְיָ
אֲרֵי הוּא אֱלָהָנָא׃ יט וַאֲמַר
יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא לָא תוּכְלוּן
לְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֲרֵי אֱלָהָא
קַדִישָׁא הוּא אֵל קַנָּא הוּא
מִן קֳדָם דִין דִקְשׁוֹט לָא
יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן
וּלְחַטָאֵיכוֹן׃ כ אֲרֵי
תִשְׁבְּקוּן יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ
וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָא וִיתוּב וְיִבְאֵשׁ לְכוֹן וִישֵׁיצֵי
יָתְכוֹן בָּתַר דְאוֹטֵיב לְכוֹן׃ כא וַאֲמַר עַמָּא לִיהוֹשֻׁעַ לָא
אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ נִפְלָח׃ כב וַאֲמַר יְהוֹשֻׁעַ לְעַמָּא
סָהֲדִין אַתּוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן אֲרֵי אַתּוּן בְּחַרְתּוּן לְכוֹן
יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ לְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי וַאֲמַרוּ סָהֲדִין.

מסורה

יראו את ה׳: ואשר עשה ז׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר עקב: ואת האמרי ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ וכנען ילד את צידון בכורו. וחברו דד״ה. ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי. ויגרש ה׳ את כל העמים. ונמסר גם בסדר לך לך. קנוא ד׳ ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסי׳ לא תוכלו לעבד את ה׳. אל קנוא ונוקם ה׳ דנחום. קנא קנאתי לה׳ וחברו. ותרויהון אלין ב׳ בתראי דאליהו חס׳: חטאותיכם ד׳ מלאים בלישנא בקריאה וסי׳ אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם וחטאותיכם הסתירו מכם פנים. וחטאותיכם מנעו הטוב מכם. בהגלות פשעיכם להראות חטאותיכם. ונמסר גם בסדר אחרי מות: וכלה ו׳ בקריאה וסי׳ וכלה הרעב את הארץ. וכלה מכפר את הקדש. וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש. ושב והרע לכם. וכלה סעפיה. וכלה את פרות תבית. ונמסר

תולדות אהרן אלהים קדושים. (ברכות יג):

רלבג

את אלהי הנכר מקרבכם: (טו) ולפי שידע מתכונתם אז שלא לעבוד ע״ג עם מה שמשך לבם אל זה בדברים אלו אמר להם שאם רע בעיניהם לעבוד את ה׳ יבחרו להם אלהי אבותיהם אשר מעבר הנהר שהרחיקם הש״י מזה בכל עז ולזה לקח את אברהם משם והוליכו אל ארץ כנען שלא לעבד אלהי האמרי אשר הביאם הש״ית לשבת בארצם כשהוריש את ארצם והנה אמונותיה׳ הכוזבו׳ ומנהגותיה׳ הפחותים היו סבה שהקיאה הארץ אותם כמו שנזכר בתורה כי ברשעי׳ הגוים האלה ה׳ מורישם מפניהם וזה היה ג״כ סבה להרחיק ישראל מאלהים׳ לעבדם והודיעם גם כן יהושע עם זה שאם יבחרו לעבוד אלהים אחרים שלא יהכים עמהם אך הוא וביתו יעבדו את ה׳ כדי להרחיקם עוד מלבחור בע״ג. והנה היה ההשתדלות האלו כדי שיקבלו עוד הדור ההוא לפני האלהים שלא לעבוד ע״ג כי זה היה ראוי שירחיקם יותר מהמשך אחר ע״ג אחרי מות יהושע ועכ״ז לא נשמרו מזה כמו שנזכר בראש ספר שופטים: (טז) ויען העם וגו׳. וענה העם כי חלילה להם מעבוד אלהים אחרים עם ראותם הטובות והנפלאות שהגיע הש״י: (יט) והנה להרחיקם עוד מעבוד ע״ג אמר להם כי אחר שיכנסו לעבודתו יתברך תקשה להם מאד עזיבתו כי לא ישא לפשעיהם אם יסורו מאחריו לעבוד ע״ג אך יכלה אותם אחר אשר הטיב להם ולא אמר להם זה יהושע שיהיה הענין בבחירתם לסור מאחרי ה׳ כי כבר נקשרו בזה כל הדורות במעמד הר סיני אך אמר להם זה להוסיף להם הרחקה מעבוד ע״ג כמו שזכרנו עם שכבר היה יודע מטוב תכונת׳ בעת ההיא שהם לא יסכימו בשום פנים לעבוד זולתי הש״י ואחר זה אמר להם

מצודת ציון

שרך עוף שסעולה בהם ארם: (יט) קנוא. מתנקם ליפרע: ישא. ענין הפרה ומחילה כמו נושא עון

מצודת דוד

עמכם: והסירו וכו׳. ר״ל הסירו מהלב מכל וכל מחשבת ע״ג: ובמצרים. כי רבים מהם עבדו במצרים ע״ג כמ״ש ואת גלולי מצרים לא עזבו (יחזקאל כ׳): (טו) בחרו לכם וכו׳. חשב כאשר יבחרו מי אז יביא טענות למאס אותם: ואנכי וכו׳. ולא נהיו נמשכים אחריכם: (יח) גם אנחנו. כמו אתה וביתך: (יט) לא תוכלו. כוונת יהושע היתה שיגלו מצפוני לבם באר היטב ולקשרם במוסרי הברית אומר דבריו להטעותם שיבחרו כאלו הברירה בידם לבחור מי שירצו הם ולדעת מה ישיבו: אלהים קדושים. קדוש בכל מיני קדושות ומאד קשה להיות מהר בעבודתו: אל קנוא הוא. נוקם הוא מעוברי רצונו ולא ישא הפשעים: (כ) כי תעזבו. וכאשר תעזבו אותו ישוב להרע לכם ולכלות אתכם: אחרי אשר היטיב לכם. ר״ל ותהיה א״כ הרעה כפולה כי האדם הרגיל בטובה כפול. לערו ממי שלא ראה בטובה מעולם: (כא) לא. ר״ל לא נעזוב אותו כי את ה׳ נעבוד כל הימים ונהיה נזהרים בעבודתו: (כב) עדים אתם בכם. אתם היו עדים בעצמיכם שבחרתם לעבוד את ה׳:

ויאמרו

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) וַיְהִי. בטעם רביע: (ג) כל מקום אשר תדרך. כל מקום כתיב בלי ה"א ודמשנה תורה סוף פרשת עקב כל המקום בה"א וא' פסוק סימן והנה המקום מקום מקנה (במדבר ל"ב א'): (ד) ועד הנהר. הוא"ו בגעיא בס"ס ובדפוס ישן: (ו) חזק ואמץ כי אתה תנחיל. במקרא גדולה המ"ס נקודה בפתח ונמסר עליו ב' פתח ויאמר דוד ע"כ. ופסוק הוא בד"ה א' סוף סימן כ"ח ויאמר דויד לשלמה בנו חזק ואמץ וגו'. ושם בד"ה מסור עליה ב' פתחין וסימן חזק ואמץ אל תירא ואל. חזק ואמץ ועשה אל תירא ע"כ. והזקו עלי דברי המסורות האלה שאינן מכוונות והוספתי לטעות בכל המקומות ומאי דמסיר בד"ה חזק ואמץ אל תירא ואל. לא נמצא פסוק זה במקרא וכוה סליק אדעתין למימר דהוא חזק ואמץ אל תערץ ואל דלקמן בסמוך. אך בספרים המדוייקים הוא בקמץ שהוא בזקף קטן מסכימים למה שכתב עליו רד"ק במכלול דף י"א קמץ בזקף וכל שכן הזק ואמץ כי אתה תנחיל שהוא באתנחתא. ובס"ס המדוייקים כולם שבפ' הם קמוצים חוץ מפסוק רק חזק ואמץ מאד שהוא בפתח וזה יכשר להיות חברו דד"ה שאינו לא באתנח ולא בזקף: אשר נשבעתי לאבותם. במקצת ספרים הסר וא"ו: (ז) אל תסור ממנו. ו' סבירין ממנה וקרין ממנו מסורת פרשת נח (פ"ה) וכן צריך להגיה במסורת (שופטים י"א נ"ד) ועיין מ"ש בריש פרשת תרומה: (ח) ככל הכתוב. בקמץ הטוף לא בחולם: (יא) צדה. במקצת ספרים צידה מלא יו"ד וע"פ המסורת ראוי להיות חסר שזהו א' מן ג' חסרים וסימנם (בשופטים ז"ח במ"ג): (יב) ולראובני ולגדי. הרי"ש במאריך וקריאתה בשורק והתנ"ף שבאמצע נאה וכמוהו רבים כמ"ש (בפ' פינחס ובסוף דברים): המנשה. הה"א במאריך והמ"ם רפה כמ"ש בפ' (י"ב ו'): (יד) נשיכם טפכם ומקניכם. במסרה רבתא אות ו' חשיב הדין פסוקא עם אלפ"א בית"א מן תרתין תיבותא לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בכון נסחא אחרינא דחשיב נמי טפכם נשיכם דאתם נצבים: (טו) עד אשר יניח וגו' וירשו גם המה. בס"א ישן מספרד כתוב גם הם ויש ג"כ הערה מחילוף זה במקרא אחת דפוס ישן. האמנם ע"פ המסורת נכון להיות גם המה שבמס"ר במערכת אות הגימל נמסר גם הם ד' בנביאים וסי' שם וזה אינו מן המנין *): נתן להם. יונתן תרגם יהיב לכון נראה שהיה קורא לכם ואין כן בספרים שלנו וזהו א' מן ה' להם דסבירין לכם ומטעין בהו ספרי וסימנם במ"ג סדר בהעלותך על פסוק בשר אתן להם. ויותר נכון לומר דיונתן לא דק בלישנא דקרא רק במאי דסבירין אינשי ותברו מלמד עליו בפ' עד אשר יניח דסוף (פרשת דברים) דהתם נמי תרגם לכון וכן עשה בפסוק זה יהיה להם מגרשי הערים (דפ' מסעי) דהוא נמי חד מן ה' להם דסבירין לכם: וירשתם אותם. בספרים מדוייקים מלא וא"ו והכי מוכח ממה שנמסר במ"ג (פ' בלק) על פסוק ואותה החייתי: (טז) כל אשר צויתנו. בנביאים עם פירוש אברבנאל כתוב ככל וטעות הוא: (יז) ככל אשר שמענו. השי"ן בשוא לבדו: (יח) יומת. במקצת ספרים ימות והוא טעות כי הגירסא הישרה יומת הכי איתא בסנהדרין סוף פרק נגמר הדין (מ"ט):

ב (א) חרש. בשי"ן ימנית וכן נדרש במדרש רות פרש' ב' ובתנחומא מלשון חרש עלים שאמרו כלי נגרות היה בידם. ועוד דרשוהו מלשון חרש שאינו שומע שאמר להם יהושע עשו עצמכם חרשים ואתם עומדים על רזיהם. ולמאן דדריש התם ובמדרש רב' ומדרש ילמדנו ריש סדר שלח לך מלשון כלי חרש בעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדירות מי שירצה יצא ויקנה דרך דרש נאמר כמ"ש בעל כלי יקר ובעל לב אהרן וכדאמרינן התם בהדיא קרי ביה חרש פי' בשי"ן שמאלית ויש לנו עוד ראיה שכתוב בשי"ן ימנית דבמסרה רבתא (מערכת אות הא') באלפא ביתא מן תרין תרין בחד לישן (נ"ל בתרי לישנא) חשיב בהדייהו חרש. דויצלח יהושע בן נון ואידך ובקבקר חרש וגלל (ד"ה א' ט' ט"ו) דהוא נמי בשי"ן ימנית וחשיב להו נמי (שם) באלפ"א בית"א מן ב' ב' מן ג' אתין עוד יש להוכיח זה מן מסרה אחרת (ערך חרש) האומרת חרש ה' ג' מנהון מלרע וסימן מי שם פה לאדם (שמות ד' י"א). לא תקלל חרש (ויקרא י"ט י"ד). כמו פתן חרש. (תהלים נ"ח ה') ותרי מלעיל וסימן חרש לאמר. (דין) ובקבקר חרש וגלל. (ד"ה שם) ועיין מ"ש בצפניה (א' י"ב) על אחפש: (ז) על המעברות. יונתן שתרגם עד מגיזתא איכ"א דפרושי קא מפרש על כמו עד וכמ"ש רד"ק והוא חד מן ט' סבירין עד וקריין על וסימן נמסר במסרה גדולה סדר ויחי על פסוק וירכתו על צידן ועיין מ"ש בנחמיה י"ב: כאשר יצאו. י' דמטעין דסבירין אשר בקריאה וסימנם במסורת יונה סימן א' (יד): (יג) אחותי. אחיותי קרי: (יד) אם לא תגידו. קדמאה תגידו תניינא תגידי וסימן דודי והוא חד מן ז' זוגין מתחלפים קדמאה בוא"ו תניינא ביו"ד וסימן נמסר ריש (פרשת בהעלתך): ועשינו עמך חסד ואמת. מה שכתוב במקרא גדולה עמך שפטים ועשינו עמך חסד הכי פירושא. יהושע ועשינו עִמָּךְ חסד ואמת. שפטים ועשינו עִמָּךְ חסד. ותד פסוק סימן ואם לא תשלים עִמָּךְ ועשתה עִמָּךְ מלחמה ועיין מ"ש בריש (פרשת שופטים): (טז) עד שוב. בספרים מדויקים מלא וא"ו ועיין מ"ש בריש פרשת וירא: (יט) מדלתי ביתך. אין יו"ד אחר התיו:

ג (ד) בֵּינֵיכֶם. ובינו וביניו קרי. (עיין רש"י ורד"ק): במדה. באתנח: *) ויש בו ג' ד'. הא' הוא דגש קל. והמ"ם הוא להורות על ה' הידיעה שהצ"ל בהמדה ודגש הדלת מורה גם הוא יורה על חסרון עפ"י שפרשו מדד. ונמסר עליו ג' דגש. (ויקרא י"ט ל"ה) ד"ה (ב' ג' ודין): למען אשר תדעו. מלת תדעו בפשטא לא בזקף קטן: שלשום. בספרים מדוייקים מלא וכן נכון עפ"י המסורת דפרשת ויצא במ"ג: (יב) ועתה קחו לכם שני עשר איש. סימן קדמאה שני עשר תניינא דלקמן סימן ד' שנים עשר אנשים. תליתאה שנים העשר איש. קדמאה איש אחד לשבט תניינא ותליתאה איש אחד משבט: ועתה קחו לכם וגו' איש אחד לשבט. דין כתיב לשבט בלמ"ד והוא חד מן ג' לשבט קמצין ע"פ המסורת וסימן בסדר דברים והשנים בפרשה הסמוכה בסימן ד' כתובים איש אחד משבט במ"ם: (טז) באדם. מאדם קרי והוא חד מן ו' דכתיבין בי"ת וקרי מ"ם וסימן נמסר במ"ג מערכת אות הבי"ת. ואפשר לומר שיש בזה רמז למה שאמרו במדרש ילמדנו כל נסים שנעשו לישראל בזכותו של אברהם היו וכו' קריעת הירדן בזכותו כדכתיב הרחק מאוד באדם זה אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים. שוב מצאתי כדברי במסורת הברית הגדול סימן תתק"ח. ועיין עוד ברד"ק ולב אהרן ובענין המאמר עיין בכלי יקר ומסורת הברית הגדול ריש סדר שופטים: אשר מצד צרתן. בדפוס ישן הצד"י בפת"ח ובלא מאריך בתי"ו ובמכלול דף רנ"ג בשמות שהם בני ארבע אותיות כתוב כלשון הזה ובקמץ הראשונה ובפתח השלישית צָרְתַן צָרְפַת. אבל כַּרְפַּת אַרְגָּז פתוחים ע"כ. ובספר רב פעלים בשער משקלי השמות כתוב כלשון הזה צָרְתָן בקמץ ובפתח וכן ממשקל זה עד צָרְפַת ובתוספת ה"א ג"כ צרפתה אשר לצידון וכן ממשקל זה צָפְנַת פענח עכ"ל. נראה מדבריו שהוא קורא אותם בקמץ רחב וכן בָּשְׂמַת בת ישמעאל קמץ רחב ופתח ונשקלו אָסְנַת בת פוטיפרע עכ"ל וכן במקצת ספרים הצד"י במאריך אך התי"ו נרתן ברוב הספרים היא קמוצה ובמסורת נרתן ב' בין סכות (מלכים א ז) ודין עיין (במלכים א' סימן ד' וסימן י"ז): (יז) עד אשר תמו כל הגוי לעבר. איכא פלוגתא בינו מערבאי איכא דמסרי לעבור ד' מלאים וסימן עד אשר תמו כל הגוי. ותניינא כל הגוי דסמיך ליה. ויהי כאשר תם כל העם לעבור בפרשתא דלקמן סימן ד' (י"א). לעבור בך בליעל (נחום ב א) הכי נמסר במ"ג סדר בלק והכא. ומכרה אחריתי בנחום לעבור ד' מלאי' וסימן ויהי כאשר תמו כל הגוי. תניינא ויהי כאשר תם כל העם לעבר. והנה גם לדוק וכל הלווים אהו וגו' (שמואל ב ט"ו). לא יוסיף לעבור בך בליעל. ונוסחי דיקי כמסרה בתרייתא סלקי ולדידי חזי לי דדא היא הפלוגתא דכתיבי. במ"ג נחום ב' (כי) לא יוסיף (עוד) לעבר בך בליעל אע"ג דהתם פרושית בגוונא אחרינא:

ד (א) וַיְהִי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן. ויאמר. פיסקא באמצע פסוק: (ס) על שכמו למספר שבטי בני ישראל. ס"א שבטי ישראל ומוטעה הוא שזהו אחד מן ג' שבטי בני ישראל הסמוכים בקריאה וסימן נמסר במסורה גדולה כאן: (ו) למען תהיה וגו' כי ישאלון בניכם מחר לאמר. בספר אחד דפוס ישן כתוב מחר את אבותם לאמר וגירסא או אינה אלא מן המתמיהין שזהו אחד מן החלופים שיש בין פסוק זה ובין חבירו שבפרשה זו לקמן דין כתיב מחר לאמר ותברו מחר את אבותם לאמר דין כתיב כי ישאלון בניכם וחבירו אשר ישאלון בניכם ואפ"ס כי אשר ראיתם את מצרים. דין כתיב מה האבנים האלה לכם ותברו מה האבנים האלה: (ז) בעברו בירדן. במקצת ספרים העי"ן במאריך נקרא בקמץ רחב וגם רד"ק הזכיר זה החילוף: (ח) כאשר דבר. סבית בסגול: (יד) ויראו אותו. בספרים כ"י ודפוסים ישנים היו"ד במאריך והוא חד מן ד' חס' ע"פ המסורת וסימן במ"ג. (במערכת אות ו' ועיין מ"ש שמואל א' ז' ז'): (יח) ויהי בעלות. כתיב כבי"ת וק' בכ"ף והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ' וסימן במסרה רבתא וריש הושע וריש דברי הימים: שלשום. בספרים מדוייקים מלא וכן ראוי על פי המסורת דפרשת ויצא כמסרה גדולה (ל"א ה'): כתמול. מלא (וע' במס"ג הנ"ל ובמ"ש שם): (כד) יראתם. בקמץ הריש ולית כותיה:

ה (א) עָבְרֵנוּ ויבש. עברם ק' וכן כתב רד"ק. ובספר אחד כתיבת יד כתוב עליו עברם ק' ופליגין עליו: (ב) עשה לך חרבות. התי"ו במאריך בספרים כתיבת יד ודפוס ישן. וכן ויעש לו יהושע חרבות צרים שבסמוך: (ה) וכל העם הילודים. עיין מה שכתוב בירמיה סימן ט"ז: (ז) אתם מל יהושע. עיין מ"ש בסימן ז' ג': (י) בערבות יריחו. העי"ן במאריך בספרים כ"י: (יד) ויאמר לא כי אני. בספר אחד ישן כתיבת יד כתוב לא באלף וק' לו בוא"ו ודבר מתמיה הוא כי לא נמנה זה במסורת עם ט"ו דכתיבין לא וקריין לו אולי טעה הסופר בהבנתם מאמר דעירובין פרק הדר (ס"ג.) ואיתא נמי בפ"ק דמגילה (ג':) ובסנהדרין פרק נגמר הדין (מ"ד:) א"ל על איזה מהם באת א"ל עתה באתי: (טו) של נעלך. אין מאריך במלת של:

ו (ה) בְּשָׁמְעֲכֶם כשמעכם ק' והוא חד מן י"א מלין דכתיב בית וקרי כ"ף: (ז) ויאמרו אל העם. ויאמר קרי והוא חד מן מלין דכתיבין ו' בסוף תיבותא ולא קריין וסימן נמסר במלכים א' י"ב במסורה גדולה: (ח) ויהי כאמר. בכ"ף: ויהי כאמר וגו' שבעה שופרות היובלים לפני ה'. יונתן תרגם קדם ארונא דה' וכן בשני דפוסים ישנים כתוב לפני ארון ה' גם במ"ג יש הערה מחילוף זה בלא הכרע. ויש לי להכריע שכתוב לפני ה' מכח המסורת שבמערכת אות האל"ף במסרה רבתא נמסר ארון ה' כ"ג וזה אינו מן המנין וכן מצאתי בספרים כתיבת יד מדויקים: (ט) תקעו. תקעי קרי: והמאסף. הה"א במאריך והמ"ם רפה וכן חברו שבסמוך: הולך. הלוך קרי: (טו) ויהי ביום השביעי וישכימו כעלות. במקצת ספרים בעלות בב"ת וקרי כעלות בכ"ף וכן דעת רד"ק ובספרים אחרים כתוב בכ"ף ומסר עליו כ"ף כתיב וק' ונראין עיקר שלא נזכר זה במסורת עם י"א מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף: (יז) רק רחב הזונה תחיה וגו'. כל אחה"ע דינו להנקד בחטף פתח כגון שַׁאֲלוּ רַחֲצוּ מַהֲרוּ יַעֲקֹב אַהֲרֹן ודומיהם ולפנים יש מהג וג' מבטלים יש להם סימן נד"ח פירוש, נגינה מקדמת, דגש של שמוש. ובלשתם נמצאו שלאחריו. חירק שלפניו באות בפסוק א', רק רחב הזונה תְּחִיֶּה היא וכל אשר אתה בבית כי הֶחְבְּאַתָה את המלאכים אשר שָׁלָחְנוּ. ודין חירק שלפניו אינו נוהג בהיותו באות של יסוד כגון נִאֲצוּ נִאֲפוּ כִּחֲשׁוּ מִהֲרוּ אבל בהיותו באות של שימוש נוהג ומבטל החטף פתח כגון תִּחְיֶה יִחְיֶה יִהְיֶה ויוצאים מכלל זה וַתִּתְהַלַּךְ אם ארצה ולשונם תִּתְהַלַּךְ בארץ כי החירק באות של שימוש ואינו מבטל החטף פתח. ואספמיא מוסיפים עוד מבטל אחר כל שיש יו"ד לאחריו כגון יְשַׁעְיָה יְדַעְיָה זְרַחְיָה שְׁמַעְיָה וכן ועזא וְאַחְיוֹ וכן רַעְיוֹן רוח חוץ מן (להחיות) שאין הי' מבטל החטף פתח: החבאתה. בכמה ספרים האל"ף בקמץ ובספרים פתח ומסורת עליו באחד מהם לית ופתח באלף. וגם רד"ק בספר מכלול דף ק"ע כתב שהוא בפתח ונתן טעם לדבר: (יט) אוצר ה' יבוא. חד מן י"ד דסבירין יבואו וקריין יבוא ונמסר הסימן במסרה גדולה סוף פרשת שמיני. ומה שתרגם יונתן יתעלון הוא למאי דסבירין. ותברו מלמד עליו שתרגם קדש הוא קודשא אינון: (כ) ויהי כשמע. במקצת ספרים הכ"ף רפה ועיין מה שכתוב בשופטים סימן ז': (כג) ויצאו את רחב. בספרים הבאים מספרד חסר ו' ונכון לעשות כן לפי מ"ש בד"ה סימן א': (כו) ייסדנה הסמך בדגש:

ז (א) בֶּן זבדי. הבי"ת רפה: ויחר אף ה' בבני ישראל. בס"א כ"י ישן כתיב בישראל ויש ג"כ הערה מזה בדפוס ישן ובשאר ספרים בבני ישראל. (ב) בית און. הוא"ו בסגול. רגלו. הגימ"ל דגושה: וירגלו. הגימ"ל דגושה: (ז) למה. מלרע ורפה מכלול דף רס"ו: העברת הה"א בגירי והעיין בשוא ופתח שלא כמנהג רד"ק בפי' ומכלול דף פ"ב ושרשים ועיין מ"ש בחבקוק א: ביד האמרי להאבידנו. ב' פסוקים דמטעים עיין מ"ש בפ' דברים סימן א': ומה תעשה. בגירי הש"ן שלא כמנהג והוא חד מן ד' קמצים על פי המסורת והסימן במסרה גדולה פרשת תולדות וירמיה סוף סימן מ': (י) ויאמר ה' אל יהושע קם לך. מלת קם חסר וא"ו ודרשו רבותינו בירושלמי פרק סדר תעניות קם לך ההיא דאדכרת פירוש דמדכתיב חסר וא"ו דריש ביה קם לך כלומר זו היא שעמדה לך שטענה שהזכרת דהיינו מה תעשה לשמך הגדול: (יא) אשר צויתי אותם. יש מחלוקת בספרים אם הוא חסר וא"ו או מלא ובמדויקים כ"י מספרד מלא וכן נכון ע"פ המסורת דלעיל סי' ה' דנמסר אתם ו' חסר בסיפרא ולא נמנה זה בתוכם ומ"ש שם במ"ג בסוף מסרה הנזכרת והורים ה' מלפניכם טעות הוא נ"ל והורים אתם מלפניכם (יהושע כ"ג ה): (יב) לא אוסיף. במקצת ספרים חסר וא"ו: (כא) ואראה בשלל. וארא ק' וכן הוא למערבאי והוא חד מן כ' מלין דכתיבין ה"א בסוף תיבותא ולא קרייא וסימן במסרה רבתא (מערכת אות הה') ואפשר לומר שהה"א רומזת למה שארז"ל שמעל עכן בחמשה חרמים ד' בימי משה וא' בימי יהושע ואמרו ג"כ שעבר על חמשה חומשי תורה שנאמר ה"פ גם כדאיתא בסנהדרין פרק נגמר הדין. ובמדרש תנחומא ואראה בשלל ראיתי מה שכתוב בתורה ואכלת את שלל אויביך וגו' עיין כלי יקר: (כד) ואת לשון הזהב ואת בניו ואת בנתיו. שלשת הווי"ן בגעיא בס"ס ובדפוס ישן: (כה) מה עכרתנו. עיין מ"ש בפרשת נצבים על מה חרי:

ח (ט) וַיֵּלְכוּ אל המארב. במקצת ס"ס האל"ף בשוא לבדו וכן (בתהלים י' וד"ה ב' י"ג): (יא) והגי בינו. ביניו קרי ומה שנמסר במקרא גדולה וג' חסר' בלישנא מקומו הראוי לו הוא על מלת והגי שהם ג' חסר' אל"ף וסימנהון בסוף פרשת וזאת הברכה במ"ג: (יב) ויקח כחמשת אלפים איש וישם אותם. בספרים מדויקים כתיבת יד ודפוסים ראשונים מלת אותם מלא וא"ו וכן ראוי על פי המסורת שהזכרתי למעלה בסימן ז': מן בית אל ובין העי מים לעיר. חלוקים הספרים והמסרות במקצת ספרים כתיב לעיר וקרי לעי וכן כתב בעל כלי יקר ובמקצתם כתיב וקרי לעיר וחלוקים גם כן בפסוק ויזעקו כל העם אשר בעיר שבסמוך ובספר אחר ישן זה האחרון כתיב וקרי בעי. ויונתן תרגם הראשון ממערב לעי והאחרון בקרתא בעי. דומה שהראשון כתוב וקרי לעי והאחרון כתיב בעיר וקרי בעי ותרגם הקרי והכתיב. ורד"ק כתב אשר בעיר כן כתיב וקרי בעי ועל הראשון לא כתב מאומה ובמסרה גדולה נמסר עי ב' כתיב עיר וסימנהון ויקח כחמשת

הגה"ה *) בער מאיש אני. ודרכי המסורה נעלמה ממני. וכדי להקל על המעיין העתיק לשון המסורה הנ"ל וז"ל גם הם ד' בנביאים וסימניהון ויעשו גם הם בערמה. ויעלו בני יוסף גם הם. גם הם אתו ירדו שאלה. לא יסבו האופנים גם הם. עכ"ל: ובלתי ספק שהמסורה הנ"ל נדפסה בטעות והקדים המאוחר וכצ"ל ויעשו גם הם בערמה [יהושע ט' ד] ויעלו בית יוסף גם הם [שופטים א' כב] לא יסבו האופנים גם הם [יחזקאל י' ט"ז] גם הם אתו ירדו שאולה [שם ל"א י"ז]. והא לך שהמסורת מנה הפ' דלקמן [מ"ד] כא' מהד' המנויים גם הם ובכל ספרי תנ"ך שלנו איתא גם המה וצ"ע:

כחמשת אלפים. ויזעקו כל העם. מסורת אחריתי ויפנחס יהושע לעי. וכל העם המלחמה לעי. ויקח כחמשת אלפים לעיר. וישימו העם את לעיר. ובחילופים שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל כתוב למערבאי ב' פסוק לעיר כתוב וקרי. למדינחאי לעיר כתיב לעי ק' ע"כ. ולא איתברר מהתם הי ניהו: (טז) ויזעקו כל העם אשר בעיר בעי קרי כן כתב רד"ק ובעל כלי יקר ועי' מ"ש לעיל בסמוך: (יז) בעי ובית אל. חד מן דסבירין ובבית וסימן נמסר (פרשת וארא ומלכים ב' ב') במסרה גדולה: (כה) את אנשי העי. במקרא גדולה נכתב על זה: מצאנו בספר ישן העיר עד כאן. ובכל ספרים שלפני כתיב וקרי העי ולא ראיתי בו מחלוקת: (כב) עד בלתי השאיר לו שריד ופליט. במקצת ספרים כ"י ודפוסים אחרונים כתוב להם וכן תרגם יונתן. ובס"א כ"י כתיב לו וק' להם. אבל בס"ס מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים כתוב לו ואין כאן קרי וכתיב כלל. וכן הוא במאיר נתיב גם בעל כלי יקר טרח לפרש מלת לו בלשון יחיד הגם דבאומרו ויכו אותם מורה הפך: (כד) ויהי ככלות ישראל וגו' עד תמם וישבו כל ישראל וגו'. במקרא גדולה יש פיסקא באמצעות פסוק ולא ראיתי כן בשאר ספרים גם החכם לונזאנו כתב במקרא שלו צריך עיון אם יש כאן פיסקא: (לה) והנשים והטף. במקצת ספרים הטי"ת בקמץ:

ט (ד) **וילכו** ויצטירו. בריש והתרגום בדל"ת וככר תמה עליו רד"ק: (ז) ויאמרו איש ישראל. ויאמר קרי והיא חד מן מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא ולא קריי' וסימן (במלכים א' י"ב) במ"ג: אכרות לך. בס"ס האל"ף במאריך ובכל הספרים כתיב וא"ו וקרי בקמץ חטוף והוא חד מן תיבותא דיתירות וא"ו והטעין קמצין וסימן נמסר במסרה רבתא מערכת אות הוא"ו ודין נמי הוא חד מן ב' מלאים וא"ו ותכרו וברית עולם אכרות להם (ישעיה ס"א) רק הוא בחולם: (י) בעשתרות. בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים מלא וכן במסורת כל נביאים וכתובים מלא בר מן חד ויסירו בני ישראל (שמואל א' ז'): (יא) ויאמרו אלינו זקינינו. הזי"ן בגעיא בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים. ובס"א כ"י קדמון חסר דחסר וכן אמרו בב"ר פ' מ"ט אמר ר' יוחנן כל צדיקים שנאמרו בסדום צדיקם כתיב דהא אינם אלא צדיקים ניבלים פי' גרועים כפירות שלא נגמרו ונושרים ברוח כך לא היו צדיקים לגמרי ורש"י גרים נכלים בכ"ף כמו ויתנכלו ר"ל צדיקים רמאים היא דעתיה דר' יוחנן דאמר ר"י ויאמרו אלינו זקננו וכל יושבי ארצנו זקננו כפי' זקני אשמה היינו סבי דבהתא פי' זקני בושה ע"כ. ובערוך ערך זקן זקננו כתיב זקני אשמאי כבין דקלון ובספרים ראיתי חילופים אחרים ובא' מהם כתוב לית מלא דמלא וכ"כ רד"ק במכלול דף ק"ד. ובפי' זקננו נכתב בי' המשך בין הקו"ף והנו"ן שלא כמנהג. ובדרש א"ר יוחנן זקננו כתיב זקני אשמאי הוי עכ"ל. והמדפיס לא ידע להזהר ועשה מלת זקינינו שבמדרש מלא דמלא וצריך להיות חסר דחסר: (טז) כי קרבים. חסר וא"ו כי לא נמנה במסורת עם המלאים: (כא) יחיו ויהיו. מטעים ביה דסבירין בשוא תחת הו"ו והוא בפתח. מסורת פרשה תרומה ועיין בפירוש רד"ק: ויהיו חטבי עצים. בלא מאריך בחי"ת: כאשר דברו להם. כתוב במקרא גדולה שמא בס"א ישן מוגה אלהם ובכל ספרים שלפני כתוב להם ולא ראיתי בו מחלוקת: (כב) למה רמיתם. דגש ומלעיל שאין הטרחא עושה מלרע: אנחנו. החית בשוא לבדו: (כג) עבד וחטבי עצים. בלא מאריך בחי"ת: (כד) הגד הגד. שתי הגימלי"ן דגושות: ונעשה. בצירי שלא כמנהג: (כה) הננו בידך. קל ובשו"א הנו"ן הראשונה ובמסורת ד' וסימן הננו בידך הננו עצמך (שמואל ב' ריש סימן ה') הננו אתנו לך (ירמיה ג') הננו לפניך באשמתינו (עזרא סוף סימן ט'): (כז) חטבי. אין טעם בחי"ת רק בבי"ת: ושאבי מים. הטעם בשי"ן כאחריו דלעיל ולא בבי"ת:

י (א) **ויהי** כשמע. פליגי ביה ספרי החזק הוא הרפה. ועיין מ"ש (בשופטים ו') ובדוכתי אחריני: (ג) מלך ירושלים. בספרים כ"י ובדפוס ישן אין בריש מאריך וכן חבריו שבענין. וכל ירושלם שבמקרא חסר יו"ד אחר למ"ד חוץ מחמשה שבכתובים במסורת ירמיה סימן כ"ו וד"ה ב' ריש סימן כ"ה ואף אותם הכתובים בלא יו"ד היו"ד נקראת אף על פי שאינה כתיבה כמ"ש במכלול דף ק"י וכמ"ש ביחזקאל י"ד ובבראשית רבה פר' נ"ו אברהם קרא אותו יראה שם קרא אותו שלם. והקב"ה קרא אותו ירושלים. וכתב בעל יפה תואר שם סי' ט"ז דאע"ג דקרינן ירושלים הוא חסר יו"ד לסבה זו כמ"ש התוספת בפ"ב דתעניות (דף ט"ז. בד"ה הר) ויראו במקום יראה כי הוא"ו כאל"ף ה"א בגימטריא: (ח) כי בידך נתתים. בדפוסים אחרונים כתוב בידך ונמסר עליו יתיר יו"ד ואין כן בספרים כ"י גם לא בדפוסים ראשונים: (טו) אל המחנה הגלגלה. החי"ת בחטף פתח: (כג) ויעשו כן ויוציאו אליו. ברוב הספרים מלא וא"ו ול"ע ממה שאכתוב בד"ה ב' סי' א': (כד) ויהי כהוציאם. במקצת דפוסים יש מאריך בה' אבל בספרים כ"י ודפוסים ישנים הוא געיא בכ"ף: ההלכוא. חד מן מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריי' וסימן נמסר בריש ס' (לך לך ובדניאל ג') במ"ג. (ועיין רד"ק): (כח) ואת מלכה החרם. בלא מאריך בה"א ומלת מלכה בטעם סגול ומלת החרם בגלגל: החרם אותם. בדפוס בומבורגי קע"ח נכתב בגליון אותה וכן בתרגום שם גמיר יתה גם בספר ישן כתוב אותם. ובספרים אחרים מדוייקים כתוב אותם ותרגום שלהם יתהון וכן הוא במאיר נתיב וכן פירוש בעל כלי יקר: (לג) לעזר את לכיש. העין בשו"א לבדו בכמה ספרים כ"י ודפוסים ישנים: (לה) החרים. בלא מאריך בה"א וכן ואת כל הנשמה החרים שבסמוך (פ' מ'):

יא (ב) **ואל** המלכים. הוא"ו בגעיא בספרים כ"י ודפוס ישן: נגב כנרות. בספרים כ"י מדוייקים הכ"ף במאריך והנו"ן בשו"א לבדו ורפה וכ"כ במכלול דף ר"כ כל כנרות בשוא בלא סמיכות והוא קל והכ"ף מעמדת בגעיא עכ"ל ור' אליה המדקדק כתב ובמדוייקים הנו"ן בחטף פתח ועיין ג"כ (במלכים א' ט"ו): (יב) ואת כל ערי. הוא"ו בגעיא בס"ס: המלכים האלה. בספרים כ"י מדוייקים הלמד במאריך וכן הוא לב"א: ואת כל מלכיהם. הוא"ו בגעיא בס"ס: (טז) ושפלתה. ושפלתו קרי:

יב (א) **ויירשו**. חסר יו"ד ע"פ המסורת והיו"ד במאריך עיין מ"ש (במלכים ב' י"ז): (ג) עד ים כנרות. עיין מ"ש לעיל סימן י"א: הישמות. יש מחלוקת בספרים ובמסורת ד' וסימניהון ויחנו על הירדן מבית (פרשת מסעי). והערבה עד ים הכלה. ובית פעור ואשדות סי' י"ג דסיפרא. הנני פתח את כתף מואב (יחזקאל כ"ה). סימן אורייתא הישמת כתיב. יהושע הישמות כתי' יחזקאל הישימות. כן מצאתי במסרה כ"י והובאה ג"כ במ"ג (פרשת מסעי) וביחזקאל סימן הנזכר ומ"ש שם ד' כתיבין כן נראה שצריך למחוק דבנסחאות כ"י אינו ואפשר לומר על צד הדוחק ד' כתיבין כן בתי"ו לבסוף והם ד' האמורים א' של תורה וג' של נביאים ודלא כאחריני דכתיבין הישימן בנו"ן ועיין מ"ש (בפרשה מסעי): (ו) לראובני. הרי"ש במאריך ונקודתה שורק והאל"ף נחה כמ"ש פעמים רבות: ולחצי שבט **המנשה** כל המנשה רפי: מלכי כנען ובני המן אריח ע"ג אריח ולבנה ע"ג לבנה כדאיתא בפילגי פ"ק דמגילה וכמ"ש בשירת הים ושירת האזינו ובירושלמי פ' בני העיר רבי זעירא ורבי ירמיה בשם רב שירת הים ושירת דבורה נכתבים אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבים אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה דכל בניין דכן לא קאים מאי כדון למצוה או לעיכוב א"ר יוסי בר חנינא בר אחוי דרב הושעיא נהיר אנא כד הוינן קיימין קמי חנותא דרבי אושעיא חביבך עבר ר' בא בר זבדא ושאלון ליה ואמר בשם רב לעיכוב ע"כ. ועיין בהלכות סופרים שהביא בעל הלכות גדולות: (כ) מלך שמרון מראון. חד מן מ"ח מלין דנסבין אל"ף באמצעות תיבותא ולא קריא: (כא) מלך תענך. במקצת ספרים כתיבת יד ובדפוסים ישנים העין בשו"א לבדו והנו"ן בפתח וכן (ביהושע י"ז וכ"א ושופטים סימן א' וסימן ה' ומלכים א' ד'):

יג (א) **אתה** זקנתה. ב' חד מלא וחד חסר וסימן אתה זקנתה באת בימים. אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך (שמואל א ח) דיהושע מלא דשמואל חסר. ועיין מסורת הברית הגדול סימן תתקכ"ב: (ו) אנכי אורישם. בספרים כתיבת יד מדוייקים ובדפוסים ישנים ביו"ד: (ח) הראובני. עיין לעיל סימן י"ב: כאשר נתן להם משה עבד ה'. י' דמטעין דסבירין אשר בקריאה. מסורת יונה סימן א': (טז) על מידבא. חד מן ט' דסבירין עד וקריין על וסימן נמסר במ"ג (פרשת ויחי) ולפיכך תרגום יונתן עד מידבא ועיין מ"ש (בנחמיה סי' י"ב): (יח) ויהצה. הה"א בשוא לבדו בספרים מדוייקים. ובמקצתם היו"ד בקמץ: (כג) ויהי גבול בני ראובן וגומר למשפחותם. חד מן ח' מלאים כמ"ש (בפרשת נשא) וזהו בתראה דראובן:

(כד) ויתן משה למטה גד וגו' למשפחתם חסר וכן זאת נחלת בני גד למשפחתם שבסמוך והם קדמאה ובתראה דגד כמו שכתבתי (בפרשת נשא): (כו) ומחנים עד רמת. חצי הספר ובמקרא גדולה לעיל בסוף מלכי כנען כתוב בגליון חצי הספר ואין שם מקומו רק כאן קודם פסוק ומחנים. וכן כתב במקרא גדולה עצמה בסוף יהושע. וכן ראיתי בספרים כ"י שכתוב כאן חצי הספר בפסוקים וסך כולם שש מאות וחמשים ושש ומחציתם שלש מאות ועשרים ושמנה. וזהו ראיה גדולה שצריך להסיר שני הפסוקים הנמצאים במקצת ספרים בסימן כ"א שם דבלאו הכי אין החשבון מכוון: (כט) ויתן משה לחצי שבט מנשה וגו' למשפחותם. מלא וכן ולחצי הגלעד וגו' למשפחותם שבסמוך והם קדמאה ובתראה דמנשה. כמ"ש (בפרשת נשא): (ל) ויהי גבולם ממחנים וגו'. כתוב במקרא גדולה זה לשונו. ובספר ישן מצאתי ויהי כל גבולם ממחנים כל הבשן וכל ממלכות עוג מלך הבשן וכל חות יאיר ומוגה מבחוץ כך עכ"ל. ולא ראיתי כזה בשום ספר: **כָל־הבשן כָּל־ממלכות**. בס"א כ"י כל הבשן כָּל ממלכות במתג אע"פ שהם במקף וכס"א מתוג הראשון בלבד וי"ס האחרון ועיין מ"ש (בפרשה ראה על כל הבכור):

יד (ב) **בגורל** נחלתם כאשר צוה. י' דמטעים דסבירין אשר בקריאה מסורת יונה א': (ח) המסיו. היו"ד נחה והוא"ו נעה שלא כמנהג שהיה משפטו בשורק הוא"ו ע"ד נטיו רגלי ודדומים לו וכתב רבי יהודה שהוא ע"ד לשון ארמי **אשתיו** חמרא (דניאל ה') ודומיהם עיין בפירש רד"ק ובמכלול דף קס"ה ובשרשים שרש מסה וכו' הרכבה אות ב' ומ"ש (בדניאל ב'): (י) אותי כאשר דבר. בדפוס ישן ובמקצת ספרים כ"י מדוייקים הבי"ת בצירי וכא' מהם נמסר עליו לית וכל אתנח וסוף פסוק דכותה. ובדברים האלה כתב המכלול דף ע"ד וכאשר יבא דבר באתנח וסוף פ' הוא בצירי וכן בא בסגולה שהיא אחר זרקא בצירי ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר **דבר** והמסורת עליו לית כותיה צירי וכל אתנח וסוף פסוק צירי כותיה: (חמש ושמונים. אמר המגיה נפלאתי מאד על המדפיס שהדפיסו מלא וחסר ושמונים ו' מלאים וסימן נמסר בסדר בראשית ע"כ. והלא שם ובשופטים ד' ובמסרה רבתא נמסרו וא"ו מלאים ואין זה עמהם דא"כ פשו להו והוו שבעה ע"כ): (יא) ככחי אז. במקצת דפוסים כ"ף ראשונה רבתי מה שאין כן בדפוסים ישנים ובספרים כ"י גם לא ראיתיה גדולה בשום נוסח מאלפא ביתא דאותיות רבתות:

טו (ד) **והיה** תצאות. והיו ק' והוא חד מן ז' מלין כהד לישן דכתיבין ה"א בסוף תיבותא וקריין ו' וסימן ונסב לכם דמסעי. ועבר עצמונה דסבא. ויהי לכם הגבול. ותאר הגבול: ועבר הגבול. תלתיהון בסיפרא סימן י"ח נאן אבדום (ירמיה נ') ועשיתי אתם לגוי אחד (יחזקאל ל"ז) ובמסורת הדפוס נמסר זה הסימן כאן ובפרשת מסעי במלות שונות והכונה א' ובפרשה מסעי חסר אותו דירמיה ודיחזקאל ומ"ש שם ו' נ"ל ז': (ו) אבן בהן. בה"א לא בחי"ת וכן דלקמן סימן י"ח ע"ש: (יז) ויתן לו את עכסה. העי"ן בסגול: (יח) ויהי בבואה. בבי"ת מאת אביה. בס"ס ודפוסים ישנים יש מאריך במ"ם: (כח) ובזיותיה. חד מן מלין דסוף תיבותא יה ולא מפקי' ה' וסימן נמסר במ"ג סוף (פרשת בשלח): (לח) ויקתאל. לעולם כל קמץ על שני שוא"ים יקרא חטוף ודומה לו ויקדעם האמור בסמוך ועוד כלל אחר כשיהיו שני שואים באמצע המלה ויהיה השוא השני תחת אות בג"ד כפ"ת השנים נעה והדגושה דגש קל כמו (כשכתך יכתבו) ודומיהם ונמצאו אלו השנים רפים יקתאל יקדעם ואולי מפני אהח"ע נרפו מכלול דף ק"נ. וכן יקתאל דמלכים ב' י"ד: (לט) ובצקת. הבי"ת בלא מאריך ולכן קריאתו בקמץ חטוף וכן בדפוס ישן הוא בחטף קמץ ממש כדרכו לעשות על החטפים קמצים: (מז) והים הגבול. הגדול קרי: (מח) ושוכה. בה"א ומה שכתוב במקצת ספרים ושוכו קרי הוא שלא כצורך: (נב) ארב ורומה. בכמה ספרים כ"י ורומה בריש לא בדל"ת: ואשען השי"ן בלא דגש: (נג) ויגום. במ"ס ובמקצת ספרים כתיב ויניס וקרי ויגום ובמקצתם כתיב וקרי בוא"ו וכן בס"א כ"י נכתב בצד למערבאי ויגום כתיב וקרי: *) (נו) ויקדעם במקצת ספרים כ"י הדל"ת בחט"ף קמץ ועיין מ"ש לעיל על ויקתאל (סג) לא יוכלו. יכלו קרי:

טז (ג) **גזר** והיו תצאתו. פי"ו ק' ובמקצת ספרים מלא וא"ו בתר תיו קמייתא אמנם ע"פ המסורת דפרשת מסעי ראוי להיות חסר דנמסר שם כל אורייתא תוצאותיו כתיב. אל גבול היפלטי שהוא פסוק זה תצאתו כתיב אל כתף בית חגלה סימן י"ח (יט) תצאותיו כתיב ושארא תצאתיו כתיב: גזר והיו תצאתו ימה. בס"א הימה ולא יתכן שבסימן כ"ד נמסר כל הימה שבסיפרא ואין זה בתוכם והוי יודע דהתם במ"ג נמסר הימה ו' וטעות הוא וצריך להגיה ז' ולהוסיף וגבול ים והימה דלעיל בסימן ט"ו: (ה) עד בית חורן. במלה זו יש כל החלוקים השייכים בחסר ויתיר במקצת ספרים חסר דחסר ומקצתם מלא דמלא וא"ו קדמאה וי"ס מלא וא"ו בתראה ועיין מסרה הכתובה במ"ג בסימן י"ח: (ו) שלה. בה"א:

יז (ד) **ולפני** הנשיאים. בספרים כ"י מדוייקים ובקצת דפוסים ישנים מלא דמלא ובדפוסים אחרונים הנשאים כתיב חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניינא ובמסורה סוף פרשה לך לך נמסר כל נביאים וכתובים נשיאם כתיב בר מן ד' וכו' והויא דלא כמאן לכן נ"ל להגיה כל נביאים וכתובים נשיאים כתיב מלא דמלא כמו שמצאנו זה בספרים המדוייקים וגם כל האחרים שבנביאים וכתובים הם מלאים דמלאים וכל הספרים חוץ מהארבעה שיצאו מן הכלל. משכתבתי זה ראיתי אח"כ במסורת כ"י שכתוב בפירוש כל נביאים וכתובים כתיב נשיאים: (ה) ויפלו חבלי מנשה. החי"ת בפתח והמסורת עליו לית דכוותיה פתח וכל בתכל דכוותיה. (יא) בית שאן ובנותיה וגו' רבים החילופים שנפלו בספרים בשמש ובנותיה שבפסוק זה ועל פי המסורת כולם שבפסוק מלאים וא"ו חוץ מן תענך ובנתיה שהוא חסר וכן במסורת כ"י ב' חסר בסיפרא עקרון תענך וכן מצאתי במסורת כ"י ז"ל ובנתיה ה' חסר בנביאים וסי' עקרון תענך דיהושע לעיל סימן ט"ו והכא תענך. יבלעם. דשופטים א'. ובנתיה בלא תלתה ירמיה ריש מ"ט. וכל אורייתא וכתובים דכוותא בר מן ו' וסימן מגדו. דור (ד"ה א ז) בית אל. ישנה (ד"ה ב' י"ג) שוכו. תמנה. (ד"ה ב כ"ח) אלה השבה הם מלאים ושארא דכתובים חסרים ועוד מצאתי לשון אחר בספרים מדוייקים כ"י ובנותיה ו' מלא בכתובים וסי' מגדו דור בית אל ישנה שוכו תמנה וכל נביאים דכותא במ"ה חסרים וסי' עקרון. תענך דיהושע תענך. יבלעם. דשופטים. ובנתיה בלא תלתה. וכל אוריתא דכותיהון ונמצאו שתי מסרות אלו שוות בכוונתן אלא שמתחלפות בגרסתן ומסורת הדפוס דסוף פרשת חקת צריכה תיקון: ואת יושבי דאר. בדפוס ישן ובמקצת ספרים כ"י הוא"ו בגעיא: ויושבי עין דר. ברוב הספרים חסר וא"ו ובדפוס ישן כתב דאר באל"ף ולא יתכן כפי המסורת שנמסר לסימן. ד' כתיב אל"ף ואחד מהם הוא הראשון שבפסוק זה השני: תענך. בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשו"א לבדו וכן לעיל בסימן י"ב ולקמן בסי' כ"א: (טו) ויאמר אלהם יהושע. בספרים כ"י מלא יו"ד ובמקרא גדולה חסר. וכן במסרה גדולה נמסר ב' חסר ביהושע וסימן ויקרא יהושע בן נון אל סי' ו' ויאמר אלהם יהושע ע"כ. ולא ידעתי אם הוא זה או אחר דבסיפרא דאיכא אחריני: היערה. ברוב ספרים כ"י ודפוסים ישנים העי"ן בשו"א לבדו: (טז) לא ימצא לנו. המסורה עליו לית ומלעיל:

יח (ג) **אבותיכם**. במקצת ספרים מלא דמלא וכן במסורת יהושע כולם מלאים: (ד) ויתהלכו. אין ביו"ד מאריך: ויכתבו אותה. במקצת ספרים מלא וכן נכון על פי המסורת דפרשת בלק אבל והתהלכו אתה שבסמוך חסר כי הוא אחד מן החסרים: (ה) על גבולו מנגב. במקרא גדולה כתוב גבלו ונמסר עליו ה' חסרים ובכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים מלא וא"ו וכן ראוי שלא נמנה זה במסורת עם ה' חסרים בליבנא וסימן נמסר במ"ג פרשת חיי שרה (פסוק י"ז): (ח) כלה. בה"א וכן אל המחנה שלה שבסמוך ובחנם כתבו עליהם במקצת ספרים לו ק': (י) לבני ישראל כמחלקתם. במקרא גדולה וקטנה כתוב בגליון ס"א לשני ולא ראיתי כן בשום ספר: (יב) ימה והיה. והיו קרי ועיין לעיל סימן ט"ו: מדברה. במקצת ספרים הבי"ת בקמ"ץ אמנם כפי המסורת דשפטים ריש סימן ט"ז ראוי להיות בפתח וכן במכלול דף רכ"ה ובאו מדברה בית און. מדברה דמשק (מלכים א' י"ט) הבי"ת בפת"ח אע"פ שאחריהן נח באו כן לפי שהם סמוכים. והמסורת דמשק שקראה עכ"ל מסכים למסורת שלנו. (וכ"ה במס"ק מלכים א' י"ט ט"ו): (יד) נגבה והיה. והיו קרי כמו שאמרתי לעיל בסי' ט"ו: (יז) אבן בהן. בה"א כדלעיל בסימן ט"ו ומה שכתוב עליו במ"ג יהודה ועלה אבן בהן. ה"פ פסוק דלעיל דהוא בגורל יהודה ועלה ודין דבגורל בנימן וירד: (יט) והיה. והיו קרי כמ"ש לעיל סימן ט"ו: תצאותיו.

תצאות

תגאות קרי כן מצאתי במקצת ספרים מדוייקים ובספרים יש חילופים ומה שכתבתי נכון ע"פ המסורת שכתבתי לעיל סימן ט"ז: (כ) יגבל אתו. כבי"ת בחולם בכל הספרים ובמקצת ספרי הדפוס מלא וא"ו ונכתב עליו יתיר וא"ו ובכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים חסר וא"ו. ובמקצת הספרים הבית במאריך וכולם במקף וזו"ש במכלול בדף כ"ה כמשקל יִפְעַל כששוא בחולם ותסמך המלה במקף על מלה זעירא או על מלה שהיא מלעיל תחטף העי"ן בקמץ חטף במקום החולם כמו ונלך עד יִמְשָׁל־בָּם (ישעיה י"ט) לכו יִקָּבֶץ־אָוֶן לו (תהלים נה) ודומיהם ובאחר החולם עם המקף במלת כי יִגְנָב־אִישׁ וכא כן מפני המאריך שנשתתף עמו וכן יבא עם המקף בחולם כשהמלה איננה זעירא ולא מלעיל כמו יִגְבָּל־אֹתוֹ ע"כ. וקשה בעיני כי בחילופים של מקרא כ"י ראיתי לב"נ יִגְבָּל־אֹתוֹ ולב"א יִגְבָּל־אֹתוֹ ואנו סומכים על קריאת ב"א. וגם במקרא ישנה מהדפוס נכתב מבחוץ ב̈ להורות על זה החילוף וצריך לי עיון: (כד) העמוני. העמונה קרי: (כו) והמצפה. בסגול: (כח) וצלע האלף והיבוסי הִיא ירושלים. בס"א כ"י והיבוסי בשופר הִיא־ירושלם במאריך ובמקף:

יט (א) בני שמעון למשפחותם. חד מן ח' מלאים וזהו קדמאה דשמעון כמ"ש בפרשת נשא: (ד) ואלתולד. ברוב הספרים מלה אחת: (ה) וחצר סוסה. ומקצת כפתח וי"ס שהלמ"ד בקמץ במקצת הספרים ומקצתן בפתח וי"ס שהדל"י במאריך: (ו) ושרוחן. בתי"ו לא בה"א והוא בסגול ברוב הספרים ויש מהן בצירי: (ח) ראמת נגב. כן כתיב בכמה ספרים כ"י ודפוסים ישנים באל"ף ונמסר עליו לית כתיב אל"ף והמ"ם בפתח לא בחולם וי"ס כתוב רמת בלא אל"ף: (יב) הדברת. במקצת ספרים הדל"ת בלא מאריך וכן לקמן סימן כ"א: (יג) גתה חפר. לא מפיק ה"א מסורת הגדול: (יד) וסיו תנאתיו. בס"א כ"י כתיב וסיה וקרי וסיו וטעות הוא שאין זה מן הכתובים בה"א וקרין בוא"ו. כמ"ש לעיל סימן ט"ו: יפתח אל. ב' בענין ותרין מלין ומקף ביניהון: (טו) וידאלה. בס"א כ"י כרים וכן במ"ג נכתב כלדו ס"א וירא־לה כרים ע"כ. ובשאר הספרים כדל"ת: (טז) בני זבולן למשפחותם. זהו בתראה דזבולן מן ח' מלאים שכתבתי בפרשת נשא: (יז) לבני יששכר למשפחותם. זהו קדמאה דיששכר מן ח' מלאים כמ"ש בפ' הנ"ל: (יח) ותפרים ושיאון. בשי"ן ימנית ועיי' מ"ש בפרשת ואתחנן סי' ד': (כב) ושחצומה. ושחצימה קרי: (כג) מטה בני יששכר למשפחתם. חסר וזהו בתראה דיששכר שלא נמנה עם המלאים בפרשת נשא: (כד) בני אשר למשפחותם. חד מן ח' מלאים וזהו קדמאה דאשר כמ"ש בפ' הנ"ל: (כז) בית דגן. הגימ"ל בחולם ונמסר עליו לית וחסר ובמקצת דפוסים בגימ"ל בקמץ וטעות הוא: ופגע בזבולון במקצת ספרים מדוייקים חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה וכן חברו דלקמן בפרשה ופגע בזבלון מנגב והם ע"פ המסורת ט' כתיב כן וסימן נמסר במ"ג פ' ויגש וכן מצאתים במסרה כ"י: (כט) ויהוו. והיו קרי: מחבל. במקצת ספרים החי"ת בסגול ומקצתן בצירי וכן מצאתי כתוב בגליון אחד מס"ם שכן הוא בהללי בצירי: (לג) מאלון. בדפוסים האחרונים האל"ף בפתח ובכל ספרים כ"י ודפוסים קדמונים בצירי: (לד) אזנות. במקרא גדולה כתוב עליו ס"א מיגה אזנו ע"כ. ואין לסמוך אוזן להגה' זו ובדפוס ישן האל"ף בקמץ ובשאר ספרים בפתח: חקקה. פליגי על קו"ף קדמאה אם דגש או רפי ובמקצת ספרים החי"ת בוא"ו שורק: ופגע בזבלון. עיין מה שכתוב לעיל על ופגע בזבלון: (מז) וירשו. חד מן ד' חסרים ע"פ המסורת כמ"ש במלכים ב' י"ז והיו"ד במאריך:

כ (א) וידבר ה' אל יהושע לאמר. בכל ספר יהושע כתיב ויאמר ה' וכאן נא' וידבר. ודבור לשון עז הוא ובמכות פ' אלו הן הגולין א"ר אחא בר חנינא מפני מה נאמרה פ' רוצחין בל' עזה מפני שהם של תורה עיין ילקוט יהושע רמז ל' וכלי יקר: (ח) ואת גלון. גולן קרי:

כא (ד) למשפחת הקהתי. הקו"ף בשוא ברוב הספרים: (ה) ולבני קהת. הקו"ף בשו"א: (ו) ולבני גרשון ממשפחות מטה יששכר. במ"ג חסר ומסור עליו ג' חסר בנביא ובמקצת ספרים כת"י מדוייקים מלא וא"ו ופסוק לבני גרשון ממשפחת הלוים דלקמן בפרשה חסר ושם נמסר ג' חסר בנביא ובמס"ג נמסר כאן ושם ג' חסר בנביא ולא יתכן דאם כן הוו להו ד': (י) ויהי לבני אהרן ממשפחות. במקצת ספרים מלא וא"ו וכן נכון על פי המסורת שנמסר כאן במ"ג ג' חסר בנביאים ושלשתם הם בפרשה זו ואין זה מהם: הקהתי. במקצת ספרים הקוף בחטף קמץ: ראישנה. ראשונה ק' ונכתב בשני נחים האל"ף והיו"ד כמו כל הבאים (ישעיה ל'): (יג) את חברון ואת מגרשה ואת לבנה ואת מגרשה. כתב המגיה במ"נכולם חסרים יו"ד ובס"א ישן ומדוייק כולם חסרים במ"ב חברון לבנה ע"כ. וכן מצאתי גם אני בס"א כ"י אך ברוב הספרים כולם חסרים: (כ) ויהי ערי גורלם. סימן יהושע ויהי ערי גורלם. (ד"ה א' ו') ויהי ערי גבולם: (כו) למשפחות בני קהת הנותרים. במקצת ספרים למשפחות מלא וכן נכון על פי המסורת כמ"ש למעלה: (כז) את גלון. גולן קרי: (כח) את דברת. במקצת ספרים הדל"ת בלא מאריך כדלעיל סימן י"ט: (לד) את קרתה. במקצת דפוסים ישנים ואת קרתה ובשאר ספרים כתוב את בלא וא"ו וגם במסורת מנו זה עם כ"ח את הכתובין בענין. קודם וממטה גד יש ספרים שכתוב בהן שני פסוקים ואלו הן: (לו) וממטה ראובן. את בצר ואת מגרשה ואת יהצה ואת מגרשה: (לז) את קדמות ואת מגרשה ואת מיפעת (ס"א את) ואת מגרשה ערים ארבע: וכן ראיתי בדפוסים ישנים. ופסוקים אלו הם גם בד"ה א' ס"ג ס"ד: ובס"ם ישנים כ"י פסוק ראשון כתוב באופן אחר: (לו) וממטה ראובן את עיר מקלט הרצח את בצר במדבר ואת מגרשה את יהצה (ס"א ואת יהצה) ואת מגרשה. וכן נראה נכון לפרש ד' ערים אלו לפי החשבון שכתוב בפי' ערים שתים עשרה ורד"ק כתוב לעיל בפסוק לבני מררי זל"ש בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולן ולמטה בספור הערים לא כתב אלא שמנה ערים ממטה זבולן ארבע ממטה גד ארבע וממטה ראובן לא כתב. וי"ס מוגה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשה את יהצה ואת מגרשה את קדמות ואת מגרשה ואת מיפעת ואת מגרשה ערים ארבע: ולא ראיתי שני פסוקים אלו בשום ספר ישן מדוייק אלא מוגה במקצתן וראיתי כי נשאל רבינו האיי ז"ל בזאת השאלה והשיב אע"פ דהכא לא חשיב להו בד"ה חשיב להו נראה מתשובתו כי אינם כתובים בספריהם עכ"ל ועמ"ש במ"ג בגליון ומ"ש למעלה בסי' י"ג בחשבון חצי הספר בפסוקים: וחילוף כזה מצאתי בנחמיה סי' ז' ע"ש:

כב (א) לראובני. הרי"ש במאריך ונקודה שלה שורק והאל"ף נחה כמ"ש בפרשת פינחס: (ד) כאשר דבר להם. חד מן ה' להם דסבירין לכם וסימנם במסורה בפרשת בהעלתך סימן י"א: ועתה פנו ולכו. במקצת דפוסים ישנים פנו וסעו ובשאר ספרים ולכו וכן תרגם יונתן ואיזילו: (ו) ויברכם יהושע. הרי"ש בשו"א לבדו כמנהגנו: (ז) ולחצי שבט המנשה. הה"א במאריך כחבריו שבשנין: מעבר הירדן. בעבר קרי וכן הוא ברוב הספרים במסרה רבתא מערכת אות הבי"ת מנו ו' מלין דכתיבין ב' וקרין מ"ם ובסוף כתיב וחד חילוף מ' כתיב וקרי ב' מעבר. ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן: אהליהם ויברכם. הרי"ש בשו"א: (יד) ועשרה נשאים. חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן מצאתי במסורת כ"י כל נביאים וכתובים נשאים כתיב בר מן ד' נשיאים כמו שנמסרו במקרא גדולה סוף פרשת לך לך וזה אחד מהם וראיתי מסרה אחרת כ"י אומרת בר מן ד' נשיאם וגירסא ראשונה נ"ל עיקר: (כ) מעל מעל. כתב רד"ק בשרשים מעל האחרון שהוא פתוח כולי ומלעיל הוא שם. וגם הראשון הוא מלעיל מפני סמיכותו לשם שהוא מלעיל אבל הראשון הוא תניו קמץ ותניו פתח שהוא פעל עבר ור' יהודה כתב כי הראשון מלרע ולא מצאנוהו כן בספרים המדוייקים: (כב) אל | אלהים | יהוה אל | אלהים | יהוה הוא ידע. פסיקתא טובא איכא הכא ודכותייהו טובא בקריא כמ"ש במזמור פ"ט וחד טעמא לכולהו וכן בירושלמי פרק הרואה שלשתם שם אחד הן כאינש דאמר בסיליים קיסר אגוסטוס ובב"ר פ"ח גרסינן שלשתן שם אלהים הן וכו' ובזוהר פרש' אחרי מות דף ס"ה אל דא נהירו דחכמתי' ואקרי חסד אלהים דא גבורה יהוה דא שלימו דכולא רחמי ועל דא דכר ויקרא ארץ וגו' עוד בזוהר ג' שמות אלו שלשתן יחד הם אחד והוא חותמו של הקב"ה והם נקראים אמת. וכן במדרש שוחר טוב מזמור נ' אל אלקים יי' אל אלקים יי' הוא ידע מה ראו בני גד ובני ראובן להזכיר שמות הללו שני פעמים אל אלקים יי' שבהם ברא את העולם שנאמר אל אלקים יי' דבר ויקרא ארץ. אל אלקים יי' שבהם נתנה תורה לישראל. כי אנכי יי' אלקיך אל קנא כנגד שלש מדות שבהם נברא בחכמה בתבונה ובדעת שנא' ה' בחכמה יסד ארץ. כונן שמים בתבונה. בדעתו תהומות נבקעו ע"כ. ותמה אני על שני גדולי הדור רש"י ורד"ק שהם עושים השכינה חול ח"ו ופירשו אל האלהים ואדני האדנים ועיין שערי אורה סוף ד' ל"ו בשם חמישי וסוף דף מ"א: (כה) וגבול נתן ה' בינגו. במקצת ספרים כ"י מדוייקים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא ונמסר עליו לית חסר וכן הוא בדפוסים ישנים: (ל) וייטב בעיניהם. כתיב במכלול דף קכ"ד וייטב בעיניהם דבני גד ובני ראובן נעדרה היו"ד פ"א הפעל מהמכתב כמו ויגדו לשאול ויישר הדבר בעיניו (שמואל א' י"ח) ודומים רבים שם גם המכלל יופי כתב בא ביו"ד האיתן לבד ונפלה היו"ד פ"א הפעל מהמכתב ובספרים שלנו בין בדפוסים ובין בכ"י בשני יודין: (לג) ויסבו. במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר יו"ד וכן נכון על פי המסורת שנמסר (בפרשת שלח לך) וישבו יי' ז' חסרים וג' מלאים ותשיב ואזיל לכולהו ודין הוא חד מן החסרים: (לד) ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח כי עד וגו'. במקצת ספרי הדפוס אחר מלת למזבח עד קרי ולא כתיב וכן נראה מפירוש בעל כלי יקר ולא נמצא כן בספרים כ"י וגם רש"י כתב הרי זה מן המקראות הקצרים וצריך להוסיף בו תיבה אחת ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עד וכן משמע מפירוש רד"ק. גם בתרגומים שלנו ליכא מלת סהיד ורד"ק כתב שתרגום יונתן וקרו בני גד ובני ראובן סהיד למדבחא וכו' ומכל מקום אף לפי דבריו אינו אלא כמפרש. וכן כתב בעל לב אהרן המפרשים אמרו שחסר מלת עד:

כג (ג) לכל הגוים האלה מלפניכם. כן כתיב מלפניכם לא מפניכם. וראיה לדבר ממסורת (פרשת עקב) מלפניכם ג' וסימן והוריש ה' את כל הגוים האלה דהתם. וה' אלהיכם הוא יהדפם. תנינא דפסוק ידוע תדעו כי לא יוסיף וגו' לקמן בפרשה ולא נזכר זה בתוכם. כך נ"ל להגיה מסרה זו שיש בלבול בדפוס: (יד) מכל הדברים הטובים. במקצת דפוסים ישנים כתיב מִכָּל־הדברים בקמץ ובמקף ובכל ספרים כ"י ושאר דפוסים בחולם ובטעם גלגל ולגרמיה: (טו) והיה כאשר בא וגו' אשר דבר ה' אליכם. בספר אחד כ"י כתוב עליכם וכן תרגם יונתן עליכון וגם במקצת ספרים יש הערה מחילוף זה אולם בשאר ספרים כתוב אליכם: עד השמידו אותכם. אין דומה לו בכל המקרא רצונו לומר לזה הפתות הה"א כמשפט והמסורת עליו לית דכותיה וכן כתב החכם רבינו יונה בספר הרקמה:

כד (ו) וארב. וארבה קרי והוא חד מן כ"ט מלין דחסרין ה' בסוף תיבותא וקריו' וסימן במסרה רבתא. ובירושלמי דפסחים שילהי מכלתין אמר ר' אחא וארב כתיב כמה ריבים עשיתי עמו עד שלא נתתי לו את יצחק. ד"א נעשיתי לו אורב אין חטא מיתן ליה ואין זכה מיתן ליה עיין יפה מראה שם: (ח) ואבאה. כתוב בה"א וקרי בלא ה"א והוא חד מן כ' מלין דכתיבין ה' בסוף תיבותא ולא קריא וסימן במסרה רבתא: (י) ואצל. ברוב הספרים חסר יו"ד ונמסר עליו ב' חסרים וחד מלא ולא מסיימי וכ"כ בשופטים ו' על פסוק ואצל אתכם מיד מצרים ועל חברו דשמואל י' והמלא היא דשמואל: (יד) ועתה יראו. האלף נחה ובמסורת יראו ג' וחבריו יראו את ה' קדושיו (תלים לד) אך יראו את ה' (ש"א יב): (טו) את מי תעבדון. בחטף פתח העי"ן ובחולם הבי"ת לא כספרים משובשים שכ' תַּעַבְדוּן: בעבר. מעבר קרי והוא חד מן ו' מלין דכתיב' ב' וקרי' מ' וסימן במסרה רבתא אות בית. (יז) המעלה אתנו ואת אבותינו. במקצת ספרים מלא וא"ו אך במסורת (ירמיה סוף סימן י"ד) לא נמנה זה בכלל המלאים: את האתות. ברוב הספרים כן כתוב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו בתראה: הגדלות האלה. ברוב המדוייקים חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא והכי מוכח במסרה רבתא מערכת אות גימל: (יח) ישב הארץ. אמר הצעיר כתי"ב המגיה אשתומם על המראה הנגלה לנגד עיני על האי מסראתא דאיתא במערכת אות יו"ד וזה נסחה יושב ט"ז מלאים וכו' וסי' ואת האמרי יושב הארץ. ורכב ברזל בכל הכנעני כך אשכחנא בתרי נסחו חדא מסנת ס"ט וחדא מסנת שע"ז וקשיא טובא דהריקא מסרו חד ומני להו תרי. ואי לאו דקא מסתפינא הוה אמינא דמוטעי ניניהו דהא האי פסוקא דרכב ברזל היושב כתיב ואילו הכא יושב קא חשיב היושב לא קא חשיב דהא בתר דא כולהו נסחו קא מסרו היושב ב' מלא וכו' וכל יהושע דכוותא במ"א חסר ורכב ברזל בכל הכנעני וכן בכולהו נמסר (ביהושע ט) על בקרבי אתה יושב ל' מל' בספרים א"כ האי דואת האמרי חסר כתיב וכן בכולהו נדפס חסר. ותו דבסימן ט"ז על היושב בגזר נמסר כל ספ"א מל' במ"א חסר ורכב ברזל ואילו בסימן י"ז על ורכב ברזל נמסר ל' חסר בס' אי הכי אתו כולהו אליבא דהאי מסרה דהיושב. אך אשכחנא מסרא (מסנת רפ"ו) יותר דוקנית דקא מסר' וא' חסר ביהושע ורכב ברזל ונלע"ד דנ"ל ואת האמרי ישב הארץ ובהכי אתיא שפיר. תו בעינא לאודועי דאע"ג דבסימן י"ב היושב בחשבון נדפס חסר טעותא הוא דמדפסנא דפוסי ויניציאה ואמשטרדם וצ"ל מלא ע"כ): (יט) אל קנוא. כתיב בחילופים ב"א אל קנא ב"נ אל קניא נראה שהחילוף הוא בוא"ו קנא קנאתי לרוב הטעיות שנפלו בספרים כי בכל המקראות הוא מלא וכן ראוי ע"פ המסורת, והפלוגתות שבין ב"א ובין ב"נ אינן באותיות רק בנקודות וטעמים כמו שכתב רבי אליה בהקדמה השלישית למסורת המסורת. וגם חילוף זה הוא בטעם בלבד. ולפי דעתי הוא אם יש מאריך במלת אל: (כו) ויקימה. בספרים כתיבי יד מדוייקים ודפוסים ישנים מלא יו"ד: (לא) ויעבד ישראל. סימן יהושע ויעבד ישראל (שופטים ב) ויעבדו העם וסימן ישראל לא ידע עמי לא התבונן:

מ׳ מלין מן א׳ א׳ קדמ׳ נסיב וי״ו ואינון קריבין לה׳ וסי׳ ועבר ה׳ לנגוף. ודבר ה׳ אל משה. ואף ה׳ חרה בעם. ולמה ה׳ מביא אתנו. ויתעבר ה׳ בי. ה׳ ועתה הטיבו דרכיכם. ואין ה׳ ויאמר אלי עון בית. ונחם ה׳ עוד קרא לאמר. ונוקם ה׳ אל קנוא ונוקם ה׳. ובא ה׳ ונסתם גיא הרי. וכהר ה׳ לכן כה אמר ה׳

אלה הדברים אשר תעשו

חד מן י״א מלין קריין ת׳ ולא כתבן וסי׳ ויקרא וינחם דוד את בת שבע. הכרי ויואב כל הצבא ישראל. אחד אלה שמות

משפט שלום שפטו

וַיְהִי

דברו אמת איש את רעהו

אמת ומשפט שלום

תנה אל נורא, לבן קמחי עזרה, ודעת נבהרה, בספר השופטים:
ולב עבדך תתמוך, ואת ידו תסמוך, ומודים תחשוך, ומדרך, שטים:

(א) ויהי אחרי מות יהושע. מי יעלה לנו. לכבוש את הארץ אשר נשארה להכבש: וימלאו

(א) מי יעלה לנו אל הכנעני. על מקומות שנפלו בגורל ועדיין לא נכבשו: (ב) יהודה יעלה. שבט יהודה יעלה תחלה לכבוש את גורלו: (ג) לשמעון אחיו. לשבט שמעון: עלה אתי. ועזרני לכבוש את מה שנפל בגורל וים פותרין יהודה יעלה הוא עתניאל הוא יעבץ שאנו אומרים במסכת תמורה מה שמו יהודה אחיו שמעון שמו ולשמעון אחיו אמר

פי׳ רבי׳ ישעיה

(א) מי יעלה וגו׳. פי׳ שכל שבט ושבט היה עדיין הכנעני שרוי בתוכו וכל שבט היה צריך להלחם בשלו. ושאלו באורים ותומים מי ילחם תחלה בשלו: ויאמר

א וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית יְהוֹשֻׁעַ וּשְׁאִילוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵימְרָא דַיָי לְמֵימַר מַן יִסַּק לָנָא לְוָת כְּנַעֲנָאָה בְּקַדְמֵיתָא לְאַגָּחָא קְרָבָא בֵּיהּ: ב וַאֲמַר יְיָ יְהוּדָה יִסַּק הָא מְסָרִית יַת יָתְבֵי אַרְעָא בִּידֵיהּ: ג וַאֲמַר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אֲחוּהִי סַק עִמִּי בְּעַדְבִי וּנְגִיחַ קְרָבָא עִם כְּנַעֲנָאָה וְאֵהַךְ אַף אֲנָא

א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת יְהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁאֲלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּיהוָה לֵאמֹר מִי־יַעֲלֶה־לָּנוּ אֶל־הַכְּנַעֲנִי בַּתְּחִלָּה לְהִלָּחֶם בּוֹ: ב וַיֹּאמֶר יְהוָה יְהוּדָה יַעֲלֶה הִנֵּה נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ בְּיָדוֹ: ג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְשִׁמְעוֹן אָחִיו עֲלֵה אִתִּי בְגוֹרָלִי וְנִלָּחֲמָה בַּכְּנַעֲנִי וְהָלַכְתִּי גַם־

ד׳ וסי׳ הכא רעיא שמשא ומלכא. ג׳ וחס׳. ד׳

רלבג

(א) כפר שאחרי מות יהושע שאלו בני ישראל בה׳ ר״ל באורים ותומים מי מהשבטים יעלה בתחלה להלח׳ בכנעני הנשאר בארצות השבטי׳ ובאוי שנדע שאין הרצון בזה שלא היו נשאלין באורים ותומים בימי יהושע כי התורה העידה כי בימי יהושע ג״כ ישאלו במשפט האורים. ואולי הרצון

ויהי אחרי מות ד׳ וסי׳ אברהם משה. יהושע. שאול. ונמסר גם בסוף חיי ובריש יהושע. וסי׳ בלשון תרגום אבא רעיא שמשא ומלכא: ונלחמה ד׳ בקריאה וסי׳ ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה. ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין. ויאמר הפלשתי אני חרפתי את ישראל. ונלחמה אתם במישור אם לא נחזק מהם:
תולדות אהרן מי יעלה. ע״ג כס: ויאמר ה׳. סס:

מצודת דוד

א (א) בה׳. באורים ותומים: מי יעלה לנו. עם כי כל אחד נלחם בעבור חלקו אמר לנו כי כאשר יעלה מי מהם בהכנעני ויגבר עליו יביא המורך בלבם והתועלת לכולם: בתחלה. לקחת חלקו אשר נפל בגורלו ועדיין לא כבש: (ב) יהודה. שבט יהודה: הנה נתתי. ויביא הוא המורך בלב כל: (ג) לשמעון. לשבט

אני אתך בגורלך וילך אתו שמעון׃
ד ויעל יהודה ויתן יהוה את־הכנעני
והפרזי בידם ויכום בבזק עשרת
אלפים איש׃ ה וימצאו את־אדני בזק
בבזק וילחמו בו ויכו את־הכנעני
ואת־הפרזי׃ ו וינס אדני בזק וירדפו
אחריו ויאחזו אתו ויקצצו את־
בהנות ידיו ורגליו׃ ז ויאמר אדני־
בזק שבעים ׀ מלכים בהנות ידיהם
ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת
שלחני כאשר עשיתי כן שלם־לי
אלהים ויביאהו ירושלם וימת שם׃
ח וילחמו בני־יהודה
בירושלם וילכדו אותה ויכוה לפי־
חרב ואת־העיר שלחו באש׃ ט ואחר
ירדו בני יהודה להלחם בכנעני
יושב ההר והנגב והשפלה׃ י וילך
יהודה אל־הכנעני היושב בחברון
ושם־חברון לפנים קרית ארבע ויכו
את־ששי ואת־אחימן ואת־תלמי׃
יא וילך משם אל־יושבי דביר ושם־
דביר לפנים קרית־ספר׃ יב ויאמר
כלב אשר־יכה את־קרית־ספר ולכדה
ונתתי לו את־עכסה בתי לאשה׃
יג וילכדה עתניאל בן־קנז אחי כלב
הקטן ממנו ויתן־לו את־עכסה בתו
לאשה׃ יד ויהי בבואה ותסיתהו
לשאול מאת־אביה השדה ותצנח

ל' מ"ל · ל' בכפרא · י"א וכ' בכפ' · כ' בטע' שופר ושר עבד אדני זה · כ' את ידיכם דשמואל · ל. ב' · ל. י"א · ז' וכ' כתיב כן · ס' · ד' דגשים וכל דסמוך גלשון אש דכו' במ"א · מן זוגין דהד קמיס והד נחית · כ' מ"ל. ב' · ו' חס'. ג'

תולדות אהרן וימצאו . יומא כב : ושם דביר. ע"ג כד : וילכדה עתניאל . סוטה יא:

עמך בעדבך ואזל עמיה
שמעון : ד וסליקו דבית
יהודה ומסר יי' ית כנענאה
ופריזאה בידיהון ומחנון
בבזק עסרא אלפין גברא :
ה ואשכחו ית אדני בזק
בבזק ואגיחו קרבא ביה
ומחו ית כנענאי וית
פריזאי : ו וערק אדני בזק
ורדפו בתרוהי ואחדו
יתיה וקציצו ית קרסלי
ידוהי ורגלוהי : ז ואמר
אדני בזק שבעין מלכין
קרסלי ידיהון ורגליהון
מקצצין הוו מלקטין לחמא
תחות פתורי כמא דעבדית
כן שלים לי יי' ואיתוהי
לירושלם ומית תמן :
ח ואגיחו קרבא בני יהודה
בירושלם וכבשו יתה
ומחוהא לפתגם דחרב
וית קרתא אוקידו בנורא :
ט ובתר כן נחתו בני
יהודה לאגחא קרבא
בכנענאי יתיב טורא
ודרומא ושפלתא : י ואזלו
דבית יהודה לות כנענאי
דיתבין בחברון ושום
חברון מלקדמין קרית ארבע ומחו ית ששי וית
אחימן וית תלמי : יא ואזלו מתמן לות יתבי דביר
ושום דביר מלקדמין קרית ארכי : יב ואמר כלב
דימחי ית קרית ארכי ויכבשינה ואתן ליה ית
עכסה ברתי לאתו : יג וכבשה עתניאל בר
קנז אחוהי דכלב דזעיר מניה ויהב ליה ית עכסה
ברתיה לאתו : יד והוה במעלה ואמלכתיה
למשאל מן אבוהא אחסנתא ואתרכינת מעל

רשי

אמר שילך אתו : (ד) בבזק . שם מקום : (ז) שבעים מלכים וגו' . מכאן אתה למד מה גדולתן ועושרן של מלכי כנען שהרי אדני בזק לא היה כדאי למנות עם מלכי כנען בשם מלך וכתוב בו כן: ויביאהו ירושלים. שהלכו משם להלחם על ירושלים : (ח) שלחו באש . שלחו אש בכלה : (יג) אחי כלב . מאחיו : (יד) ותסיתהו . ואמלכתיה לי נמלך שמיעצין האדם ומשיאין לבו לדבר א' כ"ל : ותצנח . ואתרכינת ליפול לרגלי

רדק

(ה) וימצאו את אדני בזק . מלרע : (ו) וינס אדני בזק . ואמר אדני בזק מלעיל והיו"ד נוספת כ"ל אדון בזק וכן אדני צדק אדון צדק : בהנות . מן בוהן ידו ואינו ממשקלו אלא ממשקל לשון לשונות והוא האצבע הגס שבאצבעות : (ח) וילחמו בני יהודה . פי' וכבר נלחמו כי בימי יהושע לכדו ירושלם כמו שפירשתי בספר יהושע כי בכלל מלכי כנען אשר הכה יהושע הוא מלך ירושלם : (י) וכן וילך יהודה אל הכנעני . פי' וכבר הלך כי בימי יהושע לכדו חברון ודביר ודבר עתניאל פירשתי בספר יהושע : (יא) ושם דביר . ובדברי רז"ל כי בלשון פרס קורין

רלבג

הרצון בזה כי אחרי מות יהושע הוצרכו לשאול מי יעלה בתחלה כי במלחמה הראשונה שרש גדול לשאר המלחמות וזה שאם ינוצחו ישראל במלחמה הראשונה יאמרו הנשאר מהגוים ההם סר צלם מעליהם ויתחזקו להלחם בהם ואם ינצחו אותם יפיל הענין מורך לב בגוים ההם וינצחום ישראל בקלות . ולזה בחר השם שילחם תחלה מי שהוא ראוי יותר לנצח והוא שבט יהודה . וסבב יהודה שעלה אתו שמעון להלחם כאשר נשארו בגבולו מהגוים ההם : (ו) והנה קצצו בהונות ידי אדני בזק ובהונות רגליו להפיק מורך על שאר המלכים שיראו מלהלחם בישראל עם שכבר סבב זה השם ית' להשיב לו מדה כנגד מדה כמו שזכר כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים : (ז) וכבר שהביאוהו אחר זה בירושלם ומת שם. וכבר נלחמו בני יהודה בירושלם קודם זה ולכדו אותה והכוה לפי חרב ואת העיר שלחו באש: (י) וילך יהודה אל הכנעני. היושב בחברון וגו' . כי כבר התבאר בספר יהושע כי כלב הוא שנלחם בהם ואמנם הביא עמו שם שבט יהודה כי הוא היה נשיא השבט ולזה יחס זאת המלחמה לשבט יהודה. וידמה שכבר היתה זאת המלחמה אחרי מות יהושע ואף על פי שנזכרה בספר יהושע ואולם נזכרה שם לבאר שכבר נתקיים יעוד הש"י לכלב כי חברון נתנה לו לנחלה על פי הש"י והוא נלחם בה וכבשה בסוף הענין אף על פי שלא כבשה בימי יהושע : (יא) ושם דביר הנזכר בזה המקום הוא מקום אחר זולת אשר לכד יהושע לפי מה שנזכר בספר יהושע אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו דבירה : (יד) והנה זכר שהסיתה עכסה את בעלה לשאול מאת אביה השדה וכשנתנו לה הוספה היא לשאול גלות

פי' רבי' ישעיה

(ז) ויאמר יהודה לשמעון אחיו . פי' מפני שנחלת שמעון היתה מבולעת בנחלת יהודה עזרו זה את זה : ע"כ

ויכום י"א בקריאה וסי' נמסר שלח לך : שלחו ד' דגשין בקריאה וסי' וילחמו בני יהודה בירושלם וילכדו אותה . גם כל הערים הנמצאות . אשר שלחו חמשים ויכבשום . וכל שללם שלחו למלך . וכל דסמוכי לאש דכוו' דגשים במ"א רפי וסי' שלהו באש מקדשך . ומטעים ביה : יושב ד' מלאים בסיפרא וסי' ואחר ירדו בני יהודה להלחם בכנעני . ויכו את הכנעני יושב צפת . והוא יושב בחרושת הגוים . ויתן ה' אלהי ישראל את סיחון ואת כל עמו : לשאל ו' חס' בקריאה וסי' ותסיתהו דשפטים . וישלח תעי את יורם בנו אל המלך דשמואל . לשאל לנו מלך . ומי יסור לשאול לשלום לך . לא נתתי לחטא חכי : וינסו אל בלבבם : ותצנח ג' בקריאה וסי' ויהי בבאה ותסיתהו לשאל דיהושע. וחברו דשפטים . ותצנח בארץ והוא נרדם . ונמסו גם ביהושע סי' ט"ו :

מצודת דוד

לשבט שמעון : (ז) מקצצים . אשר נויתי לקצצם : היו מלקטים . משיורי המאכל הנופל תחת השלחן : ויביאהו ירושלים . כי משם הלכו להלחם בה : (י) וילך יהודה . הם כלב ואנשיו שהם מבני יהודה ואף שהמלחמה הזאת היתה בימי יהושע חזר לספר יחד כל המלחמות שעשו בני יהודה החדשות והישנות ועם כל הנמשך : (יד) בבואה . לבית בעלה : ותסיתהו . היא פיתה אותו לתת לה רשות שהיא תשאול מאביה השדה : ותצנח . לכבוד אביה הפילה עצמה מעל החמ ר בכח כאלו נעלם

מצודת ציון

א (ה) אדוני בזק . כך שמו וכן אדוני צדק (יהושע י'): (ו) ויקצצו . ענין חתוך וכריתה כמו וקצץ פתילים (שמות ל"ט): בהנות . אצבעות הגודל כמו בהן ידם הימנית (שם כ"ט): (ז) מלקטים . לשון לקיטה : (ח) שלחו . על כי אם מי יבעיר האש באחד מן המקומות עשה יעשנו שליחותו והולך ממקום למקום ושורף הכל לזה נקרא בלשון שלוח : (ט) והשפלה . העמק : (י) לפנים . בימים הקדמונים : (יד) ותסיתהו . מלשון הסתה ופתוי : ותצנח . ענין נטילה כמו והצנח בארץ (לק' ד')

רדק

קורין לספר דביר : (טו) גלות עלית וגלות תחתית . ובספר יהושע גלות עליות וגלות תחתיות עליות ותחתיות אומר על הגלות עלית ותחתית אומר על חלקת השדה שהיו בה הגלות וכן יש שנויים אחרים כי בספר יהושע תנה לי ובזה הבה לי . תהקרו סימן . ושם שדה ובזה השדה וחד פסוק סימן ויקם שדה עפרון וגו' השדה והמערה : (טז) מעיר התמרים . ת״י מקרית יריחו לפי שהיו בה תמרים רבים נקראת כן ובא במפורש בתורה בקעת יריחו עיר התמרים : וילך וישב את העם . על הראש שבבני קיני אמר והלכו בני המשפחה עמו וישבו שם עם בני יהודה במדבר יהודה והכתוב לא ספר למה עלו מעיר התמרים או אם היו יושבים שם עם הכנעני ואפשר שהיו שם עם הכנעני יושבים כי יתרו לא היה עם בני ישראל כי כן כתוב וילך לו אל ארצו ופרשת ויאמר משה לחובב ופרשת וישמע יתרו בזמן אחד היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וחובב הוא יתרו כמו שכתוב מבני חובב חותן משה ופרשת וישמע יתרו שלא במקומה נכתבה לחבר דבר יתרו עם דבר עמלק כי עמלק הרע לישראל בצאתם ממצרים והצר להם לפיכך שמר לו הקב״ה הדבר עד סוף כל הדורות כמו שכתוב מלחמה לה׳ בעמלק מדור דור ויתרו הטיב לישראל ושמח בטובתם והטיב להם בעצתו ושמר לו הקב״ה הטובה עד סוף כל הדורות כי הנה אומר שישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום לשבת בארצם ושבו לדת ישראל ובימי שאול היו יושבים עם עמלק כי באהלים היו יושבים ונוסעים ממקום למקום ואמר להם שאול סורו רדו מתוך עמלקי וגו' ואתה עשית חסד עם בני ישראל וגו' . הנה כי החסד היה שמור להם לעולם ובימי יהוא יונדב בן רכב היה אהוב ונכבד בין ישראל ובימי ירמיה הנביא היו בית הרכבים בתוך בני ישראל ואמר הכתוב לא יכרת איש לבית יונדב בן רכב עומד לפני כל הימים ובית הרכבים הם מבני יתרו כמו שנאמר המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב ועתה כשלכדו בני יהודה חברון היו יושבים עם הכנעני בחברון בעיר סמוך לה נקראת עיר התמרים וכשלכדו בני יהודה חברון עלו משם בשלום כי קראו להם בני יהודה לשלום כשלחמם עם הכנעני שיעלו מביניהם ולא יסופו עמם כמו שקרא להם שאול בהלחמו עם העמלקי וכן עשו ועלו משם בשלום וישבו במדבר יהודה עם בני יהודה וזהו הנראה לי מדרך הפשט ומדרך הסברא ורז״ל דרשו בו כי בני ישראל נתנו לו עיר התמרים והיא יריחו לדעתם כמו שת״י נתנוהו לבני קיני ואמר כי מה שאמר משה רע״ה והיה הטוב ההוא אשר ייטיב השם עמנו והטבנו לך הוא דשנה של יריחו שהיה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה והניחוה מלחלק אמרו מי שיבנה בחלקו בית המקדש יהיה לו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו והיה בידם ארבע מאות וארבעים שנה עד שנבנה בית המקדש ואז בא בנימן ליטול אותה מהם ופנו אותה להם שנאמר עלו מעיר התמרים ועם ישראל נשאר יתרו כמו שאמר לו משה אל נא תעזוב אותנו ומה שאמר וילך לו אל ארצו שהלך לגייר בני משפחתו ועוד דרשו בו כי מה שאמר עלו מעיר התמרים שהניחו אותו מעצמם שהלכו ללמוד תורה במדבר יהודה עם עתניאל בן קנז הוא יעבץ כמו שכתוב בדברי הימים ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו' המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב : (יט) כי לא להוריש. כי לא יכלו להוריש אע״פ שהיה ה׳ עמם להוריש את יושבי ההר יושבי העמק לא יכלו להורישם כי רכב ברזל להם והסבה האמתית כי הניח אותם הש״י לנסות בם את ישראל כמו שאומר אשר הניח ה׳ לנסות בם את ישראל וי״ת ותריכו ית יתבי טורא בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא ארי רתיכין דברזלא

רשי

לרגלי אביה : (טו) ארץ הנגב . אדם שביתו מנוגב מכל טוב שאין בו אלא תורה : גלות מים . שדה בית הבעל אתר בית שקיא דמיא : (טז) מעיר התמרים . היא יריחו שניתן להם דושנה של יריחו לאוכלה עד שיבנה בית המקדש ומי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטלנה כדי שיהא לכל ישראל חלק בבית הבחירה ונתנוה לבני יתרו ת״מ שנה והתלמידים שבהם הניחוה והלכו אצל עתניאל בן קנז הוא יעבץ במדבר יהודה אשר בנגב ערד ללמוד תורה : וישב את העם . עם התלמידים היושבים לפניו הוא בקש מאת הקב״ה שיזמין לו תלמידים הגונים שנאמר ויקרא יעבץ לאלהים וגו' וזימן לו החסידים הללו : (יט) כי לא להוריש . תרגום יונתן בתר כן דחבו לא יכילו לתרכא ית יתבי מישרא

רלבג

גלות מים : (טז) והנה בני קיני חותן משה שבו לדת ישראל ולזה ישבו את יהודה : (יט) ויהי ה' את יהודה ויורש את ההר . ר״ל שכבר מצא עצמו יהודה נעזר בה' בהורשת ההר אמנם לא יכול להוריש את יושבי העמק כי רכב ברזל להם והיו יותר חזקים ממנו . וראוי שתדע כי אם היה בא לו יעוד מאת הש״י שיעזרהו במקום אחר בזולת המלחמה לא יאמר שלא יכול להוריש יושבי העמק כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט אלא שלא מצאנו יעוד השם ליהודה שינצח רק בגבול נחלתו כמו שזכר ברא״ש זה הספר וזאת המלחמה היתה בגבול שמעון : וראוי

שופטים א

חֲמָרָא וַאֲמַר לַהּ כָּלֵב מָה

לִיךְ : טו וַאֲמַרַת לֵיהּ הַב

לִי אַחְסַנְתָּא אֲרֵי לַאֲרַע

דָרוֹמָא יְהַבְתָּנִי וְתִתֵּן לִי

אֲתַר בֵּית שַׁקְיָא דְמַיָּא

וִיהַב לַהּ כָּלֵב יָת בֵּית

שַׁקְיָא עִלָּאָה וְיָת בֵּית

שַׁקְיָא תַּחְתָּאָה : טז וּבְנֵי

שַׁלְמָאָה חֲמוּהִי דְמשֶׁה

סְלִיקוּ מִן קַרְתָּא יְרִיחוֹ עִם

בְּנֵי יְהוּדָה מַדְבַּר יְהוּדָה

דִּי בִּדְרוֹם עֲרָד וַאֲזַלוּ

וִיתִבוּ עִם עַמָּא : יז וַאֲזַל

יְהוּדָה עִם שִׁמְעוֹן אֲחוּהִי

וּמְחוֹ יָת כְּנַעֲנָאָה יָתֵיב

צְפַת וְגַמְרוּ יָתַהּ וּקְרָא יָת

שְׁמָא דְקַרְתָּא חָרְמָה :

יח וּכְבַשׁ יְהוּדָה יָת עַזָּה

וְיָת תְּחוּמַהּ וְיָת אַשְׁקְלוֹן

וְיָת תְּחוּמַהּ וְיָת עֶקְרוֹן

וְיָת תְּחוּמַהּ : יט וַהֲוָה

מֵימְרָא דַיָי בְּסַעֲדֵיהּ דְבֵית

יְהוּדָה וְתָרִיכוּ יָת יָתְבֵי

טוּרָא בָּתַר כֵּן דְחָבוּ לָא יְכִילוּ לְתָרָכָא יָת יָתְבֵי מֵישְׁרָא אֲרֵי רְתִיכִין

דְבַרְזְלָא לְכוֹן : כ וִיהַבוּ לְכָלֵב יָת חֶבְרוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל משֶׁה וְתָרֵיךְ מִתַּמָּן

מֵעַל הַחֲמוֹר וַיֹּאמֶר־לָהּ כָּלֵב מַה־

לָּךְ : טו וַתֹּאמֶר לוֹ הָבָה־לִּי בְרָכָה כִּי

ב׳ זקפי׳ קמצין אֶרֶץ הַנֶּגֶב נְתַתָּנִי וְנָתַתָּה לִי גֻּלֹּת מָיִם

כו״ל חס׳. ל׳ וַיִּתֶּן־לָהּ כָּלֵב אֵת גֻּלֹּת עִלִּית וְאֵת

ל׳ גֻּלֹּת תַּחְתִּית : טז וּבְנֵי

קֵינִי חֹתֵן משֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים

אֶת־בְּנֵי יְהוּדָה מִדְבַּר יְהוּדָה אֲשֶׁר

ל׳ רפין . ל׳ בְּנֶגֶב עֲרָד וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב אֶת־הָעָם :

יז וַיֵּלֶךְ יְהוּדָה אֶת־שִׁמְעוֹן אָחִיו וַיַּכּוּ

ל׳ י״ד מ״ל בספרא אֶת־הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב צְפַת וַיַּחֲרִימוּ

אוֹתָהּ וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הָעִיר חָרְמָה :

יח וַיִּלְכֹּד יְהוּדָה אֶת־עַזָּה וְאֶת־

גְּבוּלָהּ וְאֶת־אַשְׁקְלוֹן וְאֶת־גְּבוּלָהּ

וְאֶת־עֶקְרוֹן וְאֶת־גְּבוּלָהּ :

חס׳ יט וַיְהִי יְהוָה אֶת־יְהוּדָה וַיֹּרֶשׁ אֶת־

הָהָר כִּי לֹא לְהוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי הָעֵמֶק

כִּי־רֶכֶב בַּרְזֶל לָהֶם : כ וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב

אֶת־חֶבְרוֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר משֶׁה וַיּוֹרֶשׁ

תולדות אהרן ובני קיני . שם סנהדרין יא קד קו : ויתנו לכלב . ב״ב קכב מכות י :

מצודת ציון

ד') ור״ל נפלה בכח וכאלו נעלה בארץ : (טו) הבה . תנה כמו הבה לנו לחם (בראשית מ״ז) ברכה . מתנה ומנחה וכן קח נא את ברכתי (שם ל״ג) : הנגב . ענין יובש כמו כסופות בנגב (ישעיה כא) : נתתני. נתת לי : גלות . מעין כמו גל נעול . (ש״ה ד') : עלית . מלשון עליון : (יז) (ויחרימו . ענין אבדון וכליון : (יט) ויורש . מלשון גרושין : רכב ברזל . אנשי רכב חזקים כברזל : העמק

מצודת דוד

בארץ : מה לך. מה נחסר לך אשר תרצה לבקש עליו : (טו) ארץ הנגב . חלקת שדה יבשה מבלי מעיני המים : ונתתה לי . לזאת אשאל אשר תתן לי שדה אשר בה מעין הנובע מים : גלות עלית. שדה ובה מעין ממעל ומעין מתחת : (טז) קיני . הוא יתרו אשר היה חותן משה : עלו מעיר התמרים . כי שמה ישבו בין הכנענים וכשבאו בני יהודה להלחם בם קראו לשלום לבני קיני ועלו משם ללכת עם בני יהודה למדבר יהודה וכו' : וילך וישב. קרא כל בני המשפחה כולה בלשון יחיד וכן יאמר נא ישראל (תהלים קי״ח) : את העם . עם בני יהודה : (יט) ויהי ה' וכו' . ויורש את ההר. ר״ל מה שהורישו יהודה יושבי ההר לא היה בעולם ידו כדרך הטבע כ״א יד ה' עשתה זאת : כי לא להוריש . תחסר מלת יכול ור״ל שהרי לא היה ביכלתו להוריש יושבי העמק על כי להם רכב ברזל לא עלר כח להורישם עם שישבו בעמק הנוח לכבוש יותר מן היושב בהר ואיך אם כן הוריש יושב ההר הקשה יותר ויותר אלא יד ה' עשתה זאת ואת יושבי העמק הניח לנסות בם את ישראל כמ״ש למטה ואם הניח יושבי ההר וגירש יושבי העמק היו חושבים בכח ידם יוכלו לגרש יושבי העמק עם כי רכב ברזל להם ועל יושבי ההר הקשה יותר לא יוכלו להתגבר לוס

מישרא: (כא) ואת היבוסי יושב ירושלים. מחוז היה בירושלים ששמו יבוסי ומבני אבימלך היו ולא הורישם מפני השבועה עד שבא דוד לפי שעדיין היה נכדו קיים והוא נשבע לו ולנינו ולנכדו: (כב) בית אל. שנפל בגורלם ואע"פ שדמות מיכה עמהם שהרי מיכה משבט אפרים נאמר כאן וה' עמם הוא שאמר דניאל לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים: (כג) ויתירו. על ידי אחרים ששלחו מאללין ויתורו את ארץ נאמר במרגלים עצמן ואלו ששלחו מרגלים נאמר בהם ויתירו: (כד) את מבוא העיר. שהיו נכנסים לה דרך המערה ולוז אחד עומד ע"פ המערה ונכנסים דרך הלוז למערה: לוז. שגדלו בו אגוזים דקים קולדר"א בלע"ז: (כה) ויראם. באצבעו: (כו) הוא שמה עד היום. לא בלבלה סנחריב ולא החריבה נבוכדנצר: (כז) ולא הוריש מנשה. סיפר הכתוב בגנותו שהתחילו למעול בהקב"ה שלוה אותם והורשתם את כל יושבי הארץ

מִשָּׁם אֶת־שְׁלֹשָׁה בְּנֵי הָעֲנָק׃ כא וְאֶת־
הַיְבוּסִי יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם לֹא הוֹרִישׁוּ
בְּנֵי בִנְיָמִן וַיֵּשֶׁב הַיְבוּסִי אֶת־בְּנֵי
בִנְיָמִן בִּירוּשָׁלִַם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
כב וַיַּעֲלוּ בֵית־יוֹסֵף גַּם־
הֵם בֵּית־אֵל וַיהוָה עִמָּם׃ כג וַיָּתִירוּ בֵית־
יוֹסֵף בְּבֵית־אֵל וְשֵׁם־הָעִיר לְפָנִים
לוּז׃ כד וַיִּרְאוּ הַשֹּׁמְרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן־
הָעִיר וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַרְאֵנוּ נָא אֶת־
מְבוֹא הָעִיר וְעָשִׂינוּ עִמְּךָ חָסֶד׃
כה וַיַּרְאֵם אֶת־מְבוֹא הָעִיר וַיַּכּוּ אֶת־
הָעִיר לְפִי־חָרֶב וְאֶת־הָאִישׁ וְאֶת־כָּל־
מִשְׁפַּחְתּוֹ שִׁלֵּחוּ׃ כו וַיֵּלֶךְ הָאִישׁ אֶרֶץ
הַחִתִּים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לוּז
הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
כז וְלֹא־הוֹרִישׁ מְנַשֶּׁה
אֶת־בֵּית־שְׁאָן וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־
תַּעְנַךְ וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יושב דּוֹר
וְאֶת־בְּנוֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי יִבְלְעָם
וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וְאֶת־יוֹשְׁבֵי מְגִדּוֹ וְאֶת־
בְּנוֹתֶיהָ וַיּוֹאֶל הַכְּנַעֲנִי לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ
הַזֹּאת׃ כח וַיְהִי כִּי־חָזַק יִשְׂרָאֵל וַיָּשֶׂם
אֶת־הַכְּנַעֲנִי לָמַס וְהוֹרֵישׁ לֹא־
הוֹרִישׁוֹ׃
כט וְאֶפְרַיִם לֹא הוֹרִישׁ אֶת־הַכְּנַעֲנִי
הַיּוֹשֵׁב בְּגָזֶר וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ
בְּגָזֶר׃
ל זְבוּלֻן לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יוֹשְׁבֵי קִטְרוֹן
וְאֶת־יוֹשְׁבֵי נַהֲלֹל וַיֵּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי
בְּקִרְבּוֹ וַיִּהְיוּ לָמַס׃
לא אָשֵׁר לֹא הוֹרִישׁ אֶת־יֹשְׁבֵי עַכּוֹ וְאֶת־

כל ספר חס' במ"ד · ג' בנביאים · ל' · ט' מ"ל כל כתו' דכו' במ"ח · יהושע עמך · ל'. ג' · ה' ג' והוא הד ויבן העיר מסביב מן המלוא ומשמם אל. ג' · ישבו ק' · ט' עמ"ס · פ' · ל' מ"ל יו"ד · ה' וכל מנשה ואפרים דכו' · ל' מ"ל. ל"ד מ"ל · ט'. ל' · ל'

יַת תְּלָתָא בְּנֵי גִּבָּרַיָּא׃ כא וְיַת יְבוּסָאֵי יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לָא תָרִיכוּ בְּנֵי בִנְיָמִין וִיתִיבוּ יְבוּסָאֵי עִם בְּנֵי בִנְיָמִין בִּירוּשְׁלֵם עַד יוֹמָא הָדֵין׃ כב וּסְלִיקוּ דְבֵית יוֹסֵף אַף אִנּוּן לְבֵית אֵל וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדְּהוֹן׃ כג וְשַׁלַּחוּ מְאַלְלִין דְּבֵית יוֹסֵף לְבֵית אֵל וְשׁוּם קַרְתָּא מִלְּקַדְמִין לוּז׃ כד וַחֲזוֹ נָטְרַיָּא גַּבְרָא נָפֵיק מִן קַרְתָּא וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַחֲזֵינָא כְּעַן יַת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וְנַעְבֵּד עִמָּךְ טִיבוּ׃ כה וְאַחֲזִינוּן יַת מַעֲלָנָא דְקַרְתָּא וּמְחוֹ יַת קַרְתָּא לְפִתְגָם דְּחָרֶב וְיַת גַּבְרָא וְיַת כָּל זַרְעִיתֵיהּ שֵׁיזִיבוּ׃ כו וַאֲזַל גַּבְרָא לְאַרְעָא חִתָּאֵי וּבְנָא קַרְתָּא וּקְרָא שְׁמַהּ לוּז הוּא שְׁמַהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ כז וְלָא תָרִיכוּ דְבֵית מְנַשֶּׁה יַת בֵּית שְׁאָן וְיַת כַּפְרָנָהָא וְיַת תַּעְנָךְ וְיַת כַּפְרָנָהָא וְיַת יָתְבֵי דוֹר וְיַת כַּפְרָנָהָא וְיַת יָתְבֵי יִבְלְעָם וְיַת כַּפְרָנָהָא וְיַת יָתְבֵי מְגִדּוֹ וְיַת כַּפְרָנָהָא וּשְׁרִי כְּנַעֲנָאָה לְמִתַּב בְּאַרְעָא הָדָא׃ כח וַהֲוָה כַּד תְּקֵיף יִשְׂרָאֵל וְשַׁוִּי יַת כְּנַעֲנָאָה לְמַסְקֵי מִסִּין וְתָרָכָא לָא תָרְכִינוּן׃ כט וּדְבֵית אֶפְרַיִם לָא תָרִיךְ יַת כְּנַעֲנָאֵי דְּיָתְבִין בְּגָזֶר וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן בְּגָזֶר׃ ל דְּבֵית זְבוּלוּן לָא תָרִיכוּ יַת יָתְבֵי קִטְרוֹן וְיַת יָתְבֵי נַהֲלָל וִיתִיבוּ כְּנַעֲנָאֵי בֵּינֵיהוֹן וַהֲווֹ לְמַסְקֵי מִסִּין׃ לא דְבֵית אָשֵׁר לָא תָרִיכוּ יַת יָתְבֵי עַכּוֹ וְיַת

דברזלא להון: (כא) לא הורישו בני בנימן. ובספר יהושע אומר לא יכלו בני יהודה להורישם והוא כמו שפירשנו פי' ירושלם בין יהודה ובנימין ומה שאמר עד היום הזה שמואל הנביא כתב כן כי הוא כתב ספר שופטים לפי הקבלה ובימיו היה עדיין היבוסי בירושלם ואף בימי דוד כמו שכתוב: (כג) ויתירו. פועל יוצא והשלוחים הם התרים וקראם שומרים שעמדו את פני העיר ושמרו אם יראו איש יוצא מן העיר כי לא היו רואים את מבוא העיר אולי היו גנות ופרדיסין סביבותיה: (כד) הראנו נא את מבוא העיר. בדברי רז"ל למה נקרא שמה לוז מה לוז זאת שאין לה פה כך לא היה אדם יכול לעמוד על פתחה של עיר אמר רבי שמעון לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה הלוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה ודרך המערה לעיר הדא הוא דכתיב ויראו השומרים וגו': ועשינו עמך. בשוא המ"ם וקמץ הכ"ף ויש ספרים שכתוב בקמץ המ"ם ושוא הכ"ף והיא שגגה וידענו זה מפי המסרה: (כה) ויראם את מבוא העיר. אמרו רז"ל באצבעו רמז להם והראה להם כדי שלא ירגיש אדם בו: (כו) ארץ החתים. אינו החתים משבע אומות: הוא שמה עד היום הזה. לפי שקרא לה שם העיר האחרת אמר כי באותו השם שקרא לה קוראים לה עד היום הזה לוז ובדרש היא שמה עד היום הזה תניא היא לוז שצובעין בה תכלת היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה בא נבוכדנצר ולא החריבה ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה אלא זקנים שבה בזמן שדעתם קצה להם מוציאין אותם חוץ למחנה והם מתים: (כח) כי חזק ישראל. פועל עבר כי הוא חציו קמץ וחציו פתח:

ותכבד

פי' רבי' ישעיה

(יט) כי לא להוריש. פי' מקרא קצר הוא וכן צריך לומר כי לא יכלו להוריש: (כג) ויתירו בית יוסף בבית אל. פי' כמו ויתורו שהרבה כבדים תמצא ואינם ע"י אחר. כמו וילינו שהוא כמו וילונו: ע"כ

תולדות אהרן ויראו השומרים. סוטה מו: ויראם. שם: לוז. העיר הזאת אין שולט בה מלאך המות וסוד הענין באר היטב זוהר תרומה: בית שאן. חולין ז': זבולן לא הוריש. מגלה ו:

רלבג

(כא) וראוי שתדע כי היבוסי יושב ירושלם עד ימי דוד כמו שנזכר בספר שמואל והיתה סבת עמדו שם הברית שכרת אברהם עם אבימלך שלא ישקר לו ולנינו ולנכדו והנה שמואל הנביא כתב זה הספר כמו שאמרו רז"ל והוא אשר אמר עד היום הזה ר"ל עד ימי כתבו זה הספר: והנה זכר אחר זה מה שנשאר מהגוים האלה בגבול ישראל לבאר שהם היו להם למוקש כמו שנזכר בארה

שלחו ג' בקריאה וסי' ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו. כי יתרו פתח ויענגו כן כתיב. ועל ימין פרחה: החתים ה' בקריאה וסי' מהמדבר והלבנון הזה עד הנהר הגדול. וילך האיש ארץ החתים. ותעל ותצא מרכבה ממצרים. וחברו דד"ה ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה. הנה שכר עלינו מלך ישראל את מלכי: ויקרא שמה ג' בקריא' וסי' שטנה. רחובות ויאמר כי עתה. ויקרא את שמה לוז: ואת יושבי ט' וסי' נמסר בסדר שמות: ויואל ז' ה' מלאים וב' חס' וסי' נמסר בסדר שמות: חזק ה' פתחין וסי' נמסר בסדר מקץ: ואפרים ה' וכל מנשה אפרים דכו' וסי' נמסר בסדר פנחס:

מצודת דוד

...רים ויושבי ההר והנה יושבי העמק: (כא) היבוסי. שם העו"ג: בני בנימן. פי' ירושלים היתה מנחלתם ולבד רצועה אחת היה לו ליהודה בה כן ארז"ל: (כב) גם הם. כמו שבני יהודה נלחמו לכבוש גורלם כן נלחמו בני יוסף בגורלם: (כד) השומרים. כי מבני יוסף שמרו מול השער לראות אם יצא מי מן העיר לשאלו המבוא: ועשינו עמך חסד. כאשר נכבוש את העיר: (כה) שלחו. לחפשי ולא

מצודת ציון

(כ) הענק. אנשים גבהי הקומה. (כג) ויתירו. ענין חקירה וחפוש כמו ויתרו את ארץ כנען (במדבר י"ג): (כד) מבוא. מלבוא בה: (כז) ויואל. ענין רצון וכן ויואל משה שמות

יושבי צידון ואת־אחלב ואת־
אכזיב ואת־חלבה ואת־אפיק ואת־
רחב: לב וישב האשרי בקרב הכנעני
ישבי הארץ כי לא הורישו:
לג נפתלי לא־
הוריש את־ישבי בית־שמש ואת־
ישבי בית־ענת וישב בקרב
הכנעני ישבי הארץ וישבי בית־
שמש ובית ענת היו להם למס:
לד וילחצו האמרי את־בני־דן ההרה
כי־לא נתנו לרדת לעמק: לה ויואל
האמרי לשבת בהר־חרס באילון
ובשעלבים ותכבד יד בית־יוסף
ויהיו למס: לו וגבול האמרי ממעלה
עקרבים מהסלע ומעלה:
ב א ויעל מלאך־יהוה מן־הגלגל אל־
הבכים ויאמר אעלה
אתכם ממצרים ואביא אתכם אל־
הארץ אשר נשבעתי לאבתיכם
ואמר לא־אפר בריתי אתכם לעולם:
ב ואתם לא־תכרתו ברית ליושבי
הארץ הזאת מזבחותיהם תתצון ולא־
שמעתם בקולי מה־זאת עשיתם:
ג וגם אמרתי לא־אגרש אותם
מפניכם והיו לכם לצדים ואלהיהם
יהיו לכם למוקש: ד ויהי כדבר מלאך
יהוה את־הדברים האלה אל־כל־בני
ישראל וישאו העם את־קולם ויבכו:
ה ויקראו שם־המקום ההוא בכים
ויזבחו־שם ליהוה:
ו וישלח יהושע את־
העם וילכו בני־ישראל איש לנחלתו

יתבי צידון וית אחלב וית
אכזיב וית חלבה וית
אפיק וית רחוב: לב ויתיבו
דבית אשר בגו כנענאי
יתבי ארעא ארי לא
תרכינון: לג דבית נפתלי
לא תריכו ית יתבי בית
שמש וית יתבי בית ענת
ויתיבו בגו כנענאי יתבי
ארעא ויתבי בית שמש
ובית ענת הוו להון למסקי
מסין: לד ודחקו אמוראי
ית בני דן לטורא ארי
לא שבקונון למיחת
למישרא: לה ושרי אמוראה
למתב בטור חרס באילון
ובשעלבים ותקיפת יד
בית יוסף והוו למסקי
מסין: לו ותחום אמוראה
ממסקני עקרבים מן כיפא
ולעילא: א וסליק נביא
בשליחות מן קדם יי מן
גלגלא לבוכים ואמר
אסקית יתכון ממצרים
ואעלית יתכון לארעא די
קימית לאבהתכון ואמרית
לא אשני קימי עמכון
לעלם: ב ואתון לא תגזרון
קים ליתבי ארעא הדא
אגוריהון תתרעון ולא
קבילתון למימרי מא דא
עבדתון: ג ואף אמרית
לא אתריך יתהון מן
קדמיכון ויהון לכון
למעיקין וטעותהון יהון
לכון לתקלא: ד והוה כד
מלל נביא דיי ית פתגמיא
האלין לכל בני ישראל
וארימו עמא ית קלהון ובכו: ה וקרו שמא דאתרא
ההוא בוכים ונכיסו תמן נכסת קודשיא קדם יי: ו ושלח יהושע ית עמא ואזלו בני ישראל גבר

רד"ק

(לה) ותכבד יד בית יוסף. שהיו סמוכים להם כי אלון ושעלבים לבני דן היו ובני יוסף היו סמוכים להם ולבני יהודה וכבדה יד בית יוסף על האמורי והיו להם למס אבל לא הורישום ולפיכך היו להם לשכים ולצנינים: (לו) וגבול האמורי. גם זה לא הורישו בית יוסף מהסלע ולמעלה: (א) ויעל מלאך ה'. ת"י וסליק נביא בשליחות מן קדם ה' ואמרו רז"ל כי פנחס היה זה הנביא: מן הגלגל. שם נאמר לו נבואה הזאת שיאמר אותה לישראל בזה המקום אולי הוא קבצם שם על פי ה' או היו נקבצים שם על דבר אחר: אל הבוכים. נקרא המקום כן לפי שבכו שם כמו שאומר: אעלה אתכם. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: (ג) לצדים. מקרא קצר ופירושו לצנינים לצדים וי"ת למעיקים כמו ברי"ש ויש מפרשים אותו מן צוד לצודי והדגש תמורת הנח עי"ן הפעל כמו ופטורי ציצים ר"ל שיצודו וילכדו אתכם: (ו) וישלח יהושע. כבר שלח וכתב דברים אלה הנה לפי שעשו בני ישראל הרע בעיני ה'

מצודת ציון

(שמות ג'): (לד) וילחצו. ענין דחק כמו ותלחץ אל הקיר (במדבר כ"ב): לא נתנו. לא הניחו כמו ולא נתנו אלהים (בראשית ל"ח): (לה) ותכבד. ענינו כמו ותחזק: (א) מלאך. ענין שליח: הבוכים. אמר ע"ש סופו שקראו המקום בוכים: אפר. מלשון הפרה ובטול: (ב) תתיצון. מלשון נתיצה ושבירה: (ג) לצדים. לשון צדוה ור"ל

רש"י

הארץ וגו': (א) ויעל מלאך ה'. שנינו בסדר עולם זה היה פנחס: אל הבוכים. שם המקום: אעלה אתכם. כך היה דעתי מתחילה להעלותכם ממצרים וכן עשיתי על מנת להוריש את אויבי: (ג) וגם אמרתי. עתה אמרתי באפי: לצדים. למצדדים בצדכם בגדודים וגייסות לשלול ולבוז: (ו) וישלח יהושע וגו'. זה המעשה היה מוקדם אלא לפי שבא לומר ויעשו הרע התחיל לומר כן יהושע כשמת וקבלו לפניו לעבוד ה' שלחם איש לנחלתו והם עבדו את ה' כל ימיו וכל ימי הזקנים ואח"כ ויעשו

רלב"ג

בתורה: (א) ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים. ר"ל אל המקום אשר קראו בוכים אחר זה מצד הבכיה שבכו שם ישראל וזה המלאך היה נביא שלא יתכן שידבר מלאך ה' לרבים יחד בזה האופן כמו שזכרנו במקומות מה בפירושינו לדברי התורה וכן ת"י שזה המלאך היה נביא וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שאמרו ז"ל ואמר שעלה מן הגלגל לפי ששם היה כשבאה לו הנבואה הזאת: (ו) וישלח יהושע את העם. ר"ל שכבר שלח את העם קודם

ההרח ג' וסי' נמסר בסדר דברים: אעלה ח' וסי' בלשון תרגום אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למכסיא קטרתא בירושלם וסי' נמסר בסדר שמות: ליושבי הארץ ג' דסמיכי בקריאה וסי' ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת. הנני ממלא את כל. הלא את אחינו: מזבחותיהם ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי' כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם תתצו. ואתם לא תכרתו ברית. בהיות חלליהם סביבות. קדמא חס' וא' מזבחותיהם המאת יהודה. ונמסר גם בסוף סדר ואתחנן:

מצודת דוד

ולא הכום עם בני העיר: (לב) וישב האשרי. ר"ל לא ישב הכנעני בקרב ישראל כגרים היושבים בתוך אדני הארץ כי אם בהפוך שהאשרי היה היושב בתוך הכנעני כי הם היו יושבי הארץ ואדוניה: כי לא הורישו. הסבה היה בזה על שלא הורישם בתחלה בהיות לאל ידם ולזאת קמו עליהם ומשלו בארץ: (לג) יושבי בית שמש כו'. ר"ל אבל אותן היושבים בבית שמש וכו' אשר לא היו נתאנשי הכנעני הם לבד היו למס לנפתלי ולא הכנעני שבתוכם. או יאמר שהם נתנו המס לכנעני ולא לנפתלי: (לד) ההרה. דהקום להשאר בהר כי לא הניחום לרדת להעמק: (לה) ויואל האמורי. אח"ז רצו להשגב עוד לעלות ההרה ולשבת גם בה: יד בית יוסף. כי נחלתם היתה סמוכה לנחלת בני דן יושבי הערים האלה ולחמו מלחמת בני דן וכבדה ידו עליהם עד שנתנום עוד למס: (לו) וגבול האמורי. מוסב למעלה לומר וגם גבול האמורי וכו' היו למס עד שלא יוכלו להורישם: ב (א) מלאך ה'. נביא ה' כן תרגומו ואמרו רז"ל שפינחס היה: מן הגלגל. שמה באה לו הנבואה אל הבוכים. שמה נקבצו ישראל: ויאמר אעלה. אמר להם במקום ה' הנה הבטחתי לכם שאעלה אתכם ממצרים וכו': (ב) ואתם. ובתנאי שגם אתם תשמעו לי ולא תכרתו ברית וכו': ולא שמעתם בקולי. לקיים התנאי: מה זאת עשיתם. הלא סכלות גדולה היא: (ג) וגם אמרתי. ר"ל כמו שעשיתם אתם אעשה כן גם אני ואמרתי עתה שלא תספיק בידכם לגרשם אף אם תרצו לגרשם מעתה: למוקש. כי תהיו תועים אחריהם ובזה תכשלו להיות נמסר ביד האויב: (ה) בוכים. ע"ש שבכו ויזבחו. כי נתחרטו ממעשיהם והביאו קרבנות לרצות את ה': (ו) וישלח וכו'. ר"ל שכבר

ויעשו בני ישראל הרע: (ז) אשר האריכו ימים וגו'. ימים האריכו שנים לא האריכו לפי שנתעצלו בהספדו הוא שנא' הר געש שרעש עליהם ההר להורגן: (ט) בתמנת חרס. ע"ש שהעמידו תמונת חרס על קברו כלומר חבל על אדם שהעמיד החמה מוטל בקבר: (טו) בכל אשר יצאו יד ה' היתה בם לרעה. על אבימלך ומחלון וכליון בסדר עולם: (טז) ויקם ה' שפטים. תמיד מדור אל דור כמו שהוא מונה והולך בספר הזה

ה' ואמר כי כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחריו לא עשו הרע שראו מעשה הנסים שעשה לישראל שהעבירם הירדן ביבשה ועמידי השמש והירח ונילות המלכים: (יא) ויעבדו את הבעלים. וקראו הפסילים והעצבים בזה השם כי הם כאדון לעובדיהם: (יג) לבעל ולעשתרות. צלמים עשויים כצורת עשתרות והם נקבות הצאן: (יד) ביד שוסים וישוסו אותם. הם שנים שרשים והענין אחד וענינם ענין בזה: (טו) בכל אשר יצאו. בכל מקום אשר יצאו להלחם היתה יד ה' בם לרעה והיו נגפים לפני אויביהם ודרך הדרש כי על אבימלך ומחלון וכליון נאמר שיצאו מארץ ישראל לגור בשדה מואב ומתו שם שלשתם: ויצר להם. שרשו יצר לא כדברי רבי יהודה חיוג וכן

לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ: ז וַיַּעַבְדוּ הָעָם אֶת־
יְהוָה כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל ׀ יְמֵי הַזְּקֵנִים
אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשׁוּעַ
אֲשֶׁר רָאוּ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדוֹל
אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל: ח וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן עֶבֶד יְהוָה בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר
שָׁנִים: ט וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בִּגְבוּל נַחֲלָתוֹ
בְּתִמְנַת־חֶרֶס בְּהַר אֶפְרָיִם מִצְּפוֹן
לְהַר־גָּעַשׁ: י וְגַם כָּל־הַדּוֹר הַהוּא
נֶאֶסְפוּ אֶל־אֲבוֹתָיו וַיָּקָם דּוֹר אַחֵר
אַחֲרֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אֶת־יְהוָה
וְגַם אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה
לְיִשְׂרָאֵל:
יא וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים:
יב וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם
הַמּוֹצִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֵּלְכוּ
אַחֲרֵי ׀ אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים
אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם
וַיַּכְעִסוּ אֶת־יְהוָה: יג וַיַּעַזְבוּ אֶת־יְהוָה
וַיַּעַבְדוּ לַבַּעַל וְלָעַשְׁתָּרוֹת: יד וַיִּחַר־
אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד שֹׁסִים
וַיָּשֹׁסּוּ אוֹתָם וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד אוֹיְבֵיהֶם
מִסָּבִיב וְלֹא־יָכְלוּ עוֹד לַעֲמֹד לִפְנֵי
אוֹיְבֵיהֶם: טו בְּכֹל ׀ אֲשֶׁר יָצְאוּ יַד־יְהוָה
הָיְתָה־בָּם לְרָעָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם וַיֵּצֶר לָהֶם
מְאֹד: טז וַיָּקֶם יְהוָה שֹׁפְטִים וַיּוֹשִׁיעוּם
מִיַּד שֹׁסֵיהֶם: יז וְגַם אֶל־שֹׁפְטֵיהֶם לֹא
שָׁמֵעוּ כִּי זָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ

ג' · כ' מ"ל ואת יהושע צויתי · למערכהי ולמדינהתי איזון ג' · כולהון מ"ל בספרא · ג' · כ' · י"ד. ג' מ"ל · ד' דסמיכי · כ' מ"ל · ג' חס' וג' חס' בלישנא · ל' ומ"ל · ו' מ"ל · ו' מ"ל · ג' · ל' ומ"ל · כ' דסמיכי

לאחסנתיה למירת ית
ארעא: ז ופלח עמא קדם
יי כל יומי יהושע וכל יומי
סביא די אוריכו יומין בתר
יהושע דחזו ית כל עובדא
דיי רבא די עבד לישראל:
ח ומית יהושע בר נון עבדא
דיי בר מאה ועשר שנין:
ט וקברו יתיה בתחום
אחסנתיה בתמנת חרס
בטורא דבית אפרים
מציפונא לטור געש: י ואף
כל דרא ההוא אתכנישו
לות אבהתוהי וקם דרא
אוחרנא בתריהון דלא
ידעין למדחל מן קדם יי
ואף ית עובדא די עבד
לישראל: יא ועבדו בני
ישראל ית דביש קדם יי
ופלחו ית בעליא:
יב ושבקו ית פולחנא דיי
אלהא דאבהתהון דאפיק
יתהון מארעא דמצרים
וטעו בתר טעות עממיא
מטעות עממיא די
בסחרניהון וסגידו להן
וארגיזו קדם יי: יג ושבקו
ית פולחנא דיי ופלחו
לבעלא ולעשתרתא:
יד ותקף רוגזא דיי
בישראל ומסרינון ביד
בוזזיהן ובזו יתהון ומסרינון
ביד בעלי דבביהון מסחור
סחור ולא יכילו עוד למיקם
קדם בעלי דבביהון: טו בכל אתר די נפקו מחא
מן קדם יי הות בהון לבישא כמא דמליל יי וכמא דקים
יי להון ועקת להון לחדא: טז ואקים יי נגידין ופרקינון
מיד בזזיהון: יז ואף מן נגידיהון לא קבילו ארי טעו
בתר טעות עממיא וסגידו להון סטו בפריע מן אורחא

רלבג

קודם זה ושב להזכיר זה לפי שהיה צריך להזכיר שכבר עבדו ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה הש"י במצרים ועל הים ובמדבר ובימי יהושע: (י) והנה נתבאר בדבר יפתח כי זמן יהושע והזקנים לא היה כי אם כמו ס"ו שנה ולזה יחוייב שיהיה אמרו וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותם הרצון בו שכבר נאספו אל אבותם ר"ל הזקנים כלם אשר ראו את כל מעשה ה' כי לא היה מיציאת מצרים עד זה העת כי אם ס"ז שנה ורחוק הוא שלא ימצא בישראל אז מי שהיו ימיו יותר מס"ז שנה אבל בלי ספק היו שם רבים בני שמונים שנה ויותר אבל מפני שלא היו חכמים לא הועילה אותם את כל מעשה ה' להציל ישראל מעשות הרע בעיני ה' ואמנם הזקנים מפני שהיו מנהיגים את העם הצילום מזה כל ימי היותם: (יג) וזכר כי אחרי מות הזקנים ההם עשו ישראל הרע ועבדו ע"ג: וספר

תולדות אהרן כתמנת חרס. ב"ב קכב:

וכל ימי ג' דסמיכי בקריאה וסי' ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע. וחברו ויעבדו העם את. וכל ימי מלכי ישראל ומלכי יהודה ונמסר גם בסוף יהושע: יהושוע ב' מ"ל וסי' ואת יהושוע צויתי. אשר האריכו ימים: ה' אלהי אבותם ד' דסמיכי בקריאה וסי' למען יאמינו כי נראה אליך ה'. ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' דמשנה תורה. ויעזבו את ה' אלהי אבותם המוציא אותם מארץ דשפטים. בעזבם את ה' אלהי אבותם: אבותיו ג' מלאים וסי' וגם כל הדור ההוא נאספו. כל לבבו הכין לדרש. תבא עד דור אבותיו: סביבתיהם ב' מ"ל וסי' ויסעו ויהי חתת. ויעזבו את ה' אלהי אבותם דשפטים: ויצר ג' וסי' בלשון תרגום יעקב אשתבע לאמנון וסי' נמסר בריש וישלח:

מצודת ציון

לגודד נפשות: (ט) חרס. הוא סרח האמור בספר יהושע ומהפך הוא כמו כבש כשב: (י) נאספו. ענין מיתה כמו ואסף אהרן (במדבר כ'): (יג) לבעל ולעשתרות. שמות ע"ג: (יד) שוסים. דורכים ורומסים כמו ונשסו הבתים (זכריה יד): וימכרם. מסרם וכאלו מכרם: (טו) ויצר. מלשון צר ודוחק: (יז) זנו. המשילם לזונה העוזבת בעל נעוריה ותאהב זולתו

מצודת דוד

שכבר נאמר בסוף יהושע חזר וכתבו כאן לומר עם היות שיהושע שלחם איש לנחלתו תחת גפנו ותחת תאנתו: (ז) ויעבדו העם. וגם הם הכירו בהטובה ועבדו את ה' כל ימי וכו' מ"מ מהרו שכחו מטובה ה' ועשו הרע אחרי מות יהושע והזקנים כמו שמפרש והולך: אשר ראו. אלו הזקנים אשר ראו.וכו' ובזה היו מיישרים לב ישראל לעבוד את ה': (י) לא ידעו. בידיעה מושכלת: וגם את המעשה. לא ידעו גם את המעשה כי נשכח מהם: (יד) מסביב. היושבים סמוכים הלוחץ יותר מן האויב הבא ממרחק והולך לו: ולא יכלו עוד לעמוד. היות באלו הדברים יספר בדרך כלל מעשיהם וגמולם כל ימי השופטים ואמר אם בתחלה היה להם תקומה מה. אולם בסוף לא יכול לעמוד ולהתקיים: (טו) בכל אשר יצאו. בכל מקום אשר יצאו למלחמה בא עליהם רעה וכרעו ונפלו: (טז) ויושיעום. בכדי להושיעם מן האויב כי הם יוכיחו את העם לשוב לה' ואם ישמעו יהיו נושעים: (יז) וגם. ר"ל אבל לא הועיל בזה כי גם אל שופטיהם לא שמעו: סרו מהר. ר"ל במהירות רב בפעם
אחת

רדק

וכן ויאלר לו לרו לעדי אונו ועינים ענין לרה שני ברשים והענין אחד : (יט) לא הפילו ממעלליהם . ממעללי אבותם לא הפילו דבר רע אחד אלא ככל רעתם עשו: (א) לנסות בם את ישראל. הדור הבא אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען שהיו בדרך נס ולא בגבורת ישראל אלא שהקדוש ב"ה היה נלחם בעבורם : (ב) רק למען. רק הניחם למען ידעו דורות בני ישראל אלה הבאים אחר הדור הראשון שידעו מה היא המלחמה אם לא ישמרו דרך ה' וצריכים הם שילמדו אותם דרכי המלחמה כי אין ה' נלחם בעבורם רק הדור אשר היו לפנים לא ידעו דרכי המלחמה כי לא הצטרכו להם כי ה' נלחם להם ואיש אחד מהם ירדוף אלף ומה היו אלה הגוים אשר הניח ה' אשר לא

והיה ה' ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בזכריה סי' י"ד : ינחם ד' וסי' נמסר בסדר בשלח: ישיבו ז' חס' בנביאים וכתובים וסי' נמסר בסדר לך לך: גם אני ו' ר"פ דסמיכי וסי' גם אני לא אוסיף להוריש. גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורתם אביא. גם אני נשאתי את ידי תניגא. אודך בכלי נבל. לא אחשך פי. באידכם אשחק. וכל מצעות פסוקים דכוו' גם אני במ"ה וגם: ללכת בם ו' פסוקים אית בהון בם בם וסי' למען נסות בם את ישראל. וכלה אפי והנחתי בם. בקבצי את בית ישראל. ועשיתי באפך ובקנאתך. ועשית בם נקמות גדולות. מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים :

תולדות אהרן גם אני. עקדס שער סו : ואלה שם: ללמדם מלחמה. ע"ג כם :

תרגום

דאזלו אבהתהון לקבלא
פקודיא דיי לא עבדו כן :
יח וארי אקים יי להון
נגידין והוה מימרא דיי
בסעדיה דנגידא ופריק להון
מיד בעלי דבביהון כל
יומי נגידא ארי מתיב
ממימרא דאמר יי ומקבל
צלותהון ופריק להון מן
קדם דחקיהון
ומשעבדיהון : יט והוה כד
מאית נגידא תיבין
ומתקלקלין מאבהתהון למהך
בתר טעות עממיא
למפלחהן ולמסגד להן לא
שבקין מעובדיהון בישיא
ומאורחתהון מקלקלתא :
כ ותקיף רוגזא דיי בישראל
ואמר חלף די עברו עמא
הדין על קימי די פקדית
ית אבהתהון ולא קבילו
למימרי : כא אף אנא לא
אוסיף לתרכא אנש מן
קדמיהון מן עממיא די
שבק יהושע ומית :
כב בדיל לנסאה בהון ית
ישראל הנטרין אינון ית
אורחן דתקנן קדם יי למהך
בהון כמא די נטרו אבהתהון אם לא : כג ושבק
יי ית כל עממיא האלין בדיל דלא לתרכותהון
בפריע ולא מסרינון בידא דיהושע : א ואלין עממיא
די שבק יי לנסאה בהון ית ישראל ית כל דלא הוו
ידעין ית כל קרבי כנען : ב לחוד בדיל דידעון דריא דבני ישראל לאלפותהון קרבא לחוד דמקדמין לא

מקרא

אשר הלכו אבותם לשמע מצות־
יהוה לא־עשו כן : יח וכי־הקים יהוה ׀ (י"ד ר"פ כנני')
להם שפטים והיה יהוה עם־השפט (ו')
והושיעם מיד איביהם כל ימי (ג')
השופט כי־ינחם יהוה מנאקתם (ג' מ"ל ד'. ל')
מפני לחציהם ודחקיהם : יט והיה ׀ (ג'. ל')
במות השופט ישבו והשחיתו (ג' מ"ל ו' חס')
מאבותם ללכת אחרי אלהים אחרים
לעבדם ולהשתחות להם לא הפילו
ממעלליהם ומדרכם הקשה : כ ויחר־ (ל' ס"פ)
אף יהוה בישראל ויאמר יען אשר
עברו הגוי הזה את־בריתי אשר
צויתי את־אבותם ולא שמעו לקולי : (ל')
כא גם־אני לא אוסיף להוריש איש (י"ח בליש' ור"פ ול' ר"פ בספרי)
מפניהם מן־הגוים אשר־עזב יהושע
וימת : כב למען נסות בם את־ (ו' פסו' כס כס)
ישראל השמרים הם את־דרך יהוה (ל')
ללכת בם כאשר שמרו אבותם אם־ (ג' דסבירי' כס)
לא : כג וינח יהוה את־הגוים האלה (ו' דגש)
לבלתי הורישם מהר ולא נתנם ביד
יהושע :
ג א ואלה הגוים אשר־הניח יהוה לנסות (ל' וכל קריא' אלה הגוים)
בם את־ישראל את כל־אשר לא־
ידעו את כל־מלחמות כנען : ב רק (ל')
למען דעת דרות בני־ישראל ללמדם (ל' וחד וללמד')
מלחמה רק אשר־לפנים לא ידעום :

רשי

הזה שופט אחר שופט : (יח) וכי הקים. לשון הווה וכאשר היה מקים להם שופטים והיה ה' עם השופט וגו' : כי ינחם. שהיה מתנחם להם על הרעה כן תרגם יונתן: מנאקתם. מפני נאקתם העולה לפניו מפני אויביהם : (יט) לא הפילו. לא הניחו דבר לפיות נופלים על כל הנה עליהם : (כב) השומרים הם. ה"א חטף פתח הוא נקוד לפי שהוא ל' שאלה ונסיון : (א) לנסות בם את ישראל. את דור האחר אשר לא ידעו את נסי מלחמות כנען ולא ראו את המעשה הגדול והמרו במקום : (ב) רק למען דעת. רק לדבר הזה לבדו הניחם למען דעת ולהתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם כי עתה הם זקוקים ללמדם מלחמה : רק אשר לפנים. שהיו עומדים לשרת את ה' : לא ידעום. למלחמות הללו ומכסיהם ולא

רלבג

(יח) וספר דרך כלל איך היה מנהגם בימי השופטים עד שלא יתישבו לעבוד את ה' כי אם בימי השופט ובמותו ישובו להשחית דרכם : (כ) ולזה חרה אף השם יתברך בישראל . ואמר שלא יוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימות : (כב) כי השאירם לנסות בם את ישראל השומרים הם את דרך ה' וזה שזה היה סבה לגלות מום ישראל והיותם בלתי חזקים באמונת השם יתב' ולזה לא היו ישראל ראויים אל שתשלם להם בימי יהושע השמדת כל הגוים האלה : (א) ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל את כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען . ר"ל שהם לא הרגישו איך היו מלחמות כנען כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו אך השם יתב' היה הנלחם להם והם לא הרגישו בזה רק עשה זה השם יתב' : (ב) למען דעת דורות ישראל כי עתה הם צריכין ללמדם ענין המלחמה כי לא יכירו

מצודת ציון

זולתו : (יח) ינחם . ענין הסוף מחשבה : מנאקתם . ענין לעקה מכאב לב כמו שמעתי את נאקת (שמות ו') : לוחציהם ודוחקיהם . הוא ככל ענין במלות שונות וכא לחזק הדבר והוא כלל גדול בדברי הנביאים : (יט) לא הפילו . לא גרעו ודוגמתו לא נופל אנכי מכם . (איוב י"ב) : ממעלליהם . ממעשיהם : (כ) ויחר . ענין כעס : יען . בעבור : (כא) להוריש . לגרש : עזב . הניח : (כב) נסות . מלשון נסיון : סרני

מצודת דוד

אחת סרו מכל וכל מן הדרך וכו' ולא באיחור מעט מעט : לשמוע . אשר שמעו : לא עשו כן . כאשר עשו אבותם : (יח) וכי הקים . וכאשר היה מקים להם שופטים: עם השופט . עם כל שופט בזמנו : והושיעם . מוסב על ה' : מנאקתם . מחמת שלעקו להתפלל ולשוב לה' ולא מאהבת המקום כ"א מלחץ האויב : (יט) והיה במות השופט. ר"ל גם התשובה ההיא לא היתה כ"א מתוכחות השופט ומיד שמת ואיננו להוכיחם שבו והשחיתו דרכם מעין דרכי אבותם שהרעו לעשות טרם עמד השופט ההוא : לא הפילו . לא גרעו ממעללי ומדרכי אבותם הקשה והרעה : (כא) גם אני . כאשר גמלו אשלם כן גם אני : אשר עזב וכו' . ר"ל מדעת עזבם במקומם ומת כי לא רצה לגרש כולם בחייו וכמש"ה מעט מעט אגרשנו (שמות כ"ג) : (כב) למען נסות . ר"ל בעבור זה נחר ה' בזה העונש ולא בזולתו כי למען נסות בם את ישראל אם יעבדו את אלהיהם אם לא וז"ש השומרים וכולי : (כג) וינח . בעבור זה בחר בזה העונש והניח את הז' עממין האלה האמורים למטה : לבלתי הורישם מהר . ר"ל אשר גזרה חכמתו לבל הורישם מהר כ"א מעט מעט ולזה לא נתנם מאז ביד יהושע ובעבור העונש ולמען נסות וכו' הניחם עד: וכל ולא הוסיף להוריש איש מעתה : ג (א) את כל וכו' . אלו הדורות הבאים אשר לא ידעו להשכיל הנסים הנעשו ליהושע בעת נלחם בכנען ובעבור זה היתה רפויה בידם אמונת ה' ולזה הניח הז' עממין האלה לנסותם בהם : (ב) רק למען דעת . ר"ל רק בעבור זה ישכילו דעת פלאי הנסים הנעשה להן מאז : ללמדם מלחמה . ר"ל הנה בהשאיר הז' עממין הלא ילחמו בם ויהיה א"כ מהצורך ללמדם טכסיסי מלחמה כי רק הדור אשר היו לפנים בימי הושע המה לא ידעו טכסיסי מלחמה כי ה' נלחם להם אבל לאח"ז יצטרכו לדעתם כי בעבור מעשיהם יעזבם ה' אל המקרה ואז ישכילו לדעת הנסים הנעשה מאז

ויאמינו

רש"י

ולא נלרכו להם : (ג) חמשת סרני פלשתים . הם העובדי כוכבים אשר הניח לנסות : (י) ותהי עליו רוח ה' . דרש רבי תנחומא נסתכל בהם שאמר הקב"ה למשה במלרים ראה ראיתי את עני עמי מה הן שתי ראיות הללו אמר לו רואה אני שעתידין לעשות בעגל ואף על פי כן ראיתי את עני עמי זו דרש עתניאל אמר בין זכים בין חייבים עליו להושיעם :

את

ג חֲמֵשֶׁת סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וְכָל־הַכְּנַעֲנִי וְהַצִּידֹנִי וְהַחִוִּי יֹשֵׁב הַר הַלְּבָנוֹן מֵהַר בַּעַל חֶרְמוֹן עַד לְבוֹא חֲמָת : ד וַיִּהְיוּ לְנַסּוֹת בָּם אֶת־יִשְׂרָאֵל לָדַעַת הֲיִשְׁמְעוּ אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־צִוָּה אֶת־אֲבוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה : ה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָשְׁבוּ בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי : ו וַיִּקְחוּ אֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לָהֶם לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם נָתְנוּ לִבְנֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־אֱלֹהֵיהֶם : ז וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבְּעָלִים וְאֶת־הָאֲשֵׁרוֹת : ח וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְכְּרֵם בְּיַד כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם מֶלֶךְ אֲרַם נַהֲרָיִם וַיַּעַבְדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם שְׁמֹנֶה שָׁנִים : ט וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה וַיָּקֶם יְהוָה מוֹשִׁיעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיּוֹשִׁיעֵם אֵת עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז אֲחִי כָלֵב הַקָּטֹן מִמֶּנּוּ : י וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ־יְהוָה וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיֵּצֵא לַמִּלְחָמָה וַיִּתֵּן יְהוָה בְּיָדוֹ אֶת־כּוּשַׁן רִשְׁעָתַיִם מֶלֶךְ אֲרָם וַתָּעָז יָדוֹ עַל כּוּשַׁן רִשְׁעָתָיִם : יא וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיָּמָת עָתְנִיאֵל בֶּן־קְנַז : יב וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־עֶגְלוֹן מֶלֶךְ־מוֹאָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַל כִּי־עָשׂוּ אֶת־הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה :

תרגום

הוו ידעין : ג וחמשא טורני פלשתאי וכל כנענאי וצידונאי וחואי יתבי טורא דלבנן מטור מישר חרמון עד מעלנא דחמת : ד והוו לנסאה בהון ית ישראל למידע היקבלון ית פקודיא דיי דפקיד ית אבהתהון בידא דמשה : ה ובני ישראל יתיבו בגו כנענאי חתאי ואמוראי ופריזאי וחואי ויבוסאי : ו ונסיבו ית בנתיהון להון לנשין וית בנתהון יהיבו לבניהון ופלחו ית טעותהון : ז ועבדו בני ישראל ית דביש קדם יי ואתנשיאו ית פולחנא דיי אלההון ופלחו ית בעליא ולאשרתא : ח ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד כושן חיבא מלכא דארם די על פרת ופלחו בני ישראל ית כושן חיבא תמני שנין : ט וזעיקו בני ישראל קדם יי ואקים יי פריק לבני ישראל ופרקינון ית עתניאל בר קנז אחוהי דכלב דזעיר מניה : י ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם יי ודן ית ישראל ונפק לאגחא קרבא ומסר יי בידוהי ית כושן חיבא מלכא דארם די על פרת ותקפת ידיה על כושן חיבא : יא ושדוכת ארעא דישראל ארבעין שנין ומית עתניאל בר קנז : יב ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי ותקיף יי ית עגלון מלכא דמואב על ישראל על דעבדו ית דביש קדם יי :

רד"ק

לא נתנס ביד יהושע חמשת סרני פלשתים וגו' : (ג) ופי' חמשת סרני פלשתים : המקומות שהיו מושלים בהם חמשת סרני פלשתים הם חמש ערים הגדולות אשדוד עזה גת אשקלון עקרון ושאר הערים הקטנות והכפרים והנה ראינו כי יהודה לכד אשקלון ועזה ועקרון ואת גבולם ואיך אמר כי אלה הגויים הניח ה' לנסות בם את ישראל אפשר כי אחר כן לקחום הפלשתים מידם ואמר הניח ה' על אותם שלא לכדום ישראל כלל וכן אמר הניח על אשר לכדום ישראל ואחר כן הניח הגוים לקחתם מיד ישראל ופי' וכל הכנעני אותם שהיו יושבים בהר הלבנון : (ח) ביד כושן רשעתים. כך היה שמו ואפשר כי רשעתים שם מקום ובדרש מהו רשעתים על שני רשעיות שהרשיעו ארם לישראל אחת של בלעם ואחת של כושן : (י) ותהי עליו רוח ה', ת"י ושרת עלוהי רוח נבואה מן קדם ה' ויתכן לפרש רוח הכח והגבורה כי התעורר בגבורה להלחם עם כושן והוסר כל פחד ומורך לב ממנו בסיוע הבורא עליו וכן ת"י ורוח ה' לבשה את גדעון ורוח גבורה מן קדם ה' וכן ותהי על יפתח רוח

רלב"ג

יכירו מה שנפקד מהם בסור השגחת השם יתברך מהם כי קודם זה לא היו לריכים לדעת סדר ענין המלחמה כי ה' הנלחם להם : (ג) ואמר שהגר השאיר השם יתב' שלא יתן ביד יהושע חמשת סרני פלשתי' ואע"פ שלכדו מהם שבט יהודה אחר מות יהושע עזה ואשקלון ועקרון הנה נשאר להם העמק כמו שנזכר בראש זה הספר. ואפשר שנאמר שיושבי העמק שבו לקחת אלו הערים מיד יהודה ולזה מלאנו כי עם חמשת סרני פלשתים היו עזה ואשקלון ועקרון אשדוד גת כמו שנזכר בספר שמואל : (ח) והנה זכר שהגר עבדו בני ישראל את כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה : (ט) והקים ה' להם מושיע את עתניאל בן קנז כששבו לשם יתב' והיתה עליו רוח ה' והנהיג ישראל הנהגה משובחת וגברה ידו על כושן רשעתים מלך ארם שמנה שנה ואפשר שהיה זה נבואה או היה חלק מה מרוח הקדש. (יא) והנה שקטה הארץ ארבעים שנה מעת התחלת השעבוד כי לא יתכן שהיו ימי ההשקט מ' שנה כמו שאנחנו עתידין לבאר בע"ה בענין יפתח : (יב) ואחר מות עתניאל בן קנז שבו ישראל לעשות הרע בעיני ה' והכניע השם ישראל ושמם תחת עגלון מלך מואב ועבדוהו שמנה עשרה שנה וכבשו מהם עיר התמרים והיא יריחו

ויעשו בני ישראל את הרע עשייה את הרע ז' בקריאה וסי' נמסר בסדר שופטים: ז' פסוקים אית בהון את את את ואת וסי' נמסר בסדר אחרי מות:

מצודת ציון

ג (ג) סרני. ענין שררה: (ז) אשרות אילן הנעבד: (י) ותעז . ענין חוזק: (יא) ותשקוט. ענין מנוחה : אער

מצודת דוד

ויאמינו מעתה בה' : (ג) חמשת . מוסב על המקרא שלפניו לומר ואלה הע"ג וכו' חמשת וכו' : סרני פלשתים . ר"ל מקומות ממשלתם ואף שבני יהודה כבשו מפלשתים עזה ואשקלון ועקרון כמ"ש למעלה הנה לאח"ז חזרו הפלשתים ולקחו מידם ואז לא יכלו בני יהודה לגרשם : יושב הר הלבנון . ר"ל וכל הכנעני וכו' אשר יושב בהר הלבנון מן הר בעל וכולי עד המקום שבאים דרך בו אל חמת : (ד) ויהיו . הגוים האלה : הישמעו . לבלתי לכת אחרי אלהיהם : (ו) ויקחו . ר"ל אבל לא עמדו בנסיון ולקחו בנותיהם וכולי וסוף הדבר היה שעי"ז עבדו אליהם : (ז) ויעשו וכו' עד הנה אמר דרך כלל ספור מעשיהם בכל ימי השופטים ומעתה יחזור לספר דרך פרט בימי כל שופט ואמר טרם שעמד השופט הראשון עשו הרע : (ט) את עתניאל. מוסב על מושיע לומר את עתניאל הקים למושיע : (י) רוח ה'. התעוררות חכמה לשפוט ואמין לבב להלחם : ותעז ידו . חזקה ידו לנלחו בכל פעם : (יא) ותשקוט . עי"ז שקטה הארץ ונחה מן המלחמה עד כלות ארבעים שנה מזמן התחלת השעבוד כ"כ בס"ע : (יב) ויחזק ה' . חלא היה וה' חזקו על ישראל בעבור מעשיהם

יג וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן וַעֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ וַיַּךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּירְשׁוּ אֶת־עִיר הַתְּמָרִים׃ יד וַיַּעַבְדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶגְלוֹן מֶלֶךְ־מוֹאָב שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ טו וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה וַיָּקֶם יְהוָה לָהֶם מוֹשִׁיעַ אֶת־אֵהוּד בֶּן־גֵּרָא בֶּן־הַיְמִינִי אִישׁ אִטֵּר יַד־יְמִינוֹ וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָדוֹ מִנְחָה לְעֶגְלוֹן מֶלֶךְ־מוֹאָב׃ טז וַיַּעַשׂ לוֹ אֵהוּד חֶרֶב וְלָהּ שְׁנֵי פֵיוֹת גֹּמֶד אָרְכָּהּ וַיַּחְגֹּר אוֹתָהּ מִתַּחַת לְמַדָּיו עַל יֶרֶךְ יְמִינוֹ׃ יז וַיַּקְרֵב אֶת־הַמִּנְחָה לְעֶגְלוֹן מֶלֶךְ מוֹאָב וְעֶגְלוֹן אִישׁ בָּרִיא מְאֹד׃ יח וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְהַקְרִיב אֶת־הַמִּנְחָה וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעָם נֹשְׂאֵי הַמִּנְחָה׃ יט וְהוּא שָׁב מִן־הַפְּסִילִים אֲשֶׁר אֶת־הַגִּלְגָּל וַיֹּאמֶר דְּבַר־סֵתֶר לִי אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר הָס וַיֵּצְאוּ מֵעָלָיו כָּל־הָעֹמְדִים עָלָיו׃ כ וְאֵהוּד ׀ בָּא אֵלָיו וְהוּא־יֹשֵׁב בַּעֲלִיַּת הַמְּקֵרָה אֲשֶׁר־לוֹ לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֵהוּד דְּבַר־אֱלֹהִים

כ׳ · ג׳ מ״ל · ג׳ ובספ׳ קלס כאכן · כ׳ · ג׳ קמץ · כ׳ ויחגור דוד · כ׳ · כ״נ · ג׳ ג ר״ס ג׳ מ״ל · ג׳ זקפין קמצי׳ · כ׳ וכמנין · ג׳ וחיטון ט׳ זוגין מן ג׳ג׳

יג וּכְנַשׁ לְוָתֵיהּ יָת בְּנֵי עַמּוֹן וַעֲמָלֵק וַאֲזַל וּמְחָא יָת יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ יָת קַרְתָּא יְרִיחוֹ׃ יד וּפְלַחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת עֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב תְּמָנֵי עַסְרֵי שְׁנִין׃ טו וּזְעִיקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וַאֲקִים יְיָ לְהוֹן פָּרִיק יָת אֵהוּד בַּר גֵּרָא בַּר שִׁבְטָא דְבִנְיָמִין גַּבְרָא גְּמִיד בִּידֵיהּ דְּיַמִּינָא וְשַׁדַּרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּידֵיהּ תִּקְרוּבְתָּא לְעֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב׃ טז וַעֲבַד לֵיהּ אֵהוּד חַרְבָּא וְלַהּ תְּרֵין פּוּמִין גַּרְמִידָא אֻרְכַּהּ וְזָרֵיז יָתַהּ מִלְּרַע לִלְבוּשׁוֹהִי עַל יַרְכֵּיהּ דְּיַמִּינֵיהּ׃ יז וְקָרֵיב יָת תִּקְרוּבְתָּא לְעֶגְלוֹן מַלְכָּא דְמוֹאָב וְעֶגְלוֹן גְּבַר פְּטִים לַחֲדָא׃ יח וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי לְקָרָבָא יָת תִּקְרוּבְתָּא וְשַׁלַּח יָת עַמָּא נָטְלֵי תִּקְרוּבְתָּא׃ יט וְהוּא תַּב מִן מַחְצְבַיָּא דְּעִם גִּלְגָּלָא וַאֲמַר פִּתְגָּמָא דְסִתְרָא אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ מַלְכָּא וַאֲמַר סְלִיק וּנְפַקוּ מֵעִלָּווֹהִי כָּל דְּקָיְמִין עִלָּווֹהִי׃ כ וְאֵהוּד עָאל לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתֵיב בְּעִלִּית בֵּית קַיְטָא דִּילֵיהּ בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר אֵהוּד פִּתְגָּמָא דַּיְיָ לִי

שמונה ג׳ מלאים בנביאים וסי׳ את עגלון. בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר. ומעלות שמונה מעליו. וכל ד״ה דכוו׳ מלאים :

תולדות אהרן בעליות המקרה סנהדרין ס :

רשי

(יג) את עיר התמרים. יריחו : (טו) אטר יד ימינו. ת״י גבר גמיד יד ימיניה וכל גמיד ל׳ ארמי הוא דבר כווץ מחמת חולי רוטרייט בלע״ז לא היה שולט ביד ימינו. ובלשון עברי אטר אטום כמו אל תאטר עלי באר פיה אטום ביד ימינו שלא היה שולט בה: (טז) גומד ארכה. אמה גדומ׳. ובלשון אשכנז (דוימן לאנג) ובלשון לעז גשקורטא: על ירך ימינו : לפי שבשמאלו שולט יאחזנה בשמאלו : (יז) איש בריא. פטים : (יח) וישלח את העם. חזר לאחוריו ולוה את חבורת ישראל אשר באו עמו לשאת את המנחה וליוה אותם עד הגלגל : (יט) והוא שב. יחידי: מן הפסילים. מקום שפוסלים שם אבנים מן ההר וכן תירגם יונתן מן מחצביא ובא אל עגלון ויאמר לו : ויאמר הס. אמר עגלון שתקו את הכל מעלי. ויונתן תרגם הס סליק הוציא כל איש ואף על פי כן הס לשון שתוק : (כ) בעלית המקרה. בעליית קייטא שהיתה לאויר וצוננת : דבר אלהים לי אליך. וצריך אתה לעמוד : ויקם מעל הכסא. לכך זכה ויצאה

רדק

(יג) עיר התמרים. ת״י קרתא דיריחו וכבר כתבנו דעתנו בו ואמר וירשו לומר כי כשלכדוה לא שללוה והלכו להם אלא נאחזו בה וישבו בה כאילו היתה להם ירושה: (טו) אטר יד ימינו. סגור יד ימינו שלא היה שולט בה והי׳ שמאליי והוא מן ואל תאטר עלי באר פיה : (טז) ולה שתי פיות. מן לפי חרב שהוא הצד החד אשר לחרב וחרב אהוד היו שתי צדיה חדים : גומד ארכה. שיעור אמה וכן ת״י גרמידא : למדיו. למלבושיו: (יז) איש בריא. גבר פטים שמן וכן להבריאכם להשמינכם וכן עשרה בקר בריאים שמני׳ : (יט) מן הפסילים. ממקום שהיו פוסלים שם אבנים וכת״י מן מחצביא ויש לשאול מאחר שהיה בדעת אהוד להמית עגלון בענין הזה למה הלך ואחר כך שב ולמה לא המיתו בעודו שם עם נושאי המנחה כי יודע היה אחר שיאמר לו דבר סתר לי שהיה מוציא העומדים עליו וי״ל כדי שיראה כי עיקר בואו היה להביא המנחה והלך לו כאשר כלה להקריב המנחה כדי שלא ירגישו בו שבא לדבר אחר אלא על דבר המנחה וכאשר הלך עד הפסילים שב כאדם שנזכר ואמר דבר אחד שכחתי לדבר אל המלך ועוד שאם ירגישו בו אחר המעשה היה נקל לו להמלט על נפשו ולברוח ממה שהיה אם היה עם נושאי המנחה : ויאמר הס. שתוק עד שיצאו העומדים עלי : (כ) המקרה. שם בפלם מחתה ולולי הרי״ש היה דגוש והוא מענין קר וחם כלומר עליה עשויה חלונות חלונות להכנס בהן הרוח לקרר ועומדים שם בימי הקיץ וכת״י בעליה בית קיטא : דבר אלהים לי אליך ויקם

רלבג

יריחו כמו שהכר בתורה בקעת יריחו עיר התמרים : (טו) וכששבו ישראל לשם יתי׳ הקים להם מושיע אהוד בן גרא משבט בנימן ובתחבולות עשה לו מלחמה וזה שהוא סבב ששלחו ישראל מנחה לעגלון כדי שיתכן לו יותר לבא אליו בטח והוא היה אטר יד ימינו והיה זה גם כן סבה שלא ירגישו בלקיחתו החרב ביד שמאלו : (טז) ועשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בקלות מצד החדות אשר בשני צדדיה ותמית אותו תכף ולא היה ארוך מאד כדי שלא יוכר ולזה לא היה ארכה כי אם אמה ושם החרב מתחת למדיו כדי שלא יראוה : (יח) והנה זכר שאחר שהקריב המנחה לעגלון שלח את העם נושאי המנחה ואחר זה שב הוא להמית עגלון ממקום שנשלמה ההצלה לנושאי המנחה מיד מואב אם ירדפום לנקום נקמת אדוניהם. והנה בחר אהוד היות בסכנה לו לבדו לא לנושאי המנחה יחד עם שכבר יתכן ההמלט בקלות יותר כשהיה יחיד ולא היה צריך להשתדל כי אם למלט עצמו עם שבשובו הורה שלא בא אלא על דבר המנחה ולזה הראה עצמו ששכח הדבר שהיה לו לדבר עמו מצד שמצא מקום לדבר אתו זה הדבר לא שכוון זה ממנו על הכוונה הראשונה כי זה כלו ממה שייסיר אל שהסמך בו עגלון להוציא מעליו כל איש בדברו אתו : וזכר שכבר היה עגלון שמן מאד לצורך מה שזכר אחר זה שכבר סגר החלב בעד הלהב : (יט) והנה שב אהוד לעגלון ועגלון האמין בו על דבר המנחה שהראו בו ישראל היותם לו לעבדים נאמנים ואמר אהוד לעגלון שדבר סתר לו אליו ולא יתכן לגלותו בפני רבים והנה היה רחוק עדיין אהוד מן המלך כעו שנראה ממה שאחר זה ואמר המלך לעומדים לפניו הס רצה לומר שישתתקו עד שיצאו מעליו כל העומדים עליו כאשר הכירו ממנו כי אין רצונו לשמוע דברי׳ אחרים קודם דברי אהוד ולא היה מן המוסר שישארו שם אלא עם רצונו לשמוע דברי סתר מאהוד : (כ) ואחר זה נתקרב אהוד אליו והנה המלך יושב לבדו בעלית המקרה אשר לו והיתה עשויה לקרר בימי הקיץ ולזה

מצודת ציון

(טו) אטר. ענין סגירה כמו ואל תאטר עלי באר פיה (תהלים ס״ט) ור״ל כאלו יד ימינו סגורה כי לא שלט בה : (טז) פיות. חודה של חרב נקראת פה : גמד. אמה וכן גמדים במגדלותיך (יחזקאל כ״ז) ור״ל אנשי מדה קלרה. למדיו. למלבושיו כמו מדו בד (ויקרא ו׳) : ירך. לד כמו ירך המזבח (שם א׳) : (יז) בריא. בעל בשר שמן וכמו עשרה בקר בריאים (מ״א ד׳) : (יט) הפסילים. מקום שמחליקים שם פני האבנים כמו ויפסלו בוני שלמה (שם ה׳) : הס. ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר י״ג) : מעליו. מאצלו : (כ) בעלית. מלשון עליה הבנויה ממעל : המקרה. מלשון קור וצינה ויתקעה

מצודת דוד

ממשיהם הרעים : (יג) ויאסוף וכו׳. מלבד בני עמו : (טו) בן הימיני. מבני בנימין : איש אטר וכו׳. יבאר הסיבה שלא נשמר מלך מואב מחרב אהוד לפי שהיה שמאלי ולזה תלאה בירך ימין להיות נוח לו לאחזה בשמאלו ולא היה א״כ נראה בירך השמאל דבר בולט מתחת למדיו ולזה לא הרגיש בדבר כי לא חשב שהוא שמאלי : וישלחו וכו׳ מנחה. בכדי שלא ירגיש בדבר ויבטח בו בראות הכנעתו להביא מנחה : (טז) שני פיות. להמיתו בקלות ומהר : גומד ארכה. קצרה ממדת חרב עם כי חגרה מתחת למדיו מ״מ נרגש היה בליטתה אם היתה כמדת חרב : על ירך ימינו. להיות נוח לו לאחזה בשמאלו : (יז) איש בריא. גם זה היתה סיבת מיתתו כי על היותו שמן ובעל בשר יקשה עליו ההקמה ומרוד בה ולא היה נשמר מאהוד : (יח) כלה להקריב. אחר שמסר כל המנחה : וישלח וכו׳. כי האחד בקל יוכל להמלט משאין כשהם רבים : (יט) והוא שב. עשה עצמו כשוכח דבר מה : את הגלגל. אצל הגלגל : דבר סתר. ר״ל לזה לא דברתי עמך בהיות פה נושאי המנחה : ויאמר הס. כאומר אם דבר סתר הוא בפני בני עמך שתוק וגם תדבר באזני העומדים מבני עמי. ויצאו. בשמעם דבר המלך יצאו מעצמם : (כ) בא אליו. נתקרב אליו : בעלית המקרה. בהיות הזמן חם ישב בעליה עשויה בחלונות מרובים לקרר

לִי אֵלֶיךָ וַיָּקָם מֵעַל הַכִּסֵּא׃ כא וַיִּשְׁלַח
אֵהוּד אֶת־יַד שְׂמֹאלוֹ וַיִּקַּח אֶת־ ל׳
הַחֶרֶב מֵעַל יֶרֶךְ יְמִינוֹ וַיִּתְקָעֶהָ בְּבִטְנוֹ׃ ל׳
כב וַיָּבֹא גַם־הַנִּצָּב אַחַר הַלַּהַב וַיִּסְגֹּר ל׳
הַחֵלֶב בְּעַד הַלַּהַב כִּי לֹא שָׁלַף הַחֶרֶב ל׳
מִבִּטְנוֹ וַיֵּצֵא הַפַּרְשְׁדֹנָה׃ כג וַיֵּצֵא ל׳ וחס׳
אֵהוּד הַמִּסְדְּרוֹנָה וַיִּסְגֹּר דַּלְתוֹת ל׳ ומ״ל
הָעֲלִיָּה בַּעֲדוֹ וְנָעָל׃ כד וְהוּא יָצָא ל״ג ר״פ
וַעֲבָדָיו בָּאוּ וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה דַּלְתוֹת
הָעֲלִיָּה נְעֻלוֹת וַיֹּאמְרוּ אַךְ מֵסִיךְ הוּא ל׳ וכתיב כן
אֶת־רַגְלָיו בַּחֲדַר הַמְּקֵרָה׃ כה וַיָּחִילוּ כ׳ וכענין.
עַד־בּוֹשׁ וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ פֹּתֵחַ דַּלְתוֹת ג׳
הָעֲלִיָּה וַיִּקְחוּ אֶת־הַמַּפְתֵּחַ וַיִּפְתָּחוּ ל׳
וְהִנֵּה אֲדֹנֵיהֶם נֹפֵל אַרְצָה מֵת׃ כו וְאֵהוּד
נִמְלַט עַד הִתְמַהְמְהָם וְהוּא עָבַר אֶת־ ל׳
הַפְּסִילִים וַיִּמָּלֵט הַשְּׂעִירָתָה׃ ג׳ מ״ל. ל׳
כז וַיְהִי בְּבוֹאוֹ וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר בְּהַר ב׳ מ״ל בכולא כשעירין
אֶפְרָיִם וַיֵּרְדוּ עִמּוֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־ ל׳

לְמַלְלָא עִמָּךְ וְקָם מֵעַל כּוּרְסֵיהּ׃ כא וְאוֹשֵׁיט אֵהוּד יַת יַד שְׂמָאלֵיהּ וּנְסֵיב יַת חַרְבָּא מֵעַל יַרְכָּא דִּימִינֵיהּ וּקְבָעָהּ בִּמְעוֹהִי׃ כב וְעַל אַף דִּסְתָּקָא בָּתַר שְׁנָנָא וּטְמַטֵּם שׁוּמְנָא בְּאַפֵּי שְׁנָנָא אֲרֵי לָא שְׁלַף חַרְבָּא מִמְּעוֹהִי. וּנְפַק אוּכְלֵיהּ שְׁפִיךְ׃ כג וּנְפַק אֵהוּד לְאַכְסַדְרָא וְאַחֵד דָּשֵׁי עִילִּיתָא בְּאַפּוֹהִי וְאַנֵּף׃ כד וְהוּא נְפַק וְעַבְדוֹהִי עֲלוּ וַחֲזוֹ וְהָא דָּשֵׁי עִילִּיתָא אֲחִידָן וַאֲמַרוּ בְּרַם עָבֵיד הוּא יַת צוֹרְכֵיהּ בְּאִדְרוֹן בֵּית קַיְטָא׃ כה וְאוֹרִיכוּ עַד סַגִּי וְהָא לֵיתוֹהִי פָּתַח דָּשֵׁי עִלִּיתָא וּנְסִיבוּ יַת מַפְתְּחָא וּפְתַחוּ וְהָא רִבּוֹנְהוֹן טְרִיף רְמֵי עַל אַרְעָא מִית׃ כו וְאֵהוּד אִשְׁתְּזֵיב עַד אִתְעַכָּבֵיהוֹן וְהוּא עֲבַר יַת מַחְצְבַיָּא וְאִשְׁתְּזֵיב לִשְׂעִירְתָא׃ כז וַהֲוָה בְּמֵיתוֹהִי וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרָיִם וּנְחַתוּ עִמֵּיהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן טוּרָא וְהוּא

והנה איננו ג׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ וירא יעקב את פני לבן והנה איננו. ויחילו עד בוש. ויעבר והנה איננו. אנ״ך. הפסילים ד׳ מלאים בליש׳ בקריאה וסי׳ והוא שב מן הפסילים. והוא עבר את הפסילים. תרויהון דעגלון. וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי. לכל הפסילים דאמון. ושארא פסלים ביו״ד בתרא:

תולדות אהרן אך מסיך. יבמות קג:

רשי

ויצא ממנו רוח: (כב) הנצב. הוא הברזל שהשנון תחוב לתוכו שקורין הולי״ש בלע״ז הוא המעמיד החרב ע״פ תערה: הלהב. הוא השנון שקורין ברלנ״ש (בלע״ז) ובלע״ז למי״א: ויסגור החלב. שמנו שהיה שמן מאד וכסה את כל אורך החרב: ויצא הפרשדונה. תרגם יונתן ונפק אוכליה שפיך. עשאן כשתי תיבות ושיין משמשת לשתיהון ויצא הפרש שדוני׳ נשפכ׳. שפך שדא כתרגומו: (כג) ויצא אהוד המסדרונה. מן העלייה אל המסדרונה תרגום יונתן אכסדרה: ונעל. במפתח: (כד) והוא יצא. אהוד יצא ועבדיו של עגלון באו: מסיך רגליו. עביד צורכי׳ הם נקבים הגדולים: (כה) עד בוש. עד עיכוב כלומר זמן ארוך: (כו) נמלט. ברח איסקמפויי״ר בלע״ז: עד התמהמהם. כמו עד שהמלך במסבו. את האהבה עד שתחפץ. בעוד שפנינו חפלי׳ בה: השעירתה. יער דק ועב שקורין ברוש״ש בלע״ז ומוב הוא להחבא והרבה יש בסדר זרעים שענפי אילנות דקים קרויין שער הופך את השעי׳ אם היה השער כותש: (כז) ויהי בבואו. שעבר את הירדן ובא למקומו בארץ כנען: בהר אפרים. שהיה בארץ כנען בעבר הירדן המערבי וארץ מואב היתה בעבר הירדן במזרחו מתוך ששלטו בישראל ועברו את הירדן ירשו את יריחו כמו שכתוב למעלה ונתנו את שריהם ושליטיהם על ישראל:

רדפו

רדק

ויקם מעל הכסא. אמרו רז״ל לפיכך זכה עגלון שתהא בתו אם למלכות ישראל והיא רות המואביה שהיתה בת עגלון: (כב) הנצב. הוא יד החרב והלהב הוא החרב ונקראת החרב להב לפי שהוא מתלהב ומתלהט כשהוא משונן וממורט וכן הוא אומר ולהב החרב וברק חנית ות״י דסתקא בתר שננא ואמר ויבא גם הנצב כלומר שנכנס גם יד החרב בבטנו ויסגור החלב שהיה איש שמן וסגר החלב בעד הלהב כלומר בפני הלהב שלא יכול לשלוף החרב מבטנו והניחו אהוד ויצא: ויצא הפרשדונה. ת״י ונפק אוכליה שפיך לדעתו המלה מורכבת מן פרש שתרגום אוכליה ומן שדונא שהוא תרגום ושפך ושדי וי״מ הפרשדונה מקום ישיבת הפרשים והמסדרונה מקום ישיבת העם הבאים אל המלך והמקום עשוי סדרים סדרים לשבת שם אבל אחר שאמר ויצא אהוד המסדרונה ידמה כי ויצא הראשון אינו אמור על אהוד ודעת המתרגם נכונה ותרגום המסדרונה לאכסדרה: (כג) בעדו. עליו וכן ויסגור ה׳ בעדו כלומר סגר דלתות העליה על עגלון כדי שלא יכנסו בני הבית פתאום בצאת אהוד ולא ירגישו בדבר עד שימלט: ונעל. הסגירה הוא סגירת הדלתות בלא מנעול וכאשר אמר ונעל אמר כי סגר במנעול כדי שיחשבו מה שחשבו ויאחרו מלרדף אחריו וימלט בין כך: (כד) מסיך. כמו מסך בגדי כי הוא מן סוכך ר״ל סוכך רגליו והוא ל׳ כבוד כלומר שהיה נפנה: (כה) ויחילו עד בוש. ת״י ואוריכו עד סגי כלומר עד אשר בושו מאד ובוש הוא פעל עבר מנחי העי״ן בשקל אור ובושש משה מן המרובע בשקל כונן: ויקחו את המפתח. כי מצאו אותו מבחוץ במקום שהניח אותו אהוד כי המפתח היה נועל ופותח מבית ומחוץ: (כו) עד התמהמהם. בעוד התמהמהם: והשעירתה. שם מקום:

רדפו

רלבג

ולזה היתה העליה ההיא בעלת חלונות רבים כדי שישלוט בה הרוח ויקרר האויר אשר שם ואמר לו אהוד דבר סתר מהאלהים לי אליך ולזה לא יתכן שהיה יושב עגלון וקם מעל הכסא: (כא) והנה בעת היותו קם מעל הכסא שלח אהוד את יד שמאלו ולקח החרב מעל ירך ימינו ותקע החרב בבטן עגלון והוא לא הרגיש בזה הענין כלל כי בהיותו טרוד לקום עשה זה אהוד עם שעשה זה בידו השמאלית ונכנס בבטנו גם יד החרב אחר שנכנס החרב: (כב) והנה סגר החלב בפני הלהב ר״ל שהשומן היה סבה שלא היה יכול אהוד להשיב החרב אליו והנה מפני זה לא שלף אהוד החרב מבטנו ולא יצא הפרש והצואה דרך המכה או יהיה הרצון בזה שכבר הביא גם הנצב אחר הלהב כי כבר סגר החלב בעד הלהב מרוב השומן עד שלא נתאמת לאהוד שיהיה החרב נוגע לחלל הגוף ולזה הכניס שם גם יד הסכין עד שראה שכבר יצא הפרש מהמכה בזולת הוצאתו מבטנו והנה זה הפירוש יותר נכון: (כג) אחר זה יצא אהוד אל האכסדרה וסגר דלתות העליה בעדו ונעל במפתח ויתכן שהיה המפתח ההוא סוגר מבפנים ומבחוץ ולזה כאשר ראו עבדי עגלון דלתות העליה נעולות חשבו שעגלון נעל אותן על צד הצניעות להיותו מסכך רגליו בחדר המקרה ר״ל שהיה בית הכסא בחדר המקרה והיה נפנה שם. כי דרך מי שהוא נפנה לסכך רגליו בבגדו ועושה מהם כמו אהל: (כה) והנה כאשר המתינו שיעור רב וראו שאיננו פותח דלתות העליה לקחו את המפתח ופתחו הדלתות מבחוץ וראו את אדוניהם נופל ארצה מת: (כו) ובזמן הזה שיתמהמהו על מיתת אדוניהם נשלם המלטה לאהוד עד שעבר מקום פוסלי האבנים או יהיה פירוש הפסילים כסילי אלהי מואב כי לא נשלמה ההצלה עד שעבר את הפסילים כי עם מואב היו תמיד הולכים שם לעבוד ע״ג וכאשר עבר המקום ההוא נמלט מהם במקום שהיה שמו שעירתה שהיה לישראל: (כז) ואז תקע בשופר בהר אפרים לרדוף אחרי מואב בעמד׳ נבהלי׳ על מיתת אדוניהם ולכדו תחלה מעברות הירדן למואב ר״ל למה שנכנסו מעבר לירדן

מצודת דוד

להקר עצמו. כי העומדים עליו יצאו: דבר אלהים. ומהראוי א״כ לעמוד בעת השמעה וכונתו היה להטרידו בקימה לבל ירגיש: (כא) וישלח אהוד. בעוד שהיה טרוד בהקמתו: (כב) גם הנצב. בכדי שימות מיד ולא יצעק תחבה בעומק: ויסגור החלב. אחז להב החרב לבל תצא מעצמה כי אהוד לא שלף החרב מבטנו כי חשש פן ישפוך עליו דם וירגשו הרואים אותו כשהוא יוצא: ויצא הפרשדונה. גם זה היה סיבה לחשוב שעושה צרכיו כי הריחו סרחון הצואה: (כג) דלתות העליה. עליות המקרה: (כד) והוא יצא. מן המסדרונה: אך מסיך. ר״ל אין דבר רע אך עושה הוא צרכיו: (כה) עד בוש. עד אחרו זמן הראוי להתעכב בעשיית הצורך: את המפתח. אשר היה בידם לפתוח מן החוץ: (כו) עד התמהמהם. בעוד שעכבו והמתינו עד בוש: את הפסילים. אשר היה בארץ מואב ונמלט השעירתה אשר היתה מא״י: (כז) בבואו. אל א״י: ויתקע. לעשות סימן להאסף:

רדפו

מצודת ציון

(כא) ויתקעה. ענין נעיצה ותחיבה וכן ויתקעם בלב אבשלום (ש״ב י״ח): (כב) הנצב. הוא יד החרב שמעמיד אותה לעשות מלאכתה: הלהב. הוא ברזל החרב כי היא מבריקת כלהב כשהיא מרוטה כמו ולהב חרב (נחום ג׳): שלף. ענין הוצאה כמו וחרבו שלופה (יהושע ה׳): הפרשדונה. הפרש והצואה: (כג) המסדרונה. היא האכסדרה המסודרת בכסאות לישיבת אנשים: בעדו. כנגדו כמו ויסגור ה׳ בעדו (בראשית ז׳): ונעל. ר״ל גם סגרה במנעול: (כד) מסיך. הוא כנוי לעושה צרכיו כמו ויבא שאול להסך את רגליו (שמואל א כ״ד) ע״ש שדרך היושב להפנות לסכך ולכסות רגליו מחמת צניעות: (כה) ויחילו. המתינו כמו ויחל עוד (בראשית ח): בוש. ענין איחור כמו ויבש עד בוש (מ״ב ח): המפתח. שם הכלי הפותח המנעול: (כו). עד. כמו בעוד: התמהמהם. ענין עכבה כמו לולא התמהמהנו

רדפו

(כח) רדפו אחרי. כיון שאלמו מואב בישראל ולכדו מארצם שמעבר הירדן כמו שכתוב למעלה ויירשו את עיר התמרים ועכשיו הכו אהוד וישראל כל מואב שמצאו מעבר הירדן בעיר התמרים ובשאר המקומות ולכדו מעברות הירדן שלא יעברו מואב מארצם להושיע את אחיהם שהיו בארץ ישראל כי ארץ מואב היא מעבר הירדן מזרחה סמוך לירדן או לכדו מעברות הירדן לאותם בני מואב שהיו בארץ ישראל שלא יוכלו לנוס לארצם: (כט) כל שמן. ת"י כל אימתן והרגם האימים אימתני כלומר גבורים שהפול אימה בלב רואיהם ואמר שמן כלומר בריאים וחזקים וכן ויסרג במשמניהם ויש לפרש שמן עשירים וגדולים ובדרש הנה משמני הארץ מן שמירא די בארעא כלומר עשירים גדולים מפיק דוכסין ומעיל דוכסין:

במלמד

קֳדָמֵיהוֹן׃ כח וַאֲמַר לְהוֹן רְדִיפוּ בַּתְרַי אֲרֵי מְסַר יְיָ יַת בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן יַת מוֹאֲבָאֵי בִּידֵיכוֹן וּנְחָתוּ בַתְרוֹהִי וַאֲחַדוּ יַת מְגִיזַת עִבְרָאֵי יַרְדְּנָא עַל מוֹאָב וְלָא שְׁבַקוּ אֱנָשׁ לְמֶעְבַּר׃ כט וּקְטַלוּ יַת מוֹאָב בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּעַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא כָּל אִיתְּמָן וְכָל גְּבַר גִּבַּר חֵילָא וְלָא אִשְׁתְּזֵיב אֱנָשׁ׃ ל וְאִתַּבַּרוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא תְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל

ו׳ חס׳ בסי׳ הָהָר וְהוּא לִפְנֵיהֶם׃ כח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רִדְפוּ אַחֲרַי כִּי־נָתַן יְהוָה אֶת־אֹיְבֵיכֶם אֶת־מוֹאָב בְּיֶדְכֶם וַיֵּרְדוּ אַחֲרָיו וַיִּלְכְּדוּ אֶת־מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן לְמוֹאָב וְלֹא־נָתְנוּ אִישׁ לַעֲבֹר׃ כט וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב בָּעֵת הַהִיא כַּעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ כָּל־שָׁמֵן וְכָל־אִישׁ חָיִל וְלֹא נִמְלַט אִישׁ׃ ל וַתִּכָּנַע מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא תַּחַת יַד יִשְׂרָאֵל וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ שְׁמוֹנִים שָׁנָה׃

שמונים ו׳ מלאים בקריאה וסי׳ מציעתא דמשולחת. ותשקוט הארץ דאהוד. ויהי בשמונים שנה דאריך. ויך במחנה אשור דמלכים. ואם בגבורות שמונים שנה. בהראותו את עשר כבוד מלכותו וכל ד״ה דכוו׳ מלאים במ״א חס׳. ויעש מהם שבעים. אלף נשא סבל. ונמסר גם בסדר בראשית:

פי׳ רבי ישעיה

(כח) וילכדו את מעברות הירדן למואב. שהיו בני מואב מעבר מערבי של ירדן כדכתיב לעיל ויירשו את עיר התמרים וזו היא יריחו: (כט) כל איש שמן. פי׳ נטר בעל שמועה כמו לריח שמניך: (ל) ותשקט הארץ שמונים שנה. פי׳ ששקטה הארץ ובין הכל היה שמונים שנה בין השעבוד והשקט:

רשי

(כח) רדפו. להרוג את כל מואב שבעבר הירדן שלנו: וילכדו את מעברות הירדן. שלא יעברו מואב לנוס ולשוב אל ארצם: (כט) כל שמן. כל גבר אימתן

רלבג

לירדן ובזאת מהמקומות שכבשו מואב מישראל בדרך שלא יוכלו מואב לעבור הירדן ולנוס לארצם: (כט) ואחר זה הכו כל הנמצא ממואב בארץ ישראל בערים ההם והיה מספר המואבים שהכו כעשרת אלפים איש: כל שמן וכל איש חיל. ר״ל כל עשיר וכל גבור חיל כי עגלון קבץ שם לפי הנראה היותר חזקים להיותם סמוכים לארץ ישראל כדי שישמרו הארץ שכבשו ויכבשו תמיד מהארץ שנשארה לישראל: (ל) והנה שקטה הארץ שמונים שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן ההשקט עד ס״ב שנה: ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הן אלו:
הראשון הוא כולל כל ספור זה הספר והוא שמי שיעבוד השי״ת הוא מושגח ונעזר בו ואשר יסור ממנו תסיר ההשגחה האלהיות ויהיה נכון אל שיגיע כל רע ולזה תמצא שתכף שסרו ישראל מאחרי ה׳ היו נופלין ביד אויביהם וכשובם אליו היו ניצולים ולפי שזה התועלת הוא כולל כל סיפור זה הספר ספר הכתוב בזה הענין בראש הספר בכללות ר״ל כי ישראל השתכנו בע״ג והיו נופלים ביד אויביהם וכאשר היו שבים אליו הקים ה׳ להם שופט והושיעם וכמות השופט היו שבים למרייה וכן בזה הדרך והנה הקדמנו לספר זה התועלת כי הוא כמו כולל בזה הספר ולרוב הספורי׳ אשר בספור הנביאים: והשני הוא שראוי למי שישתדל בפועל מה שיכוין בראשיתו הגעת התכלית ביותר שלם שאפשר לו ולזה שאלו את פי ה׳ אחרי מות יהושע מי יעלה בתחלה להלחם בכנעני ויהי נעזר בשי״ת לנצח אותם כדי שיפול מזה מורך לב על הנשארים ויתישרו בזה ישראל לנצחם ולזאת הסבה בעינה ספר שקצצו בהונות ידי ורגלי אדני בזק כמו שביארנו ולזאת הסבה בעינה התחכ׳ אהוד בזה האופן שספרנו שתשלם לו הצלת ישראל מיד מואב והשבת עריהם שהיו ביד מואב להם: השלישי הוא שראוי למי שירצה לבקש דבר מזולתו שלא ישאל תחלה כל מה שירצה שיתן לו כי אולי לא יתן לו אבל יבקש תחלה מה שיחשב שלא ישיב פניו ואחר זה יבקש מה שנבאר ממבוקשו ולזה תמצא שהסיתה עכסה עתניאל בן קנז לשאול מכלב אביה שיתן לה שדה ואחר זה היה לה מקום לשאול מאביה גלות מים להשלים ענין השדה והנה זה הוא מהתחבולות הטובות שצריך לאנשים שיתנהגו בה במה שיצטרך להם לבקש מה חסד בזה מאדוניהם ולזאת הסבה בעינה סבבה שישאל עתניאל השדה לא היא כי אם שאלה אותו מכלב לא היה לה מקום להתרעם עליו ולומר ארץ הנגב נתתני: הרביעי הוא שראוי להתחבר עם השלמים הלא תראה כי בני קיני מ״ג ששיה חתן משה זכו להתחבר עם ישראל ולחסות תחת כנפי השכינה: החמישי הוא שאין ראוי לקפח שכר כל בריה ובריה הלא תראה כי האיש שיצא מן העיר היה מוכרח להראות מבוא העיר או יהרגוהו בני יוסף כי כבר היה בידם והיה די לו אם יציל עצמו בזאת ההודעה כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו והם הצילוהו עם משפחתו כדי שלא ידאג לבו מאד על מה שעשה להם מן החסד בראותו אבדן מולדתו:
הששי הוא שראוי לעשות מלחמה בתחבולות יביאו להביא הענין אל תכלית מן הדרוש כ״ש שיהיה ראוי כאשר נלחם ונצחו אויביו בתחבולות להשיב מדה כנגד מדה וכ״ש שיחוייב זה כשיהיה אויבו חזק ממנו כמו שעשה אברהם כשבא להלחם עם ד׳ המלכים שלקחו את לוט בן אחיו שנחלק עליהם לילה בדי שלא ירגישו ולזה תמצא כי כשראה אהוד מה שעשה עגלון מן החמס לישראל בבואו עליהם לקחת ארצם על יד בני עמון ועמלק עשה דבריו בחכמה להשיב מה שגזל מהם ולזה השתדל להביא לעגלון מנחה חשובה בעבור ישראל כדי שיתקרב דעתו אליו ויבטח בו ויזדמן הענין שהיה אהוד אטר יד ימינו כי זה ממה שיעזור לו להשיג מבוקשו בהריגת עגלון קודם שירגישו בזה והנה עשה החרב בעלת שתי פיות כדי שתכנס בבטן עגלון בקלות ולא עשאה ארוכה מאד כדי שלא יוכר שהוא נושא חרב ולזאת הסבה שמה מתחת למדיו ושלח תחלה לנושאי המנחה קודם שיהרגנו לסבות. האחת שאם אמר לו לעגלון שיש לו לדבר אליו דבר סתר היה לעגלון ליראה שיהיה על צד התחבולה ושלא יהיה תכלית שלות המנחה כי אם לזה הענין ולא היה מתיר עצמו אל שישאר יחידי בבית עם אהוד ולזה יצא משם ואחר שב לפסולים שכבר שכח דבר מה היה לו לדבר אתו והראה זה שלא היה הדבר ההוא מכוון על הכוונה הראשונה כי הוא רחוק שישכח האדם מה שדרכו הוא בעבורו על הכונה הראשונה ואמנם ישכחו הדברים שהם על הכוונה השנית ולזה לא נשמר עגלון מזה. והסבה הב׳ כי בחר אהוד שתהיה הסכנה לו לבדו לא לחביריו נושאי המנחה יחד כי זה ממה שראוי לברור בו כי הוא תועלת ז׳ בזה הספור. והסבה הג׳ כי כבר היה יותר קל מהמלט לאהוד כאשר לא היה לו להשתדל כי אם בהצלת עצמו ואם היו עמו חביריו היה עליו משא ההשתדלות בהצלתם ובהצלתו ואולי יהיה זה סבה אל שלא ימלט איש מהם ולזה הוליך חביריו עד הפסילים באופן שכבר עברו הפסילים כשעש׳ אהוד זה הפועל והנה השתדל אהוד שיהיה סמוך למלך ושיהיו שניהם לבד בבית כשהביא המלך לקום מעל הכסא ולכבדות תנועת המלך מרוב השומן היה קל עליו אז לקחת חרב מיד שמאלו מתחת למדיו ותקעה בבטנו בעוד שהיה טרוד לקום עד שלא הרגיש בזה הענין שאם היה מרגיש בו היה צועק והיו באים עבדיו וכדי שיתאמת לו שכבר מת קודם הפרדו ממנו הביא בבטנו גם יד החרב אחר החרב באופן שראה שיצא הפרשדונה בזולת שליפת החרב בבטנו כי אם לא היה מת קודם צאתו לא יתכן שישלם ההמלט לאהוד והנה נעל הדלתות במפתח שיחשבו עבדיו כי אדוניהם סגר מבפנים במפתח בעבור הצניעות כדי שלא יכנס אדם שם בעודו מסך רגליו בחדר המקרה ובין כך וכך נשלם ההמלט לאהוד ובעודם מתבהלים על מיתת מלכם השתדל שסגרו ישראל למואב אשר בארץ ישראל הדרך שלא יברחו ולזה לכדו תחלה מעברות הירדן למואב באופן שלא נמלט איש מהמואבים אשר בארץ ישראל שלא נהרג והם היו היותר תקיפים שבבני מואב לסבה שזכרנו ובזה האופן רפו ידי הנשארים ולא נלחמו עם ישראל:

ספר

מצודת ציון

בהתמהמהו (בראשית מ״ג). השעירתה. שם מקום: (ל) ותכנע. מלשון הכנעה:

במלמד

מצודת דוד

(כח) רדפו. ר״ל לכו במרוצה: כי נתן ה׳. במה שהספיק בידו להמית את המלך: מעברות הירדן למואב. כי ארץ מואב היא מעבר הירדן המזרחי ולכדו מקום מעבר הירדן לבלי תת לעבור לארצם את אנשי מואב אשר היו בארץ ישראל למשול בה: (כט) כל שמן. כי בא״י היו כל המובחרים שבהם: ולא נמלט. מאותן שהיו בא״י: (ל) שמונים שנה. עד כלות שמונים שנה מזמן התחלת השעבוד:

ואחריו

לא וְאַחֲרָיו הָיָה שַׁמְגַּר בֶּן־
עֲנָת וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים שֵׁשׁ־מֵאוֹת
אִישׁ בְּמַלְמַד הַבָּקָר וַיּוֹשַׁע גַּם־הוּא ל׳ . ג׳
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
ד א וַיֹּסִפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה וְאֵהוּד מֵת׃ ב וַיִּמְכְּרֵם
יְהוָה בְּיַד יָבִין מֶלֶךְ־כְּנַעַן אֲשֶׁר מָלַךְ
בְּחָצוֹר וְשַׂר־צְבָאוֹ סִיסְרָא וְהוּא
יוֹשֵׁב בַּחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם׃ ג וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־ ד׳ מ״ל בספ׳
יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי תְּשַׁע מֵאוֹת
רֶכֶב־בַּרְזֶל לוֹ וְהוּא לָחַץ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּחָזְקָה עֶשְׂרִים שָׁנָה׃ ד׳
ד וּדְבוֹרָה אִשָּׁה נְבִיאָה ל׳ ומ״ל
אֵשֶׁת לַפִּידוֹת הִיא שֹׁפְטָה אֶת־יִשְׂרָאֵל ל׳ ומ״ל . ל׳
בָּעֵת הַהִיא׃ ה וְהִיא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת־
תֹּמֶר דְּבוֹרָה בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית־אֵל י׳
בְּהַר אֶפְרָיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לַמִּשְׁפָּט׃ ו וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְבָרָק פ״ז דגש
בֶּן־אֲבִינֹעַם מִקֶּדֶשׁ נַפְתָּלִי וַתֹּאמֶר
אֵלָיו הֲלֹא צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל ג
לֵךְ וּמָשַׁכְתָּ בְּהַר תָּבוֹר וְלָקַחְתָּ עִמְּךָ י׳

תמנן שנין : לא ובתרוהי הוה שמגר בר ענת וקטל ית פלשתאי שית מאה גברין בפרש תוריא ופרק אף הוא ית ישראל : א ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי ואהוד מית : ב ומסרנון יי ביד יבין מלכא דכנען די מלך בחצור ורב חיליה סיסרא והוא יתיב בתקוף כרכי עממיא : ג וזעקו בני ישראל קדם יי ארי תשע מאה רתיכין דברזלא ליה והוא דחק ית בני ישראל בתוקפא עסרין שנין : ד ודבורה אתתא נביאתא איתת לפידות היא דינא ית ישראל בעדנא ההיא : ה והיא יתבה בקרתא בעטרות דבורה מתפרנסא מן דילה ולה דקלין ביריחו פרדסין ברמתא זיתין עבדין משח בבקעתא בית שקיא בבית אל עפר חיור בטור מלכא וסלקין לותה בני ישראל לדינא : ו ושלחת וקרת לברק בר אבינועם מקדש דבית נפתלי ואמרת ליה הלא פקד יי אלהא דישראל איזיל ותתנגיד בטורא דתבור ותדבר עמך עסרא אלפין

רש"י

אימתן : (לא) מלמד . הוא דרבן מרדע אגוייל"ן בלע"ז : (ב) בחרושת הגוים . שם עיר על שם שהיתה חזקה ושולטת : (ג) לחץ את בני ישראל בחזקה. דרש ר' תנחומא בגידופין וכן הוא אומר חזקו עלי דבריכם : (ד) אשת לפידות . שהיתה עושה פתילות למקדש : (ה) תחת תומר . תמרים היו לה ביריחו בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים . לפי תרגומו של יונתן יש ללמוד שאין מקרא זה כמשמעו . ואין אלו סימני מקום ישיבתה אלא למדנו שאשה עשירה היתה ומן המקומות האלו היתה פרנסתה והיא יושבת בעירה עטרות שמה : תחת תומר . תמרים היו לה ביריחו וכרמים ברמה וזיתים בבקעת בית אל שהוא מקום שמן ועפר חיור בהר אפרים בטור מלכא אומר אני שמוכרין אותה ליוצרי חרס ויש פותרין עפר חיור שדה זרע כמו שדה הלבן : (ו) הלא צוה . ביד משה כי החרם תחרימם כן

רד"ק

(לא) במלמד הבקר . הוא הכלי שבראשו מסמר תקוע מחט הנקרא דרבן שמנקרים בו החורש את הבקר נקרא כן כאלו מלמד הבקר לחרישה ות"י בפרש תוריא ומן הלשון הזה נקראו רוכבי סוסים פרשים לפי שמפריסין בפריסין שברגליהם מלשון, ולבסעוני יפרים : (א) ואהוד מת . למה זכר מיתת אהוד היה לו לזכור מיתת שמגר שהיה אחריו אלא נראה כי בימי שמגר לא עשו ישראל תשובה שלמה ולא עזבו מלעשות הרע בעיני ה' ולא שקטה הארץ בימיו הלא תראה כי לא אמר אלא ויושע גם הוא את ישראל והנה כתוב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות וגו' : (ב) אשר מלך בחצור . קודם שהכה יהושע החריבה ושרף את חצור ומלכה הכה בחרב ויבין הוא שהיה מלך חצור אז ומה שנשארו מאותה משפחה הלכו לחרשת הגוים ונתישבו שם והמלך נקרא ג"כ יבין כמו המלך הראשון ופירוש חרושת הגוים מתרגמינן יער חרשא כי היו ביער ההוא מגדלים חזקים וישבו בהם הכנענים הנשארים ות"י בחרושת הגוים בתקוף כרכי עממיא : (ד) לפידות . אמרו שהוא ברק בן אבינועם וברק ולפידות קרובים בענין ובמדרש נקראת אשת לפידות שהיתה עושה פתילות למקדש : שפטה . פעל עבר מבנין פועל הדומה למרובע או הוא בינוני מן הקל בשקל אוכלת קש : (ה) תמר . כמו תמר ות"י הפסוק כן והיא יתבה בקרתא וגו' וי"ל דרך הפשט שהיה לה בית תחת תומר אחד ונכה שאמר דבורה הוא יתרון הסודעה כי כבר זכרה ואמר והיא ידענו כי עליה נאמר וזכר אחר כן דבורה לרוב הסודעה כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נח וזולתו : ויעלו . והיו עולים אליה בני ישראל למשפט כי היא היתה שופטת את ישראל בימים ההם ונבואתה היתה לזמנה כי לא מצאנו לה נבואה לעתיד : (ו) ותשלח . אם היתה אשתו היתה פרושה
מפנו

רלב"ג

(לא) ספר עוד שאחר אהוד היה מושיע את ישראל שמגר בן ענת והוא הכה את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר הוא אגולייא בלע"ז ולא מנה כמה שנים היתה התשועה לישראל על ידו וידמה שלא היתה תשועה שלימה כי הכתוב ספר שכבר הוסיפו בני ישראל לעשו' הרע בעיני ה' אחר שמת אהוד ולזה היו ימי שמגר נכללים בעשרים שנה שלחץ ישראל בחזקה יבין מלך כנען על יד סיסרא שר צבאו שהיו לו ט' מאות רכב ברזל : (ב) והיה יושב בעיר גדולה וחזקה ולזה נקראת חרשת הגוים ר"ל שהיא היתה נבנית במלאכת גוים רבים שבנאוה כי השתדלו בבנינה שתהיה חזקה מפני ישראל וקראו לגוים רבים ובעזרת כלם נשלם הבנין בתכלית התוקף או יהיה פי' חרושת הגוים כי לגודל העיר היתה נעשית שם כל המלאכה מהמלאכות אשר יעשו גוים המתחלפין כאילו תאמר אורג ורוקם מיני הבגדים בכללם ולוטש נחשת וברזל וכן הענין בכל מיני המלאכות כי לא ימצא זה בעיר אם לא היתה עיר גדולה מאד ואפשר שיהיה חרשת הגוים גבול רחב בו ערים רבים והיה הגבול ההוא במקום חזק ואפשר שיהיה בתוך יער גדול כי תרגום יער חורשא וידמה שהיו שם מלכים רבים לפי מה שיראה משירת דבורה אמרה באו מלכים נלחמו וגו' ולא ראינו בסיפור שהכית סיסרא חיל רק מחרשת הגוים . (ד) והנה היתה דבורה שפטה אז את ישראל ואחשב כי בעת ששבו ישראל אל ה' היתה שופטת אותם והיא סבבה שישובו אל ה' כי הוא רחוק שיעשו ישראל הרע בעיני ה' ולא תוכיחם על זה דבורה והיא נביאה והנה יורה עוד על מה שאמרנו אמרו היא שפטה את ישראל בעת ההיא : וקראה אשת לפידות כי בעלה היה שמו ברק וברק ולפיד הם קרובים בעניני או יהיה פי' אשת לפידו' ע"ד אשת חיל אשת מדני' ויהיה לפידים ולפידות ענין א' והרצון בו כי כבר הגיע עולם מדרגת' בנבואה עד שהיו נראי' לפידי' במקו' שהיתה מגעת לה הנבואה כמו שספרה התורה שכבר פירשה ממנו מפני נבואת' ולזה הוצרכה לשלח לקרא

ויצעקו ז' וסי' ויבאו שטרי בני ישראל . ופרעה הקריב . ויצעקו אל ה' : וישם מאפל דיהושע . ויצעקו בני ישראל דשופטים ויצעקו אל ה' בצר דיוציאם . ויצעקו אל ה' דיצילם . ויפן יהודה והנה להם דמלכים : למשפט ט"ו וסי' נמסר בסדר מסעי :

תולדות אהרן רכב ברזל . פסחים קיח : אשת לפידות . מגלה יד : תחת תומר . שם : ותקרא לברק . שם :

מצודת דוד

(לא) ואחריו . בשנה שמת אהוד היה שמגר לשופט ומת בשנה ההיא : גם הוא . ר"ל לא היתה תשועתו גדולה כשל אהוד ומ"מ גם הוא עשה תשועה מה : ד (א) ואהוד מת . ר"ל מיום שמת אהוד ואף בימי שמגר עשו הרע ולזה לא היתה תשועתו גדולה : (ב) אשר מלך בחצור . טרם לכד יהושע את חצור ומ"ש ביהושע הכה בחרב על חצור הוא חוזר ולא על מלכה כי אחר שלכדו שלחו לנפשו ומלך בחרושת הגוים והוא מקום מה נמצא בה כל מלאכת חרש ואומן : (ג) כי תשע וכו' . ולזה לא ערבה לבם לגשת למלחמה וצעקו בתפלה לה' : והוא לחץ וכו' בחזקה . דחק את ישראל בחוזק רב : (ד) אשת לפידות . ר"ל אשת חיל זריזה במעשיה כלפיד אש והוא ענין מליצה וכאשר יאמרו הבריות : היא שופטה . בעבור שהיתה נביאה וזריזה במעשיה באה לה המעלה הזאת להיות שופטת את ישראל : (ה) תחת תומר . לבל תתיחד עם האנשים הבאים אליה למשפט קבעה ישיבתה תחת אילן תמר שאין שם מקום ייחוד : דבורה בין הרמה וכו' . ר"ל ותמיד היתה דבורה בין הרמה וכו' : ויעלו אליה . אל המקום ההוא : (ו) הלא צוה ה' . באמת צוה ה' כי בנבואה נאמר לה ועם שלא

מצודת ציון

(לא) במלמד הבקר . הוא המקל שבראשו תקועה כעין מחט הנקרא דרבן ובו מלמד ומורה הבקר לחרישה : ד (ג) ברזל . חזקים כברזל : (ו) מקדש נפתלי . שם מקום בנחלת נפתלי כמינו :

מעת התנבאותה. וישבה לה תחת התומר ועתה שלחה לקרוא לו לאמר לו הנבואה אשר דבר ה': הלא צוה. אינו תחלת הדברים אלא אמרה לו דברים אחרים קודמים לזה והכתוב אחז תכלית הדברים מה שהיה בהן מן הצורך וכן הלא שמעת בתי וכן כי נתן ה' בידינו את כל הארץ שאמרו שני המרגלים כמו שפירשנו ובאה גם כן המלה הזאת לחזק כאדם שמתרה בחברו ומזכירו ואומר הלא אמרתי לך הזהר לך והשמר שלא תתרשל בדבר וכן הלא שלחתיך שאמ' לגדעון: ומשכת. תמשוך ישראל ותפתם בדברים עד שתביאם בהר תבור כי יראים היו מחיל סיסרא לפיכך היו צריכים פתוי ודברים רכים: (ז) ומשכתי. אמר כי ראו אצטגניני סיסרא שלא יצא באותה מלחמה כי מנוצח יהיה אם יצא והקב"ה משך לבו לצאת וזה הוא שאמר ומשכתי וי"ת ואיתביב. ותרגום והגירם על ידי חרב ותבינון ע"י קטולין: (ט) כי ביד אשה. י"מ יעל שנמכר סיסרא בידה ועל פי הנבואה אמרה זה ואיננו נכון לענין הפסוק שאמר אפס כי לא תהיה תפארתך אלא פירושו כך אם אלך לא תהיה תפארתך כי על ידי תהיה התשועה ויאמרו כי ביד דבורה ימכור ה' את סיסרא ולא תהיה התשועה הזאת נקראת על שמך: (י) ויעל ברגליו. העלה: (יא) נפרד. קמוץ פי' נפרד ממדבר יהודה שישבו שם בני קני כשעלו מעיר התמרים: אילון בצענים. כן כתיב וקרי בצעננים והכל ענין אחד והוא שם מקום נקרא כן על ענין ידוע אצלם וי"ת מישר אגניא דומה שלקחוהו מן בצעי המים בדברי רז"ל שהם גבים מלאים מים בשדות שהם כמו אגנות מלאות מים וכן זכרוהו הם ז"ל בזה הלשון כמו שאמרו הכהו אגני דארעא מקרון: (יב) מחרושת הגוים. פירשנוהו למעלה

כך שנויה במכילתא: (י) ויעל ברגליו. עמו: (יא) אילון בצעננים. מישור אגניא מקום מישור של בצעים מריש"ק בלע"ז והוא אגניא גבים כמין גומות שהמי' נקבצים שם אגני דארעא מקרון: (יג) מחרושת הגוים אל נחל קישון. הזעיקם שילכו אל נחל קישון מחרושת הגוים שהוא

עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי
וּמִבְּנֵי זְבֻלוּן׃ ז וּמָשַׁכְתִּי אֵלֶיךָ אֶל־ טע"כ"כ
נַחַל קִישׁוֹן אֶת־סִֽיסְרָא שַׂר־צְבָא
ל'.ג' מ"ע. כ' יָבִין וְאֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־הֲמוֹנוֹ וּנְתַתִּיהוּ
בְּיָדֶֽךָ׃ ח וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרָק אִם־
תֵּלְכִי עִמִּי וְהָלָכְתִּי וְאִם־לֹא תֵֽלְכִי
ד' חס' עִמִּי לֹא אֵלֵֽךְ׃ ט וַתֹּאמֶר הָלֹךְ
ל' אֵלֵךְ עִמָּךְ אֶפֶס כִּי לֹא תִֽהְיֶה תִּֽפְאַרְתְּךָ
ב' מ"ע כספ' עַל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־אַתָּה הוֹלֵךְ
כִּי בְיַד־אִשָּׁה יִמְכֹּר יְהוָה אֶת־סִֽיסְרָא
ב' וַתָּקָם דְּבוֹרָה וַתֵּלֶךְ עִם־בָּרָק קֶֽדְשָׁה׃
ד' י וַיַּזְעֵק בָּרָק אֶת־זְבוּלֻן וְאֶת־נַפְתָּלִי
ב'. ל'. ד' דסבי' אלפי' קֶדְשָׁה וַיַּעַל בְּרַגְלָיו עֲשֶׂרֶת אַלְפֵי
אִישׁ וַתַּעַל עִמּוֹ דְּבוֹרָֽה׃ יא וְחֶבֶר
ב' לתאוה יבקש הַקֵּינִי נִפְרָד מִקַּיִן מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן
ד'. כ"כ בצעננים ק' מֹשֶׁה וַיֵּט אָהֳלוֹ עַד־אֵלוֹן בצעננים
אֲשֶׁר אֶת־קֶֽדֶשׁ׃ יב וַיַּגִּדוּ לְסִֽיסְרָא
כִּי עָלָה בָּרָק בֶּן־אֲבִינֹעַם הַר־תָּבֽוֹר׃
ד' יג וַיַּזְעֵק סִֽיסְרָא אֶת־כָּל־רִכְבּוֹ תְּשַׁע
ט' מֵאוֹת רֶכֶב בַּרְזֶל וְאֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר
אִתּוֹ מֵחֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם אֶל־נַחַל קִישֽׁוֹן׃

גַּבְרָא מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וּמִבְּנֵי
זְבוּלֻן׃ ז וְאֶתְתֵּיב עַל יְדָךְ
לְנַחְלָא דְקִישׁוֹן יַת סִיסְרָא
רַב חֵילָא דְיָבִין וְיַת רְתִיכוֹהִי
וְיַת מַשִּׁרְיָתֵיהּ וְאֶמְסְרִינֵיהּ
בִּידָךְ׃ ח וַאֲמַר לַהּ בָּרָק
אִם תֵּיזְלִין עִמִּי וְאֵיזִיל וְאִם
לָא תֵיזְלִין עִמִּי לָא אֵיזִיל׃
ט וַאֲמַרַת מֵיזַל אֵיזִיל עִמָּךְ
לְחוּד אֲרֵי לָא תְהֵי
תוּשְׁבַּחְתָּךְ עַל אוֹרְחָא דְאַתְּ
אָזֵיל אֲרֵי בְּיַד אִתְּתָא
יִמְסוֹר יְיָ יַת סִיסְרָא וְקָמַת
דְּבוֹרָה וַאֲזַלַת עִם בָּרָק
לְקֶדֶשׁ׃ י וּכְנַשׁ בָּרָק יַת
שִׁבְטָא דִזְבוּלֻן וְיַת שִׁבְטָא
דְנַפְתָּלִי לְקֶדֶשׁ וּסְלִיקוּ
עִמֵּיהּ עַסְרָא אַלְפִין גַּבְרָא
וּסְלִיקַת עִמֵּיהּ דְּבוֹרָה׃
יא וְחֶבֶר שַׁלְמָאָה אִתְפְּרַשׁ
מִשַּׁלְמָאֵי מִבְּנֵי חוֹבָב
חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה וּפְרַסֵיהּ
לְמַשְׁכְּנֵיהּ עַד מֵישַׁר אַגְנַיָא
דְעִם קֶדֶשׁ׃ יב וְחַוִּיאוּ
לְסִיסְרָא אֲרֵי סְלֵיק בָּרָק בַּר
אֲבִינוֹעַם לְטוּר תָּבוֹר׃
יג וּכְנַשׁ סִיסְרָא יַת כָּל
רְתִיכוֹהִי תְּשַׁע מְאָה רְתִיכִין דְּבַרְזְלָא וְיַת כָּל עַמָּא דְעִמֵּיהּ מִתְקוֹף כְּרַכֵּי
עַמְמַיָא לְנַחְלָא דְקִישׁוֹן׃

רלבג

לקרא לו במקום שהיה יושב והוא קדש נפתלי או היתה היא גם כן יושבת בקדש נפתלי אך למשפט יעלו אליה בני ישראל למקום ההוא שהיתה בו תמר ולזה יקראוהו תומר דבורה כי מנהגה היתה לשבת במשפט במקום ההוא. והנה אמרה דבורה לברק באמת צוה ה' אלהי ישראל שתעשה זה והוא שתמשוך בהר התור לב ישראל באופן שתביא שם עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבולון וזה אמנם יהיה על צד ההסתה והפתוי בדברים שיאמר להם על צד שבכבר יעד השם להם בנבואה שיגלחו חיל סיסרא ויש להם לבטוח בזה בשם כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט והש"י יסבב שימשך אליך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו ויתנהו בידך. ואם יאמר אומר למה שלח השם לצוות ברק שימשוך מישראל י' אלפים איש אל הר תבור בדברי פתוי והסתה ואיך לא משכם הש"י שם כמו שמשך סיסרא ורכבו והמונו אל נחל קישון. נאמר לו כי הש"י לא ישתדל בעשיית המופתים כי אם לעת הצורך ולפי שהיה אפשר שימשכו ישראל בזה האופן לא היה רצון הש"י לחדש להם רצון שיבואו שם על דרך מופת: (ח) והנה היתה תשובת ברק שאם תלך עמו דבורה במלחמה ילך ואם לאו לא ילך כי חשב כי בזכותה תדבק יותר ההשגחה עם חיל ישראל הנלחמים עם סיסרא: (ט) וענתה דבורה שבכבר תלך עמו באמת אבל לא יהיה לו להתפאר על הדרך אשר הוא הולך כשיגלח סיסרא המונו ורכבו: כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא. ר"ל ביד דבורה כי אליה נתיחס זה הנס כמו שיראה בדבר השירה הנזכרת אחר זה ונתנבאה עם זה שסיסרא יפול ביד אשה והיא יעל כמו שנתבאר בזה הספור: (יא) והנה זכר שחבר הקיני היה נפרד מקין מבני חובב חותן משה שספר למעלה שישבו את יהודה במדבר יהודה ונטה אהלו עד אילון בצעננים אשר את קדש ויורה פועל יעל שמנהג חבר הקיני היה כמנהג שאר בני חובב להתנהג בדת ישראל ולזה השתדלה יעל להרוג סיסרא ואמנם היה שלום בין חבר הקיני ובין סיסרא ובין ישראל כי אולי חבר הקיני נתן צוארו תחת עול יבין מלך כנען או היתה אהבה ביניהם לסבה אחרת: (יב) והנה הוגד לסיסרא כי עלה ברק בן אבינועם הר תבור והזעיק סיסרא את כל רכבו ואת כל העם אשר אתו מחרשת הגוים אל נחל קישון והנה אמרו כי עלה ברק הוא לאות כי דבורה היתה אצל ברק כי אם לא היה הענין כן היה ראוי שיאמר כי עלתה דבורה וחילה כי היא היתה המנהגת את ישראל וזה כי הראש ראוי שיזכר בזה ואמנם מפני שהיה ברק בעלה יחס

המונו ג' מלאים וסי' ומשכתי אליך אל נחל קישון. והמונו צחה צמא. אמר אל פרעה: ויזעק ד' בקריאה וסי' ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי. ויזעק סיסרא את כל רכבו. ויזעק אותי תולדות אהרן אם תלכי עמי. ב"ק נ"ב זוכר ויקרא: וחבר הקיני. זוכר נשא:

מצודת ציון

(ז) המונו. הוא ענין עם רב ע"ש שקול המייחם רבה: (ט) אפס. רק: תפארתך. שבחך: ימכור. ימסור: (י) ויזעק. ענינו אסיפה הבאה בזעקת המאסף וכן מה לך כי נזעקת (לק' יח): קוס

מצודת דוד

נזכר: לך ומשכת. משוך לבות בני ישראל לפתותם לבא עמך בהר תבור להלחם בסיסרא כי מאד פחדו מחילו הרב: (ז) ומשכתי וכו'. ר"ל אתן בלבו ללכת אל נחל קישון: (ח) אם תלכי עמי. אל המלחמה: (ח) אפס וכולי. כי הנה הספר הניתן לשר הצבא הוא בעבור אחד משני דרכים או בהראות אומץ לבבו ללכת למלחמה מבלי פחד או בהתגבר הוא או אחד מאנשיו להמית הגדול מאנשי בני מלחמתו ולזה אמרה הלא סיסרא יומת ע"י אשה והיא יעל אשת חבר הקיני כאשר יאמר בענין א"כ ידעו הכל שמיד ה' היתה זאת כי לא בכח תגבר אשה וא"כ אם גם תפחד ללכת למלחמה בלעדי א"כ שוב לא תהיה לך על הדרך שאתה הולך התפארות הראוי לך בהיותך שר הצבא כי לא יהיה במה לפארך: (י) ויעל. העלה להר תבור עשרת וכו' עם הלוכו אחריו כמו לעם אשר ברגלי (לק' ח'): (יא) נפרד מקין. פירש ת"ע משאר בני קין שישבו במדבר יהודה כמ"ש בתחילת הספר: מבני חובב. על קין הוא חוזר: ויט אהלו. ועל שבא לומר שנס סיסרא אל אהל יעל אשת חבר הקיני לכך הקדים לומר שחבר נפרד מקין ונטה אהלו פה: (יב) כי עלה וכו'. וגוה

רשי

שהוא יושב שם: (יח) בשמיכה. תירגם יונתן בגונכא ופירש רב האי גונכא גלופקרין קוס"א בלע"ז: (יט) נאד החלב. שהחלב מכביד את הגוף להיות נרדם: (כ) עמוד פתח האהל. זכ"ז עצמך בדבר ויש פותרים עמוד כמו לעמוד: (כא) יתד האהל. קבילייא"ל בלע"ז שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפושטו: המקבת. ארזפתא מרטיל בלע"ז: בלאט. ברז חרש:

ותצנח

רדק

למעלה: (יד) הלא ה' יצא לפניך. כתרגומו הלא מלאכא דה' נפק לאצלחא קדמך: (יז) וסיסרא נס. לא נס אל מקום שנס מחנהו כי הם נסו אל נוכח חרשת שהיא חרושת הגוים וברק ועמו רדפו אחריהם והכום לפי חרב וסיסרא ידע שלא יוכל להמלט בנוסו כי ידביקוהו וגם למקום אחר שלא ירגישו בו וירדפו אחריו וגם למקום אחר קרוב למקום המלחמה להמלט אל אהל יעל כי שלום היה ביניהם וחשב שימלט שם ויסתירוהו עד עבור המלחמה: (יח) סורה אדני סורה אלי. שניהם מלרע שלא כמנהג ברוב: בשמיכה. ת"י בגונכא ופירש רבינו האיי ז"ל גלופקרא הנזכר בדברי רז"ל קוסי"א בלעז ובערבי גאטי כלשון התרגום והוא כסות עב יוצאין ממנו נימות מן הצמר בכל פני הכסות ונראה כי מפני זה נקרא שמיכה כי בדבריהם שמיכתא דבר עב ובויקרא רבה ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי כסודרא רבנן דהכא אמרי במשיכלא אמר ריש לקיש חזרנו בכל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה אלא מה הוא שמיכה בשי"ן כתיב שמיכה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסרא: (יט) ותשקהו ותכסהו. חזרה וכסתו אחר שהשקתה אותו כדי שירדם ולא ירגיש ומה שהשקתו חלב להכבידו כדי שיהיה נרדם: (כ) עמוד. מקור ויאמר אליה לעמוד פתח האהל:

ותצנח

יד וַתֹּאמֶר דְּבֹרָה אֶל־בָּרָק קוּם כִּי זֶה
הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֶת־סִיסְרָא
בְּיָדֶךָ הֲלֹא יְהוָה יָצָא לְפָנֶיךָ וַיֵּרֶד
בָּרָק מֵהַר תָּבוֹר וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ
אַחֲרָיו׃ טו וַיָּהָם יְהוָה אֶת־סִיסְרָא
וְאֶת־כָּל־הָרֶכֶב וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה
לְפִי־חֶרֶב לִפְנֵי בָרָק וַיֵּרֶד סִיסְרָא
מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה וַיָּנָס בְּרַגְלָיו׃ טז וּבָרָק
רָדַף אַחֲרֵי הָרֶכֶב וְאַחֲרֵי הַמַּחֲנֶה עַד
חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם וַיִּפֹּל כָּל־מַחֲנֵה סִיסְרָא
לְפִי־חֶרֶב לֹא נִשְׁאַר עַד־אֶחָד׃
יז וְסִיסְרָא נָס בְּרַגְלָיו אֶל־אֹהֶל יָעֵל
אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי כִּי שָׁלוֹם בֵּין יָבִין
מֶלֶךְ־חָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר הַקֵּינִי׃
יח וַתֵּצֵא יָעֵל לִקְרַאת סִיסְרָא וַתֹּאמֶר
אֵלָיו סוּרָה אֲדֹנִי סוּרָה אֵלַי אַל־תִּירָא
וַיָּסַר אֵלֶיהָ הָאֹהֱלָה וַתְּכַסֵּהוּ בַּשְּׂמִיכָה׃
יט וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־
מַיִם כִּי צָמֵאתִי וַתִּפְתַּח אֶת־נֹאוד
הֶחָלָב וַתַּשְׁקֵהוּ וַתְּכַסֵּהוּ׃ כ וַיֹּאמֶר
אֵלֶיהָ עֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל וְהָיָה אִם־
אִישׁ יָבוֹא וּשְׁאֵלֵךְ וְאָמַר הֲיֵשׁ־
פֹּה אִישׁ וְאָמַרְתְּ אָיִן׃ כא וַתִּקַּח יָעֵל
אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל
וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא
אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיָּתֵד

יד וַאֲמָרַת דְּבוֹרָה לְבָרָק קוּם אֲרֵי דֵין יוֹמָא דִמְסַר יְיָ יַת סִיסְרָא בִּידָךְ הֲלָא מַלְאָכָא דַייָ נְפַק לְאַצְלָחָא קֳדָמָךְ וּנְחַת בָּרָק מִטּוּרָא דְתָבוֹר וְעַסְרָא אַלְפִין גֻּבְרָא בַּתְרוֹהִי׃ טו וְתַבַּר יְיָ יַת סִיסְרָא וְיַת כָּל רְתִיכַיָא וְיַת כָּל מַשְׁרִיתָא לְפִתְגַם דְּחָרֶב קֳדָם בָּרָק וּנְחַת סִיסְרָא מֵעַל רְתִיכָא וְאַפֵּךְ בְּרַגְלוֹהִי׃ טז וּבָרָק רְדַף בָּתַר רְתִיכָא וּבָתַר מַשְׁרִיתָא עַד תְּקוֹף כְּרַכֵּי עַמְמַיָא וְאִתְקְטָלָא כָּל מַשְׁרִיַת סִיסְרָא לְפִתְגַם דְּחָרֶב לָא אִשְׁתְּאַר עַד חָד׃ יז וְסִיסְרָא אַפֵּךְ בְּרַגְלוֹהִי לְמַשְׁכְּנָא דְיָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה אֲרֵי שְׁלָמָא בֵּין יָבִין מַלְכָּא דְחָצוֹר וּבֵין בֵּית חֶבֶר שַׁלְמָאָה׃ יח וּנְפָקַת יָעֵל לִקְדָמוּת סִיסְרָא וַאֲמָרַת לֵיהּ זוּר רִבּוֹנִי זוּר לְוָתִי לָא תִדְחַל וְזָר לְוָתַהּ לְמַשְׁכְּנָא וְכַסִּיתֵיהּ בְּגוּנְכָא׃ יט וַאֲמַר לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן זְעֵיר מַיָא אֲרֵי צְחֵי אֲנָא לְמִשְׁתֵּי וּפְתַחַת יַת נוֹדָא דְחַלְבָא וְאַשְׁקִיתֵיהּ וְכַסִּיתֵיהּ׃ כ וַאֲמַר לַהּ קוּמִי בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וִיהֵי אִם אֱנָשׁ יֵיתֵי וְיִשְׁאֲלִנִיךְ וְיֵימַר הַאִית כָּא גַּבְרָא וְתֵימְרִין לָא׃ כא וּנְסִיבַת יָעֵל אִתַּת חֶבֶר יַת סִכַּת מַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּיאַת יַת אַרְזַפְתָּא בִּידַהּ וַעֲלַת לְוָתֵיהּ בְּרָז וּנְקִישַׁת יַת

רלבג

יחס הראשיות לו: (יד) ותאמר דבורה לברק שיקום להלחם עם סיסרא והודיעו כי הש"י יצא לפניו להלחם בהם והנה נפלו כלם ביד ברק וחילו זולת סיסרא שחשב להמלט נפשו באהל יעל לפי שכבר היה שלום ביניהם ויעל הראתה עצמה חפצה להצילו וכסתה אותו בשמיכה בתוך אהלה שלא יראוהו שם והנה שמיכה הוא קוס"א בלע"ז והנה שאל מים ונתנה לו חלב להרדימו עם מה שעזר להרדימו היותו עיף ויגע כדי שתוכל להמיתו בהיותו נרדם והנה לקחה יעל את יתד האהל שהיה מברזל לפי מה שאחשוב: (כא) ותשם את המקב' בידה. הוא כלי ברזל שמכין בו האבנים ופוסלין אותן שמה היתד כנגד רקתו והכתה במקבת על היתד עד שנתקע היתד ברקתו ונפלה בארץ ונתקעה בה והנה סיסרא היה נרדם וכבר היה עיף קודם זה ולזה לא הרגיש בזה הפועל:

והנה

פי' רבי ישעיה

(י) ויעל ברגליו. כמו ואת העם אשר ברגליך: (יח) ותכסהו בשמיכה. מין מכסה הוא: (יט) נאד החלב. מפני שהחלב מסכר: (כ) ויאמר אליה עמוד. פי' שם המקור הוא אמר אליה לעמוד פתח האהל ואינו ציווי שהיה לו לכתוב עמדי: (כא) יתד האהל דבוק ומופסק יתד היו"ד בקמץ:

תולדות אהרן נאד החלב. נזס נה

וידבר אלי. ויזעק ויאמר בנינות: דברת ג' חס' וסי' ותמת דבורה מנקת רבקה. ותאמר דבורה אל ברק קום. ושרי בישככר עם דברת. וסי' בלשון תרגום אתקברו רברבניא דברק. ונמסר גם בסדר וישלח: וברק ג' בקריא' וסי' וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה. ותשר דברה וברק בן. וברק ממרומתו יהלוך: לא נשאר ג' פסוקים מטעין בחון וסי' ערוב לא נשאר אחד. פרעה לא נשאר בהם עד אחד. סיסרא לא נשאר עד אחד: האהלה ח' וסי' וימהר אברהם. ויבאה יצחק האהלה. ויצא משה לקראת חתנו. והיה כצאת משה. והיה כבא משה האהלה. וישארו שני אנשים. וישלח יהושע מלאכים. ותצא יעל לקראת סיסרא: בלט ד' ג' חס' א' וא' כתיב א' וסי' ותבא אליו בלאט דיעל מ"ל. דברו אל דוד בלט. ויכרת את כנף המעיל. ותבא בלט ותגל מרגלותיו:

מצודת דוד

וזה הבין שרוצה להלחם ולכך עלה להתגבר בהר: (יד) קום. ר"ל אל תתעכב לעמוד פה להתגבר בהר: כי זה היום. ר"ל הגזרה גזורה שהיום תנתן את סיסרא ולא תוכל עוד להתעכב בהר: הלא ה'. לא תירא לרדת לעמק כי הלא ה' וכו': (טו) לפי חרב. להיות נהרגים בחדוד החרב: ברגליו. לבל יכיר אותו מי מבני ישראל ויתפשו אותו: (טז) עד אחד. אפילו אחד: (יז) אל אוהל. לנגד האוהל: כי שלום. ולזה חשב להמלט שמה: (יח) סורה. ראתה שהיה כמסתפק אם ילך לאהלה אם לנוס עוד להלן ואמרה לו סור ממקום מהלכך ובוא אלי ואל תירא: (יט) נאד החלב. השקתו חלב כי מביא תרדמה: ותכסהו. כי בעת השקתו גלה כסויו וחזרה לכסותו: (כא) יתד האהל. היתד העשוי לתקוע בארץ עם שפולי האוהל: בלאט. לבל יעור משנתו: ותצנח בארץ. הכתה במקבת על היתד עד שהלך רקתו ונתחב בארץ: והוא נרדם. ר"ל על שהי' נרדם משתיית החלב

מצודת ציון

(יד) קום. הוא ענין זרוז: (טו) ויהם. מלשון מהומה: (יח) סורה. ענין נטיה מן המקום: בשמיכה. היא כסות עב ויוצאים ממנה ציציות וכה"י בגונכא וכן ויקח המכבר (מ"ב ח') ת"י גונכא: (יט) צמתי. מלשון צמאון: נאד. שם כלי מה: (כ) ושאלך. מלשון שאלת מה: פה. כאהל הזה: (כא) יתד. מסמר: המקבת. שם כלי וכו מכין ביתד לנעצו בארץ וכן ובמקבות יצרהו (ישעיה מ"ד): בלאט. בהסתר ובהצאי כמו ותבא בלאט ותגל מרגלותיו (רות ג') והתקע נעצה ותחבה: ברקתו. הוא צד גובה ספנים וכן כפלח הרמון רקתך (ש"ה ד') ונקראת כך למיעוט הבשר שבה כמו ורקות בשר (בראשית מ"א)

רד"ק

ותלנח . היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ : נרדם . פתח והוא נפעל עבר : ויעף . הענין בפתח להבדיל בינו ובין ויעף אלא שהוא ענין אחר ופי' ויעף וכבר עיף לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת : (א) ותשר דבורה וברק בן אבינועם . לפי שדבורה עיקר המעשה כמו ותדבר מרים ואהרן : (ב) בפרוע פרעות . בנקום נקמות . תרגום נקום נקמת איתפרע פורענותא : בהתנדב עם . כשישראל מתנדבים ומתגברים לצאת למלחמה כלומר על הרע ועל הטוב ברכו ה' ותיי' הפסוק כן כד מרדו בית ישראל באוריתא וגו' : שמעו מלכים . מלכי הארץ וי"מ כנגד ישראל אמר כענין שאמרו כל ישראל בני ישרים הם : (ד) ה' בצאתך משעיר . רוב מפרשים פירשו ענין זה על מתן תורה שחרדו ההרים ונטפו מים וכן פי' זה סיני כמו זה סיני שחרד כמו שנאמר ויחרד כל ההר מאד כן חרדו שאר ההרים כמו הר שעיר והר פארן ואע"פ שאינו כתוב שם אלא ויחרד כל ההר וכן דעת המתרגם . והחכם רבי אברהם אי"ע ז"ל פי' כי הוא רמז למלחמות שנלחם הקב"ה בעבור ישראל וכן וזרח משעיר למו וכן אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן וכן אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה : ארץ רעשה

מקרא

ג' ברקתו ותצנח בארץ והוא־נרדם

כ' ר"פ בס' ויעף וימת : כב והנה ברק רדף את־

סיסרא ותצא יעל לקראתו ותאמר

ל' לו לך ואראך את־האיש אשר־אתה

ל' מבקש ויבא אליה והנה סיסרא נפל

ל' מת והיתד ברקתו :

ב' ר"פ בטעמ' לגס : כג ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין

מלך־כנען לפני בני ישראל :

ל' כד ותלך יד בני־ישראל הלוך וקשה

ל' על יבין מלך־כנען עד אשר הכריתו

את יבין מלך־כנען :

ל'. נ' ה א ותשר דבורה וברק בן־אבינעם

ביום ההוא לאמר :

ב בפרע פרעות בישראל

ל'. ס' בהתנדב עם ברכו יהוה :

ח'. כל קרי' ג חס' במ"ג שמעו מלכים האזינו רזנים

ל' אנכי ליהוה אנכי אשירה

כ' בנביאים אזמר ליהוה אלהי ישראל :

ד יהוה בצאתך משעיר

כ' בישימון בצעדך משדה אדום ארץ

תרגום

סכתא בצדעיה ונעצת בארעא והוא דמוך ואשתלהי ומית : כב והא ברק רדף ית סיסרא ונפקת יעל לקדמותיה ואמרת ליה איתא ואחזינך ית גברא דאת בעי ועל לותה והא סיסרא טריף ומית וסכתא נעיצא בצדעיה : כג ותבר יי ביומא ההוא ית יבין מלכא דכנען קדם בני ישראל : כד ואזלת יד בני ישראל אזלא ותקפא על יבין מלכא דכנען עד די שציאו ית יבין מלכא דכנען : א ושבחת דבורה וברק בר אבינועם על נסא ופורקנא דאתעבידא לישראל ביומא ההוא למימר : ב כד מרדו בית ישראל באוריתא אתו עליהון עממיא וטרדונון מקרויהון וכד תבו למעבד אוריתא אתגברו אנון על בעלי דבביהון ותרכונון מכל תחום ארעא דישראל בכן על פורענות תבר סיסרא וכל משריתה ועל נסא ופורקנא דאתעביד להון לישראל בכן תבו חכימיא למתב בבתי כנשתא בריש גלי ולאלפא ית עמא פתגמי אוריתא בכן בריכו ואודו קדם יי : ג שמעו מלכיא דאתו עם סיסרא לקרבא אציתו שלטוניא דהוו עם יבין מלכא דכנען לא בחילתכון ולא בגבורתכון אתגברתון ושלקתון על דבית ישראל אמרת דבורה בנבואה קדם יי אנא משבחא מודא ומברכא קדם יי אלהא דישראל : ד יי אוריתך דיהבתא לישראל כד עברין עלה הוה שלטין בהון עממיא וכד תיבין לה מתגברין אנון על בעלי דבביהון יי ביום אתגליתך למתנה להון משעיר בהון ואתגליתא בהופעות יקרך על תחומי אדום

רש"י

ותלנח בארץ . וגעלה בארעא : (כב) ברקתו . בלדעיה גילי"ש טימפיי"ה בלפיו ותחנה ברקתו ובארץ : (ב) בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם . כשבא פרעות על ישראל [illegible] בהם העובדי כוכבים על עוזבם את ה' והתנדב העם לשוב בתשובה מעתה ברכו את ה' על התשועות שעשה : (ג) אנכי . אנכי . כפול שמעתי מדרש אגדה לא קפה הקב"ה שכר תבור וכרמל שבאו למתן תורה לתת עליהם את התורה וחזרו בבשת הפנים אמר להם הקדוש ב"ה סוף שאני פורע לכם. כפלים נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בתבור יאמר אנכי אנכי . נאמר בסיני אנכי ה' אלהיך בכרמל יאמר כפול ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים בימי אליהו : (ד) ה' בצאתך משעיר . זה מ"ת כמה שנאמר וזרח משעיר למו . ומה ענייניה לכאן כך אמרה דבורה קשה היא התורה לפרוש ממנה ומוכה

רלב"ג

(כב) והנה ברק היה רודף אחר סיסרא כשלא מצאהו בדרכו שרדף עד חרושת הגוים ועלה על דעתו כי כבר היה נחבא באחד מהמקומות והודיעה אותו יעל כי הוא מת בביתה ונתבאר לברק כי יעל המיתתהו כי ראה היתד ברקתו : (כד) ובסוף הענין הכריתו בני ישראל בימי דבורה את יבין מלך כנען ועל זה הנס שעשה הש"י לישראל על יד דבורה שרה היא וברק זאת השירה שזכר ואין הרצון בזה שיהיה ברק עוזר לה בעשיית שירה כי היא לבדה עשתה אותה והנה נזכר עמה ברק כזכר אז ישיר משה וגו' : (ב) בפרוע פרעות . הוא מענין השבתה וביטול והרצון בזה כי עם היות ישראל מושבתים ומבוטלים מהגבורה מפני לחץ סיסרא ויבין והיו מפני זה בתכלית החולשה ראוי מפני זה לברך הש"י כשהתנדבו עם ישראל לעלות עליהם למלחמה עם ראותם חולשתם וגבורת סיסרא והילו כי זה היה נפלא מאד : (ג) שמעו מלכים . ר"ל מלכי האומות כדי שיראו מלהרע לישראל : אנכי לה' . ר"ל כי לא עם אחר ולזה נאה לי לשיר ולזמר לה' אלהי ישראל כי הפליא חסדו לי : (ד) ה' בצאתך משעיר . ובלכת לעדך משדה אדום הרץ רעשה ואמר על צד המשל כאילו השמים והעבים נתכו והיו למים והנה אמר זה למשל על מלחמת סיחון ועוג על שהיו רחוקים וגבוהים מאד שהיתה אחר צאת ישראל משעיר שהוא הר אדום כמו שנזכר זה בתורה ורמז עוד בזה על שאר המלחמ' שהיו אחר זה ובכמו זה האופן . ממשל

פי' רבי ישעיה

ברקתו . תרגום בצדעיה : ותצנח בארץ . הגיעה היתד עד הארץ שנקבה שתי צדעיו ונגעה יתד בארץ ודומה לו ותצנח מעל החמור . שהגיעה עצמה עד הארץ : והוא נרדם ויעף וימות . פי' מקרא מסורס הוא . ויעף . ונרדם . וימות . ויעף כמו עיף . כמו כשב כבש :

ברכו ח' ת' דסמיכי בקריא וסי' בפרוע פרעות בישר' . לבי לחקקי ישר' . ברכו ה' מלאכיו . ברכו ה' כל צבאיו . ברכו ה' כל מעשיו : האזינו ח' בקריא' סי' נמסר בריש סדר האזינו :

תולדות אהרן בפרוע. שבת קיט זכר לך לך (פסחים לז): בצאתך משעיר. זוכר אמור בלק :

[illegible] מסמסל

מצודת ציון

(א) : ותצנח . ענין נטייה כמו והצנח מעל החמור (לעיל א') : נרדם . מלשון תרדמה ושינה . ויעף . ענין יגיעה : (כד) וקשה . ר"ל וחזקה : ה (א) ותשר . מל' שירה : (ב) בפרוע פרעות . ענין נקמה כי נקום נקמה (במדבר ל"א) תרגמו אתפרע פרענותא : (ג) האזינו . הטו אוזן לשמוע . רוזנים . ענין שררה כמו ורוזנים נוסדו יחד (תהלים ב') : (ד) בצעדך . מל'

מצודת דוד

החלב ועיף על כי נס ברגליו ולזה מת מיד : (כב) רודף את סיסרא . לפי מחשבת דעתו לבקשו באשר הוא שם : (כד) ותלך וכו' . ר"ל בכל פעם יותר : ה (א) לאמר . ר"ל שבני ישראל יאמרוהו : (ב) בפרוע פרעות . ר"ל בעת שנקם הקב"ה נקמותיו מיי ישראל להיות נראה שבכח ידם נעשתה והיא להם לכבוד : בהתנדב עם . ר"ל בעבור מה שנתן ה' בלב העם להתנדב ללכת למלחמה עם כי ראו חולשתם וגבורת סיסרא : ברכו ה' . בעבור שתי אלה ברכו ה' : (ג) שמעו מלכים . את אשר אני דובר למען תיראו להלחם עוד בישראל : אנכי לה' . ר"ל על אשר אנכי לה' ולחלקו להאמין בו לזה אנכי אשירה על התשועה הבאה לי ממנו : (ד) בצאתך משעיר . כשיצאת לפני ישראל כשעברו את הר שעיר כי אז התחילו להלחם בסיחון ועוג : בצעדך משדה אדום . כפל הדבר במלות שונות וכדרך השיר : ארץ רעשה . החריד והרעיש

ומונה היא לדבק בה שהרי במורא וגבורה נתנה ולכך נמסרו ישראל ביד העובדי כוכבים על פרישתם הימנה וכשהתנדבו לעסוק בה נושעו כל זה יש ללמוד מתרגומו של יונתן: נטפו. הזילו טל תחייה: (ה) הרים נזלו. כמים נוזלים נמוגו. זה סיני. כבר מפורש מה נראה בו עשן כולו וקול ולפידים והא מפני ה' והרי זה מקרא קצר זה סיני מה אירע בו מפני אשר ירד עליו ה': (ו) בימי שמגר בן ענת בימי יעל. מלמד שאף יעל שפטה את ישראל בימיה: חדלו ארחות. היו יראים ישראל לצאת לדרכם מפני העו"ג והיו הולכים דרך עקלתון בהחבא: (ז) חדלו פרזון. ערי הפרזי שאין להם חומה חדלו מהיות יושבים בהם מפני העו"ג ונאספו אל ערי המבצר: עד שקמתי. כמו שקמתי. וכן שאתה מדבר עמי: (ח) יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים. כשבחר לו ישראל אלהים חדשים אז הוזקקו למלחמה בשעריהם ראו עתה בהתנדבם אם יראה בישראל מגן ורומח שצריך להלהם בארבעים אלף ראשי גייסות שהביא העו"ג עליהם וכולם

רָעָ֑שָׁה גַּם־שָׁמַ֣יִם נָטָ֔פוּ
גַּם־עָבִ֖ים נָ֥טְפוּ מָֽיִם׃
ה הָרִ֥ים נָזְל֖וּ מִפְּנֵ֣י יְהוָ֑ה זֶ֣ה
סִינַ֔י מִפְּנֵ֕י יְהוָ֖ה אֱלֹהֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
ו בִּימֵ֞י שַׁמְגַּ֤ר בֶּן־עֲנָת֙ בִּימֵ֣י
יָעֵ֔ל חָדְל֖וּ אֳרָח֑וֹת וְהֹלְכֵ֣י כ' וכפסוק
נְתִיב֔וֹת יֵלְכ֕וּ אֳרָח֖וֹת
עֲקַלְקַלּֽוֹת׃ ז חָדְל֧וּ פְרָז֛וֹן ל' ל' ל' ומ"ל
בְּיִשְׂרָאֵ֖ל חָדֵ֑לּוּ עַ֤ד שַׁקַּ֙מְתִּי֙ כ' ורעבים
דְּבוֹרָ֔ה שַׁקַּ֥מְתִּי אֵ֖ם כ' וכפסוק
בְּיִשְׂרָאֵֽל׃ ח יִבְחַר֙ אֱלֹהִ֣ים חֲדָשִׁ֔ים
אָ֖ז לָחֶ֣ם שְׁעָרִ֑ים מָגֵ֥ן ל' מלרע ומשמש ה"ב
אִם־יֵרָאֶ֛ה וָרֹ֖מַח בְּאַרְבָּעִ֥ים אֶ֖לֶף י"ג ל' ל' וחד כקרבנו' אלף

ארעא זעת אף שמיא מכו אף ענניא נגידו מטרא: ה טוריא זעו מן קדם יי טורא דתבור טורא דחרמון וטורא דכרמלא מתרגשין דין עם דין ואמרין דין לדין דין אמר עלי תשרי שכנתיה ולי חזיא ודין לדין אמר עלי תשרי שכנתיה ולי חזיא אשרי שכנתיה על טורא דסיני דהוא חלש וזעיר מכל טוריא דין סיני מתרגיף ומתרגיש וסליק תננה כתננא דאתונא מן קדם דאתגלי עלוהי יקרא דיי אלהא דישראל: ו כד חבו ביומי שמגר בר ענת ב.. יעל פסקו עדי אורחן דהוון מהלכין בשבילין דתקנין תבו למהוי אזלין באורחן מנגבן: ז חרובא קרוי פצחיא דהוו יתבין בארעא דישראל אצטדיאה ואטלטלו דיריהון עד דאשתלחית אנא דבורה אשתלחית לאתנבאה על דבית ישראל: ח כד אתרעיאו בני ישראל למפלח לטעותא חדתן דמקרב אתעבידא דלא איתעסקו בהון אבהתהון אתו עליהון עממיא וטרדונון מקרויהון וכד תבו למעבד אוריתא לא יכילו להון עד דאתגברון וסליק עליהון סיסרא סנאה ומעיקא בארבעין אלפין רישי משרין בחמשין אלפין אחדי סיפין בשתין אלפין אחדי רומחין בשבעין אלפין אחדי תריסין בתמנן אלפין מחצצי גיריא בר מתשע מאה רתיכין דברזלא דהוו עמיה ורתיכוהי כל אלין אלפיא וכל אלין משריתא לא יכילו למיקם קדם ברק וקדם עשרא אלפין גברא

תולדות אהרן חדלו פרזון. פסחים סו זוהר בראשית:

רד"ק

רעשה. וכן ותגעש ותרעש הארץ הכל רמז למלחמות ופי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום כי שם התחילו ישראל להלחם באומות כשעברו את הר שעיר ונלחמו בסיחון ועוג ויצא השם ית' לפניהם ונלחם ובכחו גברו בכל המלחמות ההם וכן שמים נטפו גם עבים נטפו מים: (ה) הרים נזלו מפני ה'. הכל משל על המלחמה ע"ד מן שמים נלחמו. ופי' זה סיני כמו שזה סיני הרד מפני אלהי ישראל כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד נמוגו כל יושבי כנען: (ו) בימי שמגר בן ענת. הוא היה משופטי ישראל כמו שהזכיר למעלה ואף על פי שהושיע את ישראל לא היתה התשועה הגדולה הזאת כי בימיו חדלו ארחות. וטעם להזכיר יעל כלומר אע"פ שעל ידה באה קצת התשועה הזאת ודומה כי היא היתה אשה חשובה ואוהבת ה' שהביא על ידה התשועה הזאת אע"פ כן לא היתה היא תחילת התשועה עד שקמתי אני דבורה שקמתי והייתי כאם לישראל: (ז) חדלו פרזון. פרזון שם מענין ערי הפרזות ושקמתי שניהם השי"ן פתוחה פתח גדול במקום פתח קטן: (ח) יבחר. כשבחר ישראל אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערי ולא היו יכולין להראות מגן ורומח להלחם באויביהם ואע"פ שהיו ישראל רבים ארבעים אלף ויותר והוא סך חשבון אע"פ כן היו נסים מפני אויביהם ונסגרים בעריהם ואויביהם רודפים אותם עד השערים ויש מפרשים מגן אם יראה לשבה כלומר כשהיו ישראל עושין רצון הבורא יתע' ולא

רלב"ג

מהמשל דברו הנביאים במקומות רבים: (ה) הרים נזלו. יתכן שרמז בזה על מ"ת ואמר שגם ההרים בעצמם נזלו ונתכו וחרדו מפני ה' וזה היה ביום מ"ת שנתחדש המופת מן ההר ההוא זה הר סיני אז נזל מפני ה' אלהי ישראל ובזה נשלם בקיצור זכירת החסדים שעשה השם לישראל במלחמות האומות ולחם גם מלחמות תנופה כענין מ"ת והנפלאות שחדש שם שהיו סבה שיאמינו ישראל בו ויקבלו מצותיו: (ו) ואחר זה שבה דבורה להזכיר בזאת השירה הענין שבו היה זה הנס והתחלה ואמרה כי בימי שמגר בן ענת אף על פי שהושיע את ישראל תשועה מה כמו שקדם הדלו ארחות ר"ל שהולכי דרכים חדלו מהלוך בהם מפחד האויב ואם היה שילכו בדרך ילכו ארחות עקלקלות ויטו מהדרך הישר כדי שלא ימצאם האויב: (ז) חדלו פרזון. ר"ל שערי הפראות חדלו מהיות בהן יושב מפחד אויב ולא נשארו ישראל אז כי אם בערים המוקפים חומה וכן הענין בימי יעל ידמה מזה שיעל נמנית בכלל המושיעים קודם זה המעשה שעשתה בהמיתת סיסרא והיה זמן שמגר בן ענת וזמן יעל נכללים בכי הנה שלחן סיסרא בחזקה או אמר זה על זה המעשה שעשה מהמיתת סיסרא להגיד שלא היה רושם מוחש במה שעשתה לישועה הגדולה שבאה מזה וזה מבואר מאד ואפילו הראשון הוא יותר נכון: עד שקמתי דבורה שקמתי. אני הייתי אם ומנהגת ישראל: (ח) יבחר אלהים חדשים. פי' בו כי בעת שבחר ישראל בעו"ג שהם אלהים חדשים אז היתה להם המלחמה בשערים ולא יכלו לצאת לחוץ ואפשר לפרש כי השי"ת בחר דברים חדשים להשלים זה הנס והוא שככר

פי' רבי' ישעיה

(ו) ועכשיו בימי שמגר בן ענת ובימי יעל חדלו ארחות. שמפני פחד האויבים חדלו הולכי ארחות. והוא מקרא קצר. והזכיר שמגר ויעל שהם עמו תשועה בישראל: (ז) חדלו פרזון בישראל חדלו. פי' חדלו משבת בערי הפרזים מפחד האויבים. ויש לפותרו לשון ממשלה שחדלו מהיות להם ממשלה וחדלו השני כמו חפץ והדגש בלא צורך כמו הדגש הנפינו: עד שקמתי דבורה. כמו שקמתי. כמו שלמה שאתה: (ח) יבחר אלהים חדשים. פי' כשבחר ישראל לעבוד אלהים חדשים מקרוב באו. אז באו האויבים ללחום השערים שלהם ואם היה נראה מגן ורומח מן האויבים בארבעים אלף בישראל היה מתגרה

מצודת דוד

כל מלכי האדמה: גם שמים נטפו. שרי מעלה של העו"ג אחזום חיל ורעדה כאדם ההרד והזיעה נוטף ממנו: נטפו מים. להחריד ולבלבל העו"ג בקול המון הגשם: (ה) הרים נזלו. מגודל הרעדה נטפו זיעה: זה סיני. כמו זה הר סיני. שנאמר בו ויחרד כל ההר (שמות י"ט) כ"כ חרדו כולם מפחד ה' הנלחם לישראל: (ו) בימי שמגר. אבל בימי השופט שמגר ובימי יעל אשר גם היא שפטה בימי שמגר לא היתה התשועה שלימה ולא חרדו העו"ג מפחד ה' ולזה חדלו הולכי אורח מיראת העו"ג: והולכי נתיבות. ר"ל האנשים אשר הוכרחו לילך בנתיבות היו הולכים דרך מעוקל לבל ירגישו מי בהם: (ז) חדלו פרזון. כי פחדו לשבת בערי הפרזי ורק בישראל חדלו ולא בעו"ג כי הם לא פחדו מישראל מלשבת בערי הפרזי כי ידם היה על העליונה: עד שקמתי דבורה. ר"ל כן היה עד אשר קמתי אני דבורה כי מעתה יהיה כמאז כי התשועה הבאה ע"י שלימה היא ויחרדו העו"ג מה' ולא יחדלו ישראל מללכת אורח ומלשבת בערי הפרזי: אם. כאם המיסרת את בנה לייסר דרכו כן אנכי לישראל: (ח) יבחר אלהים חדשים. כי כאשר יבחר ישראל אלהים חדשים אז בא מלחמה בעריו בעבור העונש ולא כשמטיב דרכו כי הלא בימי יהושע שנאמר כארבעים אלף וגו' עברו וגו' אל ערבות יריחו וגו'

מצודת ציון

מלשון רעדה והלוך: נטפו. מלשון טפטוף ושפיכה: עבים. עננים: (ה) נזלו. ענין נטיפה כמו יזל מים מדליו (במדבר כ"ד): (ו) חדלו. מנעו: ארחות. נתיבות דרכים ושבילים: עקלקלות. מלשון מעוקל ומעוקם: (ז) פרזון. ערי פרזי מבלי חומה סביבה: שקמתי. מל' קימה: (ח) לחם. מל' הנלחמה: שערים. עיירות כמו באחד שעריך (דברים י"ז): מגן. תריס

ט לִבִּי לְחוֹקְקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם בָּרְכוּ יְהוָה׃
י רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת יֹשְׁבֵי עַל־מִדִּין וְהֹלְכֵי עַל־דֶּרֶךְ שִׂיחוּ׃
יא מִקּוֹל מְחַצְצִים בֵּין מַשְׁאַבִּים שָׁם יְתַנּוּ צִדְקוֹת יְהוָה צִדְקֹת פִּרְזוֹנוֹ בְּיִשְׂרָאֵל אָז יָרְדוּ לַשְּׁעָרִים עַם־יְהוָה׃
יב עוּרִי עוּרִי דְּבוֹרָה עוּרִי עוּרִי

ל' מ"נ · ל' · ה' · ל' ל' · ה' · ל'. ל' · ל'. ד' · ל' חסר.

דְעַמֵּיהּ׃ ט אֲמַרַת דְּבוֹרָה בִּנְבוּאָה אֲנָא שְׁלִיחָא לְשַׁבָּחָא לְסָפְרֵי יִשְׂרָאֵל דְּכַד הֲוָת עָקְתָא הַהִיא לָא פְסָקוּ מִלְּמִדְרַשׁ בְּאוֹרַיְתָא וּכְדוּ יָאֵי לְהוֹן דְּיִתְּבִין בְּבָתֵּי כְנִשְׁתָּא בְּרֵישׁ גְּלֵי וּמַאַלְפִין יָת עַמָּא פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּמְבָרְכִין וּמוֹדִין קֳדָם יְיָ׃ י דַּהֲווֹ מְבַטְּלִין עִסְקֵיהוֹן רְכִיבִין עַל אֲתָנָן דַּחֲשִׁיכָן בְּכָל מִינֵי צִיּוּרִין וּמְהַלְּכִין בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל וּמִתְחַבְּרִין לְמִתַּב עַל דִּינָא דַּהֲווֹ אָזְלִין בְּאוֹרְחָתְהוֹן וּמִשְׁתָּעִין עַל גְּבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לְהוֹן בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ יא מֵאֲתַר דַּהֲווֹ אָנְסִין לְהוֹן וְנָסְבִין מַה דִּבִידֵיהוֹן בֵּית מְכוֹנַת לִסְטִין וּמְתוּבַת מוֹכְסִין עַל גּוּבִין בֵּית שַׁקְיָא דְמַיָּא לַאֲתַר דַּהֲוָאָה נָפְקָן בְּנָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְמִמְלֵי מַיָּא דְּלָא הֲוָאָה יָכְלִין לְאַשְׁמָעָא קָל טַרְפַּת פַּרְסַת רַגְלֵיהוֹן מִן קֳדָם סַנְאָה וּמְעִיקָא תַּמָּן יוֹדוּן עַל זַכְוָתֵיהּ דַּייָ וְעַל זַכְוָתֵיהּ דְּיָתֵיב קִרְוֵי פַּצְחַיָּא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בְּכֵן נְחָתוּ מִכְּרַכֵּי תּוּקְפָּא לְמִתַּב בְּקִרְוֵי פַּצְחַיָּא עַמֵּיהּ דַּייָ׃ יב שַׁבַּחִי שַׁבַּחִי דְבוֹרָה שַׁבַּחִי וְאוֹדִי מִלֵּי תוּשְׁבַּחְתָּא קוּם בָּרָק וּשְׁבִי

על דרך ה' וסי' ותסר בגדי אלמנותה. וישרנה הפרות. רכבי אתנות צחורות. כנמר על דרך אשור. יתיצב על דרך לא טוב. וכל על הדרך דכוות' במ"ב ויט אליה אל הדרך. ואתה תשמע השמים דד"ה:

תולדות אהרן לחוקקי ישראל. זוכר ויקרא: רוכבי אתונות. ערובין נד: מקול מחצצים. זוכר ברכשית: צדקת פרזונו. פסחים פז: עורי עורי. שם סו:

רדק

ולא היו הולכים אחרי אלהים אחרים וזה היה בימי יהושע לא היה צריך להם מגן או רומח בארבעים אלף בני גד ובני ראובן ואף על פי שהיו חלוצי צבא לא הוצרכו להראות מגן או רומח כי ה' היה נלחם להם ובאו עם אחיהם ושבו להם בשלום אין שטן ואין פגע רע מפני שהיו עושין רצון הבורא וי"ת כד אתרעיאו וגו'. ומלת לחם הוא משונה בנקודה כי היא נקודה בסגול בה"א והוא שם כמו מלחמה והוא במשקל חמץ עקב חלב אלא בזה בסגול שלא כמנהג: (ט) לבי לחקקי ישראל. גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמה לבי ורצוני אליהם ואומרת אליהם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם ונקראו הגדולים חוקקים שמשימין החקים בעם. ויש לפרש חוקקי ישראל סופריו וחכמיו אומרת להם שיברכו ה' על התשועה הזאת ופי' המתנדבים בעם ללמד להם תורה ומצות: (י) צחורות. לבנות כמו וצמר צחר ר"ל הסוחרים רוכבי האתונות חשובות וטובות שלא היו יכולין ללכת מפני האויב עתה שיחו וזמרו לאלהים ית' וכן יושבי על מדין והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע מדין וסככה או הוא שם לדרך ידוע אנשים היו יראים ללכת באותו הדרך מפני האויב ועתה שהלכו בבטחה שיחו וזמרו להשי"ת ואמר במסורה בג' לישני מדין וסככה יושבי על מדין להסות מדין דליס חד לשון קרחה וחד לשון ארחה וחד לשון דין וי"ת הפסוקים כן דהוו מבטלין עסקיהון וגו': (יא) מקול מחצצים. מקול יורה החצים לא היו יכולין לשאוב מים ועתה יתנו שם צדקות ה' וטעם צדקות פרזונו שיוכלו לשבת בערי הפרזות בבטחה וטעם מקול כי הפרשים ויורי החצים נותנים קול ומריעים להפחיד העם כמו שאמר מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר ופי' יתנו לשון למוד ושנון תרגום ושננתם לבניך ותתנינון לבניך: (יב) עורי עורי

פי' ר' ישעיה

נתגרה ומבריחן. ולחם שם המקור: (ט) לבי לחוקקי ישראל. פי' לבי מדבר לחוקקי ישראל הם החכמים: המתנדבים בעם. לעבוד את השם: ברכו את ה'. על התשועה שעשה: (י) רוכבי אתונות צחורות. אותם החשובים הרוכבים על אתונות צחורות לבנות ויושבין על הדין והלכי על הדרך ממקום למקום לשפוט את ישראל שיחו וספרו נפלאות הבורא. והמ"ם של מדין בא נוסף כי דרך המ"ם להיות נוסף בשמות. ע"כ:

רשי

וכולם המתם המקום במלחמת הכוכבים ונחל קישון גרפם: שערים. כמו כי ימצא בקרבך באחד שעריך עיירות: (ט) לבי. אני דבורה לחוקקי ישראל לאהוב את חכמי ישראל שהתנדבו בעם לאמר ברכו את ה' ישובו אליו: (י) רוכבי אתונות צחורות. הסוחרים והשרים שירכבו מעתה על אתונות לבנות החשובות מבלי יראה ודאגת עו"ג ואותן שיושבין על מדין לשון דיינים שהיו יראים לעשות משפט בפרהסיא וכן תרגם יונתן דהוו מתחברין למיתב על דינא ואותן שהולכין רגלי על דרך. שיחו וספרו את התשועה הזאת אשר מקול המחצצים אתכם אורבים ליסטים ומוכסין היושבין גדודים במערכות לארוב בשוברי המים שם יתנו עתה רוכבי האתונות והולכי על דרך את צדקות ה' ומה הן הצדקות צדקות פרזונו בישראל שהשקיט את ישראל לשכון פרזון ולצאת מסוגרים ביחידי שלא באסיפת עם: אז ירדו לשערים. חזרו לערי מושבותם שברחו משם ליאסף אל ערי המבצר: (יא) מחצצים. שהר מנחם עורכי מלחמה וסודרי קרב וחברו עם מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו לשון גדודים. ד"א מקול מחצצים בין משאבים כשהייתם הולכים בין משאבים לשאוב מים הייתם יראים מקול אבני חלוקי הנחל קילו"ש בלע"ז שהעובר עליהם נשמע קולם והייתם יראים שלא ירגישו בכם העו"ג מעכשיו אין לחוש על זאת ומש"ה מצוה עליכם ליתן הודיה לשמו: מחצצים. לשון אבני חלוקי הנחל כמו ויגרס בחצץ:
(יב) עורי שרי דבורה. ל' שבח כששונו התגברי בשירתך ורבותינו אמרו מפני שנתהללה

רלבג

שהכר משך לב סיסרא וחילו להלחם עם ברק בשערי ישראל במקום שהיה ראוי ליפול שם לפי מה שסבב השי"ת אשר עמקו מחשבותיו והנה באמת לא נלחו ישראל זאת המלחמה בכחם ועוצם ידם כי לא היו להם כלי זיין כי אם לאנשים מועטים עד שבכל ישראל לא היה מגן ורומח בארבעים אלף ולזה הוא מבואר כי בעשרת אלפים איש שעלו מבני נפתלי ומבני זבולן לא היו כלי זיין כי אם אנשים מועטים: (ט) לבי לחוקקי ישראל. ר"ל החכמים והסופרים המתנדבים בעם להשלימם וללמדם תורה ומצות הנה ראוי לכם לברך השם יתעלה על התשועה הגדולה שהושיע את ישראל כי לא היו יכולין ללמוד תורה וללמד מלחץ אויב או אמר זה על בני נפתלי ועל בני זבולן שירדו מהם מחוקקים לעזור לדבורה בזאת המלחמה כמו שיבא אחר זה: (י) רוכבי אתונות וגו'. הסוחרים הנכבדים רוכבי אתונות לבנות שהיו יושבים על דרך מדין ומתעכבים שם ולא יוכלו להשלים דרכם הישר מפני פחד אויב ויטו דרכם ללכת על דרך אחר והוא דרך שיהו כמו שאמר במה שקדם והולכי נתיבות ילכו ארחות עקלקלות: (יא) מקול מחצצים. וכל זה הפחד היה להם מקול האויבים מורי החצים שהיו בין המעינות שהיו שואבין מהן המים להצר להם לישראל שלא יוכלו לשאוב משם והיה זה המקום בדרך הישר שהיו רגילים ללכת בו הסוחרים ומפני זה היו הולכים ארחות עקלקלות והנה במקום ההוא שלא היו יכולין לבא שם שם יתנו ויגידו צדקות ה' שהכרית את אויביהם המצירים להם שם ויתנו ג"כ צדקות פרזונו בישראל עתה שיוכלו בני ישראל לשבת בערי הפרזות אשר הניחום ועזבום מפחד אויב: אז ירדו לשערים עם ה', ר"ל שישבו בכל שעריהם לפי ששבו לערי הפרזות לשבת. או יהיה הרצון בזה אז ירדו עם ה' לשערים ללמוד תורה מה שלא היו יכולין בו קודם זה כי הדרך היה סגור לפניהם מפני האויבים והכבד השעבוד ג"כ היה מונעם מזה: (יב) עורי עורי דבורה. יחס לדבורה דברי השיר

מצודת דוד

(יהושע ד') וכי היה נראה באותן מ' אלף מגן ורומח כי שלא בנס כבשו את יריחו ולא במלחמה ובמגן ורומח: (ט) לבי לחוקקי וכו'. ר"ל לא מן השפה ולחוץ כ"א מעומק הלב אדבר לחוקקי ישראל המתנדבים להלחם שהם יברכו לה' על מה שנתן בלבם להתנדב: (י) רכבי. הן השרים הרוכבים על אתונות לבנות לרוב הגדולה הן החכמים יושבי המשפט הן הסוחרים ההולכים בדרך כולכם שיחו ודברו תהלות ה'. השרים על אשר ישארו בגדולתם והחכמים על אשר יוכלו מעתה להרחיב לבם בחכמה מבלי טרדות פחד העו"ג והסוחרים על כי ילכו מעתה בדרך סלולה לא ארחות עקלקלות: (יא) מקול מחצצים. ר"ל תמורת מה שהיה נשמע קול מורים חצים אשר יורו בין ההולכים לשאוב מים תמור הקול הזה ישמע עתה שם קול מספרים צדקות ה' והם הצדקות שעשה להערי' הפרזו' שבישראל אשר היו שוממי' כי אז בהיות התשועה חזרו וירדו עם ה' לעריהם הפרזים: (יב) עורי עורי. ר"ל התחזקי

מצודת ציון

חרים: ורומח. כידון. (ט) לחוקקי. הגדולים יקראו מחוקקים כי הם משימים החוקים: (י) אתונות. נקבות החמורים: צחורות. לבנות כמו וצמר צחר (יחזקאל כ"ז): מדין. מלשון דין: שיחו. דברו כמו שיחו בכל נפלאותיו (ד"ה א' ט"ז): (יא) מחצצים. מלשון חצים: משאבים. מלשון שאיבת המים: יתנו. ענין דבור כי ושננתם (דברים ו') תרגומו ותתנון וכן לתנות לבת יפתח (לקמן י"א): פרזונו. מל' פרזון: (יב) עורי. מלשון הערה והתעוררות ושנה

רש"י

שנתפללה ואמרה עד שקמתי דבורה נסתלקה הימנה רוח הקודש: (יג) אז ירד שריד לאדירים. ירד ירדה כמו לרד לפניו גוים בידי ישראל רדו באדירי העובדי גלולים: ה' ירד לי בגבורים. ירדה לי את גבורי העובדי גלולים: (יד) מני אפרים. מן אפרים יצא את שורש יהושע בן נון לרדות בעמלק ויחלש אותו לפי חרב ומחובר מקרא זו לעליון לפרש ה' ירד לי בגבורים את יהושע הקים לרד בעמלק: אחריך. יקום משבט בנימין שאול בן קיש שירגמנו ויעמס אותו כנחלים עוממות. ויש לפתור בעממיך בחיל של מאתים אלף רגלי שבא שאול עליהם: מני מכיר ירדו מחוקקים. שרים גדולים שכבשו את האמרי אשר כבשו ששים עיר כל חבל ארגוב שכבש יאיר: (טו) ושרי ביששכר. שרים שביששכר הם הסנהדראות עוסקין בתורה יודעי בינה לעתים הם תמיד עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט: ושרי ביששכר. יו"ד זו טפילה היא ואינה משמשת כלום והרי היא כיו"ד בבמות שדי וקרא לו חלוני: ויששכר כן ברק. ושאר העם של יששכר כן הם עם ברק לכל אשר יצוה: בעמק שולח ברגליו. שלחם בכל שליחותו ולאסוף את העם ולכל צרכי המלחמה: בפלגות ראובן. אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו חקקי לב נכלי ליבא טרמומית ומה היא טרמומיתו ישב לו בין משפתי המלחמה לשמוע מי נוצח ויהיה עמו: (טז) שרקות עדרים. לשמוע קול

רד"ק

עורי. שנים הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל: (יג) אז ירד שריד. ירדה בתשלומו ופי' רדה והשליט הקב"ה ישראל שהוא שריד באדירים בעם יבין מלך כנען ולמ"ד לאדירים במקום בי"ת כמו וישבו אתו לארץ כי איש הרגתי לפצעי וזולתם: (יד) מני אפרים. כמו מן אפרים והיו"ד נוספת וכן מני מכיר: שרשם בעמלק. שרשם היה נלחם בעמלק והוא יהושע בן נון שהיה שרש אפרים ונשיאם ואחרי יהושע נלחם בנימין עם עמלק והוא שאול שהיה משבט בנימין וכ"ף אחריך כנגד אפרים וכ"ף בעממיך כנגד בנימין ואמרה זה כדרך נבואה והזכירה המתעוררים והמתחזקים אל מלחמות ה' ועתה שירדו למלחמה מן מכיר הגדולים והחכמים ואף על פי שהיה מעבר לירדן התעורר והתחזק לבא למלחמה זאת וכן בזבולן ירדו אפילו הסופרים והחכמים ואין צריך לומר שאר העם. ומושכים בשבט סופר פי' החכמים והסופרים: שבט, העט וכן ת"י בקולמוס דספרא וכן השרים שהיו ביששכר יצאו עם דבורה: (טו) ושרי. כמו שרים כמו וקרא לו חלוני כמו חלונים וחשופי שת והדומים להם וכן שבט יששכר יצא כלו וכן ברק יצא עם דבורה: בעמק שלח ברגליו. שלא שאל בהמה לרכוב מרוב חפצו למלחמה אבל בפלגות ראובן שנפלג ונחלק מעבר הירדן ולא באו למלחמה גדולים הם חקקי וחקרי לבי עליו: (טז) ואומר לו למה ישבת בין המשפתים והם מערכות וגדרות הצאן לשמוע שריקות עדרים כלומר יושב ובוטח ולא חששת למלחמת ישראל אשר בארץ כנען ולא באת לעזרם למלחמה הזאת

מקרא

דַּבְּרִי־שִׁיר קוּם בָּרָק
וּשְׁבֵה שֶׁבְיְךָ בֶּן־אֲבִינֹעַם׃
יג אָז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים (ג' וכסמ')
עָם יְהוָה יְרַד־לִי בַּגִּבּוֹרִים׃ יד מִנִּי (ב' ר"פ)
אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם בַּעֲמָלֵק
אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין בַּעֲמָמֶיךָ מִנִּי (י"ז מ"ל)
מָכִיר יָרְדוּ מְחֹקְקִים
וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר׃ (ב' ו')
טו וְשָׂרַי בְּיִשָּׂשכָר עִם־
דְּבֹרָה וְיִשָּׂשכָר כֵּן בָּרָק בָּעֵמֶק (ג' חסר)
שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו בִּפְלַגּוֹת (בפלגות חקקי לפלגות חקרי)
רְאוּבֵן גְּדֹלִים חִקְקֵי־לֵב׃ טז לָמָּה (וסימ בקל"ל)
יָשַׁבְתָּ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם (ל')
לִשְׁמֹעַ שְׁרִקוֹת עֲדָרִים (ב' עולם)

תרגום

שביך. בר אבינועם׃ יג בכן נחת חד ממשרית ישראל ותבר תקוף גברי עממיא הא לא מגבורא דדהון הות דא אלהן יי תבר קדם עמיה תקוף גברי סנאיהון׃ יד מדבית אפרים קם יהושע בר נון בקדמיתא אגיח קרבא בדבית עמלק בתרוהי קם מלכא שאול מדבית בנימין וקטל ית דבית עמלק ואגיח קרבא בשאר עממיא מדבית מכיר נחתו כד מרשמין בקרבא משבטא זבולן כתבין בקולמוס דספר חד׃ טו ורברבי יששכר משתמעין למילי דבורה ושאר שבטא דיששכר משמשין קדם ברק משתלחין בקרוי משרא לכל אתר דצריך לתמן בתושלחתיה אזלין בזרעית ראובן סגיאין נכלי לבא׃ טז למא תבתון ממשרית קרבא למתב בין תחומין בפרשת אורחא למשמע בשורתא דא מן דא לברק אתון אמרין ודידך אנחנא לסיסרא אתון אמרין דידך אנחנא למשמע בשורא למידע אידא היא משריתא נצחא בקרבא למהוי עמיה

בגבורים ד' מ"ל וסי' ה' ירד לי בגבורים. לעזרת ה' כגבורים. ואמיץ לבו בגבורים. והמה בגבורים עזרי המלחמה: צדקות ה' ג' מ"ל וא' חסר וסי' שם יתנו צדקות ב' בפסוק תניינא חס'. ועתה התיצבו ואשפטה. עמי זכור נא מה יעץ בלק:

תולדות אהרן מני מכיר. יבמות כד:

רלב"ג

השיר ולברק יחס שבית השבי שהוא פועל המלחמה: (יג) אז ירד. אז ישים השם רודה מה שנשאר מישראל על אדירים וחזקים והם עם יבין מלך כנען כמ"ש ויכנע אלהים ביום ההוא את יבין מלך כנען לפני בני ישראל ה' שם רודה ומושל לי בגבורים ר"ל שם ישראל רודה ומושל על הגבורים ההם והם עם יבין מלך כנען: (יד) והנה התחילה דבורה לספר ענין השבטים במלחמות והתחילה מן אפרים כי על ידו נעשית המלחמה הראשונה ואמר מן אפרים שרשם מי שהיה שרשם והוא יהושע שהיה נשיא עליהם והיה היותר נכבד שבשבט נלחם בעמלק כמו שזכר בתורה ויחלוש יהושע וגו': אחריך. תבוא אתה שהיה משבט בנימין בעממיך להלחם עם עמלק והוא שאול ומן מכיר בני מנשה שהיה חלקו לעבר הירדן ירדו החכמים עם דבורה למלחמה וכן הענין מזבולן: (טו) ושרי ביששכר. והשרים שהם ביששכר ג"כ ירדו עם דבורה ושבט יששכר בכללו וכן שמע לעצת דבורה ברק עד שבעמק שולח ברגליו בעצת דבורה כמו שאמר ויעל ברגליו עשרת אלפי איש ואולם בפלגות ראובן גדולים חקקי לב: (טז) והנה תמה עליו למה ישבת בין המשפתים במקומך ולא התעוררת בזאת המלחמה אבל היית יושב ובוטח והיית שומע שריקות עדרי ישראל על ידי האויבים והיית שוכן במקומך

מצודת דוד

התחזקי לדבר בשיר וכפנה שמריה כדרך השיר ולרוב הזרוז: ושבה שביך. ר"ל בהתחזק השיר תתגבר התשועה: (יג) אז כאשר יתחזק השיר ותתגבר התשוע' אז הנשאר מישראל למשול באדירי עם הם הע"ג החזקים: ה' ירד לי. ה' יתן לי ממשלה בגבורי הע"ג וכפל הדבר במ"ש: (יד) מני אפרים. מן שבט אפרים ושרשם והוא יהושע נשיאם: בעמלק. מאז נלחם הוא בעמלק והחלישם כמ"ש ויחלוש יהושע את עמלק (שמות י"ז): אחריך. כאלו תדבר לאפרים ותאמר אחר מלחמת יהושע אשר יצא ממך יבוא שאול הבא מבנימין וילחם בעמלק ברוב עם אשר יבאו עמו ממך אתה ישראל וכמ"ש ויפקדם וכו' מאתים אלף (ש"א ט"ו): ירדו מחוקקים. השרים מבני מכיר בן מנשה ירדו בהמלחמה הזאת עם סיסרא ומזבולן ירדו כולם ואף הסופרים עם שאינם מלומדי מלחמה: (טו) ושרי ביששכר. ר"ל עם כי השרים ביששכר ישבו בכל עת עם דבורה ללמד בישראל חק ומשפט וכמ"ש ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וגו' (דה"א י"ב) ולא נס א"כ מעולם ללכת במלחמה ויששכר עכ"ז עשה כן כמו ברק וירד למלחמה כמוהו: בעמק שלח ברגליו. כי למעלה נאמר שאמרה דבורה לברק לרדת מן ההר אל העמק לקראת המלחמה ושמע ברק אליה וירדו לזה אמרה גם בזה עשה יששכר כברק כי בעמק אשר שולח לרדת בה בדבר ה' ע"י דבורה בה ירד ברגליו של ברק ר"ל עם הלוכו ואחריו ולא פחד לרדת אל העמק (ומלת שולח חוזר על יששכר כי דבר ה' שע"י דבורה היה לכל העם ומפני הכבוד ייחדה הדבר לברק היה שר הצבא): בפלגות ראובן. ר"ל אם כל השבטים האלו לא פחדו מלרדת למלחמה אם בעבר ואם בהווה אם בעתיד לזאת בפלגות ראובן ר"ל במה שראובן נחלק ונפרד מן המלחמה ההיא גדולים המה חקקי לב ר"ל הנה ראוי לחשוב רבות מחשבות לב להבין הדבר מה זה היה לו שנחלק מן המלחמה: (טז) למה ישבת בין המשפתים. ר"ל ואם תשיב לומר שאתה מורך לב לרדת לקראת נשק א"כ מתחלה למה ישבת באחוזת עבר הירדן בין גבול א"י ובין גבול הע"ג הלא מקום סכנה הוא לשבת על הספר ומדוע בחרת בזה הגבול לשבת בו: לשמוע וגו'. ר"ל

מצודת ציון

ושבה שביך. מלשון שביה: (יג) ירד. ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (תהלים קי): שריד. הנשאר כמו שריד ופליט (ירמיה מ"ב): לאדירים. כמו באדירים למ"ד במקום הבי"ת וכן ונפלו לפניכם לחרב (ויקרא כו) ומשפטו בחרב: (יד) מני. מן והיו"ד נוספת: בעממיך. מלשון עם: מושכים. כי הכתיבה עשויה במשיכת הקולמוס: שבט. ר"ל קולמס: (טו) ושרי. כמו ושרים: ברגליו. עם הלוכו ואחריו וכן ויעל ברגליו (לעיל ד): בפלגות. ענין חלוקה כמו נפלגה הארץ (בראשית י'): חקקי. מלשון חקיקה וענינו מחשבה: (טז) המשפתים. מלשון שפה וענינו גבול וכן ת"י התחומין וגם הוא תרגום של גבול וכן רובץ בין המשפתים (שם מט): שריקות. רנה על הקול הבא בקבוץ השפתים וכן ושרק לו (ישעיה ה') והוא שאול

לִפְלַגּוֹת רְאוּבֵן גְּדוֹלִים חִקְרֵי־לֵב׃ ו' מ"ל
יז גִּלְעָד בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן שָׁכֵן
וְדָן לָמָּה יָגוּר אֳנִיּוֹת אָשֵׁר יָשַׁב לְחוֹף יַמִּים וְעַל־מִפְרָצָיו יִשְׁכּוֹן׃
יח זְבֻלוּן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת וְנַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה׃ ג' ב' מ"ל וא' חסר
יט בָּאוּ מְלָכִים נִלְחָמוּ אָז נִלְחֲמוּ מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנַךְ עַל־מֵי מְגִדּוֹ בֶּצַע כֶּסֶף לֹא לָקָחוּ׃ ב' ר"פ ומי הפקודים
כ מִן־שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם ב' ירעם

אֵיכְדֵין כָּשַׁר לְמֶעְבַּד לְכוֹן דְבֵית רְאוּבֵן הֲלָא יְדַעִיתוּן דִקְדָמוֹהִי גַלְיָן מַחְשְׁבוֹת לִבָּא׃ יז דְבֵית גִלְעָד בְּעִבְרָא דְיַרְדְנָא שְׁרָן וּדְבֵית דָן גְזוּ עֲבָרוּ יַרְדְנָא וְשַׁוִיאוּ נִכְסֵיהוֹן בִּסְפִינָן דְבֵית אָשֵׁר עַל סְפַר יַמָּא שְׁרוֹ קִרְוֵי עַמְמַיָא דְפַגְרוּ תָּבוּ וּבְנוֹן וִיתִיבוּ בְהוֹן׃ יח דְבֵית זְבוּלֻן לָקֳבֵיל עַמְמַיָא דְגַדִיפוּ קֳדָם יְיָ מְסַרוּ נַפְשֵׁיהוֹן לְקַטָלָא אִנוּן וּדְבֵית נַפְתָּלִי יְשַׁבְּחוּנוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ יט אֲתוֹ מַלְכַיָא דַהֲווֹ עִם סִיסְרָא וַאֲגִיחוּ קְרָבָא בְּכֵן אֲגִיחוּ קְרָבָא מַלְכֵי כְנַעַן בְּתַעְנָךְ הֲווֹ שָׁרָן וּמָטַן עַל מֵי מְגִדוֹ מָמוֹן דִכְסַף לָא קַבִּילוּ׃ כ מִן שְׁמַיָא אִתְגַח עִמְהוֹן קְרָבָא מֵאֲתַר דְנָפְקִין כּוֹכְבַיָא מִכַּבְשֵׁי

גדולים הגדולים ו' מלאים בקריא' וסי' גדולים חקרי לב. כי עברו בם גם המה. כשם הגדולים אשר בארץ דד"ה. כי מרפא יניח חטאים גדולים. וזבדיאל בן הגדולים. ויזבחו ביום ההוא :

תולדות אהרן חרף נפשו. מגלה ו: מן שמים נלחמו. ברכות נח פסחים קיח מ"ק טז סנהדרין צו :

רד"ק

כזאת : (יז) וכן גלעד ששכן בעבר הירדן ולא בא למלחמה ויש נתמוה והלא מכיר אומר שבא למלחמה ומכיר אבי גלעד וארץ הגלעד לבית מכיר כמו שאמר ויתן את הגלעד למכיר בן מנשה. ויש לפרש כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן על בית יאיר בן מנשה אמר שגם הוא היה חלקו בארץ הגלעד כמו שאמר ויאיר בן מנשה הלך וילכוד את חותיהם ויש לפרש עוד כי מה שאמר גלעד בעבר הירדן שכן הוא דרך תמיהה ואומר לראובן למה ישבת עביתך ולא באת למלחמה גלעד עשה כן כמו שעשית אתה וישב ושכן בעבר הירדן הלא תרד ובא לעזור למלחמת ישראל ואתה למה עשית כן ואף על פי שאתה מעבר לירדן הלא גם הוא מעבר לירדן. ויש לפרש ג"כ לענין זה הפירוש שלא בדרך תמיהה כלומר גלעד הלא שכן בעבר הירדן כמוך וחלקו ונחלתו שם היא ואעפ"כ עבר ובא לעזרת ישראל ואתה למה לא עשית כן : ודן למה יגור אניות. אינו אומר על אניות הים כי לא היה חלקו על הים כי זבולן היה חלקו שם כמו שאומר זבולן לחוף ימים ישכון ואף על פי שכתוב בחלקו מול יפו אעפ"כ לא היה יפו בחלקו אלא אניות הירדן ר"ל שעבר הירדן וברח מפחד האויב והניס נכסיו לעבר הירדן וכן ת"י גזו ועברו ירדנא וגו' : אשר ישב לחוף ימים. כי שם היה חלקו וגורלו כמו שנאמר בגורלו ופגע בכרמל הימה ואמר והיו תוצאותיו הימה מחבל אכזיבה : ועל מפרציו ישכון. על מקומות הפרוצים לו בעריו ישכון שם מפחד אויבים לפיכך לא יבא למלחמה שלא יניח עריו פרוצות וי"ת קרוי עממיא וגו' : (יח) חרף נפשו למות. גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חפצו למלחמה ונפתלי כמו כן שם עצמו על מרומי שדה להלחם וי"ת דבית נפתלי ישבחונון כל עממי ארעא : (יט) בתענך על מי מגדו. תענך ומגידו שני מקומות הם בחלק מנשה ומן הנראה כי רחוקים היו זה מזה כמו שאמר ויושבי תענך ובנותיה ויושבי מגדו ובנותיה א"כ מהו שאמר בתענך על מי מגידו ויתכן לפרש כי באו מלכי כנען להלחם והוא סיסרא ואשר באו עמו להלחם בתענך והיו חילותיו כל כך רבים שהיו מגיעים עד מי מגדו וכת"י בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו : בצע כסף לא לקחו. לא היו לוקחין שום ממון מבני ישראל שהיו נופלים בידיהם אלא היו הורגים אותם : (כ) מן שמים נלחמו כל כך היה הנצחון גדול שנצחו ישראל חיל סיסרא כאלו מן השמים נלחמו עם סיסרא. הכוכבים ממסילותם. על דרך שמה הנחת ה' גבוריך ודרך הדרש כי הכוכבים הממו אותם והיו לובשים שריונים ומרוב חמימות היו נכנסין בנחל קישון להתקרר ושטפם הנחל לפיכך סמך פסוק נחל קישון גרפם לפסוק מן שמים נלחמו ולפי דרך הפשט לפי שהמלחמה היתה בערבה אשר על שפת נחל קישון היו נכנסין בנחל הן לברוח הן לערוך מלחמה עם ישראל ונכשלו המרכבות כמו במצרים שאמר ויסר את אופן מרכבותיו ונפלו הפרשים בנחל ונרסם ה.ח: ושטפו

רש"י

קול עדרי המלחמה למי קול ענות גבורה ולמי קול ענות חלושה : (יז) בעבר הירדן שכן. ולא בא אל המלחמה וכן דן הכנים ממונו בספינות לעמוד ולברוח : ועל מפרציו. לשמור פרצות ארצו : (יח) זבולון עם חרף וגו'. בזה נפשו והפקיר עצמו למות במלחמה עם ברק וכן נפתלי על מרומי שדה על הר תבור: (יט) בתענך על מי מגדו. תרגם יונתן בתענך הוו שרן ומטן על מי מגדו. ראש המחנה בתענך ומגיע עד מי מגדו : בצע כסף לא לקחו. חנם באו לעזרת סיסרא לא בקשו ממנו שכר : (כ) מן שמים נלחמו. ואף הכניס בלא כס לצבאיו שאינם רוצים שום שכר: ממסלותם. ראש הכוכב בשמים וסופו בארץ מכאן אמרו עוביו של רקיע כאויר שבין שמים לארץ שהכוכב תקוע ברקיע כמין נגר בדלת מדת ארכו כעביו של רקיע ותן המקרא שמעיד ממסילותם נלחמו אנו שומעים שעביו של רקיע כגובה שמים

רלב"ג

במקומך ולא חששת לזה. הנה לפלגות ראובן גדולים חקרי לב על שספקו עליהם ולא נהנו לב לצאת משם : (יז) גלעד בעבר הירדן שכן. וא"ת כי מנעך מזה הירדן הלא גלעד ג"כ שוכן בעבר הירדן ועם כל זה בא לעזרת ה' בגבורים כמו שקדם והנני תמה על דן למה יגור אניות הנה נחלתו לא היתה מעבר הירדן ולא די שלא בא לעזרת ה' אבל ברח והניח עמו והלך עם קניניו בעבר הירדן באניות כמו שת"י הנה אשר יש לו התנצלות אם לא בא לעזרת ה' כי הוא יושב על הספר ולזה היה ראוי לשמור ארצו ולשכון על המקומות הפרוצים בארצו שלא יבאו שם האויבים : (יח) ואמנם זבולון ונפתלי ראוי שישובחו והוא כי זבולון הוא עם שחרף נפשו למות מרוב קנאתו להנקם מהאויב ר"ל שמסר עצמו לסכנה. וכן נפתלי ג"כ כי מבני נפתלי ומבני זבולון היו החיל אשר עלו עם ברק על הר תבור שהיו על מרומי שדה כי הם ראו חיל עם סיסרא ועם זה מסרו עצמם לסכנה לעלות עליהם למלחמה מרוב בטחונם בשם ית' : (יט) באו מלכים נלחמו. ידמה שמלכים רבים מממלכות הגוים ממשפחות כנען ירדו עם סיסרא להלחם עם ישראל ונלחמו אז מלכי כנען בתענך ועל מי מגדו והם המקומות שהיו חושבים לכבשם בקלות וכל כך היו הפצים להלחם בישראל שלא לקחו בצע כסף על זה מיבין מלך כנען כמנהג מי שאינו תחת המלך שאם ירצה שמלך להביאו למלחמתו יתן לו שכר: (כ) מן שמים נלחמו. אמר זה לסורות כי לא בחרבם נצחו לסיסרא אך מאת ה'

מצודת ציון

באהל על כל המקנה : (יז) יגור. יאסף כמו יגורו עלי עזים (תהלים נ"ט) : אניות. באניות : לחוף. לשפת הים וכן בחוף הים (דברים א') : (יח) חרף. ענין בזיון : מרומי. מל' רם : (יט) על מי. עד מי : בצע. ענין חמדה כמו מה בצע בדמי (תהלים ל) : (כ) ממסילותם. מל'

מצודת דוד

מה שאלת הארץ היא באמרך ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה (במדבר ל"ב) וכי שאלתך היה לשבת בית לשמוע שריקות העדרים והמקנה וכי לא עלתה על דעתך שבע"כ תרד במלחמה בהיותך יושב על הספר : לפלגות. לזאת למה שנפרד ראובן מן המלחמה ראוי לחקור עליו רבות חקרי לב להשכיל אמתת הדבר: (יז) גלעד וגו'. ר"ל אם נחשב שלזה לא בא ראובן למלחמה על כי נחלתו היא בעבר הירדן רחוקה ממקום המלחמה הלא גם גלעד שוכן בעבר הירדן ועכ"ז בא למלחמה כמ"ש למעלה מני מכיר וגו' והוא גלעד : ודן וגו'. ר"ל אף על דן יש להתרעם מאד כי למה יקבץ כל אשר לו לשומה בספינות ולברוח הלא נחלתו קרובה למקום המלחמה ומדוע א"כ ברח ולא בא למלחמה : אשר וגו'. ר"ל עם שגם אשר לא בא הנה לא במעל עשה רק על כי נחלתו היא בחוף הים על הספר ועריו המה פרוצים ופרוזים מבלי חומה ולזה בע"כ שכן אצל עריו הפרוצים לבל יבאו בהם העכו"ם הסמוך לספר : (יח) זבלון וגו'. ר"ל אולם זבולון עשה הטוב כי הוא עם אשר חרף ובזה נפשו ללכת למלחמה ולא יקרה נפשו בעיניו לחשוב פן ימות במלחמה : ונפתלי וגו'. ר"ל וגם נפתלי כמוהו לא חש למות על מרומי שדה במקום המלחמה (עם כי ה' נוה לקחת למלחמת בני זבולון ובני נפתלי כמ"ש למעלה ולא נוה להביא למלחמה מיתר השבטים מ"מ התרעמה דבורה על ראובן ועל דן על שלא באו מעצמם כדרך שבאו משאר השבטים) : (יט) באו מלכים. ר"ל שבטי ישראל ה"ה לא באו לעזרת אחיהם ומלכי ארצות אחרות באו לעזרת סיסרא ונלחמו בעבורו : אז. בעת הלחם סיסרא נלחמו בעבורו מלכי כנען ברב עם כי בתענך נלחמו וקצה המחנה הגיע עד מי מגדו : בצע. בחנם באו בעזרתו ולא לקחו בשכרם בצע כסף ותמרם כמתרעמת שלא בעצ באו בחנם בעזרת סיסרא ומדוע לא באו ראובן ודן בעזרת אחיהם : (כ) מן שמים נלחמו. ר"ל אולם גם בלחם נפל סיסרא וכאלו מן השמים נלחמו עמו וכאלו הכוכבים סרו ממסלותם ומדרך מהלכם וירדו ונלחמו עם סיסרא ורז"ל אמרו שהכוכבים הרתיחו השריונות ונכנסו בנחל קישון להתקרר ושטפם מי הנחל :

רש"י

שמים מן הארץ: (כא) גרפם. סחפם מן העולם כמגרפה זו שגורפת את האפר מן הכירה: נחל קדומים. שנעשה ערב ליס על זה מימות מצרים כדאיתא בפסחים: הדרכי נפשי. ברגלים את עוז גבורי כנען: (כב) הלמו עקבי סוס. נשתלפו טלפי ביסיהם שהיה חום הכוכב מרתיח את המים והציפורן נשמטה כמו שמולגין את הרגלים ברותחין והטלפים נשמטים מתוך שנשתלפו נהלמו ברגלים: מדהרות דהרות אביריו. שהיו מרקידים את סוסיהם במלחמה כמו וסוס דוהר. הוא לשון הרקדת הסוס: (כג) אורו מרוז. אמרי לה כוכבא הוה ואמרי לה גברא חשיבא הוה והיה סמוך למקום המלחמה ולא בא: אמר מלאך ה'. אמר ברק בשליחותו של הקב"ה: יושביה. היושבים בארבע אמות שלו כד' מאות פרסה שמתיה ברק למרוז: לעזרת ה'. כביכול שמי שהוא עוזר את ישראל כעוזר את השכינה: (כד) מנשים באהל. שרה (ע' רש"י נזיר כ"ג) שנאמר בה הנה באהל. רבקה שנאמר בה ויביאה יצחק האהלה. רחל ולאה שנאמר בהן ויצא מאהל לאה וגומר: מנשים באהל תבורך. יעל למה הן ילדו וגידלו ואם לא יעל הרי הרשע הזה בא ומאבדן כך הוא בבראשית רבה. ד"א אף יעל היתה יושבת אהלים לפיכך הזכיר אותה בברכת אהלים: (כה) חלב נתנה. לדעת אם לבו עליו שיבין בין טעם מים לטעם חלב כן תרגם יונתן: בספל אדירים. בספל שותין בו

רד"ק

ופבעו ולא כן היה לישראל אלא שדרכו הנחל בעוז ועברוהו בלא שום פגע ונזק וזהו תדרכי נפשי עוז כלומר הנחל שנגרפו דרכה נפשי בעוז כי מן השמים נלחמו עמהם בעבורי וי"ת תדרכי נפשי עוז דוסיסת נפשי קטילי גבריהון בתקוף. ופי' נחל קדומים נחל שהיה שם מקדם כאילו נברא שם מקדם להנקם באויבי ה' על דרך כל פעל ה' למענהו וגו': (כב) אז הלמו. פועל עומד כאילו אומר נהלמו עקבי הסוסים מרוב מרוצתם במלחמה. וז"ש מדהרות דהרות אביריו מה שמכה הסוס בכח על הארץ בעת המרוצה ושלא בעת המרוצה שנראה כמרקד תקרא דהירה וכן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה. ואמר עקבי סוס כי בעקבים אין פרסה לפיכך אמר כי נהלמו עקבי סוס בכח מכת הסוס בארץ. וטעם אביריו על הפרשים או על הסוסים: (כג) אורו מרוז. שם עיר קרובה למקום המלחמה ולא באו לעזרה לפיכך קללה אותם אבל הרחוקים שלא באו לא קללה אותם: אמר מלאך ה'. כמשמעו כי נביאה היתה דבורה ועל פי הנבואה אמרה זה וי"ת אמר ברק נביא דה': (כד) תבורך. מרוז תהיה ארורה אבל יעל תהיה ברוכה שהיתה זריזה לעזרת ה' במקום שהיתה שם באהלה ויותר תבורך מאשר נשים היושבות באהל: (כה) מים שאל חלב נתנה. להכבידו כדי שירדם במהרה עם העייפות שהיה לו והחלב שתה שלא ירגיש בהכותה אותו וי"ת מיא שאל מינה סיסרא רשיעא וגו': בספל אדירים. בספל גדול ששותין בו גדולים ואדירים. והחכם רבי יונה פי' אדירים הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן וי"ת בפיילי גבריא וגו'. וכן תרגם קובעת כוס התרעלה פיילי כסא דלווטיא וכן השותים במזרקי יין דשתיין בפיילי חמר ובדברי רז"ל היה מביא בפיילי של חרס חדשה ובלשון יון כוס פיילי: הקריבה חמאה. חלב חמאה וחלב שזכר עומד במקום שנים והשקתו החלב המותר. אחר החמאה כי הוא מכביד הלב וטורף הדעת ויתכן לפרש כי נתנה לו חמאה לאכול אחר שהשקתהו כי בנאד החלב השקתהו כמו שאמר ותפתח את נאד

כא נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם נַחַל קְדוּמִים נַחַל קִישׁוֹן תִּדְרְכִי נַפְשִׁי עֹז׃
כב אָז הָלְמוּ עִקְּבֵי־סוּס מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אַבִּירָיו׃
כג אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְהוָה אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא־בָאוּ לְעֶזְרַת יְהוָה לְעֶזְרַת יְהוָה בַּגִּבּוֹרִים׃
כד תְּבֹרַךְ מִנָּשִׁים יָעֵל אֵשֶׁת חֶבֶר הַקֵּינִי מִנָּשִׁים בָּאֹהֶל תְּבֹרָךְ׃
כה מַיִם שָׁאַל חָלָב נָתָנָה בְּסֵפֶל אַדִּירִים הִקְרִיבָה חֶמְאָה׃

דְּגִבָּרֵיהוֹן תַּמָּן אִתְּגַח קְרָבָא עִם סִיסְרָא׃ כא נַחֲלָא דְקִישׁוֹן תַּבְּרִינוּן נַחֲלָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵיהּ נִסִּין וּגְבוּרָן מִלְּקַדְמִין לְיִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָא דְקִישׁוֹן תַּמָּן דוּשִׁישַׁת נַפְשִׁי קְטִילֵי גִּבָּרֵיהוֹן בִּתְקוֹף׃ כב בְּכֵן אִשְׁתַּלְּפָא טוּפְרֵי סוּסָוָתְהוֹן מִפְּנוּכָא דַהֲוָה מְפַנִּיק קֳדָם רְתִיכֵי גִּבָּרוֹהִי׃ כג לוּטוּ מֵרוֹז אֲמַר בָּרָק נְבִיָּא דַיְיָ לוּטוּ וְתַבָּרוּ יַת יָתְבָהָא אֲרֵי לָא אֲתוֹ לְסַעְדָן עַמָּא דַיְיָ כַּד אַגִּיחַ קְרָבָא בְּגִבָּרַיָּא׃ כד תִּתְבָּרַךְ מִבִּרְכַּת נְשַׁיָּא טָבְתָא יָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה כַּחֲדָא מִנְּשַׁיָּא דִמְשַׁמְּשָׁן בְּבָתֵּי מֶדְרְשִׁין תִּתְבָּרַךְ׃ כה מַיָּא שְׁאַל מִנַּהּ סִיסְרָא רַשִׁיעָא חֲלָבָא אַשְׁקִיתֵיהּ לְמִידַע אִם אִית רַעְיוֹנוֹהִי עֲלוֹהִי בְּפַיְלֵי גִּבָּרַיָּא קְרִיבַת

[מסורה:] נחל ג' · ב' בעלי גויס · ג' ב' חסר ודין מ"ל · כי ב' וחסר. ל' · ב' כפסוק · ג' · ג' · ל' וחד והקריבה עז

תברך ג' בקריאה וסי' תברך מנשים יעל אשת חבר הקני ב' בפסוק. ואחריתם לא תברך: באהל ו' בקריא' וסי' ויאמר הנה באהל. כל הבא אל האהל וכל אשר באהל. וירא ה' באהל בעמוד ענן. מנשים באהל תברך. ואת כל כלי הקדש אשר באהל. וחברו דד"ה. וגמסר גם בסדר חקת:

תולדות אהרן נחל קישון. פסחים קיח: אורו מרוז. מ"ק טז שבועות לו: ארור יושביה. מ"ק טז שבועות לו זוהר ולחתנן: תבורך מנשים. נזיר כג סנהדרין קה הוריות י':

רלב"ג

ה' ית' בא להם זה הניצוח והוא ית' שם הכוכבים ממסילותם נלחמים עם סיסרא בהשפיע באמצעותם מה שישלם בו מלות סיסרא וחילו: (כא) נחל קישון גרפם. ידמה שכבר גברו אז על דרך נופלת מי נחל קישון שהיו בו מים מעטים וכשהיו עוברים בו סיסרא וחילו גברו המים והסירום כמו שתסיר המכבדת אשר יכבדו בה הבית מה שעל הארץ מן העפר וזולתו ובזה האופן טבעו רוב חיל סיסרא ונפל פחדם אל הנשארים ועם זה הענין הנה בנחל המים הקדומים שהיו בנחל קישון: תדרכי נפשי עוז. ר"ל שלא גברו המים לישראל בעברם בדרך שיניעום ויסירום ממקומם אבל היו דורכין שם בעוז ותוקף וזה היה פלא גדול דומה באופן מה לפלא שהיה לישראל על ים סוף: (כב) אז הלמו. אז נהלמו ונשברו עקבי סוס סיסרא שלא נשאר להם כח מחוזק מרוצתם והכותם בהם בארץ כשהניגום גבורי סיסרא ולא נשאר להם כח לנוס ואפשר שיהיה הרצון בזה כי אז בנחל קישון מרוב המים שנשברו שם היו עקבות סוסיהם כאילו נשברו ולא יכלו לדרך אבל נגבו המים רגליהם: (כג) אורו מרוז. שהיתה עיר גדולה קרובה למקום המלחמה: אמר מלאך ה'. זאת הנבואה לדבורה שעיר מרוז תהיה ארורה ר"ל יושביה כי לא באו לעזרת ה' עם היותם קרובים: (כד) תבורך מנשים. אמנם יעל תהיה ברוכה כי עזרה להם בהריגת סיסרא ויותר מנשים שהן באהל תבורך או ירצה בזה שהיא תבורך מנשים שהן באהל ללמד תורה כמו דבורה ויהיה הרצון בזה כי קללת מרוז אמר מלאך ה' ואולם ברכת יעל אמרה דבורה על צד התפלה והברכה: (כה) והנה ספרה על מה ברכה יעל וזה כי היא עשתה מעשים בחכמה ובגבורה לעזור ישראל וזה שכאשר שאל סיסרא מים לשתות נתנה חלב לשכרו והקריבה לו חמאה בכלי גדול לשתות והרצון בחמאה חלב שמן שלא הוסרה ממנו החמאה כי הוא משכר יותר. והנה נכפל הלשון בזה. ומה שספר תחלה כי מנאד החלב השקתהו היה בזה האופן ר"ל שהוציאה ממנו בספל גדול אשר

מצודת דוד

(כא) נחל קישון גרפם. כי המלחמה היתה בשפת הנחל ובנס גברו מי הנחל ושטפם: נחל קדומים וגו'. ר"ל הנה מי הנחל אשר היה מקודם ומאז בנחל קישון הלא מעטים היו עד אשר דרכתי אני בה בעוז מבלי נזק ועתה ע"פ הנס איך רבו למעלה עד אשר שטפו הע"ג: (כב) אז הלמו וכו'. ר"ל כי בראותם הנחל שוטף נסו לנפשם על הסוסים ואז הוכו ונשברו עקבי הסוס מן הדהרות ודליגות שעשו עמהם אנשיו הגבורים רוכבי הסוסים או מלת אביריו חוזר על הסוסים ור"ל מן הדהרות שעשו סוסיו החזקים: (כג) אורו מרוז. קללו אתם את המקום מרוז: אמר וכו'. שמלאך אמר לקללו ובנבואה אמרה: אורו וכו'. ר"ל קללו לומר ארור יושבי מרוז על שלא באו לעזרת עם ה' עם כי היו סמוכים למקום המלחמה: לעזרת ה' בגבורים. כפלה הדבר לפרש באיזה עזרה ואמרה לעזרת עם ה' הנלחם בגבורים והם אנשי סיסרא: (כד) תבורך וכו'. לפי שאמרה לקלל יושבי מרוז אמרה אבל יעל תבורך מפי הנשים על כי היא עזרה לישראל: מנשים באהל. ר"ל מפי נשים הצדקניות הצנועות היושבות באוהל מפי הנשים האלה תבורך ותתקיים הברכה עם שלא אמרה מלאך ה' כקללת מרוז: (כה) מים שאל. ר"ל הבינו חכמתה של יעל כי סיסרא בקש מים והיא נתנה לו חלב כמ"ש למעלה ותפתח את נאד החלב ותשקהו וזהו בכדי להפיל עליו תרדמה: בספל אדירים. ולמען יהא לבו בטוח

מצודת ציון

מלשון מסילה ודרך: (כא) גרפם. ענין כבוד וטאטא כי יעים (שמות ל"ח) ת"א מגרופהא ור"ל שטפם: תדרכי. מלשון דרך והלוך: נפשי. ר"ל אני בעצמי: עוז. כמו בעוז: (כב) הלמו. ענין הכאה כמו הולם פעם (ישעיה מ"א): עקבי. הוא סוף הרגל: מדהרות. כן יקרא דריכת ודליגת הסוס בכח כמו וסוס דוהר (נחום ג') וכפל המלה לרוב הדהרות: אביריו. מלשון אביר וחזק: (כג) אורו. מלשון ארור: מרוז. שם מקום: (כה) בספל. באגן והוא כלי מה וכן מלא ספל מים (לקמן ו'): אדירים. ר"ל גדולים ותשובים: חמאה. הוא

רדק

יאד החלב והשקהו והספל אדירים הקריבה לו חמאה לאכול: (כו) ידה ליתד תשלחנה. כמו תשלח והנו"ן והה"א נוספות כנו"ן ה"א מסדרונה פרשדונה ואף על פי שאין המנהג כן בפעלים ואדוני אבי ז"ל פי' תשלחנה ידה וימינה שלחה בעבור יתד והלמות ידה שמאלה נריכה יתד וימינה נריכה הלמות וכנה השליחות לידים בעבור כי הם עשו המעשה וד מה לו וכל אשר שאלו עיני. בביהם לא ישכנו רגליה. ובתבונות כפיו ינחם. ואם תאמר כי תשלחנה בודד אין צריך לכל זה כי פירוש ידה וימינה הושטו בעבור יתד והלמות. ורבי אחי ר' משה ז"ל פירשו בחסרון כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה וכן פי' ידה כידה והוא דרך שאלה בעבור שאמר תבורך מנשים יעל אמר ראויה לה הברכה יותר משאר נשים כי עשתה מעשה גבורה שלא יעשו שאר הנשים כי אין מעשה גבורה לנשים כי אם לאנשים לפיכך אמר דרך שאלה כידה ליתד תשלחנה הנשים האחרות וימינה להלמות עמלים הלמות שם הכלים שמכים בו האנשים העמלים בעלי המלאכה: מחקה ראשו. השירה ראשו מלשון מחק בדברי רז"ל אין מוחקים במקום שגודשים והמחק הוא הכלי שמעבירין על המדה שמעביר כל מה שעליה: ומחצה. מן ומחץ מכתו: וחלפה. העבירה היתד ברקתו וכת"י אעברת בצדעיה או יהיה והלפה מן יחלוף ויסגיר שהוא לשון כריתה: (כז) בין רגליה כרע נפל. כן מנהג הלשון לכפול הדברים כדי לחזקם והענין כי כרע כריעה שלא היתה לו תקומה וזהו שאמר באשר כרע שם נפל שדוד ויש בו דרש והוא רחוק כי יש בפסוק שבעה בין כרע ונפל ושכב ואמרו כי שבע בעילות בעל אותו רשע ליעל אותו היום ומה שכתבו למעלה במלת שמיכה מכחיש זה הדרש: (כח) ותיבב. הריעה מתרגם תרוע' יבבא וי"ת ואודיקה לי הבעה האשנב. כמו החלון וכן בעד אשנבי נשקפתי: (כט) תעניה. כל אחת מן החכמות תענה אותה: אף היא. אם סיסרא: תשיב אמריה לה. היא בעצמה כמו שהחכמות משיבות לה כן היתה היא בעצמה משיבה ואומרת כי בעבור זה אחרו פעמי מרכבותיו: (ל) ימצאו יחלקו שלל. ימצאו שלל לרוב בארץ ישראל שיגלחו אותם ויחלקו השלל ביניהם ולזה הם מאחרים לבא:

רשי

בו מים ששמים וקראו אדירים שנאמר כמים אדירים: (כו) להלמות עמלים. סיסרא שהיה עמל ויגע: מחקה. לשון חיקוי: ומחצה. לשון מחץ: וחלפה. יוצא מצד אחר: (כח) ותיבב. לשון דבור כמו ניב שפתים ורבותינו פירשוהו לשון גניחה כתרועה דמתרגמינן יבבא. ואני אומר לשון ראייה כמו בבת עיני וכן חברו מנחם: אשנב. חלון: (כט) חכמות שרותיה תעניה. החכמות שבשרותיה לכך נקוד חי"ת פתח. חכמות שהוא שם דבר נקוד חט"ף קמ"ץ כמו ראמות לאויל חכמות חט נקוד חכמות וכן חכמות נשים בנתה ביתה חכמות שבנשים: תעניה. דגשות של נו"ן משמשת במקום נו"ן שלישית ופתרונו תעניינה אותה דגשות נון משמשת במקום אותה כמו מרכבת תבואנה: אף היא תשיב אמריה. תנחומין לעצמה מה אני מתמה תמיד על עכוב בני: (ל) הלא ימצאו יחלקו שלל. והוא מעכבן: רחם רחמתים לראש גבר. מענים נשים יפות בישראל וכל איש מהם יש לו במטתו שתים ושלש נשים

שופטים ה

חֶמְאָה: כו יָדָהּ לַיָּתֵד תִּשְׁלַחְנָה וִימִינָהּ לְהַלְמוּת עֲמֵלִים וְהָלְמָה סִיסְרָא מָחֲקָה רֹאשׁוֹ וּמָחֲצָה וְחָלְפָה רַקָּתוֹ: כז בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפַל שָׁכָב בֵּין רַגְלֶיהָ כָּרַע נָפָל בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד: כח בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו: כט חַכְמוֹת שָׂרוֹתֶיהָ תַּעֲנֶינָּה אַף־הִיא תָּשִׁיב אֲמָרֶיהָ לָהּ: ל הֲלֹא יִמְצְאוּ יְחַלְּקוּ שָׁלָל רַחַם רַחֲמָתַיִם לְרֹאשׁ גֶּבֶר שְׁלַל צְבָעִים לְסִיסְרָא שְׁלַל צְבָעִים רִקְמָה צֶבַע רִקְמָתַיִם לְצַוְּארֵי שָׁלָל:

ל' ג' ל' ל' ל' קמץ זקף ע"ז ל' ל' ב' מסס ב' פתח נשים י' ה"ג' קמץ וכ' פתח ל' ג' קמצי' וכ' פתחין ב' כפכו'

קֳדָמוֹהִי שְׁמוֹ דְגוּבְנִין: כו טַבְתָּא יָעֵל אִתַּת חֶבֶר שַׁלְמָאָה דְקַיֶּמֶת מַה דִכְתִיב בְּסִפְרָא אוֹרַיְתָא דְמשֶׁה לָא יְהֵוֵי תִקוּן זֵין דִגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יִתְקַן גְבַר בְּתִקוּנֵי אִתְּתָא אֱלָהֵן יְדָהָא לְסִכְתָּא אוֹשִׁיטַת וִימִינָא לְאַרְזַפְתָּא דְנַפְּחִין לְמִתְבַּר רַשִׁיעִין וְאֲנוּסִין מַחֲתֵיהּ לְסִיסְרָא תַּבְרַת רֵישֵׁיהּ פְּצַעַת מוֹחֵיהּ אַעְבָרַת סִכְתָּא בְּצִדְעֵיהּ: כז בֵּין רִגְלָהָא כְּרַע נְפַל שְׁכִיב בֵּין רִגְלָהָא כְּרַע נְפַל בַּאֲתַר דִכְרַע תַּמָן נְפַל בְּזִיזָא סִיסְרָא: כח מִן חֲרַכָּא אִסְתַּכִיאַת וּמְדַיְקָא אִמֵּיהּ דְסִיסְרָא מְבִינֵי אֲעִיתָא אָמְרַת מָא דֵין אוֹחֲרָא רְתִיכוֹהִי דְסִיסְרָא בְּרִי מִלְמֵיתֵי מָא דֵין אִתְעַכָּבוּ רְהָטַיָא דַהֲווֹ מַיְתַן לִי אִגְרַת נִצְחָנִין: כט חַכִּימַת פְּרִיסְתְּנָתָהָא עָנְיָן לָהּ אַף הִיא בְּחוּכְמָא מְתִיבָא וְאָמְרָה לְמֵימַר לְהֶן: ל הֲוָא מִדְמַשְׁכְּחִין מְפַלְגִין בִּזְתָא יְהֲבִין גְבַר וּבֵיתֵיהּ כָּל חַד וְחַד בִּזָּא סַגִי קֳדָם סִיסְרָא בִּזַּת צִיוּרֵי צִבְעוֹנִין עַל צַוְרֵיהּ נִכְסֵי עַתִירַיָא וּמָנֵי חֱמוּדָא קֳדָם גִבָּרוֹהִי דְבָזוּ:

באשר ט"ו בקריאה וסי' אל קול הנער באשר הוא שם. איננו גדול בבית הזה ממני. אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה. בין רגליה כרע נפל שכב. וילך האיש מהעיר. ויאמר לו מיכה מאין. ויקם דוד ואנשיו. ואלישע אמר אל האשה. עמדי נא בחבריך. לסריסים אשר ישמרו את שבתתי. ויאמרו אליו הגידה נא לנו באשר. באשר תמותי אמות. באשר דבר מלך שלטון. מה יתרון העשה באשר הוא. טוב ללכת אל בית אבל. וד' ובאשר וסי' גם אני אבחר בתעלוליהם. ומניתי אתכם לחרב. ואפרחיו יעלעו דם. ותאמר רות אל תפגעי:

תולדות אהרן ליתד תשלחנה. מנחות לו: כרע נפל. יבמות קג נזיר כג סנהדרין קה הוריות י: בעד החלון. ר"ה לג זוהר בלק (סוטה כד): חכמות שרותיה. עקרים מג מד:

רלבג

אשר ישתו בו הגבורים: (כו) ידה ליתד תשלחנה. והנה כתתיה המנהיגים הגוף תשלחנה ידה השמאלית ליתד ושלחו ימינה למה שהולמים ומכין בו העמלים במלאכות רבית העמל והכתה סיסרא בראשו עד שהפסידה ופרדה החבור אשר בו והכתה ביתד ופגרה היתד רקתו או כרתה רקתו: (כז) בין רגליה כרע נפל. ר"ל כי בחכמתה סבבה שנפל ונרדם לפניה: ובאשר כרע שם נפל שדוד. ר"ל כי תכף שנפל שדדתהו והמיתתהו יעל: (כח) הנה אם סיסרא נשקפה בעד החלון והילילה בדמיון תרועה והיתה אומרת מה הסבה שיהיה בשש רכב סיסרא לבוא: (כט) והנה החכמות שבשרותיה היו עונות אותה וגם היא בעצמה היתה משיבה לדבריה ואומרת מה שאומרת החכמות הכן והוא כי סבת איחורו הוא שאם ימצאו שלל שיחלקוהו: (ל) רחם רחמתים. ולהיותם פרוצים ובפריות הקדימו בספור שלל: רחם רחמתי'. נערה או שתי נערות

מצודת ציון

הוא שומן החלב: (כו) ליתד. הוא המסמר: להלמות. ענין הכאה: עמלים. מלשון עמל וטורח: מחקה ראשו. הסירה ראשו כדרז"ל אין מוחקין במקום שגודשין (ב"ב פ"ח) ור"ל אין מעבירין דבר מה על המדה להסיר הגודש: ומחצה. ענין נגוע ומוכה כמו מחץ ראשם (תהלים ק'): וחלפה. ענין העברה ונעבר לעבר כמו והלף כיהודה (ישעיה ח'): רקתו. הוא המקום שאצל העין: (כז) כרע. ענין נפילה על הברכים: שדוד. נבוז ונאבד כמו ואתה לא בזיד (בב נ"ג): (כח) בעד. נגד: נשקפה. ענין הבטה כמו וישקף אבימלך (בראשית כ"ו) ואמר בלשון נפעל על כי גם הוא נשקפה למביטים בה: ותיבב. ענין יללה כי תרועה ת"א יבבא וקול התרועה היא כיללה: האשנב. הוא כעין חלון כמו בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז'): בושש. ענין איחור כמו בושש משה (שמות ל"ב): פעמי. לעדם והלוך כמו וישם לדרך פעמיו (תהלים פ"ה): (כט) תעניה. כל אחת תענה ותשיב: (ל) רחם רחמתים. ר"ל עלמה ושתי עלמות וקראן כלשון בזיון ע"ש הרחם: לראש גבר. ר"ל לכל איש: רקמה. מעשה רוקם בהרבה מיני צבעים: רקמתים. ר"ל בשתי פנים בהעבר מזה ובהעבר

מצודת דוד

כה ולא ירגיש בדבר הקריבה לפניו חמאה בספל חשוב הראוי להאכיל בו אדירים וחשוב ס למען יחשב אשר נפשו יקרה בעיניה ולאדון יחשב לה: (כו) ידה וכו'. אבל בקשה נפשה והושיטה ידה השמאלי לקחת יתד האוהל וימינה הושיטה לקחת המקבת הקרוי הלמות עמלים ע"ש שהאנשים עמלים במלאכה ומכים בו לעשות מלאכתן: והלמה סיסרא. הכתה ושברה את סיסרא והסירה ראשו ונגעה אותו בהכאה ופליטה ועם היתד חלפה רקתו מעבר אל עבר: (כז) בין רגליה כרע. לפניה כרע על כרעיו ומיד נפל לארץ ונשאר שוכב ולא הוסיף לקום ור"ל במהירות רב הומת וכפלה הדבר לחזוק וכדרך השיר: באשר כרע. במקום שכרע שם נפל סיסרא האבד והנבוז כי לא היה יכול להתחזק עוד אחר הכריעה וזהו ממליצת השיר כי באמת לא כרע ולא נפל: (כח) בעד החלון. חזרה לספר בשירתה אשר אם סיסרא נשקפה בעד החלון לראות אם בא מרכבת בנה וברואתה כי איננו תילל במר נפש ומשקפת תמיד בעד האשנב ואומרת מדוע בושש רכבו לבוא מדוע אחרו וכו' וכפלה הדבר כדרך המיילל מכאב לב: (כט) חכמות שרותיה. החכמות אשר בשרותיה כל אחת תשיב לנחמה ואף היא כאחת מהן תשיב אמריה לעצמה: (ל) הלא ימצאו. ר"ל וזאת דברי נחמתן כי תאמרנה הלא הון רב ימצאו בישראל ושמה

רשי

נסים : (לא) כן יאבדו . דבורה אמרה תנחומין של הבל הן לה כן יאבדו כל אויביך ה' כאשר אבד הוא : ואוהביו כצאת השמש בגבורתו . לעתיד לבא שבעתים כאור שבעת הימים שהיא על אחת שלש מאות וארבעים ושלש כמספר ארבעים ותשע שביעיות: ותשקוט הארץ . אין זה מדברי דבורה אלא מדברי כותב הספר : (א) ויעשו הרע. עד כאן נאמר ויוסיפו שהיה נזכר חטא על חטא אבל בשירה זו נמחל להם כל אשר עשו ועכשיו מתחילין לחטוא כך נדרש באגדת תהלים : (ב) המנהרות . מטמוריאה ובלשון לע"ז ונדו"ש ועל שם שעושין בהם מאור קטן במקום שאין ניכר קורין מנהרות לוויזרנ"ש בלע"ז : מערות . גרוטי"ש בלע"ז מצדות פלוסטי"ן בלע"ז על שם שעושים ביערים על ידי הפלת האילנות סביב סביב : (ה) הם ומקניהם . לרשות

רדק

נערות : לראש גבר. לכל גבר וגבר יש לו נערה או שתי נערות מהשלל וי"ת יהבין גבר וביתיה לכל חד וחד : שלל צבעים . בגדים עשויים במיני צבעונים : רקמתים. שעשו בו מעשה הרקמה משני הפנים בשוה והרקמה היא מעשה מחט בבגד בצורות מצבעים שונים זה מזה : לצוארי שלל . כמו לראש השלל כלומר נתונים הבגדים בראש השלל לתתם לשר הצבא וי"ת כן ביזת ציורי צבעונין וגו' : (לא) ואוהביו . ואוהבי ה' : כצאת השמש בגבורתו . כצאת השמש בבוקר שהולך ואור עד שהוא בגבורתו והוא חצי היום כן יהיו אוהבי השם יתברך הולכים וחזקים וי"ת ורחמוהי צדיקיא יהון עתידין וגו' : (ב) המנהרות . כמו מערות ויש להם חלון למעלה שתכנס ממנו האורה ומפני זה נקראו מנהרות : המצדות . מבצרים חזקים : (ג) והיה אם זרע . כאשר זרע כמו והיה אם בא אל אשת אחיו ואם יהיה היובל לבני ישראל והדומים להם : (ד) וישחיתו את יבול הארץ . התבואות שהיו בעשב קודם שיגמר בשולם וכן אילנות הכל היו כורתים ומפילים ולא היו משאירים מחיה : ושה ושור וחמור . היו נוהגים להם : איש

שופטים ה–ו

לא כֵּ֚ן יֹאבְד֤וּ כָל־אוֹיְבֶ֙יךָ֙ יְהוָ֔ה
וְאֹ֣הֲבָ֔יו כְּצֵ֥את הַשֶּׁ֖מֶשׁ
בִּגְבֻרָת֑וֹ וַתִּשְׁקֹ֥ט הָאָ֖רֶץ אַרְבָּעִ֥ים
שָׁנָֽה׃ ו א וַיַּעֲשׂ֧וּ בְנֵֽי־
יִשְׂרָאֵ֛ל הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה וַיִּתְּנֵ֧ם יְהוָ֛ה
בְּיַד־מִדְיָ֖ן שֶׁ֥בַע שָׁנִֽים׃ ב וַתָּ֥עָז יַד־
מִדְיָ֖ן עַל־יִשְׂרָאֵ֑ל מִפְּנֵ֨י מִדְיָ֜ן עָשׂ֣וּ
לָהֶ֣ם ׀ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל אֶת־הַמִּנְהָרוֹת֙
אֲשֶׁ֣ר בֶּֽהָרִ֔ים וְאֶת־הַמְּעָר֖וֹת וְאֶת־
הַמְּצָדֽוֹת׃ ג וְהָיָ֖ה אִם־זָרַ֣ע יִשְׂרָאֵ֑ל
וְעָלָ֨ה מִדְיָ֧ן וַעֲמָלֵ֛ק וּבְנֵי־קֶ֖דֶם וְעָל֥וּ
עָלָֽיו׃ ד וַיַּחֲנ֣וּ עֲלֵיהֶ֗ם וַיַּשְׁחִ֙יתוּ֙ אֶת־
יְב֣וּל הָאָ֔רֶץ עַד־בּוֹאֲךָ֖ עַזָּ֑ה וְלֹֽא־
יַשְׁאִ֤ירוּ מִֽחְיָה֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וְשֶׂ֥ה וָשׁ֖וֹר
וַחֲמֽוֹר׃ ה כִּי֩ הֵ֨ם וּמִקְנֵיהֶ֜ם יַעֲל֗וּ
וְאָהֳלֵיהֶם֙ יָבֹ֣אוּ כְדֵֽי־אַרְבֶּה֙ לָרֹ֔ב

תרגום

לא כְּסִיסְרָא כֵּן יֵיבְדוּן כָּל סָנְאֵי עַמָּךְ יְיָ וְרַחֲמוֹהִי צַדִּיקַיָּא יְהוֹן עֲתִידִין לְאַזְהָרָא כְּזֵיהוֹר יְקָרֵיהּ עַל חַד תְּלַת מְאָה וְאַרְבְּעִין וּתְלָתָא כְּמִפַּק שִׁמְשָׁא בִּגְבוּרְתֵיהּ וּשְׁדוֹכַת אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל כְּמֶעְבַּד קְרָבָא אַרְבְּעִין שְׁנִין : א וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וּמַסְרִנּוּן יְיָ בִּידָא דְמִדְיָנָאֵי שְׁבַע שְׁנִין : ב וּתְקִיפַת יַד מִדְיָנָאֵי עַל יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי עֲבַדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת מַטְמוֹרְיָתָא דִּבְטוּרַיָּא וְיַת מְעָרָתָא וְיַת מְצוֹדָתָא : ג וַהֲוָה כַּד זְרַע יִשְׂרָאֵל וְסַלְקִין מִדְיָנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וּבְנֵי מַדִּינְחָא וְסַלְקִין עֲלוֹהִי : ד וּשְׁרוֹ עֲלֵיהוֹן וּמְחַבְּלִין יַת עֲלַלְתָּא דְּאַרְעָא עַד מַעֲלָנָא דְעַזָּה וְלָא מְשַׁאֲרִין מָזוֹן לְקַיָּמָא נְפַשׁ בְּיִשְׂרָאֵל וְאִמַּר וְתוֹר וַחֲמָר : ה אֲרֵי אִנּוּן וְגֵיתֵיהוֹן סַלְקִין וּמַשְׁכְּנֵיהוֹן וְאָתָן כְּמִסַּת גּוֹבָא לְסָגֵי וּלְהוֹן

ז' מ"ע · ג' · ל' חס' · ל' · ל' · ח'. ל' מלרע · ס' ומ"ע · ל' וכל קרי' הלוקושור ושה · ובאו ק'

ותעז ב' ובסיפרא וסי' ותעז ידו על כושן רשעתים. ותעז יד מדין :

תולדות אהרן כן יאבדו . יומא כו : כצאת השמש. שבת פח . יומא כג . גיטין לו ב"ב ח : אם זרע ישראל. ב"מ נט : ויחנו עליהם . ב"מ נט:

רלבג

שלל הערוות אולי השיג כל אחד מהן נערה אחת או שתים ולסיסרא ג"כ יתנו שלל בגדי הצבעונים הנכבדים שלל בגדי צבעונים שהם מרוקמים ובגדי צבע רקומים משני עבריהם ויחלקם סיסרא לצוארי בעלי השלל והם אנשי החיל הבאים עמו : (לא) והתפללה דבורה ואמרה כן יאבדו כל אויבי ה' כמו שאבד סיסרא ואוהבי השם יתעלה יהיו כצאת השמש בגבורתו שאורו הולך ומתחזק עד נכון היום . והרצון באמרו בגבורתו בראש תקופת תמוז כי אז יראה אורו יותר חזק והכח המגיע ממנו הוא יותר חזק ויהיה הולך ומתחזק עד חצי היום . ושקטה הארץ עד שלמות ארבעים שנה מעת התחלת השעבוד ולזה יהיה זמן השקט עשרים שנה: ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו . הראשון הוא להודיע כי השם יתעלה לא יעשה המופתים רק לעת הצורך ולזה צוה ברק למשוך בהר תבור עשרת אלפי איש מבני נפתלי ומבני זבולון ולא משכם שם השם יתברך כמו שמשך אל נחל קישון סיסרא ורכבו והמונו וזה כי משיכת בני ישראל בהר תבור היה אפשר שישלם בזולת עשיית המופת וכבר ביארנו הסיבה בזה בספר מ"י : השני הוא להודיע כי כשיעשה הש"י המופתים יסבב עליהם הסבות אשר עמם יהיה יותר מעט מהזרות במופת ההוא אצל הטבע ולזה התחכם הש"י להביא בני ישראל בהר תבור והעתיק שם סיסרא ועמו אל נחל קישון לרדוף אחרי ברק ועמו וסבב עם זה שרבו מי הנחל עד שטבעו בו רבים מבני החיל ונתקבצו בזה סבות רבות אל שינצחום ברק ועמו . הא' היה הבהלה שהבהילום מי הנחל והב' כי ברק ועמו היו יורדים אליהם ולזה היו עליונים וזה ממה שיוסיף להם חוזק על סיסרא ועמו וידמה שנתחברה שם סבה שלישית והיא שכבר היה אור השמש נכח פני סיסרא ועמו והיה אמים סנוירים בעיניהם ולזה אמרה דבורה כי הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא : השלישית הוא להודיע אמתת הנבואה אף על פי שהיתה ע"י אשה כי לא נפל דבר ממה שיעדה דבורה בזה הספור והנה לפרסום אמתת הנבואה אז נסכמו ישראל ללכת במתי מעט ובכלי מלחמה מעטים להלחם עם סיסרא ורכבו והמונו עם תכלית כחו וגבורתו ורבוי כלי המלחמה אשר להם : הרביעי הוא להודיע כי בתחבולות ראוי שיתנהג האדם להגיע אל תכלי' כוונתו ולזה ספר כי יעל מפני רצותה שיפול סיסרא בידה הראת לו כי היא חפצה מאד בהצלתו וכסתה אותו כדי שלא יראוהו שם העוברים והשבים וסבבה עם זה שסכרה אותו וג"כ דם עם המופת והיה נקל לה להורגו : החמישי הוא להודיע כי ביום טובה ראוי להיות בטוב ולזה ראוי למצליח בעת אשר יש לאל ידו שיסבב שתגיע לו ההצלחה ביותר שלם שבפנים ולא יקצר מזה הלא תראה כי ברק אע"פ שראה שנפל כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד השתדל בתכלית מה שאפשר על הריגת סיסרא פן ישוב אל אדוניו וישוב להרע לישראל : הששי הוא להודיע לתת תודה לש"י על מה שגמל מהטובות כי עם שזה כבר ראוי הנה בו תועלת להביא האנשים להאמין שכל הטובות באו מאתו ולזה שרה דבורה השירה הזאת ונתנה תודה לשם יתעלה כעל כל אשר גמלנו : השביעי הוא להודיע שראוי לכל אדם שיאמין ביעודי הנבואה ולזה נתגנו אשר לא באו לעזרת ה' בגבורים כנגד מחנה סיסרא ותקללו יושבי מרוז מאת השם יתברך : השמיני הוא לפרסם גנות האומות ההם והיותם פרוצים בערוות ולזה הקדימה אם סיסרא בספור הצלחת סיסרא רחם רחמתים לראש גבר וכבר פרסמה התורה ג"כ ממנהגיהם הפחותים עוד ספר ששבו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' אחר מות דבורה ולזה נתנם השם ביד מדין ז' שנים ותקפה יד מדין מאד על ישראל

מצודת דוד

יחלקו ביניהם את השלל ולזה הם מאחרים לבוא : לחם וכו' . אף כ"א יקח בשלל עלמה או שתי עלמות : שלל צבעים . השלל מבגדים צבועים החשובים ביותר יהיו נתונים לסיסרא על היותו שר הצבא וחוזרת ומפרשת שזהו השלל מבגדים צבועים המרוקם אשר יתדמו בשני עבריהם אבל צבע רקמתים שאינם מתדמים בשני עבריהם החשוב עוד יותר ויותר יחולק לכל בעלי השלל לכרוך בו הצואר כמו כי מתחלה עשוים הם לכך ואינם ראוים לתשמיש אחר ולזה יחולק לכולם וא"כ בעבור כ"ז המה מתאחרים לבוא : (לא) כן יאבדו . אמרה דבורה הנה תנחומין של הבל היו והלואי כן יאבדו כל אויביך אתה ה' כאשר נאבד סיסרא : ואוהביו . אבל אוהבי ה' יהיו כצאת השמש בבוקר שהולך ומאיר בכל פעם יותר עד שהוא בגבורתו שהוא חצי היום כן יהיו אוהבי ה' הולכים וחזקים עד אשר יהיו בגבהי המעלה : ותשקוט וכו' . אין זה מדברי השירה אלא המה דברי כותב הספר : ארבעים שנה . עד כלות מ' שנה מזמן התחלת השעבוד : ו (ב) מפני מדין . להסתיר עצמן מפניהם : (ג) והיה אם זרע . ר"ל כאשר זרע והתחיל לצמוח : (ד) יבול הארץ . [illegible] התבואות

מצודת ציון

ובהעבר מזה ותלוקה זה מזה והוא כמו מעבה חוטב : (ב) ותעז . מלשון עז וחזק: המנהרות. ענין אורה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג') והם מערות ולהם חלון יבוא בו אור היום: המצדות . מבצרים חזקים כמו מצודת ציון (ש"ב ה') : (ג) אם . כאשר : (ד) יבול. צמח האדמה כמו הארץ נתנה יבולה (תהלים ס"ז) : מחיה. ענינו צורך חיי הבריות כמו למחיה שלחני (בראשית מ"ה): (ה) כדי ארבה. כארבה ומלת די יורה ענין רבוי

(ח) איש נביא. מפרש בסדר עולם זה פנחס ולהוכיחם בא ולהודיעם כי מפני חטאתם קרה להם מה שקרה: (ט) ואגרש אותם. טעמו למלת לוחציכם לא למלת מצרים והלוחצים הם סיחון ועוג שלא הניחום לעבור ויצאו לקראתם למלחמה וכן כנעני מלך ערד וכן מלכי כנען חשבו ללחצם: (יא) וישב תחת האלה. אינו ר״ל ישיב׳ כי אין נראים המלאכי׳ בישיבה כי אם בעמידה כמו ומלאך יי׳ עומד והנה איש עומד לנגדו אלא ר״ל נתעכב שם תחת האלה עד שיפנה אליו גדעון וכאשר לא פנה אליו נראה אליו ויאמר לו ה׳ עמך וכן אנכי אשב עד שובך לשון עכבה וכן אשרי יושבי ביתך והדומי׳ להם ועשה זה המלאך שנתעכב שם ולא נראה אליו בתחילת בואו משל שהקדוש ברוך הוא נמצא להם לישראל בכל עת אם יפנו אליו ויקראוהו באמת ובדרש נתעכב שם עד שמצא לו זכות ואחר כן נראה לו אמרו יואש אביו היה חובט חטים אמר לו גדעון אבי זקן אתה הכנס לביתך ואני אהיה חובט שאם יבאו המדינים אין בך כח לנוס אמר המלאך קיימת מצות כבוד ראוי אתה שיגאלו בני על ידיך מיד וירא אליו מלאך ה׳ וגו׳ אמר לו גדעון ויש ה׳ עמנו וגו׳ אמש קראנו את ההלל והיה אבי מקראני בצאת ישראל ממצרים אם צדיקים היו אבותינו עשה לנו בזכותם ואם רשעי׳ היו כשם שעשית להם נס כך עשה לנו נס אמר הקב״ה חייך כך למדת סניגוריא על בני כדאי אתה שאדבר עמך מיד ויפן אליו ה׳ ויאמר לך בכחך זה בכח זכות׳ שלמדת סניגוריא על בני ונכון הוא זה הדרש שנתן טעם לעכוב המלאך ולמה שאמר ויפן אליו: אשר בעפרה אשר ליואש. וכן אשר בעפרת אבי העזרי לפי שיש עיר אחרת ששמה עפרה בגבול בנימן כמו שכתו׳ בספר יהושע והעוים והפרה ועפרה: חובט חטים. כמו דש אלא שהדישה בבהמות והחביטה במקל וכן כי תחבוט זיתך חובט במקל בזית להפיל הזתי׳: בגת. גת היה שם שדורכין שם ענבים באותו גת היה חובט החטים וכת״י במעצרתא: (יב) גבור החיל. קראהו כן לבשרו ולחזקו שיגבר ויגלה מדין וכן אמר לך בכחך

רשי

לרעות את התבואה: (ח) איש נביא. זה הנביא הוא פנחס בסדר עולם: (יא) אבי העזרי. מבני אביעזר בן גלעד בן מנשה: וגדעון בנו. אביו היה חובט והוא כוכרן אמר לו אבא זקן אתה ואם יבאו העובדי גלולים לא תוכל לנוס לך אתה ואני אחבט: בגת. בקורות בית הבד: (יב) ה׳ עמך גבור החיל. שנתן לך כח כזה:

ויש

ח׳ וְהֵם וְגַמַּלֵּיהֶם אֵין מִסְפָּר וַיָּבֹאוּ
ג׳ וחד ידל כבוד יעקב בָאָרֶץ לְשַׁחֲתָהּ׃ ו וַיִּדַּל יִשְׂרָאֵל מְאֹד
מִפְּנֵי מִדְיָן וַיִּזְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־
יְהוָה׃ ז וַיְהִי כִּי־זָעֲקוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה עַל אֹדוֹת
מִדְיָן׃ ח וַיִּשְׁלַח יְהוָה אִישׁ נָבִיא
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם
כֹּה־אָמַר יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם
ג׳ ב׳ מ״ל ול׳ חסר את מתוכך חס׳ וָאֹצִיא אֶתְכֶם מִבֵּית עֲבָדִים׃
ג׳ ב׳ חס׳ וחד מ״ל ט וָאַצִּל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל־
לֹחֲצֵיכֶם וָאֲגָרֵשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם
וָאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־אַרְצָם׃ י וָאֹמְרָה
לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִירְאוּ
ו׳ מ״ל אֶת־אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יוֹשְׁבִים
בְּאַרְצָם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי׃
יא וַיָּבֹא מַלְאַךְ יְהוָה וַיֵּשֶׁב
תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר בְּעָפְרָה אֲשֶׁר
ג׳ לְיוֹאָשׁ אֲבִי הָעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּנוֹ חֹבֵט
ג׳ ב׳ הַחִטִּים בַּגַּת לְהָנִיס מִפְּנֵי מִדְיָן׃
ג׳ יב וַיֵּרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו
יְהוָה עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו

וּלְגַמְלֵיהוֹן וְלֵית מִנְיָן וְעָלִין
בְּאַרְעָא לְחַבָּלוּתַהּ׃ ו וּמְאַךְ
יִשְׂרָאֵל לַחֲדָא מִן קֳדָם
מִדְיָנָאֵי וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
קֳדָם יְיָ׃ ז וַהֲוָה כַּד זְעִיקוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ עַל עֵסַק
מִדְיָנָאֵי׃ ח וּשְׁלַח יְיָ גַּבְרָא
נְבִיָּא לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר
לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא אַסֵּקִית
יַתְכוֹן מִמִּצְרַיִם וְאַפֵּקִית
יַתְכוֹן מִבֵּית עַבְדוּתָא׃
ט וְשֵׁיזֵבִית יַתְכוֹן מִידָא
דְמִצְרָאֵי וּמִידָא כָּל דַּחֲקֵיכוֹן
וְתָרְכֵית יַתְהוֹן מִן קֳדָמֵיכוֹן
וִיהָבִית לְכוֹן יַת אַרְעֲהוֹן׃
י וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן לָא תִדְחֲלוּן יַת
טַעֲוַת אֱמוֹרָאֵי דְאַתּוּן יָתְבִין
בְּאַרְעֲהוֹן וְלָא קַבֵּלְתּוּן
לְמֵימְרִי׃ יא וַאֲתָא מַלְאָכָא
דַייָ וִיתֵב תְּחוֹת בּוּטְמָא דִי
בְעָפְרָה דִי לְיוֹאָשׁ אֲבוּהִי
דְעֶזְרִי וְגִדְעוֹן בְּרֵיהּ חָבֵיט
חִטִּין בְּמַעְצַרְתָּא לְעָרְקָא
מִן קֳדָם מִדְיָנָאֵי׃ יב וְאִתְגְּלִי
לֵיהּ מַלְאָכָא דַייָ וַאֲמַר
לֵיהּ מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדָךְ גְּבַר חֵילָא׃ יג וַאֲמַר לֵיהּ

רלבג

ישראל עד שהוצרכו לעשות להם בהרים מנהרות וכן מערות שיש בהן כמו חלונות תכנס מהן אורה במערה. ואפשר שהרצון יהיה במנהרות אבוקות בעלות אור גדול והיה זה כן כי כשהיו רואין ההרים שבאו בני מדין היו עושין באבוקות ההן סימן שירגישו בו ישראל ויתחבאו הם ויסתירו מקניהם וקניניהם עד שבזה הדרך היתה מגעת בקלות ההודעה הזאת לישראל בעשותם הסימן הזה להם מהר אל הר והיה אפשר שינצלו מאויביהם דברים רבים ועכ״ז עשו מערו׳ להתחבא שם בקלות ומצדות שהם בניינים חזקים להמלט שם מאויביהם לא שישבו תמיד במערות ובמצודות כי היה בלתי אפשר שישלם להם חיותם בזה האופן כי לא יזרעו ולא יאספו תבואה. ואחר זה ביאר מה הכריחם לעשות המנהרות והמערות והמצדות והוא מה שהיו משחיתים בני מדין תבואותיהם ומקניהם. ויהי כי צר להם מאד מפני מדין לעקו אל ה׳ ושבו אליו שיושיעם מידם. והנה שלח הש״י נביאו אז לבני ישראל והודיעם כי עונותיהם הם שיפלו ביד מדין כי הם סרו מאחרי ה׳ ועבדו אלהים אחרים אלהי האמורי אשר בארצם עם רוב הטובות שחנן הש״י אותם וידמה שזה הנביא היה פנחס כמו שזכרו רז״ל בפנחס בימי דוד שהגיד הכתוב כי לפנים ה׳ עמו והנה היה זמן ארוך מאד ולזה אמרו כי פנחס הוא אליהו כי כבר התבאר שאליהו ג״כ היה שנים רבות וכבר יעד מלאכי שהש״י יביאהו בימי הגאולה אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו׳ ואין לאומר שיאמר שכבר מת אליהו קודם שהתנבא אלישע כמו שאמר כי היום אדוניך לוקח מאתך וזה שכבר מצאנו שהגיע מכתב מאליהו אחר זה כמו שנבאר שם בע״ה בספר דברי הימים ובספר מלכים: (ח) ויש לשאול אחר שהיה זה הנביא קיים איך לא הוכיח ישראל כל ימיו ולמה הוצרכו לנבואת דבורה. וידמה שנאמר בהיתר זה הספק שהוא לא היה מתנבא רק לעתים רחוקים ולא היה בו כח יתישר בו להנהיג העם ולזה ג״כ תמצא בזה המקום שהוצרך למנות גדעון על פועל מלחמת מדין ואפשר כי כמו שהיה אליהו פעם נראה ופעם נעלם כשישאהו רוח השם אל מקום רחוק כך היה הענין בפנחס ולזאת הסבה לא שמש בכהונה גדולה כל ימיו אבל שמשו בניו ובני בניו ובני בני בניו דורות רבי׳ והוא עדיין קיים כמו שיתבאר בספר דברי הימים וזה כי הוא היה קיים בימי דוד כמו שאמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן נגיד היה עליהם לפנים ה׳ עמו ולא ימצא בזרע אהרן אחר שיקרא שמו פנחס בן אלעזר בן אהרן כמו שמבואר שם בספר תולדותם: (יא) ויבא מלאך ה׳. הוא הנביא שזכר כי הנביא יקרא מלאך ה׳ כאמרו ויבא חגי מלאך ה׳ ולזה נראה לגדעון בהקיץ בהשתמש חושיו על מנהגם. והנה נתעכב שם הנביא עד שנראה לגדעון אמר לו כי ה׳ עמו. והנה קראו גבור חיל כי כן היה כמו שאמר לו זבח וצלמונע קום אתה ופגע בנו כי כאיש גבורתו. והנה הרחיק גדעון שהיה ה׳ עמו לראותו שפלות ישראל הני נפשם

וידל י״ב פתחין בלישנא וסי׳ העשיר לא ירבה. ואם דל הוא ואין ידו. הנה אלפי דל. וידל ישראל מאד. ידל כבוד יעקב. נצרה על דל שפתי. ותהי לדל תקוה. דלו מאנוש נעו. אל תגזל דל. ודל מבין יחקרנו. אם דל אם עשיר וכל דסמיכין לאביון דכוו׳: העזרי ג׳ בקריאה וסי׳ ויבא מלאך ה׳ וישב. בעפרת אבי העזרי. ויקבר בקבר יואש אביו. ושארא עזרי:

תולדות אהרן וידל ישראל. ב״מ נט: ה׳ עמך. ברכות כד סה מכות כג. (ברכות יד):

מצודת ציון

רמי: (ו) וידל. מל׳ דל ועני: (ז) אדות. תרגומו עסק: (ט) לוחציכם. ענין דחק: (יא) האלה. שם אילן מה: חובט. ענין דישה במקל כמו במטה יחבט קצח (ישעיה כ״ח): בגת. מקום דריכת הענבים נקרא גת: להניס. להבריח: (יב) החיל. ענין כח:

כי

מצודת דוד

התבואות: עד בואך עזה. מתחלת הגבול עד אשר תבוא אל עזה וכאלו ידבר לנוכח מול האדם היודע המקום: (ט) כל לוחציכם. הם מלכי כנען אשר לחצו אתכם בהלחמם עמכם: (י) ולא שמעתם בקולי. כאומר בעבור זה באה הרעה עליכם: (יא) אשר ליואש. האלה היתה של יואש שהיה מבני אביעזר מבני מנשה: להניס

רשי

(יג) ויש ה' עמנו . ואם יש ה' עמנו למה מצאתנו וגו' : אשר ספרו לנו אבותינו. פסח היה אמר לו אמש הקרני אבא את ההלל ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים ועתה נטשנו אם צדיקים היו אבותינו יעשה לנו בזכותם ואם רשעים היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו ואיה כל נפלאותיו ; (יד) ויפן אליו. הקב"ה בעצמו : בכחך זה . בכח הזכות הזה שלמדת סניגוריא על בני כך דרש רבי תנחומא : (טו) הנה אלפי . האלף שאני נמנה בו להיות תחת שר האלף הוא האלף הדל בכל אלפי מנשה : (יז) שאתה . כמו שאתה : (יט) קמח מצות . למדנו שפסח היה יום תנופת העומר לכך נאמר והנה צליל לחם שעורים מתהפך וגו' : וסמרק

רלבג

נטשנו ה' בכף מדין : (יד) ויפן אליו ה' . הוא מלאך ה' שזכר והוא ע"ד ויאמר ה' לא שאמרו רבותינו שכבר היה זה על ידי שם . והנה אמר דבריו כאילו השם ידבר כי הנביא ידבר בשם שולחו ואפשר שיאמר אומר שזה הענין היה במראה הנבואה אלא שאנחנו לא הסכמנו לפרש זה ע"ד הנבואה . בזה האופן כי ראשית הספור מורה שזה הספור היה בהקיץ ולא נראה לנו שנשים מדרגת גדעון בנבוא' בזה האופן ר"ל שהגיעה לו הנבואה בהקיץ ועוד שאין מדרך הנביא שבא לו הנבואה פעמים רבות שישאל אות מהש"י שיקים לו יעודו כמו שמצאנו גדעון אחר זה שאמר אם ישך מושיע בידי את ישראל וגו' וזה מבואר מאד למי שידע ענין הנבואה. והנה אמר לו הנביא לך בכחך זה ידמה כי נתחדש לגדעון מאז כח נוסף על הכח שהיה לו קודם זה כדמיון מה שאמר לשאול שיתחדש לו לב אחר ובאופן שנזכר דמיון זה בדוד אחרי המשחו למלך על יד שמואל וידמה שאביו היה שר האלף ממה שאמר גדעון הנה אלפי הדל במנשה ולזה היה כח ליואש אשר יריב לו יומת עד הבקר : (יח) אל נא תמוש מזה עד בואי אליך . זה גם כן לעד שזה הענין היה בהקיץ כמו הענין שנראה במלאך ה' במנות ואשתו כמו שאנחנו עתידים לבאר שם בגזרת האל . והנה גדעון שאל אות שיכיר ממנו שהוא בא במלאכות

שופטים ו

גִּדְעוֹן בִּי אֲדֹנִי וְיֵשׁ יְהוָה עִמָּנוּ וְלָמָּה
מְצָאַתְנוּ כָּל־זֹאת וְאַיֵּה כָל־נִפְלְאֹתָיו
אֲשֶׁר סִפְּרוּ־לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר הֲלֹא
מִמִּצְרַיִם הֶעֱלָנוּ יְהוָה וְעַתָּה נְטָשָׁנוּ
יְהוָה וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף־מִדְיָן׃ יד וַיִּפֶן אֵלָיו
יְהוָה וַיֹּאמֶר לֵךְ בְּכֹחֲךָ זֶה וְהוֹשַׁעְתָּ
אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכַּף מִדְיָן הֲלֹא שְׁלַחְתִּיךָ׃
טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו בִּי אֲדֹנָי בַּמָּה אוֹשִׁיעַ
אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה
וְאָנֹכִי הַצָּעִיר בְּבֵית אָבִי׃ טז וַיֹּאמֶר
אֵלָיו יְהוָה כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְהִכִּיתָ אֶת־
מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד׃ יז וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
וְעָשִׂיתָ לִּי אוֹת שָׁאַתָּה מְדַבֵּר עִמִּי׃
יח אַל־נָא תָמֻשׁ מִזֶּה עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ
וְהֹצֵאתִי אֶת־מִנְחָתִי וְהִנַּחְתִּי לְפָנֶיךָ
וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֵשֵׁב עַד־שׁוּבֶךָ׃
יט וְגִדְעוֹן בָּא וַיַּעַשׂ גְּדִי־עִזִּים וְאֵיפַת־
קֶמַח מַצּוֹת הַבָּשָׂר שָׂם בַּסַּל וְהַמָּרַק
שָׂם בַּפָּרוּר וַיּוֹצֵא אֵלָיו אֶל־תַּחַת
הָאֵלָה וַיַּגַּשׁ׃ כ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַלְאַךְ
הָאֱלֹהִים קַח אֶת־הַבָּשָׂר וְאֶת־הַמַּצּוֹת

ס'. ל' · כ' · ה' דסמיכי ח' קמץ · פ' בטעם · ל' · ג' · כ'חס' בליש' · ל' · י"ב מ"ל · ל'. ח'

גִּדְעוֹן בְּבָעוּ רִבּוֹנִי וְאִית
שְׁכִנְתָּא דַיָי בְּסַעְדָנָא וּלְמָא
עֲרָעָנָא כָּל דָא וְאָן כָּל
פְּרִשְׁוָתֵיהּ דְאִשְׁתְּעִיאוּ לָנָא
אֲבָהָתָנָא לְמֵימַר הֲלָא
מִמִּצְרַיִם אַסְקָנָא יְיָ וּכְעַן
רַטְשָׁנָא יְיָ וּמַסְרָנָא בִּידָא
דְמִדְיָנָאֵי׃ יד וְאִתְפְּנֵי לֵיהּ
יְיָ וַאֲמַר אֱזֵיל בְּחֵילָךְ דֵין
וְתִפְרוֹק יָת יִשְׂרָאֵל מִידָא
דְמִדְיָנָאֵי הֲלָא שְׁלַחְתִּיךְ׃
טו וַאֲמַר לֵיהּ בְּבָעוּ יְיָ בְּמָה
אֶפְרוֹק יָת יִשְׂרָאֵל הֲלָא הָא
זַרְעִיתִי זְעֵירָא בְּשִׁבְטָא מְנַשֶּׁה
וַאֲנָא חֲלַשׁ בְּבֵית אַבָּא׃
טז וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲרֵי יְהֵי
מֵימְרִי בְּסַעְדָךְ וְתִקְטוֹל יָת
מִדְיָן כִּגְבָרָא חָד׃ יז וַאֲמַר
לֵיהּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין
בְּעֵינָךְ וְתַעְבֵּיד לִי אָת דִי
אַתְּ מְמַלֵּיל עִמִּי׃ יח לָא
כְעַן תְּעָדֵי מִכָּא עַד מֵיתַאי
לְוָתָךְ וְאַפֵּיק יָת תִּקְרוּבְתִּי
וְאַנִּיחַ קֳדָמָךְ וַאֲמַר אֲנָא
אוֹרִיךְ עַד דִתְתוּב׃
יט וְגִדְעוֹן אֲתָא וַעֲבַד גַּדְיָא
בַּר עִזֵי וּמְכִילְתָּא דְקִמְחָא
אַפָּה פַּטִּיר בִּסְרָא שַׁוִּי בְּסַלָּא
וְתַבְשִׁילָא שַׁוִּי בְּקִדְרָא וְאַפֵּיק לְוָתֵיהּ לִתְחוֹת אִילָנָא וְקָרֵב׃ כ וַאֲמַר
לֵיהּ מַלְאֲכָא דַיָי סַב יָת בִּסְרָא וְיָת פַּטִּירָא

מצאתנו ג' בקריאה וסי' כה אמר אחיך ישראל אתה . ויאמר אליו גדעון . אל ימעט לפניך : והכית ה' מלרע וסי' נמסר בסדר שפטים : ויוצא י"ב מ"ל וסי' ויוצא אתו החוצה . ויוצא העבד כלי כסף . ויאמר שלום לכם . ויוצא יוסף אותם . ויוצא משה את העם. וגדעון בא . ויוצא משם את כלי . פתח ה' את אוצרו. לקול תתו המון מים . וחברו תנינא. ויוצא יהוידע הכהן. ויוצא ישראל מתוכם : מלאך האלהים ח' וסי' נמסר בהאי סיפרא סי' י"ג :

תולדות אהרן בכחך זה. עקדה שער לד :

רדק

בכחך זה : (יד) ויפן אליו ה' . פירוש פנה אליו והלבישהו גבורה ואמ' לו לך בכחך זה פירו' בכח שהוסיף לו על דרך ותהי על יפתח רוח ה' שתרגומו רוח גבורתא מן קדם ה' ויד ה' היתה אל אליהו רוח גבורה מן קדם ה' : הלא שלחתיך . המלה הזאת תבא לחזק המצוה וכן הלא שמעת כתי הלא צויתיך חזק ואמץ : (טו) בי אדוני במה אושיע . לשון חיל הוא כי עדיין לא ידע גדעון כי מלאך ה' הוא וכן אמר לו מתחילה בי אדוני בחיר' סגול וקמץ זה מפני הזקף ואמר לו לשון רבי' כי כן המנהג בזו המלה כמו אדניך אדניו זולתי מדבר בעדו כדי שלא יתחלף בשם הנכבד אבל זה לבדו בא בלשון רבים ליחיד למדבר בעדו וי"ת ל' קודש ואמ' ליה בבעו ה' ולדעתו אמר גדעון זה כנגד הקב"ה לא כנגד המלאך כי עדיין לא הי' יודע שהוא מלאך : אלפי . האלף שבית אבי נמנה בו הוא הדל באלפי מנשה וי"ת זרעיתי זעירא בשבט מנשה . וי"מ אלפי כמו אבי כמו אלוף שפירושו שר ואדון : (טז) כי אהיה עמך . אמר לו בשם ה' כי אהיה עמך לפיכך אמר לו גדעון אם כן שנביא אלהים אתה ובשליחותו אתה בא תעשה לי אות שאתה מדבר עמי בשם ה' והאות שעשה לו הוא האש שעלה מן הצור ומה שאמר ויאמר אליו ה' קרא המלאך בשם ה' כמו שכתוב במלאך שנראה ליהושע ויאמר ה' ליהושע : (יז) שאתה מדבר עמי . כמו שאתה בסגו' השין כמו עד שקמתי דבורה שהשין בפתח במקום הסגול ונקמצה שין שאתה להרחיב על האלף ופירושו שאתה מדבר עמי בשם ה': (יט) והמרק המים שנתבשל בהם הבשר נקראו מרק לפי שבהם מירוק הבש' והיוצא ממנו ונמצא המרק אליו קמץ ואליו פתח במקצת ספרים המדויקי' והוא שלא כמשפט השמות מזה המשקל . וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצי': בפרור. ידוע הוא דוד נחשת שמבשלין בו הבשר : אל תחת האלה. ת"י לתחות אלנא : שלום

פי' רבי' ישעיה

(יא) אבי העזרי . פי' משפחת אבי עזר : חובט חטים בגת . פי' בגת הכרם היה חובט מעט כי היה ירא לחבוט הכל יחד : (יד) לך בכחך זה . פי' במה שיש בידך לך ותצליח : הלא שלחתיך . פי' ואין לך לדאג כי אני שלחתיך ותצליח : (טו) הנה אלפי הדל במנשה . פי' האלף שאני ממונה : (יט) ואיפת קמח מצות . פי' מפני שמיהר לעשות ולא הספיק להחמיץ :

מצודת דוד

ר"ל להבריח ולהטמין : (יג) בי אדני . בקש ממנו להשיבו על דבריו ואמר לו ואם יש ה' עמנו למה א"כ מצא אותנו הרעה ואיה כל נפלאותיו וכי כלו : ועתה נטשנו . ואיך א"כ תאמר שה' עמי : (יד) ה' . ר"ל מלאך ה' : בכחך זה. ר"ל בכח זה הזכות אשר למדת סניגוריא על ישראל תוכל להושיעם : הלא שלחתיך . ועשה השליחות : (טו) אלפי . האלף שבית אבי נמנה בו הוא הגרוע מכולן ואנכי הוא הקטן שבבית אבי ומי ישמע לי ללכת אחרי : (טז) כי אהיה עמך . והכל ישמעו לך : כאיש אחד . ר"ל מהרה ובקלות : (יז) אות . איזה מופת ופלא לדעת אשר אתה מלאך ה' מדבר עמי כי לא היה רגיל בנבואה וחשב פן אין זה נבואה : (יח) והנחתי לפניך . ועשה לי בה אות : (יט) בא . אל הבית : ויעש . ר"ל תקן ובשל : ויגש .

מצודת ציון

(יג) בי. ענין בקשה : מצאתנו. מצא אותנו : נטשנו. עזבנו : (יד) הלא. המלה הזאת יורה על הזרוז . (יח) תמוש . ענין הסרה כמו לא ימוש ספר התורה (יהושע א') : (יט) ואיפת. שם מדה בת ג' סאים : בסל. שם כלי מה : והמרק . הרוטב כמו ומרק פגולים (ישעיה סה) : בפרור. הוא דוד נחושת כעין יורה וכן ובשלו בפרור (במדבר י"א) : (כ) הלז . הזה כמו
מי

והנח אל־הסלע הלז ואת־המרק
שפוך ויעש כן: כא וישלח מלאך
יהוה את־קצה המשענת אשר בידו
ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן־
הצור ותאכל את־הבשר ואת־
המצות ומלאך יהוה הלך מעיניו:
כב וירא גדעון כי־מלאך יהוה הוא
ויאמר גדעון אהה אדני יהוה כי־
על־כן ראיתי מלאך יהוה פנים אל־
פנים: כג ויאמר לו יהוה שלום לך
אל־תירא לא תמות: כד ויבן שם
גדעון מזבח ליהוה ויקרא־לו יהוה
שלום עד היום הזה עודנו בעפרת
אבי העזרי: כה ויהי
בלילה ההוא ויאמר לו יהוה קח את־
פר־השור אשר לאביך ופר השני
שבע שנים והרסת את־מזבח הבעל
אשר לאביך ואת־האשרה אשר־
עליו תכרת: כו ובנית מזבח ליהוה
אלהיך על ראש המעוז הזה
במערכה ולקחת את־הפר השני
והעלית עולה בעצי האשרה אשר
תכרת: כז ויקח גדעון עשרה
אנשים מעבדיו ויעש כאשר דבר
אליו יהוה ויהי כאשר ירא את־
בית אביו ואת־אנשי העיר
מעשות יומם ויעש לילה:

ואחית לכיפא דיכי וית
תבשילא שפוך ועבד כן:
כא ואושיט מלאכא דיי ית
ריש שוטיתא דבידיה וקריב
בבסרא ובפטירא וסליקת
אשתא מן טנרא ואכלת
ית בסרא וית פטירא
ומלאכא דיי אסתלק
מלקביל עינוהי: כב וחזא
גדעון ארי מלאכא דיי הוא
ואמר גדעון בבעו יי אלהים
ארי על כן חזיתי מלאכא
דיי אפין באפין:
כג ואמר ליה יי שלם לך
לא תדחל לא תמות:
כד ובנא תמן גדעון מדבחא
קדם יי ופלח עלוהי קדם
יי דעבד ליה שלם עד
יומא הדין עד כען איתוהי
בעפרת אבוהי דעזר:
כה והוה בליליא ההוא
ואמר ליה יי סב ית תור
בר תורי די לאבוך ותור
תנינא דאתפטם שבע
שנין ותפגר ית אגורא
דבעלא די לאבוך וית
אשרתא די עלוהי תקוץ:
כו ותבני מדבחא קדם יי
אלהך על ריש תוקפא הדין
בסדרא ותסב ית תורא
תנינא ותסיק עלתא באעי
אשרתא די תקוץ: כז ודבר
גדעון עשרא גברין
מעבדוהי ועבד כמא דמליל עמיה יי והוה מדחיל מן בית אבוהי
ומן אנשי קרתא מלמעבד בימָמא ועבד ליליא:

ל׳ וחד פר שני

רשי

והמרק. הרוטב: (כב) אהה. ל׳ דאגה כלומר מה תהא עלי: כי על כן ראיתי. כי על אשר ראיתי מלאך ה׳ לכך אני דואג וצועק אהה: (כד) ויקרא לו. גדעון למזבח: ה׳ שלום. ה׳ הוא שלומנו: (כה) פר השור. פר הבחור שהשור בן יומו קרוי שור: ופר השני. ותורא תנינא: שבע שנים. דאיתפטם שבע שנין לעבודת כוכבים. ח׳ דברים הותרו אותו הלילה מוקצה. אשרה. ולילה. וכמה וכו׳ כדאיתא בתמורה: (כו) ראש המעוז. ראש הסלע:

הפ״ס

רדק

(כג) שלום לך. המלאך אחר שעלה השמיעו הקול שזה כי ראה שהיה מפחד בדעתו כי היה מלא׳: (כה) פר השור. כמו פר בן בקר וכן ת״י תור בר תורי ויש לפרש כי פר איננו סמוך והשור כדמות תואר לו כאילו אמר פר הגדול שהיה דומה לשור: ופר השני. י״א שני לבנן והנכון שני לפר הראשון שזכר ופירוש ז׳ שנים ת״י דאיתפטם שבע שנין ואפשר שהיה בן שבע שנים ודברי רז״ל שהעלה לע״ג שבע שנים שאמרו אמר ר״ש לקיש אין מוקצה לע״ג אלא מוקצה לשבע שנים שנא׳ ופר השני שבע שנים ומהם אמרו כי נעבד היה ואמרו שמנה דברים הותרו באותה הלילה חוץ וזר ולילה כלי שרת וכלי אשרה עצי אשרה ומוקצה ונעבד: (כו) המעוז הזה. הוא הסלע שהקריב עליו הבשר והמצות: במערכה. כתרגומו בסדרא ופירושו במקו׳ המישור שבראש המעוז שיוכל לערוך שם אבני המזבח:
ואת

פי׳ רבי ישעיה

(כב) כי על כן ראיתי. על אשר ראיתי: (כה) ופר השני שבע שנים. פי׳ שני הוא מפוסס כמו ועל מיטב הצאן על הבקר ועל המשנים והוי״ו יתירה. וכך פי׳ קח את פר השור אשר לאביך פר שנתפטם שבע שנים: ע״כ

פנים אל פנים ח׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר וישלח: שלום לך ג׳ דסמיכי בקריא׳ וסי׳ ויאמר לו ה׳ שלום לך קחנו ובאה כי שלום לך ואין. ורוח לבשה את עמשאי ראש: והעלית ג׳ בקריאה וסי׳ אבנים שלמות תבנה את מזבח. ובנית מזבח לה׳ אלהיך על ראש המעוז: והעלית את ירמיהו. ונמסר גם בסדר תבא:

תולדות אהרן ויבא גדעון. עקידה שער נו:
ה׳ שלום. שבת י. חגיגה יב סוטה יא: פר השור. תמורה כט:

רלבג

במלאכות ה׳ כדי שיוכל לסמוך על דבריו: (כא) והנה היה האות הזה שכאשר שלח מלאך ה׳ את קצה המשענת אשר בידו ויגע בבשר ובמצות עלתה האש מן הצור וזה דומה למופת שנתן אליהו בהר הכרמל. והנה פעולות זה הנביא דומות מאד לפעולות אליהו וזה ממה שיחזק מאמר האומר פנחס זה אליהו. וכאשר ראה גדעון כי מלאך ה׳ הוא פחד מן המות לחשבו כי כבר ראה בעיניו המציאות הרוחני וכבר היה מפורסם שכאשר יקרה זה ימשך אחריו המות ויראה זה ממאמר גדעון ומאמר מנוח ומאמר יעקב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי הורה שזה הענין נפלא שתנצל נפש הרואה המציאות הרוחני ואמר בתורה ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים הורה על זה שהיו ראויים שישלח ידו בהם מפני ראותם האלהים: (כג) והשיב לו מלאך ה׳ אחר שעלה כל כך שלא היה יכול גדעון לראותו שלום לך אל תירא לא תמות וידמה שהשיב אליו המלאך כשאמר לו זה המאמר והוא ג״כ אמר לו בלילה שיקח את פר השור אשר לאביו ואפשר שיאמר שזה הדבור שהיה בלילה היתה מדרגת מה ממדרגות הנבואה והביאור הקודם הוא יותר נראה לנו: (כה) ידמה שהיה הרצון באמרו פר השור אשר לאביך כי לאביו היה שור גדול והשתדלו להקנו׳ הפר שיוליד השור ההוא תחלה לע״ג מלידה ומבטן ומהריון כדי שיהיה יפה וגדול כשור שהולידו ויהיה מקודש לע״ג מיום היותו. וכן הקנו גם כן זה הפר השני שהוליד השור ההוא והנה היו מוקצים ז׳ שנים וזה יראה כי זה הפעות היה מעת התחלת השעבוד כי ז׳ שנים היו תחת יד מדין כשקרה זה והיה לאביו מזבח לבעל והאשרה היתה אצלו וצוה השם יתברך באמצעו׳ הנביא או המלאך שיהרוס את מזבח הבעל אשר לאביו ושיכרות האשרה אשר אצלו: (כו) על ראש המעוז הזה. הוא הסלע שהניח עליו הבשר והמצות: במערכה. ר״ל במקום המסודר בו שיוכל לבנות בו מזבח ולזה שיקריב בו הפר ההוא לאל ויעלהו עולה בעצי האשרה וכל זה היה הוראת שעה כמו שארז״ל כי זה נעשה בזר ובחוץ ובלילה ובעצי האשרה והנה עשה מהמוקצה לע״ג קרבן לש״י כי יראה שבעשותו בהפך האמונה שגדל בה תשלם לו ההצלה וההצלחה בהפך ממה שהיו חושבים עובדי ע״ג והנה היתה הכוונה להוסיף בגדעון אמונה בש״י: (כז) ולפי שזה הענין לא היה יכול גדעון לעשותו הוא לבד ויקרא י׳ אנשים מעבדיו יעזרוהו בזה עם שזה היה קדוש השם והיה מן הראוי שיהיה בפרהסיא

מצודת דוד

הגיש אליו המנחה הזאת: (כ) הלז. שהיה לפניהם: שפוך. על הסלע: (כא) הלך מעיניו. ר״ל לא ראהו עוד: (כב) כי מלאך ה׳. כי עד הנה היה מסתפק בדבר ולזה שאל אות: אהה ה׳. ר״ל אתה ה׳ מיילל אני כי לבי יפחד על אשר ראיתי מלאך פניו מול פני: (כד) לו. למזבח: ה׳ שלום. ר״ל פה אמר לי ה׳ שלום:

מצודת ציון

מי האיש הלזה (בראשית כ״ד): (כא) המשענת. המטה שנשען עליה: הצור. הסלע: ותאכל. ותשרף: (כב) אהה. ענין צעקת יללה: על כן. על אשר: (כד) עודנו. מלשון עוד: (כה) פר השור. הכפל לתוס׳ ביאור כמו פר בן בקר (ויקרא ד׳): (כו) המעוז. מל׳

רשי

(לא) האתם תריבון לבעל. בשביל הבעל: תושיעון אותו: תנקמו נקמתו וכן והושיעה ידי לי דדוד בנבל: אשר יריב לו. בשבילו: עד הבקר. המתינו: אם אלהים הוא. יריב הוא לעצמו ריבו ונקמתו וכדי לדחותם עד שיברח גדעון היה אומר כן: (לב) ירב בו. בגדעון אבל ריב נופל עם או את או בו כמו וירב בלבן אבל לו אינו נופל על הלשון וכל לו הכתובים כאן בשביל הם: (לד) רוח ה'. רוח גבורה: ויזעק אביעזר. כל המשפחה:

ויהי

רדק

(כח) ואת פר השני. ואת הפר הראשון לא מצאנו שעשה ממנו דבר אם כן למה צוהו לקחתו אמר כדי לגזלו מהם שלא יהיו מקריבין אותו לע"ג: (לא) האתם תריבון לבעל. בעבור הבעל: אשר יריב לו. מי שהריב לו ונתץ מזבחו ימיתהו עד הבקר פירוש אם אלהים הוא יריב למריב לו וימיתהו ויונתן תרג' דיתפרע ליה יתקטל וגו' לשון כח תרגום אלהים לא ידעום דלית בהון צרוך: (לד) ורוח ה'. כתרגו'

ורוח

כח וַיַּשְׁכִּימוּ אַנְשֵׁי הָעִיר בַּבֹּקֶר וְהִנֵּה
נֻתַּץ מִזְבַּח הַבַּעַל וְהָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־
עָלָיו כֹּרָתָה וְאֵת הַפָּר הַשֵּׁנִי הֹעֲלָה ב' ויתר דכרי יהושפט
עַל־הַמִּזְבֵּחַ הַבָּנוּי׃ כט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ מִי עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה י"א חס' את
וַיִּדְרְשׁוּ וַיְבַקְשׁוּ וַיֹּאמְרוּ גִּדְעוֹן בֶּן־
יוֹאָשׁ עָשָׂה הַדָּבָר הַזֶּה׃ ל וַיֹּאמְרוּ
אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־יוֹאָשׁ הוֹצֵא אֶת־בִּנְךָ
וְיָמֹת כִּי נָתַץ אֶת־מִזְבַּח הַבַּעַל וְכִי
כָרַת הָאֲשֵׁרָה אֲשֶׁר־עָלָיו׃ לא וַיֹּאמֶר
יוֹאָשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־עָמְדוּ עָלָיו הַאַתֶּם ׀
תְּרִיבוּן לַבַּעַל אִם־אַתֶּם תּוֹשִׁיעוּן ב' ומ"ג
אוֹתוֹ אֲשֶׁר יָרִיב לוֹ יוּמַת עַד־הַבֹּקֶר
אִם־אֱלֹהִים הוּא יָרֶב לוֹ כִּי נָתַץ אֶת־ ב' פסו' בסיפ' אם אם
מִזְבְּחוֹ׃ לב וַיִּקְרָא־לוֹ בַיּוֹם־הַהוּא
יְרֻבַּעַל לֵאמֹר יָרֶב בּוֹ הַבַּעַל כִּי נָתַץ
אֶת־מִזְבְּחוֹ׃
לג וְכָל־מִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי־קֶדֶם נֶאֶסְפוּ
יַחְדָּו וַיַּעַבְרוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃
לד וְרוּחַ יְהוָה לָבְשָׁה אֶת־גִּדְעוֹן וַיִּתְקַע
בַּשּׁוֹפָר וַיִּזָּעֵק אֲבִיעֶזֶר אַחֲרָיו׃
לה וּמַלְאָכִים שָׁלַח בְּכָל־מְנַשֶּׁה וַיִּזָּעֵק
גַּם־הוּא אַחֲרָיו וּמַלְאָכִים שָׁלַח
בְּאָשֵׁר וּבִזְבֻלוּן וּבְנַפְתָּלִי וַיַּעֲלוּ ט' כ"ב
לִקְרָאתָם׃ לו וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן אֶל־
הָאֱלֹהִים אִם־יֶשְׁךָ מוֹשִׁיעַ בְּיָדִי אֶת־
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ לז הִנֵּה אָנֹכִי
מַצִּיג אֶת־גִּזַּת הַצֶּמֶר בַּגֹּרֶן אִם טַל

כח וְאַקְדִּימוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא בְּצַפְרָא וְהָא מְתַרַע אֱגוֹרָא דְבַעְלָא וַאֲשֶׁרְתָּא דִי עֲלוֹהִי קְצִיצָא וְיָת תוֹרָא תִנְיָנָא מַסַּק עַל מַדְבְּחָא דְבָנוּי׃ כט וַאֲמַרוּ גְבַר לְחַבְרֵיהּ מַן עֲבַד פִּתְגָמָא הָדֵין וּתְבַעוּ וּבְעוֹ וַאֲמַרוּ גִדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ עֲבַד פִּתְגָמָא הָדֵין׃ ל וַאֲמַרוּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא לְיוֹאָשׁ אַפֵּיק יָת בְּרָךְ וְיִתְקְטֵל אֲרֵי תְרַע יָת אֱגוֹרָא דְבַעְלָא וַאֲרֵי קַץ אֲשֶׁרְתָּא דִי עֲלוֹהִי׃ לא וַאֲמַר יוֹאָשׁ לְכָל דְקָמוּ עֲלוֹהִי הַאַתּוּן תִתְפַּרְעוּן לְבַעְלָא אִם אַתּוּן תִפְרְקוּן יָתֵיהּ דְיִתְפְּרַע לֵיהּ יִתְקְטֵל בְּרַם אַרְכָא יִתְיְהֵב לֵיהּ עַד צַפְרָא אִם צְרוֹךְ אִית בֵּיהּ יִתְפְּרַע לֵיהּ בַּעְלָא אֲרֵי תְרַע יָת אֱגוֹרֵיהּ׃ לב וּקְרָא לֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא יְרֻבַּעַל לְמֵימַר יִתְפְּרַע לֵיהּ בַּעְלָא אֲרֵי תְרַע יָת אֱגוֹרֵיהּ׃ לג וְכָל מִדְיָנָאֵי וַעֲמַלְקָאֵי וּבְנֵי מַדִינְחָא אִתְכְּנִישׁוּ כַּחֲדָא וַעֲבַרוּ וּשְׁרוֹ בְּמֵישַׁר יִזְרְעֶאל׃ לד וְרוּחַ גְבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ לְבִישַׁת יָת גִדְעוֹן וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְכְּנִישׁוּ אֱנָשׁ אֲבִיעֶזֶר בַּתְרוֹהִי׃ לה וְאִזְגַדִין שְׁלַח בְּכָל תְּחוּם מְנַשֶּׁה וְאִתְכְּנִישׁוּ אַף אִנוּן בַּתְרוֹהִי וְאִזְגַדִין שְׁלַח בְּשִׁבְטָא אָשֵׁר וּבְשִׁבְטָא זְבוּלֻן וּבְשִׁבְטָא נַפְתָּלִי וּסְלִיקוּ לְקַדָּמוּתְהוֹן׃ לו וַאֲמַר גִדְעוֹן קֳדָם יְיָ אִם אִיתָךְ פָּרִיק בִּידִי יָת יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְמַלֵּיְלְתָּא׃ לז הָא אֲנָא מַחֵית יָת גִזְתָא דְעַמְרָא בְּבֵית אִדְרֵי אִם טַלָּא יְהֵי

ואת הפר ג' בקריאת וסי' ואת הפר ואת ערו ואת בשרו. ונתת אותם על סל אחד, העלה על המזבח הבנוי. ונמסר גם בסדר תצוה: תריבון ג' בקריאה וסי' מה תריבון עמדי מה תנסון. האתם תריבון לבעל. אם לאל ת[ר]יבון אנך. ונמסר גם בסדר בשלח: נאספו י"ד בקריא' וסי' בכוס' רבתא: ורוח ה' ג' בקריאה וסי' ורוח ה' לבשה את גדעון. סרה מעם שאול. ישאך על אשר לא אדע:

תולדות אהרן גיזת הצמר. עקדה שער יג:

מצודת ציון

מלשון עוז ותוקף והוא הסלע: במערכה. מלשון עריכה וסדור: (כח) נותץ. נשבר וכתות: (לד) ויזעק. ענין אסיפה על כי בא בזעקת המאסף וכן מה לך כי נזעקת (לקמן י"ח): (לו) ישך. יש אתה ר"ל יש הדבר הזה שאתה מושיע וכו': (לז) מציג. מעמיד כמו נאנכם ובקרכם יוצג (שמות י'): גזת הצמר. צמר הגזוז ונתלש מורכ

רלבג

בפרהסיא לפי מה שהיה אפשר לו והמספר המעט שישלם בו זה הוא י' ולולי יראתו את בית אביו ואת אנשי העיר שימנעו אותו מעשות זה היה עושה זה ביום להוסיף בזה פרסום: (כט) והנה כאשר השכימו אנשי העיר בבקר ראו כי נותץ הבעל האשרה אשר עליו כורת והכירו כי הפר השני הוא הועל על המזבח הבנוי כי אולי נשארו ממנו קצת איברים שלא נשרפו כאילו תאמר שנשארו קרניו והיה בהן סימן הכירו בו כי זה הפר היה או שפטו זה מאומד כשלא מצאו הפר השני והכירו כי המזבח שבנה הקריב בו קרבן וחקרו ומצאו שגדעון עשה זה והגיע מרוע תכונתם עד שחשבו להמיתו על זה לולי מה שאמר להם יואש אביו שהיה אדוניהם: (לא) האתם תריבון לבעל. ר"ל האם ראוי שאתם תריבון בעבור הבעל הנה אתם מראים בזה שאינכם מאמינים שהוא אלוה כי לא יצטרך שתריבון בעדו אם היה אלוה ולפי שהיה הוא ראש העיר הזאת כמו שנראה ממה שאמר פר השור אשר לאביך מזבח הבעל אשר לאביך והיה עם זה שר להם אמר שאשר יריב בעבור הבעל מהם יומת עד הבקר ר"ל שלא ימתינו להמיתו כי אם עד אור הבקר ר"ל לפי שהוא מורה שאינו מאמין שיהיה הבעל אלוה והוא קרא שם בנו ירובעל לזאת הסבה כאילו הוא מתפלל שירב בו הבעל. והנה לא ספר בזה הספור מה נעשה מפר השור אשר לאביו שצוה לקחת אותו וידמה שהמיתו באופן שלא יהנו ממנו כדין המוקצה ולא נצרך לפרש זה כי הוא ממשפטי התורה יצוה לקחתו להצילם שלא יהיו מקריבין אותו לע"ג כמו שאחז"ל: (לג) וכל מדין ועמלק ובני קדם היו נאספים להשחית את ישראל וחנו בעמק יזרעאל: (לד) ורוח ה' לבשה את גדעון. ר"ל רוח גבורה כמו שת"י ויתכן עוד שסרתה עליו רוח הקדש. ותקע בשופר ונזעקו כל משפחות אביעזר אחריו והם יושבי עפרה כי הוא היה מהמשפחה והיה אדון להם ולזה לא הוצרך לשלוח להם מלאכים: (לו) והנה גדעון היה עדיין מאמין ואינו מאמין ושאל אות מהש"י אם יהיה מושיע בידו כאשר דבר ולא הספיק לו האות הא' כי מדרך הגזם שתתמוך הלהיות ולזה

מצודת דוד

עודנו. עוד הוא עומד בעפרה שהיא מנחלת בני אביעזר: (כה) אשר לאביך. שהוא של אביך: ופר השני. גם קח פר השני שנתפטם לע"ג זה שבע שנים: (כו) המעוז הזה. הוא הסלע האמור למעלה: במערכה. ר"ל במקום ישר שתוכל ערוך שם אבני המזבח: הפר השני. והפר אשר לאביו צוה לקחתו לבל יקריבו הם לע"ג ולא הוזכר מה נעשה בו או זהו הפר אשר לאביו וכמ"ש למעלה: בעלי העיר. להבעיר בהם האש: (כח) הבנוי. אשר בנה זה מחדש: (כט) ויאמרו גדעון. לא פי' מי היו האומרים: (ל) וימות. ר"ל נמית אותו: (לא) האתם. וכי אתם תריבון בעבור הבעל וכי אתם תושיעון אותו בתמיה: אשר. מי אשר יריב בעבורו יומת ע"י עד הבוקר ר"ל טרם יבוא הבוקר השני: אם אלהים היא. אם יש בו אלהות יריב בעצמו את ריבו: (לב) ויקרא לו. יואש קרא לגדעון בנו: (לג) ויעברו. את הירדן: (לד) ורוח ה'. בא לו מה' רוח גבורה ואומץ הלב ויתקע. לסימן להאסף: ויזעק. נאספו אחריו משפחת אביעזר: (לה) לקראתם

באו

רדק

רות גבורה מן קדם ה׳ : (לח) ויזר את הגזה. מבנין הקל בשקל ויצר עליה או
מבנין הפעיל בפלס ויסר נח את מכסה התיבה והוא מענין כי רגל תזורה לא זורו
ולא חובשו שהוא ענין העיצור והסחיטה והענין הזה היה נסקין הראה לו השם יתב׳
זה האות לחזק את לבו או היה במראה הנבואה כי המעשה היה בלילה ומה
שאמר וישכם ממחרת כך נראה
לו הכל במראה הנבוא׳ והראשון
קרוב : (לט) אנסה נא . והנה
כתיב לא תנסו את ה׳ והנה
עשה עמו האל אות ובא לנסותו
אם יעשו לו זה האות שהוא
חזק מהראשון . כתב רבי׳ סעדיה
ז״ל כי הנסיון ביכולת הבורא
אסור כמו שאמר וינסו אל
בלבבם ויאמרו הגם לחם יוכל
תת אבל גדעון לא היה לו
ספק ביכולת הבורא אלא רצה
לנסות אם הוא ראוי לנס
גדול כזה : (א) מגבעת
המורה . מגבעתא דמיסתכיא
ואפשר שהיה שם גופה מורה
הדרכים : (ג) ויצפר . ישכים
בבקר מתרגמינן בקר צפרא או
פי׳ יסבב כלומר ישוב מהר
הגלעד וישוב לו וכן נקראת
המצנפת צפירה לפי שסובבים
אותה על הראש ולצפירת
תפארה וכן במשנה הקופה
משיעשה בה שתי צפירות לרחב
שלה :(ד) ואצרפנו לך שם. כמו
שצורפין הכסף מהסיגים שלא
יהיה ז׳ במלחמה ההיא רק
הצדיקים כי הכורעי׳ על
ברכיהם לשתות היה סימן
לאשר כרעו לבעל ובמדר׳ אתה
מוצא בימי גדעון שהיו עובדין
לבבואה שלהם אותם שהיו
כורעין על ברכיהן פירוש צלל
שהיה

פי׳ רבי׳ ישעיה

(א) מגבעת המורה בעמק .
מקרא קצר הוא . מגבעת
מגדל המורה בעמק . או שם
הגור גבוה היה שם : (ג) ישב
ויצפור . ישב כמו ישוב . ונשתנת
התנועה . ויצפר כמו ויצרף .
כמו כתב כשב : (ה) וכל אשר

על גזתא בלחודה ועל כל
ארעא יובשא ואדע ארי
תפרוק בידי ית ישראל
כמא דמלילתא׃ לח והוה
כן ואקדים מיומא דבתרוהי
ועצר ית גזתא ונפץ טלא
מן גזתא מלי לקנא דמיא׃
לט ואמר גדעון קדם יי לא
יתקיף רוגזך בי ואמליל ברם
זמנא הדא אנסי כען לחוד
זמנא בגזתא יהי כען יובשא
על גזתא בלחודה ועל כל
ארעא יהי טלא׃ מ ועבד
יי כן בליליא ההוא והוה
יובשא על גזתא בלחודה
ועל כל ארעא הוה טלא׃
א ואקדים ירבעל הוא גדעון
וכל עמא די עמיה ושרו
על עין חרוד ומשרית
מדינאי שריא לקבליה
מצפונא מגבעתא
דמסתכיא למישרא׃
ב ואמר יי לגדעון סגי
עמא די עמך מלממסר
ית מדינאי בידיהון דלמא
יתרברבון קדמי ישראל
למימר ידנא פרקת לנא׃
ג וכען אכרי כען קדם
עמא למימר מן דדחיל
וזע יתוב ויתבחר
מטורא דגלעד ותב מן
עמא עסרין ותרין אלפין
ועסרא אלפין אשתארו׃
ד ואמר יי לגדעון עוד
עמא סגי אחית יתהון למיא ואבחרינון לך תמן
ויהי די אימר לך דין ייזיל עמך הוא ייזיל עמך וכל
די אימר לך דין לא ייזיל עמך הוא לא ייזיל׃
ה ואחית ית עמא למיא ואמר יי לגדעון כל די
לחיך בלישניה מן מיא כמא דמלחיך כלבא
תקים יתיה בלחודיה וכל דכרע על ברכוהי למשתי׃

יהיה על־הגזה לבדה ועל כל־הארץ
חרב וידעתי כי־תושיע בידי את־
ישראל כאשר דברת׃ לח ויהי־כן
וישכם ממחרת ויזר את־הגזה וימץ
טל מן־הגזה מלוא הספל מים׃
לט ויאמר גדעון אל־האלהים אל־יחר
אפך בי ואדברה אך הפעם אנסה־
נא רק־הפעם בגזה יהי־נא חרב אל־
הגזה לבדה ועל־כל־הארץ יהיה־
טל׃ מ ויעש אלהים כן בלילה ההוא
ויהי־חרב אל־הגזה לבדה ועל־כל־
הארץ היה טל׃
ז א וישכם ירבעל הוא גדעון
וכל־העם אשר אתו ויחנו על־עין
חרד ומחנה מדין היה־לו מצפון
מגבעת המורה בעמק׃ ב ויאמר
יהוה אל־גדעון רב העם אשר אתך
מתתי את־מדין בידם פן־יתפאר
עלי ישראל לאמר ידי הושיעה לי׃
ג ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי־
ירא וחרד ישב ויצפר מהר הגלעד
וישב מן־העם עשרים ושנים אלף
ועשרת אלפים נשארו׃
ד ויאמר יהוה אל־גדעון עוד
העם רב הורד אותם אל־המים
ואצרפנו לך שם והיה אשר אמר
אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך
וכל אשר־אמר אליך זה לא־ילך
עמך הוא לא ילך׃ ה ויורד את־העם
אל־המים ויאמר יהוה אל־גדעון כל
אשר־ילק בלשונו מן־המים כאשר
ילק הכלב תציג אותו לבד וכל אשר־

רשי

(לח) ויהי כן . שהיה טל על הגזה לבדה יותר מבשאר מקומות כמו שהוא
אומר מלא הספל מים אבל על כל הארץ חורב לא נתקיים שהגבריא כרות׳
לפי שאינו נעצר : ויזר . לשון מכבש וכן לא זורו ולא חובשו . ולא מתכשו
להוציא הלחה : (א) מגבעת המורה בעמק . דמסתכיא למישרא . המורה
לשון הוראה וראיה כמו מורה
באצבעותיו שמשם צופים ורומזי׳
בעמק : (ב) יתפאר . ווינפייר
בלע״ז : (ג) ויצפר . בבקר
לשון ארמי צפרא : (ה) כל אשר
ילוק בלשונו וגו׳ וכל אשר יכרע
על ברכיו לשתות . תציג אותו
לבד חוץ מסיעתך כי הם לא
ילכו עמך שכך הם למודים
לכרוע

רלבג

ולזה שאל אות שני הפך הא׳
והוא שיהיה חורב על הגזה
לבדה ועל כל הארץ יהיה טל .
והנכון בעיני כי לנביא שאל
אלו האותות וע״י הנביא עשה
אותם הש״י ולזה אותו הש״י ע״י
נביאו או הודיע לו זה הש״י
במראה הנבואה והשיב לביתו
כל איש אשר הוא ירא וחרד
כמו שהוזהרו זה בתורה עד
שבזה התועלת שני להכיר לישראל
כי לא בכחם נצחו אויביהם
בזאת המלחמה אך היה זה
מאת הש״י אשר הוא נלחם
להם : (ג) והרצון בזה ויצפור
שישכים בבקר לשוב מהר הגלע׳:
(ה) והנה לזאת הסבה גם כן
לא רצה השם שישארו עמו
זולתי המלקקים בידם אל פיהם
כי זה מורה על חריצות וגבורה
ואומץ

ישב ה׳ וחס׳ בקריאה וסי׳ ויאמר
דוד אל יהונתן. ישב ויצפר מהר
גלעד . אל ישוב דך נכלם. כי נדר
נדר עבדך. ישב אפך ותנחמני.
וסי׳ בלשון תרגום אכל מסכינא
צפרתא בירושלם ואתנחם : ויורד
ו׳ ה׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ ויורד העם
אל המים. ויורד רירו אל זקנו .
ויורד לכם גשם מורה. ויורד בנהרות
מים . ויורד את בן המלך מבית
הס׳ דד״ה. עיר גבורים עלה חכם .
בתרא חס׳ : לשונו ז׳ מלאים
בקריא׳ וסי׳ כל אשר ילוק בלשונו .
ולשונו כאש אוכלת . ולשונו תמק
בפיהם. תחת לשונו עמל ואון
פי צדיק יהגה חכמה. שומר פיו
ולשונו . וכל מגלת אסתר דכוו׳
מ״ל במ״א חס׳. ועם ועם כלשנו
בתרא דספרא :

תולדות אהרן עוד כמס רב. מקדם שמל
ט : ישב ויצר
(פרוכין יע) :

מצודת ציון

חורב . יובש : (לח) ויזר . ענין הוצאת דבר בלוע כמו והזורה תבקע אפעה (ישעיה נט) :
וימץ . ענין מצוי וכן אפס המץ (שם יז) : הספל. שם כלי מה : (א) מגבעת המורה .
שם מקום : (ג) ויצפור . תרגום של בוקר הוא צפרא וכן באה הצפירה (יחזקאל ז) ור״ל ישכים
בבוקר : (ד) ואצרפנו . מל׳ צרוף וזקוק : (ה) ילוק . ענין לחיכה בל׳

מצודת דוד

באו אל גדעון ואנשיו למולם : (לז) וידעתי . ע״י המופת הזה : (לח) ויזר . סחט
להוציא הבלוע והיה נמצץ ספל מלא : ז (א) היה לו . עמד מצפון גדעון ותחלת
מקום עמדם היה מן גבעת המורה העומדת בעמק : (ב) עלי . למולי : ידי הושיעה
לי. בעבור העם הרב הזה : (ג) ויצפור . ישכימו בבוקר למען לא יראום אדם בשובם
ולא יכלימום : (ד) ואצרפם . אעשה כצורף הזה המפריד הסיגים מן הכסף : (ה) כל אשר ילוק . כי השואב את המים בתוך ידיו ושותה מים היא לו לשתות
בשפתיו

רש"י לכרוע לפני עבודת גלולים : (ו) המלקקים בידם . אין זה דרך כריעה כלוקק בלשונו: (יב) נופלים בעמק . שוכנים בעמק : (יג) צליל . צלול כתיב שהיה סדור צלול מן הצדיקים : צליל לחם שעורים . חרר דלחם שעורים . חררה שאופין על הגחלים : לחם שעורים . הוא זכות העומר הקרב בפסח : ויכהו ויפל . האהל : ויהפכהו . האהל מלמטה למעלה ונפל האהל

רד"ק שהיה נראה מהם על המים : על ברכיו לשתות . כמו כן תליג אותו לבד : (ו) אל ברכיהם . הכף רפה וכן והוא כרך על ברכותי והשאר דגושין : (ח) את צדה העם בידם . צדת העם שהלכו למקומם לקחו העם הנשארים עמו וכן שופרותיהם שהיו עם מקצתם להריע במלחמה לקחו כמו כן הנשארי' עמו כדי שיהיה שופר ביד כל אחד ואחד מהשלש מאות הנשארים ויריעו תרועה גדולה להבהיל מחנה מדין . ומלת צדה מוכרת במקום כמוך כי משפטו צדת . וכמוהו ועגה צדק כאיפה שעורים וזולתם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ותרגו' יונתן סמוך ית זוודי עמא : (יג) צלול . כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות והוא מענין תצלנה אזניו כלומר שמע רעש לחם שעורים שהיה מתהפך במחנה מדין ובאמרו לחם שעורים נראה כי שמע ולא ראה אותו או יהיה מן צלי אש שרפו צלה כמו מן שורש קנה קניני ופי' עוגת שעורים ומעט צליל שהיתה צלויה בגחלים והוא הנקרא בדברי רז"ל חררה ולא חררה על גבי גחלים ותרגו' חרר דלחם שעורים . והיה זה משל על ישראל שהיו חלושים מתגברים על

רלב"ג

ואולם אשר כרעו על ברכיהם לשתות הם עצלים ורצה שישובו להם והנה במאמר הא' הבדיל מהם בעלי העבירות ורכי הלבב כי האיש הירא הוא ירא מעבירה שבידו כמו שביארו ז"ל בפרק משוח מלחמה והחרד הוא רך הלבב ובזה הענין השני הבדיל העצלים ולא השאיר כי אם הצדיקים והחרוצים והגבורי' והם היו שלש מאות איש לבד ובהם לבד החזיק כמו שצוה לו הש"י ע"י נביאו או בעצמו במראה הנבואה : (ח) ולקחו צדת העם בידם ושופרותיהם כדי שיהיה שופר ביד כל אחד מהם וידמה שהש"י הודיע לו איך תהיה התשועה ביד שלש מאות האנשים האלה ר"ל שזה יהיה בשיתן שופרות ביד כלם וכדים רקים ולפידים בוערים באש בתוך הכדים כאופן שעשו זה ואולם קצר הכתוב כמנהגו וחזק הש"י לבו במספר החלום ואות שברו כי זה ממה שהורה אמתות מה שיעד להם הש"י : (יג) צלול לחם שעורים . ר"ל קול הכרת לחם שעורים :

רלב"ג

יכרע על־ברכיו לשתות : ו ויהי
מספר המלקקים בידם אל־פיהם
שלש מאות איש וכל יתר העם
כרעו על־ברכיהם לשתות מים :
ז ויאמר יהוה אל־גדעון
בשלש מאות האיש המלקקים
אושיע אתכם ונתתי את־מדין בידך
וכל־העם ילכו איש למקמו : ח ויקחו
את־צדה העם בידם ואת שופרתיהם
ואת כל־איש ישראל שלח איש
לאהליו ובשלש־מאות האיש החזיק
ומחנה מדין היה לו מתחת בעמק :
ט ויהי בלילה ההוא
ויאמר אליו יהוה קום רד במחנה כי
נתתיו בידך : י ואם־ירא אתה לרדת
רד אתה ופרה נערך אל־המחנה :
יא ושמעת מה־ידברו ואחר תחזקנה
ידיך וירדת במחנה וירד הוא ופרה
נערו אל־קצה החמשים אשר
במחנה : יב ומדין ועמלק וכל־בני־
קדם נפלים בעמק כארבה לרב
ולגמליהם אין מספר כחול שעל־
שפת הים לרב : יג ויבא
גדעון והנה־איש מספר לרעהו
חלום ויאמר הנה חלום חלמתי
והנה צלול לחם שערים מתהפך
במחנה מדין ויבא עד־האהל ויכהו
ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל :
יד ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי

ו והוה מנין דשדן בידיהון
לפומהון תלת מאה גברא
וכל שאר עמא כרעו על
ברכיהון למשתי מיא :
ז ואמר יי לגדעון בתלת
מאה גוברין דשדן בידיהון
לפומהון אפרוק יתכון
ואמסר ית מדינאי בידך
וכל עמא ייזלון גבר
לאתריה : ח ונסיבו ית זוודי
עמא בידיהון וית שיפריהון
וית כל אנש ישראל שלח
גבר לקרווהי ובתלת מאה
גברא אתקף ומשרית
מדינאי שריא לקבליה
משפולי מישרא : ט והוה
בליליא ההוא ואמר ליה יי
קום חות במשריתא ארי
מסרתינון בידך : י ואם
דחיל את למיחת חות את
ופורה עולימך למשריתא :
יא ותשמע מה ימללון
ובתר כן יתקוף ידך ותחות
במשריתא ונחת הוא
ופורה עולימיה לסטר
מזרזיא די במשריתא :
יב ומדינאי ועמלקאי וכל
בני מדינחא רמן במישרא
כגובאי לסגי ולגמליהון לית
מנין כחלא די על כיף ימא
לסגי : יג ואתא גדעון והא
גברא משתעי לחבריה
חלמא ואמר הא חלמא
חלמית והא חרר דלחם
שעורין מתהפיך במשרית מדינאי ואתא עד משכנא
ומחהי ונפל ואפכיה לעילא ונפל משכנא :
יד ואתיב חבריה ואמר לית דא אלהן חרבא

ב' / ל' / ב' וכעמן / ג' וחס' / ג' חס'. ל' / ל' / ל' / ב' / ל'. ל' / ב' וחס' / ה' מ"ל בנבי' ב' וחס' / ד' בלישנ' / ח' / ב' / צליל ק' ב' / ל'

פי' רבי ישעיה

יכרע על ברכיו . נופל על הגג לבד : (ח) ויקחו את צדה העם בידם . פי' אלו שלש מאות לקחו צידת שאר העם ושופרותיהם : (יג) צליל לחם שעורים . פי' חררה או גלוסקא: (יד) אין זאת בלתי אם חרב גדעון . פי' צליל לחם שעורים שהיה נבזה בעיניהם ושברנו לאכלו כלחם ומפני רוב שפלותו נדמה ללחם שעורים . או כדברי רבותינו שאמרו יום הכנסת העומר היה : את שברו . פי' פתרונו : ע"כ

תולדות אהרן המלקקים בידם. עקדה שס:ויבא גדעון.עירובין יט:

צדה ג' חס' וסי' הכינו לכם צדה. ויקחו את צדה העם . לקחת צדה לעם : החמשים ד' חס' וסי' נמסר בסדר בשלח ובריש יהושע : הנה ז' יחידאין וסי' הנה רבקה לפניך . הנה שבע שנים באות. הנה חלום ויבא גדעון. הנה מת כי המגיד לי. [הנה שני וייראו מאד . הנה מים כה אמר ה' . הנה דבר על מי אדברה :

מצודת דוד

בשפתיו כדרך כל הארץ רק מלקק בלשונו כדרך שתיית הכלב אבל הכורע על ברכיו לשתות מהנהל יכול הוא לשתות בשפתיו ולזה נוה להעמיד המלקקים לבד והכורעי' לבד : וכל אשר יכרע וכו'. ר"ל וכן תציג לבד כל אשר יכרע וכו' : (ז) המלקקים. בחר במלקקים ומאס בכורעים לפי שהכורעים הורגלו לכרוע לעע"ג ולא כן המלקקים : (ח) ויקחו. המלקקים לקחו מיתר העם לידם ושופרותיהם : ואת כל וכו'. המה הכורעים : החזיק . אחז בהם ללכת עמו: מתחת . וגדעון היה בהר ממעל: (י) ואם ירא וגו'. אם תפחד לרדת להלחם בם רד לשמוע מה בפיהם : (יא) ואחר . כשתשמע מה בפיהם אז תחזקנה ידיך ותרד אל המחנה להלחם בם : אל קצה החמושים . דרך המחנה להעמיד בלילה מסביב אנשים מזויינים לשומרים : (יג) ויכהו . הצליל הכה את האוהל ונפל הוא אל תוך האוהל והיפך תחתית האוהל למעלה ונפל האוהל : (יד) אין זאת . אין פתרון אחר רק יורה על נצחון חרב גדעון כאשר דבר קל כצליל היפך את האוהל החזק ממנו כן גדעון החלש ינצח עם רב וחזק

מצודת ציון

כלשון כמו ילוקו הכלבים (מ"א כ"א) : (ח) צדה . מזון : החזיק . אחז : (יא) החמושים. המזויינים וכן תעברו חמשים (יהושע א) : (יב) נופלים. חונים כמו ע"פ כל אחיו נפל (בראשית כה) : (יג) צליל . מל' צלי ור"ל חררה אפויה על הגחלים : מתהפך . מתהפך ומתגלגל כי בעת הגלגול יתהפך מעבר לעבר : (יד) איש. ר"ל גדול ותבוב

רדק

על מדין „נחין אותם: (טו) מספר החלום. מן ויספר להם את חלומו לשון הגדה: ואת שברו. פתרונו כי החלום כמו הדבר החתום והסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו: (יח) ואמרתם לה׳ ולגדעון. פי׳ חרב כמו שאמר ויקראו חרב לה׳ כלומר חרבינו לה׳ הוא כי נלחם לנו ואחריו חרבינו הוא לגדעון כי על ידו נגלה המחנה הזה וכת״י חרבא דאתקטלא מן קדם ה׳ ונילחנא על ידי גדעון: (יט) ראש האשמורת התיכונה. שהיו שומרים המחנה בלילה והיו חולקים משמרות הלילה לשלשה חלקים השומרים בתחלת הלילה היו עורי׳ עד שליש הלילה והוא סוף האשמורת הראשונה וראש האשמורת התיכונה והיו השומרים הראשונים הולכים לישן והאחרים קמים משנתם לשמור וזהו שאמר אך הקם הקימו את השומרים והנה גדעון בא אל המחנה: (כ) שלשת הראשים. אינו אומר כי הראשים לבדם תקעו כי כל העם תקעו ופירוש ראשים חלקים כמו והיה לארבעה ראשים: (כא) וירץ כל המחנה. לנוס כמו שאמר וינוסו. ומה שאמר ויריעו תרועת שבר ופחד

רשי

האהל: (טו) ואת שברו. ואת ממכרו כלומר ואת פתרונו: את מספר החלום. את סיפור החלום ית שועית חלמא וית פשריה: (טז) שופרות ולפידים. להזכיר זכות מתן תורה. ופשוטו לילה היה כמו שכתוב ויהי בחצי הלילה וכו׳ נשאו עם לפידים להאיר להם ונתנום בכדים כדי שלא יכינו בלפידים: (יז) ממני תראו. את אשר אני עושה ראו ועשו כן: (יח) אנכי וכל אשר אתי. אחד מן הראשים ומאה איש היה עמו: לה׳ ולגדעון. חרבא דמקטלא מן קדם ה׳ ונלחנא ע״י גדעון: (יט) הקם הקימו. כבר בני החיל את השומרים שהיתה משמרתם באשמורת התיכונה שכן דרך בני גייסות להעמיד שומרים אלו ישמרו שליש הלילה הראשון ואלו שליש השני ואלו שליש האחרון: ונפוץ הכדים: ולשבור הכדים אשר בידם: (כא) ויריעו. תרועת משא וניסה

ז׳ אִם־חֶרֶב גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ אִישׁ יִשְׂרָאֵל נָתַן הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ אֶת־מִדְיָן וְאֶת־כָּל־הַמַּחֲנֶה׃

טו וַיְהִי כִשְׁמֹעַ גִּדְעוֹן אֶת־מִסְפַּר הַחֲלוֹם וְאֶת־שִׁבְרוֹ וַיִּשְׁתָּחוּ וַיָּשָׁב אֶל־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר קוּמוּ כִּי־נָתַן יְהוָה בְּיֶדְכֶם אֶת־מַחֲנֵה מִדְיָן׃

טז וַיַּחַץ אֶת־שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הָאִישׁ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיִּתֵּן שׁוֹפָרוֹת בְּיַד־כֻּלָּם וְכַדִּים רֵיקִים וְלַפִּדִים בְּתוֹךְ הַכַּדִּים׃

יז וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מִמֶּנִּי תִרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ וְהִנֵּה אָנֹכִי בָא בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה וְהָיָה כַאֲשֶׁר־אֶעֱשֶׂה כֵּן תַּעֲשׂוּן׃

יח וְתָקַעְתִּי בַּשּׁוֹפָר אָנֹכִי וְכָל־אֲשֶׁר אִתִּי וּתְקַעְתֶּם בַּשּׁוֹפָרוֹת גַּם־אַתֶּם סְבִיבוֹת כָּל־הַמַּחֲנֶה וַאֲמַרְתֶּם לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן׃

יט וַיָּבֹא גִדְעוֹן וּמֵאָה־אִישׁ אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה רֹאשׁ הָאַשְׁמֹרֶת הַתִּיכוֹנָה אַךְ הָקֵם הֵקִימוּ אֶת־הַשֹּׁמְרִים וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וְנָפוֹץ הַכַּדִּים אֲשֶׁר בְּיָדָם׃

כ וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הָרָאשִׁים בַּשּׁוֹפָרוֹת וַיִּשְׁבְּרוּ הַכַּדִּים וַיַּחֲזִיקוּ בְיַד־שְׂמֹאולָם בַּלַּפִּדִים וּבְיַד־יְמִינָם הַשּׁוֹפָרוֹת לִתְקוֹעַ וַיִּקְרְאוּ חֶרֶב לַיהוָה וּלְגִדְעוֹן׃

כא וַיַּעַמְדוּ אִישׁ תַּחְתָּיו סָבִיב לַמַּחֲנֶה וַיָּרָץ כָּל־הַמַּחֲנֶה וַיָּרִיעוּ וַיָּנִיסוּ׃ (וינוסו ק׳)

כב וַיִּתְקְעוּ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת הַשּׁוֹפָרוֹת וַיָּשֶׂם יְהוָה אֵת חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ וּבְכָל־הַמַּחֲנֶה וַיָּנָס הַמַּחֲנֶה עַד־בֵּית הַשִּׁטָּה

דְגִדְעוֹן בַּר יוֹאָשׁ אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל מְסַר יְיָ בִּידֵיהּ יַת מִדְיָנָאֵי וְיַת כָּל מַשְׁרִיתָא׃

טו וַהֲוָה כַּד שְׁמַע גִדְעוֹן יַת שׁוּעִית חֶלְמָא וְיַת פִּשְׁרֵיהּ וְאוֹדִי וְתָב לְמַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר קוּמוּ אֲרֵי מְסַר יְיָ בִּידֵיכוֹן יַת מַשְׁרִית מִדְיָנָאֵי׃

טז וּפְלַג יַת תְּלָת מְאָה גֻבְרָא לִתְלָת מַשְׁרְיָן וִיהַב שׁוֹפְרַיָא בִּיד כּוּלְּהוֹן וְכַדִּין רֵיקָנִין וּבְעוּרַיָא בְּגוֹ כַדַּיָא׃

יז וַאֲמַר לְהוֹן מִנִּי תֶּחֱזוֹן וְכֵן תַּעְבְּדוּן וְהָא אֲנָא אָתֵי בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא וִיהֵי כְּמָא דַאֲעְבֵיד כֵּן תַּעְבְּדוּן׃

יח וְאֶתְקַע בְּשׁוֹפְרָא אֲנָא וְכָל דְעִמִּי וְתִתְקְעוּן בְּשׁוֹפְרַיָא אַף אַתּוּן סַחֲרָנוּת כָּל מַשְׁרִיתָא וְתֵימְרוּן חַרְבָּא דְמִקַּטְלָא מִן קֳדָם יְיָ וְנִצְחָנָא עַל יְדֵי גִדְעוֹן׃

יט וַאֲתָא גִדְעוֹן וּמְאָה גֻבְרָא דְעִמֵּיהּ בִּסְיָפֵי מַשְׁרִיתָא בְּרֵישׁ מַטַּרְתָּא מְצִיעֲתָא בְּרַם אֲקָמָא אֲקִימוּ יַת נָטְרַיָא וּתְקַעוּ בְּשׁוֹפְרַיָא וּנְפָצוּ כַדַּיָא דְבִידֵיהוֹן׃

כ וּתְקַעוּ תְּלָת מַשְׁרְיָן בְּשׁוֹפְרַיָא וְתַבָּרוּ כַדַּיָא וְאַתְקִיפוּ בִּיד סְמָלְהוֹן בִּבְעוּרַיָא וּבִיד יְמִינְהוֹן בְּשׁוֹפְרַיָא לְמִתְקַע וַאֲמַרוּ חַרְבָּא מִן קֳדָם יְיָ וְנִצְחָנָא עַל יְדֵי גִדְעוֹן׃

כא וְקָמוּ גְבַר בְּאַתְרֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא וּרְהַט כָּל מַשְׁרִיתָא וְיַבִּיבוּ וְאַפְּכוּ׃

כב וּתְקַעוּ תְּלָת מְאָה שׁוֹפְרַיָא וְשַׁוִּי יְיָ יַת חֶרֶב גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ וּבְכָל מַשְׁרִיתָא וְאַפְּכַת מַשְׁרִיתָא עַד בֵּית שִׁטָּה לִצְרֵירַת

תעשון פ״ו וסי׳ ודברות אלי ושמת. לא תעשון אתי. אם תעשון את הדבר. ואם לא תעשון כן. ואצוה אתכם בעת: לא תעשון כן לה׳. לא תעשון ככל אשר. ושמרתם את דברי הברית. ויאמר אליהם ממני תראו בתרא דפסו׳ וי״א ב׳ בו.ויאמר להם למה תעשון. ויאמר להם שמשון דעלי. ויצום לאמר זה הדבר דמלכים. ויצו עליהם לאמר כה דד״ה. ורבתריה וכל ריב אשר יבא: ויריעו ד׳ מלאים וסי׳ וירע העם ויתקעו בשופרות דיריחו. וירץ כל העם ויריעו. ויריעו כל בני אלהים. ויריעו איש יהודה דד״ה:

תולדות אהרן ראש האשמורת. ברכות ג׳ (עם ג׳):

רלבג

(יט) ראש האשמורת התיכונה. אחר עבור שליש הלילה. והנה בראש האשמורת הבית הקימו השומרים מדין ועמלק לשמור המחנה שיהיו שם. הם ערים לפי שכל אנשי המחנה היו ישנים וידמה שכן היו שם שומרי׳ ממונים לקום בראש כל אשמורת ואשמורת ממשמרות הלילה בי אין לומר שיאמר שלא ישנו אנשי מלחמה עד סוף האשמורת הראשונה ולזה הוצרכו אז להקים את השומרים לא קודם זה כי מה שמצא גדעון בהדתו במחנה קודם זה הורה שכבר היו ישנים. והנה בהתחיל תחלה לתקוע בשופר גדעון ומאה איש אשר אתו ואחר תקעו בשופרות שני הראשים הנשארים והאנשים אשר אתם ובעת שהתחילו לתקוע בשופרות שברו הכדים אשר בידם ונשארו הלפידים וראו שלש מאות הלפידים אשר בוערים תכף שהקיצו והיו אלו האנשים קוראים בקול גדול חרב לה׳ ולגדעון ועם רוב הבהלה חשבו חיל מהם שיהיה חיל גדעון בימיהם וחשב כ״א מהם שיהיה רעהו מאנשי גדעון ולזאת הסבה היה חרב איש באחיו והנה קצתם היו הורגין קצתם וקצתם היו נסים מפחד מי שהיה אצלם שחשבו שיהיה

מצודת ציון

והשוב: (טו) שברו. ר״ל פתרונו כי החלום הוא דבר סתום וסגור וע״י הפתרון ישובר ויופתח: (טז) ויחץ. ענין חלוקה והפלגה: ראשים. ר״ל חלקים כמו והיה לארבעה ראשים (בראשית ג): וכדים. שם כלי מה: רקים. ריקנים: ולפדים. ענין דולק וקשור בו שלהבת כמו כלפיד יבער (ישעיה כב): (יט) האשמורת. הלילה נחלקת לשלשה חלקים ויקראו אשמורת ע״ש שנחלקת לשלשה כתות מלאכים וכל כת שומר זמנו לומר בה שירה: התיכונה. מל׳ תוך ר״ל האמצעי׳: ונפוץ. ענין שבירה עם הפזור זכן ונפץ עולליך (תהלים קלז): (כא) תחתיו. במקומו

מצודת דוד

וחזק: (טו) וישתחו. בהודאה לה׳: (יח) סביבות כל המחנה. של מדין ועמלק וכו׳: לה׳ ולגדעון. ר״ל התשועה תיוחס לה׳ ובא ע״י גדעון: (יט) ראש וכו׳. בתחלת משמר האמצעי: אך הקם. בעת אשר הקימו את השומרים לשמור כי הדרך הוא להעמי׳ שומרי׳ אחרים בכל משמר לשמור את המחנה: ויתקעו. גדעון ואנשיו: ונפוץ הכדי׳. למען יראו הלפידים להבהיל את בני מדין וכו׳: (כ) שלשת הראשים. כי גם שני הראשים האחרים תקעו כאשר אמר להם גדעון ותקעתם בשופרות גם אתם: חרב לה׳. תשועת החרב תיוחס לה׳ ובאה ע״י גדעון: (כא) איש. כל אחד מישראל עמד במקומו סביב למחנה מדין: ויריעו. תרועת שבר וניסה: (כב) ויתקעו. ר״ל במה שתקעו שלש מאות שופרות שהוא דבר מבהיל בא מהומה ביניהם ומהו׳ היתה שיהרגו זא״ז ובכל המחנה היתה כזאת:

רשי

וניכה : (כד) ולכדו להם את המים. המפסיקין בין ארץ לארץ כנען : ואת הירדן. שגם הוא היה מפסיק : (כה) הביאו אל גדעון מעבר לירדן. בבקר כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחר זבח וצלמונע : (ב) מה עשיתי עתה ככם. מה הטוב מה שעשיתי בתחילתו כמה שעשיתם אתם בסוף : הלא טוב עוללות. שבאו לידכם בסוף מתחלת הבציר שבצרנו אני ומשפחתי שהרי בידכם נתן ה' את המלכים : (ג) ומה יכולתי. לעשות שיהא חשוב כמעשה שלכם : (ד) עובר הוא ושלש מאות האיש. עוברים את הירדן אחרי זבח וצלמונע שעברו את הירדן תחלה והיו משחיתים מעבר לירדן את ארץ ראובן וגד ומנשה ועבר שם כדי לנקום אף בהם : (ה) לאנשי סכות. ישראל היו : (ו) הכף זבח וצלמונע בידך. שאתה מתפאר

רדק

ופחד : (כב) צררתה. בשני רישי"ן : (כד) ולכדו להם את המים. שלא יוכלו לעבור ולא היו מים אל מי הירדן אלא מים אחרים שהיו בדרכם עד בית ברה שהרי אמר אחר כן ואת הירדן : (כה) בצור עורב. אחר שהרגו שם עורב נקרא צור עורב וכן יקב זאב אחר שהרגו שם זאב נקרא יקב זאב ות"י יקב זאב מישר זאב אולי המישור ההוא היה כמו יקב שפתו' גביהות לו סביב : (ב) הלא טוב עוללות אפרים. דרך משל כלומר הפחותים שבכם טובים מהגדולים שבנו או עוללות ובציר משל על מדין ומה שעשה גדעון במדין היה כמו הבציר כי הוא החל המלחמה והרג המחנה שהיה רב מה שנשאר אחר הבציר הם העוללות והוא דבר קטן כנגד הבציר כן אפרים לכדו שרי מדין שהם כעוללות כנגד כל המחנה אלא שהיו שרים וגדולים וזהו שאמר הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר כי המעשה שלכם טוב מהמעשה שלי כי שרי מדין נפלו בידכם ות"י הלא טבין חלשיא דבית אפרים מתקיפיא דבית אביעזר : מבציר. הבי"ת רפה וראויה להדגש : (ג) אז רפתה רוחם. רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס : (ו) ויאמר שרי סכות. אחד מהשרים ענה לו

בעטור

שופטים ז ח

צררתה עד שפת אבל מחולה על טבת : כג ויצעק איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה וירדפו אחרי מדין :

כד ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין ולכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן ויצעק כל איש אפרים וילכדו את המים עד בית ברה ואת הירדן : כה וילכדו שני שרי מדין את ערב ואת זאב ויהרגו את עורב בצור עורב ואת זאב הרגו ביקב זאב וירדפו אל מדין וראש עורב וזאב הביאו אל גדעון מעבר לירדן :

ח

א ויאמרו אליו איש אפרים מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראות לנו כי הלכת להלחם במדין ויריבון אתו בחזקה : ב ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם הלא טוב עללות אפרים מבציר אביעזר : ג בידכם נתן אלהים את שרי מדין את ערב ואת זאב ומה יכלתי עשות ככם אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה : ד ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אשר אתו עיפים ורדפים :

ה ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עיפים הם ואנכי רדף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין : ו ויאמר שרי סכות הכף זבח

תרגום

עד כיף מישר אבל מחולה לטבת : כג ואתכניש אנש ישראל מנפתלי ומן שבטא דאשר ומן כל שבטא דמנשה ורדפו בתר מדינאי : כד ואזגדין שלח גדעון בכל טורא דבית אפרים למימר חותו לקדמות מדינאי ואחדו עליהון ית מגיזתא עד בית ברה וית ירדנא ואתכניש כל אנש אפרים ואחדו ית מגיזתא עד בית ברה וית ירדנא : כה ואחדו תרין רברבי מדין ית עורב וית זאב וקטלו ית עורב בשקיף עורב וית זאב קטלו במישר זאב ורדפו בתר מדינאי וריש עורב וזאב איתיאו לות גדעון מעברא לירדנא : א ואמרו ליה אנש אפרים מא פתגמא הדין עבדתא לנא בדיל מה לא קריתא לנא כדאזלתא לאגחא קרבא במדין ודיינין עמיה בתקוף : ב ואמר להון מה עבדית כען כותכון הלא טבין חלשיא דבית אפרים מתקפיא דבית אביעזר : ג בידכון מסר יי ית רברבי מדין ית עורב וית זאב ומה יכלית למעבד כותכון בכן נחת רוחיהון מניה במללותיה פתגמא הדין : ד ואתא גדעון לירדנא עבר הוא ותלת מאה גברא דעמיה כד משלהן ורדפין : ה ואמר לאנשי סכות הבו כען פתא דלחמא לעמא די עמי ארי משלהן אנון ואנא רדיף בתר זבח וצלמנע מלכי מדין : ו ואמר רברבי סכות הא

(מסורה בגליון: ג'. ג' — ל' וכל לשון ארמית דכו' — ס' — ג' — ד' מ"ל — י"א. ל' — ל' — ז' וחד וכי יריבון. — ל' — ל' — ד' וחס' א"ך — כ'. ג' — ד' — י"ב סבירין ויאמרו. ל')

ברה ה' כתיב ה"א בקריאה וסי' עד בית ברה. וחברו דבתרי'. מצות ה' ברה מאירת. ברה כחמה איומ' כנדגלות. ברה היא ליולדתה, וכל לשון אכילה דכוו' כתיב ה"א במ"א : וראש י"א בקריאה וסי' במס' רבתא : יכולתי ג' בקריאה וסי' נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי ומה יכלתי עשות ככם. השיגוני עונותי ולא ונמסר גם בסדר ויצא : רוחם ג' בקריאה וסי' אז רפתה רוחם מעליו. אשר הלכים אחר רוחם. תוסף רוחם יגועון

רלבג

שיהיה מחיל גדעון : (כג) והנה נזעקו בני ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה ורדפו אחרי מדין לכלותם בעת שהיו נבהלים והיו נסים : (כד) ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המים עד בית ברה ואת הירדן כדי שלא יוכלו לעבור המים וילכדום ויהרגום בהיות להם המלחמה פנים ואחור : (כה) והנה לקחו את עורב ואת זאב שני שרי מדין והרגו את עורב בצור אחד קראוהו אחר זה צור עורב והרגו את זאב במישור אחד היתה תמונתו כתמונת יקב וקראוהו אחר זה יקב זאב מפני זה המעשה שאירע בו : (ב) הלא טוב עוללות אפרים וגו'. דמה החלשים לעוללות שהם ענבים חסרים והגבורים לענבים השלמים. אשר יגברו אותם כי העוללות היו מניחים לעניים ואמר לפייסם כי טובים החלשים שבאפרי' יותר מהגבורי' שבמשפחתו ובזה שקטה כעסם :

והגיע

תולדות אהרן בצור עורב. חולין ס :

מצודת דוד

(כד). ולכדו ר"ל קחו המעברות מן הנחל אשר היה סמוך להם ועד בית ברה קחו ואף מעברות הירדן קחו לבל יוכל לעבור המים : להם. ר"ל בעבור מדין לבל יוכלו לעבור : (כה) וילכדו. בני אפרים לכדו : מעבר לירדן. כשעבר גדעון את הירדן לרדוף אחר זבח וצלמנע הביאו לו לשם : ח (א) לבלתי קראות לנו. בתחלת המלחמה כאשר הלכת להלחם ומה זה קראת לנו אחר הנצחון: (ב) מה עשיתי. ר"ל הנה עכ"ז הנצחון יקרא על שמכם כי מהו הנצחון אשר עשיתי אני עתה כמו אתם : הלא טוב וכו'. ר"ל הנצחון שעשיתם בסוף המלחמה היא יותר גדולה מהנצחון שעשו אני עם משפחתי אביעזר בתחלתה : (ג) ומה יכולתי. ר"ל היכולת שבי מה היא עד שאוכל לעשות גבורה כמו אתם : אז. כשדבר על לבם והודה להם על הנצחון והיכול' נחו מזעפם : (ה) אחרי זבח וצלמנע. כי ברחו עד לא לכדו המים או שנשארו בארצם

ולא

מצודת ציון

כמקומו : (כד) על טבת. עד טבת והוא שם מקום : (כג) ויצעק. ענין אסיפה על פי באה בצעקת המאסף : (כה) אל מדין. את מדין : (ב) עוללות. הם הענבים הפחותים הנלקטים בסוף כמו ונשאר בו עוללות (ישעיה י"ז) : מבציר. תחילת הלקיטה תקרא בציר כמו כי תבצור כרמך (דברים כד) : (ג) רפתה, מלשון רפיון : רוחם. רוח הכעס כמו אל תבהל ברוחך לכעוס (קהלת ז) : (ה) ככרות. לחם העגול נקרא ככר : ברגלי. עמי ואחרי :

ודשתי

רד"ק

בעבור כלם לפיכך אמר ויאמר לשון יחיד: (ז) את קוצי. עם קוצי המדבר ופירושו ודשתי שאכה בקוצים על בשרכם וי"ת את קוצי על כובי מדברא ועל ברקניא ונראה מדבריו שפירושו שישליכם על הקוצים ערומים וידוש ברגליו עליהם ונראה כי סכות זה היה מקום קוצים וברקנים לפיכך שם העיר סוכות כמו התמלא בסכות עורו שפירושו קוצים לפיכך אמר שיכה אותם בקוצים: הברקנים. מין ממיני הקוצים: (י) בקרקר. הבי"ת פתוחה לסימן ה"א הידיעה שלא כמנהג להכניסה על שם עיר כי אם במקומות מועטים והוא לרוב ההודעה: (יא) דרך השכוני באהלים. בא הסמיכות על אות השמוש כמו לנגיאי מלכם ופי' כמו שת"י באורח משירית ערבאי דשרן בשכונין במדברא: (יג) מלמעלה החרס. כמו שת"י עד לא מיעל שמשא קודם בא השמש וחרס נקרא השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח בטרם יבא החרסה ויהיה מלמעלה מן כעלות גדים בעתו כלומר טרם הפסק אור השמש או פירושו שהיה השמש עדין למעלה נראה ברקיע שלא נכנס עדין תחת הארץ ויש לפרש כי כל הלילה רדף גדעון אחרי זבח וצלמונע ובבקר כעלות השחר שב מן המלחמה וזהו מלמעלה החרס: (יד) ויכתוב אליו. כדי שלא יכחש עד בואו העיר: (טז) וידע בהם. כתרגומו ותבר עליהון מודוע תולי

נתן ו' בקריאה וסי' במסרה רבתא: פנואל ח' בקריאה וסי' במסרה רבתא: באהלים ד' וסי' דרך השכוני באהלים. ובית לא תבנו. ונשב באהלים ונשמע. עוד אושיבך באהלים כימי: וישאלהו ג' בקריאה וסי' וישאלהו האיש לאמר מה תבקש. וילכד נער מאנשי סכות. וישאלהו המלך דירמיה:

שופטים ח

וְצַלְמֻנָּע עַתָּה בְּיָדֶךָ כִּי־נִתֵּן לִצְבָאֲךָ
לָחֶם׃ ז וַיֹּאמֶר גִּדְעוֹן לָכֵן בְּתֵת יְהוָה
אֶת־זֶבַח וְאֶת־צַלְמֻנָּע בְּיָדִי וְדַשְׁתִּי
אֶת־בְּשַׂרְכֶם אֶת־קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת־
הַבַּרְקֳנִים׃ ח וַיַּעַל מִשָּׁם פְּנוּאֵל
וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כָּזֹאת וַיַּעֲנוּ אוֹתוֹ אַנְשֵׁי
פְנוּאֵל כַּאֲשֶׁר עָנוּ אַנְשֵׁי סֻכּוֹת׃
ט וַיֹּאמֶר גַּם־לְאַנְשֵׁי פְנוּאֵל לֵאמֹר
בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם אֶתֹּץ אֶת־הַמִּגְדָּל
הַזֶּה׃ י וְזֶבַח וְצַלְמֻנָּע
בַּקַּרְקֹר וּמַחֲנֵיהֶם עִמָּם כַּחֲמֵשֶׁת
עָשָׂר אֶלֶף כֹּל הַנּוֹתָרִים מִכֹּל מַחֲנֵה
בְנֵי־קֶדֶם וְהַנֹּפְלִים מֵאָה וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב׃
יא וַיַּעַל גִּדְעוֹן דֶּרֶךְ הַשְּׁכוּנֵי בָאֳהָלִים
מִקֶּדֶם לְנֹבַח וְיָגְבֳּהָה וַיַּךְ אֶת־הַמַּחֲנֶה
וְהַמַּחֲנֶה הָיָה בֶטַח׃ יב וַיָּנוּסוּ זֶבַח
וְצַלְמֻנָּע וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם וַיִּלְכֹּד אֶת־
שְׁנֵי ׀ מַלְכֵי מִדְיָן אֶת־זֶבַח וְאֶת־
צַלְמֻנָּע וְכָל־הַמַּחֲנֶה הֶחֱרִיד׃
יג וַיָּשָׁב גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ מִן־הַמִּלְחָמָה
מִלְמַעֲלֵה הֶחָרֶס׃ יד וַיִּלְכָּד־נַעַר
מֵאַנְשֵׁי סֻכּוֹת וַיִּשְׁאָלֵהוּ וַיִּכְתֹּב אֵלָיו
אֶת־שָׂרֵי סֻכּוֹת וְאֶת־זְקֵנֶיהָ שִׁבְעִים
וְשִׁבְעָה אִישׁ׃ טו וַיָּבֹא אֶל־אַנְשֵׁי
סֻכּוֹת וַיֹּאמֶר הִנֵּה זֶבַח וְצַלְמֻנָּע אֲשֶׁר
חֵרַפְתֶּם אוֹתִי לֵאמֹר הֲכַף זֶבַח וְצַלְמֻנָּע
עַתָּה בְּיָדֶךָ כִּי נִתֵּן לַאֲנָשֶׁיךָ הַיְּעֵפִים
לָחֶם׃ טז וַיִּקַּח אֶת־זִקְנֵי הָעִיר וְאֶת־
קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת־הַבַּרְקָנִים וַיֹּדַע

תרגום

כאלו זבח וצלמנע כען מסירין בידך ארי נתן לחילך לחמא: ז ואמר גדעון בכן כד ימסר יי ית זבח וית צלמנע בידי ואדוש ית בסריכון על כובי מדברא ועל ברקניא: ח וסליק מתמן לפנואל ומליל לותהון כדא ואתיבו יתיה אנשי פנואל כמא דאתיבו אנשי סכות: ט ואמר אף לאנשי פנואל למימר כד איתוב בשלם אתרע ית מגדלא הדין: י וזבח וצלמנע בקרקר ומשריתיהון עמהון כחמשת עסר אלפין כל דאשתארו מכל משרית בני מדנחא ודאתקטלו מאה ועשרין אלפין גברא שליפי חרבא: יא וסליק גדעון באורח משרית ערבאי דשרן בשכונין במדברא ממדינחא לנובח ורמתא ומחא ית משריתא ומשריתא שריא לרוחצן: יב ואפכו זבח וצלמנע ורדף בתריהון ואחד ית תרין מלכי מדין ית זבח וית צלמנע וכל משריתא אזיע: יג ותב גדעון בר יואש מן קרבא עד מעל שמשא: יד ואחד עולימא מאנשי סכות ושאליה וכתב ליה ית רברבי סכות וית סבהא שבעין ושבעא גוברין: טו ואתא לות אנשי סכות ואמר הא זבח וצלמנע דחסדתון יתי למימר הא כאלו זבח וצלמנע כען מסירין בידך ארי נתן לגברך דמשלהן לחמא: טז ודבר ית סבי קרתא וית כובי מדברא וית ברקניא ותבר עליהון ית אנשי

רש"י

מתפאר שהצלתנו מיד מדין: (ז) הברקנים. רוכנ"ש בלע"ז: (י) בקרקר. שם מקום: (יא) דרך השכוני באהלים. דרך ארץ קדר וערב השוכנים במדבר באהליהם שרועים מקנה תמיד ואין דרים בבתים: (יא) מקדם לנובח ויגבהה. שהם ערי ישראל ולא רצה לילך שם אלא דרך עקלתון כדי שלא ירגשו בהם ויהומם פתאום: (יג) מלמעלה החרס. עד שלא שקעה השמש בעוד החמה נראית גבוה: (טז) וידע בהם. ותבר

רלב"ג

(ז) והגיע מרוע תשובת שרי סכות שלא רצו לצאת לצבא עם גדעון וגם לא רצו לתת להם ככרות לחם ואמר להם גדעון שבתת ה' את זבח ואת צלמונע בידו ייסרם על זה בשידוש בשרם אל הקוצים ואל הברקנים: (ח) ועלה משם פנואל וענוהו אנשי פנואל כמענה שרי סכות והתפעל מזה התפעלות רב לרוע תכונתם עד שלא הסכימו לעזור בזאת המלחמה אפילו זה העזר המעטי ולפי שנסכמו כל אנשי פנואל במעשה אמר לנתוץ המגדל ולהרוג יושביו אבל קצר בדבריו ונמנע מלגלות להם שיהרגם וידמה שזה הענין כלו היה בלילה ההוא שהתחיל במלאכת המלחמה: (י) והנה רדף אחריהם עם ג' מאות האנשים אשר אתו וכבר היו זבח וצלמונע במקום אחד ששמו קרקר ומחניהם עמהם כחמשה עשר אלף ולא ירא גדעון מרדוף אחריהם להיותם אז נבהלים ונסים והיה לילה שלא היו רואים חיל גדעון: (יא) והנה עלה גדעון דרך השכוני באהלים לחקור באי זה מקום זבח וצלמונע או לראות אם נחבאו שם או כדי שלא יראוהו זבח וצלמונע ומחניה' עד היותו עליהם והנה בא גדעון והכה המחנה והמחנה היה בטח במקום ההוא ולא הרגישו בו עד באו: (יב) ונסו משם זבח וצלמונע ורדף אחריהם ולכדום והחרי' כל המחנה שהיו חושבים שיהיה חיל גדעון רב מאשר אתם כי לילה היה ויתכן שקראו ג"כ חרב לה' ולגדעון להחרידם: (יג) והנה שב גדעון מן המלחמה מעת שהתחיל השמש לעלות כי לילה

מצודת ציון

(ז) ודשתי. מל' דישה: את קוצי. עם קוצים: הברקנים. מין קוצים: (ט) אתוץ. מלשון נתיצה: (י) שולף. ענין הוצאת החרב מתערה כמו ותרכו שלופה (דה"א כ"א): (יא) השכוני באהלים. הם הערביים השוכנים תמיד באוהלים: (יג) החרס. השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט): (טז) ויודע. ת"י ותבר וכן וידע אלמנותיו (יחזקאל יט): היפס

מצודת דוד

ולא באו במלחמה ורדף להחרימם מארצם: (ו) עתה בידך. כי אם איננם עתה בידך אין גבורה ברדיפה לשניתן לצבאך לחם: (ז) ודשתי. כאדם הדש תבואה שמכה וחובט בה כן אכה על בשרכם עם קוצים: (ח) כזאת. כאשר דבר לאנשי סוכות: (ט) אתוץ וכו'. לפי שבטחו להשגב במגדל עוז אשר היה להם לזה אמר שינתוץ אותו: (י) כל הנותרים. ר"ל והמה היו כל הנותרים וכו': שולף חרב. ר"ל אנשי מלחמה הולכים שלופי חרב: (יא) היה בטח. ר"ל לא היו נשמרים מחרב גדעון כי חשבו שבטוחים המה כי לא יבוא עליהם: (יב) החריד. גדעון החריד את כל המחנה ולא יכלו להציל המלכים מידו: (יג) מלמעלה החרס. בעוד היה נראה השמש מלמעלה בגובה השמים: (יד) וישאלהו. חקר ולא פי' מה שאלו ומעצמו יובן הדבר: (טו) אשר חרפתם אותי. בדבר לכידתם: (טז) וידע בהם. עם הקוצים שהם מייסרם ומשברם:

בָּהֶם אֵת אַנְשֵׁי סֻכּוֹת׃ יז וְאֶת־מִגְדַּל פְּנוּאֵל נָתָץ וַיַּהֲרֹג אֶת־אַנְשֵׁי הָעִיר׃ יח וַיֹּאמֶר אֶל־זֶבַח וְאֶל־צַלְמֻנָּע אֵיפֹה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הֲרַגְתֶּם בְּתָבוֹר וַיֹּאמְרוּ כָּמוֹךָ כְמוֹהֶם אֶחָד כְּתֹאַר בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יט וַיֹּאמַר אַחַי בְּנֵי־אִמִּי הֵם חַי־יְהוָה לוּ הַחֲיִתֶם אוֹתָם לֹא הָרַגְתִּי אֶתְכֶם׃ כ וַיֹּאמֶר לְיֶתֶר בְּכוֹרוֹ קוּם הֲרֹג אוֹתָם וְלֹא־שָׁלַף הַנַּעַר חַרְבּוֹ כִּי יָרֵא כִּי עוֹדֶנּוּ נָעַר׃ כא וַיֹּאמֶר זֶבַח וְצַלְמֻנָּע קוּם אַתָּה וּפְגַע־בָּנוּ כִּי כָאִישׁ גְּבוּרָתוֹ וַיָּקָם גִּדְעוֹן וַיַּהֲרֹג אֶת־זֶבַח וְאֶת־צַלְמֻנָּע וַיִּקַּח אֶת־הַשַּׂהֲרֹנִים אֲשֶׁר בְּצַוְּארֵי גְמַלֵּיהֶם׃ כב וַיֹּאמְרוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּדְעוֹן מְשָׁל־בָּנוּ גַּם־אַתָּה גַּם־בִּנְךָ גַּם בֶּן־בְּנֶךָ כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִיַּד מִדְיָן׃ כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גִּדְעוֹן לֹא־אֶמְשֹׁל אֲנִי בָּכֶם וְלֹא־יִמְשֹׁל בְּנִי בָּכֶם יְהוָה יִמְשֹׁל בָּכֶם׃ כד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם גִּדְעוֹן אֶשְׁאֲלָה מִכֶּם שְׁאֵלָה וּתְנוּ־לִי אִישׁ נֶזֶם שְׁלָלוֹ כִּי־נִזְמֵי זָהָב לָהֶם כִּי יִשְׁמְעֵאלִים הֵם׃ כה וַיֹּאמְרוּ נָתוֹן נִתֵּן וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיַּשְׁלִיכוּ שָׁמָּה אִישׁ נֶזֶם שְׁלָלוֹ׃ כו וַיְהִי מִשְׁקַל נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר שָׁאָל אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת זָהָב לְבַד מִן־הַשַּׂהֲרֹנִים וְהַנְּטִפוֹת וּבִגְדֵי הָאַרְגָּמָן שֶׁעַל מַלְכֵי מִדְיָן וּלְבַד מִן־הָעֲנָקוֹת אֲשֶׁר בְּצַוְּארֵי גְמַלֵּיהֶם׃ כז וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִדְעוֹן לְאֵפוֹד וַיַּצֵּג אוֹתוֹ בְעִירוֹ בְּעָפְרָה וַיִּזְנוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו שָׁם

סְכּוּת: יז וְיַת מִגְדַּל פְּנוּאֵל תְּרַע וּקְטַל יַת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא: יח וַאֲמַר לְזֶבַח וּלְצַלְמֻנָּע הֵיכָא גַּבְרַיָּא דִּקְטַלְתּוּן בְּתָבוֹר וַאֲמַרוּ כְּוָתָךְ כֵּן אַף אִינוּן חַד מִנְהוֹן כְּחֶזְוָא דִּבְנֵי מַלְכָּא: יט וַאֲמַר אַחַי בְּנֵי אִמָּא אִנּוּן קַיָּם הוּא יְיָ אִלּוּ קַיֵּמְתּוּן יַתְהוֹן לָא קַטְלֵית יַתְכוֹן: כ וַאֲמַר לְיֶתֶר בּוּכְרֵיהּ קוּם קְטוֹל יַתְהוֹן וְלָא שְׁלַף עוּלֵימָא חַרְבֵּיהּ אֲרֵי דְּחִיל אֲרֵי עַד כְּעַן יָנִיק: כא וַאֲמַר זֶבַח וְצַלְמֻנָּע קוּם אַתְּ וּשְׁלַט בָּנָא אֲרֵי כְּגַבְרָא כֵּן גְּבוּרְתֵּיהּ וְקָם גִּדְעוֹן וּקְטַל יַת זֶבַח וְיַת צַלְמֻנָּע וּנְסֵיב יַת עֲנָקַיָּא דִּי בְּצַוְּארֵי גַּמְלֵיהוֹן: כב וַאֲמַרוּ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל לְגִדְעוֹן מְלוֹךְ עֲלָנָא אַף אַתְּ אַף בְּרָךְ אַף בַּר בְּרָךְ אֲרֵי פְּרַקְתָּנָא מִן יַד מִדְיָנָאֵי: כג וַאֲמַר לְהוֹן גִּדְעוֹן לָא אֶמְלוֹךְ אֲנָא עֲלֵיכוֹן וְלָא יִמְלוֹךְ בְּרִי עֲלֵיכוֹן יְיָ יִמְלוֹךְ עֲלֵיכוֹן: כד וַאֲמַר לְהוֹן גִּדְעוֹן שָׁאֵיל אֲנָא מִנְּכוֹן שְׁאֵילָה וְהָבוּ לִי גְּבַר קְדָשֵׁיהּ מִן בִּזְּתָא אֲרֵי קְדָשֵׁי דְּדַהֲבָא לְהוֹן אֲרֵי עַרְבָאֵי אִינּוּן: כה וַאֲמָרוּ מִתַּן נִתֵּן וּפְרַשׂוּ יַת כְּסוּתָא וּרְמוֹ לְתַמָּן גְּבַר קְדָשֵׁיהּ מִן בִּזְּתָא: כו וַהֲוָה מַתְקַל קְדָשֵׁי דְּדַהֲבָא דִּשְׁאַל אֲלַף וּשְׁבַע מְאָה דְּדַהֲבָא בַּר מִן סַהֲרַנַיָּא וּכְלִילַיָּא וּלְבוּשֵׁי אַרְגְּוָנָא דִּי עַל מַלְכֵי מִדְיָן וּבַר מִן עֲנָקַיָּא דִּי בְּצַוְּרֵי גַּמְלֵיהוֹן: כז וַעֲבַד יָתֵיהּ גִּדְעוֹן לְאֵיפוֹדָא וַאֲקֵים יָתֵיהּ בְּקַרְתֵּיהּ בְּעָפְרָה וּטְעוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל בַּתְרוֹהִי

תולדות אהרן כאיש גבורתו . כ"מ פד : כשהרנים. (שבת ס) :

רש"י

ותכר כאן : (יח) אחד כתואר בני המלך . יונתן תרגם א' היה בהם שתואר כתואר בני המלך ויש לפותרו כמוך כמוהם תואר אחד לכם כי כתואר בני מלכים היו : (כ) ולא שלף חרבו . לתרגם שהיה ירא מהם : (כא) השהרונים . לוינש בלע"ז של זהב : (כו) השהרונים והנטיפות . עינקיא וכלילא : (כז) ויעש אותו גדעון לאפוד . להיות לזכרון על תשועה גדולה לראות

רלב"ג

נלוה היה כשבא על מחנה זבח וצלמונע : (יז) וזכר אחר זה שכבר קיים לאנשי סכות ולאנשי פנואל מה שאמר להם : (יח) איפה האנשים אשר וגומר שאל להם איה פה דומה להם שיודעו בו תארם ותמונתם ואמרו לו כי תארם כתאר גדעון ובכלל הנה תארם כתואר בני המלך כי הם יפי תאר או אמרו זה על בני גדעון כי הם היו שם כמו שאמר אחר זה ויאמר ליתר בכורו ורצו בזה כי תאר אחד מההרוגים היה כתאר בני גדעון והשאר היה תארם כתאר גדעון : (כא) השהרונים אשר בצואריהם . כדמות ירח : (כד) כי ישמעאלים הם . המדינים : (כו) הנטיפות . הן כלי זהב היו נושאין בו הנטף והוא הצרי : הענקות . הן כמו ענקים והן תכשיטין ושמו כנואר : (כז) והנה עשה גדעון מהזהב הזה אפוד והוא בדמיון החגורה וידמה שעשה זה

בכורו ג' מלאים בקריאה וסי' ויקח יהודה אשה לער בכורו. ויאמר ליתר בכורו קום. ויהי בכורו אמנון. ונמסר גם בסדר וישב : גם אתה גם חד מן י"ג פסוקים אית בהון גם גם גם וסימנם גם תבן גם מספוא. ויצו גם את השני. שלחה הנער אתי. לא איש דברים אנכי. גם צאנכם גם בקרכם. גם אהבתם גם שנאתם. ויאמרו איש ישראל אל גדעון. וישאל שאול בה' : כי גם אחיך ובית אביך. כי גם נביא גם כהן. גם תמול גם שלשום :

רד"ק

אולי שהוא לשון שבירה ויתכן לפרשו כמשמעו שהודיע להם פשעם עם הקוצים : (יז) ויהרג את אנשי העיר . מה שלא אמר בתחלה כי אם לנתוץ את המגדל לפי שהיו בוטחים בו ועשו אז עזות ועתה הרג את אנשי העיר אולי היו נלחמים עמו כשבא לנתוץ את המגדל : (יח) איפה האנשים . מה תארם ותכונתם : כמוך כמוהם אחד . כמוך כמוהם כלם אחד וצורה אחת והיו כתואר בני המלך כמו שאתה כן הם ויונתן פי' אחד מהם היה כתואר בני המלך כותך כן אנון חד מנהון כחזוא דבני מלכא ונראה פירושו לפי שמלת אחד נפרדת בטעם ואמר בני המלך כי ברוב בני המלך יפים בתואר משאר בני אדם לפי שהם מגודלים בתענוג : (כא) כי כאיש גבורתו . כלומר לא נמות ע"י נער שנצטער בפגיעתו כי אין לו גבורה וכח עדין שיכה בנו בפעם אחת מהרה אתה שאתה גבור כי כמו שהאיש גדול כן גבורתו תכה בנו אתה ונמות על ידך מהרה : ויקח . להודיע כי לקחם לעצמו כי בדעתו היה לשאול כל השהרונים והנזמים מבני החיל כמו שאמר אשאלה מכם שאלה : השהרונים . אלו בדמות ירח תרגום ירח סיהרא : (כד) כי ישמעאלים הם . מדינים הם ישמעאלים כי בני קטורה הם וקטורה היא הגר וכן במכירת יוסף וימכרו את יוסף לישמעאלים ואחר כן אמר והמדינים מכרו אותו אל מצרים וי"ת ארי ערבאי קטילו נראה מתרגומו כי אינו או' על המדינים כי ישמעאלים הם אבל הערבים השכוני באהלים שעברו ברדפם אחרי מדין והרגום ומהם היו נזמי הזהב : (כו) והנטיפות . ת"י כליליא וי"מ מן נטף ושאלת ופי' נטיפות שם כלי זהב שנושאין בהם נטף שהוא הצרי : (כז) לאפוד . עשה אותו כמין חגורה

פי' רבי ישעיה

(כז) ויעש אותו גדעון לאפוד . פי' מין קסמים היה ועונה על פי כשפים דוגמת אפוד הקדש :

מצודת דוד

(יז) ויהרוג וכו'. כי נלחמו בו בעבור נתילת המגדל : (יח) כמוך כמוהם אחד . ההרך כתארם ותארם כתארך ולתוספת ביאור אמר אחד : כתאר . והיו כתואר בני המלך כתארך : (כ) כי עודנו נער . ולזה הי' ירא מהם כי לא הבין שהמה מסורים בידו ולא יעמדו נגדו : (כא) כאיש גבורתו . כערך האיש כן ערך גבורתו אם גדול הוא גבורתו גדולה ואם קטן וכו' ולזה פגע אתה בנו כי בעבור רוב הגבורה' שבך תמית בפעם אחת ולא תשנה וכן ראוי והגון להקל מיתת המלכים : (כב) משול בנו . קבל אותו מאהבה למשול בהם הוא וזרעו בעבור התשועה אשר עשה : (כג) לא אמשול . לא רצה לקבל הממשלה : ה' ימשול . ר"ל הלא מה' באה התשועה לזה ימשול הוא בכם ואליו תשמעון : (כד) איש נזם שללו . כל איש יתן לי נזם מאשר שלל : כי ישמעאלים הם. כי מדין הי' מבני קטורה שהיא הגר אם ישמעאל והמה אחים ובשם אחד יקראו ודרך אחד להם להשים נזם באף : (כו) אשר שאל . ונתנו ע"פ שאלתו : זהב . דינרי זהב : לבד וכו'. כי את אלה לקח לו בעצמו משלל המלחמה : (כז) אותו . ר"ל אותו משקל הזהב מהנזמים עשה מלבוש בצורת אפוד להיות לזכרון : ויזנו וכו'. שם במקום

מצודת ציון

(יח) איפה . איה פה ור"ל מי מאתנו דומה לתארם : (יט) לו . ענינו כמו אם וכן לו חיה רעה (שם יד) : (כא) ופגע . ענין מכת מות כמו גש פגע בו (ש"ב א) : השהרונים . מין תכשיט כמו והשביסים והשהרונים (ישעיה ג') כי עשויה כדמות ירח ותרגום של ירח הוא סיהרא : (כד) נזם . הוא תכשיט החוטם : (כו) והנטיפות . שם תכשיט נוטף ותלוי מול הלב כמו הנטיפות והשרות (שם) : הענקות . תכשיט סביב הצואר כמו וענקים לגרגרותיך (משלי א) :

ופילגשו

שעמדו

רש"י

לראות כמה היה. אילם כבד שבנזמי השוביהם היה כל הזהב הזה: ויזנו כל ישראל אחריו. לאחר מיתת גדעון: (לג) בעל ברית. כך שמו: (לה) ולא עשו חסד וגו'. שהרגו את בניו כמו שכתוב בענין: (ד) ופוחזים. בהולים במעשיהם לעשות

רלב"ג

זה להזכיר הנס הזה והנה טעו אחריו כל ישראל לעשות ממנו ע"ג וידמה שלא היה זה הטעות בימיו והדבר זה היה לגדעון ולביתו למוקש: (כח) והנה השקטה הארץ מ' שנה בימי גדעון ולזה ישב בביתו כי לא היה לו מלחמות והוצרו בימי גדעון להודות הוא הורשה שלא נכללו בזה המספר שנות השעבוד והשבר שנאמר שכבר נכללו בזה המספר שנות השעבוד והנה אמר בימי גדעון להורות בהכף במות כר ההשקט: (לג) והנה אחר מותו שבו בני ישראל לזנות אחר הבעלים ושמו להם לאלהים בעל אחד ששמו היה בעל ברית: (ה) וספר שכבר עזרו אנשי שכם את אבימלך על הריגת אחיו כדי שימלוך כי אחיהם הוא והרגום כלם זולת יותם שנסתר כי נחבא ואולי זה היו הורגין אותו: עם

מצודת דוד

עמדו עבדוהו כי הם נמשכו אחריו לאח"ז לע"ג והלכו שם לעבדו: למוקש. על שבא התקלה ע"י גדעון נהרגו בניו: (כח) לשאת ראשם. ר"ל הלכו בהכנעה בכפיפת ראש: ארבעים שנה. עד כלות ארבעי' שנה מזמן התחלת השעבו': (כט) וישב בבית. ר"ל לא טרח הרבה בהנהג' העם כי ישב בביתו במנוחה ולזה הרבה נשים ובנים: (לה) ולא עשו חסד וגו'. לא גמלו חסד עם בית גדעון כפי אשר הוא עשה חסד עמהם: ט (ב) המשול. אם למשול בכם שבעים איש כי כולם בני ירובעל הם ומי נדחה: וזכרתם. ר"ל בעבור הקורבה ראוי להמליך אותי ויהיו כולם מחים: (ג) אחינו הוא. כי עם כולם הי' לו קורבה: (ה) ויותר יותם. מבני ירובעל ממספר שבעים כי

תולדות אהרן ויזנו. ברכות יב: לאפוד. (שבת יא ע"ג מ"ג): בעל ברית. שבת סג (שבת יא ב"ג מ"ג):

שופטים ח ט

וַיְהִי לְגִדְעוֹן וּלְבֵיתוֹ לְמוֹקֵשׁ׃
כח וַיִּכָּנַע מִדְיָן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא
יָסְפוּ לָשֵׂאת רֹאשָׁם וַתִּשְׁקֹט הָאָרֶץ
אַרְבָּעִים שָׁנָה בִּימֵי גִדְעוֹן׃
כט וַיֵּלֶךְ יְרֻבַּעַל בֶּן־יוֹאָשׁ וַיֵּשֶׁב
בְּבֵיתוֹ׃ ל וּלְגִדְעוֹן הָיוּ שִׁבְעִים בָּנִים
יֹצְאֵי יְרֵכוֹ כִּי־נָשִׁים רַבּוֹת הָיוּ לוֹ׃
לא וּפִילַגְשׁוֹ אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם יָלְדָה־לּוֹ גַם־
הִיא בֵּן וַיָּשֶׂם אֶת־שְׁמוֹ אֲבִימֶלֶךְ׃
לב וַיָּמָת גִּדְעוֹן בֶּן־יוֹאָשׁ בְּשֵׂיבָה טוֹבָה
וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר יוֹאָשׁ אָבִיו בְּעָפְרָה
אֲבִי הָעֶזְרִי׃ לג וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר מֵת גִּדְעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיָּשִׂימוּ לָהֶם
בַּעַל בְּרִית לֵאלֹהִים׃ לד וְלֹא זָכְרוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הַמַּצִּיל
אוֹתָם מִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב׃
לה וְלֹא־עָשׂוּ חֶסֶד עִם־בֵּית יְרֻבַּעַל
גִּדְעוֹן כְּכָל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה עִם־
יִשְׂרָאֵל׃ ט א וַיֵּלֶךְ
אֲבִימֶלֶךְ בֶּן־יְרֻבַּעַל שְׁכֶמָה אֶל־אֲחֵי
אִמּוֹ וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם וְאֶל־כָּל־מִשְׁפַּחַת
בֵּית־אֲבִי אִמּוֹ לֵאמֹר׃ ב דַּבְּרוּ־נָא
בְּאָזְנֵי כָל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם מַה־טּוֹב לָכֶם
הַמְשֹׁל בָּכֶם שִׁבְעִים אִישׁ כֹּל בְּנֵי
יְרֻבַּעַל אִם־מְשֹׁל בָּכֶם אִישׁ אֶחָד
וּזְכַרְתֶּם כִּי־עַצְמְכֶם וּבְשַׂרְכֶם אָנִי׃
ג וַיְדַבְּרוּ אֲחֵי־
אִמּוֹ עָלָיו בְּאָזְנֵי כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֵּט לִבָּם
אַחֲרֵי אֲבִימֶלֶךְ כִּי אָמְרוּ אָחִינוּ הוּא׃
ד וַיִּתְּנוּ־לוֹ שִׁבְעִים כֶּסֶף מִבֵּית בַּעַל
בְּרִית וַיִּשְׂכֹּר בָּהֶם אֲבִימֶלֶךְ אֲנָשִׁים
רֵיקִים וּפֹחֲזִים וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו׃ ה וַיָּבֹא
בֵית־אָבִיו עָפְרָתָה וַיַּהֲרֹג אֶת־אֶחָיו
בְּנֵי־יְרֻבַּעַל שִׁבְעִים אִישׁ עַל־אֶבֶן
אֶחָת וַיִּוָּתֵר יוֹתָם בֶּן־יְרֻבַּעַל הַקָּטֹן
כִּי נֶחְבָּא׃ ו וַיֵּאָסְפוּ

לתמן והוה לגדעון ולביתיה לתקלא: כח ואתברו מדינאי קדם בני ישראל ולא אוסיפו לארמא רישיהון ושדוכת ארעא דישראל ארבעין שנין ביומי גדעון: כט ואזל ירבעל בר יואש ויתיב בביתיה: ל ולגדעון הוו שבעין בנין נפקי ירכיה ארי נשין סגיאין הואה ליה: לא ולחנתיה די בשכם ילידת ליה אף היא בר ושוי ית שמיה אבימלך: לב ומית גדעון בר יואש בסיבו טבא ואתקבר בקברא דיואש אבוהי בעפרה דאבוהי דעזר: לג והוה כד מית גדעון ותבו בני ישראל וטעו בתר בעליא ושויאו להון בעיל קים לטעותא: לד ולא אדכרו בני ישראל ית פולחנא דיי אלההון די שיזיב יתהון מיד כל בעלי דבביהון מסחור סחור: לה ולא עבדו טיבו עם בית ירבעל גדעון ככל טבתא די עבד עם ישראל: א ואזל אבימלך בר ירבעל לשכם לות אחי אמיה ומליל עמהון ועם כל זרעית בית אבוהא דאימיה למימר: ב מלילו כען קדם כל יתבי שכם מה טב לכון דימלכון עליכון שבעין גברא כל בני ירבעל או דימלוך עליכון גברא חד ותדכרון ארי קריבכון ובשרכון אנא: ג ומלילו אחי אמיה עלוהי קדם כל יתבי שכם ית כל פתגמיא האלין ואתפני לבהון בתר אבימלך ארי אמרו אחונא הוא: ד ויהבו ליה שבעין כסף מבית בעיל קים ואגר בהון אבימלך גברין סריקין ובסירין ואזלו בתרוהי: ה ועל לבית אבוהי לעפרה וקטל ית אחוהי בני ירבעל שבעין גברא על אבנא חדא ואשתאר יותם בר ירבעל זעירא ארי איטמר: ו ואתכנישו כל יתבי שכם

רד"ק

תנורה או מלבוש זהב והציג אותו בעירו שיהיה לזכרון התשועה הגדולה והוא עשה אותו לטובה אחרי מותו זנו בני ישראל אחריו ועבו אותו אלוה ובדברי רז"ל במשתחוה לאפוד עלמו כמה דלת אמר ויעש אותו גדעון לאפוד: (כט) וישב בביתו. שלא היו לו מלחמות כמו שאמר ותשקוט הארץ ארבעים שנה: (לה) עם בית ירובעל גדעון. די היה באחד אלא שמנהג הלשון כן במקומות לרוב שהודעה וכן בית לחם אפרתה: (ד) רקים ופוחזים. קלים מתנועעים על טרפס שלא היה להם במה יחיו מן פחז כמים וי"ת סריקין ובקרין סריקין ר"ל ריקין כמו בוקי סריקי בדברי רז"ל ובקרין כמו פקרי' בפ"א כמו הבקר לעניים הבקר בבי"ת כמו בפ"א ופירושו אנשים מופקרין ומשולחין או יהיה בקרין כמשמעו בבי"ת ור"ל רועי בקר כי הם הנבזים שבאנשים כמו שמצאנו בדברי רז"ל אפילו רועי בקר ובנסחא אחרת מצאתי סריקים ובסירים ופי' נבזים כמו דבר ה' בזה תרגומו בסר: (ה) ויותר יותם. נותר מהשבעים וע' חסר אחד הרג ואף על פי שאמר שבעים איש הנהג הלשון הוא במקומות שלא יפחות החשבון הכולל בעבור אחד כמו כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים. ארבעים יכנו

פי' רבי' ישעיה'

(לג) וישימו להם בעל ברית לאלהים. פי' בעלי ברית לע"ג הם כהני הבמות: (ד) ופוחזים. פי' נמהרי לב:

בשיבה טובה ד' דסמיכי בקריאה וסי' ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה וימת גדעון. דויד דד"ה: שכמה ו' בקריא' וסי' וישלחהו מעמק חברון ויבא. ויאסף יהושע. וילך אבימלך בן ירבעל. וישלח מלאכים אל אבימלך. הנה חג ה' בשילה. וילך רחבעם שכמה דד"ה. ונמסר גם בסדר וישב. וכל בית י"ב וסי' וכל בית יוסף. וכל בית מלוא. וירדו אחיו וכל בית דשמשון. וילך דוד משם. ויאמר המלך אל אחימלך. ודוד וכל בית ישראל דמשחקים. וחברו דמעלים בענא בן אחילוד. כי כל הגוים ערלים. בן אדם אחיך. הנשיא המשא הזה. ואתה בן אדם קח לך עץ אחד:

מצודת ציון

(לא) ופילגשו. אשה המיוחדת לאיש בלא כתובה ובלא קדושין: (לג) בעל ברית. שם ע"ג מה: (ג) עליו. בעבורו: (ד) ריקים. ריקנים מכל מעלה: ופוחזים. מהירים במעשיהם מבלי דעת כמו פחז כמים (בראשית מט) והוא הפוך מן השזון: (ה) נחבא. מלשון מחבואים ר"ל

רשי

לעשות בלא תבונה: (ו) עם אלון מוצב. מישר קמתא מישור שהיו בו מצבות: (ח) הלוך הלכו העצים. משל הוא: לזית. עתניאל בן קנז הבא משבט יהודה שנקרא זית. שנאמר זית רענן יפה פרי תואר וגו': (ט) דשני. לשון שומן: (י) לתאנה. דבורה: (יא) את מתקי. דבש דבורים: (יב) לגפן. גדעון שהוא מזרע יוסף שנאמר בו בן פורת. כגופן דגליב וכו': (יג) המשמח אלהי'. שאין אומרים הלוים שיר של הקרבן אלא על הנסכים: (יד) אל האטד. ספינ"ה בלע"ז: (טו) אם באמת. שאני הגון למלוך

רדק

יכנו: (ו) עם אלון מצב. סמוך לאלון כמו המה עם בית להם והדומין לו ואלון מוצב כתרגומו מישר קמתא היתה אבן או זולתה מצב שם ויוחס המישור אליו: (ח) הלוך הלכו העצים. י"ת לשון תמיהה המיזל אזלו אילניא וכן תרגם החדלתי האשבוק כלומר האניח דשני במקומי: (ט) והלכתי לנוע על העצים. ומשל העצים הם אנשי שכם והאטד אבימלך כלומר חסרו להם אנשים להמליך עליה' כי המליכו הפחות שבהם והוא אבימלך. תוספת והאטד אבימלך וכן ויבאו עד גרן האטד ולפי שהם קוצים גורריס בו הדברים הצריכים להשמר מהזיק ולפי שהמלך נבחר לשמור העם מנזק ומכל דבר רע אמר כי המלך שבחרו הם והוא אבימלך אינו ראוי לאותו התכלית שראוי שיוסם עבורו מלך על העם לשמרם מהיזק כי אדרבה הוא מזיק להם הפך הכוונה כמו הקוץ המריע למי שיאחז בו או יפעל בו כן עשה אבימלך בעם שכם שהרג בהם ובאחיו וכמו שהקוץ הוא דבר שאין בו תועלת רק היזק כן יקרה לאנשי שכם מאבימלך שהמליכו עליהם שירע להם ולא יועיל ע"כ מלכה עלינו. מלוכה כתיב ואחד הוא: החדלתי. מבנין הפעיל והוא מבואר או מבנין הפעל כמו החדלתי בקמץ הה"א ור"ל החדלתי מדשני וי"ת האשבוק ית מטחי: אלהים ואנשים. בנר שמדליקין בשמן זית לפני אלהים ולפני אנשים או במאכל מקריבין השמן במנחות לאלהים ואנשים ג"כ יאכלו אותו וי"ת דמיניה מיקרין קדם ה' וביה מתפנקין בני אינשא: לנוע על העצים. ת"י למעבד מלכו: (יא) את מתקי. המ"ם נקראת בקמץ חטף: (יג) המשמח אלהים ואנשים. מכאן סמכו רז"ל שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר המשמח אלהים וי"ת דמיניה מנסכי קדם ה' וביה חדן רברבי הרחיק יותם ע"ה השמחה מהבורא יתעלה כמו שהרחיק כל שאר התארים ממנו כי אין לפניו לא שמחה ולא עצבון ומה שנאמר בו מהם על דרך משל כי דברה תורה כלשון בני אדם וכן תרגם אנקלוס ויתעצב אל לבו ואמר במימריה למיתבר תוקפיהון כרעותיה הרחיק לשון העצבון ממנו ית' ומה שלא עשה כן במלת ויחר אף ה' והדומים לו הוא לסוד ידוע אצל

רלבג

(ו) עם אלון מצב. ר"ל אצל מישור שהציבו שם היה אבן או דבר אחר: (ט) החדלתי את דשני אשר בי יכבדו אלהים ואנשים. אמר זה כי מהשמן היוצא ממנו היו מדליקין במקדש את המנורה: (יג) ואמר על היין המשמח אלהים ואנשים בעבור נסוך היין שהיה במקדש: (יד) והנה האטד הוא מין ממיני הקוצים תרגום ודרדר ואטדין והנה אמר זה יותם להורות על פחיתות של אבימלך שלא היה נכון שיגיע ממנו תועלת כמו שלא יגיע מהאטד שום פרי: (טז) ועתה אם באמת ובתמים עשיתם. הנה ביאר יותם שלא עשו זה באמת ובתמים ולזה לא ימשך מזה המאמר להם שישמחו באבימלך וישמח הוא בהם אך שישחיתו זה את זה וכן היה להם בסוף כי יש אלהים שופטים בארץ: והנה

וישמע ג' רפין וסימנם וישמע אליכם אלהים. יקשיב וישמע לאחור. מי עמד בסוד ה': ויאמר להם כ"ב וסימן מצויין במסר' רבתא: ואנשים י' בקריאה וסי' ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים. החדלתי את דשני. החדלתי את תירושי. כי נודע דוד. ויברח דוד הוא ואנשים. אלנתן בן עכבור. ואנשים צדיקים ישפטו. עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא. ויבא חנני אח' מאחי. ואקום לילה אני ואנשים: לנוע ד' וסי' החדלתי את דשני. החדלתי את מתקי. החדלתי את תירושי. כן אהבו לנוע:

מקרא

כָּל־בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְכָל־בֵּית מִלּוֹא
וַיֵּלְכוּ וַיַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ לְמֶלֶךְ
עִם־אֵלוֹן מֻצָּב אֲשֶׁר בִּשְׁכֶם׃ ז וַיַּגִּדוּ
לְיוֹתָם וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲמֹד בְּרֹאשׁ הַר־גְּרִזִּים
וַיִּשָּׂא קוֹלוֹ וַיִּקְרָא וַיֹּאמֶר לָהֶם
שִׁמְעוּ אֵלַי בַּעֲלֵי שְׁכֶם וְיִשְׁמַע אֲלֵיכֶם
אֱלֹהִים׃ ח הָלוֹךְ הָלְכוּ הָעֵצִים
לִמְשֹׁחַ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ וַיֹּאמְרוּ לַזַּיִת
מָלְוֹכָה עָלֵינוּ׃ ט וַיֹּאמֶר לָהֶם הַזַּיִת
הֶחֳדַלְתִּי אֶת־דִּשְׁנִי אֲשֶׁר־בִּי יְכַבְּדוּ
אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־
הָעֵצִים׃ י וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַתְּאֵנָה
לְכִי־אַתְּ מָלְכִי עָלֵינוּ׃ יא וַתֹּאמֶר לָהֶם
הַתְּאֵנָה הֶחֳדַלְתִּי אֶת־מָתְקִי וְאֶת־
תְּנוּבָתִי הַטּוֹבָה וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־
הָעֵצִים׃ יב וַיֹּאמְרוּ הָעֵצִים לַגָּפֶן לְכִי־
אַתְּ מָלְוֹכִי עָלֵינוּ׃ יג וַתֹּאמֶר לָהֶם
הַגֶּפֶן הֶחֳדַלְתִּי אֶת־תִּירוֹשִׁי הַמְשַׂמֵּחַ
אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־
הָעֵצִים׃ יד וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעֵצִים אֶל־
הָאָטָד לֵךְ אַתָּה מְלָךְ־עָלֵינוּ׃ טו וַיֹּאמֶר
הָאָטָד אֶל־הָעֵצִים אִם בֶּאֱמֶת אַתֶּם
מֹשְׁחִים אֹתִי לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם בֹּאוּ חֲסוּ
בְצִלִּי וְאִם־אַיִן תֵּצֵא אֵשׁ מִן־הָאָטָד
וְתֹאכַל אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן׃ טז וְעַתָּה
אִם־בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים עֲשִׂיתֶם
וַתַּמְלִיכוּ אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאִם־טוֹבָה
עֲשִׂיתֶם עִם־יְרֻבַּעַל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאִם־

תרגום

וְכָל בֵּית מִלּוֹא וַאֲזַלוּ
וְאַמְלִיכוּ יַת אֲבִימֶלֶךְ לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא עִם מֵישַׁר קָמְתָא דִי
בִּשְׁכֶם׃ ז וְחַוִּיאוּ לְיוֹתָם
וַאֲזַל וְקָם בְּרֵישׁ טוּרָא
דִגְרִיזִין וַאֲרֵים קָלֵיהּ וּקְרָא
וַאֲמַר לְהוֹן קַבִּילוּ מִינִי
יָתְבֵי שְׁכֶם וִיקַבֵּל צְלוֹתְכוֹן
יְיָ׃ ח הַמֵיזַל אֲזַלוּ אִילָנַיָא
לְמַנָאָה עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא
וַאֲמַרוּ לְזֵיתָא מְלוֹךְ עֲלָנָא׃
ט וַאֲמַר לְהוֹן זֵיתָא הַאֶשְׁבּוֹק
יַת מִשְׁחִי דְמִנֵיהּ מְיַקְרִין
קֳדָם יְיָ וּבֵיהּ מִתְפַּנְקִין בְּנֵי
אֱנָשָׁא וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד מַלְכוּ
עַל אִילָנַיָא׃ י וַאֲמַרוּ אִילָנַיָא
לְתֵינְתָא אִיתָא אַתְּ מְלוֹכִי
עֲלָנָא׃ יא וַאֲמַרַת לְהוֹן
תֵּינְתָא הַאֶשְׁבּוֹק יַת חוּלְיִי
וְיַת דְּהֵילְתִי שַׁפִּירְתָא
וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד מַלְכוּ עַל
אִילָנַיָא׃ יב וַאֲמַרוּ אִילָנַיָא
לְגוּפְנָא אִיתָא אַתְּ מְלוֹכִי
עֲלָנָא׃ יג וַאֲמַרַת לְהוֹן
גוּפְנָא הַאֶשְׁבּוֹק יַת חַמְרִי
דְמִנֵיהּ מְנַסְּכִין קֳדָם יְיָ וּבֵיהּ
חָדָן רַבְרְבַיָא וְאֵיהַךְ לְמֶעְבַּד
מַלְכוּ עַל אִילָנַיָא׃ יד וַאֲמַרוּ
כָל אִילָנַיָא לְאַטְדָא אִיתָא
אַתְּ מְלוֹךְ עֲלָנָא׃ טו וַאֲמַר
אַטְדָא לְאִילָנַיָא אִם בְּקוּשְׁטְ
אַתּוּן מָשְׁחִין יָתִי לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא עֲלֵיכוֹן עוּלוּ שְׁרוּ
בְּטוּלִי וְאִם לָא תִּפּוֹק
אֶשָּׁתָא מִן אַטְדָא וְתֵיכוּל
יַת אַרְזֵי לִבְנָן׃ טז וּכְעַן
אִם בְּקוּשְׁטָא וּבִשְׁלֵמוּתָא עֲבַדְתּוּן וְאַמְלֵכְתּוּן יַת אֲבִימֶלֶךְ וְאִם טַבְתָא עֲבַדְתּוּן עִם יְרֻבַּעַל וְעִם

תולדות אהרן הלכו העצים. כל הפרשה עקדה שער יב: ותאמר להם הגפן. ברכות לה ערכין יא:

מצודת דוד

כי עמו היו שבעים: (ז) וישמע וכו'. בעבור הגמול. אשר תשמעו אלי: (ח) הלוך הלכו העצים. פתח דבריו במשל ועם שאין כל דברי הנמשל ידמו להמשל הנה קצת הדברים ידמו ויתר דברי המשל באו ליפות המשל ולהכנים בלב השומע: (ט) החדלתי. וכי אחדל מליתן פריי הטוב: בי. ר"ל בפריי: יכבדו וכו'. כי בשמן זית מכבדים את המקום בנרות המנורה ואת האנשים במשיחת הכהנים והמלכים: והלכתי. ר"ל וכי אעזוב עסקי ואלך להיות מתנועע ומטולטל בעבור צרכי העצים כי אם אמלוך אעזוב בע"כ עסקי לשרות בצרכי המלוכה: (יג) המשמח וכו'. כי אין אומרים שירה בבית המקדש כי אם בעת ניסוך היין ובאנשים נאמר ויין ישמח לבב אנוש (תהלים ק"ד): (טו) אם באמת. לא דרך לעג לצחק בי לאח"ז: חסו בצלי. ר"ל במעט הצל שיש בי תהיה עליכם למחסה: ואם אין. שלא באמת תמשחו אותי כ"א לצחק בי: תצא אש. ר"ל דעו כי סוף הדבר יהי' שממני תצא האש ותשרוף אף הארזים הגבוהים ואף עמהם: (טז) ועתה. ר"ל עתה שמעו הנמשל: אם באמת

מצודת ציון

ר"ל נטמן: (ו) עם אלון. סמוך לאלון: (ז) בעלי. ענין אדון וכן בעלי' יריחו (יהושע כד): (ט) החדלתי. ענין מניעה: דשני. מלשון דשן ושמן: לנוע. מל' תנועה: (יא) מתקי. מלשון מתוק: תנובתי. פריי כמו מתנובת שדי (איכה ד): (יג) תירושי. ייני: (יד) האטד. מין קוץ וכן גורן האטד (בראשית נ): (טו) ותאכל. ותשרף: אם

שופטים ט

ג׳ כגמול ידיו עשיתם לו: יז אשר־
י״ב בפתח נלחם אבי עליכם וישלך את־נפשו
ס׳ בטעמא מנגד ויצל אתכם מיד מדין: יח ואתם
י״ג קמתם על־בית אבי היום ותהרגו
את־בניו שבעים איש על־אבן אחת
ותמליכו את־אבימלך בן־אמתו על־
בעלי שכם כי אחיכם הוא: יט ואם־
באמת ובתמים עשיתם עם־ירבעל
ועם־ביתו היום הזה שמחו
ג׳ באבימלך וישמח גם־הוא בכם:
ו׳ רפין כ ואם־אין תצא אש מאבימלך ותאכל
את־בעלי שכם ואת־בית מלוא
ל׳ ותצא אש מבעלי שכם ומבית מלוא
ותאכל את־אבימלך: כא וינס יותם
ג׳ בטע׳ כהלף ויברח וילך בארה וישב שם מפני
אבימלך אחיו:
ג׳ כתיב סי״ן כב וישר אבימלך על־ישראל שלש
ל׳ שנים: כג וישלח אלהים רוח רעה בין
אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו
בעלי־שכם באבימלך: כד לבוא חמס
ל׳ שבעים בני־ירבעל ודמם לשום על־
ד׳ אבימלך אחיהם אשר הרג אותם
ד׳ ועל בעלי שכם אשר־חזקו את־
ידיו להרג את־אחיו: כה וישימו לו בעלי
שכם מארבים על ראשי ההרים
ל׳. ל׳ ויגזלו את כל־אשר־יעבר עליהם
כ״ד בדרך ויגד לאבימלך: כו ויבא געל
בן־עבד ואחיו ויעברו בשכם
ויבטחו־בו בעלי שכם: כז ויצאו
ל׳. ל׳ השדה ויבצרו את־כרמיהם וידרכו
ל׳ ויעשו הלולים ויבאו בית אלהיהם
ויאכלו וישתו ויקללו את־אבימלך:

ביתיה ואם כגומלא דידוהי עבדתון ליה: יז דאגיח אבא עליכון ומסר ית נפשיה כעל גב לאתקטלא ושיזיב יתכון מיד מדינאי: יח ואתון קמתון על בית אבא יומא דין וקטלתון ית בנוהי שבעין גברא על אבנא חדא ואמליכתון ית אבימלך בר אמתיה על יתבי שכם ארי אחוכון הוא: יט ואם בקושטא ובשלמתא עבדתון עם ירבעל ועם ביתיה יומא דין חדו באבימלך ויחדי אף הוא בכון: כ ואם לא תפוק אשתא מאבימלך ותיכול ית יתבי שכם וית בית מלוא ותפוק אשתא מיתבי שכם ומבית מלוא ותיכול ית אבימלך: כא ואפך יותם וערק ואזל לבאר ויתב תמן מן קדם אבימלך אחוהי: כב ומלך אבימלך על ישראל תלת שנין: כג ושלח יי רוחא בישא בין אבימלך ובין יתבי שכם ושקרו יתבי שכם באבימלך: כד למיתי חטוף שבעין בני ירבעל ודמיהון לשואה על אבימלך אחוהון דקטל יתהון ועל יתבי שכם דתקיפו ית ידוהי למקטל ית אחוהי: כה ושויאו ליה יתבי שכם כמנין על רישי טוריא ואנסין ית כל די עבר עליהון באורחא ואתחוא לאבימלך: כו ואתא געל בר עבד ואחוהי ועברו בשכם ואתרחיצו עלוהי יתבי שכם: כז ונפקו לחקלא וקטפו ית כרמיהון ועצרו ועבדו חנגין ועלו לבית טעותהון ואכלו ושתיאו ולטיטו ית

רדק

אבל מביני מדע ומה שתרגם אנשים רברביא ר״ל כי היין משמח האנשים הגדולים והחכמים ומטיב דעתם בו כמו שאמרו רז״ל חמרא וריחני פקחין אבל האנשים הפחותים ישתכרו בו ותשתבש דעתם בו. ומה שהזכיר ג׳ עצים אלה לדבר לקצר הדבר ועוד כי הזכיר שלשה המשובחים ואחר כך הזכיר הפחות שהוא משל לאבימלך וא״א ז״ל כתב כנגד שלשה שאמרו ישראל לגדעון משול בנו גם אתה גם בנך גם בן בנך: (יח) על בעלי שכם. על אדוני העיר וגדוליה כי הם עיקר אנשי העיר וי״ת יתבי שכם: (כ) מלוא. שם לא שוהר וכן ועבדו אותו בתמים ובאמת: (כב) וישר אבימלך. מבנין קל מנחי העי״ן בשקל ויסר אליה והוא ענין שררה ולפי שמלך מעצמו ולא מלך על כל ישראל לפיכך אמר וישר ולא אמר וישפוט כי לא הלך בדרך טוב׳ ולא החזיר את ישראל למוטב: (כד) לבא חמס. כלומר סבה היתה מאת הש״י שבגדו בעלי שכם באבימלך כמו שאמר וישלח אלהים רוח רעה והיה זה לבא חמס שבעים בני ירובעל לשום דמם על אבימלך ועל בעלי שכם ולא נתנוהו לבא אל העיר ושמו לו מארבים על ראשי ההרים ואותם המארבים היו גוזלים כל אשר עבר עליהם לומר שאלו מתחת רשותו ואין להם מושל והיו עושים הישר בעיניהם: (כז) ויבצרו את כרמיהם. כי היו יראים מאבימלך לצאת ולבצור את כרמיהם ובעזרת געל ואחיו יצאו: הלולים. שמחות וכן בדברי רז״ל נקרא בית השמחה הלולא וי״ת חנגין: מי

רשי

למלכות: (כב) וישר. של כרחם נהג רבנות ובגאוה: (כג) רוח רעה. שנאה שלג״ם בלע״ז: (כו) געל בן עבד. מאומה אחרת היה: (כג) ויעשו הלולי׳. ופכדו

רלבג

(כב) והנה לא תלך אבימלך על ישראל כי אם ג׳ שנים ותוך זה הזמן הקצר נתקיימה קללת יותם וזה שכבר שלח אלהים רוח רעה בין אבימלך וביניהם באופן שהשחיתו זה את זה: (כה) וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים. ר״ל שמו בעבורו מארבים שם כדי שיארבוהו אם ימצא להם ואותם המארבים גזלו כל אשר יעבור עליהם בדרך כי לא היתה אימת המלכות עליהם. והנה הוגד זה הענין לאבימלך ונשמר מלבוא שם. והנה געל בן עבד ואחיו עברו בשכם ובטחו בו בעלי שכם לגלות דעתם בפניו שהיתה כנגד אבימלך ולזה קללו אבימלך בפניו לדעתם כי גם הוא

נלחם י״ב פתחין בקריאה וסימן כי חשבון עיר סיחון מלך. ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור. אשר נלחם אבי עליכם. וישלח תעי את יורם בנו. ויתר דברי ירבעם קדמאה. ויתר דברי יואש. ויתר דברי יהואש. והית כל מעבר מטה מוסדה. והמה מרו ועצבו. ויהי פחד אלהים. והוא נלחם עם מלך בני עמון: בארה ג׳ טעמו באלף וחד טעמו לרע וסי׳ נמסר בסדר ויגש: וישר ג׳ כתיב סי״ן בקריאה וסי׳ וישר אבימלך על ישראל. וישר במגרה ובחריצי הברזל דד״ה. וישר אל מלאך ויוכל בכה. וכל דכתיב סמ״ך דכוו׳: אחיהם ד׳ בקריאה וסי׳ לבוא חמס שבעים בני ירובעל. ויואב ואבישי אחיו. בבית אחיהם הבכור. עוד זה מדבר וזה בא. וחד ואחיהם. והשוערים שלום. ועקוב:

מצודת ציון

(כ) אש. ר״ל להב המחלוקת: (כב) וישר. מלשון שררה: (כג) רוח רעה. ר״ל שנאה ומריבה. (כד) חמס. גזל: (כז) ויבצרו. הוא תלישת הפרי כמו כי תבצור כרמך (דברים כד): וידרכו. יבואו יין מן הענבים דורכים והולכים על גביהם: הלולים. שמחות וכדרז״ל מחמת הלולא

מצודת דוד

באמת. ר״ל וכי באמת ובתמים עשיתם מה שהמלכתם את אבימלך וכי טובה עשיתם וכו׳ וכי כגמול וכו׳ בתמיה: (יז) אשר נלחם. ר״ל הלא גמול ידיו הי׳ לטובה אשר נלחם אבי בעבורכם וסיכן נפשו במלחמה והי׳ מהראוי לשלם לו כגמול ידיו: (יח) ואתם קמתם. לא די בלא שלמתם טובה כ״א עוד עשיתם הרעה: בן אמתו. בן שפחתו ולא מבני אשתו הגבירה: כי אחיכם הוא. לא המלכתם אותו בעבור כבוד אבי כי אם על שהוא קרוב לכם מאמו השפחה: (יט) ואם באמת וכו׳ היום הזה. ר״ל ואם עכ״ז תאמרו אם מחלה עשינו הרעה להרוג את בני גדעון מ״מ היום הזה מה שהמלכנו את אבימלך בנו הוא לכבוד גדעון וביתו ואמר אם כדבריכם כן הוא שבאמת ובתמים וכו׳ היום הזה אזי יהי׳ גמולכם אשר תשמחו זה בזה: (כ) ואם אין. ר״ל ואם אין הדבר בעבור כבוד אבי וביתו כ״א בעבור שהוא אחיכם מן האם אזי יהיה גמולכם להיות שנאה ומריבה בין אבימלך ובין אנשי שכם ובית מלוא הסמוך לשכם ותאבדו כולכם וכאשר אמר האטד אל העצים: (כא) מפני אבימלך. מפני יראת אבימלך שלא יהרגנו: (כד) לבא חמס. ר״ל מה׳ היתה למען יבוא גמול החמס שחמסו המלוכה מבני גדעון וגמול דמם לשום העונש על אבימלך אשר הרגם וכו׳: (כה) לו. לאבימלך לתפשו ולהרגו: ויגזלו. בהיותם מתמידים לשבת יחידים בראשי ההרים ועל כי מרדו באבימלך עשו הישר בעיניהם: ויוגד לאבימלך. אשר שקמו עליו מארבים והי׳ נשמר מלבוא לשכם: (כו) ויבטחו בו. חשבו שיעזרם הוא מול אבימלך: (כז) ויצאו השדה. כי

רשי

ויעבדו אנין : (כח) מי אבימלך ומי שכם . מי אבימלך להיות שר על שכם ומי שכם להיות עבדים לאבימלך הלא בן ירובעל היה אבימלך והוא מן עפרת אבי העזרי : וזבול פקידו . וזה פקיד העיר ששמו זבול פקידו של אבימלך הוא ואדוניו אין לו משפט מלוכה בעיר ואף פקידו אינו כלום : עבדו את אנשי חמור . אם באתם לקנות לכם אדונים בואו ועבדו את אנשי חמור שהיה נשיא הארץ מקדם : ומדוע נעבדנו . לאבימלך : (כט) ויאמר לאבימלך . ויאמר געל בפני זבול אודיע לאבימלך רבה צבאך וצאה . מן המקום שאתה שם ונראה את גדולתך : (לא) בתרמ'. כמו במרמה בתרמית כלומר בלט ובסתר : (לד) ארבעה ראשים . ד' כתות : (לז) מעם טבור הארץ . מן תוקפא דארעא

רדק

(כח) מי אבימלך ומי שכם . כלומר אבימלך ושכם שהיה שר העיר מקדם אחד הם זה כזה ומי הוא שנעבדנו אף על פי שהיה עתה אבימלך מלך עליהם הלא גם שכם היה מלך העיר הזאת אם כן עבדו אנשי חמור אבי שכם : (כט) ואסירה את אבימלך . והלא הסירו אותו אלא אסירה אותו לשלם שלא יוכלו אנשי שכם להשליט עמו אם ירצו : ויאמר לאבימלך . כנגד אבימלך ואף על פי שאינו שם כאומר לא אהיה אבימלך בכל נצח שאוכל לרבות בעוד שאני הנה נראה מה יהיה ביני וביניך : רבה . בסגול שלא כמנהג : (לא) בתרמה . כמו במרמה וכן תרגם יונתן ברז כלו' בסתר שלא הרגישו בו אנשי שכם או יהיה בתרמה שם מקום והוא ארומה שנאמר וישב אבימלך בארומה כן פירשו א"א ז"ל לפי שלא נמצא זה המשקל בנחי הלמ"ד : צרים את העיר עליך . כמו שיקרא מצור כשצרים את העיר מבחוץ ולא יוכל אדם לצאת ממנה כן נקרא מצור כששומרים את העיר שלא יכנס אדם בה מבחוץ ועל הדרך הזה צרים את העיר עליך כלומר בעבורך שומרים את העיר שלא תכנס בה : (לו) צל ההרים אתה רואה כאנשים צחק בו ואמר לו דרך לעג אינם אנשים אלא צל ההרים ידמה לך כאנשים : (לז) מעם טבור הארץ . כמו שהטבור באדם הוא מיצוע הגוף כן יקרא מיצוע הארץ

כח וַיֹּאמֶר ׀ גַּעַל בֶּן־עֶבֶד מִי־אֲבִימֶלֶךְ
וּמִי־שְׁכֶם כִּי נַעַבְדֶנּוּ הֲלֹא בֶן־יְרֻבַּעַל
וּזְבֻל פְּקִידוֹ עִבְדוּ אֶת־אַנְשֵׁי חֲמוֹר
אֲבִי שְׁכֶם וּמַדּוּעַ נַעַבְדֶנּוּ אֲנָחְנוּ׃
כט וּמִי יִתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְאָסִירָה
אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וַיֹּאמֶר לַאֲבִימֶלֶךְ רַבֶּה
צְבָאֲךָ וָצֵאָה׃ ל וַיִּשְׁמַע זְבֻל שַׂר
הָעִיר אֶת־דִּבְרֵי גַּעַל בֶּן־עָבֶד וַיִּחַר
אַפּוֹ׃ לא וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ
בְּתָרְמָה לֵאמֹר הִנֵּה גַעַל בֶּן־עֶבֶד
וְאֶחָיו בָּאִים שְׁכֶמָה וְהִנָּם צָרִים אֶת־
הָעִיר עָלֶיךָ׃ לב וְעַתָּה קוּם לַיְלָה אַתָּה
וְהָעָם אֲשֶׁר־אִתָּךְ וֶאֱרֹב בַּשָּׂדֶה׃
לג וְהָיָה בַבֹּקֶר כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ תַּשְׁכִּים
וּפָשַׁטְתָּ עַל־הָעִיר וְהִנֵּה־הוּא וְהָעָם
אֲשֶׁר־אִתּוֹ יֹצְאִים אֵלֶיךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ
כַּאֲשֶׁר תִּמְצָא יָדֶךָ׃ לד וַיָּקָם
אֲבִימֶלֶךְ וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ
לַיְלָה וַיֶּאֶרְבוּ עַל־שְׁכֶם אַרְבָּעָה
רָאשִׁים׃ לה וַיֵּצֵא גַּעַל בֶּן־עֶבֶד וַיַּעֲמֹד
פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ
וְהָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ מִן־הַמַּאְרָב׃
לו וַיַּרְא־גַעַל אֶת־הָעָם וַיֹּאמֶר אֶל־זְבֻל
הִנֵּה־עָם יוֹרֵד מֵרָאשֵׁי הֶהָרִים וַיֹּאמֶר
אֵלָיו זְבֻל אֵת צֵל הֶהָרִים אַתָּה
רֹאֶה כָּאֲנָשִׁים׃ לז וַיֹּסֶף עוֹד גַּעַל
לְדַבֵּר וַיֹּאמֶר הִנֵּה־עָם יוֹרְדִים
מֵעִם טַבּוּר הָאָרֶץ וְרֹאשׁ־אֶחָד בָּא

אבימלך׃ כח ואמר געל
בר עבד מן אבימלך ומן
שכם ארי נפלחניה הלא
בר ירבעל וזבל שולטניה
פלחו ית אנשי חמור
אבוהי דשכם ומא דין
נפלחניה אנחנא׃ כט ומן
ימסר ית עמא הדין בידי
ואעדי ית אבימלך ואמר
לאבימלך תקים משריתך
ופוק׃ ל ושמע זבל רב
קרתא ית פתגמי געל בר
עבד ותקיף רוגזיה׃
לא ושלח אזגדין לות
אבימלך ברז למימר הא
געל בר עבד ואחוהי אתן
לשכם והא אנון צירין ית
קרתא עלך׃ לב וכען קום
בליליא את ועמא דעמך
וכמון בחקלא׃ לג ויהי
בצפרא כמדנח שמשא
תקדים ותתנגיד על קרתא
והא הוא ועמא די עמיה
נפקין לקדמותך ותעביד
ליה כמא דתשכח ידך׃
לד וקם אבימלך וכל עמא
די עמיה בליליא וכמנו
על שכם ארבעא משרין׃
לה ונפק געל בר עבד וקם
במעלנא דתרע קרתא וקם
אבימלך ועמא די עמיה מן
כמנא׃ לו וחזא געל ית
עמא ואמר לזבול הא עמא נחית מרישי טוריא ואמר
ליה זבול ית טולא דטוריא את חזי כגבריא׃ לז ואוסף
עוד געל למללא ואמר הא עמא נחתין מן תוקפא
דארעא ומשריתא חדא אתיא מאורח מישר

רלבג

הוא שונאו (כח) ויאמר געל בן עבד מי אבימלך ומי שכם כי נעבדנו . ר"ל כאשר שאין ראוי שנעבוד שכם מפני היותו בן חמור שהיה נשיא הארץ כן אין ראוי שנעבוד אבימלך מפני היותו בן ירובעל שהיה מושל על ישראל : הלא בן ירובעל וזבול פקידו . ר"ל אין מעלה לאבימלך אלא שהוא בן ירובעל וכ"ש זבול שהוא פקיד גדעון ואבימלך ואם היה ראוי לעבוד זבול היה ראוי לעבוד את אנשי חמור אבי שכם וזה דבר בלתי ראוי ומי יתן את עם שכם כלו בידי ואסיר אבימלך מכל וכל מהיות מושל על עיר וסבב שיאמר העם לאבימלך רבה צבאך וצאה כמו שתוכל להלחם עמנו ונראה דברי מי יקום והוא מבואר שכל עם שכם לא היו נסכמים בזה המאמר שאם היה הענין כן היו שולחים זבול מהעיר או היו הורגים אותו והוא מבואר שקצתם היו מורדים וקצתם היו אחרי אבימלך : (לא) בתרמ'. הוא שם מקום שהיה יושב בו אבימלך ותרמה וארומה הוא מקום

ומדוע י' וסי' נמסר בריש סדר ויקח קרח : ואסירה ג' וסי' ואסירה את אבימלך . ואסירה את ראשו . ואסירה את בדיליך : שכמה ו' וסימ' נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא ובהאי סימן :

מצודת ציון

הלולא (כתובות ח) : (כט) צבאך . צבאות עם : (לא) צרים . מלשון מצור : עליך . בעבורך : (לג) ופשטת . ענין פזור כדרך הנלחמים : (לד) ראשים . חלקים : (לז) טבור . מיצוע הארץ ולכך נקרא טבור ע"ש שהטבור והוא השרר שבאדם הוא בגובה הגוף ובאמצעיתו וכן על טבור הארץ (יחזקאל ל"ח)

מצודת דוד

פרס בוא געל אליהם פחדו מאבימלך לצאת השדה והיו נסגרים בהעיר : (כח) מי אבימלך ומי שכם . ר"ל הלא מהראוי שהנכבד ימשול על הפחותים ונבזים והנה נהפוך הוא כי מי אבימלך הלא הוא פחות ונבזה ומי שכם ר"ל הלא בעלי שכם המה נכבדי ארץ : כי נעבדנו . אמר נעבוד לאבימלך וכלל עצמו עמהם על כי ישב בשכם ומהם יחשב : הלא בן ירובעל . ר"ל וכי הוא ירובעל עצמו שעשה לכם תשועה הלא בנו הוא ואין לעבדו בעבור אביו : וזבול פקידו . הלא זבול הוא פקידו ולא הועמד מן ירובעל עצמו ואם אין מהראוי לעבוד לאבימלך מכ"ש לפקידו : עבדו את אנשי חמור . ר"ל ואם מהראוי לעבדו בעבור שמשל בכם אביו א"כ לכו ועבדו את אנשי חמור כי חמור היה אבי שכם ר"ל שר של שכם א"כ עבדו בניו בעבור שמשל אביהם : ומדוע . ר"ל ואם בעבור תשועת גדעון מהראוי לעבוד גם לבנו זה הם ראוי למי שעשה התשועה לאבותיכם שכבר מתו ומדוע נעבדנו אנחנו הלא לא לנו היתה התשועה : (כט) ומי יתן . הלואי והי' העם הזה ברשותי אז הייתי מסירו ממלוכה מכל וכל : ויאמר לאבימלך . אמר להגיד לאבימלך הרבה צבאך מה שתוכל וצאה עמי למלחמה : (לא) בתרמה . בהיותו יושב בתרמה והיא ארומה האמור למטה ובשתי השמות היתה נקראת : והנם . געל והאחיו מפתים אנשי העיר לעשות העיר מצור בעבורך שלא תכנס בה (וכמו שיקרא מצור כאשר יצורו מבחוץ לבלי תת יוצא ממנו כן יקרא מצור כאשר יצורו מבפנים לבלי תת בוא לתוכה) : (לג) יצאים . כאשר התפאר באמרי פיו : כאשר תמצא ידך . ר"ל כפי יכלתך אם להרגו אם לתפשו : (לה) מן המארב . ללכת על העיר למלחמה : (לו) כאנשים . צל ההרים הם הנראים לך אנשים וכונתו היתה לבל יכיר בהם עד אשר יבואו פתאום : (לז) הנה עם . לא צל ההרים

רדק

הארץ והמקום הגבוה שבה טבור ות"י מתוקפא דארעא : אלון מעוננים . מישור מעוננים : (לח) איה אפוא פיך . כלומר איה דבריך שהיית אומר : ויגרש זבול . והיאך גרשוהו ואנשי העיר היו נלחמים עם אבימלך והיאך זבול שהיה פקידו של אבימלך גירש געל שהיה עוזר לאנשי שכם ונלחם בעבורם עם אבימלך ונראה כי היו מקצת אנשי העיר סומכי' ידי זבול כי אבימלך היה אחיהם וכאשר ראו כי גברה יד אבימלך חזקו ידי הסומכים זבול ורפו ידי העם אשר כנגדו וגרשו געל משבת בשכם : (מד) והראשי' אשר עמו . לא היה אלא ראש אחד עמו שהרי חצה אותם לשלשה ראשים ושני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ואבימלך והראש השלישי אשר עמו פשטו נכח העיר עד שעמדו פתח שער העיר והראש שהיה עם אבימלך היו בהן אנשים גדולים לפיכך אמר והראשים אשר עמו : (מו) בעלי מגדל שכם . אדוני מגדל שכם לא היו בעיר כשלכד אבימלך העיר וכאשר שמעו הלכו אל צריח בית אל להמלט בצריח ההוא וצריח כמו מגדל כמו ובסלעים ובצריחים ושם המקום שהיה בו זה הצריח בית אל ברית ודעת יונתן כי צריח בית אל שם המקום . ופירוש ברית שבאו אליהם לכרות ברית עמהם וכת"י ואתו לצריח בית אל למיגזר קיים : (מח) שוכת עצים . שוכה כמו ענף וכן במשנה אבל לא יקוץ את

פי' רבי' ישעיה

(לז) מעם טבור הארץ . פי' מקום היה ממוצע בין העיירות שמשם היו נוטים זה לעיר זו וזה לעיר זו כמו פרשת דרכים : (מו) כל בעלי מגדל שכם . פי' בעלי הקריה שכל העיר תפש והקריה לא תפש עדיין : ויבאו אל צריח בית אל ברית . פי' צריח הוא מן הסלע ושם היו בתים בנויים של עיר : (נא) ומגדל עז . פי' מגדל של עוז ואין פירושו מגדל עז כלומר חזק : ע"כ

רש"י

דארעא מהאי הגבוה שבכולם : אלון מעוננים . מישור מעוננים : (מב) ויצא העם השדה . אנשי שכם : ויגדו . המגידי' לאבימלך שיצאו בני העיר אל השדה לעשות חפציהם : (מד) פתח שער העיר . שלא יוכלו ליכנס : (מו) צריח . יער שכפו אילנות ופסגים סביב סביב וקורין אותו פלייש"ר בלע"ז : בית אל ברית . אותו צריח הי' של בעל ברית שם של עבודת כוכבים שלהם ובלשון יער היה שם ויש פותרין צריח ומ"ש בלע"ז שעושין בקרקע : (מח) שוכת עצים . ענף

תרגום

מעונניא : לח ואמר ליה זבול אן אנון פתגמך די את אמר מן אבימלך ארי נפלחיניה הלא דין עמא דקצת ביה פוק כען ואגח קרבא ביה : לט ונפק געל קדם יתבי שכם ואגח קרבא באבימלך : מ ורדפיה אבימלך ואפך מן קדמוהי ונפלו קטולין סגיאין עד מעלנא דתרעא : מא ויתיב אבימלך בארומה ותריך זבול ית געל וית אחוהי מלמיתב בשכם : מב והוה ביומא דבתרוהי ונפק עמא לחקלא וחויאו לאבימלך : מג ודבר ית עמא ופלגינון לתלת משרין וכמן בחקלא וחזא והא עמא נפק מן קרתא וקם עליהון ומחנון : מד ואבימלך וכל משרין דעמיה אתנגידו וקמו במעלנא דתרע קרתא ותרתין משרין אתנגידו על כל די בחקלא וקטלונון : מה ואבימלך אגיח קרבא בקרתא כל יומא ההוא וכבש ית קרתא וית עמא די בה קטל ותרע ית קרתא וזרעה מלחא : מו ושמעו כל יתבי מגדל שכם ואתו לצריח בית אל למגזר קים : מז ואתחואה לאבימלך ארי אתכנשו כל יתבי מגדל שכם : מח וסליק אבימלך לטורא דצלמון הוא וכל עמא די עמיה ונסיב אבימלך ית כולביא בידיה וקץ סוכת אעין ונטלה ושוי על כתפוהי ואמר לעמא די עמיה מה חזיתון עבדית אוחו עבידו

שופטים ט

מדרך אלון מעוננים: לח ויאמר אליו זבל איה אפוא פיך אשר תאמר מי אבימלך כי נעבדנו הלא זה העם אשר־מאסתה בו צא־נא עתה והלחם בו: לט ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך: מ וירדפהו אבימלך וינס מפניו ויפלו חללים רבים עד־פתח השער: מא וישב אבימלך בארומה ויגרש זבל את־געל ואת־אחיו משבת בשכם: מב ויהי ממחרת ויצא העם השדה ויגדו לאבימלך: מג ויקח את־העם ויחצם לשלשה ראשים ויארב בשדה וירא והנה העם יצא מן־העיר ויקם עליהם ויכם: מד ואבימלך והראשים אשר עמו פשטו ויעמדו פתח שער העיר ושני הראשים פשטו על־כל־אשר בשדה ויכום: מה ואבימלך נלחם בעיר כל היום ההוא וילכד את־העיר ואת־העם אשר־בה הרג ויתץ את־העיר ויזרעה מלח: מו וישמעו כל־בעלי מגדל־שכם ויבאו אל־צריח בית אל ברית: מז ויגד לאבימלך כי התקבצו כל־בעלי מגדל־שכם: מח ויעל אבימלך הר־צלמון הוא וכל־העם אשר־אתו ויקח אבימלך את־הקרדמות בידו ויכרת שוכת עצים וישאה וישם על־שכמו ויאמר אל־העם אשר־עמו מה ראיתם עשיתי מהרו עשו

רלבג

מקום אחד : (מא) ויגרש זבול את געל וגו'. יש לתמוה איך היה יכול על זה והנה אנשי שכם היו נלחמים עם אבימלך והנה ידמה שעשה זה בחכמה גם עם שונאי אבימלך בשאמר להם כי הוא סבב כל הרעה הזאת לשכם ולזה הסכימו עמו לגרשו מן העיר או היה זה עם יד הנמשכים עם אבימלך מעיר שכם : (מד) ואבימלך והראשים . אשר עמו . ר"ל הנכבדים אשר עמו כי שני הראשים פשטו על כל אשר בשדה ולזה לא נשאר כי אם ראש אחד לפשוט ולעמוד פתח העיר : (מה) ויתוץ את העיר ויזרעה מלח . עשה זה כדי שלא תהא ראויה לשדות ולכרמי' : (מו) בעלי מגדל שכם . הם גדולי העיר ולא היו שם בעת ההיא ולזה באו אל צריח בית אל בברית ר"ל שישמרום מיד אבימלך ושם ממקום ההוא בית אל וצריח הוא מגדל חזק והוא אצל בית אל ולזה לא מתו שם כי אם אנשי מגדל שכם כי הם לבדם היו בצריח : (מח) שוכת עצים . הוא ענף ונקרא כן מפני שהוא מסכך כי הענפים הם מסככים סביב האילן סוכה כמו סוכתו : וילך

ואת אחיו ה' בקריאה וסימ' וישב יוסף את אביו ואת אחיו . ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו . האמר לאביו ולאמו לא ראתיו . וישב אבימלך בארומה . ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה . ונמסר גם בסדר ויגש : ואת העם י"ב וסי' נמסר בסדר שלח לך : קרדמות ג' בליש' וסימן ויעל אבימלך הר צלמון . קולה כנחש ילך כי בחיל . בסבך עץ קרדמות :

מצודת ציון

לח) : (לח) איה אפוא . הוא כפל ענין במלות שונות : פיך . מאמרך : (מג) ויחצם . ויחלקם : (מו) צריח . מגדל גבוה יקרא צריח וכן ובסלעים ובצריחים (ש"א י"ג) והוא מלשון הרמת קול כמו יריע אף יצריח (ישעיה מב) כי הצופה העומד על מגדל גבוה צריך להשמיע דברו בהרמת קול : (מח) הקרדמות . גרזן שמבקעין בו עצים כמו את קרדומו (ש"א יג) : שוכת . ענף

מצודת דוד

הרים הוא כי הנה עם יורדים וכו' : (לח) הלא זה העם . המה עמו של מי אשר מאסתם בו : (לט) לפני וכו' . ר"ל בראש כולם : (מ) עד פתח . ממקום המלחמה עד בואם פתח השער נפלו חללים : (מא) וישב . ר"ל חזר לשבת בארומה כמאז : ויגרש . לאח"ז כאשר חזקה ידו : (מב) ויגדו . מאנשי אבימלך : (מג) את העם . אשר עמו : וירא . וכאשר ראה : (מד) והראשים . ר"ל אחד מהראשים : פתח שער . לבל יצא מן העיר לעזור להעם שבשדה : (מה) ויזרעה מלח : שזר מלח לקלקל השדות : (מו) וישמעו וכו' . כי מגדל שכם לא עמדה בתוך העיר : (מח) מה ראיתם . כמו ראיתם מה עשיתי כו' : על

רשי

ענף עלים: (נג) פלח רכב. חתיכת אבן של ריחים העליונה הקרויה רכב: ותרץ. ותתרוצץ: (נד) פן יאמרו לי. כן יאמרו עלי: (א) בן דודו. כך שמו: (ד) עיירים. עולין סוסים בחורים: ושלשים עירים להם. ושלשים ערים בלא חומה להם לכן

רלבג

(נ) וילך אבימלך. וידמה שאנשי תבץ ג"כ מרדו בו: (נג) פלח רכב. היא חתיכ' מהרכב והיא אחת מהרחים והיא העליונה להיותה רוכבת על התחתונה: (ד) ושלשים עירים להם. כפל הענין בשנויים מתחלפים על צד הצחות והנה הוא כמו ערים כמו שזכר להם יקראו חות יאיר:

אולם התועלות המגיעות מזה הספור הן אלו:

הראשון הוא להודיע שאין ראוי שיתרשל האדם מהשגחה מפני רוב שפלות ידו והכנעו לפני האויב אבל ראוי שיתחכם בזה לפי מה שאיפשר ולזה ספר כי בראות ישראל כי מדין באים תמיד לשללם ולהשחיתם המציאו התחבולות להמלט מזה לפי מה שאפשר לזה עשו המנהרות בהרים המערות והמצדות כי בהם תשלם להם ההצלה מה כמו שביארנו:

השני הוא להודיע עוצם השגחת הש"י בישראל מפני בריתו עם האבות והוא שתכף ששבו ישראל אליו שלח נביאו להצילם ביד גדעון ומשך לבבו לזה בכמו זה האופן הנפלא שבא בזה הספור וכל זה לחזק ההשגחה בישראל וידמה שבחר השם ית' שתהיה התשועה על יד גדעון לשתי סבות האחת כי אולי היה יותר ראוי לזה המעשה כי הוא היה גבור חיל והיה ג"כ יותר ראוי שיעשה הנס על ידו מזולתו מישראל אז והב' כי ידמה שהרע שעשו ישראל היה שרשו בבית יואש אביו כי שם היה הבעל ומזבח הבעל והאשרה והיה שם פר שהועלה לע"ג ז' שנים ולזה יהכן שהתחיל יואש בזה הטעות ושו אחריו

שופטים ט י

כמוני: מט ויכרתו גם-כל-העם איש
שוכה וילכו אחרי אבימלך וישימו
על-הצריח ויציתו עליהם את-
הצריח באש וימתו גם כל-אנשי
מגדל-שכם כאלף איש ואשה:
נ וילך אבימלך אל-תבץ ויחן
בתבץ וילכדה: נא ומגדל-עז היה
בתוך-העיר וינסו שמה כל-האנשים
והנשים וכל בעלי העיר ויסגרו
בעדם ויעלו על-גג המגדל:
נב ויבא אבימלך עד-המגדל וילחם בו
ויגש עד-פתח המגדל לשרפו באש:
נג ותשלך אשה אחת פלח רכב על-
ראש אבימלך ותרץ את-גלגלתו:
נד ויקרא מהרה אל-הנער ׀ נשא כליו
ויאמר לו שלף חרבך ומותתני פן-
יאמרו לי אשה הרגתהו וידקרהו
נערו וימת: נה ויראו איש-ישראל
כי-מת אבימלך וילכו איש למקמו:
נו וישב אלהים את רעת אבימלך
אשר עשה לאביו להרג את-שבעים
אחיו: נז ואת כל-רעת אנשי שכם
השיב אלהים בראשם ותבא אליהם
קללת יותם בן-ירבעל:
י א ויקם אחרי אבימלך להושיע
את-ישראל תולע בן-פואה בן-
דודו איש יששכר והוא-ישב
בשמיר בהר אפרים: ב וישפט את-
ישראל עשרים ושלש שנה וימת
ויקבר בשמיר:
ג ויקם אחריו יאיר הגלעדי וישפט
את-ישראל עשרים ושתים שנה:
ד ויהי-לו שלשים בנים רכבים על-
שלשים עירים ושלשים עירים
להם להם יקראו ׀ חות יאיר עד היום

ו' כסף · ל' · ז'. ג' · ל'. ל' · ל' · ג' · ל'. ב'. · ב' חד מ"ל וחד חסר · ב'. ב'. ל' · ב"ס. ל' · ג' אג"ד · ג' · ה' מ"ל · ל'

כותי: מט וקצו אף כל עמא גבר סוכיה ואזלו בתר אבימלך ושויאו על צריחא ואדליקו עליהון ית צריחא בנורא ואתקטלו אף כל אנשי מגדל שכם כאלף גבר ואתתא: נ ואזל אבימלך לתבץ ושרא בתבץ וכבשה: נא ומגדל תקיף הוה בגו קרתא ואפיכו לתמן כל גבריא ונשיא וכל יתבי קרתא ואגיפו באפיהון וסליקו על אגר מגדלא: נב ואתא אבימלך עד מגדלא ואגיח קרבא ביה וקריב עד תרע מגדלא לאוקדותיה בנורא: נג ורמת אתתא חדא פלגות רכב רחיא על רישא דאבימלך ורעת ית גולגלתיה: נד וקרא בפריע לעולימא נטיל זיניה ואמר ליה שלוף חרבך וקטולני דלמא יימרון עלי אתתא קטלתיה וקטליה עולימיה ומית: נה וחזו גבר ישראל ארי מית אבימלך ואזלו אנש לאתריה: נו ואתיב יי ית בישת אבימלך דעבד לאבוהי למקטל ית שבעין אחוהי: נז וית כל בישת אנשי שכם אתיב יי ברישיהון ואתת להון לוטת יותם בר ירבעל: א וקם בתר אבימלך למפרק ית ישראל תולע בר פואה בר דודו גברא משבטא דבית יששכר והוא יתיב בשמיר בטורא דבית אפרים: ב ודן ית ישראל עסרין ותלת שנין ומית ואתקבר בשמיר: ג וקם בתרוהי יאיר גלעדאה ודן ית ישראל עסרין ותרתין שנין: ד והוו ליה תלתין בנין רכיבין על תלתין עולין ותלתין קרוין להון להון קרן כפרני יאיר עד יומא הדין די בארעא

רדק

את השוכה על מנת ליתן דמים: שוכה. כמו שוכתו כמו ולורס לגלות שאול שהוא כמו וטרתם או הוא משקל אחר שוך בשקל בור: (נג) פלח רכב. חתיכ' מרכב שהיא אחת מן הריחים והיא העליונה לפיכך נקראת רכב והתחתונה רחיים או שכב: ותרץ. בחירק הרי"ש והמנהג בסגול והיא מבנין הפעיל מפעלי הכפל מן קנה רצוץ או הוא מנחי העי"ן וכן וירעצו וירצצו לשון שבירה ואפשר שגם הוא מפעלי הכפל: (נד) פן יאמרו לי. בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא: (א) להושיע את ישראל. שגם אבימלך הושיע את ישראל ואף על פי שלא נזכר כיון שאמר אחרי אבימלך נראה שגם הוא הושיע ישראל מיד אויביהם ואילו לא כן לא היה אומר אחרי ולא היה נמנה עם שופטי ישראל ולא נאמר עליו וישר על ישראל: תולע בן פואה בן דודו איש יששכר. כך שמו וכן במקצת נסחאות כתרגומו בר דודו ובמקצת הנוסחאות בר אח אבוהי ואם כן הוא ירצה לומר בן דוד אבימלך: (ד) ושלשים עירים להם. כמו ערים ונראת בו עי"ן הפעל לזווג עם עיירים שזכר שהוא ענין אחר והוא דרך צחות ספור זה להודיע שבת היותו שופט כי גדול היה הנכבד בעושר ובבנים ובכבוד וכל אחד

ומגדל עז ג' דסמיכי בלישנא בקריאה וסימן ומגדל עז היה בתוך העיר. מגדל עז שם ה'. מגדל עז מפני אויב. ומגדל ז' בקריאה וסי' נמסר ביהושע סי' ט"ו: ותשלך ג' וסי' ותשלך את הילד. ותשלך אשה אחת פלח. ותשלך דברי אחריך. ונמסר גם בסדר וירא: קללת ג' בקריאה וסי' כי קלל אלהים תלוי. ותבא אליהם קללת יותם בן ירבעל. כן קללת חנם לא תבוא. אנך. ונמסר גם בסדר כי תצא. דודו ה' מלאים בקריאה וסי' ויקם אחרי אבימלך להושיע את ישראל. ויאמר שאול אל דודו. ונשאו דודו ומסרפו לחוציא עצמים. ואחריו אלעזר בן דודו. אלחנן בן דודו:

מצודת דוד

(מט) על הצרית. ר"ל סמוך לה: (נב) עד פתח. כי השער היה מעץ: (נד) נושא כ.יו. כלי זיינו: אשה הרגתהו. ולקלון יחשב לו: (נו) את רעת. את גמול רעת: (ב) וימת. בתוך שנת העשרים ושלש ועלה השנה לו וליאיר ששפט אחריו כ"כ בס"ע: (ד) רוכבים וכו'. והוא דבר חשיבות: חות יאיר. על כי נאמר בתורה שיאיר בן מנשה קרא לעריו

מצודת ציון

ענף גדול ובמשנה לא יקוץ את השוכה (ב"ק קיד) והוא מלשון סכך: (מט) ויציתו. מלשון הצתה והבערה: (נא) ומגדל עוז. ומגדל חזק: (נג) פלח. כן נקרא אבן הרחיים כמו פלח תחתית (איוב מא): רכב. הוא האבן עליון מהרחיים הרוכב על התחתית: ותרץ. מלשון רצוצה ושבירה: גלגלתו. ראשו כמו ואת גלגלתו (דה"א י): (נד) לי. עלי: וידקרהו. ענין תחיבה בגוף וכן כל הנמצא ידקר (ישעיה יג): י (א) דודו. שם איש: (ד) עירים.. כו

כ' הזה אשר בארץ הגלעד: ה וימת
ל' יאיר ויקבר בקמון:
ד' כתיב כן ו ויספו | בני ישראל לעשות הרע
בעיני יהוה ויעבדו את־הבעלים
ואת־העשתרות ואת־אלהי ארם
ואת־אלהי צידון ואת | אלהי מואב
ואת אלהי בני־עמון ואת אלהי
פלשתים ויעזבו את־יהוה ולא
ל' מ"ל וכסף' נמס' כ' מ"ל עבדוהו: ז ויחר־אף יהוה בישראל
וימכרם ביד־פלשתים וביד בני
ל. ל' עמון: ח וירעצו וירצצו את־בני

גלעד: ה ומית יאיר ואתקבר בקמון: ו ואוסיפו בני ישראל למעבד דביש קדם יי ופלחו ית בעליא וית עשתרתא וית טעות ארם וית טעות צידון וית טעות מואב וית טעות בני עמון וית טעות פלשתאי ושבקו ית פולחנא דיי ולא פלחו קדמוהי: ז ותקיף רוגזא דיי בישראל ומסרינון ביד פלשתאי וביד בני עמון: ח ודחקו ושעבידו ית בני ישראל בשתא

ויספו י"א וסימניהון ושנוי אתיהון נמסר בר"ש סדר וישב. סן בני ד' וסי' נמסר בסדר מצורע: תולדות אהרן ויספו בני ישראל. בגלה כה:

אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון והעיר הוא החמור הנער כמו אסרי לגפן עירה ועל עיר בן אתונות אולי הם הנבחרים באתונות שהם לרכוב ואפשר גם כן כי עולי ימים מהסוסים יקראו גם כן עירים כי מצאנו בזולתי החמור ועיר פרא ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר: חוות יאיר. אם הם הנזכרים בתורה ויאיר זה הוא יאיר בן מנשה הדבר תימה כי אם כן חיה יאיר יותר משלש מאות שנה. ונוכל לומר כי זה יאיר הגלעדי אינו יאיר בן מנשה והערים האלה א"כ אינן חוות יאיר הכתובות בתורה: (ו) ולא עבדוהו. פירשו רז"ל ולא עבדוהו אפילו בשותפו'

רש"י

לכך נקראו עירים לשון עיירות: (ו) את הבעלים וגו'. שבע עבודת כוכבים נמנו כאן: ויעזבו את ה' ולא עבדוהו. אפילו בשותפות עם אלו: (ח) בשנה ההיא. כשמת יאיר

רלבג

אחריו בית ישראל ולפיכך נתיצת מזבח הבעל וכריתת האשרה היה ראוי שיקדם קודם הגלת ישראל מהרע שנפלו בו על זה המרי וזה היה אפשר שישלם בקלות על יד גדעון לבער הרע מקרבם קודם הלחמם עם מדין: השלישי הוא להודיע ענין המופתים אשר עשה הש"י על יד נביאו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות כמו שביארתי בספר מ"י ובביאורנו לדברי התורה ולזה זכר שעלה האש מן הצור ע"ד המופת ואכלה הבשר והמצות ושנשא רוח ה' המלאך אל אשר לא ידע עד אשר הלך מעיני גדעון: הרביעי הוא להודיע כי כשימשך דבר רע מדבר מה ראוי שיכירו הדבר ההוא קודם שישתדלו בהסרת הרע הנמשך ממנו ולזה ספר שצוה הש"י להרוס מזבח הבעל ולכרות האשרה אשר עליו ולהעלות הפר שהוקצה לע"ג כדי לבערו ואולם מי שישתדל בזה התועלת בזולת זה האופן ידמה למי שירצה לסבול מפני טומאת שרץ והשרץ בידו כי בזה לא יטהר מטומאתו כלל: החמישי הוא להודיע שראוי למי שיתחייב לו לעשות פועל על מה שישתדל לעשותו באופן אשר יתכן לו לעשות בקלות ולזה ספר כי לא הסכים גדעון לעשות זה הענין שצוה לו ביום אע"פ שהיה יותר ראוי כי הקרבנות לא יעשו אלא ביום עם שבזה יהיה הענין יותר מפורסם והקדשה לש"י ואולם מנעהו מזה ראותו שאם היה עושה זה הענין ביום ימנעהו מזה כל בית אביו וכל בני עירו לרוב היותם שקועים בזה המרי ולזה הסכים לעשות זה הענין בלילה: הששי הוא להודיע שהקדשת הש"י ראוי שתהיה בעשרה מישראל לפרסם הענין יותר ולזה זכר שלקח גדעון עשרה אנשים מעבדיו במעשה הדבר הזה מהריסת מזבח הבעל וכריתת האשרה והעלת הפר השני: השביעי הוא להודיע כי מי שירצה למנוע רבים מדבר מה יכבד לו ראוי שישתדל בחכמה בשיראה שהוא מסכים לשם במה שבעבורו היה התעוררותם לזה הפועל אשר יקשה לו ובזה יקל לו למצוא תואנה למנעם מן המעשה ההוא ולזאת הסבה מצאנו בראובן שלא בקש מאחיו שיניחו יוסף וילך לו כי ידע שלא ישמעו אחיו לו לזה אך בקש מהם שלא ישפכו דם אבל שישימו אותו בבור ושמה ימות מעצמו וכן עשה יואש בזה המקום להציל בנו מיד העם המבקשים אותו להרגו וזה כי הוא לא אמר להם כי אין לבעל אלהות כי אולי לא ישמעו לו אבל הודה להם שהוא אלוה ולזה צוה אותם שלא יריבו בעבורו כי הם יחסרו בזה מעלתו ויכלתו והתפלל הוא לפניהם שיריב הבעל בעצמו לאשר נתץ את מזבחו: השמיני הוא לפרסם ענין המופתים שזכר מענין ירידת הטל על גזת הצמר לבדו והיה על כל הארץ חורב ומענין ירידת הטל על כל הארץ ועל הגזה היה חורב כמו ששאל גדעון כי בזה יתקיימו הפנות התוריות כאמרם ז"ל בהאמנת המופתים: התשיעי הוא להודיע שראוי למי שיתחיל במלחמה עם מי שתקיף ממנו שיעשה דבריו בחכמה ר"ל שאם לא יתבאר לו שינצח לא ימסור עצמו לסכנה ולזה תראה ששאל גדעון אות שינצח אויביו קודם שיתיר עצמו להלחם עמהם ולפי שהיה קצת ספק באות הראשון שב לשאול אות שני כמו שביארנו עם שבריבוי האותות תתחזק האמונה בנבואה כמו שביארנו בבאורינו לדברי התורה על מה שאמר והיה אם לא יאמינו לקול האות הראשון וגו' ולזה ג"כ נתן השם יתעלה לגדעון אות שלישי שהבר יגלה המלחמה והוא מספר החלום ואת שברו ששמע במחנה מדין: העשירי הוא להודיע שראוי לנלחם שלא יערב עם בני חילו מי שהוא ראוי שינוצח כי בהיות האחד מבני החיל מנוצח יפול מורך לב על הנשארים ויהיה זה סבה שיפלו ביד אויביהם ולזה צוה השם להסיר מאנשי המלחמה הרשעים ורכי הלב והחלושים עד שנמשך מזה תועלת אחר והוא שיתפרסם לישראל כי מאת הש"י היתה להם תשועה לא בכחם ועוצם ידם ויהיה זה סבה אל שיתחזק להם אמונתם בש"י: הי"א הוא להודיע כי מי שהוא נעזר בה' בדבר מה אין ראוי מפני זה שישען על הנס ויקצר מפני זה מהמציא הסבות אשר יביאוהו אל תכלית ההוא הלא תראה כי גדעון עם היותו מובטח שינצח אויביו השתדל בהמצאת כל הסבות שיתכן שישלם בהם לו זה עם העם המעט שהיה עמו ולזה בא עליהם בלילה בעודם שקועים בשינה והוא אחר שלש הלילה עם שלש מאות שופרות וסבב שלא נראו הלפידים עד אשר החלו לתקוע התקיעות החזקות המבהילות ותיכף ישברו הכדים ונראו הלפידים והיה זה סבה חזקה להבהיל מאד בני המחנה ולהחרידם עם שהם שמעו עם זה קול מרעיד אותם מאד והוא מה שהיו אומרים חרב לה' ולגדעון והיה זה סבה אל שהיה כל אחד מהם חושב שיהיה שונאו האיש הנמצא אצלו ולזה היתה חרב איש באחיו: הי"ב הוא להודיע שראוי לשמוח מהטוב ביום טובה ולזה ראוי להצליח ושיעשה כל מה שיוכל בעוד שהוא מצליח ולא יקצר מזה ולזה תמצא שהשתדל גדעון בזריזות בלילה ההוא באופן שתשלם לו הריגת כל מה שאפשר בחיל מדין ולזה מהר גדעון לשלוח מלאכים בכל הר אפרים שירדו לקראת מדין וילכדו להם את המים עד בית ברה ועד הירדן ורדף בלילה ההוא אחר הנשארים מחיל מדין עד שהשיג זבח וצלמונע מלכי מדין ולכדם בחכמה עם העם המעט אשר עמו: הי"ג הוא להודיע שראוי לברוח מהקטטה והמריבה כפי היכולת כ"ש כשיהיה אפשר שיתחדש מהמריבה ההיא ביטול הגעת תועלת ולזה ספר שהשתדל גדעון במה שהתרעמו עליו בני אפרים בפיוס ואם היו מריבין עליו על לא חמס בכפיו אבל היה ראוי להם לשבחו במה שבא להם מהישועה על ידו ולבקשת השלום השפיל עצמו מאד וכבד אותם ואמר הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר והסבית הריב בזה האופן ואולם יפתח לא השתדל בדומה לזה בהשבתת הריב והיה זה סבה אל שנפל עם רב מישראל ואולם בזה המקום נתחברה סבה שנית להביא גדעון אל שפייס בני אפרים בקלות כי אולי זאת המריבה תמנעהו מהשלמת ניצוח מחנה מדין לפי מה שאפשר ולזה ג"כ השתדל גדעון לפייס בני אפרים בקלות: הי"ד הוא להודיע שאין ראוי לאדם למנוע מרעב לחם כ"ש כשיהיה לו חק עליו כמו הענין בגדעון וחילו שהיו נלחמים להושיע ישראל מיד מדין ולזה לא היה ראוי לאנשי סכות ופנואל שימנעו גדעון בזה האופן שענוהו ולזה ספר שהשיגם מהעונש ע"ז מה שהבר נזכר בזה הספור: הט"ו הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימסור עצמו להרוג האנשים אם לא היה זה להציל א"ע ולזה זכר מה שהשיג לזבח ולצלמונע בעבור הריגתם האנשים שהרגו בתבור וזה כי הם לא היו צריכין להרגם לפחדם מהם כי כבר היו מדין מושלים עליהם עד שהיו ישראל מתחבאים מפחדם ולזה אמר להם גדעון כי לולי הריגתם אותם לא היו נהרגים: הט"ז הוא לפרסם שופטי ישראל ומנהיגיהם הטובים לא היו מושלים בישראל באופן שיוכלו להביאם לעשות כמו התורה אבל היתה מושלת התורה על המושלים ההם כי הם היו מוכרחים ג"כ להתנהג בדרכי התורה כמו שנזכר בספר אלה הדברים ולזה אמר גדעון לא אמשול אני בכם ולא ימשול בני בכם ה' ימשול בכם: הי"ז הוא להודיע שאין מחק השלמים לרדוף אחר רבוי הממון ולזה ספר שלא שאל גדעון מהנזמים והשהרונים ויתר הענינים אלא לעשות מהם אפוד לא להרבות קנינו וידמה שעשה זה להזכיר זה הנס ואם היה עושה מזה כלי מה בבית האלהים בשילה היה נמשך לכוונת התורה בזה אלא שהוא הציג אותו בעירו בעפרה והיה זה סבה אל שזנו כל ישראל אחריו שם ומפני זה השיג לגדעון עונש אל שלא נמשך הממשלה לזרעו: הי"ח הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה נמשך לתאות המשגל הלא תראה כי גדעון לקח פילגש עם היות לו נשים רבות והיה זה סבה להמתת בניו שהיו לו מנשיו כי בן הפילגש המיתם: הי"ט הוא להודיע כי על כל יביא הש"י במשפט ולזה ספר כי מפני שהרג אבימלך אחיו עם עזר בני שכם סבב הש"י שנהרגו בני שכם ואבימלך כמ"ש לה' יותם בן ירובעל: הכ' הוא להודיע שאין ראוי למקבל

מצודת ציון

בן יקרא החמור בעודו קטן כמו עיר בן אתונות (זכריה ט). עירים תניינא. כמו ערים ובדרך אחות אמר עירים לזווגו עם עירים שזכר: (ז) וימכרם. ר"ל מסרם: (ח) וירעצו. ענין שבירה

מצודת דוד

לעריו חות יאיר ולפי שהיה שמו כשמו וערי בניו היו מרובות קראם ג"כ חות יאיר: (ו) ויעזבו. ר"ל עזבו את ה' מכל וכל ולא עבדוהו אפי' בשתוף עם כל

רשי

יאיר: אשר בעבר הירדן. ארץ ראובן וגד וחצי המנשה שהיו שכיניהם : (יא) הלא ממצרים. ז' תשועות יש כאן כנגד ז' עבודות כוכבים שהיו עובדים: (יב) ומעון. הם ע"ג : (טז) ותקצר נפשו בעמל. כביכול לא הי' רחבת מקום לסבול ולכנס שם צרה שהי' לו בעמל ישראל : (יז) ויצעקו. נאספו

רדק

בשותפות : (ח) בשנה ההיא. פירשו המפרשים כמו מהשנה ההיא כי מה טעם בשנה ההיא שמנה עשרה שנה ויתכן לפרש כי בשנה ההיא לחצום ורצצום ושמנה עשר שנה רצצום כמו בשנה ההיא וחסר וי"ו השמונ מן שמנה כמו שמש ירח והדומים להם: (ט) ותצר לישראל. פרשו יצר וכן ויצר לו יצרו צעדי אונו ויצר וצור בענין אחד: (יא) ויאמר ה' אל בני ישראל. ע"י נביא: ותקצר נפשו בעמל ישראל. לא ת"י לרחק התארים מהבורא יתברך כמו שכתבנו ולא מצא דרך לפרשו והניחו מלתרגם והחכם הגדול רבי משה בר מימון ז"ל פי' נפשו רצונו ופי' ותקצר נפשו וחדל רצונו מלהגדיל עמל ישראל כי בתחלה כשעשו הרע בעיניו היה חפצו בעמלם ובצרתם וכשקרה להם מה שקרי' צרות רבות ורעות ונכנעו ושבו אל ה' ויעבדוהו רחם עליהם וחדל רצונו מלהגדיל עוד עמלם וב"ית בעמל כמו מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם כנר וכאזרח הארץ והדומים להם ולפי דעתי כי בעמל כמשמעו ופירוש ותקצר נפשו כמו המו מעי לו וכן ויתעצב אל לבו והכל הוא דרך משל ודברה תורה כלשון בני אדם : (יז) ויחנו בגלעד. היא העיר שלכדו בני מכיר בן מנשה ועתה נאספו בני עמון וחנו בגלעד שחשבו ללכדה וכשראו בני ישראל זה נאספו וחנו במצפה להלחם בבני עמון וכיון שנאספו בני ישראל חדלו להם בני עמון ושבו להם לארצם ויפתח כשלח מלאכים אל ארץ בני עמון שלח וכן כשהלך להלחם אל ארץ בני עמון הלך כמו שאמר וממצפה גלעד עבר בני עמון כי לא מצאם בארץ הגלעד כי כבר

רלבג

למקבל הטובה מאחר לגמול לו רעה תחת טובה ולזה ספר על בני שכם שנענשו מפני ששלמו רעה לגדעון תחת הטובה אשר גמלם כמו שבא בדברי יותם :

הכ"א הוא להודיע שראוי לנלחמים שישמרו מהתקרב למקום שיתכן שיקרה להם בו נזק עם היות הנלחמים עמם מעטי המספר וחלושים והמשל שאם יקרבו אנשי החיל למגדל הגבוה יקל לאשר במגדל ואם הם מעטי המספר וחלושים להזיק להם אם ברמותם עליהם אבנים גדולות אם בזולת זה מהדברים שיתכן שיזיקום בהם ולזה הוא מתנאי המלחמה שתהיה במקום הראוי ובעת הראוי ועם מי שראוי ובאופן הראוי ובשיעור הראוי תם. עוד ספר שכבר שבו ישראל לעבוד ע"ג ונשקעו בה מאד עד שכבר עבדו כל אלהי הגוים אשר ישבו בארצם ועזבו את ה' מכל וכל עד שלא עבדוהו כלל ולזה מכרם ביד פלשתים וביד בני עמון ובשנה ההיא בעינה שנמכרו ישראל בידם הפליגו אויביהם לענותם ולרוצצם והתמיד זה הענין מן הענוי לכל בני ישראל בעבר הירדן בארץ האמרי אשר בגלעד ולא הספיק זה לבני עמון אבל עברו את הירדן להלחם ביהודה ובנימן ובבית אפרים: אז זעקו בני ישראל אל ה' ושבו אליו ואמר השם להם ע"י נביאו והוא פינחס לפי שאחשוב שכבר הושיע הש"י אותם פעמים רבות מלוחציהם כשזעקו אליו ושבו אליו וסרו מעבוד אלהים אחרים ולזה לא יוסיף עוד להושיע אותם והנה נכנעו ישראל על זה מאד לה' והסירו את אלהי הנכר מקרבם ועבדו את ה' : (טז) והנה קצר רצון הש"י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין בתשועות הקודמות בסבת עמל ישראל אמר זה ע"ד דברה תורה כלשון

תולדות אהרן ותקצר נפשו. עקרים מב יד :

ישראל בשנה ההיא שמנה עשרה
שנה את־כל־בני ישראל אשר
בעבר הירדן בארץ האמרי אשר
בגלעד : ט ויעברו בני־עמון את־
הירדן להלחם גם־ביהודה ובבנימין
ובבית אפרים ותצר לישראל מאד :
י ויזעקו בני ישראל אל־יהוה לאמר
חטאנו לך וכי עזבנו את־אלהינו
ונעבד את־הבעלים : יא ויאמר יהוה
אל־בני ישראל הלא ממצרים ומן־
האמרי מן־בני עמון ומן־פלשתים :
יב וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם
ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם :
יג ואתם עזבתם אותי ותעבדו אלהים
אחרים לכן לא־אוסיף להושיע
אתכם : יד לכו וזעקו אל־האלהים
אשר בחרתם בם המה יושיעו
לכם בעת צרתכם :
טו ויאמרו בני־ישראל אל־יהוה חטאנו
עשה־אתה לנו ככל־הטוב בעיניך
אך הצילנו נא היום הזה : טז ויסירו
את־אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את־
יהוה ותקצר נפשו בעמל ישראל :
יז ויצעקו בני עמון ויחנו
בגלעד ויאספו בני ישראל ויחנו
במצפה : יח ויאמרו העם שרי גלעד
איש אל־רעהו מי האיש אשר יחל
להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל
ישבי גלעד :

כ"תך חס'ז חד מ"ל ואת ננע' חס' · ל' · ג' · ל' · ה'. י"ט · ג' · ד'. ב' אנוס אונימו · ספטים יחל קמזוכל קריא פתח

ההיא תמניא עסרי שנין
ית כל בני ישראל דבעברא
דירדנא בארעא אמוראה
די בגלעד : ט ועברו בני
עמון ית ירדנא לאגחא
קרבא אף ביהודה
ובדבית בנימין ובדבית
אפרים ועקת לישראל
לחדא : י וזעיקו בני ישראל
קדם יי למימר חבנא
קדמך וארי שבקנא ית
פולחנא דיי אלהנא ופלחנא
ית בעליא : יא ואמר יי
לבני ישראל הלא ממצרים
ומן אמוראה ומן בני עמון
ומפלשתאי : יב וצידונאי
ועמלקאי ואנשי מעון דחקו
יתכון ובעיתון קדמי
ופרקית יתכון מידיהון :
יג ואתון שבקתון פולחני
ופלחתון לטעות עממיא
בכן לא אוסיף למפרק
יתכון : יד אזילו ובעו מן
טעותא דאיתרעיתון בהון
האם יכלין למפרקכון
בעידן עקתכון : טו ואמרו
בני ישראל קדם יי חבנא
עביד את לנא ככל דתקין
קדמך ברם שיזבנא כען
יומא דין : טז ואעדיאו ית
טעות עממיא מביניהון
ופלחו קדם יי ועקת נפשיה
בעמל ישראל : יז ואתכנישו
בני עמון ושרו בגלעד
ואתכנישו בני ישראל ושרו
במצפה : יח ואמרו עמא
רברבי גלעד גבר לחבריה
מן גברא דישרי לאגחא קרבא בבני עמון יהי לריש לכל יתבי גלעד :

ווזעקו ג' פתחין וסי' לכו וזעקו אל האלהים. הלילו חרעים וזעקו. קדשו צום קראו עצרה : ותקצר ד' בקריאה וסי' ותקצר נפש העם בדרך. ותקצר נפשו בעמל ישראל. ויהי כי הציקה לו ותאלצהו. וגם נפשם בחלה : בעמל ב' ישראל. אנוש :

פי' רבי' ישעיה

(ח) בשנה ההיא. פי' בשנה שמת יאיר או בשנה ראשונה שהתחילו לכבשה : (ט) ותצר לישראל מאד. פי' ותצר המלחמה לישראל מאד. וכן ויירא יעקב מאד ויצר לו. המעשה הזה. ואלו היה כתיב ויצר בלא לו הייתי מפרשו כי אין הפועל יוצא באחר : ע"כ

מצודת ציון

שבירה כמו תרעץ אויב (שמות טו) : וירצצו. אף הוא ענין שבירה כמו קנה רצוץ (ישעיה מב) : ותצר. מל' צר ודחק : (טז) ותקצר. מל' קצר : נפשו. רצונו כמו אם יש את נפשכם (בראשית כג) : ויצעקו. ענין אסיפה הבא בצעקת המאסף : (יח) יחל. יתחיל

מצודת דוד

כל אלו ע"ג : (ח) בשנה ההיא וכו'. ר"ל מיד בשנה שמת יאי' התחילו לרעוץ ולרוצץ את ישראל ושמנה עשר שנה התמיד הדבר ור"ל לא היה בהדרגה כי אם בפעם אחת ולא כדרך שאר המשעבדים : את כל וכו'. יפרש מה שנאמר בתחלת המקרא בני ישראל הם כל בני ישראל אשר בעבר הירדן : (י) וכי עזבנו וכו'. ונעבוד וכו'. וי"ו הראשון מוסיף על הוי"ו השני והשני על הראשון ור"ל עשינו חטא כפול את ה' עזבנו ואת הבעלים עבדנו : (יא) ויאמר ה'. ע"י נביא בא להם דבר ה': ממצרים. ר"ל מקושי שעבוד מצרים : (יב) לחצו אתכם. אשר לחצו אתכם ומוסב גם על הנזכרים במקרא שלפניו : ותצעקו. והנה צעקתם אלי והושעתי לכם. (יד) המה יושיעו. אמר בדרך לעג והתול : (טו) ככל הטוב בעיניך. המשפט היושר בעיניך רק נפלה נא ביד ה' וביד אדם בל נפול : (טז) ותקצר נפשו. ר"ל קצרה רצונו של נקום בדבר עמל ישראל כי מתחלה היה רצון המקום להרבות עמלם בעבור חטאם הרב ועתה בשובם לה' קצרה רצונו מלהרבות עמל ר"ל נחם ה' על הרעה : (יח) מי האיש. ר"ל דעו מי האיש יהיה מי שיהיה אשר יחל וכו' יהיה לראש

שופטים יא

יא א ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא
בן־אשה זונה ויולד גלעד את־
יפתח: ב ותלד אשת־גלעד לו בנים
ויגדלו בני־האשה ויגרשו את־
יפתח ויאמרו לו לא־תנחל בבית־
אבינו כי בן־אשה אחרת אתה:
ג ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ
טוב ויתלקטו אל־יפתח אנשים
ריקים ויצאו עמו:
ד ויהי מימים וילחמו בני־עמון עם־
ישראל: ה ויהי כאשר־נלחמו בני־
עמון עם־ישראל וילכו זקני גלעד
לקחת את־יפתח מארץ טוב:
ו ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו
לקצין ונלחמה בבני עמון: ז ויאמר
יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם
אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע
באתם אלי עתה כאשר צר לכם:
ח ויאמרו זקני גלעד אל־יפתח
לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו
ונלחמת בבני עמון והיית לנו
לראש לכל ישבי גלעד:
ט ויאמר יפתח אל־זקני גלעד אם־
משיבים אתם אותי להלחם בבני
עמון ונתן יהוה אותם לפני אנכי
אהיה לכם לראש: י ויאמרו זקני־
גלעד אל־יפתח יהוה יהיה שמע
בינותינו אם־לא כדברך כן נעשה:
יא וילך יפתח עם־זקני גלעד
וישימו העם אותו עליהם לראש
ולקצין וידבר יפתח את־כל־דבריו

(מסורה: ג' חד מוס קרת' והד שוס גכר וחד לשון פתיחה; ב' בטעם זקף גדול בסיני; מ"ל; מ"ל ו' בטעם)

תרגום

א ויפתח גלעדא הוה גבר חילא והוא בר אתתא פונדקיתא ואוליד גלעד ית יפתח: ב וילידת אתת גלעד ליה בנין ורביאו בני אתתא ותריכו ית יפתח ואמרו ליה לא תחסין בבית אבונא ארי בר אתתא אוחרי את: ג וערק יפתח מן קדם אחוהי ויתב בארעא טבא ואתכנישו לות יפתח גברין סריקין ונפקו עמיה: ד והוה מזמן יומין ואגיחו קרבא בני עמון עם ישראל: ה והוה כד אגיחו קרבא בני עמון עם ישראל ואזלו סבי גלעד למדבר ית יפתח מארע טב: ו ואמרו ליפתח איתא ותהי לנא לרבא ונגיח קרבא בבני עמון: ז ואמר יפתח לסבי גלעד הלא אתון סניתון יתי ותריכתוני מבית אבא ומא דין אתיתון לותי כען כד עקת לכון: ח ואמרו סבי גלעד ליפתח בכן כען תבנא לותך ותהך עמנא ותגיח קרבא בבני עמון ותהי לנא לריש לכל יתבי גלעד: ט ואמר יפתח לסבי גלעד אם מתיבין אתון יתי לאגחא קרבא בבני עמון וימסר יי יתהון קדמי אנא אהוי לכון לריש: י ואמרו סבי גלעד ליפתח מימרא דיי יהי סהיד בינגא אם לא כפתגמך כן נעבד: יא ואזל יפתח עם סבי גלעד ומניאו עמא יתיה עליהון לריש ולרבא וסדר יפתח ית כל

רדק

כבר הלכו להם: (א) בן אשה זונה. בן פלגש גלעד היה ונקראת זונה לפי שאינה עם בעלה בכתובה וקדושין והוא כמו הזונה ואף על פי שהיא מיוחדת לו וי"ת פונדקיתא כמו שתרג' ג"כ רחב הזונה פונדקית' או הוא הענין בעצמו כי הזונה כמו הפונדקית שמפקרת עצמה ובתרגום של תוספתא דא היא נימוסא הות בישראל מלקדמין דלא מיסתחרא אחסנתא משבטא לשבטא וכן לא הוה יכיל גברא למיסב איתתא דלא משבטא וכד הות איתתא דרחמא גברא דלא משבטה הות נפקא מבי נשא בלא אחסנתא והוו אנשי קרון לה פונדקיתא דרחימת גברא דלא משבטהא וכן הוה ליה לאימיה דיפתח ודומה כי הצריכו כל זה למתרגם לפי שאמר לא תנחל בבית אבינו כי בן אשה אחרת אתה וכן תרגם ארי בר איתתא משבטא אחורי את ולפירושינו יהיה פי' לא תנחל לפי שהיה בן פלגש וזהו בן אשה אחרת לפי' היו אומרים שלא ינחל עמהם ושלא כדין היו מגרשין אותו כי בן הפלגש יורש כמו שאמרו רז"ל מי שיש לו בן מכל מקום בנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ואמרו לכל דבר לאתויי הלכתא לירשו וליטמא לו וכן אמר להם יפתח ותגרשוני מבית אבי כלומר עשיתם עמדי שלא כדין: (ג) בארץ טוב. אדון הארץ היה שמו טוב וי"ת בארע טוב וכן אם יגאלך טוב.
לפני

(מסורה: ויפתח ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ט"ו: והייתה ג' מלאים דמלאים וסי' ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין. אתה הייתה המוציא והמביא את ישראל דשמואל. אם תחזק ממני ארם והייתה לי לישועה. אם עברת אתי והית כתיב. ושארא והיית כתיבין. לראש ה' בספרא וסימן רחם רחמתים לראש גבר שלל צבעי' לסיסרא. ויאמרו העם שרי גלעד. ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ודבתריה. אם משיבים אתם אותי להלחם. וילך יפתח עם זקני גלעד. וישימו העם אותו: בינותינו ג' בקריאה ב' מ"ל וא' חס' וסי' ראה ראינו כי היה ה' עמך. כי עד הוא בינותינו. ה' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך. מציעתא חסר:
תולדות אהרן ויתלקטו. ב"ק לב.)

רשי

נאספו ע"י כרוז: (ד) וילחמו בני עמון. היא האמורה למעלה: (יא) את כל דבריו. התנאי שביניהם: לפני ה'. במצפה. למקום שנאספו כולם שהשכינה שורה על רוב צבור:
עד

רלבג

כלשון בני אדם שהם כאילו סבבו לש"י עמל ויגיעות להצילם ולשוב להצילם פעמים רבות מצד היותם שונים במרים כלב שב על קיאו וכאילו הלאוהו על זה או ענין עמל מענין שקר וכזב כמו עמל ואון וירצה בזה כי בסבת השקר והכזב שבחר בו ישראל והוא עבדם אלהים אחרים קצר רצון הש"י מהושיע אותם תשועה שלימה כמו הענין בהשועות הקודמות ולזה לא אמר להם בזה הענין: (א) ויקם ה' וגו'. והנה ספר כי יפתח היה בן אשה זונה ופי' בו שכבר היה בן אשה שהיתה משבט אחר ולפי שלא נשאת לאחד מבני השבט קראה זונה להיותה נוטה ממה שראוי להנשא לאחד ממשפחתה כדי שלא תסוב נחלה ממטה למטה והנה נשא גלעד אשה אחרת משבטו והיו לו בנים ממנה ובני האשה ההיא סבבו על יד זקני גלעד שלא ינחל יפתח עמהם בבית אביהם והיה זה עול כי היה ראוי שירש עמהם: (ג) והנה ברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ אים ששמו טוב ויתלקטו אליו אנשים רקים ויצאו עמו וידמה שיפתח היה מנהיגם והיו הולכים למלחמה תמיד ומשם הפרו אכלם: (ה) ולפי שכבר נתבאר לזקני גלעד שהיה יפתח מצליח במלחמותיו באו אליו ואמרו לו שיהיה להם לקצין אם יהיה נלחם בעבורם בבני עמון ובזה התנאי קבלו יפתח להלחם
בבני

מצודת ציון

יא (ג) טוב. שם אדון הארץ וכן מלינו אם יגאלך טוב (רות ג): (ו) לקצין. ענין שרים וכן קצין

מצודת דוד

לראש: יא (א) ויולד גלעד. ר"ל עם שאמו היתה זונה מ"מ היה הדבר ברור שגלעד הוליד את יפתח ולא אחר הולידו: (ב) ותלד. אח"ז ילדה לו אשתו הנשואה אליו: ויגרשו. בחזקה ובאלמות: בן אשה אחרת. חסו על כבוד אביהם ולא זכרו שם זונה: (ג) ויתלקטו. ממקומות מחולפות: ויצאו עמו. בכל אשר יצא הוא: (ד) ויהי מימים וילחמו וכו'. ר"ל מה שלחמו בני עמון עם ישראל היה מסוף ימים רבים אחר שנתגרש יפתח: (ה) לקחת. להשיבו אל גלעד: (ז) ותגרשוני. עזרתם לאחי לגרש אותי: ומדוע וכו'. ר"ל ואם תאמרו שבאמת נחמתם על הרעה א"כ למה איחרתם עד כה ומדוע באתם עתה כאשר צר לכם ולא מקודם ונראה מזה שעדיין השנאה במקומה עומדת ומפני הדחק באתם: (ח) לכן. ר"ל לכל תחשוד כזאת שבאנו עתה עליך בעצמינו להראות הכנעה גדולה וחיבה יתירה כ"א היה מפני הדחק היה די לשלוח אחריך: והלכת. וכאשר תלך עמנו: לכל יושבי גלעד. ר"ל לא לנו הבאים לבד כ"א לכולם: (ט) אם משיבים. ר"ל אם יוגמר הדבר ואלך למלחמה ונתן ה' וכו' אז אנכי מעלמי אהיה לכם לראש מצד הדין ור"ל עדיין אין זה הכנעה וחיבה במה שתאמרו להמשיל אותי אחר המלחמה כי בודאי אם אהיה מנוצח לא תאבו עוד להמשיל אותי ואם אנצח אני הנה מן הדין ראוי לי הממשלה ואלו אמר לא כן הוא כ"א מיד קודם המלחמה תמשילו אותי: (י) ה' יהיה שומע. ויהיה הוא לעד: כדברך. להמשיל אותך מיד: (יא) וישימו וכו'. מיד עשאוהו לראש טרם לאתם למלחמה: את כל דבריו. דברי תפלתו ותחנוניו: לפני ה'.

רשי

(טז) עד ים סוף. בדרומה של ארץ אדום וארץ אדום בדרומה של ארץ כנען: (יז) אעברה נא בארצך. מדרום לצפון ליכנס לארץ כנען: וגם אל מלך מואב. שהיתה ארצו בסוף ארץ אדום במזרחה של אדום ובדרומה של א״י: ולא אבה. משה רמזה בתורה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כשם שאדום לא נתנום לעבור כך מואב לא נתנום לעבור: (יח) וילך במדבר. מן המערב למזרח במיצר דרומי של אדום ומואב: ויסב את ארץ אדום. כל דרומה: ואת ארץ מואב. כל דרומה וכשהגיע למקצוע דרומית מזרחית פנה אל הצפון לסבוב את מיצר המזרחי: ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ויחנון בעבר ארנון. לסוף מזרחה של ארץ מואב ושם התחילה ארץ סיחון ועוג וכבשו עבר הירדן במזרח ארץ כנען ועברו הירדן ונכנסו לה לארץ כנען דרך המזרח

רלבג

בבני עמון ואמרו כל אלו הדברים לפני ה׳ רוצה לומר שכבר אמרו שה׳ יהיה שומע בינותם אם לא יקיימו מה שקבלו עליהם: (יב) והנה שלח יפתח מלאכים אל מלך בני עמון והראה לו בסוף הענין כי אין לו תרעומת כלל על ישראל מצד הארץ שלקח ישראל בעלותו ממצרים מארנון עד יבוק ועד הירדן וגומר כי לא לקחה ישראל מבני עמון אבל לקחה מסיחון מלך האמרי וידמה ששלח לו בראשי הדברים הענייים כה אמר יפתח כי אולי יפתח היה מפורסם ביניהם בגבורה ורצה מפני זה להודיעו כי הוא המושל על ישראל כדי שישמר מלך בני עמון

לפני יהוה במצפה׃
יב וישלח יפתח מלאכים אל־מלך בני־
עמון לאמר מה־לי ולך כי־באת אלי ד׳ קמצין
להלחם בארצי׃ יג ויאמר מלך בני־
עמון אל־מלאכי יפתח כי־לקח
ישראל את־ארצי בעלותו ממצרים
מארנון ועד־היבק ועד־הירדן ועתה י״א פסו׳ אית בהון. ועד ועד
השיבה אתהן בשלום׃ יד ויוסף עוד ג׳. ז׳ מ״ל
יפתח וישלח מלאכים אל־מלך בני
עמון׃ טו ויאמר לו כה אמר יפתח לא־
לקח ישראל את־ארץ מואב ואת־
ארץ בני עמון׃ טז כי בעלותם ממצרים
וילך ישראל במדבר עד־ים־סוף
ויבא קדשה׃ יז וישלח ישראל ד׳
מלאכים ׀ אל־מלך אדום לאמר
אעברה־נא בארצך ולא שמע מלך כל קרי׳ ולא שמע כמ״ה לא שמע
אדום וגם אל־מלך מואב שלח ולא
אבה וישב ישראל בקדש׃ יח וילך
במדבר ויסב את־ארץ אדום ואת־ ג׳
ארץ מואב ויבא ממזרח־שמש לארץ
מואב ויחנון בעבר ארנון ולא־באו ג׳
בגבול מואב כי ארנון גבול מואב׃
יט וישלח ישראל מלאכים אל־

תרגום

פִּתְגָמוֹהִי קֳדָם יְיָ בְּמִצְפַּיָא׃
יב וּשְׁלַח יִפְתָּח אִזְגַדִין לְוָת
מַלְכָּא דִבְנֵי עַמוֹן לְמֵימַר
מָה לִי וְלָךְ אֲרֵי אֲתֵיתָא
לְוָתִי לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּאַרְעִי׃
יג וַאֲמַר מַלְכָּא דִבְנֵי עַמוֹן
לְאִזְגַדֵי יִפְתָּח אֲרֵי נְסִיב
יִשְׂרָאֵל יָת אַרְעִי בְּמִסְּקֵיהּ
מִמִּצְרַיִם מֵאַרְנוֹנָא וְעַד
יוּבְקָא וְעַד יַרְדְּנָא וּכְעַן
אָתֵיב יָתְהֶן בִּשְׁלָם׃
יד וְאוֹסֵיף עוֹד יִפְתָּח וּשְׁלַח
אִזְגַדִין לְוָת מַלְכָּא דִבְנֵי
עַמוֹן׃ טו וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן
אֲמַר יִפְתָּח לָא נְסִיב יִשְׂרָאֵל
יָת אַרְעָא דְמוֹאָב וְיָת אַרְעָא
בְּנֵי עַמוֹן׃ טז אֲרֵי בְּמִסְּקְהוֹן
מִמִּצְרַיִם וַאֲזַל יִשְׂרָאֵל
בְּמַדְבְּרָא עַד יַמָּא דְסוּף
וַאֲתָא לִרְקָם׃ יז וּשְׁלַח
יִשְׂרָאֵל אִזְגַדִין לְוָת מַלְכָּא
דֶאֱדוֹם לְמֵימַר אֶעְבַּר כְּעַן
בְּאַרְעָךְ וְלָא שְׁמַע מַלְכָּא
דֶאֱדוֹם וְאַף לְוָת מַלְכָּא
דְמוֹאָב שְׁלַח וְלָא קַבֵּל
וִיתֵיב יִשְׂרָאֵל בִּרְקָם׃
יח וַאֲזַל בְּמַדְבְּרָא וְאַקִּיף יָת
אֲרַע אֱדוֹם וְיָת אֲרַע מוֹאָב
וַאֲתוֹ מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא
לַאֲרַעָא דְמוֹאָב וּשְׁרוֹ
בְּעִיבְרָא דְאַרְנוֹן וְלָא עָלוּ בִּתְחוּם מוֹאָב אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב׃ יט וּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אִזְגַדִין לְוָת סִיחוֹן

ולך ד׳ בקריאה וסי׳ מה לי ולך כי באת אלי. ותאמר אל אליהו. לך אל נביאי אביך. מה לי ולך מלך יהודה דד״ה: ויאמר י״ב סבירין ויאמרו וסי׳ ויאמר מצרים אנוסה. ויאמר בני גד ובני ראובן קדמא. ויאמר שרי סכות. ויאמר כה אמר יפתח. ויאמר הנה בניות ברמה. כילא מצאתם בידי מאומה. שלום כואך. כה אמר בן הדד. ויהוא יצא אל עבדי אדוניו. ויאמר אפרים אך עשרתי. והאמצים יצאו ויבקשו: גבלו בגבלו. ה׳ חס׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר חיי:

רדק

(יא) לפני ה׳ במצפה. במקום שהיה שם ביתו כמו שאמר ויבא יפתח המצפה אל ביתו ומה שאמר לפני ה׳ כמה שאמר ה׳ יהיה שומע בינותינו או לפי שהשכינה שורה בישראל במקום שיתקבצו או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושע כי היא המצפה שנועדו המלכים להלחם עם יהושע ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישראל להקבץ שם והיה שם מזבח ובית תפלה ולאותה מצפה הלכו אנשי גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני ה׳ במצפה: (טו) את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון. מה לו להשיב לו על ארץ מואב והוא לא היה שואל ממנו כי אם ארץ בני עמון לפי שהוא היה שואל ממנו מארנון ועד היבוק לפיכך השיב לו כי אותה הארץ שאתה שואל בשם מואב היתה נקראת ומלך האמורי לכדה ממואב וישראל לקחה ממלך האמורי. והנה ישראל לא לקח לא ממואב ולא מבני עמון: (טז) במדבר עד ים סוף. במדבר הידוע והוא מדבר שור וכן כתיב ויסעו ממדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר והוא מדבר איתם ושני שמות נקראו לו כי כן כתיב ויעברו בתוך הים המדברה וילכו שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה והלכו המסעות ההם מרה ואלים עד שבאו עד ים סוף וכן כתוב ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף ומה שאמר עד ים סוף והם כבר עברו הים ואחרי עברם הלכו בזה המדבר דע כי ישראל לא עברו הים לרחבו כי בפיאה שנכנסו ממנה לים סוף באותה הפיאה עצמה יצאו כי הנה נכנסו ממדבר איתם לים סוף ומים סוף יצאו למדבר איתם עצמו ואם תאמר אחרי שלא הוצרכו לעבור הים לרחבו למה נכנסו בו והם יצאו אל המקום שהיו בו מתחלה לא עשה כן יתברך שמו אלא להראות עולם גדולתו שעברו ישראל בתוך הים ביבשה ויטבעו המצריים בתוכו ולאורך הים הלכו המסעות ההם אחר שעברו ומה שאמר ויחנו על ים סוף ועד עתה במדבר ים סוף הלכו המסעות עד עתה הלכו רחוק מן הים ובמסע הזה חנו על שפת הים לפיכך אמר ג״כ הנה עד ים סוף ומשם נסעו אל מדבר סין ומה שאמר הנה ויבא קדשה קצר המסעות וכתב הצריך לו לכתוב והוא קדש כי משם שלחו המלאכים כמו שכתוב וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח והנה לא ראינו בתורה ששלח אל מלך מואב רק מצינו שאמר כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער נראה ששלח להם כמו ששלח לבני עשו ומה שאמר כאשר עשו לי בני עשו והם לא הניחום לעבור וגם כן המואבים לא הניחום לעבור כמו שאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה והוא אמר כאשר עשו לי בני עשו והמואבים כלומר שהניחום לעבור פי׳ החכם ראב״ע ז״ל כי מלך אדום לא הניחם לעבור על דרך מדינתו כי משם היתה ארץ כנען קרובה אבל עברו על דרך שעיר לפיכך אמר היושבים בשעיר כי כן כתיב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וכתיב ונסב את הר שעיר וכן מלך מואב לא הניחם לעבור אבל המואבים היושבים בער הניחום לעבור שנאמר אתה עובר היום את גבול מואב את ער: (יח) וילך במדבר. במדבר ים סוף כמו שכתוב ויסעו מהר ההר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום: ויחנון. הנו״ן

מצודת דוד

כי שם נקבצו רבים מישראל והשכינה שורה על רוב צבור (ועל שבמצפה נלחו יהושע כל המלכים הנאספים עליו לזה קבעוה למקום קבוץ וכן נקבצו שמה בפילגש בגבעה וכן בימי שמואל כשהמליך את שאול): (יב) מה לי ולך. ר״ל מה האיבה והשנאה אשר בינינו מה לי עליך ומה לך עלי. ולפי שמנוהו לראש תלה הדבר בעצמו: (יג) בשלום. מבלי מריבה ומלחמה: (טו) את ארץ מואב וכו׳. ר״ל אם המחוז ההי׳ היתה מאז של מואב ועמון הנה בעת שלקחה ישראל לא היתה עוד ארצם כאשר יפרש במקראות שלאחריו: (יז) אעברה נא. לבוא אל ארץ כנען: (יח) ממזרח שמש. במזרחה של מואב: כי ארנון וכו׳. ארנון הוא התחלת גבול מואב והמס

מצודת ציון

קלין תהיה לנו (ישעיה ג): (יז) אבה. רצה כמו לא אבה יבמי (דברים כה): (יח) ויחנון. כמו

רד"ק

הנו"ן נוספות כנו"ן תשמרון תזכרון: (כד) כמוש אלהיך. והנה הוא היה אלהי מואב רק זה אמר לו אתה שואל הארץ שהיא ממואב ומלך האמרי לקחה ממואב ולא הצילו כמוש אלהיו וכן היה בפי המושלים אוי לך מואב אבדת עם כמוש ואם כן הוא שהארץ היתה לך וכמוש היה אלהיך את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי הוא לא היה יכול להציל הארץ מיד מלך האמורי וה' אלהינו הוריש מלך האמורי מפנינו וירשנו את הארץ ההיא: הוריש. ענין גירושין כתרגומו דתריך וכן כל אשר הוא דבק עם מפני הוא לשון גירוש וזולתו הוא לשון ירושה: (כה) הטוב טוב אתה. הזקף מלרע בתי"ו ומקצת ספרים מדוייקים מלעי' הזקף באל"ף: הרוב רב. ענין מריבה: אם נלחם נלחם בם. הראשון מקור בחולם בשקל נשאל נשאל דוד והשני נפעל עבר שהוא פתח והנה אמר ביהושע ויקם בלק וילח' בישראל אלא כמו שפי' שם כי המלחמה היתה שפלח בלעם לקלל אותם והנה הוא לא נלחם עם ישראל בעבור ארצו וגם מלכי מואב אחרי כן לא נלחמו בישראל בזו הטענה היום שלש מאות שנה שהארץ ביד ישראל: (כו) ג' מאות שנה. ג' מאות שנה ישבו בארץ הזאת עד היום מיום שנכבשה ומדוע לא נלחמתם עליהם עד היום ולא הצלתם אותה ושלש מאות שנה בחשבון זה כמו שמפורש בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה עתניאל בן קנז ארבעים שנה אהוד שמנים שנה דבורה וברק ארבעים שנה גדעון ארבעים שנה אבימלך ג' שנה תולע בן פואה כ"ג שנה יאיר כ"ב שנה הרי רע"ו שנה ושני השעבוד בכלל וי"ח שנה ששעבדו בני עמון בישראל עד שלא קם יפתח הרי ג' מאות שנה עם שש שנים של יפתח: ותשי

תרגום יונתן

מלכא דאמוראה מלכא דחשבון ואמר ליה ישראל נעבר כען בארעך עד אתרי: כ ולא הימין סיחון ית ישראל למעבר בתחומיה וכנש סיחון ית כל עמיה ושרו ביהצה ואגיח קרבא עם ישראל: כא ומסר יי אלהא דישראל ית סיחון וית כל עמיה בידא דישראל ומחונון וירית ישראל ית כל ארע אמוראה יתיב ארעא ההיא: כב וירית ית כל תחום אמוראה מארנונא ועד יובקא ומן מדברא ועד ירדנא: כג וכען יי אלהא דישראל תריך ית אמוראה מן קדם עמיה ישראל ואת מדמי למירתיה: כד הלא ית דיחסנך כמוש טעותך יתיה תחסין וית כל דתריך יי אלהנא מן קדמנא יתיה נירת: כה וכען המטב טב את מבלק בר צפור מלכא דמואב המיכן דן עם ישראל אם קרבא אגיח בהון: כו כד יתיב ישראל בחשבון ובכפרנהא ובערעור ובכפרנהא ובכל קרויא דעל תחומי ארנון תלת מאה שנין ומא דין לא שזבתון בעדנא ההיא: כז ואנא לא חטית לך ואת עביד עמי בישא לאגחא קרבא בי ידין יי דעבד דינא יומא דין בין בני ישראל ובין בני עמון: כח ולא קביל מלכא דבני עמון לפתגמי יפתח דשלח

שופטים יא

יט וישלח ישראל מלאכים אל סיחון מלך האמרי מלך חשבון ויאמר לו ישראל נעברה נא בארצך עד מקומי: כ ולא האמין סיחון את ישראל עבר בגבלו ויאסף סיחון את כל עמו ויחנו ביהצה וילחם עם ישראל: כא ויתן יהוה אלהי ישראל את סיחון ואת כל עמו ביד ישראל ויכום ויירש ישראל את כל ארץ האמרי יושב הארץ ההיא: כב ויירשו את כל גבול האמרי מארנון ועד היבק ומן המדבר ועד הירדן: כג ועתה יהוה אלהי ישראל הוריש את האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו: כד הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש יהוה אלהינו מפנינו אותו נירש: כה ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם: כו בשבת ישראל בחשבון ובבנותיה ובערעור ובבנותיה ובכל הערים אשר על ידי ארנון שלש מאות שנה ומדוע לא הצלתם בעת ההיא: כז ואנכי לא חטאתי לך ואתה עשה אתי רעה להלחם בי ישפט יהוה השפט היום בין בני ישראל ובין בני עמון: כח ולא שמע מלך בני עמון אל דברי יפתח אשר שלח

רש"י

המזרח: (כב) ויירשו וגו' מארנון ועד היבק. שאתה אומר שהוא שלך הם מסיחון לקחו: ומן המדבר ועד הירדן. מדברות היו שם לפני הירדן: (כו) על ידי ארנון. אצל ארנון. שהיו ממואב וידעו שלא היה להם לעבור עליהם שהרי מסיחון כבשום שלקחם ממלך מואב: שלש מאות שנה. משכבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח מכאן יש ללמוד שנות השופטים הנזכרים עד הנה אם שני השעבוד של כל עובדי כוכבים נמנים בתוך ימי השופט אם לאו שנינו בסדר עולם יהושע פרנס את ישראל עשרים ושמונה שנה ואין לו מקרא ממי ללמוד עתניאל ארבעי' שנה ושני שעבוד של כושן רשעתים בכללם אחריו אהוד שמונים שנה י"ח שני' שעבוד של עגלון בתוכם הרי קמ"ח שנה דבורה מ' שנה ושני שעבוד יבין בתוכה הרי קפ"ח אחריו שבע שנים של שעבוד מדין וארבעים של גדעון ושלש של אבימלך הרי רל"ח שנים אחריו כ"ג של תולע וכ"ב של יאיר אלא שעלתה שנה אחת לשניהם וי"ח של בני עמון עד שלא בא יפתח הרי שלש מאות:
עבר

רלב"ג

עמון מלהלחם עם ישראל: (כד) ואמר לו על צד הלעג הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש כי לא יכול כמוש אלהיהם להצילם מיד סיחון כאומרו אוי לך מואב אבדת עם כמוש וגו': (כה) ואמר לו שאינו טוב מבלק בן צפור מלך מואב שלא רב עם ישראל על זה ולא נלחם בם עם היותם יושבים בימיו בחשבון ובבנותיה ובערער ובבנותיה ובכל הערים אשר על יד ארנון והנה נמשך זה עד שלש מאות שנה שלא קם אחד מהם להלחם עם ישראל על זה ואם היה דין לכם על הארץ הזאת מדוע לא הצילו אותה מידם בכל זה הזמן הארוך: (כח) והנה לא שמע מלך בני עמון אל דברי יפתח ורצה על כל פנים להלחם בישראל אז נתחדשה ביפתח רוח גבורה מאת ה' ועבר על בני עמון במקום שהיו נאספים ונלחם בם והכה אותם מכה גדולה מאד

הטוב ד' רפין וסי' הטוב טוב אתה מבלק בן צפור. הטוב היותך כהן. הטוב לך כי תעשק. הטוב כי יחקור אתכם. הרוב ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ועתה הטוב. הרב עם שדי יסור. חרב דברים לא יענה קדמא מ"ל. נלחם י"ב פתחין וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סי' ט': ומדוע י' וסי' נמסר בריש סדר קרח:

מצודת ציון

כמו ויתנו והנון נוספת כמו תשמרון: (כא) ויירש. מלשון ירושה: (כג) הוריש ענין גירושין: תירשנו. מלשון ירושה: (כד) כמוש. שם ע"ג: הוריש. גרש גירש. מל' ירושה: (כה) הרוב רב. מל' מריבה: (כו) ובבנותיה. הכפרים הסמוכים לה: על

מצודת דוד

חנו בעבר מזה: (יט) עד מקומי. ארץ כנען מקום אשר נתן לי ה': (כ) ולא האמין. כי חשב לרמותו באו ויכבשו ארצו: (כב) מארנון וכו'. א"כ המחוז הכי' לקחו מסיחון אשר כבש הוא מאז ממואב ומעמון: (כג) מפני עמו ישראל. לשירשו הם ולא שיוחזר לך וז"ש ואתה תירשנו בתמיה: (כד) אשר יורישך כמוש. דרך לעג אמר: (כה) הרוב רב. וכי עשה הוא מריבה עם ישראל בעבור המחוז ההיא עם כי יש בה גם משל מואב: (כו) בשבת ישראל. ר"ל בהיות ישראל יושבין בחשבון וכו': שלש מאות שנה. (ר"ל קרוב לשלש מאות שנה ועיין בחשבון שנות הדורות): ומדוע לא הצלתם. מיד ישראל: בעת ההיא. במשך הזמן הזה: (כז) לא חטאתי לך לחרחר ריב עמדי להתנקם בי כי לא עשיתי לך מאומה רע: ישפוט ה' השופט. ר"ל ה' שהוא שופט כל הארץ ישפוט היום בין וכו' וסרס המקרא
רוח

(כט) עבר בני עמון. אל בני עמון: (לג) אבל כרמים. מישר כרמיא: (לה) הכרע הכרעתני. לשון נקבה ודומה לו לבכתני אחותי כלה: היית בעוכרי. כל דמי נעכר קפחת את רגלי: (לז) וירדתי על ההרים. לשון יללה הוא ודוגמתו על גגותיה וברחובותיה כולו ייליל יורד בבכי המתעלל בבכי עד שגופו משתבר. ובמדרש אגדה דורש רבי תנחומא על ההרים לפני סנהדרין שמא ימצאו

רלבג

מאד כמו שזכר באופן שכבר נכנעו בני עמון מפני בני ישראל: (ל) וספר שכבר נדר יפתח נדר לה' שאם יתן בידו את בני עמון יהיה לה' אשר יצא מביתו בשובו בשלום מבני עמון ויעלנו עולה אם היה ראוי לזה: (לא) והנה היוצא מדלתי ביתו יהיה בהכרח בעל החיים ואם היה ממין האדם יהיה לה' ויהיה מיוחד לעבודת הש"י לבד ואם יהיה זכר לא יצטרך שיהיה פרוש מן האשה כי כבר יהיה מיוחד לעבודת הש"י בזולת זה האופן כמו שנמצא בכהנים ובלוים ומצאנו ג"כ זה הלשון בשמואל עם לקחו אשה והולידו בנים ממנה ואמנם אם היתה אשה יתחייב שתהיה פרושה מאיש שאם היה לה בעל לא תהיה מיוחדת לעבודת הש"י אבל תעבוד על זה בעלה כמשפט הנשים הנשואות ולזה קרע יפתח את בגדיו בראותו בתו יוצאה לקראתו כי זה הנדר יחייב שלא תהיה לאיש ידמה שעשה לה יפתח בית מחוץ לא ראתה אדם בו ולא אשה וישבה שם אך המתין לה שנים חדשים תלך בהם עם רעותיה לבכות על בתוליה על ההרים ובזה הזמן הסגירה בבית ההוא ולא היתה רואה אפילו אשה שם זולתי ארבעה ימים בשנה שהיה חק לישראל שתלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח על בתוליה והיא היתה פרושה מאיש כל ימיה: וראוי שנעיין במה שאמר יפתח זה שלש מאות שנה עברו מאת שכבשו הארץ הסיא עד התחלת שנות יפתח ונעיין עם זה במה שנאמר בבנין הבית שהיה בת"פ שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וזה ממה שיחייב שלא היה מעט למיתת יפתח עד בנין הבית כי אם

אֵלָיו׃ כט וַתְּהִי עַל־יִפְתָּח
רוּחַ יְהוָה וַיַּעֲבֹר אֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־
מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת־מִצְפֵּה גִלְעָד
וּמִמִּצְפֵּה גִלְעָד עָבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃
ל וַיִּדַּר יִפְתָּח נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־
נָתוֹן תִּתֵּן אֶת־בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי׃ לא וְהָיָה
הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתִי
לִקְרָאתִי בְּשׁוּבִי בְשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן
וְהָיָה לַיהוָה וְהַעֲלִיתִיהוּ עוֹלָה׃
לב וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל־בְּנֵי
עַמּוֹן לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ׃
לג וַיַּכֵּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד־בּוֹאֲךָ מִנִּית
עֶשְׂרִים עִיר וְעַד אָבֵל כְּרָמִים מַכָּה
גְּדוֹלָה מְאֹד וַיִּכָּנְעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִפְּנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וַיָּבֹא
יִפְתָּח הַמִּצְפָּה אֶל־בֵּיתוֹ וְהִנֵּה בִתּוֹ
יֹצֵאת לִקְרָאתוֹ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלוֹת
וְרַק הִיא יְחִידָה אֵין־לוֹ מִמֶּנּוּ בֵּן
אוֹ־בַת׃ לה וַיְהִי כִרְאוֹתוֹ אוֹתָהּ
וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיֹּאמֶר אֲהָהּ בִּתִּי
הַכְרֵעַ הִכְרַעְתִּנִי וְאַתְּ הָיִית בְּעֹכְרָי
וְאָנֹכִי פָּצִיתִי פִי אֶל־יְהוָה וְלֹא אוּכַל
לָשׁוּב׃ לו וַתֹּאמֶר אֵלָיו אָבִי פָּצִיתָה
אֶת־פִּיךָ אֶל־יְהוָה עֲשֵׂה לִי כַּאֲשֶׁר
יָצָא מִפִּיךָ אַחֲרֵי אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ יְהוָה
נְקָמוֹת מֵאֹיְבֶיךָ מִבְּנֵי עַמּוֹן׃
לז וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ יֵעָשֶׂה לִּי הַדָּבָר
הַזֶּה הַרְפֵּה מִמֶּנִּי שְׁנַיִם חֳדָשִׁים
וְאֵלְכָה וְיָרַדְתִּי עַל־הֶהָרִים וְאֶבְכֶּה

לְוָתֵיהּ׃ כט וּשְׁרַת עַל יִפְתָּח רוּחַ גְבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַר יַת גִלְעָד וְיַת מְנַשֶּׁה וַעֲבַר יַת מִצְפַּיָא דְגִלְעָד וּמִמִצְפַּיָא דְגִלְעָד עֲבַר בְּנֵי עַמּוֹן׃ ל וְקַיֵם יִפְתָּח קְיָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יַת בְּנֵי עַמּוֹן בִּידִי׃ לא וִיהֵי דְיִפּוֹק מִפַּק בַּר מִדָשֵׁי בֵיתִי לְקַדָמוּתִי כַּד אֲתוּב בִּשְׁלָם מִבְּנֵי עַמּוֹן וִיהֵי קֳדָם יְיָ וְאַסְקִינֵיהּ עֲלָתָא׃ לב וַעֲבַר יִפְתָּח לְוַת בְּנֵי עַמּוֹן לְאַגָחָא קְרָבָא בְּהוֹן וּמַסְרִינוּן יְיָ בִּידֵיהּ׃ לג וּמְחָנוּן מֵעֲרוֹעֵר עַד מֵעֲלָנָא דְמִנִית עַשְׂרִין קִרְוִין וְעַד מֵישַׁר כַּרְמַיָא מַחֲתָא רַבְּתָא לַחֲדָא וְאִתְּבָּרוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לד וַאֲתָא יִפְתָּח לְמִצְפַּיָא לְבֵיתֵיהּ וְהָא בְרַתֵּיהּ נָפְקַת לְקַדָמוּתֵיהּ בְּתֻפִּין וּבְחִנְגִין וּלְחוֹד הִיא יְחִידָא לֵית לֵיהּ מִנֵיהּ בַּר אוֹ בְרַת׃ לה וַהֲוָה כַּד חֲזָא יָתַהּ וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וַאֲמַר וַוי בְּרַתִּי אַכְרָעָא אַכְרַעְתִּינִי וְאַתְּ הֲוֵית בְּעָכְרָי וַאֲנָא פְתַחִית פּוּמִי בִּנְדַר קֳדָם יְיָ וְלָא אֵיכוּל לְמֵיתָב׃ לו וַאֲמַרַת לֵיהּ אַבָּא אַפְתַּחְתָּא יַת פּוּמָךְ בִּנְדַר קֳדָם יְיָ עֲבֵיד לִי כְּמָא דִי נְפַק מִפּוּמָךְ בָּתַר דַעֲבַד לָךְ יְיָ פּוּרְעָנוּתָא מִבַּעֲלֵי דְבָבָךְ וּמִבְּנֵי עַמּוֹן׃ לז וַאֲמַרַת לַאֲבוּהָא יִתְעֲבֵיד לִי פִּתְגָמָא הָדֵין שְׁבוֹק מִנִּי תְּרֵין יַרְחִין וְאֵהָךְ וְאִתְנְגִיד עַל טוּרַיָא וְאֶבְכֶּה עַל בְּתוּלַי

(כט) ותהי על יפתח רוח ה'. ושרת על יפתח רוח גבורתא מן קדם ה': עבר בני עמון. פי' אל ארץ בני עמון: (לא) והעליתיהו עולה. דעת רז"ל בזה ידוע וא"א ז"ל פירש והעליתיהו הוי"ו במקום או ופירש והיה לה' הקדש אם אינו ראוי לעולה או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה וכמו זה הוי"ו מכה אביו ואמו או אמו ויפה פי' וכן נראה מהפסוק כי לא המיתה שאמר ואבכה על בתולי לאות כי לא המיתה אך לא ידעה איש כמו שאמר והיא לא ידעה איש ומה שאמר נסו כן ויעש לה את נדרו אשר נדר ולא אמר ויעלה עולה לאות כי פרושה היתה וזהו את נדרו אשר נדר והיה להשם כך נראה לפי פשטי הפסוקים ודברי רז"ל אם קבלה היא בידם עלינו לקבלה: (לד) אין לו ממנו. ת"י כמו ממנה לית ליה מינה כלומר כי מבתו זאת לא היה לו בן או בת כי לא היה לה בעל עדיין כמו שאמר והיא לא ידעה איש וכן אמר בעל המסורת ה' סבירין ממנה וקרינן ממנו ויתכן לפרש ממנו משמעו כי אפשר שהי' לאשת יפתח בנים מאיש אחר קודם שנשאת ליפתח והיה מגדלם יפתח בביתו והיו חשובין כבניו אבל ממנו לא היה לו בן או בת כי אם זאת: (לז) וירדתי. י"מ מענין אריד בשיחי וירד ויריד בענין אחד ורבים כמוהו והנכון לפרש כמשמעו כי המצפה ששם היה בית יפתח היה גבוהה על ההרי' או

וידר ג' בקריאה וסי' וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה. וידר ישראל נדר לה' ויאמר. וידר יפתח נדר: נתון ד' מלאים וסי' ונתון אותו על. נתון תתן לו ולא ירע. ויאמרו נתון נתן. וידר יפתח. וכל כתו' דכו': ה' סבירין ממנה וקרינן ממנו וסי' והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה. ואם בהמה אשר יקריב ממנה קרבן. ויבא יפתח המצפה אל ביתו. אל השדה ללקט אורות. וילך בכל דרך אסא דמלכים. וסי' בליש' ארמית אפרש בעירא דיפתח ולקט באורחא. ונמסר גם בסדר צו: ולא אוכל ג' בקריאה וסי' ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר. ונלאיתי כלכל ולא אוכל. ואשלחה אליהם מלאכים:

תולדות אהרן והיה היוצא.
תענית ד:

מצודת דוד

(כט) רוח ה'. רוח גבורה מה' ואומץ הלב: עבר בני עמון. להלחם בהם בארצם: (לא) והיה לה'. ר"ל אם יהיה דבר שאין ראוי להעלות לעולה יהיה קדש לה' שיתמיד בקדושה ולא ישתמש לחולין. והעליתיהו. אז אקריבו עולה אם יהיה דבר הראוי לעולה: (לג) ועד בואך. עד המקום אשר תבוא בה אל מנית וכאלו ידבר מול האדם היודע המקום: עשרים עיר. במרחק המקום ההוא היו עשרים עיר והכה כולם: (לד) אין לו ממנו. יתכן שאשת יפתח היו לה בנים מבעלה הראשון ויפתח גדלם ולבנים יחשבו לו ולזה אמר אין לו ממנו ר"ל מעצמו מפרי בטנו לא היו לו בן וכו': (לה) ואת היית בעוכרי. ר"ל מהראוי לחשוב אותך בין שאר העוכרים אותי כי לא נופל אתה מהם: פציתי פי. להקדיש לה' היוצא לקראתי: (לו) אחרי וכו'. ר"ל הואיל ונתקיי' התנאי שאמרת אם נתון תתן וכו' א"כ חל הנדר: (לז) יעשה לי הדבר הזה. והוא שירף ידו ממנה שני חדשים לבל עשות עמה מה שנדר עד כלותם: וירדתי. כי מקום יפתח היה בהר הגבוה שבהרים אשר סביב ולז"א וירדתי על ההרים

מצודת ציון

על ידי. אל מקומות: (לג) ויכנעו. מל' הכנעה: (לד) בתופים ובמחולות. שמות כלי ניגון (שמות טו): (לה) אהה. ענין צעקת יללה: הכרע הכרעתני. מל' כריעה ונפילה: בעוכרי. ענין השחתה ובלבול כמו מה עכרתנו (יהושע ז): פציתי. פתחתי כמו ופוצה פה (ישעיה י): (לו) אחרי. ענינו כמו הואיל וכן ואחר אם איננה שומעים (יחזקאל כ): (לז) הרפה. מל'

רדק

או אמר וירדתי כנגד העמק אשר בין המצפה וההרים וכן ויעל אותם עמק עכור וירד הסלע כמו שפירשנו וי"ת ואהגיד על טוריא ובדרש וירדתי על ההרים אלך לפני סנהדרין אולי ימצאו פתח לנדרך : (לט) ויעש לה את נדרו אשר נדר . שעשה לה בית והכניסה שם והיתה שם כרושה מבני אדם ומדרכי העולם וכיה חק בישראל כי משנה לשנה היו הולכות אליה בנות ישראל : (מ) לתנות לה . כלומר לקונן ולבכות על בתולי' עמה כתרגומו לאלאה ותרגום ויקונן המלך ואלא מלכא או פירוש לתנות להשיחה ולנחמה ארבעה ימים כי כל השנה היתה מתבודדת כמו האנשים הפרושים הסגורים בבתים והחק הזה עשו עמה כל ימי חייה ומה שאמר ותהי חק לשון נקבה ר"ל הליכת בנות ישראל היתה לחק בכל שנה וי"ת והות גזרה בישראל בדיל דלא לאסקה גבר ית בריה וית ברתיה וגו' ומצאנו בזה מחלוק' רז"ל אמרו וכי נדר היה ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש רבי יוחנן אמר דמים היה חייב ור"ש לקיש אמר אפילו דמים לא היה חייב דתנינן אמר על בהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהן עולה ולא היה שם פנחס שיתיר לו נדרו כלומר שיאמר לו כי בדמים היה פטור אמר פנחס הוא צריך לי יבא אצלי ויפתח אמר ראש קציני ישראל אני ואלך אצלו בין דין לדין אבדה הנערה ושניהם נענשו יפתח בנשילת איברים מת שנאמר ויקבר בערי גלעד פנחס נסתלק' ממנו רוח הקדש שנאמר ופנחס בן אלעזר הכהן נגיד היה עליהם הוא עליהם אין כתיב כאן אלא היה עליהם לפנים וה' עמו עכשיו לא היה עמו . ראינו מדבריהם כי מה שעשה יפתח בטעות עשה והיה הוא סבור שנדרו היה נדר כמו שאמ' ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל

אֲנָא וְחַבְרָתִי : לח וַאֲמַר אֱזִילִי וּשְׁלַח יָתַהּ תְּרֵין יַרְחִין וַאֲזַלַת הִיא וְחַבְרָתָהָא וּבְכַת עַל בְּתוּלָהָא עַל טוּרַיָא : לט וַהֲוָה מִסּוֹף תְּרֵין יַרְחִין וְתָבַת לְוַת אֲבוּהָא וַעֲבַד לַהּ יַת נִדְרֵיהּ דִי נְדַר וְהִיא לָא יְדַעַת גְּבַר וַהֲוַת לִגְזֵירָא בְּיִשְׂרָאֵל : תוספת בְּדִיל דְלָא לְאַסָּקָא גְּבַר יַת בְּרֵיהּ וְיַת בְּרַתֵּיהּ לַעֲלָתָא כְּמָא דַעֲבַד יִפְתָּח גִלְעָדָאָה וְלָא שְׁאֵיל לְפִינְחָס כַּהֲנָא וְאִילוּ שְׁאֵיל לְפִינְחָס כַּהֲנָא הֲוָה פָּרִיק יָתַהּ בְּדָמִין : מ מִזְּמַן לִזְמַן אָזְלָן בְּנַת יִשְׂרָאֵל לְאַלָאָה לְבַת יִפְתָּח גִלְעָדָאָה אַרְבְּעָא יוֹמִין בְּשַׁתָּא : א וְאִתְכְּנִשׁ אֱנָשׁ אֶפְרַיִם וַעֲבַר לְצִפּוּנָא וַאֲמַרוּ לְיִפְתָּח מָא דֵין עֲבַרְתָּא לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּבְנֵי עַמּוֹן וְלָנָא לָא קְרֵיתָא לְמֵיזַל עִמָּךְ בֵּיתָךְ נוֹקִיד עֲלָךְ בְּנוּרָא : ב וַאֲמַר יִפְתָּח לְהוֹן אֱנָשׁ דִין הֲוֵיתִי אֲנָא וְעַמִּי וּבְנֵי עַמּוֹן לַחֲדָא וּבְעֵית אֲנָא מִנְּכוֹן וְלָא פְרַקְתּוּן יָתִי מִידֵיהוֹן : ג וַחֲזֵית אֲרֵי לֵיתָךְ פָּרִיק וּמְסָרִית נַפְשִׁי כְּעַל גַב לְאִתְקְטָלָא וַעֲבָרִית לְוַת בְּנֵי עַמּוֹן וּמְסָרִינוּן יְיָ בִּידִי וּלְמָא סְלֵיקְתּוּן לְוָתִי יוֹמָא דֵין לְאַגָּחָא קְרָבָא בִּי :

ורעותי קרי עַל־בְּתוּלַי אָנֹכִי וְרֵעֹיתָי : לח וַיֹּאמֶר לֵכִי וַיִּשְׁלַח אוֹתָהּ שְׁנֵי חֳדָשִׁים וַתֵּלֶךְ הִיא וְרֵעוֹתֶיהָ וַתֵּבְךְּ עַל־בְּתוּלֶיהָ עַל־הֶהָרִים : לט וַיְהִי מִקֵּץ ׀ שְׁנַיִם חֳדָשִׁים וַתָּשָׁב אֶל־אָבִיהָ וַיַּעַשׂ לָהּ אֶת־נִדְרוֹ אֲשֶׁר נָדָר וְהִיא לֹא־יָדְעָה אִישׁ וַתְּהִי־חֹק בְּיִשְׂרָאֵל : מ מִיָּמִים ׀ יָמִימָה תֵּלַכְנָה בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל לְתַנּוֹת לְבַת־יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי אַרְבַּעַת יָמִים בַּשָּׁנָה :

יב א וַיִּצָּעֵק אִישׁ אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר צָפוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לְיִפְתָּח מַדּוּעַ ׀ עָבַרְתָּ ׀ לְהִלָּחֵם בִּבְנֵי־עַמּוֹן וְלָנוּ לֹא קָרָאתָ לָלֶכֶת עִמָּךְ בֵּיתְךָ נִשְׂרֹף עָלֶיךָ בָּאֵשׁ : ב וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֲלֵיהֶם אִישׁ רִיב הָיִיתִי אֲנִי וְעַמִּי וּבְנֵי־עַמּוֹן מְאֹד וָאַזְעִק אֶתְכֶם וְלֹא־הוֹשַׁעְתֶּם אוֹתִי מִיָּדָם : ג וָאֶרְאֶה כִּי־אֵינְךָ מוֹשִׁיעַ וָאָשִׂימָה נַפְשִׁי בְכַפִּי וָאֶעְבְּרָה אֶל־בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדִי וְלָמָה עֲלִיתֶם אֵלַי הַיּוֹם הַזֶּה לְהִלָּחֶם בִּי :

ס' דכמי' יואת נח.הו ג' ס"א ואצ.ק יו"ד יתיר. ע' רפי

מימים ימימה ה' בקריאה וסי' ושמרת את החקה הזאת למועדה . מימים ימימה תלכנה בנות ישראל . ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה . ויאמרו הנה חג ה' בשילה מימים ימימה : ומעיל קטן תעשה לו אמו . ונמסר גם בסוף סדר בא :

רשי

ימצאו פתח לנדרך : (לח) ותבך על בתוליה . מדלא כתיב על בתולותיה משמע בתולים ממש : (לט) ותהי חק. גזרו שלא יעשה אדם עוד כן שאלו הלך הל"ל פנחס או הוא בא אצלו היה מתיר לו נדרו עמדו בגדולתן ומבין שניהם אבדה ונפרע מהם פנחס נסתלק' שכינ' הימנו שנאמר בדברי הימים לפנים ה' עמו למדנו שבסופו אינו עמו ויפתח הוכה בשחין וניפול אברים שנאמר ויקבר בערי גלעד ויש עוד לפתור ותהי חוק בישראל מחובר למקרא שלאחריו : (מ) מימים ימימה תלכנה וגו'. הדבר הזה קבוע עליהם לחוק : לתנות . לקונן. (א) ויעבור צפונה . ויעבור את הירדן והלכו לצפון עבר הירדן אל

רלבג

אם ק"מ שנה ואם חקרנו בזה נמצא בו יותר וזה שכשנקבץ שנות יפתח ואבצן ואילון ועבדון יהיו ל"א ואם נקבץ עם זה שנות השעבוד ביד פלשתים שהיו מ' שנה עם שנות שמשון שהם כ' שנה ושנות עלי ושנות שמואל ושאול שהם י"ג שנה ושנות דוד ושלמה עד בנין הבית שהם מ"ג שנה יהיו קפ"ז שנים ואם אמרנו ששנות השעבוד ביד פלשתים נכללו בשנות שמשון ועלי עדיין יהיו נוספים ז' שנה ועוד כי יתכן שכבר התחילה השעבוד קודם הריון שמשון אחר שכבר נראה המלאך אל האשה ואמר לה והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים. וידמה שנאמר בהיתר זה כי ישראל היו ביד פלשתים גם בימי יפתח ובימי השופטים הבאים אחריו . אלא שלא היו פלשתים עדיין מושלים בישראל אך היו מתגברין עליהם במלחמותיהם ולזה ספר קודם למיתת יפתח שכבר מכרם הש"י ביד פלשתים ובימיהם היה הריון שמשון והתחיל השעבוד להיות פלשתים מושלים בישראל סביב למיתת ממשלת שמשון ולזה אמרו ישראל לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ועכ"ז הנה יהיו שם ז' שנים נוספות ואפשר שנאמר כי אלו הז' שנים היו חסרים מהג' מאות שנה שאמר יפתח והנה אמר ע"ד הקירוב ג' מאות שנה כי לא השגיח לז' שנים החסרות מזה והנה ימצא זה מסכים על האופן שפירשנו בשנים שיהושע והזקנים פרנסו ישראל כ"ז שנה ואחר פרנס עתניאל בן קנז ישראל מ' שנה עד שנות השעבוד ופרנס אהוד את ישראל עד פ' שנה עד שנות השעבוד ופרנסו דבורה וברק את ישראל מ' שנה עד שנות השעבוד ופרנס ירובעל את ישראל עד מ' שנה עד שנות השעבוד ופרנס אבימלך את ישראל ג' שנים ותולע אחריו כ"ג שנה ויאיר כ"ב שנה וי"ח שנות השעבוד הרי רנ"ג שנים וכשנחבר אליהם מ' שנה מעת יציאת מצרים עד כבישת הארץ הסיא וקמ"ז שנה מנמיחת יפתח עד בנין הבית יהיה הכל ת"פ שנה ואם נפל ספק מתי היה פסל מיכה וענין פילגש בגבעה שסיפר שם שהיו בעת שלא היה מושל בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולזה יחשב שיהיה בין שמשון ובין עלי זמן בלתי קצר עמדו בו ישראל בזולת שופט הנה נתיר זה הספק בשנאמר שזה הי' בשנות השעבוד שזכרנו שלא היה שופט אם קודם למיתת עתניאל בן קנז או קודם למיתת אהוד או קודם למיתת זולתם מן השופטים בשנות השעבוד שלא היה בישראל מושל וכבר נאמר בזה עוד בע"ה בהגיענו לשם ואפשר שנאמר שמה שאמר יפתח שלש מאות שנה היה אמת בלא שום קירוב אך נבלעו קצת משנות שמשון בשנות עלי שהרי בסוף היה יושב שמשון בארץ פלשתים ויתכן שאז היה שופט עלי ונחשבו אותם השנים בשנות שמשון כי הוא היה שופט אותם אם היה עומד אצלם והנה נבאר עוד זה בהגיענו שם בע"ה ונשוב למה שהיינו בו מביאור אלו הדברים : (א) וספר אחר זה

שכבר

מצודת ציון

מל' רפיון : (לט) מקץ . מסוף : ידעה. הוא כנוי לשכיבה וביאה וכן יודעת איש (במדבר לא) : חוק . דבר קבוע : (מ) מימים ימימה . משנה לשנה כמו ושמרת וכו' מימים ימימה (שמות י"ג) : לתנות . ענין שיחה ודבור כמו שם יתנו צדקות ה' (לעיל ה') : יב (א) ויצעק .

מצודת דוד

ההרים ולפי שהנדר היה להפרישה מבני אדם ושתתבודד בעבודת ה' וכאשר עשה לה לזה שאל שעוד ב' חדשים תלך לנפשה להשביע עינה עד לא תתבודד : ואבכה על בתולי . ר"ל על שלא תנשא לאיש ותשאר בתולה (כי הבכיה מועלת להפג הצער): אנכי ורעותי. אלך אני ורעותי עמי: (לח) וישלח אותה. נתן לה רשות ללכת לנפשה : (לט) ויעש לה וכו'. הפרישה מבני אדם לשבת בדודה עוסקת בעבודת ה' ורז"ל אמרו שנדר להקריב עולה את כל היוצא וכו' וכן עשה נדרו : והיא לא ידעה איש . ר"ל כאשר נדר כן עשה והיתה פרושה מאיש: ותהי חק בישראל. הוא מה שיאמר במקרא שלאחריו: (מ) מימים ימימה , בכל שנה ושנה כל ימי חייה : לתנות . לדבר על לבה להפג צערה ולשמחה : ארבעת ימים בשנה . בכל שנה נתעכבו אצלה ארבעה ימים : יב (א) איש אפרים . קרא כל השבט בלשון יחיד : צפונה. אל מקום יפתח : נשרף עליך. ר"ל בשעה שאתה בו ואז תשרף גם אתה : (ב) איש ריב. פעמים רבות הייתי אני ועמי בעלי מריבה עם בני עמון ומאז זעקתי אליכם להושיע לי ולא שמעתם אלי . (ויתכן שהי' זה עודו יושב בארץ טוב) : (ג) ואראה . וכאשר ראיתי

כי

אל הגלעד; (ד) כי אמרו פליטי אפרים אתם גלעד. פחותים שבאפרים היו מבזים את הגלעד ואומרים להם מה אתם גלעד חשובים בתוך אפרים ובתוך מנשה כן תרגם יונתן: (ה) וילכוד גלעד את מעברות וגו'. היו שומרים במקום המעברות: (ו) אמר נא שבולת. שבולת הנהר הזה אעבור: ולא יכין לדבר כן. שהיו מגמגמים בלשונם: (ח) אבצן. זה בועז:

אוכל לשוב ובתו גם כן רצתה בדברו כי חשבה גם כן שנדרו יש נדר כמו שאמרה פצית את פיך אל ה' עשה לי כאשר יצא מפיך: (ד) פליטי אפרים אתם. כלומ' פליטי אפרים אתם שאתם מחולקים בתוך אפרים ובתוך מנשה ואין אתם חשובים לכלום לפי שהיו אנשי אפרים מחרפין אותם כך היו אנשי גלעד מכים אותם כשהיו

רלבג

שכבר הגיע מרוע בני אפרים שאמרו לשרוף בית יפתח עליו באש על אשר לא קראם בזאת המלחמה תחת מה שראוי להם לגמלו חסד על הטובה אשר עשה להם ששם נפשו בכפיו ונלחם עם אויביהם והנה לא נשתדל יפתח לפייסם באופן שפייסם ירובעל או אולי לא היה יכול על זה והיה זה סבה על שנפלו מאפרים מ"ב אלף: (ז) וכבר אחר זה שכבר מת יפתח ונקבר בערי גלעד. והנה הרצון בזה שכבר נקבר באחת מערי גלעד והנכון אצלי כי יפתח מפני שלא השאיר אחריו בן או בת יהיה נקרא בשם שמו לזה שיקברו עצמותיו בכל ערי גלעד קצת פה וקצת פה כדי שיהי' לו זכר באותןהמקומו' שהציל מיד מלך בני עמון: (ח) והנה זכר שכבר שפט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ולפי

פי' רבי ישעיה

(ד) כי אמרו פליטי אפרים אתם. פי' כי היו מכירים בני גלעד את פליטי אפרים מפני שגלעד היתה בין אפרים ובין מנשה: (ו) אמר נא שבולת. פי' על שבולת הנהר:

החוצה י"ו וסי' ויוצא אותו החוצה. ויהי כהוציאם אותם החוצה ולרבקה אח. ותתפשהו בבגדו. ויהי בראותה כי עזב. ויהי כשמעו כי. ויהי בהרימי קולי. כי ישבו אחים. בחוץ תעמד והאיש. והיה כל אשר יצא. ויהי לו שלשים בנים. וישכימו ויהי בעלות. ויקרא את נערו ויאריכו הבדים דמלכים וחברו דד"ת. יען בצד ובכתף תהדפו:

ד וַיִּקְבֹּץ יִפְתָּח אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי גִלְעָד וַיִּלָּחֶם אֶת־אֶפְרָיִם וַיַּכּוּ אַנְשֵׁי גִלְעָד אֶת־אֶפְרַיִם כִּי אָמְרוּ פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם
אַתֶּם גִּלְעָד בְּתוֹךְ אֶפְרַיִם בְּתוֹךְ ל'
מְנַשֶּׁה: ה וַיִּלְכֹּד גִּלְעָד אֶת־מַעְבְּרוֹת ג' מ"ל
הַיַּרְדֵּן לְאֶפְרָיִם וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ
פְּלִיטֵי אֶפְרַיִם אֶעֱבֹרָה וַיֹּאמְרוּ לוֹ כ'
אַנְשֵׁי־גִלְעָד הַאֶפְרָתִי אַתָּה וַיֹּאמֶר ל'
לֹא: ו וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֱמָר־נָא שִׁבֹּלֶת
וַיֹּאמֶר סִבֹּלֶת וְלֹא יָכִין לְדַבֵּר כֵּן ל'
וַיֹּאחֲזוּ אוֹתוֹ וַיִּשְׁחָטוּהוּ אֶל־ ל' ומ"ל
מַעְבְּרוֹת הַיַּרְדֵּן וַיִּפֹּל בָּעֵת הַהִיא
מֵאֶפְרַיִם אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אָלֶף:
ז וַיִּשְׁפֹּט יִפְתָּח אֶת־יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ שָׁנִים
וַיָּמָת יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי וַיִּקָּבֵר בְּעָרֵי ל' וחד בערי הגלעד
גִלְעָד: ח וַיִּשְׁפֹּט
אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אִבְצָן מִבֵּית לָחֶם:
ט וַיְהִי־לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים
בָּנוֹת שִׁלַּח הַחוּצָה וּשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת י"ו
הֵבִיא לְבָנָיו מִן־הַחוּץ וַיִּשְׁפֹּט אֶת־
יִשְׂרָאֵל שֶׁבַע שָׁנִים: י וַיָּמָת אִבְצָן
וַיִּקָּבֵר בְּבֵית לָחֶם: ג'
יא וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן
הַזְּבוּלֹנִי וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשֶׂר ג' וכ"כ.

ד וּכְנַשׁ יִפְתָּח יַת כָּל אֱנָשֵׁי גִלְעָד וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם דְּבֵית אֶפְרָיִם וּמְחוֹ אֱנָשֵׁי גִלְעָד יַת דְּבֵית אֶפְרַיִם אֲרֵי אֲמַרוּ מְשֵׁיזְבַיָא דְבֵית אֶפְרַיִם מָה אַתּוּן חֲשִׁיבִין דְּבֵית גִּלְעָד בְּגוֹ בֵית אֶפְרַיִם בְּגוֹ בֵּית מְנַשֶּׁה: ה וַאֲחַדוּ דְּבֵית גִּלְעָד יַת מְגִיזַת יַרְדְּנָא עַל דְּבֵית אֶפְרָיִם וַהֲוָה כַּד אֲמַר חַד מִמְּשֵׁיזְבַיָא דְבֵית אֶפְרַיִם אֶעְבַּר וְאָמְרִין לֵיהּ אֱנָשֵׁי גִלְעָד אֶפְרָתִי אַתְּ וַאֲמַר לָא: ו וְאָמְרִין לֵיהּ אֱמַר כְּעַן שׁוּבַּלְתָּא וַאֲמַר סוּבַּלְתָּא וְלָא מְתַקֵּין לְמַלָּלָא כֵּן וְאַחֲדִין לֵיהּ וְנָכְסִין לֵיהּ בִּמְגִיזַת יַרְדְּנָא וְאִתְקְטָלוּ בְּעִידָנָא הַהִיא מֵאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין וּתְרֵין אַלְפִין: ז וְדָן יִפְתָּח יַת יִשְׂרָאֵל שִׁית שְׁנִין וּמִית יִפְתָּח גִּלְעָדָאָה וְאִתְקְבַר בְּקִרְוֵי גִלְעָד: ח וְדָן בַּתְרוֹהִי יַת יִשְׂרָאֵל אִבְצָן דְּמִבֵּית לָחֶם: ט וַהֲוָה לֵיהּ תְּלָתִין בְּנִין וּתְלָתִין בְּנָן שְׁלַח לְבָרָא וּתְלָתִין בְּנָן כְּנַן אָעֵיל לִבְנוֹהִי מִן בָּרָא וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל שְׁבַע שְׁנִין: י וּמִית אִבְצָן וְאִתְקְבַר בְּבֵית לָחֶם: יא וְדָן בַּתְרוֹהִי יַת יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן דְּמִבֵּית זְבוּלֻן וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל עֲסַר

אנשי גלעד מכים אותם כשהיו מוצאים אותם יחידים עוברין בארצם ולדעת המתרגם אותם דבק עם גלעד לא עם אפרים וכת"י ארי אמרו משזיבא דבית אפרים מה אתון חשיבין דבית גלעד בגו בית אפרים ובגו בית מנשה ומה שאמר פליטי אפרים ר"ל הפחותים שבאפרים היו מחרפין אותם כך ויוכיח הפירוש הזה והיה כי יאמרו פליטי אעבורה והמלחמה הזאת לא היתה להם לבני גלעד כי אם האנשים הרקים והפחותים שבאפרים והם נקראים פליטי אפרים והם אשר היו צריכים לעבור מפני הבהמות שהיו רועים מעבר לירדן שהיה שם מרעה לבני אפרים כמו שאנו עתידים לבאר בספר שמואל בפסוק ביער אפרים והפחותים הם הרועים ברוב והסבה הרב הזה היה לעונש עונות שהיו בשבט אפרים בנסתר: (ה) האפרתי אתה. נקרא אפרתי אשר משבט אפרים ונקרא אפרתי אשר מבית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי: (ו) שבלת. כמו שהיו מנסין אותם בזאת המלה כן היו מנסין אותם בכל מלה שיש בו שי"ן והאפרתים היו קורין אותה סי"ן ולקח הכתוב אחת מהמלות וי"מ כי לקח מלת שבולת לפי שהיה שבולת הנהר במקום שהיו עוברים בני אפרים שהיו מגמגמין באותה השי"ן אולי היה אויר ארצם גורם להם זה כמו אנשי צרפת שאינן מבינים לקרא השי"ן וקוראין אותה כמו תי"ו רפה: (ז) בערי גלעד. דרך הדרש בזה שהוכה בשחין כגד והיה נופל איברים מעיר לעיר ובכל עיר שהיה נופל איבריו היה נקבר שם וזה היה לו עונש שהרג בתו ולא נשאל על נדרו ובדרך הפשט פירוש בערי הגלעד באחת מערי הגלעד וכמוהו בשתים התחתן כי באחת משתים ועל עיר בן אתונות בן אחת האתונות: (ח) אבצן מבית לחם. אמרו רז"ל אבצן זה בועז. והנראה בעיני כי אמרו זה בעבור ספור הכתוב נשואי בניו ובנותיו וסמך לו דבר מנוח ללמדך שלא יתגאה אדם לא בעושר ולא בבנים כי אבצן עשה

בְּבֵית לָחֶם: יא וְדָן בַּתְרוֹהִי יַת יִשְׂרָאֵל אֵילוֹן דְּמִבֵּית זְבוּלֻן וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל עֲסַר

תולדות אהרן אבצן. ב"ב נא: שלשים בנים. שם שם:

מצודת דוד

כי אינך מושיע לי בשום פעם ואמרתי מה לי לזעוק עוד: ואשימה נפשי בכפי. ר"ל כמו המחזיק דבר מה בכפו הנה בקל יפול כאשר יפתח כמו כן סכנתי את נפשי ואעבר' במלחמה עם כי היה נוח הדבר שאפול בידם כי במתי מעט ירדתי במלחמה: ויתנם ה' בידי. ר"ל הואיל וה' נתנם בידי למה א"כ תלחמו בי היום כ"א הייתי מגולא היה הדין עמכם בגד מה כי אז יכלתם לומר אילו קראת לנו בזה הפעם אחר שהעמידוך ראש בגלעד היינו הולכים גם אנו ברוב עם והיינו מנוחים אבל עתה על מה זה תתרעמו: (ד) כי אמרו וכו'. ר"ל מה שהגלעדים הרבו להכות בבני אפרים בשטף אף היה על כי בני אפרים בזו אותם ואמרו להם פליטי אפרים וכו' ר"ל כערך הפחותים שבבני אפרים כן אתם בני גלעד נחשבים בתוך בני אפרים ובתוך בני מנשה ואפילו המכובדים שבכם נחשבים בעיני כל בני יוסף כהפחותים שבבני אפרים: (ה) מעברות. ר"ל העמידו שומרים במקום מעבר הירדן אשר יעברו בו בני אפרים: כי יאמרו. כאשר אמרו אעבור הירדן: פליטי אפרים. בני אפרים הנשארים מן החרב. או ר"ל הפחותים כי החשובים היו ידועים ונכרים ולא היו צריכים לשאול אם הוא אפרתי. האפרתי אתה. אם מבני אפרים אתה: ויאמר לא. וכאשר אמר לא: (ו) אמר נא. ר"ל אז היו מבחינים לדעת אם הוא אפרתי או לא ואמרו לו אמור אעבור שבולת המים: ויאמר סבולת. וכאשר אמר סבולת כדרך האפרתים שאומרים במקום השיין סמ"ך: ולא יכין. ולא היה יכול לכוון לדבר כהוגן וכראוי אז אחזו אותו וישחטוהו: (ז) בערי גלעד. באחד מערי גלעד. או שחלקו עצמותיו וקברו בכל עיר ועיר לזכרון שהציל את כולם מיד בני עמון: (ח) אבצן. ארז"ל שהוא בועז: (ט) שלח החוצה. ר"ל השיאן לאנשים: הביא לבניו. להכנסת

מצודת ציון

ענין אסיפה: (ד) פליטי. ענין שיור כמו שריד ופליט (יהושע ח) ור"ל פחותים ובזויים שאינם אלא שיריים: (ו) שבולת. כן יקרא מרוצת המים כאו ושבולת שטפתני (תהלים סט): יכין. ר"ל לכוין והוא מלשון הכנה וכן אמת נכון הדבר (דברים יג): כן. ר"ל כמו שהוא ראוי. ודוגמתו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז): (יד) עירים. כן יקראו החמורים

רדק

אחר שהיה סעודות בין בניו ובנותיו וכללן לא זימן מנוח לפי שהיה עקר והיה אומר כודתא עקרתא במאי פרע לי ואירע לו מפני זה שכולן מתו בחייו והיה לו למות בן קיים והיה שופט ישראל כי ראה השם בעלבונו וטוב הוא אם קבלה היתה אצלם זה ולפי דרך הפשט ספר הכתוב נשואי בניו ובנותיו לספר ההצלחה הגדולה שהיתה לו בבנים ובבנות כי כלם השיאם בחייו ובאמת היו בו דברים טובים אשר בשכרם הגיע לזאת ההצלחה ולמעלה גדולה לסיותו שופט ישראל : (יד) רוכבים על שבעים עיירים . הספור הזה גם כן להודיע הצלחתו שראה בנים ובנות ובני בנים גדולים אנשים רוכבים על עיירים כלומר מרוב עשרם וגדולתם לא היו צריכין להתעסק במלאכה אחרת ובעבודת הארץ אלא רוכבים על עיירים ונתמנה שופט ישראל : (א) ארבעים שנה . מחשבון ימי השופט הם אלו הארבעים : (ב) ממשפחת הדני . ביו"ד היחס כמו שבט המנשי ומשפחת כמו שבט וכן ויקרב את משפחת יהודה : עקרה ולא ילדה . תוספת ביאור וכן ותהי שרי עקרה אין לה ולד : (ד) ואל תשתי יין ושכר . הוי"ו מורה כי השמרי נא ר"ל משומאה כמו שהנזיר היה נשמר מטומאה ומיין ושכר כן צוה אותה להיותה נשמרת מכל הדברים האסורים לנזיר להיות קדושתו מן הבטן ומה שאמר ואל תאכלי כל טמא אחר שאמר השמרי נא פי' השמרי נא מטומאת מגע ואכל ופי' כל טמא שלא תאכל דברים טמאי' או פי' ואל תאכלי כל טמא דברי' האסורי' לנזיר כמו כל אשר יצא מגפן היין מחרצנים ועד זג וכל משרי' ענבי' כמו שפירשו רבותינו ז"ל מאי ואל תאכלי כל טומאה דברים האסורים לנזיר אבל את כל מסאב . ולדעתו ולפירושינו בהשמרי נא שמשון לא נטמא למתים אבל מצאנו בדברי רז"ל כי קבלה בידם כי שמשון נטמא למתים ולדבריהם ואל תשתי יין ושכר פי' השמרי נא ומפני זה פירשו כל טומאה דברים האסורים לנזיר . ויש לתמוה היאך מי שאה עליו הבורא ית' להיות קדושתו מן הבטן איך נטמא בבנות הפלשתים והנראה בזה כי הנשים אשר לקח בתמנה ובעזה ובנחל שורק גייר אותן והביאן לדת ישראל כי חלילה משופט ישראל ומושיעם להתחתן בפלשתים ועובר על לאו דלא תתחתן בם אשר חמור מאד ומביא את האדם לידי כפירה בבורא ית' ויתעלה כמו שאמר כי יסיר את בנך מאחרי ולא נמצא בכתוב שנענש על זה ולא נאמר עליו שעשה רע בעיני ה' והיה הבורא יתעלה מצליחו בכל אשר יפנה וכן אמר הכתוב כי מה' היא כלומר לקחתו אשה מבנות פלשתים מה' היתה ורצון האל ית' היה בזה כי בודאי היה מגייר אותן ומשיבן אל דת ישראל ואף על פי כן סבה היתה מאת השם לקחת אשה מפלשתי' להנקם בהם כי נראה כי ישראל שבאותו הדור לא היו יראים השם כל כך שיושיעם תשועה שלימה מיד פלשתים כי כל ימי שמשון היו מושלים פלשתים בישראל כי מה שאמר הכתוב ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה עשרים של שמשון בכללם על כרחך לפי חשבון השנים ולא היו ישראל נלחמים בהם כי אם שמשון לבדו ולפיכך לא היה לפלשתים טענה להלחם בישראל מפני שמשון כי לא היה ברשותם והוא לבדו היה עושה הרעות בפלשתים ועם פלשתים היה שוכן בעוד שהיה מריע להם ומיראתם אותו גם כן היו נמנעים מלהלחם בישראל לפיכך כשבקשוהו פלשתים מבני יהודה כשהלך לסלע עיטם מסרוהו להם וכן עדת דבורים בגוית האריה ודבש וכן היות אשת שמשון למרעהו הכל סבה להנקם מפלשתים יתברך האל אשר לו נתכנו עלילות וסבות ומאתו הכל אבל עונש נקירת עיניו לפי שאמר ותישר בעיני שמשון ואמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני ידמה כי חשק בה ליופיה וכן באחרות אשר חשק ולקח לתאותו אליהן והנה הפסו' כוונתו הראשונה הטובה שהיתה רצון האל כמו שכתוב כי מה' היתה כי תואנה הוא מבקש מפלשתים נראה כי בתחילה היתה כוונתו לטובה לבקש תואנה מפלשתים ואחר כך גברה עליו התאוה בראותו אותה וישרה בעיניו והפסיד כונתו האלהית בכוונתו הגופנית הבהמית אשר התערבה בה ולפיכך נענש ונקרו פלשתים את עיניו מדה כנגד מדה ורז"ל אמרו כן אף על גב דכתיב כי מה' היא כי אזל מיהא בתר ישרותיה אזל ואף על פי כן עזרוהו מן השמים ונקם נקמת עיניו מפלשתים : יין ושכר . כתרגומו חמר חדת ועתיק ,ובדברי רז"ל מיין ושכר יזיר ר' אליעזר הקפר ברבי אומר יין זה מזוג שכר זה חי : (ה) הנך הרה . תהיה הרה : וילדת בן . מורכב מן יולדת וילדת ואמר בו בלשון פועלת ואף על פי שאינה עדיין יולדת לפי שאמר הרה שהוא תואר כמו פועלת

תרגום

שנין׃ יב ומית אילון דבית
זבולן ואתקבר באילון
בארע זבולן׃ יג ודן
בתרוהי ית ישראל עבדון
בר הלל דמפרעתון׃ יד והוה
ליה ארבעין בנין ותלתין
בני בנין רכיבין על שבעין
עילין ודן ית ישראל תמניא
שנין׃ טו ומית עבדון בר
הלל דמפרעתון ואתקבר
בפרעתון בארע שבטא
דאפרים בטורא דבית
עמלק׃ א ואוסיפו בני
ישראל למעבד דביש קדם
יי ומסרינון יי בידא
דפלשתאי ארבעין שנין׃
ב והוה גברא חד מצרעה
מזרעית דן ושמיה מנוח
ואתתיה עקרה לית להוולד׃
ג ואתחזי מלאכא דיי
לאתתא ואמר לה הא כען
את עקרא ולית ליך ולד
ותעדין ותלדין בר׃ ד וכען
אסתמרי כען ולא תשתין
חמר חדת ועתיק ולא
תיכלין כל מסאב׃ ה ארי
הא את מעדיא ותלדין בר
ומספר לא יעבר על רישיה
ארי נזירא דיי יהי רביא מן
בטנא והוא ישרי למפרק

שופטים

שְׁנִים׃ יב וַיָּמָת אֵילוֹן הַזְּבוּלֹנִי וַיִּקָּבֵר
בְּאַיָּלוֹן בְּאֶרֶץ זְבוּלֻן׃ ס' מ"ע כלים'
יג וַיִּשְׁפֹּט אַחֲרָיו אֶת־יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹן
בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי׃ יד וַיְהִי־לוֹ
אַרְבָּעִים בָּנִים וּשְׁלֹשִׁים בְּנֵי בָנִים
רֹכְבִים עַל־שִׁבְעִים עֲיָרִם וַיִּשְׁפֹּט כ' חס'
אֶת־יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה שָׁנִים׃ טו וַיָּמָת
עַבְדּוֹן בֶּן־הִלֵּל הַפִּרְעָתוֹנִי וַיִּקָּבֵר
בְּפִרְעָתוֹן בְּאֶרֶץ אֶפְרַיִם בְּהַר
הָעֲמָלֵקִי׃ ד' כתיב כן
יג א וַיֹּסִפוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים
אַרְבָּעִים שָׁנָה׃
ב וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִצָּרְעָה מִמִּשְׁפַּחַת ב'מן סרמתי'
הַדָּנִי וּשְׁמוֹ מָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ עֲקָרָה וְלֹא ל'
יָלָדָה׃ ג וַיֵּרָא מַלְאַךְ־יְהוָה אֶל־
הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִנֵּה־נָא אַתְּ־
עֲקָרָה וְלֹא יָלַדְתְּ וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן׃ ל'
ד וְעַתָּה הִשָּׁמְרִי נָא וְאַל־תִּשְׁתִּי יַיִן ל'
וְשֵׁכָר וְאַל־תֹּאכְלִי כָּל־טָמֵא׃ ה כִּי ל'
הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה ג'
עַל־רֹאשׁוֹ כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים יִהְיֶה
הַנַּעַר מִן־הַבָּטֶן וְהוּא יָחֵל לְהוֹשִׁיעַ י"ז

וילדת ג' בקריאה וסי' וקראת שמו ישמעאל כי שמע . כי הנך הרה וילדת בן ומורה . ויאמר לי הנך הרה: יחל ה' ב' קמצין וג' פתחין וסי' גמסר בריש סדר מטות :

תולדות אהרן השמרי נא. סוטה ע : ומורה . נזיר סו : והוא יחל. סוטה ע :

רשי

(ד) יין ושכר , חמר חדת ועתיק: (ה) ומורה . תער על שם שמורה ומשליך את השער : ואל תאכלי כל טמאה . דברים האסורים

רלבג

ולפי שבועז נראה מענינו שהיה שופט ישראל והיה מבית לחם ולא נמצא בשופטים זולת אבצן שיהיה מבית לחם אמרו רבותינו ז"ל כי אבצן זה בועז ונכון הוא ואחריו שפט את ישראל אילון הזבולוני ואחריו שפט את ישראל עבדון בן הלל : (א) עוד ספר שכבר הוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' והיה זה סבה אל שהיו פלשתים מושלים בהם ארבעים שנה וזה המספר התחיל סביב צמיחת ממשלת שמשון כמו שזכרנו אמנם קודם זה מכרם הש"י ביד פלשתים מקודם עת יפתח ובימי השופטי' אשר אחריו שזכרנו היו פלשתים מצרים לישראל : (ג) ולזה בא היעוד לאשת מנוח שהיא הרה ותלד בן והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים או אולי לא היתה כלל יד פלשתים על ישראל בימי השופטים ההם אבל יעד שני ענינים יחד והוא שכבר יהיו ישראל תחת יד פלשתים ושמשון יחל להושיע' מידם ולפי שהיה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד שמשון לרדוף אחרי הנשים וללקות בהם התחכם הש"י מלידה ומבטן ומהריע למנעו מזה ולזה רצה שיהיה נזיר אלהים כי הממנע משתיית יין

מצודת ציון

הממורים בעודם קטנים: יג (ד) יין ושכר . ר"ל יין חדש ויין ישן : (ה) ומורה . הוא התער

מצודת דוד

להנשא להם (וספר מגודל הצלחתו שהשיא בחייו כל בניו עם כי רבו) : רוכבים וכו' . ודבר חשיבות הוא זה : יג (א) ארבעים שנה . שמה התחילו קודם שעמד שמשון ונכללו בימיו ובתחלת ימי עלי הכהן : (ב) ואשתו עקרה . ולתוספת' ביאור אמר ולא ילדה : (ג) והרית . תהיה הרה : (ד) ועתה . מעתה שמרי עצמך ואל תשת וכו': כל טמא . כיא חולין בטהרה ורז"ל אמרו טמא ר"ל דברים האסורים לנזיר : (ה) הי הנך הרה . ר"ל [illegible]

את־ישראל מיד פלשתים׃ ו ותבא
האשה ותאמר לאישה לאמר איש
האלהים בא אלי ומראהו כמראה
מלאך האלהים נורא מאד ולא
שאלתיהו אי־מזה הוא ואת־שמו
לא־הגיד לי׃ ז ויאמר לי הנך הרה
וילדת בן ועתה אל־תשתי ׀ יין
ושכר ואל־תאכלי כל־טמאה כי־
נזיר אלהים יהיה הנער מן־הבטן
עד־יום מותו׃ ח ויעתר מנוח אל־יהוה
ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר
שלחת יבוא־נא עוד אלינו ויורנו מה־
נעשה לנער היולד׃ ט וישמע האלהים
בקול מנוח ויבא מלאך האלהים
עוד אל־האשה והיא יושבת
בשדה ומנוח אישה אין עמה׃
י ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה
ותאמר אליו הנה נראה אלי האיש
אשר־בא ביום אלי׃ יא ויקם וילך
מנוח אחרי אשתו ויבא אל־האיש
ויאמר לו האתה האיש אשר־דברת
אל־האשה ויאמר אני׃ יב ויאמר מנוח
עתה יבא דבריך מה־יהיה משפט
הנער ומעשהו׃ יג ויאמר מלאך
יהוה אל־מנוח מכל אשר־אמרתי
אל־האשה תשמר׃ יד מכל אשר־יצא
מגפן היין לא תאכל ויין ושכר אל־
תשת וכל־טמאה אל־תאכל כל
אשר־צויתיה תשמר׃ טו ויאמר מנוח
אל־מלאך יהוה נעצרה־נא אותך

תרגום

ית ישראל מידא
דפלשתאי׃ ו ואתת
אתתא ואמרת לבעלה
למימר נביא דיי אתא לותי
וחזויה כחיזו מלאכא דיי
חסין לחדא ולא שאלתיה
אי מדין הוא וית שמיה לא
חוי לי׃ ז ואמר לי הא את
מעדיא ותלידין בר וכען לא
תשתין חמר חדת ועתיק
ולא תיכלין כל מסאב ארי
נזירא דיי יהי רביא מן
בטנא עד יום מותיה׃
ח וצלי מנוח קדם יי ואמר
בבעו יי נביא דיי דשלחתא
ייתי כען עוד לותנא
ויליפיננא מה נעבד לרביא
דאתיליד׃ ט ושמיע קדם
יי צלותיה דמנוח ואתא
מלאכא דיי עוד לות אתתא
והיא יתבא בחקלא ומנוח
בעלה לית עמה׃ י ואוחיאת
אתתא ורהטת וחויאת
לבעלה ואמרת ליה הא
אתחזי לי גברא די אתא
ביומא דיכי לותי׃ יא וקם
ואזל מנוח בתר אתתיה
ואתא לות גברא ואמר ליה
האת גברא די מלילתא עם
אתתא ואמר אנא׃ יב ואמר
מנוח כען יתקימון פתגמך
מה יהי דחזי לרביא ומה
נעביד ליה׃ יג ואמר
מלאכא דיי למנוח מכל
דאמרית לאתתא תסתמר׃
יד מכל דיפוק מגופנא
דחמרא לא תיכול וחמר
חדת ועתיק לא תשתי וכל מסאב לא תיכול כל די
פקידתה תטר׃ טו ואמר מנוח למלאכא דיי ניחוד

רשי

האסורים לנזיר: (ח) לנער היולד. העתיד להוולד: (יא) אחרי אשתו. אחר עצתה: (יב) מה יהיה משפט הנער ומעשהו. מה חזי למעבד לעולימא ומה נעביד ליה: (טו) נעצרה נא אותך. נאסוף אותך

רלבג

יין מועיל מאד לזה הענין כאמרם כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ולזאת הסבה בעינה מנע אמו בעת היותה הרה ממנו משתיית היין והשכר והזהיר אותה מאכילת כל טומאה להורות על קדושת הנער הילוד כי זה ממה שיישירם להכניסו בקדושה ויהיה עוד זה סבה לחנכו אל שיהיה פרוש מהבלי העולם מהתאוות הגופניות ולזאת הסבה נם כן לוה שלא יעלה מורה על ראשו להורות על קדושתו כי זה כלו ממה שירחיק ממנו ההגאל בענין המשגל לפי מה שאפשר ועם שכזה הענין מבואר לענין הגבורה ר״ל גדול השער אלא שראוי שלא יעלם ממנו שהשם חדש בו גבורה נוספת מפני המירות אשר לא יתחייבו גדול השער לפי הטבע וזה שכבר מצאנו שתכף שגולח סר כחו ממנו ולא היה זה כן אם היתה הגבורה מתחייבת מגדול השער כי הרופאים שיש בגדול השער בגבורה הוא מאד עצרו האידים העשנים בגוף שהיה מדרכם שיתהוו מהם השער וזה כי השער כשהגיע אל תכליתו לא יגדל ואז יעצרו האידים העשניים ההם תוך הגוף ותתגבר האדומה בגוף ויתחדש מזה רוח גבורה ומי שזה דרכו לא תסור הגבורה בגלוח השער כי אם אחר זמן רב

תולדות אהרן וזלך מנוח. ברכות סא עירובין יח: נעצרה נא. עקידה שער נז:

רדק

פועלת אמר גם כן לשון פועלת בלידה ואמר בו לשון ופעלת לפי שעתידה ללדת. או יהיה ויולדת מן הדומה למרובע: ומורה לא יעלה על ראשו. הוא התער וכת״י ומספר: והוא יחל. כי השופטים אשר היו לפניו לא היו נלחמים בפלשתים ורז״ל דרשו הוחלה שבועתו של אבימלך. דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ואז נלחמו בישראל תחלה. או אמר יחל להושיע לפי שלא הושיעם תשועה שלימה: (ו) כמראה מלאך האלהים נורא מאד. פי׳ כי המון בני אדם חושבין כי המלאך גוף וצורתו צורה נוראה: (ח) לנער היולד. כשיהיה יולד והוא תואר כמו והסנה איננו אוכל ונכתב במלת היולד הוייו עם הדגש וכן אשר יולד לישראל לעמל יולד: (י) אשר בא ביום אלי. בזה היום וכן ת״י ביומא דיכי: משפט הנער ומעשהו. דחזי לרביא ומה נעביד ליה: בלחמך

ויאמר לי ח׳ דסמיכי בקריאת וסימן ויאמר לי הנך הרה וילדת בן. ויאמר לי מי אתה ואומר: ויאמר לי עבדי. ויאמר לי שלמה בנך. ויאמר לי יתמוך דברי. מדוע פניך רעים. על מה זה אתה מבקש. והשגל יושבת אצלו: מלאך האלהים ח׳ דסמיכי בקריאת וסי׳ ויאמר אלי מלאך. ויסע מלאך. קח את הבשר. ומראהו כמראה. וישמע האלהים בקול מנוח. וירגל בעבדך. ואדני חכם כחכמת. כי כמלאך האלהים כן אדוני המלך: ויעתר ד׳ בקריאה וסי׳ ויעתר יצחק לה׳ לנכח אשתו. ויצא משה מעם פרעה דערוב. ויצא מעם פרעה דארבה. ויעתר מנוח אל ה׳ ויאמר. וגמסר גם בריש סדר תולדות: בי אדני ה׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר שמות: ומעשהו ג׳ בקרי׳ וסי׳ מה יהיה משפט הנער ומעשהו. ואיש במעון ומעשהו בכרמל. ומעשהו השכילה:

מצודת דוד

הרה ותלד בן ותער לא יעלה על ראשו להסיר שערו כי מעת צאתו מן הבטן יהיה נזיר לשם ה׳ ולזאת גם בעת ההריון תהיה נשמרת מהדברים האסורים לנזיר: והוא יחל להושיע. ר״ל תשועתו תהיה התחלה ובלא גמר וכן היה כי עם שפעמים הרבה הכה בפלשתים מ״מ מיד השיב ימינו אחור ולא נלחם עוד בכדי לנצחם מאחר שכל השופטים כאשר התחילו להכות בהע״ג לא השיבו ידם עד אשר עשו כאשר תמצא ידם: (ו) איש האלהים. חשבה שנביא היה: נורא מאוד. צורת פניו הוא נורא ומאויים כמראה המלאך: אי מזה. מאי זה מקום הוא כי את שמו לא הגיד לי כאשר שאלתיו ולזה לא שאלתי למקומו הואיל ואינו מגיד: (ח) אשר שלחת. להנבאות לאשתי: מה נעשה. כי אולי מהצורך לעשות עמו דבר נוסף על שאר נזירות על היותו מן הבטן: היולד. אשר יולד: (ט) בקול מנוח. ר״ל למלאות שאלתו עם שלא הוצרך שהרי לא הוסיף דבר: (י) ביום. ר״ל ביום הידוע אשר אמרת לך מאז: (יא) אחרי אשתו. כי היא לבדה ידעה המקום אשר נראה בו: האתה. בה״א השאלה: (יב) עתה יבוא דברך. ר״ל עד הנה הייתי כמסתפק אם יתקיימו דבריך אבל עתה הואיל ובאת שנית ע״י תפלתי נראה א״כ שדבר ה׳ הוא ובודאי יבוא דבריך לזאת אשאלך והודיעני מה יהיה משפט הנער איך להתנהג עמו ומה המעשה אשר אעשה לו: (יג) מכל אשר אמרתי וכו׳. ר״ל אין משפט הנער להוסיף עליו על שאר נזירות רק ההוספה היא אשר גם האשה אמו תשמר מכל אשר אמרתי: (יד) מכל וכו׳. ר״ל וזהו שאמרתי מכל וכו׳: כל אשר. אין לעשות עוד רק תשמור כל אשר צויתיה:

מצודת ציון

התער ע״ש שמשליך את השער והוא מלשון ירה בים (שמות טו) וכן נאמר בשמואל ומורה לא יעלה (ש״א א): נזיר. ענין הפרשה כמו נזורו אחור (ישעיה א) ע״ש שפירש עצמו מתענוגי העולם: יחל. יתחיל: (ו) לאישה. לבעלה: אי מזה. איה המקום אשר יאמר עליו מזה היא וכן אי מזה באת (בראשית טז): (ז) הנך. הנה את: (ח) ויעתר. ענין הרבות תפלה וכן ויעתר יצחק (שם כה): בי. ענין בקשה: ויורנו. וילמדנו כמו ויורנו מדרכיו (מיכה ד): (יב) משפט. הנהגה וכן וכה משפטו (ש״א כז): (יד) מגפן היין. לפי שיש גפן שדה כמ״ש וימצא גפן שדה (מ״ב ד) לזה אמר מגפן היין: (טו) נעצרה. נעכבה כמו ואל יעצרכה הגשם

מ״א אם

רדק

(טו) בלחמך. בהאכלך כי לחם כולל כל המאכל: ואם תעשה עולה. כלומר זה גדי עזים שאתה אומר שתעשה לפני לא אוכל ממנו ואם תרצה אתה לעשות ממש עולה תעשה ובאמרו לה׳ לפי שאותו הדור היו עושים הרע בעיני ה׳ והיו מעלים עולות לאלהים אחרים: (יז) כי לא ידע. טעמו דבק עם נעצרה נא אותך: (יז) מי שמך. ולא אמר מה כמשפט הלשון שלא לאמר מי אלא על עצם חי מדבר והשם אינו העצם לפי׳ לא יאמר על השם מי אלא מה שמך מה שמו ואם נאמר כי לפי שהיה רוחני אמר כי אין למלאך גוף והשם כמו העצם הנה לא ידע מנוח כי היה רוחני עד שעלה. ויש לפרש לפי שהיה בעיני מנוח נביא גדול ונכבד והאדם הגדול נודע בשמו למי שלא ראהו והנה השם כמו העצם: כי יבא דברך וכבדנוך. וכתוב דבריך ואחד הוא על הענין ופירושו כתרגומו ארי יתקיימון פתגמך וניקרינך: (יח) פלאי. בהעלם האל״ף והיו״ד ליחס ואם היתה האל״ף נראת היה על משקל עברי ופירושו מכוסה ונעלם שלא תוכל לדעתו וי״ת והוא מפרש וכן תרגום כי יפליא ארי יפרים ועניינו מופרש ומובדל מדעתך אותו: (יט) ויעל על הצור. מבנין הפעיל ומה שהעלה מנוח עולה על הצור לה׳ בשעת איסור הבמות שכל זמן שהיה אהל מועד בשילה נאסרו הבמות ארז״ל הוראת שעה היתה כי הנה המלאך אמר לו ואם תעלה עולה לה׳ העלנה: ומפליא לעשות. המלאך היה מפליא לעשות בהוצאת האש מן הצור ואכול הגדי והמנחה וכשהאש גדל והעלה להב עלה מלאך ה׳ כלומר נסתלק מעליהם בלהב: (כ) בעלות הלהב מעל המזבח. בבי״ת: (כא) ולא יסף עוד. שלא נראה להם פעם אחרת עוד וטעם אז ידע מנוח דבק עם ויעל מלאך ה׳ בלהב המזבח ולא עם ולא יסף או יהיה פי׳ ולא יסף כלו כשראה שנסתלק מעיניו ידע כי מלאך ה׳ היה ויש לפרשו דבק עם ולא יסף ויהי פי׳ ולא יסף להראה על המראה ההיא בעצמה כלומר עלה בלהב המזבח ולא נראה להם עוד אז ידע כי מלאך הוא שהלך מעיניהם ולא ראוהו עוד במראה ההיא: להראה. בחולם וכן להראה בשילה כמו שבא בשלמי׳ הנתון תנתן: (כה) ותחל רוח ה׳ לפעמו. ת״י ושריאת רוח

מקרא

וְנַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ גְּדִי עִזִּים׃ טז וַיֹּאמֶר
מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־מָנוֹחַ אִם־תַּעְצְרֵנִי
לֹא־אֹכַל בְּלַחְמֶךָ וְאִם־תַּעֲשֶׂה עֹלָה
לַיהוָה תַּעֲלֶנָּה כִּי לֹא־יָדַע מָנוֹחַ כִּי־
מַלְאַךְ יְהוָה הוּא׃ יז וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־
מַלְאַךְ יְהוָה מִי שְׁמֶךָ כִּי־יָבֹא דבריך
וְכִבַּדְנוּךָ׃ יח וַיֹּאמֶר לוֹ מַלְאַךְ יְהוָה
לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא־פֶלִאי׃
יט וַיִּקַּח מָנוֹחַ אֶת־גְּדִי הָעִזִּים וְאֶת־
הַמִּנְחָה וַיַּעַל עַל־הַצּוּר לַיהוָה
וּמַפְלִא לַעֲשׂוֹת וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ
רֹאִים׃ כ וַיְהִי בַעֲלוֹת הַלַּהַב מֵעַל
הַמִּזְבֵּחַ הַשָּׁמַיְמָה וַיַּעַל מַלְאַךְ־יְהוָה
בְּלַהַב הַמִּזְבֵּחַ וּמָנוֹחַ וְאִשְׁתּוֹ רֹאִים
וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם אָרְצָה׃ כא וְלֹא־יָסַף
עוֹד מַלְאַךְ יְהוָה לְהֵרָאֹה אֶל־מָנוֹחַ
וְאֶל־אִשְׁתּוֹ אָז יָדַע מָנוֹחַ כִּי־מַלְאַךְ
יְהוָה הוּא׃ כב וַיֹּאמֶר מָנוֹחַ אֶל־אִשְׁתּוֹ
מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ׃
כג וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ לוּ חָפֵץ יְהוָה
לַהֲמִיתֵנוּ לֹא־לָקַח מִיָּדֵנוּ עֹלָה
וּמִנְחָה וְלֹא הֶרְאָנוּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה
וְכָעֵת לֹא הִשְׁמִיעָנוּ כָּזֹאת׃ כד וַתֵּלֶד
הָאִשָּׁה בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שִׁמְשׁוֹן
וַיִּגְדַּל הַנַּעַר וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃ כה וַתָּחֶל
רוּחַ יְהוָה לְפַעֲמוֹ בְּמַחֲנֵה־דָן בֵּין
צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל׃

תרגום

כען יתך ונעביד קדמך גדיא בר עזי׃ טז ואמר מלאכא דיי למנוח אם תחדינני לא איכול בלחמך ואם תעבד עלתא קדם יי תסקינה ארי לא ידע מנוח ארי מלאכא דיי הוא׃ יז ואמר מנוח למלאכא דיי מה שמך ארי יתקימון פתגמך וניקרינך׃ יח ואמר ליה מלאכא דיי למא דנן את שאיל לשמי והוא מפרש׃ יט ונסיב מנוח ית גדיא בר עזיא ית תקרובתא ואסיק על טינרא קדם יי ומפרש למעבד ומנוח ואתתיה חזן׃ כ והוה במיסק שלהוביתא מעלוי מדבחא לצית שמיא וסליק מלאכא דיי בשלהובית מדבחא ומנוח ואתתיה חזן ונפלו על אפיהון על ארעא׃ כא ולא אוסיף עוד מלאכא דיי לאתחזאה למנוח ולאתתיה בכן ידע מנוח ארי מלאכא דיי הוא׃ כב ואמר מנוח לאתתיה ממת נמות ארי מלאכא דיי חזינא׃ כג ואמרת ליה אתתיה אלו רעוא קדם יי דנמות לא קביל מננא עלתא ומנחתא ולא אחזיננא ית כל אלין וכעידן פון לא אשמעיננא כהדא׃ כד וילדת אתתא בר וקרת ית שמיה שמשון ורבא רביא וברכיה יי׃ כה ושריאת רוח גבורא מן קדם יי לתקפותיה במשרית דן בין צרעה ובין אשתאול׃

רשי

אותך אל הבית: (יז) כי יבא דבריך. אם יבא לנו שליחות דבר מאתך משנדע ונכיר את שמך וכבדנוך ונעשה מה שתשלח לנו: (יח) והוא פלאי. מכוסה תמיד הוא משתנה ואין ידוע למה משתנה היום: (כג) וכעת. הזאת: לא השמיענו כזאת. לא היה משמיענו בשורה זו אם ראויים אנו למות. (כה) לפעמו. לבוא

רלבג

רב ומעט מעט: (טז) הנה זה המלאך מדבר אל מנוח ואל אשתו היה נביא בהכרח כי אין מדרך הנבואה שתהיה יחד לשנים בזה האופן המוכר בזה המקום והנה אשתו שזה הנביא היה פוחם והנה לא רצה לאכול מגדי העזים כמו שלא רצה לאכול מהבשר והמצות שהביא אל פניו גדעון כדי ליישב יותר בלב מנוח ואשתו כי הוא מלאך ה׳ כדי שיהיו נזהרים מכל מה שאמר להם: (כ) והנה עלה המלאך בלהב המזבח כמו הענין במה שעשה לגדעון מענין האש שאכל הבשר והמצות והלך מעיניו אז מלאך ה׳ ואולי לזאת הסבה לא רצה הנביא לגלות שמו כי אז לא היו מאמינים מאד בנביאים כי דבר ה׳ יקר אז ולהוסיף להם האמנה בדבריו העלים מהם מי הוא: (כב) והנה היו יראים מהמות מנוח ואשתו בראותם מלאך ה׳ לסבה אשר זכרנו בזה הענין בגדעון: (כה) ותחל רוח ה׳ לפעמו. ר״ל שהנער התחלה רוח גבורה שהיתה בו מאת השי״ת לפעמו וזה שפעם היה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שמכה אילך ואילך: והתחכם

מצודת ציון

(ח״א י״ח): (יז) מי שמך. כמו מה שמך: (יח) פלאי. מכוסה ונעלם כמו כי יפלא (דברים יז): (כ) בלהב. שלהבת: (כג) לו. אם כמו לו החייתם (לעיל ח): (כה) ותחל. מל׳ התחלה: לפעמו. ענין

ומפלא פליא׳ ד׳ חס׳ יודי״ן בליש׳ וסי׳ כי יפליא נדר בערכך. כי יפלא לנדר נדר בערכך נפשות. כי יפלא לנדר נדר נזיר. ומפלא לעשות ומנוח ואשתו. הפלא עצה הגדיל תושיה. ונמסר גם בסדר נשוא: ואת המנחה ח׳ בסדר פקודי:

תולדות אהרן ואם תעשה עולה. עקרים מב כח: מלאך ד׳. עקדה שער נו: והוא פלאי. עקרים מב כח: על הצור. עקדה שער נז: ויקח מנוח. זבחים קח: ויגדל הנער. סוטה ד (סוטה יז): לפעמו. סוטה ט׳ (סוטה יז):

מצודת דוד

(טז) אם תעצרני. אף אם תעצרני לא אוכל ור״ל אם כוונתך לעצרני לעשות גדי העזים למאכלי הנה לא אוכל ואם כונתך לעצרני עד שתעשה עולה הלא לה׳ תעלנה ומה לעצור אותי: כי לא ידע. כי אם ידע בודאי לא היה דעתו להאכיל למלאך ולא היה אם כן מהצורך לומר לו לא אוכל בלחמך: (יז) כי יבוא דבריך. כאשר יתקיימו דבריך נעשה לך כבוד לזה הודיענו מה שמך לדעת את מי נכבד כי פן לא נכירך אז: (יח) למה זה וכו׳. ר״ל אין רצוני בכבוד וא״כ למה זה תשאל: והוא פלאי. ועוד שהוא מכוסה ונעלם ואין לגלותו: (יט) לה׳. להיות עולה לה׳: ומפליא לעשות. המלאך עשה פלאים להוציא האש מן הצור: רואים. מסתכלים במעשיו: (כ) השמימה. למעלה לצד השמים: רואים. כשעלה בהלהב: (כא) ולא יסף עוד. משעלה בהלהב לא היה עוד נראה להם: אז. כשראה כל זאת הבין מנוח שמלאך היה: (כב) אלהים. מלאך אלהים: (כג) לא לקח. לא היה מקבלם ברצון לשהאש תאכלם ולא היה מראה לנו את כל אלה הנפלאות שעשה המלאך להוציא האש: וכעת. ר״ל ואם היה כאותו העת שאמרת ר״ל עת מיתה לא היה א״כ השמיענו הבשורה הבוא כי איך תתקיים אם נמות מהרה: (כה) ותחל רוח ה׳ לפעמו. רוח גבורה מה׳ התחילה להוליכו

רשי

לבא בקרבו לפעמים: (ד) כי תואנה הוא מבקש. עלילה להתגרות בם: (ז) וידבר לאשה. על האשה דבר לקרוביה כן תרגם יונתן: (ח) עדת דבורים. קינא דדבריתא כניסת דבורים: (ט) וירדהו. לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לענין פת הנדבקת בתנור נקראת הבדלתו רדיי' הרודה פת מן התנור הרודה את כוורתו על שם שהדבש עשוי על די תלות שעוה מדובק כדופני אגלי בכל נדדין מדופן אל דופן כמדת עוגל ככלי וכן תרגם יונתן ויכוהו

רדק

רוח גבורה מן קדם ה' לתקפותיה. כלומר הגבורה והכח שהיה לו במחנה דן אחל לו והוא המקום שחנו שם בני דן כשהלכו ללכוד את ליש והוא המקום בין צרעה ובין אשתאול ושם החל לו הכח מאת ה' אולי היה לו שם דבר עם אויבים ונלחם והכתוב לא ספר ויהיה פירוש לפעמו לחזקו הפך בנין נפעל והתפעל ממנו שהוא הסרת הכח ושבירת האיברים כמו נפעמתי ולא אדבר ותפעם רוחו ותתפעם ובנר כתבתי בו פירושים אחרים בספר מכלל בשרש פעם אבל זה הפירוש הוא הנכון בעיני ובדברי רז"ל כי פירוש לפעמו מענין פעמון שהיתה רוח נבואה מקשקשת לפניו כזוג ופירוש רוח ה' נבואתו של יעקב אבינו החלה אז שאמר יהי דן נחש עלי דרך: (א) וירד שמשון תמנתה. וכתיב ביהודה הנה חמיך עולה תמנתה ויש מרז"ל שאמרו שני תמנות היו ומהם אמרו חדא תמנת היא דאתי מהאי גיסא עלייה דאתי מהאי גיסא ירידה. ודרך דרש יהודה שנתעלה בה כתיב ביה עליה שמשון שנתגנה בה כתיב ביה ירידה: (ד) תאנה. עלילה כתרגומו תוסקפא ותרגום עלילות דברים תסקופי מלין וכן האלהים אנה לידו לשון עלילה וסבה: (ה) כפיר אריות. סמיכתו כסמיכת גדי עזים והכפיר גדול מגור והארי' גדול מהכפיר והלביא גדול מהאריה והליש גדול מהלביא וכל זמן שמזקין גבורתו נוספת בו: לקראתו. אולי הוא הולך בדרך לפני אביו ואמו מרחוק והכפיר בא לקראתו ואביו ואמו לא ראוהו וזהו שאמר ולא הגיד לאביו ולאמו את אשר עשה: (ו) רוח ה'. רוח גבורה מן קדם ה': וישסעהו. תרגומו והדמיה כמה דמהדמין גדיא וכן בארמית הדמין יתעבדון ענין חתיכת הדבר לשנים וכן ושסע אותו בכנפיו לפיכך היה צריך לפרש ולא יבדיל: (ז) וידבר לאשה. בעבור האשה שיתנוה לו או דבר עם האשה עצמה שתנשא לו: (ט) וירדהו. תרגומו ונסחי' מן בית גאים יסח ה' ענין נתילת הדבר ממקומו וכן והכהנים ירדו על ידיהם ובענין הזה הרדיה בדברי רז"ל

שופטים יד

יד א וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן תִּמְנָתָה וַיַּרְא
אִשָּׁה בְּתִמְנָתָה מִבְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים׃
ב וַיַּעַל וַיַּגֵּד לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר
אִשָּׁה רָאִיתִי בְתִמְנָתָה מִבְּנוֹת
פְּלִשְׁתִּים וְעַתָּה קְחוּ־אוֹתָהּ לִי
לְאִשָּׁה׃ ג וַיֹּאמֶר לוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ
הַאֵין בִּבְנוֹת אַחֶיךָ וּבְכָל־עַמִּי אִשָּׁה
כִּי־אַתָּה הוֹלֵךְ לָקַחַת אִשָּׁה
מִפְּלִשְׁתִּים הָעֲרֵלִים וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן
אֶל־אָבִיו אוֹתָהּ קַח־לִי כִּי־הִיא
יָשְׁרָה בְעֵינָי׃ ד וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ
כִּי מֵיְהוָה הִיא כִּי־תֹאֲנָה הוּא־מְבַקֵּשׁ
מִפְּלִשְׁתִּים וּבָעֵת הַהִיא פְּלִשְׁתִּים
מֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל׃
ה וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן וְאָבִיו וְאִמּוֹ תִּמְנָתָה
וַיָּבֹאוּ עַד־כַּרְמֵי תִמְנָתָה וְהִנֵּה כְּפִיר
אֲרָיוֹת שֹׁאֵג לִקְרָאתוֹ׃ ו וַתִּצְלַח עָלָיו
רוּחַ יְהוָה וַיְשַׁסְּעֵהוּ כְּשַׁסַּע הַגְּדִי
וּמְאוּמָה אֵין בְּיָדוֹ וְלֹא הִגִּיד לְאָבִיו
וּלְאִמּוֹ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ז וַיֵּרֶד וַיְדַבֵּר
לָאִשָּׁה וַתִּישַׁר בְּעֵינֵי שִׁמְשׁוֹן׃
ח וַיָּשָׁב מִיָּמִים לְקַחְתָּהּ וַיָּסַר לִרְאוֹת
אֵת מַפֶּלֶת הָאַרְיֵה וְהִנֵּה עֲדַת דְּבוֹרִים
בִּגְוִיַּת הָאַרְיֵה וּדְבָשׁ׃ ט וַיִּרְדֵּהוּ אֶל־
כַּפָּיו וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְאָכֹל וַיֵּלֶךְ אֶל־
אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיִּתֵּן לָהֶם וַיֹּאכֵלוּ
וְלֹא־הִגִּיד לָהֶם כִּי מִגְּוִיַּת הָאַרְיֵה רָדָה

תרגום

אשתאול: א ונחת שמשון
לתמנת וחזא איתתא
בתמנת מבנת פלשתאי:
ב וסליק וחוי לאבוהי
ולאמיה ואמר איתתא
חזיתי בתמנת מבנת
פלשתאי וכען סבו יתה
לי לאתו: ג ואמרו ליה
אבוהי ואמיה הא לית
בבנת אחך ובכל עמי
איתתא דאת אזיל למיסב
איתתא מפלשתאי ערליא
ואמר שמשון לאבוהי יתה
סב לי ארי היא כשרת
בעיני: ד ואבוהי ואמיה
לא ידעין ארי מן קדם יי
הוא ארי תוסקפא הוא בעי
לאתגראה בפלשתאי
ובעידנא ההיא פלשתאי
שלטין בישראל: ה ונחת
שמשון ואבוהי ואמיה
לתמנת ואתו עד כרמי
תמנת והא אריא בר אריון
נהים לקדמותיה: ו ושרת
עלוהי רוח גבורא מן קדם
יי והדמיה כמא דמהדמין
גדיא ומדעם לית בידיה
ולא חוי לאבוהי ולאמיה
ית דעבד: ז ונחת ושאיל
באתתא וכשרת בעיני
שמשון: ח ותב לזמן יומין
למסבה וסר למחזי ית
פגרא דאריא והא קינא
דדבריתא בפגרא דאריא
וביה דובשא: ט ונסחיה
בידיה ואזל מיזל ואכיל ואזל לות אבוהי ולות אמיה ויהב להון ואכלו ולא חוי להון ארי מפגרא

רלבג

(ב) והתחכם לבוא תואנה מפלשתים כדי שיוכל להכותם ולזה בחר לקחת אשה מפלשתים כי בזה האופן חשב שישיג מבוקשו והנה אמרו ז"ל שהוא גיירה תחלה כי חלילה למי שהוא שופט ישראל שיתגאל בבנות הפלשתים ויהיה עובר על מה שהזהירה התורה מלהתחתן בם כ"ש הוא שהיה איש אלהים: (ו) וכבר ספר מעולם גבורת שמשון שצלחה עליו רוח גבורה מאת ה' עד ששסע כפיר האריות השואג לקראתו כשסע הגדי ומאומה אין בידו. ואחר שנה מהעת הזאת שהיתה האשה מאת לשמשון

ואביו ט' בקריאה וסי' ואביו שמר את הדבר. ואביו קרא לו בנימין. ויותר הוא לבדו לאמו ואביו. איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי. ואביו ואמו לא ידעו. וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה. בן אשה אלמנה הוא. בן אשה מבנות דן. איש ואביו ילכו אל הנערה. ונמסר גם בסדר וישלח: דברים ג' חס' בליש' בקריא' וסי' וירדפו אתכם כאשר תעשנה הדברים. סבוני כדברים דעכו כאש קוצים. והנה עדת דברים. אנ"ך:

תולדות אהרן וירד שמשון. סוטה ט י (סוטה יז): אותה קח לי. ברכות יב: ישרה בעיני. נזיר כג סוטה ט הוריות י: ואביו ואמו. מ"ק יח סוטה ט (סוטה יז): כרמי תמנתה. (סוטה יז): וישסעהו. זבחים סג:

מצודת דוד

להוליכו במחנה דן להראות בה גבורות ונפלאות: בין צרעה. מחנה דן היתה עומדת בין צרעה וכו' (וגם אלו שהיו בנחלת יהודה): יד (ב) קחו אותה וכו'. כי גיירה טרם לקחה לשיהיה לו בה קדושין: (ד) מה' היא. ה' נתן זאת בלבו: כי תואנה. כי בדבר זה יהיה הוא מבקש מפלשתים עלילה להרוג בהם: מושלים בישראל. ואם הכה בהם בלא עלילה היו הפלשתים חושבים שבני ישראל הסיתוהו והיו נוקמים מהם משא"כ ע"י עלילה כי אז יאמרו שמדעתו עשה: (ה) לקראתו. בהיותו לבדו: (ו) כשסע הגדי. ר"ל בקלות כמו שקורעין את הגדי: ומאומה בידו. לא היה בידו דבר מה מכלי זיין להעזר בו: ולא הגיד. על כי לא היה נחשב בעיניו לגודל גבורה להתהלל בדבר: (ז) וידבר לאשה. שמשון עצמו דבר עמה להכיר בה אם היא משכלת: ותישר בעיני שמשון. גם בזה כי מצא בה חכמה: (ח) וישב. כי מתחלה עשה רק שדוכין וחזר לבית אביו ואחר זמן שב לקחתה: ודבש. מן הדבורים היה בה הדבש: (ט) וירדהו. מגוית האריה רדה הדבש אל כפיו: הלוך יאכל.

מצודת ציון

ענין לעדה והלוך כמו פעמי מרכבותיו (לעיל ה): במחנה דן. שם מקום: יד (ג) האין. וכי אין: ישרה. מלשון ישר וטוב: (ד) תואנה. עלילה כמו מתאנה הוא לי (מ"ב ה): (ה) כפיר אריות. ארי בחור: (ו) ותצלח. ועברה כמו וצלחו הירדן (ש"ב יט): וישסעהו. ענין קריעה לשנים כמו ושסע אותו בכנפיו (ויקרא א): (ז) ותישר. מלשון ישר: (ח) מימים. מסוף ימים ולא פי' כמה או ימים ר"ל שנה: ויסר. סר ממקום מהלכו: מפלת. נבלת הארי במקום מפלתו: עדת דבורים. אסיפת דבורים ואמר עדת בלשון שאלה וכן שמפניו עם לא עזום (משלי ל): בגוית. בגוף כמו גוית שאול (ש"א לא): (ט) וירדהו. ענין הלקיחה ממקום

רד״ק

רז״ל לקיחת הפת ממקומו שנדבק שם בתנור ואמר אף הרודה ונותן לסל הסל מלרפן לחלה וקראו שם הכלי שנותנין בו הפת מרדה כאמרם כשירדה לא ירדה במרדה אלא בסכין : (י) אל האשה. כתרגומו על עיסק איתתא : ואמר וירד אביהו והנה ירדו פלשתים שמשון ואביו ואמו נראה כי אביו נכנס לעיר תחילה על ענין האשה שתכין עצמה לנשואין: (יא) ויקחו שלשים מרעים. כמו ויקח קרח כלומר כל אחד לקח חבירו ונתקבצו ומ״ם כראותם על המרעים שזכר אחר כן וכמוהו ותראהו את הילד והדומים לו שכתבנו בספר מכלול : (יב) סדינים. הם יריעות של פשתן שהאדם שוכב בהם בלילה או מתעטף בהם ביום וי״ת פלדסין ותרגם בשני חרישין בתרי פלדסין : (טו) ביום השביעי. יום השבת היה יום רביעי לימי החופה ופי׳ ותבך עליו שבעת ימים השלמת שבעת ימים מיום השבת עד סוף שבעת ימי המשתה היתה בוכה בכל יום ופוצרת בו שיגיד לה החידה ויש לפרש ביום השביעי כמשמעו שביעי לימי המשתה והם כשראו שלא יכלו לשגיד החידה בשלשת הימים נואשו מהגידה והחרישו עד יום השביעי וביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך ופירוש ותבך עליו שבעת הימים היא מעצמה בכתה עליו כל שבעת ימי המשתה ולא רצה להגיד לה וביום השביעי הגיד לה כי הציקתהו לפי שאמרו לה נשרוף אותך והגיד לה : הלירשנו. היו״ד מעמדת בגעיא במקצת הספרים ופירוש הפסוק הלירש אותנו קראתם לנו כדי שתקחו ממונינו ואם לא בעבור מה קראתם לנו שאנחנו רואים שתרצו לקחת ממונינו על ידי החידה וי״ת הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא תרגם הלא כמו הלום : (יח) החרסה. השמש כמו האומר לחרס ולא יזרח והה״א נוספת כמו החדרה הטעם שאם בא השמש ביום

רש״י

וירדהו ונסחיה : (י) וירד אביהו אל האשה. על עיסקי איתתא : (יא) מרעים. חברים לשושבינות : (טו) ויהי ביום השביעי. לימות השבת ולא שביעי למשתה והוא רביעי לימי המשתה : הלירשנו קראתם לנו הלא. תרגם יונתן הלמסכנותנא קריתון יתנא הלכא : (יז) שבעת הימים. הנותרים משבעת הימים מרביעי ואילך : (יח) בטרם יבא החרסה. לפני שקיעת החמה שעדיין היה להם שהות עד הערב : חרשתם בעגלתי. משל הוא

תרגום

דְאַרְיָא נְסִיחַ דוּבְשָׁא ׃
י וּנְחַת אֲבוּהִי עַל עֵיסַק
אִתְּתָא וַעֲבַד תַּמָן שִׁמְשׁוֹן
מִשְׁתְּיָא אֲרֵי כֵּן עָבְדִין
עוּלֵמַיָא ׃ יא וַהֲוָה כַּד חֲזוֹ
יָתֵיהּ וְדַבָּרוּ תְּלָתִין חַבְרִין
וַהֲווֹ עִמֵּיהּ ׃ יב וַאֲמַר לְהוֹן
שִׁמְשׁוֹן אֵיחוּד כְּעַן לְכוֹן
חוּדִיתָא אִם חַוָּאָה תְּחַוּוֹן
יָתַהּ לִי שִׁבְעַת יוֹמֵי
מִשְׁתְּיָא וְתַשְׁכְּחוּן וְאֶתֵּן (ב׳ חס׳ דחס׳ וחמש חלפת)
לְכוֹן תְּלָתִין פִּלְדְסִין
וּתְלָתִין אִצְטְלָוָן דִלְבוּשָׁא ׃
יג וְאִם לָא תוּכְלוּן לְחַוָּאָה
לִי וְתִתְּנוּן אַתּוּן לִי תְּלָתִין
פִּלְדְסִין וּתְלָתִין אִצְטְלָוָן
דִלְבוּשָׁא וַאֲמַרוּ לֵיהּ חוּד
חִידָתָךְ וְנִשְׁמְעִינַהּ ׃ יד וַאֲמַר
לְהוֹן מֵאָכְלָא נְפַק מֵיכְלָא
וּמִתַּקִּיפָא נְפַק חוּלְיָא וְלָא
יְכִילוּ לְחַוָּאָה חוּדִיתָא
תְּלָתָא יוֹמִין ׃ טו וַהֲוָה בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וַאֲמַרוּ לְאִתַּת
שִׁמְשׁוֹן שַׁדִּילִי יַת בַּעְלִיךְ
וִיחַוֵּי לָנָא יַת חוּדִיתָא דִלְמָא
נוֹקִיד יָתִיךְ וְיַת בֵּית אֲבוּךְ
בְּנוּרָא הַלְמִסְכְּנוּתָנָא
קְרֵיתוּן יָתָנָא הַלְכָא ׃
טז וּבְכַת אִתַּת שִׁמְשׁוֹן
עֲלוֹהִי וַאֲמַרַת לְחוּד שְׂנֵאתַנִי
וְלָא רְחַמְתָּנִי חוּדְתָא
חַדְתָּא לִבְנֵי עַמִּי וְלִי לָא חַוֵּיתָא וַאֲמַר לַהּ הָא לְאַבָּא
וּלְאִמָּא לָא חַוֵּיתִי וְלִיךְ אֲחַוֵּין אֲחַוֵּי ׃ יז וּבְכַת
עֲלוֹהִי שִׁבְעָא יוֹמַיָא דַהֲוָה לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַהֲוָה בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וְחַוֵּי לַהּ אֲרֵי דְחַקְתֵּיהּ וְחַוִּיאַת חוּדִיתָא
לִבְנֵי עַמַּהּ ׃ יח וַאֲמַרוּ לֵיהּ אֱנָשֵׁי קַרְתָּא בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה עַד לָא מְעַל שִׁמְשָׁא מַה חֲלֵי מִדּוּבְשָׁא

שופטים יד

הַדְּבָשׁ ׃ י וַיֵּרֶד אָבִיהוּ אֶל־הָאִשָּׁה
וַיַּעַשׂ שָׁם שִׁמְשׁוֹן מִשְׁתֶּה כִּי כֵּן יַעֲשׂוּ
הַבַּחוּרִים ׃ יא וַיְהִי כִּרְאוֹתָם אוֹתוֹ
וַיִּקְחוּ שְׁלֹשִׁים מֵרֵעִים וַיִּהְיוּ אִתּוֹ ׃
יב וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן אָחוּדָה־נָּא לָכֶם
חִידָה אִם־הַגֵּד תַּגִּידוּ אוֹתָהּ לִי
שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וּמְצָאתֶם וְנָתַתִּי
לָכֶם שְׁלֹשִׁים סְדִינִים וּשְׁלֹשִׁים
חֲלִפֹת בְּגָדִים ׃ יג וְאִם־לֹא תוּכְלוּ
לְהַגִּיד לִי וּנְתַתֶּם אַתֶּם לִי שְׁלֹשִׁים
סְדִינִים וּשְׁלֹשִׁים חֲלִיפוֹת בְּגָדִים
וַיֹּאמְרוּ לוֹ חוּדָה חִידָתְךָ וְנִשְׁמָעֶנָּה ׃
יד וַיֹּאמֶר לָהֶם מֵהָאֹכֵל יָצָא מַאֲכָל וּמֵעַז
יָצָא מָתוֹק וְלֹא יָכְלוּ לְהַגִּיד הַחִידָה
שְׁלֹשֶׁת יָמִים ׃ טו וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
וַיֹּאמְרוּ לְאֵשֶׁת־שִׁמְשׁוֹן פַּתִּי אֶת־
אִישֵׁךְ וְיַגֶּד־לָנוּ אֶת־הַחִידָה פֶּן־
נִשְׂרֹף אוֹתָךְ וְאֶת־בֵּית אָבִיךְ בָּאֵשׁ
הַלְיָרְשֵׁנוּ קְרָאתֶם לָנוּ הֲלֹא ׃ טז וַתֵּבְךְּ
אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן עָלָיו וַתֹּאמֶר רַק־
שְׂנֵאתַנִי וְלֹא אֲהַבְתָּנִי הַחִידָה חַדְתָּ
לִבְנֵי עַמִּי וְלִי לֹא הִגַּדְתָּה וַיֹּאמֶר
לָהּ הִנֵּה לְאָבִי וּלְאִמִּי לֹא הִגַּדְתִּי וְלָךְ
אַגִּיד ׃ יז וַתֵּבְךְּ עָלָיו שִׁבְעַת הַיָּמִים
אֲשֶׁר־הָיָה לָהֶם הַמִּשְׁתֶּה וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וַיַּגֶּד־לָהּ כִּי הֱצִיקַתְהוּ וַתַּגֵּד
הַחִידָה לִבְנֵי עַמָּהּ ׃ יח וַיֹּאמְרוּ לוֹ
אַנְשֵׁי הָעִיר בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי בְּטֶרֶם
יָבֹא הַחַרְסָה מַה־מָּתוֹק מִדְּבַשׁ וּמֶה

רלב״ג

לשמשון לנשא שב שמשון לקחת אותה לו לנשא וידמה שנתנו לה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה : (יז) ויגד לה כי הציקתהו. אפשר שיהיה הרצון בזה שמרוב השתדלות בזה עמו הלאה אותו והציקתהו עד שלא יכול הציל שלא יגיד לה החידה או יהיה הציקתהו בענין שמשגל כי כשהיה תובע אותה היתה מונעת ממנו בעת שהיה יצרו תקפו וכאשר לא יכול לסבול זה הגיד לה את החידה עד שבטרם יבא השמש ביום הזה נשלם לאנשי העיר ענין הגדת החידה : (יח) לולי חרשתם בעגלתי. אמר זה להעיד להם כי אשת שמשון גלתה להם החידה ולולי זה לא מצאוה או אמר זה להורות שהוא היה חושד אשתו שזנתה עם אחד מהם ולזה גלתה לו ענין החידה והוא

איש׳ך ו׳ בקריא׳ וסי׳ אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך. אם לא שטית טמאה תחת אישך. ואת כי שטית תחת אישך ב׳ בפסוק. פתי את אישך. אחרי מות אישך. והר השלחת לאישך : ויגד ד׳ רפין וסי׳ פתי את אישך. ויגד לנו ה׳ אלהיך. ויגד לך תעלמות חכמה. ועוף השמים ויגד לך : ולי ה׳ בקריאה וסי׳ ותבך אשת שמשון עליו. ויהר לשאול מאד. ולי אני עבדך ולצדוק הכהן. לי הכסף ולי הזהב אמר. לי גלעד ולי מנשה קדמאה דספר׳. ולי מה יקרו רעיך. ה׳ דלותי ולי יהושיע. ולי הדברי ורברבני :

תולדות אהרן מהאוכל יצא מאכל. זוהר ויחי.

מצודת ציון

ממקום דבוקו וכן רדנו לא נבוא (ירמיה ב). בדרז״ל רדיית הפת (שבת קי״ז) : (יא) מרעים. חברים ושושבינים: (יב) אחודה. ענין דבר הסתום שקשה לדעתו : סדינים. שם מלבוש מה : חליפות בגדים. יקראו כן כי דרך להחליפם בכל פעם : (טו) ויגד לנו. ר״ל לצרכינו : (יז) הציקתהו. ענין צרה ודחק כמו מעוף צוקה (ישעיה ח) : (יח) יבוא. ענין שקיעה. כמו כי בא השמש (בראשית כח) : החרסה. השמש כמו מלמעלה החרס (לעיל ח) : נולא

מצודת דוד

בעת ההלוך היה אוכל : (י) וירד אביהו. מתחלה ירד אביו להכין צרכי המשתה כי שמשון עשה שם המשתה משלו כי כן דרך הבחורים לעשות המשתה משלהם בעת הנשואים ולזה ירד אביו בתחלה להכין הכל : (יא) כראותם. כאשר ראו האשה ואביה את שמשון בא אחר אביו : ויהיו אתו. לדבר עמו ולשמחו : (יב) אחודה כו׳. אשאל אתכם חידה ואם תגידו ביאור החידה במשך ימי המשתה : ומצאתם. ר״ל אסתכינו לאמיתת הדבר : (יג) חודה. ר״ל אמור החידה ולתוספת ביאור אמרו חידתך : (יד) מהאוכל. מהדבר האוכל זולתו יצא דבר מאכל ומדבר חזק יצא דבר מתוק : (טו) ביום השביעי. לא לימי המשתה אלא על יום השבת יאמר והיה רביעי לימי המשתה ובעבור כי בשבת לא התמיד שמשון לשבת עמהם מצאו מקום לדבר אל האשה : ויגד לנו. ר״ל לך יגיד לצרכינו כי תשובי ותגיד לנו : הלירשנו. וכי לרשת אותנו קראת לנו על המשתה בתמיה : הלא. כי לא לרשת ור״ל הקריאה היתה לשמוח ולא לרשת ועתה ראינו שהכונה היתה לרשת : (טז) לא הגדתה. הביאור מן החידה : (יז) שבעת הימים. ר״ל עד כלות שבעת הימים : אשר היה להם המשתה. ר״ל אשר הדרך לשמוח בהן והיא בכתה : כי הציקתהו. היתה דוחקת אותו מאוד ומנעה עצמה ממנו וכדומה : (יח) בטרם יבוא החרסה. בעוד לא עבר יום השביעי

הוא אילולפון בדקתון באתתי : (יט) רוח ה' . רוח גבורה מן קדם ה' : חליצותם . מלבושים שחלץ מעליהן : (כ) למרעהו . לאחד משושביניו נתנה : (ג) נקיתי הפעם . בדין אעשה להם ברעה : (ד) ויפן . את הזנבות זנב אל זנב . ויפן משמע הוא עצמו פנה . ויפן משמע הפנה את אחרים וכן שימוש כל תיבה שפעל שלה בה"א וירב . הפעם וירב . בבת יהודה תאניה ויגל יהודה מעל אדמתו הגלה ויגל מלך אשור את ישראל אשורה ויגלה : (ו) חתן התמני

השביעי טרם הגידה החידה היו נותנים לו ל' סדינים כי כבר שלמו שבעת הימים לפיכך דחקו להגיד בטרם בא השמש חרשתם בעגלתי . ע"ד משל כלו' שחקרו הרבה באשתו וכן חרשה רשע על דרך משל והמסרה אמרה בתרי לישני : (יט) ויך מהם שלשים איש. קבלו רבותינו ז"ל כי מותר היה לו ליטמא למתים אף על פי שהיה נזיר כי המלאך אמר נזיר אלהים יהיה הנער ולא נדר הוא עצמו בנזיר ודברים שאמר לו המלאך בפירוש היו אסורים לו יין ותגלח' לפיכך היה מכה בפלשתים ומפשיטם אחר כן שנאמר ויך ויקח ולולי קבלתם היינו יכולין לומר כי היה מכה בפלשתים באבן או בזולת' ולא היה נוגע בהם כמו שהכה אות' בלחי החמור שהיה משליך אותה עליהם והורג אותם בה או אפילו היה נוגע בם טרם מותם היה מסלק ידו מהם כי לא ימות האדם תכף מהמכ' ואע"פ שהוכה מכת מות ג"כ ויקח את חליצותם טרם מותם או אפי' אחר מותם נוה לפלשתי' אחד להפשיטם . או נוכל לומר כי היה נזהר מלהטמא למת אלא במקום מצוה והמלחמה בפלשתי' מצוה היתה להלחם בהם ולהושיע את ישראל מידם ומה' הי' הכל כמו שכתוב כי מה' הוא והנה קבלו רבו' ז"ל כי נזיר מטמא למת מצוה : חליצותם . בגדיהם וכלי זינם ובדמיה' נתן החליפות למגידי החידה גם כן הסדינים אף על פי שלא זכרם או החליפות לבד כי די היה להם אחר שבמרמה לקחום ממנו : (כ) למרעהו אשר רעה לו . כתרגומו לחבריה דהוה שושביניה : אשר רעה . שלקח אותו שמשון לריע : (ג) נקיתי הפעם . הפעם הזאת אני נקי מהם כי בדין אעשה עמם רעה : (ד) שועלים . למה שועלים לפי שהשועל מנהגו לחזור לאחוריו לפיכך היה דבק הלפי' בין שתי הזנבות כי כל אחד מהם היה חוזר לאחוריו ולא היה נפרד מחבירו ומתוך כך היה הלפיד דבק בהם ואלולי כן היה זה הולך לפניו וזה לפניו והלפיד נופל מביניהם ורז"ל דרשו מאי שנא שועלים אמר שמשון יבא שועל שחוזר לאחוריו ויפרע מפלשתים שחזרו בשבועתם והיא שבועת אבימלך לאברהם : ויפן זנב אל זנב. מבניין הפעיל כי הוא בשש נקודות : (ה) ועד כרם זית . ועד

עַז מֵאֲרִי וַיֹּאמֶר לָהֶם לוּלֵא חֲרַשְׁתֶּם ג' רפע
בְּעֶגְלָתִי לֹא מְצָאתֶם חִידָתִי׃ יט וַתִּצְלַח
עָלָיו רוּחַ יְהוָה וַיֵּרֶד אַשְׁקְלוֹן וַיַּךְ
מֵהֶם ׀ שְׁלֹשִׁים אִישׁ וַיִּקַּח אֶת־
חֲלִיצוֹתָם וַיִּתֵּן הַחֲלִיפוֹת לְמַגִּידֵי ל' . ל' ומ"ל
הַחִידָה וַיִּחַר אַפּוֹ וַיַּעַל בֵּית אָבִיהוּ׃ ז'
כ וַתְּהִי אֵשֶׁת שִׁמְשׁוֹן לְמֵרֵעֵהוּ אֲשֶׁר
רֵעָה לוֹ׃ טו א וַיְהִי מִיָּמִים ל' . ד'
בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים וַיִּפְקֹד שִׁמְשׁוֹן אֶת־
אִשְׁתּוֹ בִּגְדִי עִזִּים וַיֹּאמֶר אָבֹאָה אֶל־ ל' חס'
אִשְׁתִּי הֶחָדְרָה וְלֹא־נְתָנוֹ אָבִיהָ ד'
לָבוֹא׃ ב וַיֹּאמֶר אָבִיהָ אָמֹר אָמַרְתִּי כִּי־ ג' חס'
שָׂנֹא שְׂנֵאתָהּ וָאֶתְּנֶנָּה לְמֵרֵעֶךָ הֲלֹא
אֲחוֹתָהּ הַקְּטַנָּה טוֹבָה מִמֶּנָּה תְּהִי־נָא
לְךָ תַּחְתֶּיהָ׃ ג וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן ב' מ"ל
נִקֵּיתִי הַפַּעַם מִפְּלִשְׁתִּים כִּי־עֹשֶׂה ל'
אֲנִי עִמָּם רָעָה׃ ד וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן ל' . ה'
וַיִּלְכֹּד שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת שׁוּעָלִים וַיִּקַּח
לַפִּדִים וַיֶּפֶן זָנָב אֶל־זָנָב וַיָּשֶׂם
לַפִּיד אֶחָד בֵּין־שְׁנֵי הַזְּנָבוֹת בַּתָּוֶךְ׃
ה וַיַּבְעֶר־אֵשׁ בַּלַּפִּידִים וַיְשַׁלַּח בְּקָמוֹת ה' כ"כ ופתר' לפידים . ל'
פְּלִשְׁתִּים וַיַּבְעֵר מִגָּדִישׁ וְעַד־קָמָה
וְעַד־כֶּרֶם זָיִת׃ ו וַיֹּאמְרוּ פְלִשְׁתִּים ל'
מִי עָשָׂה זֹאת וַיֹּאמְרוּ שִׁמְשׁוֹן חֲתַן ד' וא' וחתן
הַתִּמְנִי כִּי לָקַח אֶת־אִשְׁתּוֹ וַיִּתְּנָהּ

וּמָה תַּקִּיף מֵאַרְיָא וַאֲמַר
לְהוֹן אִילוּלְפוֹן בְּדַקְתּוּן
בְּאִתְּתִי לָא אַשְׁכַּחְתּוּן
חוּדָתִי׃ יט וּשְׁרַת עֲלוֹהִי רוּחַ
גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ וּנְחַת
לְאַשְׁקְלוֹן וּקְטַל מִנְּהוֹן
תְּלָתִין גַּבְרָא וּנְסִיב יַת
זָרְזֵיהוֹן וִיהַב אִצְטְלְוָתָא
לִדְחַוִּיאוּ חוּדִיתָא וּתְקֵיף
רוּגְזֵיהּ וּסְלֵיק לְבֵית אֲבוּהִי׃
כ וַהֲוַת אִתַּת שִׁמְשׁוֹן
לְחַבְרֵיהּ דַּהֲוָה
שׁוֹשְׁבִינֵיהּ׃ א וַהֲוָה לִזְמַן
יוֹמִין בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין
וְאַדְכַּר שִׁמְשׁוֹן יַת אִתְּתֵיהּ
בְּגַדְיָא בַּר עִזֵּי וַאֲמַר אֵיעוֹל
לְוַת אִתְּתִי לְאִדְּרוֹן בֵּית
מִשְׁכְּבָא וְלָא שַׁבְקֵיהּ
אֲבוּהָא לְמֵיעַל׃ ב וַאֲמַר
אֲבוּהָא מֵימַר אֲמַרִית אֲרֵי
מִסְנָא סְנֵיתָהּ וִיהַבִיתַהּ
לְחַבְרָךְ הֲלָא אֲחָתַהּ זְעֵירְתָּא
שַׁפִּירָא מִנַּהּ תְּהֵי כְעַן לָךְ
חִלּוּפַהּ׃ ג וַאֲמַר לְהוֹן
שִׁמְשׁוֹן זַכַּאי אֲנָא זִמְנָא
הָדָא מִפְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי עָבֵיד
אֲנָא עִמְּהוֹן בִּישָׁא׃ ד וַאֲזַל
שִׁמְשׁוֹן וַאֲחַד תְּלַת מְאָה
תַּעֲלִין וּנְסֵיב בְּעוּרַיָּא וּקְטַר
דַּנְבָא בְּרֵישׁ דַּנְבָא וְשַׁוִּי
בְּעוּרָא חַד בֵּין תְּרֵין דַּנְבַיָּא
בִּמְצִיעָן׃ ה וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בִּבְעוּרַיָּא וְשַׁלַּח בְּקָמַת פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַדְלֵיק מִגְּדִישַׁיָּא וְעַד כַּרְמַיָּא וְעַד זֵיתָא׃
ו וַאֲמַרוּ פְלִשְׁתָּאֵי מַן עֲבַד דָּא וַאֲמַרוּ שִׁמְשׁוֹן חַתְנֵיהּ דְּתִמְנִי אֲרֵי נְסֵיב יַת אִתְּתֵיהּ וִיהֲבַהּ לְחַבְרֵיהּ

לולא ד' כתיב א' בקריאה וסי' נמסר בסדר מקץ : אביהו ז' בקריאה וסי' וירד אביהו אל האשה : וירד אשקלון . וירד אחיו וכל בית אביהו. ודקרהו אביהו. וישלח חירם מלך צר . ולחסה מן בני מררי . ויחל שלמה לבנות : אמרו ו' ג' חס' וג' מ"ל וסי' נמסר בראש סדר משפטים בסדר נשוא : חתן ד' וא' וחתן וסי' נמסר בשמות :

תולדות אהרן לולי חרשתם . סנהדרין כא (סבת ז) : ויך מהם. נזיר ד : נקיתי הפעם . עקידה שער כ"ה : שלש מאות שועלים. סוטה י : ויבער. ברכות ל"ס ב"מ פז :

רלב"ג

והוא הגידה לאנשי העיר : (יט) ובגבורתו הכה ל' מפלשתים באשקלון ולקח את חליצותם ונתנם למגידי החידה . וחרה אף שמשון על רוע תכונת אשתו ונפרד ממנה ועלה בית אביהו וכאשר ראה אביה כי עזבה שמשון החזירה לסורה ונתנ' לאשה לאחד מן החברים אשר רעה לו שמשון בשבעת ימי המשתה : (א) ואחר זה בימי קציר חטים היה שב שמשון לפקוד את אשתו בגדי עזים וחשב לבוא אליה והגיד לו אביה כי נתנה למרעהו לאשה לחשבו שכבר שנאה ורצה לתת לו לפייסו אחותה הקטנה אשר היתה טובה ממנה והתפעל מזה שמשון ורצה להנקם מפלשתים ואמר שהוא נקי אם יעשה עמם רעה ולא יוכלו לגנותו על זה כי בדין היה לו להרע להם על מה שעשו כנגדו מזה הפועל : (ב) והנה התחכם שמשון להרע להם בזה האופן והוא שכבר לכד שלש מאות שועלים ולקח לפידים ושם פני זנב אל זנב מהשועלים וקשר בין הזנבות לפיד אחד והוא עץ ידלק בו האש בקלות ולאיחור תנועת השועלים היה בוער האש בכל מקום שיעברו בו טרם עברם ממנו

מצודת דוד

שהוא סוף הזמן שקבעו : מה מתוק. אין דבר יותר מתוק מדבש : לולא חרשתם. ר"ל אם לא גלתה לכם אשתי לא הייתם יודעים החידה ואמר בל' משל . או שאמר אם לא היתה חתירת מחשבותיכם באמצעות אשתי לשהיא תחקור ממני להגיד לכם לא מצאתם חידתי (ולפי שמלת חרישה היא משותפת לחרישה ממש ולחתירת המחשבה כינה אשתו בשם עגלה המלומדת לחרוש והיא מליצה נאותה) : (יט) ויחר אפו . על אשתו בעבור שגלתה מצפונו : (כ) ותהי וכו' . נשאת לחברו אשר נתחבר לשמשון לשושבין : טו (א) בגדי עזים . זכר בה בהבאת גדי עזים לה למנה : אבואה וכו'. לשכב עמה להיות אצלה : (ב) כי שנא שנאתה. בראותי כי חרה לך על שגלתה מצפונך : (ג) נקיתי וכו' . הפעם הזאת אהיה נקי מפלשתים כאשר אעשה לכם רעה כי לא יחשבו לי לאשמה על כי מהראוי להרע עמהם : (ה) וישלח . שלחם לנפשם בין הקמות : (ו) ויאמרו . הרואים אותו שעשהו :

מצודת ציון

לולא. אם לא : חרשתם . מל' חרישה. גם הוא ענין חתירת המחשבה והעיון בדבר כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג) : (יט) והגלה. ועבר כמו ולגלתו את הירדן (ש"ב י"ט) : חליצותם . ענין שליפה כמו חלוץ הנעל (דברים כ"ה) ור"ל הבגדים שחלץ מהם או הבגדים יקראו כן כאשר יקראו חליפות ע"ש שמחליפים בכל פעם וזהו כהסרת ושליפת הבגדים שהוא לבוש בהם ולזה יקראו גם חליצות : טו (א) מימים. מסוף ימים או מסוף שנה : ויפקוד. ענין זכירה והשגחה כמו פקוד פקדתי (שמות ג') : (ב) תחתיה . במקומה : (ד) לפידים. כן נקרא העץ אשר יקשר בו שלהבת וכן כלפיד יבער (ישעיה ס"ב) וקראם ע"ש סופם כי כשהבעיר בהם האש נעשו לפידים : ויפן . הפנה : בתוך . באמצע כמו והעיר בתוך (במדבר ל"ה) : (ה) בקמות . הוא התבואה המחוברת לקרקע : מגדיש . תבואה

וישרפו

רד"ק

ועד כרם ועד זתים הכל הבעיר וכת"י ועד כרמיא ועד זיתיא. ויש לפרש כרם סמוך לזית ויקרא כרם זית הזיתים הנטועים ביחד הרבה כמו שנקרא כרם הגפנים הנטועים ביחד הרבה וכן אמרו רז"ל כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי: (ז) אם תעשון כזאת. אם מתחלה כשגזלו אשתי עשיתם זאת ששרפתם אותה ואת בית אביה היה טוב אבל עתה שלא חששתם מתחילה עד שנקמתי אני דיני מכם לא אחדל עדי' אא"כ נקמתי בכם פעם אחרת ואחר כן אחדל: (ח) שוק על ירך. ת"י פרשין עם רגלאין שוק הוא הרגלי וירך הוא הרוכב. ויש לפרש שוק על ירך על הנופלים בנוסם כלו' כי לא הפך אחד מהם פניו אליו ולא עמד איש בפניו אלא כלם נסו מפניו והכה אותם בנוסם ונופלים שוק על ירך כי הנס ונופל על פניו מתהפך שוקו על ירכו: (ט) וינטשו בלחי. על שם סופו כי על דבר לחי החמור נקרא המקום לחי ופי' וינטשו לשון שטיחה כמו והנם נטושים על פני האדמה: (יא) כאשר עשו לי. רע עשו לי ורע עשיתי להם וכן כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: (יג) ויעלהו מן הסלע. כי מקום בני יהודה היה גבוה מן הסלע כמו שאמר למעלה וירדו אל סעיף סלע עיטם: (יד) בערו באש. ת"י ככיתנא דאחד ביה נורא: וימסו. מבנין נפעל והוא כמו וימס לבב העם: אסוריו. שם והאחד ממנו אסור והם היתרים אשר נאסר בהם: (טו) טריה. לחה וכן מכה טריה וכן יקראו לה בערבי טרי וי"ת במינתא ואם הבי"ת שמוש פירוש בלחותה מדברי רז"ל אם היתה שדה מטוננת מותר

תעשון ב"ו וסימן נמסר בסוף מטות ובהאי פיסקא סי' ז':

תרגום

וסליקו פלשתאי ואוקידו
יתה וית אבוהא בנורא׃
ז ואמר להון שמשון אם
תעבדון כהדא אלהין כד
אתפרע מנכון ובתר כן
אתמנע׃ ח ומחא יתהון
פרשין עם רגלאין מחא
סגיאה ונחת ויתיב בשקיף
כיף עיטם׃ ט וסליקו
פלשתאי ושרו בארעא
דבית יהודה ואתרטישו
על לחי׃ י ואמרו אנשי
יהודה למא סלקתון עלנא
ואמרו למיסר ית שמשון
סליקנא למעבד ליה כמא
דעבד לנא׃ יא ונחתו
תלתא אלפין גברא מדבית
יהודה לשקיף כיף עיטם
ואמרו לשמשון הלא
ידעתא ארי שלטין בנא
פלשתאי ומה דא עבדת
לנא ואמר להון כמא
דעבדו לי כן עבדית להון׃
יב ואמרו ליה למיסרך
נחתנא לממסרך בידא
דפלשתאי ואמר להון
שמשון קיימו לי דלמא
תשלטון בי אתון׃ יג ואמרו
ליה למימר לא ארי מיסר
ניסרינך ונמסרינך בידיהון
ומקטל לא נקטלנך ואסרוהו בתרתין גרדין חדתין
ואסקוהי מן כיפא׃ יד הוא אתא עד לחי ופלשתאי
יביבו לקדמותיה ושרת עלוהי רוח גבורא מן קדם
יי והואה גדילתא דעל דרעוהי כבתנא דארח ביה
נורא ואתמסיו אסרוהי מעל ידוהי׃ טו ואשכח
לועא דחמרא בטינתא ואושיט ידיה ונסבה וקטל

שופטים טו

לְמֵרֵעֵהוּ וַיַּעֲלוּ פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׂרְפוּ
(כ"ס) אוֹתָהּ וְאֶת־אָבִיהָ בָּאֵשׁ׃ ז וַיֹּאמֶר לָהֶם
(י"ד) שִׁמְשׁוֹן אִם־תַּעֲשׂוּן כָּזֹאת כִּי אִם־
נִקַּמְתִּי בָכֶם וְאַחַר אֶחְדָּל׃ ח וַיַּךְ אוֹתָם
שׁוֹק עַל־יָרֵךְ מַכָּה גְדוֹלָה וַיֵּרֶד וַיֵּשֶׁב
בִּסְעִיף סֶלַע עֵיטָם׃
ט וַיַּעֲלוּ פְלִשְׁתִּים וַיַּחֲנוּ בִּיהוּדָה
וַיִּנָּטְשׁוּ בַּלֶּחִי׃ י וַיֹּאמְרוּ אִישׁ יְהוּדָה
(כ' חד מ"ל וחד חסר) לָמָה עֲלִיתֶם עָלֵינוּ וַיֹּאמְרוּ לֶאֱסוֹר
אֶת־שִׁמְשׁוֹן עָלִינוּ לַעֲשׂוֹת לוֹ כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה לָנוּ׃ יא וַיֵּרְדוּ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
אִישׁ מִיהוּדָה אֶל־סְעִיף סֶלַע עֵיטָם
וַיֹּאמְרוּ לְשִׁמְשׁוֹן הֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי־
מֹשְׁלִים בָּנוּ פְּלִשְׁתִּים וּמַה־זֹּאת
(כ"ס) עָשִׂיתָ לָּנוּ וַיֹּאמֶר לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ
לִי כֵּן עָשִׂיתִי לָהֶם׃ יב וַיֹּאמְרוּ לוֹ
(ל') לֶאֱסָרְךָ יָרַדְנוּ לְתִתְּךָ בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים
(כ"ס) וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְשׁוֹן הִשָּׁבְעוּ לִי פֶּן־
תִּפְגְּעוּן בִּי אַתֶּם׃ יג וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֵאמֹר
(ל' וחד בלישן) לֹא כִּי־אָסֹר נֶאֱסָרְךָ וּנְתַנּוּךָ בְיָדָם
(ג' כ' חס' וחד מ"ל) וְהָמֵת לֹא נְמִיתֶךָ וַיַּאַסְרֻהוּ בִּשְׁנַיִם
עֲבֹתִים חֲדָשִׁים וַיַּעֲלוּהוּ מִן־הַסָּלַע׃
(ל') יד הוּא־בָא עַד־לֶחִי וּפְלִשְׁתִּים הֵרִיעוּ
לִקְרָאתוֹ וַתִּצְלַח עָלָיו רוּחַ יְהוָה
וַתִּהְיֶינָה הָעֲבֹתִים אֲשֶׁר עַל־
(ל' כ"כ) זְרוֹעוֹתָיו כַּפִּשְׁתִּים אֲשֶׁר בָּעֲרוּ בָאֵשׁ
(ל'. ל') וַיִּמַּסּוּ אֱסוּרָיו מֵעַל יָדָיו׃ טו וַיִּמְצָא
(כ' ומכס) לְחִי־חֲמוֹר טְרִיָּה וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ

רש"י

התמני. חתן הפלשתי אשר בתמנה: (ז) אם תעשון כזאת. ושמא רגילין אתם בכך לתת אשתו של זה לזה: (ח) שוק על ירך. פרשין עם רגלאין רוכב סוס איש נשען על ירכו כי אם על שוקו רגל אחד נתון בברזל התלוי במרכבת: בסעיף. בנקרת סלע עיטם והכרו סעיפי הסלעים מסעף פארה: (ט) וינטשו. ויתפזרו: בלחי. שם מקום: (י) למה עליתם עלינו. הלא עבדים אנחנו לכם: לאסור את שמשון. שתאסרוהו ותסגירוהו לנו: (יג) לא כי אסור נאסרך. לא נהרוג אותך כי אם אסור נאסרך: (יד) רוח ה'. רוח גבורה מן קדם ה': אסוריו. קשוריו: (טו) טריה. לחה וראיתי בספר רפואות שקורא ללחה

רלב"ג

ממנו ובזה האופן הבעיר שמשון בקמות פלשתים מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ר"ל השדה שהוא נטוע זיתים כדמות כרם כי לאיחור תנועת השועלים בהם בער בהם האש קודם עברם מהם וכאשר ידעו פלשתים כי שמשון עשה זה מגד מה שעשה כנגדו אבי אשתו ורצו להנקם מאבי אשתו ומאשתו ולא התפעלו כנגד שמשון כי כבר התבאר להם כי בדין עשה מה שעשה: (ז) ויאמר להם שמשון. הראוי שתעשו כזאת להוסיף לעשות כנגדי הנה אם נקמתי בכם מענין הראשון ואחר אחדל מהרע לכם אך עתה שבחתם לעשות כנגדי הנה אני עושה עמכם רעה: (ח) והכה אותם שמשון שוק על ירך מכה גדולה ר"ל שוק אצל ירך ודמה הרגלים לשוק והפרשים הרוכבים בסוסים לירך כי השוק הוא למטה מהירך: ואחר ירד שמשון וישב בסעיף סלע עיטם מפני פלשתים שהיו אורבים לו: (ט) וינטשו בלחי. ר"ל שהתפזרו והתפשטו במקום ההוא מענין והנם נטושים: (יג) והנה אסרו בני יהודה את שמשון בשנים עבותים חדשים לתתו ביד פלשתים הוא בא עד לחי שהיו שם פלשתים רבים: (יד) ותצלח עליו רוח גבורה מאת ה' ושבו העבותים אשר על זרועותיו אצל גבורתו כפשתים אשר בערו באש באופן שנדמה לו כאלו נמסו אסוריו מעל ידיו כי לא נצרך לכח מרגיש לנתק העבותות ואפשר עם זה שהיו שאר הדברים יחד ר"ל שהע"י החלים

מצודת ציון

תבואה קצורה מונחים זה ע"ג זה: כרם זית. פרדס מאילני זית: (ח) שוק. הוא פרק האמצעי מן הרגל: ירך. הוא פרק העליון: בסעיף. הוא שן הסלע כמו ובסעיפי הסלעים (ישעיה ב) והוא ל' מושאל מענף האילן הקרוי סעיף כמ"ש בסעיפיה פוריה (שם יז) וע"ש שבולטת מהסלע כענף מן האילן: (ט) וינטשו. ענין פזור כמו וינטשו בעמק רפאים (ש"ב ה'): בלחי. אמר ע"ש סופו שקראו רמת לחי: (יב) תפגעון. ענין מכת מות כמו גש פגע בו (שם א'): (יג) עבותים. חבלים עבות שזורים בשלשה כפולים: (יד) ותצלח. ועברה: וימסו. מלשון המסה והמגה: אסוריו. קשוריו שנאסר בהם: (טו) לחי. כך שם עצם מה מעצמות הראש: טריה

מצודת דוד

וישרפו. לפייס את שמשון: (ז) אם תעשון כזאת. ר"ל לכן אשר עשיתם כזאת לנקום נקמתי לא יהיה לי עמכם איבת עולם רק אנקום בכם פעם אחת ואחר זה אחדול מלנקום: (ח) שוק על ירך. תרגום יונתן פרשין עם רגלאין דימה את הפרשים רוכבי סוסים אל הירך שהוא בגובה הרגל והולכי רגלי דימה לשוק שהוא בתחתית הרגל: (יא) עשית לנו. כי הלא ינקמו בנו: כאשר עשו לי. שלא מיחו באשתי מלהנשא לאחר: (יב) לאסרך ירדנו. כי הפלשתים גזרו עליהם לאסרו ולהביאו: השבעו לי. ר"ל אמסור עצמי בידכם אך השבעו לי על הדבר שרק תאסרו אותי כי ירא אני פן תפגעון בי: (יד) הוא בא. כי לא אסרו כ"א ידיו ולא רגליו: הריעו. תרועת שמחה: כפשתים. חלושים כפשתים אשר נחרכו באש: וימסו. כאלו נמסו מעל ידיו העבותים שנאסר בהם: (טו) לחי חמור

רש"י

ללחה שיוצא מן המכה טריה : (טז) חמור חמורתים. בלחי החמור לצבור צבורים רבים. בלועא דחמרא רמיתינון דגורין : (יט) את המכתש. גומא שהשן יושבת בה עשויה כעין מכתשת : עין הקורא. מעין שבא על ידי זעקת הקורא אל ה' : (ב) לעזתים לאמר. לאנשי עזה נאמר : ויתחרשו. נהגו עצמן כשתיקה : (ג) ויסעם. ויעקרם ממקומם

רד"ק

מותר פי' לחה : (טז) חמור חמורתים. צבור וצבורים כמו חמר חמרים והם שלשה משקלים בזה הענין חמור משקל אחד בשקל שאור יאור ותומר מן תומרים משקל אחר בשקל קדש חדש וחמורתים מן חמורה משקל אחר משקל דטרה חגורה : (יז) רמת לחי. תרגום וישלך ורמת ולפי שהשליך הלחי שם קראו רמת לחי : (יט) אל המכתש אשר בלחי. י"ת ית כיפא דבלועא יראה דעת התרגם כי סלע היה תחת הלחי והיה הסלע עשוי כמו מכתש לפיכך קראו מכתש. ובנסחא אחרת מצאתי ית ככא דבלועה והוא הגומא שהשן תקועה בתוכה ובנסחא אחרת מצאתי רומזא דבלעא ולא ידעתי מה : עין הקורא. כתרגומא עינא דאתיהיבת בצלותיה דשמשון : (כ) וישפט את ישראל בימי פלשתים. טעם בימי פלשתים הימים שפלשתים מושלים בישראל והוא הושיעם מהם אע"פ שלא היתה תשועתם שלימה : (א) אשה זונה. איתתא פונדקיתא וכבר כתבנו דעת המתרגם בענין רחב הזונה : (ב) לעזתים לאמר. לעזתים הוגד לאמר וכן הוא התרגום לעזתאי איתחוא למימר : ויתחרשו. כתרגומו ושתיקו כל ליליא כלומר עשו עצמן כחרשים כדי שלא ישמר מהם שמשון : (ג) ויסעם. ויסע עמם ועם הבריח כי לא נמצא ממנו מפעל הקל יוצא כי אם בודד וכן

וַיַּךְ־בָּהּ אֶלֶף אִישׁ׃ טז וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן
בִּלְחִי הַחֲמוֹר חֲמוֹר חֲמֹרָתָיִם בִּלְחִי ל' כ' כענין
הַחֲמוֹר הִכֵּיתִי אֶלֶף אִישׁ׃ יז וַיְהִי
כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר וַיַּשְׁלֵךְ הַלְּחִי מִיָּדוֹ
וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם הַהוּא רָמַת לֶחִי׃ ל'
יח וַיִּצְמָא מְאֹד וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר ב' כ'
אַתָּה נָתַתָּ בְיַד־עַבְדְּךָ אֶת־הַתְּשׁוּעָה כ"ע חס'
הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְעַתָּה אָמוּת
בַּצָּמָא וְנָפַלְתִּי בְּיַד הָעֲרֵלִים׃
יט וַיִּבְקַע אֱלֹהִים אֶת־הַמַּכְתֵּשׁ אֲשֶׁר־ ל'. כ' כלי"ט
בַּלְּחִי וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וַיֵּשְׁתְּ וַתָּשָׁב
רוּחוֹ וַיֶּחִי עַל־כֵּן ׀ קָרָא שְׁמָהּ עֵין
הַקּוֹרֵא אֲשֶׁר בַּלֶּחִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ו' מ"ל
כ וַיִּשְׁפֹּט אֶת־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי פְלִשְׁתִּים
עֶשְׂרִים שָׁנָה׃

טז א וַיֵּלֶךְ שִׁמְשׁוֹן עַזָּתָה וַיַּרְא־שָׁם אִשָּׁה
זוֹנָה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ ב לַעַזָּתִים ׀ לֵאמֹר ל'
בָּא שִׁמְשׁוֹן הֵנָּה וַיָּסֹבּוּ וַיֶּאֶרְבוּ־לוֹ
כָל־הַלַּיְלָה בְּשַׁעַר הָעִיר וַיִּתְחָרְשׁוּ ל'
כָל־הַלַּיְלָה לֵאמֹר עַד־אוֹר הַבֹּקֶר ו'
וַהֲרַגְנֻהוּ׃ ג וַיִּשְׁכַּב שִׁמְשׁוֹן עַד־חֲצִי ל' וחס'
הַלַּיְלָה וַיָּקָם בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיֶּאֱחֹז נ' אג"ך
בְּדַלְתוֹת שַׁעַר־הָעִיר וּבִשְׁתֵּי הַמְּזֻזוֹת
וַיִּסָּעֵם עִם־הַבְּרִיחַ וַיָּשֶׂם עַל־ כ' חס'
כְּתֵפָיו וַיַּעֲלֵם אֶל־רֹאשׁ הָהָר אֲשֶׁר ז' פסוקים על אל על
עַל־פְּנֵי חֶבְרוֹן׃

בַּהּ אֲלַף גַּבְרָא׃ טז וַאֲמַר
שִׁמְשׁוֹן בְּלוֹעָא דַחֲמָרָא
רְמִיתִנּוּן דְּגוֹרִין בְּלוֹעָא
דַחֲמָרָא קְטָלִית אֲלַף
גַּבְרָא׃ יז וַהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ
לְמַלָּלָא וּרְמָא לוֹעָא מִן יְדֵיהּ
וּקְרָא לְאַתְרָא הַהוּא רָמַת
לְחִי׃ יח וּצְחִי לַחֲדָא וְצַלִּי
קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אַתְּ עֲבַדְתְּ
עַל יַד עַבְדָּךְ יַת פּוּרְקָנָא
רַבָּא הָדָא וּכְעַן אֵימוּת
בְּצַחוּתָא וְאֶתְמְסַר בִּידָא
דְעַרְלַיָּא׃ יט וּבְזַע יְיָ יַת
כֵּיפָא דִּי בְּלוֹעָא וּנְפַקוּ
מִנֵּיהּ מַיָּא וּשְׁתִי וְתָבַת
רוּחֵיהּ וַחֲיָא עַל כֵּן אִתְקְרֵי
שְׁמָהּ עֵינָא דְּאִתְיְהִיבַת
בִּצְלוֹתָא דְשִׁמְשׁוֹן הִיא
קַיָּמָא בִּלְחִי עַד יוֹמָא הָדֵין׃
כ וְדָן יַת יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמֵי
פְּלִשְׁתָּאֵי עַסְרִין שְׁנִין׃
א וַאֲזַל שִׁמְשׁוֹן לְעַזָּה וַחֲזָא
תַמָּן אִתְּתָא פּוּנְדְּקִיתָא וְעַל
לְוָתַהּ׃ ב לְעַזָּתָאֵי אִתְחֲוָה
לְמֵימַר אֲתָא שִׁמְשׁוֹן הָכָא
וְאַסְחַרוּ וּכְמַנוּ לֵיהּ כָּל
לֵילְיָא בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע
קַרְתָּא וּשְׁתִיקוּ כָּל לֵילְיָא
לְמֵימַר עַד נְהוֹר צַפְרָא
וְנִקְטְלִינֵיהּ׃ ג וּשְׁכֵב שִׁמְשׁוֹן
עַד פַּלְגוּת לֵילְיָא וְקָם בְּפַלְגוּת לֵילְיָא וַאֲחַד בְּדָשֵׁי
תְרַע קַרְתָּא וּבִתְרֵין סִפַּיָּא וְנַטְלִינוּן עִם עַבְרָא וְשַׁוִּי
עַל כַּתְפוֹהִי וְאַסְּקִינוּן לְרֵישׁ טוּרָא דְעַל אַפֵּי חֶבְרוֹן׃

רלב"ג

הכלים על דרך המופת השעבודות ההם ושמם בחולשה הפלשתים אשר בערו באש. ורוח הגבורה שצלחה עליו היתה בהריגתו אז אלף איש בלחי החמור שמצא ואמר שמשון בלחי החמור החרשתי צבור וצבורין מהרוגים ואמר חמור חמורתים לזווג שם עם חמור על צד הצחות : (יז) ויהי ככלותו לדבר וישלך הלחי מידו ויקרא למקום ההוא רמת לחי. כי נעשית שם גבורה נפלאה באמצעות לחי החמור עם שהמקום ההוא שאצלו היתה המלחמה היה שמו לחי וידמה שהוא היה מקום גבוה ולזה ג"כ קראו רמת לחי : (יט) המכתש אשר בלחי. אחשוב שהיה שן סלע דומה למכתש במקום שהיה שמו לחי וע"י המופת בקע אותו הש"י ויצאו ממנו מים וישת ולהזכיר זה הנס קרא שמו עין הקורא אשר בלחי הרצון בזה ששם היה עין השם אל הקורא לו שהוא שמשון להוציא לו משם מים : (כ) והנה זכר שכבר שפט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה ואמר בימי פלשתים להורות שבימי שמשון בכללם היו פלשתים מושלים בישראל אלא שהוא הושיעם מידם תשועת מה : (א) אחר זה ספר שבא שמשון עזתה וראה שם אשה פונדקיתא ובא לביתה ללון שם : (ב) והנה הוגד לבני עזה שבא שמשון שם וארבו לו כל הלילה בשער העיר ר"ל שהם סגרו השער וארבו לו כל הלילה בזה האופן להרגו בבקר לחשבם שהוא תחת ידם : (ג) והנה שכב שמשון עד חצי הלילה ואז קם ואחז בדלתות שער העיר ובשתי המזוזות והסיעם עם הבריח ושמם על כתפיו והעלה אותם על ראש ההר אשר על פני חברון וזה ממה שיורה על שלם

פי' רבי' ישעיה

(ב) ויתחרשו פי' נתיעצו בסוד : עד אור הבקר והרגנוהו. פי' נמתין עד אור הבקר והוא מקרא קצר : (ג) ויסיעם עם הבריח. כל פועל קל מזה השרש עומד בעצמו וזה יוצא באחר כמו הכבד : ע"כ

ויקרא ויאמר בחד פסוק וסי' וירא אהרן ויבן מזבח. ויקרא שמשון אל ה'. ותלך לקחת ויקרא אליה. ויקרא אל ה' ויאמר. וחברו גבי בן הצרפית. ויחל יונה לבוא בעיר. ויקר' אסא אל ה' דד"ה : המכתש ב' בקריאה וסי' הילילו ישבי המכתש. ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי : קורא הקורא י' מלאים בלישנ' בקריאה וסי' במסרה רבתא : עד אור הבקר ו' וסי' ויתחרשו כל הלילה. ונבוזה בהם. כי אם נותר לנבל. ולא הגידה לו דבר. עד אחד לא נעדר להם. ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר :

תולדות אהרן בלחי החמור. נזיר ד : ויבקע אלהים. סוטה ע :

מצודת דוד

טריה. לחי לחה מן חמור : (טז) בלחי החמור. בלחי של חמור עשיתי חמרים והוא לשון הנופל על לשון : הכיתי. הרגתי הוסיף לפרש דבריו : (יז) רמת לחי. ע"ש שהשליך שם את הלחי כי התרגום של וישלך הוא ורמה : (יח) ועתה אמות בצמא. אם אשב פה : ונפלתי. אז אפול ביד הפלשתים הערלים אם אבוא העיר לרוות צמאוני : (יט) ויצאו ממנו. בנס נעשה מעין תחת המכתש ויצאו המים דרך הבקע : ותשב רוחו ויחי. אמר בדרך גוזמא והפלגה כאלו יצאה רוחו ושבה אח"ז ונעשה חי : שמה. של המעין ההוא : עין הקורא. ר"ל מעין הבא ע"י הקורא לה' אשר היה במקום לחי ר"ל רמת לחי : עד היום הזה. היא שמה אשר נקרא לה : (כ) בימי פלשתים. בימים שמשלו פלשתים בישראל : טז (ב) לעזתים לאמר. לאנשי עזה נאמר : ויסובו. סבבו בעיר לבקשו כי לא ידעו לאיזה בית נכנס : בשער העיר. להרגו בבואו לצאת מן השער : ויתחרשו. שתקו ועשו עצמם כאלו אינם יודעים ממנו ולבל יהיה נשמר מהם, או כל הלילה חשבו מחשבות

מצודת ציון

טריה. לחה כמו ומכה טריה (ישעיה א') : (טז) חמור חמורתים. צבור צבורים כמו חמרים חמרים (שמות ח) : (יט) המכתש. הגומא שהשן יושב בה עשוי כמכתשת והוא שם כלי שדוכין בו בשמים : עין. מעין : טז (ב) ויתחרשו. ענין שתיקה כמו והחרים לה (במדבר ל') או הוא מענין חרישת המחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג') : (ג) המזוזות. הם העמודים מצדי הפתח

ד וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיֶּאֱהַב אִשָּׁה בְּנַחַל שֹׂרֵק וּשְׁמָהּ דְּלִילָה׃ ה וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ לָהּ פַּתִּי אוֹתוֹ וּרְאִי בַּמֶּה כֹּחוֹ גָדוֹל וּבַמֶּה נוּכַל לוֹ וַאֲסַרְנֻהוּ לְעַנֹּתוֹ וַאֲנַחְנוּ נִתַּן־לָךְ אִישׁ אֶלֶף וּמֵאָה כָּסֶף׃ ו וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן הַגִּידָה־נָּא לִי בַּמֶּה כֹּחֲךָ גָדוֹל וּבַמֶּה תֵאָסֵר לְעַנּוֹתֶךָ׃ ז וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ שִׁמְשׁוֹן אִם־יַאַסְרֻנִי בְּשִׁבְעָה יְתָרִים לַחִים אֲשֶׁר לֹא־חֹרָבוּ וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּאַחַד הָאָדָם׃ ח וַיַּעֲלוּ־לָהּ סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים שִׁבְעָה יְתָרִים לַחִים אֲשֶׁר לֹא־חֹרָבוּ וַתַּאַסְרֵהוּ בָּהֶם׃ ט וְהָאֹרֵב יֹשֵׁב לָהּ בַּחֶדֶר וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וַיְנַתֵּק אֶת־הַיְתָרִים כַּאֲשֶׁר יִנָּתֵק פְּתִיל־הַנְּעֹרֶת בַּהֲרִיחוֹ אֵשׁ וְלֹא נוֹדַע כֹּחוֹ׃ י וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן הִנֵּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר אֵלַי כְּזָבִים עַתָּה הַגִּידָה־נָּא לִי בַּמֶּה תֵּאָסֵר׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־אָסוֹר יַאַסְרוּנִי בַּעֲבֹתִים חֲדָשִׁים אֲשֶׁר לֹא־נַעֲשָׂה בָהֶם מְלָאכָה וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּאַחַד הָאָדָם׃ יב וַתִּקַּח דְּלִילָה עֲבֹתִים חֲדָשִׁים וַתַּאַסְרֵהוּ בָהֶם וַתֹּאמֶר אֵלָיו פְּלִשְׁתִּים עָלֶיךָ שִׁמְשׁוֹן וְהָאֹרֵב יֹשֵׁב בֶּחָדֶר וַיְנַתְּקֵם מֵעַל זְרֹעֹתָיו כַּחוּט׃ יג וַתֹּאמֶר דְּלִילָה אֶל־שִׁמְשׁוֹן עַד־הֵנָּה הֵתַלְתָּ בִּי וַתְּדַבֵּר אֵלַי כְּזָבִים הַגִּידָה לִּי בַּמֶּה תֵּאָסֵר וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אִם־תַּאַרְגִי אֶת־שֶׁבַע מַחְלְפוֹת רֹאשִׁי עִם־הַמַּסָּכֶת׃

ד׳ ד׳ ג׳.ד׳ ו׳כטעם כסי׳ ס״מ בנ״ש ח׳ קמץ וכל חטף דכו׳ כמ״ב. י״ב ג׳ ג׳ ג׳ ג׳ כנגון

ד וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּרְחֵים אִתְּתָא בְּנַחֲלָא דְשׂוֹרֵק וּשְׁמַהּ דְּלִילָה׃ ה וּסְלִיקוּ לְוָתַהּ טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַרוּ לַהּ שַׁדִּילִי יָתֵיהּ וַחֲזִי בְּמָה חֵילֵיהּ רַבָּא וּבְמָה נִיכּוּל לֵיהּ וְנִסְרִינֵיהּ לְעַנְיוּתֵיהּ וַאֲנַחְנָא נִתֵּן לִיךְ גְּבַר אֲלַף וּמְאָה סִלְעִין דִּכְסַף׃ ו וַאֲמַרַת דְּלִילָה לְשִׁמְשׁוֹן חֲוִי כְעַן לִי בְּמָה חֵילָךְ סַגִּי וּבְמָה תִתְאֲסַר לְעַנְיוּתָךְ׃ ז וַאֲמַר לַהּ שִׁמְשׁוֹן אִם יֵיסְרוּנַנִי בְּשִׁבְעָא יָתְרִין רְטִיבִין דְּלָא יְבִישׁוּ וְאֶחֱלוֹשׁ וְאֶהֱוֵי כְּחַד מִן בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ ח וְאַסִּיקוּ לַהּ טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי שִׁבְעָא יָתְרִין רְטִיבִין דְּלָא יְבִישׁוּ וַאֲסַרְתֵּיהּ בְּהוֹן׃ ט וּכְמָנָא יָתֵב לַהּ בְּאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וַאֲמַרַת לֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי אֲתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וּפְסַק יַת יָתְרַיָּא כְּמָא דְמִתְפְּסֵק חוּטָא דִכְתָּנָא דְּאָרַח בֵּיהּ נוּרָא וְלָא אִתְיְדַע חֵילֵיהּ׃ י וַאֲמַרַת דְּלִילָה לְשִׁמְשׁוֹן הָא שְׁקַרְתָּ בִּי וּמַלֵּילְתָּא עִמִּי כַּדְבִין כְּעַן חֲוִי כְעַן לִי בְּמָה תִתְאֲסַר׃ יא וַאֲמַר לַהּ אִם מֵיסַר יֵיסְרוּנַנִי בְּגַדְלִין חַדְתִּין דְּלָא אִתְעֲבִידָא בְהוֹן עֲבִידְתָּא וְאֶחֱלוֹשׁ וְאֶהֱוֵי כְּחַד מִבְּנֵי אֱנָשָׁא׃ יב וּנְסִיבַת דְּלִילָה גַּדְלִין חַדְתִּין וַאֲסַרְתֵּיהּ בְּהוֹן וַאֲמַרַת לֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי אֲתוֹ עֲלָךְ שִׁמְשׁוֹן וּכְמָנָא יָתֵיב בְּאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וּפְסַקִינוּן מֵעַל דְּרָעוֹהִי כְּחוּטָא׃ יג וַאֲמַרַת דְּלִילָה לְשִׁמְשׁוֹן עַד הָכָא שְׁקַרְתָּ בִּי וּמַלֵּילְתָּא עִמִּי כַּדְבִין חֲוִי כְעַן לִי בְּמָה תִתְאֲסַר וַאֲמַר לַהּ אִם תְּשַׁתְּתִין יַת שְׁבַע גְּדִילַת רֵישִׁי עִם אַכְסְנָא

רדק

וכן ויסע את היתד הארג עם היתד או יהיו אלה השנים פעלים יוצאים והאחרים פעלים עומדים: (ה) ואנחנו נתן לך. בפתח שלא כמנהג והדברים האלה אשר עשתה לו לדעת כחו לא היו ביום אחד אלא היתה שואלת ממנו יום אחד ואחר יומים היתה עוד חוקרת אותו ומציקה אותו בדברים כמו שכתוב ויהי כי הציקה לו בדבריה כל הימים: (ז) יתרים לחים. אשר משכשים לחים: וחליתי. כתרגומו ואחלוש: (ט) בהריחו אש. כלומר שינתק בהיותו קרוב לאש שלא ישלוט בו האש אלא מעט בריח ולדעת יונתן וי״ו בהריחו על האש שתרגם דארח ביה נורא: (יא) עבותים. יתרים עשוים משלשה חבלים שהם חזקים: (יג) מחלפות. קווצות. עם המסכת. ת״י עם אכסנא במשתיתא. ר״ל לארג קווצות ראשו עם היריעה ויהיו ארוגים במה שיש ארוג במסכת ואחר כן לתקוע היתד שלא יתגלגל עמוד העץ שמקפלין בו הארוג ויעמוד בחוזק שלא יוכל לזוז והיא

ינתק ג׳ וסי׳ כאשר ינתק פתיל. ינתק מאהלו מבטחו. והחוט המשלש לא במהרה ינתק. נעשה ח׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר צו:

תולדות אחרן בנחל שורק. סוטה ט עקדס שער מג כל ענין שמשון ודלילה:

רשי

ממקומם: (ז) יתרים. חבלים דקים: (ט) ולא נודע כחו. לא הוצרך להתחזק בנתקו אותם: (יא) בעבותים. חבלים גסים: (יג) מחלפות. קווצות שלוני״ש בלע״ז. עם המסכת. עץ שהגרדי מוסך בו את השתי ושם העץ

רלבג

עולם גבורתו: (ד) אחר כן ספר שאהב אשה בנחל שורק מבנות פלשתים ושמה דלילה וידמה שגיירה תחלה כמו שארז״ל: (ה) ועלו אליה סרני פלשתים והשיאוה לפתות את שמשון שיודיעה במה כחו גדול ובמה יוכלו לאסור אותו לענותו והתל בה ג״פ ואחר זה הציקתהו בדבר עד שהלאת אותו עם שכבר היתה מונעת ממנו בעת שהיה יצרו תקפו כמו שארז״ל ולזה קצרה נפשו למות וכשקצרה נפשו למות אז הגיד לה את כל לבו והיה זה סבה שנפל ביד פלשתים ונקרו עיניו ואסרוהו בנחשתים והיה טוחן בבית האסורים כמנהג האסורים שהיו

מצודת ציון

הפתח מזה ומזה: ויסעם. מל׳ נסיעה ר״ל עקרם ממקומם: (ה) פתי. ענין הסתה והרבות דברים: ואסרנוהו. מלשון מאסר: לענותו. מלשון עינוי: (ז) יתרים לחים. חבלים משבעים לחים כמו יתרי פתח (איוב ל): חרבו. יבשו כמו חרבו המים (בראשית ח׳): וחליתי. ת״י ואחלוש: (ט) וינתק. ענין הפסק והקריעה לשנים וכן נתקו מוסרות (ירמיה ה׳): פתיל. חוט כפול ושזור כמו ופתיל תכלת (במדבר ט״ו): הנעורת. הוא פסולת הפשתן המנוערים ומשליכים ממנה בעת הנפוץ כמו והיה החסון לנעורת (ישעי׳ א׳) ור״ל חוט המנוער מהפסולת שהוא נוח להשרף בקל: בהריחו. מל׳ ריח ועל דרך הרחבה והפלגה ידבר: (י) התלת. ענין לעג ושחוק כמו אל יוסף פרעה התל (שמות ח׳): (יג) תארגי. מל׳ אריגה: מחלפות. הם קווצות ותלתלי שער הראש ועל כי יוחלפו בהתגלחם יקראו מחלפות: המסכת. הוא השתי כשהוא מסודר ערוך על יתד האריג ובמשנה בנגעי׳ בנפש המסכ׳ והמסדר בשתי

מצודת דוד

מחשבות איך להמיתו: לאמר. ואמרו נמתין עד אור הבוקר בבואו לצאת דרך השער ונהרגנו אז: (ג) ויאחז. כי מצאם נעולות: ויסעם. עקרם ממקומם עם הבריח המבריח לנעול הדלתות: (ה) פתי אתו וראי. ר״ל פתהו שיאמר לך ואל תאמין בו עד שתראה בנסיון שהאמת אותו: במה. בעבור מה גדול כוחו כ״כ ובמה ייתש כוחו לשנוכל לאסרו ולענות אותו ביסורים: איש. כל איש ואיש מאתנו: (ו) ובמה תאסר. באיזה דבר תאסר לשיוכל מי לענותך לבל תוכל לנתק המאסר ודבריה כאומר הראה לי חיבה יתירה וגלה אלי מצפוני לבך: (ז) אשר לא חרבו. כפל הדבר לתוספת ביאור: כאחד האדם. כשאר כל אדם: (ח) ותאסרהו בהם. לבחון אם אמת הדבר: (ט) והאורב יושב. שאם תראה שאמת הדבר יהחוהו: ותאמר אליו. אחר שאסרה אותו אמרה לו אתה שמשון פלשתים באו עליך בכדי שיתחזק לנתק היתרים ואם ינתקם תאמר שלנסותו עשתה ואם לא יוכל לנתקם הרי האורב מוכן: בהריחו אש. ר״ל כשהוא קרוב אל האש ורק מריח את האש והוא מל׳ מליצה. ולא נודע כחו. לא היה נודע בזה תכלית גבול כחו כי לדבר קל היה נחשב למול כחו ובקלו׳ נתקם: (י) עתה הגידה. אמיתת הדבר: (יג) עד הנה וכו׳. ר״ל אם רצית להתל בי בדרך שחוק כן עד הנה התלת בי ועשית את שלך אבל עתה הגידה לי האמת ואל תוסיף התל בי: שבע מחלפות. שבעה תלתלי הראש כי נזיר היה וגדל שער ראשו: עם המסכת. עם השתי המסודר לאריגה ור״ל כאשר תעשה כזאת אז יותש כחי ובכל דבר אשר תאסרני לא אוכל לנתקם מעתה: ותתקע

יד ותתקע ביתד ותאמר אליו פלשתים
עליך שמשון ויקץ משנתו ויסע
את־היתד הארג ואת־המסכת׃ ג'. ב'
טו ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך ב'
ולבך אין אתי זה שלש פעמים ח'
התלת בי ולא־הגדת לי במה כחך
גדול׃ טז ויהי כי־הציקה לו בדבריה ג'
כל־הימים ותאלצהו ותקצר נפשו ג'. ד'
למות׃ יז ויגד־לה את־כל־לבו ויאמר
לה מורה לא־עלה על־ראשי כי־
נזיר אלהים אני מבטן אמי אם־
גלחתי וסר ממני כחי וחליתי והייתי
ככל־האדם׃ יח ותרא דלילה כי־הגיד
לה את־כל־לבו ותשלח ותקרא
לסרני פלשתים לאמר עלו הפעם
כי־הגיד לה את־כל־לבו ועלו אליה לי קרי
סרני פלשתים ויעלו הכסף בידם׃
יט ותישנהו על־ברכיה ותקרא לאיש ג'
ותגלח את־שבע מחלפות ראשו
ותחל לענותו ויסר כחו מעליו׃
כ ותאמר פלשתים עליך שמשון ויקץ ג' וחס'
משנתו ויאמר אצא כפעם בפעם
ואנער והוא לא ידע כי־יהוה סר
מעליו׃ כא ויאחזוהו פלשתים ג'
וינקרו את־עיניו ויורידו אותו עזתה
ויאסרוהו בנחשתים ויהי טוחן בבית ג' מ"ע

דמשתיתא׃ יד ותקשת
בסכתא ואמרת ליה
פלשתאי אתו עלך שמשון
ואתער משנתיה ונטל ית
אכסן דגרדאין וית
משתיתא׃ טו ואמרת ליה
איכדין תימר רחמתיך
ולבך לית עמי דנן תלת
זמנין שקרתא בי ולא חוית
לי במה חילך סגי׃ טז והוה
כד אעיקת ליה בפתגמהא
כל יומיא ודחקתיה ועקת
נפשיה לממת׃ יז וחוי לה
ית כל לביה ואמר לה
מספר לא עדא על רישי
ארי נזירא דיי אנא מכטנא
דאמא אם אתגלח ויעדי
מני חילי ואחלוש ואהוי
כחד מן בני אנשא׃
יח וחזת דלילה ארי חוי
לה ית כל לביה ושלחת
וקרת לטורני פלשתאי
למימר סקו ברם זמנא
הדא ארי חוי לי ית כל
לביה וסליקו לותה טורני
פלשתאי ואסיקו כספא
בידיהון׃ יט ואשכבתיה
על ברכהא וקרת לגברא
וגדעת ית שבע גדילת
רישיה ושריאת לעניותיה
ועדא חיליה מניה׃
כ ואמרת פלשתאי אתו
עלך שמשון ואתער משנתיה ואמר אפוק כזמן בזמן ואתגבר והוא לא ידע ארי גבורתא דיי עדת מניה׃
כא ואחדוהו פלשתאי ונקרו ית עינוהי ואחיתו יתיה לעזת ואסרוהו בשלשלן דנחש והוה טחין רחיא בבית

הענן אשובלי"א מסכת אורסל"א בלע"ז : (טז) ותאלצהו . דחקתו ואין לו דמיון : (יח) ותרא דלילה כי הגיד לה . נכרין דברי אמת : (יט) ותקרא לאיש . לשלוחן של סרנים : (כא) ויורידו אותו עזתה . מקום תחלת קלקולו : ויהי טוחן . ברחים מלאכה כבדה ורבותינו פירשו מה שפירשו : בין

פי' רבי' ישעיה

(יד) ויסע את היתד הארג . ויסע יוצא באחר . כמו ויסעם . והה"א של היתד יתירי : (טז) ותאלצהו . מן הכבד ונפל הדגש לסקל : (יח) כי הגיד לה את כל לבו . שספר לה את כל הענין למה תלוי כחו בשערותיו ע"כ :

ולבך ה' בקריאה וסי' איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי . כי אין עיניך ולבך . ולבך תשית לדעתי . עיניך יראו זרות . אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר : ראשי כ"ד בקריאה וסי' במסרה רבתא : ויאסרהו ג' בקריאה וסי' וינקרו את עיניו . וילכדו את מנשה בחחים דד"ה . בשנים עבותים . ונמסר גם בלך לך :

תולדות אהרן כי הציקה ט . סוטה ט (כתובות ג) : נזיר אלהים . סוטה ט : אם גולחתי . ברכות ט : ותרא דלילה . סוטה ט : ויסר כחו . סוטה ט י : והוא לא ידע . סוטה ט : ויאחזוהו . סוטה ט : ויורידו אותו . סוטה ט : ויהי טוחן . סוטה י :

והיא עשתה כן : (יד) את היתד הארג . חסר הנסמך ר"ל היתד יתד הארג או בא הסמיכות על ה"א הידיעה כלשכות הקדש והדומים לו והארג הוא שם הכלי שמקפל האורג הבגד לפניו בארגו ות"י אכסין דגרדאין והוא בשש נקודות : (טו) ותאלצהו . רפה הלמ"ד ודינו להדגש ופירושו ותאלצהו ותקצר נפשו למות . אמרו רז"ל בלשון נקיה שהיתה שומטת כר מתחתיו : (יח) כי הגיד לה את כל לבו . מהיכן ידעה אמרו רז"ל יודעת היתה אותה הרשעה באותו הצדיק שלא היה מוציא שם שמים לבטלה וכיון שאמר נזיר אלהי' אני ידעה שהגיד לה את כל לבו ויש לפרש כי הכירה בדבריו כי אמת אמר לה כי אמר לה הסבה שבעבורו היה לו הכח ואמר וסר ממני כחי ולא אמר כן בשלשה פעמים אלא וחליתי כלומר יחלוש כחי מחוזק היתרים אך בפעם הזאת אמר וסר ממני כחי : עלו הפעם כי הגיד לה את כל לבו . לה כתיב וקרי לי והכתיב דברי השליח שאמר לסרני פלשתים והקרי דבריה שצותה לשליח : (יט) ותישנהו . וכן עשתה בכל הפעמים שאסרה אותו היתה מישנתו תחלה כדי שלא ירגיש באסרה אותו וזה הוא שאמר בפעם השלישית ויקץ משנתו ויסע את היתד הארג ואת המסכת : ותקרא לאיש . לאיש המגלח . ופירוש ותגלח צותה לו שיגלח והוא יוצא לשליש או לקחה היא המספרים מיד האיש וגלחה אותו : ותחל לענותו . אף על פי שגלחה אותו והוא ישן הרגיש בעצמו ענוי וחלוש בגלחה אותו : (כ) אצא כפעם בפעם ואנער. כמו שהיה עושה בכל פעם ופעם שהיה מקיץ משנתו ומתחזק כן חשב לעשות הפעם הזאת ולהתחזק ופי' ואנער מהשינה : והוא לא ידע . והלא הגיד לה כל לבו ודעתו היה כאשר יגלח יסור כחו ממנו כמו שאמר וסר ממני כחי ואם כן היאך אמר והוא לא ידע אלא ששכח בשנתו מה שאמר לה וחשב שהיה זאת הפעם כפעמים האחרות ולא הכיר שסר כחו מעליו שעדין לא נעור משנתו משלם או פי' והוא לא ידע שסר ממנו כחו אבל לא ידע כי ה' סר מעליו כי חשב שאף על פי שסר ממנו כחו שיעזרהו האל בפעם הזאת שלא יפול ביד פלשתים : (כא) בנחשתים . כתרגומו בשלשלן דנחש : ויהי טוחן . נראה כי מנהג הארצות ההם בזמן ההוא להיות ריחים בבית האסורים להיות מתפרנסים מהטחינה האסורים שהיו בנחשתים ואין להם מלאכה אחרת

מצודת דוד

(יד) ותתקע ביתד . אחר שארגה המחלפות אשר חשבה שבזה יותש כחו בקשה לנסות הדבר ותקעה המחלפות כשהם ארוגים עם המסכת לתחבם בחוזק רב סביב יתד הארג לראות אם יוכל לשמטם : וייקץ משנתו . כי מה שאסרתו בתחלה ביתרים ובעבותי' עשתה כשהיה נעור אולם לארוג תלתלי הראש לא היה מניח אם היה נעור שהרי הנזיר אסור אפילו לסרוק ראשו פן יתלוש השער ולזה ארגה כשהוא ישן : ויסע . כשבא לשמוט שער ראשו עקר היתד עם המסכת הכרוך בו הנארג עם שער ראשו : (טו) ולבך אין אתי . ר"ל אהבתך מן השפה ולחוץ ולא בלב שלם : (טז) הציקה . לערה אותו בדברים כל יום ויום : ותאלצהו. אחז"ל שהיתה שומטת עצמה מתחתיו בשעת התשמיש : ותקצר נפשו למות. לא היתה דעתו רחבה עליו עד כי היה קרוב למות : (יז) כל לבו . כל מצפון לבו : אם גלחתי. כאשר אתגלח יסור כחי הרב : (יח) ותרא וכו' . כי נכרין דברי אמת על כי ראתה אותו נוהג נזירות. עלו הפעם . ר"ל בואו והבו שכרי : הכסף. שהבטיחו לה בשכרה: (יט) לאיש . למי שדרכו לגלח: ותגלח. ע"י מצותה אשר צותה לגלח : ותחל לענותו . גילוח השער יקרא התחלת העינוי כי בזה סר כחו ומוכן הוא להיות מעונה ביד פלשתים : (כ) ויאמר . חשב לומר אצא גם עכשיו כמו בפעמים הקודמים ואתחזק לנעור מהשינה ולהראות גבורות ולזה לא ברח מפניהם : כי ה' סר . בהגלח שער ראשו סר ה' מעליו וסר כחו : (כא) ויהי טוחן . ברחים של יד והיא מלאכה כבדה

מצודת ציון

יקרא תיכף כמו והמיסך והטווה שתי בתי נירין (שבת ע"ג) : (יד) ותתקע . ענין נעילה בחוזק רב כמו ותתקע את היתד (לעיל ד') : ביתד . הוא יתד הארוג והוא עץ עגול שלפני האורג שכורך עליו בגלגולו את חוטי השתי המסודר לאחר האריגה ובמשנה נקרא כובד התחתון (שבת קי"ג) : וייקץ משנתו . ענין ההערה מהשינה . ויסע . עקר ממקומו : (טז) הציקה . מל' צוקה וצרה : ותאלצהו. ת"י ודחקתיה ואין לו דומה במקרא : (יז) מורה . תער : (יט) ותישנהו . מל' שינה : ותחל . מל' התחלה : (כ) ואנער . ענין היקיצה בהתעוררות רב ובגבור' : (כא) וינקרו. נקבו כמו מקבת בור נקרתם ישעיה

רדק

אחרת להתפרנס שם אלא בטחינה בריחים וכן הוא אומר בתורה עד בכור השפחה אשר אחר הריחים ואמר עד בכור השבי אשר בבית הבור ידמה כי הכל אחד והשבויים טוחנים היו בבית הסהר ודרך הדרש רחוק בזה שפירשו כמו תטחן לאחר אשתי שכל אחד הי' מביא אשתו לו שתתעבר ממנו וכי מה תועלת היה להם בזה והלא סר ממנו כחו וכן ת"י על דרך פשוטו והיה טחין בבית רחיא: (כב) ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח. כמו שגלחו שבע מחלפות ראשו כן החלו לצמוח והטעם הספור בזה לפי מה שאומר ויאמר שמשון אל הנער שחשב שמשון שישוב לו כחו עם שערו ואמר לנער שימישהו את העמודים כי חשב כיון שצמח ראשו זה היה סבת השבת כחו אליו בעזר האלהים: (כג) לדגון אלהיהם ולשמחה. מקור בשקל לירא' את ה': (כד) חללנו. לשון רבים ופעל שהוא בלא יו"ד: (כה) כי טוב. כי טוב כת"ב וקרי כטוב והענין אחד: האסירים. כתיב ביו"ד וקרי האסורים בוי"ו והענין אחד זה תואר וזה פעול: (כו) והימשני. כתיב שרשו ימש והמישני קרי שרשו מוש והענין אחד כמו ייטב וטוב וענינו ענין הסרה אל הדבר כמו לא ימיש עמוד הענן לא ימיש מתוך האהל שהם ענין הסרה אלא שאלו פעלים עומדים וזה פועל יוצא ואלו ענין ריחוק מפני שהם דבקים עם מ"ם וזה ענין קרוב מפני שהוא דבק עם את כמו אל במקומות: ואת העמודים. כמו ואל וכמוהו ואת בית ה' אני הולך ואחרים זולתו וי"מ אותו ענין מישוש וכן ת"י ואמישני ומוש וממש בענין אחד ולזה הפירוש יהיה כמשמעו: (כח) נקם אחת. סמוך נקם אחת משתי עיני כלומר מאחת משתי עיני אנקם מהם ובדרש אמר רבונו של עולם תן לי שכר עיני אחת בעוה"ז ושכר עיני אחרת תהא שמורה לי ומחוקנת לעתיד לבא ורפיות תי"ו משתי על הנכונה כי כל אות בג"ד כפ"ת אחר שוא נע רפה לבד ממלת שתי שתים שנקראת דגש ואנשי מזרח קוראים אותם באות גנובה אשתי אשתים להיות השוא נח: (כט) וילפת. כמו וילפת מן וילפת דרכם מן ויחרד האיש וילפת ארחות דרכם שהוא

תרגום

אסיריא: כב ושרי שער רישיה לצמחא בתר דאתגלח: כג וטורני פלשתאי אתכנישו לדבחא דבח רבא לדגון טעותהון ולחדוא ואמרו מסרת דחלתנא בידנא ית שמשון בעיל דבבנא: כד וחזו יתיה עמא ושבחו ית טעותהון ארי אמרו מסרת דחלתנא בידנא ית בעיל דבבנא וית מחריב ארענא ודי מסגי ית קטילנא: כה והוה כד שפר לבהון ואמרו קרו לשמשון ויחיך קדמנא וקרו לשמשון מבית אסיריא וחייך קדמיהון ואקימו יתיה בין עמודיא: כו ואמר שמשון לעולימא דמתקיף בידיה שבוק מני ואמישני ית עמודיא דביתא מתקן עלויהון ואסתמיך עלויהון: כז וביתא מלי גבריא ונשיא ותמן כל טורני פלשתאי ועל אגרא כתלתא אלפין גברא ואתתא דחזן בחוכא דשמשון: כח וצלי שמשון קדם יי ואמר יי אלהים ייעול דכרני קדמך ותקפני כען ברם זמנא הדא יי ואתפרע פורענותא חדא מתרתי עיני דנקרו לי פלשתאי: כט ואחד שמשון ית תרין עמודי מציעאי דביתא מתקן עלויהון ואסתמיך עלויהון חד בימיניה וחד בסמליה: ל ואמר שמשון תמות נפשי עם פלשתאי וגגד בחילא ונפל ביתא על

שופטים טז

האסירים (ק' האסורים):
כב ויחל שער ראשו לצמח
כאשר גלח:
כג וסרני פלשתים נאספו לזבח זבח
גדול לדגון אלהיהם ולשמחה
ויאמרו נתן אלהינו בידנו את
שמשון אויבנו: כד ויראו אתו העם
ויהללו את אלהיהם כי אמרו נתן
אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב
ארצנו ואשר הרבה את חללינו:
כה ויהי כי טוב (כטוב קרי) לבם ויאמרו קראו
לשמשון וישחק לנו ויקראו
לשמשון מבית האסירים (ק' האסורים) ויצחק
לפניהם ויעמידו אותו בין העמודים:
כו ויאמר שמשון אל הנער המחזיק
בידו הניחה אותי והימשני (והמישני קרי) את
העמדים אשר הבית נכון עליהם
ואשען עליהם: כז והבית מלא
האנשים והנשים ושמה כל סרני
פלשתים ועל הגג כשלשת אלפים
איש ואשה הראים בשחוק שמשון:
כח ויקרא שמשון אל יהוה ויאמר
אדני יהוה זכרני נא וחזקני נא אך
הפעם הזה האלהים ואנקמה נקם
אחת משתי עיני מפלשתים: כט וילפת
שמשון את שני עמודי התוך אשר
הבית נכון עליהם ויסמך עליהם
אחד בימינו ואחד בשמאלו: ל ויאמר
שמשון תמות נפשי עם פלשתים
ויט בכח ויפל הבית על הסרנים

רש"י

(כה) בין העמודים. אשר הבית נכון עליהם: (כו) והמישני. פיפא"ר בלע"ז כמו אולי ימושני: (כח) זכרני נא. זכור כ' שנה ששפטתי את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל זה ממקום למקום: נקם אחת משתי עיני. ושכר עין השנית תהא לי לעולם הבא וכאן פרע לי שכר אחת מהן: (כט) וילפת. ויאחז אונכרלי"א בלע"ז כמו ויחרד

רלבג

שהיו טוחנים שם מיני התבואה להשתעבד בהם: (כג) והנה סרני פלשתים חשבו לתת תודה לאלהיהם על אשר נפל בידם שמשון אויבם ומחריב ארצם והיה זה סבה שקראו לשמשון שישחק לפניהם כדי שיראוהו כלם ויתבאר להם מה הגיע להם מהטוב בנפלו בידם: (כו) והנה סבב שמשון עם הנער המחזיק אותו שיביאהו למשש העמודים אשר הבית נכון עליהם למששם כדי שישען אליהם: (כח) וקרא שמשון לשם ית' שיחזקהו בפעם הזאת להנקם מאויביו שנקרו עיניו ושמע השם לקולו ובחר שמשון למות עם פלשתים כדי שינקם מהם: (כט) והנה השש שמשון שני עמודי התוך אשר הבית

תולדות אהרן ויצחק לנו. ע"ג ט: זכרני נא: סוטה י: נקם אחת. (סוטה יז): תמות נפשי. יבמות קך סנהדרין קי ע"ג כה:

ולשמחה ג' בקריאה וסי' לדגון אלהיהם ולשמחה. צום הרביעי וצום. ולשמחה מה זה עשה: ויהללו ד' בקריאה וסי' ויראו אותה שרי פרעה. ויראו אתו העם דשמשון. גם חצני נערתי עד לשמחה: כטוב ד' בקריאה וסי' ויהי כי טוב לבם כן כתיב. גפן בוקק ישראל פרי. כטוב לב אמנון. כטוב לב המלך ביין: ויצחק כל לישנ' שחוק כתיב ש' במ"ב כתיב צ' וסי' ויצחק לפניהם. תהיה לצחק וללעג. וכל אורייתא דכוו' כתיב צ': תמות ג' בקריאה וסי' תמות נפשי עם פלשתים. תמות נפשי מות ישרים. תמות בנער נפשם וחייתם. וחד ותמת בצמא. וחד את פלגשי ענו ותמת ונמסר גם בסדר בלק:

מצודת ציון

(ישעי' נ"ח): בנחשתים. בשלשלאות נחושת: (כב) ויחל. מל' התחל': לצמח. הוא תחלת הגדול: (כד) ויהללו. ושבחו: מחריב. מל' חורבן וכליון: (כו) המחזיק. האוחז: והמישני. מל' משוש ונגיעה בדבר מה כמו ידיהם ולא ימישון (תהלים קט"ו): נכון. נשען על מכונו: (כט) וילפת. ענין אחיזה כמו ויחרד האיש וילפת (רות ג'): התוך. האמצעית כמו והעיר בתוך (במדבר ל"ה): אלית

מצודת דוד

ככדה ובזויה: (כב) כאשר גלח. כמספר שבע המחלפות אשר גלח: (כג) לזבוח וכו'. בחשבם שהע"ג שלהם מסר את שמשון בידם: ולשמחה. גם בעבור השמחה נאספו לשמוח ברבת עם: ויאמרו וכו'. בעת זבחם לע"ג ובשמחת' אמרו נתן וכו': (כד) ויראו אותו. ראוהו מרחוק כשהוא בבית האסורי': (כה) כטוב לבם. באכיל' ושתיה: וישחק לנו. ר"ל ישמ' אותנו בספור גבורותיו וכדומה: ויצחק. שמח לפניהם כדרך המשמח: (כו) המחזיק בידו. על כי נקרו עיניו היה מי מחזיק בידו והוליכו הדרך אשר ילך בה: הניחה אותי הרף ידך ממני בכדי שאוכל למשש בידי את העמודים וכו' בכדי שאשען עליהם: (כח) האלהים. ר"ל חזקני נא אתה אלהים: נקם אחת. עוד פעם אחת אנקום מפלשתים על מה שנקרו שתי עיני. ורז"ל אמרו שאמר מה שנקרו עין אחת אנקום והשנית תהיה שמורה לעוה"ב: (כט) וילפות. אחז העמודים וסמך ידו עליהם: אחד. עמוד אחד אחז בימינו וכו': (ל) תמות וכו'. אהיה נהרג עמהם ר"ל כ"כ אני חפץ במיתתם עד שאהרג עצמי עמהם: ויט. הטה העמודים

רשי

ויחרד האיש וילפת נאחז בזרועות

וְעַל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־בּוֹ וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים אֲשֶׁר הֵמִית בְּמוֹתוֹ רַבִּים מֵאֲשֶׁר הֵמִית בְּחַיָּיו׃ לא וַיֵּרְדוּ אֶחָיו וְכָל־בֵּית אָבִיהוּ וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ וַיַּעֲלוּ ׀ וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל בְּקֶבֶר מָנוֹחַ אָבִיו וְהוּא שָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים שָׁנָה׃

י"ב · י"ב חס' כספר'

טוּרְנַיָא וְעַל כָּל עַמָא דִי בֵיהּ וַהֲווֹ קְטִילַיָא דִי קְטַל בְּמוֹתֵיהּ סַגִיאִין מִדִי קְטַל בְּחַיוֹהִי׃ לא וּנְחָתוּ אֲחוֹהִי וְכָל בֵּית אֲבוּהִי וּנְטָלוּ יָתֵיהּ וּסְלִיקוּ וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בֵּין צָרְעָה וּבֵין אֶשְׁתָּאֹל בְּקִבְרָא דְמָנוֹחַ אֲבוּהִי וְהוּא דָן יַת יִשְׂרָאֵל עַסְרִין שְׁנִין׃

וכל בית י"ב וסי' נמסר בהאי סיפרא סימן ט'. אביהו ז' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן י"ד :

תולדות אהרן והוא שפט (סוטה י) .

רדק

שהוא ענין ההמון והנטייה : (לא) והוא שפט . והרי אמר למעלה וישפט את ישראל אלא למעלה אמר וישפט אחר התשועה שנעשית לו בענין הקורא כאלו אז מת כי לא נעשית לו אחר כן תשועה אבל החלה מפלתו ולא היתה לו אלא במותו ועכשיו כשמת אמר והוא שפט את ישראל כמו שאמר בכל שופט ושופט ויש בו דרש למה נאמר שני פעמים כי שפט את ישראל עשרים שנה אמר ר' אחא מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו

רלבג

הבית נכון עליהם וכבר נסמך עליהם א' בימינו ואחד בשמאלו והטה אותם בכח בדרך שנפל הבית על הסרנים ועל כל העם עד שכבר המית במותו רבים מאשר המית בחייו : (לא) והנה זכר אחר זה פעם שנית שהוא שפט את ישראל עשרים שנה להורות כי הזמן שישב בארץ פלשתים נכלל באלו הכ' שנה :

והתועלות המגיעות מזה הספור הן אלו : הראשון לפרסם מה שנפלו בו ישראל מהרע תכף שהרשיעו לעבוד את אלהי הגוים אשר הפילם השם ביד ישראל עד שבשנה ההיא רעצו ורצצו פלשתים ובני עמון את ישראל והתמיד השעבוד הזה החזק שמנה עשרה שנה עד ששבו אל ה' בכל לבם כי בזה תתקיים אמונת ההשגחה והגמול והעונש אשר היא גדולה שבפנות התוריות ולזאת הסבה גם כן זכר כאשר שבו אל ה' בכל לבם נעזרו מאת הש"י להכניע אויביהם : השני הוא להודיע שאין ראוי לרדוף החלושים כי אין בשער עזרתם הלא תראה מה שקרה לזקני גלעד שרדפו יפתח בעבור אחיו שהיו קרוביהם וגרשוהו מהסתפח בנחלתו ולסוף הענין נצרכו אליו שיהי' מושל עליהם : השלישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעשה דבר מה לתקות גמול שיעשה דבריו בחכמה באופן שיגיע לו הגמול אחר עשותו המעשה ולזה רצה יפתח שישימו זקני גלעד ה' עד ביניהם על תנאיהם כדי שיתבר' לו שלא יהתלו בו אחר נצחו זו המלחמה אשר בעבורה אמרו לו זקני גלעד שיהיה להם לקצין והיא מלחמת בני עמון והיה זה במצפה שהיה מקום שהיו מתקבצים בו ישראל תמיד כי נגלו בו דברים נפלאים כאילו ויצף ה' שם : הרביעי הוא להודיע שאין ראוי להלחם עם האנשים אם לא היתה שם סבה ראויה תביא על זה ועל זה ספר שגלה יפתח מה ששלח לבני עמון והיה משיב לו מלך בני עמון תחלה כי בסבת החמס שעשו לו ישראל בארץ ההיא שהחזיקו בה הוא רוצה להלחם עמהם ובסוף הענין נתבאר שלא היתה שם סבה ראויה תגיעהו לזה ואמר יפתח שישפוט הש"י ביניהם כי עול היה עושה לו מלך בני עמון ונמשך מזה שכבר נצחהו יפתח והכה בבני עמון מכה רבה מאד : החמישי הוא להודיע שראוי לאדם שיעשה עניניו בחכמה ובהתישבות כדי שלא תגיעהו על זה החרטה הלא תראה כי יפתח מהר לנדור נדר לה' בזולת התישבות והשיגתהו החרטה כי היה ראוי שיתישב תחלה אם היה שתצא בתו מדלתי ביתו לקראתו שיקדם לה' דבר אחר זולתה ולא ימנע ממנה פרי בטן : הששי הוא להודיע שראוי למי שיבקש טוב מה מהש"י שידור לו נדר מה כדי לפרסם בלב האנשים כי כל הטובות מאתו ולזה זכר כי יפתח נדר לה' אם יתן בני עמון בידו : השביעי הוא להודיע שמי שנדר לה' יתחייב לו שיקיימהו ואע"פ שיכבד לו מאד הלא תראה כי יפתח בעבור שפצה פיו לה' הוכרח לקיים את נדרו אע"פ שהיה הדבר לו בתכלית הקושי. והנה יש לשואל שישאל איך לא נשאל יפתח על נדרו כי כבר היה פינחס קיים והוא היה יודע פי' התורה בשלמות ואפשר שנאמר שלא היה יודע יפתח שיש לנדרים היתר גם לא ידעו זה או אחד מאנשי גבולו כי כבר נשקעו כלם בנמוסי הגוים ההם ועזבו את התורה ימים רבים והנה החכם אין לו להתיר את הנדרים אלא כשישאל הנודר היתר לנדרו להיותו מתחרט בנדר . ואפשר שנאמר כי בקיום זה הנדר פרסום הנס שעשה לו הש"י היה בלתי ראוי שיתחרט יפתח על זה הנדר לפי מה שחשב : השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקנא לחברו ברואותו שהגיע ממנו פועל טוב כשלא קרא לו בעשיית הטוב ההוא כדי שיהיה נקרא על שמו ג"כ זה הפועל הטוב הלא תראה כי בני אפרים היו מקנאים על יפתח כשלא קרא להם ללכת עמו וקרה להם מפני זה מהרע מה שקרה : התשיעי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה בלתי מכיר הטובה שקבל מאחר ויגמול רע תחת טוב הלא תראה כי בני אפרים שהיה להם להכיר הטוב שבא להם ע"י יפתח ולגמול להם חסד על זה כשחשבו לגמול להם רע תחת טוב שעשה להם נמשך להם מהרע הנפלא מה שסופר בזה הספור עד שנפל מבני אפרים מ"ב אלף : העשירי הוא להודיע שאין ראוי לבעלי היכולת לגנות החלושים הלא תראה כי בני אפרים היו קורין גלעד פליטי אפרים על צד הבוז והאבן שמאסו היתה לראש פנה וקעקעה את בניינם החזק : הי"א הוא להודיע שראוי שתלך האשה אחר בעלה ולא תמנענה מזה גדלות בית אביה ולזה זכר מאבצן עם היותו גדול שכבר שלח שלשים בנות החוצה : הי"ב הוא להודיע עוצם ההשגחה האלהית בענין שמשון בעבור ישראל וזה כי מפני שגלה להם ית' שסופו ללקות בדבר הנשים התחכם למנעו מזה כפי היכולת ולזה היה נזיר אלהים מן הבטן ונמנעה ממנו התגלחת להוסיף לו כח באופן שתשלם לו ההצלה מצד הגבורה אם לא יוכל לכבוש יצרו מבנות הפלשתים והוזהרה אמו שתנהג מקצת דיני הנזירות בעודה הרה ממנו לזאת הסבה בעינה ומן הנראה בזאת ההשגחה היתה עוד מצד תפלת הנביא יעקב שאמר לישועתך קויתי ה' וזה שכבראה הרע הראוי לבא לשמשון לסוף הענין מפאת הנשים . אמר שהוא מקוה מהש"י יושיעהו מזה על דרך ההשגחה : הי"ג הוא להודיע שראוי לחקור בדברים המיושרים לתכלית מה שאפשר כדי שיגיע מהם התכלית הדרוש ולזה ספר שלא סמך מנוח על דברי אשתו אבל בקש מאת הש"י שישוב לו איש האלהים אשר שלח כדי שתשלם לו הידיעה מה יהיה משפט הנער ומעשהו ומי הוא זה האיש אם הוא ראוי לסמוך עליו : הי"ד הוא להודיע ולפרסם ענין המופתים אשר יעשה הש"י ע"י נביאו כי באמונתם יתקיימו הפנות התוריות ולזה זכר זה המופת שנעשה בפני מנוח ואשתו בעליית המלאך בלהב המזבח ומופת שמשון המם אסיריו מעל ידיו ובקע המכתש אשר בלחי ויצאו ממנו מים להציל שמשון מצמאה החזק שהיה לו : הט"ו הוא להודיע שכבר תקשה מאד הכרת המלאך ולזה חשב מנוח שימות כשהשיגו מלאך השם וכן זכר זה בגדעון והיה זה כן כי כשהשיג השכל אשר לנו המציאות הרוחני ידמה שיתחייב שידבק בו וישאר הגוף מת אם לא ילוה לו עזר אלהי : הט"ז הוא לפרסם קיום יעודי השם ולזה התחיל לספר הגבורה שעשה שמשון מדבר כפיר האריה ולקחו האשה שלקח בתמנתה שהיתה סבה להפיל חללים רבים מפלשתים ולזאת הסבה אמר כי מה' הוא כדי שיפיל חללים רבים מפלשתים כמו שיעד שהוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים לא שהיה מאת הש"י שיתגאל בבנות פלשתים הערלים ולזה ספר ג"כ אחר מה שהרע שמשון לפלשתים בחייו ובמותו ודבר גבורתו עד שלולי שגלה סודו לדלילה לא היה נופל ביד פלשתים עם היותו בארצם יחיד מרוב גבורתו כאילו התחכם הש"י שאם היה שיהיה נפתה לבו לנשים שתהיה לו גבורה נפלאת יהיה נשמר בה מהפלשתים : הי"ז הוא להודיע שאין ראוי לגלות סודו גם לשוכבת חיקו הלא תראה כי תכף שגלה שמשון סודו לאשתו גלתה אותו לאנשי העיר וכן הענין במה שגלה סודו לדלילה שהיה סבה להפילו ביד פלשתים שנמשך מזה מהרע מה שנזכר כבר בזה הספור : הי"ח הוא לבאר שאין ראוי להתדבק בבנות הפלשתים גם אחר התגיירם כי נקל להם לחזור לסורם הלא תראה מה שקרה לשמשון מפני דבקו באלו הנשים עם שהוא מבואר שאם לא היה דבק בהם והיה נלחם בפלשתים עם ישראל היה מכניעם ומשפילם מצד חוזק גבורתו והצלחתו עליהם בהמצאות העזר האלהי שהיה בהכרח נוסף עליו אם היה נשמר מאלו הנשים והיה מנהיג ישראל כמנהג השופטים השלמים : הי"ט הוא להודיע שראוי למנהיג שישמור עמו ולא יספיק לו שמירת עצמו הלא תראה כי שמשון עם מה שנתפרסם לו מגבורתו שלא יוכלו רבים להזיק לו אם יהיה בידו כלי מלחמה כי גם בלא כלי מלחמה היה מנצח רבים כמו שבא בזה הספור הנה לא רצה להזיק בבני יהודה בבואם לאסרו לתתו ביד פלשתים וסבל שיאסרוהו בראותו שאם לא יסבול זה יריבו בני יהודה ע"ז עמו בחזקה למלט נפשם מיד פלשתים ויתחדש בזה מריבה בינו ובין בני יהודה ואולי יפול מהם רב ולזאת הסבה שאל מהם כשהסכים לסבול שיאסרוהו שלא יפגעו בו הם כי אולי אם יראה כוונתם לבא לפגוע בו לא יוכל לסבול שלא יקום כנגדם ויפיל מהם רב והנה ג"כ סבל שמשון שיאסרוהו בני יהודה לאסבתו אותם כדי שיעשה להם התגלות עם פלשתים במה שהיה משחית בהם כי הם הראו עצמם עוזרים לפלשתים לאסרו בידם ולזה נודע להם כי לא מלבם היה עושה שמשון הרע להם : הכ' הוא להודיע עוצם השגחת הש"י עד שסבב שאיש אחד אסור וזולת כלי מלחמה נצח והמית רבים כי אין מעצור להושיע ברב או במעט : הכ"א הוא להודיע שיש גמול ומשפט על כל המעשה מדה כנגד מדה ולזה זכר כי לקח שמשון בעיניו כי לכתו אחר עיניו הכשילהו בזה : הכ"ב הוא להודיע מה שעשה השם לקנאת כבודו במה שהיו הפלשתים מיחסים לאלהיהם נפילת שמשון בידם אשר

מצודת דוד

סעמודים בידיו : רבים . מרובים במספר : (לא) והוא שפט . פעם שאמר למעלה חזר וכתבו לומר שמשך הזמן שכב

יז א וַיְהִי־אִישׁ מֵהַר־אֶפְרָיִם
וּשְׁמוֹ מִיכָיְהוּ׃ ב וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ אֶלֶף
וּמֵאָה הַכֶּסֶף אֲשֶׁר לֻקַּח־לָךְ וְאַתִּי ואת קרי
אָלִית וְגַם אָמַרְתְּ בְּאָזְנַי הִנֵּה־הַכֶּסֶף
אִתִּי אֲנִי לְקַחְתִּיו וַתֹּאמֶר אִמּוֹ בָּרוּךְ
בְּנִי לַיהוָה׃ ג וַיָּשֶׁב אֶת־אֶלֶף־וּמֵאָה כ"ס
הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתֹּאמֶר אִמּוֹ הַקְדֵּשׁ
הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַכֶּסֶף לַיהוָה מִיָּדִי ו'
לִבְנִי לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל וּמַסֵּכָה וְעַתָּה
אֲשִׁיבֶנּוּ לָךְ׃ ד וַיָּשֶׁב אֶת־ כ"ס
הַכֶּסֶף לְאִמּוֹ וַתִּקַּח אִמּוֹ מָאתַיִם
כֶּסֶף וַתִּתְּנֵהוּ לַצּוֹרֵף וַיַּעֲשֵׂהוּ פֶּסֶל ב' חד מ"ל וחד חס'
וּמַסֵּכָה וַיְהִי בְּבֵית מִיכָיְהוּ׃
ה וְהָאִישׁ מִיכָה לוֹ בֵּית אֱלֹהִים וַיַּעַשׂ ד'
אֵפוֹד וּתְרָפִים וַיְמַלֵּא אֶת־יַד אַחַד ט'. כ"ס

א וַהֲוָה גַבְרָא מִטוּרָא דְבֵית ד' וכן אס"ף דכו'
אֶפְרָיִם וּשְׁמֵיהּ מִיכָיְהוּ׃
ב וַאֲמַר לְאִמֵּיהּ אֲלַף וּמְאָה
סִלְעִין דִכְסַף דְאִתְנְסֵיב לִיךְ
וְאַתְּ אוֹמֵית וְאַף אֲמַרְתְּ
קֳדָמַי הָא כַסְפָּא עִמִּי אֲנָא
נְסַבְתֵּיהּ וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ
בְּרִיךְ בְּרִי קֳדָם יְיָ׃
ג וַאֲתֵיב יַת אֲלַף וּמְאָה
סִלְעִין דִכְסַף לְאִמֵּיהּ
וַאֲמַרַת אִמֵּיהּ אַקְדָּשָׁא
אַקְדֵּשִׁית יַת כַּסְפָּא קֳדָם
יְיָ מִן יְדִי לִבְרִי לְמֶעְבַּד
צְלַם וּמַתְּכָא וּכְעַן
אֲתֵבִינֵיהּ לָךְ׃ ד וַאֲתֵיב
יַת כַּסְפָּא לְאִמֵּיהּ וּנְסִיבַת
אִמֵּיהּ מָאתָן סִלְעִין דִכְסַף
וִיהַבְתֵּיהּ לְקֵינָאָה וַעֲבָדֵיהּ
צְלַם וּמַתְּכָא וַהֲוָה בְּבֵית
מִיכָיְהוּ׃ ה וְגַבְרָא מִיכָה
לֵיהּ בֵּית טַעֲוָתָא וַעֲבַד אֵפוֹד וּדְמָאִין וְקָרֵיב יַת קוּרְבַּן חַד מִבְּנוֹהִי וַהֲוָה

בית אלהים ה' וסי' נמסר בסדר ויצא: וימלא ט' וסי' נמסר בסדר שלח לך:

רדק

מותו כמו שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו: (א) ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו. כתוב בסדר עולם כי בימי כושן היה פסלו של מיכה שנאמר וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות שם בית האלהים וגו' ובימיו היתה פלגש בגבעה שנאמר ויקם וילך עד נכח יבוס היא ירושלים ואמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה ואם מפני הפסוקי' האלה אמר א"כ אף בימי יהושע היה פסלו של מיכה כי בימיו השכינו אהל מועד בשילה אחר ארבע עשרה שנה שבע שכבשו ושבע שחלקו וזה רחוק שבימי יהושע היה זה הפסל שהרי כתוב ויעבדו את ה' כל ימי יהושע ועוד שאמר אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ולא היה זה בימי יהושע כי אפילו על המזבח שבנו בני גד ושבט ראובן אמרו לעלות עליהם לצבא כל שכן פסל מיכה ומה שאמר כי דבר פלגש בגבעה היה בימים ההם מפני שאמר לא נסור אל עיר נכרי דומה שלא נכבשה ירושלים עדין ואני אומר כי בימי יהושע נכבשה שנאמ' ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע ובני ישראל ובכללם מלך ירושלם אחד ואומר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם הנה כי לקחו בני ישראל ויהודה ירושלם בימי יהושע לבד מצודת ציון שלא נכבשה עד דוד ונראה כי לא נתיישבה ירושלם מישראל כל כך אע"פ שנכבשה לפי שהיה היבוסי עדיין שם והלוי ונערו כשעברו נכח יבוס היה ערב ודומה כי מפאת היבוסי היה דרכם לא מפאת ירושלם שהיו בה ישראל ואם בא ללון שם בערי היבוסי היו פוגעים תחילה ואמר לו נערו נסורה אל עיר היבוסי הזאת ונלין בה ואמר לו אדוניו לא נסור אל עיר נכרי ואמרו בדרש כי נסמך זה הענין לענין שמשון מפני שהיו אלף ומאה כסף בדבר שמשון לרעה ואלף ומאה כסף של אם מיכה גם כן לרעה ונסמך גם כן אליו דבר פלגש בגבעה כי בעון פסל מיכה נהרגו כמה אלפים מישראל במלחמת בנימין ולולא זה לא היו מתים מישראל כי בדין היו נלחמים עם בנימן לבער הרעה מישראל: (ב) אשר לקח לך. הכסף אשר לך אשר לקח ונגנב מאתך: ואת אלית. כל מי שלקח אותו יהיה כך וכך אני מודה כי אני לקחתיו: (ג) והשיב הכסף לאמו ואמרה לו אמו אחר שהשבת אותו לי הנה הקדשתי הכסף מידי לך שתעשה ממנו פסל ומסכה ועתה אשיבנו לך שתעשה ממנו הפסל ולא רצה מיכה להשתדל בו לעשות הפסל ומסכה והשיבו פעם אחרת לאמו ואמו לקחה מאתים כסף ונתנתם לצורף לעשות פסל ומסכה והמאתים כסף היו שכר הצורף ובתשע מאות כסף עשה הפסל והמסכה: (ה) לו בית אלהים. עשה אותו בית אלהים. ועשה עוד אפוד ותרפים ותרגום בית אלהים בית טעותא ואמרו רבותינו ז"ל כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מן אחד שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה ותרגום אפוד ותרפים אפוד ודמאין: וימלא. שהקריב קרבנותיו על יד אחד

רשי

בזרועות האשה: (א) ויהי איש מהר אפרים. אע"פ שנכתב שתי פרשיות הללו בסוף הספר של מיכה ושל פלגש בגבעה בתחלת השופטים היה בימי עתניאל בן קנז שנאמ' וישימו להם את פסל מיכה וגו' כל ימי היות בית אלהים בשילה למדנו שכל ימי שילה היה דמות של מיכה. ובפלגש בגבעה נאמר על יבוס שבירושלים לא נסור אל עיר עובדי כוכבים למדנו שעדיין לא כבשו את ירושלים: (ב) אשר לקח לך. אשר נגנב ממך ויש לו דומה כי אשה עצורה לנו. עצורה ממנו: ואת אלית. קללת כל מי שגנבו וגם אמרת הקללה באזני: הנה הכסף. אני מודה לך עליו שהוא בידי שאני לקחתיו: (ג) וישב את אלף ומאה הכסף לאמו. אמר להחזירה לה ובמקום שהוא שם הרי הוא ברשותך: הקדש הקדשתי את הכסף מידי לבני. קבלתי עלי למסרו מידי לידך לשם דמות ומסכה תנהו לי עתה ומידי אני אשיבנו אליך. יש אומרים שהאשה הזאת היא דלילה לפי שכתוב אלף ומאה כסף וטעות הוא בידם שהרבה שנים קדם מיכה לשמשון אך הפרשיות נסמכו על הכסף הרע שזה כאן וכאן וכסף של פורענות היו שניהם: (ה) ובית אלהים. בית עבודת כוכבים וכן כל אלהים האמורים בפרשה זו חול חוץ מזה כל ימי היות בית אלהים בשילה: וימלא את יד א' חנכו לעבודת הדמות להיות כהן לפניו כל חינוך דבר שאדם נכנס בו לשם גדולה קרוי מילוי

רלבג

אשר סבת היתה התפתותו פתוי האנשים וזה שכבר השיג לשמשון כחו שגבר לנקום מהם ונפשו לא חיה כי הוא היה ראוי לכך מצד התפתותו בדברים הפחותים האלה ולזה שאל שתמות נפשו עם פלשתים לפי שלא היה ראוי לו אז לעשות לו נס יותר גדול מזה והם היו ראוים ג"כ לזה מפני שהיו מיחסים זאת ההצלחה לאלהיהם: (א) עוד ספר שכבר היה איש מהר אפרים ושמו מיכיהו והנה אחשוב שכבר היה זה בימים הקדומים שלא היה שם שופט והיה זה בימי השעבוד אם קודם עתניאל בן קנז אם קודם אהוד אם קודם אחד מהבאים אחריהם והביאני לזה שאי איפשר לומר שהיה זה הענין בין שנות שמשון ובין שנות עלי לפי מה שהתבאר מדברינו הקודמים וכבר נבאר במה שאחר זה שראוי שיהיה כל זה הספור במה שבין מיתת יהושע ובין עתניאל בן קנז ואחשוב שנסמך זה הספור לשמשון שהיה משבט דן לספר מה שאירע על החטא לשבט דן על דבר פסל מיכה שהתמיד זמן ארוך מאד וכבר אמרו קצת המפרשים שהיה זה בשביל הסכמה מספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור שמשון ודלילה ומספר אלף ומאה כסף שבא בסיפור מיכה ונוכל לומר לפי זה המאמר עוד שכבר היתה הסכמה אחרת בענין אלו הכספים והוא שמכל אחד מהם נמשך רע לדן כי כסף דלילה היה סבה אל שנפל שמשון ביד פלשתים ונקרו עיניו ונמשך לו המות בסבתו וכסף מיכה היה סבה שטעו בני דן בפסל ההוא זמן ארוך: (ב) והנה ספר שכבר אמר מיכה לאמו אלף ומאה סלעין כסף אשר לוקח לך ואת קללת כל מי שלקחו אם לא ישיבנו לך וגם אמרת זה באזני ולזה הוכרחתי להגיד לך שאני לקחתיו והוא אתי: (ג) והשיב הכסף לאמו ואמרה לו אמו הקדש הקדשתי הכסף לי מידי לבני לעשות פסל ומסכה אשר היו צורות שיטעו בהן האנשים אז ויחשבו שיהיה בהם כח להגיד העתידות מצד עוררם כח הדמיוני וידמה שלזאת הסבה עשאו תחלה לא לשם ע"ג ויורה על זה מה שאמרה הקדשתי הכסף לה'. והנה השיבה לו אמו הכסף

מצודת ציון

יז (ב) אלית. מלשון אלה וקללה: (ג) פסל ומסכה. פסל דמות ע"ג הנעשה במלאכת יד ומסכה ע"ג ע"י יציקת המתכת: אפוד. עשוי כדמות אפוד שבמקדש: ותרפים. עשוים הם בצורת אדם

מצודת דוד

שישב במאסר עלה בחשבון העשרים: יז (ב) לקח לך. נלקח ממך בגנבה: ואת אלית. קללת את הגנב: וגם אמרת באזני. אמרת הקללה באזני כאלו חשדת אותי ואמרת שהכסף הוא אתי: אני לקחתיו. עתה מודה אני שלקחתיו אני: ברוך בני לה'. ר"ל הקללות שקללתי לא יחולו בך אך ברוך תהיה הואיל והודית: (ג) הקדש הקדשתי. בהיותו עוד גנוב הקדשתיו באם ימצא הגנב: מידי לבני. לתנם מידי ליד בני לעשות מהם דמות ומסכה (ולא היתה ע"ג ממש אבל עשויה היא למחשבו' אחרים להוריד עליה כחות עליונות להיות אמצעי ולפי הטעות אמרה לה'): ועתה. הואיל ונמצא הכסף משיב אני אותו לך ונתנה הכסף לבנה: (ד) וישב. חזר הבן והשיב הכסף לאמו כאומר הואיל ויצא שנגנב מתחת ידי לא אשוב עוד לקחתה: ותקח אמו. וכשקבלה שוב את הכסף נתנה לצורף מאתים בשכר פעולתו ומתשעה מאות נעשה הדמות ומסכה: (ה) לו בית אלהים. היה לו בית מוכן לעבודת אלילים ולזה שמה אמו את הדמות ומסכה בביתו: ויעש אפוד ותרפים. את אלה עשה משלו מלבד הדמות ומסכה אשר משל אמו:

מילוי ידים ריטוושטי״ר בלע״ז וכשנותנין פקידות לאדם קורין למתן ריטוושטיר בלע״ז: (ז) ממשפחת יהודה. והוא לוי מן האם ורבותינו אמרו לפי שעשה מעשה מנשה שבא מיהודה קראו ממשפחת יהודה והוא לוי. בן גרשון בן משה רבינו היה כמו שמפורש בענין ויהונתן בן גרשון וגו׳: (ח) לעשות דרכו. דרך הליכתו: (ט) באשר אמצא. פרנסתי להשתכר: (י) לימים. לסוף שנה: וערך בגדים. זוג חליפות בגדים שהם ערך וסדר לכל בני אדם כפי שראוי להם לשנה: וערך בגדים. אפרליימנ״ש בלע״ז: ומחיתך. ומזונותיך: וילך הלוי. אחר עצתו

אחד מבניו ומנהו להיות כהן וכן ומלאת יד אהרן ויד בניו: (ו) איש הישר בעיניו יעשה. אמר זה לפי שעשה מיכה הפסל ולא היה מי שימחה בידו כי אין מלך ושופט בימים ההם: (ז) מבית לחם יהודה. בית לחם אחר היה לפיכך סומך בית לחם זו ליהודה בכל מקום ומה שאמר ממשפחת יהודה הוא תוספת ביאור ועל בית לחם אמר שהיה משבט יהודה והנער הזה לוי היה ואיך יאמר עליו ממשפחת יהודה. והאומר כי אמו ממשפחת יהודה ירלאו היכן מיחס הכתוב אדם למשפחת האם. ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן. ורז״ל דרשו כי בן גרשם בן משה רבינו היה ולפי שעשה מעשה מנשה שהיה מיהודה אמר עליו ממשפחת יהודה לפיכך תלוי בו הנו״ן כשאמר עליו ויהונתן בן גרשם בן מנשה תלוי נו״ן מלמעלה בין המ״ם והשי״ן לומר כי נכדו של משה היה ולכבוד משה תלוי עליו הנו״ן כלומר כי עשה מעשה כאלו היה בן מנשה ולא בן משה: והוא גר שם. בבית לחם היה גר ואף על פי שהיה לוי והיה ללוים ערים לשבת זה הנער התגורר שם בבית לחם על דרכי מחיתו והנה לא מצא שם עוד מחיתו וילך משם לגור במקום שימצא שם מחיתו: (ח) עד בית מיכה לעשות דרכו. כלומר בא עד בית מיכה ולא לכוונה שיעמוד שם אלא לעשות דרכו משם ואילך: (י) לימים. לשנה: וערך בגדים. תרגם יונתן וזוג לבושין רוצה לומר כי ערך האדם בבגדים לשנה שנים אחד לימי הקיץ ואחד לימי החורף: וילך הלוי. הלך לדרכי מיכה למה שצוהו ונתרצה לישב עמו: (יב) וימלא. כבר פירשתיו: (יג) כי היה לי הלוי לכהן. כלומר סימן טוב הוא זה לי שנזדמן לי משבט הכהנים להיות כהן לי: (א) בימים ההם. גם זה הפסוק מוכיח כי לא היה זה בימי עתניאל בן קנז כי שופט היה לישראל וכל ימי השופט לא היו עושים איש הישר בעיניו כמו שאמר ויהושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט וגו׳ ואומר והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם וגו׳ ונראה כי בימי השופט לא היו עושים

מִבָּנָיו וַיְהִי־לוֹ לְכֹהֵן׃ ו בַּיָּמִים הָהֵם
אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר
בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה׃ ז וַיְהִי־
נַעַר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה מִמִּשְׁפַּחַת
יְהוּדָה וְהוּא לֵוִי וְהוּא גָר־שָׁם׃ ח וַיֵּלֶךְ
הָאִישׁ מֵהָעִיר מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה
לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא וַיָּבֹא הַר־אֶפְרַיִם
עַד־בֵּית מִיכָה לַעֲשׂוֹת דַּרְכּוֹ׃
ט וַיֹּאמֶר־לוֹ מִיכָה מֵאַיִן תָּבוֹא וַיֹּאמֶר
אֵלָיו לֵוִי אָנֹכִי מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה
וְאָנֹכִי הֹלֵךְ לָגוּר בַּאֲשֶׁר אֶמְצָא׃
י וַיֹּאמֶר לוֹ מִיכָה שְׁבָה עִמָּדִי וֶהְיֵה־לִי
לְאָב וּלְכֹהֵן וְאָנֹכִי אֶתֶּן־לְךָ עֲשֶׂרֶת
כֶּסֶף לַיָּמִים וְעֵרֶךְ בְּגָדִים וּמִחְיָתֶךָ
וַיֵּלֶךְ הַלֵּוִי׃ יא וַיּוֹאֶל הַלֵּוִי לָשֶׁבֶת אֶת־
הָאִישׁ וַיְהִי הַנַּעַר לוֹ כְּאַחַד מִבָּנָיו׃
יב וַיְמַלֵּא מִיכָה אֶת־יַד הַלֵּוִי וַיְהִי־לוֹ
הַנַּעַר לְכֹהֵן וַיְהִי בְּבֵית מִיכָה׃
יג וַיֹּאמֶר מִיכָה עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יֵיטִיב
יְהוָה לִי כִּי הָיָה־לִי הַלֵּוִי לְכֹהֵן׃
יח א בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל

ז׳ פסו׳ והוא והוא. ד׳ · ג׳ · ס״ו · ג׳ · כ׳. ל׳. ל׳ · ד׳ · י״ב פתחין · ט׳

לֵיהּ לְכוּמְרָא׃ ו בְּיוֹמַיָּא
הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל
גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּד׃
ז וַהֲוָה עוּלֵימָא מִבֵּית לֶחֶם
יְהוּדָה מִזַּרְעִית יְהוּדָה וְהוּא
לֵוִי וְהוּא דָּר תַּמָּן׃ ח וַאֲזַל
גַּבְרָא מִקַּרְתֵּיהּ מִבֵּית לֶחֶם
יְהוּדָה לְמֵידַר בַּאֲתַר
דְּיַשְׁכַּח וַאֲתָא לְטוּרָא
דְּבֵית אֶפְרַיִם עַד בֵּית
מִיכָה לְמֶעְבַּד אוֹרְחֵיהּ׃
ט וַאֲמַר לֵיהּ מִיכָה מְנָן אַתְּ
אָתֵי וַאֲמַר לֵיהּ לֵיוָאָה אֲנָא
מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַאֲנָא
אָזֵיל לְמֵידַר בַּאֲתַר
דְּאַשְׁכַּח׃ י וַאֲמַר לֵיהּ
מִיכָה תִּיב עִמִּי וֶהֱוֵי לִי
לְאַב וּלְכָהֵין וַאֲנָא אֶתֵּן
לָךְ עֲסַר סַלְעִין דִּכְסַף לִזְמַן
עִידָּן וְזוּג לְבוּשִׁין וּפַרְנָסְתָּךְ
וַאֲזַל לֵיוָאָה׃ יא וּצְבִי לֵיוָאָה
לְמִיתַּב עִם גַּבְרָא וַהֲוָה
עוּלֵימָא לֵיהּ כְּחַד מִבְּנוֹהִי׃
יב וְקָרֵיב מִיכָה יָת קוּרְבַּן
לֵיוָאָה וַהֲוָה לֵיהּ עוּלֵימָא
לְכָהֵין וַהֲוָה בְּבֵית מִיכָה׃
יג וַאֲמַר מִיכָה כְּעַן יְדַעְנָא
אֲרֵי אוֹטֵיב יְיָ לִי אֲרֵי הֲוָה לִי לֵיוָאָה לְכוּמְרָא׃ א בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא

והוא לוי והוא גר שם ו׳ פסוקים והוא והוא וסי׳ ויהי נער מבית לחם יהודה והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים. וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש אותו תקדישו והוא יבנה. אכלו זרים כחו ואחר בא חצרון דר״ה. והי׳ ו׳ בקריאה וסי׳ ואעשר לגוי גדול ואברכך ואגדלה. התהלך לפני והיה תמים. עלה אלי ההרה והיה שם. והיה נכון לבקר ועלית. ויאמר לו מיכה שבה עמדי. ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך. ונמסר גם בסדר לך לך:

תולדות אהרן בימים ההם. חולין נג: איש הישר בעיניו. סוטה מז ע״ב כה. נער. ב״ב קט. הלוי לכהן שם: בימים ההם. עקדה שער לא:

רלבג

הכסף והוא שהיה אותו שמית לאמו ועשתה ממנו פסל ומסכה והיה בבית מיכיהו כדי שיגיד לו העתידות לפי מחשבתם: (ה) וכבר עשה מיכה לו בית מיוחד לזה הפסל והמסכה ועשה מהם אפוד ותרפים וקראו אותו בית אלהים לחשבו כי שכינתו תשרה שם ומלא יד אחד מבניו להיות לכהן לשאול לו העתידות: (ו) אין מלך בישראל וגו׳. וסיפר זה כי אלו היה זה סבה לעשות זה הפסל ולזה ראוי שנאמר שזה היה אחר שמלך שהיה מונע אותם מזה אם הוא חי והוא יהושע לפי מה שאחשוב שהזהיר ישראל על זה. כדי לבער ע״ז כי גם עלי שהיה נכבד מכל אשר לפניו מהשופטים לא בערו בימי הבעלים והעשתרות עד שבא שמואל ובערם כמו שמספר בספר שמואל ולזה ארך עליו פסל מיכה עד מות עלי כמו שיבא אחר זה ולזה ידמה שהיה זה הענין אחר מות יהושע וקודם ממשלת עתניאל בן קנז ויורה על זה עוד שכבר זכר בזה הספור שבשבט הדני היה מבקש לו נחלה לשבת בימים ההם וזה היה אחרי מות יהושע כי אז השתדלו השבטים להלחם כל אחד בגבולו כמו שנתבאר בראש זה הספר שאלו ישראל מי יעלה לנו תחלה להלחם בכנעני: (ז) עוד ספר שכבר היה נער ממקום שנקרא בית לחם יהודה והיה המקום ההוא ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם. והנה משך לבו של מיכה אל שיהיה לו לכהן בביתו לשאול העתידות באמצעות הפסל והתרפים שהיה משתמש בהם להתבודד הכח הדמיוני מבין שאר הכחות. לא שהפסל והתרפים ידברו תלונה ועכ״ז הנה התרפים דברו און על הרוב כי אין כח בקסם להודעת העתידות באמת כמו שביארתי בספר מלחמות ה׳: (א) וספר שכבר היה שבט הדני מבקש נחלה לשבת בה ושלחו מרגלים לעיר

מצודת דוד

וימלא. מיכה חנך אחד מבניו לכהן לפניו ולעשות עבודת הדמות: (ו) אין מלך בישראל. ולזה עשה כל איש הישר בעיניו ולא היה מי שימחה ביד מיכה וכתב בסד״ע שזה היה בימי כושן רשעתים קודם שעמד עתניאל: (ז) מבית לחם יהודה. לפי שהיה בנחלת זבולון היתה עיר הקרויה ג״כ בית לחם כמ״ש ביהושע לז״א מבית לחם יהודה ולתוספת ביאור אמר ממשפחת יהודה כי בית לחם היתה מנחלת משפחת יהודה ור״ל העיר והוא לוי. הנער היה לוי והיה גר בבית לחם: (ח) באשר ימצא. מקום נאות וכשר להחיות נפשו: לעשות דרכו. ללכת לדרכו דרך בה: (ט) לוי אנכי. כאומר נכון אני ללמוד ולהורות כמ״ש בשבט לוי יורו משפטיך ליעקב וכו׳ (דברים ל״ג): (י) לאב. ר״ל למורה ומלמד: וערך בגדים. ר״ל בגדים כסדר הצריך: וילך הלוי. הלך אחר דבר מיכה ועצתו: (יא) כאחד מבניו. אשר מלא ידיו מאז לכהן: (יב) וימלא מיכה. מוסב למעלה שאמר שהי׳ לו כאחד מבניו כי מלא ידיו לכהן: (יג) עתה ידעתי. כי בעוד שהיה בני לכהן הי׳ שלא כדת כי הכהן ראוי להיות מבני לוי אבל עתה ייטיב לי ה׳ כי הי׳ לי הלוי לכהן והרי הוא הכהן הנאות: יח (א) אין מלך. כי אם הי׳ מלך הי׳ הוא לוחם מלחמות העם עם כל עמו ולא

מצודת ציון

וימלא. ענין חנוך כמו ומלאת יד אהרן (שמות כ״ט): (ז) גר. דר: (י) לימים. לשנה כמו ימים תהיה גאלתו (ויקרא כה): וערך. מענין סדור כמו ערך אדם ומדבריו ע״י קסם: ומחיתך. פרנסה הצורך לחיי האדם: (יא) ויואל. ורצה כמו ויואל משה לחם (שמות ב׳):

עושים איש הישר בעיניו ובשלשת הענינים האלה נדבר מיכה ונדבר בני דן ונדבר פלגש בגבעה אמר אין מלך בישראל ואלו הענינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הזמן ביניהם כמו שהיה שלא היה להם שופט בישראל והיו עושים איש הישר בעיניו ואם נאמר כי לא היה זמן ביניהם כדברי בעל סדר עולם שהרי ביפתח מצאנו שאמר שלש מאות שנה מיום שכבשו ישראל לארץ סיחון שהיה בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים והנה מיפתח עד שנבנה הבית מאה וארבעים שנה שהרי אומר הכתוב ויהי בארבע מאות שנה ושמונים שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' הנה שלש מאות שנה עד יפתח משנת הארבעים ומאה וארבעים מן יפתח עד שבנה המלך שלמה את הבית הנה הם מיציאת מצרים ארבע מאות ושמונים עם ארבעים שהיו במדבר ואנחנו מוצאים אלו מאה וארבעים אשר מיפתח לבנין הבית כמנין השופטים והמלכים כי אבצן שפט את ישראל אחרי יפתח שבע שנים ואילון עשר שנים ועבדון שמנה שנים ושמשון עשרים שנה ועלי ארבעים שנה ושמואל עשרים שנה ודוד ארבעים שנה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעית בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבע שנה של שלמה שהרי בשנה הרביעית למלכו בנה הבית כמו שכתוב בשנה הרביעי' בחדש זיו והנה לפי חשבון זה יתרים על מאה וארבעים תשע שנים הנה אנחנו צריכים על כל פנים לתקן החשבונות אפילו לדברי בעל סדר עולם כי תשע שנים הם יתרים לחשבונו והנה עשרים שנה שמנה לשמואל לא נמצא בפירוש בכתב ועוד כי אינם עשרים שנה לשמואל כי ביום שנגלה הארון מת עלי והנה הארון היה בשדה פלשתים שבעה חדשים ושלם בית שמש ומבית שמש לקרית יערים ויהי שם עשרים שנה עד שהעלהו דוד משם אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה חסרו מהעשרים שנה שבע שנים נשארו י"ג שנה אחד עשר לשמואל ושתי שנים לשאול וכלם נחשבים לשמואל שאפילו במלוך שאול היה שופט שמואל שנאמר וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו הנה משמת עלי עד שמלך דוד שלש עשרה שנים נשארו עדיין שתי שנים והנה שש שנים נקח מהשלש מאות שאמר יפתח כי לא נשלמו אלא עם השש שנים שלו והוא אומר זה בתחילת ימי שפטו נמצא כי חשבון זה אינו מדוקדק ועוד כי ראינו כי בחיי עלי היה שמואל שופט את ישראל שנאמר ויהי דבר שמואל אל כל ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ואומר ואני התהלכתי לפניכם מנעורי ועד היום הזה ודרך הכתוב לרדוף אחרי הכלל ולא יקפיד בפרט אם יהיה חסר או יותר והנראה כי בין שמשון לעלי היו בלא שופט ימים רבים כי הנה הכתוב מעיד בשלשה הענינים האלה הסמוכים אין מלך בישראל והנה עלי בן שמנה וחמשים שנה כשנתמנה שופט ובן צ"ח שנים היה כשמת ושפט את ישראל ארבעים שנה ולא יתכן לומר שנכנסו שנותיו של שמשון בשנותיו של עלי כי לא יתכן שהיה שמשון שופט בימי עלי והוא בן חמשים שנה ויותר והיה מנביאי ישראל ומזקיניהם ומבני הקבלה שקבלו תורה שבעל פה שהרי עלי קבל מפנחס ושמואל קבל מעלי וכן נביא אחרי נביא א"כ הפסק היה בין שמשון לעלי שלא היה שופט לישראל ובימים ההם שלא היה להם מלך ושופט היו עושים כל איש ואיש הישר בעיניו ועשה מיכה פסלו ובני דן הקימו להם אותו הפסל ובני בנימין הרעו בדבר פילגש: כי לא נפלה לו. לא נפלה לו כל נחלת גורלו כמו שאומר בספר יהושע ויצא גורל בני דן מהם כלומר פחות ממה שהיה ראוי להם כמו שפירשנו ופירוש בנחלה בנחלה הנחלקה לו בתוך שבטי ישראל לא נפלה לו הראוים לו והוצרכו לבקש נחלה : (ב) עד בית מיכה. סמוך לביתו : (ה) שאל נא באלהים. לפי מחשבתם כי לא היה זה האפוד אלא לשם ע"ג עשוי בדמות אפוד והתרפים היו שואלים בהם לדעת העתידות ולא היה חלק השם יתעלה בזה אך הם °° ושבים כי דבר ה' היה השאלה בתרפים ההם לפיכך אמרו לו שאל נא באלהי' וכת"י שאל כען במימרא דה'. א"כ באלהים זה אינו נמחק כי קדש הוא ובדברי רז"ל שאמרו כל אלהים האמור במיכה חול חוץ מא' שהוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה אם כן באלהים זה חול הוא ונמחק והנה הדבר אצלינו ספק ומספיקי' אני אומר שאינו נמחק. ואני תמיה על כי נתנה אלהים בידכם איך אמרו עליו שהוא חול ואף רבי אליעזר שאמר במיכה יש מהם חול ויש מהם קדש הכתובים °° למ"ד חול הכתובים ביו"ד ה"א קדש חוץ מזה שבאלף למ"ד והוא קדש כל ימי היות בית אלהים בשילה. והנה לא הסכים עמו יונתן בן עוזיאל °° ה באלהים הוא חול אמרו לו שישאל בתרפים ההם כי הלוי אמר להם כי מגידים

עלתו : (א) כי לא נפלה לו. ירושה כפי הראוי להם בארץ מכובשת כמו שנאמר ביהושע ויצא גבול בני דן מהם ואף מכאן יש ללמוד שהיה מעשה זה בתחלת השופטים מיד : (ג) מי הביאך הלום. יש כאן תמיהות הרבה לא מזרעו של משה רביט אתה שנאמר בו אל תקרב הלום. ומי שם פה לאדם. ומה זה בידך : (ה) שאל נא באלהים. בתרפים שמדברים עמו

וּבַיָּמִים הָהֵם שֵׁבֶט הַדָּנִי מְבַקֶּשׁ־לוֹ
נַחֲלָה לָשֶׁבֶת כִּי לֹא־נָפְלָה לּוֹ עַד־
י׳ הַיּוֹם הַהוּא בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּנַחֲלָה׃ ב וַיִּשְׁלְחוּ בְנֵי־דָן ׀
ל׳ וחד וממשפחתם חסר עמכם וכוה משמש ח״ב מִמִּשְׁפַּחְתָּם חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים מִקְצוֹתָם
אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל מִצָּרְעָה וּמֵאֶשְׁתָּאֹל
ל׳ לְרַגֵּל אֶת־הָאָרֶץ וּלְחָקְרָהּ וַיֹּאמְרוּ
ו׳ חסר בסיפ׳ אֲלֵהֶם לְכוּ חִקְרוּ אֶת־הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ
הַר־אֶפְרַיִם עַד־בֵּית מִיכָה וַיָּלִינוּ
י״ע ר״פ שָׁם׃ ג הֵמָּה עִם־בֵּית מִיכָה וְהֵמָּה
הִכִּירוּ אֶת־קוֹל הַנַּעַר הַלֵּוִי וַיָּסוּרוּ
שָׁם וַיֹּאמְרוּ לוֹ מִי־הֱבִיאֲךָ הֲלֹם וּמָה־
אַתָּה עֹשֶׂה בָּזֶה וּמַה־לְּךָ פֹה׃ ד וַיֹּאמֶר
ג׳ אֲלֵהֶם כָּזֶה וְכָזֶה עָשָׂה לִי מִיכָה
ל׳ וַיִּשְׂכְּרֵנִי וָאֱהִי־לוֹ לְכֹהֵן׃ ה וַיֹּאמְרוּ
ל׳ חס׳ לוֹ שְׁאַל־נָא בֵאלֹהִים וְנֵדְעָה הֲתַצְלִחַ
דַּרְכֵּנוּ אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ הֹלְכִים עָלֶיהָ׃

בְּיִשְׂרָאֵל וּבְיוֹמַיָּא הָאִינוּן שִׁבְטָא דְבֵית דָן בָּעַן לְהוֹן אַחְסַנְתָּא לְמִתַּב אֲרֵי לָא אִתְפְּלֶגֶת לְהוֹן עַד יוֹמָא הַהוּא מִגוֹ שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּאַחְסָנָא׃ ב וּשְׁלַחוּ בְנֵי דָן מִזַּרְעֲיַתְהוֹן חַמְשָׁא גוּבְרִין מִקְצַתְהוֹן גֻּבְרִין בְּנֵי חֵילָא מִצָּרְעָה וּמֵאֶשְׁתָּאוֹל לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא וּלְמִבְדְקָא וַאֲמַרוּ לְהוֹן אֱזִילוּ בְּדוֹקוּ יָת אַרְעָא וַאֲתוֹ לְטוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם עַד בֵּית מִיכָה וּבָתוּ תַמָּן׃ ג אִינוּן עִם בֵּיתָא דְמִיכָה וְאִינוּן אִשְׁתְּמוֹדְעוּ יָת קָל עוּלֵימָא לֵיוָאָה וְזָרוּ לְתַמָּן וַאֲמַרוּ לֵיהּ מַן אַיְתָךְ הָלְכָא וּמָא אַתְּ עָבֵיד הָכָא וּמָה לָךְ מ׳. כְּדֵין׃ ד וַאֲמַר לְהוֹן כְּדֵין וּכְדֵין עֲבַד לִי מִיכָה וַאֲגַרְנִי וַהֲוֵית לֵיהּ לְכוּמְרָא׃
ה וַאֲמַרוּ לֵיהּ שְׁאֵיל כְּעַן בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְנֵידַע הֲתַצְלַח אוֹרְחָנָא דִי אֲנַחְנָא אָזְלִין

רלבג

לעיר ליש לרגל הארץ שנפלה בגורלם ועברו דרך בית מיכה והכירו הנער הלוי ושאלו לו הצלחת דרכם וענה להם על צד הקסם באמצעות הפסל והתרפים שכבר הצליח דרכם : (ז) והנה באו המרגלים לעיר ליש ומצאו העם אשר בה שוקט ובוטח לא היו יראים ממלחמה ולזה לא היו שומרים בשער העיר לשמור העיר שלא יכנסו בה אויבים. ולא היה בארץ ההיא מכלים דבר שיהיה יורש המלוכה והוא המושל שהוא מכלים בתוכחתו החוטאים. ומלת עצר הוא מענין זה יעצור בעמי ויהיה הרצון בזה שלא היתה הממשלה חזקת באה מהאב לבנו אם ממה שימנע המנהיג ההוא מלמסור עצמו לסכנה בעבור שמירת הגוים שהם אינם לו ולזרעו וראוי עוד שהם רחוקים מצידונים שיעזרום כשידעו דבר המלחמה ולזה הוא מבואר שהרס

אלהים ו' חס' בספרא וסי' ויאמר אלהים רדפו אחריהם דאהוד. ויאמר אלהים גדעון לא אמשול אני בכם אשאלה מכם שאלה. וישלחו בני דן. כזה וכזה עשה לי מיכה. ויאמר אלהים אל אחי אל תרעו נא תנינא דפסוק : כזה וכזה ג' דסמיכי וסי' כזה וכזה עשה לי מיכה. כי כזה וכזה תאכל החרב. הנה אשת ירבעם באה :
תולדות אהרן מי הביאך. ב"ב קי :

מצודת ציון

(סס ב) : יח (ב) מקצותם. מלשון קצין כמו ותאכל בקצה המחנה (במדבר י"א) ור"ל בקצינים שבמחנה : לרגל. לחפש וכן וירגלו אותם (דברים א') : (ג) הלום. כמו אל תקרב הלום (שמות

מצודת דוד

ולא שבט לבד : כי לא נפלה לו. להיות בה די צרכו : עד היום ההוא. עד אשר כבש לעצמו מחוץ לגבול א"י : בתוך שבטי וכו'. מוסב למעלה לומר לא נפלה לו די צרכו בהנחלה הנחלקת לו בתוך שבטי ישראל: יח (ב) ממשפחתם. א' מכל משפחה:

מקצותם. מהקצינים שבהם וכאמר ... משה ושיאי העדה : מצרעה ומאשתאול. מנחלת יהודה היו ובני דן ישבו בהם כגרים : את הארץ. היא ליש האמור בענין. עד בית מיכה. סמוך לבית מיכה : (ג) המה עם בית מיכה. כשהמה היו סמוך לבית מיכה הכירו את קול הנער בדברו עם מי : שם. אל הבית : מי הביאך וכו' ר"ל אלא מי אתה ומה מאחר מה הביאך לך בשכרך : (ד) כזה וכזה. סיפר להם כל המאורע : (ה) שאל נא. כי טעו וחשבו שיש בו ממש להוריד על פגם כמות

על ידי מכשפות: (ו) נוכח ה' דרככם. נוכח הקב"ה גלוי כי זה אין בו ממש: (ז) ואין מכלים דבר. אין אחד מהם צריך לחבירו שיחזירנו ריקם ויכלימנו כמו שנאמר בסוף הענין אין מחסור כל דבר כך שמעתי: יורש עצר. יורשים מועטים שאם יכרנו את אלו אין עוד שררין נלחמים עם המחזיקים בנחלה: ורחוקים המה. מעזרת צידונים: ודבר אין להם עם אדם. שום ברית כרותה שיבאו לעזרתם לעת הצורך: (ח) מה אתם. כלומר מה אתם משיבים דבר מה מצאתם במקום שנפל לנו גורלנו מה העם החזק הוא הרפה: (ט) ואתם מחשים. מתעצלים: ואת

רלבג

שמרם שתגיע הידיעה לצידונים תשלם לבני דן הורשת העיר ההיא: (יד) והנה ליש הוא לשם הנזכר בספר יהושע והעד שכבר אמר ג"כ שם שכבר קראו שם העיר דן כשם דן אביהם כמו שנאמר בזה המקום

פי' רבי ישעיה

(י) כל דבר אשר בארץ. אשר. מלה יתירה ודומה לו במלכים ויועץ את הילדים אשר גדלו אתו אשר העומדים לפניו. אשר

צדנים ה' חס' ו' בליש' בקריא' וסי' וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה. ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון. וילך שלמה אחרי. יען אשר עזבוני. ומאכל ומשתה ושמן. לצדנים כתיב דעזרא. וצידונים ועמלק כן כתיב מ"ל דמ"ל ושארא צידנים כתיב: מחשים ד' בקריאה וסי' אל תעצלו ללכת. ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר. מחשים מקחת אתה. והלוים מחשים לכל העם: על כן ט' בטעם וסי' נמסר בסדר וישלח: הידעתם ג' וסי' נמסר בסדר ויצא:

ו ויאמר להם הכהן לכו לשלום נכח
יהוה דרככם אשר תלכו־בה:
ז וילכו חמשת האנשים ויבאו לישה
ויראו את־העם אשר־בקרבה יושבת
לבטח כמשפט צדנים שקט ובטח
ואין־מכלים דבר בארץ יורש עצר
ורחקים המה מצדנים ודבר אין־
להם עם־אדם: ח ויבאו
אל־אחיהם צרעה ואשתאל ויאמרו
להם אחיהם מה אתם:
ט ויאמרו קומה ונעלה עליהם כי
ראינו את־הארץ והנה טובה מאד
ואתם מחשים אל־תעצלו ללכת
לבא לרשת את־הארץ: י כבאכם
תבאו אל־עם בטח והארץ רחבת
ידים כי־נתנה אלהים בידכם מקום
אשר אין־שם מחסור כל־דבר אשר
בארץ: יא ויסעו משם ממשפחת
הדני מצרעה ומאשתאל שש־מאות
איש חגור כלי מלחמה: יב ויעלו
ויחנו בקרית יערים ביהודה על־כן
קראו למקום ההוא מחנה־דן עד
היום הזה הנה אחרי קרית יערים:
יג ויעברו משם הר־אפרים ויבאו עד־
בית מיכה: יד ויענו חמשת האנשים
ההלכים לרגל את־הארץ ליש

ן' קמץ וחד פתח בקשיני ליסה | ס' חס | כ' | כ' וכא | ד' | ט' חסר. ג' חסר | ל' | ל' | ח' בטעם

עלה: ו ואמר להון כהנא אזילו לשלם אתקין יי אורחתכון די תהכון בה: ז ואזלו חמשא גוברין ואתו לליש וחזו ית עמא די בגוה יתבין לרוחצן כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן ולית דמנזק פתגמא בארעא ירותין זעירין ורחיקין אינון מצידונאי ופתגם לית להון עם אנש: ח ואתו לות אחוהון צרעה ואשתאול ואמרו להון אחוהון מה אתון: ט ואמרו קומו וניסק עליהון ארי חזינא ית ארעא והא טבא לחדא ואתון שתקין לא תתרשלון למיזל למיעל למירת ית ארעא: י כמיתיכון תעלון לות עמא דשרן לרוחצן וארעא פתיות ידין ארי מסרה יי בידיכון אתרא דלית תמן חסרן כל מדעם די בארעא: יא ונטלו מתמן מזרעית דן מצרעה ומאשתאל שית מאה גברין מזרזין במני קרבא: יב וסליקו ושרו בקרית יערים בארעא דבית יהודה על כן קרו לאתרא ההוא משרית דן עד יומא הדין הא הוא אחורי קרית יערים: יג ועברו מתמן לטורא דבית אפרים ואתו עד בית מיכה: יד ואתיבו חמשא גובריא דאזלו לאללא ית ארעא ליש ואמרו לאחוהון

מגידים הם העתידות באמת ונתפתו לדבריו וענין התרפים יש אומרים כי הוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויספטו בהם על דרך המזלות והם חוברי שמים ויש אומרים כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה ההיא כי הנה כתוב כי התרפים דברו און והנה אין זה הפסוק ראיה כי רצה לומר בעלי התרפים. והחכם רבי אברהם אבן עזרא כתב כי הקרוב אליו כי התרפים הם על צורות בן אדם והיא עשויה לקבל כח העליונים והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהוא דוד: (ו) נכח ה' דרככם. על דרך הנה ה' יצא לפניך כלומר סיוע אלהים עמכם ותרגומו אתקין ה' ארחכון: (ז) ויבאו לישה. והוא לשם הנזכר בספר יהושע ושני שמות היו לו: את העם אשר בקרבה יושבת לבטח. זכר העם בלשון נקבה וכן חטאת עמך מדוע שובבה העם הזה: כמשפט צדונים. כי הצדונים היו קרובים לארץ ישראל והיו שוקטים כי לא היו רוצים להלחם עמהם כי לא היו מארץ כנען כמו שכתוב ויהי גבול הכנעני מצידון ואמר בזבולן וירכתו על צידון שהוא כמו עד צידון אבל צידון לא היה מארץ כנען לפיכך היו שוקטים ולא היה להם פחד מישראל ותרגומו כהלכת צידונאי דשקטין ושרן לרוחצן. ואין מכלים דבר בארץ. כלומר אין להם שכנים שיזיקום ויכלימום בשום דבר כמו לא הכלמנום וכן תרגם יונתן לית דמזיק ולפיכך הם שוקטים ובוטחים ואינם יראים ואינם נשמרים ולפיכך הם נוחים להכבש כי לפי שהם בוטחים אינם שומרים העיר ואין להם כלי זיין: יורש עצר. ת"י ירותין זעירין כלומר יורשי המלוכה היו קטנים ולא היה חוזק במלוכה ולפי הפשט עצר הוא מלוכה מן זה יעצר בעמי ומילת ואין מכלים עומדת במקום שנים ואין יורש עצר כי לא היה בהם מלך ולא יורש מלוכה: ורחוקים המה מצדונים. כלומר שלא יוכלו לעזרם: ודבר אין להם עם אדם. שאין להם ברית עם אדם לעזרם

אם ילטרכו כמ"ש בסוף הענין ואין מ"ל כי רחוקה היא מצידון ודבר אין להם עם אדם וכן אלה הדברים ידעו המרגלים מבני העיר שנכנסו בעיר כאנשים סוחרים או הראו עצמם שרוצים לשבת בארץ והיו שואלים ענין הארץ: (ח) מה אתם. מה אתם אומרים. כלומר מה בשורה בפיכם: (ט) קומה ונעלה. ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך בארץ: ואתם מחשים. אתם שותקין שלא תקחו הדבר בוריות ולא תעשו: אל תתעצלו. לא תתרשלון: (י) כל דבר אשר בארץ. הואת או בשום ארץ בעולם

מצודת דוד

כחות עליונות ולהגיד עתידות: (ו) ויאמר להם. אחר ששאל אמר להם דרככם הוא מול ה' להשגיח בה ולהצליח אתכם: (ז) יושבת לבטח. ר"ל אינם נשמרים ממלחמ' והוא כדרך צידון היושב שוקט ובוטח ואינו נשמר ממלחמה: ואין מכלים. אין בארץ מי שיכלים אפילו בדבור כי לא הורגלו במלחמה וקטט': יורש עצר. יורש ארצם עצור מהם ר"ל אין להם יורש ארצם ללחום לאח"ז בעבור הארץ: ורחוקים המה. ונכבש הארץ עד לא יהיה נשמע להם (ואולי היה מדרך צידונים לעמוד בעזרת כל נרדף): ודבר אין להם. אין להם ברית כרותה עם מי לשיבא בעזרתם: (ח) צרעה וכו'. אל צרעה וכו': מה אתם. ר"ל מה אתם משיבים ומעניינו תבין חסרונו: (ט) ואתם מחשים. ר"ל אתם היו מחשים לבל יודע לאיש פן יקדמנו מי משבט אחר ואל תעצלו ללכת וכו' כי עכ"ז פן יודע למי: (י) כבואכם. כאשר תבואו אז מיד תבואו אל עם בוטח ר"ל לא תצטרכו ללכת דרך אשר תמצא אתכם בה מלחמה: רחבת ידים. מקום רחב להחזיק את כולכם כאשר יתן ה' אותה בידכם: אין שם מחסור וכו'. ר"ל עם שאינה מא"י מ"מ אין נחסר בה ממה שיש בא"י או ר"ל לא נחסר בה מכל דבר שיש בעולם: (יב) בקרית יערים. ר"ל סמוך לה: למקום ההוא. מקום החניה: אחרי. לה

מצודת ציון

(שמות ג'): נוכח. נגד: (ז) לישה. הוא לשם האמור ביהושע ובשתי השמות היתה נקראת: שוקט. יושב במנוחה: עצר. ענין מניעה כמו אשה עצרה לנו (ש"א כ"א): (ט) מחשים. שותקים כמו עת לחשות (קהלת ג'): (י) כי. אם: כל דבר. בשום דבר: (יד) ויענו. הוא התחלת

ויאמרו אל אחיהם הידעתם כי יש
בבתים האלה אפוד ותרפים ופסל
ומסכה ועתה דעו מה תעשו :
טו ויסורו שמה ויבאו אל בית הנער
הלוי בית מיכה וישאלו לו לשלום :
טז ושש מאות איש חגורים כלי
מלחמתם נצבים פתח השער אשר
מבני דן : יז ויעלו חמשת האנשים
ההלכים לרגל את הארץ באו שמה
לקחו את הפסל ואת האפוד ואת
התרפים ואת המסכה והכהן נצב
פתח השער ושש מאות האיש
החגור כלי המלחמה : יח ואלה באו
בית מיכה ויקחו את פסל האפוד
ואת התרפים ואת המסכה ויאמר
אליהם הכהן מה אתם עשים :
יט ויאמרו לו החרש שים ידך על פיך
ולך עמנו והיה לנו לאב ולכהן
הטוב היותך כהן לבית איש אחד
או היותך כהן לשבט ולמשפחה
בישראל : כ וייטב לב הכהן ויקח
את האפוד ואת התרפים ואת
הפסל ויבא בקרב העם : כא ויפנו
וילכו וישימו את הטף ואת המקנה
ואת הכבודה לפניהם :
כב המה הרחיקו מבית מיכה והאנשים
אשר בבתים אשר עם בית מיכה
נזעקו וידביקו את בני דן :
כג ויקראו אל בני דן ויסבו פניהם
ויאמרו למיכה מה לך כי נזעקת :
כד ויאמר את אלהי אשר עשיתי
לקחתם ואת הכהן ותלכו ומה לי
עוד ומה זה תאמרו אלי מה לך :
כה ויאמרו אליו בני דן אל תשמע
קולך עמנו פן יפגעו בכם אנשים
מרי נפש ואספתה נפשך ונפש

הידעתון ארי אית בבתיא
האלין האפוד ודמאין וצלמין
ומתכא וכען דעו מה
תעבדון : טו וזרו לתמן
ועלו לבית עולימא לואה
בית מיכה ושאילו ליה
לשלם : טז ושית מאה
גברין מזרזין במני קרביהון
קימין במעלנא דתרע
דמשבט בני דן : יז וסליקו
חמשא גבריא דאזלו
לאללא ית ארעא עלו
לתמן ונסיבו ית צלמנא
וית אפודא וית דמאין וית
מתכא וכהנא קאים
במעלנא דתרעא ושית
מאה גברי דמזרזי במני
קרבא : יח ואלין עלו לבית
מיכה ונסיבו ית צלם
אפודא וית דמאין וית
מתכא ואמר להון כהנא
מה אתון עבדין : יט ואמרו
ליה שתוק שוי ידך על
פומך ואזיל עמנא והוי
לנא לאב ולכהנא הטב
דתהי כהין לבית גברא
חד או דתהי כהין לשבטא
ולזרעית בישראל : כ ושפר
לבא דכהנא ונסיב ית
אפודא וית דמאין וית
צלמא ועל בגו עמא :
כא ואתפניאו ואזלו ושויאו
ית טפלא וית בעירא וית
קנינא קדמיהון : כב אינון
ארחיקו מבית מיכה
וגבריא דבבתיא דעם בית
מיכה אתכנישו וארביקו
ית בני דן : כג וקרו לבני
דן ואסחרו אפיהון ואמרו
למיכה מה לך ארי
אתכנישתא : כד ואמר ית
דחלתי די עבדית נסיבתון
וית כהנא ואזלתון ומה לי
עוד ומה דין תימרון לי
מה לך : כה ואמרו ליה בני דן לא תשמע קלך עמנא דלמא ישלטון בכון
גברין מרירן נפשן ותסיף נפשך ונפש אנש ביתך :

רדק

בעולם שם תמצאו כי אין שם מחסור כל דבר : (יח) ואלה באו . מה שחזר ואמר ויקחו את פסל האפוד וכבר אמר לקחו את הפסל ואת האפוד מפני מאמר הכהן שאמר להם מה אתם עושים חזר ואמר . ומה שאמר פסל האפוד סמך הפסל לפי שיש פסל בלא אפוד וזה היה עם אפוד : (כא) את הטף . כי אלו שש מאות איש חגור כלי מלחמה עם טפם ונשיהם ומקניהם הלכו כי היו בטוחים שילכדו העיר : ואת הכבודה . כתוב בוי״ו עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל . ופירוש הכבודה הכלים והמטלטלים ותרגומו קניינא כתרגום רכוש שהוא גם כן כולל קניין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין : (כב) נזעקו . נאספו וכן מה לך כי נזעקת נאספת אתה ואנשיך ונאמרה האסיפה בלשון זעקה לפי שעל ידי זעקה יאסף העם : (כג) ויסבו פניהם . בדגש הסמ״ך והבי״ת : (כה) פן יפגעו בכם . ענינו פגיעת החרב כמו ויפגע בו וימת וי״ת וישלטון בכון וכן ויפגעו בו ושליטו ביה : מרי נפש . אנשים כעסנים שיש בחברתינו : ואספת נפשך . אתה תהיה גורם שתמותו כלכם אתם

פי׳ רבי׳ ישעיה

אשר השני יתר : (יז) באו שמה לקחו את הפסל . חסירי וי״ו הם ופתרונו ובאו שמה ולקחו את הפסל : (יט) לשבט ולמשפח׳ בישראל . פי׳ כל שבט דן לא היה אלא משפחה אחת דכתיב ובני דן חושים : (כא) הכבודה . פירוש כל משא כבד שהיה להם והטף והמקנה והכבודה של בני דן היו ולא לקחו ממיכה אלא הפסל והתרפים : (כב) נזעקו . נקבצו ע״י זעקה שזעקו זה לזה :

מצודת ציון

תחלת הדבור כמו ועניות ואמרת (דברים כו) : (יט) החרש . שתוק כמו והחריש לה (במדבר ל׳) : לשבט ולמשפחה . המה שמות מורדפים כי גם השבט יקרא משפחה : (כא) הכבודה . הדבר שתנועתו כבדה ומתאחר ללכת : (כב) נזעקו . נקבצו בזעקה כמו ויזעק ברק (לעיל ד) : וידביקו . השיגום והיו קרובים ודבוקים להם : (כה) יפגעו . ענין מכת מות כמו גם

רשי

(כא) ואת הכבודה משאות . כל דבר שהוא כבד בהליכתו שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקום אחריהם : הכבודה . פונמונ״א בלע״ז : (כג) ויסבו פניהם . בני דן אל הקוראים אליהם : (כד) ומה לי עוד . ומה נשאר לי עוד : (כה) אנשים מרי נפש . כעסנים שיש בסיעתנו : לים

רלבג

המקום : (יז) וספר כי מידי עברם עברו בית מיכה חמשת המרגלים ולקחו הפסל והמסכה והאפוד והתרפים מבית מיכה ופתו הנער הלוי ולקחוהו עמהם והיה לאב ולכהן לכל שבט דן והיו שם פתח השער שש מאות איש חגור כלי מלחמה משבט דן

ושש ג׳ ר״פ וסי׳ נמסר בסדר משפטים : כבודה ג׳ מלאים ודגשים וסי׳ ואת הכבודה לפניהם וישבת על מטה כבודה . כל כבודה בת מלך פנימה : ויסבו ג׳ דגשים בקריאה וסי׳ ויקראו אל בני דן . את ארון אלהי ישראל . ויסבו את פניהם ממשכן ה׳ :

מצודת דוד

לא נלך לרעה ולאשתאול שנדן כי״א מהעבר מזה (והיא בין צרעה ואשתאול שהיו בנחלת יהודה) : (יד) ההולכים לרגל . אשר הלכו מקודם לרגל : הידעתם . ר״ל וכי ידעתם הלא אינכם יודעים אשר עד לכם יש כאן אפוד וכו׳ : דעו מה תעשו . ר״ל הכינו עצמכם לקחתם : (טו) ויסורו שמה . המרגלים הלכו לבית מיכה : בית מיכה . אשר היה בבית מיכה : (טז) חגורים . כשהם חגורים וכו׳ : אשר מבני דן . מוסב על שש מאות איש : (יז) ויעלו . כי המרגלים חזרו עם הלוי אל השש מאות איש וכדבר הלוי עמהם עלו המרגלים מהם ושבו ובאו לבית הלוי ולקחו את הפסל וכו׳ : והכהן . הלוי הזה העשוי לכהן היה נצב פתח השער וכו׳ : (יח) ואלה . המרגלים באו אז לבית מיכה ולקחו את פסל וכו׳ ולא היה אז הכהן בביתו : ויאמר אליהם הכהן . כאשר באו אל המחנה ובידם הפסל וכו׳ אמר להם מה אתם עושים ר״ל למה תקחום : (יט) שים ידך על פיך . לשתוק לבל ישמע קולך : והיה לנו . ותהיה לנו למורה ולמלמד : הטוב . וכי טוב יותר להיות כהן לבית איש אחד או טוב יותר להיות כהן לשבט בישראל וא״כ הלא לטובה יחשב לך : (כ) וייטב לב הכהן . כוטב בלבו לדבריהם ויקח מידם את האפוד וכו׳ לשאת אותם בעצמו וגם בקרבם ללכת כאשר ילכו : (כא) ויפנו . מן המקום ההוא והלכו לדרכם : את הטף וכו׳ . מה שהביאו עמהם מביתם : לפניהם . בחשבם פן ירדפו בני העיר אחריהם וילחמו הגברים עמהם . והטף וכו׳ ילכו לדרכם בשלום ולא ילחמו : (כב) הרחיקו . כשהיו רחוקים מבית מיכה : עם בית מיכה . סמוך לבית מיכה : (כג) ויקראו . הצעקו עד בואם לדבר עמהם : ויסבו . בני דן סבבו פניהם מול מיכה ואמרו מה נהיה לך כי נאספת לרדוף : (כד) את אלהי . הפסל וכו׳ : ומה לי עוד . מה נשאר לי עוד בבית אשר לא לקחתם : (כה) עמנו .

רשי

(כז) ליש. שם העיר ובספר יהושע קורא שמה לשם על שם שמצאו שם אבן טובה ששמה לשם והיא היתה על החשן לשבט דן שמו כתוב על לשם וידעו שבאמת היא נחלתם: (ל) בן מנשה. מפני כבודו של משה כתוב נו"ן לשנות את השם ונכתב תלויה לומר שלא היה מנשה אלא משה: עד יום גלות הארץ. בימי סנחריב בגלוי ראשונה

פי' רבי ישעיה

(ל) עד יום גלות הארץ. אין לפרשו גלות סנחריב שהרי אומר לפניו כל ימי היות בית האלהים בשילה. אלא גלות שילה: ע"כ

רלבג

דן: (כו) וכראות מיכה כי חזקים הם ממנו הניחם ושב לביתו והם באו על ליש והכו יושבי' לפי חרב ואת העיר שרפו באש וידמה ששרפו העיר באש כדי שייראו יושבי שאר העיירות אשר נפלו בגורלם מהם ויגלחום בקלות יותר מאד נפול פחדם עליהם: (כט) ואח"כ בנו העיר וקראו שמה דן כשם דן אביהם: והנה הקימו את פסל מיכה בבית שעשו לו ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני בבית הפסל ההוא עד יום גלות הארץ והוא הנער הלוי שהביאו מבית מיכה והנה יום גלות הארץ לא יתכן שיאמר על יום גלות בימי צדקיה שכבר עברו כמה מנהיגים ביערו ע"ג מן הארץ כמו שמואל ושאול ודוד ורבים זולתם אחריהם. ואולם אמר עד יום גלות הארץ כי יתכן שגלתה הארץ ההיא כשעשו הרע ישראל בעיני ה' עד שפקים השם לישראל מושיע ושבו לארצם ויתכן שגלתה הארץ ההיא בימי יבין מלך כנען שברחו להם שבט דן ועברו מעבר לירדן כמו שאמרו דבורה וברק ודן למה יגור אניות ואיך שהיה הוא מבואר שיום גלות הארץ היה קודם מות עלי וזה שהפסל ההוא לא נתקיים להם כי אם כל ימי היות בית האלהים בשילה ולא יתכן שיהיו להם כהני הפסל אחר שהוסר הפסל ולזה הוא מבואר שהיה כבר יום גלות הארץ ההיא קודם זה כי ידמה שאחר זה היו להם כהנים אחרים לזה הפסל אשר לא היו מזרע זה הנער הלוי וזה מחוייב מהלשון שאמר עד יום גלות הארץ ההיא להורות כי אחר זה היו להם כהנים אחרים והנה אמרו רז"ל שזה הנער הלוי היה בן בנו של משה והיה חושב שראוי לאדם לעבוד ע"ג ואל יצטרך לבריות ואין הענין כן אבל ראוי לעבוד עבודה שהיא זרה לו וידמה שזה האיש היה אחר ואשר נזכר בענין דוד איש אחר כי כבר זכר כי הוא ובניו היו כהנים ר"ל שאחר מותו הוקם שם כהן אחד מבניו ואפשר שנאמר כי לא יחוייב מזה שמת יהונתן ויהיה אמרו הוא ובניו שהם היו יחד כהנים עמו לא בזה אחר זה ויהיה זה האיש הוא אשר נזכר בענין דוד שאמרו ז"ל: (א) וספר עוד כי בימים ההם שלא היה מלך בישראל שיוכיח החוטאים היה איש לוי גר בירכתי אפרים ולקח לו

מקרא

בֵּיתֶךָ׃ כו וַיֵּלְכוּ בְנֵי־דָן לְדַרְכָּם וַיַּרְא
מִיכָה כִּי־חֲזָקִים הֵמָּה מִמֶּנּוּ וַיִּפֶן ג'
וַיָּשָׁב אֶל־בֵּיתוֹ׃ כז וְהֵמָּה לָקְחוּ אֵת י' ר"ס
אֲשֶׁר־עָשָׂה מִיכָה וְאֶת־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר כ'
הָיָה־לוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־לַיִשׁ עַל־עַם שֹׁקֵט
וּבֹטֵחַ וַיַּכּוּ אוֹתָם לְפִי־חָרֶב וְאֶת־ ד'. ח'
הָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ׃ כח וְאֵין מַצִּיל כִּי
רְחוֹקָה־הִיא מִצִּידוֹן וְדָבָר אֵין־לָהֶם ל' בטעם כח'
עִם־אָדָם וְהִיא בָּעֵמֶק אֲשֶׁר לְבֵית־ ז' כטעם
רְחוֹב וַיִּבְנוּ אֶת־הָעִיר וַיֵּשְׁבוּ בָהּ׃ ג' מ"ל שום כר נס
כט וַיִּקְרְאוּ שֵׁם־הָעִיר דָּן בְּשֵׁם דָּן ס"א כסס
אֲבִיהֶם אֲשֶׁר יוּלַּד לְיִשְׂרָאֵל וְאוּלָם
לַיִשׁ שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃ ל וַיָּקִימוּ ג' זוגין קדמ' וזתני' ש"ן
לָהֶם בְּנֵי־דָן אֶת־הַפָּסֶל וִיהוֹנָתָן בֶּן־
גֵּרְשֹׁם בֶּן־מְנַשֶּׁה הוּא וּבָנָיו הָיוּ ד' ת"וים
כֹהֲנִים לְשֵׁבֶט הַדָּנִי עַד־יוֹם גְּלוֹת כ' ירושלים
הָאָרֶץ׃ לא וַיָּשִׂימוּ לָהֶם אֶת־פֶּסֶל מִיכָה ו' כסיפרא
אֲשֶׁר עָשָׂה כָּל־יְמֵי הֱיוֹת בֵּית־
הָאֱלֹהִים בְּשִׁלֹה׃ יט א וַיְהִי
בַּיָּמִים הָהֵם וּמֶלֶךְ אֵין בְּיִשְׂרָאֵל וַיְהִי

תרגום

כו וַאֲזַלוּ בְּנֵי דָן לְאוֹרְחֵיהוֹן וַחֲזָא מִיכָה אֲרֵי תַקִּיפִין אִינוּן מִינֵיהּ וְאִתְפְּנִי וְתָב לְבֵיתֵיהּ׃ כז וְאִינוּן נְסִיבוּ יָת דַּעֲבַד מִיכָה וְדַבָּרוּ יָת כַּהֲנָא דִּי הֲוָה לֵיהּ וַאֲתוֹ לְלַיִשׁ לְעַמָּא דְּשָׁקְטִין וְשָׁרַן לְרוֹחֲצָן וּמְחוֹ יָתְהוֹן לְפִתְגָם דְּחָרֶב וְיָת קַרְתָּא אוֹקִידוּ בְּנוּרָא׃ כח וְלֵית דְּמְשֵׁיזֵיב אֲרֵי רְחִיקָא הִיא מִצִּידוֹן וּפִתְגָם לֵית לְהוֹן עִם אֱנָשׁ וְאִינוּן בְּמֵישַׁר דִּלְבֵית רְחוֹב וּבְנוֹ יָת קַרְתָּא וִיתִיבוּ בַהּ׃ כט וּקְרוֹ שְׁמָא דְקַרְתָּא דָּן בְּשׁוּם דָּן אֲבוּהוֹן דְּאִתְיְלִיד לְיִשְׂרָאֵל וּבְרַם לַיִשׁ שְׁמָא דְקַרְתָּא מִלְקַדְמִין׃ ל וַאֲקִימוּ לְהוֹן בְּנֵי דָן יָת צַלְמָא וִיהוֹנָתָן בַּר גֵּרְשֹׁם בַּר מְנַשֶּׁה הוּא וּבְנוֹהִי הֲווֹ כּוּמְרִין לְשִׁבְטָא דְּבֵית דָּן עַד יוֹמָא דִּי גְלוֹ יָתְבֵי אַרְעָא׃ לא וְשַׁוִּיאוּ לְהוֹן יָת צְלַם מִיכָה דִּי עֲבַד כָּל יוֹמַיָּא דַּהֲוָה קָיָם בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ בְּשִׁלֹה׃ א וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּמַלְכָּא לֵית בְּיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה

רדק

אם תשמיעם קולך ותוסיף לדבר עוד בדבר הזה והוא מבנין הנני אוסיף את אבותיך תוסיף רוחם. יאסף אהרן והדומים להם: (כז) שרפו באש. יש לתמוה למה שרפו אותם והם רוצים לישבה והנה כל הערים העומדות על תלם לא שרפם יהושע רק חצור לבדה והיתה זו לפי שהיתה ראש הממלכות להבדיל הנשארים והנה אלו למה שרפו העיר ויתכן כי כשנכנסו בני דן בעיר פתאום ונכנסו כי הם לא היו מרגישים ולא היו נשמרים מהם ושלחו אש בעיר להבהיל העם ולא יהיה פנאי לאדם להשיב מלחמה בין האש והמלחמה שעשו להם בני דן או אפשר כי היתה מלאה גלולים ולפיכך שרפוה ואף על פי שהם הקימו הפסל להם היתה כוונתם לשמים ואף על פי כן היו חוטאים לה' כי כן כתיב לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' כלומר אתי אע"פ שתהיה כוונתכם לעבודתי ובאגדה והם לקחו את אשר עשה מיכה וגו' ויכו אותה לפי חרב עבדין ע"ג והיא מגלאה בידיהון יש צדקה גדולה מזו היינו הך דכתיב לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים: (כט) אשר יולד. בוי"ו עם דגש וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל. וטעם אשר יולד לישראל שלא תחשוב כי ראש המשפחה ההיא אשר באו לליש היה שמו דן וכשם אבי המשפחה ההיא קראו שם דן המקום ההוא לפי' אמר אביהם אשר יולד לישראל: (ל) בן מנשה. הנו"ן תלויה וכבר זכרנו טעמו למעלה: עד יום גלות הארץ. מדרך הסברא נראה כי עד יום גלות הארץ הוא יום שגלה הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה וגו' ואמר ויתן לשבי עוזו ותפארתו ביד צר ויסגר לחרב עמו ואמר ויכעיסוהו בבמותיהם ובפסיליהם יקניאוהו וזה נאמר על פסל מיכה והפסוק האחר שנאמר כאן גם כן מוכיח שאמר כל ימי היות בית האלהים בשילה דמה כי עד יום גלות הארץ וימי היות בית האלהים בשילה

ואין מציל ו' פסוקים אית בהון ואין אין בקריאה וסי' וילכו חמשת האנשים. ואין מציל כי רחוקה היא. הבט ימין וראה. עשה גדולות ואין קדמאה. ואין אני ואחי ונערי. אני ה' ואין עוד זולתי: רחוב ג' מלאים בקרתא וסימניהון והיא בעמק אשר לבית רחוב. וישכרו את ארם בית רחוב. וארם צובה ורחוב. וכל שום גברא דכוו' מ"ל במ"ב חס' וסימנהון ויך דוד את הדרעזר בן רחב. ימשלל הדרעזר בן רחב. תרויהון בשמואל: מנשה ד' מלין דאית כהון אות תלוי' וסי' רשעים לאחוז בכנפות הארץ. מרשעים וימנע מרשעים אורם. מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל. מיער יכרסמנה חזיר מיער:

תולדות אהרן ויהונתן. ב"ב קט (ברכות יג סנהדרין ל): בית אלהים בשלה. שבועות לה:

מצודת דוד

בביתך עמך: אנשים מרי נפש. הכעסנים שיש בסיעתנו: ונפשך ביתך. הבאים עמך: (כז) שוקט ובוטח. לא היו נשמרים מן המלחמה: ואת העיר שרפו. כי לא יוכלו לה כ"א ע"י השרפה ולולא זאת לא שרפוה כי הלא נתיישבו בה: (כח) ואין מציל. לא היה להם מציל: כי רחוקה. וכבשוה עד לא נשמע להם: ודבר. לא היה להם כריתת ברית עם מי: אשר לבית רחוב. הסמוך לבית רחוב ויבנו. כי שרפוה במלחמה כמ"ש למעלה: (כט) אשר יולד. שלא נחשב שראש המשפחה הבאה אל ליש היה שמו דן ועל שמו קראו שם העיר דן: לראשונה. טרם שקראוה בשם דן: (ל) ויקימו להם. להיות לע"ג ולעבדו: ויהונתן. הוא הלוי הנזכר: בן מנשה. ארז"ל שהוא משה ומפני כבודו נאמר מנשה ותלאו הנו"ן לדעת שאינה מן השם: עד יום גלות הארץ. הוא גלות הארון שהיה בימי עלי ולזה לא אמר עד גלות ישראל כי אז לבד הארון גלה ולא ישראל ועד הזמן ההיא עמד הפסל אבל לאחריו שעמד שמואל לשופט בער אותם מן הארץ: (לא) וישימו להם. לאלוה ולעבדו: כל ימי וכו' בשלה. מתחלת העמדתו עמד כל ימי וכו' בשלה. אבל אחר שגלה הארון משלה בימי עלי ועמד שמואל לשופט בערו מן הארץ: יט (א) ומלך אין בישראל. כ"א היה מלך לא היה מה שהיה כי המלך היה מפחיד

מצודת ציון

גם סגעבו (ש"ב א): ואספתה. ענין כליון מן העולם כמו יאסף אהרן (במדבר כ): (כט) ואולם. ואבל: בירכתי

בשילה זמן אחד הוא ושמואל אע"פ שהיה שופט לא מיחה בפסל ההוא כי כל ימי עלי לא היה מתפרסם כל כך בשררה לכבוד עלי ועלי גם כן התרפ' בזה כמו שהתרפה במוס' בניו וכשמת עלי וגלה הארון וגלו מישראל רבים ונפלו בחרב רבים ובטל אותו פסל וזהו שאמר עד יום גלות הארץ כי רחוק הוא שיהיה הפסל עד יום גלות הארץ אפילו גלות בני גד ובני ראובן שהיה הגלות הראשון ואיך היה דוד מלך ישראל ולא בערו וגם שלמה בנו ולא בערו אין הדעת סובלת להאמין זה: (ב) ותזנה. תרגום ובסרת ותרגום דבר ה' בזה בסר רוצה לומר בזתה אותו ויצאה מביתו והלכה לבית אביה או יהיה פירושו זנות כמשמעו כי אשתו היתה אבל בלא כתובה וקדושין וזנתה מתחתיו. ופי' עליו על פניו כלומר שלא חששה לו ולא נסתרה ממנו לזנות או פירוש עליו עמו בעוד שהיתה עמו כמו ויבאו האנשים על הנשים שהוא כמו עם ופי' ותלך מאתו שכעס בעלה עמה והלכה לה לבית אביה. ימים ארבעה חדשים. חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ופי' ימים שנה או יהיה ד' חדשים פי' ימים וכן ת"י יומין ארבעה ירחין: (ג) להשיבו. כן כתיב וקרי להשיבה ופירש הכתוב להשיבו אליה והיא תשוב אליו: ותביאהו בית אביה. מצאה אותו פלגשו בדרך והכניס' אותו לבית אביה: (ה) סעד לבך פת לחם. בפת לחם והוא שלא כמשפט אבל סעד נא לבבך והוא קמוץ הוא חטף כי הוא סמוך במקף: (ח) נטות היום. נטות השמש לצד מערב כי היום נקרא זמן היות השמש על הארץ: (ט) רפה היום לערוב. רפיון השמש הוא לעת ערב שרפה חומו ואורו וגבורתו וחזקו הוא בחצי היום וכמו שאומר בגבורתו בחצי היום והוא מה שאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו ר"ל כצאת השמש עד זמן שהוא בגבורתו והוא חצי היום כי עד אז האור הולך ומתחזק כן מחצי היום עד הערב הולך ומתרפה: הנה חנות היום. הלילה הוא חנות היום כי ביום אדם הולך

הנה

גבר ליואה דר בסיפי טורא דבית אפרים ונסיב ליה אתתא לחינתא מבית לחם דבית יהודה:
ב ובסרת עלוהי לחינתיה ואזלת מלותיה לבית אבוהא לבית לחם דבית יהודה והות תמן יומין ארבעא ירחין:
ג וקם בעלה ואזל בתרהא למליל על לבה לאתבותה ועולימיה עמיה וזוג חמרין ואעלתיה לבית אבוהא וחזוהי אבוהא דעולימתא וחדי לקדמותיה:
ד ואתקיף ביה חמוהי אבוהא דעולימתא ויתיב עמיה תלתא יומין ואכלו ושתיאו ובתו תמן:
ה והוה ביומא רביעאה ואקדימו בצפרא וקם למיזל ואמר אבוהא דעולימתא לחתניה סעיד לבך פתא דלחמא ובתר כן תיזלון:
ו ואסחרו ואכלו תרויהון כחדא ושתיאו ואמר אבוהא דעולימתא לגברא שרי כען ובית וישפר לבך:
ז וקם גברא למיזל ואתקיף ביה חמוהי ותב ובת תמן:
ח ואקדים בצפרא ביומא חמישאה למיזל ואמר אבוהא דעולימתא סעוד כען לבך ואתעכבו עד מתפני יומא ואכלו תרויהון:
ט וקם גברא למיזל הוא ולחינתיה ועולימיה ואמר ליה חמוהי אבוהא דעולימתא הא כען פנא יומא למערב ביתו כען הכא לחוד יומא דין בית הכא וישפר לבך:

אִישׁ לֵוִי גָּר בְּיַרְכְּתֵי הַר־אֶפְרַיִם וַיִּקַּח־לוֹ אִשָּׁה פִילֶגֶשׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה׃
ב וַתִּזְנֶה עָלָיו פִּילַגְשׁוֹ וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ אֶל־בֵּית אָבִיהָ אֶל־בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה וַתְּהִי־שָׁם יָמִים אַרְבָּעָה חֳדָשִׁים׃ (כ' חד ר"ס וחד ס"ס)
ג וַיָּקָם אִישָׁהּ וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ לְדַבֵּר עַל־לִבָּהּ לַהֲשִׁיבוֹ (להשיבה ק') וְנַעֲרוֹ עִמּוֹ וְצֶמֶד חֲמֹרִים וַתְּבִיאֵהוּ בֵּית אָבִיהָ וַיִּרְאֵהוּ אֲבִי הַנַּעֲרָה וַיִּשְׂמַח לִקְרָאתוֹ׃
ד וַיֶּחֱזַק־בּוֹ חֹתְנוֹ אֲבִי הַנַּעֲרָה וַיֵּשֶׁב אִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת יָמִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיָּלִינוּ שָׁם׃
ה וַיְהִי בַּיּוֹם הָרְבִיעִי וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיָּקָם לָלֶכֶת וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעֲרָה אֶל־חֲתָנוֹ סְעָד לִבְּךָ פַּת־לֶחֶם וְאַחַר תֵּלֵכוּ׃
ו וַיֵּשְׁבוּ וַיֹּאכְלוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וַיִּשְׁתּוּ וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעֲרָה אֶל־הָאִישׁ הוֹאֶל־נָא וְלִין וְיִטַב לִבֶּךָ׃
ז וַיָּקָם הָאִישׁ לָלֶכֶת וַיִּפְצַר־בּוֹ חֹתְנוֹ וַיָּשָׁב וַיָּלֶן שָׁם׃
ח וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי לָלֶכֶת וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעֲרָה סְעָד־נָא לְבָבְךָ וְהִתְמַהְמְהוּ עַד־נְטוֹת הַיּוֹם וַיֹּאכְלוּ שְׁנֵיהֶם׃
ט וַיָּקָם הָאִישׁ לָלֶכֶת הוּא וּפִילַגְשׁוֹ וְנַעֲרוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ חֹתְנוֹ אֲבִי הַנַּעֲרָה הִנֵּה נָא רָפָה הַיּוֹם לַעֲרֹב לִינוּ־נָא הִנֵּה חֲנוֹת הַיּוֹם לִין פֹּה וְיִיטַב

ראשונה: (ב) ותזנה עליו פילגשו. זנתה מביתו אל החוץ כל לשון זנות אינו אלא לשון יוצאת נפקת ברא יוצאת מבעלה לאהוב את אחרים: (ו) הואל נא ולין. הלילה: (ט) רפה. השמש מגבורתו ונטה לערוב: הנה חנות היום. עת שכל הולכי דרכים נוטים לחנות בבי'

עד

רלבג

לו אשה פלגש מבית לחם יהודה ותזנה עליו פלגשו ר"ל שפשתה ממנו ושבה אל בית אביה לברוח ממנו וזה היה הזנות הזה כי הנטייה איך שתהיה תקרא זנות אמר זנות יין ותירוש יקח לב והוכרחנו לפרש הענין בזה האופן שאם זנתה עליו לשכב עם זולת אישה היתה אסורה לבעלה ולא היה ראוי שישוב לבקש עוד אבל ענין זנותה ביאר במה שאמר ותלך מאתו אל בית אביה שעמדה שם זמן ארוך כמו שביאר שעמדה שם שנה וארבעה חדשים וזה ממה שהורה שאין רוצה לשוב אליו עוד והנה רבותינו ז"ל פירשו זה הזנות לענין קרוב למה שפירשנו: (ג) וכשראה זה אישה הלך אחריה לדבר על לבה להשיבה כי ידמה שסרה ממנו על דבר הקטטות שהקניטה בביתו ולזה הולך לפייסה ובזה האופן הלך להשיבה. ויראהו אבי הנערה וישמח לקראתו ודמה שזה האיש הלוי היה נכבד מאד ולזה השתדל לכבדו מאד אבי הנערה והיה מראה מאד כי כבר קשה עליו פרידתו עד שכבר עכבם שם עד היום החמישי ורצה לעכבם עד היום הששי ולא יכול: (ט) וקם האיש הלוי ללכת עם פילגשו אע"פ שכבר רפה היום לערוב:

והנה

להשיבו ח' מלין כתיב וי"ו בסוף תיבותא וקרינן ה"א וסי' וכ"ל שינו"יי דק"רי ודל"א כתי"ב. דכתיב ודלא קרי כולהון נמסרו בריש האי חיבורא במסרת רבתא דאסדרנא לפום עניות דעתין. הואל ד' בקריאה וסי' הואל נא ולין וייטב לבך. ועתה הואל וברך את בית עבדיך דשמואל. הואל קח ככרים כסף. הואל נא ולך את עבדך:

תולדות אהרן ותזנה עליו. ניסן ו:

מצודת ציון

יט (א) בירכתי. בסוף כמו ולירכתי המשכן (שמות כ"ו): פילגש. אשה בלא כתובה ובלא קדושין: (ב) ותזנה. ענין הסרה כמו עתה יזנו תזנותיה (יחזקאל כ"ג): עליו. מעליו: ימים. שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ"ה): ארבעה. כמו וארבעה: (ג) וצמד. זוג וכן צמד בקר (איוב א'): (ה) סעד. ענין השענה ועל"ז יקרא האכילה סעודה כי סועד ושוען את הלב מחולשתו וכמ"ש ולחם לבב אנוש יסעד (תהלים ק"ד): פת. ענין פרוסה כמו פתות אותם פתים (ויקרא ב'): (ו) הואל. התרצה: נא. עתה: (ז) ויפצר. ענין התחזקות ההפצרה כמו ויפצר בם מאד (בראשית יט): (ח) והתמהמהו. ענין עכבה ואיחור כמו עד התמהמהם (לעיל ג): היום. השמש קרוי יום כמו לרוח היום (בראשית ג) ע"ש שבעוד השמש על הארץ הוא יום: (ט) רפה. מלשון רפיון: לערוב. מלשון ערב ור"ל לשקוע:

הנה

מצודת דוד

מעניש את החוטאים ולא היו א"כ ישראל נלחמים זה בזה כאשר יסופר וכתב בס"ע שגם זה היה בימי כושן רשעתים קודם שעמד עתניאל: (ב) ותזנה עליו. סרתה מעליו והלכה לבית אביה: (ג) לדבר על לבה. דברים טובים המקובלים על הלב להשיבה אליו: וצמד חמורים. אחד לו ואחד לפילגשו בשובה לביתו: ותביאהו. פילגשו ראתה אותו בחוץ והביאה אותו לבית אביה: לקראתו. ר"ל בעת לכתו לקראתו: (ד) ויחזק בו. היה אוחז בו ולא עזבו ללכת מאתו: וילינו שם. בהלילה שאחר שלשת הימים: (ה) סעד לבך. לבל יחלוש הלב סעד אותו באכילת פת לחם: (ו) הואל נא. התרצה נא. ולין פה: וייטב לבך. באכילה ושתיה ובשמחת הלב: (ח) והתמהמהו. נתעכבו עד אשר נטה השמש לבית מערבה: (ט) רפה היום לערוב. כי קודם חצות השמש הולך ומתגבר ואחר חצות הולך ורפה ולז"א הנה השמש רפה ושמדת לשקוע: הנה חנות היום. כי שיער בעצמו שלא יבוא היום אל

ביתו

רשי

(יב) עד גבעה. גבעת בנימן: (יג) ולנו. כמו ולננו דגשות הנו"ן במקום נו"ן שנייה: (יח) ואת בית ה'. לשילה אני הולך

רלבג

(י) והנה באו עד נכח יבוס והיא ירושלם. והיום רד מאד ר"ל שלא נשאר ממנו כי אם מעט כי השמש ירד מהאופק ולפי שהיום מתחדש מן השמש יאמר שהיום ירד מאד כשירד השמש ולא רצה האיש הלוי לסור שם כי היה שם היבוסי יושב בעת ההיא ולזה אמר לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה וזה לאות כי לא כבשו עדין בני יהודה את ירושלם ולא נכבשה ג"כ בימי יהושע ואף ע"פ שכבר הכה יהושע את מלך ירושלם לא מצאנו שכבש העיר עד שבא שבט יהודה אחריו ונלחם בירושלם ולכדו אותה כמו שנזכר בראש זה הספר והנה היה זה הענין מהפילגש קודם שנלחמו שבט יהודה בירושלם ולזה גם כן יתבאר שאחרי מות יהושע היה אלו הספורים כמו שזכרנו ואולם נכתב בזה המקום לסבה שביארנו: (טו) והנה ספר שלנו בגבעת בנימן והגיע מרוע תכונתם שלא היה שם איש מבני העיר מאסף אותם הביתה ללון עד שבא איש אחד מהר אפרים היה גר שם והוא הביאו לביתו: והנה

והשכמתם ג' וסי' נמסר בסדר וירא: ופילגשו ד' בקריאה ב' מנהון ר"פ וסי' ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם היא. ופילגשו אשר בשכם ילדה. הוא ופילגשו ונערו. ועמו צמד חמורים חבושים:

לבבך והשכמתם מחר לדרככם
והלכת לאהלך: י ולא אבה האיש
ללון ויקם וילך ויבא עד נכח יבוס
היא ירושלם ועמו צמד חמורים
חבושים ופילגשו עמו: יא הם עם יבוס
והיום רד מאד ויאמר הנער אל
אדניו לכה נא ונסורה אל עיר
היבוסי הזאת ונלין בה: יב ויאמר אליו
אדניו לא נסור אל עיר נכרי אשר
לא מבני ישראל הנה ועברנו עד
גבעה: יג ויאמר לנערו לך ונקרבה
באחד המקמות ולנו בגבעה או
ברמה: יד ויעברו וילכו ותבא להם
השמש אצל הגבעה אשר לבנימן:
טו ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא
וישב ברחב העיר ואין איש מאסף
אותם הביתה ללון: טז והנה איש
זקן בא מן מעשהו מן השדה בערב
והאיש מהר אפרים והוא גר בגבעה
ואנשי המקום בני ימיני:
יז וישא עיניו וירא את האיש הארח
ברחוב העיר ויאמר האיש הזקן אנה
תלך ומאין תבוא: יח ויאמר אליו
עברים אנחנו מבית לחם יהודה
עד ירכתי הר אפרים משם אנכי
ואלך עד בית לחם יהודה ואת בית
יהוה אני הלך ואין איש מאסף אותי
הביתה: יט וגם תבן גם מספוא יש
לחמורינו וגם לחם ויין יש לי
ולאמתך ולנער עם עבדיך אין
מחסור כל דבר: כ ויאמר האיש הזקן

ותקדמון ומחר לאורחתכון
ותהך לקירוך: י ולא אבא
גברא למבת וקם ואזל
ואתא עד לקביל יבוס
היא ירושלם ועמיה זוג
חמרין חשיקין ולחינתיה
עמיה: יא אינון עם יבוס
ויומא מאך לחדא ואמר
עולימא לרבוניה איתא
כען ונזור לקרתא דיבוסאי
הדא ונבית בה: יב ואמר
ליה רבוניה לא נזור לקרתא
בני עממיא דלא מבני
ישראל אינון ונתמטי עד
גבעתא: יג ואמר לעולימיה
איתא ונקריב בחד מן
אתריא ונבית בגבעתא
או ברמתא: יד ועברו
ואזלו ועלת להון שמשא
בסטר גבעתא די לשבט
בנימין: טו וזרו לתמן
למיעל למבת בגבעתא
ואתא ויתיב ברחובא
דקרתא ולית אנש דכניש
יתהון לביתא למבת:
טז והא גברא סבא אתא
מן עיבידתיה מן חקלא
ברמשא וגברא מטורא
דבית אפרים והוא דר
בגבעתא ואנשי אתרא מן
שבטא דבית בנימין:
יז וזקיף עינוהי וחזא ית
גברא דארח ברחוב קרתא
ואמר גברא סבא לאן את אזיל ומנן את אתי: יח ואמר
ליה עברין אנחנא מבית לחם דבית יהודה עד סיפי
טורא דבית אפרים מתמן אנא ואנא אזיל עד בית
לחם דבית יהודה ולבית מקדשא דיי אנא אזיל ולית
אנש דכניש יתי לביתא: יט ואף תבנא ואף כסתא
אית לחמרנא ואף לחם וחמר אית לי ולאמתך ולעולימא דעם עבדך לית חוסרן כל מדעם: כ ואמר

רדק

הנה והנה ובלילה חונה או פירוש חנות השמש כי בערב ידמה לאדם כי השמש חונה אע"פ שהוא הולך וסובב כיון שנעלם מעין האדם ידמה כי הוא חונה ממהלכו וי"ת ביתו כען הכא לחוד יומא דין: (י) חבושים. אמר חבושים להודיע כי טעונים היו בלחם ויין ומספוא והחמורים החבושים הוא שיטעון האדם או ירכב עליהם: (יא) עם יבוס. סמוך ליבוס כמו שפירשתי עם בית מיכה סמוך לבית מיכה: רד מאד. ירד לצד מערב: (יב) הנה. אמר הנה על הערים אע"פ שלא זכר אלא עיר ר"ל לא בזו ולא באחרת אשר לא מבני ישראל הנה: (יג) לך ונקרבה. כמו לכה הכתוב בה"א וכמוהו לך נתראה פנים הכתוב בד"ה: ולנו. חסר למ"ד הפעל והיא נבלעה בדגש ומשפטו ולננו בנגעה בשקל וקמנו: (טז) בני ימיני. להודיע כי הגבעה היתה לבנימן כי גבעה אחרת היתה אשר בה עיר וכן אמר הגבעה אשר לבנימן. וי"א כי אמר בני ימיני כי בחזקת רעים היו ומוכיחים עליהם מעשיהם: (יח) ואת בית ה' אני הולך. הוא שילה ושילה היתה עירו כי מהר אפרים היה כמו שאמר בירכתי הר אפרים ושילה היתה לאפרים או פי' ואת בית ה' אני הולך אע"פ שלא היה עירו שילה אמר כי היה הולך שם להתפלל או לזבוח וכן ידמה לדעת המתרגם ולבית מקדשא דה' אנא אזיל ואמר זה כדי שיאספהו אל ביתו בלב טוב: (יט) ולנער עם עבדך. לי ולאמתך. אמר על פלגשו ולנער

מצודת דוד

ביתו ובעי"כ יחנה ללון במקום לא לו ולזה אמר הנה חנות היום ר"ל החניה אשר בהכרח תעשה היום הלא טוב יותר לחנות וללון פה וייטב לבבך ולא כן במקום אחר: והשכמתם. אבל כשתלכו בהשכמה תבוא בו ביום לאהלך ולא תלין בדרך: (י) יבוס היא ירושלים. מחוז היה בירושלים ונקראת יבוס ודוד לכדה: (יא) עם יבוס. סמוך ליבוס: והיום רד מאוד. השמש ירדה מאוד וקרבה לשקוע: ונסורה. נסור מהדרך לנוח עיר היבוסי: (יב) אל עיר נכרי. שרק עו"ג גרים בה: ועברנו. לזה נעבור עד גבעה שהיא עיר ישראל: (יג) לך ונקרבה. ר"ל נמהר ללכת להתקרב לאיזה מקום ונלין בגבעה או ברמה במקום שנוכל לבוא עד לא תשקע החמה: (טז) בני ימיני. מבני בנימן: (יח) עד ירכתי. ר"ל אני הולך עד ירכתי וגו' כי משם אנכי והלכתי עד בית לחם יהודה: ואת בית ה'. עתה הולך אני בדרך מהלכי אל בית ה' אשר בשילה לזבוח לה' ועם כי אני הולך בדרך מצוה עכ"ז אין איש מכניס אותי אל הבית: (יט) וגם תבן. ר"ל ואם בעבור המאכל לנו ולחמורינו אינם מכניסים הלא גם תבן וגו' וא"כ מה מידם אקח: ולאמתך. היא הפילגש: ולנער עם עבדיך. להנער אשר עם עבדיך ואת עצמו ופילגשו קרא עבדיו בדרך המוסר וכמו שאמר ולאמתך על פילגשו. או אמר שיש בידו

מצודת ציון

(י) אבה. רצה: נוכח. נגד: חבושים. ענין קשור הבהמה באזור שלה כמו ויחבוש את חמורו (שם כב): (יא) לכה. ענין לשון זרוז הוא: (יג) לך. הוא מלשון הליכה ועם היות בלא ה"א: (יד) ותבא. ושקעה: (טו) ברחוב. בשוק במקום שרבים מצויים: מאסף. ענין הכנסה כמו ואספת דגנך (דברים יא): (יז) הארח. ההולך באורח ודרך: אנה. לאיזה מקום: ומאין. ומאיזה מקום: (יח) ואת. כמו ואל: (יט) מספוא. כן נקרא דבר המאוחד למאכל בהמה וכן ויתן תבן ומספוא (בראשית כ"ד): ולאמתך. מלשון אמה ושפחה: כל דבר. שום דבר: וכל

רד"ק

ולנער עם הרנה לחם ויין וגם לעבדיך אשר בביתך אם ירצו לאכול ולשתות ממה שיש עמנו וי"ת ולשולימא דעם עבדך אמר עבדך על האיש ופלגשו כלומר הנער אשר עמנו וגבון הוא : (כא) ויבול. כתוב וקרי ויבל ואחד הוא פעל הפעל בפתח והוא מפעלי הכפל שרשו בלל רוצה לומר נתן להם מספוא והמספוא נקרא בליל כמו שכתוב בליל חמיץ יאכלו ואם ינעה שור על בלילו ולפי שבוללים למאכל הבהמה השעורים והשבולת שועל או אחד מהם עם התבן נקרא כן: (כב) מטיבים. שרשו יטב מבנין הפעיל : מתדפקים. זכרנו דקדוקו בספר מכלל בחלק הדקדוק בדבר שנת התפעל והוא מלשון קול דודי דופק והוא הנקישה על הדלת : ונדענו. פירשו בו למשכב לפי שאמר הנה בתי הבתולה ופלגשו ולאיש הזה לא תעשו את דבר הנבלה הזאת דומה כי למשכב שאלו אותו. וי"ל כי היו רוצים להרגו כמו שספר הוא אותי דמו להרוג ודבר נבלה הוא להרוג האכסנאי הבא ללין בעיר ולדעת המפרשים יהיה פי' דמו להרוג שדעתו היה להרוג קודם שיזקק לנבלה הבית או הנה הדבר הכעור בלשון הריגה : (כה) ויחזק האיש בפלגשו. הוציאה על כרחה להציל עצמו : וידעו אותה. ואעפ שמתחילה לא אבו האנשים לשמוע לו כיון שראו הפלגש חשקו בה ונתרצו בה לנבלה : בעלות השחר. כתיב בבי"ת

פי' דברי ישעי'

(כ) רק ברחוב אל תלן. לא נמצא כמהו ומשפטו תלון או תלין : (כא) ויבל לחמורים. תיקן מאכלם : (כב) ונדענו למשכב זכור : (כה) ולא אבו האנשים לשמוע לו, כי לא היו רוצים בכך אלא לענות את האיש ראה האיש כך ויחזק בפלגשו ויוצא אליהם החוץ והוא נסתר מפניהם : (כז) אשר אדוניה שם. בעלה. ומפני שלא היתה אשתו ממש אלא משרתת לו ושוכב עמה נקרא אדוניה :

תרגום

גַּבְרָא סָבָא שְׁלָם לָךְ לְחוּד
כָּל חוּסְרָנָךְ עֲלַי לְחוּד
בִּרְחוֹבָא לָא תְּבִית :
כא וְאַעֲלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וּרְמָא
כִּסְתָּא לַחֲמָרֵיהּ וְאַסְחוּ
רִגְלֵיהוֹן וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ :
כב אִינּוּן מְטִיבִין יָת לִבְּהוֹן
וְהָא אֱנָשֵׁי קַרְתָּא גֻּבְרִין
בְּנֵי רִשְׁעָא אַקִּיפוּ יָת
בֵּיתָא דַּחֲקִין לְמִתְבַּר דָּשָׁא
וַאֲמַרוּ לְגַבְרָא מָרֵיהּ
דְּבֵיתָא סָבָא לְמֵימַר אַפֵּיק
יָת גַּבְרָא דְּעַל לְבֵיתָךְ
וְנִדְעִינֵיהּ : כג וּנְפַק לְוָתְהוֹן
גַּבְרָא מָרֵיהּ דְּבֵיתָא וַאֲמַר
לְהוֹן בְּבָעוּ אַחַי לָא תַבְאֲשׁוּן
כְּעַן בָּתַר דְּעַל גַּבְרָא הָדֵין
לְבֵיתִי לָא תַעְבְּדוּן יָת קְלָנָא
הָדֵין : כד הָא בְרַתִּי
בְּתוּלְתָּא וּלְחֵינָתֵיהּ אַפֵּיק
כְּעַן יָתְהֶן וְעַנּוּ יָתְהֶן וַעֲבִידוּ
לְהֶן דְּתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן
וּלְגַבְרָא הָדֵין לָא תַעְבְּדוּן
עֵיסַק קְלָנָא הָדֵין : כה וְלָא
אֲבוֹ גֻּבְרַיָּא לְקַבָּלָא מִנֵּיהּ
וְאַתְקֵיף גַּבְרָא בִּלְחֵינָתֵיהּ
וְאַפֵּיק לְוָתְהוֹן לְבָרָא וִידָעוּ
יָתַהּ וְאִתְלַעֲבוּ בַהּ כָּל
לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְשַׁלְחוּהָא
כְּמִיסַק צַפְרָא : כו וַאֲתַת
אִתְּתָא לְמִפְנֵי צַפְרָא
וּנְפַלַת בִּתְרַע בֵּית גַּבְרָא
דִּי רִבּוֹנַהּ תַּמָּן עַד דִּי
נְהוֹר : כז וְקָם רִבּוֹנַהָא
בְּצַפְרָא וּפְתַח דָּשֵׁי בֵיתָא
וּנְפַק לְמֵיזַל לְאָרְחֵיהּ וְהָא
אִתְּתָא לְחֵינָתֵיהּ רְמְיָא
בִּתְרַע בֵּיתָא וִידָהָא מַחֲתִין עַל סִיפָּא : כח וַאֲמַר לַהּ קוּמִי וְנֵיזֵיל. וְלָא מְתִיבָא
וּנְסָבַהּ עַל חֲמָרָא וְקָם גַּבְרָא וַאֲזַל לְאַתְרֵיהּ : כט וַאֲתָא לְבֵיתֵיהּ וּנְסִיב יָת

שופטים יט

שָׁלוֹם לָךְ רַק כָּל־מַחְסוֹרְךָ עָלָי רַק
בָּרְחוֹב אַל־תָּלַן : כא וַיְבִיאֵהוּ לְבֵיתוֹ
וַיָּבָול לַחֲמוֹרִים וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם
וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ : כב הֵמָּה מֵיטִיבִים אֶת־
לִבָּם וְהִנֵּה אַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי בְנֵי־
בְלִיַּעַל נָסַבּוּ אֶת־הַבַּיִת מִתְדַּפְּקִים
עַל־הַדָּלֶת וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָאִישׁ בַּעַל
הַבַּיִת הַזָּקֵן לֵאמֹר הוֹצֵא אֶת־הָאִישׁ
אֲשֶׁר־בָּא אֶל־בֵּיתְךָ וְנֵדָעֶנּוּ : כג וַיֵּצֵא
אֲלֵיהֶם הָאִישׁ בַּעַל הַבַּיִת וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם אַל־אַחַי אַל־תָּרֵעוּ נָא אַחֲרֵי
אֲשֶׁר־בָּא הָאִישׁ הַזֶּה אֶל־בֵּיתִי אַל־
תַּעֲשׂוּ אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת : כד הִנֵּה בִתִּי
הַבְּתוּלָה וּפִילַגְשֵׁהוּ אוֹצִיאָה־נָּא
אוֹתָם וְעַנּוּ אוֹתָם וַעֲשׂוּ לָהֶם הַטּוֹב
בְּעֵינֵיכֶם וְלָאִישׁ הַזֶּה לֹא תַעֲשׂוּ דְּבַר
הַנְּבָלָה הַזֹּאת : כה וְלֹא־אָבוּ הָאֲנָשִׁים
לִשְׁמֹעַ לוֹ וַיַּחֲזֵק הָאִישׁ בְּפִילַגְשׁוֹ
וַיֹּצֵא אֲלֵיהֶם הַחוּץ וַיֵּדְעוּ אוֹתָהּ
וַיִּתְעַלְּלוּ־בָהּ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר
וַיְשַׁלְּחוּהָ בַּעֲלוֹת הַשָּׁחַר : כו וַתָּבֹא
הָאִשָּׁה לִפְנוֹת הַבֹּקֶר וַתִּפֹּל פֶּתַח בֵּית־
הָאִישׁ אֲשֶׁר־אֲדוֹנֶיהָ שָּׁם עַד־הָאוֹר :
כז וַיָּקָם אֲדֹנֶיהָ בַּבֹּקֶר וַיִּפְתַּח דַּלְתוֹת
הַבַּיִת וַיֵּצֵא לָלֶכֶת לְדַרְכּוֹ וְהִנֵּה
הָאִשָּׁה פִילַגְשׁוֹ נֹפֶלֶת פֶּתַח הַבַּיִת
וְיָדֶיהָ עַל־הַסַּף : כח וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ קוּמִי
וְנֵלֵכָה וְאֵין עֹנֶה וַיִּקָּחֶהָ עַל־הַחֲמוֹר
וַיָּקָם הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ לִמְקֹמוֹ : כט וַיָּבֹא אֶל־

(מסורה בגליון: ב' חסר וחד מלא · ויבל קרי · ל' מ"ל · ל' . ל' · ס' · ו' חס' בסיפ' · ל' . ל' · ד' · ג' חס' ו' · בעלות ק' · ל' מ"ל וחד מ"ל בליש')

רש"י

הולך : (כא) ויבל לחמורים. ויתן יבול לחמוריו ויבל אפורווני"ר בלע"ז : (כב) ונדענו. משכב זכור : (כח) ואין עונה. כי מתה

רלב"ג

והנה הגיע מרוע תכונת בני העיר שרצו לקחת האיש הלוי למשכב והחזיק האיש בפילגשו והוציאה להם החוץ וידמה שכבר היתה יפה מאד ולזה נתפייסו בזה בראותם אותה כי כבר התיר להם האיש הזקן להוציא להם בתו הגדולה הבתולה ופילגש האיש הלוי ולא נתפייסו בזה והאנשים החטאים האלה התעללו בה כל הלילה עד הבקר ומרוב התגבר השיגם אותה החולשה הנפלאה עד שמתה פתח הבית אשר אדניה שם בשובה אליו והנה האיש הלוי התפעל מזה הענין התפעלות רב ושתק עד בואו אל

מסורה

חמורים ו' מלאים בליש' בקריאה וסי' ויבל לחמורים. ולא אבה האיש ללון. החמרים לבית המלך. אשר בשר חמורים בשרם. וישבו מקניהם דד"ה : וגם הקרובים אליהם עד יששכר דד"ה. לך ג' חס' ה' בליש' הליכה וסי' לך נא אתי אל מקום אחר. לך ונקרבה באחת המקומות. לך נתראה פנים דד"ה : ללון ז' וסי' גם מקום ללון. ויסרו שמה לבא ללון ב' בפסו'. ויען האיש הלוי למה תהיה כגר בארץ. ולא אבה האיש: וגם תבן גם ת' פסוקין מן ג' ג' מלין קדמ' ובתראה נסבין ו' ומציעתא לא נסיב ו' וסי' ויהיו בני שאול ושם שם ושם. ויאמר אליו מה אתה ראה ושבעה שבעה ושבעה. אדין סרכיא וכל כל וכל. יש אחד ואין אין ואין. ואלה יצאו מן העיר אלה ואלה. ואם רע בעיניכם אם ואם. וגם תבן גם מספוא וגם לחם ויין. ופתח הצלע פתח ופתח. ברחוב ד' ומלאים בקריא' וסי' ויאמרו לו כי ברחוב נלין. רק כל מחסורך עלי. כי כשלה ברחוב אמת. ברחוב אכין מושבי :

תולדות אהרן המה מטיבים וגו'. עקדת שער ג' יבאר ההבדל שבין אלו לאנשי סדום :

מצודת ציון

(כא) ויבל. הוא מלשון בלבול וערבוב כי הדרך לבלול תבן או את המספוא וכן בליל חמיץ (ישעיה ל) : (כב) בליעל. בלי עול שמים ר"ל רשעים : מתדפקים. ענין הכאה בנחת על הדלת כמו קול דודי דופק (ש"ה ה) : ונדענו. ענין משכב זכור כמו ונדעה אותם (בראשית יט) : (כג) אל. ר"ל לא תעשו נא. עתה: אחרי. ענינו כמו הואיל וכן אחרי אשר עשה לך ה' נקמות (לעיל י"א) : הנבלה. דבר מגונה וכעור : (כד) וענו. הוא כינוי למאנס על השכיבה : (כה) אבו. רצו : וידעו. ענין משכב: ויתעללו. ענין פועל ומעללים כמו אשר עולל לי (איכה א) : (כז) הסף. אף האסקופה יקרא סף כמו המזוזות הנקראים ספים וכן היא באה בסף הבית (מלכים א יד) : (כח) ואין עונה

מצודת דוד

בידו להאכיל לנערו עם עבדיו ועל עבדי האיש הזקן אמר : אין מחסור. אין שום דבר חסר ממני : (כ) שלום לך. רצה לומר לא תפחד כי לא תלין ברחוב: רק כל מחסורך עלי. ר"ל הואיל ויש עמך לאכול ולשתות לא אתן לך מאומה ומה שבידך אכול ורק כל הנחסר לך היא עלי וחוזר ומפרש רק ברחוב אל תלן כי בית מלון לבד היא החסר לך ועלי היא : (כא) ויבל לחמורים. תקן המאכל לחמורים: (כב) המה מטיבים וכו'. באכילה בשתיה ובשמחת לבב : (כג) אל אחי. וחוזר ומפרש אל תרעו נא ר"ל אל תעשו עתה הרעה הזאת: אחרי. הואיל והאיש הזה בא לביתי חוסו על כבודי ואל תעשו הנבלה הזאת לשכב אותו : (כד) וענו אותם. במשכב : ועשו וכו'. בשאר עניני ניאוף : (כה) לשמוע לו. לקבל דבריו : ויחזק האיש. כי לא רצתה לצאת ואחז בה בע"כ להציל עצמו בחשבו כאשר יראוה כי יפה היא יתפייסו בה : ויוצא. הוציא אותה אל החוץ : וידעו אותה. במשכב : ויתעללו בה. בשאר עניני ניאוף : וישלחוה. שלחוה לנפשה כאשר עלה השחר והוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם צאת השמש : (כו) לפנות בוקר. לעת שהבוקר פונה לבוא: ותפול. מחמת חולשת רוב הבעילות נפלה בפתח ולא הוסיפה לקום ושכבה עד אור הבוקר ומתה : אדוניה. הוא הבעל ולפי שהיתה לו לפילגש יחשב לאדון לה :
(כז) נופלת. ר"ל שוכבת בשכיבה כהלה ע"י נפילה וידיה היו מונחות על הסף : (כח) ואמר אליה.

בֵּיתוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיַּחֲזֵק
בְּפִילַגְשׁוֹ וַיְנַתְּחֶהָ לַעֲצָמֶיהָ לִשְׁנֵים
עָשָׂר נְתָחִים וַיְשַׁלְּחֶהָ בְּכֹל גְּבוּל
יִשְׂרָאֵל׃
ל וְהָיָה כָל־הָרֹאֶה וְאָמַר לֹא־נִהְיְתָה
וְלֹא־נִרְאֲתָה כָּזֹאת לְמִיּוֹם עֲלוֹת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם
הַזֶּה שִׂימוּ־לָכֶם עָלֶיהָ עֻצוּ וְדַבֵּרוּ׃
כ א וַיֵּצְאוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַתִּקָּהֵל
הָעֵדָה כְּאִישׁ אֶחָד לְמִדָּן וְעַד־בְּאֵר
שֶׁבַע וְאֶרֶץ הַגִּלְעָד אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה׃
ב וַיִּתְיַצְּבוּ פִּנּוֹת כָּל־הָעָם כֹּל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל בִּקְהַל עַם הָאֱלֹהִים אַרְבַּע
מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי שֹׁלֵף חָרֶב׃
ג וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי בִנְיָמִן
כִּי־עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּה וַיֹּאמְרוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבְּרוּ אֵיכָה נִהְיְתָה הָרָעָה
הַזֹּאת׃ ד וַיַּעַן הָאִישׁ הַלֵּוִי אִישׁ הָאִשָּׁה
הַנִּרְצָחָה וַיֹּאמַר הַגִּבְעָתָה אֲשֶׁר
לְבִנְיָמִן בָּאתִי אֲנִי וּפִילַגְשִׁי לָלוּן׃
ה וַיָּקֻמוּ עָלַי בַּעֲלֵי הַגִּבְעָה וַיָּסֹבּוּ עָלַי
אֶת־הַבַּיִת לָיְלָה אוֹתִי דִּמּוּ לַהֲרֹג
וְאֶת־פִּילַגְשִׁי עִנּוּ וַתָּמֹת׃ ו וָאֹחֵז
בְּפִילַגְשִׁי וָאֲנַתְּחֶהָ וָאֲשַׁלְּחֶהָ בְּכָל־
שְׂדֵה נַחֲלַת יִשְׂרָאֵל כִּי עָשׂוּ זִמָּה
וּנְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ ז הִנֵּה כֻלְּכֶם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל הָבוּ לָכֶם דָּבָר וְעֵצָה הֲלֹם׃
ח וַיָּקָם כָּל־הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד לֵאמֹר לֹא
נֵלֵךְ אִישׁ לְאָהֳלוֹ וְלֹא נָסוּר אִישׁ

סכינא ואתקיף בלחינתיה
ותדמה לאיברהא לתרי
עשר איברין ושלחה בכל
תחום ארע דישראל׃
ל והוה כל דחזי ואמר לא
הות ולא אתחזיאת כהדא
למן יומא די סליקו בני
ישראל מארעא דמצרים
עד יומא הדין שוו לבכון
עלה אתיעצו ומלילו׃
א ונפקו כל בני ישראל
ואתכנישת כנשתא כגברא
חד למדן ועד באר שבע
וארעא גלעד קדם יי
למצפיא׃ ב ואתעתדו רישי
כל עמא כל שבטיא
דישראל בקהל עמא דיי
ארבע מאה אלפין גבר
רגלי שלפי סיפא׃ ג ושמעו
בני בנימין ארי סליקו
בני ישראל למצפיא ואמרו
בני ישראל מלילו איכדין
הות בישתא הדא׃
ד ואתיב גברא לואה
בעלא דאתתא קטילתא
ואמר לגבעתא די לשבטא
בנימין עלית אנא ולחינתי
למבת׃ ה וקמו עלי יתבי
גבעתא ואקיפו עלי ית
ביתא בליליא עלי חשיבו
למקטל וית לחינתי עניוהא
ומיתת׃ ו ואחדית
בלחינתי והדמיתה ושלחתה בכל תחום
אחסנת ארעא דישראל ארי עבדו עיצת חטאין
ודלא כשר בישראל׃ ז הא כולכון בני ישראל הבו
לכון פתגם ועצה הלכא׃ ח וקם כל עמא כגברא חד
למימר לא ניזיל גבר למשכניה ולא נזור גבר

רשי

מתה: (ב) פנות כל העם. רישי כל עמא: (ה) דמו להרוג. כמו להרוג אניפנסמינ"ש בלע"ז

רלבג

אל ביתו ומשם שלח נתחיה לי"ב שבטים הנשארים כי לא שלח לשבט בנימן כי מהם יצאה הרעה ולזה נתח פילגשו לי"ב נתחים: (א) והנה נקהלו כל שבטי ישראל זולת שבט בנימן על זה אל ה' המצפה כי שם היו נקהלים לכל הדברים הנפלאים לסבה שזכרנו במה שקדם ושם הודיעם האיש הלוי איך היה הדבר הזה ואמר אותי דמו להרוג לדעתו שהוא יתיר עצמו להריגה ולא יתגאל בזה החטא הגדול המגונה תכלית הגנות ר"ל משכב זכור והנה התפעלו מאד ישראל מזה הענין ורצו לבער הרע מקרבם כמשפטי התורה ולמען יוכלו להתעכב שם עד בערם הרע

למיום ג' בקריאה וסי' והיה כל הרואה. יביא ה' על ירושלם. כי לא ישבתי בבית: עלות ו' בקריא' וסי' ויאבק איש עמו עד עלות השחר. והגבלת את העם סביב לאמר השמרו. והיה כל הרואה. והנה יוצר גבי. עד עלות חמת ה'. מנגד עלות הנשק. בתרא חסר ונמסר גם בסדר וישלח. י"א פסו' כל כל ומלה חדא ביניהון וסי' המה וכל החיה למינה. ויאמר אם שמע תשמע. מי יתן והיה לבבם זה. ויתיצבו פנות כל העם. כל נגע כל מחלה. כל שבטי ישראל בקהל. בהר מרום ישראל. ויעד ה' בישראל. ועתה אל ישיא דד"ה. הנה טפחות נתת. וישתחוו כל מלכים. ראית כל נקמתם. ולהביא את בכורי אדמתינו. כל תפלה כל תחנה דמלכים. וחברו דד"ה: איכה י"ז וסי' נמסר בריש איכה: הלם י"ב וחסר וסי' נמסר בסדר שמות:

רדק

בבי"ת וקרי בכ"ף: (ל) שימו לכם. שימו לב לכם על הרעה הזאת: (א) אל ה' המצפה. במקום שיתקבצו כל ישראל או רוצה שם שכינה שורה כמו שנאמר אלהים נצב בעדת אל או הטעם כמו שמפרש בספר יהושע כי במצפה היה מזבח ה' ובית תפלה והיה בית נועד לישראל כשהיו נועדים על דבר. כבר כתבנו בספר יהושע למה היה דרכם להקבץ במצפה כי שם היתה תשועה גדולה לישראל בהקבץ מלכים להלחם עם יהושע: (ב) ויתיצבו פנות כל העם. ראשי העם התיצבו בתוך הקהל שהיה הקהל ד' מאות אלף איש ויתיצבו שראשים בקהל לשאול ולחקור איכה נהיתה הרעה והפסיק בנתים וישמעו בני בנימן להודיע כי הם שמעו בהתקבצם ולא הרגישו בדבר לבא לפניהם ולבער הרעה והם שאלו איך נהיה ופירוש ויתיצבו ויאמרו פנות העם עמדו בקהל ואמרו בני ישראל דברו איכה נהיתה הרעה הזאת: (ד) ובני ישראל ללון

פי' רבי ישעי'

(ל) שימו לכם עליה. שימו דעת עליה:

מצודת דוד

עדיין לא הרגיש בה שמתה: (כט) וינתחה לעצמיה. חתכה לפי האברים ולא חלק אבר אחד מהם: לשנים עשר נתחים. ובכל אחד היו הרבה מהאברים: בכל גבול ישראל. לכל שבט נתוח אחד ולבנימין לא שלח כי ממנו יצאה הרעה הזאת: (ל) כל הרואה. נתח מנתוחי האשה: שימו. ר"ל כ"א אמר לחבריו שימו עצמכם להתבונן על הרעה הבאה עשו עצה ודברו מה לעשות: כ (א) ויצאו. מעריהם: כאיש אחד. ר"ל בהסכמה אחת: למדן. מן דן והוא לשם אשר עמד' במקצוע מזרחית צפונית עד באר שבע שעמדה במקצוע מערבית דרומית: אל ה' המצפה. השראת השכינה היתה שם בעת התקבצם שמה: (ב) ויתיצבו פנות וכו'. ר"ל כל העם הבא התיצבו כל שבט משבטי ישראל בפנה בפ"ע ולא עמדו מעורבבים: בקהל וכו'. ר"ל המספר בקהל וכו' היו ארבע מאות אלף וכו': (ג) וישמעו וכו'. ר"ל עם כי שמעו שנאספו בני ישראל לא חששו להם ולא הרגישו בדבר ולזה דברו בני ישראל ושאלו זה לזה איך היה הדבר ונתיעצו מה לעשות. או יאמר מבני בנימין שמעו כי עלו המצפה וגם שמעו ששאלו איכה נהיתה והשובת האיש הלוי ועצת העם ואסיפתם את הכל שמעו ולאחר כ"ז הוסיפו עוד לשלות להם ועכ"ז לא אבו לשמוע: (ד) איש האשה. הבעל של האשה הנרצחת: (ה) אותי דמו להרוג. ברור היה הדבר אם לא היה מניחם לעשות בו הנבלה הזאת טרם נתפייסו בפילגשו היו הורגים אותו: ותמת. מרוב בעילות האונס: (ו) ואשלחה. לעורר לב לנקום נקם: כי עשו. על בני הגבעה יאמר: בישראל. ר"ל בפרהסיא: (ז) הנה כלכם בני ישראל. ר"ל הנה כולכם עם קדוש ורע עליכם המעשה לזאת הבו לכם דבר עצה כי הדבר נוגע לכם בכלל: (ח) ויקם. נשארו קמים על עמדם: לא נלך. עד יונמר הדבר:

מצודת ציון

מונה. ואין משיב: (כט) המאכלת. הסכין כמו ויקח את המאכלת (בראשית כב): וינתחה. ענין אבר כמו ונתח אותה לנתחיה (ויקרא א) ור"ל חתכה לאברים ולתוספת ביאור אמר לעצמיה שגם המלה הבאה יורה על האבר כמו מבחר עצמים מלא (יחזקאל כד) וע"ש שבדרך לנתח האברים לפי העצמות לזה נקראו האברים עצמים: (ל) נהיתה. מלשון הוה: כ (א) ותקהל. נאספו: (ב) פנות. כמו הפנות והוא מל' פנה וזוית: רגלי. הולכי רגל לא רוכבים: שולף חרב. ר"ל בחרב שלופה: (ה) עלי. בעבורי: דמו. חשבו כמו והוא לא כן ידמה (ישעיה י): ענו. הוא האונס כמו על דבר אשר ענה (דברים כב): (ו) זמה. מחשבה רעה כמו כי הוא זמה (איוב לא) וזכו מה שדמו להרגו: (ז) הבו. תנו: הלום. פה כמו אל תקרב הלום (שמות ג): (ח) נסור. מל'

ועתה

רד"ק

לשון קריאה הוא: (ט) עליה בגורל. עליה נפלה בגורל וענין הגורל שהעשרה האנשים שיהיו למאה ואלף לרבבה יהיו לקחת צידה לעם ההולכים למלחמה כלומר שיפילו גורלות בעשרה חלקים בכל מאה ובכל רבבה ואשר יפול הגורל עליהם יקחו צידה לתשעה החלקים היוצאים וההולכים למלחמה כי לא היו יודעים כמה יתעכבו שם: (יא) חברים. כלם היו חברים בזה הדבר ואספו כלם כאיש אחד לקנא לדבר הנבלה הזאת ולהנקם מהעושים אותה: (יב) בכל שבטי בנימן. משפחות בנימן כי המשפחה נקרא שבט ושבט משפחה כמו שכתוב ויקרב את משפחת יהודה ועוד קרא באומרו מכל משפחות שבטי בנימן והמשפחה הגדולה נקראת שבט ושבט בנימן היו בה עשרה משפחות גדולות שהיו בתי אבות בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחפים וארד והיו גבורים וכל המשפחה היתה נחשבת שבט ואמרו אנחנו עשרה משפחות נלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל כי שבט לוי לא היו בכללם: (טו) ויתפקדו. קל והפ"א קמוצה ומשפט הקו"ף להדגש כמשפט התפעל להיות עיי"ן דגושה: לבד מעשים נמצאו קלים לבד מיושבי הגבעתה התפקדו וכן ואיש ישראל התפקדו וכן ויתפקד העם: עשרים וששה אלף איש. ובמפלתן נמצא שנפל מבנימן עשרים וחמשה אלף ומאה ושש מאות נסו אל סלע הרמון נמצאו אלף חסרים כי במנינם היו עשרים וששה אלף ושבע מאות מיושבי הגבעה ואלה האלף החסרים לא מצאנו מה היה להם ויתכן לפ' כי אותם אלף נפלו במלחמות הראשונות שהיו נגפים ישראל כי אי אפשר שלא מתו במלחמות ההם מבנימן והכתוב לא מנה אלא המתים בהנגף בנימן לפני ישראל ובמדרש אומר כי אותן אלף הלכו לארץ רומניא וישבו שם: (טז) אל השערה ולא יחטיא. תרגומו ומרמן בבינת שערא:

פי' רבי' ישעיה

(ט) עליה בגורל. נעלה עליה בגורל: (טז) מכל העם הזה שבע מאות איש. המ"ם יתירה: ע"כ

תרגום

לביתיה: ט וכען דין פתגמא דנעביד לגבעתא נתמני עלה בעדבא: י ונדבר עשרא גברין למאה לכל שבטיא דישראל ומאה לאלפא ואלפא לרבותא למיסב זודין לעמא למעבד לאיתיותהון לגבעתא דבית בנימין ככל קלנא דאתעבד בישראל: יא ואתכניש כל אנש ישראל לקרתא כגברא חד שון: יב ושלחו שבטיא דישראל גברין בכל שבטא דבנימן למימר מה בישתא הדא דהות בכון: יג וכען איתו ית גבריא בני רשעא די בגבעתא ונקטלינון ונפלי עבדי בישתא בישראל ולא אבו בני בנימין לקבלא למימר אחוהון בני ישראל: יד ואתכנישו בני בנימין מן קרויא לגבעתא למפק לאגחא קרבא עם בני ישראל: טו ואתמניאו בני בנימין ביומא ההוא מן קרויא עסרין ושתא אלפין גברא שלפי סיפא בר מיתבי גבעתא אתמניאו שבע מאה גבר עולים: טז מכל עמא הדין שבע מאה גבר עולים גברא גמיר בידיה דימינא כל אלין דשדן אבנא בקיעא ומרמן בבינת שערא ולא משנן: יז ואנש ישראל אתמניאו בר מדבית בנימין ארבע מאה אלפין גבר שלפי סיפא כל אלין

שופטים כ

לְבֵיתוֹ׃ ט וְעַתָּה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה לַגִּבְעָה עָלֶיהָ בְּגוֹרָל׃ י וְלָקַחְנוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים לַמֵּאָה לְכֹל ׀ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל וּמֵאָה לָאֶלֶף וְאֶלֶף לָרְבָבָה לָקַחַת צֵדָה לָעָם לַעֲשׂוֹת לְבוֹאָם לְגֶבַע בִּנְיָמִן כְּכָל־הַנְּבָלָה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל׃ יא וַיֵּאָסֵף כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר כְּאִישׁ אֶחָד חֲבֵרִים׃

יב וַיִּשְׁלְחוּ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָשִׁים בְּכָל־שִׁבְטֵי בִנְיָמִן לֵאמֹר מָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר נִהְיְתָה בָּכֶם׃ יג וְעַתָּה תְּנוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וּנְמִיתֵם וּנְבַעֲרָה רָעָה מִיִּשְׂרָאֵל וְלֹא אָבוּ בִּנְיָמִן לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל אֲחֵיהֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל׃ יד וַיֵּאָסְפוּ בְנֵי־בִנְיָמִן מִן־הֶעָרִים הַגִּבְעָתָה לָצֵאת לַמִּלְחָמָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו וַיִּתְפָּקְדוּ בְנֵי בִנְיָמִן בַּיּוֹם הַהוּא מֵהֶעָרִים עֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב לְבַד מִיֹּשְׁבֵי הַגִּבְעָה הִתְפָּקְדוּ שְׁבַע מֵאוֹת אִישׁ בָּחוּר׃ טז מִכֹּל ׀ הָעָם הַזֶּה שְׁבַע מֵאוֹת אִישׁ בָּחוּר אִטֵּר יַד־יְמִינוֹ כָּל־זֶה קֹלֵעַ בָּאֶבֶן אֶל־הַשַּׂעֲרָה וְלֹא יַחֲטִא׃

יז וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הִתְפָּקְדוּ לְבַד מִבִּנְיָמִן אַרְבַּע מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ שֹׁלֵף חָרֶב כָּל־זֶה אִישׁ מִלְחָמָה׃

רש"י

בלע"ז: (י) לעשות לבואם. לביאתם זו לגבעת בנימין: ככל הנבלה וגו': (יא) חברים. שוים בעצה אחת: (יב) בכל שבטי בנימן. עשרה בנים נחשבו עשרה משפחותיו שהיו מרחל שנים עשר שבטים: (טז) אטר יד ימינו. גמודי יד ימינם לא היו שולטים בה כאילו היתה אטומה כמו אל תאטר עלי באר פיה: כל זה. שבע מאות איש הללו: אל השערה. לחוט השער: ולא יחטיא. לא ישגה

רלב"ג

הרע שלחו עשירית המחנה לקחת צידה לעם והנה שלחו תפלה בכל גבול בנימן ובכל משפחותיו שיתנו האנשים האלה החטאים האלה ביד בני ישראל להמיתם ולבער הרע מקרב ישראל ולא אבו בני בנימן לשמוע בקול אחיהם והורה זה כי יד כלם היתה במעל זה: וכראות בני בנימן ברצון ישראל להלחם בם יצאו בני בנימן למלחמה עם בני ישראל והיה מספרם כ"ו אלף איש שולף חרב ושבע מאות איש בחור היה כל אחד מהם אטר יד ימינו והיו בקיאים בירית אבנים בכף הקלע עד שהכר היו קולעים אל השער האחד עם רוב דקותם ולא יחטיאו שלא יכזבו וזה היה דבר נפלא מאד: (יז) ואיש ישראל התפקדו. לבד מבנימן ד' מאות אלף איש שולף חרב ויעלו בית אל ששם היה ארון האלהים לשאל באורים ותומים לפנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן שהיה כהן גדול או וידמה שקראו שם שילה בית אל להקבע בו בית אלהים כי שם נקבע ימים רבים והנה היה שם מנוחה כמו שאמרו חז"ל מנוחה זו שילה נחלה זה בית עולמים והנה ידענו כי אחר שסר ארון ה' מהגלגל בא לשילה ונקבע שם עד מות עלי או יהיה ברצון בבית אל בית האלהים והנה אי אפשר שנאמר ג"כ שעלו לעיר בית אל כי היא היתה בגבול בנימן כמו שנזכר בספר יהושע:

ושאלו

בגורל ה' רפין וסי' נמכר ביהושע ריש סי' י"ד: ויאספו י"ב וסי' נמסר בסדר כי תשא וביהושע כי' י': מהערים ד' בקריאה וסי' וגם אל אחת מהערים האל. ויתפקדו בני בנימן. ואשר מהערים. ולכן הנני פותח את כתף מואב: אטר ב' וכי' איש בחור אטר יד ימינו. ויקם א'להם מושיע:

מצודת ציון

תל' הסרה: (י) לרבבה. הוא עשרת אלפים: צדה. מזון: לבואם. הלמ"ד במקום בי"ת וכן לבן ישי (ש"א כ): (יב) מה הרעה. מלת מה מורה על גודל הדבר והפלגתו כמו מה רב טובך (תהלים לא): (יג) ונבערה. ענין פנוי וכליון מן העולם כמו ובערת הרע מקרבך (דברים יג): אבו. רצו: (טו) ויתפקדו. ענין מנין: (טז) בחור. כ"א היה נבחר: אטר וכו'. ר"ל שמאלי ודוגמתו באהוד (לעיל ג): קלע. ענין השלכת אבנים בכף הקלע והוא הכלי העשוי לכך: השערה. הוט השער

מצודת דוד

(ט) ועתה וכו'. גם זה מדברי כל העם: עליה. יעלו עליה בגורל מי ילחם בהם ומי יקח צדה: (י) למאה לכל שבטי. מכל השבטים נקח עשר למאה שהם יקחו צדה לתשעת החלקים היוצאים למלחמה: לעשות לבואם. לעשות בבואם לגבע כפי הנבלה אשר עשה. ר"ל לשלם כגמול ידם: (יא) אל העיר. אל גבע: כאיש אחד חברים. ר"ל היו חברים בהסכמה אחת כאיש אחד: (יב) וישלחו. טרם החילו להלחם שלחו בכל שבטי בנימן ר"ל משפחות בנימן כי כמו שהשבט קרוי משפחה כמו כן תקרא משפחה גדולה בשם שבט: מה הרעה. ר"ל מה מאוד גדולה הרעה הזאת: (יג) ונבערה רעה. נסיר עושה רעה מבין ישראל: (יד) מן הערים. אשר בנחלת בנימן: (טו) מהערים. אשר באו מהערים: התפקדו. בפני עצמן: (טז) מכל העם הזה. של בני בנימן: כל זה. כל אלו היו קולעים באבן אל

שערה ולא מטן : (כא) וישחיתו בישראל . אמרו כי העונש הזה היה לישראל בעון פסל מיכה שהיה בימים ההם כמו שפירשתי והנה קנאו לדבר פלגש בגבעה ולא קנאו לפסל מיכה והיה לה' לקנא ולעלות עליו למלחמה ולבער הפסל מישראל כמו שבערו זאת הרעה ולפיכך נענשו במלחמה הזאת אמר להם הקב"ה בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחיתם : (כו) ויבאו בית אל . הנראה בעיני כי על שילה אמר כי שם היה הארון ונקרא בית אל ובית ה' כמו ואת בית ה': אני הולך כי לא מצאנו שהביאו הארון לבית אל שהוא לוז ובשאלה הראשונה גם כן לשילה באו כמו שנאמר ויקומו ויעלו בית אל וישאלו באלהים ואחר שאלתם קמו וחנו על הגבעה להלחם והטעם שהזכיר פעם אחרת ויבאו בית אל להודיע כי בפעם אחרונה שבו בכל לבם לאל ויצומו ויעלו עולות וכל זה בשילה היה ונעתר להם בפעם הזאת ויתכן לפרש גם כן שהביאו הארון לבית אל כי בית אל סמוך לשילה הוא כמו שאמר בסוף הענין בשילה אשר מצפונה לבית אל והביאוהו שם להתפלל שם ויענם האל יתעלה בזכות יעקב שבירך אותו אלהים שם ונולד באותו פרק בנימין אלא שאין משמעות הפסוק שהביאו הארון שם אז כי הפסוק אומר ושם ארון ברית האלהים בימים ההם נראה כי שם היה הארון בקביעות ולא שהביאו אותו שם ובשילה היה הארון בימים ההם והרבו בתפלה ופנחס גם כן שהיה עמהם התפלל גם כן עליהם ונענו בפעם הזאת : (כח) עומד לפניו בימים ההם . כי הוא היה כהן גדול בימים ההם ובו היו שואלים באורים ותומים והיום הזה עמד לפני הארון והתומים עמו : לאמר האוסיף אם אחדל . ידמה כי בשאלות הראשונות לא שאל הוא ובשאלות הראשונות לא ביארו שאלתם וגם התשובה לא היתה מבוארת והכל היתה סבה מאת השם כדי שיעלו וינגפו כי היה להם לשאול אם יעלו ויצליחו והוסיפו עתה לבאר השאלה ואמרו אם אחדל כלומר שאם לא אצליח אחדל והשיב לו מבואר עליו כי מחר אתננו בידך ומפרש השאלה באורים ותומים כך היה כמו שכתבו רז"ל כיצד שואלין השואל פניו כלפי

ישנה : (יח) יהודה בתחלה . אבל לא בחנו לשאול אם לנצח אם לינצח ובאחרונה שבחנו אמר עלו כי מחר אתננו בידך השכימו והשלימו דבריה' : (כא) וישחיתו . נענשו על שלא קנאו כמו כן במעשה דמות מיכה שהיה כבר נבעל :

רלבג

(יח) ושאלו מי יעלה בתחלה למלחמה ואמר כי יהודה יעלה בתחלה ולא השלימו שאלתם כי כבר היה ראוי להם לשאול אם ינצחו או ינוצחו ואם יאמר להם שינוצחו יחדלו לעלות עליהם למלחמה ולזה קרה להם מה שקרה מפני שלא שאלו כהוגן לא בפעם הראשונה ולא בפעם השניה : (כח) ואולם בפעם השלישית שאלו כהוגן ואמרו האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל והיה זה ע"ד שאלת הענה אם יקרם רע מזה יחדלו כי הדבר הוא בבחירתם לא על הודעת העתידות כמו שהיה הענין בשתי השאלות הראשונות שאלו באלהים והיתה או התשובה שלימה ואמר עלו כי מחר

ויתחזק ח' וסי' ויתחזק ישראל וישב על המטה . ויתחזק העם איש ישראל . ויתחזק דוד באלהיו ויתחזק שלמה בן דוד . ויתחזק המלך רחבעם . וימלוך יהושפט בנו תחתיו ויתחזק על . ויתחזק יותם . ויתחזק אביה . וישא לו נשים :

תולדות אהרן מי יעלה לנו . עקדה שער כ :
ופינחס יומא עג . שבועות לה עקדה שער כ : האוסף עוד . שבועות לה :

יח ויקמו ויעלו בית־אל וישאלו
באלהים ויאמרו בני ישראל מי
יעלה־לנו בתחלה למלחמה עם־בני
בנימן ויאמר יהוה יהודה בתחלה :
יט ויקומו בני־ישראל בבקר ויחנו על־
הגבעה : כ ויצא איש ישראל למלחמה
עם־בנימן ויערכו אתם איש־ישראל
מלחמה אל־הגבעה : כא ויצאו בני־
בנימן מן־הגבעה וישחיתו בישראל
ביום ההוא שנים ועשרים אלף איש
ארצה : כב ויתחזק העם איש ישראל
ויספו לערך מלחמה במקום אשר
ערכו־שם ביום הראשון : כג ויעלו בני־
ישראל ויבכו לפני־יהוה עד־הערב
וישאלו ביהוה לאמר האוסיף
לגשת למלחמה עם־בני בנימן אחי
ויאמר יהוה עלו אליו :
כד ויקרבו בני־ישראל
אל־בני בנימן ביום השני : כה ויצא
בנימן ׀ לקראתם מן־הגבעה ביום
השני וישחיתו בבני ישראל עוד
שמנת עשר אלף איש ארצה כל־
אלה שלפי חרב : כו ויעלו כל־בני
ישראל וכל־העם ויבאו בית־אל
ויבכו וישבו שם לפני יהוה ויצומו
ביום־ההוא עד־הערב ויעלו עלות
ושלמים לפני יהוה : כז וישאלו בני־
ישראל ביהוה ושם ארון ברית
האלהים בימים ההם : כח ופינחס בן־
אלעזר בן־אהרן עמד לפניו בימים ההם
לאמר האוסף עוד לצאת למלחמה

חד מן י' זוגין מן ד' תניינא מטניא · ב' וכגס · חד מן י' זוגין מן ד' תניינא מטני' · ח' · ס"ג · ב' שלאחריו כב הנאוסיף · ג' · ג' · ל' ח' פסוקי' בעניינים מתחלפים · ג' מ"ע · ד' · ב' חד מ"ע וחד חסר

גברי עבדי קרבא : יח וקמו
וסליקו לבית אל ושאילו
במימרא דיי ואמרו בני
ישראל מן יסק לנא
בקדמיתא לאגחא קרבא
עם בני בנימן ואמר יי
יהודה בקדמיתא : יט וקמו
בני ישראל בצפרא ושרו
על גבעתא : כ ונפק אנש
ישראל לאגחא קרבא עם
דבית בנימן וסדרו עמהון
אנש ישראל קרבא על
גבעתא : כא ונפקו בני
בנימן מן גבעתא וחבילו
בישראל ביומא ההוא
עסרין ותרין אלפין גברא
קטילין רמן לארעא :
כב ואתקף עמא אנש
ישראל ואוסיפו לסדרא
קרבא באתרא דסדרו תמן
ביומא קדמאה : כג וסליקו
בני ישראל ובכו קדם יי
עד רמשא ושאילו
במימרא דיי למימר
האוסיף למקרב לאגחא
קרבא עם בני בנימן אחי
ואמר יי סקו עליהון :
כד וקריבו בני ישראל לות
בני בנימן ביומא תנינא :
כה ונפק בנימן לקדמותהון
מן גבעתא ביומא תנינא
וחבילו בבני ישראל עוד
תמנת עסר אלפין גברא
קטילין רמן לארעא כל אלין שלפי סיפא : כו וסליקו כל
בני ישראל וכל עמא ואתו לבית אל ובכו ויתיבו
תמן קדם יי וצמו ביומא ההוא עד רמשא ואסיקו
עלון ונכסת קודשין קדם יי : כז ושאילו בני ישראל
במימרא דיי ותמן ארון קימא דיי ביומיא האינון :
כח ופנחס בר אלעזר בר אהרן קאים קדמוהי ביומיא האינון למימר האוסיף עוד למפק לאגחא קרבא עם

מצודת דוד

מצודת ציון

חוט השער ולא החטיא האבן מלפגוע עליו עם רוב דקותו : (יח) בית אל . ר"ל לבית האלהים אשר בשילה : באלהים . באורים ותומים : מי יעלה . מי מאשר עמנו יעלה למלחמה בראש אבל לא שאלו אם יצליחו : (כא) ארצה . הפילו חללים לארץ ואמרז"ל שנענשו על שלא מיחו בפסל מיכה : (כב) ויתחזק . חזקו את לבבם : (כג) ויעלו . מרם נגשו למלחמה עלו שילה : (כה) כל אלה . כל החללים האלה : (כו) וכל העם . כפל הדבר לתוספת ביאור : ויעלו עולות ושלמים . עולות לרצות עצמן לה' ושלמים לעשות שלום בינם לאביהם שבשמים : (כז) ושם ארון וכו' . ולפי שבפעמים הראשונים לא בחנו ולא הצליחו לא זכר לא הארון ולא הכהן השואל : (כח) עומד לפניו

השער : יחטיא . ענין חסרון כמו וחטאתי אני ובני שלמה חטאים [מ"א א] : (כו) ויצומו . ענין עכבה ויצומו

רד"ק

כלפי שאל והנשאל פניו כלפי השכינה השואל אומר הארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו והנשאל אומר רדוף עלה והצלח ואין שואלין בקול שנאמר ושאל לו ולא מהרהר בלבו שנאמר על פיו אלא כדרך שאמרה חנה בתפלתה וכיצד נעשית התשובה באורים ותומים שהיו האותיות בולטות והיו מסיבות הצורך עם סיוע רוח הקדש שהיה בכהן ששואלין בו וכן אמרו כל כהן שמדבר ברוח הקדש ושכינה שרויה עליו שואלין בו ושאינו מדבר ברוח הקדש ואין שכינה שורה עליו אין שואלין בו שהרי שאל צדוק ועלתה לו שאל אביתר ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר וי"ב שבטים היו כתובין בהן ואמרו רז"ל שגם אברהם יצחק ויעקב נכתבו בם והנה כל האותיות בהם ואמר ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן מפני שלא יאמינו בני אדם כי אותו פנחס היה לפי שיש לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר מג' מאות שנה לפיכך יחסו עד אהרן וחיה זמן רב כי האל ית' הבטיחו בזה על אשר קנא בשמים ואמר הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל פנחס אמר ומקלת רז"ל אמרו כי פנחס זה אליהו ומקלתם אמרו כי אליהו מבני בנימין היה ויש להם סמך בזה בד"ה : (לא) הנתקו מן העיר. מבנין שלא נזכר פועלו מבנין הפעיל וההפעיל עד התיקנו אותם מן העיר והוא ענין העתקה והעקירה : (לב) ונתקנוהו. דגש הקו"ף לתפארת הקריאה והדומים לו כתבנו בספר מכלל : (לג) קמו ממקומו. קמו על הפרט ממקומו על הכלל : מגיח. פי' יוצא והוא פעל עומד כי יגיח ירדן אל פיהו פעל יוצא : ממערה גבע. י"ת ממישר גבעתא ויש לפרשו מענין ערות על יאור ומתערה כאזרח רענן שהוא ענין לחות ואותו המקום שהיה סמוך לגבעה היה מקום דשאים : (לו) מקום לבנימן. לרדף שהיה סמוך לגבעה לרדוף אחריהם והיו נסים לפניהם בכונה כדי שינתקו מן העיר והיו בוטחים אל האורב שיכנסו אל

תרגום

בְּנֵי בִנְיָמִן אֲחִי אִם אֶתְמְנַע
וַאֲמַר יְיָ סַקוּ אֲרֵי מְחָר
אֲמַסְרִינּוּן בִּידָךְ׃ כט וְשַׁוִּי
יִשְׂרָאֵל כְּמָנִין עַל גִּבְעֲתָא
סְחוֹר סְחוֹר׃ ל וּסְלִיקוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְוָת בְּנֵי בִנְיָמִן
בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וְסַדַּרוּ ס'
קְרָבָא עַל גִּבְעֲתָא כִּזְמַן ג'. ג'
בִּזְמָן׃ לא וּנְפַקוּ בְנֵי בִנְיָמִן
לָקֳדָמוּת עַמָּא אִתְנְגִידוּ מִן ד'
קַרְתָּא וּשְׁרִיאוּ לְקַטָּלָא ס'
מֵעַמָּא קְטִילִין כִּזְמַן בִּזְמַן ב'
בִּכְבִישׁ אָרְחָתָא דַחֲדָא ג'
סָלְקָא לְבֵית אֵל וַחֲדָא
לְגִבְעֲתָא בְּחַקְלָא כִּתְלָתִין ה'. טו וכל ר"פ דכוו' ג'
גַּבְרָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ לב וַאֲמַרוּ
בְּנֵי בִנְיָמִן תְּבִירִין אִינּוּן
קֳדָמָנָא כִּדְבְקַדְמֵיתָא י"ח
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמַרוּ נְפַּךְ
וְנִגְדִינּוּן מִן קַרְתָּא ג'. ו' חס'.
לִכְבִשַׁיָּא׃ לג וְכָל אֱנָשׁ
יִשְׂרָאֵל קָמוּ מֵאַתְרֵיהוֹן
וְסַדַּרוּ קְרָבָא בְּמֵישְׁרֵי
יְרִיחוֹ וּכְמָנָא יִשְׂרָאֵל מְגִיחַ ג'. ג'
מֵאַתְרֵיהּ מִמֵּישַׁר גִּבְעֲתָא׃ ג'. ח' פסוקים בענין מתחלפי'
לד וַאֲתוֹ מִדָּרוֹם לְגִבְעֲתָא
עַסְרָא אַלְפִין גְּבַר עוּלֵים
מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַעֲבַדֵי קְרָבָא
תַּקִּיפוּ וְאִינּוּן לָא יָדְעִין
אֲרֵי קְרִיבַת דְּתֵיתֵי לְהוֹן
בִּישְׁתָא׃ לה וְתַבַּר יְיָ יַת ג'
בִּנְיָמִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל וְחַבִּילוּ י"ב
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבֵית בִּנְיָמִן
בְּיוֹמָא הַהוּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא
אַלְפִין וּמְאָה גַּבְרָא כָּל
אִלֵּין שָׁלְפֵי סַיְפָא׃ לו וַחֲזוֹ בְנֵי בִנְיָמִן אֲרֵי אִתְבְּרוּ וִיהַבוּ אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אֲתַר לְבִנְיָמִן אֲרֵי אִתְרְחִיצוּ עַל

מקרא

עִם־בְּנֵי־בִנְיָמִן אָחִי אִם־אֶחְדָּל
וַיֹּאמֶר יְהוָה עֲלוּ כִּי מָחָר אֶתְּנֶנּוּ
בְיָדֶךָ׃ כט וַיָּשֶׂם יִשְׂרָאֵל אֹרְבִים אֶל־
הַגִּבְעָה סָבִיב׃ ל וַיַּעֲלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶל־בְּנֵי בִנְיָמִן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיַּעַרְכוּ
אֶל־הַגִּבְעָה כְּפַעַם בְּפָעַם׃ לא וַיֵּצְאוּ
בְנֵי־בִנְיָמִן לִקְרַאת הָעָם הָנְתְּקוּ
מִן־הָעִיר וַיָּחֵלּוּ לְהַכּוֹת מֵהָעָם
חֲלָלִים כְּפַעַם ׀ בְּפַעַם בַּמְסִלּוֹת אֲשֶׁר
אַחַת עֹלָה בֵית־אֵל וְאַחַת גִּבְעָתָה
בַּשָּׂדֶה כִּשְׁלֹשִׁים אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל׃
לב וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי בִנְיָמִן נִגָּפִים הֵם
לְפָנֵינוּ כְּבָרִאשֹׁנָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
אָמְרוּ נָנוּסָה וּנְתַקְּנֻהוּ מִן־הָעִיר
אֶל־הַמְסִלּוֹת׃ לג וְכֹל ׀ אִישׁ יִשְׂרָאֵל
קָמוּ מִמְּקוֹמוֹ וַיַּעַרְכוּ בְּבַעַל תָּמָר
וְאֹרֵב יִשְׂרָאֵל מֵגִיחַ מִמְּקֹמוֹ מִמַּעֲרֵה־
גָבַע׃ לד וַיָּבֹאוּ מִנֶּגֶד לַגִּבְעָה עֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים אִישׁ בָּחוּר מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
וְהַמִּלְחָמָה כָּבֵדָה וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי־
נֹגַעַת עֲלֵיהֶם הָרָעָה׃ לה וַיִּגֹּף
יְהוָה ׀ אֶת־בִּנְיָמִן לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּשְׁחִיתוּ
בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּבִנְיָמִן בַּיּוֹם הַהוּא
עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אֶלֶף וּמֵאָה אִישׁ
כָּל־אֵלֶּה שֹׁלֵף חָרֶב׃ לו וַיִּרְאוּ בְנֵי־
בִנְיָמִן כִּי נִגָּפוּ וַיִּתְּנוּ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל
מָקוֹם לְבִנְיָמִן כִּי בָטְחוּ אֶל־הָאֹרֵב

רש"י

(לג) בבעל תמר. במישר יריחו: מגיח. נמשך כמו יגיח ירדן אל פיהו. גוחי מגחן: ממערה גבע. ממקום גר ערותי' וגלויה של גבעת בנימן מקום תורפה שלא שהיה נוחה לכבש משם כמו לראות את ערות הארץ באתם: (לו) ויתנו איש ישראל. אשר בשדה מקום לבנימין לברוח אל הגבעה כי סמכו ישראל על האורב שיצאו לקראתם

רלב"ג

מחר אתננו בידך: (כט) והנה עשו בני ישראל בחכמה לשום אורבים אל הגבעה כמו שעשו כשהכשו את העי. והראו ישראל את עצמם נגפים ונסו להם לפני בנימן כדי לנתקם מן העיר והאורב שהיה בעמק והוא אשר קרא מערה כי שם ישפכו כל המימות אשר שם והלחיות ולא ראו אותו בני בנימן לפשוט אז אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב. והנה היו האורבים י' אלפים איש מהיותר גבורים שבישראל ואחר שנסו ישראל והרחיקו בני בנימן מן העיר קמו וערכו מלחמה עם בני בנימן במקום שהיה שמו בעל תמר וזה הענין הוציא אורב ישראל ממקומו לפשוט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב כי היה הי' ביניהם ובין

כפעם בפעם ו' וסימניהו' במסרה רבתא: כבראשונה ח' בקריאה וסי' במסרה רבתא: והמלחמה ג' בקריאה וסימניהון במסרה רבתא: נגעת ג' חס' בקריאה וסי' הנפש הנגעת תטמא עד הערב. כי נגעת עליהם הרעה. ובנא הכרוב השני:

מצודת ציון

וזולתו. התענו: [כח] אחדל. אמנע: [כט] ארבים. יושבים במארב ובמסתרים: [לא] הנתקו. נעתקו וכרו: ויחלו. מל' התחלה: במסלות. דרך כבושה: [לב] נגפים. מוכים כמו פן תגוף באבן רגלך [תהלים צ"א]: [לג] מגיח. ענין משיכה והוצאה כמו אתה גוחי מבטן [שם כ"ב]: ממערה

מצודת דוד

לפניו. עומד לפני הארון ושאל באורים ותומים: לאמר. מוסב על מלת וישאלו שבמקרא שלפניו: (ל) כפעם בפעם. בזה האופן שערכו בפעמים הראשונים: (לא) הנתקו מן העיר. נעתקו מן העיר בנאתם לקראת העם: במסילות וכו' בשדה. ר"ל הכום בשדה במקום שמתפרשות המסלות אשר אחת מהן עולה בית אל וכו' בהשדה ההוא הכו שלשים איש ובאה הכ"ף לאמתת הדבר וכן כאלפים אמה במדה (יהושע ג'): (לב) ויאמרו וכו'. ר"ל ובני בנימן חשבו שהמה נגפים ואינם יכולים לעמוד בפניהם: ובני ישראל. ר"ל אבל האמת היה שבכוונה נסו להעתיקם לגמרי מן העיר אל המסלות בכדי שיוכל האורב לבוא בתוך העיר: (לג) קמו ממקומו. לאחר שהעתיקום מן העיר קמו ממקומו והפכו פניהם מול בני בנימן וערכו עמהם מלחמה בבעל תמר: (לג) ואורב. ר"ל וגם האורב כבר נמשך ממקומו ממערה גבע כי לא הפכו פניהם עד אחר שראו משאת העשן מן העיר שהעלה האורב כמ"ש בענין: (לד) ויבאו. האורב שהיו עשרת אלפים כבר באו מנגד לגבעה: והמלחמה כבדה. ר"ל עכ"ז לחמו שתי המערכות בחוזק ובגבורה: והם. ר"ל כי בני בנימן לא ידעו עדיין אשר הרעה נוגעת אליהם וקרובה לבא כי לא ראו משאת העשן בעת שראוהו ישראל ולא נמס עדיין לבבם ולחמו גם הם בגבורה: (לה) ויגוף ה'. ר"ל אבל סוף הדבר היה שנגף ה' את בנימן לפני ישראל ובין הכל השחיתו מהם כ"ה אלף ומאה איש: (לו) ויראו וכו'. חזר עתה לספר פל פרטי הדברים ואמר מתחלה חשבו בני בנימן אשר ישראל נגפו לפניהם וישראל

רש״י

לקראתם: (לז) וימשוך האורב. משך בשופר. דבר אחר משך בשופר העם אשר אתו אל העיר: (לח) והמועד היה. מתחלה היה אות בין ישראל ובין האורב להיות האורב מרבה להעלות עשן העיר ויבינו ישראל אשר לכד האורב את הגבעה: משאת עשן. גובה העשן: (לט) ויהפך איש ישראל. עכשיו חוזר לתחלת הדברים ושונה ומפרש עשרים והמש' אלף שכתבנו למעלה כיצד נפלו והיכן נפלו: (מב) ואשר מהערים. האורב שנכנס בעיר משחיתים אותו בתוך השבט בתוך העיר: (מג) כתרו את בנימן. הקיפו את בנימן ככתר המקיף את הראש וכן אבירי בשן כתרוני. וכן כי רשע מכתיר את הצדיק. וכן גם בלשון עברה נקראת הקפה ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפוהו. קוראים אחריו רדיפה צועקים זה לזה לרדוף: מנוחה הדריכוהו. אצל הערים שהם נוחים בהם שם הדביקוהו: הדריכוהו. השיגוהו ויש דוגמתו בלשון גמרא דהם בתרי' פרסא חלא ולא אדרכיה: עד נוכח הגבעה. ממזרחה של גבעה: (מד) ויפלו מבנימן שמונה עשר אלף. בשדה בתוך המלחמה: (מה) ויעוללהו. הריגה אחר הריגה' כעוללות שאחר הבציר: חמשת אלפים איש. הרי כ״ג אלף: עד גדעם. שם מקום: ויכו ממנו אלפים איש. הרי עשרים וחמשה אלף האמור למעלה. והמאה הכתובים למעלה לא פירש

אֲשֶׁר שָׂמוּ עַל־הַגִּבְעָה: לז וְהָאֹרֵב
הֵחִישׁוּ וַיִּפְשְׁטוּ אֶל־הַגִּבְעָה וַיִּמְשֹׁךְ
הָאֹרֵב וַיַּךְ אֶת־כָּל־הָעִיר לְפִי־חָרֶב:
לח וְהַמּוֹעֵד הָיָה לְאִישׁ יִשְׂרָאֵל עִם־
הָאֹרֵב הֶרֶב לְהַעֲלוֹתָם מַשְׂאַת הֶעָשָׁן ב' כנסי מעוני. ו'פתח
מִן־הָעִיר: לט וַיַּהֲפֹךְ אִישׁ־יִשְׂרָאֵל
בַּמִּלְחָמָה וּבִנְיָמִן הֵחֵל לְהַכּוֹת חֲלָלִים ל'. ב' יחידאין וכל יוסף ויהודה דכוו'
בְּאִישׁ־יִשְׂרָאֵל כִּשְׁלֹשִׁים אִישׁ כִּי
אָמְרוּ אַךְ נִגּוֹף נִגָּף הוּא לְפָנֵינוּ
כַּמִּלְחָמָה הָרִאשֹׁנָה: מ וְהַמַּשְׂאֵת
הֵחֵלָּה לַעֲלוֹת מִן־הָעִיר עַמּוּד
עָשָׁן וַיִּפֶן בִּנְיָמִן אַחֲרָיו וְהִנֵּה עָלָה
כְלִיל־הָעִיר הַשָּׁמָיְמָה: מא וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל
הָפַךְ וַיִּבָּהֵל אִישׁ בִּנְיָמִן כִּי רָאָה כִּי־
נָגְעָה עָלָיו הָרָעָה:
מב וַיִּפְנוּ לִפְנֵי אִישׁ
יִשְׂרָאֵל אֶל־דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר וְהַמִּלְחָמָה
הִדְבִּיקָתְהוּ וַאֲשֶׁר מֵהֶעָרִים מַשְׁחִיתִים
אוֹתוֹ בְּתוֹכוֹ: מג כִּתְּרוּ אֶת־
בִּנְיָמִן הִרְדִּיפֻהוּ מְנוּחָה הִדְרִיכֻהוּ עַד
נֹכַח הַגִּבְעָה מִמִּזְרַח־שָׁמֶשׁ: מד וַיִּפְּלוּ
מִבִּנְיָמִן שְׁמֹנָה־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ אֶת־
כָּל־אֵלֶּה אַנְשֵׁי חָיִל: מה וַיִּפְנוּ וַיָּנֻסוּ
הַמִּדְבָּרָה אֶל־סֶלַע הָרִמּוֹן וַיְעֹלְלֻהוּ
בַּמְסִלּוֹת חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ

משאת ו' פתחין וסי' במסרה רבת': ובנימן ב' יחידאין וסי' במסרה רבתא: השמימה י״א וסימניהון נמסר בסדר ואתחנן: משחיתים ח' וסי' נמסר בסדר וירא: המדברה י״ב בקריאה וסי' נמסר בסדר אחרי מות:

כְּמָנָא דְשַׁוִיאוּ עַל גִבְעֲתָא:
לז וּכְמָנָא אוֹחִי וְאִתְנְגִיד
עַל גִבְעֲתָא וְאִתְנְגִיד כְּמָנָא
וּמְחָא יַת כָּל קַרְתָּא לְפִתְגַם
דְחָרֶב: לח וְזִמְנָא הֲוָה מְתַקַן
לֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל עִם כְּמָנָא
דְיִסְגוּן לְאַסָקוּתְהוֹן יְטוּר
דִתְנָן מִן קַרְתָּא: לט וְאִתְחֲזַר
אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בִּקְרָבָא וּדְבֵית
בִּנְיָמִן שְׁרִיאוּ לְקַטָלָא
קְטִילַיָא בֶּאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל
כִּתְלָתִין גַבְרָא אֲרֵי אֲמַרוּ
בְּרַם מִתְּבַר תְּבִירִין אִנוּן
קֳדָמָנָא כִּקְרָבָא קַדְמָאָה:
מ וּתְנָנָא שָׁרֵי לְאִסָקָא מִן
קַרְתָּא יְטוּר דִתְנָן וְאִתְפְּנִיאוּ
דְבֵית בִּנְיָמִן בַּתְרֵיהוֹן וְהָא
סְלִיק תְּנָנָא דְקַרְתָּא לְצֵית
שְׁמַיָא: מא וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל
אִתְחֲזַר וְאִתְבְּהִיל אֱנָשׁ
בִּנְיָמִן אֲרֵי חֲזָא אֲרֵי קְרִיבַת
דְתֵיתֵי לְהוֹן בִּישְׁתָא:
מב וְאִתְפְּנִיאוּ קֳדָם אֱנָשׁ
יִשְׂרָאֵל לְאוֹרַח מַדְבְּרָא
וְעָבְדֵי קְרָבָא אַדְבִּיקוּנוּן
וֶאֱנָשׁ כְּמָנָא קָמוּ מִקִרְוֵיהוֹן
קַטְלִין בְּהוֹן מִכָּא וּמִכָּא:
מג טַלְטִילוּ יַת דְבֵית בִּנְיָמִן
רְדָפוּנוּן מִבֵּית נְיָחְהוֹן
טְרָדוּנוּן עַד לָקֳבֵיל גִבְעֲתָא
מִמַדְנַח שִׁמְשָׁא:
מד וְאִתְקְטָלוּ מִדְבֵית בִּנְיָמִן תַּמְנַת עֲסַר אַלְפִין גַבְרָא יַת כָּל אִלֵין גַבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא: מה וְאִתְפְּנִיאוּ
וְאַפִּיכוּ לְמַדְבְּרָא לְכֵיף רִמוֹן וְאִטַמְרוּ בִּכְבְשַׁיָא חַמְשָׁא אַלְפִין גַבְרָא

רד״ק

אל העיר: (לז) וימשך האורב. יונתן פירשו פעל עומד ואיתנגיד כמנא כלומר שנמשך אל הגבעה ויש לפרשו כמשמעו פעל יוצא ופירושו שמשכו בשופר והריעו כמו במשוך היובל: (לח) והמועד. זמן זה התנו ביניהם כדי שכשיכנסו האורב בעיר שישלחו אש בעיר ומשאת העשן יהיה סימן לישראל שכבר לכדו העיר ובזמן שיראו העשן יחזרו פניהם כלפי בנימן להכות בהם. ופירוש משאת העשן עמוד העשן שהוא נשא כלפי מעלה. ומה שאמר עמוד עשן אחר שאמר והמשאת החלה הוא תוספת ביאור או יהיה משאת שריפה מענין וישאם דוד מענין שרפה משאת על שם הלהב שהוא נשא למעלה וכן במשנה משיאין משואות ופירוש משאת העשן משאת הלהב ומשאת העשן משאת עומד במקום שניס יקרא גם כן עמוד העשן משאת על שם שהוא נשא למעלה ולזה הפירוש יהי' עמד חסר וי״ו ופירוש והמשאת שהוא הלהב החלה לעלות ועמוד עשן גם כן החלה לעלות: (לט) ויהפוך איש ישראל. הפך עורף לפני בנימן במלחמה כדי שינתקו מן העיר: (מ) כליל העיר. שריפת העיר כלה עלה עשן השרפה אל השמימה: (מא) הפך. פניו אל בנימן להכות בהם: (מב) ויפנו. פנו עורף אל ישראל ונסו דרך המדבר: והמלחמה הדביקתהו. אנשי המלחמ' הדביקוהו: ואשר מהערים כתרגומו ואנשי כמנא רמו מקרויהון קטלין בהון מכא ומכא ר״ל האורב שנכנסו בגבעה משחיתים אותן מהגבעה ומשאר הערים ופי' בתוכו בתוך בנימן הנהרגים מבחוץ היו גם אלה נהרגים מבפנים: (מג) כתרו. סבבו אותו ככתר ועל הדרך הזה עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם: הרדיפוהו. זה לזה אומר רדוף אחריו: מנוחה הדריכוהו. חסר מ״ם השמוש ופי' ממנוחה הדריכוהו וכן ת״י מבית ניחהון טרדונון. או פי' במקו' מנוחתם הדריכוהו כמו שאמר נוכח הגבעה כלומר במקום שהיו חושבים לנוח שם הדריכוהו ויהיה הדריכוהו לפי זה מענין כדורך בגת: (מה) ויעללהו. אפי' העוללות שנשארו

מצודת דוד

וישראל נתנו לבנימן מקום לטעות כי בכוונה נסו בכדי שירדפו אחריהם וינתקו מן העיר כי בטחו על האורב שהם ילכדו העיר אחר הנתקם: (לז) והאורב החישו. בעודם רודפים מהרו בני האורב ופשטו על העיר ונמשכו לתוכה והכו אותה: (לח) והמועד היה. ר״ל מאז בעת שלחו את האורב היה להם סימן עם האורב לדעת זמן בואם אל העיר: הרב להעלותם. ר״ל סימן ידיעת הזמן היה שהם יעלו הרבה עליית עשן מן העיר על ידי שרפת דברים המרבים עשן: (לט) ויהפך. רלה לומר ובעת אשר נהפך איש ישראל לנוס ובני בנימן התחילו להכותם בחשבם שנגוף הוא כאשר בראשונה: (מ) והמשאת. בעת נסו ישראל ובנימין רדפם אז התחילה המשאת לעלות ובני ישראל ראוהו מיד כמ״ש למעלה: ויפן. וכאשר פנה בנימן אחריו וראה גם הוא אשר עשן העיר עולה השמים: (מא) ואיש ישראל. ר״ל גם ראה אשר איש ישראל נהפך אליו להלחם בו אחר שנס מתחלה ומזה השכיל לדעת שהם הבעירו את העיר באש ובערמה נסו מתחלה ולזה נבהל מאד כי ראה אשר נגעה עליו הרעה וקרובה לבוא: (מב) אל דרך המדבר. כי לא יכלו לחזור אל הגבעה מפני האורב: והמלחמה. עדת המלחמה מישראל השיגוהו ברדפם אחריהם: ואשר מהערים. ר״ל ומי אשר בא מערי בנימן אל דרך המדבר להציל את מי מהם היו ישראל משחיתים גם אותו בתוך אלו הנלחמים: (מג) כתרו. סבבו אותו ככתר הזה המסבבת את הראש כמו אבירי בשן כתרוני (תהלים כ״ב): הרדיפוהו. קראו אלו לאלו רדפוהו: מנוח' הדריכוהו. במקום מנוחתו ונהלתו קראו אלו לאלו רמסוהו: עד נכח הגבעה. ר״ל רדפום ורמסום עד מול הגבעה ממזרחה: (מה) וינסו. פנו מהדרך ונסו לתוך המדבר אל סלע הרמון: ויעוללוהו. במסלות הרגו מהנשארים כעוללות הנלקטים אחר הבציר

מצודת ציון

ממערב. ממקום גלוים שנוח לכבשה משם והוא כמו מקורה הערה [ויקרא כ]: [לז] החישו. מהרו כמו אחישה מפלט לי [תהלים נה]: ויפשטו. ענין פזור וכדרך הנלחמים: לפי. חדוד החרב תקרא פה: (לח) והמועד. הזמן כמו העביר המועד (ירמיה מו) ור״ל הודעת זמן בואם: הרב. הרבה: משאת העשן. עמוד העשן ע״ש שנשאת כלפי מעלה: (מ) החלה. התחילה: עמוד עשן. אמר לתוספת ביאור כי כבר אמר והמשאת: כליל. מל' כל כמו כליל תקטר [ויקרא ו] ור״ל עשן שריפת כל העיר: (מב) הדביקתהו. השיגה אותו והיה דבוק אליו: (מג) כתרו. מל' כתר. הדריכוהו. מל' דריכה ורמיסה: (מה) ויעוללהו מל' עוללות והם הנלקטים אחר הבציר כמו הלא

רדק

שנשארו מהם כרתו כמו מעולל הכרם : (מו) חמשה ועשרים אלף איש . והמאה שספר עוד למעלה הניחם כאן לפי שהוא פרט וסמך על המספר הראשון שזכר : (מז) שש מאות איש . ולא היתה בהם אשה כי מן המלחמה נסו אלה השש מאות ואין אשה במלחמה לפיכך לא נשארה מבנימן אשה כי הכל הרגו מלבד אלה השש מאות שנסו אל סלע רמון : (מח) מעיר מתום : מעיר אנשים ומתום שם לאנושית כולל אנשים ונשים וטף רוצה לומר האנשים בעיר והבהמה בשדה הכל הרגו : ועד כל הנמצא . פי' כל הנמצא עופות או חיות כל הנמצא להם הרגו : הערים הנמצאות . פי' הנמצאות להן שלא נהרסו בהכנס בהם ישראל להרוג העם שהיו הורסים העיר והערים שלא נכנסו בהם במלחמה שבו אליהם ושלחו אותם באש : (א) לא יתן בתו . נתנו אותם כמו מנודים שלא יתחתנו בם עוד על הנבלה הזאת אשר עשו אחי' שלא נתנו הרשעים והפושעים : (ג) להפקד. ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש : (ד) ויבנו שם מזבח . אם בית אל זה הוא שילה למה בנו שם מזבח וכי לא היה שם מזבח המשכן ואם הוא העיר הנקרא בית אל גם שם היה המזבח שבנה יעקב אבינו כמו שאנו עתידין לפרש בספר שמואל בפסוק עולים אל האלהים בית אל וי"ל שבנו שם מזבח חדש והיה המקום הזה שילה או בית אל ובנות המזבח הוא דרישת האל כמו שנמצא במקומות רבים שהיו בונין מזבח לדרוש את ה' ומפני המקרה הרע הזה שקרה להם בדבר בנימן בנו מזבח והעלו עולות ובכו לפני ה' ואמרו למה היתה זאת להפקד שבט אחד : (ו) נגדע . נכרת

רשי

פירוש היכן נפלו : (אליהו גילה לבעל מגלה שחקות אותן המאה הלכו וישבו במדינת רומי ואשכנז ועי"כ נקרא אליהו מתושבי גלעד שלא נדו מארצם אלא ישבו במקומם) (מ"ע בגלי רזיא) : (מח) שבו אל בני בנימן . בכל הערים : מעיר מתום . התמו כל יושבי הערים ועד בהמה ואנשים בכלל מתום היו שמתום לשון כליה הוא ויש לתמוה על אלף היכן הם שהרי עשרים וששה אלף התפקדו מן הערים ומן הגבעה שש מאות וכאן מנה בנופלים עשרים וחמשה אלף ומאה איש ושש מאות נמלטו אל סלע הרמון . והאלף ברחו אל הערים ונפלו למחרת כששבו בני ישראל אל ערי בנימין להחרים הנשים והטף : (ג) להפקד . להגרע : (ו) וינחמו . שבו לחשוב עליהם מחשבת

רלבג

ובין האורב שהאשר יגיעו לבעל תמר יקום האורב ממקומו לשום אל הגבעה : (מו) והנה בזה האופן ספר בכללות שהשחיתו בני ישראל בבנימן כ"ה אלף ומאה איש ואחר זכר הפרטים . חכר איך היתה ההתחלה בענין האורב וזכר איך היתה התחבולה בענין האורב למועד שהגבילו איש ישראל למהר לפשט אל הגבעה ולהכות העיר לפי חרב ואחר זה להעלות העשן מן העיר להבהיל את בנימן בראותו כי עלה כליל העיר השמימה והנה לא זכר בפרטים כי אם כ"ה אלף איש ולא חשש למאה העודפים על החשבון כי לא זכר בפרטים כי אם האלפים וידמה שהיו שם יותר על האלפים בכל הרג והרג מספר מה כשהקבץ כלו יהיו מאה איש . וספר שנשארו בבנימן שש מאות איש ונסו אל סלע רמון וכבר נזכר תחלה שמספר בני בנימן עשרים וששה אלף שולף חרב ושבע מאות וידמה שהאלף הנשארים מתו במלחמות הראשונות : (א) עוד זכר שאיש ישראל נשבע במצפה לאמר שלא יתן איש ממנו בתו לבנימן לאשה וכראותם כי נפקד שבט אחד מישראל חרה להם מאד : (ד) והנה בנו שם מזבח

י. כ' וַיַּדְבִּ֫יקֻהוּ אַחֲרָיו֙ עַד־גִּדְעֹ֔ם וַיַּכּ֥וּ מִמֶּ֖נּוּ אַלְפַּ֥יִם אִֽישׁ׃ מו וַיְהִ֨י כָל־הַנֹּפְלִ֜ים מִבִּנְיָמִ֗ן עֶשְׂרִ֨ים וַחֲמִשָּׁ֥ה אֶ֛לֶף אִ֛ישׁ שֹׁ֥לֵֽף חֶ֖רֶב בַּיּ֣וֹם הַה֑וּא אֶת־כָּל־אֵ֖לֶּה אַנְשֵׁי־חָֽיִל׃ כ' מז וַיִּפְנ֞וּ וַיָּנֻ֤סוּ הַמִּדְבָּ֙רָה֙ אֶל־סֶ֣לַע הָֽרִמּ֔וֹן שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת אִ֑ישׁ וַיֵּשְׁבוּ֙ בְּסֶ֣לַע רִמּ֔וֹן אַרְבָּעָ֖ה חֳדָשִֽׁים׃ מח וְאִ֨ישׁ יִשְׂרָאֵ֜ל שָׁ֣בוּ אֶל־בְּנֵ֣י בִנְיָמִ֗ן ד' וחס' וַיַּכּ֣וּם לְפִי־חֶ֔רֶב מֵעִ֤יר מְתֹם֙ עַד־בְּהֵמָ֔ה עַ֖ד כָּל־הַנִּמְצָ֑א גַּ֛ם כָּל־הֶעָרִ֥ים הַנִּמְצָא֖וֹת שִׁלְּח֥וּ בָאֵֽשׁ׃

ב' חד מ"ל וחד חס"ל כגוותיך חס' כא א וְאִ֣ישׁ יִשְׂרָאֵ֔ל נִשְׁבַּ֥ע בַּמִּצְפָּ֖ה לֵאמֹ֑ר אִ֣ישׁ מִמֶּ֔נּוּ לֹא־יִתֵּ֥ן בִּתּ֛וֹ לְבִנְיָמִ֖ן לְאִשָּֽׁה׃ ב וַיָּבֹ֤א הָעָם֙ בֵּֽית־אֵ֔ל וַיֵּ֤שְׁבוּ שָׁם֙ עַד־הָעֶ֔רֶב לִפְנֵ֖י הָאֱלֹהִ֑ים וַיִּשְׂא֣וּ קוֹלָ֔ם וַיִּבְכּ֖וּ בְּכִ֥י גָדֽוֹל׃ כל דסמי' לאתה"ש רפי במ"ד דסמיך לא"ס דגש ג וַיֹּ֣אמְר֔וּ לָמָ֗ה יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הָ֥יְתָה זֹּ֖את בְּיִשְׂרָאֵ֑ל לְהִפָּקֵ֥ד הַיּ֛וֹם מִיִּשְׂרָאֵ֖ל שֵׁ֥בֶט אֶחָֽד׃ ד וַיְהִי֙ מִֽמָּחֳרָ֔ת וַיַּשְׁכִּ֖ימוּ הָעָ֑ם וַיִּבְנוּ־שָׁ֣ם מִזְבֵּ֔חַ וַיַּעֲל֥וּ עֹל֖וֹת וּשְׁלָמִֽים׃ ה וַיֹּֽאמְרוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל מִ֣י אֲשֶׁ֧ר לֹֽא־עָלָ֛ה בַקָּהָ֥ל מִכָּל־שִׁבְטֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל אֶל־יְהוָ֑ה כִּי֩ הַשְּׁבוּעָ֨ה הַגְּדוֹלָ֜ה הָיְתָ֗ה לַ֠אֲשֶׁר לֹא־עָלָ֨ה אֶל־יְהוָ֧ה הַמִּצְפָּ֛ה לֵאמֹ֖ר מ֥וֹת יוּמָֽת׃ כ' ו וַיִּנָּֽחֲמוּ֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל ג' וחד על בנימן אֶל־בִּנְיָמִ֖ן אָחִ֑יו וַיֹּ֣אמְר֔וּ

ואדביקו בתריהון עד גדעם וקטילו מנהון תרין אלפין גברא : מו והוו כל דאתקטילו מדבית בנימן עסרין וחמשא אלפין גברא שלפי סיפא ביומא ההוא ית כל אלין גברי עבדי קרבא : מז ואתפניאו ואפיכו למדברא לכיף רמון שית מאה גברא ויתיבו בכיף רמון ארבעא ירחין : מח ואנש ישראל תבו לות בני בנימן ומחונון לפתגם דחרב מקרויהון גמרינון עד בעירא עד כל דאשתכח אף כל קרויא דאשתכחא אוקידו בנורא : א ואנש ישראל קיים במצפיא למימר אנש מננא לא יתן ברתיה לדבית בנימן לאתו : ב ואתא עמא לבית אל ויתיבו תמן עד רמשא קדם יי וארימו קלהון ובכו בכי סגיא : ג ואמרו למא יי אלהא דישראל הות דא בישראל למשגי יומא דין מישראל שבטא חד : ד והוה מיומא דבתרוהי ואקדימו עמא ובנו תמן מדבחא ואסיקו עלון ונכסת קודשין : ה ואמרו בני ישראל מן דלא סליק בקהלא מכל שבטיא דישראל לקדם יי ארי שבועתא רבתא הות לדלא סליק לקדם יי למצפיא למימר אתקטלא יתקטיל : ו ואתנחמו בני ישראל על דבית בנימן אחוהון ואמרו אתמנע יומא

תולדות אהרן כמאמר לאמר . תענית ל ב"ב קכ"א עקדה שער עא : להספד סיום. עקדה שער לא :

מצודת ציון

שלא טוב עוללות אפרים (לעיל ח) : (מח) מתם . הוא שם לאנושית וכולל אנשים ונשים כמו מתי מספר (בראשית לד) : שלחו . ר"ל הבעירו ע"ש שהאש עושה השליחות שהולך ושורף : כא (ג) להפקד . להחסר כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר לא) : (ו) וינחמו . ענין הסוף מחשבה : נגדע . ענין כריתה

מצודת דוד

הכלל : וידביקו . השיגוהו וקרבו אליו עד בואם לגדעום והכו עוד אלפים איש : (מו) עשרים וחמשה אלף . ולמעלה אמר עוד מאה איש ולא חש עתה להזכיר רק האלפים : ביום ההוא . כי בהמלחמות הראשונות עם שנגפו ישראל מ"מ גם מבני בנימן נפלו אז אלף איש וי"מ למטה שלא נשארו מהם רק שש מאות איש כי בני בנימן היו כ"ו אלף מלבד בני הגבעה שבעה מאות ובמלחמה האחרונה נפלו כ"ה אלף ומאה ובמלחמות הראשונות נפלו אלף הרי נשאר שש מאות : (מז) וינסו. ר"ל הנשארים מהם אשר נמלטו אל סלע הרמון היו שש מאות והמותר הרגו ישראל ברדפם אחריהם במסלות ועד גדעום כמ"ש למעלה : (מח) שבו . חזרו והלכו לערי בנימן והכום לפי חרב : מעיר מתום . מכל עיר הכו האנשים עד בהמה כל הנמצא בה מן החיות ועופות : הנמצאות . אשר מצאו לאחר זה שלא הרסו מאז בבואם להכות בהם חזרו ושרפו בעת מצאם : כא (א) נשבע במצפה . מאז נקהלו אל מצפה עד לא נלחמו : לא יתן בתו. על כי החזיקו ידי עוברי עבירה : (ב) ויבוא העם. אחר כל המעשים האלה : בית אל . אל בית האלהים אשר בשילה : (ג) למה ה' וכו' . למה באה ע"י תקלה כזאת להחסיר מישראל שבט אחד והאלו שאלו להורותם מה לעשות להעמיד השבט : (ד) ויבנו שם מזבח . נוסף על המזבח שעמד במשכן : ויעלו עולות ושלמים . לרצות עצמן לה' ולעשות שלום בינם לאביהם שבשמים לתת עליהם עצה נכונה : (ה) בקהל וכו' . ר"ל מי הוא אשר לא עלה מכל שבטי ישראל באסיפת הקהל אל ה' כי השכינה שורה במקום אשר יאספו ישראל שמה : כי השבועה וכו' . ולזה שאלו לעשות ולקיים דבר השבועה : (ו) וינחמו . ר"ל

נכרת : (ט) ויתפקד העם . קל ודינו להדגש והוא ענין זכירה והשגחה כמו פקדו נא וראו מי הלך מעמנו : (יא) ידעת משכב זכר . והיאך נודע זה יתכן כי העבירום לפני הארון ומי שקלטה הארון היא הבתולה כמו שעשו בנשי מדין שהעבירום לפני הציץ הבעולה פניה מוריקות כמו שקבלו רז"ל ויש דרך אחרת זכרו רז"ל בדבר הבתולה ודעו דין בזה להושיבם על פי חבית של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף והם אמרו כי זה הנסיון עשו לנשי יבש גלעד ולא שהעבירום לפני הציץ כמו שעשו בנשי מדין ועשו סמך בזה מה שכתוב בציץ לרצון להם לפני ה' לרצון להם ולא לפורענות להם : (יב) אל המחנה שילה . גם זה הפסוק מוכיח כי בית אל הנזכר בענין הזה הוא שילה שהרי במקום שבנו שם מזבח ובכו לפני ה' ואמרו מי אשר לא עלה שם היו עדיין ומשם שלחו להחריב אנשי יבש גלעד : אשר בארץ כנען . לא מצאתי טעם לספור הזה כי ידוע הוא כי שילה בארץ כנען : (יד) ולא מצאו להם כן . כמו שהיו כי הם היו שש מאות והנערות לא היו אלא ארבע מאות : (טו) והעם נחם . נפעל עומד כי

מחשבת פליסה : (יב) ארבע מאות נערה בתולה . הושיבום על פי חביות של יין בעולה ריחה נודף בתולה אין ריחה נודף : (יד) ולא מצאו להם . לא

רלב"ג

מזבח חדש בבית האלהים והעלו עולות ושלמים ונגשו לדרוש את ה' על זה הקלקול שבא על ידם אולי נדרו שאם יתן ה' את בנימן בידם יעשו זה הענין לכבוד השם והנה היה קשה בעיני ישראל שנגרע שבט אחד מישראל והתחכמו למצוא נשים לנותרים : (י) והרגו בהם כל יושבי יבש גלעד כי לא באו אל המחנה לבקשת ראשי העם והשאירו כל הבתולות להיות לנשים לבני בנימן ולפי שלא נמצא להם בזה האופן נשים במספרם כי לא היו שם ביבש גלעד כי אם ד' מאות בתולות נתנו להם דרך לקחת נשים מן המחוללות למאתים הנשארים אשר בבנות שילה בשיחטפו להם איש

נִגְדַּע הַיּוֹם שֵׁבֶט אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל׃ ז מַה־
נַּעֲשֶׂה לָהֶם לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים וַאֲנַחְנוּ
נִשְׁבַּעְנוּ בַיהוָה לְבִלְתִּי תֵת־לָהֶם
מִבְּנוֹתֵינוּ לְנָשִׁים׃ ח וַיֹּאמְרוּ מִי אֶחָד ד' מ"ל
מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא־עָלָה
אֶל־יְהוָה הַמִּצְפָּה וְהִנֵּה לֹא בָא־אִישׁ
אֶל־הַמַּחֲנֶה מִיָּבֵישׁ גִּלְעָד אֶל־הַקָּהָל׃
ט וַיִּתְפָּקֵד הָעָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ ל' ור"פ
מִיּוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד׃ י וַיִּשְׁלְחוּ־שָׁם ח' חס'
הָעֵדָה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ מִבְּנֵי
הֶחָיִל וַיְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר לְכוּ וְהִכִּיתֶם ד'
אֶת־יוֹשְׁבֵי יָבֵשׁ גִּלְעָד לְפִי־חֶרֶב
וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף׃ יא וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר ד' ר"פ
תַּעֲשׂוּ כָּל־זָכָר וְכָל־אִשָּׁה יֹדַעַת ג'. ג' אג"ד
מִשְׁכַּב־זָכָר תַּחֲרִימוּ׃ יב וַיִּמְצְאוּ
מִיּוֹשְׁבֵי ׀ יָבֵישׁ גִּלְעָד אַרְבַּע מֵאוֹת
נַעֲרָה בְתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־יָדְעָה אִישׁ ו'זוגין תניינא נחי' ל' כחד עניינא
לְמִשְׁכַּב זָכָר וַיָּבִיאוּ אוֹתָם אֶל־
הַמַּחֲנֶה שִׁלֹה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃
יג וַיִּשְׁלְחוּ כָּל־הָעֵדָה וַיְדַבְּרוּ אֶל־בְּנֵי
בִנְיָמִן אֲשֶׁר בְּסֶלַע רִמּוֹן וַיִּקְרְאוּ
לָהֶם שָׁלוֹם׃ יד וַיָּשָׁב בִּנְיָמִן בָּעֵת הַהִיא
וַיִּתְּנוּ לָהֶם הַנָּשִׁים אֲשֶׁר חִיּוּ מִנְּשֵׁי ג'
יָבֵשׁ גִּלְעָד וְלֹא־מָצְאוּ לָהֶם כֵּן׃
טו וְהָעָם נִחָם לְבִנְיָמִן כִּי־עָשָׂה יְהוָה
פֶּרֶץ בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ טז וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי
הָעֵדָה מַה־נַּעֲשֶׂה לַנּוֹתָרִים לְנָשִׁים
כִּי־נִשְׁמְדָה מִבִּנְיָמִן אִשָּׁה׃ יז וַיֹּאמְרוּ

דין שבטא חד מישראל׃
ז מה נעביד להון
לדאשתארו לנשין ואנחנא
קימנא במימרא דיי בדיל
דלא למתן להון מבנתנא
לנשין׃ ח ואמרו מן חד
משבטיא דישראל דלא
סליק לקדם יי למצפיא והא
לא אתא אנש למשריתא
מיבש גלעד לקהלא׃
ט ואתמניאו עמא והא
לית תמן אנש מיתבי יבש
גלעד׃ י ושלחו תמן
כנשתא תרי עסר אלפין
גברא מזרזי חילא ופקידו
יתהון למימר איזילו ותמחון
ית יתבי יבש גלעד
לפתגם דחרב ונשיא
וטפלא׃ יא ודין פתגמא די
תעבדון כל דכורא וכל
אתתא דידעת משכבי
דכורא תגמרון׃ יב ואשכחו
מיתבי יבש גלעד ארבע
מאה עולימן בתולן דלא
ידעא גבר משכבי דכורא
ואיתיאו יתהון למשריתא
לשילו די בארעא דכנען׃
יג ושלחו כל כנשתא
ומלילו עם בני בנימן די
בכיף רמן וקרו להון מלין
דשלם׃ יד ותבו בני בנימן בעידנא ההיא
ויהבו להון נשין דקימו מנשי יבש גלעד ולא
ספיקו להון כן׃ טו ועמא אתנחמו על דבית בנימן
ארי עבד יי תרעתא בשבטיא דישראל׃
טז ואמרו סבי כנשתא מה נעבד לדאשתארו לנשין
ארי פסקת מדבית בנימן אתתא׃ יז ואמרו ירותת

מתם ד' בקריאה וחסרים וסימ' מעיר מתם עד בהמה : אין בו מתם פצע וחבורה . אין מתם בבשרי מפני . כי כסלי מלאו נקלה : וישאו קולם נשיאת קולם ד' חס' את בלישנהון בקריאה וסימניהון ויבא העם בית אל דעלם . ואיש ישראל נשבע במצפה . ויהי ככלתו לדבר דמיתת אמנון . וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו דאיוב . המה ישאו קולם : בקהל ד' דגשין בקריאה וסי' מי אשר לא עלה בקהל . כי רבת בקהל אשר לא התקדשו . אשר צוית לא יבואו בקהל לך . קמתי בקהל אשוע . וסי' בלשון תרגום ניסק ניצלי דסגין אתפרדית : יבש ו' חס' בלישנא בקריאה וסי' ויתפקד העם . וישלחו שם העדה . וישב בנימן בעת ההיא . ויקשר עליו שלום בן יבש . תחת האלה ביבש . יבש בן שלום ר"פ וכל יבשו דכוו' חס' : לנשים י"ד רפין וסי' לטוב בעיניהם ב' בו . והיו לאחד מבני . לבני דדיהן לנשים . את בנותם נקח לנו לנשים . ממשפחות בני מנשה . ויקחו את בנתיהם . מה נעשה לנותרים ב' בו . ויאמרו זקני העדה . ותהיין גם שתיהן לו . חרב אל סוסיו . חדלו גבורי בבל . ואלמנה וגרושה לא :

תולדות אהרן מיושבי יבש גלעד . עקדה
עא : ארבע מאות . יבמות ס :

מצודת דוד

בעבור שנחמו בני ישראל וכו' : (ז) מה נעשה להם . וחוזר ומפרש לנותרים שלא נהרגו מה נעשה להמציא להם נשים ואנחנו הלא נשבענו בה' וכו' ומאין ימצאו נשים : (ח) ויאמרו . ר"ל וזה היה הסבה שהתעוררו ואמרו מי אחד וכו' בכדי לקיים את השבועה להמיתם ולתת מבנותם לבני בנימן לנשים : והנה לא בא איש . ר"ל לא ראו מביאת איש וכו' : (ט) ויתפקד העם . חזרו להשגיח בדבר ולחפש אחר מי מהם ולא מצאו : (יא) וזה הדבר . ר"ל רק זה הדבר תעשו להחרים כל זכר וכל אשה וכו' אבל לא הבתולות : (יב) וימצאו וכו' בתולה . הושיבום ע"פ חבית של יין בעולה ריחה נודף ולא בתולה כן אמרו רז"ל : למשכב זכר . לשכב עמה משכב זכר . ואמר לתוספת ביאור : (יג) וידברו . מה שאמר בסוף המקרא שקראו להם שלום ולא יהרגום עוד מעתה : (יד) וישב בנימין . אל העדה : הנשים אשר חיו . ר"ל הבתולות אשר החיו מבין הבעולות : לא מצאו' לא ספקו להם כפי הצורך כי הבתולות היו ארבע מאות ובני בנימין נשארו שש מאות : (טו) נחם לבנימן . נתחרטו על מה שעשו לבנימן : כי עשה ה'. על ידם עשה ה' פרץ בשבטי ישראל להיות כמעט חסרים שבט אחד : (טז) לנותרים . אלו שני המאות הנותרים משש המאות מה נעשה להמציא להם נשים : כי נשמדה . כי מבני בנימן נשמדה כל אשה ומהיכן ישאו נשים : (יז) ויאמרו . השיבו כל

מצודת ציון

כריתה כמו ורמי הקומה גדועים (ישעיה י) : (ז) תת . מלשון נתינה : (ט) ויתפקד . ענין ההשגחה על הדבר פקדו נא וראו מי הלך (ש"א יד) : (יא) יודעת . הוא כנוי נבעלה ולתוספת ביאור אמר משכב זכר : תחרימו . ענין כריתה וכליון : (יד) חיו . החיו : מצאו . ענין ספוק כמו לא ימצא לנו ההר (יהושע יז) : כן . ר"ל כראוי וכצורך כמו ולא יכין לדבר כן (לעיל יב) : (טו) פרץ . ענין שבירה : נשמדה

העדה

רדק

כי הוא קמוץ: (יז) ירשת פלטה. צריך שתהיה ירשת פליטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל. ומעם ירשת כי ירושה הוא מיעקב אבינו להיות מבניו שנים עשר שבטים עד עולם: (יט) אשר מצפונה לבית אל. פירשו רז"ל כי על שילה הוא אומר שהיה בצפונה של בית אל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסלה העולה מבית אל שכמה: ואני תמה מה צריך לכל זה כי שילה ידוע היה בלא סימנין והנראה בעיני כי החג היה בשילה מימי' ימימה ופירושו משנה לשנה ואמר בו התרגום מזמן לזמן ממועד למועד ואפשר כי מפסח לפסח היה זה או מסכות לסכות שהיה זמן שמחה או ביום הכפורים שהיו בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים כדברי רז"ל והמחול זה שהיה לבנות ישראל חוץ לעיר שילה באותו המקום אשר מצפונה לבית אל ולהודיע אותו המקום זכר אלה הסימנין וכרמי שילה היו סמוכים לזה המקום והנה הפסוק יוכיח כי המחול חוץ לעיר היה כמו שכתוב והיה אם יצאו בנות שילה וגומר ואמרו להם שיארבו בכרמים: (כב) חנונו אותם. כמו מהם כלומר מהנשים האלה תחנונו שתניחום להם או פי' כמו אשר חנן אלהים את עבדך כלומר חנו אותם לנו במתנה כי לקחנו לבני בנימן הנותרים נשים במלחמה כי הכל הרגנו לפיכך אנו צריכים שיהיו להם נשים שלא ימחה השבט ואם תאמרו שתעברו על החרם שהחרמנו איש אשר יתן בתו לבנימן לא אתם נתתם להם שתאשמו בזה אלא הם לקחו אותם ואמרז"ל כי אחר כן התירו שבט בנימן לבא בקהל ולישא אשה משאר השבטים כי מצאו היתר בלשון החרם שהם נשבעו אמרו איש ממנו לא יתן בתו לבנימן ודרשו ממנו ולא מבנינו א"כ מהדורות הבאים אחריהם היו יכולין לישא נשים ועוד דרשו אילו היה עולה מן השבטים לא היה האלהים אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו ולא אמר אלא מבנימן שלא

תרגום ומקרא

שֵׁיזֵבְתָא לִבְנֵי בִנְיָמִן וְלָא
יִתְמְחֵי שִׁבְטָא מִיִשְׂרָאֵל׃
יח וַאֲנַחְנָא לָא נִיכּוֹל לְמִתַּן
לְהוֹן נְשִׁין מִבְּנָתָנָא אֲרֵי
קַיִּימוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר
לִיט דִּי יִתֵּן אִתְּתָא לְדְבֵית
בִּנְיָמִן׃ יט וַאֲמַרוּ הָא
חַגָּא קֳדָם יְיָ בְּשִׁלוֹ מִזְּמַן
מוֹעֵד לְמוֹעֵד דִּי מִצִּפּוּנָא
לְבֵית אֵל מִדְנַח שִׁמְשָׁא
לִכְבִשָׁא דְּסָלֵיק מִבֵּית אֵל
לִשְׁכֶם וּמִדָּרוֹמָא לִלְבוֹנְתָא׃
כ וּפַקִּידוּ יָת בְּנֵי בִנְיָמִן
לְמֵימַר אֱזִילוּ וְתִכְמְנוּן
בְּכַרְמַיָּא׃ כא וְתֶחֱזוּן וְהָא
אִם יִפְּקוּן בְּנַת שִׁילוֹ לְמֵיחַג
בְּחִנְגַּיָּא וְתִפְּקוּן מִן כַּרְמַיָּא
וּתְחַטְּפוּן לְכוֹן גְּבַר אִתְּתֵיהּ
מִבְּנַת שִׁילוֹ וּתְהָכוּן לְאַרְעָא
שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן׃ כב וִיהֵי
אֲרֵי יֵיתוּן אֲבָהַתְהוֹן אוֹ
אֲחֵיהוֹן לְמִידַן קֳדָמָנָא
וְנֵימַר לְהוֹן חֲנִינוּנוּן לְהוֹן
אֲרֵי לָא סַפִּיקְנָא לְמִתַּן
גְּבַר אִתְּתֵיהּ בִּקְרָבָא אֲרֵי
לָא אַתּוּן יְהַבְתּוּן לְהוֹן כְּעִדָּן
פּוֹן תְּחוּבוּן׃ כג וַעֲבַדוּ כֵּן
בְּנֵי בִנְיָמִן וּנְסִיבוּ נְשִׁין
לְמִנְיָנְהוֹן מִן חִנְגַּיָּא דִּי אַנְסוּ וַאֲזַלוּ וְתָבוּ לְאַחְסַנְתְּהוֹן וּבְנוֹ יָת

ב' נחת ירשת יר"א סמך יְרֻשַּׁת פְּלֵיטָה לְבִנְיָמִן וְלֹא־יִמָּחֶה
שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל׃ יח וַאֲנַחְנוּ לֹא־נוּכַל
ד' מ"ל לָתֵת־לָהֶם נָשִׁים מִבְּנוֹתֵינוּ כִּי־נִשְׁבְּעוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אָרוּר נֹתֵן אִשָּׁה
ד' ח' כתיב וי"ו בסוף לְבִנְיָמִן׃ יט וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה חַג־יְהוָה בְּשִׁלוֹ
ה' מִיָּמִים ׀ יָמִימָה אֲשֶׁר מִצְּפוֹנָה לְבֵית־
אֵל מִזְרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ לִמְסִלָּה הָעֹלָה
ו' מִבֵּית־אֵל שְׁכֶמָה וּמִנֶּגֶב לִלְבוֹנָה׃
ויצוו ק' כ וַיְצַוּ אֶת־בְּנֵי בִנְיָמִן לֵאמֹר לְכוּ
וַאֲרַבְתֶּם בַּכְּרָמִים׃ כא וּרְאִיתֶם וְהִנֵּה
אִם־יֵצְאוּ בְנוֹת־שִׁילוֹ לָחוּל בַּמְּחֹלוֹת
ב' וסבתס וִיצָאתֶם מִן־הַכְּרָמִים וַחֲטַפְתֶּם לָכֶם
ג' מ"ל אִישׁ אִשְׁתּוֹ מִבְּנוֹת שִׁילוֹ וַהֲלַכְתֶּם
אֶרֶץ בִּנְיָמִן׃ כב וְהָיָה כִּי־יָבֹאוּ אֲבוֹתָם
לריב ק' אוֹ אֲחֵיהֶם לָרוֹב ׀ אֵלֵינוּ וְאָמַרְנוּ
אֲלֵיהֶם חָנּוּנוּ אוֹתָם כִּי לֹא לָקַחְנוּ
אִישׁ אִשְׁתּוֹ בַּמִּלְחָמָה כִּי לֹא אַתֶּם
ל' נְתַתֶּם לָהֶם כָּעֵת תֶּאְשָׁמוּ׃ כג וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן בְּנֵי בִנְיָמִן וַיִּשְׂאוּ נָשִׁים לְמִסְפָּרָם
מִן־הַמְּחֹלְלוֹת אֲשֶׁר גָּזָלוּ וַיֵּלְכוּ
ו' מ"ל וַיָּשׁוּבוּ אֶל־נַחֲלָתָם וַיִּבְנוּ אֶת־הֶעָרִים

מבנותינו ד' מ"ל וסי' נמסר בתהלים סי' קמ"ד: מימים ימימה ה' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר בא: ויצוו ד' ג' מלאים וא' חס' וסי' ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה. ויצוו את העם לאמר כראותכם. ויצוו אתם לאמר לכו והביאו. ויצוו זאת בנימן דין כתיב חס': יצאו ט"ו בקריאה וסי' נמסר בסדר כי תבא:

תולדות אהרן ירושת פליטה. ב"ב קטז: ארור נתן אשה. (תענית סט): חג ה' בשילה. גטין ז:

רשי

לא ספקו להם: (יז) ירושת פליטה. נחלת השבט נשארה ריקנית הבו עצה שיולידו בנים ויחזיקו בנחלתם הפליטה הנשארת ולא ימחה שבט מישראל: (יט) מזרחה השמש למסלה. במזרחה של מסילה. שילה בצפונה של בית אל ובדרומה של לבונה ובמזרחה של מסילה העולה מבית אל שכמה: (כב) לריב אלינו. ללכת אלינו במלחמה: ואמרנו אליהם חנונו אותם. רחמנו עליהם כי אינם יודעים מה לעשות כי לא לקחנו לאיש אשתו במלחמה של יבש גלעד אלא לארבע מאות איש מהם ואם על השבועה אתם מקפידים לא

רלבג

איש אשתו: (יז) ירשת פלטה לבנימן. הרצון בו כמה שפלט מהם והם השש מאות איש ראוי שנעשה בדרך שיהו ירושה לבנימן רוצה לומר שלא יפקד שם בנימן במותם וזה אמנם יהיה בשיקחו להם נשים וזה ענין הירושה כי היא נשארת עד מות המורים והנה אמרו זה להורות כי לא סבב השי"ת שיהיו השש מאות האלו מפליטיו אם לא מפני שלא ימחה שבט מישראל ולזה חוייב לנו לעשותו שיהיו להם נשים בזנות כדי שלא נעבור על שבועתינו וידמה שזאת השבועה לא היתה רק לאותם האנשים לא לבאים אחריהם וימנעו מתת להם איש בתו לא בת איש אחר יהיו להם בנות יושבי יבש גלעד: (כב) חנונו אותם. הוא על דרך לאם לי נער לאבשלום והרצון חנונו בעבורנו את בני בנימן והניחום להם כי מה שנשבענו היה על דרך נתינת הנשים לאנשים ולא נשבענו שלא יחטפו ממנו כי אין נהוג שיקח איש אשה על זה הדרך ותוכלו לראות ממנו זה בכלל כי לא לקחנו איש אשתו במלחמ' אבל נתנום לנו ברצון וכן המנהג בלקיחת האשה והביות הענין כן הוא מבואר שכאשר לא

מצודת ציון

(טז) נשמדים. ענין כליון: (יז) פליטה. שארית: ימחה. ענין מחיקה כמו אמחה מספרי (שמות לב): (יט) חג. הקרבן תקרא חג כמו אסרו חג בעבותים (תהלים קיח): (כא) לחול במחולות. ענין רקידת השמחה וקרוי בל' מחול כי הדרך לזמר אז בחלילי'. או רצה לומר הכלי מחול וכן וירא את העגל ומחולות (שמות לב): וחטפתם. ענין מהירת הלקיחה כמו יחטוף עני (תהלים י): חנונו. ענין רחמנות וחמלה וכן חנני ושמע תפלתי (שם ד) ר"ל חננו וחמלו למעניכו את בני בנימן ודוגמתו לאט לי לנער (ש"ב יח) ור"ל לאט למעני לנער: תאשמו. מל' אשם וחטא: (כג) המחוללות. המרקדות או המזמרות:

מצודת דוד

העדה ואמרו הלא ירושת הפליטה מיבש גלעד הם הבתולות שהחיו הלא לבנימן נתנום ולא יהיה א"כ עוד נמחה השבט כי הם יולידו בנים ובנות: (יח) ואנחנו. ר"ל ואם בעבור חמלת שני המאות איש עצמן מה נעשה עוד שלא לא נוכל לתת להם מבנותינו כי כלנו נשבענו וכו': (יט) ויאמרו. חזרו זקני העדה ואמרו הנה חג ה' בשלו ובמקום ההוא יעלאו נשים וכאשר אמרו לבני בנימן: חג ה'. יום שמרבים בו קרבנות לה': מימים ימימה. קבוע בכל שנה ושנה: אשר מצפונה וכו'. נתן סימן על המקום ואמר שהיא בצפון ונה של בית אל ובמזרחה של המסלה העולה מבית אל לשכם ובדרומה של לבונה: (כ) ויצוו. אל העם לא אמרו באיזה אופן ימצאו כי הם יודעי לאנשי שילה ויהיו גם מריס אבל לבני בנימן אמרו האופן וצוום לארוב בכרמי שילה: (כא) וראיתם. ומן המארב תשקיפו מי היוצא וכאשר יצאו בנות שילה לחול במחולות כי כן היה דרכם ביום ההוא: ויצאתם. אז תצאו מן המארב וכל איש יחטוף אחת להיות אשתו ותלכו לדרככם: (כב) אבותם. של הנערות הנחטפות: לריב אלינו. לעשות עמנו מריבה לעזור להם להוציא הנשים מתחת ידכם במשפט: ואמרנו. ונאמר להם חננו וחמלו למעניכו את בני בנימן מלקחת מהם את הנשים: כי לקחנו וכו' במלחמה. ר"ל כי במלחמות יבש גלעד לא לקחנו מהם כ"כ נערות עד שיהא בהן די ליתן לכל איש מבני בנימן את אשתו ומהיכן א"כ ימצאו נשים: כי לא אתם וכו'. ר"ל ואם בעבור איסור השבועה הלא אין כאן חשש איסור שבועה כי לא אתם נתתם להם מרצונכם כדרך עת נשואין שיהיה עליכם אשם כי הלא בחזקה לקחו: (כג) למספרם. לפי מספרם אחת לכל איש: מן המחוללות. מן הנשים המחוללות אשר לקחו בחזקה

לא עון לכם כדבר כי לא אתם נתתם להם את בנותיכם שתהא לכם אשמה כדבר ושלום לכם אל תיראו :

וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶם׃ כד וַיִּתְהַלְּכוּ מִשָּׁם בְּנֵֽי־
יִשְׂרָאֵל בָּעֵת הַהִיא אִישׁ לְשִׁבְטוֹ
וּלְמִשְׁפַּחְתּוֹ וַיֵּצְאוּ מִשָּׁם אִישׁ י
לְנַחֲלָתוֹ׃ כה בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ
בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה׃

סכום פסוקים של ספר שופטים שש מאות ושמנה עשר , וסימנו אברתי״ה בירקרק חרוץ, וסדריו י״ד , דוב״ב שפתי ישנים סי׳, וחציו וירעצו וירצצו את בני ישראל , ופסקיותיו כ״א , וסימנו א״ך טוב לישראל :

קִרְוַיָּא וִיתִיבוּ בְהוֹן׃ כד וְהַלִּיכוּ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעִדָּנָא הַהִיא גְּבַר לְשִׁבְטֵיהּ וּלְזַרְעִיתֵיהּ וּנְפַקוּ מִתַּמָּן גְּבַר לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ כה בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית מַלְכָּא בְּיִשְׂרָאֵל גְּבַר דְּכָשַׁר בְּעֵינוֹהִי יַעְבֵּד׃

שלא נולד עדין ואמרו כיון שעתיד לעמוד מלכים מבנימן ולא עמדו עדיין חייבין אנו לקרבן : (כה) בימים ההם אין מלך בישראל . הטעם להזכיר זה כי עדיין לא היה מלך בישראל ולא שופט ולא נוגש משיב אותם לטובה עד שבא שמואל הנב״א ז״ל שמספר תולדתו וענינו בספר הבא אחר זה הנקרא על שמו שמואל :

רלבג

לא הנחתם אותן להם בעת הזאת תמחה שבט מישראל אם לא יהיו נשים לנשארים מבני בנימן הנה אתם אשמים תהיו : (כד) וספר כי משם הלכו בני ישראל איש לשבטו ולמשפחתו ואיש לנחלתו . ובני בנימן ג״כ שבו לנחלתם ובנו עריהם וישבו בהם : ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הם אלו : הראשון הוא להודיע מה שקרה מן הסכנה למיכה מפני נטייתו מדרכי התורה עד שכמעט סבב הפסל ההוא לאבד מיכה וביתו : השני הוא להודיע שראוי לנלחמים שיראו מראש׳ הענין אם יתכן להם לנצח שכנגדם ואם לא יתכן להם זה אין ראוי שיתחילו במלחמה ולזה ספר שבני דן שלחו ה׳ מרגלים והם ראו כי כבר תנוח העיר ההיא בקלות ולזה שתעוררו לבא למלחמה עליהם : השלישי הוא להודיע שאין ראוי לאדם לריב עם מי שתקיף ממנו כ״ש כשהיה עם זה שכנגדו מר נפש שלא יירא מאד מהמות ולזה זכר כי כשראה מיכה שחזקים בני דן ממנו עם מה שספרו להם שהם מרי נפש פנה ושב לביתו : הרביעי הוא לפרסם מה שנשקעו בו בני דן מהחטא זה הזמן הארוך אשר ספר וכאילו היה זה התגלות מה למשמן שהיה מהטבע ההוא אם נשקע במדה המגונה ההיא ר״ל ללכת אחר עיניו : החמישי הוא להודיע שאין ראוי לאדם לקחת פילגש להמשך לענין המשגל הלא תראה מה שקרה מהרע מהפילגש הזאת שלקח האיש הלוי שנכשלו בסבתה כמה רבבות מישראל ולזאת הסבה זכר רוע תכונת בני בנימן אשר בגבעה בענין המשגל ומה שקרה להם בעבור זה מההשחתה והכליון : הששי הוא להודיע שאין ראוי לאדם להתנהג בקנטורין בתוך ביתו ולהטיל אימה יתרה שם הלא תראה מה שנמשך מהרע מהקנטור׳ שהקניט האיש הלוי פילגשו שהיה זה סבה שברחה ממנו ושבה אל בית אביה ואילו ישבה בבית לא אירע לה זה הרע ולא לישראל בעבורם : השביעי הוא להודיע ג״כ שראוי לאשה שלא תטה מאיש׳ ללכת מאתו אבל ראוי לה לסבול דבריו ותוכחתו ותטה אל כל אשר יחפוץ הלא תראה מה שנמשך מהרע לישראל מפני שלא סבלה הפילגש דברי הקנטורין ההם מבעלה כי זה היה סבה אל שבתה אל בית אביה ונמשך מזה מהרע מה שבא בזה הספור : השמיני הוא להודיע שאין ראוי לאדם לעכב הליכת האורחים מביתו בעבור תשוקתו לכבדם אבל ראוי כשיראם רצונם שיניחם להשלים רצונם ולזה ספר מה שקרה מהרע בעבור מה שעכב אבי הנערה את האיש הלוי כי זה היה סבה אל שלנו בגבעה וקרה מזה מהרע מה שבא בזה הספור : התשיעי הוא להודיע שאין ראוי להולכי דרכים ללכת בלילה למה שקרה בזה מהסכנה ולזה ספר שלא רצו ללכת אחר ערוב השמש ולולי כי ירושלם היתה אז ליבוסי היו לנים בירושלם מגד כי היום רד מאד : העשירי הוא להודיע כי כשיבא הכרח להתבע לחטא המשגל האיש והאשה מתירין האשה קודם לאיש לזה ואעפ״י שתהיה אשת איש ולזה התיר זה האיש פילגשו להם קודם שיתיר עצמו להם : הי״א הוא להודיע זנות בני בנימן ואכזריותם שהם הטעם שהתעללו בפילגש כל הלילה לא השתדלו להאכילה ולהשקותה אבל שלחוה בשחר באופן שמתה מהחולשה עם זה שבאו עליה באכזריות באופן שהזיקוה בתשמיש עד שנמשך לה מות מזה ולזה ג״כ ספר מאכזריותם שאין איש נוהם מאסף האיש הלוי הביתה עם שאין לו מחסור כל דבר ולזה לא יצטרך שיהנוהו מאשר להם לפי מה שהגיד להם ועם מ״ש להם שהוא הולך לבית ה׳ כי זה היה ראוי שיביאם אל שיאספוהו הביתה לכבוד השם : הי״ב הוא להודיע שראוי לאדם כשהרעו לו שלא ישמיע קולו כדי שלא יוסיף לעצמו רע על רע עד היותו במקום יוכל לבטוח בו ואז יוכל להשמיע קולו לבקשת הנקמה ולזה ספר ששתק האיש הלוי עד שבא אל ביתו ואז השתדל להנקם מבני הגבעה על הזמה שעשו : הי״ג הוא להודיע שראוי למי שירצה להניע האנשים לעשות דבר מה שיעשה זה בחכמה כדי שיגיע למבוקשו ולזה ראוי שיראה להם בעיניהם הדבר אשר יניעם לזה כשיהיה אפשר לו זה ולא יספיק לו ספור הדברים ההם להם כי יותר יאמינו האנשים במה שיראו ממה שיאמינו במה שיסופר להם ולא יראוהו בעיניהם ולזה ספר ששלח האיש הלוי נתחי הפילגש לכל שבטי ישראל ולא רצה לשלוח הספור להם לבד בכתב עם שזה משך לבם מאד לקנא לזה לרוב הזרות אשר היה בזה הענין ולזאת הסבה לא רצה לגלות להם מה זה ועל מה זה עד שהיו דבריו להם פנים בפנים על זה : הי״ד הוא להודיע שראוי לבער החטאים מן הארץ כדי שלא ילמדו הנשארים ממעשיהם כ״ש בדבר יפותו בו האנשים בקלות והוא ענין המשגל ולזה ספר התפעלות בני ישראל על זה ההתפעלות הנפלא והתעוררו לבער החטאים בזה האופן שבא בזה הספור : הט״ו הוא להודיע שראוי לאדם שלא יחזק יד אחר כשיהיו חטאים לשמרם משיגיע להם העונש שראוי להם אבל ראוי לו שלא יכיר להם אחוה אחר סורם מדרכי התורה הלא תראה מה שקרה לבני בנימן בעזרם לאחיהם החטאים שנפל עוזר וכשל עזור ויחדיו כלו : הט״ז הוא להודיע שראוי למי שישאל עצה על דבר מה שיבאר דבריו תכלית הביאור עד שיתבאר לו בשלימות איך יתנהג בדבר ההוא שישאל עליו עצה ומתי יהיה עת ראוי יצליח בו דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישראל כששאלו באלהים איך יעשו המלחמה מפני שלא חקרו בזה מחקר ראוי כי היה להם לשאול אם ינצחו או ינוצחו ואם הודיע להם שינוצחו היו נשמרין אז מהמלחמה ולזאת הסבה היה ראוי שישאלו מתי ילחמו בבני עמו ויתנם השם בידם והם לא שאלו אלא מי יעלה בתחלה ולא שאלו מתי יעלו עליהם למלחמה וינצחום ובשאלה השנית היה ג״כ זה החסרון ואולם בשאלה השלישית הרגישו בזה ולזה אמר האוסיף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימן אחי אם אחדל ולזה היה הרצון בזה שישאלו אם יחדלו לו מזה לגמרי שכבר בא להם המענה מאת הש״י באותן שאלות הקודמות מורה שרצון האל ית׳ שיעלו אליו אך שאלו אם יחדלו עתה וימתינו עד עת אחר ולזה באה להם התשובה בשלמות והודיע להם כי מחר יתנם ליד ישראל : ואולם התועלות שהגיעו מענין האורב בדבר המלחמה כבר זכרנום בענין מלחמת העי ומשם ילקחו : הי״ז הוא להודיע טוב נפש ישראל כי עם מה שהשחיתו בנימן בהם . השיגה אותם החרטה הנפלאה על כל הרע שהרעו לבנימן והתחכמו להעמי׳ השבט על עניינו בשמלאו דרך לתת להם נשים מישראל מזולת שיעברו על השבועה שנשבעו במצפה ולזה נתנו להם עצה שיגזלו איש אשתו מהמחוללות כשלא הספיקו בנות יבש גלעד והנה נהגו ביושבי יבש גלעד המנהג אותה התורה במלחמת מדין וידמה שעל פי ה׳ עשו כל זה ואולם בני בנימן מפני שהיו כלם מורדים בה׳ בחזקת ידי חטאים רצה הש״י שיענש זה העונש הנפלא באופן שיאבדו הם וטפם : הי״ח הוא להודיע אופן השגחת הש״י באבות הקדושים ולזה סבב שלא ימחה שבט מישראל והשאיר מפני זה מהם שש מאות איש וסבב שישתדלו ישראל בכל ענין שיתקיים זה השבט בדרך שלא ימחה שמו מישראל :

מצודת דוד

בחזקה : ויבנו את הערים . כי בני ישראל הרסו ושרפו אותם : (כד) בעת ההיא . אחר שמלאו נשים לבני בנימן . איש לנחלתו . ולא החזיק מי מהם בנחלת בנימן כי שש מאות איש אשר נשארו ירשו כל נחלת בנימן : (כה) בימים ההם אין מלך . ר״ל עם כי לא היה בימים ההם מלך בישראל וכל אחד עשה הישר בעיניו מ״מ לא שלחו יד בנחלת בנימן כי בעבור אשר נשארו מעט מהרבה חמלו עליהם והניחו לנשארים את כל הנחלה :

נשלם ספר שופטים

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א ויהי. טעם המלה רביעי ווא"ו במאריך: (ה) וימצאו את אדני בזק. מלת אדני מלרע. ואם אדני בזק. ויאמר אדני בזק. מלעיל וכן כתב רד"ק וכן בדפוס ישן ובמקצת ספרים מדוייקים כ"י הדל"ת בגלגל בשנים אחרונים וקשיא לי דמהמסורת משמע דליכא אלא תרתי בטעם שופר ישן ויגש אדני בזק דהכא. לדבר עם אדני זה (דניאל סימן י'). וי"ל דרד"ק נמי שמעי ליה מסורת דלעיל דליכא אלא תרי בלחוד דשויין בטעם שופר כדאמרן אבל רד"ק אזיל לשיטתיה דס"ל שהמאריך עושה מלעיל כמו שהוכחתי במאמר המאריך ומש"ה כייל ויאמר אדני בזק בהדי ויגש אדני בזק וקרי לתרוייהו מלעיל: ויכו את הכנעני. בס"ס יש מאריך בה"א לא בנו"ן וכן כולם שבפרשה למעלה ולמטה: (ז) שבעים מלכים בהנות. בספרים כ"י מדוייקים הבי"ת בגעיא: ויביאהו ירושלם. עי' מ"ש (בירמיה סימן כ"ו): (יא) וילך משם אל יושבי דביר. במקצת ספרים מדוייקים יושבי מלא וא"ו: דביר ושם דביר. במקצת ספרים שניהם חסרים יו"ד ולא ידענא מאי אידון בהון: (יג) עתניאל. העי"ן בקמץ לבד: (טו) גלת עליה ואת גלת תחתית. ובספר יהושע את גלת עליות ואת גלת תחתיות. וכן יש שנויים אחרים. כי שם תנה לי. ובזה הבה לי. וסימן תסכרו לי (איוב י"ט רד"ק :*) (יז) חרמה. החי"ת בקמץ לבד: (כד) ועשינו עמך חסד. בשוא הה"א וקמץ הכ"ף ויש ספרים שכתוב בקמץ הה"א ושוא הכ"ף והיא שגגה וידענו זה מפי המסרה רד"ק. ועיין מ"ש (ביהושע ב'): (כה) ויראם את מבוא העיר. בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו כחברו הקודם לו בסמוך: (כז) ואת בנותיה ואת תענך ואת בנתיה, אין בנוני"ן מאריך. ואת בנותיה ואת תענך עיין מ"ש (ביהושע יז) מהחסרים והמלאים. ואת תענך העי"ן בשוא לבדו כמ"ש (ביהושע י"ב) והנו"ן בפתח ויש ספרים בקמץ: ואת יושב דור. אין ביו"ד מאריך. יושבי קרי וחסר וא"ו שלא נמנה במסורת בכלל המלאים וכ"ה במדוייקים: ואת יושבי יבלעם. אין ביו"ד מאריך חד מן ל"ד מלאים וא"ו וכ"ה במדוייקים: (לא) ואת אחלב. לא מפיק ה"א מ"ג: ואת אפיק. בס"א כ"י אפיק הפ"א בצרי ויש ג"כ הערה מחילוף זה בדפוס ישן אבן בשאר הספרים בחירק: (לב) יושבי הארץ כי לא הורישו. חסר וא"ו כי לא נמנה במסורה עם המלואים וכ"ה בספרים מדוייקים:

ב (א) אל הבכים. ויאמר. במקצת ספרים יש פיסקא באמצעות פסוק: (ב) ברית ליושבי. במקצת ספרים ליושבי מלא וא"ו: (יח) עם השפט. חסר וא"ו וחברו שבפסוק מלא וכן והיה במות השופט דבסמוך והם שנים מלאים ע"פ המסורת: (יט) מאבותם. בספרים כתיבת יד ודפוסים ישנים מלא וא"ו: (כב) השמרים הם את דרך ה' ללכת בם. ד' סבירין בה וקריין בם וסי' נמסר במסרה גדולה ועיין מה שאכתוב (בישעיה סוף סימן ס"ג):

ג (י) ותעז ידו. מן הכפולים ומפני שהמלה מלעיל שב החולם לקמץ חטף וכן ותעז יד מדין על ישראל (סימן ו') ובמסורת ב' קמץ ובספרא: (טז) ולה שני פיות. בדפוס ישן נכתב בצדו שתי דומה שכן נמצא באיזה ספר וכן הובא בילקוט ובמקצת המפרשים. ובכל ספרים שלפני כתוב שני. ומלת פיות בלא בצירי הפ"א:

ד (ד) היא שפטה. כן כתיב היא בלא וא"ו ויש ספרים שכתוב בהם והיא וטועים כל האומרים כן: (ו) ומבני זבלון. חד מן טו"ת כתיבי כן וסימן במסרה גדולה (פרשת ויגש): (ט) תפארתך. מאריך בתי"ו בספרים כתובי יד: כי ביד. הבית בגעיא ורפה במדוייקים: קדשה. במקצת ספרים הקו"ף בסגול וכן חבירו שבסמוך ובפסוק הנמשך כמו פְּתֻחָה נֶגְבָּה ובקצת ספרים הראשון בציר"י והשני בסגול. ובספרי ספרד שניהם בציר"י כמו קֵדְמָה: (י) עשרת אלפי איש. חד מן ד' דסבירין אלפים וסימן נמסר במסרה גדולה (פרשת כי תשא): (יא) נפרד. לפי הקמתי קמוץ וכ"ה במסורת וברוב הספרים. ורב פעלים כתב שמצא מסרה אחרת עליו ב' חד פתח נִפְרַד מקין וחד קמץ לתאוה יבקש נִפְרָד: אלון. במקצת ספרי ספרד אילון ביו"ד: בצענני. בצעננים קרי והוא חד מן וא"ו מלין חסרין נו"ן באמצעות תיבותא וסימן (במשלי ג') במסרה גדולה: את קדש. האל"ף בסגול: (טו) המחנה אין במ"ם מאריך בס"ס וכן חברו שבסמוך: (יח) סורה אדוני סורה אלי. שניהם מלרע שלא כמנהג ברוב. רד"ק וכן במסורת ב' מלרע ובפסוק: בשמיכה. המסורת עליו לית וכתיב שי"ן ובויקרא רבה פ' כ"ג אמר ריש לקיש חזרנו על כל המקרא ולא מצינו כלי ששמו שמיכה ומהו שמיכה שמי כה שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע וכן נמנה במסורת הושע ב' עם מלין דתמיין שי"ן וקריין סמ"ך. ורד"ק כתב שדרש זה מכחיש מאי דדרשי ביבמות פרק מצות חליצה על קרא דכתיב בין רגליה כרע נפל וגו' א"ר יוחנן שבע בעילות בעל וכו'. וכ"כ בעל לב אהרן דמדרשים חלוקים הם. ובעל כלי יקר נדחק ליישב שני המדרשים ע"ש. ובעל באר שבע כתב בספרו דף י"ז ע"ש שאף ר"ל מודה לר' יוחנן ומה שדרש שמי כה היינו שמעיד על כוונתה שהיתה לשם שמים כדי להתיש כחו ותהא יכולה להורגו אבל לא בא לומר שלא בא עליה כלל. וכיוצא בזה כתב בעל מסורת הברית הגדול בסימן תתקל"ג. ומ"מ כולם מודים שכתוב בשי"ן שמאלית והמדרש הוא על דרך אל תיקרי כמו שדרשו על אחפש את ירושלם (צפניה א') זיל קרי התם: (יט) (כי צמתי. אמר המגיה בלבול גדול קא חזינא הכא בקצת דפוסי ויניציאה הדשים מקרוב באו שהדפיסוהו מלא אל"ף וכתבו בגליון א' נחה ולא ידעתי מאי קאמרו שהרי בדפוסים ישנים נמסר עליו לית חסר אל"ף וכן במדוייקים חסר. ועוד בדקתי במס"ר בהדי הני דנסבין א' במצעות תיבותא ולא קרי' ול' דין בהדייהו ע"כ): את נאוד. לית מלא אלף וא"ו: (כא) נרדם. בכמה ספרים מדוייקים ודפוסים ישנים בקמץ הדל"ת ולרד"ק בפתח: ויעף. העי"ן בפתח מהטעם שאכתוב בישעיה סימן ו' בס"ד: (כב) והנה ברק. הבי"ת רפה:

ה (א) ותשר דבורה. איתא בגמרא דילן ודבני מערבא ובמס' סופרים דשירת דבורה נכתבת אריח ע"ג לבינה ולבינה ע"ג אריח דומיא דשירת הים כמ"ש שם ובמלכי כנען. ואמרינן התם במס' סופרים דשירת דבורה שבעים וחמש שטין. וחשיב התם סימן ראשי שטין. אך בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ואם באת לחלקם בששים שטין יהיו מהן ארוכות יותר מדאי ותבטל צורתה. וודאי כי שגגה יצאה מלפני הסופר או המדפיס ושכח לכתוב חמשה ראשי שורות ומניינא דרישא דייקא. והנה לא ראיתי בספרי הדפוס ולא בספרי היד אפילו אחד שיהיה כסדר מסכת סופרים וכל אחד בנה בנין לעצמו כאשר בדא מלבו והוא מן התימא כי צורה זו קבלה היא ביד הסופרים ולא דבר רק הוא פוק חזי רבותא דמסכת סופרים דזימנין עבדינן כוותה אפילו במילתא דפליגא אמתני' כדאשכחן במגלה שילהי פירקא דבני העיר דמתניתין קתני בתעניות ברכות וקללות ואנן נהיגין למיקרי ס' ויחל על פי מסכת סופרים כדאיתא התם פ' י"ז הלכה ז'. וכשומי עיני ולבי בצורת שירת הים מצאתי ראיתי שהספרים המדוייקים אחזו להם סדר לכתוב שיטה אחת חלוקה לשנים וחלק באמצע ושטה אחרת חלוקה לשלשה ושני חלקים באמצען וכן כלם שנים כנגד שלשה. עוד שמרו סדר אחר בכל שטה החלוקה לשלשה חלקים החלק הראשון והשלישי הוא תיבה אחת בלבד ובמלה דריש שיטה יש תמיד טעם מפסיק או סוף פסוק וכן בסוף חלק האמצעי וגם בסוף חלאי שטין הראשונים מהנחלקים לשני חלקים יש תמיד הפסק. אך בשיטות הנחלקות לשנים לא הקפידו לא בראשן ולא בסופן שיהיה מניין המלות שוה בכן וכן בשיטה הנחלקת לשלשה חלקים לא הקפידו בזה בשיטה האמצעיים כי הנה נמנע מפני פיסוק הטעמים והלא השוה שבכן שאין בסוף שום שטה סוף פסוק. על כן בחרתי לאחוז בכל הדרים האלה למען ידעו דור אחרון בנים יולדו ותהיה השירה הזאת לפניהם לעד ולא תשכח מפי זרעם הסכמת רבותינו ז"ל שהסכימו היותה כצורת שירת הים כאמור. ושמרתי הסדר של סימן ראשי שטין דמסכת סופרים אך הוספתי עליהם חמשה במקומות אשר היה ניכר החסרון בהם עד שהגיעו לסך ששים וחמש כמניינא דרישא דהתם. עוד מצאתי דמיון אחד בשתי שירות הללו כי שטה שניה תחלתה לאמר אזכרה כי שטה ראשונה של שירת הים מתחלת אז ישיר משה היא בשטה מלאה מבלי הפסק ובזו יש הפסק כי דבריה מועטים ולא סגיא בלאו הכי אם לא נעשה בה אותיות גדולות מחברותיה ואין זה נוי לה. אברך את ה' אשר יעצני ומשירי אהודנו ואליו אעתיר יחנני לשיר לפניו שיר חדש בשירתא עשירתא דעתידין למימר בני גלותא בעידן דיפקון מגלותא כדמפרש ע"י ישעיה נביאה השיר יהיה לכם כליל התקדש חג וגו': ותשר דבורה. השי"ן בפתח לא קמץ חטוף: (ז) בישראל חדלו. בדגש הלמ"ד לתפארת מכלול שקל פֹּעַל: (ח) חדשים. בס"א כ"י החי"ת בחטף קמץ ובשאר הספרים בחטף פתח: אז לחם שערים. החי"ת בסגול שלא כמשפט שהיה ראוי להיות בצירי כמו כי חָפֵץ והוא מלרע כרוב המדוייקים וכן משמע מדברי רד"ק בכל חיבוריו ובמסורת עליו לית מלרע: (ט) ברכו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: (יא) מחצצים. החי"ת במאריך והצד"י רפה ובשוא לבדו כמנהגנו בשתי אותיות דומות: (יב) עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר. שים הראשונים מלרע והאחרונים מלעיל וכן במכלול דף קל"ז: ושבה שביך. כתב בעל לוית חן בשער ד' ס' ע"ו שהשין בחטף פתח וכן הובא במכלול דף ס"ג עם דומים אחרים שהם בשוא ופתח וזהו מ"ש שם והעמידו הוא"ו במאריך ונקדו השי"ן בשוא ופתח לתפארת המלה וּתְבֻקְשִׁי ולא תמצאי עוד (יחזקאל כ"ו) וכן אמרו וּשֲׁבֵה שביך וכן קום בלק וּשֲׁמָע שניהם הוא"ו מופסדת בגעיא והשין בשוא ופתח עכ"ל. ובדף ס"ז הובא עם דומים אחר יש שהם בשוא לבדו. וכתב בלשון הזה ועם אות גרונית תאריך התנועה הקטנה ויתחטף פתח עם השוא כמו ומהתה שִׁחֲדוּ בעדי (איוב ו) ופעמים גם בלא אות גרונית תאריך התנועה הקטנה ויתחטף פתח עם השוא כמו רֻטֲפַשׁ בשרו מנוער (איוב ל"ג) או בבוא מאריך עם החירק כמו ונקף סִבֲכֵי היער (ישעיה י) ואע"פ שאין נקוד פתח עם השוא אתה קורא השוא כמו שוא ופתח וכן בְּשִׁקֲתוֹת המים (פרשה ויצא) והיה בְּקֶרֶב איש (שמואל ב' ט"ו) בְּקֲסָמִים שוא וכן אם תהיה הוא"ו תחלת המלה כמו וּשֲׁבֵה שביך (שופטים ה) וּסֲגוֹר דלתך (ישעיה כ"ו) וּשֲׁתֵה בלב טוב (קהלת ט) אבל אם המלה שברא שיתה וא"ו נקברת עם המלה שנגד ה אע"פ שהוא"ו במאריך השוא נח ולא יקרא כמו שוא ופתח כמו וּשְׁלַח לו עני אחזים (ד"ה ב' ב') והוסיף עוד ר' אליה המדקדק דוקא וא"ו בשורק ותנועה אחריה עמה שיקראו המשוררים יחד ולא באופן אחר ועיין מ"ש (באסתר סימן א') על מלת רנפת וסימן ב' על. ובזקנן וכבר האריכתי בענין זה במאמר מיוחד ואין כאן מקום להאריך יותר: (יז) ודן. הדל"ת בקמץ: לאוף. בספרים מדוייקים מלא וא"ו: ישכון. במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו וכן נכון כי הם שנים מלאים במסורה וחבירו עוף השמים ישכון (תהלים קד) ואינון נמי מן י' מלאים בלישנא וסימן נמסר במ"ג מערכת אות השי"ן: (יח) זבלון. בדפוסים אחרונים כתוב זבלן וטעות הוא שזהו אחד מן ט' דכתיבין בוא"ו בתראה וסי' במ"ג (פ' ויגש) וכ"ה בספרים כ"י ודפוסים אחרונים בוא"ו: (יט) בתענך. העין בשוא לבדו כמ"ש לעיל סימן א' והנו"ן בפתח ברוב הספרים: (כב) עקבי סוס. בספרים כ"י ודפוסים ישנים הקו"ף דגושה: (כג) ארו ארור. פליגי ביה ספרי ומסורתאתא אם חסר או מלא ובמקרא גדולה נמסר כאן על ארו ארור ב' חסר (ובשמואל א' י"ד) על פסוק כי ארו עיני נמסר ג' דין חסר מרוז כ' בוא"ו מלא ובמ"ג ארו ג' מלעיל וסי' ארו מרוז ב' בפסוק ארו עיני כי טעמתי ע"כ. ולא איירי מידי מחסיר ויתיר. קצרו של דבר ליכא מאן דפליג דקדמאה מלא ותליתאה הב' כי פליגי מציעאה דהוא ארו ארור ובספר' מדוייקים ב' חסר: (כח) בשש. השין בצירי וכן חברו כי בשש משה: (כט) חכמות שרותיה בפתח. ובמסורת ב' וחברו חַכְמוֹת נשים (משלי יד) ובאר חכמות בקמ"ץ חטוף: תענינה. ברוב ספרים כ"י מדוייקי' מלא יו"ד ובלא הנו"ן בדגש כמו עיני תראינה בה (מיכה ז) ונמנו במסורת (פרשת נח) עם ח' מלין דגשין יתידאין ופירושה כריס (פ' נח):(ל) הלא. בספרים מדוייקים חסר וא"ו וכן במסורת כל שופטים חסר:(לא) כן יאבדו כל. הכ"ף רפה:

ו (ג) ותעז יד מדין. העי"ן בקמץ והוא חטוף כמ"ש לעיל סימן ג' לא בפתח כמו שנמצא במקצת דפוסים ישנים: (ה) יבאו. ובאו קרי והוא חד מן כ"ב מלין דכתיבין יו"ד בריש תיבותא וקרי' וא"ו וסימן נמסר במס"ג ריש הושע וריש ד"ה ובמסרה רבתא מערכת אות היו"ד: (יד) ויאמר לך. מלת ויאמר בטעם רביע: (טו) ויאמר אליו בי אדני. רד"ק פירש לשון חול ונקמץ מפני הזקף ויונתן תרגם לשון קדש: (טז) כי אהיה. בלא מאריך באל"ף: (יז) שאתה. בדפוס ישן השי"ן בסגול ובס"א כ"י בפתח ונכתב עליו בגליון יפה בפתח בשי"ן. עוד כתוב שם נ"א בקמץ ע"כ. ורד"ק כתב שהיא קמוצה וכן מצאתי בשאר ספרים: (יט) והמרק שם בפרור. ברוב הספרים כולו קמוץ וכן ואת המרק שפך דבסמוך ורד"ק כתב ונמצא המרק תגיו קמץ ואליו פתח במקצת הספרים המדוייקים והוא שלא כמשפט השמות כזה המשקל וראיתי במחברת בן אשר שזוכר אותו בכלל הקמוצים ע"כ לשונו: (כד) ויקרא לו ה' שלום. פרקא קמא דשבת אמר רב המנונא משמיה דעולא אסור לאדם שיתן שלום לחברו בבית המרחץ משום דשם גופיה איקרי שלום כדכתיב ויקרא לו ה' שלום ואיתא נמי בויקרא רבה פ' ט' ובמדבר רבה פ' י"א א"ר יודן בר' יוסי גדול שלום ששמו של הקב"ה נקרא שלום הה"ד ויקרא לו ה' שלום א"ר תנחום בר יודן מכאן שאסור לו לאדם לשאול בשלום חבירו במקום מטונף והכי איתא בפ' השלום דבתר מס' דרך ארץ ויש מוכיחין מכאן שאסור למוחקו כדאמרינן בפרק קמא דסוטה גבי שמשון על שמו של הקב"ה נקרא שנאמר כי שמש ומגן ה' אלהים ופרכינן התם אלא מעתה לא ימחק והע"ג דבמסכת סופרים לא חשיב שלום בהדי שמות שאין נמחקין איכא למימר דתנא ושייר ועדיף מחנון ורחום דאמרינן בסוף פ' שבועת העדות דנמחק דלא אשכחן שקרא הקב"ה שמו חנון ורחום אלא כנוי הוא ע"ש שהוא חנון ומרחם לבריותיו כדתנינן בשמעין אלא מפני שמו של הקב"ה מה הקב"ה מגן על כל העולם כולו אף שמשון הגין בדורו על ישראל ועיין מה שכתבתי בריש שיר השירים בס"ד. ובספר הזהר פ' ויקהל סוף דף ר' ופ' ויקרא ד' י' ובתנחומא פרק אין דורשין גבי ערבוב שבו גמזו בגוים דכתיב ויקרא לו ה' שלום. ועיין מה שאכתוב בירמיה מ"ג על פסוק ה' מקוה ונריש השירים: (כו) המעוז הזה במערכה. כן כתיב הזה במערכה לא כזה אשר במערכה: (כט) מי עשה הדבר הזה.
מגיאים

*) נ"ל פי"ו של תסכרו הוא סימן על תנה לי והס"א על הבה לי והראשון ביהושע תנה ובשופטים הבה. ובאשר כי שאלה גולות מים וצריך לכרות בור לכן בחר בסימן הסכרו לכורות כי שאלה תנ"ה הב"ה כרו לי כורות לגולות מים. זאת נלע"ד באשר כי בחר בתיבת תסכרו אשר לא נמצא כ"ה פעם אחת בתנ"ך. כי ס"ו ואחריו ה"א סמוך למלת לי נמצא בשמים רמה בזו ואחת בשו עטם (שמות יט ו) ואנשי קודש תהיון לי (שמות כ ל) ודומיהם. ר"ח אהרן פאלק:

יד מן מ"א מלין דכתיב ו"ץ בסוף תיבותא וקרי' יו"ד וסי' מצותו ועשה חסד דמשנה תורה. תקעו והחלוץ הולך לפני הכהנים את קדשי אביו. נביאו ויעד ה' בישראל וביהודה. הביאו עצה עשי פליליה. הברו גלאית ברוב עצתיך. התחפתחו התנערי מלאך ויכחד. גודו למנצח לדוד בה' חסיתי. חסדו אלהי חסדו יקדמני. וענגו למען יחלצון ידידיך. כתו ענה בדרך כחו. ויודעו

כי עמך מקור חיים

באורך נראה אור

וַיְהִי

(א) ויהי איש אחד. הכל לפי הסדר משה מסר את התורה ליהושע ויהושע לזקנים ושופט מסר לשופט עד שהגיע לעלי וממנו לשמואל כמו ששנינו וזקנים לנביאים: מן הרמתים צופים. שתי רמות היו שצופות ורואות זו את זו. וי"ת צופים מתלמידי נביאיא: אלקנה. לוי היה מבני אביאסף בן קרח כן נתייחס בדברי הימים: אפרתי. יונתן תירגם בטורא דבית אפרים. ומדרש אגדה אפרתי בן פלטין אבגינוס אדם חשוב כמו אפריון נמסייה לר"ש

(א) ויהי איש אחד מן הרמתים צופים. כבר כתבנו בתחילת ספר יהושע כי הווי"ו תמצא בלשון הקדש בתחילת הדברים מנהג וכן לשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי כתבנו שם ג"כ: מן הרמתים. כתבו רבותינו ז"ל שתי רמות הם שצופות זו את זו וא"כ ששתי רמות הם והמל' מוכיח' כן שהיא בלשון שנים יהיה פירוש מן הרמתים מאחת משתי רמות כמו ויקבר בערי גלעד. בשתים תתחתן בי והדומים להם. וטעם צופים על הרמתים כמו שפירשנו. ויש לפרש צופים נביאים ומן שזכר עומד במקום שנים כאלו אמר מן צופים כלו' ממשפחת צופים וכן ת"י מתלמידי נביאיא כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך וזהו פירוש הנכון כי ממשפחת נביאים היה כי מבני קרח היה כמו שמפורש יחסו בדברי הימים ובני קרח נביאים היו והם אסיר ואלקנה ואביאסף ואלקנה אבי שמואל היה מבני בניו של אלקנה בן קרח: מהר אפרים. לוי היה והיה גר בארץ אפרים ואפשר כי לטעם זה נסמך מעשה פלגש בגבעה לספור הזה בדבר אלקנה ותולדות שמואל שגם הוא לוי הי' והיה גר בירכתי הר אפרים ומסבתו באה רעה גדולה לישראל ומסבת זה באה טובה גדולה לישראל ושמואל בנו

א **וַיְהִי** אִישׁ אֶחָד מִן־הָרָמָתַיִם צוֹפִים מֵהַר אֶפְרָיִם וּשְׁמוֹ אֶלְקָנָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־אֱלִיהוּא בֶּן־תֹּחוּ בֶּן־צוּף אֶפְרָתִי׃

תולדות אהרן מן הרמתים. מגילה י יד:

כ' מגרעס א וַהֲוָה גַּבְרָא חַד מֵרָמָתָא מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם וּשְׁמֵיהּ אֶלְקָנָה בַּר יְרֹחָם בַּר אֱלִיהוּא בַּר תּוֹחוּ בַּר צוּף גַּבְרָא פַּלִּיג חוּלַק בְּקוּדְשַׁיָא בְּטוּרָא דְבֵית ד'. נ'

רלבג

(א) הנה ספר שכבר היה איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תוחו בן צוף אפרתי וכבר נתבאר בספר דברי הימים שהוא היה לוי והיה מבני קרח ולזה נתבאר שלא נקרא אפרתי אלא מפני היותו גר בהר אפרים ולזה יהיה ראוי אמרו מן הרמתים צופים מודיע המקום המיוחד שהיה ממנו והוא הרמתה כמו שאמר אחר זה ויבאו אל ביתם הרמתה ואמרו מהר אפרים מודיע מקומו הכולל שהיה גר שם וידמה שתהיה העיר הנקראת הרמתה נראית כשתי' והיו צופות זו לזו ולזה אמר שהוא הרמתים צופים או יהיה זה מודיע מעלת משפחתו ומקומם ויהיה הרמתים כמו הרמתי' אשר נקוד חירק תחת התי"ו וכמו ונעקש דרכים יפול באחת והרצון בזה שהוא היה מן האנשים היושבים ברמה שהיו צופים ר"ל נביאים

פי' רבי' ישעיה

(א) ויהי איש אחד מן הרמתי' וגו'. פי' מן הרמות שהיו בארץ צוף אשר בהר אפרים ונקראו אותם הרמות רמתים: צופים. על שם צוף: אפרתי. בעבור שהיה דר בהר אפרים נקרא אפרתי. כי הלוים היו מפוזרים בכל שבטי ישראל בארבעים ושמונה עיר שנתנו להם:

מצודת דוד

א (א) מן הרמתים צופים. הוא שם מקום ע"ש שהיו בה שתי גבעות רמות צופים ומקבילים זה מול זה: אפרתי. על צוף יאמר שהיה גם הוא

רדק

בנו החזיר ישראל לדרך טובה: אפרתי. על שני פנים נאמר האחד מיוחס על השבט על מי שהוא משבט אפרים או על מי שהוא גר בארץ אפרים כמו האפרתי אתה והאחד מיוחס למקום הנקרא בית לחם אפרת כמו ודוד בן איש אפרתי מחלון וכליון אפרתים וזה הוא מיוחס אל הר אפרים כמו שאמר מהר אפרים ולכך קראו אפרתי כי לא נוכל לפרש שהיה אפרתי מיוחס לשבט אפרים כי לוי היה אם כן מה שאמר אפרתי שהיה מהר אפרים. ויש לתמוה אחר שאמר מהר אפרים למה אמר אפרתי אחר כן ואפשר שאמר גם כן לפי שהוא ואבותיו היו גרים שם ועל צוף אמר אפרתי לא על אלקנה כי על אלקנה כבר פירש מהר אפרים וזהו נכון לפי הפשט ומה שאמר כי הוא ואבותיו היו גרים בהר אפרים נראה כי נחלתם היתה שם כי מבני קהת היו ובני קהת להם ערים בהר אפרים כמו שאמר בספר יהושע ולמשפחות בני קהת הלוים וגו' את שכם ואת מגרשיה בהר אפרים ובדרש מפרש אותו לשון גדולה וחשיבות: אפרתי. אמר רבי יהושע בן לוי פלאטיני ויו"ת אפרתי גברא פליג חולק בקודשיא במורא דבית אפרים: (ג) ועלה. כן היה עושה בכל שנה ושנה שהיה עולה לשילה לזבוח ומה שאמר מעירו לומר שהיה מזרז בני עירו לעלות. ובדרש לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת אלא בכל שנה היה עולה בדרך אחרת בשביל להשמיע את ישראל ולהעלות אותן לשילה: מימים ימימה. משנה לשנה כמו ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה או פי' ממועד למועד וכת"י מזמן מועד למועד: להשתחוות ולזבוח. להתפלל לפני ה' ולזבוח שם זבח המועד. ובדרש ר' אלעזר בשם רבי יצחק שקולה תפילה כנגד הקרבנות שנאמר להשתחוות ולזבוח ורבנן אמרי חביבה תפילה יותר מכל הקרבנות דכתיב להשתחוות ואחר כך לזבוח: ושם שני בני עלי. זכרם על הזבחים לפי מה שעתיד לזכור עליהם מה שהיו עושים בקרבנות: (ד) ויהי היום. יום מועד וכת"י יומא דמועדא ובדרש ר' יהושע בן לוי אומר זה יומא של עצרת: ונתן לפנינה. מן השלמים שהיה זובח: (ה) ולחנה יתן. כמו נתן כמו אז יבנה יהושע אז יבדיל משה והדומים להם: מנה אחת אפים. מנה אחת נכבדת להשיב אפה וכעסה וכן ארך אפים ארך כעס ויונתן תרגם חולק חד בחיר ר"ל מנה הראויה להתקבל בסבר פנים יפות. ובדרש מהו אפים בנפילת אפים בסבר פניה יפות כנגד פנינה וילדיה ואדוני אבי ז"ל פי' אפים כעס כלומר בכעס היה נותן לה מנה אחת לבד לפי שהש"י סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מנות כמו לבני פנינה היה לו כעס ועצב בזה לפי שהיה אוהב חנה והיה מתאוה להיות לו ממנה בנים: וה' סגר את רחמה. תרגם יונתן מן קדם ה' איתמנע לה ולד: (ו) צרתה. פנינה שהיתה צרה לה וכן כל שתי

רשי

נר"ש לשון חן: (ג) ועלה האיש. לשון הוה הוא. היה עולה מזמן מועד למועד לשילה. ומ"א בדרך שהיה עולה בשנה זו לא היה עולה בשנה אחרת כדי להשמיע ישראל ויעשו כמותו: (ד) ויהי היום. והוה יום מועדא: (ה) מנה אחת אפים. חולק חד בחיר הראוי להתקבל בסבר פנים יפות: (ו) צרתה. אשת בעלה פנינה: גם כעס. כעס אחר כעס תמיד לכך נאמר גם כעס היתה אומרת לה כלום קנית היום מעפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן: בעבור הרעימה. שתתאונן. ורבותינו אמרו בעבור הרעימה שתתפלל ולשם שמים נתכוונה: בעד רחמה. כנגד רחמה וכן כל לשון בעד וכן

ד' ר"פ
ב וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם אַחַת חַנָּה
וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פְּנִנָּה וַיְהִי לִפְנִנָּה
ל' יְלָדִים וּלְחַנָּה אֵין יְלָדִים׃
פ' ג וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ מִיָּמִים
ל' יָמִימָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת וְלִזְבֹּחַ לַיהוָה
צְבָאוֹת בְּשִׁלֹה וְשָׁם שְׁנֵי בְנֵי־עֵלִי
למערבאי חס' למדנחאי מ"ל חָפְנִי וּפִנְחָס כֹּהֲנִים לַיהוָה׃ ד וַיְהִי
הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וְנָתַן לִפְנִנָּה
אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־בָּנֶיהָ וּבְנוֹתֶיהָ מָנוֹת׃
ב' כתרי' ליטנ' עפר יעקב ע' בקרי' ה וּלְחַנָּה יִתֵּן מָנָה אַחַת אַפָּיִם כִּי אֶת־
חַנָּה אָהֵב וַיהוָה סָגַר רַחְמָהּ׃
ו וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ גַּם־כַּעַס בַּעֲבוּר
הַרְּעִמָהּ כִּי־סָגַר יְהוָה בְּעַד רַחְמָהּ׃

אֶפְרָיִם׃ ב וְלֵיהּ תַּרְתֵּין
נְשִׁין שׁוּם חֲדָא חַנָּה וְשׁוּם
תִּנְיֵיתָא פְּנִנָּה וַהֲוָה לִפְנִנָּה
בְּנִין וּלְחַנָּה לֵית בְּנִין׃
ג וּסְלִיק גַּבְרָא הַהוּא
מִקַּרְתֵּיהּ מִזְּמַן מוֹעֵד לְמוֹעֵד
לְמִסְגַּד וּלְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ
צְבָאוֹת בְּשִׁלֹה וְתַמָּן תְּרֵין
בְּנֵי עֵלִי חָפְנִי וּפִנְחָס
מְשַׁמְּשִׁין קֳדָם יְיָ׃ ד וַהֲוָה
יוֹם מוֹעֲדָא וְדַבַּח אֶלְקָנָה
וִיהַב לִפְנִנָּה אִתְּתֵיהּ וּלְכָל
בְּנַהָא וּבְנָתַהָא חוּלָקִין׃
ה וּלְחַנָּה יְהַב חוּלַק חַד בְּחִיר
אֲרֵי יַת חַנָּה רְחִים וּמִן
קֳדָם יְיָ אִתְמְנַע מִנַּהּ וְלָד׃
ו וּמְצַהֲבָא לַהּ צָרְתַהּ אַף מַרְגְּזָא לַהּ בְּדִיל לְאַקְנָיוּתַהּ אֲרֵי אִתְמְנַע מִן קֳדָם יְיָ

ולו ד' ר"פ וסי' ולו שתי נשים. ולו היה בן ושמו שאול. ולו אחים בני יהושפט. ולו הכין כלי מות חציו: מימים ימימה ה' וסימן נמסר בסוף כדר בא: אהב ט' בקריאה וסי' לך נא אל הצאן וקח לי משם. וילך ויקח ויבא לאמו. כי את חנה אהב וה' סגר רחמה. בגדת יהודה ותועבה נעשתה בישראל. כנען בידו מאזני מרמה לעשוק. כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו. יבחר לנו

תולדות אהרן ועלה האיש. (ברכות יד): חפני ופנחס. שבת נה: את חנה אהב. מגלה י: וכעסתה צרתה. ב"ב טז:

רלבג

נביאים כי היושב ברמה יקרא רמתי כמו שהיושב במצרים יקרא מצרי והוא הודיע בזה כי ממשפחות נביאים היה שהיו יושבים ברמה ולזה קבע שם שמואל ביתו כאמרו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו והנה הוא היה מבני קהת שהיו מהם כמה נביאים או נקראו אלו הרמתים צופים להיותם מבני צוף שנקרא שמו צופי בספר דברי הימים ויורה על שהם היו מתיחסים אל צוף מ"מ אחר זה כאשר בא שאול ונערו הרמתה המה באו בארץ צוף. והנה סמך זה הספור לשני הספורים הקודמים כי בכל אחד מהספורים ההם היה מה שהגיע מהקלקול בסבת לוי היה גר בהר אפרים כי הנער הלוי היה גר בבית מיכה שהיה בהר אפרים והאיש הלוי בעל הפילגש גם כן היה גר בהר אפרים והסכימו עוד שני הספורים ההם שכבר נסע מבית לחם יהודה מי שבא על ידו הקלקול כי הלוי אשר בא בבית מיכה היה מבית לחם יהודה ופילגש הלוי היתה מבית לחם יהודה ומשם נסע האיש הלוי שבאה התקלה על ידו והנה סמך לזה זה הספור שהיה איש לוי גר בהר אפרים ויצא ממנו מי שבאה טובה גדולה על ידו לישראל: (ב) וספר שכבר היו לאלקנה שתי נשים שם האחת חנה ושם השנית פנינה ולא זכתה חנה לבנים: (ג) מימים ימימה. הרצון בזה משנה לשנה או מרגל לרגל כמצות התורה והיותר נכון שמשנה לשנה היה עולה שם עם נשיו ברגל ורגל ולזה נאמר ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה. ר"ל שפעם אחת בשנה היה עולה מעירו בדרך שלא נשאר לו שם בביתו אפילו הנשים והטף: להשתחוות ולזבוח לה' בשילה. פי' רבותינו ז"ל להשתחוות ולהתפלל ואף על פי שהיה מתפלל גם כן בעירו הנה התפלה בבית המקדש היתה יותר נבחרת. ואפשר גם כן שהיתה ההשתחואה ממש כי הנכנס שם היה משתחוה כמו שאמרו ז"ל: ולזבוח. הם שלמי שמחה ושלמי חגיגה: (ד) ויהי היום. כאשר זבח אלקנה זבח השלמים נתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות כי כלם היו שם כמו שפירשנו: (ה) ואולם לחנה יתן מנה אחת אפים. ר"ל שהיה נותן לה מנה אחת בעלת שני פנים כאילו תאמר שהיה נותן לה מהנתחים השמנים מאד ומהנתחים שאין בהם שומן כדי שתבחר מה שתרצה לאהבתו אותה או יהיה אמרו אפים רומז לפנים וירצה בזה שהיתה יושבת לנגדו פנים כנגד פנים להשגיח בענינה איך תאכל ולזה הרגיש אלקנה שלא אכלה: (ו) והנה היתה הסבה בזה הכעס שהכעיסתה צרתה שהיתה מתפארת ברבוי בניה

פי' רבי' ישעיה

(ג) מימים ימימה. תרגומו מזמן מועד למועד. ולפי פשוטו נראה משנה לשנה כמו שכתוב לפנינו. וכן יעשה שנה בשנה. ויש לומר שנדר היה לו שיעלה שם בכל שנה ושנה הוא וביתו לזבוח שם בלא שלשה רגלים כי בשלשה רגלים הזכרים חייבי' ולא הנשים. וכך אומר לפנינה לזבוח את זבח הימים ואת נדרו. אלמא בנדר היה עליו לעלות שם בכל שנה ושנה ביום הקבוע לו: (ד) ויהי היום. והיה בכל יום עושה כן: (ה) מנה אחת אפים. כי מלאה בשר משני עבריה נמצא שהיו לה שתי פנים: (ו) גם כעס. לא דיה כעסה שהיתה עקרה אלא שגם מוסף לה כעס צרתה: בעבור הרעימה. פירוש מתכוונת להלבין פניה ולהרעימ'

ודגשות

מצודת ציון

א (ג) מימים ימימה. משנה לשנה וכן ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה): (ד) מנות. ענין מתנה וחלק כמו למשה היה למנה (שם ח): (ה) אפים. מלשון פנים: (ו) צרתה. שתי נשים מאיש אחד תקראנה צרות והוא מלשון צר ואויב כי על פי רוב שנאות זו לזו: הרעימה. ענין

מצודת דוד

מהר אפרים ולא מבני אפרים כי לוי היה ומבני קהת: (ג) ועלה האיש ההוא. מעולם היה מנהגו לעלות אל שילה בכל שנה ושנה להשתחות ולזבוח לה': כהנים. ר"ל שבני הכהונה כי עלי אביהם שימש בכהונה גדולה: (ד) ויהי היום. ר"ל וכאשר בא היום של הבאת קרבנותיו היה אלקנה זובח שלמים והיה נותן לפנינה וכו' מנות מזבח השלמים: (ה) מנה אחת. ר"ל מיוחדת ביופי ולתוספת ביאור אמר אפים ר"ל הראויה לקבל אותה בסבר פנים יפות: וה' סגר רחמה. ולא ילדה והיתה מצירה ולזה הראה לה חיבה יתירה להפיג עצבה: (ו) וכעסתה צרתה. פנינה

צרתה

ז וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָהּ
בְּבֵית יְהוָה כֵּן תַּכְעִסֶנָּה וַתִּבְכֶּה וְלֹא
תֹאכַל: ח וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ
חַנָּה לָמֶה תִבְכִּי וְלָמֶה לֹא תֹאכְלִי
וְלָמֶה יֵרַע לְבָבֵךְ הֲלוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ
מֵעֲשָׂרָה בָּנִים: ט וַתָּקָם חַנָּה אַחֲרֵי
אָכְלָה בְשִׁלֹה וְאַחֲרֵי שָׁתֹה וְעֵלִי
הַכֹּהֵן יֹשֵׁב עַל־הַכִּסֵּא עַל־מְזוּזַת
הֵיכַל יְהוָה: י וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ
וַתִּתְפַּלֵּל עַל־יְהוָה וּבָכֹה תִבְכֶּה:
יא וַתִּדֹּר נֶדֶר וַתֹּאמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־
רָאֹה תִרְאֶה ׀ בָּעֳנִי אֲמָתֶךָ וּזְכַרְתַּנִי
וְלֹא־תִשְׁכַּח אֶת־אֲמָתֶךָ וְנָתַתָּה
לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים וּנְתַתִּיו לַיהוָה

מָנָה וְלָד: ז וְכֵן יַעֲבֵיד שְׁנָא
בְּשַׁתָּא בִּזְמַן מִסְקַהּ לְבֵית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ כֵּן מַרְגְּזָא לַהּ
וּבָכְיָא וְלָא אָכְלַת: ח וַאֲמַר
לַהּ אֶלְקָנָה בַּעֲלַהּ חַנָּה לְמָה
אַתְּ בָּכְיָא וּלְמָה לָא תֵיכְלִי
וּלְמָה בָּאֵישׁ לִיךְ לִבֵּךְ הֲלָא
רְעוּתִי טָבָא לִיךְ מֵעַסְרָא
בְּנִין: ט וְקָמַת חַנָּה בָּתַר
דַּאֲכַלַת בְּשִׁלֹה וּבָתַר
דִּשְׁתִיאַת וְעֵלִי כַּהֲנָא יָתֵיב
עַל כּוּרְסֵיהּ עַל מְזוּזֵי בִּסְטַר
סִיפָּא דְהֵיכְלָא דַיְיָ: י וְהִיא
מְרִירַת נְפַשׁ וּמְצַלְיָא קֳדָם
יְיָ וּמִבְכָּא בָּכְיָא: יא וְקַיֵּימַת
קְיָם וַאֲמַרַת יְיָ צְבָאוֹת אִם
מִגְלָא גְלֵי קֳדָמָךְ סְגוּף
אַמְתָךְ וְיֵיעוֹל דָּכְרָנִי קֳדָמָךְ
וְלָא תַרְחֵיק יָת אַמְתָךְ וְתִתֵּן לְאַמְתָךְ בַּר בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא וְאֶמְסְרִינֵיהּ דִיהֵי

ז' ר"פ דא"ח בהון תרין מילין קדמאה נסיב וי"ו ותניינא קרתי. ל' חסף וחד ואכלה מליך ומשמש א"ב חד א' וחד ו' ולית דכו'. לזכל יחזקאל דכו'. ד' כספק גחל ותתפלל חנה ותען הסתר ותען הסתר ודין

את נחלתינו את הר ציון. ויבחר את שבט יהודה. ועז מלך משפט אהב. תעכסנה ב' חס' וסימן מדי עלותה בית ה'. ויעזבו את ה'. וכל ירמיה דכוו' במ"א ולא תכעיסו. וכל מכעיסים דכוו' מ"ל במ"א חסר והכה ה' את ישר': ולא תאכל ג' בקריאה וסי' רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש. שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו. כן תעכסנה ותבכה ולא תאכל. ראה ד' בקריאה וסי' ראו ראינו כי היה ה' עמך. ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים. אם ראה תראה בעני אמתך. וראו ראו ואל תדעו. קדמאה ובתרא כתיב ו' ומציעתא כתיב ה'. ונמסר גם בסדר תולדות.

תולדות אהרן אחרי אכלה. פתוכות סס: וסיא מרת. ברכוס לא: ונדור נדר. סס: אס ראה. סס:

רשי

(ז) וכן יעשה. אלקנה: שנה בשנה. נותן לה חלק מובחר להראותה שמחבבה וצרתה לפי חנה שבעלה מראה לה כן תרבה גם היא להכעיסה: (ח) אנכי טוב לך. מחנבך. מעשרה בנים. שילדה לי פנינה: (ט) אכלה בשילה. לא מפיק ה"א והאל"ף חטף קמ"ץ והיא כמו אחרי אכול בשילה ואחרי שתה והלשון נופל בין לזכר בין לנקבה. אחרי אכלה ל' פעול כמו לאכלה לשון לפעול: ועלי הכהן ישב על הכסא. אותו היום ישב על כסא גדול שנתמנה שופט על ישראל: על מזוזת. כמו אצל מזוזות: (יא) ה' צבאות. למה נתייחד שם זה כאן אמרה לפניו רבונו של עולם שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים והתחתונים פרים ורבים ומתים אם אני מן התחתונים אהיה פרה ורבה ומתה ואם אני מן העליונים לא אמות זו מצאתי באגדה של ר' יוסי הגלילי. ורבותינו דרשו במסכת ברכות מה שדרשו עד הנה לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות אלא כך אמרה לפניו רבש"ע מכל צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד: אם ראה תראה. רבותינו דרשו בו במסכת ברכות מה שדרשו: אמתך. האמור ג' פעמים במקרא כנגד שלשה דברים שהאשה מצווה עליהם: זרע אנשים. צדיקים כמה דאת אומר בשני אנשים צדיקים (מלכים א ב): אנשים. חשובים כמה דאת אומר אנשים חכמים וידעים (דברים א): ונתתיו לה'. שיהא ראוי לתתו לה'

רדק

שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות לפי שהן אויבות זו לזו ברוב וכן במשנה פוטרות צרותיהן: גם כעס. כעס אחר כעס היתה אומרת לה דברים של כעס לפי שלא היו לה בנים ובדרש מכעסת וחוזר' ומכעסת מה היתה אומרת לה זכנת לצריך רכה סודר או לתניינא חלוק: בעבור הרעימ'. מן רעמו פנים ענין זעף וריש הרעימה דגושה שלא כמשפט ובא כן לחזק קריאת הריש כמו קוף ונתקנוהו מן העיר וזולתו מן הדגושים לתפארת הקריאה וי"ת הרעימ' לאקניותי' כלומר שתהא לה קנאה ממנה היתה אומרת בפניה דברים של גידולי בנים וכיוצא בהם כדי שתהא לה קנאה ויכאב לבה: בעד רחמה. על רחמה כמו בעד השלח יפולו וכפר בעדו: (ז) וכן יעשה. אלקנה היה עושה כן שנה בשנה לעלות בית ה' עם ביתו ופנינה ג"כ היתה מכעיסה חנה בכל פעם מדי עלותה בית ה' כי בדבר המנות היתה מכעסת אותה שהיו לה ולבניה מנות ולחנה לא היתה אלא מנה אחת לפי שלא היו לה בנים שיקחו מנות: (ח) הלא אנכי. כתרגומו הלא רעותי טבא לך כלומר רצוני אליך ואהבתי אותך טוב לך מעשרה בנים וי"מ אנכי טוב לך יותר ממה שאני טוב לעשרה בנים שיש לי מפנינה כלומר יותר אני אוהב אותך ממה שאני אוהב את בני ואמרו כי עשרה בנים היו לפנינה ולפירושנו יהיה טעם עשרה דרך כלל חשבון כמו ואפו עשר נשים מעשרה שליטים שבע כתפאתיכם שבע יפול צדיק והדומים להם: (ט) אכלה. מקור בתוספת ה"א ואין הה"א לנקבה כי איננה מפיק וכן שתה מקור ופירוש אחרי שאכלו ושתו ואפשר כי חנה גם כן אכלה אף על פי שאמר ותבכה ולא תאכל אפשר כי אחר שאמר לה בעלה ולמה לא תאכלי ופצר בה אכלה מעט ובעל הדרש אמר שתה ולא שתתה לא דקדק: ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזות היכל ה'. פירוש סמוך למזוזות כי המזוזות הם לחיי השערים לא המפתן וכן ועליו מטה מנשה סמוך לו וזבחת עליו סמוך לו וכת"י בססר סיפא דהיכלא דה' ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי אין ישיבה בעזרה אפי' למלכי בית דוד אלא לכהן גדול שנאמר ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת אבל ויבא דוד וישב לפני ה' פירשוהו שישב עצמו לתפלה ודרשו רבותינו ישב שהוא חסר וי"ו ואמרו ישב כתיב מלמד שבאותו היום מינוהו כהן גדול: (י) ותתפלל על ה'. כמו אל ה' וכן ונתן הספר על יודע ספר כמו אל יודע ספר על שפן כמו אל שפן: (יא) ותדור נדר. אני תמה איך חל נדרה על

רלבג

בניה והיתה מבזה אותה על שאין לה בנים: (ח) והנה אמר לה אלקנה לנחמה כשהיה רואה אותה בוכה ואינה אוכלת למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים לרוב אהבתי אותך: והנה קמה חנה אחרי האכילה והשתייה אבל היא לא אכלה ולא שתתה כמו שאמר ותבכה ולא תאכל וכמו שאמרה ויין ושכר לא שתיתי: (ט) ועלי הכהן יושב על הכסא אצל מזוזת היכל ה'. ולא היה יושב בהיכל אבל בעזר' והיה לו רשות לשבת שם לפי שהיה כהן גדול: (י) והיא מרת נפש ותתפלל על ה'. ר"ל כנגד קדשי קדשים והצד הצוא היה לפני ה' ר"ל מה שיביט לצד המערבי שהיה בו ארון ברית ה' והיתה בוכה בעת התפלה כי שערי דמעה לא ננעלו: (יא) והנה נדרה חנה נדר לה' שאם יראה בעניה ויתן לה זרע אנשים רוצה לומר הזרע המתהוה מן האנשים והוא שיהיה לה ולד תתננו לה' כל ימי חייו רוצה לומר שיהיה תמיד לעבודת הש"י עד יום מותו ותער לא יעלה על ראשו לגלח שערו כי יהיה נזיר וקדש לה' אם יהיה ראוי לזה רוצה לומר אם היה זכר. ובכאן רמז שהנודר מן התגלחת כל דיני נזירות חלין עליו כי היא לא נדרה רק מן התגלחת ושתקם

פי' רבי' ישעיה

ודגשות הרי"ש לא צורך כמו ונתקנוהו: (ז) וכן יעשה שנה בשנה. פי' אלקנה שהיה נותן לו מנה אפים: וכן תכעיסנה. פנינה והוי"ו חסר: (ט) אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה. פי' אחר האכל שלה ואחר השתה שלה: (יא) זרע אנשים. זרע קיימים שיגדל באנשים וכן ת"י בר בגו בני אנשא: ומורה לא יעלה על ראשו. פי' נראה שנדרה להיות נזיר כמו שמשון האמור בו ומורה לא יעלה על ראשו:

מצודת דוד

צרתה היתה מכעסת אותה בדברים: גם כעס. ר"ל וחוזרת ומכעסת פעמים רבות: בעבור הרעימה. בכדי שתהיה חנה זעופה וקצופה: כי ה' סגר רחמה. ר"ל ובזה היה מקום לפנינה להכעיסה וכמ"ש רז"ל שאמרה לה בדרך לעג כלום קנית מעפורת לבנך הגדול או חלוק לבנך הקטן והיא גם היא נפשה מרה לה בעבור עקרותה ומזה הדבר להכעיסה: (ז) וכן יעשה. כן עשה אלקנה בכל שנה לתת לחנה מנה אחת אפים: כן תכעיסנה. כמו וכן תכעיסנה ור"ל הוא עשה את שלו להראות לה חיבה וכן פנינה עשתה את שלה: ותבכה. בכל עת בואה אל שילה בכתה מרוב התוגה ובעבור זה נמנע ממנה תאות האכילה: (ח) ולמה ירע לבבך. למה יהיה לבבך נשבר מתוגיון חסרון בנים: הלא אנכי. ת"י הלא רעותי ר"ל הלא רצוני אליך ואהבתי לך טובה היא לך מאלו ילדת עשרה בנים: (ט) ותקם חנה. ללכת אל בית ה' אחרי אכלה. עם שנאמר למעלה ותבכה ולא תאכל מ"מ אכלה מעט להחיות את הנפש: (י) והיא מרת נפש. בבואה להתפלל היה נפשה מרה לה במאוד: (יא) [illegible] במה שאני מעונה בצער ותוגיון: וזכרתני ולא תשכח. כפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור וכדרך המתפללים: זרע אנשים ר"ל בנים זכרים: ונתתיו לה'

מצודת ציון

ענין זעם וזעף כמו רעמו פנים (יחזקאל ז'): (ז) מדי. מתי רלה לומר בכל זמן וכן מדי עברו (ישעיה כח): (ח) ירע. ענין שבר כמו ירע כבירים לא חקר (איוב לד): (ט) על מזוזת. אצל מזוזות: (י) על ה'. כמו אל ה': (יא) אמתך. שפחתך: ומורה. תער. וכן בממבון ומורה לא

רדק

על בנה שיהיה נזיר ועוד שלא היה בעולם ואיך חל הנדר עליו ואפילו היה בעולם הרי אמרו האיש מדיר את בנו נזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר ואפילו האיש לא מצאו בו טעם אלא אמרו הלכה היא בנזיר ואם תאמר כי אלקנה עשה הנדר גם כן אחרי ששמע מאשתו זה לא ראינו והיאך הניח הפסוק לספר עיקר הנדר וכתב נדר חנה שאינו נדר זה רחוק ויותר אני תמיה איך לא דברו רז"ל בזה הדבר כי לא מצאתי בדבריהם בזה שום דבר לא במדרש ולא בתלמוד : ה' צבאות. דרשו רז"ל לפי שלא מצאנו עד הנה אדם שקראו ה' צבאות כי מה שאמר למעלה לה' צבאות בשילה הוא סיפור דברי המחבר הספר לפיכך אמרו למה נתיחד כאן בשם הזה אמרה חנה לפני הקב"ה שני צבאות בראת בעולמך העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים התחתונים פרים ורבים ומתים אם מן התחתונים אני אהיה פרה ורבה אם מן העליונים אני אהיה בחיים ולא אמות ועוד אמרו רז"ל אמר רב פעמי רגלים היו עולים אמרה חנה לפני הקב"ה רבון העולמים מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן : אם ראה תראה. דרשו מפני הכפל ואין צריך כי כן מנהג הלשון לצרף המקור עם הפעלים כמו אם שמוע תשמעון ואמר כי לחזק הדבר הוא זה הצירוף והם ז"ל דרשו בו אם ראה מוטב ואם לאו תראה אני מקנאה לאלקנה בעלי ואני יולדת כמו שכתבת בתורתך ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא וגו' : בעני אמתך. שלשה יש בפסוק כמו אלה תולדות נח וישראל חמשה בפסוק כי כן דרך המקראות לנחות ודרשו בו אמרה חנה שלש מצות נצטוית האשה ולא עברתי על אחת מהן : וזכרתני ולא תשכח את אמתך. הכפל לחזק התפלה והבקשה וכן זכור את אשר עשה לך עמלק לא תשכח לחזק המצוה ודרשו רז"ל וזכרתני בזכרים ולא תשכח את אמתך בנקבות : זרע אנשים. פי' זכרים ומה שאמר ומורה לא יעלה על ראשו מוכיח כי על זכרים אמרה כי לא יאמר זה על הנקבות וי"ת בר בנו בני אנשא. ובדרש זרע אנשים שלא יהו פניהם דומים לא לקוף ולא לסרים. ד"א זרע אנשים חכמים כמה דאת אמר אנשים חכמים ונבונים אנשים נביאים כד"א ויאהרו שני אנשים ועוד אמרו זרע שקול כשני אנשים ומאי ניהו משה ואהרן שנא' משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו : ונתתיו לה'. שיהיה נזיר קדש לה' וי"ת ואמסרינה ד"הא משמש קדם ה' ואם כן לדבריו מה נתנה לו חנה והלא כל הלויים לה' נתונים נוכל לפרש כי שאר הלוים היו באין לעבוד' ה' מבן עשרים וחמש שנה והיא נתנה אותו לה' כל ימיו ובדרש אמרו לה לחנה למה את מבקשת זרע אנשים חכמי' זרע אנשים נביאים אמרה להם שיהא ראוי לתתו לה' וזהו ונתתיו לה' : ומורה. תער כמו ומורה לא יעלה על ראשו דשמשון וי"ת של שמשון ומספר ותרגם זה ומרות אנש לא תהא עלוהי ועניינו לפי דעתו כמו באל"ף ובדברי רז"ל מחלוקת בזה ר' נהוראי אומר נזיר היה שמואל שנאמ' ומורה לא יעלה על ראשו מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר ר' יוסי אין מורה אלא של בשר ודם אמר לו ר' נהוראי והלא כתיב ושמע שאול והרגני הרי שכבר היה עליו מורא של בשר ודם אמר רב יוסף כמאן מתרגמי' ומרות אינש לא תהא עלוהי כמאן כרבי יוסי ובדרש תפ' למה נקרא תער מורה א"ר אמי לא תבא שמה יראת שמיר וש"ת מה הדין מורה לא מדחיל אלא מן פרזלא אף הדין טערא לא מדחיל אלא מן פרזלא : (יב) והיה כי הרבתה. בדרש ר"ש בשם רבי חלפתא ובשם ר"מ מכאן כל המרבה בתפילה נענה מחלפא שטתיה דר"מ תמן אמר רבי אבהו בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם דרבי לוי בשם ר' מאיר בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור חנה על ידי שהרבתה בתפלה קצרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם ואין עולם של לויים אלא חמשים שנה דכתי' ומבן חמשים שנה וגו' והא איתן נ"ב אמר ר' יוסי בר בון תרתי שנמלתו : שומר את פיה. היה שומר ומעיין את פיה מה היתה זאת התפלה הארוכה לא ישמע קולה רק שפתיה נעות לפיכך היה חושב אותה שהיא שכורה ות"י שומר כמו ממתין כמו שמר את הדבר לא תשמר על חטאתי ופירוש את פיה כמו מאמרה ודבריה וכן תרגם יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק : (יג) מדברת על לבה. כתרגומו כד מצלא בלבה כלומר שהיתה מכוונת את לבה בתפלתה : (יד) עד מתי תשתכרין. עד מתי תראי עצמך כאילו את שכורה שאת מתנועעת בשפתי פיך ואין דבריך נשמעין : הסירי את יינך. והתפקחי כי את נראת כשכורה ואין את עושה כשאר המתפללין שאומרי' בקשתם בדרך שתוכל לשמוע ואף ע"פ שלפעמים המתפלל אומר דבריו בחשאי קצת אפי' הכי ניעק ומתפלל במקצת דבריו גם כן ואת הרבית כל כך להתפלל ולא נשמע קולך ומתוך זה נר' כי שכורה את וי"ת עד אימתי את משתטיא הלא תפיגין ית חמריך מיניך : (טו) לא אדני. אינני שכורה כמו שתחשוב אלא אשה קשת רוח אנכי רוחי קשה עלי מרוב צרתי וסמיכות קשת רוח כסמיכות נובלת עליה מגלחי זקן קרועי בגדים והדומים להם : ויין ושכר. כתרגומו חמר חדת ועתיק וכן אומר בדרש יין זה חדש שכר זה ישן ויתכן לפרש שכר הנעשה מהפירות : ואשפוך את נפשי. ברוב התפלה כאילו שפכה נפשה כמו ששפכו לפניו לבבכם וי"ת ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם ה' : (טז) לפני בת בליעל. לפני ה' כבת בליעל כלומר אל

תרגום

משמש קדם יי כל יומי חיוהי ומרות אנש לא תהי עלוהי :
יב והוה מדאסגיאת לצלאה קדם יי ועלי אוריך לה עד דתפסוק :
יג וחנה היא מצליא בלבה לחוד ספותהא נײדן וקלה לא משתמע וחשבה עלי כאתתא רויא :
יד ואמר לה עלי עד אימתי את משתטיא הלא תפיגין ית חמריך מניך :
טו ואתיבת חנה ואמרת לא רבוני אתתא עקת רוח אנא וחמר חדת ועתיק לא אשתיתי ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם יי :
טז לא תכבים ית אמתך קדם בת רשעא ארי

שמואל א א

כל־ימי חייו ומורה לא־יעלה על־
ראשו : יב והיה כי הרבתה להתפלל
לפני יהוה ועלי שמר את־פיה :
יג וחנה היא מדברת על־לבה רק
שפתיה נעות וקולה לא ישמע
ויחשבה עלי לשכרה : יד ויאמר
אליה עלי עד־מתי תשתכרין הסירי
את־יינך מעליך : טו ותען חנה
ותאמר לא אדני אשה קשת־רוח
אנכי ויין ושכר לא שתיתי ואשפך
את־נפשי לפני יהוה : טז אל־תתן
את־אמתך לפני בת־בליעל

ויחשבה ג' בקריאה וסי' ויראה יהודה ויחשבה לזונה. ויחשבה לו צדקה. ויחשבה עלי לשכורה : ויין ושכר ג' דסמיכי בקריאה וסי' לחם לא אכלתם ויין ושכר. מכל אשר יצא מגפן היין. ותען

תולדות אהרן ומורה לא יעלה. נזיר סו : כי הרבתה. (ברכות ז תענית סז) : וחנה היא מדברת. ברכות לא לג יומא עג (שם ז יג) : וקולה לא ישמע. ברכות לא לג : תשתכרין. שם : ותען חנה וכו'. שם :

רשי

לה' : ומורה. תרגום יונתן ומרות אנש לא תהא עלוהי : (יב) שומר את פיה. מצפה מתי תפסיק כך תרגמו יונתן ועלי אוריך לה עד דתפסוק : שומר. לשון המתנה כמו שמר את הדבר (בראשית לז). לא תשמור על חטאתי (איוב יד) : (יג) ויחשבה עלי לשכורה. שלא היו רגילין להתפלל בלחש: (טו) לא אדוני. לא אדון אתה בדבר הזה גלית בעצמך שאין רוח הקודש שורה עליך שתדע שאיני שכורת יין : (טז) אל תתן את אמתך. כלפי שאמרה לו דבר קשה חזרה ופייסתו שלא יתננה הפקר ובזיון לפני צרתה שאמרה בה כל רצונה לפני השם:(טז) אל תתן את אמתך. ראויה לנזות

רלבג

ושתקה מאמר דיני נזירות. הנו יהיה הרצון באמרה זרע אנשים בן זכר וזה כי זרע האנשים כשלא ישתנה מטבע הנקבה יהיה הולד זכר וכשישנהו זרע הנקבה תהיה נקבה כמו שהתבאר בחכמת הטבעית : (יב) והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה'. ר"ל לפני קדשי הקדשים הנה היה עלי מביט ורואה תנועת שפתיה וקולה לא היה נשמע ולזאת הסבה חשבה עלי לשכורה וגינה אותה על שכרותה וענתה חנה ואמרה לא אדני והנה אין הענין כמו שחשבת אבל אני קשת רוח מאד מרוב הרעב והכעס על קשי מזלי : (טו) ואשפוך את נפשי. על דרך ולפני ה' ישפוך שיחו והענין בו ענין התפלה

מצודת ציון

לא יעלה (שופטים י"ג) : (יב) הרבתה. מלשון רבוי : (יג) על לבה. כמו אל לבה : נעות. מלשון נע ונד : ויחשבה. חשב אותה : (טו) ואשפוך את נפשי. תרגום יונתן ואמרית עולבן נפשי בצלו וכן ישפוך שיחו (תהלים קב) : (טז) אל תתן. ענין המילה על הדבר כמו ולי נתנו האלפים לקמן

מצודת דוד

לה'. ר"ל אקבל עלי בנדר שאתן אותו לה' כל ימי חייו ר"ל תמיד יתבודד בעבודת ה'. ומורה וכו'. יהיה נזיר עד עולם לבל יתגלח וכדין הנזיר : (יב) שומר את פיה. ר"ל היה מסתכל לשמור מוצא שפתיה לשמוע מדבריה : (יג) וחנה. אבל חנה היתה מדברת על לבה ר"ל בלחש כאלו מדברת אל לבה ולא היה נשמע לעלי: ויחשבה עלי לשכורה. כי כן דרך השכור לנענע בשפתיו ואין אומר ואין דברים: (יד) תשתכרין. תראה בעצמך את השכרות זה זמן מרובה ועד מתי : הסירי את יינך. אם שתית יין הרבה עסוק להסיר שכרות היין בשינה וכדומה : (טו) לא אדני. ר"ל אתה אדוני לא כן הדבר אבל אני אשה קשת רוח ר"ל מצרה ודאגה ומדעת באתי הנה להתפלל ולא מבלי דעת כשכור כי יין ושכר לא שתיתי : ואשפוך וכו'. ר"ל ואל תתמה על מה זה שפתי נעות וקולי לא ישמע כי שלא לפני ה' אשפוך נפשי ואם לי להרים קול להשמיע לזולת : (טז) אל תתן. אל תחשבני לבת בליעל לבוא שכורה לבית ה' כלומר אם האמת כדבריך מה לי להאריך בתפלה כ"כ : כי

רשי

נרתה בת בליעל: כי מרוב שיחי. דברתי לפניך קושי: שיחי. יש מקומות שהוא לשון אני"ות לב. ד"א מרוב שיחי כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אורכית בצלו עד כען: וכעסי. שצרתי מכעסת אותי: אל תתן. לשון מסירה כמו אל תתנני בנפש צרי: (יז) את שלתך. חסר א' לדרוש בו לשון בניס כמו ובשליתה היוצת וגו' (דברים כ"ח): יתן את שלתך. בשרה שנתקבלה תפלתה: (יח) תמצא שפחתך חן. לבקש עליה רחמים: ופניה לא היו לה. פניס של זעם: (יט) ויבואו אל ביתם וידע אלקנה. מכאן לאכסנאי שאסור בתשמיש המטה: (כ) לתקופות הימים. מיעוט תקופות שתים מיעוט ימים שנים לששה חדשים ושני ימים מכאן היולדת לשבעה יולדת למקוטעים: שמואל. על שם אל ועל שם המעשה הוא נקרא כי ממנו שאלתיו: (כא) את זבח הימים. ית דבח מועדיא: ואת נדרו. נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל:

מקרא

כִּי־מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי דִּבַּרְתִּי עַד־הֵנָּה׃
יז וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וֵאלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שֵׁלָתֵךְ אֲשֶׁר שָׁאַלְתְּ
מֵעִמּוֹ׃ יח וַתֹּאמֶר תִּמְצָא שִׁפְחָתְךָ חֵן
בְּעֵינֶיךָ וַתֵּלֶךְ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וַתֹּאכַל
וּפָנֶיהָ לֹא־הָיוּ־לָהּ עוֹד׃ יט וַיַּשְׁכִּמוּ
בַבֹּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לִפְנֵי יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ
וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתָם הָרָמָתָה וַיֵּדַע
אֶלְקָנָה אֶת־חַנָּה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרֶהָ יְהוָה׃
כ וַיְהִי לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חַנָּה
וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל
כִּי מֵיְהוָה שְׁאִלְתִּיו׃
כא וַיַּעַל הָאִישׁ אֶלְקָנָה וְכָל־בֵּיתוֹ לִזְבֹּחַ
לַיהוָה אֶת־זֶבַח הַיָּמִים וְאֶת־נִדְרוֹ׃

תרגום

מִסְּגֵי אַקְנָיוּתִי וְאַרְגָּזוּתִי
אוֹרְכִית בִּצְלוֹ עַד כְּעַן׃
יז וַאֲתֵיב עֵלִי וַאֲמַר אֱזִילִי
לִשְׁלָם וֶאֱלָהָא יִשְׂרָאֵל יִתֵּן
יַת בָּעוּתִיךְ דִּבְעֵית מִן
קֳדָמוֹהִי׃ יח וַאֲמַרַת תַּשְׁכַּח
אַמְתָךְ רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וַאֲזַלַת
אִתְּתָא לְאוֹרְחָא וַאֲכָלַת
וְאַפִּין בִּישִׁין לָא הֲווֹ לַהּ
עוֹד׃ יט וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא
וּסְגִידוּ קֳדָם יְיָ וְתָבוּ וְאָתוֹ
לְבֵיתְהוֹן לְרָמָתָא וִידַע
אֶלְקָנָה יַת חַנָּה אִתְּתֵיהּ וְעַל
דָּכְרָנַהּ קֳדָם יְיָ׃ כ וַהֲוָה
לִזְמַן מִשְׁלַם יוֹמַיָּא וְעַדִּיאַת
חַנָּה וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יַת
שְׁמֵיהּ שְׁמוּאֵל אֲרֵי אֲמָרַת
מִן קֳדָם יְיָ שְׁאֶלְתֵּיהּ׃
כא וּסְלִיק גַּבְרָא אֶלְקָנָה
וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ יַת דְּבַח מוֹעֲדַיָּא וּלְשַׁלָּמָא יַת נִדְרֵיהּ׃

מסורה

ג' · ל' · ל' · ל' · ג' וחס' וי"ו קדמ' · ו' · ל' · ג'

חנה ותאמר לא אדני. וכל ביתו ג' וסי' ויעל האיש אלקנה. ויצא המלך וכל ביתו ברגליו וימת

תולדות אהרן דברתי עד הנה. עקדה שער פ': לכי לשלום. ברכות לא. וידע אלקנה ברכות לא: ויזכרה ה'. ראש השנה יא: לתקופות הימים. ר"ה שם יבמות מב נדה לח:

רדק

אל תחשוב שאעמוד שכורה לפני ה' ית' כבת רשע וי"ת לא תכליס ית אמתך קדם בת רשיעא נראה מדבריו כי בת בליעל אמרה על פנינה צרתה ואמרה לו לא תכלימני בפניה כי היא תשמח לאידי והיא מכעיסה אותי. ופירוש אל תתן אל תתנני בזה הדבר הרע אל תכלימני בו לפני זאת האשה בת בליעל ונכון הוא הפירוש: כי מרוב שיחי וכעסי. כתרגומו ארי מסגי אקניותי וארגיזותי אורכית בצלו עד כען. כלומר מרוב שיש לי לשיח לפני האל הקנאות שמקנאה אותי צרתי ומכעיסה אותי דברתי לפני ה' ית' עד הנה: (יז) יתן ה' את שלתך. חסר האל"ף והוטלה תנועתה על השי"ן כי משפטו שאלתך ופי' דרך תפלה או אמר לה כך דרך נבואה כי נביא היה ואמר לה לכי לשלום כי אלהי ישראל יתן את שאלתך לפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי קותה לדברי הנביא ואמר' לו תמצא שפחתך חן בעיניך על דרך אמצא חן בעיני אדוני כי נחמתני ולפי' הראשון יהיה פי' תמצא שפחתך חן בעיניך שתתפלל עלי עוד ולפיכך הטיבה את לבה ואכלה כי חשבה כי תפלת עלי תועיל לה. ובדרש נראה כי דרך נבואה אמר לה לכי לשלום אמר לה הדין שלמא מן דידי ברם שלמ יך מן ברייך: ואלהי ישראל יתן את שלתך. שלתך כתיב אמר לה הבן הזה שאתה עתידה להעמיד הרבה שלל עתיד הוא לשלול מן התורה: (יח) לדרכה. הלכה לה לביתה ואכלה נראה שלא אכלה עם בעלה או אפשר כי אכלה מעט בהספר בעלה ועכשיו הטיבה את לבה ואכלה. ובדרש מהו לדרכה שפירסה נדה כמו כי דרך נשים לי: ופניה. פניה הרעים לא היו לה עוד וכת"י ואפין בישין: (כ) לתקופות הימים. ימי העבור כתרגומו לזמן משלם יומיא. ופי' ותהר חנה שהרתה כבר כי כאשר שבו משילה ידעה אלקנה בעלה והרתה כמ"ש ויזכרה ה' לתקופ' הימים זהו כשהשלים ימי ההריון ילדה בן ויש ווי"ן כזא' מורות לשעבר כמו הן אתה קצפת ונחטא ויבקעו המים והדומים להם ואמרו רז"ל כי ימי ההריונה כמו ו' חדשים ושני ימים מעוט תקופות שתים מעוט ימים שנים והתקופה היא ג' חדשים ולמדנו מזה היולדת לשבע' יולד' למקוטעות: שמואל. הורכבה המלה:בזה הטעם מן כי מה' שאלתיהו כי יש באותיות שמואל שאול ויש באותיותיו ג"כ מאל כאילו אמרה שאול מאל: כי מה' שאלתיו. חסר מלת אמרה כלו' למה קראה שמו שמואל כי אמרה מה' שאלתיו וכתיב ארי אמרת מן קדם ה' שאלתיה: (כא) וכל ביתו. כתרגומו וכל אינש ביתי': את זבח הימים. כתרגומו ית דבח מועדיא: ואת נדרו. לזבוח את זבח הימים שהיה רגיל לזבוח את זבח המועד מימים ימימה ועלה גם כן לזבוח נדרו כי

רלבג

להיות בת רשע והרצון בו שלא יתנהג כבת בליעל כי אשר הם במדרגה אחת ונהגדק או במדרגה אחרת מהרשע הם רואים שישבו יחד להסכמתם בתכונה ההיא ולזה הם אוהבים זה את זה ומתחברים יחד: כי לא דברתי בסבת השכרות אבל בסבת רוב צרכי להתפלל לש"י ולסבת הכעס שמכעסת אותי צרתי דברתי עד הנה להשיג רצוני מהש"י ולהשקיט האיית לבבי מהכעס כי כבר ישקיט הכעס באופן מה מהספור וההגדה בו כאמרם ז"ל דאגה בלב איש ישחנה ישיחנה לאחרים ובזה האופן היה מנוח לה מרגזה ומעצבה: (יז) והנה אמר לה עלי על הדרך מן הנבואה שתפלתה הנה נשמעת או אמר לה זה על דרך התפלה והבקשה ולזה אמרה לו תמצא שפחתך חן בעיניך שתתן לבך להתפלל עליה: (יח) ותלך האשה לדרכה ותאכל. לבטחונה על תפלת הנביא שתהיה נשמעת או לבטחונה ייעודו ושקט כעסה לזאת הסבה: (יט) והנה השכימו בבוקר והשתחוו לפני ה' ושבו לביתם וזכר הש"י חנה וילדה בן ותקרא שמו שמואל להוראת כי מה' שאלה אותו. ואם אמר אומר שהיה ראוי אם כן שתקרא שמו שאול. אמרנו לו כי לא ידקדקו קוראי השמות כל כך הלא תראה לאה שקראה שם בנה ראובן כי ראה ה' בעניה ונקרא שם נח לאמר זה ינחמנו ממעשינו והיה ראוי גם כן שיהיה שמו מנחם: (כא) והנה מקץ שנה שנפרדו משילה עלה האיש אלקנה וכל ביתו לזבח לה' שלמי היום טוב ההוא ואת נדרו אשר נדר בשנה ההיא כי בבאו שם חייב לשלם שנאמר ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם וחנה לא עלתה אז כי אינה מחוייבת בזה כמו שקדם ולא רצתה להביא שם שמואל עד גמלו כי בדעתה שתכף היותו שם ישאר שם בבית ה' כל ימיו וזהו אמרה וישב שם עד עולם ולפי שכבר מצאנו עולם שהוא יובל אמרו ז"ל שכבר ישב שם חמשים שנה כעולמו של יובל ולזה אמרו שכל ימיו של שמואל הרמתי לא היו כי אם נ"ב שנה כי ימי הגמל היו ב' שנים ולזה יהיה המאמר מכוון ע"ד הנבואה והנה יראה שכן היה כי לא שפט עלי ישראל כי אם ארבעים שנה ואחריו עמד ארון ה' בבית אבינדב עשרים שנה ואז עברו שבע שנים למלכות

פי' רבי' ישעיה

(יז) את שלתך. נעלמה האל"ף כמספר אותיות אהו"י: ופניה לא היו לה עוד. פי' פנים רעים. ומזה נכנס בלבה רוח שמחה שלא להתאונן עוד: (כ) שמואל כי מה' שאלתיו. אע"פ שהשמות נקראו על שם המאורע אי אפשר שלא יחסר מהם או יוסיף בהם עוד:

מצודת דוד

כי מרוב שיחי וכעסי. כי בעבור רוב ספור התלאות והכעס אשר פנינה מכעסת אותי דברתי לפני ה' עד הנה היות רבים הם: (יז) יתן את שלתך. ימלא את בקשתך ובדרך תפלה אמר: (יח) תמצא. ר"ל הנה מצאתי חן בעיניך כי מה שבקשת עלי רחמים יחשב לי למציאות חן והחזיקה לו טובה בדבריה: ותאכל. מעתה אכלה כל צרכה ולא היה לה עוד הזעם שהיה לה מאז כי בטחה בתפלת עלי: (יט) ויזכרה ה'. עלתה זכרונה לפניו לטובה: לתקופות הימים ותהר חנה. ר"ל לעת הקיף התשלום ימי ההריון מעת אשר הרתה חנה: ותלד בן. בתשלום ההיקף: כי מה' שאלתיו. והוא לשון נופל על הלשון: (כא) ויעל. כשבא עת עליתו עלה לזבוח: את זבח הימים. מה שהיה רגיל לזבוח בכל שנה: ואת נדרו. מה שנדר כל

מצודת ציון

(לקמן יח): לפני בת בליעל. כמו לבת בליעל ודוגמתו ואל תאמר לפני המלאך (קהלת ה) ומשפטו להמלאך: בליעל. בלי עול של מקום: שיחי. ענין ספור התלאות כמו ולפני ה' ישפוך שיחו (תהלים קב): עד הנה. עד הזמן הזה: (יז) שלתך. כמו שאלתך כאל"ף: (יח) ופניה. ענין זעם כמו לא אפיל פני בכם (ירמיה ג'): (יט) וידע. ענין המשכב כמו והמלך לא ידעה (מ"א א): (כ) לתקופות. מל' הקפה וסבוב: שאלתיו. מלשון שאלה ובקשה: יגמל

רדק

צ׳ נדר קרבן לה׳ על בנו וכתי׳ ולהשלמא ית נדריה . (כב) עד יגמל . עד תשלם יניקתו והוא עשרים וארבע חדש שהתינוק יונק ואעפ״י שהיו חייבין להביאו משום יראה כל זכורך אמרו רז״ל כי ראתה חנה בנער שהיה מעונג וחלוש וחששה שמא יחלה מפני הדרך : וישב שם עד עולם . כמו שנדרה עליו ונתתיו לה׳ ופי׳ עד עולם כל ימי חייו ורז״ל דרשו עד עולם עולם הלוים שהיו משרתים עד נ׳ שנה כמו שכתוב ומבן חמשי׳ שנה ישוב מצבא העבודה ואמרו כל שנותיו של שמואל לא היו אלא נ״ב שנה כי ככר אמרה חנה ונתתיו לה׳ כל ימי חייו ואמר וישב שם עד עולם והוא עולם של לוים שהם נ׳ שנה ומשנא לבית ה׳ עד יום מותו נ׳ שנה ושתי שנים שינק כמ״ש עד יגמל הנער ודרך הנער לינק כ״ד חדשים הרי נ״ב שנה ; (כג) יקם ה׳ את דברו . הפסו׳ מוכיח כי מה שאמר עלי יתן ה׳ את שאלתך דרך נבואה אמר שיתן לה ה׳ את שאלתה והנה שאלתה היתה שיהיה לה זרע אנשים ושיהיה לה׳ לפי׳ אמר יקם ה׳ את דברו פי׳ אשר דבר ע״י הנביא שיתן שאלתה והוא בן שיחיה ויהיה לה׳ . ובדרש אך יקם ה׳ את דברו בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוציאה שמו שמואל כיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל כיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וז״ש יקם ה׳ את דברו : (כד) בפרים שלשה . מהם לאכול ומהם לזבות לה׳ וכן ואיפה אח׳ קמח לאכול ולהקריב ממנה מנחה וכן ונבל יין לשתות ולהסיך ממנו ולפיכך אמר וישחטו את הפר ולא אמר הפרים ר״ל הפר שהקריבו לה׳ : והנער נער . כלומר עודנו נער קטן ורך ואעפ״י כן לא המתינה לו עד שיתחזק אלא כיון שנגמלתו כלו׳ שהשלימה לו יניקתו לסוף כ״ד חדשים שנולד מיד העלתהו עמה בית ה׳ וי״ת ורביא הוה יניק ואין ר״ל שהיה יונק עדיין שהרי אומר כאשר גמלתו שהשלימה יניקתו אלא יניק ר״ל נער קטן כי כן לשון ארמי קוראין לנער יניק כמו שמצאנו בדברי רז״ל יניק וחכים מר ינוקא ומר קשישא. וי״מ והנער נער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער את הפסולת מן הפשתן : (כה) ויביאו את הנער . אלקנה וחנה אחרי ששחטו את הפר לקרבן הביאו את הנער בית ה׳ אל עלי להיות יושב ולומר לפניו ושיחנך אותו לכל תורה ומצוה והדרש אין צריך לכתוב כי נודע הוא והוא רחוק : כי אדוני . ענין תחנה ובקשה כתרגומו בבעו רבוני חי נפשך שתתן עיניך אל הנער הזה ותלמדהו כי אני האשה שהתפללתי אל ה׳ : (כו) עמכה . כלומר לפניך ובמעמדך שהיית אתה שם בהתפללתי ובעבור הנער הזה התפללתי ונתן לי ה׳ את שאלתי כמו

רש"י

(כב) עד יגמל . לסוף כ״ב חדשים (ס״א כ״ד) שכך זמן תינוק לינק : וישב שם עד עולם . עולמם של לוים חמשים שנה שנאמר ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה (במדבר ה) וכך היו ימיו של שמואל חמשים ושתים שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה וביום תפלת חנה נתמנה שופט נא אותה שנה לעיבורו של שמואל נשתיירו ל״ט ושמואל פירנס את ישראל משמת עלי י״ג שנה שהרי יום שמת עלי גלה הארון וישב בשדה פלשתים ז׳ חדשים (שמואל א ו) משם בא לקרית יערים עד שהעלהו דוד משמלך שבע שנים בחברון על יהודה והמליכוהו כל ישראל עליהם וכתיב ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה (שמואל א ז) צא מהן שבע שנים שמלך דוד בחברון נמצא משגלה הארון עד שמת שאול שלש עשרה שנה ושבעה חדשים ושמואל מת לפני שאול ארבעה חדשים : (כג) אך יקם ה׳ את דברו . את שאלת ממנו זרע אנשים ועלי בירכך ברוח הקודש אלהי ישראל יתן את שלתך יקם ה׳ את דברו וזהו לפי פשוטו ומדרש אגדה רבי נחמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק אמר בכל יום ויום בת קול יוצאת ומפוצצת בעולם ואומרת עתיד צדיק א׳ לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה קוראה שמו שמואל כיון שהיו רואים את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל וכיון שנולד זה וראו מעשיו אמרו דומה שזה הוא וזהו שאמ׳ יקם ה׳ את דברו שיצא זה שמואל הצדיק : (כד) ואיפה אחת קמח . שמעתי בשם רבינו יצחק הלוי איפה אחת קמח שלש סאין להוציא ממנה שלשה עשרונים סלת הראוי לפר הא׳ כדתנן להם הפנים כ״ד עשרוני׳ מכ״ד סאין עשרון סולת לסאה חטין : ונבל יין . לנסך : והנער נער . ורביא הוה יניק : (כה) ויביאו את הנער אל עלי . לראות שנתקיימה נבואתו . ורבותינו דרשו מה שדרשו שהורה הלכה שאינו צריך כהן לשחיטת קדשים כדאי׳ בברכות : (כו) כי אדני . לתת עיניך עליו שיהא תלמידך . ולפי מדרש רבותינו שלא יעניש‍הו מיתה

המקרא

כב וְחַנָּה לֹא עָלָתָה כִּי־אָמְרָה לְאִישָׁהּ
עַד־יִגָּמֵל הַנַּעַר וַהֲבִאֹתִיו וְנִרְאָה אֶת־
פְּנֵי יְהוָה וְיָשַׁב שָׁם עַד־עוֹלָם׃
כג וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִישָׁהּ עֲשִׂי
הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ שְׁבִי עַד־גָּמְלֵךְ אֹתוֹ
אַךְ יָקֵם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה
וַתֵּינֶק אֶת־בְּנָהּ עַד־גָמְלָהּ אֹתוֹ׃
כד וַתַּעֲלֵהוּ עִמָּהּ כַּאֲשֶׁר גְּמָלַתּוּ בְּפָרִים
שְׁלֹשָׁה וְאֵיפָה אַחַת קֶמַח וְנֵבֶל יַיִן
וַתְּבִאֵהוּ בֵית־יְהוָה שִׁלוֹ וְהַנַּעַר נָעַר׃
כה וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת־הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת־הַנַּעַר
אֶל־עֵלִי׃ כו וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי חֵי נַפְשְׁךָ
אֲדֹנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמְּכָה בָּזֶה

ד״ב מ״ל וב׳ חס׳. ה׳ · ב׳. ל׳ · ג׳ ירמיהו סבר׳ ודין · ל. ל׳ · ל׳ · ו׳ · ל׳ ומ״ל

תרגום

כב וְחַנָּה לָא סְלֵיקַת אֲרֵי אֲמַרַת לְבַעְלַהּ עַד דְיִתְחַסֵיל רַבְיָא וְאַיְתֵינֵיהּ וְאִתְחֲזֵי קֳדָם יְיָ וְיֵתִיב תַּמָן עַד עָלְמָא׃ כג וַאֲמַר לַהּ אֶלְקָנָה בַעְלַהּ עֲבִידִי כִּדְתַקִין בְּעֵינַיְכִי אוֹרִיכִי עַד דְתַחְסְלִין יָתֵיהּ בְּרַם יְקַיֵם יְיָ יָת פִּתְגָמוֹהִי וְאוֹרִיכַת אִתְּתָא וְאוֹנִיקַת יָת בְּרַהּ עַד דְחַסִילַת יָתֵיהּ׃ כד וְאַסְקְתֵיהּ עִמַהּ כַּד חַסְלְתֵיהּ בְּתוֹרִין תְּלָתָא וּמְכִילְתָּא חֲדָא דְקִימְחָא וּגְרַב דַחֲמַר וְאַיְתִיתֵיהּ לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ לְשִׁלוֹ וְרַבְיָא הֲוָה יָנִיק׃ כה וּנְכִיסוּ יָת תּוֹרָא וְאַיְתִיאוּ יָת רַבְיָא לְוָת עֵלִי׃ כו וַאֲמַרַת בְּבָעוּ רִבּוֹנִי חַיֵי נַפְשָׁךְ רִבּוֹנִי אֲנָא אִתְּתָא דְאִתְעַתַּדַת עִמָךְ

מסורה

שאול ושלש בניו דד״ה . ונראה ה׳ בקריאה וסי׳ ונראה אל הכהן . ונראה שנית אל הכהן . עד יגמל הנער והביאותיו ונראה את . וגם אני חשפתי שוליך ונראה קלונך . גלה חציר ונראה דשא . ונמסר גם בסדר תזריע : ותביאהו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסימן ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה : ויקם אישה

תולדות אהרן וחנה לא עלתה . חגיגה ו : וישב שם עד עולם (שם ז בכורים עד תענית סז) · בית ה׳ שלם . זבאים קית (מגלה סב) : וישחטו את הפר . ברכות לא : הנצבת עמכה . ברכות לא :

רלבג

למלכות דוד לפי מה שנזכר בזה הספר ולזה לא יהיה מראשית ימי עלי עד מלכות דוד כי אם נ״ג שנה ושבעה חדשים שעמד הארון בשדה פלשתים וכבר מת שמואל קודם מות שאול והיה עלי שופט קודם הולד שמואל ואעפ״י שנאמר שביום הראשון שהוקם היתה לפניו חנה הנה לא יתכן שיהיו חיי שמואל יותר מן נ״ב שנה זמן מועט ולזה יהיה מן הפלא במה שאמר שמואל ואני זקנתי ושבתי ולהתיר זה הספק אמרו שקפצה עליו זקנה והנה נפרש זה על דרך הפשט בהגיענו שם בע״ה : (כג) אמר אלקנה אך יקם ה׳ את דברו . על דרך תפלה ר״ל שיחיה הבן בזה האופן שיתקיים בו מה שנדרה חנה : (כד) בפרים שלשה . אחשוב שהביאום שם לזבות שלמים מרוב השמחה והקמח למנחות והיין לנסכים והביאה הנער בית ה׳ שילה לקיים נדרה. והני׳ היה הנער לעיר ימים מאד והנה עם זה לא נמנע׳ מלהביאו שם לקיים את נדרה : (כה) והנה אמר ששחטו את הפר והביאו את הנער לפני עלי כי בעבור הבאתו היתה רוב השמחה וידמה שאמר לעלי שהוא ישאר שם והיה עלי מגדל זה לקטנו כי סלוי

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כד) ואיפה אחת קמח . פי׳ ג׳ פרים צריכין ט׳ עשרונים הרי איפה חסר עשרון . וקמח הוא סלת כמו שלש סאין קמח סולת . ונבל יין . לנסכים :

מצודת ציון

(כב) יגמל . ענין גמר ההנקה וכן ביום הגמל (בראשית כא) : (כד) ואיפה . שם מדה בת שלש סאין : ונבל . נאד והוא כלי היין : (כו) כי . ענין

מצודת דוד

כל השנה והוא בביתו הביאם לזבוח בעת עלותו : (כב) לא עלתה . בהשנה ההיא : עד יגמל הנער . ר״ל לא אזוז מביתי עד יגמל הנער ואחרי שנגמלו אביא גם

אותו אל בית ה׳ ונראה את פני ה׳ להשתחוות לפניו ולהודות לו על הנער היולד : וישב שם . הנער ישב שם עד עולם ר״ל כל ימי עלי בכדי לשמש אותו : (כג) הטוב בעיניך . ר״ל כפי חפצך עשי ושבי עד גמלך אותו : אך יקם ה׳ את דברו . ר״ל מה שאמרת פה שתשב עד גמלך הנה הדבר הזה מסור בידך לעשות בעצמך כאשר תרצה אך אשר דברת על הנער שהוא ישב בבית ה׳ עד עולם הנה דבר זה אין בידך להדיכו אך ה׳ יקם את הדבר אשר דברת על הנער והוא יתן בלבו לשבת בביתו עד עולם (ומלת דברו מוסב על הנער ר״ל דבר הנאמר בו ועליו) : ותשב האשה . בביתה ולא עלתה : (כד) בפרים שלשה . עם שלשה פרים לזבוח לה׳ והקמח למנחות והיין לנסכים . ותביאהו . את הנער : והנער נער . רצה לומר הנער היה עודנו נער קטן ורך ועל כל זה לא נמנעה מלהביאו כאשר גמלתו : (כה) וישחטו וכו׳ . ר״ל כאשר שחטו הפר הראשון הביאו את הנער אל עלי להראותו שנתקבלה תפלתו:(כו) בי אדני. בקשה מעלי והשביעתו בחיי נפשו לשום עינו על הנער:הנצבת אשר

להתפלל אל יהוה: כז אל הנער הזה התפללתי ויתן יהוה לי את שאלתי אשר שאלתי מעמו: כח וגם אנכי השאלתהו ליהוה כל הימים אשר היה הוא שאול ליהוה וישתחו שם ליהוה:

ב א ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי ביהוה רמה קרני ביהוה רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך: ב אין קדוש כיהוה כי אין בלתך ואין

ס׳ · ל׳ וכס״א נמסר ל׳ והס׳ · ל׳ וחד והוא וי שאול וכל סוס: כר גם דכו׳ · ד׳ · ג׳ כטעם · י״א מ״ל · ד׳. ל׳

הבא לצלאה קדם יי: כז על רביא הדין צליתי ויהב יי לי ית בעותי דבעית מן קדמוהי: כח ואף אנא מסרתיה דיהי משמש קדם כל יומיא דהוא קים הוא משמש קדם יי ומגיד תמן קדם יי: א וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למהוי נביא על ישראל ביומוהי יתפרקון מידא דפלשתאי ועל ידוהי יתעבדן להון נסין וגבורן בכן תקיף לבי בחולקא דיהב לי יי ואף הימן בר יואל בר ברי שמואל עתיד דיקום הוא וארבעת עשר בנוהי למהוי אמרין בשירה על ידי נבלין וכנורין עם אחיהון ליואי לשבחא בבית מקדשא בכן רמת קרני במתנתא דמני לי יי ואף על פורענות ניסא דעתיד למהוי בפלשתאי דעתידין דייתון ית ארונא דיי בעגלתא חדתא ועמיה קורבן אשמא בכן תימר כנשתא דישראל אפתח פומי למללא רברבן על בעלי דבבי ארי חדיתי בפורקנך: ב על סנחריב מלכא דאתור אתנביאת ואמרת עתיד דיקום הוא וכל חילותיה על ירושלם ונס סגי יתעביד ביה תמן יפלון פגרי משריתיה בכן יודון כל עממיא אומיא ולשניא ויימרון לית

וילך אחריה. ותעלהו עמה כאשר גמלתו בפרים שלשה. מצעית׳ מ״ל: אויבי י״א מלאים בקריאה וסי׳ רחב פי על אויבי. ואנקמה מאויבי. בשוב אויבי אחור. ארדוף אויבי ואשיגם. אל יעלצו אויבי לי. הצילני מיד אויבי. אויבי יאמרו רע לי. כי אמרו אויבי לי. אז ישבו אויבי אחור.

תולדות אהרן אל הנער הזה. ברכות לא: ותתפלל חנה. מגלה ד: רמה קרני. מגלה יד הוריות יב כריתות ו: אין קדוש. ברכות י מגלה יד זוהר תזריע:

רשי

מיתה: (כז) אל הנער הזה התפללתי. אל תאמר זה ימות ויתן לך אחר: (כח) וגם אנכי השאלתיהו לה׳. כאדם המשאיל כלי לרבו או משאילו בנו לשמשו: הוא שאול. אנפרולמיי״ן בלעז כלומר אין אתה רשאי לענשו הקב״ה נעשה עליו שואל כי השאלתיו לו ועליו להחזירו לי: וישתחו שם. שמואל וי״א אלקנה: (א) רחב פי על אויבי. על פנינה: (ב) ואין צור כאלהינו. אין צייר כאלהינו הצר צורה בתוך

רדק

כמו שבשרתני אתה וי״א עמכם כה״א אשר שלחתי בשמכה ספרים והיו לאות על ידכה והדומים לה כי הנה פעמים יכתב ופעם לא יכתב ויש בו דרש מכאן לד׳ אמות של תפלה: (כז) אל הנער. בעבור הנער: (כח) השאלתיהו. החזרתי לו השאלה שהוא נתן לי וי״ת מסרתיה דיהא משמש קדם ה׳: אשר היה. כמו אשר יהיה ורבים כמוהו: הוא שאול. כמו נתון כלומר הוא שהיה שאול הנה הוא נתון לה׳ ויש בו דרש באותה שעה נכנס בה רוח הקדש ואמרה כל זמן שמואל קיים שאול קיים ויש שאול לה׳: וישתחו אלקנה. כנוטל רשות לצאת מבית ה׳ או פירושו וישתחו וישתחו אעפ״י שלא היה אלא בן שתי שנים למדוהו להשתחות לה׳: (א) ותתפלל חנה ותאמר. התפללה לפני ה׳ ונתנה לו שבח והודאה על הבן שנתן לה והתפללה לה׳ שיחיה ויהיה לה׳ ות״י וצליאת חנה ברוח נבואה ואמרת כבר שמואל ברי עתיד למיהוי נביא על ישׂ׳ וגו׳ וכת״י שירה זו על מלכי אומות העולם ועל כנסת ישראל ובפסוק אין קדוש כה׳ אמר על סנחריב מלכא דאתור אתנביאת ואמרת ובפסוק אל תרבו אמר על נבוכד נצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת ובפ׳ קשת גבורים חתים אמר על מלכות אנטיוכוס אתנביאת ואמרת ובפ׳ שבעים בלחם על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת ובפסוק ה׳ ממית ומחיה עד ה׳ יחתו מריביו אמר על גמול הצדיקים בג״ע ועל פורענות הרשעים בגיהנם ובפ׳ ה׳ יחתו מריביו אמרת דין גוג ומגוג ומלכות משיחנו. ולפי הפשט פתחה חנה בשירה זו על שלוי עולם ומתגאים ועל ענוי ארץ ושפלים כי הקב״ה רואה הכל ומשפיל גאים ומגביה שפלים כמו שהיה הדבר עליה ועל פנינה צרתה: עלץ לבי בה׳. לבי שהיה עצב עתה עלץ ושמח וקרני שהיתה שפלה שלא היה לי להרים ראש לפני צרתי עתה רמה: רמה קרני בה׳. התוקף יקרא קרן לפי שהוא המקום הגבוה שבבהמה גם הקרנים תוקף החיה כמ״ש בהם עמים ינגח והוא כאדם דדך משל וכאילו אמר רם ראשי כמ״ש ועתה ירום ראשי על אויבי וכל זה בה׳ שהיה בעזרי: רחב פי. מלעיל מפני פי שהוא מלה זעירא: על אויבי. על פנינה ועל המכעיסי׳ אותה בהיותה עקרה: בישועתך. שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן: (ב) אין קדוש כה׳. שהתפללתי בבית מקדשו ונשמעה תפלתי: כי אין בלתך. ידעתי כי אין בלתך שראוי להתפלל לו ועל

רלבג

הלוי לא יכנס לעבודה כי אם מבן כ״ה שנה ומעלה ולזה אמרה לו חנה בבקשה שישמע דבריה והנה נשבעה בחיי נפש הכהן הגדול שהיא האשה הנצבת עמו במקום ההוא להתפלל אל ה׳ הנה הוא הנער שהיתה בעבורו תפלתו כי בה נתן השם שאלתי אשר שאלתי ממנו גם אנכי השאלתיו לה׳ לעבדו כל ימיו כדרך המשאיל דבר מה להשתמש בו: (כח) והנה השתחוה עלי לה׳ שם לתת לו תודה כששמע שנתן לה השם שאלתה כמ״ש עלי לה או אולי השתחוה הנער לה׳ כי למדוהו זה לחנכו לעבודת הש״י וידמה שאמר הספרים שהביאו שחטו בימים הנשארים מהרגל או הביאום בית ה׳ לנדבה עם הנער: (א) והנה התפללה חנה לש״י על דבר כנה שבח והודאה לש״י כעל כל אשר גמלה רב טוב ודמה שזאת התפללה היתה על דרך הנבואה ואם נתערב בה קצת ממה שהורגש לה בחוש. וזה ענין התפלה לפי מה שאחשוב: עלץ לבי בה׳. אמרה כל זה בעד כנסת ישראל כשיבא שמואל בנה לעבוד את ה׳ לבדו ולהסיר הבעלים והעשתרות שאם לא יעשה לישראל טוב אחר די בו שמחה: רמה קרני בה׳. לנגח את אויבי אחר כן כי כבר נפלו לו או הפלשתים בידו: רחב פי על אויבי. להיותם תמיד נופלים בידו כל ימי שמואל כמו שנזכר אחר זה והיתה סבת זה כי שמחתי בישועתך שהראית במלחמה הראשונה שהיתה לשמואל עם פלשתים להגלות בה ידך החזקה אשר חזקה והוסיפה אמונתי בך: (ב) הנה כשנעיין בקדושים שברא הש״י והם המלאכים שהם נבדלים וקיים מחומר לא ימצא בהם מי שהוא קדוש ונבדל כמו הש״י וזה שכל אחד מהם לו יחס מה אל הגלגל שהוא מניע אותו והוא משים אותו חי ביחס ההוא שמיוחד כמו שבארנו בחמשי מספר מלחמות ה׳ אמנם הש״י אין לו יחס לאחד מהם כי אין בלתי במציאותו ואין לו שום יחס עם חומר ואין בורא ויוצר כאלהינו כי אף על פי שהש״י סדר שיתהוו קצת היצירות באמצעות פועלים מה הנה הם לא ישנו את תפקידם ולא יתחדש מהם רק מה שסדר הש״י שיתחדש מהם על המנהג הטבעי ואולם

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כח) כל הימים אשר היה. פי׳ כל הימים אשר יהיה חי וכן ת״י כל יומין דהוא קיים ובא העתיד בלשון עבר: וישתחו שם אלקנה.

ביאור הגר״א

ב (א) ותתפלל חנה ותאמר עלץ לבי בה׳. זה אברהם כמו שאנו אומרים אברהם יגל: רמה קרני. זה יצחק כמ״ש והנה נאחז בסבך בקרניו: רחב פי. זה יעקב על אויבי. הם עשו ולבן: שמחתי בישועתך. זה יוסף שהושיע הקב״ה אותו כמ״ש עד עת בא דברו אמרת ה׳ צרפתהו ולא אמרת שר המשקים ששכח את יוסף: (ב) אין קדוש כה׳. בשעת יציאת מצרים שאז נתקדש שמו בגוים כמ״ש בזוהר פ׳ יתרו: כי אין בלתך. בשעת מתן תורה שקרע הקב״ה את השמים ושמי השמים

מצודת דוד

אשר עמדתי פה בהיותך גם אתה יושב פה כמ״ש למעלה ועלי הכהן יושב וגו׳: (כז) אל הנער הזה התפללתי. ר״ל התפלה שהתפללתי אז היתה לשאלד בן והנה זהו אשר ילדתי: (כח) וגם וכו׳. ר״ל גם בעת התפלה נדרתי אז להשאילו לה׳ להתגודד תמיד בעבודתו: אשר היה. כמו אשר יהיה ר״ל כל זמן אשר יהיה בזה העולם הוא שאול לה׳: וישתחו שמואל. השתחוה להודות לה׳ אשר שם חלקו מעובדי ה׳: ב (א) ותתפלל חנה. עלם התפלה היא בסוף אמריה ובתחלה סדרה שבחו של מקום ולזה נאמר ותאמר: עלץ לבי בה׳. בתשועת ה׳ שמח לבי: רמה קרני. לנגח בו אויבי ועל פנינה ובניה אמרה והוא ענין מליצה לומר שמעתה לא יוכלו לצער אותה כמאז: רחב פי. כי עד הנה הייתי כשה נאלמה לא תפתח פיה ועתה רחב פי על אויבי להשיב אמרים: כי שמחתי בישועתך. שמחתי היא על אשר בא התשועה ממך ויש די בזה להשיב אמרים: (ב) כי אין בלתך. ר״ל אין בורא

מצודת ציון

ענין בקשה: (כח) השאלתיהו. מל׳ שאלה: ב (א) עלץ. ענין שמחה כמו בעלוז לדיקים (משלי כח): רמה. גבהה: (ב) בלתך. זולתך: צור. ענין חוזק והוא מל׳ צור וסלע

ועל כן אלי לומר אין קדוש כה׳: ואין צור כאלהינו. אין חזק כאלהינו שהוסף שבעים ברצונו כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת: אל תרבו. אל תרבו שתדברו גבוהות אמרה כנגד פנינה וכנגד המכעיסים אותה: יצא. אל יצא ואל שזכר עומד במקום שנים: עתק. דבר חזק. כי אל דעות ה׳. הכל ידע הוא ואין נסתר ממנו אמרה דעות לשון רבים כלו׳ כל דעות בני אדם ידעה כאחד בלא רבוי ובלא שינוי אלא כמו שאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם: ולא נתכנו עלילות. כתיב באל״ף וקרי בוי״ו ופירוש הכתוב כי לא נתכנו עלילות בני אדם אם לא יחפוץ האל ופי׳ הקרי כי לו לבדו נתכנו העלילות לא לבן אדם כי הוא עושה כאשר ירצה ובן אדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה ופירוש עלילות מעשים: (ד) קשת גבורים חתים. טעם חתים על גבורים לא על קשת כי היה לו לומר חתה ופי׳ חתים הם וקשתם וכמוהו כי היתה אליו פני המלחמה קול נגידים נחבאו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: אזרו חיל. החיל והכח הוא אזורם: (ה) שבעים בלחם נשכרו. אותם שהם שבעים מתחילה שבו להיות נשכרים בפת לחם ואותם שהיו רעבים מתחלה ונשכרו חדלו מלהשתכר ומלשרות על הרפס כי היו שבעים ברצון הבורא יתברך עד שיגיע רצון הבורא עד כך והשגחתו עד כי מי שהיתה עקרה כמוני ילדה שבעה ומ׳ שהיתה רבת בנים כצרתי פנינה עתה אומללה נכרתה כלומר שמתו בניה. ומה שאמר שבעה אינו דוקא אבל הוא כך חשבון כי כן דרך הכתוב כשירצה לומר רבים יאמר שבע כמו אומללה יולדת השבעה שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק וקם לפי שהעולם במספר שבעה ז׳ ככבים משרתים שבע ימי השבוע ועל עצמה אמרה חנה שהיו לה בנים ובנות כמו שכתוב כי פקד ה׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות: ורבת בנים. זה אמרה על פנינה אמרו

צוּר כֵּאלֹהֵינוּ׃ ג אַל־תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְבֹהָה יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְהוָה וְלֹא (ולו ק׳) נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת׃ ד קֶשֶׁת גִּבֹּרִים חַתִּים וְנִכְשָׁלִים אָזְרוּ חָיִל׃ ה שְׂבֵעִים בַּלֶּחֶם נִשְׂכָּרוּ וּרְעֵבִים חָדֵלּוּ עַד־עֲקָרָה יָלְדָה שִׁבְעָה וְרַבַּת

דקדיש אלא יי ארי לית בר מנך ועמך יימרון לית תקיף אלא אלהנא׃ ג על נבוכדנצר מלכא דבבל אתנביאת ואמרת אתון כסדאי וכל עממיא דעתידין למשלט בישראל לא תסגון למללא רברבן לא יפקון גידופין מפומכון ארי אלהא ידע כולא ועל כל עובדוהי מתיח דיניה אף לכון עתיד לשלמא פורענות חוביכון׃ ד על מלכות מקדון אתנביאת ואמרת קשתת דגברי מקדונאי יתברון ודבית חשמונאי דהוו חלשין יתעבדן להון נסין וגבורן׃ ה על בנוהי דהמן אתנביאת ואמרת דהוו שבעין בלחמא וגאן בעותרא וסגיאין בממונא אתמסכנו תבו לאתאגרא בלחם ומזון פומהון מרדכי ואסתר דהוו חשיכין ומסכנין עתרו ואתנשיאו ית מסכנותהון תבו למהוי

בתוך צרה: (ג) אל תרבו תדברו: כל נסי הרוח אשר שמחה מגלחת ובשביל פנינה שהיתה מתגאה עליה היא מדברת לפי פשוטו ולפי דרשו כתרגומו שתרגם יונתן: עתק. דבר חזק. ד״א ל׳ סרה כמו ויעתק משם ההרה יצא דבר סרה מפיכם: כי אל דעות ה׳. יודע מה שבלבבכם: ולו נתכנו עלילות. כל מעשי האדם נמנין לפניו: נתכנו. ל׳ מנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה): (ד) קשת גבורים חתים וגו׳. כך אומנתו של הקב״ה מתים את הגבורים ומחזק את החלשים משביע את הרעבים ומרעיב את השבעים: (ה) שבעים בלחם. ולא צריכים להיות נשכרים לשום מלאכה מרעיבם ונשכרו בלחם הרנסתם ורעבים שהיו סורחים וינעים על מזונות: חדלו. מטרחם: עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים וגו׳. ובעוד שהעקרה יולדת שבעה בנים רבת בנים אמללה וקוברת בנים. חנה ילדה שבעה שנאמר כי פקד ה׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים ושתי בנות (שמואל א ב) וכשחנה יולדת אחד פנינה קוברת שנים ועשרה בנים היו לה

תולדות אהרן כי אל דעות. ברכות לג סוטה יא סנהדרין לב: נשכרו. מגלה טו: עד עקרה. זוהר ויקרא.

רלבג

ואולם הש״י עושה ויוצר כל מה שירצה ואף על פי שיהיה כנגד הטבע. והנה אמרה זה לפי מה שאחשוב בעבור המופת שעשה הש״י לה שהיתה עקרה וילדה ובעבור שאר המופתים הדומים לזה שעשה הש״י: (ג) אל תרבו תדברו. אמרה בעבור דברי פנינה והכעסתה אותה על שאין לה בנים והיותה מתגדלת עליה מצד רבוי בניה ובעבור הדברים האלו שאומרים האנשים קלת לקלת אל תרבו לדבר גבוהה גבוהה ודבר חזק בעבור מה שתראו שהגיע לכם מהטוב או שראוי להגיע מצד כחכם ועוצם ידיכם או רוב הצלחתכם או חולשת שכנגדכם או רוע הצלחתם כי השם לבדו יודע העתידות ולא נתכנו המעשים לאיש אשר יחשב לעשותם כי לא אדם דרכו כמו שזכרה אחר זה. ולמה שהוא קרי בוי״ו ולו נתכנו הנה הרצון בזה כי הש״י לו לבדו נתכנו העלילות כי הוא לבד יכול על כל אשר יחפוץ: (ד) הגבורים הם חתים כשירצה הש״י עם היות קשתם בידם וכחם. והאנשים הנכשלים אזרו חיל עם עזר הש״י כמו שהתבאר מענין סנחריב להלחם על ירושלם עם שאר המופתים הדומים לו: (ה) האנשים השבעים כשהם עשירים שבו כשירצה הש״י להיות עניים עד שיהיו משתכרים בפת לחם שהוא השכר המיוחס להם בתכלית הדלות. והאנשים הדלים והם הרעבים חדלו כי שבו עשירים וחדלו מהשתכר כשירצה הש״י עד שהעקרה כשרצה השם ילדה שבעה ר״ל בנים רבים ואמרה זה על עצמה בדרך נבואה כי ראתה שיהיו לה עוד בנים ובנות כמו שספר אחר זה כי פקד ה׳ את חנה ותהר ותלד שלשה בנים

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ג) אל תרבו שתדברו גבוהה ויצא עתק מפיכם לחרף אותי על שהייתי עקרה. כי אל דעות ה׳. ולו נתכנו עלילות. והוא הכין ליתן לעקרות בנים ולהמית בני היולדות: עתק. הוא דיבור קשה כמו הדוברות על צדיק עתק: נתכנו. כמו מי תכן את רוח ה׳: עלילות. מעשים: (ד) קשת גבורים חתים. פי׳ מקרא מסורס הוא גבורי קשת חתים ועל שנסתרם כתב גבורים: (ה) שבעים בלחם נשכרו. לאחרים בלחם: ורעבים חדלו. מרעבונם. וכך הם דרכי הבורא משנה העתים עד שהעקרה יולדת הרבה ורבת בנים אמללה. ובא חדלו מודגש בלא צורך. יחבירו בותסר דבורה. ושבעה הוא רבוי חשבון כמו תן חלק לשבעה וכמו כי שבע יפול צדיק וקם. ולא על עצמה דברה אלא על כל העקרות שמוליד הבורא:

ביאור הגר״א

ואמר ראו שאין בלעדי: ואין צור כאלהינו. הוא בנין המשכן כמ״ש ואלהי לצור מחסי זה המשכן שהגין על ישראל: (ג) אל תרבו תדברו גבהה גבהה. נגד עשו שעשה ד׳ רעות לישראל א׳ כשבאו לרפידים מיד ויבא עמלק: ב׳ אחר המרגלים וירד העמלקי ויכום. ג׳ בשעת חורבן בית המקדש. ד׳ בשעת גוג ומגוג. אל תרבו נגד רפידים שכרת המלות וזרק כלפי מעלה וחירף וזהו אל תרבו להרשיע. תדברו הוא נגד ויעפילו שאז נתגברו על שונאיהן של ישראל. גבהה. הוא נגד החורבן שאז היתה ידם גבוה על שונאיהן של ישראל. גבהה שנית. נגד גוג ומגוג: יצא עתק מפיכם. הוא נגד וישמע הכנעני מלך ערד כמ״ש שהלכו בבגדי כנעני ומדבריהם דבריהם בלשון עמלק וזהו יצא עתק מפיכם דברים שנעתקו מהם ואין ראוי להם לפי מלבושיהם: כי אל דעות ה׳. נגד נחלי ארנון. ולא נתכנו עלילות. כתיב בא׳ וקרי בוי״ו וקאי על בלעם שלא נתכנו העלילות שרצה לקלל את ישראל. ולו נתכנו עלילות. שבע״כ ברכם: (ד) קשת גבורים חתים. קאי אסיחון ועוג שהם הגבורים שבכולם: ונכשלים אזרו חיל. קאי על מלחמת מדין אף שנכשלו אזרו חיל בי״ב אלף מישראל והרגו אותם: (ה) שבעים בלחם נשכרו. הם הגבעונים שנשכלו לישראל להיות חוטבי עצים ושואבי מים: ורעבים. הם ישראל שהיו רעבים במדבר כמ״ש ויענך וירעיבך כיון שבאו לא״י: חדלו. שמצאו שם בתים מלאים כל טוב עד עקרה ילדה שבעה. פי׳ ישראל שהיו עדיין עקרה וילדה שבעה שכבשו שבעה אומות: ורבת בנים אמללה. האומות שלא היה שר בעולם שלא היה לו פלטין בא״י

מצודת ציון

וסלע: (ג) עתק. דברי חזק כמו ידברו עתק (תהלים לד): נתכנו. ענין מנין כמו ותוכן לבנים (שמות ה): עלילות. מעשים כמו אשר עולל לי (איכה א): (ד) חתים. ענין שבירה כמו ולדקתי לא תחת (ישעיה נא): ונכשלים. מלשון מכשול והוא ענין רפוי הכח: אזרו חיל. חגרו כח וכן כמאזרני חיל (תהלים יח): (ה) חדלו. מנעו: אמללה. ענין כריתה כמו האומלל אני (שם ו): מוריד

מצודת דוד

ונסיו נמנים מעשה הבריות: (ד) קשת. ר״ל ועל שהוא יודע הכל לזה משלם לאיש כמעשהו ופתאום יושברו קשת וחוזק הגבורים והנכשלים אזרו חיל: (ה) שבעים. אנשים שהיו שבעים נעשו רעבים עד שישכרו עצמם לעבודה בעבור הלחם: ורעבים. ואשר היו משכירים עצמם בעבור הרעבון חדלו מלהשכיר עצמן כי מלאו די מחסורם: עד עקרה ילדה שבעה. ר״ל כ״כ רבה השגחתו עד אשר מי שהיתה בורא בלתך ומי מהנבראים אשר ידמה קדושתי לקדושת הבורא: (ג) אל תרבו וגו׳. אמרה נגד פנינה ובניה אל תרבו לדבר דבר גבוהה ר״ל גאוה וגסות וכפלה המלה לסורות על גאוה גדולה והתמדתה: יצא עתק. אל שאמרה משמשת במקום שנים כאלו אמרה אל יצא עתק מפיכם: כי אל דעות ה׳. ה׳ הוא אל שיודע הכל עקרה

לא שנאמר הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים (שמואל א א) שלפנינה כשילדה חנה ארבעה קברה פנינה שמונה וכשנתעברה וילדה ולד חמישי נשתטחה פנינה לרגליה ובקשה רחמים וחיו ונקראו על שמה אלו דברי ר' נחמיה ר' יהודה אומר בני בנים הרי הן כבנים ויש אומרים שבעה בגימטרי' כמנין שמואל : (ט) חסידו כתיב חסידיו קרי בין יחיד בין רבים וכן יחתו מריבו בין יחיד בין רבים: עליו

אמרו כשהיתה חנה יולדת אחד היו בני פנינה מתים שנים. ובדרש עד עקרה ילדה שבעה שמואל בגימטריא במספר שבעה ויתכן לומר כי אמרה זה חנה על כנסת ישראל וכל השירה כולה ג"כ על כנסת ישראל ולכך התחיל בה בלשון ותתפלל כי לשון התפלה יפול ברוב על הענינים העתידים ונמשך על מה שעבר ואמרה זה ברוח נבואה ולכך הושמה במכתב בין הנביאים כי היא נבואה כולה עתידה על צרות ישראל ותשועתם כמו שתרגם המתרגם יונתן בן עוזיאל ויפה אמר ומתיישב בלב הנבונים ודעתינו בזה הפסוק והשירה כולה כי אמרה חנה כל עניני העולם וצרכי בני אדם תלויים ביד הבורא ית' וברצונו והוא משגיח בכללים ובפרטים ועושה בהם כרצונו ואפילו אם יראה לבני אדם שיעשה להם דבר שאינו על רצונם והפלא יש להם להתפלל אליו בכל נפשם כמו שעשיתי אני והוא יתן להם בקשתם ורצונם בכל דבר שיהיה חפצם וצרכם כי השגחתו בתחתונים כמו שהיא בעליונים כמו שאמרה בסוף כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ואמרה כי אם יהיו ישראל בצרה ובגלות תחת ע"ג הנמשלים לאשה שילדה בנים הרבה והיא מתגאה בהם ושמחה ומתהדרת עליהם בכל עת שתתגבר האשה הרבה בבנים להצר ולהרע לעקרה והיא כנסת ישראל הנמשלת לאשה עקרה שיולדת מעט בנים כמו שנראה בישעיה רני עקרה לא ילדה וכמוהו הרבה אפילו שהיו לה מעט בנים לזאת העקרה עוד יבא זמן שתהיה גם היא רבת בנים בעת שישובו אל ה' בכל לבם ויתפללו אליו בגלותם וצרתם ואז אותה שהיתה רבת בנים אומללה פי' נכרתה ונפסקה מלהוליד ולהגליה ומה שילדה יכרת ויאבד וזה מורה על ביאת משיחנו וענין תשועת ישראל בשובינו לארצינו במהרה בימינו ומיתת המועדים עם גוג ומגוג כי תהיה בהם מהומה גדולה וישראל ינצלו הטובים שבהם ועל זה אמר רגלי חסידיו ישמור וכל הענין נמשך בזה הדרך ומעתה פתחתי לך הדרך ותבין מעצמך : (ו) ה' ממית ומחיה. את האדם אמר בתחלה ממית ואחר כך מחיה בהפכו מחיה שמעמידו בחיים ומאריך ימיו כשירצה וכן והחלימני והחייני והדומים לו שפי' העמדת החיים באדם וכן מוריד שאול ויעל כמו העלית משאול נפשי חייתני מירדי בור וכן מיד שאול כי יקחני סלה כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או הוא רמז לצרות ולרווחות וכן אני אמית ואחיה או יהיה ממית ומחיה אני אמית ואחיה רמז לגמול הצדיקים ולעונש הרשעים בנפשותם או אמר פסוק זה בדרך נבואה או בדרך קבלה על תחיית המתים לעתיד לבא : (ז) אף מרוממם. הרבוי לפי שעלייה יותר כח וגבורה מהירידה : (ח) מאשפות. לשון יחידות בשקל אחות הראוי בתשלומו אחיות וקבוצו חבקו אשפתות בתמורת הנח בדגש : מצוקי ארץ. עמודי ארץ וכן ויציקום לפני ה' ויעמידום ומצוקי ארץ הם הצדיקים כי בזכותם מתקיים התבל וכן אמר וצדיק יסוד עולם או יהיה פירושו על דרך ומתחת זרועות עולם ר"ל כי הוא יתברך הוא קיום עולם ומעמידו ומעמידי האדם לו הם ובכחו עומד הכל וסדר הישוב בארץ להעמיד היצורים עליה וזהו שאמר וישת עליהם תבל כי מקומות הישוב יקראו תבל : (ט) חסידו. כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכן מריבו עלו והענין אחד כי יו"ד הרבוי תפול לפעמים: ישמור. שלא ינגפו

בָּנִים אֻמְלָלָה׃ ו יְהוָה מֵמִית
וּמְחַיֶּה מוֹרִיד שְׁאוֹל וַיָּעַל׃
ז יְהוָה מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר מַשְׁפִּיל אַף־ (ג' ב' מ"ל וא' חס')
מְרוֹמֵם׃ ח מֵקִים מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת (ל')
יָרִים אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיב עִם־נְדִיבִים
וְכִסֵּא כָבוֹד יַנְחִלֵם כִּי לַיהוָה מְצֻקֵי (ל' חס')
אֶרֶץ וַיָּשֶׁת עֲלֵיהֶם תֵּבֵל׃ ט רַגְלֵי
חֲסִידָו יִשְׁמֹר וּרְשָׁעִים בַּחֹשֶׁךְ יִדָּמּוּ (חסידיו ק')

בני חורין קדם ירושלם דהות כאתתא עקרא עתידא דתתמלי מעם גלותהא ורומי דמליא סגי עממיא יסופון משריתהא תצדי ותיחרוב : ו כל אלין גבורתא דיי דהוא שליט בעלמא ממית ואמר לאחאה ומחית לשאול ואף עתיד לאסקא בחיי עלמא : ז יי ממסכין ומעתיר משפיל אף מרים : ח מקים מעפרא מסכינא מקלקלתא מרים חשיכא לאותבותהון עם צדיקיא רברבי עלמא וכורסי יקרא מחסין להון ארי קדם יי גלן עובדי בני אנשא מלרע אתקין גהנם לרשיעיא עברי על מימריה וצדיקיא עבדי רעותיה שכליל להון תבל : ט וגוית עבדוהי צדיקיא יטר מגהנם ורשיעיא

מהוללי בי נשבעו. פרץ האלהים : ינחלם ג' חס' בליש' בחילה בקריאה וסי' וכסא כבוד ינחלם. כי הוא ינחלנה את ישראל : מאחוזתו ינחל את בניו : וישת ו' בקריאה וסי' וישת לו עדרים לבדו ולא שתם. וישת על ראש אפרים והוא הצעיר. וישה אל המדבר פניו. וישת עליהם תבל. וישת

תולדות אהרן ה' ממית ומחיה. ר"ה יז סנהדרין נב קמ קט זוהר בלק (סנהדרין כט) : מאשפות ירים. יומא פז זוהר ויקרא: מצוקי ארץ. יומא לח : וישת ועליהם תבל. סנהדרין כו : רגלי חסידיו. יומא לח : זוהר וירא (פרס עז קדושין סא סנהדרין כז שב עוט לג) :

רלבג

בנים והנה אמרה שבעה על דרך אמרו שבע יפול צדיק וקם שבע תועבות בלבו ומי שהיא רבת בנים יקרה לה כשירצה השי"ת שאומללה ונכרתה מרוב בניה באבדן בניה ואפשר שמתו בסוף בני פנינה ועליה אמרה כן : (ו) ה' ממית ומחיה. האנשים אחר זה כאן נתנבאה על תחיית המתים בביאור להיות ענינו בתכלית הפלא. ואמרה מוריד שאול ויעל לכפול הענין במלות שונות כי הרצון בשאול קבר כמו כי ארד אל בני שאולה ונקרא הקבר שאול להיותו בבטן הארץ וכזה נקרא המקום היותר שפל שאול כמו שפירשנו בביאורנו לספר איוב : (ז) ה' מוריש. השי"ת הוא מוריש ואחר כך מעשיר האדם כשירצה ומשפיל אותו ואח"כ מרומם אותו כשירצה ולזה אין ראוי שיתגאה העשיר על עשרו ורוממותו ולא שידאג מאד על שפלותו השפל ועל עניו העני : (ח) כי השי"ת מקים מעפר דל וירים האביון מן האשפה רצה לומר מי שהיה אביון כל כך עד שהיה מונח במקומות

פי' רבי' ישעיה

(ז) ה' מוריש ומעשיר. אין מוריש מלשון רש שאילו כן היה לו לומר מריש המ"ם בצירי אלא מוריש האדם מירושתו כמו שרש תשרש : (ח) מצוקי ארץ. פי' יסודות.

ביאור הגר"א

בלא"י מש"ה קרי לכו רבת בנים : (ו) ה' ממית ומחיה. כמ"ש נפלתי קמתי אף שנפלתי במיתת משה קמתי בגדולת יהושע וזה ה' ממית כלומר מיתת משה ומחיה זה גדולת יהושע : מוריד שאול. וימכרם ביד יבין מלך חצור : ויעל. שהעמיד להם שופטים שהושיעו אותם : (ז) ה' מוריש. זו מדין דכתיב וידל ישראל מאוד : אף מעשיר. זה גדעון דכתיב ויהי משקל הזהב אשר שאל אלף ושבע מאות זהב לבד מן השהרונים : משפיל. אח"כ ע"י בני עמון : אף מרומם. ע"י יפתח : (ח) מקים מעפר דל. ע"י שמשון מפלשתים שהוא נקרא עפר ע"ש יהי דן נחש עלי דרך : מאשפות. בימי שמואל כשנפל הארון ביד פלשתים : ירים אביון. ע"י שמואל : להושיב עם נדיבים. שאול ודוד שנעשו מלכים על ישראל : וכסא כבוד. ירושלים : ינחלם. למלכי בית דוד : כי לה' מצוקי ארץ. הם הנשיאים שבא"י : וישת עליהם תבל. אלו ראשי גליות שבבבל כמ"ש לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו : (ט) רגלי חסידיו ישמר. זה גלות בבל שגלו החרש והמסגר כמ"ש והדודאים

מצודת דוד

עקרה ילדה שבעה בנים ומי שהיתה בת רבת בנים נכרתה באבדן כל בניה : (ו) ה' ממית ומחיה. ר"ל לא במקרה בא כ"א יד ה' עשתה זאת הוא ממית בני רבת הבנים והוא מחיה בני העקרה ולא תשכל מלידה ומבטן ומהריון : מוריד שאול. וכזה מוריד את בת רבת הבנים אל השאול ר"ל בשפל המצב ועומק הצרה ואת העקרה מעלה מעומק שפל מצבה : (ז) ה' מוריש. את השבעים עד אשר בלחם נשכרו : ומעשיר. את הרעבים עד אשר חדלו : משפיל. בזה משפיל גאות השבעים ואף מרומם עליהם את הרעבים ולא די במה שחדלו מלהשכיר עצמם כי אף ישכרו את השבעים וירוממו עוד עליהם : (ח) מקים מעפר דל. מי שהיה דל וגבזה שחה עד לעפר ה' מקימו מן העפר : מאשפות וכו'. כפל הדבר במ"ש : להושיב. מרימו מן האשפות ומגביהו עוד להושיב אותו עם נדיבים להיות דומה להם : ינחילם. ר"ל יכובדו בעיני הבריות כאלו היו מלומדים בכבוד ובאה להם מנחלת אבותם : כי לה'. וזה בעבור שיסודות הארץ המה לה' ועל היסודות ההם עשה הוא את העולם לזה בידו לעשות בעולמו כרצונו : (ט) רגלי חסידיו ישמור. ר"ל אולם הכל

מצודת ציון

(ו) מוריד. מל' ירידה : (ז) מוריש. ענין עניות כמו ולרש אין כל (ש"ב י): (ח) מאשפות. הוא מקום השלכת הזבל: ירים. ירומם : אביון. התאב לכל דבר כי אין לו מאומה : נדיבים. שרים והשוביס: מצוקי ארץ. מלכי ארץ ודוגמתו ויציקו את ארון (ש"ב טו) ור"ל היסודות והעמודים שהם מלכי הארץ ומעמידים אותה : וישת. וישם : תבל. מקום המיושב נקרא תבל : (ט) ידמו. יכרתו כמו

כִּי־לֹא בְכֹחַ יִגְבַּר־אִישׁ׃ י יְהוָה יֵחַתּוּ מְרִיבָו עָלָו בַּשָּׁמַיִם יַרְעֵם יְהוָה יָדִין אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִתֶּן־עֹז לְמַלְכּוֹ וְיָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ׃

(מריביו ק' עליו ק')

יא וַיֵּלֶךְ אֶלְקָנָה הָרָמָתָה עַל־בֵּיתוֹ וְהַנַּעַר הָיָה מְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה אֶת־פְּנֵי עֵלִי הַכֹּהֵן׃ יב וּבְנֵי עֵלִי בְּנֵי בְלִיָּעַל לֹא יָדְעוּ אֶת־יְהוָה׃

יג וּמִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים אֶת־הָעָם כָּל־אִישׁ זֹבֵחַ זֶבַח וּבָא נַעַר הַכֹּהֵן כְּבַשֵּׁל הַבָּשָׂר וְהַמַּזְלֵג שְׁלֹשׁ־הַשִּׁנַּיִם בְּיָדוֹ׃ יד וְהִכָּה בַכִּיּוֹר אוֹ בַדּוּד אוֹ בַקַּלַּחַת אוֹ בַפָּרוּר כֹּל אֲשֶׁר יַעֲלֶה הַמַּזְלֵג

בְּגֵיהִנָּם . בַּחֲשׁוֹכָא יִתְדַּנּוּן לְהוֹדָעָא אֲרֵי לָא מִן דְּאִית בֵּיהּ חֵילָא זַכֵּי לְיוֹם דִּינָא : י יְיָ יִתְבַּר בַּעֲלֵי דְבָבָא דְקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לְעַמֵּיהּ עֲלֵיהוֹן מִן שְׁמַיָּא בְּקָל רָם יַשְׁקִיף יְיָ יַעְבֵּיד פּוּרְעָנוּת מִן מָגוֹג וּמִמַּשְׁרְיַת עַמְמִין חֲטוֹפִין דְּאָתַן עִמֵּיהּ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְיִתֵּן תּוּקְפָּא לְמַלְכֵּיהּ וִירַבֵּי מַלְכוּת מְשִׁיחֵיהּ : יא וַאֲזַל אֶלְקָנָה לְרָמְתָא לְבֵיתֵיהּ וְרַבְיָא הֲוָה מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי עֵלִי כַּהֲנָא : יב וּבְנֵי עֵלִי גַּבְרִין רַשִׁיעַיָּא לָא הֲווֹ יָדְעִין לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ : יג וְנִימוֹסָא דְכַהֲנַיָּא מִן עַמָּא כָּל גְּבַר דְּנָכֵיס נִכְסְתָא וְאָתֵי עוּלֵימָא דְכַהֲנָא כִּמְבַשַּׁל בִּסְרָא וּמַשִּׁילְיָא דִּי לֵיהּ תְּלַת שִׁנִּין בִּידֵיהּ : יד וְקָבַע לֵיהּ בְּכִיוֹרָא אוֹ בְדוּדָא אוֹ בְקִדְרָא אוֹ בְמַלֵּיסָא כֹּל דְּמַסִּיק מַשִּׁילְיָא נָסֵיב

תולדות אהרן יחתו מריביו . ר"ה יז : אפסי ארץ . (ברכות ח תענית סה) : בני בליעל . שבת נה

רשי

(י) עליו בשמים ירעם . עלו כתיב אפי' עלו בשמים מרעים עליהם ומורידם : ידין אפסי ארץ . שופטן ומייסרן יוסטיציי"א בלעז : (יא) היה משרת את ה' את פני עלי . מכאן למשמש פני תלמידי חכמים כמשמש פני השכינה : (יג) ומשפט הכהנים הם קבעו להם חק זה ולהם לא היה לגזל כי אם חזה ושוק של שלמים : (יד) בכיור . סיר : בקלחת . יורה : בפרור . במחבת

רדק

ינגסו : ידמו . ישתקו מרגשם ורשעתם או פי' יכרתו וכן אל תדמו בעונה ופי' בחשך כאדם שהולך בחשך שיפול : כי לא בכח יגבר איש . לא יהיה מה שיחשבו שיגברו בכחם ובחילם כי כאשר יהיה רצון האל להושיבם בחשך והיא הצרה שתבא אליהם לא תועילם גבורתם ועושרם : (י) ה' יחתו מריביו . מריבי הצדיקים הם מריביו . עליו בשמים ירעם . עליו על כל אחד ממריביו וב"ת בשמים במקום מן כמו שנאמר ירעם מן שמים ה' וכן ב"ת בקדשים לא יאכל והנותר בבשר ובלחם והדומים להם ויש לפרשו כמשמעו כלומר יעשה הרעם בשמים להשמיעם ולבהלם וזהו פירוש עליו כלומר בעבורו והרעם הוא משל על הגזירות היורדות מן השמים שאמר וישלח חציו ויפיצם ברק ויהם : ידין אפסי ארץ . על דרך כי הוא לקצות ארץ יביט אם יסתר איש במסתרים : ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו . כפל דבר כי המלך הוא המשיח ואמרה חנה זה על דרך נבואה או על דרך קבלה כי שיתה קבלה אצלם כי עתיד להיות מלך בישראל וחתמה השירה הזאת בדברי המלך לפי שזכרה מפלת הרשעים והם אויבי ישראל ואמרה כי האל יתן עז למלך ישראל שיושעו ישראל על ידו מיד אויביהם ואם אמרה זה בדרך נבואה רמזה בזה שעל ידי שמואל בנה יהיה מלך בישראל והוא ימשחנו : (יא) על ביתו כמו אל ביתו וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה' : את פני עלי . כמו לפני כלומר שהיה עלי מלמדו עבודת ה' וי"ת בחיי עלי כהנא כמו שתרגם אונקלוס על פניו להאבידו בחייהון לאובדיהון : (יב) בני בליעל . בני רשע . ובדרש בנים שבלו שם שמים מעליהם שאמרו אין מלכות בשמים וזהו שאמר לא ידעו את ה' או פירושו לא ידעו את ה' לא היו יודעים דרך ה' שהיו עושים מעשה רשע בכהונתם כמו שמספר והולך מה היו עושים וי"ת גברין רשיעין לא הוו ידעין למדחל מן קדם ה' : (יג) ומשפט הכהנים . הם שמו להם זה החק והמשפט : לבשל הבשר . בשר שלמים ומלבד משפט שהוא חזה ושוק היה נער הכהן לוקח משא' הבשר שהיה חלק הבעלים : (יד) כל אשר יעלה המזלג . בפעם אחת וזה היה חק עולה וגזל שעשו

רלבג

המקומות להסיר מהם האשפה והלכלוך ירימהו הש"י להושיב אותו עם נדיבים : וינחילם כסא כבוד . ר"ל שישימם מלכים נכבדים ומנהיגים אחר היותם דלים ואביונים . והנה אמרה זה לפי מה שאחשב על דלותה מהבנים ונתן לה הש"י בן שסופו להיות מושל בישראל ממשלה נכבדת . והנה היה זה כן כי לה' מצוקי הארץ ועל העמודים ההם שת הייסוד אשר בו ימצא המין האנושי ואלו העמודים הם אופני השגחתו באלו השפלים אשר הם סבת קיום המין האנושי באופן שלם . ובזאת ההשגחה ישמר רגלי חסידיו מהכשל ברעות העולם . ואולם הרשעים לא יכין להם אור ויראה להם הרע שיפלו כדי שישמרו ממנו אבל יכרתו בחשך . וכבר יתבאר שזה אמת כי לא בכח יגבר איש אבל ימצא שינוצח עם היותו יותר חזק משכנגדו וזה יהיה בהכרח מצד השגחת הש"י באיש החלוש : (י) והנה עתה התפללה חנה בעבור בנה ואמרה דרך תפלה ה' יחתו מריבי שמואל והם הפלשתים שבאו להלחם עמו ועם ישראל בעבורו : ירעם הש"י בשמים וכן היה במלחמה ראשונה שנלחם שמואל בפלשתים שנאמר וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על הפלשתים ויהמם . ה' ידין אפסי ארץ . כי הוא הולך ממקום למקום לשפוט ישראל . ויתן הש"י עוז למלוכה אשר ימליכהו שמואל וימלוך בחייו והוא שאול באופן שינצח אויבי ישראל . וירים הש"י קרן משיחו אשר ימשחהו שמואל ולא ימלוך בחייו והוא דוד אשר רמה קרנו מאד לנצח כל אויביו ונתנה לו המלוכה ולזרעו אחריו : (יא) עוד ספר שכבר הלך אלקנה זה הרמתה בעבור ביתו ולולי זה היה נשאר שם בעבור הנער שנשאר שם לשרת את ה' והניחו שם את פני עלי הכהן כדי שילמדנו ויישירנו לעבודת הש"י . או יהיה על ביתו כמו אל ביתו כמו ישעה האדם על עושהו שהוא כמו אל עושהו : (יב) והנה בני עלי היו רשעים ובלתי יודעים הש"י ולזאת הסבה היו רודפים אחרי הזוללות והיו מפני זה לוקחים מישראל יותר מכדי חקם מבשר השלמים שהוא חזה ושוק ועשו להם הכהנים חק ומשפט

פי' רבי' ישעיה

(י) מריביו עליו . כמו פגריכם אתם : ויתן עוז למלכו . יש לומר שהתפללה על שאול ודוד שהמליך ומשחם שמואל : (יג) ומשפט הכהנים . קבעו להם חוק ליקח כל אשר יעלה המזלג יותר על חזה ושוק שלהם :

ביאור הגר"א

והדודאים הטובות וגו' ושמרם שיחזרו הם עצמם לבנות בית המקדש : ורשעים בחושך ידמו . זה גלות מדי : כי לא בכח יגבר איש . נגד גלות עובדי כוכבים כמ"ש גבורים ביד חלשים ואומר ועוררתי בניך ציון על בניך יון : (י) ה' יחתו מריביו . נגד גלות אדום כמ"ש ומלין לצד עלאה ימלל : עליו בשמים ירעם . בימי גוג ומגוג שישליך ה' עליו ברד ואבני אלגביש : ה' ידין אפסי ארץ . כמ"ש וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט : ויתן עוז למלכו . זה משיח בן יוסף וקרא עוז שהוא בכור שור וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח ואומר ה' בעזך ישמח מלך : וירם קרן משיחו . זה משיח בן דוד כמ"ש אצמיח קרן דוד וכן מגדיל ישועות מלכו הוא משיח בן יוסף ועושה חסד למשיחו הוא משיח בן דוד . וכן בעזך ישמח מלך משיח בן יוסף ובישועתך מה יגל מאוד משיח בן דוד :

מצודת ציון

כמו אל תדמו בעונה (ירמיה נא) : יחתו . ישברו : ירעם . מלשון רעם ורעש : אפסי . קצות כי בקצות הארץ היא אפס וכלה : קרן . שמלה הזה הונחה על התגברות כי בע"ח בעלי הקרן יתחזקו בהם : (יא) על ביתו . אל ביתו : (יג) ומשפט . ומנהג כמו וכה משפטו (לקמן כז) : את העם . עם העם . והמזלג . הם כלי בעלת שינים עשוי לתחוב בו בשר ולהוציא מהקדרה וכן את המזלגות (שמות לח) : (יד) בכיור דוד קלחת פרור . הם כלי בשול כיורה וקדרה וכדומה :

מצודת דוד

הכל במשפט כי רגלי חסידיו ישמור מלכד והרשעים יוכרתו בבוא חושך הפורעניות בעת נתמלא סאתם : כי לא בכח . אין התגברות האיש תלוי בכחו כי אם היא ביד ה' וע"פ כשרון מעשה האיש : (י) ה' יחתו מריביו . כהתימה לסדר שבחי המקום חזרה להתפלל על שמואל בנה ואמרה אתה ה' נא יחתו וישברו מריביו של בני ואנשי מלחמתו כי ראתה ברוה"ק שפלשתים ילחמו בו והתפללה שהמה יחתו : עליו בשמים ירעם . בעבור בני ירעם האל ית' בשמים על פלשתים ונתקיימה תפלתה כמ"ש וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים (לקמן ז) : ה' ידין אפסי ארץ . ר"ל אתה ה' נא ידין בני אפסי ארץ להיות שופט בישראל ויסבב במקומות עריהם לשפטם וכן נתקיים כמ"ש והלך וגו' וסבב וגו' ושפט את ישראל (שם) : ויתן עוז למלכו . ה' יתן עוז וגבורה להמלך אשר בני ימליך אותו והוא שאול : וירם קרן משיחו . על דוד אמרה כי שמואל בנה רק משחו למלך אבל לא המליכו בחייו כי שמואל מת ועודנו לא מלך עד לאח"ז והתפללה עליו חנה שירום קרן ממשלתו : (יא) את פני . ר"ל לפניו כי היה מלמדו איך ישרת את ה' : (יב) לא ידעו את ה' . ולחוסר הידיעה הרשיעו לעשות : (יג) ומשפט הכהנים . בני עלי עשו לעצמם מנהג קבוע עם העם הזובחים : כל איש . כאשר היה מי זובח שלמים בא אליו משרת הכהן ובידו מזלג בעל שלש שינים בכדי שירבה ליקח בו : (יד) והכה . במזלג הזה הכה בכח בכיור וש' כלי בשול להתחב בבשר ואל אשר יעלה ממנו מן הבשר

רשי

מתכת : (יז) כי נאצו. לשון בזיון : (יח) נער חגור אפוד בד. כרדוט דבוץ והוא לשון מעיל שהרי תרגם יונתן מעילין דכי כן תלבשנה הבתולות מעילים (שמואל ב יג) כרדוטין : (יט) ומעיל קטן תעשה לו אמו. מימים ימימה. משנה לשנה : (כ) וברך עלי. ל׳ הוה הוא מברכו היה בכל שנה: תחת השאלה אשר שאל. לו בן ואמר לו ישים ה׳ לך זרע ג׳ יפי רצון שכל בנים שיהו לך

יִקַּח הַכֹּהֵן בּוֹ כָּכָה יַעֲשׂוּ לְכָל־
יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים שָׁם בְּשִׁלֹה׃
טו גַּם בְּטֶרֶם יַקְטִרוּן אֶת־הַחֵלֶב וּבָא ׀
נַעַר הַכֹּהֵן וְאָמַר לָאִישׁ הַזֹּבֵחַ תְּנָה
בָשָׂר לִצְלוֹת לַכֹּהֵן וְלֹא־יִקַּח מִמְּךָ
בָּשָׂר מְבֻשָּׁל כִּי אִם־חָי׃ טז וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הָאִישׁ קַטֵּר יַקְטִירוּן כַּיּוֹם
הַחֵלֶב וְקַח־לְךָ כַּאֲשֶׁר תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ
וְאָמַר ׀ לוֹ כִּי עַתָּה תִתֵּן וְאִם־לֹא
לָקַחְתִּי בְחָזְקָה׃ יז וַתְּהִי חַטַּאת
הַנְּעָרִים גְּדוֹלָה מְאֹד אֶת־פְּנֵי יְהוָה
כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים אֵת מִנְחַת יְהוָה׃
יח וּשְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־פְּנֵי יְהוָה נַעַר
חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃ יט וּמְעִיל קָטֹן תַּעֲשֶׂה־
לּוֹ אִמּוֹ וְהַעַלְתָה לוֹ מִיָּמִים ׀ יָמִימָה
בַּעֲלוֹתָהּ אֶת־אִישָׁהּ לִזְבֹּחַ אֶת־זֶבַח
הַיָּמִים׃ כ וּבֵרַךְ עֵלִי אֶת־אֶלְקָנָה
וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאָמַר יָשֵׂם יְהוָה לְךָ זֶרַע
מִן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת תַּחַת הַשְּׁאֵלָה

כַּהֲנָא לְנַפְשֵׁיהּ כְּדֵין עָבְדִין
לְכָל יִשְׂרָאֵל דְאָתַן לְדַבָּחָא
תַּמָּן בְּשִׁלֹה׃ טו אַף עַד
דְלָא יִתַּסְקוּן יָת תַּרְבָּא
לְמַדְבְּחָא וְיָתֵי עוּלֵימָא
דְכַהֲנָא וְאָמַר לְגַבְרָא
דְדָבַח הַב בִּסְרָא לְמִטְוֵי
לְכַהֲנָא וְלָא יִסַּב מִנָּךְ בְּשַׂר
מְבַשַּׁל אֱלָהֵן כַּד חָי׃
טז וַאֲמַר לֵיהּ גַבְרָא אוֹרִיךְ
עַד דְיִתַּסְקוּן תַּרְבַּיָא וְסַב
לָךְ כְּמָא דְרַעֲוָא נַפְשָׁךְ
וַאֲמַר לֵיהּ אֲרֵי כְעַן תִּתֵּן
וְאִם לָא יִסְּבוּן מִנָּךְ בְּעַל
כּוּרְחָךְ׃ יז וַהֲוָת חוֹב
עוּלֵימַיָא סַגִּי לַחֲדָא קֳדָם
יְיָ אֲרֵי בְזוֹ גַבְרַיָא יָת
קוּרְבָּנַיָא דַייָ׃ יח וּשְׁמוּאֵל
מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ עוּלֵימָא
אֲסִיר כְּרְדוּט דְבוּץ׃
יט וּמְעִיל זְעֵיר עָבְדָא לֵיהּ
אִמֵּיהּ וּמַסְקָא לֵיהּ מִזְּמַן
מוֹעֵד לְמוֹעֵד בְּמִסְקַהּ עִם
בַּעֲלַהּ לְדַבָּחָא יָת דְבַח
מוֹעֲדַיָא׃ כ וּבָרִיךְ עֵלִי יָת אֶלְקָנָה וְיָת אִתְּתֵיהּ וַאֲמַר יְקַיֵּים יְיָ לָךְ בְּנִין
כַּשְׁרִין מִן אִתְּתָא הָדָא חֲלַף שְׁאֶלְתָּא

רלבג

שהיו לוקחים מהבשר שבשלו ישראל מן השלמים כל אשר יעלה המזלג מהכלים שהיו מבשלים בו הבשר וזה היה חמס ובזיון לקרבנות שהם היו לוקחים אותה על צד רדיפת התאוות ולא נתנו להם המתנות שנתן להם הש״י אם לא לתכלית שיחזקו בתורת ה׳ מצד שלא יצטרך להם לטרוח במזונם : ועשו רעה גדולה יותר מזאת שקודם שקרבו מתירי השלמים לכהנים ולישראל והם החלבים עם מה שנמשך להם היו חוטפים להם בחזקה מבשר הזבח לאכל בצלי תחת הבשר המבושל שׂשמו להם לחק לקחת מזבחי ישראל יותר על מה שהיה ראוי להם והנה שמו שלחנם קודם לשולחן גבוה כאילו היתה לשוא העבודה לה׳ והיה עקר הכוונה למלאת בטנם ובזה האופן נאצו בני עלי את מנחת ה׳ : (יח) והנה היה שמואל משרת את ה׳ והנה מקטנותו היה חגור אפוד בד לשמו שהוא נבדל לעבודת הש״י כמו הענין בכהני נוב עיר הכהנים שהיו שם שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד: (יט) והיתה עושה לו אמו מעיל קטן שנה בשנה ועליו היה חגור אפוד בד. ושנה בשנה היה מברך עלי את אלקנה ואת אשתו שיהיה לו

רדק

שמו הכהנים על ישראל והמזלג ידוע והוא כלי ברזל יש לו שנים שמעלים בו בשר מן הקדירה : שלש השנים בידו. שלש שם תואר סמוך כאילו אמר כי המזלג משולש בשנים וכמוהו גדול הכנפים ר״ל שכנפיו גדולים כן שלש השנים ר״ל שו שניו שלש ויהיה שלש תואר על משקל גדול ואמר שנים בלשון שנים ואף על פי שהם שלש לפי שׁשני האדם והבהמה הם זוגות אמר בשני הכלים בלשון זוגות ואף על פי שאינם זוגות : והכה. במזלג שבידו היה מכה בבשר שבכיור וכל הבשר שהיה מעלה במזלג היה לוקח לו ולא היה מתרצה בחלק הכהונה הכתוב בתורה : בכיור. כיור דוד קלחת פרור נויי קדרים הם ות״י וקבע לה׳ בכיורא או בדוד או בקדירא או במליסא ותרגם מזלג משילא ותרגם ירושלמי ומזלגותיו ומחתותיו ומשיליתיה ומחתיתיה : יעלה. מבנין הפעיל : (טו) גם בטרם היו לוקחים את הבשר ואוכלים קודם הקטרת האימורים וזה רעה רבה כי לא נתן להם האל אלא שיזכו משלחנו אחר שיזרקו הדם ויקטירו החלבים . ובדרש אמר להם הקב״ה מפני מה אתם אוכלים שירי מנחה ומניחים את הקומץ לזבובים מפני מה אתם אוכלים את הבשר ומניחין את החלבים שטוחין בחמה מה ישר׳ אומרים להם יבא הכהן ויזרוק את הדם ויקטיר את החלב ואח״כ יקח לו הבשר מה הכהן אומר לו הדם אני זורק והחלב אני מקטיר תנה בשר לצלות לכהן: ולא יקח ממך. כך הי׳ אומר לו ואח״כ הי׳ לוקח גם מן המבושל או פעמים היה לוקח מן המבושל כמו שכתוב כבשל הבשר ופעמים היה לוקח מן החי לצלי ולא היה לוקח אחר כך מן המבושל : (טז) כיום. הכ״ף כ״ף האמיתית וכן השבעה לי כיום כי אותו כהיום תמצאון אותו : ואמר לו. כתוב בוי״ו וקרי באל״ף ופניהם נכונים בענין : (יז) כי נאצו. כמו כי נאץ נאצת ענין מיאוס ובזוי וכת״י ארי בזו: את מנחת ה׳. כתרגום ית קורבניא דה׳: משרת את פני ה׳. למה כתב זה והלא אמר למעלה משרת את ה׳ אלא לפי שספר בגמרא עלי ספר בשבח שמואל שלא למד ממעשיהם להתעסק באכילה ובשתייה ובתענוג העולם אלא משרת את פני ה׳ ומה היתה עבודתו היה מתעסק בתלמוד תורה ולדעת את ה׳ וללמוד את עבודת הלויים בשיר בפה ובכלי וכל זה הוא עבודת ה׳: חגור אפוד בד. ת״י כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולו׳ מעילין כרדוטין ותרגם ומעיל קטן כמשמעו זעיר דומה לי כי המעיל נעשה בתכונות שונו׳ יש מעיל לעטיפה וכן מעיל שמואל שנא׳ והוא עוטה מעיל וכן היה מעיל כהן גדול הבגד העליון שהיה עוטה אותו והמעיל שהיו בנות המלך לובשות היה מלבוש עשוי בתכונת מלבושי הנשים וכן האפוד עשוי בתכונות שונות של כהן גדול היה עשוי בתכונה הכתוב׳ בתורה ואפוד של פשתן היו חוגרים אותו העובדים את ה׳ והיו משתנים בו משאר בני אדם ואותו היו חוגרים בין כהן בין לוי בין ישראל כמו שכתוב בכהנים וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נושא אפוד בד וכן בשמואל שהיה לוי חגור אפוד בד וכן דוד כשהיה בעבודת האל לפני הארון חגור אפוד בד כמו שכתוב ודוד חגור אפוד בד : (יט) ומעיל קטן תעשה לו. המעיל שהיה עוטהו בעומד לכבוד היום ובאמרו קטן כלומר במדתו והוצרך לומר זה כי לא היה מנהגם לעשות מעיל אלא הגדולים אבל הקטנים לא וזה מרוב אהבתם אותו וכי היה משרת את פני ה׳ עשתה לו מעיל ולא היתה מניחתו אצלו כדי שלא יעטם אותו בימי החול אלא ממועד למועד לכבו׳ היום והוא היה נער ולא היה נשמר מלטנפותו לפי׳ היתה מעלה אותו לו במועד ומחזירה אותו עד מועד אחר : תעשה. כמו עשתה ורבים כמוהו או אמר תעשה כי לא עשתה לו מעיל אחד לבד אלא כמו שהיה הולך וגדל כן תעשה לו כמדתו מעיל : והעלתה . נפתחו הה״א והעיין לסקל על קריאת׳ וקריאת המלה מלרע כי הטע׳ בתיי״ו : (כ) וברך . כן היה עושה בכל זמן שהיו עולים היה מברך אותם ואומר להם שישים

חשך סביבתיו : וימד שש שערים וישת עליה . ונמסר גם בסדר ויצא : חטאת ז׳ פתחין בקריאה וסי׳ מלבד חטאת הכפורים . כי חטאת קסם מרי . ותהי חטאת הנערים . חטאת יהודה כתובה . וכפר אהרן על קרנתיו אחת בשנה . חטאת הקהל הוא . חטאת פימו דבר שפתימו . וכל תריסר דכוו׳ במ״א קמץ רתם המרכבה לרכש . ונמסר גם בסדר תצוה : וברך ג׳ בקריאה וסי׳ וברך את לחמך ואת מימיך . וברך פרי בטנך ופרי אדמתך . וברך עלי את אלקנה ואת אשתו . ונמסר גם

מצודת דוד

הבשר היה לוקח לעצמו: בו. עם המזלג : הבאים. לזבוח : (טו) גם בטרם. גם לפעמים בא קודם הקטרת האימורין בעוד שלא בשלו את הבשר ושאל בשר חי חלופי המבושל: (טז) קטר יקטירון. יקטירו את החלב בתחלה כמו בכל עת ואח״ז תקח לך כאשר תרצה או חי או מבושל: כי עתה. תן לי מיד ואם היא קודם הקטרה : (יז) הנערים. אשרתי הכהן ; כי נאצו. כי בני עלי בזו מנחת ה׳ ומהם למדו הנערים לחטוא עוד יותר בדבר בזיון הקדשים : (יח) ושמואל משרת וכו׳ . ולא למד ממעשיהם : את פני ה׳. ולמעלה אמר את פני עלי להגיד שלאחר שגדל לא הוצרך עוד לעלי להורות: נער. ר״ל עם שהיה עדיין נער היה חגור אפוד בד כדרך החשובים עובדי ה׳ : (יט) מימים ימימה. בכל שנה ושנה העלתה לו מעיל חדש לפי צורך גופו שגדל בכל שנה ושנה: זבח הימים. מה שרגיל לזבוח בכל שנה : (כ) וברך עלי. בראותו את שמואל הולך וגדל בעבודת ה׳

מצודת ציון

(טו) חי . דבר שלא נתבשל קרוי חי : (טז) כיום. ר״ל כעת וכן כיום הכותי (במדבר ח): בחזקה. בכח ובע״כ: (יז) נאצו . הוא ענין כעס כמו נאצות גדולות (נחמיה ט) והושאל אל הבזיון כי המבזה נמי הוא מכעיסו : מנחת . המלה ההיא כולל כל הקרבנות שהמה למנחה ולדורון: (יח) אפוד. מלבוש דומה קצת לאפוד של כה״ג ויתגרו בו עובדי ה׳ להשתנות משאר בני אדם וכן נאמר בדוד כשהלך לפני הארון ודוד חגור אפוד בד (ש״ב י) : בד . פשתן : (יט) ומעיל . מלבוש דומה קצת למעיל

שיתים ה׳ לכם זרע שיהיו עמכם כי שמואל כבר נתנוהו לה׳ ותחתיו יתן לכם זרע וזהו תחת השאלה אשר שאל כל אחד מהם אלקנה ואשתו והשאלה הוא שמואל ולה׳ כמו מה׳ או יהיה פירושו תחת השאלה אשר שאלו כי כבר נתנוהו לה׳ והיו צריכין לבנים אחרים שיגדלו עמהם וישרתום לעת זקנתם וי״ת זרע בנין כשרין : למקומו.

לך יהו מן הלדקת הזו וסרי זה מקרא מסורס : (כב) אשר ישכבן. כמשמעו ורבותינו אמרו מתוך ששהו את קיניהן והם היו ממתינות עד שתראן קיניהן קריבין מעלה עליהם כאלו שכבום : (כד) אשר אנכי שומע מעבירים עם ה׳. שמועה שעם ה׳ מעבירים עליכם לי ויעבירו קול במחנה (שמות לז) מוציאים עליכם קול שמועה לא טובה : (כה) ופללו. לי משפט כמו ונתן בפלילים (שם כא): אלהים. דיין

אֲשֶׁר שָׁאַל לַיהוָה וְהָלְכוּ לִמְקוֹמוֹ׃ ל׳
כא כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־חַנָּה וַתַּהַר וַתֵּלֶד ג׳ א״ב
שְׁלֹשָׁה־בָנִים וּשְׁתֵּי בָנוֹת וַיִּגְדַּל
הַנַּעַר שְׁמוּאֵל עִם־יְהוָה׃
כב וְעֵלִי זָקֵן מְאֹד וְשָׁמַע
אֵת כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן בָּנָיו לְכָל־ פ׳
יִשְׂרָאֵל וְאֵת אֲשֶׁר־יִשְׁכְּבֻן אֶת־ ל׳
הַנָּשִׁים הַצֹּבְאוֹת פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃
כג וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תַעֲשׂוּן כַּדְּבָרִים כ״ג. י״ד
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁמֵעַ אֶת־דִּבְרֵיכֶם
רָעִים מֵאֵת כָּל־הָעָם אֵלֶּה׃ כד אַל בָּנָי ל׳
כִּי לוֹא־טוֹבָה הַשְּׁמֻעָה אֲשֶׁר אָנֹכִי ב׳ מ״ל בקיפ׳ ה׳ חס׳ בליש׳
שֹׁמֵעַ מַעֲבִרִים עַם־יְהוָה׃ כה אִם־יֶחֱטָא ל׳. ו׳ ר״פ בספרא
אִישׁ לְאִישׁ וּפִלְלוֹ אֱלֹהִים וְאִם לַיהוָה ל׳

דְשְׁאֵל קֳדָם יְיָ וַאֲזַלוּ לְאַתְרֵיהוֹן׃ כא אֲרֵי עַל דָכְרָנָא דְחַנָה קֳדָם יְיָ וְעַדִיאַת וִילֵידַת תְּלָתָא בְנִין וְתַרְתֵּין בְּנָן וּרְבָא רַבְיָא שְׁמוּאֵל מְשַׁמֵשׁ קֳדָם יְיָ׃ כב וְעֵלִי סִיב לַחֲדָא וּשְׁמַע יַת כָּל דַעֲבְדִין בְּנוֹהִי לְכָל יִשְׂרָאֵל וְיַת דִי שָׁכְבִין יַת נְשַׁיָא דַאֲתְיָן לְצַלָאָה בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כג וַאֲמַר לְהוֹן לְמָא תַעְבְּדוּן כְּפִתְגָמַיָא הָאִלֵין דִי אֲנָא שְׁמַע יַת פִּתְגָמֵיכוֹן בִּישִׁין מִן כָּל עַמָא אִלֵין׃ כד לָא בְנַי אֲרֵי לָא תַקְנָא שְׁמוּעֲתָא דִי אֲנָא שְׁמַע דְרַנְנִין עַמָא דַיְיָ׃ כה אִם יְחוּב גְּבַר לִגְבַר הֲלָא יֵיתוּן לָקֳדָם דַיָנָא וְיִשְׁמַע מִלֵיהוֹן וְיִפְלֵי בֵינֵיהוֹן וְאִם קֳדָם יְיָ יְחוּב גַבְרָא

ולא אמר למקומם נראה כי הרמתה היתה מקומו ולא מקומה כי חנה היתה משפחתה מעיר אחרת : (כא) כי פקד. טעם למה שאמר והלכו למקומו כלומר הלכו בטוחים בברכת עלי שברכם וכן היה להם כי פקד ה׳ אותה : עם ה׳. משמש כתרגומו משמש קדם ה׳ : (כב) זקן מאד. אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונה מרוב זקנותו לפיכך היו עושין בניו מה שהיו עושי׳ בדברי הכהונה ואע״פ שכהן אינו נפסל בשנים אם הזקין בשנים הרבה שירתת הוא נפסל על עלי נאמר זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת. ישכבון. כמשמעו ויש מרבותינו ז״ל שפירשוהו שלא כמשמעו ואמרו שלא היו שוכבין עמהם אלא ע״י שהיו מעלות קרבניהן לשילה והיו הם משהים אותן ומלינים אותם חוץ לבתיהם לילה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו שכבום : הצובאות. הנשי׳ היולדות הבאות לשילה בקרבן כמו שכתוב בתורה שהיולדות צריכות קרבן וקראו בלשון צבא וכן בלויים הבאים לעבודת אהל מועד אמר לצבא צבא לפי שהבאי׳ לעבוד׳ האל לביתו באים צבא וחיל שנאספין מזה ומזה לצבא שם וכן הנשים היולדות נאספות להביא קרבנותיהן לפיכך אמר הצובאות וכן אמר במראות הצובאות והתרגום בשניהן דאתיין לצלאה ומה שאמר בשניהם פתח אהל מועד לפי שלא היו נכנסות הנשים באהל מועד וקרא בית ה׳ אשר בשילה אהל מועד לפי שלא היה עליו תקרה אלא היריעות מלמעלה : (כג) העם. אלה הבאים לזבוח גם בני העיר שילה : (כד) מעבירים עם ה׳. שאתם מעבירים עם ה׳ מלבא באהל מועד מפני החמס שאתם עושים להם בקרבנותיהם וי״ת דרננין עמא דה׳ כלומ׳ מעבירים עם ה׳ קול עליכם ומרננים אחריכם : (כה) ופללו אלהים. ישפטנו הדיין וי״ת אם יחוב גבר לגבר הלא ייתון לקדם דיינא וישמע מליהון ויפלי ביניהון נראה כי פירוש פללו מתרגום ובערת ותפלי : מי יתפלל

רלבג

לו זרע מן האשה תחת השאלה אשר שאל לה׳ כל אחד מהם והלכו אחר זה למקום אלקנה וידמה שזאת הברכה היתה שנה בשנה מפני ראות עלי טוב תכונת הנער והיותו גדל וטוב גם עם אלהים וגם עם אנשים כמו שזכר אחר זה : (כב) עוד ספר כי עלי היה זקן ושמע החמס שהיו עושין בניו לכל ישראל מענין לקיחתם מהם הבשר המבושל או בהוי באופן הקודם. ושמע גם כן את אשר ישכבון הנשים הצובאות פתח אהל מועד. וראוי שתדע שאין הכונה בזה הענין המשגל שאם היה הענין כן היה ראוי שיגנה הנביא שבא לעלי בני עלי על זה החטא העצום ולא מצאנו שגנה אותם רק על החטא שזכר תחלה ולזה יהיה הרצון בזה כי הנשים הצובאות פתח אהל מועד מגד הבאתם קיניהן וכם הזבות והיולדות כם היו מתעצלין בהקרבת קרבניהן באופן שהיו שוכבין וקיניהן לא קרבו ובזה האופן היו שוכבין את הנשים שלא הקריבו קרבנותיהן בדרך שיכלו ללכת לבתיהן וזהו פירוש נאות מאד לפי הלשון ולפי הענין ובדרך זאת הבינו רז״ל זה הפסוק ר״ל שלא שכבו עמהן אבל היו שוהין קיניהן : (כג) ואמר להם על זה עלי כי לא טובה השמועה והקול שהיו מעבירין עליהם עם ה׳ כי הם היו חוטאים בזה לה׳ ובוטשים בקרבנותיו באופן שזכרנו : (כה) אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים. ר״ל ישפטהו הדיין ובזה הדרך יתקן את אשר עותו כי הדיין אינו לובש קנאה על זה החטא כי לא לו חטא ויראה זכותו לפי מה שאפשר. ואולם אם לה׳ יחטא איש הנה אין בזה תקון כי אין שם שופט על זה זולת הש״י והוא יענשהו כי לו חטא וילבש קנאה על זה דרך משל כאמרו כי אנכי ה׳ אלהיך אל קנא והיה בחטא זה ע״א שהיה החטא לש״י : והנה לא היו שומעים בקול אביהם לקבל תוכחת כי הש״י היה חפץ להמיתם על אלו החטאים כדי שירחקו מהם הבאים אחריהם ולא יפקידו כוונת התורה בענין הקרבנות כמו שהמית נדב ואביהוא לזאת הסבה כמו שבארנו לדברי התורה. או היה זה הענין מהעדר קבולם התוכחה מיוחס לשם ית׳ במקרה להיותו כבת כל הדברים כאמרו ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה׳. או יהיה הרצון בזה כי היה לבני עלי חטא אחר היה ראוי שימיתם הש״י עליו אף על פי שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי וזה כי הם לא ידעו את ה׳ הפך מה שכוון בענין העבודה והנה אף על פי שישובו מזה החטא שהוכיחם עליו עלי היה המות ראוי להם כי הם לא הרגישו בענין הקרבנות מה שכבס לעבודת

תולדות אהרן ועלי זקן. (סוטה טז) : ושמע. זוכר ושלא : מעבירים. שבת נה : אל בני. (הוריות מז) : אם יחטא. יומא פז (סוטה יז) :

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כ) תחת השאלה אשר שאל לה׳. כי לא שאלה חנה בן אחר ולא יותר אלא שתעשה בנים ואף על פי שילדה שמואל היה מברכה עלי ברוח הקדש שיהיו לה בנים אחרים וזהו שכתוב לפנים כי פקד. מודיעך שנתקיימה ברכתו כי ברוח הקדש היה מברכה כברכת יצחק ליעקב ויעקב לבניו. ושאל עולה על לב חנה כמו ותכל דוד שעולה על נפש דוד : (כד) מעבירים עם ה׳. ת״י דרננין עמא דה׳ : (כה) אם יחטא איש לאיש ישפטנו הדיין ויפיים את התובע. אבל אם יחטא איש לבורא מי יפיים לבורא ויתפלל

מצודת דוד

ברך את אלקנה אביו ואת אשתו שישים ה׳ לו עוד זרע ממנה ויהיה כשמואל : תחת. בעבור זכות השאלה אשר כל אחד מהם שאלו לה׳ כמ״ש למעלה הוא שאול לה׳ בשכר זה יהיה לכם עוד זרע : והלכו למקומו. מיד אחר ברכת עלי ולא שהו שם עוד שלא לבטל מפ״ו כי אכסניא אסור בתשמיש המטה ובטוחים היו בברכת עלי שיהיה להם עוד זרע : (כא) כי פקד ה׳. ר״ל וכאשר ברך כן היה כי פקד ה׳ וכו׳ : ויגדל הנער שמואל. ר״ל אולם לבד שמואל היה הלוך וגדל עם ה׳ ובניתו ולא כן אחיו כי גדלו עם אביהם ולא הגיעו למעלת שמואל : (כב) ועלי זקן מאד. אמר זה להצדיק מעט את עלי על מה שלא היה מייסר את בניו כי בעבור שהזקין ותש כחו לא היה יכול לייסרם מעתה : לכל ישראל. לקחת מבשר הזבח בחזקה : ואת אשר ישכבון וכו׳. ר״ל היו מתעצלים בהקרבת קני היולדות והזבות הבאות בצבא רב אל אוהל מועד והיו ממתינות על הקרבתן ולא חזרו לשמש את ביתם ושכבו במקום בואן א״כ הם היו משכיבין אותן במקום בואן ולחטא יחשב להם על שבטלו בעליהן מפ״ו : (כג) את דבריכם. מה שמדברים עליכם דברים רעים : מאת כל העם. מוסב למעלה לומר אשר אנכי שומע מאת כל העם אלה והם הבאים לזבוח : (כד) אל בני. אל תעשו מעתה כדברים האלה : כי לא טובה וכו׳. השמועה שאני שומע מה שעם ה׳ מוציאים עליכם קול הנה לא טובה היא ולחטא יחשב ולזה תנעו עצמכם מלעשותם עוד : (כה) אם יחטא וכו׳. ור״ל ומה כשהאדם חוטא לחבירו שקובל הוא לפני השופט ושתה משפט ולא היה א״כ נשפט בלא משפט

מצודת ציון

למעול של כהן גדול : (כא) פקד. ענין זכרון והשגחה : (כב) ישכבון. ר״ל משכיבין : הצובאות. מלשון צבא ור״ל הרבה כאחת : (כד) מעבירים. ענין הוצאות קול כמו ויעבירו קול במחנה (שמות לו) : (כה) ופללו יתפלל. ענין משפט כמו ונתן בפלילים (שם כא) : הנגלה

רשי

דין: כי חפץ ה' להמיתם. שכבר נחתם גזר דין אבל קודם שנחתם גזר דין נאמר כי לא אחפוץ במות המת (יחזקאל יח): (כז) ויבא איש אלהים. זה אלקנה: הנגלה נגליתי אל בית אביך. מכאן שנתנבא אהרן במצרים. ומה היא הנבואה הוא שנאמר (יחזקאל כ) ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו: הנגלה נגליתי. הידעתם כי הטובה הזאת והגדולה הזאת נתתי לאהרן: (כט) אשר צויתי מעון. אשר צויתי במעוני: להבריאכם מראשית וגו'. הרי זה מקרא מסורס ותכבד את בניך ממני לעמי לעיני עמי כבדת את בניך ממני. ומהו הכבוד להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל קדמה סעודתכם לסעודתי כמה שנאמר גם בטרם יקטירון את החלב וגו'. להבריאכם לשון סעודה כמו תבא נא תמר אחותי ותברני לחם

רדק

יתפלל לו. מי יתפלל בעבורו כלומר מי יכנס למשפט בעבורו עם השם ית'. ויש לפרשו לשון תפלה ובקשה על דעת יונתן שתרגמו כן ממן יבעי וישתביק ליה: כי חפץ ה' להמיתם. על דרך השמן לב העם הזה ואמר עד אשר אם שאו ערים וכן ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו אמץ את לבבו והטעם כי כשיגדיל האדם לחטוא ימנע האל ממנו דרכי התשובה כדי שיקבל עונשו והנשארים יראו וייראו אבל הרשע שלא הרבה לחטוא יפתחו לו דרכי התשובה אם רוצה לשוב ועליו נאמר כי לא אחפוץ במות המת כשישוב וחיו ואפילו ירבה הרשע לחטוא אם שב אל ה' בכל לבבו ומראה לבני אדם גם כן תשובתו שלימה ואוחז הדרך הטובה בכל נפשו ובכל מאודו באמת תקובל תשובתו שלימה ויהיה לו סיוע אלהי בתשובה אבל בוחן לבבות יודע האמת ורואה בבני עלי כי לא היה לבבם שלם ואפילו ישמעו לקול אביהם ויסורו מדרכם הרעה ידע כי לא יעשו זה בכל לבם לפיכך חפץ שלא ישמעו לקול אביהם ויענשו וימותו ברשעם כדי שיאמרו בני אדם רשעים היו אלה וראויים היו לעונש הזה ויצדיקו עליהם את הדין. ורבותינו הקשו אלה הפסוקים ואמרו כתיב כי חפץ ה' להמיתם וכתיב כי לא אחפוץ במות המת ותירצו כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין: (כו) הולך וגדל וטוב. כמו שהיה גדל כן היה מטיב דרכיו וי"ת וטוב ושמיה טב: גם עם ה' וגם עם אנשים. כתרגומו ותקנן אורחתיה קדם ה' ותריצין עובדוהי בגו בני אנשא: (כז) ויבא איש האלהים. רבו'

כה יֶחֱטָא אִישׁ מִי יִתְפַּלֶּל־לוֹ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקוֹל אֲבִיהֶם כִּי־חָפֵץ יְהוָה לַהֲמִיתָם׃
כו וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל הֹלֵךְ וְגָדֵל וָטוֹב גַּם עִם־יְהוָה וְגַם עִם־אֲנָשִׁים׃
כז וַיָּבֹא אִישׁ־אֱלֹהִים אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי אֶל־בֵּית אָבִיךָ בִּהְיוֹתָם בְּמִצְרַיִם לְבֵית פַּרְעֹה׃
כח וּבָחֹר אֹתוֹ מִכָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִי לְכֹהֵן לַעֲלוֹת עַל־מִזְבְּחִי לְהַקְטִיר קְטֹרֶת לָשֵׂאת אֵפוֹד לְפָנָי וָאֶתְּנָה לְבֵית אָבִיךָ אֶת־כָּל־אִשֵּׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כט לָמָּה תִבְעֲטוּ בְּזִבְחִי וּבְמִנְחָתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי מָעוֹן וַתְּכַבֵּד אֶת־בָּנֶיךָ מִמֶּנִּי לְהַבְרִיאֲכֶם מֵרֵאשִׁית כָּל־מִנְחַת יִשְׂרָאֵל לְעַמִּי׃

ד' · ג' · ג'. ה' קמץ וסימ' שמואל עליה בחירה רהט ואשכח חכמתא · ג' ב' הס'ות' מ"ל · ב' מטעים · ה' · כ"ד · ט' כתיב יו"ד · ג'. ד'וכל בוסקרת'דכו' · ג'

מְמַן יִבְעֵי וְיִשְׁתְּבִיק לֵיהּ וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימַר אֲבוּהוֹן אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְקַטָּלוּתְהוֹן׃ כו וְרַבְיָא שְׁמוּאֵל אָזִיל וְסָגֵי וּשְׁמֵיהּ טָב וְתַקְנָן אוֹרְחָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וּתְרִיצִין עוֹבָדוֹהִי בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ כז וַאֲתָא נְבִיָא דַיְיָ לְוַת עֵלִי וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִתְגְּלָאָה אִתְגְּלֵיתִי לְבֵית אֲבוּךְ כַּד הֲווֹ בְמִצְרַיִם וּמִשְׁתַּעְבְּדִין לְבֵית פַּרְעֹה׃ כח וְאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ מִכָּל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל קֳדָמַי לְמֶהֱוֵי כָהֵין לְאַסָּקָא קוּרְבָּנָא עַל מַדְבְּחִי לְאַקְטָרָא קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְמִלְבַּשׁ אֵפוֹד לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי וִיהָבִית לְבֵית אֲבוּךְ יַת כָּל קוּרְבָּנַיָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט לְמָא אַתּוּן אַנְסִין בְּנִכְסַת קוּדְשַׁיָא וּבְקוּרְבְּנֵי דְפַקֵּדִית לְקָרָבָא קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וְיַקַּרְתְּ יַת בְּנָךְ קֳדָמַי לְאוֹכָלוּתְהוֹן מֵרֵישׁ כָּל

בסדר משפטים. ולא ישמעו ד' וסי' נמסר בסדר שמות: וטוב ה' קמצין בקריאה וסי' ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר. והנער שמואל. ושמו שאול בחור וטוב: וימצאו מרעה שמן. הוספת חכמה וטוב. וסי' בלשון תרגום שמואל טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא. ונמסר גם בריש וירא:

תולדות אהרן כי חפץ ה' נדה ע: הנגלה נגליתי. מגלה כט (תענית סד): ובחור אותו. (ע"ג נט):

רלבג

לעבודת השי"ת ולא חשבו בהם תכלית אחר זולת הנאת גופם וכבר דקדקה התורה שתהיה הכונה בהם לה' ולזה הרחיקה שתוי יין מן ההקרבה שאי אפשר שתהיה כוונתם שלימה כ"ש שאפשר לא ידעו את ה' ירוחקו מן ההקרבה ולזה היה רצון השם יתברך מיתתו בני עלי כדי שידקדקו הבאים אחריהם בכונת הקרבנות וידעו שאין הכוונה בהם הנאת גופם כמו שחשבו אלו: (כז) ויבא איש האלהים אל עלי. אמרו שהוא אלקנה אולי היה זה מקובל אצלם והנה לא מצאנו לו נבואה במקום אחר ואפשר שנא' כי הוא פנחס כמו הענין בנבואות המכרות בס' שופטים וידמה שפסק' נבואתו מעלי מצד הזקנה ולזה הוליך שיבא לו איש האלהים: הנגלה נגליתי. אין הה"א ה"א התימה אבל הוא ה"א האמתית כמו ה"א הלבן מאה שנה כמו שפירשנו שם וכבר נגלה השי"ת לאהרן בהיות ישראל במצרים והיה מוכיח ישראל כמו שנזכר בספר יחזקאל ולזה אמר השי"ת הנה השפעתי לאהרן שפע הנבואה ולא הספיק זה אבל בחרתי אותו לכהן מכל משפחות ישראל להקריב על המזבח ולהקטיר על המזבח הפנימי ולשאת לפני בגדי כהונה גדולה לשרות עליהם רוח נבואה באמצעות האורים והתומים ואני עשיתי להם כל הטובה הזאת ולמה אתם בועטים בזבחי ובמנחתי אשר צויתי במעון

רדק

אמרו כי הוא אלקנה אבי שמואל כי נביא היה והיה מכלל ארבעים ושמנה נביאי' שנתנבאו לבני ישראל: הנגלה. מקור בתשלומו עם נון נפעל כמו נשאל נשאל דוד והה"א לתמיה' והמפרשים פירשו הה"א לאמת הדבר כפשוטו של עניין וכן ה"א הרלתת גם ירשת. ואדוני אבי ז"ל פירשו לתמיהה והוא קשור עם סוף הענין וכן ה"א הנגלה נגליתי אל בית אביך ובחר אותו כדי שתבעטו בזבחי ובמנחתי למה תבעטו בזבחי והנכון בעיני כי תלא זאת הה"א לתחלת הדברים לשמוע התשוב' ואע"פ שהדבר ידוע וכן במלות השאלה כמו אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים וכן הה"א שהיא לשאלה גם כן כמו הנגלה נגליתי וכן הרלחת וגם ירשת המן הסלע הזה הראית כי נכנע אחאב: אל בית אביך. אהרן ומשה שהיו נביאי ה' במצרים: לבית פרעה. כתרגומו ומשעבדין לבית פרעה: (כח) לעלות על מזבחי. משפטו להעלות מבנין הפעיל כלומר להעלות עולות: (כט) למה תבעטו בזבחי. כי המבזה הדבר בועט בו ברגליו כך אתם תבזו הזבח והמנחה שתראו שאינם באי' הזבחים והמנחות אלא להבריאכם והנה זה בזיון הקדשים וכאילו תבעטו בהם ותרחיקום כי בעבורכם נמנעים ישראל מלהביא: אשר צויתי מעון. כלומר במעוני וכן הנמצא בית ה' כמו בבית ה': ותכבד. שלא נערת בהם ולא מנעתם מעשות

פי' רבי ישעיה

ויתפלל בעדו שימחול לו אם לא ישוב החוטא מדרכו הרעה. ונפל דגשות למד ופללו להקל: (כז) הנגלה נגליתי. דרך הה"א לבא יתירה בענין זה כמו הכמכ' מכהו הכהו הנקל לכתו בהטאת ירבעם: (כט) תבעטו בזבחי. לשון ביזוי כאדם שמבעט הדבר ברגלו ומבזהו: אשר צויתי מעון. חסר בי"ת: להבריאכם מראשית

מצודת ציון

(כז) הנגלה. הוא בה"א השאלה: (כח) לעלות. להעלות: אשי. הם מתנות כהונה שהמה מותר מאש המזבח: (כט) תבעטו. הוא ענין בזיון והמשיל לבהמה הבועטת ברגליה וכן וישמן ישורון ויבעט (דברים לב): מעון. במעון ר"ל במשכן מקום מדורי כמו אהבתי מעון ביתך (תהלים כו): להבריאכם. ענין שומן כמו ועגלון איש בריא

מצודת דוד

משפט ועכ"ז שופטו גם אלהים אם הטעה את השופט ויצא המשפט מעוקל. ואם לה'. ר"ל ומכ"ש כשהאדם חוטא לה' וכי מי הוא אשר ישפוט את החוטא הלא בודאי הוא בעצמו שופט משפטו ואיך לא תיראו מפניו אם הוא הבעל דין והדיין: כי חפץ ה' להמיתם. על כי הרבו לפשוע ולזה חיזק לבבם: (כו) הולך וגדל. בחכמה וביראת ה': וגם עם אנשים. שהיתה דעתו מעורבת עם הבריות ומקובל להם וסמכו כאן לומר שהיה מקובל גם לבני עלי ולא חשדוהו שהוא המביא דבתם רעה אל אביהם: (כז) איש אלהים. ארז"ל שהוא אלקנה אבי שמואל: הנגלה נגליתי: ר"ל אם האמת הוא אשר נגלה נגליתי וכו' ר"ל הלא ידוע הוא לכל: אל בית אביך. זה אהרן שניבא במצרים ואומר להם איש שקוצי עיניו וכו' ובגלולי מצרים וכו' (יחזקאל כ): לבית פרעה. ת"י ומשעבדין לבית פרעה: (כח) ובחור אותו. עוד היטבתי עמו שבחרתיו לכהן לי: (כט) למה תבעטו. ר"ל ואם אמנם כל הטובות האלה עשיתי עם בית אביך למה תבעטו אתם בזבחי וכי איש גמול: אשר צויתי מעון. להקריב במעוני וזהו המשכן: ותכבד. העשה כבוד לבניך יותר ממני: להבריאכם. להשמין אתכם מראשית וכו' ולא תמתינו עד יקטירו החלב

רדק

מפסות הרעות : להבריאכם . ולא אמר להבריאם . כי אי אפשר שלא היה פלי אוכל ממה שהיו בניו אוכלים ופירוש להבריאכם להשמינכם וכן ועגלון איש בריא מאד : לעמי . הלמ"ד כלמ"ד הרגו לאבנר והפליסי לאבשלום : (ל) אמור אמרתי . במדרש מתחילה נתתי כהונה לאלעזר הכהן וכניו שנאמר והלבשת אותם את אלעזר בנו ובימי פלגש בגבעה שפקרו ישראל ברוב המצות ומי גרם להם פנחס ואלעזר ושאר הכהנים שהיה להם לסבוב מעיר אל עיר ולהוכיחם ולא עשו כן לפיכך נטלתי כהונה גדולה מהם ונתתיה לך שאתה מבני איתמר ואמרתי שיתהלכו ביתך ובית אביך לפני עד עולם עתה חלילה לי כי מכבדי אכבד בני פנחס שכבד אותי בשמים : ובוזי יקלו . שנאמר ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן וגו׳ כדבר ה׳ אשר דבר אל בית עלי ונעשה צדוק כהן גדול שהיה מבני פנחס חלילה לי שיתהלכו הם לפני כי אחר שהם בוזי דין הוא שיקלו ועל זרע עלי אמר זה ולא על שאר הכהנים אע״פ שאמר מתלהה ביהך ובית אביך ובכלל בית אביך שאר הכהנים כמו שאמר נגליתי לבית אביך והוא אהרן הכהן הוא ובניו שחטאו בכהונה סילק מהם כבוד הכהונה וברית הכהונה וכבוד הכהונה הוא להיות כהן גדול ולא היה בזרעו כהן גדול אלא ספל לאחרים כמו שאמר ספחני נא וברית הכהונה החיים והשלום כמו שאמר לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום ועל זרע עלי אמר וכל מרבית ביתך ימותו אנשים הפך הברית כמו שהם חללו הברית וכבוד הכהונה : יקלו . ענין קלון ולהבדיל הענין בא קל הקו״ף ונדגשת קוף יקלו רודפיכם שהוא ענין קלות ושניהם מבנין נפעל מפעלי הכפל ואמר יקלו ולא אמר אקל כמו שאמר אכבד כי הם יקלו מעצמם בהסתירי פני מהם . ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל מצינו שהחמיר הקב״ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו בכבודו של צדיק מה כתיב ומקללך אאור בכבודו של הקב״ה כתיב ובוזי יקלו יקלו ע״י אחרים : (לא) הנה ימים באים . כי לא חלה הקללה על זרע עלי עד שנעשה צדוק כהן גדול : ונגדעתי . פי׳ והכרתי : זרועך . חוזקך כלומר אורך החיים : מהיות זקן . שימותו בחורים ורבו׳ פירשו חכם כמו והדרת פני זקן ר״ל שלא יהיה מבית עלי סמוך בסנהדרין : (לב) צר מעון . מעון הוא בית ה׳ ופי׳ צר כמו וכעסתה צרתה כי כמו שתי נשים לאיש אחד צרות זו לזו כן שני כהנים בבית המקדש צרים זה לזה לפי שכל אחד נוטל חלקו ופינו צרה בשל חבירו וצר סמוך למעון או פירושו צר במעון : בכל אשר ייטיב . וכל הטוב אשר ייטיב ה׳ את ישראל כשיבנה בית המקדש זרעך יהיה נקלה שם שיהיה גדול עליהם והם ספלים לאחרים וי״ת ותהא מסתכל בעקתא דתיתי על אנש ביתך בחובין דחבתון בבית מקדשי ובתר כן איתי טבתא על ישראל : (לג) לכלות את עיניך

ג׳ מ״ע

מֵרֵאשִׁית כָּל־מִנְחַת יִשְׂרָאֵל לְעַמִּי׃ ל לָכֵן נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר אָמַרְתִּי בֵּיתְךָ וּבֵית אָבִיךָ יִתְהַלְּכוּ לְפָנַי עַד־עוֹלָם וְעַתָּה נְאֻם־יְהוָה חָלִילָה לִּי כִּי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ׃ לא הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְגָדַעְתִּי אֶת־זְרֹעֲךָ וְאֶת־זְרֹעַ בֵּית אָבִיךָ מִהְיוֹת זָקֵן בְּבֵיתֶךָ׃ לב וְהִבַּטְתָּ צַר מָעוֹן בְּכֹל אֲשֶׁר־יֵיטִיב אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־יִהְיֶה זָקֵן בְּבֵיתְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ לג וְאִישׁ לֹא־אַכְרִית לְךָ מֵעִם מִזְבְּחִי לְכַלּוֹת אֶת־עֵינֶיךָ וְלַאֲדִיב אֶת־

(ר״פ בסיפ׳ · ס״חס׳ בליש׳ · ח׳ · י׳)

קוּרְבַּן מִנְחַת יִשְׂרָאֵל דְעַמִּי׃ ל בְּכֵן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מֵימַר אֲמָרִית בֵּיתָךְ וּבֵית אֲבוּךְ יְשַׁמְּשׁוּן קֳדָמַי עַד עָלְמָא וּכְעַן אֲמַר יְיָ קוּשְׁטָא אִינוּן דִינֵי אֲרֵי לְדִמְיַקְּרִין קֳדָמַי אֵיקַר וְדִמְבַסְּרִין עַל שְׁמִי יִתְשַׁטּוּן׃ לא הָא יוֹמַיָּא אָתַן וְאֶקְטוֹף יַת תְּקוֹף דַּרְעָךְ וְיַת תְּקוֹף דְּרַע בֵּית אֲבוּךְ מִלְּמֶהֱוֵי סִיב בְּבֵיתָךְ׃ לב וּתְהֵי מִסְתַּכַּל וּתְהֵי חָזֵי בְּעָקְתָא דְּתֵיתֵי עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ בְּחוֹבִין דְּחַבְתּוּן קֳדָמַי בְּבֵית מַקְדְּשִׁי וּבָתַר כֵּן אַיְתֵי טַבְתָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְלָא יְהֵי סִיב בְּבֵיתָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ לג וֶאֱנָשׁ לָא אַפְסֵיק לָךְ מִן מַדְבְּחִי לְחַשָּׁכָא יַת עֵינָךְ וּלְאַפָּחָא יַת נַפְשָׁךְ

זרעך ח׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר עקב : זרע ג׳ חס׳ בנביאים ובכתובים וסי׳ וגדעתי את זרעך ואת זרע . גל היום יחרש החרש לזרע. ולא בזרע גדולה ובעם רב . וכל אוריתא דכוו׳ חס׳ במ״ג מ״ל וסי׳ וגאלתי אתכם בזרוע נטויה . במסות באתות ובמופתים ובמלחמה . וטרף זרוע אף קדקוד . ונמסר גם בסדר וארא : מזבחי ח׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסוף סדר וישמע יתרו :

תולדות אהרן פי׳ מכבדי . אמת ע׳ זוהר וילך : ולא יהיה זקן . סנהדרין יז .

רשי

להם (שמואל ב יג) : לעמי . מוסב על ותכבד את בניך ממני להראותם לעמי שאתם נכבדים ממני ובמה הראיתם להבריאכם מראשית מנחתי : (ל) אמור אמרתי . שני פעמים פסקתי גדולה לבני איתמר בבני גרשון ובבני מררי נאמר ביד איתמר בן אהרן הכהן (במדבר ד) ועלי מבני איתמר היה זו ראיתי במדרש שמואל . ולשון כנוין מזיה שמעתי . אמור אמרתי ביתך ובית אביך וגו׳ מתחלה נתתי כהונה גדולה לאלעזר הכהן שנאמר והפשט את אהרן את בגדיו וגומר (במדבר כ׳) ובימי פלגש שפקרו ישראל ברוב המצות ומי גרם להם פנחס וכיוצא בו שהיה להם לסבב מעיר אל עיר ולהוכיחם נטלתי הכהונה גדול׳ מהם ונתתיה לך שמבני איתמר אתה ואמרתי יתהלכו לפני עד עולם שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו עד עולם : כי מכבדי אכבד . את בני פנחס שכבד אותי בשמים (במדבר כ״ה) וכן היתה בימי שלמה כשנבנה בית המקדש ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לה׳ כדבר ה׳ אשר דבר אל בית עלי (מלכים א ב) ונעשה צדוק כ״ג תחתיו שהיה מבני פנחס שכן נתייחס בדברי הימים : ובוזי יקלו . מאליהם משאסתלק מהם : (לא) וגדעתי את זרועך . החוזק שיש לכם בביתי שאתם אומרים ואם לא לקחתי בחזקה : (לב) והבטת צר מעון . וראית צרתך בגלדך בחוץ מעוני כאשה הרואה צרתה עמה בבית : בכל אשר ייטיב את ישראל . כשיבנה בית עולמים בימי שלמה ותהא טובתם של ישראל שלימה כמה שנאמר שם לא נפל דבר אחד מכל דברו הטוב (מלכים א ח) יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים וגומר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו כל ימי שלמה (שם ד) : ולא יהיה זקן בביתך . מדה כנגד מדה אתם אכלתם קדשים לפני זמנן בטרם יקטירון את החלב אף אתם תמותון בלא זמן : (לג) ולאדיב . כמו ולדאיב

רלבג

במעון שהיה במעון הידוע ואחר זה תזכו במתנות משולחי ואתם מכבד את בניך ממני וזה שהם לוקחים תחלה מהזבח והמנחה קודם שיקריבו מהם כאילו היה הרצון להשמינכם מראשי׳ כל מנחת ישראל שהיה ראוי להיות לי בעבור עמי שיקחו בו תועלת כמו שבארנו בדברינו לדברי התורה ואתם משימים התועלת שכוון לעמי בזה הענין להשמינכם . והנה יקחו ישראל תועלת במה שיאכלו הכהנים כשישתמשו בו באופן הראוי כי הם יורו משפטי הש״י ליעקב ותורתו לישראל : (ל) מכבדי אכבד . ר״ל פינחס שכבד הש״י בקנאו את קנאת הש״י בשטים ולזה השיב הכהונה הגדולה לו בימי שלמה כי היה צדוק כהן גדול תחת אביתר שהיה מבית עלי שהיה מבני איתמר כמו שנזכר בדברי הימים כי אחימלך בן אביתר היה מבני איתמר : (לא) מהיות זקן בביתך . ירצה בזה שלא יהיה בהם מי שיזקין אבל ימותו בחורים : (לב) והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את ישראל . ר״ל שתביט מקום צר דחוק לך בכל הטוב אשר ייטיב ה׳ את ישראל ולא יהי׳ בך לו חלק לשמח בו : ולא יהי׳ זקן בביתך כל הימים . ר״ל שלא ימצא חכם בביתו כל הימים כמו שהוא עתה שהיה בו עלי שהיה חכם ונביא: (לג) ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי . כדי שיראו ברעתם בהיותם תחת כהן מושל עליהם תחת אשר היו׳ להם הממשלה עלי

פי׳ רבי ישעיה

מראשית כל מנחת ישראל לעמי להבריאכם אינו יוצא באחר . אע״פ שהוא כבד . לעמי . עולה על ותכבד בניך ממני שכבדתם לנגד עמי ממני שלא מחית בידם : (לא) הנה ימים באים . בימי שלמה שגירש את בני עלי מכהונה גדולה . וכתיב שם כדבר ה׳ אשר דבר על בית עלי : (לב) והבטת צר מעון . תביט צר שלך שיכהן בכהונה גדולה במעוני והב׳ חסר : (לג) ואיש לא אכרית

מצודת דוד

החלב כמ״ש למעלה : לעמי . אשר הובא לצורך עמי לרצות להם ולא להשמין אתכם (ועל שלא הוכיח את בניו כראוי כללו עמהם) : (ל) ובית אביך . הם בני איתמר : יתהלכו לפני . ר״ל ישמשו בכהונה גדולה . כי מכבדי . מי שהיה מכבד אותי אכבדו גם אני ר״ל אחזיר שמוש הכהונה לבני פנחס בן אלעזר שכיבד אותי בשטים בקנאו את קנאתי : ובוזי . הם בני עלי שבזו את המקום יקל כבודם וכן היה בימי שלמה כי גירש את אביתר מכהן לה׳ שהיה מזרע עלי וכיהן צדוק תחתיו שהיה מזרע פינחס : (לא) וגדעתי . אכרית חוזק ממשלתך : מהיות זקן . ר״ל מושל ושר כי המושלים והשרים נקראו זקני העם : (לב) והבטת צר מעון . ר״ל זרעך יראה צרתו במעון כי יהיה כה״ג אחר לא מהם (וכל׳ שאלה קראו צר עם כי לא יהיו בזמן אחד כי אין כה״ג כ״א א׳): בכל אשר ייטיב. בכל הימים אשר ייטיב ה׳ לישראל להיות המקדש על מכונו יביט צר במעון : (לג) ואיש לא

מצודת ציון

בריא (שופטים ג) : (ל) חלילה . חולין וגנאי : יקלו . הוא הפך הכבוד : (לא) וגדעתי . אכרית כמו ואשריהם תגדעון (דברים ז) : זרועך . ענין חוזק כי החוזק הוא בזרוע : (לב) והבטת . ענין ראיה והסתכלות : צר . כמו שתי נשים לאיש אחד תקראנה צרות כ״כ יקראו שני כה״ג זה לזה בלשון צר : מעון . במעון : (לג) לכלות . המאפה לדבר ואינו בא קרוי כליון עינים בל׳ מקרא : ולאדיב

ולדאיב : ימותו אנשים . בחורים אינו דומה אבלו של בחור לאבלו של תינוק : (לד) וזה לך האות . שיתקיים הדבר ביום אחד ימותו שני בניך והיא תהיה לך אות שיתקיים כל הפורענות שנאמר לך והבטת צר מעון וכל מרבית ביתך ימותו אנשים : (לה) כהן נאמן . הוא צדוק : (לו) לאגורת כסף , בשביל להשתכר מעה כסף . ממשקלות עשרים גרה הוא (שמות ל) : ספחני. אספני: (א) היה יקר . היה מנוע וכן יקר רוח איש תבונה (משלי מז) מנוע דברים אדם מבין : אין חזון נפרץ . לית נבואה גליא . נפרץ לשון ופרצת ימה וקדמה כראשי

נַפְשֶׁךָ וְכָל־מַרְבִּית בֵּיתְךָ יָמוּתוּ
אֲנָשִׁים׃ לד וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אֲשֶׁר יָבֹא
אֶל־שְׁנֵי בָנֶיךָ אֶל־חָפְנִי וּפִינְחָס בְּיוֹם
אֶחָד יָמוּתוּ שְׁנֵיהֶם׃ לה וַהֲקִימֹתִי
לִי כֹּהֵן נֶאֱמָן כַּאֲשֶׁר בִּלְבָבִי וּבְנַפְשִׁי
יַעֲשֶׂה וּבָנִיתִי לוֹ בַּיִת נֶאֱמָן
וְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי־מְשִׁיחִי כָּל־הַיָּמִים׃
לו וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר בְּבֵיתְךָ יָבוֹא
לְהִשְׁתַּחֲוֺת לוֹ לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף וְכִכַּר־
לָחֶם וְאָמַר סְפָחֵנִי נָא אֶל־אַחַת
הַכְּהֻנּוֹת לֶאֱכֹל פַּת־לָחֶם׃
ג א וְהַנַּעַר שְׁמוּאֵל מְשָׁרֵת אֶת־
יְהוָה לִפְנֵי עֵלִי וּדְבַר יְהוָה הָיָה יָקָר
בַּיָּמִים הָהֵם אֵין חָזוֹן נִפְרָץ׃

ג׳ כ״צ ר״פ. ג׳ חס׳ בסיפ׳ ג׳ כתיב כן ג׳. ג׳ ג׳ ג׳ ומ״ש זג׳. וכ״כ י״ח. ו׳

וְכָל סַגִּיאוּת בֵּיתָךְ יְמוּתוּן עוּלֵימִין׃ לד וְדֵין לָךְ אָתָא דְתֵיתֵי לְוָת תְּרֵין בְּנָךְ לְוָת חָפְנִי וּפִנְחָס בְּיוֹמָא חַד יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן׃ לה וַאֲקִים קֳדָמַי כָּהֵין מְהֵימַן דִּכְמֵימְרִי וְכִרְעוּתִי יַעֲבֵד וַאֲקִים לֵיהּ מַלְכוּ קַיָּמָא וִישַׁמֵּשׁ קֳדָם מְשִׁיחִי כָּל יוֹמַיָּא׃ לו וִיהֵי כָּל דְּיִשְׁתְּאַר בְּבֵיתָךְ יֵיתֵי לְאִשְׁתַּפָּלָא לֵיהּ לְמָעָא דִכְסַף וּפִתָּא דִלְחֵמָא וְיֵימַר מַנֵּינִי כְעַן לַחֲדָא מִמַּטְּרַת כַּהֲנַיָּא לְמֵיכַל פִּתָּא דִלְחֵמָא׃ א וְרָבְיָא שְׁמוּאֵל מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ בְּחַיֵּי עֵלִי וּפִתְגָמָא דַיְיָ הֲוָה כַסֵּי בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לֵית נְבוּאָה גְלְיָא׃

מרבית ג׳ בקריאה זסי׳ וכל מרבית ביתך ימותו אנשים.אחצי מרבית חכמתך : מרבית העם. וב׳ ובמרבית תולדות אהרן וכל מרבית . ר״ה יח יבמות קס סנהדרין יד: ספחני נא. סוטה ס שבועות ו:

עיניך . ר״ל עיני בני בניך אשר יהיו בזמן ההוא וכן ולאדיב את נפשך נפש בני בניך שיהיו בזמן ההוא וזהו כליון עינים שיראו בב״ה כהן נגיד עליהם ויותר גדול יהיה עונש זה משימותו כלן ולא ישאר מהם זכר לפיכך אמר ואיש לא אכרית לך מעם מזבחי והענין כענין שאמר דוד אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך והורידמו כי זה נאוה העונש הגדול שיחיו ויראו ברעתם וכן שאל משה רבינו ע״ה הרגני נא הרוג ואל אראה ברעתי : ולאדיב את נפשך . הפוך מן דאבון נפש וכן תרגומו ולאפחא נפשך וכן תרגם ומדיבות נפש ומפחן נפש : וכל מרבית ביתך . כענין אשר טפחתי ורביתי טרימיכ״ש בלעז : ימותו אנשים . בחורים וכת״י עולימין וכן בא באנשים באנשים זקנים כל אחד יתפרש לפי מקומו : (לד) וזה לך האות . כשתראה שני בניך ימותו ביום אחד יתברר לך כי העתיד אשר דברתי על בניך יתקיים : (לה) והקימותי לי כהן נאמן . אמרו כי זה היה צדוק כי לא חלה על זרע עלי הקללה עד שנעשה צדוק כהן גדול וזה היה כשהיה בורח דוד מפני אבשלום שנסתלק אביתר והיה צדוק כהן גדול שנאמר ויעל אביתר ואחר כן אמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ואותו היום נתמנה כהן גדול אבל לא היה כהן גדול עד שנמשח שלמה והוא גם כן נמשח לכהן גדול וקודם היום הזה לא היה מסולק זרע עלי מכהונה גדולה שהרי היה אחיה בן אחיטוב נושא אפוד במלחמת שאול ואחימלך היה כהן גדול בנוב ואביתר בנו היה כהן גדול עד שהוקם צדוק : כאשר בלבבי ובנפשי יעשה . פי׳ שיעשה כל אשר ברצוני וכת״י די במימרי וכרעותי יעביד : בית נאמן . פי׳ קיים כמו במקום נאמן כי זרע צדוק היו כהנים גדולים וכן תמצאם מיוחסים בדברי הימים עד עזרא : והתהלך לפני משיחי . הוא וזרעו ואמר לפני משיחי כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו הדרך הטובה ולא היה המלך בא לפני הכהן הגדול אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמ״ש ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים אבל בכל עת אחר שירצה המלך לראות הכהן הגדול ולדבר עמו הכהן היה בא לפניו וכן אמר זכריה הנביא וישב ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם ופי׳ והיה כהן על כסאו כמו לפני כסאו כמו עומדים עליו נצבים עליו שהוא כמו לפניו וי״ת וישמש קדם משיחי ונראה כי דעתו כמו שפירשנו : (לו) להשתחות לו . כתרגומו לאישתפלא ליה כלומר ישפיל עצמו לפניו ויבקש ממנו על מחיתו : לאגורת כסף . בעבור אגורת כסף והאלף נוספת והוא מן עשרים גרה ותרגומו למעא דכסף כתרגום עשרים גרה עשרים מעין וי״מ אותו מתרגום שכר אגרא : וככר לחם . כתרגומו פיתא דלחמא כלומר חתיכת לחם : ספחני נא . חברני נא כמו ונספחו על בית יעקב מהסתפח בנחלת ה׳ ענין החבור והדבוק : אל אחת הכהונות . אל אחת ממשמרות הכהנים וכת״י מניני כען לחדא ממטרת כהניא : (א) משרת את ה׳ . כבר פירשנוהו : יקר. שלא היו נביאים בישראל וזהו אין חזון נפרץ שלא היה החזון נפרץ אלא נגדר וסתום ותרגומו הוה כסי ביומיא האינון לית נבואה גליא

רלבג

לולי זה החטא ולזאת הסבה לא ימותו בניך בעודם קטנים אבל ימותו בהיותם אנשים בדרך שיראו שפלותם ודלותם בעבודת הכהונה : (לה) כהן נאמן . הוא צדוק שהושם כהן תחת אביתר בימי שלמה : והתהלך לפני משיחי כל הימים . ר״ל לפני המלך אשר יעצור בעמי : (לו) יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם . ר״ל שיבקש לו שישימהו במשמרות כהונה בעבור דבר מועט שיגיע לו מהתועלת בשביל הכהונה ההיא והיא מעה כסף וככר לחם ויספיק לו לראותו שיתחברו לאחת ממשמרות כהונה כדי שיגיע לו ממנה מעט לחם לאכול וזהו העונש הראוי לבית עלי תחת לקחם אשר לא להם להשמין את עצמם ויסיר הש״י מהם מה שראוי להיות להם בדרך שלא ישאר להם כי אם מעט יוכלו לחיות ממנו בדוחק : (א) והנה הנער שמואל היה משרת את ה׳ לפני עלי שהיה מיישר אותו על זה . והנה היה דבר ה׳ בימים ההם יקר ר״ל שהנבואה היתה מגעת בקושי עד שלא היתה אז נבואה נפתחת אבל היה ענין הנבואה סתום שלא

פי׳ רבי ישעיה

לך מעט מזבחי . פירוש שישמשו כשאר הכהנים ויכלו עיניהם וידאבו נפשותם כשיראו השררה שלהם לאחרים : ולאדיב . כמו ולדאיב : (לד) וזה לך האות אשר יבוא אל שני בניך . פי׳ מה שיגיע לשני בניך שימותו ביום אחד יהיה לך אות שיגיע אליך הרעה : (לו) לאגרת כסף . האל״ף יתירה והוא לשון גרה : ספחני נא אל אחת הכהונות . צרפני באחת משמרות כהונה וכן ת״י לחדא ממטרת כהניא : (א) אין חזון נפרץ . לא היה מרובה בישראל כמו ופרצת : וים

מצודת דוד

לא אכרית. אכל וכל מבלי לעבוד מי מהם על המזבח אלא ישמשו במזבח ויראו ברעתם להיות להם כליון עינים ודאבון נפש (ועם שאמר לעלי בלי נוכח ויחידי על הזרע ידבר היות כי זרע האדם יחשב כהוא עצמו) : וכל מרבית . כל גדולי ביתך ימותו אנשים לא זקנים ולא קטנים כי אם בחורים שאבלותם מרובה : (לד) וזה לך האות שיתקיים כל דברי הנבואה : אשר יבוא . האות הוא הדבר אשר יבוא אל שני בניך שימותו ביום אחד ובזה תדע שיתקיים הכל : (לה) כהן נאמן . זה צדוק והוא יעשה כאשר בלבבו כתורה וכמצוה : בית נאמן . בית קבוע לו ולזרעו אחריו : והתהלך . יטייל לפני המלך לשעשע עמו ועצת שלום תהיה ביניהם : (לו) להשתחות לו . לכהן הגדול אשר יועמד מזרע צדוק : לאגורת כסף . בעבור אגורת כסף וככר לחם אשר יקבל ממנו במתנה : ואמר . הנותר בביתך יאמר לו בבקשה ממך אספני וחברני נא אל אחת ממשמרות הכהנים לאכול בזה פת לחם כי יהודה חסר לחם בזולת זה : ג (א) לפני עלי . ר״ל שהיה זריז בעבודת ה׳ לעשותה לפני עלי וקודם. לו כי מתחלה הורהו עלי עבודת ה׳ ואח״ז נתחזק מאליו ולבסוף נתעלה יותר עד שזכה לנבואה : ודבר ה׳ . דברי הנבואה היה בימים ההם דבר יקר מאוד יותר מבשאר הימים : אין חזון נפרץ . כאילו הנבואה

מצודת ציון

ולאדיב . הוא הפוך כמו ולדאיב והוא מענין צער ותוגה כמו ודאבון נפש (דברים כח) : מרבית . ענין גדול כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב) : (לה) נאמן . מתקיים כמו יתד במקום נאמן (ישעיה כב) : והתהלך . ענין טיול כמו והתהלכתי בתוככם (ויקרא כו) : (לו) לאגורת . האל״ף נוספת והוא כמו גרה שהיא מטבע של כסף והוא מעה : וככר . כך נקרא לחם שלם : ספחני . ענין חבור ודבוק כמו ונספחו על בית יעקב (ישעיה יד) : פת . הוא פרוסה כמו פתות אותה פתים (ויקרא ב) : ג (א) יקר . חשוב כמו יקרה נפשי (לקמן כו) : חזון . נבואה : נפרץ . מלשון פרצה : סהלו

רד"ק

גליא : (ב) ויהי ביום ההוא . הלילה בכלל היום : במקומו . במקום שהכהנים ישנים לפנים מן הלוים : החלו כהות . להיות כהות כי הוא תואר : לא יוכל לראות . תוספת ביאור ופי' לא יוכל לראות היטב אבל רואה היה שהרי אמר החלו ולא אמר כהו וכן הוא אומר ביעקב אבינו לא יוכל לראות ואח"כ אמר וירא ישראל את בני יוסף וטעם הספור הזה במקום הזה אם עינינו על דרך פשוטו לא מצאתי לו טעם נכון ואם הוא דרך משל ור"ל עיני הלב כלומר רוח הקדש וטעמו שהיתה רוח הקדש הולכת ופוסקת ממנו שלא היתה רגילה אצלו כבתחלה מפני מעשה בניו לפיכך באה הנבואה הזאת אל שמואל ולא באה אליו . ובדרש אומר כהות ממש ואמר כל המעמיד בן רשע עיניו כהות מנא לן מיצחק וכן עלי ולדעת הדרש היה הספור הזה הנה לפי שעתיד לזכור הנבואה שבאה לשמואל על עון בניו : (ג) ונר אלהים טרם יכבה . הנר על נרות המנורה אמר היה זה קודם עלות השחר כי הנרות היו דולקים מערב עד בוקר אע"פ שפעמים היו כבות מקצתן בליל' ושמן היו נותנים בהן במדה שהיו דולקים מערב עד בקר וברוב פעמים היו דולקים עד הבקר ונר מערבי בכל זמן היו מוצאים אותו דולק ואמר כי באה נבואה זאת לשמואל קודם שכבו הנרות בעוד לילה כמו זמן קריאת הגבר שהרי אומר אחר כן וישכב שמואל עד הבקר ובדרש אמר כי על נר הנבואה אמר ואמרו וזרח השמש ובא השמש עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של צדיק אחד הוא מזריח שמשו של צדיק אחר עד שלא ישקיע שמשו של משה מזריח שמשו של יהושע עד שלא תשקע שמשו של עלי הזריח שמשו של שמואל וזהו שאמר ונר אלהים טרם : יכבה : ושמואל שוכב בהיכל ה' . בהיכל ה' דבק עם ונר אלהים טרם יכבה כי הנר היה בהיכל ה' ושמואל היה שוכב במקומו כי שמואל לא היה שוכב בהיכל ה' אלא בעזרת הלוים לפיכך האתנחתא בשוכב לפי שאינו דבק עם בהיכל ה' וכן פירשו רז"ל כי לא יתכן להבין הפסוק כמשמעו שהרי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכל שכן שכיבה וכל שכן בהיכל וכת"י ובוצין בית מקדשא דה' עד לא טפא ושמואל שכיב בעזרת לואי וקלא אשתמע מהיכלא דה' דתמן ארונא דה' . ובדרש ירעם אל בקולו נפלאות תמן תנינן נעלה הכהן מבפנים ובן לוי ישן לו מבחוץ קפץ הדבר על עלי ודבר על שמואל מבחוץ : אשר שם ארון אלהים . בלא ה"א הידיעה והמסרה לית כוותיה : (ז) טרם ידע את ה' . פי' טרם שידע את ה' היה זה שקרא אליו ולא הבין כי עדיין לא ידע את ה' ולא נגלה אליו דבר ה' בנבואה לפיכך לא היה מבין כי ה' קורא על כן אדם לפיכך קם שלש פעמים אל עלי בטרם ידע : וטרם נגלה . הוא כפול דבר או פי' טרם ידע כי עדיין לא ידע בחכמת האלהית אע"פ שלמד בשאר החכמות כי אילו למד בזאת בחכמה היה מבין ומבחין בקול הנבואה ונראה שכן דעת יונתן שתרגם עד דלא אליף למידע דאולפא דה' : (ח) ויבן עלי . כי בשתי הפעמים חשב

רש"י

(בראשית כח) : (ג) ושמואל שוכב במקומו . בעזרת הלוים השומרים בית המקדש וכן תרגם יונתן ושמואל שכיב בעזרת לואי : בהיכל ה' אשר שם ארון האלהים : (ד) ויקרא ה' . וקול יצא מהיכל ה' מבית קדשי הקדשים שקרא שמואל סוף המקרא העליון מחובר לראש המקרא התחתון וזהו שאמר הכתוב ירעם אל בקולו נפלאות (איוב לז) עלי היה כהן ושומר מבפנים ושמואל היה לוי ושוכב מבחוץ וקפץ הקול דרך עלי לשמואל במסכת תמיד : (ז) טרם ידע את ה' . עדיין לא היה מכיר ענין קול נבואה כל טרם שבמקרא לשון עדיין לא כתרגומו עד לא ואינו לשון לפני וזה יוכיח ועוד כי טרם תיראון (שמות ט) מפורש ממנו וכן כל שיח השדה טרם יהיה בארץ

ב וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא וְעֵלִי
שֹׁכֵב בִּמְקֹמוֹ וְעֵינוֹ הֵחֵלּוּ כֵהוֹת לֹא ל' ועיניו ק'
יוּכַל לִרְאוֹת׃ ג וְנֵר אֱלֹהִים טֶרֶם ל'
יִכְבֶּה וּשְׁמוּאֵל שֹׁכֵב בְּהֵיכַל יְהוָה
אֲשֶׁר־שָׁם אֲרוֹן אֱלֹהִים׃ ל'
ד וַיִּקְרָא יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃
ה וַיָּרָץ אֶל־עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי
כִּי־קָרָאתָ לִּי וַיֹּאמֶר לֹא־קָרָאתִי שׁוּב
שְׁכָב וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁכָּב׃ ו וַיֹּסֶף יְהוָה קְרֹא ג'. ד'
עוֹד שְׁמוּאֵל וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיֵּלֶךְ אֶל־
עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיֹּאמֶר
לֹא־קָרָאתִי בְנִי שׁוּב שְׁכָב׃ ז וּשְׁמוּאֵל ג'
טֶרֶם יָדַע אֶת־יְהוָה וְטֶרֶם יִגָּלֶה
אֵלָיו דְּבַר־יְהוָה׃ ח וַיֹּסֶף יְהוָה קְרֹא־ ד'
שְׁמוּאֵל בַּשְּׁלִשִׁית וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־
עֵלִי וַיֹּאמֶר הִנְנִי כִּי קָרָאתָ לִי וַיָּבֶן ס'
עֵלִי כִּי יְהוָה קֹרֵא לַנָּעַר׃
ט וַיֹּאמֶר עֵלִי לִשְׁמוּאֵל לֵךְ שְׁכָב וְהָיָה
אִם־יִקְרָא אֵלֶיךָ וְאָמַרְתָּ דַּבֵּר יְהוָה
כִּי שֹׁמֵעַ עַבְדֶּךָ וַיֵּלֶךְ שְׁמוּאֵל וַיִּשְׁכַּב
בִּמְקוֹמוֹ׃ י וַיָּבֹא יְהוָה וַיִּתְיַצַּב וַיִּקְרָא ל'. ל'
כְפַעַם־בְּפַעַם שְׁמוּאֵל ׀ שְׁמוּאֵל ד' שמות מוכפלים

תרגום

ב והוה ביומא האינון ועלי
שכיב באתריה ועינוהי
שריאו למכהי לא יכיל
למחזי : ג ובוצין בית
מקדשא דיי עד לא טפא
ושמואל שכיב בעזרת
לואי וקלא אשתמע
מהיכלא דיי דתמן ארונא
דיי : ד וקרא יי לשמואל
ואמר הא אנא : ה ורהט
לות עלי ואמר הא אנא
ארי קריתא לי ואמר לא
קריתי תוב שכיב ואזל
ושכיב : ו ואוסיף יי למקרי
עוד שמואל וקם שמואל
ואזל לות עלי ואמר הא
אנא ארי קריתא לי ואמר
לא קריתי ברי תוב
שכיב : ז ושמואל עד לא
אלף למידע אולפן מן קדם
יי ועד דלא אתגלי ליה
פתגם נבואה דיי : ח ואוסיף
יי למקרי שמואל
בתליתאה וקם ואזל לות
עלי ואמר הא אנא ארי
קריתא לי וסבר עלי ארי
מן קדם יי מתקרי לרביא :
ט ואמר עלי לשמואל איזיל
שכוב ויהי אם יקרי לך ותימר מליל יי ארי שמע עבדך ואזל שמואל ושכיב
באתריה : י ואתגלי יי ואתעתד וקרא כזמן בזמן שמואל שמואל ואמר

מסורה

וסי' לא תתן אכלך . ובמרבית ביתך : עינו ח' חס' יו"ד בתרא וסי' ועינו החלו כהות . ולא כדד ממנו ויאמר ח' הוא הטוב . ויברח אבשלום . ועברה העברה לעבור . יקח ויעל . ועיניו את עינו תראינה . יראו עינו כידו . קוץ בעינו : קרא ד' בקריאה וסימ' שמואל . וחברו . חדש ושבת קרא

תולדות אהרן ונר אלהים . קדושין עב עח עקרים מג סו : כי ס' קורא . עקרים מג יא : וכיס אב יקרא . שבת קיג : איכא ס' . שבת קיג סוטה יא :

רלב"ג

שלא ימלא אז מי שיתנבא : (ב) ויהי ביום ההוא . שבא איש האלהים לעלי להגיד לו הדברים הקודמים בימי עלי היה שוכב במקומו מרוב הזקנה והחלו עיניו להיות כהות באופן שלא יוכל לראות : (ג) והנה טרם שכבה נר אלהים והוא אצל עליית השחר היה שמואל שוכב אצל היכל ה' אשר שם ארון האלהים בלשכה אחת היתה שם ונעת הזה המוכן בהגעת החלומות . הצודקים החלה להגיע אליו הנבואה עד שקרא אליו ה' במדרגה הנבואה ואמר הנני ורץ לעלי כי נדמה לו שעלי היה קורא אותו וכן נדמה לו זה עד שלשה פעמים שהרגיש עלי כי ה' קורא לנער וצוהו שאם יקראהו עוד ישוב לו דבר ה' כי שומע עבדך וידמה שלא שמע שמואל על זה כי ה' קורא לו להיות דבר ה' והיא הנבואה יקר בימים ההם עם חשבו היותו בלתי ראוי לנבואה : (י) והנה הודיעהו הש"י בדרך הנבואה הרע לעתיד לבא על ישראל עת מלחמת פלשתים שמתו בה רבים מישראל ונלקח ארון האלהים ומתו חפני ופינחס והרע העתיד לבא לנוב

פי' רבי' ישעיה

ויש לומר לא היה שעבור עליו כמו ופורץ גדר : (ב) החלו כהות . התחלו להיות כהות : (ג) ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים . שמואל שוכב

מצודת ציון

(ב) החלו . התחילו : כהות . חשוכות כמו והנה כהה (ויקרא יג) : (ד) הנני . הנה אני : (ז) טרם . עדיין לא כמו הטרם תדע (שמות י) : (ח) ויבן . מלשון בינה : (יב) כפעם בפעם . ר"ל

מצודת דוד

הנבואה גדולה לכל . תלא ולא נפרץ גדרה : (ב) ביום ההוא . ביום בא איש האלהים אל עלי : במקומו . במקום שהכהנים שוכבים לפנים מן הלוים : החלו כהות . התחילו להיות כהות וחשוכות : לא יוכל לראות . כאשר מקודם וכפל הדבר לתוספת ביאור : (ג) טרם יכבה . עדיין לא כבה אף נר אחד מנרות המנורה : ושמואל שוכב . במקום אשר הלוים שוכבים : בהיכל ה' . זה קאי כאשר מפרש אשר שם ארון אלהים ומוסב הוא למקרא שלאחריו לומר שקול הקריאה היה בהיכל ה' וכו' : (ה) כי קראת לי . כי חשב שעלי קראו . (ז) טרם ידע . עדיין לא ידע חכמת אלהות בהיותו עודו נער כ"א ידע היה א"כ מכיר קול נבואה : וטרם יגלה . עד הנה עדיין לא נגלה אליו ה' לדבר בו : (ח) בשלישית . בפעם שלישית : (ט) לך

וַיֹּ֤אמֶר שְׁמוּאֵל֙ דַּבֵּ֔ר כִּ֥י שֹׁמֵ֖עַ עַבְדֶּֽךָ׃
יא וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־
שְׁמוּאֵ֔ל הִנֵּ֧ה אָנֹכִ֛י עֹשֶׂ֥ה דָבָ֖ר
בְּיִשְׂרָאֵ֑ל אֲשֶׁר֙ כָּל־שֹׁ֣מְע֔וֹ תְּצִלֶּ֖ינָה
שְׁתֵּ֥י אָזְנָֽיו׃ יב בַּיּ֤וֹם הַהוּא֙ אָקִ֣ים אֶל־
עֵלִ֔י אֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתִּי אֶל־בֵּית֑וֹ
הָחֵ֖ל וְכַלֵּֽה׃ יג וְהִגַּ֣דְתִּי ל֔וֹ כִּֽי־שֹׁפֵ֥ט ד' ג' קמץ וחד פתח
אֲנִ֛י אֶת־בֵּית֖וֹ עַד־עוֹלָ֑ם בַּעֲוֺ֣ן אֲשֶׁר־
יָדַ֗ע כִּֽי־מְקַלְלִ֤ים לָהֶם֙ בָּנָ֔יו וְלֹ֥א כִהָ֖ה ל'
בָּֽם׃ יד וְלָכֵ֥ן נִשְׁבַּ֖עְתִּי לְבֵ֣ית עֵלִ֑י אִם־ ס'
יִתְכַּפֵּ֨ר עֲוֺ֧ן בֵּית־עֵלִ֛י בְּזֶ֥בַח וּבְמִנְחָ֖ה
עַד־עוֹלָֽם׃ טו וַיִּשְׁכַּ֤ב שְׁמוּאֵל֙ עַד־
הַבֹּ֔קֶר וַיִּפְתַּ֖ח אֶת־דַּלְת֣וֹת בֵּית־יְהוָ֑ה
וּשְׁמוּאֵ֣ל יָרֵ֔א מֵהַגִּ֥יד אֶת־הַמַּרְאָ֖ה ל'. ד'
אֶל־עֵלִֽי׃ טז וַיִּקְרָ֤א עֵלִי֙ אֶת־
שְׁמוּאֵ֔ל וַיֹּ֖אמֶר שְׁמוּאֵ֣ל בְּנִ֑י וַיֹּ֖אמֶר
הִנֵּֽנִי׃ יז וַיֹּ֗אמֶר מָ֤ה הַדָּבָר֙
אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּ֣ר אֵלֶ֔יךָ אַל־נָ֥א תְכַחֵ֖ד מִמֶּ֑נִּי כ"ז

ופסקים כ"מ מסה שלא הי' הפסק בינו לבין סכינה ולשון הזוהר קדמות ובהרה שני' ועיין שם וכן ג'

שְׁמוּאֵל מַלֵּיל אֲרֵי שָׁמַע עַבְדָךְ׃ יא וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל הָא אֲנָא עָבֵיד פִּתְגָמָא בְּיִשְׂרָאֵל דְּכָל דִּישְׁמְעִינֵיהּ יִצְלָן תַּרְתֵּין אוּדְנוֹהִי׃ יב בְּיוֹמָא הַהוּא אֲקֵים עַל עֵלִי יָת כָּל דִּי מַלֵּלִית עַל בֵּיתֵיהּ אֲגַמַּר וְאֵישֵׁיצֵי׃ יג וְחַוֵּיתִי לֵיהּ אֲרֵי מִתְפְּרַע אֲנָא מִן אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ עַד עָלְמָא בְּחוֹבִין דִּידַע אֲרֵי מַרְגְּזִין לְהוֹן בְּנוֹהִי וְלָא כְהָה בְּהוֹן׃ יד וּבְכֵן קַיֵּמִית לְבֵית עֵלִי אִם יִשְׁתַּבְקוּן חוֹבֵי בֵּית עֵלִי בְּנִכְסַת קוּדְשִׁין וּבְקֻרְבָּנִין עַד עָלְמָא׃ טו וּשְׁכֵב שְׁמוּאֵל עַד צַפְרָא וּפְתַח יָת דָּשֵׁי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וּשְׁמוּאֵל דָּחֵיל מִלְּחַוָּאָה יָת חֵיזוּ נְבוּאֲתָא לְעֵלִי׃ טז וּקְרָא עֵלִי יָת שְׁמוּאֵל וַאֲמַר שְׁמוּאֵל בְּרִי וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ יז וַאֲמַר מָה פִּתְגָמָא דְּמַלֵּיל עִמָּךְ לָא כְעַן תְּכַסֵּי מִנִּי

מקרא. בטרם ידע הנער: אנכי עשה ד' בליש' וסי' הנה אנכי עשה דבר בישראל. והיתה לי ב' תולדות אהרן אם יתכפר. ר"ה יח יבמות קה (ר"ה ח סנהדרין יח):

רש"י

באלץ (בראשית ב): (י) ויאמר שמואל דבר. ולא הזכיר שם מקום כמו שציוהו עלי אמר שמא קול אחר הוא: (יא) עושה דבר. היא לקיחת הארון ביד פלשתים: תצלינה. לשון צלצלים טנטינ"ר בלעז: (יב) החל וכלה. אותו היום תתחיל גזירתי על בית עלי שימותו חפני ופנחס ומכאן ואילך אכלה גזירתי ואשלימה עליהם מדור אל דור להמיתם אנשים בני שמנה עשרה שנה: החל וכלה. אקומיינצ"ש אאישפלייאמנ"ש בלעז: (יג) כי מקללים להם בניו. מקללים לי היה לו לומר אלא שכנה הכתוב מקללים מקילים וכן כל קללה לשון קלות ובזיון הוא: ולא כהה. לא הכהה פניהם להעבירם מגדולתן: (יז) כה יעשה

רלבג

לנוב עיר הכהנים כי מתו בה בית עלי מלבד אביתר על יד שאול וידמה שלזה אמר החל וכלה כי התחלת הפורעניות היה במלחמה שמת בה חפני ופנחס וכלוי הפורעניות היה בענין נוב עיר הכהנים: (יא) ואמר כי כל שומעו תצלינה שתי אזניו להפלגת קושי הענין הזה יהיה הקול ההוא מרעיד האנשים וכאילו מחוזק הקורא מהקול ההוא תתחדר הצלילה והסברה באזן: (יג) מקללים להם בניו ולא כהה בם. הרצון בזה שהוא ידע שישראל היו מקללים בניו בסבת העושק שהיו עושקים אותם בית עלי ממה שהיו חופפים מהם מן הזבחים ובעבור המעלה שהיתה בהם מהקרבת הקרבנות אשר הובאו להם עד שכבר ישכבון וקרבנות הנשים הצובאות פתח אהל מועד לא קרבו עדיין והנה לא הוכיחם עלי על זה באופן שימנעו מעשות כן אבל אמר להם אל בני כי לא טובה השמועה וגו'. ולא דקדק אחר זה שיוסרו מאלו החטאים: (יד) ולכן נשבע השם לבית עלי שלא יתכפר להם עונם באמצעות קרבנות כאלו תאמר זבח ומנחה כי כלם באים לכפרה ולזה היתה סמוכה על ראש השלמים להעיר שגם הם באים לכפרה ומזה המקום דקדקו רבותינו ז"ל שהכפרה לא תשלם לבית עלי בזבח ומנחה ואולם תשלם במה שהוא יותר טוב מהם והוא העסק בתורה

פי' רבי' ישעיה

שוכב. והוא מקרא מסורס והיה שוכב בעזרה עם הלוים: (יא) תצלינה שתי. לשון צלצלי שמע. בוליג"ר בלע"ז. והוא שביית הארון והריגת בניו: (יב) החל וכלה. אותו היום אתחיל ואחר כך אכלה בכל דור: (יג) מקללים להם. כינה הכתוב ונפל ממנו הדגש להקל: ולא כהה בם. לא מיחה ואין לו דומה: (טו) ושמואל ירא. ולא שלחו הבורא להגיד לו שאילו כן לא היה ירא ממנו:

רד"ק

חשב עלי כי נדמה לו לשמואל כי אדם קורא אותו ומתוך שנתו היה נדמה לו זה ולא היה קורא לו אדם אבל כאשר ראה כי שלש פעמים זו אחר זו שמע הקול אחרי שניעור משנתו ידע כי לא היה טועה שמואל ובאמת היה שומע הקול ולא היה קול אדם כי לא היה שם אדם אחר שהיה קורא אותו לפיכך הבין עלי כי קול מלאך ה' היה והחכם ראב"ע פי' כי לפי ששמואל לבדו היה שומע הקול ועלי לא היה שומע אותו ידע עלי והבין כי קול הנבואה היה שהקב"ה משמיע אותו למי שירצה וכן וישמע את הקול מדבר אליו וכן ארז"ל מדבר אליו קול לו קול אליו משה שומע ואין ישראל שומעין: (י) ויבא ה' ויתיצב. נראה בפעם הזאת נראית תמונה לנגד עיניו במראה הנבואה לפיכך אמר ויתיצב כמו ויתיצב מלאך ה' בדרך: דבר כי שומע עבדך. ולא אמר ה' כמו שאמר לו עלי כי היה ירא עדיין מהזכיר השם במראה הנבואה ויש בו דרש כי חשש עדיין שמא קול שד הוא וזה רחוק: (יא) עושה דבר. זהו גלות הארון: תצלינה. מבנין הפעיל שרשו צלל והוא ענין הרגשה כמו לקול צללו שפתי: ביום ההוא. ביום שיהיה זה הדבר הקשה אשר כל שמעו תצלינה שתי אזניו ביום ההוא אקים אל עלי מה שדברתי אל ביתו על ידי איש האלהים כמו שכתוב למעלה כי ביום ההוא תהיה תחלת הפורעניות הבאה על בית עלי שימותו בניו וכן אכלה הרעה על בית עלי עד עולם: אל ביתו. כמו על ביתו וכן אל ההרים לא אכל: (יג) כי שופט אני. לא יכלה משפטי בזרעו עד זמן קצוב אלא עד עולם אשפטם שיהבזו ויתקלקלו ימיהם: בעון אשר ידע. בעון סמוך למלת אשר כאלו אמר בעון הדבר אשר ידע ובעונו ילקה זרעו עד עולם שכתוב ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם ואעפ"י שהיו בבנים זכאים האל יתברך שמו קורא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות ידע כי לא יהיה בבניו עד עולם שיהיה זכאי כל כך שלא יזכר לו עון אבותיו זה: כי מקללים להם בניו. התקון סופרים כי לא רצה לומר לאל יתברך אלא שכנה הכתוב וזה אחד משמנה עשר פסוקים שהם תקון סופרים והקללה הזאת הוא ענין בזיון כמו שאמר עליהם ובוזי יקלו וי"ת ארי מרגזין להון בנוהי: לא כהה בם. לא גערם ולא מנעם אע"פ שאמר אל בני כי לא טובה השמועה זה היה לעת זקנותו שלא היו יראים ממנו ומתחלת עשותם הרעה היה לו למנעם ולהריב עמהם בחזקה ולא עשה כן: (יד) בזבח ובמנחה. לפי שהיו הם כהנים ומקריבים זבח ומנחה אמר כן כלו' לא תועיל להם כהונתם לפני או מפני שמעלו בזבח ובמנחה אע"פ שישתדלו בזבח ובמנחה לכפר מעלם לא יכפר להם לעולם ורבותי' ז"ל דרשו בזבח ובמנחה הוא דלא יתכפר אבל יתכפר בתלמוד תורה ובגמילות חסדים ומהם אמרו אבל מתכפר בתפלה: (טו) ויפתח. כלומר קם בבקר ופתח דלתות בית ה' כמנהגו ולא הלך אל

מצודת דוד

וקרא. אם יוסיף לקרא עוד: (י) דבר. ולא אמר דבר ה' כאשר הורהו עלי כי חשב פן עכ"ז לא ה' דבר בו: (יא) תצלינה שתי אזניו. ירעדו אזניו מגודל החרדה והכונה הוא על לקיחת הארון: (יב) אקים. אתחיל לקיים דברי איש האלהים אשר דבר בשם ה': החל וכלה. אז בעת לקיחת הארון יתחיל הפורעניות כי ימותו שני בניו במלחמה ההיא וכן אכלה לקיים כל דברי הנבואה: (יג) והגדתי לו. רצה לומר הלא מאז הגדתי לו על ידי איש אלהים שאשפוט את ביתו: בעון. בעבור העון אשר יודע הוא מה שבניו מקילים ובוזים כבודי ולא מיחה בהם כראוי ומלת להם הוא תקון סופרים והרי הוא כאלו נאמר לי או ר"ל שאת עצמם מקללים ברוע מעשיהם כי ענוש יענשו והקללה תבא עליהם: ולא כהה בם. ר"ל אף בשמוע דברי איש האלהים עכ"ז לא חש ולא גער בבניו להכהות מראות פניהם לביישם ברבים: (יד) בזבח ובמנחה. כי אין קטיגור נעשה סניגור על כי חטאם היה בדבר הקרבנות אולם בתשובה יכופר עון: עד עולם. העון הזה שמור להם עד עולם לפרעם אחריהם לקיים בהם ככל דברי הנבואה: (טו) ויפתח. פתח הדלתות כמנהגו ולא הלך להגיד הנבואה לעלי כי פחד ממנו לבשרו בשורה קשה: (יז) מה הדבר. ר"ל אין ספק שה' קראך עוד לזאת אשאלך מה דבר בך ואל תמנע מלהגיד לי: כה יעשה לך אלהים. גזם ולא אמר וכדומה לזה

מצודת ציון

ר"ל כמו בפעמים הקודמים: שמואל שמואל. הכפל בא לזרז את הנקרא: (יא) תצלינה. ענין תנועה ורעדה כמו לקול צללו שפתי (חבקוק ג): (יג) מקללים. ענין בזיון כמו קללה נמרצת (מ"א ב) או הוא מלשון קללה ממש: כהה. ענין הובך: (טו) המראה. מראה הנבואה: (יז) תכחד. ענין מניעה

רדק

אל עלי בקומו לספר לו המראה כי ירא מהגידה לו: (יז) כה יעשה לך אלהים. כן כו' מנהג הלשון לאמר דבר זה בשבועה וכן כה יעשה לי אלהים ובדרש כה יעשה לך אלהים כשם שאין בני יורשים את מקומי כך אין בניך יורשין את מקומך: (יח) ולא כחד ממנו. ובדרש אע"פ כן באה לו קללתו מכאן אמרו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה:

ה' הוא. בדרש אמר ליה אדון הוא מר הוא הטוב בעיניו יעשה: (יט) ולא הפיל מכל דבריו ארצה. כל מה שהיה אומר היה בא והקב"ה מקיים על ידו אפי' הדברים שהיה אומר שלא ברוח נבוא' ובזה הדבר ידעו כל ישראל כי נאמן שמואל לנביא ה' ותרגומו ולא בטיל מכל פתגמוהי לארעא: (כא) להראה. בחולם וכן להראה אל מנוח כמו שבא בשלמים הנתן תנתן: כי נגלה. טעם מלת כי לפי שאמר ויוסף אמר כי המראה הראשונה הבאה לשמואל היתה בשילה בבית ה' וכן עתה הוסיף להרא' לו בשילה והמרא' הזאת היתה לו לצוות בני ישראל לצאת לקראת פלשתים למלחמה והו שאמר כדבר ה' וכן אמר ויהי דבר שמואל לכל ישראל: (א) ויצא ישראל. כלומר צוה אותם לצאת בדבר השם ויצאו וצוה אותם לצאת להנגף לפני פלשתים לפי שהיו עושים וחייבים את המשפט הזה וכן במלחמת הגבעה צוה אותם לעלות וינגפו: על האבן העזר. כמו הארון הברי' והכותב אמר זה כי כשהיתה זאת המלחמה אבן נגף היתה ולא אבן העזר ועדיין לא נקראה אבן עזר כי על המלחמה האחרת שעשה שמואל עם פלשתים בין המצפה ובין השן שקרא אותה שמואל אבן העזר שעזרם האל יתברך באותה מלחמה אבל מה שנכתב הנה אבן העזר דברי הסופר הם וכן וירדף עד דן: (ב) ותטש המלחמה. כענין ויטש על המחנה ענין התפשטו' הדבר ו"ית

שמואל א ג ד

כה יעשה־לך אלהים וכה יוסיף אם־תכחד ממני דבר מכל־הדבר אשר־דבר אליך: יח ויגד־לו שמואל את־כל־הדברים ולא כחד ממנו ויאמר יהוה הוא הטוב בעינו יעשה: יט ויגדל שמואל ויהוה היה עמו ולא־הפיל מכל־דבריו ארצה: כ וידע כל־ישראל מדן ועד־באר שבע כי־נאמן שמואל לנביא ליהוה: כא ויסף יהוה להראה בשלה כי־נגלה יהוה אל־שמואל בשלו בדבר יהוה:

ד א ויהי דבר־שמואל לכל־ישראל ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה ויחנו על־האבן העזר ופלשתים חנו באפק: ב ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים ויכו במערכה בשדה

כ"ז וכלתחבלו' דכו' במ"א
י"ג חס' בסלה
בעיניו ק'
כ' תמשה
כ'
ח' כ"כ נוי"ן ס'

כדין יעביד לך יי וכדין יוסיף אם תכסי מני פתגם מכל פתגמא דמליל עמך: יח וחוי ליה שמואל ית כל פתגמיא ולא כסי מניה ואמר יי הוא דתקין בעינוהי יעביד: יט ורבא שמואל ומימרא דיי הוה בסעדיה ולא בטיל מכל פתגמוהי ארעא: כ וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע ארי מהימן שמואל בפתגמי נבואתא דיי: כא ואוסיף יי לאתגלאה בשילה ארי אתגלי יי לשמואל בשילו בפתגמא דיי: א והוה פתגם שמואל מדעא לכל ישראל ונפק ישראל לקדמות פלשתאי לאנחא קרבא ושרו על אבן סעדא ופלשתאי שרו באפק: ב וסדרו קרבא פלשתאי לקדמות ישראל ואתרטישו עבדי קרבא ואתברו ישראל קדם פלשתאי ומחו בסידרא בחקלא כארבעא אלפין

בפסוק. אנכי ה' עשה: אקים ו' וסי' אקים את יצחק. נביא אקים. אקים אל עלי. ואת דוד מלכם. תולדות אהרן כה יעשה. מכות יא: ויגד לו שמואל. מכות יא: וידע כל ישראל. עקרים מג ח (חגיגה עז):

רשי

יעשה לך. כאותה קללה עצמה שלא יהיה לך בנים הגונים וכן עלתה בו ואע"פ שהגיד לו: (יח) ולא כחד. מכאן אמרו קללת חכם אפי' על תנאי היא באה: ה' הוא. אדון הוא והכל שלו: (כא) כי נגלה ה' אל שמואל. לפי שאמר למעלה ודבר ה' היה יקר בימים ההם אמר כאן כי מעתה בשביל שמואל נגלה ושנה ושתיל להגלות: (א) ויהי דבר שמואל לכל ישראל. נהיה הדבר שנאמר לשמואל ובא לכל ישראל והאיך היה הפורענות ויצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה: האבן העזר. עדיין לא היה כן שמה כי בימי שמואל נקראת כן וכאן קרא על שם סופה: (ב) ותטש המלחמה. ותתפשט המלחמה כמו והנם נטושים על פני הארץ (שמואל א ל) וכן וינטשו בלחי (שופטים טו) בכל

רלבג

בתורה ובגמילות חסדים ומזה המקום יותר הספק איך עשה הש"י האנשים שלא חטאו מפני חטא אבותיהם וזה כי זה העונש לא היה אלא למי שלא ידע את ה' מהכהנים שהוא אוחז את חטא אבותם אמנם מי שהתעסק מהם בידיעת הש"י ינצל מזה העונש אלא שכבר ימשך לו עונש מה במקרה בעבור חטא אבותיו והוא שלא תהיה לו שררה בענין הכהונה מפני היותה סרה מכל משפחתי בחטא האבות: (יז) כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף. הוא לשון קללה והרצון בו כה יעשה לך אלהים רעה כי לא היה יודע עלי שיהיה ענין הנבואה הזאת דבר קללה ויורה על אמתת זה הפירוש מה שאמר בן הדד כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף. ואולם רז"ל הוציאו מזה שקללת חכם אפילו על תנאי היא באה על דרך הדרש: (כ) כי נאמן שמואל לנביא לה'. למדנו מזה שמי שלא יפיל מכל דבריו ארצה לא יצטרך לנתינת אות או מופת אחר שהוא נביא לפי שזה דבר מיוחד בנבואה ולא ידקדק בשאר הסודעות כמו החלום והקסם והוברי שמים כי הם אם יאמרו אמת לפעמים הנה יכזבו פעמים רבות ואין הענין כן בנבואה כי כל דבריה אמת. וכבר יתבאר באיזה סוג מן הדברים יצדק זה בנבואה ובאיזה מהם לא יצדק כי ידמה שמה שתגיד הנבואה בקלת הטובות והרעות האנושיות יקרה שלא יתקיים כשנעתקו האנשים שבא להם הייעוד מהטוב אשר בא להם בעבור הייעוד הטוב או מהרע אשר בא להם בעבור הייעוד הרע: (כא) והנה זכר שכבר הוסיף ה' לנראה בשלה לשמואל והיה דבר שמואל לכל ישראל בחיי עלי בעניני הנבואה ובזה האופן היה מנהיג אותם גם בחיי עלי כי כבר נתפרסם להם שהוא היה נביא אמת: (א) אחר זה ספר שכבר יצא ישראל לקראת פלשתים למלחמה מעצמם ולא שאלו באלהים עם היות אצלם אורים ותומים ונביא איך יתנהגו בענין המלחמה הזאת ובסוף הענין מתו רבים מישראל וארון האלהים נלקח ובזה נתקיים מ"ש איש האלהים לעלי ומה שאמר לו שמואל: אלה

פי' רבי ישעיה

כה יעשה אלהים וכה יוסיף. כך דרש לשון זה במקרא לשבועה ואינו מפרש מה: (כא) ויוסף ה' להראה בשילה. לשמואל כי נגלה ה' אל שמואל בדבר וצוהו שיצוה את ישראל לצאת במלחמה. וזהו מה שאמר ויהי דבר שמואל שצוה אותם מפי הגבורה לצאת במלחמה: (א) על האבן העזר. שסופה יתירה ונקראת

(ב) ותטוש המלחמה. הרצון בו שפשטה המלחמה:

מצודת דוד

ולא הפיל וכו'. ר"ל אפילו דבריו שאמר בעצמו לא בנבואה לא בטל אותם המקום להיות נופלים בארץ לבל יתקיימו (ואמר במשל מהזורק דבר מה ולא יחפיא לנפול בארץ): (כ) כי נאמן שמואל. כי לפעמים אף אם באה הנבואה למי היא חוזרת ונפסקת אבל שמואל היה מוחזק לנביא המתקיים: (כא) ויסף כו'. רלה לומר עם שלפני זה היה דבר ה' יקר אבל לאחיו הוסיף ה' להראה בשלה גם לשאר בני הנביאים: כי נגלה. והסבה היתה על שנגלה ה' אל שמואל ובעבורו בא לעולם שפע הנבואה והלך גם על יתר בני הנביאים: בדבר ה'. ר"ל לא שראה שום מראה כ"א נגלה אליו בדבריו וקולו אשר שמע: ד (א) ויהי דבר שמואל לכל ישראל. ר"ל שהיה ונתקיימה נבואת שמואל לכל ישראל והוא מה שנאמר לו הנה אנכי עושה דבר בישראל וכו' וחוזר ומפרש איך נתקיימה ואמר ויצא ישראל וכו' ואז לא מצאו פלשתים על ישראל ופיין נקומתם בחשבון הדורות: האבן העזר. הוא דברי כותב הספר כי שם האבן העזר לא נקראה עד אחר המלחמה שאחרת שעשה שמואל וישראל נצחו בו: (ב) ותטש המלחמה. אנשי המלחמה נתפשטו

מצודת ציון

כזה נמצא הרבה במקרא והרי הוא כאומר רעה כזאת וכזאת יעשה לך אלהים ועוד כזאת יוסיף לך רעה אם תכחד ממני אפילו דבר אחד מכל דבר ה': (יח) ולא כחד. אפילו דבר אחד: ה' הוא. ר"ל הלא הוא ה' והכל שלו ויעשה הטוב בעיניו כי מי יוכל לומר לו מה תעשה: (יט) ויגדל. בחכמה ויראת ה': (כ) נאמן. מתקיים כמו בית נאמן (לעיל ב) ובאמה והעלמה כמו לא נכחד מאדוני (בראשית מז): ד (ב) ויערכו. ענין סדור כמו וערך עליה העולה (ויקרא ו) ור"ל סדרו אנשי החיל לעמוד מול המלחמה: ותטש. ענין פזור והתפשטות כמו ויטוש אל המחנה (במדבר יא): וינגף. ענין הכאה כמו פן תגוף באבן רגליך (תהלים צא): במערכה. היא מקום המלחמה שעומדים

(ח) בכל מכה במדבר. על ים סוף ויונתן תרגם ולעמיה עבד פרישן במדברא ובספרי שנינו שהפרשה הזו עירוב דברים מי שאמר זה לא אמר זה כשרין שבהם אמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה והרשעים אמרו אלה הם האלהי׳ המכים את מצרים בכל מכה כל מכות שהיו לו על המצרים הביאם אין לו עוד מכה מעתה:

וי״ת ואתרטישו מבדי קרבא: (ג) ויושיענו. ת״י ובדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא: (ד) את ארון ברית ה׳ צבאות יושב הכרובים. טעם בספור הזה לומר כי הוא אדון החילו׳ להגביר אוהביו ולהחליש אויביו ויושב כרובים אמר להודיע כי הוא קרוב לבני אדם לכל אשר יקראוהו באמת לה ולולי העונות לכל זה היה נמצא והעונות גרמו ומפני זה אמר ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חפני ופנחס להודיע כי הם גרמו המכשלה וכדי שיבואו למלחמה היתה סבה מאת האלהים שהביאו זקני ישראל את הארון והם גרמו את המכשלה עם עונות ישראל הבאים למלחמה כי היו בהם עובדי ע״א והארון זה הוא הארון שבו מונחין שברי לוחות והוא היה יוצא עמהם למלחמה והוא שנאמר עליו וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם. ומצאתי מחלוקת בדברי רז״ל בזה מהם אמרו כי לוחות ושברי לוחות מונחין בארון א׳ וספר תורה עמהם בארון ומ״ש ושמת אותו מצד ארון ברית ה׳ פירושו ושמתם אותו בארון מצד לוחות ברית השם ומהם אמר כי כמין גלוסקא עשו לארון מבחוץ ושם היה ספר תורה מונח וזהו שאמר מצד ארון ברית ה׳ ומהם אמרו כי בארון אחד לבדו היה ספר תורה מונח ומהם אמרו כי לשברי לוחות היה ארון לבדו והוא היה יוצא למלחמה והפוסקים מוכיחין כי הלוחות השלימו׳ היו בזה הארון שהביאו במחנה שהרי אמר יושב הכרובי׳ מראה כי הכרובים היו עליו ועוד כי זה הארון שיצא למלחמה זה הוא הארון שהיה בבית השמש בשובו משדה פלשתים והוא שהיה בקרית יערים ובבית עובד אדום ובעיר דוד ומעיר דוד העלוהו והכניסוהו לבית קדש הקדשים: (ח) מיד האלהים האדירים האלה. תרגום יונתן מיד מימרא דה׳ דעובדוהי רברבין אילין אינון גבורתא דה׳ וגו׳ ואדוני אבי ז״ל פירש במדבר מן ומדברך נאוה וזה פירוש במלותו ובדברו הכה במצרים ועתה הוא בעצמו בא אוי להם ובדברי רז״ל עירובי דברים נאמרה הפרשה מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה ע״כ דברי

כארבעת אלפים איש: ג ויבא העם אל־המחנה ויאמרו זקני ישראל למה נגפנו יהוה היום לפני פלשתים נקחה אלינו משלה את־ארון ברית יהוה ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו: ד וישלח העם שלה וישאו משם את ארון ברית־יהוה צבאות ישב הכרבים ושם שני בני־עלי עם־ארון ברית האלהים חפני ופינחס: ה ויהי כבוא ארון ברית־יהוה אל־המחנה וירעו כל־ישראל תרועה גדולה ותהם הארץ: ו וישמעו פלשתים את־קול התרועה ויאמרו מה קול התרועה הגדולה הזאת במחנה העברים וידעו כי ארון יהוה בא אל־המחנה: ז ויראו הפלשתים כי אמרו בא אלהים אל־המחנה ויאמרו אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשם: ח אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה אלה הם האלהים המכים את־מצרים בכל־מכה במדבר: ט התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם והייתם לאנשים ונלחמתם: י וילחמו פלשתים וינגף ישראל וינסו איש לאהליו ותהי המכה גדולה מאד ויפל מישראל שלשים אלף רגלי:

גברא: ג ואתא עמא למשריתא ואמרו סבי ישראל למה תברנא יי יומא דין קדם פלשתאי נסב לנא משילה ית ארון קימא דיי ויתי בינגא בדיל יקר שמיה נתפריק מיד בעלי דבבנא: ד ושלח עמא לשילה ונטלו מתמן ית ארון קימא דיי צבאות דשכינתיה שריא עיל מן כרוביא ותמן תרין בני עלי עם ארון קימא דיי חפני ופינחס: ה והוה כד אתא ארון קימא דיי למשריתא ויבבו כל ישראל יבבא רבא ואשתנשת ארעא: ו ושמעו פלשתאי ית קל יבבא ואמרו מה קל יבבא רבא הדין במשריתא דיהודאי וידעו ארי ארונא דיי אתא למשריתא: ז ודחילו פלשתאי ארי אמרו אתא ארונא דיי למשריתא ואמרו וי לנא ארי לא הות כהדא מאיתמלי ומדקדמוהי: ח וי לנא מן ישיזבינגא מיד מימרא דיי דעובדוהי רברבין האלין אלין אינון גבורתא דיי דמחא ית מצרים בכל מחא ולעמיה עבד פרישן במדברא: ט איתקפו והוו לגברין פלשתאי דלמא תשתעבדון ליהודאי כמה דאשתעבדון לכון ותהון לגברין גברין ותגיחון קרבא: י ואגיחו קרבא פלשתאי ואתברו ישראל ואפכו גבר לקרווהי והוה מחתא רבתא לחדא

רלבג

(ח) אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר. ר״ל ובמדבר כי ענין קריעת ים סוף היה במדבר אשר בו מתו פרעה וחילו וכבר הכה קודם זה במצרים במינים רבים מהמכות: (ט) פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם. זה מורה כי לא היו פלשתים מושלים בישראל ולא ישראל בפלשתים ואפשר שמזמן קרוב יצאו בני ישראל מעבודתם או אפשר שילך זמן עבודתם את הפלשתים עד מות עלי ויהיו אם כן שנות שמשון נכללות בשנות עלי ונמנו לשניהם כי רוב ישיבת שמשון היה בישיבת שדה פלשתים וכשלא היה שמשון

פי׳ רבי׳ ישעיה

ונקרא על שם העתיד בימי שאול: (ג) נקחה אלינו. בא הלמ״ד במלה תמיד כמו הנו״ן ונופלת ברוב המלות ותאמר ויקחו כמו ויסעו בהבלעת הלמ״ד והנו״ן אף זה נבלע הלמ״ד והיה ראוי נלקחה כמו נסעה ונלכה שמשפטו ננסעה: (ח) המכים את מצרים בכל מכה במדבר. חסר וי״ו ופתרונו ובמדבר וזהו מדבר ים סוף:

את סכת דו. והריסותיה אקים: בדבר ה׳ ר ה׳ בקריאה וסי׳ במסרה רבתא: ויבא י״א רפי בקריאה וסי׳ במסרה רבתאן יושיענו ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ סי׳ נקחה אלינו. אל תחרש ממנו. זה ה׳ קוינו לו ויושיענו. קדמאה חס׳: ותהם ג׳ וחס׳ וסי׳ ותהם הארץ. ותהם הקריה. ותהם כל העיר עליהן: מה כ״ד פתחין וסי׳ נמסר בסדר כי תשא: אתמול ג׳ בקריאה וסי׳ גם אתמל גם שלשום דשמואל. כי לא היתה כזאת אתמול שלשם. כיום אתמול:

תולדות אהרן מי יצילנו. שקלים מט (סוטה כב): בכל מכה. אחר בראשית:

מצודת דוד

כדרך הנלחמים: (ג) אל המחנה. לאותן שלא הלכו במערכה: למה נגפנו. כי חשבו אשר המה מנוקים מעון: את ארון. כי אמרו כאשר ישגיח ה׳ בארון בריתו ישגיח גם בנו: (ד) יושב הכרובים. אשר שוכן על הכרובים אשר על הכפורת: ושם וכו׳. ר״ל הם נשאו הארון: (ה) וירעו. לכבוד ביאת הארון: ותהום הארץ. הוא מל׳ גוזמא והפלגה ור״ל קול התרועה נשמע למרחוק: (ו) ויאמרו. אלו לאלו: וידעו. אחר החקירה נודע להם שבא הארון אליהם: (ז) לא היתה כזאת להביא הארון אל המלחמה: (ח) במדבר. על ים סוף שהוא במדבר: (ט) התחזקו. אמרו אלו לאלו אתם פלשתים התחזקו: והיו לאנשים. רצה לומר לגבורים ואמיצי הלב: והייתם. ר״ל אבל אם תהיו לאנשים אז תוכלו עכ״ם להלחם בהם לבלי

מצודת ציון

שעומדים בה כדורים: (ה) ותהום. מלשון המייה: (ו) העברים. בני ישראל נקראים עברים כי אברהם אביהם היה מעבר הנהר: (ז) שלשם. יום השלישי שלפני היום: (ח) האדירים האלה. בכל המקרא הזה אמר בלשון רבים לפי שאמר האלהים שכתוב בכל מקום בלשון רבים לזה אמר הכל בלשון רבים: (ט) לאנשים. ר״ל גבורים ואמיצי לב: (י) רגלי. הולכי רגל לא רוכבי סוסים:

ומדיו

היות

רד"ק

דברי צדיקים שבהם אבל הרשעים היו אומרים אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר אמרו עשר מכות היו לו וכלן הביאן על המצרים ושאר המכות כלה על עמו במדבר אין לו מכה עוד מעתה אמר להם הקב"ה אתם אומרים שאין לי מכה עוד אני מביא עליכם מכה שלא נהיתה מעולם והיה אחד מהם יוצא בטחור ועכבר יוצא מן התהום ושומט את בני מעיו וחוזר לתהום וכן הוא אומר ותכבד יד ה' על האשדודים. ויש מפרשים מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה כי מנהג לשונם היה לקרא לאלהים אחרים לשון רבים וזהו שאמרו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכיוצא בדבר ואתה עיף ויגע על ישראל ולא ירא אלהים על עמלק סירובי דברים כתובין כאן וכן יתכן להיות כפשוטו: (יב) וירץ איש בנימן. דרשו בו שהוא היה שאול בן קיש שחטף הלוחות מיד גלית הפלשתי וברח לו ורחוק הוא שהוציא אדם את הלוחות מהארון שהרי כמה נגעים וכמה רעות באו לפלשתים מקדושת הארון בהיותו בארץ פלשתים לבד כל שכן אם שלחו יד בו כי גם אנשי בית שמש שהיו ישראלים מתו כמה מהן כי ראו בארון ה': (יג) יד דרך מצפה. כתיב יך כלומר שהיה לבו מכה אותו ומפחד על ארון האלהים שילא ונכתב יך לזה הטעם על דרך ויך לב דוד אותו וקרי יד שפי' מקום כמו ויד תהיה לך כלומר היה יושב על הכסא במקום שהיה רואה דרך הבאים מן המלחמה והיה מצפה ומיחל שיבא אדם כי היה לבו חרד על ארון האלהים ויונתן הוסיף בו שער שתירגם על כבש אורח תרעא מסכי כמו שאמר בפסוק האחר בעד יד השער: (טו) ועיניו קמה. כל אחת מעיניו קמה כלומר כהתה ואמר לשון קימה בעין וכן כי קמו עיניו משיבו כי לעת הזקנה תיבש הלחות ויקומו יתרי העין ותכנס העין בחורה ויש מפרשים ענין כליון עינים וכן תרגם יונתן כלו עיניהם קמה עיניהון וכן ת"י ועיניו קמה: (יז) ויען המבשר. מספר החדשות על טוב ועל רע נקרא מבשר: נלקחה. מזכר הארון בלשון זכר ובלשון נקבה כל' זכר ברוב וכן בזו הפרשה וארון האלהים נלקח ובזה הפסוק בלשון נקבה וכן אשר באה אליהם ארון ה': (יח) כהזכירו. כהזכיר המבשר ארון האלהים: ויפל. עלי מרוב כאב לב שאחזו נפל לאחריו: בעד יד השער. כתרגומו על כבש אורח תרעא: מפרקתו. עצם הצואר נקרא מפרקת לפי שנעשה פרקים פרקים: וכבד. כבד התנועה מפני זקנתו או פירוש שהיה כבד בשר שהיה בעל בשר לפיכך מת בנפלו מפני כבדו: (יט) הרה ללת. היתה הרה

רש"י

(יב) איש בנימן. זה היה שאול שחטף את הלוחות מיד גלית וברח לו: (יג) יד דרך מצפה. אצל יד הדרך היה מצפה: (יח) מפרקתו. אפרקותיה עצם הצואר: (יט) ללת. על כרחו ללדת פירושו ואין לו דמיון ומנחם חברו בחלק יללה לפי שחבלי לידתה בילל באו לה ויסוד יללה אין אות ביסודה אלא למ"ד

שמואל א ד

ג' יא וארון אלהים נלקח ושני בני־עלי
מתו חפני ופינחס: יב וירץ איש־
ג' בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום
ג' ההוא ומדיו קרעים ואדמה על־
ראשו: יג ויבוא והנה עלי ישב על־
יד ק' הכסא יך דרך מצפה כי־היה לבו
חרד על ארון האלהים והאיש בא
ג' להגיד בעיר ותזעק כל־העיר:
ג' יד וישמע עלי את־קול הצעקה ויאמר
ב"דוכ' לדסמי' לאחס"ע דכו' כמ"ז ב"ה מה קול ההמון הזה והאיש מהר
ויבא ויגד לעלי: טו ועלי בן־תשעים
ס' נועה ב' מ"ל ושמנה שנה ועיניו קמה ולא יכול
לראות: טז ויאמר האיש אל־עלי
אנכי הבא מן־המערכה ואני מן־
ג' המערכה נסתי היום ויאמר מה־היה
ג' הדבר בני: יז ויען המבשר ויאמר
ט' פסוקים וגם וגם נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה
גדולה היתה בעם וגם־שני בניך מתו
חפני ופינחס וארון האלהים נלקחה:
ג' יח ויהי כהזכירו | את־
ארון האלהים ויפל מעל־הכסא
אחרנית בעד | יד השער ותשבר
ג' מפרקתו וימת כי־זקן האיש וכבד
והוא שפט את־ישראל ארבעים
ג' שנה: יט וכלתו אשת־פינחס הרה ללת

תרגום

ואתקטל מישראל תלתין
אלפין גבר רגלי: יא וארונא
דיי אשתבי ותרין בני עלי
אתקטלו חפני ופינחס:
יב ורהט גברא משבטא
דבנימן מסדרא ואתא
לשלה ביומא ההוא
ולבושוהי מבזעין ועפרא
רמי על רישיה: יג ואתא
והא עלי יתיב על כורסיא
על כבש אורח תרעא
מסכי ארי הוה לביה
תביר על ארונא דיי וגברא
אתא לחואה לקרתא
ואשתגישת כל קרתא:
יד ושמע עלי ית קל
צוחתא ואמר מה קל
שגושיא הדין וגברא אוחי
ואתא וחוי לעלי: טו ועלי
בר תשעין ותמני שנין
ועינוהי קמה ולא יכיל
למחזי: טז ואמר גברא
לעלי אנא אתית מן
סדרא ואנא מן סדרא
דקרבא אפכית יומא דין
ואמר מה הוה פתגמא ברי:
יז ואתיב דמבשר ואמר
אפך ישראל קדם פלשתאי
ואף מחתא רבתא הות
בעמא ואף תרין בנך
אתקטלו חפני ופינחס
וארונא דיי אשתבי:
יח והוה כד אדכרותיה ית ארונא דיי ונפל מעל כורסא לאחורוהי על כבש
אורח תרעא ואתברת פרקותיה ומית ארי סיב גברא ויקיר והוא דן ית
ישראל ארבעין שנין: יט וכלתיה אתת פינחס מעדיא קמילד ושמעת ית

רלב"ג

שמשון שר היה שופט אותם עלי: (יג) והנה עלי יושב על הכסא יד דרך מצפה. ר"ל שהיה הכסא במקום שהיה מצפה ומביט הדרך אם יבא מבשר להגיד לו מה שקרה לארון האלהים: כי היה לבו חרד על ארון האלהים. ולזאת הסבה היה הכסא אצל מקום השער לראות העוברים והשבים וזה מורה על רוב חסידותו שלא היה חרד לבניו עם מה שגלה לו איש האלהים שניהם ימותו ביום אחד גם כשמע מות חפני ופנחס לא חרד מאד עד ששמע שארון האלהים נלקח כי אז נפל אחורנית מעל הכסא מרוב החרדה ובסבת הנפילה נשברה מפרקתו מרוב החולשה ומת מכובד גופו ורוב הזקנה כי הכובד ההוא היה סבת מיתתו בנפלו: (יט) הרה ללת. אחשוב שהיה שרשו נלה ויהי מקור וענינו

ויבא ט"ו מלאים בקריאה וסי' ויבוא והנה עלי יושב על הכסא. ויקץ שלמה והנה חלום. בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. ונביא אחד זקן. ויבוא אל המלך. ויתחפש מלך ישראל ויבוא. וימת המלך ויבוא שמרון. ויבוא יהוא יזרעאלה. ויבוא ישעיה בן אמוץ הנביא. ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל. ויבוא אל הגוים אשר באו שם. ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה. ויבוא אל שער אשר פניו. ויבוא גם השטן. וחברו. וכל מגלת אסתר דכוו' מ"ל במ"ב חס' וסי' אל המשתה אשר עשתה אסתר ויבא המלך והמן לשתות:

תולדות אהרן גם ישראל. סוטה מד: וסי' כהזכירו.
זכאים קיט חולין כא

פי' רבי' ישעיה

(יג) יד דרך מצפה. במקום שדרך המצפה לעמוד אולי ישמע שמועה: (טו) ועיניו קמה. כל אחד ואחד. ומפני שהעין מתעודדת תמיד לראות נופל בה לשון קימה: (יז) וארון האלהים נלקחה. לא נמצא ארון במקרא נקבה זולתו: (יט) הנה הרה ללת. נעלמה בו הדלת. והביא עליו ראיה אברהם בן עזרא אחת

מצודת ציון

(יב) ומדיו. ומלבושיו כמו וילבש וכו' מדיו (לקמן יז): ואדמה. עפר: (יג) יד. מקום מצפה. ענין תוחלה ותקוה כמו ואני בה' אצפה (מיכה ז'): (יד) ההמון. העם הרב: (טו) קמה. ר"ל כל אחת קמה כי בעת הראות דרך העין להתנועע ושל עלי קמה ועמדה כי לא ראה עוד: (טז) נסתי. ברחתי: (יז) המבשר. כל המספר חדשות בין טוב בין רע נקרא מבשר: (יח) אחורנית. לאחוריו: בעד. נגד: מפרקתו. הוא עצם הצואר ע"ש שעשוי פרקים פרקים: (יט) ללת. ר"ל ללדת ובא בחסרון הדל"ת לפי שילדה ביללה: ותכרע. נפלה על ברכיה: נהפכו.

מצודת דוד

היות מנוצחים לעבוד אותם ותהיו עבדים דומה לזה בדבר הנצחון: (יב) ומדיו קרועים. דרך צער ואבלות: (יג) ויבא. ר"ל בעת בואו לשילה ישב עלי על הכסא וכו': יד דרך מצפה. אצל מקום דרך ההולך למקום המלחמה והיה מצפה ומייחל לשמוע מה מהמלחמה כי היה לבו חרד על הליכת הארון: והאיש בא. מדרך אחר בא להגיד בעיר: ותזעק. זעקת צער ויללה: (טז) מה היה הדבר. מה נעשה בהמלחמה: (יז) וגם מגפה. כי הפלשתים רדפו אחריהם והכו: (יח) בעד יד השער. נגד מקום השער: כי זקן האיש וכבד. ר"ל לפי שהיה זקן וכוחו תש והיה כבד בשר לזה לא היה יכול להתחזק בעת נפלו להפות עצמו על ידו: (יט) הרה

רשי

למ״ד לבדה: נהפכו. נשתנו מכדרכן לכך מתה: צריה. צירי דלתי בסנה קרדוני״ל בלעז: (כא) אי כבוד. אין כבוד וכן (איוב כב) ימלט אי נקי אין נקי: אל הלקח. כמו על הלקח ואין צריך לזוז מלי אל למי שיודע להבין דברו: אל הלקח. אטיויריש לאיספריפוי״ש בלעז: ואל חמיה. ואל הרעה זאת שמת חמיה ואישה: (ב) אצל דגון. דמות עשוי כדמות דג: (ד) המפתן. אסקופ׳

רדק

הרה וקרבו ימיה ללדת והד׳ חסרה כן דעת רוב המפרשים וכן ת״י מעדיא למילד ורבי אחי רבי משה פירשו מן יללה כלומר קרבו ימיה לחיל ולזעוק בחבליה ודקדוק המלה ללת בפלס לרדת לשבת בחסרון יו״ד ילל כמו יו״ד ירד ישב ומכפל הלמדי״ן חסרו האחרונה שהיא למ״ד הפעל ונשאר במלה מן השרש עי״ן הפעל לבד כמו לתת אלא שזו בצירי וזו בפתח:

ותשמע את־השמעה אל־הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואישה ותכרע ותלד כי־נהפכו עליה צריה:
כ וכעת מותה ותדברנה הנצבות עליה אל־תיראי כי־בן ילדת ולא ענתה ולא־שתה לבה: כא ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל־הלקח ארון האלהים ואל־חמיה ואישה: כב ותאמר גלה כבוד מישראל כי נלקח ארון האלהים:
ה א ופלשתים לקחו את ארון האלהים ויבאהו מאבן העזר אשדודה: ב ויקחו פלשתים את־ארון האלהים ויביאו אתו בית דגון ויציגו אתו אצל דגון: ג וישכמו אשדודים ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יהוה ויקחו את־דגון וישבו אתו למקומו: ד וישכמו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה לפני ארון יהוה וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל־המפתן רק דגון נשאר עליו: ה על־כן לא־ידרכו כהני דגון וכל־הבאים בית־דגון על־מפתן דגון באשדוד עד היום הזה:

[בגליון: ד׳ כתיב כן ויכן את בית יעל ודין שאר כרתת כתיב]

שמועתא דאשתבי ארונא דיי ודמית חמוהא ודאתקטיל בעלה וכרעת וילידת ארי בעתוהא חבלהא: כ ובעידן מותה וממלילו נשיא דקימן עלוה לא תדחלין ארי בר דכר ילידת ולא אתיבת ולא שויאת על לבה: כא וקרת לרביא אי כבוד למימר גלה יקרא מישראל דאשתבי ארונא דיי ודמית חמוהא ודאתקטיל בעלה: כב ואמרת גלה יקרא מישראל ארי אשתבי ארונא דיי: א ופלשתאי שבו ית ארונא דיי ואיתוהי מאבן סעדא לאשדוד: ב ונסיבו פלשתאי ית ארונא דיי ואעילו יתיה לבית דגון ואקימו יתיה בסטר דגון: ג ואקדימו אנשי אשדוד ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי ונסיבו ית דגון ואתיבו יתיה לאתריה: ד ואקדימו בצפרא ביומא דבתרוהי והא דגון רמי על אפוהי על ארעא קדם ארונא דיי וריש דגון ותרתין פיסת ידוהי קציצן מחתא על סקופתא לחוד גופיה אשתאר עלוהי: ה על כן לא דרכין כומרי דגון וכל דעלין לבית דגון על סקופת דגון באשדוד

כי נהפכו עליה ציריה. כלומר נהפכו ונתגלגלו עליה צירי וחבלי הלידה עם חבלי השמועה הרעה ומחוזק ציריה כרעה וילדה ומתה ות״י ארי בעתוה חבלהא וב׳ דברי רז״ל תניא רבי אלעזר אומר כשם שצירים לדלת הבית כך יש צירים לרחם האשה שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה: (כ) וכעת. בכ״ף מותה. בשורק: (כא) אי כבוד. כמו אין כבוד בחסרון הנו״ן ובא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך או כמו אי כבוד בצירי כלומר איה הכבוד שאיננו היום בישראל: (כב) ותאמר. פעם אחרת אמרה כי בתחלה אמרה גלה כבוד בעבור הארון שנשבה ובעבור שמת חמיה ואישה ועתה שבה ואמרה בעבור הארון לבדו גלה כבוד כי הוא עיקר הכבוד: (ב) ויציגו. ויעמידו: נופל לפניו. כמו על פניו וכן ת״י על אפוהי: (ד) אל המפתן. כמו על המפתן וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על והמפתן היא האסקופה התחתונה רק דגון נשאר עליו אמרו כי דגון מטבורו ולמטה היה צורת דג לפיכך נקרא דגון ומטבורו ולמעלה צורת אדם כמו שאמר ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן וזהו פירושו רק דגון נשאר עליו צורת דג נשאר עליו וי״ת לחוד גופיה דדגון אשתאר עלוהי: (ה) לא ידרכו. בדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל

רלבג

ופנינו פנין שלמות כאילו יאמר שמלאו ימי ההריונה ללדת כאמרו וימלאו ימיה ללדת וכבר פירשוהו מענין יללה והוא חסר למ״ד אחרת כי היה משפטו ללת: ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה. ולא יכלה להתאמץ על דבר הלידה כראוי. והיא קראה שם הנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל: (כא) ואל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה. כי חמיה היה נביא וכהן גדול ואישה היה ראוי לשמש בכהונה גדולה אחריו כי ידמה שהיה יותר ראוי לכהונה מחפני כי לא היה רע כ״כ כמו חפני ולזה נתקיימה הכהונה גדולה מזרע פינחס עד מלכות שלמה כמו שיתבאר במה שיבא ולזה הקדים בפורענות לזכר חפני קודם פינחס בסוף הענין שבא לזכר כי הסבה החזקה למה שאמרה גלה כבוד מישראל הוא הלקח ארון האלהים כי כבר נשאר לישראל נביא והיה שם מהכהני׳ גם כן מי שיתמנה כהן גדול תחת עלי: (א) והנה הביאו הפלשתים ארון האלהים בבית ע״א שלהם שהיה בהם צלם על צורת בן אדם שהיו קורין אותו דגון: (ג) והנה על צד המופת עשה הש״י לכבודו שהפיל דגון ארצה לפני ארון ה׳ להעיר כי אין עוד מלבדו ואולי חשבו הפלשתים שכבר היה זה על דרך המקרה לא מאת הש״י ולזה לקחו את דגון והשיבו אותו למקומו ולא השתדלו להסיר משם ארון האלהים. וביום השני מצאו דגון נופל לפני ארון ה׳ וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות על המפתן רק הנשאר מדגון היה נשאר אצל ארון ה׳ נופל ארצה ולזה היו כומרי דגון נשמרי׳ מלדרוך על מפתן דגון כי חשבו שהיה המקום קדוש מצד מה שמצאו שם ראש דגון ושתי כפות ידיו. ולא

פי׳ רבי׳ ישעיה

אחת שהוא לקוח מאחד והיה משפטו אחדת ונבלע הדלת. כי נהפכו עליה צריה פי׳ דלתי רחמה נשתנו והוא סימן המיתה:

ותדברנה ג׳ בקריאה וסי׳ ותדברנה הנצבות עליה. ותאמר האשה האחרת לא כי בנך. ותדברנה בפיכם דירמיה. וראש י״א וסי׳ נמסר בסדר האזינו ובשפטים סוף סימן ז׳:

תולדת אהרן ותכרע ותלד. בכורות מז: (ראש דגון. שבת ח: על כן לא ידרכו. ע״ג מב):

מצודת דוד

ללת. ר״ל נשלם ימי ההריונה ללדת: כי נהפכו׳. מחרדת השמועה נהפכו ונתגלגלו עליה פתאום חבלי הלידה: (כ) וכעת מותה. וכאשר בא עת מותה ע״י הלידה הפתאומית: אל תראי. היות חשבו שמתפחדת שלא תמות גם היא בעבור רוע המזל וכמ״ש רז״ל אחד מן המשפחה שמת ידאגו וכו׳ ולזה אמרו לה דע כי בן ילדת ושוב אין לך לפחד כי אם טלד בן זכר נתרפאת כל המשפחה וכמ״ש רז״ל: ולא שתה לבה. אל דבריהן: (כא) לאמר. ר״ל השם יורה אשר בעת שנולד גלה כבוד מישראל וכו׳: (כב) ותאמר. וחזרה ואמרה עיקר גלות הכבוד הוא בעבור כי נלקח הארון: ה (ג) לפניו ארצה. על פניו נפל לארץ לפני הארון: וישיבו. כי חשבו שבמקרה נפל: (ד) כרותות אל המפתן. היו כרותות ומונחות על המפתן: רק דגון. גוף העבודת כוכבים העשוי בדמות דג: (ה) על כן. על שמצאו על המפתן ראשו וכפות ידיו החזיקו המפתן למקום קדוש ולא דרכו עליו

מצודת ציון

ענין סבוב וגלגול על כי בעת הגלגול מתהפך הדבר מצד אל צד. וכן מתהפך במחנה מדין (שופטים ז׳): צריה. הם חבלי הלידה הבאה מהשמטת קשרי הרחם התקועים זה בזה והוא מושאל מן צירי הדלתות וכן צירים וחבלים יאחזון (ישעיה י״ג): (כ) ענתה. השיבה: שתה. שמה כמו למען שיתי (שמות י׳): (כא) אי כבוד. כמו אין כבוד ותחסר הנו״ן כמו ימלט אי נקי (איוב כ״ב) והיא בחיר״ק ודוגמתו ואין יש פה (לקמן כ״א) בהיא בחיר״ק: ה (ב) דגון. שם ע״ג״ס: ויציגו. העמידו: (ד) כרותות. חתוכות: המפתן. האסקופה וכן מתחת מפתן הבית (יחזקאל מ״ז): (ה) ידרכו. ענין לעדה והוא מל׳ דרך: כהני. כומרים יודעי חוק עבודת כוכבים וישמם

רדק

שמואל בר רב יצחק מליץ שהחמירו ישראל בעיניו יותר מאומות העולם באומות העולם כתיב על כן לא ידרכו אבל בישראל כתיב ופקדתי על כל הדולג על המפתן קפץ : (ו) בעפולים כתיב וקרי בטחורים והכתיב הוא שם כנוי לתחתוניות כי עפולי לשון גבוהות כמו עפל ובחן והכנוי בהפך והקרי הוא שם המאלי : (ח) גת יסוב. לגת ורבים כמוהו : ויסבו את ארון אלהי ישראל. בדגש הסמ"ך ובסגו"ל : (ט) וישתרו להם. כתיב בשי"ן והוא כמו בסמ"ך ופי' שהיה להם מכת הטחורים במקום סתר מבפנים והיה קשה להם ממה שאם היה להם במקום גלוי ותרגום ולקו יתהון בטחוריא : (י) להמיתני ואת עמי. שרי עיר עקרון אמרו כן

תרגום

עד יומא הדין: ו ותקיפת מחתא דיי על אנש אשדוד ואצדינון ואלקי יתהון בטחורין ית אשדוד וית תחומהא: ז וחזו אנשי אשדוד ארי שויא עליהון מחתא ואמרין לא ישרי ארון אלהא דישראל עמנא ארי תקיפת מחתיה עלנא ועל דגון טעותנא: ח ושלחו וכנשו ית כל טורני פלשתאי לותהון ואמרו מה נעביד לארון אלהא דישראל ואמרו לגת יסתחר ארון אלהא דישראל ואסחרו ית ארון אלהא דישראל: ט והוה בתר דאסחרו יתיה והות מחתא דיי בקרתא שגושא רבא לחדא ומחא ית אנשי קרתא מזעירא ועד רבא ולקו להון בטחורין: י ושלחו ית ארונא דיי לעקרון והוה כמיתי ארונא דיי לעקרון וזעיקו עקרונאי למימר אסחרו לותנא ית ארון אלהא דישראל לקטלותנא וית עמנא: יא ושלחו וכנשו ית כל טורני פלשתאי ואמרו שלחו ית ארון אלהא דישראל ויתוב לאתריה ולא יקטול יתי וית עמי ארי הות שגוש קטלא בכל קרתא תקיפת לחדא מחתא דיי תמן: יב וגבריא די לא מיתו לקו בטחורין וסליקת צוחת קרתא לצית שמיא: א והוה ארונא דיי בקרוי פלשתאי שבעא ירחין: ב וקרו פלשתאי לכומריא ולקסמיא למימר מה נעביד לארונא דיי הודיעוננא במה נשלחיניה

ה

ו ותכבד יד־יהוה אל־האשדודים וישמם ויך אתם בעפלים (בטחרים ק') את־אשדוד ואת־גבוליה: ז ויראו אנשי־אשדוד כי־כן ואמרו לא־ישב ארון אלהי ישראל עמנו כי־קשתה ידו עלינו ועל דגון אלהינו: ח וישלחו ויאספו את־כל־סרני פלשתים אליהם ויאמרו מה־נעשה לארון אלהי ישראל ויאמרו גת יסב ארון אלהי ישראל ויסבו את־ארון אלהי ישראל: ט ויהי אחרי ׀ הסבו אתו ותהי יד־יהוה בעיר מהומה גדולה מאד ויך את־אנשי העיר מקטן ועד־גדול וישתרו להם עפלים (טחרים ק'): י וישלחו את־ארון האלהים עקרון ויהי כבוא ארון האלהים עקרון ויזעקו העקרנים לאמר הסבו אלי את־ארון אלהי ישראל להמיתני ואת־עמי: יא וישלחו ויאספו את־כל־סרני פלשתים ויאמרו שלחו את־ארון אלהי ישראל וישב למקמו ולא־ימית אתי ואת־עמי כי־היתה מהומת־מות בכל־העיר כבדה מאד יד האלהים שם: יב והאנשים אשר לא־מתו הכו בעפלים (בטחרים ק') ותעל שועת העיר השמים:

ו

א ויהי ארון־יהוה בשדה פלשתים שבעה חדשים: ב ויקראו פלשתים לכהנים ולקסמים לאמר מה־נעשה לארון יהוה הודענו במה

רשי

אסקופה : (ו) וישמם. לשון שממה : בטחורים. הלחולת כרכשא מכת בנקב שבבשר נכנסין בנקביהם ושומטין בני מעיהם ורולאין : (ט) וישתרו. כמו ויסתרו שהרי הוא במסורת כתובים שי"ן ומפורשים כלשון סמ"ך מכת בית הסתרים : (יא) מהומת מות. כל מהומות על ידי רעם וזה אביכן וירעם ה' בקול גדול על פלשתים ויהומם (שמואל א' ז') כך מסורת באגדה שלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי : (ב) במה נשלחנו. באיזה

פי' רבי ישעיה

(ט) וישתרו להם טחורים. מפני שהם נולדים בתוך המעי' אומר להם לשון סתר. ומפרשו בסתרי הבורא לקו במכת בית הסתרים : (יא) וישב למקומו. כמו וישוב ונתחלפה התנועה :

מסורה

טחרים דכתבן עפלים ו' בקריאה וסימ' בשחין מצרים ובעפלים. תכבד יד ה'. ויהי אחרי הסבו אתו והאנשים אשר לא מתו. מה האשם אשר נשיב לו. ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם. ושארא כדקריין כן כתבן : ארון אלהי ישראל ו' וסי' ויראו אנשי אשדוד ושל אחריו ג' בפסוק. הסבו אלי אם משלחים את ארון אלהי ישראל. וישלחו ד' בנביאים ובכתובים וסי' וישלחו את ארון האלהים עקרון ויקחו את ירמיהו. ויכרתו את ראשו. וישאו את ראשו ואת כליו. וכל אורייתא דכוו' בר מ"א ר שלחו האנשים את ידם. ויאספו י' פתחין וסי' בלשון תרגום סבי' שלחו סלויא ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאהיהון חמרא וכספא ופירושו נסדר בסדר שמות :

רלבג

ולא הספיק לש"י השפטים שעשה באלהיהם אבל הכה באשדודים ושם שוממים ותמהים על המכות שבאו להם בדרך שלא היו יכולים לאמר שיהיה חדוש זה המקרה להם אם לא מפני מה שהשבו אליהם ארון האלהים : (ו) וזאת המכה היתה שהכו בטחורים והוא חולי מצער מאד ויוצא מהם דם רב כל שכן אלו שבאו להם מאת הש"י להכאיבם מאד ולזה הוכרחו להוציא ארון האלהים מאשדוד ושלחוהו בגת וידמה שאלה המופתים עשה הש"י באמצעות שמואל שהיה נביא או נעשה זה בזולת נביא להשגחתו על ישראל שלא יאבד ארון האלהים מהם : (ט) והנה אחר הסבו אותו בגת היתה מכת הש"י בעיר מהומה גדולה לא נשאר שם אחד שלא הוכה במכת הטחורים והיו הטחורים נסתרים ולזה הם יותר קשים ויותר קשי הרפואה. וכראותן זה שלחו ארון האלהים לעקרון ותכף שבא שם הביא הש"י מהומת מות בכל העיר והנשארים נהם שלא מתו הוכו בטחורים הנה כל זה קרה לפלשתים מפני ארון האלהים תוך שבעה חדשים : (יא) אז קראו פלשתים לכומריהם ולקוסמיהם לקחת עצה מהם מה יעשה לארון ה' אם ישיבוהו לישראל אם לא ואם היתה עצתם שישלחוהו לישראל במה ישלחוהו שם כדי שתסור אף הש"י מהם . ונתע

מצודת ציון

(ו) וישמם. מל' שממה : בעפלים. כך שם המכה ולפי שהם כהלחולת במקום מכוסה נקראו עפולים מל' אופל וכ ויבוא אל האופל (מ"ב ה') והוא כמו אל האופל באל"ף והקרי בטחורים והוא שם ברך מה והיו דומים להם : (ז) קשתה. מל' קשה : (ח) יסוב. ר"ל יובא : (ט) וישתרו. כמו יסתרו בסמ"ך : (יב) שועת. צעקת : ו (א) בשדה פלשתים. כמו בארץ פלשתים : (ב) ולקוסמים. ולמכשפים

מצודת דוד

עליו : וכל הבאים. מיתר העם : מפתן דגון. המפתן בית דגון : (ו) וישמם. במה שהכה אותם בעפולים והיו בצורת טחורים : (ז) כי כן. אשר הארון עשה בהם שפטים ובאלהיהם : (ט) יד ה' בעיר. מכת יד ה' בעיר גת : וישתרו. העפולים היו בהם נסתרים הרבה מבפנים היותר מכאובים : (י) ואת עמי. כי שרי העם היו הזועקים : (יא) מהומת מות. מלבד מכת העפולים היתה בהם מגפת ה' : (יב) אשר לא מתו. בהמגפה : השמים. הוא מדרך גוזמא ור"ל גדלה מאוד עד למעלה : ו (ב) מה נעשה. אם לשלחו למקומו : הודיענו. ר"ל אם ישיב. מההכרח לשלחו הודיענו במה נשלחנו אם לשיחו בעגלה ולעגמו בבהמות אם

באיזה ענין נשלחנו שלא יחרה אפו וישוב חרונו ממנו : (ג) אשם . שיכר דבר שאתם מודים שמעלתם בו : אז תרפאו ונודע לכם . שהוא עשה כי למה לא תסור ידו אז מכם : (ד) סרני פלשתים . חמשה הם כמה שנאמר (ביהושע י"ג) העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני : (ז) עלות . מניקות : אשר לא עלה עליהם עול . כל זה לנסיון שאין אלו ראויות למשוך ועוד שנועות אחר בניהם ואם יהא כח בארון שיוליכו אותו מאליהם נדע שהוא עשה לנו : (ח) בארגז. שקריני"ו

כן : (ג) למה לא תסור ידו מכם . או תדעו למה לא סרה ידו ומכתו מכם לפי שהייתם מעכבים ארונו אצליכם כי בשלחכם אותו תרפאו והאשם לכפרה על אשר עשיתם : (ד) וחמשה עכברי זהב . זה מסייע הדרש שכתבנו למעלה כי בשהיה להם חולי התחתוניות והיתה יוצאת החלחוליות שלהם בפי הטבעת מתוך החולי והיו באים העכברים ושומטים את המעי הכוא ולפי שהיה החולי אחד לסרנים ולעם אמרו להם הכהנים והקוסמים שיעשו אף בדמות הטחורים חמשה ובדמות העכברי' חמשה כמספר הסרני' ויהיו אשם לכפר להם ולהסיר אותו החולי מהם . לכולם ולסרניכם . כמו שמעו עמים כלם : (ו) ולמה תכבדו . זה לבדו נמצא מבנין הדגוש בלי כבדות : התעלל בהם . עשה מעשה השחתה כמו את אשר התעללתי במצרים : (ז) חדשה . שלא נעשה בה מלאכה בעבור קדושת הארון . עלות . מניקות כתרגומו ונקראו עלות על שם היונקים שנקראו עולים ועוללים וצוו לקחת פרות עלות להראות המופת שלא שבו בעבור בניהם : אשר לא עלה עליהם עול . זה אמרו בעבור קדושת הארון שלא נעשה בהם מלאכה אחרת כמו שאמרו ג"כ עגלה חדשה : (ח) אל העגלה . כמו על העגלה וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו או הוא כמו בעגלה וכן ואל הארון תתן שהוא כמו ובארון וכתי' בעגלתה : בארגז . בתיבה

נְשַׁלְּחֶנּוּ לִמְקוֹמוֹ׃ ג וַיֹּאמְרוּ אִם־
מְשַׁלְּחִים אֶת־אֲרוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אַל־תְּשַׁלְּחוּ אֹתוֹ רֵיקָם כִּי־הָשֵׁב
תָּשִׁיבוּ לוֹ אָשָׁם אָז תֵּרָפְאוּ וְנוֹדַע
לָכֶם לָמָּה לֹא־תָסוּר יָדוֹ מִכֶּם׃
ד וַיֹּאמְרוּ מָה הָאָשָׁם אֲשֶׁר נָשִׁיב לוֹ
וַיֹּאמְרוּ מִסְפַּר סַרְנֵי פְלִשְׁתִּים חֲמִשָּׁה
עָפְלֵי זָהָב וַחֲמִשָּׁה עַכְבְּרֵי זָהָב כִּי־ טחרי ק'
מַגֵּפָה אַחַת לְכֻלָּם וּלְסַרְנֵיכֶם׃
ה וַעֲשִׂיתֶם צַלְמֵי עָפְלֵיכֶם וְצַלְמֵי טחריכם ק'
עַכְבְּרֵיכֶם הַמַּשְׁחִיתִם אֶת־הָאָרֶץ
וּנְתַתֶּם לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כָּבוֹד אוּלַי
יָקֵל אֶת־יָדוֹ מֵעֲלֵיכֶם וּמֵעַל
אֱלֹהֵיכֶם וּמֵעַל אַרְצְכֶם׃
ו וְלָמָּה תְכַבְּדוּ אֶת־לְבַבְכֶם כַּאֲשֶׁר
כִּבְּדוּ מִצְרַיִם וּפַרְעֹה אֶת־לִבָּם הֲלוֹא
כַּאֲשֶׁר הִתְעַלֵּל בָּהֶם וַיְשַׁלְּחוּם וַיֵּלֵכוּ׃
ז וְעַתָּה קְחוּ וַעֲשׂוּ עֲגָלָה חֲדָשָׁה
אֶחָת וּשְׁתֵּי פָרוֹת עָלוֹת אֲשֶׁר לֹא־
עָלָה עֲלֵיהֶם עֹל וַאֲסַרְתֶּם אֶת־
הַפָּרוֹת בָּעֲגָלָה וַהֲשֵׁיבֹתֶם בְּנֵיהֶם
מֵאַחֲרֵיהֶם הַבָּיְתָה׃ ח וּלְקַחְתֶּם אֶת־
אֲרוֹן יְהֹוָה וּנְתַתֶּם אֹתוֹ אֶל־הָעֲגָלָה
וְאֵת ׀ כְּלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר הֲשֵׁבֹתֶם לוֹ
אָשָׁם תָּשִׂימוּ בָאַרְגַּז מִצִּדּוֹ וְשִׁלַּחְתֶּם

כְּאַתְרֵיהּ׃ ג וַאֲמַרוּ אִם אַתּוּן מְשַׁלְּחִין יַת אֲרוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא תְשַׁלְּחוּן יָתֵיהּ רֵיקָן אֱלָהֵין אֲתָבָא תְתִיבוּן קֳדָמוֹהִי קֻרְבַּן אֲשָׁמָא בְּכֵן תִּתָּסוּן וְיִתְרְוַח לְכוֹן לְמָא לָא תְנוּחַ מַחְתֵּיהּ מִנְּכוֹן׃ ד וַאֲמַרוּ מָה קֻרְבַּן אֲשָׁמָא דְנָתִיב קֳדָמוֹהִי וַאֲמַרוּ מִנְיַן טוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי חַמְשָׁא טְחוֹרֵי דְהַבָא וְחַמְשָׁא עַכְבְּרֵי דְהַבָא אֲרֵי מַחְתָּא חֲדָא שַׁוְיָא לְכוּלְכוֹן וּלְטוּרְנֵיכוֹן׃ ה וְתַעְבְּדוּן צַלְמֵי טְחוֹרֵיכוֹן וְצַלְמֵי עַכְבְּרֵיכוֹן דִמְחַבְּלִין יַת אַרְעָא וְתִתְּנוּן קֳדָם אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יְקָרָא מָאִים תְּנוּחַ מַחְתֵּיהּ מִנְּכוֹן וּמִן טַעֲוָתְכוֹן וּמִן אַרְעֲכוֹן׃ ו וּלְמָה תְיַקְּרוּן יַת לִבְּכוֹן כְּמָא דְיַקָּרוּ מִצְרָאֵי וּפַרְעֹה יַת לִבְּהוֹן הֲלָא כַּד אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן וּבָתַר כֵּן שַׁלְּחִינוּן וַאֲזַלוּ׃ ז וּכְעַן סַבוּ וַעֲבִידוּ עֲגַלְתָּא חַדְתָּא חֲדָא וְתַרְתֵּין תּוֹרָן מֵינְקָן דִּי לָא נְגַדָא בְּנִיר וְתֵיסְרוּן יַת תּוֹרָתָא בַּעֲגַלְתָּא וּתְתִיבוּן בְּנֵיהֶן מִבָּתְרֵיהֶן לְבָיְתָא׃ ח וְתִסְּבוּן יַת אֲרוֹנָא דַייָ וְתִתְּנוּן יָתֵיהּ בַּעֲגַלְתָּא וְיַת מָנֵי דַהֲבָא דַאֲתֵיבְתּוּן קֳדָמוֹהִי קֻרְבַּן אֲשָׁמָא תְּשַׁוּוּן בְּתֵיבוּתָא מִסִּטְרֵיהּ וּתְשַׁלְּחוּן יָתֵיהּ

רלב"ג

(ג) ונתנו להם עצה שישלחוהו בכבוד וישיבו לו אשם לכפר עליהם אז ירפאו אם בסבתו בא להם הרע ויהיה נודע להם למה לא תסור יד הש"י מהם כי הוא רוצה שיתנו לו כבוד תחת אשר חשבו לחלל שמו ואמרו זה להורות כי בזה יבחר אם בא להם הרע הזה בסבתו כבר היה דעתם שאם לא בא להם הרע בסבתו לא ישיבוהו לישראל . (ז) וידמה שכבר שלח הש"י עוד שם עכברים היו משחיתים את הארץ והתפשטה המכה הזאת בכל ערי פלשתים ולזה אמרו להם כומריה' וקוסמיהם שיעשו להם צלמי טחורי זהב ועכברי זהב כמספר הסרנים והוא האשם שישיבו לה' כדי שתסור ידו מעליהם והזהירום שלא יקשה להם מעשות זה שלא יקרה להם כמו שקרה למצרים ולפרעה . והנה הישירו אותם עוד באופן אחר לדעת בקלות אם בא להם רע זה בסבת ארון האלהים כי האופן הראשון היה בו מהספק וזה כי אף על פי שהיה זה הרע להם בסבת ארון האלהים הנה לא יחויי' שירפאו תכף קוד' השבתם אותו למקומו ולזה לא יתכפר להם כי מידו היתה זאת להם עד שובו לישראל וזה אם לא ירפאו לא יוכלו הפלשתים להשיבו אליהם עם האשם ולזה לא תועיל לפלשתי' זאת הבחינה הראשונה ולזה ידמו שלא היו מסכימים בזאת העצה והכירו זה הכהני' והקוסמים ואמר להם שלא יכבדו

פי' רבי ישעיה

(ד) כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם . פי' אמרו להם הקוסמים מגפה אחת יש לכל הפלשתים ולסרניכם בעבור זה יעשו העם והסרנים וכן עשו הסרנים עשו חמשה . וכל העיירו' עשו כל אחת ואחת בעצמה כמפורש לפנינו : (ו) ולמה תכבדו

ופרעה ג' בקריאה וסי' ופרעה חולם והנה עמד על היאר . ופרעה הקריב וישאו . ולמה תכבדו את לבבכם : אלות ח' בקריאה וסימ' נמסר בסדר וישלח :

תולדות אהרן ואת כלי הזהב . יומא נב בארא יד סוריות יב:

מצודת דוד

את נשאתו בכתף : (ג) אם משלחים . ר"ל אם יצא הדבר לשלחו למקומו אל תשלחנו ריקם' מבלי מנחה ותשורה : תשיבו לו אשם . תשיבו לה' קרבן אשם כדין המועל בהקדש : אז תרפאו . ר"ל כשתרפאו אז יהיה נודע לכם בבירור למה לא תסור ידו קודם ההשבה ר"ל אז תדעו שיד ה' עשתה זאת : (ד) מספר . כפי המספר סרני פלשתים שהם חמשה ככה תשיבו חמשה עפולים עשוים מזהב : וחמשה עכברי . כי העפולים היו דומים בצד מה לדמות עכברים ולז"א להשיב גם חמשה עכברי זהב לכפר על העם חמשת האומות שבארץ פלשתים : לכולם . לכל העם ולסרנים ובולכם צריכים כפרה : (ה) צלמי וגו' המשחיתים וכו' . ר"ל עשו צלמי דמות העפולים והעכברים אשר הם משחיתים וכו' : ונתתם וכו' כבוד . ר"ל לא שהוא צריך לזה אלא תנו לכבודו : אולי יקל . בעבור הכבוד אשר תעשו לו : מעליכם . על הסרנים יאמר : ומעל ארצכם . מעל יושבי ארצכם מותר הטעם : (ו) ולמה תכבדו . על שאלו מה נעשה לארון כאלו היו מסופקים אם לשלחו אם להחזיקו לזה אמרו ולמה תכבדו וכו' : הלא כאשר התעלל בהם . ר"ל הלא סוף הדבר יהיה כאשר היה במצרים שהיה משחק ומהתל בהם ואח"ז בע"כ שלחו את בני ישראל והלכו להם וכ"כ יהיה סופכם : (ז) ועתה קחו . ר"ל קחו עצים ועשו עגלה חדשה לכבוד הארון : ושתי פרות עלות . רצה לומר בחנו הדבר לדעת שהאמת אתנו וזאת עשו קחו פרות מניקות אשר לא נמשכו מעולם בעול ואסרו אותן בעגלה וקחו את בניהן מהן והנה מדרך הנהוג לא יזוזו ממקומן ללכת מבניהן וכמ"ש

מצודת ציון

ולמקסמים : (ד) עכברי . שם מין שרץ : מגפה . ענין מכה : (ה) את הארץ . את אנשי הארץ (ו) התעלל . ענין שחוק והתול כמו אשר התעללתי במצרים (שמות י'): (ז) עלות . מניקות כמו וכלאן והבקר עלות עלי (בראשית ל"ג) : עול . הוא מה שהפרה מושכת בה : והשבתם . ענין קשירה : הביתה . לבלאת בבית : (ח) בארגז . כענין תיבה : כלו

רדק

בתיבה כתרגומו בתיבותא : (י) כלו בבית. כמו כלאו והוא מבעלי הה"א כמו לא כלה ממך אשר כלתני היום הזה או הוא מבעלי האל"ף ובא כדרך בעלי הה"א וכן מלו תוכך חמס כמו מלאו ונשו את כלמתם כמו ונשאו כי כבר נשתמשו בזה הענין בשתי לשונות בה"א ובאל"ף לפי שדרכם להמיר זה בזה. וטעם להשיב את בניהם מאחרי' ולכלוא אותם בבית לפי שלולי דבר הארון היו שבות אל בניהם אחר שלא היו בניהם הולכים אחריהם : (יב) וישרנה הפרות. כתרגומו ואכוינא תורתא ר"ל כוונו דרך בית שמש והלכו דרך ישרה לא סרו ימין ושמאל ובא בסימן אחד של נקבה לבד כמו ויחמנה בצאן לשתות ודגש הש"ן בחסרון היו"ד פ"א הפועל ובמלת ויחמנה בא נח הציר"י תמורת היו"ד פ"א הפועל : הלוך וגעו. היו געות בעבור בניהם לעקת הבקר תקרא געייה כמו אם יגעה שור ובדרש שאמרו שירה הוציאו וישרנה מלשון שירה : (יג) וישמחו לראות. עד שמרוב שמחה פרצו לראות בארון ופתחו וראו מה שבתוכו לפיכך נענשו כמו שכתוב ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו : (יד) ואת הפרות העלו עולה. אנשי בית שמש בקעו עצי העגלה והעלו הפרות עול' כי הותרו הבמות משחרבה שילה ונקבה כשירה בבמת יחיד. ויש בדרש מרז"ל כי סרני פלשתים העלו אותם כי רבי אליעזר אומר כי אין מקריבין מבהמות ע"ג והקשו לו זה הפסוק ותירץ וכי מסרני פלשתים אנו למדין ובמקום אחר אמרו הוראת שעה היתה

זהו

פי' רבי' ישעיה

תכבדו את לבבכם. כמו תכבידו : (י) כלו בבית. אינו מלשון כלא שאם כן היה אומר כלאו אלא מלשון לא יכלה ממך שמנעו בניהם מהם בתוך הבית : (יב) וישרנה הפרות. דגשות השי"ן להבליע בו היו"ד שהוא פ"א הפועל. ובא בסימן אחד לנקבה כמו ויחמנה כמו ארבע מלכיות מגו יעמדנה : במסלה אחת. פירוש שלא נטו לכאן ולכאן אלא כיונו המסלה : (יד) אל שדה יהושע בית השמשי. יש לומר היא בית שמש היא תמנת חרס שנאמר בטרם יבא החרסה : ואת הפרות העלו. שאין טעון זכרות בבמה :

תרגום

וְיֵהָךְ׃ ט וְתֶחֱזוּן אִם בְּאוֹרַח
תְּחוּמֵיהּ יִסַּק לְבֵית שֶׁמֶשׁ
מִן קֳדָמוֹהִי אִתְעֲבִידַת לָנָא
יַת בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא
וְאִם לָא וְנִידַע אֲרֵי לָא
מְחָתֵיהּ קְרִיבַת בְּנָא עֲירוּעַ
הוּא דַהֲוָה לָנָא׃ י וַעֲבַדוּ
גַּבְרַיָּא כֵּן וּנְסִיבוּ תַּרְתֵּין
תּוֹרָן מֵינְקָן וְאַסְּרוּנוּן
בַּעֲגַלְתָּא וְיַת בְּנֵיהֶן כְּלוֹ
בְּבֵיתָא׃ יא וְשַׁוִּיאוּ יַת
אֲרוֹנָא דַיְיָ בַּעֲגַלְתָּא וְיַת
תֵּיבוּתָא וְיַת עַכְבְּרֵי דַהֲבָא
וְיַת צַלְמֵי טְחוֹרֵיהוֹן׃
יב וְאַכְוִינָא תוֹרָתָא בְּאָרְחָא
עַל אוֹרַח בֵּית שֶׁמֶשׁ
בְּכִבְשָׁא חֲדָא אָזְלִין מֵיזַל
וְגָעַן וְלָא סְטָאָה לְיַמִּינָא
וְלִסְמָאלָא וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי
אָזְלִין בַּתְרֵיהוֹן עַד תְּחוּם
בֵּית שֶׁמֶשׁ׃ יג וּבֵית שֶׁמֶשׁ
חָצְדִין חֲצַד חִטִּין בְּמֵישְׁרָא
וּזְקָפוּ יַת עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ יַת
אֲרוֹנָא וַחֲדִיאוּ לְמֶחֱזֵי׃
יד וַעֲגַלְתָּא אֲתַת לַחֲקַל
יְהוֹשֻׁעַ דִּי בְּבֵית שֶׁמֶשׁ
וְקָמָא תַמָּן וְתַמָּן אַבְנָא
רַבְּתָא וְצַלְחוּ יַת אָעֵי
עֲגַלְתָּא וְיַת תּוֹרָתָא אַסִּיקוּ
עֲלָתָא קֳדָם יְיָ׃ טו וְלֵוָאֵי
אֲחִיתוּ יַת אֲרוֹנָא דַיְיָ וְיַת
תֵּיבוּתָא דִּי עִמֵּיהּ דִּי בֵיהּ
מָנֵי דַהֲבָא וְשַׁוִּיאוּ עַל
אַבְנָא רַבְּתָא וְגַבְרֵי בֵּית שֶׁמֶשׁ אַסִּיקוּ עֲלָוָן וּנְכִיסוּ נִכְסַת קוּדְשִׁין בְּיוֹמָא הַהוּא

מקרא

אֹתוֹ וְהָלָךְ׃ ט וּרְאִיתֶם אִם־
דֶּרֶךְ גְּבוּלוֹ יַעֲלֶה בֵּית שֶׁמֶשׁ הוּא
עָשָׂה לָנוּ אֶת־הָרָעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת
וְאִם־לֹא וְיָדַעְנוּ כִּי לֹא יָדוֹ נָגְעָה בָּנוּ
(כ' וכל קהלת דכו') מִקְרֶה הוּא הָיָה לָנוּ׃ י וַיַּעֲשׂוּ
הָאֲנָשִׁים כֵּן וַיִּקְחוּ שְׁתֵּי פָרוֹת עָלוֹת
(ד') וַיַּאַסְרוּם בָּעֲגָלָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם כָּלוּ
(ד' חסר) בַבָּיִת׃ יא וַיָּשִׂמוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה
אֶל־הָעֲגָלָה וְאֵת הָאַרְגַּז וְאֵת עַכְבְּרֵי
(ג' ג' כ"כ וקריין) הַזָּהָב וְאֵת צַלְמֵי טְחֹרֵיהֶם׃
(ס') יב וַיִּשַּׁרְנָה הַפָּרוֹת בַּדֶּרֶךְ עַל־דֶּרֶךְ בֵּית
(ד' חס' וכל ירמיה דכו' במ"ו מ"ל) שֶׁמֶשׁ בִּמְסִלָּה אַחַת הָלְכוּ הָלֹךְ וְגָעוֹ
וְלֹא־סָרוּ יָמִין וּשְׂמֹאול וְסַרְנֵי
פְלִשְׁתִּים הֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם עַד־גְּבוּל
בֵּית שָׁמֶשׁ׃ יג וּבֵית שֶׁמֶשׁ קֹצְרִים
קְצִיר־חִטִּים בָּעֵמֶק וַיִּשְׂאוּ אֶת־
עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ אֶת־הָאָרוֹן וַיִּשְׂמְחוּ
(כ' עפרון) לִרְאוֹת׃ יד וְהָעֲגָלָה בָּאָה אֶל־שְׂדֵה
(כ') יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי וַתַּעֲמֹד שָׁם
וְשָׁם אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְבַקְּעוּ אֶת־עֲצֵי
(כ') הָעֲגָלָה וְאֶת־הַפָּרוֹת הֶעֱלוּ עֹלָה
לַיהוָה׃ טו וְהַלְוִיִּם הוֹרִידוּ ׀
אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־הָאַרְגַּז אֲשֶׁר־
(ד' חס') אִתּוֹ אֲשֶׁר־בּוֹ כְלֵי־זָהָב וַיָּשִׂמוּ אֶל־
הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה וְאַנְשֵׁי בֵית־שֶׁמֶשׁ
הֶעֱלוּ עֹלוֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים בַּיּוֹם

ואת בניהם ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר ואתחנן ויהושע סימן ה' : וישמו ד' חס' וסימ' אבנים גדולות. ארון ח' אל העגלה. אל האבן הגדולה. וישמו לה ידים דאיזבל דמלכים ונמסר בסדר מקץ וגם ביהושע סימן י'. על דרך ה' וסי' נמסר בשפטים סי' ח':

תולדות אהרן ואת בניהם כלו. ע"ג כד : וישרנה הפרות. שם אשר שיר שרם : ואת הפרות העלו. ע"ג טב (מגלה טב) : (ובית שמש : ע"ג מ) :

רשי

שקריניי"ו בלע"ז : (י) כלו בבית. לשון כלא : (יב) וישרנה. הרי תיבה זו אנדרוגינוס מלמד שאף הוולדות היו אומרים שירה רוני רוני השיטה התנופפי וכו' כדאיתא במסכת עבודת כוכבי'. ולפי פשוטו וישרנה לשון ישר דרך ישר היו הולכות : הלך וגעו. לשון לעקת בקר געייה : בית שמש. ישראל היו שם : (יג) וישמחו לראות. היו מסתכלין היאך הוא בא לבדו ומשמחתה נהגו בו קלות ראש שלא היו מסתכלין בו באימה

ודרך

רלבג

יכבדו לבם ועם כל זה נתנו להם בחינה שנית תוכר להם קודם השיבם הארון לישראל ולזה צוו שיעשו עגלה חדשה לכבוד הש"י ויהיו לה שתי פרות מיניקות עגלים שלא עלה עליהם עול על הפרות ולזה לא תהיינה בנות הרגות למשוך בעגלה כי לא נהגו שום מלאכה עם שבכאן תהיה סבה שנית למנוע מן ההליכה והיא היותם משיבים בניהם מאחריהם הביתה כי אהבתם את העגלים תמשכם לשוב אליהם כפי כחם אם לא היה זה מאת הש"י להשיב הארון לישראל ואם תתישרנה הפרות מעצמן ללכת לישראל דרך בית שמש שהיה המקום הקרוב להם מישראל הנה יתבאר כי מה' היתה זאת בסבת ארון האלהים ואם לא הנה הגיע זה לנו במקרה שאם היה מגיע ממנו על דרך המופת לא תקצור ידו מעשות זה המופת השני והוא להניע הפרות אל שילכו מעצמן דרך בית שמש ואם היה זה לנו במקרה לא יושב זה האשם לו ולא נשיב ארון האלהי' לישראל: (יב) והנה נתישרו הפרות דרך בית שמש בזולת נטייה וסרני פלשתים הולכים אחריהם עד גבול בית שמש לראות אמתת הענין : (יד) והעגלה באה אל שדי יהושע בית השמשי. ותעמד שם ושם אבן גדולה ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו אותם עולה לה' על המזבח אשר בנו שם ואנשי בית שמש העלו עולות וזבחו זבחי שלמים ביום ההוא לה'

ויד

מצודת ציון

(ו) כלו. כמו כלאו והוא ענין תפיסה : (יב) וישרנה. מלשון ישרה : במסלה. כדרך הכבושה : וגעו. לעקת הפרה תקרא געה כמו אם יגעה שור (איוב ו') : (יד) בית השמשי. מבית השמש והוא שם העיר : (טו) אל האבן. על האבן

מצודת דוד

שגם לא הורגלו במשיכת העול : (ח) והלך. ר"ל הניחו ללכת מעצמו לבל ינהג מי את הפרות : (ט) וראיתם. ואז תראו אם מעצמו יעלה הארון דרך גבול ארצו אל בית שמש אז בודאי בעבורו באה הרעה ואם לא יעלה מעצמו דרך גבולו אז נודע שבמקרה באה הרעה : (יא) מחוריהם. הם העפולים שהיו דומים כנגד מה למחורים: (יב) וישרנה הפרות. הלכו בדרך הישר לדרך העולה בית שמש : במסלה אחת. ולא הטו ימין ושמאל : הלוך וגעו. ר"ל עם כי הלכו ולעקו בעבור חסרון בניהן מ"מ לא סרו ימין ושמאל : (יג) וישמחו לראות. לפי שאח"ז נתקבלו בשכת הארון אמר עתה בעת ראותם שמחו : (טו) העלו עולות. לבד הפרות האמור למעלה

181 רשי שמואל א ו ז רדק נ"א

רשי

ודרך כבוד : (יח) כפר הפרזי . כפר שאין לו חומה : אבל הגדולה . היא האבן הגדולה האמורה למעלה שהלמ"ד באה במקום נו"ן וכן נשכה במקום לשכה בספר נחמיה ואפני שאירע להם אבלות בדבר קראו' אבל : (יט) שבעים איש חמשים אלף איש . תרגם יונתן וקטל בסבי עמא שבעין גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא. ורבותינו אמרו שבעים איש שכל אחד היה שקול כחמשים אלף או חמשים אלף איש שכל אחד שקול כשבעים סנהדרין : (א) קדשו . זמינו : (ב) מיום שבת

רדק

זהו לדעת רבי אליעזר אם ישראל הקריבום : (יח) ועכברי הזהב . כמו שהיו טחורי זהב במספר הערים חמשה כן היו העכברים מספר כל ערי פלשתים שהם חמשה הנזכרים וכן היו חמשה בעבור חמשת הסרנים כלומר שהיו כפרה לכולן . כמו שאמר למעלה כי מגפה אחת לכלם ולסרניכם . ומה שאמר מעיר מבצר עד כפר הפרזי חסר וי"ו מעיר מבצר כלומר אף על פי שלא היתה מנות הקוסמים והכהנים לעשות אלא חמשת טחורי זהב וחמשה עכברי זהב למספר הסרנים והעיירות הגדולות שהם אשדוד ועזה ואשקלון וגת ועקרון הם עשו מעצמם יותר טחורי זהב ועכברים כי היו יראים עדיין ועשו מכל הערים והכפרים שהם ערי הפרזות כל עיר וכל כפר עשו טחור זהב ועכבר זהב בכל המקומות שהיו יושבים שם פלשתים : עד אבל הגדולה אשר הניחו עליה את ארון ה' . כלומר כי סמוך לאותו מקום היו פרזות פלשתים : ומה שאמר עד היום הזה בשדה יהושע אמר שהנית עליה הארון שהיא עד היום הזה בשדה יהושע ונקראת האבן הגדולה אבל על האבל שנעשה בו כמו שאמר ויתאבלו העם וי"ת אבל הגדולה אבנא רבתא : (יט) כי ראו בארון . תי"ו על דחדיאו ודחזו ית ארונא דה' כמו שאמר ויסמתו לראות ובדברי רז"ל : משום דחזו ויך באנשי בית שמש נחלקו בזה מהם אמרו שהיו קוצרים ומשתחוים כלומר שלא הניחו מלאכתם בעבורו ומהם אמרו שאמרו דברים אשר לא כן כנגד הארון ואמרו מאן אמרייך דאמרית ומאן פייסך דפייסית ובדברי הדרש הזה יהיה פירוש ראו כמו לראות בך והדומים לו שמפרשים אותם לשון בזיון והנכון מה שפירשנו שפתחו אותו וראו מה שבתוכו לפיכך אמר בארון ולא אמר ארון : שבעים איש חמשים אלף איש חסר וי"ו השמוש וחמשים אלף איש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם וי"ת וקטל בסבי עמא שבעים גברא ובקהלא חמשין אלפי גברא . ובדברי רז"ל שבעים איש שכל אחד שקול כחמשים אלף איש וי"א חמשים שכל אחד שקול כע' סנהדרין : (ב) אל בית אבינדב בגבעה. פירוש אשר בגבעה וכמוהו רבים ואפשר שגבעה זו בתוך קרית יערים והיה בעיר אבינדב אחר לפיכך הודיע כי לבית אבינדב שהיה יושב בגבעה

שמואל א ו–ז

הַהוּא לַיהוָה׃ טז וַחֲמִשָּׁה סַרְנֵי־
פְלִשְׁתִּים רָאוּ וַיָּשֻׁבוּ עֶקְרוֹן בַּיּוֹם
הַהוּא׃ יז וְאֵלֶּה טְחֹרֵי
הַזָּהָב אֲשֶׁר הֵשִׁיבוּ פְלִשְׁתִּים אָשָׁם
לַיהוָה לְאַשְׁדּוֹד אֶחָד לְעַזָּה אֶחָד
לְאַשְׁקְלוֹן אֶחָד לְגַת אֶחָד לְעֶקְרוֹן
אֶחָד׃ יח וְעַכְבְּרֵי הַזָּהָב
מִסְפַּר כָּל־עָרֵי פְלִשְׁתִּים לַחֲמֵשֶׁת
הַסְּרָנִים מֵעִיר מִבְצָר וְעַד כֹּפֶר הַפְּרָזִי
וְעַד׀ אָבֵל הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר הִנִּיחוּ עָלֶיהָ
אֵת אֲרוֹן יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה בִּשְׂדֵה
יְהוֹשֻׁעַ בֵּית־הַשִּׁמְשִׁי׃ יט וַיַּךְ בְּאַנְשֵׁי
בֵית־שֶׁמֶשׁ כִּי רָאוּ בַּאֲרוֹן יְהוָה וַיַּךְ
בָּעָם שִׁבְעִים אִישׁ חֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ
וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם כִּי־הִכָּה יְהוָה בָּעָם
מַכָּה גְדוֹלָה׃ כ וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי בֵית־
שֶׁמֶשׁ מִי יוּכַל לַעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה
הָאֱלֹהִים הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה וְאֶל־מִי יַעֲלֶה
מֵעָלֵינוּ׃ כא וַיִּשְׁלְחוּ מַלְאָכִים אֶל־
יוֹשְׁבֵי קִרְיַת־יְעָרִים לֵאמֹר הֵשִׁבוּ
פְלִשְׁתִּים אֶת־אֲרוֹן יְהוָה רְדוּ הַעֲלוּ
אֹתוֹ אֲלֵיכֶם׃ ז א וַיָּבֹאוּ אַנְשֵׁי׀ קִרְיַת
יְעָרִים וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה
וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־בֵּית אֲבִינָדָב בַּגִּבְעָה
וְאֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ קִדְּשׁוּ לִשְׁמֹר אֶת־
אֲרוֹן יְהוָה׃ ב וַיְהִי מִיּוֹם

תרגום

קֳדָם יְיָ ׃ טו וְחַמְשָׁא טוּרְנֵי
פְלִשְׁתָּאֵי חֲזוֹ וְתָבוּ לְעֶקְרוֹן
בְּיוֹמָא הַהוּא ׃ יז וְאִלֵּין
טְחוֹרֵי דְהַבָא דַאֲתִיבוּ
פְלִשְׁתָּאֵי קֻרְבַּן אֲשָׁמָא
קֳדָם יְיָ דְאַשְׁדוֹד חַד דְעַזָה
חַד דְאַשְׁקְלוֹן חַד דְגַת חַד
דְעֶקְרוֹן חַד ׃ יח וְעַכְבְּרֵי
דְהַבָא מִנְיַן כָּל קִרְוֵי
פְלִשְׁתָּאֵי לְחַמְשָׁא טוּרְנַיָא
מִקִירְוִין כְּרִיכָן וְעַד קִירְוֵי
פַּצְחַיָא וְעַד אַבְנָא רַבְּתָא
דְאַחִיתוּ עֲלַהּ יָת אֲרוֹנָא
דַיְיָ עַד יוֹמָא הָדֵין הָא הִיא
בַּחֲקַל יְהוֹשֻׁעַ דְמִבֵּית
שֶׁמֶשׁ ׃ יט וּקְטַל בְּגַבְרֵי
בֵית שֶׁמֶשׁ עַל דַחֲדִיאוּ
דַחֲזוֹ אֲרוֹנָא דַיְיָ כַּד גְלֵי
וּקְטַל בְּסָבֵי עַמָא שַׁבְעִין
גַבְרָא וּבִקְהָלָא חַמְשִׁין
אַלְפֵי גַבְרָא וְאִתְאַבָּלוּ עַמָא
אֲרֵי מְחָא יְיָ בְּעַמָא מְחָא
סַגִיאָה ׃ כ וַאֲמָרוּ גַבְרֵי בֵית
שֶׁמֶשׁ מַן יָכִיל לְמֵיקַם קֳדָם
אֲרוֹנָא דַיְיָ אֱלֹהִים קַדִישָׁא
הָדֵין וּלְאֵידֵין אֲתַר יִסְתַּלַק
מִנָנָא ׃ כא וּשְׁלַחוּ אִזְגַדִין לְוַת
יָתְבֵי קִרְיַת יְעָרִים לְמֵימַר
אֲתִיבוּ פְלִשְׁתָּאֵי יָת אֲרוֹנָא
דַיְיָ חוּתוּ אַסִיקוּ יָתֵיהּ
לְוַתְכוֹן ׃ א וַאֲתוֹ גַבְרֵי קִרְיַת
יְעָרִים וְאַסִיקוּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ
וְאָעִלוּ יָתֵיהּ לְבֵית אֲבִינָדָב
דִי בְּגִבְעֲתָא וְיָת אֶלְעָזָר
בְּרֵיהּ זַמִינוּ לְמִטַר יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ ׃ ב וַהֲוָה מִיוֹמָא דִשְׁרָא אֲרוֹנָא בְּקִרְיַת

כ' כתיב וקרי כענין · נ' · נ' · נ' · נ' · כ' · כ'. ד' · כ' · כ' · י' · ד' · ד' · ל"ד מ"ל ל"ת חס' · נ"ו · כ' קח את אהרן. כ' וא' קדשו

רלבג

(יט) ויך. השי"ת באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' . ולא עזבו מלאכתם שהיו קוצרים קציר חטים ונגפו מהעם שבעים איש שהיו שקולים חמשים אלף איש לגודל מעלתם או היו המוכים חמשים אלף ושבעים איש . ויתאבלו העם כי הכה ה' בעם מכה גדול' : (א) והביאו הארון לקרית יערים אל בית אבינדב אשר בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון ה' : (ב) ויהי מיום שבת הארון בקרית

פי' רבי' ישעיה

(יח) כפר הפרזי . לשון כפר : ועד אבל הגדולה . כמו אבן הגדולה . ובא הלמ"ד בחילוף נו"ן כמו נשכה לשכה : (יט) כי ראו בארון . פי' ואין דרך זה דרך כבוד להסתכל בארון שהיה מקום השכינה שהרי הוזהר את הלוים על כן ולא יבאו לראות כבלע וגו' :

הניחו . והניחו ד' וסי' ועכברי הזהב . ובצאתם הכהנים. ההסכים ללענה . ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים : הקדוש ד' מלאים וסי' נמסר בסדר קרח : ואל מי ד' וסי' ואל מי יעלה מעלינו . ואל מי תדמיון אל . ואל מי תדמיוני . ואל מי מקדושים תפנה :

תולדות אהרן ויך באנשי בית שמש . סוטה לה (תענית סם מגלה ט סנהדרין כ) : ויך בעם. שם : (שם)
ויהי מיום שבת . זבחים קיח :

מצודת דוד

(טז) ראו . שנכחן הדבר ונמצא כן : (יז) ואלה טחורי . ר"ל באלו לא הוסיפו על מה שאמרו הקוסמים והכהנים : לאשדוד אחד . ר"ל בעבור שר אשדוד אחד וכן כולם : (יח) ועכברי וכו' . אבל על עכברי הזהב הוסיפו והביאו אחד מול כל עיר ולא חמשה לבד כדברי הקוסמים : לחמשת . אשר הם להמשת הסרנים ותחת ממשלתם : מעיר מבצר . בין מול עיר מבצר בין מול כפר פרוז מבלי חומה סביב : ועד אבל הגדולה . היא האבן הגדולה האמור למעלה וקראו אבל לפי שהעם התאבלו שם על אשר הכה ה' בהם כמ"ש למטה ור"ל אין זה סוף הדבר אשר נכר ונודע עד היום הזה שדה יהושע כי אפילו האבן הגדולה וכו' נכר הוא עד היום הזה בשדה יהושע בית השמשי : (יט) ויך . ה' הכה בהם על שפתחו הארון וראו בו בפנים ולזה הכה בעם שבעים איש מגדולי העיר והיו שקולים כחמשים אלף איש : (כ) מי יוכל לעמד וכו' . ר"ל הלא הגדולים שבנו מתו ומי הוא הנשאר אשר יוכל לעמוד לפני ארון ה' לשמרו ולהזהר בקדשתו : (כא) רדו העלו . רדו אלינו והעלו אליכם : ז (א) בגבעה . אשר בגבעה והוא שם מקום בקרית יערים : קדשו . הזמינו לשמור את הארון לבל יבוא מי לראותו ולכבד ולרכך לפניו : (ב) מיום . ר"ל מהתחלת שבת הארון וכל הימים . הרבים שהיו במספר עשרים שנה אשר

מצודת ציון

האבן : (יח) ועד . ענינו כמו ואפילו וכן לא מת ממקנה ישראל עד אחד (שמות ט) ור"ל אפי' אחד : ז (א) קדשו . הזמינו כמו קדשו עליה מלחמה (ירמיה ו) : (ב) שבת . ענין עכבה : ויגכו

(שמואל) 24

רדק

בגבעה הביאו הארון: קדשו. כתרגומו זמינו: לשמור את ארון ה'. לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה ולכבד ולרבץ לפני הארון: (ב) וינהו. וי"מ לשון נהו כלומר בכו וחזרו בתשובה שלימה כי ראו דבר הארון וקדושתו והיה להם לאות גדול כי ה' הוא האלהים ונתחרטו על אלהי הנכר שהיו עובדים וי"מ מתרגום ונקוו אליו ויתנהון וכן ת"י וינהו ואיתנהיאו כלו' כלם נאספו אחריו ועבדוהו לבדו כמו שאמר ויעבדו את ה' לבדו אחר שהסירו הבעלים והעשתרות ובערו כל זכר ע"א: (ה) קבצו את כל ישראל המצפתה. כבר פירשתי בספ' יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ מצפתה ושם מזבח ובית תפלה כי שם היתה תשוע' גדולה בהלחם יהושע עם המלכים. ובדרש אמר רבי סימון וכי שילה היא המצפתה או המצפתה היא שילה אלא כיפה יוצאה מתחומו של בנימין לתחומו של יוסף ועליה בית המקדש של שילה נתון. ותמה אני מזה הדרש וכי מה לה' אצל שילה והלא חרב משכן שילה מיום שגלה הארון ומעת שבא הארון לקרית יערים הביאו אהל מועד אל נוב וכן אמר בסדר עולם בתחילת כ' שנה הביאו את אוהל מועד לנוב: (ו) וישאבו מים וישפכו לפני ה'. תרגום יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ה' ויתכן לפרש ששפכו מים לפני ה' סימן לכפרת עונות על דרך כמים עברו תזכור: וישפט שמואל. שמואל הענים כל אחד לפי עוונו כי שם התודו עונותיהם: (ח) אל תחרש ממנו. מבנין הפעיל והוא פועל עומד וכן החרישו ממני וכן רוב הפעל הזה בבנין הפעיל הוא פועל עומד: טלה

אל ישראל ז' דסמיכין בקריאה וסי' נמסר בסדר ויחי:

תרגום

יְעָרִים וּסְגִיאוּ יוֹמַיָא וַהֲווֹ
עַסְרִין שְׁנִין וְאִתְנְהִיאוּ כָּל
בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּתַר פּוּלְחָנָא
דַיְיָ: ג וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְכָל
בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אִם
בְּכָל לִבְּכוֹן אַתּוּן תָּיְבִין
לְפוּלְחָנָא דַיְיָ אַעְדוּ יַת
טָעֲוַת עַמְמַיָא מִבֵּינֵיכוֹן
וְעַשְׁתְּרָתָא וְאַתְקִינוּ לִבְּכוֹן
לְפֻלְחָנָא דַיְיָ וּפְלַחוּ קֳדָמוֹהִי
בִּלְחוֹדוֹהִי וִישֵׁיזֵב יַתְכוֹן
מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי:
ד וְאַעְדִיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת
בְּעֲלַיָא וְיַת עַשְׁתְּרָתָא
וּפְלַחוּ קֳדָם יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי:
ה וַאֲמַר שְׁמוּאֵל כְּנִישׁוּ יַת
כָּל יִשְׂרָאֵל לְמִצְפַּיָא וַאֲצַלֵּי
עֲלֵיכוֹן קֳדָם יְיָ: ו וְאִתְכְּנִישׁוּ
לְמִצְפַּיָא וּשְׁפִיכוּ לִבְּהוֹן
בְּתְיוּבְתָּא כְּמַיָא קֳדָם
יְיָ וְצָמוּ בְּיוֹמָא הַהוּא
וַאֲמַרוּ תַּמָן חַבְנָא קֳדָם
יְיָ וְדָן שְׁמוּאֵל יַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּמִצְפַּיָא: ז וּשְׁמָעוּ
פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי אִתְכְּנִישׁוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִצְפַּיָא
וּסְלִיקוּ טוּרְנֵי פְּלִשְׁתָּאֵי עַל
יִשְׂרָאֵל וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּדְחִילוּ מִן קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי:
ח וַאֲמַרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לִשְׁמוּאֵל לָא תַשְׁתִּיק מִנָּנָא
מִלְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא

שמואל א ז

שֶׁבֶת הָאָרוֹן בְּקִרְיַת יְעָרִים וַיִּרְבּוּ
הַיָּמִים וַיִּהְיוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה וַיִּנָּהוּ כָּל־
בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי יְהוָה׃
ג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־בֵּית
יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִם־בְּכָל־לְבַבְכֶם
אַתֶּם שָׁבִים אֶל־יְהוָה הָסִירוּ אֶת־
אֱלֹהֵי הַנֵּכָר מִתּוֹכְכֶם וְהָעַשְׁתָּרוֹת
וְהָכִינוּ לְבַבְכֶם אֶל־יְהוָה וְעִבְדֻהוּ
לְבַדּוֹ וְיַצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃
ד וַיָּסִירוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבְּעָלִים
וְאֶת־הָעַשְׁתָּרֹת וַיַּעַבְדוּ אֶת־יְהוָה
לְבַדּוֹ׃ ה וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
קִבְצוּ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה
וְאֶתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם אֶל־יְהוָה׃ ו וַיִּקָּבְצוּ
הַמִּצְפָּתָה וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם וַיִּשְׁפְּכוּ ׀
לִפְנֵי יְהוָה וַיָּצוּמוּ בַּיּוֹם הַהוּא
וַיֹּאמְרוּ שָׁם חָטָאנוּ לַיהוָה וַיִּשְׁפֹּט
שְׁמוּאֵל אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּצְפָּה׃
ז וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים כִּי־הִתְקַבְּצוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל הַמִּצְפָּתָה וַיַּעֲלוּ סַרְנֵי־
פְלִשְׁתִּים אֶל־יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְעוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי פְּלִשְׁתִּים׃
ח וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־שְׁמוּאֵל אַל־
תַּחֲרֵשׁ מִמֶּנּוּ מִזְּעֹק אֶל־יְהוָה

תולדות אהרן (וישאבו מים. תענית ס"ס):

רשי

שבת הארון בקרית יערים. וראו הפורענות שבא עליהם בעון בית עלי ואת הגבורה שעשה הקב"ה בפלשתים: וינהו וגו' אחרי ה'. על ידי שמואל שהיה מחזר מעיר לעיר ושופטם ומוכיחם. וינהו לשון המשכה הוא ולשון ארמי הוא תנהו לפולחני וכן (יחזקאל ז' י"א) ולא נה בהם אין בהם הועלת למושכם אל הטוב. ומנחם חברו וינהו לשון יללה כמו נהי נהיה וכן ולא נה בהם ופירוש וינהו אחרי ה' שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי ה'. ל"א וינהו כמו ויתאספו ונקוו אליו כל העמים (ירמי' ג' י"ז) מתרגמינן ויתנהון למפלח בה כל עממיא ויהיה מזה הענין ג"כ ולא נה בהם כענין שאמר לא מהם ולא מהמונם ולא מנה שבהם כלומר ולא מקבוץ שלהם (ס"א): (ו) וישאבו מים וישפכו. תרגם יונתן ושפיכו לבהון בתיובתא כמיא קדם ה'. ולפי משמעו אינו אלא סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין: וישפט שמואל. בין איש לרעהו על עסקי ממון שביניהם או על עסקי עבירה שעברו ויפלהו:

רלבג

בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה. ר"ל שכבר עמד בבית אבינדב עשרים שנה עד שהסירו דוד משם. והנה נאספו כל בית ישראל אחר ה' אחר מות עלי ונתחרטו ממעשיהם הרעים בראותם המגפה הגדולה שהיתה בעת במלחמה ההיא ושאר הרעות שקרו להם והכירו כי פעולותיה' הרעות המה אלה או יהיה הרצון בזה שכבר רבו הימים מיום שבת הארון בקרית יערים והיו הימים עשרים שנה ואחר כן נאספו כל בית ישראל אחרי ה' ואמנם היה שם הארון יותר מעשרים שנה כי הוא עמד שם עד שמלך דוד שבע שנים והנה לזה הפי' צריך שנאמר שנכנסו כל שנות שמשון בשנות עלי ולזה הפי' יתכן שיהיו ימי חיי שמואל בתכליתם כמו ס"ה שנה ויאות שיאמר ואני זקנתי ושבתי ואמנם אם לא נאמר כן הנה לא חיה כי אם נ"ב שנה ולא יתכן שיאמר על עצמו שהוא זקן ואיש שיבה. ואפשר עם זה שנולד שמואל קודם שנתמנה עלי שופט על ישראל ויהיו ימי חייו יותר ממה שזכרנו. והנה סבב שמואל אחר זה שהסירו ישראל את אלהי הנכר אשר בקרבם ועבדו את ה' לבדו וקבצם שמואל המצפ' ושאבו ישראל מים ושפכו לפני ה' להעיד שכבר התרחצו שם בעניניהם ושפטם להסיר מהם כל לכלוך ועון שביניהם במה שבין אדם לחברו ואמנם עשו זה במצפה כי כבר היה מוסכם ביניהם שמה שיעשו שם נעשה לפני ה' כמו שזכרנו בדבר יפתח: (ז) וכאשר שמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל במצפה עלו סרני פלשתים אל ישראל להלחם עמם ויראו ישראל מפני פלשתים ובקשו משמואל שיתפלל לשם בעבורם בדרך שיושיעם מיד פלשתים. והנה להגיע הנבואה לו והדבקות האלהי העלה שמואל עולה לה' כי העולה תייחד לזה כמו שבארנו בפירושינו לדברי התורה ואפשר שהעלה אותה על ידי כהן כי שמואל לא היה כהן ואפשר שהיתה הוראת שעה והנה אז הותרה במת יחיד כי כבר חרב משכן שילה ולא היה שם עדיין במת גבור. ועם העלותו העולה התפלל שמואל לשם יתברך בעבור ישראל והרעים הש"י ביום ההוא בקול גדול מרעיד על פלשתים באופן שכבר נגפו לפני ישראל ואפשר שלזאת הסבה העלה העולה להראות לישראל שתכף שהיה מעלה העולה נתחדשו הקולות האלו המרעידים כדי שיאמינו יותר בש"י ואחשוב שעם אלו הרעמים היו יורדות להבות ואש אלהים זר ולולא זה כבר היה מזיק הקול לישראל באופן הזקו

מצודת ציון

וינהו. מלשון נהי ואבלה: (ח) תחרש. תשתוק וכן והחריש יעקב (בראשית ל"ד): (ט) כליל. מלשון

מצודת דוד

אשר ישב שם בכל הזמן ההוא נהו ויללו ישראל להתחרט על מעשיהם אשר לא טובים ושבו ללכת אחרי ה': (ג) הסירו. מכל וכל: לבדו. בלא שתוף: (ו) וישאבו מים. ר"ל התעוררו לשאוב ולהזיל מי דמע ושפכו בתפלה לפני ה': וישפוט. בדברים שבין אדם לחבירו: (ז) ויעלו. להלחם בם כי חשבו שנתקבצו ישראל לצאת למלחמה: (ח) אל תחרש ממנו. אל תשתוק מהדבר אשר היא טובה לנו והוא מזעוק אל ה' להושיענו: (ט) טלה חלב. ר"ל עודו יונק החלב: ויענהו ה'. ר"ל ראה שנתקבלה ברצון כי ירדה האש ושרפה את העולה והיה בטוח בתשועה: וירעם

(ט) טלה חלב. שהיה יונק עדיין: ויעלה עולה. כן כתיב וקרי ויעלהו ודרשו רז״ל הכתיב ואמרו ויעלה כתיב שהיתה נקבה ומכאן סמכו שעולת נקבה כשרה בבמת יחיד וקבלו גם כן כי זר מקריב בבמת יחיד כי משחרב משכן שילה ובאו להם לנוב הותרו הבמות כל זמן שהיה אהל מועד בנוב וגבעון עד שנבנה בית עולמים שנאסרו ושוב לא היה להם היתר ואמרו אין הבמה נתרה אלא על ידי נביא כי שמואל העלה ראשון בבמת יחיד משחרב משכן שילה וכן בגלגל יהושע העלה בבמת יחיד ראשון שנאמר אז יבנה יהושע: ויענהו ה׳. אפשר ע״י אש שירדה מן השמים על העולה או על ידי הרעם שהרעים בקול גדול על פלשתים להבהילם וכאשר נשמע הרעם אז ידע כי ענהו ה׳: (יא) לבית כר. ת״י לבית שרון כמו כל נרחב: (יב) ובין השן. שן סלע היה שם ונקרא המקום על שמו: (יג) כל ימי שמואל. עד אשר זקן שמואל ולא יכול לצאת ולבא לפניהם ולסבב על עריהם ולהוכיחם כמו שעשה לפני זקנתו ולפיכך חטאו ישראל והיתה יד פלשתים עליהם וזה היה להם הסבה אשר שאלו להם מלך ואילו לא חטאו לא היו צריכים לפיכך היה רע בעיני ה׳ יתברך כששאלו להם מלך אבל צריכים היו למלך כמו שאמר האל לשמואל כשבא אליו שאול כעת מחר אשלח אליך איש מארץ בנימן ומשחתו לנגיד והושיע את עמי מיד פלשתים כי באה צעקתו אלי: (יד) ותשבנה הערים. כי שבט יהודה לכד הערים האלה מתחילה כמו שאמר בתחלת ספר שופטים ואחר כך באו פלשתים ולקחום מהם ועתה בימי שמואל שבו אותם הערים לישראל: בין ישראל ובין האמרי. לא ידעתי טעם לספור הזה בזה המקום כי לא ראינו בזמן ההוא מלחמה בין ישראל ובין האמרי אלא עם פלשתים ואולי בהיות הפלשתים נלחמים בישראל היו נלחמים בהם גם כן יתר האמרי שנשארו בארץ עם בני דן כמו שאמר בספר שופטים וילחצו האמרי את בני דן ואף וגבול האמורי ממעלה עקרבים מהסלע ומעלה והם היו נלחמים בהם ובראותם כי נכנעו פלשתים עשו גם הם שלום עם ישראל: (טו) כל ימי חייו. מיום שהחל להיות שופט עד שמת והם שלש עשרה שנה. ובדרש וכי כל ימי חייו והלא לא שפטם אלא שלש עשרה שנה אלא בן לוי עד שהוא במעי אמו הוא כתוב באספריא של מעלה: (יז) ותשובתו הרמתה כי שם ביתו. ומשאר מקומות הרחוקים זולתי אותם שזכר שהיה סובב היו

(ט) ויעלהו עולה. ויעלה כתיב נקבה היתה מכאן למדו רבותינו עולה נקבה כשרה בבמת יחיד במסכת עבודת כוכבים: (יא) מתחת לבית כר. מלרע לבית שרון: (יב) ובין השן. שן

רלבג

הזקו לפלשתים: (יג) וזכר שכבר נגפו ישראל את הפלשתים ויכום באופן שנכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבא בגבול ישראל ושבו הערים לישראל שלקחו פלשתים מאתם והנה היה גם כן שלום בימי שמואל בין ישראל ובין האמורי: (טו) והנה זכר איך שפט שמואל את ישראל כל ימי חייו בהשגחה נוספת כי הוא לא היה מטריח ישראל לבא אליו כמו שהיו עושים בניו אבל הוא היה הולך לשפטם בבית אל ובגלגל ובמצפה והיו מתקבצים שם אליו המקומות הקרובים לשם ואחר היה שב אל הרמה כי שם היה ביתו ובית אבותיו ושם היה שופט את ישראל הקרובים לו והנה בנה שם מזבח לה׳ כי לא נאסרה אז במת יחיד כמו שזכרנו: והנה התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו:

הראשון הוא להודיע יחס שמואל לכבודו והודיענו כי הגור שחוצב ממנו היה נכבד מאד מצד אביו ואמו שהיתה נביאה לפי מה שנזכר ממנה ולזה היה ראוי אל שיגיע לזאת המעלה

אלהינו וישענו מיד פלשתים׃

ט ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה (ויעלהו ק׳)

עולה כליל ליהוה ויזעק שמואל

אל־יהוה בעד ישראל ויענהו יהוה׃

י ויהי שמואל מעלה העולה ופלשתים

נגשו למלחמה בישראל וירעם

יהוה ׀ בקול־גדול ביום ההוא על־

פלשתים ויהמם וינגפו לפני ישראל׃

יא ויצאו אנשי ישראל מן־המצפה

וירדפו את־פלשתים ויכום עד־

מתחת לבית כר׃ יב ויקח שמואל

אבן אחת וישם בין־המצפה ובין

השן ויקרא את־שמה אבן העזר

ויאמר עד־הנה עזרנו יהוה׃

יג ויכנעו הפלשתים ולא־יספו עוד

לבוא בגבול ישראל ותהי יד־יהוה

בפלשתים כל ימי שמואל׃ יד ותשבנה

הערים אשר לקחו־פלשתים מאת

ישראל ׀ לישראל מעקרון ועד־גת

ואת־גבולן הציל ישראל מיד

פלשתים ויהי שלום בין ישראל ובין

האמרי׃ טו וישפט שמואל את־ישראל

כל ימי חייו׃ טז והלך מדי שנה בשנה

וסבב בית־אל והגלגל והמצפה

ושפט את־ישראל את כל־המקומות

האלה׃ יז ותשבתו הרמתה כי־שם

ביתו ושם שפט את־ישראל ויבן־

שם מזבח ליהוה׃

ג׳ מ״ל בסיפ׳ — תוס׳ שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואבית וברק ברקין בבבל — י״א — ב״א פתחין ג׳ — ל׳ ויחנון ל׳ לידונין ל׳ כמהן ל׳ תתתיכן ל׳ חטין ל׳ החיין ל׳ אחרין ל׳ בכיין ל׳ מלכין ל׳ הימין ל׳ — ל׳ קמץ וכל סוס גבר דכו׳

ויפרקננא מידא דפלשתאי׃ ט ונסיב שמואל אמרא דחלבא חד ואסקיה עלתא קדם יי וצלי שמואל קדם יי על ישראל וקביל צלותיה יי׃ י והוה שמואל מסיק עלתא ופלשתאי אתקרבו לאגחא קרבא בישראל ואכלי יי בקל רב ביומא ההוא על פלשתאי ושגישינון ואתברו קדם ישראל׃ יא ונפקו אנשי ישראל מן מצפיא ורדפו ית פלשתאי ומחונון עד מלרע לבית שרון׃ יב ונסיב שמואל אבנא חדא ושוי בין מצפיא ובין שינא וקרא ית שמה אבן סעדא ואמר עד הכא סעדנא יי׃ יג ואתברו פלשתאי ולא אוסיפו עוד למיעל בתחום ישראל והות מחתא דיי בפלשתאי כל יומי שמואל׃ יד ותבא קירויא דנסיבו פלשתאי מן ישראל לישראל מעקרון ועד גת וית תחומיהון שיזיב ישראל מידא דפלשתאי והוה שלמא בין ישראל ובין אמוראי׃ טו ודן שמואל ית ישראל כל יומי חיוהי׃ טז ואזל בזמן שנא בשנא ומסתחר לבית אל ולגלגלא ולמצפיא ודאין ית ישראל ית כל אתריא האלין׃ יז ובמתביה לרמתא ארי תמן ביתיה ותמן דן ית ישראל ובנא תמן מדבחא

תולדות אהרן ויקח שמואל. ע״ג כד (מגלה עב): ותשובתו הרמתה. ברכות י נדרים לח (שם):

מעלה ח׳ פתחין וסי׳ שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואביא וברק ברקין בבבל ופירוש׳ במסר בסדר ראה: ויהמם ג׳ בקריאה וסי ויהי שמואל מעלה העלה. ויהמם ה׳ לפני ישראל: ברקים רב ויהמם: ולא יספו ה׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ויכנע מדין. ויכנעו הפלשתים דשמואל. ויתקע יואב בשופר. ויעמדו כל העם. ויכרה להם כירה גדולה: וסבב ג׳ בקריאה וסי׳ והלך מדי שנה בשנה. וסבב לעפל ויגבהה. ובא אליה מלך גדול וסבב אתה:

מצודת דוד

(י) וירעם ה׳. הביא עליהם רעם בקול גדול ויהם אותם ועי״ז נגפו לפני בני ישראל למלחמה: (יא) ויצאו. אחר זה יצאו מן המצפה ורדפו אחריהם: עד מתחת. הכום בכל הדרך אשר רדפום עד בואם מתחת לבית כר: (יב) בין המצפה וכו׳. שם עמדו מערכות פלשתים: עד הנה עזרנו ה׳. ר״ל עד המקום הזה עזרנו ה׳ במה שהממם בקול רעם ולא שלט בהם יד ישראל עדיין כי משם והלאה רדפו ישראל אחריהם ושלטה בהם ידם: (יג) ולא יספו. בימים שהנהיג שמואל עד לא מדקן לא הוסיפו לבוא בגבול ישראל: ותהי יד ה׳ בפלשתים. כאשר הלכו ישראל ללחום עמו בגבולו: (יד) לישראל. הערים ההם הוחזרו לישראל: ואת גבולן. הגילו גבול עצמן לבלי תת לפלשתים לבוא לרשת עוד מה מגבולן: ויהי שלום. כי בעוד משלו פלשתים בישראל נלחמו עמהם האמורי הנשארו בא״י אבל כאשר חזקה יד ישראל היה שלום ביניהם: (טו) כל ימי חייו. מעת שהועמד לשפוט עד שמת ואף לאחר שמלך שאול שפט הוא: (טז) והלך. בכל שנה הלך מביתו וסבב לבית אל וכו׳ ושם שפטם: (יז) ותשובתו. אחר סבובו שב לרמה כי שם

מצודת ציון

(יב) ובין השן. שן הסלע היה שם ונקרא המקום על שמו: (טז) מדי. מתי רוצה לומר בכל שנה ושנה: מלשון כל ר״ל העולה כל בשר העולה כמשפט האמור בה: משנסו

המעלה הנכבדת שהגיע אליה עם שכבר היה קדוש ונבדל לעבודת השי"ת מאת הלידה: השני הוא להודיע כי השי"ת משגיח בשפלים ולזה מפני שראה השי"ת כי חנה היתה האהובה אצל אלקנה נתן לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים וכמו שנזכר בתורה בדומה לזה בענין רחל ולאה: השלישי הוא להודיע שאע"פ שאין הנשים חייבות לעלות לרגל ולא הטף אלא מי שיכול לעלות ברגליו מירושלים להר הבית אחת בשנה ראוי לשלם לעלות שם עם נשיו וטפיו בכללם וזה לשתי סבות האחת להיישירם לאמונה אמיתית כמו שילמדו מענין המקדש והשנית כי השמחה השלימה לא תשלם לאדם אם לא בהיותו עם אשתו ובניו בכללם ולזה ידמה שיהיה ראוי להיות זה בחג הסוכות שהוא חג השמחה ולזה זכר שאלקנה היה עולה מעירו שנה בשנה להשתחות ולזבוח לה' ר"ל שלא היה משאיר בעירו דבר מבני ביתו ולזה היו שם נשיו וכל בנותיו פעם אחת בשנה: הרביעי הוא להודיע שראוי לחנן הקשי יום ולהיטיב לבם כפי היכולת ולזה ספר כי מפני שהיה צר לחנה בראותה רבוי המנות לפנינה ולבניה ולבנותיה והיא היתה יחידה היה אלקנה מטיב לב חנה כפי היכולת והיה נותן לה מנה שהיו עיניו בה ולזה היה מושיב חנה אצל פניו ושאר המנות היה נותן כאילו היה משליך אותם אחרי גוו ובזה האופן היה מנחם אותה מן הכעס שהיתה מכעסת אותה צרתה כשהיה אומר לה שהוא טוב לה מעשרה בנים: החמישי הוא להודיע שאין ראוי להתגאות על רבוי הטובה ולבזות הקשי יום הלא תראה כי פנינה מתפארת ברבוי בניה ובנותיה והיתה מכעסת חנה מפני היותה עקרה והשי"ת ראה עני חנה ונתן לה בנים ובנות ובני פנינה היו מתים כמו שאמרה חנה עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אומללה: הששי הוא להודיע שאין ראוי להתפלל אחר האכילה והשתייה כי אז לא יתכן שתשלם הכונה בזה לפי הראוי ולזה ספר כי מפני שאחר זמן אכילה ושתייה קמה חנה להתפלל לפני ה' הנה לא חשב עלי שתהיה מתפללת אך חשבה עלי לשכורה לא נכון להתפלל אחר האכילה והשתייה והיתה תשובת חנה מפני זה שיין ושכר לא שתתה ולזה לא תתגנה אם תתפלל אז: השביעי הוא להודיע שרבוי התפלה והבכיה עוזרים אל שתהיה בכוונה יותר ולזה אמרז"ל כי שערי דמעה לא ננעלו ורבוי התפלה גורם שתחזק הדבקות בין המתפלל ובין השי"ת ולזאת הסבה זכר בתפלת חנה שהיתה נשמעת כי היא הרבתה להתפלל ובכה תבכה להעיד שבאלו הדברים היה רושם להשמע התפלה וידמה שלזאת הסבה אמר שנתן לה השם שאלתה: השמיני הוא להודיע שהמתפלל אין צריך שישמיע קולו כי השי"ת יודע מחשבות האנשים אבל צריך שיוציא בשפתיו דברי התפלה כדי שתשלם לו הכונה בה ולזה אמר בתפלת חנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע: התשיעי הוא להודיע שהמבקש דבר מה מהשי"ת על צד החסד שידור נדר שאם יתן שאלתו יקיימהו כי בזה יבוא להאמין שהטוב ההוא הגיע לו מהשי"ת ולזה יקיים בעבורו הנדר ההוא ולזה היה קיום הנדר באלו המקומות הזכרת החסד ולזאת הסבה תמצא במקומות רבים נדר נדרו בזה האופן מצאנו זה ביעקב וביפתח וברבים זולתם ולזה מצאנו שנדרה חנה זה הנדר בזה המקום וידמה שכבר קיים אותו שמואל ואע"פ שאין האשה מדרת את בנה בנזיר ולא האיש גם כן בזה האופן שהרי לא נולד שמואל עדיין כשנדרה חנה זה הנדר לפרסום האות והמופת שעשה לה השי"ת: העשירי הוא להודיע שראוי לשלם שיעיין בעניני האנשים כדי שיוכיחם אם עשו דבר שלא כהוגן ולזה ספר כי עלי היה שומר את פיה לעיין מה היה ענינה ואף על פי שלא היה מדרך השלם ההוא לתת עינו בנשים וכאשר הרבתה לעשות זה הפועל חשב עלי שתהיה שכורה ולזה הוכיחה על זה: האחד עשר הוא להודיע שראוי לכל אדם שיציל עצמו מן החשד לפי מה שאפשר לו ולזה ספרה חנה ואם היה ראוי שתבוש מלדבר בפני עלי שהיה כהן גדול ונביא לא קצרה מלדבר לעלי את דבר התגלותה: השנים עשר הוא להודיע שתפלת הנביא יותר נשמעת מתפלת זולתו ולזה שמחה חנה כשהתפלל עלי שיתן לה השי"ת את שאלתה ובקשתה ממנו שיתפלל לה' בעבורה על זה ולזה גם כן בטחה שתהיה תפלתה נשמעת ולזה אכלה וסר כעסה ממנה: השלשה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאכסנאי שישמש מטתו ולזה זכר שידע אלקנה את חנה אשתו אחר ששבו ובאו אל ביתם למדנו מזה כי בשילה לא ידעה ואע"פ שהיה בתכלית הכוסף שיהיה לו זרע מחנה אשתו. ואם אמר אומר כי נמנעו מזה מצד צרכם להכנס במקדש אמרנו לו שלא היה מחוייב שיכנסו שם בכל יום ולזה הוא מבואר שכבר היה אפשר לאלקנה שיטמא יום אחד שם: הארבעה עשר הוא להודיע שחלב האם יותר נאות לנער מחלב זולתה ולזה דקדקה מרים הנביאה שתניק יוכבד את משה ודקדקה חנה שתניק היא את בנה מפני רצותה שיהיה נגדל לעבודת השי"ת: החמשה עשר הוא להודיע שראוי לתת לשי"ת תודה כעל כל אשר גמל מן הטוב ולזה זכר שהביאה חנה עם שמואל שלשה פרים לזבוח לה' ואיפה אחת קמח ונבל יין ושחטו הפר האחד מהם לה' קודם הבאתם הנער אל עלי כדי לשום עבודת השם יתברך ראשונה בזה כדי שיעזרו בזה הפעל מהשי"ת: הששה עשר הוא להודיע שמי שירצה בו שיהיה שלם מאד צריך שיחנכוהו אל השלמות בעודו קטן לפי מה שאפשר כדי שיגדל במנהגים המשובחים וימשך אחריהם ולזה זכר שכבר השתחוה שמואל לה' והוא כמו בן שתי שנים לפי שהם צוהו על זה לחנכו ולהרגילו לעבודת השי"ת ולזאת הסבה גם כן היה שמואל מקטנותו חגור אפוד בד: השבעה עשר הוא להודיע מה שנזכר במאמר חנה על דרך הנבואה שנתבאר בזה הפסוק עם מה שיבא אחריו שכבר נתקיים אחר זה לפי מה שפירשנו בפסוק ותתפלל חנה ובפסוק ה' יחתו מריביו: השמנה עשר הוא להודיע שאין בקדושים ובמלאכים שישוה לשי"ת בענין הקדושה והנבדל מחומר והנה למדנו מזה שאין השם ית' המניע אחד מן הגלגלים יותר נכבד מהם אבל הוא עליון על כל מניעיהם כמו שבארנו במאמר החמישי מספר מלחמות ה' וזה למדנו במה שאמרה חנה אין קדוש כה' כי אין בלתך: התשעה עשר הוא להודיע שהשי"ת הוא אשר לו נתכנו עלילות לבדו וליצר מה שירצה אמנם זולתו מהפעלולים ממנו לא יוכל לחדש רק מה שסדר לו השי"ת מהפעולות ולזה אמרה חנה ואין צור כאלהינו: העשרים הוא מה שלמדנו מדברי חנה שאין ראוי להתגאות מפני רבוי הבנים ולא מפני יתרון הגבורה ולא מפני יתרון העושר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים: העשרים ואחד הוא מה שלמדנו מדברי חנה שהשם יתברך מחיה המתים ומעלה אותם מקברותיהם וזה אחת מפנות האמונה: העשרים ושנים הוא להודיע שהשי"ת משגיח במין האנושי ובייחוד לצדיקים ואמנם הרשעים ידמו בחשך ובכמו זה אמר דוד כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד: העשרים ושלשה הוא להודיע כי לא היתה הסבה בחטא בני עלי הוא היות עלי בלתי משגיח בעניניהם ובלתי מיישיר אותם אל הטוב וזה כי את פני עלי ובהשגחתו נתישר שמואל לשרת את ה' ועם כל זה לא הועילה הנהגת עלי להיישיר בניו אל השלמות מצד רוע תכונתם: העשרים וארבעה הוא להודיע תכונת בני עלי בענין הקרבנות כי בזה תועלת לבאר שמה שהגיע להם מאת השי"ת מהעונש המופלג אשר נזכר בזה הספר היה ביושר ולזה באר שהם שנו אל המדה המגונה מאד והוא הזוללות ובמדה אחרת מגונה גם כן והיא החמס עד שבאלו בזה מנחת ה' וזכר עוד מגנותם שהם היו מתעללים בהקרבת הקרבנות עד אשר ישכבון ועדיין לא הקריבו קני הזבות והיולדות וכל זה היה מפני שלא ידעו את ה' ולזה לא השגיחו בתכלית הכוונה אשר בעבורה היו הקרבנות שאם היו משגיחים בו היו משתדלים להתנהג בענין הקרבנות בקדושה ויראה מלהקל בעניניהם: העשרים וחמשה הוא להודיע מעלת שמואל מקטנותו עם בני עלי לא למד ממעשיהם ולזה שב לזכור ששמואל היה משרת את ה' אחר זכרו רוע תכונת בני עלי וזכר עם זה שמחת עלי בו מצד טוב תכונתו ולזה זכר שהיה עלי מברך את אלקנה ואת אשתו בבאם שם לרגל: העשרים וששה הוא להודיע שכבר נתקיים מה שנתנבאה חנה ואמרה עד עקרה ילדה שבעה ושכבר נתקיימה תפלת עלי במה שהיה אומר יתן ה' לך זרע מן האשה הזאת ולזה זכר שכבר ילדה שלשה בנים ושתי בנות: העשרים ושבעה הוא להודיע שהתוכחת בחטאים הקשים לא יספיקו בה דברים רכים ולזה זכר תוכחת עלי לבניו שלא היו בה דברים קשים נגליה בתחלת העיון כראוי בענין אלו החטאים ולזה גנה אלו החטאים השי"ת על צד התוכחת ואמר לשמואל כי גם עלי חטא מפני שידע חטא בניו ולא כהה בהם כראוי ומזה המקום יתבאר כי לא מנע השי"ת דרכי התשובה מבני עלי שאם היה הענין כן לא היה השי"ת מגנה עלי על זה בזה האופן ואפשר שאמר שאף על פי שרצה השי"ת שלא ישובו כי חפץ להמיתם היה ראוי לעשות לעלי הראוי לעשות לו מהתוכחת. העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיחטא לאשר גמלהו טובות רבות הנה חטאו יותר גדול מאד ממה שהיה אם לא גמלהו אלו הטובות ולזה כאשר רצה השם להודיע לעלי העונש הנפלא שיענשהו על אלו החטאים הודיע לו תחלה רבי הטובות אשר גמלהו כי מפני זה היה ראוי שיהיה נשמר יותר מחטא לשי"ת ולזה היה העונש הזה הנפלא שהאבד הכהונה הגדולה ממשפחתו ותנתן לזרע פנחס בן אלעזר אשר כבד להשי"ת בכל עוז וזה מבואר בפנחס בן אלעזר הלא תראה כי יהושע היה טפל לאלעזר שנ' ולפני אלעזר הכהן יעמד ופנחס קנא לאלהיו בשטים ומסר עצמו לסכנה גדולה בעבור כבוד השי"ת וכן היה מעת היות צדוק כהן גדול עד תחלת בית שני כי יהושע בן יהוצדק היה מזרע פנחס בן אלעזר כמו שנזכר בספר דברי הימים והוא היה כהן בתחלת בית שני וראוי שנאמין לפי זאת הנבואה שכל ימי בית שני נתקיימה הכהונה הגדולה לזרע אלעזר כי הכהנים שהיו מזרע איתמר היו מעטים ודלים כי לא היתה להם שררה ולזה לא היו יכולין לתת ממון למלכי ישראל שיעמידום כהנים גדולים וזה היה העונש הראוי להם הם לקחו את אשר לא להם ופסק השי"ת מהם אשר להם הם בזו הקרבנות ורצה השי"ת שיגיע להם בזוי ושפלות המגיע להם ממתנות הכהונה ולזאת הסבה רצה שלא יכרת זרעו מעם מזבח השי"ת לאדיב את נפשם על מה שנפלו בו מהבזוי והשפלות הם שהשתמשו בקרבנות בחיי גופם לבד ורצה השי"ת שיסורו אלו החיים מהם קודם מיתתם: העשרים ותשעה הוא לבאר עוצם מעלת שמואל בנבואה שעם היות דבר ה' יקר בימים ההם הגיע לו הנבואה בזה האופן שהתפעל דמיונו מהשפע האלהי המגיע לו באופן שהשיג זה הקול באמצעות הדמיון והנה זה הי' שומע הקול בחוזק כל כך עד שהיה מקיץ ממנו וזה ממה שהורה על עוצם שלמות הכח המדמה והשכלי בשמואל ונתבאר שכבר נתקיים מה שייעד מזה לעלי ולבניו וכאשר נתקיים בנוב עיר הכהנים ובהסרת אבותם מהיותו כהן גדול ונתבאר עוד מעוצם מעלתו בנבואה שלא הפיל מכל דבריו ארצה ונתפרסם לכל ישראל היותו נביא גם בימי עלי וזה יורה שתמיד היתה מגעת לו הנבואה בכל מה ששאלו ממנו: השלשים הוא להודיע בית ישראל אשר בעבורו נתחייבו שיפלו ביד פלשתים וזה כי הפלשתים הכירו גדל מה לשם יתב' מעלתו אמרו אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה וכשבא ארון ה' בידם לקחו מוסר הכף ושלחו אותו בכבוד מעליהם ואולם ישראל היו עובדים הבעלים והעשתרות והמירו כבודם בלא יועיל ולא לקחו מוסר בכל הרעות שהביא השי"ת עליהם על זה ולזה לא סרו מנפול ביד פלשתים עד שעבדו את ה' לבדו והסירו הבעלים והעשתרות: השלשים ואחד הוא להודיע עוצם השגחת השי"ת בשפלים במה שחדש מהמופתים הנפלאים כדי שישוב ארון האלהים לשם כראוי לו והודיע בו עם זה אופן יושר השי"ת שלא
רצה

רש"י

עד הסל"ע: (ג) ויטו. הם עצמם: ויטו. דבר אחר דהיינו המשפט. ורבותינו אמרו לא חטאו בני שמואל אלא לא הלכו בדרכי אביהן שהיה מחזר בכל מקומות ישראל ושופטן בעריהן והם לא עשו כן כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם: (ו) וירע הדבר. לפי שאמרו לשפטנו ככל הגוים:

רד"ק

היו' באים שם ברמה לפניו למשפט ורבותינו ז"ל דרשו בכל מקום שהיה הולך ביתו עמו כלומר שלא היה נהנה מאדם אלא משלו ופי' שם בכל המקומות שהיה סובב: ויבן שם מזבח לה'. מיום שנחרב שילה שהותרו הבמות עשה הוא במתו שהיה מקריב עליה כשהיה רוצה להקריב נדרים ונדבות וזבחי שלמים כי זר מקריב בבמ' יחיד כמ"ש:

ח
א וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל
וַיָּשֶׂם אֶת־בָּנָיו שֹׁפְטִים לְיִשְׂרָאֵל׃
ב וַיְהִי שֶׁם־בְּנוֹ הַבְּכוֹר יוֹאֵל וְשֵׁם
מִשְׁנֵהוּ אֲבִיָּה שֹׁפְטִים בִּבְאֵר שָׁבַע׃
ג וְלֹא־הָלְכוּ בָנָיו בִּדְרָכוֹ וַיִּטּוּ אַחֲרֵי בדרכיו ק'
הַבָּצַע וַיִּקְחוּ־שֹׁחַד וַיַּטּוּ מִשְׁפָּט׃
ד וַיִּתְקַבְּצוּ כֹּל זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ אֶל־שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה׃
ה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה אַתָּה זָקַנְתָּ וּבָנֶיךָ
לֹא הָלְכוּ בִּדְרָכֶיךָ עַתָּה שִׂימָה־לָּנוּ
מֶלֶךְ לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל־הַגּוֹיִם׃ ו וַיֵּרַע
הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ

ויטו ד' וסי' ויקחו שוחד ויטו משפט. ויטו לאבשלום האהל. ויטו בתהו צדיק. ויטו נשיו את לבבו: ככל הגוים ד' בקריאה וסי' ככל הגוים אשר סביבתי. עתה שימה לנו מלך לשפטנו. והיינו גם אנחנו ככל הגוים. יען אמר מואב ושעיר:

תרגום

קֳדָם יְיָ: א וַהֲוָה כַּד סִיב
שְׁמוּאֵל וּמַנִּי יָת בְּנוֹהִי
דַיָנִין עַל יִשְׂרָאֵל: ב וַהֲוָה
שׁוּם בְּרֵיהּ בּוּכְרֵיהּ יוֹאֵל
וְשׁוּם תִּנְיָנֵיהּ אֲבִיָּה דַיָנִין
בִּבְאֵר שָׁבַע: ג וְלָא הֲלִיכוּ
בְנוֹהִי בְּאוֹרְחָתֵיהּ וְאִתְפְּנִיאוּ
בָּתַר מָמוֹן דִּשְׁקַר וְקַבִּילוּ
שׁוֹחֲדָא וְצַלּוּ דִינָא:
ד וְאִתְכְּנִישׁוּ כָּל סָבֵי
יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ לְוָת שְׁמוּאֵל
לְרָמָתָא: ה וַאֲמָרוּ לֵיהּ הָא
אַתְּ סַבְתָּא וּבְנָךְ לָא הֲלִיכוּ
בְּאָרְחָתָךְ כְּעַן מַנִּי לָנָא
מַלְכָּא לְמִדַיְנָנָא כְּכָל
עַמְמַיָּא: ו וּבְאֵישׁ פִּתְגָמָא
בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כַּד אֲמָרוּ

כ' דיהושע מ"ל דשמואל הס'

תולדות אהרן ויהי כאשר זקן. שבת נו תענית יח מגלה י: ולא הלכו בניו. שבת נו מגלה י מכות יא (סוטה יז): שימה לנו. סנהדרין כ:

רד"ק

(ב) יואל. הוא ושני הנזכר בדברי הימים: שופטים בבאר שבע. ספר זה להודיע כי לא הלכו בדרכי אביהם שהיה הולך וסובב על הערים שלא להטריח את כל ישראל לבא אליו למצפה והם לא די להם שלא עשו זה אלא שישבו בקצה ארץ ישראל כי באר שבע היה בקצה ארץ ישראל כמו שאמר הכתוב מדן ועד באר שבע כי אלה שתיהן היו קצות ארץ ישראל ועדיין אלו היה האחד יושב בדן והאחד בבאר שבע לא היה רע אבל שניה' היו שופטי' בבאר שבע להטריח ישראל לבא אליהם ולהרבות שכרן. ואמרו רז"ל בני שמואל לא חטאו אלא לפי שלא היו מחזירין בכל מקומות ישראל וישבו בבתיהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם מעלה עליהן הכתוב כאילו לקחו שוחד ומהם אמר חלקם שאלו בפיהם ומהם אמר מתנו' נטלו בזרוע ולפי פשט הפי' נראה שחטאו: (ג) ויטו אחרי הבצע. הם נטו אחרי הבצע כלומר שהיה לבבם נוטה לממון והיו נבהלים להון ואין טוב להיות שופטים אנשים כאלה אלא שונאי בצע כמ"ש בתורה והם האנשים המסתפקים בחלקם הנמנעים מן העולם הזה ואינם רודפים אחר הממון וזהו פי' שונאי בצע ואין לפרש שונאי גזלה וחמס ושוחד כי כבר אמר יראי אלהים אנשי אמת ובני שמואל היו אוהבי בצע ולא עוד אלא שלקחו שוחד ויטו משפט אבל י"ת ויטו אחר הבצע ואתפניאו בתר ממון דשקר: (ה) אתה זקנת. ואין אתה יכול לשפטנו כמו שעשית עד היום ובניך ששמת לנו שופטים לא הלכו בדרכיך. שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים. אמרו רז"ל ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולמחות זרע עמלק ולבנות בית הבחירה א"כ למה היה הדבר רע בעיני ה' לפי שבתרעומת שאלו אותו ולא לשם מצוה כי אלו אמרו תנה לנו מלך שישפטנו ביושר ובאמונה לא היה הדבר רע בעיני שמואל שהרי הכתוב מעיד כי בניו לא היו שופטים ישרים או אלו אמרו נבא לפניך ותשפטנו אתה כל ימי חייך אחר שאין אתה יכול לחזר על המקומות היו אומרים טוב או אם אמרו נמנה בעצתך מלך עלינו אחר שאתה זקנת והמלך ישפטנו ויוכיחנו ויהיה מוראו עלינו לשמור דרך ה' זו השאלה היתה טובה אבל כשאמרו שימה לנו מלך זה היה רע ומיעוט בטחון בהשם ועוד שאמרו ככל הגוים והם לא היו צריכים ככל הגוים ואם היו שומרים דרך ה' כי הוא לוחם את מלחמותם והם אמרו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו לפיכך אמר הקב"ה לשמואל לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם ואין כונתם שימאסו אותך למשפט כי אינם רוצים מלך בדבר המשפט לבד כי די היה להם בך כל ימי חייך אבל עתה כשמנאו עילה לשאול שופט שאלו מלך ואותי מאסו ממלוך עליהם וסלקו בטחונם ממני. ובדברי חז"ל מחלוקת מהם אמרו למה נענשו על שהקדימו ככל הגוים ומהם אמרו לא בקשו

פי' רבי' ישעיה

(ג) ויטו. הוא קל ואינו יוצא באחר. ויטו הוא כבד ויוצא באחר:

רלב"ג

רצה בתחלה לעשות רע לפלשתים על זה אבל עשה אות מה באלהיהם להשיר אותם שישיבוהו וכשראה שלא נוסרו בזה עשה באלהיהם ובהם שפטים נפלאים וזה גם כן היה בהדרגה ר"ל שהרע היה הולך וגדל וזה כי בתחלה הכה בטחורים נסתרים שלא היו יכולים לחבוש עליהם שום תחבושת ומזה הנגד היו מכאיבים יותר והיו יותר רב הסכנה ואח"כ המית הש"י קצתם והנשארים הכה בטחורים ובמופתים שנעשו שם גם כן היה התישר הפרות מעצמם למשך העגלה אשר היה בה ארון ה' לנכח בית שמש עם שלא משכו בעול והשיבו בניהם מאחריהם הביתה: השלשים ושנים הוא לבאר שראוי להתנהג בענין ארון האלהים בקדושה גדולה ונפלאה ובתכלית הכבוד כי נכללה בו התורה שהוא מקום השלמיות ולזה זכר שנענשו אנשי בית שמש כי ראו ארון ה' עם היותם קוצרים קציר חטים בעמק והיה ראוי להם שיניחו מלאכתם ויתעסקו בענין גניזת הארון כי התורה לא התירה ראייתו גם לבני קהת כמו שאמר ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו וזה כלו היה להפליג בקדושתו ובמעלתו אל האנשים כי מה שתתכן ראיתו לכל האנשים לא יתנו לו מעלה בנפש במדרגת המעלה שיהנו למה שלא ימשלו על ראייתו: השלשים ושלשה הוא להודיע שתכף ששבו ישראל לה' בכל לבם נעתר להם על יד שמואל עד שמשמים נלחמו עם פלשתים על צד המופת ברעמים ולהכות ואחר זה הכו אותם ישראל ושבו להם על יד שמואל כל הערים שלקחו מהם פלשתים: השלשים וארבעה הוא להודיע שהמעלה שהשם יתברך נותן לצדיקים אינה נטלת מהם עד יום מותם ולזה ספר ששמואל שפט ישראל כל ימי חייו אף על פי שבסוף ימיו היה מולך שאול הנה היה אז שופט שמואל את העם: השלשים והחמשה הוא להודיע שראוי למנהיג שיעשה באופן שלא תכבד הנהגתו אל המונהגים ממנו ולזה ספר ששמואל היה הולך מדי שנה בשנה לשפט ישראל בבית אל והגלגל והמצפה כדי שלא יכבד אל המקומות הרחוקים לבא אליו ואחר היה שב אל הרמה כי שם ביתו לשפוט שם כל אשר יבא אליו: השלשים וששה הוא להודיע כי שמואל מפני שהיתה כונתו שתהיה הנהגתו כלה על פי ה' בנה מזבח לה' ברמה להעלות עליו עולות להמשיך לו הנבואה כי בזה היסרם להגעת הנבואה כמו שבארנו בביאורנו לדברי תורה: (א) ספר אחר זה שכאשר היה זקן שמואל והיה לואה מהנהיג ישראל על דרך שנהג שם בניו שופטים לישראל בבאר שבע כדי שישפטו שם הרחוקים ממנו ויקלו מעליו והנה לא הלכו בניו בדרכיו אבל הלכו אחר התועלת ולזה לקחו שוחד והיה זה סבה שהטו משפט כי השחד יעור עיני חכמים כמו שנזכר בתורה ולזה אסור לקבל שחד אף על פי שלא יכוין להטות משפט כי טבע השחד כן הוא שיפותה האדם בו להועיל בדינו לאשר קבלהו ואעפ"י שלא יתכוין מקבל השחד להטות הדין הנה השחד יסבב שיעלם ממנו אמתת הדין מפני חשקו להועיל לאשר קבל השוחד ממנו עד שלא יוכל לראות לו חובה: (ד) והנה נתקבצו כל זקני ישראל ובאו לשמואל הרמתה ואמרו לו שישים להם מלך לשפטם ככל הגוים והנה חטאו בזה כי ישראל אינם באופן שישפט להם המלך לפי מה שירצה כמו הענין במלכי העו"ג שמיסדים לעמם נימוסים כאשר יעלה על רוחם ולזה אמרה התורה שאם יאמרו ישראל שישימו עליהם מלך ככל הגוים אשר סביבותיהם יוכלו לשים עליהם כי אם מאחיהם שהם נקשרים לקיים התורה ועל פי התורה ינהיגום לא בנימוסים אחרים ולזה לותה

מצודת דוד

ח (ב) שופטים בבאר שבע. הועמדו לשופטים וישבו בבאר שבע: (ג) ויטו. הטו עצמן לחשוק בממון ובעבור זה לקחו שוחד והטו המשפט: (ה) אתה זקנת. ואתה כוחך לשפוט עוד: ככל הגוים. שמלכם שופטם: (ו) כאשר אמרו וכו' לשפטנו. כי המשפט מסור הוא לשופטים לדון על פי

מצודת ציון

היה ביתו: ושם שפט וכו'. כבאים ממרחק: ח (ג) משנהו. השני לו: (ג) הבצע. חמדת הממון כמו שונאי בצע (שמות י"ח) סעד

תנה־לנו מלך לשפטנו ויתפלל שמואל אל־יהוה׃
ז ויאמר יהוה אל־שמואל שמע בקול העם לכל אשר־יאמרו אליך כי לא אתך מאסו כי־אתי מאסו ממלך עליהם׃ ח ככל־המעשים אשר־עשו מיום העלתי אותם ממצרים ועד־היום הזה ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים כן המה עשים גם־לך׃ ט ועתה שמע בקולם אך כי־העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם׃
י ויאמר שמואל את כל־דברי יהוה אל־העם השאלים מאתו מלך׃
יא ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את־בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו׃ יב ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים ולחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כלי־מלחמתו וכלי רכבו׃ יג ואת־בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות׃ יד ואת־שדותיכם ואת־כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו׃

ד׳ וחס׳ · ב׳ חס׳ · מ׳ · ד׳ בליש׳ · ג׳ קמצין וכל אתנהת וס״פ דכו׳ · מ״ז · ל׳. ל׳ · ל״ז

מני לנא מלכא למדיננא וצלי שמואל קדם יי׃ ז ואמר יי לשמואל קביל למימר עמא לכל דיימרון לך ארי לא יתך רחיקו ארי בפולחני קצו מלמהוי מלכא עליהון׃ ח ככל עובדיא די עבדו מיומא דאסקית יתהון ממצרים ועד יומא הדין ושבקו פולחני ופלחו לטעות עממיא כן אינון עבדין אף לך׃ ט וכען קביל למימריהון ברם ארי אסהדא תסהיד בהון ותחוי להון נימוסא דמלכא דימלך עליהון׃ י ואמר שמואל ית כל פתגמיא דייעמא דשאלין מניה מלכא׃ יא ואמר דין יהי נימוסא דמלכא די מלך עליכון ית בניכון ידבר וימני ליה ברתיכוהי ובפרשוהי ורדפין קדם רתיכוהי׃ יב ולמנאה ליה רבני אלפין ורבני חמשין ואכריא למינר נירוהי ולמחצד חצדיה אומניא למעבד מאני קרביה ומאני רתיכוהי׃ יג וית בנתיכון ידבר לשמשן ולמבחן ולאפן׃ יד וית חקליכון וית כרמיכון וזיתיכון מביא יסב ויתן לעבדוהי׃

רדק

בקשו להם מלך אלא להעביד ע״ג שנאמר שימה וגו׳ והיינו אנחנו ככל הגוים ומהם אמרו זקנים שבהם כהוגן שאלו שנאמר שימה עלינו מלך לשפטנו ועמי הארץ שבהם קלקלו שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים: (ו) ויתפלל שמואל. התפלל שתבא אליו הנבואה בענין זה מה ידבר ה׳: (ח) גם לך. פירוש עמך כלומר אעפ״י שאתה עמהם ויצאת לפניהם במלחמותיהם והצליחו עד אשר השלמת להם אויביהם עד אשר לא הוצרכו למלחמה כי השיבותי על הדרך המובה אעפ״כ עתה מרדו בי גם עמך לשאול להם מלך מה שלא היו צריכים כי אין להם מלחמה כי אם מלחמת נחש מלך בני עמון: (ט) משפט. חוק וכן משפט הכהנים את העם וכן ת״י נימוסא. ונחלקו רז״ל במשפט המלוכה ר״י אומר כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו ר׳ יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא ליראם ולבהלם: (יא) ורצו לפני מרכבתו. מלרע והיה משפטו מלעיל על דרך נחי העי״ן אעפ״י כן באו מהם מלרע כמו שכתבנו בחלק הדקדוק מספר מכלל וטעם ורצו על הפרשים שזכר או טעמו כי יקח מבניכם גם כן להיותם רצים רגלים לפני מרכבתו וכן תרגם יונתן כמו רצים ורדפין קדם רתיכוהי: (יב) ולעשות כלי מלחמתו: ת״י ואומניא למיעבד מאני קרביה וכל זה בשכר ולא בחנם אלא שהמלך קודם לכל אדם: (יג) לרקחות. לרקח מרקחת הבשמים ות״ת לשמשן: ולטבחות. מבשלות וכן בערבי יקרא המבשל טבא״ך והכ״ף בערבי חי״ת בעברי או יהיה כמשמעו לשון זביחה כי המבשלות יזבחו מה שיבשלו: ולאופות. אופות הלחם: (טו) וזרעיכם. פירוש שדות גרמים וכבר אמר ואת שדותיכם ואת כרמיכם כי השדות והכרמים והזתים הטובים יקחם כלם אם ירצה ושאר השדות והכרמים יעשר ר״ל יקח המעשר מן השדות והכרמים או מתבואה אחר מעשר הלויים. ורבותינו ז״ל פירשו לא שיקח השדות והכרמים אלא פירותיהם אם ימכרו אותם עבדיו כשילכו למלחמה ישפשו על המקומות אם אין להם מה יאכלו שם יקחו אותם ונותן את דמיהן אבל מעשר התבואה והפירות והצאן הוא משפטו בכל עת שירצה שהרי שלמה מלך ישראל היה

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ז)כי אותי מאסו. שאני הייתי מקים להם שופט והיה מושיעם כשהייתי רוצה שהיו שבים אלי. ועכשיו סילקו בטחונם מעלי ורוצים שימלוך מלך קבוע עליהם ככל הגוי׳:

רשי

(ט) העד תעיד בהם. התרה בהם שתהא אימת מלכם עליהם: (יב) ולעשות כלי מלחמתו. לעשות אותם אומנים ונפחים ונגרים: (יג) לרקחות. מתקנות מרקחים ובשמים לתמרוקי

רלבג

לותה התורה שיכתוב לו המלך ספר תורה אחר זולת הספר שהיה לו כשהיה הדיוט והיה עמו תמיד וקרא בו כל ימי חייו כדי שתהיה הנהגתו לעם על פי התורה ולזאת הסבה היה רע בעיני שמואל כאשר בקשו ישראל זאת הבקשה ולזה הודיע להם בסוף הענין כי אין לישראל מלך זולת הש״י וגם הש״י אמר לשמואל כי בקשתם היתה לסור מדרכי התורה ולזה אמר כי אותי מאסו ממלוך עליהם והנה בסוף הענין היו מלכיהם סבה להתעות ישראל ולהסירם מעל ה׳ עד שהביאו לגלות מעל אדמתם כמו שנתבאר מירבעם בן נבט וחבריו ולזה רצה הש״י להרחיקם מזה מפני התכלית הרע שהיה עתיד להמשך מזה ולזה מפני זה את שמואל להגיד לישראל את משפט המלך כדי שיסירו מזה בסבת הקושי אשר יהיה להם לסבול כל אלו הדברים שזכר שיהיה מושל המלך עליהם עד שיהיו לו לעבדים: ויאמר זה יהיה משפט. והנה הודיע שמואל לישראל את משפט המלך ר״ל שיקח המעשר מהם ואחשוב שאין המלך מותר באותם הענינים שזכר אבל רצה שמואל ליראם ולבהלם והודיעם מה שיעשה המלך כשיתחזק על ממלכתו כשיקשה להם ממה שאי אפשר לעשותו מצד משפטי התורה

ויעזבני ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים דשמואל. יען אשר עזבני דירמיה. חסר ואמת אל יעזבך: המה עשים ה׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ נמסר בסדר ויקהל. העד תעיד בהם העדה בהם ד׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ אך כי העד תעיד בהם. ותעד בהם להשיבם. אשר העדות בהם. ואעידה בהם: יקח ג׳ קמצין בקריאה וסי׳ וזה יהיה משפט המלך. גם אתו לאשור יובל. בנשך

מצודת ציון

(ט) העד תעיד. ענין התראה ע״ש שדרך להתרות בפני עדים למען לא יכחש לאח״ז כמו העד העיד בנו (בראשית מ״ג): משפט. ר״ל הנהגה ואם היה שלא כדין וכן ומשפט הכהנים (לעיל ב): (יא) ורצו. ענין מהירת ההליכה: (יג) לרקחות. לעשות מעשה הבשמים כמו מעשה רוקח (שמות ל): ולטבחות. מבשלות כי הנה טובחות מה שמבשלות מן הבשר: ולאופות. מלשון אפיית הפת: (יד) וזיתיכם. פרדסי

מצודת דוד

פי התורה ולא למלך לדון עים דעתו: ויתפלל. שיבוא אליו הדבור לדעת מה ישיב להם: (ז) לכל אשר וכו׳. ואף להיות המשפט מסור ביד המלך: כי לא אותך מאסו. ר״ל וכן תאמר איך אודקק עוד להם אם מאסו בי כי הנה לא אותך מאסו כי הלא לא עשו דבר בלתך אבל בי מאסו ולא חפצו במשפטי התורה: (ח) ככל המעשים ר״ל אין זה דבר חדש אלא כי כמו כל המעשים וכו׳ ומאסו בי ובחרו בעכומ״ז כן המה עושים עתה גם במה שאמרו לך שימה לנו מלך לשפטנו למאס במשפט התורה ולבחור במשפט המלך: (ט) ועתה. הואיל ולא בך מאסו הזדקק להם ושמע בקולם: אך כי העד. אמור להם בהתראה שלא טוב להם שלא יהיה המלך נכנע למשפט התורה: והגדת להם. הנגא ואומר להם משפט המלך הפועל על רוחו מה היא וידעו שהיא קשה להם: (יא) משפט המלך. הפועל על רוחו מבלי פנות אל משפט התורה: יקח ושם לו. יקח אותם בחזקה וישימם במוליכי מרכבתו ורוכבי הסוסים ולרוץ רגלי לפני מרכבתו: (יב) ולשום לו וכו׳. והנה רבים ימאסו לשום עליהם עול משא הנהגות העם: ולחרוש חרישו.

היה לוקח וכן לקחת בנותיכם לנשים ולפלגשים ככל אשר יבחר והראיה כי לא אמר שיקח השדות והכרמים והזיתים לעצמו אלא ונתן לעבדיו כלומר לאנשי מלחמתו כי כלם
עבדיו אלא מהו ונתן לעבדיו לאנשי החיל אשר עמו לא שיקח גוף השדות והכרמים לעצמו שא"כ היה לוקח אחאב כרם נבות במשפט המלוכה ולא היתה מצטרכת איזבל
לכל הנלולים ההם ולשפיכת דם נקי ומה שאומר הטובים כלומר שיבחר מהטובים לקחת פירותיהם ולתת לעבדיו ומה שאמר שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם כי הם עיקר המחיה
וכן אמר דגנך תירושך ויצהרך: (יז) צאנכם יעשר. ובכללם הבקר שהרי לא זכר בפרשה: ואתם תהיו לו לעבדים. אחר שאמר כל הפרשה מה צריך ואתם תהיו לו לעבדים הלא

התורה: (יח) וזעקתם. ואמר להם הנה יכבד עליכם זה עד אשר תזעקו לה' מכובד העול שיעמוס עליכם מלככם ולא יענה ה' אתכם כי רוח בחירתכם הביאה אתכם כל זה וענו העם כי על כל פנים הם בוחרים שיהיה להם מלך לשפטם וימשך להם מהתועלת ממנו שילא לפניהם להלחם את מלחמותיהם עד שלא ימשלו עליהם האויבים באופן שהיו מושלים מקדם כי המלך יסבב שיתקבלו כל העם להלחם עם אויביהם וזה יוסיף לישראל חוזק ואולם כשלא היה לישראל מלך היו האויבים נלחמים עם קלת ישראל והיו הנשארים בלתי מחזקים את ידם ובזה האופן היו האויבים מנלחים עם היותם מעטים מישראל הרבה וידמה שכבר אמר זה מגד יראתם מנחש מלך בני עמון שבא עליהם להלחם עמם כמו שאמר להם שמואל במה שאחר זה וכאשר ראה השי"ת כוונתם הסכים עמהם אך הישירם בסוף הענין על פי שמואל שיהיו זוכרים לשמור מצות התורה ואם לא תנה יספו גם הם גם מלכם:

סמר

ל' טו וְזַרְעֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם יַעְשֹׂר וְנָתַן
ב' לְסָרִיסָיו וְלַעֲבָדָיו׃ טז וְאֶת־עַבְדֵיכֶם
וְאֶת־שִׁפְחוֹתֵיכֶם וְאֶת־בַּחוּרֵיכֶם
הַטּוֹבִים וְאֶת־חֲמוֹרֵיכֶם יִקָּח וְעָשָׂה
ל' לִמְלַאכְתּוֹ׃ יז צֹאנְכֶם יַעְשֹׂר וְאַתֶּם
תִּהְיוּ־לוֹ לַעֲבָדִים׃ יח וּזְעַקְתֶּם בַּיּוֹם
ל' הַהוּא מִלִּפְנֵי מַלְכְּכֶם אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם
ה' לָכֶם וְלֹא־יַעֲנֶה יְהוָה אֶתְכֶם בַּיּוֹם
ג' הַהוּא׃ יט וַיְמָאֲנוּ הָעָם לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל
ב'כתע' ודגש כי כרתוב נלין שְׁמוּאֵל וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי אִם־מֶלֶךְ יִהְיֶה
ל'. ד' עָלֵינוּ׃ כ וְהָיִינוּ גַם־אֲנַחְנוּ כְּכָל־הַגּוֹיִם
ל'. כ' וּשְׁפָטָנוּ מַלְכֵּנוּ וְיָצָא לְפָנֵינוּ וְנִלְחַם
ב' אֶת־מִלְחֲמֹתֵנוּ׃ כא וַיִּשְׁמַע שְׁמוּאֵל אֵת
ג' כָּל־דִּבְרֵי הָעָם וַיְדַבְּרֵם בְּאָזְנֵי יְהוָה׃
כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
ל' שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹלָם וְהִמְלַכְתָּ לָהֶם
מֶלֶךְ וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־אַנְשֵׁי
יִשְׂרָאֵל לְכוּ אִישׁ לְעִירוֹ׃

מבנימין ק' ט א וַיְהִי־אִישׁ מִבִּן־יָמִין וּשְׁמוֹ
ל' ומ"ע קִישׁ בֶּן־אֲבִיאֵל בֶּן־צְרוֹר בֶּן־בְּכוֹרַת
ל' בֶּן־אֲפִיחַ בֶּן־אִישׁ יְמִינִי גִּבּוֹר חָיִל׃
ח' ר"פ. ה' קמצין וס' ב וְלוֹ־הָיָה בֵן וּשְׁמוֹ שָׁאוּל בָּחוּר וָטוֹב
טליה בהירה רהט חסכה חכמתה וְאֵין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ
מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל־הָעָם׃
ג וַתֹּאבַדְנָה הָאֲתֹנוֹת לְקִישׁ אֲבִי שָׁאוּל
וַיֹּאמֶר קִישׁ אֶל־שָׁאוּל בְּנוֹ קַח־נָא
י"א אִתְּךָ אֶת־אַחַד מֵהַנְּעָרִים וְקוּם לֵךְ
ב'. ל' חס' דחס' ואינון בַּקֵּשׁ אֶת־הָאֲתֹנֹת׃ יד וַיַּעֲבֹר בְּהַר־
ב' חס' ג' אֶפְרַיִם וַיַּעֲבֹר בְּאֶרֶץ־שָׁלִשָׁה וְלֹא

טו וְזַרְעֵיכוֹן וְכַרְמֵיכוֹן יִסַּב
חַד מִן עַסְרָא וְיִתֵּן
לְרַבְרְבוֹהִי וּלְעַבְדוֹהִי׃
טז וְיָת עַבְדֵיכוֹן וְיָת
אַמְהָתְכוֹן וְיָת עוּלֵימְכוֹן
שַׁפִּירַיָּא וְיָת חֲמָרֵיכוֹן יִדְבַּר
לְמֶהֱוֵי עָבְדִין עֲבִידְתֵּיהּ׃
יז עָנְכוֹן יִסַּב חַד מִן עַסְרָא
וְאַתּוּן תְּהוֹן לֵיהּ לְעַבְדִין׃
יח וּתְצָוְחוּן בְּיוֹמָא הַהוּא
מִן קֳדָם מַלְכְּכוֹן דְּאִתְרְעִיתוּן
לְכוֹן וְלָא יְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן
בְּיוֹמָא הַהוּא׃ יט וְסָרִיבוּ
עַמָּא לְקַבָּלָא לְמֵימַר
שְׁמוּאֵל וַאֲמַרוּ לָא אֱלָהֵן
מַלְכָּא יְהֵי עֲלָנָא׃ כ וּנְהֵי
אַף אֲנַחְנָא כְּכָל עַמְמַיָּא
וְיִתְפְּרַע לָנָא מַלְכָּנָא וְיִפּוֹק
בְּרֵישָׁנָא וִיגִיחַ יָת קְרָבָנָא׃
כא וּשְׁמַע שְׁמוּאֵל יָת כָּל
פִּתְגָמֵי עַמָּא וְסַדְּרִינוּן קֳדָם
יְיָ׃ כב וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל
קַבֵּיל לְמֵימְרֵיהוֹן וְתַמְלִיךְ
לְהוֹן מַלְכָּא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל
לְאֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל אֱזִילוּ גְּבַר
לְקִרְתֵּיהּ׃ א וַהֲוָה גַּבְרָא
מִשִּׁבְטָא דְּבֵית בִּנְיָמִין
וּשְׁמֵיהּ קִישׁ בַּר אֲבִיאֵל בַּר
צְרוֹר בַּר בְּכוֹרַת בַּר אֲפִיחַ
בַּר גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְּבֵית
בִּנְיָמִן גְּבַר חֵילָא׃ ב וְלֵיהּ
הֲוָה בַּר וּשְׁמֵיהּ שָׁאוּל
עוּלֵים וְשַׁפִּיר וְלֵית גַּבְרָא
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁפִּיר מִנֵּיהּ
מִכַּתְפֵיהּ וּלְעֵלָּא רָם מִכָּל
עַמָּא׃ ג וְאִבְדָא אֲתָנַיָּא
לְקִישׁ אֲבוּהִי דְשָׁאוּל וַאֲמַר קִישׁ לְשָׁאוּל בְּרֵיהּ דְּבַר כְּעַן עִמָּךְ יָת חַד מֵעוּלֵמַיָּא וְקוּם אֱזֵיל בְּעֵי
יָת אֲתָנַיָּא׃ ד וַעֲבַר בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וַעֲבַר בְּאַרְעָא דָרוֹמָא

אמר שיקח הבנים והבנות והשדות והכרמים וכל מה שירצה אמרו רבותינו ז"ל שיוכל להטיל מס עליכם כתיב הכא לעבדים וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך: (יט) ויאמרו לא. בדגש הלמ"ד וכן ויאמרו לא כי ברחוב נלין: (כ) ושפטנו מלכנו. בדברי הדיינין או פירושו יקח משפטינו מיד אויבינו כמו שפטני ה' וריבה ריבי ובת"י ויתפרע לנא: ונלחם. מבנין נפעל כלומר הוא נלחם את מלחמותינו וכן ת"י במקלת הנוסחאות ויגיח ית קרבנא ואפשר שיהיה הנו"ן למדברים בעדם מסקל וכן הוא בתרגום במקלת הנוסחאות ונגיח ית קרבנא: (כא) וידברם באזני ה'. כתרגומו וסדרינון קדם ה' כלומר בתפלתו שהתפלל לאל שיענהו בדבר המלוכה וסדר דבריהם לפניו (א) ויהי איש מבן ימין. כן כתיב בשתי מלות וקרי מבנימין מלה אחת והענין אחד: קיש בן אביאל. ובדברי הימים אומר ונר הוליד את קיש ונר היה בן אביאל והלא היה אחי קיש ואבי אבנר כמו שאומר בזה הספר ויתכן לפרש כי אביאל היה שמו גם כן נר ושני שמות היו לו כמו שמצאנו כמוהו רבים בדברי הימים והיו לו שני בנים האחד קרא שמו קיש והאחר קרא שמו נר כשמו והוא היה אבי אבנר. ומצאתי בויקרא רבה כי עיקר שמו אביאל והיו קוראים שמו נר לפי שהיה מדליק נרות במבואות האפלות: (ב) בחור וטוב. פי' טוב בתואר ובמראה וכת"י עולים ושפיר פי' טוב בתאר וכן טוב ממנו שפיר מיניה: (ד) בארץ שלשה. תרגם יונתן בארעא דרומא וכן תרגם מבעל שלשה מארעא דרומא: בארץ שעלים. תרגם יונתן בארע מתכרא:

בארץ

לא יתן. וכל אסף דכוו' קמצין: ולא יענה. ה' בקריאה וסי' וזעקתם ביום ההוא. אז יזעקו אל ה' דמיכה: ישאהו על כתף. שם יצעקו ולא יענה. לעבדי קראתי ולא יענה: ונלחם ה' פתחין בקריאה וסי' נמסר בסדר שמות:

תולדות אחרון והיינו גם אנחנו. שם עקידה ש' לה כל פרשת שאלת המלך: (ולו היה בן. שם ח): משכמו ומעלה. נרכום פה יבמות ט:

מצודת דוד

על המלך: (טו) יעשור. יקח מהם המעשר: (טז) ועשה. יעשה עמהם את הצריך לו למלאכתו: (יז) ואתם. אף אתם עלמכם לא תהיו בני חורין מלעבוד עבודתו: (יח) וזעקתם. בעבור קושי השעבוד מן המלכים תזעקו לה' ולא יענה אתכם כי כבר התרה בכם ועכ"ז תפלתם במלך: (יט) בקול שמואל. אשר היה ממאס להם דבר המלך השופט לפי דעתו: ויאמרו לא. רלה לומר לא נשמע אליך: (כ) והיינו וכו'. ר"ל ואם נהיה נעשקים מן המלך נהיה א"כ ככל הגוים לא נופלים מהם: ושפטנו. ר"ל עם העושק יבוא גם התועלת כי ישפוט בינינו וילחם מלחמותינו: (כב) לכו איש לעירו. אתם לכו עתה איש אל עירו ואנכי אעשה כדבריכם: ט (א) בן איש ימיני. ר"ל בן אדם גדול מבני בנימין: (ב) בחור וטוב. נבחר במעשיו

מצודת ציון

פרדסי הזית: (טו) וזרעיכם. מל' זריעה: לסריסיו. לשריו ומשרתיו: (יח) סגונים. ר"ל במראה: (יט) וימאנו. לא רצו: ט (א) חיל. ענין כח ואומץ: (ב) משכמו. מכתפו. ואין

מצאו ויעברו בארץ־שעלים ואין ויעבר בארץ־ימיני ולא מצאו׃ ה המה באו בארץ צוף ושאול אמר לנערו אשר־עמו לכה ונשובה פן־יחדל אבי מן־האתנות ודאג לנו׃ ו ויאמר לו הנה־נא איש־אלהים בעיר הזאת והאיש נכבד כל אשר־ידבר בוא יבוא עתה נלכה שם אולי יגיד לנו את־דרכנו אשר־הלכנו עליה׃ ז ויאמר שאול לנערו והנה נלך ומה־נביא לאיש כי הלחם אזל מכלינו ותשורה אין־להביא לאיש האלהים מה אתנו׃ ח ויסף הנער לענות את־שאול ויאמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והגיד לנו את־דרכנו׃ ט לפנים׀ בישראל כה־אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד־הראה כי לנביא היום יקרא לפנים הראה׃ י ויאמר שאול לנערו טוב דברך לכה׀ נלכה וילכו אל־העיר אשר־שם איש האלהים׃ יא המה עלים במעלה העיר והמה מצאו נערות יצאות לשאב מים ויאמרו

ולא אשכחו ועבר בארע מתברא ולית ועבר בארע שבטא בנימין ולא אשכחו׃ ה אינון אתו בארעא דבה נביא דיי ושאול אמר לעולימא דעמיה איתא וניתוב דלמא ישבוק אבא מן עיסק אתניא ויציף לנא׃ ו ואמר ליה הא כען נביא דיי בקרתא הדא וגברא מתנבי קשוט כל דאתנבי אתקימא יתקים כען ניזיל לנא תמן מאים יחוי לנא ית ארחנא דאתנא עלה׃ ז ואמר שאול לעולימיה והא ניזיל ואם מקביל ממון מה נטיל לנביא דיי אף אנחנא זודין עדן עטרו מננא ומדעם דכשר לית לאעלא לנביא דיי ומה עמנא למעבד׃ ח ואוסיף עולימא למעני ית שאול ואמר הא אשתכח בידי זוזא חדא דכספא ונתן לנביא דיי ויחוי לנא ית ארחנא׃ ט בקדמין בישראל כדנן אמר גברא במיזליה למתבע אולפן מן קדם יי איתו ונתמטי עד חזויא ארי לנביא יומא דין מתקרי מלקדמין חזויא׃ י ואמר שאול לעולימיה תקין פתגמך איתא ניזיל ואזלו לקרתא דתמן נביא דיי׃ יא אינון סלקין במסקנא דקרתא ואינון אשכחו עולימן נפקין לממלי מיא ואמרו להן

רדק

(ה) בארץ צוף. תרגם יונתן בארעא דבה נביא: ודאג לנו. תרגם יונתן ויציף לנא כלומר יפחד וכן בבראשית רבה ואיה השה לעולה אמר לו יציף ההוא גברא מכל מקום ה' יראה לו השה: (ו) והאיש נכבד. כלומר נכבד וגדול בדברי הנבואה כל אשר ידבר בא יבא וכן תרגם יונתן וגברא מתנבי קשוט כל מה דיתנבי אתקיימא יתקיים והוצרך לומר זה אף על פי שכל נביא אמת כן הוא כי כל מה שידבר בנבואה יבא אלא לפי שהיה אולם בזמן ההוא דבר הנבואה יקר עד שהתנבא שמואל והוברי שמים או הקוסמים שהיו בהם או בעלי אוב אם יאמרו פעמים העתיד או הנעלם יכזבו פעמים רבות לפיכך אמר כל אשר ידבר בא יבא: את דרכנו אשר הלכנו עליה. כלומר הדבר אשר הלכנו בעבורו: (ז) ומה נביא לאיש. לא היו יודעים אם היה מקבל ממון כמו הקוסמים שנותנים להם ממון השואלים מהם ותרגם יונתן אם מקבל ממון מה נטיל לנביא: כי הלחם אזל. וכי לחם היו נותנין לו שכר אלא כך אמרו אין לנו כסף כי אפילו הלחם אין לנו לצידה וכמה נקנה צידה לדרכנו ובדרך הזה תרגם יונתן אף אנחנא זודין עטרו מיננא עטרו פי' סרו והבמות לא סרו תרגומו לא עטרו: ותשורה אין להביא. מנחה אין לנו להביא לו: מה אתנו. ויונתן תרגם ומדעם דכשר לית לאעלא לנביא דה' ומה עמנא למעבד: (ח) ויוסף הנער לענות את שאול. פירוש לדבר כמו ועניתם ואמרת ויען איוב הראשון כי זה תחלת השבת הדבור שהשיב הנער אל שאול בדבר הנביא ואיך יאמר ויוסף הנער וכן תרגם יונתן למעני ית שאול ולא תרגם לאתבא ויתכן לפרשו כמשמעו ענין מענה שהוא השבת הדבור ופי' ויוסף כי מתחלה אמר שאול לנערו לכה ונשובה וענה לו הנער הנה נא איש האלהים בעיר הזאת ועתה כשאמר לו שאול ומה נביא לאיש הוסיף הנער לענותו הנה נמצא בידי רבע שקל: רבע שקל כסף. ת"י זוזא חד דכספא כי השקל ארבעה זוזים: (ט) כי לנביא היום. קבלו חז"ל כי שמואל הנביא כתב ספרו וזה המעשה היה בסוף ימיו כי בחיי שאול מת שמואל ושאול לא מלך כי אם שתי שנים אם כן מה הוא לפנים או מהו היום יתכן לפרש כי קריאת הרואה לנביא כמו שהיה לפנים כן היה היום שכתב שמואל זה ומה שאמר לפנים אין רצונו לומר שנפסק היום

רשי

לתמרוקי הנשים: (ה) בארץ צוף. בארעא דבה נביא. צוף כמו צופה: פן יחדל אבי מן האתונות. שתגדל דאגה שלנו עליו עד שיניח את האתונות: ודאג. איטוביספאריש בלע"ז: (ו) את דרכנו. מעשה האתונות מה תהיה בהם שבשבילם הלכנו את כל הדרך הזה: (ז) ומה נביא לאיש. ת"י אם מקבל ממוני מה נטיל לגברא לא היה שאול מכיר במעשיו של שמואל וסבר שישאל שכר: ותשורה. ת"י ומדעם דכשר לשון יושר. ומנחם פירש תשור' לשון תקרובת ראות פני מלך ואדם חשוב לשון אשורנו (במדבר כ"ד י"ז) ונראין דבריו: (ח) רבע שקל. זוזא חדא דכספא: (ט) לפנים בישראל. הסופר כתב זאת ואין זה מדברי נער שאול: כי לנביא היום. למי שקורים אותו נביא היום היו קורים לפנים רואה

רלבג

(ה) הנה בארץ צוף. היא הרמה שהיה בית שמואל שם וקראה ארץ צוף לפי שהיו היושבים שם מתיחסים בצוף כמו שאמר בראש זה הספר כי אלקנה היה בן צוף ולא נכנסו עדיין ברמה אך היו בשדה העיר: (ח) ויאמר הנה נמצא בידי רבע שקל כסף. ראוי שישאל שואל מה המתן הזה למי שהיה מושל בישראל ואיך יתכן שידמה שיהיה מדרך הנביא לקחת אלו המתנות וידמה שנאמר בזה כי זה המתן לא היה אלא להעיר הנביא שיתבודד בעניני בעל זה המתן ובזה האופן היתה מחשבתו מתבודדת בעניניו והיתה מגעת לו הנבואה בהם ולזה היה נכון שיתנו לו השואלים ממנו דבר נבואה דבר מה לסבב שיתבודד מחשבתו בעניניהם ואולי היה זה עתה כי אולי מלד הזקנה לא היתה מגעת לו הנבואה בכמו אלו הענינים כי אם בזה האופן וכן מצאנו ביצחק שאמר לעשו שיביא לו מטעמים ויאכל כדי שתתבודד מחשבתו בעניניו זמן רחב ויגיע לו בדרך נבואה מה שעתיד לבא אליו כי אין מדרך השלם שיבקש כמו אלו הדברים לבקשת התענוג כמו שבארנו בפירושנו לדברי התור' והנה

אשר עמו י"א וסי' ויאכלו וישתו הוא. ויאמר יעקב אל ביתו. ויבא יעקב לוזה. ויארבו על שפם. ואבימלך והראשים. מה ראיתם עשיתי. בארץ צוף. ושאול יושב בגבעה. ויקם דוד ויעבר הוא. ואנשים אשר עמו העלה. ויגש יואב והעם. ובל ד"ה דכוו': ד' בקריאה וסי' כי יבא אלי לדרוש אלהים. לפנים ביש' כה אמר האיש בלכתו לכה ונלכה עד הרואה: ויהי לדרוש אלהים בימי זכריהו: וב' לדרוש האלהים. וסי' אבל דברים טובים. כל לבו הכין:

מצודת ציון

(ד) ואין: לא מצאו בה: (ה) יחדל. ימנע: (ז) נביא. מלשון הבאה: אזל. הלך כמו אזלו מים מני ים (איוב י"ד): ותשורה. דורון כמו ותשורי למלך בשמן (ישעיה נ"ז): (יא) לשאוב. כן יקרא

מצודת דוד

במעשיו ויפה מראה: גבוה. והיה גבוה מכל העם מן כתפו ולמעלה: (ה) פן יחדל. ר"ל פן מעתה לא ישים עוד לב לדאגת אבדן האתונות בעבור דאגתו עלינו כי יחשוב שאנחנו נבוכים בארץ: (ו) בעיר הזאת. אשר לפנינו: והאיש נכבד. גדול הוא בדבר הנבואה וכל אשר יאמר יתקיים: את דרכנו. את דבר דרכנו אשר הלכנו בעבורה: (ז) והנה נלך. ר"ל והנה אם נלך מה נביא לו למנחה כי חשב שמקבל מתנות כי לא ידעוהו מאז: כי הלחם אזל. כ"א עודנו היה היינו מביאים לו לחם למנה וזולת הלחם אין לנו תשורה להביא כי מה אתנו בלעדו: (ח) נמצא בידי. ר"ל מצוי: (ט) לפנים בישראל. אלה דברי כותב הספר שאמר בימים הקדמונים היה מנהג הלשון בישראל כשהלך מי לדרוש דבר ה' מן הנביא היה אומר נלך עד הרואה; כי לנביא היום. מה שהיום נקרא נביא היה נקרא לפנים רואה: (יא) במעלה העיר. בהמסלה העולה אל העיר: היש בזה. בה"א

רשי

לפנים רואה : (יג) כבואכם העיר כן וגו'. מאריכות היו בדברים כדי להסתכל ביופיו של שאול : הבמתה. ת"י לבית אסחרותא משחרבה שילה הותרו הבמות והיו מקריבין שלמים בבמה ואוכלים יחד : כי הוא יברך הזבח. ת"י ארי הוא פרים מזונא בוצע על המזון על השלמים מברכין באכילתם ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו לאכול את הזבח: כהיום. כאשר היום קיים : (יז) יעצר בעמי. ימשול (ס"א) כמו עצור ועזוב (דברים ל"ב ל"ו) כן דרך המושל לעצור העם במלחמה שלא יתפזרו ולא יתפשטו זה מזה ולעצור בכל אחד מעשות רעה בלשוננו קורין מעצור קורשטנייר בלע"ז: (יח) ויגש. ת"י וערע : ולמי

לָהֶן הֲיֵשׁ בָּזֶה הָרֹאֶה׃ יב וַתַּעֲנֶינָה אוֹתָם וַתֹּאמַרְנָה יֵּשׁ הִנֵּה לְפָנֶיךָ מַהֵר ׀ עַתָּה כִּי הַיּוֹם בָּא לָעִיר כִּי זֶבַח הַיּוֹם לָעָם בַּבָּמָה׃ יג כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כֵּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה לֶאֱכֹל כִּי לֹא־יֹאכַל הָעָם עַד־בֹּאוֹ כִּי־הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי־כֵן יֹאכְלוּ הַקְּרֻאִים וְעַתָּה עֲלוּ כִּי־אֹתוֹ כְהַיּוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ׃ יד וַיַּעֲלוּ הָעִיר הֵמָּה בָּאִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל יֹצֵא לִקְרָאתָם לַעֲלוֹת הַבָּמָה׃

טו וַיהוָה גָּלָה אֶת־אֹזֶן שְׁמוּאֵל יוֹם אֶחָד לִפְנֵי בוֹא־שָׁאוּל לֵאמֹר׃ טז כָּעֵת ׀ מָחָר אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ אִישׁ מֵאֶרֶץ בִּנְיָמִן וּמְשַׁחְתּוֹ לְנָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת־עַמִּי כִּי בָּאָה צַעֲקָתוֹ אֵלָי׃ יז וּשְׁמוּאֵל רָאָה אֶת־שָׁאוּל וַיהוָה עָנָהוּ הִנֵּה הָאִישׁ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ זֶה יַעְצֹר בְּעַמִּי׃ יח וַיִּגַּשׁ שָׁאוּל אֶת־שְׁמוּאֵל בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא לִי אֵי־זֶה בֵּית הָרֹאֶה׃ יט וַיַּעַן שְׁמוּאֵל אֶת־שָׁאוּל וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָרֹאֶה עֲלֵה לְפָנַי

ג"ל. כ' — ו' וחס' — ד' — י"ד וכל אורית' ויהוש' כותי' כמ"ג להעלות וסימ' נו תלוה לבנות — ל' — ב' חד מ"ל וחד חס' — כ' — ג' וחס' — ל'

הָאִית הָכָא חֶזְוָיָא׃ יב וַאֲתִיבוּ יָתְהוֹן וַאֲמַרָא אִית דָא הָא קֳדָמָךְ אוֹחִי כְעַן אֲרֵי יוֹמָא דֵין עַל לְקַרְתָּא אֲרֵי שֵׁירוּ נִכְסַת קוּדְשַׁיָא יוֹמָא דֵין לְעַמָא בְּבֵית אַסְחֲרוּתָא׃ יג כְּמֵיעַלְכוֹן לְקַרְתָּא כֵּן תִּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ עַד לָא יִסַק לְבֵית אַסְחֲרוּתָא לְמֵיכַל אֲרֵי לָא אָכִיל עַמָא עַד מֵיתוֹהִי אֲרֵי הוּא פָּרֵים מְזוֹנָא בָּתַר כֵּן אָכְלִין זְמַנַיָא וּכְעַן סַקוּ אֲרֵי יָתֵיהּ כְּיוֹמָא דֵין תִּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ׃ יד וּסְלִיקוּ לְקַרְתָּא אִינוּן עָלִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְהָא שְׁמוּאֵל נָפֵיק לְקַדָמוּתְהוֹן לְמִיסַק לְבֵית אַסְחֲרוּתָא׃ טו וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְאֲמַר לִשְׁמוּאֵל יוֹמָא חַד קֳדָם מֵיתֵי שָׁאוּל לְמֵימַר׃ טז כְּעִידָן הָדֵין מְחַר אֶשְׁלַח לְוָתָךְ גַּבְרָא מֵאַרְעָא שִׁבְטָא בִּנְיָמִין וְתִמְשְׁחִינֵיהּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִי יִשְׂרָאֵל וְיִפְרוֹק יַת עַמִי מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי דוּחֲקָא דְעַמִי אֲרֵי עָלַת קְבֵילְתְּהוֹן לְקֳדָמָי׃ יז וּשְׁמוּאֵל חֲזָא יַת שָׁאוּל וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְאֲמַר לֵיהּ הָא גַּבְרָא דַאֲמָרִית לָךְ דֵין יַעְדֵי מַרְוָתָא מִן עַמִי׃ יח וַעֲרַע שָׁאוּל יַת שְׁמוּאֵל בְּגוֹ תַרְעָא וַאֲמַר חֲוֵי כְעַן לִי אֵי דֵין בֵּית חֶזְוָיָא׃ יט וַאֲתֵיב שְׁמוּאֵל יַת שָׁאוּל וַאֲמַר אֲנָא חֶזְוָיָא סַק לְקֳדָמַי לְבֵית אַסְחֲרוּתָא וְתֵיכְלוּן

רדק

היום אלא רוצה לומר כי מלפנים היתה זאת הקריאה שקראו לנביא שאול ונערו רואה כמו שאמרו היש בזה הרואה איזה בית הרואה אבל מקרוב בימי שמואל שנפרצה הנבואה ויצאו דברי הנביאים בישראל הן בתוכחות הן בעתידות היו קוראים גם כן לרואה נביא לפי שלשון נביא הוא לשון דבור מענין ניב שפתים ואף על פי שאינם שורש אחד ובימי שמואל יש שהיו קוראי' רואה בדברי הקדמונים ויש שהיו קוראים נביא ופירוש רואה שרואה במראה הנבואה העתידות או מה שמצוה לפי שעה להגיד וכן זאת לפנים בישראל וגו' שלף איש נעלו כי מלפנים היה ואותו היום גם כן היתה זאת התעודה ועוד היום הוא הקנין שקונין בו כל דבר : (יב) ותאמרנה יש. יש בו דרש אמרו לו תראה הענן קשור על פתחו כד"א ויש אשר יהיה הענן : הנה לפניך. כנגד שאול כי הוא הנכבד וחבירו נערו היה : לעם בבמה. כל במה בזה הענין ודומה לו תרגם יונתן בית אסחרותא לפי שהיו זבחי שלמים שהם נאכלין לכל אדם אחר הקטרת חלבים וזריקת דם והיו עושין אנשי העיר אותו זבח לאכול אותו בבית הבמה אשר עשו אותה לשעה כי היתר הבמות היה באותו הזמן משחרב שילה והיה המשכן בנוב וכל מקום מאכל קורין אותו מסיבה לפי שהיתה ישיבתם לאכול במסיבה וכן תרגם וישבו לאכול לחם ואסחרו כמו שאמרו רבותינו ז"ל במסיבה הלך אחר זקנה ובלשון ארמית אסחרותא : (יג) כבואכם העיר. כן אמרו רבותינו ז"ל מה היה כל האריכות הזה שהאריכו אלו הנערות לדבר מהם אמרו כדי להסתכל ביופיו של שאול ומהם אמרו כי מה' היה לפי שלא הגיע עדין הטעם שאמר לו הקדוש ברוך הוא לשמואל כעת מחר אשלח אליך איש : כי הוא יברך הזבח. תרגם יונתן ארי הוא פרים על מזונא והוא לשון בוצע כדברי רז"ל בעל הבית בוצע ונקרא המברך תחלה בסעודה בוצע לפי שבוצע הלחם ומברך עליו ופירוש יברך הזבח יברך על הזבח ואע"פ שעל הלחם היה מברך תחלה לפי שעיקר סעודה היה הזבח אמר יברך הזבח או לפי שהזבח היה לו ברכה בפני עצמה כי כשהיו אוכלין זבחי שלמים היו מברכים עליו אשר קדשנו לאכול הזבח וברכת הלחם לא היתה פוטרת של זבח : הקראים. הקרואים והמזומנים לאכול שם כתרגומו זמיניא : כהיום. הכ"ף לאמת הדבר וכן השבעה לי כיום והדומים לו : (יד) יוצא לקראתם. יוצא מבית אח' מן העיר לעלות הבמה ופגע בהם : (טו) כעת מחר. כעת הזאת למחר וכן תרגם יונתן בעידנא הדין מחר : כי ראיתי את עמי. כתרגומו ארי גלי קדמי עולבני דעמי : כי באה צעקתו אלי. כי פלשתים היו נלחמים בהם מעת שזקן שמואל ולא היה יכול להוכיחם הטאו ופלשתים משלו בהם עד ששמו בארצם נציבים וזעקו אל ה' ואמרו לשמואל להקים להם מלך להושיעם : (יז) וה' ענהו. אמר לו מרות הנבואה וכן תרגם יונתן

רלבג

והנה שמואל להיות מחשבתו משוטטת בענין המלך ששאלו ישראל מי מהם יבחר לו להיות מלך כי כבר אמר לו הש"י שימליך לישראל מלך הגיע אליו הנבואה בזה קודם שישאל ממנו שאול דבר ולזה הודיע אותו כל עניניו תכף ובשר אותו על

פי' רבי' ישעי'

(טו) כי אותו כהיום תמצאון אותו. פירוש כי אותו שאתם מבקשים כהיום תמצאון אותו : (יז) ושמואל ראה את שאול וה' ענהו. פירוש ראה אותו יפה והגון. ואמר בלבו שמא זהו שאמר לי הבורא אתמול והיה ירא לגלות לו עד שענהו השם:

יעצר ג' וחס' וסי' ושמואל ראה את שאול. אל יעצר עמך אנוש. הן יעצר במים ויבשו :

תולדות אהרן כבואכם העיר ברכות שם : (כי הוא יברך. ברכות יח) :

מצודת דוד

הבאלה ור"ל האם יש פה הרואה : (יב) הנה לפניך. הראו לו מקום ביתו שהיה לפניו וממולו : זבח היום. זבח הקבוע ליום זה : (יג) כן תמצאון. ר"ל עדיין יהיה בביתו ולא עלה הבמה ותמצאון אותו בביתו : כי לא יאכל העם. ר"ל לזה מהר ולך כי לא הרבה יתעכב בביתו כי לא יאכל העם עד בואו וימהר לבוא שמה שלא יתאחרו הקרואים בעבורו : יברך הזבח. יברך על הזבח הברכה הראויה לה והוא אקב"ו לאכול הזבח : כהיום. כהעת הזאת תמצאון אותו ואז"ל שהנערות האריכו בדבריהן להסתכל ביפיו של שאול : (טז) כעת מחר. כעת הזאת ביום מחר : כי ראיתי את עמי. משגיח אני בצרות עמי : צעקתו. על מה שפלשתים עושים להם (אחר שהזקין שמואל) : (יח) ויגש. נתקרב אל שמואל ושאלו על בית הרואה

מצודת ציון

יקרא לקיחת המים כמו ושאבתם מים (שם י"ב) : (יג) הקרואים. המזומנים לסעודה והוא מל' קריאה : כהיום. כהעת הזאת כי יום יאמר גם על ענין עת וכן ביום הכותי (במדבר ח') והכ"ף באה לאמתת הדבר : (טז) לנגיד. למושל ושר : (יז) ענהו. ענין אמירה כמו מענה לשון (משלי טז) : יעצור. ימשול ע"ש שעוצר ומעכב בעמו מלעשות דבר שלא כרצון : (יח) את שמואל. אל שמואל : אי

הַבָּמָה וַאֲכַלְתֶּם עִמִּי הַיּוֹם וְשִׁלַּחְתִּיךָ
בַבֹּקֶר וְכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ אַגִּיד לָךְ׃
כ וְלָאֲתֹנוֹת הָאֹבְדוֹת לְךָ הַיּוֹם שְׁלֹשֶׁת ל׳
הַיָּמִים אַל־תָּשֶׂם אֶת־לִבְּךָ לָהֶם כִּי
נִמְצָאוּ וּלְמִי כָּל־חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל ז׳
הֲלוֹא לְךָ וּלְכֹל בֵּית אָבִיךָ׃
כא וַיַּעַן שָׁאוּל וַיֹּאמֶר
הֲלוֹא בֶן־יְמִינִי אָנֹכִי מִקַּטַנֵּי שִׁבְטֵי ח׳ בטעם וכל ואס״ף דכות׳ בת׳ אתקאנכי
יִשְׂרָאֵל וּמִשְׁפַּחְתִּי הַצְּעִרָה מִכָּל־ ל׳ חסר
מִשְׁפְּחוֹת שִׁבְטֵי בִנְיָמִן וְלָמָּה דִּבַּרְתָּ
אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה׃
כב וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־נַעֲרוֹ ל׳
וַיְבִיאֵם לִשְׁכָּתָה וַיִּתֵּן לָהֶם מָקוֹם ל׳
בְּרֹאשׁ הַקְּרוּאִים וְהֵמָּה כִּשְׁלֹשִׁים ג׳ מ״ל ל׳ חסר
אִישׁ׃ כג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל לַטַּבָּח תְּנָה
אֶת־הַמָּנָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ אֲשֶׁר
אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ שִׂים אֹתָהּ עִמָּךְ׃ כד וַיָּרֶם ל׳. ח׳
הַטַּבָּח אֶת־הַשּׁוֹק וְהֶעָלֶיהָ וַיָּשֶׂם ׀ ל׳. כ״ו
לִפְנֵי שָׁאוּל וַיֹּאמֶר הִנֵּה הַנִּשְׁאָר שִׂים־
לְפָנֶיךָ אֱכֹל כִּי לַמּוֹעֵד שָׁמוּר־לְךָ ב׳ לבעליו
לֵאמֹר הָעָם קָרָאתִי וַיֹּאכַל שָׁאוּל עִם־
שְׁמוּאֵל בַּיּוֹם הַהוּא׃ כה וַיֵּרְדוּ מֵהַבָּמָה ב׳
הָעִיר וַיְדַבֵּר עִם־שָׁאוּל עַל־הַגָּג׃
כו וַיַּשְׁכִּמוּ וַיְהִי כַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר וַיִּקְרָא ז׳ בטע׳ בספ׳
שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל הַגָּג לֵאמֹר קוּמָה הגגה קרי ב׳ והא״ת העלתם מ״ל

עִמִּי יוֹמָא דֵין וְאֶשְׁלְחִינָךְ
בְּצַפְרָא וְכֹל דִּי בְלִבָּךְ אֲחַוֵּי
לָךְ׃ כ וְעַל עֵסֶק אֲתָנַיָּא
דַּאֲבָדָא לָךְ וְאַתְּ אֲתֵיתָא
לְמִבְעֵיהוֹן יוֹמָא דֵין דְּנַן
תְּלָתָא יוֹמִין לָא תְשַׁוֵּי יָת
לִבָּךְ עֲלֵיהוֹן אֲרֵי אִשְׁתְּכָחָא
וּדְמַן כָּל חֶמְדַּת יִשְׂרָאֵל
הֲלָא דִּי לָךְ וּלְכָל בֵּית
אֲבוּךְ׃ כא וַאֲתֵיב שָׁאוּל
וַאֲמַר הֲלָא בַּר שֵׁבֶט
בִּנְיָמִן אֲנָא מִזְּעֵירֵי שִׁבְטַיָּא
דְיִשְׂרָאֵל וְזַרְעִיתִי חֲלָשָׁא
מִכָּל זַרְעֲיַת שֵׁבֶט בִּנְיָמִן
וּלְמָא מַלֵּילְתָּא עִמִּי
כְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ כב וּדְבַר
שְׁמוּאֵל יָת שָׁאוּל וְיָת
עוּלֵימֵיהּ וְאַעֲלִינוּן
לְאַסְחֲרוּתָא וִיהַב לְהוֹן אֲתַר
בְּרֵישׁ זַמְנַיָּא וְאִינוּן כִּתְלָתִין
גַּבְרָא׃ כג וַאֲמַר שְׁמוּאֵל
לְטַבָּחָא הַב לִי יָת מָנָתָא דִּי
יְהָבִית לָךְ דַּאֲמָרִית לָךְ שַׁוִּי
יָתַהּ עִמָּךְ׃ כד וַאֲרִים טַבָּחָא
יָת שָׁקָא וְיַרְכֵיהּ וְשַׁוִּי קֳדָם
שָׁאוּל וַאֲמַר הָא דְאִשְׁתְּאַר
שַׁוִּי קֳדָמָךְ אֱכוֹל אֲרֵי לִזְמְנָא
נְטִיר לָךְ לְמֵימַר עַמָּא
זַמֵּינִית לְשֵׁירוּתָא וַאֲכַל
שָׁאוּל עִם שְׁמוּאֵל בְּיוֹמָא
הַהוּא׃ כה וּנְחָתוּ מִבֵּית
אַסְחֲרוּתָא לְקַרְתָּא וּמַלֵּיל
עִם שָׁאוּל עַל אִיגָּרָא׃
כו וְאַקְדִּימוּ וַהֲוָה כְּמִיסַק צַפְרָא וּקְרָא שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל לְאִגָּרָא לְמֵימַר קוּם

רדק

יונתן ומן קדם ה' אתאמר ליה : זה יעצר בעמי. ימלוך כמו יורש עצר יורש מלוכה ונקרא המלך עוצר לפי שעוצר העם שלא ילכו ולא יעשו דבר אלא ברשותו ויונתן תרגם דין יעדי מרותא מן עמי כלומר יסור המרות והממשלה מן עמי ואמר זה בעבור פלשתים שהיו מושלים בהם ואמר יעצר כלומר שיעצור פלשתים וימנעם מלהלחם בישראל כמו שאמר והושיע את עמי מיד פלשתים : (יח) את שמואל · כמו אל שמואל : (יט) אנכי הרואה . לא היה זה חוץ מדרך הענוה כי כיון ששאל לו איזה בית הרואה לא יתכן שלא יענהו ורבותינו ז"ל אמרו כי נכשל בזה הדבר כי היה לו לומר שאל לאחרים או כיוצא בזה אמר לו הקדוש ברוך הוא אתה הוא הרואה אני מודיעך שאין אתה הרואה והיכן הודיעהו בשעה שאמר לו לך ואשלחך אל ישי בית הלחמי וגו' וירא את אליאב אמר לו הקדוש ב"ה לא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו : וכל אשר בלבבך אגיד לך . דבר האתונו' וזולתו ממה שיש בלבו לשאול : (כ) שלשת הימים . לא אמר שלשת ימים על אבדת האתונו' אלא על בקשתם וכן תרגם יונתן ועל עיסק אתניא דאבדא לך ואת אתיתא למיבעיהון יומא דנן תלתא יומין : ולמי כל חמדת ישראל . בזה הדבר רמז לו דבר המלוכה : (כב) ויביאם לשכתה . אל הלשכה וענינו חדר וזאת הלשכה היתה בית הבמה אשר שם אכלו הקראוים וכן ת"י ואעלינון לבית אסחרות' : כשלשים איש . הכ"ף היא כ"ף הדמיון ר"ל שלשים פחות מעט או יותר מעט : (כד) את השוק והעליה . פי' ואשר עליה והוא הירך וכן ת"י וירכיה . ובדברי רז"ל מאי והעליה ר' יוחנן אומר שוק ואליה ר' אליעזר אומר שוק וחזה ר' שמואל בר נחמני אומר שוק ושופי ומאי והעליה דשופי עילו שוק : ויאמר הנה הנשאר . פי' ויאמר שמואל לשאול הנה זאת המנה הנשארת לבדה חלוקה מהמנות האחרות אשר סדרתי לקרואים וזאת המנחה אמרתי לטבח להניעה לבדה לשום לפניך אכול כי למועד הזה הוא שמור לך את זה החלק כשאמרתי לטבח העם קראתי הכן המנות ואמרתי לשמור זה לך החלק כי ידעתי בואך : (כו) ויהי כעלות השחר . בכ"ף : ויעבור

רשי

(כ) ולמי כל חמדת ישראל . כאן בא לרמוז לו דבר המלוכה : (כב) בראש הקרואים . במקום מסיבת הגדולים כי בדרך מסיבתן היה ניכר איזה מקום מיסב הגדול : (כג) אשר אמרתי אליך . לפי שידע שמואל שיבא שאול צוה לתת לו מנה יפה לצרכו : (כד) את השוק והעליה . את השוק והירך שעליה : הנה הנשאר . מן המנות של הקרואים והוצב לבד לצרכך : שים לפניך אכול . בפרק אחרון דזבחים קיימא לן חזה ושוק בבמה גדולה ואין חזה ושוק בבמה קטנה לפיכך הותר לאכול לשאול : כי למועד שמור . כי למועד האכילה היה השוק הזה שמור לצרכך : לאמר העם קראתי . אמירתי היתה לטבח העם קראתי לסעודה ויודע אני מספרם והזהר במנותם ונתתי לו המנות למספרם וזו שמורה לצורכך : (כה) וידבר עם שאול על הגג . מוכיחו ומלמדו ליראה את הקב"ה

רלבג

על לב המלוכה כשאמר לו שכל חמדת ישראל היה לו ולכל בית אביו : (כא) והנה הרחיק זה שאול להיות שבטו היותר קטן שבשבטים ומשפחתו הצעירה מכל משפחות בנימן : (כב) והנה הביא שמואל את שאול ואת נערו אל הלשכה ולכבוד שאול כבדם יחד הוא ונערו ונתן להם מקום בראש הקרואים : (כג) וייחד שמואל מנה יפה לשאול להורות על הגדולה והמלכות ולזה שם לפניו השוק ומה שעליה : (כד) ואמר לו שהנשאר שלא יוכל לאכול ישים לפניו לאכול לנערו אחר זה או לאשר לפניו מהקרואים והוא יותר נכון

פי' רבי' ישעיה

(יט) וכל אשר בלבבך אגיד לך . פי' כל הספיקות שיש בלבך לבד מהאתונות אגיד לך : (כד) וישם לפני שאול ויאמר הנה הנשאר יהיה לשאר העם . שים זה המנה לפניך ואכול אותה כי למועד זה היה שמור לך זה שכן אמר לו שמואל כך וכך עם קראתי וזימנתי מנות לכולם ולך זימנתי זאת המנה :

ולמי ג' וסי' ולמי אלה לפניך . ולמי כל חמדת ישראל . ולמי אני עמל . כשלשים איש ג' וסי' ויצאו בני בנימן . ויהפך איש ישראל ויתן להם מקום . קדמא כשלשים כתיב : וירם ח' בקריאה וסי' במכרה תולדות אהרן וירם הטבח . ע"ג כה (מגלה עב) :

מצודת ציון

אי זה : איו זה : (יט) ושלחתיך . לפי שאין דרך ללכת בלא נטילת רשות אמר ושלחתיך : (כא) בן ימיני . מבנימין : הצעירה . הקטנה כמו קרן אחת מצעירה (דניאל ח') : (כב) לשכתה . ענין חדר מה : (כג) לטבח . המבשל הטובח מה שמבשל : המנה . ענין מנחה וחלק כמו והיה לך למנה (שמות כט) : שים . מל' שימה : (כד) והעליה . ר"ל ואשר עליה והוא הירך שעל השוק : למועד . לזמן : (כו) השחר . הוא האור הנוצץ טרם עלות השמש : ואשלחך . אלוה אותך כי ואברהם הולך עמם

מצודת דוד

הרואה : (יט) וכל אשר בלבבך . כל אשר תחפוץ לדעת אגיד לך : (כ) אל תשם את לבך . לדאוג עליהם : ולמי כל חמדת ישראל . כאומר ועוד מה יש לך לדאוג על האתונות הלא למי כל חמדת ישראל וכו' ובזה רמז לו המלוכה : (כא) מקטני . מהקטן שבין השבטים ומשפחתי הלא היא הצעירה וכו' : ולמה דברת וכו' . כאומר אין אני ראוי למלוכה : (כב) לשכתה . אל הלשכה מקום אשר יאכלו שם ונתן להם מקום לשבת בראש כולם במקום המעולה : והמה . הקרואים : (כג) אשר אמרתי . אז אמרתי לך הנח אותה : (כד) וירם הטבח . הביא בהרמת הידים כאשר הדרך להביא לפני החשובים : הנה הנשאר . ר"ל לא תחשוב בזהו חלקי הנשאר למאכלי ובדברו עמו הראה לו הנשאר למאכלו ואמר הנה זה הנשאר למאכלו : שים לפניך . לזה שים את המנה הזה לפניך ואכול : כי למועד . כי המנה הזה היא שמורה לך על מועד ביאתך : לאמר . כי אמר המזמן את הקרואים והוא שמואל : העם קראתי . הלא אני קראתי את העם על הזבח ועלי ליתן לכל אחד מנה הראוי לו לזאת שמור המנה הזה לשאול כי היא ראויה לו : (כה) על

וְאֲשַׁלְּחֶךָּ וַיָּקָם שָׁאוּל וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם
הוּא וּשְׁמוּאֵל הַחוּצָה׃ כז הֵמָּה יוֹרְדִים
בִּקְצֵה הָעִיר וּשְׁמוּאֵל אָמַר אֶל־
שָׁאוּל אֱמֹר לַנַּעַר וְיַעֲבֹר לְפָנֵינוּ
וַיַּעֲבֹר וְאַתָּה עֲמֹד כַּיּוֹם וְאַשְׁמִיעֲךָ
אֶת־דְּבַר אֱלֹהִים׃
י א וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת־פַּךְ הַשֶּׁמֶן וַיִּצֹק
עַל־רֹאשׁוֹ וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיֹּאמֶר הֲלוֹא כִּי־
מְשָׁחֲךָ יְהוָה עַל־נַחֲלָתוֹ לְנָגִיד׃
ב בְּלֶכְתְּךָ הַיּוֹם מֵעִמָּדִי וּמָצָאתָ שְׁנֵי
אֲנָשִׁים עִם־קְבֻרַת רָחֵל בִּגְבוּל
בִּנְיָמִן בְּצֶלְצַח וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ נִמְצְאוּ
הָאֲתֹנוֹת אֲשֶׁר הָלַכְתָּ לְבַקֵּשׁ וְהִנֵּה
נָטַשׁ אָבִיךָ אֶת־דִּבְרֵי הָאֲתֹנוֹת
וְדָאַג לָכֶם לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לִבְנִי׃
ג וְחָלַפְתָּ מִשָּׁם וָהָלְאָה וּבָאתָ עַד־
אֵלוֹן תָּבוֹר וּמְצָאוּךָ שָּׁם שְׁלֹשָׁה
אֲנָשִׁים עֹלִים אֶל־הָאֱלֹהִים בֵּית־
אֵל אֶחָד נֹשֵׂא ׀ שְׁלֹשָׁה גְדָיִים
וְאֶחָד נֹשֵׂא שְׁלֹשֶׁת כִּכְּרוֹת לֶחֶם
וְאֶחָד נֹשֵׂא נֵבֶל־יָיִן׃ ד וְשָׁאֲלוּ לְךָ
לְשָׁלוֹם וְנָתְנוּ לְךָ שְׁתֵּי־לֶחֶם וְלָקַחְתָּ
מִיָּדָם׃ ה אַחַר כֵּן תָּבוֹא אֶל־גִּבְעַת

וְאֲשַׁלְחִינָךְ וְקָם שָׁאוּל וּנְפַקוּ תַרְוֵיהוֹן הוּא וּשְׁמוּאֵל לְבָרָא׃ כז אִינוּן נָחֲתִין בְּסִיפֵי קַרְתָּא וּשְׁמוּאֵל אֲמַר לְשָׁאוּל אֱמַר לְעוּלֵימָא וְיִעְבַּר קֳדָמָנָא וַעֲבַר וְאַתְּ קוּם הָכָא כְּיוֹמָא דֵין וְאַשְׁמְעִינָךְ יָת פִּתְגָמָא דַיְיָ׃ א וּנְסֵיב שְׁמוּאֵל יָת מָנָא דִמְשְׁחָא וַאֲרֵיק עַל רֵישֵׁיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ וַאֲמַר הֲלָא אֲרֵי מַשְׁחָךְ יְיָ עַל אַחֲסַנְתֵּיהּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא׃ ב בְּמֵהָכָךְ יוֹמָא דֵין מִינִי מִלְוָתִי וְתַשְׁכַּח תְּרֵין גֻּבְרִין עִם קְבוּרְתָּא דְרָחֵל בִּתְחוּם בִּנְיָמִן בְּצֶלְצַח וְיֵימְרוּן לָךְ אִשְׁתְּכַחָא אֲתָנַיָא דַאֲזַלְתְּ לְמִבְעֵי יָתְהֵן וְהָא שְׁבַק אֲבוּךְ יָת עִיסַק אֲתָנַיָא וְיָצִיף לְכוֹן לְמֵימַר מָה אַעֲבֵיד לִבְרִי׃ ג וְתִהַךְ מִתַּמָּן וּלְהָלָא וְתֵיתֵי עַד מֵישַׁר תָּבוֹר וְיִשְׁכְּחוּנָךְ תַּמָּן תְּלָתָא גוּבְרִין דְסָלְקִין לְמִסְגַּד קֳדָם יְיָ בְּבֵית אֵל חַד נָטֵיל תְּלָתָא גַדְיָן וְחַד נָטֵיל תְּלָת פִּתִּין דִּלְחֵם וְחַד נָטֵיל גַּרְבָּא דַחֲמַר׃ ד וְיִשְׁאֲלוּן לָךְ לִשְׁלָם וְיִתְּנוּן לָךְ תַּרְתֵּין גְּרִיצָן דִּלְחֵם וּתְקַבֵּל מִידֵיהוֹן׃ ה בָּתַר כֵּן תְּהָךְ

רשי

הקב"ה: (כז) ויעבר לפנינו. וילך ברחוק ממנו ולא ישמע את דברינו: ויעבר. הנער לפניהם ולשאול אמר ואתה עמוד עמדי: (ב) עם קבורת רחל בגבול בנימין. והלא קבורת רחל בגבול יהודה בבית לחם אלא עכשיו הם בקבורת רחל וכשתפגע בהם תמצאם בגבול בנימין בצלצח כך שנויה בתוספתא דסוט'. צלצח צל נצח של הקב"ה שהוא נח. ואדוס והיא ירושלים: ודאג לכם. יראה עליכם כל לשון דאגה לשון יראה דושטייר בלע"ז: (ג) אילון תבור. מישר תבור: (ה) גבעת האלהי'. גבעת קרית יערים אשר עכשיו ארון האלהי' שם: נציבי פלשתים. סרדיוטות שמינו על ישראל שהיו רודין בהם ומושיבין נציבים. בערי ישראל: חבל נביאים. ת"י סיעת ספריא. חבל סיעה וכן חבלי שאול

רדק

ויעבור לפנינו. שלא ישמע את דברינו: (כו) עמוד כיום. ולא אמר שיעמוד היום בעיר שהרי באותו היום הלך לו שהרי אמר לו ואשלחך ועוד שאמר לו בלכתך היום מעמדי אלא פירוש כיום לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום ופי' עמוד עמוד עד שאדבר עמך: (א) את פך השמן. לא היה זה השמן המשחה כי לא היו משוחים ממנו אלא מלכי בית דוד אבל שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא שנמשח בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: וישקהו. בדרש כל נשיקות הם של תיפלות חוץ מג' נשיקות נשיקה של גדולה נשיקה של פרקים נשיקה של פרישות. נשיקה של גדולה וישק על ראשו וישקהו. נשיקה של פרקים וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו. נשיקה של פרישות ותשק ערפה לחמותה. ר' תנחומא אומר אף נשיקה של קריבות שנאמר וישק יעקב לרחל למה שהיתה קרובתו: הלא כי משחך. מלת הלא תבא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם וכן הלא שלחתיך הלא שמעת בתי והדומים להם: (ב) בלכתך היום. אמרו רבותינו ז"ל היכן מצינו שנקברה רחל בצלצח בגבול בנימין והלא לא נקברה אלא בבית לחם שנאמר ותמת רחל ותקבר בדרך אפרת הוא בית לחם. ואין בית לחם אלא חלקו של יהודה שנאמר ואתה בית לחם אפרתה וגו' אלא כך אמר לו עכשיו שאני מדבר עמך הנה הם עם קבורת רחל הנה הם באים ואתה הולך ואתה מוצא אותם בגבול בנימין בצלצח: והנה נטש אביך. פירוש קודם שנמצאו האתונות: (ג) אלון תבור. כתרגומו מישר תבור: עולים אל האלהים בית אל. הוא לוז שקראו יעקב בית אל ושם היה המזבח שבנה יעקב ובשעת היתר הבמות היו מקריבין שם ואותו הבית היה קדוש והיו באים שם ישראלים באותו הזמן להתפלל בזכות יעקב וכן אמר על זה יעקב יהיה בית האלהים ואף על פי שהדרש יש לו דרך אחרת בזה זה שכתבנו הוא הנראה לפי פשטי הפסוקים כי בית אל היה מקום קדוש לעולם ומקום מזבח והיו באים להתפלל שם והיה מקום נבואה כמ"ש וזה שער השמים פי' שער לידע ממנו מה שנגזרין בתחתונים מן השמים ואמר הושע בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו ותרגם יונתן עולים אל האלהים דסלקין למיסגד קדם ה' לבית אל: (ד) שתי לחם. תרגם יונתן תרתין גריצן דלחם פירושו חלות לחם ושלשה ככרות לחם תרגום תלתא פיתין דלחם והככרות הם גדולות מן החלות נראה כי אותו שהיה נושא שלשה ככרות לחם היה נושא גם כן חלות לחם וזכר גם כן הככרות לפי שהם הגדולות ולא זכר הקטנות כי לא יתכן כי אם לא היו נושאים אלא ג' ככרות לחם שיתנו לשאול ונערו שתים ולא ישארו עמהם אלא ככר אחד והם היו שלשה אלא כי גם חלות לחם היו נושאים שתים או שלשה ונתנו לשאול ונערו שתי חלות לחם ואחר שזכר ככרות וזכר חלות ידועה הוא שלא יקרא הככרות חלות וכן כתוב בתורה וככר לחם אחת וחלת לחם אחת: (ה) גבעת האלהים. תרגם יונתן לגבעת' די בה ארונא דה' והיא גבעת קרית יערים כי שם היה הארון מיום שהשיבוהו פלשתים עד שהעלהו דוד משם: אשר שם נציבי פלשתים. שהיו פלשתים מושלים בישראל והיו להם נציבים

רלבג

נכון כי לזמן כזה מהשנה האחר' תמתין ותוחל למלכות שתמלוך על ישראל ותאמר העם קראתי: (א) והנה לקח שמואל פך השמן ויצק על ראש שאול למשחו למלך על ישראל ונתן לו אותות כדי שיאמין כי הממלכה תהיה לו והאות היותר חזק מהם הוא שהפך לו לב אחר והתנבאו עם

פי' רבי' ישעי'

(א) הלא כי משחך. הלא תדע כי משחך: (ב) ומצאת שם שני אנשים. שהם עומדים עכשיו עם קבורת רחל. תמצא אותם בגבול בנימין בצלצח: (ה) גבעי'

דבתא: ויעבר ג' בקריאה רפין וסי' אמר לנער ויעבר לפנינו. ויעבר אחד מהנערים. ויעבר עלי מה: דבר אלהים ג' בקריאה וסי' ואהוד בא אליו. ויהי בלילה ההוא דד"ה. ואשמיעך את דבר אלהים: קברת ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' נמסר בסדר וישלח:

מצודת דוד

הנג. שעל ביתו אשר בעיר: (כז) ויעבור לפנינו. יתרחק מאתנו ללכת לפנינו שלא ישמע מה אדבר בך: ויעבור. כשמוע הנער דברי שמואל עבר מעצמו לפניהם: ואתה עמוד. זהו גמר דברי שמואל שאמר לו אמור לנער ויעבור ואתה עמוד כעת הזאת ולפי שהנער עבר לפניהם מיד בשומעו תחלת דבריו הפסיק בו:
י (א) הלא. באמת הדבר אשר משחך ה' על ידי: (ב) בלכתך. לאמת בלבבו דבר המלוכה אמר לו אותות האחת היא שאמר לו בלכתך וכו': עם קבורת רחל. ר"ל אשר הם עתה סמוך לקבורת רחל ואתה הולך והם באים ותמצאם בגבול בנימין בצלצח: והנה נטש. כאומר הנה בהמצאם עזב דאגה קטנה ובא לו ע"י דאגה גדולה ואומר מה אעשה למצוא את בני: (ג) וחלפת. והאות השני הוא כאשר תעבור משם והלאה וכו': בית אל. זה שילה שעמד בה בית אלהים: (ה) אחר כן. והאות השלישי כאשר תבוא אל גבעת האלהים והיא קרית יערים שעמד הארון שם בגבעה כמ"ש למעלה: נבל וכו'. בכדי לשמחם להשרות הנבואה עליהם

מצודת ציון

עמס לשלחם (בראשית יח) ת"א לאלוויותהון: (כז) כיום. כעת: י (א) פך. שם כלי מה: ויצוק. ובפך: וישקהו. נשק לו: (ב) עם קבורת רחל. סמוך לקבורתה: נטש. עזב: (ג) וחלפת. ענין העברה כמו חלף הלך לו (ש"ה ב'): נבל. נאד: (ה) נציבי. פקידי פלשתים מה שהציבו: ופגעת

רד"ק

נציבים ממונים על ישראל שם וכן נגש בנימן כמו שאמר בדוד כשהיה מושל באדום וישם באדום נציבים והממונה על דבר נקרא נציב שמעמידין אותו עליהם. ואמר לו שמואל כי שם תצלח עליו רוח ה' לשני דברים האחד לפי שהיה שם הארון והשני לפי שהיו שם נציבי פלשתים רמז לו כי הוא יסירם משם ויושיע ישראל מידם. חבל נביאים. תרגם יונתן סיעת ספריא רוצה לומר תלמידים כי תלמידי חכמים נקראו סופרים ואלה היו תלמידי הנביאים הגדולים והתלמידים היו נקראים בני הנביאים והנביאים הגדולים שהיו באותו הזמן מעלי עד דוד היו אלקנה ושמואל וגד ונתן ואסף והימן וידותון: מהבמה. כי שם בקרית יערים היה במה: ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור. כי רוח הקדש אינה שורה אלא מתוך שמחה: והמה מתנבאים. תרגם יונתן משבחין כלומר נבואתם היתה שירות ותושבחות לאל נאמרות ברוח הקדש: (ו) וצלחה עליך רוח ה'. תעבור ותנוח עליך רוח נבואה: והתנבית. בא על דרך בעלי הה"א: ונהפכת לאיש אחר. רוצה לומר שתהיה לך רוח יתירא ורוח נבואה ושררה וזהו שאמר גם כן ויהפוך לו אלהים לב אחר: (ז) כי תבאינה. כתוב ביו"ד כמו תבואינה בהיכל מלך שנקראת האל"ף והיו"ד למשך אבל זה נקרא תבאנה בהעלם האל"ף והכתיב והקרי שניהם אחד ושניהם נכונים בלשון כמו תשובנה ותשובינה: עשה לך אשר תמצא ידך. כלומר כל מה שתרצה לעשות עשה כי האלהים עמך ויש לפרש כי רמז לו בזה הדבר על מלחמת נחש העמוני ויונתן תרגם אתקן לך מאני מלכותא: (ח) שבעת ימים תוחל. פי' מיום הפרדי ממך בגלגל וזה היה אחר חידוש המלוכה כי בחידוש המלוכה שנית באו הגלגל יחד עם כל ישראל ואחר שדבר שמואל דבריו הלך לו ובחר לו שאול שלשת אלפים ויתר העם שלח לאהליו ומיום שנפרד שמואל משאול שם בגלגל א"ל שייחל לו שבעה ימים עד שיבא אליו ושאול לא יצא מן הגלגל אלא היה שם מחדש המלוכה עד שעת המלחמה כמ"ש ושאול עודנו בגלגל ומ"ש לו זה הדבר עתה ולא המתין לו עד שיהיו בגלגל ויפרד ממנו שיאמר לו אז שבעת ימים תוחל עד בואי אליך מפני שעתה כשדבר לו בדבר המלוכה רמז לו בזה הדבר תתקיים לו המלוכה אם לאו זו היא מצוה ראשונה שצוהו ואם יעמוד בה תתקיים בידו המלוכה ואם לאו לא תתקיים לפיכך אמר והודעתי לך את אשר תעשה כלומר אז אודיע אותך מה יהיה ממלכותך: (יא) מאתמול. בחירק האלף ודגש התי"ו: (יב) ומי אביהם. תרגם יונתן ומאן רבהון וכן הוא הפירוש מי המלמד אלה הנביאים ומשרה עליהם רוח נבואה ואין לתמוה בזה כי הקב"ה המלמד אלה הנביאים מלמד ג"כ זה: וי"מ אביהם כמשמעו לפי שאמרו מה זה היה לבן קיש אמרו ואלה הנביאים מי אביהם וכי מאביהם היה להם הנבואה שאתם תמהים על בן קיש: על כן היתה למשל

רש"י

שאול שכוני (שמואל ב' כ"ג ו') משרית רשיעיא אקסוני: מהבמה. ת"י מבית אסחרותא: (ז) כי תבאנה האותות האלה לך. ותדע כי דברי אמת וכשם שבאו לך אותות הללו כך יתקיים דבר המלוכה: עשה לך אשר תמצא ידך. אתקין לך מאני מלכותא והכן לך תכסיסי המלוכה כמו שתוכל: (ח) וירדת לפני הגלגל. ולאחר שתמלוך תרד הגלגל לפני קודם שארד אני: והנה אנכי ירד אליך. לסוף שבעת ימים שתרד אתה. תוחל. תמתין: (ט) לב אחר. רוח גבורת מלכות: (יב) ומי אביהם. מה תימה לך בדבר מי אביהם של נביאים וכי נבואה ירושה היא:

ואת

שמואל א י

האלהים אשר־שם נצבי פלשתים
ויהי כבאך שם העיר ופגעת חבל
נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל
ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים:
ו וצלחה עליך רוח יהוה והתנבית
עמם ונהפכת לאיש אחר: ז והיה
כי תבאינה האתות האלה לך
עשה לך אשר תמצא ידך כי
האלהים עמך: ח וירדת לפני הגלגל
והנה אנכי ירד אליך להעלות עלות
לזבח זבחי שלמים שבעת ימים
תוחל עד־בואי אליך והודעתי לך
את אשר תעשה: ט והיה כהפנתו
שכמו ללכת מעם שמואל ויהפך־
לו אלהים לב אחר ויבאו כל־האתות
האלה ביום ההוא:
י ויבאו שם הגבעתה והנה חבל־
נבאים לקראתו ותצלח עליו רוח
אלהים ויתנבא בתוכם: יא ויהי כל־
יודעו מאתמול שלשם ויראו והנה
עם־נבאים נבא ויאמר העם איש
אל־רעהו מה־זה היה לבן־קיש הגם
שאול בנביאים: יב ויען איש משם
ויאמר ומי אביהם על־כן היתה

תרגום

לגבעתא די בה ארונא
דיי דתמן אסטרטגי
פלשתאי ויהי כמיעלך
תמן לקרתא ותערע סיעת
ספריא נחתין מבית
אסחרותא וקדמיהון נבלין
וצלצלין וכנורין ואינון
משבחין: ו ותשרי עלך
רוח נבואה מן קדם יי
ותשבח עמהון ותשתני
לגבר אוחרן: ז ויהי ארי
ייתון אתיא האלין לך
עביד לך מני מלכותא ארי
מימרא דיי בסעדך:
ח ותיחות קדמי לגלגלא
והא אנא נחית לותך
לאסקא עלון ולנכסא נכסת
קודשין שבעא יומין תוריך
עד מיתי לותך ואחוי לך
ית דתעביד: ט והוה כד
אתפני כתפיה למיזל מלות
שמואל ושני ליה יי לבא
אוחרנא ואתאה כל אתיא
האלין ביומא ההוא:
י ואתו לתמן לגבעתא
והא סיעת ספריא
לקדמותיה ושרת עלוהי
רוח נבואה מן קדם יי
ושבח ביניהון: יא והוה
כל דידע ליה מאתמלי
ומדקמוהי וחזו והא עם
ספריא משבח ואמר עמא גבר לחבריה מה דין הוה לבר קיש האף שאול
בספריא: יב ואתיב גברא מתמן ואמר ומן רבהון על כן הות למתלא האף שאול

רלב"ג

עם נביאים והוא לא נכנס קודם זה להיות לו יד ושם בנבואה: (יב) ומי אביהם. רוצה לומר שאין ענין הנבואה והשלמות מגיע מהאב לבן ולזה יתכן שיהיה הבן נביא ואף על פי שאביו אינו נביא. וכבר ישאל שואל איך היו שם כל כך

פי' רבי' ישעיה

האלהים זו גבעת קרית יערים. ששם הארון: (יב) ומי אביהם. פירוש אבותיהם של נביאים לא היו נביאים כי אין הנבואה

רוח ה' ה' בספרא וסי' נמסר בסדר ויקהל. והתנבית ד' חס' א' בלישן נבואה וסי' וצלחה עליך רוח. ויכל מהתנבות. מדוע נבית בשם ה'. והתנבי תני: עשה לך ז' בקריאה וסי' נמסר בסדר בהעלותך: כי האלהים ו' דסמיכי בקריאה וסי' ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה. והיה כי תבאנה האתות האלה. ויאמר נתן אל דוד דד"ה: מענה בשמחת לבו. כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן. ויזבחו ביום ההוא. והנה אנכי ה' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר ויצא:

תולדות. אהרן והיה כי תבאנה. עקודים שעל לס:

מצודת ציון

שגעת. ענין פגישה: חבל. סיעה כמו חבלי רשעים (תהלים קי"ט): נבל ותוף וגו'. שמות מיני כלי זמר: (ו) וצלחה. ועברה כמו וצלחו הירדן (ש"ב י"ט): (ח) תוחל. תמתין כמו ויחל עוד (בראשית ח'): (ט) כהפנותו. כאשר פנה: שכמו. כתפו: (יא) שלשום. יום השלישי שלפני

מצודת דוד

עליהם כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה וכן נאמר באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' (מ"ב ג'): (ו) וצלחה. תעבור עליך רוח ה' ותנבא עמם ותהיה נהפך לאיש אחר כי עתה אינך נביא: (ז) עשה לך. התקן לך כלי מלכות כפי יכולתך כי האלהים עמך ומלוך תמלוך: (ח) וירדת לפני הגלגל. הזהירו ואמר לו לאחר שתמלוך כאשר תרד הגלגל בעת המלחמה עם פלשתים והנה תרד שם קודם שארד אני ותמתין אז שבעת ימים עד בואי כי אני אעלה עולות לה' ושם אודיע לך את אשר תעשה בדבר המלוכה (ולפי שלא המתין כעס עליו ולא א"ל גם אז): (ט) לב אחר. ר"ל גודל לבב כאשר ראוי למלך: (יא) מה זה היה. ר"ל מה זה הסיבה לבן קיש להתנבאות וכי אביו נביא להתנבאות גם הוא וכי גם שאול יהיה בין הנביאים ודומה להם וכי מאין בא לו הנבואה: (יב) משם. מן הגבעה: ומי אביהם. ר"ל מה תתמהו וכי מי אביהם של כל חבל הנביאים הלא גם אביהם של אלו לא נביאים היו: היתה למשל. בבוא אדם למעלה שלא

רשי

(טז) ואת דבר המלוכה לא הגיד. דרך צניעות היתה בו : (כא) וילכד שאול. אע״פ שלא היה שם נפל הגורל עליו שהיו כותבין שמם באיגרות ונותנין בקופסא והנביא מכניס ידו ונוטל איגרת אחת : (כב) נחבא אל הכלים. בבית שנתנו שם הבאין כליהן שהיה בורח מן הגדולה. ומדרש אגדה רבי תנחומא ואל הכלים באורים ותומים אמר במאי איני ראוי לגדולה עד שישאלו באורים ותומים ושאל ועלה בידו : אסר

רדק

למשל. פירוש זאת האמירה היתה למשל מהיום ההוא ומעלה כשהיה אדם שפל עולה במעלה היה אומר הגם שאול בנביאים : (יג) מהתנבות. בא על דרך בעלי הה״א : ויבא הבמה. כי הנביאים מצאוהו חוץ לבמה וכשכלה מהתנבות עמהם בא לבית הבמה : (יד) ויאמר דוד שאול אליו. אולי מצאו שם בבית הרמה או קצר הכתוב והגד לנו שאול אל עירו ומצאו דודו תחלה ושאל אותם על דרכם : (טז) לא הגיד לו. אולי מתוך צניעות שהיתה בו. (יז) ויצעק שמואל. כמו ויאסף ולפי שהאסיפה והקבוץ על ידי הצעקה יבא בזה הלשון : אל ה׳ המצפה. כמו שפי׳ בספר יהושע ובספר שופטים הטעם למה היה מנהג ישראל להקבץ במצפה ושם היה מזבח ובית התפלה : (יח) כה אמר. מתחילה כששאלתם מלך אמר לכם זה : (יט) ותאמרו לו. יש מפרשים כמו לא באלף כי אותיות אהו״י מתחלפות והנכון כמשמעו כמו שת״י ואמרתון קדמוהי לית אנחנא מתפרקין אלהין מלכא תמני עלנא והוא הוסיף בו מלת לא באלף כמו שאמר בחדוש המלוכה ותאמרו לא כי מלך ימלוך עלינו : התיצבו לפני ה׳. לפי שאם היה אומר להם שמואל שאול ימלוך עליכם היו מקנאים שאר השבטים אם לא היה נלכד על ידי אורים ותומים וזהו לפני ה׳ שהיה שם כהן ואורים ותומים והיו שואלים בהם על הדרך שפירשנו בדבר פלגש בגבעה ואפשר שהביאו שם הארון : (כא) וילכד שאול. מקרא קצר כי קודם לכן הקריב משפחת המטרי לגברים ואז נלכד שאול : (כב) הנה עוד הלום איש. כלומר אם בא עדיין הנה שאול : (כג) אל הכלים. כמו בכלים כלומר בין כלי העם הבאים שם שנתנו כליהם בבית אחד והוא נחבא בין הכלים ההם שהיה בורח מן השררה ובא אל במקום ב״ית השמוש כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון. ובדרש אל הכלים באורים ותומים אמר שאול שמא

לְמָשָׁל הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִאִים׃ יג וַיְכַל
מֵהִתְנַבּוֹת וַיָּבֹא הַבָּמָה׃ ל׳ וד׳ חס׳ א׳ בליש׳
יד וַיֹּאמֶר דּוֹד שָׁאוּל
אֵלָיו וְאֶל־נַעֲרוֹ אָן הֲלַכְתֶּם וַיֹּאמֶר ב׳ בתרי ליש׳ חמגל אנה
לְבַקֵּשׁ אֶת־הָאֲתֹנוֹת וַנִּרְאֶה כִּי־אַיִן ל׳
וַנָּבוֹא אֶל־שְׁמוּאֵל׃ טו וַיֹּאמֶר דּוֹד
שָׁאוּל הַגִּידָה־נָּא לִי מָה־אָמַר לָכֶם
שְׁמוּאֵל׃ טז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דּוֹדוֹ הַגֵּד ה׳ מ״ל
הִגִּיד לָנוּ כִּי נִמְצְאוּ הָאֲתֹנוֹת וְאֶת־ ל׳
דְּבַר הַמְּלוּכָה לֹא־הִגִּיד לוֹ אֲשֶׁר
אָמַר שְׁמוּאֵל׃
יז וַיַּצְעֵק שְׁמוּאֵל אֶת־הָעָם אֶל־יְהוָה ל׳
הַמִּצְפָּה׃ יח וַיֹּאמֶר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי
הֶעֱלֵיתִי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם
וָאַצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד כָּל־ ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל
הַמַּמְלָכוֹת הַלֹּחֲצִים אֶתְכֶם׃ יט וְאַתֶּם
הַיּוֹם מְאַסְתֶּם אֶת־אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־
הוּא מוֹשִׁיעַ לָכֶם מִכָּל־רָעוֹתֵיכֶם ל׳ מ״ל
וְצָרֹתֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ לוֹ כִּי־מֶלֶךְ ל׳
תָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ
לִפְנֵי יְהוָה לְשִׁבְטֵיכֶם וּלְאַלְפֵיכֶם׃ ל׳
כ וַיַּקְרֵב שְׁמוּאֵל אֵת כָּל־שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּכֵד שֵׁבֶט בִּנְיָמִן׃
כא וַיַּקְרֵב אֶת־שֵׁבֶט בִּנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָו ד׳ תיו קרי
וַתִּלָּכֵד מִשְׁפַּחַת הַמַּטְרִי וַיִּלָּכֵד שָׁאוּל ל׳
בֶּן־קִישׁ וַיְבַקְשֻׁהוּ וְלֹא נִמְצָא׃ ב׳ וחס׳
כב וַיִּשְׁאֲלוּ־עוֹד בַּיהוָה הֲבָא עוֹד הֲלֹם ל׳ י״ב וחס׳
אִישׁ ׀ וַיֹּאמֶר יְהוָה ז׳ פסקא באמצ׳ פסו׳
הִנֵּה־הוּא נֶחְבָּא אֶל־הַכֵּלִים׃ כג וַיָּרֻצוּ כ׳
וַיִּקָּחֻהוּ מִשָּׁם וַיִּתְיַצֵּב בְּתוֹךְ הָעָם ב׳ וחס׳

בְּסַפְרַיָא׃ יג וּפְסַק מִלְשַׁבָּחָא
וְעַל לְבֵית אַסְחֲרוּתָא׃
יד וַאֲמַר אַח אֲבוּהִי
דְשָׁאוּל לֵיהּ וּלְעוּלֵימֵיהּ
לְאָן אֲזַלְתּוּן וַאֲמַר לְמִבְעֵי
יַת אֲתָנַיָא וַחֲזֵינָא אֲרֵי לָא
אִשְׁתַּכְחָא וַאֲתֵינָא לְוַת
שְׁמוּאֵל׃ טו וַאֲמַר אַח
אֲבוּהִי דְשָׁאוּל חַוֵי כְעַן
לִי מָה אֲמַר לְכוֹן שְׁמוּאֵל׃
טז וַאֲמַר שָׁאוּל לְאַח אֲבוּהִי
חַוָאָה חַוֵי לָנָא אֲרֵי
אִשְׁתַּכְּחָא אֲתָנַיָא וְעַל עֵיסַק
מַלְכוּתָא לָא חַוֵי לֵיהּ דִי
אֲמַר שְׁמוּאֵל׃ יז וּכְנַשׁ
שְׁמוּאֵל יַת עַמָא לָקֳדָם יְיָ
לְמִצְפַּיָא׃ יח וַאֲמַר לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא אַסֵּקִית יַת
יִשְׂרָאֵל מִמִצְרָיִם וְשֵׁיזְבִית
יַתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִיַד
כָּל מַלְכְּוָתָא דְדַחֲקִין יַתְכוֹן׃
יט וְאַתּוּן יוֹמָא דֵין קַצְתּוּן
בְּפוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲכוֹן דְהוּא
פָּרִיק לְכוֹן מִכָּל בִּישָׁתֵיכוֹן
וְעָקָתְכוֹן וַאֲמַרְתּוּן קֳדָמוֹהִי
לֵית אֲנַחְנָא מִתְפָּרְקִין
אֱלָהֵין מַלְכָּא תְמַנֵי עֲלָנָא
וּכְעַן אִתְעַתָּדוּ קֳדָם יְיָ
לְשִׁבְטֵיכוֹן וּלְאַלְפֵיכוֹן׃
כ וְקָרֵיב שְׁמוּאֵל יַת כָּל
שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִתְאַחַד
שִׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִן׃
כא וְקָרֵיב יַת שִׁבְטָא
דְבִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתֵיהּ וְאִתְאֲחֶדֶת זַרְעִית מַטְרִי וְאִתְאֲחַד שָׁאוּל
בַּר קִישׁ וּבְעוֹהִי וְלָא אִשְׁתְּכַח׃ כב וּשְׁאִילוּ עוֹד בְּמֵימְרָא
דַיְיָ הַאִית עוֹד הָכָא גַבְרָא וַאֲמַר יְיָ הָא הוּא טְמִיר בְּמָנַיָא׃
כג וּרְהָטוּ וְדַבְּרוּהִי מִתַּמָן וְאִתְעַתַּד בְּגוֹ עַמָא

רלבג

כך נביאים וכבר נזכר במה שקדם כי דבר השם היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ואפשר שנאמר כי הפרש יש בין זה הזמן ובין הזמן שהתחיל שמואל להתנבא ועל כן אפשר שנאמר בהתרת זה הספק כי זה היה בעת היא שהתחיל שמואל להתנבא ואמנם עתה רבו הנביאים אם מצד מה שלמד אותם שמואל והביאם אל השלמות אם לסבה אחרת : (כ) ויקרב שמואל. והנה על פי הגורל נפלה המלוכה לגורל שאול

בנביאים ה׳ וסי׳ הגם שאול. ושל אחריו. על כן יאמרו. וישאל שאול. חצבתי בנביאים. דודו. ה׳ מלאים וסי׳ נמסר בספר שפטים סוף סי׳ ט׳ :

תולדות אהרן הנס שאול. זוכר תרומה : ואת דבר המלוכה. מגלה יא : הבא עוד הלום זבחים קכ :

מצודת ציון

לפני היום : (יג) ויכל. כלה : (יד) דוד. אחי אביו : אן. אנה ובאה בחסרון הה״א : (יז) ויזעק. ענין אסיפה על כי באה בזעקת המאסף : (יח) הלוחצים. הדוחקים : (כב) הלום. פה : נחבא. מלשון תחבואה ומסתור : אל הכלים. כמו בכלים וכן ואל הארון תתן (שמות כ״ה) ומשפטו ובארון : הראיתם

מצודת דוד

הורגל בה אמרו עליו במשל הגם שאול בנביאים : (יד) ויאמר דוד שאול. בבואו אל הבמה מצאו דודו ושאל להם אן הלכתם כי אין. לא מצאנו אותם ובאנו אל שמואל לשאלו עליהם : (יז) ויזעק. אסף את העם : אל ה׳. במקום שנאספים רוב צבור שם השכינה שורה : (יט) לשבטיכם. כל שבט לבד להטיל הגורל מי ימלוך : ולאלפיכם. הם המשפחות החלוקות לאלפים : (כ) ויקרב. ר״ל הקריב שמות כל השבטים לפני האורים ותומים להטיל הגורל : וילכד. ר״ל עלה הגורל לבני בנימין ונלכד פתקו ביד המעלה מן הקלפי : (כא) וילכד שאול. אחר שהטילו הגורל על הגברים נלכד פתקו של שאול ביד המעלה : (כב) וישאלו עוד בה׳. אחר שבקשוהו הוסיפו לשאול עוד באורים ותומים האם בא לפה עוד איש מלבד הנמצאים שם והידועים : נחבא. הסתיר עצמו בין כלי העם והיה להם מקום מיוחד להעמיד שם

וַיִּגְבַּהּ מִכָּל־הָעָם מִשִּׁכְמוֹ וָמָעְלָה׃ י. כ'
כד וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־כָּל־הָעָם
הַרְּאִיתֶם אֲשֶׁר בָּחַר־בּוֹ יְהוָה כִּי אֵין ג'
כָּמֹהוּ בְּכָל־הָעָם וַיָּרִעוּ כָל־הָעָם ג' וחס'
וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃
כה וַיְדַבֵּר שְׁמוּאֵל אֶל־הָעָם אֵת מִשְׁפַּט
הַמְּלֻכָה וַיִּכְתֹּב בַּסֵּפֶר וַיַּנַּח לִפְנֵי יְהוָה ז' ג' וחס'
וַיְשַׁלַּח שְׁמוּאֵל אֶת־כָּל־הָעָם אִישׁ כ"כ
לְבֵיתוֹ׃ כו וְגַם־שָׁאוּל הָלַךְ לְבֵיתוֹ ד"ר"פ בסיפ'
גִּבְעָתָה וַיֵּלְכוּ עִמּוֹ הַחַיִל אֲשֶׁר־נָגַע
אֱלֹהִים בְּלִבָּם׃ כז וּבְנֵי בְלִיַּעַל אָמְרוּ ח'. ג'
מַה־יֹּשִׁעֵנוּ זֶה וַיִּבְזֻהוּ וְלֹא־הֵבִיאוּ ג' חס'. ג'
לוֹ מִנְחָה וַיְהִי כְּמַחֲרִישׁ׃ ג'
יא א וַיַּעַל נָחָשׁ הָעַמּוֹנִי וַיִּחַן עַל־ ס'. מ"ל
יָבֵישׁ גִּלְעָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־אַנְשֵׁי יָבֵישׁ
אֶל־נָחָשׁ כְּרָת־לָנוּ בְרִית וְנַעַבְדֶךָּ׃
ב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם נָחָשׁ הָעַמּוֹנִי בְּזֹאת
אֶכְרֹת לָכֶם בִּנְקוֹר לָכֶם כָּל־עֵין יָמִין ג' מ"ל
וְשַׂמְתִּיהָ חֶרְפָּה עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ כ'
ג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו זִקְנֵי יָבֵישׁ הֶרֶף לָנוּ ס'
שִׁבְעַת יָמִים וְנִשְׁלְחָה מַלְאָכִים בְּכֹל
גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וְאִם־אֵין מוֹשִׁיעַ אֹתָנוּ ח'
וְיָצָאנוּ אֵלֶיךָ׃ ד וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים
גִּבְעַת שָׁאוּל וַיְדַבְּרוּ הַדְּבָרִים בְּאָזְנֵי
הָעָם וַיִּשְׂאוּ כָל־הָעָם אֶת־קוֹלָם מ"ג
וַיִּבְכּוּ׃ ה וְהִנֵּה שָׁאוּל בָּא אַחֲרֵי הַבָּקָר
מִן־הַשָּׂדֶה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל מַה־לָּעָם כִּי
יִבְכּוּ וַיְסַפְּרוּ־לוֹ אֶת־דִּבְרֵי אַנְשֵׁי
יָבֵישׁ׃ ו וַתִּצְלַח רוּחַ־אֱלֹהִים עַל־ ס'
שָׁאוּל בְּשָׁמְעוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כשמעו קרי

וְרָם מִכָּל עַמָּא מִכְּתְפוֹהִי וּלְעֵילָא׃ כד וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְכָל עַמָּא הַחֲזֵיתוּן דִּי אִתְרְעֵי בֵיהּ יְיָ אֲרֵי לֵית דִּכְוָתֵיהּ בְּכָל עַמָּא וְיַבִּיבוּ כָל עַמָּא וַאֲמַרוּ יִצְלַח מַלְכָּא׃ כה וּמַלֵּיל שְׁמוּאֵל עִם עַמָּא יַת נִמּוּסָא דְמַלְכָּא וּכְתַב בְּסִפְרָא וְאַצְנַע קֳדָם יְיָ וּשְׁלַח שְׁמוּאֵל יַת כָּל עַמָּא גְּבַר לְבֵיתֵיהּ׃ כו וְאַף שָׁאוּל אֲזַל לְבֵיתֵיהּ לְגִבְעֲתָא וַאֲזַלוּ עִמֵּיהּ קְצָת מִן עַמָּא דַּחֲלֵי חַטְאָה דְּאִתְיְהַב דַּחְלָא מִן קֳדָם יְיָ בְּלִבְּהוֹן׃ כז וּבְנֵי רִשְׁעָא אֲמַרוּ בְּמָה יִפְרְקִינָנָא דֵין וְשַׁטּוֹהִי וְלָא אֲתוֹ לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמֵיהּ וַהֲוָה כְּשָׁתֵיק׃ א וּסְלִיק נָחָשׁ מַלְכָּא דִּבְנֵי עַמּוֹן וּשְׁרָא עַל יָבֵשׁ גִּלְעָד וַאֲמַרוּ כָּל אֱנָשֵׁי יָבֵשׁ לְנָחָשׁ גְּזַר לָנָא קְיָם וְנִפְלְחִינָךְ׃ ב וַאֲמַר לְהוֹן נָחָשׁ מַלְכָּא דִּבְנֵי עַמּוֹן בְּהָדָא אֶגְזַר לְכוֹן בְּמִיקַּר לְכוֹן כָּל עֵינָא דְיַמִּינָא וַאֲשַׁוֵּינַהּ חִסּוּדָא עַל כָּל יִשְׂרָאֵל׃ ג וַאֲמַרוּ לֵיהּ סָבֵי יָבֵשׁ אוֹרִיךְ לָנָא שִׁבְעָא יוֹמִין וְנִשְׁלַח אִזְגַּדִּין בְּכָל תְּחוּם יִשְׂרָאֵל וְאִם לֵית דְּפָרִיק יָתָנָא וְנִפּוֹק לְוָתָךְ׃ ד וַאֲתוֹ אִזְגַּדַיָּא לְגִבְעֲתָא דְשָׁאוּל וּמַלִּילוּ פִּתְגָּמַיָּא קֳדָם עַמָּא וַאֲרִימוּ כָל עַמָּא יַת קָלֵיהוֹן וּבְכוֹ׃
ה וְהָא שָׁאוּל אָתָא בָּתַר תּוֹרַיָּא מִן חַקְלָא וַאֲמַר שָׁאוּל מָה לְעַמָּא אֲרֵי בָכַן וְאִשְׁתְּעִיאוּ לֵיהּ יַת פִּתְגָמֵי אֱנָשֵׁי יָבֵשׁ׃ ו וּשְׁרַת רוּחַ גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ עַל

רשי

(כו) אשר נגע אלהים. גברין דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם ה' בלבהון : (ב) כל עין ימין. כמשמעו. ומ"א הביאו לי ספר תורתכ' שנתנ' מימין ואשרפ' על שכתוב בו לא יבא עמוני ומואבי וגו' (דברים כ"ג) : חרפה. גדוף : (ה) אחרי הבקר. אחר זמן מועד ביאת הבקר מן השדה :
לבקרו

רדק

שמא אינני הגון למלכות עד שישאלו באורים ותומים : (כד) הראיתם. בדגש הרי"ש שלא כמנהג וכן הראיתם כי שלח בן המרצח הזה : כי אין כמוהו. כי אדם בעל קומה ונורא נאה יאות למלוכה וייראו העם אותו יותר : יחי המלך. תרגם יונתן יצלח מלכא : (כה) משפט המלוכה. חק המלוכה על העם כמו שכתוב למעלה : וינח לפני ה'. בארון הניחו : (כו) וגם שאול הלך לביתו. להודיע שהלך לו לביתו כבתחילה כיון שראה שלא היה מקובל ומרוצה לכל ישראל הלך לביתו ולא התנהג עדיין כמשפט מלך : אשר נגע אלהים בלבם. שנתן אלהים בלבם לרצות לו ויונתן תרגם ואזלו עמיה קצת מן עמא גברין דחלי חטאה דאתיהב דחלא מן קדם ה' בלבהון ויוכיח פירושו ובני בליעל שאמר אחר כן : (כז) ולא הביאו לו מנחה. כמו שהוא מנהג שמביאים מנחה למלך ביום שהוקם מלך ויונתן תרגם ולא אתו למשאל בשלמיה : (ב) עין ימין. ענין הסמיכות רוצה לומר עין צד הימין ופי' הפסוק כמשמעו ויש בו דרש אמר להם נחש הביאו ספר תורה שהוא עין ימינכם ואעקר מתוכו לא יבא עמוני בקהל ה' : (ה) בא אחרי הבקר. כמו שאמר למעלה וגם שאול הלך לביתו כמו שפירשתי והיה מתעסק בצרכי ביתו והיה בא אחרי הבקר עם האכרים : (ו) ותצלח רוח אלהים. רוח גבורה וכן תרגם יונתן ושרת רוח גבורא מן קדם ה' על שאול : בשמעו. כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד :
ואחרי

רלבג

שאול : (כג) והנה היה גבוה מכל העם משכמו ומעלה : (כה) והנה דבר שמואל אל העם את משפט המלוכה ר"ל הכח שיש למלך על עמו והעונש הראוי למי שימרה את פיו וכתב זה בספר והניחו לפני ה' ר"ל אצל ארון ה' כדי שימצא שם תמיד. וידמה שככר כבדוהו והלכו עמו והביאו לו מנח' רבים מישראל. והרשעים בזו שאול ואמרו מה יושיענו זה ועל צד הבזיון גם לא הביאו לו מנחה והיה שאול בכל זה מחריש ולא רצה להוכיחם על זה : (א) אחר זה עלה נחש העמוני וחנה אצל יבים גלעד להלח' עם יש' ולירא' ממנו אמרו לו יושבי יבים גלעד שיכרות להם ברית ויעבדוהו ר"ל שיהיו לו למס והוא לאכזריותו לא הסכים לקחת מהם מס אלא שינקר להם כל עין ימין להשים זה הענין חרפה על כל ישראל שלחולשתם הלכו ויצטרכו לכרות ברית עמו וזה האופן אשר בו מהזרוי' והקושי הרב': (ג) ולקחו ממנו זמן שבעת ימים לשלוח זה בכל גבול ישראל לראות אם ימצאו עזר ואם לא ימצאו יצאו אליו
ויעשה

פי' רבי' ישעיה

אלכת בירושה : (ב) כל עין ימין. פירש כל עין שבצד ימין. שאילו על העין עולה היה אומר ימינית והוא אומר עין בפתח העיין : (ה) בא אחר הבקר. פי' רוכב על סוסו ובא אחר בקרו שהלך לבקר את עדרו :

הראיתם ג' בקריאה ודגשים וסי' הראיתם אשר בחר בו ה'. הראיתם האיש העלה. כי שלח בן המרצח הזה. וינח ז' דגשים בקריאה וסי' נמסר בסדר קרח וביהושע סוף סי' כ"א. בלבם ט' בקריאה וסימן במסרה רבתא : העמוני ה' מלאים בלישנא בקריאה וסי' ויעל נחש העמוני. ושל אחריו. ויאמר אליהם נחש. לא יבא עמוני ומואבי. צלק העמוני דד"ה. וטוביה העבד העמוני דוידענו לנו דעזרא. ונמסר בתצא : ואם אין ג' בקריאה וסי' ואם אין לאיש גואל להשיב. ואם אין מושיע. ואם אין לך לשלם :

מצודת ציון

(כד) הראיתם. בס"א השאלה : (כה) משפט. חק הראוי : (כז) ויבזהו. מלשון בזיון : כמחריש. נאמר על חרשות האזן ועל השתיקה : יא (א) ויחן. מלשון חניה : (ב) בנקור. ענין נקיבה כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר ט"ז) : (ג) הרף. מל' רפיון : למד

מצודת דוד

שם כלי תשמישם והיה שאול מטמין עצמו שם כי היה בורח מן השררה : (כד) הראיתם. אם נותנים אתם לב לראות ולהתבונן בהמלך אשר בחר ה' כי אין כמוהו וכו' והגון הוא למלוכה : ויריעו. תרועת מלוכה : (כה) את משפט המלוכה. חק המלוכה הראוי ע"פ התורה והמלוה שיהא מוראו על העם ולא ימרו פיו : לפני ה'. לפני הארון : (כו) אשר נגע אלהים. אשר נגע יראת אלהים בלבם לכבד את המלך אשר נמשח ע"פ הדבור : (כז) מה יושיענו זה. על כי היות משפחתו הצעירה ומי א"כ יחזיק בידו : ולא הביאו לו מנחה. כאשר הדרך להביא למלך ביום המלכו : ויהי כמחריש. עשה עצמו כחרש לא ישמע או כאלם לא יפתח פיו : יא (א) כרת לנו ברית. לבל המית אותנו : (ב) בזאת. בזה התנאי והאופן שאנקר מכל איש עין ימינו : ושמתיה חרפה. הדבר הזה יהי חרפה לכל ישראל על שלא יוכלו להושיע אתכם מבזיון גדול כזה : (ג) הרף לנו. התרפה מאתנו והמתן שבעת ימים ור"ל אם הכוונה בזה לחרף כל ישראל הנה ראוי להודיעם ואם לא יושיענו אז יחשב לחרפה : (ה) אחרי הבקר. על כי ראה שבזוהו לא נהג גם הוא עדיין בעצמו כבוד מלוכה והלך אחרי הבקר להנהיגם כדרך ההדיוט : (ו) ותצלח. עבר עליו רוח גודל לבב וגבורה מה' כשמעו וגו'

תולדות אהרן ובני בליעל. יומא כב : ויעל נחש העמוני. שם :

רשי

(ז) לבקרו . לבהמותיו : (ח) ויפקדם בבזק. רבותינו אמרו בשברי חרסים (ס"א). לשון אחר בבזק באבנים שנטל מכל אחד אבן ומנאם כמו ויפקדם בטלאים (שמואל א טו ד) שנטל מכל אחד טלה ומנא' בהם כמו שהיו מונים אותם בחצאי שקלים תרגם כצרור אבן במרגמ' (משלי כו ח) היך בזקא דכיפ' בקלעא.ובילמדנו ויפקדם בטלאים כד אינון מסכנין. באלין בזקייא כד אינון עתירי' באלין אימריא. לשון אחר בבזק שם מקום המכר (בספר שופטים א') וימצאו את אדוני בזק בבזק : (יב) מי האומר . בלשון בזיון שאול ימלוך עלינו תנו אותם ונמיתם : ימלוך עלינו . בתמיה : (יד) ויאמר שמואל וגו' ונחדש שם המלוכה . לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר ועתה נתרצו כולם :

ואני

רדק

(ו) ואחרי שמואל . לפי שלא קבלו אותו כולם למלך אמר ואחרי שמואל מי שלא ירצה לצאת אחרי יצא אחרי שמואל כדי שיהיו זריזים לצאת : בבזק . שם מקום וכבר פירשנו בו פירוש אחר בספר מכלל שהוא כמו באבנים כלומר שלקח אבן מכל אחד ואז ידע בזה מספרם ותרגום כצרור אבן במרגמה היך בזקא דכיפא בקלעא . ובמדרש ויפקדם בבזק ויספרם בטלאים כד אינון מסכנין באילין בזקי' כד אינון עתירין באילין אמריא : (ט) כחם השמש . כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד : (יא) באשמורת הבקר . משלש משמרות שמחלקים הלילה השומרים כמו שנאמר בדבר גדעון ושאול בא אל מחנה עמון באשמורה השלישית שהיא אשמורת הבקר : ויפוצו . הוי"ו כוי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר מה שנשארו מהם שלא הכום כי נפוצו הנה והנה : שנים יחד . כתרגומו תרין דערקין כחדא : (יב) שאול ימלוך עלינו . בתמיה וי"ת מה דין דמבסר למימר לא כשר שאול לממלך עלנא : (יד) ונחדש שם המלוכה . לפי שבפעם הראשונה מקצתם בזוהו ואמרו מה יושיענו זה עכשיו נתרצו כלם מפני התשועה שבאה על ידו במלחמת נחש ואמר שמואל לחדש המלוכה בגלגל לכבוד הארון ואהל מועד שהיו שם מתחלה כשבאו לארץ לפיכך היו מכבדים אותו המקום אע"פ שעתה לא היה שם כי בנוב היה

שמואל א יא

ויחר אפו מאד : ז ויקח צמד בקר
וינתחהו וישלח בכל־גבול ישראל ג'. כ"כ
ביד המלאכים ׀ לאמר אשר איננו
יצא אחרי שאול ואחר שמואל כה
יעשה לבקרו ויפל פחד־יהוה ל"ז. ס'
על־העם ויצאו כאיש אחד :
ח ויפקדם בבזק ויהיו בני־ישראל מ'. ס'
שלש מאות אלף ואיש יהודה
שלשים אלף : ט ויאמרו למלאכים ו' בטעם ר"פ
הבאים כה תאמרון לאיש יביש ס'
גלעד מחר תהיה־לכם תשועה בחם כחם קרי
השמש ויבאו המלאכים ויגידו
לאנשי יביש וישמחו : י ויאמרו ג'
אנשי יביש מחר נצא אליכם
ועשיתם לנו ככל־הטוב בעיניכם : ג'
יא ויהי ממחרת וישם
שאול את־העם שלשה ראשים
ויבאו בתוך־המחנה באשמרת ג. כ' וסי'
הבקר ויכו את־עמון עד־חם היום
ויהי הנשארים ויפצו ולא נשארו־
בם שנים יחד : יב ויאמר העם אל־ ג'
שמואל מי האמר שאול ימלך עלינו
תנו האנשים ונמיתם : יג ויאמר שאול ג'
לא־יומת איש ביום הזה כי היום ז'
עשה־יהוה תשועה בישראל :
יד ויאמר שמואל אל־
העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם
המלוכה : טו וילכו כל־העם הגלגל ס' חס'
וימלכו שם את־שאול לפני יהוה

שאול כד שמע ית פתגמיא
האלין ותקיף רוגזיה לחדא :
ז ונסיב פדן תוריא והרמיה
ושלח בכל תחום ישראל
ביד אזגדיא למימר
דליתוהי נפיק בתר שאול
ובתר שמואל כדין יתעביד
לתוריה ונפל זיעא מן קדם
יי על עמא ונפקו כגברא
חד : ח ומנינון בבזק והוו
בני ישראל תלת מאה
אלפין ואנש יהודה תלתין
אלפין : ט ואמרו לאזגדיא
דאתו כדין תימרון לאנש
יבש גלעד מחר תהי לכון
פורקנא במיחם שמשא
ואתו אזגדיא וחויאו לאנשי
יבש וחדיאו : י ואמרו
אנשי יבש מחר נפוק
לותכון ותעבדון לנא ככל
דתקין בעיניכון : יא והוה
ביומא דבתרוהי ומני שאול
ית עמא תלתא משירין
ועלו בגו משריתא במטרת
צפרא ומחו ית בני עמון
עד מיחם יומא והוו
דאשתארו ואתבדרו ולא
אשתארו בהון תרין
דערקין כחדא : יב ואמר
עמא לשמואל מא דין די
מבסר למימר לא כשר
שאול למלך עלנא איתו
גבריא ונקטלינון : יג ואמר
שאול לא יתקטיל גברא ביומא הדין ארי יומא דין
עבד יי פורקנא בישראל : יד ואמר שמואל לעמא
איתו ונזיל לגלגלא ונחדת תמן מלכותא : טו ואזלו
כל עמא לגלגלא ואמליכו תמן ית שאול קדם יי

רלבג

ויעשה בהם כרצונו . והנה הסכים בזה נחש כי דעתו היה להלחם עם ישראל ולקחת את ארצם אם יוכל . והנה באו הדברים עד שאול וסבב שנאספו כל ישראל להלחם עם נחש . והכו את עמון מכה רבה והנשארים נסו ונתפזרו אנה ואנה עד שלא נשארו בהם שנים יחד : (יג) לא יומת איש ביום הזה . יתכן שאחר היום ההוא ימיתום. או אמר שאול לא יומת איש ביום הזה על צד התחבולה למלט האנשים ההם מיד ישראל להראות להם שדעתו להמיתם אחר היום ההוא : (יד) ואולי לזאת הסבה סבב שמואל לחדש המלוכה בגלגל כאילו הראה שעד עתה לא היה מלך בשלמות : (טו) ואמר לפני ה' בגלגל כי שם בנו מזבח וזבחו בו ובראשונ' היה

פי' רבי ישעיה

(ח) ויפקדם בבזק . שם מקום כמו אדוני בזק בבזק. וכן תרג' יונתן ומנינון בבזק : (יא) ויהי הנשארים ויפוצו . הוי"ו יתיר' :

תולדות אהרן ויפקדם בבזק . שם עב :

ויאמרו ו' ר"פ בטעם גריש וסי' חבה נבנה . הבה נלבנה . אבל אשמים . לכו ונפילה גורלות דיונה . למלכים הבאים . ויאמרו אל ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו: וישמחו ג' קמץ וסי' ויגידו לאנשי יביש וישמחו . ויהי כראות כל העם . ויזבחו ביום ההוא זבחים גדולים דעזרא :

מצודת דוד

וחרה אפו על נחש העמוני : (ז) ביד המלאכים . אשר באו מיבש גלעד : לאמר . טוס לאמר להם מי שלא יצא למלחמה ינותח בקרו כזה : פחד ה' . לא פחד נתיחת הבקר כי אם פחדו מה' להנגרות פי מביתו : כאיש אחד . ר"ל במהירות רב ובהסכמה אחת : (י) ויאמרו אנשי יביש . אמרו לאנשי נחש העמוני מחר נצא וכו' ועשו במ כאשר תרצו ולהטעותם אמרו שלא יהיו נשארים : (יא) בתוך המחנה . של נחש העמוני : באשמורת הבקר . היא המשמר השלישי הסמוך לבוקר: ויפוצו . נתפזרו אלו מאלו : (יב) מי האומר . מי האיש האומר בלעג ובתמיה שאול ימלוך עלינו וכי הגון הוא למלוכה את האנשים האלה תנו בידינו ונמיתם ואמרו זה על כי ראו שה' עמו והתשועה באה ע"י : (יג) כי היום וכו' . ואין ראוי להמית איש ביום תשועה : (יד) ונחדש שם המלוכה . על כי בראשונה לא קבלוהו כולם ברצון : (טו) וימליכו שם . המליכוהו שנית בהסכמת כולם וברצון טוב : לפני ה'

מצודת ציון

(ז)צמד . זוג ע"ש שדרכם ללכת מזומדים ומחוברים: וינתחהו. חתך כ"א לנתחים ר"ל לאברים: (ח) בבזק . שם מקום : (ט) לאיש . לכל איש : כחום השמש . כאשר יתחמם השמש בגבורתו והוא חצי היום : (יא) ראשים . חלקים : באשמורת . מל' משמר : היום . השמש קרוי יום כמו לרוח היום (בראשית ג')

רדק

היה : (ב) זקנתי ושבתי . השיבה יותר מהזקנה ואמרו רבותינו ז״ל כי קפלה עליו זקנה כי לא היה אלא בן חמשים ושתים שנה כשמת ולפי שלא יאמרו עליו ולא ירננו העם שמת בקצר ימים קפלה עליו זקנה כדי שיראה זקן כי לא היו הכל יודעים מספר שניו והוא בחר מיתתו כדי שלא ימות שאול בחייו ונ״ב שנה של שמואל אמרו כי כשהתפללה חנה אותו היום נתמנה עלי שופט אולי קבלה היתה אצלם זה כי מן הפסוקים לא ראינו זה כי אפשר שעדיין לא היה שופט עלי אבל היה נביא וכהן גדול בשילה ולאחר זמן נתמנה שופט ואם כן הוא שבאותו היום נתמנה שופט ימצא לפי זה שלא היה שמואל אלא בן נ״ב שנה שהרי עלי שפט את ישראל ארבעים שנה ומת ביום שנלקח הארון והיה שבעה חדשים בשדה פלשתים והיה בקרית יערים עשרים שנה ודוד העלה אותו מקרית יערים אחר שבע שנים שמלך בחברון הנה יחסרו מעשרים שנה שבע שנים של דוד נשארו שלש ועשרים לשמואל וארבעים של עלי הרי ס״ג לא מהם שנה אחת לעבורו שנאמר ויהי לתקופת הימים וגו׳ הרי חמשים ושנים : ובני הנם אתכם . לאשר תצטרכו להם בדברי התורות והדינין שקבלו ממני : (ג) לקחתי . כלומר למלאכתי : ואת מי עשקתי . בממון : את מי רצותי . בגופו וכן עשוק ורצוץ ויונתן תרגם ית מאן עשקי׳ וית מאן אנסי׳ ורז״ל דרשו עשקתי באונס רצותי ברצון כלומר כי אפילו ברצונו לא לקח ממונו ולדבריה׳ יהיה רצותי מן רצון אע״פ שאינו משרשו : כופר . להטות הדין : ואעלים עיני בו . אם יבוש לומר בפני אעלים עיני שלא אסתכל בו ויאמר לכם ואשיב כן פירוש אדוני אבי ז״ל ויונתן פירש לענין הדין וכן תרגם ומיד מאן קבילית ממון לשקר וכבשית עיני מניה בדינא ואתיב לכון : (ה) ויאמר עד . כל ישראל כאחד אמרו עד לפיכך אמר ויאמר בלשון יחיד ורבותינו ז״ל אמרו כי בת קול יצאה ואמרה עד אמר להם הקדוש ברוך הוא אתם מעידים עליו על מה שבגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר וזהו אחד משלשה מקומות שהופיע רוח הקדש בבית דין שלמטה : (ו) אשר עשה את משה ואת אהרן . אשר הגדילם ולמדם וכן ואת הנפש אשר עשו בחרן וי״ת די עבד גבורן על ידי משה ואהרן . וטעם הפסוק הזה על אשר הקדים עד ה׳ כלומר אשר עשה את משה ואת אהרן לגאולתכם ועל ידם העלה את אבותיכם מארץ מצרים

רשי

(ב) ואני זקנתי ושבתי . אמרו רבותינו זקנה קפלה עליו כדאיתא במסכת תענית : (ג) את שור מי לקחתי . לעבודתי : וחמור מי לקחתי . כשהייתי הולך מעיר לעיר לשפוט אותם על עסקי צרכיהם הייתי הולך על החמור שלי והיה לי ליטול משלהם: את מי רצותי . כל לשון מרוצה הסמוך לעושק לשון עשוק ורצוץ הוא חומס דלים ורוצץ: ואעלים עיני בו . כדי להעלים עיני מן המשפט בשביל הממון: ואשיב לכם . כל מה שתאמרו : (ה) ויאמר עד . בת קול יוצאת ואומרת עד וזה אחד משלשה מקומות שהופיעה רוח הקדש בבית דין של משה כדאיתא במסכת מכות : (ו) אשר עשה את משה ואת אהרן . להיות נכונים

רלבג

היה שם המשכן כמו שמכר בספר יהושע בתחלתו . ואחר זה השתדל שמואל להביא את ישראל ומלכם אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו ממנה וזכר להם תחלה שכל ימיו הנהיגם בדרכי התורה מאין נשא פנים לאדם ולא לקחם שום דבר לא על צד העושק ולא באופן אחר והעיד להם זה בפני ה׳ ובפני שאול כאילו יהיה השם יתעלה לעד ביניהם על זה ושאול משיחו עד שהם הודו שהאמת כן הוא כמו שאמר שמואל : (ו) והנה אמר שמואל ה׳ שעשה את משה ואת אהרן לעולם השגחתו על ישראל ואשר העלה את אבותיכ׳ מארץ מצרים רצה בזה כי ה׳ שעשה כל זה יהיה לעד ביניהם . או אמר זה על צד ההודעה והרצון בו ה׳ הוא אשר עשה כל זה להשגחתו על זה וזה נגלה מצד האותות והמופתים שנתחדשו אז . וזה יותר נכון ויותר נקשר למה שאחריו : ואחר זה הרחיב הביאור

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ג) ואעלים עיני בו . כמו והעלמתי : (ה) ויאמר עד . כל אחד מישראל אמר עד יהיה השם בדבר זה :

בַּגִּלְגָּ֗ל וַיִּזְבְּחוּ־שָׁ֛ם זְבָחִ֥ים שְׁלָמִ֖ים
לִפְנֵ֣י יְהוָ֑ה וַיִּשְׂמַ֨ח שָׁ֥ם שָׁא֛וּל וְכָל־
אַנְשֵׁ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל עַד־מְאֹֽד׃
יב א וַיֹּ֤אמֶר שְׁמוּאֵל֙ אֶל־
כָּל־יִשְׂרָאֵ֔ל הִנֵּה֙ שָׁמַ֣עְתִּי בְקֹֽלְכֶ֔ם כ׳ חס׳
לְכֹ֥ל אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּ֖ם לִ֑י וָאַמְלִ֥יךְ
עֲלֵיכֶ֖ם מֶֽלֶךְ׃ ב וְעַתָּ֞ה הִנֵּ֥ה הַמֶּ֣לֶךְ ׀
מִתְהַלֵּ֣ךְ לִפְנֵיכֶ֗ם וַֽאֲנִי֙ זָקַ֣נְתִּי וָשַׂ֔בְתִּי ל׳
וּבָנַ֖י הִנָּ֣ם אִתְּכֶ֑ם וַאֲנִי֙ הִתְהַלַּ֣כְתִּי
לִפְנֵיכֶ֔ם מִנְּעֻרַ֖י עַד־הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ ג׳ וחס׳
ג הִנְנִ֣י עֲנ֣וּ בִ֡י נֶ֣גֶד יְהוָה֩ וְנֶ֨גֶד מְשִׁיח֜וֹ
אֶת־שׁוֹר֩ ׀ מִ֨י לָקַ֜חְתִּי וַחֲמ֧וֹר מִ֣י ח׳ מלין פסקין
לָקַ֗חְתִּי וְאֶת־מִ֤י עָשַׁ֙קְתִּי֙ אֶת־ ד׳
מִ֣י רַצּ֔וֹתִי וּמִיַּד־מִי֙ לָקַ֣חְתִּי כֹ֔פֶר
וְאַעְלִ֥ים עֵינַ֖י בּ֑וֹ וְאָשִׁ֖יב לָכֶֽם׃
ד וַיֹּ֣אמְר֔וּ לֹ֥א עֲשַׁקְתָּ֖נוּ וְלֹ֣א רַצּוֹתָ֑נוּ ל׳
וְלֹֽא־לָקַ֥חְתָּ מִיַּד־אִ֖ישׁ מְאֽוּמָה׃
ה וַיֹּ֨אמֶר אֲלֵיהֶ֜ם עֵ֧ד יְהוָ֣ה בָּכֶ֗ם וְעֵ֤ד ל׳
מְשִׁיחוֹ֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה כִּ֣י לֹ֧א מְצָאתֶ֛ם בְּיָדִ֖י
מְא֑וּמָה וַיֹּ֖אמֶר עֵֽד׃ י״ב סבירין ויאמרו
ו וַיֹּ֥אמֶר שְׁמוּאֵ֖ל אֶל־
הָעָ֑ם יְהוָ֗ה אֲשֶׁ֤ר עָשָׂה֙ אֶת־מֹשֶׁ֣ה
וְאֶֽת־אַהֲרֹ֔ן וַאֲשֶׁ֧ר הֶעֱלָ֛ה אֶת־אֲבֹתֵיכֶ֖ם ל׳

בְּגִלְגָּלָא וּנְכִיסוּ תַמָּן נִכְסַת
קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ וַחֲדִי תַמָּן
שָׁאוּל וְכָל אֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל
עַד לַחֲדָא : א וַאֲמַר שְׁמוּאֵל
לְכָל יִשְׂרָאֵל הָא קַבֵּלִית
לְמֵימְרֵיכוֹן לְכֹל דִּי אֲמַרְתּוּן
לִי וְאַמְלֵכִית עֲלֵיכוֹן מַלְכָּא :
ב וּכְעַן הָא מַלְכָּא מְדַבַּר
בְּרֵישֵׁיכוֹן וַאֲנָא קָשִׁישׁ
וְסָבִית וּבְנַי הָא אִינוּן
עִמְּכוֹן וַאֲנָא הַלֵּכִית
קֳדָמֵיכוֹן מִזְּעֵרִי עַד יוֹמָא
הָדֵין : ג הָא עַד דִּי אֲנָא
קַיָּם אַסְהִידוּ בִי קֳדָם יְיָ
וְקֳדָם מְשִׁיחֵיהּ יַת תּוֹרָא
דְמַן דַּבָּרִית וַחֲמָרָא דְמַן
שְׁחָרִית וְיַת מַן עֲשָׁקִית
וְיַת מַן אֲנָסִית וּמִיַּד מַן
קַבֵּלִית מָמוֹן דְּשַׁקַּר
וּכְבֵישִׁית עֵינַי בְּדִינָא מִנֵּיהּ
וְאָתֵיב לְכוֹן : ד וַאֲמַרוּ לָא
עֲשַׁקְתָּנָא וְלָא אֲנַסְתָּנָא וְלָא
קַבֵּילְתָּא מִיַּד אֱנָשׁ מִדְּעַם :
ה וַאֲמַר לְהוֹן סָהִיד מֵימְרָא
דַיְיָ בְּכוֹן וְסָהִיד מְשִׁיחֵיהּ
יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי לָא
אַשְׁכַּחְתּוּן בִּידִי מִדְּעַם
וַאֲמַרוּ סָהִיד : ו וַאֲמַר
שְׁמוּאֵל לְעַמָּא יְיָ דַּעֲבַד
גְּבוּרָן עַל יְדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וּדְאַסֵּק יַת אֲבָהַתְכוֹן

ואני זקנתי ושבתי ט׳ פסוקים אית בהון תרתין מלין ופתרונן חד וסי׳ ואני זקנתי ושבתי. כי עשית משפטי ודיני. עדי וסהדי במרומים. פרא חפשי ומוסרות ערוד. עד זקנה אני הוא ועד שיבה. עצמיו אפיקי נחושה גרמיו. גם שב גם ישיש בנו. דין ומשפט יתמכו. שמחה וששון ליהודים: את שור מי לקחתי ח׳ פסוקים תלשין ופסקין בקריאה וסי׳ אל אלהים יי. את שור מי לקחתי. וידבר אחאב אל נבות. וישלח חזקיה אל מלך אשור. אתן לגוג מקום שם קבר בישראל. ויקהל דוד את כל שרי ישראל. וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך דד״ה. קימו וקבלו היהודים :

תולדות אהרן כנני ענו בי . נדרים לא מכות כג : ויאמרו לא עשקתנו . נדרים שם מכות שם : ה׳ אשר עשה . ראש השנה כה (ראש השנה נח) :

מצודת ציון

ג׳) : ויפצו . נתפזרו כמו ויפוצו אויביך (במדבר י): יב (ב) ושבתי . השיבה הוא יותר מהזקנה : הנם . הנם הם : (ג) ענו . העידו כמו לא תענה (שמות כ): שור מי . שור של מי : עשקתי . מל׳ עושק וגזל : רצותי . ענין שבירת הגוף וכן עשוק ורצוץ (דברים כח) : כופר . פדיון : (ו) את משה . עם משה

מצודת דוד

כין השכינה שורה במקום שרוב נבור נאספים : יב (א) הנה שמעתי וכו׳ . ר״ל עד לא המלכתי מלך לא יכולתי להוכיח אתכם כי פן תחשבו שתכלית דברי המה למנוע המלכת מלך ולזה שמעתי בתחלה לקולכם והמלכתי מלך : (ב) ועתה. אבל עתה הואיל והמלך מתהלך לפניכם והוחזק במלוכה וא״כ מי הוא אשר יערב לבו להעבירו ממלכותו וגם אני זקנתי וכוחי תש להחזיק עוד בממשלה ובני הלא המה אתכם נכונים לעבודת המלך ותפלים בו כמותכם וא״כ שוב אין מקום לומר שרוח אהרת אתי ולזה אדבר עתה דברי : ואני התהלכתי . ר״ל ועוד הלא הייתי מתהלך לפניכם מעיר לעיר לשפוט אתכם ולא יום ולא יומים כ״א מנעורי עד היום הזה וא״כ כולכם מכירים ויודעים אותי אשר לא כן אנכי הולך בתחבולות וערמומית : (ג) הנני . ר״ל בעוד שאני פה ענו בי נגד ה׳ ונגד המלך הנמשח מה׳ : לקחתי כופר . פדיון על פשע : ואעלים עיני בו . ובעבור הכופר העלמתי עיני מבלי לענשו עונש הראוי: ואשיב לכם . ר״ל ואשר תענו בי דבר מה בעודי פה הנה אשיב לכם על דבריכם : (ד) מאומה . שום דבר מה : עד ה׳ . ה׳ יהיה לעד וגם משיחו יהיה לעד אשר לא מצאתם בידי שום דבר שאינו הגון : ויאמר עד . ר״ל כ״א אמר כן שהדבר ה׳ יהיה עד . וכן משיחו יהיה עד או שאול לבד אמר אני אהיה עד : (ו) ויאמר שמואל . אחר שאמרו שלא מצאו בידו מאומה

מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ז וְעַתָּה הִתְיַצְּבוּ
וְאִשָּׁפְטָה אִתְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֵת כָּל־
צִדְקוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּכֶם
וְאֶת־אֲבוֹתֵיכֶם: ח כַּאֲשֶׁר־בָּא יַעֲקֹב
מִצְרָיִם וַיִּזְעֲקוּ אֲבֹתֵיכֶם אֶל־יְהוָה
וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן
וַיּוֹצִיאוּ אֶת־אֲבֹתֵיכֶם מִמִּצְרַיִם
וַיֹּשִׁבוּם בַּמָּקוֹם הַזֶּה: ט וַיִּשְׁכְּחוּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיִּמְכֹּר אֹתָם בְּיַד
סִיסְרָא שַׂר־צְבָא חָצוֹר וּבְיַד־
פְּלִשְׁתִּים וּבְיַד מֶלֶךְ מוֹאָב וַיִּלָּחֲמוּ
בָּם: י וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וַיֹּאמֶר חָטָאנוּ
כִּי עָזַבְנוּ אֶת־יְהוָה וַנַּעֲבֹד אֶת־
הַבְּעָלִים וְאֶת־הָעַשְׁתָּרוֹת וְעַתָּה
הַצִּילֵנוּ מִיַּד אֹיְבֵינוּ וְנַעַבְדֶךָּ: יא וַיִּשְׁלַח
יְהוָה אֶת־יְרֻבַּעַל וְאֶת־בְּדָן וְאֶת־
יִפְתָּח וְאֶת־שְׁמוּאֵל וַיַּצֵּל אֶתְכֶם מִיַּד
אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וַתֵּשְׁבוּ בֶּטַח: יב וַתִּרְאוּ
כִּי נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן בָּא עֲלֵיכֶם
וַתֹּאמְרוּ לִי לֹא כִּי־מֶלֶךְ יִמְלֹךְ עָלֵינוּ
וַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם מַלְכְּכֶם: יג וְעַתָּה הִנֵּה
הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם אֲשֶׁר שְׁאֶלְתֶּם
וְהִנֵּה נָתַן יְהוָה עֲלֵיכֶם מֶלֶךְ: יד אִם־
תִּירְאוּ אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ

ד׳ ג׳ מ״ל ואחד חסר · ו״ב · ב׳ · כו״ל מ״ל במ״א חס׳ · ויאמרו ק׳ · ד׳ . ג׳ · ב׳ וירא כל העם · ג׳ · כו״ל חס׳ במ״א · ב׳ עוברי דרך · ב׳ וכזה אלה

מארעא דמצרים: ז וכען אתעתדו ואתוכח עמכון קדם יי ית כל זכותא דיי דעבד עמכון ועם אבהתכון: ח כד על יעקב למצרים וזעיקו אבהתכון קדם יי ושלח יי ית משה וית אהרן ואפיקו ית אבהתכון ממצרים ואותיבינון באתרא הדין: ט ואתנשיאו ית פולחנא דיי אלההון ומסר יתהון ביד סיסרא רב חילא דחצור ובידא דפלשתאי ובידא מלכא דמואב ואגיחו קרבא בהון: י וזעיקו קדם יי ואמרו חבנא ארי שבקנא ית פולחנא דיי ופלחנא ית בעליא וית עשתרתא וכען שיזבנא מיד בעלי דבבנא ונפלח קדמך: יא ושלח יי ית גדעון וית שמשון וית יפתח וית שמואל ושיזיב יתכון מיד בעלי דבביכון מסחור סחור ויתיבתון לרוחצן: יב וחזיתון ארי נחש מלכא דבני עמון אתא עליכון ואמרתון לי לא אלהין מלכא ימלוך עלנא ויי אלהכון מלככון: יג וכען הא מלכא דאתרעיתון די שאלתון והא מני יי עליכון מלכא: יד אם תדחלון קדם יי ותפלחון קדמוהי

רש״י

נכונים לשליחותו להוציא אבותיכם ממצרים: (ז) ואשפטה אתכם. אתווכח עמכם: (יא) ירובעל. זה גדעון: בדן. זה שמשון שמשבט דן בא: ואת יפתח. הרי שלשה קלי עולם עם שלשה חמורי עולם משה ואהרן ושמואל לומר לך הקל בדורו כחמור בדורו כל בית דין המתמנה על הדור צריך לילך אחריו כאלו הוא אביר

רד״ק

מצרים הוא יהיה עד ביני וביניכם: (ז) ואשפטה אתכם. כלומר אהיה נשפט עמכם לפני ה׳ ביניכם ובין ה׳ כי הוא עשה עם אבותיכם ועמכם צדקות ואתם עשיתם רעות: (ח) כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו. דרך קצרה דבר כי כאשר בא יעקב מצרים לא זעקו ולא היה להם במה לזעוק אלא כאשר בא יעקב מצרים והאריכו הימים לבניו ולבני בניו שם ויקם מלך חדש על מצרים וגזר על ישראל גזירות וצעקו אל ה׳: ויושיבום במקום הזה. והנה משה ואהרן מתו מעבר לירדן ואיך הושיבו אותם במקום הזה אלא שהוכיחו אותם ולמדום ללכת דרך ה׳ ולפיכך נכנסו לארץ והרי הם כאילו הושיבום במקום הזה: (י) ויאמרו חטאנו. ויאמר כתיב וקרי ויאמרו והכתיב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: (יא) ירובעל. הוא גדעון: ואת בדן. הוא שמשון וכת״י ופירוש בדן בן דן כי מן משפחת הדני היה ואף על פי שהיה אחר יפתח הקדימו ליפתח לפי שהיה גדול ממנו: ואת שמואל. ואותי היה לומר אלא כי כן מנהג הלשון במקומות כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל ה׳. ובדרש אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא אף שמואל רבן של נביאים מתנבא ולא היה יודע מה היה מתנבא שנאמר וישלח ה׳ את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל אותי לא אמר אלא ושמואל לפי שלא היה יודע מה היה מתנבא: (יג) אשר בחרתם אשר שאלתם. האל״ף בסגול וכן הלא שאלתם עוברי דרך: נתן ה׳ עליכם מלך. פי׳ להושיעכם: (יד) אם תיראו

רלב״ג

הביאור בחסדים שעשה השי״ת לישראל וקצר מזה לפרסומו כי לא זכר יהושע שהנחיל להם את הארץ ולא זכר גם כן מהשופטים שהקים השי״ת להם כי אם ד׳ ולא זכר השופטים שהצילם מיד סיסרא עם שזכר זכר מה שמכרם השי״ת לסיסרא וידמה שלא זכר אלו הארבעה כי אם לבאר להם שמרוב חסדי השם יתברך היה שהושיע את ישראל מאויביהם פעם על יד בלתי שלמים מאד אף על פי שלא היו ראויים לזה מצד עצמם כמו הענין בירובעל ויפתח כי ירובעל היה עובד ע״א כשקרא השם אליו להושיע את ישראל ויפתח גם כן לא ראינו לו מעלה כי אם בגבורה ופעם הושיעם על יד השלמים מאד כמו הענין בבדן ושמואל וזה כי בדן שהוא שמשון מצאנו לו מהשלמות שכבר עשה השי״ת מופת על ידו וכאשר קרא אל ה׳ ענהו וזה הורה על שלמותו והיותו באופן מה במדרגת הנביאים כי המופתים לא יעשם השי״ת רק על יד הראוי כמו שבארנו בששי מספר מלחמות ה׳ ואולם שלמות שמואל הוא מבואר מאד וזה היה מעולם ההשגחה האלהית בישראל כי כשהיה אפשר שיהיה ביניכם איש שלם ראוי שיעשה גם על ידו הקימוהו עליכם לשופט והושיעם על ידו וכשלא היה ביניכם איש בזה התאר הושיעם ג״כ על יד בלתי שלם ואם אינו ראוי לכך מצד יתרון השגחתו על ישראל וכאילו אמר זה להורות להם כי לא יצטרכו למלך להלחם מלחמותיהם כי ה׳ אלהי

ואת מי ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בישעיה סימן כ״ח: ויוציאו י״ב וסי׳ נמסר בסוף אמור וביהושע סימן ו׳: בדן ד׳ בקריאה וסי׳ את ירבעל ואת בדן. וישם את האח׳ בדן. עגלי הזהב. ובני אולם בדן: אם ו׳ ראשי פסו׳ בספרא וסי׳ אם כה יאמרו. אם יוכל להלחם אתי. אם תיראו את ה׳. אם פקוד יפקדני אביך. אם כה יאמר טוב שלום לעבדך. אם יחטא איש לאיש:

תולדות אהרן ועמס ספולנו. ערכין יז: וישלח ה׳ את ירובעל. ראש השנה כה (עם עם):

מצודת דוד

חזר לדבר דבריו להוכיחם: ה׳ אשר עשה. ר״ל הלא כולכם ידעתם מעשה ה׳ אשר עשה עם משה ועם אהרן ר״ל הנפלאות שעשה ע״י ועמהם: ואשר העלה וכו׳. ע״י הנפלאות ההם העלה ממצרים: (ז) ועתה. ר״ל הואיל וידעתם עמדו ואתוכחה עמכם על כל צדקות ה׳ וכו׳ ר״ל נכון הויכוח יהיה עם הצדקות: (ח) כאשר בא. ר״ל וזה הויכוח שעם הצדקות שהנה כאשר בא יעקב למצרים היה סוף הדבר שזעקו אבותיכם אל ה׳ מקושי השעבוד ושלח את משה וכו׳ ולא היה להם אז מלך ללחום מלחמתם: (ט) וישכחו. ובבואם לארץ שכחו את ה׳ ומסרם ביד העובדי גלולים: וילחמו בם. ר״ל כי מתחלה לחמו בישראל ולאח״ז מסרם ה׳ בידם: (י) ויזעקו התפללו לה׳ אבל לא שאלו להם מלך ללחום מלחמתם: (יא) וישלח ה׳ את ירובעל וכו׳. עם כי לא היו מולכים בישראל הציל ה׳ אתכם על ידיהם מיד אויביכם היושבים מסביב: (יב) ותראו. ר״ל אבל אתם כאשר ראיתם שבא עליכם מלחמה אמרתם לי לא נהיה כאבותינו אשר היה השופט יוצא לפניהם במלחמה כ״א מלך ימלוך עלינו והוא ילחום מלחמתנו: וה׳ וכו׳. אבל ה׳ הוא מלככם והוא הלוחם מלחמותיכם עם השופט אשר יהיה וא״כ הסכלתם עשו בשאלת המלך כי הלא אמרתם שלא מצאתם בידו מאומה, והלא ראיתם שאין מעצור לה׳ להושיע ביד השופט ומבלי מלך: (יג) ועתה הנה המלך. אבל עתה מה שעבר אין כי הלא המלך הנה הוא מולך ועומד אשר בחרתם. ר״ל הלא זהו המלך אשר בעבור התשובה שעשה בחרתם בו אחר אשר שאלתם על המלך והקב״ה הסכי׳ על ידכם והמליכו חזרתם ובחרתם בו מעצמיכם ואח״כ אחר כ״ז שוב אין לכתיב ומלך ימלוך: (יד) אם תיראו. ר״ל אך אם תיראו את ה׳ וגו׳ אז כלכם תהיו אחר ה׳ ט הוא יען

מצודת ציון

משה. ר״ל על ידו: (ז) ואשפטה. אתוכח כמו ונשפטתי אותם (יחזקאל כ): (ח) ויושיבום. מל׳ ישיבה: (ט) וימכור. מסרם וכאלו מכרם: (יא) ירובעל. זה גדעון: בדן. כן

רד"ק

תיראו את ה' : ובאבותיכם . כמו ובמלכיכם כי האדון לעם כמו האב לבן וכן אמר וישימני לאב לפרעה וי"ת כמה דהות באבהתכון ורז"ל פירשו חטוטי דשכיבי דאמר מר בעון חיים מתים נחטטים כלומר אם תמרו את פי ה' תהיה יד ה' בכם וגם באבותיכם הממרים שמתו שיוציאום מקברותיהם לבזיון : (טז) את הדבר הגדול הזה . מה דבר גדול היה המטר בעת הקציר פעמים רבות יהיה זה פירש א"א ז"ל כי בארץ ישראל לא היה יורד מטר כלל כל ימי קציר וזהו שאמר הכתוב הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חקות קציר ישמר לנו וכן אמר בבני רצפה בת איה מתחלת קציר עד נתך מים עליהם ואמרו רבותינו ז"ל משבעה עשר בניסן עד י"ז במרחשון שהוא עת המטר ולפי שהיה מטר בקציר חדוש גדול אצלם פחדו מאד ואמרו התפלל בעד עבדיך אל ה' אלהיך ואל נמות ובדברי רז"ל יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה שנאמר הלא קציר חטים היום וגו' ועשה כל זה שמואל להודיעם כי רע בעיני ה' היה מה ששאלו מלך ואף על פי שהם מאמינים לשמואל היה בהם בני בליעל שהיה להם ספק בדברי שמואל כמו שעשו המליכו את שאול ואמרו מה יושיענו זה ואע"פ שאמר להם כי על פי ה' נתנו להם ראו כי נלכד באורים ותומים או בגורל על ידי קלפי לפיכך עשה להם שמואל אות שיראו כלם ולא יוכלו להכחישו לפיכך אמר וייראו כל העם מאד את ה' ואת שמואל : (כ) אתם עשיתם את כל הרעה הזאת . לשאול לכם מלך אבל אל תיראו אם לא תסירו מאחרי ה' וי"ת את כל הרעה הזאת על המטר שתרגם כן אתון גרמתון ית כל בישתא הדא ובמקצת נוסחאות אתון עבדתון : (כא) ולא תסורו כי אחרי התוהו . פי' ולא תסורו מאחרי ה' כי אם תסורו מאחריו ותסורו אחרי התוהו והם האלילים אשר לא יועילו ולא יצילו

תרגום

ותקבלון למימריה ולא
תסרבון על מימרא דיי
ותהוון אף אתון ואף מלכא
דמלך עליכון בתר פולחנא
דיי אלהכון : טו ואם לא
תקבלון למימרא דיי
ותסרבון על מימרא דיי
ותהי מחתא דיי בכון כמא
דהות באבהתכון : טז אף
כען איתעתדו וחזו ית
פתגמא רבא הדין דיי
עביד לעיניכון : יז הלא
חצד חטין יומא דין אצלי
קדם יי ויתן קלין ומטרא
ודעו וחזו ארי בישתכון
סגיאה דעבדתון קדם יי
למשאל לכון מלכא :
יח וקרא שמואל קדם יי
ויהב יי קלין ומיטרא ביומא
ההוא ודחל כל עמא לחדא
מן קדם יי ומפתגמי
שמואל : יט ואמרו כל
עמא לשמואל צלי על
עבדך קדם יי אלהך ולא
נמות ארי אוסיפנא על כל
חובנא בישתא למשאל
לנא מלכא : כ ואמר
שמואל לעמא לא תדחלון
אתון גרמתון ית כל
בישתא הדא ברם לא
תסטון מבתר פולחנא דיי
ותפלחון קדם יי בכל לבבכון : כא ולא תסטון מבתר פולחניה ולא
תפלחון לטעותא דאינון למא וכית בהון הנאה ולא

מקרא

ושמעתם בקולו ולא תמרו את־פי
יהוה והיתם גם־אתם וגם־המלך אשר
מלך עליכם אחר יהוה אלהיכם :
טו ואם־לא תשמעו בקול יהוה ומריתם
את־פי יהוה והיתה יד־יהוה בכם
ובאבותיכם : טז גם־עתה התיצבו וראו
את־הדבר הגדול הזה אשר יהוה
עשה לעיניכם : יז הלוא קציר־חטים
היום אקרא אל־יהוה ויתן קלות
ומטר ודעו וראו כי־רעתכם רבה
אשר עשיתם בעיני יהוה לשאול
לכם מלך :
יח ויקרא שמואל אל־יהוה ויתן יהוה
קלת ומטר ביום ההוא וייראו כל־
העם מאד את־יהוה ואת־שמואל :
יט ויאמרו כל־העם אל־שמואל
התפלל בעד־עבדיך אל־יהוה
אלהיך ואל־נמות כי־יספנו על־כל־
חטאתינו רעה לשאל לנו מלך :
כ ויאמר שמואל אל־
העם אל־תיראו אתם עשיתם את
כל־הרעה הזאת אך אל־תסורו
מאחרי יהוה ועבדתם את־יהוה
בכל־לבבכם : כא ולא תסורו כי | אחרי
התהו אשר לא־יועילו ולא יצילו

קלות ו' כ"ב חס' ו' קדמא וסי' נמסר בתילים סימן צ"ג : קלת ד' חס' וסי' נמסר בסדר וארא : ולא תסורו ו' פסו' ולא לא ולא וסי' נמסר בסוף סדר קרח :

תולדות אהרן הלא קציר חטים . תענית ב :

רש"י

אביר שבאבירים : (יד) והיתם גם אתם . ותתקיימו לאורך ימים גם אתם גם המלך : (טו) והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם . כלומר והיתה בכם אחר שהיתה באבותיכם . ורבותינו אמרו בכם ובאבותיכם חטוטי שכבי והיא מכת בזיון על המתים : (טז) התיצבו וראו וגו' . וכשם שעל ידי תפלתי אני יכול לשנות את העתים כך אם פגעה בכם מלחמה היה כח בתפלתי לעמוד על האויב ולא הייתם צריכים לשאול מלך בחיי ואע"פ שאני זקן : (יז) הלא קציר חטים היום . והגשמים סימן קללה וקשה בעיני הקב"ה להביא פורענות חנם אף ע"פ כן יש בי כח ואקרא אל ה' ויתן קולות ומטר : ודעו וראו . כי לא הייתם צריכים לשאול מלך לזולת בי : בעטי

רלב"ג

אלהי ישראל הוא מלכם ויושיעם כאשר ישובו אליו כמו שעשה בימי השופטים ששלח להם שופטים להושיעם ואם יסורו מדרכי התורה לא יועיל להם המלך אבל תהיה יד ה' בהם כמו שהיתה באבותיהם שלא היה להם מלך : (יז) הלא קציר חטים . והנה הראה שמואל לעם אות כי חטאו מאד לה' כששאלו להם מלך ואמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ואמנם אמר זה כי קציר חטים היה שם סביב חג השבועות והנה העת הוא אז לפי הטבע חם ולא גם התקופה שעברה היתה בטבעה קרה ולחה ולא יתכן על המנהג הטבעי שיהיו שם אז אידים עשניים יתהוו מהם הרעמים והברקים וזהו האות שנתן לפי מה שאחשוב שאם לא היה שם אות זולת נתינת הקולות והמטר כשקרא שמואל אל ה' לא היה צריך לומר הלא קציר חטים היום . ואפשר שנאמר הלא קציר חטים היום היה להורות על נחות האויר כי האנשים היו קוצרים חטים וזה יורה על היות העת ההוא בלתי ממוזג ובלתי ראוי למטר . והנה הביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב . והנה הרגישו העם בזה האות והודו כי חטאו מאד כששאלו להם מלך . ואחר זה הישירם שמואל באמצעות זה והודיע כי הש"י לא יטוש עמו בעבור

הפעל אל שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי השם יתעלה כי הסר מאחריו הולך אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו : (כב)

פי' רבי ישעיה

(כא) כי אחרי התוהו . כי אם תסורו אחרי התוהו תסורו :

מצודת ציון

בן דן זה שמשון שבני דן : (יד) ממרו מל' מרי ומרד : (יז) רבה . גדולה : (כא) התוהו . הוא

מצודת דוד

ילך לפניכם למלחמה ואתם תלכו אחריו : (טו) יד ה' . מכת יד ה' : ובאבותיכם . ובמלכיכם כי כל שר ומושל נקרא בל' אב וכן וישימני לאב לפרעה (בראשית מ"ה) :

(טז) גם עתה . ר"ל ואם תשיבו לומר אם שאלת המלך רעה היתה בעיני ה' למה הסכים על ידינו ע"ז אשיב לכם גם עתה אחר שהסכים התיצבו וראו וכו' ומזה תשכילו לדעת דרכי ה' אשר ימלא שאלת השואל אף אם היא רעה בעיני ה' וגם אם לשואלה לא לטובה יחשב : (יז) הלא קציר חטים היום . וא"כ עתה המטר לקללה תחשב ואף רעה היא בעיני ה' להביא הקללה בעולם על לא דבר : אקרא וכו' . ומכ"ז כאשר אקרא אל ה' על המטר ישמע קולי ויתן קולות רעמים ומטר כי כן ימלא שאלת המבקש הטובה היא אם רעה : ודעו . ובזה דעו שרבה רעתכם וכאשר אמרתי ואף שהסכים המקום עמכם כי כן מעשה ה' אבל האמת הוא בעשיתם הרע לעצמכם וגם רעה בעיני ה' : (יח) ויקרא שמואל . על המטר כאשר אמר : את ה' . בעבור חטא שאלת המלך : ואת שמואל . על שהמליכו מלך בחייו וכאלו מאסו בו : (יט) על כל חטאתינו . על החטאים אשר עשינו מאז הוספנו עוד לעשות הרע בשאלת המלך : (כ) אתם עשיתם . ר"ל הלא אתם כבר עשיתם ואין להשיב אך אל תסורו מה' ויכופר העון : (כא) ולא תסורו וכו' . לא תסורו מה' ללכת אחרי עבודת

כִּי־תֹהוּ הֵמָּה׃ כב כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהוָה אֶת־
עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּי הוֹאִיל
יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם׃ כג גַּם
אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַיהוָה מֵחֲדֹל
לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם
בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה׃ כד אַךְ ׀ יְראוּ
אֶת־יְהוָה וַעֲבַדְתֶּם אֹתוֹ בֶּאֱמֶת בְּכָל־
לְבַבְכֶם כִּי רְאוּ אֵת אֲשֶׁר־הִגְדִּל
עִמָּכֶם׃ כה וְאִם־הָרֵעַ תָּרֵעוּ גַּם־אַתֶּם
גַּם־מַלְכְּכֶם תִּסָּפוּ׃

ג' מ"ע · ג' ומשניין בלחיהון · כ' · ל. ג' · ל' חס' · ה' ג' כוסין וכ' סבין · ל. כ' סן תספו

מְשֵׁיזְבִין אֲרֵי לְמָא אִינוּן׃
כב אֲרֵי לָא יַרְחֵיק יְיָ יָת
עַמֵּיהּ בְּדִיל שְׁמֵיהּ רַבָּא
אֲרֵי רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד
יָתְכוֹן קֳדָמוֹהִי לְעָם׃
כג אַף אֲנָא חַס לִי מִלְּמֶחְטֵי
קֳדָם יְיָ מִלְּאִתְמְנָעָא
לְצַלָּאָה עֲלֵיכוֹן וְאַלֵּיף יָתְכוֹן
דְּתְהָכוּן בְּאוֹרַח תַּקְנָא
וְכַשְׁרָא׃ כד בְּרַם דְּחִילוּ
מִן קֳדָם יְיָ וְתִפְלְחוּן קֳדָמוֹהִי
בְּקְשׁוֹט בְּכָל לִבְּכוֹן אֲרֵי
חֲזוֹ יָת דְּאַסְגֵּי לְמֶעְבַּד
עִמְּכוֹן׃ כה וְאִם אַבְאָשָׁא תַּבְאֲשׁוּן עוֹבָדֵיכוֹן אַף אַתּוּן אַף מַלְכְּכוֹן

הואיל ג' ומלאים וסי' נמסר בסדר דברים : מחטא ג' ומשונים בכתיבתן וסי' ואחשך גם אנכי אותך מחטו כתיב. מחטו לה' מחדל כן כתיב. מחטוא בלשוני כן כתי' אנ"ך וכן הוא אוריתא טו. נביאים טא כתובים טוא ונמסר גם בסדר וירא : יראו ג' בקריאה וסי' נמסר בסוף הושע סימן כ"ד : הגדל ג' חס' י' בליש' בקריאה וסי' אשר הגדל עמכם . אשר חרפו את עמי ויגדלו. מגדל ישועות מלכו : הרע ה' בקריאה וב' שבין וסי' ואם הרע תרעו גם אתם. חדלו הרע . היהפך כושי עורו . בכל עת אהב הרע . וכל הרע לאיש מתן . והד והרע הרעתי : תרעו ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא:

תולדות אהרן שמו הגדול . זוכר אחרי : גם אנכי חלילה . ברכות יב :

רש"י

(כב) בעבור שמו הגדול . אשר יצא שמו עליכם שהוא מושיעכם ולמען לא יתחלל שם גדלו : הואיל ה'. נשבע כמו ויואל שאול את העם (לקמן י"ד כ"ה) : (כג) גם אנכי חלילה לי. מאחר שחטאו אתם את שלכם לשוב אל ה' גם אנכי חלילה לי מחדול מהתפלל בעדכם : כן

רד"ק

יצילו אתכם כי תוהו המה או פירוש ולא תסורו אחרי התוהו כי הם אשר לא יועילו ולא יצילו : (כב) כי לא יטוש . כי אע"פ שאתם חוטאים לפניו לא יטוש אתכם בעבור שמו הגדול כלומר כי כבר נשמע בגוים כי רצה בכם להיותכם לו לעם סגולה ואם לא יסבול אתכם ויגמילכם כחטאתיכם וישחיתכם הרי כאילו נתמעט שמו בגוים ויאמרו לא יכול להצילם וכן אמר משה ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכולת ה' וגו' וכן אמר יהושע ומה תעשה לשמך הגדול : (כג) מחטא לה'. כי אחר שאתם שבים לה' ומתודים על חטאתיכם אהיה חוטא אם לא אתפלל בעדכם : (כד) יראו את ה'. האלף איננה נקראת : הגדיל עמכם . הגדיל עמכם לעשות טובות או פירושו שהגדיל שנתן קולות ומטר ביום קציר והדין עליכם שתראו ממנו כי אשר יחפוץ יעשה בכם לטובה או לרעה כפי מעשיכם ולא תחשבו כי אין רואה ומשגיח במעשיכם : (כה) תרעו . אם תריעו מעלליכם גם אתם גם מלככם . האחד לרבות על חבירו וכן גם נאנכם גם בקרבם ואמר מלככם שאם לא ... יוכיח

רלב"ג

בעבור שמו הגדול ולזה הוא משגיח עליהם בזה האופן הנפלא שזכר : (כג) ואמר להם שחלילה לו מחטא לה' מחדול להתפלל בעדם שלא ימותו על החטא הזה שחטאו לה' לשאול להם מלך : (כד) והנה יורה להם גם כן כל ימיו הדרך הטובה והישרה לא יסור מזה מפני מה שעשו כנגדו לשאל להם מלך כאלו מאסו אותו ממלוך עליהם אך הזהירם שייראו את ה' ויעבדוהו אשר הפליא חסדו להם ואם יסורו ממנו יספו הם ומלכם :

ואולם התועלות המגיעות מזה הספור הם אלו : הראשון הוא להודיע שראוי לשלם שידקדק בהנהגת בניו שתהיה באופן הראוי ולא יקל מזה מפני רוב טרדותו בהנהגת העם כלא תראה מה שקרה לשמואל בעבור שלא דקדק בהנהגת בניי שתהיה לפי הראוי וזה שזה היה סבה שסרה הממשלה מזרעו ונמשך מזה ששאלו להם ישראל מלך שהיה סבה בסוף לגלות ישראל מעל אדמתם כמו שזכרנו כזה בעצמו קרה לעלי מפני שלא דקד' בהנהגת בניו לפי הראוי כי זה היה סבה שמתו בניו וסרה מבי' עלי בסוף הענין הכהונה הגדולה ונתנה לזרע פנחס בן אלעזר : השני הוא להודיע שראוי לשלם כשיראה בשימו האנשים אל מה שהוא נכון שיזוקו בו שישתדל להסירם מזה לפי מה שאפשר לו ולזה היה קשה לשמואל כשראה שהיו ישראל שואלים להם מלך לדעתו ההיזק הראוי להגיע להם מזה בסוף הענין והתפלל אל ה' והודיעהו איך יתנהג בזה להסירם מזה הענין ונגלה לו נבואה שבקשתם זאת היתה כנגד השם יתעלה לא כנגד שמואל לבד וצוהו השם יתעלה שיראה לישראל שהוא רוצה לשמוע בקולם בזה אך יודיע להם את משפט המלך אשר ימלוך עליהם והמשא הכבד אשר יעמים עליהם כדי שיעזבו מעצמם זאת הבחירה : השלישי הוא להודיע שכאשר היה בלתי אפשר לאדם שיעתיק האנשים מהבחירה רעה אשר בחרו ראוי שישתדל לפי מה שיוכל שיסיר ממנה הרע לפי מה שאפשר לו ולזאת הסבה זכר שכבר אמר השם יתעלה לשמואל שישמע בקולם להמליך להם מלך ובחר השי"ת מהם היותר שלם שהיה ראוי לזאת המעלה מגד יפיו וטובו עד שכבר נבא עם נביאים כדי שתהיה הנהגתו להישיר העם לעבוד את ה' והזהיר העם על יד שמואל אזהרה אחר אזהרה שיתנהגו בדרכי התורה ולא יסורו מאחרי ה' פן יספו הם ומלכם כי לא יועיל' המלך שלא תהיה יד ה' בהם אם יסורו מאחריו ואם ישמעו בקול השם לא יועיל להם המלך כי השי"ת היה מלכם והיה מקים להם שופטים כשהיו שבים אליו להצילם מיד אויביהם ולזה לא היתה בקשתם המלך כי אם לרע וזה ממה שימנע ישראל משיסורו מאחרי ה' פן יספו הם ומלכם : הרביעי הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה זריז בשמירת קניניו כראוי ולזה זכר שלא סמך קיש לבקש האתונות אם ילך שם אחד מהנערים אם לא ילך בנו שם כי אולי הנער לא יהיה זריז בבקשתם בו אם ימצאם לעצמו ימכר' ולא יודיע זה לאדוניו והנה הלך שם שאול ונזדרז מאד על בקשת האתונות עם שכבר בקשם בכל המקומות שזכר בזה הספור ובא לנביא לשאול לו באלהים על זה : החמישי הוא להודיע שלימות מעשר שאול במה שאמר פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו כי כן היה הענין כפי מה שסופר בזה הספור והנה יש לזה הכח" מבוא בענין הנבואה : הששי הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתחזק על בקשת קניניו האובדים יותר מן הראוי כי זה יביא לפעמים אל שיהיה הנזק יותר הרבה מן השבח ואף אם תמצא האבדה כל שכן אם לא תמצא : השביעי הוא להודיע שראוי לנביא שתתבודד מהסבתו במי שירצה שתגיע לו בעניניו הנבואה ולזה ספר שהיה המנהג לתת דבר מה לנביא בשאלם ממנו דבר הנבואה ולהורות שכן היה המנהג אמר הנה נלך ומה נביא לאיש האלהים ואמר לו נערו הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים והוא מבואר שהוא לא היה לוקח אלו המתנות לבקשת התועלות כי לא היה זה ממנהגו כמו שנתבאר במה שאמר את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי כל שכן כמו אלו המתנות הקטנות שלא היו ראויות לתת לקטן האנשים כל שכן למי שהיה מושל על ישראל : השמיני הוא להודיע שראוי לאדם שיהיה שומע לעצה הטובה אף על פי שיהיה היועץ שפל וקטן ממנו ולזה ספר ששמע שאול לנערו במה שיועץ לו שילכו לאיש האלהים והגיד להם את בואם : התשיעי הוא להודיע שראוי למי שירצה לדבר עם איש מה שיחקור תחלה אנה ימצאהו כדי שיתיישר לבא אליו בזריזות כי אולי אם לא יחקור בזה תהיה דרכו לבטלה ולזה ספר שחקר שאול ונערו עם הנערות היוצאות לשאב מים אם היה הנביא שם קודם שרצו להכנס לעיר : העשירי הוא להודיע לאשר יחקרו ממנו דבר מה שלא יקצר מהיישיר בו השואל גם במה שלא שאל שהוא צריך לשאול עליו לפי מה שנרא' מהיותו ולזה ספר שכאשר שאל שאול לשמואל אי זה בית הרואה לא הודיעהו זה כי כבר ידע שכונתו היתה לדבר עמו ולזה הוצרך להודיע לו שהוא הרואה כי זאת היתה תכלית כונת שאול בזאת השאלה ולזאת הסבה גם כן ספר שהנערות הנה לא הספיק להם שהשיבו על מה ששאלו להם היש שם הרואה אבל רצו להיישירם על זה איך יתכן שימצאוהו בקלות יותר ולזה נתנו לו עצה שימהר בטרם יעלה הבמתה לאכל כדי שלא יתעכבו מלדבר עמו עד אח' האוכל והודיעהו עם זה שאם ימהרו ימצאוהו ברמה ואם לא יוכלו למהר כל כך הנה ימצאוהו שם ביום ההוא שבא שם שאול וזה כי כבר גלה השי"ת אוזן שמואל ביום הקודם לו שכבר ישלח לו למחר איש מארץ בנימן וימשחהו לנגיד על ישראל ולזה ידמה שבא שמואל ביום ההוא : האחד עשר הוא להודיע עוצם מעלת שמואל בנבואה עד שכבר באה לו הנבואה בהקיץ ולזה ספר

מצודת דוד

עבודת גלולים כי ההליכה היא ההליכה אחרי התוהו וכו' שאין בהם ממש : (כב) כי לא יטוש ה'. נתן טעם למה לא ייראו ממה שעשו ואמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול שלא יחולל : כי הואיל. ר"ל כבר נשמע אשר רצה בכם להיות לו לעם סגולה ואם יטוש אתכם אף כשתטיבו דרככם מהיום ומהלאה יאמרו אז מבלי יכולת עזבם : (כג) גם אנכי. ר"ל כמו שהמקום יכפר העון הזה כן גם אנכי אמחול על עלבוני כי חלילה לי מחטוא לה' להיות אכזרי מלמחול ולחדול מלהתפלל בעדכם כי"בא מה אתפלל כאשר אמרתם אף אלמד אתכם בדרך הטובה : (כד) אך יראו וכו'. כי אז תועיל תפלתי : אשר הגדיל עמכם. אשר הגדיל חסדו עמכם למחול העון הזה : (כה) גם אתם וכו'. ר"ל לא תועיל תפלתי והמלך

מצודת ציון

הוא דבר שאין בו ממש כמו והארץ היתה תוהו (בראשית א) : יועילו. ענ' תועלת : (כב) יטוש. יעזוב : הואיל. רצה כמו ויואל משה (שמות ב) : (כג) חלילה. חולין וגנאי : והוריתי. אלמד כמו יורה דעה (ישעיה כח) : (כה) תספו. ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח) : ויתר

רשי

(א) בן שנה שאול במלכו. אמרו רבותינו ז"ל כבן שנה שלא טעם טעם חטא ויש לפתור בן שנה שאול במלכו בשנה ראשונה שהומלך בה והוא מלך שתי שנים על ישראל ובשנה ראשונה מיד ויבחר לו שאול שלשת אלפים : (ג) את נציב פלשתים. סרדיוט שהיה לשם על ישראל והשיבוהו בגבעת בנימן : ישמעו העברים. שמרדנו בפלשתים וישמרו מהם : (ד) וגם נבאש ישראל. נבאש ריחם בפלשתים לשון שנאה

רדק

יוכיח אותה הוא יהיה ופגע עליהם : (ב) בן שנה שאול במלכו. פי' אז כשהיו הדברים האלה כשדבר שמואל בחידוש המלוכה שנה היה לו מתחלת מלכותו ושתי שנים מלך אחר כן או בין הכל לא מלך אלא שתי שנים כדברי בעל סדר עולם וי"ת בן שנה כבר שנה דלית ביה חובין כן שאול כד מלך וכן פירשו רז"ל ועוד בדרש כי כשמלך נמחלו עונותיו עד אותו היום ואמרו שלשה נמחלו להם עונותיהם חתן חכם ונשיא נשיא מניין דכתיב בן שנה שאול במלכו וכי בן שנה היה אלא מה תינוק בן יומו נקי מעון כך היה שאול במלכו נקי מעונותיו ביום שמלך : (ב) ויבחר לו שאול. בעודנו בגלגל והיו שם כל ישראל בחדוש המלוכה בחר לו מהם שלשת אלפים שיהיו עמו במכמש אלפים ועם יהונתן אלף ויתר העם שלח ובמסרה מן ריש ספרא עד נפש יהונתן איתקרי יונתן בר מן ב' יהונתן ויאמר יהונתן אל הנער ויאמר יהונתן הנה ומן נפש יהונתן עד סופו יהונתן : (ג) את נציב פלשתים. כבר פירשתיו ויונתן הרגו כדי למרוד בפלשתים : אשר בגבע. גבע אינו גבעת בנימן כי שני מקומות היו וכן כתוב בספר יהושע : ושאול תקע. צוה לתקוע בכל הארץ כמו ויבן שלמה את הבית כי שאול לא יוצא מהגלגל : ישמעו העברים. כדי שישמעו וישמרו מפלשתים ועוד שיבאו למלחמה כי ידע כי כאשר ישמעו פלשתים שנהרג נציבם יאספו להלחם עם ישראל : (ד) הכה שאול. כן חשבו השומעים כי שאול הכהו או צוה יהונתן להכותו : נבאש. נתעב כמו שמתעב האדם הדבר המבאיש

שמואל א יג

יג א בֶּן־שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ וּשְׁתֵּי שָׁנִים מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיִּבְחַר־לוֹ שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מִיִּשְׂרָאֵל וַיִּהְיוּ עִם־שָׁאוּל אַלְפַּיִם בְּמִכְמָשׂ וּבְהַר בֵּית־אֵל וְאֶלֶף הָיוּ עִם־יוֹנָתָן בְּגִבְעַת בִּנְיָמִין וְיֶתֶר הָעָם שִׁלַּח אִישׁ לְאֹהָלָיו׃ ג וַיַּךְ יוֹנָתָן אֵת נְצִיב פְּלִשְׁתִּים אֲשֶׁר בְּגֶבַע וַיִּשְׁמְעוּ פְּלִשְׁתִּים וְשָׁאוּל תָּקַע בַּשּׁוֹפָר בְּכָל־הָאָרֶץ לֵאמֹר יִשְׁמְעוּ הָעִבְרִים׃ ד וְכָל־יִשְׂרָאֵל שָׁמְעוּ לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל אֶת־נְצִיב פְּלִשְׁתִּים וְגַם־נִבְאַשׁ

י"ז פ"ג

תרגום

תִּשְׁתֵּיצוּן׃ א כְּבַר שְׁנָא דְּלֵית בֵּיהּ חוֹבִין בַּר שָׁאוּל כַּד מְלַךְ וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל׃ ב וּבְחַר לֵיהּ שָׁאוּל תְּלָתָא אַלְפִין מִיִּשְׂרָאֵל וַהֲווֹ עִם שָׁאוּל תְּרֵין אַלְפִין בְּמִכְמָשׁ וּבְטוּר בֵּית אֵל וְאַלְפָא הֲווֹ עִם יוֹנָתָן בְּגִבְעֲתָא דְבֵית בִּנְיָמִן וּשְׁאָר עַמָּא שַׁלַּח גְּבַר לְקִרְוֵיהּ׃ ג וּמְחָא יוֹנָתָן יָת אִסְטְרַטְגֵי פְּלִשְׁתָּאֵי דִּי בְגִבְעֲתָא וּשְׁמָעוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְשָׁאוּל תְּקַע בְּשׁוֹפְרָא בְּכָל אַרְעָא לְמֵימַר יִשְׁמְעוּן יְהוּדָאֵי׃ ד וְכָל יִשְׂרָאֵל שְׁמָעוּ לְמֵימַר מְחָא שָׁאוּל יָת אִסְטְרַטְגֵי פְּלִשְׁתָּאֵי וְאַף אִתְגְּרִי

תולדות אהרן בן שנה שאול. יומא כב עקרים פ' כו :

רלבג

ספר שכאשר ראה שמואל את שאול ענהו כי הנה האיש אשר אמרתי אליך זה יעצור בעמי : השנים עשר הוא להודיע אמתות הנבואה כי בהאמנתה יתקיימו השמות התוריות ולזה זכר שכבר הגיד לו שמואל תכף את דבר האתונות כאשר היה לפי מה שאמר אחר זה והגיד לו את דבר המלוכה כאשר היה גם כן : השלשה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מן השררה ולזה זכר ששאול הרחיק שיהיה מלך מגד שפלות שבטו ומשפחתו וגם כשהפילו הגורל על זה היה נחבא לברוח מן השררה ולזאת הסבה גם כן לא ספר שאול לדודו את דבר המלוכה כי לא היה רוצה להתפאר בזה : הארבעה עשר הוא להודיע שראוי לתת כבוד לאנשים לפי המעלה שהם עתידים להיות בה אע"פ שאינה בידם עתה ולזה ספר מה שחלק שמואל לשאול מהכבוד לתת לו מנה יפה ולשומו בראש הקרואים עם שכבר עשה ליסד בלב שאול כי ימלוך על ישראל ולזאת הסבה ג"כ נתן לו האותות שזכר שבאו לו כלם לפי מה שבא בזה הספור ובמה שזכר באלו האותות נתבאר שהנבואה תגיע לנביא גם בהודעת הדברים אשר ייחסום האנשים אל הקרי והמזדמן כמו שביארנו בשני מספר מלחמות ה' :

החמשה עשר הוא להודיע כי מה' כל משפט הגורל ולזה ספר שכבר נפל הגורל על שאול למלך כמו שאמר שמואל מגד הנבואה : הששה עשר שראוי לאנשים לתת כבוד למלך ולברכו ולזה ספר שכבר אמר כל העם יחי המלך והלכו עמו החיל אשר נגע אלהים בלבם : השבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לשלם שיתפעל ממה שיאמרו האנשים כנגדו כל שכן שיתפעל אם לא יכבדוהו אבל ראוי שיסבול זה ולזה ספר ששאול היה כמחריש על הבזיונות שבזוהו הרשעים ההם ועל מה שלא הביאו לו מנחה עם שזה גם כן היה ראוי לו מפני היותו עתה בהתחלת המלוכה ואולי במעט סבה יסירוה ממנו : השמנה עשר הוא להודיע שכאשר נתמנה איש לשררה יצטרך בעבורה לרבוי ההוצאה ראוי לאשר תחתיו שיביאו לו מנחה כחוקת היד בדרך שיוכל להתנהג בכבוד לפי השררה ההיא ולא ימנעוהו מזה מיעוט קניניו ולזה ספר באלו הרשעים שלא הביאו לשאול מנחה להורות שכבר היה ראוי להם להביא לו מנחה כדי שיוכל להתנהג בכבוד כמנהג המלך ולזאת הסבה לא היה מתנהג עדיין שאול כמנהג המלך מצורף לזה מה שהיה מתכונתו להיות בורח מן השררה ולזה ספר אחר זה שכבר היה שאול בא אחרי הבקר מן השדה : התשעה עשר הוא להודיע שאין ראוי להתנהג במדת האכזריות הלא תראה כי נחש העמוני לולי אכזריותו היה מושל על יושבי יביש גלעד שלא היה רוצה לכרות ברית עמהם כי אם בנקור להם כל עין ימין ומסבת אכזריותו אל שנפל עמו ביד ישראל והכו בהם מכה רבה : העשרים הוא להודיע שראוי שתהיה לשלם מדת הגבור' במקומות הראויים להציל לנרדפים שהם מעמו ולזה ספר הפעולות שאול על ענין נחש העמוני ואע"פ שלא היה ישראל נוהג בו עדיין כמנהג המלך וגם הוא לא היה נוהג בעצמו מנהג המלך : העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי למהר על המתת האנשים אבל ראוי להשמר מזה כפי יכולת ולזה ספר שלא הסכים שאול שימותו האנשים ההם אשר בזוהו : העשרים ושנים הוא שראוי למלך שיהיה באופן שייראו ממנו האנשים ולפי שלא נתחדש על בחירת שאול דבר יביא בלב האנשים שהוא כמו בריאה חדשה ולזה לא היה דומה להם למלך וגם הוא לא היה נוהג כמנהג המלך והנה הסכים שמואל לחדש המלוכה לפני ה' בגלגל ולזבוח שם על זה וזבחו שלמים לפני ה' ליתן בלבם שהוא כמו בריאה חדשה ויביא זה אל שייראו ממנו כראוי ולזה ידמה שאמר' חנה ויתן עוז למלכו כי עד שנתן לו השם יתעלה עוז בענין מלחמת בני עמון לא היה במדרגת מלך : העשרים ושלשה הוא להודיע שהשם יתעלה מקים דבר עבדו ולזה שמע לשמואל לתת קולות ומטר כשבקש זה ממנו להראות לישראל מה שהיה מן החטאה בבקשת זאת שאין שריה רק להרע כמו שאין תועלות בקולו' ומטר בימי קציר חטים רק להשחית : העשרים וארבעה להודיע שמי שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר וגם אנכי חלילה לי מחטוא לה' וגו' וכן הענין בכל טוב שהיה אפשר שייטיב אדם לחבירו ולזה אמר והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה. תם : (א) בן שנה שאול במלכו וגו'. הנה יש מן הזרות מאד בזה הפסוק לשתי סבות האחת היא שלא יתכן שנאמר לפי הפשט שהיה שאול בן שנה לבד במלכו והשנית שהוא רחוק שנאמר שלא מלך שאול כי אם שתי שנים עם רוב הדברים שעשה מצורף לזה שכבר עמד זמן מעת המשחו קודם החזיקו במלוכה. והנכון בעיני לפי הפשט שיהיה הרצון בזה שכבר עבר שנה אחת לשאול מעת המשחו עד עת שמלך שחדשו המלוכה בגלגל והוא כשמלך השתי שנים על ישראל וספר כי בחר לו שלשת אלפי מישראל היותר גבורים שבהם והיו עם שאול אלפים ואלף עם יונתן ויתר העם שלח איש לאהליו כדי שלא יכביד על ישראל : (ג) והנה היו ישראל אז תחת יד פלשתים עד שכבר שמו פלשתים

פי' רבי' ישעיה

(א) בן שנה שאול במלכו. בשנה ראשונה שמלך בחר לו שלשת אלפים איש : ושתי שנים מלך. אפשר לומר כן והכתיב וילחם סביב בכל אויביו. במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע ואימתי עשה כל המלחמות האלה ואימתי רדף אחרי דוד ובלבד בארץ פלשתים עשה דוד שנה וארבעה חדשים הלכך יש לפרש שתי שנים עד שנמשח דוד משעה שנמשח דוד כאלו בטלה מלכותו ומה שמלך לאחר כן מלכותא בלא תגא הוא : (ג) את נציב פלשתים. ממונים ששמו עליהם פלשתים לגבות המס כי היו משועבדים תחתיהם :

מצודת ציון

יג (ב) ויתר העם. מותר העם : (ג) נציב. ממונה העומד על ישראל לגבות המס : (ד) ויצעקו. שנאה ענין אסיפה

מצודת דוד

והמלך לא יושיעכם ואתם לא תעזרוהו וכולכם תספו : יג (א) בן שנה. ר"ל כשנמלך כלתה שנה מזמן משיחתו או מוסב למקרא שלאחריו לומר בשנה הראשונה בחר לו שלשת אלפים וכו' : (ב) ויהיו עם שאול. להיות נכונים לשמשו בעת הצורך : במכמש וכו'. מהם ישבו במכמש ומהם בהר בית אל : (ג) ישמעו העברים. ר"ל בכדי שישאלו מה זה קול השופר וידעו עי"ז להיות נשמרים מן הפלשתים : (ד) הכה שאול. אף שיונתן הכהו יחשב לשאול כי הוא המלך וכל דבר יקרא על שמו : ונבאש ישראל

רש"י

שנאה: אחרי שאול הגלגל. הוא שאמר לו שמואל וירדת לפני הגלגל (שמואל א׳ י׳ ח׳): (ה) קדמת בית און. במזרח בית און: (ו) ובחוחים. מקום קבוצת חוחים שפניי״ן בלע״ז: ובצרחים. פלייסיי״ן בלע״ז: ובבורות. גומות: (ז) עברו את הירדן ארץ גד. לברוח מפני פלשתים שהפלשתים היו בארץ כנען בעבר הירדן ימה: חרדו אחריו. מהרו ללכת אחריו: (ח) ויוחל. המתין: למועד אשר שמואל. הרי זה מקרא חסר תיבה אחת למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל ודוגמא לו ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (שמואל ב׳ ב׳ ד׳) היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן אשר לשמואל שאמר לו ז׳ ימים תוחל עד בואי אליך: (ט) הגישו אלי העולה. זר מותר להקריב בבמה: (יא) מה עשית. הלא אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה אני אעלה אותה ולא אתה: למועד הימים. בתחלת היום: (יב) ואתאפק. נתחזקתי על רצוני שהיה לבי אומר להמתין לך על כרחי העמדתי את לבי:

רלב"ג

פלשתי׳ נציב בגבע בנימן לשאול והכהו יהונתן ונודע לפלשתים והיו משתדלים לקחת נקמה מזה ושאול תקע בשופר בכל הארץ להשמיע לעברי׳ זה הענין למען יקחו עצה להמלט מידי פלשתים או להלחם עמהם: (ד) והנה נאספו העם על זה הענין אל שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף אליו ומיראתם נתחבאו קצת ישראל במערות ובמה שידמה להם וקצתם ברחו מעבר לירדן. ועוד היה שאול בגלגל חרדו כל העם אחריו להאסף עליו: (ח) והנה הוחיל שאול שבעת ימים למועד אשר הגביל לו שמואל באמרו אליו וירדת לפני הגלגל והנה אנכי יורד אליך להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים שבעת ימים תוחל עד בואי אליך. וכאשר הגיע היום השביעי וראה העם כי לא

מקרא

יִשְׂרָאֵל בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּצָּעֲקוּ הָעָם
אַחֲרֵי שָׁאוּל הַגִּלְגָּל׃
ה וּפְלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ לְהִלָּחֵם עִם־
יִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אֶלֶף רֶכֶב וְשֵׁשֶׁת
אֲלָפִים פָּרָשִׁים וְעָם כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־
שְׂפַת־הַיָּם לָרֹב וַיַּעֲלוּ וַיַּחֲנוּ בְמִכְמָשׂ
קִדְמַת בֵּית־אָוֶן׃ ו וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל
רָאוּ כִּי צַר־לוֹ כִּי נִגַּשׂ הָעָם וַיִּתְחַבְּאוּ
הָעָם בַּמְּעָרוֹת וּבַחֲוָחִים וּבַסְּלָעִים
וּבַצְּרִחִים וּבַבֹּרוֹת׃ ז וְעִבְרִים עָבְרוּ
אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶרֶץ גָּד וְגִלְעָד וְשָׁאוּל
עוֹדֶנּוּ בַגִּלְגָּל וְכָל־הָעָם חָרְדוּ אַחֲרָיו׃
ח וַיִּיחֶל שִׁבְעַת יָמִים לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר
שְׁמוּאֵל וְלֹא־בָא שְׁמוּאֵל הַגִּלְגָּל
וַיָּפֶץ הָעָם מֵעָלָיו׃ ט וַיֹּאמֶר שָׁאוּל
הַגִּשׁוּ אֵלַי הָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים וַיַּעַל
הָעֹלָה׃ י וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה
וְהִנֵּה שְׁמוּאֵל בָּא וַיֵּצֵא שָׁאוּל
לִקְרָאתוֹ לְבָרְכוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל מֶה
עָשִׂיתָ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כִּי־רָאִיתִי כִי־
נָפַץ הָעָם מֵעָלַי וְאַתָּה לֹא־בָאתָ
לְמוֹעֵד הַיָּמִים וּפְלִשְׁתִּים נֶאֱסָפִים
מִכְמָשׂ׃ יב וָאֹמַר עַתָּה יֵרְדוּ פְלִשְׁתִּים
אֵלַי הַגִּלְגָּל וּפְנֵי יְהוָה לֹא חִלִּיתִי
וָאֶתְאַפַּק וָאַעֲלֶה הָעֹלָה׃

תרגום

יִשְׂרָאֵל בִּפְלִשְׁתָּאֵי וְאִתְכְּנִישׁוּ עַמָּא בָּתַר שָׁאוּל לְגִלְגְּלָא׃ ה וּפְלִשְׁתָּאֵי אִתְכְּנִישׁוּ לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין רְתִיכִין וְשִׁתָּא אַלְפִין פָּרָשִׁין וְעַמָּא כְּחָלָא דְּעַל כֵּיף יַמָּא לִסְגֵי וּסְלִיקוּ וּשְׁרוֹ בְמִכְמָשׁ מַדְנַח בֵּית אָוֶן׃ ו וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ אֲרֵי עָקַת לְהוֹן אֲרֵי אִידְחַק עַמָּא וְאִטְמָרוּ עַמָּא בִּמְעָרָתָא וּבִמְצָדָתָא וּבְשִׁקִּיפֵי כֵּיפַיָּא וּבִמְעָרַת מִינְרָא וּבִנְבְעַיָּא׃ ז וִיהוּדָאֵי עֲבָרוּ יָת יַרְדְּנָא לַאֲרַע גָּד וְגִלְעָד וְשָׁאוּל עַד כְּעַן בְּגִלְגְּלָא וְכָל עַמָּא אִתְכְּנִישׁוּ בָתְרוֹהִי׃ ח וְאוֹרִיךְ שִׁבְעָא יוֹמִין לְזִמְנָא דַּאֲמַר לֵיהּ שְׁמוּאֵל וְלָא אֲתָא שְׁמוּאֵל לְגִלְגְּלָא וְאִתְבַּדַּר עַמָּא מֵעִילָוֹהִי׃ ט וַאֲמַר שָׁאוּל קָרִיבוּ לְוָתִי עֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְאַסִּיק עֲלָתָא׃ י וַהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ לְאַסָּקָא עֲלָתָא וְהָא שְׁמוּאֵל אֲתָא וּנְפַק שָׁאוּל לְקַדָּמוּתֵיהּ לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמֵיהּ׃ יא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל מָה עֲבַדְתָּא וַאֲמַר שָׁאוּל אֲרֵי חֲזֵיתִי אֲרֵי אִתְבַּדַּר עַמָּא מֵעִילָוַי וְאַתְּ לָא אֲתֵיתָא לִזְמַן יוֹמִין וּפְלִשְׁתָּאֵי אִתְכְּנִישׁוּ לְמִכְמָשׁ׃ יב וַאֲמָרִית כְּעַן יֵיחֲתוּן פְּלִשְׁתָּאֵי לְוָתִי לְגִלְגְּלָא וְקֳדָם יְיָ לָא צַלֵּיתִי וְאִתְחַסְנִית וְאַסֵּקִית

רד"ק

המבאיש: אחרי שאול הגלגל. כי שם היה עדיין מזמן חדוש המלוכה: (ו) כי נגש העם. נדחק בעבור שבא להם הדבר פתאום: ובחוחים. במצודות כמו שת״י ובמצדתא: ובצריחים. במקומות הגבוהים כמו ויבואו אל צריח: (ז) ועברים עברו. מקצתם התחבאו ומקצתם עברו את הירדן וברחו שם והשאר חרדו אחרי שאול. וחרדו עניינו התנועעו כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו. ואמר ארץ גד וגלעד ולא זכר ארץ ראובן אולי הם הקרובים לירדן: (ח) וייחל. כן כתיב וקרי ויוחל והכתיב כמו ויחל עוד שבעת ימים והקרי ויוחל מבניין הפעיל והענין אחד: למועד אשר שמואל. חסר ור״ל למועד אשר אמר שמואל וכן ת״י לזמנא דאמר ליה שמואל: ויפץ העם מעליו. פועל עומד וכן ויפץ העם בכל ארץ מצרים הגישו אלי העולה. כי שמואל אמר לו שהוא יבא אליו שם לסוף שבעת ימים להעלות עולות לזבוח זבחי שלמים ואמר לו שבעת ימים תוחל עד בואי אליך וכאשר ראה שאול כי לא בא ביום השביעי בבקר להעלות העולה וכבר הכין העולה והשלמים כמו שאמר לו שמואל אמר שאול שיגישו אליו העולה והשלמים כי הוא יעלה אותם וחטא בזה כי היה לו להוחיל כל היום עד הערב כי הוא בזמנו בא בו ביום כמו שנאמר ויהי ככלותו אבל בהקריבו קרבן והוא זר לא חטא בזה כי היתר הבמות היה אז וזר מקריב בבמת יחיד: לברכו. לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו וכת״י למשאל בשלמיה: (יא) מה עשית. ידע בדרך נבואה כי העלה העולה: (יב) לא חליתי. ע״י העולות היתה תפלתם ברוב: ואתאפק. התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך כי כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו:

נשלם

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ו) כי נגש העם. פירוש כי עם ישראל היה נגש ונדחק מרוב עם פלשתים: (ח) למועד אשר שמואל. מקרא קצר הוא ופתרונו למועד אשר נתן שמואל והוא מה שאמר לו בתחלת מלכותו. וירדת לפני הגלגל שמאז צוהו על דבר זה · (יא) ויאמר שמואל מה עשית. פירוש אני אמרתי לך הנני יורד אליך להעלות העולה. אני אעלה אותה ולא אתה: ואתה לא באתה למועד הימים. שאחרתה הרבה סברתי שלא תבא היום: (יב) ואתאפק. פירוש על רצוני שהיה לבי נושא ונותן אם אקריב העולה או אמתין ונתחזקתי והעליתי.

ועם ג׳ קמצין בקריאה וסי׳ כחול אשר על שפת הים. ועם לא יבין ילבט. ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם: ולא בא ג׳ וסי׳ וייחל שבעת ימים למועד. ולא בא בפי בשר פגול. ולא בא עליהם:

מצודת דוד

ישראל. נתאס ישראל בעיני פלשתים כדרך שממאסין בדבר הנבאש: ויצעקו. נאספו אחרי שאול ללכת הגלגל: (ה) קדמת. למזרחה של בית און: (ו) כי נגש העם. נלחצו מפלשתים: ויתחבאו. החביאו את עצמן: (ז) ועברים עברו. אמר בלשון הנופל על הלשון והוא מדרך צחות ור״ל קצתם מישראל עברו הירדן וברחו לארץ גד וגלעד. עודנו בגלגל. ולא ירד עדיין לקראת המלחמה: וכל העם. אשר לא נתחבאו ולא ברחו חרדו ללכת אחריו למלחמה: (ח) ויוחל. המתין שבעת ימים מעת בואו אל הגלגל: למועד אשר שמואל. כמו למועד אשר אמר שמואל ר״ל להזמן שקבע לו שמואל מאז משחו למלך כמ״ש למעלה: ויפץ העם. נתפזרו והלכו מתוו: (י) לברכו. לתת לו שלום כן ת״י: (יא) מה עשית. כי הלא אמרתי לך שתוחיל עד בואי ואני אעלה העולה: למועד הימים. לזמן הימים שקבעת: (יב) עתה ירדו. הואיל ונאספו בודאי ירדו ובע״כ אלחם עמהם עד לא חליתי פני ה׳ בעת הבאת הקרבן: ואתאפק. לזה התחזקתי לעבור על רצוני ולבל המתן עוד

מצודת ציון

הבאה בנעקת המאסף: (ו) צר. מלשון צרה: נגש. נדחק ונלחץ כמו נגש והוא נענה (ישעיה נג): ובחוחים. בין הקוצים כמו כשושנה בין החוחים (ש״ה ב): ובצריחים. מגדלים גבוהים וכן צריח בית אל (שופטים ט): (ז) עודנו. מלשון עוד: חרדו. מהרו בחרדה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו (לקמן י״ו): ויוחל. ענין המתנה כמו ויחל עוד (בראשית ח): (יב) חליתי. התפללת כמו ויחל משה (שמות לב): ואתאפק. ואתחזק כמו ולא יכול יוסף להתאפק (בראשית מ״ה)

נשלם

רד"ק

(יג) נסכלת. כי כבר ראית מה שאמרתי לך ולישראל הכל מתקיים ועתה כי לא האמנת שאבא בזמני כפרת בי ובנבואתי ולא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך על ידי שאני אמרתי לך ולישראל בשמו ולא תמרו את פי ה' והנה אתה מרית את פיו כי מה שאני אומר פיו ודברו הוא ואני אמרתי לך שתוחל לי להעלות העולות וכאשר לא עשית כן ופחדת כדבריך הנה מרית את פי ה' וסלקת בטחונו מלבך כי חשבת שלא תושע אתה וישראל אם תוחיל עוד: אל ישראל. כמו על ישראל וכן וימליכוהו אל הגלעד: (יד) בקש ה' לו איש כלבבו. ברוח נבואה אמר לו זה אבל לא ידע שמואל עדיין מי הוא: (טו) ויקם שמואל. ושאול עמו וכאשר היה בגבע בנימן ופקד העם הנמצאים עמו לא היו עמו אלא כשש מאות איש כי נפץ העם מעליו: (יז) ויצא המשחית. בני חיל הגבורים אוחזי חרבות ורמחים בידם כי הם המשחיתים: אל ארץ שועל. ת"י לארעא דרומא כמו שתרגם בארץ שועלים גם כן בארעא דרומא: (יח) על גי הצבעים. כתרגו' לחילת אפעיא וכן בדברי רז"ל ר' מאיר אומר אף הצבוע ואמרו צבוע זה אפה וסי' אפה אפעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון וקרא האפעה צבוע לפי ששנוי בגווני' ובמיני הצבעים: (יט) וחרש לא ימצא. יש לתמוה איך לא היו חרשי ברזל בישראל רבים ויש לפרש לפי שהפלשתים משלו בישראל שנים רבות כי אף בימי שמשון מושיע ישראל אמרו הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים ואעפ"י שבימי שמואל נכנעו פלשתים ושבו הערים אשר לקחו פלשתים מישראל לישראל אעפ"י כן מעט אשר זקן שמואל תחת ממשלתם היו והיו לשם נציבים בארץ ישראל אף בימי שמואל כמו

רש"י

לבי ואעלה העולה: (יג) כי עתה. לפני עשותך זאת: הכין ה' את ממלכתך עד עולם. שכשפוסקין לו גדולה לאדם פוסקין לו ולדורותיו: (יד) ועתה ממלכתך לא תקום. שכן אמר משה בתורה לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים וגו' (דברים י"ז כ') הא אם סר לא יאריך ימים ואם תאמר לא על מצות נביא נאמר אלא על מצות התור' הרי כבר נאמר ולשמור את כל דברי התורה הזאת ואחר כך לבלתי רום לבבו ולבלתי סור מן המצוה אפילו ממצות נביא: (טו) הנמצאים עמו. כי העם נפוצו מעליו ואלו נשתיירו: (יח) גי הצבועים. שמצויין בו הצבועים הוא ששנינו ר' מאיר אומר אף הצבוע ותרגם יונתן אפעיא וכן פירשו רבותינו ז"ל צבוע זה אפעה מין שרץ רע ומזיק: (יט) וחרש לא ימצא. לא היה מצוי בתחלת מלכות שאול כי הפלשתים המושלים בישראל העבירו כל חרשי ברזל מישראל פן יעשו כלי זיין להלחם

יג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל
נִסְכָּלְתָּ לֹא שָׁמַרְתָּ אֶת־מִצְוַת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר צִוָּךְ כִּי עַתָּה הֵכִין יְהוָה
אֶת־מַמְלַכְתְּךָ אֶל־יִשְׂרָאֵל עַד־עוֹלָם׃
יד וְעַתָּה מַמְלַכְתְּךָ לֹא־תָקוּם בִּקֵּשׁ
יְהוָה לוֹ אִישׁ כִּלְבָבוֹ וַיְצַוֵּהוּ יְהוָה
לְנָגִיד עַל־עַמּוֹ כִּי לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת
אֲשֶׁר־צִוְּךָ יְהוָה׃
טו וַיָּקָם שְׁמוּאֵל וַיַּעַל מִן־הַגִּלְגָּל
גִּבְעַת בִּנְיָמִן וַיִּפְקֹד שָׁאוּל אֶת־הָעָם
הַנִּמְצְאִים עִמּוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת אִישׁ׃
טז וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּנוֹ וְהָעָם הַנִּמְצָא
עִמָּם יֹשְׁבִים בְּגֶבַע בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתִּים
חָנוּ בְמִכְמָשׂ׃ יז וַיֵּצֵא הַמַּשְׁחִית
מִמַּחֲנֵה פְלִשְׁתִּים שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים
הָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה אֶל־דֶּרֶךְ עָפְרָה
אֶל־אֶרֶץ שׁוּעָל׃ יח וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה
דֶּרֶךְ בֵּית חֹרוֹן וְהָרֹאשׁ אֶחָד יִפְנֶה
דֶּרֶךְ הַגְּבוּל הַנִּשְׁקָף עַל־גֵּי הַצְּבֹעִים
הַמִּדְבָּרָה׃ יט וְחָרָשׁ
לֹא יִמָּצֵא בְּכֹל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי־אָמְרוּ
פְלִשְׁתִּים פֶּן יַעֲשׂוּ הָעִבְרִים חֶרֶב אוֹ

ב' חד קמץ וחד פתח. ג' · ג' וכל אס"ף דכו' · ב' ולא יאמ · ס' · ב' כמנין · ב' · ב' בפסוק · ל' · י"ב · אמרו ק'

עֲלָתָא׃ יג וַאֲמַר שְׁמוּאֵל
לְשָׁאוּל טַפְּשְׁתָּא לָא
נְטַרְתָּא יָת תַּפְקֵידְתָּא
מֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ דְּפַקְּדָךְ
אֲרֵי כְעַן אַתְקֵין יְיָ יָת
מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל עַד
עָלְמָא׃ יד וּכְעַן מַלְכוּתָךְ
לָא תִתְקַיַּם אַתְקֵין יְיָ
קֳדָמוֹהִי גְּבַר עָבֵיד רְעוּתֵיהּ
וּפַקְדֵיהּ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל
עַמֵּיהּ אֲרֵי לָא נְטַרְתָּא יָת
דְּפַקְּדָךְ יְיָ׃ טו וְקָם שְׁמוּאֵל
וּסְלֵיק מִן גִּלְגָּלָא לְגִבְעֲתָא
דְבִנְיָמִן וּמְנָא שָׁאוּל יָת
עַמָּא דְאִשְׁתְּכַחוּ עִמֵּיהּ
כְּשִׁית מְאָה גַּבְרָא׃
טז וְשָׁאוּל וְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ
וְעַמָּא דְאִשְׁתְּכַח עִמְּהוֹן
יָתְבִין בְּגִבְעֲתָא דְבֵית
בִּנְיָמִן וּפְלִשְׁתָּאֵי שְׁרוֹ
בְמִכְמָשׁ׃ יז וּנְפַק מְחַבְּלָא
מִמַּשְׁרִיתָא פְּלִשְׁתָּאֵי
תְּלָתָא מַשְׁרְיָן מַשְׁרִיתָא
חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח
עָפְרָה לְאַרְעָא דָרוֹמָא׃
יח וּמַשְׁרִיתָא חֲדָא מִתְפַּנְיָא
לְאוֹרַח בֵּית חוֹרוֹן וּמַשְׁרִיתָא
חֲדָא מִתְפַּנְיָא לְאוֹרַח תְּחוּמָא
דְּמִסְתְּכֵי לְחֵילַת אַפְעַיָּא לְמַדְבְּרָא׃ יט וְאוּמָן עָבֵיד זְיָן לָא מִשְׁתְּכַח בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֲמַרוּ פְלִשְׁתָּאֵי דִּלְמָא יַעְבְּדוּן יְהוּדָאִין סַיְפִין אוֹ רוֹמְחִין׃

רלב"ג

לא בא שמואל נפוצו מעל שאול מרוב פחדם ויראתם וידמה כי שאול להגיע אליו הנבואה העלה העולה והשלמים כאשר ראה כי לא בא שמואל ולא די שלא הועיל אבל נמנעה גם כן נבואת שמואל להודיע אותו מה יעשה ואיך יתנהג בענין זאת המלחמה לפי שכבר עבר על מצות הש"י במה שצוהו על ידי שמואל נביאו שיוחיל שבעת ימים עד בואו אליו אך לא חטא במה שהעלה העולות והשלמים והוא זר כי אז היה מותר לזר להקריב בבמת יחיד כמו שנתבאר בסוף זבחים: (יג) והנה גינהו שמואל על אשר לא שמר מצות השם אשר צוהו על יד נביאו שמואל ואמר לו שזה העון יהיה סבה שלא תקו' מלכותו ותנתן המלוכה לאיש אחר וזה האיש שנתנה לו המלוכה הוא דוד לפי מה שהתבאר אחר זה. וכבר יספק מספק ויאמר איך יתכן שיאמר שמואל לשאול כי עתה הכין ה' את ממלכתך על ישראל עד עולם וכבר התבאר מברכו' יעקב לבניו כי המלוכה תהיה לשבט יהודה ואם היתה המלוכה לשאול עד עולם לא יתכן שיתקיים הייעוד הזה שייעד יעקב. והנה התר זה הספק איננו ממה שיקשה לפי מה שנאמר וזה כי אמרנו עד עולם יתכן שיובן עד זמן רחב כמאמר חנה וישב שם עד עולם שהרצון בו כמו נ' שנה וכן מ"ש בתורה ועבדו לעולם הרצון בו עולמו של יובל כמו שבארנו שם ולפי זה הענין היה הרצון בזה המאמר כי הש"י הכין ממלכת שאול באופן שתתקיים זמן רחב לולי זה החטא שמנע ממנו הטוב ולא נתקיים המלוכה לו כ"א זמן מועט: (טו) ויקם שמואל וגו'. ולא זכר שקם שאול עמו לפי שהוא מבואר כי לא בא שאול בגלגל כ"א בעבור שמואל שייעד לו שיבא אליו שם להודיע לו מה יעשה. והנה ספר שכל העם הנמצא עם שאול ויונתן בנו היו בגבע בנימן לא היו כ"א שש מאות איש כי השאר הלכו להם מרוב הפחד. והנה חנו פלשתים במכמש במקום שהיה שם שאול בתחלה ועשו להם שלשה ראשים להשחית ארץ ישראל כי היו עם רב מאד כמו שקדם: (יט) והנה זכר כי בכל ארץ ישראל לא היה נמצא חרש ברזל או יהיה זה כן לפי מה שאחשוב כי למיעוט המצא הברזל בארץ ישראל כמו

פי' רבי ישעיה

(יח) על גי הצבועים. תרגם יונתן לחילת אפעיא. פי' נחשים היו נמצאים כדאמר הוא צבוע הוא אפעה:

וחרש לא ימצא חד מן ז' פסו' אית בהון ט"ו מלין ז' מהכא ומציעתא כתיב וקרי וסי' ומי ישמע לכם לדבר הזה. ושהרתים מכל עונם. וחמשה ועשרים דיחזקאל. ממתים ידך יי' ממתים. ויחי איוב אחרי זאת. ועשה למבצרי מעוזים. וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמרו פלשתים:

תולדות אהרן ועתה ממלכתך. עקרים שם: איש כלבבו. עקידה שער לד:

מצודת ציון

(יג) נסכלת. מלשון סכלות וטפשות: (יז) ראשים. חלקים: (יח) הנשקף. ענין הבטה כמו בעד החלון נשקפה (שופטים ה): גי. עמק: הצבועים. כן היו נקראים ורז"ל שהוא אפעה והוא בעל גוונים מתחלפים כמנין ימות החמה ולזה קרוי צבוע: (יט) וחרש. אומן ברזל: ללטוש

מצודת דוד

עוד ואעלה העולה לחלות את פני ה' בעת העלותי עד לא ירדו פלשתים: (יג) נסכלת. עשית סכלות במה שלא המתנת כל היום עד בואי: את מצות ה'. כי דבר ה' היה ולא מאלי אמרתי: כי עתה. אם משמר היית מצות ה' אז עתה בזה הזכות היה ה' מכין מלכותך עד עולם: (יד) ועתה. הואיל ולא שמרת לא תתקיים ממלכתך: בקש ה' לו. בעשותך זאת בקש ה' לו איש העושה כלבבו ושומר מצותיו: ויצוהו ה'. גזר עליו שהוא יהיה לנגיד: (טו) ויקם שמואל. ושאול היה נמשך אחריו: הנמצאים עמו. מאותן שלא נפוצו מעליו: (טז) יושבים. היו מתעכבים בגבע: (יז) המשחית. הם אחוזי חרב מלומדי מלחמה המשחיתים בעם: (יח) הנשקף. גבול ההוא היה נראה להעומד על גי הצבועים: המדברה. מוסב על הדרך לומר שהדרך יפנה המדברה: (יט) פן יעשו וכו'. ולזה לא הניחו להיות בהם חרש

רשי

והלחם: (כ) וילדו כל ישראל הפלשתים. כשהיו ישראל צריכין לחרשי ברזל ללטוש אתים וקרדומות ומחרישות היו זקוקים לירד אל ארץ פלשתים: מחרשתו. סוי"ק בלעז: אתו. קולטר"א בלעז: קרדומו. בשגו"ר בלעז. מחרשתו. פיסויי"א בלע"ז: (כא) והיתה הפצירה פים למחרשות. והיתה להם לאותם שהיה להם טורח לרדת אל הפלשתים ללטוש. היתה הפצירה פים לימ"א בלע"ז שיש לה הפצר פיות כלומר פיות וחידודים הרבה היתה להם לחדד המחרשת והאתים: ולשלש קלשון. מזלג עשוי כמין עתר שקורין פורקי"א ולו שלש שינים: ולהציב הדרבן. לחדדו בראשו לנועצו ולהציבו בתוך המרדע: (כב) ותמצא לשאול. על ידי נס: (כג) מצב פלשתים. דרך אנשי צבא לעשות מצב ומשחית הם הפושטים ורצים אחר השלל אל העיר שקורין אנגיי"ל בלע"ז: מצב. הם נציבים לשמור שלא יצאו מן העיר משחיתים בהם: אל מעבר מכמש. הפלשתים היו חונים במכמש ומכמש בהר וישראל בעיר ששמה גבע. וגבע היתה בראש ההר ושני הרים

רדק

כמו שכתוב ובעת מצלם והיתה ידם תקיפה עליהם הורידו פלשתים כל חרשי ברזל מן העברים לארץ פלשתים ולא השאירו בארץ ישראל חרש ברזל אף לתקן כלי אומנות וכלי חרישה כי אמרו פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בנו מנהג כל ישראל בימים ההם לרדת ארץ פלשתים לתקן כלי אומנות וכלי חרישה ואפשר כי היו בא"י חרבות ורמחים וחניתות מאותם אשר נעשו קודם הזמן ההוא אבל מעטים היו ובמלחמה הזאת לא נמצא חרב וחנית ביד השש מאות אשר נשארו עם שאול וביד האלף אשר עם יהונתן כמו שאמר אשר את שאול ואת יהונתן ובלתי כלי זיין לא יתכן להם אבל היו בידם קשתות ומקלי יד וקלעים ורוב הגבורים ואנשי חיל באותו הזמן בחצים ובאבנים היתה מלחמתם כמו שנאמר בספור גבורי דוד מימינים ומשמאילים באבנים ובקשת ונאמר במלחמת מואב ויסובו הקלעים ויכוה ונאמר בדוד וקלעו בידו ואעפ"י כן חסרון גדול היה אצלם כשלא היו נמצאים אצלם חרבות וחניתות והיה הספור הנה כי לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם כי אם ביד שאול ויהונתן להודיע כי לא בחרב וחנית יושיע ה' ולה' לבדו התשועה כי ישראל היו בלא חרב וחנית ולא היו אלא אלף ושש מאות איש ופלשתים היו שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול הים והיתה תשועה גדולה ביום ההוא עד כי נסו פלשתים מפני ישראל והכום ישראל מכה גדולה: כי אמר. כן כתיב וקרי אמרו והכתוב על דרך כלל והקרי על דרך פרט: (כ) וירדו כל ישראל פלשתים. פי' ארץ פלשתים וכת"י לארע פלשתאי: ללטוש. לחדד: מחרשתו. הוא כלי ברזל שחורשין בו וי"ת פרשיה וכן תרגם במלמד הבקר בפרשיה דתורא: אתו. הוא הכלי שחופרין בו וי"ת סיכת פדניה ר"ל יתד השוורים והוא יתד ברזל אולי היה להם יתד שמכניסין בעול לחבר שני השוורים יחד לפיכך תרגם פדניה כי פדנא דתורי הנזכר בגמרא פירושו צמד בקר וכן תרגם צמד בקר פדן דתורי וגם אות הכלי צריך לחדדו בראשו הא' ושמעתי כי בלשון ישמעאל קורין למחרישה' סכה: קרדומו. הוא הכלי שחוטבין בו העצים ות"י כולבי ובבראשית רבה ונבלה שם שפתם משפתם אעשה נבלה הוה אמר חד להבריה אייתי לי כולב חד ומייתי ליה מגרופי הוה מחי לי ופצע מוחיה וי"מ כולב צבת כי כן נקרא בלשון ערבי כולא"ב ויש שקורין התרגום כולבי בכ"ף גם האחרונה וכן נמצא במקצת הנוסחאות: מחרשתו. כלי אומנות מן חרש עצים חרש אבן וי"ת עושפיא וכן תרגם למחרשות לעושפיא ובמשנה מסכת כלים קרדום שנטל עשפו טמא מפני בית בקועו נטל בקועו טמא מפני עשופו ושבר מקופו טהור נראה מדעת המתרגם כי גם מחרשתו הוא כלי המחרישה שחורשים בו שעושין הגדודים בארץ והוא החרישה ותרגם עושפיא לפי שהוא דומה לצד האחד של הקורדום כי לקורדום שני פיות האחד חד והאחד רחב וברחב בוקעים בו עצים ברוב והוא הנקרא במשנה בית בקועו והצד החד שלו בו בוקעים גם כן לפעמים והוא הנקרא במשנה עושפו והוא דומה למחרישה בחדודו לפיכך אמרו במסכת מסכת ביצה אין מבקיעין לא בקרדום ולא במגל ואמרו בגמרא לא בקרדום לא שנו אלא בנקבת שלו והוא הצד החרב שבוקעין בו ברוב לפיכך אין מבקעין בו בי"ט שנראה כמלאכת חול אבל בזכרות שלו מותר והוא הצד החד שלו לפי שאין דרך לבקוע בו ברוב ופירוש מקופו הנזכר במשנה הוא נקב הקרדום שנכנסת בו יד הקרדום ופי' כמו נקב המחט שנקרא קופא: (כא) הפצירה פים. שתי מילות ופי' פצירה רבה מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים ותחנונים ופירוש פים פיות ר"ל רבה פיות כלומר שיש לה חדודים הרבה והוא הנקרא בלשון התרגום שופינא ובלע"ז לימ"א ומחדדין בה כל כלי ברזל ואומר כי בפציר הפים היו מחדדים כליהם מי שלא היה לו פנאי לרדת בארץ פלשתים ללטוש הכלי: ולשלש קלשון. הוא כלי ברזל יש לו שינים ומסלקין בו הזבל והתבן ושם הכלי קלשון ובאמ' לשלש קלשון כאילו אמר קלשון שלש השיני' וקורין לו בלע"ז פורקי"א וי"ת מגילת קרניא די לה תלת שנין וקראו הוא תרגום כובס ור"ל כי אותו הכלי הוא שיש לו שינים ומותחין בו הכובסין הבגדים אחר כביסתן: ולהקרדמים. נכתבה בו ה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפטו שלא כמנהג כי אם מעטים נמצאים כמוהו כמו להגדוד הבא אליו להעם הזה והדומים להם: ולהציב הדרבן. כולו קמץ לבן נפתלי לבן אשר הבי"ת בפתח והדלי"ת בגעיא ופי' הדרבן הוא מחט המלמד כי העץ נקרא מלמד והמחט התחוב בתוכו שדוקר בו הבקר נקרא דרבן כמו שאמרו במשנה מלמד שבלע את הדרבן ופי' להציב לסדרו בראשו ולהעמידו בתוך המלמד וי"ת ולאנצבא זקת: (כב) והיה ביום מלחמת. מוכרת כמו משמרת כי יבא זה המשקל סמוך ומוכרת ופי' והיה כן היה בכל יום שהיו עורכים מלחמה אלה עם אלה לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אלא ביד שאול וליהונתן ועל הדרך הזה ת"י והוה ביומא דקרבא לא משתכח חרבא. ובדרש מהו ותמצא לשאול וליהונתן אף בידם לא היה אלא שהמלאך המציאם להם: (כג) ויצא מצב פלשתי'. פי' שרי החיל וכת"י אסטרטיג. וכן תרגם נציב נציבים ופירושו שרים ובבראשית רבה ויבדל אלהים

מקרא

חֲנִית: כ וַיֵּרְדוּ כָל־יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּים לִלְטוֹשׁ אִישׁ אֶת־מַחֲרַשְׁתּוֹ וְאֶת־אֵתוֹ וְאֶת־קַרְדֻּמּוֹ וְאֵת מַחֲרֵשָׁתוֹ: כא וְהָיְתָה הַפְּצִירָה פִים לַמַּחֲרֵשֹׁת וְלָאֵתִים וְלִשְׁלֹשׁ קִלְּשׁוֹן וּלְהַקַּרְדֻּמִּים וּלְהַצִּיב הַדָּרְבָן: כב וְהָיָה בְּיוֹם מִלְחֶמֶת וְלֹא נִמְצָא חֶרֶב וַחֲנִית בְּיַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־יוֹנָתָן וַתִּמָּצֵא לְשָׁאוּל וּלְיוֹנָתָן בְּנוֹ: כג וַיֵּצֵא מַצַּב פְּלִשְׁתִּים אֶל־מַעֲבַר מִכְמָשׂ:

תרגום

כ וּנְחַתוּ כָּל יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי לְחָרָפָא גְּבַר יָת פְּרָשֵׁיהּ וְיָת סִיכַת פַּדָּנֵיהּ וְיָת כּוּלְבֵיהּ וְיָת עוּשְׁפֵיהּ: כא וַהֲוֵי לְהוֹן שׁוֹפִינָא לְחָרָפָא בֵיהּ פּוּגְמַת כָּל מָאן דְּבַרְזֶל לְעוּשְׁפַיָּא וּלְסִיכַת פַּדְנַיָּא וּלְמַצְלַת קַצְרַיָּא דִּי לָהּ תְּלָת שִׁנִּין וּלְכוּלְבַיָּא וּלְאַנְצָבָא זָקְתָא: כב וַהֲוָה בְּיוֹמָא דִקְרָבָא וְלָא אִשְׁתְּכַח חַרְבָּא וּמוּרְנִיתָא בְּיַד כָּל עַמָּא דְעִם שָׁאוּל וְעִם יוֹנָתָן וּמִשְׁתְּכָחָא לְשָׁאוּל וּלְיוֹנָתָן בְּרֵיהּ: כג וּנְפַק אִסְטְרַטִיג פְּלִשְׁתָּאֵי לְמָגִיזַת מִכְמָשׁ:

רלבג

כמו שהוא מפי רבים היום לא היו בישראל חרשי ברזל ולזה היו צריכים לרדת אל הפלשתים לתקן להם כלי החרישה ועבודת האדמה ולא הניחו הפלשתים שישב בישראל חרש פלשתי ליראתם שמא יעשו העברים חרב או חנית וימרדו בהם כי הפלשתים היו עדיין מושלים בישראל ממשלה וזה היה סבה שביום המלחמה לא נמצא חרב וחנית לאחד מן הנערים שהיו את שאול ויהונתן בנו ונמצא

פי' רבי ישעיה

(כא) והיתה הפצירה פים היא לימ"א בלע"ז. ובעבור שהיא עשויה פיות הרבה נקרא פצירה פים. הפצר פיות כמו רוב פיות או מפני שדוחקין אותה על כלי כרוכה ושוחקין אותה קורא אותה פצירה לשון ויפצר בם מאד ופים על שם פיות הרבה שבה באותה היו מתקנין כל כליהם. ולשלש קלשון. היא רחת ברזל שיש בה שלש שנים: ולהקרדומים. הה"א יתירה כלומר מי שלא היה רוצה לטרוח לירד אל הפלשתים לתקן כליהם היו מתקנים אותה בטורח על ידי הפציר פים:

מצודת דוד

ברזל: (כ) וירדו. ר"ל ומאז כשהיו צריכים ללטוש דבר מה היו יורדים אל ארץ פלשתים ללטוש שם אצל החרש: (כא) והיתה וכו'. ר"ל ומי שלא רצה לרדת לפלשתים היה לוטש בעצמו את המחרשות וכו' עם הכלי הקרויה פצירה פים העשויה בהרבה פיות וחריצים ונוח ללטוש בה: (כב) והיה ביום מלחמת בעת שנלחמו עם פלשתים לא נמצא חרב. כי לא היה בישראל חרש ברזל לעשותם: ותמצא. אבל לשאול וליונתן להם לבדם נמצא חרב וחנית: (כג) אל מעבר מכמש. מהעבר מזה

מצדת ציון

(כ) ללטוש. לחדד כמו לוטש כל חורש (בראשית ד): מחרשתו. כלי המחרישה: אתו. שם כלי עשוי לחפור בו כמו וכתתו חרבותם לאתים (ישעיה ב) ובדרז"ל קרווה מרא (ערובין טז): קרדומו. גרזן כמו את הקרדומות (שופטים ט): מחרשתו. כלי אומנות כמו חרש עצים (ישעיה מד): (כא) הפצירה. ענין רבוי כמו ויפצר בם (בראשית יט) שהוא מרבית דברי פתוי: פים. פיות ור"ל חריצים וחדודים: מחרשות. הם כלי אומנות: ולשלש קלשון. שם כלי ברזל עשוי לסלק בה הזבל והוא בעלת שלש שנים וכאלו אמר קלשון בעלת שלש: ולהציב הדרבן. ר"ל לחדד הדרבן ולהציבו ביושר בתוך מלמד הבקר והוא המקל שמלמד בו הבקר לחרישה והמחט שבראשו קרוי דרבן וכן דברי חכמים כדרבונות (קהלת י"ב): (כג) מצב. ת"י אסטרטיג וכ"כ תרגם על נציב פלשתים והוא ענין פקודות ושלטנות

אל

רדק

אלהים בין האור ובין החשך ר׳ יוחנן וריש לקיש משל למלך שהיו לו שני אסטרטיגין א׳ שליט ביום וא׳ בלילה ויצא זה המצב כי כלם חנו במכמש ונפרד זה המצב ממחנה פלשתים ובא לו אל מעבר אחר ממכמש להתקרב אל הגבעה אשר היו שם שאול ויהונתן׃ (ב) כשש מאות איש. הלא אמר זה ויפקוד שאול את העם הנמצאים עמו כשש מאות איש אם כן למה חזר ואמר עוד אלא להודיע כי לא נוספו בהם עוד ואף על פי שהיה להם להלחם עם הפלשתים אשר חנו שם כנגדם להלחם הושיעם האל׃ (ג) אחי אי כבוד. לפי שנזכר אי כבוד ולא נזכר אחיטוב לפיכך אמר אחי אי כבוד או בעבור שנקרא שמו כן על גלות הארון והיה אביו אז עם הארון במחנה ונכשלו ישראל בעון הכהנים ונעשה אבל במלחמה הזאת שהיה אחיה נושא אפוד והיה טוב לפני ה׳ היה הדבר נהפך והיתה תשועה גדולה בישראל׃ כהן ה׳ בשלה. על עלי אמר שהיה כהן ה׳ בשילה ואחיה זה היה שם במחנה עם ארון האלהים נושא אפוד והוא כלל החושן והאורים והתומים כי נראה שאלו הגישה ארון האלהים נקרבה הלום אל האלהים ולפיכך היה ספור זה הנה להודיע כי עדיין לא החלה קללת עלי שהרי מבני בניו היה נושא אפוד כי לא חלה הקללה הזאת עד שהוקם צדוק כהן גדול כמו שפירשתי׃ והעם לא ידע. פי׳ העם אשר עם יהונתן כי מן הנראה כי שני ראשים היו ישראל למלחמה הזאת האחד שאול עם העם אשר עמדו עמו ויונתן נפרד עם נושא כליו מן העם אשר אתו בלא דעתם לפיכך אמר והעם לא ידע כי אילו ידע היו הולכים עמו׃ (ד) ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה. כן היה שמם לא נודע אצלינו ענין השמות אלא ת״י בוצץ משרועיתא מקום חלקלק מדברי רז״ל בשרעתא דנהרא ותרגומו מחלקלקות באפלה במשרעא בקבלה ותרגם סנה מדרוכיתא פי׳ מקום דרוך׃ (ה) מצוק מצפון. מעמד מצד צפון כנגד הפלשתים שהיו במכמש והאחד מצד דרום כנגד ישראל שהיה בגבע

נגבע

רשי

הריס היו זה כנגד זה והגיא ביניהם כמו שאמור בענין ומצב פלשתים עם אל עבר מכמש שלצד גבע אל הגיא שביניהם׃ (א) מעבר הלז. כל הלז ולזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא מראהו באצבע ובלע״ז אינו לי״ש״ם בלעז אלא לייי״ל בלעז׃ מעבר הלז. גי שני ההרים׃ (ב) בקצה הגבעה. בסוף הגבעה׃ (ג) נשא אפוד. אורים ותומים׃ (ד) ובין המעברות אשר בקש יהונתן לעבור. כן היה עשוי שן הסלע היה מהעבר הזה לבין המעברות מזה ושן הסלע לבין המעברות מזה. הגיא הוא קרוי בין המעברות והיה לו סלע מכאן וסלע מכאן זה בעברו מזה וזה בעברו מזה והגיא בין שני העברים אותו גיא בקש יונתן לעבור׃ שן הסלע. שם שן האחד בוצץ ושם השני סנה׃ (ה) מצוק מצפון. משופע ועולה מצד צפון אל מכמש׃ מול גבע. שממנה יצא יהונתן

תרגום

א והוה יומא ואמר יונתן בר שאול לעולימא נטיל זיניה איתא ונעבר לאסטרטיג פלשתאי דמעברא דיכי ולאבוהי לא חוי׃ ב ושאול יתיב בסיפי גבעתא בשפולי רמון די במגרון ועמא דעמיה כשית מאה גברא׃ ג ואחיה בר אחיטוב אחוהי דאיכבוד בר פנחס בר עלי כהין משמש קדם יי בשלה לביש איפודא ועמא לא ידע ארי אזל יונתן׃ ד ובין מנזתא דבעא יונתן למעבר על אסטרטיג פלשתאי שנא דכיפא מעברא מכא ושנא דכיפא מעברא מכא ושום חדא משרועיתא ושום חדא מדרוכיתא׃ ה שנא חדא מסתכיא מצפונא לקבל מכמש וחדא מדרומא לקביל גבעתא׃ ו ואמר יהונתן לעולימא נטיל זיניה איתא ונעבר לאסטרטיג ערליא האלין מאים יעביד יי לנא ניסא ארי לית קדם יי מעצור למפרק בסגיאי או בזעירי׃ ז ואמר ליה נטל זיניה עבד כל די בלבך אתפני לך הא אנא עמך כרעותך׃ ח ואמר יהונתן הא אנחנא עברין לות גבריא ונתגלי להון׃

שמואל א יד

יד א ויהי היום ויאמר יונתן בן־שאול אל־הנער נשא כליו לכה ונעברה אל־מצב פלשתים אשר מעבר הלז ולאביו לא הגיד׃
ב ושאול יושב בקצה הגבעה תחת הרמון אשר במגרון והעם אשר עמו כשש מאות איש׃
ג ואחיה בן־אחטוב אחי אי־כבוד בן־פינחס בן־עלי כהן יהוה בשלה נשא אפוד והעם לא ידע כי הלך יונתן׃
ד ובין המעברות אשר בקש יונתן לעבר על־מצב פלשתים שן־הסלע מהעבר מזה ושן־הסלע מהעבר מזה ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה׃
ה השן האחד מצוק מצפון מול מכמש והאחד מנגב מול גבע׃
ו ויאמר יהונתן אל־הנער | נשא כליו לכה ונעברה אל־מצב הערלים האלה אולי יעשה יהוה לנו כי אין ליהוה מעצור להושיע ברב או במעט׃
ז ויאמר לו נשא כליו עשה כל־אשר בלבבך נטה לך הנני עמך כלבבך׃
ח ויאמר יהונתן הנה אנחנו עברים אל־האנשים ונגלינו אליהם׃

רלבג

ונמצא החרב והחנית לשאול וליהונתן לבדם׃ (א) וזה הספור כלו בא להורות כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה׳ הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו היו כנגד החיל הרב הזה ונתן השם תשועה גדולה בידו׃ (ג) כהן ה׳ בשלה. שב אל עלי לא אל אחיה כי כבר היה חרב משכן שילה ואולם אמרו נושא אפוד כבר שב אל אחיה והרצון בזה לפי מקומו כי הוא היה כהן גדול׃ והעם לא ידע כי הלך יהונתן. אמנם אמר זה שאם ידעו היו הולכים עמו׃ (ו) לכו ונעברה אל מצב הערלים האלה. רמז בזה כי מפני פחיתותם וגיותם נבדלים ראוי שיהיו יונתן ונושא כליו נעזרים בש״י לגלות אותן כי אין לשם יתעלה מעצור להושיע ברב או

פי׳ רבי ישעיה

(ה) מצוק מצפון. תרגם יונתן מסתכיא. כמו מצוקי ארץ היה נוטה גבהו מצפון׃

תולדות אהרן ואחיו בן אחיטוב. בנא נס׃

ולאביו ג׳ בקריאה וסי׳ ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים. כי אם לשארו הקרוב אליו. ולאביו לא הגיד. ושם האחד ו׳ פסוקים בקריאה ושם ושם וסי׳ נמסר בסוף סדר וישלח׃ ושם האחד ג׳ וסי׳ ושם האחד אליעזר. ושם האחד בוצץ. ושם האחד סנה ב׳ בפסוק׃ כל שמואל וכל נתינה דמלכים לך במ״ה לך וסי׳ ויאמר לה אלקנה אישה חנה. ויאמר לו נשא כליו. וידבר דוד ביהונתן טוב. ואבי ראה גם ראה וגם אשר לא שאלת נתתי לך׃

מצודת ציון

אל מעבר. אל צד׃ יד (א) הלז. הזה כמו מה הגיון הלז (מ״ב כג)׃ (ד) המעברות. מלשון עבר וצד׃ על מצב. אל מצב׃ שן הסלע. חודו היה כשן׃ (ה) מצוק. מוצב וכן ויציקו את ארון (ש״ב ט״ו)׃ מול. נגד׃ (ו) מעצור. ענין מניעה כמו עצרני ה׳ מלדת (בראשית ט״ז)׃ (ח) ונגלינו. מל׳ גלוי׃

מצודת דוד

להתקרב אל הגבעה מקום שאול ויונתן׃ יד (א) נושא כליו. כלי מלחמתו׃ ונעברה. נתקרב אל המצב העומד בהעבר הפונה אלינו׃ (ב) אשר במגרון. שם מקום בקצה הגבעה׃ והעם. ר״ל העם אשר היו כשש מאות איש גם המה שמה ישבו עמו׃ (ג) אחי אי כבוד. אחיטוב היה אחי אי כבוד׃ כהן ה׳ בשלה. חוזר על עלי שהיה הכ״ג בהיות שם המשכן׃ נושא אפוד הוא כולל גם לחושן עם האורים והתומים ועל אחיה חוזר׃ (ד) ובין המעברות. כי פלשתים חנו במכמש בהר וישראל חנו למולם בגבעה והגיא שביניהם קרוי בין המעברות שהוא בין מעבר וצד מחנה פלשתים ובין מעבר מחנה ישראל ואמר ובין המעברות ר״ל הגיא אשר בקש יונתן לעבור בו להתקרב למחנה פלשתים היה בו שן הסלע מעבר גבעה ושן הסלע מעבר וצד מכמש׃ (ה) מצוק מצפון. מקום מצבו היה מצפון הגיא מול מכמש׃ מנגב. מקום מצבו מנגב׃ (ו) ויאמר וכו׳. היא האמירה הנאמר למעלה ולפי שהפסיק בענין נאמר שוב כאומר נחזור לענין הראשון. אולי יעשה וכו׳. קצר ולא אמר מה הדבר אשר יעשה ומאליו יובן שר״ל דבר הצריך והיא התשועה׃ ברב. הן ברב עם הן במעט כי הכל שוה אצלו׃ (ז) נטה לך. לעבור אליהם׃ הנני עמך. מוכן אני ללכת עמך כרצונך׃ (ח) ונגלינו. נגלה אנו אליהם ואז מעשה אחינו׃

חושו

רשי

יהונתן: (ט) דמו. המתינו כמו שמש בגבעון דום (יהושע י' י"ב) וכן דום לה' (תהלים ל"ז ז') אם כה יאמרו דומו ונעלה אליכם שעתה מצלחת ולבם רם עליהם: (י) ואם כה יאמרו עלו עלינו. פחד הקב"ה בלבם ויראים לזוז ממקומם: (יב) ויענו. לשון הרמת קול: (יג) על ידיו ועל רגליו. כלומר בכל כח ומרוצה: (יד) כבחצי מענה צמד שדה. בתוך שיעור מדת קרקע מלא חצי מענה של מחרישת צמד בקר החורשת בשדה: מענה. הוא תלם המחרישה שקורין רייא"ה בלע"ז וגבורה גדולה היא:

רדק

בגבע ויונתן עבר בין שני הסלעים האלה וי"ת מלוק מסתכיא ותרגום מצפה סכותא: (ט) דמו עד הגיענו. המתינו וז"ש יהונתן לאות ולסימן אמר כמ"ש וזה לנו האות כי אם יאמרו עלו עלינו פיהם הכשילם כי אנחנו נעלה והם ירדו וזה אינו נחש האסור ואם היה אסור לא היה הקב"ה עוזרו בהליכה ההיא אבל הוא וכיוצא בו הוא קול דברי' ישמע אדם ויחזק לבו כי הם סי' ואות על המעשה ואל יטעה אותך מה שנמצא בדברי חז"ל אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש כי אינו אומר שיהיה אותו נחש אסור כמו שפירשוהו רבים כי הנה אלו המנחשים בחולדה ובעופות אינו כנחש אליעזר וכיונתן והוא היה אסור כמ"ש רז"ל לא תנחשו אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים והאומר פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו צבי הפסיקו עורב קורא לו שועל מימינו ונחש משמאלו אל תתחיל כי שחרית הוא ר"ח הוא מוצאי שבת הוא הנה אלו הדברים וכיוצא בהן שנהגו בהן בעלי הדיעות הרעות וקבעום חק ומנהג עליהם וחושבים כי הם המטיבים והמריעים זה הוא שאסרה התורה אבל אם ירצה אדם לעשות מעשה ויעשה דבר א' לאות וסי' למעשה ההוא כדי לחזק לבו ולעורר לבו לדבר ההוא זה הדבר מותר כי אילו היו עושים רע בדבר הזה אליעזר ויהונתן לא היה עונה אותן הב"ה כהוגן ומסייע את מעשיהם ועוזרם והנה רב בעל המאמר הזה שאמר כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויונתן אינו נחש הוא בעצמו היה עושה כנחש שלהם כמ"ש רב בדיק במברא ואמר רב הוה אזיל לבי רב נחמן חתניה ואמר אי מברא אתא לאפאי ימא שבא לגו וכן אמר שמואל הוה בדיק במברא ר' יוחנן בדיק בינוקא פי' שהיה אומר לתינוק אמור לי פסוקך שאתה קורא בו כשהיה רוצה להתחיל שום מעשה או דרך אבל המאמר ההוא שאמר רב כך פירושו כל נחש וסי' שהוא אינו עושה אותו סי' לעצמו מתחילה כמו שעשה אליעזר ויהונתן אינו נחש וסימן ואין לסמוך עליו או לחוש ממנו אם יבא מאליו לפיכך הקשה לו למה לא אכל מהיא סעודה מפני שהניחו כולם הבשר ויצאו לקראתו חשב זה לסי' כי הסעודה ההיא לא תהיה לברכה מפני שהניחוה ומה סימן ונחש היה לו בזה כיון שמתחלה לא שם לבו. לזה והא אמר רב כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויהונתן אינו נחש ואין לסמוך עליו ואין לחוש ממנו א"כ רב למה חשב בזה הדבר ולפיכך אמרו רז"ל בית תינוק ואשה אעפ"י שאין נחש יש סימן כלומר אעפ"י שאינו נחש כנחש שסומכין עליו יש קצת סימן בדבר לשמח לבו ולחזקו אם יהיה לטוב ואם יהיה לרע יש לדאוג ממנו ולבקש רחמים ממנו מלפני הב"ה ופי' בית אם בנה בית חדש ויארע לו מאורע טוב או רע סמוך לחנוך הבית וכן אם יולד לו ילד או לקח אשה בזה הדרך ואמרו והוא דאתחזק תלתא זמני או ראוי לסמוך עליו אעפ"י שבא מאליו ולא עשהו סימן בתחלה אבל הנחש שעשהו סימן מתחלה לא שאלו בו שלש פעמים אלא בפעם ראשונה לבד יש סימן וסמכו הב' פעמים על מ"ש יעקב אבינו יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימן תקחו ואלה המקרים באו לו משנולד בנימן לפיכך חשש בדבר וכן אמר יוסף הצדיק הלא אתם ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני כלומר אדם כמוני יחשב סימן רע אם יאבד ממנו הגביע אשר הוא שותה בו לפיכך אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש וכן נחשתי ויברכני ה' בגללך וכן והאנשי' ינחשו כל זה הוא לשון סימן ואות על הדבר לא נחש ולא קסם ואמרו רז"ל מכאן שמשתמשין בבת קול שנאמר ואזנך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו ואמרו קל גברא במתא וקל איתתא בדברא ומה נחזור אחרי ספורי הגמרא וסמכי הפסוקים והנה פי' מפורש נעשה כמעשה יונתן על פי הנבואה נאמר לגדעון ושמעת מה ידברו ואחר תחזקנה ידיך: אנשי המצבה. כמו מצב פלשתים

ט אִם־כֹּה יֹאמְרוּ אֵלֵינוּ דֹּמּוּ עַד־ ו׳ ר״פ בספ״ט ב׳
הַגִּיעֵנוּ אֲלֵיכֶם וְעָמַדְנוּ תַחְתֵּינוּ וְלֹא
נַעֲלֶה אֲלֵיהֶם׃ י וְאִם־כֹּה יֹאמְרוּ עֲלוּ ל׳
עָלֵינוּ וְעָלִינוּ כִּי־נְתָנָם יְהֹוָה בְּיָדֵנוּ ב׳
וְזֶה־לָּנוּ הָאוֹת׃ יא וַיִּגָּלוּ שְׁנֵיהֶם אֶל־ ב׳ מסדות
מַצַּב פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ פְלִשְׁתִּים
הִנֵּה עִבְרִים יֹצְאִים מִן־הַחֹרִים אֲשֶׁר ל׳
הִתְחַבְּאוּ־שָׁם׃ יב וַיַּעֲנוּ אַנְשֵׁי הַמַּצָּבָה ל׳ וכל קריא׳ המצבה
אֶת־יוֹנָתָן ׀ וְאֶת־נֹשֵׂא כֵלָיו וַיֹּאמְרוּ
עֲלוּ אֵלֵינוּ וְנוֹדִיעָה אֶתְכֶם דָּבָר * במקצת ס׳ יש פסקא בא״פ
וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן אֶל־נֹשֵׂא כֵלָיו
עֲלֵה אַחֲרַי כִּי־נְתָנָם יְהֹוָה בְּיַד
יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעַל יוֹנָתָן עַל־יָדָיו וְעַל־
רַגְלָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו אַחֲרָיו וַיִּפְּלוּ לִפְנֵי
יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו מְמוֹתֵת אַחֲרָיו׃ ל׳
יד וַתְּהִי הַמַּכָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר הִכָּה
יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו כְּעֶשְׂרִים אִישׁ ב׳ והנה כסת.
כְּבַחֲצִי מַעֲנָה צֶמֶד שָׂדֶה׃ ל׳. ל׳

אִם כְּדֵין יֵימְרוּן לָנָא
אוֹרִיכוּ עַד דְנִתְמְטֵי לְוָתְכוֹן
וּנְקוּם בְּאַתְרָנָא וְלָא נִיסַק
לְוָתְהוֹן׃ י וְאִם כְּדֵין
יֵימְרוּן סַקוּ עֲלָנָא וְנִיסַק
אֲרֵי מַסְרִינוּן יְיָ בִּידָנָא
וְדֵין לָנָא אָתָא׃
יא וְאִתְגְלִיאוּ תַרְוֵיהוֹן
לְאִסְטְרַטְגֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַרוּ
פְלִשְׁתָּאֵי הָא יְהוּדָאֵי נַפְקִין
מִן חוֹרָאֵי דְאִטְמַרוּ תַמָּן׃
יב וַאֲתִיבוּ אֱנָשֵׁי מַטַּרְתָּא
יַת יוֹנָתָן וְיַת נָטַל זַיְנֵיהּ
וַאֲמַרוּ סַקוּ עֲלָנָא וּנְהוֹדַע
יָתְכוֹן פִּתְגָמָא וַאֲמַר יוֹנָתָן
לְנָטַל זַיְנֵיהּ סַק בַּתְרֵי אֲרֵי
מַסְרִינוּן יְיָ בִּידָא דְיִשְׂרָאֵל׃
יג וּסְלֵיק יוֹנָתָן עַל יְדוֹהִי
וְעַל רִגְלוֹהִי וְנָטַל זַיְנֵיהּ
בַּתְרוֹהִי וּנְפָלוּ מִטַּעֲנִין קֳדָם
יוֹנָתָן וְנָטַל זַיְנֵיהּ
מְמִית בַּתְרוֹהִי׃ יד וַהֲוַת
מַחְתָּא קַדְמֵיתָא דִמְחָא
יוֹנָתָן וְנָטַל זַיְנֵיהּ כְּעַסְרִין גַבְרָא כְּבֵית פַּלְגוּת מַהֲלַךְ פַּדַּן תּוֹרַיָא בְּחַקְלָא׃

ועלינו ב׳ וסימ׳ הננו ועלינו אל המקום ואם כה יאמרו עלו: ויגלו ב׳ וסימ׳ שניהם אל מצב פלשתים מסדות תבל: ונשא ג׳ חס׳ בקריאה וסי׳ ויעל יונתן: על ידיו ב׳ בפסוק. ושל אחריו ותהי המכה הראשונה ויפקדו והנה אין יונתן. ונשא הצנה הולך לפניו. וימת שאול ונשא כליו:

רלבג

במעט: (ט) אם כה יאמר אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו. ראוי שתדע כי העתידות יגלו בפנים שונים וכבר תהיה לפעמים הודעה חלושה מוספעת מהש"י בזה האופן החלום וילקח בה ראיה כמו שנאמר לגדעון שירד הוא ופורה נערו אל מחנה וישמעו מה ידברו כי בזה קצת הוראה מהדברים המתחדשים וזה מבואר אחר העיון ממה שזכרנו בספר מלחמות השם ואין הנה מקום זאת החקירה. והנה אמרו דמו עד הגיענו אליכם לאות כי ההתחלה תהיה מפלשתים לרדוף אחרי ישראל ולזה יש להם לירא שינוצחו כי הרודף הוא המנצח על הרוב: (י) ואם כה יאמרו עלו עלינו. הנה זה לאות על שינצחום ישראל וירדפו אחריהם אחרי היותם מתחבאים מפחדת' כי בלי ספק לא יכנסו ישראל אחריהם אם לא יתברר להם שינצחום אחר היותם יראים מהם בזה האופן הנפלא: (יא) ויגלו שניהם אל מצב פלשתים. הם הראשים הגבורים שהיו בפני המחנה לנגד ישראל: (יד) כעשרים איש כבחצי מענה צמד שדה

פי׳ רבי ישעיה

(ט) דומו. כמו שמש בגבעון דום: (יד) כבחצי מענה צמד שדה. הבריח כל המחנה כשיעור חצי תלם של צמד שדה ידוע להם כמה ארכו של תלם:

מצודת דוד

(ט) דומו. המתינו במקומכם עד נבוא אליכם: ועמדנו. אז נעמוד במקומנו ולא נעלה להלחם: (י) עלו עלינו. שהלשון הזה מורה שיהיה לנו עליה והתגברות ועלינו. אז נעלה להלחם כי בודאי נתנם ה' בידנו ופיהם הכשילם לדבר כן: (יא) מן החורים. כי חשבו שהמה מן המחבאים בהמערות: (יב) אנשי המצבה. אנשי המושל המצב: ונודיעה אתכם דבר. אמרו בדרך לעג והלצה כדרך הגבריות אומרים: (יג) על ידיו. על כי המקום היה משופע לזה החזיק עצמו בידיו: ויפלו. אנשי המצבה נפלו חללים ולא מתו עד כי נושא כליו השלים מיתתן: (יד) המכה הראשונה. כי לאח"ז כאשר רדפו ישראל אחריהם הוסיפו עוד להכות בהם: כבחצי מענה וכו׳. ר"ל עם שהעשרים האלו היו קרובים זה לזה כי עמדו בשיעור מרחק חצי מענה אשר יחרוש האדם בצמד בקר בהשדה עכ"ז לא עזרו אלו

מצודת ציון

גלוי: (ט) כה. כן: דומו. המתינו כמו שמש בגבעון דום (יהושע י׳): הגיענו. מלשון הגעה: התתינו. במקומינו: (יא) החורים. מל׳ חור ונקב: (יב) ויענו. ענין אמירה: (יד) מענה. הוא קו הישר שיחרוש החורש בשיעור הכלוי וחוזר וחורש אצלו כמדתו עד כלותו כל

טו וַתְּהִי חֲרָדָה בַמַּחֲנֶה בַשָּׂדֶה
ל׳ וּבְכָל־הָעָם הַמַּצָּב וְהַמַּשְׁחִית
חָרְדוּ גַּם־הֵמָּה וַתִּרְגַּז הָאָרֶץ
ל׳ וַתְּהִי לְחֶרְדַּת אֱלֹהִים׃ טז וַיִּרְאוּ
הַצֹּפִים לְשָׁאוּל בְּגִבְעַת בִּנְיָמִן וְהִנֵּה
ל׳ הֶהָמוֹן נָמוֹג וַיֵּלֶךְ וַהֲלֹם׃
יז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ
ל׳ פִּקְדוּ־נָא וּרְאוּ מִי הָלַךְ מֵעִמָּנוּ
ל׳ וַיִּפְקְדוּ וְהִנֵּה אֵין יוֹנָתָן וְנֹשֵׂא כֵלָיו׃
יח וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַאֲחִיָּה הַגִּישָׁה אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים כִּי־הָיָה אֲרוֹן הָאֱלֹהִים בַּיּוֹם
ע״ו. ל׳ הַהוּא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יט וַיְהִי עַד דִּבֶּר
שָׁאוּל אֶל־הַכֹּהֵן וְהֶהָמוֹן אֲשֶׁר
ס׳ קמץ פסקא בא״מ בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וָרָב
וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַכֹּהֵן
ג׳. ג׳ אֱסֹף יָדֶךָ׃ כ וַיִּזָּעֵק שָׁאוּל וְכָל־הָעָם
אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּבֹאוּ עַד־הַמִּלְחָמָה וְהִנֵּה
הָיְתָה חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ מְהוּמָה גְּדוֹלָה מְאֹד׃

טו וַהֲוַת זִיָעָא בְּמַשְׁרִיתָא
בְּחַקְלָא וּבְכָל עַמָּא
אִסְטַרְטִיגָא וּמְחַבְּלָא זָעוּ
אַף אִינּוּן וְזָעַת אַרְעָא וַהֲוַת
לְזִיעַ מִן קֳדָם יְיָ׃ טז וַחֲזוֹ
סְכוֹאַיָא לְשָׁאוּל בְּגִבְעֲתָא
דְבֵית בִּנְיָמִן וְהָא הֲמוֹן
מַשִׁירַית פְּלִשְׁתָּאֵי אִתְּבַר
אָזֵיל תַּבְרֵיהּ וְסַנֵּי׃ יז וַאֲמַר
שָׁאוּל לְעַמָּא דְעִמֵּיהּ סַעֲרוּ
כְּעַן וַחֲזוֹ מַן שְׁגָא מִנָּנָא
וּמְנוֹ וְהָא לֵית יוֹנָתָן וְנָטֵל
זֵינֵיהּ׃ יח וַאֲמַר שָׁאוּל
לַאֲחִיָּה קָרֵיב אֲרוֹנָא דַיְיָ
אֲרֵי הֲוָה אֲרוֹנָא דַיְיָ בְּיוֹמָא
הַהוּא עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יט וַהֲוָה עַד דִּמְמַלֵּיל שָׁאוּל
עִם כַּהֲנָא וְהָמוֹנָא
דִּבְמַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי אָזֵיל
מֵיזַל וְסָגֵי וַאֲמַר שָׁאוּל
לְכַהֲנָא קָרֵיב אֵיפוֹדָא׃
כ וְאִתְכְּנִישׁ שָׁאוּל וְכָל
עַמָּא דְעִמֵּיהּ וַאֲתוֹ עַד
קְרָבָא וְהָא הֲוַת חַרְבָּא גְּבַר בְּחַבְרֵיהּ שְׁגוּשָׁא רַב

רשי

היא זו שהיו קרובים זה לזה ונכונים לעזור זה את זה : (טז) הצופים לשאול . הצופים אשר היו לשאול בגבעת בנימן צופים איסקאגטי״ש בלע״ז : והנה ההמון . של פלשתים נמוג ממקומו וילך וקרב הלום לצד ישראל : נמוג . כמו נד ונע : (יז) פקדו . לשון פקידה כמו ותפקדנו לבקרים (איוב ז׳ י״ח) : (יח) הגישה ארון האלהים . אורים ותומים . כי היה ארון האלהים ביום ההוא . המקרא חסר תיבה אחת כי היה ארון האלהים שם ביום ההוא והשנרים

רדק

פלשתים שפירשנו וי״ת אנשי מטרתא כלומר השומרים סביב המחנה שהומרים המחנה : (יג) על ידיו ועל רגליו . אולי היתה המעלה קשה לעלות ברגליו לבד וסמך גם בידיו ונראה כי דרכו אליהם היה דרך הסלע ששמו בוצץ שתי׳ משרועית׳ והיה חלקלק לפיכך היה צריך לסמוך על ידיו ועל רגליו שלא ימעדו רגליו בדרך החלקלק וי״ת על ידיו ורגליו עד״ת כלומר בכל כחו עלה עליהם: ויפלו לפני יהונתן . היו נופלים לפניו ונושא כליו ממותת אחריו וכת״י ונפלו כד טעינין חרבא קדם יהונתן : (יד) כבחצי מענה צמד שדה . הוא שיעור מהלך צמד הבקר בחרשו ובכדי מקום שהיה חצי השיעור הזה הכה כעשרים איש וכת״י כבית פלגות מהלך פדן דתוריא בחקלא וכ״ף כבחצי כ״ף השיעור וכן כ״ף כעשרים איש : צמד שדה . ר״ל צמד בקר בשדה : (טו) המצב והמשחית . פירשנום לפיכך אמר גם המה כי הם אוחזי החרב והחנית : ותרגז הארץ . על דרך משל כלומר רגז מחנה פלשתים : ותהי לחרדת אלהים . כתרגומו והות לזיע מן קדם ה׳ כלומר כי מהאלהים באה להם החרדה כי הם לא היו רואים למה היו חרדים כי אין נלחם אתם כי אם יונתן ונושא כליו : (טז) הצופים לשאול . אשר לשאול : ההמון . המון מחנה פלשתים : וילך והלום . מן והלמה סיסרא פי׳ הלוך והשבר : (יז) פקדו נא . כמו פקדתי אתכם והוא ענין זכירה והשגחה על הדבר : (יח) הגישה ארון האלהים . ר״ל האפוד האורים והתומים שהיו עם ארון האלהים לשאול בהם על יהונתן : ובני ישראל . עם בני ישראל וכן יוסף היה במצרים עם יוסף שהיה במצרים וכאשר ראה שאול כי ההמון אשר במחנה פלשתים הולך ומתמוגג אמר לכהן אסוף ידך כי אין פנאי עתה שלא ללכת למלחמה כי רואים אנחנו כי אלהים עמנו כי כל המון פלשתים מתמוגגים . ומה שאמר וילך הלוך ורב פירושו ורב להתמוגג ולהשבר והוא חסר וחסרונו ידוע מן הענין וכת״י והמונא די במשרית פלשתאי אזיל מיזל וסגי תבריה ויתכן לפרש בלי חסרון ויהיה פירוש וההמון מענין מהומה ומשרשו ויהי בשקל שמון והראייה שאמר אשר במחנה פלשתים ואם היה פירושו כמו שאר המון די לו בזכרו וההמון כי ההמון הוא המחנה הרב וכן אמר למעלה והנה ההמון נמוג וילך ולא זכר מחנה ופי׳ אסוף ידך כמו ויאסוף רגליו כלומר שיאסוף ידיו אליו וימנע מפתח האורים והתומים ומלשאול בהם וי״ת אסוף ידך קרב איפודא ואם כפירושו עניינו והלא כבר אמר הגישה ארון האלהים ומה טעם ויהי עוד דבר שאול אל הכהן וגו׳ ועוד מה טעם אסוף ידך היה לו לומר פתח ידך ועוד לא ספר הכתוב ששאל בהם אלא מיד ויזעק שאול וכל העם אולי היתה דעת המתרגם קרב אותו אל הארון והלניעהו : (כ) ויזעק . ויאסף כי אסיפת העם הוא על ידי זעקה : חרב איש ברעהו . מפני מהומת ה׳ רבה אשר היתה במחנה היו נבהלים ומהוממים והיו הפלשתים

רלבג

שדה . ר״ל שהכה יונתן ונושא כליו כעשרים איש בשיעור קטן מהארץ כי אם חצי שיעור כארץ שיחרשו צמד בקר מהשדה ביום אחד : (טו) ותהי חרדה במחנה וגו׳ . זה היה מהש״י על צד ההשגחה להביא עליהם החרדה הזאת הנפלאה באופן שתהיה חרב איש באחיו עם מה שראוי בתחלה שלא באו שם מישראל כי אם יונתן ונושא כליו : ותהי לחרדת אלהים . רצה לומר חרדה גדולה כשעם אם אלהים הרבי אל או יהיה הרצון בו שהחרדה היתה מסובבת מהש״י : (יז) ויראו הצופים לשאול . ויתכן שהשים אשר אתו שם קצתם במקום גבוה שיהיו צופים ומביטים מה יעשו פלשתים כי זה ממה שייעירם אם להציל נפשם אם לנצח פלשתים ברואותם כי יש לאל ידם : והנה ההמון נמוג וילך והלם . ר״ל שהקול שהיה במחנה פלשתים הוא קול המוגים והלומים לא קול המנצחים : (יח) ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים . ר״ל האורים והתומים שהיה בארון לשאל לו באלהים על דבר יונתן והחרדה הזאת אשר במחנה פלשתים אם ראוי שירדפו אחריהם אם יעמדו במקומם: כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל . ירצה לפי מה שאחשוב כי ביום שבאו בגלגל על זה הדבר היה בא שם ארון האלהים ובני ישראל ולזאת הסבה קרה כאשר נפץ העם מעל שאול שנשאר שם הכהן הגדול עם ארון האלהים וכאשר נסעו משם שמואל ושאול והעם אשר עם שאול ללכת הגבעה אשר בבנימן נעתק עמהם הכהן הגדול וארון האלהים והלכו בגבעה ואולם מקום ארון האלהים היה שם אז ברוב : (יט) וההמון אשר במחנה פלשתים . ר״ל קול ההמון אשר במחנה פלשתים שהוא קול הנשברים והמדוכאים היה הולך וחזק : אסוף ידך . ר״ל שיאסף ידיו אליו ולא יתעסק סוד

תולדות אהרן (ויאמר שאול לאחיה . שקלים מט סוטה כב):

פי׳ רבי׳ ישעיה

(טו) המצב והמשחית . המצב הוא קיבוץ החיילות . והמשחי׳ הם גבורי׳ המזומני׳ להלחם : (טז) והנה ההמון נמוג וילך והלם . היה הולכים וחוזרים לאחוריה׳ ומכי׳ זה את זה כמו והלמה סיסרא . וכן כתוב לפנים והנה היתה חרב איש ברעהו : (יח) כי היה ארון האלהים ביום ההוא ובני ישראל . תרגם יונתן עם בני ישראל . פי׳ היה עמהם במלחמה

מצודת ציון

כל השדה כמו הארוכו למעניתם (תהלים קכ״ט) : צמד . זוג : (טו) ותרגז . ענין רעדה : (טז) הצופים . העומדים במקום גבוה ומשם צופים למרחוק לראות מה נעשה במלחמה : ההמון . העם רב : נמוג . ענין המסה ור״ל מוכה ומנוגע : והלום . ענין הכאה כמו והלמה סיסרא (שופטים ה׳) : (יז) פקדו . ענין השגחה כמו זכרני ופקדני (ירמיה ט״ו) : (יח) הגישה . הקריבה : ובני ישראל . סוי״ו היא במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א׳) ור״ל עם יוסף : (יט) אסוף . ענין הכנסה כמו ויאסוף רגליו (בראשית מ״ט) : (כ) ויזעק . ענין אסיפה

מצודת דוד

אלו לאלו : (טו) המצב והמשחית . המושל ואנשי המשחית גם המה חרדו עם כי מדרכם להיות אמיצי לבב : ותרגז הארץ . אמר בלשון גוזמא והפלגה : ותהי לחרדת אלהים . המחנה היתה לחרדה גדולה כי כאשר ירצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אל כמו וענפיה ארזי אל (תהלים פ) : (טז) הצופים לשאול . הצופים שהיו לשאול בגבעת בנימן : ההמון . של פלשתים המה נמוגים והולכים ומוכים בכל פעם יותר : (יז) פקדו . ראו בהשגחה : (יח) הגישה ארון האלהים . לשאול לפניו באורים ותומים אם נעלה עליהם : ובני ישראל . ר״ל הארון היה עם בני ישראל ובתוכם : (יט) עד דבר . בעוד שדבר אל הכהן לשאול באורים ותומים היה ההמון הולך ומתרבה בדבר המגיפה וההכאה : אסוף ידך . הכנס ידך אל עצמך לבטל מלפתוח באורים

רשי

(כא) והעברים היו לפלשתים. בעזרתם מחמת יראה מתמול שלשום והיום נהפכו גם המה עם חבריהם להיות בעזרת אחיהם: (כד) נגש ביום ההוא. היו אנים ונגושים להלחם בפלשתים: ויואל. לשון אלה: אשר יאכל לחם. כל מאכל במשמע כמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א י"ט): (כה) ויהי דבש. דבש קנים גדל בארץ ישראל: (כו) והנה הלך דבש. שהיה נוטף מן הקנים ביערת:

רדק

הפלשתים מכים איש את רעהו והיו חושבים להכות בישראל: (כב) והעברים. פי' אותן העברים אשר היו לפלשתים כאתמול שלשום שהיו גרים בארצם אשר עלו עמם ועל כרחם להלחם בישראל והיו במחנה סביב כלומר שלא היו שם מדעתם לא היו שמים עצמם במחנ' אלא סביב מחוץ כדי למשוך ידיהם ולהיותם נשמטים מלהלחם בישראל אם יוכלו ועתה כשראו שישראל נלח היו גם המה עם ישראל אשר היו עם שאול ויונתן והכו בפלשתים גם המה ואם תאמר היאך לא חששו על בתיהם שהניחו בארץ פלשתים לפי שראו כי מהומת ה' היתה רבה בפלשתים עד שהיו מכים איש את רעהו בלא ידיעה ובלא הרגשה אמרו גם הם בנו לא ירגישו ולא ידעו והכו בהן: (כב) וידבקו גם המה. כמו וידביקו וכן וידרכו את לשונם כמו וידריכו ופי' וידבקו ענין השגה כמו וידבק אותו ובזה הלשון תרגומו ענין השגה ופירושו שרדפו אחריהם עד שהשיגום במלחמה והכו בהם גם הם: והמלחמה עברה את בית און. כתרגום ועבדי קרבא מטו עד בית און ופי' עברה כי מבית און והלאה עברה ברדפם אחרי פלשתים: (כד) נגש. נדחק וכן תרגומו אידחיק כלומר שהיו רעבים כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל עד הערב כדי שלא יפסיקו המלחמה: ויואל. וי"ו ויואל פירושה כמו וי"ו הן אתה קצפת ונחטא שפירושו וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן ויואל וכבר השביע שאול את העם לפיכך נגש: אשר יאכל לחם עד הערב. שום מאכל ר"ל כי לחם כולל כל מאכל כי אפי' הדבש לא היו טועמים מפני השבועה נראה כי על כל מאכל השביע': (כה) וכל הארץ. עם הארץ כמו וכל הארץ באו מצרימה ר"ל כל בני המלחמה והנאספים אליהם ודרך רדפם אחרי פלשתים באו ביער בעני היער עדת דבורים והדבש נוטף מהם על פני השדה וה"ר ר' שלמה ז"ל כתב כי יער קנה הנוק' היה והוא הדבש שהיה נוטף מהם ולא ידעתי מאין היה לו זה כי י"ת בחורשא: (כו) הלך דבש. כלומר הליכת דבש שהיה הולך ונגר על פני השדה ות"י בריז דובשא ופי' ערוגה ושורה ובברא שית רבה בין שורותים יאהירו שהיו עושין גריריות

כא וְהָעִבְרִים הָיוּ
לַפְּלִשְׁתִּים כְּאֶתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם אֲשֶׁר
עָלוּ עִמָּם בַּמַּחֲנֶה סָבִיב וְגַם־הֵמָּה
לִהְיוֹת עִם־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עִם־שָׁאוּל
וְיוֹנָתָן׃ כב וְכֹל אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמִּתְחַבְּאִים
בְּהַר־אֶפְרַיִם שָׁמְעוּ כִּי־נָסוּ פְּלִשְׁתִּים
וַיַּדְבְּקוּ גַם־הֵמָּה אַחֲרֵיהֶם בַּמִּלְחָמָה׃
כג וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־
יִשְׂרָאֵל וְהַמִּלְחָמָה עָבְרָה אֶת־בֵּית
אָוֶן׃ כד וְאִישׁ־יִשְׂרָאֵל נִגַּשׂ בַּיּוֹם
הַהוּא וַיֹּאֶל שָׁאוּל אֶת־הָעָם לֵאמֹר
אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יֹאכַל לֶחֶם עַד־
הָעֶרֶב וְנִקַּמְתִּי מֵאֹיְבַי וְלֹא־טָעַם כָּל־
הָעָם לָחֶם׃ כה וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ בַיָּעַר
וַיְהִי דְבַשׁ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה׃ כו וַיָּבֹא
הָעָם אֶל־הַיַּעַר וְהִנֵּה הֵלֶךְ דְּבָשׁ וְאֵין־
מַשִּׂיג יָדוֹ אֶל־פִּיו כִּי־יָרֵא הָעָם אֶת־

לַחֲדָא׃ כא וִיהוּדָאֵי הֲווֹ
לִפְלִשְׁתָּאֵי כְּמֵאִתְמָלֵי
וּמִדְקָמוֹהִי דִּסְלִיקוּ עִמְּהוֹן
בְּמַשְׁרִיתָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַף
אִינוּן תָּבוּ לְמֶהֱוֵי עִם
יִשְׂרָאֵל דְּעִם שָׁאוּל וְיוֹנָתָן׃
כב וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל
דְּאִטְמַרוּ בְּטוּרָא דְּבֵית
אֶפְרַיִם שְׁמָעוּ אֲרֵי אַפִּיכוּ
פְלִשְׁתָּאֵי וְאַדְבִּיקוּ אַף אִינוּן
בָּתְרֵיהוֹן בִּקְרָבָא׃ כג וּפְרַק
יְיָ בְּיוֹמָא הַהוּא יַת יִשְׂרָאֵל
וְעָבְדֵי קְרָבָא מְטוֹ עַד בֵּית
אָוֶן׃ כד וֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל
אִדְּחִיק בְּיוֹמָא הַהוּא
וְאוֹמֵי שָׁאוּל יַת עַמָּא
לְמֵימַר לֵיט גַּבְרָא דְּיֵיכוֹל
לַחְמָא עַד רַמְשָׁא עַד
דְּאִתְפְּרַע מִבַּעֲלֵי דְבָבַי וְלָא
טְעֵם כָּל עַמָּא לַחְמָא׃
כה וְכָל דַּיָּרֵי אַרְעָא עָלוּ
בְחוּרְשָׁא וַהֲוָה דּוּבְשָׁא עַל
אַפֵּי חַקְלָא׃ כו וַאֲתָא עַמָּא לְחוּרְשָׁא וְהָא בְּרֵיז דּוּבְשָׁא וְלֵית דְּמֵתִיב יְדֵיהּ לְפוּמֵיהּ

וכל איש י"ו וסי' במסרה רבת': ויאל ז' ה' מלאים וב' חס' וסי' נמסר בסדר שמות: וכל הארץ ה בקריאה וסימ' נמסר בסדר מקץ: אל פיו ג' בקריאה וסי' ואין משיג ידו אל פיו כי ירא העם תולדות אהרן ואיש ישראל נגש. שבועת לו:

רלבג

עוד בענין האורים והתומים על השאלה הזאת כי אין להם פנאי: (כא) והעברים היו לפלשתים כאתמול שלשום וגו'. יתכן שהפלשתים היו מושלים בקצת ישראל והיו יושבים תחתיהם והביאום הפלשתים עמם במחנה להכריחם שילחמו עם ישראל כמו שראינו באכיש מלך גת שהביא עמו דוד ואנשיו להלחם עם שאול ועם ישראל ולזה אמר והעברים אשר היו לפלשתים מקודם זה שעלו עם הפלשתים במחנה סביב גם המה נהפכו להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כן פירשו קצת המפרשים. והנכון בעיני שהרצון בזה שעם היות ישראל בדבר זאת המלחמה בתכלית הדלות והשפלות עד שנתחבאו במקומות הנסתרים הנה אחר הגיע זאת המהומה לפלשתים היו העברים לפלשתים כאתמול שלשום בהלחם עמם בימי שמואל שגברה יד ישראל עליהם ועל עמם במחנה סביב להכותם ולתפשם באופן שלא ישאר מהם איש ולא עוד אלא גם המה ר"ל הפלשתים להיות עם ישראל אשר עם שאול ויונתן כי קצתם היו הורגים קצתם ובזה האופן היו עוזרים לישראל כאלו היו עמם: (כג) והמלחמה עברה את בית און. ר"ל שהרודפים עברו המקום ההוא מרוב מרוצתם ושקדם על דבר המלחמה: (כד) ואיש ישראל נגש ביום ההוא. ר"ל שכבר נדחקו על דבר זאת הרדיפה מפני צואת שאול עד שלא יכלו לבטל מזה אפילו לצורך האכילה כי כבר השביע שאול את העם שלא יאכל מזון עד הערב כדי שתשלם לו הנקמה מאויביו ולזה נשמרו העם מלקחת הדבש להזין ממנו ולקח ממנו יונתן כי לא שמע השבועה ועם זה נחשב לו לעון כמו שיראה אחר זה אם מפני שלא חקר בזה קודם כי כבר היה רואה שאין משיג ידו אל פיו מהעם וזה לא היה נכון להיות אם לא בסבת נדר והסכמה ביניהם אם מפני שגנה אביו על ההשבעה הזאת כאמרו עכר אבי את הארץ וחשב שאם אכל העם שלל אויביו היו מתחזקים יותר ותרב מפני זה המכה בפלשתים עם מה שהתבאר לו כי לא בכח גברו על פלשתים אך מאת ה' היתה זאת: (כה) והנה היה הדבש על פני השדה מפני שכבר היו שם כלים רבים ישכנו בהם הדבורים ויעשו בו הדבש כמנהגם והדבש היה בכלים ההם בחוד יערו כמשפט וידמה שהיו הכלים ההם מושמי' עם שורות שורות ביושר בדמיון דרך ולזה קרא זה הקבוץ הלך דבש כי האורך יקרא הלך מגד הדרך או לרבוי הדבורים שם ביער ההוא היה הדבש נגר על פני השדה כמו

פי' רבי' ישעיה

(כא) והעברים היו. היו משועבדים תחתיהם והיו עמהם כאשר היו כתמול שלשום. והעלו אותם במחנה כדי שיעזרום ועכשיו נהפכו עם שאול ונלחמו בפלשתים: (כד) ואיש ישראל נגש ביום ההוא. נדחק מאד לרדוף אחרי פלשתי': ויואל שאול את העם. כמו הואל וקח ככרים. ואין שרשו כמו ואת אלית: (כו) הלך דבש. דבש שהיה זב מתוך הכורת של דבורים והולך על פני השדה:

מצודת דוד

האורים ותומים כי אין עוד זמן לשאול בהם: (כא) והעברים וכו'. כי רבים מישראל גרו בארץ פלשתים והיו משועבדים להם ועלו עמהם בע"כ להלחם בישראל ואמר העברים אשר היו לעזרת פלשתים בעת אתמול שלשום אשר עלו במחנה פלשתים גם המה חזרו להיות עם ישראל בראותם שיד ה' היתה בהם: (כב) המתחבאים. מפחד הפלשתים כמ"ש למעלה: וידבקו. יצאו ממקום מחבואם וידבקו וכו': (כג) והמלחמה. עם המלחמה עברה מבית און והלאה לרדוף אחר פלשתים: (כד) נגש ביום ההוא. עם כי מתחלה נחבאו עתה קרבו להלחם בהם: ויואל. השביע את העם לבל יאכלו מאומה עד הערב למען לא יהיו טרודים במאכלם להנקם מפלשתים: לחם. הוא כולל כל דבר מאכל: (כה) וכל הארץ. כל אנשי הארץ הם בני ישראל: ויהי דבש. הקנים אשר הדבש גדל בהם: (כו) הלך דבש. הדבש היה זב מהקנים: ואין משיג ידו. עם הדבש:

מצודת ציון

אסיפה: (כב) וידבקו. ר"ל רדפו להתקרב אליהם: (כד) נגש. קרב: ויואל. מלשון אלה ושבועה: טעם. הלוקח אל פיו מעט מן המאכל ואין בו לרדת חדרי בטן יקרא טעימה: (כה) ביער. הקנים שגדל בהם הדבש יקראו יער כמו אכלתי יערי עם דבשי (שיר השירים ה'). הלך

רד״ק

גריריות קטנות: ואין משיג ידו. אין מגיע ידו עם הדבש אל פיו: (כז) ביערת הדבש. הוא חלת הדבש כמו שיוליאו ממנה הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי ות״י וקינא דדובשא לפי שהחלי׳ עשויה קנים קנים. ותראנה. כתיב וקרי ותארנה כלו׳ פי׳ היו חשכות וכהות מן הרעב ומן העיפו׳ והכתיב מן ראה והענין אחד: (כח) ויעף העם. ולא עברו על השבועה אעפ״י שהיו עיפים ורעבים: (ל) כי עתה לא רבת׳ מכה בפלשתים. דרך תמיהה כי בודאי אם אכלו היה להם יותר כח והיו מכים בפלשתים יותר: (לב) ויעש העם. כלו פתוח לפי שרשו עטה ופירושו ויסר או ויטה כמו ותעט אל השלל שפירושו ותסר או ותטה וכת״י ואתפני עמא. והכתיב הוא ויעש ופי׳ לשון אסיפה כמו ותעש הארץ: ויאכל העם. פי׳ בערב אכלו ופירושו על הדם לפי שהיו מכינים הבשר בחפזון כי היו רעבים היו שוחטים בארץ ולא היה הדם נגר ומתמצ׳ יפה והיה נבלע בבש׳ לפיכך צוה שאול לגול אבן גדולה ולשחוט עליה כדי שיהא הדם נגר ומתמצה היטב ואין זה פירוש לא תאכלו על הדם רק פירושו כמו שהוא חק הזובחים לשדים שאוכלים סביב הדם אחר שזבחו להם וזה דבר הלמד מעניינו לא תנחשו ולא תעוננו. ורז״ל פי׳ כי היו מקדישים שלמים ואוכלים לפני זריקת הדם ומ״ש איש שורו בידו הלילה וישחטו שם העם נחלקו עליו רז״ל יש אומרים כי שחיטת לילה כשירה בבמת יחיד וי״א פסול ומ״ש שישחטו בלילה על החולין אמר אבל אם לא היו מקדישים היה מותר לאכול בלא זריקת דם כי משנכנסו לארץ הותר להם בשר תאוה בכל מקום בלא זריקת דם על המזבח זה פירשו רבותינו ז״ל כי על השלמים אמר שהיו אוכלים בלא זריקת דם אבל אין משמעות פשטי הפסוקים אלא כמו שפירשנו כי החטא היה מפני הדם נבלע בבשר ולא היה מתמצה מפני שהיו שוחטים ארצה: (לג) חוטאים לה׳. בהעלם האל״ף מהקריאה כמו קוראים אל ה׳ והוא יענם. גלו אלי היום. פי׳ העת הזאת כלו׳ מעתה שלא ישחטו עוד כמו ששחטו וכן יום לעקתי בלילה נגדך כמו עת: (לד) פצו בעם. לעבדיו אמר שיפוצו במחנה ויאמרו לכל העם הרוצים לשחוט שיגישו

הַשְּׁבֻעָה: כז וְיוֹנָתָן לֹא־שָׁמַע בְּהַשְׁבִּיעַ
אָבִיו אֶת־הָעָם וַיִּשְׁלַח אֶת־קְצֵה
הַמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּטְבֹּל אוֹתָהּ
בְּיַעְרַת הַדְּבָשׁ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־פִּיו
וַתָּרֹאנָה עֵינָיו: כח וַיַּעַן אִישׁ מֵהָעָם
וַיֹּאמֶר הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ אָבִיךָ אֶת־
הָעָם לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר־יֹאכַל
לֶחֶם הַיּוֹם וַיָּעַף הָעָם: כט וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן
עָכַר אָבִי אֶת־הָאָרֶץ רְאוּ־נָא כִּי־אֹרוּ
עֵינַי כִּי טָעַמְתִּי מְעַט דְּבַשׁ הַזֶּה:
ל אַף כִּי לוּא אָכֹל אָכַל הַיּוֹם הָעָם
מִשְּׁלַל אֹיְבָיו אֲשֶׁר מָצָא כִּי־עַתָּה לֹא־
רָבְתָה מַכָּה בַּפְּלִשְׁתִּים: לא וַיַּכּוּ בַּיּוֹם
הַהוּא בַּפְּלִשְׁתִּים מִמִּכְמָשׂ אַיָּלֹנָה
וַיָּעַף הָעָם מְאֹד: לב וַיַּעַשׂ הָעָם אֶל־
שָׁלָל וַיִּקְחוּ צֹאן וּבָקָר וּבְנֵי בָקָר
וַיִּשְׁחֲטוּ אָרְצָה וַיֹּאכַל הָעָם עַל־הַדָּם:
לג וַיַּגִּידוּ לְשָׁאוּל לֵאמֹר הִנֵּה הָעָם
חֹטִאים לַיהוָה לֶאֱכֹל עַל־הַדָּם וַיֹּאמֶר
בְּגַדְתֶּם גֹּלּוּ אֵלַי הַיּוֹם אֶבֶן גְּדוֹלָה:
לד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל פֻּצוּ בָעָם וַאֲמַרְתֶּם
לָהֶם הַגִּישׁוּ אֵלַי אִישׁ שׁוֹרוֹ וְאִישׁ

ב׳ חס׳ ותחן עלינו וכל׳ — ב׳ מ״ל בכסף — ותארנה ק׳ — ג׳ מ״ל — ג׳ דין חסר מרון ב׳ בו מ״ל — ג׳ מ״ע — ג׳ וחס׳ — ויעט ק׳ — השלל ק׳ — ג׳ — ב׳ אבנים גדולות — ג׳ חס׳

ארי דחיל עמא משבועתא:
כז ויונתן לא שמע כד אומי
אבוהי ית עמא ואושיט
ית ריש שוטיתא דבידיה
וטבל יתה בקינא דדובשא
ואתיב ידיה לפומיה ונהרא
עינוהי: כח ואתיב גברא
חד מעמא ואמר אומאה
אומי אבוך ית עמא למימר
ליט גברא דייכול לחמא
יומא דין ואשתלהי עמא:
כט ואמר יונתן עכר אבא
ית עמא דארעא חזו כען
ארי נהרא עיני ארי
טעימית זעיר דובשא הדין:
ל ברם אלו מיכל אכיל
יומא דין עמא מבזת בעלי
דבבוהי דאשכח ארי כען
לא סגיאת מחתא
בפלשתאי: לא וקטלו
ביומא ההוא בפלשתאי
ממכמש עד מישר אילון
ואשתלהי עמא לחדא:
לב ואתפני עמא על ביזתא
ונסיבו עאן ותורין ובני
תורין ונכיסו על ארעא
ואכל עמא על דמא:
לג וחויאו לשאול למימר
הא עמא חיבין קדם יי
למיכל על דמא ואמר שקרתון קריבו לותי יומא דין אבנא רבתא: לד ואמר
שאול אתבדרו בעמא ותימרון להון קריבו לותי גבר תוריה וגבר אמריה

רש״י

(כז) ביערת הדבש. בקנה הדבש כמו ותשם בסוף (שמות ב׳ ג׳) דמתרגמינן ושויתיה ביערא וסוף הם קנים של אגם וכן אכלתי יערי עם דבשי (שיר השירים ה׳ א׳) ובלשון ישמעאל קורין לאותו דבש סוקר״א בלע״ז מפי ר׳ נתן הישמעאלי: (כט) עכר אבי את הארץ. בלבל את דעתם ואת ישועתם כמים עכורים: (ל) כי עתה לא רבתה מכה. בתמיה: (לב) ויעש העם. כמו ויעט העם לשון עיט (בראשית ט״ו י״א): צאן ובקר ובני בקר. אומר אני זה אותו ואת בנו לא תשחטו ולכך קראם חוטאים ורבותינו אמרו בשחיט׳ קדשים שהיו מקדישים אותם שלמים ואוכלים לפני זריקת דם הוא שאמר ויאכל העם על הדם אוכלים קדשים ועדין דם במזרק: (לג) גלו אלי. לשון גללו: היום. מבעוד יום ולמטה נאמר ויגישו איש שורו בידו הלילה. רבותינו נחלקו בדבר בסוף מסכת זבחים יש מהן פירשו כאן בחולין כאן בקדשים. ויש מהן פירשו כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמת נוב גדולה כאן בקדשים שהוקדשו ליקרב בבמה קטנה למד על עולת יחיד שכשירה לשחט בלילה: אבן גדולה. עשאה במה לזרוק עליה דם והקטר חלבים: (לד) פוצו בעם. הכריזו במקומות הרבה ויסיו

רלב״ג

כמו שפירשנו הקודמים: (לא) ויכו ביום ההוא בפלשתים ממכמש אילונה. אחשוב כי ספר זה להורות על רוב שקדם לרדוף אחריהם ולהכות בהם עד שאחר נסעו ממכמש בהזעקם לרדוף אחריהם הכו בהם עד אילונה שהוא שם עיר אחרת ולזה היה עיף ויגע מאד: (לב) ויעש העם אל השלל. ר״ל סר וסבב לקחת מהשלל לאכול: וישחטו ארצה ויאכל העם על הדם. ר״ל אצל הדם כי כל א׳ היה שוחט במקום שהיה בו מהמקנה ואחר היו אוכלים שם וכבר דקדקה התורה שלא יאכלו אצל הדם במה שאמרה לא תאכלו על הדם כדי שלא ישתבשו באמונות הנפסדות שהיו אז למי שטועים זה כמו שזכרנו בבאורנו לדברי התורה ולזה סבב שיגולו לו אבן גדולה וישחטו שם כלם ואחר ישובו למקומם לאכל ובזה ישמרו מלאכל אצל הדם: (לד) פוצו בעם. ר״ל שתפרדו אנה ואנה בכל

את השבועה. וישב ידו אל פיו ותראנה עיניו. טמן עצל ידו תנינא: לא שמע ה׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם. וירא כל ישראל כי לא שמע. וכל ישראל דד״ה. בן חכם מוסר אב. כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה: לוא ג׳ מליאים וסי׳ אף כי לוא אכל

תולדות אהרן ויונתן לא שמע. שם: ויטבול אותה. שבת לס כתרה סו פ(שבועות לט): ראו נא כי אורו. יומא פג: (חוטאים לה׳. מגלה עב): ויאמר בגדתם. זבחים קכ: ויאמר שאול פצו. שם (שם):

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כז) ביערת הדבש. היא החלה שרודין מן הכורת. וי״ת בקינא דדובשי׳ שעשוי׳ נקבים נקבים כמושב הדבורים. וזהו אכלתי יערי עם דבשי: (לב) ויעש העם אל השלל. נתפזרו לכאן ולכאן לשלול שלל. ודומה לו שלמה אהיה כעוטיה. ומוסך עטה. שהם לשון פיזור: וישחטו ארצה ויאכלו על הדם. מתוך שהיו שוחטים ארצה במקום נמוך היה מתלכלך הבש׳ בדם והיו אוכלים אותו מלוכלך בדמו ואמר להם שיגולו אבן גדולה וישחטו עליה והדם ירד למטה והבשר יעמוד למעלה ולא יתלכלך בדם: (לד) ואיש שיהו. שה כמו פה וכשתאמר פיהו נעלם היו״ד והנה הוא:

מצודת ציון

(כו) הלך. מלשון הליכה ור״ל זב: (כז) ותארנה. מלשון אורה: (כט) עכר. ענין השחתה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית ל״ד): אורו. מל׳ אור: (ל) לוא. כמו אם: משלל. מבזה: רבתה. מל׳ רבוי: (לב) ויעט. ענין פריחה כמו ויעט בהם (לקמן כה) וכ״ל במהירות רב: (לג) בגדתם. פשעתם: גלו. גלגלו: (לד) פוצו. התפזרו כמו ויפץ העם (שמות ה׳). שיהו

מצודת דוד

(כז) וישב ידו. עם המטה: ותארנה עיניו. כי חשכו בעבור הרעבון: (כח) ויעף העם. ר״ל והנה בעבור זה נעשה העם עיף ויגע: (ל) אף כי. ר״ל ומה מטעימה לבד אורו עיני כל שכן אם אכלו אכילה גמורה וכי עתה לא רבתה מכה בפלשתים כי הלא ע״י האכילה היה עוד כוחם מתחזק: (לא) ממכמש. ממקום מעמד פלשתים רודפים עד אילון והכו בהם: (לב) על הדם. ארז״ל שהקדישו שלמים ואכלו הבשר קודם זריקת הדם והתורה אסרתה שנאמר לא תאכלו על הדם (ויקרא י״ט): (לג) אבן גדולה. לעשותה במה לזרוק עליה את הדם: (לד) פוצו. התפזרו בין העם

שֶׂיֵהוּ וּשְׁחַטְתֶּם בָּזֶה וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא־
תֶחֶטְאוּ לַיהוָה לֶאֱכֹל אֶל־הַדָּם
וַיַּגִּשׁוּ כָל־הָעָם אִישׁ שׁוֹרוֹ בְיָדוֹ
הַלַּיְלָה וַיִּשְׁחֲטוּ־שָׁם׃
לה וַיִּבֶן שָׁאוּל מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֹתוֹ הֵחֵל
לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃
לו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל נֵרְדָה אַחֲרֵי
פְלִשְׁתִּים לַיְלָה וְנָבֹזָּה בָהֶם עַד־אוֹר
הַבֹּקֶר וְלֹא־נַשְׁאֵר בָּהֶם אִישׁ וַיֹּאמְרוּ
כָּל־הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה ס
וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן נִקְרְבָה הֲלֹם אֶל־
הָאֱלֹהִים׃ לז וַיִּשְׁאַל שָׁאוּל בֵּאלֹהִים
הַאֵרֵד אַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים הֲתִתְּנֵם בְּיַד
יִשְׂרָאֵל וְלֹא עָנָהוּ בַּיּוֹם הַהוּא׃
לח וַיֹּאמֶר שָׁאוּל גֹּשׁוּ הֲלֹם כֹּל פִּנּוֹת
הָעָם וּדְעוּ וּרְאוּ בַּמָּה הָיְתָה הַחַטָּאת
הַזֹּאת הַיּוֹם׃ לט כִּי חַי־יְהוָה הַמּוֹשִׁיעַ
אֶת־יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־יֶשְׁנוֹ בְּיוֹנָתָן בְּנִי
כִּי מוֹת יָמוּת וְאֵין עֹנֵהוּ מִכָּל־הָעָם׃
מ וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם תִּהְיוּ
לְעֵבֶר אֶחָד וַאֲנִי וְיוֹנָתָן בְּנִי נִהְיֶה
לְעֵבֶר אֶחָד וַיֹּאמְרוּ הָעָם אֶל־שָׁאוּל
הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה׃
מא וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הָבָה תָמִים וַיִּלָּכֵד יוֹנָתָן
וְשָׁאוּל וְהָעָם יָצָאוּ׃ מב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל
הַפִּילוּ בֵּינִי וּבֵין יוֹנָתָן בְּנִי וַיִּלָּכֵד

וְתִיכְסוּן הָכָא וְתֵיכְלוּן וְלָא
תְחוּבוּן קֳדָם יְיָ לְמֵיכַל עַל
דְמָא וְקָרִיבוּ כָל עַמָּא גְבַר
תּוֹרֵיהּ בִּידֵיהּ בְּלֵילְיָא
וּנְכִיסוּ תַמָּן׃ לה וּבְנָא
שָׁאוּל מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ
יָתֵיהּ שָׁרֵי לְמִבְנֵי מַדְבְּחָא
קֳדָם יְיָ׃ לו וַאֲמַר שָׁאוּל
נֵחוֹת בָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי
בְּלֵילְיָא וְנִקְטוֹל בְּהוֹן עַד
מְנַהַר צַפְרָא וְלָא נַשְׁאַר
בְּהוֹן אֱנַשׁ וַאֲמַרוּ כָּל דְתַקִּין
בְּעֵינָךְ עֲבִיד וַאֲמַר כַּהֲנָא
נִתְקָרַב הָלְכָא וְנִשְׁאַל
בְּמֵימְרָא דַייָ׃ לז וּשְׁאַל
שָׁאוּל בְּמֵימְרָא דַייָ הַאֵיחוֹת
בָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי הֲתִמְסְרִינוּן
בְּיַד יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבֵּיל
צְלוֹתֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא׃
לח וַאֲמַר שָׁאוּל אִתְקְרִיבוּ
הָלְכָא כָּל רֵישֵׁי עַמָּא וּדְעוּ
וַחֲזוֹ בְּמָן הֲוַת חוֹבָא הָדֵין
יוֹמָא דֵין׃ לט אֲרֵי קַיָּם הוּא
יְיָ דְפָרִיק יָת יִשְׂרָאֵל אֲרֵי
אִלּוּ אִיתוֹהִי בְּיוֹנָתָן בְּרִי
אֲרֵי אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל וְלֵית
דְמֵתִיב לֵיהּ מִכָּל עַמָּא׃
מ וַאֲמַר לְכָל יִשְׂרָאֵל אַתּוּן
תְּהוֹן לְעִבְרָא חָד וַאֲנָא
וְיוֹנָתָן בְּרִי נְהֵי לְעִבְרָא חָד
וַאֲמַרוּ עַמָּא לְשָׁאוּל דְתַקִּין
בְּעֵינָךְ עֲבִיד׃ מא וַאֲמַר
שָׁאוּל קֳדָם יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אַיְתֵינֵיהּ בְּקֻשּׁוֹט
וְאִתְאֲחַד יוֹנָתָן וְשָׁאוּל
וְעַמָּא נְפָקוּ׃ מב וַאֲמַר שָׁאוּל רְמוֹ עַדְבִין בֵּינָא וּבֵין יוֹנָתָן בְּרִי וְאִתְאֲחַד

רשי

ויהיו המכריזים נפוצים בעם : ושחטתם בזה . כאן במקום שחיטה . דבר אחר סכין בדק להם : בלילה . בהמות של חולין נשחטו בלילה כך מפורש בזבחים : (לה) אותו החל . אותו המזבח ראשון למזבחות שבנה שאול : (לח) פנות העם . שרי העם אבן הפנה היא החשובה : (מ) לעבר אחד . להפיל גורל בין כלכם וביני : (מא) הבה תמים . תן גורל אמת : והעם יצאו . נקיים מן הגורל : (מה) ויפדו העם . התירו לו לשאול שבועתו :

ויעם

רדק

שיגישו לשאול מי שרוצה לשחוט שורו או שיו : ושחטתם. פי' בזה המקום על האבן ורז"ל פי' בזה הסכין שבדק להם הסכין וסמכו מכאן לבדיקת הסכין . ובדרש עוד ושחטתם בזה רבנן אמרי סכין ארבע עשרה אצבעות הראה להם ב' תרין ז' שבעה ה' חמשה אמר להם בזה היו שוחטים ואוכלים כסדר הזה היו שוחטין ואוכלין . לאכול אל הדם . כמו על הדם וכן אל ההרים לא אכל על ההרים : (לה) אותו החל לבנות מזבח לה'. פי' אותו המזבח היה תחלת המזבחות שבנה שאול כי מה שהקריב קרבנות בגלגל מצא שם המזבח בנוי . ובדרש אותו החל והלא כמה מזבחות בנו ראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע בנה מזבח ואת אמרת אותו החל לבנות מזבח אמר ר' יודן החל במלכים ועוד יש דרש אותו המזבח הוא החל לבנותו כלומר הוא בעצמו נתן האבן הראשונה ואחר כך בנו הבונים המזבח עד כלותו : (לו) ונבזה בהן . קל הזיין ומשפט להדגש : ולא נשאר . בצרי כמו בחירק ואחד הוא : אל האלהים. כתרגומו נשאל במימרא דה' : (לח) פנות העם. כתרגומו רישי עמא ונקראו ראשי העם פנות שהעם לעיר כמו פנה לקיר : (מ) לעבר אחד . בגורל שהיו כל ישראל בקלף אחד יונתן ושאול בקלף אחר : (מא) הבה תמים. גורל תמים ואמת וי"ת אייתיניה בקשוט כלומר הבה הגורל באמת : (מב) הפילו . פי' הפילו הגורל וכת"י רמו עדבין : כה יעשה אלהים. ר"ל כה יעשה לי וכן מנהג הלשון כלומר כך וכך יהיה לי אם לא תמות :

כי

רלבג

בכל המחנה לצותם כלם שיעשו איש שורו ואיש שיו לשחוט על האבן כדי שיהיו העם נשמרים מלאכל על הדם זהו הפי' אשר שירשנו אנחנו בזה והוא נאות מאד וכבר ראינו בו פירושים מפרשים בלתי נאותים אם באנו לספר מה שיש בהם מהספק ארך מאד ואין זה מכונתינו : (לה) ויבן שאול מזבח לה' אותו החל לבנות מזבח לה' . ראוי שתדע שלא יתכן שנאמר כי שאול החל לבנות מזבח לה' שהרי כמה וכמה אנשים בנו מזבח קודם שאול כמו שאמרו במדרש והנראה בעיני שהרצון בזה כי כשצוה שאול לגול אבן גדולה לשחוט עליה איש שורו ואיש שיו החל הענין ההוא לבנות מזבח לה' כי בלילה ההוא לא בנאו כי היה נחפז לרדוף אחרי פלשתים אך היתה האבן ההיא התחלת הבנין ושם בנה המזבח אחר כן להזכיר הנס שנעשה להם ולתת תודה לשם ית' כעל כל אשר גמלם או יהיה הכנוי באותו החל שב אל האבן ואל תתמה אם יהיה אבן פעם זכר פעם נקבה כי יש כמוהו רבים בלשון . והנה התעורר שאול בראותו ההצלחה לישראל לרדוף אחרי פלשתים בלילה ההוא בעינו ולא נשלמה כונתו כי שאלו באלהים . ולא ענהו ביום ההוא על דבר חטא יונתן לפי מה שנתברר על פי הגורל : (מד) והנה נשבע שאול שמות יומת יונתן בנו על דבר זה החטא וסבבו ישראל שלא מת יונתן כי עם אלהים עשה

תולדות אהרן ושחטתם בזה . חולין יז :

פי' רבי ישעיה

(לה) אותו החל לבנות מזבח לה'. פי' בכל השופטים לא היה מי שיבנה מזבח לשם כי אם שאול התחיל ואף על פי שעשה גדעון ומנוח הם עשו לעצמם לא שיקריבו בו כל ישראל . ושאול עשה שיקרבו עליו כל ישראל ושמואל מצינו שעשה דכתיב ותשובתו הרמתה עד ויבן שם מזבח לה' אלא שהוא היה נביא . וזה מדבר בשופטים שמלכו על ישראל : (לח) גושו הלם . כמו נגושו :

אבל . לוא הקשבת למצותי . לוא קרעת שמים : ויגשו ג' ב' חס' וא' מלא וסימ' ויעלו עולות ויגשו שלמים וישב העם. איש שורו ואיש שיהו. את שעירי החטאת דד"ה . בתראה מלא : נרדה ג' בקריאה וסימן נרדה ונשברה לך אכל . הבה נרדה ונבלה שם שפתם . נרדה אחר הפלשתים לילה : גשו ג' וחס' וסימן נמסר ביהושע סימ' ג'. הלם י"א בקריאה וחס' וסימ' נמסר בסדר שמות . ישנו ד' בקריא' וסימן כי את אשר ישנו פה עמנו . כי אם ישנו ביונתן . והיה אם ישנו בארץ. ישנו עם אחד מפוזר ומפורד . ונמסר גם בריש סדר נצבים . יצאו ח' קמצין וסימ' נמסר ביהושע סימ' ב':

מצודת דוד

העם : הגישו אלי . אל מקום הבמה בכדי לזרוק את הדם מיד על הבמה ואחר תאכל . (לה) אותו החל . ר"ל עם האבן האמור למעלה התחיל בנין המזבח וגמרה בשאר אבנים : (לח) כל פנות העם . כי כל שבט עמד בפנה בפ"ע ואמר שכולם מכל הפנות יגשו הלום בכדי שכולכם תראו ותדעו בדבר מה היתה החטאת הזאת אשר בעבורה לא ענני ה' : היום ר"ל בודאי זה מקרוב נעשתה כי הלא ביום הצליחו במלחמה : (לט) כי חי ה' . הריני נשבע חי ה' וכו' : אם ישנו . החטא ההוא : (מ) לעבר אחד . ר"ל נחלק את עצמנו לב' חלקים אתם כולכם לצד אחד ואני ובני וכו' ונפיל הגורל בין שני החלקים : (מא) הבה תמים . שיפול הגורל בהשגחה

מצודת ציון

שיהו . שה שלו : בזה . במקום הזה : (לה) אותו . עמו . (לו) ונבוזה . מל' בזה ושלל : הלום . לפה כמו אל תקרב הלום (שם ג') : (לח) פנות . מל' פנה וזויות : (לט) ישנו . מל' יש : (מ) לעבר לצד : (מא) הבה . תנה כמו הבה את אפי (בראשית כ"ט) : תמים . מל' תם ר"ל דבר שלם ואמת

רדק

(מג) כי עם אלהים עשה. כלומר טובה עשה עם אלהים ועם עמו כי הגדיל בטחונו באלהים ומסר נפשו על עם ה' והלך הוא ונושא כליו להלחם במחנה פלשתים וי"ת ארי קדם ה' גלי די בשלו עבד יומא דין וטעם ויפדו העם את יהונתן לפי' הזה בטענתם פדו אותו שטענו עליו כי היה שוגג אם כן מה טעם אשר עשה הישועה לא היה אלא מפני שהיה שוגג אבל ר"ל רע ומר היה אם לא היינו מוצאים עליו טענה לפדותו מן המות כי ישועה גדולה עשה בישראל וכן פי' אדוני אבי ז"ל. ויש לשאול אחרי ששגג בזה יהונתן והכתוב מעיד עליו ויונתן לא שמע בהשביע אביו א"כ למה לא נענה שאול באורים ותומים. פי' הגאון רב סעדיה ז"ל נעצר הראות לעם כי שוגג היה כי היו אומרים משוא פנים יש בדבר כי בן המלך עבר על החרם ולא נענש ואילו היה אחר היה נענש וכל העם לא היו יודעים כי לא היה שם יונתן בשעת השבועה וכאשר לא נענה שאול באורים ותומים הוצרכו להפיל גורל על מי היה החטא ונפל על יהונתן וחקרו ודרשו ומצאו כי לא היה שם בשעת השבועה טענו כל העם עליו כי שוגג היה ואין עליו משפט מות ובדרש ויפדו העם את יהונתן ר' אליעזר אומר נתנו משקלו זהב ופדאוהו רבי יוחנן ור"ל ר' יוחנן אמר וכי לחם אכל והלא דבש אכל ריש לקיש אמר וכי לא מטעמת טעם לא כן אמר ר' אבהו משום ר' זעירא מטעמת אין בו משום אכילה ולא משום שתייה ולא משום הפסק תענית ואינה טעונה ברכה הרי ויפדו העם את יונתן: (מו) ויעל שאול מאחרי פלשתים. כיון שלא ענהו ה' באורים ותומים לא רצה לרדוף אחרי פלשתים בעת הזאת כי חשב אף על פי שנמלט יונתן בטענ' עון יש בינינו על השבועה או אחר שהלך הלילה בזה הענין שנתעסקו בו בין כך הלכו פלשתים למקומם: (מז) לכד המלוכה. התחזק במלוכ' והיתה בידו בלא שום פקפוק כי ראו כל ישראל כי היה מצליח במלחמותיו: ירשיע. יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע ותרגומו יחייב: (מח) ויעש חיל. אסף וכת"י וכנש משירין: ויך את עמלק. מה שצוה לו האל לך והכית את עמלק: (מט) וישוי. הוא אבינדב הנזכר במלחמ' שמתו בה שאול ובניו והוא הנזכר בדברי הימים ולא זכר איש בושת כי אלו השלשה היו יוצאים עמו במלחמה ולפי שזכרם בענין המלחמה לא זכר איש בושת ובדברי הימים שזכרם בענין התולדת זכרו והוא אשבעל שזכר הוא איש בושת: (נא) ונר אבי אבנר בן אביאל. כבר פירשתיו למעלה

שמואל א יד

יוֹנָתָן׃ מג וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־יוֹנָתָן
הַגִּידָה לִּי מֶה עָשִׂיתָה וַיַּגֶּד־לוֹ יוֹנָתָן
וַיֹּאמֶר טָעֹם טָעַמְתִּי בִּקְצֵה הַמַּטֶּה
אֲשֶׁר־בְּיָדִי מְעַט דְּבַשׁ הִנְנִי אָמוּת׃
מד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה־
יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף כִּי־מוֹת
תָּמוּת יוֹנָתָן׃ מה וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל
הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה
הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה חַי־
יְהוָה אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה
כִּי עִם־אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ
הָעָם אֶת־יוֹנָתָן וְלֹא־מֵת׃
מו וַיַּעַל שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים
וּפְלִשְׁתִּים הָלְכוּ לִמְקוֹמָם׃ מז וְשָׁאוּל
לָכַד הַמְּלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּחֶם
סָבִיב בְּכָל־אֹיְבָיו בְּמוֹאָב וּבִבְנֵי־עַמּוֹן
וּבֶאֱדוֹם וּבְמַלְכֵי צוֹבָה וּבַפְּלִשְׁתִּים
וּבְכֹל אֲשֶׁר־יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ׃ מח וַיַּעַשׂ
חַיִל וַיַּךְ אֶת־עֲמָלֵק וַיַּצֵּל אֶת־יִשְׂרָאֵל
מִיַּד שֹׁסֵהוּ׃ מט וַיִּהְיוּ בְּנֵי
שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּישׁוּעַ וְשֵׁם
שְׁתֵּי בְנֹתָיו שֵׁם הַבְּכִירָה מֵרַב וְשֵׁם
הַקְּטַנָּה מִיכַל׃ נ וְשֵׁם אֵשֶׁת שָׁאוּל
אֲחִינֹעַם בַּת־אֲחִימָעַץ וְשֵׁם שַׂר־
צְבָאוֹ אֲבִינֵר בֶּן־נֵר דּוֹד שָׁאוּל׃
נא וְקִישׁ אֲבִי־שָׁאוּל וְנֵר אֲבִי־אַבְנֵר בֶּן־
אֲבִיאֵל׃ נב וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה

ח' מ"ג; ל'. ג'; ג'. ז' דל"ת וחד ויפרו וירנו; ד'; ב'ווינ' עריס; ה'. ד' חסר; י"ג ר"פ

תרגום

יוֹנָתָן׃ מג וַאֲמַר שָׁאוּל לְיוֹנָתָן חַוֵּי לִי מָה עֲבַדְתָּא וְחַוִּי לֵיהּ יוֹנָתָן וַאֲמַר מִטְעַם טְעֵמִית בְּרֵישׁ שׁוּטִיתָא דְבִידִי זְעֵיר דּוּבְשָׁא הָא אֲנָא חַיָּב לִמְמָת׃ מד וַאֲמַר שָׁאוּל כְּדֵין יַעְבֵּיד לִי יְיָ וּכְדֵין יוֹסִיף אֲרֵי מְמַת תְּמוּת יוֹנָתָן׃ מה וַאֲמַר עַמָּא לְשָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יִתְקְטִיל דִּי עֲבַד פּוּרְקָנָא רַבָּא הָדֵין בְּיִשְׂרָאֵל חַס קַיָּם הוּא יְיָ אִם יִפּוֹל מִשְּׂעַר רֵישֵׁיהּ לְאַרְעָא אֲרֵי קֳדָם יְיָ גְּלֵי דִּבְשָׁלוּ עֲבַד יוֹמָא דֵין וּפְרַקוּ עַמָּא יַת יוֹנָתָן וְלָא מִית׃ מו וּסְלֵיק שָׁאוּל מִבָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי וּפְלִשְׁתָּאֵי אֲזַלוּ לְאַתְרֵיהוֹן׃ מז וְשָׁאוּל אַצְלַח בְּמַלְכוּתָא עַל יִשְׂרָאֵל וְאַגִּיחַ קְרָבָא סְחוֹר סְחוֹר בְּכָל בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי בְּמוֹאָב וּבִבְנֵי עַמּוֹן וּבֶאֱדוֹם וּבְמַלְכֵי צוֹבָה וּבִפְלִשְׁתָּאֵי וּבְכָל אֲתַר דְּמִתְפְּנֵי מְחַיַּב׃ מח וּכְנַשׁ מַשִׁרְיָן וּמְחָא יַת דְּבֵית עֲמָלֵק וְשֵׁיזֵיב יַת יִשְׂרָאֵל מִיַּד בָּזְזֵיהוֹן׃ מט וַהֲווֹ בְּנֵי שָׁאוּל יוֹנָתָן וְיִשְׁוִי וּמַלְכִּישׁוּעַ וְשׁוּם תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ שׁוּם רַבְּתָא מֵרַב וְשׁוּם זְעֶרְתָּא מִיכַל׃ נ וְשׁוּם אִתַּת שָׁאוּל אֲחִינוֹעַם בַּת אֲחִימָעַץ וְשׁוּם רַב חֵילֵיהּ אֲבִינֵר בַּר נֵר אַח אֲבוּהִי דְשָׁאוּל׃ נא וְקִישׁ אֲבוּהִי דְשָׁאוּל וְנֵר אֲבוּהִי דְאַבְנֵר בַּר אֲבִיאֵל׃ נב וַהֲוַת קְרָבָא תַּקִּיפָא עַל

רשי

(מח) ויעש חיל ויאסף חיל: (נ) אבינר בן נר. ונר היה דוד שאול אחיו של קיש ושניהם בני אביאל וגם אביאל נקרא נר בדברי הימים שהיה מדליק נרות לרבים במבואות האפלים: (נב) וראה שאול. לשון הוה כשהי'

רלבג

עשה מעשיו ביום ההוא והנה ההצלחה הזאת נקראת הדייה על דרך אמרו הדה בשלום נפשי והדויי ה' ישובון: (מז) ושאול לכד המלוכה על ישראל. כי באלו התשועות הנפלאות שנעשו על ידו בהלחמו בכל אויביו לכד המלוכ' על ישראל בשייראו ממנו כל העם יראה עצומה ונכנעו לעשות מצותו וגזרתו בלא עכוב: ובכל אשר יפנה ירשיע. ר"ל שיחייב אויביו וישתיתם על דרך אומר אל אלוה אל תרשיעני או יהיה הרצון בזה ירשיע היה נלחם ר"ל שהוא היה נלחם בכל אשר יפנה שיעשו לו חמס וזהו אמרו בסוף ויצל את ישראל מיד שוסהו כי לא היה נלחם בהם אם לא מפני היותם שוסים את ישראל ומרשיעים כנגדם: (מט) והנה הצריך בזכירת שמות בניו ובנותיו ושם אשתו ושם שרי הצבא אשר לו לכבוד שאול ולצורך מה שזכר אחר זה באלו הספורים: (נ) והקדים אבנר לקיש אבי שאול למעלת אבנר ולפחיתות קיש הלא תראה מה שאמר במה שקדם מה זה היה לבן קיש ולזאת הסבה ג"כ הקדים לזכור אבנר קודם שיזכור אביו שהיה שר צבא ג"כ ויחס מפני זה נר אביו שהוא אבי אבנר כאשר ונר אבי אבנר בן אביאל: כל

תולדות אהרן היונתן ימות. ברכות נז: ובכל אשר יפנה ירשיע. עירובין נג סנהדרין לג:

מצודת ציון

ואמת: (מז) ירשיע. יחריד ויבלבל וכן והוא ישקיט ומי ירשיע (איוב ל"ד) והוא ע"ש שנכון ביד הרשע חרדה ובלבול: (מח) ויעש. ענין אסיפה כמו וישראל עושה חיל (במדבר כ"ד): חיל. אנשי חיל

מצודת דוד

בהשגחה ולא במקרה: (מג) מה עשית. מה הטון שעשית: הנני אמות. מוכן אני למות ולא אתרעם: (מד) כה יעשה אלהים. הוא ענין שבועה וגזם ולא פירש והכי הוא כאלו אמר כזאת וכזאת רעה יעשה לי אלהים וכו': (מה) היונתן ימות. וכי מן הראוי שימות יונתן אשר באה ע"י תשועה גדולה: חלילה. חולין וגנאי הוא להמיתו: אם יפול משערת וכו'. הוא ענין גוזמא ומליצה כדרך שהבריות אומרים ור"ל שלא יעשה לו מאומה רע: כי עם אלהים. ר"ל היום הזה עשה טובה עם אלהים להושיע לעמו בסכנת נפשו ואיך א"כ יהיה עובר על השבועה במזיד באשם בנפש ובודאי שוגג היה ולא ידע מהשבועה: ויפדו העם. בהדברים האלה פדאוהו מן המיתה ולא הומת: (מו) מאחרי פלשתים. שב למקומו ולא רדפם עוד: (מז) לכד המלוכה. ר"ל התחזק בה להיות בידו מבלי פקפוק כי נלחם באויביו והצליח והחריד האויב: (מח) ויצל וכו'. רק את ישראל הציל מידו אבל לא החרימו עד שאמר לו שמואל בדבר ה' להחרימו: (מט) וישוי. הוא איש בושת כי בד"ה לא זכר ישוי וזכר במקומו אשבעל והוא איש בושת וכי ירובעל

חֲזָקָה עַל־פְּלִשְׁתִּים כֹּל יְמֵי שָׁאוּל וְרָאָה שָׁאוּל כָּל־אִישׁ גִּבּוֹר וְכָל־בֶּן־חַיִל וַיַּאַסְפֵהוּ אֵלָיו׃

טו א וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל אֹתִי שָׁלַח יְהוָה לִמְשָׁחֳךָ לְמֶלֶךְ עַל־עַמּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דִּבְרֵי יְהוָה׃
ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת פָּקַדְתִּי אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂם לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּעֲלֹתוֹ מִמִּצְרָיִם׃
ג עַתָּה לֵךְ וְהִכִּיתָה אֶת־עֲמָלֵק וְהַחֲרַמְתֶּם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלֹא תַחְמֹל עָלָיו וְהֵמַתָּה מֵאִישׁ עַד־אִשָּׁה מֵעֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק מִשּׁוֹר וְעַד־שֶׂה מִגָּמָל וְעַד־חֲמוֹר׃
ד וַיְשַׁמַּע שָׁאוּל אֶת־הָעָם וַיִּפְקְדֵם בַּטְּלָאִים מָאתַיִם אֶלֶף רַגְלִי וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אֶת־אִישׁ יְהוּדָה׃
ה וַיָּבֹא שָׁאוּל עַד־עִיר עֲמָלֵק וַיָּרֶב יְהוּדָה׃

פְּלִשְׁתָּאֵי כָּל יוֹמֵי שָׁאוּל וַחֲזָא שָׁאוּל כָּל גְּבַר גִּבַּר וְכָל גְּבַר עָבֵיד קְרָב וּכְנַשׁ יָתֵיהּ לְוָתֵיהּ׃
א וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְשָׁאוּל יָתִי שְׁלַח יְיָ לְרַבָּיוּתָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמֵּיהּ עַל יִשְׂרָאֵל וּכְעַן קַבֵּל לְמֵימַר פִּתְגָּמָא דַּיְיָ׃
ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת דְּכִירְנָא יָת דַּעֲבַד עֲמָלֵק לְיִשְׂרָאֵל דִּכְמַן לֵיהּ בְּאוֹרְחָא בְּמִסַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם׃
ג וּכְעַן אֱזֵיל וְתִמְחֵי יָת דְּבֵית עֲמָלֵק וּתְגַמַּר יָת כָּל דִּי לְהוֹן וְלָא תְחוּס עֲלֵיהוֹן וְתִקְטוֹל מִגְּבַר עַד אִתְּתָא מֵעוֹלֵים וְעַד יָנֵיק מִתּוֹר וְעַד אִימַּר מִגְּמַל וְעַד חֲמָר׃
ד וּכְנַשׁ שָׁאוּל יָת עַמָּא וּמְנִינוּן בְּאִמְּרֵי פִסְחַיָּא מָאתָן אַלְפִין גַּבְרָא רַגְלָאֵי וַעֲסַרְתָּא אַלְפִין יָת אֱנָשׁ
ה וַאֲתָא שָׁאוּל עַד קַרְתָּא דְּבֵית עֲמָלֵק וּמְקִים

ל' וחד ויאספהו כמכמרתו
ל'
ב' פסוקים על ועל ומלה בינייהון
ל'
כ"ה ר"פ ס' בטעם ת"ז
ב' ולא הכסה ב' כאיש אחד
ל' וחד משור עד המור
ל'

והכית ה' מלרע וסימ' והכית את כל זכורה לפי חרב . והכית את מדין כאיש אחד . עתה לך והכית את עמלק והחרמתם . בית אחאב . את ארם עד כלה :

תולדות אחרן עשה עמלק . זוכר ויקהל : לך והכית את עמלק . יומא כב : ויפקדם בטלאים . שם עב : ויבא שאול . שבת נו : וירב בנחל . יומא שם :

רשי

שהיה שאול רואה איש גבור חיל היה אוספו אליו : (א) ועתה שמע לקול דברי ה'. פעם אחת נסכלת עתה הזהר בעצמך : (ג) משור ועד שה . שהיו בעלי כשפים ומשנין עצמן ודומין לבהמה : (ד) וישמע שאול . לשון הכרזה כמו ויזעק שאול : ויפקדם בטלאים . אמר לכל אחד ואחד שיקח טלה מצאנו של מלך ואחר כך מנה את הטלאים לפי שאסור למנות את ישראל שנאמר בם לא יספר מרוב (בראשית ל"ב י"ב) : (ה) וירב בנחל. וילחם בנחל ורבותינו אמרו על עסקי נחל רב . ודן את עצמו ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה בנחל בשביל כל הנפשות האלו לא כ"ש אם אדם חטא בהמה

רדק

למעלה : (א) למשחך למלך . בקמץ חטף החית : ועתה שמע . כלומר כיון שנמשחת למלך על ישראל צריך שתעשה מה שמצוה עליך לעשות והוא מלחמת עמלק . ואמרו רבותינו ז"ל שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחירה ועל זה המלך נאמר וירם מאגג מלכו :

(ב) פקדתי . עתה אני רוצה לפקוד ולגמול על עמלק את אשר עשה לישראל : שם לו מארבים וחילות בדרך ויונתן תרגם דכמן ליה באורחא : (ג) והחרמתם . כמו ואת רל הנשמה החרים לשון כלייה והשחת' וכן תרגם יונתן ותגמר ואדוני אבי ז"ל פי' לשון חרם וקללה כלומר בתחלה החרימו שלא יהנה אדם מהם ואחר כך והמתם : ולא תחמול . לפי שסופם לחמול כמו שאמר ויחמול שאול והעם הזהירו ולא תחמול עליו שלא יהיה לו פתחון פה : ועד חמור . כי אם יחיו מהם שור או חמור יאמרו זה היה משלל עמלק והרי לא נמחה זכר עמלק והכתוב אומר תמחה את זכר עמלק : (ד) וישמע . כמו ויאסף וכן תרגם יונתן וכנש כלומר אספם שהיו נשמעים אליו ללכת למלחמה או פי' אספם על ידי כרוז משמע וכן במשנה באחד באדר משמיעים על השקלים פירוש מכריזין : בטלאים . שם מקום אף על פי שלא בהיא הידיעה ושלא כמנהג הנה כמוהו בקרקע בשכות בשמים ויונתן פירשו כמו ובזרועו יקבץ טלאים שתרגומו באמרי פסחיא ואם כדבר יונתן שפסחים היו אם כן זמן פסח היה ובנוב שהיה אהל מועד שם פקדם שהביאו פסחיה' ועל ידי הפסחים ידע מניינם כי פסח לא היה קרב בבמת יחיד ובדברי רבותי ז"ל שמנה אותם בטלאים לא מן הפסחים אלא שאמר להם שיקחו כל אנשי החיל טלאים משלו ויקח כל אחד טלה אחד ואחר כך צוה למנות הטלאים וסמכו על זה הפסוק ואמרו אסור למנות את ישראל אפי' לדבר מצוה שנאמר ויפקדם בטלאים אמר רב אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר אשר לא ימד ולא יספר ואמרו כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו בימי דוד נראה כי אפילו מנה אותם בדבר אחד כיון שמנה אותם שלא לצורך הם חסרים שאם כן למה לא לקח יואב מכל אחד שום דבר וימנה הדבר ההוא ולא יהיה בהם נגף וכן כשמנה אותם לצורך צריך שימנה אותם בדבר אחד כמו שאול שמנה אותם בטלאים וכן במלחמה הראשונה שפקדם בבזק שפירושו באבנים כמו שפירשנו : (ה) וירב בנחל . שרשו ארב משפטו ויארב מבנין הפעיל או מן הדגוש ומשפטו ויארב והוא הנכון מפני קמצות היו"ד ויש לפרשו ענין ריב ומצה כלומר יצא עמלק עליהם ונלחם אתם בנחל ויונתן תרגם ושקים משרייתיה ואגח קרבא בנחלא ובדברי רבותינו ז"ל לשון דין הוא רב ודן שאול בעצמו על עסקי נחל כלומר עגלה הערופה בנחל אמר ומה בשביל נפש אחת אמרה תורה ערוף עגלה כל הנפשות הללו לא כל שכן יצאתה בת קול ואמרה לו שאול אל

רלבג

(נב) כל איש גבור וכל בן חיל. הנה אחשוב כי קרא הגבו' האיש החזק והאמיץ הבקי בעניני המלחמות ובן חיל מצליח במלחמות : (ג) והמתה מאיש ועד אשה וגו' . בגדול הכל ובקטון כלה וזה בהדרגה כי האיש יותר נכבד מהאשה וכל אחד מהם יותר נכבד מהעולל כי הוייתו חסרה עדיין כי לא נשלם הגדול בו והצמיחה והשכל יותר נכבד מהיונק כי היונק עם חסרון גופו הנה הוא חסר הכח עד שלא יוכל לאכל כי אם החלב שהוא מתדמה לטבעו מאד והשור יותר נכבד מהשה והגמל הוא כמו ממצע בין טבע הטהור וטבע הטמא והחמור הוא מהמינים הפחותים שבבהמה הטמאה : (ד) ויפקדם בטלאי'. עשה זה כדי שיפקוד הטלאים ולא יפקוד העם פן יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שקרה לדוד ולזאת הסבה גם כן מנה אותם בבזק במלחמת נחש מלך בני עמון . (ו) וירב בנחל . ר"ל שהוא נלחם עם עמלק במישור כי שם יצאו להלחם . הנה הריב והמלחמה אחד כאמרו הרוב

פי' רבי' ישעיה

ובכל אשר יפנה . מתגבר ונולחם . כרשע שהוא מתגבר על חבירו וגוזל ממונו : אשר שם לו בדרך . שם לו מארב בדרך . כל פנות העם . תרגם יונתן רישי כל עמא כמו אבן פנה שהוא ראש לבנין . כה יעשה לי אלהים . לשון קללה . ומקרא קצר הוא : כי עם אלהים עשה . שמסר נפשו למות בעבור ישראל על אהבת השם : משור עד חמור . שהיו נעשים בהמה על ידי כישוף : וישמע שאול את העם . פירוש השמיעם על ידי כרוז שיהו מוכנים ויבואו במלחמה : ויפקדם בטלאים . יש מפרשים שם מקום כמו זיף וטלם ובעלות וי"ש אומרים שלא רצה למנותם אלא נתן טלה לכל אחד ומנה הטלאים : ועשרת אלפים את איש יהודה . מודיע לך אף על פי שהיו מרובים באוכלוסים לא באו כי אם עשרת אלפים שהיו מתקנאים שלא היתה המלוכה מהם ולא היו נשמעים לו כל כך : (ו) וירב בנחל . לשון מלחמה ומריבה :

מצודת דוד

נקרא גם ירובשת (ש"ב י"א) ואף בעת נהרגו בני שאול במלחמה לא חשב ישוי וזהו כי הוא איש בושת ונשאר חי ומלך ומה שלא זכר פה את אבינדב הנחשב בבני שאול אשר מתו במלחמה וגם בד"ה אולי לא נולד עדיין בעת ההיא : (נ) דוד שאול . נר היה דוד שאול : (נא) בן אביאל . קיש ונר כל אחד מהם היה בן אביאל : (נב) וראה . כאשר ראה שאול איש גבור וכו' היה מאספו אליו : טו (א) אותי שלח וכו' . ר"ל והנך רואה שנתקיים הדבר ודבר ה' בפי אמת ולזה שמע לקול דברי ה' אשר אומר לך ולא תפקפק בדברי על היותו דבר זר להחרים את כל הנמצא לעמלק : (ב) פקדתי . זוכר אני את אשר עשה עמלק לישראל : אשר שם לו . כפל הדבר במ"ש לתוספות ביאור : (ג) עתה וכו' . ר"ל מאז הכיתם ולא

מצודת ציון

חיל : שוסהו . ענין דריסה ורמיסה כמו שוסים וישוסו (שופטים ב') : (נב) בן חיל . הוא היודע התכולות המלחמה : ויאספהו . הכניסו אליו : טו (ב) פקדתי . ענין זכרון : שם . מלשון שימה : (ג) והחרמתם . ענין כליון וכריתה : מעולל . הוא הרך בשנים כמו עול ימים (ישעיה ס"ה) והוא גדול מן היונק : (ד) וישמע . ענין אסיפה שבאה בשמיעת קול המאסף וכן השמיעו אל בבל רבים (ירמיה נ') : ויפקדם . ענין מנין ומספר : בטלאים . שם מקום כמו זיף וטלם ובעלות (יהושע ט"ו) . ורז"ל אמרו בטלאים ממש (יומא כ"ב) לפי שאסור למנות את ישראל לגלגולת ומנאם בטלאים וכ"א

החרמתם

בַּנָּחַל׃ ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
הַקֵּינִי לְכוּ סֻּרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי
פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד
עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם
מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵק׃
ז וַיַּךְ שָׁאוּל אֶת־עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה בּוֹאֲךָ
שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרָיִם׃ ח וַיִּתְפֹּשׂ
אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ־עֲמָלֵק חָי וְאֶת־כָּל־
הָעָם הֶחֱרִים לְפִי־חָרֶב׃ ט וַיַּחְמֹל
שָׁאוּל וְהָעָם עַל־אֲגָג וְעַל־מֵיטַב
הַצֹּאן וְהַבָּקָר וְהַמִּשְׁנִים וְעַל־הַכָּרִים
וְעַל־כָּל־הַטּוֹב וְלֹא אָבוּ הַחֲרִימָם
וְכָל־הַמְּלָאכָה נְמִבְזָה וְנָמֵס אֹתָהּ
הֶחֱרִימוּ׃ י וַיְהִי דְּבַר
יְהוָה אֶל־שְׁמוּאֵל לֵאמֹר׃ יא נִחַמְתִּי
כִּי־הִמְלַכְתִּי אֶת־שָׁאוּל לְמֶלֶךְ כִּי־
שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֶת־דְּבָרַי לֹא הֵקִים
וַיִּחַר לִשְׁמוּאֵל וַיִּזְעַק אֶל־יְהוָה כָּל־
הַלָּיְלָה׃ יב וַיַּשְׁכֵּם שְׁמוּאֵל לִקְרַאת
שָׁאוּל בַּבֹּקֶר וַיֻּגַּד לִשְׁמוּאֵל לֵאמֹר
בָּא־שָׁאוּל הַכַּרְמֶלָה וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ
יָד וַיִּסֹּב וַיַּעֲבֹר וַיֵּרֶד הַגִּלְגָּל׃ יג וַיָּבֹא

מַשְׁרְיָתֵיהּ בְּנַחְלָא׃ ו וַאֲמַר
שָׁאוּל לְשַׁלְמָאָה אֱזִילוּ זוּרוּ
אִתְפְּרַשׁוּ מִגּוֹ עֲמַלְקָאָה
דִּלְמָא אֲשֵׁיצֵינָךְ עִמֵּיהּ וְאַתְּ
עֲבַדְתְּ טִיבוּ עִם כָּל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּמִסַּקְהוֹן מִמִּצְרָיִם
וְאִתְפְּרַשׁ שַׁלְמָאָה מִגּוֹ
עֲמַלְקָאָה׃ ז וּמְחָא שָׁאוּל
יָת דְּבֵית עֲמָלֵק מֵחֲוִילָה
מֵעָלָנָא דְּחַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי
מִצְרָיִם׃ ח וַאֲחַד יָת אֲגָג
מַלְכָּא דְּבֵית עֲמָלֵק כַּד חַי
וְיָת כָּל עַמָּא גְּמַר לְפִתְגַם
דְּחָרֶב׃ ט וְחָס שָׁאוּל וְעַמָּא
עַל אֲגָג וְעַל שְׁפַר עָנָא
וְתוֹרֵי שַׁמִּינַיָּא וּפַטִּימַיָּא וְעַל
כָּל דְּטָב וְלָא אָבוּ
לְגַמָּרוּתְהוֹן וְכָל מִדַּעַם
דְּשִׁיט וּדְבָסִיר יָתֵיהּ גְּמִירוּ׃
י וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִם שְׁמוּאֵל לְמֵימַר׃
יא תָּבֵית בְּמֵימְרִי אֲרֵי
אַמְלֵכִית יָת שָׁאוּל לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא אֲרֵי תָב מִבָּתַר
פּוּלְחָנִי וְיָת פִּתְגָמַי לָא קַיֵּים
וּתְקֵיף לִשְׁמוּאֵל וְצַלִּי קֳדָם
יְיָ כָּל לֵילְיָא׃ יב וְאַקְדֵּים
שְׁמוּאֵל לִקְדָמוּת שָׁאוּל
בְּצַפְרָא וְאִתְחֲוָא לִשְׁמוּאֵל לְמֵימַר אֲתָא שָׁאוּל לְכַרְמְלָא וְהָא מְתַקֵּן לֵיהּ
תַּמָּן אֲתַר לְפַלָּגָא בֵּיהּ בִּיזְתָא וְאִסְתְּחַר וַעֲבַר וּנְחַת לְגִלְגְּלָא׃ יג וַאֲתָא

רדק

אל תהיו נדיק הרבה יותר מבוראך : (ו) ויאמר שאול אל הקיני . ואע״פ שראינו בכבוש הארץ כי הקיני עלו מעיר התמרים וישבו עם בני יהודה במדבר יהודה הלכו להם כולם או מקצתם לשבת עם העמלקי כי יושבי אהלים היו והיו נוסעים ממקום למקום כפי שהיה מזדמן להם : פן אוסיפך . שרשו אסף מבנין הפעיל על דרך אובידה העיר ענינו לשון כליון : ואתה עשית חסד . בעצה שנתן יתרו למשה ונחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו החסד וזהו שאמר עם כל ישראל כמו שאמר שם וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום . ובדרש וכי עם כל בני ישראל עשה חסד והלא לא עשה הכד אלא עם משה הדא דכתיב קראן לו ויאכל לחם אלא ללמדך שכל העושה טובה עם אחד מגדולי ישראל מעלה עליו כאילו עשה ...ד עם כל ישראל : (ז) מחוילה בואך שור . אולי שכנו שם עם בני ישמעאל או לקח הארץ מידם וכ״ף באלה פירשתי שהיא לנכח ידוע המקום : (ט) והמשנים . תרגם יונתן כמו הפוך והשמנים שתרגם שמיני׳ ותרגם הכרים פטימיא ורוצה לומר השמנים שהם שמנים מאליהם על ידי מרעיתם והמפוטמים שהם מפוטמים על ידי אדם שמאכילם כי כן דרך הפטם שמפטם הבהמות מכין המאכל ומשי׳ בפי הבהמה ויש לפרש המשנים הכבשים בני שני׳ והכרים גדולים משנה . ויש מפרשים המשנים שהם שניים לבטן : וכל המלאכה . פירוש המקנה וכן לרגל המלאכה אשר לפני כי כל דבר שיתעסק בו האדם נקרא מלאכה ומעשה מלאכת אומנות בין עבודת האדמה בין במקנה : נמבזה ונמס . בתוספת שתי אותיות וכן מתלאה ואמר נמבזה ונמס נקבה וזכר כמו רוח גדולה וחזק והנקבה על המלאכה והזכר על הענין וכן יעשה מלאכה והענין בזה המקום המקנה : (יא) נחמתי . מבנין נפעל : (יב) מציב לו יד . מכין לו שם מקום לחנות החיל ולחלוק הבזה וכן תרגם יונתן מתקין ליה תמן אתר לפלגא ביה בזתא . ובדרש בונה לו מזבח שם בכרמל והוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה׳ ההרוס : ויסב ויעבר . אחר שהציב לו יד בכרמל סבב ועבר לו הגלגל לזבוח שם כמו שאמר והטעם לפי שהיה שם המזבח ואהל מועד תחילה כשבאו

רשי

בהמה מה חטאת : (ו) אל הקיני . בני יתרו שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב ערד שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה וערד הוא עמלק . הכנעני מלך ערד עמלק היה שנאמר יושב הנגב (במדבר כ״א א׳) ועמלק יושב בארץ הנגב (שם י״ג כ״ט): עם כל בני ישראל . שנהנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל והרי מעלה עליו כאלו עשה חסד עם כל בני ישראל : (ט) והמשנים . אין לו דמיון והם הבריאים ואומר אני לשון משנה כמו כסף משנה על שם שהוא כפול בבשר ובשומן וכן ופר השני שבע שנים (שופטים ו׳ כ״ה): נמבזה ונמס . כמו נבזה והמ״ם שפילה בו : (יא) נחמתי . מחשבה עלתה בלבי על מלכות שאול שהמלכתי: (יב) מציב לו יד . בונה לו מזבח הוא המזבח שנאמר באליהו וירפא את מזבח ה׳ ההרוס (מלכים א׳ י״ח ל׳) ויונתן תרגם והא מתקין ליה תמן אתר לפלגא ביה

רלבג

הרוב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם : (ו) ויאמר שאול אל הקיני . הרצון בו וכבר אמר שאול אל הקיני קודם שילחם בעמלק : ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים . הנה זה החסד היה כשבא יתרו אל משה המדבר והראה עצמו שמח בהצלחת ישראל ונתן עצה למשה להשים אל העם שופטים באופן שנזכר בפרשת יתרו וידמה שהכונה היתה בהחרמת עמלק בזה האופן שלוה השם יתברך שלא יהנו ישראל כלל מנכסיהם להעיר כי הכונה האלהית היתה בזה ללקיחת הנקמה ממה שעשה עמלק לישראל בדרך בצאתם ממצרים אשר זנב בהם כל הנחשלים אחריהם למען ייראו הבאים מעשות כדבר הרע הזה ולא היתה הכונה בזאת המלחמה לקחת שלל וליהנות מנכסיה׳ . וכאשר חטאו שאול וישראל ידיהם בשלל הראוי כי לא היתה כוונתם בזה לנקמה אך להועיל לעצמם וזה היה הפך הכוונה האלהית וידמה שלזאת הסבה בעינה נשמרו ישראל בימי מרדכי ואסתר משלוח ידם בבזת אויביהם שהיו מעמלק כמו שספר ובבזה לא שלחו את ידם : (ס) והנה ספר כי חמלו שאול

בואך ה׳ כתיב כן וסימן ויחנו עליהם וישחיתו . ויקמו אנשי ישראל . ויך שאול את עמלק . ויפשטו אל הגשורי ושבתך ובואך דישעיה . ועיין בסדר נח : הכרמלה ג׳ בקריאה וסימ׳ בא שאול הכרמלה והנה מציב לו . עלו כרמלה ובאתם אל נבל . ויבאו עבדי דוד:

תולדות אהרן ויאמר שאול אל הקיני . ברכות סג זוכר ויקבל ויקרא : ויתפוש את אגג . עקדם שער מס : נחמתי יומא שם תענית ס :

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ו) פן אוסיפך עמו . שרשו יסף והוא פועל כבד ודומה לו קול גדול ולא יסף : (ט) והמשנים . לשון שמנים כמו ופר השני שמן : נמבזה . מ״ם נוספת ברובי הפעלים : (יב) והנה מציב לו יד . פירש מקום חניה כמו ויד תהיה לך דמתרגמינן ואתר מתקן וכתי׳ :

מצודת ציון

וכ״א לקח טלה מעדר שאול והחזירו למקום מיוחד ומנו הטלאים וידעו מספר בני ישראל : רגלי . הולכי רגל לא רוכבים : (ה) וירב . מל׳ מריבה ומלחמה : (ו) הקיני . משפחת הקיני מבני חובב חותן משה : אוסיפך . ענין כליון : (ח) ויתפש . ענין אחיזה : (ט) והמשנים . מל׳ שנים ר״ל כפולים בבשר ושמנים ודוגמתו כפורי זהב משנים (עזרא ח׳) ור״ל כפולים : הכרים . הכבשים השמנים : ולא אבו . ולא רצו : וכל המלאכה . המקנה נקראת מלאכה לפי שבו עבודת האדם בעל המקנה וכו יעסוק כמו לרגל המלאכה (בראשית ל״ג) : נמבזה . בזויה : ונמס . ר״ל דבר הנשחת: (יא) נחמתי .

מצודת דוד

החרמתם עתה לך והחרימם מכל ומכל : (ו) לכו סורו . הפרדו מעם עמלק כי פן אוסיפך עמו בעת אחרימם היות בעת כזאת א״א להבחין ולהזהר : עשיתה חסד . על יתרו יאמר והחסד הוא מה שיעץ להעמיד שופטים שהיה טובה לכל ישראל להקל עליהם מלעמוד על משה מבקר עד ערב : (ז) בואך . עד אשר תבוא לשור וכאלו מדבר מול האדם המכיר המקום : (ס) ויחמול . חסים היו על אגג ועל מבחר הצאן וכו׳ ועל כל דבר טוב שמצאו שם ולא רצו להחרימם ולא החרימו כ״א המקנה הבזויה

(יא) כי שב מאחרי את דברי לא הקים. כפל הדבר במ״ש : ויחר לשמואל. דרך הדואג לבעוט על עצמו : ויזעק. להתפלל על שאול : (יב) לקראת

שאול

ביה ביזתא: (טז) הרף. כתרגומו אוריך. פי׳ המתן: (יז) ראש שבטי ישראל אתה. תרגם יונתן שבטא דבנימין עבר בימא בריש כל עמא כמה שנאמר בנימין צעיר רודם (תהלים סח כח): (יח) עד כלותם אותם. העם אשר אתך יכלו אותם: (יט) ותעט. כמו ותעף לשון עיט (בראשית טו יא): (כא) ראשית החרם. מיטב החרם וכן ראשית דגנך (דברים י״ח ד׳): כמה שנאמר בהרימכם את חלבו ממנו (במדבר י״ח ל׳) ויונתן תרגם קדם

כשבאו לארץ ואע״פ שעתה היה בנוב היו מכבדים מקום אהל מועד בגלגל והיו זובחים שם בשעת היתר הבמות וכן חדשו שם המלוכה וזבחו שם זבחי שלמים: (טו) למען זבוח. לא חמלו עליהם להנאתם אלא למען זבוח לה׳ שהיה עמהם במלחמה ואמר אלהיך לכבוד שמואל להגדיל מעלתו כי כל מה שיגדל האדם ראוי לומר עליו אלהיו אלהיך וכן היו הנביאים אומרים ה׳ אלהי וכן אמר בחטא הנשיא מכל מצות ה׳ אלהיו: (טז) ויאמרו לו דבר. כתיב ויאמרו רוצה לומר שאול והזקנים אשר עמו וקרי ויאמר רוצה לומר שאול: (יז) הלא אם קטן אתה. לפי שאמר לו שאול אשר חמל העם כלומר העם חמל ולא הוא ולא רצה למנעם אמר לו שמואל הלא אם קטן אתה בעיניך כלומר אף על פי שאתה קטן בעיניך ולא רצית להתגדל על העם ולמנעם הלא ראש שבטי ישראל אתה ולפיכך משחך ה׳ למלך עליהם להנהיגם על הדרך הישרה ולמנעם מהעבירה׳ ואיך הניחם אותם לעבור על דברי ה׳ לא עשו הם אלא אתה שהיה בידך למחות ולא מחית נראה כי רצונך וחפצך היה בדבר ותמדת השלל ותעט אליו ויונתן תרגם הפסוק כן הלא מן שריותך הויתא שיט וגו׳ וכן אמר בדרש כי כשעברו ישראל את הים והיו מתיראים ישראל לעבור קפץ שבטו של בנימין והתחילו לעבור ובאו שבט יהודה והתחילו לרגמם באבנים כדי שיחזרו להם וקפץ נחשון בן עמינדב ועבר עם כל שבט ואחריו כל ישראל וסמכו על הפסוק הזה שם בנימין צעיר רודם אל תיקרי רודם אלא רד ים וכתיב בתרי׳ שרי יהודה רגמתם וגו׳: עד כלותם אותם. עד כלות ישראל אותם ותהיה מ״ם כלותם על הפועל או תהיה על הפעול ותהיה מלת א ותם הבא אחריו תוספת ביאור: (יט) ותעט. כבר פירשנו המלה הזאת שהיא כמו ותשב או ותטה: (כ) אשר שמעתי בקול ה׳. זה אשר אמר שאול היה הפסק לדברי שמואל כי עדיין לא השלים דבריו ולא אמר לו עדיין מה שדבר אליו ה׳ בלילה שאמר לו נחמתי והוא שאמר לו שמואל בסוף הענין כי מאסת את דבר ה׳ וימאסך ממלך אבל כשאמר לו שמואל ולמה לא שמעת הפסיק שאול את דבריו ואמר אשר שמעתי ופירושו כן שמעתי בקול ה׳ ויש לפרשו כמשמעו כמו שתתפרש מלת אשר בכל מקום שהוא טעם למה שקדם וחוזר למה שאמר שאול תחילה הקימותי את דבר ה׳ אמר עוד אמת אמרת כי הקימותי את דבר ה׳ אשר שמעתי בקול ה׳ ואלך בדרך אשר שלחני: ואביא את אגג. כלומר אם לא המיתיו עם האחרים לא שלחתיו לנפשו כי הנה הביאותיו ויומת: (כא) ראשית החרם. פי׳ מטיב החרם כמו ראשית שמנים ימשחו וי״ת לשון תחלה קדם

שמואל אל־שאול ויאמר לו שאול
ברוך אתה ליהוה הקימתי את־דבר ל׳. ג׳ בטעם מ״ס
יהוה: יד ויאמר שמואל ומה קול־ ו׳ בטעם בס׳ ו׳. ל׳
הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר
אנכי שמע: טו ויאמר שאול מעמלקי
הביאום אשר חמל העם על־מיטב
הצאן והבקר למען זבח ליהוה
אלהיך ואת־היותר החרמנו: ל׳ מ״ע. וז׳ מ״ל בליש׳ ל׳
טז ויאמר שמואל אל־שאול
הרף ואגידה לך את אשר דבר יהוה ז׳
אלי הלילה ויאמרו לו דבר: ויאמר ק׳
יז ויאמר שמואל הלוא אם־קטן
אתה בעיניך ראש שבטי ישראל
אתה וימשחך יהוה למלך על־ י׳
ישראל: יח וישלחך יהוה בדרך ויאמר ל׳
לך והחרמתה את־החטאים את־ ל׳ ומ״ע. ב׳ את מחתות
עמלק ונלחמת בו עד־כלותם אתם:
יט ולמה לא־שמעת בקול יהוה ותעט ס׳ ר״ס. ל׳
אל־השלל ותעש הרע בעיני יהוה:
כ ויאמר שאול אל־
שמואל אשר שמעתי בקול יהוה
ואלך בדרך אשר־שלחני יהוה
ואביא את־אגג מלך עמלק ואת־ ל׳
עמלק החרמתי: כא ויקח העם מהשלל ג׳
צאן ובקר ראשית החרם לזבח י׳

שמואל לות שאול ואמר
ליה שאול בריך את קדם
יי קימית ית פתגמא דיי:
יד ואמר שמואל ואלו
קימתא ומה קל ענא הדין
באודני וקל תוריא דאנא
שמע: טו ואמר שאול
מעמלקאה איתיאונון דחס
עמא על שפר ענא ותורי
בדיל לדבחא קדם יי אלהך
וית שאר מותרא גמרנא:
טז ואמר שמואל לשאול
אוריך ואחוי לך ית דאתמלל
מן קדם יי עמי בליליא
ואמר ליה מליל: יז ואמר
שמואל הלא מן שרויתך
הויתא שיט וחליש בעיני
נפשך ברם זכות שבטא
דבנימן אבוך גרמא לך די
בעו למעבר בימא קדם בני
ישראל בדיל כן רביך יי
למהוי מלכא על ישראל:
יח ושלחך יי באורחא ואמר
איזיל ותגמר ית חיביא ית
דבית עמלק ותגיח קרבא
בהון עד דתשיצי יתהון:
יט ולמא לא קבילתא
למימרא דיי ואתפניתא על
בזתא ועבדתא דביש קדם
יי: כ ואמר שאול לשמואל
דקבילית למימרא דיי
ואזלית באורחא דשלחני
יי ואיתיתי ית אגג מלכא דעמלק וית עמלקאה גמרית: כא ואפריש עמא
מן בזתא ען ותורין קדם דיחרמון לדבחא קדם יי

רלבג

שאול והעם על אגג ועל מיטב השלל ולא אבו החרימם והמלאכה הפחותה החרימו וקרה מזה לשאול שנענש להסיר המלוכה ממנו: (יב) בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד. ידמה שיהיה הרצון בזה שהוא היה מציב לו מקום לשבת בו ולעבוד הש״י שם ולתת לו תודה על כל הטובה אשר הטיב לישראל והנה היה המקום שהיה מציב לו יד בו הגלגל כי שם היו נקבצים ישראל תמיד על כל הדברים הגדולים ולזה אמר ויסב ויעבר וירד הגלגל: (יג) ויבא שמואל אל שאול עד לזבח לה׳ אלהיך. בגלגל. והנה אפשר שחשב שאול שאם יזבחו לה׳ מן השלל ההוא לא יקשה בעיני הש״י אחר שאינם נהנים בשללם ולחולשת התגלגלות הזה יחסו אל העם ועוד חשב כי מפני שלא נוה להחרים מלך עמלק ועמו שיוכל להציל מלכם חבו אמרו ואביא את אגג מלך עמלק ואת עמלק החרמתי:
בתפן

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יח) עד כלותם אותם. פי׳ עד כלותם העם אותם:

חקימתי ג׳ מלעיל וסימ׳ נמסר בסדר נח: הותר ז׳מלאים בליש׳ בקריאה וסימ׳ איש אל יותר ממנו עד בקר. ואת היותר החרמנו. ויותר ממנו מאה רכב דשמואל. וחברו דד״ה. כי מה יותר לחכם עם הכסיל. ואל תתחכם יותר למה. לעשות יקר יותר ממני. ונמסר גם בסדר בשלח: הרף ו׳ בקריאה וסימ׳ הרף ממני ואשמידם. הרף לנו שבעת ימים. הרף ואגידה לך את אשר דבר. למלאך המשחית בעם. וחברו דד״ה הרף מאף ועזוב חמה ואל תתחר:

תולדות אהרן מעמלקי הביאום ע״ג כד (שם ט). הלא אם קטן. עקידה סד: אשר שמעתי. עקרים מד פ׳ כו:

מצודת דוד

שאול. ללכת לקראת שאול: בבקר. מוסב על וישכם: מציב לו יד. עושה שם לעצמו מקום לחלק הביזה ומשם יסוב וירד הגלגל ר״ל כל זה הוגד לשמואל: (יג) אל שאול. כשבא שאול אל הגלגל: ברוך אתה לה׳ וכו׳. ר״ל ה׳ יברך אותך לפי שקיימתי דבר ה׳ אשר צויתני והזכות הזה באה על ידך: (יד) ומה קול. ר״ל ואם קיימת דבר ה׳ מה הוא קול הצאן וכו׳ האם המה מעמלק: (טו) מעמלקי הביאום. ר״ל הן אמת מעמלק הובא ועכ״ז אין רע כי מה שחסו על מבחר הצאן היה למען יזבחום לה׳ ולא להחזיק לעצמן ולזה לא יכולתי למחות בידם כי אמרו שעוד למצוה יחשב: ואת היותר. הדברים שאינם ראוים לזבוח החרמנו: (טז) הרף. ר״ל עזוב דבריך וחדל מהם ואגידה לך וכו׳: (יז) אם קטן אתה בעיניך. אף אם בעיני עצמך
נחשב

מצודת ציון

ענין הפוך מחשבה: (יב) מציב. ענין עמידה והעמדה: יד. מקום: (טז) הרף. מל׳ רפיון: (יט) ותעט. ענין פריחה כמו ויעט בהם (לקמן כ״ה) וכ״ל מסורות ההליכה: (כא) ראשית החרם. מיטב

קדם דיתרמון כלומר טרם שיחרימו ויקללו שלא יהנה אדם מהשלל לקחו העם הצאן והבקר לזבוח לה׳ לא לדבר אחר : (כג) כי חטאת קסם מרי . חסר כ״ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וכת״י ארי כתובי גבריא דשאלין בקסמא וגו׳ כלומר כמו שחטאת קסם הוא חטאה גדולה כי הוא מסיר בטחונו מהקב״ה ונותן בטחונו בקסם כן הוא חטאת גדולה חטאת מרי והוא מי שמורה פי האל ואינו עושה מה שצוהו כי אחרי שעבר על מצותו הרי הוא כופר בו ומסיר בטחונו ממנו ואומר כי אין בידו להטיב ולהרע לפיכך לא ירא ממנו לעבור על מצותו והרי הוא כעובד ע״א והתרפים גם כן שהוא חטאת גדולה . כן הוא חטאת גדולה הפצר והוא מי שעובר על רצון המצוה אותו כמו שפירשנו : וימאסך . הוי״ו כוי״ו וישא אברהם את עיניו וכן הוא הפי׳ יען מאסת דבר ה׳ מאסך ממלך ר״ל מהיות מלך

קדם דיתרמון : (כב) הנה שמוע . בקולו טוב מזבח : להקשיב מחלב אילים . זה מוסב על הנה שמוע מזבח טוב ולהקשיב מחלב אלים : (כג) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפי׳ הפצר . וכעונש של און ותרפים כן עונש של הפצר ויונתן תרגם ארי כחוב גבריא וכו׳ וכחובי עמא דטעו בתר טעותא כן חובת כל אנש דפצר ומוסיף וכו׳ : הפצר . לשון תוספות וכן ויפצר בו (בראשית ל״ג י״א) הרבה עליו דברים. ירצתי

אֱלָהָךְ בְּגִלְגְּלָא : כב וַאֲמַר שְׁמוּאֵל הָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּעַלָוָן וּבְנִכְסַת קוּדְשִׁין כְּקַבָּלָא לְמֵימְרָא דַייָ הָא קַבָּלַת לְמֵימְרֵיהּ מִנִּכְסַת קוּדְשִׁין טַב לְאַצָּתָא לְמִילֵי נְבִיאוֹהִי מִתְּרַב פַּטִּימִין : כג אֲרֵי כְּחוֹב גַּבְרַיָּא דְשָׁאֲלִין בְּקִסְמָא כֵּן חוֹבַת כָּל גְּבַר דְּמְסָרֵב עַל פִּתְגָּמָא דַייָ וּכְחוֹבֵי עַמָּא דְטָעוּ בָּתַר טַעֲוָתָא כֵּן חוֹבַת כָּל אֱנַשׁ דִּפְצַר וּמוֹסִיף עַל מִילֵי נְבִיָּא חֲלַף דְּקַצְתָּא בְּפִתְגָּמָא דַייָ רַחֲקָךְ מִלְּמֶהֱוֵי מַלְכָּא : כד וַאֲמַר שָׁאוּל לִשְׁמוּאֵל חָבֵית אֲרֵי

לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל : כב וַיֹּאמֶר
ג׳. ל׳ שְׁמוּאֵל הַחֵפֶץ לַיהוָה בְּעֹלוֹת וּזְבָחִים
י״א כִּשְׁמֹעַ בְּקוֹל יְהוָה הִנֵּה שְׁמֹעַ מִזֶּבַח
טוֹב לְהַקְשִׁיב מֵחֵלֶב אֵילִים :
כג כִּי חַטַּאת־קֶסֶם מֶרִי וְאָוֶן וּתְרָפִים
ל׳ הַפְצַר יַעַן מָאַסְתָּ אֶת־דְּבַר יְהוָה
ג׳ וַיִּמְאָסְךָ מִמֶּלֶךְ :
כד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־שְׁמוּאֵל חָטָאתִי

החפץ ג׳ בקריאה וסי׳ החפץ לה׳ בעולות וזבחים . החפץ אלוה תמצא . אל תתמה על החפץ : מרי ד׳ וסימ׳ כי חטאת קסם מרי . למשמרת לאות . אל תהי מרי . ואמרת אל מרי ונמסר גם בסדר קרח : תולדות אהרן וימאסך ממלך שם וטעם למה הוסרה המלכות משאול כשחטא ולא הוסרה מדוד כשחטא :

פי׳ רבי ישעיה

(כג) כי חטאת קסם הוא חשוב המרי . כאדם ההולך אחרי הקסמים כך הוא הממרה על דברי הנביא וכאיש המפליל לילך אחרי האון והתרפים והפצר הוא הפועל : דברו און והרצון בזה הוא כי מי שנורע ממצות ה׳ בשיקיי׳ קצתה לבד הנה הוא ממרה את פיו וכן מי שמוסיף על דברי השם הוא חוטא ולזה אמר שמואל

רלבג

(כב) החפץ לה׳ בעולות וזבחים כשמוע בקול ה׳ . הנה זה מבואר כי העולות והזבחים יבאו על החטאים כמו שהתבאר בתורה ולזה הוא מבואר כי הוא יותר טוב שישמר אדם מהחטא ולא יצטרך לאלו הקרבנות : הנה שמוע . למצות השם הוא טוב מהבא׳ הזבח ולהקשיב למצותיו הוא יותר מהקרבת חלב אילים על מזבח ה׳ : (כג) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר . אחשוב שיהיה וי״ו ותרפים כוי״ו נרדם ורכב וסוס ואיה וענה והרצון בו ואון ותרפים כאמרו התרפי׳

לשאול על מה שאמר אשר שמעתי בקול ה׳ וגו׳ שאע״פ שבמה שעשה קיים את דבריו הנה מרה את פיו במה שלא קיים מצותו להחרים את עמלק בכללו ושלום וענין המשל בזה לפי מה שאומר והוא כי חסרון הקסם הוא ענין דומה למרי וזה כי הקוסם יגיד מה שיגיד באמצעות שפע מה עלול מן השי״ת אלא שהשפע ההוא חסר כמו שאמר ובארנו בספר מלחמו׳ ה׳ וחסרון השפע ההוא איננו מצד מה שיגיע ממנו כי כבר היה צודק מצד ההוא אבל החסרון הוא מצד מה שחסר להגיע ממנו ולא אוכל לפרש בזה המקום לעומק זה הענין אבל אעשה בזה הלמוד השירי׳ והמשלי׳ כי הוא בלתי מזיק בזה המקום . והמשל שיהיה בכאן מרקחת מורכב מסמים רבים וידע אדם סגולות שם אחד מהסמים ההם וטבעו בשלמות הנה עדיין לא ידע פעל המרקחת ההוא כי מצד הסמים האחרים ישתנה הטבע ההוא ולא עוד אלא אפילו ידע טבע כל סם וסם מהרכבה בשלמות הנה עדיין לא יוכל לשפט באמתות על פעל המרקחת ההוא בגופותיו מה שלא ידע הצורה המתחדשת מהרכבה וכן הענין בעינו בקסם כי הכזב בו נכנס מזה הצד כמו שבארנו בספר מלחמות ה׳ כי לפעמים יתגלה לקוסם מה שישפע מאחד מן הספוסים או מיותר מאחד מהם ולא יתגלה לו מה שישפע מכל אחד מהם ולא מה שישפע מכללם וזה כלו בלתי מבואר בזה המקום ולזה אמר שמואל כי חסרון הקסם הוא דומה למרי כי כמו שמה שחסר בקסם מההודעה מסיר בכללות הטוב שהיה ראוי שיגיע מההודעה ולא די בזה אלא שהרבה פעמים תהיה ההודעה החסרה סבה להגעת הרע כמו שבארנו בשני ממלחמות ה׳ כן הענין במי שימר׳ פי השם שיגרע ממצותו כי התועלת המכוון במצוה ההיא לא תתקיים אלא בכללה ויקרה גם כן קצתה זולת קצתה הפסד ורע תחת הטוב שכוון במצוה ההיא וזה כי השי״ת צוה לעשות זאת הנקמה הנפלאה למען יוסרו שאר האנשים מהגיבת זאת המדה ספחותה ולזה רצה שלא יהנו ישראל מנכסיהם כדי שלא יביא זה לחשב כי אהבת הממון הביא לישראל לזאת המלחמה עם שבהחרמת כל שלל עמלק תועלת אחר והוא התועלת המגיע במה שצותה התורה שלא ליהנות בדבר מע״א פן יביא זה להמשך אחר ע״א אם יראה הנהנה מנכסים היות נכסיו מצליחים אולי ייחס זה למה שהגיע לו מע״א וכן הענין בנכסי עם עמלק בשוב כי בלי ספק היו דעותיהם ואמונותיהם נפסדות וכן יאמר שהאון שדברו התרפים הוא דומי׳ להפצר ההוא בהתעסק בדבר יותר מן הראוי והרצון בהוספה על מצות השם יגיע ממנה חסרון כמו הענין בהוספה שיהיה בדבור אשר יהיה באמצעות התרפים כי ההוספה ההיא תהיה סבה לטעות הנופל בהודעה המגעת באמצעותם וזה כי התרפים הוא דבר מעורר הכח הדמיוני בהתעוררותו יד ה קצת דברים צודקים כמו הענין בחלומות הצודקים והרבה דברים כוזבים ידמה עמהם ויגיע לו דמוי הדברים הצודקים משפע עליוני יגיע אל הדמיון בעת היותו מתבודד מבין שאר הכחות המגיעות המשיגות הגיע לו כמו הדברים הכוזבים מצד הדברים אשר הגיע רשומם בכח הדמיוני ויתערבו אלו הדמיונות בדמויים הצודקים ויהיה זה סבה לכזב המגיע בהודעה ההיא ולזה אמר הנביא אשר אתו חלום ידבר אתו חלום וגו׳ מה לתבן את הבר נאם ה׳ כי ההודעה המגעת באמצעות אלו הדמיונות תדמה לבר בלתי נקי מהתבן מצד הכזב המתערב בה מהצד שבארנו ולזה הוא מבואר שאין לגרוע ממצות השם ית׳ ולא להוסיף עליה כי תפסד הכוונה אשר בעבורה היתה המצוה ההיא : יען מאסת את דבר ה׳ וימאסך ממלך . זהו מה שנוסף לו עתה מהעונש כי במה שחטא בראשונה לא נאמר לו אלא שממלכתו לא תקום ואולם עתה אמר לו שהשי״ת מאס אותו מהיות מלך על ישראל וזה מורה שימי מלכותו יהיו מעטים כי הדבר הנמאס ירוחק : גלח

מצודת ציון

מיטב מדבר הנבחר כמו ורצאית שמנים ימשחו (עמוס ו׳) : (כב) החפץ . ענין רצון : להקשיב . לשמוע : (כג) ואון . ענין דבר תוהו ושקר כמו התרפים דברו און (זכריה י) : ותרפים . הוי״ו יתירה כמו נרדם ורכב (תהלים עו) : הפצר . ענין רבוי הדברים כמו ויפצר בם (בראשית י״ט) : יען . בעבור

מצודת דוד

נחשב אתה לקטן מ״מ הלא אתה הראש המולך על כל שבטי ישראל ולא זו בלבד שהם המליכו אותך אלא שגם ה׳ משחך למלך וא״כ ידך תקיפה עליהם ומדוע א״כ לא מחית בידם : (יח) וישלחך . הלא ה׳ שלחך בדרך הזה וצוך להחרימם : (יט) ולמה לא שמעת. להחרימם מכל וכל ור״ל היתכן בעבור דברי העם לא שמעת בקול ה׳ : ותעט אל השלל. כי על שלא מחית בהעם הרי הוא כאלו אתה בעצמך מהרת לקחת השלל וכו׳ : (כ) אשר שמעתי . ר״ל לא כאשר האמר אתה כי אשר שמעת בקול וכו׳ : ואכיא . ר״ל עם שלא הרגתיו מ״מ לא שלחתיו לנפשו רק הביאותיו והנה בידי להרגו בכל עת : (כא) ויקח העם . ואף מהשלל לא לקחתי אני מאומה כי אם העם לקחו . וזה לכוונה טובה לזבוח לה׳ : (כב) החפץ לה׳ . וכי רצון ה׳ בעולות דומה היא כרצונו לשמוע בקולו הלא לא כן הדבר כי הנה לשמוע בקולו טוב בעיניו יותר מזבח ולהקשיב דברו טובה לפניו מחלב אילים וכפל הדבר במ״ש : (כג) כי חטאת קסם מרי . החטא שיש במעשה הקסם הוא החטא בעצמו שיש בהממרה בדברי ה׳ כי כמו השואל בקסם הסיר בטחונו מה׳ כן הממרה בדברו בעבור הסתת או יראת אדם מסיר בזה בטחונו מה׳ : ואון ותרפים הפצר . ר״ל דבר התוהו והשקר שיש בתרפים דבר התוהו ההיא בעצמה יש בהמרבה דברים כי כמו שאף הרבה מן התרפים תוהו המה ואת כולם ישא הרוח כן מרבית דברים לא צודקים לתוהו נחשבו עם רבוים ולפי שנאמר בשאול שהסיר את האובות ואת הידעונים א״ל הנה נכשלת בדומה לקוסם ולעושה התרפים כי המרי בדבר ה׳ מיראת העם ידמה לקוסם והפצר בדברים לא יועיל בם ידמה לעושה התרפים : יען . לזאת יען מאסת וכו׳ : ואת

רש"י

(כד) יראתי את העם. דואג האדומי שהיה חשוב ככולם : (כז) ויחזק בכנף מעילו. לפי פשוטו משמעו שכשפנה שמואל ללכת מאחרי שאול אחז שאול בכנף של שמואל לפי שהיה שאול מבקש ממנו שישוב עד שישתחוה בגלגל שהיה שם אהל מועד. ומדרש אגדה חולקים אמוראים יש אומרים מעילו של שמואל קרע שאול ויש אומרים מעילו של שאול קרע שמואל ומסר לו סימן זה מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו. והוא שאמר לו שאול לדוד ביום שכרת את המעיל ידעתי כי מלוך תמלוך (לקמן כ"ד כ"א) : (כט) וגם נצח ישראל לא ישקר. ואם תאמר אשוב מעוני לפניו לא יועיל עוד ליטול את המלוכה ממי שנתנה לו כי הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל לא ישקר מליתן הטובה לזה שאמר ליתן: (לב) אגג מעדנות. יונתן תירגם אגג מפנקא : אכן סר מר המות. באמת ידעתי כי סר וקרב עלי מרירת המות : (לג) כאשר שכלה נשים חרבך. להושיבם אלמנות מבעליהם שהייתם הורגים זכרי בחורי ישראל

שמואל א טו

כִּי־עָבַרְתִּי אֶת־פִּי־יְהוָה וְאֶת־דְּבָרֶיךָ
כִּי יָרֵאתִי אֶת־הָעָם וָאֶשְׁמַע בְּקוֹלָם׃
כה וְעַתָּה שָׂא נָא אֶת־חַטָּאתִי וְשׁוּב עִמִּי
וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה׃ כו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
אֶל־שָׁאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מָאַסְתָּה
אֶת־דְּבַר יְהוָה וַיִּמְאָסְךָ יְהוָה מִהְיוֹת
מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּסֹּב שְׁמוּאֵל
לָלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בִּכְנַף־מְעִילוֹ וַיִּקָּרַע׃
כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁמוּאֵל
קָרַע יְהוָה אֶת־מַמְלְכוּת יִשְׂרָאֵל
מֵעָלֶיךָ הַיּוֹם וּנְתָנָהּ לְרֵעֲךָ הַטּוֹב
מִמֶּךָּ׃ כט וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר
וְלֹא יִנָּחֵם כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם׃
ל וַיֹּאמֶר חָטָאתִי עַתָּה כַּבְּדֵנִי נָא נֶגֶד
זִקְנֵי עַמִּי וְנֶגֶד יִשְׂרָאֵל וְשׁוּב עִמִּי
וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ לא וַיָּשָׁב
שְׁמוּאֵל אַחֲרֵי שָׁאוּל וַיִּשְׁתַּחוּ שָׁאוּל
לַיהוָה׃ לב וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
הַגִּישׁוּ אֵלַי אֶת־אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק וַיֵּלֶךְ
אֵלָיו אֲגַג מַעֲדַנֹּת וַיֹּאמֶר אֲגָג אָכֵן
סָר מַר־הַמָּוֶת׃ לג וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל
כַּאֲשֶׁר שִׁכְּלָה נָשִׁים חַרְבֶּךָ כֵּן

תרגום

עברית על מימרא דיי ובסרית על פתגמך ארי דחילית מן עמא וקבלית למימריהון : כה וכען שבוק כען לחובי ותוב עמי ואסגוד קדם יי : כו ואמר שמואל לשאול לא אתוב עמך ארי קצתא מפתגמא דיי ורחקך יי מלמהוי מלכא על ישראל :
כז ואסתחר שמואל למיזל ואתקף בכנף מעיליה ואתבזע : כח ואמר ליה שמואל אעדי יי ית מלכותא דישראל מנך יומא דין ויהבה לחברך דתקן עובדיה מנך : כט ואם תימר אתוב מחובי וישתביק לי בדיל דאעביד מלכו אנא ובני על ישראל לעלם כבר גזור עלך מן קדם מרי נצחניה דישראל דלית קדמוהי שקר ולא תאיב ממה דאמר ארי לא כבני אנשא הוא דאמרין ומכדבין גזרין ולא מקימין :
ל ואמר חבית כען יקרני כען קדם סבי עמי וקדם ישראל ותוב עמי ואסגוד קדם יי אלהך : לא ותב שמואל בתר שאול וסגיד שאול קדם יי : לב ואמר שמואל קריבו לותי ית אגג מלכא דבית עמלק ואתא לותיה אגג מפנקא ואמר אגג בבעו רבוני מריר מותא : לג ואמר שמואל כמא דאתכלת נשיא חרבך כן תתכל מנשיא אמך

נצח ד' קמצין וסימ' וגם נצח ישראל . והנצח וההוד . עד נצח לא יראו אור . לנצח נצחים :

תולדות אהרן קרע ה' שם : שכלה נשים עקידה שער מג :

רד"ק

מלך : ואת דבריך. שאמרת לי במצות ה' ות"י ארי עברית על מימרא דה' ובסרית על פתגמך : (כז) ללכת. בסגול באתנחתא : ויחזק בכנף מעילו. שאול החזיק בכנף מעיל שמואל כדי שישוב עמו. ובמדרש חולקין בו יש אומרים כי שמואל קרע במעיל שאול ורמז לו בזה כי מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך אחריו וי"א כי שמואל קרע מעילו של עצמו שכן דרכן של צדיקים להיות קורעין בשעה שאין נטיעתן מצוכחת : (כח) קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום. ואף על פי שאמר לו זה בגלגל כשהעלה העולה ממלכתך לא תקום ועתה אמר לו היום אפשר שהחטא ההוא היה נמחל לו ע"י תשובה ומעשים טובים וכיון ששנה בחטא אמר לו היום נקרעה הממלכה ממך. ויש לפרש עוד כי בחטא הראשון אמר לו ממלכתך לא תקום כלומר שלא תתקיים לו ולבניו אחריו אבל אפשר כי הוא יאריך ימים במלכותו ועתה אמר לו כי גם הוא לא יאריך בממלכתו וזהו שאמר קרע ה' מעליך וכן אמר לו שמואל כשהעלהו באוב ויקרע ה' את הממלכה מידך וגו' ולא עשית חרון אפו בעמלק הנה כי בדבר עמלק נגמר דינו : (כט) וגם נצח ישראל לא ישקר. אף על פי שממלכתך לא תקום נצח ישראל לא יסור ממקומו ולא ישקר אותו הב"ה אבל יעמידהו כי לא ינחם כלומר ולא ינחם על הטובה שדבר עליהם : כי לא אדם הוא להנחם. כי האדם ינחם על טובה שיבטיח לאדם מפני כעסו עליו אם נשתנה לבבו שלא יהיה שלם לבו עמו כמו שהיה מתחלה. אבל הקב"ה אין בו שנוי חפץ וכיון שהבטיח את ישראל לא ישקר להם הבטחתו הטובה אף על פי שחטאו ייסרם כפי חטאם אבל הטובה קיימת אחרי קבלם ענשם אבל לשאול לא הבטיחו על המלוכה לעולם ואם היה שומר מצות ה' היה מאריך לו המלוכה נ"כ ולבניו אחריו אם ישמרו את מצות ה' אבל לדוד שהבטיחו על המלוכה לעולם לא תסור ממנו המלוכה לעולם אע"פ שתפסק מבניו זמן כפי עונם הטובה והמלוכה קיימת להם לעולם ותשוב להם אחרי קבלם ענשם כמו שכתוב אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים וגו' וחסדי לא יסור ממנו וי"ת הפסוק כן אם תימר אתוב מחובי וגו' כבעמוד : (לב) אגג מעדנות. כתרגומו מפנקא כלו' הלך אליו כמהלך המלכים

רלב"ג

(כט) נצח ישראל. הוא הש"י שהוא חוזק ישראל וכחם ותוחלתם כמעט ואומר אבד נצחי והנה הרצון בנצח ישראל חיי ישראל שהוא הש"י כמו הדם שהוא חיי הגוף כי הדם יקרא נצח כמעט ויז נצחם על בגדי : (ל) כבדני נא. כאשר ראה שמואל היות שאול מתביים מזקני העם והעם אז נשמע אליו לשוב עמו להשתחוות לה' : (לב) וילך אליו אגג מעדנות. יתכן שבא אליו בשלשלאות ובכבלי ברזל למלאות מצות שמואל כדי שלא יוכל לברוח כטעם התקשר מעדנות כימה : ויאמר אגג אכן סר מר המות. ידמה שאגג

פי' רבי ישעיה

(כד) כי יראתי את העם. כן הודה שכדי לעשות רצון העם חמל על הבהמות טובות ועבר על דברי הנביא : (כט) וגם נצח ישראל. הבור' שהוא נצחונו של ישראל : (לב) אגג מעדנות. ידיו קשורו' כמו התקשר מעדנות כימה : אכן סר מר המות. כבר סר מעלי ומלבי מרירות המות. שכבר נתייאשתי מלחיות עוד וכמת אני בעיני :

מצודת דוד

(כד) ואת דבריך. במה שאני מרבה דברים לסתור מאמריך ולומר אשר שמעתי וגו' : כי יראתי. ועי"ז חטאתי להמרות פי ה' ונמשך מזה לסתור גם דבריך : (כה) ועתה. הואיל ואני מודה שחטאתי גם לך לזה מחול חטאתי ושוב עמי וכו' : (כו) וימאסך ה'. ואם ה' מאס בך איך אשוב עמך : (כז) ללכת. מעם שאול : ויחזק. שאול אחז בכנף מעיל שמואל למנעו מללכת מעמו ובהאחזו בו נקרע הכנף : (כח) קרע ה'. הקריעה הזאת היא לסימן שכבר קרע ה' וכו' : לרעך. זהו דוד : (כט) וגם נצח ישראל. ר"ל כבר אבדת המלוכה כי כבר נתנה לאחר וגם לא ישקר בהבטחתו וגם לא ינחם לאחז"כ כי לא אדם הוא להנחם (ור"ל מפאת עצמו אין בו שינוי להנחם אבל השינוי בא מפאת המקבל ולזה נאמר בשאול נחמתי כי המלכתי וכו') : (ל) ויאמר חטאתי. אף כי חטאתי עכ"ז מהראוי הוא שעתה בהיותך פה תכבדני נגד כו' : (לב) מעדנות. קשור בשלשלאות : אכן. באמת סר אלי מרירות המות : (לג) כאשר שכלה. כשהרגת האנשים שכולות מבעליהן ומבניהן. מנשים. מעין הנשים הכן דומה

מצודת ציון

בעבור : (כה) שא. ענין מחילה : (כז) בכנף. בקצה שפולי המעיל כמו ויכרת את כנף המעיל (לק' כד) : (כט) נצח. ענין חוזק והתגברות כמו אבד נצחי (איכה ג) ועל המקום יאמר שהוא החוזק של ישראל : ינחם. ענין הפוך המחשבה : (לב) מעדנות. ענין קשור כמו התקשר מעדנות כימה (איוב ל"ח) : אכן. באמת : (לג) שכלה. מי שבניו מתים קרוי שכול כמו למה אשכל בראשית

המלכים בתענוג כלומר אף על פי שהיה קרוב למיתה הלך אליו בגאוה או פירושו הלך אליו בתענוג ובשמחה כי בחר מותו מחייו וי״מ מעדנות קשורים מן התקשר מעדנות כימה כלומר בקשורים בשלשלאות של ברזל שהיה בהן הלך אליו. אכן סר מר המות. הגיע מרירות המות ידע כי להמיתו הביאו אותו אליו : (לג) וישסף שמואל.

ישראל : וישסף. אחכו לד׳ ואין תיבה זו דמיון ותרגום וישסף ופסח ונעמי׳ שלנו יש הוה מפסח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע : (א) בית הלחמי. בבית לחם וכן דרך כל דבר ששמו בשתי תיבות כמו בית לחם בית שמש בית אל קרית ארבע אם בא להסמיך בו ה״א מטיל בין שתי התיבות כגון קרית הארבע בית האלי בית הלחמי :

ויתגדו

ל׳ ופשח שמואל ית אגג
קדם יי בגלגלא : לד ואזל
שמואל לרמתא ושאול
סליק לביתיה לגבעתא
דשאול : לה ולא אוסיף
שמואל למחזי ית שאול
עד יום מותיה ארי אתאבל
שמואל אל שאול ויי תב
במימריה ארי אמליך ית
שאול על ישראל : א ואמר
יי לשמואל עד אימתי
את מתאבל אל שאול
ואנא רחקתיה סלמהוי
מלכא על ישראל מלי
קרנך משחא ואיתא
אשלחינך לות ישי דמבית
לחם ארי גלי קדמי בבנוהי :
כשר קדמי למהוי מלכא :
ב ואמר שמואל איכדין
איזל ואם ישמע שאול
ויקטלינני ואמר יי עגלת
תורין תסב בידך ותימר
לדבחא קדם יי אתיתי :
ג ותזמין לישי בשירותא
ואנא אחוינך ית דתעביד
ותמשח קדמי ית דאימר

תשכל מנשים אמך וישסף שמואל
את־אגג לפני יהוה בגלגל :
לד וילך שמואל הרמתה
ושאול עלה אל־ביתו גבעת שאול :
לה ולא־יסף שמואל לראות את־שאול (ס׳ ד׳ פתחין וחד קמן)
עד־יום מותו כי־התאבל שמואל
אל־שאול ויהוה נחם כי־המליך
את־שאול על־ישראל :
טז א ויאמר יהוה אל־שמואל
עד־מתי אתה מתאבל אל־שאול
ואני מאסתיו ממלך על־ישראל (נ׳ . ד׳)
מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל־ (ס׳ . יא)
ישי בית־הלחמי כי־ראיתי בבניו לי
מלך : ב ויאמר שמואל איך אלך
ושמע שאול והרגני ויאמר יהוה (ג׳)
עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבח (ג׳)
ליהוה באתי : ג וקראת לישי בזבח
ואנכי אודיעך את אשר־תעשה
ומשחת לי את אשר־אמר אליך :

כמו ויבקע כתרגומו ופסח כמו ויפסחני וכן בדברי חז״ל הוה מפסח ויהיב לן אלותא כלומר בוקע : (לד) גבעת שאול. אפשר שהיא גבעת בנימן שזכר למעלה ובנה שם שאול בית מלוכה לפיכך סמכה אליו או היתה גבעה אחרת שבנה אותה שאול : (לה) וה׳ נחם. נפעל עומד כי הוא קמוץ : (א) מלא קרנך שמן. אמר קרנך לפי שהיה הקרן הזה מזומן למשוח בו מלכי בית דוד ועל העתיד היה מזומן אותו הקרן על פי הנביאים והיה באהל מועד עם כלי שמן המשחה וכן אמר כשנמשח שלמה ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל נראה כי שם באהל מועד היה מוכן זה הקרן עם כלי שמן המשחה ולפיכך אמר לשמואל מלא קרנך שמן כי על הנביאים היה מוטל למשוח המלכים על פי ה׳ ואף על פי שצדוק הכהן משח שלמה הנה היה שם עמו נתן הנביא כמו שכתוב ומשח אותו צדוק הכהן ונתן הנביא ומשיחת המלכים ליצוק מן השמן תחלה על ראש המלך ואחר כך היה מושח ממנו כצורת נזר בין ריסי עיניו ואחר כך הנשאר בקרן היה יוצק על ראשו כי מלא הקרן היה שעור המשיחה עם היציקה : לי מלך. ולא אמר לישראל מלך ר״ל לי שיהיה לעבודתי וישמע אלי לכל אשר אצונו לא כשאול שעבר על מצותי : (ב) עגלת בקר. מגאנו כי אף על פי שהיה מבטיח הקב״ה הנביא או הצדיק אעפ״כ כן הוא נשמר מלכת במקום סכנה כמו שראינו ביעקב אבינו שהבטיחו הקב״ה בעברו ארם נהרים ואמר לו והשיבותיך אל האדמה הזאת ושם ג״כ נראה לו המלאך והבטיחו ואמר לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך וכאשר שמע כי עשו בא לקראתו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכן דוד שהיה נמשח למלך על פי ה׳ היה בורח מפני שאול וגם גד הנביא אמר לו לא תשב במצודה וכן בדברי המלחמות היו עושין תחבולות אחר הבטחת האל ית׳ כמו שעשה גדעון בדבר הכדים והלפידים וגם פעמים היו עושין התחבולות במצות האל כמו שכתוב ביהושע בכבוש יריחו הקף את העיר וכן צוה לשמואל הנביא תחבולה אף על פי שהיה הולך במצותו והטעם כי אף על פי שהקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאות עם יראיו ברוב הם על מנהג העולם וכן על מנהג העולם היה לו ליעקב לירא מפני עשו ולדוד מפני שאול אם היה מושח מלך בחייו והיה לו לבקש תחבולה איך אלך וזו היתה שאלתו איך אלך ואמר לו הקב״ה עגלת בקר תקח בידך כי בכל מקום היו רשאין להקריב באותו זמן כי זמן היתר הבמות היה כל זמן שהיה אהל מועד בנוב גבעון ולמדו רז״ל מזה הפסוק שמצוה לשנות בדברי שלום שהרי הקב״ה אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך והראה לו שאין ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס משום שנאמר לא תנסון את ה׳ אלהיכם. וי״מ כי הב״ה אמר לו כך אני אמרתי לך שתלך בהצנע ואתה אמרת ושמע שאול והרגני עתה אני אומר לך שתלך בפרהסיא ותקח עגלת בקר לעשות זבחים שלמים ביום משחך אותו למלך וזה שאמר וקראת לישי בזבח אמר לו לך בפרהסיא ונראה מי הורג אותך ועל זה הדרך פירשו ג״כ במדרש מה שאמר לו הקב״ה למשה רבינו עבור לפני העם מה לפי שאמר לו עוד מעט וסקלוני אמר לו הקב״ה עבור לפני העם ונראה מי סוקל אותך : (ג) את אשר אומר אליך. ולמה לא אמר לו מתחלה שימשח דוד

כדי

רלבג

שאגג היה ירא כשהגישוהו לפני שמואל אסור ונקשר בכבלי ברזל וכאשר ראה שמואל והיתה צורתו מוכחת על גודל חסידותו ורחמנותו אמר באמת סר מרירות המות כי נצלתי ביד מי שראוי שירחם עלי וכאשר הבין שמואל מדבריו שהוא היה חושב שינצל על יד שמואל אמר לו אין הענין כן כמו שאתה חושב אבל תדע כי מות תמות מיתה אכזרית וזה ראוי לך מדה כנגד מדה כאשר שכלה נשים חרבך כשהרגת בעליהן כן תשכל מנשים אמך במותך : (לג) וישסף שמואל את אגג. ר״ל שחלקו בחרבו כאילו היה בוקע עצים למלאת מצות הש״י והנה היה בזה תועלת לתת יראה לנשארים שלא ילחמו עם ישראל : (ב) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. ר״ל שאם ידע שאול שאני הולך למשוח מלך אחר יהרגני : ויאמר ה׳ עגלת בקר תקח בידך. ידמה שהרצון בזה שלקחה לזבוח זבח שלמים וכבר היה אפשר לו זה כי אז נתרו הבמות והיה אפשר לו להקריבו בבמת יחיד ואע״פ שהיה המשכן בנוב. וכבר אמר לי אחד מחכמי דורינו שמו ר׳ שלמה הנשיא בפי׳ זה הפסוק דבר נאות מאד לפי הפשט וזה שהוא רואה שכבר בחר השם יתעלה עגלה להסיר על שכבר נמצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו יהיה הולך לערוף העגלה ולזה לא היה לשאול לחקור איך היה הולך במקום ההוא עם העגלה כי העגלה תערוף באיזה מקום ימצא בו החלל באדמה והיה אומר על צד מליצת השיר כי היה לשאול לירא מהריגתו

כי

ולא יסף ח׳ בקריאה וסי׳ ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני. את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם. ויגד לשאול כי ברח דוד. ולא יסף שמואל לראות את שאול. ולא יסף עוד מלאך ה׳ להראה אל מנוח. ובמקצת ספרי מסרה מוג״ה גם עוד מלך מצרים. ונראה לי כי אינו לפי שהוא ולא הוסיף עוד מלך מצרים : מלא ה׳ דגש בקריאה וסימ׳ מלא שבוע זאת ונתנה לך. מלא את אמתחות האנשים. מלא קרנך שמן. מלא פניהם קלון. מבהר עצמים מלא. וחד ומלא הפניך גחלי אש : עגלת ה׳ וסימ׳ ולקחו זקני העיר. עגלת בקר תקח בידך יחיה איש עגלת בקר. עד צער עגלת שלשיה מצער חרנים

תולדות אהרן איך אלך. פסחים ח יבמות סה נזיר סו קדושין לט חולין קמב : עגלת בקר. יומא יא :

פי׳ רבי׳ ישעיה

(לג) וישסף שמואל. לשון חתיכה הוא ואין לו דומה. וכן תרגום יונתן : (ב) לזבוח לה׳ באתי. שהבמות היו מותרות משנחרבה שילה :

מצודת ציון

(כרא׳ כ״ו) : וישסף. תרגומו ופסח והוא הבקיעה לשנים כמו ויפסחני (איכה ג׳) ובדרז״ל מאן דפסח דקלא (ב״ב כ״ד) : (לה) יסף. מל׳ תוספת : טז (א) קרנך. כלי מה עשוים דמות קרן :

בית

מצודת דוד

לכן תהיה אמך שכולה ממך : (לה) כי התאבל. ר״ל לפי שמה שהיה מתאבל על שאול עכ״ז נחם ה׳ וכו׳ ולא חס על אבלותו לזה מצב מאד ולא בא עוד לפני שאול (אבל שאול בא לפני שמואל כמ״ש לקמן יט) : טז (א) ואני מאסתיו. ואין מהראוי להתאבל עליו זמן מרובה : לי מלך. ר״ל שהוא יהיה מלך לי לשמור מצותי : (ב) ואמרת.

לגבי

רש"י

(ד) ויחרדו . מהרו לצאת לקראתו : (ו) ויאמר אך נגד ה' משיחו . ויאמר בלבו אך אמת הוא זה שהגון למלכות : (ז) אל תבט אל מראהו . אל יופי תארו : כי מאסתיהו . לפי שכעסן הוא כמה שנאמר ויחר אף אליאב בדוד (לקמן י"ז כ"ח) : כי לא אשר יראה האדם. אף ע"פ שקראת לעצמך רואה שאמרת לשאול אנכי הרואה (לעיל ט' י"ח) כאן אני מודיעך שאינך רואה : (ט) ויעבר ישי שמה . הוא שמעא . (יא) שאר הקטן. נשאר הקטן : לא נסוב . לא נסב

רדק

כדי שידעו כלם כי מה' הוא ויראו כלם כי לא בחר בכל בני ישי אלא בדוד כי בפני כל העומדים שם נאמר לו על פי הנבואה : (ד) ויחרדו . וינועו ויתקבצו לצאת לקראתו וכן יחרדו כצפור ממצרים ויחרדו בנים מים וכתי' לשון קבוץ ואתכנשו ויש לפרשו לשון חרדה כי תמהו על בואו ופחדו אולי היה בעיר מי שחטא חטא גדול שילטרך שמואל הנביא לבא העיר וזהו שאמרו שלום בואך והוא ענה להם שלום כלומר אין דבר רק שלום אל תפחדו כי לזבוח לה' באתי : ויאמר שלום בואך . הגדול שבזקנים אמר ואפשר שישי היה : התקדשו . כתרגום אזדמנו וכן ויקדש : (ו) בבואם . בבית : ויאמר אך נגד ה' משיחו . פי' אמר בלבו או בפיו כי חשב כי זה הוא המלך שצוהו האל למשוח לפי שהיה בכור בבני ישי ועוד כי ראהו יפה צורה וקומ' כשאול וחשב כי הקב"ה בוחר באנשים יפה קומה וצורה למלכות כדי שיהא מוראו על העם וכן אמר בשאול הראיתם אשר בחר בו ה' כי אין כמוהו בכל העם וכן הוא כמו שחשב שמואל כי בעל קומה וצורה יפה בוחר בו האל למלוכה כדי שייראו ממנו העם ובלבד שיהיה לבו טוב וישר ופי' נגד ה' משיחו כמו נכח ה' דרככם כלומר ה' יהיה עמו וי"ת תקין קדם ה' משיחיה וכן תרגם נכח ה' אתקין ה' : (ז) אל תבט אל מראהו . בוחן לבות וכליות בני אדם ידע לבב אליאב כי איננו ישר לפיכך אמר לשמואל אל תבט אל מראהו כי אעפ"י שהוא יפה מראה והגון למלכות לפי מראהו אני יודע לבבו ומאסתיהו למלכות כי איננו הגון לפי לבבו : גבוה . שם בפלס גדול העלה . ויש מפרשי' כי כאשר אמר נגד ה' משיחו על שאול בקש עוד שלא תסור המלוכה ממנו כשראה אליאב שלא היה יפה כמוהו בקש מה' שלא יחליף שאול באחר לפיכך ענה לו האל אל תבט אל מראהו כי מאסתיהו ושאול הוא שהיה יפה מראה וגבה קומה : (ט) גם בזה לא בחר ה' . לפי שלא אמר לו ה' ידע כי לא בחר בו כי הוא אמר לו אשר אומר אליך :

ד וַיַּעַשׂ שְׁמוּאֵל אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
וַיָּבֹא בֵּית לָחֶם וַיֶּחֶרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר
לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר שָׁלֹם בּוֹאֶךָ׃
ה וַיֹּאמֶר ׀ שָׁלוֹם לִזְבֹּחַ לַיהוָה בָּאתִי
הִתְקַדְּשׁוּ וּבָאתֶם אִתִּי בַּזָּבַח וַיְקַדֵּשׁ
אֶת־יִשַׁי וְאֶת־בָּנָיו וַיִּקְרָא לָהֶם
לַזָּבַח׃ ו וַיְהִי בְּבוֹאָם וַיַּרְא אֶת־
אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אַךְ נֶגֶד יְהוָה מְשִׁיחוֹ׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
שְׁמוּאֵל אַל־תַּבֵּט אֶל־מַרְאֵהוּ וְאֶל־
גְּבֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מְאַסְתִּיהוּ כִּי ׀ לֹא
אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה
לַעֵינַיִם וַיהוָה יִרְאֶה לַלֵּבָב׃ ח וַיִּקְרָא
יִשַׁי אֶל־אֲבִינָדָב וַיַּעֲבִרֵהוּ לִפְנֵי
שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־בָחַר יְהוָה׃
ט וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שַׁמָּה וַיֹּאמֶר גַּם־בָּזֶה לֹא־
בָחַר יְהוָה׃ י וַיַּעֲבֵר יִשַׁי שִׁבְעַת בָּנָיו
לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־
יִשַׁי לֹא־בָחַר יְהוָה בָּאֵלֶּה׃
יא וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־יִשַׁי הֲתַמּוּ
הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר עוֹד שָׁאַר הַקָּטָן וְהִנֵּה
רֹעֶה בַּצֹּאן וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־
יִשַׁי שִׁלְחָה וְקָחֶנּוּ כִּי־לֹא נָסֹב עַד־

לָךְ׃ ד וַעֲבַד שְׁמוּאֵל יַת דְּמַלִּיל יְיָ וַאֲתָא לְבֵית לֶחֶם וְאִתְכַּנַּשׁוּ סָבֵי קַרְתָּא לְקַדָּמוּתֵיהּ וַאֲמַרוּ שְׁלָם מֵיתָךְ׃ ה וַאֲמַר שְׁלָם לְדַבָּחָא קֳדָם יְיָ אֲתֵיתִי אִזְדַּמְנוּ וְתֵיעֲלוּן עִמִּי לְשֵׁירוּתָא וְזַמֵּין יַת יִשַׁי וְיַת בְּנוֹהִי וּקְרָא לְהוֹן לְנִכְסַת קוּדְשָׁא׃ ו וַהֲוָה בְּמֵיעֲלְהוֹן וַחֲזָא יַת אֱלִיאָב וַאֲמַר בְּרַם תַּקִּין קֳדָם יְיָ מְשִׁיחֵיהּ׃ ז וַאֲמַר יְיָ לִשְׁמוּאֵל לָא תִסְתַּכַּל בְּחֶזְוֵיהּ וּבְרוּם קוֹמָתֵיהּ אֲרֵי רַחֲקְתֵּיהּ אֲרֵי לָא כְּמָא דְחָזַן בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא חָזַן בְּעֵינֵיהוֹן וְקֳדָם יְיָ גְּלַן מַחְשְׁבַת לִבָּא׃ ח וּקְרָא יִשַׁי לַאֲבִינָדָב וְאַעְבְּרֵיהּ קֳדָם שְׁמוּאֵל וַאֲמַר אַף בְּדֵין לָא רְעָוָא קֳדָם יְיָ׃ ט וְאַעְבַּר יִשַׁי שַׁמָּה וַאֲמַר אַף בְּדֵין לָא רְעָוָא קֳדָם יְיָ׃ י וְאַעְבַּר יִשַׁי שִׁבְעָא בְנוֹהִי קֳדָם שְׁמוּאֵל וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי לָא רְעָוָא קֳדָם יְיָ בְּאִלֵּין׃ יא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי הַשְׁלִימוּ עוּלֵימַיָּא וַאֲמַר עוֹד אִשְׁתָּאַר זְעֵירָא וְהָא רָעֵי בְּעָנָא וַאֲמַר שְׁמוּאֵל לְיִשַׁי שְׁלַח וְאַיְתֵינֵיהּ אֲרֵי לָא

ס' תס' . כ"כ
כ' תעשה ע"ל השלם
י'. י'
ד' כ' פתח וכ' קמץ כ'
ס'
ס'
כ' ויתגור דוד
י' כ' קמץ וכל הספרדרי
י'

עגלת שלישיה דירמיה . ויעברהו ח' חס' בליש' העברה וסי' נמסר ביהושע סימן ד' : שלחה ו' וסי' שלחה הנער אתי . ויאמר שמואל אל ישי . וישלח שאול מלאכים . שלחה נא לי אחד . ודליותיו

תולדות אהרן אל תבט . פסחים סו עקדה ע' סס : וה' יראה ללבב . סנהדרין קו עקרים מד פ' מג :

רלבג

כי אותה העגלה שהיה הכונה בו לאמת מי הוא המכה ולזה היה לו להתרחק מהריגת שמואל והנה אמרו ואמרת לזבוח לה' באתי לפי זה הפי' הוא לפי הנראה בעיני כי כאשר יבא לבית לחם ויתבאר להם שלא נמצא חלל באדמה על זה האופן יאמר לאנשי המקום ההוא שהוא בא לזבוח לה' וזה נאות מאד ולזה תמצא שלא דרש שמואל מאנשי בית לחם יהודה כי אם ישי ובניו כדי שלא יתגלה סודו : (ו) אך נגד ה' משיחו . יש שפירשו שהוא כאשר ראה אליאב בלתי ראוי למלוכה אמר על שאול כי נגד ה' משיחו וקרא משיחו שאול כי הוא היה משוח על יד שמואל והנה אמר לו השם שלא יביט אל מראה שאול ואל גבה קומתו כי מאסהו כמו שקדם באמרו כי מאסת דבר ה' וימאסך ממלך אלא שכבר יקשה לזה הפי' אמרו גם בזה לא בחר ה' כי לפי זה הפי' לא תהיה הורא' מדברי השי"ת לשמואל שלא בחר באליאב אבל יראה ממנו הפך זה באולי . והנראה בעיני כי אמר שמואל אך נגד ה' משיחו כאשר ראה אליאב חשב שיהיה הוא הראוי למלוכה מגד מראהו שהיה טוב וגובה קומתו שהוא ראוי למלך למען יהיה לו כח גבורה להלחם מלחמות ה' ועננו ה' שלא יביט אל מראה אליאב

פי' רבי' ישעיה

(ז) ואל גבוה קומתו . מופסק גבוה דבוק גבוה : כי לא אשר יראה האדם . אתה אמרת אני הרואה ואינו כן : (יא) עוד שאר הקטן . פועל עבר :

(י) לא בחר ה' באלה . בקמ"ץ ההית והם שנים במקרא בקמץ זה ולא אוכל ללכת באלה : עוד שאר הקטן. פועל עומד כמו נשאר וזה לבדו מן הקל : (יא) שלחה וקחנו. הביאהו כלומר קחנו על ידי שליח שיביאהו הנה: כי לא נסוב . פי' לאכול כי כבר זבחו זבחי שלמים וקדש ישי ובניו ושאר הזקנים

מצודת דוד

לבני העיר : (ד) ויאמר . הגדול שבהם אמר לו אם בואו הוא בהיות עמו השלום או הוא בעבור העדר השלום : (ה) ויאמר שלום . הנה השלום עמי ואין רע ובאתי הנה לזבוח לה' וכו': (ו) אך נגד ה' . ר"ל למלכות הוא הגון אך שיהיה משיחו נגד ה' ר"ל שיהיה ה' עמו : (ז) כי לא . ר"ל איני רואה לתלות בדבר אשר רואה האדם : יראה לעינים . אם הנראה הוא יפה עינים שהוא הדבר אשר יראה האדם ואין לתלות המלוכה בדבר זה : וה' . אבל ה' יראה ללבב הטובה היא ובזה הדבר תלוי : (י) שבעת בניו . בד"ה לא חשב כ"א שבעה עם דוד השביעי (ד"ה א' ב') ובמדרש יש שהיה לישי עוד בן ושמו אליהו המוזכר בין הנגידים שנאמר ליהודה אליהו מאחי דוד (שם כ"ז) וכן נאמר ולו שמנה בנים (לק' י"ז) (ומה שלא חשבו בד"ה יראה שהיה מאשה אחרת וצרויה ואביגיל היו אחיות לשבעת האחים רק מן האם ולא מן האב וכמ"ש אשר בא אל אביגיל בת נחש (ש"ב י"ז) ומזה יראה שהיתה בת נחש ולא בת ישי ובהיות כן לא היו אחיות לאליהו לא מן האב ולא מן האם והנה בד"ה נאמר ואחיותיהם צרויה ואביגיל ולזה לא חשב אליהו עמהם כי לאליהו לא היו אחיות כאמור . אולם חז"ל לא קבלו כן כי אמרו שנחש הוא ישי) (יא) התמו . האם נשלמו : הנערים . בניך . כי לא נסב : על השלחן לאכול

מצודת ציון

בית הלחמי. בית לחם : (ג) בזבח. באכילת בשר הזבח: (ד) ויחרדו. מהרו בחרדה : (ה) התקדשו. ענין הזמנה כמו קדשו עליה למלחמה (ירמיה ו') : (ט) שמה . הוא שמעא : (יא) התמו . מל' תם והשלמה : שאר . נשאר : נסוב . הסיבה לאכילה קרויה מסיבה כי דרכם היה לשבת מסובים : אדמוני

רדק

הוקיים לאכול עמו וקודם שאכלו נמשח דוד: (יב) עם יפה עינים. כמו ויפה עינים כמו תאנים עם בכורים כמו ובכורים. וטוב רואי. שם כשקל צורי חולי וכן לא תשירנו עין רואי והספור הזה להודיע כי הגון היה למלכות כי יפה תואר היה: קום משחהו. קום ענין זרוז וכן קום עבור את הירדן הזה קומו ועברו לכם קום התהלך בארץ. ורבותינו ז"ל דרשו אמר לו הכי"ה משיחי עומד ואתה קדוש יושב קום משחהו: כי זה הוא. שיהיה מלך או כאשר חשבת אתה או פירושו זהו אשר אמרתי לך ומשחת לי את אשר אומר אליך ויש בו דרש זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה וסמכו מזה כי אין מושחין בשמן המשחה אלא מלכי בית דוד בלבד:(יג) בקרב אחיו. לומר שנבחר מכלם: ותצלח רוח ה' אל דוד. כתרגומו ושרת רוח נבואה מן קדם ה' על דוד וכן רוח ה' סרה מעם שאול תרגומו רוח גבורה מן קדם ה' דהות עם שאול עדת מיניה ואת רוח הגבורה העירה את דוד להרוג את הארי והדוב והפלשתי וכן רוח הקדש נולדה בו מהיום ההוא ומעלה ואמר השירים והמזמורים ברוח הקדש שנולדה בו כי בכלל רוח ה' רוח הקדש ורוח גבורה: (יד) ובעתתו. בעתה אותו עד שלא הי' בדעתו: (טו) מבעתך. דגש התי"ו לחסרון תי"ו למ"ד הפעל: (טז) עבדיך לפניך. לעשות מה שתצוה יאמר אדונינו להם שיבקשו איש מנגן: יודע מנגן בכנור. יודע בחכמת הניגון שהוא מנגן בכנור או הוא במקום מקור כלומר איש שיודע לנגן בכנור וכת"י גבר דידע לנגנא בכנורא: (יח) וגבור חיל. שיש לו גבורת הלב לכל דבר כמו שנודעה גבורתו בדבר הארי והדוב: ואיש מלחמה. יודע בעניני המלחמה והורגל בה: ונבון דבר. כתרגומו וסוכלתן בעצה כלומר לכל דבר עצה הוא נבון כמו ונבון לחש: ואיש תאר. פי' תאר יפה וכן אנשי מדות מדות גדולות וכת"י וגבר שפיר בריויה: וה' עמו. כי בכל אשר יעשה יצליח ובכל הדברים ששבח הנער את דוד הם דברים שכל אדם שהם בו הוא הגון לעמוד בהיכל מלך ויודע נגן אמר לפי צורך השעה: (כ) חמור לחם ונאד יין. חמור טעון לחם ונאד מלא יין וכת"י טעון חמרא בלחם וי"א חומר לכור מן חמורתים חמרים חמרים: (כא) נושא כלים נושא

תרגום

נסתחר עד מיתוהי הכא:
יב ושלח ואיתיה והוא
סמוק עינוהי יאין ושפיר
בריויה ואמר יי קום
משחיה ארי דין הוא:
יג ונסיב שמואל ית קרנא
דמשחא ומשח ית דוד
בגו אחוהי ושרת רוח
גבואה מן קדם יי על דוד
מיומא ההוא ולעלא וקם
שמואל ואזל לרמתא:
יד ורוח גבורא מן קדם
יי דהות עם שאול עדת
מניה ומבעתא ליה רוח
בישא מן קדם יי: טו נאמרו
עבדי שאול ליה הא כען
רוח בישא מן קדם יי
מבעתא לך: טז יימר כען
רבוננא עבדך קדמך יבעון
גברא דידע לנגנא בכנורא
ויהי כד תשרי עלך רוח
בישא מן קדם יי וינגן
בידיה וייטב לך: יז ואמר
שאול לעבדוהי חזו כען לי
גברא דמוטיב לנגנא
ותיתוניה לותי: יח ואתיב
חד מעולימיא ואמר הא
חזיתי בר לישי דמבית לחם
ידע לנגנא וגבר חילא וגבר
עביד קרבין וסוכלתן בעצה
וגברא שפיר בריוא ומימרא
דיי בסעדיה: יט ושלח
שאול אזגדין לות ישי ואמר
שדר לי ית דוד ברך די
בענא: כ ונסיב ישי טעון
חמרא טעון דלחמא וגרב דחמר וגדיא בר עזי חד ושדר ביד דוד בריה לות שאול:
כא ואתא דוד לות שאול ושמש קדמוהי ורחמיה לחדא והוה ליה נטיל זינין: כב ושלח

מקרא

באו פה: יב וישלח ויביאהו והוא
אדמוני עם־יפה עינים וטוב ראי
ויאמר יהוה קום משחהו
כי־זה הוא: יג ויקח שמואל את־קרן
השמן וימשח אתו בקרב אחיו
ותצלח רוח־יהוה אל־דוד מהיום
ההוא ומעלה ויקם שמואל וילך
הרמתה: יד ורוח יהוה סרה מעם
שאול ובעתתו רוח־רעה מאת יהוה:
טו ויאמרו עבדי־שאול אליו הנה־
נא רוח־אלהים רעה מבעתך:
טז יאמר־נא אדננו עבדיך לפניך
יבקשו איש ידע מנגן בכנור והיה
בהיות עליך רוח־אלהים רעה ונגן
בידו וטוב לך: יז ויאמר שאול אל־
עבדיו ראו־נא לי איש מיטיב לנגן
והביאותם אלי: יח ויען אחד
מהנערים ויאמר הנה ראיתי בן
לישי בית הלחמי ידע נגן וגבור חיל
ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר
ויהוה עמו: יט וישלח שאול מלאכים
אל־ישי ויאמר שלחה אלי את־דוד
בנך אשר בצאן: כ ויקח ישי חמור
לחם ונאד יין וגדי עזים אחד וישלח
ביד־דוד בנו אל־שאול: כא ויבא דוד
אל־שאול ויעמד לפניו ויאהבהו
מאד ויהי־לו נשא כלים: כב וישלח

רשי

נסב לאכול כל מוסב סעודה קרויה הסבה: (יג) ותצלח רוח ה'. רוח גבורה: (טז) עבדיך לפניך. הנה עבדיך לפניך אשר יעשו מצותיך: (יח) אחד מהנערים. מיוחד שבהם דואג האדומי: יודע נגן. כל עצמו נתכוון להכניס עין רעה של שאול

רלבג

אליאב ואל גובה קומתו כי מאסהו מלך שאין לבבו ישר כי השי"ת יראה ללב והנראה בעיני ה' איננו ראוי למלך וכאשר הבין זה שמואל מדברי השי"ת או אמר לישי שיקרא לאחר מבניו כי לא בחר ה' בזה וקרא אל אבינדב אך קצר הכתוב ובסוף הענין נמשח דוד וידמה שכבר נמשח בשמן המשחה ולא נזהו בלכתו שם שימלא קרנו: (יג) והנה ספר שהיה הסבה לנחה רוח ה' אל דוד בדרך שהיה מצליח בכל אשר היה עושה וסרה רוח ה' מעם שאול שהיתה לו תחלה בכל אשר יפנה וסבב השי"ת שבעתהו רוח רעה להמיתו בלא עתו כי מאסהו ממלך עם שזה היה כלי להתקרב דוד אל המלוכה ברוך השם אשר לו נתכנו עלילות: (יח) וגבור חיל ואיש מלחמה: הנה קרא גבור חיל מי שהוא בעל אומץ ותוקף ואיש מלחמה מי שהוא יודע להמציא תחבולות עם אויביו וינצחם והנה תאר דוד באלו התארים כי מי שיש לו אלו המדות יותר ראוי לבא בהיכל מלך ואף על פי שלא היה המבוקש ממנו תחלה כי אם שיהיה מטיב לנגן: ונבון דבר. הוא האיש המכלכל דבריו במשפט ובתבונה: ואיש תאר. ולזה הוא יותר ראוי לבא בהיכלי מלך: וה' עמו. כל אשר הוא עושה ה' מצליח ולזה

תולדות אהרן קום משחהו. הוריות יא כריתות ה' (בקליס) מש פוטה כת הוריות מז): ויען אחד מהנערים. סנהדרין צג: ויאהבהו מאד. יבמות טו:

פי' רבי' ישעיה

(יג) ותצלח רוח ה' אל דוד. פירוש ושרת רוח גבורה: (יד) מבעתך. דגשות התי"ו לכביא תי"ו השרש: (טז) עבדיך לפניך. כל מה שתאמר אנו מזומנים לעשות: (יח) וה' עמו. פי' שכל מה שהוא עושה השם מצליח בידו: (כא) ויהי לו נושא כלים. פירוש בכל מקום שהיה הולך היה נושא כליו אחריו שלא היה הולך בכל מקום בלא לו:

שלחה לו. ואת תעלותיה שלחה: וטוב י"ו וסי' ויצמח ה' אלהים. ובערת דם הנקי מישראל. למען תחיון. וישלח ויבאהו. יאמר נא אדננו. והיה בהיות רוח אלהים. ויקרא אכיש אל דוד. עדנו מדבר והנה יהונתן. מקול מפלחו הרעשתי. ועמהם הלוים שמעיהו. יגיע כפיך כי תאכל. כל ימי עני רעים:

מצודת ציון

(יב) אדמוני. מראה אדום: עם יפה עינים. ר"ל ויפה עינים וכן עם שבי סוסיכם (עמוס ד'): רואי. מראה: קום. הוא ענין זרוז. (יג) ותצלח. ועבר כמו ותצלח עליו רוח אלהים (לעיל י'): רוח ה'. רוח גבורה מה': (יד) ובעתתו. מל' בעתה וחרדה: רוח רעה. רוח מחריד ומרעיד: ונבון

מצודת דוד

לאכול עד בואו פה: (יב) כי זה הוא. אשר בחרתי בו: (יד) מאת ה'. ולא באה לו במקרה: (טו) רוח אלהים. ר"ל רוח גדול וחזק כי כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אלהים וכן ותהי לחרדת אלהים (לעיל י"ד). או ר"ל רוח רעה הבאה מאלהים: (טז) עבדיך לפניך. ר"ל אתה תצוה והלא עבדיך המה לפניך ונכונים המה לעשות אשר תצוה ואמור להם אשר יבקשו איש יודע הכמת הנגון ומנגן בכנור: וטוב לך. כי בעבור שמחת קול הזמר תלך הרעדה: (יז) מטיב לנגן. מנגן טוב ויפה: (יח) וגבור חיל וכו'. המה הדברים הראוים לעומד בהיכל מלך: וה' עמו. שהוא איש מוצלח ובהצלחתו יועיל לך: (יט) אשר בצאן. אשר רועה בצאן: (כ) חמור לחם. חמור אחד טעון לחם: (כא) נושא כלים. כלי מלחמתו: ורוח

שאול בדוד שיתקנא בו. (א) באפס דמים. כך שם המקום: (ד) איש הבנים. גבור ליצא ממערכתו לעמוד בין שתי המערכות: (ה) ושריון קשקשים. כמין קשקשות דגים עשוין מברזל נופלים על גב השריון (ס"א נקבי השריון) קשקשת לכל נקב: (ו) ומצחת נחשת. כמין יד ברזל היוצא מן הכובע כנגד החוטם שקורין נס"ל בלעז והיתה מגעת לו עד רגליו: וכידון נחשת: ת"י ומסחפ' דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי. פי' כמין חנית נחשת בולטת מן הכובע ונמשכת בין כתפיו להגין של צוארו מן החרב: (ז) כמנור אורגים. ת"י

נושא כלי זיינו: (כג) רוח אלהים אל שאול. פי' רוח רעה כמו שאמר למעלה רוח אלהים רעה וכת"י רוח בישא מן קדם ה': ורוח לשאול. מן הלוקה שהיה בו מרוח רעה: וטוב לו. פעל עבר: (א) באפס דמים. כמ"ש דגושם והוא שם מקום ובדברי הימים בפס דמים נזכר במלחמת דוד. ובדרש רבי יוחנן אמר בחלק סמקתא ור' שמואל בר נחמן אמר שמשם פסקו דמים לישראל: (ג) עומדי' אל ההר מזה. וכבר אמר ויחנו בעמק האלה כל המחנה חנו בעמק האלה ועורכי המלחמה עלו אל ההר לקראת פלשתים: (ד) ויצא איש הבנים. לפי שהיה יוצא יום יום בין שתי המערכות נקרא איש הבנים ויש בו דרש ועוד נכתבנו וי"ת ונפק גברא מביניהון: (ה) וכובע נחשת מלעיל וכן וקובע ישועה בראשו והרגום מגבעות קובעין והוא אחד בכ"ף ובקו"ף ותרגומו קולסא ודומה לו בדברי רז"ל גדי מקולס נקרא כן לפי כשהיו צולין הפסח היו תולין בני מעיו חוצה לו למעלה מראשו ונרא' ככובע על הראש: ושריון קשקשים. ת"י ושריון גלבין בכ"ף ויש נוסחאות כתוב בבי"ת והוא קלפין שתרגום קשקשת ובדברי רבו' ז"ל לובשי שריון קליפה ופי' כי כל טבעת וטבעת של שריון תלויה כמין קשקשת לסתום נקב הטבעות כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעת: שקלים נחשת. שקלי נחשת כמו סיגים כסף: (ו) ומצחת נחשת. ת"י וטרקלין דנחש פי' עם של נחשת תלויה על רגליו לכסותם והוא שם מושאל מן מצח כי כן נוסחאות הנערות שם הזהב או כסף על מצחם ואותו נקרא מצחה על דרך האמת: וכידון נחשת. ת"י ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא ומטל בין כתפוהי ותרגום נטה בכידון ברומחא נראה כי זה אשר היה בין כתפי גלית היה בדמות רומח אבל היתה לו תכונה אחרת במקלת והיה דבק עם הכובע ויורד בין כתפו עד למטה ולפי הפסוק הכתוב למטה שאמר לו דוד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון נראה כי כידון זהו רומח כמו נטה בכידון הוא עשוי להכות בו לא להגן והיה נותן אותו בין שתי כתיפיו לפי שבשתי ידיו היו כלי המלחמה בימינו החנית וכלי אחר בשמאלו ואם זה לא נזכר וזה היה לו בין כתיפיו לאחוז בידו אחר שיטיל החנית לבעל מלחמתו: (ז) כמנור אורגים. תרגם יונתן כאכסן דגרדאין והוא

שאול אל-ישי לאמר יעמד-נא דוד
לפני כי-מצא חן בעיני: כג והיה בהיות
רוח-אלהים אל-שאול ולקח דוד
את-הכנור ונגן בידו ורוח לשאול
וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה: י"ג ג' בטעם לעי'
יז א ויאספו פלשתים את-
מחניהם למלחמה ויאספו שכה
אשר ליהודה ויחנו בין-שוכה ובין-
עזקה באפס דמים: ב ושאול ואיש-
ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה
ויערכו מלחמה לקראת פלשתים:
ג ופלשתים עמדים אל-ההר מזה
וישראל עמדים אל-ההר מזה והגיא ל"נ ג' בספ' ול' בסגר
ביניהם: ד ויצא איש-הבנים קריה' כ'תס'
ממחנות פלשתים גלית שמו מגת
גבהו שש אמות וזרת: ה וכובע ג' בטעם
נחשת על-ראשו ושריון קשקשים
הוא לבוש ומשקל השריון חמשת-
אלפים שקלים נחשת: ו ומצחת
נחשת על-רגליו וכידון נחשת בין
כתפיו: ז וחץ חניתו כמנור ארגים יעץ ק'

שאול לות ישי למימר ישמש
כען דוד קדמי ארי אשכח
רחמין קדמי: כג והוה כד
שריא רוח בישא מן קדם
יי לות שאול ונסיב דוד ית
כנורא ומנגן בידיה ומתרוח
לשאול וטב ליה ומסתלקא
מניה רוח בישא: א וכנשו
פלשתאי ית משריתיהון
לאגחא קרבא ואתכנשו
לשוכה די לשבט יהודה
ושרו בין שוכה ובין עזקה
באפס דמים: ב ושאול
ואנש ישראל אתכנישו
ושרו במישר בוטמא וסדרו
קרבא לקדמות פלשתאי:
ג ופלשתאי קימין על טורא
מכא וישראל קימין על
טורא מכא וחילתא ביניהון:
ד ונפק גברא מביניהון
ממשרית פלשתאי גלית
שמיה מגת רומיה שתא
אמין וזרתא: ה וקולס
דנחש על רישיה ושרין
גלבין הוא לביש ומתקל
שריונא חמשא אלפין תקלי
נחשא: ו וטרקלילין דנחש על רגלוהי ומסחפא דנחשא נפיק מן קולסא
ומטל בין כתפוהי: ז ואעא דמורניתיה כאכסן דגרדאין

תאות אדם חסדו. ויצא המן ביום ההוא. וטוב לא יהיה לרשע. וטוב משניהם את: ויאספו. י' פתחין בקריאה וסי' נמסר בסדר שמות. וסי' בלשון תרגום סביא שלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון כספא וחמרא: עומדים אל ההר עמידה אל י' בליש' בקריאה וסי' ופלשתים עמדים אל ההר מזה ב' בפסוק. וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי. ויעמד המלך אל יד השער. וילך הנביא. כי עמד מלך בבל אל אם. וירדו מאניותיהם. אל העומדים לפניו לאמר. אל העמד לנגדי

תולדות אהרן ויצא איש הבנים. סוטה מב: (יבמות ס): ושריון קשקשים. חולין סו נדה נא: וחץ חניתו. סוטה שם:

רלבג

צוה אפשר שתסור הרוח הרעה ממך בביותו עמך כי מברכת המנגנים יתברכו אדניהם שזה גם כן היה סבה אל שיהיה דוד ראוי יותר לבא בהיכלי מלך ולזה שבחוהו בכל אלו התארים כי כבר ימצאו רבים מטיבים לנגן אך אינם שלמים באלו הענינים כדוד ולזה בחרוהו מבין שאר המנגנים: (ד) איש הבנים. קראו כן לפי שהיה הולך בין מערכות פלשתים ובין מערכת ישראל והנה זה האיש היה לפי מה שאחשב שר אחד משרי פלשתים וזהו אמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי ובזה היה מתפאר כנגדם כי אף על פי שאין ממנהג השרים והסגנים להלחם כי אם עם השרים והסגנים אשר כנגדם הנני מתיר עצמי להלחם איזה שיהיה במחנה רב כמו מחנה ישראל ובזה האופן חרף מערכות ישראל שהוא כאילו אמר שאין בהם איש יכול להלחם עמו: (ה) ושריון קשקשי'. הם פלמא"ש בלע"ז והורה על חוזק כח גבורתו משקל כלי המלחמה שהיה נושא שהיה רב מאד לפי מה שנזכר: (ו) וכידון נחש' בין כתפיו. אחשוב שהוא גורגיירא עשויה מפלמא"ש סביב צוארו: (ז) ועץ חניתו כמנור אורגי'. הוא יתד הארג שהוא גם

פי' רבי' ישעיה

(א) באפס דמים. שם מקום. ויש לומר על שם שהיה מקום מוכן למלחמה ולשפוך דמים נקרא כן כלומר אין שם רק דמים: (ד) ויצא איש הבנים. בעבור שהיה עומד בין שתי המערכות נקרא כן: (ה) ושריון קשקשים. כמו קשקש' שהיא סגורה על הדג ואין ריוח בין קשקשת לקשקשת כך היה עשוי שריונו שלא היה עשוי נקבים נקבים שיוכל להכנס החץ בתוך הנקב אלא קליפת ברזל היתה נופלת בין טבעת לטבעת לסתום הנקבים: (ו) ומצחת נחשת על רגליו. כעין טבלאו' של נחשת העומדת בין כתפיו ואין זה כמו נטה בכידון שאותו הוא כמו רומח. וכן ת"י רומח'. והם שוים במשמעות ומתחלפי' בפתרון. כמנור אורגים. הוא עץ האורגים שכורך עליו המסכות: ולהבת חניתו. פי' הברזל שבראש הרומח שהיה מבריק כמו שלהב:

מצודת דוד

(כג) ורוח לשאול. בא לו הרוחה וסרה ממנו החרדה: יז (ד) איש הבנים. על שערב לבו לגשת בין שתי המערכות קראו איש הבנים מל' בין: (ה) שקלים נחשת. כמו שקלי נחושת ואינם דומים לשאר שקלים: (ו) ומצחת. הוא מכלי מלחמה ונעשה לכסות בו הרגלים: וכידון. מן הכובע יצא למטה כעין כידון להגן צוארו ממכת חרב: (ז) ועץ חניתו. הוא הבית יד שהיתה עבה כמנור אורגים: ולהבת.

מצודת ציון

(יח) ונבון דבר. מבין כל דבר חכמה: יז (א) באפס דמים. שם מקום: (ד) הבנים. מל' בין: וזרת. ר"ל השעור מן האגודל עד האצבע הקטנה הקרויה זרת וכן זרת ארכו (שמות כ"ח): (ה) וכובע. כובע בכ"ף וקובע בקו"ף הוא אחד והוא כלי מגן על הראש כמו צנה ומגן וקובע (יחזקאל כ"ג): ושריון קשקשים. מין מלבוש להגן ממכת חרב עשויה טבעות טבעות מברזל ולסתום נקבי הטבעות עשוי עליהם כעין קשקשים של דג כמו וילבש צדקה כשריון (ישעיה נ"ט): (ו) ומצחת. שם עשוי כעין מה שנושאות הנערות על מצחן שקרוי מצחה: וכידון. הוא כעין רומח: (ז) כמנור אורגים.

רדק

והוא יתד האורג : שקליי נחשת . כמו שקלי ברזל וכן סיגים כסף ומה שאמר למעלה שקלים נחש׳ והנה אמר שקלים ברזל לפי שלכל המתכות יש שקלים מיוחדים וכאשר שוקלים הזהב שוקלים בשקלים המיוחדים לזהב וכן לכסף וכן לנחשת וכן לברזל ולהבת חניתו היתה ברזל לפיכך זכר בה שקלי ברזל : (ח) הלא אנכי הפלשתי כלומר אני פלשתי אחד מן הפלשתים ויצאתי מעצמי כדי להלחם : ואתם עבדים לשאול . כלומר כיון שיש לכם מלך היה לכם עם מלככם לברור מכם איש להלחם עמי ותרגום של תוספתא תרגם הפסוק כן וקם ואכריז על סדרי קרבא דישראל וגו׳ כבעמוד : (יב) ודוד בן איש אפרתי הזה. אמר הזה לפי שזכרו למעלה שהיה מנגן לפני שאול חכרו הנה לספר ענינו היאך בא להלחם עם הפלשתי כי לא היה תמיד עם שאול אלא הולך ושב לא היה נוטש הצאן מכל וכל ולא היה בזאת המלחמה כי שלשת בני ישי היו שם במלחמה ודי הוא להם מבית ישי שהיו לו שמנה בנים אם השלשת היו במלחמה ישי עצמו לא היה במלחמה לפי שהיה זקן בא באנשים והיתה סבה לבא דוד במלחמה ששלחו אביו לאחיו לפקדם ולדעת ענינם ושלח להם מה ששלח ולפיכך היה כל הספור הזה הנה : זקן בא באנשים . באנשי הזקנה והחולשה שלא היה יכול לצאת ולבוא וכן ואברהם זקן בא בימים בימי הזקנה והחולשה שהם סימן למיתה לפיכך הוצרך לקחת אשה לבנו בחייו וביי״ת באנשים פתוחה ואין בו ידיעה וי״ת בא באנשים מני בבחירייא ורז״ל אמרו בא באנשים זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא : (יג) וילכו . ואחר כך אמר הלכו ר״ל אותם שהיו רגילים ללכת אחרי שאול : השלישי שמה . הוא שמעה הנזכר בזה הספר יונדב בן שמעה אחי דוד וכן בספר דברי

תרגום

וְשִׁנָנָא דְמוּרְנִיתֵיהּ מַתְקַל
שִׁית מְאָה תִקְלֵי פַרְזְלָא
וְנָטֵל תְּרֵיסָא אָזֵיל קֳדָמוֹהִי :
ח וְקָם וְאַכְרֵיז עַל סִדְרֵי
יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן לְמָה
תִפְּקוּן לְסַדָרָא קְרָבָא הֲלָא
אֲנָא פְלִשְׁתָּאָה וְאַתּוּן עַבְדִין
לְשָׁאוּל אֲנָא הוּא גָלְיָת
פְלִשְׁתָּאָה דְמִן גַת דְקַטְלִית
תְרֵין בְּנֵי עֵלִי כַּהֲנֵי חָפְנִי
וּפִנְחָס וּשְׁבֵיתִי יַת אֲרוֹן
קְיָמָא דַיָי וְאוֹבֵלִית יָתֵיהּ
לְבֵית דָגוֹן טַעֲוָתִי וַהֲוָה
תַמָן בְּקִירְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי
שַׁבְעָא יַרְחִין אַף כָּל קְרָב
וּקְרָב דַהֲווֹ לְהוֹן לִפְלִשְׁתָּאֵי
אֲנָא נָפֵיק בְּרֵישׁ חֵילָא
וְנַצַחְנָא בִּקְרָבָא וּרְמֵינָא
קְטִילִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא וְעַד
כְּעַן לָא אַכְשָׁרוּ יָתִי
פְלִשְׁתָּאֵי לְמֶהֱוֵי רַב אַלְפָא
עֲלֵיהוֹן וְאַתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מַה גְבוּרָה עֲבַד לְכוֹן שָׁאוּל
בַּר קִישׁ דְמִן גִבְעֲתָא
דְמַנִיתוּן יָתֵיהּ מַלְכָּא
עֲלֵיכוֹן אִם גְבַר גִבָּר הוּא
יֵיתוֹת וְיַעְבֵּיד קְרָבָא עִמִי
וְאִם גְבַר חַלָשׁ הוּא) בְּחַרוּ
לְכוֹן גַבְרָא וְיֵיתוֹת לְוָתִי :
ט אִם יְכוּל לְאַגָחָא קְרָבָא
עִמִי וְיִקְטְלִינַנִי וּנְהֵי לְכוֹן
לְעַבְדִין וְאִם אֲנָא אִכּוּל לֵיהּ וְאִקְטְלִינֵיהּ וּתְהוֹן לָנָא לְעַבְדִין וְתִפְלְחוּן יָתָנָא : י וַאֲמַר פְלִשְׁתָּאָה אֲנָא חַסְדִית
יַת סִדְרֵי יִשְׂרָאֵל יוֹמָא דֵין לְמֵימַר אַיְתוֹ לִי גַבְרָא וְנַגִיחַ קְרָבָא כַּחֲדָא : יא וּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל יִשְׂרָאֵל יַת פִּתְגָמֵי
פְלִשְׁתָּאָה הָאִלֵין וְאִתְבָּרוּ וּדְחִילוּ לַחֲדָא : יב וְדָוִד בַּר גְבַר אֶפְרָתִי הָדֵין מִבֵּית לֶחֶם דְבֵית יְהוּדָה וּשְׁמֵיהּ יִשַׁי
וְלֵיהּ תְמַנְיָא בְנִין וְגַבְרָא בְּיוֹמֵי שָׁאוּל סִיב מְנֵי בִּבְחִירַיָא : יג וַאֲזַלוּ תְּלָתָא בְּנֵי יִשַׁי רַבְרְבַיָא אֲזַלוּ בָּתַר שָׁאוּל
לִקְרָבָא וְשׁוּם תְּלָתָא בְנוֹהִי דַאֲזַלוּ לִקְרָבָא אֱלִיאָב בּוּכְרָא וְתִנְיָנֵהּ אֲבִינָדָב וּתְלִיתָאָה שַׁמָה : יד וְדָוִד הוּא זְעֵירָא

מקרא

וְלַהֶבֶת חֲנִיתוֹ שֵׁשׁ־מֵאוֹת שְׁקָלִים
בַּרְזֶל וְנֹשֵׂא הַצִּנָּה הֹלֵךְ לְפָנָיו :
ח וַיַּעֲמֹד וַיִּקְרָא אֶל־מַעַרְכֹת יִשְׂרָאֵל ב׳ מס׳ כי חרף
וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תֵצְאוּ לַעֲרֹךְ כ״ג. ל׳
מִלְחָמָה הֲלוֹא אָנֹכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם
עֲבָדִים לְשָׁאוּל בְּרוּ־לָכֶם אִישׁ וְיֵרֵד
אֵלָי : ט אִם־יוּכַל לְהִלָּחֵם אִתִּי וְהִכָּנִי ג׳ זקף קמץ וחד פתח בן יגוא
וְהָיִינוּ לָכֶם לַעֲבָדִים וְאִם־אֲנִי אוּכַל־
לוֹ וְהִכִּיתִיו וִהְיִיתֶם לָנוּ לַעֲבָדִים
וַעֲבַדְתֶּם אֹתָנוּ : י וַיֹּאמֶר
הַפְּלִשְׁתִּי אֲנִי חֵרַפְתִּי אֶת־מַעַרְכוֹת
יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה תְּנוּ־לִי אִישׁ
וְנִלָּחֲמָה יָחַד : יא וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וְכָל־ ד״ד׳ כסיס׳
יִשְׂרָאֵל אֶת־דִּבְרֵי הַפְּלִשְׁתִּי הָאֵלֶּה
וַיֵּחַתּוּ וַיִּרְאוּ מְאֹד :
יב וְדָוִד בֶּן־אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית
לֶחֶם יְהוּדָה וּשְׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנָה
בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא
בַאֲנָשִׁים : יג וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת בְּנֵי־יִשַׁי ג׳ ב׳ קמץ וחד פתח
הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי־שָׁאוּל לַמִּלְחָמָה
וְשֵׁם ׀ שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו אֲשֶׁר הָלְכוּ
בַּמִּלְחָמָה אֱלִיאָב הַבְּכוֹר וּמִשְׁנֵהוּ
אֲבִינָדָב וְהַשְּׁלִשִׁי שַׁמָּה : יד וְדָוִד הוּא ג׳ חס׳ וכל ד״ה דכ׳ כמ״ז
הַקָּטָן וּשְׁלֹשָׁה הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרֵי

רשי

ת״י כאכסן דגרדאין אינשובלי״א בלע״ז : שש מאות שקלים . כל השקלים האמורים בנביאים מנים : (ח) למה תצאו . כולכם לערוך מלחמה ילחם אחד כנגדי בשביל כולכם ובתנאי שהוא מפורש אם יוכל להלחם אתי וגו׳ : הלא אנכי הפלשתי . איני לא שר מאה ולא שר אלף אלא פלשתי כאחד מן האחרים ואעפ״י שנלחמתי להם כמה מלחמות אני הרגתי חפני ופנחס ושביתי את הארון ואתם נעשיתם עבדים לשאול ולא הושיע אתכם מימיו בגבורתו: ברו לכם . בררו לכם : איש . את שאול וירד אלי: (יב) אפרתי בית לחם יושבת בארץ אפרת : ולו שמנה בנים . ומה שכתוב (בדברי הימים א׳ ב׳ ט״ו) אוצם הששי דוד השביעי ולא כתב יותר י״ל שאחד מת בלא בנים ולפיכך לא כתבו שם : באנשים . נמנה בכנסיות החשובים : (יד) ודוד הוא הקטן . שהיה בבית שאול מקודם לכן לצן לפניו

רלבג

גם מאד ביחס אל הנושג משפור עץ החנית והנה היה משקל ברזל חניתו קרוב משלישית ככר וזה ענין נפלא מאד מורה על כח הפלשתי הזה : (יב) זקן בא באנשים. ר״ל בא במדרגת האנשים הישישים או יהיה הרצון באמרו בא באנשים שלגודל מעלתו היה בא כאשר יבא עם חברה נכבדת מאנשים שלמים רבים הין

והוא בא ויעמד אל אדניו . אל דרך עמדי וצפי : ונלחמה ד׳ בקריאה וסי׳ ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי . ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקצין . תנו לי איש ונלחמה יחד דגלית. ונלחמה אתם במישור . ונמסר גם בריש שפטים : והשלשי ג׳ חס׳ וסי׳ נמסר בסדר וישמע יתרו :

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ח) ברו לכם איש. פרשו ברה ואינו לקוח מן ברר : (יב) זקן בא באנשים . בא בכלל אנשים חשובים והגונים :

תולדות אהרן ברו לכם איש . שם : אם יוכל . שם : והוד. שם מא מב: והאיש. ברכות נח יבמות עו : ודוד הוא הקטן. מגלה יא:

מצודת ציון

הוא עץ עב ועגול שהאורג כורך עליו חוטי השתי ובמשנה קרויה כובד (שבת ק״ג) ותרגומו כאכסן דגרדאין וכ״כ תרגם על היתד הארג (שופטים ט״ז) אכסן דגרדאין : ולהבת . כן יקרא ברזל החנית ע״ש שמבהיק כלהב כשהוא מלוטש וכן להב חנית (איוב ל״ט) : הצנה . הוא כעין מגן וכן מחה ס צנה (מ״א י׳) : (ח) מערכות . מל׳ עריכה וסדור : ברו . בררו ובחרו : (ט) יוכל . מל׳ יכולת והתחזקות : (יא) ויחתו . ענין פחד ושבר : (יג) ומשנהו . השני לו : איפת

מצודת דוד

ברזל החנית היה משקלו שש מאות שקלי ברזל ומשונה הוא משקלי מוחת : הולך לפניו . להגן בו עליו ממכת חרב וחנית : (ח) אל מערכות . אל החיל המסודר למלחמה : למה תצאו . ר״ל למה תצאו כולכם למלחמה : הלא אנכי הפלשתי . ר״ל אנכי הוא המיוחד שבהם אחד מהשרים ואתם הלא עבדים ומה שאין מהדרך אשר שר וגדול ילחם מול עבד נקלה עכ״ז ברו לכם איש וילחם בי : (ט) להלחם אתי . ר״ל להתגבר בהלחמו אתי : והיינו . כולנו נהיה לכם לעבדים בעבור הנצחון האחד לאחד . ועבדתם אותנו . כאומר הלא אתם עבדים לשאול וכשאנצח תהיו עבדים לנו ואין לכם בזה כ״מ גדולה כ״כ : (י) אני חרפתי . כאומר איך לא תבושו הלא אני מחרף את ישראל לומר שאין עמכם גבורה ואתם תחרישון ועד מתי תנו לי איש וכו׳: (יב) אפרתי . בית לחם יושבת בארץ אפרת . הזה. ר״ל הניכר והידוע לכל . בא באנשים. לרוב זקנותו לא בא בעצמו במלחמה רק בא בשלחו במקומו אנשים. ורז״ל אמרו שהיה בא במחברת אנשים אשר הלכו אחריו לגודל חשיבותו : (יג) הלכו אחרי שאול . לרוב חשיבותם הלכו ליד המלך : (יד) ודוד הוא הקטן . ולזה לא הלך הוא והגדולים

רש"י (המשך): לפניו: (טו) ודוד הולך. היה הולך ושב תמיד מאצל שאול לבית אביו: (טז) השכם והערב. אמרו רבותינו כדי לבטלם מקריאת שמע: (יח) חריצי החלב. גובנין דחלבא: לשר האלף. אני אומר לשר של אותו אלף שאחיו ממנו שלכל השבטים היו שרי אלפים לפי אלפיהם. ואני שמעתי לשר האלף זה יהונתן שאמר עליו ואלף היו עם יונתן בגבעת בנימין: ואת ערובתם תקח. ואת ערובת הצלתם ושלומם תקח באזניך ובלבבך ותגד לי וכן תרגם יונתן וית טיביהון תייתי: ערובתם. לשון הצלה כמו ערוב עבדך לטוב (תהלים קי"ט קכ"ו) גרנטיל"ש בלעז ורבותינו אמרו גם כריתות יקח מאתם ויביא לנשותיהם להפריד עירוב שבינו לבינה: (כ) המעגלה. סביבות המחנה עושים מעגל והיוצא חוץ לפנים או לאחור מתחייב לפנים שמא ירוצו עליו בני מערכות האויבים לאחור מבקש הוא לנוס: (כא) ותערוך ישראל. מערכת ישראל: (כב) שומר הכלים. של

רד"ק (המשך): דברי הימים ושמעה השלישי: (טז) השכם והערב. בקר וערב כדי להבהילם ובדרש כדי לבטל מהם קרית שמע שחרית וערבית: ויתיצב ארבעים יום. התיצב לפני מחנה ישראל לחרפם ובדרש ארבעים יום כנגד ארבעים יום שנתנה בהם תורה כלומר שלא היה להם כח לישראל על גלית אלא עד סוף ארבעים כי בסוף ארבעים יום שירד משה מן ההר קבלו התורה. ובדרש אחר ארבעים פסיעות הלכה ערפה עם חמותה נעמי ובזכותה נתלה לבנה ארבעים יום ואמרו כי הרפה אם גלית זו היא ערפה: (יז) איפת הקליא הזה. בא על דרך בעלי הה"א והאל"ף בשקל נביא נשיא והאלף בו תמורת ה"א למ"ד הפעל וכמוהו ואל תתן עלינו דם נקיא: ועשרה לחם. ת"י ועסרא טולמין דלחמא הדין פירוש חלות לחם: והרץ המחנה לאחיך. אמר לו שיוליך הדברים האלה במרוצה לאחיו: (יח) חריצי החלב. כתרגומו גובנין דחלבא: לשר האלף. פי' שר האלף שישי נמנה בו: ואת ערובתם תקח. המשכונות ששמו על הוצאותם כי כן מנהג אנשי החיל לפי שאין מעות מצויות במלחמה וישי נתן לדוד מעות שיוציא בהם משכונותיהם וי"ת וית טבהון תיתי כלומר עניינם תקח ותלמד ותגד לי ודעת רז"ל שיקח מהם גיטין לנשותיהם טרם המלחמה אמרו ערובתם דברים המעורבים בינו לבינה כלומר הקדושין והנשואין שביניהם והגט מסלק אותם: (כ) המעגלה. לפי שהמחנה הוא בסבוב לפיכך קורא אותו מעגל ויונתן תרגם לכרקומא וכן תרגם אונקלוס ובנית מצור ותבנה כרקומין. וכן בדברי רז"ל עיר שכבשה כרקו' ובנין המצור הוא שבונין סביב המחנה בפסין ובשלשלאות שלא יצא אדם חוץ למחנה אלא במצות שרי החיל ואמרו איזהו כרקום כל שזגין ושלשלאות וכלבים מקיפין והענין הזה להבדיל העיר או המחנה האחר כמו שכתוב והרעו במלחמה: (כא) ותערוך ישראל. עדת ישראל

שָׁאוּל׃ טו וְדָוִד הֹלֵךְ וָשָׁב מֵעַל שָׁאוּל
לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אָבִיו בֵּית־לָחֶם׃
טז וַיִּגַּשׁ הַפְּלִשְׁתִּי הַשְׁכֵּם וְהַעֲרֵב
וַיִּתְיַצֵּב אַרְבָּעִים יוֹם׃
יז וַיֹּאמֶר יִשַׁי לְדָוִד בְּנוֹ קַח־נָא לְאַחֶיךָ
אֵיפַת הַקָּלִיא הַזֶּה וַעֲשָׂרָה לֶחֶם הַזֶּה
וְהָרֵץ הַמַּחֲנֶה לְאַחֶיךָ׃ יח וְאֵת עֲשֶׂרֶת
חֲרִצֵי הֶחָלָב הָאֵלֶּה תָּבִיא לְשַׂר הָאָלֶף
וְאֶת־אַחֶיךָ תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם וְאֶת־
עֲרֻבָּתָם תִּקָּח׃ יט וְשָׁאוּל וְהֵמָּה וְכָל־
אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק הָאֵלָה נִלְחָמִים
עִם־פְּלִשְׁתִּים׃
כ וַיַּשְׁכֵּם דָּוִד בַּבֹּקֶר וַיִּטֹּשׁ אֶת־הַצֹּאן
עַל־שֹׁמֵר וַיִּשָּׂא וַיֵּלֶךְ כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ
יִשָׁי וַיָּבֹא הַמַּעְגָּלָה וְהַחַיִל הַיֹּצֵא אֶל־
הַמַּעֲרָכָה וְהֵרֵעוּ בַּמִּלְחָמָה׃
כא וַתַּעֲרֹךְ יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתִּים מַעֲרָכָה
לִקְרַאת מַעֲרָכָה׃ כב וַיִּטֹּשׁ דָּוִד אֶת־
הַכֵּלִים מֵעָלָיו עַל־יַד שׁוֹמֵר הַכֵּלִים
וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה וַיָּבֹא וַיִּשְׁאַל
לְאֶחָיו לְשָׁלוֹם׃ כג וְהוּא ׀
מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה אִישׁ הַבֵּנַיִם
עוֹלֶה גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי שְׁמוֹ מִגַּת

תרגום: ותלתא רברביא אזלו בתר שאול׃ טו ודוד אזל ותב מלות שאול למרעי ית ענא דאבוהי בית לחם׃ טז וקריב פלשתאה ומקדים ומחשיך ואתעתד ארבעין יומין׃ יז ואמר ישי לדוד בריה סב כען לאחיך מכילתא דקליא הדין ועסרא טולמין דלחמא הדין ואוביל למשריתא לאחיך׃ יח וית עסר גובנין דחלבא האלין תוביל לרב אלפא וית אחיך תסער לשלם וית טיביהון תיתי׃ יט ושאול ואינון וכל אנש ישראל במישר בוטמא מגיחין קרבא עם פלשתאי׃ כ ואקדם דוד בצפרא ושבק ית ענא על נטרא ונסיב ואזל כמה דפקדיה ישי ואתא לכרקומא ומשרית עבדי קרבא נפקו לסדרא ויביבו בקרבא׃ כא וסדרו ישראל ופלשתאי סדרא לקדמות סדרא׃ כב ושבק דוד ית מניא די עלוהי על די נטיר מניא ורהט לסדרא ואתא ושאל לאחוהי בשלם׃ כג והוא ממליל עמהון והא גברא מביניהון סליק גלית פלשתאה שמיה מגת מסדרי

ל׳ ומ״ל · ל׳ וכל מגלת אסתר דכוו׳ · ל׳. י״ג · ב׳ · ל׳. ל׳ · י׳ מ״ל

ואת אחיך ב׳ וסי׳ תפקד לשלום ואת ערבתם תקח. במיטב הארץ הושב את אביך • שומר י׳ מלאים וסי׳ ויטש את הצאן על שומר. הנה לא ינום. שוא שקד שומר. שומר ה׳ את כל אהביו. אורח לחיים שומר מוסר. צנים פחים. שומר הברית והחסד. שומר מצוה לא ידע. ושומר הבגדים. ואת שומר ואת תותם: עולה ה׳ מלאים בלישנא בקריאה וסי׳ מן ההר החלק העולה שעירה. והנה איש הבנים עולה.

תולדות אהרן ויגש הפלשתי. סוטה מב. ויתיצב ארבעים יום. שם: את ערבתם. שבת נו׳ כתובות ז: את אחיך תפקד. כתובות ט:

רלב"ג

היו מלוים אותו: (יח) תביא לשר האלף. ר"ל שר האלף אשר היו שלשת בני ישי תחתיו ולזה צוה שיזכור לו אחיו לשלום בתתו לו זה המתן למען ימצאו חן בעיני שר האלף שהוא עליהם: ואת ערובתם תקח. ידמה לפי מה שאחשוב שהם שלחו לאביהם ישלח להם המצטרך למזון ונתנו ביד שליח ערבון לאביהם למען יתן לו האמנה עם שכבר היה הערבון ההוא נכר לאביהם שהוא משלה' ולזאת ישי שיקח עמו ערובתם להביא להם על הנד שאמר קח נא לאחיך איפת הקליא הזה או יהיה הרצון בזה שיקח עמו להביא להם ערובתם שנהגו למשכן הערבון ההוא במחנה כשהיו במלחמה כדי שיספיק להם כל ימי היותם במחנה וזה כי מה שנשא להם מהמזון לא יספיק הם כי אם לזמן מועט ולזה הוצרך ישי לצוות לדוד שיביא להם ערובתם: (יט) נלחמים עם פלשתים. ר"ל שהיו משתדלים להלחם עם פלשתי': (כ) ויבא המעגלה. ר"ל במחנה

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יח) לשר האלף שהוא ממונה עליהם: ואת ערבתם תקח. פי׳ משאם. אם יש להם שום משא לשלוח לבתיהם וכבד עליהם תקח ותביא אותו ודומה לו ביחזקאל ברוב הונך ומערבך העשרת מלכי ארץ והרבה יש שם כמוהו: (כ) ויבא המעגלה פי׳ המחנה קורא המעגל שמתקבצין האנשים לעמוד בגורן עגול: והחיל היוצא אל המערכה והרעו במלחמה. הוי"ו יתירה: (כא) ותערוך ישראל. כמו גלתה יהודה: (כב) על יד שומר הכלים. שמינהו שומר עליהם:

מצודת דוד

הגדולים הלכו: (טו) הולך ושב. לא ישב בקבע בבית שאול כ"א היה הולך ושב וכו׳: (טז) ויתיצב. עמד בין המערכות ודבר דבריו בבוקר ובערב עד נשלמו ארבעים יום טרם בוא דוד: (יח) לשר האלף. מה שאחיו היו נמנים בו: תפקוד לשלום. תשגיח לדעת שלומם: ואת ערובתם. את משכונם אשר משכנו לצורך פרנסתם תפדם מיד הממשכן ותקחם עמך: (יט) והמה. שלשת בני ישי: נלחמים. מוכנים המה להלחם: (כ) ויטוש. עזב הצאן על שומר אחד לשמרם עד בואו: וישא. את איפת הקליא וכו׳: המעגלה. היא המחנה שדרכה לחנות בעגול כי טוב הוא להיות נשמר מהאויב מסביב. והחיל היוצא. ואז החיל היה יוצא אל המערכה הוא מקום המלחמה ובעת יצאם הריעו: (כא) ותערוך. סדרו וערכו מערכתם ישראל ופלשתים זה מול זה: (כב) ויטוש. עזב והניח הכלים אשר עמו ביד שומר הכלים של הבאים למלחמה: וירץ המערכה אל

מצודת ציון

(יז) איפת. שם מדה איפה: הקליא. קמח הקליות כמו ולחם קלי (ויקרא כ"ג) והוא קמח מבשלים קלוים: והרץ. לך במרוצה ומהר: (יח) חריצי החלב. ת"י גובנין דחלבא ואולי יקראו כן על שדרך הגבינה לחתכו במדה בעת עשותו והוא מל׳ אם חרוצים ימיו (איוב י"ד): תפקוד. ענין השגחה כמו פקדו נא וראו (לעיל יד): ערובתם. ענין משכון כמו מה הערבון (בראשית לח): (כ) ויטש. ועזב: סראיתם

ישראל: (כב) שומר הכלים. שהיה שומר כלי אנשי המחנה בעדיהם ואשר עמהם: ממערות פלשתים. כן הוא כתיב וקרי ממערכות והקרי מבואר והכתוב
פירושו ממחנות פלשתים מהמישורים שהיו חונים שם כי מערה הוא לשון מישור כמו ממערה גבע שת"י ממישר גבעתא והנה הכתי' והקרי קרובים וזה
יכשר וי"ת על דרך הכתיב ממשריית קרבא דפלשתאי ודעת הדרש בכתוב ובאיש הבינים לחוקה שדרשו כי נקרא איש הבינים שהיה מכמה אנשים וכן דרשו
ממערות פלשתים ממאה ערלות שסערו באמו ומהם אמרו בר מאה פפין וחד נגא פי' בן מאה אנשים וכו' שבאו על אמו שכן אמר לדוד הכלב אנכי ואמרו כי אמו היתה

ערפה כלת נעמי והרפה כמו ערפה אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפה זה לא מצאנו וסברת אומרי הדרש הזה כי אשה מתעברת מאנשים רבים וי"מ כי אהליבמה בת ענה בת צבעון שנתעברה אמה מהאב ומהבן ויש חולקין עליהם בזה ואומרים אין אשה מתעברת משני אנשים כאחת ויש מתהלים שתי הסברות כי משנסרח הזרע אין מתעברת משני אנשים עד שלא נסרח הזרע אשה מתעברת משני אנשים: (כה) הראיתם. בדגש הריי"ש לחזק קריאתה מפני ה"א התמיהה אשר עליה אע"פ שאין מנהג הריי"ש להדגש ברוב: יעשרנו המלך. משפטו יעשירנו כי מבניין הפעיל הוא וכן רבת תעשרנ' כמו תעשירנ': יעשה חפשי. חפשי ממשפט המלוכה וי"ת יעבד רברבין בישראל אולי כן היה דעתו כמו שפירשנו או ר"ל חפשי כמו אשרך ארץ שמלכך בן חורין חוריה ואין שם מלוכה יקראו שעניינם השרים הגדולים הנכבדים על השרים האחרים ור"ל יעשה שישים בית אביו להיות מגדולי המלכות לכל דבר: (כח) ויחר אף אליאב. כי הבין כי רצון דוד היה להלחם עם הפלשתי והיה רחוק בעיניו שינצל מידו אם ילחם עמו לפי' חרה אפו בו: את זדונך. ת"י ית בקרנותך הבי"ת כמו פי"א שנייס הפקר וקלות דעת כלומר שאתה מקפיד עצמך לצאת ולעזוב הצאן וכן ת"י פוחזין בקרין והוא כמו פקרין כפי"א. וכן במשנה הבקר שנייס הבקר כמו הפקר בפי"א: (כט) הלא דבר הוא. כתרגומו הלא פתגם הוא דאמרית כלומר אם דברתי לא עשיתי דבר ואין רצוני לעשות אף על פי שאני מדבר: (ל) אל מול אחר. פירו' אל מול אדם אחר שהיה מול זה המקום: (לב) אל יפול לב אדם עליו. פי' על עצמו או פירוש עליו על גלית כלומר לא יפחד אדם

פלשתאי ומליל כפתגמיא ממערכות ק'
האלין ושמע דוד: כד וכל
אנש ישראל במחזיהון ית
גברא ואפיכו מן קדמוהי
ודחילו לחדא: כה ואמר
אנש ישראל החזיתון גברא
דסליק הדין ארי לחסדא
ית ישראל סליק ויהי גברא
דיקטליניה יעתרניה
מלכא עותר סגי וית
ברתיה יתן ליה וית בית
אבוהי יעביד חורין רברבין
בישראל: כו ואמר דוד
לגבריא דקימין עמיה
למימר מה יתעביד לגברא
דיקטול ית פלשתאה דיכי
ויעדי חסודא מעל ישראל
ארי מן פלשתאה ערלא
הדין ארי חסד סדרי עבדי
קרבא דעמיה דיי קימא:
כז ואמר ליה עמא כפתגמא
הדין למימר כדין יתעביד
לגברא דיקטליניה:
כח ושמע אליאב אחוהי
רבא במללותיה עם גבריא
ותקיף רוגזא דאליאב בדוד
ואמר למא דנן נחתתא
ועל מן רטשתא זעיר ענא
האינון במדברא אנא
ידענא ית בקרנותך וית
בישות לבך ארי בדיל
למחזי עבדי קרבא נחתתא:
כט ואמר דוד מה עבדית
כען הלא פתגם הוא
דאמרית: ל ואסתחר
מלותיה לקביל אוחרן
ואמר כפתגמא הדין
ואתיבוהי עמא פתגמא כפתגמא קדמאה: לא ואשתמעו פתגמיא דמליל דוד וחויאו קדם שאול
ודברהי: לב ואמר דוד לשאול לא יתבר לבא דאנשא מניה עבדך ייזיל ויגיח קרבא עם פלשתאה

ממערות פלשתים וידבר כדברים
יו האלה וישמע דוד: כד וכל איש
ג' ב' חס' ישראל בראותם את האיש וינסו
וא' מ"ל ודין. סוף מפניו וייראו מאד: כה ויאמר איש
ל' מ"ע בספ' ג'. ג' ישראל הראיתם האיש העלה הזה
כי לחרף את ישראל עלה והיה
ל' האיש אשר יכנו יעשרנו המלך
ב"ו עשר גדול ואת בתו יתן לו ואת
בית אביו יעשה חפשי בישראל:
כו ויאמר דוד אל האנשים
ח' העמדים עמו לאמר מה יעשה
נ"ב לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז
והסיר חרפה מעל ישראל כי מי
הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות
אלהים חיים: כז ויאמר לו העם כדבר
הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר
יכנו: כח וישמע אליאב אחיו הגדול
בדברו אל האנשים ויחר אף
אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת
ד'.ב' חד מ"ל וחד חס' ב' נטשתה מ"ל ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה
במדבר אני ידעתי את זדנך ואת
רע לבבך כי למען ראות המלחמה
ירדת: כט ויאמר דוד מה עשיתי עתה
הלוא דבר הוא: ל ויסב מאצלו אל
ב' וחס' מול אחר ויאמר כדבר הזה וישבהו
העם דבר כדבר הראשון: לא וישמעו
הדברים אשר דבר דוד ויגדו לפני
שאול ויקחהו: לב ויאמר דוד אל
שאול אל יפל לב אדם עליו עבדך
ב' פסוקין ילך ונלחם עם הפלשתי הזה:

של בני הגנה: (כג) ממערות פלשתים כתיב. רבותינו דרשו מאה בני אדם הערו בערפה אמו כשפירשה מאחרי רות ונעמי חמותה: (כה) יעשה חפשי. מדברים כאמורים במשפטי

רלבג

במחנה ונקרא כן לפי שיושבים בסגול להשמר שלא יבאו עליהם האויבים בכל צד מגדדי המחנה: (כו) והנה התנדב דוד להלחם עם הפלשתי כאשר ידע מה יעשה לאיש אשר יכנו וידמה שעם היותו נכון בשם יתעלה שינקו' נקמתו מהפלשתי הזה כי בא לחרף מערכות אלהים חיים שכבר נשען בזה על מה שייעדו שמואל מן המלוכה וכאלו חשב שזה יהיה כלי

פי' רבי' ישעיה

(כט) מה עשיתי עתה הלא דבר הוא. וכי מיד ירדתי להלחם עמו דיבור בעלמא דברתי ולא עשיתי שום מעשה וכדי לשתקו מעליו אמר כך:

והעולה מתוך הפתח יפול. ואל הכתף מחוצה. מקנה אף על עולה. ועל מי ד' בקריאה וכו' ועל מי נטשת מעט הצאן. ועל מי הרמות קול דמלכים. וחברו דישעיה. ועל מי לא יקום אורהו:

תולדות אהרן והיה כאיש. תענית ד עקידה ב' עז:
ויחר אף אליאב. פסחים סו:
ידעתי. עקידה ב' עז:

מצודת ציון

(כה) הראיתם. הה"א בשאלה: חפשי. בני חורין: (כו) הלז. הזה: (כח) נטשת. עזבת: במדבר. מקום

מצודת דוד

אל אחיו שהלכו כבר אל המערכה: (כג) ממערכות פלשתים. חוזר על מלת עולה: (כה) הראיתם. בראותם עולה אמרו אלו לאלו בל' שאלה האם אתם נותנים לב להתבונן מעשה האיש העולה הזה כי עולה לחרף וכו': יעשה חפשי. מבלי לעבוד עבודת המלך: (כו) מה יעשה לאיש. אף שכבר שמע חזר ושאל להכנים בדברים ולומר שהוא ילך: כי מי. במה נחשב הוא לחרף מערכות עם ה': (כז) כדבר הזה. האמור למעלה: (כח) למה זה ירדת. עדיין לא הגיד לו שאביו שלחו הנה: במדבר. במקום גדודי חיות ולסטים: למען ראות. להתענג בראיית המלחמה: (כט) מה עשיתי עתה. כאומר אם דרכך לכעוס עלי בעשותי דבר רע בעיניך מה זה כעסת עתה הלא עתה לא עשיתי מאומה ורק דברים בעלמא דברתי: (ל) כדבר הזה. מה יעשה לאיש וכו': (לא) אשר דבר דוד. לבזות גבורת הפלשתי באמרו מי הפלשתי וכו' והדי הוא כאומר שהוא ילחם בו: (לב) אל יפול. לא יחרד לב אדם בעבור הפלשתי: כי

לג וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד לֹא תוּכַל
לָלֶכֶת אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה לְהִלָּחֵם
עִמּוֹ כִּי־נַעַר אַתָּה וְהוּא אִישׁ
מִלְחָמָה מִנְּעֻרָיו׃
לד וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־שָׁאוּל רֹעֶה הָיָה
עַבְדְּךָ לְאָבִיו בַּצֹּאן וּבָא הָאֲרִי וְאֶת־
הַדּוֹב וְנָשָׂא שֶׂה מֵהָעֵדֶר׃ לה וְיָצָאתִי
אַחֲרָיו וְהִכִּתִיו וְהִצַּלְתִּי מִפִּיו וַיָּקָם
עָלַי וְהֶחֱזַקְתִּי בִּזְקָנוֹ וְהִכִּתִיו וַהֲמִיתִּיו׃
לו גַּם אֶת־הָאֲרִי גַּם־הַדּוֹב
הִכָּה עַבְדֶּךָ וְהָיָה הַפְּלִשְׁתִּי הֶעָרֵל
הַזֶּה כְּאַחַד מֵהֶם כִּי חֵרֵף מַעַרְכֹת
אֱלֹהִים חַיִּים׃
לז וַיֹּאמֶר דָּוִד יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּלַנִי מִיַּד
הָאֲרִי וּמִיַּד הַדֹּב הוּא יַצִּילֵנִי מִיַּד
הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה ׳ וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד
לֵךְ וַיהוָה יִהְיֶה עִמָּךְ׃ לח וַיַּלְבֵּשׁ שָׁאוּל
אֶת־דָּוִד מַדָּיו וְנָתַן קוֹבַע נְחֹשֶׁת עַל־
רֹאשׁוֹ וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ שִׁרְיוֹן׃ לט וַיַּחְגֹּר
דָּוִד אֶת־חַרְבּוֹ מֵעַל לְמַדָּיו וַיֹּאֶל
לָלֶכֶת כִּי לֹא־נִסָּה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־
שָׁאוּל לֹא־אוּכַל לָלֶכֶת בָּאֵלֶּה כִּי לֹא
נִסִּיתִי וַיְסִרֵם דָּוִד מֵעָלָיו׃ מ וַיִּקַּח
מַקְלוֹ בְּיָדוֹ וַיִּבְחַר־לוֹ חֲמִשָּׁה חַלֻּקֵי
אֲבָנִים ׀ מִן־הַנַּחַל וַיָּשֶׂם אֹתָם בִּכְלִי
הָרֹעִים אֲשֶׁר־לוֹ וּבַיַּלְקוּט וְקַלְעוֹ׃

ג״יב׳ חס׳ ואחד מ״ל · מ״ג. י״ב · ל׳ ומ״ל · י״ב. ב׳ חס׳ · י״ב בטעם ר״פ ג׳ ב׳ ות׳ · פסקא בא״פ · ל׳ ומ״ל · ג׳ חס׳ · ב׳ כתכתה ב׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳. ל׳

הָדֵין׃ לג וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד לָא תִכּוּל לְמֵיזַל עִם פְּלִשְׁתָּאָה הָדֵין לַאֲגָחָא קְרָבָא עִמֵּיהּ אֲרֵי יָנֵיק אַתְּ וְהוּא גְּבַר עָבֵיד קְרָבִין מִינְקוּתֵיהּ׃ לד וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל רָעֵיָא הֲוָה עַבְדָּךְ לַאֲבוּהִי בְּעָנָא וְאָתָא אַרְיָא וְאַף דִּבָּא וּנְסֵיב אִמְּרָא מֵעֶדְרָא׃ לה וּנְפָקִית בַּתְרוֹהִי וּמְחֵיתֵיהּ וְשֵׁיזֵיבְתֵּיהּ מִפּוּמֵיהּ וְקָם עֲלַי וַאֲחָדִית בִּלְוָעֵיהּ וּמְחֵיתֵיהּ וְקַטְלְתֵּיהּ׃ לו אַף יָת אַרְיָא אַף דִּבָּא קְטַל עַבְדָּךְ וִיהֵי פְּלִשְׁתָּאָה עַרְלָא הָדֵין כְּחַד מִנְּהוֹן אֲרֵי חַסֵּד סִדְרֵי עַמָּא דַיְיָ קַיָּמָא׃ לז וַאֲמַר דָּוִד יְיָ דְּשֵׁיזְבַנִי מִידָא דְאַרְיָא וּמִידָא דְדִבָּא הוּא יְשֵׁיזְבִינַנִי מִידָא דִפְלִשְׁתָּאָה הָדֵין וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד אֱזֵיל וּמֵימְרָא דַיְיָ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ׃ לח וְאַלְבֵּישׁ שָׁאוּל יָת דָּוִד לְבוּשׁוֹהִי וִיהַב קוֹלַס דִּנְחָשׁ עַל רֵישֵׁיהּ וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ שִׁרְיָנָא׃ לט וְזָרֵיז דָּוִד יָת חַרְבֵּיהּ מֵעַל לִלְבוּשׁוֹהִי וְלָא אָבָה לְמֵיזַל אֲרֵי לָא אֲלֵיף וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל לֵית אֲנָא יָכֵיל לְמֵיזַל בְּאִלֵּין אֲרֵי לֵית בְּהוֹן נִסָּא וְאַעְדִּינוּן דָּוִד מֵעֲלוֹהִי׃ מ וּנְסֵיב חוּטְרֵיהּ בִּידֵיהּ וּבְחַר לֵיהּ חַמְשָׁא שְׁעִיעֵי אַבְנַיָּא מִן נַחְלָא וְשַׁוִּי יָתְהוֹן בְּמָאן רָעֲיָא דִּי לֵיהּ וּבְתַרְמִילֵיהּ וְקַלְעֵיהּ בִּידֵיהּ

מנעריו ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מלא וסי׳ כי יצר לב האדם רע . והוא איש מלחמה מנעריו . שאנן מואב מנעריו . בתרא מ״ל: הצילני ג׳ בקריאה וסי׳ אשר הצילני מיד הארי . דרשתי את ה׳ ועני . כי מכל צרה הצילני : באלה ב׳ ובסיפרא וסי׳ לא בחר ה׳ באלה . ויאמר דוד אל שאול לא אוכל ללכת באלה כי

רשי

במספמי המלוכה : (לד) ובא הארי ואת הדוב . ואתא אריא ואף דובא : (לו) גם את הארי גם הדוב . הרי אלו רבוין ארי ושני גוריו ודוב ושני ילדיו : (לז) ה׳ אשר הצילני מיד הארי . יודע אני שלא לחנם נזדמן לי הדבר הזה אלא שלעתיד אני בא לידי כיוצא בה לתשועת ישראל ואסמוך עליה ואלא וזה אחד משני צדיקים שנתן להם רמז וחשו להשכיל לדבר דוד ומרדכי שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר וגו׳ (אסתר ב׳ י״א) אמר לא לחנם עלתה בלדקת זו שנתפססה במשכב הערל הזה אלא שעתידי׳ היא לעמוד לישראל ביום צרה : (לח) את דוד מדיו . נהפכו להיות כמדת דוד ונשתמשה בשמן המשחה אף שהיו של שאול שהיה גבוה מכל העם משכמו ומעלה וכיון שראה שאול כן הכניס בו עין הרע והרגיש דוד כדבר : (לט) ויואל ללכת. ת״י ולא אבה למיזל . יש תיבות משמשות לשון וחוליפו כמו מסעף פארה (ישעיה י׳ ל״ג) ושרשך מארץ חיים (תהלים נ״ב ז׳) : כי לא נסה . ארי לא אליף : כי לא נסיתי . ארי לית בהון נסא אין שבחו של נס בכך. לשון אחר ויואל ללכת רצה ללכת ולנסות וכאשר ראה שהיו כבדים עליו הסירם : (מ) חלוקי אבנים . אבנים דקות וחלקות : ובילקוט . ובתרמילים : ולבהמ׳

רדק

אדם בעבורו כי אני אלחם עמו : (לד) ואת הדוב . פי׳ ועם הדוב בא הארי כלומר עם כל זה הכיתי הארי והדוב ובקצת נוסחאות מהתרגום ואת הדוב ואף דובא : (לה) והחזקתי בזקנו . ת״י ואחדית בלועיה ר״ל כשאחז בזקן הארי לא אחז בשער הזקן לבד אלא הזקן עם הלחי התחתון : והכתיו והמיתיו . ביו״ד עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לו בס׳ מכלל : (לו) גם את הארי גם הדוב . כל אחד לרבות על חבירו וכן גם לאכנס גם בקרכם . ובדרש אילו אמר ארי ודוב הייתי אומר אלו שתי חיות רעות בלבד הכה וכשהוא אומ׳ גם את הארי גם את הדוב הרי כאן שלשה רבויין מלמד שהיו שם חמש חיות רעות כיצד ארי ושני גורותיו והדוב וגורו : (לח) ונתן קובע נחושת על ראשו . בקו״ף ומלעיל ויש ספרים שכתוב בכ״ף והיא שגגת הסופרים והמסרה מעידה עליו שהוא בקו״ף וכן היא המסרה עליו לית כותיה בקו״ף ואמ׳ לנה ומגן וקובע והוא מלרע ותרויהון מלאים ושאר קריאה כובע בכ״ף כלם בר אילין תרין בקו״ף : (לט) ויואל ללכת . ת״י ולא אבה למיזל ארי לא אליף ויש לפרשו כמשמעו כי רצה ללכת בהם ולא יכול כי לא נסה ללכת בכלי המלחמה כאלה וכן אמ׳ לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי וי״ת כי לא נסיתי ארי לית בהון נסא כלומ׳ לא יכירו הנס שיעשה לי האל אם אלך בכלי המלחמה ודרך דרש הוא פירושו ואין להוציאו ממשמעו : ללכת באלה . בקמץ הבית וכם שנים במסרה בקמץ הבית זה ואשר כתבנו למעלה לא בחר ה׳ באלה : (מ) חמשה חלוקי אבנים . אבנים חלוקים ר״ל ראוים לקלע וכן ת״י שעיעי אבניא . ובדרש

רלבג

אלי להשלים רצון השם ית׳ בצמיח מלכותו כי עם היותו חתן המלך יתכן שתגיע לו ההצלחה במלוכה : (לג) והרחיק שאול זה מצד ראותו כי דוד נער ולא נסה להלחם עדיין והפלשתי היה איש מלחמה מנעוריו מצורף לזה מה שהתפרסם מגודל גוף גלית ועוצם כחו : (לז) וכאשר שמע שאול מה שספר לו דוד שהתגבר על הארי ועל הדוב עד שהכבר נפת בהשם ית׳ שיעזרהו בהריגת הפלשתי כי חרף מערכות אלהים חיים אז הודה לו שילך ובמה שכב׳ יהיה הש״י עמו לנצח הפלשתי : (מ) ובילקוט . ר״ל שהוא שמם בפרט בילקוט והוא הכלי שמשימין בו הרועים כל עניניה׳ ולזה נקרא ילקוט כי שם ילקטו כל

פי׳ רבי ישעיה

(לד) ובא הארי ואת הדוב . את יתר: (לו) גם את הארי גם הדוב. פי׳ ראשו עונה לסופו וסופו לראשו ארי וגם הדוב . הדוב וגם הארי . ודומה לו גם לי גם לך לא יהיה : והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם . יהי רצון שיהא כאחד מהם : (מ) חמשה חלוקי אבנים מן הנחל . אבנים שהחליקו אות׳ המי׳ שיהו נוחין לקלעם בקלע . ותרגומו שעיעי אבניא : בכלי הרועים אשר לו ובילקוט . הוי״ו יתירה ותרגם בתרמילים :

תולדות אהרן ובא הארי . עקידה שם : גם הארי . מציעא קו : והיה הפלשתי . נדרים לא : מערכות . סוטה מב : וילבש שאול . יבמות עו :

מצודת דוד

(לג) כי נער אתה . ועדיין אינך יודע טכסיסי מלחמה והוא רגיל במלחמה מנעוריו : (לד) ואת הדוב . ועם הדוב שניהם יחד : (לו) גם הדוב . הבא עם הארי : והיה הפלשתי . כאומר אבטח בה׳ שיהיה סוף הפלשתי כאחד מהם על אשר חרף וכו׳ : (לז) הוא יצילני . אם לא אוכל להמית אותו : (לט) ויואל ללכת . רצה ללכת בכלי מלחמה : כי לא נסה . אלא שלא נסה ר״ל לא בחן מעולם ללכת בכלי מלחמה ולזה אמר לא אוכל וכו׳ : (מ) ויקח מקלו . להטעות את הפלשתי לחשוב שיגש אליו להכותו עם המקל ולא יהיה נשמר מן הקלע : ויבחר לו . הטובים והנאותים לקלעתם

מצודת ציון

מקום המרעה היה סמוך אל המדבר : (לד) ואת הדוב . ועם הדוב : (לה) והחזקתי ואחזתי : (לח) מדיו . מלבושיו כמו ומדיו קרועים (לעיל ד׳) : (לט) ויאל . ורצה כמו ויואל משה (שמות ב׳) : כי לא נסה . אלא לא נסה והוא מל׳ נסיון ובחינה : (מ) חלוקי אבנים . אבנים חלקים הנוח לקלעותם ולזרקם : ובילקוט . הוא כעין שק עשוי מעור ישים בו הרועה חפציו ומה שלוקה בדרך

ובדרש למה חמשה אחד לשמו של הקב"ה ואחד לשמו של אהרן ושלשה לשלשי האבות אמר הקב"ה וכי לא לפני חירף וגדף עלי לפרע ממנו אמר אהרן וכי לא גואל הדם אני עלי לפרע ממנו אמרו אבות וכי לא עלינו לפרע ממנו שחירף וגידף מערכות אלהים חיים ובקש לעקור בנינו ולעקור תורתם שהיא מחייתם ופירוש אהרן שהיה גואל הדם דם של חפני ופנחס שהיו כהני' שהרגם גלית כמו שכתוב בתרגומו של תוספתא הכתוב למעלה . ובדרש עוד חמשה חלוקי אבנים מלמד שנתקנא דוד על גלית על חמשה שבזה וגידף וחרף חמשה חומשי תורה ושמו של הקב"ה וזכרם של שלשה איתני עולם שהם אברהם יצחק ויעקב : ובילקוט . כלי שמשים בו הקלע האבנים שלוקט לתת בכף הקלע לפיכך נקרא ילקוט וי"ת ובתרמילי' והוא כלי עור או בגד שנושאין בו הולכי דרכים מזונות הדרך וקורין לו בערבי תעלאק"ה ומה שאמר בכלי הרועים ובילקוט ובאחד מהם די לו לתת בו חמש' אבני קלע אפשר שלקט יותר אבנים ששם בכלי האחד והחמש' שבחר שם בכלי האחר : (מב) ואדמוני עם יפה מראה . כבר פירשנו שהוא כמו ויפה והנה לא בזה אותו בעבור כי ראה אותו שהיה נער אלא למה בזה אותו בעבור שהיה אדמוני עם יפה מראה לפי שחשב בלבו כי לא יתכן שיהי' איש מלחמ' כי מי שהוא רגיל לצאת למלחמה לא יעמוד בו יופי מפני היגיעה הטורח והיותו בחוץ בעתות המלחמה לקרח ולמטר ולשרב : (מד) לכה אלי . לפי שהיה הפלשתי כבד ללכת מפני כובד כלי ברזל והנחש' אשר עליו וזהו שאמר הולך וקרב אל דוד כלומר מעט מעט מפני המשא אשר עליו וכאשר ראהו בלא שריון ובלא כלי מלחמה אמר לו שיבא אליו . ובדרש ואבא אליך אין כתיב כאן אלא לכה אלי מכאן שהארץ אחזתו ולא יכול לזוז ממקומו : ולבהמת השדה . כמו ולחית השדה כי החיות אוכלות בשר לא הבהמות וחיה בכלל בהמה כמו זאת הבהמה אשר תאכלו ואמרו אחריו איל וצבי ויחמור וכן ולבהמת הארץ ואין מחריד שהוא אומר על החיות האוכלות בשר וכן כל בהמת הארץ עליו תחרף . ובדרש כיון שראה דוד שדבריו מקולקלין שאמ' ולבהמת הארץ אמר וכי אית בעיר אכול בשר אמר הדין דידי הוא אמר היום הזה יסגרך יי בידי וגו' עד לעוף השמים ולבהמת הארץ אין כתיב כאן אלא ולחית הארץ אמר יש אלהים בישראל עביד דידי ודידהון : (מח) והיה כי קם הפלשתי . ענין זירוז כמו קום עבור קום התהלך הנה הוא אומר לו מתחילה לכה אלי ועתה כאשר שמע דברי דוד בערה חמתו בו נזדרז ללכת אליו וילך ויקרב כמו שפירשנו שהיה כבד בכלים שעליו והלך מעט מעט וקרב לקראת דוד : (מט) אל מצחו . כמו על מצחו . כמו וימליכהו אל הגלעד אל האשרי אל

וּקְרִיב לְוָת פְּלִשְׁתָּאָה׃ מא וַאֲזַל פְּלִשְׁתָּאָה אָזֵיל וְקָרֵיב לְוָת דָּוִד וְגַבְרָא נָטֵיל תְּרִיסָא קֳדָמוֹהִי׃ מב וְאִסְתְּכֵי פְּלִשְׁתָּאָה וַחֲזָא יַת דָּוִד וְשָׁטְיֵהּ אֲרֵי הֲוָה יָנִיק וְסַמּוֹק שַׁפִּיר בְּרֵיוֵיהּ׃ מג וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה לְדָוִד הֲכַלְבָּא שָׁטֵי אֲנָא דְאַתְּ אָתֵי עֲלַי בְּחוּטְרַיָּא וְלַיִט פְּלִשְׁתָּאָה יַת דָּוִד בְּטַעֲוָתֵיהּ׃ מד וַאֲמַר פְּלִשְׁתָּאָה לְדָוִד אִיתָא לְוָתִי וְאֶתֵּן יַת בִּסְרָךְ לְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְבְעִירָא דְאַרְעָא׃ מה וַאֲמַר דָּוִד לִפְלִשְׁתָּאָה אַתְּ אָתֵי עֲלַי בְּחַרְבָּא וּבְמוּרְנִיתָא וּבְרוּמְחָא וַאֲנָא אָתֵי עֲלָךְ בִּשְׁמָא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְסִדְרֵי יִשְׂרָאֵל דְּחַסַּדְתָּא׃ מו יוֹמָא הָדֵין יִמְסְרִינָךְ יְיָ בִּידִי וְאֶקְטְלִינָךְ וְאַעְדֵּי יַת רֵישָׁךְ מִנָּךְ וְאֶתֵּן פְּגוֹל מַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמָא הָדֵין לְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְחֵיוַת אַרְעָא וְיִדְעוּן כָּל דַּיָּרֵי אַרְעָא דְּאִית אֱלָהָא בְּיִשְׂרָאֵל׃ מז וְיִדְעוּן כָּל קְהָלָא הָדֵין אֲרֵי לָא בְּחַרְבָּא וּבְמוּרְנִיתָא פָּרֵיק יְיָ אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ נִצְחָן קְרָבַיָּא וְיִמְסַר יַתְכוֹן בִּידָנָא׃ מח וַהֲוָה כַּד קָם פְּלִשְׁתָּאָה וַאֲזַל וּקְרֵב לְקַדָּמוּת דָּוִד וְאוֹחִי דָוִד וּרְהַט לְסִדְרָא לְקַדָּמוּת פְּלִשְׁתָּאָה׃ מט וְאוֹשִׁיט דָּוִד יַת יְדֵיהּ לְמָנָא וּנְסֵיב מִתַּמָּן אַבְנָא וְאַקְלַע בְּקִלְעָא וּמְחָא יַת פְּלִשְׁתָּאָה עַל בֵּית עֵינוֹהִי וּטְבַעַת אַבְנָא בְּבֵית עֵינוֹהִי

בְּיָדוֹ וַיִּגַּשׁ אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי׃
מא וַיֵּלֶךְ הַפְּלִשְׁתִּי הֹלֵךְ וְקָרֵב אֶל־דָּוִד וְהָאִישׁ נֹשֵׂא הַצִּנָּה לְפָנָיו׃
מב וַיַּבֵּט הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּרְאֶה אֶת־דָּוִד וַיִּבְזֵהוּ כִּי־הָיָה נַעַר וְאַדְמֹנִי עִם־יְפֵה מַרְאֶה׃
מג וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־דָּוִד הֲכֶלֶב אָנֹכִי כִּי־אַתָּה בָא־אֵלַי בַּמַּקְלוֹת וַיְקַלֵּל הַפְּלִשְׁתִּי אֶת־דָּוִד בֵּאלֹהָיו׃
מד וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־דָּוִד לְכָה אֵלַי וְאֶתְּנָה אֶת־בְּשָׂרְךָ לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הַשָּׂדֶה׃
מה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַפְּלִשְׁתִּי אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן וְאָנֹכִי בָא־אֵלֶיךָ בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מַעַרְכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חֵרַפְתָּ׃
מו הַיּוֹם הַזֶּה יְסַגֶּרְךָ יְהוָה בְּיָדִי וְהִכִּיתִךָ וַהֲסִרֹתִי אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְנָתַתִּי פֶּגֶר מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים הַיּוֹם הַזֶּה לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְחַיַּת הָאָרֶץ וְיֵדְעוּ כָּל־הָאָרֶץ כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל׃
מז וְיֵדְעוּ כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה כִּי־לֹא בְּחֶרֶב וּבַחֲנִית יְהוֹשִׁיעַ יְהוָה כִּי לַיהוָה הַמִּלְחָמָה וְנָתַן אֶתְכֶם בְּיָדֵנוּ׃
מח וְהָיָה כִּי־קָם הַפְּלִשְׁתִּי וַיֵּלֶךְ וַיִּקְרַב לִקְרַאת דָּוִד וַיְמַהֵר דָּוִד וַיָּרָץ הַמַּעֲרָכָה לִקְרַאת הַפְּלִשְׁתִּי׃
מט וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת־יָדוֹ אֶל־הַכֶּלִי וַיִּקַּח מִשָּׁם אֶבֶן וַיְקַלַּע וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי אֶל־מִצְחוֹ וַתִּטְבַּע הָאֶבֶן בְּמִצְחוֹ

(מד) ולבהמת השדה . אין דרך לבהמות לאכול אדם אמר דוד ככר נטרפה דעתו של זה עלי הוא בא דוד ואמר לו ונתתי פגר מחנה פלשתים וגו' ולחית הארץ : (מט) ויפל על פניו . לא היה לו לפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה אלא

רלבג

כל הדברים שהוא נושא . וככר התפרסם בזה הפרסום מעולם נפלאות השם שנלח נער אחד בלא חרב וחנית איש גבור כגלית היה כגובה ארזים גבהו עם עולם כלי מלחמתו : (מה) בחרב ובחנית ובכידון . זה הכידון איננו הכידון שזכר שהיה בין כתפיו אבל הוא דומה לחנית כאמרו לא בחרב ובחנית והנה הראה דוד בדבריו עם הפלשתי כי בטחונו בשי"י לבד לא בגבורתו : (מט) והנה הכהו דוד במצחו במקום שהיה מגולה באופן שטבעה האבן במצחו ונפל כמו מת ארצה על פניו

לא נסיתי . ויראת ה' בקריאה וסי' ויבט הפלשתי ויראה את דוד . וירדף גחזי אחרי נעמן . ויראה ולא יעשה בהן . ויראה וישוב מכל פשעיו . ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב . ויקלל ד' בקריאה וסי' פסוק בסדר אמר : בשם ה' צבאות ד' דסמיכי וסי' ואני בא אליך בשם . אשר נקרא שם שם ה' . ויברך את העם . אל מקום שם : בחרב ח' בקריאה וסי' ויאמר דוד אל הפלשתי . וידעו כל הקהל הזה . ואותו הרגת בחרב בני עמון . הנני נותנך לכגור . ונפלל חלל בתוכה . וירדו סוסים ורכביהם ונפל אשור בחרב לא איש . ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה . ויקרב ה' פתחין בקריאה וסי' נמסר בסדר שמיני :

תולדות אהרן ככלב אנכי . סוטה פט עקידה ב' מו :
אתה בא אלי . סוטה בם עקידה מנוה שמרים : ואני בא אליך בם : ותטבע האבן . (יומא מז) .

מצודת ציון

כדרך מהלכו ולזה יקרא ילקוט : וקלעו . הוא הדבר אשר יזרוק בו האבן : (מב) עם יפה מראה . כמו ויפה מראה : (מו) יסגרך . ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (עמוס א') : פגר . כן יקרא גוף המת : (מז) יהושיע . מל' תשועה : (מט) ויקלע . זרק האבן בכלי הקלע : ותטבע . מל' טביעה

מצודת דוד

לקלעותם : ובילקוט . הכלי שם בהילקוט למען לא ירגש בהאבנים : (מב) כי היה נער וכו' . שחורה אשר לא נסה במלחמה לפי מעט השנים ומהתענג : (מג) הככלב אנכי . וכי כלב אנכי : באלהיו . באמרו אלהי פלשתים יהרגך וכדומה : (מה) בא אלי בחרב . ר"ל כל בטחונך בחרב וכו' : בשם ה' . במבטח שם ה' : אשר חרפת. חוזר הוא על מערכות ישראל : (מו) ונתתי פגר . כי כשאמיתך ינוסו כולם ויפלו חללים : (מז) כי לא בחרב . כי הלא אינם בידי . כי לה' המלחמה . על ה' להלחם על שחרפת עמו ובידו לתת אתכם בידנו מבלי חרב : (מח) וירץ המערכה . כלפי מערכת פלשתים : (מט) אל הכלי . כלי הרועים אשר שם האבנים בה : במצחו שנכנס

רשי

אלא כדי שלא ימטער דוד לילך ולהתוך את ראשו שנשתכר דוד עכשיו שנים עשר אמות וזרתים שקומתו שש אמות וזרת נשתכר מלא קומה לאחוריו ומלא קומה לפניו (במדרש תלים) : (נג) מדלוק . מרדוף כמו דלקת אחרי (בראשית ל"א ל"ו): (נה) בן מי זה הנער . אמרו רבותינו וכי לא היה מכירו והלא כתיב ויאהבהו מאד ויהי לו נושא כליו (לעיל ט"ז . כ"א) אלא ראהו מתנהג במכסיסי מלכות אמר שאול אם בא ממשפחת פרץ מלך יהיה שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ואם ממשפחת זרח בא חשוב יהיה אמר לו דואג עד שאתה שואל אם בא ממשפחה שיהא הוא הגון למלכות אם לאו שאל אם ראוי לבא בקהל אם לאו שהרי מלות המואביה בא אמר לו אבנר שנינו עמוני ולא עמונית אמר לו דואג אם כן ממזר ולא ממזרת אמר לו כאן נאמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים (דברים כ"ג ה') ואין דרך אשה בכך א"ל היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים . נשתתק אבנר . אמר לו שאול : (נו) שאל אתה בן מי זה העלם . למעלה כתיב הנער וכאן כתוב העלם אמר לו הלכה זו נתעלמה ממך

שמואל א יז

ויפל על־פניו ארצה׃ נ ויחזק דוד מן־הפלשתי בקלע ובאבן ויך את־הפלשתי וימיתהו וחרב אין ביד־דוד׃ (ס"וד' מיחון בסימן)
נא וירץ דוד ויעמד אל־הפלשתי ויקח את־חרבו וישלפה מתערה וימתתהו ויכרת־בה את־ראשו ויראו הפלשתים כי־מת גבורם וינסו׃
נב ויקמו אנשי ישראל ויהודה וירעו וירדפו את־הפלשתים עד־בואך גיא ועד שערי עקרון ויפלו חללי פלשתים בדרך שערים ועד־גת ועד־עקרון׃ (ה')
נג וישבו בני ישראל מדלק אחרי פלשתים וישסו את־מחניהם׃ (ג' וחס')
נד ויקח דוד את־ראש הפלשתי ויבאהו ירושלם ואת־כליו שם באהלו׃ (ג' כסיפ')
נה וכראות שאול את־דוד יצא לקראת הפלשתי אמר אל־אבנר שר הצבא בן־מי־זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי־נפשך המלך אם־ידעתי׃
נו ויאמר המלך שאל אתה בן־מי־זה העלם׃ (ג' וא' כתיב)
נז וכשוב דוד מהכות את־הפלשתי ויקח אתו אבנר ויבאהו לפני שאול וראש הפלשתי

תרגום

ונפל על אפוהי על ארעא׃ נ ותקיף דוד מן פלשתאה בקלעא ובאבנא ומחא ית פלשתאה וקטליה וחרבא לית בידא דדוד׃ נא ורהט דוד וקם על פלשתאה ונסיב ית חרביה ושלפה מנדנה וקטליה ופסק ביה ית רישיה וחזו פלשתאי ארי מית גברהון ואפיכו׃ נב וקמו אנשי ישראל ויהודה ויביבו ורדפו ית פלשתאי עד מעלנא דגיא ועד תרעי עקרון ונפלו קטולי פלשתאי באורח שערים ועד גת ועד עקרון׃ נג ותבו בני ישראל מלמרדף בתר פלשתאי ובזו ית משריתהון׃ נד ונסיב דוד ית רישא דפלשתאה ואיתיה לירושלם וית זיניה שוי במשכניה׃ נה וכד חזא שאול ית דוד נפיק לקדמות פלשתאה אמר לאבנר רב חילא בר מן דין עולימא ואמר אבנר חיי נפשך מלכא אם ידע אנא׃ נו ואמר מלכא שאל את בר מן דין עולימא׃ נז וכד תב דוד מלמקטל ית פלשתאה ודבר יתיה אבנר ואיתיה קדם שאול ורישא

רדק

לא אכל יש שואלין היאך טבעה האבן במצחו והלא קובע נחשת שהיה על ראשו מכסה מצחו ואי אפשר שלא היה על מצחו מגן שהרי על כל גופו היה לו דבר מגין. ואומרים כי כאשר אמר ואתני' את בשרך לעוף השמים הביט כלפי מעלה בזכרו עוף השמים ונשמט מה שהיה על מצחו לאחור ואז קלע דוד והכהו על מצחו וזהו דרך דרש ואחרי אשר היתה מלחמת דוד עם הפלשתי סבה מאת ה' והכתוב אומ' שהכה את הפלשתי אל מצחו אין לשאול איך היה כי לא יבצר מהאל סבה ואפשר כי האבן עברה המגן אשר על מצחו וטבעה במצחו וכן אמר בדרש כיון שהשליך דוד את האבן בברזל שעל מצחו נטבעה במצחו וזה אחד מן הדברי' שהשליט הקב"ה את הרך בקשה או אפשר שהיה מקום מועט מגולה במקומו ובאותו המקום האבן נזדמנה ברצון האל : ויפול על פניו . כמשפט המוכה שלא יוכל לעמוד בעצמו נפל על פניו ארצה . ובדרש למה ויפול על פניו כדי שיטמון אותו הפה שחרף וגדף בעפר שנאמר טמנם בעפר יחד וגו' . ד"א שהיה דגון אלהיו חקוק לו על לבו לקיים מה שנאמר ונתתי פגריכם על פגרי גלוליכם : (נ) בקלע ובאבן . כשהיה רחוק ממנו בקלע כשקרב אליו באבן יד בלא קלע : ויעמד אל הפלשתי . כמו על הפלשתי וכן וימליכהו אל הגלעד אל ההרים לא אכל : (נא) וימותתהו . וכבר המיתו קודם שעמד עליו המיתהו באבני' כמו שאמר וחרב אין ביד דוד וכשעמד עליו לקח חרבו וכרת בה ראשו: (נד) ויביאהו ירושלים . אחר שהביאהו לפני שאול כמו שכתוב וראש הפלשתי בידו ואחר כך הביאהו בידו בערי ישראל לבשר הנשים והטף ואותם שלא היו במלחמה עד שהביאו עד ירושלים ואדוני אבי ז"ל כתב כי נוב עיר הכהני' כנה ירושלים כי שם היתה חרב הפלשתי כמו שמפורש : שם באהלו . כלי הפלשתי שם באהלו כלומר הביאם דוד לביתו בית לחם כי ימלא אהל במקום בית כמו איש לאהליו לאהליך ישראל וברוב יאמר למשכן היריעות אהל ובמחנה הזה לא היה לדוד אהל כי לא בא שם אלא בשליחות אביו א"כ באהלו ר"ל בביתו ועל שאר הכלים אמר לא על החרב כי שם החרב באהל מועד בנוב כמו שכתוב למעלה לוטה בשמלה והיתה שם לזכרון הנס הגדול הזה והיה כל הבא אל אהל מועד לנוב לזבוח או להתפלל היה רואה אותה וזוכר הנס ומודה לאל ית' ומישר לבבו אליו ומגדיל בטחונו בו : (נה) בן מי

זה

רלבג

פניו ואחר השלים דוד עם חניתו להמיתו רץ במרוצה ובחרב הפלשתי בעצמה כרת בה את ראשו כדי שיתפרסם ענין מיתתו ויתפרסם גם כן הנס לישראל ולזה הביא דוד את ראש הפלשתי לירושלים : (נה) בן מי זה הנער אבנר . רבים יתמהו איך יתכן שלא ידע שאול בן מי הוא וכבר ספר במה שקדם שכבר שלח שאול מלאכים אל ישי שישב דוד עמו . וידמה כי המלך לרוב עסקיו ולרוב הבאים לפניו לא יוכל להכיר כל אחד מהם בפרט ויתבאר מתשובת דוד לו ששאלת שאול לא היתה רק לדעת מי הוא כדי שיתבאר לו מאי זו משפחה הוא כי כבר הבטיחהו שיתן לו בתו לאשה והנה מזה הענין נתיסב דוד למלכות כי זה היה סבה שמהו שאול

ויחזק ט"ו וסי' והרעב היה על כל פני . ויחזק לב פרעה דתנין . ויעשו כן חרטומי מצרים . ויחזק לב פרעה דכנים ודערוב . דוד מן הפלשתי . ולא אבה לשמוע לקללה . ויקרא אבשלום לפני . ויחזק דבר המלך על . ויחזק העם אשר אחרי . בתשעה לחדש ויחזק הרעב . והחברו ויחזק הרעב . וילך שלמה חמת צובה ד"ה . והוא נלחם עם מלך בני עמון דיותם דד"ה . בעת ההיא שלח מרודך דישעיה : הפלשתים ח' בקריאה וסי' ויראו הפלשתים כי מת גבורם . ויכנעו הפלשתים . וירדו כל ישראל הפלשתים . ויראו הפלשתים כי אמרו . ויקומו אנשי ישראל ויהודה . ואת הארץ הנשארת . וישאל דוד דשמואל תנינא דפסוק . ויער ה' על יהורם את רוח הפלשתים . וחד והפלשתים

תולדות אהרן וכראות שאול . יתמות עו עקדה ש' מז : ויאמר המלך . שם עז :

פי' רבי' ישעיה

(נה) בן מי זה הנער אבנר . יש לומר אף על פי שהיה מנגן לפניו לא הכירו כדכתיב ודוד הולך ושב מעל שאול לרעות צאן אביו בית לחם . גם יש לומר מפני שהיתה שורה עליו רוח רעה לא היתה זכירה יפה לו:

מצודת דוד

נכנסה בכובע הנחושת ונקבה ונטבעה במצחו : (נ) ויחזק . נתגבר על הפלשתי המזוין ולא היה בידו כ"א הקלע והאבן : וחרב אין ביד דוד . לכרות בה ראש הפלשתי. (נא) אל הפלשתי . סמוך לו כי בעת קלעו באבן עמד ממרחק : את חרבו . של הפלשתי : וימותתהו . וכבר המיתו בהקלע ועתה כרת ראשו בחרבו : (נב) ויריעו. תרועת שמחה ונצחון : (נג) וישסו . רמסו ובזזו כל אשר היה במקום שעמדה שם מחנה פלשתים : (נד) ויביאהו ירושלים . לבשר את העם : (נה) וכראות שאול .

עפו

מצודת ציון

טביעה : (נא) וישלפה . הוציאה כמו ולא שלף הנער חרבו (שופטים ג') : מתערה . הוא תיק החרב כמו השב אל תערה (יחזקאל כ"א): (נב) ויריעו . מל' תרועה : עד בואך גיא . עד אשר תבוא לגיא וכאלו מדבר עם מי שמכיר המקום : (נג) מדלוק . מרדוף כמו כי דלקת אחרי (בראשית ל"א) : וישסו . רמסו או בזזו : (נו) העלם . הנער כמו ואם כה אומר לעלם (לקמן כ') :
נקשרה

זה הנער. פירש אדוני אבי ז"ל כי כאשר ראה שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי בלא פחד שאל לאבנר בן מי זה הנער כלומר תדע אם ישי אביו היה גבור חיל שנכנסה על גבורת הבן כי אם הוא גבור בן גבור יוסיף אומץ ואבנר לא ידע כי ישי היה זקן בימים ההם כמו שאמר והאיש בימי שאול זקן בא באנשים והדרש כי גם על אביו הי׳ יודע כי גבור היה כמו שאמר זה ישי אבי דוד שיוצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא אלא שאול שאל אם מפרץ הוא או מזרח לפי שראה שכסיסי מלכות בו דכתיב וילבש שאול את דוד מדיו ואמרו מדיו כמדתו וכתיב בשאול משכמו ומעלה גבוה מכל העם לפיכך שאל עליו אם מפרץ הוא או מזרח אם מפרץ הוא יהי׳ מלך שהמלך פורץ לו דרך ועושה כרצונו אם מזרח הוא יהי׳ אדם חשוב לשון אזרח. אבל לא יהיה מלך אמר לו דואג עד שאתה שואל עליו אם הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לא דקא אתי מרות המואביה אמר לו אבנר עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבי׳ מ"ט דטעמיה כתיב ביה על דבר אשר לא קדמו אתכם איש דרכו לקדם ואין דרכה של אשה לקדם ואם תאמר היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים הא כתיב כל כבודה בת מלך פנימה וכתיב ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל: (נח) בן עבדך ישי בית הלחמי. פי׳ בן גבור אני כי אבי נקרא בית הלחמי לשני דברים על שם מקומו בית לחם ועל שם שהי׳ איש מלחמה: (א) ונפש יהונתן. המסרה מן ריש ספרא עד הכא יונתן בר מן ב׳ לכה ונעברה אל מצב הערלים ויאמר יהונתן ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן: (ד) ויתפשט יהונתן את המעיל. פי׳ מן המעיל כמו הם יצאו את העיר כי אין בנין התפעל יוצא ואמר בלשון התפעל כי ברצון גדול ובאהבה רבה התפשט בגדיו ונתנם לו: (ה) וגם בעיני עבדי שאול. הרבוי הזה ר"ל שלא קנאו בו עבדי שאול אף על פי שנתן לו מעלה עליהם: (ו) ויהי בבואם. בבי"ת וכן בשוב ופי׳ בבוא ישראל מהמלחמה בשוב דוד מהכות הפלשתי: לשור. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והם שני בניינים והענין אחד: והמחלות. פי׳ והמחולות בידם וי"ת לשבחא בחנגיא: ובשלשי׳. כלי נגון שיש לו שלשה יתרי׳ וי"ת ובצלצלין: (ז) ותענינה. כמו ותען להם מרים: הכה שאול באלפיו. האלפים והרבבות של פלשתים כלומר שאול הכה באלפים בפלשתים ודוד מכה בהם רבבו׳ או פירושו עם אלפיו ועם רבבותיו כלומר כשמכה שאול בפלשתים מכה הוא לבדו כאילו עמו אלפי׳ ודוד לבדו מכה בפלשתי׳ מכה גדולה כאלו עמו רבבות: (ח) ועוד לו אך המלוכה. ועוד מה נשאר שיתנו לו אלא המלוכה כלומר לא נשאר דבר גדולה שלא נתנו לו בדבריהם אלא שלא קראוהו מלך ועל זה הדרך הוא התרגום ומכען לא אשתאר ליה עוד אלהין מלכותא: (ט) ויהי שאול עוין את דוד. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד ושניהם אחד

בְּיָדוֹ׃ נח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שָׁאוּל בֶּן־מִי אַתָּה
הַנָּעַר וַיֹּאמֶר דָּוִד בֶּן־עַבְדְּךָ יִשַׁי בֵּית
הַלַּחְמִי׃ יח א וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אֶל־
שָׁאוּל וְנֶפֶשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשְׁרָה בְּנֶפֶשׁ דָּוִד
ויאהבהו ק׳ וַיֶּאֱהָבוֹ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשׁוֹ׃ ב וַיִּקָּחֵהוּ
ס׳ שָׁאוּל בַּיּוֹם הַהוּא וְלֹא נְתָנוֹ לָשׁוּב
בֵּית אָבִיו׃ ג וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית
ל׳ בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כְּנַפְשׁוֹ׃ ד וַיִּתְפַּשֵּׁט
יְהוֹנָתָן אֶת־הַמְּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו
י׳. ל׳ וַיִּתְּנֵהוּ לְדָוִד וּמַדָּיו וְעַד־חַרְבּוֹ וְעַד־
קַשְׁתּוֹ וְעַד־חֲגֹרוֹ׃ ה וַיֵּצֵא דָוִד בְּכֹל
אֲשֶׁר יִשְׁלָחֶנּוּ שָׁאוּל יַשְׂכִּיל וַיְשִׂמֵהוּ
ד׳ שָׁאוּל עַל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַיִּיטַב
בְּעֵינֵי כָּל־הָעָם וְגַם בְּעֵינֵי עַבְדֵי
שָׁאוּל׃
נ׳ ו וַיְהִי בְּבוֹאָם בְּשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת־
הַפְּלִשְׁתִּי וַתֵּצֶאנָה הַנָּשִׁים מִכָּל־עָרֵי
לשיר ק׳ יִשְׂרָאֵל לָשׁוּר וְהַמְּחֹלוֹת לִקְרַאת
ל׳ שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ בְּתֻפִּים בְּשִׂמְחָה
ל׳. ב׳ וּבְשָׁלִשִׁים׃ ז וַתַּעֲנֶינָה הַנָּשִׁים
ל׳ חס׳ בנכי׳ הַמְשַׂחֲקוֹת וַתֹּאמַרְןָ הִכָּה שָׁאוּל
פיו ק׳ בַּאֲלָפָו וְדָוִד בְּרִבְבֹתָיו׃ ח וַיִּחַר לְשָׁאוּל
מְאֹד וַיֵּרַע בְּעֵינָיו הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר
ס׳ נָתְנוּ לְדָוִד רְבָבוֹת וְלִי נָתְנוּ הָאֲלָפִים
עין ק׳ וְעוֹד לוֹ אַךְ הַמְּלוּכָה׃ ט וַיְהִי שָׁאוּל עוֹיֵן

מריש׳ דספ׳ עדהכא יונתן כמ"ב יהונתן וסי׳ לכ׳ ונעב׳ אל מלכויאת׳ יהונתן הנה ומהכ׳ עדסוף ספר׳ יהונתן כמ"א וידבר שאול. ל׳

דִּפְלִשְׁתָּאָה בִּידֵיהּ׃ נח וַאֲמַר
לֵיהּ שָׁאוּל בַּר מַן אַתְּ
עוּלֵימָא וַאֲמַר דָּוִד בַּר
עַבְדָּךְ יִשַׁי דְּמִבֵּית לְחֶם׃
א וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי לְמַלָּלָא עִם
שָׁאוּל וְנַפְשָׁא דִיהוֹנָתָן
אִתְחַבִּיבַת בְּנַפְשָׁא דְדָוִד
וְרַחֲמֵיהּ יְהוֹנָתָן כְּנַפְשֵׁיהּ׃
ב וְדַבְרֵיהּ שָׁאוּל בְּיוֹמָא
הַהוּא וְלָא שַׁבְקֵיהּ לְמֵיתַב
בֵּית אֲבוּהִי׃ ג וּגְזַר יְהוֹנָתָן
וְדָוִד קְיָם בִּדְרָחֵים יָתֵיהּ
כְּנַפְשֵׁיהּ׃ ד וְאַשְׁלַח יְהוֹנָתָן
יַת מְעִילָא דִּי עֲלוֹהִי וִיהַבֵיהּ
לְדָוִד וּלְבוּשׁוֹהִי וְעַד חַרְבֵּיהּ
וְעַד קַשְׁתֵּיהּ וְעַד זַרְזֵיהּ׃
ה וּנְפַק דָּוִד בְּכָל אֲתַר
דְּשָׁלַח יָתֵיהּ שָׁאוּל מַצְלַח
וּמַנְיֵיהּ שָׁאוּל עַל גַּבְרֵי
עָבְדֵי קְרָבָא וּשְׁפַר בְּעֵינֵי כָּל
עַמָּא וְאַף בְּעֵינֵי עַבְדֵי שָׁאוּל׃
ז וַהֲוָה בְּמֵיעַלְהוֹן כַּד תָּב
דָּוִד מִלְּמִקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאָה
וּנְפַקָא נְשַׁיָּא מִכָּל קִרְוֵי
יִשְׂרָאֵל לְשַׁבָּחָא בְּחִנְגַּיָּא
לְקֳדָמוּת שָׁאוּל מַלְכָּא
בְּתֻפִּין בְּחֶדְוָא וּבְצִלְצְלִין׃
ז וַאֲתִיבָא נְשַׁיָּא דִּמְשַׁבְּחָן
וַאֲמַרָא קְטַל שָׁאוּל בְּאַלְפִין
וְדָוִד בְּרִיבְוָן׃ ח וּתְקֵיף
לְשָׁאוּל לַחֲדָא וּבְאֵשׁ
בְּעֵינוֹהִי פִּתְגָמָא הָדֵין וַאֲמַר
יְהַבוּ לְדָוִד רִיבְוָן וְלִי יְהַבוּ אַלְפַיָּא וּמִכְּעַן לָא אִשְׁתְּאָרַת לֵיהּ אֱלָהֵין מַלְכוּתָא׃ ט וַהֲוָה שָׁאוּל

ממך לא ושאל בבית המדרש כדאיתא ביבמות: (ו) ובשלשים. תרגם יונתן ובצלצלין מין כלי זמר: (ח) ועוד לו. ועוד לו מה הוא נחסר שצריך להוסיף לו. אך המלוכה אינו צריך עוד אלא למלכות: (ט) עוין. עין

רלבג

שאול על אנשי המלחמה ונתבאר טוב הצלחתו ומזה המקום הסכימו לשים אותו למלך עליהם ולזה תמצא שאמרו לו כל שבטי ישראל גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה הייתה המוציא והמביא את ישראל ברוך ה׳ אשר לו נתכנו עלילות: (א) וידמה שכרת יהונתן ברית עם דוד כי ראה היותו מלך על ישראל בראותו טוב הצלחתו ולזה תמצא בזה סיבה שאמר יהונתן לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך על ישראל וקמה בידך ממלכת ישראל וגם שאול אבי יודע כן והיסיר אותם לזאת הידיעה מה שיעד להם שמואל שלא תקום הממלכה לשאול: (ו) בשמחה ובשלשים. ענינו כענין הלא כתבתי לך שלישים והם דברים נפלאים ונכבדים ובזה יאמר שהן היו אומרות בשיריהן דברים נכבדים ומהמאמרים ההם היה אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו כאילו התנבאו על מעלת דוד שיהיה למעלה ממעלת שאול: (ט) עוין את דוד. הרצון בו שהיה מביט אליו מבט השנאה באופן שהיה כל

נאספו: על אנשי ד׳ בקריאה וסי׳ וישימהו שאול על אנשי המלחמה, ומן העיר לקח סריס אחד תולדות אהרן ונפש יהונתן. עקדס ב׳ נג: ויהי שאול עוין. מגלה י׳:

מצודת ציון

יח (א) נקשרה. מרוב האהבה כאלו נפשו קשורה בנפשו ונתחברה בה והוא מל׳ מלוכה וכן ונפשו קשורה בנפשו (בראשית מ"ד): (ב) נתנו. ענין עזיבה כמו ולא נתן סיחון (במדבר כ"א). (ד) ויתפשט. ענין הסרת המלבוש: המעיל. שם מלבוש חשוב: ומדיו. יתר המלבושים ועד חרבו. ואפי׳ חרבו: (ה) ישכיל. יצליח כי המצליח נראה הוא כעושה בהשכל: (ו) לשיר. לשורר: והמחילות. שם כלי שיר כמו בתופים ובמחולות (שופטים י"א): ובשלשים. כלי שיר בעלת שלשת יתרים: (ז) ותענינה. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וכו׳ קול רם (דברים כ"ז): המשחקות. משמחות: ברבבותיו. רבבה הוא עשרת אלפים: (ח) נתנו. ענינו האמירה על הדבר וכן אל תתן את אמתך (לעיל א׳): (ט) עוין. מל׳ עין ומל׳ עיון ור"ל תמיד היה מעיין ומהבט בו בעין

מצודת דוד

מאז בא להלחם עם הפלשתי: בן מי זה הנער. מפני הרוח רעה שכח שם אביו: חי נפשך. הריני נשבע בחי נפשך אם ידעתי: יח (א) לדבר. הוא הדבר שאמר שהוא בן ישי: ונפש. ר"ל ואז בשמוע יהונתן שגם הוא בן אדם גדול נקשרה נפשו בנפש דוד: (ב) ולא נתנו לשוב. כאשר היה דרכו מאז שהיה הולך ושב: (ג) באהבתו. בעבור שהיה אוהב אותו כנפשו: (ה) יצא דוד. מאז והלאה יצא במלחמה. על אנשי המלחמה. לראש ולשר על אנשי המלחמה: עבדי שאול. הם שרי המלחמה ועם שהיה מאומנותם לא נתקנאו בו: (ו) בבואם. כשבאו אנשי המלחמה אל ארצם: והמחולות. ר"ל והמחולות בידם: בתופים. כמו ובתופים: (ז) באלפיו. בהרגה אלפים של פלשתים: (ח) נתנו לדוד. ר"ל בהשיר אמרו על דוד שהכה רבבות וכו׳ ועוד

רש״י

עין רעה : (י) ויתנבא. ואשתטי נביא ושוטה מדברים דברי רמזיה שאינם ניכרים : (יא) אכה בדוד ובקיר. מכה אחת אכה שיכנס החנית בדוד ובקיר : (יד) משכיל. מצליח : (יז) ושאול אמר. בלבו : אל תהי ידי בו. פן אענש : ותהי בו יד פלשתים. לכך אמר לו והלחם מלחמות ה׳ : (יט) בעת תת. כשהגיע זמן שקבעו לתתה לו ובעוד שהיו מתעסקים לתתה

רד״ק

אחד ופירושו מביטו בעין רעה ותרגומו כמין : (י) ותצלח, ותעבור כמו וצלחו את הירדן ותרגומו ושרת : ויתנבא. כתרגומו איטתטי כלומר היה מדבר דברי שטות: (יא) בדוד ובקיר. שיעברנו החנית ויגעץ בקיר ותרגומו ואברזיניה בכותל׳ מן ברזא בדברי רז״ל דאיסתקיל ברזא כל דלהדי ברזא שפירושו נקב החבי׳ : (יב) ויירא שאול. ביו״ד אחת לבדו ויו״ד השרש נפל׳ מן המכתב : (יג) מעמו. שלא יהיה תמיד עמו בבית כמו שהיה אלא שיהי׳ יוצא ובא לפני העם : לכל דרכיו. כמו בכל דרכיו וכמוהו ישבת לכסא לפניכם לחרב : (יד) משכיל. כתרגומו מצליח : (יח) ומי חיי. מה חיי חשובים כי האדם הנכבד חייו חשובי׳ ויקרי׳ אבל הנבזה אין חשובים ובאמרו מי כי בחיים. הוא החיות והדבר שיאמר בעבורי׳ מי כי לא יאמר מי אלא על חי מדבר : משפחת אבי בישר׳. פי׳ ומי משפחת אבי בישראל ומי שזכר עומד במקום שני׳ וי״ת ברם זרעית אבא בישראל כלומר אין דבר גדולה בי אלא שמשפחת אבי מהידועות אשר בישראל : (יט) בעת תת. כתרגומו בעידן די מטא למיתן ית מירב לדוד כלומר כשהגיע הזמן שנתן לו שאול שיתנהי לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל ודוד לא היו לו

רלב״ג

כל מעייניו בו להמיתו כפי היכלת אם בלקיחת תחבולות אם להרגו בידיו באופן שלא יהיה דוד נשמר מזה והנה היה מהתחבולות האלו כי כשבאה רוח אלהים רעה אל שאול והיה מדבר בתוך הבית דברים מבולבלים בסבת הרוח הרעה והיה מדרך דוד לנגן לפניו בידו להסיר הרוח הרעה ממנו והנה היה לתחבולות שאול שלקח אז החנית בידו וחשב להכות בו דוד בעת היותו מנגן לפניו באופן שיהרגנו כי אז לא יהיה דוד נשמר מזה : (יא) והנה עזר הש״י את דוד ונשמר מזה כשנסה מפניו שני פעמים אז נתברר לשאול כי הש״י עם דוד ומעמו סר ויירא ממנו והסירהו מעמו ושמהו לו שר אלף ויצא ויבא לפני העם והנה היתה כונת שאול להפילו ביד פלשתים : (יד) והנה היה דוד מצליח מאד בכל דרכיו והיה הש״י עמו וזה הוסיף יראה לשאול מפני דוד. מצורף לזה שכבר היה זה סבה אל שכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד כי היה יוצא ובא לפניהם . וכראות שאול זה התחכם לתת לו בתו באופן שגדר בעת הלחמו עם גלית וחשב שיהיה זה כלי להפיל דוד ביד פלשתים כי התנה עמו שילחם מלחמות ה׳ בפלשתים : (יח) והנה הרחיק דוד מאד הענוה מהתחתן במלך ואמר מי אנכי שאהיה ראוי להתחתן במלך כאלו . אמר הנני נבזה ושפל מאד : ומי חיי . ר״ל מה חיי חשובים שאהיה ראוי לזה הלא הייתי רועה צאן ואיך יתכן שאלקח מאחרי הצאן לקחת בת המלך : משפחת אבי בישראל . ידמה שהרצון בזה ומי משפחת אבי שבישראל והנה אמר זה מאד שהיה בא מרות המואביה וככה אמר שאול ומשפחתי הצעירה מכל משפחות שבטי בנימן להורות שאין ראוי למלוכה : (יט) ויהי בעת תת את מרב בת שאול אל דוד . ר״ל בעת ההיא נועד ביניהם שיתננה לדוד וידמה מזה המקום שלא קדשה דוד : בשתים תתחתן בי היום . ר״ל בשתי בנות שיש לי תתחתן בי היום כי אתן א׳ מהן והיא הפנויה כי הנשואה אי אפשר שאתן לך ואחשוב שאמר לו זה מפני שנדר לו

שמואל א יח

אֶת־דָּוִד מֵהַיּ֥וֹם הַה֖וּא וָהָֽלְאָה׃
י וַיְהִ֣י מִֽמָּחֳרָ֗ת
וַתִּצְלַח֩ ר֨וּחַ אֱלֹהִ֤ים ׀ רָעָה֙ ׀ אֶל־שָׁא֔וּל
וַיִּתְנַבֵּ֣א בְתוֹךְ־הַבַּ֔יִת וְדָוִ֛ד מְנַגֵּ֥ן בְּיָד֖וֹ
כְּי֣וֹם ׀ בְּי֑וֹם וְהַחֲנִ֖ית בְּיַד־שָׁאֽוּל׃ י״א
יא וַיָּ֤טֶל שָׁאוּל֙ אֶֽת־הַחֲנִ֔ית וַיֹּ֕אמֶר אַכֶּ֥ה
בְדָוִ֖ד וּבַקִּ֑יר וַיִּסֹּ֥ב דָּוִ֛ד מִפָּנָ֖יו פַּעֲמָֽיִם׃
יב וַיִּרָ֥א שָׁא֖וּל מִלִּפְנֵ֣י דָוִ֑ד כִּֽי־הָיָ֤ה יְהוָה֙ י״ב. כ״ט
עִמּ֔וֹ וּמֵעִ֥ם שָׁא֖וּל סָֽר׃ יג וַיְסִרֵ֤הוּ שָׁאוּל֙
מֵֽעִמּ֔וֹ וַיְשִׂמֵ֥הוּ ל֖וֹ שַׂר־אָ֑לֶף וַיֵּצֵ֥א
וַיָּבֹ֖א לִפְנֵ֥י הָעָֽם׃
יד וַיְהִ֥י דָוִ֛ד לְכָל־דַּרְכָּ֖ו מַשְׂכִּ֑יל וַיהוָ֖ה דרכיו ק׳
עִמּֽוֹ׃ טו וַיַּ֣רְא שָׁא֔וּל אֲשֶׁר־ה֖וּא מַשְׂכִּ֣יל
מְאֹ֑ד וַיָּ֖גָר מִפָּנָֽיו׃ טז וְכָל־יִשְׂרָאֵל֙ כ׳ לשון דחיל׳ ויגר מואב
וִֽיהוּדָ֔ה אֹהֵ֖ב אֶת־דָּוִ֑ד כִּֽי־ה֛וּא יוֹצֵ֥א ט׳ מ״ל
וָבָ֖א לִפְנֵיהֶֽם׃ יז וַיֹּ֨אמֶר ג׳
שָׁא֜וּל אֶל־דָּוִ֗ד הִנֵּה֩ בִתִּ֨י הַגְּדוֹלָ֤ה מֵרַב֙
אֹתָהּ֙ אֶתֶּן־לְךָ֣ לְאִשָּׁ֔ה אַ֚ךְ הֱיֵה־לִּ֣י
לְבֶן־חַ֔יִל וְהִלָּחֵ֖ם מִלְחֲמ֣וֹת יְהוָ֑ה
וְשָׁא֣וּל אָמַ֗ר אַל־תְּהִ֤י יָדִי֙ בּ֔וֹ וּתְהִי־ב֖וֹ י״ד
יַד־פְּלִשְׁתִּֽים׃ יח וַיֹּ֨אמֶר
דָּוִ֜ד אֶל־שָׁא֗וּל מִ֤י אָנֹכִי֙ וּמִ֣י חַיַּ֔י כ״. ל׳
מִשְׁפַּ֥חַת אָבִ֖י בְּיִשְׂרָאֵ֑ל כִּֽי־אֶהְיֶ֥ה חָתָ֖ן
לַמֶּֽלֶךְ׃ יט וַיְהִ֗י בְּעֵ֥ת תֵּ֛ת אֶת־מֵרַ֥ב בַּת־
שָׁא֖וּל לְדָוִ֑ד וְהִ֧יא נִתְּנָ֛ה לְעַדְרִיאֵ֖ל

תרגום

כָּמֵין לְדָוִד מִיּוֹמָא הַהוּא וּלְהָלָא׃ י וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּשְׁרַת רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ עַל שָׁאוּל וְאִשְׁתַּטִּי בְּגוֹ בֵיתָא וְדָוִד מְנַגֵּן בִּידֵיהּ כְּיוֹם בְּיוֹם וּמוּרְנִיתָא בִּידָא דְשָׁאוּל׃ יא וַאֲרֵים שָׁאוּל יַת מוּרְנִיתָא וַאֲמַר אֲמְחִינֵיהּ בְּדָוִד וְאַבְרְזִינֵיהּ בְּכוֹתְלָא וְאִסְתְּחַר דָּוִד מִן קֳדָמוֹהִי תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ יב וּדְחִיל שָׁאוּל מִן קֳדָם דָּוִד אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ וְיַת שָׁאוּל רַחִיק׃ יג וְאַפְנְיֵיהּ שָׁאוּל מִלְוָתֵיהּ וּמַנְיֵיהּ לֵיהּ רַב אַלְפָא וּנְפַק וְעָל בְּרֵישׁ עַמָּא׃ יד וַהֲוָה דָוִד לְכָל אוֹרְחָתֵיהּ מַצְלַח וּמֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ׃ טו וַחֲזָא שָׁאוּל דְהוּא מַצְלַח לַחֲדָא וּדְחִיל מִן קֳדָמוֹהִי׃ טז וְכָל יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה רַחֲמִין יַת דָּוִד אֲרֵי הוּא נָפֵיק וְעָלֵיל בְּרֵישֵׁיהוֹן׃ יז וַאֲמַר שָׁאוּל לְדָוִד הָא בְרַתִּי רַבְּתָא מֵרַב יָתַהּ אֶתֵּן לָךְ לְאִתּוּ בְּרַם הֱוֵי לִי לִגְבַר עָבֵיד קְרָבָא וַאֲגַח קְרָבָא דְעַמֵּיהּ דַייָ וְשָׁאוּל אֲמַר לָא תְהֵי יְדִי בֵּיהּ וְיִתְמְסַר בִּידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ יח וַאֲמַר דָּוִד לְשָׁאוּל מַן אֲנָא וּמַן חַיַּי (בְּרַם) זַרְעִית אַבָּא בְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֱהֵי חַתְנָא לְמַלְכָּא׃
יט וַהֲוָה בְּעִידָּן דִּמְטָא לְמִתַּן יַת מֵרַב בַּת שָׁאוּל לְדָוִד וְהִיא אִתְיְהִיבַת לְעַדְרִיאֵל

פי׳ רבי׳ ישעיה

(י) ויתנבא בתוך הבית. היה מדבר דברי שטות כמו ניב שפתים: (יד) לכל דרכיו משכיל. מצליח: (יט) ויהי בעת תת מרב לדוד. מקרא קצר הוא בעת שהיו מדברים לתת מרב לדוד . והיא נתנה כבר לעדריאל :

תולדות אהרן ויטל שאול. עקידה ש׳ נב: וירא שאול.
שם שם : ויהי דוד. שבת נו מגלה
שם : ויהי בעת תת. סנהדרין יט :

מצודת דוד

ועוד מה נשאר לתת לו ואך המלוכה לבדה נשארה כאומר הנה ע״פ הדברים האלה קרוב הוא למלוך : (י) כיום ביום. כמו שרגיל בכל יום ויום כאשר בא עליו רוח רעה : (יא) אכה בדוד ובקיר. ר״ל הכאה חזקה עד אשר תחליף גוף דוד ותכנס עוד בהקיר : פעמים. ב׳ פעמים הטיל החנית ונזדמן הדבר שהיה דוד מסבב ונוטה מפניו ולא הכהו : (יב) כי היה ה׳ עמו. שהסב מפניו פעמים מבלי כונה: (יג) שר אלף. למען יתמיד במלחמה ואולי יהרג : ויצא ויבא. ר״ל הוא היה מנהיגם : (יז) ושאול אמר וכו׳. ר״ל לא לאהבתו אמר לתת לו בתו רק חשב שעי״ז יפול ביד פלשתים וידו אל תהי בו : (יח) מי אנכי. כאומר הלא אני שפל אנשים : ומי חיי. ר״ל מה חיי חשובים כי הנכבד חייו חשובים ויקרים אבל הנבזה אין חייו חשובים כלום : משפחת. ומי שאמר עומדת במקום שנים וכאלו אמר ומי משפחת אבי הלא היא דלה וצעירה :: כי אהיה. שאהיה ראוי והגון להיות חתן המלך כאומר כלא בוודאי דבר גדול היא אלי וכל אשר תאמר אעשה בעבור זה : (יט) ויהי בעת תת. כאשר הגיעה העת שקבע לתת את מרב לדוד והיא נתנה

מצודת ציון

בעין רעה : (י) ותצלח. ועברה : ויתנבא. ת״י ואשתטי ר״ל היה מדבר דברי שטות ואמר לשון נבואה כי הנביא והשוטה מדברים דברי רמזים זה לנבואתו וזה לשטותו : (יא) ויטל. השליך כמו ויטילו את הכלים (יונה א׳) : ובקיר. בכותל : (יד) לכל דרכיו. בכל דרכיו הלמ״ד במקום בי״ת כמו לפניכם לחרב (ויקרא כ״ו) : משכיל. מצליח : (טו) ויגר. פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב

פי׳

לו קדושין בה: (כא) בשתים תתחתן בי. כתרגומו בחדא מן תרתי וכן ויקבר בערי הגלעד ופירו' אעפ"י שדברתי לך בשתי בנותי ולא נזדמן הדבר שתהיה לך הראשונה אחת מהן תהיה לך האחרת באמת היום ובאותה תתחתן בי היום ונרא' כי דוד משך ידו מהמעשה לפי שהתל בו בראשונ' לפיכך הוצרך שאול לצוות את עבדיו שידברו אל דוד: (כב) בלט. כלומר בסתר כתרגומו ברז כדי שיראה כי דברי שאול אמת ולא דברי התול ושקר ויש מרז"ל שאמרו כי שתיהן היו לדוד לנשים ואחר מיתת מירב נשא מיכל ועדריאל בעבירה נשא את מירב ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במירב ובהיתר נשאה עדריאל: (כג) הנקלה. בא לשון נקבה על התחתן שהוא מקור וכן הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך: רש ונקלה. תרגומו מסכן והדיוט. רש שאין לי שאוכל לתת מהר הראוי לבת מלך לפיכך אמר שאול לעבדיו כה תאמרו לדוד אין חפץ למלך במהר כי אם במאה ערלות פלשתים: ונקלה שאיני כדאי לקחת בת המלך: (כו) וישר הדבר. ביו"ד אית' לבד ויו"ד השרש נפלה מהמכתב: ולא מלאו הימים. הזמן שנתן לו שיביא לו מאה הערלו' לא הגיע הזמן עד שקם והלך והביא לו מאתי': (כז) וימלאום למלך. קל הלמ"ד וענין וימלאום עבדיו הביאום לו כי דוד לא הביאם לפני המלך אך שלחם ביד עבדי שאול או ביד אנשי דוד כמשפט המהר שנשלח אותו אדם ביד אחר ופירוש וימלאו' השלימום כלומר כל המאתי' הביאו לפניו: (כח) ומיכל בת שאול אהבתהו. לפיכך הוסיף לירא מפניו לשני דברים האחד שראה כי ה' עמו

רשי

לתתה לו נתגלגל הדבר ונתנה לעדריאל: (כא) בשתים תתחתן בי. שתי בנות יש לי באחת מהן תתחתן בי וכן תרגם יונתן בחדא מתרין. כיוצא בו שלש אנכי נוטל עליך (שמואל ב' כ"ד י"ב) אחת מהשלש כמו שמפורש שם בחר לך אחת מהם: (כו) ולא מלאו הימים. לא המתין עד מלאת הימים שקבע לו להביא את מאה הערלות: (כז) ויקם דוד וילך הוא ואנשיו וגו' וימלאום. פרישנטי"ר בלעז

הַמְּחֹלָתִי לְאִשָּׁה׃ כ וַתֶּאֱהַב מִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֶת־דָּוִד וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינָיו׃ כא וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶתְּנֶנָּה לּוֹ וּתְהִי־לוֹ לְמוֹקֵשׁ וּתְהִי־בוֹ יַד־פְּלִשְׁתִּים וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד בִּשְׁתַּיִם תִּתְחַתֵּן בִּי הַיּוֹם׃ כב וַיְצַו שָׁאוּל אֶת־עַבְדָו דַּבְּרוּ אֶל־דָּוִד בַּלָּט לֵאמֹר הִנֵּה חָפֵץ בְּךָ הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו אֲהֵבוּךָ וְעַתָּה הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ׃ כג וַיְדַבְּרוּ עַבְדֵי שָׁאוּל בְּאָזְנֵי דָוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר דָּוִד הַנְקַלָּה בְעֵינֵיכֶם הִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְאָנֹכִי אִישׁ־רָשׁ וְנִקְלֶה׃ כד וַיַּגִּדוּ עַבְדֵי שָׁאוּל לוֹ לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר דָּוִד׃ כה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל כֹּה־תֹאמְרוּ לְדָוִד אֵין־חֵפֶץ לַמֶּלֶךְ בְּמֹהַר כִּי בְּמֵאָה עָרְלוֹת פְּלִשְׁתִּים לְהִנָּקֵם בְּאֹיְבֵי הַמֶּלֶךְ וְשָׁאוּל חָשַׁב לְהַפִּיל אֶת־דָּוִד בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים׃ כו וַיַּגִּדוּ עֲבָדָיו לְדָוִד אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי דָוִד לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וְלֹא מָלְאוּ הַיָּמִים׃ כז וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּלֶךְ ׀ הוּא וַאֲנָשָׁיו וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים מָאתַיִם אִישׁ וַיָּבֵא דָוִד אֶת־עָרְלֹתֵיהֶם וַיְמַלְאוּם לַמֶּלֶךְ לְהִתְחַתֵּן בַּמֶּלֶךְ וַיִּתֶּן־לוֹ שָׁאוּל אֶת־מִיכַל בִּתּוֹ לְאִשָּׁה׃ כח וַיַּרְא שָׁאוּל וַיֵּדַע כִּי יְהוָה עִם־דָּוִד וּמִיכַל בַּת־

כ' הס' · כו"ל חס' במ"ב · י"ד. י"ד · עבדיו ק' · ד · ג' · ג' · ל' · ל'וחד כגווהי · כ' ספר

דממחולת לאתו: כ ורחימת מיכל בת שאול לדוד וחויאו לשאול וכשר פתגמא בעינוהי: כא ואמר שאול אתננה ליה ותהי ליה לתקלא ויתמסר בידא דפלשתאי ואמר שאול לדוד בחדא מתרין תתחתן בי יומא דין: כב ופקיד שאול ית עבדוהי מלילו עם דוד ברז למימר הא אתרעי בך מלכא וכל עבדוהי רחמוך וכען אתחתן במלכא: כג ומלילו עבדי שאול קדם דוד ית פתגמיא האלין ואמר דוד הזעירא בעיניכון לאתחתנא במלכא ואנא גבר מסכן והדיוט: כד וחויאו עבדי שאול ליה למימר כפתגמיא האלין מליל דוד: כה ואמר שאול כדין תימרון לדוד לא רעוא למלכא במוהרין אלהין במאה ערלת פלשתאי לאתפרעא בשנאי מלכא ושאול חשיב לממסר ית דוד בידא דפלשתאי: כו וחויאו עבדוהי לדוד ית פתגמיא האלין וכשר פתגמא בעיני דוד לאתחתנא במלכא ולא שלימו יומיא: כז וקם דוד ואזל הוא וגברוהי וקטל בפלשתאי מאתן גברא ואיתי דוד ית ערלתהון ואשלמינון למלכא לאתחתנא במלכא ויהב ליה שאול ית מיכל ברתיה לאתו: כח וחזא שאול וידע ארי מימרא דיי בסעדיה דדוד ומיכל

רלבג

לו שיתן לו בתו לאשה יתכן שיתן לו הגדולה כי היא הראויה יותר בזה כי לא יתכן לתת הצעירה לפני הבכירה ואולם עתה שנתנה הגדולה לעדריאל המחולתי נתברר שלא יהיה הרצון בזה אלא שיתן לו אחת מבנותיו וידמה שלא הסכים דוד בזה מצד הטעות כמו שקדם אלא שקצר הכתוב ושאול חשב שתהיה הסבה כשלא הסכים דוד בזה שיירא שיפול ביד פלשתים ולזה צוה לעבדיו שידברו אל דוד בסתם ויודיעו לו שהמלך חפץ בו וכל עבדיו אהבוהו כדי שיחשוב דוד שאין כונת שאול להפילו ביד פלשתים: (כג) אנכי איש רש ונקלה. ר"ל ולזה לא אוכל לתת מוהר ומתן כראוי לבת המלך: (כו) וישר הדבר בעיני דוד להתחתן במלך. ר"ל עם זה התגלה כי בטח בש"י שישיג זה ויתברר לשאול כי ה' עמו ותחת ערלות מאה פלשתים הביא לו מאתים להורות על טוב הצלחתו: (כח) ומיכל בת שאול אהבתהו. הנה זה גם כן היה מוסיף יראה לשאול כי זה מורה על טוב הצלחת דוד ועל כי המלוכה תהיה לו כי עם התברר לבת שאול שבוגא אביה את דוד עם כל זה נקשרה אהבתי' בו עם שזה גם כן יהיה סבה מה מונעת שאול מהריגת דוד

פי' רבי ישעיה

(כא) בשתים תתחתן בי היום. היו הדברים במרב ולא עלה המזל אי אפשר שלא תתחתן עמי באחת משתי בנותי וקח לך את הקטנה: (כו) ולא מלאו הימים. הזמן שקבע לו שאול והלך והביאם:

דמלכים. וחברו דירמיה. על אנשי ענתות: ותהי י"ד רפין וסי' אשה לבן ארניך. ותהי נדתה עליו. ותהי אחריתי כמוהו. ותהי לו למוקש. ותהי בו יד פלשתים ב' בפסוק. אל תהי ידי בו ותהי בו יד פלשתים. ותהי לו סכנת. ותהי להשות גלים דמלכים. וחברו להשאות גלים דישעיה. עתה בא כתבה. שמעו שמוע מלתי. מי יתן החרש תחרישון. ותהי עוד נחמתי. ותהי משברך שלמה: אהבוך ג' וכל עבדיו אהבוך. מישרים אהבוך. על כן עלמות:

תולדות אהרן בשתים תתחתן. עקידה שער לב:

מצודת ציון

(כ"ב): (כב) בלט. בחשאי כמו ותבוא אליו בלט (שופטים ד'): הנקלה. מל' קל: רש. עני: ונקלה. הוא הפך המכובד: (כה) במוהר. מתן הבתולות נקרא מוהר כמו כמוהר הבתולות (שמות כב)

מצודת דוד

ע"י עלמה לעדריאל וקבלה ממנו קדושין בלא דעת אביה: (כ) וישר הדבר בעיניו. בחשבו שעי"ז תהי בו יד פלשתים: (כא) ויאמר שאול וכו'. כן אמר בלבו: ותהי לו למוקש. כי ע"י כן ילחם בפלשתים: בשתים תתחתן בי. ר"ל באחת משתי בנותי או אתן לך את מרב בעל כרחה או את מיכל ברצונה: (כב) דברו אל דוד. על כי דוד לא ענהו בחשבו כי מהתל בו כאשר התל בו עם מרב בחשבו שמדעת אביה קבלה קדושין מאחר ולזה צוה שאול את עבדיו לדבר בו: הנה המלך חפץ בך. ר"ל במה שמרב נשאת לאחר לא תחשוב שהיה מדעת המלך לא כן הוא כי הוא חפץ בך אף לא תחשוב שעבדי המלך מתקנאים בך והם אשר מאסו אותך בעיני מרב ותחוש פן ימאסוך גם בעיני מיכל גם זה לא הוא כי כל עבדי המלך אהבוך ומירב מאסה בך מעצמה אבל הואיל ומיכל אוהבת אותך התחתן במלך: (כג) הנקלה. דבר קל הוא בעיניכם להתחתן במלך הלא אין להתחתן בו כ"א אחד מנכבדי העם ובהרבות מוהר אבל אנכי איש רש ואין כל ואף נקלה ולא מכובד ומדוע יחפוץ בי המלך אין זאת: (כה) במאה ערלות. חפצו במאה ערלות פלשתים לבוזם להנקם מאויביו: ושאול חשב. ר"ל אבל האמת לבבו לא כן יחשוב כ"א חשב להפילו ביד פלשתים: (כו) וישר הדבר. להביא הערלות ולהתחתן במלך: ולא מלאו

רשי

בלעיז: (כט) לרא. ליראה: (ל) ויצאו שרי פלשתים. לבא בגדודים לשלול שלל בישראל: (ג) ליד אבי. סמוך לאבי אייפריי"ש

רלבג

דוד כדי שלא יכאב לב בתו ועוד כי יתכן שהיא תגל' לדוד סודות אביה ויהיה מפני זה נשמר מהרעה אשר יחשב לעשו' לו: (ל) שכל דוד מכל עבדי שאול. ר"ל שהצליח במלחמה יותר מכלם: וייקר שמו מאד. ר"ל שכל מי שהיה מזכיר שמו היה מזכירו ביקר ובכבוד רב:

ויפטר

פי' רבי' ישעיה

(כט) לרוא מפני דוד. נעלם היו"ד בין הלמ"ד ובין הרי"ש. והרי הוא כמו לירא אלא שזהו לפעל וזהו לפעול. ואף על פי שכל האיתן שלו בא בפתח. אירא. יירא. תירא. נירא. זה בא בחלם. אירוא. יירוא. תירוא. נירוא. על משקל אילוק. יילוק. ויצוק שמן על ראשה: (ל) ויהי מידי צאתם שכל דוד. גם זה יש לתמוה אם לא מלך שאול כי אם שנתי' מתי עשה דוד כל זה. אלא ודאי שתי שנים היו עד שנמשח דוד: (ג) ואני אצא ועמדתי. באותה שדה אשר אתה נחבא שם אצא ואעמוד סמוך לאבי ואדבר בעבורך לאבי וכפי מה שאראה דעתי כך אגיד לך ותברח מיד:

שמואל א

שאול אהבתהו: כט ויאסף שאול
לרא מפני דוד עוד ויהי שאול איב (ג' חס')
את־דוד כל־הימים:
ל ויצאו שרי פלשתים ויהי | מדי
צאתם שכל דוד מכל עבדי שאול
וייקר שמו מאד:
יט א וידבר שאול אל־יונתן בנו ואל־
כל־עבדיו להמית את־דוד ויהונתן
בן־שאול חפץ בדוד מאד: ב ויגד
יהונתן לדוד לאמר מבקש שאול
אבי להמיתך ועתה השמר־נא
בבקר וישבת בסתר ונחבאת:
ג ואני אצא ועמדתי ליד־אבי בשדה
אשר אתה שם ואני אדבר בך אל־
אבי וראיתי מה והגדתי לך:
ד וידבר יהונתן בדוד
טוב אל־שאול אביו ויאמר אליו אל־
יחטא המלך בעבדו בדוד כי לוא
חטא לך וכי מעשיו טוב־לך מאד:
ה וישם את־נפשו בכפו ויך את־
הפלשתי ויעש יהוה תשועה גדולה
לכל־ישראל ראית ותשמח ולמה
תחטא בדם נקי להמית את־דוד
חנם: ו וישמע שאול בקול יהונתן
וישבע שאול חי־יהוה אם־יומת:
ז ויקרא יהונתן לדוד ויגד־לו יהונתן
את־כל־הדברים האלה ויבא יהונתן
את־דוד אל־שאול ויהי לפניו
כאתמול שלשום:
ח ותוסף המלחמה להיות ויצא דוד
וילחם בפלשתים ויך בהם מכה

ל' | ג' חס' | ל' | ל' ומ"ל | ל' בענין | ל' | ל' | י"ב. ל' | ל' | ב' מ"ל בספ' טוב' השמוע' | ל' | ל' | ל'.ב' מ"ל | ג' מלאים

תרגום

בת שאול רחמתיה: כט ואוסיף שאול למדחל מן קדם דוד עוד והוה שאול בעיל דבב לדוד כל יומיא: ל ונפקו רברבי פלשתאי והוה בזמן מפקהון אצלח דוד מכל עבדי שאול וסגי שמיה לחדא: א ומליל שאול עם יונתן בריה ועם כל עבדוהי למקטל ית דוד ויהונתן בר שאול אתרעי בדוד לחדא: ב וחוי יהונתן לדוד למימר בעי שאול אבא למקטלך וכען אסתמר כען בצפרא ותתב בסתרא ותטמר: ג ואנא אפוק ואקום לות אבא בחקלא די את תמן ואנא אמליל עלך פתגמין תקנין קדם אבא ואחזי מה ואחוי לך: ד ומליל יהונתן על דוד פתגמין תקנין קדם שאול אבוהי ואמר ליה לא יחטי מלכא בעבדיה בדוד ארי לא חטי לך וארי עובדוהי תקנין לך לחדא: ה ומסר ית נפשיה כעל גב לאתקטלא וקטל ית פלשתאה ועבד יי פורקנא רבא לכל ישראל חזיתא וחדיתא ולמא תתחיב בדם זכאי למקטל ית דוד מגן: ו וקביל שאול למימר יהונתן וקים שאול קים חי יי אם יתקטל: ז וקרא יהונתן לדוד וחוי ליה יהונתן ית כל פתגמיא האלין ואיתי יהונתן ית דוד לות שאול והוה משמש קדמוהי כמאיתמלי ומדקמוהי: ח ואוסיפו עבדי קרבא למהוי ונפק דוד ואגיח קרבא בפלשתאי ומחא בהון מחא סגיאה

רדק

עמו ועוד שמיכל בתו אהבתו ולא יוכל לגרום לו מית' על ידה ואפי' הוא ידבר על מיתתו בביתו מיכל בתו תגלה לו: (כט) לרוא. נעלמה היו"ד פ"א הפועל מהמכתב לפיכך הלמ"ד בגרי: (ל) מדי צאתם. בכל זמן צאתם וכן מדי עלות' בית ה' מדי חדש בחדשו מדי דברי בו והדומים להם: שכל דוד. הצליח: וייקר שמו. היה יקר בעיני כל השומעים שמעו. ובדרש וייקר שמו כהלכה כיון ששמעו פלשתים שנשא דוד אשה ויצאו שרי פלשתים אמרו כתוב בתורתם כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא נלך ונלחם עמהם ולא היו יודעים כי דוד חכם היה ודורש במה דברים אמורי' במלחמת רשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופת': (ג) ליד אבי. למקום אבי כלומר למקום שיוצא תמיד או פירושו ליד ממש והוא כמו אשר למלך נשען על ידו ות"י ואקום לקדם אבא ופי' בשדה אשר אתה שם כי היה רגיל לצאת שם שאול ביום לאותו השדה לפיכך צוה יהונתן את דוד שיחבא באותו השדה כדי שישמע הדברים הטובים שידבר הוא לאביו בעבורו. ומה שאמ' והגדתי לך אם יהיה שלא תשמע דברינו אני אגיד לך מה שיענה אותי: (ה) וישם את נפשו בכפו. תרגומו ומסר ית נפשיה כעל גב לאתקטלא:

בדוד

תולדות אהרן ויגד יהונתן. אהבת דוד ויהונתן עקידה שם:

מסורה

איב ג' חס' וסי' ויהי שאול איב את דוד. כי חרב לאיב מגור. אם לוא הפגעתי בך: שרי פלשתים ה' דסמיכי בקריאה וסי' ויצאו שרי פלשתים. ויאמרו שרי פלשתים מה העברים ב' בפסו' ויקצפו עליו שרי פלשתים. אך שרי פלשתים אמרו. שארא סרני פלשתים: וראיתי י"ב בקריא' וסי' וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. וראיתי מה והגדתי לך. וראיתי לבית גבה. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות. וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם. וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. וראיתי את כל מעשה האלהים. כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק. וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. והנני שנים אחרים: ותוסף ה' ר"פ בקריאה ג' מלאים וב' חס' וסי' נמסר בסדר וישב:

מצודת דוד

הימים. היות נתן לו זמן להביאם ודוד מהר להביאם עד לא נשלם הימים: (כז) וימלאום. השלים את כל המאתים עם שלא אמר כ"א מאה: (כח) וירא שאול. טוב הצלחתו: אהבתהו. ותגלה אליו משממת אביה לו ויהיה נשמר: (כט) ויאסף. ובעבור זה הוסיף לפחד מפני דוד: (ל) ויצאו. לפשוט בא"י לשלול שלל ובכל עת צאתם הצליח דוד להכות בהם יותר מכל עבדי שאול ונעשה בזה מכובד בעיני כל:

יט (א) להמית את דוד. בערמה ובגנבה שיוצאת מבלי דעת שבדבר המלך נעשה: חפץ בדוד. בהצלחתו ובטובתו: (ב) השמר נא בבקר. ר"ל זכור אמרי למחר בבקר והשב בסתר ותחביא עצמך: (ג) ליד אבי. למקום אבי בסמוך לו: בשדה וכו'. היות דרכו היה לטייל בבקר בהשדה ההיא אשר צוה יונתן [illegible] להחביא עצמו שם: בך. בעבורך: וראיתי מה. ר"ל מה ישיב לי ואגיד לך מיד בהיותך קרוב אלי נחבא בהשדה ההיא: (ד) בדוד טוב. בעבור דוד דבר טוב ללמד עליו זכות: אל יחטא. במיתת דוד: וכי מעשיו. לא די שלא חטא לך כי אפילו מעשיו טוב לך: (ה) בכפו. הוא ענין משל ור"ל כמו המשים דבר מה בכפו קרוב לאבדו מיד בפתוח

הכף

מצודת ציון

כ"ג): (כו) מלאו. נשלמו: (כט) ויאסף. כמו ויוסף בוי"ו: לרא. מלשון מורא ופחד: (ל) מדי. בכל זמן וכן מדי עלותה (לעיל א'): שכל. הצליח: וייקר. מלשון יקר ומכובד:

ונחבאת

(י) בדוד ובקיר. פירשתיו : ויפטר. נסתלק מלפניו ונשמר מהחנית והכה בקיר : ויך את החנית בקיר. תקעו בקיר : נס וימלט. פי' נס באותה שעה לביתו ונמלט בלילה ההוא כמו שאמר כי הגידה לו אשתו מיכל כי אביה רוצה להמיתו בלילה : (יא) לשמרו להמיתו. לשמרו שלא יצא מן הבית ויברח ולהמיתו בבקר כי לא היה ממית אותו הלילה בפני בתו אלא חשב שיביאוהו אליו בבקר וימיתוהו : (יב) בעד החלון. כי דרך הפתח לא יוכל לצאת מפני השומרים והיה לבית חלון מצד אחר שלא ראו אותו השומרים כשהורידתהו מן החלון. ובדרש והיאך ברח דוד רבי אבו ורבי אבין רבי אבו אמר שני שערים היו לו לבית של דוד אחד גדול ואחד קטן ושמרו אותו מן השער הגדול ויצא לו מן השער הקטן ורבי אבין אמר שער אחד לבד היה לו ועמדו להם על השער מה עשתה מיכל שלשלה דוד בעד החלון : (יג) את התרפים. תרגומו צלמניא והם עשויים בדמות גוף האדם לפיכך שמה אותם במטה שידמה דוד שוכב שם ובמקום ראשו שמה כביר העזים שידמה כשער ראש האדם ופי' כביר עזים כר עשוי משער העזים. וי"ת נודא דעזיא וכן אמר במדרש ונתנה נוד יין תחת דוד על המטה ר"ל נוד מעור העזים והיה השיער למעלה לפיכך שמה אותו במקו' ראשו. וענין התרפים י"מ כי הם ע"ג כמו התרפים אשר ללבן שגנבת' רחל ולבן עובד ע"ג היה כמו שאמר לו למה גנבת את אלהי וחלילה חלילה שהיה בבית דוד ע"ג ויש אומרים שהוא כלי הנחשת העשוי לדעת חלקי השעות ויראו בהם העתידות במשפט המזלות וזה יתכן בדבר לבן אבל בדבר מיכל הוא קשה לפרש למה שמה אותם במטה מקום דוד ואותו הכלי אינו בתכוני' הזאת והחכם ראב"ע זכרו לברכה כתב כי התרפים הם על צורת בן אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים והעד שהתרפים כן התרפים ששמה מיכל במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד : (טז) אל המטה. כמו על המטה וכן אל

ט ס' נספרא
ט וַתְּהִי רוּחַ יְהוָה ׀ רָעָה אֶל־שָׁאוּל וְהוּא בְּבֵיתוֹ יוֹשֵׁב וַחֲנִיתוֹ בְּיָדוֹ וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָד׃
י וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכּוֹת בַּחֲנִית בְּדָוִד וּבַקִּיר וַיִּפְטַר מִפְּנֵי שָׁאוּל וַיַּךְ אֶת־הַחֲנִית בַּקִּיר וְדָוִד נָס וַיִּמָּלֵט בַּלַּיְלָה הוּא׃
ד' וסי' שתה ודמך וקם וערק
יא וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים אֶל־בֵּית דָּוִד לְשָׁמְרוֹ וְלַהֲמִיתוֹ בַּבֹּקֶר וַתַּגֵּד לְדָוִד מִיכַל אִשְׁתּוֹ לֵאמֹר אִם־אֵינְךָ מְמַלֵּט אֶת־נַפְשְׁךָ הַלַּיְלָה מָחָר אַתָּה מוּמָת׃
ג' ב' חס' וא' מלא
יב וַתֹּרֶד מִיכַל אֶת־דָּוִד בְּעַד הַחַלּוֹן וַיֵּלֶךְ וַיִּבְרַח וַיִּמָּלֵט׃
יג וַתִּקַּח מִיכַל אֶת־הַתְּרָפִים וַתָּשֶׂם אֶל־הַמִּטָּה וְאֵת כְּבִיר הָעִזִּים שָׂמָה מְרַאֲשֹׁתָיו וַתְּכַס בַּבָּגֶד׃
יד וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־דָּוִד וַתֹּאמֶר חֹלֶה הוּא׃
טו וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל אֶת־הַמַּלְאָכִים לִרְאוֹת אֶת־דָּוִד לֵאמֹר הַעֲלוּ אֹתוֹ בַמִּטָּה אֵלַי לַהֲמִתוֹ׃
טז וַיָּבֹאוּ הַמַּלְאָכִים וְהִנֵּה הַתְּרָפִים אֶל־הַמִּטָּה וּכְבִיר הָעִזִּים

וְאַפִּיכוּ מִן קֳדָמוֹהִי׃
ט וּשְׁרַת רוּחַ בִּישָׁא מִן קֳדָם יְיָ לְוַת שָׁאוּל וְהוּא בְּבֵיתֵיהּ יָתֵיב וּמוּרְנִיתָא בִּידֵיהּ וְדָוִד מְנַגֵּן בְּיָד׃
י וּבְעָא שָׁאוּל לְמִמְחֵי בְּמוּרְנִיתָא בְּדָוִד וּלְמִבְרְזֵיהּ בְּכוֹתְלָא וְאִתְפְּטַר מִן קֳדָם שָׁאוּל וּקְבַע יַת מוּרְנִיתָא בְּכוֹתְלָא וְדָוִד עֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב בְּלֵילְיָא הַהוּא׃
יא וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין לְוַת בֵּית דָּוִד לְמִטְּרֵיהּ וּלְמִקְטְלֵיהּ בְּצַפְרָא וְחַוִּיאַת לְדָוִד מִיכַל אִתְּתֵיהּ לְמֵימַר אִם לֵיתָךְ מְשֵׁיזֵיב יַת נַפְשָׁךְ בְּלֵילְיָא מְחַר אַתְּ מִתְקְטֵל׃
יב וְשַׁלְשֵׁלַת מִיכַל יַת דָּוִד מִן חַרַכָּא וַאֲזַל וַעֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב׃
יג וּנְסִיבַת מִיכַל יַת צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיאַת עַל עַרְסָא וְיַת נוֹדָא דְעִזַּיָּא שַׁוִּיאַת אִסָּדוֹהִי וְכַסִּיאַת בִּלְבוּשָׁא׃
יד וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַּדִּין לְמִדְבַּר יַת דָּוִד וַאֲמָרַת שְׁכִיב מְרַע הוּא׃
טו וּשְׁלַח שָׁאוּל יַת אִזְגַּדַּיָּא לְמִסְעַר יַת דָּוִד לְמֵימַר אַסִּיקוּ יָתֵיהּ בְּעַרְסָא לְוָתִי לְמִקְטְלֵיהּ׃
טז וַאֲתוֹ אִזְגַּדַּיָּא וְהָא צַלְמָנַיָּא עַל

בלילה הוא ד' וסי' ותשקין את אביהן יין. ויבא יעקב מן השדה. ויקם בלילה הוא. ודוד נס וימלט. וסי' בלשון ארמי שתה ודמך וקם וערק:

אייגשייי"ש בלעז : (יג) ותקח מיכל. כדי שלא יבינו שברח וירדפו אחריו : את התרפים. עשויים בדמות גוף אדם. כביר העזים. עור מופשט שלם כחמת כלוזי"ל בלעז : שמה מראשותיו. לפי שאין לתרפים שיער והם דומה לשיער אדם : סוס

רלבג

(י) ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר. ר"ל שנסתלק מלפניו בעת זרקו החנית להכות דוד והכה החנית בקיר ולא נגע בדוד והנה היה זה גם פלא כי עם היותו מנגן והיה משתדל שיהיה שירו משוער כראוי נסתלק מפניו אחר זריקתו החנית אליו. ולפי שנתברר לדוד כי כלתה הרעה מאת שאול להמיתו גם לביתו : (יא) לשמרו ולהמיתו בבקר. ר"ל לשמרו שלא יצא משם כדי שיוכלו להביא אותו אליו בבקר להמיתו על ידי אחד מעבדיו באופן שיתאמת שאול שכבר מת דוד ולזה לא צוה למלאכים ששלח אל בית דוד שימיתוהו כי ירא פן יעשה דוד עמהם בתחבולות למלט את נפשו כמו שעשה מן הגדודים עם שכבר רצה שאול לעשות זה בסתר כי חמס היה עושה להרוג את דוד על לא חמס בכפיו ולזה השתדל בתחלה להכותו בחנית בהיותו מנגן בידו לפניו שלא יתפרסם זה לזולתו וזה גם כן בעת היות רוח אלהי' רע מבעתו שאם יודע הדבר יהיה לשאול התנצלות מצד חליו או שיפלנו ביד פלשתים כי בזה לא יאשימנו אחד מן האנשים : (יב) בעד החלון. הנה השומרי' היו אצל הפתח שיכנסו בו לבית דוד והחלון היה בכותל אחר מהבית ומשם הורידה אותו מיכל כדי שימלט ולקחה התרפים ושמה אותם על המטה שידמה שיהיה שוכב במטה דוד. ונוד עשוי מעור עזים והיו בה שערות שמה מראשותיו להטעות הבאים שם וימששו המקום ההוא וידומה להם מפני השערות שיהיה שם דוד : (יג) ואחר זה כסתה בבגד כביר העזים להורות כי כסה דוד ראשו לשמרו מהקרירו' בעת השינה עם שזה יהיה סבה שלא יתרא' להם שלא יהיה אחר במטה דוד אם לא אחר שיגלו זה ובין כך ובין כך יתכן שימלט דוד ויתרחק ואחשב שעשתה זה מיכל שאם ישכימו בבקר לקרא לו שתפתח להם תוכל לדחותם בשתראה להם שהוא חולה כדי שיהיה לדוד מהפנאי יותר להתרחק. והנה עם כל זה צוה שאול שיעלוהו אליו במטה אשר הוא בה לחנקו בהריגתו והביאו המלאכים את המטה אשר היה בה דוד לפי מחשבתם וכאשר היתה המטה אצל שאול נתברר לו כי לא היה שם דוד אך היו התרפים אל המטה והיה כביר העזים למראשות התרפים : (יג) והנה התרפים היו על צורת בן אדם נעשית בשעות

פי' רבי ישעיה

(י) ויפטר מפני שאול. פירוש נשמט : (יג) ותקח מיכל את התרפים. מלא' התרפים ושמה שם כדי לומר לאביה כי דוד מצאם והם הגידו לו כי אתה רוצה להרגו ובעבור זה ברח שלא יאמר לה שאול כי אתה הגדת לו הסוד וברח : ואת כביר העזים. פירוש שמה נאד של עזים מראשותיו מפני שלתרפים אין להם שיער וכדי שיראו התרפים כמו אדם השוכב על המטה עשתה כן שסברה בלבי' כשאומר חולה הוא ויבואו ויגעו בו ויגידו לשאול ויניחוהו ואם לא יניחוהו או אומר כי ברח על פי התרפים שהגידו לו. תרגום נודא דעזיא :

מצודת ציון

(ב) ונחבאת. תשב במחבואה : (י) ויפטר. ענין הסלוק ממקומו וכן כי לא פטר יהוידע (ד"ה ב' כ"ג) : (יב) בעד החלון. דרך החלון : (יג) התרפים. הם העשויים בצורת אדם מהם לעבודת כוכבים ומהם לצורת אדם ידוע והנשים היו עושות על צורת בעליהן להסתכל בתארו מרוב האהבה : כביר העזים. ת"י נודא דעיזא : מראשותיו. מלשון ראש : (טו) לראות. ר"ל לבקרו וכן תרגומו למסער וכ"כ תרגום על לראות את יורם וכו' כי חולה הוא (מ"ב ח') אבל כב"מ מתרגם למחזי : (טז) אל המטה. כמו על המטה וכן אל ההרים לא אכל (יחזקאל י"ח ו') : להקת

מצודת דוד

הכף כן הוא סכן נפשו להיות קרוב להאבד ועל ידו עשה ה' תשועה לישראל:(י) בדוד ובקיר. זרק החנית בכח עד אשר תחלוף גוף דוד ותנעץ עוד בקיר וכשנפטר מפניו נעלה החנית בקיר כי נפטר מפניו אחר שיצאה החנית מתחת יד שאול : בלילה הוא. לא נס מיד מבית המלך רק חזר לביתו וגם משם בלילה קודם הבקר: (יא) לשמרו. לבל יברח בלילה ולהביאו אליו בבוקר לעמוד לפניו כמאז בכדי להמיתו בתחבולה בהפלת חנית וכדומה כי היה בוש בדבר להמיתו לעיני העם על לא חמס בכפו ולזה ערום יערים כאלו עושה שלא מדעת : (יב) בעד החלון. והשומרים שמרו בהפתח שמצד האחר : (יג) שמה מראשותיו. עם כי כסתה הראש חששה

רד"ק

אל ההרים לא אכל: (יח) וישבו בניות. נכתב הוי"ו קודם היו"ד ובקרי היו"ד קודם הוי"ו והכתיב והקרי שוים בענין תהיה היו"ד קודם הוי"ו או הוי"ו קודם היו"ד אחד הוא והוא מלשון נוה והיה המקום הזה הנקר' ניות בעיר הנקראת רמה לפיכך אמר בניות ברמה וניות ברמה כלומ' אשר ברמה או היה זה המקום חוץ לעיר הנקראת רמה קרוב לה בגבולה ואמר ברמה כמו ויהי בהיות יהושע ביריחו וזה הנכון לפיכך אמר וילך הוא ושמואל וישבו בניות והיה זה המקום מקום לבני הנביאים שהיו יושבים שם ולומדים לפני שמואל וכת"י בית אולפנא ורבו' ז"ל אמרו מה ענין ניות אצל רמה אלא שהיו יושבים ברמה ועוסקין בנויו של עולם כלומר בבית המקדש כלומר באיזה מקום יהיה: (כ) וירא. הגדול שבמלאכי שאול או כל אחד ואחד ממלאכי שאול: להקת. כמו הפוך קהלת ותרגומו סיעת ספריא ר"ל תלמידי חכמים כי ת"ח נקראו סופרים: נבאים. תרגומו משבחין כלומר היו אומרים שירות ותשבחות לאל ברוח הקדש ואפשר שהיו מתנבאין נבואות עתידות קרובות בזמנם: עמד נצב עליהם. עומד שהיה עומד על רגליו: נצב. מלמד אותם כמו נצב על הקוצרים וממונה עליהם להורות' מה יעשו וכן נצב על עבדי שאול גדול וממונה עליה' וכת"י קאים ומליף עליהון: (כג) בשכו. שם מקום ובא בידיעה שלא כמנהג וכמוה בקרקר בשכות: (כד) וילך שם. ובדרך היתה רוח אלהים וילך הלוך ויתנבא עד בואו בניות: (כד) ויפשט גם הוא בגדיו. מלמד שהנביאים האחרים פשטו בגדיהם כי גם הוא לרבות וענין זה כי בבא הנבואה על האדם יתבטל הרגשותיו ויפול האדם כמו שאומר בבלעם נופל וגלוי עינים ואמר בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה ופעמים יקרה שיפשט בגדיו מפני רוב בטול הרגשותיו ומחשבותיו הנפשיות וישאר בכח השכל לבדו: ויפול ערום. תרגם ונפל ברשן ולא מצאתי ט

מקרא

מְרַאֲשֹׁתָיו׃ יז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־
מִיכַל לָמָּה כָּכָה רִמִּיתִנִי וַתְּשַׁלְּחִי
אֶת־אֹיְבִי וַיִּמָּלֵט וַתֹּאמֶר מִיכַל אֶל־
שָׁאוּל הוּא־אָמַר אֵלַי שַׁלְּחִנִי לָמָה
אֲמִיתֵךְ׃ יח וְדָוִד בָּרַח וַיִּמָּלֵט וַיָּבֹא אֶל־ (נ' ומ"ל)
שְׁמוּאֵל הָרָמָתָה וַיַּגֶּד־לוֹ אֵת כָּל־
אֲשֶׁר עָשָׂה־לוֹ שָׁאוּל וַיֵּלֶךְ הוּא
וּשְׁמוּאֵל וַיֵּשְׁבוּ בְּנָוֺית׃ יט וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל (בניות ק')
לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בְּנָוֺית בָּרָמָה׃ (בניות ק')
כ וַיִּשְׁלַח שָׁאוּל מַלְאָכִים לָקַחַת אֶת־
דָּוִד וַיַּרְא אֶת־לַהֲקַת הַנְּבִיאִים נִבְּאִים (ל'. ג' מ"ל בלישנא)
וּשְׁמוּאֵל עֹמֵד נִצָּב עֲלֵיהֶם וַתְּהִי עַל־ (ל' וק' אל מלאכי ומשמש א"ב)
מַלְאֲכֵי שָׁאוּל רוּחַ אֱלֹהִים וַיִּתְנַבְּאוּ
גַּם־הֵמָּה׃ כא וַיַּגִּדוּ לְשָׁאוּל וַיִּשְׁלַח
מַלְאָכִים אֲחֵרִים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה
וַיֹּסֶף שָׁאוּל וַיִּשְׁלַח
מַלְאָכִים שְׁלִשִׁים וַיִּתְנַבְּאוּ גַּם־הֵמָּה׃
כב וַיֵּלֶךְ גַּם־הוּא הָרָמָתָה וַיָּבֹא עַד־בּוֹר
הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בַּשֶּׂכוּ וַיִּשְׁאַל וַיֹּאמֶר (ל' כתיב ש"ן)
אֵיפֹה שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּנָוֺית (י' כתיב כן כה"א, בניות ק')
בָּרָמָה׃ כג וַיֵּלֶךְ שָׁם אֶל־נָוֺית בָּרָמָה (ניות ק')
וַתְּהִי עָלָיו גַּם־הוּא רוּחַ אֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ
הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עַד־בֹּאוֹ בְּנָוֺית בָּרָמָה׃ (בניות ק')
כד וַיִּפְשַׁט גַּם־הוּא בְּגָדָיו וַיִּתְנַבֵּא גַם־
הוּא לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיִּפֹּל עָרֹם כָּל־ (ג' הסר)

תרגום

עַרְסָא וְנוּדָא דְעִזָּא
אִיסָדוֹהִי׃ יז וַאֲמַר שָׁאוּל
לְמִיכַל לְמָא כְדֵין שַׁקַּרְתְּ
בִּי וְשַׁלַּחְתְּ יָת בְּעִיל דְבָבִי
וְאִשְׁתֵּיזֵיב וַאֲמָרַת מִיכַל
לְשָׁאוּל הוּא אֲמַר לִי
שַׁלְּחֵנִי לְמָא אֶקְטְלִינָךְ׃
יח וְדָוִד עֲרַק וְאִשְׁתֵּיזֵיב
וַאֲתָא לְוַת שְׁמוּאֵל לְרָמָתָא
וְחַוִּי לֵיהּ יָת כָּל דִי עֲבַד
לֵיהּ שָׁאוּל וַאֲזַל הוּא
וּשְׁמוּאֵל וִיתִיבוּ בְּבֵית
אוּלְפָנָא׃ יט וְאִתְחַוָא
לְשָׁאוּל לְמֵימַר הָא דָוִד
בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא׃
כ וּשְׁלַח שָׁאוּל אִזְגַדִּין
לְמִדְבַּר יָת דָוִד וַחֲזוֹ יָת
סִיַעַת סָפְרַיָא מְשַׁבְּחִין
וּשְׁמוּאֵל קָאִים מַלִּיף
עֲלֵיהוֹן וּשְׁרַת עַל אִזְגַדֵּי
שָׁאוּל רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ וְשַׁבַּחוּ אַף אִינוּן׃
כא וְחַוִּיאוּ לְשָׁאוּל וּשְׁלַח
אִזְגַדִּין אוֹחֲרָנִין וְשַׁבַּחוּ אַף
אִינוּן וְאוֹסִיף שָׁאוּל וּשְׁלַח
אִיזְגַדִּין תְלִיתָאִין וְשַׁבַּחוּ אַף
אִינוּן׃ כב וַאֲזַל אַף הוּא
לְרָמָתָא וַאֲתָא עַד גּוּבָא
רַבָּא דִי בְשֵׂכוּ וּשְׁאַל וַאֲמַר
אֵיכָא שְׁמוּאֵל וְדָוִד וַאֲמַר
הָא בְּבֵית אוּלְפָנָא בְּרָמָתָא׃
כג וַאֲזַל לְתַמָּן לְבֵית
אוּלְפָנָא דִי בְרָמָתָא וּשְׁרַת עֲלוֹהִי אַף הוּא רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וַאֲזַל מֵיזַל וּמְשַׁבַּח עַד דַאֲתָא לְבֵית אוּלְפָנָא
בְּרָמָתָא׃ כד וְאַשְׁלַח אַף הוּא לְבוּשׁוֹהִי וְשַׁבַּח אַף הוּא קֳדָם שְׁמוּאֵל וּנְפַל בִּרְשָׁן כָּל יוֹמָא הַהוּא

רש"י

(יז) הוא אמר אלי וגו'. אתה מסרתני ביד לסטים אחד שלף חרבו עלי עד ששלחתיו: (יט) בניות. בבית אולפנא: (כ) להקת. סיעת: (כד) ויפשט גם הוא בגדיו. בגדי מלכות ללבוש בגדי התלמידים: ויפול ערום. ונפל ברשן ת"י ונפל ערטילאי. ובשם רבי מנחם שמעתי

רלב"ג

בשעות ידועות אצלם והיו חושבים שהצורה ההיא תעורר הכח הדמיוני בדרך שיהיה מתבודד מבין כחות שאר הנפש בדרך שיקבל כח עליון כמנהגו והיה שומע הדמיון קול כמוך מגיד העתידות לפי מחשבתם וכבר נכנס בהודעה הזאת מהתחכרון מה שכבר העירונו עליו בפי' אמרו ואון ותרפים הפצר: (יח) וישבו בניות. אמרו שהיה בית מדרש לנביאים אצל עיר הרמה שהיה יושב בה שמואל: (כ) להקת הנביאים נבאי'. ר"ל קהלת הנביאים מתנבאים דברים עתידים: נצב עליהם. ר"ל אצלם והנה זאת הנבואה היתה ממין רוח הקדש בהשתמש החושים על מנהגיהם וכאילו השפיע שמואל מן הרוח אשר עליו עליהם ונתנבאו מלאכי שאול הראשוני' והשניים והשלישים. וגם שאול נתנבא בבואו שם ופשיטות הבגדים ונפלו ערום היה מחוזק הדבקו' במושכלות עם שלא היו מרגישים בענינים הגופיים והתמיד זה לשאול כל היום ההוא

פי' רבי ישעיה

(יט) הנה דוד בניות ברמה. כי רמה שם ההר. וניות שם מקום: (כ) וירא את להק' הנביאי' נבאים. ראה כל אח' ממלאכי שאול את קהלת והיא מלה הפוכה כמו שמלה שלמה: (כג) בור הגדול אשר בשכו. שם מקום: (כד) ויפשט גם הוא את בגדיו. פירוש כיון ששרתה עליו רוח הקודש פשט בגדי מלכותו שלא יעמוד בשררה ובגאוה ועמד ונתנבא לפני שמואל כאחד מתלמידיו: (כה) ויפל ערום כל היום ההוא וכל הלילה. פי' נפל ערום מבגדי מלכותו ולבש כאחד מן התלמידים:

הרמתה ח' בקריאה וסי' וישובו ויבואו אל ביתם הרמתה. וילך אלקנה. ותשובתו הרמתה. ויתקבצו כל זקני ישראל. ; וילך שמואל הרמתה. ויקח שמואל את קרן השמן. ודוד ברח וימלט. וילך גם הוא הרמתה. איפה י' כתיב כן וד' כתיב אפו וסי' נמסר בסדר וישב: ערם ד' הס' וסי' ויפל ערם כל היום. כי תראה ערם וכסיתו. כי אמר אלי ערם יערים. ערם יצאתי מבטן:

תולדות אהרן וילך הוא ושמואל. זבחים נד:

מצודת דוד

פן ימששו ממעל וידעו כי תרפים הם כי אין בהם שער ולזה שמה מראשותיו נאד מעור העזים והשער ממעל להטעות את הבאים למשש (ועשתה עוד התחבולות ההם למען לא ירדפו אחריו ובהתמהמהם יתרחק למלט נפשו: ותכס. כסתה את הראש ממעל כאלו עשתה לשמרו מן הצנה וכדומה ולמען לא יראו שתרפים הוא: (יד) וישלח. בבקר שלח אחריו לעמוד לפניו כמאז: (טו) לראות את דוד לאמר. ר"ל שיאמרו שהולכים לבקרו ולראותו כי שאול חשב שעושה עצמו כחולה לבל יבוא אליו ולזה אמר העלו וכו' כאומר הלא תראו שאיננו חולה ולזה העלו אותו להמיתו לעיני העם כי מעתה הוא חייב מיתה על שהתל בי: (יז) למה ככה רמיתני. וחוזר ומפרש כי שלחת את אויבי ואמרת חולה הוא למען ימלט בעוד התמהמהנו ולמה הרבית לרמות אותי כ"כ: הוא אמר אלי. ולא מעצמי שלחתיו כי הוא אמר אלי שלחני למה אמיתך בעבור זה והייתי א"כ אנוסה בדבר וכדי שלא יחרה לך אמרתי חולה הוא להסתיר הדבר ובהאריך הזמן תנוח החמה: (יח) בניות. שם מקום ברמה הוכן למושב בני הנביאים: (כ) וירא. כ"א מן המלאכים: ושמואל עומד. ובאה עליהם שפע הנבואה באמצעית שמואל: ותהי. באמצעות הנביאים כלם באה שפע הנבואה גם על המלאכים ולא השגיחו עתה לדברי שאול: (כג) ותהי עליו. עודו בדרך: (כד) ויפשט. פשט בגדי מלכות להתדמות להנביאים במלבושיהם ובכל יתנהג

מצודת ציון

(כ) להקת. קבוצת והוא הפוך מלת קהלת וכמו כבש כשב: נצב עליהם. ר"ל ממונה עליהם להורותם דרכי הנבואה כמו הנצב על הקוצרים (רות ב'): (כב) איפה. כמו איה פה ואולם

וְכָל־הַלָּיְלָה עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הֲגַם שָׁאוּל בַּנְּבִיאִם׃ (ג' כתיב כן)

כ

א וַיִּבְרַח דָּוִד מִנָּוִית (מניות ק') בָּרָמָה וַיָּבֹא וַיֹּאמֶר לִפְנֵי יְהוֹנָתָן מֶה עָשִׂיתִי מֶה־עֲוֺנִי וּמֶה־חַטָּאתִי לִפְנֵי אָבִיךָ כִּי מְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי׃
ב וַיֹּאמֶר לוֹ חָלִילָה לֹא תָמוּת הִנֵּה לוֹ־עָשָׂה (לא יעשה ק') אָבִי דָּבָר גָּדוֹל אוֹ דָּבָר קָטֹן וְלֹא יִגְלֶה אֶת־אָזְנִי וּמַדּוּעַ יַסְתִּיר אָבִי מִמֶּנִּי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֵין זֹאת׃
ג וַיִּשָּׁבַע עוֹד דָּוִד וַיֹּאמֶר יָדֹעַ יָדַע אָבִיךָ כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וַיֹּאמֶר אַל־יֵדַע־זֹאת יְהוֹנָתָן פֶּן־יֵעָצֵב (ב' מסיע אכניס ג') וְאוּלָם חַי־יְהוָה וְחֵי נַפְשֶׁךָ כִּי כְפֶשַׂע בֵּינִי וּבֵין הַמָּוֶת׃
ד וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד מַה־תֹּאמַר נַפְשְׁךָ וְאֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃
ה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן הִנֵּה־חֹדֶשׁ מָחָר (ל'. פ' וחס') וְאָנֹכִי יָשֹׁב־אֵשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ לֶאֱכוֹל (י"ג מ"ל) וְשִׁלַּחְתַּנִי וְנִסְתַּרְתִּי בַשָּׂדֶה עַד הָעֶרֶב הַשְּׁלִשִׁית׃
ו אִם־פָּקֹד יִפְקְדֵנִי אָבִיךָ (ה' וחסר) וְאָמַרְתָּ נִשְׁאֹל נִשְׁאַל מִמֶּנִּי דָוִד לָרוּץ בֵּית־לֶחֶם (ג') עִירוֹ כִּי זֶבַח הַיָּמִים שָׁם לְכָל־ (ל')

וכל ליליא על כן יימרון האף שאול בספריא׃
א ועריק דוד מבית אולפנא די ברמתא ואתא ואמר קדם יהונתן מה עבדית מה חובי ומה סורחני קדם אבוך ארי בעי למקטלי׃
ב ואמר ליה חס לא תמות הא לא יעביד אבא פתגם רב או פתגם זעיר ולא יחוי לי ומא דין כסי אבא מני ית פתגמא הדין לית דא קימא׃
ג וקיים עוד דוד ואמר מידע ידע אבוך ארי אשכחית רחמין בעינך ואמר לא ידע דא יהונתן דלמא יתנסיס וברם קים הוא יי וחיי נפשך ארי כפסעא חדא בינא ובין מותא׃
ד ואמר יהונתן לדוד מא רעוא נפשך ואעביד לך׃
ה ואמר דוד ליהונתן הא ירחא מחר ואנא אסחרא אסחר עם מלכא למיכל ותשלחינני ואטמר בחקלא עד עידן רמשא דיומא תליתאה׃
ו אם מבעא יבעינני אבוך ותימר אשתאלא אשתאל מני דוד למיזל לבית לחם קרתיה ארי שירוי נכסת קודשיא יומא דין תמן

ב' מלין חס' יו"ד בריש תיבותא וקרינן וסי' עשה ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו עשה . עבר שוט שוטף כי יעבר . וחלופיהן ב' כתיב ולא קרינן וסי' יצאו ומארץ כשדים יצאי . יעמדו והיה יעמדו עליו דוגים כתיב יחזקאל : פקד ה' וחסר וסי' ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת . וישבע יוסף את בני ישראל לאמר . ויקח משה את עצמות יוסף . פקד פקדתי אתכם . אם פקד יפקדני אביך :

רדק

לו חבר ויש נוסחאות כתיב בייסן : על כן יאמרו הגם שאול בנביאים . כמו שאמר למעלה על כן היתה למשל ושם פרשנוהו : (א) ויברח דוד . בעוד שהיה מתנבא שאול ברח לו : (ב) ויאמר לו חלילה . יש לשאול היאך היה מבטיחו יהונתן על שקר ואיך אמר לו ולא יגלה את אזני והלא לעיני כל היה רדפו ומבקש את נפשו אלא היה חושב יהונ' שלא היה בלב אביו להמיתו אחר שנשבע לו ואמר חי ה' אם יומת ומה שהיה מטיל לו החנית אחרי השבוע' ומה ששלח לביתו לשמרו ולהמיתו ומה שהלך אחריו עד ניות ברמה להמיתו היה חושב יהונתן כי מפני רוח רעה שהיתה מבעתת אותו היה רוצה להמיתו בעוד שהיתה בו הרוח הרעה כי לא היתה לו רוח רעה אלא לעתים כמו שאמר והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה אל שאול וכן לא ראינו שהיה רוצה להמיתו אחר השבועה אלא בהיות עליו רוח רעה לפיכך היה מבטיחו יהונתן כי היה יכול להשמר ממנו בהיות עליו רוח הרעה ואף על פי שהיה לו לנגן לפניו בעת ההוא אף על פי כן היה יכול להשמר ממנו שלא יעמוד למולו ושאול היה בלבו להמיתו גם בלא עת רוח רעה אלא שלא היה מראה זה מפני השבועה שנשבע ליהונתן או כדי שלא יעצב יהונתן כמו שאמר לדוד והגידו לדוד מעבדי שאול האוהבי' אותו כי בלב שאול להמיתו כי גלה להם והסתיר מיהונתן לפיכך נשבע דוד ואמר חי ה' וחי נפשך כי כפשע ביני ובין המות . ונראה כי בחזירו יהונתן לפני אביו אחר מעשה ניות והיה בשלחן אביו כיום ביום כמו שאומר ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול כלומר מנהגי לשבת עמו בשלחנו יום ביום ואף על פי כן היה ירא דוד ואמר ליהונתן כי בזה יבחן הדבר אם יפקדהו כשלא יהיה שם ויאמר טוב שלום לעבדך כלומר כי שקר דברו לי המדברים אז ייטב לבבו אלי ופירוש כפשע דבר מועט כמו פסיעה והוא לעד הרגלי' וכת"י ארי כפסעא חדא בינא ובין מותא . ובדרש בפסיעה אחת שנסתרתי מפניו נצלתי כמו שנא' ויספר דוד מפני שאול : (ה) הנה חדש מחר . יום ראשון מהחדש וכיון שמנהגי לאכול בשלחנו יפקדני כל שכן שהוא יום ר"ח ובאים כל האוכלים בשלחן אחד כמו ביום טוב : עד הערב השלישית . פירוש עד עת ערב של יום שלישי ואומר השלישית לשון נקבה על העת וכת"י עד עידן רמשא דיומא תליתאה : (ו) זבח הימים . היה מנהגם לעשות זבחי שלמי' בני המשפחה יום

רשי

שמע מפי ערבי אחד ברשן בלשון ערבי משונע : (ג) כפשע . כפסיעה אחת נסתרתי מפניו והכה בחנית בקיר באותה פסיעה נצלתי מן המות : (ה) הנה חדש מחר . חודש הלבנה וכל אוכלי שולחן המלך אין נמנע אי"ש מלבא ביום טוב אל הלחם . ואנכי ישוב אשב עם המלך לאכול . לשון הווה הוא ואנכי רגיל לישב עם המלך תמיד לאכול סמוך לו : ושלחתני . מעתה ונסתרתי עד הערב של יום שלישי ולא אהיה עם האוכלים ויפקד מושבי ויתמה המלך עלי או מחר או למחרתו : (ו) נשאול נשאל . רשות שאל ממני : זבח הימים . משנה לשנה בזמן הזה : אם

רלבג

ההוא וכל הלילה כדי שיוכל דוד להמלט אז מיד שאול : (ב) ומדוע יסתיר אבי ממני את הדבר הזה אין זאת . יתכן שכבר חשב יהונתן שמה שהיה שאול רודף דוד להרגו לא יהיה כי אם בסבת הרוח הרעה שהיתה מבעתת אותו אך בהיות שאול בדעתו השלם לא היתה כונתו להרע לדוד כי כבר נשבע לו באלהים כאמרו חי ה' אם יומת : (ג) כפשע ביני ובין המות . ר"ל שיעור מועט כאלו תאמר כפסיעה אחת וזה מבואר מאד בעת שהיה דוד מנגן לפניו כי לולי נסה מפניו מעט הרגו בחניתו : (ה) ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול . כמו היום הזה ולזה ירגיש המלך שאינני שם וישאל מה הסבה בזה : עד הערב השלישית . הוא ערב יום החדש השני כי הוא שלישית לערב ההוא : (ו) כי זבח הימים שם לכל המשפחה . יתכן שעל דבר נס עשה השם ית' להם היו עושים שנה בשנה ביום ההוא זבחי שלמים וזה אשר נקרא זבח

פי' רבי ישעיה

(ב) אין זאת . פירוש לא יתכן להיות זאת אמת ויש לומר כי יהונתן לא היה עם אביו ולא ידע בכל זאת : (ג) כי כפשע ביני ובין המות . פי' כפסיעה אחת . שאילולי שפסעתי פסיעה אחת היה מכה אותי ברומח : (ה) הנה חודש מחר . פירוש ראש חודש . ודרך כל השרים לבוא לישב עם המלך בראש חודש : ואנכי ישב אשב עם המלך לאכול . פי' אני רגיל תמיד לישב סמוך למלך ולאכל על שלחנו ואי אפשר שלא ישאל עלי כשלא יראני בשולחנו לפניו : עד הערב השלישית . פי' אסתר שם מהר ומחרתו עד הערב השלישית . שאם לא ישאל מחר ישאל מחרתו . ובא הערב בלשון נקבה : (ו) כי זבח הימים . רגילים הם בכל שנה ושנה להקבץ כל המשפחה ולזבוח שלמים ולשמוח ביחד :

מצודת ציון

ב (ג) ואולם . ואבל : כפשע . מלשון פסיעה וצעדה : (ו) פקוד . ענין זכרון והשגחה כמו וה' פקד את שרה (בראשית כ"א) : נשאול . מלשון שאלה ובקשה : לרוץ . לילך במרוצה ומהר . הימים . השנה כמו ימים תהיה גאולתו

מצודת דוד

עליהם : ויפול . נפל על פניו ארצה וכמ"ש בדניאל ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה (דניאל י') : ערום . ר"ל מן בגדי מלכות : על כן יאמרו וכו' . כי בפעם הראשון שנבא בעת המלוכה לא נתחזק עדיין המשל בפי הבריות לומר הגם שאול בנביאים וכשניבא שנית אז התחזק המשל לומר על כל הבא למעלה שלא הורגל בו הגם שאול בנביאים : ב (א) ויברח . בעוד שאול מתנבא ברח ובא לביתו : (ב) חלילה . חולין הוא לאבי לעבור על השבועה אשר נשבע לבל ימיתך וחשב יונתן שכל מה שעשה אביו לא היתה מדעת שלימה כ"א מרוח רעה הבאה עליו : ומדוע יסתיר . אם דרכו לגלות לפני מלפון לבו מדוע יסתיר הדבר הזה א"כ בוודאי אין זאת אמת : (ג) וישבע עוד דוד ויאמר . ר"ל מתחלה אמר הנה מה שלא גלה לך הוא בעבור שיודע הוא אשר מצאתי חן בעיניך ולזה מסתיר ממך לבל תעצב וחזר ונשבע ואולם חי ה' וכו' כי כשיעור פסיעה אחת היה ביני ובין המות כי לולא נסיתי מפניו בעת שהטיל החנית היה ממית אותי וכאומר יהיה איך שיהיה אם בדעת אם מבלי דעת מכל מקום אני תמיד בסכנה : (ד) מה תאמר נפשך . לפי שהחכמה נתונה בנפש

(ז) אם כה יאמר טוב. שלא יחרה לו: שלום לעבדך. אין בלבו לטרגני: ואם חרה יחרה. זהו שאהא לו מצוי להרגני: כלתה הרעה מעמו. סוף דבר מחשבה רעה לו עלי: (ח) ועשית חסד. לשלחני: (ט) חלילה לך. כזאת לחשדני שאדע בו שכלתה מעמו הרעה ולא אגיד לך: (י) מי יגיד לי. במקום שאסתר שם: (יב) ה' אלהי ישראל. לשון שבועה: השלשית. בימי מחר זהו יום שלישי כשעה של עכשיו כי מחר חדש ושמא לא יתמה מחר אבי אבל יתמה ביום השלישי: (יג) כה יעשה לי. הקב"ה כי אחקור את אבי ואמצא שהוא טוב אליך אם לא אשלח ע"י שליח וגליתי אזנך כי הטובה אני יכול לגלות ואם ייטיב אל אבי להרע לך אותה לא אגלה פן יודע לאבי מקום שאתה שם וגליתי אני בעצמי את

יום בשנה וכן נאמר באלקנה לזבוח את זבח הימי': (ח) ועשית חסד על עבדך. כמו עם עבדך וכת"י וכן ויבואו האנשים על הנשים נחה ארם על אפרים: (ט) חלילה לך. פי' חלילה לך מלחשדני בזה שאדע הרעה ולא אותה אגיד לך: (י) מי יגיד לי. פי' אם טוב יענך או אש יענך קשה ומסוף הפסוק למדנו חסרון ראשיתו וכמוהו נגיד חסר תבונות וגו' ופי' מה כמו אם או פירושו הקשה שיענך מה תהיה אם להמיתני או לגרשני וי"ת או דילמא ופי' קשה אמירה קשה וכן ועשיר יענה עזות: (יב) ה' אלהי ישראל. שבועה: כעת מחר השלישית. מחר כעת הזאת אחקרנו ושלישית על העת כלומר כעת הזאת של יום השלישי כי מחר יאמר בקרוב וברחוק וי"ת בעידנא הדין מחר או דיומא תליתאה: ולא אז אשלח אליך. בתמיהה: (יג) כי ייטב אל אבי. אם ייטב ויטב בעיניו להביא את הרעה אליך וגליתי את אזנך: ויהי ה' עמך כאשר היה עם אבי. בדבר המלוכה יהיה עמך שתצליח על אויביך כמו

הַמִּשְׁפָּחָה׃ ז אִם־כֹּה יֹאמַר טוֹב
שָׁלוֹם לְעַבְדֶּךָ וְאִם־חָרֹה יֶחֱרֶה לוֹ
דַּע כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִמּוֹ׃ ח וְעָשִׂיתָ
חֶסֶד עַל־עַבְדֶּךָ כִּי בִּבְרִית יְהוָה
הֵבֵאתָ אֶת־עַבְדְּךָ עִמָּךְ וְאִם־יֶשׁ־בִּי
עָוֺן הֲמִיתֵנִי אַתָּה וְעַד־אָבִיךָ לָמָּה־
זֶּה תְבִיאֵנִי׃ ט וַיֹּאמֶר
יְהוֹנָתָן חָלִילָה לָּךְ כִּי ׀ אִם־יָדֹעַ אֵדַע
כִּי־כָלְתָה הָרָעָה מֵעִם אָבִי לָבוֹא
עָלֶיךָ וְלֹא אֹתָהּ אַגִּיד לָךְ׃
י וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוֹנָתָן
מִי יַגִּיד לִי אוֹ מַה־יַּעַנְךָ אָבִיךָ קָשָׁה׃
יא וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד לְכָה וְנֵצֵא
הַשָּׂדֶה וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם הַשָּׂדֶה׃
יב וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל־דָּוִד
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־אֶחְקֹר אֶת־
אָבִי כָּעֵת מָחָר הַשְּׁלִשִׁית וְהִנֵּה־טוֹב
אֶל־דָּוִד וְלֹא־אָז אֶשְׁלַח אֵלֶיךָ וְגָלִיתִי
אֶת־אָזְנֶךָ׃ יג כֹּה־יַעֲשֶׂה יְהוָה לִיהוֹנָתָן
וְכֹה יֹסִיף כִּי־יֵיטִב אֶל־אָבִי אֶת־
הָרָעָה עָלֶיךָ וְגָלִיתִי אֶת־אָזְנֶךָ
וְשִׁלַּחְתִּיךָ וְהָלַכְתָּ לְשָׁלוֹם וִיהִי יְהוָה

ל׳ . ג׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ ומ"ל · כ׳ . ל׳ · ג׳ חסר · כ׳ חסר יו"ד בתר׳ לג שמה

לְכָל זַרְעִיתָא׃ ז אִם כְּדֵין
יֵימַר טָב שְׁלָם לְעַבְדָּךְ
וְאִם מִתְקִיף יִתְקֵיף לֵיהּ
דַּע אֲרֵי גְמִירָא בִישְׁתָא
מִנֵּיהּ׃ ח וְתַעְבֵּיד טֵיבוּ
עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי בִּקְיָמָא
דַּיְיָ אָעֵילִיתָא יַת עַבְדָּךְ
עִמָּךְ וְאִם אִית בִּי חוֹבָא
קְטוֹלְנִי אַתְּ וּלְוַת אֲבוּךְ
לְמָה דְנַן תָּעֵילִינַנִי׃
ט וַאֲמַר יְהוֹנָתָן חַס לָךְ אֲרֵי
אִם מִידַע אִידַע אֲרֵי גְמִירָא
בִישְׁתָא מִן אַבָּא לְמֵיתֵי
עֲלָךְ וְלָא יָתַהּ אֲחַוֵּי לָךְ׃
י וַאֲמַר דָּוִד לִיהוֹנָתָן מַן
יְחַוֵּי לִי אוֹ דִילְמָא יְתֵיבִינָּךְ
אֲבוּךְ פִּתְגָמִין קְשִׁין׃
יא וַאֲמַר יְהוֹנָתָן לְדָוִד
אֵיזֵיל וְנִפּוֹק לְחַקְלָא וּנְפַקוּ
תַּרְוֵיהוֹן לְחַקְלָא׃ יב וַאֲמַר
יְהוֹנָתָן לְדָוִד יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי אֶבְדּוֹק יַת
אַבָּא בְּעִידָּנָא הָדֵין מְחַר
אוֹ בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה וְהָא
פִּתְגָמַיָּא תַקְנִין מִתְאַמְרִין
עַל דָּוִד וְלָא מִכְּעַן אֶשְׁלַח
לְוָתָךְ וַאֲחַוֵּי לָךְ׃ יג כְּדֵין
יַעְבֵּיד יְיָ לִיהוֹנָתָן וּכְדֵין
יוֹסֵף אֲרֵי גְמִירָא מִן אַבָּא לְמֵיתֵי בִישְׁתָא עֲלָךְ נַאֲחַוֵּי לָךְ וְאֶשְׁלְחִינָּךְ וּתְהַךְ לִשְׁלָם

רלבג

זבח שלמים לכל המשפחה: (ט) חלילה לך. ר"ל חלילה לך מחשוד אותי בזה שארצה שתמות ביד אבי כי בודאי אם אדע שכלתה הרעה מעם אבי לבא אליך אגיד לך כדי שתמלט: (י) ויאמר דוד אל יהונתן מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה. ר"ל מי יגיד לי אם חרה יחרה לו כדי שאשתדל להמלט ממנו או מה יענך קשה כי יוכר מהדברים ההם הרעה מכוונתו. או ירצה בזה והוא מי יגיד לי אם יאמר טוב כדי שלא אסתר מפניו ולא אכניסנו כנגדי או מי יגיד לי אם חרה יחרה לו ויענך אביך קשה מה יהיו הדברים ההם הקשים כדי שאתנהג בזה לפי הראוי: (יא) לכה ונצא השדה. היתה עצתו שיצאו השדה כדי שיוכלו לדבר שם כל

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ט) ויאמר יהונתן חלילה לך. פירוש חלילה לך לחשב מחשבה זו בלבך שאם אדע כי כלתה הרעה מאת אבי לבוא עליך שלא אגיד לך ואניחך ליפול בידיו. אל תחשוב מחשבה זו בלבך כי אם אראה שלבו רע עליך אני אגיד לך: (י) מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה. פי׳ מי יגיד לי אם טובה יענך או מה שיענה אביך קשה והרי הוא מקרא קצר: (יב) כי אחקר את אבי כעת מחר השלישית. פי׳ אחקר את אבי מחר ובערב השלישית אגיד לך כמו שאמר דוד עד הערב השלישית: ולא אז אשלח אליך. פי׳ קילל את עצמו בשם אם לא ישלח אליו: (יג) כה יעשה ה׳ ליהונתן טובה וכה יוסיף כי אם ימיב אל אבי שיעשה הרעה אליך וגליתי אני את אזנך. ולא אז אשלח לך על ידי שליח פן יודע המקום אנה אתה נחבא. הבשורה טובה אשלח לך על ידי שליח אבל הבשורה רעה לא אשלח לך על ידי שליח פן יודע מקומך למלך: ויהי ה׳ עמך כאשר היה עם אבי. פי׳ תצליח במלכותך כמו שהצליח אבי בעוד שהיה השם עמו:

יחרה ג׳ וסי׳ למה ה׳. פן יחרה אף ה׳. ואם חרה יחרה לו דע: עבדך ז׳ חס׳ וקמצין בקריאה וסי׳ נמסר בסדר בהעלתך: בברית ג׳ בקריאה וסי׳ לעברך בברית ה׳ אלהיך ובאלתו. ועשית חסד על עבדך, ואשבע לו ואבוא בברית: אזנך כלהון מלאים בנביאים במ"ג חס׳ וסי׳ כי אחקר את
תולדות אהרן כי כלתה הרעה. עקידה שער כג אלהי ישראל כי אחקר. שם:

מצודת ציון

גאולתו (ויקרא כ"ה): (ז) כה. כן: כלתה. ענין סוף וגמר: (י) יענך. ישיבך: קשה. תשובה קשה: (יב) אחקור. מל׳

מצודת דוד

ומשכלת אמר לו מה תאמר נפשך: (ה) חדש מחר. ר"ל ראש חדש והיה מדרך כל אוכלי שלחן המלך לבוא בו אל השולחן ולא יעדרו אבל בשאר הימים היה מי מהם לפעמים נמנע מלבוא: ואנכי וכו׳. דרכי לשבת עם המלך לאכול על שולחנו: ושלחתני. ר"ל לזאת העצה היעוצה שהיום תשלחני להסתר היום ומחר ומחרתו עד הערב עד עת תוכל להודיעני אחר הסעודה: (ו) אם פקוד. אם יזכור בי לשאול עלי אז תשיב לומר שנשאל ממני ללכת לעירו על הזבח הקבוע לבני משפחתו בכל שנה (וחשב כי בזולת ר"ח לא ישאל עליו כי אין הדבר קבע לבוא בכל יום ואף בר"ח לבד לא ישאל בחשבו שמקרה הוא וכאשר היה באמת שחדל לשאול בר"ח אולם כשלא יבוא בר"ח וגם ביום שלאחריו אז קרוב הדבר שישאל עליו): (ז) טוב. ר"ל טוב עשית מה שנתת לו רשות ללכת: שלום לעבדך. אז תדע כי שלום לי ואיננו רוצה להמיתני: דע כי כלתה. ר"ל סוף דעתו להמיתני ולזה חרה לו על מה שלא אהיה מצוי אצלו לשלוח בי יד: (ח) ועשית חסד. לגלות אזני מה נהיה: כי בברית. לזאת מהראוי שתעשה עמדי חסד: ואם יש בי עון. ר"ל ואם לאחי"ז מצאת בי עון ובעבורי תפר הברית: תביאני. כ"א לא תגלה אזני אבוא שוב לפני אביך ותהיה אתה הגורם: (ט) חלילה לך. חולין היא לך מלהיות נמצא בך עון שבעבורה יופר הברית עד אשר אם אדע וכו׳ ר"ל לא נמצא בך עון שבעבורה אעלים ממך דברי אבי: (י) מי יגיד לך. ר"ל ע"י מי תגיד לי: או מה. ר"ל מה יעק טוב או מה יענך קשה ומסוף המקרא למדנו חסרון ראשיתו: (יא) השדה. כי אין להמתיק סוד כ"א בשדה בכדי שלא יהיה נשמע למי: (יב) ה׳ אלהי ישראל. ר"ל הריני נשבע בה׳ וכו׳: כעת מחר. כעת הזאת ביום מחר השלישית ובוא יום שאחר ר"ח: והנה טוב. כשתהיה ההודעה טובה: ולא אז וכו׳. וכי לא אז אשלח אליך לבשרך טובה בתמיה: (יג) כה יעשה וכו׳. הוא ענין שבועה וגוס ולא אמר והרי הוא כאלו אמר טובה כזאת יעשה לי וכן יוסיף וכו׳: כי ייטיב. כאשר יהיה ישרו טוב בעיני אבי להרע לך עם כי יקשה בעיני לבשרך רעה עכ"ז אגלה אזנך כי ההליכה מפה לטובה תחשב כי

רדק

כמו שהיה עמו: (יד) ולא אם עודני חי . לא אשאל ממך אם עודני חי כשתמלוך כי אינני ירא שלא תעשה חסד ה' עמדי : ולא אמות . כי ידעתי כי חסד תעשה עמדי . ומה שאמר חסד ה' כי בברית ה' באו שניהם כשכרתו ברית כמו שאומר ויכרתו יהונתן ודוד ברית ואמר לו דוד כי בברית ה' הבאת את עבדך וזהו ברית ה' שאמרו בכרתם ברית ה' עד ביני ובינך . אבל זה הדבר אני שואל ממך שלא תכרית חסדך מביתי עד עולם : (טו) ולא בהכרית . כלומר אפילו בהכרית ה' את אויבי דוד מעל פני האדמה עד שלא ישאר איש מהם לא תכרית ביתי אף על פי שמשפחת אבי מכלל אויבי דוד : (טז) ויכרות יהונתן עם בית דוד . אחר שבקש יהונתן מאת דוד שיהי' בריתו עם ביתו כרת גם הוא ברית להיות בריתו עם בית דוד גם כן והם נשיו ובניו ובית אביו גם כן כי כל זמן שתמשך מלכות אביו שיהיה בריתו עם בית דוד לשמרם בכל כחו . ועוד הוסיף יהונתן ואמר ובקש ה' מיד אויבי דוד אם ישקר בברית : מיד אויבי דוד . כנוי הוא כי מיד דוד ר"ל שאם יפר הברית ה' יבקש מידו ועוד הוסיף להשביעו בכח האהבה שהיה אוהב אותו : (יח) ונפקדת . ונזכרת כי יזכרך אבי כשיחסר ממושבך יושב : יפקד . ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש ות"י ותתבעי ארי יהי מרוח בית אסחרותך : (יט) ושלשת תרד מאוד . תהיה נסתר ג' ימים כמו שאמרתי ונסתרת בשדה עד הערב השלישית ותרד מאד בעמק במקום הסתר ההוא באותו מקום שנסתרת ביום המעשה והוא אותו יום שהיה מעשה השבועה שנשבע שאול ליהונתן שלא יומת דוד שהיה שם נסתר דוד בשדה וי"ת ובתלתות יומיא תתבעי לחדא כלומר ביום החדש וממחרתו תפקד שישאל עליך אבי אבל ביום השלישי ידעתי שתבוקש מאד כי יחשוב אבי שברחת אם

שמואל א כ

עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אָבִי: יד וְלֹא אִם־
עוֹדֶנִּי חָי וְלֹא־תַעֲשֶׂה עִמָּדִי חֶסֶד
יְהוָה וְלֹא אָמוּת: טו וְלֹא־תַכְרִית אֶת־
חַסְדְּךָ מֵעִם בֵּיתִי עַד־עוֹלָם וְלֹא
בְּהַכְרִית יְהוָה אֶת־אֹיְבֵי דָוִד אִישׁ
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: טז וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן עִם־
בֵּית דָּוִד וּבִקֵּשׁ יְהוָה מִיַּד אֹיְבֵי דָוִד:
יז וַיּוֹסֶף יְהוֹנָתָן לְהַשְׁבִּיעַ אֶת־דָּוִד
בְּאַהֲבָתוֹ אֹתוֹ כִּי־אַהֲבַת נַפְשׁוֹ
אֲהֵבוֹ: יח וַיֹּאמֶר־לוֹ
יְהוֹנָתָן מָחָר חֹדֶשׁ וְנִפְקַדְתָּ כִּי יִפָּקֵד
מוֹשָׁבֶךָ: יט וְשִׁלַּשְׁתָּ תֵּרֵד מְאֹד וּבָאתָ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נִסְתַּרְתָּ שָּׁם בְּיוֹם
הַמַּעֲשֶׂה וְיָשַׁבְתָּ אֵצֶל הָאֶבֶן הָאָזֶל:

ג' — כ"חד חס' וחד מ"ל — כ' מ"ל — ד' — ג' . כ' את גדול . ז' בטעם

וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ
כְּמָא דַהֲוָה בְּסַעֲדֵיהּ דְאַבָּא :
יד וְלָא עַד דַאֲנָא קַיָם וְלָא
תַעְבֵּיד עִמִּי טִיבוּ מִן קֳדָם
יְיָ וְלָא אֱמוּת : טו וְלָא
תַפְסֵיק יָת טִיבוּתָךְ מִן אֱנָשׁ
בֵּיתִי עַד עָלְמָא וְלָא כַּד
שֵׁיצֵי יְיָ יָת סַנְאֵי דָוִד גְבַר
מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא : טז וּגְזַר
יְהוֹנָתָן קְיָם עִם בֵּית דָוִד
וְאִתְפְּרַע לֵיהּ יְיָ מִיַד סַנְאֵי
דָוִד : יז וְאוֹסֵיף יְהוֹנָתָן
לְאוֹמָאָה יָת דָוִד בִּדְרָחֵים
יָתֵיהּ אֲרֵי רַחֲמַת נַפְשֵׁיהּ
רַחֲמֵיהּ : יח וַאֲמַר לֵיהּ
יְהוֹנָתָן מְחַר יַרְחָא וְתִתְבְּעֵי
אֲרֵי יְהֵי מְרוַח בֵּית
אַסְחָרוּתָךְ : יט וּבִתְלָתוּת
יוֹמַיָא תִתְבְּעֵי לַחֲדָא וּתְהָךְ לְאַתְרָא דְאִטְמַרְתָּא תַמָן בְּיוֹמָא דְחוֹלָא וְתֵתֵיב בִּסְטַר

אבי . כי ייטיב אל אבי . גם מאז לא פתחה אזנך : ולא תעשה ג' וסי' ולא תעשה כמעשיהם . ולא אם עודנו חי . ועתה שוב לך בשלום : אהבו ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר ויגש : מושבך ג' בקריאה וסי' הנה משמני הארץ יהיה מושבך ומטל . איתן מושבך ושים בסלע . ונפקדת כי יפקד מושבך : ובאת ז' בטעם מלרע : וסי' נמסר בסדר נח :

תולדות אהרן מחר חדש . מגלה לא :

רשי

את אזנך : (יד) ולא אם עודני חי . לשון בקשה הוא כמו ולא יתן נא לעבדיך (מלכים ב' ה') ואינו זו ממשמעו ולא תעשה לי טובה בעודני חי שתעשה עמי חסד ה' בטרם אמות ומהו החסד שלא תכרית את חסדך מעם ביתי בזאת הכרות לי ברי' בחיי : (טו) ולא בהכרית ה' . וגם לא תסיר חסדך מה' כי אף בנה הפורענו' על בית אבי שידעתי שיכרית המקום את אויביך : (טז) ובקש ה' . את הברית הזאת : מיד אויבי דוד . כנה הכתוב ופירושו בקש הקב"ה את העון מיד דוד כשעבר על הברית ואמר למפיבושת אתה וציבא תחלקו את השדה (שמואל ב' י"ט ל') יצתה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלכות . וכן תרגם יונתן ואתפרע ליה ה' מיד סנאי דוד : (יח) מחר חדש . ודרך כל אוכלי שולחן המלך לבא ביום מועד אל השולחן : ונפקדת . אבי יפקדך וישאל היכן אתה : כי יפקד מושבך . שיהיה מושבך חסרה שאתה יושב בו וכן תרגם יונתן ותתבעי ארי יהא מרוח בית אסחרותך : ונפקדת . לשון זכרון : כי יפקד . לשון חסרון : (יט) ושלשת . שלשת ימים ואז תרד מאוד כגונר לכשתגיע היום השלישי תרד במקום סתר ותתחבא הרבה כי אז יבקשוך ובאת אל המקום הסתר . הזה אשר אתה נסתר בו היום שהוא יום מעשה מלאכה וכן תרגם יונתן ביומא דחולא שאותו היום נסתר כמה שנאמר ויסתר דוד בשדה מיד ויהי החדש מחר : האבן האזל . אבן שהיתה אות להולכי דרכים . האזל . הולכי הדרך וכן תרגם יונתן אבן אתא . אבן האות : (כ) צדה אורה . לא מפיק ה"א ופתרון צדה כמו לצד כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטל לה ה"א בסופה בצד אותה אבן אורה חצים למטרה כדי שלא יבין הנער וזה סימן יהיה לך לנחש אם אתה צריך לברוח : והנה

פי' רבי' ישעיה

(יד) ולא אם עודני חי . פירוש ולא תשכח אם עודני חי כשתמלוך שלא תעשה עמדי חסד השם ולא אמות ולא תזכור עלי שנאת אבי : (טו) ולא תכרית את חסדך מעם ביתי עד עולם . פי' אף אם אמות תזכור חסדך לביתי אחרי עד עולם : ולא בהכרית . פירוש ולא תשכח דבר זה בהכרית השם את אויבי דוד : איש מעל פני האדמה . פירוש על שאול אביו ועל יועציו אומר כי ידעתי שהשם יכריתם מלפניך ולא תשכח את הברית שאני כורת עמך : (טז) ויכרת יהונתן עם בית דוד . פירוש כרת עמו ברית שיעזור לו מאביו ולכל בני ביתו : ובקש ה' מיד אויבי דוד . פי' אמר לו שהשם יבקש דינו מיד כל אויביו ואע"פ שהיה אביו אויבו לא נמנע מלקלל כל אויביו מרוב אהבתו אותו ושהיה רואה שהיה עתיד למלוך : (יח) ונפקדת כי יפקד מושבך. פי' ונפקדת לשון פקוד יפקוד ופי' יפקד לשון ולא נפקד ממנו איש כשיראה המלך כי מקומך חסר יזכור אותך וישאל עליך : (יט) ושלשת תרד מאד . פי' תעמוד בסתר מחר וממחרתו שהוא יום שליש' ליום זה ותרד מאד בהחב' : אל המקום אשר נסתרת שם . ביום זה שהוא ערב ראש חודש שהוא יום המעשה : וישבת אצל האבן האזל . פירוש אבן שהיתה סימן להולכי דרכים . האזל תרגום הליכה :

רלבג

כל רצונם כי שם יראו מי סביבם ולא יראו זה בהיותם בבית או בעיר : (יד) ולא אם עודני חי וגו' . ר"ל איני ירא אם עודני חי בהיותך מולך שלא תעשה עמי חסד ה' ולא אמות וגם אחרי מותי איני ירא שתכרי' חסדך מעם ביתי עד עולם ולא בעת שיכרת הש"י את אויבי דוד מעל פני האדמה איני ירא שתכרית חסדך מעם ביתי שהוא ממשפחת אויבי דוד . והנה כרת יהונתן גם כן ברית עם בית דוד ר"ל שאין בריתו עם דוד לבד אבל עם בית דוד בכללם לשמרם מהרע כפי היכולת וקלל יהונתן עצמו אם יעבור על זה הברית לבגוד בדוד ובביתו ואמר שהש"י יבקש מיד אויבי דוד ויפרע מהם אם יבגוד בזה הברית : (יז) והוסיף גם כן יהונתן להשביע את דוד בדרך שיהיה ברית שלום ביניהם מצד חוזק אהבתו אותו כי אהבת נפשו אהבו : (יט) ושלשת תרד מאד . ר"ל שישבו שם עד הערב השלישית כמו שאמר דוד או יהיה הרצון בזה שישב שם עד בקר היום השלישי מהחדש השני וכן נראה ממה שאמר אחר זה ויהי בבקר ויצא יהונתן השדה למועד דוד ותרד מאד בעמק באופן שלא יראה אותך שום אדם . ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה שנסתרת בשדה ודברתי אל אבי עליך טובה עד שנשבע שלא ימיתך : אצל האבן האזל . לפי

מצודת ציון

מלשון חקירה ודרישה : (טו) ולא תכרית . רצה לומר לא תמנע : (יח) ונפקדת . ענין זכרון : יפקד . ענין חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר לא) : (יט) האזל . ענין

מצודת דוד

כי תלך בשלום מבלי פחד וסוף הדבר יהיה כי מלוך תמלוך וזהו ויהי ה' עמך וכו' : (יד) ולא אם עודני חי . ר"ל לא אשאל ממך דבר אם אהיה עדיין חי כשתמלוך ולתוספת ביאור אמר ולא תעשה וכו' ור"ל ולא אשאל אשר תעשה עמדי חסד בעבור ברית ה' אשר בינינו בעוד שלא אמות והרי הוא כאומר מובטחני שתקיים הברית מבלי שאלה ובקשה : (טו) ולא תכרית . אף לא אשאל שלא תכרית למנוע ולבטל חסדך מעם ביתי : ולא בהכרית . אף לא אשאל שתשמור הברית בעת יכרית ה' את אויביו והם בית שאול שיוכרתו כלם בסבת הגבעונים ואמר גם לא אשאל לפרש שתחמול אז על זרעי כי הברית כולל הכל וידעתי כי שמור תשמור : (טז) עם בית דוד . לעשות חסד עם ביתו בעוד היותו נרדף משאול . ובקש . זה מדברי יונתן שאמר ה' יבקש מאויבי דוד לשלם גמול ואף ממני אם אהיה לו לאויב למנוע החסד מביתו : (יז) באהבתו אותו . ר"ל לא הוסיף להשביעו בעבור כי חשש פן לא יקיים דוד את הברית שמאז אולם מה שהוסיף להשביעו הוא על כי אהב אותו כנפשו והיה מתענג בהזכיר כי מלוך ימלוך ויהיה לאל ידו לעשות חסד : (יח) ויאמר לו יהונתן . עתה חזר להשיב על מה ששאלו דוד מי יגיד לו ואמר לו מחר ר"ח ותהיה נזכר כאשר יחסר

כ ואני שלשת החצים צדה אורה ל׳. ב׳ אחרים כיד אל
לשלח־לי למטרה׃ כא והנה אשלח
את־הנער לך מצא את־החצים אם־
אמר אמר לנער הנה החצים | ממך ו׳ ג׳ חס׳ וג׳ מ״ל
והנה קחנו ובאה כי־שלום לך ואין ל׳. ל׳
דבר חי־יהוה׃ כב ואם־כה אמר לעלם ל׳
הנה החצים ממך והלאה לך כי
שלחך יהוה׃ כג והדבר אשר דברנו ל׳. ג׳
אני ואתה הנה יהוה ביני ובינך עד־ ג׳ ב׳ קמצין וא׳ פתח
עולם׃ כד ויסתר דוד
בשדה ויהי החדש וישב המלך על־ אל ק׳
הלחם לאכול׃ כה וישב המלך על־ י״ג מ״ל
מושבו כפעם | בפעם אל־מושב
הקיר ויקם יהונתן וישב אבנר מצד ל׳
שאול ויפקד מקום דוד׃ כו ולא־
דבר שאול מאומה ביום ההוא

כ ואנא תלתא גירין בקשתא אשדי למטמתי לי לפרגיסא׃ כא והא אשלח ית עולימא אזיל ואיתי ית גיריא אם מימר אימר לעולימא הא גיריא מנך ולכא סבהי ואיתא ארי שלם לך ולית מדעם ביש קים הוא יי׃ כב ואם כדין אימר לעולימא הא גיריא מנך ולהלא אזיל ארי שיזבינך יי׃ כג ופתגמא די מלילנא אנא ואת הא מימרא דיי ביני ובינך סהיד עד עלמא׃ כד ואטמר דוד בחקלא והוה ירחא ואסחר מלכא על לחמא למיכל׃ כה ואסחר מלכא על שוייה כזמן בזמן על שוייה דמתקן ליה בסטר כותלא וקם יהונתן ואסחר אבנר מסטרא דשאול והוה אתרא דדוד מרוח׃ כו ולא מליל שאול

אמר ג׳ הסר וג׳ מל׳ וסי׳ נמסר בריש סדר משפטים ובסדר נשא : אני ואתה ג׳ בקריאה וסימ׳ ועתה לכה נכרתה ברית . והדבר אשר דברנו אני כי זכר אני ואתה את רכבים :

רשי

(כא) והנה אשלח וגו׳ . ודרך המבקש חץ הירוי הולך עד מקום שרואה שהחץ הולך ואינו יכול לכוין יפה פעמים שהוא מתפסה והחץ להלן ממנו ופעמים שהוא הולך להלן מן החץ ומתפסה והניחום הזה יהיה לך : אם אמור אומר לנער וגו׳ קחנו ובואה . לא אתה בעצמך ממקום מחבואך וקחנו ובוא אלי כי אין לך לירא כי שלום לך הקב״ה חפץ שתהא כאן ולא תירא ואפי׳ שמעתי מחבא רעה : (כב) ואם כה אומר וגו׳ לך כי שלחך . הקב״ה אומר לך לברוח ולהמלט : (כג) והדבר אשר דברנו . ברית שכרתנו יחד : הנה ה׳ ביני ובינך . עד על אותו דבר : (כה) אל מושב הקיר. בראש המטה אצל הקיר : ויקם יהונתן . עמד ממקומו לפי שאין דרך הבן להיות מיסב אצל אביו שדרכן היה לאכול מסובין על המטות והיה דוד מיסב בין יהונתן ובין שאול עכשיו שלא בא דוד לא היסב יהונתן עד שישב אבנר מצד שאול ואח״כ ישב יהונתן מצד אבנר ואי״ת לא ישב כלל הרי הוא אומר ויקם יהונתן מעל השלחן מכלל שישב

רלבג

לפי שהמקום ההוא היה רחב ייחד מקום מוגבל ממנו והוא אצל האבן האזל ואחשוב שנקראת כן שהיתה סימן להולכי דרכים : (כ) צדה אורה . ר״ל צד האבן אורה בדרך שתהיה האבן לי למטרה : (כא) החצים ממך והנה . הוא אות שישוב דוד ליהונתן ואמנם יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים בדרך שלא יגיעו עד האבן שהיתה למטרה וכאשר יאמר הלא החצי ממך והלאה הוא אות שיסור דוד מעליו וזה מבואר מצד הלשון ואמנם יהיה

רדק

אם לא תהיה בשלחנו שלשה ימים סמוכים . ומה שתרגם תרד תתבעי ר״ל תרד מאד ותהיה פחות ונקל בעיניו והמיתך אם בלבו להמיתך כי ימצא לך זאת העילה ויאמר כי בן מות אתה שברחת מלפניו ואז אכיר אם בלבו להמיתך לפי הדברים שידבר או כי אז תהיה לו סבה לדבר עליך ותרגם ביום המעשה ביומא דחולא כלומר ביום חול שעושין בו מלאכה לפי שהיום נסתר עתה ביום ראש חדש כי נראה שהיה מנהגם שלא לעשות מלאכה בראש חדש כמו שהוא מנהג הנשים היום ואפשר כי מפני קרבן ראש חדש היו רבים פנויים ממלאכתם ובאים להשתחות לפני ה׳ וכן נראה בנבואת יחזקאל לעתיד : האבן האזל . ת״י אבן אתא אולי היתה אות וסימן עוברי דרכים : (כ) שלשת החצים . בא בידיעה אף על פי שלא זכרם בפסוק נראה כי יהונתן אמר לדוד כי שלשת החצים יורה לסימן שלשת הימים שיהיה נסתר בשדה לפיכך אמר והחצים לידיעה : צדה אורה . הה״א רפה ומפטי׳ במפיק וכמוהו רבי׳ ופירושו לצד האבן אורה החצים להיות לי האבן למטרה לשלוח שם לי הנער ללקט החצים והדבר שאומר לנער יהי׳ לך סימן אם הנה אם הלאה כי שמה לא אוכל לדבר עמך פנים בפנים אם במקום ההוא רואים : (כא) קחנו . קח הנער ובא עמו ואדוני אבי ז״ל פירש קח זה הסימן ובא : ואין דבר חי ה׳ . ואין דבר רע וכן ת״י ולית מידעם כי נשבע לו חי ה׳ להבטיחו שלא יצוה לו לבוא אם לא ידע באמת כי אין בדעת אביו להמיתו ולעשות עמו רעה :
(כב) כי שלחך ה׳ . כתרגומו ארי שיזבינך ה׳ כלומר תלך לך כי ה׳ שלחך ונמלטת מחרב אבי : (כג) עד עולם . לקיים הברית עד עולם : וישב המלך על הלחם . כתוב על וקרי אל ושניהם נכונים בענין : (כה) וישב המלך על מושבו . תרגומו ואסחר מלכא על שוייה פירוש על מטתו כי מנהג היה בימים ההם לאכול במסבה במטו׳ וכן מצאנו בדברי רבותינו ז״ל כי גם בימיהם היה מנהג ומה שאמר ויקם יהונתן פירושו אחר שישב מצד אביו קם והושיב אבנר מצד אביו כי לא רצה להיות סמוך לאביו שאם יקצוף עליו על דבר דוד לא יהיה סמוך לו להכותו . והנה נפקד מקום

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כ) לשלח לי למטרה. פירוש אותה האבן תהיה לי למטרה שאשלח שם חיצי כאדם שמורה אל המטרה והאות שמורים בו המורים יקרא מטרה תרגו׳ משמרת : (כב) ואם כה אומר לעלם . פירוש אות זה מסר לו כי היה ירא שמא יעמדו שם בני אדם ולא יוכל לומר לו שיברח וימלט את נפשו : (כג) והדבר אשר דברנו אני ואתה . פירוש זהו הברית שכרת עמו : אל מושב הקיר . פירוש בראש המטה שהיו יושבים עליה סמוך לקיר : (כה) ויקם יהונתן וישב אבנר מצד שאול . פירוש קם יהונתן מצד אביו וישב לפניו שגם היה מושבו . וכך כתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו ודרך המטיל מטיל לפניו . ואבנר ישב מצד המלך סמוך לו שהיה שר צבאו : ויפקד מקום דוד . שהיה רגיל לישב סמוך ליהונתן בשורה שלפני שאול :

מצודת דוד

יחסר מקום מושבך מאין יושב בה ור״ל ע״י שמחר ר״ח תהיה בודאי נזכר אם למחר אף למחרתו וכמ״ש למעלה : (יט) ושלשת . כל שלשת הימים והם היום ומחר ומחרתו תרד מאד להיות נסתר בהעמק במקום שנסתרת שם ביום המעשה והוא היום שהיה בו מעשה השבועה אשר נשבע שאול ליהונתן לבל המית את דוד כי גם אז היה נסתר במקום ההוא : (כ) שלשת החצים . האחד לירות ראשון והשני אחריו אם להרחיקו אם להקריבו כפי הסימן האמור בענין ואולי לא יכוין בהשני לקח עוד אחד ובו יכוין לפי הסימן הנרצה : צדה אורה . אשליך לצד האבן ההוא כאלו אני מורה למטרה : (כא) והנה אשלח . לאח״ז אשלח הנער אשר עמד למצוא החצים : אם אמור אומר . ר״ל הסימן הזה יהיה בידך אם אומר לנער הנה החצים ממך הנה ר״ל קרובים אלי ממך ועברת מהם ולהלאה כי כשירצה לעשות זה הסימן יזרוק שוב חץ להיות קרוב אליו מן הנער : קחנו . אז אתה קח החץ ובוא : חי ה׳ . נשבע לו שבאם יאמר כזאת בודאי שלום לו ואין דבר רע ועכ״ז לא רצה לקרות לו בלא יודע שבעצתו נסתר : (כב) ממך והלאה . להלן ממקום עמדך כי כשירצה לעשות זה הסימן יזרוק שוב חץ להיות רחוק מהראשון וכאשר עשה באמת : לך . אז לך לדרכך וברח לך: כי שלחך ה׳ . ר״ל ההליכה תהיה לך לטובה ומה׳ היא : (כג) והדבר . כאומר ואם תלך לך זכור תזכור הדבר אשר דברנו והוא דברי הברית שכרתנו : הנה ה׳. ר״ל אין בינינו עד ואך הנה העד יהיה ה׳ וכו׳ : (כה) על מושבו . על המקום המיוחד לו לשבת בה והוא במקום המושב שאצל הקיר : ויקם יהונתן . כי סדר הישיבה היה אשר ישב דוד סמוך להמלך ואחריו יהונתן ואחריו אבנר וישב עתה המלך במקומו ויהונתן במקומו ואבנר במקומו וכשלא בא דוד נשאר יהונתן יושב סמוך לאביו מבלי אמצעי ואין מדרך הבן להסב אצל אביו לזה קם יהונתן ממקומו לשבת במקום אבנר והוא ישב במקום יהונתן מצד שאול להיות הוא אמצעי בין שאול ליהונתן בנו (ולא ישב אבנר במקום דוד ולהשאר יונתן במקומו כי חשב פן יבוא עוד דוד וישב במקומו ואף כי יהונתן ידע שלא יבוא מ״מ עשה עצמו בתחילה כלא יודע עם שאמר בסוף שנשאל ממנו וכו׳ ומטעם זה ישב מתחילה במקומו כאלו לא ידע) : ויפקד . נחסר היה המקום מן היושב : (כו) ולא דבר . לא שאל מדוע לא בא דוד כי חשב מקרה קרה לו שלא בא ואותו מקרה בלתי טהור הוא ר״ל שראה קרי ולזה לא בא כי לא טהור הוא עדיין כי לא

מצודת ציון

ענין הלוך כמו אזלו מים מני ים [איוב י״ד] ור״ל סימן להולכי אורח : (כ) צדה . מל׳ צד אורה אשליך כמו ירה בים [שמות טו] : למטרה . הוא הדבר אשר המורים מכוונים להשליך בו כמו כמטרה לחץ [איכה ג] : (כא) והנה . להצד הזה : (כב) לעלם . לנער כמו בן מי זה העלם

רד"ק

מקום דוד שלא היה בו יושב: (כו) כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. פירושו אמר שאול מקרה קרה לו שלא בא כלומר היה לו דבר להתעסק בו זולתי כי טהור הוא או לא טהור מקרה לילה לפיכך לא בא ופירוש בלתי זולתי כמו בלתי כלב בן יפונה והיו נשמרים מלאכול הטמא והטהור יחדו אפי' בחולין או שמא היו שם זבחי שלמים שעשה המלך השלמים ביום החדש גם יתכן לפרש כי אין מדרך מוסר לבא טמא לשלחן המלך וי"ת ארי אמר דילמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דילמא לאורח אזל ואנחנא לא זמנינהי פי' מקרה הוא לשון קרי מן מקרה לילה ובלתי כמו לא מן בל קרוב אליך ופירוש כי לא טהור שלא הניח בעבור שלא טהור הוא אלא שהלך בדרך קרוב ואנחנו לא זמננו אותו שיהיה מוכן לבא היום אל השלחן כי כל האוכלים על שלחן המלך לא היו תמידים בכל יום: (כז) ממחרת החדש השני. רצה לומר ממחרת ר"ח שהוא שני לחדש ויונתן תרגם ביומא דבתרוהי דהוא עיבור ירחא תניינא: (כח) נשאל נשאל. מקור שלם מבנין נפעל: מעמדי. כלומר ממני לקח רשות בלכתו לבית לחם ולא הלך בלא רשות ולשון נפעל בזה הענין רוצה לומר ששאל דוד עצמו מעמדי כדי ללכת עד בית לחם והנה הוא נשאל בעצמו וכן נשאלתי מן המלך: (כט) זבח משפחה לנו. כבר פירשתיו: והוא צוה לי אחי. פי' אחי צוה לי ללכת שמה והוא אליאב הבכור שחייב לכבדו ולשמוע למצותיו. ונראה כי כן היה דרכם באותם הימים להיות האח הקטן נשמע למצות האח הגדול כמו שנזכר למעלה בענין ויחר אף אליאב: אמלטה נא. אמלטה מעבודת המלך מעט ואלך לראות את אחי: (ל) בן נעות המרדות. בן סמוך לנעות כי הוא נקוד סגול ונעות אמר על אמו שבשו עוה תאמר הנפעל נעות לזכר ונעוה לנקבה ובסמוך נעות והוא סמוך אל המרדות כלומר מאמך היה לך זה שהיא מורדת ברצוני וכמו כן אתה מורד במה שאני רוצה ואוהב מה שאני שונא וי"ת בר סרבנותא דמרדות' קשיא פירש נעות שם: לבן ישי. שלמד כמו הרגו לאבנר

תרגום

מדעם ביומא ההוא ארי אמר דלמא עירוע הוא ליה ולא דכי הוא או דלמא לאורח אזל ואנחנא לא זמנינהי: כז והוה ביומא דבתרוהי דהוא עבור ירחא תנינא והוה אתרא דדוד מרוח ואמר שאול ליהונתן בריה מא דין לא אתא בר ישי אף תמלי אף יומא דין ללחמא: כח ואתיב יהונתן ית שאול אשתאלא אשתאל דוד מני למיזל עד בית לחם: כט ואמר שלחני כען ארי שירו נכסת קודשיא לכל זרעיתא לנא בקרתא והוא פקיד לי אחי וכען אם אשכחית רחמין בעינך אשתיזיב כען ואחזי ית אחי על כן לא אתא לפתורא דמלכא: ל ותקיף רוגזא דשאול ביהונתן ואמר ליה בר סרבניתא דמרדותא קשיא הלא ידענא ארי רעי את לבר ישי לבהתתך ולבהתת קלן אמך: לא ארי כל יומיא דבר ישי קים על ארעא לא תתקן את ומלכותך וכען שלח ואיתיניה לותי ארי גבר חיב קטול הוא:

מקרא

כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי־לא טהור:

כז ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל־יהונתן בנו מדוע לא־בא בן־ישי גם־תמול גם־היום אל־הלחם: כח ויען יהונתן את־שאול נשאל נשאל דוד מעמדי עד־בית לחם: כט ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה־לי אחי ועתה אם־מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את־אחי על־כן לא־בא אל־שלחן המלך:

ל ויחר־אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן־נעות המרדות הלוא ידעתי כי־בחר אתה לבן־ישי לבשתך ולבשת ערות אמך: לא כי כל־הימים אשר בן־ישי חי על־האדמה לא תכון אתה ומלכותך ועתה שלח וקח אתו אלי כי בן־מות

(הערות המסורה בשולי המקרא: ג' וכו' קהלת דכו' · ו' בטעם · ב' ממני · ל' · ג' · ס' . ו' פסוקי' אית בהון ה' מינין מן ב' ב' אתין · ל'. ל' · ל' · ל'. ל' · ד' · י"ג)

ואראה ה' וסי' ארדה נא ואראה. אסורה נא ואראה. ואראה העודם חיים. אעברה נא ואראה. אמלטה נא:

תולדות אהרן כי אמר מקרה. פסחים ג: ויפקד מקום דוד (תענית סח) מדוע לא בא שם: ויחר אף שאול. ערכין טז: לבשתך שם:

רש"י

שישב: (כו) מקרה הוא. קרי ראה: בלתי טהור הוא. ועדיין לא טבל לקריו שאלו טבל לקריו אין צריך הערב שמש לחולין: כי לא טהור. זו היא נתינת טעם לדבר לפי שאינו טהור לפיכך לא בא שלא יטמא את הסעודה: (כז) ממחרת החדש. ממחרת חידוש הלבנה: השני. ביום שני לחדש: (כט) והוא צוה לי אחי. גדול הבית צוה לי שאהיה שם והוא אחי אליאב: אמלטה. אשקמולייר בלעז אלך יום אחד ואשוב: (ל) נעות המרדות. לשון נע אשה נעה ודוה יוצאנית כאשר תאמר זוה מן זע כן תאמר נעוה מן נע והתי"ו מן הדיבוק שהוא דבוק למרדות: המרדות. שהיא ראויה לרדות ולייסר. דבר אחר כשחטפו בני בנימן מבנות שילה שיצאו לחול בכרמים היה שאול ביישן ולא רצה לחטוף עד שבאתה היא עצמה והעיזה פניה ורדפ' אחריו: נעות. על שם הכרמים והיא גת כמו נעוה ארחתו (ע"א דף ע"ד) ישופון נעווהי בחמר (תרגום פי' ויחי פסוק חכלילי עינים) ולא מן השם: נעלב

רלב"ג

יהיה זה כשיהיה יהונתן מורה החצים באופן שיעברו האבן שהיתה למטרה: (כו) כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור. הרצון בזה לפי מה שאחשוב שכבר אמר שאול מקרה הוא שקרה שלא בא דוד אל הלחם לא במרד ולא במפלג ממנו ולא בבוזה או אולי בלתי טהור הוא שמשמש מטתו והוא טמא עד הערב כי דוד הוא לא טהור ר"ל שלא נשמר מלשמש מטתו כי טבעו היה נוטה אל רבוי המשגל כמו שנתבאר מענינו ולזה נשמר מלבא אל שולחן המלך כי לא נכון שיאכלו הטמא והטהור יחדו בשלחן המלך עם שכבר אפשר שהיו אוכלים זבחי שלמים: (כט) והוא צוה לי אחי. הוא על דרך אמרו ותפתח ותראהו את הילד שבאר אחר הכנוי הנושא והרצון בזה שאחיו צוה לדוד שילך שם: (ל) בן נעות המרדות. ר"ל מעוותת המוסר כאילו יאמר שלא הוכיחתו אמו בקטנותו ולזה

פי' רבי' ישעיה

(כו) בלתי טהור הוא כי לא טהור. כפל לשון הוא בלי צורך: (כז) ויהי ממחרת החודש השני. פירוש שני ימים היה ראש חודש שעבר היה מלא כמו שאנו עושים עכשיו ומקדשים ראש חודש שני ימים יום שלשים ויום א' ושלשים. יום שלשים כדי לקדשו בזמנו ויום ל"א למנינו. ותרגם וסו' ביומא דבתרוהי דהוא עבור ירחא. שיום ל"א הוא מורה על יום שלושים שהוא של חדש שעבר ונתעבר להיות מלא: (כט) והוא צוה לי אחי. מקרא מסורס הוא ואחי הוא צוה לי זה אליאב שהיה גדול האחים: אמלטה נא. פירוש אמהר ללכת ואחזו' כמו מהר המלט שמה: (ל) בן נעות המרדות. פי' מלשון טועה ושוטה והוא שם התואר לבנין נפעל לזכר יאמר נעוה בצירי הוי"ו ולנקבה נעוה בקמץ. ונסמך בתי"ו שהוא סמוך אל המרדות כלו' נפשע במרדות למרות בבעלה כך אתה מורד באביך: לבשתך ולבש' ערות אמך. פי' אם יראו ישראל שימלוך דוד ולא תמלוך אתה מה יאמרו עליך הלא אתה בן מלך אלא יתלו הבושה באמך שיאמרו לא היה ראוי למלוכה כי לא היה מיוחס ממשפחת אמו. ומפני זה לא מלך אע"פ שהיה אביו מלך: (לא) כי בן מות. פירוש כי אני רואה כי הוא עתיד למלוך וליקח המלוכה ממך:

מצודת ציון

הנעלם [לעיל י"ז]: (כה) ויפקד. מענין החסרון: (כו) מאומה. כלל לא: בלתי. ענינו כמו בל ולא: (כט) אמלטה. ענין הצלה והשמטה מדבר מה: (ל) נעות. מל' עון ופשע: המרדות. מל' מרד: לבן ישי. כמו כבן ישי והא הלמ"ד במקום הבי"ת וכן ישבת לכסא [תהלים ט'] ומשפטו בכסא: ערות. ענינו גלות הדופי כמו ערות דבר [דברים כ"ד]: (לא) תכון. מלשון הכנה וקיום:

מצודת דוד

לא טבל לקריו ואין מהראוי לאכול בשלחן המלך הטמא והטהור יחדו: (כז) ממחרת החדש השני. ר"ל ממחרת ר"ח שהוא שני לחדש: גם תמול. כי חשב אם היה מקרה היה לו לבוא היום חלופו עם שאין הדבר קבוע בכל יום מימות החול: (כח) נשאול נשאל. ממני שאל רשות ללכת עד בית לחם: (כט) שלחני. תן לי רשות ללכת: זבח משפחה. אותו היום היו בני משפחתו זובחים בעירו זבחי שלמים: והוא צוה לי. לבוא על הזבח וחוזר ומפרש מי היה המצוה ואמר אחי אליאב הבכור הוא היה המצוה: אמלטה נא. מעבודת המלך ואראה את אחי בשמחת הזבח: על כן לא בא. כי נתתי לו רשות ללכת והלך לו: (ל) בן נעות המרדות. ר"ל כאשר אמך היא נפשעת בדבר המרידה למרוד בי כן אתה בנה דומה לה לפשוע בדבר המרד: הלא ידעתי. מאז ידעתי שאתה בוחר בבן ישי להיות מולך וזה לבשתך ולבושת בגלות דופי אמך כי הלא יאמרו הבריות אין זה כ"א זנתה אמו והוא אינו בן שאול ולזה יאהב לשונאי שאול: (לא) כי כל הימים. ר"ל כ"א

לאבנר או היא במקום בית כלומר לשיכנס לחרב: לבשתך ולבשת ערות אמך. עתה יאמרו השומעים שאתה אוהב אדם שאני שונא כי נינך בני ויהיה זה בשתך יבוש' ערות אמך שיאמרו שזנתה: (לג) כי כלה. כלומר נגמר הדבר בלב אבי להמית את דוד: (לד) מעם השלחן. כמו מעם ברכיו: ביום החדש השני. תרגומו ביום עבור ירחא תנינא: כי נעצב. נפעל עבר כי הוא פתוח: כי הכלימו אביו. כלומר על שני דברים לא אכל לחם כי נעצב בעבור דוד ובעבור שהכלימו אביו בדבור ובמעשה: (לה) למועד דוד. כתרגומו לזמנא דאמר ליה דוד והוא יום השלישי להסתרו בשדה ואף על פי שהוא אמר לו בערב והוא הלך אליו בבקר לא היה צריך להמתין עד הערב כי כבר ראה לב אביו: (לו) להעבירו. ירה החצי בכח להעבירו המטרה שהיא האבן האזל ועשה זה כדי שיוכל לומר החצי ממך והלאה כי שמא יבא אדם בין כך ולא יוכל להתחבר עם דוד וישמע דוד הסימן וכאשר ראה כי לא בא אדם שם אמר לנער שימהר ויבא העיר כדי שיוכל להתחבר עם דוד ולדבר עמו פנים בפנים: (לח) וילקט נער יהונתן את החצי. החצי כתיב וקרי החצים הכתיב הוא לשון יחיד כי נראה שחץ לבד ירה כמו שאמר הלא החצי וקרי החצים להודיע כי חצים שלשת ירה כמו שאמר שלשת החצים צדה אורה: (מ) את כליו. קשתו וחציו: (מא) קם מאצל הנגב. כי שמע שאמר לנער שיבא

הוּא׃ לב וַיַּעַן יְהוֹנָתָן
אֶת־שָׁאוּל אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָמָּה
יוּמַת מֶה עָשָׂה׃ לג וַיָּטֶל שָׁאוּל אֶת־
הַחֲנִית עָלָיו לְהַכֹּתוֹ וַיֵּדַע יְהוֹנָתָן
כִּי־כָלָה הִיא מֵעִם אָבִיו לְהָמִית אֶת־
דָּוִד׃ לד וַיָּקָם יְהוֹנָתָן מֵעִם הַשֻּׁלְחָן
בָּחֳרִי־אָף וְלֹא־אָכַל בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי לֶחֶם כִּי נֶעְצַב אֶל דָּוִד כִּי
הִכְלִמוֹ אָבִיו׃ לה וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא יְהוֹנָתָן
הַשָּׂדֶה לְמוֹעֵד דָּוִד וְנַעַר קָטֹן עִמּוֹ׃
לו וַיֹּאמֶר לְנַעֲרוֹ רֻץ מְצָא נָא אֶת־
הַחִצִּים אֲשֶׁר אָנֹכִי מוֹרֶה הַנַּעַר רָץ
וְהוּא־יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִרוֹ׃
לז וַיָּבֹא הַנַּעַר עַד־מְקוֹם הַחֵצִי אֲשֶׁר
יָרָה יְהוֹנָתָן וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי
הַנַּעַר וַיֹּאמֶר הֲלוֹא הַחֵצִי מִמְּךָ
וָהָלְאָה׃ לח וַיִּקְרָא יְהוֹנָתָן אַחֲרֵי הַנַּעַר
מְהֵרָה חוּשָׁה אַל־תַּעֲמֹד וַיְלַקֵּט נַעַר
יְהוֹנָתָן אֶת־הַחִצִּי וַיָּבֹא אֶל־אֲדֹנָיו׃
לט וְהַנַּעַר לֹא־יָדַע מְאוּמָה אַךְ יְהוֹנָתָן
וְדָוִד יָדְעוּ אֶת־הַדָּבָר׃ מ וַיִּתֵּן יְהוֹנָתָן
אֶת־כֵּלָיו אֶל־הַנַּעַר אֲשֶׁר־לוֹ וַיֹּאמֶר
לוֹ לֵךְ הָבֵיא הָעִיר׃ מא הַנַּעַר בָּא וְדָוִד
קָם מֵאֵצֶל הַנֶּגֶב וַיִּפֹּל לְאַפָּיו אַרְצָה

ט' · ד'. ד' · ב' פתח · ל' · ו' רפין · ב' הס'.ב' לך מלא והד ומלא חן · ל' חס' · החצים ק' · ס' בטעם · ג'ב' חס' וא' מ"ל. ל' ר"פ · ל'

לב וְאָתֵיב יְהוֹנָתָן יָת שָׁאוּל אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ לְמָה יִתְקְטֵיל מָה עֲבַד׃ לג וַאֲרִים שָׁאוּל יָת מוּרְנִיתָא עִלוֹהִי לְמִמְחֵיהּ וִידַע יְהוֹנָתָן אֲרֵי גְמִירָא הִיא מִן אֲבוּהִי לְמִקְטַל יָת דָּוִד׃ לד וְקָם יְהוֹנָתָן מֵעַם פְּתוֹרָא בִּתְקֵיף רוּגְזָא וְלָא אֲכַל בְּיוֹם עִבּוּר יַרְחָא תִּנְיָנָא לַחְמָא אֲרֵי אִתְנְסֵיס עַל דָּוִד אֲרֵי אַכְלִימֵיהּ אֲבוּהִי׃ לה וַהֲוָה בְצַפְרָא וּנְפַק יְהוֹנָתָן לְחַקְלָא לִזְמְנָא דַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד וְיָנִיק זְעֵיר עִמֵּיהּ׃ לו וַאֲמַר לְעוּלֵימֵיהּ רְהַט אַיְתָא כְעַן יָת גִּירַיָּא דַאֲנָא שָׁדֵי וְעוּלֵימָא רְהַט וְהוּא שְׁדָא גִירָא לְאַעְבָּרוּתֵיהּ׃ לז וַאֲתָא עוּלֵימָא עַד אֲתַר גִּירָא דִּי שְׁדָא יְהוֹנָתָן וּקְרָא יְהוֹנָתָן בָּתַר עוּלֵימָא וַאֲמַר הֲלָא גִירָא מִנָּךְ וּלְהָלָא׃ לח וּקְרָא יְהוֹנָתָן בָּתַר עוּלֵימָא אוֹחִי בִּפְרִיעַ לָא תִתְעַכַּב וּלְקִיט עוּלֵימָא דִיהוֹנָתָן יָת גִּירַיָּא וַאֲתָא לְוַת רִבּוֹנֵיהּ׃ לט וְעוּלֵימָא לָא יְדַע מִדַּעַם בְּרַם יְהוֹנָתָן וְדָוִד יָדְעִין יָת פִּתְגָמָא׃ מ וִיהַב יְהוֹנָתָן יָת זַיְנֵיהּ לְעוּלֵימָא דִילֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל אוֹבֵילֵיהּ לְקַרְתָּא׃ מא עוּלֵימָא אֲתָא וְדָוִד קָם

(לד) נעצב אל דוד. בשביל דוד: כי הכלימו אביו. בשביל דוד: (לה) למועד דוד. למועד אשר קבע לו דוד: (לו) להעבירו. החצי עבר את הנער: (מא) מאצל הנגב. מאצל אבן אתא דלקביל דרומא

פי' רבי ישעיה

(לד) כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו. פי' הכלימה בעבורו וידע כי בלבו להרגו: (לה) למועד דוד. למועד אשר קבע עם דוד: והוא ירה החצי. היו"ד יתירה: (מא) ודוד קם מאצל הנגב. פירוש מצד

החצי חד מן ה' מלין קריין מ"ם בסוף תיבותא ולא כתיב וסי' עברנו דויהי כשמע כל מלכי. החצי ויקרא יהונתן אחרי הנער. אלהיך וגם באו עבדי המלך לברך ייטיב. שנה בן שלשים ושתים דיורם בן אחאב קדמאה דפסוק כנ"ל. בה והיה כל מעבר מטה בם בה כתיב: הבא ג' בקריאה וסי' הבא את האנשים הביתה. הבא נא ידך אל חיקך. לך הביא העיר בתראה יתיר יו"ד:

רלבג

ילזה לא קבל מוסר כראוי ויהיה הרצון במרדות מוסר ובזה אמרו רבותינו מכה מרדות או יהיה הרצון במרדות ממשלה מענין וירד מים עד ים והוא היותר נכון וירצה בזה שהיה בן אשה שאינה ראויה לממשלה אבל היא מעוותת בדבר הממשלה כי אין מינה נאות למדנות ובזה יאמר ביהונתן שהוא בלתי ראוי לממשלה כי הוא בוחר במה שימנעהו ממלוך על ישראל והוא דוד: (לד) כי נעצב אל דוד כי הכלימו אביו. באר בזה ששני דברים היו סבה שלא אכל יהונתן ביום החדש השני לחם האחד כי היה נעצב אל דוד שיצטרך שיפרד ממנו מפחד אביו והיא היתה הסבה היותר חזקה ולזה הקדימה והסבה השנית היא כי הכלימו אביו במה שקרא לו בן נעות המרדות: (לו) רוץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה. קצר הכתוב וזה כי הוא באר לנער אי זה דבר ישים לו למטרה והוא האבן האזל: והוא ירה החצי להעבירו. ר"ל שיהונתן ירה חצו בחוזק כנגד מקום אחר יותר רחוק מהאבן ההוא כדי שיעבור החץ המקום שהגביל הנער: (לז) עד מקום החצי אשר ירה יהונתן. ר"ל עד המקום שאמר לנער שישים לו למטרה והוא אבן האזל והנה עבר החץ המקום ההוא כי יהונתן השתדל בזה כמו שקדם כדי שיאמר לנער הלא החצי ממך והלאה ויבין דוד כי שלחהו הש"י וימלט כאשר יוכל והנה היה ירא יהונתן שלא יוכל לדבר עמו פנים בפנים ולזה הוצרך לזאת האות כי אולי יבאו אנשים בשדה ההוא ולא יוכל דוד לצאת אל יהונתן לדבר עמו אך אחר בראה יהונתן שלא היו שם כי אם הוא ונערו שלח נערו אל העיר והרגיש דוד כי אין שם איש ולזה שלח יהונתן נערו וקם דוד מהמקום שהיה נסתר בו ונתן תודה ליהונתן והשתחוה

לו

מצודת דוד

לא בחרת בו שימלוך הוא לא היית מצילו מידי כי כל ימי חייו לא תתקיים לא אתה ולא המלכות: ועתה שלח. הואיל ואתה נתת לו רשות ללכת עליך להשיבו כי הוא בן מות ואמיתנו: (לב) מה עשה. אם ה' המליכו מה עשה הוא: (לג) כי כלה היא. ר"ל סוף נגמר דעת אביו הוא להמיתו: (לד) ביום החדש השני. ר"ל ביום השני להחדש: אל דוד. בראותו כי כלתה אליו הרעה: כי הכלימו. ובעבור כי הכלימו אביו שקראו בן נעות המרדות והטיל עליו החנית: (לה) ויהי בבוקר. ביום הג' מהחדש ולא ביום השני כאשר קבעו כי חשב פן ירגיש מי בדבר ולזה הלך בבוקר שאז הדרך לעשות טיול ולירות בחצים ובע"כ ישב שם דוד עד בואו: למועד דוד. אל המקום המיועד אשר דוד נועד להסתר בה: (לו) הנער רץ. אחר שירה החץ הראשון רץ הנער אחריו ובעודו רץ ירה השני להעביר אותו להלאה מהחץ הראשון: (לז) עד מקום החצי. אשר ירה בראשונה: הלא החצי. אשר יריתי באחרונה הלא היא ממך והלאה: (לח) מהרה חושה. רוץ מהר אחר השניה ולא תעמוד במקום הראשונה: את החצים. הראשונה והשניה: (לט) לא ידע מאומה. מהסימן הנעשה בירית אלו החצים: (מ) את כליו. הקשת והחצים: (מא) הנער בא. ר"ל הלך לבוא העירה: ודוד קם. היות מתחלה היו שם אנשים ולא היה יכול לדבר עם דוד פה"פ וכאשר חשש מאז ולכך עשה הסימן עם

החצים

מצודת ציון

בן מות. איש מות: (לג) ויטל. השליך: (לה) למועד. מקום המיועד וקבוע וכאשר יאמר על זמן קבוע כ"כ יאמר על מקום קבוע וכן ובית מועד לכל חי [איוב ל']: (לו) מורה. מל' יריה והשלכה: (לז) אחרי הנער. ר"ל אל הנער כשהוא אחריו: (לח) חושה. גם הוא כענין מהירות כמו

רדק

שיבא העיר וידע כי אין שם אדם אחר ולפיכך אמר לנער שילך לו כדי שידבר עמו וקם ממקום הסתר ופירושו מאצל הנגב כתרגומו קם מסטי' אבן אתא דלקביל דרומ' כלומר כי דוד היה נסתר אצל האבן לצד דרומה של אבן כמו שאמר וישבת אצל האבן האזל ויונתן שם למערב האבן לצד צפונה שלא יראה הנער את דוד בלקטו החצים : עד דוד הגדיל. לבכות יותר מיהונתן: (מב) אשר נשבענו . וזכור אשר נשבענו שנינו אנחנו והכפל לחזק הענין וכן ופניתי אני וראיתי אני והדומי' להם שכתבנו בספר מכלל מבנין פועל הדגוש : (ב) נבה . אל נוב והה"א נוספת לפיכך הטעם מלעיל : ויחרד. הגידו לו שהיה בא דוד וחרד ויצא לקראתו והוא לשון תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו ויחרדו כצפור ממצרים ויתכן לפרשו כמשמעו ענין חרדה ופחד לפי שהיה בא לבדו פחד וחרד לקראתו מה היה הענין בואו לבדו וכת"י ואיתבעית : (ג) יודעתי . כמו הודעתי או הוא מן הדומה למרובע ופי' הודעתי אותם שילכו לפני ואמצא אותם במקום פלוני ופי' פלוני אלמוני מקום מכוסה ונסתר פלוני מן כי יפלא ממך דבר אלמוני מן אלם כלומר מקום שלא ידובר בו ותרגומו וית עולימיא שלחי' קדמי לאתר כסי וטמיר : (ה) לחם קדש. פירש אדוני אבי ז"ל לחמי תודה שיוכל זר לאוכלו במהרה: אם נשמרו הנערים . דרך כבו' אם נשמרת ר"ל וכמוהו וירדו כל

הודה ועליו אמר שיתנהו לו ולנער[...] אם נשמרו הנערים אך מאשה . והנה יחס זה לנערי' לכבוד דוד ואחשוב שיהיה הרצון בזה שיהיו נשמרים מטומאת אשה וממה שידמה לזאת הטומאה :

שנינו ג' בקריאה וסי' ויוכיחו בין שנינו . אשר נשבענו שנינו אנחנו . ישת ידו על שנינו אנ"ך . לבדך ג' זקפין בקריאה וסי' מדוע אתה יושב לבדך . ויבא דוד נבה אתה הוא ה' לבדך אנ"ך . וכל אס"ף דכוו' .

תולדות אהרן מה יש תחת ידך . (סוכה נס):

תרגום

מסטר אבן אתא דלקביל
דרומא ונפל על אפוהי על
ארעא וסגיד תלת זמנין
ונשיקו גבר ית חבריה
ובכו גבר עם חבריה עד
דדוד אסגי : מב ואמר
יהונתן לדוד איזיל לשלם
דקימנא תרוינא אנחנא
בשמא דיי למימר מימרא
דיי יהי סהיד בינא ובינך
ובין בני ובין בנך עד עלמא:
א וקם ואזל ויהונתן על
לקרתא : ב ואתא דוד
לנוב לות אחימלך כהנא
ואתבעית אחימלך לקדמות
דוד ואמר ליה מא דין
את בלחודך וגבר לית
עמך : ג ואמר דוד
לאחימלך כהנא מלכא
פקדני פתגמא ואמר לי
אנש לא ידע מדעם ית
פתגמא דאנא שלח לך
ודפקדתך וית עולימיא
שלחית קדמי לאתר כסי
וטמיר : ד וכען מה אית
כא תחות ידך חמשא
טולמין דלחמא הב בידי
או מה דאשתכח : ה ואתיב כהנא ית דוד ואמר לית לחם חולין
לתחות ידי אלהין לחמא דקודשא אית ברם אם נטרין עולימיא לחוד

מקרא

ל' וישתחו שלש פעמים וישקו | איש
ל' את־רעהו ויבכו איש את־רעהו עד־
דוד הגדיל : מב ויאמר יהונתן לדוד
ג' ומ"ל לך לשלום אשר נשבענו שנינו
אנחנו בשם יהוה לאמר יהוה יהיה |
ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד־
ז' פתחין עולם : כא א ויקם וילך
ב' רהיתי את בן ויהונתן בא העיר : ב ויבא דוד נבה
אל־אחימלך הכהן ויחרד אחימלך
לקראת דוד ויאמר לו מדוע אתה
ג' וכל אס"ף דכו' לבדך ואיש אין אתך : ג ויאמר דוד
לאחימלך הכהן המלך צוני דבר
ויאמר אלי איש אל־ידע מאומה את־
הדבר אשר־אנכי שלחך ואשר
ל' חס' ג' צויתך ואת־הנערים יודעתי אל־
ג' מקום פלני אלמוני : ד ועתה מה־יש
ל' תחת־ידך חמשה־לחם תנה בידי או
הנמצא : ה ויען הכהן את־דוד ויאמר
אין־לחם חל אל־תחת ידי כי־אם־
לחם קדש יש אם־נשמרו הנערים
אך מאשה :

רשי

דרומה : עד דוד הגדיל. הרבה לבכות : (מב) לך לשלום . והשבועה אשר נשבענו . ה' יהיה עד עליה עד עולם : (ג) ואת הנערים יודעתי . לשון הורת הנערים אשר יצאו עמי הטרחתים לרוץ לפני אל מקום פלוני אלמוני : יודעתי . כמו ויודע בהם אנשי סכות (שופטים ח' ט"ז) : פלוני אלמוני . אלמון מאין שם שאיני חפץ להזכיר כי דבר סתר הוא : פלוני . כמו כי יפלא (דברים י"ז ח') יתכסה : (ד) או הנמצא. אם אין חמשה תן לי מה שנמצא בידך : (ה) אך מאשה . בקושי אני מאכילן לזרים אך זה אי אפשר שאאכילנו לטמאים : עצורה

רלבג

ש שלש פעמים : (מא) ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל . ר"ל שדוד הגדיל לבכות יותר מן הראוי לו למה שהיה בו מן הפחד מפני שאול ולזה מהר יהונתן לשלוח את דוד ונפרדו איש מעל אחיו : (ב) מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך . תמה על שר וגדול כדוד עם שהיה חתן המלך שילך יחידי : (ג) ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני אלמני . ר"ל ואת הנערים הודעתי שילכו לפני ואמצאם במקום איני רוצה לגלותו ולזה יהיה המקום ההוא נסתר ונעלם והסבה בזה שמירתי לצוואת המלך שלא יודע לאיש הדרך אשר אני הולך בה וידמה שדוד שאל לו באלהים אם תצליח דרכו שהוא הולך בה כי כבר נגלה במה שאחר זה שדוד שאל לו באלהים ולפי שהוא אמר לאחימלך כי המלך צוהו שלא יגלה סודו לשום אדם היה מחוייב שישאל לו זה דרך כללות : (ה) כי אם לחם קדש יש . יתכן שבחר מלחם הקדשים מה שאסורו יותר קל והוא קדשים קלים כמו הענין בלחמי
כי

פי' רבי' ישעיה

אבן האזל הדרומי · (מב) לך לשלום אשר נשבענו שנינו . פי' לך לשלום ותזכור השבועה אשר נשבענו ומקרא קצר הוא : אשר נשבענו שנינו אנחנו . בא בשני סימנים כמו ופגריכם אתם . ותראהו את הילד : (ב) ויבא דוד נבה . כמו לנוב : אל אחימלך הכהן . הוא אחיה בן אחימלך הוא אחיטוב הכתוב לעיל בשאול : (ג) ואת הנערים יודעתי . כמו הודעתי . ונחלף הה"א ביו"ד : אל מקום פלוני אלמוני . תרגם לאתר כסי וטמיר . פלני . כמו כי יפלא . אלמוני . כמו עלמוני ונחלף העין באלף כלומר הודעתי להם שילכו במקום פלוני וימתינוני שם . ודרך המקרי' כשאינו מזכיר שמו יאמר כן כמו שנאמר בבעז סורה שבה פה פלוני אלמוני : (ה) אין לחם חול אל תחת ידי . פירוש מפני שהיה להם לחם הפנים לאכול לא היה להם לחם חול כדי שלא יבוא לחם הפנים לידי נותר שאינו נאכל אלא
כדי

מצודת ציון

כמו הוסה לעזרתי [תהלים לח] וכפל הדבר במלות שונות : (מא) הגדיל . מל' גודל ורבוי : כא (ב) נבה. היא נוב והה"א בסופה במקום למ"ד בתחלתה : (ה) יודעתי . כמו הודעתי : פלוני . מל' פלא ומכוסה : אלמוני . מל' אלם ור"ל אין לגלות המקום ולאומרה כאלם לא יפתח פיו וכן אל מקום פלוני אלמוני תחנותי (מ"ב ו') : (ד) תחת ידך . רוצה לומר ברשותך : (ה) חול. חולין

מצודת דוד

החצים וכאשר גמר הסימן הלכו להם האנשים ושלח גם הוא את הנער וכאשר שמע דוד שלחו את הנער הבין בדבר שאין שם איש וקם ממקומו והלך אליו : מאצל הנגב . מצד הדרומי של אבן האזל ויהונתן ירה החצים מול צד הצפוני : לאפיו . על פניו : את רעהו. עם רעהו על כי היה קשה להם הפרידה : עד דוד הגדיל. הרבה לבכות יותר מיהונתן : (מב) אשר נשבענו . כאומר זכור תזכור אשר נשבענו אמרנו ה' יהיה לעד ביני ובינך וכו' : כא (א) ויקם וילך . על דוד יאמר : (ב) ויחרד . מיהר בחרדה לקראתו : מדוע אתה לבדך . שאין מהראוי לשר וגדול ללכת יחידי : (ג) אשר וכו' . ר"ל לא מה שהמלך שלחני ולא מדבר השליחות אשר צוני ולזה באתי הנה יחידי : ואת הנערים . המשרתים שלי הודעתי אותם ללכת אל מקום פלוני אלמוני ר"ל הנסתר והמכוסה ואין לגלותה ושמה ימתינו עד בואי : (ד) ועתה . הואיל ומהלכי היא בסוד אין להמציא לי לחם מזולת לזאת מה יש מהלחם תחת ידך אם חמשה תנה בידי : או הנמצא . ר"ל ואם אין חמשה בידך תן הנמצא ואם פחות מחמשה : (ה) לחם קדש. להם הפנים היו וכבר נסתלקו מהשלחן והוקטרו הבזיכין : אם נשמרו הנערים . הם הנערים שאמר דוד שצלחם אל מקום פלוני אלמוני וחשב שהאמת אתו ולהם יביא הלחם : אך מאשה . כאלו אמר אך אם נשמר הנערים מאשה ר"ל מטומאת קרי ואף שהלחם ההוא אסור לזרים מ"מ הלה לבאכילם

רשי

(ו) עצורה לנו. עצורה ממנו: ויהיו כלי הנערים קדש. טהורים: והוא דרך חול. והלחם משנסתלק מעל השולחן והקטירו הבזיכין קרוב הוא להיות חולין שיצא מידי מעילה משיהיה לו שעת היתר לכהנים. ואף כי היום יקדש בכלי. ואפי' אם היום היתה תחלת קדושתו על השלחן הייתי זקוק ליטלו משם ולהאכילנו שאחזו בולמוס ומסוכן הוא כך מפורש במנחות: (ז) לשום לחם חם. אחר ביום הלקח זה ורבותינו אמרו חם כיום הלקחו. חם ביום

רדק

כל עבדיך אלה אלי: (ו) כי אם אשה עצורה לנו. אפילו היתה אשה עצורה עמנו כתמול שלשום בצאתי טהרנו עצמנו: ויהיו כלי הנערים. כלומר בגדיהם קדש: והוא דרך חול. כלומר אע"פ שיצאנו דרך חול שלא היינו סבורים שהיינו צריכים ללחם קדש אעפ"כ טהרנו עצמנו כדרך בני אדם שדעתם לצאת לדרך: ואף כי היום יקדש בכלי. פי' כל שכן היום שיהיה עמנו לחם קדש שנשמר בו ונזהר שיהיה בקדושתו בכלי: (ז) ויתן לו הכהן קדש. לחם קדש כלומר לחמי תודה כי לא היה שם לחם אחר אלא לחם הפנים המוסרי' מלפני ה' ואותו אסור לזרי' לפיכך נתן לו לחמי תודה כי לא היה שם לחם חולין כך פי' אדוני אבי ז"ל. ורבותינו ז"ל פירשו כי לחם הפנים נתן לו ופירשו והוא דרך חול על לחם הפנים כי אחר הקטרת בזיכים היה כמו שאמר המוסרים מלפני ה' ואין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בזיכים ופי' ואף כי היום יקדש בכלי אין צריך לומר זה שנוכל לאכלו כי רעבים אנחנו ומסוכנים אלא אפי' זה שהושם עתה על השלחן שהוא קדוש בכלי שהשלחן מקדשו ויש בו מעילה אף על פי כן נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר שתתן לנו ואנחנו רעבים ומסוכנים ואמרו שאחזו לדוד חולי הנקרא בולמוס מחמת רעב ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא ע"א וגלוי עריות ושפיכות דמים: לשום לחם חום. חום תואר בפלס מעוז לתת דרך ה' ופי' כי בעת שהיו לוקחים אותו מעל השלחן היו משימין עליו האחר חם כמו שאמרו טפחו של זה בצד טפחו של זה שנאמר לחם פנים לפני תמיד שלא יהא שלחן בלא לחם. ופי' ביום הלקחו בעת הלקחו כמו ביום הכותי כל בכור יום זעקתי בליל' נגדך לפיכך אמר לשום כלומר היו מוסרים הראשונים לשום במקומם אלו החדשים. ומה שאמר לשום לחם חם יש לשאול איך היה חם ביום סדורו והלא לחם הפנים לא היתה אפייתו דוחה שבת ומערב שבת היו אופין ומסדרין אותו בשבת כמו שכתוב ביום השבת יערכנו ועוד היאך נתן לו לחם הפנים ולחם הפנים ביום השבת שהיו מסלקין אותו היה נחלק בין משמר היוצא ומשמר הנכנס והיו אוכלין אותו ודוד בודאי לא היה בא בדרך בשבת. ואם תאמר מפני סכנת נפשות היה בא בדרך בשבת. עד שתמה עליו אחימלך ואמר לו מדוע אתה לבדך היה לו לתמוה יותר איך היה בא בשבת ועוד יש לשאול אם עם אחימלך לא היה לחם חול לא היה בכל העיר לחם חול שישאל דוד מאחד מבני העיר עד שהוצרך אחימלך לתת לו לחם קדש וא"ת לא רצה דוד לגלות עצמו בעיר ובסתר בא אל אחימלך היה לו לאחימלך לבקש לחם חול מאחד מבני העיר להאכיל לישראל וכי היו חוקרים לאחימלך בעבור מי מבקש אותו. ותשובת אלו השאלות כי נוב עיר הכהנים היתה כלה כהנים לפיכך נקראת עיר הכהנים ולפיכך צוה שאול להרוג כל העיר כי לא היה לו קצף אלא על הכהנים בעבור אחימלך וכיון שהיתה כלה כהנים ולא היה ישראל זר שוכן ביניהם היו כל העיר אוכלי תרומה והתרומה היא לזרים בעון מיתה והמסוכן מחמת רעב מאכילין אותו דבר האסור אם אין לנו מותר ומשני דברים האסורין מאכילין אותו הקל לפיכך נתן לו אחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני ה' שאין בהם מעילה אחר הקטרת בזיכי לבונה ודוד בודאי בחול בא אל אחימלך ואם תאמר כיון שבא בחול היאך היה לאחימלך לחם הפנים המוסרים מלפני ה' והלא כבר נאכל בשבת שעברה בין שני המשמרות אפשר שמא דוד ממנו שלא היה נאכל כלו כי שתים עשרה חלות היו שהיו נחלקות לכמה כהנים והיה מגיע לכל אחד דבר מועט כזית או יותר מעט עד שאמרו כי הכהנים הצנועים היו מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקין ואוכלין ואחר שהצנועים מושכין את ידיהם ממנו ולא היו אוכליה היה נשאר ממנו פעמים אחר השבת והנשאר שמא דוד נתן לו אחימלך ואם תאמר כי מה שהצנועים היו מניחין היו האחרים אוכלין אפשר שהיו אוכלים חלקם וחלק הצנועים וכן פירש"י חולקין חוטפין ואפשר שהיה חלק הצנועים מונח וכן אמרו מעשה באחד שחטף חלקו וחלק חבירו והיו קורין אותו בן חמצן כי רובן לא היו עושין כן והנכון לומר עוד כי חלק אחימלך נשאר כי כהן גדול

מקרא

וַיַּעַן דָּוִד אֶת־הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר לוֹ כִּי אִם־אִשָּׁה עֲצֻרָה־לָנוּ כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם (ל' חס'. ז' חס' ג'. ד' חס' בנביאים) בְּצֵאתִי וַיִּהְיוּ כְלֵי־הַנְּעָרִים קֹדֶשׁ וְהוּא דֶּרֶךְ חֹל וְאַף כִּי הַיּוֹם יִקְדַּשׁ בַּכֶּלִי׃ ז וַיִּתֶּן־לוֹ הַכֹּהֵן קֹדֶשׁ כִּי לֹא־הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי־אִם־לֶחֶם הַפָּנִים הַמּוּסָרִים (ל'. ח') מִלִּפְנֵי יְהוָה לָשׂוּם לֶחֶם

תרגום

מְסוֹאֲבַת אִתְּתָא ׃ ו וַאֲתֵיב דָּוִד יָת כַּהֲנָא וַאֲמַר לֵיהּ בְּקֻשְׁטָא אִתְּתָא מְרַחֲקָא לָנָא כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי בְּמִפְּקִי וַהֲוָה מָנֵיהוֹן לְעוּלֵימַיָּא דְּכַן לְקֻדְשָׁא וְהוּא בְּאוֹרַח חוּלָא הֲוָה אֲזֵיל וְיוֹמָא דֵּין הֲוָה מִתְאֲכֵיל וְלָא מִתְפְּסֵל בְּמָנָא ׃ ז וִיהַב לֵיהּ כַּהֲנָא קֻדְשָׁא אֲרֵי לָא הֲוָה תַּמָּן לְחֵם חוּלִין אֱלָהֵין לְחֵם אַפַּיָּא דְּמִעְדָּן מִן קֳדָם יְיָ

כתמול שלשם ג' בנביאים וסי' כתמול שלשם על כל גדותיו. וישבו בני ישראל באהליהם. [אשה עצורה לנו: כתמול ז' חס' וסי' נמסר בסדר ויצא. שלשם ד' חס' בנביאים וכתובים: וסי' נמסר בסדר ויצא.

תולדות אהרן והוא דרך חול. מנחות צה: ויתן לו הכהן קדש. שם: לשום לחם חם. יומא כא חגיגה כו מנחות כט צו (שקלים ו):

רלבג

(ו) כי אם אשה עצורה לנו וגו'. ר"ל הנה אשה היתה נמנעת לנו מעת צאתנו שהיתה מאתמול שלשם לרוב זריזותנו לעשות מצות המלך והנה היו כלי הנערי' ראויים לקדש כי טהרנו עצמנו בצאתנו: והוא דרך חול. רצוני שכן דרך אוכלי חולין שתהיה מעלתם כמעלתי לאכל חוליהן בטהרה ר"ל על טהרת הקדש. ואף כי היום שיהיה בכלינו נהיה נשמרים ונזהרים לאכלו בטהרה ויהיה הרצון בזה והוא הנכון הנה אם היתה עצורה כתמול שלשם לבא אליה כצאתי טהרנו את עצמנו ויהיו כלי הנערים ראויים לקדש והנה זה הוא דרכנו ומנהגנו גם באכילת חולי' שנשתדל לאכלם על טהרת הקדש ובהיות הענין כן איך לא נהיה נזהרים לאכל בטהרת הקדש כשיהיה בכלינו: (ז) ויתן לו. הכהן קדש. ר"ל כי לא היה שם לחם אחר לתת לו כי אם לחם הפנים שאינם מוסרים מלפני שולחן הזהב כי אם לשום לחם חום תחתיו ביום הלקחו באופן שיהיו בשלחן תמיד שתי מערכות לחם הפנים והנה לא היו מסירים אותו כי אם ביום השבת כמו שנתבאר בתורה ואז היה מתחלק לכהנים ולזה לא היה דרך לאחימלך לתת לדוד מלחם הפנים וידמה שאמר זה להורות שאם היה אפשר לו זה היה יותר נכון לו לתת לו לדוד מלחם הפנים כי אחר הקרבת מכשיריו והם בזיכי הלבונה אין בו מעילה כלל וידמה לפי זה המאמר שהיה בקדש שנתן יותר מהנטייה מדרכי התורה ממה שיהיה בלחם הפנים אחר הקרב' מתיריו ולזה ידמה שזה הקד' שנתן לו הוא תרומה או מנחה והתיר הכהן אכילתה לזר ולא אכילתה בטומאה כי הזרו' יתכן שיותר מפני פקוח נפש כי האכילה היא בעצמותה מסירה

פי' רבי' ישעיה

ליום ולילה ליום שבת ולמוצאי שבת. ובמוצאי שבת הלך דוד שם: אם נשמרו הנערים אך מאשה. פירוש די שאני מאכילו לזרים מחמת שאתה מסוכן וירא להראות עצמך לשום אדם ראה שיהיו הנערים טהורים: (ו) כי אם אשה עצורה לנו כתמול שלשום בצאתי. פירוש כי אם אשה ששאלתני עליה עצור' לנו ולא נגענו באשה זה ג' ימים ביום צאתי וגם כלי הנערים הם קודש ונזהרים מכל טומאה שהיו אוכלים חוליהם בטהרה כדכתיב בשאול בלתי טהור הוא: והוא דרך חול. פי' לחם הפנים הוקלה קדושתו שכיון שקרבו הבזיכין ויש בו שעת התר לכהנים יצא מידי מעילה: ואף כי היום יקדש בכלי. פירוש שהיתה תחלת קדושתו והיה בו מעילה הייתי לוקחו כי אני מסוכן ואיני רשאי להראות לשום אדם אני ונערי במצות המלך ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש: (ז) לשום לחם חום ביום הלקחו. פי' בשבת היו מסירים לחם קר ומשימים הלחם חם:

מצודת דוד

להאכילם מחמת גודל הרעבון אולם דוקא לטהורים: (ו) כי אם אשה עצורה לנו. ר"ל לא כמו שתחשוב אתה שאין אנו נשמרים מאשה לא כן היא כי אם אשה מנועה מאתנו מן כעת תמול השלישי בזמן צאתי מביתי ואף בגדי הנערים המה טהורים וראוים לקודש כי טהרו אותם: והוא דרך חל. והלחם ההוא משנסתלק מעל השלחן וקרבו הבזיכין קרוב הוא להיות חולין כי יצא מידי מעילה משיש בו היתר לכהנים: ואף כי היום וכו'. ר"ל ואפילו אם היום היתה תחלת קדושתו על השלחן ועדיין יש בו מעילה עכ"ז מותר לי לאכלם כי אחזו בולמוס והוא חולי הרעבון והכל מותר משום פקוח נפש כ"פ רז"ל במנחות: (ז) ויתן וכו' קדש וכו'. נתן לו לחם הפנים כי לא היה לו לחם אחר כ"א אלו: המוסרים. אשר נסתלקו מן השלחן לשום במקומם לחם חם בעת הלקח את אלו שהיו מונחים על השלחן כל השבוע (ואף שהלחם המסודר בשבת היה נאפה מע"ש מ"מ היה מונח במקום שישמור

מצודת ציון

חולין: (ו) עצורה. מנועה כמו ועצר את השמים [דברים י"א]: לנו. ר"ל ממנו: כתמול שלשם. ר"ל כתמול השלישי שלפני היום: דרך חול. רוצה לומר ענין חולין: (ז) המוסרים. מל' הסרה ונעדר

חם ביום הלקחו : ח ושם איש מעבדי שאול ביום ההוא נעצר לפני יהוה ב' ויסירו ושמו דאג האדמי אביר הרעים אשר לשאול : ט ויאמר דוד לאחימלך ואין יש־פה תחת־ידך חנית או־חרב כי גם־חרבי וגם־כלי לא־לקחתי בידי כי־היה דבר־המלך נחוץ : י ויאמר הכהן חרב גלית הפלשתי אשר־הכית | בעמק האלה הנה־היא לוטה בשמלה אחרי האפוד אם־אתה תקח־לך קח כי אין אחרת זולתה בזה פסקא באמצע פסוק ויאמר דוד אין כמוה תנה לי : יא ויקם דוד ויברח ביום־ההוא מפני שאול ויבא אל־אכיש מלך גת : יב ויאמרו עבדי אכיש אליו הלוא־זה דוד מלך הארץ הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול

לישויותיה להון חמים ביום אתנסיבותיה : ח ותמן גברא מעבדי שאול ביומא ההוא כניש קדם יי ושמיה דואג אדומא רב רעיא דשאול : ט ואמר דוד לאחימלך אלו אית כא תחות ידך מורניתא או חרבא ארי אף חרבי ואף מני לא נסבית בידי ארי הוה פתגם מלכא בבהילו : י ואמר כהנא חרבא דגלית פלשתאה דקטלתא במישר בוטמא הא היא מכרכא בשושיפא בתר דשאיל ליה באפודא אם יתה תסב לך סב ארי לית אוחרי בר מנה הכא ואמר דוד לית דכותה הבנא לי : יא וקם דוד וערק ביומא ההוא מן קדם שאול ואתא לות אכיש מלכא דגת : יב ואמרו עבדי אכיש ליה הלא דין דוד מלכא דארעא הלא להין משבחין בחנגיא למימר קטל שאול

כמוה ד' בקריאה וסי' אשר יעשה כמוה להריה בה. אין כמוה תנה לי . כל הגוגב מזה כמוה נקה ב' בפסוק . לזה ג' בקריאה וסי' הלא לזה יענו במחולות לאמר . אך לשוא שמרתי את אשר לזה . נחה לזה מזה .

תולדות אהרן ובם איש מעבדי שאול. סנהדרין צג: אין כמוה . עקידה ש' עח :

רדק

ורבו היה חולק עם שהמשמרות בחלות שנאמר והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן מחצה לבניו ומה שאמר לשום לחם חם ביום הלקחו מצאנו מחלוקת בין רבו' ז"ל אם היו חלות אלה נאפות בשבת או בחול כי רבי יהודה אומר כי בשבת היו נאפות ולדבריו פשוט הוא כי חם היה הלחם בעת סדורו ולדברי חכמים שאומרים כי לא היתה אפייתו דוחה את השבת ומערב שבת היה נאפה אפשר שהיה חם בעת סדורו למחר כי בערב שבת היו אופין אותו ומחר בבקר אחר הקרבת המוספין היו מסדרין אותו ואפשר שהלילה היה בתנור ולא היו מוציאין אותו מן התנור עד שעת סדורו והיה חם עדיין אולי היו סותמים פי התנור כדי שישאר בחמותו עד מחר ומרז"ל שאמרו כי במעשה נס היה הלחם חם כל זמן שיהיה בשלחן שאמרו אמר רבי יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו חם כסדורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו ואמרו רז"ל גדולה לגימה שסגגתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרו' לחם לא נהרג' נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו : (ח) נעצר לפני ה'. נראה כי בא שם לזבוח עם אנשים אחרים והלכו חביריו והוא נשאר אחריהם להתפלל או לזבוח עוד לפיכך אמר נעצר. ורז"ל פירשו עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה. ופי' אביר הרועים שהיה אב ב"ד וזהו דרך דרש: דואג האדומי . גר בארץ אדום לפיכך קראו אדומי וכן אוריה החתי יתרא הישמעאלי אתי הגיתי מיוחסי' על שם מקומם שהיו גרים בהם: אביר הרועים . אביר הוא אחד במוכרי' ובסמוך לפי שהוא דגוש על משקל כביר אביר יעקב הוא קל ממשקל שליד לפי' נשתנה בסמיכות ופי' גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם : (ט) ואין . בהירק כמו ואין בגרי והוא דרך שאלה כלו' אין יש תחת ידך הרג או חנית שתתן לי וכמוהו הירק וגרי ניר וגר בין ובין ליש ורש אין וחן וי"ת ואילו אית הכא : תחת ידך . ברשותך וכמוהו רבים : כלי . כתרגומו זייני : נחוץ . ענינו לפי מקומו מהיר ואין לו חבר וכת"י בבהילו : (י) לוטה בשמלה . מן וילט פניו הלוט הלוט ופי' כרוכה בשמלה וכן הוא תרגומו מכרכא בשושיפא : אחרי האפוד . שהיתה הלויה אחרי המקום שהיה מונח האפוד והחשן או יהיה פי' האפוד שלא היה אפוד החשן אלא אפוד בד והוא לבוש שהיו לובשים הכהנים ועבדי ה' כמו שאמר שמנים וחמשה איש נושאי אפוד בד וכתי' ודוד חגור אפוד בד וזו החרב היתה תלויה אחרי אלה הבגדים וזהו הנכון וי"ת בתר דשאיל ליה באפודי' כלומר אחר ששאל לו באפוד החשן את דרכו ואחר כן אמר לו שיקח זו החרב כי כן אמר לו דואג וישאל לו בה' וכן שאול אמר לו לאחימלך ושאול לו באלהים ולא כחש לו אחימלך אבל אמר היום החלותי לשאול לו באלהים ונכון הוא בעיני פירושו אבל אינו דרך פשט הפסוק לפי מקומו שאמר אחרי האפוד בין לוטה בשמלה ובין אותה הקח לך : אם אותה תקח לך קח . אם אותה תרצה לקחת קח כי אין אחרי' זולתה : בזה . פי' בזה המקום : אין כמוה . והלא אחימלך היה יודע שאין כמוה לנוה אמר לו אם אותה תקח לך לפי שהיתה באהל מועד לזכרון הנס כמו שפירשתי לא היה ברצון אחימלך להוציאה משם אם היתה שם אחרת אבל כיון שלא היתה שם אחרי' לא היה יכול למנעה מדוד כי הוא לקחה מהפלשתי והוא שם אותה שם באהל מועד ובידו יש לקחתה ולהחזיר' כאשר ירצה : (יא) מפני שאול . והלא תמול ברח אלא ר"ל כי ביום ההוא ברח לו מארץ ישראל ובא לו אל אכיש שלא ימצאהו שאול זהו מפני שאול : ויבא אל אכיש

פירוש גדול הממונים שלו . כמו על הרועים חרס אפי : (י) אשר הכית בעמק האלה . פירושו כדכתיב שם ויחנו בעמק האלה : הנה היא לוטה בשמלה . פי' מכוסה בשמלה : אחרי האפוד . פירוש זה היה אחר ששאל לו באפוד ותרגם בתר דשאיל ליה באפודא . וגם דואג כך הגידו ושאול לו באלהים . וגם צדה נתן לו : (יב) הלא זה דוד מלך הארץ . פי' תנאי היה בינינו אם יוכל להלחם אתי והיינו לכם לעבדים וגם ישראל גדלוהו יותר משאול המלך שנתנו לו הרבבות ולשאול האלפים :

רשי

ביום סלוקו חם כיום סדורו : (ח) נעצר לפני ה'. עוצר עצמו לפני אהל מועד לעסוק בתורה : אביר הרועים . אב בית דין : (ט) ואין יש פה ואם יש פה : נחוץ . בבהילות : (י) לוטה . כרוכה וכן וילט פניו באדרתו (מלכים א' י"ט) : אחרי האפוד . אחר ששאלו באורים ותומים אמר לו כן וכן תרגם יונתן בתר דשאיל ליה באפודא : (יב) הלא זה דוד מלך הארץ. אמרו לו לאכיש תנאי היה בינינו אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים אין

רלבג

מסירה הסכנה בהיה מהרעב ואולם הפומאה אין ראוי שתדח' מפני זה אחר שאינה בעצמותה סבה להסיר הסכנה ולזאת הסבה בעי.ה יותר לכבוש את הגר בשבת בשביל החולה שיישן כשהיה בחליו סכנה ולא יותר לטלטל את הנר להוציא חוץ מחדר החולה כמו שבארנו במקומו והנה קרא הלחם שישימו תחת הלחם המוסר לחם חם כי הוא היה נאזה מחדש שביב יום השבת עם נכות אפשר שהיה עומד בדפיסיו של זה שהיה נאפה בהם עד עת המערכה ואז היה נשמר חומו קצת לזאת הסבה : (ח) אביר הרועים . ר"ל גדול רועי המקנה אשר לשאול וממונה עליהם : (י) לוטה בשמלה . נסתרת ומכוסה בשמלה אחרי האפוד והחשן שהיה בלשכה שמשים שם בגדי כהונה והנה שם זה החרב שם לפרסם

פי' רבי ישעיה

(ח) נעצר לפני ה'. פי' קדש עליו היום ושבת שם ולא יכול ללכת ונמצא שם כשבא דוד כמו"ש : אביר הרועים אשר לשאול .

מצודת ציון

(ח) נעצר . מעוכב כמו נעצרה נא אותך [שופטים י"ג] : האדומי . שהיה גר באדום אבל היה ישראל נולידה : אביר . ענין חוזק כמו אביר יעקב [בראשית מ"ט] ור"ל גדול והשוב : (ט) ואין . בחיר"ק כמו בציר"י וכן אי כבוד (לעיל ד') : פה . כאן . כלי . ה"ו זיני : נחוץ . ענין מהירות רב וכת"י בבהילו : (י) לוטה . מכורך ומעוטף כמו וילט פניו באדרתו [מ"א י"ט] : בשמלה . בבגד : האפוד . הוא שם כולל גם להושן : זולתה . חוץ ממנה : בזה . במקום הזה : (יב) יענו . ענין הרמת קול כמו וענו הלוים קול רם [דברים כ"ז] : במחולות . שם כ"ז : ויענו

מצודת דוד

שישמור חומו) : (ח) נעצר . מעוכב שם להתבודד בעבודת ה' : אביר הרועים . גדול וממונה על רועי מקנה המלך : (ט) ואין . בלשון שאלה אמר לו האם אין יש פה חרב לתתה לי : כי היה וכו' נחוץ . ובעבור המהירות לא לקחתי מה עמדי : (י) אחרי האפוד . מונחת אחרי האפוד . וי"ת בתר דשאיל ליה באפודא ר"ל מתחלה שאל לו באורים ותומים ואח"ז אמר לו הדברים האלה : אם אותה . אם תרצה לקחתה קח אותה : אין כמוה . ר"ל טובה היא לי מכל החרבות : (יא) ביום ההוא . כי בעוד היותו בא"י עדיין היה ברשות שאול וכאלו לא ברח : מלך הארץ . ר"ל חשוב כמלך על היותו יוצא ובא במלחמה לפני העם : הלא לזה יענו . ר"ל הלא עליו

אכיש . ובספר תהלים קראו אבימלך ושני שמות היו לו וכמוהו רבים או אבימלך שם כנוי לכל מלכי פלשתים כמו פרעה מלך מצרים וכן מצאנוהו קרוי אבימלך בימי אברהם ובימי יצחק : (יג) ויירא . ביו"ד איתן לבד ויו"ד השרש נגרעה מן המכתב וירא מפניו שלא יהרגהו כי הוא הרג גבורים וכמה מהם : (יד) וישנו את טעמו . שינה את דברו ודעתו בעיניהם כדי שיתנכר להם ולא יחשבו עליו שהוא דוד או כדי להראות עצמו שוטה בעיניהם ולא יחושו עליו ויגרשוהו מהיכל המלך וילך לו ופירוש טעמו הוא מטעם המלך וכנוך טעמך ות"י ושני ית מדעי' וי"ו וישנו כנוי קודש זכר הפעול וכמוהו ותראהו את הילד ויכו האחד את האחד ופי' בעיניהם כמו לפניהם : ויתהלל בידם . עשה מעשה סכלות והוללות ופירוש בידם לפניהם כלומר בעוד שהיה בין ידיהם שהיו סובבים אותו ומביטים עליו וזה מעשה הוללות שהיה עושה : ויתו על דלתות השער . שהיה כותב בדלתות השער או משרט שריטות כי השריטה גם כן נקראה תו וכת"י ומסרט על דשי תרעי' : ויורד רירו אל זקנו . הוא ריר הרוק היוצא מהפה : (טז) חסר משוגעים אני . בתמיהה וכי הייתי חסר משוגעים וצריך אליהם כי זה הבאתם אלי . ובדרש כי אשתו של אכיש ובתו היו משוגעות וצועקות ומשטות מבפנים ודוד צועק ומשטה מבחוץ אמר להם אכיש וכי יודעים אתם בי שחסר משוגעי' אני : (ב) כל איש מצוק . מענין צוקה והוא תואר או שם : וכל איש אשר לו נושא . האל"ף במקום ה"א ופירושו כל איש אשר היה בורח מפני המלוים אותו והיו מתקבצים אל דוד : וכל איש מר נפש . שהיה רש כמו ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו או איש מצוק ר"ל צרות אחרות והיה יוצא מביתו להתרוח ולשכח צרותיו וכת"י כל גבר מעיק רוח : (ג) יצא נא אבי ואמי אתכם . יצא ממערת עדולם וישב אתכם אבל אחיו היו הולכים עמו כי ברחו אביו ואמו מפני שאול כי היה שונא אותם מפני דוד והיו מתיראים שלא יהרגם לפיכך הלכו אל דוד : (ד) וינחם . מענין נחית בחסדך כלומר הנחם והביאם לפניו

אין לך אלא שתרד מכסאך ויהיה מלך הארץ הזאת : (יד) את טעמו . את דבריו : ויתהולל . נשתטה : ויתו . ויכתוב : רירו . רוקו דבר הניטף קרוי ריר וכן בריר חלמות (איוב ו' ז') וכן רר בשרו (ויקרא ט"ו ג') : (טז) הזה יבא אל ביתי . לשון תמיהה ולכך נקוד חטף פתח ורפי : (ד) וישבו עמו כל ימי היות דוד

באלפו ודוד ברבבתו : יג וישם דוד
ס'. י"ב את־הדברים האלה בלבבו וירא
ל' מאד מפני אכיש מלך־גת : יד וישנו
ל' את־טעמו בעיניהם ויתהלל בידם
ל'. ל'. ו' ויתו על־דלתות השער ויורד רירו
ל' אל־זקנו : טו ויאמר
אכיש אל־עבדיו הנה תראו איש
ל' משתגע למה תביאו אתו אלי :
ל'. נ' טז חסר משגעים אני כי־הבאתם את־
ל'. ד' רפין זה להשתגע עלי הזה יבוא אל־ביתי :

כב א וילך דוד משם
וימלט אל־מערת עדלם וישמעו
י"ב. ד' אחיו וכל־בית אביו וירדו אליו
שמה : ב ויתקבצו אליו כל־איש
ל' ב' כתיב א' י"ג מצוק וכל־איש אשר־לו נשא וכל־
איש מר־נפש ויהי עליהם לשר
ג' ויהיו עמו כארבע מאות איש :
ג וילך דוד משם מצפה
מואב ויאמר ׀ אל־מלך מואב יצא־
נא אבי ואמי אתכם עד אשר אדע
ו' מה־יעשה־לי אלהים : ד וינחם את־
פני מלך מואב וישבו עמו כל־ימי

בְּאַלְפִין וְדָוִד בְּרִבְוָן : יג וְשַׁוִּי דָוִד יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין בְּלִבֵּיהּ וּדְחִיל לַחֲדָא מִן קֳדָם אָכִישׁ מַלְכָּא דְגַת : יד וְאַשְׁנֵי יָת טַעֲמֵיהּ בְּעֵינֵיהוֹן וְאִשְׁתְּטֵם בִּידֵיהוֹן וּמְסָרֵט עַל דָשֵׁי תַרְעָא וּמָחֵת רִירֵיהּ עַל דִּקְנֵיהּ : טו וַאֲמַר אָכִישׁ לְעַבְדוֹהִי הָא כַד חֲזֵיתוּן דִּגְבַר שָׁטֵי הוּא לְמָא אַיְתֵיתוּן יָתֵיהּ לְוָתִי : טז חֲסַר שַׁטְיָא אֲנָא אֲרֵי אַיְתֵיתוּן יָת דֵּין לְאִשְׁתַּטָּאָה קֳדָמַי הֲדֵין יֵיעוֹל לְבֵיתִי : א וַאֲזַל דָּוִד מִתַּמָּן וְאִשְׁתֵּיזֵיב לִמְעָרַת עֲדֻלָּם וּשְׁמָעוּ אֲחוֹהִי וּבֵית אֲבוּהִי וּנְחָתוּ לְוָתֵיהּ לְתַמָּן : ב וְאִתְכְּנִישׁוּ לְוָתֵיהּ כָּל גְּבַר מָעִיק רוּחַ וְכָל גְּבַר דִּי לֵיהּ מָרֵי רְשׁוּ וְכָל גְּבַר מְרִיר נְפַשׁ וַהֲוָה עֲלֵיהוֹן לְרַבָּא וַהֲווֹ עִמֵּיהּ כְּאַרְבַּע מְאָה גַּבְרָא : ג וַאֲזַל דָּוִד מִתַּמָּן לְמִצְפַּיָּא דְמוֹאָב וַאֲמַר לְמַלְכָּא דְמוֹאָב יִפּוֹק כְּעַן אַבָּא וְאִמָּא עִמְּכוֹן עַד דְּאִידַּע מָה יַעֲבֵיד לִי יְיָ : ד וְאַשְׁרִינוּן קֳדָם מַלְכָּא דְמוֹאָב וִיתִיבוּ עִמֵּיהּ כָּל

טעמו ד' בקריאה וסי' והיה טעמו כטעם לשד . וישנו את טעמו בעיניהם . על כן עמד טעמו בו . לדוד בשנותו את טעמו לפני . וחד וטעמו כצפיחית . הבאתם ג' וסי' נמסר בסדר חקת . כארבע ד' בקריאה וסי' ויתקבצו אליו כל איש מצוק . ויאמר דוד לאנשיו חגרו . ויקבצו מלך ישראל דמלכים . כי כארבע רוחות השמים : וינחם ז' בקריאה וסי' את פני מלך מואב. וינחם בערי הרכב דמלכים. וינחם בחלת וחבור דמלכים. וינחם בענן יומם. וינחם לבטח ולא פחדו. וינחם אל מחוז חפצם. שוטח לגוים וינחם :

תולדות אהרן וישם דוד את הדברים. שם כו שבועות מה : וישנו את טעמו . זכר ויפלה :

רלבג

הנס שנעשה לישראל בדבר גלית : (יד) וישנו את טעמו הוא מענין וטעם זקנים יקח והרצון ששנה דבריו באופן שהיה נראה כי בבלי דעת דבר ועשה עצמו הולל : ויתו על דלתות השע' . ר"ל שהיה מתוה תו ורושם על דלתות השער על לד השטות והיה מוריד ריר פיו על זקנו : (טז) חסר משוגעים אני . ר"ל האני חסר משוגעים ומצטרך אליהם עד שתביאו אלי זה להשתגע . ועוד האם זה שהוא בתכלית השגעון והוא ראוי לבא אל ביתי . והנה בזאת התחבולה נמלט דוד מיד אכיש מלך גת: (ב) כל איש מצוק וכל איש אשר לו נושה . הרצון באיש מצוק מי שמצאתהו מצוקת לבו מפני היותו עשוק ורצוץ ואין לו כח מיד אויביו ועושקיו . או למה שידמה לזה . ואיש אשר לו נושה הוא הלוה ואין לאל ידו לפרוע . ואיש מר נפש הוא העני אשר שדי המר נפשו לרוע מזלו וקשה יומו כי ירוח לו מצד החבורה ולזה נתקבצו אלו אל דוד עם שכבר נתפרסם להם מטוב הצלחתו מה שהביא' לקוות לטוב בהיותם בצלו :(ד) כל ימי היות דוד במצודה : זה לאות שאחר שיצא דוד מהמצודה נפרדו אביו ואמו ממלך

פי' רבי' ישעיה

(יד) וישנו את טעמו . פירוש שינה דעתו לשטות כמו מטעם המלך וגדוליו . ובא וישנו

וטעמו בשני סימנין . וזהו אבימלך דכתיב לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ששמו אכיש ומפני שהיו כל סרני פלשתים תחתיו היה נקרא אבימלך ולא ששמו אבימלך : ויתהולל בידם . לשון שטות . כמו ושופטים יהולל : (טז) חסר משוגעים אני . יש אומר שהיתה בתו משוגעת : (ב) ויתקבצו אליו כל איש מצוק . פי' כל איש שהיתה לו מצוקה ולא היה יכול לעמוד בעירו או שהיה נושי' בו . או מר נפש והוא רוצה לצאת מעירו לשכח צערו נתקבצו אליו : (ג) וילך דוד משם מצפה מואב . פירוש מגדל גביה היה שמשם צופים למרחוק וסמך עליהם מפני רות שהיתה מואביה והפקיד ביד המלך בית אביו : כל ימי היות דוד במצודה . פי' הוא מצפה מואב :

מצודת דוד

עליו היה השבח לזמר במחולות לאמר הכה וכו' ודוד ברבבותיו : (יד) וישנו את טעמו . שינה את דבריו לפניהם ועשה מעשה סכלות בהיותו בידם ועשה סימנים ושריטות על הדלתות והוריד וכו' וכ"ז עשה למען יחשבו שאין זה דוד : (טו) הנה תראו . הלא ראיתם שהוא איש משוגע ודוד הלא הוא משכיל א"כ אין זה דוד ולמה תביאון אלי : (טז) חסר משוגעים . אמרו במדרש שהיתה אשתו ובתו משוגעות ולזה אמר וכי חסר וכו' ר"ל וכי אין די לי במשוגעות אשר בביתי עד שהבאתם גם את זה להשתגע אצלי : הזה וכו' . ועוד האם זה שהוא בתכלית השגעון וכי ראוי לבוא אל ביתי עם כי לפעמים יתענגו השרים בשמוע דברי משוגע אולם לא מדברי מי שהוא בתכלית השגעון : כב (א) וישמעו אחיו . כי ברח דוד פחדו לנפשם פן יתנקם בהם שאול ולזה ירדו אל דוד : (ב) כל איש מצוק וכו' . ולא היה יכול לשבת בארצו ובמקומו : (ג) יצא נא . מן המערה לשבת אתכם ; מה יעשה לי אלהים . באיזה מקום אמצא מנוח כי אז ישבו עמדי : (ד) וינחם . דוד הביאם לפני

מצודת ציון

(יד) וישנו . מל' השתנות וחלוף : טעמו . ענין דבור החכמה כמו וטעם זקנים יקח (איוב י"ב) : ויתהולל . ענין סכלות כמו ושופטים יהולל (שם) : ויתו . ענין רושם ושריטה כמו והתוית היו (יחזקאל ט') : רירו . רוקו כמו בריר חלמות (איוב ו') : (טו) משתגע. מראה בעצמו ענין שגעון : כב (ב) מצוק ענין צרה כמו צר ימציק מצאוני (תהלים קיט) ור"ל מי שיש לו מצוקה מאויביו : נושא . ענין הלואה כמו ינקש נושה (שם קט) ור"ל מי שיש אצלו הלואה מאחרים : מר נפש . עני ורש כמ"ש ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו (משלי ל"א) : (ד) וינחם . וינהגם כמו ולא נחם אלהים (שמות)

רדק

לפניו ויונתן פירשו כמו וינחם שתרגם ואשריתון : במצודה. תרגומו מטמר במצדיא : (ה) ובאת לך ארץ יהודה. על פי ה׳ אמר לו כי שם יהיה נשמר מן שאול וכן היה כי בעוד שהיה שם לא בקשו עד שהלך אל קעילה והטעם לפי שבארץ יהודה היו אוהבים אותו ואם היה קם שאול לבקשו היו מגידים לו והוא נמלט ממקום למקום ואף על פי שקעילה מארץ יהודה היתה רחוקה ממיודעיו וממשפחתו ואף על פי כן על פי ה׳ הלך שם גם כן : יער חרת. חרת היה שם המקום וכת״י חורשא דחרת. ובדרש שהיה מנוגב אותו המקום כחרת הזו ובזכות דוד הרטיבו הקב״ה פירוש חרת כמו חרותא בידי שמים שפי׳ יבשה : (ו) כי נודע דוד. כי נתפרסם דוד כלומר נודע הדבר שהיו עמו אנשים עד ששמע שאול והיה הספור הזה הנה מפני הדבר שאמר שאול לעבדיו כי עד עתה לא ידע שאול כי התקבצו אל דוד אנשים וכאשר שמע כי עמו כארבע מאות איש אמר בלבו זה מרד הוא שמרד בי ודעתו לארוב ולהלחם עלי או לחלוק עלי המלכות וזהו שאמר כי הקים בני את עבדי עלי לאורב. ואמר לכלכם ישים שרי אלפים כלו׳ בחיל שהוא מקבץ עלי או בהיותו מלך כאשר הוא חושב : האשל. כמו העץ וכן ויטע אשל : ברמה. מקום היה בגבע׳ שאול והיה גבוה ונקרא רמה ואין זה רמת שמואל כי הוא בגבע׳ היה. ולדברי בעל הדרש הוא רמת שמואל שאמר וכי מה ענין גבעה אצל רמה אלא שאול יושב בגבעה במלכות בזכות האשל הגדול אשר ברמה והוא שמואל שהיה מתפלל עליו : (ז) בני ימיני. כלומר עליכם היה לחוס עלי כי אתם משבטי וממשפחתי : (ח) קשרתם. מרדתם כי הקשר הוא המרד והוא בהתחבר לב זה עם זה : בכרת בני. בכרת ברית : בן ישי. לא זכר שמו דרך בזיון : (ט) נצב על עבדי שאול. כלו׳ בראשם היה נצב כי גדול שבעבדי שאול הנצבים עליו היה ושמוש זה בדבר והפכו כי נצבים עליו ר״ל נצבים לפניו וסמוך לו לעשות מה שיצוה אותם. ונצב על עבדי שאול ר״ל כמשמעו שהיה להם לראש וממונ׳ עליהם וכת״י והוא ממנא על עבדי שאול והוא כמו הנצב על

הֱיוֹת־דָּוִד בַּמְּצוּדָה׃
ה וַיֹּאמֶר גָּד הַנָּבִיא אֶל־דָּוִד לֹא תֵשֵׁב בַּמְּצוּדָה לֵךְ וּבָאתָ־לְּךָ אֶרֶץ יְהוּדָה וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיָּבֹא יַעַר חָרֶת׃
ו וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל כִּי נוֹדַע דָּוִד וַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְשָׁאוּל יוֹשֵׁב בַּגִּבְעָה תַּחַת־הָאֶשֶׁל בָּרָמָה וַחֲנִיתוֹ בְיָדוֹ וְכָל־עֲבָדָיו נִצָּבִים עָלָיו׃
ז וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לַעֲבָדָיו הַנִּצָּבִים עָלָיו שִׁמְעוּ־נָא בְּנֵי יְמִינִי גַּם־לְכֻלְּכֶם יִתֵּן בֶּן־יִשַׁי שָׂדוֹת וּכְרָמִים לְכֻלְּכֶם יָשִׂים שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת׃
ח כִּי קְשַׁרְתֶּם כֻּלְּכֶם עָלַי וְאֵין־גֹּלֶה אֶת־אָזְנִי בִּכְרָת־בְּנִי עִם־בֶּן־יִשַׁי וְאֵין־חֹלֶה מִכֶּם עָלַי וְגֹלֶה אֶת־אָזְנִי כִּי הֵקִים בְּנִי אֶת־עַבְדִּי עָלַי לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה׃
ט וַיַּעַן דֹּאֵג הָאֲדֹמִי וְהוּא נִצָּב עַל־עַבְדֵי־שָׁאוּל וַיֹּאמַר רָאִיתִי אֶת־בֶּן־יִשַׁי בָּא נֹבֶה אֶל־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִטוּב׃
י וַיִּשְׁאַל־לוֹ בַּיהוָה וְצֵידָה נָתַן לוֹ וְאֵת חֶרֶב גָּלְיָת הַפְּלִשְׁתִּי נָתַן לוֹ׃
יא וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא אֶת־אֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִיטוּב הַכֹּהֵן וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בְּנֹב וַיָּבֹאוּ כֻלָּם אֶל־הַמֶּלֶךְ׃
יב וַיֹּאמֶר שָׁאוּל שְׁמַע־

יומין דהוה דוד מטמר במצודיא׃
ה ואמר גד נביא לדוד לא תתיב במצודיא איתא ואזיל לך לארע יהודה ואזל דוד ואתא לחורשא דחרת׃
ו ושמע שאול ארי איתידע דוד וגבריא די עמיה ושאול יתיב בגבעתא תחות אשלא ברמתא ומורניתיה בידיה וכל עבדוהי קימין עלוהי׃
ז ואמר שאול לעבדוהי דקימין עלוהי שמעו כען בני שבטא דבית בנימין אף לכלכון יתן בר ישי חקלין וכרמין לכלכון ימני רבני אלפין ורבני מאותא׃
ח ארי מרדתון כלכון ולית דחזי לי כד גזר קים ברי עם בר ישי ולית דכאיב מנכון עלי ומחוי לי ארי אקים ברי ית עבדי עלי לכמנא כיומא הדין׃
ט ואתיב דואג אדומאה והוא ממנא על עבדי שאול ואמר חזיתי ית בר ישי אתא לנוב קרת אחימלך בר אחיטוב׃
י ושאיל ליה במימרא דיי וזודין יהב ליה וית חרבא דגלית פלשתאה יהב ליה׃
יא ושלח מלכא למקרי ית אחימלך בר אחיטוב כהנא וית כל בית אבוהי כהניא די בנוב ואתו כלהון לות מלכא׃ יב ואמר שאול

רשי

דוד במצודה. סמוך למואב וכשיצא דוד משם ליער חרת הרג מלך מואב את אביו ואת אמו ואחיו חוץ מאחד שבהם שהחייהו נחש העמוני והוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד כדאיתא במדרש רבי תנחומא : (ו) כי נודע דוד. כי התכונן להשמר ממנו : תחת האשל ברמה. אחת שהיתה בגבול בנימן. ורבותינו אמרו היא היתה רמה של שמואל ושני מקומות הן וכן מדרשו ושאול יושב בגבעה בזכות האשל הגדול אשר ברמה שהיה מתפלל

רלבג

ממלך מואב : (ח) ואין חולה מכם עלי. ר״ל אין אחד מכם שיחשוב עצמו חולה בעבורי בדבר הנעשה כנגדי וידמה שהיה ירא שאול שיהיה הקשר חזק מבני ישראל את דוד וילחם עמו ולזה אמר שכבר הקים בנו עבדו עליו לאורב : (יא) אחימלך בן אחיטוב הכהן ואת כל בית אביו הכהנים. ידמה שקרא עמו כל בית אביו חשב שאול שתהיה שאלתו באלהים אם יצליח במרדו על שאול בדרך שיצליחהו במלחמה והיתה תשובת אחימלך כי חלילה לו כי הוא לא ידע בזה דבר ומה שעשה עשה מצד מחשבתו שיהיה דוד היותר נאמן מכל עבדי

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ה) ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב במצודה. פירוש ידע ברוח הקודש כי היה רוצה מלך מואב למסרו ביד שאול כי היה ירא ממנו כדכתיב לעיל וילחם סביב בכל אויביו במואב ובבני עמון. ואמר לו שילך בארץ יהודה שהם קרוביו ולא ימסרוהו. וכשהלך שם הרג מלך מואב אביו ואמו. ומפני זה כשמלך דוד נקם מהם כדכתיב ויך את מואב וימדדם בחבל והיה ממית שני חבלים : (ו) וישמע שאול כי נודע דוד ואנשים אשר אתו. פירוש שמע כי נודע שהם עומדים בערי יהודה הוא ואנשיו ובאו מארץ מואב ושם בלבו לרדוף אחריו : (ח) ואין חולה מכם עלי. תרגם ולית דכאיב ליה מנכון עלי: (י) וישאל לו בה׳. פירוש שעשה לו שכסיסי מלכות שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך :

וכל עבדיו ז׳ וסי׳ ויקם פרעה לילה. ולא פחדו ולא קרעו דירמיה. ויצו שאול את עבדיו. וישמע שאול כי. ויקם המלך ויקרע. ויהי ככלתו לדבר. וכל עבדיו עברים.

תולדות אהרן ושאול יושב בגבעה. תענית ה: גם לכלכם יתן. עקידה ש׳ ס: ואין חלה. ברכות יב.

מצודת ציון

שמות י״ג) : במצודה. ענין מקום משומר או מגדול או סלע או מערה כמו ויביאהו במצודות (יחזקאל י״ט) : (ו) האשל. האילן כמו ויטע אשל (בראשית כ״א) : (ח) קשרתם. ענין אגודת אנשים כחבור עצת מרד : (י) וצידה. מזון : לדרכים

מצודת דוד

לפני המלך : במצודה. שהיה סמוך אל מואב : (ו) כי נודע דוד. כי עד הנה היה נחבא ולא ראהו איש : תחת האשל ברמה. מקום גבוה היה בגבעה ובה עמד אשל : (ז) בני ימיני. כי רוב עבדיו היו מבני שבטו : גם לכלכם. ר״ל וכי אפשר שיתן שדות לכולכם וכי מאין לו כל כך שדות ומאין לו רבוי עם כ״כ שיעשה את כולכם לשרים : (ח) כי קשרתם. כולכם עשיתם עלי קשר כאלו הבטיח טובה לכולכם : בכרת בני. בעת שכרת בני ברית עמו כי אם גליתם אזני מאז הייתי נשמר שלא יבוא לכל זה : ואין חולה. אין אחד מכם שיחלה ויכאב לבו בעבורי : וגלה. כפל דבריו וכדרך המדבר מכאב לב : כי הקים. רוצה לומר ע״י שלא גליתם אזני נגמר הדבר והקימו לאורב : כיום הזה. שנראה עתה בחוש שאורב עלי ומאסף אליו אנשים : (ט) והוא נצב. עמד סמוך לעבדי שאול בעת שאמר להם הדברים האלה : (י) בה׳. באורים ותומים :

מתפלל עליו: (יג) ושאול לו באלהים. עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומי' להדיוט: (יד) וסר אל משמעתך. כמו ויסורו אליו (בראשית י"ט ו) וקרב למשמעך ואל שמע דבריך וכי היה לי להבין שאינו הולך בשליחותך: (טו) היום החלותי לשאל לו. בתמיה זה ימים רבים שצורך הצבור בו שמינהו מוציא ומביא את ישראל ומאז אני שואל לו באלהים: חלילה לי. מעשות דבר זה למרד ומעל: (יז) לרצים הנצבים עליו. אבנר ועמשא היו ולא אבו. דרשו אכין ורקין כל איש אשר ימרה את פיך וגו' (יהושע א' י"ח) יכול אפילו לדבר עבירה ת"ל רק: (יח) לדויג. נשתנה שמו אמר לו נתפסת כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם: אנכי

על הקולרים: בן אחיטוב. לא זכר שמו דרך בזיון: (יג) ושאול לו באלהים. להגיד לו דרכו והוא בורח מפני. ומדרשו עשיתו מלך שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ולאב בית דין ולמי שצורך צבור בו: (יד) וסר אל משמעתך. אל עבודתך כלומר שהוי' נשמע לכל מצותיך וכן ובני עמון משמעתם: (טו) היום החלות לשאול לו באלהים. י"מ בתמיהה היום החילותי לשאול בעבורו חלילה שהייתי יודע כי הוא בורח כי כמה פעמים שאלתי לו שהי' הולך במצותיך וים לפרשו בלא תמיהה כלומר למה אתה מאשימני לפי ששאלתי לו באלהים וזה הוא היום הראשון ולא הייתי יודע כי קשה הוא בעיניך וכי בורח הוא חלילה לי שאם הייתי יודע לא הייתי עושה ומעתה לא אעשה עוד אחר שקשה בעיניך ובורח הוא מפניך כי לא הייתי יודע כל זה אבל הייתי חושב אותו מתחילה נאמן ביתך: בכל בית אבי. ולא כל בית אבי: אל ישם המלך. דבר אשם אמר זה לפי ששאל שאול לקרא גם כן כל בית אביו: (יז) ולא אבו. דרשו כי אבנר ועמשא היו ולא אבו לפגוע בכהני ה' כי דרשו אכין ורקין מיעוטין מה שכתוב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומר רק חזק ואמץ ולדעת הדרש הזה יהיה פירוש ויאמר המלך לרצים ולנצבים עליו כי אבנר ועמשא לא היו רצים אלא שרים: (יח) לדויג. כתיב וקרי לדואג כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ויסב דויג ולא קרי דואג ויש ספרים שגם הוא קרי דואג והקרי הוא לפי שברוב היו קוראים אותו דואג ומדרשו כי לכך כתוב דויג אמר לו שאול נתפסת כדג אתה הלשנת עליהם אתה הרוג אותם ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות שמו: נושא אפוד בד. כתרגומו דכשרין למילבש אפוד דבוץ נראה לפירושו כי הוא הרג יותר משמונים וחמשה אבל השמונים וחמשה היו ראויין ללבוש אפוד בד כי נראה כי הגדולים בעובדי ה' היו לובשים זה המלבוש וכן דוד המלך לבשו ביום שהעלה הארון וביום זה שחרבה נוב הביאו המשכן לגבעון: (יח) מאיש ועד אשה. דרשו בו בדבר עמלק כתיב ויחמול שאול והעם על מיטב הצאן וגו' יצאתה בת קול

רלבג

עבדי שאול ויותר סר אל משמעתו: (טו) היום החלותי לשאול לו באלהים. ר"ל וכי היום החלותי לשאול לו באלהים שתחשדני בזה הלא כמה פעמי' שאלתי לו באלהים בשליחותך על דבר מלחמות ישראל כי הוא המוציא והמביא את ישראל: בעבדו דבר בכל בית אבי. ר"ל ולא בכל בית אבי ואמנם אמר זה לפי שכבר נרא' לו שחשדם שאול כלם לפי שקראם כלם לבא לפניו: (יז) נושא אפוד בד. ר"ל שהיו נכבדים וראוים ל הלבוש כי זה הלבוש היו לובשים הנכבדים וכל שכן מי שהיו מהם מיוחדים לעבודת השם כמו שזכרנו בענין אפוד שמואל: כי

פי' רבי ישעיה

(טו) היום החלותי לשאול לו באלהים. פירוש בתמיהה וכי היום החלותי לשאול לו והלא רגיל אני בכך כי אתה מניתה אותו על הצבא כדכתיב וישימהו שאול על אנשי המלחמה. וכתיב וכל ישראל ויהודה אוהבי' את דוד כי הוא יוצא ובא לפניהם. ותנן אין נשאלין אלא למלך ולנבי' ולמי שצורך הצבור בו: (יז) שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד. פי' אין זה אפוד של אורים ותומים אלא כתונת בד היו לובשין כדין כהן הדיוט שהרי גם בשמואל כתיב ושמואל משרת את פני ה' נער חגור אפוד בד. וי"ת דכשרין למלבש אפוד דבוץ כלומר כולם ראוין לכהונה גדולה. ולפי פשוטו אם זה אפוד של אורים ותומים יש לפרש וי"ו חסר ונושא אפוד בד שהרג כל הכהנים וגם כהן גדול:

נָא בֶּן־אֲחִיטוּב וַיֹּאמֶר הִנְנִי אֲדֹנִי׃
יג וַיֹּאמֶר אֵלָו שָׁאוּל לָמָּה קְשַׁרְתֶּם (אליו ק')
עָלַי אַתָּה וּבֶן־יִשָׁי בְּתִתְּךָ לוֹ לֶחֶם
וְחֶרֶב וְשָׁאוֹל לוֹ בֵּאלֹהִים לָקוּם אֵלַי
לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה׃
יד וַיַּעַן אֲחִימֶלֶךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר וּמִי
בְּכָל־עֲבָדֶיךָ כְּדָוִד נֶאֱמָן וַחֲתַן הַמֶּלֶךְ (ג'. ל')
וְסָר אֶל־מִשְׁמַעְתֶּךָ וְנִכְבָּד בְּבֵיתֶךָ׃
טו הַיּוֹם הַחִלֹּתִי לִשְׁאָל־לוֹ בֵאלֹהִים (כ'. ותיכ"ו)
חָלִילָה לִּי אַל־יָשֵׂם הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדּוֹ
דָבָר בְּכָל־בֵּית אָבִי כִּי לֹא־יָדַע
עַבְדְּךָ בְּכָל־זֹאת דָּבָר קָטֹן אוֹ גָדוֹל׃ (ל')
טז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מוֹת תָּמוּת אֲחִימֶלֶךְ
אַתָּה וְכָל־בֵּית אָבִיךָ׃ יז וַיֹּאמֶר (נ"ב)
הַמֶּלֶךְ לָרָצִים הַנִּצָּבִים עָלָיו סֹבּוּ
וְהָמִיתוּ ׀ כֹּהֲנֵי יְהוָה כִּי גַם־יָדָם עִם־
דָּוִד וְכִי יָדְעוּ כִּי־בֹרֵחַ הוּא וְלֹא גָלוּ (ל')
אֶת־אָזְנוֹ וְלֹא־אָבוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ (אזני ק')
לִשְׁלֹחַ אֶת־יָדָם לִפְגֹעַ בְּכֹהֲנֵי יְהוָה׃ (מתחלפין לפגע)
יח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדוֹיֵג סֹב אַתָּה וּפְגַע (לדואג ק')
בַּכֹּהֲנִים וַיִּסֹּב דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי וַיִּפְגַּע־ (דואג ק')
הוּא בַּכֹּהֲנִים וַיָּמֶת ׀ בַּיּוֹם הַהוּא (ה' וסי' אבאיש דויג לגדליה וקטל נוניא)
שְׁמֹנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ נֹשֵׂא אֵפוֹד בָּד׃
יט וְאֵת נֹב עִיר־הַכֹּהֲנִים הִכָּה לְפִי־

שְׁמַע כְּעַן בַּר אֲחִיטוּב וַאֲמַר הָא אֲנָא רִבּוֹנִי׃ יג וַאֲמַר לֵיהּ שָׁאוּל לְמָה מְרַדְתּוּן עֲלַי אַתְּ וּבַר יִשַׁי בְּמִתְּנָךְ לֵיהּ מְזוֹן וְחַרְבָּא וּשְׁאֶלְתְּ לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵיקַם עֲלַי לְכַמְנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ יד וַאֲתֵיב אֲחִימֶלֶךְ יָת מַלְכָּא וַאֲמַר וּמַן בְּכָל עַבְדָּךְ כְּדָוִד מְהֵימָן וְחַתְנָא דְמַלְכָּא וְרַב עַל מִשְׁמַעְתָּךְ וְיַקִּיר בְּבֵיתָךְ׃ טו יוֹמָא דֵין שָׁרִיתִי לְמִשְׁאַל לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ חַס לִי לָא יְשַׁוֵּי מַלְכָּא בְּעַבְדֵּיהּ פִּתְגָמָא בְּכָל בֵּית אַבָּא אֲרֵי לָא יְדַע עַבְדָּךְ בְּכָל דָּא פִּתְגָם זְעֵיר אוֹ רַב׃ טז וַאֲמַר מַלְכָּא מְמָת תְּמוּת אֲחִימֶלֶךְ אַתְּ וְכָל בֵּית אֲבוּךְ׃ יז וַאֲמַר מַלְכָּא לְרָהֲטַיָּא דְקָיְמִין עֲלוֹהִי אִסְתַּחֲרוּ וְקַטְלוּ כָּהֲנַיָּא דַיְיָ אֲרֵי אַף יְדֵיהוֹן עִם דָּוִד וַאֲרֵי יְדָעוּ אֲרֵי עָרִיק הוּא וְלָא חֲווֹ לִי וְלָא אֲבוֹ עַבְדֵי מַלְכָּא לְאוֹשָׁטָא יַת יְדֵיהוֹן לְמִשְׁלַט בְּכָהֲנַיָּא דַיְיָ׃ יח וַאֲמַר מַלְכָּא לְדוֹאֵג אִסְתְּחַר אַתְּ וּשְׁלוֹט בְּכָהֲנַיָּא וְאִסְתְּחַר דוֹאֵג אֱדוֹמָאָה וּשְׁלַט הוּא בְּכָהֲנַיָּא וּקְטַל בְּיוֹמָא הַהוּא תְּמָנַן וְחַמְשָׁא גֻּבְרִין דְּכַשְׁרִין לְמִלְבַּשׁ אֵפוֹד דְּבוּץ׃ יט וְיַת נוֹב קִרְיַת כָּהֲנַיָּא קְטַל לְפִתְגָם דְּחָרֶב

אלו ג' חס' י' בקריאה וסי' למה קשרתם כלכם עלי. עבור בתוך העיר בתוך ירושלם. רוץ דבר אל הנער הלז. וכל צורת הבית דיחזקאל דכוו'. וכל בית י"ב וסי' וכל בית יוסף. וכל בית מלוא. וירדו אחיו וכל בית דשמשון. וילך דוד משם. ויאמר המלך אל אחימלך. ודוד וכל בית ישראל דמשחקים. וחברו דמעלים. בענא בן אחילוד. כי כל הגוים ערלים. בן אדם אחיך. הנשיא המשא הזה. ואתה בן אדם קח לך עץ אחד. ונמסר גם בשפטים סימ' ט': וימת ה' בקריאה וסי' וירע בעיני ה' אשר עשה. ויאמר המלך לדואג. ולשפחתך שני בנים. ויקם ישמעאל בן נתניה. הפך את מימיהם לדם. וסי' בלשון תרגום אבאיש דואג לגדליה וקטל נוניא:

תולדות אהרן סובו והמיתו. (סנהדרין כט). : דואג. סנהדרין קו: דויג. שם: סוב אתה ופגע. יומא כב: ויסוב דואג. (שם שם):

מצודת דוד

(יג) בתתך. במה שנתת לו להם וכו' נראה שקשרתם עלי להקימו לאורב: (יד) ומי בכל עבדיך. ר"ל לא במרד עשיתי זאת כי אמרתי שהולך הוא בדבר המלך כי מי מכל עבדיך עבד נאמן כדוד: וסר. ומאז היה סר להיות נשמע לך לכל אשר תצונו: (טו) היום החלותי. וכי היום היה ההתחלה לשאל לו באלהים הלא מאז שאלתי לו בהיות כי הוא היה המוציא והמביא: חלילה לי. לעשות זאת במרד ובמעל: דבר. ר"ל דבר אשמה: בכל זאת. במה שמרד דוד בך: (יז) גם ידם. ר"ל גם עמהם: (יח) נושא אפוד. כ"א מהם היה נושא אפוד והוא מלבוש מכובד ילבשו אותו עובדי ה' וכמ"ש בשמואל נער חגור

מצודת ציון

בכל. כמו ובכל בית אבי: (יז) לרצים. הרצים רגלי לפני מרכבתו: עליו. אצלו לשמשו: סבו. סובו מסה ללכת להמיתם: ולא אבו. ולא רצו: לפגוע. ענין מכת מות כמו גם פגע בו (ש"ב א'): בוסים

רד"ק

קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה ובנוב עיר הכהנים כתי' מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב יצאתה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה יש לתמוה כי בכל אשר הזכיר הכתוב עונות שאול לא ראינו שהזכיר עון נוב עיר הכהנים ואפילו כשקראם בית הדמי' לא אמר אלא על אשר המית את הגבעונים ולא אמר הכהנים ונראה כי חייבים היו הכהנים ולא נגלה בכתוב עונם זולתי עון בית עלי ואף על פי כן נענש שאול על דמם שנפל בחרב פלשתי' הוא ובניו ואמרו רז"ל גדולה לגימה שמרחקת הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עין מן הרשעי' ומשרה שכינתו על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון מרחק' את הקרובים מעמון ומואב מקרבת את הרחוקים מיתרו דכתיב קראן לו ויאכל לחם מעלמת עין מן הרשעים ממיכ' משרה שכינתו על נביאי הבעל מעדוא הנבי' דכתיב ויהי הם יושבים על השלח' וגו' ושגגתה עולה זדון שאלמלא הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרג נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו : (כג) כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך . שאול הוא שמבקש את נפשי והוא מבקש את נפשך לכן שבה אתי: כי משמרת אתה עמדי . אשמור אותך כמו שאשמור את עצמי ויש לפרשו נפשי יבקש מי שיבקש את נפשך : (א) שוסים. בוזזים כמו זה חלק שוסינו : (ב) וישאל דוד בה'. בסוף הענין מפרש במה שאל והוא שא' ויהי בברוח אביתר אפוד ירד בידו : (ג) ביהודה יראי' . הנה אנחנו בין בני ישראל אנחנו בסכנה מפני שאול ונשים עצמינו יותר בסכנה בין פלשתים ומפני דבריהם הוסיף דוד לשאול ולא מפני עצמו כי הוא בפעם הראשונה היה בוטח אלא מפני אנשיו הוסיף לשאול כשראו אנשיו שהבטיחו האל פעמים הלכו עמו : (ה) וינהג את מקניהם . איך היו מקניהם במלחמה אלא כשהכה דוד מהם מכה גדולה רדף אחרי הנסים מהם עד ארץ פלשתים ונהג

תולדות אהרן וימלט בן אחד . סנהדרין צה: ויגידו לדוד לאמר . ערובין מה : וישאל דוד . שם:

תרגום

מִגְבַר וְעַד אִתְּתָא מֵעוּלֵים וְעַד יָנִיק וְתוֹר וַחֲמָר וְאִימַר לְפִתְגַם דְחָרֶב׃ כ וְאִשְׁתֵּיזֵיב בְּרָא חֲדָא לַאֲחִימֶלֶךְ בַּר אֲחִיטוּב וּשְׁמֵיהּ אֶבְיָתָר וַעֲרַק בָּתַר דָוִד׃ כא וְחַוִּי אֶבְיָתָר לְדָוִד אֲרֵי קְטַל שָׁאוּל יַת כַּהֲנַיָא דַיָי׃ כב וַאֲמַר דָוִד לְאֶבְיָתָר יְדַעְנָא בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי תַמָן דוֹאֵג אֱדוֹמָאָה אֲרֵי חַוָאָה יְחַוֵי לְשָׁאוּל אֲנָא גְרָמִית לְאִסְתַּקָפָא בְּכָל נְפַשׁ בֵּית אֲבוּךְ׃ כג תִּיב עִמִּי לָא תִדְחַל אֲרֵי דְבָעֵי לְמִקְטְלִי בָּעֵי לְמִקְטְלָךְ אֲרֵי נְטִיר אַתְּ עִמִּי׃ א וְחַוִיאוּ לְדָוִד לְמֵימַר הָא פְלִשְׁתָּאֵי מְגִיחִין קְרָבָא בִּקְעִילָה וְהָא אִינוּן בָּזְזִין יַת אִידְרַיָא׃ ב וּשְׁאֵיל דָוִד בְּמֵימְרָא דַיָי לְמֵימַר הַאֵיזִיל וְאֶקְטוֹל בִּפְלִשְׁתָּאֵי הָאִלֵין וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד אֱזֵיל וְתִקְטוֹל בִּפְלִשְׁתָּאֵי וְתִפְרוֹק יַת יָתְבֵי קְעִילָה׃ ג וַאֲמַרוּ גֻבְרֵי דָוִד לֵיהּ הָא כַד אֲנַחְנָא הָכָא בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה אֲנַחְנָא דָחֲלִין וְאַף אֲלָהֵין דְנֵיזֵיל לִקְעִילָה לְסִדְרֵי פְלִשְׁתָּאֵי׃ ד וְאוֹסִיף עוֹד דָוִד לְמִשְׁאַל בְּמֵימְרָא דַיָי וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וַאֲמַר קוּם חוּת לִקְעִילָה אֲרֵי אֲנָא מְסַר יַת פְּלִשְׁתָּאֵי בִּידָךְ׃ ה וַאֲזַל דָוִד וְגֻבְרוֹהִי לִקְעִילָה וְאַגִיחַ קְרָבָא בִּפְלִשְׁתָּאֵי וּדְבַר יַת גֵיתֵיהוֹן וּמְחָא בְהוֹן מְחָא סַגִיאָה וּפְרַק דָוִד יַת יָתְבֵי

מקרא

חֶרֶב מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה מֵעוֹלֵל וְעַד־יוֹנֵק וְשׁוֹר וַחֲמוֹר וָשֶׂה לְפִי־חָרֶב׃ כ וַיִּמָּלֵט בֵּן־אֶחָד לַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֲחִטוּב וּשְׁמוֹ אֶבְיָתָר וַיִּבְרַח אַחֲרֵי דָוִד׃ כא וַיַּגֵּד אֶבְיָתָר לְדָוִד כִּי הָרַג שָׁאוּל אֵת כֹּהֲנֵי יְהוָה׃ כב וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאֶבְיָתָר יָדַעְתִּי בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־שָׁם דּוֹיֵג הָאֲדֹמִי כִּי־הַגֵּד יַגִּיד לְשָׁאוּל אָנֹכִי סַבֹּתִי בְּכָל־נֶפֶשׁ בֵּית אָבִיךָ׃ כג שְׁבָה אִתִּי אַל־תִּירָא כִּי אֲשֶׁר־יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשִׁי יְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ כִּי־מִשְׁמֶרֶת אַתָּה עִמָּדִי׃

כג א וַיַּגִּדוּ לְדָוִד לֵאמֹר הִנֵּה פְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּקְעִילָה וְהֵמָּה שֹׁסִים אֶת־הַגֳּרָנוֹת׃ ב וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר הַאֵלֵךְ וְהִכֵּיתִי בַּפְּלִשְׁתִּים הָאֵלֶּה

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד לֵךְ וְהִכִּיתָ בַפְּלִשְׁתִּים וְהוֹשַׁעְתָּ אֶת־קְעִילָה׃ ג וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה אֲנַחְנוּ פֹה בִּיהוּדָה יְרֵאִים וְאַף כִּי־נֵלֵךְ קְעִלָה אֶל־מַעַרְכוֹת פְּלִשְׁתִּים׃ ד וַיּוֹסֶף עוֹד דָּוִד לִשְׁאֹל בַּיהוָה וַיַּעֲנֵהוּ יְהוָה וַיֹּאמֶר קוּם רֵד קְעִילָה כִּי־אֲנִי נֹתֵן אֶת־פְּלִשְׁתִּים בְּיָדֶךָ׃ ה וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַאֲנָשָׁו קְעִילָה וַיִּלָּחֶם בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּנְהַג אֶת־מִקְנֵיהֶם וַיַּךְ בָּהֶם מַכָּה גְדוֹלָה וַיֹּשַׁע דָּוִד אֵת יֹשְׁבֵי קְעִילָה׃

כ' א' מ"ל וא' חס' · ד' מקיפין קמצין · ג' חס' · דואג ק' · ג' אני ולני וחד וסכותי · ומלאו · פסקא בא"ם · ב' את יש' מכף מדין · כ' חס' וד' בליש' וד' פלוגתא עלי' · בקלת ס' ח' וכסף' מו' מ"ל · ואנשיו ק' · ג' חס' ד' חס' בליש'

רש"י

(כב) אנכי סבתי. סבבתי דבר עד שבא לידי כך : (כג) כי אשר יבקש את נפשי . אדם אחד רודף שנינו במקום שאמלט שם אני תמלט אתה כי במשמרתי תהיה תמיד כך תרגם יונתן ארי מאן דבעי למיקטלי בעי למקטלך . ויש עוד לפרש כי אשר יאהבני יאהבך ואשר ישמור את נפשי ישמור את נפשך ויש דוגמא במקרא אנשי דמים ישנאו תם וישרים יבקשו נפשו (משלי כ"ט י') הרי כאן בקשת נפש לטובה:

נכר

רלב"ג

(כג) כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך . ר"ל שכבר אשמור את נפשך כמו נפשי : כי משמרת אתה עמדי . ידמה שאמר זה מפני שכבר הביא אביתר עמו האורים והתומים ובהם יהיה נשאל דוד באלהים ולזה אמר שיש לו לבטוח על דוד שישמרהו כנפשו : (ג) הנה אנחנו פה ביהודה יראים . ר"ל שאף על פי שאנחנו תוך בני יהודה אנחנו יראים מפני שאול ואיך נוסיף על יראתנו יראת מערכות פלשתים. והנה שאל עוד דוד באלהים בעבור אנשיו ועל השנות היעוד האמינו אנשי דוד בו אך דוד האמין בו בראשונה. ויתכן שנאמר והוא הנכון לפי מה שאחשוב כי הלשון הראשון הוא מסופק וכבר אפשר שיובן שאם ילך והכה בפלשתים הנה יושיע את קעילה לא בזולת זה אבל לא יהיה בזה המאמר הבטחה שיכה את הפלשתים ולזה יראו אנשי דוד מרדת קעילה הלא תראה בענין פילגש בגבע' מה שקרה לישראל מהרע מפני הספק שהיה בלשון כאשר שאלו באלהים כשלא דקדקו בו ולזה הסכים דוד לשאול באלהים פעם שנית על זה ובא אליו הלשון בזולת שום ספק שירד אל קעילה והש"י יתן את פלשתים

מסורה

ושה ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר שפטים : בן כל בן המוקף פתח במ"ר ואם הנגינה בו קמץ כגון בן חכם בן כסיל ופירושו בן שהוא חכם בן שהוא כסיל במ"ו וסי' נמסר בסדר ויצא . וישאל דוד בה' ה' דסמיכי בקריאה וסימן האלך והכיתי בפלשתים . ארדף אחרי הגדוד . האעלה באחת ערי יהודה . האעלה אל פלשתים . לא תעלה דמסול בבאי' . האלך ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר שמות: אנשי דוד ד' בקריאה וסי' הנה אנחנו פה ביהו' יראי'. הנה היום אשר אמר ה' אליך . מדוע גנבוך. אז נשבעו אנשי דוד. וינהג ח' בקריאה וסי' נמכר בסדר שמות: קעלה ד' חסר' בליש' וסי' ואף כי נלך קעלה פלוגתא עליה . ויצאו מקעלה . וישע דוד את ישבי קעלה: ויש ספרים קום רד קעלה חס'. ויש ספרים מסר' מוני' והושעת את קעלה ושומטי' וישע דוד את ישבי קעלה :

מצודת ציון

כב (א) שוסים. בוזזים כמו ומשנאינו שסו למו (תהלים מ"ד): (ג) ואף כי. הוא ענין כל שכן וק"ו כמו ואף כי אש (יחזקאל ט"ו) : מערכות. אנשי המלחמה יקראו כן כשהם ערוכים וסדורים להלחם :

אפוד

מצודת דוד

חגור אפוד בד (לעיל ב') : (כב) ביום ההוא. בהיותי בנוב ידעתי אז שדואג שם והוא יגיד לשאול : אנכי סבותי. היה מהאונן ואומר אני סבבתי המיתה לכולם וע"י באה התקלה : (כג) כי אשר יבקש . הלא שאול המבקש נפשי לספותה הוא מבקש נפשך לזה אל תפרד מעלי ותהיה שמור עמדי : כג (ג) ביהודה. עם שאנו בין אנשי שבכך אנו מתפחדים ומכ"ש כאשר נלך קעילה : (ד) ויוסף וכו'. בכדי לאמץ לב אנשיו שאל שוב : (ה) וינהג. נהג לעצמו להיות לו לשלל :

ו ויהי בברח
אביתר בן־אחימלך אל־דוד
קעילה אפוד ירד בידו:
ז ויגד לשאול כי־בא דוד קעילה
ויאמר שאול נכר אתו אלהים בידי
כי נסגר לבוא בעיר דלתים ובריח:
ח וישמע שאול את־כל־העם
למלחמה לרדת קעילה לצור אל־
דוד ואל־אנשיו: ט וידע דוד כי עליו
שאול מחריש הרעה ויאמר אל־
אביתר הכהן הגישה האפוד:
י ויאמר דוד יהוה אלהי
ישראל שמע שמע עבדך כי־מבקש
שאול לבא אל־קעילה לשחת לעיר
בעבורי: יא היסגרני בעלי קעילה
בידו הירד שאול כאשר שמע
עבדך יהוה אלהי ישראל הגד־נא
לעבדך ויאמר יהוה
ירד: יב ויאמר דוד
היסגרו בעלי קעילה אתי ואת־
אנשי ביד שאול ויאמר יהוה יסגירו:
יג ויקם דוד ואנשיו
כשש־מאות איש ויצאו מקעלה
ויתהלכו באשר יתהלכו ולשאול
הגד כי־נמלט דוד מקעילה ויחדל

קעילה: ו והוה כד ערק
אביתר בר אחימלך לות
דוד לקעילה איפודא אחית
בידיה: ז ואתחוא לשאול
ארי אתא דוד לקעילה
ואמר שאול מסר יתיה
יי בידי ארי אתמסר
למיעל בקרתא דלה דשין
ועברין: ח וכנש שאול
ית כל עמא לאגחא קרבא
למיחת לקעילה למצר
על דוד ועל גברוהי:
ט וידע דוד ארי עלוהי
שאול כמין בישתא ואמר
לאביתר כהנא קריב
אפודא: י ואמר דוד יי
אלהא דישראל משמע
שמע עבדך ארי בעי שאול
למיעל לקעילה לחבלא
לקרתא בדילי: יא המסבירין
לממסרי יתבי קעילה
בידיה המסביר למיחת
שאול כמא דשמע עבדך
יי אלהא דישראל חוי
כען לעבדך ואמר יי סבר
למיחת: יב ואמר דוד
המסבירין לממסרי יתבי
קעילה יתי וית גברי בידא
דשאול ואמר יי סבירין
לממסר: יג וקם דוד
וגברוהי כשית מאה גברא
ונפקו מקעילה והליכו
באתר דכשר להלכא ולשאול אתחוא ארי אשתיזיב דוד מקעילה

תולדות אהרן היסגרוני בעלי קעילה. יומא עג (פלס טז):

רש"י

(ז) נכר אותו אלהים בידו. הסגיר וכן אל תרא ביום אחיך ביום נכרו (עובדיה א' י"ב) וממשקל החזקים הוא כמו אכד ושבר בריחיה (איכה ב' ט') ואם בקש לדבר במשקולת הרפים היה נקוד נכר: נסגר לבא בעיר דלתים ובריח. ויבטח בכך ולא יחוש לברוח ממנו: (ט) מחריש הרעה. כמין ית בישתא: (יא) היסגרוני בעלי קעילה וגו'. למדנו מכאן שהשואל שני דברים אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין לו אלא ראשון וכאן דוד שאל שלא כסדר שהיה לו לשאול תחלה הירד שאול היסגרוני בידו והשיבוהו כסדר: (יג) באשר יתהלכו. באתר דכשר להלכא במקום

רדק

ונהג את מקניהם: אפוד ירד בידו. פירשו אותו כמו הוריד וכתיי אחות ואני מפרשו כמשפטו ואמר ירד כלומר ירד האפוד בדרך מקרה ביד ואע"פ שהורידו לא הורידו מדעתו אבל כשלקח כלי עמו בברחו לא השגיח מה לקח ומה הניח כאדם בורח והיתה סבה מאת ה' והיה האפוד בדרך מקרה בין כליו לפיכך אמר ירד ולא אמר הוריד: (ז) נכר. פי' סגר ומסר אמר שאול שהוא בעיר דלתי' ובריח לא ימלט מידי כי משאהי' סביב העיר ואצור עליה לא יוכל לברוח מן העיר כי עיר דלתים ובריח היא והוא לא חשב שיהיה אדם שיגיד לדוד: (ח) וישמע. כמו ויאסף לפי שהעם נאספים ע"י כרוז משמיע וכן במשנה משמיעין על השקלים פי' מכריזין: (ט) מחריש הרעה. ענינו חושב כמו אל תחרוש על רעך רעה: היסגירוני. פי' מוסרים מכאן למדו רז"ל שאין שואלין באורים ותומים שני דברים כאחד ואם שאל אין משיבין לו אלא אחד ואין משיבין אלא ראשון שהרי דוד אמר היסגירוני הירד ויאמר ה' ירד הנה הוא שאל שני דברים לא השיבו אלא אחד והשיבו ה' על הראוי להיות ראשון והוא ירד כי דוד שאל שלא כסדר וכיון שהכיר במענה כי שלא כסדר שאל חזר ושאל כסדר היסגירו בעלי קעילה אבל אם היה צורך השעה לשאול שני דברים כאחד כגון שאין שהות לעמדו שואלין על שני דברים ומשיבין על שניהם כאחד כמו ששאל דוד הארדוף אחרי הגדוד הזה ואשיגנו ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל תציל: בעלי קעיל'. אדוני העיר וגדוליה וי"ת יתבי קעילה: (יג) באשר יתהלכו. הלכו בדרך מקרה באיזה מקום שיזדמן להם לשבת שם וי"ת באתר

שמע ה' חס' בקריאה וסי' כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע. שמע בין אחיכם ושפטתם. והיה אם שמע תשמעו אל מצותי. כי מבקש שאול ללכת קעילה. והיה אם שמע תשמעון דירמיה. ובמסרה אחריתי כתב דתרי סר' ההוא דזכריה. וב' מלאים ואל תפנן. אפרים מתגודד. ואכלו טוב. היסגרני ה' חס' י' בליש' סגירה וסי' נמסר בסדר תזריע:

רלבג

[illegible] בידו: (ז) נכר אותו אלהים בידי. הוא מענין פה ינכרו צרימו והרצון בזה שהש"י הסיר ממנו ההכרה והבחינה כדי שיפול בידי וזה שאם היה מתנהג בטוב העצה היה נשמר מהכנס בעיר מוקפת חומה הסגרי' בחומה דלתיי ובריח כי בבא עליו שם לא יוכל להמלט ללכת ולנוס אנה ואנה והנה חשב שאול שלא יגלה שום אדם זה הסוד לדוד וכבר סבב הש"י שנגלה לו הסוד הזה: (ט) מחרים הרעה. הוא מענין אל תחרוש על רעך רעה והרצון בזה ששאול היה מסבב שיתקבץ עם כל ישראל להביא הרעה על דוד: (יא) היסגרוני בעלי קעילה בידו הירד שאול כאשר שמע עבדך ה' אלהי ישראל הגד נא לעבדך ויאמר ה' ירד. מזה המקום טבל ללמד שהנשאלים באורים ותומים אין נשאלין בהם אלא שאלה אחת לבד לא יהיו נשאלין בהם שתי שאלות יחד או יותר ולזה תמצא כי כששאל דוד על שתי שאלות לא באהו המענה כי אם באחת מהן: בתרסה

פי' רבי ישעיה

(ו) אפוד ירד בידו. פי' אף על פי שכל ירד אינו יוצא באחר זה יוצא באחר ופתרונו כמו הוריד ודומה לו עיני עיני יורדה מים שיוצא באחר ופתרונו מורד' מים. וכיוצא בו ושב ה' אלהיך את שבותך שיוצא באחר ופתרונו והשיב ואף על פי שכל שב עומד בעצמו ובא לומר לך שמפני שהוריד האפוד בידו הי' שואל בו דוד שאם לא כן מנין היה לו לדוד אפוד לשאל בו: (ז) נכר אותו. ת"י מסר יתיה. ודומה לו אל תרא את אחיך ביום נכרו: (ח) וישמע שאול את כל העם. פי' שימע כרוז לכל העם שיבואו אתו למלחמה: (ט) מחריש הרעה. לשון סוד כמו חרש לאמר האמור במרגלי יריחו. והיה מקבץ החיילות ולא היה מודיעם אנה ילכו כדי שלא ישמע דוד:

מצודת דוד

(ו) קעילה. כשבא אל דוד היה בגבול קעילה: אפוד ירד. לפי שנא' למעלה וישאל דוד בה' לזה אמר שאביתר הביא עמו האפוד ובו שאל: (ז) נכר. מסר אותו אלהים בידי אחרי שסגר בעדו לשבת בעיר דלתים ובריח ובוטח הוא בחוזק העיר ולא יתחבא עוד ואני אצור על העיר עד רדתה: (ט) וידע דוד. הבין מדעתו שעליו לבד מחרים הרעה ולזה פחד פן ימסרוהו בידו: (י) בעבורי. בכדי לתפוש אותי: (יא) היסגרני. האם דעתם למסור אותי בידו: הירד. האם דעתו לרדת הנה: ירד. דעתו לרדת ועל כי אין אורים ותומים משיבים על שני דברים כאחד לזה השיבו לו על דבר שהיה מהראוי לשאול ראשון עליו כי הירידה היא ראשון בזמן: (יב) יסגירו. דעתם להסגיר אותך בידו: (יג) באשר יתהלכו. ר"ל לא הלכו אל המקום אשר חשבו מתחלה לילך אליו ובדרך כל הארץ כי כמה חשבו מתחילה ללכת אל מקום ידוע

מצודת ציון

(ו) אפוד. זה יאמר על האפוד והחושן עם האורים ותומים וכן אין אפוד ותרפים (הושע ג'): (ז) נכר. מסר וכן כי צורם מכרם (דברים ל"ב): ובריח. הוא כעין מטה עשוי לסגור בו הדלתות מבפנים: (ח) וישמע. ענין אסיפה הבאה משמיעת קול המאסף כמו השמיעו עליה ממלכות (ירמיה נ"א): לצור. ענינו הסבוב על העיר לסגר לה ולכבשה: (ט) מחריש. ענין מחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג'): (יא) היסגרני. ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (עמוס א'): בעלי. אדוני כמו אם בעליו עמו (שמות כ"ב): (יג) ויחדל. ומנע: במלדות

רדק

באתר דכשר להלכא. (יד) במלדות. במצעים הגבוהים שהיו במדבר ופירוש נספיו וישב בהר במדבר זיף: (טו) וירא דוד. כי הכיר דוד כי שאול יצא לבקש את נפשו שם במדבר זיף כי שמע כי הזיפי' אמרו לו כי הוא מסתתר שם והי' בדעתו ללכת משם ובין כך בא אליו יהונתן שם וכרתו ברית שניהם והלך יונתן ודוד יושב עדין בחורשה

רשי

במקום הגלתם: (טז) ויחזק את ידו. חידש ברית שביניהם: (כ) ולנו הסגירו. ועלינו להסגירו: (כב) כי אמר אלי. מי שאמר: ערום יערים הוא. מתנהג הוא בערמה היום כאן ולמחר במקום אחר כדי שלא יודע מקומו: (כג) אל נכון. אל דבר מכוון ואמת: (כד) לפני שאול. שהיה שאול עתיד לילך אחריהם וקם הלכו לפניו לחפש אל נכון:

פסוק

לָצֵאת׃ יד וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּמִּדְבָּר בַּמְּצָדוֹת
וַיֵּשֶׁב בָּהָר בְּמִדְבַּר־זִיף וַיְבַקְשֵׁהוּ
שָׁאוּל כָּל־הַיָּמִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים
בְּיָדוֹ׃ טו וַיַּרְא דָוִד כִּי־יָצָא שָׁאוּל
לְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשׁוֹ וְדָוִד בְּמִדְבַּר־זִיף
בַּחֹרְשָׁה׃ טז וַיָּקָם יְהוֹנָתָן
בֶּן־שָׁאוּל וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּוִד חֹרְשָׁה
וַיְחַזֵּק אֶת־יָדוֹ בֵּאלֹהִים׃ יז וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אַל־תִּירָא כִּי לֹא תִמְצָאֲךָ יַד־
שָׁאוּל אָבִי וְאַתָּה תִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל
וְאָנֹכִי אֶהְיֶה־לְּךָ לְמִשְׁנֶה וְגַם־שָׁאוּל
אָבִי יֹדֵעַ כֵּן׃ יח וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית
לִפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב דָּוִד בַּחֹרְשָׁה
וִיהוֹנָתָן הָלַךְ לְבֵיתוֹ׃
יט וַיַּעֲלוּ זִפִים אֶל־שָׁאוּל הַגִּבְעָתָה
לֵאמֹר הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ
בַמְּצָדוֹת בַּחֹרְשָׁה בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה
אֲשֶׁר מִימִין הַיְשִׁימוֹן׃ כ וְעַתָּה לְכָל־אַוַּת
נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ לָרֶדֶת רֵד וְלָנוּ הַסְגִּירוֹ
בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ כא וַיֹּאמֶר שָׁאוּל בְּרוּכִים
אַתֶּם לַיהוָה כִּי חֲמַלְתֶּם עָלָי׃
כב לְכוּ־נָא הָכִינוּ עוֹד וּדְעוּ וּרְאוּ אֶת־
מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר תִּהְיֶה רַגְלוֹ מִי רָאָהוּ
שָׁם כִּי אָמַר אֵלַי עָרוֹם יַעְרִם הוּא׃
כג וּרְאוּ וּדְעוּ מִכֹּל הַמַּחֲבֹאִים אֲשֶׁר
יִתְחַבֵּא שָׁם וְשַׁבְתֶּם אֵלַי אֶל־נָכוֹן
וְהָלַכְתִּי אִתְּכֶם וְהָיָה אִם־יֶשְׁנוֹ בָאָרֶץ
וְחִפַּשְׂתִּי אֹתוֹ בְּכֹל אַלְפֵי יְהוּדָה׃
כד וַיָּקוּמוּ וַיֵּלְכוּ זִיפָה לִפְנֵי שָׁאוּל וְדָוִד

תרגום

וְאִתְמְנַע מִלְמִפַּק׃ יד וִיתֵיב
דָוִד בְּמַדְבְּרָא בִּמְצַדְתָּא
וִיתֵיב בְּטוּרָא בְּמַדְבְּרָא
דְזִיף וּבְעוֹהִי שָׁאוּל כָּל
יוֹמַיָא וְלָא מַסְרֵיהּ יְיָ בִּידֵיהּ׃
טו וַחֲזָא דָוִד אֲרֵי נְפַק
שָׁאוּל לְמִקְטְלֵיהּ וְדָוִד
בְּמַדְבְּרָא דְזִיף בְּחוּרְשָׁא׃
טז וְקָם יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל
וַאֲזַל לְוָת דָוִד לְחוּרְשָׁא
וְתַקֵּיף יַת יְדֵיהּ בְּמֵימְרָא
דַייָ׃ יז וַאֲמַר לֵיהּ לָא
תִדְחַל אֲרֵי לָא תַשְׁכְּחִנָּךְ
יְדָא דְשָׁאוּל אַבָּא וְאַתְּ
תִּמְלוֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא
אֱהֵי לָךְ לְתִנְיָן וְאַף שָׁאוּל
אַבָּא יְדַע כֵּן׃ יח וּגְזָרוּ
תַּרְוֵיהוֹן קְיָם קֳדָם יְיָ וִיתֵיב
דָוִד בְּחוּרְשָׁא וִיהוֹנָתָן אֲזַל
לְבֵיתֵיהּ׃ יט וּסְלִיקוּ אֲנָשֵׁי
זִיף לְוָת שָׁאוּל לְגִבְעֲתָא
לְמֵימַר הֲלָא דָוִד מִטַּמַּר
עִמָּנָא בִּמְצַדְתָּא בְּחוּרְשָׁא
בְּגִבְעַת חֲכִילָה דְמִדָּרוֹם
לִישִׁימוֹן׃ כ וּכְעַן לְכָל
רְעוּת נַפְשָׁךְ מַלְכָּא לְמֵיחַת
חוּת וַאֲנַחְנָא נְמַסְרִינֵיהּ
בִּידָא דְמַלְכָּא׃ כא וַאֲמַר
שָׁאוּל בְּרִיכִין אַתּוּן קֳדָם יְיָ
אֲרֵי חַסְתּוּן עֲלָי׃ כב אֱזִילוּ
כְעַן אַתְקִינוּ עוֹד וּדְעוּ וַחֲזוֹ
יַת אַתְרֵיהּ דְשָׁרֵי בֵיהּ מַן
חֲזָהִי תַמָּן אֲרֵי אָמְרִין לִי
דְעָרִים וְנָפִיק הוּא׃ כג וַחֲזוֹ
וּדְעוּ מִכֹּל מִטְמוֹרְיָתָא
דְאִטְמַר תַּמָּן וּתְתוּבוּן
לְוָתִי בִּקְשׁוֹט וְאֵהַךְ עִמְּכוֹן
וִיהֵי אִם אִיתוֹהִי בְּאַרְעָא וְאֶבְלוּשׁ יָתֵיהּ בְּכָל אַלְפַיָא דְבֵית יְהוּדָה׃ כד וְקָמוּ וַאֲזַלוּ לְזִיף קֳדָם שָׁאוּל

רדק

וכאשר שמע כי שאול בא הלך לו למדבר מעון והוא סמוך למדבר זיף כמו שכתובים שניהם בנחלת בני יהודה מעון כרמל וזיף: בחרשה. פירוש ביער תרגום יער חורשא והה"א נוספת כי הטעם מלעיל או בחורש' שם מקום: (טז) באלהי'. חזק ידו שלא ייר' בדבר אלהים שהבטיחו על ידי הנביא כי ימלוך וזהו שאמר כי לא תמצאך יד שאול אבי וכת"י ותקיף ית ידיה במימרא דה': (יז) אהיה לך למשנה. אני מבקש ממך שאהיה אני משנה לך כשתמלוך: ידע כן. שתמלוך והיו יודעין זה מפי השמועה שנמשח דוד למלך: (יח) לפני ה'. אורים ותומים שהיו שם עם אביתר הכהן או פירו' שהאל יתברך יהיה עד בין שניהם: לביתו. ת"י לאורחיה: (יט) ויעלו זיפים. וכבר עלו הזיפים ואמרו לשאול וזהו שאמר וירא דוד כמו שאמרנו למעלה: (כב) הכינו עוד. חפשו וראו היטב שתדעו מקומו בכוון: כי אמר אלי. בעוד שהיה עמי היה אומר לי כשהייתי שואלו איך היה מכה בפלשתים כל כך ואיך היה נשמר מהם והיה אומר לי כי ערום יערים הוא ובערמות ובתחבולות היה בא עליהם שלא היו נשמרים ממנו כן עתה הוא עושה מראה עצמו במקום זה כדי שנבקש אותו שם ומחר יהיה במקום אחר לפיכך דעו כל המקומות אשר דרכו להתחבא שם וי"מ כי אמר אלי האומר כמו ויאמר ליוסף ר"ל אמר אלי המגיד כי עתה ערום יערים הוא וכת"י ארי אמרין לי דערים ונפיק הוא: (כ) אל נכון. דבר נכון וברור: בכל אלפי יהודה. לפי שלא היה דוד בא אלא בארץ יהודה לפי שהיו מחפין עליו אבל שאר השבטים אם היה בא ביניהם היו מוסרין אותו לשאול ומה שאמר אלפי ר"ל אכריח כל שרי אלפים שביהודה שהיו ידם עמי לחפשו היטב כל אחד באלף שלו: (כד) וילכו זיפה לפני שאול. אלה הזיפים הבאים אל שאול הלכו אל זיף לפני שילך

רלבג

(טו) בחרשה. ר"ל ביער כי אף על פי שהיה במדבר זיף שאין עוברין בני אדם שם הנה להציל עצמו מן הסכנה מיד שאול היה נסתר ביער: (יח) וישב דוד בחרשה ויהונתן הלך לביתו. באר לנו בזה כי נשען דוד בברית יהונתן עמו שלא יגלה מקומו לאביו ואע"פ שנתפרסם ליהונתן כי דוד יקח הממלכה ותסור ממנו ולזה ספר שלא נמנע דוד אחר זה מלשבת ביער ההוא: (כב) כי אמר אלי ערום יערים הוא. ר"ל הוא חסר מי שאומר זה וכן ותכל דוד

פי' רבי' ישעיה

(יד) במדבר במצדות. פי' מגדלי' חזקים שהיו במדבר שהיה נחבא שם כי היה ירא שמא יבואו אנשים עליו מצד שאול ויתפשוהו בגבולם: (כב) כי אמר אלי ערום יערים הוא. פירוש כי אמר לבי אלי ערום הוא ובמקום שיעמוד היום לא יעמוד למחר לפיכך לכו ותכוונו דרכיו אנה רגיל לעמוד:

במצדות ה' בלישניהון בקריאה וסימניהון במסרה רבתא. ברכים ג' ב' חסר וסמניהון ויאמר שאול ברכים אתם לה'. ברכים אתם לה' אשר עשיתם החסד הזה. ברוכים אתם לה' עשה שמים וארץ. בתרא מלא: ויקומו ט' מלאים בקריאה וסי' ויקומו בבקר ויאמר שלחוני לאדני. ויקומו שרי מואב קדמא. ויחנו על הגבעה. ויקומו וילכו זפה. ויקומו כל איש חיל. ותברו דד"ה רישאו גופת. ויקומו ויגופו בנשק ויעזבו את אהליהם. ויקומו ראשי האבות. ויקומו על עמדם דד"ה:

תולדות אהרן אהיה לך למשנה. עקדת שער ח':
תשו ולאו. (שם כ)

מצודת ציון

(יד) במלדות. במקומות משומרים: (טו) בחורשה. ביער שמו חורש מצל (יחזקאל ל"א) ור"ל סעיף: (יז) למשנה. שני למלכות: (כ) אות. ענין רצון ותשוקה כמו אוה למושב לו (תהלים קל"ב): (כב) הכינו. מל' הכנה: ערום יערים. מל' ערמה: (כג) מהחבואים. מל' מחבואה ומסתור: אל נכון. כמו בנכון. וכן ואל הארון (שמות כ"ה) ומשפטו ובהארון ונכון ר"ל דבר ברור ומכוון: ישנו. מלשון יש: וחפשתי. ענין חקירה: (כד) בערבה. ת"י במישרא: נחפש

מצודת דוד

כ"א כאשר יודמן: (יד) וישב וכו'. פעם ישב במלדות פעם בהר וכו': (טו) וירא דוד. כשראה אשר שאול יוצא לבקשו אז ישב במדבר זיף במקום שיוכל להמלט: (טז) ויחזק. חזק כמו ואמץ לבבו במשענת אלהים באמרו אלהים עמך מה יעשה בשר לך: (יח) לפני ה'. לפני האורים והתומים כי הברית שמאז לא היה לפני ה'. (יט) מסתתר. מתחבא אצלינו במלדות העומדות בחורשה שהיא בגבעת החכילה אשר היא מימין הישימון: (כ) לכל אות וכו'. ר"ל באיזה אופן שתרצה לרדת אלינו רד ועלינו למסרו בידך: (כא) ברוכים. ה' יברך אתכם בעבור הטובה: (כב) הכינו עוד. היו נכונים לראות מקום מהלכו כי מי ראהו שם הלא דבריהם מאומד ומשמועה: כי אמר אלי. עודו סר למשמעתי אמר לי שבערמה ובתחבולות יעשה מלחמה ולזאת מאוד מהצורך לחקור ולחפש אחריו: (כג) אם ישנו בארץ. כאשר לא נמצא אותו בכל מחבואיו א"כ ודאי יהיה בארץ בין אנשי שבטו ואז אחפש אותו בכל אלפי יהודה ר"ל אכריח את כל אלפי יהודה שכ"א יחפש אחריו בין אנשיו: (כד) ויקומו וילכו. לחקור ולחפש טרם בוא שאול

(כו) עוטרים. מקיפים וסובבי' אלד אל לד כעטרה המקפת את הראש: (כז) ומלאך בא אל שאול. מלאך ממש כדי להציל את דוד: (כח) סלע המחלקות. שהיה לבו של שאול חלוק לשתי דעות אם לשוב להציל את ארצו מיד פלשתים או לרדוף ולהפוש את דוד כן תרגמו יונתן: (ג) צורי היעלים. סלעי היעלים: (ד) להסך את רגליו. להפנות לנקבים

שילך עם שאול הלכו הם לחפש המקום שהיה שם דוד באמת ושבו אל שאול והכתוב לא ספר התשובה. אבל אחר שאמר וילך שאול ואנשיו ידענו כי הזיפים שבו אליו טרם לכתו: (כה) וירד הסלע. נראה שעמק היה בין הערבה שהיה שם דוד ובין הסלע ואמר וירד כלומר ירד העמק לעלות הסלע ועל הדרך הזה נאמר ויעלו אותם עמק עכור כמו שפירשתיו במקומו

וַאֲנָשָׁיו בְּמִדְבַּר מָעוֹן בָּעֲרָבָה אֶל
יְמִין הַיְשִׁימוֹן׃ כה וַיֵּלְכוּ שָׁאוּל וַאֲנָשָׁיו ג׳ מ״ל
לְבַקֵּשׁ וַיַּגִּדוּ לְדָוִד וַיֵּרֶד הַסֶּלַע וַיֵּשֶׁב
בְּמִדְבַּר מָעוֹן וַיִּשְׁמַע שָׁאוּל וַיִּרְדֹּף
אַחֲרֵי־דָוִד מִדְבַּר מָעוֹן׃ כו וַיֵּלֶךְ שָׁאוּל
מִצַּד הָהָר מִזֶּה וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו מִצַּד
הָהָר מִזֶּה וַיְהִי דָוִד נֶחְפָּז לָלֶכֶת מִפְּנֵי
שָׁאוּל וְשָׁאוּל וַאֲנָשָׁיו עֹטְרִים אֶל־
דָּוִד וְאֶל־אֲנָשָׁיו לְתָפְשָׂם׃ כז וּמַלְאָךְ כ׳ אל איוב
בָּא אֶל־שָׁאוּל לֵאמֹר מַהֲרָה וְלֵכָה
כִּי־פָשְׁטוּ פְלִשְׁתִּים עַל־הָאָרֶץ׃
כח וַיָּשָׁב שָׁאוּל מִרְדֹף אַחֲרֵי דָוִד וַיֵּלֶךְ כ׳ וחסר
לִקְרַאת פְּלִשְׁתִּים עַל־כֵּן קָרְאוּ
לַמָּקוֹם הַהוּא סֶלַע הַמַּחְלְקוֹת׃
כד א וַיַּעַל דָּוִד מִשָּׁם וַיֵּשֶׁב בִּמְצָדוֹת ח׳ כלישנא
עֵין־גֶּדִי׃ ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁב
שָׁאוּל מֵאַחֲרֵי פְלִשְׁתִּים וַיַּגִּדוּ לוֹ
לֵאמֹר הִנֵּה דָוִד בְּמִדְבַּר עֵין גֶּדִי׃
ג וַיִּקַּח שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים אִישׁ בָּחוּר מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
וַיֵּלֶךְ לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד וַאֲנָשָׁיו עַל־
פְּנֵי צוּרֵי הַיְּעֵלִים׃ ד וַיָּבֹא אֶל־גִּדְרוֹת
הַצֹּאן עַל־הַדֶּרֶךְ וְשָׁם מְעָרָה וַיָּבֹא ל׳ וחד ומעל׳ חסר לגדונים
שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת־רַגְלָיו וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו
בְּיַרְכְּתֵי הַמְּעָרָה יֹשְׁבִים׃

וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי בְּמַדְבְּרָא
דְמָעוֹן בְּמֵישְׁרָא דְמִדְרוֹם
לִישִׁימוֹן׃ כה וַאֲזַל שָׁאוּל
וְגֻבְרוֹהִי לְמִבְעֵי וְחַוִּיאוּ
לְדָוִד וּנְחַת לְכֵיפָא וִיתֵיב
בְּמַדְבְּרָא דְמָעוֹן וּשְׁמַע
שָׁאוּל וּרְדַף בָּתַר דָּוִד
בְּמַדְבְּרָא דְמָעוֹן׃ כו וַאֲזַל
שָׁאוּל מִסְטַר טוּרָא מִכָּא
וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי מִסְטַר טוּרָא
מִכָּא וַהֲוָה דָוִד מִתְבְּעֵי
לְמֵיזַל מִן קֳדָם שָׁאוּל
וְשָׁאוּל וְגֻבְרוֹהִי כָּמְנִין עַל
דָּוִד וְעַל גֻּבְרוֹהִי לְמֵחַדְהוֹן׃
כז וְאִזְגַּדָּא אֲתָא לְוַת שָׁאוּל
לְמֵימַר אוֹחִי וְאֵיזֵיל אֲרֵי
אִתְנְגִידוּ פְלִשְׁתָּאֵי עַל
אַרְעָא׃ כח וְתָב שָׁאוּל
מִלְמִרְדַּף בָּתַר דָּוִד וַאֲזַל
לִקְדָמוּת פְּלִשְׁתָּאֵי עַל כֵּן
קְרוֹ לְאַתְרָא הַהוּא כֵּיף
פַּלְגוּתָא אַתְרָא דְאִתְפְּלֵיג
בֵּיהּ לִבָּא דְמַלְכָּא לְמֵיזַל
לְכָא וּלְכָא׃ א וּסְלֵיק דָּוִד
מִתַּמָּן וִיתֵיב בִּמְצָדָתָא
עֵין גֶּדִי׃ ב וַהֲוָה כַּד תָּב
שָׁאוּל מִבָּתַר פְּלִשְׁתָּאֵי
וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר הָא
דָוִד בְּמַדְבְּרָא דְעֵין גֶּדִי׃
ג וּדְבַר שָׁאוּל תְּלָתָא אַלְפִין
גְּבַר עוּלֵים מִכָּל יִשְׂרָאֵל
וַאֲזַל לְמִבְעֵי יָת דָּוִד
וְגֻבְרוֹהִי עַל אַפֵּי שְׁקִיפֵי כֵיפַיָּא׃ ד וַאֲתָא לְחַטְרֵי עָנָא דְעַל אוֹרְחָא וְתַמָּן
מְעַרְתָּא וְעַל שָׁאוּל לְמֶעְבַּד צוֹרְכֵיהּ וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי בְּסִפֵּי מְעַרְתָּא יָתְבִין׃

רלבג

דוד הוא חס' מי הוא המשתוקק והרצון בו ותכל נפש דוד וכן יהיה הרצון בזה המקום כי אמר לבי אלי שהוא יתנהג בערמה ויתראה במקום אחר והוא בלתי מתחבא שם בלתי על המעט ולזה הזהירם שיחקרו מכל המחבואים אשר יתחבא שם: או יהיה אמרו כי אמר אלי שב אל דוד והרצון שדוד אמר אליו בהיותו עמו שהוא מתנהג בערמה ובתחבולות יעשה לו מלחמה: (כז) ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה. באר בזה הספור מה נפלא עוצם השגחת השם על אהוביו ואיך הציל דוד עם היותו בעוצם הסכנה: (ג) על פני צורי היעלים. הם הצורים החזקים שנהגו לשבת שם היעלים כי היעלים הם שוכנים בסלעים כאמרו הידעת עת לדת יעלי סלע. וזכר זה כי דוד עם רוב השי"ת הטובה עליו לא היה מוסר עצמו לסכנות אך היה מחביא עצמו במקומות אשר יתכן לו בהם ההעלם יותר: (ד) להסך את רגליו. ר"ל לסכך את רגליו. והוא עשיית הצרכי' הגדולים כי מדרך הגדול ה הנטעים לסכך רגליהם

ומ"ש עוד וישב במדבר מעון להודיע כי לא היה לו פנאי לברוח ממדבר מעון ועלה לסלע הזה שהיה במדבר להסתגב בו מפני שאול: (כו) מצד ההר מזה. זהו הסלע: נחפז ללכת. היה טרוד ומהיר ללכת ולברוח מפני שאול ולא יכול כי שאול ואנשיו סבבוהו כי אעפ"י שאמר שאול מצד ההר מזה כיון שרצו כי רצה לברוח סבבו שם הסלע ולא היה להם אלא לתפשם כשבא המלאך אל שאול בשבת נורא עלילות. ובדרש נחפז ללכת ז"ש דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב כיון שראה דוד עצמו מגומגם ביד שאול ואנשיו אמר על חנם משח אותי שמואל ואמר לי כי משחך ה' למלך היכן היא אותה הבטחה שאמר לי ומנין שכך אמר שנאמר אני אמרתי בחפזי כל אדם כוזב אפילו שמואל היכן היא אותה הבטחה שאמר לי אמר לו הקב"ה אני מעיד עליו שנאמן שמואל שנאמר וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ואתה קראת לשמואל כוזב מיד ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וגו' א"ר יודן מלאך שליח היה אמר לו רבי פנחס וכי השליח יועץ הו' שהיה אומ' מהר' ולכה אלא מלאך מן השמים היה שנאמר ישלח משמים ויושיעני: עוטרים. כמו סובבי' כמו עטר' שהיא סובבת את הראש וכן כצנה רצון תעטרנו: (כח) מרדוף אחרי דוד. בחירק המ"ם שלא כמנהג: סלע המחלקות. לפי שנחלקו בו אלה מאלה ות"י כיף פלגותיה אתרא דאתפליג ביה לבא מלכא דשאול למיזל לכא ולכא כלומר נחלק לב המלך אם יתעכב עד שיתפש דוד או אם ילך אחרי פלשתים וכן הוא אומר בדרש מהו סלע המחלקות אמר רבי שמואל בר נחמני ששם נחלקו גבורים של שאול על דוד מהם היו אומרים עד שבן ישי בידינו לא נפנה ממנו ומהם אמרו מלחמת ישראל קודמת שבן ישי מצוי לנו בכל שעה. דבר אחר מהו סלע המחלקות שבשעה שהיה דוד ועבדיו עוברים על אותו מקום היה מתחלק מחיילותיו הוא ושש מאות איש שהיו אתו באותה שעה והיו יורדין מעל כוסיהן ומשתטחין על פניהם ואומרין ברוך שעשה לנו נס במקום הזה: (ג) על פני צורי היעלים. כי היעלים בצורים ובסלעים שוכנים כמו שנאמר גם כן יעלי סלע והוא אקו הנזכר בתורה ואמרו כי הוא תיש הבר וי"ת על אפי שקיפי כיפיא ולא ידעתי מה היה דעתו לתרג' יעלים כיפיא: (ד) להסך את רגליו. להשתין מים וי"ת למיעבד צרכיה ר"ל להפנות הנקבים

פי' רבי' ישעיה

(כז) עוטרים אל דוד. פירוש סבבו את העיר כעטרה שמכל מקום שיצא דוד יותפש. ועל אותה שעה אמר דוד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב ואפילו שמואל הנביא אנב היא נבואתו שמשחני להיות מלך על ישראל: (ג) על פני צורי היעלים. פי' בצורים הגבוהים שהיעלים שוכנים שם כדכתיב הרים הגבוהים ליעלים: להסך את רגליו. תרגם למעבד צרכיה. שהיושב לנקביו מסכך את רגליו בבגדיו:

תולדות אהרן ויבא אל גדרות. ברכות סב (סוכה נה סנהדרין ב): ויבא שאול להסך. יבמות קג:

מצודת דוד

שאול: בערבה. במישור אשר מימין הישימון: (כה) וילך שאול. אחר שחזרו הזיפים והגידו לו מכל מחבואיו: וירד הסלע. ירד מהסלע אשר ישב בה לשבת במדבר מקום נוח להשמט אנה ואנה: (כו) נחפז ללכת. היה ממהר לברוח ושאול ואנשיו סבבוס לתפשם: (כז) ומלאך בא. ועד שלא תפשם בא שליח אליו ללכת מול פלשתים: (כח) סלע המחלקות. ע"ש כי בהסלע ההוא (הוא ההר שהלך שאול מצד ההר מזה וכו' כאמור למעלה) נחלקו ונפרדו שאול ואנשיו מעם דוד ואנשיו:
כד (ג) צורי היעלים. סלעים גבוהים אשר היעלים מקננים בהן וכו נאמר הידעת עת לדת יעלי סלע (אי"ב ל"ט):

מצודת ציון

(כו) נחפז. מל' חפזון ומהירות: עוטרים. מסבבים כעטרה המסבבת את הראש: לתפשם. ענין האחיזה בחזקה: (כז) פשטו. התפזרו כדרך הגלתמים וכן אל פשטתם היום (לקמן כ"ז):
כד (ג) בחור. ר"ל היה נבחר: (ד) גדרות הצאן. דיר שהצאן רובצים בה: להסך את רגליו: לעשות צורכיו בנקבים כי דרך הצנועים לסכך ולכסות הרגלים וכן אך מסיך הוא את רגליו בשעיס

רדק

הנקבים הגדולים וכן במשנה זה הכלל היה במקדש כל המסיך את רגליו טעון טבילה וכן המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים והוא דרך כבוד והוא ענין יליקה מענין נסך ואם הם שני שרשים או הוא לשון סכוך וכן פרשוהו רז"ל אמר ר' אלעזר מלמד שעשה עצמו כסוכה כלומר מתוך צניעות גדולה שהיתה בו היה מסכך עצמו בעת היציאה שלא יראה בשרו ערוס ורגליו דרך כבוד והוא כנוי לאבר היציאה וכן את מימי רגליהם : בירכתי המערה . נחבאו שם מפני שאול : (ה) אשר אמר ה' . אמר לו ע"י שמואל או גד או נתן הנביא שיתן אויביו בידיו ושילח למלוכה אבל על שאול לא נאמר לו כי לא נפל בידו אבל אנשי דוד אמרו לו אחר שהאל הבטיחך שיתן אויביך בידיך הנה שאול ראש אויביך והנה עתה הגיע היום כי הנה הוא בידך ולטעם זה פירשתי שכתיב אויבך וקרי אויביך : כאשר יטב בעיניך . ביו"ד אית לגד ויו"ד השרש נפלה מהמכתב : ויכרת את כנף המעיל . דרשו רבותינו כל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא ייחם לו בעונש שכרת מעיל שאול היה לו זה : (ו) ויך לב דוד אותו . חשש בלבו שמא יחשוב ה' לו עון בכרתו כנף מעיל המלך כי אף על פי שהוא היה רודפו אעפ"י כן יש לו ליראה ממנו וי"ת וחש דוד בליביה : (ז) חלילה לי . הם חשבו כי להרגו הלך אליו ובראותם כי בא וכנסו בידו אמרו לו למה לא הרגתו אמר להם חלילה לי כי משיח ה' הוא : (ח) וישסע . שלק אותם מעליו בדברים טובים כי הם היו רוצים לקום עליו להרגו כיון שלא הרגו כאשר חשבו הם ובאמרו בדברים בפתח הבי"ת מורה על הידיעה ר"ל אותן דברים שזכר כי משיח ה' הוא וכיוצא בדברים אלו וי"ת ופייס : בדרך . באותו דרך שזכר וכן ויבא אל גדרות הצאן על הדרך : (ט) מן המערה . כן כתיב וקרי מהמערה והענין אחד : (יא) ואמר להרגך . מחלוקת בקריאת המלה הזאת לבן אשר הרי"ש מעמדת בגעיא והגימל בשוא ופתח ולבן נפתלי הרי"ש חטופה ופי' ואמר כל אחד מאנשי דוד שהיו רוצים להרגו לולי כי שסעם דוד בדברים ועל הדרך הזה ת"י ואמרו אוחרנין למקטלך וחסת נפשי עלך ויש נוסחאות וחסית עלך . ורז"ל פי' ואמרו הכתוב אומר הבא להרגך השכם להרגו אם במחתרת ימצא הגנב כלומר בהיתר הייתי יכול

רשי

לנקבים גדולים : (ו) ויהי אחרי כן וגו' : (ז) ויאמר דוד לאנשיו חלילה . סדר מקראות הללו כתובין שלא כסדרן אלא כיון שהתחיל לדבר בכריתת המעיל כלה כל דבריו ואמר שאף בכריתת המעיל נתחרט ואחר כך חוזר לדברו הראשון ואומר על שאמרו לו אנשיו הנה היום וגומר השיב להם חלילה לי וגו' : (ח) וישסע . כבדיל ודחה אותם בדברים : (י) למה תשמע . למה תקבל עלי לשון הרע של דואג : (יא) ואמר להרגך ותחס עליך . הרי כאן חסרים ב' תיבות ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד לצאת אל אבשלום (שמואל ב' י"ג ל"ט) ותכל

תרגום

ה וַאֲמַרוּ גֻבְרֵי דָוִד לֵיהּ הָא יוֹמָא דַאֲמַר יְיָ לָךְ הָא אֲנָא מְסַר יָת בְּעֵיל דְבָבָךְ בִּידָךְ וְתַעְבֵּיד לֵיהּ כְּמָא דְתַקִּין בְּעֵינָךְ וְקָם דָוִד וּפְסַק יָת כְּנַף מְעִילָא דִלְשָׁאוּל בְּרָז׃
ו וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וְחָשׁ דָוִד בְּלִבֵּיהּ עַל דִי פְסַק יָת כַּנְפָא דִי לְשָׁאוּל׃
ז וַאֲמַר לְגֻבְרוֹהִי חַס לִי מִן קֳדָם יְיָ אִם אַעְבֵּיד יָת פִּתְגָמָא הָדֵין לְרִבּוֹנִי לִמְשִׁיחָא דַייָ לְאוֹשָׁטָא יְדִי בֵיהּ אֲרֵי מְשִׁיחָא דַייָ הוּא׃
ח וּפַיֵּיס דָוִד יָת גֻבְרוֹהִי בְּפִתְגָמַיָא וְלָא שַׁבְקִינוּן לְמֵיקַם עַל שָׁאוּל וְשָׁאוּל קָם מִמְּעַרְתָּא וַאֲזַל בְּאוֹרְחָא׃
ט וְקָם דָוִד בָּתַר כֵּן וּנְפַק מִן מְעַרְתָּא וּקְרָא בָּתַר שָׁאוּל לְמֵימַר רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְאִסְתְּכֵי שָׁאוּל לַאֲחוֹרוֹהִי וּכְרַע דָוִד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא וּסְגִיד׃
י וַאֲמַר דָוִד לְשָׁאוּל לְמָא אַתְּ שְׁמַע יָת פִּתְגָמֵי בְנֵי אֱנָשָׁא דְאָמְרִין הָא דָוִד כָּמִין בְּבִשְׁתָּךְ׃
יא הָא יוֹמָא דֵין חֲזָאָה עֵינָךְ יָת דְמַסְרָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין בִּידִי בִּמְעַרְתָּא וַאֲמַרוּ אוֹחֲרָנִין לְמִקְטְלָךְ וְחָסִית עֲלָךְ וַאֲמָרִית לָא אוֹשִׁיט יְדִי

מקרא

ה וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה הַיּוֹם אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה אֵלֶיךָ הִנֵּה אָנֹכִי
יתיר יו"ד נֹתֵן אֶת־אֹיְבִיךָ בְּיָדֶךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ
ג' חס' כַּאֲשֶׁר יִטַב בְּעֵינֶיךָ וַיָּקָם דָּוִד וַיִּכְרֹת
ד' אֶת־כְּנַף־הַמְּעִיל אֲשֶׁר־לְשָׁאוּל בַּלָּט׃
ו וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ לֵב־דָּוִד אֹתוֹ עַל
ל' אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־כָּנָף אֲשֶׁר לְשָׁאוּל׃
ז וַיֹּאמֶר לַאֲנָשָׁיו חָלִילָה לִּי מֵיְהוָה אִם־אֶעֱשֶׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לַאדֹנִי
ל' לִמְשִׁיחַ יְהוָה לִשְׁלֹחַ יָדִי בּוֹ כִּי־מְשִׁיחַ
ל' יְהוָה הוּא׃ ח וַיְשַׁסַּע דָּוִד אֶת־אֲנָשָׁיו
בַּדְּבָרִים וְלֹא נְתָנָם לָקוּם אֶל־שָׁאוּל
כ' וְשָׁאוּל קָם מֵהַמְּעָרָה וַיֵּלֶךְ בַּדָּרֶךְ׃
ט וַיָּקָם דָּוִד אַחֲרֵי־כֵן
מהמערה ק' וַיֵּצֵא מִן־הַמְּעָרָה וַיִּקְרָא אַחֲרֵי־שָׁאוּל
לֵאמֹר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַיַּבֵּט שָׁאוּל
ל' אַחֲרָיו וַיִּקֹּד דָּוִד אַפַּיִם אַרְצָה
וַיִּשְׁתָּחוּ׃ י וַיֹּאמֶר דָּוִד לְשָׁאוּל
לָמָּה תִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי אָדָם לֵאמֹר
הִנֵּה דָוִד מְבַקֵּשׁ רָעָתֶךָ׃ יא הִנֵּה הַיּוֹם
הַזֶּה רָאוּ עֵינֶיךָ אֵת אֲשֶׁר־נְתָנְךָ יְהוָה
ל' הַיּוֹם בְּיָדִי בַּמְּעָרָה וְאָמַר לַהֲרָגְךָ
ל' וַתָּחָס עָלֶיךָ וָאֹמַר לֹא־אֶשְׁלַח יָדִי

אנכי נתן ז' בקריאת וסי' ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים. ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך ראה אנכי נתן לפניכם היום. ושמרתם לעשות את כל החקים. משה עבדי מת. נותן את כלם חללים. הנה אנכי נתן את איבך בידך : יטב ג' חס' בקריאה וסי' ועשית לו כאשר יטב בעיניך. קום אכול לחם ויטב לבך דאחאב. ועבדו את מלך בבל :

תולדות אהרן ויקם דוד ויכרות . ברכות שם : ואמר להרגך . שם (סוכה וה סנהדרין כ) :

רלבג

רגליהם בבגדיהם שלא תראה ערותם : (ה) ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל . יתכן לפי הפשט שכבר היה רצון דוד להרגו ולא השיג ממנו כי אם הכנף והתחרט אחר זה דוד על מחשבתו ואף על פי שהותר לו להורגו כי רודף היה ואמר חלילה לי מה' מעשות דבר הזה וזה היה מהפלגת חסידותו עם שזה גם כן יהיה סבה אחר כך להקל בהריגת המלכים וידע דוד כי הממלכה תהיה לו ולזה רצה להרחיק ענין הריגת המלכים משיחי ה' ולזאת הסבה בעינה צוה להרוג הנער העמלקי אשר הגיד לו שהרג שאול אעפ"י שהכבר צוהו שאול על זה ולזה גם כן צוה להרוג אשר הרגו איש בשת בן שאול : (ח) וישסע דוד את אנשיו בדברים . ר"ל שעם מה שהיו כלם נסכמים על הריגתו והיו לאגודה אחת על זאת הסכמתם הנה חלק דוד לבם בדבריו באופן שבלבל הסכמת' ומנעם בזה האופן מהריגת שאול : (יא) ואמר להרגך ותחס עליך

פי' רבי ישעיה

(ה) בלט. פי' בנחת שלא ירגישו ודומה לו בלהטיהם שדברי כשופי' אומר אותם בסוד שלא ישמעו בני אדם: (ו) ויך לב דוד אותו על אשר כרת את כנף . פירו' נתחרט והיה לבו משמתו היאך עשה הדבר הזה לשלוח יד במלך לכרות כנף מעילו : (ח) וישסע דוד את אנשיו בדברים . פי' חילקם והפליגם בדברים טובים מלשון וישסעהו כשסע הגדי והוא לשון חלוקה לשנים : (יא) ואמר להרגך ותחס עליך . פירוש מקרא קצר הוא . ואמר האומר מי שהיה להרגך ותחס עיני עליך ולא שמעתי לו :

מצודת ציון

(שופטים ג') : בירכתי . כסוף וכן ולירכתי המשכן ימה (שמות כ"ו) : (ה) בכנף המעיל . שפולי המעיל : בלט . בחשאי . כמו דברו אל דוד בלט (לעיל י"ח) : (ח) וישסע . ענין בקיעה וסדיקה כמו וישסעהו כשסע הגדי (שופטים י"ד) : (ט) ויקד . כפף הקדקוד : אפים . מלשון פנים

מצודת דוד

(ה) הנה היום . אולי נאמר לו ע"י נביא שימסור ה' אויביו בידו וחשבו אנשיו של היום הזה נאמר ולזה אמרו הנה זהו היום וכו' ולזה לך ומשית לו וכו' : (ו) ויך וכו' . לבו היתה מתנענעת ומכה בקרבו כדרך החרד ומצטער וזה בחשבו שלא עשה הטוב והוא כמרים יד במשיח ה' : (ז) ויאמר לאנשיו . כאומרים אליו להרוג את שאול : חלילה לי מה' . הדבר הזה הוא חולין לי מאתת מצות ה' וחוזר ומפרש הדבר ואמר אם אעשה וכו' לשלוח ידי בו : כי משיח . והתורה הזהירה עליו : (ח) וישסע דוד . כי אנשיו עשו אגודה אחת להמית את שאול ובא דוד ובקע להבדיל את האגודה באמרי פיו : (י) את דברי אדם . המדבר רכיל : מבקש רעתך . מבקש להרע לך : (יא) ואמר להרגך . כל אחד מאנשי אמר להרגך וחסה נפשי עליך וסוף מקרא קצר :

ראה

רשי

ואכל נפש דוד: (יב) ואבי ראה. כלומר תן לבך על הדבר וגם ראה העדות אשר כנף מעילך בידי והייתי יכול להרגך: (יד) כאשר יאמר משל הקדמוני. משל קדמונו של עולם התורה שהיא משלו של הקב״ה: מרשעים יצא רשע. הקב״ה מזמן לרשע שנופל ביד רשע כיוצא בו. והיכן אמרה תורה והאלהים אנה לידו (שמות כ״א י״ג) כדאיתא במסכת מכות: (כא) ידעתי כי מלוך תמלוך. שרואה אני שהקב״ה מצילך מידי. ומדרש אגדה סימן זה מסר לו שמואל שהקורע מעילו ימלוך

רדק

יכול להרגך לולי שחסה נפשי עליך: ותחס עליך. נפשי או עיני ורז״ל פי׳ לגישות שהיתה בך חסה עליך כי מותר היה להרגך כי רודף אתה והבא להרגך השכם להורגו: (יב) ואבי. כתרגומו רבוני: ראה. ראה בעיניך הכנף וראה בלבך צדקתי ויושר לבבי שלא הרגתיך. צודה. אורב כתרגום כמין וכן ואשר לא צדה: (יד) משל הקדמוני. משל מאדם הקדמוני כי הוא סמוך רוצה לומר המושל הראשון אשר אמר זה המשל והיה המשל כפי כל אדם אחריו ות״י כמה דאמרין מתלא מלקדמין: מרשעים יצא רשע. מהם יצא הרשע שיכלם ויאבדם מן העולם אבל ידי לא תהיה בך כי ממקום אחר יבא לך הרע או פירושו מרשעים יצא מעשה הרשע כלומר כמו שהם רשעים בלבם כן יעשו מעשה רשע ולבם יבחן במעשיהם וכן אני מכיר לבך כי לא תרחם עלי אם אפול בידך אף על פי כן ידי לא תהיה בך ורז״ל פירשו משל הקדמוני משל קדמונו של עולם הוא הקב״ה והוא מה שאמרה תורה והאלהים אנה לידו כלומר ראוי היה זה למות אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב כך ונקמני ה׳ ממך על ידי רשע כמותך לא על ידי כי ידי לא תהיה בך: (טו) אחרי כלב מת. כלומר כי ככלב אני חשוב כנגדך ולא חי אפילו מת ותרגומו חלש חד וכן פרעוש אחד תרגומו הדיוט חד כלומר דרך משל קרא עצמו כלב ופרעוש כלומר אדם פחות והדיוט והפרעוש ידוע כי הוא שרץ ממין המאכלת ודמה עצמו לדבר קל וחלש ואמר כי פרעוש המוצא בבגד או בבשרו רודפו כי הוא מדלג ממקום למקום כלומר מה מעלה הוא לך ומה גבורה שאתה רודף אחרי כמו הרודף אחרי הפרעוש: (יט) ואת הגדת כן כתיב וקרי ואתה ואחד הוא: (כ) ושלחו בדרך טובה. כי העושה זה באמת האל ישלם לו טובה כן ישלמך כלומר שכר יהיה לך מאת האל במעשה זה: (כא) ידעתי כי מלוך תמלוך. כי אני רואה אתה נצול מידי בכל עת ולא תמלט ידי ואיפשר גם כן ששמע שמשחו שמואל למלך וכי שמואל אמר לו בדבר שמלך קרע ה׳ את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך לפיכך אמר וקמה בידך כלומר מה שלא קמה בידי. ובמדרש

בַּאדֹנִי כִּי־מְשִׁיחַ יְהוָה הוּא׃ יב וְאָבִי
רְאֵה גַּם רְאֵה אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ בְּיָדִי
כִּי בְּכָרְתִי אֶת־כְּנַף מְעִילְךָ וְלֹא ל׳. ב׳וכפסו׳
הֲרַגְתִּיךָ דַּע וּרְאֵה כִּי אֵין בְּיָדִי רָעָה
וָפֶשַׁע וְלֹא־חָטָאתִי לָךְ וְאַתָּה צֹדֶה ל׳. י״ח כטעם
אֶת־נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃ יג יִשְׁפֹּט יְהוָה
בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּנְקָמַנִי יְהוָה מִמֶּךָּ וְיָדִי ל׳
לֹא תִהְיֶה־בָּךְ׃ יד כַּאֲשֶׁר יֹאמַר
מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע ל׳ פתח ג׳ חס׳
וְיָדִי לֹא תִהְיֶה־בָּךְ׃ טו אַחֲרֵי מִי יָצָא
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי מִי אַתָּה רֹדֵף
אַחֲרֵי כֶּלֶב מֵת אַחֲרֵי פַּרְעֹשׁ אֶחָד׃ ב׳ וכל סוס אינם דכו׳
טז וְהָיָה יְהוָה לְדַיָּן וְשָׁפַט בֵּינִי וּבֵינֶךָ ו׳. ל׳
וְיֵרֶא וְיָרֵב אֶת־רִיבִי וְיִשְׁפְּטֵנִי מִיָּדֶךָ׃ ג׳. ל׳. ל׳
יז וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת דָּוִד
לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־שָׁאוּל
וַיֹּאמֶר שָׁאוּל הֲקֹלְךָ זֶה בְּנִי דָוִד כ׳ חד מ״ל וחד חס׳
וַיִּשָּׂא שָׁאוּל קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ יח וַיֹּאמֶר אֶל־
דָּוִד צַדִּיק אַתָּה מִמֶּנִּי כִּי אַתָּה גְּמַלְתַּנִי ל׳
הַטּוֹבָה וַאֲנִי גְּמַלְתִּיךָ הָרָעָה׃ יט וְאַתְּ ואתה ק׳ ו׳ כ״כ
הִגַּדְתָּ הַיּוֹם אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָה אִתִּי ה׳ מ״ל
טוֹבָה אֵת אֲשֶׁר סִגְּרַנִי יְהוָה בְּיָדְךָ ל׳
וְלֹא הֲרַגְתָּנִי׃ כ וְכִי־יִמְצָא־אִישׁ אֶת־ ל׳
אֹיְבוֹ וְשִׁלְּחוֹ בְּדֶרֶךְ טוֹבָה וַיהוָה
יְשַׁלֶּמְךָ טוֹבָה תַּחַת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר
עָשִׂיתָה לִי׃ כא וְעַתָּה הִנֵּה יָדַעְתִּי כִּי ה׳ מ״ל ה״א

תרגום

בְּרִבּוֹנִי אֲרֵי מְשִׁיחָא דַיְיָ הוּא׃ יב וְרִבּוֹנִי אִסְתַּכַּל אַף חֲזֵי יָת כְּנַף מְעִילָךְ בִּידִי אֲרֵי בְּמִפְסְקִי יָת כְּנַף מְעִילָךְ וְלָא קְטַלְתִּיךְ דַּע וַחֲזֵי אֲרֵי לֵית בִּידִי חוֹב וְסוּרְחָן וְלָא חֲטֵית לָךְ וְאַתְּ כָּמֵין עַל נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ׃ יג יְדִין יְיָ בֵּינָא וּבֵינָךְ וְיִתְפְּרַע לִי יְיָ מִנָּךְ וִידִי לָא תְהֵי בָךְ׃ יד כְּמָא דְאָמְרִין מַתְלָא דְמִלְקַדְמִין מֵרַשִׁיעִין תִּפּוֹק חוֹבַתְהוֹן וִידִי לָא תְהֵי בָךְ׃ טו בָּתַר מַן נְפַק מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בָּתַר מַן אַתְּ רָדֵיף בָּתַר חֲלַשׁ חָד בָּתַר הֶדְיוֹט חָד׃ טז וִיהֵי יְיָ לְדַיָּין וְיַעְבֵּיד דִּין בֵּינָא וּבֵינָךְ וְגַלֵּי קֳדָמוֹהִי וִידוּן דִּינִי וְיִתְפְּרַע עוּלְבָּנִי מִנָּךְ׃ יז וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי דָוִד לְמַלָּלָא יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עִם שָׁאוּל וַאֲמַר שָׁאוּל הֲקָלָךְ דֵּין בְּרִי דָוִד וַאֲרִים שָׁאוּל קָלֵיהּ וּבְכָא׃ יח וַאֲמַר לְדָוִד זַכַּאי אַתְּ מִנִּי אֲרֵי אַתְּ גְּמַלְתַּנִי טָבְתָא וַאֲנָא גְּמַלְתָּךְ בִּישְׁתָא׃ יט וְאַתְּ חַוֵּיתָא יוֹמָא דֵּין יָת דַּעֲבַדְתְּ עִמִּי טִיבוּ וְיָת דִּמְסַרַנִי יְיָ בִּידָךְ וְלָא קְטַלְתָּנִי׃ כ וַאֲרֵי יַשְׁכַּח גְּבַר יָת בְּעֵיל דְּבָבֵיהּ וְיִשַׁלְחִינֵיהּ בְּאוֹרַח תַּקְנָא יְיָ יְשַׁלְמִינָךְ טָבְתָא חֲלַף יוֹמָא דֵּין דַּעֲבַדְתָּא לִי׃ כא וּכְעַן הָא

ואבי ב׳ וסי׳ ראה גם ראה את כנף. אשר פגע בשני אנשים צדיקים: הקדמני ג׳ וסי׳ את הקני. משל. ארחיק: והיה ה׳ ו׳ וסי׳ נמסר בזכריה סי׳ י״ד: איבו ד׳ וחס׳ בקריאה וסי׳ ימצא איש את איבו ושלחו. כי יצר לו. איבו בארץ שעריו דמלכים. כי יצא עמך למלחמה דמלכים. ביד נבוכדנצר איבו:

רלבג

עליך. ר״ל אמר לבי תחלה להרגך ותחס עליך נפשי ונתחרטתי על המחשבה ההיא ואמרתי לא אשלח ידי באדוני כי משיח ה׳ הוא או יהיה הרצון באמרו ואמר להרגך שכבר אמר זה אחד מאנשי ותחס עליו נפש דוד והביאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב: (כ) וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה. הנה קצר בזה ונשען מה שזכר אחר זה: וה׳ ישלמך טובה תחת היום הזה. ומה שקצר בזה הוא שראוי שישולם גמול טוב מאת הש״י וקצר זאת ההקדמה לסודות

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יד) כאשר יאמר משל הקדמוני רגילים הקדמונים לומר כי מרשעים יצא הרשע שיכשלו בו: (כ) וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה. בתמיהה וכי דרך בני אדם לעשות כן כאשר עשית אתה לי: (כא) ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלך פירוש כי אני רואה כי השם עמך ואתה מצליח. ויש אומרים כשכרת שאול כנף מעילו של שמואל אמר לו מי שיכרית כנף מעילך הוא ימלוך תחתיך:

תולדות אהרן ואבי ראה. (פסה יו סוטה)
יו): מרשעים יצא רשע. עקידה שער ח׳:

מצודת דוד

(יב) ראה גם ראה. ר״ל ראה בראיה ברורה ומוחשת אשר כנף מעילך בידי ומזה תראה שהאמת אתי: כי בכרתי. במה שכרתי כנף המעיל שהיא לראיה שהיית בידי ועכ״ז לא הרגתיך מזה דע וראה כי מעולם לא חטאתי לך לבקש רעתך: (יג) ונקמני ה׳. ינקום נקמתי ממך: (יד) כאשר יאמר. ר״ל יקוים בך דברי כמשל הקדמוני אשר יאמר מרשעים יצא רשע ר״ל כל דבר תקלה ורשע באה ע״י רשעים וכן תומת אתה ביד רשעים וידי לא תהיה בך: (טו) אחרי מי. ר״ל וכי לא די לך בשלוח אחרי מלאכים מחבלים עד שבעצמך תרדוף אחרי הלא אין זה כבודך שמלך ישראל ירדוף אחר ההדיוט שנחשב למולך ככלב מת וכפרעוש הקופץ ממקום למקום: (יט) הגדת. ר״ל הראית לכל בראיה ברורה: (כ) וכי ימצא. ר״ל וכי נעשה מעולם כזאת סימנא א״ב איבו וכו׳: וה׳. אבל ה׳ ישלם לך גמול ולא לחנם עשית מה שעשית: (כא) הנה ידעתי. בראותי הצלחתך: וקמה בידך. בעבור הכשרון מעשיך: אם

מצודת ציון

פניס: (יב) ואבי. ענין גדול ושר כמו כאב על בנו. או לפי שהיה חותנו חשבו כאב: צודה. אורב כמו ואשר לא צדה (שמות כא): (יד) הקדמוני. ר״ל האמור בימים הקדמונים: (טו) פרעוש. היא כינה שחורה הקופצת ממקום למקום: (טז) וירב. מלשון מריבה: (יז) בני. ר״ל אמלה עלי כבן על האב. או לפי שהיה חתנו חשבו כבן: (יח) גמלתני. ענין התשלומין המעשה: (יט) סגרני. מסרני: (כא) וקמה. מל׳ קיום: תתמיד

ובמדרש כמו שכתבנו למעלה בפסוק ויחזק בכנף מעילו ויקרע כי שמואל רמז לו שם מי שיכרות כנף מעילו הוא ימלוך תחתיו ועתה כאשר כרת כנף מעילו ידע שזה הוא שאמר לו שמואל לפיכך אמר לו ידעתי כי מלוך תמלוך : (כב) ואם תשמיד את שמי מבית אבי . וזהו אם תכרית את זרעי שאמר וכפל הענין לחזק כי הבנים הם שם האבות ובהם יזכרו וכן והכרתי לבבל שם ושאר וגו' וכן לא יכרת שמו מלפני : (א) וימת שמואל . ספר מיתת שמואל כי אפשר שמת שמואל בזה הפרק שנפרד שאול מדוד ונתקיימה נבואת שמואל בחייו כי אף שאול הודה למלוכה לדוד ומת שמואל שבעה חדשים לפני שאול והארבעה חדשים ומקצת החמישי הם שישב דוד בשדה פלשתים כמו שכתוב והנה מעשה אביגיל ושבת דוד בגבעת החוילה אם כן היו שני חדשים ומקצת החדש השלישי והנה הם שבעה חדשים כי כן אמרו רז"ל כי שבעה חדשים מת שמואל קודם שאול ואפשר שאמרו זה לפי שהשבעה חדשים שהיה הארון בשדה פלשתים אינן בכלל חמשים ושתים שנה של שמואל כי זולתם אנחנו מוצאי' נ"ב כמו שפירש' בפסוק הנה זקנתי ושבתי והנה כנגד אותם שבעה חדשים הם אלו שבעה חדשים ממיתתו של שמואל הרמתי עד מיתתו של שאול והוא תחלת מלכות דוד : בביתו ברמה . בביתו שהיה ברמה כמו שכתוב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ועוד נפרש מיתת שמואל בפסוק ושמואל מת ולמה נזכר מיתת שמואל במקום הזה לדעת הדרש : (ב) ואיש במעון . שם עיר הנזכר בערי בני יהודה כי משבט יהודה היה האיש הזה ממשפחת כלב : ומעשהו בכרמל. מקום שהוא טוב בזריעה ובאילנות וקרא כרמל כמו שנאמר והיה המדבר לכרמל ופי' מעשהו מקנהו כי המקנה נקרא מעשה ומלאכה כמו שנאמר לרגל המלאכה אשר לפני ויתכן לפרש כרמל זה שם עיר נקרא כן בערי יהודה סמוך למעון כמו שכתוב מעון וכרמל וזיף ויוטה ונראה כי אלה המקומות סמוכין למדבר פארן שירד שם דוד כשברח משאול אחר שנשבע לו כי דוד מהמדבר שלח לנבל כמו שכתוב וישמע דוד במדבר כי גוזז נבל את צאנו או הלך אחריו ממדבר פארן למדבר זיף כי אלה המקומות קרובים כמו שכתב כי הזיפים הלשינו אותו פעם אחרת משם כמו שכתוב : ולו צאן . שם כולל לכבשים ולעזים וזה הוא ברוב והנה הוא על הכבשים לבד שהרי אמר אחריו ואלף עזים וכן בכל מקום שזוכר אותו לענין גזה כמו וגז צאנך תתן לו והוא על הכבשים לבד : (ג) ושם האיש נבל . מה שספר הנה שם האיש ועניינו שאמר והאיש קשה ורע מעללים ושם האשה ועניינה שאמר והאשה טובת שכל על מעשיהם העתידים כי הוא עשה מעשה רע כאיש נבל והיא עשתה בשכל ובחכמה : טובת שכל . כתרגומו חכימת מדע וי"מ שכל ענין עיון והבנה כאילו אמר טובת מראה וכתב אדוני אבי ז"ל כי נבל זה לא היה שמו שקראו לו אבותיו אלא מרוב נריעות היו קוראין אותו בני אדם נבל : והוא כלבי . היו"ד ליחס לפי שהיה ממשפחת כלב קראו כן וכתיב והוא מזרעיית כלב והכתוב הוא בוי"ו כלבו ואפשר לפרש הכי"ף לשמוש כפי הכתיב ר"ל כן היה מראה מעשיו רעים כמו שהיה לבו רע כי יש בני אדם מעשיהם נאים ולבם רע והוא היה תוכו כברו וברו כתוכו לרעה וגם הקרי יש לפרשו על זה הדרך כי כל אדם ששואל ממנו היה אומר עליו הוא כלבי כמו שהייתי חושב עליו כי ימנע שאלתי כן היה ובזה הדק אמר הכתוב על עין רעה כי כמו שער בנפשו כן הוא ויש לפרש כלבי מענין נריעות

ידענא ארי מפלך תמלוך ותתקים בידך מלכותא דישראל : כב וכען קיים לי במימרא דיי דלא תשיצי ית בני בתרי ולא תפסוק ית שמי מבית אבא : כג וקיים דוד לשאול ואזל שאול לביתיה ודוד וגברוהי סליקו למצדתא : א ומית שמואל ואתכנישו כל ישראל וספדו עלוהי וקברוהי בביתיה ברמה וקם דוד ונחת למדברא דפארן : ב וגברא במעון ונכסוהי בכרמלא וגברא רב לחדא וליה עאן תלתא אלפין ואלף עזין והוה במיגז ית עניה בכרמלא : ג ושום גברא נבל ושום אתתיה אביגיל ואתתא חכימת מדע ושפירת ריוו וגברא קשי וביש עובדין והוא מדבית כלב : ד ושמע דוד במדברא ארי גזיז נבל ית עניה : ה ושלח דוד עשרא עולימין ואמר דוד לעולימיא סקו לכרמלא ותהכון לות נבל ותשאלון ליה בשמי לשלם :

ג' מ"ל וג' בליש"א מָלֹךְ תִּמְלוֹךְ וְקָמָה בְּיָדְךָ מַמְלֶכֶת יִשְׂרָאֵל׃
22 וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בַּיהוָה אִם־תַּכְרִית אֶת־זַרְעִי אַחֲרָי וְאִם־תַּשְׁמִיד אֶת־שְׁמִי מִבֵּית אָבִי׃
23 וַיִּשָּׁבַע דָּוִד לְשָׁאוּל וַיֵּלֶךְ שָׁאוּל אֶל־בֵּיתוֹ וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו עָלוּ עַל־הַמְּצוּדָה׃ ל' חס' המצודה ל'

כה

1 וַיָּמָת שְׁמוּאֵל וַיִּקָּבְצוּ כָל־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְפְּדוּ־לוֹ וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּבֵיתוֹ בָּרָמָה וַיָּקָם דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל־מִדְבַּר פָּארָן׃
2 וְאִישׁ בְּמָעוֹן וּמַעֲשֵׂהוּ בַכַּרְמֶל וְהָאִישׁ גָּדוֹל מְאֹד וְלוֹ צֹאן שְׁלֹשֶׁת־אֲלָפִים וְאֶלֶף עִזִּים וַיְהִי בִּגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ בַּכַּרְמֶל׃ ל' ג' · ל' וחס'
3 וְשֵׁם הָאִישׁ נָבָל וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ אֲבִגָיִל וְהָאִשָּׁה טוֹבַת־שֶׂכֶל וִיפַת תֹּאַר וְהָאִישׁ קָשֶׁה וְרַע מַעֲלָלִים וְהוּא כָלִבּוֹ׃ ס' · כלבי ק'
4 וַיִּשְׁמַע דָּוִד בַּמִּדְבָּר כִּי־גֹזֵז נָבָל אֶת־צֹאנוֹ׃
5 וַיִּשְׁלַח דָּוִד עֲשָׂרָה נְעָרִים וַיֹּאמֶר דָּוִד לַנְּעָרִים עֲלוּ כַרְמֶלָה וּבָאתֶם אֶל־נָבָל וּשְׁאֶלְתֶּם־לוֹ בִשְׁמִי לְשָׁלוֹם׃ ג' · ל'

תמלוך ה' מלאי' בליש' בקריאה וסי' ואדניהו בן חגית מתנש' . ועתה הנה אדניהו מלך . כי מלוך תמלוך וקמה בידך . ובחמה שפוכ' אמלוך . תחת עבד כי ימלוך : ויקבצו ג' בסיפרא וסי' וימת שמואל ויקבצו המצפתה . ויקבצו פלשתים . ויקבצו ירושלם עם : ומעשהו ג' בקריאה וסי' מה יהיה משפט הנער ומעשהו . ואיש במעון ומעשהו בכרמל . ומעשהו לא השכילו : שכל כלהון קמצין במ"ה פתחין וסי' אתתא אתיעצת אתיהיבת לגברא ספרא . ופירושו והאשה טובת שכל ויפת תאר . יועץ בשכל . נתן השכל במרומים רבים . איש שכל מבני מחלי . ושום שכל ויבינו במקרא : קשה הקשה ה' בקריאה וסי' נמסר בסוף וילך :

תולדות אהרן ואיש במעון . (סנהדרין כ) .

רשי

ימלוך תחתיו : (ב) ואיש במעון . שם העיר : ומעשהו . מקנהו וקניינו : גדול . עשיר : ויהי בגזוז את צאנו בכרמל . ויהי יום אחד בהגיע עת גזוז צאנו בכרמל ודרכו היה לעשות משתה ויום טוב לגוזזי הצאן : (ג) והוא כלבי . מבית כלב :

כה

רלבג

להורות על פרסומה : (א) בביתו ברמה . ר"ל במקום שהיה שם ביתו כאמרו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו : (ב) ואיש במעון ומעשהו בכרמל . אמר במעון להורות שלא היה יושב בעיר והיה לו מעון אצל מעשהו שהיה בכרמל ר"ל כי בכרמל היו שדותיו וגניו וכרמיו ולרוב עשרו שם מעונו שם או רצה באמרו במעון שהיה יושב במקום נכבד והיה מעשהו רחוק ממנו כי היה מעשהו בכרמל וזה הפירוש השני הוא הנכון אצלנו : והאיש גדול מאד . ר"ל שהיה עשרו רב : ויהי בגזוז את צאנו בכרמל. ר"ל שבעת גזיזת צאנו היה בכרמל : (ג) והוא כלבי . ר"ל שלרוב אכזריותו היה תכונתו כתכונת הכלבים שסונאים בני מינם וינבחו להם בבאם אצלם ולא יניחום לאכול מהנמצא בבית ואע"פ שלא יגרע מאכלי דבר וזה ממה שיורה כי רוע נבל היה בענין הכילות : (ה) עלו כרמלה . אמר זה לפי ששם נעתק נבל בעת הגזירה :

כה

פי' רבי' ישעיה

(ג) והוא כלבי . תרגום והוא מדבית כלב :

גריעות

מצודת ציון

(כב) תשמיד. ענין כליון : כה (ב) במעון . בכרמל. מנחלת יהודה היו כמ"ש מעון כרמל וזיף (יהושע ט"ו) : נספד

מצודת דוד

(כב) אם תכרית וכו' . אז יהיה עליך עונש שבועה : ואם תשמיד . כפל הדבר במ"ש כ"א יוכרת זרעו א"כ ממילא יושכח שמו : כה (א) בביתו ברמה . בבבית שהיה לו ברמה : וירד וכו' . אולי דרך מדבר פארן נדי היו האנשים הולכים ושבים לספוד את שמואל ופחד פן ימלאוהו מי מאנשי שאול ולזה הלך משם למדבר פארן ולכך סמכו למיתת שמואל : (ב) ומעשהו. מקנהו, וכמ"כ יקראו מלאכה וכמש"כ לרגל המלאכה (בראשית ל"ג) ע"ש שהעוסק במקנה כל מלאכתו ומעשהו בהם וכן ימן בפחן במעשיך (ירמיה מ"ח) : גדול מאד . בעושר רב : בגזוז . בעת גזוז צאנו היה בכרמל : (ג) טובת שכל . בעלת שכל טוב : קשה ורע מעללים . אמיץ לב ופועל רע : כלבי . מבני כלב בן יפונה והיה סרוב לדוד :

כה

רש"י

(ו) כה לחי. כה יהיה לשנה הבאה מזל חי וקים (נ"א כה לחי. אמרו על עצמו ונסכו שתראו כן לאוי לאיש חי לאיש זריז וחשוב כמו בן איש חי רב פעלים חי ומזורז בעל מעשים ע"כ): לחי. טוב וקיים: ואתה שלום וגו'. כן תהיה לאורך ימים: (ז) לא הכלמנום. אם נצרכו לנו לשום דבר לא השיגונום ריקם: ולא נפקד להם. מאחנו כי שומרים היינו להם: (ח) וימצאו הנערים. שלי חן בעיניך בטובה שיגידו לך עבדיך מהם עליהם: כי על יום טוב באנו. על סמך משתה ויום טוב שיש לך באנו עתה לשאול. דבר אחר ערב ראש השנה היה וצריכין אנו לסעודת יום טוב: וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו. ינעים היו מטורח הדרך ומזרזו למצות דוד ולא נחו עד שדברו אליו ואחר כך וינוחו וי"ת ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו: (י) מי דוד. מה הוא חשוב שאתן לו את שלי הלא מרות המורדים בא: (יג) ויחגור גם דוד את חרבו. מכאן שמתחילין בדיני נפשות מן הקטנים בדין תחלה: על הכלים. לשמור אהליהם וכליהם

רלב"ג

(ו) כה לחי. הרצון בו שכן יהיה לו מהטוב במועד הזה בשנה האחרת וקרא חי העתה העומד כמו שבארנו בדברי התורה על אמרו שוב אשוב אליך כעת חיה: (ז) לא הכלמנום. ר"ל שלא הלעגנו עליהם ולא אמרנו להם דבר לביישם גם לא עשינו דבר ישיגם הבושה בו בעבורנו וזה המאמר היה להורות שלא עשקו דבר מהמקני' ישיגם הבושת בעבורו כשלא ימצא נבל חשבונו: ולא נפקד להם מאומה. ר"ל שלא די שלא השיגם נזק מלדנו אבל שמרנו אותם שלא השיגם נזק מזולתנו ולזה אמרו נערי נבל חומה היו עלינו גם לילה גם יומם: (ט) וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו. הרצון בזה אצלי כי נהתפרסם רוע תכונת

פי' רבי' ישעיה

(ו) ואמרתם כה לחי. נעלם האל"ף ופתרונו לאחי: ואתה שלום. הוי' יתיר:

מקרא

ו וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם׃
ז וְעַתָּה שָׁמַעְתִּי כִּי גֹזְזִים לָךְ עַתָּה הָרֹעִים אֲשֶׁר־לְךָ הָיוּ עִמָּנוּ לֹא הֶכְלַמְנוּם וְלֹא־נִפְקַד לָהֶם מְאוּמָה כָּל־יְמֵי הֱיוֹתָם בַּכַּרְמֶל׃
ח שְׁאַל אֶת־נְעָרֶיךָ וְיַגִּידוּ לָךְ וְיִמְצְאוּ הַנְּעָרִים חֵן בְּעֵינֶיךָ כִּי־עַל־יוֹם טוֹב בָּנוּ תְּנָה־נָּא אֵת אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲבָדֶיךָ וּלְבִנְךָ לְדָוִד׃
ט וַיָּבֹאוּ נַעֲרֵי דָוִד וַיְדַבְּרוּ אֶל־נָבָל כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּשֵׁם דָּוִד וַיָּנוּחוּ׃
י וַיַּעַן נָבָל אֶת־עַבְדֵי דָוִד וַיֹּאמֶר מִי דָוִד וּמִי בֶן־יִשָׁי הַיּוֹם רַבּוּ עֲבָדִים הַמִּתְפָּרְצִים אִישׁ מִפְּנֵי אֲדֹנָיו׃
יא וְלָקַחְתִּי אֶת־לַחְמִי וְאֶת־מֵימַי וְאֵת טִבְחָתִי אֲשֶׁר טָבַחְתִּי לְגֹזְזָי וְנָתַתִּי לַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי אֵי מִזֶּה הֵמָּה׃
יב וַיַּהַפְכוּ נַעֲרֵי־דָוִד לְדַרְכָּם וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּדוּ לוֹ כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
יג וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲנָשָׁיו חִגְרוּ ׀ אִישׁ אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּחְגֹּר גַּם־דָּוִד אֶת־חַרְבּוֹ וַיַּעֲלוּ אַחֲרֵי דָוִד כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וּמָאתַיִם יָשְׁבוּ עַל־הַכֵּלִים׃

(מסורה בשוליים: ל'. כ' / ל' / ד' רפין. ל' / ל'תם'ות'תם' הל"ף כג"ס' ניאס ג' / ל' ומ"ל / ל' / ד' פסו' את ואת ואת / ל' / ד')

תרגום

ו וְתֵימְרוּן כְּדֵין לְחַיָךְ וְאַתְּ שְׁלָם וּבֵיתָךְ שְׁלָם וְכֹל דִּי לָךְ שְׁלָם׃
ז וּכְעַן שְׁמָעִית אֲרֵי גוֹזְזִין לָךְ כְּעַן רָעַיָּא דִּילָךְ הֲווֹ עִמָּנָא לָא אַנְזֵיקְנוּנוּן וְלָא שְׁגָא לְהוֹן מִדְּעַם כָּל יוֹמִין דַּהֲווֹ בְּכַרְמְלָא׃
ח שְׁאַל יַת עוּלֵימָךְ וִיחַוּוֹן לָךְ וְיִשְׁכְּחוּן עוּלֵימַיָּא רַחֲמִין בְּעֵינָךְ אֲרֵי עַל יוֹם טָב אֲתֵינָא הַב כְּעַן יַת דְּתַשְׁכַּח יְדָךְ לְעַבְדָּךְ וְלִבְרָךְ לְדָוִד׃
ט וַאֲתוֹ עוּלֵימֵי דָוִד וּמַלִּילוּ עִם נָבָל כְּכָל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בִּשְׁמָא דְדָוִד וּפְסָקוּ׃
י וַאֲתֵיב נָבָל יַת עַבְדֵי דָוִד וַאֲמַר מַן דָּוִד וּמַן בַּר יִשַׁי יוֹמָא דֵין דְּסַגִּיאִין עַבְדַיָּא דְּעָרְקִין וּדְמִטַּמְּרִין גְּבַר מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ׃
יא וְאֶסַּב יַת מֵיכְלִי וְיַת מִשְׁתִּי וְיַת שֵׁירוּתִי דְּאַתְקֵינִית לְגָזָזַי וְאֶתֵּן לְגַבְרַיָּא דְּלָא יְדַעִית אֵי מִנָּן אִינּוּן׃
יב וְאִתְחֲזָרוּ עוּלֵימֵי דָוִד לְאוֹרְחַתְהוֹן וְתָבוּ וַאֲתוֹ וְחַוִּיאוּ לֵיהּ כְּכָל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃
יג וַאֲמַר דָּוִד לְגֻבְרוֹהִי זְרִיזוּ גְּבַר יַת חַרְבֵּיהּ וּזְרִיזוּ גְּבַר יַת חַרְבֵּיהּ וּזְרִיז אַף דָּוִד יַת חַרְבֵּיהּ וּסְלִיקוּ בָּתַר דָּוִד כְּאַרְבַּע מְאָה גַּבְרָא וּמָאתַן אִשְׁתְּאָרוּ לְמִטַּר

מסורה

ויגידו ד' רפין וסי' שאל את נעריך. אם איפוא חכמך. יגישו ויגידו לנו את. יבאו ויגידו צדקתו. תמצא ידך ג' וסי' תנה נא את אשר תמצא ידך. כל אשר תמצא. תמצא ידך לכל איביך: כארבע ד' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן כ"ב:

תולדות אהרן ואמרתם כה לחי. שם נא עקידה ש' מג זוכר ויצא: ויאמר דוד לאנשיו. סנהדרין לו:

רד"ק

גריעות מעשיו יחשו לנבל: (ו) כה לחי. כזה הטוב יהיה לך כל ימי חייך וכת"י כדין לחייך וי"מ ואמרתם כה לעשיר כמו מה לעני יודע להלך נגד החיים ויהיה פירושו ואמרתם זה השלום לעשיר ויהיה וי"ו ואתה שלום לזה הפירוש כוי"ו ויפא אברהם את עיניו: (ז) לא הכלמנום. הה"א בסגול והוא כמו בחירק ופירושו לא עשינו להם דבר רע שיהיה להם כלימה בו אם היו צריכים ממנו דבר לא השיגנו' ריק' וי"ת לא אנזיקנון: ולא נפקד להם. ולא חסר כמו ולא נפקד ממנו איש פירוש ולא נפקד להם מכל אשר להם והלמד כלמ"ד חדל לספור: כל ימי היותם בכרמל. פי' עמנו: (ח) כי על יום טוב בנו. חסר אל"ף מהמכתב ונשארה במבטא ופי' כי מנהגם לעשות משתה ויום טוב בעת שהיו גוזזים כמו שראינו בדבר אבשלום וזה כי על יום טוב באנו כלומר באנו אליך בעת שאתה עושה יום טוב ולא תרבה הוצאה בעבורנו כי יום טוב אתה עושה לגוזזים אשר לך ותקנת לרוב מאכל ומשתה: (ט) וינוחו. ת"י ופסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובת נבל ויתכן לפרשו וינוחו מיגיעתם מן הדרך וספר זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם דוד. המתפרצים. לברוח ולמרוד איש מפני אדניו: (יא) את מימי. כלומר כל משתה שלי כתרגומו כל משתאי וכן את לחמי ית מכלי ויש לפרשו לחמי על הלחם המיוחד כי זכר אחר כן את טבחתי שהוא שאר המאכלים וכן יש לפרש מימי כמשמעו כי המים היו יקרים במדבר: ואת טבחתי. תבשילי ומאכלי וכת"י וית שירותי וכמוהו לרקחות ולטבחות ולאופות ולטבחות מתקנות התבשיל וכן אמר במה שהביאה לו אביגיל חמש צאן עשויות כ"ו' מתוקנות ומבושלות: (יג) ויחגור גם דוד חרבו. אע"פ שהיה די באנשים אשר עמו אעפ"כ מרוב כעסו חגר גם הוא את חרבו ורז"ל למדו מזה שדיני נפשות אין מתחילין מן הגדול ובדין נפשות דן אותו עם חביריו והסכימו כי מורד במלכות היה וחייב מיתה כי כבר ידעו כל ישראל כי דוד נמשח למלך וכזהו נבל וקראו עבד והוא נסכם עמהם באחרונה שאם היה הוא אומר דעתו בראשונה האחרים לא היו רוצים לחלוק עליו והיו אומרים כדבריו לסיכך לא אמר הוא

מצודת דוד

(ו) כה לחי. ר"ל כן יהיה לזמן חייך ואתה תהיה בשלום וגם ביתך וכו': (ז) עתה וכו'. ר"ל עתה אודיע לך שרועיך אשר היו עמנו לא הכלמנו אותם בדברי ריב ומלה אף לא נחסר להם מאומה כי לא שלחנו יד בכל אשר להם: (ח) ויגידו לך. שאמת הדבר: וימצאו הנערים. על עצמם אמרו בעבור דוד שימצאו חן לקבלם בסבר פנים יפות: כי על יום טוב. דרכם היה לעשות י"ט ומשתה ושמחה בעת גזיזת הצאן וכן נאמר באבשלום ויהי גוזזים וכו' ויקרא וכו' (ש"ב י"ג) וזהו דוד לאמר לו הלא על יום טוב באנו והראוי לקבל אז את כל הבא בסבר פנים יפות: תנה נא. עתה תנה את אשר תמצא ידך אם מעט ואם הרבה: לעבדיך. על עצמם אמרו: (ט) וינוחו. שבתו ונחו מדבריהם ולא דברו עוד מאומה: (י) מי דוד. ר"ל וכי חשוב הוא כ"כ ליתן לו מתן: היום רבו. בעת ההיא נתרבו עבדים המתחזקים כל איש מול פני אדוניו לומר לאדונו אני גדול ממך וכן דוד חושב עצמו לגדול ממני עד שאתן לו מתן: (יא) ולקחתי וכו'. ועל מה ששאלו לעצמם אמר וכי אתן לאנשים אשר לא ידעתי איה המקום אשר מזה המה וא"כ כ"ש הוא שלא אתן לכם מאומה: (יג) על הכלים. אצל הכלים לשמרם

מצודת ציון

(ז) נפקד. נחסר: מאום. כלל לא: (ח) בנו. כמו באנו ונחסר האל"ף: (ט) וינוחו. מל' מנוחה ר"ל נחו מדבריהם: המתפרצים. המתפרצים. ענין התחזקות כמו מה פרצת עליך פרץ (בראשית לח): (יא) טבחתי. זבחתי: לגוזזי. להאנשים הגוזזים צאני: ויעט

רד"ק

הוא דעתו אלא באחרונה זהו ויחגור גם דוד את חרבו : (יד) לברך את אדונינו . לתת לו שלום כמו כי תמצא איש לא תברכנו ויברך יעקב את פרעה : ויעט בהם . נער בהם והוא מענין עיט ומדרשו כי הירד קמוצה כלומר שהכריחם בדבריו הרעים וכן במדרש מהו ויעט בהם אפרחינון במלין וי"ת וקץ בהון : (יז) והוא בן בליעל מדבר אליו . אדונינו בן, בליעל מדבר אליו אם היינו מדברים אליו היה גוער בנו לכן את דעי מה תעשי ויתכן לפרשו על דוד כלומר דוד בן בליעל מדבר לאדונינו על הדבר הזה אלא יבא ויכלה הכל עם אילו : (יח) וחמש צאן עשוות . כן כתיב בשני ווי"ן וקרי עשויות ביו"ד ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות ופירוש מתוקנות ומבושלות כמו וימהר לעשות אותו וי"ת עשויות תחברא ולא ידעתי מה הוא ובנוסחא אחרת מצאתי תכברא ופירש אותו רבינו שלמה ז"ל בשם רבי קלונימוס מרומי ממולאות בשר דק ובלים פשטיל"ו בלע"ז והביא לו חבר מה שאמרו רז"ל בפסחים ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו ר׳ טרפון קורהו תכברא : צמוקים . ענבים יבשים ופי׳ מאה אשכולות ות"י ומאה אתכלין דענבין יבשין : ודבלי׳ . הדבלה הוא ככר תאנים יבשו׳ דרוסות יחד עד שנעשית כמו ככר לחם ופי׳ מאתים מאתים ככרי׳ מאלה הככרים או פירוש מאתים ליטרא וכן ת"י ומאתן מנן דבילתא והמנא הוא ליטרא: (כ) בסתר ההר . יורדת בצד זה מן ההר שהיה מקום סתר לבאים ויורדים מצד האחד ואמר זה בעבור כי לא ראתה היא דוד מרחוק עד שפגעה בהם וירדה מהרה מעל החמור בראותה את דוד וי"ת בסתר ההר בספר טורא : (כא) לשקר. לחנם : וישב לי רעה . במה שחירף אותי בדבריו:(כב) לאויבי דוד

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יד)לברך את אדונינו פי׳ לשאול בשלומו : ויעט בה׳ . פירוש פור׳ עליו בגערתו לשון ויעט העט אל השלל : (יח) ומאה צמוקים. ענבים יבשים . וחמש צאן עשויות מתוקנו׳ ומבושלות שהיו מוכנו׳ לאכילה ומאתי׳ דבלים פי׳ עיגולי דבלה : (כ) היא יורדת בסתר ההר . פירוש שני הרים זה כנגד זה . והעמק שביניה׳ קורא סתר ההר שההרי׳

תרגום

מגיא׃ יד ולאביגיל אתת נבל חוי עולימא חד מעולימיא למימר הא שלח דוד אזגדיא ממדברא לברכא ית רבוננא וקץ בהון׃ טו וגבריא טבין לנא לחדא ולא אתנזיקנא ולא שגא לנא מדעם כל יומין די הליכנא עמהון כד הוינא שרן בחקלא׃ טז שור מקף הוו עלנא אף בליליא אף ביממא כל יומין דהוינא עמהון רען ענא׃ יז וכען דעי וחזי מה תעבדין ארי גמירא בישתא למיתי על רבוננא ועל כל ביתיה והוא גבר רשיעא מלמללא עמיה׃ יח ואוחיאת אביגיל ונסיבת מאתן גריצן דלחם ותרין גרבין דחמר וחמש אען תכברא וחמש סאין קליא ומאה אתכלין דענבין יבשין ומאתן מנן דבילתא ושויאת על חמריא׃ יט ואמרת לעולימהא עברו קדמי הא אנא בתריכון אתיא ולבעלה נבל לא חויאת׃ כ והוה היא רכיבא על חמרא ונחתת בסטר טורא והא דוד וגברוהי נחתין לקדמותא וערעת יתהון׃ כא ודוד אמר ברם לשקרא נטרית ית כל די לדין במדברא ולא שגא מכל די ליה מדעם ואתיב לי בישתא חלף טבתא׃ כב כדין יעביד אלהים לסנאי דוד וכדין יוסיף אם אשאר מכל די ליה עד

מקרא

יד וְלַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל הִגִּיד נַעַר־אֶחָד
מֵהַנְּעָרִים לֵאמֹר הִנֵּה שָׁלַח דָּוִד
מַלְאָכִים מֵהַמִּדְבָּר לְבָרֵךְ אֶת־אֲדֹנֵינוּ
וַיָּעַט בָּהֶם׃ טו וְהָאֲנָשִׁים טֹבִים לָנוּ מְאֹד
וְלֹא הָכְלַמְנוּ וְלֹא־פָקַדְנוּ מְאוּמָה כָּל־
יְמֵי הִתְהַלַּכְנוּ אִתָּם בִּהְיוֹתֵנוּ בַּשָּׂדֶה׃
טז חוֹמָה הָיוּ עָלֵינוּ גַּם־לַיְלָה גַּם־יוֹמָם
כָּל־יְמֵי הֱיוֹתֵנוּ עִמָּם רֹעִים הַצֹּאן׃
יז וְעַתָּה דְּעִי וּרְאִי מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־כָלְתָה
הָרָעָה אֶל־אֲדֹנֵינוּ וְעַל־כָּל־בֵּיתוֹ
וְהוּא בֶּן־בְּלִיַּעַל מִדַּבֵּר אֵלָיו׃ יח וַתְּמַהֵר
אֲבוֹגַיִל וַתִּקַּח מָאתַיִם לֶחֶם וּשְׁנַיִם
נִבְלֵי־יַיִן וְחָמֵשׁ צֹאן עֲשׂוּוֹת וְחָמֵשׁ
סְאִים קָלִי וּמֵאָה צִמֻּקִים וּמָאתַיִם
דְּבֵלִים וַתָּשֶׂם עַל־הַחֲמֹרִים׃ יט וַתֹּאמֶר
לִנְעָרֶיהָ עִבְרוּ לְפָנַי הִנְנִי אַחֲרֵיכֶם
בָּאָה וּלְאִישָׁהּ נָבָל לֹא הִגִּידָה׃ כ וְהָיָה
הִיא רֹכֶבֶת עַל־הַחֲמוֹר וְיֹרֶדֶת בְּסֵתֶר
הָהָר וְהִנֵּה דָוִד וַאֲנָשָׁיו יֹרְדִים
לִקְרָאתָהּ וַתִּפְגֹּשׁ אֹתָם׃ כא וְדָוִד אָמַר
אַךְ לַשֶּׁקֶר שָׁמַרְתִּי אֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָזֶה
בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נִפְקַד מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ
מְאוּמָה וַיָּשֶׁב־לִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃
כב כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאֹיְבֵי דָוִד וְכֹה
יֹסִיף אִם־אַשְׁאִיר מִכָּל־אֲשֶׁר־לוֹ

ל׳ · כ׳ · כ׳ חד קמץ וחד פתח · ל"א · ל׳ ר"ס · ס׳. ג׳ בליש׳ · ו׳ כספרא · ח׳ · אביגיל ק׳ · עשויות ק׳ · ו׳ בטעם · ס׳ רפין · ל׳ · ג׳ · כ"ס ד מנהון בספרא

רש"י

וכליסם : (יד) אחד מהנערים. שלה : ויעט בהם. אפרחינון במלין לשון עיט (בראשית ט"ו י"א) : ולא הכלמנו . לא נכלמנו : (יז) כי כלתה הרעה . מאת דוד אליו : והוא בן בליעל מדבר אליו . ואדונינו בן בליעל מהיות דובר אליו מה שאני אומר אליך כי יקצוף עלינו : (יח) עשוות . תרגם יונתן תכברא ממולאות בשר דק ובלים פשטיי"ן בלע"ז כמו ששנינו בפסחים (עד . פי"ש היטב ברש"י ד"ה רבי ישמעאל קורהו וכו׳ ומגוס לייסב) נותן את הכרעים ובני מעיו לתוכו רבי טרפון קורהו תכברא מה שבתוכו לברו כרבי עקיבא דאמר תולין חוצה לו כך היא שנוייה בתוספתא ורבי קלונימו׳ ז"ל מן רומי פרשה לנו כן : צמוקים . ענבים יבשים : דבלים . עגולי דבלה תאנים דרוסות וכבושות בכלי : (כ) יורדים לקראתה . נ"א היה בין שני ההרים היא יורדת מהר זה והם יורדים מהר זה שכנגדו : (כא) ודוד אמר . בלבו כשאמרו לו נערי׳ גדופי נבל אך לשקר שמרתי וגו׳ : (כב) משתין . י"ת ידע מדע . משית קירות לבו . דבר אחר אפילו כלב שדרכו להשתין

רלב"ג

תכונת נבל לא דברו אליו אלו הדברים תכף בואם אבל נחו והמתינו שעת הראוי לדבר לו מזה ואז דברו אליו ככל הדברים האלה שסדר דוד בפיהם שהיה נכם מפיום הלב הרכה ועם כל זה היתה תשובת נבל בזה האופן מן הקושי שמכר בזה המקום : (יד) ויעט בהם . ר"ל שלא די שלא ענה אותם מענה טוב אבל נהג בהם מנהג העיט והוא העוף הדורס שמתנהג באכזריות : (יז) והוא בן בליעל מדבר אליו . הנה בליעל נאמר בשתוף על הרשע ועל הכילי ומזה הענין הכי הוא בזה המקום וממנו אמרו האמר למלך בליעל רשע אל נדיבים (איוב ל"ד) : (יט) עברו לפני. אמרה זה לכפר פני דוד במנחה הגדולה הזאת : (כב) משתין בקיר . והוא זוכר ויש להפלא איך נשבע דוד להרוג נבל וביתו והוא לא חטא על הרינת שאול עם היותו רודפו . ואפשר שנאמר שהדבר נתפרסם לכלם היות דוד נמשח למלך

סבים הטבים ה׳ חס׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר תולדת : אל ג׳ דסמיכי אל בלישני׳ בקריאה וסי׳ וכלות אליהם כל היום ואין לאל . ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה . כי כלתה אליו הרעה מאת המלך : מדברת׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסוף סדר ויצא . כל סיפרא אל כל ואל כל במ"ו על כל וסי׳ ויאמר אליהם נחש . ויאמרו כל העם . ויחמל שאול . ועתה דעי . וימלך דוד בחברון מלך :
תולדות אהרן והמש נאן. חולין קלס קלז: וסנס סיא רוכבת. ססתים ג מגלס ית:

מצודת ציון

(יד) ויעט . ענין הפרחה כמו ותעט אל השלל (לעיל טו) : (טו) הכלמנו . מלשון כלימה : פקדנו . ענין חסרון : (יז) בן בליעל . איש רשע בלי עול מקום : (יח) נבלי . נאדות : עשוות . מתוקנות ומבושלות כמו וימהר לעשות אותו (בראשית יח) : קלי . קמח מהבלים לגוזות כמו ולחם וקלי (ויקרא כג) : ומאה צמוקים . מאה אשכלות ענבים יבשים וכן דבלים וצמוקים (ד"ה א יב) : ומאתים דבלים . מאתים ככר והם תאנים מקובצות דרוסות יחד עד שנעשים גוף אחד כעין ככר לחם : (כ) ותפגוש . פגעה : (כח) לשקר . ר"ל על חנם : ולא נפקד . לא נחסר: ונבלה

מצודת דוד

לשמרם : (יד) ויעט בהם . בגערה הפריחם ללכת לדרכם : (טו) והאנשים . אנשי דוד היו טובים לנו מאוד . ולא הכלמנו . לא היינו נכלמים על ידיהם ולא חסרנו מאומה וכו׳ : (טז) חומה . מוד היו שומרים אותנו מאחרים כחומה הזה : (יז) מה תעשי . לתקן הדבר ולפיים את דוד : כי כלתה הרעה . נגמרה הרעה לבוא אליו : והוא . ונבל עצמו הוא בן בליעל מלדבר אליו ולהוכיחו על פניו כ יגער בי : (יט) לנעריה . מוליכי המנחה : (כ) בסתר ההר . בעמק שבין שני ההרי׳ : (כא) ודוד אמר . בעת שפגשה בו אמר דוד לאנשיו אך לחנם שמרתי וכו׳ : רעה במה שחרפו לומר מי דוד וכו׳ : (כב) כה יעשה . הוא ענין שבועה וגוזמ ולא אמר וכאלו

רשי

להשתין בקיר: (כד) כי אני אדני העון. מתחלה אמרה כך כדי שיטה אוזן לדבריה ולסוף אמרה לו האמת אני אמתך לא ראיתי את נערי אדני: (כו) אשר מנעך. ששלחני לקראתך למנעך משפיכות דמים: והושע ידך לך. מלנקום אתה בעצמך את נקמתך ותענש: יהיו כנבל אויביך. נתנבאת ברוח הקודש שלא יאריך ימים: (כז) ונתנה לנערים. ותנתן לנערים המתהלכים וגו׳ נתנה לשון עבר ונתנה לשון לנכח: (כח) כי עשה יעשה ה׳ לאדני בית נאמן. להיות מלך על ישראל לפיכך ורעה לא תמצא בך לכך לא נאה לך לעשות שלא כדין להוציא לעז על מלכותך

רדק

דוד. כנוי הוא לדוד: משתין בקיר. כמו שפירשו רז״ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר וי״ת ידע מדע ר״ל משית בקירות לבו כלומר בן דעת: (כג) לאפי דוד. כמו לפני דוד: בי אני. כלומר אדוני העון בעצמי ואני הוא שחטאתי לפני כלומר חשוב כי אני חטאתי שמע דברי אמתך: (כו) אשר מנעך. דבק עם חי ה׳: והושע ידך לך. השם מנעך מבוא בדמים והושע ידך לעצמך שלא שפכה ידך דם נקי כי לא יקרא זה מורד במלכות כאשר חשבת כי עדין לא יצא שמעך בעולם ועדין שאול קיים: והיו כנבל. שאין בו כח להרע לך: הברכה. כמו המנחה כמו קח נא את ברכתי: אשר הביא שפחתך. ואמר שפחתך בלשון זכר הנזכר לפי שהיא עקר ההבאה: ונתנה לנערים. דרך כבוד: (כח) בית נאמן כתרגומו מלכו קיימא ודרך נבואה אמרה זה כי היא אחת משבע נביאות על דעת רז״ל ויש לפרש כי היה הדבר נשמע ונודע בישראל כי דוד נמשח למלך כמו שאמרה ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל: כי מלחמות ה׳. תרגומו ארי קרביה דעמיה דה׳: לא תמצא בך. עתיד במקום עבר כמו לא נמצא׳ ומלת מימיך יוכיח זה וכן תרגומו לא אשתכחת: (כט) ויקם אדם. שאול וקראו אדם ולא מלך דרך בזיון כלומר כי אין לו תקומה לפניך: והיתה נפש

עַד־א֥וֹר הַבֹּ֖קֶר מַשְׁתִּ֥ין בְּקִֽיר׃ כג וַתֵּ֤רֶא
אֲבִיגַ֙יִל֙ אֶת־דָּוִ֔ד וַתְּמַהֵ֕ר וַתֵּ֖רֶד מֵעַ֣ל
הַחֲמ֑וֹר וַתִּפֹּ֞ל לְאַפֵּ֤י דָוִד֙ עַל־פָּנֶ֔יהָ ל׳
וַתִּשְׁתַּ֖חוּ אָֽרֶץ׃ כד וַתִּפֹּל֙ עַל־רַגְלָ֔יו
וַתֹּ֖אמֶר בִּי־אֲנִ֣י אֲדֹנִ֣י הֶעָוֺ֑ן וּתְדַבֶּר־ ג׳
נָ֤א אֲמָֽתְךָ֙ בְּאָזְנֶ֔יךָ וּשְׁמַ֕ע אֵ֖ת דִּבְרֵ֥י
אֲמָתֶֽךָ׃ כה אַל־נָ֣א יָשִׂ֣ים אֲדֹנִ֣י ׀ אֶת־ כ״א
לִבּ֡וֹ אֶל־אִישׁ֩ הַבְּלִיַּ֨עַל הַזֶּ֜ה עַל־נָבָ֗ל ל׳. ל׳
כִּ֤י כִשְׁמוֹ֙ כֶּן־ה֔וּא נָבָ֣ל שְׁמ֔וֹ וּנְבָלָ֖ה
עִמּ֑וֹ וַאֲנִי֙ אֲמָ֣תְךָ֔ לֹ֥א רָאִ֛יתִי אֶת־
נַעֲרֵ֥י אֲדֹנִ֖י אֲשֶׁ֥ר שָׁלָֽחְתָּ׃ כו וְעַתָּ֣ה
אֲדֹנִ֗י חַי־יְהוָה֙ וְחֵֽי־נַפְשְׁךָ֔ אֲשֶׁ֨ר ל׳ וכל מלכי׳ דכו׳
מְנָעֲךָ֤ יְהוָה֙ מִבּ֣וֹא בְדָמִ֔ים וְהוֹשֵׁ֥עַ ב׳
יָדְךָ֖ לָ֑ךְ וְעַתָּ֗ה יִהְי֤וּ כְנָבָל֙ אֹֽיְבֶ֔יךָ ל׳
וְהַֽמְבַקְשִׁ֥ים אֶל־אֲדֹנִ֖י רָעָֽה׃ כז וְעַתָּ֗ה ל׳
הַבְּרָכָ֤ה הַזֹּאת֙ אֲשֶׁר־הֵבִ֣יא שִׁפְחָתְךָ֔ ל׳ לשון נקבה
לַֽאדֹנִ֑י וְנִתְּנָה֙ לַנְּעָרִ֔ים הַמִּֽתְהַלְּכִ֖ים ב׳. ל׳
בְּרַגְלֵ֥י אֲדֹנִֽי׃ כח שָׂ֥א נָ֖א לְפֶ֣שַׁע אֲמָתֶ֑ךָ
כִּ֣י עָשֹֽׂה־יַעֲשֶׂה֩ יְהוָ֨ה לַאדֹנִ֜י בַּ֣יִת
נֶאֱמָ֗ן כִּֽי־מִלְחֲמ֤וֹת יְהוָה֙ אֲדֹנִ֣י נִלְחָ֔ם
וְרָעָ֛ה לֹא־תִמָּצֵ֥א בְךָ֖ מִיָּמֶֽיךָ׃ כט וַיָּ֤קָם ט׳ ו׳ וג׳ ביש׳ ענין

מְנַהַר צַפְרָא יָדַע מַדָּע׃ כג וַחֲזַת אֲבִיגַיִל יָת דָּוִד וְאוֹחִיאַת וְאִתְרְכִינַת מֵעַל חֲמָרָא וּנְפַלַת לְאַפֵּי דָוִד עַל אַפָּהָא וּסְגִידַת עַל אַרְעָא׃ כד וּנְפַלַת עַל רִיגְלוֹהִי וַאֲמַרַת בְּבָעוּ עֲלַי דִילִי רִבּוֹנִי חוֹבָא וּתְמַלֵּל כְּעַן אַמְתָךְ קֳדָמָךְ וְתִשְׁמַע יָת פִּתְגָמֵי אַמְתָךְ׃ כה לָא כְעַן יְשַׁוֵּי רִבּוֹנִי יָת לִבֵּיהּ עַל גַּבְרָא שְׁטְיָא הָדֵין עַל נָבָל אֲרֵי כִשְׁמֵיהּ כֵּן הוּא נָבָל שְׁמֵיהּ וְטַפְּשׁוּתָא עִמֵּיהּ וַאֲנָא אַמְתָךְ לָא חֲזֵיתִי יָת עוּלֵימֵי רִבּוֹנִי דִּשְׁלַחְתָּ׃ כו וּכְעַן רִבּוֹנִי קַיָּם הוּא יְיָ וְחַיֵּי נַפְשָׁךְ דִּי מַנְעָךְ יְיָ מִלְּמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי וּלְמִפְרַק יְדָךְ לָךְ וּכְעַן יְהוֹן כְּנָבָל סַנְאָךְ וּדְתָבְעִין עַל רִבּוֹנִי בִּישְׁתָא׃ כז וּכְעַן תִּקְרוֹבְתָּא הָדָא דְּאַיְתִיאַת אַמְתָךְ לְרִבּוֹנִי וְתִתְיְהֵב לְעוּלֵימַיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם רִבּוֹנִי׃ כח שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי אַמְתָךְ אֲרֵי קַיָּמָא יְקַיֵּם יְיָ לְרִבּוֹנִי מַלְכוּ קַיָּמָא אֲרֵי קְרָבֵי עַמָּא דַיְיָ רִבּוֹנִי מְגִיחַ וּבִישְׁתָא לָא אִשְׁתְּכַחַת בָּךְ מִיּוֹמָךְ׃ כט וְקָם אֱנָשָׁא

ותדבר ג׳ בקריאה וסימ׳ ותדבר נא אמתך. יפתח פיך את הפליט. למה תאמר יעקב:

רלבג

למלך על ישראל ולפי שהיה נבל מבזה המלכות היה עונשו למות וכל הנסכמים לו בזה וכבר התבאר ממאמר אביגיל לדוד שזה הענין היה מפורסם אז לישראל. (כד) ותפול על רגליו. ר״ל אצל רגליו: בי אני אדני העון. הוא על דרך אמרו ולי אני עבדך והרצון בו כי אדני העון והפשע והודת זה תחלה כדי שיכנסו דבריה באזני דוד ותשקיט חמתו בזה המאמר כי בו מהפיוס מה שלא יעלם ואחר זה חלתה פניו שישמע את דבריה ובארה לו שלא חטאה בזה אך חטא בו נבל בעלה מצד רוע מנהגו ותכונתו כי נבל שמו ונבלה עמו: (כו) מנעך ה׳ מבוא בדמים והושע ידך לך. הנה נשבעה שכן היה הענין שהיא לא ראתה נערי דוד ואמרה עם שבועתה מה שיורה שהיא בלתי יראה שישחית דוד בעלה וביתה אך הוא מפורסם אצלה שכבר ימנה דוד מזה אחר הפיוס אשר פייסה אותו וזה כלו היה מטוב חכמתה ואמרה שהש״י מנעהו מבוא בדמים ר״ל מבוא בהריגת אנשים ומנעהו מהושיע ידו לו להנקם מאויביו העברים בכחו ובעוצם ידו: (כט) ויקם אדם לרדפך. והוא רמז אל שאול: והיתה נפש

פי׳ רבי ישעיה

מכסים אותו ואינו נראה והיא היתה יורדת מן ההר מזה ודוד היה יורד לקראתה מן ההר שכנגדו ופגעה בהם בתוך העמק: (כב) משתין בקיר. פי׳ זה הכלב שדרכו להשתין בקור. כלומר אפילו כלביו אהרוג: (כד) בי אני אדוני העון. פירוש העון הזה שאתה רוצה לעשות בי יגיע ולא לך. שהיתה מכבדת הדבר בעיניו על שהיה רוצה לשפוך דם: (כו) ועתה אדני חי ה׳. פי׳ נשבעת לו שבאמת היא אומרת שלא ראתה את נעריו: והושע ידך לך. פירוש שידך תושיע לעצמך שתמנע ידך מלשפוך דמים ותושיע גופך מעון: (כז) ועתה הברכה הזאת. פירוש המנחה כמו קח נא את ברכתי: אשר הביא שפחתך. מקרא קצר הוא אשר הביא נער שפחתך. ונתנה לנערים. פי׳ תהיה נותנת לנערים:

מצודת דוד

כאלו אמר כהרעה הזאת יעשה לי המקום אם אשאיר וכו׳ ולפי שבסוף חזר בו לזה כינה הכתוב ואמר לאויבי דוד: משתין בקיר. כן יקרא הזכר כי עושה קלוח למרחוק ויוכל להשתין בקיר: (כג) לאפי דוד. לפני דוד: (כד) בי אני וגו׳. כי דוד לא היה מכירה ולזה אמרה מה ששמעתי אשר אדוני מדבר אל עבדיו בדבר מה שקרה לו דע אדוני העון הזה הוא בי ר״ל בביתי נעשה הדבר: ותדבר. ולזה תדבר אמתך לבקש ולהתחנן על הדבר: (כה) אל איש. ר״ל אל דברי חירופו: ונבלה עמו. מחזיק בנבלה לדבר קשות וחירופים: לא ראיתי. בכדי לתקן הדבר ולפייסם: (כו) חי ה׳ וגו׳. נשבעה בה׳ ובנפשו ואמרה הנה רצון ה׳ למנעך מבוא בעון שפיכת דם שידך יושיע לך לריב ריבך כ״א היה רצון המקום שידך יושיע לך לנקום נקמתך ולשפוך דם לא היה הדבר נגלה אלי ללכת לפייסך ואף המהירה והפגישה והשמיעה בדבריך לאנשיך המה מה׳ בהשגחה: ועתה. הואיל וה׳ מנעך מבוא בדמים בודאי הוא יריב ריבך ויומת בידי שמים וכל אויביך יהיו כנבל שיומתו בידי שמים וכאשר אמר דוד בעצמו אל שאול ישפוט ה׳ וכו׳ וידי לא תהיה בך: (כז) ועתה הברכה. התפייס נא בעבור הברכה הזאת וכו׳: ונתנה וכו׳. מפני הכבוד לא אמרה ונתנה לך כי למעלתו למעט יחשב ואמרה ונתנה להנערים וכו׳: (כח) שא נא וכו׳. הקדימה לשאול מחילה אם תכשל בלשונה לדבר מה מול כבודו: כי עשה יעשה. זה ראשית אמריה תאמר הן ידעתי שה׳ יעשה לאדוני בית נאמן ומתקיים ועד עולה לא תוסר המלוכה מביתו לא כשאול שיוסר המלוכה מזרעו: כי מלחמות ה׳. כל מלחמתך המה מלחמות ה׳ לעשות נקמה בפלשתים אבל לא המצא בך רעה מימיך ללחם ולהרוג אנשים מישראל כאשר עשה שאול שהרג כהני נוב ולזה סרה משאול ולא תוסר ממך. (כט) ויקם אדם. ר״ל עם שקם שאול לרדפך וכו׳ ויכול היית להרגו במערה עכ״ז לא שלחת בו יד ורעה לא נמצא בך מימיך

מצודת ציון

(כה) ונבלה. ענין דברי גנאי וכעור כמו נבל נבלה ידבר (ישעיה לב): (כז) הברכה. המנה ומנחה כמו קח נא את ברכתי (בראשית לג): ברגלי אדוני. ר״ל עם מהלכו ואחריו כמו לעם אשר ברגלי (שופטים ח): (כח) שא. ענין מחילה: נאמן. מתקיים כמו יתד במקום נאמן (ישעיה כ״ב): צרורה

רד"ק

נפש אדני . שלא יוכלו להמיתך מי שרודפין אותך ותהיה בחיים את השם כלומר שהלך בדרכיו כל ימיך וכן ורעה לא תמצא בך כל ימיך וימית האל יתפלא ויתברך הרודפים אותך ויפרית נפשם כמו אבן הקלע וכף הקלע פירוש מושב אבן הקלע שהוא עשוי כמו כף ולדעת יונתן פירו' נפש אדני צרורה בצרור החיים לעולם הבא שתרגם הפסוק כן ותהא נפשא דרבוני גנוזה בגנז חיי עלמא קדם ה' אלהך וית נפש בעלי דבבך יפרחינה כמה דמפרחין אבנא בקלעא וכן לדברי רז"ל ר' אליעזר אומר נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנא' בצרור החיים את ה' אלהיך ונשמתן של רשעים מטרפות ומשוטטות מסוף העולם ועד סופו ואין להם מנוחה שנאמר יקלענה בתוך כף הקלע : (לא) ולא תהיה זאת לך לפוקה . זאת הנקמה שאתה רוצה להנקם בנבל : לפוקה . כמו ופיק ברכי' על ענין מכשול ותרגומו ליצפא ; ולמכשול לב . כי הטון מכשול הלב הוא והכפל פוקה ומכשול לחזק כי כן דרך הכתוב ויש בו דרש כי דוד תבע אביגיל לעבירה ואמרה לו לא תהיה זאת לך לפוקה על שפיכות דמים ולמכשול על אשת איש : ולהושיע אדוני לו . לעצמו שלא ישפוך דם נקי : וזכרת את אמתך . כשייטיב ה' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה כי טובה עשיתי עמך שמנעתיך מדמי חנם : (לב) לאביגל . כתיב כמו לאביגיל כי קרוב הוא והיתה נקראת כך וכך והרבה כזה נמצא בשמות . ויש בו דרש כי כשאמרה וזכרת את אמתך פקרה עצמה לו וכיון שפקרה עצמה לו פגמה הכתוב בקריאה כי למעלה קראה אביגיל והכא אביגל : אשר שלחך . שנתן בלבך לצאת לקראתי : (לג) טעמך . עצתך ודברך הטוב וכת"י ובריך מדעיך . כליתני . מנעת אותי כמו לא יכלה ממך : (לד) מהרע אותך . כמו לך : ותבאתי . כן כתיב והקרי ותבאת ובמלה בכתוב שני סימני נקבה עבר ועתיד כי לשון העתיד תבא ולשון עבר באת והיה הכפל הזה במלה שמלך : אשר כליתני היום . כמו לא יכלה ממך . ולזכר יאמר כליתני . ולנקבה כליתיני : (לד) ותבאת לקראתי . מלה מורכבת היא . מן ותבואי מן ובאת. שאו זה או זה היה לו לומר והרכיב המלה משתיהם ואמ' ותבאת . כמו שמזכיר הרוב מלות מורכבות :

רש"י

מלכותך : (כט) כף הקלע . חתיכת עור רחבה עשויה כמין כף באמצע הקלע שנותן בה האבן : (ל) והיה כי יעשה ה' וגו' . ותמלוך : (לא) ולא תהיה וגו' לפוקה . לכשלון כמו לפיק ברכים (נחום ב' י"א) באם היית עושה זאת לא יהיה לך פתחון פה לרדות אדם לדורות הבאים על שפיכות דמים : ולהושיע אדני לו . שתנקום אתה את נקמתך : (לג) כליתני . מנעת אותי כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ' י"ב) לא יכלה ממך (בראשית כ"ג ז') : והושע ידי לי . מוסב על מבוא בדמים מ"ם של מבוא

שמואל א כה

ל׳. ד׳ אָדָם לִרְדָפְךָ וּלְבַקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ
ל׳ וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה׀ בִּצְרוֹר
ד׳ הַחַיִּים אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְאֵת נֶפֶשׁ
ל׳ אֹיְבֶיךָ יְקַלְּעֶנָּה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע׃
ל וְהָיָה כִּי־יַעֲשֶׂה יְהוָה לַאדֹנִי כְּכֹל
ל׳ כאלהים אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֶת־הַטּוֹבָה עָלֶיךָ וְצִוְּךָ
ח׳ לְנָגִיד עַל־יִשְׂרָאֵל׃ לא וְלֹא תִהְיֶה זֹאת׀
י׳ לְךָ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאדֹנִי
וְלִשְׁפָּךְ־דָּם חִנָּם וּלְהוֹשִׁיעַ אֲדֹנִי לוֹ
ח׳ חס׳ כלים וְהֵיטִב יְהוָה לַאדֹנִי וְזָכַרְתָּ אֶת־אֲמָתֶךָ׃
ל׳ לב וַיֹּאמֶר דָּוִד לַאֲבִיגַל
בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
ל׳. ג׳ ר״פ שְׁלָחֵךְ הַיּוֹם הַזֶּה לִקְרָאתִי׃ לג וּבָרוּךְ
ל׳ וחד ברוך את לה׳. ל׳ טַעְמֵךְ וּבְרוּכָה אָתְּ אֲשֶׁר כְּלִתִנִי
ל׳ וחס׳ הַיּוֹם הַזֶּה מִבֹּא בְדָמִים וְהֹשֵׁעַ
ס׳ ר״פ יָדִי לִי׃ לד וְאוּלָם חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי
ל׳ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מְנָעַנִי מֵהָרַע אֹתָךְ כִּי
ותבאת ק׳ לוּלֵי מִהַרְתְּ וַתָּבֹאתִי לִקְרָאתִי כִּי אִם־
נוֹתַר לְנָבָל עַד־אוֹר הַבֹּקֶר מַשְׁתִּין
בְּקִיר׃ לה וַיִּקַּח דָּוִד מִיָּדָהּ אֵת אֲשֶׁר־
ג׳. ג׳ הֵבִיאָה לוֹ וְלָהּ אָמַר עֲלִי לְשָׁלוֹם

תרגום

לְמִרְדְּפָךְ וּלְמִבְעֵי לְמִקְטְלָךְ
וּתְהֵא נַפְשָׁא דְרִבּוֹנִי גְנִיזָא
בִּגְנַז חַיֵּי עָלְמָא קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ וְיַת נְפַשׁ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ
יְפָרְחִינַהּ כְּמָא דִמְפָרְחִין
אַבְנָא בְקַלְעָא׃ ל וִיהֵי כַּד
יְקַיֵּם יְיָ לְרִבּוֹנִי כְּכֹל דְּמַלִּיל
לְאַיְתָאָה טַבְתָא עֲלָךְ
וִיפַקְּדִינָךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל
יִשְׂרָאֵל׃ לא וְלָא תְהֵי דָא
לָךְ לְיִצְפָּא וּלְתַקָּלַת לֵב
רִבּוֹנִי וּלְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי
מַגָּן וּלְמִפְרַק רִבּוֹנִי לֵיהּ
וְכַד יוֹטִיב יְיָ לְרִבּוֹנִי
וְתִדְכַּר יַת אַמְתָךְ׃
לב וַאֲמַר דָּוִד לַאֲבִיגַיִל
בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
דִּשְׁלָחִיךְ יוֹמָא דֵין
לְקַדָּמוּתִי׃ לג וּבְרִיךְ
מַדְעִיךְ וּבְרִיכָא אַתְּ
דִּמְנַעְתִּנִי יוֹמָא הָדֵין
מִלְּמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי
וּלְמִפְרַק יְדִי לִי׃ לד וּבְרַם
קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
דִּמְנָעַנִי מִלְּאַבְאָשָׁא
לִיךְ אֲרֵי אִלּוּלָא
פּוֹן אוֹחִית וַאֲתֵית
לְקַדָּמוּתִי אֱלָהֵין אִשְׁתְּאַר לְנָבָל עַד מְנְהַר צַפְרָא יָדַע מַדָּע׃ לה וְקַבֵּיל דָּוִד מִנַּהּ
יַת דְּאַיְתִיאַת לֵיהּ וְלַהּ אֲמַר סַקִי לִשְׁלָם לְבֵיתִיךְ חֲזִי

ואת נפש ד' בקריאה וסי' ויקם אדם לרדפך . ויבוא יואב אל המלך . ועתה לכי איעצך נא עצה. ויאמר אלהים לשלמה . וחד ואת הנפש אשר עשו בחרן . ולא תהיה ח' וסי' נמסר בסדר קדשים : וברוך ז' וסי' נמסר בסדר לך לך : ואולם ח' ר"פ וסי' נמסר בסדר וארא :

תולדות אהרן וסיתה נפש אדוני . שבת קיב מגלה שם חגיגה יב עקידה ש' ע' עקרים מד סו לג : ואת נפש איביך . שבת שם עקידה ש' קא עקרים מד פ' לג : ולא תהיה זאת לך לפוקה . מגלה שם ופו סנהדרין קיא (שם שם) : והטיב ה' לאדני . מגלה יד קמא לב: וברוך טעמך . מגלה שם :

רלב"ג

נפש אדני צרורה בצרור החיים . הוא העולם הבא כי שם תתאחד הנפש במושכליה שהם צרור החיים ומאדם יהיה עם השם יתברך כמו שבארנו בראשון מספר מלחמות ה' : ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע . ר"ל שלא יהיה לה השארות וקיום והנה אמרה זאת להורות שכבר יתפאר דוד אם ישחית ותמנע ממנו ההצלחה הנפשיית שהיא ערך ההצלחה ואמרה עוד כי בהיותו נגיד על ישראל יהיה לו זה העון לפוקה ולמכשול לב אם ישחיתם ואולי היה זה סבה שתסור הממלכה ממנו כמו שקרה לשאול . והנה היה מטוב חכמתה שאלתה פני

פי' רבי' ישעיה

(כט) והיתה נפש ארוני צרורה בצרור החיים . פי' כל מקום שאומר הנפש הוא הגוף והנשמה ולא הנשמה לבד דכתיב והנפש אשר תאכל . וכתיב על נפש מת . ואין לומר על הנשמה נפש מת : (לא) ולהושיע אדוני לו . דברי הם להושיע אדוני לעצמו מן העון שלא תכשל בשפיכות דמים . והטיב ה' לאדוני וזכרת את אמתך . פירוש כשייטיב ה' לאדוני ותמלוך תזכירני לטובה שמנעתיך מלשפוך דמים שאין נאה למלך לעשות דבר שלא כדין : (לג) וברוך טעמך . כמו מטעם

מצודת ציון

(כט) צרורה. ענין קשורה כמו צרור כספו (בראשית מב) : יקלענה. ענינו השלכה בהכלי העשוי כעין מקל ובראשו כעין כף ובו ינוחו האבן הנזרק ולזה קרוי כף הקלע : (לא) לפוקה. אף הוא ענין מכשול כמו ופיק ברכים (נחום ב) : (לג) טעמך. דבורך ועצתך כמו וטעם זקנים יקח (איוב יב) : כליתני . מנעת אותי : (לד) ואולם. אבל באמת : לולי. אם לא: (לה) ואשא פניך. ענין הדור פנים

מצודת דוד

מימיך : והיתה נפש אדוני . ובעבור זה תהיה נפש אדוני צרורה בצרור החיים הנצחיים הרוחניים אחר הפרדה מן הגוף : את ה' . להיות חוזרת למקום אשר ממנה חוצבה : יקלענה . תהיה משוטטת נעה ונדה כהאבן הקלוע בכף הקלע ואמרה זאת להחניפו ולבל ישפוך דמי ישראל כמו שאול : (ל) את הטובה וכו' . וחוזרת ומפרשת וצוך לנגיד וכו' : (לא) ולא תהיה זאת לך לפוקה . ר"ל כשתמלוך לא יזיק לך כלל דברי חרפת נבל להיות מבוזה בעבור זה בעיני העם ואפילו למכשול לב אדוני לא יהיה כי לא תחוש אז לדברי נבל כזה וכאשר לא תמיתהו תוסר מן הקלון כי לא יאמר אז עליך שדרכך לשפוך דם חנם ולהושיע לעצמך בכח זרועך וכאלו אמרה הן עתה עוד סיותך נרדף בהרים מפני שאול חושש אתה לחרפת נבל אבל לא תחוש במה שיאמרו שאתה שופך דם חנם ומושיע לעצמך בכח זרועך היות עכשיו אין מעלתך גדולה כ"כ לחוש לדברים כאלה אבל לאחר שתמלוך נהפוך היא והנה באמתי בהבנת הדברים האלה אליה וקוץ בהקטין עתה מעלתו ולזה שאלה בראשית אמריה שא נא לפשע אמתך : והיטב ה' לאדוני . ר"ל הן ידעתי כאשר ייטיב ה' לאדוני וימלוך כאות נפשו זכור תזכור את אמתך להחזיק לי טובה על העצה היעוצה למנעך מבוא בדמים : (לג) מבוא בדמים. מבוא בעון שפיכת דם ובתשועת ידי לעצמי (לד) חי ה' . הריני נשבע חי ה' וכו' שמנע אותי מהרע לך ר"ל לביתך ולכל אשר לך : כי אם נותר וכו' . אז יחול עלי שבועה

רשי

מנוח מחוברת פל והשע כמו תנוח בדמים ומשוסע ידי לי : (לז) בצאת היין מנבל . כד פג חמרא מנבל . וימת לבו . שנצטער על המנחה שהוצאת לדוד : (לח) כעשרת הימים . שבעת ימי אבלו של שמואל תלה לו הקב״ה שלא יתערב אבל רשע באבלו ואחר כך תלה ג׳ ימים ומת כענין שנאמר ויגף ה׳ את נבל ואמר מר תלה שלשה ימים ומת זו הוא מיתת מגפה ורבותינו אמרו אלו עשרת ימי תשובה שהמתין לו הקב״ה שיחזור בתשובה ויש אומרים כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד ששלח לו דוד עשרה נערים והאכילן : (לט) את ריב חרפתי . גדופי שחרפני היום רבו עבדים המתפרצים : ואת עבדו חשך מרעה . שלא הרגתיו :

מעוכה

שמואל א כה

לביתך ראי שמעתי בקולך ואשא
פניך : לו ותבא אביגיל | אל־נבל
והנה־לו משתה בביתו כמשתה
המלך ולב נבל טוב עליו והוא
שכר עד־מאד ולא־הגידה לו דבר
קטן וגדול עד־אור הבקר : לז ויהי
בבקר בצאת היין מנבל ותגד־לו
אשתו את־הדברים האלה וימת לבו
בקרבו והוא היה לאבן : לח ויהי כעשרת
הימים ויגף יהוה את־נבל וימת :
לט וישמע דוד כי מת נבל ויאמר ברוך
יהוה אשר רב את־ריב חרפתי מיד
נבל ואת־עבדו חשך מרעה ואת־רעת
נבל השיב יהוה בראשו וישלח דוד
וידבר באביגיל לקחתה לו לאשה :
מ ויבאו עבדי דוד אל־אביגיל
הכרמלה וידברו אליה לאמר דוד
שלחנו אליך לקחתך לו לאשה :
מא ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר
הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי
עבדי אדני : מב ותמהר ותקם אביגיל
ותרכב על־החמור וחמש נערתיה
ההלכות לרגלה ותלך אחרי מלאכי
דוד ותהי־לו לאשה : מג ואת־אחינעם
לקח דוד מיזרעאל ותהיין גם־
שתיהן לו לנשים : מד ושאול נתן את־
מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן־ליש

תרגום

דקבילית מניך ונסבית
אפיך : לו ואתת אביגיל
לות נבל והא ליה משתיא
בביתיה כמשתי מלכא
ולבא דנבל שפיר עלוהי
והוא רוי עד לחדא ולא
חויאת ליה פתגם זעיר
ורב עד מנהר צפרא :
לז והוה בצפרא כד פג
חמרא מנבל וחויאת ליה
אתתיה ית פתגמיא האלין
ומית לביה במעוהי והוא
הוה כאבנא : לח והוה לזמן
עשרא יומין ותבר יי ית
נבל ומית : לט ושמע דוד
ארי מית נבל ואמר בריך
יי דדן ית דין חיסודי מידא
דנבל וית עבדיה מנע
מלמעבד בישא וית בישת
נבל אתיב יי ברישיה
ושלח דוד ושאיל
באביגיל למסבה ליה
לאתו : מ ואתו עבדי דוד
לות אביגיל לכרמלא
ומליל עמה למימר דוד
שלחנא לותיך למסביך
ליה לאתו : מא וקמת
וסגידת על אפהא על
ארעא ואמרת הא אמתך
לאמהו לאסחאה ריגלי
עבדי רבוני : מב ואוחיאת
וקמת אביגיל ורכיבת על
חמרא וחמש עולימתהא
דאזלין לקיבלה ואזלת
בתר אזגדי דוד והות ליה לאתו : מג וית אחינועם נסיב דוד מיזרעאל והואה
אף תרתיהון ליה לנשין : מד ושאול יהב ית מיכל ברתיה אתת דוד לפלטי

רדק

במלה מורה על זריזות ביאתה וכן בקרי משני הסימנים : (לז) בצאת היין . בצי״ת ופי׳ בעת שסרה שכרותו ותרגומו כד פג חמרא מנבל וכן תרגם הסירי את יינך מעליך הלא תפיגין ית חמרך : וימת לבו . שנשתתק ויהי כמת כי נצטער על המנחה שהביאה אשתו לדוד : כעשרת הימים . הכ״ף כ״ף האמיתות ר״ל לעשרת הימים וכן כמשלש חדשים ר״ל למשלש חדשים עשרת הימים אלה החולי הקשה ובסוף העשרה ימים נגפו האל ומת ואלו היסורין היו לו עונש עונו עם מיתתו . ויש דרש שתלו לו עשרה ימים לתשובה וכן אמרו לעשרת לא נאמר אלא כעשרת כעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שמא יעשה תשובה וזה רחוק כי הכתוב מעיד עליו כי עשרת הימים האלה היה מת לבו והיה לאבן היאך יעשה תשובה אדם כזה ועוד דרשו כנגד עשר לגימות שנתן לעשרה נערי דוד ששלח אליו ואני אומר כי לרעתו היו אלה העשרה ימים לא לטובתו ועוד בדרש ויהי כעשרת הימים ויגף ה׳ את נבל והלא אין מגפה אלא לשלשה ימים דתניא המת ליום אחד הרי זו מיתה של זעף לשנים מיתה של בהלה לשלשה מיתה של מגפה אלא שתלו לו שבעת ימי אבלו של שמואל הצדיק כדי שלא יתערב אבלו של רשע בתוך אבלו של צדיק : (לט) חרפתי . שחרף אותי ואמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדוניו : (מג) גם שתיהן . האחת לרבות האחרת ואמר זה להודיע כי אלו שתיהן היו לו לנשים ולא מיכל כי שאול נתנה לפלטי בן ליש ולפיכך אמר ושאול נתן את מיכל בתו וגו׳ ויש לשאול הרי מיכל אשת דוד היתה איך נתנה לפלטי ואיך לקחה פלטי בן ליש והיא אשת דוד וא״ת כי בעבירה ובאיסור עשו הדבר איך לקחה אחרי כן דוד והנה היתה אסורה לו כיון שנבעלה ברצון לאחר בעודה אשתו ויש מרז״ל אמרו כי קדושי פלטי במיכל בעבירה היו ומהם אמרו כי קדושי טעות היו לו לדוד במיכל כמו שאמר יעשרנו המלך עושר גדול ואותו היום היה מלוה אצל שאול והמקדש במלוה אינה מקודשת ואף על פי שהיו ערלות פלשתים לקדושין גם כן חשב שאול כי דעת דוד על העושר שהיה מלוה ודוד היה דעתו על מאתים ערלות שהרי למהר נתנה ולקדושין ומהם אמרו כי פלטי בן ליש לא בא עליה וכל הימים שהיתה עמו חרב היה נועץ בינו לבינה שלא יגע בה ומה שאמר הלוך ובכה אחריה על המלוה הזאת שהלך מידו שהיה כל כך חושק את יגרו

רלבג

פני דוד שיזכרה כאשר ייטיב ה׳ לו לגמול אותה חסד או אולי באמר ממנה על צד הנבואה וראתה שעתיד נבל למות ותהיה היא אשת דוד : (לז) וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן . אמר זה על צד ההפלגה לרוב הדאגה שהיה דואג על גודל המנחה ולרוב הפחד שהיה לו מדוד : (מא) הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדני . אמרה זה על צד הענוה להורות שדי לה אם תהיה לאשה לאחד מעבדי דוד ותרחץ רגליו כמנהג האשה לבעלה : (מד) ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש וגו׳ . מן הפלא איך עשה זה שאול והיא היתה אשת איש וכבר אמרו רז״ל שלא נגע בה פלטי בן ליש וידמה שכן הוא שכבר חזר דוד ולקחה וזה מורה שכבר התפרסם ונודע שלא נגע בה ולפי שכבר היתה פרושה בלתי ראויה לבנים מזה הצד

פי׳ רבי ישעיה

(לז) וימת לבו בקרבו . מן הפחד שנתפחד מדוד : (מג) ואת אחינועם לקח דוד לאשה מיזרעאל ושאול נתן את מיכל בתו . כדאמרינן בקדושין המקדש במלוה ופרוטה סבר שאול דעתיה אמלוה דלא הוי קדושין :

חשך ז׳ בקריאה וסי׳ במסרה רבתא : בראשו י״ד בקריאה וסי׳ נמסר בסוף סדר ויקרא :

תולדות אהרן וכו׳ כעשרת הימים . ר״ס יח (בכורים סד) :

מצודת דוד

שבועה : (לז) בצאת היין . ר״ל בעת סרה השכרות : וימת לבו . אמר על דרך גוזמא והפלגה על גודל החרדה מפחד דוד כי חשב פן עכ״ז יבוא עליו : והוא היה לאבן . שנפלו הרגשותיו מרוב החרדה : (לט) חשך מרעה . לבל המיתו בידי : ואת רעת . את גמול רעת : (מא) לשפחה וגו׳ . כאלו אמרה איני ראויה לו לאשה כ״א לשפחה לרחוץ רגלי עבדיו : (מב) וחמש נערותיה . היא רכבה וגם חמש נערותיה וגו׳ : (מג) גם שתיהן . נוסף על מיכל בת שאול שקדשה מאז : (מד) נתן את מיכל בתו

מצודת ציון

פנים למלאות השאלה : (לו) טוב עליו . ר״ל שמח : (לט) חשך . מנע כמו ולא חשכת (בראשית כב) : (מא) אפים . על פניה : (מב) לרגלה . עם ההולכה ואחריה : במעגל

יגרו וכל אלה הדברים רחוקים מדרך הפשט. והנכון בעיני כי גם נתן דוד למיכל כי ראינו ששנא שאול את דוד אחר שנתחתן עמו עד שברח דוד מפני שאול וכראות שאול כי דוד היה בורח אע"פ שהיה חוזר אליו לפעמים הכריחו לתת גט לבתו שלא תשב עגונה ועשה כן ושאול נתנה לאשה לפלטי בן ליש. וא"ת אם כן אסור היה לדוד להחזירה כי אסור לאדם להחזיר גרושתו אחר שנשאת לאחר או שנתארסה ונאמר כי לא מדעתו נתן זה הגט ואם תאמר מי הכריחו והלא הוא ברח מאת שאול אף ע"פ שברח ראינו שהיה עם שאול אחר כן כמו שאמר אם פקוד יפקדני אביך וכל הענין שהוא מורה כי אחר שברח היה חוזר אליו ובעוד שהיה עמו הכריחו לתת הגט וגט המעושה בישראל שלא כדין פסול ואם תאמר וכי לא היו יודעים בית דינו של שאול כי הגט פסול אפשר שהיה דעתם כי בדין היה אחרי אשר היה רצון המלך וטוב מזה עוד שנאמר כי דוד קודם שנתן הגט אמר בפני שני עדים מאוהביו ראו שאני אנוס בנתינת הגט והסתירו הדבר ונתן הגט והנה הגט לא היה גט ופלטי בן ליש לא ידע ומיכל לא ידעה והיו סבורין כי הגט גט ואפשר גם כן כי הגט היה מתחלתו כהוגן ועל ידי שליח שלחו דוד ואחר כן בטלו קודם שיגיע גט לידה והם לא ידעו והנה מיכל נבעלה בטעות ולא נאסרה על דוד והיה זה כמי שנבעלה באונס כי היתה סבורה כי הגט גט כשר כי האונס והשגגה שוין באשת איש וכן אמר והיא לא נתפשה פרט לאנוסה ומעלה בו מעל פרט לשוגגת שמותרת לבעלה: (ב) בחורי ישראל. מן הקלים לפיכך נשתנתה תנועת הבי"ת לשוא אבל ובחורי ישראל הכריע שהבי"ת בפתח הוא מהדגושים לפיכך לא נשתנתה התנועה: (ד) אל נכון. באמת ובברור וכן תרגם יונתן בקשוט: (ה) במעגל. מקום המחנה יקרא מעגל לפי שחונים שם העם בסבוב: (ז) מעוכה. תקועה הוא קרוב לענין מעוך וכתות: (ח) בחנית ובארץ. אכנו בחני' מכה גדולה עד שאתקע החנית בארץ תחתיו ובת"י אמחיניה כען במורניתא ואברזיניה בארעא: ולא אשנה לו. לא אהיה צריך לשנות לו פעם אחרת כי באותה מכה אמיתנו: (י) חי ה'. השבועה שלא יומת על ידי כי ה' ינפנו ונשבע בעבור אבישי שלא יעבור על רצונו ויכנו. ובדרש כי אם ה' ינפנו למה זכר שני פעמים ה' אמר חי ה'

בַּר לַיִשׁ דְמִגַּלִים׃ א וַאֲתוֹ
אֲנָשֵׁי זִיף לְוָת שָׁאוּל
לְגִבְעָתָא לְמֵימַר הֲלָא
דָוִד מִטַּמַּר בְּגִבְעֲתָא
דַחֲכִילָה דִּי עַל אַפֵּי
יְשִׁימוֹן׃ ב וְקָם שָׁאוּל
וּנְחַת לְמַדְבְּרָא דְזִיף וְעִמֵּיהּ
תְּלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא בְּחוּרֵי
יִשְׂרָאֵל לְמִבְעֵי יָת דָוִד
בְּמַדְבְּרָא דְזִיף׃ ג וּשְׁרָא
שָׁאוּל בְּגִבְעַת חֲכִילָה דִּי
עַל אַפֵּי יְשִׁימוֹן עַל אוֹרְחָא
וְדָוִד יָתֵיב בְּמַדְבְּרָא וַחֲזָא
אֲרֵי אֲתָא שָׁאוּל בַּתְרוֹהִי
לְמַדְבְּרָא׃ ד וּשְׁלַח דָוִד
מְאַלְּלִין וִידַע אֲרֵי אֲתָא
שָׁאוּל בְּקֻשּׁוֹט׃ ה וְקָם
דָוִד וַאֲתָא לְאַתְרָא דִּי
שְׁרָא תַמָּן שָׁאוּל וַחֲזָא דָוִד
יָת אַתְרָא דִשְׁכַב תַּמָּן
שָׁאוּל וְאַבְנֵר בַּר נֵר רַב
חֵילֵיהּ וְשָׁאוּל שְׁכִיב
בְּכַרְכּוּמָא וְעַמָּא שָׁרַן
סַחֲרָנוֹהִי׃ ו וַאֲתֵיב דָוִד
וַאֲמַר לַאֲחִימֶלֶךְ חִתָּאָה
וְלַאֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה אֲחוּהִי
דְיוֹאָב לְמֵימַר מַן יֵחוֹת
עִמִּי לְוָת שָׁאוּל לְמַשְׁרִיתָא
וַאֲמַר אֲבִישַׁי אֲנָא אֵיחוֹת
עִמָּךְ׃ ז וַאֲתָא דָוִד וַאֲבִישַׁי
לְוָת עַמָּא בְּלֵילְיָא וְהָא
שָׁאוּל שְׁכִיב דָמוּךְ
בְּכַרְכּוּמָא וּמוּרְנִיתֵיהּ
נְעִיצָא בְאַרְעָא אִיסָדוֹהִי
וְאַבְנֵר וְעַמָּא שָׁרַן סַחֲרָנוֹהִי׃
ח וַאֲמַר אֲבִישַׁי לְדָוִד מְסַר יְיָ יוֹמָא דֵין יָת בְּעֵיל דְבָבָךְ
בִּידָךְ וּכְעַן אֲמַחִינֵיהּ כְּעַן בְּמוּרְנִיתָא וְאַבְרְזִינֵיהּ
בְּאַרְעָא זִמְנָא חֲדָא וְלָא אֶשְׁנֵי לֵיהּ׃ ט וַאֲמַר דָוִד
לַאֲבִישַׁי לָא תְחַבְּלִינֵיהּ אֲרֵי מַן אוֹשִׁיט יְדֵיהּ בִּמְשִׁיחָא דַיְיָ וְזָכֵי׃ י נַאֲמַר דָוִד קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהִין מִן

אֲשֶׁר מִגַּלִּים׃ **כו** א וַיָּבֹאוּ
הַזִּפִים אֶל־שָׁאוּל הַגִּבְעָתָה לֵאמֹר
הֲלוֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר בְּגִבְעַת הַחֲכִילָה ד'. ג'
עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן׃ ב וַיָּקָם שָׁאוּל וַיֵּרֶד
אֶל־מִדְבַּר־זִיף וְאִתּוֹ שְׁלֹשֶׁת־אֲלָפִים
אִישׁ בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד
בְּמִדְבַּר־זִיף׃ ג וַיִּחַן שָׁאוּל בְּגִבְעַת
הַחֲכִילָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיְשִׁימֹן עַל־ ג'
הַדָּרֶךְ וְדָוִד יֹשֵׁב בַּמִּדְבָּר וַיַּרְא כִּי בָא
שָׁאוּל אַחֲרָיו הַמִּדְבָּרָה׃ ד וַיִּשְׁלַח י"ב
דָּוִד מְרַגְּלִים וַיֵּדַע כִּי־בָא שָׁאוּל אֶל־
נָכוֹן׃ ה וַיָּקָם דָּוִד וַיָּבֹא אֶל־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר חָנָה־שָׁם שָׁאוּל וַיַּרְא דָּוִד אֶת־ ב' קריה חנה
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר שָׁכַב־שָׁם שָׁאוּל וְאַבְנֵר
בֶּן־נֵר שַׂר־צְבָאוֹ וְשָׁאוּל שֹׁכֵב
בַּמַּעְגָּל וְהָעָם חֹנִים סְבִיבֹתָו׃ ב'. תיוק'
ו וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר ׀ אֶל־אֲחִימֶלֶךְ הַחִתִּי
וְאֶל־אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֲחִי יוֹאָב ג'
לֵאמֹר מִי־יֵרֵד אִתִּי אֶל־שָׁאוּל אֶל־
הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֲנִי אֵרֵד עִמָּךְ׃
ז וַיָּבֹא דָוִד וַאֲבִישַׁי ׀ אֶל־הָעָם לַיְלָה
וְהִנֵּה שָׁאוּל שֹׁכֵב יָשֵׁן בַּמַּעְגָּל ל'. ב'
וַחֲנִיתוֹ מְעוּכָה־בָאָרֶץ מְרַאֲשֹׁתָו ל'. תיוק'
וְאַבְנֵר וְהָעָם שֹׁכְבִים סְבִיבֹתָו׃ תיוק'
ח וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי אֶל־דָּוִד
סִגַּר אֱלֹהִים הַיּוֹם אֶת־אוֹיִבְךָ בְּיָדֶךָ ב'. יתיר יו"ד
וְעַתָּה אַכֶּנּוּ נָא בַּחֲנִית וּבָאָרֶץ פַּעַם
אַחַת וְלֹא אֶשְׁנֶה לוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־ ל'. ו'
אֲבִישַׁי אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי מִי שָׁלַח
יָדוֹ בִּמְשִׁיחַ יְהוָה וְנִקָּה׃ ג'
י וַיֹּאמֶר דָּוִד חַי־יְהוָה כִּי אִם־יְהוָה

(ז) מעוכה. תקועה: (י) חי ה'. יש אומרים לינרו נשבע ויש אומרים לאבישי נשבע אם תהרוג את הצדיק אני אהרג דמך בדמו: כי אם ה' ינפנו. יקרב

רלבג

הנה נתנו לה בני מרב אחותה לגדלה וגדלתם כאילו הם בניה ומפני זה נקראו בני מיכל כמו שאמר בסוף זה הספר ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל בן ברזילי המחולתי: (ה) ושאול שוכב במעגל. ר"ל במחנה והוא היה בדמות עגול למען יראו הבאים אליהם מכל הצדדים: (י) חי ה' כי אם ה' ינפנו. ר"ל להמיתו בלא עתו על צד הטוגם: או יומו יבא ומת. ר"ל הקץ המוגבל לו לחיות כי זה הקץ מתחלף לפי עת הלידה: או במלחמה ירד ונספה. ר"ל שהוא בעצמו מצד בחירתו יסבב שימות בלא עתו חס כי מי שלא בא עתו עדין הנה יתכן בבואו במקום הסכנה שימות בלא עתו וכבר זכרו זה בעלי חכמת משפטי הכוכבים בספריהם והוא עוד דעת תורתנו השלמה ולזה צותה לעשות מעקה לגגים למלט הנופלים שם מהנפילה: ויעמד

פי' רבי' ישעיה

(י) ויאמר דוד חי ה'. כי אם ה' ינפנו. פי' נשבע שלא ימתק על ידם כי אם ה' יגפנו וימיתנו קודם זמנו:

מסתתר ד' בקריאה וסי' ויבאו הזפים ויגדו. ויעלו הזיפים. אתה אל מסתתר. בבא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד: מראשתו ח' ג' מנהון כתובין תו וסי' נמסר בסדר ויצא:

מצודת ציון

כו (ה) במעגל. דרך המחנה לחנות בעגול למען יראו מסביב כל הבא עליהם: (ז) מעוכה. נעוצה והרבה הוא מלשון ומעוך וכתות (ויקרא כב): מראשותיו. סמוך לראשו: (ח) סגר. ענין מסירה כמו לסגיר לאדום (עמוס א): אשנה. מלשון שנים: (י) ונכפה. ענין כליון כמו עתה אספה (לקמן כז): לפתח

מצודת דוד

כו (א) ויבאו הזיפים. בתו. כי חשב קדושי דוד לקדושי טעות ורז"ל נחלקו בו: (ב) אל מדבר זיף. ובמדבר ההיא היתה גבעת החכילה: באו עוד הפעם: (ג) וירא. היה נראה לו שבא ולא ידע עדיין בבירור: (ד) אל נכון. כמו בנכון ר"ל ידע בבירור: (ה) ויבא. בתחילה הלך לרגל: סביבתיו. סביבות שאול: (ו) ויען דוד. אחרי שובו אליהם: (ח) ובארץ. עד שתנעץ החנית גם בארץ: פעם אחת. את זה אעשה בפעם אחת ולא אצטרך להכותו מכה שנים: (ט) ונקה. ויהיה נקי מעונש בתמיה: (י) חי ה'. חזר לשבע ואמר חי ה' שלא יאריך עוד ימים רבים

כי

כי שלא תהרגנו ואם תהרגנו חי ה' אהרוג אותך : כי אם ה' יגפנו . בחולי טרם זמנו כמו ויגוף ה' את נבל כלומר על ידי השם יומת ,לא על ידי ומיתתו תהיה קלובה
באחת מהשלש ועל קירוב מיתתו אמר כי אם לא כן מה אמר כל אדם ג"כ מת באחת מהשלש אשר זכר אלא אמר זה לאבישי להשקיט כלומר אל תחוש עליו כי לא יאריך
זמנו שימות או ימות בחולי שינפנו ה' טרם יומו שהגיע לו בעת שנולד וזה יקרה לו בעונו . או יומו יבא . כלומר או זמנו שקבוע בעת לידתו קרוב הוא וזה אמר דוד
מלבו כי אמר בלבו כיון שמאס בו השם ית' מהיות מלך וגוה למשחני לא יתכן שיאריך הזמן או אפשר כי מפי שמואל אמר שימות בקרוב ואם כן יתכן לפרש חי ה' כי על
אלה הדברים אמר חי ה' כי כן
יהיה לו שימות בקרוב באחת
מהשלשה כי כיון שנאמר לו
מפי הנבואה יכול להשבע בזה :
או במלחמה ירד ונספה .
ונספה טרם יומו הקצוב לו כי
באלה שני הפנים ימות אדם
טרם יומו או בחולי או בחרב
וזו המיתה בעבור עון גדול
מעון מי שמת בחולי טרם יומו
ואם יש ביד האדם זכות מוסיפין
לו על זמן הקצוב לו גם כן וזה
הדבר מצאנו לו מחלוקת בין
רבו' ז"ל את מספר ימיך אמלא
אלו שני דורות זכה משלימין
אותן לו לא זכה פוחתין לו
מהם דברי רבי עקיבא ופי'
שני דורות כמו שכתוב ימי
שנותינו בהם שבעים שנה וגו'
וזהו שאמר אמלא אשלים אותם
אליך שלא יפחתו וחכמים
אומרים זכה מוסיפי' לו עליהם
לא זכה פוחתין לו מהם ופירוש
מספר ימיך אמלא אעשה מלוי
ותוספת עליהם אמרו לו לרבי
עקיבא הרי הוא אומר והוספתי
על ימיך חמש עשרה שנה אמר
להם משלו הוסיפו לו .
(יא) צפחת . פי' צלוחית :
(יב) ויקח דוד . אחר שאמר
לאבישי קח לא נתחרט בו ולא
רצה שיקרב אבישי אליו במה
לא יוכל לכבוש את יצרו ויכנו
לפיכך הלך דוד בעצמו ולקח
החנית והצפחת : מראשותי
שאול . המ"ם הוא לשמוש לפיכך
היא נקודה בצירי אבל מ"ם
מראשותיו בשוא והיא נוספת
ואינה לשמוש . ואין רואה .
לא היה בכל המחנה אדם
שהיה ער ורואה בקחתו הצפחת
והחנית . ואין יודע. אין מרגיש
בבואו : ואין מקיץ . שלא הקיץ
אחד מהם לקול לכתם וקחתם
ולקול דבריהם שהיו מדברים
ביניהם : כי תרדמת ה' .
הסמיכות הוא לאחד משני
פנים או פירושו תרדמה גדולה
כי הדבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל יתברך כמו מאפליה שלהבת יה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים או פירושו להודיע כי התרדמה היתה סבה
מאת האל כדי שלא ירגישו בדוד ובאבישי בקחתם הצפחת והחנית : (יד) הלא תענה אבנר . אחר שקרא אל העם ואל אבנר ולא היו עונים אותו קרא עוד אל אבנר
בשם ואמר הלא תענה אבנר ובדרש אמר לו דוד מה יש לך לענות אבנר הרי אמרת על המערה אילו היה עושה מאומה היינו נכנסין לשם ומחתכין אותו אבר אבר או
שמא אימר בסיר' הוקרע החנית וצפחת מה יש לך לענות הלא תענה אבנר לא היה לך לענות דבר ונעשה כאלם הדא הוא דכתיב האמנם אלם צדק תדברון : מי אתה
קראת אל המלך . כמו על המלך כלומר שלא יראת לקרוא במקום שהמלך ישן לא חששת שתעירהו משנתו בקראך בקול כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל
אבנר וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים ובענין הזה ית' מאן דין דקרי בריש מלכא : (טו) הלא איש אתה . איש גדול
וכן גדעון בן יואש איש ישראל גדול ישראל וכן כלם אנשים

ל'	יִגָּפֶנּוּ אוֹ־יוֹמוֹ יָבוֹא וָמֵת אוֹ בַמִּלְחָמָה	קֳדָם יְיָ יִתְמְחֵי אוֹ יוֹמֵיהּ
ל'	יֵרֵד וְנִסְפָּה׃ יא חָלִילָה לִּי מֵיהוָה	יִמְטֵי וִימוּת אוֹ בִקְרָבָא
ל'	מִשְּׁלֹחַ יָדִי בִּמְשִׁיחַ יְהוָה וְעַתָּה	יֵחוּת וְיִתְקְטֵל׃ יא חָס לִי
	קַח־נָא אֶת־הַחֲנִית אֲשֶׁר מְרַאֲשֹׁתָו	מִן קֳדָם יְיָ מִלְאוֹשָׁטָא יְדִי
תיו ק' ח' ג' מנהון כתיב הו	וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם וְנֵלְכָה־לָּנוּ׃ יב וַיִּקַּח	בִּמְשִׁיחָא דַיְיָ וּכְעַן סַב יָת
	דָּוִד אֶת־הַחֲנִית וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם	מוּרְנִיתָא דִי אִיסָדוֹהִי וְיָת
ל'	מְרַאֲשֹׁתֵי שָׁאוּל וַיֵּלְכוּ לָהֶם וְאֵין	מָנָא דְמַיָּא וְנֵיזִיל לָנָא׃
א' מ"ג	רֹאֶה וְאֵין יוֹדֵעַ וְאֵין מֵקִיץ כִּי כֻלָּם	יב וּנְסֵיב דָּוִד יָת מוּרְנִיתָא
ל'	יְשֵׁנִים כִּי תַּרְדֵּמַת יְהוָה נָפְלָה	וְיָת מָנָא דְמַיָּא מֵאִיסָדֵי
	עֲלֵיהֶם׃ יג וַיַּעֲבֹר דָּוִד הָעֵבֶר וַיַּעֲמֹד	שָׁאוּל וַאֲזַלוּ לְהוֹן וְלֵית
ב'	עַל־רֹאשׁ־הָהָר מֵרָחֹק רַב הַמָּקוֹם	דְּחָזֵי וְלֵית דְּיָדַע וְלֵית
ל'	בֵּינֵיהֶם׃ יד וַיִּקְרָא דָוִד אֶל־הָעָם וְאֶל־	דְּמִיתְעַר אֲרֵי כוּלְּהוֹן
	אַבְנֵר בֶּן־נֵר לֵאמֹר הֲלוֹא תַעֲנֶה	דְּמָכִין אֲרֵי שִׁינָא תַקִּיפָא
	אַבְנֵר וַיַּעַן אַבְנֵר וַיֹּאמֶר מִי אַתָּה	מִן קֳדָם יְיָ נְפַלַת עֲלֵיהוֹן׃
	קָרָאתָ אֶל־הַמֶּלֶךְ׃	יג וַעֲבַר דָּוִד עִבְרָא וְקָם
ו' בטעם כס'	טו וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אַבְנֵר הֲלוֹא־אִישׁ	עַל רֵישׁ טוּרָא מְרַחִיק
ל'	אַתָּה וּמִי כָמוֹךָ בְּיִשְׂרָאֵל וְלָמָּה לֹא	סַגִּי אַתְרָא בֵּינֵיהוֹן׃ יד וּקְרָא
	שָׁמַרְתָּ אֶל־אֲדֹנֶיךָ הַמֶּלֶךְ כִּי־בָא	דָוִד לְעַמָּא וּלְאַבְנֵר בַּר נֵר
כ"ה פתחין ב' כמעט	אַחַד הָעָם לְהַשְׁחִית אֶת־הַמֶּלֶךְ	לְמֵימַר הֲלָא תַעֲנֵי אַבְנֵר
ב' ר"פ בסס'	אֲדֹנֶיךָ׃ טז לֹא־טוֹב הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר	וַאֲתֵיב אַבְנֵר וַאֲמַר מַן דֵּין
	עָשִׂיתָ חַי־יְהוָה כִּי בְנֵי־מָוֶת אַתֶּם	דְּקָרֵי בְּרֵישׁ מַלְכָּא׃
	אֲשֶׁר לֹא־שְׁמַרְתֶּם עַל־אֲדֹנֵיכֶם עַל־	טו וַאֲמַר דָּוִד לְאַבְנֵר הֲלָא
ג'	מְשִׁיחַ יְהוָה וְעַתָּה ׀ רְאֵה אֵי־חֲנִית	גְּבַר גִּבַּר אַתְּ וּמַן כְּוָתָךְ
	הַמֶּלֶךְ וְאֶת־צַפַּחַת הַמַּיִם אֲשֶׁר	בְּיִשְׂרָאֵל וּלְמָא לָא נְטַרְתָּא
תיו ק'	מְרַאֲשֹׁתָו׃ יז וַיַּכֵּר שָׁאוּל אֶת־קוֹל	עַל רִבּוֹנָךְ מַלְכָּא אֲרֵי
		אֲתָא חַד מִן עַמָּא לְחַבָּלָא
		יָת מַלְכָּא רִבּוֹנָךְ׃ טז לָא
ג'		תַקִּין פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי
		עֲבַדְתָּא קַיָּם הוּא יְיָ אֲרֵי
		גֻבְרִין חַיָּבֵי קְטוֹל אַתּוּן
		דְּלָא נְטַרְתּוּן עַל רִבּוֹנְכוֹן
		עַל מְשִׁיחָא דַיְיָ וּכְעַן חֲזִי

אָן מוּרְנִיתָא דְמַלְכָּא וְיָת מָנָא דְמַיָּא דְּאִיסָדוֹהִי׃ יז וְאִשְׁתְּמוֹדַע שָׁאוּל יָת

קרבה מיתתו : או יומו יבא . יום שזמן מיתתי בו: (יא) צפחת צלוחית

רלבג

(יג) ויעמד על ראש ההר מרחוק רב המקום ביניהם . הנה עמד על ראש ההר כדי שיהיה קולו יותר נשמע כי היה רוצה לדבר אל שאול מרחוק ימלט עצמו מהסכנה אם יסכימו

פי' רבי' ישעיה

(יב) ואת צפחת המים . תרגום וית מנא דמיא : ואין מקיץ . מפני שהאיתן שלו פתוח איקץ. ויקץ . כמו איטב . וייטב. בא מקיץ כמו מטיב: (טו) הלא איש אתה . חשוב כמו כלם אנשים :

ואין ראה ג' פסוקים בקריאה ואין ואין ואין וסימניהון ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ . ואין קול ואין עונה ואין קשב . זרעתם הרבה והבא מעט . יודע י' מלאים וסי' ואין רואה ואין יודע . ואבני היודע ועד כן כתיב . ותהי להם חזות הכל . כי יודע ה' דרך . כי יודע כל שער . יודע ה' ימי תמימים . מי יודע עז אפך . מי יודע אם לעת כזאת . כל יודע מבין . ואין אתנו יודע עד . וכל תריסר ודה"ה וקהלת ומשלי דכו' מ"ל במ"ג חסר וסי' בפשע ארץ רבים . ידע ה' דין דלים . כי איננו ידע מה שיהיה : מרחק ד' חס' בקריאה וסי' ויעמד על ראש ההר מרחק . האלהי מקרוב עצות מרחק אמונה אמן . וקרב מרחק עמדו. ויש ספרים גמסר גם זה ותשלחי ציריך עד מרחק . וכל אוריתא דכוות' חסר :

תולדות אהרן או יומו יבא . עקרים מד פ' כא : : אבנר בן נר . עקידה ש' קג . הלא תענה אבנר (פאה יו סוטה יז) : קראת אל המלך. שם : איש אתה . שם:

מצודת דוד

כי אם ה' יגפנו בלא יומו או מהר יבוא יומו וימות במיתה טבעית או ימות במלחמה : (יא) חלילה לי . עם שנם אני משיח ה' כמותו מ"מ חלילה גם לי מחמת מצות ה' משלוח ידי וכו' : (יב) ויקח דוד . חזר דוד לקחתו בעצמו כי לא האמין לאבישי פן עמו יכה נפש שאול : ואין רואה וכו' . בעבור השינה לא היה מי רואה אותם ואף לא ידעו בהרגשת השמע מקול ההולך והדבור ולא היה מי מהם מקיץ מן השינה במשך הזמן ההיא כי מה' נפלה עליהם תרדמה ולא היה הדבר בדרך הטבע :
(יג) העבר . מעבר המים שהיה שם : על ראש ההר . להשמיע קולו למרחוק : רב המקום . כי פחד לנפשו שלא יתפשוהו : (יד) הלא תענה אבנר. ר"ל עליך להשיב על דברי : מי אתה . ר"ל איך מלאך לבך לקרא בקול על המלך להקיצו משנתו : (טו) הלוא איש אתה . ר"ל הלא אתה גדול וחשוב ומי כמוך בחשיבות ולפי גודל המעלה תגדל האשמה : כי בא . פן יבוא וכאשר באמת בא אבישי ורצה להשחיתו : כי בני מות אתם . בעבור כבוד אבנר חזר לדבר אל כולם ולפסוק עליהם המיתה : ראה

מצודת ציון

(יא) צפחת . צלוחית כמו וצפחת השמן (מ"א יז) : (יג) מקיץ . ענין הערה משינה : תרדמת שינה עמוקה וכן מה לך נרדם (יונה א) : (יד) אל המלך . כמו על המלך : (טו) איש . ר"ל גדול וחשוב כמו כולם אנשים (במדבר יג) : אל אדוניך . על אדוניך : (טז) בני מות . אנשי מות ר"ל חייבי מיתה : אי חנית. איה החנית : ואת צפחת . ואיה צפחת : הסיקך

רדק

אנשים אנשי' גדולים ות"י גבר גיבר את : שמרת אל אדוניך . כמו על אדוניך וכן אמר אחר כן על אדוניכם וכת"י על ריבונך וכמוהו אל ההרים לא אכל כמו על ההרים : (יט) הסיתך בי . שם בלבך להרע לי בעוני וי"ת אם מן קדם ה' איתגרית בי . ורז"ל דרשו כי בעון שאמר לשון הסתה על הגורא יתי' חטא בהסתה ויסת את דוד בהם :

רשי

גלוחות : (יט) הסיתך בי . לשנאותי כל הסתה לשון שומה אמיטמינ"ס בלעז : ירח מנחה . יקבל ברחמים תפלתי להשיב חמתך ממני : כי גרשוני . מארץ ישראל : לך עבוד אלהים אחרים . היוצא מא"י לחוץ לארץ בזה"ב כאלו עובד ע"ג וי"ת איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעותא : (כ) הקורא . עוף ששמו קורא ובלעז פרדיי"ן וכן קורא דגר ולא ילד (ירמיה י"ז י"א) ומרדף אחר קני שאר עופות ויושב על בניהם : (כג) ישיב לאיש . לכל צדיק וצדיק

שמואל א כו

דָּוִד וַיֹּאמֶר הֲקוֹלְךָ זֶה בְּנִי דָוִד
וַיֹּאמֶר דָּוִד קוֹלִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃
יח וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֲדֹנִי רֹדֵף אַחֲרֵי עַבְדּוֹ
כִּי מֶה עָשִׂיתִי וּמַה בְּיָדִי רָעָה׃ יט וְעַתָּה
יִשְׁמַע נָא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֵת דִּבְרֵי
עַבְדּוֹ אִם יְהוָה הֱסִיתְךָ בִי יָרַח מִנְחָה
וְאִם ׀ בְּנֵי הָאָדָם אֲרוּרִים הֵם לִפְנֵי
יְהוָה כִּי גֵרְשׁוּנִי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפֵּחַ
בְּנַחֲלַת יְהוָה לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים
אֲחֵרִים׃ כ וְעַתָּה אַל יִפֹּל דָּמִי אַרְצָה
מִנֶּגֶד פְּנֵי יְהוָה כִּי יָצָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
לְבַקֵּשׁ אֶת פַּרְעֹשׁ אֶחָד כַּאֲשֶׁר יִרְדֹּף
הַקֹּרֵא בֶּהָרִים׃ כא וַיֹּאמֶר שָׁאוּל
חָטָאתִי שׁוּב בְּנִי דָוִד כִּי לֹא אָרַע
לְךָ עוֹד תַּחַת אֲשֶׁר יָקְרָה נַפְשִׁי
בְּעֵינֶיךָ הַיּוֹם הַזֶּה הִנֵּה הִסְכַּלְתִּי
וָאֶשְׁגֶּה הַרְבֵּה מְאֹד׃ כב וַיַּעַן דָּוִד וַיֹּאמֶר
הִנֵּה הַחֲנִית הַמֶּלֶךְ וְיַעֲבֹר אֶחָד
מֵהַנְּעָרִים וְיִקָּחֶהָ׃ כג וַיהוָה יָשִׁיב לָאִישׁ
אֶת צִדְקָתוֹ וְאֶת אֱמֻנָתוֹ אֲשֶׁר נְתָנְךָ
יְהוָה ׀ הַיּוֹם בְּיָד וְלֹא אָבִיתִי לִשְׁלֹחַ
יָדִי בִּמְשִׁיחַ יְהוָה׃ כד וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר גָּדְלָה
נַפְשְׁךָ הַיּוֹם הַזֶּה בְּעֵינָי כֵּן תִּגְדַּל
נַפְשִׁי בְּעֵינֵי יְהוָה וְיַצִּלֵנִי מִכָּל צָרָה׃

ב' דין מ"ל · ל'ומד הסיתך מפי לר בפתח · ג' · ל' · ב' אל תכסי וחד ודמי אל יסכי · ב' וכל שוס כר גם דכו' · ל' וא' ולא ארע · ל' · ב' כתרי ליש' · ל' · חנית ק' ג' רפי · ג'מי יעל' לנו ותכירו ודין · ג' · ל' ותסר

תרגום

קָלָא דְדָוִד וַאֲמַר הֲקָלָךְ דֵּין בְּרִי דָוִד וַאֲמַר דָּוִד קָלִי רִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ יח וַאֲמַר לְמָא דְנָן רִבּוֹנִי רָדִיף בָּתַר עַבְדֵּיהּ אֲרֵי מֶה עֲבָדִית וּמָה בִּידִי חוֹבָא׃ יט וּכְעַן יִשְׁמַע כְּעַן רִבּוֹנִי מַלְכָּא יַת פִּתְגָּמֵי עַבְדֵּיהּ אִם מִן קֳדָם יְיָ אִתְגְּרִית בִּי יְקַבֵּל קוּרְבָּנִי בְּרַעֲוָא וְאִם בְּנֵי אֱנָשָׁא לִיטִין אִנּוּן קֳדָם יְיָ אֲרֵי תָרִיכוּנִי יוֹמָא דֵין מִלְּמִידַּר בְּאַחֲסָנַת עַמָּא דַיְיָ לְמֵימַר אֱזֵיל דָּוִד בֵּינֵי עַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא׃ כ וּכְעַן לָא יִתְּשַׁד דָּמִי לְאַרְעָא מִן קֳדָם מֵימְרָא דַיְיָ אֲרֵי נְפַק מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמִבְעֵי יַת חֲלָשׁ חַד כְּמָא דְמִתְרְדִיף קוּרָאָה בְּטוּרַיָּא׃ כא וַאֲמַר שָׁאוּל חָבִית תּוּב בְּרִי דָוִד אֲרֵי לָא אַבְאֵישׁ לָךְ עוֹד חֲלַף דִּיקָרַת נַפְשִׁי בְּעֵינָךְ יוֹמָא הָדֵין הָא אִסְתַּכָּלִית וְאִטַּפְּשִׁית סַגִּי לַחֲדָא׃ כב וַאֲתֵיב דָּוִד וַאֲמַר הָא מוּרְנִיתָא דְמַלְכָּא וְיֶעְבַּר חַד מֵעוּלֵימַיָּא וְיִסְּבַהּ׃ כג וַיְיָ יָתֵיב לִגְבַר יַת זָכְוָתֵיהּ וְיַת קוּשְׁטֵיהּ דִּמְסָרָךְ יְיָ יוֹמָא דֵין בִּידִי וְלָא אֲבֵיתִי לְאוֹשָׁטָא יְדִי בִּמְשִׁיחָא דַיְיָ׃ כד וְהָא כְּמָא דִי יְקָרַת נַפְשָׁךְ יוֹמָא דֵין בְּעֵינַי כֵּן תֵּיקַר נַפְשִׁי קֳדָם יְיָ וִישֵׁיזְבִינַנִי

ויעבר ג' חטפין בקריאה וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא היש סימן י' : גדלת ג' בקריאת וסימן נמסר בסדר וארא :

רדק

ירח מנחה . כלומר אקריב לפניו מנחה שיריחה וירצה בה לכפר עוני ולהסיר שנאתך ממני : מהסתפח . מלגור והדבק בנחלת ה' : לך עבוד אלהי' אחרי' . כאלו אומר לו לך עבוד אלהים אחרים כי מגרשי' אותי מנחלת ה' לגור בין העכו"ם אעפ"י שעדיין לא יצא מארץ יהודה ידע כי יצטרך לצאת כי לא יוכל לברוח מפני שאול אחר זה והוא בארץ יהודה וישראל וגם הוצרך לו לצאת כשהלך אל אכיש מלך גת וגם כן הלך למצפה מואב והניח אביו ואמו לפני מלך מואב וישבו שם אעפ"י שהוא ואנשיו היה הולך ושב בארץ יהודה וי"ת למימר איזיל דוד ביני עממיא פלחי טעוותא : (כ) אל יפול דמי ארצה : שיעמד דמי נגד ה' תמיד לנקום נקמתי כאילו נשפך דמי כי בכל יום אני בסכנת דמי : כאשר ירדוף הקורא בהרים . כאשר ירדוף הרודף את הקורא והקורא הוא עוף הנקרא בלעז פירדיז"י וי"ת ירדוף כמו ירדף מנפעל או כמו שתי' יתרדף מהתפעל שתרגם כמא דמתרדיף קוריאה בטוריא : (כב) הנה החנית . כתיב וקרי חנית והענין אחד : (כג) וה' ישיב לאיש . לאיש שעושה כמו שעשיתי צדקה ואמונה : אשר נתנך ה' היום ביד . כמו בידי וכן ת"י וכן ועזי וזמרת יה כמו וזמרתי ויתכן לפרש ביד סמוך ואע"פ שהוא קמוץ והנסמך חסר ופירושו ביד אחד מאנשי ולא אביתי אני שישלח ידו בך : אספה

תולדות אהרן אם ה' הסיתך . ברכות סב : כי גרשוני . כתובות קי :

רלבג

יסכימו לרדוף אחריו : (יט) אם ה' הסיתך בי ירח מנחה . אמר זה כי אם היה נכבה מאת הש"י הנה יהיה זה לחטא דוד ולזה אמר שהש"י ירח מנחה ממנו ויהיה בה נרצה לש"י : כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' וגו' . אמר זה לפי שמן המסבבים שירדפהו ישר' יהיה סבה שיצא דוד מכל ארץ ישראל למלט את נפשו מיד מלך ישראל וילך לו בין עובדי עבודת אלילים : (כא) הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד . הרצון בו כי בזולת מה שנמלתני עתה מן הטובה הייתי משועבד מאד לבלתי רדוף אותך כמו שנתבאר מענין כריתת דוד את כנף המעיל אשר לשאול ולזה היה סכלות רב ממני ושגגה . אמנם הסכלות הוא שכבר נתפרסם לי עולם השנחת השם יתברך עליך ולזה היה ראוי שנסיר מלרדפך ואולם השגגה היא שלא זכרתי מה שנמלתני מן הטובה בנפלי בידך בהיותי במערה

פי' רבי ישעיה

(יט) ירח מנחה . כמו יריח : כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' . פירוש כיון שאני רואה שבכל מקום אתה רודף אחרי אצא מכל ארץ ישראל ואלך בין מלכי אומות העולם ואעבוד להם . וזהו לך עבוד אלהים אחרים כמו ועבדתם שם אלהים אחרים . תרגומו לעממיא פלחי פעותא וגם זה כך : (כ) כאשר ירדוף הקורא בהרים . מקרא קצר הוא . כאשר ירדוף הרודף לתפוש הקורא בהרים כך אתה רודף אחרי בהרים :

מצודת ציון

(יט) הסיתך . מל' הסתה ופתוי : ירח . מל' ריח : מנחה . ר"ל תשורה וקרבן : מהסתפח . ענין הקבוץ והדבוק ואסיפת דבר אל דבר כמו ספחני נא (לעיל ב) : (כ) פרעש . הוא כינה : הקורא . שם עוף כמו קורא דגר (ירמיה יז) : (כא) יקרה . ענין חשיבות : הסכלתי . מל' סכלות וטפשות : ואשגה . מל' משגה ושגגה : (כג) ביד . ר"ל בידי : ולא אביתי . ולא רציתי : יכול

מצודת דוד

אי חנית . ר"ל ואם תאמר שמרתם איה החנית מי לקחו: אשר היו מראשותיו : (יט) אם ה' וגו' . אם הדבר מה' ומצד העונש אקריב מנחה לה' ויסי רצון שיקבל לריח ניחוח וירף ממני : ואם בני האדם . הם הסיתו אותך עלי כי בבחירה חפשית באדם באין מעצור : ארורים הם . בני האדם האלו : מהסתפח . תלהיות מאוסף בא"י היות עד הנה חשבתי כאשר ראה המלך שנמסר בידי במערה ולא הרגתיו יחדול עוד מדלוק אחרי אבל עתה שעכ"ז רודף אחרי בע"כ ארחיק נדוד מא"י : לאמר . כאלו יאמרו אלי לך עבוד וכו' כי גורשים אותי מבין ישראל ללכת בין פלשתים . וי"ת איזל דוד ביני עממיא פלחי טעותא : (כ) אל יפל דמי . רצה לומר מה שאני תמיד בסכנה וכאלו דמי נשפך הדם ההוא לא יפול ארצה מנגד פני ה' כנגדו העמוד לבקש נקם : כאשר ירדוף . ר"ל המלך מתמיד ומתפתג לבקש פרעוש הקופץ ממקום למקום כאשר מלך מהמלכים מתענג לרדוף בהרים אחר הקורא והוא שם עוף אשר יתענגו המלכים לרדוף אחריו ולצודו ור"ל רודף הוא אחר הדיוט כאלו אחר שר גדול וחשוב : (כא) שוב . חזור לביתי כי לא אעשה לך עוד רעה בעבור כי חשבה ויקרה נפשי בעיניך : הנה הסכלתי . במה שאני רודפך עשיתי סכלות על כי ראיתי שה' עמך ואף הרביתי לשגות לרדפך על לא דבר : (כג) ויעבר . כי על כל זה לא האמין לשאול ולהשיב בעצמו: (כג) איש . לכל איש ישיב צדקתו וכלל עצמו בתפלתו על הרבים : (כד) גדלה נפשך . יקרה נפשך :

כה וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־דָּוִד בָּרוּךְ אַתָּה
בְּנִי דָוִד גַּם עָשֹׂה תַעֲשֶׂה וְגַם יָכֹל (ח' פסוקים גם וגם)
תּוּכָל וַיֵּלֶךְ דָּוִד לְדַרְכּוֹ וְשָׁאוּל שָׁב
לִמְקוֹמוֹ׃ כז א וַיֹּאמֶר דָּוִד
אֶל־לִבּוֹ עַתָּה אֶסָּפֶה יוֹם־אֶחָד בְּיַד־ (י"א בטעם)
שָׁאוּל אֵין־לִי טוֹב כִּי הִמָּלֵט אִמָּלֵט ׀ (ל')
אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְנוֹאַשׁ מִמֶּנִּי (ל'. נ"ו)
שָׁאוּל לְבַקְשֵׁנִי עוֹד בְּכָל־גְּבוּל (ל')
יִשְׂרָאֵל וְנִמְלַטְתִּי מִיָּדוֹ׃ ב וַיָּקָם דָּוִד (ל')
וַיַּעֲבֹר הוּא וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר (י"או)
עִמּוֹ אֶל־אָכִישׁ בֶּן־מָעוֹךְ מֶלֶךְ גַּת׃ (ל' מלאפום וחד ומעוך וכתות)
ג וַיֵּשֶׁב דָּוִד עִם־אָכִישׁ בְּגַת הוּא וַאֲנָשָׁיו
אִישׁ וּבֵיתוֹ דָּוִד וּשְׁתֵּי נָשָׁיו אֲחִינֹעַם
הַיִּזְרְעֵאלִית וַאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת־נָבָל (ל' בטעם בכי')
הַכַּרְמְלִית׃ ד וַיֻּגַּד לְשָׁאוּל כִּי־בָרַח
דָּוִד גַּת וְלֹא־יוֹסֵף עוֹד לְבַקְשׁוֹ׃ (יסף ק')
ה וַיֹּאמֶר
דָּוִד אֶל־אָכִישׁ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ יִתְּנוּ־לִי מָקוֹם בְּאַחַת עָרֵי
הַשָּׂדֶה וְאֵשְׁבָה שָּׁם וְלָמָּה יֵשֵׁב (ל')
עַבְדְּךָ בְּעִיר הַמַּמְלָכָה עִמָּךְ׃
ו וַיִּתֶּן־לוֹ אָכִישׁ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־צִקְלָג
לָכֵן הָיְתָה צִקְלַג לְמַלְכֵי יְהוּדָה עַד (ל')
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וַיְהִי
מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־יָשַׁב דָּוִד בִּשְׂדֵה (כ' ה' מנהון קמצין)
פְלִשְׁתִּים יָמִים וְאַרְבָּעָה חֳדָשִׁים׃ (ל')
ח וַיַּעַל דָּוִד וַאֲנָשָׁיו וַיִּפְשְׁטוּ אֶל־
הַגְּשׁוּרִי וְהַגִּרְזִי וְהָעֲמָלֵקִי כִּי הֵנָּה (והגזרי ק')
יֹשְׁבוֹת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מֵעוֹלָם בּוֹאֲךָ (ד'. ל')

מִכָּל עָקָא׃ כה וַאֲמַר שָׁאוּל
לְדָוִד בְּרִיךְ אַתְּ בְּרִי דָוִד
אַף מְמְלַךְ תִּמְלַךְ וְאַף
אַצְלָחָה תַּצְלַח וַאֲזַל דָּוִד
לְאוֹרְחֵיהּ וְשָׁאוּל תָּב
לְאַתְרֵיהּ׃ א וַאֲמַר דָּוִד
בְּלִבֵּיהּ דִּלְמָא אִתְמְסַר
יוֹמָא חַד בִּידָא דְשָׁאוּל
לֵית לִי מַדַּעַם דְּטַב אֲרֵי
אִשְׁתֵּיזָבָא אִשְׁתֵּיזֵב לְאַרַע
פְּלִשְׁתָּאֵי וִינוּחַ מִנִּי שָׁאוּל
לְמִבְעֵנִי עוֹד בְּכָל תְּחוּם
אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתֵּיזֵב
מִן יְדֵיהּ׃ ב וְקָם דָּוִד וַעֲבַר
הוּא וְשִׁית מְאָה גַּבְרָא
דְּעִמֵּיהּ לְוָת אָכִישׁ בַּר
מָעוֹךְ מַלְכָּא דְגַת׃ ג וִיתֵיב
דָּוִד עִם אָכִישׁ בְּגַת הוּא
וְגֻבְרוֹהִי גְּבַר וֶאֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ
דָּוִד וְתַרְתֵּין נְשׁוֹהִי אֲחִינוֹעַם
דְּמִיְּזְרְעֶאל וַאֲבִיגַיִל אִתַּת
נָבָל דְּמִכַּרְמְלָא׃ ד וְאִתְחֲוָא
לְשָׁאוּל אֲרֵי עֲרַק דָּוִד לְגַת
וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמִבְעוֹהִי׃
ה וַאֲמַר דָּוִד לְאָכִישׁ אִם כְּעַן
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ יִתְּנוּן לִי
אֲתַר בַּחֲדָא מִן קִרְוֵי חַקְלָא
וְאֵיתֵיב תַּמָּן וּלְמָא יְתֵיב
עַבְדָּךְ בְּקִירְוַת מַלְכוּתָא
עִמָּךְ׃ ו וִיהַב לֵיהּ אָכִישׁ
בְּיוֹמָא הַהוּא יַת צִקְלַג בְּכֵן
הֲוַת צִקְלַג לְמַלְכַיָּא דְבֵית
יְהוּדָה עַד יוֹמָא הָדֵין׃
ז וַהֲוָה מִנְיַן יוֹמַיָּא דִיתֵיב
דָּוִד בְּקִירְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי (יוֹמִין)
עִדָּן בְּעִדָּן וְאַרְבְּעָא יַרְחִין׃
ח וּסְלִיק דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי וְאִתְנְגִידוּ עַל גְּשׁוּרָאֵי וְעַל גִּזְרָאֵי וְעַמָלְקָאֵי אֲרֵי אִינוּן יָתְבַת אַרְעָא דְּמֵעָלְמָא

רשי

ולדיק: (א) עתה אספה יום אחד. שמא יארוב ויבא עלי פתאום: (ה) ולמה ישב עבדך וגו'. ואהיה לך למשא: (ז) ימים וארבעה חדשים. מיעוט ימים שנים. וא"א לפרש ימים זה שנה שהרי לא הלך דוד אצל אכיש עד שמת שמואל ושאול לא מלך אחר מיתת שמואל אלא ארבעה חדשים כמו ששנינו בסדר עולם וגם מתנין שנותיו של עלי ועשרים שנה שהיה ארון בקרית יערים הרי שנים שנה לא מהם חמשים ושתים של שמואל ושנה אחת לשיכורו עם ארבעה חדשים הללו ושבע שנים שמלך דוד בחברון קודם שהביא את הארון מקרית יערים נמצא שלא מלך שאול אחר מיתת שמואל יותר מארבעה חדשים: (ח) ויעל דוד. לשון הוה הוא תמיד היה רגיל בכך: בואך שורה. מן מעלנא דחגרא.

רדק

(א) אספה. לשון כליון: ונואש. לשון ייאוש: אל אכיש בן מעוך מלך גת. יש לשאול היאך הלך אליו והוא היה כבר בסכנה עמו עד שהתהולל ונמלט משם ויש לפרש כי בפעם הראשונה היה דוד לבדו והתנכר שם וכשראה שהכירוהו פחד אבל עתה בא בשש מאות איש וקודם שנכנס לגת שלח לאכיש כי התבאש בשאול ובעמו ואם ירצה ישב עמו הוא ואנשיו ויעזרוהו להלח' בישראל והודיע עצמו כי הוא דוד ואכיש קבלו בשלום וישב עמו: (ה) ולמה ישב עבדך. פי' פן אהיה עליך למשא ודעת דוד היה כדי שלא ירגישו בו בפשטו על המקומות ושיהיה לו ולאנשיו עיר לבדם: למלכי יהודה. אעפ"י שאנו רואים כי בעת כיבוש הארץ היתה צקלג לבני יהודה אפשר כי על שם סופו נכתבה שם או אפשר שכבשום אז ואחרי כן לקחוה פלשתים מידם ומיום שישב בה דוד נשארה לו על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא ומעלה לפיכך אמר למלכי יהודה ולא אמר ליהודה: (ז) ימים וארבעה חדשים. לא יתכן לפרש ימים זה שנה שהרי שאול לא מלך אלא שתי שנים וכל הענינים שהיו לדוד עם שאול אז אפשר שבשמנה חדשים היו ועוד כי דוד לא ירד בשדה פלשתי' אלא אחר מיתת שמואל ומיתת שמואל לא קדמה למיתת שאול אלא שבעה חדשים לפיכך אנו מפרשים ימים כמשמעו ורוצה לומר ארבעה חדשים וקצת ימים מהחדש החמישי וכן תרגם יונתן יומין וארבעה ירחין ובקצת נוסחאות יש עידן בעידן וארבעה ירחין ר"ל שנה וארבעה חדשים: (ח) כי הנה יושבו' הארץ אשר מעול'. פי' כי אותן משפחות שזכר היו יושבות באותה הארץ מקדם לבטח עד בואכה שורה ועד ארץ מצרים ולפיכך לא היו נשמרים כי לא היתה להם מלחמה עם אדם ודוד בא עליהם והכה הארץ ושלל שלל רב ולא היה נודע מי היה עושה להם זאת הרעה כי לא יחיה

רלבג

במפרש: (ה) באחת ערי השדה. רוצה לומר באחת הערים הבלתי מוקפים חומה:

פי' רבי' ישעיה

(ב) אל אכיש בן מעוך. אעפ"י שפעם אחרה נסתכן לפניו ובנס גדול ניצל אז הלך בלא רשותו וברח מרוב פחדו והלך אליו כדכתיב ויברח ביום ההוא מפני שאול ויבא אל אכיש אבל עכשיו עשה מדעת ושלח לו שלוחים והבטיחו והלך אליו ברצונו וברשותו: (ח) ויעל דוד ואנשיו. הנה הם: כי הנה יושבות. פירוש כי היו יושבות סמוך לו. הארץ אשר מעול' ישבו בה. ולא ניטלטלו ממקומם: עד שור. עד ארץ מצרים:

יום אחד י' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסוף תולדות: איש וביתו ג' בקריאה וסי' את יעקב איש וביתו באו'. העלה דוד. וישב דוד עם אכיש: וביתו ו' בקריאה וסי' נמסר בריש שמות: לכן ג' בטעם לכן וסי' היתה צקלג סבירין על כן. לכן לשקר ישבעו אכן סבי'. לכן ספק על ירך דיחזקאל למען סבירין. ישבות ד' בקריאה וסי' כי הנה ישבות בארץ. אני והאשה הזאת ישבת בבית אחד. והנה שם הנשים ישבות מבכות. ישבות על מלאת. תביינא ישבת כתיב ושארא ישבות כתיב:

מצודת דוד

(כה) ברוך אתה. רצה לומר רואה אני שאתה ברוך וגם עשה תעשה מעשים נפלאים וגם תצליח בהם: כז (א) עתה אספה. כי אחר שכרת כנף המעיל חשב שלא יוסיף עוד לרדוף אחריו כאשר בתחלה אבל אחר שראה שעל כל זה רודפו וחשש עוד כי פן בעבור שרואה טוב הצלחתו ישכיל עוד לבא פתאום ויהיה נספה ביום אחד ר"ל מבלי דעת טרם בואו: לבקשני עוד. כאשר בקשני עד הנה בכל גבול ישראל: (ב) אל אכיש. אף שמבראשונה פחד ממנו והתהולל בידם ונמלט אבל כאשר בא ושש מאות איש עמו ואף נודע שנכנס בשאול השלים עמו אכיש לשבת אצלו ולהיות סר למשמעתו: (ה) ערי השדה. מבלי חומה סביב כי חשב פן לא יאמין בו אכיש לתת לו עיר בצורה כי פן ישגב בחוזק העיר וימרוד בו: בעיר הממלכה עמך. כי אהיה למשא לך כי יתייקרו המזונות בעבור אנשי: (ו) ויתן לו וכו'. את צקלג. אף שבספר יהושע נאמר שהיתה מנחלת יהודה אולי לאח"ז לקחוה הפלשתים מידם: למלכי יהודה. כי אכיש נתנה לדוד ולא החזירה לכל בני השבט: (ח) כי הנה וכו'. ר"ל לפי שהיו מעולם מיושבי הארץ ההיא ולא באה עליהם מלחמה לטרדם ממנה לזה לא היו נשמרים

מצודת ציון

(כה) יכול תוכל. מלשון יכולת: כז (א) אספה. ענין כליון: ונואש. מל' יאוש כמו לא אמרת נואש (ישעיה נז): (ז) ימים. שנה: (ח) ויפשטו. התפזרו כדרך הנלחמים: בואך שורה. עד אשר תבא לשור וכאלו ידבר עם מי

שׁוּרָה וְעַד־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וְהִכָּה דָוִד
אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא יְחַיֶּה אִישׁ וְאִשָּׁה ג'
וְלָקַח צֹאן וּבָקָר וַחֲמֹרִים וּגְמַלִּים ל'
וּבְגָדִים וַיָּשָׁב וַיָּבֹא אֶל־אָכִישׁ׃
י וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אַל־פְּשַׁטְתֶּם הַיּוֹם ל'
וַיֹּאמֶר דָּוִד עַל־נֶגֶב יְהוּדָה וְעַל־נֶגֶב ג'
הַיְּרַחְמְאֵלִי וְאֶל־נֶגֶב הַקֵּינִי׃ יא וְאִישׁ ל'
וְאִשָּׁה לֹא־יְחַיֶּה דָוִד לְהָבִיא גַת ז'
לֵאמֹר פֶּן־יַגִּדוּ עָלֵינוּ לֵאמֹר כֹּה־ ל' וחסר
עָשָׂה דָוִד וְכֹה מִשְׁפָּטוֹ כָּל־הַיָּמִים ו'
אֲשֶׁר יָשַׁב בִּשְׂדֵה פְלִשְׁתִּים׃ יב וַיַּאֲמֵן כ' ח' מנהון קמצין. כ' פתח
אָכִישׁ בְּדָוִד לֵאמֹר הַבְאֵשׁ הִבְאִישׁ
בְּעַמּוֹ בְיִשְׂרָאֵל וְהָיָה לִי לְעֶבֶד כ'
עוֹלָם׃ כח א וַיְהִי
בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּקְבְּצוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־
מַחֲנֵיהֶם לַצָּבָא לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל ג'
וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל־דָּוִד יָדֹעַ תֵּדַע כִּי
אִתִּי תֵּצֵא בַמַּחֲנֶה אַתָּה וַאֲנָשֶׁיךָ׃
ב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אָכִישׁ לָכֵן אַתָּה תֵדַע
אֵת אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וַיֹּאמֶר אָכִישׁ
אֶל־דָּוִד לָכֵן שֹׁמֵר לְרֹאשִׁי אֲשִׂימְךָ ד'
כָּל־הַיָּמִים׃
ג וּשְׁמוּאֵל מֵת וַיִּסְפְּדוּ־לוֹ כָּל־יִשְׂרָאֵל
וַיִּקְבְּרֻהוּ בָרָמָה וּבְעִירוֹ וְשָׁאוּל
הֵסִיר הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִים
מֵהָאָרֶץ׃ ד וַיִּקָּבְצוּ פְלִשְׁתִּים וַיָּבֹאוּ ה'. ג' כסף
וַיַּחֲנוּ בְשׁוּנֵם וַיִּקְבֹּץ שָׁאוּל אֶת־
כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בַּגִּלְבֹּעַ׃
ה וַיַּרְא שָׁאוּל אֶת־מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים

וְעַד כ' ויט' שגל
מֵעַלְנָא דְחַגְרָא וְעַד אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ט וּמְחֵי דָוִד יַת יָתְבֵי אַרְעָא וְלָא מְקַיֵּם גְּבַר וְאִתְּתָא וּשְׁבָא עָאן וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְגַמְלִין וּנְסֵיב לְבוּשִׁין וְתָאִיב וַאֲתָא לְוָת אָכִישׁ׃ י וַאֲמַר אָכִישׁ לְאָן אִתְנְגַדְתּוּן יוֹמָא דֵין וַאֲמַר דָוִד עַל דְּרוֹם יְהוּדָה וְעַל דְּרוֹם יְרַחְמְאֵלָה וְלִדְרוֹם שַׁלְמָאָה׃ יא וּגְבַר וְאִתְּתָא לָא מְקַיֵּם דָוִד לְאַיְתָאָה לְגַת לְמֵימַר דִּלְמָא יְחַוּוּן עֲלָנָא לְמֵימַר כְּדֵין עֲבַד דָוִד. וּכְדֵין הֲוַת הִלְכְתֵיהּ כָּל יוֹמִין דַּהֲוָה יָתֵיב בְּקִירְוֵי פְלִשְׁתָּאֵי׃ יב וְהֵימִין אָכִישׁ בְּדָוִד לְמֵימַר אִתְגְּרָאָה אִתְגְּרֵי בְּעַמֵּיהּ בְּיִשְׂרָאֵל וִיהֵי לִי עֲבַד פְּלַח לְעָלָם׃ א וַהֲוָה בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּכְנַשׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי יַת מַשִׁרְיָתְהוֹן לְחֵילָא לְאַגָּחָא קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר אָכִישׁ לְדָוִד מִדַּע תִּדַּע אֲרֵי עִמִּי תִּפּוֹק בְּמַשִׁרְיָתָא אַתְּ וְגֻבְרָךְ׃ ב וַאֲמַר דָוִד לְאָכִישׁ בְּכֵן אַתְּ תִּדַּע יַת דִּי יַעֲבֵד עַבְדָּךְ וַאֲמַר אָכִישׁ לְדָוִד בְּכֵן נַטְרָא לְרֵישִׁי אֲשַׁוֵּינָךְ כָּל יוֹמַיָּא׃ ג וּשְׁמוּאֵל מִית וּסְפַדוּ עֲלוֹהִי כָּל יִשְׂרָאֵל וְקַבְרוּהִי בְּרָמְתָא וּסְפַדוּ עֲלוֹהִי אֱנָשׁ בְּקַרְתֵּיהּ וְשָׁאוּל פַּלִּי יַת בִּדִין וְזָכוּרוּ מִן אַרְעָא׃ ד וְאִתְכְּנִישׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲתוֹ וּשְׁרוֹ בְּשׁוּנֵם וּכְנַשׁ שָׁאוּל יַת כָּל יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ בְּגִלְבּוֹעַ׃ ה וַחֲזָא שָׁאוּל יַת מַשִׁרְיַת פְלִשְׁתָּאֵי

רדק

יחיה איש ואשה: (י) אל פשטתם היום. כמו כן פי' כי חיילות פושטים וגלים בארץ לשלול שלל ולבוז בז כמו לשכה ונשכה וכן תרגם יונתן לאן אתנגדתון יומא דין והחכם רבי יונה פירשו בחלוף עי"ן לאל"ף ויהיה מי מסתתר עמו כלומר על מי פשטתם והחכם רבינו אברהם אבן עזרא פי' כמשמעו והוא דרך שאלה לא פשטתם היום והם השיבו כן פשטנו במקום פלוני ופלוני. על נגב יהודה. פעם היו אומרים על נגב יהודה פעמים על נגב הירחמאלי פעמים על נגב הקיני וירחמאלי היא משפחה משבט יהודה והיא משפחת ירחמאל בן חצרות וכן זוכר אותה בשלוח דוד להם מהשלל ולאשר בערי הירחמאלי ולאשר בערי הקיני. נראה כי סמוכות היו ערי אלו המשפחות אלו לאלו והקיני הוא משפחת יתרו שנתגיירו וישבו בתוך בני יהודה כמו שכתוב בספר שופטים. ופי' דרום כתרגומו: (יב) הבאיש בעמו. כיון שהוא פושט עליה' תמיד נר' כי נתגר' בעמו שלא ישלים עמהם עוד ומאס בהם כמו שמואס אדם דבר הנבאש: (ג) ושמואל מת אף על פי שספר מיתתו למעלה ספר גם כן הנה מפני המעשה שעשה שאול שדרש בבעל' אוב בעבורו ואילו היה הוא חי לא היה דורש כי אם מאתו כי כבר הוא ביער האובו' והידעונים ואף על פי כן נחשב לו דרישת האוב לעון גדול כמו שאומר עליו בדברי הימים וימת שאול במעלו וגו' וגם לשאול באוב לדרוש. ורבותינו ז"ל דרשו בו כן כתיב וימת שמואל וכתיב ושמואל מת אמר ר' יוסי ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שנאמר וימת שמואל וכתי' בתריה ואיש במעון וגו' אמר ר' שמואל בר נחמני הכל סופדין וסופקין במיתת שמואל וזה הרשע עושה לו מרזחים רוצה לומר שמחות: ויקברוהו ברמה ובעירו. לפי שהיו שתי רמות כמו שאמר מן הרמתים לפיכך אמר ובעירו כלומר באותה רמה שהיתה עירו או פירוש ובעירו כי בתוך העיר קברוהו לא חוץ לעיר וכן כתיב למעלה בביתו ברמה ויונתן תרגם וספדו עלוהי אינש בקרתיה כלומר ספדו לו כל ישראל שבאו לקברו ספדו לו שם ברמה ואותם שלא באו ספדו

רשי

(י) אל פשטתם. למ"ד מתחלפת בנו"ן כמו ויש לו נשכה בספר עזרא (נחמיה י"ג ז') כמו לשכה: (ג) ושמואל מת. הרי כבר נאמר וימת שמואל אלא לפי שבא לדבר בשאול שהוצרך לדרוש בבעלת אוב פתח ואמר ושמואל מת שאילו היה קיים ממנו היה שאול דורש ושאול הסיר האובות והוצרך לבקש אשה בעלת אוב: ויספדו לו כל ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו. וספדו עלוהי כל ישראל וקברוהי ברמתא וספדו עלוהי אינש בקרתיה. ובעירו מוסב על ויספדו לו ספדוהו ברמה כשקברוהו וספדוהו איש בעירו: גס

רלבג

(י) אל פשטתם. הוא כמו על והרצון בו על מי פשטתם וזה מבואר מתשובת דוד לו: ולא

פי' רבי' ישעיה

(י) אל פשטתם. כמו אן שהלמ"ד מתחלף בנו"ן כמו לשכה נשכה: (ב) לכן שומר לראשי אשימך. אם הוזרז במלחמה זו לעזרני בכל לב תהיה לי שומר לראשי: (ג) ויקברהו ברמה ובעירו. הוי"ו יתר:

משפטו ו' בקריאה וסי' כה עשה דוד וכה משפטו. וארמון על משפטו ישב. ממנו משפטו ושאתו. אשר משפטו מעלו: משפטו יתן לאור. ומה' כל משפטו:

תילדות אהרן ושמואל מת. בפרש' סו חולין לס: (שבת ח):

מצודת ציון

מי שמכיר המקום: (י) אל. ענינו לא: פשטתם. התפזרתם לשלול שלל: נגב יהודה. בדרומה של יהודה: הירחמאלי. שם משפחה מבני יהודה: הקיני. מבני חובב הוא חותן משה שהיו מתגיירים לישראל וגרו בנחלת יהודה. (יא) משפטו. מנהגו כמו ומשפט הכהנים (לעיל ב): (יב) הבאיש. ר"ל מאס בעסקבדבר הנבאש כמו נבאש ישראל בפלשתים (לעיל יג): כח (א) לצבא. ענין קבוץ חיל: (ג) האובות. והידעונים. שמות מיני קסם:

מצודת דוד

נשארים ועשה בהם דוד כרצונו: (י) ויאמר אכיש. ובשהיה אכיש אומר לו וכי לא פשטתם היום ולא עשיתם מאומה מלחמה: ויאמר דוד. והיה דוד משיב כן פשטנו גם היום פעם אמר לו על נגב יהודה ופעם אמר לו על נגב הירחמאלי וכו' למען יחשוב שהבאיש בעמו: (יא) ואיש וכו'. מאנשי הגשורי וכו': לאמר. כי אמר פן יגידו לאמר שעליהם פושטים לא על בני עמו: (יב) ויאמן. חשב שהאמת עם דוד שהבאיש בעמו: כח (ב) לכן. הואיל והאמנת בי תדע מהגבורות אשר אעשה: לכן. בעבור הגבורות אשר תעשה אשימך שומר לראשי ולכבוד יחשב הדבר: (ג) ושמואל מת. לפי שבא לומר בענין שבקש שאול בעלת אוב לזה אמר ושמואל מת כי אם היה חי היה שואל בו: ובעירו. בתוך העיר ולא חוצה לה וכמ"ש למעלה בביתו ברמה: ושאול הסיר. כי אם לא הסיר לא היה צריך לחפש אחר בעלת אוב

ובואך אתי במחנה כי לא־מצאתי
בך רעה מיום בואך אלי עד־היום
הזה ובעיני הסרנים לא־טוב אתה:
ז ועתה שוב ולך בשלום ולא־תעשה
רע בעיני סרני פלשתים:
ח ויאמר דוד אל־אכיש כי מה עשיתי
ומה־מצאת בעבדך מיום אשר
הייתי לפניך עד היום הזה כי לא
אבוא ונלחמתי באיבי אדני המלך:
ט ויען אכיש ויאמר אל־דוד ידעתי כי
טוב אתה בעיני כמלאך אלהים אך
שרי פלשתים אמרו לא־יעלה עמנו
במלחמה: י ועתה השכם בבקר
ועבדי אדניך אשר־באו אתך
והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו:
יא וישכם דוד הוא ואנשיו ללכת בבקר
לשוב אל־ארץ פלשתים ופלשתים
עלו יזרעאל:

ל א ויהי בבא דוד ואנשיו
צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו
אל־נגב ואל־צקלג ויכו את־צקלג
וישרפו אתה באש: ב וישבו
את־הנשים אשר־בה מקטן ועד־
גדול לא המיתו איש וינהגו וילכו
לדרכם: ג ויבא דוד ואנשיו אל־העיר
והנה שרופה באש ונשיהם ובניהם
ובנתיהם נשבו: ד וישא דוד והעם
אשר־אתו את־קולם ויבכו עד אשר
אין־בהם כח לבכות: ה ושתי נשי־דוד
נשבו אחינעם היזרעלית ואביגיל
אשת נבל הכרמלי: ו ותצר לדוד מאד
כי־אמרו העם לסקלו כי־מרה נפש
כל־העם איש על־בנו ועל־בנתיו
ויתחזק דוד ביהוה אלהיו:
ז ויאמר דוד אל־אביתר הכהן בן־
אחימלך הגישה־נא לי האפוד ויגש
אביתר את־האפוד אל־דוד: ח וישאל
דוד ביהוה לאמר ארדף אחרי הגדוד־

ספקך ומעלך עמי במשריתא ארי לא אשכחית בך מדעם ביש מיומא דאתיתא לותי עד יומא הדין ובעיני טורניא לא תקין את: ז וכען תוב ואזיל בשלם ולא תעביד ביש בעיני טורני פלשתאי: ח ואמר דוד לאכיש ארי מה עבדית ומה אשכחתא בעבדך מיומא דהויתי משמיש קדמך עד יומא הדין ארי לא אהך ואגיח קרבא בשנאי רבוני מלכא: ט ואתיב אכיש ואמר לדוד ידענא ארי תקין את בעיני כמלאכא דיי ברם רברבי פלשתאי אמרו לא יסק עמנא בקרבא: י וכען אקדים בצפרא ועבדי רבונך דאתו עמך ותקדמון בצפרא וינהר לכון ותיזלון: יא ואקדים דוד הוא וגברוהי למיזל בצפרא למתב לארע פלשתאי ופלשתאי סליקו ליזרעאל: א והוה כד אתא דוד וגברוהי לצקלג ביומא תליתאה ועמלקאה אתנגידו על דרום ועל צקלג ואוקידו יתה בנורא: ב ושבו ית נשיא די בה מזעירא ועד רבא ולא קטלו אנש ודברו ואזלו לאורחיהון: ג ואתא דוד וגברוהי לקרתא והא קליא בנורא ונשיהון ובניהון ובנתיהון אשתביאו: ד וארים דוד ועמא די עמיה ית קלהון ובכו עד דלא הוה בהון חילא למבכי: ה ותרתין נשי דוד אשתביאה אחינעם דמיזרעאל ואביגיל אתת נבל דמכרמלא: ו ועקת לדוד לחדא ארי אמרו עמא למרגמיה ארי מרת נפשא דכל עמא גבר על בנוהי ועל בנתיה ואתקיף דוד במימרא דיי אלהיה: ז ואמר דוד לאביתר כהנא בר אחימלך קריב כען לי אפודא וקריב אביתר ית אפודא לדוד: ח ושאיל דוד במימרא דיי למימר ארדוף בתר

רשי

בו: (י) ועבדי אדניך אשר באו אתך. הם אנשי דוד כי לא רצ' שישובו כי אם העבדים: והשכמתם בבקר ואור לכם ולכו. ר"ל תכף שיהיה האור לכם ואמר לו זה שלא ישתכנו על

שרי פלשתים ו' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סוף סימן י"ח. והשכמתם ג' וסי' בסדר וירא: ולכו ג' בקריאה וסי' ואת רעבון בתיכם קחו ולכו. גם צאנכם גם בקרכם קחו. ואור לכם ולכו. נשבו ה' בקריא' וסי' והנה שרופה באש. ושתי נשי דוד נשבו אחינעם. והשיבו אל לבבכם. ותברו. וזכרו פליטכם אותי: בניו ד' חס' בקריאה וסי' ונך אותו ואת בנו ואת כל עמו. האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כי מרה נפש כל העם. ובנו יתגרו ואספו: ויתחזק ח' בקריאה וסי' ויתחזק ישראל וישב על המטה. ויתחזק העם איש ישראל. ויתחזק דוד באלהיו. ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו דד"ה. ויתחזק המלך רחבעם. ויתחזק אביה וישא לו נשים. וימלוך יהושפט בנו. ויתחזק יותם. וב' ויתחזק ויסמך ויקם יהורם על ממלכת אביו. ויתחזק ויבן את החומה. וכל התחזק דכוו': ארדוף ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ארדף אשיג אחלק שלל. ארדוף אחרי הגדוד הזה. ארדף איבי ואשיגם דתהלים. בתרא מלא:

תולדות אהרן כל מעשה צקלג. עקידה ש' כו: ארדוף אחרי הגדוד. יומא עג (יומא מז)

מצודת דוד

עמי במלחמה: ובעיני. אבל בעיני וכו': (ז) ולא תעשה רע. דבר הרע בעיני הסרנים: (ח) כי מה. מדוע אשוב כי מה עשיתי דבר רע: (ט) ידעתי. כן ידעתי שלא נמצא בך רעה כי טוב וכו': (י) ועבדי אדוניך. ר"ל אנשיך שהיו מאז עבדי שאול אדוניך ושבאישו בו כמוך וכאומר בעבור זה נחשדים גם המה בעיני הסרנים כמוך ולזה ישובו עמך: ואור לכם. כשיאיר לכם היום לכו לדרככם: ל (א) ביום השלישי. מעת הלוכם מצקלג עם אכיש למלחמה: אל נגב. בו יוכלל נגב כלב ונגב הכרתי האמורים בענין: ויכו. ר"ל הרסו העיר: (ו) ותצר לדוד מאד. ר"ל מלבד הצרה שנשבו נשיו כי עוד אמרו העם לסקלו באבנים על שהיה מסבב לרדת למלחמה עם אכיש והיה זה סיבה לשיבואו עמלק ועשו מה שעשו: ויתחזק. עכ"ז היה דוד מתחזק

רדק

(י) ועבדי אדוניך. כלומר האנשים אשר באו אתך שנתכאשו בשאול אדוניהם גם כן: ואור לכם בבקר. כשיאור לכם היום לכו: (א) ועמלקי פשטו. בבואם ביום השלישי שנסעו משם ללכת עם אכיש מצאו שעמלקי פשטו אל נגב צקלג כי חפשו הדבר עד שמצאו כי מצקלג היו יוצאי' להם השוללים אף על פי שדוד לא היה מחיה איש ואפשר שיגיד הם חפשו הדבר עם השכנים עד שמצאו ומסב' הבורא יתברך ומשמירתו את אוהביו היה שלא המיתו איש ואשר שהרי דוד הרג כמה מהם: אל נגב. כתרגומו אל דרום והוא חסר הנסמך אל נגב הכרתי ואל נגב כלב המזכרים למעלה או הוא שם עיר נקרא נגב וכן ולאשר ברמות נגב ואפשר כי היא היא והראשון נכון: ויכו את צקלג. אינו אומר שהרגו אנשי צקלג שהרי אומר לא המיתו איש ואשה אלא פירוש ויכו הרסו העיר ושרפוה באש ואמר ויכו על הריסת הבנין על דרך הרחבת הלשון כמו שאמר על הבנין וירפא את מזבח ה' ויואב יחיה את שאר העיר: (ב) וישבו את הנשים. כי אנשים לא היו בה כי עם דוד הלכו ולא נשארו בה כי אם הנשים והבנים והבנות לפיכך לכדום כי לא היה בעיר מי שילחם: (ו) ותצר לדוד. שרשו יצר והוא מענין צרה וצוקה ובאמרו לשון נקבה ר"ל זאת הרעה: כי מרה נפש כל העם. פעל עבר כי הוא מלעיל בשני ספרים: ויתחזק דוד בה' אלהיו. וישם תוחלתו בו והתאפק על הרעה ואמר לרדוף אחריהם ואמר לאביתר הגישה האפוד: (ח) ארדוף. דרך שאלה בלא ה"א השאלה כמו אף כי אמר אלהים אתה זה בני עשו ושאל דוד שתי שאלות כאחת ואף על פי שלא היו עושין כן באורים ותומים כמו שפירש' למעלה עשה כן לדוחק השעה ונענה

פי' רבי' ישעיה

(י) ועבדי אדניך אשר באו אתך פירוש הם אנשיו וקרא' עבדי שאול: (א) והעמלקי פשטו אל הנגב. פי' אל נגב יהודה כדכתיב לעיל על נגב יהודה:

מצודת ציון

ל (א) פשטו. התפזרו לבזוז שלל: (ב) וישבו. מל' שביה: (ו) לסקלו. לרגמו באבנים: (ח) ארדוף. תחסר ה"א השאלה ומשפטו האארדוף

הַזֶּה הַאַשִּׂגֶנּוּ וַיֹּאמֶר לוֹ רְדֹף כִּי
הַשֵּׂג תַּשִּׂיג וְהַצֵּל תַּצִּיל: ט וַיֵּלֶךְ דָּוִד
הוּא וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר אִתּוֹ
וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל הַבְּשׂוֹר וְהַנּוֹתָרִים
עָמָדוּ: י וַיִּרְדֹּף דָּוִד הוּא וְאַרְבַּע־מֵאוֹת
אִישׁ וַיַּעַמְדוּ מָאתַיִם אִישׁ אֲשֶׁר פִּגְּרוּ
מֵעֲבֹר אֶת־נַחַל הַבְּשׂוֹר: יא וַיִּמְצְאוּ
אִישׁ־מִצְרִי בַּשָּׂדֶה וַיִּקְחוּ אֹתוֹ אֶל־דָּוִד
וַיִּתְּנוּ־לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל וַיַּשְׁקֻהוּ מָיִם:
יב וַיִּתְּנוּ־לוֹ פֶלַח דְּבֵלָה וּשְׁנֵי צִמֻּקִים
וַיֹּאכַל וַתָּשָׁב רוּחוֹ אֵלָיו כִּי לֹא־אָכַל
לֶחֶם וְלֹא־שָׁתָה מַיִם שְׁלֹשָׁה יָמִים
וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת:
יג וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד לְמִי־אַתָּה וְאֵי מִזֶּה
אַתָּה וַיֹּאמֶר נַעַר מִצְרִי אָנֹכִי עֶבֶד
לְאִישׁ עֲמָלֵקִי וַיַּעַזְבֵנִי אֲדֹנִי כִּי
חָלִיתִי הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה: יד אֲנַחְנוּ פָּשַׁטְנוּ
נֶגֶב הַכְּרֵתִי וְעַל־אֲשֶׁר לִיהוּדָה וְעַל־
נֶגֶב כָּלֵב וְאֶת־צִקְלַג שָׂרַפְנוּ בָאֵשׁ:
טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד הֲתוֹרִדֵנִי אֶל־הַגְּדוּד
הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים
אִם־תְּמִיתֵנִי וְאִם־תַּסְגִּרֵנִי בְּיַד־אֲדֹנִי
וְאוֹרִדְךָ אֶל־הַגְּדוּד הַזֶּה: טז וַיֹּרִדֵהוּ
וְהִנֵּה נְטֻשִׁים עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ
אֹכְלִים וְשֹׁתִים וְחֹגְגִים בְּכֹל הַשָּׁלָל
הַגָּדוֹל אֲשֶׁר לָקְחוּ מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים
וּמֵאֶרֶץ יְהוּדָה: יז וַיַּכֵּם דָּוִד מֵהַנֶּשֶׁף
וְעַד־הָעֶרֶב לְמָחֳרָתָם וְלֹא־נִמְלַט
מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ־
נַעַר אֲשֶׁר־רָכְבוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיָּנֻסוּ:

מַשִׁרִיתָא הָדָא הַאַדְבְּקִינֵיהּ
וַאֲמַר לֵיהּ רְדוֹף אֲרֵי אַדְבָּקָא
תַדְבֵּיק וְשֵׁיזָבָא תְשֵׁיזֵיב: ט וַאֲזַל דָּוִד הוּא וְשִׁית מְאָה
גַבְרָא דִּי עִמֵּיהּ וַאֲתוֹ עַד
נַחֲלָא דִבְשׂוֹר וּמִקְצַתְהוֹן
אִשְׁתְּאָרוּ: י וּרְדַף דָּוִד הוּא
וְאַרְבַּע מְאָה גַבְרָא
וְאִשְׁתְּאָרוּן מָאתָן גַבְרָא
דְּאִתְמְנָעוּ מִלְמֶעְבַּר יַת
נַחַל דִּבְשׂוֹר: יא וְאַשְׁכָּחוּ
גַבְרָא מִצְרָאָה בְּחַקְלָא
וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְוַת דָּוִד
וִיהַבוּ לֵיהּ לַחְמָא וַאֲכַל
וְאַשְׁקְיוּהִי מַיָּא: יב וִיהַבוּ
לֵיהּ פִּילַס דְּבֵלְתָא וּתְרֵין
אִיתְכְּלִין דְּעִנְבִין יַבִּישִׁין
וַאֲכַל וְתָבַת רוּחֵיהּ לֵיהּ אֲרֵי
לָא אֲכַל לַחְמָא וְלָא שְׁתָא
מַיָּא תְּלָתָא יְמָמִין וּתְלָתָא
לֵילָוָן: יג וַאֲמַר לֵיהּ דָּוִד
דְּמַן אַתְּ וְאֵי מִדֵּין אַתְּ וַאֲמַר
עוּלֵימָא מִצְרָאָה אֲנָא עַבְדָּא
לְגַבְרָא עֲמַלְקָאָה וְשַׁבְקַנִי
רִבּוֹנִי אֲרֵי אִתְמְרָעִית יוֹמָא
דֵּין דְּנַן תְּלָתָא יוֹמִין:
יד אֲנַחְנָא אִתְנְגִידְנָא עַל
דְּרוֹמָא כְּרֵית וְעַל דִּי לִיהוּדָה
וְעַל דְּרוֹם כָּלֵב וְיַת צִקְלַג
אוֹקִידְנָא בְּנוּרָא: טו וַאֲמַר
לֵיהּ דָּוִד הֲתַחְתִּינַנִי
לְמַשִׁרִיתָא הָדָא וַאֲמַר קַיֵּם
לִי בְּמֵימְרָא דַיָי דְּלָא
תִקְטְלִינַנִי וְלָא תִמְסְרִינַנִי
בִּידָא דְרִבּוֹנִי וְאַחְתִינָךְ
לְמַשִׁרִיתָא הָדָא:
טז וְאַחְתֵיהּ וְהָא רְטִישִׁין עַל
אַפֵּי כָל אַרְעָא אָכְלִין וְשָׁתַן
וְחָגְגִין בְּכָל עֲדָאָה סַגִּיאָה דִשְׁבוֹ מֵאַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי וּמֵאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה: יז וּמְחָנוּן דָּוִד מִקַּבְלָא
וְעַד עִדַּן רַמְשָׁא בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְלָא אִשְׁתֵּיזֵיב מִנְהוֹן אֱנָשׁ אֱלָהֵין אַרְבַּע מְאָה גְבַר עוּלֵימִים דִּרְכִיבוּ עַל גַמְלַיָּא:

רדק

ונפוה על שתיהם: (ט) הבשור. שם מקום: והנותרים עמדו. מקרא קצר הוא ור"ל כי כולם באו עד נחל הבשור ועברו הנחל ארבע מאות והנותרים שלא עברו עמדו שם כלומר שלא חזרו לשם אלא שם עמדו והמתינו העוברים שם ושמרו את כליהם כי הרודפים לא היה לשם שישאו כלום אלא מעט בכדי שיוכלו להלחם לבד ויונתן תרגם ומקצתהון אשתארו: (י) אשר פגרו. שבתו מפני חולשתם מכח הרדיפה והדומה לו בדברי רבותי' ז"ל יומא דמפגרי רבנן הוו אמרי האידנא יומא דשמי פי' יום שהיו בטלים וחלושים מגירסת' וי"ת דאתמנעו או פי' תרגום של סרח תסרסח פגרא תפגרינון: (יב) פלח דבלה. חתיכת דבילה: נגב הכרתי. כרתי שם משפחה מפלשתים כמו שנאמר עליהם גוי כרתים והכרתי את כרתי כי בארץ פלשתים ובארץ יהודה פשטו כמו שאמר אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: (יד) ועל נגב כלב. הוא כלב בן חצרון משבט יהודה ואף על פי שאמר ועל אשר ליהודה נחלת כלב זה היתה לה שם ידוע בפני עצמה ונגב פירוש דרום כתרגומו או פי' ארץ מסור כי יקרא נגב כמו המדבר שיקרא נגב מפני החורב והוא מישור: (טז) נטושי'. מענין ויטש על המחנה ענין התפשטות: וחוגגי'. מרקדים ומפזזים ומכרכרים כמו יחוגו וינועו כשכור: (יז) מהנשף ועד הערב למחרת'. מערב יום זה עד ערב יום שני

פי' רבי' ישעיה

(י) אשר פגרו מעבור. תרגם דאיתמנעו: פלח דבלה. פירוש חתיכה עיגול דבלה: (יד) נגב הכרתי. כמו גוי כרתים: (טז) נטושים על פני כל הארץ. פי' פרושים כמו ויטוש על המחנה: (יז) מהנשף עד הערב למחרתם. פירוש הבקר קודם שיאיר נקרא נשף שהתחיל בהשכמה והכה כל היום ההוא וכל יום המחרת עד הערב. אשר רכבו על הגמלים וינוסו. מגמלים הרצים היו:

רשי

(ט) ויבואו עד נחל הבשור. שם מאות איש: והנותרים עמדו. כשהגיעו לנחל הבשור היו בהם עייפים ונותרו שם מקלתן: (י) אשר פגרו. אשר נמנעו ואומר אני ל' ארמי הוא תרגום של ונהרסו: (יד) נגב הכרתי. לדרום של פלשתים מצינו במקום אחר פלשתים נקראים גוי כרתים יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב' ה'): (יז) למחרתם. למודים הם עמלקים ללקות ביום מחר כמו שנאמר מחר אנכי

רלבג

על יד אנשי המלחמה: (ט) ויבאו עד נחל הבשור והנותרים עמדו. ר"ל כי כולם הלכו עם דוד בהסכמה אחת עד נחל הבשור והנותרים שלא הסכימו ללכת יותר עמדו שם והם המאתים איש אשר הראו עצמם כאילו הם בלי כח ויגעי' ורפי ידים ולזה לא עברו את המקום ההוא ואולי היה זה לירא' מהגדוד ההוא או שהיו יגעים מאד וכראות דוד זה הושיבם שם עד בואם לשמור הכלים: (יא) וימצאו איש מצרי בשדה. ידמה שאותם שנשארו משוטטים הנה והנה קודם שהרחיק דוד מאד מהם או מצאוהו אנשים ההולכים עמו: (יז) מהנשף ועד הערב למחרתם. יתכן שהכה

שבועה באלהים ד' בליש' בקריאה וסי' אם תשקר לי ולניני ולנכדי. אם תמיתני ואם תסגירני. וגם במלך נבוכד נצר מרד דד"ה: ואריב עמם ואקללם: ושתים ו' בקריאה וסי' אכלים ושתים וחגגים. וישתים לפניו ויאמרו יחי. יהודה וישראל רבים. ויהיו שם עם דוד. ויהי היום ובניו ובנותיו. עוד זה מדבר וזה בא. וישיבם ב' וסימן ויושיבם בהר: ויושיבם בנחל הבשור

תולדות אהרן וימצאו איש מצרי. יומא פג: ויכם דוד מהנשף. ברכות ג בתרא קנג:

מצודת ציון

האדרוף ידוגמתו אף כי אמר אלהים (בראשית ג) ותפשו האף בס"א השאלה: (י) פגרו. נחלשו ובדרז"ל יומא דמפגרו בה רבנן (שבת קכט): (יב) פלח. חתיכה כמו כפלח הרמון (ש"ס ד): דבלה. תאנים דרוכות יחד עד שנעשים גוף אחד וכן מאתים דבלים (לעיל כה): צמוקים. ענבים יבשים והוא מל' ושדים צומקים (הושע ט): (יג) ואי מזה. איה העם שתאמר מזה אתה: (טו) הגדוד. החיל: תסגרני. תמסור אותי כמו להסגיר לאדום (עמוס א): (טז) נטושים. מפוזרים כמו ויטש אל המחנה (במדבר יא): וחוגגים. ענין רקידה וכרכור כמו יחוגו וינועו כשכור (תהלים קז): (יז) מהנשף. מהערב כמו בנשף בערב יום (משלי ז) ולא

מצודת דוד

מתחזק עצמו לבטחון בה': (ט) והנותרים עמדו. ר"ל הנותרים מאותם שש מאות עצמם והם שתי המאות האמור במקרא שלאחריו שנותרו ולא רדפו הם עמדו אצל הנחל מהעבר הזה ולא חזרו למקומם: (י) אשר פגרו. מאתים האיש אשר נחלשו מלעבור את הנחל עמדו ולא רדפו: (יא) איש מצרי. ע"פ סופו אמר כי בעת כמצאו לא ידעו שהוא מצרי: (יב) ושני צמוקים. שני אשכלות צמוקים: ותשב רוחו אליו. אמר דרך הפלגה וגוזמא כאלו יצאה רוחו מחולשת הרעבון ושבה אליו כשאכל:

(יג) למי אתה. עבד של מי אתה ומאיזה עם אתה: כי חליתי. ולא יכולתי לילך בשוה לו ולזה עזב אותי בדרך: היום שלשה. היום מלאו שלשה ימים: (יד) ועל אשר ליהודה. המקום אשר ליהודה כי כרתי היתה משל פלשתים כמ"ש גוי כרתים (צפניה ב'): ועל נגב כלב. עם שגם היא היתה מיהודה מ"מ היה לה שם ידוע לבד: (טו) התורידני. המוליכני דרך מהלכם: ואם תסגרני. או אם תסגרני וכו' יהי עליך עונש שבועת שקר: (טז) כל הארץ. אשר שם עליה: בכל השלל. ר"ל שמחתם היה בעבור כל השלל הגדול אשר לקחו: (יז) מהנשף. רצה לומר מנשף ייום זה עד

שני וכל אותו הערב עד הבקר שהוא המחרת ומ״ם למחרתם מחרת שני הנשפים שעברו ומלת עד עומדת במקום שנים כאילו אמר ועד למחרתם ולדעת רז״ל שפי׳ מהנשף ועד הערב ואמרו תרי נשפי הוו נשפיממא ואתי ליליא נשף ליליא ואתי יממא אינו מתישב טעם המ״ם וי״ת מקבלא ועד עדן רמשא דיומא דבתרוהי ולא פי׳ שם טעם המ״ם. ובדרש אמר טעם המ״ם על העמלקים למחרתם המחרת שלהם שהם למודים ללקות במחרת שנאמר ולא הלחם בעמלק מחר: (כ) נהגו לפני המקנה ההוא. פי׳ אדוני אבי ז״ל לפני המקנה שלהם שהצילו נהגו הצאן והבקר שלקחו מהעמלקים. ובדברי רז״ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו דכתיב נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד כלומר היו נוהגים המקנה לפני המחנה כמו שהיה דרכן וכשהיו פוגעין בגדרות השדות לא היו נוסין המקנה לצד אחד אלא פורצין לפניהם והולכין דרך ישר לפניהם וכשהיו בעלי השדות ממחים בידן היו אומרי׳ עבדי׳ דוד זה שלל דוד כלומר הרשות בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכל זה לפי שעה: (כא) ויושיבם בנחל הבשור. כיון שפגרו הם מלכת אמרו להם דוד והארבע מאות איש שישבו שם לשמור הכלים שהניחו כדי שילכו קלים וירדפו אחר העמלקים מהר שישיגום ועכשיו בא דוד ואנשיו אליהם אל המקום אשר הניחום שם והושיבום על הכלים והנה הם יצאו לקראתם כשראו מרחוק שהם באים: ויגש דוד את העם. כמו אל העם כמו והראה את הכהן את מי הנדת מלין ופירושו קרב אליהם ושאל להם לשלום וי״ת וערע דוד ית עמא ובנוסחא אחרת וקריב דוד לות עמא: (כז) יחדו יחלוקו. כחלק זה כן חלק זה כי יחדו יחלוקו: לרעהו

פי׳ רבי ישעיה

(כ) נהגו לפני המקנה ההוא. פירוש מקרא קצר הוא נהגו והלכו לפני המקנה והיו אומרים בכל מקום זה שלל דוד כדי להודיע שבעו בעולם: (כד) אשר לא הלכו עמי. פי׳ כל אח׳ מהם היה אומר כך:

וישמה י׳ חס׳ בלישנ׳ שימה בקריאה וסימניהם ותשמם בכר הגמל. ואשמם בראשיכם. וישמה לחק ולמשפט. ואשמה לפניך פת לחם. מי ישמני שופט בארץ. שמי לך תמרורים. ושמו בכליכם. וישמה למוצאות קרי למחלאות כתיב. אם שום תשמן דירמיה. וישמה כעפר לדוש:

ואפיכו: יח ושיזיב דוד ית כל דשבו עמלקאי וית תרתין נשוהי שיזיב דוד: יט ולא שגא להון מן זעירא ועד רבא ועד בנין ובנן ומביזתא ועד כל די נסיבו להון כולא אתיב דוד: כ ושבא דוד ית כל ענא ותורי דברו קדם גיתיא האינון ואמרו דין עדאה דדוד: כא ואתא דוד לות מאתן גברא דאתמניעו מלמיזל בתר דוד ואותיבינון בנחלא דבשור ונפקו לקדמות דוד ולקדמות עמא דעמיה וערע דוד ית עמא ושאיל להון לשלם: כב ואתיב כל גבר ביש ורשיעא מגבריא דאזלו עם דוד ואמר חלף דלא אזלו עמי לא נתן להון מעדאה דשיזבנא אלהין גבר ית אתתיה וית בנוהי וידברון ויזלון: כג ואמר דוד לא תעבדון כן אחי ית דיהב יי לנא ונטר יתנא ומסר ית משריתא דאתת עלנא בידנא: כד ומן ישמע לכון לפתגמא הדין ארי כחולק דנחתו בקרבא וכחולק דאשתארו למטר מניא כחדא יפלגון: כה והוה מיומא ההוא ולעילא שויה לגזירת דין לישראל

יח וַיַּצֵּל דָּוִד אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָקְחוּ עֲמָלֵק
וְאֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו הִצִּיל דָּוִד׃ יט וְלֹא
נֶעְדַּר־לָהֶם מִן־הַקָּטֹן וְעַד־הַגָּדוֹל וְעַד־
בָּנִים וּבָנוֹת וּמִשָּׁלָל וְעַד כָּל־אֲשֶׁר
לָקְחוּ לָהֶם הַכֹּל הֵשִׁיב דָּוִד׃ כ וַיִּקַּח
דָּוִד אֶת־כָּל־הַצֹּאן וְהַבָּקָר נָהֲגוּ לִפְנֵי
הַמִּקְנֶה הַהוּא וַיֹּאמְרוּ זֶה שְׁלַל דָּוִד׃
כא וַיָּבֹא דָוִד אֶל־מָאתַיִם הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר־פִּגְּרוּ מִלֶּכֶת אַחֲרֵי דָוִד וַיֹּשִׁיבֻם
בְּנַחַל הַבְּשׂוֹר וַיֵּצְאוּ לִקְרַאת דָּוִד
וְלִקְרַאת הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וַיִּגַּשׁ דָּוִד
אֶת־הָעָם וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם׃
כב וַיַּעַן כָּל־אִישׁ־רָע
וּבְלִיַּעַל מֵהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ עִם־
דָּוִד וַיֹּאמְרוּ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־הָלְכוּ עִמִּי
לֹא־נִתֵּן לָהֶם מֵהַשָּׁלָל אֲשֶׁר הִצַּלְנוּ כִּי
אִם־אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְיִנְהֲגוּ
וְיֵלֵכוּ׃ כג וַיֹּאמֶר דָּוִד
לֹא־תַעֲשׂוּ כֵן אֶחָי אֵת אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה
לָנוּ וַיִּשְׁמֹר אֹתָנוּ וַיִּתֵּן אֶת־הַגְּדוּד
הַבָּא עָלֵינוּ בְּיָדֵנוּ׃ כד וּמִי יִשְׁמַע לָכֶם
לַדָּבָר הַזֶּה כִּי כְּחֵלֶק ׀ הַיֹּרֵד
בַּמִּלְחָמָה וּכְחֵלֶק הַיֹּשֵׁב עַל־הַכֵּלִים
יַחְדָּו יַחֲלֹקוּ׃ כה וַיְהִי
מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה וַיְשִׂמֶהָ לְחֹק
וּלְמִשְׁפָּט לְיִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

ל׳ · ב׳כלי הגכלי׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳. ב׳ · ל׳ · ב׳ כקון · ב׳ כ׳ · ז׳׳ ג׳ · ז׳. ל׳ · כ׳ · ל׳ · ב׳ היורד ק׳ · ל׳ · ג׳.ב׳חד מ״ל וחד חסר הל׳ עולם

תולדות א הרן זה שלל דוד. (סנהדרין כ):

אנכי גלג וגו׳ לכך נאמר למחרתם: (כ) את כל הצאן והבקר. שהכה הגדוד מנגב יהודה ומנגב כלב: נהגו. אנשים מהינים והולכים לפני המקנה ההוא להתכבד ולהתהלל זה שלל דוד: (כה) מהיום ההוא ומעלה. לא נאמר והלאה אלא ומעלה כבר הנהיג אברהם בחוק

רלב״ג

שהבקר היה ערב כשהשינם והכה אותם עד ערב מחרת היום ההוא או יהיה נשף בקר. והנה רדף אחריהם כל הלילה והעלות השחר ראה אותם נטושים על פני השדה ונלחם בהם מהבקר ועד הערב ואמר למחרתם לפי שהיום שלפניו פשטו אל נגב אל צקלג ושרפו צקלג באש: (כד) כי כחלק היורד במלחמ׳ וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו. אמר להם לאמת שאין ראוי שיעשה כמו שאמרו לפי שאין זכות האדם בשלל מפני השתכנו בירידה אל המלחמה כי אשר ירד אל המלחמה ואשר ישב על הכלים לשמרם מהאנשים הבאים למלחמה הוא חולק עם היורדי׳ למלחמה ואע״פ שאינו מההכן שם וזה דבר מבואר ואולם אין ראוי שתאמרו שתזכו בשלל אתם לבדכם שירדתם במלחמ׳ מצורף לזה שזה לא היה בעולם ידכם אבל היה בעזר אלהי בזכות כלנו אשר הלכו ואשר נשארו: (כה) והנה שמה דוד לחק ולמשפט בישראל שיחלקו כלם בשלל עד היום הזה ולפרסם הנס אשר עשה הש״י לדוד ולנדיבותו שלח מן השלל לזקני יהודה

מצודת דוד

ערב יום השני וכל אותה הערב עד הבוקר אשר הוא למחרתם של שני הנשפים שעברו ומלת ועד עומדת במקום שתים כאלו אמר ועד הערב ועד למחרתם: לא נמלט מהם איש. מאנשי רגלי: (יט) ועד כל אשר לקחו. אפי׳ מה שלקחו מפלשתים מנגב יהודה וכלב הכל השיב דוד לעצמו: (כ) ויקח דוד. לקח לעצמו כל הצאן ובקר אף מאשר שללו עמלק מבני פלשתים ויהודה: נהגו לפני המקנה. ר״ל מנהיגים לפנות הדרך הלכו לפני המקנה ההוא בבוא מי מפלשתים ומיהודה לקחת מקנהו אמרו זה שלל דוד ר״ל אין לכם חלק בזה כי דוד לקחו לעצמו שללו ולא בעבור להחזיר לבעליו: (כא) אל מאתים וכו׳. ר״ל סמוך להם: ויושיבם. ודוד הושיבום בעבר נחל הבשור לשמור הכלים: ויצאו. ממקום מושבם: (כב) איש וכו׳. לכל איש את אשתו ובניו וינהגו לעצמם וילכו להם אבל לא יחלקו עמנו בשלל אף של עצמם לא יקחו: (כג) את אשר נתן. ר״ל וכי בכח ידינו לקחנו הלא הוא את אשר נתן ה׳ לנו ושמר אותם כי לא נפקד ממנו איש והוא מסר את הגדוד בידינו ואם מה׳ נעשית הלא כולנו עם ה׳ המה: (כד) ומי ישמע. ר״ל ואף אם נעשתה בעוצם ידינו מ״מ מי ישמע לכם לדבר הזה כי הלא עכ״פ ישבו לשמור הכלים א״כ מהראוי לחלוק עמהם שוה בשוה כי כן הוא הנהוג מאז שיהיה כחלק היורד וכו׳ ויהדיו יחלוקו מבלי קדימה בכל ליורדי המלחמה כי״ם לא ישמרו הם הכלים לא היה מהאפשר להלוחמים להלחם: (כה) ויהי וכו׳. ר״ל כן הנהיג דוד לעולם ועשה הדבר הזה לחוק ולמשפט לישראל: עד היום הזה. ר״ל עד הזמן שגלו ישראל ולא נתעסקו עוד במלחמה:

מצודת ציון

(יט) ולא נעדר. ולא נחסר כמו איש לא נעדר (שם מ): (כא) פגרו. נתלשו: (כב) יען. בעבור: (כד) כחלק וגו׳. וכחלק ר״ל כחלק זה כן חלק זה: (כה) לחוק. לדבר קבוע: ולמשפט. לאנהג וכפל הדבר במ״ש: לרעהו לאשר

כו וַיָּבֹא דָוִד אֶל־צִקְלַג
ג׳ וַיְשַׁלַּח מֵהַשָּׁלָל לְזִקְנֵי יְהוּדָה לְרֵעֵהוּ
לֵאמֹר הִנֵּה לָכֶם בְּרָכָה מִשְּׁלַל אֹיְבֵי
יְהוָה׃ כז לַאֲשֶׁר בְּבֵית־
ו׳ כתיב כן אֵל וְלַאֲשֶׁר בְּרָמוֹת־נֶגֶב וְלַאֲשֶׁר
בְּיַתִּר׃ כח וְלַאֲשֶׁר בַּעֲרֹעֵר וְלַאֲשֶׁר
ל׳ וחס׳ בְּשִׂפְמוֹת וְלַאֲשֶׁר בְּאֶשְׁתְּמֹעַ׃
ל׳ כט וְלַאֲשֶׁר בְּרָכָל וְלַאֲשֶׁר בְּעָרֵי
ג׳ הַיְּרַחְמְאֵלִי וְלַאֲשֶׁר בְּעָרֵי הַקֵּינִי׃
ל וְלַאֲשֶׁר בְּחָרְמָה וְלַאֲשֶׁר בְּכוֹר־עָשָׁן
ל׳ וְלַאֲשֶׁר בַּעֲתָךְ׃ לא וְלַאֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן
וּלְכָל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־הִתְהַלֶּךְ־שָׁם
דָּוִד הוּא וַאֲנָשָׁיו׃

לא א וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בְּיִשְׂרָאֵל
וַיָּנֻסוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים
וַיִּפְּלוּ חֲלָלִים בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ׃ ב וַיַּדְבְּקוּ
ג׳ פְלִשְׁתִּים אֶת־שָׁאוּל וְאֶת־בָּנָיו וַיַּכּוּ
ו׳ פְלִשְׁתִּים אֶת־יְהוֹנָתָן וְאֶת־אֲבִינָדָב
וְאֶת־מַלְכִּי־שׁוּעַ בְּנֵי שָׁאוּל׃ ג וַתִּכְבַּד
הַמִּלְחָמָה אֶל־שָׁאוּל וַיִּמְצָאֻהוּ
ד׳ הַמּוֹרִים אֲנָשִׁים בַּקָּשֶׁת וַיָּחֶל מְאֹד
ל׳ מֵהַמּוֹרִים׃ ד וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְנֹשֵׂא כֵלָיו
כ׳. ג׳ מ״ל שְׁלֹף חַרְבְּךָ ׀ וְדָקְרֵנִי בָהּ פֶּן־יָבוֹאוּ
הָעֲרֵלִים הָאֵלֶּה וּדְקָרֻנִי וְהִתְעַלְּלוּ־בִי
י״ז כסימן וְלֹא אָבָה נֹשֵׂא כֵלָיו כִּי יָרֵא מְאֹד
וַיִּקַּח שָׁאוּל אֶת־הַחֶרֶב וַיִּפֹּל עָלֶיהָ׃
ה וַיַּרְא נֹשֵׂא־כֵלָיו כִּי־מֵת שָׁאוּל וַיִּפֹּל
ל׳ גַּם־הוּא עַל־חַרְבּוֹ וַיָּמָת עִמּוֹ׃ ו וַיָּמָת
ל׳ שָׁאוּל וּשְׁלֹשֶׁת בָּנָיו וְנֹשֵׂא כֵלָיו גַּם
כָּל־אֲנָשָׁיו בַּיּוֹם הַהוּא יַחְדָּו׃ ז וַיִּרְאוּ

תרגום

עַד יוֹמָא הָדֵין׃ כו וַאֲתָא
ג׳ דָוִד לְצִקְלַג וְשַׁדַּר מִבִּזְתָּא
לְסָבֵי יְהוּדָה לְרַחֲמוֹהִי
לְמֵימַר הָא לְכוֹן מַתְּנָא
מִבִּזַּת סָנְאֵי עַמָּא דַיְיָ׃
כז לְדִי בְּבֵית אֵל וּלְדִי
בְּרָמוֹת נֶגֶב וּלְדִי בְּיַתִּר׃
כח וּלְדִי בַּעֲרוֹעֵר וּלְדִי
בְשִׂפְמוֹת וּלְדִי בְּאֶשְׁתְּמֹעַ׃
כט וּלְדִי בְרָכָל וּלְדִי בְּקִרְוֵי
יְרַחְמְאֵל וּלְדִי בְּקִרְוֵי
שַׁלְמָאָה׃ ל וּלְדִי בְחָרְמָה
וּלְדִי בְּכוֹר עָשָׁן וּלְדִי
בַעֲתָךְ׃ לא וּלְדִי בְּחֶבְרוֹן
וּלְכָל אַתְרַיָּא דִּי הֲלִיךְ תַּמָּן
דָּוִד הוּא וְגֻבְרוֹהִי׃
א וּפְלִשְׁתָּאֵי מְגִיחִין קְרָבָא
בְּיִשְׂרָאֵל וְאַפִּיכוּ אֱנָשֵׁי
יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם פְּלִשְׁתָּאֵי
וּנְפַקוּ קְטִילִין בְּטוּרָא
דְגִלְבֹּעַ׃ ב וְאַדְבִּיקוּ
פְלִשְׁתָּאֵי יָת שָׁאוּל וְיָת
בְּנוֹהִי וּקְטַלוּ פְלִשְׁתָּאֵי יָת
יְהוֹנָתָן וְיָת אֲבִינָדָב וְיָת
מַלְכִּי שׁוּעַ בְּנֵי שָׁאוּל׃
ג וְתַקִּיפוּ עָבְדֵי קְרָבָא עַל
שָׁאוּל וְאַשְׁכְּחוּהִי קַשָּׁתַיָּא
גַּבְרִין דְּאוּמָנִין לְמֵיגַד
בְּקַשְׁתָּא וּדְחֵיל לַחֲדָא
מִקַּשָּׁתַיָּא׃ ד וַאֲמַר שָׁאוּל
לְנָטֵל זֵינֵיהּ שְׁלוֹף חַרְבָּךְ
וְקַטְלַנִי בַהּ דִּלְמָא יֵיתוּן
עָרְלַיָּא הָאִלֵּין וְיִקְטְלוּנַנִי
וְיִתְלַעֲבוּן בִּי וְלָא אֲבָה נָטֵל
זֵינֵיהּ אֲרֵי דְחֵיל לַחֲדָא
וּנְסֵיב שָׁאוּל יָת חַרְבָּא
וּנְפַל עֲלַהּ׃ ה וַחֲזָא נָטֵל
זֵינֵיהּ אֲרֵי מִית שָׁאוּל וּנְפַל אַף הוּא עַל חַרְבֵּיהּ וּמִית עִמֵּיהּ׃ ו וּמִית שָׁאוּל וּתְלָתָא בְנוֹהִי וְנָטֵל
זֵינֵיהּ אַף כָּל גֻּבְרוֹהִי בְּיוֹמָא הַהוּא כַּחֲדָא׃ ז וַחֲזוֹ אֱנָשֵׁי

רדק

(כו) לרעהו לאמר. כמו לרעיו וכמוהו מגן גבורהו כמו גבוריו בהתפללו בעד רעהו בעד רעיו: (לא) אשר התהלך שם. שהיה מתהלך ביניהם ממקום למקום כשהיה בורח והיו מסתירים אותו ועושים עמו טובות עשה גם כן הוא טובה משלל ועוד כי מארץ יהודה היה השלל ההוא כמו שאמר הנער המצרי אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה וגו׳: (ב) וידבקו. כמו וידביקו וכן וידבקו את לשונם עניינו ענין השגה ואלה ג׳ בני שאול שזכר הם שהיו יוצאים עמו במלחמה לפי׳ מתו עמו ואיש בשת נשאר בבית כי לא היה יוצא במלחמה: (ג) המורי׳. אנשים מורים בקשת ת״י קשתין גברין דאומנין למיגד בקשתא: ויחל. ענין חיל ופחד כי לא הכוהו עדיין אבל פחד מהם: (ד) ודקרוני והתעללו בי. בהרגם אותי דקירות הרבה דרך נקמה ובזיון וכן אשר התעללתי במצרים וכל לשון התפעל בזה הוא פעם המעשה ההוא באי זה מעשה שיהיה שיבא זה הלשון ות״י ויתלעבון בי לשון תעתוע ובזיון וכן והייתי בעיניו כמתעתע כמתלעב: כי מת שאול. קרוב למיתה כמו בצאת נפשה כי מתה כי לא מת עדיין עד שהמיתו העמלקי כמו שאמר הוא בבשורתו לדוד ואפשר כי כזב העמלקי כי לא המיתו הוא אלא מצאו מת אחר שנפל על חרבו ולמצוא חן בעיני דוד לפי מחשבתו אמר כן ולא חטא שאול בהרגו עצמו ואע״פ שכתוב אך את דמכ׳ לנפשותיכם אדרוש כלו׳ מידכם אדרוש אותו אם תהרגו עצמכם וכן מיד כל חיה אדרשנו ומיד איש אחיו אף על פי כן לא חטא לפי שהיה יודע שאול כי סופו היה למות במלחמה כי כן אמר לו שמואל ועוד כי ראה כי מצאוהו המורים אנשים בקשת ולא היה יכול להמלט מידי׳ טוב היה שיהרוג הוא עצמו ולא יתעללו בו הערלים וכן אמרו רז״ל אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש יכול כשאול ת״ל אך: (ו) וגם כל אנשיו. הסמוכים אליו במלחמתו

רשי

בחוק זה בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגו׳ (בראשית י״ד כ״ד) הם היושבים על הכלים וחלק האנשים ההולכים במלחמה בבראשית רבה: (כו) לרעהו. לאוהביו: (לא) אשר התהלך שם דוד. שהיו מחבאים אותו מפני שאול: (א) ופלשתים נלחמים בישראל. כאדם האומר מחזור לענין

רלבג

יהודה לרעהו בכל המקומות הנזכרים פה: (ד) פן יבאו הערלי׳ האלה ודקרוני והתעללו בי. היה ירא שימיתוהו באכזריות גדול מפני מה שהשחית בהם ולזה בחר שימות ביד אוהביו: ויקח שאול את החרב ויפל עליה. ידמה מזה המקום שכחש העמלקי שאמר לדוד שהכה הרג שאול ואולם אמר זה למצא חן בעיני דוד כי יודע היה שנאת שאול אל דוד ואפשר כי לא מת שאול בנפלו על חרבו והשלים להמיתו זה הגר העמלקי כמו שספר לדוד

ערער ה׳ בלישנא בקריאה וסי׳ ולאשר בערער. ויתנו בערער. ומן הירדן. עזובות ערי ערער. ובלע בן עזן: וכל אורייתא דכוו׳ חסרים: ויחל ט׳ בקריאה וסי׳ ויחל נח איש האדמה. ויחל עוד שבעת ימים אחרים. ויחל העם לזנות אל. ויחל שער ראשו לצמח. ויחל יונה לבוא בעיר. ויחל שלמה לבנות. ויחל מאד מהמורים. מן היורים דד״ה. תרין בתראי לישן חולי: יבואו ג׳ מלאים בקריאה וסי׳ פן יבואו הערלים האלה. למה יבואו מלכי אשור. ויבאו וישתחו לפניך. ובמסרה אחריתי נמסר יב״או ויגדו צד״קתו במ׳קום וישתחו לפ׳ניך ונ״ל שהוא טע״ות שלא מצאתיו מל״א בשו״ם ספ״ר מדוי״ק:

תולדות אהרן ויקח שאול את החרב. סוטה ו:

פי׳ רבי ישעי׳

(כו) לרעהו. כא בלשון רבים כמו ואחות מרעהו: (ג) וימצאוהו המורי׳ אנשים בקשת. מקרא מסורס הוא אנשים המורי׳ בקשת: ויחל מאד מהמורי׳. כמו חיל כיולדה: (ד) ודקרוני והתעללו בי. פירוש אני ירא שמא לא יהרגוני אלא יניחוני חי וישחקו בי כמו התעללת בי:

מצודת ציון

(כו) לרעהו. לכל רעה ורעה וכן בהתפללו בעד רעהו (איוב מב): ברכה. מנחה ומתנה כמו ועתה הברכה (לעיל כה): לא (ב) וידבקו. השיגום עד שהיו דבוקים להם: (ג) המורים. הזורקים בחצים כמו אשר אנכי מורה (לעיל כ): ויחל. מל׳ חלחלה ופחד: שלוף. ענין הוצאת החרב מתערה כמו ושלפה מתערו (לעיל יז): ודקרני. ענין נעיצה כמו אשר דקרו (זכריה יב): והתעללו. ענין לעג שחוק ובזיון כמו התעללת בי (במדבר כב): ולא אבה. ולא רצה: נשבט

מצודת דוד

(כו) לאמר וכו׳. לזקני יהודה רעיו אשר הם בבית אל וכו׳: (לא) אשר התהלך שם בעת ברחו מפני שאול: לא (א) ופלשתים נלחמים. כאומר נחזור לענין הראשון: (ג) אל שאול. כי בניו כבר הרגו והיתה כל פני המלחמה אליו לבד: המורים אנשים בקשת. כמו אנשים המורים בקשת ור״ל שמצאו מקומו אשר נטמן בה ופחד מהם שלא יתעללו בו: (ד) ודקרני בה. ר״ל דקירת מות: ודקרוני והתעללו בי. ר״ל דקירות מכאיבות ולהשאר חי ויתעללו בי: כי ירא. פחד מה׳ לשלוח יד במשיחו: ויפול עליה. להמית את עצמו: (ה) כי מת. ר״ל קרוב למות כי כן איש גר העמלקי השלים מיתתו כמ״ש בש״ב: (ו) אנשיו. עבדיו עושי רצונו: (ז) בעבר העמק.

וירא ויחרד לבו מאד: ו וישאל שאול
ביהוה ולא ענהו יהוה גם בחלמות
גם באורים גם בנביאים: ז ויאמר
שאול לעבדיו בקשו־לי אשת
בעלת־אוב ואלכה אליה ואדרשה־
בה ויאמרו עבדיו אליו הנה אשת
בעלת־אוב בעין דור: ח ויתחפש
שאול וילבש בגדים אחרים וילך
הוא ושני אנשים עמו ויבאו אל־
האשה לילה ויאמר קסומי־נא לי
באוב והעלי לי את אשר־אמר אליך:
ט ותאמר האשה אליו הנה אתה
ידעת את אשר־עשה שאול אשר
הכרית את־האבות ואת־הידעני מן־
הארץ ולמה אתה מתנקש בנפשי
להמיתני: י וישבע לה שאול ביהוה
לאמר חי־יהוה אם־יקרך עון בדבר
הזה: יא ותאמר האשה את־מי אעלה־
לך ויאמר את־שמואל העלי־לי:
יב ותרא האשה את־שמואל ותזעק

(Marginal notes: י"ב ו' נסיפ'; כ' חד מ"ל וחד חס' על כן באורים נ' חס'; כ'; ו"ויתירה; ל'; ד' ג' חס' וה' מ"ל; ל'; ל'. ח'; ח'; כ' זעיקה בקול)

ודחיל וזע לביה לחדא: ו ושאיל שאול במימרא
דיי ולא קביל צלותיה יי אף
בחלמיא אף באוריא אף
בספריא: ז ואמר שאול
לעבדוהי בעו לי אתתא
דידעא לאסקא בידין ואהך
לותה ואשאל בה ואמרו
עבדוהי ליה הא אתתא
דידעא לאסקא בידין בעין
דור: ח ואשתני שאול
ולבש לבושין אוחרנין
ואזל הוא ותרין גברא
עמיה ואתו לות. אתתא
בליליא ואמר קסמי כען
לי בבידין ואסקי לי ית
דאימר לך: ט ואמרת
אתתא ליה הא את ידעתא
ית דעבד שאול דשיצי
ית בידין וית זכורו מן
ארעא ולמא את מתגרי
בנפשי למקטלי: י וקים
לה שאול במימרא דיי
למימר קים הוא יי אם
יערעינך חובא בפתגמא
הדין: יא ואמרת אתתא
ית מן אסיק לך ואמר ית שמואל אסיקי לי: יב וחזת אתתא ית שמואל וצוחת

וירא י"ב ו' בקריאה ו' בשמואל וסי' מה נורא. ויאמר מי שמך לאיש. וישמע המלך יהויקים. ויירא דוד את ה' ביום ההוא. ויירא מאד מפני אכיש מלך גת. ויירא כל העם מאד את ה'. ויירא שאול מלפני דוד. ויירא ויחרד לבו. ויירא מאד מדברי שמואל. ויירא דוד את האלהים. ד"ה. ויירא ויתן יהושפט את פניו. ד"ה. ונמסר גם בסדר בשלח: באורי' ב' חד מלא וסימ' ולא ענהו ה' גם בחלמות גם באורים. על כן בארים כבדו. בתרא חס': בעין דור ב' וסי' אשת בעלת אוב. נשמדו בעין דאר: אעלה ח' וסי' בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונה אריד למכסיא קטרתא בירושלם. ופי' בסדר שמות:

תולדות אהרן קסמי נא לי. סנהדרין כח:

רשי

(ו) גם באורים. לפי שהרג נוב עיר הכהנים לא נענה: (ח) ויתחפש שאול. שינה בגדיו וכן התחפש ובא במלחמה (מלכים א' כ"ב ל') וכן ברכב כח יתחפש לבושי (איוב ל' י"ח) וכן ת"י ואשתני שאול: ויבאו אל האשה לילה. יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה כך דרש רבי תנחומא: (ט) מתנקש. מבקש תקלה: (יב) ותזעק בקול גדול... שראתהו עולה שלא כדרך העולים שהמעלה בזכורו עולים רגליהם

רדק

ספדו לו כל אחד בעירו כי בכל ערי ישראל ספדו לו בשכר שהיה מחזר בכל המקומות לשפטם: (ו) וישאל שאול בה' ולא ענהו. ובדברי הימים אמר ולא דרש בה' אלא כיון שדרש באוב אחר כן כאילו לא דרש בה' שהרי הסוף דרישתו באוב בדרישתו בה' ומה שאמר וישאל שאול בה' מפרש אחר כן במה שאל ואמר גם בחלומות גם באורים גם בנביאים וכו' גם וגם לרבות האחד על חבירו כמו גם אתה גם בנך גם בן בנך ופירוש בחלומות באנשים שעושין שאלת חלום ומה שאמר באורים והם לא היו אצלו שהרי היו עם אביתר שהיה עם דוד אפשר ששלח שם אנשים לשאול בהם על המלחמה הזאת ופי' בנביאים תלמידי שמואל הנביא כמו שכתוב להקת נביאים נבאים וגו': (ז) בקשו לי אשת בעלת אוב. אשת במוכרת כמו אשת יפת תואר נפל אשת ואמר אשה ולא איש לפי שמעשה הזה וכיוצא בו נמצא בנשים יותר מבאנשים לפי שהן קלות הדעת ולטעם הזה אמר הכתוב מכשפה לא תחיה: הנה אשת בעלת אוב בעין דור. אמרו במדרש זו אשת צפניה אמו של אבנר: (ח) ויתחפש. השתנה שהפשיט בגדי מלכות שהיה לובש ולבש בגדים אחרים כדי שלא תכירהו האשה: ושני אנשים עמו. אמרו בדרש זה אבנר ועמשא: ויבאו אל האשה לילה. גם זה כדי שלא תכירהו לפי בא בלילה. ובדרש יום היה אלא מתוך צרתם היה דומה להם לילה: קסמי. משפטו על המנהג קסמי כשקל מלכי עלינו ונהפך הקמץ חטף לעיין הפועל ופי' פתח בקמץ רחב לתפארת המנה והקסם הוא כלל לכל המעשים ההם הנעשים בלאט לפי' אמר קסמי ופי' אחר כן באוב וכן וקסמים בידם בלעם בן בעור הקוס' כמו מקסם חלק והדומים להם ולפעמי' הוא פרט לקצ' המעשי' ההם כמו ולא קסם בית' וקוסם קסמים מעונן ומנחש כי כל אחת מלאכה אחת בפני עצמה בעלמי להמיתני משתדל לתת: דגש הקו"ף לתפארת הקריאה:
ואתה

רלבג

(ו) ולא ענהו ה' גם בחלומות גם באורים גם בנביאים. מלת גם הראשון הוא להורות שלא ענהו באחד מאלו האופנים על דרך אמרו גם לי גם לך לא יהיה והרצון שלא ענהו בחלומו' על יד בעלי החלומות הצודקים כשהיו משימים רעיוניהם בהקיץ על זאת השאלה כדי שתבא להם ההודעה בחלום ויותר נפלא מזה שלא ענהו באורים אשר מדרך הנשאל בהם שיבא לו מענה אם לא יהיה זה בסבת חטא כמו שמצאנו בשאול כששאל באלהים שלא ענהו מגד מה שעבר יהונתן בנו על השבועה במה שטעם מהדבש וידמה שלא היה שם כהן ראוי שתשרה עליו רוח הקדש להיות נשאל באורים ובתומים כי כבר הרג שאול נוב עיר הכהנים שהיו בה הכהנים החשובים והנמלט מהם היה עם דוד או היתה הסבה על שלא בא מענה חטא שאול או יתקבצו שתי הסבות יחד ויותר נפלא מזה שלא ענהו על יד הנביאים עם רבויים כמו שקדם וירא את להקת הנביאים: (ז) בקשו לי אשת בעלת אוב. הנה זה היה חטא עצום ולזה גנה שאול על זה החטא כמו שנזכרו חטאיו וגם שאול באוב לדרוש: (ח) ויתחפש שאול. ר"ל שנה בגדיו כדי שלא יכירוהו רואיו וישיג מפני זה מבוקשו על יד האשה בעלת אוב: קסמי נא לי באוב. ראוי שתדע כי ענין היא האוב הוא לעורר הדמיון כדי שיגיע לו מין ממיני הקסם ולזה לא ישמע קולו כי אם לשואל והוא ישמע קול נמוך מאד כאמרו והיה כאוב מארץ קולך וכבר בארנו בשני מספר מלחמות ה' מה שיש בענין ההודעה אשר תגיע בקסם מהחסרון והנה אמרו ז"ל שענין האוב הוא שהמעלה את הנגלה הוא בלתי שומע דבר אבל רואה תמונת המת הוא והשואל לא יראה התמונה ההיא אבל ישמע דברים מה לפי מחשבתו על שאלתו ולזה לא ראה תמונת שמואל זולת האשה אשר העלתהו ולא שמעה היא הדברי' אבל שמע אותם שאול כי היא שמה התבודדותה בדבר התמונה ההיא ולזה הראתהו לה דמיונה אחר עשותה פעולות מה לעורר דמיונה והתבודדותה בזה והאולם שאול לבדו שמע אלו הדברים להתבודד דמיונו בדבר השאלה עם מה שעוררה היא דמיונו בפעולות

פי' רבי' ישעיה

(ח) ויתחפש שאול. פירוש פשט בגדי מלכותו כמו ברב כח יתחפש לבושי: ויבאו אל האשה לילה. שלא ירגיש שום אדם שלא היתה עושה בהם: (ט) מתנקש בנפשי. כמו ינקש נושה לכל אשר לו. ותרגם מתגרי בנפשי: (י) חי ה' אם יקרך עון. פירוש שלא אגלה הסוד:

מצודת דוד

אוב כי רבות היו: (ה) וירא ויחרד. לפי שהיו פלשתים עם רב: (ו) בה'. ר"ל בנביאים ואורים ותומים וביודעים שאלת חלום: ולא ענהו. בכל מה ששאל גם בחלומות גם באורים וכו' (ואף שהאורים היו עם אביתר שהלך עם דוד אפשר לומר ששלח אליו אנשים לשאול בו): (ז) אשת בעלת אוב. לפי שמצויה יותר בנשים וכן נאמר בתורה מכשפה לא תחיה (שמות כ"ב): (ח) קסמי נא לי. עשה בעבורי קסם במעשה אוב והוא העליית המת ונשאלין בו: (ט) מתנקש בנפשי. להיות מתה ע"י שאול: (י) חי ה'. הריני נשבע חי ה' אם יקרה לך עונש בדבר זה: (יב) ותרא האשה. אחז"ל כמעלה רואהו ואינו שומע קולו והנשאל שומע קולו ואינו רואהו: למה רמיתני. מבלי הגיד לי שאתה שאול ובעבור כי דרך העולים לעלות ברגליהם

מצודת ציון

(ח) ויתחפש. ענין חליפות והשתנות הכסות באחר כמו התחפש ובוא במלחמה (מ"א כב): קסמי. הוא שם כולל לכל מיני הקסם: (ט) מתנקש. ר"ל מסיר המוקש והצרה שעליך להסגיר בי: (י) יקרך. מל' מקרה: עון. ענין עונש וכן ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה ה): שופט

כלפי

רדק

(יב) ואתה שאול. היאך הכירה אותו אמרו ראתה דבר משונה שלא ראתה מימיה כי כל העולים באוב עולים רגליהם מלמעלה וראשם למטה כיון שראתה אותו עולה בראשו מלמעלה ידעה שלא היה זה אלא לכבוד מלכות לפיכך אמרה ואתה שאול ולפיכך זעקה כי יראה שבא לנסותה ולהרוג אותה לפיכך אמר לה שאול אל תיראי כלומר ממה שאת יראה אל תיראי כי לא אמיתך כי כבר נשבעתי לך אבל מה ראיתה שהכרת שאני שאול ותאמר האשה אלהים ראיתי עולים מן הארץ ראיתי אדם גדול עולה מן הארץ רגליו כלפי הארץ מה שאינו מנהג העולם לפיכך ידעתי כי שאול המלך אתה ולכבודך עלה כן: (יג) אלהים. גדול כמו אלהים לא תקלל ורבוי עולים כרבוי אלהים לכבוד. ובדרש נפשו של משה העלה עמו לבקש רחמים על ישראל לפיכך אמר עולים והקדוש ברוך הוא אמר אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה ויונתן תרגם מלאכא דה' חזיתי דסליק מן ארעא: (יד) כי שמואל הוא. לפי שמנהגו הי' שהיה עוטה מעיל: (טו) הרגזתני. ממנוחתי: להעלות אותי. ממנוחתי ובדרש לשון פחד ורעדה הוא פחדתי מיום הדין הייתי סבור שיום הדין הוא וקורין אותי לדין: גם ביד הנביאים גם בחלומות. ולא אמר באורים כמו שאמר למעלה הכתוב כי באורים שאל אמרו בדרש כי בוש לומר לפני שמואל באורים לפי שהרג נוב עיר הכהנים: ואקראה לך. בה"א נוספת כמנהג כמו אשמעה אשמרה אבל להיות למ"ד הפעל בסגול אינו כמנהג ובא כמהו ידשנה סלה: (טז) ויהי ערך. שונאיך וכן והשמדתי עריך ויונתן תרגם הפסוק כן ומימרא דה' רחיק מינך והוה בסעדיה דגברא דאת בעיל דבביה: (יז) ויעש ה' לו. לדעת התרגום לו לדוד. ולפי הפשט לו כמו לך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בענין

תרגום

בקל רב ואמרת אתתא
לשאול למימר למה שקרת ב' כלא כרחל
בי ואת שאול: יג ואמר
לה מלכא לא תדחלין
ארי מה חזית ואמרת
אתתא לשאול מלאכא ל'
דיי חזיתי דסליק מן ל'. כ'
ארעא: יד ואמר לה מה
חזויה ואמרת גברא סבא
סליק והוא עטיף מעילא
וידע שאול ארי שמואל
הוא וכרע על אפוהי על ל'
ארעא וסגיד: טו ואמר ג'
שמואל לשאול למה
אזעתני לאסקא יתי ואמר ד'
שאול עקת לי לחדא
ופלשתאי מגיחין קרבא ל'
בי ומימרא דיי רחיק יתי
ולא קביל צלותי עוד אף
ביד ספריא אף בחלמיא
וקרית לך להודעותני מה
אעביד: טו ואמר שמואל
ולמא את שאיל יתי
ומימרא דיי רחיק יתך
והוה בסעדיה דגברא די את בעיל דבביה: יז ועבד יי ליה כמא דמליל

שמואל א כח

בקול גדול ותאמר האשה אל־שאול
לאמר למה רמיתני ואתה שאול:
יג ויאמר לה המלך אל־תיראי כי מה
ראית ותאמר האשה אל־שאול
אלהים ראיתי עלים מן־הארץ: ל'
יד ויאמר לה מה־תארו ותאמר איש ל'. כ'
זקן עלה והוא עטה מעיל וידע שאול
כי־שמואל הוא ויקד אפים ארצה
וישתחו: טו ויאמר
שמואל אל־שאול למה הרגזתני ל'
להעלות אתי ויאמר שאול צר־לי ג'
מאד ופלשתים | נלחמים בי
ואלהים סר מעלי ולא־ענני עוד גם ד'
ביד הנביאים גם־בחלמות ואקראה ל'
לך להודיעני מה אעשה:
טז ויאמר שמואל
ולמה תשאלני ויהוה סר מעליך
ויהי ערך: יז ויעש יהוה לו כאשר ה' לשון נקבה

ואלהים ה' בקריאה וסי' ואלהים פקד יפקד אתכם והעליתם. ויאמר שמואל אל שאול. ואלהים אמר לבהלני. ואלהים זולתי לא תדע. ואלהים מלכי מקדם פועל ישועות. ערך ה' בלישנא דבבו בקריאה וסי' וה' סר מעליך ויהי ערך. והשמדתי עריך. והכרתי ערי ארצך. ומלאו פני תבל ערים. וערים נטשת אבד זכרם. נשוא לשוא עריך. חלמא לסנאך ופשריה לערך. פתאום עיר ובהלות.

תולדות אהרן אלהים ראיתי עולים. חגיגה ד סנהדרין סה. למה הרגזתני להעלות. ברכות יב חגיגה ד (חגיגה עז):

רשי

רגליהם למעלה וזה עולה ראשו למעלה בשביל כבודו של שאול: (יג) אלהים ראיתי עולים מן הארץ. מלאכים שנים משה ושמואל שנתיירא שמואל שמא אני מתבקש בדין והעלה משה עמו כדאיתא (בחגיגה ד' ובתענית): (יד) מה תארו. ג' דברים נאמרו באוב המעלה אותו רואהו ואינו שומע קולו והנשאל לו שומעו ואינו רואהו ולפיכך שאל מה תארו והאחר לא רואהו ולא שומעו. והוא עוטה מעיל. שהיה רגיל ללבוש מעיל שנאמר ומעיל קטן תעשה לו אמו (שמואל א' ב' י"ט) ובמעילו נקבר וכן עלה וכן לעתיד לבוא יעמדו בלבושיהם: (טו) הרגזתני. החרדתני: גם ביד הנביאים גם בחלומות. אבל באורים ותומים לא אמר לו ואע"פ ששאל בהם כמו שאמור למעלה שהיה בוש ממנו על שהרג נוב עיר הכהנים: ואקראה לך. לשון ואזעק אחריך כמו נקרא נקראתי בהר הגלבוע (שמואל ב' א' ו') וכמו ושם נקרא איש בליעל (שמואל ב' כ' א') הוצרכתי להיות נקרא אליך שתודיעני מה אעשה: (טז) ולמה תשאלני. הרי שאלת מן הנביאים החיים: ויהי ערך. והוה בסעדיה דגברא דאת בעל דבביה. ערך. לשון שונא. וכמה יש במקרא

רלבג

בפעולות שעשתה ולזה ייוחס זה הקסם לה ומפני זה אמר קסמי נא לי באוב וידמה כי אחר שעשתה מה שעשתה לעורר זה הקסם נתברר לה מי הוא זה אשר העלתה אותו ושהשואל ממנה זה הוא שאול ולזה זעקה האשה בקול גדול בראותה תמונת מי שהעלתהו כי ממנה התבאר לה שאשר העלתה אותו הוא שמואל הנביא לא איש אחר שיהיה שמו שמואל ושהשואל ממנה הוא שאול: (טז) ויהי ערך. ר"ל שונאך: (יט) מחר אתה ובניך עמי. ר"ל שיהיו מתים כמוהו. והנה בענין ההודעה ההיא אשר הגיע לשאול ספקות ראוי שנשתדל בהתרתם. הספק האחד איך יתכן שתגיע נבואה לשמואל אחר המות וזה בלתי אפשר לפי מה שביארנו מענין הנבואה ומהותה בשני מספר מלחמות ה' כל שכן שיגיע ממנו דבור מורגש לשאול עם העדר ממנו כלי הדבור. והספק השני איך יתכן שיגיע בהמצאות בעלת באוב מאמר כזה שהוא נבואיי לפי מה שביארנו מענין אלו ההודעות במאמר השני מספר מלחמות ה'. ואנחנו אומרים בהתר

פי' רבי' ישעיה

(יב) למה רמיתני ואתה שאול. יש מפרשים שראתהו עולה שלא כדרך העולים שהמעלה בזכורו עולים רגליהם מלמעלה וזה עלה ראשו למעלה בשביל כבודו. ויש אומרים ששמואל הגיד לה כי בעל אוב מדבר עם המת כדי שיענהו בכשפיו: (יג) אלהים ראיתי עולים מן הארץ. פי' אדם גדול כמו עד האלהים יבוא דבר שניהם. ודרך המקרא לדבר אלהים בלשון רבים וחכמים אומרים שהעלה משה עמו כדאיתא בתענית: (יד) ויאמר לה מה תארו. פי' שהנשאל באוב אינו רואה אותו אלא שומע קולו והמכשף רואה אותו: והוא עוטה מעיל. כדכתיב מעיל קטן תעשה לו אמו ובו נקבר: (טו) למה הרגזתני. כל למה הסמוך לאל"ף ולה"א מורפין כמו הצליחנו למה אמרת וזה נדגש: ואקראה לך. היה ראוי להיות ואקראה בקמץ האל"ף ותחלף הפו"א בקמץ ברי"ש והקמץ בסגול באל"ף. ומצינו כיוצא בו שיתחלף הפו"א בתנועה. כמו תאהבו פתי שמשפטו תאהבו האל"ף בסגול: (טז) ויהי ערך. הוא שונא לך והתרגם מהפכו על דוד. ולפיפתרונו זה הוא מקרא קצר ויהי עם ערך והכתוב מסייעו דסמוך לי' ויעש ה' לו כאשר דבר

מצודת ציון

(יד) עוטה. מעוטף כמו עוטה אור כשלמה (תהלים קד): ויקד. כפה הקדקוד: אפים. על פניו. (טו) הרגזתני. ענין הניעות החרדה ממקום המנוחה כמו המרגיז ארץ ממקומה (איוב ט): (טז) ערך. אויביך כמו נשוא לשוא עריך (תהלים קלט)

מצודת דוד

מלה כלפי מעלה וזה עלה בראשו כלפי מעלה ידעה בזה שהוא שאול ובעבור כבוד המלכות עלה בראשו כלפי מעלה: (יג) אל תיראי. מ"מ אל תיראי ואם אני שאול: כי מה ראית. כי אם אמרי מה ראית: אלהים. ר"ל אדם גדול וכן אלהים לא תקלל (שמות כ"ב): עולים. לפי שאמרה אלהים בלשון רבים כי כן יאמר בדרך לשון כבוד על ענין אדנות לזה אמרה גם עולים בלשון רבים וכן האלהים האדירים האלה וכו' המכים (לעיל ד'): (יד) מה תארו. לשתדע אשר הוא אדם גדול: והוא עוטה מעיל. והוא מלבוש המיוחד לאדם גדול וחשוב: (טו) הרגזתני. החרדתני ממקום מנוחתי להעלות אותי פה: גם ביד הנביאים. אחז"ל שלא אמר גם באורים לפי שנתביים להזכיר האורים לפני שמואל על שהרג כהני נוב השואלים באורים (טז) ולמה תשאלני וכו'. ר"ל מה היא השאלה הלא בעצמך תאמר שה' סר ממך: ויהי ערך. ומעתה הוא בעזר שונאך והוא דוד: (יז) לו. לעצמך שוכר והוא דוד: כאשר

רשי

במקרא ומלאו פני תבל ערים (ישעיה י"ד כ"א) והשמדתי עריך (מיכה ה' י"ג) תלמא לשנאך ופשריה לערך (דניאל ג' מ"ט) : (יז) לרעך לדוד . ובחייו לא הזכיר לו אלא שמו ונתנה לרעך הטוב ממך (לעיל ט"ו כ"ח) לפי שהיה ירא ממנו שלא יהרגנו לפי שמשחו למלכות : (יט) אתה ובניך עמי . במחיצתי : (כד) עגל מרבק

רדק

במנין אחד : (יח) על כן הדבר הזה . כבר פירש למעלה בפסוק קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום : (יט) אתה ובניך עמי . שתהיו מתים כמו שאני מת ודרשו בו עמי במחיצתי בשכר שתרד למלחמה על מנת למות ולא תברח יכופר לך עון נוב עיר הכהנים ותהיה עמי במחיצת הצדיקים וכן דרשו בשכר שנתחייב במעשה טוב ולא זכר אורים נתכפר לו אותו מעשה וסמכו זה עוד לפסוק למען תזכרי ובשת בכפרי לך וגו' שכל העושה דבר ומתבייש בו מוחלין לו ולפי הפשט אע"פ ששמואל אמר לו שימות לא יתכן שהיה בורח ויניח עמו במלחמה ועל כל פנים היה לו לירד במלחמה אם למות אם לחיים : (כ) וימהר שאול. מהר להשתחות כנגד שמואל [כלומר כנגד הקול שהיה שומע כי הוא לא היה רואהו כמו שעתידים אנו לפרש : וירא מאד. ביו"ד אית' לבד ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב : גם כח לא היה בו . לקום מן הארץ אחר שנפל ארצה : מלא קומתו . מפחד שהיה לו שהפחידו שמואל והכניס בלבו מדבריו של שמואל ומפני שלא אכל לחם כל היום ההוא וכל הלילה ולא היה בו כח וגם לא רצה שיקימהו מן הארץ לרוב דאגתו: (כא) ואשים נפשי בכפי . כי הייתי יראה ממך שלא תהרגני כמו שהכרת האובות והידעונים מן הארץ וכן תרגם יונתן ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא וי"מ כי עושה המעשה ההוא הוא בסכנה : (כג) ויפרצו בו עבדיו . כמו ויפצרו כמו ויפצר בם מאד : אל המטה . כמו על המטה כמו אל ההרים לא אכל ר"ל על ההרים לא אכל ורבים כמוהו : (כד) עגל מרבק . עגל מפוטם והמקום שמפטמין אותו שם יקרא מרבק וכן ת"י עגל פטים ודומה לו בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה ודשה : ותפהו מצות . האל"ף נעלמת מהמכתב ואמר זה להודיע כי מיהרה לאפייתו ולא המתינה לו עד שיחמץ להאכילו מהרה לפי שראתה אותו נבהל מאד ואני רואה לפרש הנה מעשה האוב לפי מה שנמצא כתוב אמרו רז"ל בעל אוב זה המדבר מבין הפרקים ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המניח עצם חיה ששמה ידוע בפיו ומדברים דברים העתידים ופירוש מבין הפרקים שמשמיע קול נמוך מבין פרקי איבריו ומתחת שחיו על ידי מעשים שעושה שמקים בזרועותיו וי"א אף מקטיר קטרת לשד והשד הוא העונה והמדבר ואמרו עוד בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת ופי' המעלה בזכורו שמדמה שמעלה המת ומדבר ומשמיע קול מתחת הארץ מעל פי הקבר כדרך ששמע שאול קולו של שמואל והקול נמוך מאד כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך הנשאל בגלגלת גם הוא יקרא אוב ופירושו

דִּבֶּר בְּיָדִי וַיִּקְרַע יְהוָה אֶת־הַמַּמְלָכָה
מִיָּדֶךָ וַיִּתְּנָהּ לְרֵעֲךָ לְדָוִד׃ יח כַּאֲשֶׁר
לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְלֹא־עָשִׂיתָ חֲרוֹן־אַפּוֹ בַּעֲמָלֵק עַל־כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה ל'
עָשָׂה־לְךָ יְהוָה הַיּוֹם הַזֶּה׃ יט וְיִתֵּן י"ג
יְהוָה גַּם אֶת־יִשְׂרָאֵל עִמְּךָ בְּיַד־
פְּלִשְׁתִּים וּמָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי גַּם ל'
אֶת־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל יִתֵּן יְהוָה בְּיַד־
פְּלִשְׁתִּים׃ כ וַיְמַהֵר שָׁאוּל וַיִּפֹּל מְלֹא־
קוֹמָתוֹ אַרְצָה וַיִּרָא מְאֹד מִדִּבְרֵי י"כ
שְׁמוּאֵל גַּם־כֹּחַ לֹא־הָיָה בוֹ כִּי לֹא
אָכַל לֶחֶם כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלָּיְלָה׃
כא וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל־שָׁאוּל וַתֵּרֶא כִּי־ י"א מ"ל
נִבְהַל מְאֹד וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה שָׁמְעָה
שִׁפְחָתְךָ בְּקוֹלֶךָ וָאָשִׂים נַפְשִׁי בְּכַפִּי ט'
וָאֶשְׁמַע אֶת־דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי׃
כב וְעַתָּה שְׁמַע־נָא גַם־אַתָּה בְּקוֹל
שִׁפְחָתֶךָ וְאָשִׂמָה לְפָנֶיךָ פַּת־לֶחֶם ג' ח' מ"ל וא' חס' וכס חס' בליש'
וֶאֱכוֹל וִיהִי בְךָ כֹּחַ כִּי תֵלֵךְ בַּדָּרֶךְ׃
כג וַיְמָאֵן וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל וַיִּפְרְצוּ־בוֹ
עֲבָדָיו וְגַם־הָאִשָּׁה וַיִּשְׁמַע לְקֹלָם ג' חס'
וַיָּקָם מֵהָאָרֶץ וַיֵּשֶׁב אֶל־הַמִּטָּה׃
כד וְלָאִשָּׁה עֵגֶל־מַרְבֵּק בַּבַּיִת חצי הספר ד'
וַתְּמַהֵר וַתִּזְבָּחֵהוּ וַתִּקַּח־קֶמַח וַתָּלָשׁ ל'. ג'
וַתֹּפֵהוּ מַצּוֹת׃ כה וַתַּגֵּשׁ לִפְנֵי־שָׁאוּל ל' וחס'

בידי ואעדי יי ית מלכותא מנך ויהבה לחברך לדוד׃
יח כמא דלא קבילתא במימרא דיי ולא עבדתא תקיף רוגזיה בעמלק על כן פתגמא הדין עבד לך יי יומא הדין׃
יט וימסר יי אף ית ישראל עמך בידא דפלשתאי ומחר את ובנך עמי אף ית משריתא דישראל ימסר יי בידא דפלשתאי׃
כ ואוחי שאול ונפל מלי קומתיה לארעא ודחיל לחדא מפתגמי שמואל אף חילא לא הוה ביה ארי לא אכל לחמא כל יומא וכל ליליא׃
כא ואתת אתתא לות שאול וחזת ארי אתבהיל לחדא ואמרת ליה הא קבילת אמתך מנך ומסרית נפשי כעל גב לאתקטלא ושמעית ית פתגמך דמליתא עמי׃
כב וכען קביל כען אף את למימר אמתך ואשוי קדמך פתא דלחמא ואכול ויהי בך חילא ארי תיזיל באורחא׃
כג וסריב ואמר לא אכול ואתקיפו ביה עבדוהי ואף אתתא וקביל למימריהון וקם מארעא ויתיב על ערסא׃
כד ולאתתא עגל פטים בביתא ואוחיאת ונכסתיה ונסיבת קמחא ולשת ואפיתיה פטיר׃ כה וקריבת

רלבג

בהתר הספק הראשון כי על דרך האמת לא הועלה ממנו ולא הגיע ממנו דבור לשאול על דרך האמת אבל היה זה כלו פועל מפעל'ת הדמיון כמו שזכרנו ומזה הצד היתר הספק הראשון . ואולם הספק השני יותר ממה שאומר והוא כי שאול היה לו כח מה נבואיי כאמרו הגם שאול בנביאים והנה עם התעוררו דמיונו מזה הפעל ומה שהתאמ' לו מדברי שמואל בחייו שנתבאר לו מהם שהשם יתברך קרע הממלכה ממנו ונתנה לדוד כמו שאמר שאול לדוד ידעתי כי מלוך תמלוך וגו' ונתבאר לו בהוא היות השם יתברך עם דוד והיותו סר ממנו הגיעו מזאת הפעולה כל אלו הדברים הנזכרים פה וקצתם היו נודעים לו קודם זה וקצתם נודעו לו בזה המקום מצד כח מה נבואיי והוא אמרו ויתן ה' גם את ישראל ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי וגו' ובכאן הותרו אלו

פי' רבי' ישעיה

דבר בידי וגו' וזהו דוד : (כג) ויפרצו . כמו ויפצרו בו . עגל מרבק . תרגומו עגל פטים : (ג) או זה שנים . וככר נכנס לשנתים דכתיב ימים וארבעה חדשים : מיום נפלו . כמו ועל פני כל אחיו נפל שתרגומו שרא :

ויתן י"ג חטפין בקריאה וסימ' במסרה רבתא : לקלם ג' חס' וסימ' וכל ישראל אשר סביבתיהם נסו . וימאן ויאמר לא אוכל . ונלחמה אתם במישור. מרבק ד' בקריאה וסי' ולאשה עגל מרבק בבית . גם שכיריה בקרבה כעגלי מרבק . ועגלים מתוך מרבק. ויצאתם ופשתם :

תולדות אהרן מחר אתה ובניך עמי . ברכה שם ערובין נג :

מצודת דוד

(יח) כאשר וכו' . ר"ל כאשר עשית אתה לבלי שמוע בקול ה' על כן וכו' עשה לך ה' וכו' : הדבר הזה . שבאו עליך פלשתים וה' לא ענך : (יט) עמי . בקבר כמוני ורז"ל אמרו עמי במחיצתי : מחנה ישראל . ר"ל ערי תחנותם כמ"ש בענין שעזבו את הערים ובאו פלשתים וישבו בהן : (כ) ויפול וכו' . להשתחוות לשמואל : גם כח . מלבד מה שהיה מתבהל מדברי שמואל עוד הלך ממנו כחו גם בעבור מניעת האכילה : (כא) הנה שמעה וכו' . לקסום באוב : ואשים נפשי בכפי . ר"ל כמו האוחז דבר מה בכפו נוחה היא לפול כאשר יפתח כפו כן הפקרתי נפשי וסכנתי בעצמי לעבור אזהרת המלך כי בעת הקסם לא ידעה עדיין שהוא שאול : (כב) כי תלך בדרך . א"כ מהצורך לחזור אחר הכח : (כד) ותופהו מצות . לבל יתעכב עד החימוץ:

מצודת ציון

(כ) מלא קומתו . ר"ל כל קומתו : (כג) ויפרצו . הוא הפוך מן ויפצר בם (בראשית יט) וענינו רבוי הדברים : (כד) מרבק . מפוטם כמרבק והוא המקום יפטמו בו עגלים כמו ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו) : ותלש . מל' לישה : ותאפהו . מל' אפיה : (כה) ותגש . והקריבה : בענין

וסרני

ופירושו שיש עמו גלגלת של אבן שוהם או של זכוכית זכה ועושה מעשים עד שידמה שיוצא קול נמוך מאוד וידמה לו באותו הקול שואל ומשיב כן פירשו רז"ל . והרב החכם הגדול רמב"ם ז"ל פירש במעשה אוב בהקטרת זרועותיו שאמר שאוחז שרביט של הדס בידו ומניפו והוא מדבר בלאט בדברים ידועים אצלם אחרי אשר הקטיר קטורת ידוע אצלם עד שישמע השואל כאילו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדברים מתחת לארץ בקול נמוך מאד וכאילו אינו נכר באוזן אלא במחשבה מרגיש בו ופי' מעשה גלגלת שלוקח גלגלת המת ומקטיר לה קטרת ומנחש בה עד שישמע כאלו קול יוצא מתחת שחיו שפל עד מאד ומשיבו ועוד אמרו רז"ל שלשה דברים נאמרו במעלה זכורו המעלה רואהו ואינו שומעו ומי שצריך לו שומעו ואינו רואהו מי שאינו צריך לו לא שומעו ולא רואהו כך שמואל אשה שהעלתהו ראתהו ולא שמעתהו שאול שהיה צריך לו שמעו ולא ראהו ואבנר ועמשא שלא נצרכו לו לא שמעוהו ולא ראוהו וראינו מחלוקת בין הגאונים בדבר הזה וכלם נשוו כי מעשה האוב הכל ותוהו ודברי כזב והתול אבל יש מהם אומרים כי לא דבר שמואל עם שאול וחס ושלום לא עלה שמואל מקברו ולא דבר אבל האשה עשתה הכל ברמאות כי מיד הכירה כי שאול הוא אך להראות לו כי מצד החכמה הכירה ומאשה דבר זה אמרה למה רמיתני ואתה שאול ודרך בעלת אוב להביא בן אדם שמדבר מתוך מחבואו בלשון נמוך וכאשר בא שאול לדרוש מאתה וראתה אותו נבהל וידעה כי למחר יהיה יוצא למלחמה וכל ישראל היו בפחד גדול וידעה מה שעשה שאול שהרג כהני ה' שמה בפי המגיד הדברים שנאמרים בפרשה ומה שאמר ויאמר שמואל אל שאול על מחשבת שאול כי היה חושב כי שמואל היה המדבר אליו ומה שאמר ולא עשית חרון אפו בעמלק ידוע היה דבר זה כי מאותה שעה אמר לו שמואל וימאסך מהיות מלך ומה שאמר לרעך לדוד ידוע היה זה בכל ישראל כי דוד נמשח למלך ומה שאמר מחר אתה ובניך עמי מדרך סברא אמר זה. וזהו פי' רב שמואל בן חפני הגאון ז"ל ואמר אף על פי שמשמעות דברי החכמים ז"ל בגמרא כי אמת היה שהחיתה האשה את שמואל לא יקובלו הדברים במקום שיש מכחישים להם מן השכל אבל רב סעדיה ורב האיי הגאונים ז"ל אמרו אמת הוא כי רחוק היא שתדע האשה העתידות וכן שתחיה היא את המת בחכמת האוב אך הבורא ית' החיה את שמואל כדי לספר לשאול את כל הקורות העתידות לבא עליו והיא האשה אשר לא ידעה בכל אלה נבהלה כמו שנאמר ותזעק בקול גדול ואשר אמרה האשה את מי אעלה לך דברי התולים הם כי דעתה היה לעשות כמנהגה אלה דבריהם . ויש לתמוה לדברי הגאונים האלה אם הקב"ה החיה את שמואל כדי לספר לשאול הקורות הבאות עליו למה לא אמר לו על ידי חלומות או על ידי אורים או על ידי הנביאים אלא על ידי אשה בעלת אוב ועוד איך היה נעלם משאול שהיה חכם ומלך אשר היו עמו כמה חכמים גדולים אם ענין אוב נעשה על ידי אדם מדבר מתוך מחבואו ומי יאמר שיטעה הוא בזה ואין זה הדעת מקבלו והנכון הוא מה שפירשנו : (ב) וסרני פלשתים עוברים למאות ולאלפים . אינו אומר כי הסרנים היו מאות ואלפים אבל הסרנים היו עוברים עם מאות ואלפים אנשים : (ג) או זה שנים . והלא לא היה עמו אלא ארבעה חדשים כמו שפירשנו אלא פירושו היה עמי זה ימים ואני מכירו לטובה כאילו היה עמי זה שנים : מיום נפלו . מיום שנפל אלי כלומר ששכן עמי כמו על פני כל אחיו נפל : האנשים ההם . כמו הוא על עצמם : (ה) הלא זה דוד . כיון שהוא גבור כל כך שהיו עונין עליו ודוד ברבבותיו יש לנו להשמר ממנו שלא יתרצה בנו עם אדוניו : (ו) חי ה'. כי הכל מודים כי הוא השבה הראשונה ובעבור השבעו לדוד נשבע בשם שמאמין בו דוד : ועבדי

קֳדָם שָׁאוּל וְקֳדָם עַבְדוֹהִי וַאֲכַלוּ וְקָמוּ וַאֲזַלוּ בְּלֵילְיָא הַהוּא : א וּכְנָשׁוּ פְלִשְׁתָּאֵי יָת כָּל מַשִׁרְיָתְהוֹן לַאֲפֵק וְיִשְׂרָאֵל שָׁרַן בְּעֵינָא דִי בְיִזְרְעֶאל : ב וְטוּרְנֵי פְלִשְׁתָּאֵי עָבְרִין לְמָאוָן וּלְאַלְפִין וְדָוִד וְגֻבְרוֹהִי עָבְרִין בְּבַתְרֵיתָא עִם אָכִישׁ : ג וַאֲמַרוּ רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי מָה יְהוּדָאֵי הָאִלֵּין וַאֲמַר אָכִישׁ לְרַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי הֲלָא דֵין דָּוִד עַבְדָּא דְשָׁאוּל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲוָה עִמִּי דְנַן יוֹמִין אוֹ דְנַן שְׁנִין לָא אַשְׁכַּחִית בֵּיהּ מִדָּעַם בִּישׁ מִיּוֹמָא דְאִתְפְּרַשׁ לְוָתִי עַד יוֹמָא הָדֵין : ד וּרְגִיזוּ עֲלוֹהִי רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי וַאֲמַרוּ לֵיהּ רַבְרְבֵי פְלִשְׁתָּאֵי אָתֵיב יָת גַּבְרָא וִיתוּב לְאַתְרֵיהּ דְּמַנֵּיתֵיהּ תַּמָּן וְלָא יֵחוֹת עִמָּנָא בִּקְרָבָא וְלָא יְהֵי לְשִׂטָן בִּקְרָבָא וּבְמָה יִתְרְעֵי דֵין לְוָת רִבּוֹנֵיהּ הֲלָא בְּרֵישֵׁי גֻבְרַיָּא הָאִנּוּן : ה הֲלָא דֵין דָּוִד דִּמְשַׁמְּעִין לֵיהּ בְּחִנְגַּיָּא לְמֵימַר קְטַל שָׁאוּל בְּאַלְפִין וְדָוִד בְּרִבְוָן : ו וּקְרָא אָכִישׁ לְדָוִד וַאֲמַר לֵיהּ קַיָּם הוּא יְיָ אֲרֵי כָשַׁר אַתְּ וְטָב בְּעֵינַי

וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיֹּאכֵלוּ וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ
בַּלַּיְלָה הַהוּא :

ל' כט א וַיִּקְבְּצוּ פְלִשְׁתִּים אֶת־כָּל־
ס"ג מַחֲנֵיהֶם אֲפֵקָה וְיִשְׂרָאֵל חֹנִים בַּעַיִן
אֲשֶׁר בְּיִזְרְעֶאל : ב וְסַרְנֵי פְלִשְׁתִּים
עֹבְרִים לְמֵאוֹת וְלַאֲלָפִים וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו
עֹבְרִים בָּאַחֲרֹנָה עִם־אָכִישׁ : ג וַיֹּאמְרוּ
ז' שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים מָה הָעִבְרִים הָאֵלֶּה
וַיֹּאמֶר אָכִישׁ אֶל־שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים
הֲלוֹא־זֶה דָוִד עֶבֶד ׀ שָׁאוּל מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיָה אִתִּי זֶה יָמִים אוֹ־
ה' זֶה שָׁנִים וְלֹא־מָצָאתִי בוֹ מְאוּמָה
ל' וחד אחרי נפלו מִיּוֹם נָפְלוֹ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה :
כ' ד וַיִּקְצְפוּ עָלָיו שָׂרֵי
פְלִשְׁתִּים וַיֹּאמְרוּ לוֹ שָׂרֵי פְלִשְׁתִּים
ס"ו הָשֵׁב אֶת־הָאִישׁ וְיָשֹׁב אֶל־מְקוֹמוֹ
ל' . ל' אֲשֶׁר הִפְקַדְתּוֹ שָׁם וְלֹא־יֵרֵד עִמָּנוּ
בַּמִּלְחָמָה וְלֹא־יִהְיֶה־לָּנוּ לְשָׂטָן
ב' מיחדין ודגש אפסות בַּמִּלְחָמָה וּבַמֶּה יִתְרַצֶּה זֶה אֶל־אֲדֹנָיו
ד' הֲלוֹא בְּרָאשֵׁי הָאֲנָשִׁים הָהֵם : ה הֲלוֹא־
זֶה דָוִד אֲשֶׁר יַעֲנוּ־לוֹ בַּמְּחֹלוֹת
באלפיו ק' לֵאמֹר הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָו וְדָוִד
תיו ק' בְּרִבְבֹתָו : ו וַיִּקְרָא
אָכִישׁ אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר אֵלָיו חַי־יְהוָה
י"ז כִּי־יָשָׁר אַתָּה וְטוֹב בְּעֵינַי צֵאתְךָ

מרבק . עגל פטים : (ג) מיום נפלו . מיום חנייתו עלי :
ויבואו

רלבג

אלו הספקות באופן שלם לפי הנראה לנו : (ב) יש לשאול איך הסכים דוד ללכת עם אכיש להלחם עם ישראל אלא שהתר זה הספק אינו ממה שיקשה וזה כי דוד הוכרח ללכת מצות אכיש מצד היותו תחתיו ומפני מה שגלה לו שהוא תמיד פושט על ישראל להראות לו כי נבאש דוד את עמו והנה היתר מחשבת דוד בלכתו להיות לשטן לפלשתים ולהציל על ישראל כי זה ממה שיקל לו עשייתו אחר שהם בוטחים בו

ולא מצאתי ה' וסימ' לבתך בתולים . בו מאומה . ואבקש מהם איש . ולמנחמים . אשר עוד בקשה נפשי . ולא תעשה ג' וסי' נמסר לעיל בהאי סיפרא סי' ב' :

מצודת ציון

כט (א) בעין . כעין המים והוא מעין : (ב) וסרני . ענין שררה : (ג) העברים . כן קרויים ישראל כי בעבר הנהר ישבו אבותיכם : נפלו . שכנו כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כה) : (ד) הפקדתו . מל' פקדון והנחה : לשטן . לשטום איבה ושנאה והדומה לו ויקם שטן לשלמה (מ"א יא) : יתרצה . מל' רצוי : (ה) יענו . ענין הרמת קול : במחולות . כם כ"ח : פשטו

מצודת דוד

כט (ב) וסרני וכו'. הסרנים עם מחניהם מאה מאה לבד עד תשלום האלף וכן כל אלף בפ"ע : (ג) מה העברים האלה . ר"ל מה המה עושים פה : זה ימים . שישב עמי בגת : או זה שנים . שישב בערי השדה : ולא מצאתי וכו'. רצה לומר מיום שבאו אלינו הן בהיותו בגת הן בהיותו בערי יהודה לא מצאתי בו מאומה רע : (ד) עליו . על אכיש : אשר הפקדתו . אשר הנחתו לשבת שם : ולא יהיה וכו'. כי פן יהיה נוסף על שונאינו ונלחם בנו : ובמה . ר"ל וכי באיזה דבר יכול הוא לרצות עצמו לאדוניו שאול למחול לו על מה שמרד בו הלא בהבאת ראשינו אליו יתרצה אליו ועל הכוונה הזאת הוא אומר : (ה) אשר יענו לו . אשר הרימו קול בעבורו על המחולות לאמר הכה וכו' וא"כ מעולם הוא שונא לפלשתים ומכה בהם ואין להאמין בו : (ו) כי ישר אתה וכו'. אני מחזיק אותך לאיש ישר ונאמן וטוב בעיני צאתך עמי

עמו בכל הגלבוע והשאר נסי: אשר בעבר העמק ואשר בעבר הירדן. תרגום יונתן די בעברא דמישרא ופי' הערים שהיו בעבר המישור הסמוך לארץ פלשתים וכן בעבר הירדן הסמוכו' סמוכו' לירדן וסמוכות לארץ פלשתים ולא היתה בהם עיר מבצר ועזבו אותם: (ט) את כליו. מה שמצאו בו בגדיו וכלי זיינו כי הנזר והאצעדה העמלקי לקחם: (י) בית עשתרות אלהיהם. והם פסילי העשתרות שהם אלהיהם והם צלמים העשוים בצורת עשתרות כמו עשתרות צאנך ובדברי הימים כתוב בית אלהיהם והם היו העשתרות שהיו אלהיהם: ואת גויתו תקעו בחומת בית שן. תקעוה במסמרים ובדברי הימים כתיב את גלגלתו תקעו בית דגון מה שלא נזכר הנה הוא נזכר שם כי זה וזה היה כי גויתו תקעו בחומת בית שן וגלגלתו בית דגון שהרי כרתו ראשו כמו שנאמר ויכרתו את ראשו ושם אמר וישאו את ראשו ואת כליו ובאמרו ואת גויתו קצר שהרי גויית בניו תקעו גם כן בחומת בית שן: (יא) וישמעו אליו. כמו עליו וכת"י ושמעו עלוהי: (יב) וישרפו אותם שם. ת"י וקלו עליהון כמא דקלן על מלכיא תמן אפשר שהיה דעתו כמו שכתבו רבותינו ז"ל שורפין על המלכים ומה הם שורפין עליהם מטתן וכלי תשמישן או דעתו על שריפת בשמים כמו ויחנטו הרופאים ויתכן לפרש כי הבשר שרפו שהעלה רמה ולא רצו לקברם עם התולעים כי לא היה דרך כבוד ושרפו הבשר וקברו העצמות: (יג) תחת האשל. ובדברי הימים תחת האלה אשל הוא כלל לכל עץ וכן ויטע אשל כתרגומו ונציב נציבא ובדברי הימים פירש בזה העץ היה אלה: ויצומו שבעת ימים. זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שאול ולפיכך נתעסקו בו אנשי יבש כי זכרו אותה התשועה שנושעו על ידו: ויהי בבואו אל דוד. בני"ת

נעמן ראשון: (יא) וישמעו אליו. כמו עליו על שאול: (יב) וישרפו אותם שם. וקלו עליהן כמא דקלן על מלכיא תמן. כדתנן שורפין על המלכי' ולא מדרכי האמורי: (ב) **והנה** איש בא מן המחנה יש בפסיקתא שזה אדג ואינו מיושב על לבי אחזני

אַנְשֵׁי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּעֵבֶר הָעֵמֶק
וַאֲשֶׁר | בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן כִּי־נָסוּ אַנְשֵׁי
יִשְׂרָאֵל וְכִי־מֵתוּ שָׁאוּל וּבָנָיו וַיַּעַזְבוּ
אֶת־הֶעָרִים וַיָּנֻסוּ וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים
וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶן׃
ח וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹאוּ פְלִשְׁתִּים לְפַשֵּׁט
אֶת־הַחֲלָלִים וַיִּמְצְאוּ אֶת־שָׁאוּל
וְאֶת־שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו נֹפְלִים בְּהַר
הַגִּלְבֹּעַ׃ ט וַיִּכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיַּפְשִׁטוּ
אֶת־כֵּלָיו וַיְשַׁלְּחוּ בְאֶרֶץ־פְּלִשְׁתִּים
סָבִיב לְבַשֵּׂר בֵּית עֲצַבֵּיהֶם וְאֶת־הָעָם׃
י וַיָּשִׂימוּ אֶת־כֵּלָיו בֵּית עַשְׁתָּרוֹת וְאֶת־
גְּוִיָּתוֹ תָּקְעוּ בְּחוֹמַת בֵּית שָׁן׃
יא וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו יֹשְׁבֵי יָבֵישׁ גִּלְעָד אֵת
אֲשֶׁר־עָשׂוּ פְלִשְׁתִּים לְשָׁאוּל׃
יב וַיָּקוּמוּ כָּל־אִישׁ חַיִל וַיֵּלְכוּ כָל־
הַלַּיְלָה וַיִּקְחוּ אֶת־גְּוִיַּת שָׁאוּל וְאֵת
גְּוִיֹּת בָּנָיו מֵחוֹמַת בֵּית שָׁן וַיָּבֹאוּ
יָבֵשָׁה וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם שָׁם׃ יג וַיִּקְחוּ אֶת־
עַצְמֹתֵיהֶם וַיִּקְבְּרוּ תַחַת־הָאֶשֶׁל
בְּיָבֵשָׁה וַיָּצֻמוּ שִׁבְעַת יָמִים׃

שמואל ב

א א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת שָׁאוּל וְדָוִד
שָׁב מֵהַכּוֹת אֶת־הָעֲמָלֵק וַיֵּשֶׁב דָּוִד
בְּצִקְלָג יָמִים שְׁנָיִם׃ ב וַיְהִי | בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי וְהִנֵּה אִישׁ בָּא מִן־הַמַּחֲנֶה
מֵעִם־שָׁאוּל וּבְגָדָיו קְרֻעִים וַאֲדָמָה
עַל־רֹאשׁוֹ וַיְהִי בְּבֹאוֹ אֶל־דָּוִד וַיִּפֹּל
אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃ ג וַיֹּאמֶר לוֹ דָּוִד אֵי
מִזֶּה תָּבוֹא וַיֹּאמֶר אֵלָיו מִמַּחֲנֵה

כ׳ ז׳ ג׳ כ׳ ט׳ מ״ל כ׳ חד מ״ל וחד חס׳ ד׳ דס׳ וסי׳ אבה רעות שמחה ומלכא ל׳ ד׳. ז׳

ישראל דבעברא דמישרא ודבעברא דירדנא ארי אפיכו אנשי ישראל וארי מיתו שאול ובנוהי ושבקו ית קרויא ואפיכו ואתו פלשתאי ויתיבו בהון: ח והוה ביומא דבתרוהי ואתו פלשתאי לחלצא קטיליא ואשכחו ית שאול וית תלתא בנוהי קטילין רמן בטורא דגלבע: ט ופסקו ית רישיה וחליצו זיניה ושלחו בארעא דפלשתאי סחור סחור לבסרא בית טעותהון וית עמא: י ושויאו ית זיניה בית עשתרתא וית גופיה צלבו בשורא דבית שן: יא ושמעו עלוהי יתבי יבש גלעד ית דעבדו פלשתאי לשאול: יב וקמו כל גבר גבר ואזלו כל ליליא ונסיבו ית גופא דשאול וית גופי בנוהי משורא דבית שן ואתו ליבש וקלו עליהון כמא דקלן על מלכיא תמן: יג ונסיבו ית גרמיהון וקברו תחות אשלא ביבש וצמו שבעא יומין: א והוה בתר דמית שאול ודוד תב מלממחי ית דבית עמלק ויתיב דוד בצקלג יומין תרין: ב והוה ביומא תליתאה והא גברא אתא ממשריתא מלות שאול ולבושוהי מבזעין ועפרא רמי ברישיה והוה במיתוהי לות דוד ונפל על ארעא וסגיד: ג ואמר ליה דוד אי מדין את אתי ואמר ליה ממשריתא דישראל

רלבג

לדוד והוא יותר נכון לפי מה שאחשוב: (ד) אשר נס העם מן המלחמה. ספר מקרה הרע שקרה בהדרגה כראוי כדי שלא יגיע ההפעלות לשמוע כי אם בהדרגה כי זה ממה שייסיר אל סבל הרע ההוא בזולת הפעלות גדול מאד והמשל כי מי שימות אוהבו בזולת חולי קודם ידאג לו יותר ממה שידאג אם היה לו חולי קודם ויעתק אל הרע בהדרגה ולזה ספר בזה המקום ניסת העם ראשונה ואחר זה ספר מיתת קצתם יותר קשה מהניסה ואחר ספר מיתת ראשי העם בהם שאול ויהונתן בנו שהוא יותר קשה

ויקומו ט' מ"ל וסי' נמסר בריש סדר קרח ולעיל בהאי ספרא סימן כ"ג: יבשה ביבשה ג' בקריאה וסי' ויבאו יבשה ויצומו עד הערב. ודבתריה ויקברו תחת האשל ביבשה. ויביאוהו דד"ה: ובגדיו ד' בקריאה וסי' וקדש הוא ובגדיו. את ראשו לא יפרע. ובגדיו קרועים ואדמה על ראשו. היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא:

פי' רבי' ישעיה

(י) תקעו בחומת בית שן. תרגומו צלבו: (יב) וישרפו אותם. כמו ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים כן ישרפו לך: והיא החנטה שעושין עליהם בבשמים רבים שלא יסריחו ושורפי' בשמי' באותה החנטה: (א) מהכות את העמלק. הה"א יתירה:

מצודת דוד

הוא עמק יזרעאל שהיה סמוך למקום המלחמה: (יא) וישמעו אליו. כמו עליו והוזר ומפרש את אשר עשו פלשתים לשאול לתקוע גויתו בחומה: (יב) וישרפו. על הבשר יאמר על כי נסרחו ורמה עלתה בהם לזה שרפו אותם. או על כלי תשמישו יאמר כי כן הדרך לשרוף כלי תשמישי המלך לבל ישתמש בהם אחר וכן אחז"ל שורפין על המלכים: (יג) ויצומו. מחמת צער ואבל על כי עזרם במלחמה מול בני עמון כמ"ש למעלה: איך

מצודת ציון

(ח) לפשט. להסיר בגדיהם כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו): נופלים. ר"ל נופלים בארץ פגרים מתים: (ט) כליו. בגדיו וכלי זיינו: וישלחו. את שלוחיהם: בית עצביהם. אנשי בית עבודת כוכבים הקרויים עצבים כי מעציבים לב עובדיהם ניעקים אליהם ואינם עונים: (י) עשתרות. שם ע"כ ומזלות מה: גויתו. גופו כמו וגויתו כתרשיש (דניאל י): תקעו. הלאו כמו והוקע אותם לה' (במדבר כה): (יג) האשל. שם אילן מה: ויצומו. התענו:
א (ב) **ואדמה**. עפר: (ג) אי מזה. איה המקום שתאמר מזה אני בא: נמלטתי. ענין

בבי"ת : (ו) נקרא נקריתי . במקרה באתי שם לא מדעתי שאמצא אותו שם ונקרא מקור מנפעל שלא בנו"ן כמו נשאול נשאל דוד : נשען על חניתו . מהמכה שנפל על חרבו . ובעלי הפרשים . מחנות הפרשים כתרגומו משירית פרשיא וכן תרגם בעל גד מישר גד ויש לפרש בעלי הפרשים ראשי הפרשים והממונים עליהם : (ח) ויאמר אליו עמלקי אנכי . כן כתיב וקרי ואומר והקרי מבואר והכתוב ר"ל כי אחר אמר לו כי הוא עמלקי לפי ששאול הרג עמלקיים לא אמר עמלק אנכי : (ט) כי אחזני השבץ. שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב ותרגם יונתן ארי אחדני רתיתא . ובדרש נון נוב עיר הכהנים הלובשים כתנת תשבץ שהרגתי וי"מ הפרשים לובשים תשבץ כמו שאומר ובעלי הפרשים הדביקוהו : כי כל עוד נפשי בי . בעוד שנפשי בי ואל יהרגוני הערלים ולפי' האחר אמר כי כל כך אנטער מחמת המכה שעדיין נפשי בי לכך אני רוצה שתקרב את מיתתי : (י) ואמותתהו . הוי"ו פתוחה ומשפטה להיות בקמץ כי הענין לעבר וכמוהו ואשפך ואכסך משי הוי"ו פתוחה והענין לעבר ופירשו הקדמונים לפי שכזב שלא המיתהו שהרי הוא נפל על חרבו ומת לכך נפתחה וי"ו ואמותתהו : אחרי נפלו. אחרי שנפל על חרבו לא היה יכול לחיות מחמת המכה וקרבתי את מיתתו כמו ששאל ממני או פירושו כי לא היה יכול לחיות שהרי הפרשים השיגוהו והיו קרובים לבא עליו ויהרגוהו ורצה שאהרגהו אני ולא הם : (יא) ויחזק דוד בבגדיו . מכאן למדו רבותינו ז"ל שחייב אדם לקרוע על נשיא ועל אב ב"ד שאול זה נשיא ויהונתן זה אב ב"ד וכן על רוב צבור כמו שנאמר ועל עם ה' ועל בית ישראל ולמדו לפי שפרש אותם משמע שעל כל אחד ואחד מהם חייב לקרוע וכתב בבגדו שאין אדם חייב לקרוע אלא עליון וקרי בבגדיו כי דוד קרעם כלם כי קרע על שאול לבדו וקרע על יהונתן וקרע על עם ה' : (יב) ומה שאמר על עם ה' ועל בית ישראל. הכל אחד כפל הענין לרוב הצרה כלומר בית ישראל נפלו בחרב והם עם ה' או אמר כן לפי שהיו רוב ישראל שם . ובדרש מפני מה לא פירש הכתוב כמה חללים נפלו בהר הגלבוע על שם אל תגידו בגת אל תבשרו וגו' :

פי

ד' יִשְׂרָאֵל נִמְלָטְתִּי׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלָיו דָּוִד
מֶה־הָיָה הַדָּבָר הַגֶּד־נָא לִי וַיֹּאמֶר
אֲשֶׁר־נָס הָעָם מִן־הַמִּלְחָמָה וְגַם־
הַרְבֵּה נָפַל מִן־הָעָם וַיָּמֻתוּ וְגַם שָׁאוּל
וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ מֵתוּ׃ ה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־
הַנַּעַר הַמַּגִּיד לוֹ אֵיךְ יָדַעְתָּ כִּי־מֵת
שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן בְּנוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר הַנַּעַר׀
חד כתיב יוד וחד כתיב א' ותני לה הַמַּגִּיד לוֹ נִקְרֹא נִקְרֵיתִי בְּהַר הַגִּלְבֹּעַ
וְהִנֵּה שָׁאוּל נִשְׁעָן עַל־חֲנִיתוֹ וְהִנֵּה
ל' הָרֶכֶב וּבַעֲלֵי הַפָּרָשִׁים הִדְבִּקֻהוּ׃
ז וַיִּפֶן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵנִי וַיִּקְרָא אֵלָי וָאֹמַר
ואומר ק' הִנֵּנִי׃ ח וַיֹּאמֶר לִי מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר
אֵלָיו עֲמָלֵקִי אָנֹכִי׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלַי
כ' א' מ"ל וא' חס' עֲמָד־נָא עָלַי וּמֹתְתֵנִי כִּי אֲחָזַנִי
הַשָּׁבָץ כִּי־כָל־עוֹד נַפְשִׁי בִּי׃
ל' י וָאֶעֱמֹד עָלָיו וַאֲמֹתְתֵהוּ כִּי יָדַעְתִּי כִּי
י"ח. ל' לֹא יִחְיֶה אַחֲרֵי נִפְלוֹ וָאֶקַּח הַנֵּזֶר׀
אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁוֹ וְאֶצְעָדָה אֲשֶׁר עַל־
זְרֹעוֹ וָאֲבִיאֵם אֶל־אֲדֹנִי הֵנָּה׃
דיו ק' יא וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדוֹ וַיִּקְרָעֵם
וְגַם כָּל־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃
יב וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד־הָעֶרֶב עַל־
שָׁאוּל וְעַל־יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל־עַם יְהוָה
י"ג וְעַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב׃
יג וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַנַּעַר

אשתזיבית : ד ואמר ליה
דוד מה הוה פתגמא חוי כען
לי ואמר דאפיך עמא מן
קרבא ואף סגי נפל מן עמא
ואתקטלו ואף שאול ויהונתן
בריה מיתו : ה ואמר דוד
לעולימא דמחוי ליה איכדין
ידעתא ארי מית שאול
ויהונתן בריה : ו ואמר
עולימא דמחוי ליה
אתערעא אתערעית
בטורא דגלבוע והא
שאול סמיך על מורניתיה
והא רתיכיא ומשרית
פרשיא אדבקוהי :
ז ואתפני לאחורוהי וחזני
וקרא לי ואמרית הא
אנא : ח ואמר לי מן
את ואמרית ליה עמלקאה
אנא : ט ואמר לי קום
כען עלי וקטולני ארי
אחדני רתיתא ארי כל
עוד נפשי בי : י וקמית
עלוהי וקטלתיה ארי
ידענא ארי לא ייחי בתר
די נפל ונסיבית כלילא די
על רישיה וטוטפתא דעל
דרעיה ואיתיתינון לות
רבוני הלכא : יא ואתקיף
דוד בלבושוהי ובזעינון ואף
כל גבריא דעמיה : יב וספדו
ובכו וצמו עד רמשא על
שאול ועל יהונתן בריה ועל עמא דיי ועל בית ישראל ארי אתקטלו בחרבא : יג ואמר דוד לעולימא

(ס) אחזני השבץ . אחדני רתיתא . ומדרש אגדה משום עון הכהנים שהרג וכתוב בהן כתנת תשבץ : כי כל עוד נפשי בי . מהר ומותתני טוב לי שתמותתני אתה ואל יהרגוני אלה ויתעללו בי : (י) ואצעדה אשר על זרועו . וטוטפתא דעל דרעיה

רלבג

קשה ממיתת העם : (ו) והנה שאול נשען על חניתו ידמה שאחר שנפל על חניתו וראה שלא דקרהו היה שאול נשען עליו בכח להשלים הדקירה וכאשר ראה כי לא יכול על זה אמר לנער העמלקי שימותתהו : (ט) כי אחזני השבץ כי כל עוד נפשי בי . הרצון בזה לפי מה שאחשוב שהלבוש שהיה לבוש היה מתוקן להוסיף לו חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהחנית שנפל עליו אחז לו השבץ ולזה לא היה יכול לעבור לדקרו וכאשר אמר שהוא חי עדיין ובקש ממנו שימיתהו שלא יתעללו הערלים בו : (י) כי ידעתי כי לא יחיה אחר נפלו . ר"ל שלא התיר לעצמו הריגת שאול אלא מפני שנתברר לו שאי אפשר שיחיה אחרי נפלו על חרבו אם מצד המכה שהוכה בו אם מפני שלא יוכל לנוס ולהמלט מן שונאיו שהשיגוהו : (יב) על שאול ועל יהונתן בנו . ספר זה בהדרגה בגדול כחל ובקטן כלה

תולדות אהרן ויחזק דוד בבגדיו . מ"ק כב כו (שם סג) : על שאול ועל יהונתן . נדרים פו :

פי' רבי' ישעי'

(ט) כי אחזני השבץ. יש לפרש כשאדם מתפחד הרבי' כל איבריו נקמטין וזהו כתונת תשבץ שהית' ארוג' קמטין שהחוטין נקמטין על ידי אריג' ונעשין גומות גומות ובלעז רמא: כי כל עוד נפשי בי. מקרא מסורס הוא כי כל נפשי עוד בי אבל איני יכול לזוז מפני השבץ שאחזני ואיני יכול להמלט ולברוח : (י) אחרי נפלו כמו נפלו ורבים כמוהו: (יב) ועל עם ה' ועל בית ישראל . הוי"ו יתירה :

מצודת ציון

ענין השמעה והגלה : (ו) נקרא נקריתי . מל' מקרה : נשען . נסמך : ובעלי הפרשים : הם הרגילים ברכב ברכיבה : הדביקוהו . ר"ל באו קרוב לו : (ט) השבץ . חולי הרתת כת"י. (י) הנזר . העטרה : ואצעדה . שם העדי שעל הזרוע וכן אצעדה וצמיד (במדבר ל"א)

מצודת דוד

א (ה) איך ידעת . שמא מאומד או מפי השמועה : (ו) נקרא נקריתי . במקרה באתי להר הגלבוע : נשען . על כי הפיל עצמו על חרבו וכמ"ש בס"א נחלה מן המכה והיה נשען על חניתו ואנשי הרכב באו קרוב אליו: (ח) מי אתה . מאיזה עם : (ט) כי כל עוד . ר"ל כל הנשאר בי עוד הוא רק אשר עדיין נפשי בי ולא יותר כי כבר הלכו ממנו ההרגשות כולם וא"כ בוודאי אמות ולזה השלים המיתה לבל יתעללו בי הערלים טרם אמות : (י) כי לא יחיה . אין לו להשאר חי אחרי הנפלה שנפל על חרבו : (יב) ועל עם ה' . אלו הגדולים שבהם : ועל בית ישראל . הם יתר העם : (יג) אי מזה אתה . מאיזה מקום אתה

רשי

רעים: (טז) דמך על ראשך. חובת קטולך תהי ברישך אין עונש במיתתך אלא לעצמך: (יח) ויאמר ללמד בני יהודה קשת. ויאמר דוד מעתה שנפלו גבורי ישראל צריכין בני יהודה ללמוד מלחמה ולמשוך בקשת: הנה כתובה על ספר הישר. הלא היא כתובה על ספר בראשי' שהיא ספר ישרים אברהם יצחק ויעקב והיכן רמוזה ידך בעורף אויביך (בראשית מ"ט ח') איזו היא מלחמ' שמכוין בה ידו כנגד פדחתו שהוא מול ערפו הוי אומר זה קשת: (יט) הצבי ישראל על במותיך חלל. מצבן של ישראל על תוקף מעוזכם נפלתם חללים כן ת"י:

סרי

מקרא

המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן־איש גר עמלקי אנכי: יד ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך לשחת את־משיח יהוה: טו ויקרא דוד לאחד מהנערים ויאמר גש פגע־בו ויכהו וימת: טז ויאמר אליו דוד דמיך על־ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את־משיח יהוה: (דמך ק')

יז ויקנן דוד את־הקינה הזאת על־שאול ועל־יהונתן בנו: יח ויאמר ללמד בני־יהודה קשת הנה כתובה על־ספר הישר: יט הצבי ישראל על־במותיך חלל איך נפלו גבורים: כ אל־תגידו בגת אל־תבשרו בחוצת

תרגום

דמחוי ליה אי מדין את: ואמר בר גבר גיור עמלקאה אנא: יד ואמר ליה דוד איכדין לא דחילתא לאושטא ידך לחבלא ית משיחא דיי: טו וקרא דוד לחד מעולימיא ואמר קרב שלוט ביה ומחהי וקטליה: טז ואמר ליה דוד חובת קטולך תהי ברישך ארי פומך אסהיד בך למימר אנא קטלית ית משיחא דיי: יז ואליא דוד ית אליא הדין על שאול ועל יהונתן בריה: יח ואמר לאלפא בני יהודה מיגד בקשתא הא היא כתיבה על ספרא דאוריתא: יט איתעתדתון ישראל על בית תוקפיכון איתרמיתון קטילין איכדין אתקטלו גבריא: כ לא תחוון בגת לא תבסרון בשוקי

לאחד ולאחד ז' פתחין וסי' נמסר בסדר תבא. ויקנן ג' וסי' על שאול ועל יהונתן. ויקנן המלך אל אבנר. ויקונן ירמיהו על יאשיהו. כ"ג פסוקים בקריאה ריש ומציעתא אל אל וסי' אל תפנו אל האובות ואל הידעונים. אל תגידו בגת אל תבשרו. אל תירא כי עמך אני. אל תיראו מפני חיל הכשדים. אל תאמינו ברע. אל תגעו במשיחי דתהלים. וחברו דד"ה רגל גאוה. לחית נפש תורך. אל תתן ה' מאויי רשע. אל תשליכנו מלפניך. אל תשליכנו לעת זקנה. אל תחחר. אל תתחר במרעים. אל תזכרו ראשונות. אל תארב. אל למלכים. אל תבהל מפניו תלך. אל תבהל על פיך. אל יבושו בי: אל יאמרו בלבבם. אל תצאי

תולדות אהרן פין ענה בך. עקידה שער עב: ללמד בני יהודה ע"ג כה עקידה ש' נב (סוטה יח):

רלבג

כלה כן הוא בענין ההספד והבכי: (יד) ויאמר אליו דוד איך לא יראת לשלח ידך. יש לתמוה מדוע נוה דוד להרגו והנה עשה זה ברצון שאול ובקשתו. אלא שהתשובה בזה איננה ממה שיקשה וזה שהאומר להברו חבול בי וחבל בו כמו שהתבאר בגמרא כ"ש בהמתת המלך ואין מצות המלך ממה שתספרהו בזה כי דברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין והנה הזהירה תורה על דבר ההמתה כ"ש על המתת המלכי' ואעפ"י שלא היו שם עדים והיה מרשיע את עצמו והיה מפני זה פטור בדין הנה עשה דוד זה להוראת שעה שלא יקלו האנשים לשלוח ידם במלכות ולזאת הסבה בעינה נזכר משלוח יד בשאול כשהיה במער' ואעפ"י שהיה רודפו והיה מותר להרגו. וידמה שזה הנער המכשר לא היה גר צדק ואעפ"י שאמר בן איש גר עמלקי כבר אמר זה להורות שאינו עמלקי באמת אבל אביו התגורר בארץ עמלק וזאת היתה תשובתו לדוד כי כבר ידע דוד מפיו כי עמלקי הוא אבל שאל לו על המקום שהיה חונה בו והוא השיב כי בעבור המקום נקרא עמלקי לא שהיה ממשפחת עמלק: (יח) ויאמר ללמד את בני יהודה קשת וגו'. בעבור שראה כי מיתת שאול היתה בסבת יראתו מהמורים בקשת ולא היו בישראל מי שיהיה בקי בזה אמר דוד ללמד את בני יהודה קשת כי הוא מהנבחרים שבכלי המלחמה. והנה ספר הישר לפי מה שאחשב ספר היה מפורסם אצלם וככר אמרו ספר הישר שהוא ספר בראשית: (יט) הצבי ישראל וגו'. מכאן התחלת הקינה ואמר זה על ארץ ישראל שנקרא ארץ הצבי ועניינו הצבי צבי ישראל כמו הארון הברית שהרצון בו הארון ארון הברית: על במותיך חלל. אמר זה בעבור הר הגלבוע שנפלו בו שאול ובניו: (כ) אל תגידו בגת. ידוע כי גת

רדק

(יג) אי מזה אתה. לא שאל מאיזה עם שהרי שמע מספור דבריו כי עמלקי הוא אלא שאל לו מאיזה מקום כלומר אם היה גר בארצו שהיא ארץ עמלק ואיך נקרה אל המלחמה והוא ענה כי גם אביו בא מארץ עמלק וגר בארץ ישראל וכן פירש כל גר סתם ויש מהם גר שנתגייר ושב לדת ישראל ואפשר שזה ר"ל כשאמר בן איש גר עמלקי שנתגייר ושב לדת ישראל: (טז) דמך על ראשך. כלומר אתה גרמת על עצמך מיתתך וי"ת חובת קטולך תהי ברישך ר"ל דמי שאול שהרגת ישובו על ראשך ואפשר כי לכך כתב דמיך דם שאול ודמך שניהם על ראשך: (יח) ללמד בני יהודה קשת. י"מ מכאן ואילך צריך ללמד לבני יהודה קשת כיון שמתו בו שאול ויהונתן ויש לפרש כי זה אינו מן הקינה ותחלת הקינה הצבי ישראל כי איך היה זוכר בקינת שאול ויהונתן בני יהודה שהיו כנגד מלכותו של שאול אבל פירושו ויאמר ללמד בני יהודה קשת קודם שהחל לקונן עליהם אמר לאנשיו אל תתיאשו מן הטובה ואל ירך לבבכם במות שאול ויהונתן כי קשת המלחמה ביד בני יהודה ולהם היא הגבורה והנה היא כתובה בספר הישר והוא ספר התורה וכת"י על ספרא דאוריתא שכתוב בה ידך בעורף אויביך וכתיב כרע שכב כארי וכן בברכת משה רבינו גם כן ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה ובידם יכנעו פלשתים כמו שראינו שהכניעם דוד ועוזיהו וחזקיהו ובאמרו קשת כי הוא עיקר כלי המלחמה ודרך הכתוב לזכור במקום זכר גבורה כמו קשת גבורים חתים חתתה קשתותם ונחתה קשת נחושה זרועותי והדומים להם ואמר ללמד כי כל אחד מבני יהודה ילמד את חבירו למלחמ' כי הם עיקר מלחמות ישראל וקרני' החזק. ורבותינו ז"ל פירשו ידך בעורף אויביך אי זהו יד שהוא כנגד העורף הוי אומר זה הקשת וזהו שאמר בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר בספר בראשית שהוא ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים והחל לקונן ואמר: הצבי ישראל. הה"א ה"א הקריאה כה"א הקהל חקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר ה' והדומים להם ועניין צבי החפץ והרצון והוא על דרך כי תהיו ארץ חפץ וחסר הנסמך ר"ל הצבי צבי ישראל וכן הארון הברית העם המלחמה והדומים להם כלומר אתה שאתה ארץ חפץ איך היה זה שעל במותיך נפלו חללים כאלה איך נפלו גבורים ויו"ת אתעתדתון ישראל על בית תוקפיכון איתרמיתון קטולין פי' הצבי מענין נצב ונצבים: (כ) אל תגידו. זה הוא על דרך הקינה כי יודעים היו כי הם היו הורגים

פי' רבי' ישעיה

(יג) בן איש גר עמלקי אנכי. יש אומרים הוא דואג האדומי שהיה אביר הרועים של שאול ונטר לו דוד איבה והרגו: (טו) גש פגע בו. כמה שתאמר שא מן נשא: (יח) ויאמר ללמד בני יהודה. פי' שאול ויהונתן היו מלמדים בני יהודה קשת שבני יהודה היו גבורים ומושכי קשת כמו שברכם יעקב ידך בעורף אויביך: הנה כתובה על ספר הישר. תרגם על ספרא דאורייתא היא ברכת יעקב: (יט) הצבי ישראל. מקרא מסורס הוא ישראל הצבי שהיתה קל כצבי. ועתה נפלת חלל.

מצודת דוד

אם עודך עדיין יושב בארץ עמלק או אתה גר בארץ ישראל ר"ל אם נתגיירת: בן איש גר עמלקי. עוד אני בא לגור בארץ ישראל והוא נתגייר: איך לא יראת. ר"ל הואיל ואתה ישראל ומלידה איך לא יראת מה' לשלוח יד במשיחו עם כי לזה לך והיה קרוב למות מ"מ חטאת לה': (טז) דמך על ראשך. ר"ל עון מיתתך על עצמך כי אתה בעצמך העדת בך שאתה הרגתו ואף אם אין האמת אתך וכל דבריך המה בחושבך שבזה תמצא חן בעיני על שהיה מעולם לי לאויב מ"מ פיך ענה בך ודמך על ראשך: (יח) ויאמר. טרם התחיל לקונן ראה לאמץ לבות אנשיו לבל ירך לבבם להתייאש מלהרים ראש מול פלשתים ואמר להם הנה באה העת ללמד את בני יהודה קשת מלחמה לשהם יתגברו על פלשתים: הנה כתובה. הלא הדבר ההוא הנה כתובה על ספר הישר והוא התורה שנאמר בה יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך וגו' (בראשית מ"ט) ונאמר ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה (דברים ל"ג) וכן היה כי דוד הכניעם וגם מלכי יהודה אחריו: (יט) הצבי ישראל. כאומר אוי עתה עת לקונן במר נפש לומר הצבי ישראל ר"ל אתה א"י החמודה וכי ראוי שיהיה חלל על במותיך הם הרי גלבוע ואיך נפלו שם גבורים ור"ל הלא

מצודת ציון

ל"א): (טו) פגע. ענין מכת מות כמו ופגע בכהנים (ש"א כ"ב): ענה. העיד כמו לא תענה (שמות כ'): (יט) הצבי. א"י קרויה ארץ צבי כמ"ש צבי היא לכל הארצות (יחזקאל כ') והוא ענין פאר ותמוד כמו לעטרת צבי (ישעיה כ"ח) והה"א של הצבי ה"א הקריאה כמו הדור אתם ראו (ירמיה ב'): במותיך. ענינו מקומות גבוהים והרים כמו ירכיבהו על במתי ארץ (דברים לב)

אַשְׁקְלוֹן פֶּן־תִּשְׂמַחְנָה בְּנוֹת
פְּלִשְׁתִּים פֶּן־תַּעֲלֹזְנָה בְּנוֹת הָעֲרֵלִים׃
כא הָרֵי בַגִּלְבֹּעַ אַל־טַל וְאַל־
מָטָר עֲלֵיכֶם וּשְׂדֵי תְרוּמֹת כִּי
שָׁם נִגְעַל מָגֵן גִּבּוֹרִים מָגֵן שָׁאוּל
בְּלִי מָשִׁיחַ בַּשָּׁמֶן׃ כב מִדַּם חֲלָלִים
מֵחֵלֶב גִּבּוֹרִים קֶשֶׁת יְהוֹנָתָן לֹא
נָשׂוֹג אָחוֹר וְחֶרֶב שָׁאוּל לֹא תָשׁוּב
רֵיקָם׃ כג שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן הַנֶּאֱהָבִים
וְהַנְּעִימִם בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא
נִפְרָדוּ מִנְּשָׁרִים קַלּוּ מֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ׃
כד בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל אֶל־שָׁאוּל בְּכֶינָה
הַמַּלְבִּשְׁכֶם שָׁנִי עִם־עֲדָנִים הַמַּעֲלֶה
עֲדִי זָהָב עַל לְבוּשְׁכֶן׃ כה אֵיךְ נָפְלוּ
גִבֹּרִים בְּתוֹךְ הַמִּלְחָמָה יְהוֹנָתָן עַל־
בָּמוֹתֶיךָ חָלָל׃ כו צַר־לִי עָלֶיךָ אָחִי
יְהוֹנָתָן נָעַמְתָּ לִּי מְאֹד נִפְלְאַתָה
אַהֲבָתְךָ לִי מֵאַהֲבַת נָשִׁים׃ כז אֵיךְ
נָפְלוּ גִבּוֹרִים וַיֹּאבְדוּ כְּלֵי מִלְחָמָה׃

אַשְׁקְלוֹן דִילְמָא יְחַדְיָין בְּנָת פְּלִשְׁתָּאֵי דִילְמָא יְדוּצוּן בְּנָת עֲרֵלַיָא׃ כא טוּרֵי גִלְבּוֹעַ לָא יְחוּת עֲלֵיכוֹן טַלָא וּמִטְרָא לָא תְהֵי בְכוֹן עֲלָלָא כְּמִסַת דְיִעַבְדוּן מִנֵיהּ חַלְתָּא אֲרֵי תַמָן אִיתְבָּרוּ תְּרֵיסֵי גִבָּרַיָא תְּרֵיסָא דְשָׁאוּל דִמְשִׁיחַ כִּדְבִמְשְׁחָא׃ כב מִדַם קְטִילִין מִתְּרַב גִיבָּרִין גִירֵי קַשְׁתָּא דִיהוֹנָתָן לָא מִסְתַּחֲרִין לַאֲחוֹרָא וְחַרְבָּא דְשָׁאוּל לָא תִיבָא רֵיקָן׃ כג שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן דִרְחִימִין וַחֲבִיבִין בְּחַיֵיהוֹן וּבְמוֹתְהוֹן לָא אִתְפְּרָשׁוּ מֵעִמְהוֹן מִנִשְׁרַיָא קַלִילִין מֵאַרְיְוָתָא גִבָּרִין׃ כד בְּנָת יִשְׂרָאֵל עַל שָׁאוּל בְּכָאָה דַהֲוָה מַלְבִּישׁ לְכוֹן לְבוּשֵׁי צִבְעוֹנִין וּמוֹבִיל לְכוֹן תַּפְנוּקִין וּמַסִיק תִּיקוּנֵי דַהֲבָא עַל לְבוּשְׁכוֹן׃ כה אֵיכְדֵין אִתְקְטָלוּ גִבָּרַיָא בְּגוֹ קְרָבָא יְהוֹנָתָן עַל בֵּית תּוּקְפָּךְ אִתְקְטַלְתָּא׃ כו עָקַת לִי עֲלָךְ אָחִי יְהוֹנָתָן חֲבִיבַת לִי לַחֲדָא מַפְרְשָׁא רַחְמָתָךְ לִי מֵרְחִימַת תַּרְתֵּין נְשִׁין׃ כז אֵיכְדֵין אִתְקְטָלוּ גִבָּרַיָא

השדה . אל תסג גבול עולם : תרומות ג' בקריאה ב' חס' וא' מ"ל וסי' כל תרומות הקדשים אשר ירומו. הרי בגלבוע אל טל. ואיש תרומות יהרסנה . ושדי מ"ל . וסי' כל טוריא דמלכא : אנ"ך . קלו ד' בטעם בקו"ף וסי' נמסר בסדר נח:

תולדות אהרן פן תשמחנה. נדרים לג : בנות ישראל. שם סו (נדרים מח) : נפלאתה. עק דס ס' יב וס'ג' : איך נפלו. שם ס' עט

רדק

הורגים ישראל במלחמה וכן אמר מיכה הנביא על דרך קינה בגת אל תגידו : (כא) הרי בגלבוע . כמו הרים וכמוהו עוברי בעמק הבכא השכוני באהלים : ושדי תרומו'. ואל שדי תרומות ואל שזכר עומד במקום שנים ופירוש שדה של תרומות הוא שדה הראוי ליטול ממנו תרומות כלומר אפי' אם תצמח שם תבואה לא תהיה בה ברכה ולא תגיע לקצור שיפרישו ממנה תרומות וי"ת לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מניה חלתא ר"ל כשיעור שיוציאו ממנה חלה והוא מדת העומר : נגעל . נמאס והשלך : בלי משיח בשמן . כלומר כן נגעל מגן גבורים של שאול כאילו לא היה המגן משוח בשמן כי מושחים המגן כדי להחליקו שלא יעברוהו כלי זיין וכן משחו מגן לדעת קצת המפרשים או פירושו כן נגעל כאילו לא היה שאול משוח בשמן למלך : (כב) לא נשוג אחור . בשי"ן ועניינו כמו בסמ"ך מן יסוגו אחור : (כג) לא נפרדו . ת"י לא איתפרשו מעמהון כלומר אף על פי שהיו יודעים מותם במלחמה לא נפרדו מעם ה' ולא נעצרו ולא נסו מן המלחמ' ויתכן פירושו לא נפרדו זה מזה כי כאחד מתו כמו שהיו בחייהם נאהבים זה לזה : (כד) עם עדנים . ת"י ומוביל לכון תפנוקין ויש לפרשו כמשמעו כי הלבוש הטוב והנאה עדן הגוף כמו המאכל הטוב . ובדרש ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר בנות ישראל אלו בנות ישראל ודאי על שאול בכינה בשעה שהיו בעליהן יוצאין למלחמה היה זנן ומפרנסן ומלבישן שני פס עדנים מכאן שאין התכשיטין נאים אלא לגוף מעודן ר' נחמיה אומר בנות ישראל אלו סנהדראות של ישראל על שאול בכינ' בשעה שהיה שאול שומע טעם ההלכה יוצאת מפי תלמיד חכם היה עומד ונושקו על פיו : (כה) על במותיך חלל . על במותיך נפלת חלל ות"י על בית תקפך אתקטלתא: (כו) נפלאתה אהבתך לי . בשני סימני נקיבה והכפל לחזק פליאת האהבה וכן כי החבאתה ובמקומו פירשנו גם כן טעמו : מאהבת נשים .

רשי

(כא) הרי בגלבוע . ההרים שבגלבוע : ושדי תרומות . לא תהי בכון עללא כמיסת דיעבדון מניה חלתא : כי שם נגעל מגן גבורים . מגני עור היו להם וכשיוצאין למלחמה מושחין אותן בשמן כדי שיהא כלי זיין כמכה עליו מחליק כמה דאת אמר קומו השרים משחו מגן (ישעיה כ"א ה') וכאן כך היה מקונן הקינה שם נגעל מגן גבורים שלם שומנו ולא מדבק בו ונעשה כאלו לא נמשח בשמן . כל הנגעלה ל' דבר שפולט מה שנותנין בו כמו שורו עבר ולא יגעיל (איוב כ"א י') : (כב) לא נשוג אחור . לא היה רגיל להיות נסוג אחור : (כג) מנשרים קלו . לעשות רצון בוראם : (כד) המלבישכם שני עם עדנים . דבוה מלבים לכון לבושי צבעונין ומוביל לכון תפנוקין : (כה) על במותיך חלל . על בית תוקפך איתקטלתא : (כז) כלי מלחמ'. שאול

רלבג

גת ואשקלון היו יושבים בהם פלשתים : (כא) הרי בגלבוע . קלל ההרים ההם בעבור שקרה בהם מה שקרה מהמקרה הרע הזה : ושדי תרומות . ר"ל שלא יהיה שם שדה שיעשה פרי שלם באופן שיפרשו ממנו תרומות : כי שם נגעל מגן גבורים . ר"ל נמאס והושלך כאילו לא היה בו פרי להיות מגן והנה אמר זה כי שאול לא המתין ביאת אנשי המלחמה עליו לראותם אם מגנו

פי' רבי ישעיה

(כא) הרי בגלבע . כמו הרי הגלבוע : ושדי תרומות . פי' על אל עונה ואל יהי בהם שדי תרומות שירומו משם תרומות כי שם נגעל מגן גבורים . כמו וגעלה נפשי אתכם לשון מיאוס וריחוק גם זה כן שכל גבור היה מואס במגן שעליו ומשליכו כדי שיהא קל לנוס ולברוח : מגן שאול בלי משיח בשמן . מגן שאול נחלם כאילו לא היה שאול משוח בשמן המשחה שמשחו שמואל ולא עמדה לו משיחתו להנצל ו: (כב) קשת יהונתן לא נסוג אחור . שתדיר היה עושה בהן נקמה . ונסוג עולה על יהונתן כי קשת היא לשון נקבה כדכתיב קשת נח ש' : (כד) המלבישכן שני עם עדנים . כמו עגדם על גרגרותיך והוא כמו שמלה שלמה : (כו) נפלאתה . בא בשני סימני נקבה :

מצודת ציון

נ"ב) : (כ) תעלזנה . אף הוא ענין שמחה כמו יעלוז שדי (תהלים נ"ו) וכפל הדבר במ"ש כדרך המקונן : (כא) הרי בגלבוע. כמו הרים בגלבוע : נגעל . ענין מאוס ותעוב כמו וגעלה נפשי (ויקרא כ"ו) : מגן . הוא כעין מלבוש עשוי מעור שלוק ומשוח בשמן להחליק מעליו מכת חרב וחנית ולובשים אותו במלחמה להגן : (כב) נשוג . כמו נסוג בסמך ועניינו החזרה לאחור כמו ונסוג מאחר אלהינו (ישעיה נ"ט) : (כג) והנעימים . ענין אהוב וחביב וערב כמו ודעת לנפשך ינעם (משלי ב') : נפרדו. מל' פרוד ופרישה : (כד) על שאול בכינה . מל' בכי : שני . תולעת שני והוא צמר צבוע אדום : עדנים . כל דבר המפנק בין מאכלים טובים בין מלבושי פאר וכדומה יקראו עדן וכן ויתן מעדנים לנפשך (משלי כ"ט) : עדי. ענין קשוט כמו תעדי עדי זהב (ירמיה ד') : (כו) צר. מל' צרה ודאגה : אחי . חביב כאח : נפלאתה . ענינו דבר אשר תקצר השגתו ותמוה

מצודת דוד

אף הפלשים יתחזקו בעמדם על ההר ועל במותיך נפלו אף הגבורים : (כ) אל תגידו בגת . ממיתת שאול ויהונתן ועם כי בוודאי ידעו בלא הם אמר כן למליצת הקינה וכן בגת אל תגידו (מיכה א') : (כא) ושדי תרומות . מלת ואל שאמר משמשת בשתים כאלו נאמר ואל מטר עליכם ואל שדי תרומות וכאלו קלל ההרים שלא ירד עליהם טל ומטר ולא יהיה בהם שדה לתת ממנה תרומה לה' שלא יצמח בהן דבר מה להיות מהן חלק לגבוה יען וביען עליהם באה התקלה כי שם נגעל ונמאס מגן גבורים ונעשה שם מגן של שאול כאלו היה בלי משוח בשמן להחליק מעליו מכת החרב : (כב) לא נשוג אחור . חזר קשתו לאחור מבלי לרוות חציו מדם וחלב שונאיו : לא תשוב ריקם . אל נדנה מבלי להרוג הרג רב : (כג) בחייהם. עודם בחיים היו נאהבים ונעימים לכל בני אדם ר"ל מאוד היו מקובלים על הבריות וחביבים בעיני כולם : ובמותם לא נפרדו . אף אחר מותם לא נפרדו מן האהבה והנעימה כי עד עולם לא תשכח כי רבה היא על כי היו קלים מנשרים וגבורים מאריות ללחום מלחמות ה' : (כד) המלבישכם שני . כי התגבר במלחמה וחלק שלל האויב לאנשיו להלביש איש אשתו ובנותיו וכאלו הוא המלביש : עם עדנים . ר"ל שאר מלבושי פאר המעדן גוף הלובש : על לבושכן . כי כן הדרך להעלות עדי הזהב ממעל על הלבוש להיות נראה : (כה) איך נפלו גבורים . כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המקונן : יהונתן על במותיך חלל . אתה יהונתן גבור שבמותך הסיה חלל על במותיך הלא אף החלש יחשב לגבור כשעומד בהר ומכ"ש גבור כמותך ובהר שעוד אתה רגיל בו לדעת מוצאיו ומובאיו וכאומר הנה הצרה ההיא נפלאה הפלא ופלא : (כו) צר לי עליך . מאוד אני מיצר בעבורך כי נעמת לי מאוד : נפלאתה האהבה שאהבתיך היא אהבה נפלאה והיא יותר מאהבת הנשים אשר המה נאהבות אהבה רבה למי שחושק אליהן : (כז) ויאבדו כלי מלחמה . כי המה כאלו היו כלי מלחמתו

מגנו יגן עליו מהמורים אבל חשב עצמו כאילו אין לו מגן עם היותו גבור מאד ויהונתן לא הועיל לו מגנו שלא יפול ביד פלשתים : (כא) והנה התחיל לשבח מגן שאול ואמר שהוא בלתי משוח בשמן ואולם אמר זה לפי מה שאחשוב כי מגן אשר לא ישתמשו בו כי אם לעתים רחוקים יצטרך למשחו בשמן וכן הכונה לפי מה שאחשוב במה שאמר הנביא על מיתת בלשאצר קומו השרים משחו מגן ר״ל שעתה יצטרכו למשוח המגן כי לא יצאו למלחמה תמיד כמו שהיו עושים קודם זה . ואחר זה שב לשבח יהונתן ושאול בענין הגבורה ולזה אמר כי קשת יהונתן לא נסוג אחור מדם החללים מחרב גבורים כי לעולם הכל היה מנצח וחרב שאול לא היתה שבה ריקם שלא ינצח אויביו במלחמה : ובמותם לא נפרדו . אמר זה מפני מותם יחד במלחמה : (כד) בנות ישראל אל שאול בכינה . אמר זה כי מרוב הצלחתו על הפלשתים היו ישראל בשלוה בימיו ולא שללו אותם אויביהם בימיו ולזה היה זה אל שילבשו בנות ישראל שני עם עדנים ויעלו עדי זהב על לבושן : (כה) יהונתן על במותיך חלל . ר״ל איך היה זה שיהיה על במותיך חלל עם רוב גבורתך : (כו) נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים . ר״ל שיותר חזקה ויותר נפלאה היתה אהבת יהונתן לדוד מאהבת הנשים לאהוביהן שהיא אהבה חזקה מאד עד שכבר יכה אותה ויקללי ולא תפיל מפני זה מאהבתו לו דבר : (כז) איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמ׳ . ר״ל שבאבדן שאול ויהונתן כאילו אבדו כלי מלחמה כי הם היו כלי מלחמת ישראל על שונאיהם או רצה בזה איך נפלו גבורים ותקיפים כשאול ויהונתן ואיך אבדו כלי המלחמה אשר בידם שלא השתמשו בהם להשחית בשונאיהם ולא להגן על עצמם :

והתועלות המגיעות מזה הספור הם אלו : הראשון הוא במדות . והוא שראוי לאדם שלא ימסור עצמו לסכנות הלא תראה כי יונתן בהכותו נציבי פלשתים אשר בגבע בנימין כמעט שסכן כל ישראל לולי ה׳ שהיה לו ואין ראוי לאדם לסמוך על הנס כ״ש עם מה שהיה רואה מספקד כלי המלחמה מישראל עד שלא נמצא חרב וחני׳ כי אם ביד שאול ויהונתן : השני הוא להודיע כי אין מעצור לה׳ להושיע ברב או במעט הלא תראה כי יהונתן לבדו עם נושא כליו נצחו כל מחנה פלשתים והחרידוהו באופן שהיתה חרב איש באחיו : השלישי הוא במצות והוא להודיע שאין ראוי לעבור על דברי הנביא הלא תראה כי שאול מפני שעבר על דברי שמואל נענש בשלא נתקיימה לו המלוכה כי אם זמן קצר : הרביעי והוא בדעות הוא להודיע כי ההודעה בדברים העתידים תגיע גם להמון אבל באופן חלוש ולזה ילקח ראיה מספוריהם ודבריהם על העתיד להיות ובזה האופן לקח יהונתן ראיה מדברי הפלשתים באמרם עלו אלינו על מה שעתיד לבא על הפלשתים מישראל ובזה האופן ג״כ באר הש״י לגדעון מה שעתיד לבא על מחנה מדין כמו שצוהו שירד הוא ופורה נערו אל המחנה וישמע מה ידבר : החמישי הוא במדות הוא שראוי לאדם שינהג זריזות בפעולותיו בעת המצאו נעזר בהם מהש״י ולזה תראה שהשביע שאול את העם שלא יאכלו לחם עד הערב כדי שינהגו בזריזות להכניע הפלשתים בהיות לאל ידם וכבר נמצא שהסכים הש״י בזאת ההשבעה ולזה לא ענהו בשאלו בה׳ מגד מה שעבר יהונתן על זאת השבועה : הששי הוא להודיע כי בחיק יוטל את הגורל ומה׳ כל משפטו ולזה נמצא בו מן האמת מה שנתפרסם מזה הספור וזולתו וזה כי כבר נפל הגורל על יהונתן שהיה החוטא בזה הענין : השביעי להודיע כי השלים על המשפט והוא המלך ראוי שלא ישא פנים לשום אדם עד שיאמר לבניו שלא ידעם ולזה תמצא שנשבע שאול כי מות יומת יהונתן ולולי יד ישראל עמו היה ממית אותו שאול : השמיני הוא להודיע עוצם רצון הש״י לכלות את עמלק בהיות לאל יד ישראל לנצחו כי גלוי לש״י עוצם שנאת העם הזה את ישראל וזה אולי יהיה סבה במוט רגלי ישראל שישחיתום ולזה התחכם הש״י להשחיתם בעת הצלחת ישראל ולזאת הסבה צותה התורה שנזכור את אשר עשה לנו עמלק מצורף לזה מה שרצה הש״י לכלות בעלי האמונות הנפסדות הרעות כדי שלא נלמד ממעשיהם ולשתי אלו הסבות צוה השם שלא ישאירו מהם שריד ופליט ושלא יהנו כלל מנכסיהם ברוך אשר לו נתכנו עלילות הלא תראה מחשבת המן האגגי להשחית כל ישראל במוט רגליהם והנה היה כפשע בינם ובין המות לולי ה׳ שהיה להם : התשיעי הוא להודיע בכל עוז ולהציל מי שגמל לאדם חסד באופן שלא יגיעהו נזק ולזה ספר שהשתדל שאול שיסור הקיני שהיה מבני חותן משה מתוך עמלק שמא בעת המלחמה יוזקו במקרה עם העמלקים : העשירי הוא להודיע שאין ראוי לעבור על מצות הש״י על יד נביאו הלא תראה איך נענש שאול במה שעבר על דברי שמואל בדבר עמלק שהיה זה סבה להמיתו בלא עתו : האחד עשר הוא להודיע שאין הש״י חפץ בזבחים ועולות אך רצונו שישמעו אל דבריו ולא יצטרכו אל הקרבנות כ״ש שאין רצונו שיחטא האדם למען מצא מה שיזבח ממנו לה׳ כמו הענין במה שעשה שאול וישראל במה שלקחו משלל עמלק כי שמוע בקול הש״י הוא יותר טב מהקרבת זבח כמו שאמר הנה שמוע מזבח טוב : השנים עשר הוא בדעות והוא להודיע על צד הרמז מאי זה צד בא החסרון בקסם ותרפים והוא דבר עמוק מאד לפי מה שהתבאר מדברינו בששי מספר מלחמות ה׳ : השלשה עשר הוא בדעות והוא להודיע עוצם אבירות לב שמואל וגבורתו עד שלא ירא מלדבר קשות כאלה לשאול עם היותו מלך והרג אגג בדרך אכזריות באופן הנזכר פה לשלם לו מדה כנגד מדה ולמלאת מצות הש״י כי אלו התכונות ראוי שתהיינה לנביא ר״ל שלא יירא משום אדם אך יכוין למלאת מצות השם בכל עוז : הארבעה עשר והוא במדות הוא להודיע שאין חסרון לנביא אם יאמר כזב בצד מה למלט נפשו הלא תראה שהש״י נתן עצה לשמואל שיאמר לזבוח לה׳ באתי ואע״פ שאמ׳ שלא בא כי אם למשוח למלך אחד מבני ישי : החמשה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמוך על הנס ואע״פ שהוא שלם מאד והוא דבק בש״י הלא תראה כי שמואל עם גודל מעלתו ירא שיהרגהו שאול ולקח עצות איך ימלט מזה במה שאמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולא נסמך על הנס אע״פ שהיה הולך במצות הש״י כי רצון הש״י שישתדל האדם בסבות הראויות בהצלתו כי המופת לא יעשהו הש״י כי אם במקומות ההכרחיים ולזה אמרו ז״ל למען יברכך ה׳ אלהיך יכול בטל ת״ל בכל אשר תעשה וכבר הרחבנו המאמר בזה בבאורנו לדברי התורה ובספר מלחמות ה׳ : הששה עשר הוא להודיע כי לא אשר יראה האדם הוא האמת כי ישי לא חשב שיהיה ראוי למלוך בנו קטן ולזה לא הביאו הביתה להעבירו לפני שמואל והוא אשר בחרו השם לבד ולזה אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה : השבעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי למי שימלוך שיהיה תארו נאות לאדנות כדי שיחזו עיני כל איש ביופיו ויהיה מפני זה נכבד בעיניהם ויאהבוהו ויכנעו לעבודתו ואילו היה מאום בעיניהם ימאסוהו ולא ייראו ממנו ותפסד הכונה אשר בעבורה היתה המלוכה ולזה ספר בשאול שכבר היה משכמו ומעלה גבוה מכל העם וספר בדוד שכבר היה אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי ולזה היה תארו נאות לאדנות : השמונה עשר הוא להודיע הרושם הנפלא שיקח האדם בהפך ענינו אל שיהיה מלך כ״ש בהמשחו על יד נביא הלא תראה כי שאול תכף שנמשח למלך נהפך לאיש אחר וכן הענין בדוד שכבר ספר ואמר ותצלח רוח ה׳ אל דוד מהיום ההוא ומעלה וזה דבר ראוי לפי שרשי התורה כי פעלות המלך מסודרות באופן מה מהש״י ולזה אמר שלמה פלגי מים לב מלך ביד ה׳ אל כל אשר יחפוץ יטנו כי אין מן הראוי שיהיה בבחיר׳ המלך להשחית עמו אם ירצה כי גבוה מעל גבוה שומר : התשעה עשר הוא להודיע איך עמקו מחשבות השם שסבב בהבאתו רוח רעה על שאול שיתקרב דוד למלכות והיה זה סבה להביא עליו המלוכה בקלות מאד מה שראו ישראל טוב הצלחת דוד במלחמות ובכל עניניו ולזה היה הוא המוציא והמביא את ישראל גם בהיות שאול מלך : העשרים הוא להודיע כי מברכת האיש המושגח מהש״י אדניו כי רצון האיש המשרת ותשוקתו הוא שיתברך אדניו ומזה הצד תבא הברכה לאדון מצד המשרת ולזה ספר בענין שאול כשהיתה רוח אלהים רעה מבעתתו כי דוד הוא מושגח מהש״י ולזה יתכן שבסבתו תסור מעל שאול זאת הרעה ולזה ספרו מענין דוד עם היותו יודע לנגן שהוא איש מצליח והש״י עמו : העשרים ואחד הוא להודיע שאין ראוי לבא לפני המלכים והסגנים בידים ריקניות ולזה ספר ששלח ישי לשאול ביד דוד בנו חמור לחם ונאד יין וגדי עזים ולזה צותה התורה לפרסם לאנשים ממשלת השם עליהם שבבואם לראות פניו לא יבאו בידים ריקניות אמר ית׳ לא יראו את פני ה׳ ריקם : העשרים ושנים הוא להודיע שהשולח מנחה אל המלכים אין ראוי שיבזבז בה מאד מממונו למען תהיה מנחה ראויה אל המלך אבל יספיק שתהיה המנחה מאד ראויה ביחס אל הנותן ולזה ספר ענין זאת המנחה שהיתה קטנת השיעור ביחס אל המלך וכן תמצא ביעקב ששלח ביד בניו למצרים לאדני הארץ מנחה מעוטה אך היתה מהמשובחים שבמינים ואם היה בזה תועלת אחר ג״כ כמו שבארנו שם בבאורנו לדברי התורה :

העשרים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על כחו וגבורתו כי לא בכח יגבר איש אך מה׳ מצעדי גבר כוננו הלא תראה כי גלית הפלשתי עם רוב גבורתו וחוזק כלי מלחמתו נפל בעזר השם ביד דוד שהיה נער ובזולת כלי מלחמה : העשרים וארבעה הוא להודיע עוצם אבירות לב דוד וקנאתו לה׳ על דבר גלית ואיך שם נפשו בכפו לנקום את נקמת ה׳ כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם : העשרים והחמשה הוא להודיע כי הבוטח בה׳ ישוגב ולזה תמצא כי כששמע שאול עוצם בטחון דוד בה׳ בעת שיצלח דוד הפלשתי ולזה א״ל שאול וה׳ יהיה עמך : העשרים וששה הוא להודיע שעם הבטחון בש״י ראוי לעשות מה שאפשר שיגיע בו התכלית המכוון ביותר שלם שאפשר ולזה תמצא שהשתדל שאול שילבש דוד כלי המלחמה באופן ראוי להלחם עמו וגם דוד הסכים בזה עד שראה כי לא יועילו לו כי לא נסה ללכת באלה וההשתמשות באותם הכלים יצטרך להרגל ולזה לקח דוד מה שנסה ללכת בו עם שיתכן לו בו יותר להכות את גלית מרחוק עם שכבר שם בה׳ מבטחו שיהיה לו לעזר בהכאת גלית : העשרים ושבעה הוא להודיע כי להמון קצת השפעה אלהות בידיעת העתידות וזה אמנם יהיה במה שיסכימו בו רבים מהדברים העתידים ולזה תמצא שכבר התפעל שאול זה האופן מה פעלות מדברי הנשים שהיו אומרות באלו השירים שיורה מה שכבר תהיה לדוד המלוכה והוא אמרם הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ולזה לא הוכיחן שאול על זה המאמר אבל היה שונא את דוד ואורב לו להפילו בדרך שלא יעשוק המלוכה ממנו ומזרעו והנה זאת המדרגה מההודעה יקראו רז״ל בת קול ואחשוב שהוא חלק מה מהקסם השלם ומהיותר צודק ממנו וזה יתבאר עם קצת עיון ממה שבארנו בששי ממלחמות ה׳ מענין הקסם : העשרים ושמנה הוא להודיע כי אשר יאהב ה׳ יוכיח כי הוא הנאהב והנשמר הלא תראה איך היה מצליח דוד בכל עניניו ואיך שמרו הש״י מכל מה שחשב להפילו בו שאול מהרע לא הועילו לשאול בתחבולותיו : העשרים ותשעה הוא להודיע כי עצת ה׳ היא תקום עד שכל מה שיעשהו האדם לחלוק עליה יהיה כלי להגעתה ולזה תמצא שכמעט כל מה שעשה שאול כנגד דוד היה כלי אל שתהיה לדוד המלוכה בקלות יותר כי מה ששמהו לשר אלף יוצא ובא לפני העם היה סבה אל שאהבו אותו מאד כל ישראל

ויהודה

ויהודה בראותם טוב הצלחתו וזה היה סבה אל שהגיע אל דוד המלוכה בקלות במעט סבה אחרי מות איש בושת בן שאול כמו שנתבאר שם ואין ספק במה שחשב להפילו ביד פלשתים כי כבר נתברר ממנו טוב הצלחתו של דוד על אויביו והנה מה שהרג שאול נוב עיר הכהנים בעבור דוד היה גם כן סבה להוסיף שמירה לדוד כי זה היה סבה שבא אביתר הכהן לדוד עם האורים והתומים והיה דוד נשאל בה' בכל מעשיו ולשאול לא היה דרך אל שיהיה נשאל בה' וכן מה שהוכרח דוד לברוח מפני שאול ולבא בארץ פלשתים כי מפני זה נשתלשל הענין שהיה לדוד צקלג והיו נלחמים תמיד דוד ואנשיו עם אויבי ה' והיה דוד שולח מהשלל לישראל והנה המלחמות ההם הי' כלי להגיע לדוד המלוכה כי אז נתברר לישראל טוב הצלחתו עד שבמתי מעט נלח רבים ובשאול וזרעו נפלו ביד פלשתים עד היות יד כל ישראל עמו וכן מה שנתן מיכל בתו לדוד לאשה להפילו ביד פלשתים היה כלי אל מה שנשמר דוד מנפול ביד שאול כמו שנתבאר בזה הספור. וראוי לכל אדם להתנהג במדת הענוה והשפלות הלא תראה כי דוד היה משפיל עצמו מאד ואומר שאינו ראוי לקחת בת מלך ואע"פ שכבר היתה לו מן הדין מפני הכותו את גלית והנה טען תחלה מפני שפלות מדרגתו ושפלות משפחתו ואחר זה טען מאד היותו עני ולא יוכל לתת מוהר ומתן לבת המלך לפי הראוי לה: השלשים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מסרב מאד במה שיבקשו ממנו הגדולים ולזה תמצא כי דוד היה מסרב תחלה לקחת את בת המלך מאד מה שזכר שהוא בלתי ראוי לה וכאשר ראה שעם כל זה היה חפץ המלך שיתחתן בו נתרצה להתחתן בו והראה לשאול טוב הצלחתו עד כי הביא לו מאתים ערלות הפלשתים תחת מאה ששאל כדי שיתרצה בו שאול יותר: השלשים ואחד הוא להודיע שראוי למי שיבקש תכלית מה שלא יקצר בהגעתו בכל הסבות אשר ישלם בהם התכלית ההוא ביותר שלם שבפני' ולזה תמצא שלא הספיק במיכל מה שהורידה דוד בעד החלון כדי שימלט מיד אבי' בעיברת כי אולי ירוה המלך וירדפוהו וישיגוהו אבל חברה אל זה סבות אחרות והם שכבר שמה התרפים אל המטה וכביר העזים מראשותיו כדי שכבא עבדי שאול אליה תוכל לומר להם כי חולה הוא ויניחוהו זמן מה או אולי יתפייס שאול בזה ולא ישתדל עוד להרגו כי אז יראה כי אזלת יד ואולי ה' ינסנו או אולי יתחרט שאול על החמה הזאת ויניחהו ובין כך ובין כך יהי' פנאי לדוד לברוח ולהרחיק מהמקום ההוא בדרך שלא יפול ביד שאול וינצל ולזאת הסבה גם כן תמצא שלא הספיק ליהונתן במה שרצה לגלות לדוד אם דעת אביו להמיתו אלא אם לא שיזקק עמו הענין ואחר כך יגלהו לדוד כי אולי לא ימצא דרך שיוכל לדבר בסוד עם דוד להודיע אליו תשובת אביו לו ולזה תמצא כי בפעם הראשונה יעץ יהונתן לדוד שיסתר בשדה אחד וישתדל יהונתן לדבר עם אביו בשדה ההוא בעצמו מענין דוד לבקש מלפניו כי לא ימיתהו בדרך שיוכל דוד לשמוע הדברים ההם ואם לא יוכל לדבר עמו במקום שישמע דוד דבריהם יקל ליהונתן ללכת במקום שנסתר בו דוד להסך את רגליו ואז יודיע לדוד כל כונת אביו ובפעם שנית לא הספיק ליהונתן זה כי ראה שאם היה אמת מה שספר לו דוד לא יוכל יהונתן לבטוח שלא יהרוג שאול כשיבטיח אותו שלא יהרגהו כי כבר הבטיחו על זה הענין תחלה ולזה התחכם יהונתן למצוא דרך יוכל בה להודיע לדוד כונת אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין יריית החצים אשר יתבאר לנערו אם יצטרך דוד לברוח ולמלט את נפשו אם לא כי אולי לא ימצא דרך יוכל להודיע לדוד כונת שאול אביו מה היא ולזה עשה התחבולה מענין לבא אל דוד לדבר עמו מזה הענין ולזאת הסבה גם כן תמצא שהעלי' דוד היותו בורח גם מאחימלך הכהן ואע"פ ששאל לו באלהים אם יגלה דרכו כי אולי אם יגלה לו זה יהיה סבה שיפול דוד ביד המלך ולזאת הסבה לא לקח דוד עמו אחד מאנשיו בברחו: השלשים ושנים הוא במצות והוא שאע"פ שכל מצוה נדחית מפני פקוח נפש הנה אם לא היה מפני הדחית המצוה סבה בעצמותם להציל העובר עליה מן הסכנה אף על פי שתהיה סבה לה במקרה אין ראוי לדחותה בזה האופן ולזה לא התיר אחימלך לדוד ולנעריו לאכול לחם קדש בטומאה כמו שבארנו במה שקדם: השלשים ושלשה הוא להודיע כי ראוי לאדם שיעשה כל התחבולות שאפשר להציל עצמו ולזה תמצא שהתהולל דוד ביד עבדי אכיש מלך גת והוריד רירו על זקנו כדי שיחשבו שכבר נשתגע ולא יחשדוהו כמרגל גם לא ישתדלו לתפשו מפני היותו שר וגדול בישראל כי יחשבו בראותם שגעונותיו שלסכלותו נטרד ממעלתו ולזה היה סבה אל שיציל דוד נפשו מיד אכיש מלך גת ועבדיו: השלשים וארבעה הוא לבאר שכבר נתקיים ייעוד הש"י לבית עלי בהריגת נוב עיר הכהנים עם שזה היה כלי שסרה הכהונה הגדולה מבית עלי כי לא נשאר מזרעו כי אם אביתר ובו סרה הכהונה מבית עלי ונתנה לצדוק כמו שנתבאר בספר מלכים ולזה לא מצאנו שנענש שאול בהריגת נוב עיר הכהנים אעפ"י שלא היתה שם סבה תביא להרגם בזה האופן כי גם אחימלך לא חטא כנגד שאול כמו שספר לו כ"ש שלא חטאו לו כל בית אביו שהרג עמו ולזה תמצא שלא נזכר זה החטא עם החטאים שזכר שחטא בהם שאול כי ה' הסיתהו בו לקיים ייעודו: השלשים וחמשה הוא להודיע עוצם קנאת דוד בעושי החמס עד שעם היותו ירא מאד מפני שאול התעורר להציל יושבי קעילה מיד שוסיהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה לשלם ולמנהיג: השלשים וששה הוא להודיע עוצם השגחת השם באוהביו וזה שכאשר היה שאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו לתפשם תכף סבב השם שהוכרח שאול לסור מעל דוד למלט הארץ מיד פלשתים ואחר זה כאשר ירדפו שאול סבב הש"י שנפל ביד דוד בדרך שהיה דוד יכול לשיק לו וזה היה בהיותו שאול במערה ואחרי כן בהיותו שוכב ישן במעגל ׳

השלשים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שלא יהיה דוחק את השעה אבל ימתין עת הראוי ולזה תמצא שאע"פ שכבר נפל שאול ביד דוד והיה רודפו לא הסכים דוד להרגו אבל קוה שאיש אחר ינקום נקמתו ממנו או הש"י או יבא יומו למות וימלוך דוד: השלשים ושמנה הוא להודיע שראוי למי שהוא חושק תכלית מה שלא ישתדל בהגעתו במה שאפשר שיקרה לו ממנו נזק ולזה תמצא כי דוד אעפ"י שהיה מותר לו להרוג שאול כי כבר היה רודפו והיה זה כלי אל שתהיה המלוכה לדוד לא הסכים בהריגתו פן יהיה זה מביא האנשים להקל בהריגת המלכים ויביא זה להגיע נזק לדוד או לזרעו כי כבר משחו הש"י למלך על ישראל על יד שמואל נביאו ולזאת הסבה הרג דוד האיש העמלקי כאמרו שכבר הרג שאול והרג הורג איש בשת בן שאול: השלשים ותשעה הוא להודיע שאין ראוי שיתנהג האדם במדת הכילות והכלביות ר"ל ההדמות לתמונת הכלב שלא יניח שאר הכלבים לשאר בבית אשר הוא בו פן ימעיטו מזונו, הלא תראה מה שקרה לנבל מעולם הכילות שהיה לו אשר כמעט היה סבה לאבוד נפשו ונפש ביתו, לולי היתה חכמת אביגיל: הארבעים הוא להודיע שראוי למי שיפחד מיד שתקיף ממנו לפייסו ברבוי הדורון כמו שעשה יעקב לפייס עשו וכן עשתה אביגיל לפייס דוד, כי הפליגה מאד בזה הדורון מפני ידיעתה חוזק הכעס שהיה ראוי שיהיה לדוד על דבר בעלה כי הוא שלם לו רעה תחת טובה וחרפו וגדפו מאד ולזה אמרה הכפרה פניו במנחה הגדולה הזאת ואחר כן אבקש ממנו זה דרך תחנה ובקשה: הארבעים ואחד הוא להודיע שמי שירצה לפייס מי שתקיף ממנו לעת כעסו חזק ראוי לו שיתחיל דבריו בדרך מן הפיוס שיתרצה הכועס להטות אזניו אל דבריו ושיסדר דבריו באופן מן החכמה שתשלם לו ההצלה מהרע שחשב לעשות לו הכועס עליו ולזה התחילה אביגיל דבריה בזה האופן שהיא אמרה שבה העון הזה כדי שיתפייס דוד קצת פיוס בהודאתה זאת שהודת שחטאה לו כי מודה ועוזב ירוחם ואחר כן בארה לו שאין ראוי שיתפעל כל זה ההפעלות מאיש פחות כנבל אם הפיח דברים כנגדו כי רוע תכונת לבו ופחיתותו סבבו זה והנה היה בזה המאמר מהפיוס לדוד מה שלא יעלם ואחר זה התנצלה לדוד ובארה לו שלא היה לה אשם בזה ונשבעה בשם יתברך כדי שיאמין לדבריה יותר והנה היה מהחכמה עוד בדבריה אלה שהיא לא רצתה להראות לדוד שתירא ממנו שישחית נבל וביתו אבל הניחה הענין דרך הנחה שהשם יתברך שמר דוד מעשות זה החטא רוצה לומר שיבא בדמים לשפך דם חנם ולהראות שהוא סומך על גבורתו בדרך שתושיע ידו לו לפי מחשבתו כי זה על האמת חטא עצום ונכלל עוד מהפיוס בדבריה אשר זכרה מרדפי דוד דרך כלל שהש"י יקלע נפשם בכף הקלע ונפש דוד תהיה צרורה בצרור החיים עם הש"י לפי שלא תמצא הרעה מימיו וכאילו הזהירה בזה עוד דוד שלא יאבד ממנו המלוכה שנתן לו הש"י מפני חטא כזה כמו שעשה שאול שהסיר ממנו המלוכה מפני החטאים שחטא כמו שנזכר במה שקדם ולהראות עוד שהיא לא היתה יראה מדוד שיעשה זה הרע שאלה ממנו שיזכר לה זה החסד שעשתה לו בעת שייטיב ה' לו והיתה לו המלוכה כי אז תהיה לאל ידו לשלם לה גמול כפעל כל אשר גמלתהו ולזה נתן דוד תודה לש"י אשר שלחה לפניו למנעו מזה החטא וברך טוב טעמה כי כבר סדרה דבריה בתכלית השלמות כמו שבארנו: הארבעים ושנים הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיסמך על הנס אף על פי שרואה תמיד עיני אלהיו בו לשמרו אבל ראוי שיתרחק מן הסכנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שברח דוד בארץ פלשתים מפני ראותו שאי אפשר שתשלם לו השמירה בארץ ישראל בזולת סכנה כי תמיד היה שאול רודפו: הארבעים ושלשה הוא להודיע עוצם אהבת דוד עמו כי גם בעת שברח מארץ ישראל והיה בארץ פלשתים היה נלחם מלחמות ה' בשונאי ישראל והיה מכלה אותם לא יחיה איש מהם והיה מחכמת דוד שעשה הענין באופן שחשב אכיש כי דוד היה רודף ישראל והורגם ובזה בטח בו יותר לחשבו כי הבאיש הבאיש בעמו ישראל ולזאת הסבה השתדל דוד שלא ישב את אכיש בעיר המלוכה: הארבעים וארבעה הוא בדעות והוא להודיע כי הודעת העתידות תגיע לאדם מצד ההשגחה האלהית ולזה ספר שלהיות שאול לא ענהו ה' אפי' על יד אחד מבני הנביאים וכל שכן שלא ענהו בחלומות הצודקים ולא באורים כי אף על פי שנודה שהיו שם אורים ותומים הנה לא היה שם כהן ראוי שיהיו נשאלים באורים ותומים כי כבר המית שאול השלמים מהכהנים אשר היתה להם הכהונה הגדולה בהרגו נוב עיר הכהנים ולא היה שם כהן גדול כל שכן שלא היה שם כהן גדול שרוח הקדש שורה עליו שיתכן שיהיו נשאלים באורים ותומים ולזאת הסבה תמצא שלחטא יהונתן בעברו על שבועת אביו לא ענה השם יתברך אל שאול בהיותו נשאל באורים ותומים ושאול הרגיש אז כי החטא גרם לו שלא יענהו ה' ולזה חקר על פי הגורל במה היתה החטאת הזאת היום ומזה המקום התבאר שהוא אפשר שיעלים הש"י מהנביא קצת העתידות מצד האנשים אשר יקחו תועלת בהודעה ההיא: הארבעים וחמשה הוא להודיע איך שלם השם יתברך לשאול את גמולו הוא הרג נוב עיר הכהנים ובא עת שהרגיש במה שנפקד ממנו בהריגתם עד שהוכרח לנטות אחר הדברים הפחותים והם האובות אחר שכבר הרחיקם ובערם מן הארץ למען תגיע לו איזו הודעה בענין המלחמה: הארבעים וששה הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר האדם עם הרשעים הלא תראה כי בהתחבר דוד עם פלשתים למלחמה פרץ הש"י מעשיו והיה זה סבה אל שנשרפה צקלג ונשבו הנשים והטף אשר בה והנה להשגחה על דוד סבב הש"י שלא הסכימו סרני פלשתים שילך אתם דוד במלחמה כי יראו פן יעשה

ת"י מרחמת תרתין נשין ר"ל שתי הנשים שהיו לו לדוד אביגיל ואחינועם ואדוני אבי ז"ל פירש מאהבי' נשים למה שהם אוהבו' בין בעליהם בין בניהם שאהבתן חזקה להם: (כז) ויאבדו כלי מלחמה. כל כך נפלו גבורי' כאלו אבדו כלי מלחמתם או פירושו שאול ויהונתן שהיו כלי מלחמתן של ישראל מתו: (יד) וימשחו שם את דוד. ואעפ"י שכבר היה נמשח ע"י שמואל אעפ"י כן בעת שקבלוהו עליהם למלך משחוהו: ויגידו לדוד לאמר אנשי יביש גלעד. פי' דבר אנשי יביש גלעד: אשר קברו את שאול. או הוא כמו הפוך אשר קברו אנשי יביש גלעד את שאול: (ו) הטובה הזאת. גמול הטובה הזאת: ויעבירהו מחנים. רצה להמליכו

שאול ויהונתן שהיו כלי זיין של ישראל: (ח) לקח את איש בושת. מקרא סי' דורש שעתידין שני מלכים לעמוד מבנימן שאמר לו הקב"ה ליעקב ומלכים מחלציך יצאו (בראשית לה יב) וכבר נולדו כל בניו חוץ מבנימן

פי' רבי' ישעיה

(ג) בערי חברון. כל הכפר נקרא על שם חברון והיו בו הרבה עיירות:

רלבג

התכולה להפילם ביד שאול למען יתרצה בזה אל אדניו והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקח עמלק ממנו ולקח מהם שלל רב וכנה היה בזה היה רב אל שהגיע המלוכה לדוד כראות ישראל הצלחתו כמו שזכרנו במה שקדם: הארבעים ושבעה הוא להודיע שראוי לאדם שישלח לחמו על פני המים להטיב לדלים הרעבים כי בזה מקנין התכונה הטובה בענין החמלה מה שלא יעלם עם שכבר יקרה שיגיע לנותן מהמקבל גמול טוב. על זה הלא תראה כי דוד בחמלתו על האיש המצרי שמצאוהו בדרך רעב ונמה האכילהו והשקהו ונתן לו פלח דבלה ושני צמוקים והיה זה סבה אל שהורהו מקום הגדוד שפשטו על צקלג והיה זה סבה אל שהציל דוד כל אשר לקחו עמלק: הארבעים ושבנה הוא להודיע שלא היה ראוי שיבטח האדם על מי שלא הי' מעמו הלא

ב א ויהי אחרי־כן וישאל דוד
ביהוה ׀ לאמר האעלה באחת ערי
יהודה ויאמר יהוה אליו עלה ויאמר
דוד אנה אעלה ויאמר חברנה׃ ל' חס'
ב ויעל שם דוד וגם שתי נשיו אחינעם
היזרעלית ואביגיל אשת נבל כ' חס' אל"ף
הכרמלי׃ ג ואנשיו אשר־עמו העלה י"א וכל ד"ס דכו'
דוד איש וביתו וישבו בערי חברון׃ ג'
ד ויבאו אנשי יהודה וימשחו־שם
את־דוד למלך על־בית יהודה ויגדו י"ג
לדוד לאמר אנשי יביש גלעד
אשר קברו את־שאול׃
ה וישלח דוד מלאכים אל־אנשי יביש
גלעד ויאמר אליהם ברכים אתם ג' כ' מ"ל וא' חסר
ליהוה אשר עשיתם החסד הזה עם־
אדניכם עם־שאול ותקברו אתו׃ כ' דנעמי ועמה כתיב
ו ועתה יעש־יהוה עמכם חסד ואמת
וגם אנכי אעשה אתכם הטובה
הזאת אשר עשיתם הדבר הזה׃ י"א חסר את
ז ועתה ׀ תחזקנה ידיכם והיו לבני־ ו'
חיל כי־מת אדניכם שאול וגם־אתי
משחו בית־יהודה למלך עליהם׃
ח ואבנר בן־נר שר־ ג'
צבא אשר לשאול לקח את־איש־

ואבדו מני קרבא׃ א והוה
בתר כן ושאיל דוד
במימרא דיי למימר האסק
בחדא מקרויא דבית
יהודה ואמר יי ליה סק
ואמר דוד לאן אסק ואמר
לחברון׃ ב וסליק תמן
דוד ואף תרתין נשוהי
אחינועם דמיזרעאל
ואביגיל אתת נבל
דמכרמלא׃ ג וגברוהי
דעמיה אסיק דוד גבר
ואנש ביתיה ויתבו בקרוי
חברון׃ ד ואתו גברי שבטא
יהודה ומשחו תמן ית
דוד למהוי מלכא על דבית
יהודה וחויאו לדוד למימר
גברי יבש גלעד דקברו
ית שאול׃ ה ושלח דוד
אזגדין לות אנשי יבש
גלעד ואמר להון בריכין
אתון קדם יי דעבדתון
חסדא הדין עם רבונכון
עם שאול וקברתון יתיה׃
ו וכען יעבד יי עמכון
טיבו וקשוט ואף אנא
אעביד עמכון טבתא הדא
דעבדתון פתגמא הדין׃ ז וכען יתקפן ידיכון והוו
לגברין גברין ארי מית רבונכון שאול ואף יתי
משחו דבית יהודה למהוי מלכא עליהון׃ ח ואבנר
בר נר רב חילא די לשאול דבר ית איש בושת בר

תחלה מעבר הירדן והעבירהו מחנים כי הוא מגוע גבול שני שבטים וחצי שהרי מחנים גבול בני גד וגבול בני מנשה ואף על פי שידע אבנר כי דוד נמשח למלך על ידי שמואל היה מתחזק להעמיד עדיין מלכות שאול כפי כחו. ובמדרש ויאמר אלהים אל יעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' אמרו מכאן דרש אבנר וקרב לאיש בשת בן שאול אמר הכתוב ומלכים מחלציך יצאו ועל בנימן נאמר שלא נולד עדיין ועד עכשיו לא עמד מבנימן אלא שאול לפיכך לקח איש בשת

אשר עמו י"א ופי' נמסר לעיל בסיפרא חלק א' סי' ט': איש וביתו ג' וסי' נמסר לעיל בספר' חלק א' סי' כ"ז: על בית ועל בית י"ג וסי' נמסר בסדר מדבר סיני ולקמן בסי' סי' י"ד: ברוכים ג' בקריאה ב' מלאים וחד חס' וסי' ברוכים אתם לה' כי חמלתם. ברכים אתם לה' אשר עשיתם החסד. ברוכים אתם לה' עשה שמים וארץ. דיבש חס'. וגם אנכי ה' בקריאה וסימני' נמסר בסדר וירא: והיו ו' בקריאה וסי' התחזקו והיו לאנשים פלשתים. תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל. והקיפו הלוים את המלך סביב דד"ה. גודו מתוך בבל. והקפתם על המלך סביב דמלכים. עזבו ערים ושכנו בסלע: שר צבא ג' דסמיכי וסי' ואבנר בן נר שר צבא אשר לשאול. ולעמשא תמרו. את עמרי שר צבא: ושארא שר צבא בשוא תחת הצד"י:

תולדות אהרן כאלה כאתה. זוכר לך לך

תראה כי הנער המצרי שהיה עבד לאיש עמלקי היה נקל בעיניו להפיל אדניו ביד דוד אחר שנשבע לו דוד שלא יסגירנו ביד אדניו ולזאת הסבה ג"כ לא הסכימו סרני פלשתים לבטוח בדוד: הארבעים ותשעה הוא להודיע שלא היה ראוי לאדם שיהיה אכזרי למשרתיו ועבדיו לעזוב אותם כשיחלו אבל ראוי שישתדל ברפואתם ובשמירתם כחזקת היד הלא תראה מה שקרה לזה האיש העמלקי בעבור עזבו הנער המצרי בחלותו: החמשים הוא להודיע כי בתחבולות יעשו להם החכמים מלחמה ולזה השתדל דוד לבא אל הגדוד תכף בעמדם בשת עד שנפלו בידם כלם זולתי מתי מעט שרכבו על הגמלים וינוסו: החמשים ואחד הוא להודיע שראוי למושל למשוך לב העם אליו בדרך שיאהבהו וגם בעת שיחטאו לו יראה להם שאין בלבו עליהם דבר כי בזה יקח הנפשות וימשכם לעבודתו הלא תראה כי דוד הקדים לשאול בשלום מאתים האנשים אשר פגרו מעבור את נחל הבשור להראות להם שאין בלבו עליהם דבר ואע"פ שלא הסכימו ללכת עמו להלחם עם הגדוד אשר השחית צקלג ולא די לו בזה אבל הסכים ג"כ שיקחו מן השלל חלקם ולזאת הסבה ג"כ שלח דוד מהשלל לזקני יהודה עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלחתו והיתה בזה הישרה נפלאה להגיע המלוכה לדוד: החמשים ושנים הוא להודיע איך הפליג הש"י אשר לו נתכנו עלילות להמציא הסבות שיגיעו דוד אל שתהיה לו המלוכה בקלות כמו שגזרה חכמתו ורצונו כי אם היה נהרג שאול לבדו הנה לחוזק אהבת דוד אל יהונתן לא היה יכול להסכים בעצמו לעשוק הממלכה ממנו ולזה מת יהונתן עמו וכבר נפלו ג"כ עמו קצה ישראל להראות להם אי זה הבדל יש בין דוד לשאול כי שאול עם היות מלך נפל הוא ועמו ביד פלשתים ודוד נצח במתי מעט עם רב כי זה ממה שיישיר ישראל אל שיתנו לדוד המלוכה: החמשים ושלשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישמח בנפול אויביו אבל ראוי שיהיה חרד בנפילת שר וגדול ויזכרו כי כבר יתכן שיקרה לו כך ולזה תמצא שקרע דוד את בגדיו ויספוד ויבכה ולם עד הערב על שאול תחלה להיותו היותר נכבד ואח"ז על יהונתן ואחר על עם ה' שהם בית ישראל ויקונן על שאול ועל יהונתן קינה נפלאה: החמשים וארבעה הוא להודיע שראוי לאדם שילמד דעת ממה שיכשיל זולתו ולזה תמצא כי מפני שראה דוד שנפסלו שאול ובניו על יד המורים אמר ללמד את בני יהודה קשת כי הוא כלי נשק מאד בענין המלחמה:

(א) ויהי אחרי כן וישאל דוד בה' לאמר וגו' עד וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת. זכר

מצודת דוד

של ישראל: ב (ג) בערי חברון. בהערים הסמוכים לחברון: (ד) אנשי וכו' אשר קברו. הוא הפוך וכמו אשר אנשי יבש גלעד קברו את שאול: (ו) הטובה הזאת. גמול הטובה הזאת: (ז) תחזקנה ידיכם. ר"ל התחזקו בעצמכם והיו לבני חיל ללחום מלחמתכם: כי מת אדוניכם שאול. שהיה לכם מעוז לעזור ללחום בעבורכם:

מצודת ציון

ותמוה כמו עשה פלא (שמות ט"ו): ב (ה) אנה. לאיזה מקום כמו אנה אנחנו עולים (דברים א'): (ו) ואמת. ענינו

בשת וימליכהו אל הגלעד וגו' : (ט) וימליכהו אל הגלעד . אל במקום על כמו אל ההרים לא אכל וזולתו המליכהו תחילה מעבר לירדן ובארץ ישראל : ואל האשורי ואל יזרעאל ועל אפרים ועל בנימן . ואחרי אשר אמר על ישראל כלו למה זכר אלה המקומות . יש לפרש כי בשובו ממחנים היה וזה היה אחרי מלחמת הנערים שסב אבנר אחרי המלחמה למחנים אל איש בשת ואז הסבירהו אל אלה המקומות הנזכרים עד שובו לביתו בארץ בנימן אבל על ישראל כלו המליכהו זולתי שבט יהודה ופי' האשורי כתרגומו דבית אשר ופי' ואל יזרעאל אינו יזרעאל זה אשר בנחלת בני מנשה : (יא) שבע שנים וששה חדשים . נמלא מלכות בעלה חמש שנים שהרי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים :

(יב) ממחנים גבעונה . עתה אומר כי אחר שהמליכו את איש בשת במחנים קודם שעבר הירדן לשוב לביתו היה מה שהיה ויצא אבנר עם עבדי איש בשת ללכת לגבעון שהוא ארץ בנימן ויצאו אליהם יואב ועבדי דוד ויפגשום על ברכת גבעון ונרא' כי דעת יואב היה להלחם עמם וראה כי רבים אשר אתם וחדל עד שאמר אבנר יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו : (יד) וישחקו . דרך שחוק יתגרו אלה עם אלה בחרבותיהם וגו' מי ידע מדרכי המלחמה יותר ודרשו רז"ל ולפי שעשה עם דם הנערים שחוק נענש ונפל בחרב : (טו) ולאיש בשת . די היה לו אם אמר שנים עשר לאיש בשת כמו שאמר שנים עשר מעבדי דוד אלא בא להודיע כי משבט בנימן היו הולכין עמו להמליכו : (טז) ויפלו יחדיו. כל אחד הרג את חבירו : חלקת הצורים . ת"י אחסנת קטיליא מן ותקח צפורה צר צור חרבו שעניינה חרב חדה ויש לפרש כמשמעו כמו והצורים נתנו ממנו ופירושו חלקת החזקים כי חזקים היו ובחזקה לחמו שלא התגבר אחד על חבירו

פי' רבי' ישעיה

(י) בן ארבעים שנה איש בושת בן שאול . יש קצת לתמוה היאך כתב לעיל ויהיו בני שאול יונתן וישוי ומלכי שוע ולא מנה את איש בושת והיה כל כך גדול . יש לומר אותם שלשה שמנה שם היו יוצאין עמו למלחמה ולפיכך מנה אותם ואיש בושת היה ממונה על ביתו ולפיכך לא מנאו : (טז) ויחזיקו איש בראש רעהו . פי' כל אחד תפש ראשו של חברו ותקע חרבו בצדו ומתו כולם יחדיו : חלקת הצורים . תרגמו אחסנת קטולייא . פירוש צורים כמו עשה לך חרבות צורים שתרגמו אזמלוון חריפין . וכן ותקח צפורה צר . וכן פרבות הוכיו כצר נחשבו ומפני שנהרגו כולם בחרב נקראת חלקת הצורים כלומר הרוגים בחרבות :

שאול ואעבריה למחנים:
ט ואמלכיה על דבית גלעד
ועל דבית אשר ועל דבית
יזרעאל ועל דבית אפרים
ועל דבית בנימן ועל דבית
ישראל כולהון: י בר
ארבעין שנין איש בשת
בר שאול כד מלך על
ישראל ותרתין שנין מלך
ברם דבית יהודה הוו
בתר דוד: יא והוה מנין
יומיא דהוה דוד מלכא
בחברון על דבית יהודה
שבע שנין ושתא ירחין:
יב ונפק אבנר בר נר ועבדי
איש בושת בר שאול
ממחנים לגבעון: יג ויואב
בר צרויה ועבדי דוד נפקו
וערעונון על בריכתא
דבגבעון כחדא ושרו אלין
על בריכתא מכא ואלין
על בריכתא מכא:
יד ואמר אבנר ליואב
יקומון כען עולימיא
ויתייכון קדמנא ואמר יואב
יקומון: טו וקמו ועברו
במנין תרי עסר מדבית
בנימן ומדאיש בשת בר
שאול ותרי עסר מעבדי
דוד: טז ואתקיפו גבר
בריש חבריה וחרביה בסטר חבריה ונפלו כחדא וקרא לאתרא ההוא אחסנת

ג' וחס' בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל וַיַּעֲבִרֵהוּ מַחֲנָיִם׃
ל' וחס' ל' ומ"ל ט וַיַּמְלִכֵהוּ אֶל־הַגִּלְעָד וְאֶל־הָאֲשׁוּרִי
וְאֶל־יִזְרְעֶאל וְעַל־אֶפְרַיִם וְעַל־
ל'.ג' כתי' ס' בִּנְיָמִן וְעַל־יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה׃
י בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה אִישׁ־בֹּשֶׁת
בֶּן־שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וּשְׁתַּיִם
שָׁנִים מָלָךְ אַךְ בֵּית יְהוּדָה הָיוּ אַחֲרֵי
דָוִד׃ יא וַיְהִי מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה
דָוִד מֶלֶךְ בְּחֶבְרוֹן עַל־בֵּית יְהוּדָה
שֶׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים׃
יב וַיֵּצֵא אַבְנֵר בֶּן־נֵר וְעַבְדֵי
כ' אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל מִמַּחֲנַיִם
כ' קדחס' וחד מ"ל דין מ"ל גִּבְעוֹנָה׃ יג וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעַבְדֵי
ג' דָוִד יָצְאוּ וַיִּפְגְּשׁוּם עַל־בְּרֵכַת גִּבְעוֹן
יַחְדָּו וַיֵּשְׁבוּ אֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה
וְאֵלֶּה עַל־הַבְּרֵכָה מִזֶּה׃
יד וַיֹּאמֶר אַבְנֵר אֶל־יוֹאָב יָקוּמוּ נָא
ל' וחד כל' מי' הסדה. ושחקו סס הַנְּעָרִים וִישַׂחֲקוּ לְפָנֵינוּ וַיֹּאמֶר יוֹאָב
ז' חס' יָקֻמוּ׃ טו וַיָּקֻמוּ וַיַּעַבְרוּ בְמִסְפָּר שְׁנֵים
ג' עָשָׂר לְבִנְיָמִן וּלְאִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־
שָׁאוּל וּשְׁנֵים עָשָׂר מֵעַבְדֵי דָוִד׃
ז' חס' טז וַיַּחֲזִקוּ אִישׁ ׀ בְּרֹאשׁ רֵעֵהוּ וְחַרְבּוֹ
כ' יען כנד בְּצַד רֵעֵהוּ וַיִּפְּלוּ יַחְדָּו וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם
כולהון חס' הַהוּא חֶלְקַת הַצֻּרִים אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן׃

מבנימן : (טז) חלקת הצורים . אחסנת קטיליא ע"ש החרבות כמה דאת אמר אף תשיב צור חרבו

רלבג

זכר שאחרי כן שאל דוד בה' אם יעלה באחת ערי יהודה ובאתהו התשובה בסוף שיעלה לחברון ושם משחוהו בית יהודה למלך עליהם וכבר אמר דוד לאנשי יבש גלעד שישיב להם גמול טוב תחת החסד אשר גמלו לאדוניהם לשאול להשתדל לקחת גויתו וגוית בניו מחומת בית שן וקברו אותם וזרזם שיחזקו ידיהם ויהיו לבני חיל למה שילום דוד מהמלחמות : (ח) והנה אבנר בן נר המליך איש בושת על שאר השבטים זולתי שבט יהודה שהיו אחרי דוד: (י) והנה זכר כי בן ארבעים שנה היה איש בשת בן שאול במלכו ושתים שנה מלך והנה אם לא מלך כי אם שתי שנים יתחייב אחד משלשה דברים אם שימתין אבנר להמליכו אחרי מות שאול חמש שנים וחצי תכף מיתת שאול כדי שלא יחזיק דוד בכל ממלכות ישראל והענין השני הוא שימתינו ישר' להמליך דוד עליהם אחרי מות איש בושת חמש שנים וחצי וזה גם כן רחוק מאד בעיני עם שכבר מצאנו גם כן שכבר נתרצו ישר' להמליך דוד עליהם גם בחיי איש בושת ולזה אלא יתכן שימתינו להמליכו אחרי איש בשת והענין השלישי הוא שיהיה קצת זה הזמן בין מיתת שאול ובין מלכות איש בשת ובין מלכות כל ישר' את דוד עליהם וזה ג"כ רחוק מפני הסבות הנזכרות בענינים הקודמים וידמה בעיני שאמרו ושתים שנה מלך הוא להעיר שמה שספר אחר זה מענין

כלה ג' כתיב ה' בסוף וסי' וימליכהו אל הגלעד. לכן ייליל מואב . בחצותיו חגרו שק . וכל ירמיה ויחזקאל ותריסר דכו' כתיב ת' בסוף במ"ג וסי' כי מקטנם ועד גדולם דירמיה. במארה אתם נארים: יקמו ז' חס' בקריאה וסי' במסרה רבתא :

תולדות אהרן בן ארבעים. עקרים מד פ' כו: שבע שנים. סנהדרין קז: יקומו נא הנערים. (פאה יו סוטה יז) :

מצודת ציון

ענינו כמו חסד וכן וחסב וכו' חסד ואמת (לקמן ט"ו) : (יג) ויפגשום. פגעו אלה באלה : ברכת. הוא מקום הבנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים וכן הברכה העליונה (ישעיה ל"ז) : (טז) ויחזיקו . אחזו בכח : חלקת הצורים . ר"ל מישור שנלחמו בה בחדודי חרב כי חלקת הוא ענין מישור כמו חלקת השדה (בראשית ל"ג) והצורים הוא ענין חדוד כמו

מצודת דוד

גם אותי משחו . כאומר לא נופל אנכי ממנו ואהיה גם אני לכם לעזר : (ח) ויעבירהו מחנים. שם היה מקום מוכשר להמליכו : (ט) ועל ישראל כלה . ר"ל בתחילה המליכו על אלו המקומות שזכר אחת לאחת עד שבאחרונה המליכו על כל ישראל זולת יהודה : (י) על ישראל . ר"ל על כל ישראל ומלך על כולם שתי שנים וחמשת השנים וששת החדשים הקודמים לא מלך עדיין על כל ישראל כ"א על המקומות שזכר למעלה ועוד אחת לאחת על מה מהמקומות וכל ימי משך מלכותו היה כחשבון שמלך דוד בחברון : (יג) ויפגשום . פגעו אלו באלו סמוך לברכת גבעון : (יד) וישחקו לפנינו . ר"ל יתגרו מלחמה אלה באלה דרך שחוק לראות מי מהם יותר מלומד מלחמה : (טו) ויעברו . את ברכת המים כי היו אלה מזה ואלה מזה : לבנימן . מבני בנימן עבדי איש בושת : (טז) רעהו . הבא ללחום למולו : וחרבו . לההכו נפש : ויפלו יחדיו . כי הרגו זה את זה :

ותפי

חבירו אלא כלם נהרגו כאחד איש על יד אחיו : (יח) ועשהאל קל ברגליו. ספר זה כי בטח בקלותו לרדוף אחרי אבנר מה שלא עשו כן האחרים ולא הבין כי לא לקלים המרוץ : הצבים. ביו"ד אחד לבד ויו"ד הרבים נעלמה מהמכתב : (כא) ואחוז לך אחד מן הנערי'. לחברתך שישוב עמך ואם אתה ירחמנו : קח לך את חליצתו. פי' כלי מלחמתו וגם אתה לא תהרגנו : למה אככה ארצה. כתרגומו אקטלינך ואירמינך לארעא : (כב) ואיך אשא פני. ואיך ארים פני אל אחיך להכותו כלא אנקם ממנו את אחיך : (כג) באחרי החנית. יש חניתו' שראש עץ החנית מחודד וגם ברזל מחודד עשוי לתקעו בארץ כמו שאומר בשאול וחניתו מעוכה בארץ ופעמים מכים בו לאחור שאין פונים אל הרודף להכותו בהסבת החנית אלא מכים באחרי החנית וכן עשה אבנר לא פנה אל עשהאל אלא הכהו באחרי החנית : אל החומש. פירשו רבו' ז"ל בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויים בו ות"י בסטר ירכיה : תחתיו. במקומו כמו ולא קמו איש מתחתיו ור"ל שלא הלך ולא זז ממקומו אחר שהוכה אלא מיד מת : ויעמדו. כאשר שמעו עבדי דוד הריגת עשהאל רדפו אחרי אבנר וכשהיו מגיעים אל המקום ההוא שמת שם עשהאל היו עומדים אבל יואב ואבישי לא עמדו עליו אלא רדפו אחרי אבנר : (כד) והשמש באה. כשהגיעו גבעת אמה באה השמש : גבעת אמה. נקראת הגבעה כן על ענין ידוע אצלם אולי היתה אמת המים נגד הגבעה : גיח. שם

רשי

חרטו (תהלי' ס"ט) : (כג) אל החומש. כמו דופן חמישית מקום שמרה וכבד תלויין שם ויונתן תירגם אל החומש בספר ירכיה : וימת תחתיו. ומית באתריה

פסוק

יז ותהי המלחמה קשה עד־מאד ביום
ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל
לפני עבדי דוד : יח ויהיו שם שלשה
בני צרויה יואב ואבישי ועשהאל ל'
ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים י"ג
אשר בשדה : יט וירדף עשהאל אחרי
אבנר ולא־נטה ללכת על־הימין ל'. ל'
ועל־השמאל מאחרי אבנר :
כ ויפן אבנר אחריו ויאמר האתה זה ל'
עשהאל ויאמר אנכי : כא ויאמר לו
אבנר נטה לך על־ימינך או על־ ל'
שמאלך ואחז לך אחד מהנערים ב' בזוגו
וקח־לך את־חלצתו ולא־אבה י"ג. ל'
עשהאל לסור מאחריו : כב ויסף עוד
אבנר לאמר אל־עשהאל סור לך
מאחרי למה אככה ארצה ואיך אשא ל'
פני אל־יואב אחיך : כג וימאן לסור ל' בסיפ' וכל קרי' דכו'
ויכהו אבנר באחרי החנית אל־
החמש ותצא החנית מאחריו ויפל־
שם וימת תחתו ויהי כל־הבא אל־ תחתיו ק'
המקום אשר־נפל שם עשהאל
וימת ויעמדו : כד וירדפו יואב ואבישי
אחרי אבנר והשמש באה והמה באו ב' זרחה על המים
עד־גבעת אמה אשר על־פני־גיח ל'

תרגום

קטליא די בגבעון : יז והוה
קרבא תקיף עד לחדא
ביומא ההוא ואתבר
אבנר ואנשי ישראל קדם
עבדי דוד : יח והוו תמן
תלתא בני צרויה יואב
ואבישי ועשהאל ועשהאל
קליל ברינגלוהי כחדא מן
טביא די בחקלא : יט ורדף
עשהאל בתר אבנר ולא
איתפני למיזל על ימינא
או על סמלא מבתר אבנר :
כ ואיתפני אבנר בתרוהי
ואמר האת דין עשהאל
ואמר אנא : כא ואמר ליה
אבנר איתפני לך על ימינך
או על סמלך ואיחוד לך
חד מעולימיא וסב לך
ית זרזיה ולא אבה
עשהאל למיזר מבתרוהי :
כב ואוסיף עוד אבנר
למימר לעשהאל זור לך
מבתרי למה אקטלינך
וארמינך לארעא ואיכדין
אזקוף אפי ואיחמי ליואב
אחוך : כג ולא אבה למיזר
ומחהי אבנר באחורי
מורניתא בסטר ירכיה
ונפקת מורניתא מאחורוהי
ונפל תמן ומית באתריה
והוה כל דאתי לאתרא
דנפל תמן עשהאל ומית וקימין : כד ורדפו יואב ואבישי בתר אבנר
ושמשא עלת ואינון מטו עד גבעת אמתא די על אפי גיח אורח מדברא

תולדות אהרן נטה לך. גיטין סח : ויכהו אבנר. סנהדרין מט :

רלבג

מענין אבנר ויואב לא היה כי אם אחרי שמלך שתי שנים ולזה יהיה דבק אמרו ושתים שנה מלך לאמרו ויצא אבנר בן נר ועבדי איש בשת בן שאול וגו' והנה בשתי השני' הראשוני' לא היתה מלחמה כלל בין דוד ובין זרע שאול וגם עתה לא היתה שם מלחמה זולתי מה שהעיר אבנר מענין המלחמה וזה לאות כי דוד לא הסכים לרדוף בית שאול וזרעו אך שמר לו השבועה שנשבע לו שלא ישמיד את שמו עם שכבר היה דוד מתעסק במה שהגיע לו מן ההצלחה ולא רצה למהר את הקץ להגיע לו במהירות המלוכה עד שרצה השם יתברך אשר לו נתכנו עלילות. והנה הקל אבנר בהריגת הנערים והיה גמולו מדה כנגד מדה והוא שכבר נפל בחרב בסוף הענין : (יט) והנה היה רודף עשהאל אחר אבנר להרגו במלחמה כי הוא היה בראש והמנהיג לאיש בשת ובנפלו תגיע המלוכה לדוד בקלות וכבר אמר לו אבנר שיסור מאחריו ויפהו לו על יד ימינו או על שמאלו ויאחז אחד מהנערים ויקח לו את חליצתו כי היה קשה בעיני אבנר להמי' את עשהאל וברואתו כי לא סר מרדוף אחריו הכהו אבנר באחרי החנית אל החומש והוא שכאשר הוכה האדם בו ימות בקלות והוא המקום שמרה וכבד תלויי' בו כמו שפירשו רז"ל והנה היה בחנית ההוא חץ משני צדדיו כדי שיוכל להכות בו לפניו ולאחריו : (כג) והנה דקר אותו בחנית ההוא עד שיצאה החנית מאחריו ויפול שם ומת במקומו או יהיה הרצון באמרו אל החומש כנגד הלב והוא מענין וחמושים עלו בני ישראל והרצון בו המושים מכלי זין וכן הלב כלי זין האדם כי ממנו תולדת החום הטבעי שהוא שומר מציאות האדם שיעור הזמן שאפשר בו שיחיה : (כד) והנה היו רודפים יואב ואבישי אחיו אחרי אבנר שהרג עשהאל אחיהם והעריבה השמש ונתחזק אבנר עם בני בנימין שהתקבצו אליו והיה גם כן עמם במקום חזק כי היו על ראש גבעה אחת אז קרא אבנר אל יואב שיסורו מרדוף איש מאחיו כי אם יגלתו או יעלתו כבר תהי' מרה באחרונה כמו שנתבאר מענין מלחמת השבטי' עם בנימין על דבר פילגש בגבעה ועניהו יואב כי אבנר היה סבת המלחמה במה שאמר יקומו

פי' רבי' ישעיה

(כג) אל החומש. בדופן החמישית. מקום שמרה וכבד תלויין שם : (כד) עד גבעת אמה. פי' שם מקום: אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון. פירוש גיח לשון הבטה כמו ואורב ישראל מגיח ממקומו ופתרונו מביט. אף כאן זה הגבעה היתה על פני הבטת דרך מדבר גבעון.

האתה זה ד' בקריאה וסי' האתה זה בני עשו ויאמר אני. האתה זה עשהאל. האתה זה עכר ישראל. האתה זה אדני אליהו : וקח י"ג בקריאה וסי' נמסר בסדר קרח :

מצודת דוד

(יז) ותהי המלחמה קשה. עם כי מתחלה קמו מתי מספר להלחם דרך שחוק סוף הדבר היה אשר נלחמו כלם בחזקה : (יט) ולא נטה. לא נטה מאחרי אבנר ללכת וכו' : (כא) נטה לך. כי הרודף אחרי מי ושב מאחריו הנה לקלון יחשב ולזה אמר לו אבנר אם מפני הכבוד לא תרצה לשוב מאחרי עשה זאת נטה על ימינך וכו' להיות נראה שלא אחרי רדפת כ"א אחר נער אחר ואחוז באמת אחד מן הנערים ולא תכנו נפש כ"א קח חליצתו ויחשבו הכל כי אחריו רדפת והשגתו : (כב) ארצה. להפול מת בארץ : ואיך אשא פני. להתהלל בו כי הלא אנקם מפניו : (כג) באחרי החנית. בהברזל המחודד אשר בו העשוי להקוע בארץ : אל החומש. אל צלע החמישית שהוא על הלב : ורז"ל אמרו מול מקום שכבד ומרה תלוין בו : מאחריו. כי חלפה גופו מעבר אל עבר : כל הבא. מאנשי דוד : ויעמודו. עמדו מתבהלים וחדלו מלרדוף : (כד) וירדפו. אבל יואב ואבישי רדפו עוד : דרך. רדפו דרך מדבר

מצודת ציון

כמו אף תשוב צור חרבו (תהלים פ"ט) : (יח) הצבים. מל' צבי בל' רבים : (כא) חלצתו. כן יקרא המלבוש וכן ויקח את חליצותם (שופטים י"ד) : ולא אבה. ולא רצה : (כג) תחתיו. במקומו : (כד) באה. שקעה

רדק

שם מקום: (כה) ויתקבצו. כשראו שהיו רודפים אחריהם התקבצו אותם שהיו הולכים ראשונים ובאו אחרי אבנר והיו לאגודה אחת להלחם עם יואב ופירוש אגודה שיהיה מקובצין יחד כאלו נקשרים ונאגדים זה בזה: (כו) הלנצח תאכל חרב. תרגם יונתן הלאפרש וכן תרגם אם ישמור לנצח לאפרש ופירוש לנצח ידוע כי הוא כמו לעולם. ופי׳ תאכל חרב תאכל חרבך בשר לנצח הלא ידעתי כי תאוחך לנצח למלחמה תהיה מרה באחרונה: (כז) כי לולא דברת. אם לא שדברי אתה יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו לא היתה מלחמה זאת היום ואתה החלות מלחמה זאת לא אני וכבר מאז מן הבקר ועד עתה נעלה העם איש מאחרי אחיו לולא דברת אתה כשראה יואב כי לא יכול עמהם כי התקבצו כלם תקע בשופר שיעמדו ולא ירדפו וכן עשה ויעמדו כל העם אשר עם יואב: (כח) ולא ירדפו. כמו ולא רדפו עתיד במקום עבר ורבים כמוהו: (כט) כל הבתרון. שם מחוז וגבול מעבר לירדן נקרא כן על ענין ידוע אצלם: (ל) ויקבוץ את כל העם. לפקוד אותם מי חסר מהם: ויפקדו. חסרו כמו ולא נפקד ממנו איש: תשעה עשר איש ועשהאל. לפי שהיה נכבד מהתשעה עשר לא כללו עמהם וכתבו בפרט: (לב) ויאור להם בחברון. כשהיה אור היום בבקר היו בחברון: (ג) כלאב. ובספר

דְגִבְעוֹן׃ כה וְאִתְכְּנִישׁוּ בְּנֵי
בִנְיָמִן בָּתַר אַבְנֵר וַהֲווֹ
לְסִיעָא חַד וְקָמוּ עַל רֵישׁ
רָמְתָא חֲדָא׃ כו וּקְרָא
אַבְנֵר לְיוֹאָב וַאֲמַר
הַלְאַפְרֵשׁ תִּקְטוֹל חַרְבָּא
הֲלָא יְדַעְתָּא אֲרֵי מְרִירָא
תְהֵי בְסוֹפָא וְעַד אֵימָתַי
לָא תֵימַר לְעַמָּא לְמִתַּב
מִבָּתַר אֲחֵיהוֹן׃ כז וַאֲמַר
יוֹאָב קַיָּם הוּא יְיָ אֲרֵי
אִילוּקְפוֹן מַלֵּילְתָּא אֲרֵי
בְּכֵין פּוֹן מֵעִידָן צַפְרָא
אִסְתַּלַּק עַמָּא גְּבַר מִבָּתַר
אֲחוּהִי׃ כח וּתְקַע יוֹאָב
בְּשׁוֹפָרָא וְקָמוּ כָּל עַמָּא
וְלָא רְדַפוּ עוֹד בָּתַר יִשְׂרָאֵל
וְלָא אוֹסִיפוּ עוֹד לְאַגָּחָא
קְרָבָא׃ כט וְאַבְנֵר וְגִבְרוֹהִי
הֲלִיכוּ בְּמֵישְׁרָא כָּל לֵילְיָא
הַהוּא וַעֲבָרוּ יָת יַרְדְּנָא
וַאֲזַלוּ כָּל בִּתְרוֹן וַאֲתוֹ
לְמַחֲנָיִם׃ ל וְיוֹאָב תָּב מִבָּתַר
אַבְנֵר וּכְנַשׁ יָת כָּל עַמָּא
וּשְׁגוֹ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעַת
עֲסַר גַּבְרָא וַעֲשָׂהאֵל׃
לא וְעַבְדֵי דָוִד קְטָלוּ
מִדְבֵית בִּנְיָמִן וּבְגַבְרֵי
אַבְנֵר תְּלַת מְאָה וְשִׁתִּין
גַּבְרָא מִיתוּ׃ לב וּנְטַלוּ יָת
עֲשָׂהאֵל וְקַבְרוּהִי בְּקִבְרָא
דַאֲבוּהִי דִּי בְּבֵית לָחֶם
וַאֲזַלוּ כָּל לֵילְיָא יוֹאָב
וְגִבְרוֹהִי וּנְהַר לְהוֹן
בְּחֶבְרוֹן׃ א וַהֲוַת קְרָבָא
תְּקוֹף בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וּבֵית דָּוִד אָזְלִין
וְתַקִּיפִין וּבֵית שָׁאוּל אָזְלִין וּמָאֲכִין׃ ב וְאִתְיְלִידוּ לְדָוִד
בְּנִין בְּחֶבְרוֹן וַהֲוָה בּוּכְרֵיהּ אַמְנוֹן לַאֲחִינוֹעַם דְּמִיזְרְעֶאל׃ ג וְתִנְיָנֵיהּ כִּלְאָב לַאֲבִיגַיִל אִתַּת נָבָל

דֶּרֶךְ מִדְבַּר גִּבְעוֹן׃ כה וַיִּתְקַבְּצוּ בְנֵי־
ל׳ בִנְיָמִן אַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּהְיוּ לַאֲגֻדָּה אֶחָת
ל׳ וַיַּעַמְדוּ עַל־רֹאשׁ גִּבְעָה אֶחָת׃
ל׳ כו וַיִּקְרָא אַבְנֵר אֶל־יוֹאָב וַיֹּאמֶר הֲלָנֶצַח
ל׳ מ״ל תֹּאכַל חֶרֶב הֲלוֹא יָדַעְתָּה כִּי־מָרָה
ל׳ תִהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה וְעַד־מָתַי לֹא־תֹאמַר
לָעָם לָשׁוּב מֵאַחֲרֵי אֲחֵיהֶם׃
ל׳ כז וַיֹּאמֶר יוֹאָב חַי הָאֱלֹהִים כִּי
ג׳ כתיב א׳ ג׳ לוּלֵא דִּבַּרְתָּ כִּי אָז מֵהַבֹּקֶר נַעֲלָה
הָעָם אִישׁ מֵאַחֲרֵי אָחִיו׃
כח וַיִּתְקַע יוֹאָב בַּשּׁוֹפָר וַיַּעַמְדוּ כָּל־
הָעָם וְלֹא־יִרְדְּפוּ עוֹד אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל
וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד לְהִלָּחֵם׃ כט וְאַבְנֵר
וַאֲנָשָׁיו הָלְכוּ בָּעֲרָבָה כֹּל הַלַּיְלָה
הַהוּא וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיֵּלְכוּ כָּל־
ל׳ הַבִּתְרוֹן וַיָּבֹאוּ מַחֲנָיִם׃ ל וְיוֹאָב שָׁב
מֵאַחֲרֵי אַבְנֵר וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־הָעָם
ג׳ וַיִּפָּקְדוּ מֵעַבְדֵי דָוִד תִּשְׁעָה־עָשָׂר
אִישׁ וַעֲשָׂהאֵל׃ לא וְעַבְדֵי דָוִד הִכּוּ
ל׳ מִבִּנְיָמִן וּבְאַנְשֵׁי אַבְנֵר שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת
מ״ג וְשִׁשִּׁים אִישׁ מֵתוּ׃ לב וַיִּשְׂאוּ אֶת־
עֲשָׂהאֵל וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּקֶבֶר אָבִיו אֲשֶׁר
בֵּית לָחֶם וַיֵּלְכוּ כָל־הַלַּיְלָה יוֹאָב
ל׳ וחס׳ וַאֲנָשָׁיו וַיֵּאֹר לָהֶם בְּחֶבְרוֹן׃ ג א וַתְּהִי
הַמִּלְחָמָה אֲרֻכָּה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין
ג׳ בֵּית דָּוִד וְדָוִד הֹלֵךְ וְחָזֵק וּבֵית שָׁאוּל
ל׳ הֹלְכִים וְדַלִּים׃
וילדו ק׳ ב וַיִּלָּדוּ לְדָוִד בָּנִים בְּחֶבְרוֹן וַיְהִי
ג׳ מ״ל כ׳ כ״ל בְכוֹרוֹ אַמְנוֹן לַאֲחִינֹעַם הַיִּזְרְעֵאלִת׃
ל׳ לאבגיל ק׳ ג וּמִשְׁנֵהוּ כִלְאָב לַאֲבִיגַל אֵשֶׁת נָבָל

רשי

באחריה: (כז) לולא דברת. אם דברת כן לולא כמו לו ועוד יש לפותרו כמשמעו לולא דברת מה שאמרת יקומו נא הנערים וישחקו: (כט) הבתרון. שם מחוז: (ל) תשעה עשר איש ועשהאל. והלא עשהאל בכלל עבדי דוד ולמה יצא שהיה שקול כנגד כולם וכן לכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהושע ב׳ א׳) וכן והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה (מלכים א׳ י״א א׳): (ג) ומשנהו כלאב. ובמקום אחר

רלבג

יקומו הנערים וישחקו לפנינו: (כח) והנה הסב יואב שעמדו העם ולא רדפו אחרי בני ישראל ולא יספו עוד להלחם אחר זה בזמן ההוא אך שהשתדלו כל אחת מהכתות לשוב לארצם בזריזות להמלט מהכת האחרת אם תרדוף אחריהם ולזה הלכו אבנר ואנשיו כל הלילה וכן הענין ביואב ואנשיו: (לא) והנה היה מהצלחת דוד שלא מתו מאנשיו זולת עשרים ומאנשי אבנר מתו שלש מאות וששים איש וכן התמיד הענין כל ימי המשך המלחמה בין בית שאול ובין בית דוד שכבר היה דוד הולך

פי׳ רבי ישעיה

(כז) כי לולא דברת. כמו אילו דברת כבר מהבקר היה נעלה העם איש מאחרי אחיו אלא אני סברתי כי אתה חפץ במלחמה כי אתה התחלת לומר יקומו הנערים וישחקו: (לב) ויאור להם בחברון. בנין נפעל הוא מנעלמי הפיין ואולא האלף היה נדגש:

לולא ד׳ כתיב א׳ בקריאת וסי׳ כי לולא התמהמהנו. כי לולא חרשתם בעגלתי. לולא דברת כי אז. לולא האמנתי לראות. ולא יספו ד׳ וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סימן ז׳: ארכה ג׳ דגשים וחס׳ וסי׳ ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול. לאמר ארכה היא. מארץ מדה. ויולדו ה׳ בקריאה וסי׳ ויולדו להם בנים אחר המבול. וילדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל׳ חס׳ ו׳. ויולדו עוד לדוד בנים ויולדו לאבשלום ויולדו לו שבעה בנים דאיוב. וא׳ ויולדו להם: סימן ושם האיש נבל אביגל כתיב. ותמהר ותרד מעל החמור

מצודת ציון

שקעה כמו כי בא השמש (בראשית כ״ח): (כה) לאגודה אחת. ר״ל לקבוצה אחת כמו ואגודתו על ארץ יסדה (עמוס ט): גבעה. הר: (כו) הלנצח. הלעולם. ועד מתי. עד איזה זמן: (כז) לולא. אם לא: נעלה. ענין סלוק כמו ונעלה הענן (במדבר ט): (כט) בערבה. במישור: הבתרון. שם מחוז: (ל) ויפקדו. נחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש (שם לא): (לא) מתו. כמו ומתו ומוסב על הכו וכו׳ לומר הכו מבנימין וכו׳ ומתו: (לב) בית לחם. בבית לחם: ויאור. מל׳ אור: ג (א) ודלים. חלושים כמו דלות ורעות (בראשית מא): (ג) ומשנהו. מל׳ שנים: כלאב

מצודת דוד

מדבר גבעון ובאו לגבעת אמה: (כה) אחרי אבנר. להצילו מיואב ואבישי: (כו) הלנצח. וכי לעולם תהרוג בחרב מהאחים איש לאחיו: הלא ידעתה. והלא תשכיל לדעת שמרה תהיה באחרונה שאמות אני או אתה: (כז) לולא דברת. אם לא דברת מתחלה יקומו הנערים כו׳: כי אז מהבוקר. מעת פגשנו היינו נפרדים אלה מאלה איש לדרכו כי לא היה מאז דעתי להלחם עמך: (כח) ויתקע. לרמז שיעמדו ולא ירדפו עוד ושמעו אליו ולא יספו עוד להלחם: (כט) כל הלילה. כי פחד מיואב שלא יפול עליו פתאום: (ל) ועשהאל. לפי שהיה חשוב מכולם לא כללו עמהם: (לא) מבנימין. וחוזר ומפרש ובמי מבנימין באנשי אבנר: (לב) וילכו כל הלילה. כי גם הוא פחד מאבנר פן יהרגוהו להסיר מעליו הפחד שלא יגאל דם אחיו: ויאור. כשבאו אל חברון האיר להם הבוקר: ג (א) ארכה. זמן ארוך: הולך

רשי

אחר הוא קורא אותו ומשנהו דניאל ולמה נקרא שמו כלאב אמר רבי יצחק שהיו ליצני הדור אומרים מנבל היתה אביגיל מעוברת והפך קלסתרו ודמה לאביו . ורבותינו אמרו שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה : (ה) לעגלה . זו מיכל שהיתה חביבה עליו וכן הוא אומר לולא חרשתם בעגלתי (שופטים י"ד י"ח) והכתיב ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה (שמואל ב' ו' כ"ג) עד יום מותה לא הי' לה מאותו מעשה ואילך קודם אותו מעשה הוי לה : (ו) היה מתחזק . בכל כח על בית שאול להעמיד מלכותו : (ח) הראש כלב אנכי אשר ליהודה . כלום אני חשוב אפילו כראש שומר הכלבים אשר לדוד אך לפי הנקוד שהפסק תחת הראש וכלב אנכי מוקף במקף כך פירושו הראש וכי אחפוץ להיות ראש בביתך טוב לי להיות כלב והדיוט בבית דוד וכן ת"י : היום אעשה חסד . מעתה נאה לי :

הַכַּרְמְלִי וְהַשְּׁלִשִׁי אַבְשָׁלוֹם בֶּן־
מַעֲכָה בַּת־תַּלְמַי מֶלֶךְ גְּשׁוּר׃
ד וְהָרְבִיעִי אֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית וְהַחֲמִישִׁי
שְׁפַטְיָה בֶן־אֲבִיטָל׃ ה וְהַשִּׁשִּׁי יִתְרְעָם
לְעֶגְלָה אֵשֶׁת דָּוִד אֵלֶּה יֻלְּדוּ לְדָוִד
בְּחֶבְרוֹן׃ ו וַיְהִי
בִּהְיוֹת הַמִּלְחָמָה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין
בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הָיָה מִתְחַזֵּק בְּבֵית
שָׁאוּל׃ ז וּלְשָׁאוּל פִּלֶגֶשׁ וּשְׁמָהּ
רִצְפָּה בַת־אַיָּה וַיֹּאמֶר אֶל־אַבְנֵר
מַדּוּעַ בָּאתָה אֶל־פִּילֶגֶשׁ אָבִי׃
ח וַיִּחַר לְאַבְנֵר מְאֹד עַל־דִּבְרֵי
אִישׁ־בֹּשֶׁת וַיֹּאמֶר הֲרֹאשׁ כֶּלֶב
אָנֹכִי אֲשֶׁר לִיהוּדָה הַיּוֹם אֶעֱשֶׂה־
חֶסֶד עִם־בֵּית ׀ שָׁאוּל אָבִיךָ אֶל־
אֶחָיו וְאֶל־מֵרֵעֵהוּ וְלֹא הִמְצִיתִךָ בְּיַד־
דָּוִד וַתִּפְקֹד עָלַי עֲוֺן הָאִשָּׁה הַיּוֹם׃
ט כֹּה־יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים לְאַבְנֵר וְכֹה יֹסִיף

ג' חס' וכל ד"הדכו'כמ"ז · ח' · ל' · פ' וחס' · ל' · כ' · ל' ומ"ל · ל . ל · י"ד חס' וי"ו

דְמִכַּרְמְלָא וּתְלִיתָאָה
אַבְשָׁלוֹם בַּר מַעֲכָה בַּת
תַּלְמַי מַלְכָּא דִגְשׁוּר׃
ד וּרְבִיעָאָה אֲדוֹנִיָּה בַּר
חַגִּית וַחֲמִישָׁאָה שְׁפַטְיָה
בַּר אֲבִיטָל׃ ה וּשְׁתִיתָאָה
יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אִתַּת דָּוִד
אִלֵּין אִתְיְלִידוּ לְדָוִד
בְּחֶבְרוֹן׃ ו וַהֲוָה כַּד הֲוַת
קְרָבָא בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין
בֵּית דָּוִד וְאַבְנֵר הֲוָה מִתַּקֵּף
בְּבֵית שָׁאוּל׃ ז וּלְשָׁאוּל
לְחֵינְתָא וּשְׁמַהּ רִצְפָּה בַת
אַיָּה וַאֲמַר לְאַבְנֵר מָה דֵין
עֲלַתָּא לְוָת לְחֵינְתָא דְאַבָּא׃
ח וּתְקֵיף לְאַבְנֵר לַחֲדָא
עַל פִּתְגָּמֵי אִישׁ בֹּשֶׁת
וַאֲמַר הֲלָא רֵישָׁא דְמַלְכָּא
אֲנָא מִכְּעַן הֲוֵיתִי גְּבַר
הֶדְיוֹט לְשָׁאֲרָא דְבֵית
יְהוּדָה יוֹמָא דֵין אַעֲבֵיד
טִיבוּ עִם בֵּית שָׁאוּל אֲבוּךְ
עִם אֲחוֹהִי וְעִם רַחֲמוֹהִי וְלָא
מְסַרְתִּיךְ בִּידָא דְדָוִד
וּמִכְּעַן אַתְּ מַסְעַר עֲלַי חוֹב אִתְּתָא יוֹמָא דֵין׃ ט כְּדֵין יַעְבֵּד יְיָ לְאַבְנֵר

רדק

ובספר דברי הימים דניאל ב' שמות היו לו וכמוהו רבים בכתוב ויש בו דרש כי לפי שלקח דוד אביגיל אחר מות נבל היו אומרים כי מעוברת היתה מנבל והבן שילדה אביגיל לדוד היה בנו של נבל לפיכך יצא קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד להסיר החשד לפיכך קראו כלאב כלו אב כלומר בכל צורותיו דומה לאביו דניאל היה שמו העיקר כי אמר דוד דנני אל מנבל : (ג) אבשלום בן מעכה . דרשו בו כי לפי שהיה בן יפת תואר שלקחה דוד במלחמ' לפיכך היה אבשלום סורר ומורד באביו לכך נסמכה פרשת סורר ומורה לפרשת יפת תואר לומר לך כל הנושא אותה או אשה שאינה הגונה יוצא ממנה בן סורר ומורה ונכון הוא הדרש כי מאחר שהיא שבויה הרי הוא כמוכרחת לשוב לדת ישראל ולבה לא נכון אל הדת והנטע יוצא דמות השרש : (ה) לעגלה אשת דוד . דרשו רז"ל עגלה זו מיכל בת שאול ולפי שהיתה חביבה על דוד קראה עגלה כמו לולי חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי ומה שאמר אשת דוד מסייע הדרש אע"פ שהם לא הביאו כי למה אמר על זאת אשת דוד מה שלא אמר על האחרות אלא לפי שהיתה אשתו הראשונה ומה שאמ' ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה מההוא מעשה ואילך לא היה לה ולד לעונש שבזתה דוד שהיה מפזז לפני ה' אבל מעיקרא הוה לה ולפי הפשט יש לפרש עגלה זו אחרת ומיכל לא נזכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן וכן הוא אומר הבנים שהיו בחברון לפיכך זכר הנשים ומיכל אף על פי שהביאה לו אבנר ועודנו בחברון לא זכרה כאן לפי שלא היה לו ממנה בן אבל באמרו אשת דוד וכן אמר בדברי הימי' לעגלה אשתו אולי לא היתה ממשפחה גדולה ולא היתה ידועה בזכור אותה אלא באשת דוד ויש לפרש עוד כי עגלה זאת היתה אשת שאול ולקחה דוד אחרי מות שאול כמו שאומר ואת נשי אדונך בחיקך ואף על פי שאמרו אין נושאין אלמנתו של מלך הרי אמרו מלך נושא אלמנתו של מלך אחר מפני זה אמר אשת דוד כלומר שלא היתה ראויה להיות אשת אדם אחר אלא אשת דוד לפי שהיה מלך ואף על פי שזו הסברה אינה אלא לדעת רבי יהודה כי הוא אומר מלך נושא אלמנתו של מלך ואין חכמים מודים לו אף על פי כן פשט הפסוק נכון לר' יהודה ואף על פי שהיתה אשת חמיו מותרת ואף לדברי הירושלמי שאומר שאשת חמיו אסורה לא אסרוה אלא מפני מראית העין אבל מן התורה אינה אסורה והם אמרו כי רצפה פלגש שאול לקחה דוד לאשה : (ז) ויאמר . איש בשת אל אבנר ואף על פי שלא זכרו למעלה בפסוק הנה זכר בית שאול והוא איש בשת כי בו תלויה בית שאול : אל פלגש אבי . חשדו בפלגש אביו ואם היה הדבר אמת היה לו לתפשו בכך לכבוד אביו ועוד כי אסורה היתה לכל אדם לפי שהיתה פלגש המלך ואין נושאין אלמנתו של מלך ואף על פי שלא היתה אשתו אלא פלגשו כיון שהיתה מיוחדת לו הרי היא נחשבת אלמנתו ועוד כיון ששמשתו הרי אמרו אין משתמשין בשרביטו של מלך וזהו שאמר ותפקוד עלי עון האשה כי אסורה היתה להדיוט : (ח) הראש כלב אנכי . מלעיג אילו הייתי ראש כלבים כלומר אפילו לא הייתי ממונה אלא על הכלבים שהייתי נקרא ראש כלב ועוד אפי' לשבט יהודה שאתה שונא אם היה לי שום מנוי עליהם לא היה לך לבזותי כל כך היום יש לי דין לעשות חסד עם בית שאול כי בזיתני והלא חסד גדול עשיתי עד היותי עם בית אביך שהחזקתי בביתו להעמידו במלכותו ולא המציתיך ביד דוד ואתה פקדת עלי עון האשה וי"ת הלא רישא אנא מכען הויתי גבר הדיוט לשארא דבית יהודה : ולא המציתיך .

כא

רלבג

הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים : (ה) לעגלה אשת דוד . אמרו ז"ל כי מפני זה אמר אשת דוד בזו לבד ולא באחרות כי היא היתה בלתי ראויה כי אם לדוד לפי שהיתה אשת שאול כמו שאמר ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך והנה אלמנתו של מלך אינה ראויה כי אם למלך וידמה גם כן כי הנשים אשר לקח בירושלם והפילגשים כמו שאמר אחר זה היו קצתם מבית שאול : (ח) והנה סבב הש"י אשר לו נתכנו עלילות שנולדה קטטה

בין

תולדות אהרן ומשנהו . שם : כלאב . ברכות ד : והרביעי אדוניהו . סנהדרין שם : והששי יתרעם . שם עא : הראש כלב . עקדה שער כה :

פי' רבי' ישעיה

(ח) הראש כלב אנכי אשר ליהודה . פי' אני ראש לכל ישראל ובזיתני כאלו הייתי ראש לכלבים ולא ראש לישראל וכאלו הייתי ראש ליהודה שהם שונאיך חשבתני : אל אחיו ואל מרעהו . פי' עם אחי שאול ועם אוהביו שעד עכשיו נתחזקתי עמהם ולא המציתיך למסרך ביד דוד . לא אעשה עוד את הדבר הזה . ובא היו"ד בהמציתיך שהוא פעלי האל"ף כיו"ד בפעלי הה"א כמו הראיתיך בעיניך : (ט) כה יעשה אלהים טובה וכה יוסיף . ומקרא קצר הוא :

מצודת דוד

הולך וחזק . בכל עת התחזק יותר : ודלים . שפלים וחלשים : (ג) בן מעכה . יפת תואר היתה ולקחה במלחמה : (ה) אשת דוד . חוזר על כולן לומר כל אחת היתה אשת דוד ולא פילגש : (ו) בבית שאול . להעמיד המלוכה ביד איש בושת בנו :
(ז) ויאמר . סתם ולא פירש מי האומר ומעצמו יובן שהאומר היה איש בושת שנאמר אל פילגש אבי : מדוע באתה וכו' . כי אלמנותו של מלך אסורה להדיוט .
(ח) הראש כלב וכו' . ר"ל מדוע בזיתני וכי אינני שר וממונה על אנשי מלכותך וכי אני ראש וממונה על הכלבים במלכות יהודה אנשי מלחמתך אשר שנאת כאומר לא יאות לבזות כ"א לשונא ושפל אנשים ולא לאיש כמוני שאין די אחת מהם : היום אעשה חסד . ר"ל האם מהיום ראוי לי שאעשה חסד וכו' : ולא המציתיך. ר"ל אחר שעד הנה לא המציתיך ביד דוד ואתה גמלתני הרע כי תפקוד עלי עון הפילגש : (ט) כה יעשה . הוא ענין שבועה והכונה כה בה במקרא : כאשר נשבע

ה'

מצודת ציון

(ז) באתה . מל' ביאה ובעילה : (ח) אחיו . קרוביו : מרעהו . אוהביו : המציתיך . ענין הזמנה ומסירה כמו ואת העולה המציאו אליו (ויקרא ט) : ותפקוד . ענין

בא על דרך בעלי הה"א ואע"פ שהוא מבעלי האל"ף ופי' כמו ואת העולה
המציאו אליו ענין הזמנה ומסירה : (ט) כאשר נשבע ה' לדוד. דברו הוא
שבועתו וכן אמר נשבעתי לדוד עבדי או לפי שאמר שני פעמים לשאול בשם האל
בגלגל ובדבר עמלק בקש לו ה' איש כלבבו ונתנה לרעך ואמרו הן הן
שבועה לאו לאו שבועה :

לי לעשות חסד עם בית שאול ועם כל אוהביו כאשר עשיתי עד הנה ולא
השליתיך ביד דוד : (יב) תחתיו לאמר. מאתריה למימר מקיימנא
במאן דעבד ארעא : למי ארץ. לשון שבועה במי שהארץ שלו. ד"א תחתיו
שמו הזכיר תחלה באגרת ואח"כ הזכיר שם דוד ולכן נענש. כתב ממני אבנר
שר צבאו ישראל לדוד מלך
ישראל שלום : למי ארץ. למי
שהמלכות הגון לו אני שולח
לו לאמר כרתה בריתך וגו' :
(יג) לפני הביאך. לפני
ראותך פני הביאך את מיכל :
(טו) מעם איש. תרגם יונתן
מלות בעלה : (טז) הלוך ובכה.
על מצוה ההולכת ממנו שכל
אותן השנים נעץ חרב בינו
לבינה במטה ולא נכשל בה :
(יז) ודבר אבנר היה. קודם
לכן : (יח) אמר אל דוד. על
דוד

לוֹ כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לְדָוִד כִּי־כֵן
אֶעֱשֶׂה־לּוֹ׃ י לְהַעֲבִיר הַמַּמְלָכָה
מִבֵּית שָׁאוּל וּלְהָקִים אֶת־כִּסֵּא דָוִד פ
עַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה מִדָּן וְעַד־
בְּאֵר שָׁבַע׃ יא וְלֹא־יָכֹל עוֹד לְהָשִׁיב
אֶת־אַבְנֵר דָּבָר מִיִּרְאָתוֹ אֹתוֹ׃ פ
יב וַיִּשְׁלַח אַבְנֵר מַלְאָכִים
תחתיו ק' אֶל־דָּוִד תַּחְתָּו לֵאמֹר לְמִי־אָרֶץ
לֵאמֹר כָּרְתָה בְרִיתְךָ אִתִּי וְהִנֵּה יָדִי
עִמָּךְ לְהָסֵב אֵלֶיךָ אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃
יג וַיֹּאמֶר טוֹב אֲנִי אֶכְרֹת אִתְּךָ בְּרִית
אַךְ דָּבָר אֶחָד אָנֹכִי שֹׁאֵל מֵאִתְּךָ לֵאמֹר
לֹא־תִרְאֶה אֶת־פָּנַי כִּי ׀ אִם־לִפְנֵי
הֱבִיאֲךָ אֵת מִיכַל בַּת־שָׁאוּל בְּבֹאֲךָ
לִרְאוֹת אֶת־פָּנָי׃
יד וַיִּשְׁלַח דָּוִד מַלְאָכִים אֶל־אִישׁ־בֹּשֶׁת
בֶּן־שָׁאוּל לֵאמֹר תְּנָה אֶת־אִשְׁתִּי אֶת־
ג'. ס' מִיכַל אֲשֶׁר אֵרַשְׂתִּי לִי בְּמֵאָה עָרְלוֹת
פְּלִשְׁתִּים׃ טו וַיִּשְׁלַח אִישׁ בֹּשֶׁת
וַיִּקָּחֶהָ מֵעִם אִישׁ מֵעִם פַּלְטִיאֵל בֶּן־
ליש ק' לוּשׁ׃ טז וַיֵּלֶךְ אִתָּהּ אִישָׁהּ הָלוֹךְ וּבָכֹה
ג' חס' אַחֲרֶיהָ עַד־בַּחֻרִים וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְנֵר
ב' כי הלך שמעי לֵךְ שׁוּב וַיָּשֹׁב׃ יז וּדְבַר־אַבְנֵר הָיָה
עִם־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר גַּם־תְּמוֹל גַּם־
ד' חס' בנביי שִׁלְשֹׁם הֱיִיתֶם מְבַקְשִׁים אֶת־דָּוִד
כ"ט לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם׃ יח וְעַתָּה עֲשׂוּ כִּי יְהוָה
ל' בסיפ' אָמַר אֶל־דָּוִד לֵאמֹר בְּיַד ׀ דָּוִד עַבְדִּי

וּכְדֵין יוֹסִיף לֵיהּ אֲרֵי כְּמָא
דְקַיֵם יְיָ לְדָוִד אֲרֵי כְדֵין
אַעְבֵיד לֵיהּ׃ י לְאַעְבָּרָא
מַלְכוּ מִבֵּית שָׁאוּל
וּלְאָקָמָא יָת כּוּרְסֵי דָוִד עַל
יִשְׂרָאֵל וְעַל דְבֵית יְהוּדָה
מִדָן וְעַד בְּאֵר שָׁבַע׃
יא וְלָא יָכִיל עוֹד
לַאֲתָבָא יָת אַבְנֵר פִּתְגָמָא
מִדְדָחֵל יָתֵיהּ׃ יב וּשְׁלַח
אַבְנֵר אִזְגַדִין לְוַת דָוִד
מֵאַתְרֵיהּ לְמֵימַר מְקַיְמְנָא
בְּמַן דַעֲבַד אַרְעָא לְמֵימַר
גְזַר קְיָמָךְ עִמִי וְהָא יְדִי
עִמָךְ לְאַסְחָרָא לְוָתָךְ יָת
כָּל יִשְׂרָאֵל׃ יג וַאֲמַר טַב
אֲנָא אֶגְזַר עִמָךְ קְיָם בְּרַם
פִּתְגָמָא חַד אֲנָא שָׁאֵיל
מֵעִמָךְ לְמֵימַר לָא תֶחֱזֵי יָת
אַפֵּי אֱלָהֵן קֳדָם מֵתָיוּתָךְ
יָת מִיכַל בַּת שָׁאוּל בְּמֵיתָךְ
לְאִתְחֲזָאָה קֳדָמָי׃ יד וּשְׁלַח
דָוִד אִזְגַדִין לְוַת אִישׁ בֹּשֶׁת
בַּר שָׁאוּל לְמֵימַר הַב יָת
אִתְּתִי יָת מִיכַל דְאַרְסֵית
לִי בְּמְאָה עָרְלוֹת
פְּלִשְׁתָּאֵי׃ טו וּשְׁלַח אִישׁ
בֹּשֶׁת וְדַבְּרַהּ מִלְוַת בַּעֲלַהּ
מִלְוַת פַּלְטִיאֵל בַּר לָיִשׁ׃
טז וַאֲזַל עִמַהּ בַּעֲלַהּ אָזֵיל
וּבְכֵי בַּתְרָהּ עַד עַלְמַת
וַאֲמַר לֵיהּ אַבְנֵר אֱזֵיל תּוּב
וְתָב׃ יז וּפִתְגָם אַבְנֵר הֲוָה
עִם סָבֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַף תְּמָלֵי אַף מִדְקַמוֹהִי הֲוֵיתוֹן בָּעַן יָת דָוִד
לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עֲלֵיכוֹן׃ יח וּכְעַן עֲבִידוּ אֲרֵי יְיָ אֲמַר לְדָוִד לְמֵימַר בְּיַד דָוִד עַבְדִּי

(יב) תחתיו לאמר למי ארץ.
בספר שלח לו למי תאות הארץ
אלא לך כמו שאמר הלא כרתה
בריתך עמי ואני אסוב לך
כל ישראל וי"ת מאתריה למימר
מקיימנ' במאן דעבד ארעא
למימר ויש דרש שכתב בכתבו
לדוד מן אבנר לדוד הקדים
שמו לשם דוד וזהו אל דוד תחתיו
לפיכך נענש אבנר : (יג) כי אם
לפני הביאך. כי אם לפני כל
דבר יהיה הביאך את מיכל :
(יד) וישלח דוד מלאכים. אף
על פי ששלח לאבנר שלח גם
כן לאיש בשת לכבודו שלא רצה
לקחתה בלא רשותו : אשר
ארשתי לי. זה מסייע פי' רז"ל
שכתבנו למעלה בענין זה כלומר
אשתי היא וארשתיה במאה
ערלות פלשתים כלומר בהם
היה דעתי לא בעושר שהתנ' לי
שאול שהוא מלוה אצלו לפיכך
היא אשתי באמת. ולפי הפשט
אמר ארשתי לי ר"ל בסכנה
שמתי עצמי בעבורה לפיכך יש
עליך להחזיר' לי ובאמרו במאה
והוא נתן מאתים ואמר במאה
כי מאה היה התנאי ביניהם :
(טו) מעם איש. מעם אישה
וכת"י מלות בעלה ואחר כך
פירש מי היה בעלה פלטיאל בן
ליש והוא פלטי בן ליש
שכתוב למעלה. ובדרש לפיכך
קראו עתה פלטיאל שפלטו אל
מעבירה שלא בא על מיכל כמו
שפירשנו למעלה ומה שאמר
הלוך ובכה אחריה עד בחורים
על מצוה שהלכה מידו ושהיה
כובש את יצרו עד בחורים
שנעשה כבחורים שלא טעמו
טעם אותו חטא וכל זה הוא
רחוק מדרך הפשט ובחורים
הוא שם מקום בארץ בנימין
כמו שמעי בן גרא בן הימיני
מבחורים ות"י עלמת ועלמת
ובחורים ענין אחד וכן נזכר זה
המקום בספר יהושע עלמון
ובדברי הימים עלמות ואפשר
שנקרא כן על שם אדם הנקרא
עלמת בן יערה משבט בנימין ולו היתה העיר הזאת וכבר כתבנו למעלה כי מיכל ופלטי שוגגים היו : (יח) ביד דוד

פי' רבי' ישעיה

(יב) תחתיו לאמר למי ארץ.
פירוש מלאכים שהיו בני סודו
של אבנר שהיו חשובים לדוד
במקומו של אבנר ושלח לו
לומר למי כל הארץ כי אם
לך : כרתה בריתך אתי. פי'
שאהיה שר צבא בישראל כאשר
הייתי בימי שאול : (יג) כי אם
לפני הביאך. לשון כפול הוא.
שהיה לו לכתוב כי אם הביאך
או לפני הביאך : (יד) תנה
את אשתי את מיכל. פירוש
שלא נאסרה עליו שבאונס
נתנה אבי' לפלטי : (יח) ביד
דוד עבדי הושיע את עמי
ישראל. נחלף האל"ף בה"א
ופירושו אושיע שאותיות אהו"י
מתחלפות זו בזו. וכן כל
מלבושי אגאלתי נחלף הה"א
באל"ף והיה לו לומר הגאלתי :

אביגיל כתיב. ומשנהו כלאב
לאביגל כתיב : במאה ה' וסימ'
נמסר בסדר וישלח ובסוף יהושע :
בחרים ד' חס' בלישנ' וסימני'
וילך אתה אישה הלוך ובכה.
והנה עמך. שמעי בן גרא בן
הימיני. ויאמר חזהאל מדוע.
אז תשמח בתולה במחול : שלשם
ד' חס' בנביאים וסי' בא אלהים
אל המחנה. ויהי כל יודעו.
אשה עצודה לנו. ודבר אבנר
היה עם כל ישראל :

פנחי

מצודת ציון

ענין זכרון : (י) ולהקים. להעמיד : (יב) תחתיו. במקומו : להסב. לסבב : (יד) ארשתי.
מל' ארוסה וכן אשר ארש אשה (דברים כ) : (יח) הושיע. כמו אושיע ה"א במקום אל"ף כמו
ואתכם

מצודת דוד

ה'. להמליכו על כל ישראל : אעשה לו. לדוד לסייעו על דבר המלוכה : (יא) ולא
יכול. על איש בושת יאמר : (יב) תחתיו לאמר. ר"ל שלח מלאכים ממקומו שיאמרו
בשבועה למי ארץ ר"ל נשבעים אנו במי שהארץ שלו כי לה' הארץ ודבר השבועה
היתה אשר בלב ידבר לאמר כרתה ברית עמו להיות לי לאוהב ויהיה כח ידי עמך וכו' : (יג) כי אם לפני. ר"ל רק קודם כל דבר יהיה הביאך את מיכל וכו' בעת
בואך אלי : (יד) וישלח דוד. על כי היה עתה במות אשר אבנר ימלא את דברו : במאה ערלות. ולקדושין חשב או ר"ל הלא מאז שמתי עצמי בסכנה בעבורה
וכאומר שגם עתה יוסיף ידו להלחם בעבורה (אף שנתן מאתים ערלות מ"מ התנאי לא היה כ"א מאה) : (טו) מעם איש. ואחר ומפרש שהוא פלטיאל והוא פלטי האמור
למעלה : (טז) וילך. ללותה : (יז) ודבר אבנר. ר"ל וכה היה דבר אבנר עם זקני ישראל שאמר להם הלא מאז הייתם אתם מבקשים את דוד שימלוך הוא אך אני
לבדי הייתי מתחזק בבית שאול : (יח) ועתה עשו. ר"ל הואיל ובת שאול נשואה לו גם הוא נחשב מבית שאול לזאת עשו כאשר בקשתם מאז כי ה' אמר וגו' הואת

גם

עבדי הושיע. מקור במקום אושיע כלומר אמרתי להושיע את ישראל בידו וכן ואתכם הוציא מתוכה כאילו אמר אוציא וכתיב הושיע אפרוק: (יט) וידבר גם אבנר באזני בנימן. כמו וידבר אבנר גם כן באזני בני בנימין ולפי שאמר ודבר אבנר היה עם זקני ישראל אמר כי גם באזני שבט בנימין דבר ואף על פי שבשבט בנימין היו קרובים לבית שאול היו יותר חפצים במלכות דוד מפני שראו שהיה מצליח בכל דרכיו ובכל מלחמותיו וראו כי בית שאול היו הולכים ומתמעטים ולא היה להם סימן יפה במלוכה ועוד כי אבנר הוא הטה את לבבם אחרי דוד מפני שגלה להשלים עמו ולכך אמר שנה זה הספור מזה הענין ומזאת המלחמה:

הוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי יִשְׂרָאֵל מִיַּד כ' ס' מטית
פְּלִשְׁתִּים וּמִיַּד כָּל־אֹיְבֵיהֶם׃
יט וַיְדַבֵּר גַּם־אַבְנֵר בְּאָזְנֵי בִנְיָמִין וַיֵּלֶךְ י"ז מ"ל
גַּם־אַבְנֵר לְדַבֵּר בְּאָזְנֵי דָוִד בְּחֶבְרוֹן
אֵת כָּל־אֲשֶׁר־טוֹב בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל ל'
וּבְעֵינֵי כָּל־בֵּית בִּנְיָמִן׃ ל'
כ וַיָּבֹא אַבְנֵר אֶל־דָּוִד חֶבְרוֹן וְאִתּוֹ
עֶשְׂרִים אֲנָשִׁים וַיַּעַשׂ דָּוִד לְאַבְנֵר
וְלַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־אִתּוֹ מִשְׁתֶּה׃ ל'
כא וַיֹּאמֶר אַבְנֵר אֶל־דָּוִד אָקוּמָה וְאֵלֵכָה נ'
וְאֶקְבְּצָה אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־ ל'
יִשְׂרָאֵל וְיִכְרְתוּ אִתְּךָ בְּרִית וּמָלַכְתָּ ד'
בְּכֹל אֲשֶׁר־תְּאַוֶּה נַפְשֶׁךָ וַיְשַׁלַּח דָּוִד כ"ג
אֶת־אַבְנֵר וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃ כב וְהִנֵּה
עַבְדֵי דָוִד וְיוֹאָב בָּא מֵהַגְּדוּד וְשָׁלָל ל'. ל'
רָב עִמָּם הֵבִיאוּ וְאַבְנֵר אֵינֶנּוּ עִם־
דָּוִד בְּחֶבְרוֹן כִּי שִׁלְּחוֹ וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃
כג וְיוֹאָב וְכָל־הַצָּבָא אֲשֶׁר־אִתּוֹ בָּאוּ ל'
וַיַּגִּדוּ לְיוֹאָב לֵאמֹר בָּא־אַבְנֵר בֶּן־נֵר
אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁלְּחֵהוּ וַיֵּלֶךְ בְּשָׁלוֹם׃ ד'
כד וַיָּבֹא יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר מֶה
עָשִׂיתָה הִנֵּה־בָא אַבְנֵר אֵלֶיךָ לָמָּה־ ס' מ"ל
זֶּה שִׁלַּחְתּוֹ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ׃ כה יָדַעְתָּ אֶת־
אַבְנֵר בֶּן־נֵר כִּי לְפַתֹּתְךָ בָּא וְלָדַעַת ל'. ס'
אֶת־מוֹצָאֲךָ וְאֶת־מְבוֹאֶךָ וְלָדַעַת מובאך ק'
אֵת כָּל־אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ כו וַיֵּצֵא יוֹאָב
מֵעִם דָּוִד וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אַחֲרֵי
אַבְנֵר וַיָּשִׁבוּ אֹתוֹ מִבּוֹר הַסִּרָה וְדָוִד ל' ומס'
לֹא יָדָע׃ כז וַיָּשָׁב אַבְנֵר חֶבְרוֹן וַיַּטֵּהוּ ל'

אפרוק ית עמי ישראל מידא דפלשתאי ומיד כל בעלי דבביהון: יט ומליל אף אבנר קדם דבית בנימן ואזל אף אבנר למללא קדם דוד בחברון ית כל דתקן בעיני ישראל ובעיני כל דבית בנימן: כ ואתא אבנר לות דוד לחברון ועמיה עסרין גבריא ועבד דוד לאבנר ולגבריא דעמיה משתיא: כא ואמר אבנר לדוד איקום ואיזל ואכנוש לות רבוני מלכא ית כל ישראל ויגזרון עמך קים ותמלוך בכל דרעוא נפשך ושלח דוד ית אבנר ואזל בשלם: כב והא עבדי דוד ויואב אתא מן משריתא ועדאה סגיאה עמהון איתיאו ואבנר ליתוהי עם דוד בחברון ארי שלחיה ואזל בשלם: כג ויואב וכל חילא דעמיה אתו ותניאו ליואב למימר אתא אבנר בר נר לות מלכא ושלחיה ואזל בשלם: כד ואתא יואב לות מלכא ואמר מה עבדתא הא אתא אבנר לותך למא דנן שלחתיה ואזל מיזל: כה ידעתא ית אבנר בר נר ארי לאטעיותך אתא ולמידע ית מיפקך וית מיעלך ולמידע ית כל דאת עביד: כו ונפק יואב מן קדם דוד ושלח אזגדין בתר אבנר ואתיבו יתיה מגובא דסירתא ודוד לא ידע: כז ותב אבנר לחברון

דוד ואינו זז ממשמעות אל: (כב) מהגדוד. פשטו בגדוד לשלול על האויב: מבור הסרה. שם מקום. ורבותינו אמרו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג על שלא החזיק דברי דוד בצפחת המים אשר לקח מראשותיו של שאול וגם על כנף המעיל של שאול אמר שמא אחד מן הסירים נאחז בו וקרעו

רלבג

בין אבנר ובין איש בושת והשתדל מפני זה אבנר להמליך דוד על כל ישראל כי מה' היתה לו המלוכה וראוי שלא יעלם ממנו כי לא נטמאה מיכל עם פלטי בן ליש שאם הדבר כן היתה אסורה לדוד ואולם מה שהזכיר הכתוב מבני מיכל הם מבני מרב אחותה ומיכל גדלה אותם ומפני שגדלה אותם נקראו בניה ולזה אמר שילדה אותם לעדריאל המחולתי שהיה בעלה של מירב: (כז) והנה המית יואב

בנימין י"ז מ"ל וסי' נמסר בסדר וישלח וביהושע סימן כ"א: אקומה ג' בקריאה וסי' אקומה וידברו בי. אקומה ואלכה ואקבצה. אקומה נא ואסובבה בעיר ובשוקים: ידעת את י"ב פסוקים את ואת את וסי' ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן. ואלה תולדת תרח תרח הוליד את אברם. אלה תולדת יעקב יוסף בן שבע. והוצאתם את שניהם אל שער העיר. ויראו אתו העם ויהללו את. ידעת את אבנר בן נר כי לפתותך. ומלך ארם דמלכים. ויבנו את במת הבעל. וישב ישמעאל. ושברתי את זרועותיו. וכי יעשה הנשיא נדבה: ולדעת ה' בקריאה וסי' ידעת את אבנר בן נר ב' בפסוק. כי שמך נקרא. וחברו. ולדעת רשע כסל:

תולדות אר ויצאו אותו מבור הסרה. סנהדרין מט: ויטהו יואב. שם:

(כב) מהגדוד. ולא סיפר מאיזה גדוד ומאין הביאו השלל. ומן הנראה כי מארץ פלשתים היה אולי יצא גדוד פלשתים בארץ ישראל להלחם או לפשוט ויואב עם עבדי דוד יצאו אליהם ועתה שב מהגדוד ההוא והביאו שלל רב: (כה) את מוצאך ואת מבואך. כן כתיב וקרי מובאך הכתיב כמשפטו כדרך נחי העי"ן והקרי הוא לזווג המלות והוא מנהג הלשון במקומות הרבה לשנות התנועות מפני הזיווג כמו הוכו והוגו וכן תהומות יכסיומו ובמובאך הקרי נהפך עיין הפעל לפ"א הפעל והוא גם כן מנהג הלשון לכתוב כן כמו אם ישוב ישיבני וכן ריבה ה' את יריבי ישוב יתפלא בי והדומים להם כמו שכתבנו בס' מכלול: (כו) מבור הסרה. נראה כי סירים וקוצים היה מקום הבור ההוא לפיכך נקרא כן ורבו' ז"ל דרשו בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג שלא החזיק דברי דוד אל שאול אלא דחה אותם בדברי הבל בצפחת המים שלקח ממראשותיו אמר לו אחד מן הנערים שכחה בבור ומצאה דוד שם ושקר הוא שאמר שלקחה ממראשותיך ובדבר כנף המעיל אמר בסירים נאחז כנף מעילך ונקרע ולא הרגשת בו כשנקרע

מצודת ציון

ואתכם הוציא (יחזקאל יא) ומשפטו אוציא: (כ) משתה. כל סעודה קרויה ע"ש המשתה כמו אל בית משתה היין (אסתר ה): (כא) תאוה. ענין חפץ ורצון: (כו) הסרה. מין קוצים כמו כקול הסירים (קהלת ז): (כז) בשלי. ענין שגגה ושכחה כמו

מצודת דוד

גם ידי עמו וחפץ אני בו מבין כל בית שאול: (יט) גם אבנר וכו'. כמו וידבר אבנר גם באזני בנימן עם שהיו מבני שבטו של איש בושת: את כל אשר טוב. אשר ישר הדבר בעיני כולם שימלוך הוא: (כא) ויכרתו. להיות לך לעבדים: בכל אשר וכו'. ר"ל תהיה שליט ומושל בכל דבר: (כב) מהגדוד. אשר נלחם בהם: (כג) וכל הצבא. ולא נפקד מהם איש ובא לומר שבעבור זה ובעבור רוב השלל שהביא מלאו לבו לסכל מעשה המלך וכאשר יאמר: (כה) ידעת. הלא ידעת את אבנר אשר הוא שונא לך ולא בא כי אם לפתותך אחר דעתו: ולדעת וכו'. ובכדי לדעת את כל מוצאך ר"ל מה אתה עושה בעניני המלחמות ומה אתה עושה בבית: (כו) וישלח. לקראו בשם המלך כאלו שכח מה בדברו עמו: מבור הסרה. מן הבור העומד במקום הסירים כי שם מצאוהו מלאכי יואב: (כז) ויטהו. הטה אותו מן הדרך אל

רדק

כשנקרע ומנאו דוד : (כז) אל תוך השער . שער העיר חברון ורבותי׳ ז״ל דרשו בו כמו השערה אל הזקני׳ כלומ׳ אמר לו להביאו לפני הסנהדרין להשפט עמו בדם עשהאל כן אמר לו והטהו באלה הדברים שהיה מדבר עמו בשלי ובשגגה שהיה משגה אותו ולא הבין אבנר והכהו יואב :.לדבר אתו בשלי . בשלום מן ישליו אהלים או פירושו בפתאום וכן תרגם פתע פתאום בתכף שלו . ויש בו דרש כי בא אליו בערמה ושאל לו גדמת היאך חולצת והוא היה שוחה ומראה לו כי בשינים חולץ ואז הכהו וזהו בשלי לשון של נעלך שו שאמר ובנעלו אשר ברגליו : החומש . כמו אל החומש ורבים כמוהו וכבר פירשנוהו למעלה : וימת בדם עשהאל . אמרו רז״ל שתבעו בדם עשהאל. ודנו בדין סנהדרין אמר לו למה הרגת עשהאל אמר עשהאל רודף היה אמר לו היה לך להציל עצמך באחד מאיבריו אמ׳ לו לא יכולתי לכוין לו אמר לו בדופן חמישית כוונת לו באחד מאיבריו לא יכולת לכוין לו: (כט) יחולו. דמי אבנר יפלו ויחנו על ראש יואב וכן על ראש רשעים יחול : ואל כל בית אביו. אם יואב חטא מה חטאו בית אביו לא אמר אלא על המסייעים אותו והסומכים את ידו כמו שכתוב בתורה באיש ההוא ובמשפחתו ותרג׳ אונקלוס ובסעדוהי : ומחזיק בפלך . מחזיק במשענת מחמת חולי הרגלים ואמרו רז״ל כל הקללות האלה נתקיימו בזרע של דוד לפי שלא כדין קללו אחי שהיה בדעתו לצוות עליו להרגו וכן עשה והיכן נתקיימו זב מרחבעם מצורע עוזיהו מחזיק בפלך אסא נופל בחרב יאשיהו חסר לחם יהויכין ועוד אמרו רז״ל למה קללו באלו הקללות ולמה קלל ביתו אחריו שאמר מבית יואב לפי שאמרו בחמשה דברים אדם זכאי זוכה לבנים הזכאין כלומר שמוסיף הקב״ה לבניו באלה החמשה דברי׳ בזכות אבותיהם) ואלו הם החמשה דברים בנוי בכח בעושר בחכמה בימים בנוי שנאמר והדרך על בניהם בכח שנאמר גבור בארץ יהיה זרעו בעושר שנ׳ לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם בחכמה שנא׳ ולמדתם אותם את בניכם בימים שנאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכנגדן בהפך לרעה לדור חייב בעון אבותיהם והרשעים הביאו קללה מדוד שקלל את יואב בשביל שנתברר לו עונו והוא מדה כנגד מדה זב כנגד הכח זה גבור וזה תשש מצורע כנגד הנוי שנא׳ ושפח ה׳ את קדקד בנות ציון כי תחת יופי זה הדור וזה כיעור מחזיק בפלך כנגד חכם כי פירשו מחזיק בפלך טפש ונופל בחרב כנגד הימים זה מאריך ימים וזה מקצר ימים וחסר לחם כנגד העושר ודוד נתברר לו כי זרע יואב יהיו רשעים וקלל הדור הרשע הבא מזרעו באלה החמש : (ל) ויואב ואבישי . אבישי היה עם יואב כשהרגו ונסכם עמו וכאילו הרגו גם כן : הרגו לאבנר . כמו את אבנר וכן לכל כליו תעשה נחשת : במלחמה . כלומר הוא הרג עשהאל במלחמה והם הרגו אבנר בשלום וזהו שאמר דוד וישם דמי מלחמה בשלום : (לא) ויאמר דוד. אף על פי שיואב הרגו אמר לו שיקרע עליו ויתאבל כי שלא בדין הרגו : הולך אחרי המטה . כשהיו מוליכין אותו לקבורה ואף על פי שאמרו כי המלך אינו יוצא אחר המת ואפילו מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו עשה כן דוד להוציא מלבם של ישראל שלא יחשדוהו כי בעצתו נהרג כמו שאמ׳ בסוף הענין וידעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר : (לב) אל קבר . כמו על קבר וכמוהו אל ההרים לא אכל וכן ויקונן המלך אל אבנר כמו על אבנר : (לג) הכמות נבל . בחרב כמו רשע או פירושו כאדם נופל ושפל ימות אבנר שהיה גבור וגדול איך לא השיב ידו אל מכהו :

ידיך

רשי

וקרעו : (כז) אל תוך השער . לפני סנהדרין להשפט על דם עשהאל אחיו : בשלי . בשגגה שלא הבין אבנר שבלבו להרגו וסדם המקרא ויכהו יואב בשלי אל תוך השער לדבר אתו : (כט) יחולו . ינוחו יחולו דמי אבנר על מקרא שלפניו הוא מוסב שאמר נקי אני וממלכתי מדמי אבנר יחולו דמיו על ראש יואב דמו המכרים במקרא שלפניו: ומחזיק בפלך . נשען על מקלו מחמת חולי הרגלים : (ל) הרגו לאבנר. כמו את אבנר ודומה לו עשקה לי ערבני (ישעי׳ ל״ח יד) עשקה אותי וכן רפא נא לה (במדבר יב יג) רפא אותה וכמוהו שלח לשריו לבן חיל לעובדי׳ וגו׳ ללמד בערי יהודה (ד״ה ב׳ י״ז ב׳) ופתרונו שלח את שריו את בן חיל : (לג) הכמות נבל . הכמות רשע

מקרא

יוֹאָב אֶל־תּוֹךְ הַשַּׁעַר לְדַבֵּר אִתּוֹ
בַּשֶּׁלִי וַיַּכֵּהוּ שָׁם הַחֹמֶשׁ וַיָּמָת בְּדַם
עֲשָׂהאֵל אָחִיו׃ כח וַיִּשְׁמַע דָּוִד
מֵאַחֲרֵי כֵן וַיֹּאמֶר נָקִי אָנֹכִי וּמַמְלַכְתִּי
מֵעִם יְהוָה עַד־עוֹלָם מִדְּמֵי אַבְנֵר בֶּן־
נֵר׃ כט יָחֻלוּ עַל־רֹאשׁ יוֹאָב וְאֶל כָּל־
בֵּית אָבִיו וְאַל־יִכָּרֵת מִבֵּית יוֹאָב זָב
וּמְצֹרָע וּמַחֲזִיק בַּפֶּלֶךְ וְנֹפֵל בַּחֶרֶב
וַחֲסַר־לָחֶם׃ ל וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי אָחִיו
הָרְגוּ לְאַבְנֵר עַל אֲשֶׁר הֵמִית אֶת־
עֲשָׂהאֵל אֲחִיהֶם בְּגִבְעוֹן בַּמִּלְחָמָה׃
לא וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יוֹאָב
וְאֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ קִרְעוּ
בִגְדֵיכֶם וְחִגְרוּ שַׂקִּים וְסִפְדוּ לִפְנֵי
אַבְנֵר וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד הֹלֵךְ אַחֲרֵי הַמִּטָּה׃
לב וַיִּקְבְּרוּ אֶת־אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַיִּשָּׂא
הַמֶּלֶךְ אֶת־קוֹלוֹ וַיֵּבְךְּ אֶל־קֶבֶר אַבְנֵר
וַיִּבְכּוּ כָּל־הָעָם׃
לג וַיְקֹנֵן הַמֶּלֶךְ אֶל־אַבְנֵר וַיֹּאמַר הַכְּמוֹת

תרגום

וְאַפְנֵיהּ יוֹאָב לְגוֹ תַּרְעָא
לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ בְּשַׁלְיָא
וּמְחָהִי תַּמָּן בְּסִטַר יַרְכֵּיהּ
וּמִית בִּדְמָא דַעֲשָׂהאֵל
אֲחוּהִי׃ כח וּשְׁמַע דָּוִד
מִבָּתַר כֵּן וַאֲמַר זַכַּאי אֲנָא
וּמַלְכוּתִי מִן קֳדָם יְיָ עַד
עָלְמָא מִדְּמָא דְאַבְנֵר בַּר נֵר׃
כט יְחוּלוּן עַל רֵישָׁא דְיוֹאָב
וְעַל כָּל בֵּית אֲבוּהִי וְלָא
יִפְסוֹק מִבֵּית יוֹאָב דְּאִיב
וּסְגִיר וּמִתְקִיף בְּאַגַּד
וּמִתְקְטֵיל בְּחַרְבָּא וַחֲסִיר
מְזוֹן׃ ל וְיוֹאָב וַאֲבִישַׁי
אֲחוּהִי קְטַלוּ לְאַבְנֵר עַל
דִּקְטַל יָת עֲשָׂהאֵל אֲחוּהוֹן
בְּגִבְעוֹן בִּקְרָבָא׃ לא וַאֲמַר
דָּוִד לְיוֹאָב וּלְכָל עַמָּא
דְעִמֵּיהּ בְּזָעוּ לְבוּשֵׁיכוֹן
וְאַסְרוּ סַקִּין וּסְפַדוּ קֳדָם
אַבְנֵר וּמַלְכָּא דָוִד אָזֵיל
בָּתַר עַרְסָא׃ לב וּקְבַרוּ יָת
אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן וַאֲרֵים
מַלְכָּא יָת קָלֵיהּ וּבְכָא עַל
קִבְרָא דְאַבְנֵר וּבְכוֹ כָּל
עַמָּא׃ לג וְאִלָּא מַלְכָּא עַל אַבְנֵר וַאֲמַר הַכְּמִיתַת רַשִׁיעִין יְמוּת אַבְנֵר׃

אחיהם ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בספר שפטים סימן ט׳ :

רלבג

יואב את אבנר במרמה כי הטהו תוך השער לדבר אתו בשלוה ובבטחון והכהו אל החומש להנקם ממיתת עשהאל אחיו : (כח) והנה היה רע מאד בעיני דוד מה שעשה יואב ולזה קללו בזאת הקללה הנפלאה והוא שלא יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך מצד חולי הרגלים וחולשת הגוף כי אלו האנשים חשובים הם כמת כי אין פעולותיהם הטבעיות המסודרות מהנפש אשר תשימם חיים באופן ראוי ולזה המשיל המצורע למת באמרו אל נא תהי כמת וכן חסר לחם הוא חשוב כמת כי אין לו מה שיחיה הוא עצמו : (לב) והנה בכה דוד בכי גדול וקונן אל אבנר ולא טעם לחם כל היום ההוא לשתי סבות

פי׳ רבי ישעיה

(כז) לדבר אתו בשלי. פירוש בשגגה השגגה היתה לאבנר שלא נזהר מעצת יואב שהרג אחיו : (כט) יחולו על ראש יואב . פי׳ יחולו דמי אבנר : ומחזיק בפלך . זהו מטה שנשענין עליו וזהו חולי הרגלים הנקרא פודגרא . ודומה לו ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך והוא המקל שתופשות הנשים וקושרות בו הפשתן והצמר שהן טוות וכישור ופלך דבר אחד הן ותרגומו ומתקיף באגד . ויש לומר שרומז לפי דאולי איתגרא שהוא מקל שהזקנים נשענים עליו : (ל) הרגו לאבנר . כמו את אבנר ודומה לו רפא נא לה :

מצודת ציון

כמו על השל (לקמן ו) וכן גם של תשלו (רות ב) : (כט) יחולו . יחנו וישכנו כמו על ראש רשעים יחול (ירמיה ל) : זב . חולי שנוטף מאמתו כענין זרע : בפלך . ענין משענת ומטה ודומה לו וכפיה תמכו פלך (משלי לא) והוא המטה שטוות בו הנשים : (ל) לאבנר . את אבנר כמו לכל כליו (שמות כז) ומשפטו אם כל כליו : (לב) אל קבר . כמו על קבר : (לג) נבל . אדם פחות במעלה

מצודת דוד

אל תוך חלל השער : בשלי . בדבר השכחה אשר שכח המלך לדבר עמו : ויכהו שם. בעת דברו עמו ולא היה נזהר אז הכהו בתוך השער ההוא : אל החומש . אל דופן החמישית מקום שהכבד והמרה תלוין : בדם עשהאל . בעבור ששפך דם עשהאל אחיו : (כח) נקי אנכי . ר״ל לא מדעתי נעשתה ואהיה נקי מהעונש הן עונש בגוף הן בדבר המלכות : (כט) יחולו . עונשי דמי אבנר יחולו על ראש יואב : אל כל וכו׳ . הואיל ובעצתם נעשתה : ואל יכרת . ר״ל לא יופסק להיות חדל : ומחזיק בפלך . אוחז במשענת מחמת חולי הרגלים : (ל) ואבישי . לפי שהסכים עם יואב לחוץ השער להיות לו לעזר מעלה עליו הכתוב כאלו גם הוא הרגו : במלחמה . כאלו יאמר הנה לא כן עשו כי אבנר הרג את עשהאל במלחמה והם הרגו לאבנר בשלום : (לא) אל יואב . להיות גם הוא כדואג על מיתתו ומתחרט על מה שהרגו : הולך . היה הולך אחר המטה למען דעת הכל שלא נעשתה בעצתו : (לג) הכמות

נבל

(לד) ידיך לא אסורות. היאך לא הכיתו גם אתה ורגליך גם כן לא לנחושתים הוגשו איך לא ברחת מסכנים כנפול נבל כן נפלת לפני בני עולה ואף על פי שלא זכר נבל אלא כנפול זה ר"ל כיון שזכר נבל למעלה סמך על המבין וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות: (לה) להברות את דוד לחם. רבותי ז"ל אמרו כתיב להכרות בכ"ף וקרינן להברות בבי"ת בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו וכן כתב ר' מנחם בן סרוק כי הכתוב להכרות וכן כתב רבי יהודה חיוג וכן כתב אדוני אבי ז"ל ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר מדוייק אשר ראינו וכן כתב רבי יונה כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרי' ולא במסורת ופירוש להברות להאכיל אפילו אכילה מועטת ולא רצה כי הבריה היא האכילה המועטת וכן ואברה מידה: (לט) רך ומשוח מלך. רך במלוכה כאילו היום נמשחתי למלך כי היום ההוא היה תחלת מלכותו על ישראל על ידי אבנר והאנשים האלה בני צרויה שהם קשים ממני בלבלו לי מלכותו וזכר צרויה אמם ולא זכר אביה' כלומר בני אחותי הם והיה להם לחוס עלי ולא עשו ובשאר מקומות שזכר אמם ואומר יואב בן צרויה אבישי בן צרויה לפי שהיו יותר נכבדים בזכר אמם לכבוד דוד ויונתן תרגם רך ומשוח מלך הדיוט ומרבי למלכא כלומר עד היום לא הייתי חושב עצמי למלך אלא הדיוט וכאילו היום נמשחתי למלך ורבו' ז"ל פירשו רך לשון מלוכה כאמרם לא רכא ולא בר רכא את ואמר מנא תימרא דהאי רכה לישנא דמלכותא הוא דכתיב רך ומשוח מלך: (ב) היו בן שאול. כמו לבן שאול או עם בן שאול כתרגום או שרי שזכר עומד במקום שנים כאילו אמר שרי בן שאול ומנחם פירשו היו כמו שברו זכן נהייתי ונחליתי ור"ל המיתו אותו וספר ענין זה הנה להודיע כי אלה שהרגו בן שאול כבר היו עמו ושריו היו לפיכך לא נשמרו מהם בני הבית בבוא תוך הבית ובחדר משכבו וחשבו שבאו לדבר עמו נכנסו ומה שאמר ויכוהו הבארותי' לא ספר על מה ברחו אולי היו להם דברי מריבה עם שאול או עם בנו ועתה שבו אליו אולי השלימו עמו טרם בואם ובאו עד לביתו ולא נשמרו מהם ויהיה פי' לוקחי חטים לזה הפי' שבאו עם לוקחי חטים לדבר עם בן שאול ולפי' שפירש' מנחם המיתו יהיה פי' הענין כן כי אלה השרים הרגו בן שאול ולא אמר זה על איש בשת אלא על בן אחר שהי' לשאול והרגו אותו או בחיי שאול או אחרי מותו לפיכך ברחו גתימ' והיו שם גרים עד היום הזה שבאו להרוג איש בשת למלוך

נבל ימות אבנר: לד ידך לא־אסרות ורגליך לא־לנחשתים הגשו כנפול
לפני בני־עולה נפלת ויספו כל־העם
לבכות עליו: לה ויבא כל־העם
להברות את־דוד לחם בעוד היום
וישבע דוד לאמר כה יעשה־לי
אלהים וכה יסף כי אם־לפני בוא־
השמש אטעם־לחם או כל־מאומה:
לו וכל־העם הכירו וייטב בעיניהם
ככל אשר עשה המלך בעיני כל־
העם טוב: לז וידעו כל־העם וכל־
ישראל ביום ההוא כי לא היתה
מהמלך להמית את־אבנר בן־נר:
לח ויאמר המלך אל־
עבדיו הלוא תדעו כי־שר וגדול נפל
היום הזה בישראל: לט ואנכי היום
רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני
צרויה קשים ממני ישלם יהוה
לעשה הרעה כרעתו:

ד א וישמע בן־
שאול כי מת אבנר בחברון וירפו
ידיו וכל־ישראל נבהלו: ב ושני
אנשים שרי־גדודים היו בן־שאול
שם האחד בענה ושם השני רכב

תולדות אהרן כנפול. עקידה ש"קה: (הלא תדעו. סוטה יז): וידעו. שם: ואנכי היום רך. סנהדרין קח:

לד ידך לא אסירן ורגלך לא לזיקין דנחש אתקרבו כמפל קדם גברין רשיעין נפלתא ואוסיפו כל עמא למבכי עלוהי: לה ואתא כל עמא לאוכלא ית דוד לחמא עד דיומא קים וקיים דוד למימר כדין יעביד לי יי וכדין יוסיף אלהין קדם מיעל שמשא אטעום לחמא או כל מדעם: לו וכל עמא אשתמודעו ושפר בעיניהון ככל דעבד מלכא בעיני כל עמא טב: לז וידעו כל עמא וכל ישראל ביומא ההוא ארי לא הוה בעצת מלכא למקטל ית אבנר בר נר: לח ואמר מלכא לעבדוהי הלא תדעון ארי רב ושליט נפל יומא הדין בישראל: לט ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא וגבריא האלין בני צרויה קשן מני ישלם יי לעבדי בישתא כבישתיה: א ושמע בר שאול ארי מית אבנר בחברון ואתרשלו ידוהי וכל ישראל אתבהילו: ב ותרין גברין רבני רישי משרין הוו עם בר שאול שום חד בענא ושום תנינא

רשע בחרב: (לד) ידיך לא אסורות היו. ואיך נפל גבור כמותך לפני בני עולה: (לה) להברות. לשון סעודה: (לט) ואנכי היום רך. ואנא יומא דין הדיוט ומרבי למלכא: (ב) היו בן שאול. היו לבן שאול כמו

רלבג

סבות האחת לפי שהיה קשה בעיניו מאד הריגת אבנר שהיה שר וגדול בישראל עם היותו בברית עמו והסבה השנית כדי שיכירו ישראל כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר כי היה זה ממה שירחיקם מאד להמליכו עליהם ר"ל בראותי' כי

פי' רבי' ישעיה

(לד) כנפול לפני בני עולה נפלת. כלומר שבטול המיתו אותך: (לה) להברות את דוד פי' כמו ואברה מידה. ואותו הוא קל וזהו כבד: (לט) ואנכי היום רך. פירוש אין בי כח שאוכל להנקם מאנשים גדולים כאלה שהם קשים ממני אלא השם ינקום מהם: (ב) ושני שרי גדודים היו בן שאול. פי' לבן שאול וחסר הלמ"ד:

יסיף י"ד חסר וי"ו וסי' ארבעים יכנו ב' בו כה יעשה ה' ליהונתן. לאויבי דוד. כה יעשה אלהים לאבנר. וישבע דוד לאמר. קינת אבנר. והבאתו אלי ולא יסיף לגעת בך הלעולמים יזנח ה'. יסיף לך לשון רמיה. וטהר ידים יסיף אמץ. ומתק שפתים לב חכם ישכיל. כי יסיף על חטאתו. חן יסיף רעים רבים:

מצודת דוד

נבל. וכי מהראוי הוא שימות אבנר בחרב בזולת מלחמה כמות איש נבל: (לה) ידיך לא אסורות. היות רבות פעמים יקרה יקחו בשבי שר וגדול ויאסרו ידיו ורגליו ויהרגוהו בסוף בחרב בזולת מלחמה לזה אמר הלא ידיך לא היו אסורות וכו' כי לא נלקחת בשבי ומדוע א"כ הרגוך בחרב בזולת מלחמה: כנפול וכו'. כאומר עם היות כי מעולם לא נעשתה כדבר הזה להמית שר וגדול בחרב זולת מלחמה הנה לפעמים נעשתה ע"י בני עולה וכמו כן נפלת גם אתה כאשר יפול הנופל לפני בני עולה כי גם בני צרויה לבני עולה יחשבו: (לה) בעוד היום. כשהיה עוד יום: כה יעשה וכו'. הוא ענין שבועה ורבים כמוהו ימצא במקרא: כי אם לפני וכו'. כאשר אם לפני בוא השמש אטעם לחם וכו' אז יחול השבועה להתקים בי: (לו) הכירו. שלא מדעת דוד נעשתה: ככל אשר עשה. הוטב בעיניהם כל אשר עשה והם ההליכה אחר המטה והבכי והקינה: (לח) תדעו. כי דוד חשב אשר עבדיו יתפלאו על גודל האבל עם שלא הרג אותו לזה אמר הלא מעצמכם תדעו כי שר וגדול נפל וכו' ומהראוי א"כ להרבות האבל: (לט) ואנכי היום. ר"ל ואם תתמהו מה זה לא לקחתי נקם הנה אנכי אף היום שנמשחתי למלך על כל ישראל ומלכותי בכל משלה עכ"ז אני רך הלבב מול בני צרויה כי המה קשים ממני ולא אוכל להתגרות עמהם ולפי שמן הדין אין ליואב משפט מות שלא היו שם עדים והתראה אולם ניתן רשות למלך לענוש לצורך השעה ביכלתו המוחלט ולזה שמט ידו ממנו כי לא היה יכול להם ומסר דינו לשמים: ד (א) בן שאול. לפי כשמת אבנר לא נשאר מי להתחזק עמו במלכותו ועוד לא נשאר בו כח רק מאד היותו בן שאול המלך לזה לא הזכירו בשמו: נבהלו. היות ידעו שלבב אבנר היתה שלם עם דוד וחשבו שעכ"ז נהרג בעצתו ופחדו לנפשם שלא ינקום מהם בעבור זה לא המליכוהו עד שנהרג איש בושת ועשה דוד משפטים בההורגים ובזה ידעו למפרע שהיה דוד נקי מדמי אבנר ואז באו כולם להמליכו: (ב) שרי גדודים

מצודת ציון

שמעלה: (לד) אסורות. קשורות: לנחשתים. בשלשלות נחושת אוסרים בהם רגלי השבוים: (לה) להברות. להאכילו סעודה מועטת כמו ואברה מידה (לקמן יג): מאומה. שום דבר: (לט) רך. ר"ל רך הלבב מלהתגרות עם מי: קשים. הוא הפוך הרך: ד (א) וירפו. מל' רפיון והוא ענין יאוש: (ב) בן שאול. כמו לבן שאול וחסר הלמ"ד: נבה

רד"ק

למצוא חן בעיני דוד ולשוב למחלתי באחוי׳ וכשבאו לבית איש בשת התנכרו ועשו עצמם כלוקחי חטים וכת״י כזבני חטין ונכנסו לביתו לחדר משכבו והרגוהו ובני הבית לא נשמרו מהם כי אמרו שידברו עמו לקחת חטים ממנו : כי גם בארות תחשב על בנימין . כמו אל בנימין וכן ותתפלל על ה׳ כמו אל ה׳ על שפן הסופר כמו אל ומה שאמר כי גם בארות והנה בארות נחשבת בתוך ערי בנימין אם כן מה הוא גם אולי היתה על הגבול והיו חושבים בני אדם כי אינה לבנימן הודיע כי גם היא תחשב לבנימין וכל זה להודיע כי משבט בנימן היה שהי׳ משבט שאול יצאו לו מכלים ביתו וממלכתו ומה שספר גם כן הנה ענין מפיבשת בן יהונתן להודיע כי במות איש בשת לא נשאר לבית שאול יורש עצר וראוי למלכות כי מפיבושת בן יהונתן נפל ונעשה נכה רגלים ולשאול לא נשאר כי אם בני רצפה הפלגש : (ה) כחם היום. בכ״ף : את משכב הצהרים . ת״י שנת מלכיא כלומר כי מנהג המלכים לישן בצהרים : (ז) ויבאו הבית . נראה כי אחר שהכוהו ויצאו להם חזרו לבית להסיר את ראשו להביאו לדוד כי הם הרגוהו כי חשבו למצוא חן בעיני דוד בזה הדבר : (י) ואהרגהו . והוא לא הרגו אלא כיון שצוה לאחד מהנערים להרגו כאילו הוא הרגו . ומה שאמר ואוחזה בו אפשר שדוד אחז

שמואל ב ד

בְּנֵי רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי מִבְּנֵי בִנְיָמִן
כִּי גַּם־בְּאֵרוֹת תֵּחָשֵׁב עַל־בִּנְיָמִן׃
ג וַיִּבְרְחוּ הַבְּאֵרֹתִים גִּתָּיְמָה וַיִּהְיוּ־שָׁם
גָּרִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
ד וְלִיהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל בֵּן נְכֵה רַגְלָיִם
בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים הָיָה בְּבֹא שְׁמֻעַת
שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן מִיִּזְרְעֶאל וַתִּשָּׂאֵהוּ
אֹמַנְתּוֹ וַתָּנֹס וַיְהִי בְּחָפְזָהּ לָנוּס וַיִּפֹּל
וַיִּפָּסֵחַ וּשְׁמוֹ מְפִיבֹשֶׁת׃ ה וַיֵּלְכוּ בְּנֵי־
רִמּוֹן הַבְּאֵרֹתִי רֵכָב וּבַעֲנָה וַיָּבֹאוּ
כְּחֹם הַיּוֹם אֶל־בֵּית אִישׁ בֹּשֶׁת וְהוּא
שֹׁכֵב אֵת מִשְׁכַּב הַצָּהֳרָיִם׃ ו וְהֵנָּה
בָּאוּ עַד־תּוֹךְ הַבַּיִת לֹקְחֵי חִטִּים
וַיַּכֻּהוּ אֶל־הַחֹמֶשׁ וְרֵכָב וּבַעֲנָה אָחִיו
נִמְלָטוּ׃ ז וַיָּבֹאוּ הַבַּיִת וְהוּא־שֹׁכֵב
עַל־מִטָּתוֹ בַּחֲדַר מִשְׁכָּבוֹ וַיַּכֻּהוּ
וַיְמִתֻהוּ וַיָּסִירוּ אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּקְחוּ אֶת־
רֹאשׁוֹ וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה כָּל־הַלָּיְלָה׃
ח וַיָּבִאוּ אֶת־רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת אֶל־
דָּוִד חֶבְרוֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־
רֹאשׁ אִישׁ־בֹּשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל אֹיִבְךָ
אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ אֶת־נַפְשֶׁךָ וַיִּתֵּן יְהוָה
לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נְקָמוֹת הַיּוֹם הַזֶּה
מִשָּׁאוּל וּמִזַּרְעוֹ׃ ט וַיַּעַן דָּוִד אֶת־
רֵכָב וְאֶת־בַּעֲנָה אָחִיו בְּנֵי רִמּוֹן
הַבְּאֵרֹתִי וַיֹּאמֶר לָהֶם חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־
פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־צָרָה׃ י כִּי
הַמַּגִּיד לִי לֵאמֹר הִנֵּה־מֵת שָׁאוּל
וְהוּא־הָיָה כִמְבַשֵּׂר בְּעֵינָיו וָאֹחֲזָה

תרגום

רֵכָב בְּנֵי רִמּוֹן דְמִבְּאֵרוֹת
בְּנֵי בִנְיָמִין אֲרֵי אַף בְּאֵרוֹת
מִתְחַשְׁבָא עַל דְבֵית
בִּנְיָמִן׃ ג וַעֲרַקוּ אֱנָשׁ
בְּאֵרוֹת לְגִתָּיִם וַהֲווֹ תַמָּן
דַיָרִין עַד יוֹמָא הָדֵין׃
ד וְלִיהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל בְּרָא
לְקֵי בְּתַרְתֵּין רִגְלוֹהִי בַּר
חֲמֵשׁ שְׁנִין הֲוָה כַּד אֲתַת
בְּשׂוֹרַת שָׁאוּל וִיהוֹנָתָן
מִיִּזְרְעֶאל וּנְטַלְתֵּיהּ
תּוּרְבַּנְתֵּיהּ וְאַפִּיכַת וַהֲוָה
בְּאִתְבַּהֲלוּתָהּ לְמֶעֱרַק וּנְפַל
וַחֲגַר וּשְׁמֵיהּ מְפִיבֹשֶׁת׃
ה וַאֲזַלוּ בְּנֵי רִמּוֹן דְמִבְּאֵרוֹת
רֵכָב וּבַעֲנָה וַאֲתוֹ כְּמֵיחַם
יוֹמָא לְבֵית אִישׁ בֹּשֶׁת
וְהוּא שְׁכִיב יַת שְׁנַת
מַלְכַיָא׃ ו וְאִינוּן אֲתוֹ עַד
גוֹ בֵיתָא כְּזַבְּנֵי חִטִּין
וּמְחוֹהִי בִּסְטַר יַרְכֵיהּ וְרֵכָב
וּבַעֲנָה אֲחוּהִי אִשְׁתֵּיזָבוּ׃
ז וַאֲתוֹ לְבֵיתָא וְהוּא שְׁכִיב
עַל עַרְסֵיהּ בְּאִדְרוֹן בֵּית
מִשְׁכְּבֵיהּ וּמְחוֹהִי וְקַטְלוּהִי
וְאַעְדִיאוּ יַת רֵישֵׁיהּ וּנְסִיבוּ
יַת רֵישֵׁיהּ וַאֲזַלוּ בְּאוֹרַח
מֵישְׁרָא כָּל לֵילְיָא׃
ח וְאַיְתִיאוּ יַת רֵישׁ אִישׁ
בֹּשֶׁת לְוַת דָוִד לְחֶבְרוֹן
וַאֲמַרוּ לְמַלְכָּא הָא רֵישׁ
אִישׁ בֹּשֶׁת בַּר שָׁאוּל בְּעֵיל
דְבָבָךְ דִבְעָא לְמִקְטְלָךְ
וַעֲבַד יְיָ לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא
פּוּרְעֲנוּתָא יוֹמָא הָדֵין
מִשָּׁאוּל וּמִזַּרְעֵיהּ׃ ט וַאֲתֵיב
דָוִד יַת רֵיכָב וְיַת בַּעֲנָה אֲחוּהִי בְּנֵי רִמּוֹן דְמִבְּאֵרוֹת וַאֲמַר לְהוֹן קַיָם הוּא יְיָ דִי פְרַק
יַת נַפְשִׁי מִכָּל עָקָא׃ י אֲרֵי דְחַוִי לִי לְמֵימַר הָא מִית שָׁאוּל וְהוּא הֲוָה כִמְבַשַּׂר בְּעֵינֵי

רש"י

כמו למועד אשר שמואל (שמואל א׳ י״ג ח׳) אשר לשמואל : (ג) ויברחו הבארתים . כשמת שאול שעזבו בני ישראל את הערים שבסביבות פלשתים כמו שאמור למעלה אז ברחו הבארותים : (ד) וליהונתן בן שאול . מוגד והולך איך נשבת מלכות מבית שאול הוא ובניו נהרגו חוץ הנשאר הרגוהו על משכבו ובנו של יהונתן נפל ויפסח : נכה רגלים . שבור רגלים : (ו) והנה באו עד תוך הבית . עם תגרים לוקחי חטים : (י) לתתי לו בשורה . אשר דימה לשמחני למתן

רלב"ג

כי המית שר וגדול כמהו : (ה) והנה אחר זה קשרו שני שרי גדודים אשר לבן שאול על איש בושת והרגוהו בביתו על משכבו בהיותו שוכב משכב הצהרים ונכנסו עם אנשים לוקחי חטים שבאו בתוך הבית . ונשאו את ראשו לדוד למצוא חן בעיניו והוא נקם את נקמת איש בשת מהם וצוה להרגם ולקצץ ידיהם ורגליהם ותלו אותם על הברכה בחברון ויקבור את ראש איש בשת נקבר

פי׳ רבי ישעיה

(ג) ויברחו הבארתים גתימה . פי׳ כשמת שאול ועזבו ישראל הערים אשר סמוכות לפלשתים ברחו הבארתים ויצאו מבארות : (ד) וליהונתן בן שאול . פירוש מפני שהזכיר בריחת הבארתים הסמוך לו שגם בן יהונתן נפסח כשברחה אומנתו כששמעה מיתת שאול ויהונתן : נכה רגלים . פי׳ לשון הכאה שפרשו נכה וחבו שם התואר מן הקל על משקל יפה תואר : (י) והנה באו עד תוך הבית לוקחי חטים ויכהו אל החומש . כמו עד הנה עזרנו ה׳ . ובאו עם אנשים שהם לוקחי חטים והיו בעצה אחת עם רכב ובענה להרגו ונמלטו רכב ובענה אחר שהרגוהו ובאו אל דוד : (י) אשר לתתי לו בשורה . פי׳ אשר היה בא לבשרני כדי שאתן לו שכר בשורתו . ותרגום דכוה מדמי למתן ליה אגר בשורתא :

תולדות אתרן ושמו מפיבושת בברכות ד :

מסורה

תחשב ג׳ בקריאה וסי׳ לכנעני תחשב . כי גם בארות . צדקה תחשב לו : שמעת ג׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ בבוא שמעת שאול ויהונתן . מי האמין לשמעתינו . ושמעות יבהלוהו ממזרח : כחם ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בריש סדר וירא : והנה ג׳ בקריאה וסי׳ והנה באו תוך הבית . והנה

מצודת ציון

(ד) נכה רגלים . שבור רגלים כמו פרעה נכה (מ״ב כ״ג) : אמנתו. המגדל׳ אותו כמו ויהי אומן את הדסה (אסתר ב) : ותנוס . וברחה : בחפזה . ענין מהירות כמו ויהי דוד נחפז ללכת (ש״א כ״ג) : ויפסח . נעשה חגר : (ה) כחם היום. כאשר נתחמם השמש והוא בחצות היום : הצהרים . עת התחזק אור היום והוא מל׳ צוהר תעשה לתיבה (בראשית ו) : (ו) הנה . כמו והמה :

ונערפי

מצודת דוד

גדודים . שרים על אנשי החיל היו לבן שאול : כי גם בארות וכו׳ . אולי עמדה מחוץ לגבולם ולא היה ידוע לכל אשר היא מבנימין : (ג) ויברחו . ברחו מאז ולא הוכר למה : עד היום הזה . אשר הרגו לאיש בושת כי אז נהרגו גם הם בידי דוד כמה שכתוב בענין . (ד) מיזרעאל . אשר נהרגו במלחמה ההיא : ותנס . מפחד פלשתים שלא יבואו אל בית המלך לשלול שלל : ויפל . הבן ההוא נפל מידה ונעשה אז פסח (וכתבו כאן לומר שכוונת הבארתים היה בהריגת איש בושת בכדי להמליך את דוד היות כי לא נשאר מי מזרע שאול להמליכו אחריו כי חשבו שמפיבשת לא הגון למלוכה על כי הוא פסח ברגליו) : (ה) וילכו. שבו מגת והתנכרו והלכו לבית איש בושת : (ו) והנה באו . חזר לספר איך באו ולא הרגישו בהם ואמר שבאו תוך הבית ועשו עצמם כלוקחי חטים מאת איש בושת ואמר שהכוהו בדופן החמישית מול הכבד והמרה ונמלטו משם : (ז) ויבאו הבית . עתה חזר לספר אופן ההכאה ואמר בתחלה המיתו אותו ואחר זה כרתו ראשו : (ח) ויתן ה׳ . ר״ל והנה נתן ה׳ וכו׳ : (י) כי המגיד . מוסב על המקרא שלפניו שאמר חי ה׳ וכו׳ אשר אמת הדבר כי המגיד לי לאמר שמת שאול על ידו : כמבשר בעיניו . בעיני עצמו

אחז בו והנער הכהו: אשר לתתו לו בשורה. אשר חשב שאתן לו שכר בשורה וכתי' דהוה מדמי למיתן ליה מתנת בסורתיה: (יב) ויתלו על הברכה. כדי שיראום בני אדם וידעו כי דוד ביושר לבבו נקם נקמת בית שאול ואף על פי שהיו אויביו: (א) ויבואו כל שבטי ישראל. מכל שבטי ישראל באו אליו ואפי' משבט בנימן כי לא היי להם עוד תקוה בבית שאול וזה היה חמש שנים אחר שמת איש בשת וחמש שנים היתה המלכות בטלה שלא מלך דוד על כל ישראל עד סוף חמש שנים ושש חדשים כי איש בשת לא מלך אלא שתי שנים: הנני עצמך ובשרך אנחנו. אף על פי שאתה ממשפחת יהודה והנו קרובים לך אנחנו גם כן עצמך כי כלנו בני ישראל אחים אנחנו:

למתן מסי לו שכר בשורתו: אל

רלבג

בקבר אבנר בחברון: (ג) והנה אחר זה נתקבצו כל שבטי ישראל אל דוד בחברון ויכרות להם המלך דוד ברית בחברון כי שם היתה במה לזבוח שם זבחים כמו שנתבאר בדברי אבשלום. וימשחו את דוד למלך על כל ישראל ואז נעתק דוד מחברון ללכת ירושלים: והנה

פי' רבי ישעיה

(ג) ויכרות להם דוד ברית בחברון. פי' יש לומר הם נשבעו לו לעבדו והוא נשבע להם לשפוט אותם ולהנהיגם בצדק:

אמרות הסיתוך. והנה בשב׳ תלכנה: חברונה ט' בקריאה וסי' נמסר ביהושע סימן ו': ויאמרו לאמר ג' דסמיכי וסי' נמסר בסדר בשלח: ג' מלין קדמיתא נסיב מן תניתא וסי' הייתה מוציא והמבי. ידעתה שחר מקומו. ומתחתה לשכות האלה:

תולדות אהרן וילו דוד. עקידה שער סג:

מצודת ציון

(יא) ובערתי. ענין סלוק והסרה כמו בערתי הקדש (דברים כו): (יב) ויקצצו. כרתו כמו וקצץ חנית (תהלים מו): על הברכה. אגל מקום כניסת המים כמו ברכת גבעון (לעיל ב): ה (א) עצמך. מל' עצם: (ב) לך. עליך:

בּוֹ וָאֹחֲזָה בוֹ וָאֶהְרְגֵהוּ בְּצִקְלָג אֲשֶׁר לְתִתִּי־לוֹ
בְּשֹׂרָה: יא אַף כִּי־אֲנָשִׁים רְשָׁעִים
הָרְגוּ אֶת־אִישׁ־צַדִּיק בְּבֵיתוֹ עַל־
מִשְׁכָּבוֹ וְעַתָּה הֲלוֹא אֲבַקֵּשׁ אֶת־דָּמוֹ
מִיֶּדְכֶם וּבִעַרְתִּי אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ:
יב וַיְצַו דָּוִד אֶת־הַנְּעָרִים וַיַּהַרְגוּם
וַיְקַצְּצוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם
וַיִּתְלוּ עַל־הַבְּרֵכָה בְּחֶבְרוֹן וְאֵת רֹאשׁ
אִישׁ־בֹּשֶׁת לָקָחוּ וַיִּקְבְּרוּ בְקֶבֶר־
אַבְנֵר בְּחֶבְרוֹן:
ה א וַיָּבֹאוּ כָּל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־
דָּוִד חֶבְרוֹנָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר הִנְנוּ
עַצְמְךָ וּבְשָׂרְךָ אֲנָחְנוּ:
ב גַּם־אֶתְמוֹל גַּם־שִׁלְשׁוֹם בִּהְיוֹת שָׁאוּל
מֶלֶךְ עָלֵינוּ אַתָּה הָיִיתָה מוֹצִיא
וְהַמֵּבִי אֶת־יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמֶר יְהוָה לְךָ אַתָּה תִרְעֶה אֶת־עַמִּי
אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תִּהְיֶה לְנָגִיד עַל־
יִשְׂרָאֵל: ג וַיָּבֹאוּ כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶל־הַמֶּלֶךְ חֶבְרוֹנָה וַיִּכְרֹת לָהֶם
הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרִית בְּחֶבְרוֹן לִפְנֵי יְהוָה
וַיִּמְשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל:
ד בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
דָּוִד בְּמָלְכוֹ אַרְבָּעִים שָׁנָה מָלָךְ:
ה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ עַל־יְהוּדָה שֶׁבַע שָׁנִים
וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּבִירוּשָׁלִַם מָלַךְ
שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה עַל כָּל־יִשְׂרָאֵל
וִיהוּדָה: ו וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ וַאֲנָשָׁיו

כ' להלוך עמכם; ג' חס'; כ'; כ.כ' סלוקי'; היית ק' המוציא ק'; והמביא ק'; ט' ח' מ"ל וחד חסר; ב' ג' כ' א'

נפשיה ואחדית ביה וקטלתיה בצקלג דהוה מדמי למתן ליה מתנת בסורתיה: יא אף ארי גברין רשיעיא קטלו ית גבר זכאי בביתיה על שויה וכען הלא אתבע ית דמיה מידכון ואפלי יתכון מן ארעא: יב ופקיד דוד ית עולמיא וקטלינון וקציצו ית ידיהון וית רגליהון וצלבו על ברכתא בחברון וית ריש איש בושת נסיבו וקברו בקברא דאבנר בחברון: א ואתו כל שבטיא דישראל לות דוד לחברון ואמרו למימר הא אנא קריבך ובסרך אנחנא: ב אף מאתמלי אף מדקמוהי כד הוה שאול מלכא עלנא את הויתא נפיק ועליל בריש ישראל ואמר יי לך את תפרנס ית עמי ית ישראל ואת תהוי למלכא על ישראל: ג ואתו כל סבי ישראל לות מלכא בחברון וגזר להון מלכא דוד קים בחברון קדם יי ומשחו ית דוד למהוי מלכא על ישראל: ד בר תלתין שנין דוד כד מלך וארבעין שנין מלך: ה בחברון מלך על דבית יהודה שבע שנין ושתא ירחין ובירושלם מלך תלתין ותלת שנין על כל ישראל ויהודה: ו ואזל מלכא וגברוהי

אתה הייתה מוציא. ה"א כתובה בסוף מלת הייתה והיא נקראת עם מלת מוציא כן ידעתה שחר מקומו: וכמ"י. חסר אלף בכתוב וכן היורם אבי לך: (ג) ויבואו כל זקני ישראל. וכבר אמר למעלה ויבואו כל שבטי ישראל אלא פירושו ויבואו וכבר באו תחלה זקני ישראל אל דוד וכרת להם ברית שלא ירע להם בעבור שסמכו ידי איש בשת שתי שנים ובעבור שאחרו להמליכו אחר מות איש בשת חמש שנים וכיון שכרת להם ברית שלחו בעבור שבטי ישראל ובאו אל דוד ומשחוהו למלך ואע"פ שהיה נמשח תחלה ביד שמואל ומשחוהו אחר כן בית יהודה משחוהו גם עתה ישראל כי עתה מלך על כל ישראל ובדברי הימים אומר וימשחו את דוד למלך על ישראל כדבר ה' ביד שמואל לפי שלא היה נתקיים דבר שמוא' עד היום הזה כי שמואל משחו למלך על כל ישראל כמו שהיה שאול מלך על כל ישראל ומפני זה לא נלחם דוד ביבוסי יושב ציון עד שהיה מלך על כל ישראל ומיד שמשחו אותו ישראל הלך שם: לפני ה'. כבר פירש' כי כל מקום שיתקבצו שם כל ישראל או רובם שם שכינה שורה או פי' לפני ה' שאמרו ה' יהיה עד בינינו בברית שאנו כורתים: (ה) בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים. ובכלל לא מנאם לפי שלא היתה שנה שלמה וכן בספר מלכים לא מנה אותם ששה חדשים אפי' בפרט לפי שלא היתה שנה שלימה. ובדרש אלין ששה חדשים יתירי מה אמון ר' יצחק בשם ר' יהודה חסירים היו משלשים ושלש אלא שהכתובים חולקים כבוד לירושלם ומונין אותם שלימים אמר רבי יודן חשבון המרובה בולע את המועט אמר ר' יודן כתוב כי ששה חדשים ישב שם יואב אותן חדשים לא עלו לו מן המנין. דבר אחר וכל ישראל כי כל ישראל היו שהיתה

מלך תלתין ותלת שנין על כל ישראל ויהודה: ו ואזל מלכא וגברוהי

אותן חדשים שברח מפני אבשלום ובשעירה היה מתכפר כהדיוט לא עלו מן המניין: (ו) וילך המלך ואנשיו. ובדברי הימים וילך דוד וכל ישראל כי כל ישראל היו עתה אנשיו וכיון שמלך על כל ישראל הלך אל ירושלם ללכוד מצודת ציון לפי

מצודת דוד

עצמו היה כמבשר לי טוב: ואחזה בו. כי מה שלוה לנערו להרגו הרי הוא כאלו בעצמו הרגו: אשר לתתי. אשר חשב שאתן לו מתן בשורה: (יא) אף כי. ר"ל וכ"ש שאהרוג אתכם כי הרעותם לעשות יותר ממנו כי ההורג את שאול הנה במלחמה הרגו ע"פ שאלתו וידע כי לא יחיה עוד אחר אשר היה כבר מוכה בחרב ואף הפלשתים הדביקוהו כמ"ש למעלה אבל אתם שלא הרגתם אותו בביתו על משכבו ומכ"ש שאבקש דמו וכו': ה (א) עצמך ובשרך. אנו קרובים לך כמו כל בית יהודה כי כולנו בני איש אחד נחנו: (ב) אתה היית. ר"ל לא יוגדל בעיניך אהבת בני יהודה על כי מלכת עליהם ראשונה כי הלא גם עלינו משלת מאז עוד מלוך שאול כי היית המוציא והמביא את ישראל א"כ עליך לרעות את כל ישראל כולם אלו כאלו בשוה וכרועה עדרו: (ג) כל זקני ישראל. אשר כח בידם להמליכו: ויכרות וכו'. להיות להם לאוהב כאשר ליהודה: לפני ה'. לפני ארון ה' כי הביאוהו שמה לפי שעה: (ד) ארבעים שנה. ולא חש למנות ו' החדשים היתרים או לפי שמשך ששת החדשים אשר ברח בפני אבשלום אין מהראוי להחשב לימי מלוכה: אל

רדק

שהיתה קבלה אצלם כי ציון ראש ממלכת ישראל ולא ילכוד אותה אלא מי שיהיה מלך על כל ישראל ועד היום לא נתקיימה מלכות בישראל כי שאול לא קמה מלכותו : כי אם הסירך העורים והפסחים . ת"י אלהין באעדיותך חטאיא וחיביא דאמרין לא יעול דוד הלכא . ומצאנו בדרש אמרו אנשי יבוס לאברהם כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוס ואנו מוכרין לך את מערת המכפלה ועשה כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית השבועה וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנאמר ואת היבוסי יושב ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לא תבא הנה אמרו לו אין אתה יכול עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם ברית השבועה שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו רגליהם ולא יהלכו שנואי נפש דוד לפי שהוא מלשמוע ומעבו' ע"א שני' על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אמר דוד לאנשיו כל מי שיעלה בראשונה ויסיר את הצלמים יהיה לראש ועלה יואב והיה לראש שני' ויעל יואב וגו' ואחר כן קנה דוד את עיר היבסי לישראל בככר זהב בכתב לאחוזת עולם בשש מאות זהב שנאמר ויתן דוד לארונה במקום וגו' . ועוד אמרו כי שני צלמים אלו היו בראש המגדל הנקרא צנור והיה אחד עור על שם יצחק והאחד היה פסח על שם יעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך שני' אם תשקר לי ולניני ולנכדי לפיכך לא כבשו ישראל כשכבשו את ירוש' כי עדיין היה נכד אבימלך חי ובימי דוד כבר מת ובטלה השבועה והחכם ר' אברהם א"ע פירש כי אם הסירך כמו הסיר כלומר אם תסיר למלחמתך אפי' העורים והפסחים אז ימנעוך שלא תבא הנה כי המגדל הזה חזק מאד ולא נירא אותך למלחמה : (ח) ויאמר דוד . עתה ספר איך לכדה שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ופירושו במקום החזק וי"ת וישרי למכבש כרכא : ואת הפסחים ואת העורים . כלומר ויבא ג"כ הפסחים והעורים ומכה שזכר עומד במקום שנים : שנואי נפש דוד . ולפי שבזוהו בהם שאמרו שהם ימנעוהו שלא ילכוד את המצודה . ואמר כל מכה ולא אמר מה יעשה לו וכמוהו כל הורג קין ובדברי הימים מפרש כל

רשי

(ו) אל היבוסי . מצודת ציון נקראת יבוס ומזרעו של אבימלך היו ושם צלמים שני עבודת כוכבים אחד עור ואחד פסח שנעשו על שם יצחק ויעקב ובפיהם השבועה שנשבע אברהם לאבימלך ולכך לא הורישום כשלכדו את ירושלים לא לכדו את המצודה כמו שנאמר ואת היבוסי יושב ירושלים לא יכלו יושבי יהודה להורישם (יהושע ט"ו כ"ג) ותניא אמר רבי יהושע בן לוי יכולין היו אלא שלא היו רשאין : ויאמר לדוד . מי שאמר : העורים והפסחים . הם עבודת כוכבים שלהם : (ח) כל מכה יבוסי ויגע בצנור . כל דיקטל יבוסאה וישרי למכבש כרכא : ואת הפסחים . ויכה גם את הפסחים ואת העורים שנואי נפש וגו' : על כן יאמרו . על אשר אומרים : עור ופסח . בעוד שהעור והפסח יהיה כאן לא יבא וגו' : לא יבא דוד הנה . הרי זה מקרא קצר שאמר כל מכה יבוסי ויגע בצנור ולא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר (ד"ה א' י"א ו') ודומה לזה לכן כל הורג קין (בראשית ד' י"ד) ולא פי' מה יעשה לו אבל מעצמו הוא נשמע ל' נגרה ומיסה : ויגע בצנור . לשון נוגה

שמואל ב ה

ירושלם אל-היבסי יושב הארץ ס׳ חס׳
ויאמר לדוד לאמר לא-תבא הנה
כי אם-הסירך העורים והפסחים
לאמר לא-יבוא דוד הנה: ז וילכד דוד
את מצדת ציון היא עיר דוד: ח ויאמר ל׳ חס׳
דוד ביום ההוא כל-מכה יבסי ויגע
בצנור ואת-הפסחים ואת-העורים
שנאו נפש דוד על-כן יאמרו עור שנואי ק׳
ופסח לא יבוא אל-הבית: ט וישב
דוד במצדה ויקרא-לה עיר דוד ויבן ד׳ חס׳

לירושלם לות יבוסאה
יתבי ארעא ואמרו לדוד
למימר לא תיעול הלכא
אלהין באעדיותך חטאיא
וחיביא דאמרין לא יעול
דוד הלכא : ז ואחד דוד
ית חקרא דציון היא קרתא
דדוד : ח ואמר דוד ביומא
ההוא כל דיקטול יבוסאה
וישרי למכבש כרכא וית
חטאיא וית חיביא רחיקא
נפשא דדוד על כן יימרון
חטאיא וחיביא לא יעלון
לביתא : ט ויתיב דוד בחקרא וקרא לה קרתא דדוד ובנא דוד סחור סחור

היבסי ה' חס' בליש' בקריאה וסי' וילך המלך ואנשיו. כל מכה יבסי. ויגע בצנור. עלה הקם לה' מזבח. וישלח ידו המלאך. כי יעלה דוד להקים מזבח לה' דד"ה: מצדת ד' חס' ו' בליש' בקריאה וסי' וישב דוד במצדה. וילכד דוד את מצדת ציון. וחברו דד"ה. סלעי ומצדתי דשמואל:

רלבג

(ו) והנה היה היבוסי יושב בירושלים ולא יכול דוד להוציאם משם בעבור שבועת אברהם לאבימלך שהיתה כתובה בצלמים אשר שם שהם עורים ופסחים כי עינים להם ולא יראו רגלים ולא יהלכו ואפשר שהיו הצלמים ההם בצורת עור ופסח העור להורות על ברית יצחק שבסוף ימיו כהו עיניו מראות והפסח בעבור יעקב שהיה צולע על ירכו ועשו זה להורות שכבר נשלם להם זה הברית עם האבות בכללם ולזאת הסבה אמר היבוסי לדוד לא תבא הנה אם לא הסירות תחלה העורים והפסחים שבהם זכירת זה הברית כאילו יאמר לא יבא דוד הנה כי לא יוכל להסיר אלו הצלמים שבהם זכירת זה הברית : (ז) וילכד דוד מהיבוסי את מצודת ציון היא עיר דוד ואמר דוד ביום ההוא כל מי שיכה יבוסי ויגע בצנור והוא המרזב שנשפכים ממנו המים וישחית עם השחתתו את הצנור הפסחים והעורים שהם שנואי נפש דוד מצד שימנעוהו מלבוא אל הבית יהיה לו גמול כך וכך ולא פירש על כן היו אומרים יש שם עור ופסח הנה באמת זה ימנע דוד מלבא אל הבית והנה אפשר השחתתו בזה האופן מצלת הסרת הברית אשר כרתו האבות כי הוא ישחית הבנין אשר בו הציור ובהשחתתו ישחתו הצלמים האלו ואפשר שנאמר בפירוש זה הענין שהוא אפשר שהוא שם מקום אחד אי אפשר שיכנסו בו אם לא יעברו לפני אלו הצלמים והיו אלו הצלמים עשויים באופן מהתחבולה שיניעו מקלות של ברזל רבי המשקל תנועה חזקה בדרך

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ו) וילך המלך אל היבוסי . רצה לתפוש העיר ולגרש היבוסי משם ולהכין שם כסא ממלכתו : ויאמר לדוד לאמר . פירוש היבוסי אמר לו כלם קורא בלשון יחיד : לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים . הסירך כמו הסירך בפתי' הה' ונתחלפה התנועה . והעורים והפסחים הם צלמים שכתבו עליהם השבועה שעשה אברהם ויצחק לאבימלך וקורא אותם עורים ופסחים על שם עינים להם ולא יראו רגליהם ולא יהלכו . והיו להם אלהות שהיו עובדים אותם . ויש אומרים אחד עשו עור על שם יצחק דכתיב ותכהין עיניו מראות ואחד פסח על שם יעקב דכתיב והוא צולע על ירכו והיו עומדים אלו הצלמים בראש המצודה והיו אומרים לו עד שתסיר אלה לא תוכל להכנס בה : (ז) וילכד דוד את מצודת ציון . היא היתה עיר דוד שהיתה קרי' צנור' וחזקה מכל ירושלם ואמר דוד ביום ההוא בעת המלחמה : (ח) כל מכה יבוסי ויגע בצנור . פי' בשער הקרי' . וצנור הוא המסגר שסוגרין בו השער : ואת הפסחים ואת העורים . מקרא קצר הוא ויסיר את הפסחים ואת העורים שהם שנואי נפש דוד : על כן יאמרו עור ופסח לא יבא . פי' על אשר הם אומרים אלו שני צלמים העור והפסח לא יבא דוד אל הבית ודומה לו כי על כן באו בצל קורתי שפירושו על אשר וזה מקרא קצר שלא פירש מה יעשה לו ובדברי הימים פירש כל מכה יבוסי ויגע בצנור יהיה לראש ולשר שיהיה כל ימיו שר צבא למלך : (ט) וישב דוד במצדה . שכבר עברה השבועה של אברהם אם תשקר לי ולניני ולנכדי :

מצודת ציון

עניך : (ו) היבוסי . שם אומה ישבו במחוז בפ"ע בירושלים : הנה . להמקום הזה : (ז) מצודת . ענינו מבצר חזק כמו והמצודות נתפשה (ירמיה מח) : (ח) בצנור . שם המגדל וביתם

מצודת דוד

(ו) אל היבוסי . כי בני יהודה ובני בנימן לא הורישום מאז : ויאמר לדוד . הם היבוסי אמר לדוד לא תוכל לבוא הנה בעבור היותה בצורה וחזקה עד מאוד : כי אם הסירך וכו' . אמר בדרך הפלגה וגוזמא לא תוכל לבוא הנה כי אם מקודם יהיה הסירך מפה כל אנשים ואף העורים והפסחים כי אם ישאר מי מהם היכולת בידם לעכב ביאתך הנה בעבור גודל חוזק המקום : לאמר וכו' . ר"ל דברי הפלגה הכוונה היה לאמר לא יוכל דוד לבא הנה מרוב חזקה ומה שהפליגו לדבר על זה היתה הכוונה : (ז) מצודת ציון . שם מבצר חזק סמוך למקום יבוס : היא עיר דוד . לאחר זה הסבו שמה וקראו עיר דוד : (ח) כל מכה יבוסי . מי אשר יעלה בראשונה ויכה את היבוסי ומתחלה יגע בצנור להפילו והוא המגדל החזק אשר אלו בו כל במחונם ואחרי יכה גם העורים והפסחים לבל ישאר שריד ופליט וכאומר לו כאשר אמרו הם שאין לכבשם כי אם יסיר בתחלה העורים והפסחים רק יפיל המגדל בעוד אנשים קיימים ואחר זה יכה גם הם : שנואי נפש דוד . על שנואי נפש דוד ועל אנשי היבוס יאמר שהיו שנואים לדוד עקב בזו אותו לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך וכו' והנה פה לא פירש מה יעשה לאשר יכה את היבוסי וכו' ובד"ה פירש ואמר יהיה לראש ולשר וכן בתורה נאמר לכן כל הורג קין (בראשית ד) ולא פירש מה יעשה לו והרי הם כאלו אמר שהוא יקבל גמול המעשה אם טוב ואם רע : על כן . ר"ל למען יהא הדבר לזכרון גזרו אומר לבל יבוא עור ופסח אל הבית

גובה המגדל כי שם היו נתונים כוכבים ומזלות שלהם ובימי דוד כבר עברו הדורות שהוזכרו בשבועה : (ט) מן המלוא וביתה . היקף חומה נמוכה וממלאין אותה עפר וגובה השל באמצע והשפע והולך לכל רוח הוא קרוי מלוא ועליו בנה דוד בתים ואותו המלוא היה סביב למצודה : (יב) וידע דוד . בראותו כל מעשיו מצליחין ומלכי הע״ג שולחין לו מנחה :

ויגשו

דָּוִד סָבִיב מִן־הַמִּלּוֹא וָבָיְתָה׃
י וַיֵּלֶךְ דָּוִד הָלוֹךְ וְגָדוֹל וַיהוָה אֱלֹהֵי
צְבָאוֹת עִמּוֹ׃
יא וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צֹר מַלְאָכִים אֶל־
דָּוִד וַעֲצֵי אֲרָזִים וְחָרָשֵׁי עֵץ וְחָרָשֵׁי
אֶבֶן קִיר וַיִּבְנוּ־בַיִת לְדָוִד׃ יב וַיֵּדַע
דָּוִד כִּי־הֱכִינוֹ יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל
וְכִי נִשֵּׂא מַמְלַכְתּוֹ בַּעֲבוּר עַמּוֹ
יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיִּקַּח דָּוִד
עוֹד פִּלַגְשִׁים וְנָשִׁים מִירוּשָׁלִַם אַחֲרֵי
בֹּאוֹ מֵחֶבְרוֹן וַיִּוָּלְדוּ עוֹד לְדָוִד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ יד וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיִּלֹּדִים לוֹ
בִּירוּשָׁלִָם שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב וְנָתָן
וּשְׁלֹמֹה׃ טו וְיִבְחָר וֶאֱלִישׁוּעַ וְנֶפֶג
וְיָפִיעַ׃ טז וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע
וֶאֱלִיפָלֶט׃ יז וַיִּשְׁמְעוּ פְלִשְׁתִּים
כִּי־מָשְׁחוּ אֶת־דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל

ב׳ מִן מַלְיָתָא וּלְגָיו׃ י וַאֲזַל
י״ב כל״ט דָּוִד אָזֵיל וּסְגֵי וּמֵימְרָא דַייָ
אֱלָהָא צְבָאוֹת בְּסַעֲדֵיהּ׃
יא וּשְׁלַח חִירָם מַלְכָּא דְצוֹר
אִזְגַדִּין לְוָת דָּוִד וְאָעֵי אַרְזִין
וְנַגָּרִין דְּאוּמָנִין לְמִקְץ אָעִין
וְאַבְנִין וְאַרְדִּיכְלִין דְּאוּמָנִין
כ״ט בְּבִנְיַן כּוֹתְלִין וּבְנוֹ בֵיתָא
ג׳ לְדָוִד׃ יב וִידַע דָּוִד אֲרֵי
אַתְקְנֵיהּ יְיָ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא
ד׳ עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲרֵי מְנַטְּלָא
מַלְכוּתֵיהּ בְּדִיל עַמֵּיהּ
יִשְׂרָאֵל׃ יג וּנְסֵיב דָּוִד עוֹד
ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל לְחֵינָן וּנְשִׁין מִירוּשְׁלֵם בָּתַר
דַּאֲתָא מֵחֶבְרוֹן וְאִתְיְלִידוּ
ג׳ עוֹד לְדָוִד בְּנִין וּבְנָן׃
ב׳ ומ״ל יד וְאִלֵּין שְׁמָהַת דְּאִתְיְלִידוּ
לֵיהּ בִּירוּשְׁלֵם שַׁמּוּעַ וְשׁוֹבָב
וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה׃ טו וְיִבְחָר
וֶאֱלִישׁוּעַ וְנֶפֶג וְיָפִיעַ׃
טז וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע
וֶאֱלִיפָלֶט׃ יז וּשְׁמַעוּ
פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי מְשַׁחוּ יָת דָּוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וּסְלִיקוּ כָּל

וביתה ב׳ קמץ הפנימית. המלוא :
תולדות אהרן ויקח דוד. סנהדרין כא :

רלבג

בדרך שלא יוכל אדם לעבור שם כדי שלא יכו אותן הצלמים באותן המקלות וכבר שמענו שכבר נעשו צלמים כאלה בקצת המקומות והנה המלאכת כמו זאת התחבולה אין בה מהקושי למי שיבין בחכמת המשקולות ובהנעה במים וברוח ובכסף חי ואין הנה מקום החקירה לבאר איך יתכן זה והנה עשו אותן הצלמים בדמות עורים ופסחים לפי שמדרך העורים והפסחים שיהיה להם מקל יהיו נשענים בו והנה ידמה שאצל הצנור היו אלו הצלמים והיו מוציאין המים מפיהם והיה נכנס מהמים בהם מה שהיה בו רושם מהנעת אלו המקלות ולזה היה צריך כל איש להשמר שלא יכנס שם ובהכו׳ האיש בצנור בדרך שלא ישפכו המים לאותן הצלמים יקל יותר להשחית אותן הצלמים : (ט) וישב דוד במצודה . שלכד ואחשב שחפרו סביבה לחוק העיר ההיא ומלאו החפירה המים כמו שעושין האנשים היום לחזק העיירות שלא יכנסו האנשים בקלות ולזה נקרא המקום ההוא מלוא . והנה בנה דוד סביב מהמלוא וביתה ר״ל שבנה חומה לפני׳ מהמלוא מקפת בכל הבניים אשר בעיר היא כמנהג : (יב) וזכר כי מפני שידע דוד כי הכינו ה׳ למלך על כל ישראל וכי נשא הש״י ממלכתו בעבור עמו ישראל ר״ל מאהבתו אותם הנה לקח עוד דוד פילגשים ונשים בירושלם והוליד בנים ובנות ואחשוב שעשה זה כדי שיהיה בהם אחד אשר יהיה ראוי למלוך על

רדק

כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל יואב בראשונה ויהי לראש . ובמדרש כל מכה יבוסי ויגע בצנור כל מי שהיה מכה יבוסי היה נוגע בצנור כלו׳ לא היו יכולים לכבשם אם לא היו מגיעים בצנור והוא המקום הגבוה במגדל מה עשו הביאו אילן של ברוש וכפפו אותו וקפץ יואב ועלה בראש החומה ובקשו להורגו והיה גבור חיל ונלחם כנגדם ובאו גבורי ישר׳ ועזרוהו . ובמדרש אחר כתוב כן מה עשה יואב הלך והביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך ואחז בו דוד וקפץ יואב על ראשו של דוד ונתלה בברוש ודלג על החומה וזה שאמר דוד ירושלמי נדיק חסד שמן ראש אל יניא ראשי מה עשה הקב״ה קצר את החומה עד שעלה דוד אחריו שנאמר ובאלהי אדלג שור : על כן יאמרו . כי מהיום ההוא ואילך לא יבא עור ופסח אל הבית הזה היא מצודת ציון לבזיון אותן העורים והפסחים ולזכרון לדורות היאך לכדה דוד : (ט) מן המלוא וביתה . מן המלוא ולפנים ומלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקום היתה רחבה להאסף העם שם לפיכך נקרא מלוא כמו קראו מלאו ואמרו האספו ונבואה וממנו ולפנים בנה ובדברי הימים אומר כי יואב בנה שאר העיר : (י) הלוך וגדול . שנים מקור : וה׳ אלהי צבאות עמו . טעם הספור הזה כי בעזרתו היה מנצח כל החיילות בכל אשר יצא כי ה׳ עמו שהוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה : (יא) וחרשי אבן קיר . לבנות קיר ות״י ונגרין דאומנין למיקץ אעין ואבנין ואדריכלין דאומנין בבנין כותלין : (יב) וכי נשא . מבנין פועל הדגוש הקב״ה נשא ממלכתו כיון שמלך צור שלח לו כל זה ידע כי מה׳ היתה לו זה בעבור עמו ישראל להיות להם רועה טוב : (יג) ויקח דוד עוד פלגשים ונשים . אמרו רבו׳ ז״ל פלגשים בלא כתובה ובלא קדושין נשים בכתובה וקדושין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בירושלמי שאמרו שם איזו היא אשה ואיזו היא פלגש רבי מאיר אומר אשה יש לה כתובה פלגש אין לה כתובה וחכמים אומרים אחד זו ואחד זו יש להם כתובה אלא אשה יש לה כתובה ותנאי כתובה פלגש יש לה כתובה ואין לה תנאי כתובה אעפ״כ סוגיי׳ הגמרא כר׳ מאיר וקבלו רז״ל כי שמנה עשרה נשים היו לו לדוד בין נשים ובין פלגשים ודרשו לא ירבה לו נשים יותר מן שמנה עשרה וסמכו זה אחר הקבלה מפסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה ושש נשים היו לו ואמר כהנה וכהנה והם י״ב ועוד כהנה והם י״ח וזה הצריכם לומר כי עגלה זו מיכל ובכלל השש שהיו לו בחברון היא והנה מצאנו לו שש נשים בחברון קודם בואו לירושלם ואומר ויקח דוד עוד פלגשים ונשים מירושלם ומצאנו בברחו מפני אבשלום שהניח עשר פלגשים לשמור את הבית אם כן שתים נשים לבד לקח בירושלם ועשר פלגשים ואחת משתי הנשים שלקח בירושלים היתה בת שבע : (יד) הילודי׳ . תואר במשקל גבורים וכל אלה בני נשים היו כמו שאומר בדברי הימים לבד בני הפלגשי׳ : שמוע . הוא שמעא הנזכר בדברי הימים בבני הפלגשים : (טו) ואלישוע . הוא אלישמע הנזכר שם ונזכר שם אליפלט אחר ונזכר גם כן נגוה שלא נזכר הנה ואפשר כי שנים אלו מתו בלא זכר לפיכך לא זכר אותם הנה לפי שאמר שם כל בני

פי׳ רבי׳ ישעיה

ויבן דוד סביב מן המלוא וביתה . פי׳ מלוא יקרא העפר שמשימי׳ בצד החומה מבפני׳ ומשוי׳ אותו עד גובה החומה שיהיה נוחים לעלו׳ מן העיר לחומ׳ ועל אותו קבוץ עפר מבפנים לחומה בנה מגדלים סביב ודומה לו וימלאום עפר : וינטשו בעמק רפאים . בספר יהושע בנחלת יהודה מונה עמק רפאים בצד ירושלם :

מצודת דוד

מכתי היכוס לפי שאמרו היבוסים אשר אף במה יעכבו ביאת דוד להעיר לזה במה יעמדו חוצה ולא יבואו אל הבית ועי״ז יזכר הדבר ורז״ל אמרו כי היבוסים היו מבני אבימלך שכרת ברית עם אברהם ויצחק באמרו אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראשית כ״א) ועשה גלולי נחושת וכתב עליהם ברית השבועה וקראם עורים ופסחים כי עינים להם ולא יראו רגליהם ולא יהלכו ועם כי כבר כלתה זמן השבועה מ״מ רצו למנוע את דוד מלהלחם בם על כי היה השבועה בשום פעם ועודנו עומד הוא לזכרון וחשבו כי דוד לא יפנה אל האלילים ולהסירם ולזה אמר דוד לנגעת בצנור ויסורו ממילא מבלי פנות אליהם להסתכל בהם וכו׳ : (ט) מן המלוא וביתה . כי סמוך להחומה הניח מקום פנוי להיות מוכן להאסף שם מרבית אנשים וכן קראו מלאו (ירמיה ד׳) וכן ומן המלוא ולפנים בנה בתים סביב : (י) הלוך וגדול . בכל עת נתגדל יותר ויותר : (יא) ועצי ארזים . ובידם עצי ארזים : וחרשי . אף של חרשי עץ ואבן היודעים לבנות קיר : (יב) וידע דוד . במה אשר גוי לא ידע יעבדוהו הכיר שה׳ הכינו למלך ואשר נשא ממלכתו היא בעבור ישראל ולא תלה הדבר בעצמו : (יד) שמוע . הוא שמעא הנזכר בד״ה ולא מנאם כסדר תולדותם כי שלמה היה ראשון באלו הארבעה שהיו בני בת שבע כמ״ש בד״ה : (טו) ואלישוע . הוא אלישמע הנזכר שם כי שם חשב שני בנים אשר שמם אלישמע ובמקום אחר בד״ה קורא גם כן להראשון אלישוע : (טז) ואלידע . ובד״ה קראו בשם אחר בעלידע : ואליפלט . ובד״ה נזכר עוד אליפלט אחר וכן הוזכר שם נוגה ולא הוזכרו

מצודת ציון

(ט) וביתה . מבפנים : (יא) וחרשי . אומנים כמו חרש וחושב (שמות לה) : קיר . כותל : (יב) נשא . ענין הרמה :

וינטשו

רדק

בני דוד לפיכך זכרם כלם : (יז) לבקש את דוד . להלחם עמו ואז עשה דוד מזמור למה רגשו גוים לפי שנתקבצו כל פלשתים כמו שאמר ויעלו כל פלשתים : וירד אל המצודה . מגדל חזק ואמר וירד כי מקום המגדל היה שפל מירושלים וכשבא דוד מירושלי׳ אל המצוד׳ היה יורד ומה שאמר האעלה אל פלשתים הם היו בעמק רפאים נראה כי פלשתים היו באותו מקום הנקרא בעל פרצים אלא שהיו חיל רב מאד כמו שאמר כל פלשתים ונתפשטו עד עמק רפאים ואותו מקום בעל פרצים היה גבוה מקום המצודה שירד שם דוד בתחלה וכן אמר בדברי הימים ויעלו בבעל פרצים וכן אמר בספר ישעיה כי כהר פרצים יקום ה׳ ועל מלחמה זו אמר ושם במצודה שאל בה׳ ועלה בבעל פרצים להלחם בפלשתים ושם הכה אותם : (כ) פרץ ה׳ את אויבי לפני כפרץ מים . כלומר מה׳ היתה זאת כי אני במעט עם הכיתי עם רב כזה אלא שהאל פרץ אותם לפני ות״י תבר ה׳ ית בעלי דבבי קדמי כמה דמתבר מאן דחסף דמלי מיין ולפי הפשט כפרץ שעושין המים בבוא שטף מים שפורצין הגדר : בעל פרצים . ת״י מישר פרצים וכן תרגם בעל גד מישר גד : (כא) וישאם דוד . וישרפם וכת״י ואוקידינון דוד וגברוהי וכן אומר בדברי הימים ויאמר דוד וישרפום באש וכמוהו לשון שריפה ותשא הארץ מפניו כמעט ישאני עושני ובדברי רז״ל וישאם לשון נטילה והקשו הפסוקים ואמרו כתיב וישאם דוד מלמד שנטלם לעצמו וכתיב וישרפו ותרצו כאן קודם שבא אתי הגתי כאן לאחר שבא אתי הגתי ר״ל כי באותה המלחמה היה אתי הגתי עם הפלשתים ופלשתי היה וכשראה מפלת פלשתים בא לו אל דוד וקודם שבא אתי הגתי היו מתחילין לשרוף העצבים כי ע״א אסורה בהנאה וכיון שבא אתי הגתי ובטל הע״א הניחו מלשרוף ועל מה שלא נשרף אמר וישאם דוד כי כיון שבטלה מותרת בהנאה : (כב) לעלות . בבעל פרצים כמו בתחלה ונטשו גם כן בעמק רפאים : (כג) לא תעלה . פי׳ לא תעלה עליהם מעתה כי לא הגיע עדיין עת הישועה אלא בין כך ובין כך הסב אל אחריהם ובאתה להם ממול בכאים וכשמעך הקול אז תבא עליהם : ממול בכאים . ת״י מקביל אילניא ופירשו בהם האילנות הנקראי׳ בדברי רז״ל תותים וכמוהו עוברי בעמק הבכא : (כד) כשמעך . כתוב בי״ת וקרי בכ״ף והענין אחד : את קול צעדה בראשי הבכאי׳ . אשמיעך קול לחזק לב העם אשר אתך שידמה להם קול הולכים בראשי האילנות כאילו מלאכים יצאו להכות בפלשתים כמו שאמרו בדבר ברק הלא ה׳ יצא לפניך וכן אמר הנה כי אז יצא ה׳ לפניך : אז תחרץ . תנוע ותתחזק על פלשתים כמו לא יחרץ כלב לשונו ענין תנועה ופי׳ צעדה ענין הליכה כמו מצעדי גבר וי״ת כשמעך כמישמעך ית קל צווחתי׳ ברישי אילניא בכן תתקף ארי בכן נפיק מלאכא דה׳ לאצלחא קדמך . ובדרש לא תעלה הסב אל אחריהם אמר לו הקב״ה אין לך רשות לפשוט יד בהם אפי׳ הם קרובים אצלך עד שאתה רואה את ראשי האילנות מנענעים אז תחרץ דבר חרוץ הוא כמו אם חרוצי׳ ימיו ולמה נתן להם סי׳ מראשי הבכאי׳ ולא מאחריהם אמר ר׳ ברכי׳ מפני שכלו מלא אוים הבכא הזה לומר לך שכל זמן שאדם שרוי בצרה כאילו צרה לפניו

תרגום

יז וּשְׁמַעוּ פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי רְבִּיוּ יָת דָּוִד לְמַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וּסְלִיקוּ כָל פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִבְעֵי יָת דָּוִד וּשְׁמַע דָּוִד וּנְחַת לְחַקְרָא : יח וּפְלִשְׁתָּאֵי אֲתוֹ וְאִתְרְטִישׁוּ בְּמֵישַׁר גִּבָּרַיָּא : יט וּשְׁאִיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר הַאֶסַּק עַל פְּלִשְׁתָּאֵי הֲתִמְסְרִינּוּן בִּידִי וַאֲמַר יְיָ לְדָוִד סַק אֲרֵי מִמְסַר אֶמְסַר יָת פְּלִשְׁתָּאֵי בִּידָךְ : כ וַאֲתָא דָוִד בְּמֵישַׁר פְּרָצִים וּמְחָנוּן תַּמָּן דָּוִד וַאֲמַר תְּבַר יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבַי קֳדָמַי כִּתְבוּר מָאן דַּחֲסַף דְּמָלֵי מַיִין עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ דְּאַתְרָא הַהוּא מֵישַׁר פְּרָצִים : כא וּשְׁבַקוּ תַמָּן יָת טַעֲוָתְהוֹן וְאוֹקֵידִינּוּן דָּוִד וְגֻבְרוֹהִי : כב וְאוֹסִיפוּ עוֹד פְּלִשְׁתָּאֵי לְמִיסַּק וְאִתְרְטִישׁוּ בְּמֵישַׁר גִּיבָּרַיָּא : כג וּשְׁאִיל דָּוִד בְּמֵימְרָא דַיְיָ וַאֲמַר לָא תִיסַּק אִסְתַּחַר לַאֲחוֹרֵיהוֹן וְתֵיתֵי לְהוֹן מִקְּבֵיל אִילָנַיָּא : כד וִיהֵי כְּמִישְׁמְעָךְ יָת קָל צְוַחְתָּא בְּרֵישֵׁי אִילָנַיָּא בְּכֵן תִּתַּקַּף אֲרֵי בְּכֵן נְפַק מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאַצְלָחָא קֳדָמָךְ לְמִקְטַל בְּמַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי : כה וַעֲבַד דָּוִד

מקרא

כ׳ וַיַּעֲלוּ כָל־פְּלִשְׁתִּים לְבַקֵּשׁ אֶת־דָּוִד
ו׳ וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיֵּרֶד אֶל־הַמְּצוּדָה׃
יח וּפְלִשְׁתִּים בָּאוּ וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק
רְפָאִים׃ יט וַיִּשְׁאַל דָּוִד בַּיהוָה לֵאמֹר
ל. ג׳ הַאֶעֱלֶה אֶל־פְּלִשְׁתִּים הֲתִתְּנֵם בְּיָדִי
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִד
ס׳ עֲלֵה כִּי־נָתֹן אֶתֵּן אֶת־הַפְּלִשְׁתִּים
ס׳ בְּיָדֶךָ׃ כ וַיָּבֹא דָוִד בְּבַעַל־פְּרָצִים
וַיַּכֵּם שָׁם דָּוִד וַיֹּאמֶר פָּרַץ יְהוָה אֶת־
ד׳ אֹיְבַי לְפָנַי כְּפֶרֶץ מָיִם עַל־כֵּן קָרָא
ס׳ שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בַּעַל פְּרָצִים׃
כא וַיַּעַזְבוּ־שָׁם אֶת־עֲצַבֵּיהֶם
וַיִּשָּׂאֵם דָּוִד וַאֲנָשָׁיו׃
י״א ומטיין באתיהון כב וַיֹּסִפוּ עוֹד פְּלִשְׁתִּים לַעֲלוֹת
ג׳ וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים׃ כג וַיִּשְׁאַל
דָּוִד בַּיהוָה וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲלֶה הָסֵב
אֶל־אַחֲרֵיהֶם וּבָאתָ לָהֶם מִמּוּל
כשמעך ק׳ בְּכָאִים׃ כד וִיהִי בְּשָׁמְעֲךָ אֶת־קוֹל
ד׳ צְעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֶּחֱרָץ כִּי
אָז יָצָא יְהוָה לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת בְּמַחֲנֵה
פְלִשְׁתִּים׃ כה וַיַּעַשׂ דָּוִד כֵּן כַּאֲשֶׁר

הפלשתים ה׳ וסי׳ נמסר בהאי ספרא בחלק א׳ סימן י״ז : פרצים ה׳ וסי׳ ויבא דוד בבעל פרצים ויכם ב׳ בפסוק . כי כהר פרצים יקום . ויעלו בבעל פרצים ב׳ בפסוק דד״ה ׳ וא׳ פרצים תצאנה דעמוס תולדות אהרן וישאם דוד : ע״ג מד (ע״ג מג) :

רשי

(יח) וינטשו . ויתפשטו : (כ) בבעל פרצים. מישור פרצים : כפרץ מים . כמים הפורצים גדודי הספס : (כא) וישאם דוד . ואוקידינון דוד וגברוהי : (כב) בעמק רפאים , אצל ירושלים היא בספר יהושע (טו ח) : (כג) ממול בכאים. מקביל אילניא: (כד) את קול צעדה בראשי הבכאים . הם מלאכים הצועדים בראשי האילנות אשר אני שולח לעזרתך : אז תחרץ . תריס קול מלחמה ואבחת חרב גלפיי״ד בלע״ז וכן לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא ז) :

ויוסף

רלבג

על זה הטעם הקדוש ויהיה נאהב לש״י : (יז) והנה זכר שכבר נאספו פלשתים לבקש דוד ושאל דוד את פני ה׳ ונלחם בהם והכניעם וקרא שם המקום אשר הכה בעל פרצים כדי להזכיר הנס וזכר שכבר עזבו שם עצביהם ושרפום דוד ואנשיו שלא יהנו האנשים בהם כמו שצותה התורה : (כב) עוד זכר שאחר זה הוסיפו עוד פלשתים לעלות להלחם עם דוד ושאל דוד את פי ה׳ אם יעלה עליהם להלחם בהם ובאתהו המענה שלא יעלה עליהם אם לא בתחבולות באופן שלא ירגישו בבאו ולזה אמר שיסוב אל אחריהם בדרך שיבא להם ממול בכאים הם מוריי״ש בלע״ז והם אילנות רבי הענפים והעלים ויהיה זה סבה שלא ירגישו בהם הפלשתים בבאם וגם שם ימתין שיבא רוח יניע ראשי הבכאים בדרך שישמע בהם כמו קול צעדי המתנועעים כי זה יהיה סבה שיחשבו פלשתים בשמעם קול צעדי דוד שהוא קול תנועת ראשי הבכאים ולא

פי׳ רבי ישעיה

(כא) וישאם דוד ואנשיו . תרגם ואוקידינון כמו ותצל משאת העיר : (כד) ויהי כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים אז תחרץ . תרגם בראשי אילניא . פירוש כשתשמע קול הצעדה שם תדע כי הם המלאכים שאני שולח לעזרך . ואז תחרץ הוא מזדרז כמו ויד חרוצים תעשיר :

מצודת ציון

וינטשו . ויתפשטו כמו וינטשו בלחי (שופטים טו) : בבעל . במישור כמו מבעל גד (יהושע יג) : פרץ . מל׳ פרצה ושבר : (כא) וישאם . וישרפם כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א׳) ובמשנה משיאין משואות (ר״ה כב) : (כג) הסב . מלשון סבוב : בכאים . אילנות שגדלים בהם תותים וכן בעמק הבכא (תהלים פד) : (כד) צעדה . מל׳ צעד ופסיעה : תחרץ . תנענע ממקומך להלחם כמו לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא) ופי׳ לא נעה לשונו לנבוח :

מצודת דוד

הוזכרו כאן כי אולי מתו בקטנותם ולא נשאר למו : (יז) כל פלשתים . על כי ידעו מגבורת דוד לזה נאספו כולם לבקשו להלחם בו : אל המצודה. אל מגדל עוז להתחזק בו בטרם ישאל בה׳ : בבעל פרצים . הוא עמק רפאים ואמר ע״ש כופו שקראו בעל פרצים : כפרץ מים . ר״ל פתאום כמים שוטפים פורצים הגדוד : (כג) לא תעלה וכו׳ . לא תעלה עליהם מול פניהם אך הסב עצמך ללכת אל אחוריהם ותבוא עליהם ממול אילני הבכאים אשר גדלו שם : (כד) כשמעך . כאשר תשמע קול צעדה וכו׳ אז תחרץ להלחם כי אז יצא ה׳ ר״ל אז שלח מלאכו להכות בהם (ועם שאין מעצור לה׳ להושיע מבלי תחבולות הסבוב מאחריהם ומבלי קביעת זמן מ״מ אמר כן לנסותו הישמור מצותיו בדבר המלחמה או יקל בעיניו כאשר הקל בהם

שאול

רש"י

(א) ויוסף עוד דוד. לאסוף: את כל בחור בישראל שלשים אלף. לפי שנאספו עליו כשהמליכוהו בחברון וזו היתה אסיפה שנייה לכך נאמר ויוסף עוד: (ב) מבעלי יהודה. היא קרית יערים כמו שנא' ביהושע ותאר הגבול ועלה בעלה היא קרית יערים (יהושע טו ט) וכן בד"ה ויעל דוד וכל ישראל בעלת' היא קרית יערים (ד"ה א' יג ו) ובעל לשון מישור: ויקם וילך דוד וגו' מבעלי יהודה. שנאספו שם להעלות משם את הארון וגו': אשר נקרא שם שם. אשר נקרא לו לארון שם ומהו השם שהיה שם ה' צבאות עליו: (ג) אל עגלה חדשה. טעה בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעין אותו כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (במדבר ז ט) ולפי שאמר זמירות היו לי חקיך בבית מגורי (תהלים קיט נד) נענש לבא לידי כך ומת עוזא על ידו לפיכך כשהביאו מבית עובד הביאו בכתף שנא' (בדברי הימים א' טו יב) ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים התקדשו אתם ואחיכם והעליתם את ארון וגו' כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט: (ד) עם ארון האלהים. הרי זה מקרא קצר והם באים עם ארון האלהים: (ה) בכל עצי ברושים. שמתקנים מהם כלי זמר

שמואל ב ה–ו

כה צִוָּהוּ יְהוָה וַיַּךְ אֶת־פְּלִשְׁתִּים מִגֶּבַע עַד־בֹּאֲךָ גָזֶר׃
ו א וַיֹּסֶף עוֹד דָּוִד אֶת־כָּל־בָּחוּר בְּיִשְׂרָאֵל שְׁלֹשִׁים אָלֶף׃ ב וַיָּקָם ׀ וַיֵּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ מִבַּעֲלֵי יְהוּדָה לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם שֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת יֹשֵׁב הַכְּרֻבִים עָלָיו׃
ג וַיַּרְכִּבוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת־הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה׃ ד וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה עִם אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאַחְיוֹ הֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן׃
ה וְדָוִד ׀ וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי יְהוָה בְּכֹל עֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים וּבְתֻפִּים

(מסורה: י"ב נביא׳ · ב׳ אלה תולדו׳ שם · ד׳ על עגל׳ · ה׳ חס׳ · ג׳ כתי׳ א׳ וכל כתובים דכו׳ כמ׳ א׳ ה׳ חס׳ · י״ג)

וישאהו ד׳ בקריאה וסי׳ וישאהו במוט בשנים ומן הרמנים. וישאהו מבית אבינדב אשר בגבעה. וחברו דבתריה. וישאהו. על הסוסים ודאמציהו דד"ה:

תולדות אהרן ויסף עוד דוד. (סנהדרין כט): אשר נקרא. בתרא יד: וירכיבו. (שם שם):

תרגום

כה כֵּן כְּמָא דִי פַקְדֵיהּ יְיָ וּקְטַל יַת פְּלִשְׁתָּאֵי מִגֶּבַע עַד מֵעַלְנָא דְגָזַר׃ א וְאוֹסִיף עוֹד דָּוִד יַת כָּל בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל תְּלָתִין אַלְפִין׃ ב וְקָם וַאֲזַל דָּוִד וְכָל עַמָּא דִי עִמֵּיהּ מִקִּרְוַיָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה לְאַסָּקָא מִתַּמָּן יַת אֲרוֹנָא דַייָ דְאִתְקְרֵי שְׁמָא דַייָ צְבָאוֹת דִשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֵיל מִן כְּרוּבַיָּא עֲלוֹהִי׃ ג וְאַרְכִּיבוּ יַת אֲרוֹנָא דַייָ בַּעֲגַלְתָּא חֲדַתָּא וּנְטַלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִי בְגִבְעֲתָא וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב מְדַבְּרִין יַת עֲגַלְתָּא חֲדַתָּא׃ ד וּנְטַלוּהִי מִבֵּית אֲבִינָדָב דִי בְגִבְעֲתָא עִם אֲרוֹנָא דַייָ וְאַחְיוֹ אָזֵיל קֳדָם אֲרוֹנָא׃ ה וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׁבְּחִין קֳדָם יְיָ בְּכָל אָעֵי בְרָוָן וּבְכִנָּרִין וּבְנִבְלִין וּבְתֻפִּין וּבְרַבִּיעִין

רדק

שנ׳ עמו אנכי בצרה: (כה) מגבע עד באך גזר. ובדברי הימים מגבעון ועד גזרה ואחד הוא: ויוסף עוד דוד. כמו ויאסוף שרשו אסף וכן ויוחר מן המוע׳ שרשו אחר וכן תוסף רוחם ינועון כמו תאסוף ויש לפרשו כמשמעו ענין תוספ׳ שרשו יסף כלו׳ הוסיף לקבץ עוד וכת״י ואוסיף עוד ופי׳ עוד כי היו עמו רבים מיש׳ כשהמליכוהו וכן במלחמה הזאת כי באותו הפרק היתה מלחמת פלשתים והיה זה שהעלו הארון וכן מוכיח בדברי הימים: (ב) מבעלי יהודה. ונקראת גם כן שם קרית יערים בעל ומזכר בעלתי בדברי הימים ואחד הוא ונקראת ג״כ קרית יערים כמו שאומר ספר יהושע בעלה היא קרית יערים ובקרית יערים היה הארון כי שם העלוהו מבית שמש ואמרו מבעלי יהודה במ״ם והיה לו לומר אל בעלי יהודה כי שם הלכו להעלות משם הארון וכן אמר בדברי הימים וילך דוד וכל ישראל בעלתה אל קרית יערים ואם נאמר כי המ״ם במקום למ״ד זה לא יתכן כי זה הפך זה כי המ״ם מורה הרחוק והלמ״ד מורה הקרוב אלא אין פירוש ויקם וילך דוד על ההליכה לבעלי יהודה אלא על היציאה משם שאמר להעלות משם והוא מקרא קצר וכן פירוש הפסוק וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה שבאו שם להעלות משם את ארון האלהים: אשר נקרא שם. ואח״כ פירש שם ה׳ צבאות יושב הכרובים עליו נקרא הארון שם ומה שנזכר שם הארון בזה השם במקום זה מה שלא נזכר כן במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב״ה עליו בהיותו בשדה פלשתים: (ג) אל עגלה חדשה. כמו על וכן ויך את הפלשתי אל מצחו וכן אל ההרים לא אכל וטעם עגלה חדשה שלא נשתמש בה הדיוט ועשו זה לקדושת הארון: נוהגים את העגלה חדשה. פירוש היו נוהגי׳ את הבקר שהיו מושכי׳ העגלה: עם ארון האלהים. דבק הוא עם עגלה חדשה כאילו אמר נוהגים את העגלה חדשה עם ארון האלהים ובאמרו פעם אחרת וישאוהו לפי שאמר שעוזא ואחיו נוהגים פי׳ היאך היו נוהגים אותו כשנשאוהו מבית אבינדב כי אחיו היה הולך לפני הארון ועוזא עם הארון וי״מ כן עם ארון האלהים כי על עוזא אמר שהיה הולך עם ארון האלהים ואחיו לפניו לפיכך אחז בו עוזא כי הוא היה עם הארון וכן אמר וימת שם עם ארון האלהים. וי״מ וישאהו על הארגז שהשיבו פלשתים אמר כי נשאוהו עם ארון האלהים וזהו שאמר פעם שנית וישאוהו כי הראשון אמר על הארון והאחרון אמר על הארגז: (ה) בכל עצי ברושים. אמר עצי ברושים לפי שכלי השיר עושה אדם אותם מברוש וכלל תחלה בכל עצי ברושים ופרט אחר כן ובכינורות ובנבלים. וי״ו ובכינורות נוספת ורבים כמוה או יהיה בכל עצי ברושים כלל כלים

רלבג

לא יהיו נשמרים ממנו כלל ולזה נוהו השם שיתנועע אז במהירות ויפול עליהם כי בזה האופן מן ההתהבול׳ ינצחם והנה לפי מה שאחשוב לזה זה השי״ת לפי שנגלה לו כי היה ראוי שינצחו הפלשתי׳ אז את דוד לפי המערכ׳ לולי זאת ההתחבולה ואע״פ שהיה השי״ת יכול לנצח על הדרך המופ׳ הפלשתי הנה לא יעשה השי״ת המופתים כי אם במקומות ההכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות. עוד זכר שהכבר התעורר דוד להעלות ארון האלהים מבית אבינדב אשר בגבעה וירכיבוהו על עגלה חדשה ובזה שגגו כי כבר הוזכר בתורה שאין ראוי לשאת ארון האלהים כי

פי׳ רבי׳ ישעיה

(א) ויוסף עוד דוד. מקרא קצר הוא ויוסף עוד דוד לקבץ וכן תרגם ואוסיף עוד דוד למיכנש: את כל בח״ר ישראל. המובחרים והחשובים בישראל כדי שיעלו הארון. וזה שאמר עוד מפני שהיה קבוץ אחד כשהמליכוהו ובאו אליו כל זקני ישראל ועוד קיבץ עכשיו כל הזקנים להעלות הארון: (ב) מבעלי יהודה. היא קרית יערים שהיה הארון שם דכתיב ביהושע ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים. כן בדברי הימים ויעל דוד וכל ישראל בעלתה היא קרית יערים: אשר נקרא שם שם ה׳ צבאות. כפל לשון היא והרבה ימצאו כמוהו: (ד) עם ארון האלהים. מקרא קצר הוא ובאו עם ארון האלהים: ואחיו. שם איש הוא: (ה) בכל עצי ברושים. שעשו מהם כלי שיר: ובמנענעים. מיני כלי שיריהם:

מצודת דוד

שאול): (כה) מגבע. בדרך נוסה מגבע עד בואך גזר ר״ל עד אשר תבוא אל גזר כלומר עד המקום שבאים בה לגזר וכאלו ידבר עם מי שמכיר המקום וכמוהו הרבה במקרא: ו (א) ויוסף עוד. לפי שהיו רבים נאספים אליו מעת המלכו לזה אמר שהוסיף עוד לאסוף אליו את הנבחרים בישראל להעלות הארון: (ב) מבעלי יהודה לעלות וכו׳. מקרא קצר הוא ור״ל שהלכו מבעלי יהודה אשר באו שמה להעלות משם וכו׳: אשר נקרא שם. אשר נקרא עליו שם וחזר ומפרש מהו השם ואמר שם ה׳ צבאות יושב הכרובים הוא הנקרא עליו: (ג) וישאוהו. על ידי הבקר אשר משכו העגלה: את העגלה. ר״ל נהגו הבקר המושכים את העגלה: (ד) וישאוהו וכו׳ עם ארון. ר״ל הבקר נשאו העגלה עם הארון אשר עליו: לפני הארון. להנהיג את הבקר אבל עוזא הלך מצד הארון ולזה חזר וכתבו לומר שאחיו לבד הלך לפני הארון ולא עוזא ולזה הרגיש הוא אשר שמטו הבקר להארון ואחיו לא הרגיש: (ה) לפני ה׳

מצודת ציון

ו (ב) מבעלי. היא קרית יערים וכמ״ש בעלה היא קרית יערים (יהושע טו): (ג) אל עגלה. על עגלה: (ה) משחקים. שמחים: ובכנרות ובנבלים ובתפים. שמות כלי שיר: ובמנענעים. הוא מכלי הנגון יעורר הא״דם להניע גופו ולרקוד: ובצלצלים. הם שני כלי נחשת ומקישין זה בזה ומשמיעים קול גדול ובמשנה הקיש בן ארזא בצלצל (תמיד פז) וכן בצלצלי שמע (תהלים קנ): נכון

רדק

כלים אחרים לבד המזכרים : ובמנענעים . הוא כלי נגון יניע אדם גופו בנגנו בו או הוא אשר בו יתדות ינועו בעת הנגון וי"ת ובריבעין והם לוחי' דקות ינגנו בהם וכדברי רבותינו זכרונם לברכה רביעית של אליית פי' לוחות של מקוננו' כי הלוחות ההם ינגנו בהם ויקוננו : ובצלצלים . כמו בצלצלי שמע והם שני כלי נחשת שמקישין אותן זה בזה ומשמיעים קול : (ו) גרן נכון . ובדברי הימים גרן כידון ושני שמות היו לו ואפשר כי שמו גורן נכון וקראוהו גרן כידון על שמת שם עוזא מן יראו עיניו כידו ורבותינו ז"ל אמרו בתחלה כידון ולבסוף נכון כלו' עתה כשנשאו הארון בעגלה ופרץ ה' בעוזה נקרא כידון ולבסוף כשהעלהו דוד מבית עובד אדום נקרא נכון שנשאוהו לוים בכתף כמו שאומר בדברי הימים ושם כתיב ויהי בעזור האלהים את הלוים כנגד מה שפרץ עתה בנושאיו עזר שם את נושאיו לפי שעשו נכון שנשאוהו הלוים בכתפי' ובמוטות : וישלח עוזה . פי' וישלח ידו : כי שמטו הבקר . שמטו פועל עומד כאלו נשמטו הבקר כלומר נתפרקו איבריהם מקדושת הארון שלא היה ראוי שהיה נשא בעגלה שימשכוהו הבקר אלא בכתפי הלויים הרי ראוי להיות נשא ולדעת יונתן שמטו פועל יוצא שתרגם ארי מרגוהי תוריא פי' שמטוהו והורידו ותרגום ונדחה ידו ותתמריג ידיה ואע"פ שבא הארון משדה פלשתים בזה הענין ולא שמטו הבקר פלשתים לא היו יודעים מנהג משא הארון וכיונו במשאו במוטב אשר יכלו שהרי לקחו עגלה חדשה ופרות אשר לא עלה עליהן עול אבל ישראל שהיו יודעים משא הארון כמו שכתוב בתורה ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו חטאו בזה לפיכך הראה להם הקב"ה קדושת הארון בשני פנים בשמיטת הבקר ובמות עוזא והענין אשר שגה דוד בזה הדבר מקרא מפורש השב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אף על פי שכתוב בכתף ישאו כי אמר כאותו זמן במדבר לוה האל כי לכי שהיה המשכן נשא בעגלות לוה לשאת את הארון בכתף להראות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא היה שם משכן חשב שאין חטא אם ישאוהו בעגל' ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגה : (ז) על השל . על השגגה תרגום שגגה שלו וכתי' על דאשתלי ועוד שזה כשאחז בו כי לא נתן כי אם לבני לוי שהם מקודשים משאר בני ישראל ומ"ם למעלה כי אלעזר אחיו קדשו לשמור הארון פי' לשמור הבית שהיה בו הארון שיהיה בטהרה לכבד ולרבץ לפני הארון לא שהי' שולח ידו בארון ולהכיתו ממקום למקום כי לא יתכן זה כי אם לבני לוי וכן התודה דוד חטא זה כמו שכתוב בדברי הימים כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט ורז"ל דרשו בו כי הטא עוזא באחוז בו לפי שחשב שיפול הארון לארץ כי שמטו הבקר והנה מיעט לפי מחשבתו בקדושת הארון שלא היה יכול לעמוד בעצמו בלא נושא ואומרו על דבר זה נענש עוזא ואמר הקב"ה נושאיו נושא עצמו לא כל שכן ונושאיו נושא פירשנו בספר יהושע : (י) על עיר דוד . כמו אל עיר וכן ותתפלל על ה' ועיר דוד היא ציון : (יא) את עובד אדום הגתי . לוי היה ומן השוערי' היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ויעיאל מן השוערי' ומן המשוררים גם כן היה כמו שכתוב בדברי הימים ועובד אדום ועוזיהו בכינורות וקראו גתי לפי שהתגורר בגת : (יב) ואת כל ביתו . בניו ובנותיו וכל אשר לו היתה להם ברכה בבני' ובעושר ותוספת טובה בכל דבר מעת שהיה הארון בביתו ורבו' ז"ל דרשו ואת כל ביתו זה אשתו ושמני' כלותיו' שילדו ששה ששה בכרס אחד וסמכו זה על מה שכתוב בדברי הימים פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וכתיב ששים ושנים לעובד והיא ושמנה כלותי' שילדו ששה ששה בכרס אחד

רשי

זמר : (ו) כי שמטו הבקר. כי שמטוהו הבקר ונעתעוהו וכן תרגם יונתן ארי מרגוה תוריא כמו שמתרגם ונדחה ידו בגרזן (דברים י"ט ד') ותתמריג ידי' בברזלא : (ז) על השל . על השגגה שהיה לו לדרוש קין נושאיו נשא בירדן הוא עצמו לא כ"ש : (י) עובד אדום . לוי היה בדברי הימים ומן השוערים היה : (יא) ויברך ה' וגו' . אשתו ושמונה כלותיה ילדו ששה בנים בכרס אחד שנא' ופעלתי השמיני ששים ושנים לעובד אדום (דברי הימים

תרגום יונתן

ובצלצלין : ו ואתו עד אתר מתקן ואושיט עזה ידיה בארונא דיי ואחד ביה ארי מרגוהי תוריא : ז ותקיף רוגזא דיי בעזה ומחהי תמן מימרא דיי על דאישתלי ומית תמן עם ארונא דיי : ח ותקיף לדוד על דתרע יי תרעתא בעזה וקרא לאתרא ההוא אתרא דמית ביה עזה עד יומא הדין : ט ודחיל דוד מן קדם יי ביומא ההוא ואמר איכדין יעול לותי ארונא דיי : י ולא אבא דוד לאפנאה לותיה ית ארונא דיי לקרתא דדוד ואפניה דוד לבית עובד אדום גיתאה : יא ושרא ארונא דיי בבית עובד אדום גיתאה תלתא ירחין ובריך יי ית עובד אדום וית כל ביתיה : יב ואתחוא למלכא דוד למימר בריך יי ית בית עובד אדום וית כל דיליה בדיל ארונא דיי ואזל דוד ואסיק ית ארונא דיי מבית עובד אדום

שמואל ב ו

ובמנענעים ובצלצלים : ו ויבאו
עד־גרן נכון וישלח עזה אל־ארון
האלהים ויאחז בו כי שמטו הבקר :
ז ויחר־אף יהוה בעזה ויכהו שם
האלהים על־השל וימת שם עם
ארון האלהים : ח ויחר לדוד על
אשר פרץ יהוה פרץ בעזה ויקרא
למקום ההוא פרץ עזה עד היום הזה :
ט ויירא דוד את־יהוה ביום ההוא
ויאמר איך יבוא אלי ארון יהוה :
י ולא־אבה דוד להסיר אליו את־ארון
יהוה על־עיר דוד ויטהו דוד בית
עבד־אדם הגתי : יא וישב ארון יהוה
בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים
ויברך יהוה את־עבד אדום ואת־כל
ביתו : יב ויגד למלך דוד לאמר ברך
יהוה את־בית עבד אדם ואת־כל־
אשר־לו בעבור ארון האלהים וילך
דוד ויעל את־ארון האלהים מבית

ל' · ל' · ב' · ל' · ל' · י"ב בקרי' ו' מנסון כסי' · ד'. ג' · כל אדם דעובד אדום חס' במ"א מ"ל · כ"ד

על עיר ד' וסי' ולא אבה דוד להסיר דשמואל . והמטרתי על עיר אחת ב' בו . שבעים שבעים נחתך על עמד : ויטהו ג' וסי' ויטהו יואב אל השער . ולא אבה דוד : וחברו דד"ה . סימן שמואל על עיר דוד ויטהו דוד בית . ד"ה אל עיר דוד ויטהו אל בית עבד אדום : ברך י"ב וסי' נמסר בסוף תולדות אהרן גורן נכון . סוטה לה : ויחר אף ה' . סוטה שם : וימת שם . שם . ויחר לדוד . שם עקידה ש' סז : בית עבד אדום . (יבמות ו) ויברך ה' . ברכות סג :

רלבג

כי אם בכתף אמר על בני קהת כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו גם שגג עוד עוזא כי הוא לא היה לוי ולא היה לו רשות לאחוז בארון האלהים גם ללוים לא הותר זה אבל ישאו במוטות ולזה פרץ השם פרץ בעוזא כמו שנתבאר בספר דברי הימים קצת ביאור אמר כי למבראשונה לא אתם פרץ ה' בנו וגו' והנה ירא דוד מפני זה להביא אליו ארון האלהים מגד יתרון קדושתו כי אולי לא יוכל להשמר מן השגגה בשמירתו בקדושה וכאשר נתבאר לו שברך ה' את בית עובד אדום הגתי

פי' רבי' ישעיה

(ז) על השל . על השגגה ששגג לשלוח יד בארון ולא שם לבו שהארון יישר את השברות בלי מנהיג כשבאו מפלשתים . והבקר ששמטו מפני ששגה דוד שהביאו שלא כשורה ושכח מה שכתב בכתף ישאו ואחר כך כשהעלהו מבית עובד אדום העלהו בכתף כמו שמפורש בדברי הימים : וימת שם עם ארון האלהים . פירוש בעמדו עם הארון :

מצודת ציון

(ו) נכון . שם מקום ובד"ה אמר כידון והוא הוא ובשתי שמות נקרא : שמטו . ענין הזזה מן המקום כמו ויאמר שמטוה (מ"ב ט) : (ז) השל . ענין שכחה ושגגה וכן לדבר אתו בשלי (לעיל ג) : (ח) פרץ . ענין שבר : (י) על עיר דוד . אל עיר דוד : הגתי . היה מתגורר בגת אבל היה לוי ומן השוערים כמ"ש בד"ה : (יא) וישב . ענין עכבה : לעדו

מצודת דוד

ה' . לפני ארון ה' : בכל עצי ברושים . בכלי שיר העשוים מעצי ברושים : (ו) וישלח עוזה . הושיט את ידו : כי שמטו הבקר . נענעוהו ממקומו וחשב עוזה שיפול מן העגלה : (ז) ויחר . על מיעוט האמנתו בה' לחשוב שיפול ארונו לארץ : על השל . על המעשה שעשה בשגגה וכאלו שכח שארון ה' הוא : עם ארון . סמוך לארון : (ח) ויחר לדוד . על עצמו חרה כדרך המיצר ונבהל וכן ויחר לשמואל (ש"א ט"ו) : על אשר פרץ . בעבור דאגת הפרץ : (ט) את ה'. את ארון ה' כי חשב שאינו ראוי לכך : הכר בקדושתו : (י) ויטהו . נטה אותו מדרך עיר דוד אל בית עובד אדום : (יב) בעבור ארון האלהים . אשר יושב בביתו כי קודם לזה לא בא לכלל ברכה כזאת : עיר דוד . לעיר דוד והיא ציון : ויזבח . אחר כל שש הצעדים :

אפוד

אחד הם שנים ושנים עם שמנה הבנים: (יג) נושא ארון ה'. הם הלויים כמו שכתוב בדברי הימים וישאו בני הלויים את ארון האלהים כאשר צוה משה בכתפם במוטות עליהם: ששה צעדים ויזבח שור ומריא. ובדברי הימי' כתוב ויהי בעזור האלהים את הלויים נושאי ארון ברית ה' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים כשהלכו נושאי הארון ששה צעדים הכירו כי אלהים עוזרם במשא הארון והפך גם כי לא נכשלו כמו שנכשל עוזא וטע' ששה צעדים נראה כי כשיעור הזה הלך עוזא כשאחז בארון והכהו השם וכיון שראו אלה נושאי הארון כי הלכו ששה צעדים ולא היה להם פגע רע שמחו והורידו הארון וזבחו זבחים ורז"ל דרשו טעם בעזור מכאן שהארון נושא את עצמו כלומר כיון שנשאוהו בכתפי' במוטות ולא הרגישו בו כאילו אין משא בכתפים ידעו כי אלהים עוזרם במשא בכתפי' הארון ומה שאמר הנה שור ומריא ושם אומר שבעה פרים ושבעה אילים והנה אומר ויזבח כלומר דוד הוא שזבח שור ומריא ושם אומר ויזבחו כלומר הלויים זבחו שבעה פרים ושבעה אילים כנגד שבעה צעדים בצעד השביעי הורידו הארון וזבחו וי"ת צעדי דרגין ורז"ל אמרו על כל פסיעה ופסיעה שור ומריא על כל שש פסיעות שבעה אילים ומהם אמרו על כל שש פסיעות שור ומריא על כל ששה סדריהם של שש שש פסיעות שבעה פרים ושבעה אלים ופי' ומריא כתרגומו ופטים: (יד) מכרכר בכל עוז. מרקד בכל כחו וכוונתו וי"ת משבח: אפוד בד. חגור באפוד בד נראה כי זה המלבוש לכבוד היו לובשים אותו וכן אמר הכתוב שמנים וחמשה נושאי אפוד בד ולא היה מבגדי כהונה לפיכך היה מותר כל אדם ללובשו ואף על פי שאינו כהן ובדברי הימים מכורבל במעיל בוץ והוא המעיל הוא האפוד וכת"י אותו בלשון אחר תרגם אפוד בד כרדוט דבוץ ותרגם כי כן תלבשנה בנות המלכים המעילים כרדוטין אבל אפוד ומעיל הכתובים בתורה הם כל אחד בגד בפני עצמו אין זה כמו זה שמבואר בתורה: (טז) מפזז ומכרכר. מפזז גם כן כמו מרקד אלא שהם בעניינים שונים זה מזה או יהיה הכל בענין א' והכפל לרוב הרקוד וי"ת מרקד ומשבח ובמקומו בד"ה מרקד ומשחק: ותבז לו בלבה. כראותה אותו מן החלון בזתה אותו בלבה כי חשבה כי אין כבוד המלך להתנהג כמנהג הדיוט אפי' לפני הארון ואח"כ כשהלך לביתו אמרה בפיה מה נכבד היום וגו': (יז) אשר נטה לו דוד. יריעה נטה לו מלמעלה אעפ"י שבבית אבינדב ובבית עובד אדום היה בבית מקורה כמו שנאמר בהם בית ולא נאמר שם אהל לפי שלא היתה עמידתו בהם אלא דרך עראי אבל עתה שהעלהו דוד לירושלם וידעו כי שם ישכון עדי עד כי קבלה היתה בידם כי ירושלם עיר הקדש ושם יבנה בית המקדש אעפ"י שלא ידעו באיזה מקום מן העיר עד שבנה דוד מזבח על פי גד הנביא בגרן ארונה היבוסי וירד בו אש מן השמים ואז ידע דוד כי שם יבנה בית המקדש אבל עד אותו זמן לא רצה דוד להכניסו בבית מקורה אלא תחת יריעה כמו שהי' מקדש וגם עתה שהי' אהל מועד בגבעון והמשכן והארון ושתי הלוחות וכל כלי הקדש תחת היריעה היו הכנים הוא הארון הזה שבו שברי לוחות ג"כ תחת היריעה או זה הארון שהיו בו לוחות השלמות והוא הנכון כמו שפירשנו למעלה במלחמ' פלשתים שלקח הארון זה הארון הוא שהכניסו לבית עולמים לתוך הדביר אם כן זה הוא שהיו בו הלוחו' השלמות או השלמות והשבורות לדעת מי שאמר לוחות ושברי לוחות מונחין בארון ולמה לא הביא דוד את הארון לגבעון שהיה שם אהל מועד לפי שידע כי אהל מועד היה עתיד לבא לירושלם וחשב כי בימיו יהיה זה והוא יבנה בית המקדש לפיכך אחר שהביא הארון לירושלם שאל לנתן הנביא אם יבנה בית לה' ונתן אמר לו כל אשר בלבבך עשה ומלבו אמר לו נתן זה לא בנבואה כי חשב בלבו כמו שחשב דוד כי הוא יבנה הבית: (יט) חלת לחם. ובדברי הימי' ככר לחם והככר גדול מחלה כי ככרות היו אלא שהיו עשויים כתכונת החלות: ואשפר אחד. חלק אחד מבשר כמו שמנהג לחלוק הבקר או הצאן לחלקים ידועים

עֹבֵד אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה׃
יג וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן־יְהוָה
שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא׃
יד וְדָוִד מְכַרְכֵּר בְּכָל־עֹז לִפְנֵי
יְהוָה וְדָוִד חָגוּר אֵפוֹד בָּד׃
טו וְדָוִד וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־
אֲרוֹן יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר׃
טז וְהָיָה אֲרוֹן יְהוָה בָּא עִיר דָּוִד וּמִיכַל
בַּת־שָׁאוּל נִשְׁקְפָה ׀ בְּעַד הַחַלּוֹן
וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּוִד מְפַזֵּז וּמְכַרְכֵּר
לִפְנֵי יְהוָה וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ׃ יז וַיָּבִאוּ
אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וַיַּצִּגוּ אֹתוֹ בִּמְקוֹמוֹ
בְּתוֹךְ הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִד וַיַּעַל
דָּוִד עֹלוֹת לִפְנֵי יְהוָה וּשְׁלָמִים׃
יח וַיְכַל דָּוִד מֵהַעֲלוֹת הָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים
וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה צְבָאוֹת׃
יט וַיְחַלֵּק לְכָל־הָעָם לְכָל־הֲמוֹן יִשְׂרָאֵל
לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה לְאִישׁ חַלַּת לֶחֶם
אַחַת וְאֶשְׁפָּר אֶחָד וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת

איוב: נשקפה ד' בקריאה וסי' בעד החלון נשקפה ותיבב. ומיכל בת שאול נשקפה. וחברו דד"ה. כי רעה נשקפה מצפון. וא' ונשקפה על פני הישימון:

תולדות אהרן וסי' כי צעדו. כוטה לה (סנסדרין כט): בתרועה. עקידה ש' סז: ומיכל בת שאול. סנהדרין כא: ויחלק לכל העם. פסחים לו:

לקרתא דדויד בחדוא: יג והוה כד נטלו נטלי ארונא דיי שיתא זוגין ונכים תור ופטים: יד ודויד משבח בכל תקוף קדם יי ודויד אסיר כרדוט דבוץ: טו ודויד וכל בית ישראל מסקין ית ארונא דיי ביבבא ובקל שופרא: טז והוה ארונא דיי אתא לקרתא דדויד ומיכל בת שאול אסתכיאת מן חרכא וחזת ית מלכא דויד מרקד ומשבח קדם יי ובסרת עלוהי בלבה: יז ואיתיאו ית ארונא דיי ואקימו יתיה באתריה בגו משכנא די פרס ליה דויד ואסיק דויד עלון קדם יי ונכסת קודשין: יח ושיצי דויד מלאסקא עלתא ונכסת קודשיא ובריך ית עמא בשמא דיי צבאות: יט ופליג לכל עמא לכל המונא דישראל מגבר ועד אתתא לגבר גרצתא דלחם חדא ופלוג חד ומנתא חדא

הימים א' כ"ו ה'): (יד) מכרכר. מרקד: אפוד בד. מעיל בוץ פורליינ"ש בלע"ז. ויונתן תרגם כרדוט וכן תרגם יונתן מעילים דתמר אחות אבשלום כרדוטין (לקמן י"ג י"ח): (יט) ואשפר. אחד מששה בפר: אשישה אחת. גרבא

רלבג

שנתי בעבור ארון האלהים שישב בביתו שלשה חדשים אז הביא דוד את ארון האלהים אל עיר דוד על יד הלויים כמשפט: (טז) והנה מרוב השמחה היה דוד מרקד ומפזז לפני ה' כאילו לא היה מלך ולזה בזתהו בלבה מיכל בת שאול והנה לתת תודה לש"י הקריב דוד כמה קרבנות אז בהוליך הלוים ארון ברית ה' ובסוף הענין בבא ארון ה' למקומו אשר הכין לו דוד העלה עולות ושלמים לכבוד השם ית' לפי מה שאפשר ואחר זה ברך דוד את העם בשם ה' צבאות ונתן לכל אחד מנה יפה לאכול ולשתות. והנה אשפר אחד הרצון בו לפי מה שבארו ז"ל:

פי' רבי ישעיה

(יג) ויהי. כי צעדו נושאי ארון ה'. אלו הלוים שהיו נושאים אותו בכתף: ויזבח שור ומריא. פי' הוא בופו"ל בלע"ז: (יד) מכרכר בכל עוז. פי' משבח בכל מיני זמר בכל כחו. ותרגם משבח בכל תקוף: ודוד חגור אפוד בד. פי' לא היה לובש כדרך המלכים אלא אפוד בד כאחד הכהנים המשרתים לפני הארון: (טו) מפזז ומכרכר. תרגומו מרקד ומשבח: (יט) ואשפר א' ואשישה אחת. פירוש אשפר הוא חתיכת בשר ודרשו חכמים אחד מששה בפר. ואשישה הוא כלי של יין כדכתיב אשישי ענבים סמכוני באשישות:

מצודת דוד

(יג) אפוד בד. מלבוש עשוי כדמות האפוד של כהן גדול והיתה מיוחדת להאנשים המתבודדים בעבודת ה' וכן בשמואל נאמר ושמואל וכו' חגור אפוד בד (ש"א ב') ודוד הלבישו בעת העלאת הארון: (טז) ותבז לו בלבה. בזתה אותו בלבה כי חשבה שאין זה מדרך המלך ואף לפני הארון: (יז) במקומו. במקום שהכין לו והוא בתוך האהל וגו': (יט) לכל העם. הבאים עם הארון: לאיש. רצה לומר לכל אחד

מצודת ציון

(יג) צעדו. פסעו והלכו: ומריא. שור פטם וכן לאו ובקר ומריא (מ"א א'): (יד) מכרכר. ענין רקידה של שמחה ודוגמתו בפרדים ובכרכרות (ישעיה סו): בכל עוז. בכל כח: (טז) נשקפה. ענין הבטה כמו וישקף אבימלך (בראשית כו): בעד החלון. דרך החלון וכן בעד השבכה (מ"ב א'): מפזז. גם הוא ענין רקוד ומשונה ממנה קצת ויתכן שהוא ענין מהירות הרקוד ודוגמתו עמא פזיזא (שבת פח): (יז) ויציגו. העמידו כמו ויצג את המקלות (בראשית ל): אשר נטה. אשר פרש: (יט) המון. עם רב: חלת. לחם השלם תקרא חלה: ואשפר. ר"ל מנה יפה בשר והוא מל' הנותן אמרי שפר בראשית

רדק

ונתן לכל אחד חלת לחם וחלק בשר ואשישה אחת מלאה יין וכן פי' רז"ל אשישה גרבא דחמרא אבל אשפר פי' מלה מורכבת משמות ג' ואמרו אחד משׂשה בפר כלומר כי ששה חלקים היו עושים בפר ולכל אחד היה נותן הששית וי"ת פלג חד כלומר חלק אחד ותרגם אשישה מנתא: (כ) לברך את ביתו. לתת שלום לפי שבא מן הדרך וכן כי תמלא אים לא תברכנו: מה נכבד היום. נפעל עבר כי הוא פתוח ודרך לעג אמרה לו מה נכבד כלו' כי לא נכבד היום הזה שאתה נגלית בו משחק כאחד הרקים וההדיוטין: לעיני אמהות עבדיו. אין צריך לו' לפני נשי עבדיך אלא אפי' לעיני אמהות עבדיך נתבזית היום: כהגלות נגלות שניהם ממקור מבנין נפעל האחד שלם כמו השלמים נשאול נשאל דוד והאחד חסר נו"ן נפעל כמנהג וכפל פעמים המקור לרוב התגלותו בשחוק. ובדרש אמרה לו של בית אבא היתה מלכות נאה משלך חלילה להם אם נרי' לאחד מהם פסת יד או פסת רגל מגולה כולהון היו מכובדין ממך מה אמר לה דוד לפני ה' אשר בחר בי מאביך אמר לה של בית אביך היו מניחין כבוד שמים ומתעסקין בכבוד עצמן אבל אני מניח כבוד עצמי ומתעסק בכבוד קוני ומן האמהות אשר אמרת חס ושלום מן האמהות את נקראת אין את נקראת מן האמהות וי"ת כמה דחלין ומתגלי דומה כי יחף היה הולך ומשחק כדברי הדרש: (כא) לפני ה'. מה שרקדתי וכרכרתי לפני ה' עשיתי לפי שכבדני ובחר בי מאביך וראוי לו שאקל עצמי לכבודו: ושחקתי לפני ה'. מלרע לפי שהוא עתיד כלומר עוד יותר ממה שעשיתי אעשה ואשחק לפניו וז"ש ונקלותי עוד מזאת יותר מזאת השמח'והרקיד'שעשיתי יותר אעשה לבזות עצמי ולהקל: (כב) והייתי שפל בעיני. לפניו לכל דבר ואין זה קלון אלא כבוד: עמם אכבדה. בעיניהן אני נכבד במה שעשיתי כי אם אקל עצמי לכבוד האל אהיה נכבד בעיני הכל לא כמו בעיניך: (כג) לא היה לה ולד. למדינחאי כתיב ולד בוי"ו וקרי ילד ביו"ד ולמערבאי כתיב ילד ביו"ד וקרי בוי"ו ולד ופי' רז"ל מהיום ההוא ואילך לא היה לה לעונש מה שאמרה אבל לפני היום הזה היה לה כמ"ש יתרעם לעגלה אשת דוד ואמרו עגלה זו מיכל: עד יום מותה. בחולם ובעת מותה בשורק פי' עד כמו עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך. ובדרש אבל ביום המיתה היה לה ואמרו כי שלשה נשים מתו חיות רחל וכלתו של עלי ומיכל בת שאול: (א) כי ישב המלך בביתו. שלא היה צריך לצאת למלחמה כמו שאמר וה' הניח לו או חשב לבנות בית המקדש כי מצוה היה על ישראל לבנות בית המקדש אחר שינוחו מן המלחמות שנאמר והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו' והיה המקום אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו ועל המלך מוטל לעשות ולצוות את ישראל לעשות לפיכך ויאמר המלך אל נתן הנביא כלומר שישאל את פי ה' על בנין הבית ובאיזה מקום יבנה ואע"פ שהיו לו מלחמות אחר כן כמו שאמר ויהי אחר כן ויך דוד את הפלשתים עד עתה היו באים עליו אויביו וכיון שהצליחו האל וגלה כל אויביו ויראו אויביו ממנו ולא באו עליו אבל הוא הלך עליהם ולקח גת מיד פלשתים שהיתה לישראל כבר ועם ארם ועם אדום ועם בני עמון נלחם במסגה: (ב) בבית ארזים

רשי

גרבא דחמרא: (כ) אחד הרקים. חד מן סריקיא: (כב) ונקלותי עוד. לפניו יותר מזאת שהקילותי בעצמי עתה: עמם אכבדה. אינם מבזין אותי אלא חשוב אני בעיניהם על זאת: (כג) לא היה לה ילד. מאותו היום והלאה: (א) וה' הניח לו. אמר הרי נתקיים והניח לכם מכל אויביכם וגו' (דברים י"ב י') מה כתיב אחריו והיה המקום אשר יבחר וגו' מעתה עלינו לבנות בית

[מקרא]

וַיֵּלֶךְ כָּל־הָעָם אִישׁ לְבֵיתוֹ׃ כ וַיָּשָׁב דָּוִד לְבָרֵךְ אֶת־בֵּיתוֹ וַתֵּצֵא מִיכַל בַּת־שָׁאוּל לִקְרַאת דָּוִד וַתֹּאמֶר מַה־נִּכְבַּד הַיּוֹם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינֵי אַמְהוֹת עֲבָדָיו כְּהִגָּלוֹת נִגְלוֹת אַחַד הָרֵקִים׃ כא וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־מִיכַל לִפְנֵי יְהֹוָה אֲשֶׁר בָּחַר־בִּי מֵאָבִיךְ וּמִכָּל־בֵּיתוֹ לְצַוֹּת אֹתִי נָגִיד עַל־עַם יְהֹוָה עַל־יִשְׂרָאֵל וְשִׂחַקְתִּי לִפְנֵי יְהֹוָה׃ כב וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת וְהָיִיתִי שָׁפָל בְּעֵינָי וְעִם־הָאֲמָהוֹת אֲשֶׁר אָמַרְתְּ עִמָּם אִכָּבֵדָה׃ כג וּלְמִיכַל בַּת־שָׁאוּל לֹא־הָיָה לָהּ יֶלֶד עַד יוֹם מוֹתָהּ׃

ז א וַיְהִי כִּי־יָשַׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וַיהֹוָה הֵנִיחַ־לוֹ מִסָּבִיב מִכָּל־אֹיְבָיו׃ ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־נָתָן הַנָּבִיא רְאֵה נָא אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה׃

[מסורה:] ל' ומס' · כ"ס ג' חס' בלי"ש · ג' חד מ"ל וחד חסר · למדנחאין כתי' ולד ל' מלאפום וחד קמץ ובעת מותה · ס' מ"ל בסי'

[תרגום]

וַאֲזַל כָּל עַמָּא גְּבַר לְבֵיתֵיהּ׃ כ וְתָב דָּוִד לְבָרָכָא יַת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וּנְפַקַת מִיכַל בַּת שָׁאוּל לָקֳדָמוּת דָּוִד וַאֲמַרַת מָה אִתְיְקַר יוֹמָא דֵּין מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְגְּלֵי יוֹמָא דֵין לְעֵינֵי אַמְהַת עַבְדוֹהִי כְּמָא דְחָלַיִן וּמִתְגְּלֵי חַד מִן סְרִיקַיָא׃ כא וַאֲמַר דָּוִד לְמִיכַל קֳדָם יְיָ דִּי אִתְרְעֵי בִי מֵאֲבוּךְ וּמִכָּל בֵּיתֵיהּ לְפַקָּדָא יָתִי לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמָּא דַּיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל וַאֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ׃ כב וַאֲזְעֵירְנָא עוֹד מִדָּא וָאֱהֵי מַכִּיךְ בְּעֵינֵי נַפְשִׁי מִכְּבָן וְעִם אַמְהָתָא דִי אַתְּ אֲמַרְתְּ בְּעֵינֵיהוֹן אֱהֵי יַקִּיר׃ כג וּלְמִיכַל בַּת שָׁאוּל לָא הֲוָה לַהּ וְלַד עַד יוֹם מוֹתַהּ׃ א וַהֲוָה כַּד יְתֵיב מַלְכָּא בְּבֵיתֵיהּ וַיְיָ אֲנִיחַ לֵיהּ מִסְחוֹר סְחוֹר מִכָּל בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ ב וַאֲמַר מַלְכָּא לְנָתָן נְבִיָּא חֲזִי כְעַן דִּי אֲנָא יָתֵיב בְּבֵיתָא דִי מְטַלַּל בְּכִיּוֹרֵי אַרְזַיָּא וַאֲרוֹנָא דַיְיָ שְׁרֵי

[הפטרות / מקבילות:]

על עם ה' בקריאה וסי' ויבא על ליש על עם שקט ובטח. כי אתה המלכתני על עם רב דד"ה. ויקראו בקול גדול דד"ה. כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות. ארי נוהם ודוב שוקק. וכל שמואל וישעיה ותהלות דכוו' על עם בט"ג אל עם וסי' השלח בים צירים. פרשתי ידי כל היום. ויתהלכו מגוי אל גוי: אנכי יושב ה' דסמיכי בקריאה וסי' אשר אנכי יושב בקרבו. אשר אנכי יושב בארצו. אנכי יושב בבית הארזים וחברו דד"ה. ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב:

תולדות אהרן ותאה מיכל. (סוכה נב סנהדרין כ: כהגלות. שם שם): ולמיכל. שם (שם כג וכה): ויהי כי ישב המלך. מגלה י סנהדרין כ: ויאמר המלך. שם:

רלבג

ז"ל אחד מששה בפר ולפי הפשט נראה שהיתה מנה ישב נהוגה לתת לאיש א' בסעודות הגדולות וענינו מענין שפרה עלי והאלי"ף נוסף ר"ל שהיתה המנה הזאת בתכלית היופי לפי המנות הנהוגות לתת כמו אלו המנות הגדולות הנהוגות לתת לאורחים הבאים אלנה: (כ) והנה מיכל בת שאול דברה שלא כהוגן אל המלך ונתבאר מדברי דוד שמה שעשה עשה כהוגן לכבוד הש"י והמשיך בדבריו מה שבכאיב לבה כי זה הגמול היה ראוי לה על מה שהשיחה דברים כנגד דוד ר"ל מה שאמר שבחר הש"י בו מאביה ומכל בית אביה והיה מפרי דבריה שאמר לה דוד וכללה עם האמהות ולזה אמר ועם האמהות אשר אמרת עמם אכבדה וכבר אמר והודה שכבר רמז בזה המאמר אל מיכל מה שאמר אחר זה ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה כאילו יאמר שזה המאמר היה סבה להמנע ממנה פרי בטן כי לא אהב אותה דוד באופן שהיה אוהב אותה קודם זה: (ב) וכבר התעורר דוד לבנות בית לה' יהיה.

פי' רבי ישעיה

(כב) ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני. פירוש יותר מזה שהקלתי בעצמי אני נקל ושפל בעיני לפני הבורא כי אין לי לעמוד לפניו בגאות ובכבוד כי אם בענוה ושפלות: (כג) לא היה לה ילד. מודיעך הכתוב שמפני זה העון לא זכתה להוליד בנים:

מצודת ציון

(בכא' מ"ם): ואשישה. שם כלי ישימו בה היין כמו סמכוני באשישות (ש"ה ב) ר"ל הכלי עם היין: (כ) אמהות. שפחות: הרקים. אנשים הרקים מכל מעלה: (כא) נגיד. שליט ומושל: ושחקתי. ושמחתי: (כב) ונקלותי. מל' קלות: ז (א) הניח. מל' מנוחה: (ב) היריעה. וילון

מצודת דוד

בין איש ובין אשה: (כ) וישב דוד. לאחר שחלק לכל העם ונר' אחר שברכם שברכם בשם ה' שב לברך גם אנשי ביתו: מה נכבד. מה מאד נעשית היום מכובד בעיני כל ובדרך לעג אמרה כן כאלו אמרה מאוד נעשית מבוזה בעיני כל: אשר נגלה היום. על אשר בכרכור היה נגלה מה מבשר הגוף ואמהות עבדיו רואות וכדרך הרקים שאינם חוששים לכסות בשר גופם לבל יראה: (כא) לפני ה'. ר"ל הלא הכרכור היה לפני ה' וכו' וכבוד המלכים כאין נגדו: ושחקתי. ובעבור זה שחקתי לפניו: (כב) ונקלותי עוד מזאת. ואם הייתי עושה מעשה קלות עוד יותר ממה שעשיתי: והייתי. ואם הייתי שפל בעיני לסקל מאוד בכבודי ואפילו לפני האמהות אשר אמרת: עמם אכבדה. עם מעשים כאלה הייתי עוד מכובד ולא מבוזה הואיל ועשוים לכבוד הארון: (כג) לא היה לה ילד. בעון שבזתה את דוד על שהקל בכבודו לפני ארון האלהים: ז (א) בביתו. הראוי לו לפי מעלתו: (ב) בבית ארזים. הראוי לפי מעלתו: בתוך היריעה. הוא האוהל שאמור למעלה ויצ"ל

רשי

בית הבחירה : (ג) ויהי בלילה ההוא. אמר רבי חיננא בר פפא אמר לו הקב"ה לנתן האדם הזה שאני מצלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו מסר ואמור לו לא אתה תבנה הבית . ר' סימון אומר האדם הזה שאני מצלחך אצלו נדרן הוא כענין שנא' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי (תהלים קל"ב ב') שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאעשה כך ונמצאתי מפסידו : (ו) באהל ובמשכן . משכן שילה לא היתה בו תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן : (ז) הדבר דברתי . לשון תמיה הוא לכך הוא נקוד ה"א חטף פת"ח והדל"ת רפי : (ח) מן הנוה . דיר הרועים כמו נות כרות רועים (צפניה ב' ו') : (ט) כשם הגדולים , זהו שאומרים מגן דוד : והכריתה את כל אויביך . ולכך עלה על לבך לבנות הבית כמה שכתוב בתורה : (י) ושמתי מקום. עוד אני

רדק

ארזים . בבית תקורי עצי ארזים וכת"י בבית די מטלל בכיורי ארזיא : יושב בתוך היריעה . לא היה דעתו על הארון הזה לבדו אלא גם על המזבח ועל הארון האחד ועל כלי המשכן שהיו בגבעון באהל מועד כי הכל יושב בתוך היריעה וזכר הארון לפי שהוא נאה לו היריעה ועוד שהוא עיקר הכל ונכבד מכל כלי המשכן ואמר לעצמי בניתי בית ארזים ולארון ה' עשיתי יריעה לא יכשר וצריך שאבנה לו בית ואמר לו נתן כל אשר בלבבך לך עשה ומדעתו אמר זה נתן כי ראה כי ה' עמו והיה מלך הגון וכשר חשב כי הוא יבנה הבי' שעתיד להבנו' וזה כי הנביא אינו יודע על אדם אחד אלא מה שנאמר לו ברוח הנבואה כי גם שמואל הנביא שהיה גדול ממנו שנאמר עליו כל אשר ידבר בא יבא ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה לא ידע בבני ישי מי יהיה המלך וחשב כי אליאב הוא המלך כל שכן נתן הנביא : (ד) ויהי בלילה ההוא . אולי נבואתו היתה בחלום חזיון לילה כמו שנאמר באהרן במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ונאמר ביעקב במראות הלילה. ובדרש למה בלילה ההוא א"ר סימון אמר הקב"ה לנתן האיש הזה נדרן הוא כענין שנא' אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי וגו' שמא יאמר איני אוכל ואיני שותה עד שאבנה בית ה' מהר אמור לו לא אתה תבנה : (ז) את אחד שבטי ישראל . שופטי ישראל ומלכם כמו לא יסור שבט מיהודה כמו שאמר אשר צויתי לרעות את עמי ישראל והשופט או המלך הוא הרועה וכן במקומו בדברי הימים את אחד שופטי ישראל : (ח) מן הנוה. גדרות צאן נקרא נוה כמו שנאמר נות כרות רועים וגדרות צאן וכת"י מן דירא כמו שנאמר במשנה הכונס צאן לדיר : (ט) כשם הגדולים . המלכים הגדולים כמו שנאמר ויצא שם דוד בכל הארצות ורז"ל דרשו זה האומרים מגן דוד כמו שאומרים מגן אברהם:

ג וַיֹּ֤אמֶר נָתָן֙ אֶל־הַמֶּ֔לֶךְ כֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר בִּלְבָבְךָ֖ לֵ֣ךְ עֲשֵׂ֑ה כִּ֥י יְהוָ֖ה עִמָּֽךְ׃
ד וַיְהִ֖י בַּלַּ֣יְלָה הַה֑וּא
וַֽיְהִי֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה אֶל־נָתָ֖ן לֵאמֹֽר׃
ה לֵ֤ךְ וְאָמַרְתָּ֙ אֶל־עַבְדִּ֣י אֶל־דָּוִ֔ד כֹּ֖ה
אָמַ֣ר יְהוָ֑ה הַאַתָּ֛ה תִּבְנֶה־לִּ֥י בַ֖יִת
לְשִׁבְתִּֽי׃ ו כִּ֣י לֹ֤א יָשַׁ֙בְתִּי֙ בְּבַ֔יִת לְמִ֨יּ֜וֹם
הַעֲלֹתִ֨י אֶת־בְּנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ מִמִּצְרַ֔יִם
וְעַ֖ד הַיּ֣וֹם הַזֶּ֑ה וָאֶֽהְיֶה֙ מִתְהַלֵּ֔ךְ בְּאֹ֖הֶל
וּבְמִשְׁכָּֽן׃ ז בְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי֮
בְּכָל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ הֲדָבָ֣ר דִּבַּ֗רְתִּי אֶת־
אַחַד֙ שִׁבְטֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל אֲשֶׁ֣ר צִוִּ֗יתִי
לִרְע֛וֹת אֶת־עַמִּ֥י אֶת־יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר
לָ֛מָּה לֹֽא־בְנִיתֶ֥ם לִ֖י בֵּ֥ית אֲרָזִֽים׃
ח וְעַתָּ֞ה כֹּֽה־תֹאמַ֣ר לְעַבְדִּ֣י לְדָוִ֗ד כֹּ֤ה
אָמַר֙ יְהוָ֣ה צְבָא֔וֹת אֲנִ֤י לְקַחְתִּיךָ֙ מִן־
הַנָּוֶ֔ה מֵאַחַ֖ר הַצֹּ֑אן לִהְי֣וֹת נָגִ֔יד עַל־
עַמִּ֖י עַל־יִשְׂרָאֵֽל׃ ט וָאֶהְיֶ֣ה עִמְּךָ֗
בְּכֹל֙ אֲשֶׁ֣ר הָלַ֔כְתָּ וָאַכְרִ֥תָה אֶת־כָּל־
אֹיְבֶ֖יךָ מִפָּנֶ֑יךָ וְעָשִׂ֤תִי לְךָ֙ שֵׁ֣ם גָּד֔וֹל
כְּשֵׁ֥ם הַגְּדֹלִ֖ים אֲשֶׁ֥ר בָּאָֽרֶץ׃
י וְשַׂמְתִּ֣י מָק֣וֹם לְעַמִּי֩ יִשְׂרָאֵ֨ל

פסקא בא"ס | ו' רפי | ג' | ג' חס' | ג' | ל' | ב' | כ"ס פתחין | י' | ל' חס' | ג' חס | ד' | ג'

בְּמַשְׁכְּנָא בְּגוֹ יְרִיעֲתָא ׃ ג וַאֲמַר נָתָן לְמַלְכָּא כֹּל דִּי בְלִבָּךְ אֱזֵיל עֲבֵיד אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדָּךְ ׃ ד וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ לְוַת נָתָן לְמֵימָר ׃ ה אֱזֵיל וְתֵימַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַאַתְּ תִּבְנֵי קֳדָמַי בֵּיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי בֵּהּ ׃ ו אֲרֵי לָא אַשְׁרֵיתִי שְׁכִנְתִּי בְּבֵיתָא מִיוֹמָא דִּי אַסֵּקִית יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין וַהֲוֵיתִי מַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּמַשְׁכְּנִין וּבִירִיעָן ׃ ז בְּכֹל אֲתַר דִּי הֲלֵכִית בְּכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲפִתְגָם מַלֵּלִית עִם חַד שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי פַקֵּדִית לְפַרְנָסָא יָת עַמִּי יָת יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר לְמָא לָא בְנֵיתוּן קֳדָמַי בֵּיתָא דִּי מְטַלַּל בְּכֵיוֹרָא אַרְזַיָּא ׃ ח וּכְעַן כִּדְנַן תֵּימַר לְעַבְדִּי לְדָוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲנָא דְבַרְתָּךְ מִן דִּירָא מִבָּתַר עָנָא לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִּי עַל יִשְׂרָאֵל ׃ ט וַהֲוָה מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלֵכְתָּא וְשֵׁיצֵיתִי יָת כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ וַעֲבָדִית לָךְ שׁוּם רַב כְּשׁוּם רַבְרְבַיָּא דִּי בְאַרְעָא ׃ י וְאַשַׁוֵּי אֲתַר מְתַקַּן לְעַמִּי

למיום ג' וסי' נמסר בשפטים סימן י"ט. כשם ד' וסי' נמסר בסדר בראשית וביהושע סי' י"ט :

תולדות אהרן ויהי בלילה ההוא. כל החזיון עקידה ש' כ' : ועשיתי לך שם. פסחים קיז :

רלבג

יהיה בו ארון האלהים וטען בזה עם נתן הנביא וענהו בכללות שיעשה כל אשר בלבבו כי ה' עמו : (ד) ואחר זה באהו דבר ה' על יד נתן הנביא שאין ראוי לבנות לו בית לש"י כי מן היום אשר העלה בני ישראל מארץ מצרים התהלך הארון באהל ובמשכן ולא שלח הש"י לאמר לאחד מן הרועים השופטים למה לא בנו בית ארזים ועתה די לדוד לקחו הש"י מאחרי הצאן להיות נגיד על בית ישראל והיה עמו בכל אשר הלך והכרית שונאיו ועשה לו שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ לרוב הצלחתו ורוב עמידת מלכותו ושם על ידו מקום מנוחה לישראל ולא צרו לישראל שונאיהם כמו שעשו בראשונה ובימי השופטים והניח לו השם מכל אויביו והגיד לו ה' כי בית יעשה לו קיים בדרך שתהיה לו המלוכה כל מה שהתמיד מלוכה ובהיות הענין כן הנה די לו במה שהגיע בו מן ההצלחה ולא ישאל לו גדולות שיהיה נבנה בית המקדש על ידו אבל בנו שימלוך אחריו הוא יבננו והוא שלמה

(י) ושמתי מקום . והרי כבר נתן להם מקום וארץ ישראל היו אלא פירושו כתרגומו ואשוי אתר מתקן כלומר שיהיה מקומם נכון וטוב השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה ותהיה ארץ ברכה וכן ונטעתיו כתרגומו ואקימינון כלו' מה שהשכנתי אותם בארץ יהיו נטועין בה שלא יגלו ממנה כמו שאומר לעתיד ונטעתי' על אדמתם כמו שהנטע קיים בארץ במקומו וכן

פי' רבי ישעיה

(ו) באהל ובמשכן . פירוש משכן עראי שאינו קבוע : (ח) מן הנוה . פירוש דיר הרועים כמו נות כרות רועים : (ט) כשם הגדולים . פי' כשם המלכים הגדולים כך שמך גדול בעולם :

מצודת דוד

ר"ל וכי זהו הבית הראוי לארון אלהים : (ג) כל אשר בלבבך . כאומר אם תספק לבנות בית לה' עשה חפצך : (ה) האתה . וכי אתה תבנה לי בית בתמיה ור"ל דייך בכל הטובות שעשיתי ככר לך וכאשר מסיים והולך במקראות שלאחריו : כי לא ישבתי. אשר לא ישבתי בבית למיום וכו' ר"ל הנה עד הנה לא ישבתי וכו' ואתה תבנה לי בתמים : בכל אשר התהלכתי . בכל המקומות אשר התהלכתי וכו' וכי דברתי להמיוחד שבהם הוא השופט אשר הוקם לרעות את עמי וכי דברתי לו למה לא תבנו לי בית במקום הזה ולא חשב עוד באוהל וא"כ מזה דע לך שהבנין הבית שמור הוא למי שיבנהו ולא כל הרוצה לבנות יבוא ויבנה שאם היה לכל מסור הייתי מצוה עליו מאז : (ח) ועתה . ר"ל הואיל ודבר גדול הוא אמור לדוד עבדי הלא הרבה טובה עשיתי עמך כי לקחתיך מן הנוה וכו' : (ט) שם גדול. להתפרסם בכל העולם ככל הגדולים אשר מעולם אנשי השם . ורז"ל אמרו שזהו מה שאומרים מגן דוד : (י) ושמתי מקום . בימיך שמתי מקום נטוע וקבוע לעמי ישראל ונטעתיו על

מצודת ציון

וילון : (ח) הנוה . נדחת הצאן כמו והיה השרון לנוה צאן (ישעיה ס"ה) : (י) ירגז. שאן תנועה

רדק

וכן פירש אחריו ושכן תחתיו כלו' במקומו כמו שכן איש תחתיו : ולא ירגז עוד . שלא יגלה ממקומו כמו שת"י ולא יזועון עוד כי הרוגז הפך המנוחה כמו ולא נחתי ויבא רוגז מוסדות השמים ירגזו : לענותו . ובדברי הימים לכלותו והענין אחד ובדברי רז"ל כתוב לענותו וכתוב לכלותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו כי כה פירשו ושמתי מקום לעמי על בית המקדש וכן אמר בדרש א"ר שמואל ב"ר יצחק משנבנה בית המקדש ינתנו יסודות לעולם שנאמר ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וגו' ואמר בתחלה כשנבנה בית המקדש אמר שלא יענה אותם אויב ולבסוף כשחטאו משנבנה בית המקדש אמר שלא יכלה אותם מכל וכל אבל יענה אותם אויב לעונם חטאתם : כאשר בראשונ'. טרם שהקמותי להם שופטים ואף מן היום אשר צויתי עליהם שופטים היו מענים אותם בני עולה אבל מעתה משבאת המלוכה עליהם לא יוסיפו בני עולה לענותם והניחותי לך מכל אויביך : כי בית יעשה לך ה'. בית מלכות וכת"י ארי בית מלכו יקיים לך ה' : (יב) כי ימלאו . אינו לשון ברכה אלא פירושו כאשר ימלאו ימיך ותשכב את אבותיך אקיים את זרעך אחריך ויתכן לפרשו לשון ברכה בשרו שימות זקן מלא ימים והם חיי האדם הארוכים ברוב שהם שבעים שנה כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ודוד חיה שבעים שנה כמו שכתוב כי בן שלשים שנה היה במלכו וארבעים שנה מלך וכן פירש את מספר ימיך אמלא כמו שכתבנו בפסוק או יומו יבא ומת . ובדרש כי ימלאו ימיך ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים : אשר יצא ממעיך . מכאן שאבשלום ואדניהו לא היו כי כבר נולדו בחברון ומאשר נולדו עדיין אמר שיהיה מלך ועדיין לא ידע דוד מי הוא עד שנולד שלמה ושלח לו ביד נתן הנביא שיקרא שמו ידידיה או ידע דוד כי שלמה ימלוך וזהו שאמר לבת שבע כי שלמה בנך ימלוך אחרי או אמר לו כסא של ידי נתן הנביא ואף על פי שלא נאמר בנבואת נתן לא בזה הספר ולא בספר דברי הימים הנה כתב בדברי הימים כשהיה מספר דוד הנבואה שאמר לו נתן כמו שאמר ויהי דבר ה' עלי לאמור וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן אל ישראל בימיו : (יד) בשבט אנשים ובנגעי בני אדם . כמו שמיסרין בני אדם בניהם בשבט ויגעו אותם בשבט מוסר לא להמיתם כמו שאמר כי תכנו בשבט לא ימות ואל המיתו אל תשא נפשך לפיכך אמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ואוכיחנו בהעוותו כמו שמיסר האב את בנו ולא שאסיר חסדי כמו שעשיתי לשאול שלקחתי ממנו המלכות אלא המלכות יהיה לבניו עד עולם ועל כל זרע דוד אמר לא על שלמה לבד אלא על רחבעם ועל היוצאים ממנו בניהם ובני בניהם ורבותינו ז"ל דרשוהו על שלמה ואמרו בשבט אנשים זה הדד ורזון בן אלידע שנאמר ויקם ה' שטן לשלמה וגו' ובנגעי בני אדם אלו המזיקין שטרדוהו ממלכותו כמו שאמרו בא אשמדאי וטרדו ממלכותו ופירש בני אדם כי אמרו כי השדים נולדו מאדם הראשון באותן ק"ל שנה שפירש מאשתו : (טז) ונאמן ביתך . נפעל עבר כמו ויתקיים מן ותקעתיו יתד במקום נאמן . וכת"י וקיים ביתך

(כתובים)

י וְנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד
וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר
בָּרִאשׁוֹנָה : יא וּלְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר
צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל
וַהֲנִיחֹתִי לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ וְהִגִּיד לְךָ
יְהוָה כִּי־בַיִת יַעֲשֶׂה־לְּךָ יְהוָה : יב כִּי ׀
יִמְלְאוּ יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת־אֲבֹתֶיךָ
וַהֲקִימֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא
מִמֵּעֶיךָ וַהֲכִינֹתִי אֶת־מַמְלַכְתּוֹ : יג הוּא
יִבְנֶה־בַּיִת לִשְׁמִי וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסֵּא
מַמְלַכְתּוֹ עַד־עוֹלָם : יד אֲנִי אֶהְיֶה־לּוֹ
לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהַעֲוֺתוֹ
וְהֹכַחְתִּיו בְּשֵׁבֶט אֲנָשִׁים וּבְנִגְעֵי בְּנֵי
אָדָם : טו וְחַסְדִּי לֹא־יָסוּר מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר
הֲסִרֹתִי מֵעִם שָׁאוּל אֲשֶׁר הֲסִרֹתִי
מִלְּפָנֶיךָ : טז וְנֶאְמַן בֵּיתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ
עַד־עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֲךָ יִהְיֶה נָכוֹן
עַד־עוֹלָם : יז כְּכֹל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּכְכֹל
הַחִזָּיוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִד :

(מסורה בגליון: ג' כתיב לדאלה ודין ; ה' מ"ע ; ב' ענין אם ; ו' כתיב כן ; ב' וחס' ; ו' ג' ; י' ג' ; ס' ; ל')

(תרגום)

יִשְׂרָאֵל וְאַקִימִינוּן וְיִשְׁרוּן
בְּאַתְרְהוֹן וְלָא יְזוּעוּן עוֹד
וְלָא יוֹסְפוּן בְּנֵי רִשְׁעָא
לְעַנְיוּתְהוֹן כִּדְבְקַדְמֵיתָא :
יא וּלְמִן יוֹמָא דִין דִי פַּקְדִית
נְגִידִין עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל
וְאַנְחֵית לָךְ מִכָּל בַּעֲלֵי
דְבָבָךְ וְחַוִּי לָךְ יְיָ אֲרֵי בֵית
מַלְכוּ יְקִים לָךְ יְיָ : יב אֲרֵי
יִשְׁלְמוּן יוֹמָךְ וְתִשְׁכּוּב עִם
אֲבָהָתָךְ וְאָקִים יַת בְּרָךְ
בַּתְרָךְ דִי תוֹלִיד וְאַתְקֵן יַת
מַלְכוּתֵיהּ : יג הוּא יִבְנֵי
בֵיתָא לִשְׁמִי וְאַתְקֵין יַת
כּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד עָלְמָא :
יד אֲנָא אֱהֵי לֵיהּ כְּאָב וְהוּא
יְהֵי לִי דָמֵי כְּבַר דְאַם יִסְרַח
וְאַלְקֵינֵיהּ בְּמַלְקוּת גֻּבְרִין
וּבְמַרְדוּת בְּנֵי אֱנָשָׁא :
טו וְטוּבִי לָא יַעֲדֵי מִנֵּיהּ
כְּמָא דְאַעֲדֵיתִי מִן שָׁאוּל
דִי אַעֲדֵיתִי מִן קֳדָמָךְ :
טז וְקַיָּם בֵּיתָךְ מַלְכוּתָךְ עַד
עָלְמָא קֳדָמָךְ כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָךְ יְהֵי מְתַקַּן עַד
עָלְמָא : יז כְּכֹל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וּכְכֹל נְבוּאֲתָא הָדָא כְּדֵין מַלֵּיל נָתָן עִם דָוִד :

לענותו ג' מלאים וסי' ואסרנוהו לענותו . ותחל לענותו . ולא יוספו בני עולה דשמואל. וככל ה' בקריאה וסי' ככל חקתיו וככל משפטיו . ככל הדברים האלה וככל החזיון : וככל החזיון הזה דד"ה . כי התעיתם בנפשותיכם . ובכל כחי הכינותי לבית אלהי :

תולדות אהרן ולא יוסיפו . ברכות ח . ובנגעי . זוסר ברא"שית : כי ימלאו ימיך . (ברכות ד' ר"ס נז) :

רשי

אני חפץ להשקיט שיהא שקט ושליו את עמי בימי בנך : (יא) ולמן היום אשר צויתי . מחובר על העליון ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה קודם השופטים וכאשר עשו מימי השופטים עד כאן. והניחותי לך . יותר ויותר עד שתנוח מכל אויביך : והגיד לך ה' . היום ע"י כי בית יעשה לך להושיב בנך על כסאך ויתקיים לך בית המלכות והוא יבנה הבית : (יד) בשבט אנשים . זה הדד ורזון בן אלידע : ובנגעי בני אדם . זה אשמדאי שדחפו ממלכותו והשדים בני אדם הראשון הם שכל מאה ושלשים שנה שפירש אדם מאשתו במות הבל היו הרוחות מתייחמות ויולדות הימנו : ויעב

רלבג

שלמה וכבר נתבאר בספר דברי הימים שהסבה שלא השכים הש"י שיבנה דוד בית המקדש הוא מפני ששפך דמים הרבה : (יב) וזכר שזרע דוד אשר יקום אחריו יכונן את כסא ממלכתו עד עולם ואף על פי שיחט' לו לא יסור חסדו ממנו בדרך שתפסוק ממנו הממלכה לגמרי כמו שנפסקה משאול :
כי

פי' רבי ישעיה

(יא) ולמן היום אשר צויתי שופטים . הוי"ו יתר והוא מחובר למקרא שלמעלה שלא יוסיפו בני עולה לענותו כמו שעשו מן היום אשר צויתי שופטי' שבין שופט לשופט היו מענים אותם: והגיד לך ה'. פי' אמר נתן לדוד כי הגיד לך כי בית יעשה לך שימלוך בנך תחתך והוא יבנה לו הבית : (יד) והוכחתיו בשבט אנשים . פי' אם יחטא לי אייסרנהו ביסורין כמו שאני עושה לכל בני אדם כשחוטאים לי ולא [ ] שאעשה כמו שעשיתי את שאול :

מצודת ציון

תטעה ממקום המונח וכן למה הרגזתני (ש"א כח) : לענותו מל' עינוי : (יד) בהעותו . מל' עון : והוכחתיו . ענין מוסר ההכאה כמו וצור להוכיח יסדתו (חבקוק א) : בשבט . בשרביט : ובנגעי . ר"ל בהכאה וכפל הדבר במ"ש : (טז) ונאמן . ענין קיום כמו יתד במקום נאמן (ישעיה כב) : (יז) החזיון . ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות יח) ור"ל ראיית הנבואה : הלום

מצודת דוד

על אדמתו ושכן במקומו : ולא ירגז . לא יחרד עוד לנוע ממנה : כאשר בראשונה. ר"ל טרם הקמת השופטים : (יא) ולמן היום . מוסב למקרא של מעלה לומר לא יענו עוד בימיך את ישראל כאשר עשו בראשונה עד לא הוקמו השופטים ובזמן השופטים : והניחותי לך . כי אניח לך מכל אויביך : והגיד לך ה' . עוד זאת עשה עמך ה' בהגיד לך שיעשה לך בית ר"ל בית מלכות לך ולזרעך אחריך וכאשר אמרה אביגיל כי עשה וגו' בית נאמן (ש"א כ"ה) וא"כ מה מאוד היטב עמך ודי לך בזאלה אף אם לא תבנה הבית : (יב) כי ימלאו ימיך . אלא כאשר ימלאו ימיך וגו' : (יג) הוא יבנה . כי אליו שמורה הגדלת השם בבנין ביתי : עד עולם . לזרעו אחריו : (יד) לאב . כמו האב המייסר את בנו בשבט ואל המיתו בל ישא נפשו : בהעותו. כשיחטא לפני אייסרו ב שבט ובנגעים שמייסרים להם ב"א : (טו) וחסדי . אבל לא אסיר חסדו ממנו למאס בו כאשר הסירותי חסדי מעם שאול אשר בשוט הסירותיו מלפניך לשתירש אתה את מלכותו : (טז) ונאמן ביתך . וקיום ביתך וממלכתך היה עד עולם כמו שהוא היום לפניך כן יהי כסאך נכון עד עולם : (יז) כן דבר נתן . ר"ל עם שמתחילה הסכים על ידו ואמר לו כל אשר בלבבך

רשי

(יח) וישב לפני ה'. לפני הארון: עד הלם. שהמלכתני: (יט) גם אל בית עבדך. להמליך את בני אחרי: וזאת תורת האדם. בתמיה ראוי להתבשר כן לבשר ודם. ד"א עשית לי כמו שעשית לאדם הראשון שהראית לו דורות העתידים לצאת ממנו: (כ) ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך. מה אשאל עוד: אתה ידעת את עבדך. נתת לי כל צרכי כמו יודע צדיק נפש בהמתו (משלי י"ב י'): (כא) בעבור דברך. להקים מה שאמרת לשמואל להמליכני: וכלבך. רצונך הוא ולא שאני כדאי: להודיע את עבדך. הבשורה שבשרתני: (כג) אשר הלכו אלהים. משה ואהרן שנאמר נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז' א') וכן תירגם יונתן דאזלו שלוחין מן קדם ה': לפדות לו לעם. כך אמרו השלוחים לישראל הקב"ה שלחנו לפדות לו

רדק

ביתך: לפניך. כמו שהוא לפניך היום כאשר נכון כן יהיה עד עולם: (יח) וישב לפני ה'. לפני הארון ומכאן סמכו רבותינו ז"ל שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד והם אמרו כי אף למלכי בית דוד אין ישיבה שהרי למעלה אין ישיבה שני' שרפים עומדים ממעל לו וכתי' וכל צבא השמים עומדים עליו וכתיב בין העומדים האלה למעלה אין ישיבה ודוד יושב ומהו וישב לפני ה' מהם אמרו שסמך עצמו ומהם אמרו שישב עצמו בתפלה: מי אנכי. שהייתי ראוי למלוכה: ומי ביתי. בית אבי או אמר ביתי על בניו כלומר מי בבני שיהיה ראוי למלוכה: עד הלום. עד המקום הזה שנתת לי המלוכה ולבני אחרי. ובדרש מי אנכי והלא מן עמוני ומואבי באתי עד הלום לא די שבאתי בקהל אלא שעשיתני מלך ואין הלום אלא מלכות שנאמר הבא עוד הלום איש ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים: (יט) ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק. שהייתי רחוק ונתקרבתי: ותקטן עוד זאת. המלכות שנתת לי ולא די בה אלא שדברת לתת המלכות לבית עבדך עד עולם זהו למרחוק ויו"ת למרחוק לעלמא דאתי: וזאת תורת האדם. תכונת האדם כלומר זאת שדברת עלי תכונת האדם הגדול הוא ולא אדם שפל ונבזה כמוני כמו שאמר מי אנכי ומי ביתי וכן בדברי הימים וראיתני כתורת האדם המעלה ויו"ת ודא חזיא לבני אנשא. ובדרש כתור האדם המעולה שבנביאים ואיזהו זה משה רבינו שנאמר ומשה עלה אל האלהים משה משובח שבנביאים ודוד משובח שבמלכים אתה מוצא מה שעשה משה עשה דוד משה הוציא את ישראל ממצרים ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיות משה קרע לישראל את הים ודוד קרע לישראל את הנהרות שנאמ' בהלותו את ארם נהרים וגו' ומשה נתן לישראל חמשה חומשי תורה ודוד נתן לישראל ה' ספרים שבתהלים: (כ) ואתה ידעת את עבדך. אתה ידעת לבב עבדך ולא אדע לדבר מה שבלבי ואתה ידעת ויו"ת ואת עבדת' בעות עבדך פירוש ידעת כמו מה אדם ותדעהו: (כא) בעבור דברך וכלבך. בעבור דברך שאמרת לשמואל להמליכני וכלבך וכרצונך עשית כי אינני ראוי לכך אלא שאתה רצית בי. ויתכן לפרש גם כן בעבור דברך ורצונך ויהיה כפל דבר לחזק: את כל הגדולה. נכתב בוי"ו עם הדגש וחבירו כתבנו בספר מכלל ובחלק הדקדוק: להודיע את עבדך. כלומר רצית להודיע עבדך את כל הגדולה הזאת שדברת עלי ולזרעי אחרי: (כב) על כן גדלת ה' אלהים. על כן שאני משיג דעתך ורצונך ידעתי שגדלת על הכל ואין יודע מחשבותיך וידעתי כי אין כמוך ואין אלהים זולתך: ככל אשר שמענו באזנינו. וככל אשר ידענו מלבנו הכרנו שאין כמוך ואין אלהים זולתך ויו"ת ככל די שמענא אמרין קדמנא כלומר מה ששמענו אומרי' הקדמונים אשר לפנינו על דרך שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך: (כג) ומי כעמך כישראל. כמו שאין כמוך באלהים כן אין כעמך ישראל בעמים: אשר הלכו אלהים. הלכו לשון רבים דרך

מקרא

יח ויבא המלך דוד
וישב לפני יהוה ויאמר מי אנכי
אדני יהוה ומי ביתי כי הביאתני עד־
הלם: יט ותקטן עוד זאת בעיניך אדני
יהוה ותדבר גם אל־בית־עבדך
למרחוק וזאת תורת האדם אדני
יהוה: כ ומה־יוסיף דוד עוד לדבר
אליך ואתה ידעת את־עבדך
אדני יהוה: כא בעבור דברך וכלבך
עשית את כל־הגדולה הזאת
להודיע את־עבדך: כב על־כן גדלת
יהוה אלהים כי־אין כמוך ואין אלהים
זולתך בכל אשר־שמענו באזנינו:
כג ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ
אשר הלכו־אלהים לפדות־לו לעם

מי אנכי ג' בקריאה וסי' מי אנכי כי אלך אל פרעה. כי הביאתני עד הלום. מי אנכי ומי חיי:

תרגום

יח ואתא מלכא דויד ויתיב
קדם יי ואמר ליה אנא ג'ו
כמסת יי אלהים ומן ביתי ב' תד חס' וחד מ"ל דין חס'
ארי אמטיתני עד הכא:
יט וזעירת עוד דא קדמך יי
אלהים ומללתא אף על
בית עבדך לעלמא דאתי
ודא חזיא לבני אנשא יי
אלהים: כ ומה יוסיף דויד
עוד למללא קדמך ואת ואתה ועתה י"ח נטעם תכיר. כ'
עבדת בעות עבדך יי
אלהים: כא בדיל מימרך ד' ג' מ"ל וא' חס'
וכלבך עבדת ית כל
רברבתא הדא להודעא ית ח' כ"כ נגי' ג'
עבדך: כב על כן רב את
יי אלהים ארי לית דכותך
ולית אלהא בר מנך בכל ד. ג'
די שמענא אמרין קדמנא:
כג ומן כעמך כישראל עמא
חד בחיר בארעא דאזלו
שלוחין מן קדם יי למפרק

תולדות אהרן ויבא המלך: שבת קיג יומא סט סוטה מ מח זבחים קב (פסחים לב יומא מ סוטה כב): ומי כעמך ישראל ברכות ו חגיגה ג' בתרא יג סנהדרין לח לט: גוי אחד בארץ. זוכר אמור:

רלבג

(יח) כי הביאותני עד הלום. ר"ל שהבאת אותי לזאת המעלה אשר אני בה היום והייתי קודם זה רועה צאן ומשם לקחתני ולא די לך בזה אבל דברת גם אל בית עבדך למרחוק. ר"ל שתתמיד המלוכה לי גם כשיתמה לך זכרי ויתרחקו ממך: (יט) והנה זאת תורת האדם שקנאם צדיקים וקנאם רשעים והשגחת כי שלא תאבד טובתך ותיבתך וחסדך מזרעי בעבור הרשעים: (כב) על כן גדלת ה' אלהים וגו'. ר"ל שידיעת העתידות היא לך לבדך ואתה קורא הדורות מראש כמו שאמר בספר ישעיה ואין כמוך שידע על נכון כל המתחדש כי לשאר המשכלים ידיעות חלק מה מנימוס הנמצאות וסדרם ויושרם ואולם ידיעתו בכללות לא יתכן שתהיה כי אם לשם ית' כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות ה': (כג) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ. מיוחד לעבודת השם ית' כי הוא הולך לפדותם לו לעם ולזה הרבה הנפלאות, בהוציאו אותם מארץ מצרים למען יהיו לא

פי' רבי' ישעיה

(יח) וישב לפני ה'. לפני הארון: (יט) ותקטן עוד זאת בעיניך. פי' כל הגדולה שעשית לי אלא עוד דברת אלי טובות לזמן רחוק שאמרת שימלוך בני אחרי. וגם אמרת לי שיהיה נאמן ביתי לעולם: וזאת תורת האדם. פירוש בתמיה וכי זאת תורת האדם למצוא חן בעיניך ולהתחשב בעיניך כל כך. ידעתי כי איני ראוי לכל זה הכבוד: (כ) ומה יוסיף עוד דוד לדבר אליך. דברי תושבחות והודאות אין לי פה להשיג כפי מה שראוי לי ואתה ידעת את עבדך כי לבי נכון לפניך ואיני יודע להוציא מפי כל מחקרי לבבי. ואני איני משיג להלל לפניך כראוי תקבל את לבי שהוא שלם לפניך: (כא) בעבור דברך. פירוש כדי לקיים דברך שאלחה לי על ידי להיות מלך על ישראל עשית מה שעשית ולא שהייתי ראוי לכך. וכל כך עשית את כל הגדולה הזאת להודיע עבדך פירוש שימלוך בני אחרי ושיהיה ביתי לפניך לעולם וכל זה לא הייתי ראוי אלא בלבבך וברצונך הייתי כלומר אתה רצית בי בחנם בלי שום תגמול שעשיתי שאהיה ראוי לכך: (כג) ומי כעמך ישראל. פירוש כמו שעשית לי גמול גדול כך עשית גם לישראל. שאין בכל האומות עם גדול ונכבד כמוהו: אשר הלכו אלהים. מדבר כנגד השם בלשון רבים כאשר ימצא בהרבה מקומות: לפדות לו לעם. לפדות את ישראל להיות לו לעם ולשים לו שם שיצא שמו בכל העולם:

מצודת דוד

בלבבך לך עשה לא בוש לחזור ולמחות בו בדבר ה': (יח) לפני ה'. לפני הארון: ומי ביתי. כי הלא מרות המואביה אני בא: עד הלום. עד המעלה שאני בה עכשיו: (יט) ותקטן, החסד הזה עוד קטנה היא בעיניך עד שדברת על בית עבדך למרחוק ר"ל לדורות העתידים בתת המלכות לזרעי עד עולם. וזאת תורת האדם. מה שדברת עלי היא תכונת ותואר האדם הגדול במעלה המיוחד בבני אדם ולא תכונת אדם שפל ונבזה כמוני: (כ) ומה יוסיף. מעתה אין לי עוד דבר לשאול ממך לא עלי ולא על זרעי: ואתה. הואיל ואתה ידעת ורחמת את עבדך לעשות לי כזאת מבלי שאלה ובקשה: (כא) בעבור דברך. ר"ל הנה אינני ראוי לכל הגדולה הזאת אולם בעבור גזירתך ורצונך עשית לי הגדולה הזאת ואף להודיע לי את כל אלה כאלו באה להשלום גמול על מעשי והיה מתמיה בעצמו לומר וכי לא די לי החסד עד שגם הודעתני מה שיהיה אחרי: (כב) על כן. ר"ל בעבור שלא נשיג לדעת עומק מחשבות חסדך על כן ידענו כי מאוד גדלת ואין בינת אדם משגת תכלית מעשיך: כי אין כמוך. בכדי להעריך ממנו עומק מחשבותיך: ככל אשר שמענו. ככל הדברים הנפלאים אשר שמענו: (כג) ומי כעמך. ר"ל הואיל ואין זולתך א"כ מי

מצודת ציון

(יח) הלום. הנה כמו אל תקרב הלום (שם ג)(יט): תורת. ענין תואר ותכונה וכן אמר בזה בד"ה וראיתני כתור האדם המעלה (דה"י א' י"ז) וקרוב לענין זה נאוו לחייך בתורים (ש"ה א) ור"ל בפנינים המסודרים בתואר ובתכונה יפה: האדם. ר"ל האדם המיוחד והמעולה: (כ) ידעת. ענין אהבה ורחמים כמו רק אתכם ידעתי (עמוס ג): (כג) הלכו אלהים. לפי שבכ"מ נאמר אלהים בלשון רבים

רדק

דרך כבוד כמו ישמח ישראל בעושיו ובדברי הימים אשר הלך האלהים וי"ת דאזלו שלוחין מן קדם ה'. ובדרש אשר הלך האלהים זה הקב"ה אשר הלכו האלהים זה משה ואהרן: ולשום לו שם. פי' לו כלומר לאלהים להגדיל בפי בני אדם אשר לא ידעוהו כמו פרעה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגו' לפיכך אמר הא"ל ואכבדה בפרעה וזהו ולשום לו שם ובדברי הימים לשום לך שם: ולעשות לכם. כנגד ישראל ידבר: הגדולה. גם זה בוי"ו עם הדגש: לארצך. כנגד ישראל או כנגד השם ופי' עשית להם גדולה ונוראות עד שבאו לארצך וכת"י עד די עלו לארע בית שכינתך דיהבתא להון: מפני עמך. כשבאו לארצך גרשת יושבי הארץ הזאת מפני עמך ונוראות שעשית להם וכן הוא בדברי הימים לגרש מפני עמך: גוים ואלהיו. פי' מהגוים ומאלהיו ומ"ם ממצרים משמשת במקום שנים ושלשה או פירוש והכית גוים ואלהיו כמו שכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים או פי' גוים על ישראל כלומר אשר פדית ממצרים גוים וזקיניו וגדוליו ואמר גוים בלשון רבים כלומר משפחות ישראל כמו בנימן בעממיך ואלהיו כמו אלהים לא תקלל שפי' שופטים ויונתן לא תרגם גוים ואלהיו ואפשר שהיה דעתו כדעת' תקלת רבו' ז"ל שפי' ואלהיו על השם יתברך על דרך בכל צרתם לו צר ואמרו גוים ואלהיו כביכול שהוא פדוי עמהם מפני זה לא תרגמו: (כז) בית אבנה לך. כתרגומו מלכו אקיים לך: על כן מצא עבדך את לבו. מצאו מכוון להתפלל אליך: (כח) ודבריך יהיו אמת. דרך תפלה אמר או פי' הם אמת וכת"י אינון קשוט: (כט) הואל. ענין רצון וחפץ כמו ויואל משה הואל נא ולין הנה נא הואלתי. וי"ת לשון התחלה שרי כמו שתרגם אונקלוס הנה הואלתי הראשון שריתי: להיות לעולם לפניך. שיהיו עובדים לפניך: בית עבדך לעולם. על עצמו אמר כמו האחרים וי"ת ומברכתך יתברכון בתי עבדך צדיקיא לעלם: (א) את מתג האמה

רשי

לו לעם ולשים לו שם ולעשות לכם הגדולה: ונוראות. עשית לארצך לאחר שילאו משם ומה הם הנוראות מפני עמך לגרש עמים ואלהיהם ומקרא זה חסר לגרש (ובדברי הימים א' י"ז כ"א) פירשו לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים ואלהיו ואינו חסרון כי ממשמע שנאמר מפני עמך גוים אנו שומעין לשון טרודין וגירושין: (כח) אתה הוא האלהים. שלים ו"ש בידך יכולת לקיים: (כט) הואל. רצה: (א) מתג האמה. (ובדברי הימים א' י"ח א') כתיב

שמואל ב ז

וְלָשׂוּם לוֹ שֵׁם וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוּלָּה
וְנֹרָאוֹת לְאַרְצֶךָ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר
פָּדִיתָ לְּךָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וֵאלֹהָיו׃
כד וַתְּכוֹנֵן לְךָ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל ׀ לְךָ
לְעָם עַד־עוֹלָם וְאַתָּה יְהוָה הָיִיתָ
לָהֶם לֵאלֹהִים׃ כה וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים
הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל־עַבְדְּךָ וְעַל־
בֵּיתוֹ הָקֵם עַד־עוֹלָם וַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ׃ כו וְיִגְדַּל שִׁמְךָ עַד־עוֹלָם
לֵאמֹר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהִים עַל־
יִשְׂרָאֵל וּבֵית עַבְדְּךָ דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן
לְפָנֶיךָ׃ כז כִּי־אַתָּה יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל גָּלִיתָה אֶת־אֹזֶן עַבְדְּךָ
לֵאמֹר בַּיִת אֶבְנֶה־לָּךְ עַל־כֵּן מָצָא
עַבְדְּךָ אֶת־לִבּוֹ לְהִתְפַּלֵּל אֵלֶיךָ אֶת־
הַתְּפִלָּה הַזֹּאת׃ כח וְעַתָּה ׀ אֲדֹנָי יְהוִה
אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים וּדְבָרֶיךָ יִהְיוּ
אֱמֶת וַתְּדַבֵּר אֶל־עַבְדְּךָ אֶת־הַטּוֹבָה
הַזֹּאת׃ כט וְעַתָּה הוֹאֵל וּבָרֵךְ אֶת־בֵּית
עַבְדְּךָ לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה
אֲדֹנָי יְהוִה דִּבַּרְתָּ וּמִבִּרְכָתְךָ יְבֹרַךְ
בֵּית־עַבְדְּךָ לְעוֹלָם׃

ח

א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ דָּוִד אֶת־
פְּלִשְׁתִּים וַיַּכְנִיעֵם וַיִּקַּח דָּוִד אֶת־מֶתֶג

תרגום

ליה לעם ולשואה ליה
שום ולמעבד לכון רברבן
וחסינן עד די עלו לארע
בית שכינתך דיהבתא להון
מן קדם עמך די פרקתא
לך ממצרים גוים ואלהיו:
כד ואתקינתא לך ית עמך
ישראל קדמך לעם עד
עלמא ואת יי הויתא להון
לאלהא: כה וכען יי אלהים
פתגמא די מלילתא על
עבדך ועל אנש ביתיה
אקים עד עלמא ועביד
כמא די מלילתא: כו ויסגי
שמך עד עלמא למימר יי
צבאות אלהים על ישראל
ובית עבדך דוד יהי מתקן
קדמך: כז ארי את יי
צבאות אלהא דישראל
תויתא לעבדך למימר
מלכו אקים לך על כן
הות בלבא דעבדך לצלאה
קדמך ית צלותא הדין:
כח וכען יי אלהים את הוא
יי ופתגמך אינון קשוט
ומלילתא על עבדך ית
טבתא הדא: כט וכען
שרי ובריך ית בית עבדך
למהוי לעלמא קדמך ארי
את יי אלהים מלילתא
ומברכתך יתברכון בתי
עבדך צדיקיא לעלם. א והוה בתר כן ומחא דוד ית פלשתאי ותברינון ונסיב דוד ית תיקון אמתא

רלבג

לו לעם והוא יהיה להם לאלהים ועשה גם כן נפלאות ונוראות בהורישו אותם ארץ ישראל: אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו. ר"ל שהשחיתו ישראל גוים ואלהיו בעת ירשם הארץ או ירצה שהנוראות ההם שעשה מפני עמו קנאם היה להשחית גוים וקנאתם להשחית אלהיהם כמו שנתבאר בענין דגון ברא"ש זה הספר: (א) את מתג האמה מיד פלשתים. הנה כתוב במקומו בספר

פי' רבי' ישעיה

ולעשות לכם הגדולה. פירוש אמרת לישראל שאעשה לכם גדולה יותר מכל האומות: ונוראות לארצך. פי' נפלאות נוראות עשית לארצך שהיא ארץ הכנעני: מפני עמך. מקרא קצר הוא אשר הורשתם מפני עמך אשר פדית לך ממצרים. גוים ואלהיו גרשתה מלפניו שנשא גוים עם אלהיהם כל גוי וגוי ואלהיו. ודומה לו ובכל אלהי מצרי' אעשה שפטי': (א) את מתג האמה מיד פלשתים. יש לפרש מדינות הם סמוך לגבול פלשתים ולקחה מהם:

מסורה

ולעשות ט"ו בקריאה וסי' השמר בנגע הצרעת. ונתנך ה' לראש ולא לזנב. וחזקתם מאד לשמר. ולשום לו שרי אלפים דשמואל. ומי כעמך כישראל דשמואל. ועבירה העברה. ולשלמה בני תן לב. והיה אם תלך לפני. ויאמר ליהודע לדרוש. אם מצאתי חן בעיני המלך. כי עזרא הכין לבבו. וילכו כל העם לאכול. מחזיקים על אחיהם. ויקשרו כלם יחדו. ידעתי כי אין טוב בם:

תולדות אהרן אשר פדית לך. (סוכה נד): ומברכתך יבורך. ברכות נא:

מצודת ציון

רבים אמר גם הלכו בל' רבים לזוג כמלות וכן האלהים האדירים האלה (ש"א ד') וכמוהו רבים: ממצרים גוים ואלהיו. המ"ם של ממצרים תשמש על גוים ועל ואלהיו וכאלו אמר ממצרים מגוים ומאלהיו: (כז) מצא. ענין הזמנה וכן ואת הפועל המציאו (ויקרא ט'): (כט) הואל. רצה וחפץ כמו ויואל משה (שמות ב'): ח (א) מתג. הוא כעין רסן עשויה לנהוג בה הבהמה כמו מתג לחמור

מצודת דוד

מי ומי מעובדי כוכבים מאושר ומשובח כעמך ישראל אשר כמה' גוי מיוחד בארץ: לפדות לו לעם. לפדות ממצרים להיות לו לעם: ולשום לו שם. לפרסם את שמו בעולם: ולעשות לכם. לישראל ידבר בלשון נוכח: ונוראות לארצך. לעשות נפלאות נוראות לארצך בעת הכיבוש לגרשם מפני עמך וכו' והוא מקרא קצר: גוים ואלהיו מגוים והם אנשי מצרים ומאלהיו ולא יכלו להחזיק בהם לא הם ולא אלהיהם:

(כד) עד עולם. כי לא יחליפם ולא ימיר אותם: (כה) הקם עד עולם. שיהיה עד עולם המלכות מזרעו: (כו) ויגדל שמך. ובזה יגדל שמך עד עולם כי יאמרו הכל שעד עולם הוא אלהי ישראל ואף בית דוד נכון לפניו למנוחה עד עולם ואין בו חלילה השתנות לחזור מדבריו: (כז) כי אתה וכו'. גליתה ר"ל הואיל והודעתני שתבנה לי בית מלכות לזה מצאתי את לבי להתפלל עליה ולולי זאת לא ערב לבי לגשת להתפלל על דבר גדול כזה: (כח) אתה הוא האלהים. א"כ בידך הכח למלאות דבריך. ודבריך יהיו אמת גם ידעתי אשר תקיים דברך: ותדבר וכו'. גם ידעתי שאתה ה' דברת עלי הטובה הזאת כי דברי נתן הנביא דבר ה' המה: (כט) ועתה. ר"ל והואיל וכן הוא א"כ מעתה להתפלל עוד על הדבר אולם שאלתו היא הואל נא וברך וכו' להיות לעולם לפניך ר"ל ברכם במתנת לב טהור ללכת בתורתך בכדי שיהיו ראוים לקבל החסד הגדול הזה: כי אתה וכו' דברת. ולא ישוב ריקם ואף אשאל שבית עבדיך יבורך מברכותיך לעולם להיות יראי ה' ותושבי שמו לבל תסור המלוכה בעונם: ח (א) מתג האמה. ובד"ה נאמר גת ובנותיה ואולי מתג האמה הוא שם כולל לגת עם בנותיה ונקראה כן על היותה מפורסמת בארץ פלשתים

רשי

כתיב ויקח דוד את גת מיד פלשתים והיא נקראת מתג האמה על שם שהיא מקל רודה בכל הפלשתים מטרפולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון שם מלכות אלא בגת מצינו אכיש מלך גת : מתג . אגויילון בלע"ז : האמה . הוא המרדע של פן : (ב) וימדד שני חבלים להמית . לפי שהרגו את אביו ואת אמו ואחיו שנאמ' וינחם את פני מלך מואב (שמואל א' כ"ב ד') ולא מצינו שיצאו משם : (ג) בלכתו . כשהלך הדדעזר : להשיב ידו. כתרגומו לאשנאה תחומיה שכבש מן הארץ חוץ לגבול ארצו והרחיב את גבולו : (ד) ויעקר דוד את כל הרכב . משום לא ירבה לו סוסים (דברים י"ז ד') : ויותר ממנו מאה רכב . שהיו צריכין לו לכדי מרכבתו והרכב ארבע סוסים כמו שנאמר מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה (דברי הימים ב' א' י"ז) כאן למדנו שהרכב ארבעה סוסים : (ז) שלטי הזהב . הם אשפות שמניחים בהם החצים כמה דאת אמר הברו החצים מלאו השלטים (ירמיה נ"א י"א) . כל הפרשיות הללו סמכן אצל פרשה של בית המקדש לפי

הָאַמָּה מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ב וַיַּךְ אֶת־מוֹאָב
וַיְמַדְּדֵם בַּחֶבֶל הַשְׁכֵּב אוֹתָם אַרְצָה
וַיְמַדֵּד שְׁנֵי־חֲבָלִים לְהָמִית וּמְלֹא
הַחֶבֶל לְהַחֲיוֹת וַתְּהִי מוֹאָב לְדָוִד
לַעֲבָדִים נֹשְׂאֵי מִנְחָה׃ ג וַיַּךְ דָּוִד
אֶת־הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב מֶלֶךְ צוֹבָה
בְּלֶכְתּוֹ לְהָשִׁיב יָדוֹ בִּנְהַר׳׳׳׃
ד וַיִּלְכֹּד דָּוִד מִמֶּנּוּ
אֶלֶף וּשְׁבַע־מֵאוֹת פָּרָשִׁים וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי וַיְעַקֵּר דָּוִד אֶת־כָּל־
הָרֶכֶב וַיּוֹתֵר מִמֶּנּוּ מֵאָה רָכֶב׃
ה וַתָּבֹא אֲרַם דַּמֶּשֶׂק לַעְזֹר לַהֲדַדְעֶזֶר
מֶלֶךְ צוֹבָה וַיַּךְ דָּוִד בַּאֲרָם עֶשְׂרִים־
וּשְׁנַיִם אֶלֶף אִישׁ׃ ו וַיָּשֶׂם דָּוִד
נְצִבִים בַּאֲרַם דַּמֶּשֶׂק וַתְּהִי אֲרָם
לְדָוִד לַעֲבָדִים נוֹשְׂאֵי מִנְחָה וַיּוֹשַׁע
יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃
ז וַיִּקַּח דָּוִד אֵת שִׁלְטֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר

(ג.ג. ד' מ"ע בסיפר א ; כ' חפניו קטר' ; פרת קרי ולא כתיב ; ז' מ"ל ; ג' מ"ל ג' סס')

מִידָא דִפְלִשְׁתָּאֵי׃ ב וּמְחָא
יַת מוֹאֲבָאֵי וּמְשַׁח לְהוֹן
בְּעַדְבָא רָמֵי יַתְהוֹן לְאַרְעָא
וּמְשַׁח תְּרֵין חַבְלִין לְמִקְטַל
וּמְלֵי חַבְלָא לְאַחָאָה וַהֲווֹ
מוֹאָבָאֵי לְדָוִד לְעַבְדִין נָטְלֵי
פְּרָס׃ ג וּמְחָא דָוִד יַת
הֲדַדְעֶזֶר בַּר רְחוֹב מַלְכָּא
דְצוֹבָה כַּד אֲזַל לְאַשְׁנָאָה
תְּחוּמֵיהּ בִּנְהַר פְּרָת׃ ד וַאֲסַר
דָוִד מִנֵּיהּ אֲלַף וּשְׁבַע מְאָה
פָּרָשִׁין וְעֶשְׂרִין אַלְפִין גְבַר
רַגְלִי וַעֲקַר דָוִד יַת כָּל
רְתִיכַיָא וְאַשְׁאַר מִנְּהוֹן
מְאָה רְתִיכִין׃ ה וַאֲתוֹ אֱנָשׁ
אֲרָם דַּמֶּשֶׂק לְמִסְעַד
לַהֲדַדְעֶזֶר מַלְכָּא דְצוֹבָה
וּמְחָא דָוִד בַּאֲרָם עֶשְׂרִין
וּתְרֵין אַלְפִין גַּבְרָא׃ ו וּמַנִּי
דָוִד אִסְטְרַטִיגִין בַּאֲרַם
דַּמֶּשֶׂק וַהֲווֹ אֱנָשׁ אֲרָם לְדָוִד
לְעַבְדִין נָטְלֵי פְּרָס וּפָרַק
יְיָ יַת דָוִד בְּכֹל אֲתַר דִּי הֲלָךְ׃ ז וּנְסֵיב דָוִד יַת שִׁלְטַיָא

רדק

האמה . ות"י ית תיקון אמתא אולי היתה אמת המים עוברת בעיר תקנו אותו לבא מחוץ לעיר אל העיר לפיכך נקראת העיר מתג האמה ובמקומו בדברי הימים את גת ובנותיה מיד פלשתים גת ובנותיה היו נקראים בכלל מתג האמה ויש בו מדרש בברייתא דרבי אליעזר פר' שלשים ושנה כשבא אבימלך ליצחק ואמר לו ראה ראינו כי היה ה' עמך וגו' אמרו יודעים אנו שעתיד הקב"ה ליתן לך ולזרעך את כל הארצות האלה כרות עמנו ברית שבועה שאין זרעך יורש את ארץ פלשתים וכרת עמהם ברית שבועה מה עשה יצחק כרת אמה אחת ממתג החמור שהיה רוכב עליו ונתן להם שיהיה בידם אות ברית שבועה וכשמלך דוד רצה לבא בארץ פלשתים ולא היה יכול מכח אות הברית משבועת יצחק עד שלקח מהם אותו הברית שני' ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים ואחר כך לקח ארץ פלשתים : (ב) וימדדם בחבל השכב אותם ארצה . דרך נקמה ובזיון ת"י חבל עדבא כלו' גורל וחלק . ואמרו בדרש כי עשה זה בעבור שהמיתו אביו ואמו ואחיו כשנחם אותם בארץ מואב כשהיה בורח מפני שאול כמו שא' וינחם את פני מלך מואב וגו' וכשיצא דוד משם והלך לעיר חמת הרג מלך מואב אביו ואמו ואחיו חוץ מאח' שברח והחייהו נחש העמוני הוא החסד שאמר דוד כאשר עשה אביו עמדי חסד : ותהי מואב . עדת מואב : נושאי מנחה . ת"י נטלי פרס כלומר שהיו נושאין לו מס ידוע בכל שנה : בלכתו להשיב ידו בנהר פרת . כשהלך הדדעזר להשיב גבולו בנהר פרת שהיה משיג גבול ישראל להרחיב גבולו בארצם וכת"י לאשנאה תחומיה ובספר דברי הימים להציב ידו אף על פי שהם שני לשונות הענין אחד והדדעזר עזר בתחלה לישראל ולקח מארצם על כן אמר דוד במזמור אלהים זנחתנו פרצתנו הרעשת ארץ פצמת' וגו' ועתה בא להעמיד גבולו עד מקום שכבש מא"י סמוך לנהר פרת והתחזק דוד עליו ברצון האל והכהו : (ד) וילכד דוד ממנו . ולא אמר ויך וגו' כי לא הכה מהם אלא אשר הכה בהלחמו עליה' ונהתגברו עליה' לנצחם לכד מהם הסך הזה שאמר להם ולקח מהם פדיון נפשם וכן ת"י וילכד ואסר כלו' אסרם בכבלים עד שפדו עצמ' : אלף וז' מאות פרשי' ועשרים אלף איש רגלי . ובדברי הימים אלף רכב ושבעת אלפים פרשים הנה מנה השרים הגדולים אשר במחנה הדדעזר ושם מנה כל הרכב והפרשים וכן לא זכר הנה מניין הרכב ושם זכר אות' והרגלים זכרם הנה ולא זכרם שם : ויעקר דוד. לפי שהוא אסור לו להרבות סוס כמו שכתוב ולא ירבה לו סוסים ולא המיתם כי אסור להשחית דבר נברא דרך השחת' אם לא היה מזיק או דבר שאסו' בהנאה או למחות זכר כמו בעמלק שנ' בו משור ועד שה מגמל ועד חמור ועקר' כדי שלא יקחו מהם אנשי החיל והעיקו' הותר בסוסי' האויבי' כדי שלא ילחמו בהם עוד לישראל כמו שצוה האל ליהושע את סוסיה' תעקר והעקור שהוא מנשל פרסותיה' מהארכוב' ולמטה שלא תוכל לזוז ממקומ' : ויותר ממנו מאה רכב . הם ארבע מאות סום הותירם לצרכו כדי מרכבתו . כי לא אסרה תורה להרבות סום אלא סוסים בטלים כדי שלא יהיו ישראל רגילים ללכת למצרים כי משם היו מביאין הסוסים לפיכך לא יהיו לו סוסים בטלים . אלא כדי צרכו : (ה) ארם דמשק . לפי שיש ארם צובה ארם נהרים ארם מעכה ארם בית רחוב : (ו) נושאי מנחה . כתרגומו נטלי פרס . כמו שפי' : (ז) שלטי הזהב .

רחב ב' חס' בגברי וסי' ויך דוד את הדדעזר דשמואל . ומשלל הדדעזר בן רחב דשמואל . וכל שום קרתא דכוו' חס' במ"ג מלאים וסימ' והיא בעמק אשר לבית רחוב . וישכרו את ארם את רחוב . וארם צובה ורחוב . פרת חד מן ו' מלין קריין ולא כתיבן וסי' נמסר בריש ספר אלה הדברים :

תולדות אהרן ויך את מואב סנהדרין לט : שני חבלים (סנהדרין כ) : זוכר דברים : להשיב ידו . נדרים לג : ויעקר דוד .

רלבג

בספר דברי הימים את גת ובנותיה ואולי היה זה המחוז נקרא מתג האמה . והנה במואב מדד שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות ואמרו רז"ל שהיה בעבור שהמיתו אביו ואמו כי כבר הביאם אל מלך מואב כמו שזכר במה שקדם אלא שאם היה הענין כן יהיה פי' וישבו עמו כל ימי היות דוד במצודה כי מאז הפרד דוד משם לא שמרו להם והמיתום : (ד) ויעקר דוד את כל הרכב . עשה זה כדי שלא ירבה לו סוסים כמו שבאה המצוה בזה בתורה . (ו) וישם דוד נציבים בארם דמשק

פי' רבי ישעיה

(ב) וימדדם בחבל . בעבור שהרגו אביו ואחיו שהפקיד בידם כשהיה בורח מפני שאול : ותהי מואב לדוד לעבדים . כמו גלתה יהודה : (ג) בלכתו להשיב ידו בנהר פרת . פי' היה הולך להכין לו מקום בנהר פרת כמו ויד תהיה לך : (ד) ויעקר דוד את כל הרכב . כדי לקיים רק לא ירבה לו סוסים ויותר ממנו מאה רכב לצורך מרכבתו וכל רכב הוא ד' סוסים כדכתיב ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות וסוס בחמשים ומאה : (ו) נציבים בארם דמשק . מינה עליהם מושלים : (ז) שלטי הזהב . הם האשפות המלאים חצים . כדכתיב הברו החצים מלאו השלטים :

מצודת דוד

פלשתים ובכל חמשת עריהם הגדולים לא היה מלך כ"א בגת וכולם היו סרים למשמעתו ותחומים בידו כמתג החמור הנתונה באמת ידי איש להוליכו לכל אשר ירצה : (ב) וימדדם בחבל . ואחר ומפרש איך מדדם ואמר שהשכיבם בארץ וכו': נושאי מנחה . היו מביאים לו מנחה שנה בשנה : (ג) בלכתו להשיב ידו . כשהלך להשיב מקומו לאחור להרחיב גבול ארצו : ויעקר . משום שנאמר ולא ירבה לו סוסים (דברים י"ז) : (ו) נציבים . פקידים וממונים לגבות המס ולמשול בהם :

מצודת ציון

להמיר (משלי כ"ו) : האמה . אמת הזרוע וכן באמת איש (דברים ג') : ומלא החבל . מדת חבל שלם: (ג) להשיב . מל' השבה : ידו . מקומו : (ד) פרשים . הם רוכבי הסוסים הרגילים בזה : ויעקר . הסיר העיקר והם הרגלים שהם העיקר בבהמה וכן סוסיהם תעקר (יהושע י"א): רכב . הם מד' סוסים: (ו) נציבים . פקידים וממונים : (ז) שלטי . כעין מגן . אל עבדי . על עבדי:

כו

מגיני הזהב אשר היו על עבדי הדדעזר פי' אשר לקחו במלחמ' ופי' אל עבדי כמו על עבדי וכן הוא בדברי הימים והולרך לומר ויביאם ירושלם כלו' שלא תנס לפדיון כמו שנתן הפרסים של עבדי הדדעזר לפדיון כמ"ש למעל' וילכד או א' וי' אל ירושל' לומר שנתנם באולר בית ה' להקדש : (ח) ומבטח ומברותי . ובדברי הימים ומטבחת ומכון שני שמות היו להם ובטח וטבחת אחד אלא שהפיכות האותיות : ולברכו . שיברכהו האל במלחמותיו או פירוש ולתת לפניו מנחה כמ"ש ובידו היו כלי כסף וגו' כי המנח' נקראת ברכה כמו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך: הקדיש המלך . לבנין בית המקדש : ויעש דוד שם . כי נלח מלחמה גדול' ויצא שמו בעמי' ורז"ל פי' שקבר את החללים כמו שני במלכי' בעלות יואב שר הצבא לקבר את החלל' והו שם גדול לישראל שמקברי' את אויביה' וכן הוא אומר במלחמת גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והי' להם לשם : (יג) את ארם בגיא מלח י"ח אלף . אבל אותם כ"ב אלף שאמר למעלה היו במקו' אחר וזה היה בגיא מלח ובד"ה ואבישי בן צרויה הכה את אדום בגיא מלח י"ח אלף ובספר תהילים וישב יואב ויך את אדום בגיא מלח י"ב אלף הנה בספר הזה אמר ארם ובב' הספרי' אומ' אדום ובספר תילי' אמ' י"ב ובב' הספרי' י"ח נר' כי מלחמ' אדום היתה כשהיתה מלחמ' ארם כי כן כתוב בתהילי' בהלותו את ארם נהרים ואת ארם לובה ומארם ומאדום היו אלה י"ח אלף ואמר בזה הספר ארם ור"ל ואשר עמה' והם אדום ואמר בב' הספרי' אדום ור"ל ואשר עמהם והם ארם ובאו' בדברי הימים כי אבישי עשה מלחמה והכה בהם י"ח אלף ובתילי' אמר יואב ואמר י"ב אלף אלא אבישי עשה תחלה המלחמה והכה בהם ו' אלפים ואח"כ עשה עמהם יואב מלחמ' והכה בהם י"ב אלף וזהו בתהילים וישב יואב כלו' שב אחר כן יואב אחרי אבישי חבר בדברי הימים כל המלחמה בשם אבישי לפי שהוא היה תחלת המלחמה וזכר כל הי"ח אלף על שמו ובזה הספר זכר המלחמה בשם דוד כי הוא העיקר . ובדרש אומר

לפי שמכל המלחמות הללו קיבץ הקדשות לצרכי הבית . (יג) ויעש דוד שם . שקבר את ההרוגים שהרג באדום והוא שם טוב לישראל שקוברין את אויביהם וכן הוא אומר במלחמ' גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם (יחזקאל לט יג) ומנין שקברן דוד שנאמר בספר מלכים (א יא טו) ויהי בהיות דוד את אדום בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים : שמונה עשר אלף . ובספר (תהלים ס ב) הוא אומר שנים עשר אלף אמור מעתה שתי מלחמות הי' : (יד) נציבים . פקידים לגבות מס : (טו) ויהי דוד עושה משפט וגו' ויואב על הצבא . דוד גרם ליואב להיות מצליח על הצבא לפי שעשה משפטו צדקה ויואב גרם לדוד לעשות משפט וצדקה לפי שהוא דן ויואב שוטר ורודה על ידו ועוד מתוך שיואב עסק במלחמו' לא היה דוד טרוד בהן ולבו פנוי לשפוט צדק : (טז) מזכיר . מזכיר איזה דין בא לפניו הראשון לפוסקו

דְּדַהֲבָא דַּהֲווֹ עַל עַבְדֵי הֲדַדְעֶזֶר וְאַיְתֵינוּן לִירוּשְׁלֶם : ח וּמִבֶּטַח וּמִבְּרוֹתַי קִרְוֵי הֲדַדְעֶזֶר נְסִיב מַלְכָּא דָוִד נְחָשָׁא סַגִּי לַחֲדָא : ט וּשְׁמַע תּוֹעֵי מַלְכָּא דַחֲמָת אֲרֵי מְחָא דָוִד יָת כָּל מַשְׁרְיַת הֲדַדְעֶזֶר : י וּשְׁלַח תּוֹעֵי יָת יוֹרָם בְּרֵיהּ לְוָת מַלְכָּא דָוִד לְמִשְׁאַל לֵיהּ לִשְׁלָם וּלְבָרְכוּתֵיהּ עַל דַּאֲגִיחַ קְרָבָא בַּהֲדַדְעֶזֶר וְקַטְלֵיהּ אֲרֵי גְּבַר עָבֵיד קְרָבִין עִם תּוֹעֵי הֲוָה הֲדַדְעֶזֶר וְעִמֵּיהּ הֲווֹ מָנֵי כַסְפָּא וּמָנֵי דַהֲבָא וּמָנֵי נְחָשָׁא : יא אַף יַתְהוֹן אַקְדֵּישׁ מַלְכָּא דָוִד קֳדָם יְיָ עִם כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי אַקְדֵּישׁ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי כְבַשׁ : יב מֵאֲרָם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתָּאֵי וּמֵעֲמַלְקָאֵי וּמִבִּזַּת הֲדַדְעֶזֶר בַּר רְחוֹב מַלְכָּא דְצוֹבָה : יג וּכְנַשׁ דָּוִד מַשְׁרְיָן כַּד תָּב מִלְּמִמְחֵי יָת אֲרָם בְּגֵיא מֶלַח תְּמָנַת עֲסַר אַלְפִּין : יד וּמַנִּי בֶּאֱדוֹם אִסְטְרַטִיגִין בְּכָל אֱדוֹם מַנִּי אִסְטְרַטִיגִין וַהֲווֹ כָּל אֱדוֹם עַבְדִּין לְדָוִד וּפְרַק יְיָ יָת דָּוִד בְּכָל אֲתַר דִּי הֲלִיךְ : טו וּמְלַךְ דָּוִד עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַהֲוָה דָוִד עָבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט וְזָכוּ לְכָל עַמֵּיהּ : טז וְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה מְמַנָּא עַל חֵילָא וִיהוֹשָׁפָט בַּר אֲחִילוּד מְמַנָּא עַל דָּכְרָנַיָּא :

הָיוּ אֶל עַבְדֵי הֲדַדְעָזֶר וַיְבִיאֵם
ג' . נ' יְרוּשָׁלָ‍ִם : ח וּמִבֶּטַח וּמִבֵּרֹתַי עָרֵי
הֲדַדְעָזֶר לָקַח הַמֶּלֶךְ דָּוִד נְחֹשֶׁת
הַרְבֵּה מְאֹד :
ט וַיִּשְׁמַע תֹּעִי מֶלֶךְ חֲמָת כִּי הִכָּה דָוִד
אֵת כָּל־חֵיל הֲדַדְעָזֶר : י וַיִּשְׁלַח תֹּעִי
ל' חס' אֶת־יוֹרָם־בְּנוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִד לִשְׁאָל־
ג' . י"ג לוֹ לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ עַל אֲשֶׁר נִלְחַם
בַּהֲדַדְעֶזֶר וַיַּכֵּהוּ כִּי־אִישׁ מִלְחֲמוֹת
תֹּעִי הָיָה הֲדַדְעָזֶר וּבְיָדוֹ הָיוּ כְּלֵי־
כֶסֶף וּכְלֵי־זָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת :
יא גַּם־אֹתָם הִקְדִּישׁ הַמֶּלֶךְ דָּוִד לַיהוָה
עִם־הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ מִכָּל־
ל' הַגּוֹיִם אֲשֶׁר כִּבֵּשׁ : יב מֵאֲרָם
וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן וּמִפְּלִשְׁתִּים
ג' ול' ומכלל וּמֵעֲמָלֵק וּמִשְּׁלַל הֲדַדְעֶזֶר בֶּן־רְחֹב
ל' חס' מֶלֶךְ צוֹבָה : יג וַיַּעַשׂ דָּוִד שֵׁם בְּשֻׁבוֹ
ג' פ"ל מֵהַכּוֹתוֹ אֶת־אֲרָם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁמוֹנָה
עָשָׂר אָלֶף : יד וַיָּשֶׂם בֶּאֱדוֹם
נְצִבִים בְּכָל־אֱדוֹם שָׂם נְצִבִים
וַיְהִי כָל־אֱדוֹם עֲבָדִים לְדָוִד וַיּוֹשַׁע
יְהוָה אֶת־דָּוִד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ :
ד' טו וַיִּמְלֹךְ דָּוִד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי דָוִד
עֹשֶׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְכָל־עַמּוֹ :
טז וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה עַל־הַצָּבָא וִיהוֹשָׁפָט
בֶּן־אֲחִילוּד מַזְכִּיר :

רלבג

דמשק . שם מאנשיו מושלים בהם כי גבר' היה ארם לדוד לעבדים : (טו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו . הנה צדקה יאמר על יותר ממה שיאמר משפט כי למשפט יהי' ... מה

פי' רבי ישעיה

(יג) ויעש דוד שם. פי' שב לקבר החללים שהרג בארם והיה לו שם טוב באומות בדבר זה שהיו מקברים חללי אויביהם . וכן כתב במלחמת גוג ומגוג . וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם . וכן כתב בספר מלכים ויהי בהיות יואב באדום בעלות יואב שר הצבא לקבור את החללים : (טו) ויהושפט בן אחילוד מזכיר. פי' יועץ המלך :

ויושע ג' חס' בקריאה וסימ' ויושע ה' את יושבי קעילה. ויושע ה' את דוד דשמואל . ויושע מחרב מפיהם . וחד קוה אל ה' וישע לך : שמונה ג' מלאים וסימן ויע"ש דוד שם בשבו מהכותו . שמונה שלחנות. תן חלק לשבעה וגם . וכל דברי הימים דכוו' מלאים . וכל שמנת ושמנת חס' במ"א שמונת אלפים ככרים :

תולדות אהרן ויעש דוד שם . אשר בחוקתי ; ויהי דוד עשה משפט . סנהדרין ו מע (בס) : ויואב בן צרויה . שם מט ·

כי כשהלך יואב להלחם עם ארם עמדו עליו בני אדום אמרו לו לא כך אמר הכתוב אל תתגרו בם השיבם יואב ולא כך אמר הכתוב אתם עוברים בגבול אחיכם הניחו אותנו לעבור ולא רצו אמר יואב אם נחריב אדום עכשיו אין אנו מוחלין בחזרתינו לא אכילה ולא שתייה אלא נניח אותם עד שנכה את ארם ונחזור עליהם לכך נאמר וישב יואב ויך את אדום א"ל הב"ה מה אתם מועילין שתכו את אדום קמעא קמעא אבישי בן צרויה הרג י"ח אלף ואתם י"ב אלף כשיגיע זמן אני אכלה אותם ואחריבם ולדברי הדרש הזה היו שתי מלחמות בשני פעמים : (יד) בכל אדום שם נציבים . לפי שאמר וישם נציבים בארם דמשק אמר בכל אדום שלא תחשוב כי במקום אחד באדום שם נציבים כמו בארם דמשק שלא שם בשאר ארם אלא בכל אדום שם נציבים : (טו) וימלוך דוד על כל ישראל . כשנלח כל המלחמות ואפס בית שאול לא היה אדם בישראל מפקפק במלכותו משפט וצדקה . כתרגומו דין דקשוט וזכו כלומר היה שופט באמת במשפטי הריב אשר בין איש לאיש גם היה עושה עמם צדקה כמו שהיו צריכין אליו : (טז) מזכיר כתרגומו

מצודת דוד

(י) כי איש מלחמות.הדדעזר היה שונא ואיש מלחמה עם תועי: ובידו.ביד יורם בן תועי: (יא) גם אותם . אשר הביאו לו למנחה הקדיש וגו' עם הכסף והזהב אשר הקדיש משלל הגוים אשר כבש האמור במקרא שלאחריו : (יג) ויעש דוד שם . עשה גבורה גדולה וקנה שם : בשובו . ר"ל אף כי היה עיף ויגע ממלחמת ארם עכ"ז הכה בגיא מלח וגו' ובתהלים ובד"ה נאמר שאותן המוכים היו מבני אדום ולזה אמר במקרא שלאחריו ששם באדום נציבים : (יד) בכל אדום . ולא נשאר עיר אחת מבלי נציב : (טו) משפט. בין איש לאחיו : וצדקה. משלו להצריכים לקבל : (טז) על הצבא כ"ב

לפסוקו ראשון : (יח) ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי . תרגם יונתן ובניהו בר יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ורבותינו אמרו כרתי ופלתי אורים ותומים : כהנים היו . רברבין הוו : (ט) נתתי לבן אדניך . המלך רשאי להעביר נחלה שנא' (שמואל א' ח' י"ד) במשפט המלוכה את שדותיכם ואת כרמיכם יקח ונתן לעבדיו :

ק

כתרגומו ממנא על דוכרניא כלומר ממונה על ספר הזכרונות : (יז) כהנים . שרי כהונה כי הוא מנה צדוק להיות כהן גדול מבני אלעזר ומשנהו אחימלך בן אביתר מבני איתמר אעפ"י שהיה אביתר עדיין חי כי ראיתי כי שלמה גרשו מהיות כהן נראה כי במצות דוד עשה כי כאשר סדר דוד ראשי האבות סדר צדוק ואחימלך כמ"ש בדברי הימים והיה נקרא אחימלך ואבימלך כי שני השמו' קרובים : ושריה סופר . ובד"ה שושא ושני שמות היו לו : (יח) ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי . ת"י ובניהו בן יהוידע ממנא על קשתיא ועל קלעיא ובניהו היה ממונה על הקשתי' ועל הקלעי' . וי"ו והכרתי כמו על או כמו עם וכן ויוסף היה במצרים און ועגל' וכן אומר בד"ה על הכרתי וי"מ כרתי ופלתי שתי משפחות היו מישראל שהיו שרים אל משמעי' המלך ורואים פניו תמיד ובניהו היה בראשם ורז"ל פירשוהו אלו אורים ותומים : ובני דוד כהנים היו . כתרגומו ובני דוד רברבין הוו כלומר גדולים היו וממונים על כלם ובדברי הימים אומר הראשונים ליד המלך ובדברי רבותינו ז"ל תלמידי חכמים היו ולמה קראם כהנים מה כהן גדול נוטל חלק בראש אף תלמיד חכם נוטל חלק בראש : (א) הכי יש עוד . כטעם האם וכן הכי אמרתי הבו לי וטעם זכר זה הענין הנה בעבור שנח המלחמות והיה במנוחה וסדר פקידיו והממוני' שם אל לבו שבועת יהונתן שאם היה בזרעו אדם ראוי והגון היה ממנה אותו כמו שאמר לו יהונתן ואני אהיה לך למשנה לפיכך שאל אם נותר לבית שאול שיעשה עמו חסד בעבור יהונתן : (ב) ולבית שאול עבד. עבד כנעני היה והי' לשאול ולביתו אחריו כמו שכתוב והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם ובני ציבא ועבדיו כלם עבדים לבית שאול כמו שאמ' וכל מושב בית ציבא עבדים למפיבשת כי העבדים הם ובניהם וכל אשר להם הוא לאדוניהם וכן נראה מדברי רז"ל כי ציבא עבד כנעני היה וכן נראה מהפסוקים וא"ת אם כן מה נתן לו דוד באמ' הנה

יז וְצָדוֹק בֶּן־אֲחִיטוּב וַאֲחִימֶלֶךְ בֶּן־אֶבְיָתָר כֹּהֲנִים וּשְׂרָיָה סוֹפֵר׃ יח וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ׃

ט א וַיֹּאמֶר דָּוִד הֲכִי יֶשׁ־עוֹד אֲשֶׁר נוֹתַר לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד בַּעֲבוּר יְהוֹנָתָן׃ ב וּלְבֵית שָׁאוּל עֶבֶד וּשְׁמוֹ צִיבָא וַיִּקְרְאוּ־לוֹ אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הַאַתָּה צִיבָא וַיֹּאמֶר עַבְדֶּךָ׃ ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַאֶפֶס עוֹד אִישׁ לְבֵית שָׁאוּל וְאֶעֱשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ עוֹד בֵּן לִיהוֹנָתָן נְכֵה רַגְלָיִם׃ ד וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֵיפֹה הוּא וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה־הוּא בֵּית מָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל בְּלוֹ דְבָר׃ ה וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיִּקָּחֵהוּ מִבֵּית מָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל מִלּוֹ דְבָר׃ ו וַיָּבֹא מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל אֶל־דָּוִד וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר דָּוִד מְפִיבֹשֶׁת וַיֹּאמֶר הִנֵּה עַבְדֶּךָ׃ ז וַיֹּאמֶר לוֹ דָוִד אַל־תִּירָא כִּי עָשֹׂה אֶעֱשֶׂה עִמְּךָ חֶסֶד בַּעֲבוּר יְהוֹנָתָן אָבִיךָ וַהֲשִׁבֹתִי לְךָ אֶת־כָּל־

ס'   ר' מ"ל בנגי'   ל'   ל'וחד בטחתי בחסד אלהים   ו' כתיב כן   ג' קמץ בלו מלו מלא   ג'   ב' בטעמי'

יז וְצָדוֹק בַּר אֲחִיטוּב וַאֲחִימֶלֶךְ בַּר אֶבְיָתָר כָּהֲנַיָא וּשְׂרָיָה סָפְרָא׃ יח וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע מְמַנָא עַל קַשָׁתַיָא וְעַל קַלָעַיָא׃ וּבְנֵי דָוִד רַבְרְבִין הֲווֹ׃ א וַאֲמַר דָוִד הַאִית כָּא עוֹד דִי אִשְׁתְּאַר לְבֵית שָׁאוּל וְאַעֲבֵיד עִמֵיהּ טִיבוּ בְּדִיל יְהוֹנָתָן׃ ב וּלְבֵית שָׁאוּל עַבְדָא וּשְׁמֵיהּ צִיבָא וּקְרוֹ לֵיהּ לְוַת דָוִד וַאֲמַר מַלְכָּא לֵיהּ הַאַתְּ צִיבָא וַאֲמַר עַבְדָךְ׃ ג וַאֲמַר מַלְכָּא הַאִית עוֹד גְבַר לְבֵית שָׁאוּל וְאַעֲבֵיד עִמֵיהּ טִיבוּ מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר צִיבָא לְמַלְכָּא עוֹד בְּרָא לִיהוֹנָתָן לְקֵי בְּתַרְתֵּין רַגְלוֹהִי׃ ד וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא הֵיכָא הוּא וַאֲמַר צִיבָא לְמַלְכָּא הָא הוּא בֵּית מָכִיר בַּר עַמִיאֵל בְּלוֹ דְבָר׃ ה וּשְׁלַח מַלְכָּא דָוִד וְדַבְרֵיהּ מִבֵּית מָכִיר בַּר עַמִיאֵל מִלוֹ דְבָר׃ ו וַאֲתָא מְפִיבֹשֶׁת בַּר יְהוֹנָתָן בַּר שָׁאוּל לְוַת דָוִד וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי וּסְגִיד וַאֲמַר דָוִד מְפִיבֹשֶׁת וַאֲמַר הָא עַבְדָךְ׃ ז וַאֲמַר לֵיהּ דָוִד לָא תִדְחַל אֲרֵי מֶעְבַּד אַעְבֵּיד עִמָךְ טִיבוּ בְּדִיל יְהוֹנָתָן אֲבוּךְ

רלבג

מה שיתחייב לפי הדין והצדקה תהיה מה שיתחייב לפי המדות השלימות מהטבעי' לכל איש הראוי לו אם לחסד אם למשפט : (יח) והכרתי והפלתי אמר שהם היו שתי משפחות בישראל ורבותינו פירשו שהם סנהדרין ואמרו כרתי שכורתין דבריהם פלתי שמופלאים במעשיהם : ובני דוד כהנים היו . ר"ל שרים ומושלים והנה זה הענין היה סבה להרבה מהרעות שבאו לדוד כי אם לא היה הענין כן לא מרד אבשלום ולא נהרג אמנון ואדניה כמו שיראה במעט עיון ובכלל אם היה משגיח המלך במוסר בניו לא קרה להם כך : (א) והנה זכר שכבר היה מטוב נפש דוד שהתעורר לעשות חסד אל הנשאר לבית שאול ולזה שם מפיבשת בן יהונתן מאוכלי שלחנו והשיב לו את כל שדה שאול

פי' רבי ישעיה

(יח) ובניהו בן יהוידע . על הכרתי ועל הפלתי תרגומו על קשתיא ועל קלעיא . ובני דוד כהנים היו . פירוש שרים וגדולים כמו כהן מדין : (ב) ויקראו לו אל דוד . מקרא קצר הוא ויקראו לו לבוא אל דוד: (ה) מלו דבר. כך הוא כמו בלא דבר פתרונו אחד להם :

כופר הסופר כל נביאים חס' במ"ב מלאים וסי' ושריה סופר . וישלח את אליקים אשר על הבית דישעיה. וכל כתובים דכוו' מ"ל ב"מ עזרא דהוא כוליה חס' במ"ג מ"ל וסי' אלה בימי יויקים . ואחיו שמעיה ואוצרה על אוצרות : איפה י' כתיב כן בקריאה וסי' ויאמר לו המלך איפה הוא. איפה הם רעים. איפה שמואל ודוד . איפה לא שגלת. ואיפה ישרים נכחדו. איפה היית ביסדי ארץ . איפה לקטת היום ואנה עשית . איפה האנשים אשר הרגתם . ואיש אל ידע אפוא הוא . ואלה איפה הם : בן ד' קמצין ומקפין וסי' נמסר בסדר ויצא :

תולדות אהרן ובני דוד כהנים. נדרים סב : ויאמר לו המלך . שבת נו : ויפלה המלך . שם :

לך כל אשר למפיבשת והלא כל מה שקנה עבד קנה רבו אעפ"כ מצות המלך היה והמלך יכול לקחת מזה ולתת לזה : (ג) האפס עוד א"ש . האין עוד ותמצאי לפס תרגמו יונתן כאית: חסד אלהים. בעבור שבועת אלהים שהיתה ביניהם : נכה רגלים. כתרגומו לקי בתרתין רגלוהי שסוכה כנפלו ונפסח בשתי רגליו ונכה תואר סמוך ; (ד) בלו דבר . שם מקום : (ז) שדה שאול . שדה

מצודת דוד

היה שר על קבוצת החיל : מזכיר . היה ממונה על ספר הזכרונות : (יז) כהנים . רלה לומר שרי הכהנים לדוק היה משוח מלחמה ואחימלך סגן ולא חשב את אביתר לכהן גדול כי לא הועמד עתה כי"א מאז מלך על יהודה אבל יואב עם שהיה שר הצבא מאז מ"מ הועמד עתה להיות שר על כל הצבא אף משל ישראל . או על שחזר דוד והעמיד את לדוק לכהן גדול לזה לא חשב את אביתר כי לא היה דבר המתקיים:

(יח) והכרתי והפלתי . ת"י קשתיא וקלעיא ור"ל ובניהו וגו' והכרתי והפלתי היו מתמידים לשבת יחד כי הנה ממונה עליהם להורותם לירות בקשת ולקלעות באבנים . כהנים היו . ר"ל היו ראשים ושרים ובד"ה נאמר ובני ד ד הראשונים ליד המלך . או יאמר ובניהו וגו' והכרתי והפלתי ובני דוד כולם היו שרי המלך ושרים למשמעתו לכל אשר יצוה ולא היה להם הנהגות מיוחדות כמו לאלו הנזכרים לפניהם : ט (א) הכי יש עוד . האם יש עוד : (ב) עבד . עבד כנעני היה . עבדך . ר"ל אני עבדך הוא ציבא : (ג) האפס עוד . וכי אין עוד איש לבית שאול בתמיה הלא בוודאי יש עוד ואעשה עמו חסד גדול ומרובה כי כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אלהים כן ותהי לחרדת אלהים (ש"א י"ד) : עוד בן . עוד נשאר בן : נכה רגלים . שבור ברגלו . ופסח. (ו) הנה עבדך . כי חשב אשר קרא המלך לנקום בו בעבור שאול ולזה אמר הנה עבדך מוכן לקבל כל העונש אשר תגזור : (ז) אל תירא . ר"ל לא קראתיך לגמול עמך רעה כ"א לגמול עמך חסד בעבור אביך :

מצודת ציון

כהם . ענין לכידה: (יז) ושריה. ובד"ה קראו שושא ולמטה קראו שוא ובשלש השמות היה נקרא ושמא כלל גדול בנגינות בספ"מ שנאמר שעם כן ושעם כן: (יח) כהנים. ר"ל ראשים ושרים: ט (א) הכי . כי משמש במקום אם : (ג) האפס . האין וכן אפס כסף (בראשית מ"ז) : נכה . ענין שבירה וכן פרעה נכה (מ"ב כג) : (ד) איפה . איה פה : בית מכיר . בבית מכיר ותחסר ב' השמש וכמוהו הבנה

שדה שם כלל לנחלתו וכתיב אחסנת שאול ומהו זה החסד אם שלו נתן לו כי מפיבשת יורש היה נחלת שאול ולא היה שם יורש אחר מיהונתן ובני רצפה בת איה היו ג"כ יורשים של שאול ואעפ"י שהם בני פילגש א"כ היאך היה כח ביד דוד לתת הכל למפיבשת וא"ת מלך יש לו רשות להעביר נחלה מזה ולתת לזה כמו שכתוב במשפט המלוכה מה הסד עשה אם נטל משאר יורשיו ונתן למפיבשת אם היה נותן לו משלו זה היה חסד ועוד שאמר והשיבותי לך מלמד כי קודם זה משלה ממפיבשת נחלתו ומשאר היורשים ועוד כי מ"ש במשפט המלוכה ואת שדותיכם ואת כרמיכם יקח כבר כתבנו בפירושים מה שפירשו בו רז"ל כי אינו אומר אלא על פירותיהם לפי שעה וגו' כי הדבר כן מאחאב שבקש מנבות כרמו שימכרנו לו ולא רצה אילו היה משפט המלוכה לקחת הכרם והשדה הטוב למה לא היה לוקח אותו זה לא היה נחשב לו לגזלה כי משפט המלוכה היא ועוד שאמר במשפט המלוכה שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם מלמד שעל פירותיהם אמר ועוד שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו ויתכן לפרש כי דוד זכה בכל נחלת שאול לפי שאיש בשת ובית שאול היו מורדים במלכות כי ידוע הי' בכל ישראל כי דוד היה מלך אחרי מות שאול ונמשח על פי ה' ומורד במלכו' הוא וכל נכסיו נתחייבו וכן כתוב ואתנה לך את בית אדניך וכיון שהכל שלו ומן הדין זכה בו ואמר להשיב הכל למפיבשת חסד גדול עשה עמו ועוד שנתנו באוכלי שלחנו כל הימים: (י) והבאת. תאסוף מן השדה הביתה וי"מ אותו ענין תבואה כלומר תעבוד לו את האדמה בכל צרכי עבודה עד שתאסוף התבואה: והיה לבן אדוניך. הוא מיכא בן מפיבשת כלומר תבואת האדמה יהיה לחם לבן אדוניך מיכא ואכלו: (יא) ומפיבשת יאכל על שלחני. אף על פי שמפיבשת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא יצטרך לכל הדבר הזה אעפ"כ אעשה כמו שצויתני לעבוד כל הנחלה למפיבשת ולבניו וי"מ ומפיבשת אוכל על שלחני דברי דוד כי אחר שאמר לו ציבא כן יעשה עבדך להכין הכל למיכא בן מפיבשת אמר דוד ומפיבשת יהיה אוכל על שולחני כאחד מבני המלך: (יב) וכל מושב בית ציבא. בניו וכל עבדיו וכל בני ביתו: (ב) כאשר עשה אביו עמדי חסד. אמרו כי כשהיה בורח דוד ובאו אליו אביו ואמו ואחיו ואמר וינחם את פני מלך מואב הרגם מלך מואב אחד שהיו עמו חוץ מאחד מהם שברח לארץ בני עמון והחיהו נחש מלך בני עמון. ובדרש עוד לא תדרוש שלומם וטובתם אתה מוצא כמי שבא אליהם במדת רחמים סוף בא לידי בזיון ואיזה זה שנאמר אעשה חסד עם חנון וגו' סוף בא לידי בזיון ויקח חנון את עבדי דוד וגו' ונצטרך להלחם עם ארבע אומות בני עמון וארם צובא ואיש טוב ומלך מעכה מי גרם לו לדוד כל זה שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב"ה לא תדרוש שלומם וטובתם אמר לו הקב"ה לדוד אתה עובר על תורתי אני כתבתי לא תדרוש שלומם וטובתם ואתה עושה עמהם חסד אל תהי צדיק הרבה מכאן שלא יהא אדם מוותר על התורה

(יא) כן יעשה עבדך ומפיבשת אוכל על שלחני. ציבא אמר כן יעשה עבדך ודוד השיב ומפיבשת אוכל על שלחני: (יב) מושב בית ציבא. בניו ועבדיו: (ב) כאשר עשה אביך עמדי חסד. ומהו החסד כשהי' דוד בורח מפני שאול באו אליו אביו ואמו ואחיו (שמואל א' כ"ב ד') וינחם את פני מלך מואב ויאמר לו ישב נא אבי ואמי עמך והרגם חוץ מאחד מהם שברח ונמלט לארץ בני עמון אצל נחש במדרש רבי תנחומא טירפא

תרגום	מקרא
ואתיב לך ית כל אחסנת שאול אבוך ואת תיכול לחמא על פתורי תדירא: ח וסגיד ואמר מה עבדך ארי אתפניתא על גבר הדיוט דכותי: ט וקרא מלכא לציבא עולימא דשאול ואמר ליה כל דהוה לשאול ולכל ביתיה יהבית לבר רבונך: י ותפלח ליה ית ארעא את ובנך ועבדיך ותיעול ויהי לבר רבונך מזון ויתפרנס ומפיבשת בר רבונך איכול תדירא לחמא על פתורי ולציבא חמשת עסר בנין ועסרין עבדין: יא ואמר ציבא למלכא ככל די פקיד רבוני מלכא ית עבדיה כן יעבד עבדך ומפיבשת אכל על פתורי כחד מבני מלכא: יב ולמפיבשת ברא זעירא ושמיה מיכא וכל מותב בית ציבא עבדין למפיבשת: יג ומפיבשת יתיב בירושלם ארי על פתורא דמלכא תדירא הוא אכיל והוא לקי בתרתין רגלוהי: א והוה בתר כן ומית מלכא דבני עמון ומלך חנון בריה תחותוהי: ב ואמר דוד אעביד טיבו עם חנון בר נחש כמא דעבד אבוהי עמי טיבו ושלח דוד לנחמותיה בידא דעבדוהי לות אבוהי ואתו עבדי דוד	שְׂדֵה שָׁאוּל אָבִיךָ וְאַתָּה תֹּאכַל לֶחֶם עַל־שֻׁלְחָנִי תָּמִיד׃ ח וַיִּשְׁתַּחוּ וַיֹּאמֶר מָה עַבְדֶּךָ כִּי פָנִיתָ אֶל־הַכֶּלֶב הַמֵּת אֲשֶׁר כָּמוֹנִי׃ ט וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ אֶל־צִיבָא נַעַר שָׁאוּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּל אֲשֶׁר הָיָה לְשָׁאוּל וּלְכָל־בֵּיתוֹ נָתַתִּי לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ׃ י וְעָבַדְתָּ לּוֹ אֶת־הָאֲדָמָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וַעֲבָדֶיךָ וְהֵבֵאתָ וְהָיָה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ לֶּחֶם וַאֲכָלוֹ וּמְפִיבֹשֶׁת בֶּן־אֲדֹנֶיךָ יֹאכַל תָּמִיד לֶחֶם עַל־שֻׁלְחָנִי וּלְצִיבָא חֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּנִים וְעֶשְׂרִים עֲבָדִים׃ יא וַיֹּאמֶר צִיבָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת־עַבְדּוֹ כֵּן יַעֲשֶׂה עַבְדֶּךָ וּמְפִיבֹשֶׁת אֹכֵל עַל־ שֻׁלְחָנִי כְּאַחַד מִבְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב וְלִמְפִיבֹשֶׁת בֵּן־קָטָן וּשְׁמוֹ מִיכָא וְכֹל מוֹשַׁב בֵּית־צִיבָא עֲבָדִים לִמְפִיבֹשֶׁת׃ יג וּמְפִיבֹשֶׁת יֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַםִ כִּי עַל־ שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ תָּמִיד הוּא אֹכֵל וְהוּא פִּסֵּחַ שְׁתֵּי רַגְלָיו׃ י א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיָּמָת מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וַיִּמְלֹךְ חָנוּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶעֱשֶׂה־ חֶסֶד עִם־חָנוּן בֶּן־נָחָשׁ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו עִמָּדִי חֶסֶד וַיִּשְׁלַח דָּוִד לְנַחֲמוֹ בְּיַד־עֲבָדָיו אֶל־אָבִיו וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי דָוִד

יכל דסמיך לחי"ת ועי"ן מֶה ומֶה כמ"ז מה יָמֵה

י'

י"ג

כ' כתיב אל"ף וכל עזר' דכו' כמ"א

פי' רבי ישעיה

(יא) ומפיבשת אוכל על שולחני. פירוש דוד עונה ואמר לציבא שמפיבושת יהא אוכל על שולחני כאחד מבניו. ואתה תוסל בעבודת השדה שלו: (ב) כאשר עשה אביו עמדי חסד. אמרו חכמים כשהפקיד דוד בית אביו במואב הרגם וברח אחד מהם בעמון והצילו: לנחמו ביד עבדיו אל אביו. פי' בעבור אביו:

נחמה אל ז' בליש' בקריאת וסי' וינחמו בני ישראל אל: וישלח דוד לנחמו ביד עבדיו דספרא. וינחם ה' אל הרעה ויאמר למלאך. אולי ישמעו וישובו. היטיבו דרכיכם ומעלליכם. ההמת המיתתו. אם שוב תשבו:

תולדות אהרן ולציבא. ימחות סב. תמיד סיא אוכל. אסר תרומס:

הרגם: בלו דבר. שם מקום לו דבר: (ט) נער. המשרת נקרא נער ע"ש שדרך הנער לשרת את הזקן: (יג) פסח. חגר: ולרגלם

מצודת דוד

והשיבותי לך. אולי לקחם דוד אחרי מות איש בשת בעבור אשתו מיכל היורשת אותו בחשבו שלא נשאר מי היותר קרוב לנחלה: (ח) מה עבדך. מה נחשב עבדך למאומה: (י) ועבדת לו. לצרכו תעבוד את האדמה בחרישה וקצירה: והבאת. את התבואה תביא אל הבית: לבן אדניך. הוא מיכה האמור למטה שהוא בן מפיבושת אדונו: בן אדניך. בן יהונתן אדוניו: (יא) ומפיבושת. אף זה מדברי ציבא שאמר אני אעשה כדבריך עם היות שעד עתה היה מפיבושת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולא הוצרך לכל דבר: (יב) וכל מושב. כל היושבים והשוכנים בבית ציבא היו עבדים וגו': י (ב) כאשר עשה וגומר. אמרו רז"ל שהחסד היה שהחיה את אחיו אשר ברח אליו מאת מלך מואב כשהמית את אביו וביתו אשר שבוליכם

אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ ג וַיֹּאמְרוּ שָׂרֵי בְנֵי־
עַמּוֹן אֶל־חָנוּן אֲדֹנֵיהֶם הַֽמְכַבֵּד
דָּוִד אֶת־אָבִיךָ בְּעֵינֶיךָ כִּֽי־שָׁלַח לְךָ
מְנַחֲמִים הֲלוֹא בַּעֲבוּר חֲקֹר אֶת־הָעִיר
וּֽלְרַגְּלָהּ וּלְהָפְכָהּ שָׁלַח דָּוִד אֶת־
עֲבָדָיו אֵלֶיךָ׃ ד וַיִּקַּח חָנוּן אֶת־עַבְדֵי
דָוִד וַיְגַלַּח אֶת־חֲצִי זְקָנָם וַיִּכְרֹת אֶת־
מַדְוֵיהֶם בַּחֵצִי עַד שְׁתוֹתֵיהֶם
וַֽיְשַׁלְּחֵם׃ ה וַיַּגִּדוּ לְדָוִד וַיִּשְׁלַח
לִקְרָאתָם כִּֽי־הָיוּ הָאֲנָשִׁים נִכְלָמִים
מְאֹד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׁבוּ בִירֵחוֹ עַד־
יְצַמַּח זְקַנְכֶם וְשַׁבְתֶּם׃ ו וַיִּרְאוּ בְּנֵי
עַמּוֹן כִּי נִבְאֲשׁוּ בְּדָוִד וַיִּשְׁלְחוּ
בְנֵֽי־עַמּוֹן וַיִּשְׂכְּרוּ אֶת־אֲרַם בֵּית־
רְחוֹב וְאֶת־אֲרַם צוֹבָא עֶשְׂרִים
אֶלֶף רַגְלִי וְאֶת־מֶלֶךְ מַעֲכָה אֶלֶף
אִישׁ וְאִישׁ טוֹב שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף
אִישׁ׃ ז וַיִּשְׁמַע דָּוִד וַיִּשְׁלַח אֶת־יוֹאָב
וְאֵת כָּל־הַצָּבָא הַגִּבֹּרִים׃ ח וַיֵּֽצְאוּ
בְּנֵי עַמּוֹן וַיַּעַרְכוּ מִלְחָמָה פֶּתַח
הַשָּׁעַר וַאֲרַם צוֹבָא וּרְחוֹב וְאִישׁ־
טוֹב וּמַעֲכָה לְבַדָּם בַּשָּׂדֶה׃
ט וַיַּרְא יוֹאָב כִּֽי־הָיְתָה אֵלָיו פְּנֵי
הַמִּלְחָמָה מִפָּנִים וּמֵאָחוֹר וַיִּבְחַר מִכֹּל
בְּחוּרֵי בְּיִשְׂרָאֵל וַֽיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת אֲרָם׃
י וְאֵת יֶתֶר הָעָם נָתַן בְּיַד אַבְשַׁי אָחִיו
וַֽיַּעֲרֹךְ לִקְרַאת בְּנֵי עַמּוֹן׃ יא וַיֹּאמֶר אִם־
תֶּחֱזַק אֲרָם מִמֶּנִּי וְהָיְתָה לִּי לִֽישׁוּעָה
וְאִם־בְּנֵי עַמּוֹן יֶחֶזְקוּ מִמְּךָ וְהָלַכְתִּי
לְהוֹשִׁיעַ לָךְ׃ יב חֲזַק וְנִתְחַזַּק בְּעַד־עַמֵּנוּ

ט' פסוקים את את את · י'. ג' · ב'. ל' · ל' · ג'מ"ע בקרית' ב' כתיב א' · ד' · ג' · ב' כתיב אלף וכענין · ישראל ק' · ל' כתיב כן · ל'

תרגום

דָוִד לְאַרְעָא בְּנֵי עַמוֹן׃ ג וַאֲמַרוּ רַבְרְבֵי בְנֵי עַמוֹן לְחָנוּן רִבּוֹנֵיהוֹן הַמְיַקַּר דָוִד יַת אֲבוּךְ בְּעֵינָךְ אֲרֵי שְׁלַח לָךְ מְנַחֲמִין הֲלָא בְּדִיל לְמֶחֱקַר יַת קַרְתָּא וּלְאַלָּלוּתַהּ וּלְבַדָּקַהּ שְׁלַח דָוִד יַת עַבְדוֹהִי לְוָתָךְ׃ ד וּנְסִיב חָנוּן יַת עַבְדֵי דָוִד וּגְרַע יַת פַּלְגוּת דִּקְנֵיהוֹן וּפְסַק יַת לְבוּשֵׁיהוֹן עַד פַּלְגֵיהוֹן עַד אֲתַר בֵּית בְּהַתְּתְהוֹן וְשַׁלְחִינוּן׃ ה וְחַוִּיאוּ לְדָוִד וּשְׁלַח לְקַדָּמוּתְהוֹן אֲרֵי הֲווֹ גֻבְרַיָּא מִתְכַּלְמִין לַחֲדָא וַאֲמַר מַלְכָּא תִּבוּ בִּירִיחוֹ עַד דְּיִצְמַח דִּקְנֵיכוֹן וּתְתוּבוּן׃ ו וַחֲזוֹ בְּנֵי עַמּוֹן אֲרֵי אִתְגְּרִיאוּ בְדָוִד וּשְׁלַחוּ בְנֵי עַמּוֹן וַאֲגַרוּ יַת אֲרָם בֵּית רְחוֹב וְיַת אֲרָם צוֹבָא עֶסְרִין אַלְפִין גְּבַר רַגְלִי וְיַת מֶלֶךְ מַעֲכָה אֲלַף גְּבַר וְאִישׁ טוֹב תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין גֻבְרָא׃ ז וּשְׁמַע דָוִד וּשְׁלַח יַת יוֹאָב וְיַת כָּל חֵילָא דְגִבָּרַיָּא׃ ח וּנְפַקוּ בְּנֵי עַמּוֹן וְסַדָּרוּ קְרָבָא בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא וַאֲרָם צוֹבָא וּרְחוֹב וְאִישׁ טוֹב וּמַעֲכָה בִּלְחוֹדֵיהוֹן בְּחַקְלָא׃ ט וַחֲזָא יוֹאָב אֲרֵי תַקִּיפוּ עֲלוֹהִי עָבְדֵי קְרָבָא מֵאַפּוֹהִי וּמֵאֲחוֹרוֹהִי וּבְחַר מִכָּל בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל וְסַדַּר לְקַדָּמוּת אֱנָשׁ אֲרָם׃ י וְיַת שְׁאָר עַמָּא יְהַב בְּיַד אַבְשַׁי אֲחוּהִי וְסַדַּר לְקַדָּמוּת בְּנֵי עַמּוֹן׃ יא וַאֲמַר אִם תִּתְקַף אֱנָשׁ אֲרָם מִנִּי וּתְהֵי לִי לְפָרִיק וְאִם בְּנֵי עַמּוֹן יִתְקְפוּן מִנָּךְ וְאֵיהֵךְ לְמִפְרַק לָךְ׃ יב תְּקַף וְנִתְקַף עַל עַמָּנָא

מסורה

איש ואיש ג' בקריאה. וסי' ויראו בני עמון כי נבאשו. ולציון יאמר. מים עמוקים עצה : ורחוב ג' מלאים וסי' נמסר לעיל בסי' ח':

רשי

בוראה אליו : (ג) המכבד דוד את אביך בעיניך. הנראה בעיניך שדוד מכבד את אביך הם מוזהרים לא תדרוש שלומם והוא ידרוש שלומך: (ד) מדויהם. חלוקיהם : שתותיהם. העגבות: ושוכך

רלבג

שאול אביו : (ד) ויגלח את חצי זקנם. כדי לנוולם וזה לאות שלא היה מנהגם לגלח זקנם שאם היו מגלחים זקנם היה אפשר להם להסיר הבשת מעליהם בשיגלחו הנשאר מזקנם : ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם. אחשוב שקרא מדויהם המכנסים שיכסה בהם הבשת והערוה והמנופים והנה קראם מדויהם בעבור המנופים שבהם מאלו המקומות אשר ידחו בהם המותרות הטבעיים ומזה הענין נקראת האשה הנדה דוה מצד המותר שידחה ממנה או וכאור בזה המאמר שכבר כרת המכנסים בחצי עד שנגלה הבשת שלהם ולזה השאירם מגולי הערוה וחשופי שת וזה לאות שלא השאיר בהם בגדים יכסו בהם ערותם אלא שהם נמלטו מזה הבשת בלבשם בגדים אחרים לכסות ערותם ואולם מענין גלוח זקנם לא נמלטו עד צמח זקנם : (יב) חזק ונתחזק בעד עמנו. למדנו מזה שאין ראוי לסמוך על הנס אבל ראוי שישתדל האדם בהצלתו לפי מה שאפשר ואז

פי' רבי ישעיה

(ג) המכבד דוד את אביך בעיניך. כתיב בתורתו לא תדרוש שלומם וטובת' והנה דוד שואל בשלומך : (ד) מדויהם. כמו מדיו : עד שתותיהם. פי' ענבותיהם : ואת כל הצבא הגבורים. הה"א של הצבא יתרה :

תולדות אהרן חזק ונתחזק . ברכות לב :

רדק

החרם : אל אביו. כמו על אביו וכן אל ההרים לא אכל : (ג) המכבד. תחשוב כי לטובה ולנחמך שלחם לא שלחם אלא לרגל את הארץ : ולהפכה. כתרגום ולבדקה' כי בודק הדבר יפה הופך הענין מצד אל צד : (ד) מדויהם. כתרגו' לבושיהון כמו מדו בד ואם אינם שרש אחד : בחצי. בחצי לבושיהם כי עד השתות חצי הלבוש : עד שתותיהם. ענבותיהם כמו חשופי שת ות"י עד אתר בית בהתתהון ואחד הוא כי הוא מקום המבושים: (ה) עד יצמח זקנכם. ולא אמר לגלח החצי האחר כי לא היה מנהגם לגלח הזקן ואפי' במספרי' אלא השפם לבד אלא אם כן מפני צער ואבל כמו שאמר מגולחי זקן וקרועי בגדי' וחרפה היא גלוח הזקן אלא שנהגו כן באלה הארצות אשר אנחנו שם : יצמח. פועל עומד מן הדגוש וכן ושערך צמח : (ו) נבאשו. נתעבו כמו שיתעב האדם הדבר הנבאש : (ז) ואת כל הצבא. הגבורים כמו העם המלחמה או פי' הצבא והגבורי': (ח) ורחוב. פירושו וארם רחוב וארם צובא שזכר עומד במקום שנים : ומעכה. ארם מעכה או מלך מעכה : לבדם. להודיע כי מלך בני עמון וכלם היו מבפני' ויצאו לערוך מלחמה ואלה בני ארם הנשכרים והנזכרים היו בשדה לערוך מלחמה עם ישראל גם כן וכאשר בא יואב והצבא עד פתח השער ויצאו בני עמון היו לו בני עמון מבפנים וארם שהיו בשדה מאחור : (ט) כי היתה אליו פני המלחמה. אמר היתה על המלחמה ואף על פי שזכר פני וכמוהו קשת גבורים חתים קול נגידים נחבאו ופי' פני הגבורים שהם פני המלחמה שהולכים לפנים וכת"י ארי תקיפו עלוהי עבדי קרבא : בחורי. בשו"א הבי"ת והוא מן הקלים ובחורי ישראל הכריע וכן בחורים שהם בפתח הבית מן הדגושי' : (י) ביד אבשי. בשוא הבי"ת ובמסרי' בסיפרא לית כותיה וכל דברי הימים כותיה : (יא) והיתה לי לישועה . בחסרון היו"ד שהיא במקום למ"ד הפועל מהמכתב : (יב) בעד עמנו . שלא יכין להרג

מצודת דוד

שהוליכם אליו מן מערת עדולם כמ"ש בש"א : (ג) המכבד דוד וגו' בעיניך . וכי סבור אתה שדוד מכבד את אביך בעיניך על כי שלח לך מנחמים : הלוא הנה לא שלח כ"א לרגל את הארץ : (ד) בחצי . במחצית ארכם והוא עד שתותיהם: (ה) וישלח לקראתם. לאמר להם לשבת בירחו האמור בסוף המקרא והפסיק לומר הסיבה למה לא באו למלך ואמר כי היו נכלמים ולכן שלח לקראתם : ושבתם. לביתכם : (ח) פתח השער . גבול פתח שער העיר : (ט) פני המלחמה . פני אנשי המלחמה : (יב) חזק ונתחזק . חזק אתה והעם אשר עמך וגם אנו נתחזק

מצודת ציון

(ג) ולרגלה. מל' מרגל ומחפש: ולהפכה. ת"י ולבדקה כי הבודק דבר מה מהפכה מצד אל צד : (ד) מדויהם . מלבושיהם כמו וילבש שאול וגו' מדיו (ש"א י"ז): שתותיהם. הם העגבות שהוא בחצי המלבוש ודוגמתו חשופי שת (ישעיה כ): (ה) יצמח . יגדל : (ו) נבאשו . נמאסו כדבר הנבאש : ואיש טוב. אנשי איש טוב והוא שם אדון הארץ וכן וישב בארץ טוב (שופטים יא) : (ז) הגבורים . כמו והגבורים : חילם

ובעד ערי אלהינו ויהוה יעשה הטוב
בעיניו: יג ויגש יואב והעם אשר עמו
למלחמה בארם וינסו מפניו: יד ובני
עמון ראו כי־נס ארם וינסו מפני
אבישי ויבאו העיר וישב יואב מעל
בני עמון ויבא ירושלם: טו וירא ארם
כי נגף לפני ישראל ויאספו יחד:
טז וישלח הדרעזר ויצא את־ארם
אשר מעבר הנהר ויבאו חילם
ושובך שר־צבא הדרעזר לפניהם:
יז ויגד לדוד ויאסף את־כל־ישראל
ויעבר את־הירדן ויבא חלאמה
ויערכו ארם לקראת דוד וילחמו
עמו: יח וינס ארם מפני ישראל ויהרג
דוד מארם שבע מאות רכב
וארבעים אלף פרשים ואת שובך
שר־צבאו הכה וימת שם: יט ויראו כל־
המלכים עבדי הדרעזר כי נגפו לפני
ישראל וישלמו את־ישראל
ויעבדום ויראו ארם להושיע עוד
את־בני עמון: יא א ויהי לתשובת
השנה לעת | צאת המלאכים
וישלח דוד את־יואב ואת־עבדיו
עמו ואת־כל־ישראל וישחתו את־
בני עמון ויצרו על־רבה ודוד ישב
בירושלם: ב ויהי | לעת
הערב ויקם דוד מעל משכבו
ויתהלך על־גג בית־המלך וירא
אשה רחצת מעל הגג והאשה טובת
מראה מאד: ג וישלח דוד וידרש
לאשה ויאמר הלוא־זאת בת־שבע
בת־אליעם אשת אוריה החתי:
ד וישלח דוד מלאכים ויקחה ותבוא
אליו וישכב עמה והיא מתקדשת

ועל קירוי אלהנא ויי
יעבד דתקין קדמוהי:
יג וקריב יואב ועמא די
עמיה לאגחא קרבא באנש
ארם ואפיכו מן קדמוהי:
יד ובני עמון חזו ארי
אפכו אנש ארם וערקו
מן קדם אבישי ואתו
לקרתא ותב יואב מלות
בני עמון ואתא לירושלם:
טו וחזו אנש ארם ארי
אתברו קדם ישראל
ואתכנישו כחדא: טז ושלח
הדרעזר ואפיק ית אנש
ארם דמעבר פרת ואתו
לחילם ושובך רב חילא
דהדרעזר קדמיהון:
יז ואיתחוא לדוד וכנש
ית כל ישראל ועבר ית
ירדנא ואתו לחלם וסדרו
אנש ארם לקדמות דוד
ואגיחו קרבא עמיה:
יח ואפכו אנש ארם מן קדם
ישראל וקטל דוד מארם
שבע מאה רתכין וארבעין
אלפין פרשין וית שובך
רב חיליה מחו ומית
תמן: יט וחזו כל מלכיא
עבדי הדרעזר ארי אתברו
קדם ישראל ואשלימו עם
ישראל ופלחונון ודחילו
אנש ארם למפרק עוד ית
בני עמון: א והוה לזמן
סופא דשתא לעדן מפק
מלכיא ושלח דוד ית יואב
וית עבדוהי עמיה וית כל
ישראל וחבילו ית בני עמון
וצרו על רבה ודוד יתיב
בירושלם: ב והוה לעידן
רמשא וקם דוד מעל
שיוויה והליך על אגר בית
מלכא וחזא אתתא
משתטפא על אגרא
ואתתא שפירת חזו לחדא: ג ושלח דוד ושאל לאתתא ואמר הלא דא בת שבע בת אליעם אתת
אוריה חתאה: ד ושלח דוד אזגדין ודברה ואתת לותיה ושכיב עמה והיא מתדכיא

רדק

לחרב ולשבי: ובעד ערי אלהינו. שלא יכבשו אותם אויבינו וישבו בהם אם יתחזקו עלינו וינצחונו. ואם עשו כן לא יהיו ערי אלהינו אלא ערי אלהים אחרים: וה' יעשה הטוב בעיניו. אנחנו נתחזק בכל כחינו למלחמה וה' יעשה הטוב בעיניו כי לה' התשועה: (טז) ושובך. ובדברי הימים כתוב ושופך והבי"ת והפ"א קרובים במוצא והם ממוצא אחד וכן בזר פזר: (יז) חלאמה. הוא חלם הנזכר והה"א כה"א מצרימה והאל"ף נוספת למשך: (יח) שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים ובדברי הימים שבעת אלפים רכב וארבעים אלף רגלי מה שאמר בזה הספר שבע מאות רכב ר"ל רכב בחור ולא מנה שאר הרכב ובדברי הימים מנה את כל הרכב שהיו שבעת אלפים ובזה הספר מנה הפרשים ולא מנה הרגלים ושם מנה הרגלים ולא מנה הפרשים: שר צבאו. שר צבא הדרעזר הנזכר למעלה: (א) לעת צאת המלאכים. האלף נוספת למשך ופירושו לסוף השנה שהיא תשובת השמש אל הנקודה ההיא וחשבון שנה זו מזמן שיצאו אלה המלכים הנזכרים להלחם וי"מ לעת צאת העם שדרך המלכים לצאת עם חיילותיהם והוא עת שהקמות בשדות והסוסים מוצאי' לאכול והראשון נכון בעיני: (ב) מעל הגג. הוא ראה אותה מעל הגג שהיתה רוחצת בביתה: וידרש לאשה. דרש לאנשי ביתה בעד האשה מי היא אם היא בת שבע בת אליעם: אוריה החתי. איפשר כי גר היה או ישראל היה וקראו חתי לפי שגר עם בני חת וכן אתי הגתי: (ד) מתקדשת מטומאת'. להודיע כי לא שכב עמה והיא נדה כי כבר התקדשה מטומאת' כמו שאמר רוחצת והודיע כי הרחיצה היתה להתקדש מן הנדות היתה ולא עבר עליה משום נדה אלא משום אשת איש

מצודת ציון

(טז) חילם. שם מקום. (יז) חלאמה. כמו לחלם: (יט) וישלימו. עשו שלום: יא (א) לתשובת. מל' הסבה: ויצרו. מל' מצור: (ד) מתקדשת. ר"ל

רשי

(טז) ושובך שר צבא הדרעזר. על שם שהיה גבור ועריץ מאוד הזכירו בשמו: (א) לעת צאת המלכים. יש עת בשנה שדרך החיילות לצאת כשהארץ מלאה קמות והסוסים מוצאים תבואה בשדה לאכול: (ד) מטומאתה. מנדתה: שלח

רלבג

ואז יעזור הש"י כי הש"י לא יחדש המופתים רק במקומות ההכרחיים כמו שזכרנו פעמים רבות: (א) לעת צאת המלכים. הוא בימי החום שימצאו התבואות והעשבים בשדות והפירות באילנות כי אז ימצאו הבהמות לאכל ואנשי החיל: (ד) והיא מתקדשת מטומאתה. ר"ל שהיא היתה אז רוחצת להיות טהורה מטומאתה: ותאמר

פי' רבי ישעיה

(א) לעת צאת המלכים. מניסן ואילך שעברו ימות הגשמים וגם התבואה מצוי' בשדות למאכל הסוסים: וישחיתו את בני עמון. שהשחיתו כל נטיעותיהם מבחוץ.

ויאספו י"ב וסי' נמסר בסדר כי תשא: ויוצא י"ב חס' וסי' נמסר בסדר קרח: וישלמו ג' חסרים יו"ד בליש' בקריאה וסי' ויראו כל המלכים עבדי הדרעזר. וכל חפצו ישלם. גם אויביו ישלם אתו: וישחתו ז' חס' בליש' בקריאה וסי' פן תשחתון ועשיתם לכם פסל. כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון. וישחתו את בני עמון. אלהי הגוים אשר השחתו אבותי. כמעט קט ותשחת מהם. וגערתי לכם באכל. בפה חנף ישחת רעהו: לאשה ה' בקריאה וסימן לאשה מה זאת עשית. ואמר הכהן לאשה יתן ה' אותך. וידבר לאשה ותישר. וישלח דוד וידרש לאשה. וישאל המלך לאשה ותספר לו. וחד ולאשה עגל מרבק:

ת

ולדות אהרן ושובך. סוטה מב: ויהי לעת ערב. סנהדרין קז: וישלח דוד. שם: כלה זאת. שם סט: וישלח דוד מלאכים שם קז:

מצודת דוד

נתחזק: בעד עמנו. שלא ילכו בשבי: ובעד ערי וגו'. שלא יכבשום האויב: וה' הטוב וגו'. ר"ל ואם בכל התחזקות לא נועיל יעשה ה' הטוב בעיניו ונקבל באהבה: (טו) ויאספו יחד. בחשבם שברבת עם ינצחו הם: (יט) עבדי הדרעזר. ר"ל השרים למשמעתו: יא לתשובת השנה. ר"ל בעת תשובת השמש אל הנקודה ההיא בעולמה שהיתה בה בעת צאת המלכים בשנה העברה להלחם בישראל ולעזור לבני עמון כמ"ש למעלה: (ב) מעל הגג. ר"ל מעל הגג שהלך הוא בו ראה אשה רוחצת למטה: (ג) וידרש. שאל ודרש על האשה מי היא: (ד) מתקדשת. היתה טהורה מטומאתה

מטמאתה ותשב אל־ביתה: ה ותהר
האשה ותשלח ותגד לדוד ותאמר
הרה אנכי: ו וישלח דוד אל־יואב
שלח אלי את־אוריה החתי וישלח
יואב את־אוריה אל־דוד: ז ויבא
אוריה אליו וישאל דוד לשלום
יואב ולשלום העם ולשלום
המלחמה: ח ויאמר דוד לאוריה
רד לביתך ורחץ רגליך ויצא
אוריה מבית המלך ותצא אחריו
משאת המלך: ט וישכב אוריה פתח
בית המלך את כל־עבדי אדניו
ולא ירד אל־ביתו: י ויגדו לדוד
לאמר לא־ירד אוריה אל־ביתו
ויאמר דוד אל־אוריה הלוא מדרך
אתה בא מדוע לא־ירדת אל־ביתך:
יא ויאמר אוריה אל־דוד הארון וישראל
ויהודה ישבים בסכות ואדני יואב
ועבדי אדני על־פני השדה חנים ואני
אבוא אל־ביתי לאכל ולשתות
ולשכב עם־אשתי חיך וחי נפשך
אם־אעשה את־הדבר הזה: יב ויאמר
דוד אל־אוריה שב בזה גם־היום
ומחר אשלחך וישב אוריה בירושלם
ביום ההוא וממחרת: יג ויקרא־לו
דוד ויאכל לפניו וישת וישכרהו
ויצא בערב לשכב במשכבו עם־
עבדי אדניו ואל־ביתו לא ירד: יד ויהי
בבקר ויכתב דוד ספר אל־יואב
וישלח ביד אוריה: טו ויכתב בספר
לאמר הבו את־אוריה אל־מול פני
המלחמה החזקה ושבתם מאחריו
ונכה ומת: טז ויהי בשמור יואב אל־
העיר ויתן את־אוריה אל־המקום
אשר ידע כי אנשי־חיל שם: יז ויצאו
אנשי העיר וילחמו את־יואב ויפל
מן־העם מעבדי דוד וימת גם
אוריה החתי: יח וישלח יואב ויגד
לדוד את־כל־דברי המלחמה:

ג׳ ב׳ בפסוק ולטע׳ הגבי׳ · ל׳ פתח וחד ומשאת · ל׳ · ל״נ ג׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ וג׳ · ל׳ ומ״ל מ״ל נים׳ יחידי

ד מסובתה ותבת לביתה:
ה ועדיאת אתתא ושלחת
וחויאת לדוד ואמרת
מעדיא אנא: ו ושלח דוד
לות יואב שדר לי ית
אוריה חתאה ושדר יואב
ית אוריה חתאה לות דוד:
ז ואתא אוריה לותיה
ושאל ליה דוד לשלם יואב
ולשלם עמא ולשלם עבדי
קרבא: ח ואמר דוד
לאוריה חות לביתך ושטוף
רגלך ונפק אוריה מבית
מלכא ונפקת בתרוהי
סעודתא דמלכא:
ט ושכב אוריה בתרע
בית מלכא עם כל עבדי
רבוניה ולא נחת לביתיה:
י וחויאו לדוד למימר לא
נחת אוריה לביתיה ואמר
דוד לאוריה הלא מאורחא
את אתי מא דין לא
נחתתא לביתך: יא ואמר
אוריה לדוד ארונא וישראל
ויהודה יתבין במטלליא
ורבוני יואב ועבדי רבוני
על אפי ברא שרן ואנא
איעול לביתי למיכל
ולמשתי ולמשכב עם
אתתי חיך וחיי נפשך אם
אעביד ית פתגמא הדין:
יב ואמר דוד לאוריה תיב
הכא אף יומא דין ומחר
אשלחינך ויתיב אוריה
בירושלם ביומא ההוא
וביומא דבתרוהי: יג וקרא
ליה דוד ואכל קדמוהי
ושתי ורוייה ונפק ברמשא
למשכב בשויה עם עבדי
רבוניה ולביתיה לא נחת:
יד והוה בצפרא וכתב דוד
אגרתא לות יואב ושדר
ביד אוריה: טו וכתב
באגרתא למימר הבו ית
אוריה לקביל אפי קרבא תקיפא ותתובון מבתרוהי
ויתקטל וימות: טז והוה כד צר יואב על קרתא
ויהב ית אוריה לאתרא דידע ארי גברין גיברין
תמן: יז ונפקו אנשי קרתא ואגיחו קרבא עם יואב
ואתקטיל מעמא מעבדי דוד ומית אף אוריה חתאה: יח ושלח יואב
וחוי לדוד ית כל עסקי

רשי

(ו) שלח אלי את אוריה. שהיה מתכוין שישכב עם אשתו ויהא סבור שממנו היא מעוברת: (ח) משאת המלך. סעודתא דמלכא: (טו) ונכה ומת. כדי שתהא מגורשת למפרע ומלא שלא בא על אשת איש שכל היוצא למלחמה כותב גט לאשתו על תנאי אם ימות

רלבג

(ה) ותאמר הרה אנכי. יתכן שאחר המשגל נשאר רחמה בזולת לחות כי זה מורה על ההריון: (ח) ותצא אחריו משאת המלך. והוא מענין ארוחה כמו וישא משאות מאת פניו והפשר שיהיה מענין אבוקה ללותו בבואו אל ביתו ולהראות לו הדרך והנה חשב דוד לעשות הענין בדרך שיעלם חטאו מהאנשים שלא חטא וכראות דוד שלא יוכל על זה סבב שימות ביד בני עמון ולקחה אחר זה לו לאשה בדרך שלא יודע כי זנתה עמו בהיותה

מצודת דוד

מטומאת נדה כי טבלה עצמה: (ו) שלח אלי וגו׳. כי עמו היה במלחמה: (ז) ולשלום המלחמה. לשלום אנשי המלחמה: (ח) ורחץ רגליך. הוא כנוי לתשמיש המטה וכונתו היתה להעלים בדבר ויחשבו כי ממנו הרתה (ואף שכל היוצא למלחמות בית דוד היה כותב גט כריתות לאשתו מכל מקום הי׳ הדבר מכוער כי הדרך היה לנושאה טוב בבוא מן המלחמה והיתה שומרת עליו): משאת המלך. למען ייטב לבו ויבוא על אשתו: (ט) פתח. מול הפתח עם כל עבדי המלך: (י) הלא מדרך אתה בא. וא״כ אתה עיף ויגע: (יא) יושבים בסכות. במקום המלחמה: ועבדי אדוני. רצה לומר שאר עבדי המלך: חייך. הריני נשבע בחיי גופך וחיי נפשך: (יב) גם היום. כי חשב כאשר יאכל לפניו אז ייטיב לבו ביין וישכב עם אשתו: וממחרת. עד אשר שלחו: (יג) במשכבו. במקום ששכב בה אתמול וזהו עם עבדי אדוניו: (טו) אל מול. לפני המקום שלוחמים בו בחזקה ובגבורה. ושבתם מאחריו. לבל יעזרוהו ויהיה נכה מבני עמון וימות וכוונתו היתה לישאנה אח״ז למען יחשבו שהרתה אחר הנשואין: (טז) בשמור. בעת שמרו את העיר מסביב לבלי תת יוצא ובא: אנשי

רדק

איש ורבז״ל אמרו כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כתב לאשתו אם ימות במלחמ׳ לפיכך סבב דוד את מית׳ אוריה שתהא מגורש׳ למפרע: (ו) שלח אלי את אוריה. ודעתו כדי שישכב עם אשתו ויאמרו כי מבעלה היתה מעוברת: ולשלום המלחמה. הגבורים העושים המלחמה וכת״י עבדי קרבא: (ח) משאת המלך. כתרגומו סעודת׳ דמלכ׳ כמו וישא משא׳ מאת פניו אליה׳: (יא) חיך. חסר יו״ד הרבים: וחי נפשך. חייך בעולם הזה וחי נפשך בעולם הבא: (טז) בשמור יואב. בשמרו עת לבא עד העיר להלחם וכת״י כד צר ויכאו

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ט) וישכב אוריה פתח בית המלך. בחצר ביתו עם כל עבדי אדוניו השומרים בחצר המלך: (יא) הארון וישראל ויהודה יושבים בסוכות. אפשר שהיה משלח דוד הארון במלחמה שהעלה אותו בכבוד גדול. ויש לומר זהו ארון שבו שברי לוחות מונחים שהיה יוצא עמהם למלחמה תדיר:

ולשלום ג׳ וסי׳ ויבא אוריה אליו וישאל ב׳ בו. ולשלום הגבירה: וממחרת ג׳ בקריאה וסימ׳ ואם נדר או נדבה זבח קרבנו. ביום זבחכם יאכל וממחרת. שב בזה גם היום ומחר אשלחך: בשמור ג׳ מלאים בליש׳ יחידאין בקריאה וסי׳ ויהי בשמור יואב את העיר. לעולם אשמור לו חסדי. ותשמיר כל ארחתי. ובמסרה אחריתי מוסיף הארח עולם תשמור:

תולדות אהרן ולשלום המלחמה. עקידה שער עד: וישראל ויהודה. (שקלים מע סוטה סג): ואדוני יואב. שבת נו קדושין מג:

מצודת ציון

ר״ל מטהרת: (ח) משאת. מנת ארוחה וסעודה וכן וישא משאות מאת פניו (בראשית מ״ג): (יב) בזה. במקום הזה: (טו) הבו. הזמינו ותנו כמו הבי המטפחת (רות ג׳): (טז) אל העיר

יט ויצו את המלאך לאמר ככלותך את
כל דברי המלחמה לדבר אל המלך:
כ והיה אם תעלה חמת המלך ואמר
לך מדוע נגשתם אל העיר להלחם
הלוא ידעתם את אשר ירו מעל
החומה: כא מי הכה את אבימלך בן
ירבשת הלוא אשה השליכה עליו
פלח רכב מעל החומה וימת בתבץ
למה נגשתם אל החומה ואמרת גם
עבדך אוריה החתי מת: כב וילך
המלאך ויבא ויגד לדוד את כל
אשר שלחו יואב: כג ויאמר המלאך
אל דוד כי גברו עלינו האנשים
ויצאו אלינו השדה ונהיה עליהם
עד פתח השער: כד ויראו המוראים
אל עבדיך מעל החומה וימותו
מעבדי המלך וגם עבדך אוריה
החתי מת: כה ויאמר דוד אל המלאך
כה תאמר אל יואב אל ירע בעיניך
את הדבר הזה כי כזה וכזה תאכל
החרב החזק מלחמתך אל העיר
והרסה וחזקהו: כו ותשמע אשת
אוריה כי מת אוריה אישה ותספד
על בעלה: כז ויעבר האבל וישלח
דוד ויאספה אל ביתו ותהי לו
לאשה ותלד לו בן וירע הדבר אשר
עשה דוד בעיני יהוה:

יב א וישלח יהוה את נתן אל
דוד ויבא אליו ויאמר לו שני אנשים
היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד
ראש: ב לעשיר היה צאן ובקר הרבה
מאד: ג ולרש אין כל כי אם

ב׳ חד מ״ל וח׳ חסר וחד ככלות׳ מחט׳ · ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳. ג׳ · ב׳ דגשים · יתיר אלף יתיר אלף · ב׳ מ״ל ויפל על הנערים · ג׳ · ל׳. ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ב׳ גמר בת דבנים · ג׳ כתיב אלף · ל׳

קרבא: יט ופקיד ית אזגדא למימר כשיציותך ית כל עסקי קרבא למללא עם מלכא: כ ויהי אם ידלק רוגזא דמלכא ויימר לך מא דין אתקרבתון לקרתא לאגחא הלא ידעתון ית דירמון עליכון מן שורא: כא מן קטל ית אבימלך בר ירבשת הלא אתתא רמת עלוהי פלגות רכב רחיא מן שורא ומית בתבץ למא אתקרבתון לשורא ותימר אף עבדך אוריה חתאה מית: כב ואזל אזגדא ואתא וחוי לדוד ית כל דשלחיה יואב: כג ואמר אזגדא לדוד ארי תקיפו עלנא גבריא ונפקו לותנא לחקלא והוינא טרדין להון עד מעלנא דתרעא: כד ושדו קשתיא בעבדיך מן שורא ואתקטילו מעבדי מלכא ואף עבדך אוריה חתאה מית: כה ואמר דוד לאזגדא כדין תימר ליואב לא יבאש בעינך ית פתגמא הדין ארי כדין וכדין תקטול חרבא אתקיף קרבך על קרתא ופגרה ותקפהו: כו ושמעת אתת אוריה ארי מית אוריה בעלה וספדת על בעלה: כז ועבר אבלא ושלח דוד וכנשה לביתיה והות ליה לאתו וילידת ליה בר ובאיש פתגמא דעבד דוד קדם יי: א ושלח יי ית נתן לות דוד ואתא לותיה ואמר ליה תרין גברין הוו בקרתא חדא חד עתירא וחד מסכינא: ב לעתירא הוו עאן ותורין סגי לחדא: ג ולמסכינא לית כל מבעם

(כד) וירא המוראים. נכתב בשני נחים כמו כל הבאים וכפל האותיות לחזק כי הורו חצים ואבנים מאוד: (כה) כזה וכזה. הראשון בחולם, והשני סגול: וחזקהו. דוד אמר למלאך שיחזק יואב בדבריו: (א) שני אנשים. המשל הזה מבואר כי דוד הוא העשיר שהיו לו נשים רבות ואוריה הרש שלא היתה לו אלא אשתו זאת ומה שאמר אשר קנה כי אדם קונה את אשתו בקדושין ומה שאמר ותגדל עמו ועם בניו יחדו אמרו כי בנים היו לו מאשה אחרת שהיתה לו ומתה. והלך ואורח הוא הילך והלך ואורח אחד ורבותי״ל דרשוהו כן כי יצר הרע בתחילה הוא דומה להלך שעובר על איש ולא ילין עמו ואחר כך דומה לאורח שעבר על איש ולן עמו ואחר כך דומה לבעל הבית רוצה לומר שמושל על האיש ולפיכך קראו איש ויעשה לאיש הבא אליו ודוד לא הבין כי משל הוא ואמר כי בן מות הוא דרך גוזמא כי לא יתחייב אדם מיתה בעבור גזילה וגנבה אבל לפי שעשה דבר מכוער אמר כי בן מות הוא האיש העושה זאת ומה שאמר ואת הכבשה ישלם ארבעתים כפלים על משפטן כי גנב אחד משלם ארבע לאן תחת השה אבל זה שהוא עשיר וגנב הכבשה של הרש ראוי לקנוס אותו ושישלם כפלים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל

רשי

ימות במלחמה: (כא) ירובשת. הוא גדעון שעשה מריבה עם הבושת הוא הבעל: (כה) החזק מלחמתך אל העיר והרסה. עד כאן דברי השליחות: וחזקהו. דוד אמר למלאך וחזקהו ליואב בדברי תנחומין שלא ירך לבו:

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כא) בן ירובשת. הוא ירובעל וקראה הבעל בושת: (כה) וחזקהו. אמר דוד למלאך חזק יואב למלחמה שלא ירך:

ירו ו׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ אשר ירו מעל החומה. ויירו המוראים אל עבדיך. וירו הירים למלך יאשיהו. ויירם אלהי׳ חץ פתאם. פתאום. ירהו הירה זיקים: המוראים ד׳ בקריאה וסי׳ בספר אסדר חקת התורה: כזה וכזה ג׳ וסי׳ עשה לי מיכה: תאכל החרב. הנה אשת ירבעם: ראש ג׳ כתיב כן בקריאה וסים׳ אחד עשיר ואחד ראש. כבשת האיש הראש. ראש עשה כף רמיה:

מצודת ציון

העיר: את העיר: (כ) יורו. ישליכו כמו ירה בים (שמות טו): (כא) ירובשת. הוא ירובעל וכאשר בעל גם נקרא בשם בושת כנויי כוכבים ומזלות: פלח. כן נקרא אבן הרחים כמו כפלח תחתית (איוב מא): רכב. הוא האבן העליונה מהרחים כמו לא יחבול רחים ורכב (דברים כד): בתבץ. שם מקום: (כב) המלאך. השליח: (כד) ויורו המורים. ענין השלכה: (כה) כזה. כמו זה כמספר: והרסה. הוא נתיצה ושבירה: (כו) ויאספה. הכניסה כמו ואין איש מאסף אותי (שופטים יט): יב (א) ראש. עני ודל כמו ראש עושה כף רמיה (משלי י): (ג) אין כל. לא כלום: ואם.

מצודת דוד

אנשי חיל. מבני עמון: (כ) אל העיר. להתקרב מאד אל העיר: מעל החומה. ובקלות ימיתו את הנגשים אל העיר: (כא) הלוא אשה וגו׳. וא״כ נקל מאוד להרוג את כל הקרב אל החומה: ואמרת. לשכך חמתו תאמר גם עבדך וגו׳ ור״ל גם שהיה איש מלחמה מנעוריו וידע בכל זה ועכ״ז לא שת לבו לזאת א״כ מהנראה כי מן השמים נהיה הדבר וכונתו היתה להודיע שעשה מה שצוה לו בדבר אוריה ולהכתיר הדבר בפני השליח לא צוהו לאמרו מיד: (כג) כי גברו. כאשר גברו עלינו וגו׳ וסוף הדבר היה אשר נהיה אנחנו מתגברים עליהם לרדפם עד פתח השער: (כד) וירו המורים. בעת קרבנו אל החומה: וגם עבדך וגו׳. כי השליח חשב למס אמתין עד אשר יעלה חמת המלך ולומר לו אח״ז ממיתת אוריה הלא טוב לומר לו מיד ולא יעלה חמתו (ואף יואב השכיל את זאת אשר השליח יגיד לו מיד ולזה לא חשש פן לא תעלה חמת המלך ולא יודע לו ממיתת אוריה): (כה) אל ירע בעיניך. להכנים מורך בלב בעבור זה: כי כזה וכזה. כי דרך המלחמה היא שאוכלת בחרב ובהנה ובהנה וכאומר הלא מעטים מתו ודרך המלחמה היא שאף מן המנצחים נופלים הרבה: החזק מלחמתך. אחוז במלחמתך ואל ירך לבבך וידעתי כי תוכל לה והרסה: וחזקהו. להשליח אמר שהוא מעצמו יחזק את לב יואב: יב (א) שני אנשים. על כי רצה שדוד בעצמו יפסוק הדין על עצמו לזה אמר לו כאלו קובל לפניו על העול הנעשה בעיר ושהוא יעשה משפט וכשיפסוק הדין אז יאמר לו אתה האיש ואף כי הרבה בדברים שאין ענין לגם עם דבר

(ד) ויבא הלך. דימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו ואח״כ לאורח שנעשה אכסנאי ואח״כ לאיש שהוא בעל הבית: (ה) כי בן מות. הגוזל את העני כאלו נוטל את נפשו שנא׳ את נפש בעליו יקח (משלי א׳ י״ט): (ו) ישלם ארבעתים. כך אירע לו שלקה בארבעה בנים הילד ואמנון תמר ואבשלום: (ח) ואוסיפה. והייתי מוסיף לך: ואת נשי אדוניך. מיכל בת שאול:

על העני ראוי לקנסו שישלם ד׳ עוד וי״ת ארבעתים על חד ארבעין ומדרך הדקדוק ארבעתיי שמנה ובדברי רז״ל כי בעונש זה לקה בארבעה הילד ואמנון תמר ואבשלום: את בית אדוניך. כמו שכתבנו כי דוד זכה בנחלת שאול אחרי מות איש בשת: את נשי אדוניך. ענלה אשת שאול כמו שפירשנו ומיכל בת שאול ושתי הנשים של שאול היו האחת היא אמו והאחת בתו או נאמר כי גם רצפה פלגש שאול לקח דוד לאשה כדברי הדרש שכתבנו: ואם מעט. ואם מעט עשדת שלא חסאת אני הייתי מוסיף לך כבוד וגדולה כהנה וכהנה וכבר כתבנו דרש כהנה וכהנה למעלה: (ט) הכית בחרב. כאילו אתה הכיתו כיון שצוית את יואב לשומו במקום הסכנה: ואותו הרגת בחרב בני עמון. אחר שאמר הכית בחרב למה אמר ואותו הרגת בחרב בני עמון ר״ל שתי רעות עשית במיתתו שהרגתו בחרב בני עמון כלומר שהפלתו ביד שונאי ישראל ובדברי רז״ל אף על גב דבכל התורה כלה אין שליח לדבר עבירה כי בכל מקום השולח פטור והשליח חייב הכא שאני שהכתוב קראו הורג שנאמר ואותו הרגת והטע׳ לפי שהיה מלך ואין עובר על מצותו כאילו הוא הרגו וכן שאול שצוה להרוג נוב עיר הכהנים כאילו הוא הרגם ואף על גב שאין לאדם לעשות מצות מלך בזה הענין וכיוצא בו כמו שכתבנו למעלה כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומר רק אף על

3 כִּבְשָׂה אַחַת קְטַנָּה אֲשֶׁר קָנָה וַיְחַיֶּהָ
וַתִּגְדַּל עִמּוֹ וְעִם־בָּנָיו יַחְדָּו מִפִּתּוֹ
תֹאכַל וּמִכֹּסוֹ תִשְׁתֶּה וּבְחֵיקוֹ תִשְׁכָּב
וַתְּהִי־לוֹ כְּבַת: ד וַיָּבֹא הֵלֶךְ לְאִישׁ
הֶעָשִׁיר וַיַּחְמֹל לָקַחַת מִצֹּאנוֹ
וּמִבְּקָרוֹ לַעֲשׂוֹת לָאֹרֵחַ הַבָּא לוֹ וַיִּקַּח
אֶת־כִּבְשַׂת הָאִישׁ הָרָאשׁ וַיַּעֲשֶׂהָ
לָאִישׁ הַבָּא אֵלָיו: ה וַיִּחַר־אַף דָּוִד
בָּאִישׁ מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־נָתָן חַי־יְהוָה
כִּי בֶן־מָוֶת הָאִישׁ הָעֹשֶׂה זֹאת:
ו וְאֶת־הַכִּבְשָׂה יְשַׁלֵּם אַרְבַּעְתָּיִם עֵקֶב
אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְעַל אֲשֶׁר
לֹא־חָמָל:
ז וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל־דָּוִד אַתָּה הָאִישׁ כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָנֹכִי
מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל
וְאָנֹכִי הִצַּלְתִּיךָ מִיַּד שָׁאוּל:
ח וָאֶתְּנָה לְךָ אֶת־בֵּית אֲדֹנֶיךָ וְאֶת־
נְשֵׁי אֲדֹנֶיךָ בְּחֵיקֶךָ וָאֶתְּנָה לְךָ אֶת־
בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְאִם מְעָט
וְאֹסִפָה לְּךָ כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה: ט מַדּוּעַ
בָּזִיתָ ׀ אֶת־דְּבַר יְהוָה לַעֲשׂוֹת הָרַע
בְּעֵינָו אֵת אוּרִיָּה הַחִתִּי הִכִּיתָ בַחֶרֶב
וְאֶת־אִשְׁתּוֹ לָקַחְתָּ לְּךָ לְאִשָּׁה וְאֹתוֹ

ג׳ כליש׳ · ל׳ · ג׳. ב׳. ל׳ זקף קמץ · ב׳ הלך דגש אימון כתרי ניסנא · ל׳ · ג׳ כתיב א׳ ב׳ · נ״כ · ל׳ · ד׳ · ל׳ דסמיך למשיחה · ז׳ קמצין וכל אס״ף דכו׳ · ל׳ וחס׳ כסיפרא · ל׳ · בעיני ק׳

אֲלָהֵין אִמַּרְתָּא חֲדָא
זְעֵירָא דִזְבְנָא וְקַיְימָהּ וּרְבַת
עִמֵּיהּ וְעִם בְּנוֹהִי כַּחֲדָא
מִפִּתֵּיהּ אָכְלַת וּמִכּוֹסֵיהּ
שָׁתְיָא וּבְחֵיקֵיהּ שָׁכְבָא
וַהֲוַת לֵיהּ כִּבְרַתָּא: ד וַאֲתָא
אוֹרְחָא לְגַבְרָא עַתִּירָא וְחַס
לְמִסַּב מֵעָנֵיהּ וּמִתּוֹרֵיהּ
לְמֶעְבַּד לְאוֹרְחָא דַּאֲתָא
לֵיהּ וּנְסֵיב יָת אִמַּרְתָּא
דְגַבְרָא מִסְכֵּינָא וַעֲבְדַהּ
לְגַבְרָא דַּאֲתָא לְוָתֵיהּ:
ה וּתְקֵיף רוּגְזָא דְדָוִד
בְּגַבְרָא לַחֲדָא וַאֲמַר לְנָתָן
קַיָּם הוּא יְיָ אֲרֵי גְבַר חַיָּיב
קְטוֹל גַּבְרָא דַעֲבַד דָּא:
ו וְיָת אִמַּרְתָּא יְשַׁלֵּם עַל
חַד אַרְבְּעָא חֲלַף דַּעֲבַד יָת
פִּתְגָמָא הָדֵין וְעַל דְּלָא חָס:
ז וַאֲמַר נָתָן לְדָוִד אַתְּ
גַּבְרָא כְּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אֲנָא מְשַׁחְתָּךְ
לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל
וַאֲנָא שֵׁיזֵבְתָּךְ מִידָא
דְשָׁאוּל: ח וִיהָבִית לָךְ יָת
בֵּית רִבּוֹנָךְ וְיָת נְשֵׁי רִבּוֹנָךְ
בְּחֵיקָךְ וִיהָבִית לָךְ יָת בֵּית
יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וְאִם זְעֵיר
וְאוֹסִיף לָךְ כְּאִלֵּין וּכְאִלֵּין:
ט מָא דֵין בְּסַרְתָּא עַל
פִּתְגָמָא דַיְיָ לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ
קֳדָמוֹהִי יָת אוּרִיָּה חִתָּאָה קְטַלְתָּא בְּחַרְבָּא וְיָת אִתְּתֵיהּ נְסֵיבְתָּא לָךְ לְאִתּוּ

רלבג

בהיותה אשת אוריה. (ג) ויבא הלך לאיש העשיר. הוא הלך הוא אורח נקרא הלך מגד לכתו בדרכים ומפני זה ג״כ נקרא אורח ורבותינו ז״ל דקדקו מזה בענין יצר הרע כי מתחלה נראה כדל הולך לבקש די מחסורו כי ההלך והדל אחים ואחר כן ישוב והוא איש סוחר הולך בדרכים ואחר זה ישוב למדרגת אדון ולזה קראו בסוף הענין איש אמר ויעש לאיש הבא אליו: (ז) ויאמר נתן אל דוד אתה האיש. אמרו רבותינו ז״ל כי כמו ששפט דוד כן היה כמו שאמר תחת הכבשה ישלם ארבעתים כי הוא המית אוריה ומתו תחתיו ארבעה מבניו והם בן בת שבע אמנון ואבשלום ואדניה. והנראה בעיני כי על מה שאמר ישלם ארבעתים הוא שפטו הש״י שישכב איש עם הרבה מנשיו לעיני השמש והוא היה אבשלום שבא אל עשר פילגשי אביו אלא כי במה שאמר חי ה׳ כי בן מות האיש העושה זאת לא שפטו הש״י כפיו ולזה אמר לו נתן גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות ובעבור שנעזר בחרב שונאיו להרוג אוריה היה דינו שתמשול חרב שונאיו על ביתו ימים רבים מצורף אל זה מה שעשה כנגד השם ית׳ להשתדל בהריגתו כדי שיקח את אשתו לו לאשה ולפי שמאתו היתה ההתחלה בזאת העבירה גם הש״י רצה שתצמח רעה מביתו לשלם לו גמול עליה וכן היה כי

פי׳ רבי ישעיה

(ד) ויבוא הלך לאיש. לא תבעו אלא על גזל אשתו כי ספר כריתו׳ נתן לה בעלה כי כל היוצא למלחמת דוד ספר כריתות היה כותב לאשתו בלי תנאי פן ימות במלחמה ואין מי שיראה אותו ויכירהו ואפילו הכי כל אשה היתה מצפי׳ את בעלה ודוד גזלה ממנו ולקחה שאילו היתה אשת איש למה הבית עליו זה המשל ולא אמר לו דוד הבא על אשת איש מה דינו וגם אוריה אם שם אותו בפני המלחמה רשאי המלך להשים גבוריו בפני המלחמה ואינו נענש על הריגתם:

ויחיה ג׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ לגלות ערותה עליה. אשר קנה ויחיה. גמלתהו טוב ולא רע. אנ״ך: באיש ח׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר קדשים: ועל אשר ד׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ אנחנו פשטנו על נגב הכרתי. ואת הכבשה ישלם ארבעתים. וגם ביד יהוא בן חנני. ואקרא חרב על הארץ: מעט ז׳ זקפין קמצין בקריאה וסי׳ ונשארתם בִמתי מעט תחת. ואם מעט ואוסיפה לך כהנה. גם כי יתנו בגוים. זרעתם הרבה והבא מעט. פנה אל הרבה והנה מעט. וקצף גדול אני קוצף. רק הכהנים היו למעט דעזרא. וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוותהון קמצין:

ראולדות אהרן ויבא הלך. סוכה נב זוהר ואתמנן: ויקח. שם: כאיש העשה זאת. עקידה שער מז: ואת הכבשה. יומא כב: ואתנה לך. סנהדרין יח (סנהדרין כ יבמות ג): ואם מעט. שם כא: מדוע באת. שבת נו עקידה שער סג: ואותו הרגת. קדושין מג:

מצודת דוד

דוד. אולם כוונתו היתה להעלים ביותר לבל ירגיש דוד וישמור פיו מלפסוק הדין: (ג) ויחיה. היה מפרנסה במזון והיתה חביבה עליו עד שגדלה עמו בחדרו והוא מדרך מליצה והפלגה: (ה) ויחר אפו. כי חשב שאמת הדבר נעשתה התועבה הזאת: (ו) ארבעתים. כמ״ש וארבע צאן תחת השה (שמות כ״א): עקב וגו׳. לזה ישלם כדין התורה: ועל אשר לא חמל. ר״ל ולזה הוא בן מות על אשר לא חמל על רוב עניו ולכן חייב מיתה בחק משפט המלך: (ז) אתה האיש. אשר עשה כזאת: (ח) נשי אדוניך. מיכל בת שאול ובמדרש יש שגם נשא רצפה בת איה פילגש שאול: ואם מעט. ואם עדיין הממשלה והגדולה היא מעט בעיניך שאל ממני ואוסיף לך כהנה וכהנה ר״ל פעמים כמו שיש לך: (ט) מדוע בזית. ר״ל הלא גמלתיך הטובה ומדוע בזית את דבר ה׳: הכית. ר״ל צוית לסבב לו המיתה: בחרב בני עמון

מצודת ציון

ויחיה. ענין הספקת הצורך כמו למחיה שלחני (בראשית מה): (ד) הלך. ההולך בדרך: לאורח. הוא ההלך שאמר והוא האיש הבא אליו אשר יאמר וליופי המליצה אמר במלות שונות: (ו) עקב. בעבור כמו עקב תשמעון (דברים ז): (ח) כהנה. כמו שיש לך: מקום

הרגת בחרב בני עמון : י ועתה לא־
תסור חרב מביתך עד־עולם עקב
ל' וחס' כי בזתני ותקח את־אשת אוריה
החתי להיות לך לאשה :
יא כה | אמר יהוה הנני מקים
עליך רעה מביתך ולקחתי את־
כ"מ"ל בנבי' נשיך לעיניך ונתתי לרעיך ושכב
עם־נשיך לעיני השמש הזאת :
ל' בסי' ואיתן יב כי אתה עשית בסתר ואני אעשה
כ' באזניהם את־הדבר הזה נגד כל־ישראל ונגד
השמש : יג ויאמר דוד
פסקא בא"פ אל־נתן חטאתי ליהוה ויאמר נתן
כ' ואת עלתך אל־דוד גם־יהוה העביר חטאתך
כ'. ל' לא תמות : יד אפס כי־נאץ נאצת את־
כ' סיאורה איבי יהוה בדבר הזה גם הבן הילוד
לך מות ימות : טו וילך נתן אל־ביתו
ויגף יהוה את־הילד אשר ילדה
ל' וסחה אשת־אוריה לדוד ויאנש : טז ויבקש
ל' דוד את־האלהים בעד הנער ויצם
ל' דוד צום ובא ולן ושכב ארצה :
כ' ואין שני יז ויקמו זקני ביתו עליו להקימו מן־
ה' הארץ ולא אבה ולא־ברא אתם
כ' בטעם ר"פ בספרא לחם : יח ויהי ביום השביעי
וימת הילד ויראו עבדי דוד
להגיד לו | כי־מת הילד כי אמרו
הנה בהיות הילד חי דברנו אליו
ל' מ"ע ולא־שמע בקולנו ואיך נאמר

ויתיה קטלתא בחרבא דבני
עמון : י וכען לא תפסוק
חרבא מן אנש ביתך עד
עלמא חלף דאשטתני
ונסבתא ית אתת אוריה
חתאה למהוי לך לאתו :
יא כדנן אמר יי הא אנא
מקים עלך בישא מביתך
ואדבר ית נשך לעינך
ואתן לחברך וישכוב עם
נשך לעיני שמשא הדא :
יב ארי את עבדתא בסתרא
ואנא אעביד ית פתגמא
הדין קדם כל ישראל וקביל
שמשא : יג ואמר נתן לדוד
חבית קדם יי ואמר נתן
לדוד אף יי אעביר חובך לא
תמות : יד ברם ארי מפתח
פתחתא פומא דסנאי עמא
דיי בפתגמא הדין אף ברא
דאתיליד לך ממת ימות :
טו ואזל נתן לביתיה ותבר
יי ית רביא דילידת אתת
אוריה לדוד ואתען :
טז ובעא דוד רחמין מן קדם
יי על רביא וצם דוד צומא
ועל ובת ושכיב על ארעא :
יז וקמו סבי ביתיה עלוהי
לאקמותיה מן ארעא ולא
אבא ולא אכל עמהון
לחמא : יח והוה ביומא
שביעאה ומית רביא
ודחילו עבדי דוד לחואה
ליה ארי מית רביא ארי
אמרו כד הוה רביא קים מלילנא עמיה ולא קביל מננא ואיכדין נימר ליה

רדק

על פי כן אין כל אדם נזהר בזה ויודע לדרוש אבין ולקין לפיכך הפוגם על המלך : (יא) לעיניך. כי אפילו תדע לא יהיה בידך למנוע והרי הוא כאילו הוא לעיניך: לרעיך. כתיב ביו"ד והוא לשון יחיד והיו"ד למ"ד הפועל או פירוש לאחד מרעיך כלומר אחד מאוהביך ואין לאדם אוהב יותר מבנו או למי שירצה להיות כאילו רעך בשוה בדבר המלוכ' : עם נשיך. הם הפלגשים. לעיני השמש הזאת. בגלוי כי בגלוי נכנס אבשלום עמהן לאהל. יש לשאול איך גזר האל על אבשלום שיחטא' וישכב עם נשי אביו ואם לא חטא דוד לא היה חוטא אבשלום והנה נענש דוד בדבר חטא אבשלום יש לפרש כי האל לא גזר בפירוש על אבשלום ולא הזכירו בשם ואע"פ שידע האל כי אבשלום יהיה החוטא בעבור תאות נפשו לחטוא לא שהאל גזר עליו לחטוא ואם לא חטא דוד היה האל מונע נשי דוד מהמכשול על ידי עבר' אף על פי שאבשלום סופו לחטוא מפני תאות יצרו לא היה חוטא עם נשי אביו ועוד כי לא היה חטא גדול בזה כי פלגשי אביו היו ומפותת האב מותרת לבן אלא לפי שהיו פלגשי מלך אסורות לכל אדם וכ"ש כי לבנו מכוער הדבר ורבי' סעדיה ז"ל כתב כן כי אלה הדברים אשר ספר נתן לדוד על שני חלקים אחד מהם מעש' הבורא והוא הגברת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד ועל זה אמר הנני מקים עליך רעה והשני מעשה אבשלום בבחירתו והוא מה שכתב ושכב את נשיך ורצה בהקדמתו להודיע לדוד בחירת אבשלום להראות את לבו בזה : (יג) גם ה' העביר. גם לרבו' על וידויו כלומר כמו שאתה מתודה כן הוא גם כן קבל תשובתך והתודותיך : לא תמות. ואף על פי שאתה חייב מיתה האל קבל התודותיך ותשובותיך ולא תמות אתה כלומר לא תמות מות רשעים שיורד נפשך בגיהנם כמשפט שהוטאין אבל תענש בעולם הזה בעון הזה כי עונש שבעילה ושכב עם נשיך ובכלל זה המרד שמרד בו אבשלום כי לא יוכל שישכב עם נשיו אם לא מרד בו בתחלה ועונש ההריגה לא תסור חרב מביתך עד עולם ועוד זה הבן הילוד לך שנולד בעון מות ימות : (יד) נאץ. מקור בחירק וכמוהו אחר הלך את האבני' : את אויבי ה'. ר"ל מכנה את ה' ויונתן פרשו כמשמעו ארי מפתח פתחתא פימא דסנאי עמא ה' כלומר שנתת פתחון פה לשונאי ישראל שנעשה בישראל דבר רע כזה: (טו) וילך נתן אל ביתו. להודיע שנפרד ממנו תכף שאמר לו הנבואה ולא הלך לו כבוד להאריך ולשבת עמו כדי להראות כי כעס היה עליו או פי' תכף שהלך נתן אל ביתו ויגף ה' את הילד : ויאנש. חלה חולי כבד כמו אנושה מכתך ות"י ואטען : (טז) ויבקש דוד את האלהים. שהתפלל בעד הנער אעפ"י שהנביא אמר לו מות ימות התפלל בעדו כמו שא' הוא מי יודע וחנני ה' וחי הילד אע"פ שהיה עונש עונו הרי עונשו עונש

רשי

(יד) כי נאץ נאצת את אויבי. כנוי הוא זה דרך כבוד למעלה ויונתן תרגם ארי מיפתח פתהתא פומא דסנאי עמא דה'. (טו) ויאנש. לשון חולי : (טז) ובא ולן ושכב ארצה. ובא הבית ולן בלילה שוכב לארץ : (יז) ולא ברה. לשון אכילה כמו ואברה מידה לקמן

רלבג

כי מביתו צמחה רעת אמנון ואבשלום ושכב אבשלום את נשיו לעיני השמש : (יד) ויאנש. ר"ל שבא לו חולי אנוש וביום השביעי

פי' רבי' ישעיה

(טו) ויאנש. לשון חולי כמו מה אנושה מכתך : (יז) ולא ברה אתם לחם. כמו ואברה מידה ונתחלף הה"א באל"ף : (כ) ויסך. פועל כבד: (כא) בעבור הילד. שהיה חי והיה חולה למת ותבך ונצטערת על חליו ועל מיתתו איך מצטער :

בסתר ד' וסי' נמסר בסדר תשא : בקולנו ד' בליש ג' מ"ל וא' חסר וסי' נמסר בסדר חקת התורה :

תולדות אהרן שני מקים . ברכות ז סוטה יא זוהר ויקרא : גם ה' . ברכות ט זוהר עקב :

מצודת ציון

(יא) מקים. מעמיד : (יג) העביר. הסיר ומחל : (יד) אפס. הוא כענין רק כמו אפס קצהו (במדבר כג): נאץ נאצת. ענין כעס ובזיון כמו ויעשו נאצות גדולות (נחמיה ט) : (טו) ויגוף. היא מכת החולי : ויאנש. ענין כבדות החולי כמו אנושה מכותיה (מיכה א) : (יז) ברה. היא אכילה מועטת

מצודת ד

עמון. וכפולה חטאתך מאלו הרגתו בחרבך : (י) לא תסור חרב וגו'. ורבים מזרעך ימותו בחרב : בזתני. להתחלל שם שמים על ידך : (יא) מביתך. אחד מאנשי ביתך יעשה לך הרעה: לעיניך. על כי ידע מזה ולא היה לאל ידו למחות בדבר הרי היא כאלו נעשתה לעיניו : לרעיך. כי אבשלום היה אז מלך כמוהו ולרעהו יחשב : לעיני השמש. ר"ל בגלוי ובפרסום רב : (יב) בסתר. וחשבת שלא הגלה רעתך : ואני אעשה וגו'. אשלם הגמול בפרסום רב ובזה ידעו הכל מעשיך כי מהגמול ישכילו לדעת העון : (יג) חטאתי לה'. כאומר הנה על הריגת אוריה עונשי אמורה שלא תסור חרב מביתי אבל עון בת שבע הלא לה' חטאתי בזה והוא רחום יכפר עון : גם ה'. ר"ל לא תחשוב שגמול העונש האמור שזה הוא לעון הריגת אוריה לא כן הוא כי גמול הראוי הוא להיות נפש תחת נפש אבל רק על מקצת העון שלם ישלם וגם העביר מחטאתך וכפר מקצתה להיות לך נפשך לשלל ולא תמות : (יד) אפס וגו'. ר"ל אבל בדבר הזה דבת שבע חללת את השם וגרמת שאויבי ה' הרשעים ינאצו נאצות גדולות בלמדם ממך ולזה תקבל עליו גמול משלם וכן הבן הילוד ימות כי ראוי הוא לגמול המעשה : (טז) ובא ולן. בא מבית האלהים מאשר התפלל שם ולן כל הלילה מושכב בארץ : (יח) ביום השביעי. לימי חולי

מוגש גדול . באמרו לו ושכב עם נשיו ולא תסור חרב מביתך והתפלל לאל שיעביר ממנו עונש הילד : ובא ולן . ובא מבית ה' שהי' שם כל היום לשם ומתפלל כשבא לביתו לן בלא אכילה ושכב ארצה : (יז) ולא ברה אתם לחם . ולא אכל אפי' אכילה מועט' כי הבריה אכילה מועטת כמו ואברה מידה : (יח) ועשה רעה . יעשה רעה בגופו : (כ) ויקם דוד מהארץ . הרחיצה והסיכה וחלוף הבגדי' אסור לאבל בימי אבלו והיאך עשה אותם דוד יש לפרש כי קודם קבורה עשה כן שלא נתחייב עדיין באבילו' ובעבור שהיה רוצה לבא בית ה' להשתחוות ולהודו' על הרעה לכך על הרעה להודות את ה' ולקבל בשמחה כשם שהוא מברך על הטובה שנאמר חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה וכתיב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקראולא טכל לפרש כי הרחיצה והסיכה לא היתה ביום שמיתה אלא עד הלילה שאמר שאין חייב באבילות מן התורה אלא יום מיתה בלבד שהרי אומר ויקם מן הארץ וירחץ ויסך ויש לפרש עוד כי לא נתחייב דוד באבילו' מן התורה כי תוך שלשים יום ללידתו מת הילד והוא ספק נפל אם נולד לשמנה וזהו שאמר ויהי ביום השביעי וימת הילד פירוש שביעי ללידתו כי אם נפרש לחליו רחוק הוא שלם דוד שבעת ימים ושכב ארצה אלא שביעי ללידתו היה ולא היה חייב באבלו' אם לא היה יודע בו שכלן לו חדשיו לפיכך לא היה חייב באבילות וכששמע שמת הילד רחץ וסך ובא בית ה' כדי להודות ולהשתחוות ומה שתמהו עליו עבדיו והוא לא היה חייב באבלות תמהו על שלא נצטער ולא בכה כשאר בני אדם אלא שאל שישימו לו לחם ועשה הנאות גופו שנמנע מהם קודם שמת ומה שסמכו רז"ל שאבל אסור בתשמיש המטה מפסוק וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה שלא בא אליה אלא בעת תנחומין והוא אחר האבילות שמך בעלמא אבל היתה קבלה אצלם שהאבל אסור בתשמיש המטה ועשו הפסוק הזה סמך אבל הפי' הנכון כמו שכתבנו ופסוק ויהי ביום השביעי מחזק פירושינו כמו שכתבנו וכו ביום שמת הילד נחם דוד את אשתו שלא תצטער

(לקמן יג ו') : (כה) בעבור ה'. אשר אהבו : (כו) את עיר

רלב"ג

השביעי מת . (כד) ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה' . ראוי שיתבאר לך מזה שדוד לא חטא למפרע בענין אשת איש אחר שמת בעלה כי ההולך למלחמת בית דוד גם כריתות כותב לאשתו ואחר שמת במלחמה נתבאר הענין למפרע שלא היתה אשת אוריה כשבא עליה דוד שאם לא היה הענין כן איך לא נזהו השי"ת ע"י נביאו שיעזבה והאשה המזנה אסורה לבעל ואסורה לבועל כמו שנתבאר בענין סוטה ואיך אהב השי"ת את הילד ורצה שתהיה ממנו הממלכה אבל על כל פנים ראוי שנאמין כי לא חטא דוד בבעילת בת שבע אחר שכבר נהרג בדבר המלחמה והנה נולי

פי' רבי ישעיה

(כה) בעבור ה' . פירוש בעבו' ה' אשר אהבו :

אֵלָיו מֵת הַיֶּלֶד וְעָשָׂה רָעָה׃
יט וַיַּרְא דָּוִד כִּי עֲבָדָיו מִתְלַחֲשִׁים וַיָּבֶן דָּוִד כִּי מֵת הַיָּלֶד וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־עֲבָדָיו הֲמֵת הַיֶּלֶד וַיֹּאמְרוּ מֵת׃ ג' ד'
כ וַיָּקָם דָּוִד מֵהָאָרֶץ וַיִּרְחַץ וַיָּסֶךְ וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָו וַיָּבֹא בֵית־יְהוָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיָּבֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁאַל וַיָּשִׂימוּ לוֹ לֶחֶם וַיֹּאכַל׃ שמלותיו ק' ג'
כא וַיֹּאמְרוּ עֲבָדָיו אֵלָיו מָה הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתָה בַּעֲבוּר הַיֶּלֶד חַי צַמְתָּ וַתֵּבְךְּ וְכַאֲשֶׁר מֵת הַיֶּלֶד קַמְתָּ וַתֹּאכַל לָחֶם׃ ח' מ"ל
כב וַיֹּאמֶר בְּעוֹד הַיֶּלֶד חַי צַמְתִּי וָאֶבְכֶּה כִּי אָמַרְתִּי מִי יוֹדֵעַ יְחָנַּנִי יְהוָה וְחַי הַיָּלֶד׃ ג' וחנני ק'
כג וְעַתָּה מֵת לָמָּה זֶּה אֲנִי צָם הַאוּכַל לַהֲשִׁיבוֹ עוֹד אֲנִי הֹלֵךְ אֵלָיו וְהוּא לֹא־יָשׁוּב אֵלָי׃ ב' ואסי' ב' ואתמסרידכר
כד וַיְנַחֵם דָּוִד אֵת בַּת־שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַיהוָה אֲהֵבוֹ׃ ותקרא ק' ד'
כה וַיִּשְׁלַח בְּיַד נָתָן הַנָּבִיא וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יְדִידְיָהּ בַּעֲבוּר יְהוָה׃ ג'
כו וַיִּלָּחֶם יוֹאָב בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן

מִית רַבְיָא וְיַעְבֵּד בִּישָׁא׃
יט וַחֲזָא דָוִד אֲרֵי עַבְדוֹהִי מִלַּחֲשִׁין וּסְבַר דָּוִד אֲרֵי מִית רַבְיָא וַאֲמַר דָּוִד לְעַבְדוֹהִי הֲמִית רַבְיָא וַאֲמָרוּ מִית׃
כ וְקָם דָּוִד מִן אַרְעָא וּמְשַׁח וְשַׁף וְשַׁנִּי כְּסוּתֵיהּ וְעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּסְגִיד וַאֲתָא לְבֵיתֵיהּ וּשְׁאֵיל וְשַׁוִּיאוּ לֵיהּ לַחְמָא וַאֲכַל׃
כא וַאֲמָרוּ עַבְדוֹהִי לֵיהּ מָה פִּתְגָמָא הָדֵין דַּעֲבַדְתָּא עַד דְּרַבְיָא קַיָּם צַמְתָּא וּבְכֵית וְכַד מִית רַבְיָא קַמְתָּא וַאֲכַלְתְּ לַחְמָא׃
כב וַאֲמַר עַד דְּרַבְיָא קַיָּם צָמֵית וּבְכֵיתִי אֲרֵי אֲמָרִית מַן יְדַע דִּלְמָא יִתְרְחֵים עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ וְיֵחֵי רַבְיָא׃
כג וּכְעַן מִית לְמָא דְנָן אֲנָא צָאֵים הַאֵיכוּל לַאֲתָבוּתֵיהּ עוֹד אֲנָא אֵיזֵיל לְוָתֵיהּ וְהוּא לָא תָאֵב לְוָתִי׃
כד וְנַחֵים דָּוִד יָת בַּת שֶׁבַע אִתְּתֵיהּ וְעַל לְוָתַהּ וּשְׁכֵיב עִמַּהּ וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יָת שְׁמֵיהּ שְׁלֹמֹה וַיְיָ רַחֲמֵיהּ׃
כה וּשְׁלַח בְּיַד נָתָן נְבִיָּא וּקְרָא יָת שְׁמֵיהּ יְדִידְיָה בְּדִיל יְיָ׃
כו וְאַגִּיחַ קְרָבָא יוֹאָב בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וּכְבַשׁ

תולדות אהרן למה והנך . עקדה שער כו ועט : וינחם דוד מ"ק טו : וישלח ביד נתן . סנהדרין סט מנחות כג :

מהארץ ה' בקריא' וסי' ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל . וימאן ויאמר . ויקם דוד מהארץ . מהארץ עד מעל הפתח כי משלשות הנה דיחזקאל : ויסך ד' רפין וסי' נמסר בסדר פקודי : אהבו ד' וסי' נמסר בסדר ויגש :

ולא תבכה על הילד ומה שהוצרך לומר ויבא אליה להודיע כי זה הבן האחר שילדה היה של קיימא ולכן האל היה בו אחר שדוד עשה תשובה ונחם על חטאו וזהו שאומר וה' אהבו לא כמו הראשון שמתו לפי שנולד בעון והמיתו ויש להעמיד דברי רבותינו ז"ל שאמרו כי דוד נהג אבילות על הילד אך לפירוש שפירשנו ויהי ביום השביעי ז' ללידתו כי דוד ידע בילד שכלו לו חדשיו שהרי אומר וישכב עמה ותשב אל ביתה נראה כי לא שכב עמה אלא אותו הפעם ובאותה ביאה נתעברה כמו שכתוב ותהר האשה ומאותו יום מנה לו חדשיו : (כא) בעבור הילד החי . ת"י כמו בעוד עד דרביא קיים ויש לפרשו כמשמעו בעבור הילד כשהיה חי צמת : (כב) וחנני . כתב ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד ר"ל צומי ובכיתי לא היה אלא דרך תפילה כמו שמתפלל אדם על החולה אבל אחר שמת למה אצום עליו וכי אתפלל על מת שיחיה וגם הילד איננו כדאי לבכות עליו אחר שמת כמו שבוכין על המתים כי קטן הוא לא בן דעת שיבכה אדם על אבידתו כי הנה דוד בכה על אמנון ועל אבשלום ולא היתה בכייתו להשיב אלא דרך צער ואבל : (כד) את בת שבע אשתו . עתה אמר אשתו כי כבר מת אוריה אבל מתחלה אמר אשר ילדה אשת אוריה לדוד כי אשת אוריה היתה עד שמת ומצאתי ספר אחר כתיב אשו וקרי אשתו וחפשתי בספרים מדוייקים ולא מצאתי כן וסמכתי על המסרה שמצאתי שאומר במסורה י"א מילין קורין הי"ו ולא כתיב ומלבד זה אנו מוצאין אותם ואם כדברי הספר הזה הם י"ב ויהיה טעם הכתיב אשו כי כמו אש היתה לו כמו שאמר הכתוב היחתה איש אש בחקו וגו' כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה : ויבא אליה וישכב עמה . הכפל להודיע כי לא נתעברה בביאה ראשונה . ובדרש ויבא אליה בא אליה בטענה כי היתה נמנע' מלהזקק לו אמרה לו הילד מת מפני העון אפי' יהיה לי בן של קיימא ממך יבוזו אחיו אותו מפני שבאתי אליך בעון מתחלה אמר לה דוד האל מחל לי העון והבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי האל על יד הנביא ונשבע לה וזהו שאמרה לו בת שבע הלא אתה אדוני המלך

מצודת דוד

או לימי לידתו : כי מת . אשר מת : ולא שמע . בעבור גודל התוגה : ועשה רעה . ר"ל יחבל בעצמו : (כ) ויחלף שמלותיו . כי שכב ארצה והיו מעופרים בעפר הארץ : וישתחו . לברך על הרעה כמשפט התורה : וישאל . שאל בעבור האוכל וישימו וגו' : (כא) בעבור הילד חי . ר"ל בעבור הילד כשהיה עדיין חי צמת וגו' : (כב) מי יודע . אם כבר נגזרה עליו המיתה ואולי עדיין לא וחנני ה' וחי הילד : (כג) אליו ר"ל אל הקבר בעת אמות : (כד) וינחם . על מיתת הילד . שלמה וה' אהבו . ר"ל קראה אותו בשתי השמות שם שלמה להורות כי שלום יהיה בימיו וה' אהבו כמשמעו : (כה) וישלח . אבל ה' שלח ביד נתן ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה' ור"ל מה שקרא"ה היא שמו בעבור אהבת ה' וה' אהבו קרא הוא שמו בעבור אהבת

מצודת ציון

כמו להברות את דוד (לעיל ג) : (יט) מתלחשים . מדברים בלחש ובהסתר : ויבן . מלשון הבנה : (כ) ויסך . משח בשמן : ויחלף . ענין תמורה : (כג) האוכל . מלשון יכולת : (כה) ידידיה ר"ל

רד"ק

המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי : ויקרא את שמו שלמה . כן כתיב וקרי ותקרא הכתוב אומר כי הקב"ה קרא אותו שלמה כמו שאמר בדברי הימים שאמר עליו דוד ויהי עלי דבר ה' וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו לפיכך אמר וה' אהבו כמו שאמר הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב

וקרי ותקרא בת שבע קראה שמו שלמה כמו שאמר לה דוד בשם הנביא ומעם וישלח ביד נתן הנביא למעלה ממנו למה קראה שמו שלמה כי כן שלח האל ביד הנביא וכמו ויין וישלח זו הן אתה קלפת ונחטא למה קלפת בעבור כי חטאנו ומה שאמר ויקרא את שמו ידידיה דוד קרא שמו ידידיה מעצמו לפי שאמר לו הנביא כי ה' אהבו : (כו) עיר המלוכה . עיר שהמלך יושב בה והיא נקראת עיר המים בבאות' העיר היו המים ולא בשאר העיר שהיה יושב בה העם ועיר המים זאת היתה בגד העיר האחרת לא בתוכה וכבש יואב תחלה עיר המים והאחרת נוחה להכבש אלא שלא רצה ללכדה לכבוד דוד : (ל) עטרת מלכם . מלך בני עמון : ותהי על ראש דוד . תלויה היתה למעלה מראשותיו בשעה שהיה יושב על הכסא כי איך היה סובל אותה ומשקלה ככר זהב ובדברי רבותינו ז"ל כי אבן יקרה שהיתה בה שוה ככר זהב ועוד אמרו אבן שואבת היתה והיתה מעמידה אותו באויר ויש לפרש עוד כי לא היתה על ראשו תמיד אלא פעמים היתה על ראשו ויכול לסובלה זמן מועט שהיתה על ראשו . ורבותינו ז"ל פי' עטר' מלכם כמו מלכום שקוץ בני עמון ועטרת אותו שקוץ היתה ומה שאמר ותהי על ראש דוד והיא אסורה בהנאה אמרו כי אתי הגתי בטלה ותימה הוא מה הצריכם לומר כי אתי הגתי היה גוי אם מפני שקראו גתי הנה עובד אדום הגתי היה לוי וקראו גתי לפי שהתגורר בגת וכן אתי ישראל היה אלא שהיה מתגורר בגת ורבים מישראל עמו כמו שאומר כשבא אל דוד כשהיה בורח מפני אבשלום וכל הגתים שש מאות איש ויתכן לומר כי כל אלו היו פלשתים שהיו באים לעזור אל דוד ועוד שאמר וכל הטף אשר אתו בודאי מישראל היו כלם אלא שהיו מתגוררי' בגת קודם שלקחה דוד מיד פלשתי' או אחר שלקחה ואם מפני שאמר לו דוד כי נכרי אתה ר"ל נכרי מארץ אחרת לפי שהי' גר בגת כמו שאמר לו תמול בואך והיום אניעך כי מה טעם שאמר לו שוב עם המלך כי גוי אתה וכמוהו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה כלומר מארץ נכריה ואחרת כי לא היתה נכריה כי כבר נתגיירה כמו שאמרה עמך עמי אלהיך אלהי ועוד אפי' לדברי האומרי' כי העטרה היתה עבודת גלולי' וכי חסר היה דוד מלבטל' יאמר לאחד מבני עמו מארץ הגוים שהיה מושל עליהם שיבטלנה ואם לא ירצה יכריחנו כי עובד גילולים מבטל עבודת גלולים אפילו על כרחו אם כן למה הוצרכו לומר כי אתי היה גוי ואיך עמד עם דוד כמה שני' ולא נתגייר וזהו דבר תימה וי"ת עטרת מלכם כפשוטו כלילא דמלכיהון : (לא) וישם במגרה . ת"י ומסר יתהון במסרין מענין אם יתגדל המשור על מניפו וכן כתב בדברי הימים וישם במגרה ופי' וישם שם מספסים במגרה : ובחריצי הברזל . לוה שיספסו אותם בהם והמגרה הוא המשור : ובחריצי הברזל , כמו מורג חרוץ : ומגזרות הברזל . הם הגרזנים שבוקעין בהם העצים : והעביר אותם במלבן . ר"ל שרפם במקום ששורפים שם הלבנים וכתוב במלכן בכ"ף ר"ל במקום המולך באש שהיו מעבירין בני עמון בניהם למולך כי מלכום שקוץ בני עמון והוא המולך ומלכם ומלכן אחד כי המ"ם והנו"ן יבואו זה במקום זה כמו כמהן כמהם מוף ונוף וי"ת והעביר אותם במלבן וגרר יתהון בשוקיא רוצה לומר שגררם בחוצות שהם מחופין בלבנים : לכל ערי בני עמון . לכל אנשי ערי בני עמון כלומ' לכל הערים שלכד מבני עמון כן עשה לאנשיהם זה המשפט : (א) אחות יפה ושמה תמר . תמר בת יפת תואר היתה כמו שאמרו

רשי

עיר המלוכה . שני חיזוקי חומה היו בה חיצונה ופנימית עיר החיצונה עיר מלוכה והפנימית למגדל ולחוזק : (ל) את עטרת מלכם . תועבת בני עמון מלכם שמו לשון מולך : ותהי על ראש דוד . אתי הגתי בטלה : (לא) מגרה וחריצים ומגזרות . כמין פלירה פיה שקורין לימ"א מיני יסורים הם : מגרה . הכין פגום פגימות הרבה תכופות זו לזו : חריצים . הוא מורג חרוץ מלא חריצים כמין סיירה פיה שקורין לימ"א : במלבן . בפיה חוצות וכן תרגם יונתן וגרר יתהון בשוקיא : (א) ולאבשלום אחות יפה . שהיתה

כ' וַיִּלְכֹּד אֶת־עִיר הַמְּלוּכָה׃
כז וַיִּשְׁלַח יוֹאָב מַלְאָכִים אֶל־דָּוִד וַיֹּאמֶר נִלְחַמְתִּי בְרַבָּה גַּם־לָכַדְתִּי
ס'. כ' אֶת־עִיר הַמָּיִם׃ כח וְעַתָּה אֱסֹף אֶת־יֶתֶר
י"ז הָעָם וַחֲנֵה עַל־הָעִיר וְלָכְדָהּ פֶּן־
אֶלְכֹּד אֲנִי אֶת־הָעִיר וְנִקְרָא שְׁמִי
ד' עָלֶיהָ׃ כט וַיֶּאֱסֹף דָּוִד אֶת־כָּל־הָעָם
וַיֵּלֶךְ רַבָּתָה וַיִּלָּחֶם בָּהּ וַיִּלְכְּדָהּ׃
כ' מטעי' ל וַיִּקַּח אֶת־עֲטֶרֶת־מַלְכָּם מֵעַל רֹאשׁוֹ
וּמִשְׁקָלָהּ כִּכַּר זָהָב וְאֶבֶן יְקָרָה
וַתְּהִי עַל־רֹאשׁ דָּוִד וּשְׁלַל הָעִיר
י"ב הוֹצִיא הַרְבֵּה מְאֹד׃ לא וְאֶת־הָעָם
אֲשֶׁר־בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשֶׂם בַּמְּגֵרָה
ג' וּבַחֲרִצֵי הַבַּרְזֶל וּבְמַגְזְרֹת הַבַּרְזֶל
במלבן ק' וְהֶעֱבִיר אוֹתָם בַּמַּלְכֵּן וְכֵן יַעֲשֶׂה
לְכֹל עָרֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיָּשָׁב דָּוִד וְכָל־
הָעָם יְרוּשָׁלָ‍ִם׃
ל' יג א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וּלְאַבְשָׁלוֹם בֶּן־דָּוִד
ג' ומ"ל. כ' אָחוֹת יָפָה וּשְׁמָהּ תָּמָר וַיֶּאֱהָבֶהָ

ואת העם י"ב בקריאה וסי' נמסר בסדר שלח לך : במלכן ג' מלין כתבן כ"ף וקרי בי"ת וסי' במלכן ואת העם אשר בה הוציא. ויבן את מזבח ה'. יכין העז איש רשע בפניו •

תרגום

יַת קִרְיַת מַלְכוּתָא׃ כו וּשְׁלַח יוֹאָב אִזְגַּדִּין לְוָת דָּוִד וַאֲמַר אַגִּיחִית קְרָבָא בְּרַבָּה וְאַף כְּבַשִׁית יַת קִרְיַת מַלְכוּתָא׃ כח וּכְעַן כְּנוֹשׁ יַת שְׁאָר עַמָּא וּשְׁרֵי עַל קַרְתָּא וּכְבֻשַׁהּ דִּלְמָא אֶכְבּוֹשׁ אֲנָא יַת קַרְתָּא וְיִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלַהּ׃ כט וּכְנַשׁ דָּוִד יַת כָּל עַמָּא וַאֲזַל לְרַבַּת וְאַגִּיחַ קְרָבָא בַהּ וּכְבַשְׁהָא׃ ל וּנְסִיב יַת כְּלִילָא דְמַלְכֵּהוֹן מֵעַל רֵישֵׁיהּ וּמַתְקְלַהּ כִּכְּרָא דְדַהֲבָא וּבַהּ אֶבֶן טָבָא וַהֲוָה עַל רֵישָׁא דְדָוִד וַעֲדַת קַרְתָּא אַפֵּיק סַגִּי לַחֲדָא׃ לא וְיַת עַמָּא דְבַהּ אַפֵּיק וּמְסַר יַתְהוֹן בִּמְסָרִין וּבְמוֹרִיגֵי פַרְזְלָא וּבְמַגְזְרֵי פַרְזְלָא וּגְרַר יַתְהוֹן בְּשׁוּקַיָּא וְכֵן עֲבַד לְכָל קִירְוֵי בְנֵי עַמּוֹן וְתָב דָּוִד וְכָל עַמָּא לִירוּשְׁלֶם׃ א וַהֲוָה בָתַר כֵּן וּלְאַבְשָׁלוֹם בַּר דָּוִד אַחְתָא שַׁפִּירְתָּא וּשְׁמַהּ תָּמָר

תולדות אהרן ויקח את עטרת ע"ג כד :

רלבג

לולי מהר דוד הנה היתה לו בת שבע לאשה אחר שאנחנו רואים שהכבר רצה הש"י שתהיה ממנה הממלכה אשר . השבע השם שתהיה לדוד ולזה אמרו רז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה : (לא) וישם במגרה ובחריצי הברזל וגו'.. ר"ל ששם העם אשר בה בזה המשפט היש בו אכזריות מה שלא יפלא והנה היה רצונו בזה שייראו שאר האומות מלהלחם בישראל והנה המגרה הוא כלי ברזל מלא פגימות בהם הוא חותך מה שיחתוך שיג"ה בלע"ז וחריצי הברזל הם כלי ברזל גדולים שדשין בהם התבואה וכן מגזרות הברזל גם הן כלי ברזל גדולים יחתכו בהם האבנים ויש באלו הדברים מן האכזריות יותר מהסריגה בחרב פיפיות : והעביר אותם במלבן . ר"ל שהעביר אותם באש התנור ששורפים שם הלבנים כי הוא נקרא מלבן על

פי' רבי' ישעיה

(כו) וילכד את עיר המלוכה . היא הקריה הבצורה של עיר : (כז) לכדתי את עיר המים . שמשם היו מסתפקין מים וככר הם יכולי' להתפש : (לא) והעביר אותם במלבן . תרגם וגרר יתהון בשוקי' . ויש לומר מלבן קורא מקום טיט שלוקחים ממנו טיט ללבנים שמהכם על פני טיט חוצות : (א) אחות יפה . בת אמו היתה :

מצודת ציון

ר"ל אהוב לה' כי ידיד היא ענין אהבה : (כח) וחנה . מלשון חניה : (לא) במגרה . כלי מלא פגימות עשוים לכרות העצים ועל כי דרכה לכרות בגרירה קרויה מגרה וכן מגוררות במגרה (מ"א ז) : ובחריצי הברזל . כלי ברזל מלאה חריצים עשוים לדוש בה כמ"ש כי לא בחרוץ יודש קצח (ישעיה כח): ובמגזרות. הם הגרזנים שמבקעים בהם העצים והוא מתהפך כמו כבש כשב : במלבן .

מצודת דוד

ה' ידידיה : (כו) עיר המלוכה . מקום היכל מלך הסמוך לרבה ואליה תחשב : (כז) עיר המים . היא עיר המלוכה והיתה מספקת מים לבני רבה : (כח) על העיר . היא רבה : פן אלכוד אני . כי היה קרוב הדבר הואיל ולכד את המים ור"ל כשאלכוד אני פן יקרא שמי עלי ודוגמתו פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ונומר (דברים ח') ומשפטו כשתאכל ושבעת פן יהיה רם לבבך : ונקרא שמי עליה . לאמר יואב כבשה ומוב בעיני שמך יקרא עליה להיות לכבוד ולפאר : (ל) ואבן יקרה . ובה אבן יקרה : ותהי על ראש דוד . למעלה מראשו היתה תלויה כשהוא יושב על הכסא כי איך סבל על ראשו משא של ככר : (לא) וישם במגרה. שם משפטם לניסרם במגרה וגו' : והעביר . מהם העביר במלבן ר"ל בכבשן ששורפים בו הלבנים : יג (א) אחות . מן האב ומן האם כי מעכה בת מלך גשור היתה יפת תואר

שהיתה בת אמו : (ב) להתחלות . עד שנחלה : כי בתולה היא . נטועה בבית ואינה יוצאת לחוץ לפיכך ויפלא בעיני אמנון וגו' נכסה ונעלם ממנו מה תואנה יכול לבקש וישכב עמה כמו כי יפלא ממך (דברים י"ז ח') ארי יתכסי ממך : (ג) איש . חכם להשעה : (ד) דל . כחוש כמו דלות ורעות תואר (בראשית מ"א י"ט) : (ה) את הבריה . את הסעודה : (ח) ותלבב . ותחלוש סולת מורבכת במים רותחין תחל' ואח"כ בשמן : (ט) את המשרת. תרגום של מחבת מסריתא : כי

שאמרו רבותינו ז"ל והראיה כי לא ימנעני ממך והיתה אחות אבשלום מאמו כי מעכה אמו של אבשלום לקחה דוד במלחמה ושכב עמה קודם שנתגיירה כי התורה התירה זה כנגד יצר הרע כמו שכתוב וראית בשביה אשת יפת תואר וגו' ואינה מותרת לו קודם שנתגיירה אלא ביאה ראשונה בלבד ואח"כ אם תרצה להתגייר יקחנה לאשה ומעכה נתעברה מדוד בביאה ראשונה בעודה נכרית לפיכך היתה מותרת תמר לאמנון אף על פי שהיתה בת דוד כיון שבגיותה נתעברה מעכה ממנה ונתגיירה מעכה אחר כן ונשאה דוד לאשה וילדה לו אבשלום ומה שאמר אמנון תבא נא תמר אחותי לפי שהיתה בת דוד קראה אחותי : (ב) להתחלות . עד שהיה נראה חולה מרוב חשקו בה : כי בתולה היא . לפיכך חשק בה חשק יותר חזק וי"מ כי הוא טעם למלת ויפלא בעיני אמנון אע"פ שהוא עשה באחרונה כלומר נפלא בעיניו הדבר היאך יוכל לשכב עמה כי לא היתה יוצאה מביתה כי היא בתולה ודרך הבתולות בישראל להיות נטועות בבית ולא תצאנה החולה ויונדב היה חכם ובעל תחבולות ויעץ אמנון תחבולה שתבא לפניו ואמרו ויונדב איש חכם מאד חכם להרע ולרשעה : (ד) דל . חלוש וכחוש ורע פנים ומה שאמר בבקר בבקר כי בלילה היתה מחשבתו עליה והיה ער בעבור' ובבקר היו לו פנים רעים : (ה) והתחל . הראה עצמך חולה : ותברני . ותאכילני : הבריה . המאכל : (ו) ותלבב לעיני שתי לביבות . תרגומו ותחלוט לעיני תרתין חליטתא והחלוט ידוע בדברי רבותינו ז"ל שחולטין הבצק במים רותחין מאד: (ח) ותקח את הבצק ותלוש . אמר הבצק על שם סופו כי הקמח אחר שנלוש יקרא בצק וכן וטחני קמח וכן אפיתי על גחליו לחם : ותקח את המשרת ותצק לפניו . המשרת היא המחבת

אַמְנוֹן בֶּן־דָּוִד׃ ב וַיֵּצֶר לְאַמְנוֹן
לְהִתְחַלּוֹת בַּעֲבוּר תָּמָר אֲחֹתוֹ כִּי
בְתוּלָה הִיא וַיִּפָּלֵא בְּעֵינֵי אַמְנוֹן
לַעֲשׂוֹת לָהּ מְאוּמָה׃ ג וּלְאַמְנוֹן רֵעַ
וּשְׁמוֹ יוֹנָדָב בֶּן־שִׁמְעָה אֲחִי דָוִד
וְיוֹנָדָב אִישׁ חָכָם מְאֹד׃ ד וַיֹּאמֶר לוֹ
מַדּוּעַ אַתָּה כָּכָה דַּל בֶּן־הַמֶּלֶךְ בַּבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר הֲלוֹא תַּגִּיד לִי וַיֹּאמֶר לוֹ
אַמְנוֹן אֶת־תָּמָר אֲחוֹת אַבְשָׁלֹם אָחִי
אֲנִי אֹהֵב׃ ה וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוֹנָדָב שְׁכַב
עַל־מִשְׁכָּבְךָ וְהִתְחָל וּבָא אָבִיךָ
לִרְאוֹתֶךָ וְאָמַרְתָּ אֵלָיו תָּבֹא נָא תָמָר
אֲחוֹתִי וְתַבְרֵנִי לֶחֶם וְעָשְׂתָה לְעֵינַי
אֶת־הַבִּרְיָה לְמַעַן אֲשֶׁר אֶרְאֶה
וְאָכַלְתִּי מִיָּדָהּ׃ ו וַיִּשְׁכַּב אַמְנוֹן
וַיִּתְחָל וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ לִרְאֹתוֹ וַיֹּאמֶר
אַמְנוֹן אֶל־הַמֶּלֶךְ תָּבוֹא־נָא תָּמָר
אֲחֹתִי וּתְלַבֵּב לְעֵינַי שְׁתֵּי לְבִבוֹת
וְאֶבְרֶה מִיָּדָהּ׃ ז וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶל־
תָּמָר הַבַּיְתָה לֵאמֹר לְכִי נָא בֵּית
אַמְנוֹן אָחִיךְ וַעֲשִׂי־לוֹ הַבִּרְיָה׃
ח וַתֵּלֶךְ תָּמָר בֵּית אַמְנוֹן אָחִיהָ וְהוּא
שֹׁכֵב וַתִּקַּח אֶת־הַבָּצֵק וַתָּלוֹשׁ וַתְּלַבֵּב
לְעֵינָיו וַתְּבַשֵּׁל אֶת־הַלְּבִבוֹת׃ ט וַתִּקַּח
אֶת־הַמַּשְׂרֵת וַתִּצֹק לְפָנָיו וַיְמָאֵן

ג' ל' ל' ל' כל סיפר' יונדב כמ"א י"ב פתחין בלים' . ז' בטעם י"ד חס' ל' כסי' וכל שאר קרי' דכוו' כמ"ג ל' ג' חס' בנבי' ל' ג' ג"מ"ל ובטני' ל' מלרע. וחס' ותלש ק' ל' מלעיל ל'

וְרַחֲמַהּ אַמְנוֹן בַּר דָּוִד׃
ב וְעָקַת לְאַמְנוֹן לְאִתְמַרְעָא
בְּדִיל תָּמָר אֲחָתֵיהּ אֲרֵי
בְתוּלְתָּא הִיא וַהֲוָה מְכַסָּא
בְּעֵינֵי אַמְנוֹן לְמֶעְבַּד לַהּ
מִדַּעַם׃ ג וּלְאַמְנוֹן
שׁוֹשְׁבִינָא וּשְׁמֵיהּ יוֹנָדָב
בַּר שִׁמְעָה אֲחוּהִי דְדָוִד
וְיוֹנָדָב גְּבַר חַכִּים לַחֲדָא׃
ד וַאֲמַר לֵיהּ מָה דֵין אַתְּ
כְּדֵין חֲשׁוֹךְ בַּר מַלְכָּא
בִּצְפַר בִּצְפַר הֲלָא תְחַוֵּי
לִי וַאֲמַר לֵיהּ אַמְנוֹן יָת
תָּמָר אֲחָתֵיהּ דְאַבְשָׁלוֹם
אֲחִי אֲנָא רָחֵם׃ ה וַאֲמַר
לֵיהּ יְהוֹנָדָב שְׁכַב עַל
שׁוּוָךְ וְאִתְמָרַע וְיֵיתֵי אֲבוּךְ
לְמֶחֱזָךְ וְתֵימַר לֵיהּ תֵּיתֵי
כְּעַן תָּמָר אֲחָתִי וְתֵיכְלִינַנִי
לַחְמָא וְתַעְבֵּיד לְעֵינַי יָת
סְעוּדְתָא בְּדִיל דְּאֶחֱזֵי וְאֵיכוֹל
מִן יְדַהּ׃ ו וּשְׁכִיב אַמְנוֹן
וְאִתְמְרַע וַאֲתָא מַלְכָּא
לְמֶחֱזְיֵהּ וַאֲמַר אַמְנוֹן
לְמַלְכָּא תֵּיתֵי כְּעַן תָּמָר
אֲחָתִי וְתַחֲלוֹט לְעֵינַי
תַּרְתֵּין חֲלִיטָתָא וְאֵיכוֹל מִן
יְדַהּ׃ ז וּשְׁלַח דָּוִד לְוָת
תָּמָר לְבֵיתָא לְמֵימַר אֱזִילִי
כְּעַן לְבֵית אַמְנוֹן אֲחוּךְ
וַעֲבִידִי לֵיהּ סְעוּדְתָא׃
ח וַאֲזַלַת תָּמָר בֵּית אַמְנוֹן
אֲחוּהָא וְהוּא שְׁכִיב וּנְסֵיבַת יָת לֵישָׁא וְלָשַׁת וַחֲלָטַת לְעֵינוֹהִי וּבַשִּׁילַת יָת
חֲלִיטָתָא׃ ט וּנְסֵיבַת יָת מַסְרֵיתָא וַאֲרֵיקַת קֳדָמוֹהִי וְלָא אֲבָה לְמֵיכַל וַאֲמַר

רלבג

על שם הלבנים: (ג) ויונדב איש חכם מאד . ר"ל למצוא תחבולות לעשות רע והנה השיאהו לעשות מה שהיה קשה בעיניו עשייתו אך כאשר ראה שהסכימה עלת יונדב בזה התיר לעצמו עשייתו : (ו) ותלבב לעיני שתי לביבות . הוא מעשה מרחשת קושפי"ל בלע"ז : ואברה. ו' נ"ל : (ז) הבריה. המאכל : (ח) ותבשל את הלביבות . בשלה אותן בשמן באלפס והנה אמר בשול גם על הצלי אמר ויבשלו את הפסח : (ט) המשרת . אלפס : ותצוק לפניו . שפכה לפניו הלביבות עם השמן בכלי אשר הביאה בו לפניו את הבריה והנה

אחות ג' בקריאה וסי' אחות יפה ושמה תמר . הוי אחי והוי אחות . אחות לנו קטנה ושדים : ויצר ג' וסי' יעקב ואשתבע לאמנון . ופי' נמסר בסדר וישלח : כל סיפרא יונדב במ"א וסי' ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך . וכל קריאה דכו' במ"ג : אחותי ג' מלאים וסי' תבא נא תמר אחותי . באי שכבי עמי . ועתה אחותי החרישי . תלתיהון גבי תמר ואמנון :

תולדות אהרן ולאמנון רע . סנהדרין כא : מדוע . נדרים מ סנהדרין שם : ויאמר לו יהונדב . סנהדרין שם : ועשתה לעיני. שם : ותקח את המשרת. שם :

פי' רבי' ישעיה

(ב) להתחלות . לשון חולי ובא כבד הדגוש : ויפלא בעיני אמנון לעשות לה מאומה . בעבור שהיתה בתולה ואין דרך הבתולות לצאת בחוץ היה נפלא איך יוכל לה . וזה שקורא אחותו לאו דווקא אחותו אלא מפני שהיתה אחות אבשלום קורא אותה אחותו שאם היתה אחותו ממש היאך היתה אומרת לו דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך . ויש אומרים בת יפת תואר היתה ונתעברה מדוד בעודה נכרית קודם שנתגיירה והיתה מותרת לו שספחה ולדה כמוה : דל בן המלך . כחוש כמו דלות ורע' תואר :

מצודת דוד

תואר ולקחה דוד במלחמה ובא עליה קודם שנתגיירה ונתעברה וילדה את תמר ואת אבשלום ילדה אחר שנתגיירה : (ב) ויצר לאמנון . היה מיצר ודואג עד שהיה נראה כחולה מרוב חשקו בה : אחותי . מן האב : כי בתולה היא . ומדרך הבתולות לשבת בבית ולזה היה מהנמנע בעיני אמנון לעשות לה מאומה ולמלאות תאותו ולכן נעצב הרבה : (ג) איש חכם מאד . חכם להרע : (ד) בבקר בבקר . בכל בוקר נראה פניך דל ונחוש כאלו בלילה לא שכב לבך : אחות אבשלום . כאומר הלא היא לבד אחות אבשלום ומן האם אבל לא תחשב לאחות מן האב לא לי ולא לו על כי נתעברה אמה ממנה בגיותה ולא תחשב לאבי לבת ומותרת הוא לי ואני אוהב אותה ובזה אני חושב בלילה ונגזלה שנתי : (ה) והתחל . עשה עצמך כחולה : ותברני לחם . היא תאכיל אותי כי תעשה את המאכל לעיני וכשאראה בתיקונו אהיה תאב להמאכל ואכלתי מידה ולאומר וכאשר תבוא לביתך עשה כאשר תמצא ידך : (ו) ותלבב לעיני . תעשה לפני שתי לביבות : (ח) ותבשל . עוד פעם על המחבת

מצודת ציון

מלשון לבנים : יג (ב) ויצר . מל' צרה ודאגה : להתחלות . מל' חולי : ויפלא . ענין מכוסה ומניעה וכן כי יפלא ממך דבר (דברים יז) : מאומה . שום דבר : (ג) רע . חבר ואוהב : (ד) דל . כחוש ורזה כמו דלות ורעות (בראשית מא) : (ה) והתחל . מלשון חולי : לראותך . לבקר אותך כמו לראות את דוד (ש"א יט) : ותברני הבריה . ענין אכילה מועטת כמו ולא ברה אתם (לעיל יב) : (ו) ותלבב לביבות . ת"י ותחלוט חליטתא כדרז"ל חלוט של בעלי בתים (פסחים ו) והמה נקראים ע"ש המעשה שחולטין אותם ברותחין : ואברה . ואוכל מעט : (ח) הבצק . העיסה ואמר כן ע"ש סופו כי אחר הלישה נקרא בצק וכן אפיתי על גחליו לחם (ישעיה מד) : ותלבב . והלטה : (ט) המשרת . תרגום של מחבת היא מסריתא : ותצוק . מלשון יציקה : מעלי . מאצלי :

תענני

רדק

המחבת וכן תרגום מחבת משריתא והמשרת היא שבשלה בה הלביבות ולקחה המשרת ויצקה לפניו בקערה ובדברי רז"ל שעשתה לו מיני טגן והוא שמטגנים הבצק במחבת עם השמן: (טו) וישנאה אמנון. זאת השנאה היתה סבה מאת השם כדי להגדיל החרפה בשלחו אותה מביתו ויהיה אבשלום יותר שונא אותו עד מות עד שחשב להרגו וזה המעשה היה עונש דוד על מעשה בת שבע ואוריה שבעונש הסוא נעשית בביתו זמה הבאה לידי חרב לקיים מה שאמר לו הנביא לא תסור חרב מביתך וכן בדבר אבשלום זמה וחרב הכל מדה כנגד מדה. ובדרש מה היה השנאה הזאת נימה קשרה לו בשעת בעילה ועשאתו כרות שפכה: אל אודות. אל יהיה זה הדבר לשלחני כי גדולה הרעה הזאת וחרפה ובזיון יותר מהאחרת שעשית עמי כי אותה בסתר וזאת בגלוי וי"ת אל על: (יח) מעילים. ת"י כרדוטין והמעיל הזה עשוי כתכונת הכתונת כי כן אמר ועליה כתונת פסים לא כמו המעיל הכתוב בתורה והיה זה המלבוש ידוע ביניהם ויונתן שתרגם כרדוטין כך תרגום אפוד בד כרדוט דבוץ:

הלוך

רשי

(יג) כי לא ימנעני ממך. שמותרת אני לך לפי שנתעברה בי אמי כשהיא נכרית יפת תואר שלקחה דוד במלחמה ונני שיש לו בן או בת מן שפחה אינו בנו לכל דבר: (טו) וישנאה אמנון. אמרו רבותינו נימא נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה: (טז) אל אודות. אל יעשה אודות הרעה הזאת של שילוח הגדולה מן האחרת שעשית עמי ועניתני: ועוד תוסיף רעה ממנה לשלחני

לֶאֱכוֹל וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן הוֹצִיאוּ כָל־
אִישׁ מֵעָלַי וַיֵּצְאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָיו׃
י וַיֹּאמֶר אַמְנוֹן אֶל־תָּמָר הָבִיאִי הַבִּרְיָה
הַחֶדֶר וְאֶבְרֶה מִיָּדֵךְ וַתִּקַּח תָּמָר אֶת־
הַלְּבִבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂתָה וַתָּבֵא לְאַמְנוֹן
אָחִיהָ הֶחָדְרָה׃ יא וַתַּגֵּשׁ אֵלָיו לֶאֱכֹל
וַיַּחֲזֶק־בָּהּ וַיֹּאמֶר לָהּ בּוֹאִי שִׁכְבִי
עִמִּי אֲחוֹתִי׃ יב וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אָחִי אַל־
תְּעַנֵּנִי כִּי לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בְּיִשְׂרָאֵל
אַל־תַּעֲשֵׂה אֶת־הַנְּבָלָה הַזֹּאת׃ יג וַאֲנִי
אָנָה אוֹלִיךְ אֶת־חֶרְפָּתִי וְאַתָּה תִּהְיֶה
כְּאַחַד הַנְּבָלִים בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה דַּבֶּר־
נָא אֶל־הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא יִמְנָעֵנִי מִמֶּךָּ׃
יד וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלָהּ וַיֶּחֱזַק
מִמֶּנָּה וַיְעַנֶּהָ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ׃ טו וַיִּשְׂנָאֶהָ
אַמְנוֹן שִׂנְאָה גְּדוֹלָה מְאֹד כִּי גְדוֹלָה
הַשִּׂנְאָה אֲשֶׁר שְׂנֵאָהּ מֵאַהֲבָה אֲשֶׁר
אֲהֵבָהּ וַיֹּאמֶר־לָהּ אַמְנוֹן קוּמִי
לֵכִי׃ טז וַתֹּאמֶר לוֹ אַל־אוֹדֹת הָרָעָה
הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת מֵאַחֶרֶת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ
עִמִּי לְשַׁלְּחֵנִי וְלֹא אָבָה לִשְׁמֹעַ לָהּ׃
יז וַיִּקְרָא אֶת־נַעֲרוֹ מְשָׁרְתוֹ וַיֹּאמֶר
שִׁלְחוּ־נָא אֶת־זֹאת מֵעָלַי הַחוּצָה
וּנְעֹל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃ יח וְעָלֶיהָ כְּתֹנֶת
פַּסִּים כִּי כֵן תִּלְבַּשְׁןָ בְנוֹת־הַמֶּלֶךְ
הַבְּתוּלֹת מְעִילִים וַיֹּצֵא אוֹתָהּ
מְשָׁרְתוֹ הַחוּץ וְנָעַל הַדֶּלֶת אַחֲרֶיהָ׃

אַמְנוֹן אַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ
מֵעִילָוַי וְאַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ
מֵעִילוֹהִי׃ י וַאֲמַר אַמְנוֹן
לְתָמָר אֲעִילִי סְעוּדְתָא
לְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא
וְאֵיכוּל מִן יְדִיךְ וּנְסִיבַת
תָּמָר יָת חֲלִיטְתָא דַעֲבַדַת
וְאַעֵילַת לְאַמְנוֹן אֲחוּהָא
לְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא׃
יא וְקָרִיבַת לֵיהּ לְמֵיכַל
וְאַתְקֵיף בַּהּ וַאֲמַר לַהּ עוּלִי
שְׁכִיבִי עִמִּי אֲחָתִי׃
יב וַאֲמַרַת לֵיהּ אֲחִי בְּבָעוּ
לָא תְעַנֵּנִי אֲרֵי לָא מִתְעֲבֵד
כֵּן בְּיִשְׂרָאֵל לָא תַעְבֵּד יָת
קְלָנָא הָדֵין׃ יג וַאֲנָא לְאָן
אוֹבֵיל יָת חִסּוּדִי וְאַתְּ תְּהֵי
כְּחַד מִן שַׁטְיָא בְּיִשְׂרָאֵל
וּכְעַן מַלֵּיל כְּעַן עִם מַלְכָּא
אֲרֵי לָא יְמַנְעִינַנִי מִנָּךְ׃
יד וְלָא אֲבָה לְקַבָּלָא מִנַּהּ
וּתְקֵיף מִנַּהּ וְעַנְיַהּ וּשְׁכֵיב
עִמַּהּ׃ טו וּסְנָאַהּ אַמְנוֹן
סִנְאֲתָא רַבְּתָא לַחֲדָא אֲרֵי
סַגִּיאָה סִנְאֲתָא דִּי סְנָאַהּ
מֵרַחֲמָתָא דִּרְחִימַהּ וַאֲמַר
לַהּ אַמְנוֹן קוּמִי אֱזֵילִי׃
טז וַאֲמַרַת לֵיהּ עַל עֵיסַק
בִּישְׁתָא רַבְּתָא הָדָא
מֵאוּחֲרַנְתָּא דַעֲבַדְתָּא עִמִּי
אַתְּ אָמַר לְשַׁלָּחוּתִי וְלָא
אֲבָה לְקַבָּלָא מִנַּהּ׃ יז וּקְרָא
יָת עוּלֵימֵיהּ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ
וַאֲמַר שַׁלְּחוּ כְעַן יָת דָּא
מִלְוָתִי לְבָרָא וְאַגֵיף דַּשָּׁא בַּתְרָהָא׃ יח וַעֲלַהּ כִּתּוּנָא דְפַסֵּי אֲרֵי כֵן לָבְשָׁן בְּנַת
מַלְכָּא בְּתוּלָתָא כַּרְדוּטִין וְאַפֵּק יָתַהּ מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ לְבָרָא וְאַגֵיף דַּשָּׁא בַּתְרָהָא׃

ג׳ · ב׳ תכות סופ׳ · ס׳ קמץ · כ׳ אל אשתי · ב׳ · ג׳ מ״ל · ג׳ ומ״ל · ל״ב · ד׳. י״ב · כ׳ ונכרותם · י״ב · ל׳ · ט״ז · כ׳. כ׳ חד ר״פ וחד ס״פ את בתי נתתי · ל׳ · כ׳ ועגדך · ל׳.ג׳ כת כ כן · ל׳ · ל׳. ל׳. כ׳ ועשו לו · י״ג. כ׳ מ״ל כסיפרה · ויעבול אותם

תולדות אהרן דבר נא. שם: וישנאה אמנון. שם:

רלבג

וסנה עשתה זה לפניו בעבור שכבר דקדק אמנון שתלבב לעיניו את הלביבות והנה השתדל אמנון להביאה החדר כדי שיוכל להשיג שם מבוקשו ממנה פן יהיה לבוז אם ישמע בחוץ קולה בענותו אותה: (יב) כי לא יעשה כן בישראל. לא אמרה משום שאין ראוי לשכב עם אחותו משום גלוי ערוה שאם היה זה כן איך יודה לו המלך אך אמרה שלא יעשה כן בישראל לבא על אשה דרך זנות אם לא יהיה דרך אישו' ומזה יתבאר שלא היתה תמר אחותו על דרך האמת ולזה אמרו רז"ל שתמר היתה בת יפת תואר שנבעלה בגיותה ונתעברה מדוד אחר כן נתגיירה ונשאה דוד ולפי שאמה לא היתה גיור' בעת שנתעברה ממנה הנה לא היתה הבת בת דוד כי אין הבן הבא לישראל מן השפחה קרוי בן לישראל הסוא ולזה אמר בפרשת ואלה המשפטים בבנים שיולדו לישראל מן השפחה כנענית אשר הם עבדים כמוה לא ישראלים: (טו) וישנאה אמנון שנאה גדולה. ידמה שנתעלמה כפי יכלתה לחלוק על רצונו ואולי הכאיבה אותו בזה ההתעלמות שהיה ביניהם או אמרה לו דברי חרפות ולזה שנאה כי כבר אמרה לו ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל או אולי אמרה לו דברים יותר קשים מאלו. והנה מרוב השנאה שלחה אמנון מביתו דרך בוז למדנו מזה שגדר השנאה הוא שלא ידבר עמו למרע ועד טוב ולפי שאמרו והוא שונא לו מתמול שלשום למדנו שאם לא דבר עמו שלשה ימים איש גולה: (יח) כתנת פסים. לבוש מלבעים מתחלפים היה דרך

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יד) ולא אבה לשמוע בקולה. שיקחנה לאשה שלא היה חפץ בה כי אם לשכב עמה למלאו׳ תאותו: (טו) וישנאה אמנון. פירוש לאחר שמילא תאותו שנאה שלא יאמר לו המלך קח אותה לאשה: (טז) ותאמר לו אל אודות. דכמי׳ יש בו ופירושו כמו על אודות שדבר׳ לו על אודות הרעה הגדולה הזאת יותר מן האחרות אשר עשית עמדי שתרצה לשלחני שהיתה רוצה שישאנה לאשה: ותשב תמר ושוממה. הו״ו יתר:

עשתה ה׳ קמצין בקריאה וסי׳ ותתן את המטעמים ואת הלחם. ותקח את הלביבות ותלבב. ואת כל אלה ידי עשתה. זכר את ושתי ואת אשר עשתה. אף לא הביאה אסתר המלכה: וישנאה ב׳ חד ר״פ וחד ס״פ וסי׳ את בתי נתתי לאיש הזה. וישנאה אמנון: ועליה ג׳ וסי׳ ועליה כתנת פסים. ועליה למרום שובה.

מצודת ציון

(יב) תענני. מלשון עינוי: הנבלה. דבר גנאי וכעור: (יג) אנה. להיכן: הנבלים. הפחותים והשפלים: (טז) אודות. עסק: (יז) ונעול. סגור כמנעול: (יח) פסים. מרוקמת בזהב פס יד

מצודת דוד

בשמן: (ט) ותצוק. יצקה על הקערה הלביבות עם השמן: (י) החדר. לחדר משכבו: ותבא. את הלביבות: (יא) ותגש. הגישה אליו את הלביבות לאכול: אל אחי. אל תעשה כזאת אתה אחי: אל תענני. אל תאנס אותי: כי לא יעשה וגו׳. לאנס את הבתולות ולזה לא תעשה גם אתה את הנבלה הזאת: (יג) ואני וגו׳. עם שיהיה באונס מ״מ לחרפה תחשב לי ואנה אוליכה להסתירה מבני אדם: ואתה. ואף אתה תהיה נחשב כאחד הנבלים: ועתה. הואיל ותחפוץ בי דבר נא וגו׳ כי לא ימנעני מלהיות לך לאשה: (יד) ויחזק. נתגבר עליה ואנסה: (טו) וישנאה. אולי גדפתו בדברים ומה׳ היתה זאת לגלות חרפתו בקהל רב: כי גדולה וכו׳. השנאה היתה בערכה יותר גדולה מערך האהבה הקדומה: קומי לכי. ולא רצה שתשב עוד זמן מה בביתו: (טז) אל אודות הרעה וגו׳. ר״ל אל תעשה עסק הרעה הגדולה הזאת אשר היא יותר גדולה מהאחרת: אשר עשית. ר״ל ומה היא הרעה הגדולה ואמרה אשר אתה עושה עמי לגרשני מביתך פי מעתה חפלה להנשא לו לכסות קלונה: (יח) כי כן תלבשנה. כן היה מנהג מלבושיהן: מעילים. היא כתונת פסים

יט ותקח תמר אפר על־ראשה וכתנת
הפסים אשר עליה קרעה ותשם
ידה על־ראשה ותלך הלוך וזעקה׃
כ ויאמר אליה אבשלום אחיה
האמינון אחיך היה עמך ועתה
אחותי החרישי אחיך הוא אל־
תשיתי את־לבך לדבר הזה ותשב
תמר ושממה בית אבשלום
אחיה׃ כא והמלך דוד שמע את כל־
הדברים האלה ויחר לו מאד׃
כב ולא־דבר אבשלום עם־אמנון למרע
ועד־טוב כי־שנא אבשלום את־
אמנון על־דבר אשר ענה את תמר
אחתו׃ כג ויהי לשנתים
ימים ויהיו גזזים לאבשלום בבעל
חצור אשר עם־אפרים ויקרא
אבשלום לכל־בני המלך׃ כד ויבא
אבשלום אל־המלך ויאמר הנה־נא
גזזים לעבדך ילך־נא המלך ועבדיו
עם־עבדך׃ כה ויאמר המלך אל־
אבשלום אל־בני אל־נא נלך כלנו
ולא נכבד עליך ויפרץ־בו ולא־אבה
ללכת ויברכהו׃ כו ויאמר אבשלום
ולא ילך־נא אתנו אמנון אחי ויאמר
לו המלך למה ילך עמך׃ כז ויפרץ־בו
אבשלום וישלח אתו את־אמנון
ואת כל־בני המלך׃ כח ויצו אבשלום
את־נעריו לאמר ראו נא כטוב לב־
אמנון ביין ואמרתי אליכם הכו את־
אמנון והמתם אתו אל־תיראו הלוא
כי אנכי צויתי אתכם חזקו והיו לבני־
חיל׃ כט ויעשו נערי אבשלום לאמנון
אשר צוה אבשלום ויקמו | כל־בני

יט ונסיבת תמר קטמא על רישה וכתונא דפסי דעלה בזעת ושויאת ידה על רישה ואזלת מיזל וצוחת׃ כ ואמר לה אבשלום אחוהא האמינון אחוך הוה עמך וכען אחתי שתוקי אחוך הוא לא תשוין ית לבך לפתגמא הדין ויתיבת תמר וצדיא בית אבשלום אחוהא׃ כא ומלכא דויד שמע ית כל פתגמיא האלין ותקיף ליה לחדא׃ כב ולא מליל אבשלום עם אמנון למביש ועד טב ארי סני אבשלום ית אמנון על עיסק דעני ית תמר אחתיה׃ כג והוה לזמן תרתין שנין והוו גזזין לאבשלום במישר חצור עם בית אפרים וזמין אבשלום לכל בני מלכא׃ כד ואתא אבשלום לות מלכא ואמר הא כען גזזין לעבדך ייזיל כען מלכא ועבדוהי עם עבדך׃ כה ואמר מלכא לאבשלום לא ברי לא כען ניזיל כלנא ולא נתקיף עלך ואתקיף ביה ולא אבה למיזל וברכיה׃ כו ואמר אבשלום ולא ייזיל כען עמנא אמנון אחי ואמר ליה מלכא למא ייזיל עמך׃ כז ואתקיף ביה אבשלום ושלח עמיה ית אמנון וית כל בני מלכא׃ כח ופקד אבשלום ית עולימוהי למימר חזו כען כד ישפר לבא דאמנון בחמרא ואימר לכון קטולו ית אמנון ותקטלון יתיה לא תדחלון הלא ארי אנא פקדית יתכון אתקיפו והוו לגברין גברין׃ כט ועבדו עולימי אבשלום לאמנון כמא דפקד אבשלום וקמו כל בני

רשי

לשלוחי : (כג) ויהיו גוזזים . ודרכם היה לעשות משתה בגזוז צאנם : (כו) ולא ילך נא אתנו . ואם לא יכול אתה ללכת ילך נא עמנו אמנון :

על

רלבג

דרך משל כשיעור פסת יד מאצבע אחד וכן תמשך להיות מאצבעים רבים : (כ) עתה אחותי החרישי אחיך הוא . ר״ל ואין ראוי לפרסם גנותו : ותשב תמר שוממה בית אבשלום אחיה . ידמה כי לבשתה ולדאגתה היתה שם בלי חברה כמעט אמרו כל שעריה שוממים כי רבים בני שוממה : (כב) כי שנא אבשלום את אמנון . למדנו מזה כי כבר תוסר השנאה כשיעמוד האדם לדבר עם רעהו מפני השנאה למרע ועד טוב : (כד) הנה נא גוזזים לעבדך . כשהיו להם גוזזים היו שמחים על הטובה כמו ששלח דוד לנבל כי על יום טוב באנו . והנה היה מתחבולת אבשלום ששאל מהמלך שילך הוא ועבדיו עמו לשמוח ולאכול ולשתות עמו כי ידע כי זה דבר בלתי ראוי שיתרצה בו המלך גם עשה זה כדי שיתרצה דוד לשלוח אמנון עמו ולא יתן את לבו אל דבר אמנון השנאה הראויה בין אבשלום ובין אמנון על דבר תמר אחותו והנה

היה

ועליה יכרעון אהרין : ותשב י״ב בקריאה וסי׳ ותלך ותשב לה מנגד הרחק ב׳ בפסוק. ורחל לקחה את התרפים. ויאמר יהודה אל תמר כלתו שבי . ותסר בגדי אלמנותה מעליה. ותשב באיתן קשתו . ואת רחב הזונה . ויאמר לה אלקנה אישה עשי . ויאמר לה אבשלום אחיה. ותבא בת שבע אל המלך . ותדבק בנערות בעז ללקט . ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם : כטוב ד׳ בקריאה וסי׳ ויהי כי טוב לבם כן כתיב וקרי כטוב . גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו. ויצו אבשלום את נעריו . ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר :

רדק

(יט) הלוך וזעקה . עבר במקום בינוני כלומר הולכת וזועקת שכך תרגם יונתן ואזלת מיזל וצוח׳ . ואמרו רבו׳ ז״ל בקבלה בידם כי על אותו מעשה באותה שעה גזרו על ייחוד הפנויה שאמרו בנות מלכים כך בנות הדיוטות על אחת כמה וכמה בצנועות כך בפרוצות על אחת כמה וכמה עמדו בית דינו של דוד וגזרו ואסרו להתיחד עם הפנויה : (כ) האמינון . דרך בזיון : ושוממה . הוי״ו לאות תוספת דבר כוי״ו ויפש אברהם את עיניו ואדוני אבי ז״ל פירש אלה והדומים להם עם חסרון עניין הדומה ופי׳ ושוממה עצבה ושוממה : (כג) גוזזים . מנהגם היה לעשות משתה ביום שהיו גוזזים צאנם וכן בענין נבל : עם אפרים. סמוך לארץ אפרים וכן וישב יצחק עם באר לחי רואי : (כה) ולא נכבד עליך . שלא נהיה כלנו עמך כבדות לרוב ההוצאה : (כו) ולא . דרך בקשה כמו ולא יתן לעבדיך : (כז) ויפרץ. כמו הפוך ויפצר : (כח) הלא . המלה הזאת באה פעמים לענין זירוז וחזוק

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כו) ויאמר אבשלום ולא ילך נא אתנו אמנון . פירוש אם לא תלך אתה ילך נא אתנו אמנון אחי :

תולדות אהרן ותקח תמר אפר . סנהדרין כא : ויהיו גוזזים . סנהדרין סט (סוטה יח) :

מצודת דוד

פסים ועניינם אחד : (יט) על ראשה . ר״ל וזרקה ממעל לראשה דרך צער ולהודיע לרבים שאונסה היתה : ותשם ידה וגו׳ . כן הוא דרך המצטער : (כ) היה עמך . ר״ל אנס אותך ובלשון נקיה דבר : ועתה . הואיל וכבר נעשה החרישי ואל תבזה אותו כי הלא אחיך הוא וראוי לך לחוס על כבודו : אל תשיתי וגו׳ . אל תצטער בעבור זה : למרע. בין דבר רע בין דבר טוב : כי שנא וגו׳ . ושמר האיבה בלבו להנקם בו לעת מצוא ובכדי שלא ירגיש בדבר לא דבר עמו מאומה :

(כג) ויהיו גוזזים . והיה מדרכם לעשות משתה ושמחה וכן בנבל נאמר על יו״ט באנו (ש״א כ״ה) : (כד) עם עבדך . על עצמו אמר : (כה) ולא נכבד עליך. כי כאשר נלך כלנו יהיה לך לטורח כבד וטרחה מרובה : ויברכהו . על נדבת לבו : (כו) ולא ילך . בשאלה אמר לו ואם לא ילך אמנון (עם שקרא לכל בני המלך לא היה אמנון נכלל עמהם לפי שהיה הבכור ועומד הוא במקום אביו המלך) : למה ילך . כי יכבד עליך : (כח) כטוב וגו׳ . ואז לא יהיה נשמר : הלא כי אנכי צויתי

מצודת ציון

יד וכן ועשה לו כתונת פסים (בראשית לז) : (כ) האמינון . דרך המדברים לסוסיף אותיות להקטין הדבר וכן ואנרנסו כאישון עינו (דברים לב) הנקרא כן ע״ש האיש הקטן הנראה בעין : החרישי . ענין שתיקה . תשיתי . תשימי : ושוממה . הוי״ו יתירה וכן רכב וסוס (תהלים עו) : (כג) לשנתים ימים . לשתי שנים : גוזזים . את הצאן : עם אפרים . סמוך לנחלת אפרים כמו עם באר לחי ראי (בראשית כה) : (כה) ויפרץ . ענין הפתוי ברבוי דברים והוא הפוך מן ויפצר בו

הַמֶּלֶךְ וַיִּרְכְּבוּ אִישׁ עַל־פִּרְדּוֹ וַיָּנֻסוּ׃
ל וַיְהִי הֵמָּה בַדֶּרֶךְ וְהַשְּׁמֻעָה בָּאָה אֶל־ (כ׳ חס׳ וכלים)
דָּוִד לֵאמֹר הִכָּה אַבְשָׁלוֹם אֶת־כָּל־
בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְלֹא־נוֹתַר מֵהֶם אֶחָד׃ (נותר ה׳ וסי׳ ירקא קטל אבשלו׳ בסלא דסנבלט)
לא וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁכַּב
אַרְצָה וְכָל־עֲבָדָיו נִצָּבִים קְרֻעֵי (ז׳)
בְגָדִים׃ לב וַיַּעַן יוֹנָדָב ׀ בֶּן־שִׁמְעָה אֲחִי־ (כ׳ כתיב ה׳ בס גנד)
דָוִד וַיֹּאמֶר אַל־יֹאמַר אֲדֹנִי אֵת כָּל־
הַנְּעָרִים בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הֵמִיתוּ כִּי־אַמְנוֹן
לְבַדּוֹ מֵת כִּי־עַל־פִּי אַבְשָׁלוֹם הָיְתָה
שִׂימָה מִיּוֹם עַנֹּתוֹ אֵת תָּמָר אֲחֹתוֹ׃ (שומה ק׳)
לג וְעַתָּה אַל־יָשֵׂם אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶל־לִבּוֹ
דָּבָר לֵאמֹר כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ מֵתוּ כִּי־
אִם־אַמְנוֹן לְבַדּוֹ מֵת׃ לד וַיִּבְרַח (א׳ מלין כתיב ולא קריין)
אַבְשָׁלוֹם וַיִּשָּׂא הַנַּעַר הַצֹּפֶה
אֶת־עֵינָו וַיַּרְא וְהִנֵּה עַם־רַב (עיניו ק׳)
הֹלְכִים מִדֶּרֶךְ אַחֲרָיו מִצַּד הָהָר׃
לה וַיֹּאמֶר יוֹנָדָב אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה בְנֵי־
הַמֶּלֶךְ בָּאוּ כִּדְבַר עַבְדְּךָ כֵּן הָיָה׃
לו וַיְהִי ׀ כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר וְהִנֵּה בְנֵי־הַמֶּלֶךְ
בָּאוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וְגַם־הַמֶּלֶךְ (מ״ג)
וְכָל־עֲבָדָיו בָּכוּ בְּכִי גָּדוֹל מְאֹד׃ (ז׳)
לז וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ אֶל־תַּלְמַי בֶּן־
עַמִּיחוּר מֶלֶךְ גְּשׁוּר וַיִּתְאַבֵּל (עמיהוד ק׳ ד׳ כתי׳ ח׳ וק׳ ה׳ וד׳ כתיב רי״ש וק׳ דלת)
עַל־בְּנוֹ כָּל־הַיָּמִים׃
לח וְאַבְשָׁלוֹם בָּרַח וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּר וַיְהִי־שָׁם
שָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ לט וַתְּכַל דָּוִד הַמֶּלֶךְ (כ׳ בתרי לישׁ׳ ותכל לנסקותו)
לָצֵאת אֶל־אַבְשָׁלוֹם כִּי־נִחַם עַל־
אַמְנוֹן כִּי־מֵת׃

מַלְכָּא וּרְכִיבוּ אֱנָשׁ עַל כּוּדַנְתֵּיהּ וְאַפְּכוּ׃ ל וַהֲוָה עַד דְּאִינוּן בְּאוֹרְחָא וּשְׁמוּעֲתָא אֲתַת לְוָת דָּוִד לְמֵימַר קְטַל אַבְשָׁלוֹם יַת כָּל בְּנֵי מַלְכָּא וְלָא אִשְׁתְּאַר מִנְהוֹן חַד׃ לא וְקָם מַלְכָּא וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וּשְׁכִיב עַל אַרְעָא וְכָל עַבְדּוֹהִי מְעַתְּדִין כַּד מְבַזְּעִין לְבוּשֵׁיהוֹן׃ לב וַאֲתֵיב יוֹנָדָב בַּר שִׁמְעָה אֲחוּהִי דְדָוִד וַאֲמַר לָא יֵימַר רִבּוֹנִי יַת כָּל עוּלֵימַיָּא בְּנֵי מַלְכָּא קְטַלוּ אֲרֵי אַמְנוֹן בִּלְחוֹדוֹהִי מִית אֲרֵי בְּלִבָּא דְאַבְשָׁלוֹם הֲוַת כְּמִנָא מִיוֹמָא דְעַנֵּי יַת תָּמָר אֲחָתֵיהּ׃ לג וּכְעַן לָא יְשַׁוֵּי רִבּוֹנִי מַלְכָּא עַל לִבֵּיהּ פִּתְגָמָא לְמֵימַר כָּל בְּנֵי מַלְכָּא מִיתוּ אֱלָהֵין אַמְנוֹן בִּלְחוֹדוֹהִי מִית׃ לד וַעֲרַק אַבְשָׁלוֹם וּזְקַף עוּלֵימָא סַכּוּאָה יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא עַם סַגִּי אָתַן מֵאוֹרַח מֵאֲחוֹרוֹהִי מִסְטַר טוּרָא׃ לה וַאֲמַר יוֹנָדָב לְמַלְכָּא הָא בְנֵי מַלְכָּא אֲתוֹ כְּפִתְגָמָא דְעַבְדָּךְ כֵּן הֲוָה׃ לו וַהֲוָה כְּשֵׁיצָיוּתֵיהּ לְמַלָּלָא וְהָא בְנֵי מַלְכָּא אֲתוֹ וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ וְאַף מַלְכָּא וְכָל עַבְדּוֹהִי בְּכוֹ בְּכִי סַגִּיאָה לַחֲדָא׃ לז וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לְוָת תַּלְמַי בַּר עַמִּיהוּד מַלְכָּא דִגְשׁוּר וְאִתְאַבַּל עַל בְּרֵיהּ כָּל יוֹמַיָּא׃ לח וְאַבְשָׁלוֹם עֲרַק וַאֲזַל לִגְשׁוּר וַהֲוָה תַמָּן תְּלָת שְׁנִין׃ לט וַחֲמִידַת נַפְשָׁא דְדָוִד מַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם אֲרֵי אִתְנְחַם עַל

רדק

יחזוק וכן הלא שלחתיך הלא כי מסחך : (לב) שומה . פעולה כלומר הריגת אמנון היתה שומה בפי אבשלום תמיד כי תמיד היה מספר ברעתו מיום ענותו את תמר אחותו וי״ת ארי בלבא דאבשלום הות כמנא וכן תרגום אשר שם לו בדרך דיכמן ליה : (לד) מדרך אחריו . זה העם היו בני המלך ושאר העם שנסו באו לירושלם והצופה רואה אותם באים מדרך שאחרי ההר מצד ההר ואמר הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד וזולתו : (לה) ויאמר יונדב . הצופה אמר לו כי עם בא והוא אמר למלך כי בני המלך באו : (לז) אל תלמי . שהיה אבי אמו : ויתאבל דוד . היה מתאבל על אמנון בנו כל הימים שזוכר אחר כן והם שלש שנים שהיה אבשלום בגשור : (לט) ותכל דוד. פירושו כתרגומו וחמידת נפשא דדוד מלכא למיפק על אבשלום ר״ל אותה נפשו לצאת בעבור אבשלום מרוב תאותו לו על דרך נפשי יצאה בדברו והחכם רבי אברהם ב״ע פירש ותכל אשת דוד והוא פועל יוצא כלו׳ אשתו אם אבשלום בקשה דוד מאד עד שהתאוה דוד אל אבשלום כתאוה שיצא אחריו אחד מנעריו בעבורו וזהו שאמר לצאת

פי׳ רבי׳ ישעיה

(לד) מדרך אחריו . פירוש הוא היה צופה והיו פניו בדרך שהלכו והם היו באים מאחריו מפני שברחו דרך עקלתון מן הפחד שהיה להם שלא ירדוף אבשלום אחריהם ויהרגם : (לז) וילך אל תלמי בן עמיהוד מלך גשור . פי׳ לאבי אמו הלך כדכתיב לעיל והשלישי אבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור: (לט) ותכל דוד המלך . פירו׳ מקרא קצר הוא ותכל נפש דוד ותרגמו וחמידת נפשא דדוד מלכא : כי נחם על אמנון כי מת . פי׳ אשר מת :

רשי

(לב) על פי אבשלום היתה שומה . בציווי של אבשלום היתה שימה זו ניסומת על עבדיו להרוג את אמנון : (לט) ותכל דוד . הרי זה מקרא קצר ותכל נפש דוד וכן תרגם יונתן וחמידת נפשא דדוד כמו נכספה וגם כלתה (תהלים פג) לשון תאוה : כי נחם על אמנון . קבל תנחומין

רלבג

היה אמנון הבן הבכור לדוד שראוי למלוך שהיה ראוי שימלוך אחריו ולזה נתעצב דוד יותר באמנון מזולתו משאר הבנים : (לב) על פי אבשלום היתה שומה . ר״ל שדבר זה היה מסודר בפי אבשלום תמיד מיום ענותו את תמר אחותו כי כאשר תמצא ידו יקח נקמתו ממנו : (לז) ויתאבל על בנו כל הימים . ר״ל ימים רבים כי אחר שלש שנים נחם על אמנון כי מת כמו שזכר אחר זה ואולי אמר כל הימים להעיר שלא היה יום בימי השנה ואפי׳ המועדים שלא היה דואג דוד על זה והנה מצאנו בבן הראשון שנולד מבת שבע שתכף שמת רחץ וסך ואכל ושתה ואמר לעבדיו ועתה מאחר שהילד מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי . והנה בזה היה ראוי שנאמר למה הוא מתאבל עליו כל כך והוא לא ישוב אליו אלא שהתר זה הספק הוא ממה שיקל כי דוד הרחיק היותו צם בצום אחר מות הילד כי הצום ישפה על דרך התפלה והבקשה מהש״י וזה דבר בלתי ראוי אחר מות הילד אבל יתאבל עליו והדאגה הוא דבר יחייב הטבע אהבת הדמיונים ולזה לא הורחק מפני זה התאבל על המות : (לט) ותכל דוד המלך . הוא מטעם כסף בטעם נכספה וגם כלתה נפשי והוא חסר המצטרף והרצון בו ותכל נפש דוד

השמעה ו׳ חסר בלישן שמיעה וסי׳ אל בני כי לא טובה השמעה. ויהי המה בדרך . והשמעה באה אל יואב . כי שמעה רעה . שמעה שמעתי . ושמעה אל שמועה תהיה. ולא נותר ה׳ בקריאה וסי׳ בלשון תרגום ירקא קטל אבשלום בסלא דסנבלט . ופירושן נמסרה בסדר פנחס :

תולדות אהרן וירכבו . (כלאים לא): ויקם המלך . מ״ק כא: ואבשלום ברח. סנהדרין סט :

מצודת ציון

שם (שם יט) : (כט) פרדו . הוא הבא מן הסוס והחמור : (לד) הצופה. הוא העומד במקום גבוה להביט למרחוק : (לט) ותכל דוד . תחסר מלת נפש ולז״א כלשון נקבה שעל הנפש ידבר כאלו

מצודת דוד

לויתי . ומידי יבוקש : חזקו . אם אולי יעמוד על נפשו : (ל) בדרך . עד לא באו העירה : והשמועה . קול שמועת שקר : (לב) אל יאמר . אל יחשוב : היתה שומה. שנאה ההיא הושמה על עבדיו מפי אבשלום מיום ענות אמנון את תמר: (לג) דבר לאמר . השמועה האומרת כל בני וגו׳ : (לד) מדרך אחריו . כי הצופה היה רואה אל מול הדרך שהלכו בה והמה נסו בדרך עקלתון ובאו לעיר מדרך אחורי הצופה: (לה) הנה בני המלך . העם הבא בני המלך המה והיה א״כ כדבר עבדך שאמנון לבדו מת : (לז) אל תלמי . כי הוא היה אבי אמו : ויתאבל . המלך התאבל על אמנון בנו כל ימי חייו : (לח) ואבשלום ברח וגו׳ . מתחלה אמר שברח ממקומו ואח״ז אמר שהלך אל תלמי ועתה בא לומר ששהה שם שלש שנים : (לט) ותכל דוד . כלתה נפש דוד לצאת בעבור אבשלום והוא ענין תאוה וחשק אל הדבר כמו כלתה לתשועתך נפשי (תהלים קי״ט) : כי נחם . אף שהתאבל עליו כל הימים מ״מ קבל עליו תנחומין מה כי מת הוא וגזור לקבל תנחומין על המתים :

לגאת אל אבשלום : (א) וידע יואב. הכיר מתוך דבריו ויראה מאמור לו בפירוש ושלח לו הדבר על ידי סבה וגלגול דברים : (ב) וישלח יואב תקועה. אמרו רבותינו ז"ל מאי שנא תקיעה אמר רבי יונתן מתוך שרגילין בשמן חכמה מצוי' בהם והיתה העיר ההיא רבת זיתי שמן וכן אמרו תקוע אלפא לשמן ר"ל העיר המשובחת בשמן בארץ ישראל היתה תקועה לפי' קורא אותה אלפא לשמן כמו שהאל"ף ראש לאותיות והיתה העיר בחלקו של אשר דכתיב ביה וטובל בשמן רגלו שמושך שמן כמעין: (ג) וישם את הדברים בפיה. אמרו אם הוא סדר את המשל בפיה מה היה צריך לאשה חכמה לפי שתדע להשיב בחכמה למה שאמר לה המלך כי יואב לא היה יודע מענה

רשי

תנחומין : (ב) וישלח יואב תקועה . אמרו רבותינו כי שמן זית מצוי שם לכך חכמה מצויה שם : (ה) אבל אשה אלמנה אני . אבל . בקושטא : עלי

שמואל ב יד

יד א וַיֵּדַע יוֹאָב בֶּן־צְרֻיָה כִּי־לֵב הַמֶּלֶךְ
עַל־אַבְשָׁלוֹם׃ ב וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה
וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ
הִתְאַבְּלִי־נָא וְלִבְשִׁי־נָא בִגְדֵי־אֵבֶל
וְאַל־תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה
יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל־מֵת׃
ג וּבָאת אֶל־הַמֶּלֶךְ וְדִבַּרְתְּ אֵלָיו כַּדָּבָר
הַזֶּה וַיָּשֶׂם יוֹאָב אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיהָ׃
ד וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ
וַתִּפֹּל עַל־אַפֶּיהָ אַרְצָה וַתִּשְׁתָּחוּ
וַתֹּאמֶר הוֹשִׁעָה הַמֶּלֶךְ׃
ה וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־
לָּךְ וַתֹּאמֶר אֲבָל אִשָּׁה־אַלְמָנָה אָנִי
וַיָּמָת אִישִׁי׃ ו וּלְשִׁפְחָתְךָ שְׁנֵי בָנִים
וַיִּנָּצוּ שְׁנֵיהֶם בַּשָּׂדֶה וְאֵין מַצִּיל
בֵּינֵיהֶם וַיַּכּוּ הָאֶחָד אֶת־הָאֶחָד וַיָּמֶת
אֹתוֹ׃ ז וְהִנֵּה קָמָה כָל־הַמִּשְׁפָּחָה עַל־
שִׁפְחָתֶךָ וַיֹּאמְרוּ תְּנִי ׀ אֶת־מַכֵּה אָחִיו
וּנְמִתֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אָחִיו אֲשֶׁר הָרָג
וְנַשְׁמִידָה גַּם אֶת־הַיּוֹרֵשׁ וְכִבּוּ אֶת־
גַּחַלְתִּי אֲשֶׁר נִשְׁאָרָה לְבִלְתִּי שׂוּם־
לְאִישִׁי שֵׁם וּשְׁאֵרִית עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
ח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־
הָאִשָּׁה לְכִי לְבֵיתֵךְ וַאֲנִי אֲצַוֶּה עָלָיִךְ׃

ג' חס' · ג'. ל' ומ"ל · ל' · כ'. כ' עזובה · כ' · כ' חד מ"ל וחד חס' · ל' הס' יו"ד · ל' · כ' מחנה · ל'. ה' וסי' אבאים דויג נגדליה וקטל נוניס · ל' וחס'. ל' קמץ זקף · ל' ומ"ל · שים ק'

תרגום

אַמְנוֹן אֲרֵי מִית׃ א וִידַע יוֹאָב בַּר צְרוּיָה אֲרֵי לִבָּא דְמַלְכָּא לְמִפַּק עַל אַבְשָׁלוֹם׃
ב וּשְׁלַח יוֹאָב לִתְקוֹעַ וּנְסִיב מִתַּמָּן אִתְּתָא חַכִּימְתָּא וַאֲמַר לַהּ אִתְאַבְּלִי כְעַן וּלְבוּשִׁי כְעַן לְבוּשֵׁי אֶבְלָא וְלָא תְשׁוּפִין מִשְׁחָא וּתְהֵא כְּאִתְּתָא דְנַן יוֹמִין סַגִּיאִין מִתְאַבְּלָא עַל מִיתָא׃
ג וְתֵיתֵי לְוָת מַלְכָּא וּתְמַלְּלִין עִמֵּיהּ כְּפִתְגָמָא הָדֵין וְשַׁוִּי יוֹאָב יָת פִּתְגָמַיָּא בְּפוּמַהּ׃
ד וַאֲמַרַת אִתְּתָא דְמִתְּקוֹעַ לְמַלְכָּא וּנְפַלַת עַל אַפַּהּ עַל אַרְעָא וּסְגִידַת וַאֲמַרַת פְּרוֹק מַלְכָּא׃
ה וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא מַה לִיךְ וַאֲמַרַת בְּקוּשְׁטָא אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא אֲנָא וּמִית בַּעְלִי׃
ו וּלְאַמְתָּךְ תְּרֵין בְּנִין וְאִתְנְצִיאוּ תַּרְוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְלֵית דְּמְשֵׁיזֵיב בֵּינֵיהוֹן וּמְחוֹ חַד יָת חַד וּקְטַל יָתֵיהּ׃
ז וְהָא קָמַת כָּל זַרְעִיתָא עַל אַמְתָּךְ וַאֲמַרוּ הָבִי וְנִקְטוֹל יָת דִּקְטַל אֲחוּהִי וְנִקְטְלִינֵיהּ בְּחוֹבַת נַפְשָׁא דַאֲחוּהִי דִּקְטַל וּנְשֵׁיצֵי אַף יָת יָרוּתָא וּבְעוֹ לְמִקְטַל יַת חַד יְחִידִי דְּאִשְׁתְּאַר בְּדִיל דְּלָא לְשַׁוָּאָה לְבַעְלִי שׁוּם וּשְׁאָר עַל אַפֵּי אַרְעָא׃

רדק

המלך שישים בפיה כל הדברי' אלא כלל הדברים סדר לה ויש לפרש גם כן כי הוא ספר לה המעשה והיא תקנה המשל: (ד) ותאמר האשה התקועית אל המלך. ת"י ואמרת איתתא לפי שאחר כן אמר ותאמר הושיעה המלך ולא אמר ותבא אל המלך לפי' תרגם ותאמר הראשון ואתת ואדוני אבי ז"ל פירשו כן כי ותאמר הראשון ליושבי השער אמרה אל המלך אני רוצה להכנס והם אמרו לה לא ישמע לך המלך כי רבים עומדים עליו וזהו שאמר כי יראוני העם כלומר הפחידוני כי אמרו שלא תשמע דברי' וכשנכנסה אמרה הושיעה המלך כדרך הצועקי' : (ה) אבל אשה אלמנה אני. כתרגומו בקושטא : וימת אישי. אחר שאמרה אלמנה אני ידוע הוא שמת אישה למה אמרה וימת אישי אלא כך אמרה אני אשה אלמנה זה ימים אבל עתה אחשוב שמת אישי היום אם יהרגו בני הנשאר לי : (ו) ויכו האחד את האחד. הכנוי טרם ההודעה וכן וישנו את טעמו ותהמתו איתו לחם והדומים להם : (ז) גם את היורש. כמו שמת היורש האחד וזהו רבוי גם : לבלתי שום לאישי שם ושארית. בני המשפחה מתכוונין שלא ישאר לאישי שם ולהשמיד את היורש כדי שיהיו הם יורשים נכסו בעלי כי אין עליהם דין ומשפט להמיתו אף על פי שהרג את אחיו כי לא היו שם כמו שאמר הכתוב ואין מציל ביניהם ואין דין בני חבור להם אלא לשמים ולא לב"ד וא"ת הם גואלי הדם וחס לבנם ולא ילכו אחר הדין כי הבורא ית' חשש על ההורג בשוגג שאין דינו מסור לבני אדם אעפ"כ אמר פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח כי יחם לבבו אבל אלו אין לבבם חם על זה אבל כוונתם להרוג את היורש כדי שירשו הם הנחלה ואני אשאר בלא בן : וכבו את גחלתי. המאירה לי אחרי מות אישי ובני האחד : (ח) אצוה עליך. אצוה בני המשפחה עליך שלא יגעו

רלבג

דוד המלך לגאת אל אבשלום להביאו אליו כי נחם על אמנון כי מת : (ב) ויקח משם אשה חכמה. ר"ל יודעה לסדר דבריה בחכמה ובשכל. והנה בקש ממנה שתשים עצמה כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת וזה תהיה בשתלבש בגדי אבל ולא תסוך שמן ותבכה ותתאבל בביאתה לפני המלך : (ז) תני את מכה אחיו ונמיתהו. הנה שאלתם זאת ידמה מפני שתהיה חשבם עצמם גואלי הדם והנה לא הותרו גואלי הדם להרוג הרוצח עד עמדו לפני העדה למשפט ולזה אמר דוד חי ה' אם יפול משערת בנך

פי' רבי ישעיה

(ו) ויכו האחד את האחד. אין פתרון ויכה אותו שהיה לו לומר ויכנו. וגם הלשון אינו נופל יפה אלא וי"ו זה במקום ה"א עומד כי אותיות אהו"י מתחלפות ושוה ליה כאלו כתב ויכה האחד את אחד : (ח) ואני אצוה עליך. פירוש שלא היו שם עדים והתראה אינו דין מיתות :

תולדות אהרן וישלח יואב. מנחות פה : ויאמר אליה מ"ק טו :

צרויה ג' חס' וסי' וידע יואב בן צריה : מה לי ולכם בני צריה. צלק העמוני דשמואל. וימת ה' וסי' בלשון תרגום אבאש דויג לגדליה וקטיל נוניה : ופירושן נמסר בסדר וישב ובהאי סיפרא בחלק א' סי' כ"ב : ונמתהו ה' הסרים יו"ד בלישן מיתא וסי' בפגעו בו הוא ימתנו. להמתו דהעלו אתו אלי במטה. והנה קמה כל המשפחה. ועשרה אנשים. ויך אתם מלך בבל. עו"ד מצאת"י הוציאם להמתם במדבר

מצודת דוד

יד (א) וידע יואב. הכיר בהמלך אשר לבו סוב על אבשלום : (ב) וישלח יואב. בעבור כי ראה שלב המלך טוב על אבשלום לזה חשב מחשבות לעורר לבו להשיבו אליו : תקועה. ארז"ל לפי שהיו רגילים שם בשמן זית לזה החכמה מצויה ביניהם: התאבלי נא. שימי עצמך כאבלה : והיית כאשה וגו'. ר"ל הוי מרבה בקינות ויללות ועשה עצמך כאשה אשר זה ימים רבים מתאבלת שלמדה לשונה לומר קינות וכונתו שיתה למען יכמרו רחמי המלך עליה לצדקה במשפטה : (ג) כדבר הזה. אמרי אליו דבר דומה כדבר הזה ר"ל למקרה אבשלום עם אמנון ולשיחשוב המלך שאמת הדבר : את הדברים. את המשל האמור למטה שם בפיה ר"ל הוא אמר לה מלבו כל דברי המשל והיה בטוח עוד בחכמתה שאף היא תשיב אמריה בהשכל על כל דברי המלך וכאשר השיבה באמת : (ד) ותאמר האשה. בבואה לפני המלך אמרה בתחילה מה שראוי לומר להבאים לפני המלך כמו יחי המלך וכדומה ואח"ז נפלה על אפיה. (ה) אבל אשה אלמנה. כדרך דברי אלמנה זוכרת בעל נעוריה דואגת על מיתתו וכאלו תאמר באמת רואה אנכי ומרגשת בדבר שאשה אלמנה אני כי אלמלא היה בעלי חי לא קרה לי כזאת : וימת אישי. גם מזה דרך אלמנה תקונן ותכפיל דברי יללותה : (ו) ואין מציל. לא היה ביניהם איש נכרי להציל המוכה מיד מכהו : (ז) בנפש. בעבור שהרג נפש אחיו ועם שלא היה בעדים והתראה : גם את היורש. ר"ל כמו שהשמיד הוא את אחיו מורישו כן נשמיד גם אותו שהוא היורש את אחיו : וכבו את גחלתי. ובזה יכבו מעט האורה הנשארה לי כי אישי מת ואחיו איננו והוא לבדו נשאר ואם גם אותו ימיתו לא ישאר מאומה : לבלתי שים. ר"ל בוודאי המשפחה היא לכל יוסם לאישי שארית לשהם ירשו נחלת אישי : (ח) אצוה עליך. אצוה את מי מאנשי לדרוש ולחקור בדבר אם האמת אתך

מצודת ציון

כאלו אמר ותכל נפש דוד : יד (ב) הסוכי. תמשחי : (ה) אבל. באמת כמו אבל אשמים אנחנו (בראשית מג) : (ו) וינצו. ענין מריבה כמו שני אנשים עברים נצים (שמות ב) : וכסאו

רדק

יגעו בבך : (ט) עלי אדוני המלך העון . בהפוך רצתה לומר אלא שכנתה לכבוד המלך כלומר עליך יהיה העון אם נכטח אני ובני עליך ולא ישמר מהם ויהרגוהו בני המשפחה : (י) המדבר אליך . מבני המשפחה תביאי אותו אלי ואני אצוה לו ולא יוסיף עוד לגעת בך ואמר והבאתו והיה לו לומר מדרך הדקדוק והבאתיו בחירק התי"ו כי לנקבה הוא מדבר אבל אמר והבאתו כנגד אחד מנעריו העומדים שם כי האשה לא היתה יכולה להביאו אם לא עם אחד מנערי המלך : (יא) יזכר נא המלך . רצתה לומר שיוציא שבועה מפיו שלא יומת בנה ולמה מהרבת גואל כלומר שהיו רבים גואלים הדם ואם יצוה המלך לאחד יבא האחר ויהרגנו אבל אם ישבע המלך שלא יומת ישמעו הגואלי' השבועה וייראו שלא יגעו בו וי"ת ידכר כען מלכא מה דכתיב בספר אורייתא דה' אלהך בדיל לאסגאה אורחא קדם גאיל דמא לחבלא : משערת בנך ארצה . כתרגומו מסער ריש בריך : (יב) תדבר נא . אחרי אשר נתן לה מה ששאלה ממנו רצתה לגלות לו קצת הדברים ברמיזה כדי שיבין כי על דבר אבשלום באה : (יג) ולמה חשבתה . כי לא יאמינו שאתה נשבעת שלא ימות בני אבל יאמרו אם דבר המלך הדבר הזה באשם ובשוגג דבר אותו שהרי הוא אינו משיב אבשלום שהוא ברח מפני שהרג אמנון אחיו ואיך נשבע הוא שזה שהרג אחיו לא יומת ולא יודה : (יד) כי מות נמות . כלנו סופני למות וכמו המים הנגרים ארצה אשר לא יאספו אחרי השפכם במקום מדרון שנגרים כן נפשות בני אדם לא יאספו עוד אל הגוף מדרך הטבע אלא במעשה נס

רשי

(ט) עלי אדני המלך העון . כנוי הוא לכבודו כלומר אתה מדחה אותי לאמר אני מצוה עליך ואני אלך לדרכי ואתה לא תצוה עלי ובני יהרג על מי העון הזה : (יא) יזכר נא המלך את ה' . שהקפיד על אורך הדרך להציל נפשות שנא' והשיגו כי ירבה הדרך (דברים י"ט ו') וזהו מהרבת גואל הדם לשחת ואתה דוחה אותי : (יג) ולמה חשבתה כזאת . שחשדת לישראל שיבאו להרוג את השני בלא עדים והתראה : ומדבר המלך הדבר הזה כאשם . והדבר הזה שהרצת לאחרים שאמרת לי לא יפול משערת בנך ארצה עכשיו שאגלה לך שאין הדבר הזה אלא על בני בניך אל תתחרט לאמר דברתי זה כאשם והנני חוזר . כי לבלתי השיב המלך את אבשלום בנו שנדחה ממנו וברח לו : ומדבר המלך . אוקימון פרלטי"ש בלעז : (יד) כי מות נמות . ודיינו באותו

מקרא

ט וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַתְּקוֹעִית אֶל־הַמֶּלֶךְ (ל' מ"ל וחד חס')
עָלַי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הֶעָוֺן וְעַל־בֵּית אָבִי (י"ג)
וְהַמֶּלֶךְ וְכִסְאוֹ נָקִי׃ (ל')
י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הַמְדַבֵּר אֵלַיִךְ (ד')
וַהֲבֵאתוֹ אֵלַי וְלֹא־יֹסִיף עוֹד לָגַעַת (ל'. ג'. ל')
בָּךְ׃ יא וַתֹּאמֶר יִזְכָּר־נָא הַמֶּלֶךְ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵהַרְבַּית גֹּאֵל הַדָּם (מהרבת ק')
לְשַׁחֵת וְלֹא יַשְׁמִידוּ אֶת־בְּנִי וַיֹּאמֶר
חַי־יְהוָה אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת בְּנֵךְ אָרְצָה׃
יב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה תְּדַבֶּר־נָא שִׁפְחָתְךָ
אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּבָר וַיֹּאמֶר דַּבֵּרִי׃ (ל')
יג וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה וְלָמָּה
חָשַׁבְתָּה כָּזֹאת עַל־עַם אֱלֹהִים וּמִדַּבֵּר (ל' מ"ל. ל')
הַמֶּלֶךְ הַדָּבָר הַזֶּה כְּאָשֵׁם לְבִלְתִּי (ל')
הָשִׁיב הַמֶּלֶךְ אֶת־נִדְּחוֹ׃ יד כִּי־מוֹת (כ'. ל')

תרגום

ח וַאֲמַר מַלְכָּא לְאִתְּתָא
אֱזִילִי לְבֵיתָךְ וַאֲנָא אֲפַקֵיד
עֲלָךְ׃ ט וַאֲמַרַת אִתְּתָא
דְמִתְּקוֹעַ לְמַלְכָּא עֲלַי דִי
לִי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חוֹבָא וְעַל
בֵּית אַבָּא וּמַלְכָּא וְכוּרְסָא
מַלְכוּתֵיהּ זַכַּאי׃ י וַאֲמַר
מַלְכָּא מַן דְיֵימַר לִיךְ מִלָּא
וְתַיְתִינֵיהּ לְוָתִי וְלָא יוֹסִיף
עוֹד לְאַנְזָקָה בִיךְ׃ יא וַאֲמַרַת
יִדְכַּר כְּעַן מַלְכָּא מָה
דִכְתִיב בִּסְפַר אוֹרַיְתָא
דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל לְאַסְגָאָה
אוּרְחָא קֳדָם גָאֵל דְמָא
לְחַבָּלָא וְלָא יְשֵׁיצוּן יָת בְּרִי
וַאֲמַר קַיָם הוּא יְיָ אִם יִפּוֹל
מִסְעַר רֵישׁ בְּרִיךְ לְאַרְעָא׃
יב וַאֲמַרַת אִתְּתָא תְּמַלֵל
כְּעַן אַמְתָךְ קֳדָם רִבּוֹנִי
מַלְכָּא פִּתְגָמָא וַאֲמַר מַלֵילִי׃
יג וַאֲמַרַת אִתְּתָא וּלְמָה חֲשַׁבְתְּ כְּהָדָא עַל עַמָא דַיְיָ וּמְמַלֵיל מַלְכָּא פִּתְגָמָא
הָדֵין כִּגְבַר חַיָב בְּדִיל דְלָא לַאֲתָבָא מַלְכָּא יַת בְּדוּרֵיהּ׃ יד אֲרֵי מִיתָא

גם הוא חס': על בית ועל בית י"ג דסמיכי בקריאה וסי' במסרה רבתא :

רלבג

בנך ארצה : (ט) עלי אדני המלך העון ועל בית אבי והמלך וכסאו נקי . ר"ל עון רציחת בנה אם ירצחוהו בני המשפחה והנה אמרה דרך מוסר להראות שהמלך אשר כזה לא יקח עצה שלא להצילו : (יא) מהרבת גואל הדם לשחת . ר"ל שלא ירבו גואלי הדם לשחת כי אין זה מחק גואלי הדם כי זה הנשאר הוא ג"כ קרובם וכאלו אמרה שיזכור לפניו שיאמר להם שאין ראוי להם מגד היותם גואלי הדם שירבו לשפוך דם קרוביהם ואז נשבע דוד חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה וידמה שלא אמרה שהיה שם עדי' ולזה נשבע לה כי לפי דיני התורה לא היה בן מות אם היה הענין כמו שהגיד' לו ואפשר עוד שאעפ"י שהיה בן מות לפי משפטי התורה הנה היה יכולת למלך להצילו להוראת שעה: (יג) ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו . ר"ל והנה

פי' רבי' ישעיה

(ט) עלי אדוני המלך העון . פי' כינוי הוא כלומר אם יבא גואל הדם ויהרוג את בני יהי רצון שלא תענש בדבר הזה ויהיה העון עליך : (י) ויאמר המלך המדבר אליך והבאתו אלי . פי' מי שיבוא לדבר אליך להרוג את בנך הביאהו אלי ואני אצוה שלא יוסיף ליגע בך : (יא) ותאמר יזכר נא המלך את ה' אלהיך . ועשה למען שמו : מהרבת גואל הדם לשחת . פי' מהרבות גואל הדם שהוא מפליג לשחת ולא ישמידו את בני ואני ירא מפני גואל הדם ונשבע לה המלך חי ה' אם יפול משערת בנך ארצה . מהרבת הוא שם הפועל : (יג) ותאמר האשה ולמה חשבת כזאת על עם אלהים . שירצו להמית את בני בלא עדים והתראה והבטחתני שלא יעשו לו חמס שאינו מן הדין שיהרגוהו ולא נמנעת אתה מלדבר אדוני המלך את הדבר הזה להיות כאשם ואתה מבקש להרוג את אבשלום בלי עדים והתראה ואיך משיב את נדחך שאין לו עון למות על אחרים שהיו דנים לי הבטחתני שלא יעשו דבר שלא כדין ואתה עושה דבר שלא כדין : (יד) כי מות נמות וכמי' הנגרים ארצה . כך אנחנו דומים :

מצודת ציון

(ט) וכסאו . ר"ל המלכות : (יא) מהרבת . ענין גדולה ותשובות כמו על כל רב ביתו (אסתר א): גואל הדם . קרוב הנרצח הרוצה לנקום נקמת דמו נקרא גואל הדם שהוא כאלו נחשב לדם לגאולה : משערת בנך . אמר דרך הפלגה כדרך שאומרים הבריות : (יג) כאשם . ענין שגגה : הנגרים

מצודת דוד

אתך : (ט) עלי אדוני המלך העון וגו' . כאלו תאמר יאמין לי שהאמת אתי ומיד תזכהו ואם יודע לאחר זה שלא כן הוא אזי יהיה העון עלי על שהטעיתי את המלך אבל המלך וכסאו יהיה נקי מעון זה ר"ל לא יעונש לא בגופו ולא בדבר המלוכה שיות כי מהראוי להאמין לי בזה כי שניהם ילדי הם : (י) המדבר אליך . על כי ראה המלך אשר כנים אמריה חזר ואמר לה מי המדבר אליך מאז אשר תמסור לו בנך להמיתו אותו תביאו אלי ואזהירו שלא יוסיף לגעת בך ולכופך למסור את בנך : (יא) יזכר נא המלך וגו' . כאלו חששה פן כאשר יבוא גואל הדם לפני המלך ולפי רוב גדלו ישא לו המלך פנים ולא ירחם עוד על בנה ולזה אמרה יזכר נא את ה' ולדבק במעשיו מה הוא רחום וכו' מבלי להגדיל לישא פני גואל הדם הבא לשחת ולא ישמידו את בני : חי ה' . הריני נשבע שלא יעשה לו מאומה רע : (יב) תדבר נא . שאלה רשות לדבר דבריה עם שאינם נוגעים אליה : (יג) ולמה חשבתה . ר"ל איך עלתה על דעתך להאמין דברי לחשוב על בני המשפחה עם ה' להתאכזר על בני להרגו מבלי עדים והתראה והיה לך להשכיל אמיתת הענין שלמשל נאמר ובנועם אמריה הפליגה ברוב מעשה הריגת הרוצח מבלי עדים והתראה : ומדבר המלך . ר"ל עוד אתמה מה שדבר המלך הדבר הזה שלא יפול משערת וכו' אשר הוא כאשם וכשגגה היוצאת על בלתי משיב המלך את אבשלום אשר נדח בארץ נכריה כי הלא הוא דומה בדומה כי גם לאבשלום לא התרו ועוד דברים כאלה שאין לו משפט מות (ועל כי חששה פן יחזור המלך מדבריו ולומר כי באמת שגגה היא לזה הקדימה אמריה ותאמר למה חשבת כזאת וגו' לומר שהדין דין אמת ועם אבשלום נעשה השגגה ולחלוק כבוד למלכות תלתה השגגה באמירה ולא במעשה) : (יד) כי מות נמות . חזרה להביא טענות לטובת אבשלום ואמרה הלא כולנו מות נמות וא"כ ההומת קודם זמנו אין לו תרעומות רב כ"כ אחרי שסופו למות וא"כ אין להמית הרוצח בעבור זה הואיל ולא חייבה התורה כי בלא התראה נהיתה : וכמים וכו' . ר"ל ועוד באמת בגזל ממון חבירו אז כשישיב הגזילה באה היא ליד בעליו אבל השופך דם אדם מה שעשה עשוי ולא תוחזר אליו הנפש עם שפיכת דם הרוצח ויאמר א"כ מה בשביה והרי הוא כמים

בחותו עוגם : ולא ישא אלהים נפש . אין מן המיתה לפניך וחשב המלך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח : (טו) ועתה אשר באתי לדבר אל המלך אדני את הדבר הזה . בכיעי עלי ועל בני : כי יראוני העם . הפחידוני מלבקש את אדוני על בנו פן יכעוס עלי : ותאמר שפחתך אדברה נא . כענין זה אולי יעשה וגו' :
(טז) כי ישמע המלך להציל את אמתו מכף האיש . הבא להרוג את בני ולהשמידנו יחד מנחלת אלהים : (יז) ותאמר שפחתך . מאחר שיצוה המלך עלי יהיה דברו למנוחה לבני כי לא ישוב מדברו הטוב כי כמלאך ה' אדני המלך ולא יחזירנו כעס ושנאה מדברו הטוב : (יט) אם אש . כמו אם יש כמו היש וכן עוד האש בית רשע (מיכה ו' י') כמו היש

נָמ֣וּת וְכַמַּ֥יִם הַנִּגָּרִ֖ים אַ֑רְצָה אֲשֶׁ֣ר לֹ֣א
יֵאָסֵ֑פוּ וְלֹֽא־יִשָּׂ֤א אֱלֹהִים֙ נֶ֔פֶשׁ וְחָשַׁב֙
מַחֲשָׁב֔וֹת לְבִלְתִּ֛י יִדַּ֥ח מִמֶּ֖נּוּ נִדָּֽח׃
טו וְעַתָּ֡ה אֲשֶׁר־בָּ֜אתִי לְדַבֵּ֨ר אֶל־הַמֶּ֤לֶךְ
אֲדֹנִי֙ אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה כִּ֥י יֵרְאֻ֖נִי הָעָ֑ם
וַתֹּ֣אמֶר שִׁפְחָתְךָ֗ אֲדַבְּרָה־נָּא֙ אֶל־
הַמֶּ֔לֶךְ אוּלַ֛י יַעֲשֶׂ֥ה הַמֶּ֖לֶךְ אֶת־דְּבַ֥ר
אֲמָתֽוֹ׃ טז כִּ֚י יִשְׁמַ֣ע הַמֶּ֔לֶךְ לְהַצִּ֥יל
אֶת־אֲמָת֖וֹ מִכַּ֣ף הָאִ֑ישׁ לְהַשְׁמִ֨יד
אֹתִ֤י וְאֶת־בְּנִי֙ יַ֔חַד מִנַּחֲלַ֖ת אֱלֹהִֽים׃
יז וַתֹּ֙אמֶר֙ שִׁפְחָ֣תְךָ֔ יִֽהְיֶה־נָּ֛א דְּבַר־אֲדֹנִ֥י
הַמֶּ֖לֶךְ לִמְנוּחָ֑ה כִּ֣י ׀ כְּמַלְאַ֣ךְ הָאֱלֹהִ֗ים
כֵּ֣ן אֲדֹנִ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ לִשְׁמֹ֙עַ֙ הַטּ֣וֹב וְהָרָ֔ע
וַיהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ יְהִ֥י עִמָּֽךְ׃
יח וַיַּ֣עַן הַמֶּ֗לֶךְ וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־הָ֣אִשָּׁ֔ה
אַל־נָ֨א תְכַחֲדִ֤י מִמֶּ֙נִּי֙ דָּבָ֔ר אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י
שֹׁאֵ֣ל אֹתָ֑ךְ וַתֹּ֙אמֶר֙ הָֽאִשָּׁ֔ה יְדַבֶּר־נָ֖א
אֲדֹנִ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃ יט וַיֹּ֣אמֶר הַמֶּ֔לֶךְ
הֲיַ֥ד יוֹאָ֛ב אִתָּ֖ךְ בְּכָל־זֹ֑את וַתַּ֨עַן
הָאִשָּׁ֜ה וַתֹּ֗אמֶר חֵי־נַפְשְׁךָ֮ אֲדֹנִ֣י הַמֶּ֒לֶךְ֒
אִם־אִ֣שׁ ׀ לְהֵמִ֣ין וּלְהַשְׂמִ֗יל מִכֹּ֛ל
אֲשֶׁר־דִּבֶּ֖ר אֲדֹנִ֣י הַמֶּ֑לֶךְ כִּֽי־עַבְדְּךָ֤
יוֹאָב֙ ה֣וּא צִוָּ֔נִי וְה֗וּא שָׂ֚ם בְּפִ֣י

דְמָאִית וּכְמַיָא דְמִתְאַשְׁדִין
לְאַרְעָא דְלָא אֶפְשַׁר לְהוֹן
דְיִתּוֹסְפוּן כֵּן לֵית אֶפְשַׁר
לְדִינָא דְקוּשְׁטָא לְקַבָּלָא
מָמוֹן דְשִׁקַר וּדְמְחַשֵׁב
מַחְשְׁבָן בְּדִיל דְלָא לְבַדָרָא
מִנֵיהּ בְּדוֹרָא : טו וּכְעַן
דַאֲתֵיתִי לְמַלָלָא קֳדָם
מַלְכָּא רִבּוֹנִי יַת פִּתְגָמָא
הָדֵין אֲרֵי דְחִילוּנִי עַמָא
וַאֲמָרַת אַמְתָךְ אֲמַלֵיל כְּעַן
קֳדָם מַלְכָּא מָאִים יַעֲבֵד
מַלְכָּא יַת פִּתְגָמָא דְאַמְתֵיהּ:
טז אֲרֵי יִשְׁמַע מַלְכָּא
לְשֵׁיזָבָא יַת אַמְתֵיהּ מִיַד
גַבְרָא לְשֵׁיצָאָה יָתִי וְיַת
בְּרִי כַּחֲדָא מֵאַחְסָנַת עַמָא
דַיָי : יז וַאֲמָרַת אַמְתָךְ יְהֵי
כְּעַן פִּתְגָמָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא
לְנִיחָא אֲרֵי כְּמַלְאָכָא דַיָי
כֵּן רִבּוֹנִי מַלְכָּא לְמִשְׁמַע
טַב וּבִישׁ וּמֵימְרָא דַיָי
אֱלָהָךְ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ :
יח וַאֲתֵיב מַלְכָּא וַאֲמַר
לְאִתְּתָא לָא כְעַן תְּכַסֵי
מִנִי פִּתְגָמָא דַאֲנָא שָׁאֵל
יָתִיךְ וַאֲמָרַת אִתְּתָא
יְמַלֵיל כְּעַן רִבּוֹנִי מַלְכָּא :
יט וַאֲמַר מַלְכָּא הֲיַד יוֹאָב
עִמָךְ בְּכָל דָא וַאֲתֵיבַת
אִתְּתָא וַאֲמָרַת חַיֵי נַפְשָׁךְ רִבּוֹנִי מַלְכָּא אִם אִית לְמִסְטֵי לְיַמִינָא וְלִסְמָלָא מִכֹּל
דִי מַלֵיל רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֲרֵי עַבְדָךְ יוֹאָב הוּא פַקְדַנִי וְהוּא שַׁוִי בְּפוּמָא

ג' . כ' . ג' . ג' . ג' חס' . ז' בליש' . ב' . ל' . ג' חס' וד' . חס' בליש' . ה' . ג' . כ"ז . כ' תקל' . כ' חס' בליש' ג' . ג' זקף קמץ

גם בתחיית המתים : ולא ישא אלהים נפש . שלא יוציאנה מן הגוף כלומר לא ישא פני כל איש כי כלנו נמות ואין על האדם להרבות שפיכות דם אלא למעטו כמו שיוכל ואם יהרוג אדם חבירו לא מה המקום להרגו אם לא הרגו במזיד בעדים ובהתראה כדי למעט שפיכות הדם ואם הרגו שוגג גזה שיגלה עד זמן ידוע ולא יהרגנו אותו אפילו הרגו מזיד אם אין שם עדים והתראה וז"ש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלהים חשב מחשבו' ושם משפטי' לבלתי ידח ההורג ויש לפרש וחשב אחשבות על המלך כלומר אחר שכן הוא שכלנו סופנו למות יחשוב המלך מחשבות שלא ידח ממנו נדח ואם מת אחד לא יומתו שנים וי"ת אלהים דיינא ותרגם הפסוק כן הרי מיתא דמאית וכמיא דמתאשדין וגו' : (טו) כי יראוני העם . כבר פירשנו בו פירוש אחד בתחילת הפרשה כי על נערי המלך השוערים אמרה והפירוש הנכון בעיני כי על כל בני עירה אמרה כי הפחידוני העם שלא תועיל צעקתי לפני המלך בדבר הזה : (יז) למנוחה . שיניחני מדאגתי ומעצבי : לשמוע הטוב והרע. כלומר שתשפט האמת לפי מה שתשמע : (יח) היד יואב . עצתו ודברו : (יט) אם אש להמין ולהשמיל . אש חסר יו"ד והוא כמשמעו וי"ת אם אית כמו היש וכן האש בית רשע שהוא חסר תרגם האית פי' הפסוק לדעת יונתן אם יש

פי' רבי ישעיה

ולא ישא אלהים נפש אדם . שלא ימות ואין אדם יכול לבטוח בחייו . ואם לא עכשיו אימתי תשיב את בנך . ויש למלך להשוב מחשבות לבלתי ידח ממנו הנדח ותאסף את בנך אליך קודם מותך : (טו) ועתה אשר באתי לדבר אל המלך את הדבר הזה . במשל על בני: כי יראוני העם . והפחידוני ואמרו לי אם תאמרי למלך שישיב את בנו יכעוס עליך בעבור זה הבאתי ממשל הזה כדי שתסכים ע"ז שלא יהרגו את בני הנשאר ואחר כך אגלה לך על בנך ולא תשוב מדברך שדברת לי : (יז) יהיה נא דבר אדוני המלך למנוחה . שיניח את נפשי ויבטיחני ולא יהרגו את בני ואח"כ אפייסנו על בנו שאבטח על דבריו ולא יכעס עלי : (יט) אם אש להמין

רלבג

והנה המלך מדבר הדבר הזה שנראה בו שהוא כמו אשם על שלא השיב את נדחו והוא אבשלום כי אם יבקש להמיתו על דבר אמנון יעשה מה שהרחיק אותו כדברו עם זאת האשה התקועית : (יד) כי מות נמות . כלנו כמו המים הנגרים ארצה שלא יתקבלו לעמוד מההגרה כן בני האדם דורכים אל המות : ולא ישא אלהים נפש . להצילה מהמות ר"ל שלא יכובד בזה הענין שום אדם ולא ישא פני נפש בזה כי ס ף כל אדם למות . והנה חשב הש"י מחשבות להמית בני האדם במינים שונים ובסבות שונות בדרך שלא יהיה נדח אחד מן האנשים שידמה בנפשו לברוח מהמות וכאילו אמרה זה להעיד כי אולי מאת הש"י היתה הסבה להמית את אמנון כי הוא חושב מחשבות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : (יז) יהיה נא דבר אדני המלך למנוחה . ר"ל להניח לי מרגזי וזה יהיה סבה לשאול ממנו שישיב את נדחו אחר שהסכים זה הענין בבני : כי כמלאך האלהים כן אדני המלך לשמוע הטוב והרע . ר"ל כי מה שישפט באלו הדברים שיבאו לפניו מהטוב והרע ישפוט בתכלית מה שאפשר מהטוב והיושר והחמלה כאילו הוא מלאך האלהים : (יט) אם אש להמין ולהשמיל . פירשו

למנחת ד' חס' ו' בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה . יהי' נא דבר אדני המלך למנחה . ודמשק מנחתו . והיתה מנחתו כבוד . וכל המנחות דכוו' : מלאך האלהים ח' בקריאה וסי' נמסר בשפטים סי' י"ג: אש ג' סבירין יש וסי' עוד האש בית רשע . אש רעים . אם אש להמין ולהשמיל.

מצודת דוד

כמים הנגרים ארצה שא"א לאספם ולהחזירם למקומם כי נבלעו בעפר הארץ : ולא ישא אלהים נפש . ר"ל ועוד כלא אין אלהים נושא פנים לשום נפש ופלס ישלם לאיש כמפעלו ולטובת האדם חושב מחשבות לשלם גמול בזה העולם לבל יהיה האדם הנדח במעשיו מוטרד ונדח ממנו יתברך כי בהצרף סיגיו יזכה לחזות בנועם ה' וא"כ בהשגחה היתה מיתת אמנון לכפר העון אשר חטא ואבשלום היה שליח ההשגחה ואין להאשימו כ"כ בהיות כי לא התרו בו והתורה פטרתו : (טו) ועתה . ר"ל הואיל וכל דברי למשל נאמרו להמליץ טוב על אבשלום פן תאמר למה את ממשל משלים היה לך לדבר דבריך כאשר המה לזה אמרה ועתה מה שבאתי לדבר הדבר הזה להיות למשל כ"ז היה לפי שכל העם הפחידוני לומר שהמלך יגער בך כאשר תחל לדבר כי הליועץ למלך נתנוך : ותאמר . לזה אמרתי אדבר דברי בדומה לו ואולי עי"ז ימלא שאלתי : (טז) כי ישמע . כאשר ישמע המלך להציל אותו מיד האיש הגואל הדם הרוצה להשמיד אותי להיות שכולה מבני : יחד . כי במיתתו יושמד הוא ואני אהיה שכולה ממנו : מנחלת אלהים . מהנחלה הניתן לנו מן השמים לשירשו הם : (יז) ותאמר . אז אמרה שפחתך יהיה דבר המלך למנוחה לבנו כמו שהציל את בני לפי מחשבתו שבאמת נעשתה הדבר כ"כ ינוח לבנו על כי היותם בדומה לו : כי כמלאך . ר"ל הן ידעתי שבל יתחלף מעשיך למאמריך ולא יחזירך הכעס והשנאה מדרכיך הטובים והישרים אשר דברת עד כה כי כמלאך האלהים שאין בו התחלפות מגד עצמו כן אדוני כי נפשו מקבלת להבין מהו הטוב ומהו הרע וישכיל א"כ אשר ההתחלפות רעה היא ויחדל ממנה : וה' . כהתימה לדבר דבריה רצתה להפטר ממנו ואמרה לו וה' אלהיך יהיה עמך כדרך הנפטרים : (יח) אל נא תכחדי . אל תעלם ממני אמיתת הדבר אשר אשאל אותך : (יט) היד יואב . האם

מצודת ציון

(יד) הנגרים. ענין הזלה ונטיפה כמו כמים מוגרים במורד (מיכה א) : (יח) תכחדי . ענין העלמה כמו ואשמותי ממך לא נכחדו (תהלים סט) : (יט) אש . הוא כמו יש וכן עוד האש בית רשע

שִׁפְחָתְךָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
כ לְבַעֲבוּר סַבֵּב אֶת־פְּנֵי הַדָּבָר עָשָׂה
עַבְדְּךָ יוֹאָב אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַאדֹנִי
חָכָם כְּחָכְמַת מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים לָדַעַת
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃
כא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב הִנֵּה־נָא
עָשִׂיתִי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֵךְ הָשֵׁב אֶת־
הַנַּעַר אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃ כב וַיִּפֹּל יוֹאָב
אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ וַיְבָרֶךְ אֶת־
הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר יוֹאָב הַיּוֹם יָדַע עַבְדְּךָ
כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ
אֲשֶׁר־עָשָׂה הַמֶּלֶךְ אֶת־דְּבַר עַבְדּוֹ׃
כג וַיָּקָם יוֹאָב וַיֵּלֶךְ גְּשׁוּרָה וַיָּבֵא אֶת־
אַבְשָׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ׃
כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יִסֹּב אֶל־בֵּיתוֹ וּפָנַי
לֹא יִרְאֶה וַיִּסֹּב אַבְשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ
וּפְנֵי הַמֶּלֶךְ לֹא רָאָה׃
כה וּכְאַבְשָׁלוֹם לֹא־הָיָה אִישׁ־יָפֶה
בְּכָל־יִשְׂרָאֵל לְהַלֵּל מְאֹד מִכַּף רַגְלוֹ
וְעַד קָדְקֳדוֹ לֹא־הָיָה בוֹ מוּם׃ כו וּבְגַלְּחוֹ
אֶת־רֹאשׁוֹ וְהָיָה מִקֵּץ יָמִים ׀ לַיָּמִים
אֲשֶׁר יְגַלֵּחַ כִּי־כָבֵד עָלָיו וְגִלְּחוֹ וְשָׁקַל
אֶת־שְׂעַר רֹאשׁוֹ מָאתַיִם שְׁקָלִים
בְּאֶבֶן הַמֶּלֶךְ׃ כז וַיִּוָּלְדוּ לְאַבְשָׁלוֹם
שְׁלוֹשָׁה בָנִים וּבַת אַחַת וּשְׁמָהּ תָּמָר
הִיא הָיְתָה אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה׃
כח וַיֵּשֶׁב אַבְשָׁלוֹם בִּירוּשָׁלַםִ
שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְנֵי הַמֶּלֶךְ לֹא רָאָה׃
כט וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם אֶל־יוֹאָב לִשְׁלֹחַ
אֹתוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ וְלֹא אָבָה לָבוֹא אֵלָיו
וַיִּשְׁלַח עוֹד שֵׁנִית וְלֹא אָבָה לָבוֹא׃

(מסורה: ג׳. ג׳ | ח׳ | עשית ק׳ י״א | ו׳ | עבדך ק׳ | י״א | ג׳ א״ך | י״ו | נ׳. ה׳ | ה׳ | ס׳ | ג׳ | ב׳. ס׳ | ד׳ מ״ל כנגי׳ | ג׳ חס׳ אליו)

דְּאַמְתָךְ יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא
הָאִלֵּין׃ כ בְּדִיל לְאַקְפָא
יַת אַפֵּי פִתְגָמָא עֲבַד
עַבְדָךְ יוֹאָב יַת פִּתְגָמָא
הָדֵין וְרִבּוֹנִי חַכִּים כְּחָכְמַת
מַלְאֲכָא דַיְיָ לְמִידַע יַת
כָּל דִּי בְאַרְעָא׃ כא וַאֲמַר
מַלְכָּא לְיוֹאָב הָא כְעַן
עֲבָדִית יַת פִּתְגָמָא הָדֵין
וְאֵיזֵיל אֲתֵיב יַת עוּלֵימָא
יַת אַבְשָׁלוֹם׃ כב וּנְפַל יוֹאָב
עַל אַפּוֹהִי לְאַרְעָא וּסְגִיד
וּבָרֵיךְ יַת מַלְכָּא וַאֲמַר
יוֹאָב יוֹמָא דֵין יְדַע עַבְדָךְ
אֲרֵי אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ
רִבּוֹנִי מַלְכָּא דַעֲבַד מַלְכָּא
יַת פִּתְגָמָא דְעַבְדֵיהּ׃
כג וְקָם יוֹאָב וַאֲזַל לִגְשׁוּר
וְאַיְתֵי יַת אַבְשָׁלוֹם
לִירוּשְׁלֵם׃ כד וַאֲמַר מַלְכָּא
יִסְתְּחַר לְבֵיתֵיהּ וְאַפַּי לָא
יֶחֱזֵי וְאִסְתְּחַר אַבְשָׁלוֹם
לְבֵיתֵיהּ וְאַפֵּי מַלְכָּא לָא
חֲזָא׃ כה וּכְאַבְשָׁלוֹם לָא
הֲוָה גְבַר שַׁפִּיר בְּכָל יִשְׂרָאֵל
לְשַׁבָּחָא לַחֲדָא מִפַּרְסַת
רִגְלוֹהִי וְעַד מוֹחֵיהּ לָא הֲוָה
בֵיהּ מוּמָא׃ כו וּבְסַפָּרוּתֵיהּ
יַת רֵישֵׁיהּ וַהֲוֵי מִזְּמַן עִדָּן
לְעִדָּן דִּמְסַפַּר אֲרֵי יַקִּיר
עֲלוֹהִי וּמְסַפַּר לֵיהּ וְתָקֵל
יַת סְעַר רֵישֵׁיהּ מָאתָן סִלְעִין
בְּמַתְקְלָא דְמַלְכָּא׃
כז וְאִתְיְלִידוּ לְאַבְשָׁלוֹם
תְּלָתָא בְנִין וּבְרַתָּא חֲדָא
וּשְׁמַהּ תָּמָר הִיא הֲוָת
אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ׃
כח וִיתֵיב אַבְשָׁלוֹם בִּירוּשְׁלֵם
תַּרְתֵּין שְׁנִין וְאַפֵּי מַלְכָּא לָא חֲזָא׃ כט וּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם לְוַת יוֹאָב לְשַׁלָּחָא
יָתֵיהּ לְוַת מַלְכָּא וְלָא אֲבָה לְמֵיתֵי לְוָתֵיהּ וּשְׁלַח עוֹד תִּנְיָנוּת וְלָא אֲבָה לְמֵיתֵי׃

רדק

יש לנטות ימין ושמאל מכל אשר דברת אלא כן הוא כמו שאתה אומר כי עבדך יואב צוני ואם נפרש אים כמשמעו יהי' פירושו כן אם אים אחר צוני להימין ולהשמאיל מכל הדברים האלה אלא כאשר דבר אדוני המלך כן הוא כי עבדך יואב הוא היה שצוני ויהיה פירוש אשר כמו כאשר וכן תאכל מצות אשר צויתיך כאשר צויתיך ויהיה מכל אשר דבר נסתר עמו פירושו מכל מה אשר אמרתי וכמוהו רבים במקרא להיות מלה חסרה מן הענין בהיות הדבר מובן מן הענין הקודם כמו שכתבנו בספר מכלל: (כ) לדעת את כל אשר בארץ בין בדבריך בין בדברים אחרים: (כא) הנה נא עשיתי שמעתי לדברי האשה המדברת אלי במצותיך ונסחא מדוייקת מצאתי כתוב עשיתי וקרי עשית ופי' לאותה הנסחא אתה עשית את הדבר הזה לשלוח לי התקועית לסבב פני הדבר על אבשלום לך השיבו כדברך: (כב) אל פניו. כמו על פניו כמו אל ההרים לא אכל על ההרים: עבדו. כתיב עבדך קרי והענין אחד הוא: (כה) וכאבשלום לא היה איש יפה. סמוך לסיפור המרד שמרד באביו ספר מה גרם לו זה כי היה יפה ובכל ישראל לא היה כמוהו ונתגאה ביופיו ובשערו וחשב כי אין ראוי למלוכה מבני דוד כמוהו ומרד אולי שמע כי בלב המלך להמליך שלמה אחריו ומרד על אביו בחייו וגנב לב ישראל: (כו) ובגלחו. אמרו רז"ל כי אבשלום נזיר עולם היה כן היתה קבלה בידם כי מן הפסוקי' לא ראו זה כי אפשר כי הוא היה מגדל שערו ליופי שערו להתגאות בו ולהתנאות ומשנה לשנה כשהיה כבד עליו שלא יוכל לסבלו היה מגלחו אבל הם ז"ל קבלו כי בנזירות היה מגדל אותו ולמדו מזה כי מי שנדר בנזיר עולם כל ימי חייו כשהכביד שערו מיקל בתער משנים עשר חדש לשנים עשר חדש שנאמר ויהי מקץ ימים לימים וזהו משנה לשנה כי ימים הוא שנה כמו ימים תהיה גאולתו: באבן המלך. כתרגום במתקלא דמלכא כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן שלמה

רשי

היה: (כ) לבעבור סבב. לגלגל עד שיבא דבר בנו של מלך לאור: ואדני חכם. והבנת כי מאת יואב יצאת: אל

רלבג

פירשו בו אם יש להימין ולהשמאיל והרצון בו שאין לנטות ימין ושמאל מכל אשר דבר המלך כי כן הוא האמת: (כ) לבעבור סבב את פני הדבר. הנה פני הדבר הוא מה שראוי שיפנה הדבר אליו והוא התכלית הראוי והנה אמר שהוא עשה כן כדי שיגיע התכלית הראוי: (כו) כי כבד עליו וגלחו. מגיד שלולא שכבד עליו לא היה מגלח אותו וזה לאות כי היה אז מגדל פרע שער ראשו ולפי שהתיר להתגלחת הוא נזיר לשאר הדברים אשר בהם הנזירות כמו שבארנו בפרשת נזיר למדנו שהוא היה נזיר ולפי שזה היה מנהגו תמיד משנה לשנה כמו הספר בזה המקום למדנו מזה שאבשלום היה נזיר עולם: מאתים שקלים באבן המלך. הנה

פי׳ רבי׳ ישעיה

להמין ולהשמיל. פי׳ כמו אם יש ודומה לו עוד. האש נבית רשע שפתרונו היש: להמין כמו להימין ונעלם היו״ד ולהשמיל כמו ולהשמאיל ונעלם האל״ף: (כט) ולא אבה לבוא אליו. פי׳ שלא שמע לו דוד ואמר לו ופני לא יראה:

ולך י״א בקריאה וסי׳ ויאמר קח נא את בנך יחידך. ותאמר לו אמו עלי קללתך בני. ויאמרו לו החרש. ועתה שוב ולך בשלום: מלא קרנך שמן. השב את הנער. ואלישע הנביא. ויאמר המלך אל חזאל. קח בידך את המגלה: חזאל בא ולך. זלך בא אל הגולה. אכול את המגלה הזאת: אל פניו ו׳ בקריאה וסי׳ לשנאיו אל פניו להאבדו ב׳ בו. ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו. ויפל יואב אל פניו. ויצא אל פניו יהוא בן חנני. חן יקסלני לו אחל:

תולדות אהרן וכאבשלום. סוטה י׳ (סוטה יז) : והיה מקץ. נזיר ד׳ סוטה י׳: ויולדו לאבשלום. סוטה יא.: וישב אבשלום. סנהדרין סט:

מצודת ציון

רשע (מיכה ו) : להמין ולהשמיל. מלשון ימין ושמאל : (כ) פני הדבר. תחלת הדבר : (כו) ימים. שנה : באבן המלך. כמשקל המלך כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן (דברים כה) ע״ש שהדבר להיות

מצודת דוד

כח חכמת יואב עם כל דבריך : אם יש להמין : אם יש לנטות לימין או לשמאל מכל דברי אדוני אשר ידבר בכל עת כי מזה נראה גודל החכמה אשר בו ; הוא צוני . ללכת אל אדוני : והוא שם וגו׳ . כל דברי המשל שם הוא בפי ;

(כ) למען סבב. ר״ל ומה ששלח אותי ולא הלך בעצמו כי לבעבור סבב וגו׳ עשה הדבר הזה לשלחני במקומו כי אני הלא יכולה הייתי לדבר בדומה לו לסבב ממנו דבר הנגלה והוא פני הדבר ותחלת המחשבה אבל יואב עצמו לא היה לו מקום לסבב הדבר הנגלה בזה האופן ולא רצה גם הוא לדבר הדבר באשר היטב לדעת וגו׳ . כי השכלת לדעת ממני יצאו הדברים והנה בעבור רוב החכמה שבך אין לנטות מדבריך ימין ושמאל : (כא) עשית וגו׳ . לשלח את התקועית לזה לך והשיבו כי המתחיל בדבר עליו לגמרו : (כה) להלל מאד. הראוי להלל מאוד : (כו) והיה . עת גלוחו היה מסוף שנה לסוף שנה : מאתים . והיו במשקל מאתים שקלים : ראו

ל ויאמר אל עבדיו ראו חלקת יואב
אל ידי ולו שם שערים לכו
והוצתיה באש ויצתו עבדי (והציתוה ק')
אבשלום את החלקה באש:
לא ויקם יואב ויבא אל אבשלום
הביתה ויאמר אליו למה הציתו (י"ד)
עבדיך את החלקה אשר לי באש:
לב ויאמר אבשלום אל יואב הנה
שלחתי אליך | לאמר בא הנה (נ' חס' כספ')
ואשלחה אתך אל המלך לאמר
למה באתי מגשור טוב לי עד אני (י"ד חס')
שם ועתה אראה פני המלך ואם יש
בי עון והמתני: לג ויבא יואב אל (ל' חס')
המלך ויגד לו ויקרא אל אבשלום
ויבא אל המלך וישתחו לו על
אפיו ארצה לפני המלך וישק המלך
לאבשלום: טו א ויהי
מאחרי כן ויעש לו אבשלום מרכבה (ג')
וססים וחמשים איש רצים לפניו: (ג' חס')
ב והשכים אבשלום ועמד על יד דרך (כ' א"וב)
השער ויהי כל האיש אשר יהיה
לו ריב לבוא אל המלך למשפט (ט"ו)
ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה
עיר אתה ויאמר מאחד שבטי
ישראל עבדך: ג ויאמר אליו
אבשלום ראה דבריך טובים ונכחים (ל')
ושמע אין לך מאת המלך: ד ויאמר (ד')
אבשלום מי ישמני שפט בארץ (ל' חסר)
ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו (ה')
ריב ומשפט והצדקתיו: ה והיה בקרב (ל'. ל')
איש להשתחות לו ושלח את ידו (ל')
והחזיק לו ונשק לו: ו ויעש אבשלום
כדבר הזה לכל ישראל אשר יבאו

ל ואמר לעבדוהי חזו
אחסנתיה דיואב דסמיכא
לדילי וליה תמן סעורין
אזילו ואדלקוה בנורא
ואדליקו עבדי אבשלום
ית אחסנתיה בנורא:
לא וקם יואב ואתא לות
אבשלום לביתא ואמר
ליה למא אדליקו עבדיך
ית אחסנתא דילי בנורא:
לב ואמר אבשלום ליואב
הא שלחית לותך למימר
איתא הלכא ואשלחינך
לות מלכא למימר למה
אתיתי מגשור טב לי עוד
דאנא תמן וכען אחזי אפי
מלכא ואם אית בי חובא
ויקטלינני: לג ואתא יואב
לות מלכא וחוי ליה וקרא
לאבשלום ואתא לות
מלכא וסגיד ליה על אפוהי
על ארעא קדם מלכא
ונשק מלכא לאבשלום:
א והוה מבתר כן ועבד ליה
אבשלום רתיכין וסוסון
וחמשין גברא רדפין
קדמוהי: ב ומקדים
אבשלום וקאים על כיבש
אורח תרעא והוי כל
גברא דיהי ליה דין
למיעל קדם מלכא
למידן וקרי אבשלום ליה
ואמר אי מדא קרתא
את ואמר מחד שבטיא
דישראל עבדך: ג ואמר
ליה אבשלום חזי פתגמך תקנין ויאן ושמע לית לך
מן קדם מלכא: ד ואמר אבשלום מן ימנני דינא
בארעא וקדמי ייתי כל גבר דיהי ליה דין ומצו
ואדיניניה בקשוט: ה והוה כד קרב גברא למסגד
ליה ומושיט ית ידיה ומתקיף ביה ונשיק ליה: ו ועבד
אבשלום כפתגמא הדין לכל ישראל דאתן למידן

רשי

(ל) אל ידי. סמוך לרשותי במקום שאני יכול להזיק: אל ידי. אינמיי"ש אופ"ש בלע"ז: (לב) והמיתני. ויהרוג אותי המלך: (א) וחמשים איש וגו'. כולם נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: (ב) והשכים אבשלום. בכל בקר: מאחד שבטי ישראל עבדך. משבט פלוני: (ד) והצדקתיו. ואדיננה בקושטא

רלבג

הנה היה שוקל זה במשקל המלך אם לפי שהיה נותן משקלם כסף או זהב לבית המקדש או לעניים או שהיה שוקל זה לראות הפלגת רבוי שערו: (לג) וישק המלך לאבשלום. הנה לא נשקו בפיו ולזה היתה הנשיקה נקשרת עם אות למ"ד: (א) וחמשים איש רצי' לפניו. הנה מפני שלא היה מדרך מלכי ישראל להרבות סוסים כמו שהזהירה התורה הנה היה הענין הזה דבר גדול בחק אבשלום כי לא היה מלך: (ב) ועמד על יד דרך השער. ר"ל שהוא עמד על מקום שמשם יעברו העוברים לבא אל שער המלך

ואם יש ג' וסי' ואם יש בי עון המיתני אתה. ואם יש בי עון והמיתני. דבר ה' אתם: מאחרי ג' וסימ' ויעש לו אבשלום מרכבה. שוא לכם משכימי. הוי משכימי בבקר: למשפט ט"ו דגשים וסי' והיו לכם הערים: כי יפלא ממך דבר. וישב בעיר ההיא עד. והיא ישבת תחת תמר. והשכים אבשלום ועמד. ויעש אבשלום כדבר הזה. ויסרו למשפט אלהיו יורנו. החרישו אלי איים ולאמים. כל כלי יוצר עליך. נהמה כדובים כולנו וכיונים. אתה אל תירא עבדי. וחברו. וקרבתי אליכם למשפט. וה' לעולם ישב בקום. למשפט אלהים:

תולדות אהרן ויאמר אל עבדיו. סוטה שם. מי ישימני שופט. (שם שם):

רדק

שהוא משקל: (ל) אל ידי. סמוך למקום שדותי ות"י דסמיכא לדילי: לכו והציתוה. הכתוב הוא על דרך נחי הפ"א למדבר בעדו ר"ל שהוא עצמו ילך עמהם והקרי הוא על דרך חסרי הפ"א והוא צווי לרבים ושניהם ענין אחד אלא שהקרי יותר קרוב: (לב) ואם יש בי עון. כי לא לחנם הרגתי אמנון כי הוא ענה את תמר אחותי ובזה אותה בתכלית הבזיון: (ב) והשכים. כן היה מנהגו בכל בקר ובקר: על יד דרך השער. על מקום שהיה בדרך השער ות"י על כיבש אורח תרעא ר"ל מסלת הדרך: (ד) ועלי יבא. כמו ואלי ורבים על במקום אל: והצדקתיו. כתרגומו ואדינני' בקושטא: (ה) בקרב איש. הבי"ת מעמדת בגעיא והרי"ש חטופה: והחזיק לו. כמו בו וכן לפניכם לחרב כמו בחרב ויהי

מצודת ציון

להיות מאכל: (ל) חלקת. אחוזת שדה כמו ויקן את חלקת השדה (בראשית לג): אל ידי. אל מקומי: והציתוה. מלשון הצתה והבערה: טו (א) ויעש. ענין אסיפה וקנין כמו הנפש אשר עשו בחרן (שם יב): מרכבה. עגלה לרכוב בו: (ב) ריב. משפט: אי מזה. איזה העיר שהאמר מזה אני: (ג) ונכוחים. צודקים שראוי להודות בהם כמו משיב דברים נכוחים (משלי כד): (ד) ועלי. כמו ואלי: קרואים

מצודת דוד

(ל) ראו. השתכלו לדעת חלקת יואב אשר היא אל ידי סמוכה למקום חלקתי: (לב) בא הנה וכו'. ועל שלא באת נותי להצית החלקה בכדי שתבוא הנה: למה באתי. מה התועלת בביאתי אם אינני רואה פני המלך: טוב לי וכו'. כי שם הייתי רואה פני המלך אבי אמי. ואם יש בי עון. ר"ל בראותי פניו אשיב אמרים על מה הרגתי את אמנון ואם אעפ"כ ימצא בי עון כי לא יקבל אמרי אזי מקבל אני עלי המיתה בשני אמות: טו (א) מאחרי כן. אחר שמחל לו אביו על עונו: רצים. ברגלים: (ב) והשכים. כן היה דרכו בכל בוקר. על יד. על מקום שהיה בדרך השער: לבוא. והלך לבוא אל המלך: אי מזה. הוא מדרך חיבה לשאול את האדם מקומו ועניינו: מאחד שבטי. כל אחד היה משיב כפי השבט שהיה ממנו אבל לא העיר כי לא היו כל ערי ישראל נכרים לאבשלום ואם ששאל גם על העיר זה היה להראות חיבה יתירה: (ג) ראה וכו'. כאשר ספר לו דבר המשפט אמר לו ראה בראיית הלב שטובים דבריך והדין עמך אבל לא הועמד מהמלך איש חכם לשמוע לך ר"ל להבין הדבר: (ד) והצדקתיו. ר"ל הייתי מצדיק את הדין לדונו בצדק כי מאד הייתי נותן לב להבין דבר המשפט: (ה) בקרב. כאשר קרב מי להשתחוות לו אז

נז

רד"ק

(ז) ויהי מקץ ארבעים שנה. אמרו רז"ל ארבעים שנה מזמן ששאלו להם מלך ואמרו אותה שנה ששאלו להם מלך עשירית של שמואל היתה ושאול מלך עם שמואל שנה אחת ושתים שמלך שאול בעצמו הרי שלש ול"ז של דוד הרי ארבעים כי בשלשים ושבע של דוד מרד אבשלום ואמר זמן זה במרד אבשלום כלומר כי לקץ ארבעים שנה ששאלו להם ישראל מלך יצא מרד במלכותם ונהרגו כמה מישראל : ואשלם את נדרי. אמר שיקריב קרבן נדרו בחברון אשר נדר בגשור כי שעת היתר הבמות היה ויכול האדם מקריב בכל מקום שירצה אע"פ שאהל מועד היה בגבעון ומן הנראה מה שהלך לחברון להקריב לפי שהיה דעתו למרות ולמלוך אחר המקום שהוקם בו אביו למלך. ובדברי רבותינו ז"ל לא הלך אלא להביא כבשים מחברון להקריב שם כי שם היו הכבשים הטובים והקשו על האומר זה ואמרו בחברון מחברון מבעי ליה : (ח) אם ישיב ישיבני. ישיב כתיב וקרי ישוב ישיב לשון תשובה והקרי ישוב לשון ישיבה והוא מקור ר"ל אם ישיבני ירושלם שאשב בה : (י) כשמעכם. בכ"ף : (יא) קרואים והולכים לתומם. קראם שילכו עמו לחברון שילך שם להקריב קרבן והם לא ידעו דבר המרד שהיה בלבו וזהו לתומ' כמו משך הקשת לתומו שלא היה יודע כי מלך ישראל הוא. ובדרש כי אמר לאביו שיכתוב לו בכתב מנותו לשני האנשים שיבחר שילכו עמו והיה מראה הכתב ההוא לשני אנשים ואחר כך לשני אנשים אחרים ולא היו יודעים אלו באלו כן עשה עד שהיו עמו מאתים איש הה"ד קרואים והולכים לתומם קרואים מדוד והולכים לתומם מאבשלום : (יב) מעירו מגילה בזבחו את הזבחים. בחברון שלח לאחיתופ' שיצא מעירו מגילה או פירושו וישלח אבשלו' ויקח את אחיתופל מעירו מגילה ויבא אליו וקשר עמו : (יד) קומו ונברחה. כי אם לא נהיה בעיר לא יבא אל העיר ואם יבא אל העיר וימצא

פי' רבי' ישעיה

(ז) ויהי מקץ ארבעים שנה. ששאלו להם מלך משמואל. ויש לומר ארבעים שנה למלכות דוד שבסוף שניו היה המעשה

כנה : אשר נדרתי לה' בחברון. פי' במה היתה לו שם שאז הותרו הבמות עד שלא באו לירושלם : (ח) אם ישיב. כמו אם ישוב ונתחלף השורק בחולם :

תרגום

קֳדָם מַלְכָּא וְגָנֵב אַבְשָׁלוֹם יָת לִבָּא דֶאֱנָשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין שְׁנִין וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לְמַלְכָּא אֵיזִיל כְּעַן וַאֲשַׁלֵּם יָת נִדְרִי דִנְדָרִית קֳדָם יְיָ בְּחֶבְרוֹן׃ ח אֲרֵי נִדְרָא נְדַר עַבְדָּךְ בְּמִיתְבִי בִגְשׁוּר בַּאֲרָם לְמֵימָר אִם אֲתָבָא יְתִיבִנַּנִי יְיָ לִירוּשְׁלֶם וְאֶפְלַח קֳדָם יְיָ׃ ט וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא אֱזֵיל בִּשְׁלָם וְקָם וַאֲזַל לְחֶבְרוֹן׃ י וּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם מְאַלְלִין בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימָר כְּמִשְׁמַעֲכוֹן יָת קָל שׁוֹפָרָא וְתֵימְרוּן מְלַךְ אַבְשָׁלוֹם בְּחֶבְרוֹן׃ יא וְעִם אַבְשָׁלוֹם אֲזַלוּ מָאתַן גֻּבְרִין מִירוּשְׁלֶם זְמִינִין וְאָזְלִין לְתוּמֵיהוֹן וְלָא יָדְעִין כָּל מִדָּעַם׃ יב וּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם יָת אֲחִיתוֹפֶל גִּילוֹנָאָה מְלִיכָא דְדָוִד מִקַּרְתֵּיהּ מִגִּלֹה בְּדַבָּחוּתֵיהּ יָת דִּבְחַיָּא וַהֲוָה מַרְדָּא תַקִּיף וְעַמָּא אָזֵיל וְסַגֵּי עִם אַבְשָׁלוֹם׃ יג וַאֲתָא דִמְחַוֵּי לְוָת דָּוִד לְמֵימָר אִתְפְּנֵי לִבָּא דֶאֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל בָּתַר אַבְשָׁלוֹם׃ יד וַאֲמַר דָּוִד לְכָל עַבְדוֹהִי דִּי עִמֵּיהּ בִּירוּשְׁלֶם קוּמוּ וְנֶעֱרוֹק אֲרֵי לָא תְהֵי לָנָא שֵׁיזָבָא מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם אוֹחוּ לְמֵיזַל דִּילְמָא יוֹחֵי וְיַדְבְּקִינָנָא וְיִכְמוֹן יָת בִּישְׁתָּא עֲלָנָא וְיִמְחֵי יָת קַרְתָּא לְפִתְגָּם דְּחָרֶב׃

מקרא

לַמִּשְׁפָּט אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְגַנֵּב אַבְשָׁלוֹם אֶת־לֵב אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל׃

ז וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֶל־הַמֶּלֶךְ אֵלֲכָה נָּא וַאֲשַׁלֵּם אֶת־נִדְרִי אֲשֶׁר־נָדַרְתִּי לַיהוָה בְּחֶבְרוֹן׃

ח כִּי־נֵדֶר נָדַר עַבְדְּךָ בְּשִׁבְתִּי בִגְשׁוּר בַּאֲרָם לֵאמֹר אִם־יָשִׁיב יְשִׁיבֵנִי יְהוָה יְרוּשָׁלַ͏ִם וְעָבַדְתִּי אֶת־יְהוָה׃ (ישוב ק')

ט וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ לֵךְ בְּשָׁלוֹם וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ חֶבְרוֹנָה׃

י וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם מְרַגְּלִים בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת־קוֹל הַשֹּׁפָר וַאֲמַרְתֶּם מָלַךְ אַבְשָׁלוֹם בְּחֶבְרוֹן׃

יא וְאֶת־אַבְשָׁלוֹם הָלְכוּ מָאתַיִם אִישׁ מִירוּשָׁלַ͏ִם קְרֻאִים וְהֹלְכִים לְתֻמָּם וְלֹא יָדְעוּ כָּל־דָּבָר׃

יב וַיִּשְׁלַח אַבְשָׁלוֹם אֶת־אֲחִיתֹפֶל הַגִּילֹנִי יוֹעֵץ דָּוִד מֵעִירוֹ מִגִּלֹה בְּזָבְחוֹ אֶת־הַזְּבָחִים וַיְהִי הַקֶּשֶׁר אַמִּץ וְהָעָם הוֹלֵךְ וָרָב אֶת־אַבְשָׁלוֹם׃

יג וַיָּבֹא הַמַּגִּיד אֶל־דָּוִד לֵאמֹר הָיָה לֶב־אִישׁ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃

יד וַיֹּאמֶר דָּוִד לְכָל־עֲבָדָיו אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִירוּשָׁלַ͏ִם קוּמוּ וְנִבְרָחָה כִּי לֹא־תִהְיֶה־לָּנוּ פְלֵיטָה מִפְּנֵי אַבְשָׁלֹם מַהֲרוּ לָלֶכֶת פֶּן־יְמַהֵר וְהִשִּׂגָנוּ וְהִדִּיחַ עָלֵינוּ אֶת־הָרָעָה וְהִכָּה הָעִיר לְפִי־חָרֶב׃

מהרו ד' וסי' נמסר בסדר וינש :

תולדות אהרן ויגנב אבשלום. סוטה ט (שם שם): ויהי מקץ. נזיר ד סוטה לד סנהדרין סט תמורה יד (שם שם) לך בשלום. ברכות סו מ"ק כט :

רש"י

בקושטא : (ז) מקץ ארבעים שנה. משאלו ישראל מלך משמואל נתגלגל דבר מרד והשפלה במלכות : אלכה נא. לחברון : ואשלם את נדרי. אמרו רבותינו להביא כבשים מחברון כי שם היו כבשים שמנים : (יא) קרואים והולכים לתמם. מפורש במסכת סוטה ירושלמית שבקש מאביו שיכתוב לו שכל שני בני אדם שיבקש שילכו עמו ילכו והיה מראה אותו לשנים כאן ואח"כ לשנים אחרים

רלב"ג

המלך : (ו) ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל. ר"ל באלו הכזבי' כאלו גנב לבם מאת המלך דוד ולקחו לו כי בזה משך לב העם אליו : (ז) ויהי מקץ ארבעים שנה. יתכן שאלו ארבעים שנה התחילו מעת למיחת המלכות בישראל ר"ל מעת המשח שאול או התחילו מעת שלמות ארבעים שנה מעת המשח דוד ואולי הוגד על דרך נבואה שארבעים שנה יעמוד מלכות דוד ולזה חשב אבשלום שאז יהיה העת שתסור המלוכה מדוד ודמה מפני זה שכבר תשלם מחשבתו בהריגת אביו לסבב שתהיה הממלכה לו : ואשלם את נדרי לה' בחברון. ידמה שהיתה אז במת לבור בחברון ואמר אבשלו' לזבוח שם זבחים לה' כי לא נאסרו הבמות כי אז היו בין המנוח' והנחלה ר"ל בין משכן שילה ובין בית המקדש ולא נאסרו הבמות לגמרי עד שנבנה בית המקדש כסר המוריה כמו שנתבאר בתורה ולזה אמר בספר מלכים רק העם מזבחי' ומקטרי' בבמות כי לא נבנה בית לשם ה' עד הימים ההם והנה מפני שראה אבשלום ששם למחה המלוכה לדוד והצליח בה חשב שיהיה המקום גורם ולזה בחר ללכת לחברון : (ח) ועבדתי את ה'. ר"ל לזבוח לו זבחים : (יב) מעירו מגלה. יתכן שלחו אל חברון מגילה לא מירושלם ליראתו שמא לא יתרצה אחיתופל להיות כנגד דוד ואם היה אומר לו זה בירושלם אולי היה אחיתופל מגיד זה לדוד כי הוא יועץ דוד: (יד) והדיח עלינו את הרעה. ר"ל ויבא בחזק ובתוקף את הרעה

מצודת ציון

(יא) קרואים. מזומנים וכן ואחרי כן יאכלו הקרואים (ש"א ט) : (יב) הקשר. המרד ע"ש שבעלי המרד יתקשרו באגודה אחת וכן כי קשרתם כולכם (שם כב) : אמץ. חזק: (יד) פליטה. הצלה כמו ומפלטי לי (לקמן כב) : והדיח. מלשון דחיה

מצודת דוד

בו ונשקו : (ו) ויגנב. ר"ל בחלקלקות אמריו המשיך אליו לב ישראל : (ז) ארבעים שנה. ארז"ל שהוא מזמן אשר שאלו להם מלך ותלה בה כי תחת השאלה באה מרד במלכות ונהרגו מהם ובהם: בחברון. להקריב על הבמה שעומדת בחברון : (ח) ועבדתי. עם הבאת קרבנות : (י) וישלח. טרם הלכו לחברון שלח מרגלים לחקור דעת העם ואמר להם כאשר תשמעו קול השופר שיתקעו במלכותי תאמרו שמלך אבשלום ותשמעו מה בפיהם : (יא) קרואים. היו קרואים מאבשלום על הזבח והלכו בתום לבבם ולא ידעו מכל זה : (יב) את אחיתופל. ר"ל להביא את אחיתופל מעירו : בזבחו. בעת זבחו וגו' : הולך ורב. בכל עת היו מוספים ומתרבים : (יד) כי לא תהיה וגו'. כי רב העם אשר אתו וא"א להנצל מפניו במעוז העיר : והשגנו. עודע

רשי

אחרים וכן הרבה : (יז) בית המרחק . באתר דרחיק : (יח) על ידו . אצלו הוא עומד והם עוברים : (יט) עם המלך. עם אבשלום : כי נכרי אתה . ואנחנו בורחים מאין לידה ומזון ומתוך שאתה נכרי לא תמצא מרחמים : וגם גולה אתה למקומך . וגם אם גולה אתה מעם המלך שאיך רוצה להיות עמו למקומך חזור לך כי לא טוב לכתך עמי שהרי תמול באת :
(כ) והיום אניעך עמנו . ואין לי מקום שאוכל להושיבך שם ולהמלט כי אני הולך אל אשר יקרני המקרה ללכת יום יום כשאשמע שהרודפים כאן אני בורח כאן וכן תרגם יונתן וגם גולה אתה למקומך ואף אם גלי את אזיל לך לאתרך : חסד ואמת . אני מחזיק בך טובת חסד ואמת שעשית עמדי

רלבג

הרעה עלינו : (טז) ויצא המלך וכל ביתו ברגליו . הנה לא רכב על סוסים כדי שלא יתפרסם לכתו כי הרואים אותו הולך ברגליו לא יחשבו שהוא דוד וישלם לו מפני זה יותר המלטו מיד אבשלום : ויעמד בית המרחק . ר״ל בבית היותר רחוק מירושלם והוא דרך משל מהבתים אשר חוץ לחומה : (יח) וכל הכרתי וכל הפלתי : הם היו שתי משפחות בתכלית החכמה ומהם היו סנהדרין כמו שיתבאר אחר זה וידמה שהסנהדרין נקראו כך כי הם כורתין הדין במה שיבא לפניהם כי אחריהם אין ללכת לאחרים למעלה מהם והם גם כן מבארים כל מה שיפלא למשפט באיזה דבר שיהיה מדברי התורה כמו שתבאר בפ׳ כי יפלא ממך דבר למשפט ואמר כל הכרתי וכל הפלתי לפי שהיו שם לפניהם שורות של תלמידי׳ להקים מהם כשיצטרך ולזה אמר כי כלם עברו עם דוד : (יט) וגם אתה גולה למקומך . יתכן

טו וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ כְּכֹל
אֲשֶׁר־יִבְחַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הִנֵּה עֲבָדֶיךָ׃
טז וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־בֵּיתוֹ בְּרַגְלָיו וַיַּעֲזֹב ג׳
הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר נָשִׁים פִּלַגְשִׁים
לִשְׁמֹר הַבָּיִת׃ יז וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ וְכָל־
הָעָם בְּרַגְלָיו וַיַּעַמְדוּ בֵּית הַמֶּרְחָק׃ ל׳
יח וְכָל־עֲבָדָיו עֹבְרִים עַל־יָדוֹ וְכָל־ ״
הַכְּרֵתִי וְכָל־הַפְּלֵתִי וְכָל־הַגִּתִּים שֵׁשׁ־
מֵאוֹת אִישׁ אֲשֶׁר־בָּאוּ בְרַגְלוֹ מִגַּת ל׳
עֹבְרִים עַל־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יט וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
אֶל־אִתַּי הַגִּתִּי לָמָּה תֵלֵךְ גַּם־אַתָּה ח׳ פסוקים גם וגם
אִתָּנוּ שׁוּב וְשֵׁב עִם־הַמֶּלֶךְ כִּי־נָכְרִי
אַתָּה וְגַם־גֹּלֶה אַתָּה לִמְקוֹמֶךָ׃ כ תְּמוֹל ה׳
בּוֹאֶךָ וְהַיּוֹם אֲנִועֲךָ עִמָּנוּ לָלֶכֶת וַאֲנִי אניעך ק׳
הוֹלֵךְ עַל אֲשֶׁר־אֲנִי הוֹלֵךְ שׁוּב וְהָשֵׁב ג׳ מ״ל כספ׳
אֶת־אַחֶיךָ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת׃
כא וַיַּעַן אִתַּי אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר חַי־
יְהוָה וְחֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כִּי אִם־בִּמְקוֹם אם כתיב ולא קרי
אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם ׀ אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אִם־
לְמָוֶת אִם־לְחַיִּים כִּי־שָׁם יִהְיֶה עַבְדֶּךָ׃

טו וַאֲמַרוּ עַבְדֵי מַלְכָּא לְמַלְכָּא כְּכֹל דְיֵימַר רִבּוֹנִי מַלְכָּא הָא עַבְדָיךְ׃ טז וּנְפַק מַלְכָּא וְכָל אֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ דִי עִמֵיהּ וּשְׁבַק מַלְכָּא יַת עֲשַׂר נְשִׁין לְחֵינָן לְמִטַר בֵּיתָא׃ יז וּנְפַק מַלְכָּא וְכָל אֱנַשׁ בֵּיתֵיהּ עִמֵיהּ וְקָמוּ בְּאַתַר דְרָחִיק׃ יח וְכָל עַבְדוֹהִי עָבְרִין עַל יְדוֹהִי וְכָל קַשָׁתַיָא וְכָל קַלָעַיָא וְכָל גִתָּאֵי שִׁית מְאָה גַבְרָא דַאֲתָן עִמֵיהּ מִגַת עָבְרִין קֳדָם מַלְכָּא׃ יט וַאֲמַר מַלְכָּא לְאִתַּי גִיתָאָה לְמָא תֵיזֵיל אַף אַתְּ עִמָנָא תּוּב וְתֵיב עִם מַלְכָּא אֲרֵי נוּכְרָא אַתְּ וְאַף אִם גָלֵי אַתְּ אֱזֵיל לָךְ לְאַתְרָךְ׃ כ תְּמָלֵי אֲתֵיתָא וְיוֹמָא דֵין אֲטַלְטְלִינָךְ עִמָנָא לְמֵיזַל וַאֲנָא אָזֵיל לַאֲתַר דְלֵית אֲנָא יְדַע לְאָן אֲנָא אָזֵיל תּוּב וַאֲתֵיב יַת אֲחָךְ עִמָךְ וַעֲבֵיד עִמְהוֹן טֵיבוּ וּקְשׁוֹט׃ כא וַאֲתֵיב אִתַּי יַת מַלְכָּא וַאֲמַר קַיָים הוּא יְיָ וְקַיָים רִיבּוֹנִי מַלְכָּא אֱלָהֵין בְּאַתְרָא דִיהֵי תַמָן רִבּוֹנִי מַלְכָּא אִם לְמוֹתָא וְאִם לְחַיֵי אֲרֵי תַמָן יְהֵי

וכל ביתו ג׳ בקריאה וסימן ויעל האיש אלקנה וכל ביתו. וימת שאול ושלשת בניו דד״ה. ויצא המלך וכל ביתו ברגליו : גולה וגולה ה׳ בקריאה וסימן כי קשרתם כלכם עלי ב׳ בפסוק . וגם גלה אתה למקומך. אילין ג׳ קדמאי חסר עשרת אלפים גולה . גולה סוד הולך רכיל מ״ל : והשב ד׳ בקריאה וסימן נמסר בסדר ויחי :

רדק

וימלא אותנו בעיר לא תהיה לנו פליט׳ ממנו ויכה את העיר זהו שאמר פן ימהר קודם שיעש׳ דבר אחר ובא אל העיר שיחשוב שימצאני הנה לפיכך נמהר אנחנו לברוח ובדרש שלא ידון אותנו כעיר הנדחת ועוד אמרו נטל בעל הכוס להדיח את הכוס אינו זז עד שימרקנו כלומר כיון שהתחיל הפורענות לבא ירא אני שלא נכלה ממנו : (יז) ברגליו . עמו וכן וכל העם אשר ברגליך וכת״י עמיה : בית המרחק . כתרגומו באתר דרחיק כלומר מקום שהיה רחוק מירושלם . ובדרש מלמד שנדוהו הה״ד ישובו לי ירצאיך מלמד שפרשו ממנו : (יח) על ידו . כמו לפניו כמו שאמר על פני המלך : וכל הכרתי וכל הפלתי. ת״י וכל קשתיא וכל קלעיא ואפשר שהיו משפחות ידועות בישראל ורבו׳ ז״ל פי׳ אלו אורים ותומים . ומלת כל קשה לפירושם : וכל הגתי׳ . אמרו כי גוים היו וכן אתי הגתי גוי היה ולפי דעתי כי ישראלים היו שהיו מתגוררים בגת ובאו עתה לעזרת דוד וזהו שאמר אשר באו ברגלו מגת פי׳ בעבורו כמו ויברך ה׳ אותי לרגלי בעבורי וכבר פי׳ עוד למעלה בענין הגתי׳ בדבר עטרת מלכם ות״י ברגלו עמיה ר״ל עם אתי הגתי ואע״פ שלא נזכר ידוע כי אתי הגתי היה ראש לשש מאות איש אלה וכן אמר ויעבור אתי הגתי וכל אנשיו : (יט) שוב ושב עם המלך . פי׳ עם אבשלום המלך שרצו ישראל להמליכו : כי נכרי אתה . לפי שהתגורר בגת ימים רבים ואולי נולד שם ועתה בא מקרוב כי נכרי אתה עדיין וגולה אתה איך אניעך עוד ופי׳ גולה מטלטל כי לשון גלות יש שהוא טלטול השבי והוא הרוב ויש שהוא טלטול בלא שבי אלא ממקום למקום כמו זה וכן ויגלום אל מנחת ומלת למקומך דבק עם שוב ושב שזכר כאילו אמר שוב למקומך ושב עם המלך ומקומו היה ירושלים כי שם בא לשבת כשבא מגת ובענין הזה ת״י אלא שלא הדביקו עם שוב אלא הוסיף בו ואמר ואף אם גלי את אזיל לך לאתרך : (כ) אנועך . כתוב בוי״ו וקרי ביו״ד והענין אחד אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד : ואני הולך על אשר אני הולך . על כמו אל כמו ותתפלל על ה׳ כלומר אני הולך אל המקום אשר אני הולך במקרה כי לא אדע אנה אלך כאדם בורח כתרגומו ואנא אזיל לאתר דלית אנא ידע לאן אנא אזיל : את אחיך עמך . הם הגתים שש מאות איש שבאו עמו מגת : חסד ואמת . אני מחזיק לך חסד ואמת על מה שעשית ואני מכיר כי לבך טוב עמי וי״ת ואתי׳ ית אחך עמך ועבי׳ עמהון טיבו וקשוט : (כא) כי אם במקום . אם כתיב ולא קרי והענין אחד אם קרי או לא

פי׳ רבי׳ ישעיה

(טז) ויצא המלך וכל ביתו ברגליו . פירוש אילו הם נשיו שהוליכם עמו והפילגשים הניח לשמור את הבית : (יז) בית המרחק . פי׳ רחוק מירושלם : (יח) אשר באו ברגלי. פירוש אשר באו עמו : (יט) וגם גולה אתה למקומך . בא הנה הלמ״ד במקום מ״ם : (כ) והשב את אחיך עמך חסד ואמת . פירוש מקרא קצר הוא ועשה עמהם חסד ואמת מפני שגלו עמו וזה היה הגדול שבהם היה אומר לו תגמול להם חסד ואמת . ותרגמו ועביד עמהון טיבו וקשוט :

מצודת דוד

עודנו בתוך העיר ובעבורינו ידיח הרעה על כל בני העיר ואת כולם יכה : (טו) הנה עבדיך . הנה אנחנו עבדיך ואליך נשמע : (יז) בית המרחק . בבבית שהיה יותר רחוק מהבתים העומדים מחוץ להחומה : (יח) על ידו . סמוך למקום מעמדו : אשר באו ברגלו . אשר באו עמו מגת שישבו עמו שמה עוד היה נרדף משאול : (יט) עם המלך . על אבשלום יאמר שמלך עתה : כי נכרי אתה . הלא אתה מארץ נכריה ואיך מעבדי להתחירא מפני אבשלום : וגם גולה . ואפילו תרצה להיות גולה מעל פני אבשלום מבלי לשבת אתו אזי חזור למקומך לגת ותהיה גולה שמה לשבת בה כמאז : (כ) תמול בואך . זה מקרוב באת אלי מגת ומיד אניע אותך ללכת נע ונד : ואני הולך . ר״ל וכי הולך אני למקום ידוע שתלך גם אתה עמדי הלא אני הולך על אשר וכו׳ ר״ל אינני הולך אל המקום אשר אחשוב ללכת שמה כי אין מחשבותי ללכת למקום ידוע כ״א כאשר יזדמן : חסד ואמת . ר״ל והנה כוונתך הטובה השובה בעיני לחסד ואמת : (כא) אם למות . אם המקום תהיה סיבה למות

מצודת ציון

דחים : (יז) ברגליו . עם מהלכו ואחריו כמו לעם אשר ברגלי (שופטים ח) : (יח) הכרתי . והפלתי . ת״י קשתיא וקלעיא : הגתים . האנשים שהתגוררו בגת בעוד שהיה דוד שם : ברגלו . עם מהלכו : על פני . לפני : (יט) גולה . ענין טלטול ונוע ואם הוא בלא שבי וכן ויגלום אל מנחת (ד״ה ח) : (כ) אחיך . רעיך הבאים אתך : ואמת . הוא כענין חסד : ויליכו

וכו׳

רדק

לא קרי והמלות האלה דכתיב ולא קורין או דקורין ולא כתיבין וכן קרי וכתיב נראה כי בגלות הראשון אבדו הספרים ונטלטלו והחכמים יודעי המקרא מתו ואנשי כנסת הגדולה שהחזירו התורה ליושנ' מצאו מחלוקת בספרי' הנמצאי' והלכו בהם אחר הרוב לפי דעתם ובמקום שלא השיגה דעתם על הברור כתבו האחד ולא נקדו או כתבו מבחוץ ולא כתבו מבפנים או כתבו אחד מבחוץ ואחד מבפנים : (כג) וכל הארץ בוכים . פי' וכל אנשי ארץ וכן וכל הארץ באו מצרימה : על פני דרך את המדבר . כמו אל המדבר וכן והראה את הכהן כלומר עוברים אל המדבר על פני הדרך שהיה שם כלומר שלא עברו דרך הנחל . או פירושו וכל העם גם כן עוברים בנחל קדרון כמו שהיה המלך עובר וכלם מגמת פניהם אל המדבר כמו שאמר דוד אנכי מתמהמ' בערבות המדבר ומדבר יקרא מרעה הבהמות בין קרוב לעיר בין רחוק לעיר לפיכך אמר ורעו כבשים כדברם העדר בתוך הדברו והוא מתרגום וינהג ודבר מקום שהרועה נוהג שם המקנה : (כד) ויציקו . כמו ויעמידו וכן ויציקום לפני ה' : ויעל אביתר . לפי פשט הכתוב יראה כי פי' ויעל אביתר נסתלק לצד אחד עם הארון עד תום כל העם לעבור מן העיר ר"ל מירושלם אבל רבותי' ז"ל קבלו כי באותו היום נסתלק אביתר מכהונה גדול' והכניסו צדוק תחתיו שנאמר ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלהים העיר ולמה נסתלק באותו היום כי שאל באורים ותומים ולא נענה ושאל צדוק ונענה כמו שפירש בספר יהושע כי השואל באורים ותומים הכהן הנשאל רוח הקדש שורה עליו ובה היה מכוין ומשיב השאלה עם מה שהיה נראה לו באורים ותומי' כמו שפי' בספר שופטים וכיון שראה דוד שנסתלקה רוח הקדש מאביתר ידע שהגיע זמן הקללה שקלל הקב"ה זרע עלי ואביתר היה מזרע עלי שהיה מבני איתמר וצדוק מזרע פנחס ונתקיימה בו ברכה שברכו הב"ה כמו שכתוב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם אבל לא נמשח צדוק לכהן גדול עדין אלא שנתמנה לכהן גדול עד יום מלוך שלמה שמשחוהו כמו שכתוב וימשחו שלמה לה' לנגיד ולצדוק לכהן כי הקללה היתה תלויה עד מלוך שלמה כמו שכתיב ויגרש שלמה את אביתר מהיות כהן כי הכתוב אומר והבטחה לך מעון והמעון הוא בית המקדש ובית המקד' לא נבנה עד מלוך שלמה : (כה) והראני אותו ואת נוהו הבית שהיה שם הארון ופירו' אותו שישיבני לאהבתו ויחפוץ בי כי פתה בלקחו פונה עונו היה מרוחק ממנו כאדם שמעלים עיניו משונאו ואינו רואהו וי"ת ויחזינני קדמוהי ואפלח קדמוהי בבית מקדשי' : (כו) הנני . כלומר אקבל גזירותיו באהבה: (כז) הרואה אתה . אם רואה אתה בעיניך כלומר בעלתך וי"ת חזויא את תוב לקרתא כלומר נביא אתה שראה שסרתה עליו רוח הקדש ונענה אותו היום באורי' ותומים ואמר לו טוב הוא שתשוב העיר והודיעני משם כל דבר : (כח) בעברות המדבר . כן כתיב וקרי בערבו' ופי'

רשי

עמדי : (כב) לך ועבור . עם שאר העם אחר אשר אינך רוצה להפרד ממני : (כג) וכל העם עוברים . מן המלך והלאה לפי שהוא עומד קורא אותם עוברים : (כד) ויציקו . כמו ויציגו ואקימו ית ארונא העמידוהו לצד אחד והעם עוברים שהיה דוד רוצה לשאתו עמו : ויעל אביתר עד תם וגו' . הרי זה מקרא מסורס ויציקו את ארון האלהים עד תום כל העם לעבור : ויעל אביתר . אותו היום נסתלק מן הכהונה ששאל באורים ותומים ולא נענה ונכנס צדוק תחתיו וכן שנינו בסדר עולם ובסדר יומא : (כז) הרואה אתה . אם רואה אתה שעלה נכונה הוא שוב העיר וגו' : שני בניכם אתכם . בידם תוכלו להודיעני מה שתשמעו מבית המלך ולפי מה שתודיעוני אמלט: במעלה

תרגום

עַבְדָךְ : כב וַאֲמַר דָוִד לְאִתַּי אֱזֵיל וְעֲבַר וַעֲבַר אִתַּי גִתָּאָה וְכָל גִבְרוֹהִי וְכָל טַפְלָא דְעִימֵיהּ : כג וְכָל דַיָרֵי אַרְעָא בָּכַן קַל רַב וְכָל עַמָא עָבְרִין וּמַלְכָּא עָבַר בְּנַחֲלָא דְקִדְרוֹן וְכָל עַמָא עָבְרִין עַל אַפֵּי אוֹרַח מַדְבְּרָא : כד וְהָא אַף צָדוֹק וְכָל לֵוָאֵי עִמֵיהּ נָטְלִין יַת אֲרוֹן קְיָמָא דַיָי וְאַקִימוּ יַת אֲרוֹנָא דַיָי וּסְלֵיק אֶבְיָתָר עַד דִשְׁלִים כָּל עַמָא לְמֶעְבַּר מִן קַרְתָּא : כה וַאֲמַר מַלְכָּא לְצָדוֹק אָתֵיב יַת אֲרוֹנָא דַיָי לְקַרְתָּא אִם אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ וִיתִיבִינַנִי וְיַחֲזֵינַנִי קֳדָמוֹהִי וְאֶפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּבֵית מַקְדְשֵׁיהּ : כו וְאִם כְּדֵין יֵימַר לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בָּךְ הָא אֲנָא יַעְבֵּיד לִי כְּמָא דְרַעֲוָא קֳדָמוֹהִי : כז וַאֲמַר מַלְכָּא לְצָדוֹק כַּהֲנָא חֶזְוָיָא אַתְּ תּוּב לְקַרְתָּא בִּשְׁלָם וַאֲחִימַעַץ בְּרָךְ וִיהוֹנָתָן בַּר אֶבְיָתָר תְּרֵין בְּנֵיכוֹן עִמְכוֹן : כח חֲזוֹ דַאֲנָא מִתְעַכַּב בְּמִשְׁרֵי מַדְבְּרָא עַד דְיִמְטֵי

מקרא

כב וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־אִתַּי לֵךְ וַעֲבֹר וַיַּעֲבֹר אִתַּי הַגִּתִּי וְכָל־אֲנָשָׁיו וְכָל־הַטַּף אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ כג וְכָל־הָאָרֶץ בּוֹכִים קוֹל גָּדוֹל וְכָל־הָעָם עֹבְרִים וְהַמֶּלֶךְ עֹבֵר בְּנַחַל קִדְרוֹן וְכָל־הָעָם עֹבְרִים עַל־פְּנֵי־דֶרֶךְ אֶת־הַמִּדְבָּר׃ כד וְהִנֵּה גַם־צָדוֹק וְכָל־הַלְוִיִּם אִתּוֹ נֹשְׂאִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית הָאֱלֹהִים וַיַּצִּקוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיַּעַל אֶבְיָתָר עַד־תֹּם כָּל־הָעָם לַעֲבוֹר מִן־הָעִיר׃ כה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצָדוֹק הָשֵׁב אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים הָעִיר אִם־אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה וֶהֱשִׁבַנִי וְהִרְאַנִי אֹתוֹ וְאֶת־נָוֵהוּ׃ כו וְאִם כֹּה יֹאמַר לֹא חָפַצְתִּי בָּךְ הִנְנִי יַעֲשֶׂה־לִּי כַּאֲשֶׁר טוֹב בְּעֵינָיו׃ כז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־צָדוֹק הַכֹּהֵן הֲרוֹאֶה אַתָּה שֻׁבָה הָעִיר בְּשָׁלוֹם וַאֲחִימַעַץ בִּנְךָ וִיהוֹנָתָן בֶּן־אֶבְיָתָר שְׁנֵי בְנֵיכֶם אִתְּכֶם׃ כח רְאוּ אָנֹכִי מִתְמַהְמֵהַּ בְּעַבְרוֹת הַמִּדְבָּר עַד־

(מסורה בגליון: ב' בנשים · ב' מ"ל כי · נוסי' כל העם · ה' פסוקים וכל וכל וכל · ל' · ל' · ל' הס' · ד' מ"ל · ל' וחס' כספרא · ב' חד מ"ל וחד חסר בן אדם הראה חסר · בערבות ק')

וכל הארץ ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר מקץ : ה' פסוקים וכל וכל וכל ג' במצעות פסוק וב' ראשי פסוקים וסי' והערים יהרוסו . אתה הוא ה' לבדך אתה עשית . ורעשו מפני דגי הים ועוף . וכל פסיליה יכרתו וכל הארץ בכים קול גדול :

תולדות אהרן ויעל אביתר . יומא עג סוטה מח : והראני אתו . זוהר לך לך :

רלבג

יתכן שלא היה יושב בירושלם כי אם זמן מועט והיה תמיד נע ונד למקומו להעתיק משם קניניו ולזה אמר לו כי נכרי אתה ואמר לו גם כן תמול בואך והיו' אניעך עמנו ללכ' : (כד) ויציקו את ארון האלהים . ר"ל שהכבר העמידו אותו במקום אחר עד שעלה אביתר ועד שתם כל העם לעבור מן העיר ולפי שלא הגיע עדין אביתר אל המלך היו דברי המלך תחלה אל צדוק לבד ובסוף הענין היו דבריו גם כן עם אביתר כי אז הגיע אל המלך ולזה אמר ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם : (כז) הרואה אתה שובה העיר וגו' . ר"ל ואתה רואה אלו הענינים לאי זה תכלית פונים שתלך עמנו להגיד לנו זה בודאי צריך אתה לזה לקחת עצה בדברי' לפי מה שיגלה מעניני' ולזה טוב שתשוב העיר בשלום : ואחימעץ בנך ויהונתן בן אביתר שני בניכם אתכם . ידמה שהיו להם בנים אחרים אך בחר דוד באלו להיותם יותר חכמים ויותר ראויים מהאחרים ולזאת אחר זה הנה שם עמם שני בניהם אחימעץ לצדוק

פי' רבי' ישעיה

(כג) על פני דרך את המדבר . את יתר : (כד) ויציקו את ארון האלהים . שהיו רוצים להביאו ולא רצה דוד לטלטלו עמו והחזירוהו והעמידוהו במקומו והוא כמו ויעמידו ודומה לו ויציקום לפני ה' דעכן : ויעל אביתר . פירוש עלה אחר הארון ; (כז) הרואה אתה . פירוש הרואה אתה זו העצה שהיא טובה עשה אותה :

מצודת ציון

(כד) ויציקו . ענין העמדה כמו כי לה' מצוקי ארץ (ש"א ב) ור"ל היסודות והעמודים שהארץ עומדת עליהם והוא כמו ויציגו כי אותיות גיכ"ק מתחלף : (כה) נוהו . מדורו : (כח) מתמהמה . מתעכב

מצודת דוד

וכו' : (כב) לך ועבור . עם עבדי ויתר העם : (כג) וכל הארץ . אנשי הארץ אשר עבר בה דוד : וכל העם . אשר עם דוד : על פני דרך . לרוחב הדרך לשום פניהם אל המדבר . (כד) ויציקו . העמידו את הארון ואביתר עלה עמו לצד מיוחד עד שעברו כלם מן העיר . ורז"ל אמרו שאז נסתלק אביתר מכהונה גדולה כי שאל באורים ולא עלתה ולצדוק עלתה ומנהו תחתיו ולא להיות מיד כהן גדול כי הלא שלמה גרשו לאביתר מכהונה גדולה כמ"ש במ"א אלא שעתה סלקו מלשמשו ובימי שלמה מנהו לצדוק לשמש אז : (כה) והשיבני . אז ישיב אותי לירושלים והראני אותו ואת מקדשו : (כו) לא חפצתי בך . עוד מעתה : הנני . ר"ל הנה מוכן אני לקבל באהבה : (כז) הרואה אתה . אם עלתי נראה בעיניך אשר תשוב אל העיר (ועם שגם את אביתר

רשי

(ל) במעלה הזתים. בהר הזתים: חפוי. מכוסה כדרך האבלים: (לא) ודוד הגיד. ולדוד הגיד המגיד: סכל. קלקל כמו הסכל ירבה דברים (קהלת י' י"ד): (לב) בא עד הראש. עד ריש טוריא: אשר ישתחוה שם לאלהים. אשר היה רגיל להשתחות שם כשהיה בא לירושלי' כי' רואה משם את האהל שהארון בתוכו והי' משתחוה: (לד) עבד אביך ואני מאז. כמו ואני עבד אביך מאז ומקרא מסורס הוא: (לז) יבוא ירושלים. נתן לבו שיבא לירושלים: ומא"ה

רדק

ופי' הכתוב בעבר נחל קדרון ופי' הקרי כתרגומו במשרי מדברא ושניהם נכונים בענין אלא שהקרי יותר קרוב: במעלה הזיתים. כתרגום במסקנא דטור זיתיא ועלה שם להשתחוות לה' משם כי מהר הזיתים יראה אדם מקום בית המקדש ואעפ"י שלא היה שם אז בית גם מקום הבית בעצמו לא היה יודע עד שאמר גד הנביא לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה אעפ"כ גבול המקום היה יודע בקבלה הי' בהר המוריה יבנה בית ה' אבל לא היו יודעים באיזה מקום עד שאמר גד לדוד וי"מ כי מהר הזיתי' היה רואה האהל שהיה בו הארון: (לא) ודוד הגיד לאמר. חסר למ"ד השמוש ופי' ולדוד הגיד המגיד וכמוהו בחסרון למ"ד השמוש היו בן שאול כל אלה בני מכיר וכמוהו בחסרון השמו' ויגד ליעקב ויאמר ליוסף: עד הראש. ראש הזיתים וכן תרגומו עד ריש טוריא: (לב) אשר ישתחוה שם. שהיה רצונו שישתחוה שם כמו שאמר עולה במעלה הזיתים ועשה כן לפי שהיה נפרד ממקום המקדש ולא היה יודע אם ישוב עוד כאדם הלוקח רשות מאוהבו בגלותו: חושי הארכי. על שם מקומו נקרא כן והוא הנזכר בתחלת בני יוסף אל גבול הארכי עטרות: קרוע כתנתו. כמו לבוש הבדים חגור אפוד בד וכולם יחסרו אות השמוש כי בלא חסרון היה משפט פ"א הפועל בשוא כדרך הסמוכים: (לג) והית עלי למשא. ביו"ד אחד לבדו והיא עי"ן הפועל ופי' למשא לטורח כי רבים אשר עתה עמי לנער ולדאגה שאני בהם ומן העיר תועילני בעצתך: (לד) עבדך אני המלך אהיה. מהיום ואילך אהיה עבדך כמו שהייתי עבד אביך מאז ועתה אני אהיה עבדך וי"ו ואני נוספת כוי"ו וישא אברהם את עיניו וזולתה וכן דרך הלשון בהרבה מקומות וכן דרך לשון הערב בפה: (לז) רעה דוד. תרגומו שושבינא דדוד כלומ' אוהבו וריעו שהיה עמו תמיד ובעל עצתו וכן אמר בדברי הימים בספור שרי דוד וחושי הארכי ריע המלך: יבא ירושלם. כשבא חושי הארכי באותה שעה היה אבשלום נכנס לירושלם

רלבג

לצדוק ויהונתן לאביתר (ל) ודוד עולה במעלה הזיתים. זהו הר הזיתים שהי' אצל ירושלי' אצל בית המקדש וידמה כי לקדושת המקום ההוא היה דוד נוהג בהיותו שם להשתחוות שם לשם יתעלה וזהו אמרו אשר ישתחוה שם לאלהים: (לג) והית עלי למשא. יתכן שלא היה גבור והיה זקן והית' מפני זה תנועתו כבדה: ומא"ה

פי' רבי ישעיה

(ל) וראש לו חפוי והוא הולך יחף. פירוש כסה ראשו וחלץ מנעליו כדרך האבלים: (לא) ודוד הגיד לאמר. חסר למ"ד ולדוד: סכל נא. לשון סכלות: (לב) עד הראש. פירוש ראש מקום היה שמשם היה רואה האהל שנטה לארון כשהיה הולך לירושל' ומשם היה כורע ומשתחו' לשם: (לד) עבדך אני המלך אהיה. מקרא מסורס הוא אני אהיה עבדך: עבד אביך ואני מאז ועתה ואני עבדך. הוי"ו של ואני הראשון והאחרון יתיר וזהו פתרונו עבד אביך אני מאז ועתה אני אהיה עבדך: (לז) רעה דוד. שני פרפים הם ריע. ורעה. ריע הוא מעלומי העיין למרעהו אשר רעה לו האמור בשמשון הוי' מעלומי הלמ"ד. וזה הוא מעלומי הלמ"ד:

בּוֹא דָבָר מֵעִמָּכֶם לְהַגִּיד לִי׃
כט וַיָּשֶׁב צָדוֹק וְאֶבְיָתָר אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
יְרוּשָׁלָ͏ִם וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ ל וְדָוִד עֹלֶה
בְמַעֲלֵה הַזֵּיתִים עֹלֶה ׀ וּבוֹכֶה וְרֹאשׁ לוֹ חד מ"ל וחד הס'
חָפוּי וְהוּא הֹלֵךְ יָחֵף וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־
אִתּוֹ חָפוּ אִישׁ רֹאשׁוֹ וְעָלוּ עָלֹה ג' כתיב ה"א
וּבָכֹה׃ לא וְדָוִד הִגִּיד לֵאמֹר אֲחִיתֹפֶל
בַּקֹּשְׁרִים עִם־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר דָּוִד ל' וחסר
סַכֶּל־נָא אֶת־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל יְהוָה׃ ל'
לב וַיְהִי דָוִד בָּא עַד־הָרֹאשׁ אֲשֶׁר־
יִשְׁתַּחֲוֶה שָׁם לֵאלֹהִים וְהִנֵּה לִקְרָאתוֹ ג'
חוּשַׁי הָאַרְכִּי קָרוּעַ כֻּתָּנְתּוֹ וַאֲדָמָה
עַל־רֹאשׁוֹ׃ לג וַיֹּאמֶר לוֹ דָּוִד אִם
עָבַרְתָּ אִתִּי וְהָיִתָ עָלַי לְמַשָּׂא׃ לד וְאִם־ ל' הס' דחס' ג
הָעִיר תָּשׁוּב וְאָמַרְתָּ לְאַבְשָׁלוֹם
עַבְדְּךָ אֲנִי הַמֶּלֶךְ אֶהְיֶה עֶבֶד אָבִיךָ
וַאֲנִי מֵאָז וְעַתָּה וַאֲנִי עַבְדֶּךָ וְהֵפַרְתָּה ל' מ"ל
לִי אֵת עֲצַת אֲחִיתֹפֶל׃ לה וַהֲלוֹא עִמְּךָ ב' חד מ"ל וחד הס'
שָׁם צָדוֹק וְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים וְהָיָה כָּל־
הַדָּבָר אֲשֶׁר תִּשְׁמַע מִבֵּית הַמֶּלֶךְ
תַּגִּיד לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים׃
לו הִנֵּה־שָׁם עִמָּם שְׁנֵי בְנֵיהֶם אֲחִימַעַץ ב'
לְצָדוֹק וִיהוֹנָתָן לְאֶבְיָתָר וּשְׁלַחְתֶּם
בְּיָדָם אֵלַי כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר תִּשְׁמָעוּ׃
לז וַיָּבֹא חוּשַׁי רֵעֶה דָוִד הָעִיר וְאַבְשָׁלֹם ג'. י"ד חסר

פתגמא מנכון לחואה לי: כט ואתיב צדוק ואביתר ית ארונא דיי לירושלם ויתיבו תמן: ל ודוד סליק במסקנא דטור זיתיא סליק ובכי ורישיה ליה מכרך והוא אזיל יחיף וכל עמא דעמיה כריכו גבר רישיה וסלקין מסק ובכן: לא ודוד אתחוא למימר אחיתופל במרודיא עם אבשלום ואמר דוד קלקל כען ית מלכא דאחיתופל יי: לב והוה דוד אתא עד ריש טוריא די סגיד תמן קדם יי והא לקדמותיה חושי ארכאה מבזעין לבושוהי ועפרא רמי ברישיה: לג ואמר ליה דוד אם עברתא עמי ותהי עלי למטול: לד ואם לקרתא תתוב ותימר לאבשלום עבדה אנא מלכא אהי עבדא דאבוך ואנא מבכן וכען ואנא עבדך ותקלקל לי ית מלכא דאחיתופל: לה והלא עמך תמן צדוק ואביתר כהניא ויהי כל פתגמא דתשמע מבית מלכא תחוי לצדוק ולאביתר כהניא: לו הא תמן עמהון תרין בניהון אחימעץ לצדוק ויהונתן לאביתר ותשלחון בידיהון לותי כל מדעם דתשמעון: לז ואתא חושי שושבינא דדוד לקרתא ואבשלום

עלה ג' כתיב ה' בקריאה וסי' אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי. עלה נעלה וירשנו אותה. ועלו עלה ובכה: ישתחוה ג' בקריאה וסי' ויהי דוד בא עד הראש. ויהי אחרי בא אמציהו. וכל עבדי המלך. וחד וישתחוה. ויעבד את הבעל וישתחוה: למשא ג' בקריאה וסי' אם עברת אתי והית. ולמה יהיה עבדך. חטאתי מה אפעל לך. וחד לעבד ולמשא: רעה ג' בקריאה וסי' ויבא חושי רעה דוד העיר. ויהי כאשר בא חושי. וזכור בן נתן כהן רעה:

תולדות אהרן ודוד עולה. יומא עז: ויהי דוד בא עד הראש. סנהדרין קז (ברכות ח): והנה לקראתו. שם: ואדמה על ראשו. חולין קלט:

מצודת דוד

נוס לשוב העירה היה דבריו לצדוק על כי מינהו לכהן גדול מן הראוי היה ליחד אליו הדבור ולזה הקדימו מעתה לאביתר בכל דבריו): אתכם. יהיו מוכנים עמכם ועי' תודיעוני דבר: (כח) עד בוא. ע"י בניכם: דבר. רלה לומר ידיעה ברורה: (ל) במעלה הזיתים. במעלה הר הזיתים. חפוי. מכוסה בבגד והוא דרך צער: יחף. מבלי מנעלים וגם הוא דרך צער: (לא) ודוד הגיד. המגיד הגיד לדוד לאמר וגו': סכל נא וגו'. ר"ל אתה ה' סכל עצתו לבל ייעץ בחכמה. או ר"ל שיתן בלב אבשלום לחשוב אשר עצת אחיתופל היא עצה סכלה: (לב) עד הראש. בגבהי הר הזיתים אשר משם היה נראה מקום הארון והיה מדרך הבא שם להשתחוות מול הארון: קרוע כתנתו. בעבור כי היה מיצר בצרת דוד: (לג) למשא. על היותו זקן וכחו תש ולמשא יחשב להולך עמו: (לד) עבדך אני המלך אהיה. ר"ל מהיום אהיה עבדך כמו שמאז הייתי עבד אביך וכן עתה אהיה אני עבדך: והפרתה לי. ר"ל כשתשיב העיר ותאמר לאבשלום כדברים האלה יבוא לי תועלת רב כי אז תוכל להפר לטובתי את עצת אחיתופל כי עי"ם הדברים האלה יבטח בך ותהיה גם אתה מאנשי עצתו: (לז) יבא ירושלים. באותה שעה שבא חושי בא גם הוא;

מצודת ציון

בערבות. מלשון ערבה ומישור: (ל) חפוי. מתעטף כמו השתי ולא התמהמהתי (תהלים קיט): מכוסה: יחף. בלי מנעלים: (לא) בקושרים. בין אגודת המורדים: סכל. ענין טפשות: (לב) הארכי. שם מקום: (לד) ואני ואני. הווי"ן נוספת בשניהם: (לז) רעה. חבר ועל כי יבב

יָבוֹא יְרוּשָׁלִָם׃ טז א וְדָוִד
עָבַר מְעַט מֵהָרֹאשׁ וְהִנֵּה צִיבָא ל'
נַעַר מְפִיבֹשֶׁת לִקְרָאתוֹ וְצֶמֶד חֲמֹרִים
חֲבֻשִׁים וַעֲלֵיהֶם מָאתַיִם לֶחֶם וּמֵאָה
צִמּוּקִים וּמֵאָה קַיִץ וְנֵבֶל יָיִן׃ ב וַיֹּאמֶר ב' מ"ל
הַמֶּלֶךְ אֶל־צִיבָא מָה־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמֶר
צִיבָא הַחֲמוֹרִים לְבֵית־הַמֶּלֶךְ לִרְכֹּב ו' מ"ל
וּלְהַלֶּחֶם וְהַקַּיִץ לֶאֱכוֹל הַנְּעָרִים והלחם ק' י"ג מ"ל
וְהַיַּיִן לִשְׁתּוֹת הַיָּעֵף בַּמִּדְבָּר׃ ג וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ וְאַיֵּה בֶּן־אֲדֹנֶיךָ וַיֹּאמֶר צִיבָא
אֶל־הַמֶּלֶךְ הִנֵּה יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלִַם כִּי ל'
אָמַר הַיּוֹם יָשִׁיבוּ לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֵת
מַמְלְכוּת אָבִי׃ ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְצִבָא ד' וכל יהושע דכו'. ל' הס'
הִנֵּה לְךָ כֹּל אֲשֶׁר לִמְפִיבֹשֶׁת וַיֹּאמֶר
צִיבָא הִשְׁתַּחֲוֵיתִי אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ ה וּבָא הַמֶּלֶךְ דָּוִד עַד־
בַּחוּרִים וְהִנֵּה מִשָּׁם אִישׁ יוֹצֵא
מִמִּשְׁפַּחַת בֵּית־שָׁאוּל וּשְׁמוֹ שִׁמְעִי
בֶּן־גֵּרָא יֹצֵא יָצוֹא וּמְקַלֵּל׃ ו וַיְסַקֵּל ו' ג' מ"ל וג' חס'. ב' הד ר"פ וחד ס"פ
בָּאֲבָנִים אֶת־דָּוִד וְאֶת־כָּל־עַבְדֵי
הַמֶּלֶךְ דָּוִד וְכָל־הָעָם וְכָל־הַגִּבֹּרִים ב'
מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ׃ ז וְכֹה־אָמַר שִׁמְעִי ל'. ב' ר"פ
בְּקַלְלוֹ צֵא צֵא אִישׁ הַדָּמִים וְאִישׁ ל'
הַבְּלִיָּעַל׃ ח הֵשִׁיב עָלֶיךָ יְהוָה כֹּל דְּמֵי ל' ר"פ
בֵית־שָׁאוּל אֲשֶׁר מָלַכְתָּ תַּחְתָּו וַיִּתֵּן תחתיו ק'
יְהוָה אֶת־הַמְּלוּכָה בְּיַד אַבְשָׁלוֹם
בְּנֶךָ וְהִנְּךָ בְּרָעָתֶךָ כִּי אִישׁ דָּמִים
אָתָּה׃ ט וַיֹּאמֶר אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה אֶל־
הַמֶּלֶךְ לָמָּה יְקַלֵּל הַכֶּלֶב הַמֵּת הַזֶּה ב' ובספרא
אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶעְבְּרָה־נָּא וְאָסִירָה ג'
אֶת־רֹאשׁוֹ׃
י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־לִּי
וְלָכֶם בְּנֵי צְרֻיָה כִּי יְקַלֵּל וְכִי יְהוָה כה ק'. כי ק'
אָמַר לוֹ קַלֵּל אֶת־דָּוִד וּמִי יֹאמַר מַדּוּעַ ב'

אֲתָא לִירוּשְׁלֶם׃ א וְדָוִד עֲבַר זְעֵיר מֵרֵישׁ טוּרָא וְהָא צִיבָא עוּלֵימָא דִמְפִיבֹשֶׁת לִקְדָמוּתֵיהּ וְזוּג חֲמָרִין חֲשִׁיקִין וַעֲלֵיהוֹן מָאתָן גְּרִיצָן דִּלְחֵם וּמְאָה אִתְכְּלִין דְּעִנְבִין יַבִּישִׁין וּמְאָה מְנַן דְּבֵילָתָא וּגְרַב דַּחֲמַר׃ ב וַאֲמַר מַלְכָּא לְצִיבָא מָה אִילֵין לָךְ וַאֲמַר צִיבָא חֲמָרַיָּא לְבֵית מַלְכָּא לְמִרְכַּב וְלַחְמָא וּדְבֵילָתָא לְמֵיכַל עוּלֵימַיָּא וְחַמְרָא לְמִשְׁתֵּי דְּמִשְׁלְהֵי בְּמַדְבְּרָא׃ ג וַאֲמַר מַלְכָּא וְאָן בַּר רִבּוֹנָךְ וַאֲמַר צִיבָא לְמַלְכָּא הָא יָתִיב בִּירוּשְׁלֶם אֲרֵי אֲמַר יוֹמָא דֵין יְתִיבוּן לִי בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת מַלְכוּתָא דְּאַבָּא׃ ד וַאֲמַר מַלְכָּא לְצִיבָא הָא לָךְ כָּל דִּי לִמְפִיבֹשֶׁת וַאֲמַר צִיבָא מוֹדֵינָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינָךְ רִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ ה וַאֲתָא דָוִד מַלְכָּא עַד עַלְמַת וְהָא מִתַּמָּן גַּבְרָא נָפֵיק מִזַּרְעִית בֵּית שָׁאוּל וּשְׁמֵיהּ שִׁמְעִי בַּר גֵּרָא נָפֵיק מִיפַּק וּמְלַטֵּט׃ ו וּמְרַגֵּם בְּאַבְנַיָּא יַת דָּוִד וְיַת כָּל עַבְדֵי מַלְכָּא דָוִד וְכָל עַמָּא וְכָל גִּבָּרַיָּא מִימִינֵיהּ וּמִשְׂמָאלֵיהּ׃ ז וּכְדֵין אֲמַר שִׁמְעִי בְּלַטְטוּתֵיהּ פּוּק פּוּק גְּבַר חַיָּיב קְטוֹל וּגְבַר רַשִׁיעָא׃ ח אָתִיב עֲלָךְ יְיָ כָּל חוֹבֵי בֵּית שָׁאוּל דִּמְלַכְתָּא תְּחוֹתוֹהִי וְאַצְלַח יְיָ יַת מַלְכוּתָא בִּידָא דְּאַבְשָׁלוֹם בְּרָךְ וְהָא אַתְּ בְּבִישְׁתָּךְ אֲרֵי גְבַר חַיָּיב קְטוֹל אַתְּ׃ ט וַאֲמַר אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה לְמַלְכָּא לְמָא יְלַטֵּט כַּלְבָּא מֵיתָא הָדֵין יַת רִבּוֹנִי מַלְכָּא אֶעְבַּר כְּעַן וְאַעְדֵּי יַת רֵישֵׁיהּ׃ י וַאֲמַר מַלְכָּא מָה לִי וּלְכוֹן בְּנֵי צְרוּיָה כְּדֵין יַלְטֵיט אֲרֵי יְיָ אֲמַר לֵיהּ

רדק

לירושלם: (א) מאתים לחם. כת"י הפסוק מאתן גריצן דלחים ומאה אתכלין דענבין יבשין ומאה מנן דבילתא וגרב דחמר ופי' ומאה מנן דבילתא מאה ליטרין של תאנים יבשים ונקרא דבלת שמכבשין הרבה מן התאנים יחד ועושין מהם כמו ככר לחם ונקרא דבלת תאנים: (ב) לבית המלך לרכוב. לנשי המלך כי לא הניח את מנשיו אלא עשר פלגשים לשמור הבית ולא לקחו באותם מרכב' לנשים כי בחפזון יצאו כמו שאמ' קומו ונברחה ואמר מהרו ללכת: ולהלחם והקיץ. כן כתיב בלמ"ד ואינה נקרא' וכבר כתבנו דעתינו במלות האלה ובדומיהן והלמ"ד הכתובה אין לה טעם בשמוש והיא כלמ"ד הרגו לאבנר והשלישי לאבשלום לאמות חמש והדומים להם. ואמר והקיץ וכללו הצמוקים כי הפירות היבשים כלם פירות קיץ הם: (ה) בחורים. עיר מבני בנימין ונקראה בדברי הימים עלמת וכת"י עלמת ועלמת ובחורים אחד הוא: (ו) ויסקל באבנים. השליך אבנים כמו פועל הקל וסקלתו באבנים ואינו הפך הקל כמו שכתב רבי יונה כי פי' סקלו מאבן סקלו המסילה באבני' שתשליכו שם מפני הטיט והטיט הוא מכשול הדרכים וזה שאמר הרימו מכשול מדרך עמי ומ"ש מאבן במקום בי"ת כמו משיני בא או תהיה המ"ם כמשמעה ויהיה פי' סקלו המסלה מאבנים גדולות: מימינו ומשמאלו. כל העם והגבורים שהיו מימין דוד ומשמאלו היה מסקל באבני': (ז) איש הדמי' ת"י גבר דחייב קטול וי"ל שחשדו בדמי איש בשת ובדמי אבנר וז"ש לו השיב עליך ה' כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו כלומר הרגת ביתו ומלכת תחתיו וי"ת כל דמי בית שאול כל חובי בית שאול: (י) כי יקלל. כן כתיב וקרי כה ושניהם קרובין בענין. וכי ה' כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו: ה' אמר לו. כאילו אמר לו קלל

רשי

(א) ומאה קיץ. ומאה מנן דבילתא

רלבג

(א) ומאה קיץ. ר"ל מהפירות המיובשים בקיץ: (ז) איש הדמים ואיש הבליעל. יתכן שקראו איש הדמים כי דמים רבים שפך וקראו איש הבליעל על דבר בת שבע אשת אוריה החתי: (י) כי ה' אמר לו קלל את דוד. אמר זה להעיר כי אולי מהש"י נהיה להגיע זה העונש לדוד ולזה אין ראוי שישתדלו במניעתו כי הש"ית שליט בכל אשר יחפוץ ומי שישתדל לחלוק על מחשבתו יתיסר

פי' רבי' ישעיה

(י) כה יקלל וכי ה' אמר לו קלל. כה אני רוצה שיקלל כי השם אמר לו וכוי"ו יתר ואולי יתמרק עווני בקללותיו:

ובא י"ז ר"פ בקריאה וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן. ובא הכהן וראה והנה פשה. ובא אהרן אל אהל מעד ופשט. ובא השמש וטהר ואחר. ובא אהרן ובניו בנסע המחנה. ובא האות והמופת אשר דבר אליך. ובא הלוי כי אין לו חלק. ובא המלך דוד עד בחורים. ובאה והכה את ארץ מצרים דירמיה כן כתיב. ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ. ובא לפניגר וימד. ובא עליך רעה. ובא לציון גואל. ובא כמהלך רישך והברו ובא מתהלך. ובא במלכו מלך הנגב. ובא בארץ הצב ורבות יכשלו: ואסירה ג' וסי' נמסר בשפטים סימן ט':

מצודת ציון

יכב עמו בתמידות קראו רעה: טז (א) וצמד. זוג ע"ש שהולכים למודים ותכורים יחד וכוא מלבון צמיד פתיל (במדבר יט): חבושים. הגורים באוכף לרכוב בהם כמו ויחבוש את חמורו (בראשית כב): מאה צמוקים. מאה אשכלות ענבים יבשים: ומאה קיץ. מאה לטרין תאנים יבשים: ונבל. ונאד: ומקלל. ענין דברי קלון והרפה וכן כי מקללים להם בניו (ש"א ג)

תולדות אהרן ויאמר המלך ואיש. שבת נו:
ויאמר המלך לציבא. שם: לא לא.
זוהר משפטים: מה לי ולכם.
עקידה שער פב:

מצודת דוד

טז (א) מהראש. של הר הזתים: (ב) מה אלה לך. ר"ל למה הבאת כל אלה: לבית המלך. לנשיו וילדיו: היעף. מעמל הדרך: (ג) היום ישיבו לי. בראותם מהומות רבות בבני המלך האח הרג את אחיו וקם על אביו מה שלא היה בבני שאול: (ה) עד בחורים. סמוך לעיר בחורים: (ו) ויסקל. זרק אבנים על דוד וגו': (ז) צא. ר"ל צא ממלכותך אתה האיש השופך דמים כאומר הנה בעלתך נהרג אבנר ואיש בושת: (ח) השיב. ה' השיב עליך גמול עון דמי בית שאול כי בעלתך נהרג איש בושת בנו לשהמלוך תחתיו: והנך ברעתך. הנה אתה ברעה הראויה למעשיך: (ט) למה יקלל. כאומר וכי אתה הרגת לשאול ולבניו: (י) מה לי ולכם. ר"ל מה האיבה והשנאה אשר בינינו מה עשיתם לי ומה עשיתי לכם ולמה

עשיתה כן : יא ויאמר דוד אל־אבישי
ואל־כל־עבדיו הנה בני אשר־יצא
ממעי מבקש את־נפשי ואף כי־עתה
בן־הימיני הנחו לו ויקלל כי־אמר
לו יהוה : יב אולי יראה יהוה בעוני
והשיב יהוה לי טובה תחת קללתי
היום הזה : יג וילך דוד ואנשיו בדרך
ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו
הלוך ויקלל ויסקל באבנים לעמתו
ועפר בעפר : יד ויבא
המלך וכל־העם אשר־אתו עיפים
וינפש שם : טו ואבשלום וכל־העם
איש ישראל באו ירושלם ואחיתפל
אתו : טז ויהי כאשר־בא חושי הארכי
רעה דוד אל־אבשלום ויאמר חושי
אל־אבשלום יחי המלך יחי המלך :
יז ויאמר אבשלום אל־חושי זה חסדך
את־רעך למה לא־הלכת את־רעך :
יח ויאמר חושי אל־אבשלם לא כי
אשר בחר יהוה והעם הזה וכל־איש
ישראל לא אהיה ואתו אשב :
יט והשנית למי אני אעבד הלוא לפני
בנו כאשר עבדתי לפני אביך כן
אהיה לפניך :
כ ויאמר אבשלום אל־אחיתפל הבו
לכם עצה מה־נעשה : כא ויאמר
אחיתפל אל־אבשלם בוא אל־
פלגשי אביך אשר הניח לשמור
הבית ושמע כל־ישראל כי־נבאשת
את־אביך וחזקו ידי כל־אשר אתך :

לטיט ית דוד ומן ייֵמר מה דין עבדתא כן : יא ואמר דוד לאבישי ולכל עבדוהי הא ברי דאולידית בעי למקטלי ואף ארי כען בר שבט בנימן שבוקו מיניה וילטט ארי אמר ליה יי : יב מאים גלי קדם יי דמעת עיני ויתיב יי לי טבתא חלף לוטתיה יומא הדין : יג ואזל דוד וגברוהי באורחא ושמעי אזיל בסטר טורא לקבליה אזיל ומלטט ומרגם באבניא לקיבליה ומשדי עפרא : יד ואתא מלכא וכל עמא די עמיה כד משלהן ונח תמן : טו ואבשלום וכל עמא אנש ישראל אתו לירושלם ואחיתופל עמיה : טז והוה כד אתא חושי ארכאה שושבינא דדוד לות אבשלום ואמר חושי לאבשלום יצלח מלכא יצלח מלכא : יז ואמר אבשלום לחושי דא טיבותך דעם חברך למה לא אזלת עם חברך : יח ואמר חושי לאבשלום לא אלהין דאתרעי יי ועמא הדין וכל אנש ישראל די ליה אהי ועמיה אתיב : יט ותנינות קדם מן אנא אפלח הלא קדם בריה כמא דפלחית קדם אבוך כן אהי פלח קדמך : כ ואמר אבשלום לאחיתופל הבו לכון מלכא מה נעביד : כא ואמר אחיתופל לאבשלום עול לות לחינתא דאבוך די שבק למיטר ביתא וישמע כל ישראל ארי אתגריתא באבוך ויתקפון ידי כל די

רשי

דדילתא : (י) כה יקלל . כן יקלל : ה׳ אמר לו . אפשר אדם כמותו שהוא ראש לסנהדרין יקלל את המלך אם לא שנאמר לו מאת הקב״ה : (יב) יראה ה׳ בעיני . דמעת עיני : (יד) וינפש שם . בבחורים : (כא) וחזקו ידי כל אשר אתך . כי עתה ידם רפה לעזור לך שאומרים בלבם הבן ירצה אל אביו ואנו נהיה

רלבג

יתיסר עליהם כמו שעשו אחי יוסף ליוסף להמלט מענין חלומותיו וזה היה סבה אל שהגיעו לדבר החלומות ההם : (יב) אולי יראה ה׳ בעיני . ר״ל אולי ישגיח השם בעבור עיני והרצון בזה בעבור מה שעיני רואה מהבזויים האלו ואני סובלם לכבוד הש״י ואע״פ שיש לאל ידי להנקם משמעי הנה מפני זאת התכונה הטובה אני בה מסביל אלו החרפות אולי ישיב לי השם ית׳ טובה תחת קללתו אשר קלל אותי היום

פי׳ רבי׳ ישעיה

(יב) אולי יראה ה׳ בעיני . פי׳ מקרא קצר הוא אולי יראה ה׳ בדמעת עיני : (יד) וינפש שם . פי׳ בבחורי׳ : (כא) וחזקו ידי כל אשר אתך . פי׳ כי עתה הם דנים בלבם היום ומחר יתפשרו האב והבן וכל הגמול רע ישיב עלינו המלך לכשירצה זה המעשה ידעו כי לא תתפשרו לעולם ויעזרו אותך בכל לב וזה הגמול שילם לו אחיתופל בעבור ששכב דוד עם בת שבע בת בנו דכתי׳ במעשה בת שבע בת שבע בת אליעם ולפנים בגיבורי דוד כתיב אליעם בן אחיתופל הגילוני :

רדק

קלל את דוד כי הוא רצה בטלטולי זה או פירושו הוא העיר את רוחו לבזות אותי לעונש עוני : (יב) אולי יראה ה׳ בעיני . כמו בעניי שאני בו וכן בדברי רז״ל מעין כל ברכה וברכה כמו מענין וי״ת דמעת עיני והכתיב הוא בעוני כלומר בעניי : תחת קללתי . כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו והענין אחד כי הכנוי דבק עם הפעל ועם הפעיל וכן בבית תפלתי שמעתי את תפלתך : (יג) באבנים לעומתו . כי לא היו משיגים אותו האבנים והעפר כי רחוק היה ממנו אלא לעומתו היה מסקל : ועפר בעפר . הכפל לחזק הענין כי די היה לו אם אמר ועפר לבדו או השליך עפר וכמוהו מקרקר קיר ותשרש שרשיה : (יד) וינפש שם . בבחורים כמו שאמר למעלה ובא המלך דוד עד בחורים : (יח) ולא אהיה . כתיב באלף וקרי בוי״ו ופי׳ הכתוב דרך תמיה והקרי כמשמעו : (יט) והשני׳ . והטעם השנית למה באתי אליך : למי אני אעבוד . כלומר משני פנים היה הדין עלי לבא אליך : (כ) הבו לכם . לשון תפארת או פי׳ אתה והחכמים אשר אתך

ולא ט״ו כתיב א׳ וקרינן וי״ו וסי׳ נמסר בסדר שמיני : לשמור ח׳ מ״ל בקריאה וסי׳ בוא אל פלגשי אביך . אם תשמע דירבעם . אך יתן לך ה׳ שכל ובינה . ולשלמה בני תן לבב . ויהי בצאת הכהנים מן הקדש . ויעמד המלך על עמדו דד״ה : עת לשמור ועת . לשמור על אחיהם :

תולדות אהרן שלוך ויקלל . עקדה שער סב :

מצודת דוד

ולמה א״כ תעשו דברים אשר לא אחפוץ בהם : כה יקלל . הלא אשר יקלל כה הוא כי ה׳ אמר לו קלל והוא העיר רוחו לזה ומי יאמר לשמעי מדוע עשית כן הלא הוא שלוחו של מקום : (יא) הנה בני וגו׳ . ר״ל הלא בדרך הטבע שהבן חס על אביו והנכם רואים שהוא מבקש נפשי ומזה נראה שיד ה׳ עשתה זאת : ואף כי עתה . ומכ״ש עתה שאני בורח ומעונה ושמעי הוא מבני הימיני אשר המה לי לאויבים שיותר המה מוכנים לעשות בי גזירתו של מקום בראותם קושי מזלי נרדף מבן בטני ולזה הניחו לו כי ה׳ אמר לו : (יב) בעיני. בדמעת עיני הזולה מחרפת אנוש: והשיב . בעבור העלבון הזה ישיב לי ה׳ טובה במקום הקללה : (יד) ויבא המלך . אל בחורים שזכר למעלה : (יז) זה חסדך . וכי זהו החסד שעשית לרעך לדוד לעזבו ביום צרתו למה לא הלכת עמו : (יח) לא . ר״ל לא היה מהראוי שאלך עם אביך כי אל המלך אשר בחר ה׳ והעם היושבים פה וכל איש ישראל אשר אינו פה לו אהיה לעבד ועמו אשב וכאומר הנה אהבתי לאביך לא היתה מצד עצמו כ״א מצד המלוכה : (יט) והשנית . ר״ל ואף אם הייתי לו לאוהב מצד עצמו מ״מ אין זה בגידה בו כי למי אעבוד וכי למשפחת בית שאול אויביו הלא לפני בנו אעבוד ולזה כאשר עבדתי לפני אביך כן אהיה לפניך ולא יחשב לבגידה : (כ) הבו . אתם והזקנים שעמך התייעצו ביניכם מה נעשה : (כא) וחזקו . על כי עדיין נרפים הם בחושבם פן ישלימו האב והבן וינקמו מאתנו אבל בזה ידעו כי נבאשת

מצודת ציון

ג) : (יב) אולי . הלואי כמו אולי ישמע (ישעיה לז) : (יג) בצלע . בעבר ובצד כמו צלע המשכן (שמות כז) : לעומתו . נגדו : ועפר . זרק עפר ולתוספת ביאור אמר בעפר וכן ותשרש שרשיה (תהלים פ) : (יד) וינפש . ענין מנוחה ומרגוע המשיב את הנפש כמו שבת וינפש (שמות לא) : (כ) הבו . הזמינו כמו הבה נרדה (בראשית יא) : (כא) נבאשת . ענין תיעוב ומאוס כדבר הנבאש

אתך : (כב) ויטו לאבשלום האהל . הטו לו אהלים אל הגג היבואו שם הפלגשים ויבא אבשלום עמהן תוך האהלים וזהו לפני כל ישראל כי כלם ראו שנכנס עמהן בסתר
תוך האהלים ותרגומו ונגדו לאבשלום קינופין על איגרא ובדברי רבותינו ז"ל פי' קנופין שמעמידין ארבע עמודי עלים ונוטלי' עליה' וסביבותיהם יריעות והוא אכל נסוי :
(כג) כאשר ישאל איש בדבר האלהים . איש קרי ולא כתיב והכתיב ר"ל על דוד כן היתה עצתו נכונה ומתאמתת לדוד כמו אם היה דוד שואל בדבר האלהים כי אחיתופל
יועץ היה לדוד כמו שאומר בד"ה ואחיתופל יועץ למלך וקרי איש כלומר לכל אדם המתיעץ בו ומה שאמר לדוד כי לא היה לו יועץ תמיד ומה שאמר גם לדוד גם לאבשלום
האחד לרבות על חבירו כמו
גם נאנכם גם בקרכם קחו
כי עתה שב להיות יועץ
אבשלום כמו שהיה יועץ דוד'.
ובדרש איש קרי ולא כתיב לא
היה איש אלא מלאך : גם
לאבשלום . ואע"פ שזה היתה
עצתו תחילה לאבשלום דבר
הפלגשים עצה נכונה היתה
ואף על פי שהיתה לרעה כי
בדבר ההוא חזקו ידי כל אשר
אתו וידעו כי לא יעשה עוד
אביו שלום עמו וגם העצה
הזאת האחרת היתה נכונה
ואילו נעשתה היה נהרג דוד
כדבריו אלא שהקב"ה צוה
להפר העצה : (א) שנים עשר
אלף . אלף מכל שבט ושבט .
(ג) כשוב הכל . כשוב כל ,דבר
שירצה אדם להשיב אליו כן
נקל לי להשיב אליך כל העם
וי"ת כד יתיבון כלהון . האיש
אשר אתה מבקש . אחר אשר
אהרג האיש אשר אתה מבקש
רעתו והוא דוד כמו שאמר
והכיתי את המלך לבדו וכת"י
בתר דיתקטל גברא דאת בעי
ואמרו כי הסגאה הגדולה הזאת
שהיה שונא אחיתופל את דוד
שיעץ הריגהו ובזהו בדבריו
שאמר אחרי דוד ולא אמר
אחרי המלך דוד מפני המעשה
שעשה בבת שבע ואמרו כי בת
שבע היתה בת בנו של אחיתופל
דכתיב הלא זאת בת שבע בת
אליעם

פי' רבי' ישעיה

(ג) כשוב הכל האיש אשר אתה
מבקש כל העם יהיה שלום
פי' כשוב הכל אליך האיש אשר
אתה מבקש ואחרי כן לכל העם
יהיה שלום :

עמך : כב וּנְגַדוּ לְאַבְשָׁלוֹם קִינוּפִין עַל אִיגָרָא וְעַל אַבְשָׁלוֹם לְוַת לְחֵינָתָא דַאֲבוּהִי לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל : כג וּמִלְכָּא דַאֲחִיתוֹפֶל דְמַלֵךְ בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן כְּמָא דְשָׁאֵיל גַבְרָא בְּפִתְגָמָא דַיָי כֵּן כָּל מִלְכָּא דַאֲחִיתוֹפֶל אַף לְדָוִד אַף לְאַבְשָׁלוֹם : א וַאֲמַר אֲחִיתוֹפֶל לְאַבְשָׁלוֹם אֶבְחַר כְּעַן תְּרֵי עֲסַר אַלְפִין גַבְרָא וְאֵקוּם וְאֶרְדוֹף בָּתַר דָוִד בְּלֵילְיָא : ב וְאֵיתֵי עֲלוֹהִי כַּד הוּא מְשַׁלְהֵי וִידוֹהִי מַרְשְׁלָן וְאַזִיעַ יָתֵיהּ וְיֵעֱרוֹק כָּל עַמָא דִי עִמֵיהּ וְאֶקְטוֹל יַת מַלְכָּא בִּלְחוֹדוֹהִי : ג וְאָתִיב כָּל עַמָא לְוָתָךְ כַּד יְתוּבוּן כּוּלְהוֹן בָּתַר דְיִתְקְטֵל גַבְרָא דְאַתְּ בָּעֵי כָּל עַמָא יְהֵי שְׁלָם : ד וּכְשַׁר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי אַבְשָׁלוֹם וּבְעֵינֵי כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל : ה וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם קְרִי כְעַן אַף לְחוּשַׁי אַרְכָּאָה וְנִשְׁמַע מָה דְיֵימַר אַף הוּא : ו וַאֲתָא חוּשַׁי לְוַת אַבְשָׁלוֹם וַאֲמַר אַבְשָׁלוֹם לֵיהּ לְמֵימַר כְּפִתְגָמָא הָדֵין מַלֵיל אֲחִיתוֹפֶל הֲנַעֲבֵיד יַת פִּתְגָמֵיהּ אִם לָא דִכְשַׁר בְּעֵינָךְ אַתְּ מַלֵיל : ז וַאֲמַר חוּשַׁי לְאַבְשָׁלוֹם לָא תַקִין מִלְכָּא דִמְלַךְ אֲחִיתוֹפֶל

כב וַיַּטּוּ לְאַבְשָׁלוֹם הָאֹהֶל עַל־הַגָּג וַיָּבֹא אַבְשָׁלוֹם אֶל־פִּלַגְשֵׁי אָבִיו לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל : כג וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר יִשְׁאַל־ בִּדְבַר הָאֱלֹהִים כֵּן כָּל־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל גַּם־לְדָוִד גַּם־לְאַבְשָׁלֹם :

יז א וַיֹּאמֶר אֲחִיתֹפֶל אֶל־אַבְשָׁלֹם אֶבְחֲרָה־נָּא שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף אִישׁ וְאָקוּמָה וְאֶרְדְּפָה אַחֲרֵי־דָוִד הַלָּיְלָה : ב וְאָבוֹא עָלָיו וְהוּא יָגֵעַ וּרְפֵה יָדַיִם וְהַחֲרַדְתִּי אֹתוֹ וְנָס כָּל־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְהִכֵּיתִי אֶת־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ : ג וְאָשִׁיבָה כָל־הָעָם אֵלֶיךָ כְּשׁוּב הַכֹּל הָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה מְבַקֵּשׁ כָּל־הָעָם יִהְיֶה שָׁלוֹם : ד וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי אַבְשָׁלֹם וּבְעֵינֵי כָּל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל : ה וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם קְרָא נָא גַּם לְחוּשַׁי הָאַרְכִּי וְנִשְׁמְעָה מַה־בְּפִיו גַּם־הוּא : ו וַיָּבֹא חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם אֵלָיו לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה דִּבֶּר אֲחִיתֹפֶל הֲנַעֲשֶׂה אֶת־דְּבָרוֹ אִם־אַיִן אַתָּה דַבֵּר : ז וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־אַבְשָׁלוֹם לֹא־טוֹבָה הָעֵצָה אֲשֶׁר־

ד' פתח · כ'חס' וכענין אביך · איש קרי ולא כתיב · י"ד חס' · י"ד חס' · ל'. ל' · ד' · ל' כתיב ס'. · ד' · ל' וא' וכתוב · ג' מ"ל · י"ד חס' · ל' · ל'. ד'. ל'

נהיה שנואים למלך : (ג) כשוב הכל . אליך : האיש אשר אתה מבקש . יעשה בו בקשתך ויהרג ואח"כ כל העם יהיה שלום וזה מקרא קצר : (ד) ובעיני זקני ישראל . זקני אשמאי

רלבג

היום הזה : (כב) ויבא אבשלום אל פילגשי אביו לעיני כל ישראל . הנה בזה נתקיים מה שייעד לו הש"י לדוד באמרו הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש . והנה יעץ לו זה אחיתופל לחשבו כי אולי יחשבו ישראל שתהיה זאת תחבולה לבחון אם לב ישראל ישר את דוד ולזה ייראו מלמרוד בדוד אך כשיראו הפעל המגונה מאבשלום כנגד אביו אז יתבאר להם כי נבאש את דוד ושאין זה הענין ע"ד התחבולה לבחון לבבם ולפי שהפילגשים בלא כתובה ובלא קדושין דינן כדין מפותת האב שהיא מותרת לבן : (כג) כן כל עצת אחיתופל גם לדוד גם לאבשלום . הנה אחיתופל היה אבי אביה של בת שבע אשת דוד שנא' בגבורי דוד אליעם בן אחיתופל הגילוני והנה בת שבע היתה בת אליעם כאמרו הלא זאת בת שבע בת אליעם והנה עם כל זה ספר כי עצתו היתה תמיד בתכלית מה שאפשר מהטוב להגיע אל התכלית לדוד בהיותו יועץ דוד ואחר שהיה בקושרים היתה עצתו גם כן שלמה לאבשלום כנגד דוד : (ג) ואשיבה כל העם אליך כשוב הכל האיש אשר אתה מבקש . ר"ל בזה הדרך אשיב כל ישראל בכללם אליך כי הכיתי האיש אשר אתה מבקש יהיה כשוב הכל כי ממיתת דוד ימשך שישובו כל ישראל אליך ויהיה זה סבה שלא תשחית עמך אשר אתך או אשר את דוד אך יהיה כל העם שלום בלי מלחמה כי אחר מותו לא יתכן שתהיה שם מלחמה כלל על זה : (ד) ובעיני כל זקני ישראל . הנה כל חכמי ישראל הסכימו בזאת העצה כי גם האמינו בדברי אבשלום אל העם שאין אביו רוצה לעשות דין ומשפט לאחד מהבאים לפניו עם שזה
היה

ויטו ד' בקריאה וסי' ויקחו שחד ויטו משפט . ויטו לאבשלום האהל על הגג . ויטו נשיו את לבבו . ויטו בתהו צדיק : ואשיבה ד' בקריאה ומ"ל וסי' ואשיבה כל העם אליך . ואשיבה שפטיך כבראשנה ויועציך . ואשיבה ידי עליך ואשיבה חרפי דבר : ויישר ג' מלאים בלישנא וסי' נמסר בסדר בלק : אם אין ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר בשלח :

תולדות אהרן ועצת אחיתופל . ברכות ד סנהדרין יו (כס פט) : כאשר ישאל . (נדרים לז) : ויישר הדבר . סנהדרין קז :

מצודת ציון

מנוחה : יז (ב) ורפה ידים . ענין מורך לב וחלום : (ד) ויישר . מלשון יושר ר"ל הוטב בעיניו : (ז) הם אין . אם

מצודת דוד

נבאשת את אביך ויתחזקו ידיהם להיות עמך : (כב) לעיני וגו' . כולם ראו הכנסו אל האוהל והתיחדו עמהן : (כג) בימים ההם . אשר הועמד להיות יועץ : כאשר . כמו השואל מה מדבר אלהים בטוח הוא שהתשובה היא נאמנה כן היתה עצת אחיתופל בטוחה להשיג על ידה הדבר הנרצה : גם לאבשלום . כ"לפי מחשבתם הרעה היתה העצה בדבר הפלגשים עצה טובה ואף עצתו בדבר הרדיפה אחר דוד עצה נכונה היתה אבל ה' הפרה : יז (א) אבחרה וגו' . כי לקבץ את כל ישראל יתאחר זמן רב ובתוך כך ימלט דוד על נפשו : ואקומה . כ"א ילך אבשלום פן יחמול עליו כשיראה פניו : הלילה . בעודו עיף ויגע : (ב) ורפה ידים . כי זה היום נטרד מן המלוכה ועדיין לא לקח עצה מה לעשות : והחרדתי אותו . בהיות הדבר פתאום ובלילה : ונס כל העם . בעבור החרדה ימוטו זה בכה וזה בכה ולא ישארו עם המלך ללחום בעבורו ואז אוכל להכות אותו לבדו מבלי שאצטרך להמית מי מאנשיו הואיל ולא יעמדו למלחמה כי ימוטו וינוסו : (ג) ואשיבה . ואז אשיב אליך כל העם אשר עם אביך : כשוב הכל . כמו ששבו אליך כל המון ישראל וקבלו אותך למלך : האיש אשר וגו' . ר"ל לא יפקד מהם כי אם האיש אשר אתה מבקש כי הוא לבדו יומת אבל לכל העם שעמו יהיה שלום ולא יפקד מהם איש : (ה) גם הוא . עם שהוא רעה דוד ואהוב בעיניו עכ"ז יאמר גם הוא עצתו : (ז) בפעם הזאת .
וכאלו

י עֲץ אֲחִיתֹפֶל בַּפַּעַם הַזֹּאת: ח וַיֹּאמֶר
חוּשַׁי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־ כ׳
אֲנָשָׁיו כִּי גִבֹּרִים הֵמָּה וּמָרֵי נֶפֶשׁ ז׳ חס׳
הֵמָּה כְּדֹב שַׁכּוּל בַּשָּׂדֶה וְאָבִיךָ אִישׁ ג׳
מִלְחָמָה וְלֹא יָלִין אֶת־הָעָם: ט הִנֵּה ד׳ ר״פ בספרא
עַתָּה הוּא־נֶחְבָּא בְּאַחַת הַפְּחָתִים אוֹ ל׳
בְּאַחַד הַמְּקוֹמֹת וְהָיָה כִּנְפֹל בָּהֶם ג׳ כתיב כן כ׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר
בַּתְּחִלָּה וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ וְאָמַר הָיְתָה
מַגֵּפָה בָּעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי אַבְשָׁלֹם: י״ד חסר
י וְהוּא גַם־בֶּן־חַיִל אֲשֶׁר לִבּוֹ ל׳
כְּלֵב הָאַרְיֵה הִמֵּס יִמָּס כִּי־יֹדֵעַ כָּל־ ה׳
יִשְׂרָאֵל כִּי־גִבּוֹר אָבִיךָ וּבְנֵי־חָיִל ל׳
אֲשֶׁר אִתּוֹ: יא כִּי יָעַצְתִּי הֵאָסֹף ל׳ וחס׳
יֵאָסֵף עָלֶיךָ כָל־יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־ ס׳
בְּאֵר שֶׁבַע כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב כ׳
וּפָנֶיךָ הֹלְכִים בַּקְרָב: יב וּבָאנוּ אֵלָיו ל׳
בְּאַחַת הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נִמְצָא שָׁם באחד ק׳
וְנַחְנוּ עָלָיו כַּאֲשֶׁר יִפֹּל הַטַּל עַל־ ג׳
הָאֲדָמָה וְלֹא־נוֹתַר בּוֹ וּבְכָל־הָאֲנָשִׁים ה׳ ד׳ מלרע וב׳ דכו׳ מלעיל

בְּזִמְנָא הָדָא: ח וַאֲמַר
חוּשַׁי אַתְּ יְדַעְתָּא יַת אֲבוּךְ
וְיַת גַּבְרוֹהִי אֲרֵי גִּבָּרִין
אִינוּן וּמְרִירַן נַפְשָׁן אִינוּן
כְּדוֹב תְּכֵל בְּחַקְלָא וַאֲבוּךְ
גְּבַר עָבֵיד קְרָבִין [illegible]
יְבִית יַת עַמָּא: ט הָא כְעַן
הוּא טְמִיר בְּחַד מִן קוּמְצַיָּא
אוֹ בְּחַד מִן אַתְרַיָּא וִיהֵי
כְּמִיפַּל בְּהוֹן בְּקַדְמֵיתָא
וְיִשְׁמַע דִּי שְׁמַע וְיֵימַר הֲוַת
מַחְתָּא בְּעַמָּא דְּבָתַר
אַבְשָׁלוֹם: י וְהוּא אַף גְּבַר
גְּבַר דְּלִבֵּיהּ כְּלִבָּא דְאַרְיָא
מִמַּס יִמְסֵי אֲרֵי יְדַע כָּל
יִשְׂרָאֵל אֲרֵי גִיבַּר אֲבוּךְ
וְגַבְרִין גִּבָּרִין דִּי עִמֵּיהּ: יא אֲרֵי
מְלָכִית אִתְכַּנָּשָׁא יִתְכַּנְּשׁוּן
עֲלָךְ כָּל יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד
בְּאֵר שֶׁבַע כְּחָלָא דִּי עַל
יַמָּא לִסְגֵי וְאַתְּ תְּהֵי אָזֵיל
בְּרֵישׁ כּוּלָּנָא: יב וּנְהָךְ
עֲלוֹהִי בְּחַד מִן אַתְרַיָּא
דִּנְהָךְ לְהַמָּן וְנִשְׁרֵי עֲלוֹהִי
כְּמָא דְשָׁרֵי טַלָּא עַל אַרְעָא
וְלָא נִשְׁאַר בֵּיהּ וּבְכָל

רש"י

אשמאי: (ח) ואביך איש מלחמה. ויודע ענייני מלחמה ומכסיסיה ומיב מארב ובמוח הוא שתרדוף הלילה לבא עליו לפיכך לא ילין עם שאר העם: (ט) הנה עתה הוא נחבא. וכשתבא על מחנה העם אשר אתו הוא לא יהיה שם שתהרגנו: והיה כנפול בהם בתחלה. אני אמרתי לך כי אנשיו גבורים ומרי נפש ואם יהרגו בעמך תהיה בם מפלה במלחמה א שהיא ראשונה ושמע השומע מכל ישראל הבאים להתחבר אליך ואמר היתה מגפה בעם של אבשלום: (י) והוא גם בן חיל. ואותו השומע אפי׳ הוא בן חיל ולבו כלב האריה המס ימס בפחד ורעדה ולא יתקשר עוד אליך כי יאמר כבר התחיל ליפול ונעשה הוא על אביו ולא יצליח: (יא) כי יעצתי. כי זאת עצתי: ופניך הולכים בקרב. בראש ואת תהי אזיל בריש כולנא: (יב) ונחנו עליו. ונוח עליו לשון חנייה כמו וינח בכל גבול מצרים (שמות י׳ י״ד) נחה ארם על אפרים (ישעיה ז׳

רד"ק

אליעם וכתי׳ אליעם בן אחיתופל הגילוני: (ז) בפעם הזאת. אע״פ שכל עצותיו נכונות בפעם הזה חטא בעצתו: (ח) כדוב שכול. שהוא מר נפש כשהרגו לו גורותיו והוא נלחם עם אדי אשר ימצא בחזקה ובמרירו׳ לב: ולא ילין את העם. כי הוא איש יודע מלחמה ויירא הוא שמא תבא עליו פתאום: ולא ילין את העם. כמו עם העם אלא יחבא באחת הפחתי׳ ולא ידע אדם מקומו אם כן מה שאמר אחיתופל והכיתי את המלך לבדו זה לא יהיה אם כן עצתו בטלה: (ט) באחת הפחתי׳. זכר פחת בלשון נקבה שאמר באחת ובמקום אחר זכר פחת בלשון זכר אל הפחת הגדול והפחת הוא חפיר׳ ותרגומו בחד מן קומציא כמו חופר גומץ או באחת המקומות שיוכל להחבא שם: ושמע השומע. כי המלחמה הנעשת בלילה לא יבחין אדם בין מערכה זו למערכה אחרת אשר כנגדה והראשונים מאלו שנים עשר אלף שיפלו על ידי חיל דוד וחיל דוד נשמרים ועומדים על עמדם וילחמו כנגד הנופלים עליהם ותהיה הצעקה ביניהם וישמע השומע מאלו שנים עשר אלף מהאחרונים שבהם כשישמעו הצעקה וידעו כי חיל דוד הם גבורים ומרי נפש ונלחמי׳ בחזקה ויאמר השומע היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום והם הם המנוצחים כי לא יבהנו בלילה: (י) והוא גם בן חיל. פי׳ והוא אחיתופל שהוא בן חיל שאמר אבחרה נא שנים עשר אלף אע״פ שהוא בן חיל ולבו כלב האריה שבחו כדי שלא ירצה כי כדי לגנותו הוא מדבר כלומר אפילו אחיתופל שלבו כלב האריה המס ימס לקול השמוע׳ שישמע ויחשוב כי אנשיו הם המנוצחים ויפחד לבבו אלא יעצתי שתהיה המלחמה ביום ובידיעת כל ישראל שיאספו מדן ועד באר שבע ובגלוי תהיה המלחמה: ופניך הולכים בקרב אתה תהיה במלחמה לא כמו שאמר אחיתופל שילך הוא עם י״ב אלף איש ותשב אתה בירושלם והוא ישיב לך כל ישראל לא טובה עצתו כי טוב שתלך אתה במלחמה כי יתחזקו ישראל להלחם כשתהיה אתה במלחמה ופירוש ופניך הולכים בקרב שתלך אתה בעצמך ולא תשלח אחר במקומך וכן אם אין פניך הולכים ואמרו כנוי הפליכה בפנים כי בהם השמירה והשגחה כאשר ילך האדם וי״ת ואת תהי אזיל בריש כולנא: (יא) באחת המקומות. כתיב באחת בתי״ו וקרי באחד בדלי״ת: כאשר יפול הטל. שמכסה כל פני האדמה כן נחנה עליו: ולא נותר

רלב"ג

היה מהשי׳ לענוש את דוד על דבר אוריה החתי: (ח) כדוב שכול בשדה. ר״ל כדוב טורף ולרוב טרפו קראו שכול היותו משכל והנה אביך איש מלחמה ולזה היה יודע באי זה לד ראוי שינהג בזאת במלחמה ומפני זה לא ילין העם בשום מלון מפורסם אבל הוא נחבא עתה באחת מהמקומו׳ אשר יתכן לו ההחבא שם והיה כשיפלו מהם בתחלה בני החיל הרודפים אחריהם וימותו על ידם בעבור שאינם נשמרים מהם שיהיו שם ושמע השומע זה ואמר שכבר היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום יהיה זה סבה להביא מורך לב בלב הנשארים וינוסו ויפלו ביד דוד ואנשיו ועוד כי דוד הוא גם כן בן חיל אשר לבו כלב האריה ואיך תחשוב שימס לבבו כמו שאמר אחיתופל והחרדתי אותו וגם כל העם אשר אתו הנה יודע כל ישראל כי

שכול ג׳ בקריאה וסי׳ כדוב שכול בשדה. אפגשם כדוב שכול. פגוש דוב שכול. תלתיהון גבי דוב. סי׳ והלך מדי שנה בשנה. ונמצאתי לכם. המקומות כתיב מ״ל דמ״ל. הנה עתה הוא נחבא. ובאנו אליו באח׳ המקומת. כבקרת רועה עדרו. המקומת כתיב חסר וי״ו בתרא ושארא המקמות כתיב חסר וי״ו קדמא

פי׳ רבי׳ ישעיה

(ט) והיה כנפל בהם בתחלה. פירוש והוא יארוב ויפול ויכה במחנה שלך תחלה ואם ישמע השומע כי היתה מגפה בעם אשר אחרי אבשלום ירפו ידי כל העם מלבו׳ עוד אחריך: (י) המס ימס. בתמיה אינו טוב שתכנס לספק אלא קבץ כל ישראל אליך ואתה תלך עמהם ובכל מקום שיהיה יתפשו אותו: (יב) ונחנו עליו. נגוח עליו: כאשר יפול הטל. לשון על פני כל אחיו נפל:

מצודת דוד

כאלו אמר אבל עצתו בדבר הפלגשים טובה היתה ועל כי כבר עברה לכך שבחה בעיניו למען יאמין בו: (ח) כי גבורים המה. ואינם חרדים מהמיית מלחמה עם שהיא פתאום ובלילה: ומרי נפש המה. וכ״ש שהמה עתה מרי נפש דואגים על קושי זמנם ויפעלו גבורות כדוב שכול מבניו בהיותו רודף בשדה לתפש אחריהם יטרוף במר נפשו כל הקרוב אליו: ואביך איש מלחמה. ר״ל יודע הוא טכסיס המלחמה ויבין מדעתו שרק עליו מחריש הרעה ופתאום יבוא להחריד את העם אשר עמו והואיל ויבין את זאת לא ילין הוא עם העם במקום אחד: (ט) הנה עתה הוא נחבא. עתה בהיות לילה החביא עצמו במקום נבדל מהעם אשר אתו וא״כ אף אם יחריד העם לא ימצא את המלך להכות אותו: והיה כנפול. כאומר לא די שלא יועיל אלא שעוד יזיק שהרי אמר שלא להכות בהעם והם הלא יכו כרצונם וכאשר יפילו חללים מאנשיך בתחילת המלחמה ר״ל במלחמה הראשונה: ושמע השומע. וכאשר ישמע מי מהנפילה ההיא אז יאמר הן היתה מגפה בעם אבשלום ונראה א״כ שה׳ עוזבם למקרה: (י) והוא גם בן חיל. ואף אם השומע יהיה בן חיל אשר לבו כלב האריה מ״מ ימס לבבו בקרבו על כי ידוע לכל שאביך הוא גבור מלחמה והעם אשר אתו המה בני חיל ואם הדבר נעזב למקרה בוודאי יתגברו הם וירפו ידיהם ולא יאבו לרדת עוד למלחמה (ואף שאם לא יעשו לבד בזה כעצת אחיתופל אלא שגם אנשי אבשלום יכו באנשי דוד כמוהם לא יהיה א״כ מקום לחשש הזה מ״מ הרחיב הדבור לסכל עצתו להראות לכל כי לא בחכמה ידבר). (יא) כי יעצתי. אלא כן אני מייעץ האסף וגו׳ ובעבור רבת העם נתגבר במלחמה: ופניך וגו׳. כי אז כולם יפעלו גבורות למצוא חן בעיניך: (יב) ובאנו אליו. ר״ל בהיות העם

מצודת ציון

אם לאו: (ח) שכול. מי שבניו אבודים קרוי שכול כמו כאשר שכלתי שכלתי (שם מג): (ט) הפחתים. בורות וחפירות כמו אל הפחת הגדול (לקמן יח): מגפה. ר״ל מכת חרב: (יא) ופניך. אתה בעצמך: בקרב. במלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמד): (יב) ונחנו. מלשון

נותר בו. כמו ולא יותר מבר במקום עתיד ולכים כמוהו: (יג) וסחבנו. דרך גוזמא אמר כל כך יהיו ישראל רבים שאפילו ירימו חבלים אל העיר למשכה ולסחבה עד הנחל יוכלו לעשות עד אשר לא ישאר בעיר אפילו אבן אחת מה שאמר אותו וזכר עיר שהיא לשון נקבה אותו אמר על מגדל שיהיה בתוך העיר כלו' אפילו יהיה מגדל עוז בתוך העיר שיאסוף אליה הכל יסחבו העיר והמגדל ויונתן תרגם והשיאו ויתכנשון כל ישראל על קרתא ההיא ויקפונה משריין וגו' כשעמוד תרגם חבלים משריין כמו חבל נביאים או דעתו על חבלי האהלים אשר במחנה: (טז) שלחו. לפני' יהונתן ואחימעץ שהיו חוץ לעיר: והגידו. על ידיהם הגידו לדוד: תעבור. את הירדן: פן יבולע למלך. פן ישחית כמו אם יבלענו ממקומו כי ירא אני שמא יעשו עצת אחיתופל אע"פ שאמרו כי טובה עצתי מעצתו אולי תתהפך דעת' עדיין לעצת אחיתופל לכן לא תלין הלילה בערבו' המדבר שנודעת שם אלא עבור הלילה הירדן וי"ת פן יבולע דילמא יתהני למלכ' ולא ידעתי דעתו: (יז) בעין רוגל. תרגם יונתן בעין קצרא וקצר' הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדי' ברגליו: והלכה השפחה. שפחה של בתי צדוק הלכה לעין רוגל

פי' רבי' ישעיה

(יג) עד הנחל. כמו נחל איתן מקום עמוק כמו גיא: (יד) להפר את עצת אחיתופל הטובה. פי' היא היתה עצה טובה לאבשלום שיעמוד הוא בירושלים וישלח אחריו חיל אחר חיל עד שייגעהו ויתפשהו וחושי נתכון שילא הוא למלחמ' וילאו ישראל את אדוניהם ויבושו ויפחדו ממנו ויתפשו אבשלום ויהרגוהו: (טז) פן יבלע למלך. כמו למה תבלע את נחלת ה': (יז) בעין רוגל. תרגומו בעין קצרא הכובס קורא רוגל בעבור שבועט עליו ברגליו: .

ז' ב'). (יג) חבלים. משריין כמו חבל נביאים (שמואל א' י' ה) חבלי רשעים (תהלים קיט סא): עד הנחל. חומת העיר נסחוב אל הני: (טז) וגם עבור תעבור. את הירדן: פן יבולע למלך. שלא יעצתיו לטובה ויעשה כדברי אחיתופל: יבלע. יאמר לו בסתר ובבליעה: (יח) בעין רוגל. בעין קצרא כובסי בגדי' לשון מכבשין אותם שם שבועטים אותם ברגלי:

פת

אֲשֶׁר־אִתּוֹ גַּם־אֶחָד׃ יג וְאִם־אֶל־עִיר
ל' יֵאָסֵף וְהִשִּׂיאוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶל־הָעִיר
ל' הַהִיא חֲבָלִים וְסָחַבְנוּ אֹתוֹ עַד־הַנַּחַל
ל' כספתיו עַד אֲשֶׁר־לֹא־נִמְצָא שָׁם גַּם־צְרוֹר׃
יד וַיֹּאמֶר אַבְשָׁלוֹם
וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל טוֹבָה עֲצַת חוּשַׁי
פסק' בא"ס הָאַרְכִּי מֵעֲצַת אֲחִיתֹפֶל וַיהוָה צִוָּה
לְהָפֵר אֶת־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל הַטּוֹבָה
ג'. ח' לְבַעֲבוּר הָבִיא יְהוָה אֶל־אַבְשָׁלוֹם
אֶת־הָרָעָה׃ טו וַיֹּאמֶר חוּשַׁי אֶל־צָדוֹק
ל' ויען עכן וְאֶל־אֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים כָּזֹאת וְכָזֹאת
י"ד. חס' יָעַץ אֲחִיתֹפֶל אֶת־אַבְשָׁלֹם וְאֵת זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְכָזֹאת וְכָזֹאת יָעַצְתִּי אָנִי׃
טז וְעַתָּה שִׁלְחוּ מְהֵרָה וְהַגִּידוּ לְדָוִד
בערבות ק' לֵאמֹר אַל־תָּלֶן הַלַּיְלָה בְּעַבְרוֹת
ב' א' פתח וא' קמץ אס אמר הַמִּדְבָּר וְגַם עָבוֹר תַּעֲבוֹר פֶּן יְבֻלַּע
לַמֶּלֶךְ וּלְכָל־הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ׃
יז וִיהוֹנָתָן וַאֲחִימַעַץ עֹמְדִים בְּעֵין־רֹגֵל
וְהָלְכָה הַשִּׁפְחָה וְהִגִּידָה לָהֶם וְהֵם
י"א יֵלְכוּ וְהִגִּידוּ לַמֶּלֶךְ דָּוִד כִּי לֹא יוּכְלוּ
ד'. ט' לְהֵרָאוֹת לָבוֹא הָעִירָה׃ יח וַיַּרְא אֹתָם
י"ד חס' נַעַר וַיַּגֵּד לְאַבְשָׁלֹם וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם
מְהֵרָה וַיָּבֹאוּ ׀ אֶל־בֵּית־אִישׁ
ל' בְּבַחֻרִים וְלוֹ בְאֵר בַּחֲצֵרוֹ וַיֵּרְדוּ שָׁם׃

גבריא די עימיה אף חד׃
יג ואם לקרתא יתכנש
ויתכנשון כל ישראל על
קרתא ההיא ויקפונה
משרין ונעקר יתה וית
אבנהא ונרמינה לנחלא
עד דלא נשאר תמן אבנהא׃
יד ואמר אבשלום וכל
אנש ישראל תקין מלכא
דחושי ארכאה ממלכא
דאחיתופל ויי פקד
לקלקלא ית מלכא
דאחיתופל תקנא בדיל
דייתי יי על אבשלום ית
בישתא׃ טו ואמר חושי
לצדוק ולאביתר כהניא
כדין וכדין מליך אחיתופל
ית אבשלום וית סבי
ישראל וכדין מלכית אף
אנא׃ טז וכען שלחו
בפריע וחוו לדוד למימר
לא תבית בליליא במשרי
מדברא ואף מעבר תעבר
דילמא יתהני למלכא ולכל
עמא די עימיה׃ יז ויהונתן
ואחימעץ קיימין בעין
קצרא ואזלת אמתא
וחויאת להון ואינון ייזלון
ויחויאו למלכא דוד ארי לא
יכלין לאיתחזאה למיעל
לקרתא׃ יח וחזא יתהון עולימא וחוי לאבשלום ואזלו תרויהון
בפריע ועלו לבית גברא בעלימת וליה גובא בדרתיה ונחתו תמן

רלבג

כי גבור אביך ואשר אתו הם בני חיל ולא ימס לבבם. או ירצה בזה כי ממורך הלב אשר יפול בלב החיל אשר לאבשלום בשמעם כי מנסה היתה בעם אשר אחרי אבשלום הנה לא יהיה שם אחד אע"פ שיהיה בן חיל ולבו כלב האריה שלא ימס לבבו ויוסיף להם מורך בלבבם מה שמפורסם לכל ישראל כי גבור אביך והאנשים אשר אתו: (יד) ויאמר אבשלום וכל איש ישראל. זה מורה כי זקני ישראל לא הסכימו בזאת העצה השנית: (טז) פן יבולע למלך ולכל העם אשר אתו. למען תתישב העצה ביניהם על זה או ירצה בזה פן ישחית מה שהוא למלך מנשיו ובניו וממונו ומה שהוא לכל העם אשר אתו ולא אמרו פן יבולע המלך לחלוק כבוד למלכות ושלא לפתוח פיו לרע כנגדו:

ותשמח

ואת זקני ג' בקריאה וסי' ויאמר חושי אל צדוק. וישלח את אליקים אשר על הבית דמלכים. וחברו דישעיה: העירה ס' ח' לישן עורה וחד לישן קריה וסי' נמסר ביהושע סימן ו': אבשלם י"ד חס' וסי' כי לא תחיה לנו פליטה. היתה מגפה בעם. כזאת וכזאת. ועצת אחיתופל. ויישר הדבר. אשר בחר ה' והעם הזה. בא אל פלגשי אביך. ודוד בא מחנימה. אבחרה נא. ואת עמשא שם. ויחן ישראל. וירא אתם נער ויגר. ראיתי את אבשלם. ואבשלם לקח: בני

תולדות אהרן ותקח האשה. סוסה מב כריתות יח:

מצודת ציון

מלשון חניה: (יג) יאסף. יכנס: והשיאו. והגביהו: וסחבנו. ענין גרירה והמשכה כמו סחוב והשלך (ירמיה כב): הנחל. העמק: צרור. חתיכת עפר גוש כמו ולא יפול צרור ארץ (עמוס ט): (יד) להפר. לבטל: (טז) יבולע. ענין השחתה כמו למה תבלע נחלת ה' (לקמן כ):

המסך

מצודת דוד

העם רב בוודאי נבוא באחד המקומות אשר החביא עצמו כי נפיל חונים עליו כמו הטל המכסה כל פני האדמה מבלי מקום ריק ממנו כן נתפזר בכל המקומות לבקשו זה בכה וזה בכה ובוודאי נמצא אותו: ובכל האנשים. כי פן התחבר עצמו ללבוש כאחד מאנשיו לזה לא נותר מכולם איש ויומת גם הוא עם התחברו:

(יג) ואם אל עיר יאסף. כאומר ואם יש חשש פן בהתאחר הדבר עד נקבץ כל ישראל ימלט על נפשו בעיר מבצר עומדת בהר ויתחזק במעוז העיר ואמר הנה עכ"ז לא ימלט כי הלא ברוב העם אשר אתנו אף אם יאסף אל עיר הכח בנו לשאת חבלים על העיר לגררה מן ההר עד הנחל עד שלא ישאר אף צרור בהעיר ההיא ואמר בדרך גוזמא והפלגה לומר שאף בעיר מבצר לא יתחזק מול העם הרב אשר אתנו ולבל ירגיש בערמתו המתיק אמריו דרך גאות בכל חלקי הסותר אולם עכ"ז כוונתו היתה למען יתאחר הדבר עד שיתקבצו כולם ובתוך כך ישלח אמריו אליו להמלט על נפשו וכאשר עשה באמת: (יד) וה' צוה. ר"ל לא לפי שעצת חושי היתה באמת טובה מעצת אחיתופל ולזה ישרה עצתו בעיניהם כי באמת עצת אחיתופל היתה הדרך האמתי להגעת התכלית הנרצה אולם מה' היתה זאת כי הוא גזר להפר עצת אחיתופל הטובה וכו': (טו) כזאת וכזאת וכו'. ר"ל אמר להם שתי העצות של אחיתופל ושלו: (טז) אל תלן. כי פן יעשה כעצת אחיתופל ובערמה אמרו שעצתי ישרה למען לא אודיע לדוד להמלט הלילה: וגם עבור תעבור. את הירדן: פן יבולע. פן ישחת מה לדוד ולעמו כאשר ירדפו אחריו הלילה: (יז) והם ילכו. בכדי שהם ילכו וגו': כי לא יכלו. יהונתן ואחימעץ לא יוכלו להראות עצמם לבוא העיר פן יכירו בהם: (יח) וירא אותם. בעין רוגל: וילכו. כי הרגישו אשר

כמר

רש"י

רוגל למקום שהיה שם יהונתן ואחימעץ והגידו להם שהם ילכו ויגידו לדוד הדברים שדבר חושי : (יט) על פני הבאר . כמו על פי הבאר וכן תרגם יונתן על פומי' דבירא והוא מן ג' דסבירין פי וקורין פני והענין אחד כי פי הבאר הוא פניו : הריפות . החטים הכתושים יקראו הריפות וכן בתוך הריפות בעלי והיא מן עמודי שמים ירופפו ויונתן תרגם הריפות דקילן : (כ) מיכל המים . אין לו חבר ולפי ענינו פלג מים ויונתן תרגם עבר ירדנא · (כג) אל ביתו אל עירו . יש ספרים ואל עירו ובספר מוגה אל עירו : ויצו אל ביתו . כדרך אדם קרוב למיתה שמצוה לבני ביתו מה יעשו אחריו מדבר ביתו ונחלתו : ויחנק . בחר להמית עצמו הוא ולא ימיתהו דוד כי ידע כי כיון שלא נעשתה עצתו כי אבשלום וכל אשר עמו יפלו ביד דוד :

יט וַתִּקַּח הָאִשָּׁה וַתִּפְרֹשׂ אֶת־הַמָּסָךְ עַל־
פְּנֵי הַבְּאֵר וַתִּשְׁטַח עָלָיו הָרִפוֹת וְלֹא
נוֹדַע דָּבָר׃ כ וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם
אֶל־הָאִשָּׁה הַבַּיְתָה וַיֹּאמְרוּ אַיֵּה
אֲחִימַעַץ וִיהוֹנָתָן וַתֹּאמֶר לָהֶם הָאִשָּׁה
עָבְרוּ מִיכַל הַמָּיִם וַיְבַקְשׁוּ וְלֹא מָצָאוּ
וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם׃ כא וַיְהִי ׀ אַחֲרֵי לֶכְתָּם
וַיַּעֲלוּ מֵהַבְּאֵר וַיֵּלְכוּ וַיַּגִּדוּ לַמֶּלֶךְ
דָּוִד וַיֹּאמְרוּ אֶל־דָּוִד קוּמוּ וְעִבְרוּ
מְהֵרָה אֶת־הַמַּיִם כִּי־כָכָה יָעַץ
עֲלֵיכֶם אֲחִיתֹפֶל׃ כב וַיָּקָם דָּוִד וְכָל־
הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּעַבְרוּ אֶת־
הַיַּרְדֵּן עַד־אוֹר הַבֹּקֶר עַד־אַחַד לֹא
נֶעְדָּר אֲשֶׁר לֹא־עָבַר אֶת־הַיַּרְדֵּן׃
כג וַאֲחִיתֹפֶל רָאָה כִּי לֹא נֶעֶשְׂתָה עֲצָתוֹ
וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־הַחֲמוֹר וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־
בֵּיתוֹ אֶל־עִירוֹ וַיְצַו אֶל־בֵּיתוֹ וַיֵּחָנַק
וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקֶבֶר אָבִיו׃
כד וְדָוִד בָּא מַחֲנָיְמָה וְאַבְשָׁלֹם עָבַר
אֶת־הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ׃
כה וְאֶת־עֲמָשָׂא שָׂם אַבְשָׁלֹם תַּחַת יוֹאָב
עַל־הַצָּבָא וַעֲמָשָׂא בֶן־אִישׁ וּשְׁמוֹ
יִתְרָא הַיִּשְׂרְאֵלִי אֲשֶׁר־בָּא אֶל־אֲבִיגַל
בַּת־נָחָשׁ אֲחוֹת צְרוּיָה אֵם יוֹאָב׃
כו וַיִּחַן יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלֹם אֶרֶץ הַגִּלְעָד׃
כז וַיְהִי כְּבוֹא דָוִד
מַחֲנָיְמָה וְשֹׁבִי בֶן־נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי־
עַמּוֹן וּמָכִיר בֶּן־עַמִּיאֵל מִלֹּא דְבָר

תרגום

יט וּנְסִיבַת אִתְּתָא וּפְרַסַת יָת פְּרָסָא עַל פּוּמָא דְבֵירָא וּשְׁטָחַת עֲלוֹהִי דְקִילָן וְלָא אִתְיְדַע פִּתְגָמָא׃ כ וַאֲתוֹ עַבְדֵי אַבְשָׁלוֹם לְוַת אִתְּתָא לְבֵיתָא וַאֲמַרוּ אָן אֲחִימַעַץ וִיהוֹנָתָן וַאֲמַרַת לְהוֹן אִתְּתָא כְּבַר עֲבָרוּ יַרְדְּנָא וּבְעוֹ וְלָא אַשְׁכָּחוּ וְתָבוּ לִירוּשְׁלֵם׃ כא וַהֲוָה בָּתַר מֵיזַלְהוֹן וּסְלִיקוּ מִגּוּבָא וַאֲזַלוּ וְחַוִּיאוּ לְמַלְכָּא דָוִד וַאֲמַרוּ לְדָוִד קוּמוּ וְעִבְרוּ בִּפְרִיעַ יָת יַרְדְּנָא אֲרֵי כְדֵין מְלִיךְ עֲלֵיכוֹן אֲחִיתוֹפֶל׃ כב וְקָם דָּוִד וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּיהּ וַעֲבָרוּ יָת יַרְדְּנָא עַד מִנְהַר צַפְרָא עַד חַד לָא שְׁנָא דְּלָא עֲבַר יָת יַרְדְּנָא׃ כג וַאֲחִיתוֹפֶל חֲזָא אֲרֵי לָא אִתְקְיָם מִלְּכֵיהּ וְזָרִיז יָת חֲמָרָא וְקָם וַאֲזַל לְבֵיתֵיהּ וּלְקַרְתֵּיהּ וּפַקֵּיד עַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְאִתְחֲנַק וּמִית וְאִתְקְבַר בְּקִבְרָא דַאֲבוּהִי׃ כד וְדָוִד אֲתָא לְמַחֲנַיִם וְאַבְשָׁלוֹם עֲבַר יָת יַרְדְּנָא הוּא וְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ׃ כה וְיָת עֲמָשָׂא מַנִּי אַבְשָׁלוֹם חֲלַף יוֹאָב עַל חֵילָא וַעֲמָשָׂא בַּר גַּבְרָא וּשְׁמֵיהּ יִתְרָא יִשְׂרְאֵלָא דְּעַל לְוַת אֲבִיגַל בַּת נָחָשׁ אֲחָתֵיהּ דִּצְרוּיָה אִמֵּיהּ דְּיוֹאָב׃ כו וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל וְאַבְשָׁלוֹם בְּאַרְעָא גִלְעָד׃ כז וַהֲוָה כַּד אֲתָא דָוִד לְמַחֲנַיִם וְשׁוֹבִי בַּר נָחָשׁ מֵרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן וּמָכִיר בַּר עַמִּיאֵל מִלֹּא דְבָר

רש"י

(יט) את המסך . וילון : הרפות . חטין כתושות כמו בתוך הריפות : (כ) מיכל המים . איני יודע לו פתרון במחברת כל ופתרונו לפי ענינו כמו שבולת הנהר : (כה) בת נחש . הוא ישי אבי דוד רבותינו אמרו שמת בלא עון בעטיו של נחש : (כז) ושבי בן נחש . הוא

רלב"ג

(יט) ותשטח עליו הרפות . היא חטה הנכתשת כמכתש וישטחוה תחלה כדי שתיבש : (כ) מיכל המים . רוצה לומר פלג המים : (כג) ויצו אל ביתו ויחנק . יתכן שחנק את עצמו כי ראה הרע שיקרה מזה לאבשלום והיה ירא מדוד שתתפרסם לו זאת העצה שיעץ עליו : (כה) אשר בא אל אביגל בת נחש . ידמה שהיו לישי שני שמות והנה אמר שהיא אחות צרויה אם יואב להודיע שעמשא ויואב היו קרובים בני שתי אחיות ועם כל זה הרג יואב את עמשא כדי

פי' רבי' ישעיה

(יט) ותשטח עליו הריפות . פי' חטים כתושים כמו בתוך הריפות בעלי : (כ) עברו את מיכל המים . תרגומו כבר עברו ית ירדנא : (כג) ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו . פי' ידע כי עצת חושי היתה רעה כי מאת השם היא ונתיירא מפני דוד : (כה) אל אביגל בת נחש . הוא ישי כדכתיב ואחיותיהם צרויה ואביגיל . ויש לומר בשני שמות היה נקרא . וחכמים אומרים שמת בעטיו של נחש שלא נמצא בו עון :

רד"ק

(כה) ועמשא בן איש . ר"ל בן איש גדול כמו וחזקת והיית לאיש כלומר לאיש טוב ויראה אלהים וכן כולם אנשים אנשים גדולים : יתרא הישראלי . ובדברי הימים יתרא הישמעאלי ישראל היה אלא שגר בארץ ישמעאל לפי' נקרא ישראלי וישמעאלי ישמעאלי על הגירו' וישראלי שלא יחשוב אדם כי הוא ישמעאלי ואדוני אבי ז"ל כתב כי כשהיה בארץ ישמעאלים קורין אותו ישראלי שם וכשהיה בא משם לא"י קורין אותו ישמעאלי ובדברי רבותינו ז"ל יש דרש למה קראו ישמעאלי לפי שחגר חרבו כישמעאל כשהיה שאול רוצה לפסול את דוד למלכות לפי שבא מרות המואביה עמד הוא וחגר את חרבו ואמר כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב כך מקובלני מבית דינו של שמואל עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית נאי טעמא על דבר אשר לא קדמו אתכם איש דרכו לקדם ואשה אין דרכה לקדם : אשר בא אל אביגל בת נחש . הוא ישי אבי דוד ושני שמות היו לו ישי ונחש וכמוהו רבים . וטעם אשר בא ולא אמר איש אביגל אשר שבא אליה קודם שישאנה וילדה לעמשא לפיכך אמר אשר בא ורז"ל דרשו כי לפיכך נקרא ישי נחש לפי שמת בלא עון בעטיו של נחש ר"ל בעצתו של נחש שיעץ לחוה לאכול מעץ הדעת ואז נקנסה מיתה על אדם וחוה ולא היה לישי עון אחר שמת בעבורו . ואדוני אבי ז"ל פי' כי קראו נחש לפי שילאו ממנו לפעוני' שהרגו באומות העולם וכן כתיב כי משרש נחש יצא צפע כי משרש ישי שנקרא נחש יצא צפע והוא חזקיהו : (כז) ושובי בן נחש מרבת

תולדות אהרן ואחיתופל ראה בהרא קמן סנהדרי
שם מכות יא (שם שם) : מחנימה יבמות יג : ואת עמשא . שבת נה בהרא יו : ועמשא . יבמות עז (שם ס) בהרא עז :

מסורה

הבאר ג' סבירין פי וקרינן פני בקריאה וסי' נמסר בריש סדר מסעי : אור הבקר ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בשפטים סי' י"ו : מחנימה ג' וסי' ודוד בא מחנימה . ויהי כבוא דוד מחנימה . אחינדב בן עדא :

מצודת דוד

הנער ראה אותם ולזה הלכו מעין רוגל אל מהסבם אשר בבחורים : (יט) האשה . אשת האיש : עליו . על המסך : ולא נודע דבר . לא היה ניכר מהבאר שמתחת להמסך : (כ) איה . כי הוגד להם שבאו הביתה : ויבקשו . בבית האשה . אז עברו מיכל המים לבקשם : (כב) עד אחד וגו' . ר"ל כשבא אור הבוקר אפילו אחד לא היה נעדר אשר וגו' : (כג) אל עירו . ר"ל אל ביתו אשר בעירו לא לבית מלונו אשר בירושלים : ויצו . עשה צואה אל ביתו : ויחנק . חנק את עצמו כי האמין מאשה שדוד יחזור למלכותו ויהרגו כמורד במלכות ויהיו עוד נכסיו למלך כדין מורד במלכות ולזה חנק עצמו להציל נכסיו ליורשיו : (כה) על הצבא . לשר על הצבא : בן איש . רצה לומר בן אדם חשוב ומעולה כמו הלא איש אתה (ש"א כ"ו) : הישראלי . ובד"ה אמר הישמעאלי לפי שהתגורר בארץ ישמעאל : נחש . אמרו ז"ל הוא

מצודת ציון

(יט) המסך . וילון כמו ועשית מסך (שמות כו) : ותשטח . ופרשה : כמו משטח חרמים (יחזקאל כו) : הרפות . חטים כתושים ונקלפים כמו בתוך הרפות בעלי (משלי כז) והוא מלשון רפיון כי נרפו ונקלפו מקליפותיהם : (כ) מיכל המים : ענינו פלג המים ואין לו חבר : (כב) נעדר . נחסר כמו איש לא נעדר (ישעיה מ) : (כג) ויחבוש . חגר האוכף : מסכב

רדק

מרבת בני עמון . ישראל היה והיה גר ברבת בני עמון אחר שכבשה דוד הוא חנון בן נחש :
והדרש שאומר כי הוא חנון בן נחש מלך בני עמון רחוק הוא שהחיה אותו
דוד הלא בכל פעם אשר ברבה ובכל ערי בני עמון עשה משפטים אף
כי חנון המלך אשר הובים את עבדיו ואפשר כי נתגייר והחייהו : הגלעדי
מרוגלים. מארץ הגלעד היה מכיר מעיר ששמה רוגלים : (כח) משכב וספות. כלי שסופכין ממנו לידים. משכב לשון שפיכה וכן ותעל שכבת הטל ונבלי שמים מי ישכיב וי"מ מטה ונקראת משכב לפי שסוכב אדם עליה וי"ת מכבין פי' סדינין ותרגום והרדידים וכבנתין וכן בדברי רז"ל תנתן כבנתי לבתי ופי' וספות כמו מזרקים וכן מן הדם אשר בסף וי"ת וקולין וכן ואת הספים דירמיה וי"ת קוליא ותרגום וכדה על שכמה וגולתא. וקלי הסמוך לקמח הוא קלי מן חטים והסמוך לעדשים הוא קלי ממיני קטניות דבר הלמד מענינו : (כט) ושפות בקר. ת"י וגובנין דחלב תורין נקראו הגבינות שפות לפי שנעשות על ידי עשוי מן ושפו עצמותיו : רעב. אמרו רעבים היו העם במדבר וצריך לקדמם במזונות כי לא הוציאו עמם ספוקם מן ירושלם כי בחפזון יצאו וברחו : ועיף. מן הדרך וכן אמר למעלה עיפים וינפש שם ורז"ל דרשו עיף מרציחה וצמא כי במדבר אע"פ שהוא בין הישוב שהוא מקום מרעה הבהמות לא ימצא שם מים ברוב : (ג) לא ישימו אלינו לב. אם ננוס לפניהם או אם ימותו חציינו במלחמה לא ישימו אלינו לב אלא אליך כלומר לא יחשב בעיניהם דבר אם ינצחו אותנו עד שיהרגוך כי כן דעתם כמו שיעץ אחיתופל והכותי את המלך לבדו כי כל מחשבותם עליך אפי' יהיו עתה כמונו עשרת אלפים לא ישימו לב אם ינצחונו אלא לך לבדך ישימו לב כי אליך לבם : ועתה טוב . הוא שתהיה בעיר ומן העיר תעזרנו בעצתך ובתפלתך וי"מ מפרשים אתה חשוב כנגד כולנו ואם היינו עשרת אלפים לפיכך צריך שנשמור אותך מללאת למלחמה ותהיה לנו מעיר לעזור וי"ת כי עתה כמונו עשרת אלפים ארי כען את יכיל למסעד כותנא עשרה אלפין ותרגם כי תהיה לנו ארי תצלי עלנא מן קרתא למסעד ר"ל יותר תעזרנו אתה בתפלתך בעיר ממה שיהיו עמנו כמונו עשרת אלפים עוד יותר תעזרנו אתה בתפלתך . וכתיב לעזיר ביו"ד וקרי לעזור בוי"ו והקרי מבואר והכתיב מבנין הפעיל להעזיר והוא יוצא לשלישי פי' שתעזיר אתה אותנו על ידי האל כלומר שתתפלל לאל שיעזרנו : (ד) אל יד השער . אל מקום שיהיה בשער

תרגום

וּבַרְזִלַי גִלְעָדָאָה מֵרֹגְלִים :
כח מַכְבִּין וְקוּלִין וּמָאן דַחֲסַף וְחִטִּין וּסְעוֹרִין וְקִמְחָא וְקַלְיָא וּפוּלָא וּטְלוּפְחִין וְקַלְיָא : כט וּדְבַשׁ וּשְׁמַן וְעָאן וְגוּבְנִין דַחֲלַב תּוֹרִין קָרִיבוּ לְדָוִד וּלְעַמָא דִי עִמֵיהּ לְמֵיכַל אֲרֵי אֲמָרוּ עַמָא כָּפְנִין וּמְשַׁלְהִין וְצָחֵי בְּמַדְבְּרָא :
א וּמְנָא דָוִד יַת עַמָא דִי עִמֵיהּ וּמַנִּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא :
ב וּשְׁלַח דָוִד יַת עַמָא תְּלִתָא בְּיַד יוֹאָב וְתִלְתָא בְּיַד אֲבִישַׁי בַּר צְרוּיָה אֲחוּהִי דְיוֹאָב וְתִלְתָא בְּיַד אִתַּי גִתָּאָה וַאֲמַר מַלְכָּא לְעַמָא מִפַּק אֶפַּק אַף אֲנָא עִמְכוֹן :
ג וַאֲמַר עַמָא לָא תִפּוֹק אֲרֵי אִם מֵעֱרוֹק נֵערוֹק לָא יְשַׁווּן עֲלָנָא לִבָּא וְאִם יִתְקַטְלוּן פַּלְגָנָא לָא יְשַׁווּן עֲלָנָא לִבָּא אֲרֵי כְעַן אַתְּ יָכֵיל לְמִסְעַד כְּוָתָנָא עַסְרָא אַלְפִין וּכְעַן טַב אֲרֵי תְּצַלֵי עֲלָנָא מִקַּרְתָּא לְמִסְעַד :
ד וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְתַתְקִין בְּעֵינֵיכוֹן אַעְבֵּיד וְקָם מַלְכָּא עַל כֵּיבַשׁ אוֹרַח תַּרְעָא וְכָל עַמָא נְפַקוּ לְמָאוָתָן וּלְאַלְפִין :

שמואל ב יז–יח

ל' וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי מֵרֹגְלִים : כח מִשְׁכָּב
ג'.ל'.ל' וְסַפּוֹת וּכְלִי יוֹצֵר וְחִטִּים וּשְׂעֹרִים
ג' וְקֶמַח וְקָלִי וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְקָלִי :
ל'.ל' כט וּדְבַשׁ וְחֶמְאָה וְצֹאן וּשְׁפוֹת בָּקָר
י"ג מ"ל הִגִּישׁוּ לְדָוִד וְלָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ לֶאֱכוֹל
כ' כִּי אָמְרוּ הָעָם רָעֵב וְעָיֵף וְצָמֵא
בַּמִּדְבָּר : יח א וַיִּפְקֹד דָּוִד אֶת־הָעָם
אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיָּשֶׂם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים
כ"ב וְשָׂרֵי מֵאוֹת : ב וַיְשַׁלַּח דָּוִד אֶת־
הָעָם הַשְּׁלִשִׁית בְּיַד־יוֹאָב
וְהַשְּׁלִשִׁית בְּיַד אֲבִישַׁי בֶּן־צְרוּיָה
פסקא בא"פ אֲחִי יוֹאָב וְהַשְּׁלִשִׁת בְּיַד אִתַּי הַגִּתִּי
ז'. ג' מ"ל וד' חסר וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־הָעָם יָצֹא אֵצֵא גַּם־
אֲנִי עִמָּכֶם : ג וַיֹּאמֶר הָעָם לֹא תֵצֵא
כ' על כוס כִּי אִם־נֹס נָנוּס לֹא־יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ
לֵב וְאִם־יָמֻתוּ חֶצְיֵנוּ לֹא־יָשִׂימוּ אֵלֵינוּ
ד' ג' חס' וה' מ"ל לֵב כִּי־עַתָּה כָמֹנוּ עֲשָׂרָה אֲלָפִים
לעזור ק' וְעַתָּה טוֹב כִּי־תִהְיֶה־לָּנוּ מֵעִיר לעזיר :
ד וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יִיטַב
ה' וכל חסר דכו' כמ"ה בְּעֵינֵיכֶם אֶעֱשֶׂה וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ אֶל־
י"כ יַד הַשַּׁעַר וְכָל־הָעָם יָצְאוּ לְמֵאוֹת

וקלי ג' וסי' ולחם וקלי וכרמל. משכב וספות וכלי יוצר ב' בו. וא' מצות וקלוי : והשלשת ב' חס' דחס' וט' מלאים וסי' נמסר בסדר שלח לך : כמנו ד' ג' חס' וא' מ"ל וסי' אם תהיו כמנו להמול לכם . מדבר מתוך האש . כי עתה כמונו עשרה אלפים . גם אתה חלית כמנו. אלפים מ"ל :

תולדות אהרן כי אמרו העם. יומא עז: כי אם נוס. עקידה שער עח :

רשי

משכב . מצעות : וספות כלי תשמיש הם כמו ספות כסף (מלכים ב' י"ב י"ד) : וקלי . מיני קליות אמרו רבותינו שני מיני שתיתא הקריב ברזילי לדוד אחד של חטים ואחד של עדשים כענין האמור כאן קמח וקלי הוא של דגן ופול ועדשים. וקלי ממינים של קטניות שמייבשין אותו בתנור כשהן לחים והן מתקנין לעולם וטוחנין אותן ועושין מהם מאכל שקורין שתיתא : ושפות בקר . וגובנין דחלב . (ג) לא ישימו אלינו לב . לא יהיה דבר חשוב בעיניהם להתגבר ולהתהלל מאחר שאין אתה במלחמה : כי עתה . בהיותך בכבודך חשוב אתה כמונו : עשרה אלפים. כעשרת אלפים איש כמונו : כי תהיה לנו מעיר לעזור . וכען טב ארי תצלי עלנא מן קרתא למסעד:
לנא

רלבג

כדי שישאר שר צבא כמו שהיה: (כז) והנה זכר כי בבא דוד מחנימה הגישו לו שובי בן נחש ומכי' בן עמיאל וברזלי הגלעדי המצטרך לו מכל משכב וספות והם כלי בית קבול ממתכת וכלי יוצר להשתמש בהם בכל צרכיהם והביאו להם למזון חטים ושעורים וקמח וקלי מהחטי' ומן השעורים כדי שיוכלו לאכול תכף מהקלי והביאו להם ממיני קטניות פול ועדשים וגם הביאו להם מהם קלי לאכלו תכף והביאו להם עוד דבש וחמאה ללפת בו את הפת ולשתות וצאן לאכל ותריצין חלב בקר לאכל לפי שהם יותר חשובים משאר החריצים . והנה הסכימו אלו השלשה ממקומותיהם לשלח זאת המנחה לדוד : (א) וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות. כדי שיהיה סדור המלחמה באופן הראוי כי הוא ממה שיש בו רושם נפלא בהגעת התכלית המבוקש במלחמה . ולזה צותה התורה בפרשת משוח מלחמה לעשות

פי' רבי' ישעיה

(כח) משכב וספות וכלי יוצר . פירוש מצעות וכלי מתכות כמו מן הדם אשר בסף וכלי חרש וקמח וקלי ופול ועדשים וקלי . פירוש שני מיני קלי אחד מתבואה ואחד מקטניות : (כט) ושפות בקר . תרגומו וגובנין דחלב תורין : (ב) העם השלישית . בא עם בלשון נקבה ודומה לו וחטאת עמך : (ג) נס נגוס . כמו נוס ונחלף השורק בחולם : כי עתה . אתה כמונו מקרא קצר הוא : תהיה לנו מעיר לעזור . אם תצטרך לנו תשלח לנו מתוך העיר

מצודת דוד

(כח) מצעות. לשכוב עליהם : וספות. מזרקים כמו בדם אשר בסף (שמות יב) : וכלי יוצר . כלים מיוצר חרש : וקלי. קמח מבצלים צלוים : ופול ועדשים . הם מיני קטניות : וקלי . הוא קמח מקטניות צלוים : (כט) ושפות בקר . גבינות העשויות מחלב הבקר על כי נעשית ע"י עשוי וכתישה נקראו שפות והוא מלשון ושופו עצמותיו (איוב לג) : יח (א) ויפקוד . מנה אותם : (ג) נס ננוס . נברח : אל יד . אל מקום ומדיו

מצודת ציון

ישי ונקרא נחש על שמת בעמיו של נחש ומבלי עון (ויתכן לומר שנולדה מאשת ישי מבעלה הראשון ושמו נחש ולזה אמר אחות צרויה ולא אמר אחות דוד כי צרויה היתה אחותה גם כן מן האב וכאשר אמרנו בד"א ב"ט) : (כט) הגישו . שלשת אלפים ההם הגישו משכב וכו' דבש וכו' : במדבר . בעבור שהלכו במדבר לא מצאו לא לאכול ולא לשתות ונתיגעו מטורח הדרך : יח (ג) אם נוס ננוס וכו'. ר"ל הן אם ננוס לא ישימו לב לרדוף אחרינו והן אם ימותו חציינו לא ישימו לב להתהלל בנצחון כי הנפילה בידם והצלה מידם שוה בעיניהם : כי עתה . ר"ל בהמלחמה אשר אנחנו עתה בה אשר היא בעבור המלוכה אף אם היינו עשרה אלפים פעמים כמונו היום לא יחוש עלינו כשאיך בינינו ולזה מוטב שלא תלך : ועתה במלחמה כזאת טוב יותר לשבת אתה בעיר ומשם תעזור לנו בתפלה אל ה' ובעצתך עלינו: (ד) למאות. מאה מאה לבד : לאט לי וכו'. ר"ל למעני בואו עם אבשלום בנחת 42 ולא

רשי

(ה) לאט לי לנער . אם יקרא לפניכם במלחמה חמלו עליו : (ו) ביער אפרים . ומהיכן היה יער לאפרים בעבר הירדן מזרחה שלא ניתן שם חלק אלא לבני גד ולבני ראובן ולמנשה אלא מתוך שהתנה יהושע שיהיו מרעין בחורשין והיה אותו היער סמוך לאפרים אלא שהירדן מפסיק היו מרעין שם בהמותיהם היה נקרא יער אפרים : (ח) וירב היער לאכול בעם . חיות רעות שביער תרגום יונתן : (ט) ויקרא אבשלום . לשון מקרה ופגע : ויתן בין השמים ובין הארץ . אמרו רבותינו שלף חרבו לקוץ שערו וראה גיהנם פתוחה תחתיו : (יב) שמרו מי בנער . כל מי שיהא

רדק

בשער העיר מחנים : וכל העם יצאו . יצאו לפניו למאות ולאלפים : (ה) לאט לי לנער לאבשלום . אם תפגעו בו במלחמה לאט לו בעבורי ואל תהרגוהו שלא אראה ברעתו כי אע"פ שהרע לי אני אב לרחם ופי' לאט בנחת כלומר לא תבואו בכעס וברוגז להכותו כמו שהיה ראוי שמרו לו בעבורי : את כל השרים . אע"פ שצוה את הראשים שהם יואב ואבישי ואתי כן צוה גם כן שרי האלפים ושרי המאות לפיכך שמעו כל העם : (ו) ביער אפרים . וכי מניין היה לבני אפרים יער מעבר לירדן פירשו רז"ל לפי שמעשר תקנות שתקן יהושע אחת מהן היא שיהיו מרעין בהמותיהם בחורשין כלומר שלא יהו קפדין אם בהמות שבט זה ירעו ביער של שבט אחר ונחלת בני אפרים היתה בארץ כנען סמוכה לירדן כמו שכתוב בספר יהושע וגד נחלתם היה מעבר לירדן יער והירדן מפסיק ביניהם והיו מעבירים בני אפרים בהמותיהן שם ומרעין אותן באותו יער לפיכך היה נקרא על שמם יער אפרים : (ז) עשרים אלף . הטועם הזה על שמרדו בדוד שהיה מלך ע"פ ה' וכ"ש שהחזיקו יד בנו המורד בו : (ח) נפוצת . הכתוב נפוצות לשון רבות והקרי נפוצת לשון יחידה והכתוב אומר על הגבורים והגדודים מזה ומזה שהיו נפוצים על פני כל היער והקרי אומ' בכלל על המלחמה : וירב היער . ת"י ואסגיאת חית חורשא לקטלא בעמא ויתכן לפרש היער עצמו שהיו נפולים ונפלטים בעצי היער בברחם : (ט) ויקרא אבשלום . כתרגום ואיתערע : שובך האלה . סוכת העץ מסתבכת ענף בענף נקראת שובך ונאחז בו ראש אבשלום שהיה לו שיער רב ואמרו רז"ל לפי שנתגאה בשערו נתלה בשערו : (יא) עשרה כסף . כתרגומו עסר סלעין דכסף : (יב) ולו אנכי שוקל על כפי . ולא כתיב כלומר לא הייתי לוקח אלף כסף בדבר הזה ואתה אמרת שהיית נותן לי עשרה כסף והקרי הוא ולו כלומר אפי'

פי' רבי ישעיה

(ה) לאט לי לנער . התנהגו לאט בעבורי לנער ואל תכבידו עליו במלחמה כי אם לתופשו חי : (ח) נפוצת. כמו נפוצה על משקל נפעלת שנתפזרו לכאן ולכאן אלה בורחים ואלה רודפים אחריהם : (ט) ויחזק ראשו באלה . מפני שהיה שערו מרובה נסבך בענפי האלה : (י) שמרו מי בנער באבשלום . פירו' מי יגע בנער מקרא קצר הוא :

מקרא

וְלַאֲלָפִים׃ ה וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־יוֹאָב וְאֶת־אֲבִישַׁי וְאֶת־אִתַּי לֵאמֹר לְאַט־לִי לַנַּעַר לְאַבְשָׁלוֹם וְכָל־הָעָם שָׁמְעוּ בְּצַוֹּת הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הַשָּׂרִים עַל־דְּבַר אַבְשָׁלוֹם׃ ו וַיֵּצֵא הָעָם הַשָּׂדֶה לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וַתְּהִי הַמִּלְחָמָה בְּיַעַר אֶפְרָיִם׃ ז וַיִּנָּגְפוּ שָׁם עַם יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וַתְּהִי־שָׁם הַמַּגֵּפָה גְדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא עֶשְׂרִים אָלֶף׃ ח וַתְּהִי־שָׁם הַמִּלְחָמָה נְפֹצוֹת עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיֶּרֶב הַיַּעַר לֶאֱכֹל בָּעָם מֵאֲשֶׁר אָכְלָה הַחֶרֶב בַּיּוֹם הַהוּא׃ ט וַיִּקָּרֵא אַבְשָׁלוֹם לִפְנֵי עַבְדֵי דָוִד וְאַבְשָׁלוֹם רֹכֵב עַל־הַפֶּרֶד וַיָּבֹא הַפֶּרֶד תַּחַת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה הַגְּדוֹלָה וַיֶּחֱזַק רֹאשׁוֹ בָאֵלָה וַיֻּתַּן בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ וְהַפֶּרֶד אֲשֶׁר־תַּחְתָּיו עָבָר׃ י וַיַּרְא אִישׁ אֶחָד וַיַּגֵּד לְיוֹאָב וַיֹּאמֶר הִנֵּה רָאִיתִי אֶת־אַבְשָׁלֹם תָּלוּי בָּאֵלָה׃ יא וַיֹּאמֶר יוֹאָב לָאִישׁ הַמַּגִּיד לוֹ וְהִנֵּה רָאִיתָ וּמַדּוּעַ לֹא־הִכִּיתוֹ שָׁם אָרְצָה וְעָלַי לָתֶת לְךָ עֲשָׂרָה כֶסֶף וַחֲגֹרָה אֶחָת׃ יב וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל־יוֹאָב וְלֹא אָנֹכִי שֹׁקֵל עַל־כַּפַּי אֶלֶף כֶּסֶף לֹא־אֶשְׁלַח יָדִי אֶל־בֶּן־הַמֶּלֶךְ כִּי בְאָזְנֵינוּ צִוָּה

(בשוליים: נ' את מי בשלום ; ל' ; נפוצת ק' ; כ'בני' יהוד' ; ס' ; ג' ; ט'. ל'. ג' ; י"ד חס'. ג' אנ"ך ; ס' ; ולו ק')

תרגום

ה ופקיד מלכא ית יואב וית אבישי וית אתי למימר אסתמרו לי בעולימא באבשלום וכל עמא שמעו כד פקיד מלכא ית כל רברביא על עיסק אבשלום : ו ונפק עמא לחקלא לקדמות ישראל והות קרבא בחורשא דבית אפרים : ז ואתברו תמן עם ישראל קדם עבדי דוד והות תמן מחתא רבתא ביומא ההוא עסרין אלפין : ח והוו תמן עבדי קרבא מתבדרין על אפי כל ארעא ואסגיאת חית חורשא לקטלא בעמא מדקטילת חרבא ביומא ההוא : ט ואתערע אבשלום קדם עבדי דוד ואבשלום רכיב על כודנתא ועלת כודנתא תחות סוכא דבוטמא רבא ואתאחד רישיה בבוטמא ואתלי בין שמיא ובין ארעא וכודנתא די תחותוהי עברת : י וחזא גברא חד וחוי ליואב ואמר הא חזיתי ית אבשלום תלי בבוטמא : יא ואמר יואב לגברא דמחוי ליה והא חזיתא ומא דין לא מחיתהי תמן ורמיתהי לארעא ועלי הוון למתן לך עסר סלעין דכסף ואספנקי חדא : יב ואמר גברא ליואב ולו אנא תקיל על כפי אלף סלעין דכסף לא אושיט ידי בבר מלכא ארי קדמנא

רלבג

לעשות זה . בזה האופן אחר שהוסרו משם האנשים הירואים ורכי הלבב : (ג) ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור . הנה העזר הוא שיעזרם בתפלתו לשי"ת ועוד כי מפני שרצון חיל אבשלום לא היה רק להמית דוד לא יהיו משתדלים מאד בהריגת בני חיל דוד אחר שאינם רואים שם דוד : (ה) לאט לי לנער לאבשלום . ר"ל הסתיר בעבורי לזה הנער שתמלט אותו אם יבא לידך והנה עשה דוד זה לפי מה שאחשוב כי הוא חשב שעונו בבת שבע סבב את כל זה וכאילו היה אבשלום בזה הפועל כלי להביא גזירת השי"ת על דוד במה שאמר לו הנני מקים עליך רעה מביתך ולזה ראה שאין לאבשלום פשע על זה והשתדל מפני זה בהצלתו : (ח) ותהי שם המלחמה נפוצת על פני כל הארץ . ידמה כי מפני נפילת ישראל ביד עבדי דוד נפל מורך בלבבם והיו נפוצים אנשי המלחמה הנה והנה על פני כל הארץ עד שהרבתה חית היער להשחית בעם כמו מה שהשחיתה החרב : (ט) והנה סבב השם שנקרא אבשלום לבדו לפני עבדי דוד מפני רוב פיזור חילו והוא היה רוכב על הפרד ויבא הפרד תחת סכוך ענפי האלה הגדולה שהיתה ומרוב ההסתבכות עם מרולת

מסורה

ויקרא ה' בקריאה וסי' ויקרא אבשלום לפני עבדי יואב . ויקרא לה יד אבשלום . ואמר אלהם מה הבמה . ומבני הכהנים בני חביה . והכרו מבני הכהנים : תלוי ג' בקריאה וסי' לא תלין נבלתו על העץ . ראיתי את אבשלום תלוי . אלף המגן תלוי עליו . אנ"ד : ומדוע י' בקריא' וסי' נמסר בריש סדר קרח : ועלי ה' בקריאה וסי' ועלי יבא כל איש . ועלי לתת לך ועלי שמו כל ישראל . ועלי תשקתו . ועלי הטה חסד : אלף כסף ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר וירא :

מצודת דוד

ולא תעשו לו מאומה רע: (ו) ביער אפרים . אף שנחלת אפרים היתה בעבר הירדן המערבי . כי אמרו רז"ל ביהושע תקן שלא יקפידו השבטים זה על זה מבלי תת לרעות הבהמות בארץ לא לו ובני אפרים רעו את בהמתם ביער ההיא ונקרא על שמם : (ח) נפוצת . היתה מפוזרת על כל הארץ אשר הם עליה : וירב היער וכו'. יותר הכה בהם היער בהכשלם בו מאשר הכו בהם אנשי דוד בחרב : (ט) ויקרא . במקרה נזדמן אבשלום וכו' . והיה רוכב על הפרד ובנוסו מפניהם בא עם הפרד תחת ענף האלה ונסתבך בה שער ראשו ונשאר תלוי באויר כי הפרד עבר מתחתיו : (יא) והנה ראית . כאומר מה לי בראיה מדוע לא הכיתו והיה א"כ עלי לתת לך וגו' ר"ל היה לך לדעת שאם הכיתו היית מקבל ממני מתן:(יב)ולו אנכי שוקל וגו'.אפילו אם אנכי הייתי שוקל וכו' ר"ל אפילו אם כבר שקלו אל כפי ואפילו

מצודת ציון

(ה) לאט . ענין נחת כמו אתנהלה לאטי (בראשית לג): (ח) וירב . מל' רבוי : (ט) ויקרא . מל' מקרה: שובך . בשי"ן והוא ענין ענף כמו בסבך בקרניו (שם כב) ויקרא כן ע"ש שהאחוזים ומסובכים זה בזה : האלה . שם אילן מה : (יא) עשרה כסף. ת"י עסר סלעין דכסף: (יב) ולו אנכי . ואם אנכי . וכן לו החייתם אותם שופטים

אפי' הייתה מונה מי שיתן לי אלף כסף בדבר הזה ואשקלם על ידי בכרפסה לא אשלח ידי אל בן המלך: שמרו מי בנער. מי ינע בנער כלומר שמרו שלא יגע אדם בו: (יג) או עשיתי בנפשו שקר. בנפשו כתיב פי' בנפשו של אבשלום אם הייתי הורג אותו שקר הייתי עושה בעצמו כי המלך צוה עליו והקרי הוא בנפשי כלומר אפילו לא יודע הדבר הייתי עושה שקר בעצמי כי אני יודע כי המלך צוה עליו ופירושו או תאמר שהייתי עושה זה שקר והייתי הורג אותו אי אפשר שלא יבא הדבר לידי ידיעה כי כל דבר לא יכחד מן המלך: ואתה תתיצב מנגד. שלא תושיעני מיד המלך: (יד) לא כן אוחילה. לא טוב שאיחל אותך ואדבר אליך שתלך ותכהו אני אלך: שלשה שבטים. ולהב בראשיה' כמו חניתות היו אלא שהדקי' נקראו שבטים. וי"ת גסיסין ואמרו רז"ל לפי שגנב ג' לבבות לבב אביו ולבב בית דין ולבב אנשי ישראל לפיכך נתנו בו ג' שבטים ולפי שבא על עשר פילגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונכיות עשר נערי יואב ולבב בית דין שאמר על מאתים איש שהלכו עמו הלכו לתומם ואמרו כי מאתים ראשי סנהדרין היו: עודנו חי בלב האלה. טעם בלב האלה דבק עם בלב אבשלום פירוש תקע השבטים בלבו עד שעברו גופו ונתקעו בלב האלה על דרך אכה בדוד ובקיר אכנו נא בחנית ובארץ ופירש בלב האלה באמצע האלה כמו עד לב השמים ופירוש עודנו חי אחר שתקע בלבו שלשה השבטים עדיין היה חי על כן הכוהו עוד נערי יואב עד שהמיתוהו: (טו) ויסובו. עמדו סביביו להכותו: (טז) מרדוף. המ"ם בחירק שלא כמנהג וכמוהו מרדוף אחרי דוד מעצבך ומרגזך: (יז) אל הפחת הגדול חפירה גדולה שהיתה ביער: מאד. אמר מאד לפי שהפחת היה גדול ומלאוהו באבנים על אבשלום ועוד מעל הארץ הציבו הגל הגדול: לאהלו. חסר כתיב בלא יו"ד הרבים ויש בו דרש לפי שהיו נכלמי' מן המרד שעשו לא התחברו יחד אלא כל אחד נס לאהלו: (יח) ואבשלום לקח. פירוש לקח זאת העצה בעצמו להזכיר את שמו וכן ויקח קרח ואמרו כי בזה המקום נזכר אחר כך כי הוציאו עצמותיו מן הפחת הגדול וקברו אותו בזה המקום כי לכך נתכוון הוא שהציב שם מצבה בחייו: ויצב לו בחייו. חסר יו"ד הרבים כמו לאהלו שזכרנו וכמוהו רבים ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום עשר שנים על ששכב עם עשר פלגשי אביו לפיכך חסר יו"ד שהוא בחשבון עשרה: כי אמר אין לי בן. ולמעלה כתיב ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת היו לו אלא שמתו לפיכך עשה לו המצבה הזאת להיות לו לזכרון אחר מותו שהיו אומרים יד אבשלום ויד פירושו מקום וכמוהו רבים ובדברי רבותינו ז"ל יש מי שאמר שהיה לו בן אלא שלא היה הגון שכל למלכות ומסס אמרו גמורי

תרגום	**מקרא**
פקיד מלכא יתך וית אבישי וית אתי למימר אסתמרו לי בעולימא באבשלום: יג או פון עבדית בנפשי שקר וכל מדעם לא יתכסא מן מלכא ואת תתעתד מקביל: יד ואמר יואב הלא מבכין אישרי קדמך ונסיב תלתא גססין בידיה וקבעינון בלבא דאבשלום ועד כען קים בגו בוטמא: טו ואסתחרו עסרא עולימיא נטרי זיניה דיואב ומחו ית אבשלום וקטלוהי: טז ותקע יואב בשופרא ותב עמא מלמרדף בתר ישראל ארי מנע יואב ית עמא: יז ונסיבו ית אבשלום ורמו יתיה בחורשא לגו קומצא רבה ואקימו עלוהי דגור אבנין רב לחדא וכל ישראל אפכו גבר לקרווהי: יח ואבשלום נסיב ואקים ליה בחיוהי ית קמתא די במישר מלכא ארי אמר לית לי בר קים בדיל לאדכרא שמי וקרא לקמתא על שמיה וקרא לה אתרא דאבשלום עד יומא הדין: יט ואחימעץ בר צדוק אמר ארהוט כען ואבסר ית מלכא ארי אתפרע ליה יי מיד בעלי דבבוהי: כ ואמר ליה יואב לא גבר	המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום: יג או עשיתי בנפשו (בנפשי ק') שקר וכל דבר לא יכחד מן המלך ואתה תתיצב מנגד: יד ויאמר יואב לא כן אחילה לפניך ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום עודנו חי בלב האלה: טו ויסבו עשרה נערים נשאי כלי יואב ויכו את אבשלום וימתהו: טז ויתקע יואב בשפר וישב העם מרדף אחרי ישראל כי חשך יואב את העם: יז ויקחו את אבשלום וישליכו אתו ביער אל הפחת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד וכל ישראל נסו איש לאהלו (לאהליו ק'): יח ואבשלם לקח ויצב לו בחיו את מצבת אשר בעמק המלך כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי ויקרא למצבת על שמו ויקרא לה יד אבשלם עד היום הזה: יט ואחימעץ בן צדוק אמר ארוצה נא ואבשרה את המלך כי שפטו יהוה מיד איביו: כ ויאמר לו יואב לא איש

תולדות אהרן ויקח שלשה שבטים. סוטה ט: ויסובו עשרה נערים. שם: ויכו. סנהדרין קג: ואבשלום לקח סוטה י:

רשי

שיבא לידו ישמרנו: (יד) לא כן אוחילה לפניך. לא אבקש עוד בקשה ממך כי אני אלך: (יח) כי אמר אין לי בן. ממלא מקומי ויהיה חשוב כמותי: בעבור הזכיר שמי. אקים לי מצבת אבן ובנין חשוב

רלבג

מרוצת הפרד נתחזק ראשו ונאחז באלה עומד שם באויר והפרד אשר תחתיו עבר: (יב) שמרו מי בנער באבשלום. ר"ל שמרו מי שיהיה מהם שלא ישלח ידו בנער באבשלום: (יג) או עשיתי בנפשי שקר. ר"ל להעלים מהמלך המיתי אותו הנה שום דבר לא יכחד ולא יעלם מן המלך שלא יגיע אל דריסתו וידיעתו מרוב החוקרים והדורשים: (יד) ויקח שלשה שבטים בכפו. יתכן שיהיו גדולים וחזקים וחדים בראשם ודמה בזה לשמיתו בזולת חרב בתקעו אותם בלבו ולפי שלבבר היה עדין חי בלב האלה צוה יואב את נעריו נושאי כליו להכות אותו ולהמיתו: (טז) כי חשך יואב את העם. הנה מנע יואב את אנשי דוד מרדוף אחרי ישראל כי לא היה רצונו להשחיתם אך נחפיים בנפול אבשלום בידיהם: (יח) את מצבת אשר בעמק המלך. ידמה שבנה שם בנין גבוה: כי אמר אין לי בן בעבור הזכיר שמי. ואע"פ שספר שהבר

פי' רבי ישעיה

(יח) מצבת. בא מוסמך כמו אשר בשלכת מצבת בם:

מצודת ציון

(בופטים ח): (יג) או עשיתי. אם עשיתי: יכחד. ענין העלמה: מנגד. מרחוק: (יד) כן. ענין טוב ונכון כמו ולא יכין לדבר כן (שם י"ב): אוחילה. אבקש כמו אחלי אדוני (מ"ב ה'): שבטים. שרביטים: ויתקעם. והתכם: בלב האלה. באמצעות האלה ועל כי הלב הוא באמצע הגוף היאמר המלה הזאת לכל מצוע וכן עד לב השמים (דברים ד): (טו) כלי יואב. כלי זיינו: (טז) חשך. מנע כמו ולא חשכת (בראשית כב): (יז) הפחת. בור וחפירה: גל. תל גדול: (יח) מצבת. מלשון מצבה ר"ל בנין גבוה: יד אבשלום. מקום אבשלום: (יט) ארוצה. ענין מהירות

מצודת דוד

אלף כסף לא אשלח ידי וגו': שמרו מי. שיבוא לידו שמרו בו לבוא עמו בנחת: (יג) או עשיתי. ר"ל ואף אם הייתי מעלים הדבר לבל יודע כלא אם עשיתי אותה הייתי עושה שקר בנפשי כי המרד בדבר המלך ולשקר בו יחשב לעון נפש: וכל דבר. ר"ל אף הלא שום דבר לא יהיה נעלם מן המלך כי יחקור לדעת מי הרגו וכשיודע לו ידעתי שאתה תעמוד מנגד מבלי הציל אותו מידו: (יד) לא כן. לא טוב ונכון שאבקש עוד לפניך כי ידי רב לי: עודנו חי. עם שתקע בו שלשת השבטים היה עוד חי תלוי מול לב האלה: (טז) ויתקע וגו'. לסימן אשר יחדלו מלרדוף: כי חשך יואב. אבל לא חדלו מעצמם: (יז) וכל ישראל. אשר עם אבשלום: (יח) לקח. ר"ל לקח עצמו זאת העצה לזכרון שמו ודוגמתו ויקח קרח (במדבר טז): אין לי בן. כי בניו המוזכרים למעלה כבר מתו: בעבור הזכיר שמי. אין לי בן לשיזכר שמי על ידו לזאת הציב מצבת וקראה על שמו לזכרון: (יט) כי שפטו ה'. עשה משפטו לנקום נקמתו מיד אויביו: (כ) לא איש בשורה. לא ראוי לך לבשר בשורה

בשרה אתה היום הזה ובשרת ביום ג' חס'
אחר והיום הזה לא תבשר כי על־ כן ק' ולא כתיב
בן־המלך מת׃ כא ויאמר יואב לכושי
לך הגד למלך אשר ראיתה וישתחו ל' מ"ל כנני'
כושי ליואב וירץ׃ כב ויסף עוד
אחימעץ בן־צדוק ויאמר אל־יואב
ויהי מה ארצה־נא גם־אני אחרי ל' חסר ואחד מ"ל
הכושי ויאמר יואב למה־זה אתה
רץ בני ולכה אין־בשרה מצאת׃ ג' מ"ל
כג ויהי־מה ארוץ ויאמר לו רוץ וירץ ג' חס'. ל' ל"כ. ד'
אחימעץ דרך הככר ויעבר את־
הכושי׃ כד ודוד יושב בין־שני ח' מ"ל בספ'
השערים וילך הצפה אל־גג השער ל'
אל־החומה וישא את־עיניו וירא ג'
והנה־איש רץ לבדו׃ כה ויקרא
הצפה ויגד למלך ויאמר המלך אם־
לבדו בשורה בפיו וילך הלוך וקרב׃ ג' חסר וג' מ"ל
כו וירא הצפה איש־אחר רץ ויקרא
הצפה אל־השער ויאמר הנה־איש ב' אש למח
רץ לבדו ויאמר המלך גם־זה מבשר׃
כז ויאמר הצפה אני ראה את־מרוצת
הראשון כמרצת אחימעץ בן־צדוק ל' וחס'
ויאמר המלך איש־טוב זה ואל־
בשורה טובה יבוא׃ כח ויקרא אחימעץ
ויאמר אל־המלך שלום וישתחו ג' מ"ל
למלך לאפיו ארצה ויאמר ברוך
יהוה אלהיך אשר סגר את־האנשים
אשר־נשאו את־ידם באדני המלך׃
כט ויאמר המלך שלום ג' סבירין בשלום

כשר לבסרא את יומא דין ותבסר ביום אוחרן ויומא הדין לא תבסר אלהין דבר מלכא מית׃ כא ואמר יואב לכושי איזיל חוי למלכא דחזיתא וסגיד כושי ליואב ורהט׃ כב ואוסיף עוד אחימעץ בר צדוק ואמר ליואב ויהי מה ארהוט כען אף אנא בתר כושי ואמר יואב למא דנן את רהיט ברי ולך לית בסורא מתיהב׃ כג ויהי מא בכדין ארהוט ואמר ליה רהוט ורהט אחימעץ באורח מישרא וקדים ית כושי׃ כד ודוד יתיב בין תרין תרעיא ואזל סכואה על איגר תרעא על שורא וזקף ית עינוהי וחזא והא גברא רהיט בלחודוהי׃ כה וקרא סכואה וחוי למלכא ואמר מלכא אם בלחודוהי הוא בסורתא בפומיה ואזל מיזל וקריב׃ כו נחזא סכוהא גברא אחרנא רהיט וקרא סכואה לנטר תרעא ואמר הא גברא רהיט בלחודוהי ואמר מלכא אף דין מבסר׃ כז ואמר סכואה אנא חזי ית ריהטא דקדמא כריהטא דאחימעץ בר צדוק ואמר מלכא גבר טב דין ואף בסורא טבא ייתי׃ כח וקרא אחימעץ ואמר למלכא שלם וסגיד למלכא על אפוהי על ארעא ואמר בריך יי אלהך דמסר ית גבריא דארימו ית ידיהון ברבוני מלכא׃ כט ואמר מלכא שלם

רשי

השוב היה׃ (כ) בשרת ביום אחר. בשורת תשועה אחרת׃ כי על כן. כי על אשר בן המלך מת לפיכך לא טובה לך הבשורה הזאת׃ (כב) ולכה אין בשורה מוצאת. אין מתת שכר בשורה מצויה היום׃ (כג) ויהי מה. כלומר ומה בכך אם אין לי שכר׃ ויהי מה. כלומר ויהי מה ויחזור. וקדים ית כושי׃ ראיתי

רלבג

שככר היו לו שלשה בנים יתכן שמתו אחר זה ואז בנה זאת המצבת וקרא שמה יד אבשלום׃ (כ) ובשרת ליום אחר. ר"ל כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז אשלח הבשורה בפיך׃ (כב) ולכה אין בשורה מוצאת. ר"ל שאין לך בזה בשורה מוצאת הצלחה וטוב למבשר אבל היא כמו נקמה לו כי בנו מת׃ (כט) ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול. הנה כשראה אחימעץ בן צדוק שלב המלך דוד על אבשלום מנע עצמו מלספר לו זאת הבשורה אשר יכאב לבו בה ולזה התנצל ואמר שלא ידע בזה דבר אך ראה ההמון הגדול לשלוח יואב את עבד המלך את

בשרה ג' חס' וסימ' אשר לתתי לו בשרה. לא איש בשרה אתה. היום הזה יום בשרה. ובמסרה אחריתי נמסר במקום לא איש בשורה אתה ולכה אין בשרה מוצאת׃ ארוץ ד' בקריאה וסי' ויהי מה ארוץ. כי בכה ארוץ גדוד. וחברו. דרך מצותיך ארוץ׃ נשאו י' בקריאה וסימ' עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה. אשר נשאו את ידם. קול צופיך נשאו קול יחדו. ומשנאיך נשאו ראש. נשאו נהרות ה' ב' בפסוק. ורעבים נשאו עמר. נשאו את רדידי מעלי שמרי. כי נשאו מבנותיהם. נשאו נשים נכריות׃

רדק

שכל השורף תבואתו של חבירו אינו מניח בן ליורשו והוא שרף תבואתו של יואב וי"ת לית לי בר קיים בדיל לאדכרא שמי׃ (כ) ובשרת ביום אח'. תשועה אחרת שתזדמן לישראל כי זאת התשועה לא תהיה שלימה בעיני המלך על אשר מת בנו׃ כי על כן בן המלך מת. כן קרי ולא כתיב והקרי הוא יותר קרוב כאלו אמר כי על אשר בן המלך מת אין אתה ראוי לבשר ויש בו דרש כי ע"כ ועל יושר מת שמרד באביו׃ (כא) לכושי. מבני כוש היה ונתגייר או אפשר שהיה ישראל והוא שחור ככושי לפיכך היו קוראים אותו כושי׃ (כב) ולכה אין בשורה מוצאת. תרגם יונתן ולך לית בסורתא מתיהבא כלומר למה אתה רוצה ללכת לא לך יהיה שכר מוצאת הבשורה ומוצאת כמו מזדמנת כמו וימציאו בני אהרן׃ (כד) ויהי מה. יהיה מה שיהיה על כל פנים ארוץ וכן ויעבר עלי מה יעבר עלי מה שיעבור איני חושש׃ (כה) בין שני השערים. שהיה לעיר חומה לפנים מחומה ושער לפנים משער ובין שני השערים היה מקום הישיבה כמו שנאמר למעלה אל יד השער׃ (כז) ואל בשורה טובה. כמו ובבשורה וכן אל הארון תתן את העדות כמו ובארון׃ (כח) סוגר. מסר את האנשים וסגרם בידך ואפשר כי בי"ת באדוני המלך עומד במקום שנים

פי' רבי' ישעיה

(כ) כי על כן בן המלך מת. פירוש על אשר כמו כי ע"כ באו בצל קורתי. ואין זו בשורה טובה׃ (כא) וירץ. כמו וירוץ ונחלף השורק בחלם׃ (כג) ולכה אין בשורה מוצאת. פירוש אין הבשורה נמצאת בך שכבר אותו ששלחתי יבשר. ונא מוצאת פועל עומד והוא כמו נמצא׃

תולדות אהרן ויכן אחימעץ. פסחים ז מכה לט מגלה כא נדה סג׃

מצודת דוד

בשורה כזאת׃ ביום אחר. בעת יזדמן תשועה אחרת׃ כי על כן. כי הבשורה ההיא תהיה על אשר הומת בן המלך ולא תחשב לבשורה טובה׃ (כא) אשר ראיתה. בנצחון המלחמה וממיתת אבשלום׃ וישתחו. לחשבו שעשה עמו חסד לשלחו בבשורה׃ (כב) ויהי מה. ר"ל אף אם לא אשמחו במיתת אבשלום מ"מ בנצחון המלחמה הלא ישמח׃ למה זה. ר"ל למה תעמול לרוץ אליו הואיל ולכה לא יהיה נמצא מתן בשורה כי אף אם יתן מתן הלא להכושי יתנהו כי כבר רץ הוא ויבוא אליו ראשון׃ (כג) ויהי מה. חזר אחימעץ ואמר ואם לא אקבל מתן עכ"ז ארוץ׃ דרך הככר. והוא הדרך היותר קרוב ולזה עבר את הכושי והקדים לבוא׃ (כד) בין שני השערים. כי היה להעיר חומה לפנים מחומה והשערים זה מול זה והיה יושב בין השערים׃ אל החומה. אשר ממעל להשער׃ (כה) אם לבדו. ואין כן דרך הנסים מן המלחמה׃ (כו) אל השוער. אל שומר השער׃ הנה איש. הנה עוד איש׃ ויאמר המלך. כשמוע דבר הצופה׃ גם זה מבשר. הואיל וגם הוא לבדו בא׃ (כז) את מרוצת הראשון. ר"ל הנהגת מרוצתו שהוא כמנהג מרוצת אחימעץ ובודאי הוא הוא׃ איש טוב זה וגו'. כי איש טוב נוטה טבעו לחשוק לבשר טוב׃ (כח) אשר סגר. ביד יואב ואנשיו׃ אשר נשאו וכו'. למרוד במלך׃ (כט) שלום. כמו

מצודת ציון

מהירות ההליכה׃ (כב) ויהי מה. ר"ל יהיה מה שיהיה ודוגמתו ויעבור עלי מה (איוב ו) ופי' יעבור מה שיעבור׃ (כג) הככר. המישור והוא ככר הירדן׃ (כח) סגר. מסר כמו להסגיר

לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ
ראיתי ההמון הגדול לשלח את־עבד
המלך יואב ואת־עבדך ולא ידעתי ל׳. נ׳. וכל חס״ף דכו׳ כמ״א. פ׳
מה : ל ויאמר המלך סב התיצב כה
ויסב ויעמד : לא והנה הכושי בא ויאמר
הכושי יתבשר אדני המלך כי־ ל׳
שפטך יהוה היום מיד כל־הקמים ל׳
עליך : לב ויאמר המלך
אל־הכושי השלום לנער לאבשלום
ויאמר הכושי יהיו כנער איבי אדני ל׳
המלך וכל אשר־קמו עליך לרעה :
יט א וירגז המלך ויעל על־עלית השער ל׳
ויבך וכה אמר בלכתו בני אבשלום ב׳ שמעי
בני בני אבשלום מי־יתן מותי אני ל׳
תחתיך אבשלום בני בני : ב ויגד כ״ד
ליואב הנה המלך בכה ויתאבל על־ ב׳
אבשלום : ג ותהי התשעה ביום ההוא ו׳ חס׳ בליש׳
לאבל לכל־העם כי־שמע העם ביום
ההוא לאמר נעצב המלך על־בנו : ל׳
ד ויתגנב העם ביום ההוא לבוא העיר ל׳
כאשר יתגנב העם הנכלמים בנוסם ל׳. ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ מפני יברהל חס׳
במלחמה : ה והמלך לאט את־פניו
ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום
אבשלום בני בני : ו ויבא
יואב אל־המלך הבית ויאמר הבשת ב׳ חד מ״ל וחד חסר
היום את־פני כל־עבדיך הממלטים ל׳
את־נפשך היום ואת נפש בניך ד׳
ובנתיך ונפש נשיך ונפש פלגשיך : ל׳ וכ״כ
ז לאהבה את־שנאיך ולשנא את־ ל׳
אהביך כי | הגדת היום כי אין
לך שרים ועבדים כי | ידעתי
היום כי לא אבשלום חי וכלנו לו ק׳

לעולימא לאבשלום ואמר אחימעץ חזיתי המונא סגיאה בתר דשלח ית עבדא דמלכא יואב וית עבדך ולא ידעית מה : ל ואמר מלכא אסתחר אתעתד הכא ואסתחר וקם : לא והא כושי אתא ואמר כושי יתבסר רבוני מלכא ארי אתפרע לך יי יומא דין מיד כל דקמו עלך : לב ואמר מלכא לכושי השלם לעולימא לאבשלום ואמר כושי יהון כעולימא סנאי רבוני מלכא וכל דקמו עלך לבישא : א ורגז מלכא וסליק על עלית תרעא ובכא וכדין אמר במיזליה ברי אבשלום ברי ברי אבשלום לוי דמתית אנא חלופך ואת קים יומא דין אבשלום ברי ברי : ב ואתחואה ליואב הא מלכא בכי ומתאבל על אבשלום : ג והות תשועתא ביומא ההוא לאבלא לכל עמא ארי שמע עמא ביומא ההוא למימר אתנסים מלכא על בריה : ד ומתגנבין עמא ביומא ההוא למיעל לקרתא כמא דמתגנבין עמא דמתכלמין במפכהון בקרבא : ה ומלכא כריך ית אפוהי וצוח מלכא בקל רב ברי אבשלום אבשלום ברי ברי : ו ואתא יואב לות מלכא לביתא ואמר אבהיתתא יומא דין ית אפי כל עבדיך דשיזיבו ית נפשך יומא דין וית נפש בנך ובנתך ונפש נשך ונפש לחינתך : ז למרחם ית סנאיך ולמסני ית רחמיך ארי חויתא יומא דין ארי לית לך רברבין ועבדין ארי אנא ידענא יומא דין ארי אלו אבשלום קים וכולנא יומא דין

רשי

(כט) ראיתי ההמון הגדול . הומים ונעים במלחמה : לשלוח את עבד המלך יואב ואת עבדך . הרי זה מקרא מסורס לשלוח יואב את עבד המלך ואת עבדך לאחר ששלח יואב את עבד המלך זה הרץ אחרי . ואת עבדך . על עצמו הוא אומר ולא ידעתי מה היה אחרי כן : (ל) סב התיצב כה. פנה לצד אחר והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה : (א) בני בני . שמנה פעמים אמרו רבותינו שבעה דאסקי׳ משבעה מדורי גיהנם וחד דאייתי׳ לעלמא דאתי . (ה) לאט את פניו . כריך ית אפוהי כמספד האבלים . לאט כמו וילט פניו באדרתו (מ״א יח יד) הנה היא לוטה בשמלה שמואל

רלבג

את הכושי : ואת עבדך . אמר זה אחימעץ על עצמו וכאילו אמר שהאחר הבא הוא יודע אמתת הדברים כי לולא זה לא שלחו יואב : (א) והנה בכה דוד בזה האופן הנפלא על מיתת אבשלום לפי שהיה יודע כי עונותיו סבבו זה : (ה) לאט את פניו . כסה את פניו כי היה נוטה מהתפעל כמו זה ההתפעלות החזק כי אין זה
מחק

סב ו׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר דברים : התשעה ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וינבל צור ישעתו . ותהי התשעה ביום ההוא . מי יתן מציון ישעת ישראל . ולכה לישועתה . אמר לנפשי ישעתך אני . וכעב עברה ישעתי : לאט ב׳ בקריאה וסי׳ והמלך לאט את פניו . ודבר לאט עמך :

תולדות אהרן וירגז המלך : סוטה י : והמלך לאט . שם : נעלב המלך . (ברכות ס) :

רדק

פנים : (כט) לשלוח את עבד המלך יואב . לשלוח יואב את עבד המלך כלומר ראיתי ההמון הגדול וראיתי שהיה משתדל יואב לשלוח את עבד המלך והוא הכושי : ואת עבדך . אמר על עצמו ומפני מהירות יואב לשלוח אותנו ולא נתעכבנו לדעת מה : (ל) ויאמר המלך סובה תיצב כה פנה לצד אחד והתיצב כה ונשמע מה יאמר זה : (א) על עליית השער . בשער העיר היה עלייה על השער ועל גג אותה עלייה היה עומד הצופה כמו שאמר למעלה על גג השער : בני בני . כן דרך הנוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה . ובדרש כי שמנה פעמים אמר בני בשבעה פעמים העלהו משבעה מדורי גיהנם ובשמיני הביאהו לגן עדן : (ג) נעצב . נפעל עבר כי הוא פתח : (ה) לאט . כתרגומו כריך כי כן דרך האבלים להתעטף . (ז) כי הגדת . כלומר בזה הדבר שאתה עושה כאילו אתה מגיד ואומר לכל כי אין לך שרים : שר . תואר כי הוא כולו קמוץ :
כי

פי׳ רבי׳ ישעיה

(כט) ראיתי ההמון . פי׳ נתקבצו העם לשלוח יואב וללוותו וגם לשלוח אותי לבשרך : (א) מותי אני . בא בשני סימנין שהיה לו לומר מות אני : או מותי לבד ודומה לו ותראהו את הילד : (ה) לאט פניו . כדרך האבלים :

מצודת ציון

להסגיר לאדום (עמוס א) : (כט) ההמון . העם הרב : (ל) סוב . מלשון סבוב והפנה : כה . הנה : יט (א) וירגז . ויחרד : עלית . מלשון עליה : וכה . וכן : (ה) לאט . עטף וכסה כמו וילט פניו באדרתו (מ״א יט) : (ז) לו אבשלום . אם אבשלום כמו לוא החייתם אותם שופטים

מצודת דוד

כמו השלום ובלשון שאלה אמר : ראיתי ההמון הגדול . ראיתי כי נתקבצו כל העם הרב שיואב ישלח את עבד המלך והוא הכושי וגם לשלוח אותי ולזה מהרתי אני לרוץ להקדימו ולבשר ולא נמסר לי כל פרטי הדברים ולא ידעתי מה נעשה בבנך אבל הכושי יודע הוא וכחש לו לפי שלא רצה לבשרו כרעה : לשלוח את וגו׳. הוא הפוך וכאלו יאמר לשלוח יואב את עבד המלך : (ל) התיצב כה . עד בוא הכושי ונשמע מה בפיו : (לב) יהיו כנער וגו׳ . ר״ל הלואי כל אויביך והקמים עליך יהיו כנער שימותו כמוהו : יט (א) בני אבשלום וכו׳ . ארז״ל שאמר שמונה פעמים בני שבעה להעלותו משבעה מדורי גיהנם והשמיני להביאו לג״ע. ולפי פשוטו כן דרך המיללים לכפול דבריהם כמו מעי מעי אוחילה (ירמיה ד׳) : מי יתן וכו׳ . הלואי והייתי אני מת במקומך : (ג) לאבל . נהפך לאבל: (ד) ויתגנב . לא באו לעיר ביד רמה ובשמחה כדרך המנצחים כ״א בהסתר כגנב וכדרך ביאת הנסים מן המלחמה הנכלמים לבוא בפרסום : (ה) לאט את פניו . דרך צער ואבל : (ו) הובשת היום . במעשך ביישת את עבדיך אשר מלטו אותך ובניך וכו׳ והוא במה שהיה מתאבל על אבשלום : (ז) לאהבה . להיות אוהב את שונאיך

 להתאבל

היום מתים כי־אז ישר בעיניך׃
ח ועתה קום צא ודבר על־לב עבדיך
כי ביהוה נשבעתי כי־אינך יוצא
אם־ילין איש אתך הלילה ורעה לך
זאת מכל־הרעה אשר־באה עליך
מנעריך עד־עתה׃
ט ויקם המלך וישב בשער ולכל־העם
הגידו לאמר הנה המלך יושב בשער
ויבא כל־העם לפני המלך וישראל
נס איש לאהליו׃
י ויהי כל־העם נדון בכל־שבטי
ישראל לאמר המלך הצילנו ׀ מכף
איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים
ועתה ברח מן־הארץ מעל אבשלום׃
יא ואבשלום אשר משחנו עלינו מת
במלחמה ועתה למה אתם מחרשים
להשיב את־המלך׃
יב והמלך דוד שלח אל־צדוק ואל־
אביתר הכהנים לאמר דברו אל־
זקני יהודה לאמר למה תהיו
אחרנים להשיב את־המלך אל־
ביתו ודבר כל־ישראל בא אל־המלך
אל־ביתו׃ יג אחי אתם עצמי ובשרי
אתם ולמה תהיו אחרנים להשיב
את־המלך׃ יד ולעמשא תמרו הלוא
עצמי ובשרי אתה כה יעשה־לי
אלהים וכה יסיף אם־לא שר־צבא
תהיה לפני כל־הימים תחת יואב׃
טו ויט את־לבב כל־איש־יהודה כאיש
אחד וישלחו אל־המלך שוב אתה
וכל־עבדיך׃ טז וישב המלך ויבא

מתקטלין ארי בכן כשר
בעינך׃ ח וכען קום פוק
ומליל על לבא דעבדך
ארי במימרא דיי קימית
ארי ליתך נפיק אם יבית
גבר עמך בליליא ותהי
בישא לך דא מכל בישתא
דאתת עלך מזעורך עד
כען׃ ט וקם מלכא ויתיב
בתרעא ולכל עמא חויאו
למימר הא מלכא יתיב
בתרעא ואתא כל עמא
לקדם מלכא וישראל
אפיך גבר לקרווהי׃ י והוו
כל עמא מתוכחין בכל
שבטיא דישראל למימר
מלכא שיזבנא מיד בעיל
דבבנא והוא פרקנא מידא
דפלשתאי וכען ערק מן
ארעא מקמת אבשלום׃
יא ואבשלום דמשחנא עלנא
מית בקרבא וכען למא
אתון שתקין לאתבא ית
מלכא׃ יב ומלכא דוד
שלח לצדוק ולאביתר
כהניא למימר מלילו לסבי
יהודה למימר למא תהון
בתראין לאתבא ית מלכא
לביתיה ופתגם כל ישראל
אתא לות מלכא לביתיה׃
יג אחי אתון קריבי ובסרי
אתון ולמא תהון בתראין
לאתבא ית מלכא׃
יד ולעמשא תימרון הלא
קריבי ובסרי את כדין
יעביד לי יי וכדין יוסיף
אם לא רב חילא תהי
קדמי כל יומיא חלף יואב׃
טו ואתפני לבא דכל אנש יהודה כגברא חד ושלחו למלכא תוב את וכל עבדיך׃ טז ותב מלכא

רשי

(ש"א כא י)׃ (ח) כי אינך יוצא. אם אינך יוצא׃ (ט) וישראל נס. אותם שהיו עם אבשלום׃ (י) כל העם נדון. מתווכחים זה עם זה׃ (יב) ודבר כל ישראל בא אל המלך. כל זה מדברי שליחותו׃ (יד) ולעמשא. שהוא שר צבא תאמרו הלא בן אחותי אתה ונלחו

רלבג

מחק המלכים׃ (י) ויהי כל העם נדון בכל שבטי ישראל. ר"ל שהיו מריבים קצתם עם קצתם לאמר שראוי להם להשיב את המלך שהציל אותם מכף אויביהם ומלטם מיד פלשתים אחר שכבר מת אבשלום שמשחו עליהם למלך׃ (יב) ודבר כל ישראל בא אל המלך אל ביתו. ר"ל שכל ישראל הסכימו שישוב המלך אל ביתו׃ (יד) אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב. ידמה שעשה זה דוד כדי שלא יירא ממנו עמשא פן יניא את לב איש יהודה מעל דוד או אולי התפעל על זה קצת התפעלות כנגד

עד עתה ד' בקריאה וסי' ואחר עד עתה. כי לא באתם עד עתה אל. ויתן ה' אותם וירחמם. ועתה קום צא ודבר׃ יושב ח' מ"ל בספרא וסי' והנה שאול יושב תחת האשל. אל היבוסי יושב. ודוד יושב בירושלם׃ הנה יושב בירושלם. ודוד יושב בין שני העמודים בבית הארזים. ויקם המלך וישב בשער׃ מחרשים ז' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר וישלח. תמרו ג' חס' אל"ף בליש' אמירה וסי' ולעמשא תמרו. אשר ימרוך למזמה. וכנמא פתגמא התיבונה למימר׃ ולעשות ט"ו בקריאה וסי' נמסר לעיל סימן ז'׃

מצודת ציון

(שופטים ח)׃ (ט) ילין. מלשון לינה׃ (י) נדון. מל' דין וויכוח׃ (יא) מחרישים. שותקים׃ (יד) תמרו. כמו

רדק

(ח) כי אינך יוצא. כי אם אינך יוצא וכן ונמית ושלכת ואם נמית ונתן ה' לכם לחם נר ואם נתן ותמאן לשלחו ואם תמאן׃ ורעה לך זאת. פועל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו וכן ורעה עינך׃ (י) נדון. נשפטים זה עם זה ומתווכחים להשיב את המלך וכן תרגם יונתן מתווכחין׃ מעל אבשלום. שלא יהיה פליט וכנגדו להלחם עמו ותרגם יהונתן מקמת אבשלום׃ (יג) אחי אתם. תכלית הדברים ששלח לצדוק ולאביתר שידברו הדברים האלה אל זקני יהודה ובעוד שהיה משים דוד הדברים האלה בפי השליח בא דבר כל ישראל. את המלך אל ביתו. על ידי שלוחיו וספרים להשיבו ובעבור זה הפסיק בין הדברים ודבר כל ישראל בא׃ (יד) תמרו. חסר אליף וכן אשר ימרוך למזמה׃ תחת יואב. כי שנא דוד את יואב על שהרג את אבשלום ורצה להסירו שלא יהיה שר צבאו׃ (טו) ויט את לבב כל איש יהודה. עמשא המה

פי' רבי' ישעיה

(ח) כי אינך יוצא. אם אינך יוצא׃ (יב) ודבר כל ישראל בא. שכבר שלחו שלוחים׃ (יד) אם לא שר צבא תהיה לפני כל הימים תחת יואב. פירוש שהיה סובר דוד להעביר יואב מגדולתו בעבור שהרג אבשלום בנו׃ (טו) ויט את לבב כל איש יהודה. כבר הוא ועונה על עמשא שהטה את לבבם ודבר להם׃ (יח) ונלחו את הירדן. פירוש עברו׃ (יט) ועברה העברה. פירוש העם שעברו הירדן להעביר המלך קורא העברה׃ ולעשות הטוב בעיניו. כלומר למצוא חן בעיניו׃

מצודת דוד

להתאבל על מותו וממילא שנואים לך אוהביך המתלמים נפשך על כי רע בעיניך הריגתם אותו׃ כי הגדת היום. ר"ל במאבלך זה כאלו תגיד שאין לך שרים ועבדים ר"ל שאינם חשובים לכלום כמוהם כאין ואין לך ביוש גדול מזה׃ כי ידעתי היום. בערך זה יודע אני שהיה ישר בעיניך שאבשלום ישאר חי וכולנו נמות כי הלא א"א אשר שנינו נגבר במלחמה כ"א האחד יפול והואיל ואתה מיצר בנפילת בנך ודאי שהיה ישר בעיניך בהפכו ונראה מזה שאין אנו חשובים בעיניך לכלום ולכלימה תחשב לנו׃ (ח) על לב עבדיך. ר"ל דברים טובים המקובלים על הלב בעבור נצחון המלחמה׃ כי אינך. תחסר מלת אם ומשפטו כי אם אינך יוצא אזי נשבעתי אם ילין איש אתך הלילה ר"ל לא ילין מי אתך כי כולם ימאסו בך וילכו להם׃ ורעה לך. הדבר הזה יגרום לך רעה יותר מכל הרעה וכו'׃ (ט) הגידו. הרואים אותו יושב בשער׃ ויבא כל העם. בא לראות פניו׃ וישראל. אותם שהיו עם אבשלום׃

(י) כל העם נדון. היו מתוכחים זה עם זה ולתוספת ביאור אמר שהויכוח היה בכל שבטי ישראל׃ ועתה. ר"ל עם היות ידיו רב לו מול אויבינו עכ"ז ברח מעל אבשלום וזה יורה לשלמותו שלא נתן מקום לבנו לחטוא עוד ביותר׃ (יא) מת במלחמה. ומזה נראה שעדיין דוד בהצלחתו עומד׃ (יב) למה תהיו אחרונים. ר"ל הלא סוף הדבר יהיה שגם אתם תחזירו אותו וא"כ למה יקדימו ישראל ואתם אחריהם הלא דבר ישראל כבר בא אל המלך לשוב אל ביתו כמ"ש למעלה ויהי כל העם נדון וגו' ושלחו מיד אחריו ואף כי לא נזכר וכן נאמר למטה שאמרו ישראל ולא היה דברי ראשון וגו'׃ (יג) אחי אתם. במקום דוד יאמרו שהמה לו לאחים מבני שבט אחד ובהיות כן הראוי להם להקדים ולא להתאחר׃ (יד) עצמי ובשרי. בן אביגיל אחותי׃ כה יעשה וגו'. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר וכמוהו רבים במקרא׃ תחת יואב. כי על שהרג לאבשלום רצה להעבירו׃ (טו) ויט. בהדברים

עַד־הַיַּרְדֵּן וִיהוּדָה בָּא הַגִּלְגָּלָה
לָלֶכֶת לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ לְהַעֲבִיר אֶת־
הַמֶּלֶךְ אֶת־הַיַּרְדֵּן׃ יז וַיְמַהֵר שִׁמְעִי בֶן־
גֵּרָא בֶּן־הַיְמִינִי אֲשֶׁר מִבַּחוּרִים
וַיֵּרֶד עִם־אִישׁ יְהוּדָה לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ
דָּוִד׃ יח וְאֶלֶף אִישׁ עִמּוֹ מִבִּנְיָמִן
וְצִיבָא נַעַר בֵּית שָׁאוּל וַחֲמֵשֶׁת עָשָׂר
בָּנָיו וְעֶשְׂרִים עֲבָדָיו אִתּוֹ וְצָלְחוּ
הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יט וְעָבְרָה הָעֲבָרָה
לַעֲבִיר אֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְלַעֲשׂוֹת
הַטּוֹב בְּעֵינָו וְשִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא נָפַל
לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּעָבְרוֹ בַּיַּרְדֵּן׃
כ וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אַל־יַחֲשָׁב־לִי אֲדֹנִי
עָוֺן וְאַל־תִּזְכֹּר אֵת אֲשֶׁר הֶעֱוָה עַבְדְּךָ
בַּיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ
מִירוּשָׁלִַם לָשׂוּם הַמֶּלֶךְ אֶל־לִבּוֹ׃ כא כִּי
יָדַע עַבְדְּךָ כִּי אֲנִי חָטָאתִי וְהִנֵּה־
בָאתִי הַיּוֹם רִאשׁוֹן לְכָל־בֵּית יוֹסֵף
לָרֶדֶת לִקְרַאת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃
כב וַיַּעַן אֲבִישַׁי בֶּן־
צְרוּיָה וַיֹּאמֶר הֲתַחַת זֹאת לֹא יוּמַת
שִׁמְעִי כִּי קִלֵּל אֶת־מְשִׁיחַ יְהוָה׃
כג וַיֹּאמֶר דָּוִד מַה־לִּי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה
כִּי־תִהְיוּ־לִי הַיּוֹם לְשָׂטָן הַיּוֹם
יוּמַת אִישׁ בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הֲלוֹא יָדַעְתִּי
כִּי הַיּוֹם אֲנִי־מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃
כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי לֹא תָמוּת

(ג' תחלקו · ל' · ל'. ט"ו · ב' יניו ק' ה' כתי' עינו וקרי' עיניו · ל' · ל' · ט"ו נקודות בקרי' ד' מנהון בנביאים · ל' · ג' יעקב יוסף שמעי · ל')

וַאֲתָא עַד יַרְדְּנָא וּדְבֵית
יְהוּדָה אֲתוֹ לְגִלְגְּלָא לְמֵיזַל
לְקַדָּמוּת מַלְכָּא לְאַעְבָּרָא
יַת מַלְכָּא יַת יַרְדְּנָא׃
יז וְאוֹחִי שִׁמְעִי בַּר גֵּרָא
בַּר שִׁבְטָא בִּנְיָמִין דִּי מֵעַלְמַת
וּנְחַת עִם אֱנָשׁ יְהוּדָה
לְקַדָּמוּת מַלְכָּא דָּוִד׃
יח וְאַלַף גַּבְרָא עִמֵּיהּ
מִשִּׁבְטָא דְבִנְיָמִן וְצִיבָא
עוּלֵימָא דְּבֵית שָׁאוּל
וַחֲמֵשֶׁת עֲסַר בְּנוֹהִי
וְעֶשְׂרִין עַבְדוֹהִי עִמֵּיהּ וּגְזוֹ
יַרְדְּנָא קֳדָם מַלְכָּא׃
יט וַעֲבַרוּ מְגִיזָתָא לְאַעְבָּרָא
יַת בֵּית מַלְכָּא וּלְמֶעְבַּד
דְּתַקִּין בְּעֵינוֹהִי וְשִׁמְעִי בַּר
גֵּרָא נְפַל קֳדָם מַלְכָּא
בְּמֶעְבְּרֵיהּ בְּיַרְדְּנָא׃
כ וַאֲמַר לְמַלְכָּא לָא יַחֲשׁוֹב
עֲלַי דִּילִי רִבּוֹנִי חוֹבָא וְלָא
תִדְכַּר יַת דִּי סְרַח עַבְדָּךְ
בְּיוֹמָא דִּי גְלָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא
מִירוּשְׁלֵם לְשַׁוָּאָה מַלְכָּא
עַל לִבֵּיהּ׃ כא אֲרֵי יְדַע עַבְדָּךְ
אֲרֵי אֲנָא חָבֵית וְהָא אֲתֵית
יוֹמָא דֵין קַדְמַאי לְכָל בֵּית
יוֹסֵף לְמֵחַת לְקַדָּמוּת רִבּוֹנִי
מַלְכָּא׃ כב וַאֲתֵיב אֲבִישַׁי
בַּר צְרוּיָה וַאֲמַר הַחֲלַף
דָּא לָא יִתְקְטֵל שִׁמְעִי אֲרֵי
לָט יַת מְשִׁיחָא דַיְיָ׃
כג וַאֲמַר דָּוִד מָה לִי וּלְכוֹן
בְּנֵי צְרוּיָה אֲרֵי תֶהֱווֹן לִי יוֹמָא דֵין לְסָטָן יוֹמָא דֵין יִתְקְטֵיל גַּבְרָא בְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי הֲלָא יְדַעְנָא אֲרֵי
יוֹמָא דֵין אֲנָא מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ כד וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי

רש"י

(יח) וצלחו הירדן. בקעוהו בתריסהון: (יט) ועבר' העברה. ספינת המעברה שעוברים בה את עבר רוחב הנחל: (כא) ראשון לכל בית יוסף. כל ישראל חטאו לך ואני יותר מכולם והנני באתי לבקש מחילה אם תקבלני בטוחים כל ישראל שתקבלם ואם לאו יהיו יראים לשוב אליך עוד: (כג) היום יומת איש. בתמיה כי היום אני מלך עד עכשיו הייתי סבור לא זלזל בי אדם גדול כזה אלא א"כ נפסקה מלכותי מאת המקום והוא אמר לו קלל את דוד אבל עכשיו שהוא מתחרט ידעתי כי

רד"ק

השה את לבב כל איש יהודה ויונתן שתרגם ואתפני דומה שהיה קורא אותו ויש בגרי היו"ד והמסר' מעיד עליו שהוא בפתח היו"ד ואמרה כי שנים הם בפתח ויש עלינו הסד וזה: (יח) וצלחו. כמו ועברו וכן תרגם יהונתן וגזו ותרגם על המעברות על מגיזתא או פי' ובקעו וכמוהו פן יצלח כאש בית יוסף ותרגם ויבקע פלי העולה וצלח ית עלי דעלת' כלומר עברו ברגליהם כי היה מקום בירדן בעת ההיא שהיו עוברים שם ברגל: לפני המלך. לבא לפני המלך: (יט) ועבר' העברה לעביר. כמו להעביר וכן לשמיד מעוזניה כמו להשמיד ופי' העברה הספינה שעוברים בה את הירדן ולפיכך נקראת עברה: את בית המלך. הנשי' והקטנים שלא היו יכולין לעבו' ברגליהם ויש לפרש העברה שם לחברת האנשים וכן תרגם יונתן כמשמעו מגיזתא ואפשר שהוא קרא הספינה העוברת מגיזתא וכן הוא ולפיכך תרגם ועברה ועברו: בעברו בירדן. כשבא המלך לעבור את הירדן בא שמעי ונפל לו שיכפר לו על עונו: (כא) לכל בית יוסף. לפי שהיה משבט בנימין ושבט בנימין ואפרים ומנשה נקראים בית יוסף כי הוא היה הראש ויש בו דרש אמר לו שמעי לדוד אחיו של יוסף גמלו אותו רעה והוא גמלם טובה כך אני אני גמלתיך רעה גמלני אתה טובה ויש דרש אחר קרוב מזה כל ישראל נקראו יוסף כמו שכתוב אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף וכן רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף אמר לו שמעי לדוד כל ישראל גמלו אותך רעה ואני יותר מכולם וכל ישראל יושבים ומצפים לראות מה אתה עושה עמי אם אתה מקבל אותי כל ישראל באים אליך כאחד ומשלימים לך: (כד) התחת זאת. אם בעבור ההכנעה הזאת שעשה שמעי תכפר לו שלא

רלב"ג

כנגד יואב בעבור הדברים הקשים שאמר לו על בכותו על אבשלום או אפשר ג"כ שסופר לו כי יואב עבר על מצותו להרוג את אבשלום: (יח) וצלחו הירדן לפני המלך. כאלו בקעוהו מרוב עברם שם: (יט) ועברה העברה. היא הספינה קטנה אשר יעברו בה הנהר: נפל לפני המלך. התנפל ונכנע לפניו לבקש ממנו מחילה על אשר הטוה כנגדו בלאתו: (כא) לכל בית יוסף. קרא כלל ישראל יוסף לרב בני יוסף עם שמבני יוסף היו רוב המושלים בישראל: ולא

פי' רבי' ישעיה

(כא) והנה באתי היום. פירוש ידעתי כי אני חייב מיתה והיה לי לברוח מפניך אלא סמכתי בטובתך וברוב חסדיך שתמחול לי ובאתי ראשון לכל בית יוסף. ויש אומרים למה הזכיר ראשון לכל בית יוסף שאמר לו יהודה מכר את יוסף ולא שילם לו גמול רע כשיכול לשלם לו ואני בא ראשון ותחלה לכל בית יוסף שתמחול כמו שמחל יוסף ליהודה: (כג) כי היום אני מלך על ישראל. פי' אם אשלם גמול רע לזה כל ישראל יפחדו לשוב אלי כי כולם מרדו בי ואם אמחול לזה כולם ישובו אלי:

ראשון ח' בקריאה וסי' החדש הזה לכם ראש חדשים. הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. ולא היה דברי ראשון. אני ה' ראשון. אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי. אני הוא ראשון אף אני אחרון. ראשון לציון הנה הנם. כי שאל נא לדור רישון ל' חס' א': התחת ג' בקריאה וסי' יעקב. יוסף. שמעי:

מצודת דוד

כאלו הטה דוד את לבב כולם כאשר ימו בנקל לבב איש אחד: (טו) בא הגלגלה. התקבצו לגלגל והיא בעבר הירדן המערבי: (יז) וימהר שמעי. מיהר לבוא מכל בית יוסף: (יח) וצלחו הירדן. עברו הירדן לפניו כעבדים לפני האדון: (יט) ועברה העברה. ר"ל ועוד עשתה העדה ההיא שעברה הספינה להעביר בה את בית המלך והם הנשים והטף וזהו לעשות הטוב בעיניו להחניפו שימחול לשמעי את מעלו: בעברו בירדן. בעת עברו בירדן: (כ) אל יחשב לי אדוני עון. במה שהייתי בקושרים לנטות אחרי אבשלום וכאומר הלא כמעט כולם נטו אחריו ולמה יחשב לי לעון יותר מכולם: ואל תזכור. אף בדבר הקללה אשר העויתי אני לבדי שאלתי לבל יזכרם לשומם על לבו: (כא) כי ידע. יודע אני בעצמי שחטאתי ומתחרט אני עליו: ראשון. להראות הכנעה גדולה: לכל בית יוסף. כל ישראל קרואים בית יוסף כמ"ש אולי יחנן וכו' שארית יוסף (עמוס ה') ועל שכלכלם במצרים נקראו על שמו: (כב) התחת זאת. וכי בעבור הכנעה קטנה כזאת לא יומת על אשר קלל משיח ה': (כג) מה לי ולכם. ר"ל מה האיבה אשר בינינו מה עשיתם לי ומה עשיתי לכם אשר תהיו לי היום לשטן ולמקטרג לאבד המלוכה ע"י וכי מהראוי שהיום יומת איש בישראל הלא מכיר אני בדבר שהוא כאלו היום היתה התחלת מלכותי ואם אנקום בו הלא כולם יחשבו שאקח מהם נקם על אשר מרדו בי ותהיה סיבה שלא ימליכוני מעתה: (כד) לא תמות. בעבור העון הזה: ולא

מצודת ציון

כמו תאמרו באלף: (יח) וצלחו. ועברו ודוגמתו ותצלח עליו רוח ה' (שם יד): (יט) העברה. ר"ל ספינה שעוברים בה רוחב המים: לעביר. כמו להעביר: (כ) העוה. מל' עון: (כב) התחת. האם במקום: קלל. מלשון קלות ובזיון: (כג) לשטן. למקטרג כן

וַיִּשָּׁבַע לוֹ הַמֶּלֶךְ׃ כה וּמְפִבֹשֶׁת בֶּן־שָׁאוּל יָרַד לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וְלֹא־עָשָׂה רַגְלָיו וְלֹא־עָשָׂה שְׂפָמוֹ וְאֶת־בְּגָדָיו לֹא כִבֵּס לְמִן־הַיּוֹם לֶכֶת הַמֶּלֶךְ עַד־הַיּוֹם אֲשֶׁר־בָּא בְשָׁלוֹם׃ כו וַיְהִי כִּי־בָא יְרוּשָׁלַם לִקְרַאת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת׃ כז וַיֹּאמַר אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עַבְדִּי רִמָּנִי כִּי־אָמַר עַבְדְּךָ אֶחְבְּשָׁה־לִּי הַחֲמוֹר וְאֶרְכַּב עָלֶיהָ וְאֵלֵךְ אֶת־הַמֶּלֶךְ כִּי פִסֵּחַ עַבְדֶּךָ׃ כח וַיְרַגֵּל בְּעַבְדְּךָ אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ כְּמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וַעֲשֵׂה הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ כט כִּי לֹא הָיָה כָּל־בֵּית אָבִי כִּי אִם־אַנְשֵׁי־מָוֶת לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַתָּשֶׁת אֶת־עַבְדְּךָ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ וּמַה־יֶּשׁ־לִי עוֹד צְדָקָה וְלִזְעֹק עוֹד אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ ל וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לָמָּה תְּדַבֵּר עוֹד דְּבָרֶיךָ אָמַרְתִּי אַתָּה וְצִיבָא תַּחְלְקוּ אֶת־הַשָּׂדֶה׃ לא וַיֹּאמֶר מְפִיבֹשֶׁת אֶל־הַמֶּלֶךְ גַּם אֶת־הַכֹּל יִקָּח אַחֲרֵי אֲשֶׁר־בָּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ בְּשָׁלוֹם אֶל־בֵּיתוֹ׃ לב וּבַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי יָרַד מֵרֹגְלִים וַיַּעֲבֹר אֶת־הַמֶּלֶךְ הַיַּרְדֵּן לְשַׁלְּחוֹ אֶת־בַּיַּרְדֵּן׃ (הירדן ק׳) לג וּבַרְזִלַּי זָקֵן מְאֹד בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְהוּא־כִלְכַּל אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשִׁיבָתוֹ בְמַחֲנַיִם כִּי־אִישׁ גָּדוֹל הוּא מְאֹד׃ לד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־בַּרְזִלָּי אַתָּה עֲבֹר אִתִּי וְכִלְכַּלְתִּי אֹתְךָ עִמָּדִי בִּירוּשָׁלָם׃ לה וַיֹּאמֶר בַּרְזִלַּי אֶל־הַמֶּלֶךְ כַּמָּה יְמֵי

רָא תְמוּת וְקַיֵּים לֵיהּ מַלְכָּא׃ כה וּמְפִיבֹשֶׁת בַּר שָׁאוּל נְחַת לִקְדָמוּת מַלְכָּא וְלָא שְׁטַף רִגְלוֹהִי וְלָא סַפַּר סַפְּמֵיהּ וְיַת לְבוּשׁוֹהִי לָא חַוַּר לְמִן יוֹמָא דִי גְלָא מַלְכָּא עַד יוֹמָא דַאֲתָא בִשְׁלָם׃ כו וַהֲוָה כַּד אֲתָא לִירוּשְׁלֵם לִקְדָמוּת מַלְכָּא וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא לְמָא לָא אֲזַלְתָּא עִמִּי מְפִיבֹשֶׁת׃ כז וַאֲמַר רִבּוֹנִי מַלְכָּא עַבְדִּי שַׁקַּר בִּי אֲרֵי אֲמַר עַבְדָּךְ אֶחֱשׁוֹק לִי חֲמָרָא וְאֶרְכּוֹב עֲלַהּ וְאֵיהַךְ עִם מַלְכָּא אֲרֵי חֲגִיר עַבְדָּךְ׃ כח וַאֲמַר עַל עַבְדָּךְ מִלִּין דְלָא כַשְׁרָן קֳדָם רִבּוֹנִי מַלְכָּא וְרִבּוֹנִי מַלְכָּא חַכִּים כְּמַלְאֲכָא דַיְיָ וַעֲבֵיד דְתַקִּין בְּעֵינָךְ׃ כט אֲרֵי לָא הֲוָה כָּל בֵּית אַבָּא אֱלָהֵין גַּבְרֵי חַיָּבֵי קְטוֹל לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא וְשַׁוֵּיתָא יַת עַבְדָּךְ בְּאָכְלֵי פְתוֹרָךְ וּמָה אִית לִי עוֹד זְכוּ וּלְמִקְבַּל עוֹד קֳדָם מַלְכָּא׃ ל וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא לְמָא תְמַלֵּיל עוֹד פִּתְגָמָךְ אֲמָרִית אַתְּ וְצִיבָא תִּפְלְגוּן יַת אַחְסַנְתָּא׃ לא וַאֲמַר מְפִיבֹשֶׁת לְמַלְכָּא אַף יַת כּוּלָּא יִסַּב בָּתַר דַאֲתָא רִבּוֹנִי מַלְכָּא בִשְׁלָמָא לְבֵיתֵיהּ׃ לב וּבַרְזִלַּי גִלְעָדָאָה נְחַת מֵרוֹגְלִים וַעֲבַר יַת מַלְכָּא יַת יַרְדְּנָא לְאַלְוָיוּתֵיהּ יַת יַרְדְּנָא׃ לג וּבַרְזִלַּי סִיב לַחֲדָא בַּר תְּמָנַן שְׁנִין וְהוּא סוֹבַר יַת מַלְכָּא בְּמִתְּבֵיהּ בְּמַחֲנַיִם אֲרֵי גְבַר רַב הוּא לַחֲדָא׃ לד וַאֲמַר מַלְכָּא לְבַרְזִלַּי אַתְּ עֲבַר עִמִּי וַאֲסוֹבַר יָתָךְ עִמִּי בִּירוּשְׁלֵם׃ לה וַאֲמַר בַּרְזִלַּי לְמַלְכָּא כַּמָּה יוֹמֵי

רש"י

כי תלך אני: (כה) ולא עשה רגליו. לשון תקון הוא העברת שער שבין הרגלים. שפמו. גרנון בלע"ז: (כו) למה לא הלכת עמי. לצאת מירושלים כשיצאתי: (כז) כי פסח עבדך. ואיני יכול לילך ברגלי: (לב) לשלחו. ללותו: (לג) כי איש גדול הוא. בעושר: (לה) כמה ימי שני חיי. אשר יש לי לחיות כי אעלה וגומר הלא מעט הם ומה הנייה יש לי

רלב"ג

(כה) ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו. ר"ל שלא הסיר צפרני רגליו ולא גלח השער אשר בזקנו בשפמו: (כט) כי לא היה כל בית אבי כי אם אנשי מות לאדוני המלך. הנה אמר זה על רוב הרדיפות שרדף שאול את דוד: (ל) ויאמר לו המלך למה תדבר עוד דבריך. לפי שקבל דוד זה הלשון הרע מציבא לא יכול לצאת מהאמנתו לגמרי בדברי מפיבשת ולזה שם הענין ממוצע בין האמנה ובין בלתי האמנה ואמר שהוא וציבא יחלקו את השדה: (לג) בשיבתו במחנים. ר"ל בישיבתו במחנים או ירצה בזה

ולא עשה ה' וסי' ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך ב' בו. אחז במלכו וחברו דד"ה. וירא אלהים את מעשיהם: כבס ב' וסי' ביין לבושו. ומפיבשת בן שאול: ימי שני ז' דסמיכי וסי' אברהם. ישמעאל. יעקב. יחברו מעט ורעים היו ימי שני חיי ג' בפסוק. ויאמר ברזלי אל המלך כמה ימי שני חיי:

תולדות אהרן. ומפיבשת בן שאול. שבת נו: לא עשה רגליו. יבמות מח קג: ויהי כי בא ירושלים. שבת נו: ויאמר אדוני המלך. שם: וירגל. שם: ויאמר לו המלך. שם: אתה וציבא. שם יומא כב: גם את הכל. שבת שם:

רד"ק

שלא ימות והוא חטא חטא גדול שקלל את משיח ה': ולא עשה רגלו ולא עשה שפמו. כתרגומו ולא שטף רגלוהי ולא ספר ספמיה כלומר לא רחץ אפילו רגליו ואין צריך לומר כל גופו ולא גלח אפילו שפמו והוא השיער שעל השפה: (כו) כי בא ירושלם לקראת המלך. פירוש כאשר בא דוד ירושלם בא מפיבושת לקראתו ובא שזכר עומד במקום שנים: (כז) עבדי רמני. שהלך בלא ידיעתי ואני אמרתי אחבשה לי את החמור ובתוך כך הלך הוא: וארכב עליה. אתון היתה וחמור כולל זכר ונקבה: (כח) וירגל בעבדך. ענין רכילות וכן מן הקל לא רגל על לשונו: (כט) ומה יש לי עוד צדקה. מה לבקש עוד ממך צדקה שתעשה עמי ולזעק אליך שתעזרני כי די לך ששמת אותי באוכלי שולחנך: (ל) תחלקו את השדה. השדה כולל לכל הנחלה. ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצאת בת קול ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו את המלכות כי קבל לשון הרע מפי ציבא ולא קבל הצטדקות מפיבושת לפניו ואמר לו למה תדבר עוד דבריך והכתוב מעיד עליו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס: (לב) לשלחו את בירדן. כתרגומו לאלוויותיה ית ירדנא וכתיב בירדן וקרי הירדן ושניהם קרובים: (לג) בשיבתו במחנים. כמו בישיבתו במחנים וחסר פ"א הפועל

פי' רבי ישעיה

(כה) לא עשה רגליו. פירוש לא תקן רגליו שלא רחצם. ותרגומו לא שטף רגלוהי ולא ספר סיפמיה שהיה נוהג כדרכי האבלות: (כח) וירגל בעבדך. כמו לא רגל על לשונו שהוא לשון רכילות שנודע לו שדיבר עליו דברי רגילות למלך: (ל) אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה. פירוש אמרתי כבר ויצא מפי הנה לך כל אשר למפיבשת ואיני יכול לחזור אחרי מכל וכל תחלקו את השדה בין שניכם: (לא) אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו. כלומר די לי ביאתך לשלום לא אחסר דבר איני חושש מן השדה: (לג) בשיבתו במחנים. אינו מן ישב אלא מן שב. שאלו היה מישב היה לו לומר בישיבתו במחנים:

מצודת דוד

(כה) ולא עשה רגליו. לא רחץ רגליו ולא תקן שער שעל השפה וכו' כי נתעצב בצרת דוד: (כו) כי בא ירושלים. ר"ל כאשר בא דוד לירושלים יצא מפיבושת לקראת המלך: למה לא הלכת עמי. כאשר הלכו שאר אוהבי: (כז) רמני. רימה אותי כי אמרתי אחבשה החמור לרכוב בה כי פסח אני ולא אוכל ללכת ברגלי ובתוך כך הלך הוא לבדו ולא יכולתי ללכת יחידי: (כח) וירגל. והן ידעתי שאמר עלי דברי רכיל: כמלאך אלהים. לדעת האמת והשקר ולזה עשה כאשר טוב בעיניך כי ודאי לא תטה מן האמת: (כט) אנשי מות. על שאול בקש נפשך ועכ"ז עשית עמי צדקה להיות מאוכלי שלחנך בעבור צדקת אבי יהונתן: ומה יש לי. זולת זה מה יש לי עוד צדקה ולזעוק עוד בעבורה להטיב עמי בדבר הנחלה: (ל) למה תדבר וכו'. למה תרבה דברים הן אמרתי וגזרתי שיחולק בין שניכם: (לא) גם את הכל יקח. אף אם ציבא יקח הכל אינני חושש אחרי שבא אדוני בשלום כי בזה אני שמח יותר מבנחלה: (לב) לשלחו. ללותו את הירדן: בשיבתו. בעת אשר ישב במחנים: איש גדול. בעושר רב: (לה) כמה ימי שני חיי. אשר יש לי לחיות עוד וכי רבים המה לשאעלה

מצודת ציון

(כה) בן שאול. אף בן הבן יקרא בן: עשה. תקן וכן וימהר לעשות אותו (בראשית יח): שפמו. שער שעל השפה וכן על שפם יעטה (ויקרא יג): (כז) רמני. מלשון רמאות: אחבשה. ענין תקון האוכף: לי. לצורכי: פסח. חגר: (כח) וירגל. ענין רכילות ולה"ר כמו לא רגל על לשונו (תהלים ט"ו): (כט) אנשי מות. ר"ל חייבי מיתה: ותשת. ותשם: (ל) השדה. הוא כולל כל הנחלה: (לא) אחרי. הוא כענין הואיל כמו ואחר אם אינכם שומעים (יחזקאל כ): (לב) את המלך. עם המלך: לשלחו. ענין לויה: (לג) כלכל. ענין ספוק המזון כמו וכלכלתי אותך (בראשית מה): (לה) כמה. מהו המספר: שרים

שְׁנֵי חַיַּי כִּֽי־אֶעֱלֶה אֶת־הַמֶּלֶךְ
יְרוּשָׁלָֽםִ׃ לו בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם
הַאֵדַע ׀ בֵּין־טוֹב לְרָע אִם־יִטְעַם ל'
עַבְדְּךָ אֶת־אֲשֶׁר אֹכַל וְאֶת־אֲשֶׁר
אֶשְׁתֶּה אִם־אֶשְׁמַע עוֹד בְּקוֹל שָׁרִים ה' בליש'
וְשָׁרוֹת וְלָמָּה יִהְיֶה עַבְדְּךָ עוֹד כ'
לְמַשָּׂא אֶל־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃ לז כִּמְעַט יַעֲבֹר נ'
עַבְדְּךָ אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶת־הַמֶּלֶךְ וְלָמָּה
יִגְמְלֵנִי הַמֶּלֶךְ הַגְּמוּלָה הַזֹּאת׃ לח יָשָׁב־ ג'. פ'
נָא עַבְדְּךָ וְאָמֻת בְּעִירִי עִם קֶבֶר אָבִי ג' וחס'
וְאִמִּי וְהִנֵּה ׀ עַבְדְּךָ כִמְהָם יַעֲבֹר עִם־
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ וַעֲשֵׂה־לוֹ אֵת אֲשֶׁר־טוֹב
בְּעֵינֶֽיךָ׃ לט וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אִתִּי יַעֲבֹר
כִּמְהָם וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה־לּוֹ אֶת־הַטּוֹב
בְּעֵינֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־תִּבְחַר עָלַי אֶעֱשֶׂה־
לָּֽךְ׃ ס מ וַיַּעֲבֹר כָּל־הָעָם אֶת־הַיַּרְדֵּן
וְהַמֶּלֶךְ עָבָר וַיִּשַּׁק הַמֶּלֶךְ לְבַרְזִלַּי
וַיְבָרְכֵהוּ וַיָּשָׁב לִמְקֹמֽוֹ׃ ג' וחס'
מא וַיַּעֲבֹר הַמֶּלֶךְ הַגִּלְגָּלָה וְכִמְהָן עָבַר ו'. ל'
עִמּוֹ וְכָל־עַם יְהוּדָה וַיַּעֲבִירוּ אֶת־ העבירו ק'
הַמֶּלֶךְ וְגַם חֲצִי עַם יִשְׂרָאֵל׃ מב וְהִנֵּה ס'
כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֶל־הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ גְּנָבוּךָ אַחֵינוּ ל'
אִישׁ יְהוּדָה וַיַּעֲבִרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־ ד"ג' מ"ל וה' חס' והוא דין
בֵּיתוֹ אֶת־הַיַּרְדֵּן וְכָל־אַנְשֵׁי דָוִד עִמּֽוֹ׃ ד
מג וַיַּעַן כָּל־אִישׁ יְהוּדָה עַל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל ס'
כִּֽי־קָרוֹב הַמֶּלֶךְ אֵלַי וְלָמָּה זֶּה חָרָה נ'. כ' ולמה נסלו
לְךָ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה הֶאָכוֹל אָכַלְנוּ מִן־
הַמֶּלֶךְ אִם־נִשֵּׂאת נִשָּׂא לָֽנוּ׃ ג'. ד

שְׁנֵי חַיַּי אֲרֵי אֶסַק עִם
מַלְכָּא לִירוּשְׁלֵם׃ לו בַּר
תַּמְנַן שְׁנִין אֲנָא יוֹמָא דֵין
הַאִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ אִם
יִטְעַם עַבְדָּךְ יַת מָה דְאֵיכוֹל
וְיַת מָה דְאֶשְׁתֵּי אִם אֶשְׁמַע
עוֹד בְּקָל כְּנָרִין וְתוּשְׁבְּחָן
וּלְמָה יְהֵי עַבְדָּךְ עוֹד לְמִטּוֹל
עַל רִבּוֹנִי מַלְכָּא׃ לז כִּזְעֵיר
יֶעְבַּר עַבְדָּךְ יַת יַרְדְּנָא עִם
מַלְכָּא וּלְמָה יְשַׁלְמִנַּנִי
מַלְכָּא תַּשְׁלוּמָא הָדָא׃
לח יְתִיב כְּעַן עַבְדָּךְ וְאֵמוּת
בְּקַרְתִּי וְאֶתְקְבַר בְּקִבְרָא
דְאַבָּא וּדְאִמָּא וְהָא עַבְדָּךְ
כִּמְהָם יֶעְבַּר עִם רִבּוֹנִי מַלְכָּא
וְיַעֲבֵיד לֵיהּ יַת דְּתַקִּין
בְּעֵינָךְ׃ לט וַאֲמַר מַלְכָּא
עִמִּי יֶעְבַּר כִּמְהָם וַאֲנָא
אַעְבֵּיד לֵיהּ יַת דְּתַקִּין
בְּעֵינָךְ וְכָל דְּתִתְרְעֵי עֲלַי
אַעְבֵּיד לָךְ׃ ס מ וַעֲבַר כָּל
עַמָּא יַת יַרְדְּנָא וּמַלְכָּא
עֲבַר וּנְשַׁק מַלְכָּא לְבַרְזִלַּי
וּבָרְכֵיהּ וְתָב לְאַתְרֵיהּ׃
מא וַעֲבַר מַלְכָּא לְגִלְגְּלָא
וְכִמְהָן עֲבַר עִמֵּיהּ וְכָל
עַמָּא דְבֵית יְהוּדָה אַעְבָּרוּ
יַת מַלְכָּא וְאַף פַּלְגוּת עַמָּא
דְיִשְׂרָאֵל׃ מב וְהָא כָּל
אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אָתַן לְוָת
מַלְכָּא וַאֲמַרוּ לְמַלְכָּא מָא
דֵין כַּסְיוּךְ מִנָּנָא אַחָנָא אֱנָשׁ
יְהוּדָה וְאַעְבָּרוּ יַת מַלְכָּא
וְיַת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ יַת יַרְדְּנָא
וְכָל גִּבָּרֵי דָוִד עִמֵּיהּ׃
מג וַאֲתֵיב כָּל אֱנָשׁ יְהוּדָה עַל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל אֲרֵי קָרִיב לִי מַלְכָּא מְדִילָהּ וּלְמָה דְנַן תְּקוֹף לָךְ עַל
פִּתְגָמָא הָדֵין הֲמֵיכַל אֲכַלְנָא מִנִּכְסֵי מַלְכָּא אִם מַתְּנָא מַנֵּי לָנָא׃

רש"י

לי בגלגולך: (לו) האדע בין טוב לרע. בין מאכל טוב למאכל רע ואמרו רז"ל שסוף בזמה היה לפיכך קפצה עליו זקנה: (לז) כמעט יעבר עבדך. בלויה מעטת יעבור עבדך ללותך אחר שתעבור את הירדן: הגמולה הזאת. שאינה טובה לי: (לח) עבדך כמהם. בנו היה: (מג) כי קרוב המלך אלי. משבטי הוא: אם נשאת. כמו משאת (בראשית מ"ג ל"ד)
פרס

רלב"ג

בזה שהוא כלכל אותו בשבתו במחנים: (לז) כמעט יעבר עבדך את הירדן את המלך. רוצה לומר מעט הוא מה שעבר עבדך את הירדן אל המלך ובהיות הענין כן למה יגמלני המלך הגמולה הזאת בעבור מעט שהטיבותי לו: (מג) אם נשאת נשא לנו ר"ל אם נשא משאת המלך מאת פניו אלינו להאכילנו:
עשר

שרים ח' בליש' וסי' אם אשמע עוד בקול שרים. ויקונן ירמיהו על יאשיהו. קדמו שרים. לשכות שרים בחצר הפנימי. ויאמרו השרים והשרות. וכנרות ונבלים לשרים. ושרים כחללים כל מעיני בך. עשיתי לי שרים ושרות: הגלגלה ז' בקריאה וסימ' וישלחו אנשי גבעון. וישב יהושע קדמ' ובתראה דיהודה וישב המלך. ויבא עד הירדן. ויעבר המלך דכמהן. ואלישע שב הגלגלה. וכל עם ז' דסמיכי וסי' נמסר ביהושע סימן ח':

תולדות אהרן בן שמונים שנה. שנת קלג:

רד"ק

הפועל מן השם כמו שחסר מן המקור בשבתו: (לז) כמעט יעבר. אעבור מעט עמך מן הירדן ואילך אחר כך אשוב לעירי: (לח) ישב נא. אחר שאעבר עמך תרצה שאשוב בעירי: עם קבר אבי ואמי. אמות בעירי ואקבר עם קבר אבי ואמי: (מא) ויעבירו. כן כתיב וקרי העבירו ושניהם קרובים: חצי עם ישראל. קצת עם ישראל שהרי אמר אחר כן וכל ישראל באים אל המלך אם כן אותם שעברו עמו מישראל מעטים היו ולא היו אלא אותם שהיו בין בני יהודה שעברו עמו בברחו ואלה אלף איש שעברו עם שמעי בן גרא מבנימין ולשון חצי ומחצה ומחצית אינו אלא חלוק החלק מהכלל פעמים הוא חלק בחלק בשוה וזהו ברוב ופעמים אינו בשוה כמו חציו שרפתי במו אש וכן אומר עד צואר יחצה שהצואר אינו חצי הגוף בשוה ממנו ולמעלה אינו אלא קצת מעט מהגוף: (מב) גנבוך. שהעבירוך בסתר להשיבך אל המלכות בלא רשותינו ומראים כאילו אין אנו רוצים במלכותך יותר אנו רוצים מהם אלא לבזותינו עשו: וכל אנשי דוד עמו. כמו וכל אנשיך עמך כי עמו היו מדברים וכמוהו את יפתח ואת שמואל כאילו אמר ואותי: (מג) אם נשאת. כמו משאות אם נשאתי פרס מבית המלך ויש לומר אם נשאתי

פי' רבי ישעיה

(מג) אם נשאת נשא לנו. לשון משאת המלך. ובא נשאת שם המקור מבנין נפעל ושם המקור דרכו לבוא על הרבה דרכים:

מצודת ציון

(לו) שרים ושרות. משוררים ומשוררות: (לז) יגמלני. ענין השבת הטובה: (מג) על איש ישראל. אל איש ישראל: נשאת נשא. ענין תשורה ומתן כמו ויתן משאת כיד המלך (אסתר ב'):

מצודת דוד

עם המלך להתענג בהם: (לו) בן שמנים וגו'. ואיך עוד מעט יש לי לחיות: האדע. ועוד מה תועלת שבתי עמו אם לחלוק לי כבוד להיות מאנשי עצתו וכי אדע בין טוב לרע לגודל זקנתי ואם להאכילני מעדנים וכי אטעם טעם מאכל ומשקה להיות מתהנה במאכל ומשקה משובח ואם לשמח לבבי בקול שרים ושרות הלא אם אשמע עוד הלא אזני כבדה משמוע מחשות הזקנה: עוד למשא. לא די שלא יתענג להתעלם בי כי עוד למשא אחשב לו: (לז) כמעט. דרך מועט יעבר עבדך עמך מן הירדן ואילך ואח"ז אשוב לביתי: הגמולה הזאת. כאומר אם חפצו לגמול עמי חסד למה יעשה הגמולה הזאת שאינה טובה לי: (לח) ישב. לזאת אשוב ואמות בעירי ואקבר עם קבר אבי: והנה עבדך כמהם. בנו היה ואמר לו הלא כמהם עמנו ויעבור הוא עמך ובזה ישולם הגמול בעשות עמו החסד שתרצה: (לט) אתי יעבור כמהם. כאומר אף אם לא שאלת יעבור עמי מרצון עצמי ואף אעשה עמו הטוב בעיניך ועכ"ז לא יחשב לתשלום גמול כי"א כל אשר תבחר לצוות עלי אעשה לך: (מא) העבירו. את הירדן: חצי עם ישראל. ר"ל מקצת מעם ישראל שהרי נאמר אח"ז וכל איש ישראל באים וגו' כי לפעמים יאמר חצי על חלק הנחלק אם מעט ואם הרבה כמו ויחץ את הילדים (בראשית ל"ג): (מב) באים. לגלגל: מדוע גנבוך. ר"ל מדוע בני יהודה הביאוך בהסתר ובהחבא והעבירו את הירדן גם את המלך גם ביתו ואנשיו אשר עמו (ואף שדברו עם המלך אמרו וכל אנשי דוד ולא אמרו ואנשיך כי הסבו פניהם גם מול בני יהודה): (מג) כי קרוב וגו'. כי הוא מבני שבט יהודה: ולמה זה חרה לך. ר"ל ועוד מה מזיקך שבאתי ראשון וכי אכלנו משל המלך וכי קבלנו ממנו תשורה ומתן לשתאמרו לא השארתם לנו מאומה:
עשר

מד וַיַּעַן אִישׁ־יִשְׂרָאֵל אֶת־אִישׁ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר עֶשֶׂר־יָדוֹת לִי בַמֶּלֶךְ וְגַם־בְּדָוִד אֲנִי מִמְּךָ וּמַדּוּעַ הֱקִלֹּתַנִי וְלֹא־הָיָה דְבָרִי רִאשׁוֹן לִי לְהָשִׁיב אֶת־מַלְכִּי וַיִּקֶשׁ דְּבַר־אִישׁ יְהוּדָה מִדְּבַר אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃

כ א וְשָׁם נִקְרָא אִישׁ בְּלִיַּעַל וּשְׁמוֹ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי אִישׁ יְמִינִי וַיִּתְקַע בַּשֹּׁפָר וַיֹּאמֶר אֵין־לָנוּ חֵלֶק בְּדָוִד וְלֹא נַחֲלָה־לָנוּ בְּבֶן־יִשַׁי אִישׁ לְאֹהָלָיו יִשְׂרָאֵל׃
ב וַיַּעַל כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי דָוִד אַחֲרֵי שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וְאִישׁ יְהוּדָה דָּבְקוּ בְמַלְכָּם מִן־הַיַּרְדֵּן וְעַד־יְרוּשָׁלָ͏ִם׃
ג וַיָּבֹא דָוִד אֶל־בֵּיתוֹ יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֵת עֶשֶׂר־נָשִׁים ׀ פִּלַגְשִׁים אֲשֶׁר הִנִּיחַ לִשְׁמֹר הַבַּיִת וַיִּתְּנֵם בֵּית־מִשְׁמֶרֶת וַיְכַלְכְּלֵם וַאֲלֵיהֶם לֹא־בָא וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת עַד־יוֹם מֻתָן אַלְמְנוּת חַיּוּת׃
ד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־עֲמָשָׂא הַזְעֶק־לִי אֶת־אִישׁ־יְהוּדָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד׃
ה וַיֵּלֶךְ עֲמָשָׂא לְהַזְעִיק אֶת־יְהוּדָה וַיּוֹחֶר מִן־הַמּוֹעֵד

ל' וחס' · יו"ג · ל' ומד וייקש · ג' · ה' ר"פ · ו' · ג'. ל' · ח' מ"ל · ל' · כ' א' מ"ל וא' חס' · ל'. ל'. ל' · ל' · ל'. ויוחר ק'

מד וַאֲתֵיב אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל יַת אֱנָשׁ יְהוּדָה וַאֲמַר עַסְרָא חוּלָקִין אִית לִי בְּמַלְכָּא וְאַף בְּדָוִד אֲנָא רָעֵינָא מִנָּךְ וּמָא דֵין אַשְׁמַּתְנִי וְלָא הֲוָה פִּתְגָמִי קַדְמוּתָא לִי לְאָתָבָא יַת מַלְכִּי וּתְקֵיף פִּתְגָם אֱנָשׁ יְהוּדָה מִפִּתְגָם אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל׃
א וְתַמָּן אִתְעֲרַע גְּבַר רַשִׁיעָא וּשְׁמֵיהּ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי גַּבְרָא מִשִּׁבְטָא דְּבֵית בִּנְיָמִין וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וַאֲמַר לֵית לָן חוּלַק בְּדָוִד וְלָא אַחְסָנָא לָנָא בְּבַר יִשַׁי גְּבַר לְקִרְווֹהִי יִשְׂרָאֵל׃
ב וּסְלֵיק כָּל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר דָּוִד לְמֵיזַל בָּתַר שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה קְווֹ עִם מַלְכְּהוֹן מִן יַרְדְּנָא וְעַד יְרוּשְׁלֵם׃
ג וַאֲתָא דָוִד לְבֵיתֵיהּ לִירוּשְׁלֵם וּדְבַר מַלְכָּא יַת עֲסַר נְשִׁין לְחֵינָן דִּי שְׁבַק לְמִטַּר בֵּיתָא וּמַנִינַן בְּבֵית מַטְּרָא וּמְסוֹבַר לְהֵן וּלְוָתְהֵן לָא עַל וַהֲוָאָה נְטִירָן וּמִתְקַרְיָן עַד יוֹם מוֹתְהֵן אַרְמְלָן דְּבַעְלֵיהֶן קַיָּם׃
ד וַאֲמַר מַלְכָּא לַעֲמָשָׂא כְּנוֹשׁ קֳדָמַי יַת אֱנָשׁ יְהוּדָה תְּלָתָא יוֹמִין וְאַתְּ הָכָא קוּם׃
ה וַאֲזַל עֲמָשָׂא לְמִכְנַשׁ יַת דְּבֵית יְהוּדָה וְאוּחַר מִן

סימן שמואל אין לנו חלק בדויד ולא נחלה בבן ישי. מלכים וד"ה מה לנו חלק בדויד ולא נחלה בבן ישי. שמואל איש לאהליו ישראל. מלכים לאהליך ישראל. ד"ה לאהליך ישראל: במלכם ג' בקרי' וסימן ואיש יהודה דבקו במלכם. הנשבעים במלכם. בני ציון יגילו במלכם:

תולדות אהרן ויאמר המלך. סנהדרין מט. וילך. שם:

רשי

פרס תבית המלך: (מד) עשר ידות לי במלך. שאנו עשרה שבטים: וגם בדוד. אף על פי שהוא קרוב לכם אני משוך בו יותר ממך שאני עשר ידות: ומדוע הקלותני. להיות אתה קודם וכי לא היה דברי ראשון להשיב את מלכי וקודם לכן בא דברינו אליו להשיבו כמו שכתוב למעלה ודבר כל ישראל בא אל המלך: ויקש דבר איש יהודה. לשון התקושש (צפניה ב' א') נראה והוסיף דבר איש יהודה שהראם אגרת ששלח להם דוד למה תהיו אחרונים להשיב את המלך ונומר כך מפרש באגדה. ויש לפרש ויקש לשון קושי וחוזק וכן תרגם יונתן ותקיף: (א) ושם נקרא. נזדמן לשון הקדים קרואיו (צפניה א' ז') ויקרא אבשלום לכל בני המלך (שמואל ב' י"ג כ"ג) לשון זימון: (ד) הזעק לי את איש יהודה. שיהו כאן עד ג' ימים: ואתה פה עמוד. לסוף שלשת ימים הוי זהיר להיות עומד כאן לפני. כי חפץ היה לרדוף אחרי שבע בן בכרי: (ה) ויוחר מן המועד. אשכחינהו לרבנן דפתחו במסכת כדאיתא בסנהדרין: אתה

רלבג

(מד) עשר ידות לי במלך. רוצה לומר באיש מלך שיהיה גם בדוד יש לי חלק גדול ממך ואף על פי שהוא קרובך: ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי. רוצה לומר שכבר היה ראוי לאיש יהודה שימתינו דבר איש ישראל להיותם הרוב בדרך שיהיה דבריהם ראשון להשיב את המלך: ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל. וזה כי המלך היה קרוב להם להיות משבט יהודה והיה גם כן קרוב להם מאד אחר כי ישיבתו היתה בתוך ארץ יהודה ואשר היתה ישיבתו ביניהם היה ראוי שיהיו קודמין להשיבו שם: (ג) ויתנם בית משמרת. ר"ל בבית שתהיינה נשמרות שם ויכלכלם שם ולא בא אליהם לפי שכבר בא אליהם אבשלום בנו: ותהיינה צרורות עד יום מותן אלמנות חיות. הנה זה קרא להן בעבור היותן פילגשי המלך ואין ראוי לאחר להשתמש בהן: (ד) שלשה ימים ואתה פה עמוד. ר"ל שאחר שלשת ימיי ישוב שם: (ה) ויוחר מן המועד אשר יעדו. ר"ל שנתאחר

רדק

נשאתי ממנו כמו וישא משאת והוא שם בשקל יושבות על מלאת: (מד) עשר ידות. לפי שהם עשרה שבטים כי בנימין עם יהודה ועוד כי אלף איש מבנימין עם שמעי העבירו המלך את הירדן: וגם בדוד אני ממך. כתרגומו ואף בדוד אנא רעינא ממך כלומר אע"פ שהוא משבטך אני רוצה בו יותר ממך: ויקש דבר איש יהודה. קשה דברם וחזק יותר מדבר איש ישראל ודברו איש יהודה לאיש ישראל קשות והמלך היה שותק להם לפיכך חרה לאיש ישראל והלכו אחרי שבע בן בכרי כשתקע בשופר ואמר איש לאהליו ישראל: (ג) ואליהם לא בא. נחלקו רז"ל מהם אמרו כי מותרות היו לו אלא שכנס את יצרו מהם תמורת מה שהשביע יצרו במה שהיה אסור לו מנע עתה יצרו ממה שהיה מותר לו ומהם אמרו אסורו' היו לו אמרו ומה כלי הדיוט שנשתמש בו מלך אסו' להדיוט כלי מלך שנשתמש בו הדיוט אינו דין שיהא אסור למלך: צרורות. קשורות שלא היה להם עוד היתר וי"ת נטירין וכן תרגם נור תעודה טר: עד יום מותן. כתרגומו מתקרין עד יום מותן ארמלן דבעליהן קיים: (ד) הזעק לי. אספם לי שירדפו אחרי שבע בן בכרי: שלשת ימים. עד שלשה ימים תאספם אלי: ואתה פה עמוד. כלומר שתשוב עמהם ודעתו היה למנותו שר צבא כמו שיעד לו וכששמע יואב קנא בדבר לפיכך הרגו: (ה) ויוחר מן המועד. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והכתוב הוא מנחי הפ"א מן הקל מאותם שפאיהם יו"ד כמו

פי' רבי ישעיה

(מד) ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי. וגם זה בא בב' סימנין: ויקש דבר איש יהודה. פי' שאמרו להם לנו שלח המלך ולכם לא שלח. ומפני זה כעסו: (ג) ויתנם בית משמרת. שלא ינשאו לאחרים ואליהם לא בא שהיה מואס בהן מפני שבא בנו עליהם: (ד) הזעק לי את איש יהודה. מפני שהקיבוץ הוא על ידי כרוז אומר לשון זעקה: שלשת ימים. כמו לשלשת ימים. ואתה פה עמד. פי' וגם אתה תבוא ותעמוד לפני ביום השלישי שאמנה אותך שר צבא להלך אחרי שבע בן בכרי: (ה) ויוחר מן המועד אשר יעדו. קל הוא מן אחר

מצודת דוד

(מד) עשר ידות וגו'. הלא יש לי עשר חלקים במלך כי אנחנו עשרה שבטים (אבל מבנימין באו מקצתם והם האלף שעם שמעי ולא יחשבו לא לאלה ולא לאלה): וגם בדוד. אף שהוא מבני שבטך מ"מ רוצה אני בו יותר ממך: ומדוע הקלתני. בזית אותי כאלו אין ממש בנו והכל ממך: ולא היה דברי ראשון. וכי לא בא אליו דברי בתחילה שישוב אל ביתו כמ"ש למעלה ודבר כל ישראל בא וכו': לי להשיב. ר"ל א"כ מהראוי לי להשיב את מלכי ולא לכם שאתם המעט ואיחרתם עד כה: ויקש. אנשי יהודה דברו קשות לישראל יותר מישראל ליהודה: כ (א) ויתקע. להיות סימן על המרד: אין לנו חלק. כלפי שהיו בני יהודה וישראל מתוכחים למי יש חלק יותר בדוד אמר הוא למה תריבו כולכם הנו אין לנו חלק כלל ולכו איש לאהליו: (ב) דבקו במלכם. הלכו עמו מהירדן עד בואו לירושלים: (ג) בית משמרת. במקום משומר לבל יבוא מי עליהן כי אסורות לכל אדם על היותן פילגשי המלך: ואליהם לא בא. רז"ל נחלקו בדבר מהם אמרו שהיה אסור בהן על שבא אבשלום עליהן ומהם אמרו שמעצמו מנע מהן לא בעבור איסור: צרורות. קשורות מבלי היתר להנשא לאיש: עד יום מותן וגו'. כתרגומו ומתקרין עד יום מותהן ארמלן דבעליהן קיים: (ד) שלשת ימים. עד שלשת ימים: ואתה פה עמוד. שוב עמהם לעמוד פה כי רצה להעמידו לשר הצבא תחת יואב: (ה) ויוחר. נתאחר יותר מהזמן שקבע לו:

מצודת ציון

(מד) ידות. חלקים: הקלתני. מלשון קלות ובזיון: ויקש. מל' קשה: כ (א) נקרא. מלשון מקרה: בליעל. בלי עול שמים ר"ל רשע: נחלה. הוא חלק וכפל הדבר במ"ש: (ב) ויעל. ענין סלוק כמו ונעלה הענן (במדבר ט): (ג) ויכלכלם. הספיק מזונם: צרורות. קשורות כמו צרורות כספיהם (בראשית מ"ב): (ד) הזעק. אסוף בקול זעקה: (ה) ויוחר. מל' איחור ועכוב המועד

רדק

כמו מן ייטב ויטב וסקלי הוא מאותי ששליכים אלף והוא בשקל ויסף עוד דוד ופי' אחר שלא בא לשלשת הימים וכשראה דוד שלא בא אמר לאבישי שירדוף אחרי שבע בן בכרי ולא אמר ליואב כי בלבו היה להסירו שלא יהיה שר צבאו מפני שהרג אבשלו': (ו) ירע לנו שבע בן בכרי. פועל עומד ופירוש ירע לנו דבר שבע בן בכרי יהיה פועל יוצא שאמר אחריו ויצאו אנשי יואב: עבדי אדוניך. על יואב אמר וקראו אדוניו כי גדול היה ונכבד ממנו וזש"ה ויצאו אחריו אנשי יואב וגם יואב יצא אחר כן אלא שאבישי יצא במצות דוד: פן מצא לו. כמו ימצא עבר במקום עתיד ורבים כמוהו וכתיב דילמא ישכח: והציל עיננו. יסור ראותנו ודעתנו שלא נדע באיזה עיר ישגב אם לא נמהר לרדוף אחריו או פירוש שהשחתינו והשגחתינו שהייתי צופה כי שבתי אל מלכותי ושנא עתה הלכו אחריו ישראל ואם ישגב באחת הערים הבצורות יהיה לו שנאי למשוך לב ישראל אליו וצריכים אנו למהר לרדוף אחריו ולהרגו וי"ת והציל עיננו ויעיק לנא: (ז) והכרתי והפלתי. כבר פירשנוהו: (ח) עם האבן. סמוך לה וכן עם באר לחי רואי: חגור מדו לבושו. ווי"ו מדו נוספת כווי"ו מדו כד וסמך מדו אל לבושו ולבוש הוא שם כולל ומדו פורש לאחד מן הלבושים ידוע אצלם תכונתו וי"ת אסיר מזריז לבושוהי: מצמדת. דבוקה: בתערה. הוא תיק החרב: והוא יצא ותפול. יצא מהמקום שהיו בו עם האבן הגדולה או מגבעון העיר ובצאתו נפלה החרב מתערה ולקחה בידו השמאלית כדי שלא יהא נשמר עמשא שבא להכותו ונתן לו שלום ואחזו בזקנו ביד ימינו לנשק לו: (י) ועמשא לא נשמר. כלומר שלא שמר עצמו מן החרב: (יא) עמד עליו. לזרז הבאים שלא יעמדו על החלל אלא

זמנא דאמר ליה: ו ואמר
דוד לאבישי כען יבאיש
לנא שבע בר בכרי מן
אבשלום את דבר ית עבדי
רבונך ורדף בתרוהי דלמא
ישכח ליה קרוין כריכן
ויעיק לנא: ז ונפקו בתרוהי
גברי יואב וקשתיא וקלעיא
וכל גבריא ונפקו
מירושלם למרדף בתר
שבע בר בכרי: ח אינון
עם אבנא רבתא די בגבעון
ועמשא אתא לאפיהון
ויואב אסיר מזריז לבושוהי
ועלוהי אתפנקי חרב מזרזא
על חרציה בנדנה והוא
אזיל ופסע: ט ואמר יואב
לעמשא השלם את אחי
ואחדת יד ימין יואב
בדקנא דעמשא למנשק
ליה: י ועמשא לא אסתמר
בחרבא די ביד יואב
ומחהי בה בסטר ירכיה
ושפך מיעוהי לארעא ולא
תנא ליה ומית ויואב
ואבישי אחוהי רדף בתר
שבע בר בכרי: יא וגברא
קאים עילוהי מעולימי יואב ואמר מן דרעי ביואב ומן די לדוד יזיל

אשר יעדו:
ו ויאמר דוד אל־אבישי עתה ירע לנו
שבע בן־בכרי מן־אבשלום אתה
קח את־עבדי אדניך ורדף אחריו
פן־מצא לו ערים בצרות והציל
עיננו: ז ויצאו אחריו אנשי יואב
והכרתי והפלתי וכל־הגברים ויצאו
מירושלם לרדף אחרי שבע בן־
בכרי: ח הם עם־האבן הגדולה אשר
בגבעון ועמשא בא לפניהם ויואב
חגור ׀ מדו לבשו ועלו חגור חרב
מצמדת על־מתניו בתערה והוא יצא
ותפל: ט ויאמר יואב לעמשא השלום
אתה אחי ותחז יד־ימין יואב בזקן
עמשא לנשק־לו: י ועמשא לא־נשמר
בחרב ׀ אשר ביד־יואב ויכהו בה
אל־החמש וישפך מעיו ארצה ולא־
שנה לו וימת ויואב ואבישי אחיו
רדף אחרי שבע בן־בכרי:
יא ואיש עמד עליו מנערי יואב ויאמר
מי אשר חפץ ביואב ומי אשר־לדוד

ב' חס' ראתה עינינו. ב' מימינו. ב' פד לוו ק' ד'. ב' חד חסר וחד מ"ל במשפט ידי מ"ל באלף. ג' כטע' כשי'ן

רשי

(ו) אתה קח את עבדי אדוניך. אחרי אשר איחר עמשא שר הצבא ולא הביא את צבא יהודה קח אתה מן הגמלאים סביבי ורדוף אחריו: והציל עינינו. והציל עצמו מעינינו וכרי זה מקרא קצר: (ח) מאומדת על מתניו. סמוכה מאוד לגופו לרוחב מתניו שלא כדרך חוגרי חרב כדי שתהא נחה ליפול ולא יצטרך לשולפה מתערה: והוא יצא. כנגד עמשא: ותפול. החרב מתערה לפי שהיתה חלקה ומשופה ואינה תלויה לצד ירכו אלא לרוחב מתניו וכמעט ששח עצמו לצד הארץ נפלה מתערה ואחזה בימינו ולא

רלבג

שנתאחר שלא שב אל המלך לשלשת הימים: (ו) ויאמר דוד אל אבישי. לא רצה לומר זה ליואב לפי שכבר העבירו מהיות לו שר צבא: פן מצא ערים בצורות והציל עינינו. הוא מענין אמרו ויצל אלהים את מקנה אביכן והרצון בו שאם מצא לו ערים בצורות להמלט שם יבדיל ויפריש מהם שעינינו אליו והוא להשיב אלינו כל מלכות ישראל והוא ימשך לבבם אליו וימנעו מהשיב לנו כל הממלכה: (ז) והכרתי והפלתי. הם שני משפחות שזכרנו שהיו מהם הסנהדרין בימי דוד וזכר שכל שתי המשפחות האלו יצאו אחרי אבישי להשיב המלוכה לדוד: (ח) חגור מדו לבשו. הוא כמו אדמת עפר: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה. הנה הסתיר יואב שלא שם תער החרב תלוי כמשפט אבל חבר אותה על מתניו בדרך שיפול החרב בקלות וזה היה סבה אל שלא נשמר עמשא מן החרב אשר ביד יואב כי ראה שנפלה לו מעל מתניו: (י) אל החומש. אמרו צלע חמישית שמרה וכבד תלויין בה וידמה שקרא חומש מענין חמושים והוא המקום אשר חזקו הטבע יותר מכל המקומות הוא אשר שם משכן החיים והחום הטבעי אשר ישולח ממנו אל כל הגוף והנה זה המקום הוא מקום הלב

והציל ג' בקריאה וסי' פן מצא לו ערים בצורות והציל. כצפרים עפות כן יגן. ורעו את ארץ אשור: חגור ד' בקריאה וסי' הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון. ואלישע הנביא קרא לאחד. ויאמר לגיחזי חגור מתניך וקח משענתי. חגור חרבך על ירך גבור. וחד ותגור נתנה לכנעני: לבושו ג' חסרים בקריאה וסי' בלשון תרגום חמרא דיואב ערפלא. ופירושן נמסר בסדר ויחי:

פי' רבי' ישעיה

אחר כמו ויאחר מן אחר. ונעלם האלף ובא תחתיו הוי"ו כמו הקריאה: (ו) ויאמר דוד אל אבישי. פירוש שהיה שרוי בכעס עם יואב מפני שהרג את בנו ולא צוה לו: והציל עינינו. כמו מעינינו: (ז) ויצאו אחריו אנשי יואב. פי' הגבורים שהיו הולכין עם יואב תדיר: (ח) ויואב חגור מדו לבושו. כפל לשון הוא: ועליו חגור חרב מצומדת על מתניו בתערה. פי' ועל לבושו חגור אחד שבאותו חגור היתה תלויה החרב שהיתה מצומדת על מתניו בתוך תערה: והוא יצא ותפל. פי' יצא יואב לקראת עמשא וחרבו נפלה מתערה לארץ ולכתחלה עשה שתפול ויראה כי הגא לוקחה מן הארץ להשיבה אל תערה ולא יזהר עמשא ממנה:

מצודת ציון

המועד. הזמן: יעדו. ענין קביעות כמו שמעו מטה ומי יעדה (מיכה ו): (ו) והציל. מלשון הצלה. או הוא מענין הסרה כמו אשר הציל אלהים (בראשית לא): (ז) והכרתי והפלתי. ת"י קשתיא וקלעיא: (ח) עם האבן. סמוך להאבן: מדו לבושו. היא היא וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב): מצומדת. מחוברת כמו צמיד פתיל (במדבר יט): בתערה. הוא תיק החרב: (ט) ותחז. מל'

מצודת דוד

(ו) אל אבישי. לא רצה מעתה לצוות ליואב כי היה כועס עליו על הרגו את אבשלום: ירע לנו. יעשה לנו רעה יותר מן אבשלום: עבדי אדוניך. ר"ל עבדי המלך ולא אמר עבדי כי כן דרך המקרא וכן נשי למך (בראשית ד') עם כי למך עצמו אמר: פן מצא. כמו פן ימצא עבר במקום עתיד: והציל עינינו. יציל עצמו מעינינו. או יפרים עינינו ממנו: (ז) אנשי יואב. הגבורים אשר היו סרים למשמעתו והלכו עמו גם אז אל המלחמה: (ח) הם עם האבן וכו'. כשבאו הם סמוך להאבן וכו': ועליו. על הלבוש היה חגור חרב מצומדת על מתניו לרוחב לא תלויה על הירך כדרכו: וכוונתו היתה שתפול מתערה בשחיה מועטת לבל ירגיש בה עמשא: והוא יצא. מהאבן הנזכר ונפלה מתערה בשחיה מועטת אשר שחה לתקן מנעלו כמ"ש במ"א ונקחה מהארץ בשמאלו: (י) לא נשמר. לא היה נשמר מהחרב וגו' כי ראה אשר מעצמה נפלה מתערה ולקחה בשמאלו: אל החומש. אל צלע החמישית מקום שכבד ומרה תלוין: מעיו. בני מעיו: ולא שנה לו. לא הוצרך להכותו שנית כי בראשונה הומת: רדף. כ"א רדף: (יא) עליו. אצל החלל: אשר לדוד. אשר אוהב לדוד: אחרי יואב ילך אחרי יואב ולא יעמוד פה על

רשי

לא הכיר עמשא בדבר: כאשר ראה כל הבא עליו ועמד. כאשר ראה האיש שכל הבא עליו היה עומד: (יג) כאשר הוגה. כאשר הומשך כמו הגו סיגים מכסף (משלי כ"ה ד') וכמו הגו רשע לפני מלך (שם כ"ה ה'): (יד) ויעבר. בכל שבטי ישראל. שבע בן בכרי לפתותם שימליכוהו עליהם: וכל הברים. לא ידעתי מהו: (טו) ותעמוד בחל. ואקיפו משריין ויש פותרים ותעמוד בחל לשון חל וחומה (איכה ב' ח') הפילו החומה החיצונה ונתחזקה לעמוד על ידי הפנימית: (יז) האתה יואב. שנאמר בו יושב בשבת תחכמוני שמואל

אחרי יואב: יב ועמשא מתגלל בדם
בתוך המסלה וירא האיש כי עמד
כל העם ויסב את עמשא מן
המסלה השדה וישלך עליו בגד
כאשר ראה כל הבא עליו ועמד:
יג כאשר הגה מן המסלה עבר כל
איש אחרי יואב לרדף אחרי שבע
בן בכרי: יד ויעבר בכל שבטי
ישראל אבלה ובית מעכה וכל
הברים ויקלהו ויבאו אף אחריו:
טו ויבאו ויצרו עליו באבלה בית
המעכה וישפכו סללה אל העיר
ותעמד בחל וכל העם אשר את
יואב משחיתם להפיל החומה:
טז ותקרא אשה חכמה מן העיר שמעו
שמעו אמרו נא אל יואב קרב עד
הנה ואדברה אליך: יז ויקרב אליה
ותאמר האשה האתה יואב ויאמר
אני ותאמר לו שמע דברי אמתך

ל' פס' · ג' כספרא · נ' · ל'. ויקהלו ק' · ל' · ה' חס' כליש · ד' כתיב כן וחסר · ל' · ס' · ל' וא' הט אזנך ושמע דברי

בתר יואב: יב ועמשא
מתרף בדמא בגו כבשא
וחזא גברא ארי קם כל
עמא ואסחר ית עמשא
מן כבשא לחקלא ורמא
עלוהי לבושא כד חזא כל
דאתי עלוהי וקאים: יג כד
אפניה מן כבשא עבר כל
גברא בתר יואב למרדף
בתר שבע בר בכרי:
יד ועבר בכל שבטיא
דישראל לאבלה ובית
מעכה וכל בירין
ואתכנישו ואתו אף אינון
בתרוהי: טו ואתו וצרו
עלוהי באבל בית מעכה
וצברו מליתא על קרתא
ואקפה משריין וכל עמא
דעם יואב מתעשתין
לחבלא שורא: טז וקרת
אתתא חכימתא מן
קרתא שמעו שמעו
אמרו כען ליואב קרב עד
הכא ואמליל עמך:
יז וקריב לותה ואמרת
אתתא האת יואב ואמר אנא ואמרת ליה שמע פתגמי אמתך ואמר שמע

הגה ג' ב' מלאים וא' חס' וסי' כאשר הגה מן המסלה. אשר הוגה ה' ביום חרון אפו. כי אם הוגה ורחם כרוב. קדמא חס'. וחד כי ה' הוגה על כל ל' מפיק ה"א: בחל ה' חס' יו"ד בלישנא וסי' וישפכו סוללה. וגם לאיזבל דבר ה' לאמר וגו' בחל יזרעאל. ישית חומת וחל. וגלות החל הזה. ויאבל חל וחומה יחדיו אומללו:

רדק

אלא ילכו אחרי יואב וכאשר ראה האיש שלא הועילה הזהרתו לאנשים הבאים אלא היו עומדים על החלל הסירו מן המסילה שלא יראוהו העוברים: (יג) כאשר הוגה. הוסר שרשו הגה על דעת אדוני אבי ז"ל והוא מן שלא נזכר פעלו מן המרובע ומשניגו ומשרשו הגה ברוחו הקשה הגה סיגים ועל דעת ר' יהודה ור' יונה שרשו יגה מבנין הפעיל משפטו בתשלומי הוגה בשקל הגלה: (יד) ויעבר. שבע בן בכרי שהיה בורח כששמע שרודפין אחריו עבר בכל שבטי ישראל עד אבלה ובא בעיר להמלט בה ויש לפרש ויעבור על יואב: אבלה ובית מעכה. שני מקומות סמוכים היו ואחר שאמר באבלה בית המעכה נראה כי היה אבל אחר וזה היה סמוך לבית המעכה והיו סומכים אותו אליו: וכל הברים מקומות הסמוכות לבארות שהיו לבנימן נקראים ברים ואמר כי עבר כל אלה המקומות ובסוף נכנס באבל שהיא עיר ומבצר וחשב להשגב בה: ויקלהו. כן כתיב וקרי ויקהלו ושניהם א' כי מלים שוים באותיות הפוכות רבו' במקרא כמו כבש וכשב שמלה ושלמה קהלת להקת ומזה יאמר קלהת והקרי הוא נמצא ומבואר: ויבאו אף אחריו. פירוש אחרי יואב ובאמרו אף לפי שהלכו אחרי שבע בן בכרי מתחלה ובראותם כי רדפו יואב ואנשיו אחריו במקומות שהיה עובר יואב לרדוף אחרי שבע בן בכרי היו נקהלים אנשי המקומות ההם ובאים גם אחריו לרדוף אחרי שבע בן בכרי: (טו) סוללה. כתרגומו מליתא והוא תל עפר ובדברי רז"ל מוליית ברינא ושפיכת הסוללה הוא למלא החפירות אשר סביב העיר עפר ולעשות תל להגיע אל החומ': ותעמוד בחיל. עמדה העיר להכנס בחומה כי מלאו החפירות עפר ולא היה להם אלא להפיל החיל והוא החומה כמו שפי' רז"ל חיל וחומה שורא ובר שורא או פירש בחיל בתפי' כתרגו' בני בחלת' ופי' אחר ששפכו הסולל' וסתמו החפיר' עמדו אנשי מלחמה בחיל לרגלי החומה וחשבו להפיל' ופי' ותעמוד לשון נקי' על המלחמ' וי"ת בחיל כמו בחיל ואקיפא משריין: משחיתים. משחיתים בכלי המנפץ האבנים להפיל החומה וי"ת מתעשתין לחבלא שורא וענין משחיתים כתרגומו משחיתים בלבם כלומר חושבים ומתכוונים היאך יפילו החומה: (טז) ותקרא אשה חכמה. בדרש מי היתה אשה זאת סרח בת אשר אמרה דבר ידברו בראשונה שאול ישאלו באבל וכן התמו כאן תמו דברי תורה כלומר תמו דברי תורה כאן שאין יודעים אותן אני שמעתי דבר זה ממשה רבינו כשהיו באים להלחם על עיר שיהיו פותחין לשלום:

רלבג

הלב: (יב) מתגולל בדם בתוך המסלה. ר"ל שהיה מתגלגל ומתגאל בדם היוצא ממנו בתוך הדרך: (יג) כאשר הוגה מן המסלה. כאשר הוסר מן הדרך: (יד) ויעבר בכל שבטי ישראל אבלה ובית מעכה. ר"ל כי עבר שבע בן בכרי אל אבל ובית מעכה מדי עברו בכל שבטי ישראל למשוך אליו כל שבטי ישראל והנה שם המקום נקרא אבל וקראו גם כן בית המעכה: וכל הברים ויקהלו ויבאו אף אחריו. וכל הבלים אחשוב שהם אנשי בארות כי בארות היה מבנימין וספר כי כל אנשי המקום ההוא נקהלו עם שבע בן בכרי לעזרו וגם באו אחריו: (טו) ויבאו ויצורו עליו. הנה שמו עיר אבל במצור בעבור שבע בן בכרי שהיה מורד במלכות: וישפכו סוללה ותעמוד בחיל. הנה החיל הוא החומה הפנימית וזכר כי עם הסוללה הרסו החומה החיצונה והיו משתדלים להשחית גם כן החומה הפנימית

פי' רבי' ישעיה

(יג) כאשר הוגה מן המסילה. לפי דקדוק הלשון אינו לקוח מן הגו סיגי' מכסף או הגו רשע שהם לשון הסרה שאלו שרשם הגה. ואם זה כמו פועל היה לומר הוגה בדגשות הגימ"ל כמו כסו פניו חרולים. ושפו עצמותיו לא ראו. אלא זה שרשו יגה והוא מלשון כבד כמו הורה מן ירה: (יד) ויעבר בכל שבטי ישראל. פירוש עבר יואב בכל שבטי ישראל שיבואו לאבל ובית מעכה לעזור לו: וכל הברי'. שם מקום והרבה ישראלים היו דרי' שם ויקהלו ויבואו גם הם אחריו: (טו) ותעמד בחל. כמו חיל אחז יושבי פלשת שעמדה כל העי' בפחד גדול: (טז) אמרו נא אל יואב. כי אשה אחת אומר לך קרב הנה ואדברה אליך:

מצודת דוד

החלל. (יב) מתגולל. היה מתגלגל בדמו באמצע המסולה: וירא האיש. העומד על החלל ראה אשר כל מי שבא למקום החלל היה נשאר עומד ולא הועילה אזהרתו: השדה. גררו השדה מרוחק מהמסילה וכסהו בבגד בראותו שעומד עליו כל הבא: (יג) כאשר הוגה. אחר שהוסר מן המסלה עברו כולם אחרי יואב: (יד) ויעבור. יואב עבר בכל שבטי ישראל ללכת עמו אבלה ובית מעכה והיא אבלה ובית מעכה שנסגר בה שבע בן בכרי: וכל הברים. גם עבר יואב כל הברים והוא שם מחוז ובה מקומות רבות ואנשים מרובים: ויקהלו. משבטי ישראל ואנשי הברים נקהלו ויבואו אחרי יואב: (טו) עליו. על שבע בן בכרי. וישפכו סוללה. דרך כובשי עיר לשפוך עפר מול החומה לעשות תל גבוה ועולים עליה להלחם עם העיר וע"ש שכובשים אותה במקלות וברגלי בני אדם קרויה סוללה מלשון מסילה: ותעמוד בחל. אח"ז קרבה עדת המלחמה אל העיר ועמדה על החל והיא החומה הנמוכה שאצל הגבוה כמו חל וחומה (איכה ב): משחיתים. התחילו להשחית החומה כי קרבו אליה לעמוד על החל: (טז) שמעו שמעו. כפלה דבריה כדרך הצועק בבהלה וקראה לאנשי המלחמה שהם ישמעו לה אשר אמריה

מצודת ציון

מל' אחיזה: (יב) המסלה. דרך הכבושה: (יג) הוגה. הוסר כמו הגה ברוחו הקשה (ישעיה כז): (טו) ויצורו. מל' מצור: השתמו

רדק

לשלום: (יט) שלמי אמוני ישר'. אני השלמתי נאמן לנאמן ע"י גלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי. ותימה הוא אם האריכה ימים כל כך סרח בת אשר אעפ"י שראינו שהאריכה ימים רבים שהרי נמנית עם באי מצרים ונמנית עם באי הארץ והיו שנותיה אז לפחות מאתים וחמשים שנה: דבר ידברו בראשונה. שמעתי שהיו מדברים בראשונה וכן התמו עדיין כלומר מאז ועד עתה כן שמעו אומרים כי בכל עיר שבאים להלחם ישאלו אם תשלים אפילו באומות העולם כל שכן באבל שהיא עיר גדולה והיא משלומי אמוני ישראל שאינה מורדת במלך וי"ת אידכר כען וגו': נחלת ה'. אחסנת עמא דה': (כא) במלך בדוד. דרשו בו במלך אפילו לא היה בדוד המורד בו חייב מיתה כל שכן במלך בדוד שהוא אפילו לא היה מלך המורד בו חייב מיתה ולפי הפשט כי אף על פי שמרד אבשלום דוד היה המלך וכל המורד בו חייב מיתה ויהרג כמו שנהרג אבשלום: (כב) בחכמתה. לפי שהיתה העיר מבני בנימן היתה צריכה לפתותם בדברי חכמה שיהרגו שבע בן בכרי לבדו ואל יהרגו כלם אמרה להם הנה העיר קרובה להכבש ויואב יחשוב אותנו כלנו כמורדים במלכות ואחר שיכבוש העיר בחזקה ולא נשלם עמו יהרוג כלנו כי המורד במלכות חייב מיתה שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך וגו' יומת וכן אמרו תנו את האנשים ונמיתם אלא שאול מחל על כבודו ואעפ"י שאין כבודו מחול הוא נזה שלא יומתו ואפילו בדברי זקנים שנאמר הן למות הן לשרשי הן לענוש נכסים ולאסורין ובדברי רז"ל סיעה של בני אדם שאמרו להם תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגים את כלכם יהרגו כלם ואל ימסרו להם נפש אחת ואם ייחדוהו להם כגון שייחדו לשבע בן בכרי יתנוהו להם ואל יהרגו כולם אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ כמו שעשו בני יהודה בשמשון פי' שהיה יכול להמלט שמשון שהיה מבפנים בסלע לפיכך לא נתנוהו אלא מדעתו אבל הוא והם מבפנים הואיל והוא נהרג והם נהרגין יתנוהו להם ואל יהרגו כולם כגון שהוא אומר ותבא האשה אל כל העם בחכמתה אמרה להם הואיל והוא נהרג והם נהרגין תנוהו להם ואל תהרגו כלכם רבי שמעון אומר כך אמרה להם כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה נוסחא אחרינא ר' שמעון אומר והוא שנתחייב מיתה כשבע בן בכרי ועוד בדבריהם אתו אמרין ליה ליהויקים נבוכדנצר בעי לך אמר להם אפשר כן וכי דוחין נפש מפני נפש אתון מחיין ית נפשכון וממיתים לדילי אמרו ליה לא כן עשו אבותינו בשבע בן בכרי הנה ראשו מושלך אליך:

ויואב

רשי

(שמואל ב כ' ח') : (יח) דבר ידברו בראשונה לאמר. היה לך לדבר לשלום בראשונה אם שלום יענוך ויפתחו לך לא היה לך להלחם עליהם: שאול ישאלו באבל. אם שאלו בני חילך בשלום העיר הזאת שממה אבל: וכן התמו. מיד היו בני העיר משלימים עמכם: (יט) אנכי שלומי אמוני ישראל. אני מבני העיר שלמים ונאמנים לישראל ולמלך ומדרש אגדה סרח בת אשר היתה אני השלמתי נאמן לנאמן ע"י גלה ארונו של יוסף למשה אני הגדתי ליעקב כי יוסף חי: (כ) חלילה חלילה לי. חלילה לי חלילה למלך: (כא) נשא ידו במלך בדוד. במלך אפילו אינו דוד חייב מיתה ובדוד אפילו אינו מלך חייב מיתה וכל שכן במלך בדוד כך נדרש במדרש קהלת: (כב) ותבא האשה אל כל העם בחכמתה. שנינו בתוספתא אמרה להם הואיל והוא נהרג ואתם נהרגין תנוהו להם אם היה יכול להנצל כגון שהוא מבפנים ואתם מבחוץ ואתם בסכנה ואוא יכול להמלט אין דוחין נפש מפני נפש להורגו בשביל הצלתכם אבל עכשיו שגם הוא יהרג עמכם הואיל ונהרסו החומות ואין כח להמלט מוטב ימות לבדו ואל תמותו עמו. רבי שמעון אומר כך אמרה להם המורד במלכות בית דוד חייב מיתה

מקרא

וַיֹּאמֶר שֹׁמֵעַ אָנֹכִי: יח וַתֹּאמֶר לֵאמֹר דַּבֵּר יְדַבְּרוּ בָרִאשֹׁנָה לֵאמֹר שָׁאוֹל יְשָׁאֲלוּ בְּאָבֵל וְכֵן הֵתַמּוּ: יט אָנֹכִי שְׁלֻמֵי אֱמוּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתָּה מְבַקֵּשׁ לְהָמִית עִיר וְאֵם בְּיִשְׂרָאֵל לָמָּה תְבַלַּע נַחֲלַת יְהוָה: כ וַיַּעַן יוֹאָב וַיֹּאמַר חָלִילָה חָלִילָה לִי אִם־אֲבַלַּע וְאִם־אַשְׁחִית: כא לֹא־כֵן הַדָּבָר כִּי אִישׁ מֵהַר אֶפְרַיִם שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי שְׁמוֹ נָשָׂא יָדוֹ בַּמֶּלֶךְ בְּדָוִד תְּנוּ־אֹתוֹ לְבַדּוֹ וְאֵלְכָה מֵעַל הָעִיר וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־יוֹאָב הִנֵּה רֹאשׁוֹ מֻשְׁלָךְ אֵלֶיךָ בְּעַד הַחוֹמָה: כב וַתָּבוֹא הָאִשָּׁה אֶל־כָּל־הָעָם בְּחָכְמָתָהּ וַיִּכְרְתוּ אֶת־רֹאשׁ שֶׁבַע בֶּן־בִּכְרִי וַיַּשְׁלִכוּ אֶל־יוֹאָב וַיִּתְקַע בַּשּׁוֹפָר וַיָּפֻצוּ מֵעַל־הָעִיר אִישׁ לְאֹהָלָיו וְיוֹאָב שָׁב יְרוּשָׁלִַם אֶל־

(מסורה: ב' מ"ל שאל כתיב ; ל' ; ג' חס' . ג' ; ל' ; ל' ; ו' חס' את בליש' ; ל' ; י"א מ"ל וכל כתו' דכו' כמ"כ ; ג' פס')

תרגום

אֲנָא: יח וַאֲמַרַת לְמֵימַר אִדְכַּר כְּעַן מַה דִּכְתִיב בְּסִפְרַ אוֹרָיְתָא לְמִשְׁאַל בְּקַרְתָּא בְּקַדְמִין לְמֵימַר הֲכְדֵין הֲוָה לָךְ לְמִשְׁאַל בְּאָבֵל אִם מַשְׁלְמִין: יט אֲנַחְנָא שְׁלְמִין בְּהֵימְנוּתָא עִם יִשְׂרָאֵל דְּאַתְּ בָּעֵי לְחַבָּלָא קִרְוָא דְּהִיא כְּרַךְ רַב וְאִמָּא בְּיִשְׂרָאֵל לְמָה תְּקַלְקֵל אַחְסָנַת עַמָּא דַיְיָ: כ וַאֲתֵיב יוֹאָב וַאֲמַר חַס חַס לִי אִם אֲקַלְקֵל וְאִם אֲחַבֵּל: כא לָא כֵן פִּתְגָמָא אֲרֵי גַּבְרָא מִטּוּרָא דְּבֵית אֶפְרַיִם שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי שְׁמֵיהּ אֲרִים יְדֵיהּ בְּמַלְכָּא בְּדָוִד הָבוּ יָתֵיהּ בִּלְחוֹדֵיהּ וְאֵיהַךְ מֵעַל קַרְתָּא וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְיוֹאָב הָא רֵישֵׁיהּ מִיתְרְמֵי לָךְ מִן שׁוּרָא: כב וַאֲתַת אִתְּתָא לְוָת כָּל עַמָּא בְּחוּכְמְתַהּ וּפְסַקוּ יַת רֵישׁ שֶׁבַע בַּר בִּכְרִי וּרְמוֹ לְיוֹאָב וּתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְאִתְבַּדַּרוּ מֵעַל קַרְתָּא גְּבַר לְקִרְווֹהִי וְיוֹאָב תַּב לִירוּשְׁלֵם לְוָת מַלְכָּא:

רלבג

הפנימית: (יח) דבר ידברו בראשונה לאמר וגו'. ר"ל הנה ידברו בראשונה הבאים עם שבע בן בכרי למשוך לב העם אליו והוא שישאלו באבל אם יסכימו אליהם בזה ומפני דבריהם אלה האם השלימו אחריהם אנשי אבל שאתה רוצה להשחית כל העיר כאילו היו כלם מורדים במלכות: (יט) אנכי שלומי אמוני ישראל. הלא אנכי אבל שכנו בי השלמים לשמור אמונה שבישראל ולזה לא הסכימו בני אבל לשבע בן בכרי כי הם שומרים אמונים ובהיות הענין כן לאי זה סבה תשחית עיר לא קטנה אבל היא אם רוצה לומר שיש לה בנות והם הכפרים אשר סביבותיה ועוד למה תשחית את נחלת ה' מזולת סבה תביאך אל זה.

ויואב

פי' רבי' ישעיה

(יח) דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל וכן התמו. פי' כל כך היתה אבל עוד חשוב ונאמני' למלך שכשהמלך רוצה לגזור שום גזירה על העיירות של מלכות תחלה הם מדברים ושואלין באבל אם רוצים לקבל עליה' גזירת המלך ואחרי כן היו משלימין לדבר על שאר העיירות מפני שהיתה עיר גדולה וחשובה: (יט) אנכי שלומי אמוני ישראל. פירש העיר הזאת היא השלמי' והנאמנים שבישראל למלך ולמה תבקש להמית עיר חשובה ואם בישראל שהיא אם וראש לכל העיירו': למה תבלע נחלת ה'. בלי פשע ועון שעשה למלך:

מצודת ציון

(יח) התמו. מלשון תם והשלמה: (יט) תבלע. תשחית כמו ובלע בכסי הזה (שם כס): (כ) חלילה. חולין וגנאי וכפל המלה לרוב הזרות אללו: (כב) ויפצו. ענין פזור: בקנאתו

מצודת דוד

אמרים תאמר אמרו. ליואב שיקרב אלי ואדברה אליו: (יח) ותאמר לאמר. ר"ל אמרה ושאלה להשיב על דבריה: דבר וגו'. ר"ל היה לכם לדבר בראשונה לשלום לשמוע מה יאמרו הם כמ"ש בתורה וקראת אליה לשלום (דברים כ): שאול ישאלו באבל. ר"ל דע לך שאם ישאלו שאלת מה באנשי אבל והיא אבלה: וכן התמו. ר"ל באשר שאלו כן היו משלימים השאלה מבלי שנוי כלל: (יט) אנכי שלומי אמוני ישראל. אמרה בשם כל בני העיר הן אנכי מעולם מבעלי השלום והנאמנים שבישראל ולא נמצא בי מעולם מרד לשקר במלך: אתה מבקש. למה אתה מבקש להמית וגו' כי המאן לשאול שאלתך הלא שאל ונתנה לך: ואם. ר"ל עיר גדולה אשר קטנות סביב לה וניזונות ממנה כי כמו שהעיירות הקטנות נקראות בנות הגדולה כמ"ש עקרון ובנותיה (יהושע טו) כן נקראה הגדולה אם הקטנות: נחלת ה'. היא העיר שהנחיל להם המקום בנחלתם: (כ) אם אבלע וכו'. ר"ל גם העיר גם אנשיה: (כא) לא כן הדבר. שאני בוחר ומבקש להמית ולהשחית אלא פה נמצא איש וכו': נשא ידו. ר"ל מרד במלך: בעד החומה. דרך החומה ממעל לה: (כב) בחכמתה. באמרה אם יכבשו את העיר יהרגו את כלם בעבור החזיקו בידי המורד: ויכרתו. ולא מסרוהו חי כי פחדו שלא יגלה לדוד ואנשיו שגם הם

היו

רשי

מיתה: (כג) ויואב אל כל הצבא. אע"פ שאמר דוד על עמשא כי שר צבא אשימך תחת יואב עכשיו שמת עמשא לא זז יואב ממקומו וע"י יואב הוזקק למנות את חביריו: (כו) עירא היארי. ת"י עירא יאיראה דמן תקוע וכן הוא קרוי בספר הזה עירא בן עיקש התקועי ויאירי נקרא על שם שהניע במנחות תקוע אלפא לשמן ששמן זית מצוי לשם שממנו מדליקין הנרות: היה כהן לדוד. לו היה נותן כל מתנות כהונה שלו כך אמרו רבותינו ופשוטו של מקרא שעשאו שר ושופט: (א) אל שאול. על עון שאול שנקבר סתאוס בהחבא שגנבוהו אנשי יבש גלעד וקברוהו ולא נספד לפי כבודו: ואל בית הדמים. שהרג נוב עיר הכהנים: על אשר המית את הגבעונים. שהרג נוב עיר הכהנים המית מהם ז' שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר כך מפורש בגמרא ירושלמית בסנהדרין. ורבותינו אמרו מתוך שהרג את הכהנים שהיו מספיקין להם מזון העלה עליו הכתוב כאלו המיתם ואל תתמה שהרי היה הקב"ה תובע כבודו ותובע סרחונו שכך כתיב אשר משפטו פעלו (צפניה ב' ג') באשר משפטו שם פעלו כך שנינו

מקרא

המלך׃
כג ויואב אל כל־הצבא ישראל ובניה בן־יהוידע ז'
על־הכרי ועל־הפלתי׃ כד ואדרם על־ הכרתי ק'
המס ויהושפט בן־אחילוד המזכיר׃
כה ושיא ספר וצדוק ואביתר כהנים׃ ושוא ק'
כו וגם עירא היארי היה כהן לדוד׃ ד' ר"פ ג' ותם'

כא

א ויהי רעב בימי
דוד שלש שנים שנה אחרי שנה
ויבקש דוד את־פני יהוה פסקא באמצע פסוק
ויאמר יהוה אל־שאול ואל־בית
הדמים על־אשר־המית את־הגבענים׃

תרגום

כג ויואב ממנא על כל חילא דישראל ובניה בר יהוידע על קשתיא ועל קלעיא: כד ואדורם ממנא על מסקי מסין ויהושפט בר אחילוד ממנא על דוכרניא: כה ושוא ספרא וצדוק ואביתר כהניא: כו ואף עירא יאיראה דמתקוע הוה רב לדוד: א והוה כפנא ביומי דוד תלת שנין שתא בתר שתא ובעא דוד רחמין קדם יי ואמר יי על שאול ועל בית חיבי קטול על

ובניה ז' וסי' ויהי בהנבאי. ויואב אל כל הצבא. ואליועני. בניה בן יהוידע מקבצאל דד"ה. אתי בן ריבי מגבעת. עשתי עשר לעשתי עשר. ויחזיאל בן עזריה. וכל עזרא דכוו': תולדות אהרן ועירא היאירי. ערובין סג:

רדק

(כג) ויואב אל כל הצבא. למעלה כתוב גם כן מספר השרים אשר לו כשהניח ה' לו מכל המלחמות ואפסו כל בית שאול ומלך על כל ישראל ספר כל השרים אשר לו ועתה כאשר שב אל מלכותו שמת אבשלום ומת שבע בן בכרי שחשב למרוד בו להסיר המלוכה ממנו ספר גם כן השרים אשר לו כאילו עתה תחילת מלכותו ומה שאמר אל כל הצבא מה שלא אמר כן במקום אחר לפי שהיה בלב דוד להסירו ולשום במקומו עמשא או בכל הצבא או במקצתו והנה עתה מת עמשא ויואב הרג שבע בן בכרי שהיה מורד במלכותו נתגאה יואב בזה הדבר כנגד דוד ולא יכול דוד להשיבו ומנהו על כל הצבא ושמר לו עוונו עד אחר מותו: על הכרי ועל הפלתי. כן כתיב וקרי הכרתי והם קרויים בלשון וכבר פרשנו מי הם ודעת יונתן ג"כ שתרגם קשתיא וקלעיא: (כד) על המס. להעלות מס על ישראל כשהיה צריך לתת לחייליו או לעשות רצונו כי הוא משפט המלוכה כמו שכתוב ואתם תהיו לו לעבדים ופירשו רז"ל שיוכל להטיל עליהם מס כתיב הכא לעבדים וכתיב התם והיו לך למס ועבדוך ולמעלה לא כתב שר על המס כי היה תחלת מלכותו ולא היה מטיל מס על ישראל עדיין: המזכיר: ממנה על דוכרניא כלומר על ספר הזכרונות: (כה) כהנים. שרי הכהונה אעפ"י שנסתלק אביתר לא נסתלק מכל וכל מהכהונה עד שמלך שלמה וגרשו: (כו) וגם עירא היאירי. ת"י ואף עירא דמתקוע הוא עירא הנמנה עם הגבורים שנאמר עליו עירא בן עקש התקועי אם כן היאירי הוא שם משפחתו כי אביו או זקנו היה שמו יאיר ועוד יש לפרש כי קראו יאיר לפי שהיה מתקוע והיה תקוע רבת השמן כמו שכתבנו בדבר התקועית והשמן נקרא יצהר ויאיר ויצהר אחד הוא: היה כהן לדוד. כתרגומו הוה רב לדוד כלומר גדולו ובעל עצתו וכן אמר בשלמה וזבוד בן נתן כהן רעה המלך וכבר זכר הכהנים אלא כהן ר"ל גדולו ובעל עצתו כמ"ש רעה המלך כן בכאן זכר כהן אחר הזכר הכהנים אם כן ר"ל גדולו ובעל עצתו ועוד שאמר לדוד ואם כהן כמשמעו כן היה כהן לכל ישראל למה אמר לדוד וכן אמר ובני דוד כהנים היו שפי' שרים וגדולים כמו שפירשנו ורז"ל פירשוהו כהן ממש ומלת וגם מסייע לדבריהם ופי' כהן לדוד פי' שהיה מכירו ונותן לו מתנות כהונה היוצאים מביתו ודרשו סמוכים ואמרו כל המשגר מתנות לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמ' וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וכי לדוד היה כהן לכולי עלמא לא היה כהן אלא שהיה משגר לו כל מתנותיו וכתיב ויהי רעב בימי דוד: (א) ויבקש דוד את פני ה'. יש לשאול מפני מה לא בקש עד השנה השלישית פי' רבינו סעדיה גאון ז"ל שנה ראשונה חשב מקרה הוא כדרך העולם שניה חשב כי בעון פסל מיכה היה ובער כל מה שמצא כשהיה רעב בשנה הג' ידע כי עון אחר היה ובקש את פני ה' לדעת מה זה. ויש לשאול אנה הרג שאול את הגבעונים. ונשיב כי בהכותו נוב עיר הכהנים היו שם הגבעונים עמהם חוטבי עצים ושואבי מים והרגום הכהנים ומ"ש והגבעונים לא מבני ישראל המה כי מיתר האמורי לפי שהכהנים מחלו על דם אחיה' והם לא רצו למחול ומ"ש יותן לנו שבעת אנשים מבניו לפי שלא נשארו מן ההורגים אלא אלו השבעה ועליהם אמר ואל בית הדמים ואמרו אין לנו כסף וזהב עם שאול אין אנו רוצים לקחת ממון אלא נפשות בעבור הנפשות שהרגו ונשיאי העדה נשבעו להם ומ"ש ויחמל המלך על מפיבשת פי' רב סעדיה גאון וישמח כי מפיבשת לא היה מן ההורגים כי קטן היה כמ"ש הכתוב כי בן חמש שנים היה בבוא שמועת שאול ויהונתן לפיכך פי' ויחמול וישמח כמו וחמלתי עליכם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו כי הבן העובד אין צריך חמלה אלא אדם שמח בבנו העובד אותו וכן פי' ויחמל וישמח ושמח עליו שלא נכשל בדבר על הברית והשבועה שהיה בינו ובין יהונתן וכי היה אוהבו

רלבג

(כג) ויואב אל כל הצבא ישראל. ר"ל אל כל הצבא צבא ישראל כי היה שר צבא: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. ר"ל שהיה מופלא שבב"ד והיה ראש לסנהדרי גדולה והוא היה כהן כאמ' בניהו בן יהוידע הכהן וזה כבר ראוי שיהיה הגדול שבסנהדרין כהן כאמרו בתורה ובאת אל הכהן והטעם כי לא תאבד תורה מכהן והוא מבואר שאין הרצון בכרתי צבא גבורים כי כבר הי' יואב שר צבא לכל ישראל: (כד) ואדורם על המס. הוא היה ממונה לגבות המס מהגוים אשר היו למס ומישראל: ויהושפט בן אחילוד המזכיר. הוא היה מזכיר לאדורם את דבר המס ושואל אותו לגבותו: (כה) ושוא סופר. לכתוב החשבונות האלו: וצדוק ואבית' כהנים. הנה ידמה שהעיקר היה צדוק הכהן ואף על פי ששניהם היו משמשין בכהונה גדולה: (כו) וגם עירא היאירי היה כהן לדוד. ידמה ששמהו דוד בממשלה מה לא נזכרה והוא לפי מה שאחשוב עירא היתרי אשר נזכר בגבורי דוד והוא מבני יתר הישראלי לפי מה שאחשוב או יהיה אחד מהכהנים ובחרו דוד לתת לו כל מתנותיו: (א) על אשר המית את הגבעונים. ידמה שכבר המית מהם בקנאתו לבני ישראל ויהודה כמו שזכר אחר זה ובקש להכותם כלם והשמיד' מהתיצב בכל גבול ישראל כי הוצרכו לברוח ואחשוב שעשה זה בעבור התחבולה אשר הביאו בה נשיאי ישראל להשבע להם כמו

פי' רבי ישעיה

(כג) ויואב אל כל הצבא. פירוש כיון שראה דוד שמת עמשא וגם נודרז יואב לכבודו והרג שבע בן בכרי החזירו לגדולתו להיות שר צבא ובעבור שהזכיר יואב הזכיר כל אלה: (כד) ואדורם על המס. שהיה גובה המס מכל ישראל דבר שנה וזהו שאומר ברחבעם וישלח את אדורם אשר על המס: (כה) ושוא סופר. הוא שריה הסופר שכתב למעלה: (כו) גם עירא היארי היה כהן לדוד. תרגם ואף עירא דמתקוע הוה רב לדוד. ובגיבורים מונה לפנים עירא בן עקש התקועי: (א) אל שאול ואל בית הדמים. פירוש על שאול ועל בית הדמים שהמית הגבעוני' כדכתיב ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב ושם היו דרים הגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים למזבח. ואם הכהנים מחלו להם תואנה שמרדו בו הגבעוני' מה חטאו לו ועל זה קראו בית דמים:

מצודת דוד

היו בקשר המרד: ויתקע. לסימן שילכו מן העיר: (כג) אל כל הצבא. לפי שרצה דוד להעמיד את עמשא תחתיו להיות שר הצבא ולזה אמר כאשר הומת עמשא נשאר יואב בשררותו על כל הצבא כמו שהיה: ובניה. אף שכבר חשבו למעלה חשבו כאן על כי חשב שאר השרים: (כד) על המס. לגבות המס מישראל ועל שמרדו בו בעצת אבשלום ראה להטיל עליהם מס: המזכיר. היה ממונה על ספר הזכרונות: (כה) כהנים. ר"ל שרי הכהנים צדוק היה ממונה לכהן גדול לשמש בימי שלמה ואביתר היה סגן במקום בנו אחימלך הנזכר למעלה. (כו) וגם עירא וכו'. גם הוא היה שר לדוד ובעל עצתו נוסף על האמורים למעלה כמו ובני דוד כהנים היו (לעיל ח), או שהעמידו למשות מלחמה במקום צדוק כשימשו בכהונה גדולה בימי שלמה ובדברי רבותינו ז"ל שהיה משגר לו מתנותיו: כא (א) ויבקש דוד וגו'. שאל באורים: אל שאול. ארז"ל על העון שנעשה בשאול שלא נספד לפי כבודו שמהרו לקוברו בהחבא: ואל בית הדמים. ועל מה

הוהכו מאד לפיכך שמח עם בנו שלא נכשל בזה הדבר וגלל ממיתם זו ומה שלא הורידו אותם מהעצים כמצות התורה לא תלין נבלתו על העץ פי' כי המלך צוה לתלותם וחשב המלך כי הורידום בערב מהעצים ולא עשו כן כי אמרו המלך צוה לתלותם והוא יצוה להוריד' אך כאשר עברו ימי הקציר ובאו ימי הגשמי' בקשו מהמלך שיצוה להורידם בעבור צדקת רצפה שהיתה שומרת עליהם ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם ומ"ש חמשת בני מיכל בני מירב היו אלא שגדלה אותם מיכל ונקראו על שמה ומוכיח זה אשר ילדה לעדריאל ומיכל לא היתה אשת עדריאל אלא מירב היתה אשתו כמו שנאמר אשר נתנה לעדריאל המחולתי. אלה השאלות והתשובות כך סידר' רבינו סעדיה גאון ז"ל. ומה שפירשו רבותינו ז"ל בענין זה זהו שנה ראשונה אמר להם דוד לישראל שמא עובדי ע"ג יש בכם דכתיב ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם וגו' ועצר את השמים בדקו ולא מצאו שניי' אמר להם שמא עוברי עבירה יש בכם דכתיב וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך בדקו ולא מצאו שלישית היה רעב אמר אין הדבר תלוי אלא בי מיד ויבקש דוד את פני ה' מאי היא ששאל באורים ותומים : ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמי'. אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים שהמית את הגבעונים והיכן מצינו שהמית שאול את הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקי' להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגו' אמר דוד שאול נפקו ליה תריסר ירחי שתא ולא אורח ארעא למספדיה גבעונים נקריהו ונפייסינהו מיד ויקרא המלך לגבעוני' : יותן לנו שבעה אנשים מבניו. אמר דוד שלשה סימנין יש באומה זו ישראל רחמנים וביישני' וגומלי חסדים רחמני' דכתיב ונתן לך רחמים וגו' ביישנים דכתיב למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו גומלי חסדים דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' כל שיש בו שלשה סימני' הללו ראוי לקרבן וכל שאין בו ג' סימנים אלו אין ראוי לידבק באומה זו מיד גזר עליהם שלא יבואו בקהל ה' והגבעונים לא מבני ישראל המה ואע"פ שיהושע גזר עליה' שלא לבא בקהל יהושע לא גזר עליהם אלא כל זמן שבית המקדש קיים כמו שאומר לבית אלהים בא דוד וגזר עליהם לעול' כמו שכתוב בספר עזרא כי הנתינים היו מתאחדי' וקראם נתיני' לפי שנתנו לעבודה ולא לבא בקהל וכן כתוב ומן הנתינים אשר נתן דוד והשרים לעבודת הלוים: ויקח (שלשה) [שני] בני רצפה בת איה. מאי שנא הני אמר רב הונא שהעבירום לפני הארון כל שהארון קולטו למיתה והא כתיב ויחמול המלך על מפיבש' שלא העבירו לפני הארון וכי משוא פנים יש בדבר אלא שבקש רחמים שלא יקלטנו הארון והא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות ולמה המיתו הבנים בעון שאול אמר רבי יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא כלומר שנשבעו להם נשיאי העדה בימי יהושע: עד נתך מים עליהם. והא כתיב לא תלין נבלתו על העץ א"ר יוחנן מוטב שתעקר פרשה אחת מן התורה ויתקדש ש"ש בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרים מה טיבן של אלו בני מלכים מה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים מה היו אומרים אין לך אומה ראויה להדבק בה אלא זו מיד נתוספו על ישראל מאה וחמשים אלף דכתיב ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר וכתיב וימנם מאה וחמשים אלף גרים ואמרו גדול קדוש השם מחלול השם בחלול השם כתיב ויהיו תלויי' מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מלמד שהיו תלויים מי"ו בניסן עד י"ז במרחשון ועוד אמרו למה בקשו ממנו שבעה אנשים כי שבעה אנשים הרגו מהגבעונים עם הכהנים שני חוטבי עצים ושני שואבי מים ושמש וחזן וסופר. ולפי פשט הפסוקים נראה כי לא נאמר דבר הגבעונים על נוב עיר הכהנים שהרי אמרו האיש אשר כלנו ואשר דמה לנו נראה כי להם לבדם כלה ודמה ועוד שאמר בקנאתו לבית ישראל ויהודה שגזר שלא יהיו הגבעונים חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' כי אמר מוטב שיהיו מישראל שמשים לפני ה' ועוד מפני שרמו את ישראל וגנבו את דעתם ובטעות נשבעו להם נשיאי העדה וקנא שאול בדבר זה והרג מהם וגירש מהם הנשארים שלא ישבו בארץ ישראל וזהו שאמר נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל ואע"פ שנראה כי לכוונה טובה עשה זה שאול נענש על המעשה הזה כי יהושע נביא ה' נתנם להיות חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' וכדי לקיים השבועה שנשבעו להם לא רצה להרגם אע"פ שבטעות נשבעו להם כדי שלא יהיה בדבר חלול ה' כי יאמרו השומעים הנה נשבעו להחיותם ואח"כ הרגום אין שבועת ה' חשובה בעיניהם ויהיה בדבר חלול השם וכ"ש בימי שאול שהרי כמה דורות היה להם שנשתקעו בישראל שהיה בהריגתם חלול השם גדול ושאול לא חשש לחלול השם על השבועה לפיכך נענש זרעו בדבר זה וא"ת מפני מה נענש זרעו במה שחטא הוא יתכן כי אלו הבנים היו מההורגים הגבעונים גם יתכן כי לא היו אלה השבעה מההורגים שהרי קטנים היו אז כי שאול לא מלך אלא שתי שנים ומירב נתנה לעדריאל לאשה מעת שחשב לתתה לדוד ואם נאמר כי קודם מלכות שאול נתנה לעדריאל וחשב שאול להבריחו לגרשה ולתתה לדוד זה רחוק אבל זה העונש לא היה מידי אדם כי כשאמר הכתוב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות לא אמר אלא במיתה בידי אדם שאין לב"ד לענוש האב על הבן ולא הבן על האב אבל בידי שמים כתיב פוקד עון אבות על בנים וגו' והוא כשהבנים אינם צדיקים כמו שאמרו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וזו המיתה אע"פ שהיתה בידי אדם במצות האל היתה והרי ה"א כמיתה בידי שמים ומה שאמר ויחמול המלך על מפיבשת כיון שלא בקשו הגבעונים אלא שבעה מבני שאול והיו בהם שבעה זולתי מפיבשת חמל עליו על השבועה אשר היתה בינו ובין יהונתן ולא נתנו בידם ועוד כי נראה לו שהיה טוב מהאחרים ואין ראוי ליפול עליו עונש שאול זה הוא שנראה בעיני בענין הזה : (ב) ויאמר אליהם. אמר להם מה רצונכם שיעשה

דִּקְטַל יַת גִּבְעוֹנָאֵי : ב וּקְרָא מַלְכָּא לְגִבְעוֹנָאֵי וַאֲמַר לְהוֹן וְגִבְעוֹנָאֵי לָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִינוּן אֱלָהֵין מִשְּׁאַר אֱמוֹרָאָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל קַיִּימוּ לְהוֹן וּבְעָא שָׁאוּל לְקַטָּלוּתְהוֹן בִּדְקָנֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה : ג וַאֲמַר דָּוִד לְגִבְעוֹנָאֵי מָה אַעְבֵּיד לְכוֹן וּבְמָה אֶתְכַּפַּר וּבָרִיכוּ יַת אַחְסָנַת עַמָּא דַיְיָ : ד וַאֲמָרוּ לֵיהּ גִּבְעוֹנָאֵי לֵית אֲנַחְנָא צְרִיכִין לְמִיסַב כְּסַף וּדְהַב מִן שָׁאוּל וּמִן בֵּיתֵיהּ וְאַף לָא אֱנָשׁ לְמִקְטַל בְּיִשְׂרָאֵל

ב וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לַגִּבְעֹנִים וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם וְהַגִּבְעֹנִים לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה כִּי (ט"א וכו' ר"פ דכו') אִם־מִיֶּתֶר הָאֱמֹרִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִשְׁבְּעוּ לָהֶם וַיְבַקֵּשׁ שָׁאוּל לְהַכֹּתָם בְּקַנֹּאתוֹ לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה : ג וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־הַגִּבְעֹנִים מָה אֶעֱשֶׂה (נ"א ידיכם) לָכֶם וּבַמָּה אֲכַפֵּר וּבָרְכוּ אֶת־נַחֲלַת יְהוָה : ד וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַגִּבְעֹנִים אֵין־לִי (לנו ק') כֶּסֶף וְזָהָב עִם־שָׁאוּל וְעִם־בֵּיתוֹ וְאֵין־לָנוּ (ב' מרכא) אִישׁ לְהָמִית בְּיִשְׂרָאֵל

תולדות אהרן והגבעונים לא. יבמות עח (סנהדרין כג קדושין עה) : ויאמר דוד. יבמות עט : אין לנו. שם :

שנינו ביבמות : (ב) ויאמר אליהם. דברי ריצוי שיעברו על מדותיהם וימחלו לשאול ולביתו : והגבעונים לא מבני ישראל המה. כלומר והן הראו בעצמם מדת אכזריות שאינן מזרעו של אברהם אבינו ואינן ראויין לידבק בישראל ולכך גזר עליהם דוד שלא יבואו בקהל שאמר שלשה סימניי יש באומ' זו רחמני' וביישני' וגומלי חסדי' מי שיש בו ג' סימנים הללו ראוי לידבק בו : נשבעו להם. בימי יהושע כשנתנום חוטבי עצים ושואבי מים למזבח: בקנאתו לבני ישראל. נתתו לב לנקות ולטהר את ישראל ולעשות צרכיהם בקש להרגם וקנאה זו לטובה כמו המקנא אתה לי (במדבר י"א כ"ט) וכן בקנאו לה' דיהוא זהו פשוטו. ולפי מדרשו לא אמר להרוג אלא את הכהנים וקנאה זו האמורה כאן אינה לטובה כי אם לרעה שידע שלא תמשך מלכותו מיום שלא שמר מצות הקב"ה בעמלק ומאז נתקנא בהם: (ג) וברכו את נחלת ה'. התפללו עליהם : (ד) אין לנו כסף וזהב עם שאול. כי אם נפשות בקש לפייסם בממון ולא רצו אמר שמא הם מתביישין זה מזה הלך ופיים כל אחד ואחד

פי' רבי' ישעיה

(ב) ויקרא דוד לגבעונים ויאמר אליהם. שבעבור' בא הרעב לישראל. ובני ישראל נשבעו להם ויבק' שאול להכות בקנאתו לבני ישראל וליהודה בעבור שרימו אותם ועבר על השבועה שנשבעו להם העדה : (ד) אין לנו תביעת כסף וזהב עם בית שאול. כי אם תביעת נפשות : ואין לנו איש להמית בישראל. מקרא מסורס הוא ל המית איש בישראל : (ה) האיש אשר כלנו. שהרג כל עיר

מצודת ציון

כא (ב) בקנאתו. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב) : (ג) אכפר. ענין כסוי הרוגז כמו אכפרה פניו (בראשית לב) :

דמם

מצודת דוד

שהיו בית שאול בית הדמים כי דם שפך. ולא מיחו בו ישראל ומחר ומפרש מהו הדם ששפך ואמר על אשר המית את הגבעונים כי כשהרג כהני נוב הרג אז גם הגבעונים שהיו בה חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' אבל מה שהמית כהני נוב לא יכלו למחות בו באמרו שמרדו בו והיו בקושרים עם דוד : (ב) ויאמר אליהם. דברי ריצוי למחול הדבר לבני ישראל ולברך אותם לא לקבול ולעורר דין עליהם : לא מבני ישראל המה. ר"ל לא חמלו עליהם על כי לא היו מבני ישראל כ"א מיתר האמורי ולאויבים המה לישראל : ובני ישראל נשבעו להם. ר"ל עם שהתורה אמרה על אנשי האמורי לא תחיה כל נשמה עכ"ז בע"כ החיו אותם כי בני ישראל נשבעו להם בימי יהושע להחיותם : ויבקש שאול להכותם. בקש להרוג את כולם בעת אשר קנא לכעוס על ישראל ויהודה על מה שלא גלו אזנו בדבר מרידת דוד ומצא אז עילה עליהם לומר שגם הם ידעו ממרידת דוד בהיותו בעירם בנוב ולזה בקש להכות את כולם ולא עלתה בידו והרג מקצתם והנשארים ברחו לנפשם : (ג) מה אעשה לכם

וַיֹּאמֶר מָה־אַתֶּם אֹמְרִים אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃
ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר
כִּלָּנוּ וַאֲשֶׁר דִּמָּה־לָנוּ נִשְׁמַדְנוּ
מֵהִתְיַצֵּב בְּכָל־גְּבֻל יִשְׂרָאֵל׃
ו יֻנַּתַן־לָנוּ שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִבָּנָיו
וְהוֹקַעֲנוּם לַיהוָה בְּגִבְעַת שָׁאוּל
בְּחִיר יְהוָה ס וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲנִי אֶתֵּן׃
ז וַיַּחְמֹל הַמֶּלֶךְ עַל־מְפִיבֹשֶׁת בֶּן־
יְהוֹנָתָן בֶּן־שָׁאוּל עַל־שְׁבֻעַת יְהוָה
אֲשֶׁר בֵּינֹתָם בֵּין דָּוִד וּבֵין יְהוֹנָתָן בֶּן־
שָׁאוּל׃ ח וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֶת־שְׁנֵי בְּנֵי
רִצְפָּה בַת־אַיָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְשָׁאוּל
אֶת־אַרְמֹנִי וְאֶת־מְפִבֹשֶׁת וְאֶת־
חֲמֵשֶׁת בְּנֵי מִיכַל בַּת־שָׁאוּל אֲשֶׁר
יָלְדָה לְעַדְרִיאֵל בֶּן־בַּרְזִלַּי הַמְּחֹלָתִי׃
ט וַיִּתְּנֵם בְּיַד הַגִּבְעֹנִים וַיֹּקִיעֻם בָּהָר
לִפְנֵי יְהוָה וַיִּפְּלוּ שְׁבַעְתִּים יָחַד וְהֵם
הֻמְתוּ בִּימֵי קָצִיר בָּרִאשֹׁנִים *תְּחִלַּת
קְצִיר שְׂעֹרִים׃ י וַתִּקַּח רִצְפָּה בַת־
אַיָּה אֶת־הַשַּׂק וַתַּטֵּהוּ לָהּ אֶל־הַצּוּר
מִתְּחִלַּת קָצִיר עַד נִתַּךְ־מַיִם עֲלֵיהֶם

ל׳. ג׳. ל׳ — ס׳ חסר גל׳ — יתן ק׳ ז׳ — ג׳ — פסקא בא״פ — ח׳ — ג׳ וחס׳ — ל׳ וחס׳ ב׳ חס׳ בן שאול — ל׳ וחס׳ — ל׳ וחס׳ — יתיר י׳ והמה ק׳ — בתחלת ק׳ — ג׳ כליסנא — ג׳

ואמר מה אתון אמרין אעביד לכון: ה ואמרו למלכא גברא דשיצינא ודחשיב לנא אשתיצינא מלמידר בכל תחום ארעא דישראל: ו יתיהבון לנא שבעא גברין מבנוהי ונצלבינון קדם יי בגבעתא דשאול בחירא דיי ואמר מלכא אנא אתין: ז וחס מלכא על מפיבשת בר יהונתן בר שאול על שבועתא דיי דביניהון בין דוד ובין יהונתן בר שאול: ח ונסיב מלכא ית תרין בני רצפה בת איה דילידת לשאול ית ארמוני וית מפיבשת וית חמשת בני מרב דרביאת מיכל בת שאול דילידת לעדריאל בר ברזילי דממחולות: ט ומסרינון בידא דגבעונאי וצלובינון בטורא קדם יי ונפלו שבעתהון כחדא ואינון אתקטלו ביומי חצדא בקדמאין בשריות חצד סעורין: י ונסיבת רצפה בת איה ית סקא ופרסתיה לה על טנרא משריות חצדא עד דנחתת מטרא עליהון מן שמיא ולא

רשי

ואחד לעצמו ולא נתפייסו לכך כתיב אין לי כסף וזהב וגומר לשון יחיד זו ראיתי בירושלמי: ואין לנו איש להמית. ככל שאר בני ישראל שלא חטאו לנו: (ה) ואשר דמה לנו נשמדנו. אשר אמר בלבו שנשמדנו על ידו מהתיצב וגומר שחשב להשמידנו: דמה לנו. חשב עלינו להשמידנו: (ו) והוקענום. תלייה: לה׳. לשמו של מקום להודיע משפטו: בחיר ה׳. בת קול יצאה ואמרה בחיר ה׳: (ז) ויחמל המלך. בקש רחמים שלא יקלטנו ארון שהעבירם לפני הארון כל שהארון קולטו למיתה: (ח) בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל. וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה לו אלא מירב ילדה ומיכל גדלה לפיכך נקרא על שמה והמגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאלו ילדו ונקרא על שמו: (ט) בתחלת קציר. בימי ניסן: (י) עד נתך מים. בימות הגשמים בתשרי שלא נתנו לקבורה והלא כתיב לא תלין נבלתו (דברים כ״א כ״ג) אלא אמרו מוטב תיעקר אות אחת מן

רלבג

כמו שנז״ר בספר יהושע: (ו) והוקענום. הוא מענין תלייה כי בזה יתקע הנפש מהנתלה בזולת מכה וחבורה: (ח) ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל. ידוע כי עדריאל היה בעל מרב אחות מיכל כמו שקדם ולזה הוא מבואר כי לא היו אלו בני

תולדות אהרן יותן לנו. שם (סנהדרין סג) קדושין סס) : והוקענום לה׳. ברכות יב סנהדרין לד : ויחמול המלך. יבמות עט: שני בני רצפה. שם סנהדרין יט :

רדק

שיעשה להם כמו שאמר מה אעשה לכם והפסיק הענין לפרש מה היה ענין תלונתם ופי׳ גם כן שהיו מיתר האמורי ולא מבני ישראל שיחמולו על דמם ואמר והגבעונים לא מבני ישראל המה אחז״ל כל שאינו מקבל פיוס אינו מבני ישראל שנאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה ויבקש שאול להכותם. פי׳ והכה וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בת יעקב ושכב: בקנאותו. כבר פירשנוהו: (ה) אין לי כסף וזהב. לי כתיב וקרי לנו והענין אחד כי כן דרך לדבר בלשון רבים פעם בל׳ כלל פעם ל׳ פרט. ויש בו דרש שבקש מהם שימחלו דם אחיהם ויתן להם ממון ולא רצו אמר דוד אבקש מכל אחד לבדו שמא הם מתביישין זה מזה לקחת ממון בדבר זה ועשה כן וכל אח׳ אמר לו אין לי כסף וזהב עם שאול ועם ביתו: (ו) ינתן לנו. כן כתיב וקרי יתן ושניהם ענין אחד אך כי הכתיב ינתן מבנין נפעל והקרי יתן מבנין הפעל ויש מעט הפרש בוניהם כי פי׳ הכתוב ינתן אע״פ שלא תתנו אותם הב״ה יפרע לנו מהם ופי׳ הקרי יתן שתתנו אותם: והוקענום. ונתלה אותם כתרגום וניצלובינון ובקשו להם זו המיתה כדי שיראו כל ישראל נקמתם וישמרו ישראל מנגוע בהם עוד: לה׳. להודיע משפטו כי הוא רוצה לנקום נקמתינו מהם: בחיר ה׳. שהאל בחרו למלך. ובדרש הם לא אמרו בחיר ה׳ אלא בת קול יצתה ואמרה בחיר ה׳ כלומר שנתכפרו לו עוונותיו: (ז) ויחמל המלך. כבר פירשנוהו: (ח) את ארמוני. ברי״ש: בני מיכל. בני מירב היו אלא שמיכל גדלה אותם ונקראו על שמה כענין שנ׳ יולד בן לנעמי וכן הוא תרגום בני מירב דרביאת מיכל וכן הוא אומר אשר ילדה לעדריאל ומירב היא שהיתה אשת עדריאל לא מיכל כמו שכתוב על מירב והיא נתנה לעדריאל המחולתי וכן כתוב אלה תולדות אהרן ומשה ולא זכר אלא בני אהרן אלא שמשה גדלם ולמדם כאלו הם תולדותיו: (ט) לפני ה׳. כי הארון היה שם ואורים ותומים כשנתקבצו דוד וישראל לשאול את ה׳ על הרעב ולא נפרדו משם עד שקראו לגבעונים וגמר המעשה: ויפלו שבעתים. ביו״ד כתיב ר״ל שתי פעמים שבעה כמו שבעתים יוקם קין ואמר שבעתים לפי שלא נשאר מהם זרע כן נדרש הכתוב ודרש אחר אומר על מפיבשת

יתן ז׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס. ז׳ מלין כתיבן נו״ן יתיר ולא קרינן וסי׳ ינתן ונהן לנו שבעה אנשים. תתן כי כה אמר ה׳ אלהים כד הקמח. ופני לב נבון יבקש דעת ופני כסילים. בן ויקח לו רחבעם אשה. מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה. מן המערה ויקם דוד אחרי כן ויצא. מן הסערה ויען ה׳ את איוב: ג׳ כתיבן תים יתרים יו״ד וסי׳ שבעתים ירד. מזבחתים. כי התעיתם בנפשתים: בתחלת ו׳ בקריאה וסי׳ והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב. ויהי בתחלת שבתם שם. בתחלת עלות הלקש. באו בית לחם בתחלת קציר שערים. בתחלת תחנוניך יצא ובמלכות אחשורוש בתחלת:

פי׳ רבי׳ ישעיה

נוב שהיו שם הגבעונים: ואשר דמה לנו. חשב עלינו מחשבה רעה כמו וכי׳ כאשר דמיתי: נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל. שגרם הנותרים מכל גבול ישראל: (ו) והוקענום לה׳. לפני השם: את שני בני רצפה. הוא שאמרנו למעלה שהיתה פלגש שאול: ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל. פי׳ מרב היתה אשת עדריאל ולא מיכל אלא בעבור שלא היה בני׳ למיכל היתה מגדלתם בתוך ביתה כאלו היו בניה וכן ת״י: (ט) ויוקיעום בהר לפני ה׳. פי׳ שעל פי גזירת המקום היתה: בימי קציר בראשונים. פירוש בימים הראשונים של קציר: (י) את השק ותטהו לה אל הצור. כמו ויט שם אהלו. פירשתו שם על הצור שהיו מוקעים שם כי בהר היו מוקעים ושמרה אותם כל הימים שלא יאכלו מן העופות ומן החיות: מתחילת קציר עד נתך מים עליהם. עד ימות הגשמים ואע״ג דכתיב לא תלין נבלתו על העץ כל מה שעשה על פי הדיבור: בן

מצודת דוד

לכם. מהו המשפט שאעשה בעבורכם ובמה אכפר לבטל מכם הכעס אם בלקיחת נקם אם בממון: וברכו. בכדי שתברכו ותתפללו על נחלת עם ה׳ אשר הארץ תתן יבולה: (ד) אין לנו כסף וגו׳. ר״ל לא נקח מי מידינו כלום לשנבקש כסף וזהב ואין לנו דבר עם ישראל להמית מהם איש: מה אתם אומרים ר״ל ומה המשפט שאתם חפצים אמרו נא ואעשנה: (ה) האיש. משפט האיש אשר כלה אותנו מהארץ ההיא וחשב להכות אותנו ועי״ז נשמדנו מלהתיצב בכל גבול ישראל כי בע״כ יצאנו ממנה לתלם את נפשותינו: (ו) יתן לנו. משפט הראוי הוא שיתן לנו שבעה אנשים מבניו נפש תחת נפש כי שבעה אנשים הרג שאול מהגבעונים כן אחז״ל: לה׳. בעבור ה׳ כי ישראל נקבשו בה׳ להחיותם ובא שאול ועבר על השבועה: בגבעת שאול. מקום עיר מלכותו למען ידעו הכל אשר בניו כמה

מצודת ציון

(ה) דמה. חשב כמו אותי דמו להרוג (שופטים כ): נשמדנו. מלשון השמדה וכליון: (ו) והוקענום. ענין תליה כמו והוקע אותם לה׳ (במדבר כה): (ז) ביניהם. כמו ביניהם: (ט) וויקיעום. והלאום: שבעתים. מלשון שבע: (י) השק. ירועה עבה: הצור. הסלע: נתך

רדק

בן יהונתן שחסר מהם והקרי הוא שבעה' ר"ל הם השבעה כמו ויצאו שלשת' הם השלשה ומה שאומר שנפלו יחד כי יחד הוקעו והנפילה היא היא המיתה : והם . כתיב וקרי והמה ושניהם א' וכבר כתבתי בזה ובדומיה' כי נסחאות נמצאו אחר הגלו' והלכו בקריאה אחר הרוב וכן כתיב תחלת קציר שעורים וקרי בתחלת כתיב תלום שם הפלשתים וקרי תלאום שמה פלשתים ושניהם ענין אחד : בראשונים . בימים הראשונים של קציר שעורים כמו שפירש בתחלת קציר שעורים : (י) ותטהו לה אל הצור . על הצור היו נתלים כמו שאמר ויוקיעום בהר והטתה השק אל הצור להתכסות תחתיו יום ולילה. ובדרש מה ותטהו לה אל הצור . שאמר הצור תמים פעלו שהצדיקה עליה את הדין : (יא) ויגד לדוד . כי דבר גדול עשתה ומפני זה נכמרו רחמיו וצוה לקברם . ובדרש ראה כי אשת חיל היתה ולקחה לאשה וכבר כתבנו מה שפירשו רבותינו ז"ל כי היו נתלים מי"ו בניסן עד י"ז במרחשון שהוא זמן הגשמים וכל כך למה כדי שיתקדש שם שמים על ידיהם ונראה כי רצון האל היה בזה שיהיו מוקעים עד זמן גשמים כדי שיודע כי בעונם היה עצירת גשמים ומה שאמר עד נתך מים עליהם ירדו גשמי' מעט להודיע שיקברו אותם ואחר שקברו אותם נעתר האלהים לארץ וירדו גשמים הרבה כמ"ש ויעתר אלהים לארץ אחרי כן : (יד) בצלע . מצרע והוא שם מקום הנזכר בספר יהושע וצלע האלף . ויעשו כל אשר צוה המלך . להביא העצמות ולקברם כמו שאמר לא הוסיף דבר אלא שכן דרך המקרא לכפול הדברים בהתחזק המעשה . ובדרש כי זה בא להוסיף שצוה המלך להספידם בכל מקום שהיו עוברים שם בערי ישראל : (טו) ויעף דוד . בפתח פ"א הפעל להקל הקריאה וכן ויעף העם. אבל ויעף אלי אחד בקמץ להבדיל ביניהם כמו שפנינס מובדל : (טז) וישבי בנוב. כך היה שמו וכתוב בוי"ו וקרי ביו"ד. ובדרש ישבי בנוב איש שבא על

תרגום

שבקת עופא דשמיא
למנח עליהון בימָמא וית
חיות ברא בליליא :
יא ואתחוא לדוד ית
דעבדית רצפה בת איה
לחינתא דשאול : יב ואזל
דוד ונסיב ית גרמי שאול
וית גרמי יהונתן בריה
מלות יתבי יבש גלעד
דגנבו יתהון משורא דבית
שן דצלבונון תמן
פלשתאי ביומא דקטלו
פלשתאי ית שאול
בגלבוע : יג ואסיק מתמן
ית גרמי שאול וית גרמי
יהונתן בריה וכנשו ית
גרמי צליביא : יד וקברו
ית גרמי שאול ויהונתן
בריה בארע שבט בנימין
בצלע בקברא דקיש
אבוהי ועבדו כל דפקיד
מלכא וקביל יי צלותא
דדיירי ארעא בתר כן :
טו והות עוד קרבא
לפלשתאי עם ישראל
ונחת דוד ועבדוהי עמיה
ואגיחו קרבא עם פלשתאי ואשתלהי דוד : טז וישבי בנוב די בבני גברא

מקרא

מן־השמים ולא־נתנה עוף השמים
לנוח עליהם יומם ואת־חית השדה
לילה : יא ויגד לדוד את אשר־עשתה
רצפה בת־איה פלגש שאול : ב' חס'
יב וילך דוד ויקח את־עצמות שאול
ואת־עצמות יהונתן בנו מאת בעלי ד
יבש גלעד אשר גנבו אתם מרחב ב' חס'
בית־־־שן אשר תלום שם ק' תלאום ק' שמה
הפלשתים ביום הכות פלשתים ק' פלשתים
את־שאול בגלבע : יג ויעל משם
את־עצמות שאול ואת־עצמות
יהונתן בנו ויאספו את־עצמות
המוקעים : יד ויקברו את־עצמות־
שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן
בצלע בקבר קיש אביו ויעשו כל ג' קמץ
אשר־צוה המלך ויעתר אלהים
לארץ אחרי־כן :
טו ותהי־עוד מלחמה לפלשתים ג'
את־ישראל וירד דוד ועבדיו עמו
וילחמו את־פלשתים ויעף דוד :
טז וישבו בנב אשר | בילידי הרפה וישבי ק'

רשי

מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברין ושבין אומרים מה טיבן של אלו אומרים להם מבני מלכים הם ומה עשו פשטו ידם בגרים גרורים אומרים אין לך אומה ראויה לידבק בה כאומה זו : (יב) ויקח את עצמות שאול . שנאמר לו עליהם אל שאול שלא נספד כהלכה : (יג) ויאספו את עצמות . שבעה המוקעין : (יד) כל אשר צוה המלך . להספיד עליהם בכל ערי ישראל

רלבג

בני מיכל ועוד שהרי אמר במה שקדם ומיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה ולזה הוא מבואר שהרצון בזה שכבר גדלה אותם : (יד) ויעתר אלהי' לארץ אחרי כן . ר"ל אחר שלקחו נקמת הגבעונים מבני שאול וקברו עצמות שאול ויהונתן ועצמות המוקעים בקבר קיש אבי שאול כמו שצוה המלך והנה זכר התחלה כי הגבעונים לא מבני ישראל המה לפי מה שבקשו מזה היה בו מן האכזריו' ומיעוט החמלה כאילו יאמר שזאת התכונה היתה לא לו כי לא מבני ישראל המה : (טו) ויעף דוד . רצה לומר שהיה יעף ויגע ולזה נתרחק קצת מעבדיו ומצאו ישבי בנוב שהיה מילדי הרפה ואמר להכותו לולי שסבב הש"י שהרגיש בזה אבישי בן צרויה והלך אל דוד להצילו :
ומשקל

פי' רבי' ישעיה

(יא) ויוגד לדוד את כל אשר עשתה רצפה . פירוש שידע שקיימים ולא נאכלו נתעסק בקבורתם : (יד) בארץ בנימן בצלע . פירוש צלע היא עיר כתוב' בערי בנימן בספר יהושע : (טו) ויעף דוד . שרשו עיף ושני שרשים הם יעף ועיף כמו כנש כשב : (טז) אשר בילידי הרפה . מלשון רפאים שהיתה ענקה וילדה בנים גדולים יותר משאר בני אדם :

ב' מלין תנינא נסיב מן קדמאה וסי' שם הפלשתים. ושורי אשכללו. וחלופיהן ג' מלין קדמאה נסיב מן תנינא וסי' נמסר לעיל סי' ה' : ויעתר ה' בקריאה וסי' ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו תנינא דפסו'. ויקברו את עצמות שאול. ויבן שם דוד מזבח לה'. ויתפלל אליו דמנשה. ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת :

תולדות אהרן : וישבי בנוב. סנהדרין לה :

מצודת ציון

נתך. נשפך כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט) : לנוח. ר"ל להתעכב : (יב) בעלי. אדוני : (יג) המוקעים. התלואים : (יד) בצלע. שם מקום : ויעתר. ענין רצוי כמו ויעתר לו ה' (בראשית כה) : (טז) וישבי בנוב. כן היה שמו : הרפה. הענקה כמו ויכו את רפאים (שם יד) :
קינו

מצודת דוד

המה : בחיר ה'. ארז"ל הם אמרו בגבעת שאול ובת קול יצאה ואמרה בחיר ה' הוא : אני אתן. לא תבחרו אתם כ"א אני והיתה כונתו לחמול על מפיבושת : (ז) בן יהונתן. ר"ל בעבור שהיה בן יהונתן ראוי לחמול עליו כי לא היה מדעת יהונתן להרוג את הגבעונים ובעבור דוד כי אוהב היה לדוד על כי היה שבועת ה' ביניהם וחוזר ומפרש בין דוד וכו' : (ח) בני מיכל. הנה מיכל לא ילדה אף לא היתה נשאת לעדריאל כ"א מירב אחותה והיא ילדתם ומיכל אחותה גדלתם ובעבור זה נקראו על שמה : (ט) בהר. אשר בגבעת שאול : לפני ה'. ברשותו כי העבירום לפני הארון וגלגלו כן ארז"ל : ויפלו. סומתו כאחד : בראשונים. בימים הראשונים מימי הקציר וחוזר ומפרש בתחלת קציר השעורים שהם נקצרים ראשון לכל קציר : (י) ותטהו לה. נטתה ופרשה לעצמה את השק לשבת תחתיו לשמור התלוים מן החיות והעופות : הצור. הוא ההר שנתלו בו : עד נתך מים. שמרה אותם מעת נתלו עד נתך המים עליהם כי אז הורידום ובהשגחת המקום ירד גשם מעט למען יורידום ולמען דעת אשר בעון אביהם היתה עצירת הגשמים בראותם אשר לאחר שנעשה משפט התחילו הגשמים לרדת : ולא נתנה. בעוד שהיו תלוים : (יב) וילך דוד. כשמוע החסד שעשתה רצפה עם המתים ואשר עדיין קיימים הם ולא נאכלו מן החיות והעופות לזה התעורר אף הוא לעשות חסד עמהם לקברם עם עצמות שאול ויהונתן : ויקח את עצמות שאול. על כי נאמר לו אל שאול שלא נספד כראוי כי נקבר בהחבא לזאת לקח עצמותיו לקברו שנית בקבר אביו ולהספידו כראוי : מרחוב. ובסוף ש"א נאמר בחומת כי החומה פנתה להרחוב : (יג) ויעל משם. דוד העלה מיבש גלעד את עצמות וגו' : המוקעים. אשר נתלו בגבעת שאול : (יד) ויקברו את עצמות שאול. עצמות המוקעים קבר עם עצמות שאול וכו' : כל אשר צוה. להספידו כראוי לפי כבודו ודוד עצמו הספידו מאז כמ"ש ויקונן דוד וכו' על שאול (לעיל א) : אחרי כן. אחר שעשה משפט הגבעונים ואחר אשר הספידו לשאול כראוי נתרצה להם המקום וירד הגשם די ספוקם : (טו) ותהי עוד וגו'. ר"ל לבד המלחמה שנזכר למעלה שנלחמו ישראל אלו באלו בדבר אבשלום היה עוד מלחמה לפלשתים עם ישראל : ויעף דוד. נתייגע ונחלש : (טז) אשר בילידי
הרפה

רשי

ישראל: (טז) ומשקל קינו. הוא כמו תיק שבראש בית יד הרומח שקורין ארישטוייל בלעז ועשוי ככובע. ויש דוגמתו בזכחים רמוני המעיל למה הם דומין כמין קולסות שבראשי התינוקות קולסות היימלי"ש בלע"ז: והוא חגור. חגורה חדשה. ושמעתי שאותו היום נתחנך ללבוש כלי מלחמה ודרך המחונכים לעשות נצחון וגבורה ביום חינוכם לקנות שם לכך ויאמר להכות את דוד: (יז) ויעזר לו. שעזרו בתפלה. כדאיתא בחלק: (יח) ותהי עוד המלחמה. כבר קדמה זו לכול' ולא מנאה כאן אלא לצרף מיתת ארבעה בני ערפה: (יט) אלחנן דוד: בן יערי אורגים. שהיו משפחתו אורגים פרוכת למקדש הקרוי יער: כמנור אורגים. כאכסן דגרדאין הקרוי אינשובלי"א בלע"ז תבא אריגה ותסמוך כנגד אריגה: (כ) איש מדון. כתרגומו גבר דמשחן שאין עיקר התיבה אלא מ"ם ודלי"ת כמו משאון (תהלים ס"ה ח') שי"ן ואלי"ף ומהמון (בראשית י"ז ד') ה"א ומ"ם (ובדברי הימים א' י"א כ"ג) כתיב איש מדה כלומר גבוה מאוד שאומדין כמה מדתו: שש ושש וגו'. פירשו רבותינו בבכורות שהוצרך לומר עשרים וארבע שלא תאמר אצבעות שתי ידיו אינן אלא

וּמִשְׁקַל קֵינוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל
נְחֹשֶׁת וְהוּא חָגוּר חֲדָשָׁה וַיֹּאמֶר
לְהַכּוֹת אֶת־דָּוִד׃ יז וַיַּעֲזָר־לוֹ אֲבִישַׁי
בֶּן־צְרוּיָה וַיַּךְ אֶת־הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִיתֵהוּ
אָז נִשְׁבְּעוּ אַנְשֵׁי־דָוִד לוֹ לֵאמֹר לֹא־
תֵצֵא עוֹד אִתָּנוּ לַמִּלְחָמָה וְלֹא תְכַבֶּה
אֶת־נֵר יִשְׂרָאֵל׃
יח וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה
בְּגֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה סִבְּכַי
הַחֻשָׁתִי אֶת־סַף אֲשֶׁר בִּילִדֵי הָרָפָה׃ (כ' חס' בליש' וגם ילדי)
יט וַתְּהִי־עוֹד הַמִּלְחָמָה
בְּגוֹב עִם־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־
יַעְרֵי אֹרְגִים בֵּית הַלַּחְמִי אֵת גָּלְיָת
הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר אֹרְגִים׃
כ וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה
בְּגַת וַיְהִי ׀ אִישׁ מָדִין וְאֶצְבְּעֹת יָדָיו (מדון ק')
וְאֶצְבְּעוֹת רַגְלָיו שֵׁשׁ וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים
וְאַרְבַּע מִסְפָּר וְגַם־הוּא יֻלַּד לְהָרָפָה׃
כא וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ יְהוֹנָתָן

וּמַתְקַל סוֹפִינֵיהּ מַתְקַל
תְּלַת מְאָה סִלְעִין דִּנְחָשָׁא
הוּא אֲסִיר אִסְפַּנְקֵי חַדְתָּא
וַאֲמַר לְמִקְטַל יָת דָּוִד׃
יז וְסַעֵיד לֵיהּ אֲבִישַׁי בַּר
צְרוּיָה וּמְחָא יָת פְּלִשְׁתָּאָה
וְקַטְלֵיהּ בְּכֵן קַיִּימוּ גֻּבְרֵי
דָוִד לֵיהּ לְמֵימַר לָא תִפּוֹק
עוֹד עִמָּנָא לִקְרָבָא וְלָא
תִּטְפֵּי יָת מַלְכוּתָא
דְּיִשְׂרָאֵל׃ יח וַהֲוָה בָּתַר
כֵּן וַהֲוַת עוֹד קְרָבָא בְּגוֹב
עִם פְּלִשְׁתָּאֵי בְּכֵן קְטַל
סִבְּכַי דְּמִן חוּשַׁת יָת סַף
דִּבְבְנֵי גִבָּרָא׃ יט וַהֲוַת
עוֹד קְרָבָא בְּגוֹב עִם
פְּלִשְׁתָּאֵי וּקְטַל דָּוִד בַּר
יִשַׁי מָחֵי פָּרוֹכֶת בֵּית
מַקְדְּשָׁא דְּמִבֵּית לֶחֶם
יָת גָּלְיַת גִּתָּאָה וְאָעָא
דְמוּרְנִיתֵיהּ כְּאַכְסַן
דְּגַרְדָּאִין׃ כ וַהֲוַת עוֹד
קְרָבָא בְּגַת וַהֲוָה גְּבַר
דְּמִשְׁחָן וְאֶצְבְּעַת יְדוֹהִי
וְאֶצְבְּעַת רִגְלוֹהִי שִׁית וְשִׁית עַשְׂרִין וְאַרְבַּע בְּמִנְיָן וְאַף הוּא אִתְיְלִיד לְגִבָּרָא׃
כא וְחַסִּיד יָת יִשְׂרָאֵל וְקַטְלֵיהּ יְהוֹנָתָן

רדק

על עסקי נוב כלומר כי בא על דבר נוב עיר הכהנים שהיה דוד סבת הריגתם קרה לו לדוד שהיה בסכנה. ודרשו ויעזר לו אבישי שעזרו בתפלה וכל זה רחוק ומהם אמרו עזרו ממש ואמר כי קפלה לפניו הארץ כי לא היה שם אבישי עם דוד כי הוא ויואב היו נלחמים בבני עמון ועברה יונה לפני אבישי מטרפה בכנפיה וידע כי דוד היה בסכנה ונגלה וקפלה לפניו הארץ והלך שם ועזר לדוד והרג את ישבי בנוב: הרפה. כמו הענק והוא אחד מן רפאים ונכתב בה"א ובאל"ף כן כתב אדוני אבי ז"ל וכת"י גברא וכבר כתבנו דעת הדרש למעלה שהוא שם האם: קינו. הוא עץ החנית וכן נקרא בערבי עץ החנית אלקנה ולא אמר המשקל על קינו אלא להבת החנית וקראו קינו בכלל הלהבת עם העץ ועל הלהבת אמר שהיה משקלו שלש מאות משקל נחשת כי על העץ לא יאמר משקל וכן אמר בגלית ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל ומשקל הברזל והנחשת אינו שוה כי לכל אחד משקל מיוחד וכן לכסף ולזהב וי"ת ומתקל סופיניה מתקל תלת מאה סילעין דנחשא: והוא חגור חדשה. חרב חדשה וכמוהו ומאכלו בריאה ר"ל שה בריאה וכן דרך המקרא בהרבה מקומות והחסרון יתבונן לפי הענין: ויאמר להכות את דוד. כשראה כי עיף דוד חשב להכותו ועזר לו אבישי: (יח) בגוב עם פלשתים. ובדברי הימים כתוב בגזר שני שמות היו לאותו המקום וכמוהו רבי' וכן כתב פה סף ושם ספי וקרובים הם: (יט) אלחנן בן יערי אורגים בית הלחמי את גלית הגתי. ובדברי הימים כתב אלחנן בן יעור אורגים את לחמי אחי גלית הגתי וקרי יעור ויעיר ויערי אחד ופירו' את גלית אשר אמר הנה את מי שהיה עם גלית והוא אחיו הרגו אלחנן בגוב וגלית הרגו דוד באפס דמים ואלחנן זה מבית לחם היה לפיכך קראו בית הלחמי וכן מ"ש בדברי הימים בית הלחמי כמו מלחמי כלומר מבני לחמי ר"ל מהגבורים המתיחסים לבית לחם וכן יאמר שם ומן הגדי נבדלו אל דוד למגד ר"ל מן המתיחסים לגד או פירוש עם בית הלחמי והוא דוד ר"ל כי דוד עזרו וי"מ שם את הלחמי עם דוד שהוא לחמי שעזרו והרגו ולדעת יונתן אלחנן זהו דוד וכן תרגם הפסוק וקטל דוד בר ישי מוחי פרוכתא דבית מקדשא דמבית לחם ית גלית קרא ישי יערי לפי שהיה אורג פרוכות הצריכות לבית המקדש ובית המקדש נקרא יער שכתוב יער הלבנון מלאכה בשדי יער אבל מה שקרא דוד אלחנן לא ידעתי לו טעם: כמנור אורגים: כאכסן דגרדאין והוא העץ שמקבל עליו האורג הבגד באריגו וגרדאין הם אורגין ותרגום ירושלמי מעשה אורג עובד דגרדאי וכן בדברי רז"ל נקרא האורג גרדי וכן מנור אורגים הוא מכלי האורג בדבריהם באמרם העושה שתי בתי נירין בנירים ובקירוס: (כ) איש מדון. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו ואחד הוא בדברי הימים איש מדה וכת"י גבר דמשחן וא"כ הנה אשר במדון הוא מקום הדגש במדה: שש ושש עשרים וארבע. אלו אמר שש

רלבג

(טז) ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת. אחשוב שקרא קינו להבת החנית וקראו קן מצד הנקבות שבו אשר בו יכנס עץ החנות כי הוא כמו קן או יהיה קנו כובע נחשת אשר על ראשו כי הוא כמו קן או יהיה קנו העץ ויהיה חס' הנושא והרצון בו להבת חניתו: (יז) ולא תכבה את נר ישראל. אמרו זה כאילו יאמרו שכל ישראל מושגחים בעבור דוד וכאלו יכבה נרם אם ימות במלחמה: (יט) ועץ חניתו כמנור אורגים. הוא העץ שמקפלים סביב את הארוג והוא גם מאד וזה ממה שיורה על גבורת הפלשתי הזה: (כ) איש מדון. ר"ל איש בעל ריב ומלחמה: (כא) והוא חרף את ישראל

ואצבעות ידיו ואצבעות. ל"ב פסוקים מסורתא מיכא ומסורתא מיכא נסבין וי"ו ומלה ביניהון וסי' במסרה רבתא בערך וי"ו: ו' מלין כתבן י' בסוף תיבותא וקרינן ה' וסי' העמני וכפר העמני. כי ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה. שמעי ויחרף את ישראל השלישי ואבישי אחי יואב וממי וקרבתי אליכם למשפט. ובתראי שמח בחור בילדותך. ואי. נביאכם אשר נבאו פלוגתא:

תולדות אהרן ויעזר לו. שם: אז נשבעו שם: ולא הלא עקידה שער עה: הרפה. סוטה מב: ותהי עוד מלחמה בכורות מה:

פי' רבי' ישעיה

ומשקל קינו. אין לו דומה ומין כלי זיין הוא: והוא חגור חדשה. מקרא קצר הוא חרב חדשה שבאותו היום נתחנך לצאת במלחמה וכדי לקנות לו שם גבורה אמר בלבו להכות את דוד ודוד היה יעף מרוב הרוגים שהרג: (יט) אלחנן בן יערי אורגים בית הלחמי את גלית הגתי. פי' יערי אורגים פיר' משפחה היו והיו נקראים כן והיו מבית לחם וגלית אחר הוא זה אבל י"ת באופן אחר:

מצודת דוד

הרפה. אשר היה מילידי הענקה: משקל נחושת. שקל שסוקלין בו נחושת: והוא חגור חדשה. בהמלחמה ההיא חגר חרב חדשה ומדרך אנשי המלחמה הגבורים להתאמץ בכל עת לעשות גבורות בעת יתגורו חרב חדשה: ויאמר. חשב בדעתו ועשה התפעלות להראות גבורה ולהכות את דוד בעבור כי ראה אותו עיף ויגע: (יז) לו. על דוד נשבעו לבלי תת אותו לצאת עוד במלחמה: את נר. כי המלך דומה הוא להנר המאיר ומשפיע לכל: (יט) ועץ חניתו. הוא בית יד של החנית: (כ) שש ושש. לכל אחת היו שש ולפלא נחשב שבכתי ידיו היו ש"ש וכן בשתי רגליו שלש לכל אחת לזה חזר ופירש עשרים וארבע מספר: (כא) ויחרף. חרף

מצודת ציון

קינו. שם כלי זיין ואין לו חבר: (יח) בגוב. הוא גזר האמור בד"ה: סף. ובד"ה נאמר ספי והוא הוא: (יט) יערי אורגים. כן שם אביו ובד"ה נאמר בן יעור והוא הוא: בית הלחמי. ר"ל הכה את בית הלחמי והוא לחמי האמור בד"ה: את גלית. עם גלית ור"ל אף שהיה מלחמה עם גלית לא יוכל לעזור לו ובד"ה נאמר שהיה אחי גלית: כמנור אורגים. ת"י כאכסן דגרדאין וכ"כ תרגם על יתד האורג (שופטים טז) והוא העץ העגול שלפני האורג יכרוך עליו חוטי השתי ובמשנה יקראו כובד (שבת קג): (כ) מדון. מל' מדה ור"ל בעל מדה גדולה וכן אנשי מדות (במדבר יג): (כא) ויחרף. ענין בזיון:

ישראל. לפי מה שאחשוב במה שאמר שלא ימנא איש בישראל שלא ינצחוהו כמו שאמר גלית אל שאול. זהו מה שיראה לנו שיאמר אל באור במה שהגבלנו באורו פה באלו הספורים: ואולם התועלות המגיעים מהם הם אלו:

הראשון הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיעשה מה שיעשהו אחר יישוב רב ועצה ראויה ולא יסמוך על עצתו הנראית לו מתחלת הענין ולזה תמצא שאעפ"י שידמה שהיה מבואר היות ראוי לדוד שישב באחת ערי יהודה אחרי מות שאול לפי שלא ברח משם דוד אלא מפני יראת שאול ועוד כי כבר משך לב עם יהודה אליו במה ששלח להם משלל אויבי ה' עם שכבר נתפרסם להם בזה טוב הצלח' דוד שנצח אויביו במתי מעט ורוע הצלחת שאול שנפל ביד אויביו עם היות כל ישראל עמו ועוד כי גם בהיות שאול מלך על ישראל אוהבים מאד את דוד בראותם הצלחתו כמו שקדם הנה עכ"ז לא רצה דוד ללכת שם אם לא בשיאל תחלה את פי ה' ולזה שאל אם יעלה באחת ערי יהודה וכאשר ענהו הש"י על ידי אורים ותומים שיעלה שם שאל עוד באיזה מהם יעלה ונאתהו התשובה שיבא לחברון ושם בא בדבר הש"ת:

השני הוא להודיע כי יש שם שאר מקומות יותר נאותים אל שיגיע להם תכלית מה מקצת מקומות אחרים ואף על פי שהש"י שליט להגיע אשר יחפוץ הנה יבקש כזה ברוב הענינים הסבות הנאותות מצד ההשגחה הכוללת כשהיה אפשר זה ולא יחדש הש"י המופתים אלא כשהביא לזה הכרח כמו שזכרנו פעמים רבות ולזה בחר השם יתברך שיבא דוד לחברון להגלות הענין אצלו שמשם תצמח לו המלוכה בקלות יותר ולזה תמצא שתכף שבא דוד שם התעוררו אנשי יהודה מעצמם למשוח דוד למלך עליהם עם שכבר היה אפשר שלב בני חברון היה יותר שלם את דוד מלב זולתם מבני יהודה ואילו שכנו שם מפני בא דוד לחברון למשוך לב יהודה למשוח דוד למלך עליהם: השלישי הוא במדות הוא להודיע שראוי לאדם לגמול טוב לאשר גמלהו טוב ולזה תמצא שהעלה דוד עמו את אנשיו אשר הלכו אתו בהיותו נרדף כדי שישמחו בהצלחתו וייטב להם בה ולזה הושיבם בערי חברון כדי שיהיו קרובים אליו עם שבזה ישלם לו ג"כ העזר הראוי: הרביעי והוא במדות הוא להודיע שראוי לאדם כשיעתק ממקום למקום שיעתיק אשתו וביתו עמו בהעתקו כי בזה תועלת לשמור עצמו מהרהור עבירה ולתת לאשתו חקה מהעונה כדי לשמור אותה מהחטא ובזה עוד תועלת להנהיג במוסר בני הבית ולא יתעלם מהם ולזה תמצא שספר שהעלה דוד עמו שתי נשיו ושכבר העלה עמו את אנשיו איש וביתו: החמישי הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי למלך שישים אלו ועם חברתו האנשים אשר יתהלכו עמו קודם היותו מלך כי מפני מה שראו מענינו נהיה ביניהם מהחברה קודם היותו מלך לא תהיה יראתו על פניהם ויהיה זה סבה להקל במלכות הלא תראה כי אעפ"י שהיה דוד לשר לאלו האנשים שהיו עמו הנה היו מקילים בו עד שכבר תמצא שאמרו לסקלו על דברת שריפת צקלג ולזאת הסבה תמצא שלא הסכים דוד להושיב את אנשיו בחברון אך הושיבם בערים הסמוכים לחברון כאמרו וישבו בערי חברון ולזאת הסבה תמצא ביואב שהיה בחברה הזאת שכבר הקל בדוד בדבר בכיו על אבשלום בנו כמו שנזכר באלו הספורים: הששי הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם כשיחשב שיהיה לו כשיכוין להגיע תכלית מה יראה לו מונע מה מהגעת התכלית ההוא שלא יקצר מהסרת המונע ההוא ולזה תמצא שכאשר נתבאר לדוד שאנשי יבש גלעד השתדלו לעשות חסד גדול עם שאול והיה זה ממה שימנעם מלהסכים שיהיה דוד מלך עליהם לחשבם כי בלבו עליהם על מה שהראו אהבה חזקה למי שהיה שונא את דוד ורודף אותו הגיד הראה להם שעל מה שעשו מהחסד את אדניהם שבחם ולזה בירך אותם וביאר להם שהוא מוכן להשיב להם גמול טוב על מה שעשו מזה כי זה ממה שיורה שהם אנשים שהם נאמנים למלכות ולזה יבטח דוד בהם שהם נאמנים לו ולזאת הסבה הודיעם שתחזקנה ידיהם ויהיו לבני חיל ולא ייראו שיקרה להם רע מזה מדוד אבל ישולם להם מצד זה גמול טוב: השביעי הוא להודיע שהמלך זוכה לבניו בממלכתו תמיד כמו שאמרה התורה למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו ולזה תמצא שהלך איש בשת אעפ"י שהיה מפורסם לכל ישראל כי השם בחר לדוד למלוך על עמו ישראל כמו שזכר זה שאול ויהונתן ואמר אותו אבנר ג"כ וזכר כל ישראל אותו כמו שנזכר זה במה שאמרו לדוד בעת שהמליכו אותו כל ישראל עליהם: השמיני הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם לדחוק את השעה ולמהר את הקץ בדברים העתידים לו אך ראוי שימתין בו אם בסבות הנאותות פן ימהר יותר מן הראוי ויסיר ממנו הטובות ההם הלא תראה כי דוד לא השתדל להלחם עם בית שאול להביאו אליו המלוכה ולזה תמצא שספר ששתי שנים מלך איש בשת על ישראל קודם שהיתה מלחמה בין אנשי איש בשת ובין אנשי דוד וגם אז לא היתה ביניהם מלחמה לולא שעורר המלחמה ההיא אבנר וגם אחרי כן לא השתדל דוד בהמתת איש בשת כדי שתגיע המלוכה אבל לקח נקמתו מההורג אותו: התשיעי הוא להודיע יושר לב דוד ושמרו הברית שכרת עמו שאול לבלתי ישמיד את שמו מתחת השמים ואף על פי שהיה שאול רודף אותו בכל עוז כמו שקדם הנה שמר דוד את הברית שהיה ביניהם ולא הכר כלל לאיש בשת להשתדל בהרמתו אבל הספיק לו מה שזכה מהמלכות: העשירי והוא במדות להודיע שאין ראוי לאדם שיקל בהריגת האנשים מעט ה' אפי' בדרך המלחמה הלא תראה כי אבנר הקל בהריגת הנערים אשר אמר שיקומו וישחקו לפני אבנר ויואב וקרה לו שנהרג מפני מה שקרה לו בזאת המלחמה מהריגת עשהאל כאילו שלם לו השם מדה כנגד מדה ואף על פי שיחשב שלא היה לו בהריגת עשהאל חטא כי הוא היה רודפו הנה עם כל זה לא נצל אבנר מן החטא במה שסבב מהריגת הנערים ההם שהיה סבה לכל זה עם שכבר היה לו חטא בזה כשלא השתדל להציל עצמו מעשהאל בזולת הריגה כי לא הותר לנרדף להרוג הרודף כשהיה יכול להציל עצמו ממנו בזולת שיהרגהו כאילו תאמר שיכהו במקום שלא ימות בו אשר ישלם לו כי ההצלה ואמנם אבנר ידמה שכיון להכותו במקום שימות בו ולזה כיון להכותו אל החומש: האחד עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי להשמר מהריב והמדון ואע"פ שהיה חלוש בתחלתו כי כל מה שימשך יתחזק הלא תראה כי אבנר לא חשב שילא דבר אחר מזה זולתי המכות שיכו האחד את האחד מהנערים ההם ונתחדשה מזה זאת המלחמה העצומה עד שלולא שתקע יואב בשופר למנוע המלחמה היתה נמשכת המלחמה עד להשחית וארכה גם כן מפני זה המלחמה ביניהם אחר זה כמו שנזכר בזה הסיפור: השנים עשר הוא במדות והוא שראוי לאדם שלא למסור עצמו לסכנות מפני קלות תנועתו הלא תראה עשהאל לקלות תנועתו לא פחד ממה שאמר אבנר להכותו אם לא ישוב מאחריו ונהרג על יד אבנר ולא הועיל לו קלות רגליו: השלשה עשר והוא במדות והוא שראוי לאדם שלא יחזיק במלחמ' עם ה' ואע"פ שיש שם סבה חזקה תביאהו על זה אבל ראוי שיניח מקום לשלום הלא תראה כי יואב אעפ"י שהשיגהו הפעלות גדול על אבנר מנוחת עשהאל הנה תכף שבקש ממנו שיאמר לעם שישובו מרדוף איש מאחרי אחיו נדרש יואב לשאלתו ולא מנעו מזה חום לבבו מדם אחיו: הארבעה עשר והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שלא יקל מלירא ממה שהוא אפשר שיגיע לו בו רע ולזה תמצא שאעפ"י שתקע יואב בשופר שישובו איש מאחרי אחיו לא סמך על זה לב אבנר ולזה ספר שהלכו הוא ואנשיו כל הלילה וכזה תמצא ג"כ ליואב שלא בטח על זה ולזה הלכו כל הלילה יואב ואנשיו עד שובם לחברון כי אם יתעכב בדרך היה אפשר שיתקבצו משכנגדי' חיל עליהם ויהרגום: החמשה עשר הוא להודיע כי אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ולזה תמצא שספר מהצלחת דוד ורוע הצלחת איש בשת ע"ה שכבר נפקדו מעבדי איש בשת שלש מאות וששים איש ומאנשי דוד לא מתו כי אם עשרים ו[illegible]אשר נגרע מזה שנים עשר איש מהמשחקים שנהו מכל אחד מהחלקי' תמצא שכבר הרגו מאנש' איש בשת שלש מאות וארבעים ושמנה ולא מתו מעבדי דוד כי אם שמנה וספר ג"כ לזה ה[illegible] הסבה שבית דוד היה הולך וחזק ובית שאול הולכים ודלים ולזאת הסבה ג"כ תמצא ש[illegible]סבב הש"י שנתחדש ריב בין איש בשת ובין אבנר למען הסב ר הממלכה מעל איש בשת ונ[illegible]יאה אל דוד כי זה היה סבה אל שמשך אבנר כל ישראל אל דוד עד שלא השתדלו א[illegible]רי מות איש בשת להמליך איש על ישראל מבית שאול אך באו תכף אל דוד להמליכו: הש[illegible]ה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם כשיראה שיגיע לו טוב מה שיקצר מפני זה בבקש' טוב אחר עמו אשר יתכן לו להשיגו אבל ראוי שישתדל להגיע לו כל הטובות אשר יראה שהוא נכון להגיע אליו ולזה תמצא שאע"פ ששלח אבנר לדוד שאם יכרות ברית עמו יסב אליו את כל ישראל הנה לא קצר מפני זה מלשאול שיביא לו את מיכל אשתו והנה לא רצה דוד להמתין ביאת מיכל אחרי בא אבנר אליו לפי שאם היה הענין כן מאבנר על דרך התחבולה יתכן שתהיה מיכל יודעת זה ותגלה הסוד אל דוד כמו שגלתה לו הסוד במה שדמה שאול להרוג את דוד ואמרה לו אם אינך ממלט את נפשך מחר אתה מומת והסבה השנית הוא כי בזה מהכבוד לדוד ר"ל אם תובל לו מיכל אשתו בעוד בית שאול מחזיקים במלוכה אמנם אם לא ימשול בהבאתה אצלו כי אם אחר סור הממשלה מבית שאול הנה לא יהיה זה לדוד לכבוד וזה מבואר מאד: השבעה עשר הוא להודיע כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ולזה תמצא שספר שכבר התעורר אבנר לבקש שלום דוד והשתדל להסיב לו המלוכה באופן שמי שהיה מונע הממלכה מדוד הוא בעצמו שם הש"י כלי להסב הממלכ' אליו ולהסירה ממשפחתו: השמנה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיפחד תמיד על מה שראוי הלא תראה כי מפני שאבנר לא פחד מיואב על הרגו עשהאל אחיו ולא יירא מלבוא אל חברון גם לא שאל מהמלך דוד שישלים ביניהם קרה לו שמת בידו ולזאת הסבה ג"כ למדנו שאין ראוי לאדם שיבא במקום שונאיו אע"פ שיביאוהו שלוחים או מכתב שאחד מהאנשים אשר הוא בוטח בו שולח לקרא לו כי יש לו לירא שתהיה זאת התחבולה מאויביו הלא תראה כי יואב שלח לאבנר מלאכים בשם דוד להשיבו לחברון ודוד לא ידע אך סבב זה יואב להמית את אבנר שם: התשעה עשר הוא במדות והוא שראוי לאדם כשהוא נקי מפעל מה מגונה אשר יתכן שיחשב שמאתו נהיה שיפליג להראות שהוא נקי ממנו באופן יתבאר לכל שהוא לא סבב זה הפעל המגונה כ"ש כשיהיה בו מה שירחיק ממנו התכלית שהוא פונה אליו אם לא יתבאר שהוא נקי ממנו ולזה תמצא שהפליג דוד להראות איך היה קשה בעיניו דבר הריגת אבנר ולזה קלל בני צרויה שהיו עבדיו וקלל את יואב בזאת הקללה הנפלאה ר"ל שלא יכרית מביתו זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם ולזה הלך המלך דוד אחרי מטתו ועם לא היה זה מחק המלך ונשא את קולו ובכה אל קבר אבנר וקונן עליו את הקינה הזאת אשר הראה בה לגנות הורגיו ולזה נשבע ג"כ שלא יטעם לחם או כל מאומה לפני בא השמש כי זה כלו ממה שהביא כל העם וכל ישראל להאמין כי לא היה מהמלך להמית את אבנר עם שזה האמין ישראל כי באמת מאת המלך נהיה רושם גדול למנוע ממנו המלוכה כי לא יתרצו האנשים להמליך עליהם מי שלא יקפיד להריגת השרי' והגדולים בתחבולה ובמרמה ולזאת הסבה בעינם נוה להרוג הורגי איש בשת בן שאול כדי שלא יחשבו כי מאתו נהיה להמיתו בזאת התחבולה פל מהכבו: העשרים הוא שכבר למדנו מזה המקום על דרך הרמז כי ירושלים לא נתחלק לשבטים ולזה תמצא שכאשר היה דוד מלך על יהודה לבד היה יושב בחברון שהיה

שהיא משבט יהודה אמנם אחר שהומלך על ישראל נעתק לירושלים וזה ממה שיורה שירושלים היתה לכלל ישראל וכבר התירו רבותי' הספק ממה שנראה מספר יהושע שכבר באה לגורל יהודה ולגורל בנימין: העשרים ואחד הוא להודיע שראוי למי שירגיש שנתחדשה לו הצלחה שישתמש בשיגיע לו ממנה מה שאפשר מהטוב ולזה ספר כי מפני שראה דוד כי נשא השי"ת ממלכתו בעבור עמו ישראל והוא עתה באופן מההשגחה האלהית נוסף על מה שהיה מקודם זה השתדל לקחת נשים ופלגשים לחשבו שהבנים שיולידו עתה יהיו יותר ראוים למלוכה מהראשונים וכן היה כי מהראשונים לא מלך אחד כי אשר היו חושבים מהם למלוך נהרגו ומאלו הבנים שהוליד עתה מלך שלמה כמו שנזכר אחר זה בספר מלכים: העשרים ושנים הוא להודיע ולפרסם הצלחת דוד בכל מלחמותיו להיות השי"ת עמו מפני עשותו הישר בעיני ה' כמו שנתפרסם בכל אלו הספורים רק בדבר אוריה החתי ולזה ג"כ אמר וילך דוד הולך וגדל וה' צבאו' עמו ולזה תמצא שספר כי דוד ואנשיו שרפו את עצבי הגוים אשר הניחו לידם להעיר כי דוד היה מיישיר אנשיו בכל עוז להתנהג בדרכי התורה: העשרים ושלשה הוא להודיע שאף על פי שהשי"ת שליט בכל אשר יחפוץ הנה יבקש במה שיעשהו הסבות הנאותות כשאפשר לו זה ולא יחדש המופתים אם לא כשיצט' לזה הכרח ולזה תמצא שכאשר שאל דוד בה' היעלה אל פלשתים בהנטשם בעמק רפאים באהו דבר השי"ת שלא יעלה אליהם אך יסב אחריהם ממול בכאים בדרך שלא יראו אותו פלשתים וכשמעו קול הצעדה בראשי הבכאים אז יחרץ לעלות אליהם כי אז לא ירגישו בקול צעדי חיל דוד לחשבם שהוא קול הצעדה אשר בראשי הבכאים וזה ממה שיעזור מאד לדוד לנצח את פלשתים ואפשר גם כן שתחובר בזה הענין סבה אחרת והיא כי אולי אז יגיע עת תמוט בו רגלם כי השי"ת נמצאהו ג"כ שימתין לפעמים כאמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם ואמר וגם רשע ליום רעה:

העשרים וארבעה והוא במצות הוא מה שלמדנו מזה הספור כי מה שאמרה תורה בענין ארון ה' בכתף ישאו הוא הרחקה שלא ישאוהו בזולת זה האופן ולזה תמצא שפרץ ה' פרץ בעזא על אשר לא נשאו הארון באופן הכתוב בתורה כמו שנזכר בספר דברי הימים על דבר זה הספור ולזה השתדל דוד אחר זה שישאו הלויים ארון ה' באופן הנזכר בתורה: העשרים וחמשה הוא לפרסם ענין קדושת ארון ה' הנפלאה עד שתכף שיפילו דבר מקדושתו יגיע השי"ת על דרך מופת אלו העונשים הנפלאים כמו שמצאנו באנשי בית שמש שהיתה בהם מגפה גדולה כי ראו ארון ה' ובזה המקום בענין פרץ עזה כי זה כלו ממה שיוסיף האמנה בענין קדושת התורה ושהיא נאצלת מן השי"ת: העשרים וששה הוא להודיע שמה שהוא לעבודת השי"ת ולכבודו ראוי שיעשה בשמחה ובטוב לבב ולזה ספר מה שעשה דוד להפלגת השמחה בזה הענין כשהביאו הארון למקומו אשר נטה לו דוד והיה זה כן לפי שעבודתו יתברך אינה דבר יכבד על האדם אבל היא בעצמותה מושכת האנשים אליה בהפך הענין בנימוסי מולך כי הם לא יקובלו כי אם על צד ההכר' והאונס כי את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם: העשרים ושבעה הוא להודיע שראוי לכל אדם שיחשד עצמו במנהגי הקדושה ויחשב כי אולי אין מנהגו ומחשבותיו באופן מהשלמות אשר יצטרך שיהיו למי שהוא במקום קדוש כי זה ממה שיישירהו לדקדק בפעולותיו ומחשבותיו שיהיו לפי הראוי לפי מה שאפשר ולזה ספר שירא דוד את ארון ה' להביאו אליו לחשדו עצמו שלא יוכל לנהוג בו בקדושה הראויה ויקרה לו מזה עונש נפלא עד שנתבארו לו שברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון ה' ולשערו שאין פעלות עובד אדום יותר שלמות ויותר נקיות מפעולותיו הסכים להביאו אליו ולזאת הסבה בעינה מצאנו ביעקב שאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים להורות על שבמקומות הקדושים ראוי שיתנהג האדם בקדושה יתירה: העשרים ושמנה הוא להודיע שמי שיכבד התורה באופן הראוי וינהג בה בקדושה תבואהו ברכת השם יתברך בכל אשר לו כי זה ממה שיישיר לעמוד על דברים הקדושים ולהתנהג בהם אשר ימשך מזה דבקו' ההשגחה האלהית לאדם כמו שנתבאר בדברי התורה ולזה זכר שכבר ברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו כי בודאי הוא הקפיד לנהוג בו מנהג קדושה יתרה ליראתו מפרץ עזא ובראותו כי גם דוד ירא מהביאו אליו: העשרים ותשעה הוא במצות והוא להודיע שבשעת התר הבמות הותרה העבודה בזר ולזה ספר בזה המקום על דבר העלאת ארון ה' מבית עובד אדום כי דוד העלה עולות לפני ה' וזבח שלמים ואחר כך ברך העם בשם ה' צבאות וזהו מה שאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה כמו שבארנו בביאורנו לדברי התורה: השלשים הוא להודיע שאין השמחה הראויה בעבודת השם יתברך שיזבח האדם שלמים למלא בטנו אבל ראוי לשמח בו כל הצריכים ולזה תמצא שדקדקה התורה במה שצותנו לשמח בחגנו שנשמח בזה העניים ושם הלוי והגר והיתום והאלמנה כמו שבארנו שם ולזאת הסבה תמצא בזה המקום ששמח דוד מהשלמים שזבח לפני ה' כל ישראל ונתן לכל אחד מהם אשפר אחד והיא חתיכה גדולה מבשר השלמים והשלים להם המצטרך לשמחה מלחם ויין כדי שתכלל זאת השמחה כל ישראל ויהיה עניינם מסודר לעבודת השם יתברך לא לבקשת התענוג הגופיי:

השלשים ואחד הוא להודיע שהיותר גדול שבאנשים ראוי שיהיה שפל בעיניו מאד לפני מעלת השי"ת ר"ל במה שהיה מפזז ומכרכר להראות עוצם שמחתו לעבודת השי"ת ולא הראה לו בזה הענין גדול על שאר האנשים אבל השפיל עצמו כהם או יתר כי כן ראוי ולפי שגנתה מיכל זה המנהג הטוב שנהג דוד בזה וחשבה שלא יהיה ראוי למלך להשפיל עצמו כל כך לפני השי"ת מנע השי"ת ממנה

זרע

פרי הבטן: השלשים ושנים הוא להודיע שאין ראוי במה שאפשר שתגיע לאדם ידיעה שלימה שיסתפק האדם בידיעה חסרה והמשל שאין ראוי לנביא שישפט בדברים על צד האומד והמחשבה אבל ראוי שימתין שיבאהו דבר ה' על הדבר שנשאל ממנו כמו שמצאנו במשה שאמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם ולזה תמצא בזה המקום כי נתן הנביא מפני שאמר לדוד מה שאמר על צד האומד כששאל ממנו דוד אם יבנה בית ה' ישים בו ארון ה' והוא אמרו כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך הנה השיגהו בזה ההרחקה והוא שכבר אמר לו השי"ת בנבואה בלילה ההוא בהפך מה שאמר נתן מעצמו לדוד על צד האומד: השלשים ושלשה הוא להודיע כי במשכן שילה לא נבנה בית לארון ה' ואע"פ שהיה שם בנין כתלים הנה לא היה מקורה מלמעלה אבל היה עליו אהל ולזאת הסבה אמר כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באהל ובמשכן: השלשים והארבעה הוא להודיע שהדברים הנעשים לפרסם גדולת השם יתעלה ראוי שיעשו על יד מי שהוא גדול יותר בעיני האנשים כי בזה תתיישר יותר ההגדלה וההאדרה לשי"ת והיה הענין כן והוא מבואר בדוד כי לקחו מאחרי הצאן למלוך על ישראל לא הסכים השם יתעלה שיהיה נבנה בית המקדש על ידו כי הוא בא להעיד על גדולת השי"ת אשר אינ' דבר נתחדש בו אחר שלא היה ולזה בחר שיבנהו שלמה שהיה בן מלך נולד ומכון ומהריון ולזאת הסבה ג"כ נוכל לומר שהיה אחר שרצון השי"ת באיש נבחר שיהיה בן מלך מהריון לזה לא צוה השי"ת לאחד מן השופטים והמלכים אשר היו לפני דוד לבנות לו בית והנה איש בשת אע"פ שהיה בן מלך לא היה בן מלך מהריון כמו שיתבאר במה שנזכר ממספר השנים שהיו בין יציאת מצרים ובנין בית המקדש וכבר הארכנו בזה בספר שופטים ועוד כי לא רצה השי"ת שתשאר לו המלוכה ולזה גם כן בחר השי"ת שיהיה זה הבנין נעשה על יד שלמה כי לו ולזרעו נתנה הממלכה מי שהתמיד העולם להיות נמצא ר"ל כי כשתהיה מלוכה בישראל תהי' לו וראוי שיהי' זה נעשה על ידו להעיד כי גדולת השי"ת אין לה קץ וסוף ועוד נכללה בזה סבה אחרת והוא מפני כי אין מדרך השי"ת לעשות כי אם הטובות כי הרעות כשיעשה אותם יעשה מצד מה שהם טובות והיה ראוי שלא יהיה זה הבנין נעשה על יד דוד כי דמים רבים שפך כמו שנתבארה הסבה בזה הספור בספר דברי הימים ואולם שלמה היה ראוי לזה מפני שכל ימיו היה לו שלום ולא נלחם מלחמות עם שכבר נתקבץ בזה תועלת אחר והוא כי כשגרם החטא חורבן בית המקדש אולי אם היה נבנה על יד דוד היו מתיחסים חורבן הבית לדוד מצד רוב הדמים אשר שפך ורוב הרעות שקרו לו בימיו ורוב הרדיפות שנרדף ויאמרו כי פעולותיו גם כן הם כך ר"ל שראוי שיקרום מקרים לקושי ויהיה זה סבה אל שלא יסורו מחטאיהם בסבת העונש שיביא השי"ת עליהם ואולם כשהיה הבנותו על יד שלמה סרה זאת הטענה כי היה איש מנוחה מאד וכל ימיו היה לו שלום מסביב: השלשים וחמשה הוא להודיע שמלכות בית דוד לא תכלה ותפסק הפסק עולמי אבל תשאר נצחית ואע"פ שתפסק זמן מה ולזה אמר וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול ר"ל שלא תסתלק ממנו הממלכה לגמרי להנתן לאחר כמו שהיה הענין בשאול ולזה גם כן אמר וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם ר"ל כל הימים שהעולם נמצא ואם תספק עלינו ממה שאמרה חנה וישב שם עד עולם שלא היה זמנו כי אם ימי חיי שמואל אמרנו לך כי הענין שם יחייב שיהיה שוב העולם לזמן שמואל כי לא יתכן שישב שם אחר מותו ואולם בזה המקום שב בהכרח אל העולם לא אל חיי שלמה ולזה אמר דוד לאמר ה' צבאות אלהים על ישראל ובית עבדך דוד יהיה נכון לפניך להורות כי תמידות זה כתמידות זה ואולם תמידות ישראל התבאר בתורה בדבר הקללות כמו שבארנו שם וזה מורה על נצחיות מלכות בית דוד: השלשים וששה הוא בדעות והוא לבאר שהיעודים אשר לא יקחו זמן מה אבל יקחו כל הזמן יש בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא כי כששמע דוד זה היעוד הנפלא שיעד אותו השי"ת על יד נביאו התעורר להתפלל אל השם יתעלה שיתקיים לו היעוד ההוא כי תפלת דוד אפשר שתעזור בזה לפי שכבר היתה רוח הקדש שורה עליו כאמרו רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני וכבר התפרסם זה מספר תהלים אשר זכרו דוד ברוח הקדש ולזאת הסבה תמצא בזה המקום ולא יוסיפו בני עולה לענותו כי זה מחוייב מצד ברית השי"ת עם האבות כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה ואפשר עוד שמה שאמר בכאן ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה הוא רמז למלכות משיח בן דוד כי אז יתאמת זה לפי מה שנתבאר מספר דניאל וממקומות רבים מדברי הימים והנה הודיע לו השי"ת בזה המאמר תכלית והצלחה שתהיה למה שיצמח מדוד ואחר זה באר מה שיהיה אחרי דוד ואמר והגיד לך ה' כי בית יעשה לך ה': השלשים ושבעה טוב תכונת דוד שלא נלחם עם הגוים ההם לכספו על הממון אבל לעלות התורה האמיתית ולהכניע החולקים עליה ולזה תמצא כי כשנלחם דוד על אותם המלכים והכניע אותם לא נשא לקחת השלל לעצמו אבל לקח אותו לה' לבאר שלא מפני תשוקתו אל השלל היה נלחם עמהם אבל מפני הפסד דעותיהם ואמונותיהם ובזה היה עוד תועלת לבאר כי ה' נלחם בישראל ולזה היה מקדיש דוד לה' הכסף והזהב והנחשת אשר בא אליו כי הוא הסבה בכל זה: השלשים ושמנה לפרסם שכבר נתקיים היעוד שנזכר בתורה כאמרו דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב כי זה נתאמת על יד דוד שהשכיב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וחבל אחד להחיות: השלשים ותשעה הוא להודיע יושר דוד שכבר היה עושה משפט וצדקה לכל עמו לא היה מעלים עינו מאחד מהם כי זאת התכונה ראוי שתהיה למלך הגון

וראוי

וראוי לזאת הסבה זכר גם כן שכבר חרד דוד אם נותר איש לבית שאול ויעשה לו
חסד ה' בעבור יהונתן ולזה גם כן ספר שגם לחנון בן נחש השתדל דוד לעשות חסד
להשיב לו גמול תחת החסד שגמל לו אביו: המ' הוא להודיע שאין ראוי לאדם
שיתן ממשלה לבניו בחייו הלא תראה מה שקרה לדוד מהרע מפני מה שעשה בניו
שרים כי לולי זה לא היה חוטא אמנון עם אחותו ולא מרד אבשלום בו ולא קרה
לאדניהו מה שקרה וזה מבואר מאד: המ"א הוא להודיע איך עמקו מחשבות הש"י
שהם עשות דוד חסד לחנון בן נחש כלי להשחי' בני עמון ועוזריהם כי זה היה סבה
אל שילקה חנון עבדי דוד וביישם וזה בתכלית מה שאפשר והם בעצמם היו סבה
להדיח על עצמם הרעה לחשבם כי נבאשו בדוד: המ"ב הוא להודיע שאין ראוי לאדם
שיפנה אל התענוגים בעת היות חברו בצער הלא תראה כי אוריה החתי לא הסכים
בעצמו ללכת לביתו לשכב עם אשתו מפני היות יואב וכל ישראל בצער ר"ל שהיו חונים
על פני השדה לצור על רבה וראה מה קרה לדוד מהרע בתתו אז לעצמו התענוגים
עד שחשק בבת שבע עם ידיעתו שהיא אשת איש ובא אליה ותהר לו כי זה היה
סבה אל שהוסיף פשע על חטאתו והשתדל שימות אוריה בחרב בני עמון כשראה
שלא נשלם לו מה שחשב שיבא שישכב עם אשתו בדרך שיתכסה קלון דוד:
המ"ג הוא להודיע קיום יעודי הש"י אשר יעד לדוד על חטא אשת אורי' החתי ואיך
עמקו מחשבותיו לסבב שתצמח מביתו הרעה ויצא מהם מי שימרוד בו וישכב עם
נשיו לעיני השמש ונגד כל ישראל והוא היה אבשלום והנה שלם תחת כבשה ארבעתים
בשני הפנים וזה כי הוא לקח אשה אחת ואבשלום לקח ממנו עשר פלגשים והוא המית
אוריה ומתו מבניו ארבעה והם אמנון ואבשלום ואדני' והבן הנולד אז לבת שבע
והנה ידוע כי הבן הנולד לבת שבע מת בעבור זה החטא כמו שנזכר בזה המקום
ולפי שענין מרד אבשלום צמח מענין ענות אמנון את תמר אחותו וענין החזקת אדניה
במלוכה היה סבה לו דבר אבשלום כי חשב היותו מלך בעבור שנולד אחרי אבשלום
הנה יתאמת שמיתת אלו השלשה היתה על דבר זה החטא לפי שהוא גם כן שפט
כי בן מות האיש הזה אך הבטיחו נתן הנביא כי הש"י העביר חטאתו בזה העונש
האחר שזכר ולזה לא ימות והנה הוא שכבר נמחה כל הרעה הזאת מביתו לפי שיונדב
בנתן העצה לאמנון היה בן אחיו ואמנון היה בנו ותמר בתו ואבשלום היה בנו וכן
היתה מיתת אדניה על יד שלמה שהיה מביתו: המ"ד הוא להודיע שאע"פ שנגזר
הש"י להביא רע מה שאין ראוי לאדם מלהמנע להתפלל לו להעביר הרעה היא כי
חנון ה' ונחם על הרעה ולזה תמצא שאע"פ שייעד הש"י לדוד על יד נביאו כי מות
ימות הילד ההוא הנה לא נמנע דוד מלהתפלל עליו ומלצום צום והיה שוכב ארצה לרוב
ההכנע לפני השם ית' אולי יחננו ה' ויחי הילד ומזה המקום למדנו שמה שאמרה
התורה וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם
וגו' הנה הרצון בו עם התפלה והתענית כמו שבארנו בביאורנו לדברי התור': המ"ה הוא
במדות והוא להודיע שאין ראוי לצום ולהתפלל על הצרה אחר שכבר הגיעה כי אין
ראוי להתפלל על הדבר הנמנע לאלהים אם לא היה המתפלל נביא והיה שואל זה על
דרך המופת ולזה אמר דוד למה זה אני צם האוכל להשיבו וגו' וכבר בארנו זה בביאור
התורה ממה שאמר על הצר הצורר ולא שכבר צרר: המ"ו הוא להודיע שכבר נבחר
שלמה מלידה ומבטן ומהריון לזה נקרא שמו מאת ה' ידידיה להורות על שהש"י אהבו:
המ"ז הוא להודיע שמה שיכבשו יחידים מישראל לא תנהג בו קדושת ארץ ישראל
ולזה דקדק יואב בעת שלכד את עיר רבה ונקרא שמו עליה ולזה שלח אל דוד שיבא
שם עם יתר ישראל כדי שיהיה שם המלך וכל ישראל ויהיה זה הכבוד מיוחס לכלם:
המ"ח הוא להודיע לכל אדם שראוי שישמע מעצת היועצים הרעים ומהפעולות המגונות
הלא תראה מה שקרה לאמנון מפני שמעו לעצת יונדב עם מה שהיה בדבריו
מהפיוס לו: המ"ט הוא להודיע שזרע יפת תאר אשר יהיה מהביאה הראשונה
שנבעלה בגיותה אינו מיוחס לאב כלל ולזה הגיד כי תמר לא היתה אסורה לאמנון
כאמרה ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך: הנ' והוא במדות והוא מה
שלמדנו שענין השנאה יוכר לנו כשלא ידבר עם שונאו למרע ועד טוב כאמרו ולא
דבר אבשלום לאמנון למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון ומזה המקום למדנו
כי מה שאמרה התורה בהורג נפש בשגגה והוא לא שונא לו מתמול שלשום יוכר בזה
האופן כי אנחנו לא נדע מה שיש בלבו אך אם ראינוהו שלא דבר עמו שלשה ימים
ידענו כי הוא שונא לו ולא יהיה גולה על הרציחה ההיא כי גדול עונו מהיכופר ע"י
גלות: הנ"א הוא להודיע שראוי לאדם שיתיישב במה שנשאל ממנו אם אפשר שיקרה
ממנו נזק קודם הסכימו לדבר השאלה ההיא הלא תראה כי דוד בעבור שלא התישב
על מה ששאל ממנו שילך אתו אמנון נתן לו את שאלתו והיה זה סבה להמתת אמנון
כי כבר היה אל דוד לתת אל לבו דבר השנאה אשר שנא אבשלום את אמנון על דבר
תמר אחותו עם שזה היה מסובב מהשם ית' להקים על דוד את הרעה מביתו כי הריגת
אמנון היה מסלול ודרך אל התכלית ההוא כמו שנראה מדברי זה הספור: הנ"ב הוא
להודיע שאין ראוי לבקש דבר מאיש מה אם היה מבואר שלא יתן בקשתו ולזה ספר שלא
התעורר יואב להשתדל עם המלך דוד להשיב את אבשלום עד אשר ידע כי לב דוד על
אבשלום כי נחם על אמנון כי מת: הנ"ג הוא להודיע שמי שיירא אם יבקשו ממנו דבר
מה אם למשפט אם לחסד שימנעהו הנה ראוי שיבאו אליו בענינים דומים לדבר ההוא
אשר ישוער שהוא ישפוט בהם לפי הדרוש ואחר זה כשיעתיקהו אל המובא שתהיה
בו השאלה לא יתכן לו למנוע מה שכבר שפט שהוא ראוי ולזאת הסבה תמצא
כי מפני שהיה ירא יואב מלבקש מהמלך דוד להשיב את נדחו פן ימנע ממנו
בקשתו כי יחס לבבו על דם אמנון סבב להעתיקו אל מה שדומה לזה ממה

שספרי' לו האשה התקועית וכאשר נתבאר מדבריו שהוא חמל על ההורג ונשבע שלא
יפול משערת ראשו ארצה אז היה קל להפך השאלה אל שישיב המלך את נדחו
ובזה נתן לה המלך לעשות בקשת יואב: הנ"ד הוא להודיע כי יש מין מן
הנזירות יהיה בו אדם נזיר עולם ויגלח משנה לשנה כמו שנראה מענין אבשלום במה
שהיה מגלח ראשו משנה לשנה כי כבד עליו לפי מה שזכרנו בביאורנו לזה הספור:
הנ"ה הוא להודיע שהזרע שיצא מיפת תאר הוא בלתי ראוי כמו שהעידה עליו
התורה בפרשה כי תצא למלחמה כמו שבארנו שם הלא תראה איך היה ענין אבשלום
בתכלית הרוע והוא היה בן יפת תאר לפי מה שיתבאר מענין תמר: הנ"ו הוא
להודיע איך ענש השם אבשלום שכבר היו לו שלשה בנים וכלם מתו קודם מותו על
שהוצרך לבנות מצבה וקרא שמו עליה כי אמר אין לו בן שיקרא שמו עליו:
הנ"ז הוא להודיע כי אין היופי עדו' על יושר הלב ולא יושר הדברים כי לפעמים
יעשה אדם זה על דרך תחבולה כמו שמצאנו באבשלום שמדבריו לישראל היה נראה
שהוא איש חסיד ורודף הצדק והיושר' והיה זה כלו על צד התחבולה למשוך לב ישראל
אליו והנה אעפ"י שהיה היפה שבישראל לא היה טוב אך היה בתכלית הרוע והנה
גנב אבשלום בזאת התחבולה לב ישראל ועמם זקני ישראל כי כלם היו נסכמים
בהריגת דוד כמו שנתבאר מעצת אחיתופל: הנ"ח הוא במדות והוא להודיע שאין
ראוי שיתרשל אדם מלקיחת עצה מפני הפלגת רוע המקרים אשר יקרו לו ולזה
תמצא שהתנהג דוד בחכמה נפלאה בכל זה הענין בברחו מפני אבשלום בנו וזה שהוא
ירא אם ישאר שם שינצחהו אבשלום בנו כי כבר ייעדו הנביא שיקים השם רעה מביתו
ויתנו נשיו לרעו וישכב עמהם לעיני השמש ולעיני כל ישראל וזה לא היה אפשר
שיתקיים אם ישאר שם דוד אם לא בשיפול דוד בידי אבשלום ולא רצה דוד לקחת כל
נשיו אתו בברחו כי כבר ימשך מזה גם כן אם יתקיים ייעוד הש"י שינצחהו אבשלום
במקום אשר ברח שם ולזה הניח דוד שם הפלגשים נגד כי יותר מעט בזה היה לו מן
הגנות והצער אם ישכב אבשלום עמהם ממה שיקרא לו מזה אם ישכב עם נשיו והנה
ברח המלך ברגליו כדי שלא יכירו כל רואיו כי הוא המלך כי בזה יתכן לו שימלט
ההמלט' מן אבשלום ולזאת הסבה גם כן לא רצה שיבאו לו ארון ה' והניח שם אנשים
טובים יוכל לבטוח בהם שיגידו לו האמת להודיע לו מה שיסכים אבשלום לעשות
כנגדו והשתדל לשלוח שם איש חכם למען יפר את עצת אחיתופל הטובה ועם הכינו
עצמו לטוב' העצ' הכין עצמו לתפלה ולזה התפלל לש"י שיסכל עצת אחיתופל ועם זה
היה לב דוד נשבר ונדכ' והיה הולך ובוכה וראש לו חפוי וסבל הקללות הנמרצות
שקללו שמעי בן גרא להכנע בתכלית מה שאפשר אל הש"י אולי יחננו יוצרו ונחם על
הרעה והכין עצמו עם זה למלחמה לפי הסדור הראוי ולזה שם עם מחנהו שרי אלפים
ושרי מאות: הנ"ט הוא להודיע כי גם בעת הרעה על הצדיק לא יעזבנו הש"י ביד
הרשע ולא יסיר השגחתו ממנו לגמרי הלא תראה כי עם היות דוד נרדף הוכינו
ענינים רבים לו להצלתו עד שבבחורים שהיו שם בני ימיני שהיה ראוי שישנאו דוד
הוכנה שם אשה החביאה אחימעץ ויהונתן באופן שהשלימו המבוקש' מדוד לרעה מה
שיסכימו לעשות אבשלום וישראל כדי שיוכל לקחת עצה להמלט ממה שחשבו לעשות
כנגדו ומצ' גם כן בדרכו רבים נשאו לו מנחה ולעם אשר ברגליו כי לא יגרע הש"י
מצדיק עיניו ובעת המלחמה ג"כ נפלו עם אבשלום ואבשלום ביד אנשי דוד כי כבר
סבב הש"י שנפלו ישראל הנה והנה לברוח והיה זה סבה אל שנפל אבשלום ביד
עבדי דוד ולא יכול לברוח כי כבר סבב הש"י והיה תלוי בלב האלה: הס' הוא
להראות עוצם בטחון דוד בשם ית' עד שלוה יואב ואבישי ואתי שיחמלו על הנער
אבשלום ולא ימיתוהו להשענו שכבר ינוצח אבשלום ונגף ישראל אשר עמו מפני
רדפם אותו על לא חמס בכפיו וזה גם כן הורה על טוב תכונ' דוד שלא היה רוצה
לשלם לו מדה כנגד מדה אך לא יכול דוד למנוע זה כי מן השמים נלחמו עם אבשלום
שיפול ביד פשעיו עם שבזה נתישר הדבר שתהיה המלוכה לשלמה כאשר גזר הש"י
והנה היתה תכונת דוד חזקה בזה הענין עד שכבר נתאבל על אבשלום זה האבל
הנפלא הנזכר בזה הספור: הס"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם טוב לבשר בשורה
לגדול לא ישמח בה ולזה הרחיק יואב את אחימעץ מלבשר אל המלך דוד דבר
הריגת אבשלום ולזה אמר לו לא איש בשורה אתה היום הזה על זה הענין ובשרת
ביום אחר כאשר יקרה דבר טוב ישמח בו דוד אז אשלח הבשורה בפיך ולפי שחשב
אחימעץ שישמח בה דוד בקש שירוץ הוא לבשר אל המלך זאת הבשורה וכאשר הכושי'
שידאג המלך בזה לא רצה לבשר זאת הבשורה וכזה תמצא שאמר המלך דוד איש
טוב הוא ואל בשורה טובה יבא למדנו מזה שאין מדרך האיש הטוב לבשר הבשורה
הרעה: הס"ב הוא להודיע שראוי שיתנהג האדם בחכמה גם בעת האבל והצער ולא
יסור ממנו הצער טוב העצה הלא תראה כי תכף שהרגיש דוד מה שיקרה לו מן הנזק
אם יראה לעבדיו שהוא דואג ומיצר על מיתת אבשלום ולזאת הסבה קם וישב בשער
להראות שאינו מיצר על מיתתו ולזה תמצא שהתנהג דוד בחכמה נפלאה בענין השבתו
למלכותו ולזאת הסבה בעינה שלח לבקש בדברי שלום ואהבה ואחוה מהיותר
קרובים אליו שישתדלו בהשבתו כדי שלא יראו שיהיה בלבו עליהם על אשר
מרדו בו ומשחו אבשלום עליהם למלך ושלח להם כי דבר כל ישראל בא להשיב
אל המלך כדי שימהרו להשיבו באופן שלא יקדמו להם ישראל כי זה יהיה בשת
להם ולזאת הסבה גם כן שלח לעמש' גם כן בזה האופן ונשבע לו שיעשהו שר
צבא תחת יואב והנה רצה המלך שיסכימו זה זקני יהודה כי לא ידע מה ילד
יום כי אולם יקים לו הש"י שטן אחד כי במעט סבה יתרגזו ישראל להמליכו
עליהם לבטחם על ענין דוד ולחשבם כי נבאשו בעיניו ולזאת הסבה תמצא דוד

אלא שש ואצבעות רגליו אינן אלא שש לכך נאמר עשרים וארבע. ואם כתב עשרים וארבע ולא אמר שש ושש הייתי אומר שבעה באחת וחמשה באחת ומהו מספר שכולן היו נספרות כסדר האצבעות כגב היד: (א) ביום הציל ה' אותו. לעת זקנתו לאחר שעברו עליו כל צרותיו וניצול מכולם: ומכף שאול. והלא שאול בכלל היה אלא שהיה אויבו ורודפו מכולם כיוצא בו תשעה עשר אים ועשהאל (שמואל ב' ב' ל') כיוצא בו לכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהושע ב' א') וכיוצא בו והמלך שלמה אהב נשים נכריות ואת בת פרעה (מלכים א' י"א א'): (ב) סלעי ומצודתי. לשון חוזק הם. סלע כמשמעו. מצודה היא מצודת יערים שקורין פליישאי"ן בלע"ז ועל שם הנס שנעשה לו בסלע המחלוקת והמצודות בחורשה (שמואל א' כ"ד כ"ח): ומפלטי לי. מפלטי עם לצאת ישראל במלחמה ופעמים שהוא מפלט לי כשאני לבדי כגון מן ישבי בנוב: (ג) צורי. לשון סלע שהסלע מחסה לעוברי דרך מן המטר והרוחות אבריאמי"ש בלע"ז: אחסה. לשון כסוי שהייתי מתכסה לעזרה: משגבי. סומכי: ומנוסי. שהייתי נס אליו לעזרה

שש ושש ולא אמר עשרים וארבע הייתי אומר שבין ידיו ובין רגליו לא היו אלא שש ושש לכך צריך עשרים וארבע ואלו אמר כ"ד ולא אמר שש ושש הייתי אומר ה' באחת ושבע באחת לכך נאמר שש ושש: להרפה. לענק ובא בה"א הידיעה עם למ"ד השמוש כמשפט אלא שברוב נפלה ה"א הידיעה להקל וכמוהו להעם הזה להגדוד הבא אליו: (א) וידבר דוד לה'. שירה זאת חבר' דוד בסוף ימיו כשהניח ה' לו מכל אויביו. ואמר ומכף שאול כי הוא היה שקול כנגד כל אויביו וכתובה שירה זו בספר תהלי' ומתחלפת במקומות במלים והענין אחד וי"ת השירה הזאת על הצלת ישראל מאויביהם גם דבר פרעה זכר בפסוק עלה עשן באפו: (ב) סלעי ומצודתי. שהייתי נשגב בו מאויבי: ומפלטי לי. הוא קל הלמ"ד וכמוהו רבים מבנין הדגוש ומה שאמר לי. אחר יו"ד הכינוי הוא תוספת ביאור כי די באחד מהם או תהיה יו"ד של ומפלטי נוספ' ואיננה לכינוי כיו"ד המגביהי לשבת היושבי בשמים: (ג) אלהי צורי. אחר שאלהי סמוך יהיה צורי שם לא תואר ובתלים אלי צורי ושניהם תואר ואפשר כי צורי לעולם שם ר"ל כי הוא החוזק שלי וכל צור עולמים חוזק העולמי' וקיומם: וקרן ישעי. דרך המקרא לכנות החוזק בקרן כמו וקרני ראם קרניו לפי שהאיל והשור והראם כל

בֶּן־שִׁמְעִ֖י אֲחִ֥י דָוִֽד׃ כב אֶת־אַרְבַּ֥עַת אֵ֛לֶּה יֻלְּד֥וּ לְהָרָפָ֖ה בְּגַ֑ת וַֽיִּפְּל֥וּ בְיַד־דָּוִ֖ד וּבְיַ֥ד עֲבָדָֽיו׃

כב א וַיְדַבֵּ֤ר דָּוִד֙ לַיהוָ֔ה אֶת־דִּבְרֵ֖י הַשִּׁירָ֣ה הַזֹּ֑את בְּיוֹם֩ הִצִּ֨יל יְהוָ֥ה אֹת֛וֹ מִכַּ֥ף כָּל־אֹיְבָ֖יו וּמִכַּ֥ף שָׁאֽוּל׃
ב וַיֹּאמַ֑ר יְהוָ֛ה סַֽלְעִ֥י וּמְצֻדָתִ֖י וּמְפַלְטִי־לִֽי׃
ג אֱלֹהֵ֥י צוּרִ֖י אֶחֱסֶה־בּ֑וֹ מָגִנִּ֣י ׀ וְקֶ֣רֶן יִשְׁעִ֗י מִשְׂגַּבִּי֙ וּמְנוּסִ֔י מֹשִׁעִ֖י מֵחָמָ֥ס תֹּשִׁעֵֽנִי׃

שמעה ק' · ד' ב' כתיב ה' וב' כתיב אלף · נ"א · נ' חס' · ג' חס' ג' חס'

בַּר שִׁמְעָה אֲחוּהִי דְדָוִד׃ כב יָת אַרְבַּעַת אִילֵין אִתְיְלִידוּ לְגִבָּרָא בְּגַת וְאִתְמְסַרוּ בִּידָא דְדָוִד וּבִידָא דְעַבְדוֹהִי׃ א וְשַׁבַּח דָוִד בִּנְבוּאָה קֳדָם יְיָ יָת פִּתְגָמֵי תוּשְׁבַּחְתָּא הָדָא עַל כָּל יוֹמַיָא דְשֵׁיזֵיב יְיָ יָת יִשְׂרָאֵל מִיַד כָּל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאַף לְדָוִד שֵׁיזְבֵיהּ מֵחַרְבָּא דְשָׁאוּל׃ ב וַאֲמַר יְיָ תּוּקְפִּי וְרוּחֲצָנִי וּמְשֵׁיזִיב יָתִי׃ ג אֱלָהִי דְאִתְרְעֵי בִי קָרְבַנִי לְדַחַלְתֵּיהּ תּוּקְפִּי דְמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהֵב לִי תְּקוֹף וּפוּרְקָן לְאִתְגַּבָּרָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבִי רוּחֲצָנִי דְעַל מֵימְרֵיהּ אֲנָא רָחֵיץ בְּעִדָן עָקָא מְגִינָּאֲלִי מִבַּעֲלֵי דְבָבִי וַאֲמַר לַאֲרָמָא קַרְנִי בְּפוּרְקָנֵיהּ סוּמְכָנִי דַהֲוָה מֵימְרֵיהּ סָמַךְ לִי כַּד הֲוֵיתִי עָרִיק מִן קֳדָם רָדְפַי פּוּרְקָנִי מִבַּעֲלֵי דְבָבִי

תולדות אהרן את ארבעת. סוטה מב: ויפלו. שם: וידבר דוד. מגלה לא מ"ק טז:

חזקם וכחם בקרניהם שהם מנגחים בהם: מחמס. מאנשי חמס וכתיב ואף מיד כל

רלבג

שמחל לשמעי בן גרא את דבר הקללות אשר קללהו ונשבע לו שלא ימות לירא אתו שיהיה לשטן לו ולזה גם כן תמצא שכאשר קם שבע בן בכרי להיות לדוד לשטן מהר דוד להפילו טרם יתחזק ענינו כי אז יכבד לו יותר ואולי ימותו בזה רבים מישראל ולזה השתדל למהר להמיתו לבדו: הסי"ג הוא במדות והוא להודיע שראוי להתרחק מלקבל לשון הרע הלא תראה כי על לשון הרע שספר ציבא על מפיבשת ענש דוד מפיבשת ונתן לעבדו את השדה אשר היה לשאול וכאשר נתבאר שקרות הדברים ההם הוכרח להשאיר מהעונש ההוא קצתם מפני ההטבות שהטיב לו ציבא בעת היותו נרדף והנה הסכימו ז"ל שבכל מה שאמר דוד למפיבשת אמרתי אתה וציבא תחלקו את השדה נענש דוד כשנחלק המלכות קצתו לרחבעם וקצתו לירבעם והיה זה כן לפי שעון קבול לשון הרע קשה מאד הלא תראה מפני מה שקבלו ישראל לשון הרע מאבשלום כנגד דוד מתו כמה נפשות מישראל: הסי"ד הוא במדות והוא להודיע שראוי למקבל הטובה שישלם גמול למטיב על הטבתו ולזה ספר שכבר נתעלם דוד עם ברזלי והעביר אותו כמהם להיטיב לו כאשר שאל ברזלי: הסי"ה הוא להודיע שראוי לכל אדם להיות מפחד תמיד כשהיתה שם סבה מביאה אל זה ואם ככר יראה בתחלת המחשבה שלא נתישר הענין לתכלית שיגיע לו נזק הלא תראה כי עמשא עם היותו ראוי שיפחד מיואב שימיתהו כדי שלא ירד מגדולתו ר"ל שלא ירד מהיות שר צבא והיה החרב ביד יואב עם כל זה לא פחד לחשבו שזה לא היה לכוונה שיכהו אך מקרה היה שנפלה החרב מתערה וקרה לו מזה המות: הסי"ו הוא להודיע שאין ראוי שימסרו נפשם להריגה בני העיר בעבור הצלת נפש אחת מישראל כשהיה האיש ההוא מחוייב מיתה כשבע בן בכרי ומזה יתבאר גם כן שאם לא היה מחוייב מיתה כשבע בן בכרי לא הותר להם זה לפי המקומות הכוללים שזכרנו בפתיחת באורנו לדברי התורה ולזה תמצא שהסכימו אנשי העיר ההוא להרוג שבע בן בכרי להסיר מעליהם אנשי המלחמה שהיו משתדלים להשחית העיר בכללה בעבור שבע בן בכרי אם לא יתנוהו להם כי אם לא יאות להם הם ג"כ מורדים במלכות ויחוייבו מיתה ולזאת הסבה תמצא שספרה האשה החכמה שהיתה שם כי בני העיר ההיא אינם מורדים במלכות אך הם שלומי אמוני ישראל: הסי"ז הוא להודיע כי העונש לא יבא בזולת מרי ולזה ספר שכבר היה רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה והיה זה אצלם דבר זר מאד לחוזק השגחת השי"ת על דוד ולזה בקשו לדעת במה היתה החטאת הזאת וכאשר נתאמת להם שבסבת חטא הגבעונים היה על מה שרדפם שאול והרגם והשמידם מהתיצב בכל גבול ישראל כי כבר עבר בזה על השבועה שנשבעו להם נשיאי העדה פייסו' באופן אחר ולא נתרצו עד שנתרצו בזה האופן שבקשו שהיר בו מהאכזריות מה שלא יעלם והנה זכר כי בזה נעתר להם השם ית' לארץ: הסי"ח הוא להודיע שהשי"ת יקח נקמה ממי שיוגה השפלים וירדפם לחשבו כי אין בעזר עוזרם ולזה תראה שיותר נענש שאול על הריג' הגבעונים ורדיפת' ממה שנענש על הריגת נוב עיר הכהנים והנה היה זה לשתי סבות האחת כי מי שיסתבך בזאת התכונה הפחותה ר"ל לרדף השפלים ימצאו לו תמיד מה שאין כן ברדיפת הבלתי שפלים והב' כי בהריגת הכהנים אשר בנוב היה שאול כלי להשלים מה שייעד השי"ת מהרע לבי' עלי ולזה לא מצאנו כשזכ' חטאת שאול שיזכור זה החטא והנה האריך בפרטי אלו הסיפורים להוסיף ההאמנה בהם: (א) וידבר דוד לה' עד סוף הספר. ביאור המלות: (ב) סלעי ומצודתי. הם ענין חוזק כי ברוב יהיו הבניינים החזקים על גבי סלע והמצודה הוא הבנין החזק: ומפלטי. ר"ל ומציל אותי מהרעות אשר אני בהם והרצון בזה ה' לי סלעי ומצודתי לא תצטרך למקום חזק ולמציל אחר: (ג) אלהי צורי. ר"ל אלהי חזקי: וקרן ישעי. ותוקף ישעי והמשיל התוקף לקרן כי הוא כלי לבעל הקרנים להסיר ממנו כל מזיק ולפי שהוא ישתמש בה ג"כ להזיק וזה דבר לא יתכן שייוחד להשי"ת אמר קרן ישעי הוא להושיע ולהציל מהרע כי השי"ת לא יעשה רע אם לא מצד מה שהוא טוב: משגבי. ר"ל חזקי ותקפי: ומנוסי. כמו שיטס

פי' רבי ישעיה

(ב) סלעי. סלע גדול שאדם עומד שם ואינם יכולין לכובשו וכן מצודתי מלשון וישב דוד במצוד' ומגדל הוא: ומפלטי לי. היו"ד יתר: (ג) משגבי ומנוסי. המשגב שאדם נס וברח אליו להמלט יקרא מנוס:

מצודת דוד

כב (א) ביום הציל. ר"ל לעת זקנותו שניצול מכל התלאות ועבדיו מנעוהו מללכת עוד במלחמה כמ"ש למעלה אז אמר השירה הזאת. או ר"ל בכל עת שבא עליו צרה וניצל ממנה אז היה שר השירה הזאת: (ב) ה' סלעי. ה' מחסי כבנין מסלע וכמצודה: (ג) צורי. ה' הוא חזקי אשר אחסה בו: וקרן ישעי. הוא לי לישע ועזר כמו קרן לבעל הקרנים: ומנוסי. אנוס אליו מפחד האויב את ישראל בדברים:

מצודת ציון

כב (א) מכף. מיד: (ב) ומצודתי. מגדל חזק: ומפלטי. מצילי ואמר לי לתוספת ביאור: (ג) צורי מלשון צור וסלע וכפל דבריו במ"ש

רד"ק

כל חטופין ואנסין שזיב יתי: (ד) מהולל אקרא ה׳. כשאני מתפלל ואקרא ה׳ מהולל שאהללנו בתהלותי אז מן אויבי אושע: (ה) משברי מות. הם הצרות החזקו׳ שהיה בהם קרוב למות כמו שהיה בסלע המחלקות ופי׳ משברי כי הצרות שוברות לב האדם באנחותיו ודאגותיו או פי׳ משברי על דרך משל כאלו אמר גלי מות כי הגלים החזקים נקראים משברים כמו שאמר כל משבריך וגליך עלי עברו נקר׳ הגל כן לפי שהוא נשבר בתנועתו החזקה ויונתן פירש שהיה בצרה כאשה יושבת על משבר והיא מסוכנת למו׳: נחלי בליעל יבעתוני. על דרך משל כמו הנחל השוטף כן הצרה הגדולה ובליעל אמר על כל רשע ורשע מאויביו או יהיה בליעל שם הרשע ויונתן תרגם סיעת חייבין ואפשר לפרש נחלי מן נחלה מכתך: (ו) חבלי שאול. ענין כאב מן חבלי יולדה ויהונתן תירגם משרית רשיעין כמו חבל נביאים: (ז) מהיכלו. מן השמים: ושועתי באזנו. באה באזניו וכן כתוב בתהלים תבא באזניו: (ח) ותגעש. כתיב כמו בתהלי׳ וקרי ויתגעש והענין אחד וקריא׳ המל׳ מלרע וכל הענין הזה עד ישלח ממרום רמז להשחית ולכלו׳ אויבי ישראל כי להם הוא רעש הארץ והשמים וחשך וערפל וגחלים ואש וחצים וברק הכל דרך משל וכן ויט שמים וירד כאילו ירד לכלותם במהרה וזהו וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוח רמז למהירות הכליה והאבדון לאויבים: (ט) עלה עשן. משל על חרון אפו באויבים כמו אז יעשן אף ה׳ וקנאתו: ואש מפיו תאכל. אש שיצאה מפיו תאכלם: (יא) וירא. ובתהלים וידא בדל״ת מן כאשר ידאה הנשר והענין קרוב

רש"י

לעזרה: (ד) מהולל אקרא ה׳. כתרגומו בקראי לו אהודנו לפי כי מאויבי אני בוטח שאושע ויתכן לפתור אקרא ואושע לי הוא: (ה) אפפוני. הקיפוני: משברי מות. כתרגומו כאשה דיתבא על מתברא כן שם מושב האבנים שהאשה יולדת שם: נחלי. גייסות שוטפות כנחל: (ו) חבלי. כתרגומו משרית כמו חבל נביאים (שמואל א׳ י״א): קדמוני. באו לפני: (ז) בצר לי אקרא ה׳ וישמע וגו׳. כך דרך לשון הווה מדבר לשון עבר ולשון עתיד בפעם אחת: (ח) ויתגעש ותרעש. לא על נסים שאירעוהו נאמר אלא על נסים שנעשו לישראל ורא׳ המקרא מחובר על סופו: כי חרה לו. כי משמש כאן בלשון כאשר וכן פתרונו וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו: (ט) עלה עשן באפו. כן דרך הכועס יוצא עשן מנחיריו וכן עלה עשן באפו. וזהו כל לשון חרון אף שהאף נוחר ומעלה הבל: ואש מפיו תאכל. מגזרת דבר פיו תאכל אש ברשעים: (י) ויט שמים. להנקם מאויביו ממצרים

ד מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהוָה וּמֵאֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ: ה כִּי אֲפָפֻנִי מִשְׁבְּרֵי־מָוֶת נַחֲלֵי בְלִיַּעַל יְבַעֲתֻנִי: ו חֶבְלֵי שְׁאוֹל סַבֻּנִי קִדְּמֻנִי מֹקְשֵׁי־מָוֶת: ז בַּצַּר־לִי אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֶקְרָא וַיִּשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי בְּאָזְנָיו: ח וַיִּתְגָּעַשׁ וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ מוֹסְדוֹת הַשָּׁמַיִם יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ: ט עָלָה עָשָׁן בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ: י וַיֵּט שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו: יא וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב וַיָּעֹף וַיֵּרָא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ:

ג׳ · ד׳ ל׳ חס׳ · ג׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ״ל · ג׳ חסרים · ויתגעש ק׳ · ג׳ · ג׳ פתחין · ג׳

תרגום

וְאַף מִיַּד כָּל חֲטוֹפִין שֵׁיזֵיב יָתִי: ד אֲמַר דָּוִד בְּתוּשְׁבְּחָא אֲנָא מְצַלֵּי קֳדָם יְיָ דִּבְכָל עִדָּן מִבְּעֵלֵי דְבָבַי פָּרִיק יָתִי: ה אֲרֵי אַקִיפַתְנִי עָקָא כְּאִתְּתָא דְיָתְבָא עַל מַתְבְּרָא וְחֵילָא לֵית בַּהּ לְמֵילַד וְהִיא מְסַכְּנָא לִמְמָת סִיעַת חַיָּבִין בַּעֲתַת יָתִי: ו מַשְׁרְיַת רַשִׁיעִין אַקְפוּנִי קַדְמוּנִי דִּמְזַיְּנִין בְּמָנֵי קְטוֹל: ז אֲמַר דָּוִד כַּד עָקָא לִי אֲנָא מְצַלֵּי קֳדָם יְיָ וּקְדָם אֱלָהִי אֲנָא מִתְחַנַּן וּמְקַבֵּל מֵהֵיכְלֵיהּ צְלוֹתִי וּבָעוּתִי קֳדָמוֹהִי מִתְעַבְּדָא: ח וְאִתְרְגִיפַת וְאִתְרְגִישַׁת אַרְעָא שַׁכְלוּלֵי שְׁמַיָּא זָעוּ וְאִתְרְכִינוּ אֲרֵי תְקֵיף רוּגְזֵיהּ: ט סְלֵיק זְדוֹנֵי דְּפַרְעֹה רַשִׁיעָא כִּתְנָנָא קֳדָמוֹהִי בְּכֵן שְׁלַח רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָּׁא בָּעֲרָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי מְשֵׁיצְאָה מְזוֹפֵיתֵיהּ כְּגוּמְרִין דְּנוּר דָּלְקָא מִמֵּימְרֵיהּ: י וְאַרְכֵּין שְׁמַיָּא וְאִתְגְּלֵי יְקָרֵיהּ וַעֲנַן אֲמִיטְתָא כְּבִשׁ קֳדָמוֹהִי: יא וְאִתְגְּלֵי בִּגְבוּרְתֵּיהּ עַל כְּרוּבִין קַלִּילִין וְדַבַּר בִּתְקֵיף עַל כַּנְפֵי רוּחָא:

אפפוני ד׳ בקריאה וסי׳ כי אפפוני משברי מות. אפפוני מים עד נפש. אפפוני חבלי מות. וחברו דהלילאי. מקשי ג׳ חסר ו׳ בלישנא בקריאה וסי׳ קדמוני מקשי מות דשמואל. מקשים שתו לי סלה. ומקישות פועלי און: וכל ממקשי דכוו׳. וירד ג׳ פתחין וסי׳ ויט שמים דשמואל וחברו דתהלי׳. מי עלה שמים: ויעף ג׳ בקריא וסי׳ וירכב על כרוב ויעף. וחברו דתילים. ילק פשט ויעף:

ח

פי׳ רבי ישעיה

(ה) אפפוני משברי מות. הקיפוני גלי מות כמו כל משבריך וגליך: (י) ויט שמים וירד. מפני האתנח נפתח: ויעף. כמו וינס וישוב וירוץ כולם נחלף השורק בחולם:

רלב"ג

שינוס האדם אל המקום שידוע לו שיתכן לו שימלט בו כי אין לי מנוס זולתי אל הש״י: (ד) מהלל אקרא ה׳. ר״ל כשאקרא לשם יתעל׳ ואתהלל לו הנה יהיה קודם זה מהולל ר״ל שאסדר שבחיו תחלה כי בזה יתכן שתהיה התפלה נשמעת כי בספור השבחים ישלם לאדם הדבקות עם הש״י ואז יתכן שתהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה בו: (ה) אפפוני משברי מות. רצה לומר הקיפוני רעות שוברות מובילות אל מות או יהיה אפפוני מענין אף הוא מענין פנים כאמרו ויפל לאפיו ארצה והרצון בו שמו פניהם אלי ואפשר שיהיה משברי מות מענין אמרו כל משבריך וגליך עלי עברו והרצון בו על צד המשל גלי הים המביאים אל מות שמו פניהם אלי: ונחלי בליעל. נחלי רשע והנה קרא נחלי רשע הנחלים השוטפים ורצה בכח וזה כלו משל על הרעות הגדולות: (ו) חבלי שאול סבוני. כאלו מות סבבוני והנה קרא שאול מות כי הוא שם לקבר וכאלו אמר שהכאבים ההם מובילים אל מות. קדמוני מוקשי מות: קדמו אותי אויבי לשוב בדרכי אשר אני הולך מוקשים אכשל בהם מוליכים אל מות: (ז) בצר לי אקרא ה׳ ואל אלהי אשוע. ידמה שכפל הענין במלות שונות כי זה דרך השירים ואפשר עוד שהראשון יכוון שיקרא שם ה׳ והוא ההשתדלות בהשגתו יתברך באמצעות סדור שבחיו כי זה הוא קריאת השם לו ואחרי זה היה מתפלל לש״י ובזה האופן עלתה שועתו באזני הש״י ואם חזקה מאד מדרגתו ממדרגת האדם: (ח) ויתגעש ותרעש הארץ. הגעש והרעדה הוא דבר אחד: מוסדות השמים. הם מקומות הארץ כי הם כמו מוסדותיהם להיות תנועותיהם סביב המרכז ואמר עליהם שירגזו וירעשו מצד היות האש בבטן הארץ וזהו אמרו כי חרה לו והוא מענין חום ושרפה על רוב הכעס וזה כלו משל על הנפלאות שהיה עושה השם יתברך בעבור הצלת דוד מאויביו ויתכן שרמז באמרו ומוסדות השמים על מוסדות ההרים כי הם גבוהים ולזה תארם בשם שמים כאמרו אשר תעוף בשמים וידמה שענין כן לפי שכבר נמצא תמורת זה בספר תהלים וממוסדי הרים: (י) ויט שמים וירד. ר״ל שהוא הטה שמים אל מה שרצה שיגיע בנפלאות הנפלות להציל דוד ויורה הפעלה הנפלאת ממנו על זה או רצה בזה והוא הנכון יותר שהיה כאלו נטה מהשמים אשר שם משכנו לפי מה שיחשב וירד בנפלאות הנפלות להשגיח בי ולרוב החשך והאפל אשר בנפלאות הנפלות האלו קראם ערפל ולזה אמר וערפל תחת רגליו: (יא) וירכב על כרוב ויעף. אמר כי הש״י רכב על

מצודת ציון

כמ״ש כדרך השיר: ומנוסי. מלשון ניסה ובריחה: מחמס. הוא כענין גזל: (ה) אפפוני. סבבוני כמו כי אפפו עלי (תהלים מ): משברי. מלשון שבר: נחלי. מלשון חולי כמו נחלה מכתך (נחום ג): יבעתוני. מלשון בעתה וחרדה: (ו) חבלי. מכאובי כמו חבלי יולדה (הושע יג): קדמוני. באו לפני כמו במה אקדם ה׳ (מיכה ו): (ח) ויתגעש. ענין התנודה ותנועה החזקה כמו וכנהרות יתגעשו מימיו (ירמיה מו): ירגזו. יחרדו: (י) וערפל. כענין עב הענן: (יא) כרוב. מלאך ורז״ל אמרו כרביא (חגיגה יג) והוא התרגום של נער כי דמות אדם להנה:

מצודת דוד

האויב: מחמס. מאנשי חמס: (ד) מהולל. כאשר אני קורא אל ה׳ בהלל אז אני נושע: (ה) כי אפפוני. כאשר סבבו אותי משברי מות ר״ל כאבי מות וכאשר החליים. שבאים מאנשי בליעל בעתו והחרדו אותי: (ו) חבלי. וכאשר כאבי שאול סבבוני ובאו לפני מוקשים המביאים את המיתה: (ז) בצר לי. כאשר היה צר לי בעבור הדברים האלה אז קראתי לה׳ ושמע קולי וצעקתי באה באזניו וכפל הדבר במ״ש וכדרך מליצת השירה: (ח) ויתגעש. נעו ונדו אויבי יושבי הארץ מרוב הפחד: מוסדות השמים. הוא משל על השרים מכונן: כי חרה לו. כאשר חרה לו לקחת מהם נקמתו: (ט) עלה עשן באפו. הוא ענין כעס ואמר בלי המושל באדם שעל ידי חמום הכעס נראה כעין עשן יוצא מנחירי האף וכן יעשן אפך (תהלים ע״ד): תאכל. את הקמים עלי: ממנו. ר״ל מעמו באו הנחלים יבערו לשרוף בשונאי: (י) ויט. נטה את השמים למטה לארץ וירד עליהם להתקרב אל שונאי להכות בהם והוא מדרך משל לומר שהיה ממהר ליפרע מהם: תחת רגליו. להיות מוכן להפרע מהם בחושך של ערפל: (יא) וירכב. למהר לבוא: וירא. היה נראה בא על כנפי רוח ודימה נשיבת הרוח לעפיפת כנפי העוף:

ממצרים ומפרעה: (יב) וישת חשך סביבותיו. לסוכה כענין שנאמר ויהי הענן והחשך מפסיק בין מצרים לישראל: חשרת מים עבי שחקים. מאין היה החשך עבי שחקים היו שהן חושרין מים על הארץ: חשרת. לשון כברה הוא שהוא נופל על הארץ דק דק וכן הוא אומר באגדות הרבה חושרין אותו בכברה ויש לפתור חשרת לשון קשר שמתקשרין השמים בעבים ע"י המים כמו וחשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ המהדקין וקושרין עיגולים יחד: (יג) מנגה נגדו. שלא תאמר בחשך הוא שרוי אלא הנוגה לפניו מן המחילה ומאותו נוגה אשר לפניו בערו גחלי אש שנשתלחו חצים על מצרים: (טז) יגלו מוסדות תבל. שנבקע התהום כשנבקע ים סוף נבקעו כל מימות שבעולם: מנשמת. מכח נשיבת רוח אפו: (יח) כי אמצו. כאשר אמצו: (כא) כצדקתי. כשיצאו אחריו למדבר וסמכו על הבטחתו: עם

יב וישת חשך סביבתיו סכות חשרת מים עבי שחקים:
יג מנגה נגדו בערו גחלי אש:
יד ירעם מן שמים יהוה ועליון יתן קולו:
טו וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם:
טז ויראו אפקי ים יגלו מסדות תבל בגערת יהוה מנשמת רוח אפו:
יז ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים:
יח יצילני מאיבי עז משנאי כי אמצו ממני:
יט יקדמני ביום אידי ויהי יהוה משען לי:
כ ויצא למרחב אתי יחלצני כי חפץ בי:
כא יגמלני יהוה כצדקתי כבר ידי ישיב לי:
כב כי שמרתי דרכי יהוה ולא רשעתי מאלהי:

יב ואשרי שכינתיה בערפילא ועגן יקר סחור סחור ליה מחית מיין תקיפין מרכבת ענגין קלילין ברום עלמא: יג מזיו יקריה מבהיקין שמי שמיא מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה: יד אכלי מן שמיא יי ועלאה ארים מימריה: טו ושלח מחתיה כגירין ובדרינון ברקין ושגשינון: טז ואתחזיאו עומקי ימא אתגליאו שכלולי תבל במזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזיה: יז שלח נביוהי מלך תקיף דיתיב בתקוף רומא דברני שיזבני מעממין סגיאין: יח שיזבני מסנאי ארי תקפני מבעלי דבבי ארי אתגברו עלי: יט יקדמוני ביום טלטולי והוה מימרא דיי סמך לי: כ ואפיק לרווחא יתי שיזבני ארי אתרעי בי: כא אמר דוד ישלמינני יי כזכותי כברירות ידי יתיב לי יי: כב ארי נטרית אורחן דתקנן קדם יי ולא הליכית ברשע קדם

קרוב: חשלת מים. ובתהלים חשכת מים והענין אחד כי חשרת מים הוא קשור העבים זו בזו כמו וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק וכשהעבים מקשרים זו בזו הוא החשכה: (יג) מנוגה נגדו. מנוגה שהוא נגדו אל אוהביו בערו גחלי אש לאויביו כלומר אשו מאיר לאוהביו ובוער בשונאיו: (יד) ירעם. מן רעם: ויהמם. כמו בתהלים כתוב וקרי ויהם ואין ביניהם אלא הכנוי: (טז) אפיקי ים. המים הנגרים בכח נקראי' אפיקים וכל המקומות שהמים נגרים בהם נקראים אפיקים על שמם: (יז) ימשני ממים רבים. דרך משל שהצילהו מצרות רבו' והוא מגזרת כי מן המים משיתהו וענינם ענין המשכה והוצאה: (יח) מאויבי עז. לשון יחיד על גלי' או על ישבי בנוב ואפשר על שאול: (יט) יקדמוני ביום אידי. תרגם יונתן יקדמוני ביום טלטולי כלומר ביום שהייתי נע ונד היו אויבי מקדימים אותי ברעותיהם כמו שעשו הזיפים: (כב) ולא רשעתי מאלהי. לא רשעתי שיצאתי מדרכי אלו ודרכי שזכר עומד במקום שנים ויונתן תרגם ולא הליכית ברשע קדם אלהי: לא

רלבג

כרוב והוא השכל הפעל שהוא מלאכו השלוח ממנו להשגיח על אישי האדם כמו שנתבאר בספר מלחמות ה' והנהיג אותו אל שישגיח בדוד ומרוב מהירו' הגלות פעלתו אמר שרכב עף על כנפי רוח ללכת אליו במהירות: (יב) וישת חשך סתרו סביבותיו סכתו. אמר זה על צד המשל למה שהמציא הש"י להיות לסכה ולמחסה לדוד מאויביו: חשרת מים עבי שחקים. ר"ל קשור המים בעבים ואמר זה לפי שמהם יצאו המים והם בו בכח וכאלו יאמר שמה שהמציא הש"י מזה הוא מכוון תחלה להשפיע טוב לדוד ולהצילו כמו שהמים היורדים מהעבים הם מצמיחים הצמחים ובו גם כן מה שיקרה בו רע והשחתה לאויבים דרך משל כמו הברק והאש היוצא מהאיד הקיטורי שלפעמים ירד המטר וירדו עמו הברקים והאש והברד ויתחדשו הקולות המרעידים והרעמים: (טו) וישלח חצים ויפיצם. הם האשים הבוערים שירדו בחוזק מהענן לאמ"ש בלע"ז והם גם כן מתחדשים מגוף הברק לזה אמר ברק ויהם: (טז) ויראו אפיקי ים. הם מעמקי ים: יגלו מוסדות תבל. הם המקומו' השפלים שאצל מרכז הארץ כאילו יאמר שהדברים הנסתרי' שלא חשב איש שיתחדשו נתחדשו באלו הפעולות הנפלאו' השופעת מהש"י והמשל כי לא חשב איש שיתחדש מהרע לשאול ולבניו בהר הגלבוע אשר נגלה בו מה שרצה הש"י לתת הממלכ' לדוד שאם נשאר יהונתן לא היה דוד חולק עמו על דבר המלוכה ולזה סבב הש"י שמתו יחד וגם ענין איש בשת לא עלה בלב אדם שיהיה כך ר"ל שתתחדש מריבה בינו ובין אבנר ושיקומו עליו אנשים להרגו על משכבו בביתו: (יז) ישלח ממרום יקחני. ישלח ממרום מה שיקחני וינהגני על חפצי: (יט) יקדמוני ביום אידי. ר"ל יקדמוני הרע ביום אידי להוסיף רעה על רעה כמו הענין בזיפים בעת היותו נרדף משאול וכמו הענין באחיתופל שהיה יועץ אבשלום להמית אביו בעת שפלתו והיותו נרדף: (כב) ולא רשעתי מאלהי. ר"ל לא רשעתי לנטות מאלהי אך שמרתי כל מצות הש"י

פי' רבי ישעיה

(יב) וישת חשך סביבותיו סוכתו. פי' עומדות סביבותיו: חשרת מים. לשון רבוי הוא העננים המלאים מים מראין שחורין: (יז) מנוגה נגדו. אף על פי שחושך סביבותיו נוגה הוא נגדו: וחקותיו לא אסור ממנה. מן החוקה:

וישת ו' בקריאה וסי' וישת לו עדרים לבדו ולא. וישת על ראש אפרים והוא הצעיר. וישת אל המדבר פניו וישת עליהם תבל. וישת חשך סביבותיו. וימד שש שערים וישת עליה: ויראו ד' בקריאה וסימ' ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות. ויראו אפיקי מים ויראו ראשי הבדים מן הקדש. והברו דד"ה: ויוצא י"ג חס' וסימן נמסר בסדר קרח:

תולדות אהרן חשרת מים. תענית ט י: ויראו. ערובין סט תענית ה:

מצודת דוד

(יב) וישת חושך. שם החושך סביבות סוכתו להיות מוכן להחשיך להאויב: חשרת. החושך ההיא באה מחשכת רבוי המים הנקשרים בעבים הפרושים מתחת השחקים: (יג) מנוגה נגדו. מחמת האורה שלפניו אשר חפצו להאיר להושיע לי לזה בערו גחלי אש בהקמים עלי: (טז) ויראו. היו נראים קרקעות מי הים כי נבקעו המים: יגלו וגו'. כי נבקע הארץ: בגערת. בעבור גערת ה' בהקמים עלי: מנשמת. מנשיבת רוח אפו והכל הוא בדרך משל: (יז) ישלח ממרום. ישלח עזרתי ממרום ויקחני מיד האויב ויוציאני מיד הרבים הקמים עלי השוטפים כמים רבים: (יח) כי אמצו. כאשר התחזקו ממני אז יצילני מידם: (יט) יקדמוני. האויב היה מקדים לבוא עלי בעת יקרני מקרה רע בחושבו כאשר החילותי לנפול לא אוסיף לקום אבל ה' היה לי למשען ואף כי נפלתי הנה קמתי: (כ) למרחב. למקום רחב להנצל מיד: יחלצני. יוציאני מן המיצר כי חפץ בי: (כא) כצדקתי. כפי צדקתי כי לא הרעותי את אחד מהם: כבור ידי. כשל הדבר במ"ש: (כב) מאלהי. שמעת

מצודת ציון

ויעף. ענין פריחה: (יב) וישת. ענין שימה כמו שתו בשמים פיהם (תהלים עג): חשרת. ענין קשור כמו וחשוקיהם וחשוריהם (מ"א ז): (יג) מנגה. ענין אורה וזריחה: (טו) ויהם. מלשון מהומה: (טז) אפיקי. כן יקרא המים הנגרים בחוזק ורודפים וכן כאפיקי נחלים (איוב ו): מנשמת. מלשון נשימה ונשיבת הפה: (יז) ימשני. ענין הוצאה כמו מן המים משיתהו (שמות ב): (יח) אמצו. ענין חוזק: (יט) אידי. ענין מקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא): משען. ענין סעד: (כ) יחלצני. ענין הוצאה ושליפה כמו בצרה קראת ואחלצך (תהלים פא). (כא) יגמלני. מלשון גמול ותשלום שכר: כבור. מלשון ברור ונקי: גבור

כג כי כל־משפטו לנגדי וחקתיו לא־אסור ממנה: משפטיו ק'
כד ואהיה תמים לו ואשתמרה מעוני:
כה וישב יהוה לי כצדקתי כברי לנגד עיניו:
כו עם־חסיד תתחסד עם־גבור תמים תתמם:
כז עם־נבר תתבר ועם־עקש תתפל:
כח ואת־עם עני תושיע ועיניך על־רמים תשפיל:
כט כי־אתה נירי יהוה ויהוה יגיה חשכי:
ל כי בכה ארוץ גדוד באלהי אדלג־שור:
לא האל תמים דרכו אמרת יהוה צרופה מגן הוא לכל החסים בו:
לב כי מי־אל מבלעדי יהוה ומי צור מבלעדי אלהינו:
לג האל מעוזי חיל ויתר תמים

אלהי: כג ארי כל דינוהי גלן לקבלי למעבדהון וקימוהי לא עדית מנהון: כד והוית שלים בדחלתיה והוית נטר נפשי מחובין: כה ואתיב יי לי כזכותי כברירותי קדם מימריה: כו עם אברהם דאשתכח חסיד קדמך בכן אסגיתא למעבד חסדא עם זרעיה יצחק דהוה שלים בדחלתך בכן אשלמתא מימר רעותך למעבד עמיה: כז עם יעקב דהליך בברירותא קדמך בחרתא בנוהי מכל עממיא ואפרשתא זרעיה מכל פסולא פרעה ומצראי דחשיבו מחשבן על עמך בלבבתינון במחשבתהון: כח וית עמא בית ישראל דמתקרן בעלמא הדין עם חשיך את עתיד למפרק ובמימרך תקיפא דמתגברין עליהון תמאיך: כט ארי את הוא מרי נהורי דישראל ויי יפקינני מחשוכא לנהורא ויחזינני בעלמא דעתיד למיתי לצדיקיא: ל ארי במימרך אסגי משריין ובמימר אלהי אכבש כל כרכין תקיפין: לא אלהא דכיונא אורחיה אוריתא דיי בחירא היא תקיף הוא לכל די מתרחצין עלוהי: לב בכן על נסא ופורקנא די תעביד למשיחך ולשארא דעמך דאשתארון יודון כל עממיא אומיא ולישניא ויימרון לית אלהא אלא יי ארי לית בר מנך ועמך יימרון לית דתקיף אלא אלהנא: לג אלהא דסעיד לי בחילא ומתקן שלים

בכה ג' כתיב ה' בקריאה וסימן ובכה ובעמך ובכל עבדיך. כי בכה ארוץ גדוד דשמואל. אל תער נפשי. ואינון מן כ' מלין כתיב כה בסוף תיבותא וסימ' נמסר בסדר וארא: ועיניך ז' וסימן נמסר בסדר כי תבוא:

תולדות אהרן ומשה. זוכר אדרת שעה: עם נבר. מגלה יג בתרא קכג: ולא עם מי. סנהדרין צג: כי מי אל. זוכר לך לך:

רדק

(כג) לא אסור ממנה. מכל מצוה וחוקה ובתהלים לא אסיר מני והענין אחד: (כו) תתחסד. פי' שהוא חסיד בדרכיו אתה מראה לו גם כן שאתה חסיד בהטיבך עמו: עם גבור. כמו איש שתרגומו גבר וכן הוא בתהלים גבר וי"ת הפסו' על האבות חסיד ותמים ונבר ותרגם עקש על פרעה: (כז) תתבר. משפטו תתברר ובא חסר הכפל ואם היה אומר תתבר ידמה מנחי הלמ"ד לפיכ' שמו תנועות תתבר נתתבר ודגש התי"ו לסורות שהוא מפעלי הכפל: תתפל. בא כן לזווג המלות עם תתבר ותתמם ועיקרו תפתל ומשפטו תתפתל ונססכה עין הפעל בפא הפעל כמו אם ישוב ישיבני וענין תתפל תבוא עליו כדרכו הנפתלה וכן ענין אם ללצים הוא יליץ יביא עליהם שיכשלו בליצנותם: (כח) ועיניך על רמים תשפיל. עיניך תתן על רמי' עד שתשפילם וכן הוא בתלים בזה הענין אף על פי שאין המלו' שוות ועינים רמות תשפיל: (כט) כי אתה נירי ה'. נכתב בו הנח והוא היו"ד עיין הפועל הנרה היא החכמה והתשועה ממנה היא התורה והנגה וזהו שאמר יגיה חשכי: (ל) כי בכה. נכתבה בו הה"א הנחה אשר אחרי הכ"ף הקמוצה וכן וככה ובעמכה הנכתב עמכה והדומים להם וברוב לא תכתב זאת הה"א ופירושו בעזרתך אשבר גדוד אויבי וארוץ משרש רצץ ובא בשורק כמו ירוץ ושמח ישוד נכרים או פי' ארוץ לקראת גדוד אויבי ולא אירא מהם וכן אדלג שור אדלג חומ' ערי אויבי לכבשם ואומר אדלג למהירות כבושו אותם כאילו בדלוג נכנס בהם וי"ת בך ארוץ גדוד במימרך אסגי משריין: (לא) האל תמים דרכו. שמשלם לכל איש כמעשהו והשיב לי כצדקתי ולאויבי כרשעתם ואמרתו צרופה שאין בכל משפטיו סיג אלא הכל ברור ונקי עשויי' ביושר ובאמונה צרופים ומזוקקי' מכל סיג: (לב) כי מי אל. לא כאות' שהיו בוטחים באליליהם והתגברו על אויבי בכל עת יש להם לדעת כי שקר נסכם ואין צור אלא אלהינו ולפי תרגום יונתן כי אז יודו לו כל העמים ויאמרו מי אל מבלעדיו בכן על ניסא וגו': (לג) האל מעוזי חיל. נכתב בוי"ו עם הדגש והדומים

רשי

(כו) עם חסיד תתחסד. כנגד שלשה אבות שעלם הקב"ה גמול צדקתם לבניהם: (כז) ועם עקש. פרעה. תתפל. לשון נפתל ועקש ובספר (תהלים י"ח כ"ז) כתוב תתפתל. דבר אחר ישלח ממרום יקחני על עצמו אמר כשהיה נחפז ללכת מפני שאול בסלע המחלקות והיה קרוב להתפש ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה כי פשטו פלשתים: וישב וגו' כצדקתי. שלא הרגתיו בכרתי כנף מעילו: (לא) אמרת ה' צרופה. ברורה מבחנת ושפה: (לג) ויתר תמים דרכי. מכל מכשול ומכל חטא ומכל מבוכה:

רלבג

השי"ת והנה הרשע הוא שנטייה מדבר הראוי כמו שהצדק הוא ההליכה בדרך הראוי: (כג) כי כל משפטיו לנגדי. ר"ל כי כל משפטי השי"ת הם לנגד עיני תמיד להנהיג עצמי בהם: וחוקותיו לא אסור ממנה. ר"ל כי חקותיו הם תמיד לנגדי ובכלל הנה לא אסור מן התור' כלל או יהיה שאמרו ממנה אל מה שאמר יגמלני ה' כצדקתי והרצון בזה שלא יסור מן הצדק: (כד) ואשתמרה מעוני. ר"ל שנשמרתי מעון ותהיה היו"ד נוספת או ירצה בזה כי כשעלה בלבי לחטוא בדבר נשמרתי מאותו עון ולא הוצאתי לפועל מחשבתי הרעה או ירצה בזה שאחר שחטאתי בדבר בת שבע ושבתי אל השי"ת מאותו עון הנה נשמרתי מאותו עון שלא יגיעני נזק בעבורו או נשמרתי מחטא אחר זה במה שידמה לאותו עון: (כו) עם חסיד תתחסד. אמר שהשי"ת עושה חסד לחסידים לא יענשם בחטאיהם באופן ענשו זולתם וכאילו אמר זה על החסד שעשה לו השי"ת בדבר חטאת בת שבע והנה על חטאת קטן ממנו נענש שאול העונש הנפלא שזכר בזה הספר ואמנם היה זה כן כי דוד היה רצונו שלם עם השי"ת ומשתדל תמיד לעשות הישר והטוב בדברים חוץ מבוא' מספורי דוד אשר תמצא מהם מה שיורה על חסידות דוד הוראה נפלאה אלא שנתגבר יצרו עליו על דבר בת שבע ולא יכול לנצח אותו ואולם שאול נמצא ענינו בהפך זה עד שכבר תמצא ששאול היה רוצה להכחיש דברי הנביא כשגנה אותו על חטאו ולא היה בוש מזה ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי לה': (כח) ועיניך על רמים תשפיל. ר"ל עיניך על רמים להוכיחם עד שתשפיל': כי אתה נרי ה'. ר"ל להאיר לי מחשך הצרות: (ל) ארוץ גדוד. אשבר וארוץ חיל רב: אדלג שור. אקפץ החומה באופן שלא תמנעני ההכנס לעיר להכניע אויבי: (לא) האל תמים דרכו. ר"ל שדרך תורתו במצות ובאזהרות הוא שלם ונגלה התועלת ואמרת ה' והוא ספורי התורה היא צרופה ר"ל שאין בה דבר יהיה במדרגת הסיגים והדבר שאין בו תועלת או יהיה הרצון באמרו תמים דרכו שפעלו ודרך הנהגתו בזה העולם השפל הוא תמים ושלם ואמרתו והיא התורה צרופה שאין בה סיגים ודבר ללא תועלת: (לג) האל מעוזי חיל. ר"ל האל הוא מעוזי מעוז חיל הרצון בו מעוז נפלא או ירצה בזה הנה האל הוא מעוזי לתת לי חיל וידמה שכן הוא כי כבר אמר

מצודת ציון

(כו) גבור. ענינו כמו גבר וכן נאמר בתהלים והוא תרגום של איש: (כז) נבר תתבר. מלשון ברור ונקי: עקש תתפל. ענין שניהם עקמימות כמו דור עקש ופתלתול (דברים לב) והוא בדרך ההופך: (כט) יגיה. מל' נוגה ואורה: חשכי. מל' חושך: (ל) גדוד. צבאות עם: אדלג. ענין קפיצה: שור. ענין חומה כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מט): (לא) צרופה. מל' צרוף וזקוק: (לב) מבלעדי. ענינו כמו זולת: צור. ענין חוזק: (לג) מעוזי. מחזקי חיל. כח: ויתר. ענין דלוג וקפיצה

מצודת דוד

ממצות אלהי: (כג) לנגדי. להתבונן בהם: וחקתיו. ואף החוקות הם הדברים שטעמיהם נעלמים: לא אסור. אפילו מאחת ממנה לא אסיר את עצמי: (כה) וישב. ולכן וישב ה' לי וכו': לנגד עיניו. אשר הוא לנגד עיניו ולא נגד בני אדם ולהתיהר: (כו) עם חסיד וכו'. ר"ל כן דרכך להתנהג בחסד עם החסיד: (כז) עם נבר. עם איש ברור ונקי תתנהג בברירות ר"ל תשלם לאיש כמעשהו. (כח) עם עני. מושע כעני: ועיניך. תתן עיניך על המתגאים ותשפיל אותם: (כט) כי אתה נירי. אתה תאיר לי כנר: יגיה חשכי. ר"ל יוציאני מן הצרה: (ל) בכה. בעזרתך ארוץ אל גדודי העובדי כוכבים: אדלג שור. אקפוץ על החומה לכבוש

לכבוש

רש"י

עד כי היה שלם וכמש : (לה) ונחת קשת נחושה זרעתי . ודרכה קשת נחושה על זרועי שיש בי כח לדרכה קשתות שיו תלוים לדוד בביתו והיו מלכי האומות באין ורואין אותן ואומרים זה לזה אתה סבור שהוא יכול לדורכן אין זה אלא לירְאנו ודוד שומע ונוטלן ומכתתן לפניהם . ודריכת קשת לשון חית היא וכן חליך נחתו בי : (לו) וענותך תרבני . הגדלת לי מדת ענותנותך : (לז) תרחיב צעדי . כשאדם מדבק רגליו זו בזו הוא נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד' י"ב) : קרסולי . עקבי : (מב) ישעו ואין מושיע וגו' . הרי זה מקרא מסורס ישעו אל ה' ולא ענם ואין מושיע כמו ישעה האדם אל עשהו (ישעיה י"ז ז') כמו יפנה ומנחם תרגמו עם וישע ה' אל הבל (בראשית ד' ד') ופתר בו לשון עתירה ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר כמו ויעתר יצחק לה' ויעתר לו ה' (בראשית כ"ה כ"א) אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל וישע ה' נופל על הלשון על מי שמתפללין לפניו : (מג) ארקעם. ארמסם וכרבה

המקרא

לד מְשַׁוֶּה רַגְלַי [רַגְלָיו כתיב] כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמוֹתַי יַעֲמִדֵנִי׃
לה מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחַת קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה זְרֹעֹתָי׃
לו וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וַעֲנֹתְךָ תַּרְבֵּנִי׃
לז תַּרְחִיב צַעֲדִי תַּחְתֵּנִי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃
לח אֶרְדְּפָה אֹיְבַי וָאַשְׁמִידֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃
לט וָאֲכַלֵּם וָאֶמְחָצֵם וְלֹא יְקוּמוּן וַיִּפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃
מ וַתַּזְרֵנִי חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי׃
מא וְאֹיְבַי תַּתָּה לִּי עֹרֶף מְשַׂנְאַי וָאַצְמִיתֵם׃
מב יִשְׁעוּ וְאֵין מֹשִׁיעַ אֶל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃
מג וְאֶשְׁחָקֵם כַּעֲפַר־אֶרֶץ כְּטִיט־חוּצוֹת אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם׃

תרגום

לד מְשַׁוֵּי רִגְלַי [רִגְלוֹהִי קרי] קַלִּילִין כְּאַיַּלְתָּא וְעַל בֵּית תּוּקְפִּי יְקִימִנַּנִי׃
לה מַלִּיף יְדַי לְמֶעְבַּד קְרָבָא וּמַתְקֵיף בְּקֶשֶׁת נְחָשָׁא דְרָעַי׃
לו וִיהַבְתְּ לִי תְּקוֹף וּבְפוּרְקָנָךְ וּבְמֵימְרָךְ אַסְגִּיתַנִי׃
לז אַסְגֵּיתָא פְּסִיעָתִי תְּחוֹתַי וְלָא אִזְדַּעְזְעָא רְכוּבָתִי׃
לח רְדָפִית סַנְאַי וְשֵׁיצֵיתִנּוּן וְלָא תָבֵית עַד דִּי גְמַרְתִּנּוּן׃
לט וְשֵׁיצֵיתִנּוּן וּגְמַרְתִּנּוּן וְלָא יָכִילוּ לְמֵיקַם וּנְפַלוּ קְטִילִין תְּחוֹת פַּרְסַת רִגְלָי׃
מ וְסַעֲדְתַּנִי בְּחֵילָא לְמֶעְבַּד קְרָבָא תְּבַרְתָּא עַמְמַיָּא דְּקָיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתָי׃
מא וְסַנְאַי תְּבַרְתָּא קֳדָמַי מְחַזְרֵי קְדָל בְּעֵלֵי דְבָבַי וְשֵׁיצֵיתִנּוּן׃
מב בָּעַן סְעִיד וְלֵית לְהוֹן פָּרִיק מְצַלַּן קֳדָם יְיָ וְלָא מְקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃
מג וְרוֹשַׁשְׁתִּנּוּן כְּעַפְרָא דְאַרְעָא כְּסִין

ולא אשוב ד' וסי' ארדפה איבי דשמואל . ארדף אויבי דתהילים . על כי דברתי זמתי דירמיה בטרם אלך ולא אשוב דאיוב : כעפר ארץ ג' דסמיכי וסימ' ואשחקם . תשאפים : תשטף ספיחיה :

תולדות אהרן ועגותך תרבני . עקידה שער א' : ותזרני חיל . יומא מז :

רד"ק

והדומים לו כתבנו בספר מכלל ופי' חיל בזיל כלומר בכח או פירושו כשהייתי בחיל ובגבא היה הוא מעוזי . ופי' ויתר שהתיר ופתח דרכי במלחמה ושמהו תמים ושלם שלא נפקד אחד מאנשי במלחמה וכתי' דרכו כי דרכי היה דרכו כי בשמו הייתי בא להלחם וכן רגליו שכתוב וקרי רגלי אומר על דרך משל עזרתו והוא מהגה רגליו ע"ד שמה הנחת ה' גבוריך : (לד) משוה רגלי . משים כמו שויתי ה' לנגדי תמיד ותרגום שם שוי אמר אם הצרכתי לברוח להמלט שם רגלי כאילות ולא השיגוני אויב : ועל במותי יעמידני . ואחר כך במקום שהייתי נמלט שם והם במותי יעמידני שם בטוח : (לה) ונחת . ובספר תהלים ונחתה כי קשת תכונה בלשון זכר ונקבה ורוצה לומר כל כך למד ידי למלחמה עד שאפילו קשת נחושה לא עמדה לפני אלא נשברה בזרועותי ופי' נחושה חזקה כנחושה והוא ברזל חזק מאד וכן ואת ארגכם כנחושה ונחתה שרשו חתת והוא נפעל מפעלי הכפל : (לו) וענותך. פי' ובענותך תרבני כתרגומו ובמימרך אסגיתני ויהי' לדעתי ענותך מן ועניות ואמרת ובספר תהלים וענותך בקריאה הוי"ו מן עקב ענוה יראת ה' וענוים ירשו ארץ שהוא ענין חסידות ורוח נמוכה ויהיה וענותך הנכתב הנה כמוהו ואף על פי שנחה הוי"ו ותהיה תי"ו תרבני לנקבה על הענוה שזכר כמו וימינך תסעדני שאמר בתהלי' ופי' שמתני ענותך לעם רב כי אף על פי שהייתי בעם מעט ואויבי בעם רב אני הייתי מנצח כי ענותך היתה עמי כאלו הייתי אני עם רב מהם ויש לפרשו עזרתך ורצונך וכן והכסף יענה את הכל : (לז) תחתני . כמו תחתי ובא בנו"ן יו"ד שלא כמנהג בשמות : קרסולי . כרעי ותרגום אשר לו כרעים דליה קרסולין וי"ת רכובתי והם הברכים : (מ) ותזרני . משפטו ותאזרני כמו ותאזרני שמחה מהבנין הדגוש ולהקל נעלמה האל"ף והוסלה תנועתה על התי"ו ופי' חיל כח כתרגומו חילא ואדוני אבי ז"ל כתבו מענין הפעיל משרש זרה ופי' הזרית לי חיל וכח בכל אברי לעשות מלחמה: (מא) תתה . כמו נתת חסר פ"א הפעל שלא כמנהג בעוברים : (מב) ישעו . ר"ל יביטו כמו ולא ישעו אל קדוש ישראל ולא ישעה אל המזבחות ופירוש יביטו אל ה' ולא יושיעם : אל ה' ולא ענם . בעבור כי הם רשעים וקוראים אל ה' ולבם לא נכון עמו : (מג) אדיקם. כמו וידק לעפר : ארקעם . מענין וירקעו

רלב"ג

אמר בספר תהלים תמורת זה האל המאזרני חיל : ויתר תמי' דרכי . ר"ל כל כך מהר להגיע אלי הטוב עד שהוא כאלו יתר ויקפץ דרכו אל המקום היותר שלם ותמים וזה מבואר שכן היו הצלחותיו עם רודפיו כמו שמצאנו בשאול ואבשלום ולזה אמר משוה רגלי קלות לרוץ כאילות ועם קלות המרוץ ההוא יעמידני על הצלחות רוממותי : (לה) ונחת קשת זרועותי . ר"ל והוריד קשת נחושה כל אחד מזרועותי ואף על פי שהיתה הקשת ההיא חזקה וקשה מאד להכפף כאילו היא מנחושה שהוא הברזל היותר קשה וענין ההורדה בקשת היא הורדת ראשי הקשת בכפיפתו כדי לירו' בו חצים או יהיה חסר יתר או יהי' הרצון והוריד יתר קשת נחושה כל אחד מזרועותי וענין היתר היא שיורידוהו אל המקום מהקשת הרוגבל לירות משם החצים : (מב) ישעו ואין מושיע . ר"ל יפנו אל הש"י שיושיעם ואין מושיע

פי' רבי' ישעיה

(לג) ויתר תמים דרכי . כמו לנתר בהם שהוא מקפץ לפני דרכי לרוץ כשהייתי בורח מפני שאול : (לה) ונחת קשת נחושה . לשון דריכת הקשת הוא . ודומה לו חליך נחתו בי כלומר מדרכו בי ובא הקשת זכר ונקבה : (לו) וענותך תרבני . כמו וענותך ונעלם הוי"ו כמו ועולתה קפצה פיה שהוא כמו ועולתה ויש לפרשו כמו קול ענות גבורה : (מ) ותזרני חיל . נעלם הא:ף וגם נפל הדגש מן הזיי"ן ובא' תנועת הא"ף בתיי"ן והיה משפטו ותאזרני : (מא) תתה לי עורף . נפל הנו"ן ואין לו דומה שיפול פ"ה הפעל בלשון עבר : (מב) ישעו . כמו ישעה האדם אל עושיהו וסיפיה של פסוק מפרש ראשו : (מג) אדקם . בפעל כבד מן דקה הדק : ארקעם . כמו ורקע ברגל על גבי קרקע:

מצודת דוד

לכבוש עיירות : (לא) תמים דרכו . לגמול לאיש כמפעלו : צרופה . ככסף צרוף מבלי סיג כן אין באמרי הבטחתי דבור בטל : מגן . מחסה כמגן : (לב) כי מי אל . אשר יוכל לעמוד כנגדו ולמחות בידו מלקיים הבטחתו : (לג) מעוזי חיל . מחזק אותי בכח : ויתר תמים דרכי . מדלג אותי בדרכי להיות תמים מבלי מכשול : (לד) משוה . משים רגלי קלות לרוץ מהר אחר האויב כאילה זו הרצה מהרה : ועל במותי . העמיד אותי על גבהי וגדולתי : (לה) למלחמה . להלחם בסוב וכדרך תכסיסי המלחמה: ונחת . נתת בי כח לשבר קשת נחושה בעת המתחי לירות : (לו) מגן ישעך . ישעך היה לי למגן: וענתך תרבני . הענוה שבך להשגיח בי עשה אותי כאלו הייתי עם רב אף כי היו אנשי מתי מספר נלחתי האויב כאלו היו רבים עמדי : (לז) תרחיב צעדי . הרחבת פסיעתי לבל ימעדו רגלי לפול בארץ : (מ) ותזרני . אזרת אותי כח להלחם ואת שונאי תפיל לכרוע תחתי : (מא) תתה לי עורף . כי ינוסו ויהפכו לי עורף : משנאי . ר"ל וכן משנאי תתה לי עורף והוא כפל ענין במלים כדרך מליצת השיר : ואצמיתם . ר"ל עם כי ינוסו אשיגם ואצמיתם : (מב) ישעו . יפנו אל מלכי האדמה : אל ה' . ר"ל לאח"ז יפנו אל ה' להתפלל אליו אבל לא יענם : (מג) כעפר . להיות דק כעפר : כטיט חוצות .

מצודת ציון

וקשיה כמו ראה ויתר גוים (חבקוק ג) : (לד) משוה . משים כי וישם ת"א ושוי : במתי . ענין גבוהות : (לה) ונחת . מל' חתת ושבירה : (לו) וענתך . מלשון ענוה : תרבני . מלשון רבוי : (לז) צעדי . פסיעותי כמו ויהי כי צעדו (לעיל ו) : מעדו . ענין החלקה והשמטה מן המקום כמו לא תמעד אשוריו (תהלים לז) : קרסולי . תרגום של כרעים הוא קרסולין : (לח) כלותם . מלשון כליון : (לט) ואמחצם . ענין הכאה ופציעה כמו מחץ ראש (שם ק"י) : (מ) ותזרני . מל' אזור וחגורה : תכריע . ענין הנפילה על הכרעים : קמי . האויבים הקמים עלי : (מא) תתה . נתת : עורף . הוא אחורי הפנים : ואצמיתם . ענין כריתה כמו אותו אצמית (שם ק"א) : (מב) ישעו . ענין הפנה כמו ולא ישעה אל המזבחות (ישעיה יז) : ענם . מלשון עניה ותשובה : (מג) ואשחקם . ענין כתישה כמו ושחקת ממנו הדק (שמות ל') : אדקם . מל' דק : כטיט

רדק

וירקעו את פחי הזהב : (מד) מריבי עמי. כמו עמים וכן הרודד עמי תחתי ויתכן לפרש כמשמעו והוא שאול והסומכים אותו : תשמרני לראש גוים. ובספר תהלים תשימני לראש גוים ופירוש תשמרני שמרתני ונתת עיניך בי לטובה עד שהייתי לראש גוים: (מה) יתכחשו לי. מיראתי אותי יכזבו לי ויאמרו לא חטאנו לך: לשמוע אוזן. בספר תהלים לשמוע אוזן והוא שם וכן לשמוע שם בפלס שאור יאור תהום וענין הפסוק כמו בכתוב ויעש דוד שם : ישמעו לי. כענין וסר אל משמעתך ואות' בני נכר שאינם נשמעים לי יבלו מעלה נבל ויחגרו ממסגרותם כלומר שהם נסגרים מפחדם ופי' ויתגרו כמו ויחרגו הפוך כמו שכתוב בספר תהלים והוא ענין תנוע' הפחד מתרגום ומחדרים אימה תרגם מותה וכת"י ויזועון מבירניתהון : (מז) חי ה'. הפסוק הזה דרך הודאה ותהלה הוא כלומר ה' צורי ואלוהי ישעי הוא חי וברוך ורם : (נ) על כן אודך ה' בגוים. שהצלתני מאנשי חמס ורוממתני מאויבי ונתת לי נקמות מהם אודך בגוים לפני כל עם ועם : (נא) מגדול. מגדיל כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו כמו שהוא בספר תהלים בקריא' גם כן הקרי מגדול בחולם והוא תואר והענין אחד : מלכו ומשיחו. על עצמו הוא אומר כמו שהגדיל ישועתי ועשה לי חסדים כן יעשה לי ולזרעי עד עולם : (א) ואלה דברי דוד האחרונים. עוד מלבד השירה אמר דברים אלה שהם דברי שבח והודאה לאל שהקימו למלכות ואמר האחרוני' שהיו אחרונים לכל השירות והמזמורים שאמר כי אחר זה לא הוסיף עליו רוח הקדש וי"ת ואילן פתגמי נבואה וגו' : הוקם על. הוקם עליון ומלך : ונעים זמירות ישראל. על הזמירות שעשה בספר תהלים שהיו משוררים ומזמרים הלוים בהם לפני הארון ובבית המקדש וי"ת

רשי

והרבה יש בספר יחזקאל ורקע ברגלך (ו' י"א) ורקעך ברגל (כ"ה ו') : (מד) מריבי מדואג מאחיתופל ושאול והזיפים : תשמרני לראש גוים. לשגתני לכך. ומדרש אגדה אמר דוד רבונו של עולם הצילני מדינו של ישראל. שאם אטכו או ארדה את ישראל בעבודתו אני נענש אלא לראש הפלשתים תשימני והם יעבדוני עליהם לא אענש: (מה) יתכחשו לי. מחמת יראה יאמרו לי כזבים : לשמוע אוזן ישמעו לי. אפילו שלא בפני יגורו מפני למשמע אזניהם לסור אל משמעתי : (מו) בני נכר יבולו. ילאו לשון והעלה נבל (ירמיה ח' י"ג) פליספירונים בלע"ז : ויחגרו. לשון פסחים : ממסגרותם. מקומי' יהורי' מהגר שאני מייסרן בהם : (מז) חי ה'. כשעשה לי אלה : (א) ואלה דברי דוד. נבואת דוד אחרונים ומי הם הראשוני' דברי השירה האמורים למעלה אבל ... בכל שירות ותשבחות שאמר אין נקראים דברים : הוקם על. הוקם למעלה : ונעים זמירות ישראל. אין ישראל

מד וַתְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עַמִּי תִּשְׁמְרֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדֻנִי׃
מה בְּנֵי נֵכָר יִתְכַּחֲשׁוּ־לִי לִשְׁמוֹעַ אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי׃
מו בְּנֵי נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְגְּרוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם׃
מז חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרֻם אֱלֹהֵי צוּר יִשְׁעִי׃
מח הָאֵל הַנֹּתֵן נְקָמֹת לִי וּמוֹרִיד עַמִּים תַּחְתֵּנִי׃
מט וּמוֹצִיאִי מֵאֹיְבָי וּמִקָּמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חֲמָסִים תַּצִּילֵנִי׃
נ עַל־כֵּן אוֹדְךָ יְהוָה בַּגּוֹיִם וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּר׃
נא מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

כג א וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן־יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל׃

(Masorah notes beside the verses: ג'סבי' עמים ; ג' ; ד' מ"ל ; ל' ; ז' . ו' חס' ; ל' חס'. כ' א' חס' וא' מלא ; ל' . ג' ; מגדול ק' ו' מ"ל ; כ'דברי הספר דירמיה ; ג' כ' מ"ל וא' חס' ; ד')

שׁוֹקִין בְּעִטֵּית בְּהוֹן רְפַסְתִּינוּן׃ מד וְתְשֵׁיזְבִנַּנִי מִפַּלְגּוּת עַמָּא תְּמַנֵּנִי רֵישָׁא לְעַמְמַיָּא עַמָּא דְלָא יְדַעִית יִפְלְחוּנַנִי׃ מה בְּנֵי עַמְמַיָּא יִתְכַּדְּבוּן לִי לְשֵׁמוּעַ אוּדֶן יִשְׁתַּמְעוּן בִּי׃ מו בְּנֵי עַמְמַיָּא יְסוּפוּן וְיִזוּעוּן מִבִּירָנְיָתְהוֹן׃ מז בְּכֵן עַל נִיסָּא וּפוּרְקָנָא דַּעֲבַדְתָּא לְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל אוֹדִיאוּ וַאֲמָרוּ קַיָּם הוּא יְיָ וּבְרִיךְ תַּקִּיפָא דְמִן קֳדָמוֹהִי מִתְיְהֵיב לָנָא תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמְרוֹמַם אֱלָהָא תְּקוֹף פּוּרְקָנָנָא׃ מח אֱלָהָא דַּעֲבַד פּוּרְעֲנוּתָא לִי וְתַבַּר עַמְמַיָּא דְקַיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּחוֹתָי׃ מט וּפָרֵיק מִסָּנְאַי וְעַל דְּקַיְמִין לְאַבְאָשָׁא לִי תְּגַבְּרִינַנִי מִגּוֹג וּמִמַּשִּׁירְיַת עַמְמִין חֲטוּפִין דְּעִימֵּיהּ תְּשֵׁיזְבִינַנִי׃ נ עַל כֵּן אוֹדֵי קֳדָמָךְ יְיָ בְּעַמְמַיָּא וְלִשְׁמָךְ אֵימַר תּוּשְׁבְּחָן׃ נא מַסְגֵּי לְמֶעְבַּד פּוּרְקָן עִם מַלְכֵּיהּ וְעָבֵד טֵיבוּ לִמְשִׁיחֵיהּ לְדָוִד וּלְזַרְעֵיהּ עַד עָלְמָא׃ א וְאִלֵּין פִּתְגָּמֵי נְבוּאַת דָּוִד דְּאִתְנַבִּי לְסוֹף עָלְמָא לְיוֹמֵי נֶחָמָתָא דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי אֲמַר דָּוִד בַּר יִשַׁי וַאֲמַר גַּבְרָא דִמְרַבָּא לְמַלְכוּ מְשִׁיחָא בְּמֵימַר אֱלָהֵיהּ דְּיַעֲקֹב וְתַקִּין לְמִמְנֵי בְּחֵיךְ מְבוּסָם

עמי ג' סבירין עמים וסי' ותפלטני מריבי עמי דשמואל. הרודד עמי תחתי. הייתי שחוק לכל עמי. לשמוע ד' מ"ל וסי' נמסר בסדר בחקתי : וברוך ז' וסי' ונמסר בסדר לך לך : זמרות ד' בקריאה ופים' ונעים זמרות ישראל. מכנף הארץ זמרות שמענו. זמרות היו לי חקיך. נותן זמרות בלילה : וכולהון חס' יו"ד ואחד בזמירות נריע לו: תולדות אהרן ואלה. מ"ק סז כל הפרשה עקידה סער סו : נאום חוד. סם ע"ג ס: ונעים. (סוכה נה) :

רלבג

מושיע : (מג) ארקעם. הוא מענין ורקע ברגלך והרצון בו ארמסם : (מד) ותפלטני מריבי עמי. ר"ל והצלתני מהמריבים עמי כמו שאול ונבל ואחיתופל ואבשלום : תשמרני לראש גוים. פירושו תשמרני להשים אותי לראש גוים ואמר כן כי גוים רבים היו עובדין אותו : (מו) יבולו. ילאו מענין נבול תבול או יהיה מענין הבלוי וההשחת': ויתגרו. ר"ל ויפחדו מהמקום שהם נסגרים בו ר"ל כי מחדרים תהיה להם אימות מות או יהיה הרצון בזה שהם יחגרו כלי מלחמה מהמקום שהם נסתרים בו אך לא יצאו חוץ להלחם לרוב פחדם: (מז) חי ה' וברוך צורי. ר"ל ה' העוזר אותי הוא חי וקיים ומי שהוא תקפי וחזקי הוא ברוך על כל ברכה ותהלה ולזה אין לי לירא שיחדל עזרו ממני והאלהי' שהוא תוקף ישעי הוא רם על כל רמי' ולזה לא אירא שתקצר ידו מלהושיעני: (מט) ומקמי תרוממני. ר"ל שתשימני נשא ורם בממשלה יותר מקמי והנה אמר זה כנגד שאול ואבשלום או כיה הרצון בזה ומקמי תסתירני ותגביהני שלא תחול בי ידם : (נ) אודך ה' בגוים. ר"ל בפרסום לעיני הגוים : (נא) מגדול ישועות מלכו. ר"ל שהוא תוקף ישועו' מלכו והוא דוד כמו המגדול שהוא תוקף העיר : (א) הוקם על. כמו הוקם למעל' והוא מעלת כסא המלוכה : ונעים זמירות ישראל. ר"ל שהוא אמר לשיר בנעים שבמיני

פי' רבי' ישעיה

תפלטני מריבי עמי. ממלחמת עמי כמו שהוב רב עם בני ישראל : (מו) בני נכר יבולו. שהם נלאים כעלה נבל : ויחגרו ממסגרותם. שאני מסגירם בבית הכלא ותרגם ויחגרו ויזועון וי"ל שנעשים חגרים מכבלי מסגרותם : (א) הוקם על. הוקם למעלה : ונעים זמירות ישראל. שהוא תקן ספר תהלים שהיו משוררים הלוים בדוכן :

מצודת ציון

דק : ארקעם. ענין רדוד והשטחה כמו וירקעו את פחי הזהב (שם לט) : (מד) ותפלטני. ענין הצלה : (מה) יתכחשו. מל' כחש ושקר : (מו) יבולו. ענין כמישה כמו והעלה נבל (ירמיה ח) : ויחגרו. מל' חגר ופסח : (מז) צורי. חזקי : (מח) ומוריד. מלשון ירידה : (מט) ומקמי. האויבים הקמים עלי : (נא) מגדול. מל' גדול : כג (א) נאם. מענין אמירה ודבור : הגבר. האיש : על. למעלה וכן תקנה אף על עולה איוב

מצודת דוד

כטיט המושלך בחוצות שדשה אותה דק דק וארד אותם כטיט האדמה : (מד) מריבי עמי. מאנשי מלחמתי אשר בבני עמי הלוחמים עמדי : תשמרני. שמרתני מיד כולם עד הביאתני להיות ראש : עם לא ידעתי. ר"ל העם אשר הוא מארץ מרחק: (מה) יתכחשו לי. כדרך הירא המתנגל בפני מי אשר ירא ממנו אף בדברי כזב בעבור הפחד : לשמוע אוזן. בעבור כי ישמעו רב כחי ואומץ ידי לזה יהיו נשמעים אלי לכל אשר אצוה : (מו) יבולו. ר"ל יהיו מיוסרים ואבודים : ויחגרו. יהיו חגרים ממה שיהיו סגורים בידי בכבלי ברזל : (מז) חי ה'. ר"ל הלא ה' חי לעולם וכזאת יעשה כל הימים : וברוך צורי. וכן יהיה ה' צורי ברוך לעולם : וירום. כי כשעושה נקמות בעובדי כוכבים הוא מרומם ומנושא : (מח) הנותן נקמות לי. ר"ל הנוקם נקמתי : (מט) ומקמי. יותר מן קמי תרומם אותי : (נ) על כן. בעבור החסדים האלה : בגוים. לפרסם חסדך : (נא) מגדול. ר"ל וכן אודך כי אספר לומר דעו אשר ה' מגדול וגו' ר"ל עושה ישועות גדולות למלכו ולא בעבור התשלום גמול כי אם בחסד : ולזרעו. כמו שעשה לדוד כן יעשה לזרעו עד עולם ואף שדוד עצמו אמרו אמר לדוד ולזרעו ולא אמר לי ולזרעי כי כן דרך המקרא וכן ויאמר ה' וגו' ואת שמואל (ש"א י"ב) ועם כי שמואל עצמו אמרו לא אמר ואותי : כג (א) ואלה דברי דוד האחרונים. רוצה לומר מה שאמר אחר כל

רש"י

ישראל משוררים במקדש אלא שירותיו וזמירותיו : (ב) דבר בי. השרה בי רוח קדשו ונדבר בי. וכל לשון נבואה נופל בו לשון דבר כמו הרק אך במשה דבר הלא גם בנו דבר אשר דבר בו (במדבר י"ב ב') וטעמו של דבר לפי שהרוח נכנס בו בקרב הנביא ומדבר בו : (ג) לי דבר צור ישראל. אלי דבר. והוא צור ישראל שאהיה מושל באדם בישראל שנקראו אדם שנאמר אדם אתם ואהיה צדיק מושל וירא אלהים. ורבותינו פירשוהו בלשון אחר אמר דוד אלהי ישראל לי דבר אלי דבר צור ישראל מושל באדם אני ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה. אבל לפי ישוב המקראות הראשון הוא פשוטו של מקרא : (ד) וכאור בוקר יזרח שמש. והבטיחני שתלך גדולתי הלוך וגדל כאור נגה אשר הולך ואור : בוקר לא עבות. אור שאינו אפל : מנוגה ממטר דשא מארץ. מאיר בוקרי יותר מנוגה הבא ממטר כחום צח עלי אור כשהמטר יורד על הארץ מלאה דשאים והשמש זורח עליו ומבהיק. וכן פתרונו יותר מנוגה הבא ממטר של דשא מארץ : (ה) כי לא כן ביתי עם אל. שיהא בוקרי עבות : כי ברית עולם. התורה אשר שם לי ערוכה בכל ביתי ושמורה : כי כל ישעי וכל חפץ. לרכי מוכנים לפניו וכו׳ זה

רדק

(ב) רוח ה' דבר בי. הזמירות ברוח הקדש אמרתי אותם אשר דבר בי ומלתי היתה על לשוני כאמרי הזמירות כי רוח הקדש עוררה אותי והופיעה הדברים על לשוני ות"י אמר דוד ברוח נבואה דה' וגו' : (ג) לי דבר. כפל דבר הוא כמנהג הלשון ופירושו אמר לי דבר בעבורי ואמר ודבר לשמואל הנביא שאהיה מושל באדם ומשחני למלך ובלבד שתהיה ממשלתי ביראת אלהים ואהיה צדיק ודעת המתרגם שזה ממני מלך המשיח שיהיה מושל ביראת אלהים וכן תרגם אותו אמר דוד אלהא דישראל וגו' : (ד) וכאור בקר. כאור הבקר כשיזרח השמש כשהולך ואור כן תהיה מלכותי וממשלת בקר שאין בו עכירות אלא בהיר כי בקר שהוא עבות וענן פעם מה ופעם מטר ואינו טוב אלא להצמיח דשא מן הארץ : (ה) כי לא כן. אבל ביתי אינו כן אלא נוגה בכל עת ובכל זמן כי ברית עולם שם לי שלא תפסוק ותהי' ערוכ' ושמורה בכל : כי כל ישעי. כל חפץ וכל ישע שלי הוא שלא יהיה

שמואל ב כג

ברוח יהוה דבר־בי ומלתו על־לשוני׃ ס. ל׳
ג אמר אלהי ישראל לי דבר צור כ״ס
ישראל מושל באדם צדיק מושל ס׳ מ״ל
יראת אלהים׃ ד וכאור בקר יזרח־ ג׳. ל׳. ל׳
שמש בקר לא עבות מנגה ממטר ל׳
דשא מארץ׃ ה כי־לא־כן ביתי עם־ י״ס
אל כי ברית עולם שם לי ערוכה
בכל ושמרה כי־כל־ישעי וכל־חפץ ג׳ דגשים ל׳ וחס׳

תרגום

תושבחתיה דישראל׃
ב אמר דוד ברוח נבואה
דיי אנא ממליל איליין
ופתגמי קודשיה בפומי
אנא סדר׃ ג אמר דויד
אלהא דישראל עלי מליל
תקיפא דישראל דשליט
בבני אנשא קושטא דאין
אמר למנאה לי מלכא
דהוא משיחא דעתיד
דיקום וישלוט בדחלתא
דיי׃ ד טוביכון צדיקיא עבדתון לכון עובדין טבין דאתון עתידין לאנהרא כזיהור
יקריה כנהור צפרא דאזיל ותקין וכשימשא דעתיד לאנהרא כזיהור יקריה על חד
תלת מאה ארבעין ותלתא כנהור שבעת כוכביא שבעת יומיא יתיר מכדין ותתרבון
וייטב לכון דהויתון מחמדין לשני נחמתא דאתין הא כאכרא דמסובר בשני
בצורתא דיחות מיטרא על ארעא׃ ה אמר דוד יתירא מכבין ביתי קדם אל אריקיים
עלם קיים לי למהוי מלכותי קיימא כמא דקיימין סידרי בראשית ונטירא לעלמא
דאתי ארי כל צרכי וכל בעותי קדמוהי מתעבדין בכן כל מלכו לקבליה עוד לא

יראת אלהים ג׳ וסי׳ רק אין יראת אלהים במקום הזה. צדיק מושל יראת. ואני לא עשיתי כן מפני :

תולדות אהרן אמר אלהי ישראל. ע"ק שם: וכאור בקר. פסחים ב אשר מקן: ערוכה בכל. עירובין נד :

מצודת ציון

(אות נו) : ונעים. ענין עריבות ומתיקות : (ב) ומלתו. ענין דבור כמו כי אין מלה בלשוני (תהלים קל"ט) : (ד) עבות. עננים : מנוגה. ענין האורה וזריחה : דשא. תאיר : (ה) ערוכה. ענין

רלבג

שבתיני הזמירות והם זמירות ישראל כי הם חוברו שיזמרו בהם ישראל לש"י וזה מבואר בזמירות הנזכרות בספר תהלים : (ב) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. אמר שעניינו באלו הזמירה הנעימות שחבר היה שרוח הש"ית דבר בו ובמה שנאצל עליו מרוח הקדש היה דבר השם יתעלה על לשונו להגיד אלו הזמירות ולחברם בספר : (ג) אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל. ר"ל כי בעבורי אמר הש"י ודבר שאהיה מושל באדם היותר נבחר והוא ישראל מפני היותי צדיק מושל ביראת אלהים ר"ל שכל הנהגתי וממשלתי הוא ביראת אלהים ולזה זכיתי לזאת המעלה : (ד) וכאור בקר יזרח שמש. ר"ל שזריחת ממשלתי וצמחת מלכותי הוא כמו זריחת אור בקר שיזרח שמש אחריה שיהיה אז האור נוסף וכן ירצה לומר שהצלחתו במלוכה תתחזק תמיד כמו הענין באור הבקר אשר אין התפשטותו מהעבים והעננים שיזרח אורם מנגה שיתחדש ממטר יורד על דשא מארץ והוא הקשת כי זה שאור יהיה הולך הלוך ותסור אך הוא כאור בקר שיזרח שמש אחריו ובזה רמז דוד אל שתצמח מלוכה ממנו יחסה אל מלכותו יתם אור השמש אל אור השחר והוא מלכות משיח בן דוד שתגדל מלכותו ונשא ונבה מאד אז יהיה הרצון בזה כאור בקר שיזרח בו השמש אשר הוא מתמי' הקיום והוא האור השל' כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא יסתר בו השמש בסבת העבים כי אז יהיה האור מגיע מהעבים אשר הם מהירי ההפסד ולא יהיה הבקר ההוא מנגה שילמח ממטר ויולד ממנו כמו הענין בברק שילא בחשך תכף ולא כמו דשא מארץ אשר בבקר יליץ ולמת ובערב ימולל ויבש : (ה) כי לא כן ביתי עם אל. ר"ל שיסיר מלכותו תכף כמו הענין במלכות שאול : ערוכה בכל ושמורה. ר"ל ממשלתי ערוכה בכל הזמן ושמורה לזרעי אע"פ שתסור מהם בקצת העתים : כי כל ישעי וכל חפץ כי

פי' רבי ישעיה

(ב) רוח ה' דבר בי. בא להודיע כי ספר תהלים שתקן הכל היה ברוח הקדש : (ג) אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל. כפל הדברים. וזה לי הוא כמו עלי ואמר לי שאהיה מושל באדם על ישראל כי אתה צדיק מושל ביראת אלהים. בעבור זה בחרתיך להיות מושל על ישראל : (ד) וכאור בקר יזרח שמש. כך היתה מלכותי הולכת ומתחזקת כמו אור הבוקר הזורח שהולך אורו ומתגבר וכאותו הבוקר שאין בו עבות : מנוגה ממטר דשא מארץ. פירוש מנוגה השמש ומן המטר יצמח הדשא מן הארץ. שכשממטיר ואחרי כן יזרח השמש אז יתגדלו כל הצמחים ודומה מלכותו לאור השמש בבא אחר המטר שהמטיר בלילה ובבקר יזרח השמש שאותה הזריחה מחיה את העולם : (ה) כי לא כן ביתי עם אל. שידמה לבוקר שיש בו עבות השמיה חוזר ומאפיל מן העבות כך תהיה מלכותי קיימת ערוכה. כפי כל הנביאים ושמורה היא מלכותו מאתי : כי כל ישעי. אם אני צריך : וכל חפץ. לפי כשלא יצמיח ויעלה בלבי הוא מוכן מאתו שכל הצלחותי הם סדורה לפניו ומתוקנות ומזומנות לעשות לי :

מצודת דוד

כל המעשים והשירים אשר שר לה' ומשם ואילך לא דבר עוד ברוח הקודש : נאם דוד בן ישי. ר"ל וזה דברו נאם דוד וגו' ר"ל זה הדבר דברתי עוד הייתי דוד בן ישי רועה צאן בשפל המדרגה : ונאם הגבר. וזה בעצמי דברי עתה אף כי אני הגבר אשר הוקם למעלה להיות משיח אלהי יעקב למלוך בישראל ולהיות מנעים זמירות ישראל ר"ל לסדר זמירות נעימות לישראל לשורר בבית ה' וכאומר אחר כל הגדולה הזאת לא נשתנית דעתי מאשר היתה מאז : (ב) רוח ה'. ר"ל הדבר אשר אדבר מאז ועד עתה לא מחכמה באה לי אך רוח ה' דבר בי ומלתו וגו' והוא כפל ענין במ"ש ובא לחזק הדבר : (ג) אמר אלהי ישראל. ר"ל וזהו דברי אשר אלהי ישראל אמר וכאילו דבר לי ליחד אלי הדבור ר"ל מיד ה' הופיע אלי להשכיל הדבר הזה : מושל באדם צדיק. כאשר יעמד צדיק למשול בבני אדם אז ימשול יראת אלהים כי כל ממשלתו להכריח העם על היראה א"כ היא המושלת והמתגברת : (ד) וכאור בוקר. ר"ל המושל כזה הוא סיבה להמשיל היראה כמו אור הבוקר המאיר בשאת המזרח אשר הוא סיבה ידוע לשיזרח אחריו השמש אבל כשאור הבקר לא יהיה מעונן בעבים כי כשיהיה מעונן אין אור הבוקר סיבה ידוע לזריחת השמש כי לא יהיה נראה כי הענן יכסנו : מנוגה ממטר. כמו מנוגה השמש וממטר השמים אשר מהניהם יחד באה הסיבה להצמיח דשא מן הארץ וכי הדבר במושלים כאלה כי אף אשר אור הבוקר היא סיבה ידוע לזריחת השמש אין זו סיבה לשיתמיד בזריחתו כי יבוא הענן ויכסנו כן צדיק המושל לא ימשול היראה כ"א בעוד ימשול הוא ולא בסור ממנו הממשלה אף לא אחרי מותו וכמו שנוגה השמש ומטר השמים המה יחד סיבה להצמיח דשא ולא זה בלא זה כן צדיק אחד מושל לא יוכל להמשיל היראה אם המושל חבירו עומד נגדו ומוחה בידו: (ה) כי לא כן ביתי. אלא ממשלת בית מלכותי לא כן היא עם הממשלת יראת האל : כי ברית עולם שם לי. ממשלת המלוכה שם לי לבדו וברית עולם היא : ערוכה בכל. ר"ל הכל תלוי בה על היותה מלוכה ונתנה ביד אחד ואינה כממשלת מושלים שאין הכח ביד האחד כאשר חבירו עומד נגדו אשר ידמה לנוגה השמש ומטר השמים שאין הכח ביד אחד זולת חבירו להצמיח הדשא : ושמורה. גם המלוכה

כ׳ נ׳ כִּי־לֹא יַצְמִיחַ: ו וּבְלִיַּעַל כְּקוֹץ מֻנָד נ׳ י׳ כֻּלָּהֶם כִּי־לֹא בְיָד יִקָּחוּ: ז וְאִישׁ יִגַּע ס׳: בָּהֶם יִמָּלֵא בַרְזֶל וְעֵץ חֲנִית וּבָאֵשׁ ב׳וכל אתנני׳ שָׂרוֹף יִשָּׂרְפוּ בַּשָּׁבֶת:

תִתְקַיָּם: ו וְרַשִׁיעַיָּא עָבְדֵי חֶטְאָה דָמַן לְכֻבִּין דִבְמִפְּקַדְהוֹן רַבִּיכִין לְמִקְטַף וְכַד אֱנָשׁ חַיִּים עֲלֵיהוֹן וְשָׁבִיק לְהוֹן אָזְלִין וְתַקְפִין עַד דְלֵית אֶפְשַׁר לְמִקְרַב לְהוֹן בְּיָד: ז וְאַף כָּל אֱנָשׁ דְמִשְׁרֵי לְמִיקְרַב בְּחוֹבִין אָזְלִין וְתַקְפִין עֲלוֹהִי עַד דְחָפִין לֵיהּ כִּלְבוּשׁ דְפַרְזְלָא דְלָא יָכְלִין לֵיהּ בְּאָעֵי מוּרְנִין וְרוּמְחִין בְּבוֹקִית פּוּרְעָנוּתְהוֹן כְּבַד אֱנָשׁ אֱלָהֵין בְּאֶשָּׁתָא עֲתִידִין לְאִתּוֹקָדָא יִתּוֹקְדוּן בְּאִתְגְלָאָה בֵּית דִינָא רַבָּא

רשי

זה מקרא קצר: כי לא יצמיח. עוד למלך אחר מלכותי. דבר אחר כי ברית עולם שם לביתי להיות מלכותי קיימת והברית ערוכה בכל כפי כל הנביאים: (ו) כקוץ מונד. קרדיין בלע"ז שבקטנותו רך נע ונד וסופו מתקשה עד אשר לא ביד יקחוהו: (ז) ואיש יגע בהם ימלא. צריך שילבש את בשרו ברזל וימלא ידו בכלי זיין לקצצו: ובאש שרוף ישרפו בשבת. ואין שם תקנה אלא שריפה ולשבת ולהתחמם כנגדם כך הרשעים אין להם תקנה אלא שריפה בגיהנם: בשבת. הקב"ה יושב על כסא הדין

רדק

יהי' כצמח השדה אשר ייבש אבל ישעי לא יפסק לעולם. ויית שני הפסוקים האלה כן וכאור בקר טוביכון דצדיקיא וגו' כבעמוד: (ו) ובליעל. אבל הרשעים יהיו כקוץ מונד כמו הקוץ שמניד אותו ומשליכו כל מוצאו כן הם כי הם מכאובים לנוגע בהם ולא יקחו אותם ביד אבל משליכים אותם ברגלי' או בדבר אחר: (ז) ואיש יגע. ואם יגע אדם בהם במקום שצומחים ימלא ברזל ר"ל יקח ברזל לכרות אותם ואמר ימלא כנגד המשל שהוא על הרשעי' ולא יקרב אדם להם אלא אם ימלא כלי ברזל כלומר שילבש שריון שלא יוכלו להרע לו או פירוש ימלא יכרת כמו בלא יומו תמלא ופירושו יכרת הקוץ בברזל כלומר אם ירצה אדם לנגעת בהם צריך שיכרתנו בברזל או בעץ חנית מרחוק או ישרפו אותם במקום שבתם כלומר במקום שהם צומחים כן הרשעים צריך שישתדל האדם לכלותם בעצמו אם יוכל או על ידי אחרים כמו שעושים לקוץ עם החנית או יתפלל עליהם שיכלו ויסופו במקומם כמו לקוצים שישרפו' בשבת ויית אלו שני הפסוקים כן ורשיעיא עבדי חטאה דמן לכובין וגו' ואיש יגע ואף כל אנש דמשרי למיקרב בחובין אזלין וגו' כבעמוד:

יוסב

פי' רבי' ישעיה

(ו) ובליעל כקוץ מונד כולהם. הקוץ אין מניחין אותו כי אין לו תועלת להוציא פירות ולא לגדל עלים ומים מנידים אותו ותולשים אותו כך הרשעים אין להם מעמד והקב"ה שלכולהם יתירה ואותם הקוצים מכאיבים שלא יתלשו אותם בידים לא בכלי ברזל ואין להם תקנה אלא לשורפם כישיבת בני ביתו להתחמם לאורך כך הם דומים הרשעים וכן יהיה סופן:

רלבג

כי לא יצמיח. ר"ל שהיא ערוכה בכל כי ימלא לישראל כל ישע וכל חפץ כי זה יהיה בעת לכתם בדרכי התורה ואולם כאשר לא יצמיח זרעם לתת פריו וזהו בסורם מאחרי הש"י אז היא שמור' כי לא יתכן שתהיה להם המלוכה: (ו) ובליעל כקוץ מונד כלהם. ואולם הרשעים כשיקחו הממשלה הם כלם כקוץ מונד שיזיק אנה ואנה למתקרבים אליו וינקבם בקוציו כי לא יקחו האנשים ביד את הקוצים כי יזיקו בהם והמשילם עוד לקוץ שאינו עושה פרי וכאילו רמז בזה אל מלכות ירבעם וחבריו: (ז) ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית. ר"ל כי כאשר יגע ברשעים ויקרב אליהם ימלא כל גופו ממכות הברזל: ועץ חנית. ר"ל שאחר הכנס בגופו ברזל החנית יכנס העץ: ובאש שרוף ישרפו בשבת. ר"ל כי בהשבת הממלכה מהם יכלו הם וזרעם בכליון חרוץ כמו שנתבאר מענין ירבעם והדומים לו כי בעת ששבתה הממלכה מהם לא השאירו להם נין ושאר: ביאור הדברים אמר שכבר דבר לה' את דברי השירה הזאת לתת לו שבח והודאה ביום אשר נתבאר לו כי הציל ה' אותו ונכף כל אויביו הרודפים אותו כמו גלית הפלשתי ואכיש מלך גת העמלקים אשר פשטו אל צקלג ואיש בשת והפלשתים שבאו להלחם עמו וחנון בן נחש והדרעזר ואבשלום ואחיתופל ושבע בן בכרי וישבי בנוב והציל אותו גם כן מכף שאול והוא שקול כנגד כלם כי שאול רדף את דוד והוא מלך ודוד היה עבדו ולזה היה תכלית הפלי' לתוקף יד שאול על דוד איך נצל מידו. ויאמר הנה ה' לי סלעי ומצודתי ומציל לא יצטרך לי תוקף אחר ולא עוזרי כח וחיל אחר באלו הצרות אשר נצלתי מהם הנה הוא מנהיג החוזק והתוקף שלי ומאתו הוא נאצל מפני השגחתו בי. הנה בו אחסה ואסתר בסתר אהלו מכל הרעות הנכונות לבא עלי כי הוא לי למגן להגן עלי מכל דבר הרעות אשר יבואני להזיק והוא תוקף ישעי. כי מאתו יסודרו כלי' להפחיד הקמים עלי שלא יזיקוני כמו שידחה הבעל חי בקרניו החיה הבאה לטרפו. הנה הוא בית החוזק שלי והמנוס שאנוס להמלט מכל הקמים עלי והוא מושיע אותי מאנשי חמס הרודפים אותי על לא חמס בכפי כי הענין כמו הענין בשאול ובאבשלום והדומים בזה והנה אלו התשועות אשר הושיעני הש"י מאויבי יביעו לי באמצעות תשועה שלמה שאתפלל לש"י אחר שספרתי מתהלותיו הנוראות המיישירות אל השגתו יתברך הנה בעת שספנו אלי רעות נפלאות מביאות אל מות וביעתוני אימות מות הנה בעת ההיא אשר ראיתי כי צר לי והייתי בזה הפחד הנפלא אז השתדלתי לקרות שם ה' המורה על מציאותו ביותר על מה שאפשר. ובדבקי בו בזה האופן התפללתי אליו והוא שומע תכף קול תפלתי מהיכל מעלתו אשר הוא בתכלית הרוחק ממדרגת האדם והנה שם עלתה שועתי באזניו להתפלל להשתדל בהצלתי. והנה מרוב חרון אף השם על אויבי הרעים עולמו כאילו נולד מאף הש"י אשר בבטן הארץ יתחדש ממנו הרעש וירעשו חלקי הארץ וגם יסודות ההרים הגבוהים יתנועעו וירעשו.

ואמר ממשל כי מרוב הכעס עלה עשן באף הש"י ותצא אש מפיו תאכל אויביו ותשחיתם עד שלחוזק האש ההוא בערו ממנו גחלים. והנה היה זה המשל להעיד על הפלגת הרעש שחדש הש"י כדי שיפלו אויבי דוד במהירות וזה שכבר סבב הש"י שינגפו ישראל במלחמה ומתו עמהם שאול ובניו וכן הענין במיתת אבשלום ובכלל הנה כשתחקור בספורי הקורות שקרו לדוד ימצא פלא עצום בסבות אשר נהם הש"י הני' הרע לאויבי דוד בא ההמלט לדוד. ואמר כי לרוב השגחת השם על דוד כאילו ירד מן השמים ודרך על הארץ ושלח מלאכו בקלות כאילו התעופף. ושת סביב דוד ענן וחשך להסך עליו ולהסתר שם מאויביו וכאילו היה זה משל אל מה שסבב הש"י כשרדף שאול אחרי דוד שלא יכול למצאו וכאשר מצא אותו והיה קרוב אל שיתפש דוד סבב הש"י שבא מלאך אל שאול כי פשטו פלשתים על הארץ והוכרח לעזוב דוד. ואמר כי מהענן בעצמו שחדש הש"י ע"י מלאכו להסתיר דוד ולמלטו מאויביו ממנו יצא ברק בערו ממנו גחלי אש והם הלפידים היורדים מהענן אשר נעצר בו איד קיטורי וממנו נתחדשו רעמים שנתחדשו לאויביו מהדבי' בעיניו אשר חודש להציל דוד. והנה בזה האופן כאילו נבקעה הארץ מרוב הרעש שנתחדש בגערת ה' מנשמת רוח אפו. ונראה מעמקים ונגלו מוסדות תבל כמו שימצא הענין בעתות הרעש שתבקע הארץ ויראו המקומות השפלים מהארץ ויראו שם נהרות גדולים נתחדשו ממה שהיה באיד שחדש הרעש מהטבע המימיי. והנה קרא המים ההם ים כי ענינם דומה במליחות למי הים מפני רבוי השריפה שנתחדש' שם כי הוא ג"כ הסבה במליחות מי הים כמו שנתבאר בטבעיות והנה אפשר שאמ' זה להפלגת הסרת ענין אויביו במהירות כמו הענין בארץ הנבקעת מפני הרעש כי יתהפך המקום הגבוה להיות למטה ולזה קרא ענין תמאת סדום הפכה אמר כמהפכת סדום ועמרה ואפשר עם זה שרמז בזה להגלות בקלות ובמהירות דבר הנעלם מהאנשים מסגלות דוד וכאשר השלים זה המשל אמר זה הענין בדברים יותר מבוארים ואמר הנה הש"י ישלח מלאכי ויקחני וינהגני וימשוך אותם מיתי הרעות אשר חשבו אויבי להטביע אותי בהם. ובזה האופן יצילני הש"י מאויבי שהיה חזק ועז ביחס אלי בתכלית נפלא והוא שאול כי הוא היה מלך ואני הייתי עבדו ובכלל הנה יצילני בזה האופן מכל שונאי כאשר חזקו ממני. הנה אויבי מקדמים אותי רע ביום אידי כי חשבו שאז היא עת רעה ושיגו מבוקש'. והנה אז היה הש"י למשען לי בדרך שלא נפלתי בידם ואחשב שזה היה משל על הזיפיי' שהודיעו לשאול כי דוד מסתתר עמהם במערה ועל מה שיעץ אחיתופל לרדוף אחר דוד בלילה להמיתו והנה הש"י הוציא אותי למרחב מהצרה שהייתי בה ומלט אותי מיד אויבי כי חפץ בי להיות מלך על ישראל ונתן לי גמול כצדקתי והשיב לי כבור ידי שבררו התכונות המשובחות והנה אמר זה להעיר כי בכל עות היה רודף הדרכים המשובחים וזה מבואר מהספורים שבאו בענין דוד וזולתי

בחפצ

מצודת ציון

ענין סדור: חפץ. רצון: (ו) מנד. מל' נדידה: כלהם. מל' כל: (ז) בשבת. ענין בטול כמו

מצודת דוד

המלוכה הלא היא שמורה לי ולזרעי מדור לדור ואינה כממשלת שאר מושל אשר עמו תמות או בחייו תוסר ומעשיו בטלים אשר ידמה לאור הבוקר שהיא סיבה ידוע לזריחת השמש ובבוא הענן יכסהו: כי כל ישעי. כי כל הישע הבאה היא ישעי כי על ידי או ע"י זרעי תבוא וכמו כן על ידינו תבוא כל חפץ כי לא יצמיח מי למלכות מבלעדינו: (ו) ובליעל. אבל בית בליעל כירבעם וחבריו כולם יהיו כקוץ מונד ר"ל כמו הקוץ המונח ברגלי אדם אשר מנידים אותו ממקום למקום בדרך מהלכם: כי לא ביד יקחו. כי בעבור החדודים הבולטים בו א"א לקחתו ביד לסלקו מן הדרך אל מקום מיוחד ולזה בע"כ הוא מונח ברגלי אדם ומנידים אותו ממקום למקום ולא יונח זמן רב במקום אחד וכ"כ לא תעמוד בית בליעל על זמן רב: (ז) ואיש יגע בהם. ר"ל אולם בית הבליעל לא תהיה דומה להקוץ הזה אשר לא תגע בו יד איש כי בהם יגע איש לרעה בחרב ובחנית והגוף של כל אחד מהם יהיה מלא מברזל החניתות וגם עץ הנצב תבוא בו אחר לכב החנית:

תבא

(ח) יושב בשבת. דעת המתרגם וכן דעת רז"ל כי זה הפסוק על דוד ר"ל אלה שמות הגבורים אשר לדוד שהיה יושב בשבת וכו' אלה שמות גבורותיו של דוד ויית כך אלין שמהת גיבריא וגו' והם ז"ל פי' יושב בשבת שהיה יושב בישיבה של תורה : ראש השלשי . ראש לג' האבות : עדינו העצני . בשעה שהיה עוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שהיה יוצא למלחמה מקשה עצמו כעץ ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי על יואב אמר זה הפסוק שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנאמר תחכמוני ראש השלישי ולפי הפשט נראה כי גבור אחד היה מגבורי דוד וראש גבורי דוד היה ושמו עדינו העצני וספר עליו שהיה חכם מוסף על גבורתו והיה יושב בשבת סנהדרין וחכמי ישראל והיה ראש להם וזהו שאמר ראש השלישי והוא כמו השלישי' וכן לכרי ולרצים כמו לכרים ושלישים הוא לשון גדולה גדולים ונכבדים כמו השלים אשר למלך ומבחר שלישיו ותחכמוני שם תואר מן חכמה וספר מגבורותיו על שמנה מאות חלל ר"ל שהיה על שמונה מאות חלל כלומר שהרג שמונה מאות אנשים במלחמה אחת וזהו בפעם אחת ובדברי הימים קורא אותו ישבעם ר"ל שהיה יושב בראש העם וענין א' הוא עם מה שכתוב כאן יושב בשבת ומה שאמר הנה על שמנה מאות חלל ושם אומר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל שני מלחמות היו באחת הרג שמנה מאות ובאחרי' שלש מאות ומה שאמר הנה תחכמוני ושם בן חכמוני בן שנאמר שם

ח אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד ז' ר"פ בנביא יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי ל' וחס' רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי ל' וחס' הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנוֹ *העצני ק' עַל־שְׁמֹנֶה מֵאוֹת חָלָל

למתב על כורסי דינא למדן ית עלמא׃ ח אלין שמהת גבריא דהוו עם דוד גברא ריש משריתא יתיב על כורסי דינא וכל נביאיא וסביא מקפין ליה משיח במשח קודשא בחיר ומפנק שפיר בריויה ויאי בחזויה חכים בחוכמתא וסוכלתנו בעצה גבר בגבורתא ריש גבריא הוא מתקן במני זינא נפק בפוסקלא ונצח בקרבא ומתכב על ידיה מורניתיה תמני

הדין : (ח) אשר לדוד יושב בשבת . יושב בשבת סנהדרין והיא תחכמוני והוא ראש השלישי אב בנוי בחכמה ובגבורה בג' דברים הללו הוא ראש כמו שנאמר ונבון דבר ואיש תואר וגבור חיל (שמואל א' ט"ז י"ח) : עדינו העצני . כשעוסק בתורה כורך ומקשר עצמו כתולעת כמו מעדנות כימה

תולדות אהרן שמות הגבורים . מ"ק טז : ראש השלשי . שם : יושב בשבת (מכות לא) :

פי' רבי' ישעיה

(ח) יושב בשבת . שהיה מיושבי סנהדרין: תחכמוני . שהיה חכם מכולם : ראש השלשי . חסר מ"ם כמו כרודף עמי תחתי . והרכב ימלאו שהם חסירות . והיה ראש לכל השלישים והממונים שהיו לדוד : על שמונה מאות חלל בפעם אחת . כ שהיה נכנס במלחמה לא היה יוצא עד שיהרוג שמונה מאות חלל וזהו בפעם אחת :

רלבג

בחטא אשת אוריה . והנה היתה לי הטובה הזאת מאת הש"י לפי ששמרתי דרכי ה' והלכתי אחרי מצותיו ולא הרשעתי לנטות מדרכי הש"י כי כל משפטי הש"י והם משפטי התורה שויתי תמיד לנגדי לזכור אותם כדי שאתנהג בהם וכן הענין בחוקותיו כדי שלא אסור מדרכי התורה כלל ואהיה שלם בלבי לש"י כי כל מגמתי היתה לפנות אליו וזה הנה פעמים רבות שנשמרתי מעוני אשר הביאתני להשתוקק אליו . רתיחת טבעי . והנה השיב ה' לי כצדקתי וכנקיון לבבי לפי מה שידע הש"י ממני וזה היה בעת שענשני על החטא שחטאתי כי לא הפליג מאד בענשי להגלות אליו טוב לבבי והפליג בעונש שאול להגלות אליו רוע לבבו ואף על פי שהיה חטאי יותר עצום לפי הנראה מחטא שאול והנה יורה על טוב לב דוד כי הוא לא הסכים בהריגת אחד משונאיו ואף על פי שנפלו בידיו כמו הענין בשאול ואבנר ואבשלום ושמעי בן גרא אבל היה חומל ומרח' כמו שנראה מספור קורותיו והנה ענייני שאול היו בהיפך זה והנה בכלל כשתחקור על כל ספורי קורות דוד וסיפורי כל קורות שאול יתבאר לך ההבדל העצום שהיה בין תכונת דוד ובין תכונת שאול הנה אתה הש"י מתחסד עם חסיד לעשות לו חסד גם אם יחטא לך בשתקל מעשו כמ"ש בדוד גם ה' העביר חטאתך לא תמות . והנה הולך בתום ובכשרות הלב עם איש תמים וכבד לזאת הסבה ג"כ ואמנם עם איש עקש אתה מביא עליו העונש בדרכים עקלתונים להפליג בענשו על החטא מפני היות לבו מוכן להתנהג בזה המנהג הפחות . והנך מושיע השפלים אעפ"י שהם מהמון העם אשר אזלת יד מהם. ועיניך על רמים להשפילם כשיחטאו לך ואעפ"י שהם מלכים והנה אמר זה מפני שהשם הושיע דוד בעת הזאת מהעם שהיה עבד לשאול והיה אז עיני הש"י להשפיל שאול שהיה מלך בעבור שהגיעה המלוכה לדוד הנה אתה היית נרי ה' להעיר לי בהיותי בליל חשך הצרות ואז הגיהת חשכי וזה בעת שהיה דוד נרדף משאול ואבשלום . הנה בעזר שהיה לי ממך שברתי הגדוד הבא אלי ובעזר אלהי דלגתי וקפצתי החומה הנפלאה שהיתה ביני ובין הגדוד ההוא וזה היה רמז אל הגדוד שבא מעמלק לצקלג ושרפו את צקלג באש ונהגו לפניהם נשי דוד ואנשיו וטפיו וכל קנייניהם כי היה מאת הש"י שסבב שהסרנים לא חפצו בהליכת דוד עמם פן יהיה להם לשטן עד שהוצרך שאכיש מהר דוד שישוב לצקלג וזה היה סבה אל שיוכל להשיג הגדוד ההוא כי לולא שלחו אכיש לא היה יכול ללכת שם והנה זאת החומה הגבוה שדלג אז להשיג הגדוד ההוא . הנה דרך האל יתברך ומנהגו בפעולותיו היא בתכלית השלימות ואמרת הש"י בדברי התורה היא צרופה שאין בה סיגים אבל כל ענייה מגיעי' לתועלת נפלא . הנה הש"י מגן הוא לכל החוסים בו להצילם מן הרעות הנכונות לבא עליהם והנה ענין החסו' בו הוא התנהג בדרכי התורה ולזה הקדים לזה אמרו אמרת ה' צרופה כי באמצעות' יהיה הש"י מגן לאדם ותדבק בו השגחתו כמו שהתבאר מדברי התורה כי מי אל מבלעדי ה' שיוכל להיות למגן לכל החוסים בו הנה זה לא ישלם לזולתו מהאמצעים שהם האל יתברך בינו ובין הנמצאות השפלות כי מהם יסודר פעם רע ופעם טוב ולא יוכלו לשנות סדורם ואולם הש"י לבדו יוכל על זה . ומי הוא גם כן תקיף לעזור לכל הקוראים אליו באופן ראוי מבלעדי הש"י הנה הוא האל אשר הוא מעוזי לתת לי חיל . והוא הסבה שקפץ דרכי ודלג אל התכלית השלם הדרוש והנה אמר זה להפלגת מהירות הגעתו לדרכו אל התכלית והנה הוא שמני קל המרוץ כאילות ובזה המהירות והמרוצה העמידני על רוממו' הצלחתי מה שלא היה ראוי להיות כן לפי הנהוג כי המהירות בענינים יהיה טוב העצה ואולם היה כל זה מסודר ממך ולזה היה מגיע בו הטוב בתכלית מה שאפשר . הנה הש"י מפני השגחתו בי למד ידי למלחמה עד שהכבר הוריד יתר קשת חזקה מאוד אל המקום שמשם תהיה יריית החצים כל אחד מזרעותי והנה אמר זה כי בעת שהלך להלחם עם גלית לא רצה לקחת כלי המלחמה כי לא נסה ואחר זה בזולת למוד אחר והרגל היה מצליח מאד במלחמות כמו שנזכר בספורי דברי שאול. והנה אז נתת לי מגן ישעך שהגינות עלי שלא נפלתי ביד גלית הפלשתי . וענותך אותי אז בעת הצרה הזאת הרביני ותגדל מעלתי כי זה היה סבה ששמהו שאול על אנשי המלחמה ושהיה חתן למלך כמו שנזכר בספור דברי שאול ומזה נתגלגלה הצלחתו בהתפרסם לישראל טוב הצלחת דוד במלחמותיו ומזה ג"כ היתה סבה לשמור דוד מנפול ביד שאול כי מיכל אשתו גלתה לו הסוד והצילה אותו . תרחיב צעדי תחתני בברחי מפני שאול כשחשב להכותי בחניתו ביום היותי מנגן לפניו . ולא מעדו קרסולי שאם הייתי נופל מהבהלה והפחד היה הורג אותי ובזה האופן ג"כ נתת לי כח לרדוף אויבי ולהשיגם באופן שאשמידם ולא אשוב עד כלותם וזה היה בימי שאול שהכה דוד מכה רבה בפלשתים ובעת רדפו אחר גדוד עמלק כששרפו צקלג והנה אכלה אותם אז ואכה אותם באופן שלא יקומון ויפלו תחת רגלי ואחר זה כשמלך איש בשת אזרתני חיל למלחמה והכרעת אויבי תחתי כי תמיד היו אז במלחמת בית שאול הולכים ודלים ובית דוד הולך וחזק , ואז נתתי לי אויבי עורף כי אבנר ואנשי איש בשת הפכו עורף במלחמה ואנשי דוד היו הולכים ורודפים אותם בדרך שאכרית משנאי והנה היו פונים אל השם יתברך שיושיעי ואין מושיע אותם והיו מתפללים אל ה' ולא ענם עד ששחקתי אותם כעפר ארץ וכטיט חוצות שירמסהו ברגל ויכתתו העפר שבו וישברוהו כן אשברם וארמסם . והנה הצלת אותי מהמריבים אתי מעמי כמו איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי תשמרני להשים אותי לראש גוים רבים והם הגוים שנלחתי אותם במלחמה שהיו לי לעבדים עד שעם לא ידעתי יעבדוני וזה שהכבר היו מואב וארם ואדום לעבדים לדוד . בני נכר יכחשו לי מרוב יראתם ממני . לשמע אזן לבד היו שמעים לי לעשות רצוני ואעפ"י שלא ידעו רוממות מעלתי וגודל הצלחתי . הנה בני נכר מרוב יראתם ממני היו נובלים כנבול עלה מגפן כי מת לבם בקרבם מרוב הפחד והנה גם בחדריהם שהיו נסגרים בהם נפלו עליהם אימות מות ממני הנה הש"י העוזר אותי הוא חי וקיים תמיד ותקפי שהוא הש"י הוא ברוך לא יחסר כחו בעת מהעתים כמו הענין כאשר הם שהם תחת מערכות הככבים כי הם ישפיעו פעם טוב ופעם רע ומי שהוא מנהיג תוקף ישעי שהוא הש"י אשר ישעי מסודר ממנו על דרך ההשגחה הפרטית הוא תמיד רם ונשא על כל הנמצאות ולזה אין לי לירא שיסור עזרו ממני בעת מהעתים הנה זה האל הוא

מצודת דוד

ובאש שרף וגו' . בתבערה אש ישרפו בעת יושבת מלכותם . או ר"ל בעבור יושבת זכר למו וכן היה בבית ירבעם ואחאב והדומים להם : (ח) אשר לדוד . כאשר הזקין ואם כחו היו אלה שלשת הגבורים סביב לו לבל יבוא מי ויכנו נפש : יושב בשבת תחכמוני . ר"ל האחד היה יושב עם דוד בישיבת החכמה והיה ראש הגבורים ושמו עדינו העצני (ובד"ה במקום יושב בשבת נאמר ישבעם ובמקום תחכמוני נאמר שם בן חכמוני והיא היא כי ישבעם הוא כאלו אמר יושב בעם והיא היא וכן איש ירושלים הלא נקרא ירושלמי וגם מקרא בן ירושלים ומובן אחד להם) : על שמונה מאות . מוסב למעלה לומר שהיה יושב בישיבת החכמה על אשר היה הורג בפעם אחת

מצודת ציון

כמו שבת נוגש [(ישעיה יד) : (ח) השלשי . ענין גבורים ונכבדים כמו ושלשים על כלו (שמות יד)

בְּפַעַם אֶחָד׃ ט וְאַחֲרָו אֶלְעָזָר בֶּן־
דֹּדַי בֶּן־אֲחֹחִי בִּשְׁלֹשָׁה גִבֹּרִים עִם־
דָּוִד בְּחָרְפָם בַּפְּלִשְׁתִּים נֶאֶסְפוּ־שָׁם
לַמִּלְחָמָה וַיַּעֲלוּ אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃
י הוּא קָם וַיַּךְ בַּפְּלִשְׁתִּים עַד ׀ כִּי־יָגְעָה
יָדוֹ וַתִּדְבַּק יָדוֹ אֶל־הַחֶרֶב וַיַּעַשׂ
יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה בַּיּוֹם הַהוּא
וְהָעָם יָשֻׁבוּ אַחֲרָיו אַךְ לְפַשֵּׁט׃
יא וְאַחֲרָיו שַׁמָּא בֶן־אָגֵא
הָרָרִי וַיֵּאָסְפוּ פְלִשְׁתִּים לַחַיָּה וַתְּהִי־
שָׁם חֶלְקַת הַשָּׂדֶה מְלֵאָה עֲדָשִׁים

אחת ק׳ רוו ק׳ דודו ק׳ הגבורים ק׳ יד ז׳ חס׳ ואחריו ק׳ י״ג

מְאָה קְטִילִין בְּזִמְנָא חֲדָא׃ ט וּבָתְרוֹהִי אֶלְעָזָר בַּר דוֹדוֹ בַּר אֲחוֹהִי בִּתְלָתָא גִבָּרַיָא עִם דָוִד כַּד חַסִידוּ פְּלִשְׁתָּאֵי וְאִתְכְּנִישׁוּ תַמָן לַאֲגָחָא קְרָבָא וּסְלִיקוּ אֱנַשׁ יִשְׂרָאֵל׃ י הוּא קָם וּקְטַל בִּפְלִשְׁתָּאֵי עַד דְלָאִית יְדֵיהּ וְאַדְבִּיקַת יְדֵיהּ עִם חַרְבָּא נַעֲבַד יְיָ פּוּרְקָנָא רַבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא וְעַמָא תָּב בָּתְרוֹהִי בְּרַם לְחַלָצָא קְטִילַיָא׃ יא וּבָתְרוֹהִי שַׁמָּה בַר אָגָא דְמִן הָרַר טוּרָאָה וְאִתְכְּנִישׁוּ פְּלִשְׁתָּאֵי לְחַיְתָא וַהֲוַת תַּמָן אַחֲסָנַת חַקְלָא מַלְיָא טְלוֹפְחִין וְעַמָא

רדק

שם כמו אים כמו בן חיל ר״ל בן חכמה או יחיד שם אביו תחכמוני או חכמוני כי אחד הוא וזהו עדינו היה בנו: העצני. כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד: בפעם אחד. כתוב בדל״ת לשון זכר וקרי אחת בתי״ו לשון נקבה: (ט) אלעזר בן דודו. כך היה שמו וכתי׳ בר דודו וקרי דודו בוי״ו וכתיב דודי ביו״ד: בן אחתי. ובדברי הימים האחחי אחתי שם משפחה היה לפיכך אמר בן אחתי ואמר האחחי כמו בן קנז הקנזי: בשלשה גבורים. וקרי הגבורים והענין אחד והג׳ גבורים הם הנזכרים הנה עדינו ואלעזר ושמה בן אגא ור״ל בשלשה כי היה השלישי שהיה עמהם במלחמה זאת עם דוד והוא היה ראש המלחמה הזאת: בחרפם. מבנין פעל הדגוש כי החי״ת מעמדת בגעיא וענינו כמו חרף נפשו למות שענינו גלה וכן בחרפם גלו נפשם לסכנה על דרך וישלך את נפשו מנגד וי״ת כד חסידו פלישתאי דעתו כי בחרפם אומר על פלשתים א״כ תהיה הבי״ת בפלשתים נוספת ולפי הפשט בחרפם אומר על אלה הגבורים שגלו עצמם להלחם בפלשתים שנאספו שם להלחם וישראל עלו מפניהם ואלה שלשת הגבורי׳ ירדו אליהם ואלעזר התגבר במלחמה זאת יותר מהשנים ועליו אמר הוא קם ויך בפלשתי׳: (י) והעם ישבו אחריו. אמר ישובו כי כבר נסו מפני פלשתים כמו שאמר ויעלו איש ישראל וכאשר ראו גבורת אלעזר שהיה מכה בפלשתים שבו אחריו: אך לפשט. כלומר לא היו צריכים להכות בפלשתים אלא לפשט את החללים לבד שהי׳ מכה אלעזר: (יא) ואחריו שמה בן אגא הררי. ת״י שמה בר אגא דמן הרר טוראה: לחיה. עיר פרזות שאין לה חומה והמקום ההוא נקרא אפס דמים כמו שאמר בדברי הימים כי שם היתה מלחמה זאת: מלאה עדשים. ובדברי הימים אמר מלאה שעורים

רשי

הימים (איוב ל״ח ל״א) וכשיוצא למלחמה היה קשה כעץ והורג שמונה מאות חלל במלחמה אחת: (ט) בן דודו. כך שמו: בשלשה הגבורים. השמוליה שבשגבורים: בחרפם בפלשתים. תקעי כף להלחם בהם ולנלחם: (י) אך לפשט. לחללא קטיליא לא היה איש לעזרו להרוג אלא כולם פושטים אחריו את החללים: (יא) הררי. מן ההר: לחיה. לגדוד כחיות השדה

פי׳ רבי ישעיה

(ט) ואחריו אלעזר. פי׳ שני לו היה אלעזר: בן דודו. שם אים אח דודו היה בן אחוחי: בשלשה הגבורים עם דוד. פירוש פעם אחת היה עם שלשה הגבורים שהיו עם דוד: בחרפם בפלשתים. שהיו מחרפים אותם כמו כי חרף מערכות אלהים שנאספו שם למלחמה: ויעלו איש ישראל. גם המה במלחמה כנגדם: (י) והעם ישובו אחריו אך לפשט. שהיה הוא הולך והורג והם מפשיטים אחריו החללים ואחרי זה היה עוד שמה בן אגא: הררי. מן ההר היה: (יא) לחיה. שם מקום. או יש לומר שהוא כמו וחית פלשתים חונה שפתרונו מחנה פלשתים:

גברים חד מן י״ג חס׳ ה׳ בריש תיבותא וקרי׳ וסי׳ שלל ויעט העם אל שלל. גברים ואחריו אלעזר בן דדי כן כתיב. אחד ולשלמה שנים עשר נצבים על כל ישראל שבכה וכותרות על שני העמדים. מלך ויקח אסא את כל הכסף דמלכים. מלך וישמח כל עם הארץ דמלכים. מלך ויקשר עליו פקח בן רמליהו. עם כה אמר ה׳ הלוך ועמדת בשער. ארץ לקול תתו המון מים קדמא. דבר ויבא ויעש ה׳ כאשר דבר. מלכים וידבר אתו טבות דירמיה. רשע הנפש החטאת היא תמות. עמים צריק הוא ה׳ כי פיהו מריתי:

תולדות אהרן ותהי שם כ״ק ס (סנהדרין כ):

רלבג

הוא הנותן נקמות לי מאויבי ומוריד עמי תחת ממשלתי והוא המוציא אותי מאויבי שלא אפול בידם. והנה האל הזה מרומם אותי מקמי והם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי והצלתני מאיש חמסים והוא שאול ואמר זה כי בחמס היה רודפו ונראה גם כן מעניניו שכבר היה איש חמסים כשיעויין בתכונותיו כמו שזכרנו במה שקדם. על כן אודך ה׳ בגוים לתת לך תודה כמו שגמלתני מהטובות ולשמך אזמר ואשבח. הנה הש״י הוא תוקף ישועות מלכו שהוא דוד והוא עושה חסד למשיחו שנתן המלוכה לדוד ולזרעו כל זמן שיתקיים העולם כמו שיראה הבטחתו בזה על יד נתן הנביא: ואלה דברי דוד האחרונים ר״ל אחר סיימו דבר ספר תהלים בכללה ואחר זכרו דברי השירה בזה המקום חתם דבריו בזה המאמר. נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על כסא המלוכה אשר משחו אלהי יעקב בשמן המשחה על יד נביאו והוא נעים זמירות שחבר אלו הזמירות הערבות הנכללות בספר תהלים שהם זמירות ישראל כי כל הזמירות שישבחו ישראל ישבחו השם ית׳ באלו הזמירות. הנה רוח ה׳ דבר בי בחבר הזמירות ההם ודברו היה על לשוני ומפיו חוברו אלו הזמירות ר״ל שכבר חוברו ברוח הקדש. הנה כבר אמר אלהי יעקב ותקפו שאהיה מושל באדם מפני היותי צדיק ומושל ביראת אלהים והנה זריחת אורי והצלחתי תהיה כאור בקר כעלות השחר שיזרח השמש אחר האור ההוא בדרך שיהיה האור הולך ונוסף כן ממשלתי תחזק תמיד או ירצה בזה שיהי׳ כאור בקר בזריחת השמש שהוא אור שלם ואחר זה מתמיד ונוסף והמשילו לשמש לפי שהוא קיים וכמו זה מלכותו קיים ולזה אמר וכאלו כשמש נגדי כן הענין במלכות בית דוד אור בקר שלא יסתר בו השמש בסבת העבים שיסתירוהו כמו שהיה הענין במלכות ירבעם וחבריו שלא היה במלכות ההוא אור כלל על דרך האמת והיה האור הנראה מהעבים אשר אין להם קיום כלל ולא יפי׳ גם כן האור ההוא מנגה שתתחדש ההארה ההוא מנגה שיתחדש ממטר כשהיה בענן שילא ממנו המטר איד קיטורי באופן שיברק הברק כי האור ההוא אז״סר תכף וכן היה הענין במלכות שאול שעמדה זמן מועט כמו דשא מארץ שממהר יצמח ומהרה ייבש. הנה לא כן בית מלכותי עם אל כי ברית עולם שם לי להיות המלוכה לי ולזרעי. הנה הברית הזאת סדורה וערוכה בכל אשר המשך לו הגדולה מזרעי לא תפקד מהם הממשלה כי יהיה לישראל כל ישע וכל חפץ וזה יהי׳ בעת שידבקו בש״י ויתנהגו בדרכי התורה כי לא תקצר יד הש״י מהגיע להם אז כל ישע ואף על פי שמצד ההשגחה הכוללת לא היו ראוים לו כי מצד ההשגחה הפרטית יושיעם בכל עת ויגיע להם כל חפצם והיא שמורה לזרעי אם תפסוק מלוכה לישראל וזה יהי׳ כאשר לא יצמיח ישראל ר״ל בעת שיסורו מאחרי הש״י כי אז לא תתקיים להם מלוכה והש״י ישמרנה לזרעי כי מזרעי יצא מלךימלוך בישראל הוא ובניו כל הימים כמו שהתבאר בזולת זה המקום מדברי הנביאים. ואולם אנשי הרשע כמו ירבעם וחבריו שימלכו ברשע לא ראת אלהיהם כמו הענין במלכותי הנה הם כקוץ מונד כלהם שלא יקחוהו האנשים ביד ליראתם פן תנקב ידם וגם לא יקרב אליו כי מצד תנודתי יבא אל היד ויזיקהו כן האיש שיקרב בבני הבליעל ינקב וימלא גופו ברזל החנית ובעצאשר הוא תקוע בו כי מרוב השחתתו הקרבים אליו לא יספיק לו ההכנס הברזל בגוף אבל יכניס שם אחריו עץ החנית. ובסוף הענין כשתשבת מלכותם שרוף ישרפו ולא ישאר מהם שארית: (ח) יושב בשבת תחכמוני. ידמה שזה היה לשבח עדינו העצני וכן היה הענין בשאר התארים שזכר לו בזה המקום ואחשב שנקרא יושב בשבת תחכמוני כי מרוב אהבתו החכמה היה שובת מכל מלאכה אחרת ומתעסק תמיד בקנין החכמה: ראש השלישי. תארו בזה התאר לפי שהיה ראש באלו השלשה גבורים שזכר תחלה והם עדינו העצני אלעזר בן אחחי שמה בן אגא הררי: (ט) בחרפם בפלשתים. ידמה שהם היו מחרפים בפלשתים להתפאר עליהם שלא יוכלו להם במלחמה כמו שהיה מחרף גלית הפלשתי מערכות ישראל: (י) עד כי יגעה ותדבק בחרב. הנה יגעה ידו מרוב התנוע׳ וההכאות שהכה בפלשתים בתוקף ודבקה בחרב כי סר מהאלכמות

מצודת ציון

(יד) ונפלה מ״ם הרבים וכן לכרי ולרצי (מ״ב יא) ומשפטו לכרים: (ט) בחרפם. מל׳ חרפה ובזיון: ויעלו. נסתלקו כמו כעלות גדיש (איוב ה): יגעה. מל׳ יגיעה ועייפות: לפשט. ענין הסרת המלבוש: (יא) לחיה. ר״ל לעדה וכן חיתך ישבו בה (תהלים סח): חלקת.

מצודת דוד

אחת שמונה מאות חלל ואף כי נתייגע בהורגו הרג רב מ״מ חזר לישב בישיבת החכמה על ההריגה וסמוך לה (ובד״ה נאמר הוא עורר את חניתו על שלש מאות חלל וגו׳ כי שם משבחו בהגבורה לבד לומר על הריגת שלש מאות חלל וסמוך לה היה עורר את חניתו להלחם עמו כאלו עתה התחיל להלחם וכאן משבחו באהבת החכמה עם הגבורה): (ט) ואחריו. במעלה: בשלשה הגבורים. ר״ל הוא היה אחד בשלשה הגבורים אשר היו עם דוד בעת חרפם את הפלשתים אשר נאספו שם למלחמה ולא הוזכר במקרא מן המלחמה הכיא ומתי היתה: ויעלו. נסתלקו מלהלחם בהם: (י) עד כי יגעה ידו. מרוב התנועות וההכאות יגעה ידו ונדבקה אל החרב כי סר אז ממנו כח התפשטות היד כדרך המרבה בתנועות ובכאות: והעם ישובו אחר שנסתלקו מלהלחם שבו אחריו אך לפשט מלבושי החללים ולא עזרוהו להכות בהם: (יא) ואחריו. במעלה: לחיה. להיות עדה ומחנה שלימה:

 מלאה

השדה : (יג) מהשלשים ראש . ת"י מגברי רישי משריתא : (יד) ומצב פלשתים אז בית לחם . החיל היה חונה בעמק רפאים ושלחו מצב שלהם לבית לחם : (טו) מי ישקני מים . אמרו רבותינו הוצרך לשאול שאלה מסנהדרין היושבים בשער בית לחם: (טז) ויסך אותם לה'. כך אמר מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרים שמועה מפיו ומאי ויסך אותם לה' דאמרינהו משמיה דגמרא:

הדס

רלבג

מהאצבעות כח הפשיטה ונשארו כפופים או היה זה מרוב הדם הנאחז ביד והבאור הראשון הוא נראה יותר : אך לפשט . ר"ל לפשט החללים : ויאספו פלשתים לחיה . ר"ל שכבר נאספו לקחת המחיה מהשדה והיא התבואות ומיני קטנית ומה שידמה לזה ממה שהוא מזון : (יג) וירדו שלשה מהשלשי' ראש . ר"ל שכבר ירדו שלשה שהיו ראש מהשלשים גבורים שנזכר אחר זה : וחית פלשתי' . היא עדת פלשתים : (יד) ומצב פלשתים . הם האנשים ההולכי' לפני החיל והם בעלי הבנות : (טז) ויסך אותם לה' . מזה המקום למדנו שכבר ינסכו מים לה' שאם לא היה נעשה זה במקדש לא היה דוד מנסכם לה' ולפי שלא מצאנו מקום יותר ראוי לזה הנסוך מחג הסוכות וזה לסבות האחת כי הש"י

פי' רבי ישעיה

(יג) וירדו שלש' מהשלשי' ראש. פירוש אלו שלשה הגבורים שהזכרנו שהיו ראש לכל השלישים גיבורים של דוד: ויבואו אל קציר אל דוד מקרא קצר הוא אל ימי קציר:

והעם נס מפני פלשתים : יב ויתיצב
בתוך החלקה ויצילה ויך את
פלשתים ויעש יהוה תשועה גדולה :
יג וירדו שלשים מהשלשים ראש שלשה ק'
ויבאו אל קציר אל דוד אל מערת ה' כתי' מ"ס בסוף תיבותא ולא ק'
עדלם וחית פלשתים חנה בעמק ב' ותס'
רפאים : יד ודוד אז במצודה
ומצב פלשתים אז בית לחם :
טו ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים ל'
מבאר בית לחם אשר בשער : מבור ק' ג' מ"ל אל"ף
טז ויבקעו שלשת הגברים במחנה
פלשתים וישאבו מים מבאר בית מבור ק'
לחם אשר בשער וישאו ויבאו אל חס'
דוד ולא אבה לשתותם ויסך אתם ג'
ליהוה : יז ויאמר חלילה לי יהוה

אפך מן קדם פלשתאי :
יב ואתעתד בגו אחסנתא
ושיזביה וקטל ית פלשתאי
ועבד יי פורקנא רבא :
יג ונחתו תלתא גבריא
מגברי רישי משריתא
ואתו לחצדא לות דוד
למערת עדלם ומשרית
פלשתאי שריא במישר
גבריא : יד ודוד בכן בחקרא
ואסטרטיג פלשתאי בכן
בבית לחם : טו וחמידת
נפשא דדוד ואמר מן
ישקינני מיא מגובא דבית
לחם די בתרעא : טז ובזעו
תלתא גבריא במשרית
פלשתאי ומלו מיא מגובא
דבית לחם דבתרעא ונסיבו
ואיתיאו לות דוד ולא אבא
למשתיהון ואמר לנסכא יתהון קדם יי : יז ואמר חס לי מן קדם יי מלמעבד דא

עמרים היתה מלאה כי החלקה כבר נקצרה אלא שאספו בתוכה עמרים מהשדות האחרים ואותם העמרים היו מהעדשים ומהשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה עדשים ושם אמר שעורים : ויתיצב . ובדברי הימים אמר ויתיצבו ר"ל הוא ואלעזר ואמר הנה ויתיצב כי שמה היה עיקר המלחמה ההיא : (יג) וירדו שלשה . וכתוב שלשים ר"ל הגדולים והגבורים שבשלישים כמו ושלישים על כלו וקרי שלשה כי השלשה היו אלה הגבורים אשר ירדו אל דוד . מהשלשים ראש . מהשלישים שהיו ראשי המחנות ובת"י מגברי רישי משרייתא אבל הוא תרגם שלשים כמו שלשים : ויבואו אל קציר . בעת קציר כאילו אמר בקציר וכן אמר ואל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך כמו ובארון : אל מערת עדולם . ובדברי הימים אמר על הצור אל דוד אל מערת עדולם כי צור חזק וגבוה היה שם והיא המצודה שאמר ודוד אז במצודה וזה הענין היה כשהיה דוד בורח מפני שאול ונמלט אל מערת עדולם ועל המקום ההוא אמר כל ימי היות דוד במצודה : וחית פלשתים . מחנה פלשתים כמו שאומר בדברי הימים ומחנה פלשתים חנה בעמק רפאים וחיה הוא לשון קבוץ ועדה כמו חיתך ישבו בה כמו עדתך : (יד) ומצב פלשתים . ובדברי הימים ונציב פלשתי' ואחד הוא וכת"י ומצב ואסטרטיג כמו שתרגם נציבים בכל מקום וכן תרגם ויצא מצב פלשתים ופי' ומצב ונציב שרי החיל ואמר כי המחנה הגדול היה בעמק רפאים והשרים היו עם קצת החיל בבית לחם : (טו) מי ישקני מים . כמשמעו שהתאוה לאותן המים שהיו יקרים וטובים וימי קציר היו כמו שאומר ובאותן הימים אדם מתאוה למים קרים מפני החום אולי במצודה שהיה שם דוד לא היו שם מים טובים ואחר שהביאו אותם נתחרט על ששמו עצמם שלשת הגבורים האלה בסכנה גדולה בעבור תאותו אל המים : (טז) ולא אבה לשתותם . שהיה חושב בנפשו אילו שתה אותם כאילו שתה דמם כי בנפשותם הביאום : ויסך אותם לה' . כלומר שפכם לארץ לשם ה' כי לא היה שם מזבח . ומה שכתבו רז"ל בענין זה הם דברים של תימה כי חברו שני הענינים האלה כאחד והיו בשני המקומות כי דבר חלקת השדה היה באפס דמים ודבר המים היה במערת עדולם והם פי' מי ישקני מים דרך משל כי המים הם התורה כמו הוי כל צמא לכו למים . ופי' מי ישקני מים הלכה נצרכה לו לשאול מסנהדרין שהיו בבית לחם וזהו שאמר מבאר בית לחם אשר בשער כמו השערה אל הזקנים והלכה אשר הוצרכה לשאול מהם הוא דבר חלקת השדה מלאה עדשים ושעורים ונחלקו בדבר זה מהם אמרו כי הגדישים משעורים ומעדשים היו מישראל ופלשתים היו טמונים בהם ושאל דוד אם יש לו רשות לשלח אש בגדישים בעבור שישרפו עמם הפלשתים ושלחו לו אסור להציל עצמו בממון חבירו אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ומהם אמרו כי הגדישים משעורים היו של ישראל והגדישים של עדשים היו של פלשתים ושאל אם יש לו רשות לתת השעורים לפני הבהמות שהיו עמו לאכול וישלם חילופם לבעלי השעורי' מגדישי העדשים ושלחו לו חבול ישיב רשע גזלה ישלם אעפ"י שמשלם נקרא רשע אבל אתה מלך ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו ופי' ויתיצב בתוך החלקה ויצילה שלא הניח דוד לשרוף את הגדישים או להאכילם לבהמותיו ופי' ולא אבה דוד לשתותם שלא אמר הלכה זו בשם שלשה אלא כך אמר מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למיתה על דברי תורה אין אומרין דבר שמועה מפיו ומאי ויסך אותם לה' דאמריניהו משמיה דגמרא . ודברים אלה רחוקי' מאד מדרך הפשט כי הפסוקים הם ספור הגבורים אשר לדוד ומספר הגבורות אשר עשה כל אחד מהשלשה הראשונים ומה שעשו שלשת האחרונים בהביאם המי' ולא היה שאלת ההלכה בחלקה ההיא אבל מלחמה גדולה היה עד שנס ישראל מפני פלשתים כמו שאמר הכתוב ושמה התגבר והתיצב בתוך זאת החלקה והצילה שלא שרפו אותה פלשתים ואמר שהכה בפלשתים ואמר ויעש ה' תשועה גדולה אין להבין בכל ה אלא פשט הכתוב כמו שהוא ומהם אמרו כי מ"ש במקום אחר מליאה עדשים שתי שדות היו אחת של שעורים ואחת של עדשים ומהם אמרו כי בשתי שנים הי' זדבר הזה בשנה אחת שהיו בחלקה זאת היתה מלאה עדשים ובשנה האחרת היתה מלאה שעורים ויש מרבותינו ז"ל שפי' דברים אלה כמשמען שנתאוה דוד למים אבל אמרו כי הזמן הזה היה חג הסכות שהיו מנסכין בו המים ובמה עשה דוד שם כי היתר הבמות היה אז ונסך מים אלו בבמה ואמרו למה שלח שלשה אחד היה הורג ואחד היה מפנה ההרוגים ואחד מכנים צלוחית בטהרה ודברי אלה קרובים מן הראשונים וי"ת ויסך אותם לה' ואמר לנסכא יתהון קדם ה' : (יז) חלילה לי ה' . כמו מה' וכן אלחנן בן דודו בית לחם מבית לחם

בור ג' כתיב באר וסי' ויתאוה דוד ויאמר . ויבקעו שלשת הגברים במחנה פלשתים . והכה את הארי בתוך : ויאמר י"ז בטעמא בקריאה וסי' קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת . ויאמר מי איפוא הוא הצד ציד . ויאמר הכי קרא שמו יעקב . ילך נא אדני בקרבנו כי עם קשה. וישמע דוד כי מת נבל. את אלהי אשר עשיתי דמיכה . ויאמר שלחני נא כי זבח . ויאמר אליו דוד התורידני אל הגדוד תנינא דפסוק . ויאמר עד אשר אם שאו ערים. ויאמר חלילה לי ה' . ויאמר בא אל בינות לגלגל . ויאמר חזהאל . ואני באתי בית שמעיה . ה' אמר . עבד מלך הכושי אל ירמיהו . וג' בטעמא ואמרת וסי' לעבד מלך הכושי . הנבא על אדמת ישראל ואמרת הלא עוד . ואמרת לפני ה' אלהיך בערתי הקדש:
תולדות אהרן ויהיב וכל הענין . שם (שם) :

מצודת דוד

מצודת ציון

מלאה עדשים . ובד"ה נאמר שעורים כי באמת זו מלחמה אחרת וזו אחרת בפעם אחר כי כאן נאמר שמה הגילה ושם נאמר שאלעזר הגילה : (יב) ויצילה . לבל ישרפו אותה : (יג) מהשלשים ראש . כ"א מהשלשה היה ראש מהשלשים הגבורים המוכרים למטה : אל קציר . כמו בקציר וכן אל הארון (שמות כ"ה) ומשפטו ובשלרון ור"ל בעת הקציר : מערת עדלם . ובד"ה אמר על הצור כי צור גבוה וחזק היה שם והוא המצודה שאמר למטה : וחית פלשתים . עדת פלשתים : (יד) ומצב . ובד"ה נאמר ונציב והיא היא ויקרא כן לפקיד וממונה : (טו) מי ישקני מים . לא עלה להביא המים אלא כאומר מי יתן והיה נמצא לי מי בור בית לחם על כי בזמן היה חם והמים היו קרים וערבים : (טז) ויבקעו . כאשר שמעו שהתאוה לה הלכו מעצמם לעשות נחת רוח לדוד ועברו דרך המחנה וכולו בקשו לעשות בה דרך לעצמם : ויסך . שפכם ארצה לשם ה': (יז) ויאמר . נתן טעם על שלא שתה

אחוזת שדה : (טו) ויתאוה . מלשון תאוה ותשק : (טז) ויסך . מל' נסך : (יז) ה' . כמו מה' :

עורך

רדק

או יהיה ה' קריאה כנגד השי : הוא ראש השלשי . כן כתיב וקרי השלשה והכתיב הוא מן שלישים על כלו ופי' ראש השלשה מביאי המים והיה לו שם בהם כי היה נזכר בגבורה עמהם ומה שאמר מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר כפל דבר לחזק הענין כי כן דרך הלשון ובדברי הימים מן השלשה בשנים נכבד נראה כי הוא הי' א' מהשלשה והי' נכבד מהשנים ושר עליהם ומה שאמר הנה מהשלשה הכי נכבד ר"ל משלשתם כי הוא היה אחד מהם ומה שאמר ועד השלשה לא בא ר"ל עד שלשה הראשונים והם עדינו ואלעזר ושמה לא הגיע עד גבורתם ות"י ולתלת גבורין לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלשה הגבורות שעשו השלשה : (כ) בן איש חי. כן כתיב וקרי איש חיל כי יהוידע אביו גם כן היה גבור חיל . ומה שכתוב חי דרשו בו שהיה צדיק גמור וצדיקים אפילו במיתתם קרואים חיים ות"י בן איש חיל בר גבר דחיל חטאין : רב פעלים . שהיה גדול במעשי' טובים : מקבצאל . שם מקום נזכר בנחלת בני יהודה קבצאל ויגדר ויתור רבותינו ז"ל דרשו שהרבה פעלים וקבץ לתורה: את שני אריאל מואב . כתרגומו ית תרין רברבי מואב והיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל וארי יש לו גבורה ואל הוא לשון חוזק ואעפ"י שהיה בניהו כהן ואסור להטמא למתים להלחם באויבי ה' הוא מצוה כשצוה הקב"ה להלחם בשבעה גוים ובשאר האומות המצרות לישראל לא חלק בין כהנים לישראל וכן נוה להיות. כהן משוח מלחמה ולהכנס עם ישראל למלחמה והנה פנחס טמא עצמו למצוה כשהרג זמרי וכזבי וכן הלך למלחמת מדין עם ישראל : והכה את האריה . הי"א כתוב ולא קרי והענין אחד ארי או אריה : ביום השלג . אמרו כי האריה ביום צנה ושלג נוספת גבורתו ובדברי רז"ל את שני אריאל שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני ואריאל שם בית המקדש כמו הוי אריאל ופי' מואב שבנה אותו שלמה שבא מרות המואביה ומה שאמר ביום השלג דרשו בו איכא דאמרי דתבר גיזזי דברדא ונחית וטביל איכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רבי ביומא דסתוא וכל אלה דברים רחוקי' מדרך הפשט כי הכתוב מספר גבורות כל אחד מהם לא תלמודו וחסידותו וכת"י הפסוקים על דרך הפשט : (כא) אשר מראה . כתיב ר"ל איש מצרי אשר היה לו מראה וגדול וקרי איש מרא' כמשמעו . ובדברי הימים איש מדה והענין אחד כי איש מדה ר"ל מדה גדולה כמו אנשי מדות ואיש מראה ר"ל בעל פרצוף גדול : (כב) ולו שם בשלשה הגבורים . המביאי' את המים : מן השלשי' נכבד . מן השלשים הגבורים שזכר אחר אלה וי"ת מן גיבריא יקיר תרגם השלשים כמו השלישים : ואל השלשה לא בא . תחכמוני ואלעזר ושמה וי"ת ולתלת גבורין לא מטא כלומר לא הגיע בגבורתו לשלש הגבורו' שעשו השלשה : וישימהו דוד אל משמעתו . אל עצתו

רשי

(יז) הדם האנשים . לשון תמיהה : (יט) ועד השלשה לא בא . ולתלת גברין לא מטא : (כ) את שני אראל מואב . ית תרין רברבי מואב ורבותינו אמרו שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני : אריאל מואב . על שם שבנאו שלמה שבא מרות המואביה : (כג) מן השלשים . כל שלשים שבפרשה זו תירגם יונתן

מֵעֲשֹׂתִי זֹאת הֲדַם הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים (ל' ומס'. כ')
בְּנַפְשׁוֹתָם וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם אֵלֶּה
עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבֹּרִים׃
יח וַאֲבִישַׁי אֲחִי ׀ יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה הוּא
רֹאשׁ הַשְּׁלֹשִׁי וְהוּא עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ (השלשה ק')
עַל־שְׁלֹשׁ מֵאוֹת חָלָל וְלוֹ־שֵׁם
בַּשְּׁלֹשָׁה׃ יט מִן־הַשְּׁלֹשָׁה הֲכִי נִכְבָּד (כול' חס' דד"ס מ"ג)
וַיְהִי לָהֶם לְשָׂר וְעַד־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־
בָא׃ כ וּבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע
בֶּן־אִישׁ־חַי רַב־פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל (חיל ק')
הוּא הִכָּה אֵת שְׁנֵי אֲרִאֵל מוֹאָב (ל' חס')
וְהוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת־הָאֲרִיה בְּתוֹךְ (הארי ק')
הַבֹּאר בְּיוֹם הַשָּׁלֶג׃ כא וְהוּא־הִכָּה אֶת־ (הבור ק')
אִישׁ מִצְרִי אֲשֶׁר מַרְאֶה וּבְיַד הַמִּצְרִי (איש ק')
חֲנִית וַיֵּרֶד אֵלָיו בַּשָּׁבֶט וַיִּגְזֹל אֶת־
הַחֲנִית מִיַּד הַמִּצְרִי וַיַּהַרְגֵהוּ בַּחֲנִיתוֹ׃
כב אֵלֶּה עָשָׂה בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע (ז' ר"פ בנבי')
וְלוֹ־שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה הַגִּבֹּרִים׃ כג מִן־
הַשְּׁלֹשִׁים נִכְבָּד וְאֶל־הַשְּׁלֹשָׁה לֹא־
בָא וַיְשִׂמֵהוּ דָוִד אֶל־מִשְׁמַעְתּוֹ׃

הֲדַם גֻּבְרַיָּא דַאֲזַלוּ
בְּנַפְשָׁתְהוֹן וְלָא אֲבָא
לְמִשְׁתֵּיהוֹן אִלֵּין עֲבַדוּ
תְּלָתָא גִּבָּרַיָּא׃ יח וַאֲבִישַׁי
אֲחוּהִי דְיוֹאָב בַּר צְרוּיָה
הוּא רֵישׁ גִּבָּרַיָּא וְהוּא תַּבִּיב
יַת מוּרְנִיתֵיהּ עַל תְּלַת
מְאָה קְטִילִין וְלֵיהּ שׁוּם
בִּתְלָתָא גִּבָּרַיָּא׃ יט מִן
גִּבָּרַיָּא הֲוָה יַקִּיר וַהֲוָה
לְהוֹן לְרַבָּא וּלְתְלַת גִּבָּרִין
לָא מְטָא׃ כ וּבְנָיָהוּ בַּר
יְהוֹיָדָע בַּר גְּבַר דָּחִיל
חֶטְאִין דִּילֵיהּ עוֹבָדִין
מִקַּבְצְאֵל הוּא קְטַל יַת
תְּרֵין רַבְרְבֵי מוֹאָב וְהוּא
נְחַת וּקְטַל יַת אַרְיָא בְּגוֹ
גוּבָא בְּיוֹמָא דְּתַלְגָּא׃
כא וְהוּא קְטַל יַת גַּבְרָא
מִצְרָאָה גְּבַר דְּחֶזְוָא וּבִידָא
דְּמִצְרָאָה מוּרְנִיתָא וּנְחַת
עֲלוֹהִי בְּחוּטְרָא וַאֲנִיס יַת
מוּרְנִיתָא מִידָא דְּמִצְרָאָה
וְקַטְלֵיהּ בְּמוּרְנִיתֵיהּ׃
כב אִלֵּין עֲבַד בְּנָיָהוּ בַּר
יְהוֹיָדָע וְלֵיהּ שׁוּם בִּתְלָתָא
גִּבָּרַיָּא׃ כג מִן גִּבָּרַיָּא יַקִּיר וְלִתְלַת גִּבָּרִין לָא מְטָא וּמַנְיֵיהּ דָּוִד עַל מִשְׁמַעְתֵּיהּ׃

תולדות אהרן וכניסו . ככות יח זוכר בראשית : ויגזול קמא עע (שם כו) :

רלבג

השי' בחר או שיקחו מהלוחמים הגדולים על המים כאמרו וענף עץ עבות וערבי נחל והשנית כי אז ראוי לבקש המים מהשי"ת וכמו שיקרבו העומר בפסח לבקש ברכת הקציר והבכורים בעצרת לבקש ברכת פירות האילן כן יקרבו המים בחג הסוכות לבקש מהשם יתברך ברכת הגשמים כי אז יבא עת הזריעה ויצטרכו לגשמים והשלישית כי שם לבד תמצא הטערה בתורה על רבוי הנסכים הנה ראוי שיהיו אלו הנסכים בחג הסוכות בזה האופן : (יח) ואבישי אחי יואב בן צרויה הוא ראש השלשה . ר"ל שהוא היה יותר נבחר מן השלשה שהיו ראש לשלשים הגבורים הנזכרים אחר זה : מן השלשה הכי נכבד ויהי להם לשר ועד השלשה לא בא. אך לא בא למעלת השלשה הראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם : (כ) ובניהו בן יהוידע בן איש חיל רב פעלים מקבצאל . הנה תאר אותו שמעלת הגבורה באה לו מאבותיו ולזאת אמר שהוא בן איש חיל ר"ל שאביו היה גבור חיל והיה רב פעלים בעניני הגבורה כי עשה פעלו' רבות מיוחסות לגבור והוא היה מעיר קבצאל שהיתה לגורל בני יהודה והנה הכתוב בזה בן איש חי הנה הרצון בו גבור כי הגבור יראה בו פעל החיות יותר מזולתו ומזה ג"כ אמרו כי חיות הנה ר"ל רבות הכח והגבורה : הוא הכה את אריאל מואב . הנה המגדל החזק יקרא אריאל ולזה נקרא בית המקדש אריאל והרצון בו שהוא הכה אנשי המגדלים החזקים ההם שהיו במואב והמלה מורכבת מארי ומאל וענינו ארי תקיף כי הארי הוא רב הגבורה ואפשר גם כן שהיה בהם צורת אריה להורות על התוקף והחוזק : והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג . אמר ביום השלג להורות על רוב גבורתו שעם היות כחו אז חלוש מצד תגבורת הקור והיה ג"כ בתוך הבור ששם ישלוט הקור יותר לקרירת המקום ההוא ולא היו לו ולאריה מנוס שלא ישחית האחד את האחר עם כל זה ירד בניהו בן יהוידע הכהן הגדול ולא ירא שיזיקהו הארי בירידתו שם והכה הארי לרוב גבורתו : (כג) ולו שם בשלשה הגבורים . ר"ל שכבר היה לו שם בשלשה הגבורים האלו שהיו ראש מהשלישים אך מדרגתו לא באה אל מדרגת השלשה גבורים האלה ולזה לא נמנה עמהם ולא נמנה גם כן עם השלשים כי היה יותר נכבד מהם : (כג) וישמהו דוד אל משמעתו . ר"ל עצתו

מצודת ציון

(יח) עורר . מל' התעוררות ותנועה : (יט) הכי . המלה הזאת עם הה"א התימה מורה על אמיתת הדבר : (כ) איש חי . איש מזורז וכאשר יאמרו הבריות : (כא) בשבט . בשרביט :

מצודת דוד

שתה מהם ואמר חלילה וגו' ר"ל חולין הוא לי לשתותם מחמת יראת ה' : הדם האנשים : וכי אשתה דם האנשים אשר הלכו בסכנת נפשותם ר"ל הלא כדם יחשב : (יח) הוא ראש השלשה . היא היה הראש מהשלשה שבקשו להביא המים לדוד : והוא עורר וגו' על וגו' . ר"ל על ההריגה וסמוך לה היה עורר את חניתו להלחם עמו כאלו עתה התחיל להלחם : ולו שם בשלשה . ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשת גבורים הראשונים והם עדינו ואלעזר ושמה אשר גם עם כל גבורתם החשיבו גם את אבישי לגבור : (יט) מן השלשה . ר"ל מבין שלשה שואבי המים הם ראשי השלשים : הכי נכבד . האמת הוא היה המכובד שבהם ולזה היה לשר על השנים אשר עמו : ועד השלשה . אבל לא בא למעלת השלשה הראשונים : (כ) רב פעלים . פעל הרבה גבורות : מקבצאל . שם מקום . שני אריאל מואב . ת"י תרין רברבי מואב ופ"ש גבורתם קראם אריאל שהיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל שהוא ענין חוזק כמו ביד אל גוים (יחזקאל ל"א) : בתוך הבור . עם כי המקום דחוק להתחזק בו : ביום השלג . עם היות כי טבע הארי להתחזק ביותר בזמן הקור ומטבע האדם לכמוע ממנו הפעולות החיוניות בתגבורת הקור עכ"ז נתגבר עליו והכהו נפש : (כא) איש מראה . ר"ל בעל פרצוף גדול המטיל אימה : (כב) אלה . הפעלים ההם : ולו שם . ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשה הגבורים שואבי המים שהיו ראשי השלשים ור"ל שעם כל גבורתם החשיבו גם אותו לגבור אבל שלשה הגבורים הראשונים לא החשיבו אותו למאומה לגודל הגבורה אשר היה בהם : (כג) מן השלשים

כר עשהאל אחי־יואב בשלשים
אלחנן בן־דדו בית לחם׃
כה שמה החרדי אליקא החרדי׃ ב' וחס' ובפסוק
כו חלץ הפלטי עירא בן־עקש
התקועי׃ כז אביעזר הענתתי מבני ל' וחס'
החשתי׃ כח צלמון האחחי מהרי ג'
הנטפתי׃ כט חלב בן־בענה הנטפתי
אתי בן־ריבי מגבעת בני בנימן׃ ב' וחד ויריבי
ל בניהו פרעתני הדי מנחלי געש׃ ב' חס' .ח' ל'
לא אבי־עלבון הערבתי עזמות ל'
הברחמי׃ לב אליחבא השעלבני בני ל' וחס'
ישן יהונתן׃ לג שמה ההררי אחיאם ג'
בן־שרר הארדי׃ לד אליפלט בן־
אחסבי בן־המעכתי אליעם בן־ ל'
אחיתפל הגלני׃ לה חצרו הכרמלי חצרי ק'
פערי הארבי׃ לו יגאל בן־נתן מצבה ג' ל' חס'
בני הגדי׃ לז צלק העמוני נחרי
הבארתי נשאי כלי יואב בן־צרויה׃ נשא ק'
לח עירא היתרי גרב היתרי׃ ל'
לט אוריה החתי כל שלשים ושבעה׃ ג'
כד א ויסף אף־יהוה לחרות
בישראל ויסת את־דוד בהם לאמר
לך מנה את־ישראל ואת־יהודה׃

כר עשהאל אחוהי דיואב
בגבריא אלחנן בר דודו
דמבית לחם׃ כה שמה דמן
חרוד אליקא דמן חרוד׃
כו חלץ דמן פלט עירא
בר עקש דמתקוע׃
כז אביעזר דמן ענתות
מבני דמן חשת׃ כח צלמון
דמן אחת מהרי דמן נטפת׃
כט חלב בר בענה דמנטפת
אתי בר ריבי מגבעתא דבני
בנימן׃ ל בניהו דמפרעתן
הדי דמנחלי געש׃ לא אבי
עלבון דמן ערבת עזמות
דמברחם׃ לב אליחבא
דמשעלבון בני ישן יהונתן׃
לג שמה דמן הרר טוראה
אחיאם בר שרר דמטור
גבוה׃ לד אליפלט בר
אחסבי בר מעכת אליעם
בר אחיתופל גלונאה׃
לה חצרי דמן כרמלא פערי
דמן ארב׃ לו יגאל בר נתן
דמצובה בני משבט גד׃
לז צלק דמבני עמון נחרי
דמן בארות נטל זיניה
דיואב בר צרויה׃ לח עירא
דמן יתר גרב דמן יתר׃
לט אוריה חתאה כל גבריא תלתין ושבע׃ א ואוסיף רוגזא דיי למתקף
בישראל וגרי ית דוד בהון למימר אזיל מני ית ישראל וית

רש"י

יונתן גבריא: (לט) שלשים ושבעה. ואינן מנוין כאן ואני אומר יואב לא הוצרך להזכיר שהוא שר הצבא ושאר שחסרו שמא בני (ישי) [צ"ל ישן] ג' או ד' היו: (א) ויסף אף ה' לחרות בישראל. לא ידעתי על מה: ויסת. גירה:

רלבג

כסם אותו אחד ממשרתיו הסריס אל משמעתו והנה לא היה בניהו בן יהוידע מן השלשה שהיו מן השלשים ראש אך היות נכבד מהשלשים ולזה היה מנינם בכללם ל"ז הג' הראשונים שהיה עדינו העצני ראש להם והג' השניים שהיו מהשלשים ראש ובניהו בן יהוידע שהיה ענינו ממוצע בין השלשה ובין השלשים ושלשים הגבורים הם ל"ז אך לא זכר בזה המקום השלשה הגבורים השניים כי אם אבישי ולזה לא תמצאם בזה המספר כי אם ל"ה: (א) וזכר אחר זה שכבר הוסיף אף ה' לחרות בישראל מלבד מה שחרי' אפו על דבר הגבעוני' שהיה רעב שנה אחר שנה: ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה ראוי שתדע שראוי שיובן מזה שאין השי"ת הוא המסית את דוד למנות אותם שאם היה זה כן לא היה אשם לדוד על זה ואיך ענשו? א"כ השי"ת בזה העונש הנפלא כאלהי אלא שני' שזאת ההסתה מיוחסת לפי' כאוכן כולל לפי שהוא הסבה בכל

רדק

כלתו או פי' שהפקידו על תגשי משמעתו והם הכרתי והפלתי כמו שאמר למעלה ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי: (כד) עשהאל אחי יואב בשלשים: במספר השלשים היה והם שלשים גבורים ממנו עד אוריה החתי ויונתן תרגם בגיבריא: אלחנן בן דודו. כך היה שמו דודו וכת"י בר דודו: בית לחם. מבית לחם. וכן השמרו לכם עלות בהר מעלות: (כה) שמה החרדי. הראשון ריש והשני דל"ת וכן אליקא החרדי הראשון ריש והשני דל"ת ושניהם ליחס מקומם כתרגומו דמן חרוד וכן הוא במסרה ובפסוק: (לב) בני ישן יהונתן. כמו ובני פלוא אליאב ובני דן חושים: (לג) שמה ההררי. כתרגומו דמן הרר טוראה: אחיאם בן שרר האררי. האלף נחה ותרגומו דמטור גבוה: (לה) חצרו. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד: הארבי. בבית. נושאי כלי יואב. כתוב ביו"ד לשון רבים ר"ל על נלק ועל נחרי וקרי נושא על נחרי: (לט) כל שלשים ושבעה. אלה השלשים המנויים הם מעשהאל עד אוריהו ושלשת הראשונים תחכמוני אלעזר ושמה ושלשה מביאי המים הם ששה ואבישי בן צרויה היה אחד מאלה הג' כמו שפירשנו ובניהו בן יהוידע הרי שבעה ויואב לא הוצרך למנות כי שר צבא היה: (א) ויוסף אף ה'. לא ידענו זה החרון למה היה אם היה רע בישראל דוד היה מבער אותו אולי היה בישראל עוברי עבירה בסתר ומה שאמר ויוסף כי דבר אבשלום חרון אף היה מה' על ישראל אע"פ שהיה הדבר ההוא לעונש דוד שברח מפני בנו ושכב עם נשיו וג"כ נענשו ישראל שנגפו בעת ההיא כ' אלף ביום אחד א"כ הדבר ההוא היתה סבה מאת ה' לחרות בישראל על מעשים רעים שהיה בסתר בהם וכן עתה הוסיף את ה' לחרות בישראל על נסתרות שהיו ביניהם כי אילו היו גלויו' לא הניחם דוד ולפי שלא היו גלויות הענישם האל על ידי סבה כי כל משפטיו צדק ואמת והסית את דוד ונתן בלבו שימנה אותם או אמר ויוסף על הרעב שהיה שלש שנים ואעפ"י שנגלה אותו העון חרון אף היה על כל ישראל ועתה הוסיף לחרות בהם והסית את דוד שימנה אותם וכבר היה דבר זה נודע בישראל מן התורה כי אם ימנו את ישראל שלא יתנו איש כופר נפשו שיהיה בהם נגף ואפילו ימנה אותם לצורך ולזה דוד את יואב שימנה אותם והיה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר לפי שידע שיחסרו וכן אמר בדברי הימים למה יהיה לאשמה לישראל ואע"פ שיקח מהם כסף או שום דבר כיון שימנה אותם שלא לצורך יחסרו כמו שפי' למעלה בפסוק ויפקדם בטלאים ואמרו רז"ל כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו שלא לצורך חסרו כמו בימי דוד לפיכך היה קשה בעיני יואב לעשות זה הדבר עד שחזק דבר המלך אל יואב ועל שרי החיל ומה שאמר ויסת את דוד בהם כלומר ששם בלבו למנותם ומה שאמר לאמר לך מנה את ישראל היה בלב דוד שיאמר לאחד משריו לך מנה את ישראל לא שהאל אמר לו בנבואה לך מנה שאם כן איך אמר דוד חטאתי מאד ואם האל אמר לו מה חטא אלא ששם בלבו למנותם בעבור עון ישראל ודוד לא ידע כי מה' הוא ותי"י וגרי ית דוד בהון והילך שהיה בלבו למנותם הוא השטן שנאמר בדברי הימים: ויסף ה'. וי"ו זו לתחלת הדברים ולא לתוספת דבר וכמוהו

הבארתי הה' מן ד' זוגין מן ב' ב' קדמא מפיק א' ותני לא מפי' א' וסי' נמסר בסדר מקץ: ויוסף ג' בליש' תוספ' וסי' ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם. ישמע חכם ויוסף לקח. הודע לצדיק ויוסף לקח. א' מלרע וב' מלעיל:

תולדות אהרן אליעם בן אחיתופל. סנהדרין סט: ויסת את דוד. ברכות סב:

מצודת דוד   מצודת ציון

השלשים. החשוב למטה בענין היה נכבד מאוד ולזה לא חשבוהו עמהם (כד) בית לחם. מבית לחם: כד (א) לחרות. מל' חרון אף: ויסת. מל' הסתה: שוט
אבל לא בא למעלת שלשה שואבי מים ראשי השלשים ולזה לא חשבוהו גם עמהם:
אל משמעתו. להיות עמו לשמוע ולעשות כל אשר יצוה: (כד) בשלשים. ר"ל עם שהיה נכבד קצת מן השלשים מ"מ לא גדלה מאוד מעלתו עליהם ולזה נחשב גם הוא עם השלשים כחושב והולך ואם כן היו שלשים במספר זולת עשהאל: (לב) בני ישן יהונתן. כמו בן ישי ודוגמתו ובני דן חשים (בראשית מו): (לז) נושא כלי יואב. חוזר הוא על נחרי שהיה נושא כלי מלחמתו: (לט) כל שלשים ושבעה. כל הגבורים היו במספר שלשים ושבעה כי שלשים מנויין כאן לבד מעשהאל ועמו הרי ל"א ועדינו ואלעזר ושמה הרי ל"ד ושלשה שואבי המים ראשי השלשים המנין הרי ל"ז ואבישי היה אחד משואבי המים כמ"ש למעלה ובניהו לא יוחשב עמהם כי שמהו דוד על משמעתו ומנע א"ע מלרדת במלחמה בתמידות שלא ימשא את עצמו למות כי כהן היה ואף יואב לא יוחשב עמהם שאין זה מכבודו לחשבו עם שאר הגבורים על כי היה שר על כל הצבא החשוב מאוד מאוד מכולם: כד (א) ויסף אף ה' לחרות בישראל. מלבד מה שחרה אפו בדבר הגבעונים שהיה בעבור זה רעב ג' שנים הוסיף עוד לחרות (ויתכן שהחרון היה על מה שמרדו בדוד בדבר אבשלום ושבע בן בכרי, או היה בידם עון נסתר ונעלם מעיני דוד

רדק

וכמוהו ווין רבים במקרא כמו שכתבנו בתחלת ספר יהושע : (ג) אל העם. כתרגומו על עמא : (ה) ויעברו את הירדן. מעבר הירדן התחילו למנות וכשעברו הירדן חנו בערוער : ימין העיר. מחוץ לעיר ושם הסכימו באיזה מקום עברו למנות ואותו המקום שחנו בו היה בתוך הנחל. והו שאמר אשר בתוך הנחל : הגד ואל יעז'. כתרגומו דבגו נחלא דשבטא גד ואליעזר וי"מ הגד מענין מלא על כל גדותיו : (ו) ואל ארץ תחתים חדשי. ת"י לארעא דרומא לחדשי לא ידעתי למה תרגם תחתים דרומא : חדשי. מקום ישוב חדש : דנה יען. לדן יען כן היה שם המקום : דנה. מלעיל והנו"ן רפה : וסביב אל צידון. כתרגומו דמתמן אסתחר לצידון : (ז) מבצר צור. מבצר שהיה בצור גבוה ועל כן נקרא מבצר צור וכן הוא נזכר בספר יהושע בנחלת בני אשר ועל עיר מבצר צור : וכל ערי החוי והכנעני. שהיו יושבים בהם חוי וכנעני עם ישראל שלא הורישום בני ישראל והיו למס : (ט) את מספר מפקד העם. כתרגומו ית חושבן מנין עמא והוא כפל דבר לחזק ובא סמוך על סמוך כמו מבחר וטוב לבנון נהרי נחלי דבש וחמאה : ותהי ישראל. ותהי עדת ישראל וכן ותהי מואב לדוד לעבדים : שמנה מאות אלף איש חיל ואיש יהודה חמש מאות אלף איש. ובדברי הימים ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף מצאנו באגדה אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוספים כאן מה שחסרו כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב בדברי הימים ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך אל יואב אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומר שבט לוי אינו נמנה במניין שאר השבטים כי אם מבן חדש ומעלה ובנימן דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי' פסוק זה ולוי ובנימן לא פקד בתוכם בכאן היה לו לכתוב אותו לא בדברי הימים כי כאן הוא חסר המספר והיה לתת טעם לחסרון גם לחסרון שחסרו בני יהודה בדברי הימים לא נתן טעם ובשלשים ושתים מדות דרש רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר משני כתובים המכחישים זה את זה יבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף נמצא ביניהם שלש מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה טיבן בא הכתוב השלישי והכריע ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלוקת הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקת האחת כ"ד אלף מלמד

שאלו

רשי

(ג) כהם וכהם. כהם כפלים וכהם שני כפלים הרי ארבעה כפלים וכן חוזר וכופל את הכפילה עד מאה פעמים ונמצאת ברכתו של יואב יתירה על של משה שאמר ככם אלף פעמים ועוד שברכתו של משה לזמן מרובה ושל יואב מיד שנאמר כהם ועיני אדני המלך רואות : (ה) הגד ואל יעזר. התחיל בבני גד לפי שהם גבורים וקשים אמר הלואי וילחמו בי ויפכנו על ידי : (ו) ואל ארץ תחתים חדשי. מקום ישוב חדש שאוכלוסיהן מועטין אולי בתוך כך יתחרט דוד וישלח אליו שליח שיחזור בו : דנה. בבני דן : יען. שם המקום : (ט) מספר מפקד. אם מספר למה מפקד שני אנפירות שהם גדולה וקטנה אמר ארצנו את הקטנה ואם יקצוף ארצנו את הגדולה לכך נאמר מפקד לשון חסרון כך נדרש בפסיקתא : ותהי ישראל. חסם כהן ככנקבה : שמונה מאות אלף. ובדברי הימים (א כ"א ה') הוא אומר אלף אלפים ומאה אלף. באגדת אמוראים מצינו אמר רבי יהושע בן לוי הכתובים מוסיפין כאן מה שחסרו כאן אלו ב' שבטים שלא

תרגום

דְבֵית יְהוּדָה : ב וַאֲמַר מַלְכָּא לְיוֹאָב רַב חֵילָא דְעִמֵיהּ הֲלִיךְ כְּעַן בְּכָל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל מִדָן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע וּמְנִי יַת עַמָא וְאִידַע יַת חֻשְׁבַּן עַמָא : ג וַאֲמַר יוֹאָב לְמַלְכָּא וְיוֹסֵף יְיָ אֱלָהָךְ עַל עַמָא כְּאִלֵין וּכְאִלֵין מְאָה זִמְנִין וְעֵינֵי רִבּוֹנִי מַלְכָּא חָזָן וְרִבּוֹנִי מַלְכָּא לְמָא אִתְרְעֵי בְּפִתְגָמָא הָדֵין : ד וּתְקֵיף פִּתְגָמָא דְמַלְכָּא עַל יוֹאָב וְעַל רַבָּנֵי חֵילָא וּנְפַק יוֹאָב וְרַבָּנֵי חֵילָא קֳדָם מַלְכָּא לְמִמְנֵי יַת עַמָא יַת יִשְׂרָאֵל : ה וַעֲבַרוּ יַת יַרְדְנָא וּשְׁרוֹ בַעֲרוֹעֵר דָרוֹם קַרְתָּא דִבְגוֹ נַחְלָא דְשִׁבְטָא גָד וְאֶלִיעֶזֶר : ו וַאֲתוֹ לְגִלְעָד וּלְאַרְעָא דָרוֹמָא לְחָדְשִׁי וַאֲתוֹ לְדָן יַעַן וּמִתַּמָן אִסְתְּחַר לְצִידוֹן : ז וַאֲתוֹ לִקְרִירוֹן כְּרִיכַן וְכָל קִרְוֵי חִוָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּנְפַקוּ לִדְרוֹם יְהוּדָה לִבְאֵר שֶׁבַע : ח וְהַלִיכוּ בְּכָל אַרְעָא וַאֲתוֹ מִסּוֹפֵי תִשְׁעַת יַרְחִין וְעַסְרִין יוֹמִין לִירוּשְׁלֵם : ט וִיהַב יוֹאָב יַת חֻשְׁבַּן מִנְיַן עַמָא לְמַלְכָּא וַהֲווֹ יִשְׂרָאֵל תְּמָנֵי מְאָה אַלְפִין גְבַר גִבַּר שָׁלְפֵי סַיְפָא וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ מְאָה אַלְפִין גַבְרָא :

מקרא

ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב ׀ שַׂר־הַחַיִל אֲשֶׁר־אִתּוֹ שֽׁוּט־נָא בְּכָל־שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע וּפִקְדוּ אֶת־הָעָם וְיָדַעְתִּי אֵת מִסְפַּר הָעָֽם : ג וַיֹּאמֶר יוֹאָב אֶל־הַמֶּלֶךְ וְיוֹסֵף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָעָם כָּהֵם ׀ וְכָהֵם מֵאָה פְעָמִים וְעֵינֵי אֲדֹנִֽי־הַמֶּלֶךְ רֹאוֹת וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ לָמָּה חָפֵץ בַּדָּבָר הַזֶּֽה : ד וַיֶּחֱזַק דְּבַר־הַמֶּלֶךְ אֶל־יוֹאָב וְעַל שָׂרֵי הֶחָיִל וַיֵּצֵא יוֹאָב וְשָׂרֵי הַחַיִל לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ לִפְקֹד אֶת־הָעָם אֶת־יִשְׂרָאֵֽל : ה וַיַּעַבְרוּ אֶת־הַיַּרְדֵּן וַיַּחֲנוּ בַעֲרוֹעֵר יְמִין הָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַנַּחַל הַגָּד וְאֶל־יַעְזֵֽר : ו וַיָּבֹאוּ הַגִּלְעָדָה וְאֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּים חָדְשִׁי וַיָּבֹאוּ דָּנָה יַּעַן וְסָבִיב אֶל־צִידֽוֹן : ז וַיָּבֹאוּ מִבְצַר־צֹר וְכָל־עָרֵי הַחִוִּי וְהַכְּנַעֲנִי וַיֵּצְאוּ אֶל־נֶגֶב יְהוּדָה בְּאֵר שָֽׁבַע : ח וַיָּשֻׁטוּ בְּכָל־הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ מִקְצֵה תִשְׁעָה חֳדָשִׁים וְעֶשְׂרִים יוֹם יְרוּשָׁלָֽם : ט וַיִּתֵּן יוֹאָב אֶת־מִסְפַּר מִפְקַד־הָעָם אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתְּהִי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף אִישׁ־חַיִל שֹׁלֵף חֶרֶב וְאִישׁ יְהוּדָה חֲמֵשׁ־מֵאוֹת

(ל' · ג' בליש' · ר' · ח' · י' · ל' · ל' · י'. ל' · כ'למשכן יחנו · ג' סס' · ל' · כ')

הגלעדה ג' בקריאה וסי' וילכו בני מכיר בן מנשה גלעד' וילכדה. ויבאו הגלעדה ואל ארץ. לחצי המנשה גלעדה : וסביב ב' למשכן יחנו. וסביב אל צידון :

תולדות אהרן ותהי ישראל. טעם לחילוף זה המספר מהאמור בדברי הימים עקידה ש' נח :

רלבג

בכל מה שיתחדש על הגד שאמר ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר ה' לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים ואפשר שנאמר עוד כי היה גם כן הש"י סבה מה בזאת ההסתה חס כי לכשגחתו על דוד היה הש"י מסיר מדוד זאת התשוק' לולי כעסו על ישראל. והנרא' בעיני שהיה אמרו ויסת את דוד חסר והרצון בו ויסת לבו את דוד כאמרו ותכל דוד שהוא חסר ומניגו ותכל נפש דוד והנה החטא היה בזה המספר לפי מה שאחשוב כי זה יורה

על

מצודת ציון

(ב) שוט. ענין ההליכה אנה ואנה וכן משוט בארץ (איוב א') : ופקדו. ענין מנין ומספר : (ד) לפני המלך. כמו מלפני המלך : (ה) הנחל. העמק : (ח) וישוטו. הלכו אנה ואנה :

אחרי

מצודת דוד

דוד) : ויסת את דוד בהם. ר"ל מי שדרכו להסית הסיתו וכן נאמר בדברי הימים שהשטן הסיתו והקב"ה מסרו בידו והסתתו היה בדבר הרע להם לאמר לך מנה וגו' ובעבור זה בא התקלה עליהם כמפורש בענין : (ב) ופקדו. אתה ואנשיך אשר ילכו עמך : (ג) ויוסף ה'. על כי היה נראה משאלת המלך אשר יחשוב כי רבים המה ולכן התאוה לדעת מספרם ולזה אמר לו יואב מי יתן ועוד יוסף ה' עליהם כמו שהם עכשיו ועוד יוסף כמספר אשר יהיו אחר ההוספה הראשונה ועוד יתכפלו ויחזרו ויתכפלו עד ק' פעמים : ועיני וגו'. בימיו יתרבו כהחשבון הזה ובעיניו יראה : למה חפץ. ר"ל הואיל ואין צורך למנותם מוטב הוא שלא למנותם כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין : (ה) ימין העיר. חנו בימין העיר ערוער והימין היתה בתוך הנחל ומאחוזת בני גד : ואל יעזר. משם הלכו אל יעזר : (ו) חדשי. הנתיישב מחדש ומזמן קרוב. דנה יען. לדן יען והוא שם מקום : וסביב. משם סובב עצמו והלך אל צידון: (ז) מבצר צור. מב"ר חזק שעמד על הצור : וכל ערי החוי והכנעני. ר"ל הערים אשר החוי והכנעני יושבים בהר בתוך בני ישראל : באר שבע. אל באר שבע : (ט) מספר מפקד. כפל המלה בשמות נרדפים לתוספת באור וכן אדמת עפר (דניאל י"ב) : שמונה מאות אלף. ובד"ה נאמר אלף אלפים ומאה אלף על כי עזרא כלל שמהם גם בני בנימין ובני לוי אבל יואב לא מנה אותם בתוך בני ישראל וכמ"ש בדברי הימים : שולף חרב. ר"ל אנשי המלחמה : חמש מאות אלף. ובד"ה נאמר ארבע מאות ושבעים אלף על כי שם נאמר שולף חרב והם לא היו כי אם ארבע מאות ושבעים אלף אבל כאן חושב

אף

רש"י

שלא נמנו שכך כתיב בדברי הימים (א' כ"א ו') ולוי ובנימן לא פקד בתוכם כי נתעב דבר המלך את יואב. אמר יואב באלו אני יכול להשמט ולומר שבט לוי אינו נמנה במנין שאר שבטים כי הם מבן חודש ומעלה ובנימן דיו שנחסר וכלה בפלגש בגבעה. ובשלשי' ושתים מדות דר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי שנינו כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ד' מאות ושבעים אלף וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמונה מאות אלף ואיש יהודה ה' מאות אלף נמצא ביניהם ג' מאות אלף אלו ג' מאות אלף מה טיבן בא הכתוב הב' והכריע (שם כ"ז א') ובני ישראל למספר ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה המחלוקת האחת כ"ד אלף. מלמד שאלו ג' מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכין לימנות כיצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים נשתיירו שנים עשר אלף הן הן נשיאי ישראל: (יב) שלש אנכי נוטל עליך. אחת משלש וכן בשתים תתחתן בי היום (שמואל א' י"ח כ"א) באחת משתים. שלש אני נוטל עליך כנגד שלש שהטלת על שאול כי אם ה' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה (שמואל א' כ"ו י'): (יד) צר לי מאד. הקטנה שבהם קשה מאד: נפלה נא ביד ה'. הדבר ולא החרב והרעב שגם הוא מסור לעשירי' אוצרי פירות. אמר רבי אלכסנדרי אמר דוד אם אני בורר לי החרב עכשיו ישראל אומרים הוא בוטח בגבוריו שהוא לא ימות והאחרים ימותו ואם אני בורר הרעב יאמרו בוטח הוא בעושרו אברר לי דבר שהכל שוי:

אֶלֶף אִישׁ׃ י וַיַּךְ לֵב־דָּוִד אֹתוֹ אַחֲרֵי־כֵן
סָפַר אֶת־הָעָם וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוָה (פסקא באמצע פסוק)
חָטָאתִי מְאֹד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְעַתָּה יְהוָה
הַעֲבֶר־נָא אֶת־עֲוֺן עַבְדְּךָ כִּי נִסְכַּלְתִּי (פסקא באמצע פסוק)
מְאֹד׃ יא וַיָּקָם דָּוִד בַּבֹּקֶר
וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֶל־גָּד הַנָּבִיא חֹזֵה
דָוִד לֵאמֹר׃
יב הָלוֹךְ וְדִבַּרְתָּ אֶל־דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה
שָׁלֹשׁ אָנֹכִי נוֹטֵל עָלֶיךָ בְּחַר־לְךָ (ג' מ"ל)
אַחַת־מֵהֶם וְאֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ יג וַיָּבֹא־גָד (י"ד פסוקים לך לך)
אֶל־דָּוִד וַיַּגֶּד־לוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ הֲתָבוֹא
לְךָ שֶׁבַע־שָׁנִים ׀ רָעָב ׀ בְּאַרְצֶךָ וְאִם־
שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים נֻסְךָ לִפְנֵי־צָרֶיךָ וְהוּא (ג' ומס')
רֹדְפֶךָ וְאִם־הֱיוֹת שְׁלֹשֶׁת יָמִים דֶּבֶר
בְּאַרְצְךָ עַתָּה דַּע וּרְאֵה מָה־אָשִׁיב
שֹׁלְחִי דָּבָר׃ יד וַיֹּאמֶר דָּוִד (ב')
אֶל־גָּד צַר־לִי מְאֹד נִפְּלָה־נָּא בְיַד־ (ג'. ג')
יְהוָה כִּי־רַבִּים רַחֲמָו וּבְיַד־אָדָם אַל־ (רחמיו ק')

י וְחַשׁ דָּוִד בְּלִבֵּיהּ בָּתַר דִּמְנָא יָת עַמָּא וַאֲמַר דָּוִד קֳדָם יְיָ חָבֵית לַחֲדָא דַּעֲבָדִית הָדָא וּכְעַן יְיָ אַעְבַּר כְּעַן יָת חוֹבָא דְעַבְדָּךְ אֲרֵי אִסְתַּכָּלִית לַחֲדָא׃ יא וְקָם דָּוִד בְּצַפְרָא וּפִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִם גָּד נְבִיָּא חֶזְוָיָא דְדָוִד לְמֵימַר׃ יב אֱזֵיל וּתְמַלֵּיל עִם דָּוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲדָא מִתְּלָת אֲנָא רָמֵי עֲלָךְ בְּחַר לָךְ חַד מִנְּהוֹן וְאַעְבֵּיד לָךְ׃ יג וַאֲתָא גָד לְוַת דָּוִד וְחַוִּי לֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הֲתֵעוֹל לָךְ שְׁבַע שְׁנִין כַּפְנָא בְּאַרְעָךְ אִם תְּלָתָא יַרְחִין תְּהֵי עָרִיק קֳדָם סָנְאָךְ וְהוּא רָדֵיף לָךְ וְאִם מְהֱוֵי תְּלָתָא יוֹמִין מוֹתָא בְּאַרְעָא כְּעַן דַּע וַחֲזֵי מָה אָתֵיב לְשָׁלְחִי פִּתְגָמָא׃ יד וַאֲמַר דָּוִד לְגָד עָקַת לִי לַחֲדָא נִתְמְסַר כְּעַן בְּיַד מֵימְרָא דַּיְיָ אֲרֵי סַגִּיאִין רַחֲמוֹהִי וּבִידָא דֶּאֱנָשָׁא לָא אֶתְמְסַר׃

הלוך חד מן י"ד פסוקים אית בהון לך לך וסי' חלילה לך מעשות. עם אשר תמצא את אלהיך. ויאמר עשו יש לי רב. והיה כי יביאך. ושמעת ישראל ושמרת. לא תטע לך אשרה. וכתבת עליהן. למען הקים אתך. בחר לך אחת מהנה. וחברו דר"ה. מה אעשה לך אפרים. אם גנבים באו לך. מה יתן לך ומה יוסיף. כל הארץ ישתחוו לך:

רד"ק

שאלו שלש מאות אלף היו הכתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כיצד ארבעה ועשרים אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמונים אלף ושמונת אלפים נשתיירו י"ב אלף הן הן נשיאי ישראל והשליכם הכתוב מכאן וחזר וכללן להלן וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמלאו בדברי הימים חסרים שלשים אלף ואפשר שאותם שלשים אלף אלו מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהודה לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה או היו באותו שבט רוב המוספים. ובדרש עוד שני ספקי' עשה יואב אחד מרובה ואחד מועט אמר אם מקבל הוא את המועט טוב ואם לאו אני נותן לו את המרובה: (י) ויך לב דוד אותו. כתרגומו וחש דוד בליביה כלומר חשש על העון שעשה שיקרהו פוגע בזה לו ולישראל והכה לבו אותו בעבור זה כלוי' הומה וחרד לבו ונתחרט ובקש רחמים מהאל שיעביר עונו: אחרי כן ספר. אשר ספר וכמוהו רבים: (יא) ויקם דוד בבקר. לא שכב לבו בלילה וקם בבקר והנה בא אליו גד הנביא בדבר ה' שיגלה אליו בלילה: חוזה דוד. כי נבואותיו היו לדוד ועל ידו היה מדבר הקב"ה עם דוד ואע"פ שלא נכתבו מנבואותיו אלא זאת: (יב) ודברת אל דוד. כשהיה חוטא היה אומר אל דוד וכשהי' לבנות הבית אמר לך ואמרת אל עבדי דוד: שלש אני נוטל עליך. כתרגומו חדא מתלת וכן אמר בחר לך אחת מהם ואמר שלש לשון נקבה כלומר שלש גזירות לפיכך כתבה גם כן לשון נקבה: (יג) שבע שנים. ובדברי הימים שלש שנים לא אמר לו אלא שלש אלא מה שאמר שבע לפי שזה הענין היה אחר שלש שני רעב שהיו בימי דוד שנה אחר שנה אחר שנה והנה אם יהיו עתה שלש שנים אחרים הנה יהיו שש שנים והשביעית אע"פ שירד בה מטר לא תמלט בלא רעב שנה שתבא אחר שש שנים רעב ועוד כי עד עת הקציר לא יהיה לחם בשביעית: והוא רודפך. שלא יהיה לך תקומה מפניו צריך שיכירו הכל כי מאת האל הוא והוא רודפך: (יד) נפלה נא ביד ה'. זהו הדבר כמו הנה יד ה' הויה ועוד כי ברעב אע"פ שהוא ביד ה' יפלו גם כן ביד אדם שילכו למצרים או לשאר ארצות לשבור בר ולחם אבל הדבר אין בו אלא יד השם לבד לפיכך סמוכן ממלת ביד ה' הוא הדבר לפיכך בחר הוא בדבר כי הוא ביד ה' לבד אבל בשנים היה חרפה בגוים בנוסם לפני אויביהם ונגפים לפניהם וכן ברעב כי היו הולכים בארצות הגוים והיו חרפה בהם וכן אומר הכתוב ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים. ובדרש חשב דוד בדעתו ואמר אם בוחר אני רעב עכשיו כל ישראל אומרים מה איכפת לו לבן ישי על אוצרותיו הוא בוטח וישראל ימותו ברעב ואם בורר אני חרב עכשיו ישראל אומרין מה לו על גבוריו הוא בוטח שהם יצאו למלחמה הם ימותו והוא ינצל אמר יבא דבר שהכל שוין בו. ד"א אם בורר אני רעב עכשיו כל ישראל מוכי רעב בדרכים אם בורר אני חרב עכשיו כל ישראל מוכי חרב בדרכים יבא דבר. וי"מ גד רמז לו דע וראה מה אשיב שולחי דבר דבר הוא דבר באותיות:

מסטקר

רלב"ג

על שדוד היה בשר שם זרועו בבטחו על רוב העם ולא היה ראוי שיבטח כי אם בשם יתברך לבדו ועוד כי התורה צותה שבפקוד אותם יתנו איש כפר נפשו

מצודת דוד

את כולם אף אותם אשר לא היו שולפי חרב ועמהם היו במספר חמש מאות אלף: (י) ויך לב דוד אותו. ר"ל הכה לבו וחרד על אשר צוה למנותם על כי הדבר הזה היא סיבה להביא עליהם הנגף וכמ"ש ונתנו איש כופר נפשו וגו' ולא יהיה בהם נגף (שמות ל) אבל בלא כופר הנה הנגף מעותד לבא: חטאתי מאד אשר עשיתי. ר"ל מה שעשיתי סבה להביא הנגף על העם הנה זה חטאתי מאוד: העבר נא וגו'. ר"ל לא ימותו לשחת וא"כ ממילא יעבור העון וילך לו הואיל ולא יבוא הנגף: כי נסכלתי. ר"ל הלא אני עשיתי סכלות גדול מאד למנותם בלא כפר נפש ומה פשעו הם לשימותו במגפה וכאשר לא ימותו לא ימצא בי עון: (יא) ויקם דוד בבקר. ר"ל מיד כאשר קם דוד בבקר היה דבר ה' אל גד וגו': חוזה דוד. נקרא כן על כי כל נבואותיו לא היה רק לדוד ולא לזולת: (יב) שלש. ר"ל אחת משלש וכן בשתים תתחתן בי (ש"א י"ח) ור"ל באחת משתים: (יג) התבוא. אם רוצה אתה אשר תבוא שבע שנים רעב תמורת הנגף המעותד לבוא בעבור המנין מבלי כופר ובד"ה נאמר שלש שנים כי באמת לא אמר רק שלש שנים אבל על כי כבר עברו שלש שנים רעב בעבור דבר הגבעונים א"כ הרי ששה שנים ותמשך עוד ממילא בשנה השביעית עד זמן הקציר: ואם שלשה וגו'. ר"ל או אם תרצה לקבל להיות שלשה חדשים וגו': שלשת ימים דבר. ר"ל יקל בדבר להיות זמן מוגבל בהשגחת המקום: וראה. בראיית הלב ובהבנתה: שלחי. לשולחי והוא המקום ב"ה: (יד) צר לי מאד. כלומר שלא כולם קשות הם למאוד ועכ"ז נפלה ביד ה' זו הדבר כי רחמיו מרובים ורחם ירחם: וביד אדם. כי גם בעבור הרעב יצטרכו לבני אדם

וכמה

מצודת ציון

(י) אחרי כן. אחרי אשר וכן כי על כן באו (בראשית יט) ור"ל על אשר באו: נסכלתי. מל' סכלות ושטות: (יב) נוטל עליך. נושא עליך וכן ונטל החול (משלי כ"ז): (יג) התבוא. בה"א השאלה: נסך. ההיה נס ובורח: (יד) צר. מל' צרה ודחק:

מועד

רד"ק

(טו) מהבקר ועד עת מועד. כתרגום מעידן דמתנכים תמידא ועד דמיתפסק ויש מרז"ל שפירשו עד חצי היום וזהו עת מועד ממועדי השמש כי זריחתו מועד אחד וחצי היום מועד אחר ובא השמש מועד אחר ויש אמרו משהאיר מזרח עד הנץ החמה והנה מרחמי האל קצר זמן הדבר שהרי אמר לו ג' ימים ולא היה אלא מהבקר ועד עת מועד. ובדרש ויתן ה' דבר שלשים ושש שעות של פורענות נגזר עליהם באותו היום כאלו פרקליטין גדולים ובטלו אותם ואלו הן חמשת ספרי תורה שבעת ימי השבת ח' ימי ברית מילה וזכו' שלשת אבות נשתיירו שלשה עשרה תרי אמוראי חד אמר בזכות שנים עשר שבטים וחד אמר בזכות עשרת הדברות ושני לוחות נשתיירה שם שעה אחת רבי חייא אמר משחיטת התמיד עד זריקת דמו: (טז) וישלח ידו המלאך. הראה הקב"ה דמות מלאך וחרבו שלופה בידו נטוי' על ירושלים והעמידו סמוך לגרן ארונה היבוסי כדין שיראהו דוד שם ויתפלל ויעתר לו האל במקום ההוא ותעצר המגפה ויהיה סימן לדוד כי שם הוא מקום העתרה ושם יהיה בית המקדש ושם בית התפלה והעבודה כמו שצוה לו האל על יד גד להקים שם מזבח ושם נעתר לו באש שירד מן השמים על העולה כמו שאומר בדברי הימים: אל הרעה. כמו על הרעה ורבים כמוהו: רב עתה הרף ידך. די במגפה אל תשחת ירושלם. ויש בו דרש אמר לו הקדוש ברוך הוא למלאך טול הרב שבהם באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין: עם גורן. סמוך לגורן: האורנה. כתוב בוי"ו קודם לרי"ש וקרי הארונה רי"ש קודם לוי"ו ואחד הוא כי רבים כמוהו בהפוך האותיו' ומה שאמר אדם בס"א הידיעה הוא שלא כמנהג ואיפשר שהוא שם תואר: (יח) עלה. לפי שגרן ארונה שהיה מקום בית המקדש הוא במעלה כנגד ירושלם: (יט) כדבר גד. ככה ובדברי הימים בדבר גד בבי"ת: אפיו ארצה. כמו על אפיו. (כב) והמוריגים. למורג חרוץ: וכלי הבקר. ושאר כלי הבקר ובדברי הימים עוד והחטים למנחה

רש"י

שוין בו: (טו) מהבקר ועד עת מועד. מעידן דמתנכים תמידא ועד דמתפסק: (טז) היבוסי. של מצודת ציון היה ששמה יבוסי: (כ) וישקף ארונה. מתחבא היה מפני המלאך כך כתוב (בדברי הימים א' כ"א כ'): (כב) והמרגים. כלי עץ מלא חריצין וכבד הוא ומעבירין אותו על הקש תמיד ומחתכו להיות תבן לאכל בהמות: פרוש

מקרא

אֶפְּלָה׃ טו וַיִּתֵּן יְהוָה דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־עֵת מוֹעֵד וַיָּמָת מִן־הָעָם מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שֶׁבַע שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ׃ טז וַיִּשְׁלַח יָדוֹ הַמַּלְאָךְ ׀ יְרוּשָׁלַםִ לְשַׁחֲתָהּ וַיִּנָּחֶם יְהוָה אֶל־הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית בָּעָם רַב עַתָּה הֶרֶף יָדֶךָ וּמַלְאַךְ יְהוָה הָיָה עִם־גֹּרֶן הָאוֹרְנָה (הארונה ק׳) הַיְבֻסִי׃ יז וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־יְהוָה בִּרְאֹתוֹ ׀ אֶת־הַמַּלְאָךְ ׀ הַמַּכֶּה בָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי חָטָאתִי וְאָנֹכִי הֶעֱוֵיתִי וְאֵלֶּה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי׃
יח וַיָּבֹא־גָד אֶל־דָּוִד בַּיּוֹם הַהוּא וַיֹּאמֶר לוֹ עֲלֵה הָקֵם לַיהוָה מִזְבֵּחַ בְּגֹרֶן אֲרַנְיָה (ארונה ק׳) הַיְבֻסִי׃ יט וַיַּעַל דָּוִד כִּדְבַר־גָּד כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ כ וַיַּשְׁקֵף אֲרַוְנָה וַיַּרְא אֶת־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־עֲבָדָיו עֹבְרִים עָלָיו וַיֵּצֵא אֲרַוְנָה וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ אַפָּיו אָרְצָה׃ כא וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה מַדּוּעַ בָּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אֶל־עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד לִקְנוֹת מֵעִמְּךָ אֶת־הַגֹּרֶן לִבְנוֹת מִזְבֵּחַ לַיהוָה וְתֵעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם׃ כב וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־דָּוִד יִקַּח וְיַעַל אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינוֹ (בעיניו ק׳) רְאֵה הַבָּקָר לָעֹלָה וְהַמֹּרִגִּים

תרגום

טו ויהב יי מותא בישראל מעידן דמתנכים תמידא ועד דמתפסק ומית מן עמא מדן ועד באר שבע שבעין אלפין גברא: טז ואושיט ידיה מלאכא לירושלם לחבלותה ותב יי מן בישתא ואמר למלאכא דמחבל בעמא מסת כען אנח ידך ומלאכא דיי הוה שרי בבית אידרי דארנון יבוסאה: יז ואמר דוד קדם יי כד חזא ית מלאכא דמקטל בעמא ואמר הא אנא חבית ואנא סרחית ואלין עמא דאינון כענא ביד רעיא מה עבדו תהי כען מחתך בי ובבית אבא: יח ואתא גד לות דוד ביומא ההוא ואמר ליה סק אקים קדם יי מדבחא בבית אידרי דארנן יבוסאה: יט וסליק דוד כפתגמא דגד כמא דפקיד יי: כ ואסתכי ארנן וחזא ית מלכא וית עבדוהי עברין עלוהי ונפק ארנן וסגיד למלכא אפוהי על ארעא: כא ואמר ארנן מא דין אתא רבוני מלכא לות עבדיה ואמר דוד למזבן מנך ית בית אידרי למבנא מדבחא קדם יי ויתכלי מותנא מעל עמא: כב ואמר ארנן לדוד יסב ויסק רבוני מלכא דתקין בעינוהי חזי תוריא דכשרין לעלתא ומוריגיא

רלב"ג

נסמו למנות מה שיתנו לו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כמו שבארנו בפרשת כי תשא: (טז) למלאך המשחית בעם. ידמה לפי מה שאחשוב שזה המלאך היה נביא ולזה היה נראה בהקיץ לדוד והוא היה משחית בעם במאמר הש"י על דרך מאמר הנביאים ללוט כי משחיתים אנחנו את העיר והיה נראה לדוד שחרבו' בידו נטויה על ירושלם להעיר על שהוא היה מביא הדבר שם במלאכות ה' ואחשוב שזה המלאך היה פנחס בן אלעזר בן אהרן כי הוא היה חי בימי דוד כאמרו הוא פנחס בן אלעז' בן אהרן הכהן נגיד על האוצרו' לפנים וה' עמו וכבר ביארנו במה שקדם בספר שופטים במקומות רבים שנזכר שם ביאת מלאך ה' שהוא היה פנחס והוא אמר לגד שהיה לדוד אומר שיבנה מזבח בגרן ארונה כמו שנזכר בספר דברי הימים ומלאך ה' אמר אל גד לאמר וגו': (יח) והנה גרן ארונה היה בהר המוריה כמו שזכר בספר דברי הימים וידמה שנבחר זה המקום להיות בו בית המקדש מקדם והוא המקו' שבנה אברהם בו מזבח לעקד את יצחק בנו כי הוא היה גם כן בהר המוריה כמו שנזכר בתורה. והנה בחר דוד לטוב תכונתו שימות הוא ובית אביו ולא ימותו ישראל מצד החטא שחטא דוד. וידמה שארונה היבוסי נתגייר ולזה נשאר בירושלים עם ישראל ואולם קראו מלך לפי שכבר היה מלך על היבוסי שהיה שם קודם שלקחו אותה ישראל מהם: (כב) המוריגים. הם כלים מעץ בהם כהם התבואה: וכלי

מסורה

מהבקר ג' וסי' ויאמר יואב הי הזולהים. ויתן ה' דבר ביש' דסיפרא. ויקראו בשם הבעל מהבקר: כאשר צוה ה' ג' סוף פסוק וסי' קרב אל המזבח. שוק התרומה וחזה התנופה. ויעל דוד כדבר גד דשמואל: ויעל ז' רפין בקריאה וסי' נטה ידך על ארץ מצרים בארבה. ויאמר ארונה אל המלך. כי איש איש מבית ישראל. כה אמר כורש. ותברו. מי יפתה את אחאב. וחברו דדברי הימים: לעלה ה' בקריאה וסי' נמסר בסוף נשוא:

תולדות אהרן ויתן דבר. נכתוב שם יומא כב: ויעל דוד. (ע"ג מג): ויאמר ארונה. מגלה עו ע"ג כד זכחים קיו מנחות כב:

מצודת ציון

(טו) מועד. זמן: (טז) וינחם. ענין הפוך מחשבה: רב. ענינו כמו די וכן רב לך (דברים ג): הרף. מל' רפיון: (יז) העויתי. מל' עון: (כ) וישקף. ענין הבטה וראיה: עליו. כמוך לו. אפיו. על פניו: (כא) ותעצר. ענין מניעה וכן ועצר את השמים (שם י"א כ"ב): והמרגים. הוא לוח עץ ובתחתיתו תחובים אבנים דקים ובו דשים התבואה וכן למורג חרוץ (ישעיה מא): מאותך

מצודת דוד

והמה לא ירחמו: (טו) מהבקר. מעת הבוקר שבאה הנבואה אל גד כמ"ש למעלה ומיד אמרה לדוד ובחר בדבר ואז התחיל הדבר והתמיד עד עת מועד למחרתו: (טז) וישלח. המלאך המשחית בעם שלח ידו להשחית גם אנשי ירושלים ואז נחם ה' וגו': רב עתה. די עתה במה שמתו והרף ידך מלהשחית עוד כזאת כי"א מעט: היה עם גורן. היה עומד סמוך לגורן וגו': היבוסי. מבני יבוס ואח"ל שהיה גר צדק: (יז) אנכי חטאתי. ר"ל אני הסבה בהמגפה הזאת: ואלה הצאן. ר"ל בני העם: ידך. מכת ידך זו הדבר: (יח) ויאמר לו. בדבר ה': (יט) ויעל דוד. אל הגורן אשר עמד בהר: (כא) מדוע בא. כאומר היה לך לשלוח אחרי לבוא אליך: לבנות מזבח לה'. ובאתי הנה לכבוד המקום ב"ה: ותעצר. כדי שתעצר המגפה: (כב) יקח ויעל. יקח הגורן למזבח ויעלה עליו מעלי את הטוב בעיניו ראה הבקר מוכן לעולה וגו': וכלי הבקר. וגם שאר כלי הבקר יהיו לעצים להבעיר

רשי (כג) ארונה המלך. שר היבוסי היה: (כד) שקלים חמשים. ובדברי הימים (א כ"א כ"ה) הוא אומר שקלי זהב משקל שש מאות הא כיצד גבה חמשים שקלים כסף מכל שבט ושבט הרי שש מאות ונתן לו כסף בדמי הזהב וכן שנינו בסוף שחיטת קדשים גבה כסף בשש מאות כסף בשקלי זהב וכן שנינו בספרי:

חסלת ספר שמואל

וּכְלֵי הַבָּקָר לָעֵצִים׃ כג הַכֹּל נָתַן אֲרַוְנָה הַמֶּלֶךְ לַמֶּלֶךְ * וַיֹּאמֶר אֲרַוְנָה אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ יִרְצֶךָ׃ כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־אֲרַוְנָה לֹא כִּי־קָנוֹ אֶקְנֶה מֵאוֹתְךָ בִּמְחִיר וְלֹא אַעֲלֶה לַיהוָה אֱלֹהַי עֹלוֹת חִנָּם וַיִּקֶן דָּוִד אֶת־הַגֹּרֶן וְאֶת־הַבָּקָר בְּכֶסֶף שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים׃ כה וַיִּבֶן שָׁם דָּוִד מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים וַיֵּעָתֵר יְהוָה לָאָרֶץ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל׃ חזק

ג' / פסקא בא"ם / ג' / ג' כתיב ה' והד כתיב ו' / ט"ע רפין ל' וכל קרי' חלוף / ד'

וּמָנֵי תוֹרַיָא לְאָעַיָא׃ כג כֹּלָא יְהַב אֲרַוְן מַלְכָּא לְמַלְכָּא דִי בְעָא מִנֵיהּ מַלְכָּא וַאֲמַר אֲרַוְן לְמַלְכָּא יְיָ אֱלָהָךְ יְקַבֵּל קֻרְבָּנָךְ בְּרַעֲוָא׃ כד וַאֲמַר מַלְכָּא לַאֲרַוְן לָא אֲרֵי מִזְבַּן אֶזְבּוֹן מִנָךְ בְּדָמִין וְלָא אַסֵיק קֳדָם יְיָ אֱלָהִי עֲלָוָן מַגָּן וּזְבַן דָוִד יָת בֵּית אִידְרֵי וְיָת תוֹרַיָא בִּכְסַף סִלְעִין חַמְשִׁין׃ כה וּבְנָא תַמָן דָוִד מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וְאַסֵיק עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין וְקַבִּיל יְיָ צְלוֹת דַיָרֵי אַרְעָא וְאִתְכְּלֵי מוֹתָנָא מֵעַל יִשְׂרָאֵל׃

קנו ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר בהר סיני. ויקן ד' בקריאה וסי' ויקן את חלקת השדה אשר. ויקן יוסף את כל אדמת מצרים. ויקן דוד את הגורן. ויקן את ההר שמרון: ותעצר המגפה ד' בקריאה וסימ' ויעמד בין המתים ובין החיים. ויבא אחר איש ישראל. ויבן שם דוד מזבח. ויעמד פנחס ויפלל ותעצר:

תולדות אהרן הכל נתן זוכר ויקהל: ד'. אלהיך ירצך (שם מ): ויקן דוד זבחים קיו:

סכום פסוקים של ספרי שמואל **אלף וחמש מאות ושששה** וסימנו **אשרו** המוץ. וחצייו **לך** וסימנו פותח את **ידך**. והקפיטולים של ספר ראשון **שלשים ואחד** וסימנו חסד **אל** כל היום. ושל ספר שני **עשרים וארבע** וסימנו ומתי **כדכד** שמשותיך. ובין הכל **חמשים וחמשה** וסימנו **הן** על כפים חקותיך. ותנייו ולאשה ענגל מרבק:

רדק

למנחה: (כג) הכל נתן. הוא נתן אבל לא רצה דוד לקבל במתנה: ארונה המלך. מלך היבוסי היושב בירושלם היה כי אף בימי דוד היה היבוסי בירושלים כמו שנשארו שם משכבשוה בני יהודה כמו שכתוב וישב היבוסי את בני יהודה בירושלם עד היום הזה והיו שם למס עובד והיו להם בתים שדות וכרמים ע"י המס שהיו עובדים לבני יהודה ובני בנימן וזה השדה והגורן היה לארונה היבוסי ורצה לתתם לדוד ולא רצה לקבלם כי אם במחיר ואף אחר שכבש דוד המצודה הניחם לשבת בעיר ירושלם אותם שהיו יושבים בעיר מתחלה למס עובד והיו שם עד שבנה שלמה את הבית וזה היבוסי לא היה מן שבע אומות אלא מפלשתים מזרע אבימלך כמו שפירשנו בספר יהושע והיה מותר להניחם לשבת בארץ כיון שקבלו עליהם שלא לעבוד ע"א ושאר מצות שהוזהרו עליהם בני נח ואפי' מז' אומות היו יכולין לשבת בארץ בתנאי זה שלא יחטיאו שנאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי אבל כל זמן שאינן חוטאין שקבלו עליהם ז' מצות מותר להניחם בארץ ובמקצת נסחאות התרגום תרגם נתן ארונה המלך למלך יהב ארון למלכא די בעא מיניה מלכא: ירצך. כתרגומו יקבל קרבנך ברעוא: (כד) מאותך במחיר. כמו מאתך כי רבים מן הרפים כענין עם: בכסף שקלים חמשים. ובדברי הימים שקלי זהב משקל ו' מאות אמרו רז"ל גבה מכל שבט ושבט נ' שקלים שהן שש מאות כסף ומשקלם כמשקל של זהב וי"ש שקלי זהב ועוד אמר כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם זהו שר' יהודה אומר כסף מכל שבטיכם בית הבחירה משבט אחד ר' אומר משום אבא יוסף בן דוסתאי בקר ועצים ומקום המזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות ולשון הפסוקים מוכיחים דברי ר' כי אומר תנה את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים ובגרן היה המזבח ובדברי הימים אומר ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב וגו' ר"ל כל המקום שהוא בשדה שנבנה בו הבית: (כה) ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל. וקביל ה' צלות דיירי ארעא. ובדרש כל האלפים האלה שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא ע"י שלא תבעו בית המקדש והרי דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא היה בימיהם ולא חרב בימיהם נפלו על שלא תבעו אותו אנו שהיה בימינו וחרב בימינו על אחת כמה וכמה לפיכך התקינו זקנים ונביאים ליטע בפיהם של ישראל להיות מתפללים שלשה פעמים בכל יום השב שכינתך ומלכותך לציון וסדר עבודתך לירושלם אכי"ר סלה:

סליק ספר שמואל

רלבג

וכלי הבקר. הם הכלים שיש בהם עלים המוכנים לחרישה ולהייטיר כמו דרבן ומה שידמו לו ובספר דברי הימים זכר שכבר נתן ג"כ ארונה החטים שכבר היה בגרן למנחה ושם זכר שכבר נתן דוד במקום שקלי זהב מספר שש מאות והנה אחשוב שהגרן עם הבקר קנה דוד בכסף שקלים חמשים לבנות שם מזבח ולהעלות הבקר לעולה ואולם המקום ההוא בכללו שנבנה בית המקדש שם קנה בשש מאות שקלי זהב וזהו אמרו לפי מה שנזכר בספר דברי הימים זהו בית ה' האלהים וזה מזבח לעולה לישראל כי זה ממה שיורה שכבר קנה המקום שנבנה בו בית המקדש: (כה) ויעל עולות ושלמים. הנה לא נאסרו הבמות עד שנבנה בית המקדש ולזה היה אפשר לדוד להעלות עולות ושלמים ואע"פ שהיה וזהו מה שצריך אל ביאור לפי הנראה לנו במה שהגבלנו באורנו בזה המקום: ואולם התועלות המגיעים ממנו הם אלו: הראשון הוא במדות והוא שראוי לכל מקבל טובה מאחר שיתן לו תודה כעל כל אשר גמלהו וכל שכן אם היה השם יתברך המטיב כי בנתינת התודה לו תועלת נפלא להייטיר לאמונתו יתב' ושכל הטובות ממנו ולזה תמצא שאחר שהטיב הש"י לדוד כל אלו הטובות הנכללות באלו הספורים נתן לו תודה דוד בכללות על כולם ואעפ"י שכבר הודה לו על אחת אחת מהם בייחוד כמו שיראה מדבריו בספר תהלים ולזה ספר שדבר דוד לה' את דברי השירה הזאת לה' ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול: השני הוא להודיע שהש"י כשיתחדשו ממנו הרעות לא יתחדשו ממנו כי אם מגד מה שהם טובות ולז"א דוד שהש"י הוא קרן ישעו להעיר שלא יחדש הש"י הרע כי אם מגד שהוא ישע לאוהביו והוא להצילם מאויביהם ולדחותם מעליהם כמו שידחה הבעל חי בעל קרנים בקרנים מעליו את החי המזיק לו: השלישי הוא להודיע שהתפלה תהיה נשמעת כשיהיה המתפלל מסדר משבחי הש"י מה שיגיעהו השגתו לפי מה שאפשר כי אז הוא דבק בו ואז תהיה תפלתו נשמעת מפני דבקות ההשגחה האלהית בו וזהו אמרו מהולל אקרא ה' וגו' ולזה ג"כ אמר בצר לי אקרא ה' ואל אלהי וגו' כמו שבארנו: הרביעי הוא בדעות והוא להודיע כי מה שיתחדשהו הש"י ע"ד ההשגחה הפרטית יהיה מתחדש על יד מלאך ישולח מאתו על זה כאמרו אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולזה אמר בזה המקום וירכב על כרוב ויעף כמו שבארנו: החמישי הוא להודיע כי כשיגיע הסבה שיחדש השם רעות להציל אוהביו הנה יסודרו ממנו ענינים להיטיב לאוהביו ומהם יתחדש רע במקר' לאויביו כשהיה אפשר שישלם המכוון בזה האופן וזה כלו להעיר כי הש"י מרחיק עשיית הרעות לפי מה שאפשר כי מה שיתחדש ממנו תמיד הוא הטוב והנה כמו שהעננים שיהיה מהם מטר הם המתחדשים לתכלית טוב שירוה את הארץ והולידה והצמיחה ויקרה מהם רע במקרה כמו הברד והרעמים והברקים והלפידים כן ייטיב הש"י לאוהביו בכמו זה הטוב שיסודר ממנו רע במקרה לאויביהם וזהו אמרו מספר מה שהשגיח הש"י להצילו ולהכניע לאויביו וישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו חשרת מים עבי שחקים מנגה נגדו בערו גחלי אש ירעם מן שמים ה' וגו': הששי הוא במדות והוא להודיע שמי שירצה שישיג מבוקשו מגלות אויבו ראוי שישתדל בזה בעת היותו קשה יום כי אז יתכן יותר להשיג המבוקש כאמרו אל תתהל במגליה דרכו שיורה כי מגד היותו מגליה יגלה ומזה יתבאר שהקשה יום ראוי שיגולה ולזה אמר דוד מספר בהשגחת הש"י יקדמוני ביום אידי ויהי ה' למשען לי כאילו יאמר שהם התחכמו להרע לו בעת היותו נכון לקבל הרע לולי ה' שהי' לו:

מצודת דוד

(כג) הכל נתן. הכל נדב לתת למלך: ארונה המלך. הוא היה למלך על היבוס עד שלא כבשה דוד ומשכבשה נתגייר ונשאר עליו שם מלך: ירצך. יהיה מרוצה לך לקבל עולותיך ברצון לשתעצר המגפה: (כד) לא. ר"ל לא אקבלם במתנת חנם אלא אקנה בכסף דמי שווים: חנם. מהדבר הניתן לי בחנם: בכסף שקלים חמשים. ובד"ה נאמר שקלי זהב משקל שש מאות כי חמשים שקלים נתן לו בעבור הגורן מקום המזבח ובעבור הבקר ומאשר ראה כי שם יהיה בית אלהים קנה כל השדה סביב הגורן ובעבורם נתן שש מאות שקלי זהב: (כה) ויעתר. נתרצה לאנשי הארץ ונעצרה המגפה מכל וכל מעל ישראל:

מצודת ציון

האש על המזבח: (ד) מאותך. מאתך וכן ובם אדבר אותך (יחזקאל ג): במחיר. ענין דמי הדבר וערכו כמו ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נה): (כה) ויעתר. נתרצה כמו ויעתר לו ה' (בראשית כה):

השביעי הוא להודיע שההשגחה הפרטית מהש"י תדבק באדם מצד שמרו דרכי הש"י והתנהגו בתורתו והתבונן בה תמיד כי זה יביא אל קנין השלמות האנושי בתכלית מה שאפשר אשר הוא סבת דבקות ההשגחה בש"י ולזאת דוד בספרו חוזק דבקות ההשגחה האלהית בו גמלני ה' כצדקתי כבור ידי ישיב לי כי שמרתי דרכי ה' ולא רשעתי מאלהי כי כל משפטיו לנגדי וחקותיו לא אסור ממנו הורה בזה כי הוא מתהלך בדרכי הש"י ומתבונן בחקותיו ומשפטיו: השמיני הוא להסיר הספק למה נענש שאול יותר מדוד עם היות חטא דוד יותר עצום הרבה מחטא שאול וזה כי דוד היה הולך בכל דרכיו בדרכי הש"י והיו מדותיו ותכונותיו בתכלית השלימות והחסידות בכל עניניו רק בדבר אוריה החתי וזה ממה שיורה שדוד היה משתדל בכל עוז שתהיינה פעולותיו תמיד לפי הראוי אלא שלא יכול לנצח יצרו בענין בת שבע וממנו סובב דבר הריגת אוריה לכסות קלונו ולמלט שלא תהיה פעולתו מבעילת בת שבע בעילת אשת איש עם שהיה קצת דין בהריגתו מפני שלא קיים מצות המלך . ואולם חטא שאול היה נראה היותו כנגד השם מפני שאר התכונות שראינו לשאול שלא היו מתישרות אל היושר והחסידות ולזה גם כן תראה ששאול היה חושב להתגלל לשמואל בדברי שקר ואולם דוד הודה תכף ואמר חטאתי לה' ולזה אמר דוד להסיר את הספק הזה עם חסיד תתחסד ועם גבר תמים תתמם עם נבר תתברר ועם עקש תתפל כמו שבארנו: התשיעי הוא להודיע שדרכי הש"י ופעולותיו הם תמימות בתכלית מה שאפשר וכן הענין באמרתו והיא התורה עד שאין בה דבר בלא תועלת ומה שחסר מהטוב בקצת פעולותיו שיקרה מהם רע לבני אדם בקצת העתים הנה העריס הש"י להשלים מה שחסר מזה בששם האדם בעל בחירה ורצון לא ימשלו אל הבחירה היא מה שיסודר מהם זה הרע במקרה ולזה יתכן שינצל האדם ממנה בזה האופן כשתהיה בחירתו אל הטוב המסודר מן התורה ובאמצעותו ידבק הש"י ויהיה לו למגן מהרעות ההם כי הוא לבדו אפשר שיהיה מגן לכל החוסים בו: העשירי הוא להודיע שכבר ימשך מחוזק דבקות השגחת הש"י שיביא האדם מהרע אל הטוב בקלות כאלו קפץ ודלג אליו מזולת שידרך בהגעתו אליו הנה כמו שיעשה הש"י מהמטה נחש על דרך מופת בזולת סבותיו כן יביא הטוב בקלות לאוהביו בזולת סבותיו וזהו אמרו האל מעזי חיל ויתר תמים דרכי משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני: האחד עשר הוא להודיע כי הש"י נתן המלוכה לזרע דוד כל הימים שהעולם נמצא על צד החסד מצד הברית ששם לדוד על זה מצד הצדק והיושר שמצא בו וזה ימשך תמיד לזרעו כשיעשו ישראל הטוב בעיני הש"י בדרך שיוכל לעשות להם כל ישע וכל חפץ גם בעת שהיה נכון לבוא עליהם רע מצד ההשגחה הכוללת ואולם כשלא יהיה זה ותפסק המלכות מישראל הנה לא תסור מבית דוד אבל היא שמורה לו וזה ממה שיתבאר ממנו כבר יצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה וימלך ותתקיים על ישראל כי אי אפשר שתסור הממלכה מזרעו הסרה נצחית וכבר נתבאר זה יותר בדברי הנביאים וזהו אומר ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם ואמר כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח: השנים עשר הוא מה שהודיע ששאר המלכים שיקומו על ישראל מפני שאינם מושלים ביראת אלהים אבל הם אנשי רשע לא תתקיים מלכותם ויזיקו ישראל בעבורם ובסבתם והם וזרעם יהיו לכליון חרוץ וזה ממה שנתקיים בענין מלכות ירבעם וחבריו כאמרו ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת וגם על הטובים אמר שלא תתקיים מלכותם אך יהיו כמו דשא מארץ שתהיה להם צמיחה זמן לא ארוך מאד ואחר ייבשו וכן אמר הש"י לירבעם שאם ילך בדרכיו יבנה לו בית נאמן כאשר בנה לדוד אך לא יתקיים זה לו כל הימים ולזה תראה' שמלכות החשמונים לא נתקיים מאד בבית שני: השלשה עשר הוא להודיע שגבורי דוד היה כלם אנשים חכמים ג"כ בחכמת התורה ולכן היתה דבקה השגחת הש"י בהם ולזה תאר עדינו העצני שהוא יושב בשבת תחכמוני ולזה גם כן היה מהגבורים בניהו בן יהוידע הכהן שהיה מופלא שבב"ד והיו גם כן מהם הכרתי והפלתי והם הסנהדרין כמו שנתבאר במה שקדם ולזה תמצא שכאשר שבח אלו הגבורים אמר מן השלשה הכי נכבד ולא אמר מן השלשה היה חזק או תקיף אבל תארו בכבוד מצד גודל המעלה ולזה הגיע מגבורתם מה שזכר מפני הדבק בהם ההשגחה האלהית: הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבקש דבר ויוציא בבקשת קינו דברים יותר נכבדים ממנו והמשל כי מי שאבד דבר שוה פרוטה אין ראוי שיוציא בבקשה דבר שוה יותר וכ"ש שאין ראוי שיסכן עצמו או איש אחד מן האנשים בבקשתו ולזה תמצא כי כשנתאוה דוד ואמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער וסכנו עצמם, שלשה הגבורים להביא מהם אליו לא רצה לשתותם להורות כי לא הסכים שיסכנו עצמם בעבור זה ואעפ"י שאמר זה במאמר על צד התאוה אל המים ההם כי כמה פעמים יאמר אדם כך במה שאין רצונו שישתדלו בהגעתו וגם בדברים הנמנעים כאמרו מי יתן לי אבר כיונה ולזה הסכים לנסך אותם לה' לרמוז כי על עבודתו יתברך לבד ראוי לסכן נפשו כאמרו ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך: החמשה עשר הוא במצו' והוא להודיע כי כבר היה במקדש נסוך המים ולזה נסך דוד המים ההם לה' כי הוא מן השקר שיעבוד דוד הש"י בדבר לא הוסכם שיעבוד בו במקדש הנה כמו שלא יעשה אחד מן האנשים הטובים קרבן מן הצבי לה' כן לא היה ראוי לנסך המים אם לא היו מנסכים אותם במקדש ומזה המקום יש סמך גדול וחזק למ"ש רבותינו מנסוך המים בחג הסוכות: הששה עשר הוא להודיע כי ממוקשי עם יקרה שיעשה המלך דבר בלתי ראוי להיות כלי להדיח הרעה עליהם וזהו אמרו ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ואת יהודה הנה כמו שימלוך אדם חנף ממוקשי עם כן יקרה ממוקשי עם למנהיג הטוב שגגה מה שהיה נשמר ממנה מהש"י לולי חטא העם הלא תראה כי דוד לא עשה זה במרד ובמעל כי תכף שהרגיש שחטא השיגתהו החרטה ובקש מהש"י המחילה: השבעה עשר הוא להודיע כי מן הרעות ראוי לבחור במה שהוא רע מעט מאי זה צד שיהיה אם מפני היותו מעט רע בעצמותו אם מפני שיקל יותר לקחת העלה עניו והנה מפני זה בחר דוד היות הדבר בארצו שלשת ימים להשענו כי רבים רחמי הש"י ונחם על הרעה ואעפ"י שגם כן הרעב הוא נפילה ביד הש"י הנה בו מה שהוא ביד אדם והוא השחתת האויבים יבול הארץ והוא היותר קשה וידמה של זה המין מהרעב כיון בזה המקום והנה היו אלו הרעות מסודרות כי הניסה לפני האויבים והם רודפים היא יותר קשה מהרעב כי זה הוא אימת מות והאחר הוא אימת חסרון המזון ואעפ"י שימשך מחסרון המזון מות לקצת האנשים הנה בהתבולות ימלו הרבה מהמזון כמו שמצאנו שעשו ישראל במשול מלך מדין עליהם והדבר הוא יותר קשה מהניסה מאויבים והם רודפים כי ממנו לא יתכן לנוס כי הוא באויר שהוא אצל האדם ולזה בוסם בקירוב יחס זמן הדבר אל זמן הניסה כיחס זמן הניסה אל זמן הרעב: השמנה עשר הוא להודיע שאפי' מחטאת דוד נמשך טוב הלא תראה כי בעבור זה החטא נגלה לו מקום בית המקדש אשר בחרו הש"י אשר רמז אליו בתורה באמרו אל המקום אשר יבחר ה' ובאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה וכמו כן נמשך טוב מחטאת בת שבע שיצא ממנו שלמה אשר נתנה לו הממלכה לנצח ועל החטא ההוא גם כן עשה דוד הרבה מהזמירות הנזכרים בספר תהלים שהם זמירות ישראל לשבח בהם הש"י ולשוב מחטאיהם וזה כלו מורה על יושר לבב דוד עם הש"י: התשעה עשר הוא להודיע שהדבר שיש בו קדושה נפלאה לש"י אין ראוי שיהיה לאדם השתמשות בדברים הנוגעים בו כי זה ממה שיביא להקל בקדושתו ולזה תמצא שכאשר נבחר זה המקום הקדוש להיות בו מזבח לה' לא רצו שיהיה הדברים שבו לשמוש אדם ולזה רצו ועשו מהבקר עולה בהמוריגים וכלי הבקר עשו עצים להעלות העולה ומהחטים מנחות שאם ישתמשו בהם לצורך הדיוט יביא זה להקל בקדושת המקום הקדוש ההוא ולזאת הסבה ג"כ תמצא שכאשר בא ארון ה' משדה פלשתים על ידי הפרות שאסרום בעגלה הנה בקעו עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה לה': העשרים הוא להודיע שאין ראוי להעלות לש"י עולות יתכן שיחשב בהם שיהיה בהם קצת אונס כמו הענין בזה שהיה נותן ארונה לדוד שהוא אפשר שלא היה נותן זה כי אם על צד היראה ממנו להיותו מלך ולזה רצה דוד על כל פנים לקנות אותם ולקנות הגרן שעשה בו המזבח לזאת הסבה בעינה שלא יעבד הש"י בדבר גזל ובמה שהוא לא לו ומפני זה הוצרך לקנות כל המקום ההוא אשר נבנה בית המקדש: העשרים ואחד הוא להודיע מה שהעיר בזה הספור שהקרבנות הם סבה להמשיך ההשגחה בישראל ולעצור המגפה והמשחית מהם כי זה ממה שייעיר לעמוד על המכוון בענין הקרבנות שהוא מביא באופן שלם אל הדבקות בש"י כמו שבארנו בבאורנו בספר ויקרא הנה כמו שהיה הענין על הכפרת מבין שני הכרובים בכל דבור ודבור שהיה מדבר הש"י עם משה להיישיר ישראל לעמוד על כוונת התורה ועל סודות הנבואה כן רצה הש"י לעצור המגפה על יד הקרבנות האלה להעמידנו על המכוון בהם כי כבר התבאר מדברי השירה שסבות ההשגחה הם הדבקות בשם יתברך וההליכה בדרכיו וההתבוננות בדרכי התורה בכללם:

ובכן נשלם באור ספר שמואל והיתה השלמתנו אותו בראש אדר ראשון של שנת התשעים ושמנה לפרט האלף הששי ותהלה לאל לבדו אשר עזרנו ברחמיו וברוב חסדיו יתברך ויתרומם על כל ברכה ותהלה:

ספר מנחת שי שמואל

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א [א] וַיְהִי . בתרסא : [ג] חפני ופנחס . בספרים כ"י נמסר עליו לית חסר וגם ברוש פרשת פינחס נמסר כלם מלאים בר מן א' חסר חפני ופנחס ואין בזה מחלוקת בין מערבאי ומדנחאי ועיין בספר פענח רזא ריש פרשת פינחס ובדפוס ישן הפ"א במאריך ובשאר ספרים בגלגל לכן נ"ל שהשוא נע כקריאת כל שאר פינחס שבמקרא ומה גם כי זה עצמו דבן עלי נזכר פעמים רבות בספר זה בסימן ב' וסימן ד' וסימן י"ד ושמו יוכיח עליו שהוא נע ואף תרגומו דהכא ביו"ד ועיין מ"ש בפרשת ויצא על מלת ג נ ב ת י ובפרשת משפטים על ת ה ר ס ם ובמאמר שכתבתי על המאריך : [ו] ברעמה . הרי"ש בדגש לתפארת . רד"ק בפירוש ובמכלול דע"כ וכן הוא במסורת : [ח] למה תבכי וגו' . לָמֶה מלעיל והמ"ם בסגול ורפי מכלול דף רס"ו : [ט] אחרי אָכְלָה . מקור בתוספת ה"א והאל"ף בקמץ חטוף והלמ"ד קמוצה והה"א רפה כן הוא בספרים כ"י מדוייקי' ובדפוסי' קדמו' וכן משמע בהדיא מפירוש רש"י ורד"ק ודין הוא דהמלה מן מלין דמטעמין חד א' וחד א' ולית דכוותהון ע"פ המסורת וחברו וְאָכְלָה מִצֵּידִי ובספרי' שהלמ"ד בחולם טעות כי וצריך להיות בקמץ והכי מוכח בגמרא דכתובות סוף פרק אף על פי ומדבר כהאס'

כתוספות שם. והואיל דאתא לידי אימא ביה מלתא מפני ששמעתי לקצת מעיינים שקראו אכלה
בקמץ הלמ"ד [illegible]

[illegible]

ב (ג) אל תרבו תדברו. [illegible]

[illegible]

נמקרא מוינציאה שנת רע"ת מתורגם ואמר לא ועוד עתיד אני לכתוב מזה בישעיה מ"ט בס"ד: (יט) והעלתה לו. הה"א והעי"ן בפתח ורפוי' הלמ"ד ומלרע כי הטעם בתי"ו כמו שכתוב במכלול דף קנ"ז: (כב) אשר ישכבון. בירושלמי פרק בתרא דכתובות ופרק קמא דסוטה ישכיבון כתיב שהיו הנשים מביאות קיניהן לטהר לבתיהן והיו משהין אותן הקב"ה מעלה עליהן כאילו הן שוכבין אותן. ופירש יפה מראה ישכיבון כתיב שהוא לשון הפעיל כאילו אחרים השכיבום עם האישות והיינו מה שהעלה עליהם הכתוב כאילו שכבו לסעניהם אע"פ שהם לא עשו אי קשיא דבכל ספרים לא כתוב אלא ישכבן בלא יו"ד והיכא כתיב ישכיבון ואולי כן היה בספריהם וכדרך שכתבו התוספות בפרק במה בהמה גבי מעבירם כתיב שפעמים הגמרא חולקת על ספרנו ע"כ לשונו. ולא ידענא מאי דריש על יו"ד דבתר כ"ף דהך דרשה גופה איתא בבבלי פרק במה בהמה גבי כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה אלא מה אני מקיים אשר ישכבון מתוך ששהו את הנשים את קיניהן שלא הלכו אצל בעליהם מעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום והכי איתא בב"ר פ' פ"ס ובאגדת שמואל פ' ז' ולא גרסינן ישכיבון כתיב כדגרסינן בירושלמי ואמרינן תו התם בבבלי גופא אמר ר' פנחס לא חטא וכו' שהכתוב ייחסו לשבח ופריך אלא הא כתיב ישכבן אשר ישכבון כתיב ע"כ. ואפי' ר' דס"ל יש אם למקרא כלומר דבתר קריית אזלינן דהוא עיקר כדרש בריש פרק קמא דסנהדרין אשר ירשיען אלהים תרי משמע. ונאמר אלהים למטה שהוא ירשיען אלהים. ונאמר אלהים למעלה עד האלהים יבוא מה למטה שנים אף למעלה שנים ואין בית דין שקול מוסיפים עליהם עוד אחד הרי כאן חמשה שיגמר הדין בשלשה ורבנן פליגי עליה ואמרו (ירשיען כתיב) הכא אפילו רבי מודה משום דקרא מוכח דפנחס לא חטא שייחסו הכתוב: (כד) מעבירם עם ה'. בכל הספרים המדוייקים חסר יו"ד אחר הבי"ת וכן ראוי ע"פ המסורת שהוא חד מן ח' חסר בלישנא פי' חסר אחר הבי"ת וסי' נמסר ביהושע סי' ד' במ"ג והוא מלא אחר הרי"ש ובספר אחר דפוס ישן מעבירים כתיב והכיתיבא באגדת שמואל ודריש מיניה לגבות שחטא דמעבירים אותו כדאמרינן בירושלמי דסנהדרין פרק כהן גדול. וכן הגיה בעל אות אמת באגדת שמואל מעבירם עם ה' מעבירים כתיב מעבירין אותו ומחזירין אותו ובבלי פרק במה בהמה גרסינן דתפני לבד חטא ולא פינחס דפרכינן התם והא כתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דר' יהושע מעבירם כתיב וכתב שם רש"י ז"ל שבספרים מוגהים כתיב מעבירים וגם במסורת הגדול במקום שמנויים שם כל התיבות דלא כתוב בהן יו"ד וקורין לא נמנה זה. והתוספות כתבו שהגמרא שלנו חולקת על ספרים שלנו שכתוב בהן מעבירים וכן מצינו בירושלמי פרק קמא דסוטה בשמשון כתוב אומר וישפט את ישראל בימי פלשתים ארבעים שנה (שופטים ט"ו) וכתוב א' אומר והוא שפט את ישראל עשרים שנה (שופטים ט"ז) אמר ר' אחא מלמד שהיו הפלשתים יראים ממנו עשרים שנה לאחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו עשרים שנה בחייו ובכל הספרים שלנו כתוב עשרים שנה גם בשופטים ט"ו עכ"ל. וכן כתב בעל יפה מראה וכן הוא בבמדבר רבה פ' י"ד ובעל כלי יקר טרח לפרש הירושלמי באופן שלא יהיה נגד הספרים ע"ש. ובהקדמת מקרא גדולה ומ"ש בפרשת בא על פסוק ונתנו על שתי המזוזות ובפרשת נשא על כלות משה ובסוף פרשת מצורע אגב והנושא אותם יכבס בגדיו: (כה) ופללו. למ"ד עי"ן הפעל רפה: מי יתפלל לו. מתחלפת יתפלל לו: (כח) לעלות על מזבחי. במקרא גדולה מסור עליו ב' מטעים פירש דמטעים ליה דסבירין ולהעלות כי כן משפטו כמ"ש רד"ק והכרו נ"ל שהוא לעלות עמים תחתיו (איוב כ"ו) וכן מתורגם בשניהם לאסקא: (לג) ולאדיב. בכל ספרים שלפנינו האל"ף בקו"א ופתח שלא כדברי ר.כ. פעלים שכתב ונוות הפ"א אל"ף מהמצבה ולאדיב את נפשך ע"מ להשמיד מעזניה מן השלמים:

ג (ב) ועינו. ועיניו ק': התלו. הלמ"ד בדגש: (ג) ושמואל שכב בהיכל ה'. הקשו בפ' עשרה יוחסין והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד אלא נר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב במקומו פי' ושמואל שוכב בהיכל ה' חדא מילתא משמע ועל כרחך מפסקינן ליה ושמואל שוכב במקומו בבית משמר הלוים שהיו שומרים את הבית וכן תרגם יונתן בעזרת ליואי היכל אנר קאי שהמנורה היתה בהיכל משכן שילה ע"כ פי' רש"י ז"ל. ועיין עוד בפירוש על הפסוק ובכלי יקר. ולפי דרכנו למדנו מעלת הטעמים שהאתנח מפריד תיבת שכב מתיבת בהיכל כדי שלא יובן שהיה שוכב בהיכל ה': (ח) שמואל בשלישית. בספרים מדוייקים חסר יו"ד תניין והוא חד מן ד' דכתיבין כן על פי המסורת וסימן במ"ג פרשת פינחס: (י) ויתיצב. בדפוסים אחרונים הצדי"ק בצירי ובדפוסים ישנים וגם בכמה ספרים כ"י מדוייקים בפתח ובספר אחר ישן כתוב יד גם בדפוס ישן בקמץ: שמואל שמואל. חד מן ד' שמות מכופלים וכולם צדק"ם גמורים וכבר האריכתי בזה הענין בפרשת ואלה שמות על משה משה: (יג) כי מקללים להם בניו. זה אחד מן י"ח פסוקים שהם תיקון סופרים והיה לו לומר מקללים לי אלא שכינה שכתב רש"י ורד"ק ומדרש ילמדנו ומכילתא פרשת בשלח ומסורת ופירוש תקון סופרים אכתר בעזרת

אל בזכריה ג': [טז] ויקרא עלי את שמואל. בספר אחד כתיבת יד קדמון כתוב אל שמואל וכן הוא בקונקורדאנציאה ואף בדפוס ישן מתורגם לשמואל אכן בשאר ספרים כתוב את תרגומו ית: (יח) בעינו. בעיניו קרי:

ד (ג) וישענו. בספרים מדוייקים חסר דחסר ובמסורת ג' וסימן נקחה אלינו. אל תחרש ממנו [שמואל א' ז']. קוינו לו ויושיענו [ישעיה כ"ה]: ובמ"ג נמסר כאן ויושיענו ג' ב' מלאים וא' חסר וכו' קדמאה חסר אבל בישעיה סימן כ"ה נמסר במסרה קטנה ג' ב' חסר וא' מלא וכן בספרים מדוייקים תרתי דשמואל חסר דחסר וחד דישעיה מ"א דמלא: (ו) מה קול התרועה. מה פה נמסר במ"ג כ"ד וכל דסמיך לאחה"ע כוותיה וכו' ר"ל וכל דסמיך לאחי"ת ועי"ן כמ"ש בפרשה נגבים. וכל"ל לקמן על מה קול ההמון: [ז] ויראו הפלשתים. היו"ד במאריך ועיין מ"ש בסימן ז' בפסוק ויראו מפני פלשתים: [יג] יך. יד קרי: [יז] המבשר. ברוב הספרים הה"א במאריך ובלא דגש כמ"ש: נס ישראל לפני פלשתים. כן כתוב לפני לא מפני כמו שמצאתי בס"ת כ"י וכמו שנדפס בדפוס ישן: וארון האלהים נלקחה. למעלה אומר נלקח לשון זכר וכאן נלקחה לשון נקבה ובאגדת שמואל תשש מדת הדין כנקבה: [יט] כי נהפכו עליה צריה. בסגול הה"א וקל הפ"א ע"פ המסורת כמ"ש בדניאל סימן יו"ד וכן במכלול דף ע"ב ובשרשים: [כ] וכעת. בכ"ף: מותה. בשורק וכן במסורת עד יום מותה [שמואל ב' ו'] מלאפים וחד קמץ פום וכעת מותה וסימניך דאית לה בנין שרקא דלית לה בנין אנמא:

ה [ג] וישכמו אשדודים ממחרת. חסר יו"ד וכן וישכמו בבקר שבסמוך וכמו שכתבתי בסימן א': [ו] אל האשדודים וישמם. כן כתיב אל לא על והתרגום הוא דרך פי'. ויך אתם בעפלים. בטחרים ק' ובספרים כ"י אין בבי"ת מאריך ויש דגש בטי"ת להורות על דגשות הטי"ת וכן הוא בעפלים שבסמוך. [ז] ויראו אנשי אשדוד. בספרים מדוייקים אין ביו"ד מאריך וכן ראוי כי מן ראה הוא וכן ת"י וחזו: [ט] וישתרו להם כתוב בשי"ן שמאלית כמו בכמ"ק רד"ק וכ"ל רש"י כמו ויסתרו שסרי הוא במסורת מן הכתובים שי"ן ומפורשים בלשון סמ"ך מכת בית הסתרים עכ"ל. ותמהני שביהושע ב' נמסר במ"ג מלין דכתיבין שי"ן וקריין סמ"ך ואין זה מהם: להם עפלים. טחורים ק' והעי"ן בשו"א לבדו: [יא] מהומת מות. בנסחאות כ"י ודפוסים ישנים הה"א במאריך: [יב] הכו בעפלים. בטחרים קרי:

ו [ד] עפלי. טחרי קרי והעי"ן בשו"א לבד: [ה] עפליכם. טחריכם קרי והעין בשו"א לבד: [ז] עגלה חדשה אחת. האל"ף בסגול והתי"ו בקמץ בנסחאות כ"י מדוייקות ודפוסים ישנים ובדפוסים אחרונים כולו פתוח וכן מצאתי בס"ת כ"י ומועטים הם שהרי במסורת פרשת בשלח על לגלגלת אחת נמסר ו' פתחין זקפין ולית דין מנהון ועיין במכלול דף רנ"ה: [יא] ואת צלמי טחריהם. כתוב במסורת אחרים דכתבן עפלים ו' בקריאתה ותשיב להו התם ובתר הכי קאמר וב' כדקריין כן כתבן וסי' ואת צלמי טחריהם ואלה טחרי הזהב. ובהקדמת מקרא גדולה הקשה המגיה מהא דגרסינן במגילה פרק הקורא את המגילה עומד תנו רבנן כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותם לשבח כמו ישגלנה. ישכבנה. בעפלים. בטחרים. ובמסורת לא מנוי כי אם ו' דכתיב בעפלים וקרינן בטחרים וכו'. וסוף דבריו כתב דלא ידע לתרוצי אלא דאורחיה דתלמודא לפלוגי על המסורת עד כאן לשונו. ולי נראה דעיקר קושיא מעיקרא ליתא ואילו השמיע המקשה לאזניו דברי רבותינו ז"ל לא הוה קשיא ליה מידי דעד כאן לא אמרינן בגמרא אלא שכל המקראות הכתובים לגנאי קורין אותו לשבח כמו ישגלנה שיותר מפורסם בנשים משגל ממשכב וכן עפלים לשון מפורסם לגנאי יותר מטחרים כמו שפירש רש"י בגמרא אבל השנים הטחרים למעלה הנכתבים בפסוק בלשון טחרים יוצאים מכלל חבריהם שנקראים ונכתבים לשבח ואין בהם שום גנאי ואם ישאל השואל מה נשתנו שנים אלו מכל האחרים אשיב כי אחר ששמו אל הארון שנה הכתוב בעבור קדושתו וכנה אותם בלשון נקייה וזהו טעם לשבח לע"ד: [יב] וישרנה הפרות. עיין מה שכתבתי בפרשת ויצא על ויתמהמה הלאן ומדלא קאמר ותישרנה דרשו רבותינו ז"ל בב"ר פ' כ"ב סימן ו' שהיו הולכות בדרך ישרה. ודרשוהו עוד על פנים אחרים ע"ש. וביפה תואר סי"ו: [יד] ויבקעו. הקו"ף דגושה: [יז] ואלה טחרי הזהב. ב' כתיבי וק' כענין כמו שכתבתי למעלה:

ז [ו] ויאמרו שם חטאנו לה'. ירושלמי פ' סדר תעניות כיצד. ויאמר שמואל חטאנו לה' אמר רב שמואל בר רב יצחק לבש שמואל חלוקן של כל ישראל וכו' וכתב בעל יפה מראה אם אין טעות בגירסא יש לומר דאף על גב דויאמרו שם חטאנו כתיב משום דשמואל לבש חלוקן וכו' כדבסמוך חשיב ליה כאילו שמואל הוא האומר חטאנו אבל הנראה דט"ס הוא וצ"ג אלא ויאמרו שם חטאנו והכי איתא באגדת שמואל: [ז] ויראו מפני פלשתים. כתוב במכלול דף קל"ג שהוא ביו"ד האית"ן לבד וצריך להמשיך האותיות הנוספות ביראו תיראו להורו' על היו"ד פ"א הפעל תהיה כתובה אי לא כתובה צריך להורות עליה בקריאתם: [ח] מזעק. הזי"ן דגושה: ויושענו. חסר דחסר כמ"ש לעיל סימן ד': [ט] ויעלה. ויעלהו ק' ובפ' אין מעמידין (דף כד) אמר ר' אדא בר אהבה מנין לעולת נקבה שהיא כשרה בבמת יחיד שנאמר ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה ויעלהו לשון זכר משמע אמר ר' נחמן בר יצחק ויעלה כתיב: [יז] ושם שפט את ישראל. ר' יונה בס' הרקמה מנה זה עם הזרים שבאו בקמץ שלא בהפסק ובמסורת לית קמץ וכל שום גבר דכוותיה:

ח [א] את בניו שופטים. בלא מאריך בשי"ן: [ג] בדרכו. בדרכיו ק': ויטו אחרי. בחיר"ק היו"ד: שימה לנו. כ"כ: [יא] ורצו. מלרע שלא כמנהג: [יד] שדותיכם. בלא מאריך בדל"ת: [יט] ויאמרו לא. הלמ"ד דגושה ע"פ המסורת כמ"ש בפרשת וירא סימן י"ט: [כ] מלחמתינו ס"ת. מלחמתינו חסר:

ט [א] מבן ימין. מבנימן ק' מלה אחת וכתיב שתי מלות: [ד] בארץ שלשה. בספרים כ"י מדוייקים מלעיל וחסר וחברו מוכיח עליו ואיש בא מבעל שלשה [מלכים ב ד] והם ב' חסר יש על פי המסורה: [ו] בוא יבוא. בספרים כ"י מדוייקים שניהם מלאים ו' ואל"ף ועיין מ"ש בסוף פרשת בשלח על פסוק עד בוא השמש: נלכה שם. השי"ן דגושה: [ז] לכה נלכה. כן כתיב נלכה לא ונלכה בוי"ו וזה ברור ממסורה הגדולה דחשיב הדין פסוקא בחלפא ביתא מן תרתין תיבותא לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין אינשי בהון: [כו] וישכימו. כל ספרא הכל כמ"ש בסימן א': ויהי כעלות. בכ"ף: הגג. הגגה קרי:

י [ג] נבל יין. ברוב ספרים מדוייקים שאלנו בחמש נקודות. ובשרשים ואחד נשא נבל יין בשש נקודות ויש ספרים בחמש נקודות ע"כ: [ה] אחר כן תבוא גבעת. בדפוסים אחרונים כתוב תבוא אל גבעת ובדפוסים ישנים וספרים כ"י מדוייקים ליכא מלת אל וכן הוא במאיר נתיב: ויהי כבאך. במקצת ספרים הכ"ף דגושה ובמכלול דף ק"ז נמנה עם הרפין ועיין מ"ש בתילים סימן קמ"ז: ופגעת. בשני גרישין: [ז] תבואינה. יתיר יו"ד: [ח] תוחל. במקצת ספרי הדפוס חדשים התי"ו בחירק וביסנים בצירי וכן הוא בכל כ"י: [יא] מאתמול. במקרא אחת דפוס ישן וגם במקרא כ"י מצאתי האל"ף בסגול והתי"ו רפה אכן בשאר ספרים האל"ף בחירק והתי"ו דגושה וכ"כ רד"ק בפי' ושרשים ומכלול דף רכ"ע: עם נביאים נבא * ויאמר העם במקצת ספרים יש פיסקא באמצע פסוק: [יב] על כן היה למשל הגם שאול בנבאים. בספרים מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן נמסר עליו: [כא] למשפחתו. למשפחתיו ק': ויבקשהו. הקו"ף רפה: [כב] הנה הוא * ויאמר. פסקא במצעות פסוק: [כד] הראיתם. בדגש בריש ע"פ המסורת ועיין במכלול דף ע"ב ודף ס"א:

יא [ב] ויאמר אליהם. בספרים מדוייקים מלא יו"ד: [ו] כשמעו. כשמעו ק' והוא חד מן י"ד מלין דכתיב בי"ת וקריין כ"ף וסימניהון בריש הושע במ"ג: [ז] אחרי שאול ואחר שמואל. בס"ת כ"י ובדפוס ישן כתוב ואחרי שמואל וכן נרשם מבחוץ בדפוס אחר להורות על חילוף זה ובשאר ספרים כתיב ואחר: [ט] כחם. כחום ק' והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף:

יב [ה] ויאמר עד. י"ב דסבירין ויאמרו ובאגדת שמואל סוף פ' י"ד ויאמרו עדים אין כתוב כאן אלא ויאמר עד אמר להן הב"ה אתם מעידים עליו על מה שנגלוי ואני מעיד עליו על מה שבסתר ובמסכת מכות פ' אלו הן הגולין אמר רבי אליעזר בג' מקומות הופיע רוח הקודש בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל ובבית דינו של שלמה וכו' בבית דינו של שמואל דכתיב הנני ענו בי וגו' ויאמר עד ויאמרו מיבעי ליה יצאת בת קול ואמרה אני עד וכן בב"ר פ' פ"ה סימן י"ג ע"ש ביפה תואר ובמורה מקום: [ו] את אבותיכם. אמר המגיה קורס נפשי מאד בראותי רוב החילופים על כל אבותיכם שבשמואל ורוב הספרים אינם עולים בסגנון א' דזה בכה וזה בכה ולית חד מנהון דאזיל בתר מסורת דאיתא במערכת א"ב ומה לי לעשות עוד אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני על כן בחרתי להדפיסם כמו שנמסרו במסרא רבתא וז"ל שמואל כולם מלאים במ"ב חסרים וסימן ואשפטה אתכם לפני. כאשר בא יעקב מגרימה קדמאה דפ'. ואם שגיתי הבינו לי ע"ש): [ח] וישבום במקום הזה. בספרים כ"י חסר יו"ד וכן הוא בדפוס ישן ועיין מ"ש בשמואל א' ל': [י] ויאמר. ויאמרו ק': [כד] אך יראו. חד מן ג' שהאל"ף נחה כמ"ש בסוף יהושע:

יג [ג] במכמש. בספרים כ"י מדוייקים כולם שבענין בשי"ן שמאלית כמ"ש בישעיה י' ובעזרא סי' ב' ונחמיה סימן ז' כתיב אנשי מכמס בסמ"ך ונמסר עליהם ב' כתיב סמ"ך: [ה] בית און. כן כתיב בספרים כ"י בלא מקף: [ו] כי נגש העם. בשי"ן שמאלית וכן תרגם יונתן ופי' רד"ק: [ח] וייחל. ויוחל ק': [יט] אמר. אמרו ק': [כא] והיתה. הוא"ו בגעיא: ולהציב הדרבן. בספרי הדפוס וגם בכ"י הבית בקמץ ורד"ק כתב בפי' ומכלול דף רכ"ג ושרשי' שכלו קמץ לב"נ ולב"א הבי"ת בפת"ח ולשניהם הדל"ת מעמדת בגעיא עכ"ל. וראיתי ספרים אחרים מדפוסים ישנים משונים בנקודות אלו והם דלא כמאן ועיין מ"ש בפ' תצוה על ויש פה: [כג] מעבר מכמש כולם שבענין בשי"ן שמאלית כמו שכתבתי למעלה:

יד (ג) אי כבוד. ברוב ספרים כ"י קדא מלה ובתרסא לא בפסק: (ד) הנה כתב בעל מכלל יופי שהוא מלעיל והנו"ן בסגול ובדגש עכ"ל וכן ראיתי בדפוסים ישנים וספרים כ"י מדוייקים: (יב) ונודיעה אתכם

אחכם דבר * ויאמר יונתן וגו׳ . במקצת ספרים יש פסיקא באמצע פסוק : (יד) מענה . העי״ן בקמץ פתח : (טו) חרדה במחנה . בס״ס הבי״ת רפה שהקדמא הוא טעם מפסיק : (יט) הלוך ורב ויאמר שאול וגו׳ . פסיקא באמצע פסוק : [illegible]

טו [illegible]

טז [illegible] (יב) וטוב ראי * ויאמר וגו׳ . במקצת ספרים פיסקא באמצעות פסוק : (טו) מבעתך . [illegible] העי״ן וכדגוש התיו ודקדוק המלה עיין במכלול דף ע״ה וגם המכלל יופי העתיק דבריו : (יז) והביאותם . בספרים כתובי יד וקצת דפוסים ישנים בוא״ו אחר האל״ף :

יז (א) ויאספו פלשתים . הפ״א רפה : ויאספו שכה . בספרים מדוייקים חסר וא״ו בין שי״ן לכ״ף ומסרה רבתא אתיא כוותייהו ואידך דבפסוק מלא וא״ו : (ז) וחץ חניתו . ועץ ק׳ ובסוטה פ׳ משוח מלחמה דרשו רבותינו ז״ל על הכתוב עדיין לא הגענו לחצי שבחו של אותו רשע . ובשמואל ב׳ כ״א כתוב ועץ חניתו כמ״ש שם וכן בד״ה א׳ כ׳ . ועיין מ״ש בסוף פרשת דברים : (ט) והכיתיו . א״ה ברוב ספרי הדפוס חסר יו״ד קדמאה אבל במ״ג ערך הך נמסרו והכיתיו ג׳ ב׳ חסר ואחד מלא ולא מכיימי מי ניהו המלא אבל מדחזינא בכל ספרי דב׳ דלקמן חסרים אינון אשתמע מינייהו דדין מלא וכן אשכחנא בקצת ספרי ע״כ : (יא) ויחתו ויראו מאד . מלת ויראו היו״ד במאריך : (יז) איפת הקליא . חד מן י״ב מלין דכתיבין אל״ף בסוף תיבותא ולא קריין מסורת ריש פרשת שלח לך ודניאל ג׳ : (כ) המעגלה . ברוב ספרי הדפוס וכתובי יד מלעיל הזקף בגעיא״ל : (כג) ממער״ות . ממערכות ק׳ . וכן נדרש בסוטה סוף פ׳ משוח מלחמה כתיב ממערות וקרינן ממערכות תני רב יוסף שהכל הערו באמו והכי איתא במדרש רות רבתי פרשתא ב׳ אבל בספר הזוהר פ׳ בלק דף ר״ו כתוב שם . והיינו דכתיב ממערכות פלשתים אל תיקרי ממערכות אלא ממערות דומה שהוא כתוב ממערכות וכ״כ בעל מתנות כהונה במדרש רות וכן הוא בירושל׳ פרק החולץ ובאגדת שמואל פסוק כ׳ והדבר צ״ע ומ״ש שם בירושלמי ויצא איש הבינים ממערכות פלשתים הוא פסוק מורכב משני פסוקים כמנהג בכמה מקומות : (כה) הראיתם האיש . בדגש הרי״ש ע״פ המסורת ומכלול דף ע״ב : והיה האיש . הוא״ו בגעיא : (לד) ונשא שה מהעדר . במקצת ספרי הדפוס כתוב זה וטעות הוא כי בכל ספרים כ״י וגם בדפוסים ישנים כתוב ש ה וכן תרגם יונתן אימרא וכן כתבוהו החכם אברבנאל ובעל כלי יקר בפירושיהם והקונקורדאנציאה בשרש נשא ושרש שה ושרש עדר : (לה) והמיתיו . נכתב ביו״ד אחר מ״ם עם דגש בתי״ו : (לו) גם את הארי גם הדוב . בפסוק זה רבו החילופי׳ בספרים ובמדרשים ובפירושי המפרשים במדרש ל״ב מדות דר׳ יוסי הגלילי מריבוי אחר ריבוי כיצד גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אילו נכתב ארי ודוב הייתי אומר שתים בלבד כשהוא אומר גם את גם הרי שלשה ריבויים מלמד שהיו שם חמשה חיות רעות כיצד ארי ושני גוריו והדוב וגוריו כן נמצא זה המדרש בספר כריתות ובהליכות עולם וגם רד״ק הביאו עם שינוי מעט וכן במכילתא סוף פרשת בשלח ושוח בחזני יהושע זה אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו וכו׳ . דוד נתן לו רמז והם שנאמר גם את הארי גם את הדוב וגו׳ . וכן הובא בילקוט שמואל ריש רמז קכ״ז וזו היא גירסת בעל מאיר נתיב אבל באגדת שמואל סוף פ׳ כ׳ גרים גם את הארי ואת הדוב הכה עבדך תני בשם ר׳ נתן ארבעה אריות ושלשה דובין הכה דוד בהוא היום הה״ד ארי . הארי . את הארי . גם את הארי . דוב . הדוב . ואת הדוב ע״כ . וכן מצאתי בס״א כ״י ו א ת הדוב . ובילקוט מייתי הך אגדתא בלישנא אחרינא ומשבשתא היא ומשום הכי לא כתבינן לה ואולם בספרי דוקני ועתיקי דאתו לידן כתיב גם את הארי גם הדוב . וכן תרגם יונתן וזו היא גירסת רד״ק ורבינו ישעיה והכי איתא בכולהו נסחי דספרד ובויקרא רבה סוף פ׳ כ״ו ובמדרש אסתר רבתי פסוק ויהי אומן את הדסה . ובבא מציעא פ׳ המקבל וילמדנו סוף פרשה בשלח וכ״ל דעל כרחין צריך להגיהו כן בל״ב מדות דר׳ יוסי הגלילי דאמר התם בהדיא גם את גם הרי שלשה ריבויין ואי גרסינן גם את הארי גם את הדוב כדמייתי קרא התם מעיקרא הוו להו ארבעה רבויין ואי הוה גרסינן הכי גם באגדת שמואל ניחא נמי למידרש דוב הדוב גם הדוב ואיכא בינייהו דאגדת שמואל דריש ריבוי שתי הה״ין ה״א דהארי וה״א דהדוב להביא עוד שנים אחרים ורבי יוסי הגלילי הה״ין לא דריש ורש״י ז״ל נראה שיש לו נסחא אחרת בפסוק ובמדרש ל״ב מדות עיין עליו וכעת יספיק מה שכתבתי במקום הזה : והיה הפלשתי . הוא״ו בגעיא : (לח) ונתן קובע נחשת על ראשו . בקו״ף ומלעיל וי״ס שכתוב בכ״ף והיא שגגת הסופרים שהמסרה מעידה עליו לית כוותיה בקו״ף וחד צנה ומגן וקובע (יחזקאל כ״ג) והוא מלרע ותרויהון מלאים ושאר קרויא כובע בכ״ף כלם בר מן אלין תרין בקו״ף רד״ק בפי׳ ושרשים : (לט) ללכת באלה . ב׳ בקמץ ע״פ המסו׳ כמ״ש למעלה סי׳ ט״ז :

יח (א) ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד . מריש ספרא עד הכא יונתן בר מן תרין יהונתן וסימן ויאמר יהונתן אל הנער נשא כליו לכה ונעברה וגו׳ ויאמר יהונתן הנה אנחנו עברים אל האנשים ותרווייהו בחד עניינא לעיל סימן י״ד ומן הכא עד סוף ספרא יהונתן בר מן חד וידבר שאול לקמן ריש סימן י״ט ועיין מ״ש כלי יקר ומסורת ברית הגדול סימן תתקפ״ט : ויאהבו . ויאהבהו ק׳ : (ו) ויהי בבואם . הבי״ת דגושה : לשור . לשיר ק׳ : (ז) ותאמרן . כל נביאים וכתובים ותאמרנה נו״ן ה״א בסוף תיבה חוץ מזה שכתוב בנו״ן פשוטה מסורת פרשת ויצא : באלפו . באלפיו ק׳ : (ט) עון . עוין ק׳ : (י) ויתנבא בתוך . מלת בתוך ברוב ספרים כ״י הבי״ת דגושה ולא ידעתי למה : (יד) ויהי דוד לכל . במסורת סוף פ׳ תרומה מונה זה עם ה״א לכל דמטעין בהון דסבירין כל וקריין לכל : דרכו . דרכיו ק׳ : (כ) ויישר הדבר בעיניו . כתב רד״ק בפירוש על ו י ש ר הדבר בעיני דוד שבסמוך שהוא ביו״ד אית״ן לבד ויו״ד השרש נפלה מהמכתב ועל זה לא כתב מאומה ובספר מכלול דף קכ״ד כתבו בתחלה ביו״ד אחד ואחר כך כתב שבמקצת ספרים ו י י ש ר הדבר בעיניו מלא בשני יודי״ן אבל ו י ש ר הדבר בעיני דוד חסר אבל בספרים שלפנינו שניהם ביו״ד אחת וכן נכון ע״פ המסורת דפרשת בלק שנמסר א׳ יישר וכ׳ ויישר מלאים ואין זה מהם : (כב) את עבד״ו . עבדיו ק׳ : (כה) אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות . חד מן ה׳ פסוקים דלית בהון אם ומטעים בהון וסימן במ״ג פרשת חיי שרה : (כז) וימלאום . קל הלמ״ד וכן במסורת ב׳ וימלאים וחברו וימלאום עשר פרשת תולדת יצחק : (כט) ויאסף שאול . נכתב באל״ף במקום וא״ו ובמקצת ספרים כ״י נכתב מבחוץ ויוסף ק׳ :

יט (ז) ויבא יהונתן את דוד אל שאול . בספר אחד כ״י נגררה האל״ף ונשאר לשאול ואין כן בשאר ספרים : (י) וימלט בלילה הוא . ד׳ דסבירין ההוא וכתיבין הוא וסימנם בלשון ארמי שתה ודמך וקם וערק : (יז) למה ככה רִמִּיתָנִי . בס״א רִמִּיתָנִי בקמץ התי״ו ולא יתכן שהמסרה מעידה רִמִּיתָנִי ב׳ הלא ברחל (בראשית כ״ט) ואתה שאול (שמואל א׳ כ״ח) : ל מ ה אמיתך . מלרע ורפי כמשפט בסיבה על אותיות אה״ע : (יח) וישבו בנויה . בניות קרי וכ״כ רד״ק נכתב הוא״ו קודם היו״ד וקרי היו״ד קודם הוא״ו ע״כ . וכן מצאתי כל הכתובים בענין בספרים מדוייקים כ״י ובדפוסים קדמונים אבל בספרי הדפוס אחרונים יש חילופים אחרים ואין בהם ממש ובזבחים פרק איזהו מקומן דרש רבא מאי דכתיב וילך הוא ושמואל וישבו בניות וכתיב הנה דוד בניות ברמה וכי מה ענין ניות אצל רמה אלא יושבים ברמה ועוסקים בנויו של עולם פירש בבית המקדש (כלומר) באיזה מקום יהיה כן כתיב בפירש רד״ק אמנם בנוסחא גמרתינו כתוב וישבו בנויות בשני ואוי״ן והיו״ד באמצע . ונלע״ד דרבא דריש קרא ומסורת כחדא דקרא היינו וא״ו קדים ליו״ד ומסורת יו״ד קדים לוא״ו והוי כאילו נכתב בנווית וכהכי מידרים שפיר ועוסקים בנויו של עולם דאי לאו תרי ואוי״ן לא מצינן למימר בנויו ובמסורה רבתא במערכת אות וא״ו חשיב להו בהדי מלין דכתיב מוקדם מאוחר וחשוב לכולהו כ״מ תרי בתראי ולא ידענא טעמא : (יט) הנה דוד בנוית . בניות קרי : (כא) ויתנבאו גם המה ויסף שאול . אין ריוח באמצע כמו שהוא במקרא גדולה : (כב) בשכו . השי״ן בסגול במקצת ספרים ובמקצת בצירי : ויאמר הנה בנוית . י״ב דסבירין ויאמרו ועיין מ״ש סוף פרשת מטות : הנה בנוית . בניות קרי : (כג) אל נוית . ניות קרי : בנוית . בניות קרי :

כ (א) מנוית . מניות ק׳ : (ב) לו־יעשה . לא יעשה ק׳ ועיין כלי יקר ומ״ש בישעיה סימן מ״ט : (ג) כי כפשע . ברוב ספרי הדפוס השי״ן הנקודה לצד ימין . וזהו פשע רב שהוא לשון פסיעה כמו שפירשו כל המפרשים מלשון אפשעה בה (ישעיה כ״ז) וכן פי׳ שם הראב״ע אפשעה בא כמו כי כפשע ע״כ . וכן אמרו במדרש בפסיעה אחת שנפטרתי מלפניו נגלתי גם בכל ספרים כ״י בשי״ן הנקודה לצד שמאל : (ה) ישב אשב . במקצת ספרים כ״י במאריך ביו״ד לא בשי״ן :

(ה) ועשית חסד על עבדך . על דסבירין עם ועיין מ״ש בפרשת ויצא סימן ל׳ : (טו) ולא תכרית . בספרים מדוייקים כ״י ודפוסים ישנים חסר יו״ד וכן במסורת ב׳ חד חסר וחד מלא . דין הוא החסר והמלא הוא דאיזבל . והמדפיסים טעו בזה : (כ) צדה אירה . ה״א הכנוי רפה ע״פ המסורת ומשפטה להיות במפיק ואין לומר כי הה״א בסופה במקום למ״ד כתחלתה שאם כן היה ראוי להיות בטעם מלעיל וזהו בטעם מלרע פרשים והגהה בס : (כד) על פנהם . אל הלחם ק׳ : (כט) אמלטה נא . מלעיל אמלטה נא שמה פרשת וירא מלרע כמ״ש בס : (ל) בן נעות . מלת בן בסגול וכ״כ הפרשים בשרש פיה ובספר הרכבה הוא הנו״ן . וכתב המכלל יופי שהוא במקף ובספרים מדוייקים שלפני הוא במקף ועיין לוית חן פ״ז מהשער השביעי : (לה) נער יהונתן את החצי׳ החצים ק׳ : (מ) לך הביא העיר . מלא יו״ד ע״פ המסורת ועיין מסורת הברית הגדול סי׳ התק״ל : (מא) וישקו איש את רעהו . השי״ן בדגש בכל ספרים כ״י וגם בדפוסים ישנים :

כא (ג) נגה מלעיל : (ו) עצרה לנו . הצד״י במאריך : כתמול . בספרים כ״י ודפוסים ישנים מלא וא״ו ועיין מ״ש בפרשת ויצא סימן ל״א : (ט) ויאמר דוד לאחימלך ואין . מלת ואין האל״ף בחט״ף בכל המדוייקים וכ״כ רד״ק ובמקצת ספרי הדפוס האלף בצירי ואין להשגיח בהם : (י) תננה לי . הלמ״ד דגושה מכלול דף ק״ו : (יב) באלפו ודוד ברבבתו . פיו ק׳ תיו ק׳ : (יד) ויתו על דלתות . בא בקמץ התי״ו שלא כמנהג הבירוי מכלול דף קנ״ט : (טז) יבוא אל ביתו . בספרים כ״י ודפוס ישן מלא בוא״ו והאל״ף :

כב (ה) ובאת לך . התי״ו בקמץ : (ו) ושאול יושב בגבעה . בספרים מדוייקים מלא וא״ו והוא א׳ מן המלאים בכיפרא על פי המסורת עיין עליהם : תחת האשל . במקצת ספרים מדוייקים האל״ף בסגול ועיין מ״ש בפרשת וירא על ויטע אשל : (ז) ולכלכם . ברוב ספרים ישנים מלא יו״ד : (יב) שמע נא . השי״ן בגעיא : (יג) אליו . אלי ק׳ : ושאול לו . האל״ף בחולם : (יד) ונכבד בביתך . במקצת ספרים הבי״ת בקמץ כמשפט הבינוני ומתחלפים בפתח ובמסורת נכבד ב׳ פתח וסימנהון ולא נ כ ב ד עליך (שמואל ב׳ י״ג) וישב דוד לביתו וגו׳ מה נ כ ב ד היום (שמואל ב׳ ו׳) וכתב שם רד״ק מה נכבד היום נפעל עבר כי הוא פתוח . (טו) לשאול לו . הא מן תיבותא דיתירין וא״ו ותטפין קמצין וסימן במסרה רבתא : (יז) אזנו . אזני ק׳ : לפגע . עיין מ״ש בפרשת חקת על מלת ל ס ב ב : (יח) ויאמר המלך לדויג . לדואג ק׳ כי היה נקרא דויג ודואג כמו שאומר ו י ס ב דויג ולא ק׳ דואג . וי״ש שגם הוא קרי דואג והקרי הוא נקי בכרוב היו קוראים אותו דואג ונראה כי בשעת המעשה קראו הכתוב דויג לגריעות כמו ע״כ לשון רד״ק . ובירושל׳ פ׳ חלק ויאמר המלך לדויג אמר ר׳ יהודה בר פזי לדויג כתיב א״ל נתפשת כדג אתה עבדת רבתא כוב אתה ופגע בכהני ה׳ פי׳ אמר לו שאול נתפשת כדג שנאחז במצודה שאתה בעבירה הגדולה דהיינו שהלשנת עליהם וחייבתם מיתה גם כן יש לך להרגם על דרך יד העדים תהיה בו בראשונה . והתם בבבלי דריש ר׳ יוחנן בתחילה היה הקב״ה כביכול יושב ודואג שמא יצא זה לתרבות רעה לאחר שיצא אמר ווי שיצא זה ופי׳ רש״י אמר ווי להכי כתיב דויג ובמסורה דואג ג׳ וסימן ושם איש מעבדי שאול . והוא נצב על עבדי שאול . בבוא דואג האדומי . והאחרון דויג כתיב ועיין כלי יקר : (כ) וימלט בן אחד . ד׳ בצירי ומקף וסימנהון ותלד בן שני ליעקב . ודין . והוליד בן פרץ . ולמפיבשת בן קטן . וסימן יעקב זעיר אשתזיב מאחוה ועיין מ״ש בפרשת ויצא סימן ל׳ : (כב) כי שם דויג . דואג ק׳ :

כג (א) את הגרנות . הגימל בחטף קמץ בנוסחאות כ״י וגם בדפוסים קדמונים ועיין עוד מ״ש ביואל סימן ב׳ : (ב) בפלשתים האלה * ויאמר . פיסקא באמצעות פסוק : (ג) ואף כי נלך קעלה . בספרים מדוייקים חסר יו״ד : (ד) קום רד קעילה . בספרים מדוייקים מלא יו״ד : (ה) ואנשו . ואנשיו קרי : וישע דוד את ישבי קעילה . מלא וקצת ספרים חסר : (יא) הגד נא לעבדך * ויאמר . בקצת ספרים יש פיסקא באמצע פסוק : (יב) ביד שאול * ויאמר . בקצת ספרים יש פיסקא באמצע פסוק : (יג) ויצאו מקעלה . בספרים מדוייקים חסר יו״ד וכן הוא כפי המסורת שהביא המדפיס במקרא גדולה ולפי דבריו רבו החילופים בספרים וכבר בירנא כל דוכתי דאית בהון פסיקא כדאשכחנא בספרי עתיקי : (טו) במדבר זיף בחרשה . הרי״ש בשוא נח כמלה מלעיל והה״א נוספת וכן כולם שבפרשה : (כח) מרדף . בספר אחד כ״י הם״ם בציר׳ וטעות הוא כי בשאר ספרים בחירק וכ״כ רד״ק בחירק הם״ם שלא כמנהג ובכמה ספרים מדוייקים הם״ם בגעיא מאריך ובמסורת ב׳ וחסר ותכרו מ ר ד ף אחרי ישראל (שמואל ב׳ י״ח) וגם הוא בלא מאריך ובחירק כמ״ש שם וכן במכלול דף ס׳ :

כד (ג) ויבוא לאשר שב וגו׳ . כאן מתחיל סימן כ״ד : (ה) איביך . אויבך ק׳ : (ט) מן המערה . מהמערה ק׳ והוא חד מן ח׳ מילין דכתיבין ב׳ מלין וקריין חדא מלה וסימן במ״ג ד״ה ב׳ ל״ד : (יא) אשר נתנך ה׳ ׀ היום ׀ בידי . יש פסוק בין ה׳ להיום ובין היום לבידי ודכוותיה בפסיקתא דנביאים אשר נתנך ה׳ ׀ היום ׀ ביד דלקמן ס״ס כ״ו . אך בספרים שלנו אין בפסוק דלקמן פסיק כי אם בין ה׳ להיום : ואמר להרגך . לכ״נ הרי״ש בקמץ החטוף והגימ״ל בשוא ולכ״א הרי״ש בקמץ רחב עם געיא והגימ״ל בשוא ופתח כ״כ רד״ק בפי׳ ובמכלול דף ל״ט והגהת לוית חן ש״ו פ״ג וכן ראיתי בחילופי ב״א וב״נ ובכמה ספרים מצאתי כב״א ובספרים ספרדיים הרי״ש בקמץ רחב עם מאריך והגימ״ל בשו״א לבדו ואפשר בזה יהיה דעת ב״א . ולפי דעתי זהו אחת מן המבוכות שנפלו במקצת ספרים שכל שוא הבא אחר מאריך שאוהו שוא ופתח כמו הגעיא הבא בראש תיבה ולא הבחינו ביניהם וקצת בארתי בקונטרס שעתיד אני לכתוב בענין זה במאמר מיוחד בס״ד אם יאריך ה׳ ימי : ותחס עליך . החי״ת בקמץ החטף לא בפתח ועיין מ״ש ביחזקאל כ׳ : (יט) ואת° ואתה ק׳ :

כה (ג) ושם אשתו אבגיל . חסר יו״ד קדמאה וכן צריך להגיה במסורת שמואל ב׳ ג׳ : כלבו . כלבי ק׳ : (ה) ושאלתם . האל״ף בסגול וכ״כ רד״ק בשרשים ותמיהני על מה שראיתי במקרא כ״י ישנה האל״ף בפתח וגם בחילופי הדפוס וכ״י כתוב לבן אשר בפתח ולבן נפתלי בסגול ודבר זה שאלתי את רבותי ולא אמרו לי דבר : (ז) לא הכלמנום . הה״א בסגול ומשפטו בחירק על המנהג בשלמים מסורת ורד״ק בפירוש ומכלול דף פ״ב ובשרשים : (ח) על יום טוב בנו . חסר אלף מהמכתב ונראה במבטא רד״ק בפי׳ ומכלול דף קמ״ט ובשרשים והוא חד מן ט׳ מלין חסר אל״ף בליבנא דביאה וכו׳ במסורת ירמיה ל״ט : (יא) את לחמי . החי״ת בשוא לבדו : (יב) ויהפכו . בספרים כ״י מדוייקים היו״ד והה״א בפתח והפ״א בשוא נח וכ״כ רד״ק בשרשו ובמקצת דפוסים ישנים היו״ד בצירי והה״א בקמץ וַיֵּהָפְכוּ ובמקצת דפוסים אחרונים וַיַּהַפְכוּ בדגש הפ״א וכ״י עקר וראיה גמורה ממסרה רבתא דבמערכת אות הוא״ו איתא כ״ב זוגין נסבין וא״ו יו״ד בריש תיבותא ונסבין ו״ו בסופיה חד מלרע וחד מלעיל כמו וְיִתְאָו המלך יפיך (תלים מ״ה) מלרע . וַיִּתְאָו דוד ויאמר (ד״ה א׳ י״א) מלעיל . וחד מן זוגיא דאמרי כתם הוא דין וישלחם וַיַּהַפְכוּ ארץ (איוב י״ב) מלרע . וַיַּהַפְכוּ נערי דוד לדרכם מלעיל . וזהו מן אחד מענין מלעיל ומלרע הנזכר מבעלי המסורת באינו על הנחת טעמים רק על השתנות הנקודות וזה במלות שנמצאו שנים שנים שקראו להם זוגים ובראשן אותיות כל״ב או לוא״ו שבראש האיתן ובמלה אחת הן נקודות בשוא ובחברתה בפתח ודגש אחריה כמו שנזכר בעל מסורת המסורת במאמר ד׳ ואין ההפכות אחר ביניהם : ויגדו לו . בספרים מדוייקים חסר יו״ד : (יד) ויעט בהם . היו״ד קמיצא מענין עיט שהוא העוף אבל ויעט העם אל השלל (שמואל א׳ י״ד) היו״ד פתוחה שהוא מענין נטייה וכן במסורת ויעט ב׳ חד קמץ וחד פתח : (יח) ותמהר אבוגיל . אביגיל ק׳ : עשוות . עשויות ק׳ ורבותינו דרשו בפרק ראשית הגז כמעשות את בעליהן ואומרות לו קום עשה מצוה חדשה מאי ניהו ראשית הגז דכתיב ביה צאן דמשמע מרובה דאי בבכורה ומתנות אפי׳ חדא מחייבא : (כ) והיה היא רכבת . חסר וא״ו וראה מ״ש בפרשת נח סימן ז : (כג) ותשתחו ארץ . חד מן ה׳ דסבירין ארצה וסימן במ״ג בפרשת ויגש : (כד) באזניך . האל״ף בקמץ לבד : (כו) ועתה אדוני . כ״כ ו ע ת ה לא ו א ת ה וכן תרגום יונתן וכען : (כט) לרדפך . הדל״ת בקמץ חטוף ובנ׳ כ״י מצאתי לְרָדְפְךָ ואין לרדוף אחריה ובחילופים הדל״ת רפה לקריאת ב״א ולב״נ בדגש ואין שינוי אחר ביניהם : והיתה . הוא״ו בגעיא : (לא) ולשפך דם חנם . איתא במסרה רבתא במערכת אות הוא״ו כל תיבותא דיתירין וא״ו וקמצין וטפין ותמן כתוב ולשפך דם נקי דאביגיל ולא נמצא במקרא רק זה הפסוק שכתוב ו ל ש פ ך דם חנם ובכל הספרים הוא בלא וא״ו והוא מן סתימאה ולי יש לומר דאולי זאת היתה קריאת ב״נ ודברי בעל מסרה לא מיוסדים עליה כמ״ש אבל תדרוש רשעו בל תמצא (תילים י) ואין אנו סומכים על קריאתו : (לב) ויאמר דוד לאביגל . הגימ״ל בפתח ויש ספרים שגם זה כתוב לאביגיל וטעות נפל בהם וכן במדרש הובא בילקוט אמר ר׳ יצחק פסוק זה הזכיר פגם של אביגיל . אביגל חסר יו״ד מפני שנתנה בו עיניה כשהיא אשת איש . ולשון המדרש באגדת שמואל כך הוא וזכרת את אמתך אמר ר׳ יצחק פסוק מוזליך ותסיל פועתיך לפי שנתנה עיניה בו כשהיא אשת איש נפיקן פגמה שכתיב אביגל תניינא אביגל כתיב ע״כ . ואם אין טעות בגירסא נ״ל דקרי תניינא לבני הנזכר בפסוק כתר שראתה את דוד דהיינו מתחלת ותרא אביגיל את דוד וגו׳ וכן אמרו בירושלמי דסנהדרין פ׳ כהן גדול וזכרת את אמתך מלמד שפקרה עצמה וכיון שפקרה עצמה פגמה שכתיב בכל קריאה אתקרי אביגיל בר מהדין פסוקא ויאמר דוד לאביגל . ואתיא כהא דאמרינן בפ״ק דמגילה וב״ק פרק החובל היינו דאמרי אינשי איתתא בהדי שותא פלכא אי נמי שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטיישין ! (לג) והשע ידי לי . במקצת ספרים חסר וא״ו בין ה״א לשי״ן וכן נמסר עליו לית חסר ובמסורת בירמיה סימן א׳ והושע ג׳ וסימן מבוא בדמים והושע ידך לך דלעיל . וברוך טעמך וברוכה . והושע לא יושיעו להם בעת רעתם (ירמיה שם) ע״כ . ובלשתם השי״ן בצירי לא בחירק כמו שראיתי בספר אחד כ״י : (לד) לולי מהרת . במקצת ספרים כ״י כתוב לולא באל״ף ומסור עליה לולא ד׳ בקריא וסימן כי לולא התמהמהנו . לולא חרשתם בעגלתי . כי לולא מהרת . לולא האמנתי לראות ע״כ . אבל בספרים אחרים כתוב לולי ביו״ד ומסרה עליהם ג״ב ד׳ לולא באל״ף ומשמיטים זה ומונים לולא דברתי כי אז (שמואל ב׳ ב׳) דאף דבהנהו ספרי נמי דכתיב בלא לולא באל״ף לא קבעי נשייהו במסרא דילכון ולא מברר לנו שפיר . ובשמואל ב׳ סימן ב׳ מפרי כגיבנא

דמסרה דלון סהס ובפרשת מקץ: ותבאתי. ותבאת ק׳ ועיין בספר הרכבה אות הוא״ו: (לז) ותנגד לו אשחו. במקראות כ״י ודפוסים קדמונים הגימ״ל בסגול: (מב) ההלכת. במקצת ספרים מלא וא״ו בתראה ולפום מאי דמכיר בעל המסורת בס׳ ואלה שמות חסר דחסר:

כו (א) סישמן. ברוב ספרים ישנים חסר וא״ו וכן חברו שבסמוך: (ה) סביבת״ו. סביבותיו קרי: (ז) מראשת״ו. מראשותיו קרי: סביבת״ו. סביבתיו קרי והוא מלא יו״ד אחר הבי״ת: (ח) אויבך. כן הוא בספרי׳ מדוייקי׳ ונמסר עליו לית וכתיב כן לא כמ״ש במקצת ספרים אוֹיִבְךָ ביו״ד יתירה. וכ״נ שזהו דעת רד״ק שלא כתב על זה כלום כמ״ש למעלה בסימן כ״ד: (יא) החנית אשר מראשת״ו. מראשתיו קרי: (טז) המים אשר מראשת״ו. מראשתיו קרי: (כב) הנה החנית. חנית קרי: (כג) ואת אמנתו. בכמה דפוסים אחרונים בחטף פתח ואין להאמין להם כי בכל ספרים הרשומים בכתב אמת וגם בדפוסים ראשונים בחטף סגול:

כז (א) לבקשני עוד. בספרים כ״י ובקצת דפוסים ישנים הקו״ף רפה: (ב) בן מעוך. בקצת ספרים העיי״ן בשורק ושגגה היא שהמסרה מעידה לית מלאפום וחד ומעוך וכתות: (ג) היזרעאלת. במקצת ספרים כ״י חסר יו״ד ונמסר עליו ה׳ ב׳ חסר יו״ד והכי נמי נמסר במסרה רבתא מערכת אות היו״ד ז״ל קרי כתם: (ד) יוסף. יסף קרי: (ו) צקלג. כ״א ציקלג מלא וי״ם שהלד״י במאריך בשניהם שבפסוק אף על פי שאין בהם יו״ד כמ״ש בסי׳ ל׳ דספר זה ובספר שני סי׳ ד׳: לכן היתה לצלק. סבירין על כן. מסורת: (ח) והגרזי. והגזרי קרי: (י) הירחמאלי. היו״ד דגושה בספרים מדוייקים:

כח (ג) ושמואל מת וגו׳ ושאול הסיר האבות ואת הידעונים. במקצת ספרים כתוב הסיר את האבות אבל במדוייקים כ״י אין בהם מלת את וכן במאיר נתיב שרש אוב ושרש סור: (ה) וירא. ברוב הספרים ביו״ד אחת בלבד: ויחרד. במקצת ספרים ספרדים החי״ת בשוא לבדו: (ח) קסומי. יתיר וא״ו והסמך בחטף קמץ והוא חד מן יתירין וא״ו חטפין קמצין על פי המסורת: (ט) ולמה אתה. מלת ולמה מלרע ורפה כמשפט: (ו) אם יקרך. דגש הקו״ף לתפארת מכלול דף ד׳ ועיין עוד בדף קס״ה: (ט) למה הרגזתני. מלת למה בא בדגש ומלעיל על הה״א מכלול דף רי״ז ובפירוש רבינו ישעיה כאן ועיין מ״ש בירמיה ט״ו: (טז) ערך. חסר יו״ד ברוב הספרים: (כ) וירא מאד. בספרים מדוייקים ביו״ד איתן לבד ויו״ד השרש נעלמת מהמכתב וכ״כ רד״ק: (כג) וישב אל המטה: (כד) ולאשה עגל. חצי הספר:

כט (ה) באלפ״ו באלפיו קרי. וי״ם שכתוב בפסוק באלפיו ביו״ד: ברבבת״ו. ברבבותיו קרי: (י) באך אלי. בספרים מדוייקים בלא וא״ו אחר הבי״ת:

ל (א) ואנשיו צקלג. יש ספרים שהלד״י במאריך כמ״ש לעיל בסימן כ״ז: (ב) וינהגו המסורת עליו לית מלעיל ואחד מלרע וַיְנַהֲגוּ וילכו שבפרשה זו לקמן וזהו אחד מהזוגים שזכרתי למעלה בסימן כ״ה ע״ש: (ו) מרה. לית בטעם מלעיל וכן נמנה במסרה גדולה בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית כוותיי וגם רד״ק כתב כי מרה פעל עבר כי הוא מלעיל בשני ששין: על בנ״ו. בניו קרי: (יג) למי אתה. בספרים מדוייקים כ״י ובדפוס קדמון הלמ״ד בגעיא: (יד) ואת צקלג. כ״א צקלג ועיין מה שכתבתי לעיל: (טו) השבעה לי. בס״א כ״י השי״ן במאריך: ואורדך. בספרים כ״י אין מאריך ברי״ש: (כא) ויושבם. במסורת הדפוס וישיבם ב׳ וסימן ויושיבם בהר וכו׳ וטעות הוא וצריך לומר ו י ש ב ו ם במקום הזה (ש״א י״ב) ומשתניין באתיהון ובנקודתהון: (כד) היורד ספר אחד הירד כתיב חסר היורד קרי מלא. וס״א ה ירד כתיב וקרי וס״א היירד כתיב היורד קרי:

לא (א) יבים. בספרים מדוייקים מלא יו״ד ואזלא כוותיהו מסורת דסוף שופטים: (יג) ויקחו את עצמותיהם. אין בגד״י דגש: תחת האשל. יש ספרים בשש נקודות ויש ספרים בחמש ועיין מה שכתבתי בפרשת וירא על ויטע אשל:

שמואל ב

א (א) וישב דוד בצקלג. מתחלפים הספרים כמ״ש למעלה: (ב) בבאו אל דוד בבי״ת רד״ק: (ו) הדבקהו. בספרים ישנים חסר יו״ד וכן בס״א כ״י מסור עליו לית וחסר: (ח) ויאמר אליו. ואמר ק׳ מסורת נחמיה ה׳: (ט) עמד נא עלי ומתתני. בס״א כ״י ע מ ד המ״ם בחולם ואין לעמוד עליו כי בכל שאר ספרים בקמץ חטף: (י) ואמותתהו. הוא״ו פתוחה ומשפטה להיות בקמץ כי הענין לעבר עיין בפי׳ רד״ק: אחרי נפלו. בס״א כ״י הנו״ן בקמץ חטוף ובכל שאר ספרים בחירק וכ״כ רד״ק בשרשו: (יא) בבגדו. בבגדיו ק׳: (טז) דמיך. דמך ק׳: (כא) ושדי תרומת. במדוייקים חסר וא״ו תניינא וכן ראוי כמ״ש במשלי כ״ט בס״ד: (כב) לא נסוג. לית כתיב שי״ן ועיין מ״ש בתילים סי׳ מ״ד בס״ד: (כו) נפלאתה. האל״ף בפתח במדוייקים ובאי׳ מהם כתוב עליו פתח׳ בס׳ מוגה:

ב (ט) ועל ישראל כלה. עיין מ״ש בירמיה סימן ב׳: (יז) ויגנף אבנר. במקרא גדולה כתוב ויגנב ושגגה יצאה מלפני המדפים: (יט) ועל השמאול. ברובן של ספרים כ״י מלא באל״ף וא״ו: (כב) למה אככה. מלעיל ודגש סמוך לא״ה עיין מ״ש בירמיה ט״ו ואז תבין. (כו) תחת״ו. תחתיו ק׳ ובמסורת כ״י תחתו ד׳ חסר וסימנהון עשהאל. וישלח אבנר מלאכים בסימן ג׳. אשר מלכת תחתו סימן ט״ז בהאי סידרא. תחתו שחתו (איוב ט׳):

ג (א) ארכה. חד מן ג׳ חסר ודגשים במסורת איוב י״א: (ב) וי״לדו. ויולדו ק׳: (ג) לאביג״ל. לאביגיל ק׳: הראש כלב אנכי. לשון רש״י כלב אנכי מוקף במקף וכן הוא במק״ג אבל בכמה ספרים כ״י מדוייקים מלת כלב בטעם גלגל ובקצת מהם מלת אנכי בנו״ן בטעם מלבד הזרקא שבסופה ובמר־־ ־י בראשית נמנה עם אותם שהם בטעם מלעיל: המליכך. לית וחסר יו״ד בתראה: (יב) תחת״ו. תחתיו ק׳ כמ״ש לעיל בסי׳ ב׳: (יג) בבאך. בס״ם בבואך מלא: (טו) פלטיאל. סנהדרין פ׳ כהן גדול כתיב פלטי (שמואל א׳ כ״ה) וכתיב פלטיאל א״ר יוחנן פלטי שמו ולמה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מן העבירה מה עשה נעץ חרב בינו לבינה אמר כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב. ובויקרא רבה פ׳ כ״ג ג׳ הם שברחו מן העבירה ושתף הקב״ה שמו עמהם. יוסף. ויעל. ופלטי. פלטי מנין כתוב א׳ אומר ושאול נתן את מיכל בתו לפלטי וכתוב א׳ אומר פלטיאל קרי ליה פלטי וקרי ליה פלטיאל מי נסיב פלטי ומי יהב פלטיאל בתמיהא אלא מעיד אני עליה שלא נגע באשת דוד: לוש. ליש ק׳: (יח) ביד דוד עבדי הושיע. בס״א כ״י א ו ש י ע באל״ף ובכל שאר הספרים כתוב הושיע בס״א וכ״כ רד״ק שהוא מקור במקום אושיע כלומר אמרתי להושיע את ישראל בידי. וכן ואתכם הוציא מתוכה כאילו אמר אוציא וכן ת״י הושיע אפרוק עכ״ל. ורבינו ישעיה כתב שנחלף האל״ף בה״א ופי׳ אושיע שאותיות אהו״י מתחלפות זו בזו וכן וכל מלבושי אגאלתי נחלף הה״א באל״ף והיה לו לומר הגאלתי ע״כ. ובמסורת כ״י הושיע ב׳ עתה ודין ר״ל פ׳ עתה ידעתי כי הושיע ה׳ משיחו (תלים כ׳): (כא) אקומה ואלכה. בס״ם הוא״ו בגעיא: (כב) והנה עבדי דוד ויואב בא. עיין מ״ש ביחזקאל כ״ג: מבואך. מוצאך ק׳: (לד) הגשו. במקצת ספרים הגימ״ל בפתח: (לה) להברות את דוד. בדפוס ישן כתיב להכרות בכ״ף וקרי להברות בבי״ת וכן בסנהדרין פ׳ כ״ג דרש רבא מאי דכתיב ויבא כל העם להברות את דוד כתיב להכרות בכ״ף וקרינן להברות בבית בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו ופירש רש״י ז״ל בתחלה להכרותו שהיו סבורין שמאתו היתה הריגת אבנר ולבסוף להברותו שידעו בבירור שלא מאת דוד נהרג אבנר עכ״ל. וכן כתבו מנחם בן סרוק ור׳ יהודה חיוג ור׳ יוסף קמחי כי הכתיב בכ״ף. אכן בספרים אחרים שלפנינו כתוב בבית ואין כאן קרי וכתוב כלל וכן העידו רד״ק ורבי יונה המדקדק שלא מצאו כתוב בכ״ף בשום ספר מדוייק ולא במסורת ובעל כלי יקר כתב לפי דרכו שגם חז״ל לא היה להם כתיב וקרי רק להברות בבי״ת יעויין שם: (לט) לעשה הרעה. בספרים ישנים מהדפוס וכ״י השי״ן בסגול לא בצירי כמו שהוא בדפוסים אחרים:

ד (ב) שרי גדודים. במקצת ספרים המאריך ברי״ש לא בשי״ן וי״ס בגלגל ויש ג״כ בלא שום טעם כלל השוה שבהם שאין שום טעם בשי״ן: (ו) והנה באו. בשני ספרים ישנים אחד מהם כ״י ובאחד מהם מהדפוס מצאתי כתוב וְהֵנֶּה וטועים כל האומרים כן כי במסורת נמסר וְהֵנָּה ג׳ בקריאה וסימן וְהֵנָּה באו עד תוך הבית והנה אמרת הסיתוך (ירמיה ל״ח). וְהֵנָּה בשבי תלכנה (יחזקאל ל׳): (ז) ויסרו את ראשו. בס״ם ודפוס ישן חסר יו״ד: (י) ואהרגהו בצקלג. בס״א כ״י הה״א בסגול ובספרים אחרים בשוא וחבירו ע״פ המסורת קשרתי אל אדוני וָאֶהֶרְגֵהוּ (מלכים ב׳ י׳) וגם הוא בשני שוואין וכ״כ במכלול דף מ״ס: בצקלג. הספרים מתחלפים כמ״ש בשמואל א׳ כ״ז:

ה (א) הננו עצמך. קל ובשוא נו״ן ראשונה כמ״ש ביהושע ט׳: (ב) אתה הייתה° מוציא. היית ק׳ המוציא ק׳ והה״א הכתובה בסוף מלת היית נקראת עם מלת מוציא והוא חד מן ג׳ מלין קדמיתא נסיב מן תניינא וסימן דין יְדַעְתָּה° שַׁחַר מקומו (איוב ל״ח) וּמִתַּחְתָּה° לְשָׁכוֹת האלה (יחזקאל מ״ב ט׳) וכן מצאתים בס׳ כ״י קדמון מדוייק וחילופיהון נמסר לקמן בסימן כ״א: והמבי״. והמביא ק׳: את ישראל ויאמר. בספרים כ״י ובדפוס ישן אין כאן פיסקא באמצע פסוק: (ד) ארבעים שנה מלך. ארבעים בלא וא״ו והוא חד מן אלפא ביתא מן חד חד מתרתין תיבותן לא נסבין וא״ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר במסרא רבתא אות וא״ו: (ו) הסירך העורים והפסחים. ברוב ספרים מדוייקים הה״א בשוא וסגול וכן התב רד״ק בשרשים ובמקצת ספרים בשוא ופתח: (ח) מכה. במקצת ספרים הכ״ף בסגול: שנא. שנאי ק׳: (יט) התתנם בידי° ויאמר. בספרים ישנים אין כאן פסקא באמצע פסוק: (כב) ויספו עוד פלשתים. בס״א כ״י חסר יו״ד וכן בספר אחר מדוייק נגררה היו״ד ומסורת סלקא כוותייהו עיין במס׳ רבתא אות היו״ד: (כד) בשמעך. כשמעך ק׳ בכ״ף והכתיב בבי״ת והוא מן י״א מלין דכתיבין כן והבי״ת בגעיא:

ו (ה) ובצלצלים. במקצת ספרים כ״י ודפוסים ראשונים לד״י שנייה בשוא לבדו ובמקצת ספרים כ״י מדוייקים וגם בדפוסים אחרונים בחטף סגול ורד״ק בשרשים כתב וכן בהכפל הפ״א ובמנענעים וב צלצלים בסגול הפ״א והגיה ר׳ אליה המדקדק היה לו לומר בסגול הפ״א הראשונה והשנייה בחטף סגול כדרכה: (ו) ויבאו עד גרן נכון. ובד״ה א׳ י״ג ויבאו עד ג ר ן כ י ד ן ובסוטה פ׳ אלו נאמרין בתחילה כ י ד ן ולבסוף נ כ ו ן עיין שם בפי׳ רש״י וחכמת שלמה דף י״ו וכאן בפי׳ רד״ק וירושלמי סוף פ׳ החולץ ומדבר רבה פ׳ ד׳: (יא) את עבד אדם ואת כל ביתו. בספרים כ״י מדוייקים ודפוסים ישנים חסר וא״ו כחבריו שבענין ומה שנמסר במקרא גדולה כל אדום דעבד אדום חסר בר מן חד מלא לא מצאתי כן בספרים כ״י אדרבא בס׳ א׳ כ״י מדוייק נגררה הוא״ו והאריכו הדל״ת: (כג) לא היה לה ילד. למדינחאי כתיב ולד בוא״ו וקרי ילד ביו״ד ולמערבאי כתיב ילד ביוד וקרי בוא״ו ולד כ״כ רד״ק ובחלופי ב״א ובו״כ שאצלנו בדפוס למערבאי ילד כתיב וקרי. למדינחאי ולד כתיב ילד קרי והספרים מתחלפים ואין להכריע מהם. והחכם לונזאנו בעשרים וארבע שלו מהדפוס שכתוב בפסוק ולד כתב כנגדו ס״א י ל ד ועיקר למדינחאי כתיב ו ל ד ואנן קי״ל כמערבאי עכ״ל. והמסרות מסייעות לנסחא שלפנינו אליבא דמערבאי דכתיב וקרי י ל ד ביו״ד דבמסרה גדולה נמסר סימן מן כ״ב מלין דכתיבין

דכתיבין ירד בריש תיבותא וקריין ואי"ו ולא נמנה זה עמהם גם לא נמנה במשלי סימן י"א עם י' מלין דכתיבין וא"ו בריש תיבותא וקריין יו"ד וחזינא במקצת נסחי דדפוסא בסוף סדר' דגה גבי ותהי שרי עקרה אין לה וָלָד דמסרי עליה לית וחד לא היה לה וָלָד ולותא בעיקר נסחי דכתיבין כתב ידא : עד יום מותה. בחולם אבל ובעת מ ו ת ה (שמואל ד') בשורק כמ"ש שם :

ז (ד) ויהי בלילה ההוא : ויהי דבר . במקצת ספרים יש כאן פיסקא באמצע פסוק : (ט) את כל אויביך . (אמר המגיה במקצ' ובמקצת ספרי' חסר יו"ד וספרי זה טעות גמור שהרי במזמור פ"ג נמסר ט"ז מלאים דמלאי' כתיבי וג' חסרים דחסרים ואין זה עמהם ושארא איביך מלא ביו"ד בתראה כתיבי ועיין מ"ש המחבר בפ' כי תצא ובפרשת שופטים על פסוק כי תצא למלחמה) : (י) ושמתי מקום לעמי ישראל . במקצת ספרים כתוב לעמי י ש ר א ל ורובא דנסחי דיקי דאתו קדמי כתוב ל י ש ר א ל בלמ"ד אבל כדיק א' י"ז כתוב לעמי י ש ר א ל : (טז) וְנֶאְמַן ביתך . במקצת ספרים האלף בחטף סגול אך במדוייקים בשוא לבדו וכ"כ רד"ק במכלול דף ע"ב ובשרשים וכ"כ בעל רב פעלים ובמשלי י"א על פסוק וְנֶאְמַן רוח מכסה דבר נמסר עליו במקרא גדולה ב' אֱ וְאְ ופי' הדבר ר"ל ב' ונאמן חד בחטף סגול היינו של משלי וחד בשוא פסוק זה דשמואל וכן מצאתי בספרים מדוייקים כ"י שנמסר כאן בשמואל לְ וא' וְנֶאְמַן רוח ותרוייהו פתחין : (יח) הבאתני . בספרים מדוייקים חסר יו"ד ודד"ה א' י"ז מלא יו"ד וכן נמסר כאן חד הכר וחד מלא דין חסר (ופי' ח"י) ובד"ה נמסר ב' וחסר וא"ו והא והא איתא : (כא) את כל הגדולה . נכתב בוא"ו עם הדגש וכן חברו שבסמוך רד"ק : (כב) ככל אשר שמענו . בספרים מוגים ב כ ל בבית : (כג) אשר הלכו אלהים . נפל בו מחלוקת אם הוא קודש או חול כי במדרש קהלת רבתי בפסוק טוב שם משמן טוב ר' גון בשם ר' שמואל בר נחמני אמר מצינו שהלך הקב"ה מהלך חמש מאות שנה לקנות לו שם דכתיב אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשום לו שם משמע מהכא שהוא קדש והתם בתר הכי איתא כתיב אשר הלך האלהים (ד"ה א' י"ז) ולהלן הוא אומר אשר הלכו אלהים הלך זה הקב"ה אלהים זה משה ואהרן והכי איתא באגדת שמואל פ' כ"ז אלמא חול הוא וכן משמע בירושלמי דסנהדרין פ' כ"ג ובהוריות דאמרינן התם הוא וכל דרגין דידיה פי' פמליא אשר הלך אלהים אין כתיב כאן אלא אשר הלכו אלהים . אבל בגמרא דילן פ' א' דיני ממונות משמע שהוא קדש דחשיב ליה גבי אחריני דכל מקום שפקרו המינים ותשובתן בצדן הילכך טוב להחמיר שלא למוחקו . אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהים ירושלמי פ' לולב וערבה תני בשם ר' אלעזר ע"א עברת עם ישראל בים מה טעמא מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו היינו פסל מיכה שעליו נאמר ועבר בים צרה כדאיתא בפרק חלק אמר לו ר"ע ח"ו אם אומר אתה כן נמצאת עושה את הקדש חול פי' מלת ואלהיו שהוא שם קדש ואינו נמחק אתה עושה אותו חול ושרית למחקיה מה ת"ל אשר פדית לך ממצרים כביכול כאילו עצמך פדית ע"כ . ונ"ע מהירושלמי הזה דגרים גוי ואלהיו והכי גרסינן בספרי פרשת בהעלותך ובמכילתא פ' בא ומדרש קהלת פסוק טוב שם משמן טוב וש"ר פ' כ"ז ופ' מ"ב אבל בשמות רבה פ' ט"ו גרסינן גוים וכן כתוב בדברי הימים א' י"ז אשר פדית ממצרים גוים ועיין מה שאכתוב בתהלים מזמור פ' : (כד) ותכונן . בשני טעמים :

ח (ב) וימדדם בחבל בשם נקודות ברוב הספרים וכן ומלא ה ח ב ל שבסמוך : (ג) ויך דוד את הדדעזר . ברוב הספרים בשני דלתי"ן והדא מלה וכן חביריו שבפרשה : (אמר הצעיר רפאל חיים המגיה אבל בדפוסים אחרונים בין של אמשטרדם בין של ויניציאה כולם ברי"ש . ואשתומם על המראה שראיתי בדפוסי ויניציאה אשר כולם לקמן על פ' לעזור להדדעזר נדפס מבחוץ כל"ל ר וכן כולם שלאחריו נדפס ביד קטנה להורות שפסק כרי"ש וקשה דאתו על פ' זה דריך דוד לא נדפס כנוס ונראה נראה דזה נכתב בדל"ת . איפרא דגוכל לומר דהמדפיס לא מצא מחלוקת על זה אבל על אחרים שמצא בהם מאן דפליג רשם דכל"ל כרי"ש . השתא מיהא קשיא אליבייהו דהני דפליגי וסברי דהנך בתראי הם בדל"ת וקמא ברי"ש דהרי במסרה רבתא אות דל"ת נסדרו הני מילי דחד דל"ת וחד רי"ש ולית דכוותייהו כגון אריקם הדלה . סרהם . ולית דין בהדייהו אלא ודאי כולהון דמיין להדדי וליכא הפרש בינייהו ומדחזינא להרב המחבר שכתב דכולהו אינון בתרי דלתי"ן לית לזוע מינים דודאי דק ואשכח) : בנהר פרת . הבי"ת במאריך בספרים כ"י : בנהר ש"ט פ ר ת קרי והוא חד מלין דקריין ולא כתיבין על פי הגמרא בנדרים פ' אין בין המודר ועל פי המסורת בריש סדר אלה הדברים ובמגלת רות ולכן הניחו מקום הלך בניים ושמו שם הנקודות להורות עליהם והזכירו שכתוב בשני מקומות בשמואל ובדברי הימים א' י"ח פעם ראשון אמר להציב ידו בנהר ופעם שני אמר להציב ידו בנהר פ ר ת ולהודיע שהוא נהר פרת ולא נחל מצרים כתוב חונה לו פרת . כך מצאתי בסדר קרי ולא כתיב ופירושו ומלתו : (ו) וישם דוד נצבים . בספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר יו"ד קדמאה וכן חביריו שבענין : (יג) בשבו . א"ה בדפוסי ויניציאה נכתב בגליון בס"א מוגה מלא וא"ו וליתא דהמסרה מעידה עליו לית חסר) :

ט (י) אתה ובניך ועבדיך והבאת : מלת והבאת מלעיל אעפ"י שהוא לעתיד רד"ק בשרשים ובהגהות ה"א לפי שהוא ענין אחר ר"ל מענין תבואה לפיכך נשתנה הטעם וכן השמר והשקט וכו' : (יב) ולמפיבשת בן קטן . הבי"ת בגעיא ע"פ המסורת :

י (ג) חקר את העיר . כן כתוב את העיר לא את ה א ר ץ : (ה) בשו נילהו . בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוסים קדמונים הרי"ש בחירק לא בצירי והוא חסר יו"ד אחר הרי"ש ברוכם : (ט) בחורי בישראל . ישראל ק' : (י) אבשי : בשוא הבי"ת ובמסרא בסיפר' לית כוותי' וכל ד"ה כוותי' כן כתב רד"ק וכן מצאתי במסורת וכתב רש"י בד"ה א' י"ט שכל אותו הספר נכתב בשביל כבודו של דוד ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבישי דמצמ' גם אני חשוב לדוד כי אבי הוא ישי לכך בכל ספר ד"ה אבשי ובכל ספר שמואל אבישי לבד חד אבשי ואת יתר העם נתן ביד אבשי . ועל פי המסורת סברי כן הוא שהיה ישי אבי אמו נראה שהיא היתה אמו עכ"ל . ולשון רש"י שם בתחלתו נראה שנשתבש מהמדפיסים וצריך תיקון : (יח) ארם ממני. כן כתיב לא מ מ נ י ארם כמו שראיתי בס"א : והיתה לי . ביו"ד אחת בלבד ברוב הספרים וכן כתב רד"ק : (טז) הדדעזר . כולם שבפרשה בשני דלתי"ן בספרים כ"י ועיין דברי הימים א' כימן י"ח וסי' י"ט : ושוכך בשי"ן ימנית ובשמות רבה פ' מ' על פסוק וראיה בן ש ו ב ל על שה' מיד שובך לאלהים זה המשכן שהיה עומד כשובך . ופירש בעל מתנות כהונה שנוטריקון ש ו ב ל שובך לאלהים ע"כ . ומלת שובל גם כן בשין ימנית . ועיין עוד מ"ש בד"ה א' י"ט בס"ד : (יט) ויראו ארם . ביו"ד אחת לבד ובמאריך בספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן וכן דינו להיות חסר יו"ד על פי המסורת שנמסר במערכ' אות היו"ד ויראו ד' חסדים וסימנ' שם ובתר הכי אמר וכל שמואל דכותא בר מן א' וכל איש ישראל והוא בשמואל א' י"ז וסוף הפסוק וינסו מפניו ו י י ר א ו מאד והתם נמי נמסר לית מלא בסיפרא :

יא (א) המלאכים . יתיר אל"ף : ודוד יושב בירושלם . יושב מלא וא"ו ובספרים מדוייקים וכן הוא"ו במסורת שמואל ב' י"ט : (י) ויגדו לדוד . בספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר יו"ד :

(כד) וירא . המוראים. ויראו המורים ק' : (כה) כי כזה וכזה תאכל החרב . כראשון בחולם והשני בסגול רד"ק :

יב (ט) מדוע בזית וגו' לעשות הרע בעיני . בעיני ק' כן מצאתי בס"ס המדוקדקים ודין הוא חד מן מ"ח מלין דכתיבין בין וא"ו בסוף תיבותא וקריין י' וסימן נמסר בריש אלו סיפרא וריש ירמיה . ובמקצת ספרים בעינו כתיב וק' בעיני ומסורת פליגא עלייהו : (יא) וירא עבדי דוד . ביו"ד אחד לבד ובמאריך להורות על חסרון יו"ד פ"א הפועל ועיין מ"ש לעיל בסימן י' : (כ) שמלתיו . שמלתו ק' : (כב) יחנני . ותנני ק' : (כד) את בת שבע אשתו . מצאתי ספר א' כתיב אשו ק' אשתו ותפשתי בספרים מדוייקים ולא מצאתי כן וכמכתי על המסרה שמצאתי שאומר י"א מלין קורין תי"ו ולא כתיב ומלבד זה אנו מונאים אותם ואם כדברי הספר הזה הם י"ב אלו דברי רד"ק ועיין עוד שם : ותלד בן ויקרא . ותקרא קרי : (כה) ידידיה . פליגי עליה אמוראי בפ' ערבי פסחים לר' יוחנן מלה חדא ולרב ורבה תרתין מלין לפיכך ידיד הול ויה קדש ואהיה כר' יוחנן כר' יוסי ורב ורבה כת"ק במסכת סופרים פ"ה הלכה י' ובנוסחי דהשתא הדא מלה גם בעל ערוגת הבושם כפ' י"א מנאו עם השמות הדבקים דבוק מוחלט ועיין מ"ש בסוף פרשת בבלה על קה יה והלוקים הספרים אם הה"א רפה או במפיק ובסוף פרשת בבלה נמנה במסורת עם מלין דלא מפקא ה' ועיין בפסקים ממהר"ר ישראל אשכנזי בעל תרומת הדשן סימן קפ"ח : (ל) את עטרת מלכם . כתוב במסורת ג' מטעים פי' דסבירין מ ל כ ם והאחד נראה שהוא הכרו דד"ה א' כ' : (לא) ובמגזרת . חסר וא"ו אחר הרי"ש והמ"ם בפתח ברוב הספרים וכ"כ בעל הלשון שהוא נגזר מן מגזרה על משקל מַמְלָכָה ובמקצת ספרים כ"י המ"ם בחירק : והעביר אותם . מלא וא"ו והוא חד מן המלאים בסיפרא : במלכן . במלכן קרי בבי"ת והוא הד מן ג' מלין דכתיבין כ' וקריין ב' וסימן בריש ד"ה ודוכתי אחריני :

יג (ס) אליו תבא נא . ברוב הספרים התי"ו בגלגל והוא חסר וא"ו לפי שהוא אחד מן י"ז הכתיב וסימן נמסר בפרשת תזריע ואיוב סימן א' . וזהו המכר בם תבא נא תמר אחתי קדמאה ודלקמן בסמוך מלא : והברני לחם . הבי"ת רפה : (ו) ויבא המלך לראותו . מלא וא"ו בכל המדוייקים : אל המ ך תבא נא . בספרים מדוייקים המאריך בהי"ו ומלא וא"ו כמ"ש למעלה : (ח) ותלוש. ותלש ק' : (יב) אל תעשה . הסי"ן בצירי שלא כמנהג והוא מן ד' קמצים על פי המסרת . כמו שכתבתי בפרשת תולדת : (טז) אל אודת הרעה . מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה כמו שכתבתי בפרשת יתרו : (יח) כי כן תלבשן . בכמה ספרים כ"י ודפוסים ישנים בה בנו"ן ארוכה ונמסר עליו לית וכתיב כן וכן במכלול דף כ"ד זה לבונו ופעמים לא הכתב הה"א כי כן ת ל ב ש ן בנות המלך הבתולת מעילים וכהגהות ה"א כי זה לבדו לא כן מן הבלמים אבל מן בלגון שלמים נמצאים הרבה כמו והאבנים תהיין . ותהיין הילדים . ותגשן השפחות ודומיהם : (כ) האחיך מלרע בפשט אחרון לבד ובמקצת ספרים מלעיל בשני פשטין : ובמתם . חסר וא"ו כמ"ש בשבעים בי' נ"ג : (כב) למרע . במקצת ספרים ל מ ר ע הרי"ש בפתח והמסורת חולקת עליהם שאומר' למרע ב' וחברו ושניהם המלכים לבדם ל מ ר ע (דניאל י"א) ושניהם קמוצים כמו שנמצר במסרה רבתא מערכת אות הרי"ש : (כח) הלוא כי . בכמה ספרים מדוייקים מלא וא ו וכן נמסר במ רה רבתא ובשמואל כולם מלאים : (ל) ויהי המה בדרך . הבי"ת רפה : (לג) היתה בימה . שומה ק' ובמקצת ספרים כתיב וק' שומה בוא"ו . אמנם כפי המסורת כתיב ביו"ד וקרי בוא"ו וזהו א' מן ה"ב כתיב יו"ד באמצע תיבותא וקרינן וא"ו וסימן במסרה רבתא מערכת אות היו"ד : (לג) כי אם אמנון . אם כתיב ולא קרי והוא חד מן ח' מלין דכתיבין ולא קריין וסימן נמסר ברות במ"ג : (לד) עיניו . עיניו ק' : (לז) עמיהור . עמיהוד ק' בה"א ודל"ת והכתיב בהי"ת ורי"ש והוא חד מן ד' מלין כתיב ה' וקרי ה' וסימן נמסר בשיר השירים א' ומשלי כ' ומן ד' מלין כתיבין רי"ש וקרי דל"ת וסימן בירמיה ס"ס ל"ח :

יד (א) וידע יואב בן צריה . חסר וא"ו ע"פ המסורת וכן הוא ברוב הספרים והיו"ד בלא דגש : (ב) והיית . התי"ו בלא שוא : (ג) ובאת . התי"ו בלא שוא : (ז) לבלתי שום . שים ק' : (י) המדבר אליך . המ"ם רפויה והה"א סמוכה בגעיא מכלול דנ"א : (יא) מהרבית . מהרבת ק' : (יט) אם אש להמין . ב' חסר בלישנא הדין ואידך האש בית ר ש ע (מיכה ו') וכן איתא מסורת ההריגא ג' סבירין יש תרי הא דאמרן ואידך איש רעים להתרועע (משלי י"ח) אבל הוא מלא יו"ד בכולהו ספרי ועיין נפוצות יהודה דרוש י' דף ל' : (כא) הנה נא עשיתי . כן כתוב בס"ס המדוייקים ואין כאן הפרש בין קרי לכתיב וכן תרגם יונתן ע ב ד י ת וכתב רד"ק שבנוסחא מדוייקת מלא כתיב ע ש י ת י וקרי ע ש י ת . וגם אני מצאתי כן במקצת ספרים ונ"ל שאין לסמוך עליהם יען אשר לא זכרה אותו המסרה עם מ"ג מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא ולא קריין והובא בסימן במ"ג ריש ס' מלכים : (כב) את דבר עבדו . עבדך ק' : (כה) ועד קדקדו . במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים קו"ף שניה בחטף קמץ ובמקצת ספרים בשוא לבדו וזהו אחד מן שבעה הנמנים במסורת ושנים אחרים הם ועל קדקדו חמסו ירד . ויך את איוב בשחין : (כו) והיה מקץ . הוא"ו בגעיא בספרים מדוייקים : (ל) והוצתיה . והציתוה ק' ובמקצת ספרים מלא יו"ד אחר הצ"י גם בכתיב : ויצתו . חסר יו"ד בספרים כ"י ודפוסים ישנים ובאחד מהם נמסר לית חסר : (לא) לאמר הציתו . זהו אחד מהמשמשים דגש ומלעיל סמוך לה"ה כמ"ש בירמיה ע"ז : (לב) למה באתי . הבי"ת דגושה מכלול דף ק"ו :

טו (ד) ועלי יבוא . בספרים מדוייקים מלא וא"ו והמסרה מסייעתן עיין בפ' בהעלתך כי שם נמסר : (ה) בקרב איש . כתב רד"ק בפי' ובמכלול דף קפ"ז ושרשים שהבי"ת מעמדת בגעיא והרי"ש בקמץ חטוף ועיין מ"ש בשופטים ס' על ושבה שביך : ונשק לו . הנו"ן בשעם : ישיב . ישוב ק' : (ח) ישיבני . בדפוסים ישנים וספרים כ"י מלא יו"ד : (י) כשמעכם . בכ"ף רד"ק : (כ) אנועך . אניעך ק' : (כא) כי אם במקום . אם כתיב ולא קרי והוא הד מן ד' אם כתיב ולא ק' וסי' נמסר ברות : (כז) שבה העיר . כתוב במכלול דף קל"ז אמר המגיד כי הוא מלעיל והנהגו לא מצאנוהו כן בספרים המדוייקים וכן בספר אכלה ואכלה שׁוּבָה מלרע עכ"ל . וגם המכלול יופי העתיק דבריו ואני ראיתיו מלעיל גם בספרים כ"י וכן ראוי להיות עפ"ס בלנו כי לא נמנה בחמשה שהם מלרע וסי' נמסר במקרא גדולה פרשת בהעלתך ותלים ו' . וכן מצאתי כתוב מסרות כתובות ביד מסכימות לדעת א'. עוד מצאתי מסרה אחרת כ"י זל"ש שׁבָה וְשׁבָה ב' חסר כימן שׁבָה העיר בשלום וְשׁבָה אל גדליהו (ירמי' מ') וכן נמסר בם במ"ג ס"מ דתרוויהו מלעיל : (כח) בעברות . בערבות ק' : (ל) הלך יחף . בספרים כ"י ובמקצת דפוסים ראשונים חסר וא"ו גם לא בא במנין המלאים בנגינות וכימן נמסר במסרה רבתא מערכת אות הה"א : (לג) והית . ואת חסר דחסר חסר יו"ד וחסר ה"א הבל ו ה י ת ה לי לישועה לעיל סימן י' חסר יו"ד ומלא ה"א : (לו) וּשְׁלַחְתֶּם בידם . במקצת ספרים וּשְׁלַחְתֶּם מלין יתיר למ"ד בהמנעות :

טז (ב) ולה:חם . והלחם ק' והוא חד מן ד' תיבותא והשאר כדניאל אחד בכימן ד' ושנים בסימן ה' כמו שנמסר שם במסורת : (ג) הנה יושב . מלא וא"ו שהוא א' מן ח' מלאים בסיפרא וסי' נמסר במ"ג בשמואל ב' י"ט : (ה) והנה משם איש יוצא . מלא וא"ו והוא חד מן ט' מלאים ע"פ המסורת וסי' נמסר במסרה רבתא והוא כהאמור שם וכא המלך דוד קדמאה דפסוק : (ז) בקללו . בלמ"ד רפה : בבליעל . הבי"ת דגושה : (ח) תחתיו . תחתיו ק' כמ"ש לעיל בסי' ד' : (י) מה לי ולכם בני צריה . בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת דפוסים קדמונים חסר וא"ו והוא א' מן החסרים ע"פ המסורת וסי' נמסר לעיל במ"ג סימן י"ד והיו"ד בלא דגש ועיין לקמן בסימן י"ט : כי יקלל . כה ק' : וכי . כי ק' : (יב) בעוני . בעיני ק' ובמדרש ילמדנו פ' בשלח וכ מסורת נמנה אולי יראה ה' בעיני עם י"ח תיקון סופרים כמ"ש בזכריה ב' והיה לו לומר בעינו אלא שכינה הכתוב תחת קללתו . במקצת ספרים כתוב קללתי ביו"ד וקרי קללתו בוא"ו וכ"כ רד"ק . אבן כרונן כתוב קללתו בוא"ו ואין כאן חילוף בין כתיב לקרי וכן נראה מהמסורת שלא נמנה זה עם הכתובים יו"ד בסוף תיבותא וקרינן וא"ו : (טז) רעה דוד . הרי"ש בצירי והעי"ן בסגול בספרים מדוייקים והם שלשה במסורת והאחרים הם ויבא חושי ר ע ה דוד דלעיל סוף סימן ט"ו . ואמר כן להן כהן ר ע ה המלך (מלכים א' ד') . ובמכלול דף רמ"א כתוב במשקל פְּעָה פ"א הפועל בצירי ועי"ן הפעל בסגול אבל רֵעָה דוד היה ראוי העי"ן בצירי מפני הסמיכות אלא שנמסר בספרי' כ' לכן רֵעֶה המלך : (יח) לא אשר . לו ק' : (כג) כאשר ישאל בדבר . איש ק' ולא כתיב הרים אין בין המודר ומסורת ריש סדר אלה הדברים ובירושלמי פרק חלק איש ק' ולא כתיב לא יכלו הכתובים לקרותו איש וכן באגדת תהלים מזמור ג' איש קרי ולא כתיב שלא היה איש אלא מלאך . ועיין כלי יקר וחסר הכתוב איש בפנים כי בן אדם מחוסר מלאכים כענין שאמר ותחסרהו מעט אלהים ולא יקום דברו כדבר האלהים ולא תקום עצתו כעצת אלהים לכן חסר הכתוב מבפנים איש ותלה לו מבחוץ שאם ייטיב מעשיו והסיה עצתו לשם שמים תקום עצתו כדבר אלהים כך מצאתי בס' קרי ולא כתיב ופירושו ועלתו :

יז (ב) ורפה ידים . אין גוא"ו מאריך : (ט) באחת הפחתים . בתי"ו : או באחד . בס"א כ"י כתיב באחת בהי"ו וק' באחד בדל"ת וזה טעות גמור בלי ספק שלא נמסר כן רק על ובאנו אליו באחת המקומות בבסמוך כמ"ש שם וכן נמסר בסדיא במ"ג מלכים א' י"ט : באמנם יש מחלוקת אחר בין הספרים כי במקצתם כתוב באחת בת' ובמקצתם בד' ויש מי שחבב לבאית ראיה שהוא בד' ממה שכתוב בשרשים שרש קום והקבון ב א ח ד המקומות ונזכר בלשון זכר וקובץ בלשון נקבה וגם זה שבוש לפי שטעות נפל בדפוסי השרשים . אמנם בשרשים כ"י כתוב ונזכר בלשון זכר ונקבה ו א י ז ה מ ק ו ם מנוחתי וכו' ר"ל שמלת זה זכר ומלת מנוחתי נקבה כתוסן שאין מכאן ראיה אמת . סדבר כי בכל ספרי השרשים כ"י מהדפוס ובין מכ"י כתוב אחד בדל"ת וכן הוא כבעל הלשון : המקומות . מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה כן הוא נכון במדוייקים וכמסרה רבסא

דבהא המקומות ג' כתובים כן וסימן נמסר בשמואל ב' י"ז ועיינתי על מקומו ואיננו רק כתיב ג' כתיבין כן. ומי יתן החרש יהרים שנתן מקום לטעות לאחרים וטעה בפסוק ובמסורת. אמנם מצאתי מסרה אחת כ"י זה תוארה המקומות ג' וסימנהון הנה עתה הוא נתבא. ובאנו אליו באחת המקומות דלקמן כמוך. והגלתי אותם מכל המקומות ע"כ וגם במקרא גדולה ביחזקאל ל"ד כתוב המקומות ונמסר שם ג' כתיב כן: (יא) בקרב. פליגי ספרי החזק הוא הרפה: (יב) ובאנו אליו באחת. באחד ק' וכ"כ רד"ק ושנים הם בכל המקרא הכתובים אחת בתי"ו וקרי אחד בדל"ת ותכרו קחת רתם א ח ת (מלכים א' י"ט) ועיין במלכים ב' י"א: המקומות. חסר וא"ו כתרגום כמ"ש למעלה בסמוך: ולא נותר בו. נית דכוותיה מלעיל: (יד) אל אבשלום את הרעה. בדפוס קדומים כתוב על אבשלום ובספרים כ"י אל: אל אבשלום. הנ"ל בדפוסים ישנים וספרים כ"י מלא וא"ו ועיין במקרא גדולה: (טז) אל תלן הלילה. כתב ר' יונה שהלמ"ד בפתח ואני מצאתיו בגעול בכל הספרים המדוייקים כ"כ האפודי בפ' י"ד: בערבות המדבר. במקצת ספרים כתיב וק' בערבות. ויש ספרים כתיב וק' בעברות ובספרים אחרים כתיב בעברות וק' בערבות אמנם ממסורת יש להוכיח שאין כאן שום הפרש בין ק' לכתיב שבמסרה גדולה במערכת אות הוא"ו נמנו ס"ב מלין דכתיבין מוקדם מאוחר ובתוכם נמנה ב ע ב ר ו ת ראו אנכי מתמהמה שהוא למעלה בסימן ט"ו ולא נמנה זה וכן נראה מפי' רד"ק שכתב שם פירוש הקרי והכתיב וכאן לא כתב מאומה: (יט) על פני הבאר. חד מן ג' דסבירין פי מפי וקריין פני מפני וסימן נמסר ברים מסעי: (כג) אל ביתו אל עירו. במקצת ספרים כ"י ומהדפוס כתוב ו א ל עירו בוא"ו וכן כתב רד"ק יש ספרים ו א ל עירו ובספר מוגה א ל עריו עד כאן: (כה) יתרא הישראלי. ובד"ה א' ב' אומר י ת ר ה י ש מ ע א ל י ונדרש ביבמות פרק הערל בבבלי וירושלמי ובמדרש ר ו ת רבתי ושוחר טוב מזמור ט':

יח (ג) השלשית ביד יואב. חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניינא כן ו ה ש ל ש י ת ביד אבישי אבל ו ה ש ל ש י ת ביד אתי חסר דחסר וכן מסור עליו וכן משמע במסורת פרשת לך לך וכן מצאתים בספרים מדוייקים כ"י: (ג) כי אם נס. בדפוס ישן ובספרים מדוייקים כ"י חסר וא"ו. לעזיר. לעזור קרי: (ח) נפלות. נפוצת קרי: (יב) ולא. ולו קרי: (יג) בנפשו. בנפשי קרי: (טז) מרדף אחרי ישראל. הדל"ת רפה ובס"א כ"י וגם בדפוס ישן כתוב מ ר ד ף במ"ם בצירי אך בשאר ספרים בחירק וכ"כ רד"ק המ"ם בחירק שלא כמנהג וכמוהו מ ר ד ף אחרי דוד (שמואל א' כ"ג) עכ"ל. ועיין מ"ש שם: (יז) לאהל ו. לאהליו קרי: (יח) וילב לו בחייו. חסר יו"ד הרבים ויש בו דרש כי חסרו חיי אבשלום עשר שנים על שסכב עם עשר פילגשי אביו לפיכך חסר יו"ד שהוא כחשבון עשרה. ולפיכך נתנו בו עשר לונכיאות עשרה נערי יואב כדאיתא במדרש רבה פרשת נשא פ' ט': (כ) כי על בן המלך. כן ק' ולא כתיב והוא חד מן י' מלין דקריין ולא כתבן ואמר יואב כי על האמת מת בן המלך לפי רוע מעשיו כי בקש להמית את אביו וכפר בעיקר ובא בזדון אל פילגשי אביו לכן חסר כן מבפנים ותלה לו מבחוץ כי באמת הומת בן המלך וכן הוא אומר כן בנות ללפחד דוברות. כ"מ: (כב) ולכה אין בשורה. במקצת ספרים מלא וא"ו וכן נכון ע"פ המסורת דמלכים ב' ז' וכן מצאתי במסורת כ"י ועיין מסרה אחריתי שהביא בעל המסורת כאן: (כט) ויאמר המלך שלום לנער לאבשלום ויאמר אחימעץ וגו'. כתוב במסורת ג' סבירין השלום ולא מסיימא הי ניהו אחריני ומסתברא דחדא מינייהו הוא ויאמר כה אמר המלך ש ל ו ם (מלכים ב' ט') דכתיב גבי יהורם ברוכב שני ומטעים ביה דסבירין השלום כדכתיב לעיל מיניה ברוכב ראשון וכדכתיב נמי בתריה ויאמר השלום יהוא ואידך סבירא לי דאיהו ש ל ו ם ב ו א ך (שמואל א' ט"ז) שהוא דרך שאלה והעד ויאמר שלום שלאחריו ודוגמתו במלכים א' ב' ותאמר ה ש ל ו ם בואך ויאמר שלום ואע"ג דהאי דשמואל כתיב בסוף פסוקא הא אשכחנא דכותיה במלכים ב' ה' גבי נעמן ויאמר השלום דהוא נמי בסוף פסוקא וכתיב בתריה ויאמר שלום וגו':

יט (ו) הבשת. בספרים מדוייקים חסר וא"ו אבל בושת נהרות איתן (תלים ע"ד) מלא: (ז) כי לא. לו ק' ובמקצת ספרים מלא וא"ו ואל"ף בכתיב: (ח) כי אינך יוצא. חד מן ה' פסוקים דלית בהון אם ומטעין בהון וסימן נמסר במ"ג פרשת חיי שרה: (יד) ולעמשא תמרו. חסר אל"ף והוא חד מן ג' חסרים אל"ף בלישנא דאמירה: (טו) ויט. במקצת ספרי הדפוס היו"ד בצירי אך בכל ספרים כ"י מדוייקים בפתח שהוא מבנין פועל הכבד וכן דעת רד"ק בשרשים. עוד כתב בפירוש ויונתן שתרגם ו א ת פ נ י דומה שהיה קורא אותו בצירי והמסורה מעידה עליו שהוא בפתח היו"ד ואמרה כי שנים הם בפתח ו י ט עלינו חסד (עזרא ט) וזה: (טז) ללכת לקראת המלך. במקצת דפוסים קדומים כתוב בהם ל ר ד ת וכן ראיתי בס"א כ"י ישן וכבר חקרתי בנוסחאות ספרדיות ישנות ומצאתי בהן ל ל כ ת וכן ת"י למיזל: (יט) בעינ ו. בעיניו ק': (כ) אשר יצא. ט"ו נקודות בקריא' י' בתורה וד' בנביאים וחד בכתובים *): (כג) מה לי ולכם בני צרויה. בוא"ו ועיין לעיל סימן ט"ז: (לב) בירדן. הירדן ק': (מ) ויברכהו. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: (מב) ויעברו את המלך: העבירו ק' ובס"ס חסר יו"ד בכתיב אחר הבי"ת ובספרים אחרים מלא: (מד) הקלתני. במקצת ספרים כ"י הה"א בחטף סגול:

כ (א) איש לאהליו ישראל. עיין מ"ש במלכים א' י"ב ובזכריה סימן ב' שזהו אחד מן י"ח תיקון סופרים: (ג) לשמר הבית. במקצת ספרים מלא וא"ו אמנם כפי המסורת שלנו חסר שלא נמנה זה עם ח' לשמור מלאים שנמסר סימנם בשמואל ב' סימן ט"ז ובמלכים א' סימן י"א: (ה) וייחר. ויוחר קרי: (ו) עתה ירע לנו. מלעיל שרשים שרש ירע ועיין הגהת המדקדק שם: (ח) ועל ו. ועליו ק': (י) ויואב ואבישי. מלא י' בכל דפוסים וכ"י ישנים: (יב) מן המסלה. הס"א במאריך וכן חביריו שבענין: (יד) ויקלהו. ויקהלו ק': (טו) משחיתם. עיין מ"ש בירמיה סימן ו': (כו) הכר°י. הכרתי קרי: (כה) ושיא. ושוא ק':

כא (ג) וברכו את נחלת. הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו: וברכו. הנ"ל נמסר עליו ב' וחברו שאו ידכם קדש: (ד) ויאמרו לו הגבענים. בדפוס ישן ובכל ספרים כ"י מלעיל הדרגא ביו"ד: אין ל°י. לנו ק' ויש בו דרש בבמדבר רבה פ"ח ואגדת שמואל פ' כ"ח וירושלמי פ' עשרה יוחסין ועיין בפי' רש"י ורד"ק וכלי יקר:

(ז) ינתן. יתן ק' והוא חד מן מלין דכתיבין מ"ן יתיר ולא קרינן: (ח) ארמני. ברי"ש רד"ק: (ט) ויפלו שבעתים יחד. כתיב בו"ד וקרי בלא יו"ד וכן במסורת זהו אחד מן ג' דכתבן תים יתרים יו"ד ובירושלמי פ' עשרה יוחסין ובאגדת שמואל דדרשי שבעתם חסר יו"ד זה משובשת היא אפשר לפרש חסר בקריאה דלא קרינן שְׁבְעָתָיִם אבל בבמדבר רבה פ' ח' איתא בהדיא שבעתם כתיב חסר יו"ד ע"כ. אתמהא. ועיין בבלי פ' הערל: והם. והמה ק': תחלת. בתחלת ק': (יב) יביש גלעד. במקצת ספרים מלא יו"ד וכ"כ ממה שנמסר במ"ע סוף שופטים שאין זה מהחסרים המנויים שם: תל וס. תלאום ק': שם. שמה ק': הפלשתים. פלשתים ק' וזהו חד מן ב' מלין תניינא נסיב מן קדמאה וחברו וְשׁוּרַיָ אֶשְׁבָּלֶלוּ (עזרא ד') וחלופיהון נמסר לעיל בסי' ט': (טו) ותהי עוד מלחמה לפלשתים. סי' ותהי עוד מ ל ח מ ה ב' בענין וב' בענין ותהי עוד ה מ ל ח מ ה פי' הראשון והרביעי מלחמה וב' אמצעיים המלחמה: (יד) ויעש כל אשר. (א"ס בקצת דפוסים כתו' כ כ ל ובמ"ג משנת רפ"ה כתו' ע ל אבל בין וא"ו האחרונה של ו י ע ש ו ובין כ"ף של כל יש שם ש ו א דומה שמעיקר' היה כתו' כ כ ל אבל במדוייקים כתו' כל וכן ת"י וכן העתיקו המפרשים ובדפוס ויניציאה שנת ו ע ד ת י בפנים כתו' כ כ ל ובגיליון ס"א כל והמעיין יבחר): (טו) ויעף דוד. העי"ן פתוחה וכן הוא ו י ע ף דסיסרא כמ"ש בישעיה ו' ע"ש: (טז) וישבו. וישבי ק': (יח) בילידי הרפה ומשקל. כתב ר' אליה המדקדק בס' מסורת המסורת מאמר א' אמרו רז"ל ה ר פ ה כתיב ע ר פ ה ק' אבל לא מצאתי כן בכל הנוסחאות המדוייקות עכ"ל. וגם רד"ק בשמואל א' י"ז כתב אבל מה שאמרו כתיב הרפה וקרינן ערפה זה לא נמצאנו ע"כ. ואנכי לא ידעתי אנה מצאנו זה המדרש. לבד זה מצאתי בסוטה סוף פרק משוח מלחמה כתיב ערפה וכתיב הרפה ופי' שם רש"י כתיב ערפה שם האחת ערפה דרות וכתיב הרפה בשמואל והיא ערפה כדאי' לקמן שנגזר עליה שיפלו בניה ביד בני רות שדבקה בשכינה עכ"ל שמעינן מהכא שאין כאן שום חילוק בין ק' לכתיב דתרווייהו כתיבי האי באתריה והאי באתריה ודמיא נמי להא דאמרינן התם כתיב שובך וכתיב שופך חד בשמואל וחד בדברי הימים והא דאמרי' בסנהדרין פ' חלק חזייה לערפה אימיה וכו' והתם נמי א"ל אבישי ז"ל אשתכח לערפה אמך בקברה הוא לשון המאמר שדורש הרפה כמו ערפה. וכתב רד"ק בשם הריק"ם אביו שתיבת הרפה נכתבת בה"א ובאלף מלשון רפאים וכן תרגם יונתן גברא עכ"ל. פי' הדברים שתיבה זו לפעמים נכתבת בה"א לבסוף כמו שכתובים כאן בס' שמואל ולפעמים נכתבה באל"ף כמו שכתובי' בס' ד"ה וכאן בשמואל שם ד' בענין ובכל הספרי' נכתבי' בה"א בסוף ומה שנמסר במסרה קטנה ד' ב' כתיבין ס' וב' כתיבין אל"ף ר"ל ד' ל ה ר פ ה בלמ"ד שהם שנים כאן בה"א ושנים בד"ה א' כ' באל"ף וכן משמע מהמסורת ומרד"ק שם: ויהי אחרי כן ותהי עוד המלחמה בגוב. במקצת ספרים חסר ברוב ספרים מלא וכן ותהי המלחמה ב ג ו ב שבסמוך: (יט) בן יערי ארגים. בכל ספרים כ"י העי"ן בשוא לבדו והרי"ש בצירי לא כמו שנמצא במקצת דפוסים בחטף פתח העי"ן ובחירק הרי"ש ובמסורת הדפוס ריש פ' ויקרא באלפ"א ביתא מאותיות קטנות נחשב בתוכם ריש יערי ארגים וכן מצאתי בנוסח כ"י. ונוסחאות אחרים ריש ו א ר ג י ם חורי (ישעיה י"ט) ויש אומרים ריש ת' פרמשתא: את גלית הגתי. ובד"ה א' כ' כתוב ויך אלחנן בן יעור יעיר ק': את לחמי אחי גלית הגתי. וכתב ר' יונה בספר הרקמה שצריך לפרש בס' שמואל את אחי גלית כאשר נאמר בד"ה ועיין עוד בפי' רד"ק בשני המקומות: ועץ חניתו. כן כתוב ועץ בכל הספרים ואין כאן הפרש בין קרי לכתיב כמו שהוא בשמואל א' י"ז ויש לי לתמוה על בעל מכלל יופי שכתב במקום הזה ועץ חניתו הוא יד החנית וכתיב חץ כי הוא עשוי כמו חץ ע"כ. והן דברי הסרבים בשרש עץ. ולפי שראה כתוב במורה מקום השרשים (שמואל א' כ"א) טעה המכלל יופי על פי אותן הספרים וטעות ספרי' היא וצריך להגיה (שמואל א' י"ז) ע"ש: (כ) מדין. מדון ק': ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו. במקצת ספרים כ"י מדוייקים שניהם מלאים וא"ו ויש ספרים בשניהם חסרים ויש מהם ג"כ א' חסר וא' מלא ואין לי במה להכריע: (כא) שמעי. שמעה ק' בה"א בכל ספרים מדוייקים והוא חד מן מלין דכתבן יו"ד בסוף תיבותא וקריין ה"א.

סופרים רבים כתבו שירה זו אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה כשירת האזינו ועשרת בני המן ומלכי כנען וכן עשו בם קצת המדפיסים. וחוץ מכבודם אין דעתי נוחה בהם דבהדיא אתמר בסוף פ"ק דמגילה כל השירות כלן אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח חוץ מעשרת בני המן ומלכי כנען ולא תקשי לך משירת האזינו שכבר תירץ זה הר"ן ז"ל ע"ש. ובריש פרשת האזינו כתבתי עוד טעם אחר. ומהכלל שאמרו בגמ' כל השירות כלן וכו' משמע דגם שירת דוד בכלל ואין שום טעם לומר שתהיה כעשרת בני המן ומלכי כנען דבהנהו איכא טעמא שלא תהיה תקומה למפלתן של רשעים. וכן כתב רבינו ישעיה הראשון מטראני ז"ל במגלה שם דשירת וידבר דוד צריכה לכתוב אריח על גבי לבינה והעושים אריח ע"ג אריח ולבינה ע"ג לבינה שלא כדין הם עושים עכ"ל. וכן מצאתי במקצת נוסחי עתיקי שכתבוה אריח ע"ג לבינה. אך לא שמרו הסדרים שכתבו בשירת הים ובשירת דבורה רק עשו שטה אחת חלוקה לשנים וחלק באמצעי ושטה אחרת חלוקה לשלשה ושנים חלקים באמצען וכן כלם שנים כנגד שלשה וכל שטה החלוקה לשלשה חלקים ראשי השיטין וסופן תיבה אחת בלבד. וזולת זה לא שמרו סדר אחר בחלוקת השיטין מיהו חזינן דלמיעבד אריח על

*) להפיק רצון המתאוים תאוה לדעת איה נמצאים עשר מלות הנקודות בתורה כי בעלי המסורה לא נתנו בהם סימן לכן העמדתי אותם על סדר: (א) על יו"ד שנייה במלת ו ב י נ י ך (בראשית ט"ז ה'): (ב) על א' י' ו' במלת א ל י ו (שם י"ח ט'): (ג) על וי"ו שנייה במלת ו ב ק ו מ ה (שם י"ט ל"ג): (ד) על מלת וישקהו (שם ל"ג ד'): (ה) על מלת את (שם ל"ז י"ב): (ו) על מלת ואהרן (במדבר ג' ל"ט): (ז) על ה"א במלת רחקה (שם,ט י): (ח) על ר' במלת אשר (שם כ"א ל'): (ט) על א"ו שנייה של ו ע ש ר ו ן (שם כ"ט ט"ו): (יו"ד) על שתי מלות לנו ולבנינו ועל עי"ן של מלת עד (דברים כ"ט כ"ח).
ד"ס אהרן פאלאק.

על גבי לבינה קבלה דקמאי היא וליכא למיגדא מנה . ואחרי ראי הסדרים שאמרתי בשירת דבורה דומיא לשירת הים גם הלום ראיתי טוב לאחוז בזה וגם מזו אל אניח ידי . וכדאי הוא נעים זמירות ישראל שכל שירותיו נאמרו ברוח הקודש לסדר שירותיו כהוגן וכשורה ובאופן נאה ומתקבל ואע״ג דאמרינן במסכת סופרים דשירת דוד שבשמואל ובתלים לא נתנו חכמים שיעור כמו שנתנו בסי׳ ראשי שיטין של שירת הים ושירת דבורה . עם כל זה אמרו גם כן אבל לגלה מובהק מרלפן במפתחות בתח״ה וסוף ובחרתי לכתוב פסוק וידבר ד״ד בשטות מלאות לפי שאינו בכלל השירה דומיא דאז ישיר משה ופס״ק ותשר דבורה ובשלשתן תחילת השירה בלשון אמירה . ה׳ יזכנו לשיר לפניו שיר חדש על גאולתינו ועל פדות נפשנו במהרה בימינו אמן : טוב ליזהר להרחיב מעט האותיות בשני שטין של פסוק וידבר דוד למען תהיינה שיטות השירה מרווחות כל צרכן ואם ישים עד עולם בסוף השיטה וירצה לעשות שבעין שיטין יוכל לכתוב פסוק וידבר דוד בשיטה אחת מלא באותיות קטנות ואולי זה הוא היותר נכון דומיא דשירת הים . חילופים רבים באו בשירה הזאת ממה שנאמר בספר תילים ואין ספק שכולן נאמרו ברוח הקודש ולא לחנם נתחלפו . והחכם אברבנאל מנה בשתי שירות הללו שבעים וארבעה חילופים והשתדל לתת טעם לכולם . וכן עשה בעל כלי יקר עיין עליה׳ . ואני בחרתי להעיר על הרבה מהן למען ירוץ הקורא בהן ולא יכשל וזה החלי . ויהי ה׳ משען לי:

כב (א) ומכף שאול . בספר תילים ומיד שאול : (ב) ומפלטי לי . בתהלים ומפלטי והלמ״ד קלה בשניהם כמ״ש שם : (ג) אלהי צורי . בספר תילים אלי צורי : אחסה בו . במקף . (ד) ומאיבי הושע . בתהלי׳ ומן איבי . אושע וזהו אחד מן ז׳ זוגים מן ב׳ ב׳ חילוף חד מן וחד מיהדין וסימן נמסר במ״ג סוף פרשת שמות וכן ומקמי מן קמי : (ה) כי אפפני משברי מות. בתהילים אפפוני חבלי מות : נחלי בליעל יבעתני . בתהלים ונחלי בליעל יבעתוני : (ו) חבלי שבול סבני . בתילי׳ סבבוני : (ז) ואל אלהי אקרא . בתילים ואל אלהי אשוע : וישמע מהיכלו . בתילים ישמע מהיכלו : ושועתי באזניו . בתילים ושועתי לפניו תבא באזניו : (ח) ויתגעש . ויתגעש ק׳ ובתילים כתיב וק׳ ותגעש : מוסדות השמים . בתילים ומוסדי הרים : (יא) וירא על כנפי רוח . בתילים וַיֵּדֶא בדל״ת ויש דרש בשוחר טוב ובמדרש חזית פסוק לססתי : (יב) וישת חשך . בתילים ישת חשך : סביבתיו סכות . בתילים סתרו סביבותיו סכתו : חשרת . בתילים חשכת ונדרש במדרש שוחר טוב ובפ״ק דתענית ואיתא התם בגמרין אמר ר׳ יוחנן כתיב חשכת וכתיב חשרת שקול כ״ף שדי אריש קרי ביה חכשרת הכי גרסינן בחי״ת וכן בערוך כלומר קח כ״ף דכתיב בחשכת ואוקמיה בהאי תיבה דכתיב ריש וקרי חכשרת בכשרין ומתמתקין בעבים : (יד) ירעם מן שמים . בתילים וירעם בשמים : (טו) ויהמם . ויהם ק׳ והוא חד מן מלין דכתיבין מ״ם בסוף תיבות׳ ולא קרין וסימנם נמסר במ״ג מערכת אות מ״ם ובמשלי כ׳ ובתילי׳ כתיבי וק׳ ויהמם : (טז) אפקי ים . בספרי׳ מדוייקים חסר יו״ד בין פ״א לקו״ף ובתילי׳ כתיב אפיקי מים : יגלו . בתילי׳ ויגלו : מסדות . בספרי׳ מדוייקי׳ א״ו קדמא׳ : בגערת . בתילי׳ מגערתך : רוח אפו . בתילי׳ רוח אפך : (יח) משנאי . בתילים ומשנאי : (יט) משען לי . בתילים למשען לי : (כ) כי חפץ בי . ברוב ספרים מדוייקים בבני טעמים והפ״א בגירי : (כא) כצדקתי . בתילים כצדקי : (כג) משפטו . משפטיו ק׳ ובתילים כתיב וק׳ משפטיו : אסור ממנה . בתילים אסיר מני : (כד) לו ואשתמרה . בתילים עמו ואשתמר : (כה) לי כצדקתי . בתילים לי כצדקי : כברי . בתילים כבר ידי : (כו) עם גבור תמים . בתילים עם גְּבַר תמים: (כז) תתבר . בתילים תתברר : תתפל . בתילים תתפתל : (כט) נרי ה׳ וה׳ יגיה חשכי. בתילים נרי ה׳ אלהי יגיה חשכי : (ל) כי בכה . חד מן ג׳ כתיבין ה״א אחר הכ״ף על פי המסורת ובתהלים כתוב בך ועיין ליקוטי פרשת נשא אצל פסוק כה תברכו ושערי אורה דף י׳ : באלהי אדלג שור . בתילים ובאלהי בוא״ו : (לב) כי מי אל . בתילים כי מי אלוה : מבלעדי . בתהילים זולתי : (לג) מעוזי . נכתב בוא״ו עם דגש בזי״ן : ויתר תמים. בתילי׳ ויתן תמים : דרכו . דרכי ק׳ ובתילים דרכי ק׳ וכתיב : (לד) משוה רגליו. רגלי ק׳ ובתילים ק׳ וכתיב רגלי : במתי . במקצת ספרים במותי מלא וא״ו : (לה) ונחת. בתילים ונחתה : (לו) וענתך . בלא מאריך בנו״ן ובתילים וענותך בקריאת הוא״ו : (לז) צעדי תחתני. בתילים צעדי תחתי : (לח) ארדפה איבי ואשמידם . בתילים ארדוף אויבי ואשיגם . ולא אשוב עד כלותם . מלת כלותם ברוב ספרים מדוייקים מלא וא״ו : (לט) ויפלו תחת רגלי . בתילים יפלו תחת רגלי : (מ) ותזרני . בתילים ותאזרני ונדרש בנדה פ׳ המפלת קמי תחתני . בתילים קמי תחתי : (מא) תתה לי . בתילים נתתה לי : משנאי ואצמיתם בכל ספרים כ״י וגם בדפוסים ישנים הוא״ו בקמץ ובתהילים כתוב ומשנאי אצמיתם . (מב) ישעו . בתילים ישועו : אל ה׳ . בתילים על ה׳ : (מג) אדקם. בדל״ת ובתילים ברי״ש והוא חד מן תלתא ביתא מן חד חד . חד דל״ת וחד רי״ש וכולם לית דכותא וכו׳ נמסר במסרה רבהא אות דל״ת : (מד) ותפלטני מריבי עמי . חד מן ג׳ דסבירין עמים . ובתהלים תפלטני מריבי עם ובמדרש ילמדנו פ׳ פקודי מריבי עם אלו האומות . מריבי עמי אלו ישראל . ובדברים רבה פרשה א׳ נדרש על אופן אחר : תשמרני . בתילים תשמני : יעבדני . בדל״ת בשלש נקודות ובמקצת דפו׳ יש וא״ו באמצע וטעות הוא : (מה) בני נכר יתכחשו . בתילים בני נכר יכחשו : לשמוע אזן . בתילים לְשֵׁמַע אזן : (מו) ויחגרו . בתילים ויחרגו : (מז) וירם אלהי צור ישעי. בתהלי׳ וירים אלוהי ישעי ובספר הזוהר ריש סדר ויהי מקץ ר׳ אלעזר פתח ואמר חי ה׳ וברוך צורי וירום אלוהי צור ישעי אלוה כתיב בוא״ו וכו׳ . וטעות נפל בדפוס שם ור״ל וירום אלוהי ישעי דספר תילים וכן במסורת תילים קמ״ג אלוהי ב׳ מלא וסי׳ למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי . תהלה לדוד ארוממך אלוהי . וחד אֱלוֹהֵי מלא וסימן חי ה׳ וברוך צורי דשמואל : (מח) ומוריד עמים תחתני. בתילים וידבר עמים תחתי : (מט) ומוציאי מאיבי ומקמי תרוממני . בתילים מפלטי מאיבי אף מן קמי : מאיש חמסים. בתילים מאיש חמס : (נ) ה׳ בגוים ולשמך אזמר בתילים בגוים ה׳ ולשמך אזמרה : (נא) מגדיל מגדול ק׳ ובתילים כתיב וק׳ מגדל בחירק ויש בו דרש בשוחר טוב ועיין עוד באבודרה״ם על ברכת המזון : עד עולם . אך בסוף שיטה ועולם בראש שיטה אי נמי עד עולם בסוף השיטה

וזהי המלות נחשבות כמלה אחת מפני המקף : סך כל השיטין שבעים חוץ מפסוק ראשון כמנין שירת האזינו :

כג (א) הקם על . טעם בה״א וכן בירמיה סימן ל״ה . הוקם . ג׳ בקריאה ב׳ מלא . וא׳ חסר וסימן הוקם המשכן . נאם הגבר הקם על . הוקם את דברי יונדב בן רכב . נאם הגבר חסר ומלעיל ע״ש . גם נמנה בסוף מסרה גדולה בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה ובספרים כ״י ודפוסים ישנים הקו״ף בלא דגש · (ו) שרוף ישרפו . במדוייקים כ״י ודפוסים קדומים מלא וא״ו : (ח) העצני . העצנו ק׳ : בפעם אחד . אחת ק׳ בתי״ו לשון נקבה והכתיב בדל״ת לשון זכר : (ט) ואחר״ו. ואחריו ק׳ מסורת נחמיה ג׳ וקשה בעיני שלא נמנה זה עם כ״ו מלין דחסרין יו״ד באמצע תיבותא וקרין שנמסר סימנם במ״ג שבדפוס במערכת אות היו״ד ואולם חפשתי במסורת כ״י הבאה מטוליטולא אשר בספרד ונמסר סימנם כ״ז וזה אחד מהם וכן בנוסח אשכנזי : דדי . דדו ק׳ בוא״ו והכתיב ביו״ד : גברים . הגברים ק׳ : בחרפם . חזינא ביני ספרי פלוגתא בהאי תיבותא איכא דקרי לה בקמץ חטוף ואיכא דקרי לה בקמץ רחב עם מאריך . ואנפא בתרייתא נראה לרד״ק עיקר שכן כתב בפי׳ שהוא מקור מבנין פעל הדגוש כי החי״ת מעמדת בגעיא . ובפרשים הוסיף שיש קוראים אותו חטף קמץ ויהיה מקור מן הקל : (יא) ואחריו שמה. בכל ספרים מדוייקים כן כתיב וקרי וכן נראה ממסורת דלעיל . שמה. במקצת דפוסים ראשונים שמה באל״ף לבסוף ובכל ספרים מדוייקים כ״י בה״א : מלאה עדשים . ובד״ה הוא אומר מלאה שעורים עיין מ״ש שם : (יב) ויתיצב בתוך החלקה ויצילה . ובדברי הימים א׳ י״א כתוב ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה ויש בו דרש בירושלמי דסנהדרין פרק כהן גדול עיין יפה מראה שם סימן א׳ ובאגדת שמואל פ׳ כ׳ : (יג) וירדו שלשים . שלשה קרי : (טו) מבאר . מביר ק׳ והם ג׳ כתיבין באר וקרין בור בעגינא : (טז) במחנה לשפתים . הפ״א רפה : וישאבו מים מבאר . מבר קרי . ויסך אתם . ובדברי הימים הוא אומר וינסך עיין ירושלמי דלעיל בסימן פ׳ ואגדת שמואל ומ״ש בד״ה א׳ י״א : (יח) ראש השלשי . השלשה ק׳ : (כ) איש חי . חיל ק׳ ובפרק מי שמתו אמרינן אטו כולי עלמא בני מתי נינהו אלא בן איש חי שאפילו במיתתו קרוי חי ומן הכתיב דייק . ובס״ד ד״ה כתיב איש חיל וכתב שם רש״י דבשמואל כתיב בן איש חי כי כן מנהג בני אדם כשרואים אדם זריז אומרים זה כולו חי : האריה . האֲרִי ק׳ : השלג . השבור ק׳ : (כא) אשר מראה . איש ק׳ : (כד) אלחנן בן דדו . חסר וא״ו בין שני הדלתי״ן בספרים מדוייקים : (כד) שמה החרדי אליקא החרדי . שניהם אות ראשונה רי״ש והשניה דל״ת כתרגומו דמן חרוד וכן הם במסרה : (כו) התקועי. ברוב ספרים מדוייקים מלא וא״ו : (כז) אביעזר . חדא מלה כתיב : הענתתי . במקצת ספרים הנו״ן בשוא נח והתי״ו דגושה ועל הרוב הנו״ן בדגש והתי״ו רפה : (כח) מהרי. בספרים מדוייקים כ״י הה״א בשוא לבדו : (לא) אבי עלבון. בס״א כ״י העי״ן בסגול והבי״ת דגושה ובקצת ספרי העי״ן בפתח והבי״ת דגושה ובשאר ספרים העי״ן בפתח והבי״ת רפה : (לג) בן שרר הארכי . רי״ש שניה בחירק ובס״א כ״י האל״ף בחטף פתח ובשאר ספרים נחה וכן כתב רד״ק : (לה) חצרו . חצרי ק׳ : פערי הארבי . בבי״ת רד״ק : (לז) נחרי הבארתי . בספרי הדפוס החי״ת בחטף פתח ובכל ספרים כ״י וגם בדפוס ישן בשוא לבד : נשאי . נשאי ק׳ :

כד (ה) הגד . בספרים שלנו הגימ״ל בקמץ . ורד״ק כתב במכלול דף רנ״ב בפתח הגימ״ל ויש ספרים קמץ : (ו) חדשי . בספר אחד כתיבת יד השי״ן בצירי ובספרים אחרים בחירק : ויבאו דנה . בספר אחד כתיבת יד הנו״ן בפתח ובשאר ספרים בקמץ ורד״ק כתב מלעיל והנו״ן רפה : (ט) שמנה במקצת ספרים מדוייקים השי״ן בגעיא : (י) העבר נא את עון . בוא״ו אחד בלבד ובדברי הימים א׳ כ״א בשני ווי״ן כמו שאכתוב שם : (יא) ויקם דוד בבקר ° ודבר וגו׳ . במקצת ספרים פיסקא באמצע פסוק : (יג) נסך . הנו״ן במאריך והסמך בלא דגש והוא אחד מן ה׳ חסרים בליסנא וסימן נמסר במקרא גדולה פרשת בחקתי : רדפך . במקרא גדולה יש יו״ד אחר הפ״א וטעות הוא : (יד) נפלה נא . עיין מה שאכתוב בדברי הימים א׳ כ״א : רחמ״ו . רחמיו ק׳ : (טז) האורנה . האֲרונה ק׳ : (יח) ארניה . ארונה קרי : (יט) כדבר גד . בכ״ף ובדברי הימים בבי״ת רד״ק : (כב) בעינ״ו . בעיניו קרי :

תם שמואל שבח לאל

חלק שמיני
מלכים דברי הימים

מקראות גדולות
עם
ל"ב פירושים

אלה המה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות , תרגום שני לאסתר עם ביאור , פירש"י שלם עם המראה מקומות , אבן עזרא , רמב"ן , בעל הטורים כולו , ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה , מסורה קטנה , מערכת המסורה , רד"ק , רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון , פירוש רבינו ישעיה , כלי יקר , חידושי מהרש"א , אדרת אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת שמואל , לחם דמעה , ספורנו לשה"ש וקהלת , מנחת שי , תולדות אהרן , תולדות יעקב , ביאור לגבולין ובנין הבית , ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק ·

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

בשנת וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

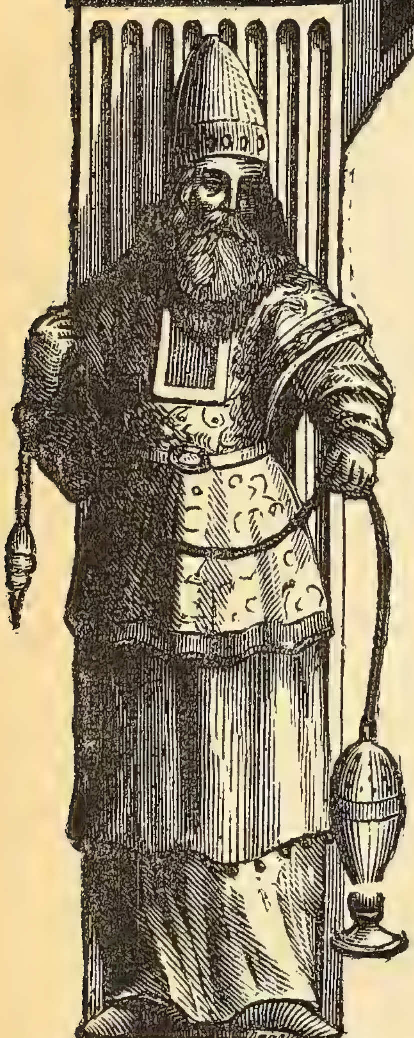

אהרן

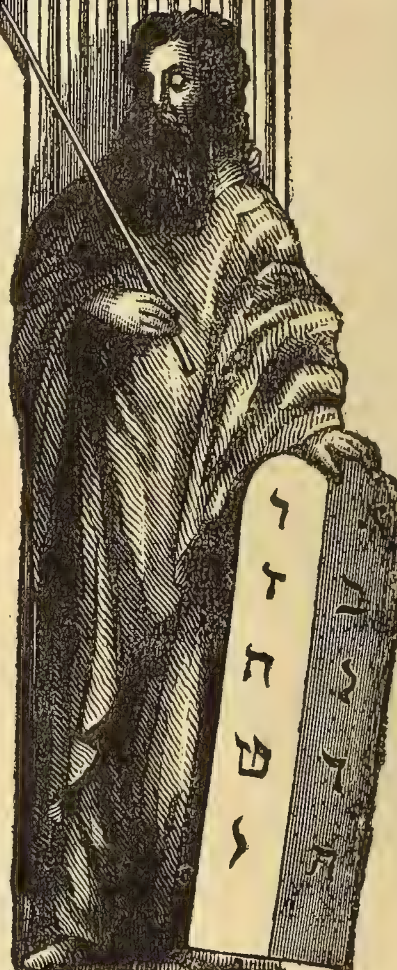

משה

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т: е. Писаніе съ Коментаріями Част ь'

ВАРШАВА въ Типографіи Н Шрифтгисера
наулице Налевки № 2242
1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюня) 1875 года.

תרי מן מ״ג מלין כתיב י׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ מהרתי ותבאתי. ואולם חי ה׳ אלהי ישראל אשר מנעני ב׳ בו קראתי לי. שמעתי מעי מעי אוחילה כן כתיב. יושבתי אספי מארץ כנעתך. יושבתי בלבנון. מקוננתי בארזים. מה נחנת שרשם יבש. וירדתי ורחצת וסכת ושמת. ושכבתי ויהי בשכבו וידעת את המקום אשר ישכב שם ובאת וגלית מרגלותיו ושכבתי. קניתי ויאמר

אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה

חד מן י״ח מלין חסר וי״ו בסוף תיבותא וקרי׳ וסי׳ ויצו את בני בנימן לאמר. השנה ספיח דישעיה. יחד כי יען בטחך במעשיך. וחללה ונתתין ביד הזרים לבז. ויעל ויכינו המזבח

וְהַמֶּלֶךְ

מקים מלכים, משפיל נסיכים, מאיר חשכים, מורה נבוכים. אל הוא לבדו, יורה לעבדו, דוד בחסדו, ספר מלכים.

(א) ולא יחם לו. אמרו רבותינו כל המבזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף לפי שקרע את כנף המעיל לשאול. ומדרש אגדה א״ר שמואל בר נחמני כשראה דוד את המלאך העומד בירושלים וחרבו בידו נצטנן דמו מיראתו: (ב) בתולה. בתוליה מחממין את בשרה: סוכנת. מחממת וכן ובוקע עצים יסכן בם: (קהלת י׳ ט׳):

לא

(א) והמלך דוד זקן. בן שבעים שנה היה שהרי בן שלשים היה במלכו וארבעים שנה מלך: בא בימים. בימי הזקנה. חלא ונפל למטה ואף על פי שלא היה אלא בן שבעים שנה מפני המלחמות אשר נלחם תשש כחו וקפצה עליו הזקנה והזקן כל זמן שהולך ומזקין החום הטבעי הולך וחסר לפיכך ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. ויש בו דרש שכל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם לפי שכרת דוד את כנף המעיל אשר לשאול לא נהנה מהבגדים לעת זקנתו וזה הדרש רחוק ויש עוד בו דרש קרוב מזה כי בראות דוד המלאך וחרבו שלופה בידו נבעת ונצטנן כמו שכתוב כי נבעת מפני חרב המלאך: ולא יחם לו. ולא יחם בשרו לו כמו ויחם בשר הילד וכן וחם לאדוני המלך וחם לכם ר״ל וחם הבשר ויחם שרשו יחם מבנין הקל והוא כתוב ביו״ד האיתן לבד ויו״ד השרש נעלמת מהמכתב וכן

א וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יִחַם לוֹ: ב וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יְבַקְשׁוּ לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ נַעֲרָה בְתוּלָה וְעָמְדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וּתְהִי־לוֹ סֹכֶנֶת וְשָׁכְבָה בְחֵיקֶךָ וְחַם לַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ:

א וּמַלְכָּא דָוִד סִיב עַל בְּיוֹמִין וּמְכַסַּן לֵיהּ בִּלְבוּשִׁין וְלָא שָׁחִין לֵיהּ: ב וַאֲמַרוּ לֵיהּ עַבְדוֹהִי יִבְעוֹן לְרִבּוֹנִי מַלְכָּא עוּלֶמְתָּא בְּתוּלְתָּא וּתְשַׁמֵּישׁ קֳדָם מַלְכָּא וּתְהֵי לֵיהּ קְרִיבָא וְתִשְׁכּוּב לְוָתָךְ וְתִשְׁחַן לְרִבּוֹנִי

רלבג

(א) והמלך דוד זקן עד ויתחתן שלמה את בת פרעה: ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו.. ידוע שהבגדים אינם מחממים כ״א במקרה מצד שמירתם שהאויר המקיף בגוף לא יקררהו ולזה בקשו לו עבדיו דבר שיחממהו מצד חמימות בו ובחרו לו שיתחמם כחום

והמלך דוד ג׳ ר״פ בקריאה וסי׳ והמלך דוד זקן בא בימים. והמלך דוד שמע את כל הדברים. שלח אל צדוק ואל אביתר הכהנים: ותהי י״ד וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ח ובאיוב, סימן י״ג. וחם ג׳ פתחין בקריא׳ וסי׳ וחם השמש ונמס וחם לאדני המלך. גם אם ישכבו שנים וחם להם: אב״ך. וחד חם לבי בהגיגי. וכל בן נח דכוו׳:

וירא שאול מלפני דוד וירא זרעך ואחריו זולתם: (ב) נערה בתולה. כי היא יותר מחממת מן הבעולה: סוכנת. י״ת קריבא ויש מפרשי׳ מחממת

מצודת דוד

א (א) זקן בא בימים. כי זקן יאמר בלשון בני אדם על המוחש הנראה באדם

מצודת ציון

א (א) יחם. מלשון חמימות: (ב) סכנת. מחממת כמו בוקע עצים יסכן בם (קהלת י׳):

רד"ק

מחממת כמו ובוקע עצים יסכן בם לדעת קצת המפרשים וכן בלשון ערב לדבר חם יאמרו סכן ויש מפרשים אוצרת כמו לך בא אל הסכן ואין טעם לפי' הזה כי מה צורך למלך שתהיה אוצרות ובעלת אוצרת והנכון בעיני שפי' מועילה כלומר שיהיה למלך תועלת בה מפני הצנה אשר אחזתהו וזהו שפירש אחר כך ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך וכמוהו כי תאמר מה יסכן לך מה אועיל מחטאתי וכן הוכה בדבר לא יסכן ומליס לא יועיל בם: (ד) והמלך לא ידעה. כמו שפי' שהבתולה טובה להחם מן הבעולה וכתב זה להודיע כי מותרת היתה לשלמה כי אביו לא ידעה אף על פי שהיתה שוכבת בחיקו ורבותינו ז"ל פירשו שהיתה אסורה לו לבעלה משום לא ירבה לו נשים ואמרו בקבלה לא ירבה לו יותר משמנה עשרה וכבר היה לו שמנה עשרה וסמכו זה על פסוק ואוסיפה לך כהנה וכהנה כמו שכתבנו בספר שמואל: (ה) מתנשא. מתפאר ומתגאה אני אמלוך כי חשב לפי שהוא יפה תואר יותר מאחיו כמו שאמר וגם הוא טוב תואר מאד ואמר בלבו שאביו היה אוהב אותו יותר מאחיו לפי שלא גער בו מימיו ולא הכעיסו לפיכך היה מתנשא לאמר אני אמלוך: וחמשים איש רצים לפניו. שהיו הולכין לפניו בכלי זיין כמנהג המלכים שהולכים לפניהם רגלים בכלי זיין וכן אמר באבשלום וחמשים איש רצים לפניו ובדברי רז"ל מאי מעליותא אלא שהיו נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלי': (ו) ולא עצבו. ולא הכעיסו כשהיה עושה שום דבר רע לא היה מכלימו ומיסרו לאמר מדוע ככה עשית לפיכך יצא לדרך רעה ולמרוד באביו כי יודע היה אדוניהו כי דוד אמר להמליך שלמה אע"פ שלא הודיע דוד המלוכה עדיין אבל חשב בלבו אבי אוהב אותי ולא גער בי מימי אכנס בדבר המלוכה בימיו ואם לא ירע לו ידעתי שאני אמלוך: וגם הוא טוב תואר. וגם לרבות על אבשלום ואעפ"י שלא זכרו הנה זכר מעשה אדוניה לעשות לו רכב ופרשים למלוך כמעשה אבשלום שהיה חושב ג"כ למלוך ויפיים גרם להם לשניהם להתגאות ולמרוד: ילדה. חגית אם אדוניהו ילדה אותו אחרי שילדה מעכה את אבשלום כי אבשלום היה גדול מאחיו כמו שכתוב השלישי אבשלום הרביעי אדוניהו ואמנון שהיה הבכור כבר מת ואולי דניאל שהיה משנהו מת אע"פ שלא נכתבה מיתתו ולפיכך היה חושב אדוניהו למלוך: (ז) ויהיו דבריו. דבריו ועצתו בדבר הזה היו עם יואב ועם אביתר כי יואב ידע כי דוד היה שונא אותו שהרי קללו על שהרג אבנר וגם אבשלום הרג שצוהו עליו לשמור שלא יהרגהו וגם עמשא הרג ועל כל אלה הדברים היה שונא דוד אותו אלא שהיה דוד ירא אותו כל ימי חייו לפי שהיה נלחם מלחמותיו לפי' היה אחרי אדוניהו כדי שיניחהו שר צבא אם ימלוך כמו שהיה חושב בלבו שדוד יצוה אל בנו המולך תחתיו להמיתו ואביתר הכהן גם כן לפי שדוד סלקהו מן כהונה גדולה ושם תחתיו צדוק כשהיה בורח מפני אבשלום כמו שפירשנו בספר שמואל ולפיכך עזרוהו אלה השנים והיו אחריו והטו לב בני המלך ואנשי יהודה אחריו כמו שאמר ויעזרו אחרי אדוניה: (ט) ומריא. כתרגומו ופטימין הצאן והבקר

רש"י

(ד) לא ידעה. שהבתולה יפה לחמם מן הבעולה ורבותינו אמרו משום לא ירבה לו נשים (דברים י"ז י"ז) וכבר היו לו שמונה עשר: (ה) מתנשא. מתפאר: וחמשים איש. נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים: (ו) ולא עצבו. לא הכעיסו למדך שהמונע תוכחה מבנו מביאו לידי מיתה: וגם הוא טוב תואר. כאבשלו' שנא' וכאבשלום לא היה איש יפה (שמואל ב' י"ד כ"ה) הוא גרמה להם שנתגאו: ואותו ילדה. אמו: אחרי אבשלום. כלומ' גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום: (ז) עם יואב בן צרויה. לפי שהיה יודע שלבו של דוד עליו על שהרג את אבנר ועמשא ואבשלום וסופו שיצוה את בנו המולך תחתיו עליו לפיכך היה רוצה שימלוך זה על ידו ויאהבנו: ועם אביתר הכהן. שנסתלק מן הכהונ' משברח דוד מירושלים מפני אבשלום ששאל באורים ותומים ולא עלתה לו שנאמר ויעל אביתר (שמואל ב' ט"ו כ"ד) והיה מבני בניו של עלי וידע שלא ישמש בימי שלמה שהרי נאמר לעלי והקימותי לי כהן נאמן והתהלך לפני משיחי (שמואל א' ב' ל"ה) והיה חפץ שיעמוד זה על ידו: (ח) ונתן הנביא. שנבא לדוד ששלמה ימלוך כמו שנאמר בדברי הימים (א' כ"ב ט') ושלמה

הַמֶּלֶךְ׃ ג וַיְבַקְשׁוּ נַעֲרָה יָפָה בְּכֹל
גְּבוּל יִשְׂרָאֵל וַיִּמְצְאוּ אֶת־אֲבִישַׁג
נ"ו הַשּׁוּנַמִּית וַיָּבִאוּ אֹתָהּ לַמֶּלֶךְ׃
ד וְהַנַּעֲרָה יָפָה עַד־מְאֹד וַתְּהִי לַמֶּלֶךְ
כ' וכפנין. ג' ב' ואיש סֹכֶנֶת וַתְּשָׁרְתֵהוּ וְהַמֶּלֶךְ לֹא יְדָעָהּ׃
ס' ה וַאֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית מִתְנַשֵּׂא לֵאמֹר
אֲנִי אֶמְלֹךְ וַיַּעַשׂ לוֹ רֶכֶב וּפָרָשִׁים
וַחֲמִשִּׁים אִישׁ רָצִים לְפָנָיו׃ ו וְלֹא־
ל' עֲצָבוֹ אָבִיו מִיָּמָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּכָה
ז' עָשִׂיתָ וְגַם־הוּא טוֹב־תֹּאַר מְאֹד וְאֹתוֹ
יָלְדָה אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם׃ ז וַיִּהְיוּ דְבָרָיו
עִם יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן
ל' וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ ח וְצָדוֹק הַכֹּהֵן
וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וְנָתָן הַנָּבִיא
ו' מ"ל וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְהַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר לְדָוִד
לֹא הָיוּ עִם־אֲדֹנִיָּהוּ׃ ט וַיִּזְבַּח אֲדֹנִיָּהוּ
ל' צֹאן וּבָקָר וּמְרִיא עִם אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת

מַלְכָּא׃ ג וּבְעוֹ עוּלֶמְתָּא
שַׁפִּירְתָּא בְּכָל תְּחוּם אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל וְאַשְׁכַּחוּ יָת
אֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם וְאַיְתִיאוּ
יָתַהּ לְמַלְכָּא׃ ד וְעוּלֶמְתָּא
שַׁפִּירְתָּא עַד לַחֲדָא וַהֲוַת
לְמַלְכָּא קְרִיבָא וּמְשַׁמְּשָׁא
לֵיהּ וּמַלְכָּא לָא יְדָעַהּ׃
ה וַאֲדוֹנִיָּה בַּר חַגִּית
מִתְרַבְרַב לְמֵימַר אֲנָא
אֶמְלוֹךְ וַעֲבַד לֵיהּ רְתִיכִין
וּפָרָשִׁין וְחַמְשִׁין גַּבְרָא
רָדְפִין קֳדָמוֹהִי׃ ו וְלָא
אַכְלִימֵיהּ אֲבוּהִי מִיּוֹמוֹהִי
לְמֵימַר מָא דֵין כְּדֵין אַתְּ
עָבֵיד וְאַף הוּא שַׁפִּיר
בְּרֵיוָא לַחֲדָא וְיָתֵיהּ יְלֵידַת
בָּתַר אַבְשָׁלוֹם׃ ז וַהֲווֹ
פִּתְגָּמוֹהִי בְּעֵצָה עִם יוֹאָב
בַּר צְרוּיָה וְעִם אֶבְיָתָר
כַּהֲנָא וְסַעֲדִין בָּתַר אֲדוֹנִיָּה׃
ח וְצָדוֹק כַּהֲנָא וּבְנָיָהוּ בַּר
יְהוֹיָדָע וְנָתָן נְבִיָּא וְשִׁמְעִי וְרֵעִי וְגִבָּרַיָּא דִּי לְדָוִד לָא הֲווֹ בַּעֲצַת אֲדוֹנִיָּהוּ׃
ט וּנְכֵיס אֲדוֹנִיָּהוּ עָאן וְתוֹרִין וּפַטִּימִין עִם אֶבֶן סְכוּתָא דִּי בִּסְטַר עֵין

אדניה ה' בקריאה וסי' הרביעי אדניה בן חגית. וחברו דדברי הימים: ואדניה בן חגית מתנשא לאמר. ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה. ועתה הנה אדניה מלך. והשמועה באה עד יואב: ועמהם הלוים שמעיהו תנינא דפסוק. אדניה בגוי. ושארא אדניהו: וגם הוא ז' בקריאה דסמיכי וסי' נמסר בסדר בלק:

תולדות אהרן ויבקשו נערה. בתרא טו סנהדרין כב: והנערה יפה. סנהדרין שם ודף לט: ואדניה. שם כא ע"ג מד: ויעש לו. סנהדרין שם ע"ג שם: וגם הוא טוב. בתרא קט: ויזבח. סנהדרין קי:

רלבג

בחום נערה בתולה מפני שיתקבצו סבות רבות אל שתחממהו האחת מצד אשר בה והשנית מצד התחממה בהיותה עם הזכר והתעוררה לתשגל והשלישית כי הוא ג"כ יתעורר טבעו לקראתם מצד יפיה והיותה בתולה וזה יהיה סבה אל שיתחמם מעצמו: (ב) ותהי לו סוכנת. ר"ל שומרת האוצרות וזה יהיה סבה שתוכל לבוא לשכב בחיקו ואיש לא ירגיש: (ה) ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו. ראוי שתדע שמלכי ישראל לא הותר להם להרבות סוסים ולזה לא היה זה הענין קטן אצל מלכי ישראל: (ו) ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית. הנה מפני זה חשב אדוניה שיהיה לב דוד להמליכו אחריו כי לא גנה אותו על דבר ממעשיו והוא היה גם כן יפה תאר מאד ובעבור יפיו חשב שהוא ראוי למלך: ואותו ילדה אחרי אבשלום. הנה הוא מבואר שאי אפשר שנבין מזה ענין הלידה כי אבשלום היה בן מעכה ואדניה היה בן חגית ואילו היה מענין הלידה היה ראוי שיהיו שניהם מאם אחת תלד אדניה אחרי אבשלום ולזה הוא מבואר שהוא מענין הגדול כאמרו ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי שהוא מענין הגדול כמו שקדם והרצון בזה שאמו גדלה אותו אחרי אבשלום והתנהג במנהגיו ובמדותיו ולזה אמר וגם הוא טוב תאר מאד כמו אבשלום שהיה יפה תאר מאד כמו שזכר במה שקדם הנה כמו שחשב אבשלום שימלוך אחר דוד מפני רוב יופיו כמו שחשב אדניה: (ז) ויהיו דבריו עם יואב בן צרויה ועם אביתר הכהן. ר"ל שכבר משך את לבבם להמשיך ולהסכים להמליכו והם עזרוהו בזה והנה חשב שכמו שאלו עזרו לדוד להגיעו למלכות ולהצליח כן יגיע לו על ידם וזה כי אביתר בא אל דוד מפני ברחו מפני שאול ועל פיו היה עושה דוד כל מעשיו ויואב הקים דוד על כסא המלוכה ונלחם מלחמותיו עם איש בשת ואבשלום ושבע בן בכרי ויואב ג"כ נמשך לאדניה ועזרהו על הממלכה כדי שיאהבהו ולא יסירהו מהיות שר צבא כי נתבאר לו כי לב דוד להסירו ממעלתו בעבור דבר אבשלום ואביתר הכהן ג"כ ראה כי דוד היה נותן יותר מהכבוד והמעלה לצדוק ממה שהיה נותן לאביתר וזה מבואר מהספורי' הקודמים שהקדים בהם דוד לצדוק לאביתר: (ט) ומריא. הוא מין ממיני הבקר השמנים והגדולים: עם אבן הזוחלת.
ר"ל

מצודת ציון

(ד) ידעה. הוא כינוי למשכב: (ט) ומריא. שור פטם: אבן הזוחלת. נקרא כן ע"ש שהיו המים

מצודת דוד

מלבן השער והקמטת הפנים ולפעמים תקדים לבוא בלא עת ולזה פירש ואמר בא בימים כאומר הזקנה בא בזמנו לפי הימים: ויכסהו. עם שהיו מכסים אותו בבגדים

ג"כ לא היה בלבו מהחמם: (ב) נערה בתולה ועמדה לפני המלך. להיות מוכנת לו: (ג) נערה יפה. כי היופי יורה על רבוי הדם המוליד

רשי

ושלמה יהיה שמו : (ט) ומריא . שור של פטם : אבן הזוחלת . אבן גדולה שהיו הבחורים מנסין בה את כחם להזיזה ולגררה לשון מים זוחלין זוחלי עפר (דברים לב כד) ויונתן תרגם אבן סכותא שעומדין עליה וצופים למרחוק : עין רוגל . תירגם יונתן עין קצרא הוא כובס שמתקן בגדי צמר ברגליו על ידי בעיטה : (י) ואת שלמה אחיו לא קרא . שיודע היה שהתנבא עליו הנביא למלוך : (יב) ומלטי את נפשך . מן המחלוקת לאחר מות המלך שירצ' בנך למלוך כמה שהבטיחו הקדוש

רדק

והבקר היו מהמרעה והמריא הוא לאן ובקר שהם מפוטמים בבית על האבוס ובמשנה אמרו מלשון מריא אין ממריס את העגלים ואמרו איזו היא המראה מרביצ' ופוקס את פיה ומאכיל' כרשינין ומים בבת אחת : עם אבן הזוחלת. סמוך לאבן הזוחלת זבחו הצאן והבקר ופי' הזוחלת שהיו מים זוחלין אצל האבן לפיכך נקרא' זוחלת כמו שאמר אצל עין רוגל וי"ת סכותא ותרגום מצפה סכותא : עין רוגל . כתרגומו עין קצרא וקצרא הוא הכובס ובעין הזה היו מכבסין בגדים ונקרא הכובס בעבור זה רוגל לפי שהוא משפשף בגדים ברגליו : (י) לא קרא . לא קרא לאלה לפי שידע כי ידם עם שלמה : (יא) ויאמר נתן. חשש בדבר יותר לפי שהוא אמר בנבואה לדוד כי שלמה ימלוך כמו שפירשנו בספר שמואל גם בדברי הימים כתוב : ואדנינו . בהנעת האל"ף והוא אחד מן השבעה : לא ידע. שאם ידע היה מוחה בדבר שהרי נאמר לו בנבואה כי שלמה ימלוך : (יב) ומלטי את נפשך . כי חשש שאם ימלוך אדוניהו ימות אחרי מות דוד בת שבע ושלמה כדי שלא יהא לו ערעור במלכו' או פי' ומלטי את נפשך ואת נפש בנך מבזיון שלא תהיו עבדים לאדוניהו : (יג) נשבעת לאמתך . יודע היה נתן שנשבע לה ששמע זה ממנה ולמה נשבע לה אמרו כי כשמת הילד אמרה בת שבע הילד מת מפני העון אפי' יהיה לי ממך בן של קיימא יבוזו אותו אחיו מפני שבאתי אליך בעון מתחל' ולא רצתה להזקק לו עד שנשבע לה כי הבן שיהיה לו ממנה ראשונה ימלוך אחריו ואמר לה כי על פי הנבואה נאמר לו זה : (טו) זקן מאד . חלוש מאד כי קפצה עליו זקנה כמו שפירשנו : משרת את המלך . בשכבה בחיקו ומחממת אותו ובמה שהיה צריך שירות אחר ואמר הספור הזה לפי שנכנסה בת שבע החדרה ואף כי היה המלך בצנעה במטתו עם אבישג ולא היה רשות לאדם אחר להכנס שם בלא רשות אבל היא לפי שהיתה אשתו נכנסה החדרה בלא רשות ומל' משרת חסר ממנה התי"ו למ"ד הפועל מפני כובד קריאת שני תוי"ן רפות כאחד כי משפטו משרתת ובא הרי"ש בפתח גדול תמורת הקטן : (טז) מה לך . לפי שלא היתה רגילה אצלו ידע כי על דבר באה לפיכך אמר לה מה לך או לפי שנכנסה החדרה שלא ברשות ידע כי דבר נחוץ היה לה : (יח) ועתה אד' י המ' ך לא ידעת . רבים מהסופרים טעו בזאת המלה וכתבו אות' באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלינו כי הוא ועתה

מלכים א א

ט אֲשֶׁר־אֵ֖צֶל עֵ֣ין רֹגֵ֑ל וַיִּקְרָ֗א אֶת־כָּל־אֶחָיו֙ בְּנֵ֣י הַמֶּ֔לֶךְ וּֽלְכָל־אַנְשֵׁ֥י יְהוּדָ֖ה עַבְדֵ֥י הַמֶּֽלֶךְ׃
י וְֽאֶת־נָתָ֨ן הַנָּבִ֜יא וּבְנָיָ֧הוּ וְאֶת־הַגִּבּוֹרִ֛ים וְאֶת־שְׁלֹמֹ֥ה אָחִ֖יו לֹ֥א קָרָֽא׃
יא וַיֹּ֣אמֶר נָתָ֗ן אֶל־בַּת־שֶׁ֤בַע אֵם־שְׁלֹמֹה֙ לֵאמֹ֔ר הֲל֣וֹא שָׁמַ֔עַתְּ כִּ֥י מָלַ֖ךְ אֲדֹנִיָּ֣הוּ בֶן־חַגִּ֑ית וַאֲדֹנֵ֥ינוּ דָוִ֖ד לֹ֥א יָדָֽע׃
יב וְעַתָּ֕ה לְכִ֛י אִיעָצֵ֥ךְ נָ֖א עֵצָ֑ה וּמַלְּטִי֙ אֶת־נַפְשֵׁ֔ךְ וְאֶת־נֶ֖פֶשׁ בְּנֵ֥ךְ שְׁלֹמֹֽה׃
יג לְכִ֨י וּבֹ֣אִי ׀ אֶל־הַמֶּ֣לֶךְ דָּוִ֗ד וְאָמַ֤רְתְּ אֵלָיו֙ הֲלֹֽא־אַתָּ֞ה אֲדֹנִ֣י הַמֶּ֗לֶךְ נִשְׁבַּ֤עְתָּ לַאֲמָֽתְךָ֙ לֵאמֹ֔ר כִּֽי־שְׁלֹמֹ֤ה בְנֵךְ֙ יִמְלֹ֣ךְ אַחֲרַ֔י וְה֖וּא יֵשֵׁ֣ב עַל־כִּסְאִ֑י וּמַדּ֖וּעַ מָלַ֥ךְ אֲדֹנִיָֽהוּ׃
יד הִנֵּ֗ה עוֹדָ֛ךְ מְדַבֶּ֥רֶת שָׁ֖ם עִם־הַמֶּ֑לֶךְ וַאֲנִי֙ אָב֣וֹא אַחֲרַ֔יִךְ וּמִלֵּאתִ֖י אֶת־דְּבָרָֽיִךְ׃
טו וַתָּבֹ֨א בַת־שֶׁ֤בַע אֶל־הַמֶּ֙לֶךְ֙ הַחַ֔דְרָה וְהַמֶּ֖לֶךְ זָקֵ֣ן מְאֹ֑ד וַֽאֲבִישַׁג֙ הַשּׁ֣וּנַמִּ֔ית מְשָׁרַ֖ת אֶת־הַמֶּֽלֶךְ׃
טז וַתִּקֹּ֣ד בַּת־שֶׁ֔בַע וַתִּשְׁתַּ֖חוּ לַמֶּ֑לֶךְ וַיֹּ֥אמֶר הַמֶּ֖לֶךְ מַה־לָּֽךְ׃
יז וַתֹּ֣אמֶר ל֗וֹ אֲדֹנִי֙ אַתָּ֞ה נִשְׁבַּ֜עְתָּ בַּיהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ לַאֲמָתֶ֔ךָ כִּֽי־שְׁלֹמֹ֥ה בְנֵ֖ךְ יִמְלֹ֣ךְ אַחֲרָ֑י וְה֖וּא יֵשֵׁ֥ב עַל־כִּסְאִֽי׃
יח וְעַתָּ֕ה הִנֵּ֥ה אֲדֹנִיָּ֖ה מָלָ֑ךְ וְעַתָּ֛ה אֲדֹנִ֥י הַמֶּ֖לֶךְ לֹ֥א

(מסורה: ל' · כ' · ל.ו' מ"ג ל' · י"ז מ"ע בסיפרא · ב' מנכל אלפי' · ד' · ד' ג' חס' וא' מ"ל. ג' · י' · ד' · ל' · ל' · י"ו בטעם · כ' . ג' כני' אתה וקרינן עתה ומבעין כיס)

תרגום

קַצְרָא וְזַמִּין יַת כָּל אֲחוֹהִי בְּנֵי מַלְכָּא וּלְכָל גַּבְרֵי יְהוּדָה עַבְדֵי מַלְכָּא : י וְיַת נָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָהוּ וְיַת גִּבָּרַיָּא וְיַת שְׁלֹמֹה אֲחוּהִי לָא זַמִּין : יא וַאֲמַר נָתָן לְבַת שֶׁבַע אִמֵּיהּ דִּשְׁלֹמֹה לְמֵימַר הֲלָא שְׁמַעַתְּ אֲרֵי מְלַךְ אֲדוֹנִיָּה בַּר חַגִּית וְרִבּוֹנָנָא דָּוִד לָא יְדַע : יב וּכְעַן אֱתָא אֲמַלְכִינָךְ כְּעַן מַלְכָּא וְשֵׁיזְבִי יַת נַפְשִׁיךְ וְיַת נְפַשׁ בְּרִיךְ שְׁלֹמֹה : יג אֱזִילִי וְתֵעֲלִין לְוָת מַלְכָּא דָּוִד וְתֵימְרִין לֵיהּ הֲלָא אַתְּ רִבּוֹנִי מַלְכָּא קַיֵּימְתָּא לְאַמְתָךְ לְמֵימַר אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ יִמְלוֹךְ בָּתְרַי וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וּמָה דֵּין מְלַךְ אֲדוֹנִיָּהוּ : יד וְהָא עַד דִּי אַתְּ מְמַלְּלָא תַמָּן קֳדָם מַלְכָּא וַאֲנָא אֵיעוֹל בָּתְרָךְ וַאֲקַיֵּם יַת פִּתְגָמַיְכִי : טו וְעָלַת בַּת שֶׁבַע לִקְדָם מַלְכָּא לְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָא וּמַלְכָּא סִיב לַחֲדָא וַאֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם מְשַׁמְּשָׁא קֳדָם מַלְכָּא : טז וּכְרַעַת בַּת שֶׁבַע וּסְגִידַת לְמַלְכָּא וַאֲמַר מַלְכָּא מַה לִּיךְ : יז וַאֲמַרַת לֵיהּ רִבּוֹנִי אַתְּ קַיֵּימְתָּא בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהָךְ לְאַמְתָךְ אֲרֵי שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ יִמְלוֹךְ בָּתְרַי וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי : יח וּכְעַן הָא אֲדוֹנִיָּה מְלַךְ וְאַתְּ רִבּוֹנִי מַלְכָּא לָא

רלבג

ר"ל אצל אבן הזוחלת ונקראת האבן ההיא כך לסבה לא ידענוה ואפשר כי האבן ההיא היתה גדולה וחלקה מאד ולרוב חלקות' היו מניעין אותה הנה והנה : (י) והנה לא קרא שלמה אחיו לאכל עמו כי ידע שהוא יתנגד לו בזה להיותו בוטח שימלוך אחרי דוד אביו ולזאת הסבה ג"כ לא קרא אל נתן הנביא כי הוא נבא לדוד ששלמה ימלוך אחריו כמו שנזכר בדברי הימי' ובכלל הנה לא קרא לאותם שלא היו נסכמים לעצתו כמו צדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד כי ידע כי הם יבלבלו עצתו ותתחדש מזה תנואה לב העם הנסכמי' לעצתו : (יד) ומלאתי את דבריך · אשלים מה שיחסר בהם או ירצה בזה שימשך לדבריה כטעם כי מלא אחרי ה'

שמעת ד' בקריאה וסי' הלוא שמעת כי מלך . כי קול שופר שמעת נפשי . הלא זכרתי אליך בשלותיך . הלא שמעת בתי אל תלכי : ובואי ד' בקריאה וסי' וכאי שכבי עמו ונחיה. לכי ובאי אל המלך דוד . שבי דומם ובאי בחשך . עורי צפון ובאי תימן : ואמרת ג' בקריאה וסי' לכי ובאי אל המלך . היש פה איש . ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה : ומלאתי ד' וסי' את דבריך . את הריו חלליו. ומלאתי את הגאיות. את הבית הזה כבוד :

תולדות אהרן

תולדות אהרן ואני אבוא . (פסח יז): ותבא בת שבע. שם כב :

מצודת דוד · מצודת ציון

רב החום : (ד) ותשרתהו . בדבר החמום : לא ידעה . כי הבעולה לא תחמם עוד כבתולה . ורז"ל אמרו שהיתה אסורה עליו משום שנאמר לא ירבה לו נשים (דברים י"ז) : (ה) מתנשא לאמר וגו' . היה מרמה בעצמו נשיאות וגדולה וכאילו אמר אני אמלוך כי הגדולה שהיה מרמה בעצמו לא תתכן אלא למי שמעותד למלוך : רכב . לרכוב בו : (ו) ולא עצבו וכו' . ר"ל מעודו עם כי עשה דבר מה שלא כהוגן לא היה אביו מעציבו לומר למה עשית כזאת ובעבור זה הסב שכל מעשיו הגונים וראוי הוא למלוכה : וגם הוא טוב תואר . ר"ל גם בעבור היופי חשב שהגון הוא למלכות : ואותו ילדה . אמו ילדה אותו מיד אחר שנולד אבשלום וא"כ היה עתה גדול האחים כי אמנון ודניאל ואבשלום הגדולים ממנו כבר מתו ובעבור זה חשב ג"כ אשר לו משפט המלוכה : (ז) ויהיו דבריו . עצתו היה עם יואב על כי ידע בעצמו שנבאש בעיני דוד בדבר אבנר ועמשא והשכיל לדעת את אשר יעץ את שלמה עליו למען ינקהו וכאשר באמת צוה עליו וכמו שכתוב למטה לזה היה נוטה אחר אדניה בחשבו שהוא יאהב אותו בעבור זה וגם אביתר נסתלק ע"י דוד מלהיות עוד כהן גדול בימי שלמה והבא שאדניה יחזירו : (ח) ושמעי . אולי הוא שמעי בן גרא : ורעי . יתכן שהוא חושי הארכי הנקרא ריע המלך וסגנרים אשר לדוד. הם עדינו ואלעזר ושמה אשר היו בתמידות עם דוד (כמ"ש בסוף ש"ב) : (ט) עם אבן הזוחלת . סמוך לאבן הזוחלת שעמדה אצל עין רוגל : ולכל אנשי וגו' . מאותם שנטו אחריו : (יא) הלא שמעת . באמת בודאי שמעת

החמים זוחלין וגרים סמוך לה : ומלאתי . מענין השלמה : (טו) ותקד . כפפה הקדקוד : השלים

אשר

יָדָעְתָּ׃ יט וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיֹאָב שַׂר הַצָּבָא וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ כ וְאַתָּה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ עֵינֵי כָל־יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ לְהַגִּיד לָהֶם מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃ כא וְהָיָה כִּשְׁכַב אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו וְהָיִיתִי אֲנִי וּבְנִי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים׃ כב וְהִנֵּה עוֹדֶנָּה מְדַבֶּרֶת עִם־הַמֶּלֶךְ וְנָתָן הַנָּבִיא בָּא׃ כג וַיַּגִּידוּ לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר הִנֵּה נָתָן הַנָּבִיא וַיָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ עַל־אַפָּיו אָרְצָה׃ כד וַיֹּאמֶר נָתָן אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַתָּה אָמַרְתָּ אֲדֹנִיָּהוּ יִמְלֹךְ אַחֲרָי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי׃ כה כִּי ׀ יָרַד הַיּוֹם וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא־וְצֹאן לָרֹב וַיִּקְרָא לְכָל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּלְשָׂרֵי הַצָּבָא וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וְהִנָּם אֹכְלִים וְשֹׁתִים לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ אֲדֹנִיָּהוּ׃ כו וְלִי אֲנִי־עַבְדֶּךָ וּלְצָדֹק הַכֹּהֵן וְלִבְנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וְלִשְׁלֹמֹה עַבְדְּךָ לֹא קָרָא׃ כז אִם מֵאֵת אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הוֹדַעְתָּ אֶת־עַבְדֶּיךָ מִי יֵשֵׁב עַל־כִּסֵּא אֲדֹנִי־הַמֶּלֶךְ אַחֲרָיו׃

כח וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּאמֶר קִרְאוּ־לִי לְבַת־שָׁבַע וַתָּבֹא לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כט וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמַר

(מסורה: ל' — כ' דין הסר ויען כמלך שלמה ויאמר נאמו מל' — ל' — ל' — ס"ר"פ כסיס' — כ' השתחוה על אפיו ויק' את אבשלום — פ' — כ' חס' וא' מ"ל — פ' — כ' א' חס' וא' מ"ל — ח' — עבדך ק')

ידעתא׃ יט ונכים תורין ופטימין ועאן לסגי וזמין לכל בני מלכא ולאביתר כהנא וליואב רב חילא ולשלמה עבדך לא זמין׃ כ וכען רבוני מלכא עיני כל ישראל סבירין עלך לחואה להון מן יתיב על כורסי מלכותא דרבוני מלכא בתרוהי׃ כא ויהי כד ישכוב רבוני מלכא עם אבהתוהי ואהי אנא וברי שלמה מתרכין׃ כב והא עוד דהיא ממללא עם מלכא ונתן נביא אתא׃ כג וחויאו למלכא למימר הא נתן נביא ואתא קדם מלכא וסגיד למלכא על אפוהי על ארעא׃ כד ואמר נתן רבוני מלכא את אמרת אדניה ימלוך בתרי והוא יתיב על כורסי מלכותי׃ כה ארי נחת יומא דין ונכים תורין ופטימין ועאן לסגי וזמין לכל בני מלכא ולרבני חילא ולאביתר כהנא והא אינון אכלין ושתן קדמוהי ואמרו יצלח מלכא אדניהו׃ כו ולי דאנא עבדך ולצדוק כהנא ולבניה בר יהוידע ולשלמה עבדך לא זמין׃ כז אם מן רבוני מלכא הוה פתגמא הדין ולא הודעת ית עבדך מן יתיב על כורסי מלכותא דרבוני מלכא בתרוהי׃ כח ואתיב מלכא דוד ואמר קרו לי לבת שבע ועלת קדם מלכא וקמת קדם מלכא׃ כט וקים מלכא ואמר קים

רדק

ועתה בע' מפי ספרי' המדוייקי' ומפי המסורת: (יט) ולשלמה עבדך לא קרא. כיון שלא קרא לשלמה בסעודה זו וקרא לשאר בני המלך נראה כי לדבר מלוכה עשה זבח זה וקרא לכל הסומכים ידו שיאכלו עמו: (כ) ואתה אדני המלך. זהו ואתה באל"ף וטועים בו. בעין לפי שהענין יותר קרוב: להגיד להם. שאם לא תגיד להם קודם שתשכב עם אבותיך והייתי אני ובני שלמה חטאי' מדבר המלוכה: (כא) חטאים. ת"י מתרכין כלומר מגורשין מן המלוכה ויש מפרשים אם לא יהיה בני מלך גלוי עון יהיה לנו יאמרו כי מפני עון שנמצא בי ובן שנולד ממני לא היתה לו מלוכה ויש מפרשים כנגד דוד אמרה אלא שכנתה מפני כבודו כלומר אתה תהא חוטא בזה אם לא תמליך שלמה בני כי אתה נשבעת לי בה': (כב) ונתן הנביא בא. בא' או בבתים החיצונים עד שיאמרו למלך ויכנס ברשות ויגידו למלך ואמר המלך שיבא וכן עשה ויבא לפני המלך: (כד) אתה אמרת. על דרך תמיהה כלומר נראה שאתה אמרת לו שימלוך שזבח זבחים ויקרא למי שרצה: (כה) כי ירד. ירד היום אל עין רוגל לזבוח: (כו) ולי אני עבדך. זה שלא קרא לנו ידמה כי לדבר המלוכה עשה הזבח: (כז) ולא הודעת את עבדך. תמה אני אם מאתך נהי' הדבר הזה איך לא הודעתני טרם שתמליכהו כתוב עבדיך ביו"ד כלו' לי ושאר עבדיך הנאמנים: (כח) קראו לי לבת שבע. לא יצאה מהחדר אבל רחקה ממנו מעט בעוד שהיה נתן מדבר עמו לפיכך אמר קראו לי ודרש הכתוב בזה רחוק מאד שאמר כי לתשמיש קראה להודיע לאבישג כי מה שלא ידעה למכה שהית' אסורה לו לא מפני שלא היה יכול

רשי

הקדוש ב"ה: (כא) חטאים. חסרים ומנועין מן הגדולה כמו אל השערה ולא יחטיא (שופטי' כ טז): (כד) אתה אמרת. בתמיה: כי ירד היום. שהעיר היתה גבוה ואבן הזוחלת למטה נגוס

רלבג

ה': (כא) והייתי אני ובני שלמה חטאים. ר"ל נענשים כי מפני שידע אדוניהו כי הממלכה עתידה להיות לשלמה ישתדל להמיתו כמו שהי' מבקש שאול להרוג את דוד לזאת הסבה עם שזה יהיה סבה להזכיר הטא בת שבע אחרי מות דוד ויבוא זה לגנו ג"כ על שלמה ואולם אם ימלוך שלמה יתבאר לכל כי מה' היתה בת שבע לדוד ושלא היתה אסורה לו אחרי מות אוריה עם שמפני אימת מלך ייראו לאמר דבר כנגדו או יהי' הרצון בזה והייתי אני ובני שלמה חטאים אם לא נגלה אזנך על זה בחייך כי נעשוק ממנו המתנה הטוב' שנתת לנו ולא יהיה האפס זולתי בנו להגלות הענין שדעתך היא להמליכנו כאשר דברת ונשבעת לאמתך: (כד) אתה אמרת אדניה ימלוך אחרי. ר"ל האם אתה אמרת אם מאת אדני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדך ר"ל האם היה מאת אדני המלך הדבר הזה ולא קראו לי כי לא הסכמת להודיע לעבדך מי ישב על כסאך: (כח) ויען המלך דוד ויאמר קראו לי לבת שבע: הנה נראה מזה כי בת שבע יצאה מן החדר כבא נתן הנביא לדבר אל המלך כדי שלא יכיר המלך כי זה הדבר היה מוסכם ביניהם ולזה קרא דוד לבת שבע ופחד לבא אליה ולומר אלו הדברים כי היא היתה יותר עצמות בזה מנתן הנביא

והנה ה' ר"פ בספרא וסי' והנה עודנה מדברת עם המלך. והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים. והנה איש אלהים בא מיהודה. והנה אנשים עברים. והנה נביא אחד נגש: ושתים ה' חס' וא' מ"ל וסי' נמסר בשמואל חלק א' סימן ל': ולי ה' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ד: נהיה ח' וסי' אם מאת אדני המלך. כה אמר ה' לא תעלו ולא תלחמון דמלכים. וחברו דדברי הימים. יום חשך ואפלה. ביום ההוא ישא' עליכם. כי לפני הימים ההם. ואשלחה אליו לאמר לא נהיה. תאוה נהיה תערב התהי

תולדות אהרן ולי אני עבדך. קמא נב: קראו לי. סנהדרין כב:

מצודת ציון

(כא) חטאים. הוא מענין חסרון וכן קולע אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ'): (כב) עודנה. מל' עדיין:

מצודת דוד

אשר אדוניה רוצה למלוך והדבר קרוב: לא ידע. כלומר לא התהוב שבדבר המלך נעשה ואין להשיב כי המלך לא ידע מזה: (יב) ומלטי. בכדי שהמלטי את נפשך וכו' כ"א ימלוך אדוניה בודאי יהרוג אתכם למען לא תהיו לו לשטן בדבר המלוכה: (יד) עודך. בעוד שתדברי עם המלך אבוא גם אני להפליא דבריך: החדרה. לחדר משכבו ולפי שלא נאמר שבאה לשכב אצלו אמר והמלך זקן מאוד והאום הטבעי הלך ממנו עד שאבישג היתה משרתת אותו בדבר ההמום: (טז) מה לך. היות לא היתה רגילה לבוא אליו: (יח) ועתה. דבר הנעשה עתה הנה לא ידעת מזה ר"ל לא אחשוד אותך שעברת על השבועה והדבר נעשה בידיעתך: (יט) ויזבח כו'. הביאה ראיה לדבריה ואמרה בעשה משתה וקראה לכל בני המלך ולשלמה לא קרא ואם לא היתה המשתה בעבור דבר המלוכה היה א"כ קורא גם לשלמה: (כ) עיני כל ישראל עליך. ר"ל ומן התשוב שכולם בחרו בו ולא תוכל לעשות לא כן הוא כי הכל תולים עיניהם בך להגיד להם וכו' ויקבלו מאמריך: (כא) והיה. ר"ל אבל כאשר כן יהיה מבלי הגיד מי ימלוך אז כשכב המלך וכו' נהיה אני ובני חסרים מן העולם כי ימלוך אדוניה וישלח בנו יד: (כב) בא. אל חצר בית המלך: (כג) ויבוא. מן החצר בא לפניו אל הבית אחר שצוה המלך לבוא לפניו ודבר בדבר המובן מאליו: (כד) אתה. התאר ה"א השאלה והוא כמו האתה אמרת וכו': (כה) כי ירד היום וכו'. ובוודאי המשתה היא נעשתה לשמחת המלכות: ויאמרו וכו'. ר"ל בוודאי אמרו יחי המלך אדוניהו: (כו) ולי אני עבדך וכו'. הביא ראיה שהמשתה נעשתה לשמחת המלכות שהרי קרא לכל בני המלך וכו' ולי וכו' לא קרא ואם לא היתה בדבר המלוכה היה קורא גם לנו: (כז) אם אמם וכו'. אם המלכת אדוניה היא במאתך תמה אני למה לא הודעתני מי ישב וכו': (כח) קראו לי לבת שבע. כי רצה לתת לה התשובה על כי הדבר נגעת אל נפשה ובעבור כי

כביא: (לג) על הפרדה אשר לי. הוא סימן לו שימלוך ותחלת הגדולה שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: אל גיחון. הוא מעיין השילוח מכאן שאין מושחין את המלכים אלא על המעיין סי' שתמשך מלכותו: (לד) ומשח אותו. נותן לו שמן בין ריסי עיניו כמין נזר: (לו) אמן. שיהיה שלמה: (לז) מכסא אדוני המלך. מכאן שאין אדם מתקנא בבנו: (לח) והכרתי והפלתי. תרגם יונתן וקשתיא וקלעיא ורבותינו אמרו

יכול: (לד) יחי לעולם. פי' חיי נפש לעולם הבא. כי בעולם הזה קרוב היה למיתה וכן ת"י יתקיים וכל שאר יחי המלך תרגום יצלח: (לג) עבדי אדוניכם. על הכרתי ועל הפלתי אמר ומה שאמר עבדי אדוניכם כאלו אמר עבדי וכן ואל משה אמר עלה אל ה' ר"ל אלי ואת יפתח ואת שמואל ר"ל אותי: אשר לי. שהייתי רוכב בה וזה יהיה סי' למלוכה שהרי אין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: אל גיחון. הוא שילוח וכן ת"י לשילוחא ונקרא בשני שמות וצוה להמליכו אל גיחון למשחו שם לסימן טוב שתמשך מלכותו כמו שתמשך המעיין: (לד) ומשח אותו. אע"פ שלא היה צריך למשחו שאין מושחים מלך בן מלך כי כשנמשח דוד לו ולזרעו נמשח למלכות אלא מפני מחלוקתו של אדניהו צוה למשחו: יחי המלך. יצלח מלכא וכן תרגם יונתן כל יחי המלך כי התפילה על החיים וההצלחה כי אינם חיים בלא הצלחה: (לח) ויוליכו אותו על גיחון. ראוי אל גיחון וכן ותתפלל על ה' כמו אל ה' וכן הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: את קרן השמן. הוא שמן המשחה: מן האהל. מאהל מועד כי שם היה שמן המשחה ואף על פי שאהל מועד היה בזמן ההוא בגבעון הלך שם צדוק או שלח להביאו ואף על פי שאמר כי צלוחית של שמן המשחה היתה נתונה לפני הארון זה היה כשהארון היה באהל מועד אבל כשהוציאו אותו משם למלחמת פלשתים הצלוחית וצנצנת המן הניחו שם באהל מועד ולא לקחו משם אלא הארון ואם הביאו הצלוחי' אח"כ והניחוה לפני הארון בירושלים יהיה פי' האהל אשר נטה לו דוד אבל רחוק הוא שהוציאו מאהל מועד שום דבר עד שהביאוהו לבית עולמים כ"ש אם היה הארון שהיה בירושלים היה הארון שבו שברי לוחות והארון שבו הלוחות היה באהל מועד כמו שכתבנו בספר שמואל והקרן הזה מלא היה מדת המשיחה כמו שאמר לשמואל מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי והיה יוצק ממנו על ראש המלך תחלה ואחר כך מושח בצורת נזר בין ריסי

חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־פָּדָה אֶת־נַפְשִׁי מִכָּל־
צָרָה׃ ל כִּי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָךְ בַּיהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כִּי־שְׁלֹמֹה בְנֵךְ
יִמְלֹךְ אַחֲרַי וְהוּא יֵשֵׁב עַל־כִּסְאִי
תַּחְתָּי כִּי כֵּן אֶעֱשֶׂה הַיּוֹם הַזֶּה׃ לא וַתִּקֹּד
בַּת־שֶׁבַע אַפַּיִם אֶרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ
וַתֹּאמֶר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם׃
לב וַיֹּאמֶר ׀ הַמֶּלֶךְ דָּוִד קִרְאוּ־לִי לְצָדוֹק
הַכֹּהֵן וּלְנָתָן הַנָּבִיא וְלִבְנָיָהוּ בֶּן־
יְהוֹיָדָע וַיָּבֹאוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ לג וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ לָהֶם קְחוּ עִמָּכֶם אֶת־עַבְדֵי
אֲדֹנֵיכֶם וְהִרְכַּבְתֶּם אֶת־שְׁלֹמֹה בְנִי
עַל־הַפִּרְדָּה אֲשֶׁר־לִי וְהוֹרַדְתֶּם אֹתוֹ
אֶל־גִּחוֹן׃ לד וּמָשַׁח אֹתוֹ שָׁם צָדוֹק
הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא לְמֶלֶךְ עַל־
יִשְׂרָאֵל וּתְקַעְתֶּם בַּשּׁוֹפָר וַאֲמַרְתֶּם
יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ לה וַעֲלִיתֶם אַחֲרָיו
וּבָא וְיָשַׁב עַל־כִּסְאִי וְהוּא יִמְלֹךְ
תַּחְתָּי וְאֹתוֹ צִוִּיתִי לִהְיוֹת נָגִיד עַל־
יִשְׂרָאֵל וְעַל־יְהוּדָה׃ לו וַיַּעַן בְּנָיָהוּ
בֶן־יְהוֹיָדָע אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר ׀ אָמֵן
כֵּן יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ׃
לז כַּאֲשֶׁר הָיָה יְהוָה עִם־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֵּן
יְהִי עִם־שְׁלֹמֹה וִיגַדֵּל אֶת־כִּסְאוֹ
מִכִּסֵּא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד׃ לח וַיֵּרֶד צָדוֹק
הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע
וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וַיַּרְכִּבוּ אֶת־שְׁלֹמֹה

ג' · ס' סבי' ארצ · י"ח חס' · כ"ס ויאמר להם · ל' · אל ק' ו' ג' מ' ל' וג' חס' · ג' · יהיה ק' כ' מכסא

הוּא יְיָ דִּפְרַק יַת נַפְשִׁי מִכָּל
עָקָא׃ ל אֲרֵי כְּמָא דְקַיֵּמִית
לִךְ בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲרֵי
שְׁלֹמֹה בְרִיךְ יִמְלוֹךְ בַּתְרַי
וְהוּא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתִי תְּחוֹתַי אֲרֵי כֵּן
אַעְבֵּיד יוֹמָא הָדֵין׃
לא וּכְרַעַת בַּת שֶׁבַע עַל
אַפָּהָא עַל אַרְעָא וּסְגִידַת
לְמַלְכָּא וַאֲמָרַת יִתְקַיֵּם
רִבּוֹנִי מַלְכָּא דָוִד לְעָלַם׃
לב וַאֲמַר מַלְכָּא דָוִד קְרוֹ
לִי לְצָדוֹק כַּהֲנָא וּלְנָתָן
נְבִיָּא וְלִבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע
וְאָתוֹ לִקְדָם מַלְכָּא׃
לג וַאֲמַר מַלְכָּא לְהוֹן
דְּבָרוּ עִמְּכוֹן יַת עַבְדֵי
רִבּוֹנֵיכוֹן וְתַרְכְּבוּן יַת
שְׁלֹמֹה בְרִי עַל כּוּדַנְתָּא דִי
לִי וְתַחֲתוּן יָתֵיהּ לְשִׁילוֹחָא׃
לד וְיִמְשַׁח יָתֵיהּ תַּמָּן צָדוֹק
כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא לְמֶהֱוֵי
מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְתִתְקְעוּן
בְּשׁוֹפָרָא וְתֵימְרוּן יִצְלַח
מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃ לה וְתִסְּקוּן
בַּתְרוֹהִי וְיֵיתֵי וְיִתֵּיב עַל
כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי וְהוּא
יִמְלוֹךְ תְּחוֹתַי וְיָתֵיהּ פַּקְדִית
לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל
וְעַל יְהוּדָה׃ לו וַאֲתֵיב
בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע יַת מַלְכָּא
וַאֲמַר אָמֵן כֵּן תְּהֵי רַעֲוָא
מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְרִבּוֹנִי
מַלְכָּא׃ לז כְּמָא דַהֲוָא
מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא כֵּן יְהֵי בְסַעֲדֵיהּ דִשְׁלֹמֹה וִירַבֵּי יַת כּוּרְסֵיהּ
מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְרִבּוֹנִי מַלְכָּא דָוִד׃ לח וּנְחַת צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָהוּ
בַּר יְהוֹיָדָע וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְאַרְכִּיבוּ יַת שְׁלֹמֹה

רלבג

הנביא כמו שמצאנו באשה התקועית שעשתה שאמרה הדברים אל יואב לא אליה: (לג) על הפרדה אשר לי. זה אחד מסימני המלוכה כי לא ירכב על מרכבת המלך מי שאינו מלך: והורדתם אותו אל גיחון. הנה בחר למשחו במקו' נהר להיו' סימן שתמשך מלכותו ותתקיים ותתפשט: (לד) ומשח אותו שם צדוק הכהן. ידענו כי שמן המשחה שעשה משה הוא נעשה לדורות כמו שנזכר שם לא נעשה עוד זולתו ולזה הוא מבואר שאין זאת המשיחה שימשחהו כלו בשמן ההוא כי לא יספיק השמן ההוא לזה לא היתה המשיחה כן בכל מה שמשח משה ממנו ולזה הוא מבואר שלא ימשח בו כי אם חלק מהנמשח והנה היתה משיחת המלך על ראשו כמו שאמר בשאול ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו והנה ראוי שתהיה זאת המשיחה אצל המקום שתהיה בו כתר המלכות. וראוי שתדע כי לא הוצרכו למשוח שלמה אלא מפני מחלוקת אדניה כי במשיחת דוד נמשחו כל הקמים תחתיו מזרעו כמו שבמשיחת אהרן ובניו נמשחו כל הבאים אחריהם להיות כהני' ולזה לא הוצרכו למשוח אחר זה כי אם כהן גדול: (לה) ובא וישב על כסאי. לפרסם לכל שהוא מלך כדי שיסור המחלוקת מעל שלמה: (לו) אמן כן יאמר ה' אלהי אדני המלך. היא תפלה שיהיה רצון השם יתברך שיהיה הענין כן ר"ל שתהיה המלוכה לשלמה כי אם לא תהיה לו מה' לא יועיל לו זה: (לז) ויגדל את כסאו מכסא אדני המלך דוד. למדנו מזה שאין זה כנגד המלכות וזה כי רצון המלך הוא שיצליח בנו יותר ממנו: (לח) וירד צדוק הכהן ונתן הנביא ובניהו בן יהוידע

תולדות אהרן ותקד בת שבע. ברכות לד מגלה כב שבועות טז: קראו לי. כריתות ה: קחו עמכם. הוריות יב: והרכבתם. (כלאים לא בקלים מע סוטה כב הוריות מז מח): והורדתם אותו. שם יב כריתות ה:

ארץ ה' סבירין ארצה וסי' ויבאו ארץ כנען אל יעקב אביהם. נחנו נעבור חלוצים לפני ה'. ותרא אביגיל את דוד ותמהר. ותקד בת שבע אפים ארץ. ולא יפול צרור ארץ: גיחון ו' ג' מלאים וג' חסרים וסי' ושם הנהר השני גיחון. סתם את מוצא. בנה חומה חיצונה דמלכים. הלין ג' קדמאי מלאים. והורדתם אתו אל גחון. ושל אחריו ויוליכו אתו. ושל אחריו וימשחו אתו צדוק הכהן חס':

מצודת דוד

כי נתרחקה מאצלו בבוא נתן שלא ירגיש המלך שבאת בעצתו לזה צוה לקרותה אליו: (ל) כאשר נשבעתי וכו'. ר"ל כאשר נשבעתי מאז להמליכו אחר מותי כן אעשה היום להמליכו מיד בחיי: (לא) יחי אדוני. ר"ל בחיי הנפשות וח"ם לעולם: (לג) עבדי אדוניכם. על עבדי עצמו אמר ודרך המדבר לדבר כן ודוגמתו בשמואל באמר את יפתח ואת שמואל (ש"א י"ב) ולא אמר ואותי: אשר לי. המיוחדת לי והוא לסוס של המלוכה שאין הדיוט רוכב על מה שרוכב המלך: אל גיחון. לסימן טוב שהמשך מלכותו כנהל: (לד) ותקעתם בשופר. להשמיע לרבים: (לה) אחריו. לוס שהוא יעלה לפניהם כדרך המלך ההולך בראש: (לו) כן יאמר ה'. שיסב על כסא

מצודת ציון

(ל) תחתי. במקומי: (לג) הפרדה. הוא הבא מן הסוס והחמור: גיחון. שם נהל והוא השלוח כן ת"י: (לז) אמן. הוא ענין בקשה על קיום הדבר: (לח) והכרתי והפלתי. ת"י

ריסי עיניו ויש אומרים כי מתחלה היה מושח בין ריסי עיניו ואחר כך הנותר בקרן היה יוצק אותו על ראש כי מלא הקרן יהיה השיעור מהמשיחה ועד המליכו שלמה ומשחו אותו פעם שניה כמ"ש בדברי הימים וימליכו שני' לשלמה מפני כי עתה לא היו שם אלא אנשי ירושלים ואח"כ הקהיל המלך כל שרי ישראל מכל השבטים אל ירושל' ושרי האלפי' ושרי המאות ולעיני כל הקהל משחוהו לנגיד ואז משחו ג"כ לצדוק לכהן גדול ואז עשו שמחה גדולה וזבחו זבחי' לרוב: (מ) מחללים בחלילים. מזמרי' בכלי זמר ששמו חליל והוא כלי חלול ונקוב נקבי' קטני': ותבקע הארץ. מרוב השמחה והוא לשון הגדולה ותוספת כמו גדולות בצורות בשמים: (מא) מדוע קול הקרי' הומה. מדוע הוא זה הקול שהקריה הומה: (מב) איש חיל אתה. כלומר אדם זריז וטוב ות"י גבר דחיל חטאין כלומר בעל כח לכבוש את יצרו: (מג) אבל אדונינו. כלומר אינו כמו שאתה חושב כי טוב אבשר לך אבל הוא להיפך כי אדונינו המלך דוד המליך את שלמה: (מז) את שם שלמה משמך. אמרו רז"ל בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו בנו משלמה ותלמידו מיהושע: על המשכב. השתחוה לאל על המשכב שהיה שוכב עליה וכן וישתחו ישראל על ראש המטה:
ויחזק

ויאמרו כל העם ד' וסי' אל שמואל: ויקח צדוק הכהן את קרן השמן. אמן והלל לה'. אשר בשער והזקנים: ותבקע ד' וסי' האדמה אשר תחתיהם: ותבקע הארץ לקולם. ותבקע העיר דמלכים. וחברו דירמיה: וטוב י"ז הקריאה וסי' ויצמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ. ולא תחוס עינך עליו. בכל הדרך אשר צוה. וישלח ויבאהו והוא אדמוני. יאמר נא אדנכו. ויהי בהיות רוח אלהים. ויקרא אכיש אל דוד. עודנו מדבר והנה יונתן. מקול מפלתו הרעשתי. ועמהם הלוים שמעיהו. יגיע כפיך כי תאכל. כל ימי עני רעים. תאות אדם חסדו. ויצא המן ביום ההוא. ומתוק האור וטוב לעינים. וטוב משגיהם. וטוב לא יהיה לרשע: ותהם ג' בקריאה וסי' נמסר בשמואל א' סימן ד':

מצודת ציון

ת"י וקשתיא וקלעיא: על גיחון. אל גיחון: (לט) קרן. כלי עשוי דמות קרן: (מא) הקרואים. המזומנים לסעודה כמו אחרי כן יאכלו הקרואים (ש"א ט): הקריה. העיר: (מב) איש חיל. אדם מעולה ומזורז: (מה) ותהם.
מלשון

עַל כּוּדַנְתָּא דְמַלְכָּא דָוִד וְאוֹבִילוּ יָתֵיהּ לְשִׁילוֹחָא׃ לט וּנְסִיב צָדוֹק כַּהֲנָא יַת קַרְנָא דִמְשַׁחָא מִן מַשְׁכְּנָא וּמְשַׁח יַת שְׁלֹמֹה וּתְקַעוּ בְּשׁוֹפָרָא וַאֲמַרוּ כָּל עַמָּא יִצְלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃ מ וּסְלִיקוּ כָל עַמָּא בָּתְרוֹהִי וְעַמָּא מְשַׁבְּחִין בְּחִנְגַּיָא וְחָדָן חֶדְוָא רַבָּא וְזָעַת אַרְעָא לְקָלְהוֹן׃ מא וּשְׁמַע אֲדֹנִיָּה וְכָל זְמִינַיָּא דִּי עִמֵּיהּ וְאִינוּן סַפִּיקוּ לְמֵיכַל וּשְׁמַע יוֹאָב יַת קַל שׁוֹפָרָא וַאֲמַר מָא דֵין קַל קַרְתָּא אִשְׁתַּגִּישַׁת׃ מב עַד דְּהוּא מְמַלֵּיל וְהָא יְהוֹנָתָן בַּר אֶבְיָתָר כַּהֲנָא אֲתָא וַאֲמַר אֲדֹנִיָּה עוֹל אֲרֵי גְבַר דָּחֵיל חֶטְאִין אַתְּ וְטַב תְּבַשֵּׂר׃ מג וַאֲתֵיב יוֹנָתָן וַאֲמַר לַאֲדֹנִיָּהוּ בְּקוּשְׁטָא רִבּוֹנָנָא מַלְכָּא דָוִד אַמְלִיךְ יַת שְׁלֹמֹה׃ מד וּשְׁלַח עִמֵּיהּ מַלְכָּא יַת צָדוֹק כַּהֲנָא וְיַת נָתָן נְבִיָּא וּבְנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וְקַשָּׁתַיָּא וְקַלָּעַיָּא וְאַרְכִּיבוּ יָתֵיהּ עַל כּוּדַנְתָּא דְמַלְכָּא׃ מה וּמְשַׁחוּ יָתֵיהּ צָדוֹק כַּהֲנָא וְנָתָן נְבִיָּא לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא בְּשִׁילוֹחָא וּסְלִיקוּ מִתַּמָּן כַּד חָדָן וְאִשְׁתַּגִּישַׁת קַרְתָּא הוּא קָלָא דִשְׁמַעְתּוּן׃ מו וְאַף יָתֵיב שְׁלֹמֹה עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא׃ מז וְאַף עָלוּ עַבְדֵי מַלְכָּא לְבָרָכָא יַת רִבּוֹנָנָא מַלְכָּא דָוִד לְמֵימַר יוֹטִיב יְיָ יַת שׁוּם שְׁלֹמֹה מִשְּׁמָךְ וִירַבֵּי יַת כּוּרְסוֹהִי מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ וּסְגִיד מַלְכָּא עַל שִׁוְיָא׃ מח וְאַף כְּדֵין אֲמַר מַלְכָּא בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּיהַב יוֹמָא דֵין בַּר יָתֵיב

ל׳ חס׳ עַל־פִּרְדַּת הַמֶּלֶךְ דָּוִד וַיֹּלִכוּ אֹתוֹ
עַל־גִּחוֹן׃ לט וַיִּקַּח צָדוֹק הַכֹּהֵן אֶת־
קֶרֶן הַשֶּׁמֶן מִן־הָאֹהֶל וַיִּמְשַׁח
ד אֶת־שְׁלֹמֹה וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ
כָּל־הָעָם יְחִי הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃
מ וַיַּעֲלוּ כָל־הָעָם אַחֲרָיו וְהָעָם
ל מְחַלְּלִים בַּחֲלִלִים וּשְׂמֵחִים שִׂמְחָה
ד גְדוֹלָה וַתִּבָּקַע הָאָרֶץ בְּקוֹלָם׃ מא וַיִּשְׁמַע
ל אֲדֹנִיָּהוּ וְכָל־הַקְּרֻאִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וְהֵם
כִּלּוּ לֶאֱכֹל וַיִּשְׁמַע יוֹאָב אֶת־קוֹל
הַשּׁוֹפָר וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ קוֹל־הַקִּרְיָה
ל׳ ד הוֹמָה׃ מב עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר וְהִנֵּה יוֹנָתָן בֶּן־
אֶבְיָתָר הַכֹּהֵן בָּא וַיֹּאמֶר אֲדֹנִיָּהוּ בֹּא
י״ן כִּי אִישׁ חַיִל אַתָּה וְטוֹב תְּבַשֵּׂר׃ מג וַיַּעַן
יוֹנָתָן וַיֹּאמֶר לַאֲדֹנִיָּהוּ אֲבָל אֲדֹנֵינוּ
הַמֶּלֶךְ־דָּוִד הִמְלִיךְ אֶת־שְׁלֹמֹה׃
מד וַיִּשְׁלַח אִתּוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־צָדוֹק הַכֹּהֵן
כ׳ וְאֶת־נָתָן הַנָּבִיא וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע
וְהַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ עַל
כ׳ פִּרְדַּת הַמֶּלֶךְ׃ מה וַיִּמְשְׁחוּ אֹתוֹ צָדוֹק
ג׳ חס׳ הַכֹּהֵן וְנָתָן הַנָּבִיא לְמֶלֶךְ בְּגִחוֹן
ג׳ וַיַּעֲלוּ מִשָּׁם שְׂמֵחִים וַתֵּהֹם הַקִּרְיָה
ע״ז הוּא הַקּוֹל אֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם׃ מו וְגַם יָשַׁב
שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא הַמְּלוּכָה׃ מז וְגַם־בָּאוּ
עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ לְבָרֵךְ אֶת־אֲדֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ
אלהים ק׳ דָּוִד לֵאמֹר יֵיטֵב אֱלֹהֶיךָ אֶת־שֵׁם
כ׳ שְׁלֹמֹה מִשְּׁמֶךָ וִיגַדֵּל אֶת־כִּסְאוֹ
מִכִּסְאֶךָ וַיִּשְׁתַּחוּ הַמֶּלֶךְ עַל־הַמִּשְׁכָּב׃
מח וְגַם־כָּכָה אָמַר הַמֶּלֶךְ בָּרוּךְ יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נָתַן הַיּוֹם יֹשֵׁב

אמרו אורים ותומים: (לט) את קרן השמן. משמן המשחה שעשה משה: מן האהל. שהארון נתון בעיר דוד וצלוחית של שמן המשחה לפני הארון כמו שאנו שונים בסדר יומא: (מ) בחלילים. פלאוט"י בלע"ז: ותבקע הארץ. דברו הנביאים בלשון הבאי כלשון בני אדם: (מג) אבל אדונינו. כלומר עכשיו אין בשורתי טובה לך:
בקרנות

רלבג

יהוידע והכרתי והפלתי. הם היו סנהדרין כמו שקדם וזה כי אלו שוכר הם אשר על פיהם ראוי שתהיה בחירת המלך להיות מה שיבחרו נבחר מאת ה' והנה אשר יבחרהו הנביא יודע שבחרו ה' כמו שמצאנו בשמואל כשבחר שאול ודוד וכן הענין בכ"ג באורים ותומים יודע מי הוא אשר בחר ה' בו וכן הענין בסנהדרי גדולה כי כל ישראל מחוייבים להמשך למה שיגזרו כמו שנתבאר בתורה ולזה זכר בזה המקום צדוק הכהן כי הוא הי' כ"ג ונתן שהיה נביא ובניהו בן יהוידע והכרתי והפליתי שהיו סנהדרי גדול' ובניהו בן יהוידע היה עליהם כמו שנזכר בספר שמואל: (מ) מחללי' בחלילים. ר"ל שהיו מנגנים בחלילים והם כלי זמר בדמיון קנים והם נקובים נקבי' מבוערי' להוצא' מינים מוגבלים מהקולות: ותבקע הארץ לקולם. אמר זהו על צד ההעלגה והגוזמא או יהיה הרצון בזה כי לקולם נאספו רבים אליהם מכל הצדדים וכאילו בקעו אויר הארץ בחוזק: (מא) מה קול הקריה הומה. ר"ל מה קול העיר אשר היא הומה זאת ההמי' הנפלאה: (מב) כי איש חיל אתה וטוב תבשר. ידמה שהרצון באיש חיל איש טוב כי האיש הטוב עושה חיל בטובותיו ומדרך האיש הטוב לבשר טוב לא הרע או ירצה הרצון באיש חיל גבור והנה מדרך הגבור שיתנבא תמיד הטוב בדברי הריב והמלחמה לסבה היותו
בלתי

תולדות אהרן והעם מחללים. הג"ד כט: ותבקע הארץ.
חולין ל תמיד כט: אמן כן יאמר.
(סוטה יח): יעיין ילקוט סנהדרין קט:

מצודת דוד

כסא המלוכה: (לט) מן האהל. אשר נטה דוד בעירו להכניס בו הארון ושם היה שמן המשחה: (מ) מחללים בחלילים. מזמרים בכלי זמר ששמו חליל וכן כהולך בחליל (ישעיה ל'): בקולם. בעבור קול ההמיה והוא ענין גוזמא: (מא) והם כלו לאכול. את הקול שמעו בעת כלו לאכול: קול הקריה הומה. קול קבוצת אנשי העיר הומה: (מב) וטוב תבשר. על כי מדרך אדם המעולה להתאמץ להשמיע בשורה טובה: (מג) אבל. ר"ל לא כמו שחשוב שאבשר טוב אבל הוא בהיפך כי המלך דוד וכו' ורעה היא: (מז) על המשכב. בשכבו על המשכב השתחוה לה':
אשר

רשי

(נ) בקרנות המזבח. שהיה בגבעון אמר הרוגי בית דין נקברין בקברי בית דין אמות כאן ואקבר בקברי אבותי כך דרש

רלבג

בלתי מפחד: (נ) ויחזק בקרנות המזבח. הנה כבר נתבאר בתורה כי המזבח קולט אלא אם בא שם רוצח מכה נפש בזדון ובערמה והנה אדוניה לזה בא שם כי שם לא היה מפחד שיהרגנו שלמה ויהיה המקום ההוא לו למקלט עד שיבטיחהו המלך שלמה שלא ימיתהו: (נב) אם יהיה לבן חיל לא יפול משערת ראשו ארצה. ר"ל אם תחזקנה ידיו להיות לעבודת המלך ולמצותו כשאר בני החיל לא יגיעהו נזק מאדי וכן שלח דוד לכל אנשי יבש גלעד ועתה תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל: (נג) ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמר לו שלמה. ידמה כי מפני שאמר לו שלמה אם יהיה לבן חיל חשב אדניהו שירצה לעמוד לפניו וישרתהו ולזה לא היה רוצה להפרד ממנו אם לא יתן לו רשות וכאשר הרגיש שלמה בזה אמר לו שילך לביתו: (ב) וחזקת והיית לאיש. רוצה לומר שלא תהיינה פעולותיך פעולות בעיר שנים ונער אבל תהיינה פעולות איש גדול וזה אמנם יהיה עם ההתישבות עלה: (ג) ושמרת את משמרת ה' אלהיך. ר"ל שישמור בלב מה שיצוהו הש"י לשמרו וזה אמנם יהיה בלמידת התורה ותהיה הלמידה ההיא בהתבוננו' לתכלית שתלך בדרכי הש"י אשר נזכרו בתורה ולשמור כל החקים והמצות והמשפטים והעדות הכתובים בתורת משה כי בלמידה הזאת תשכיל ותדע כל מה שראוי לך לעשות בדבר דבר שיקרה לך ותהיה מפני זה מוכן להתנהג בדרכי התורה בכל מעשיך ובזה ג"כ תשכיל ותדע כל מה שראוי שתפנה שם והמשל כי אם לא ידע אדם שמחוייב לשבת בסוכה בחג הסוכות לא יפנה להשתדל בעשייתם ויהיה זה סבה אל שלא יקיים זאת המצוה או ירצה בזה כי שמירתך חקות הש"י ומצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה יהיה סבה שתצליח את כל אשר תעשה וכל מה שתפנה אליו תגיע לך ההצלחה והוא מענין אמרו בכל אשר יפנה ישכיל. שכל דוד מכל עבדי שאול: (ד) למען יקים ה' את דברו וגו' באר לו שכבר יגיע לו השמירת כוונה תועלת אחר והוא התמדת המלוכה לו ולזרעו: את

על־כסאי ועיני ראות: מט ויחרדו ויקמו כל־הקראים אשר לאדניהו וילכו איש לדרכו: נ ואדניהו ירא מפני שלמה ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח: נא ויגד לשלמה לאמר הנה אדניהו ירא את־המלך שלמה והנה אחז בקרנות המזבח לאמר ישבע־לי כיום המלך שלמה אם־ימית את־עבדו בחרב: נב ויאמר שלמה אם יהיה לבן־חיל לא־יפל משערתו ארצה ואם־רעה תמצא־בו ומת: נג וישלח המלך שלמה וירדהו מעל המזבח ויבא וישתחו למלך שלמה ויאמר־לו שלמה לך לביתך:

ב א ויקרבו ימי־דוד למות ויצו את־שלמה בנו לאמר: ב אנכי הלך בדרך כל־הארץ וחזקת והיית לאיש: ג ושמרת את־משמרת ׀ יהוה אלהיך ללכת בדרכיו לשמר חקתיו מצותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה למען תשכיל את כל־אשר תעשה ואת כל־אשר תפנה שם: ד למען יקים יהוה את־דברו אשר דבר עלי לאמר אם־ישמרו בניך את־דרכם ללכת לפני באמת בכל־לבבם ובכל־נפשם לאמר לא־יכרת לך איש מעל כסא ישראל:

על כורסי מלכותי ועיני חזאן: מט ותוהו וקמו כל זמיניא די לאדניהו ואזלו גבר לארחיה: נ ואדניהו דחיל מן קדם שלמה וקם ואזל ואתקיף בקרנת מדבחא: נא ואתחוא לשלמה למימר הא אדניהו דחיל מן קדם מלכא שלמה והא אחד בקרנת מדבחא למימר יקים לי כיומא דין מלכא שלמה דלא יקטיל ית עבדיה בחרבא: נב ואמר שלמה אם יהי לגבר דחיל חטאין לא יפול משער רישיה לארעא ואם בישתא תשתכח ביה ויתקטיל: נג ושלח מלכא שלמה ואחתוהי מעלוי מדבחא ואתא וסגיד למלכא שלמה ואמר ליה שלמה איזיל לביתך: א וקריבו יומי דוד לממת ופקיד ית שלמה בריה למימר: ב אנא אזיל באורח כל ארעא ותתקיף ותהא לגבר דחיל חטאין: ג ותטר ית מטרת מימרא דיי אלהך למהך באורחן דתקנן קדמוהי למטר קימוהי פקודוהי ודינוהי וסהדותיה כמא דכתיב באוריתא דמשה בדיל דתצלח ית כל דתעביד וית כל אתר דתתפני תמן: ד בדיל די יקים יי ית פתגמוהי די מליל עלי למימר אם יטרון בנך ית ארחיהון למהך קדמי בקשוט בכל לבהון ובכל נפשיהון למימר לא יפסוק

רדק

(נ) ויחזק בקרנות המזבח. המזבח שהיה בירושלים כי היתר הבמות היה אז והחזיק במזבח להנצל שם: (נא) אם ימית את עבדו. מזה שאני מפחד תמיד ומסופק בו ישבע לי שלא ימיתני: (נב) אם יהיה לבן חיל. כמו בן חיל לאדוניו וירא מפניו וסר אל משמעתו ות"י אם יהא לגבר דחיל חטאין פי' בן חיל בעל כח לכבוש את יצרו: (ב) והיית לאיש. זריז ומושל בנפשך וכובש את יצרך וכן ת"י לגבר דחיל חטאין ופי' לפניו ושמרת וכו'. וכן ועמשא בן איש ר"ל גדול ונכבד וכן כולם אנשים גדולים ונכבדים: (ג) את משמרת ה' אלהיך. כמו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות ללכת בדרכיו תכון המדות מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום: לשמור חקותיו. המצות שלא נגלה טעמם: מצותיו. אשר נאמר בהם מצות כגון שלוח טמאים והפרת נדרי' וכיוצא בהן: ומשפטיו. הדינין: ועדותיו. אשר הם עדות וזכר כמו שבת ומועדים וכיוצא בהם שהם לזכר והנה כל התורה. ועדותיו נראית בו הוי"ו בקריא' והיא למ"ד הפועל אע"פ שהוא מנחי העי"ן נהפכה עי"ן הפעל וכן כדרך עדותיך שבתי והדומי' להם: תשכיל. כתרגומו תצלח: את כל אשר תעשה. כמו בכל אשר תעשה ויהיה תשכיל פועל עומד או יהיה את כמשמעו ויהיה תשכיל פועל יוצא כלומ' בשמרך המצות תצליח אתה את כל

אחז ג' חד מלעיל וסי' חיל אחז ישבי. והנה אחז בקרנות המזבח. שמאל בעשתו ולא אחז. בתרא מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע: ועדותיו ה' מפקין וי"ו בליש' וסי' ושמרת את משמרת. וימאסו את חקיו. ויעמד המלך על העמוד. וחברו על עמדו דדברי הימים. מפני אשר קטרחם:

תולדות אהרן ויקרבו ימי דוד. זוכר וירא:

מצודת ציון

מלבון המ"ב: (נא) כיום. כעת כי יום הוא כמו עת וכ"ף בהא לאמתת הדבר כמו מכרה כיום (בראשית כ"ה): (נב) משערתו. משער ראש

מצודת דוד

(מח) אשר נתן היום יושב. כמו אשר נתן היום בן יושב וגו': (נ) ירא. שלא לדונו כמורד במלכות על אשר רצה למלוך מבלי דעת המלך: בקרנות המזבח. אשר עמד לפני הארון בחשבו שלא יחלל המקום להרגו שם: (נא) אם ימית. ר"ל שלא ימית וכאלו אמר שיהיה עליו עונש שבועה אם ימית וגו': (נב) לבן חיל. ר"ל לעבוד עבודתו כשאר עבדי המלך: לא יפול וגו'. ר"ל לא יעונש על העבר אפילו עונש מועט ואמר בלשון גוזמא כדרך שהבריות אומרים: ואם רעה המצא בו. ואפילו בדבר שאין בו כדי להמית מ"מ יומת בעבור צרוף הדבר הזה: (נג) ויורדהו. צוה לו לרדת בהבטחתו: לך לביתך. כי נראה עומד לפני שלמה בחשבו בכוונתו להיות לבן חיל לעמוד לפניו ולשרתו בכל עת ואמר לו לך לביתך כאומר לבבי לא כן יחשוב כ"א תהיה לבן חיל לעת מצוה בזמן הצורך: ב (ב) בדרך וגו'. ר"ל כמנהג הנהוג בכל הבריות: והיית לאיש. כאשר באהה עודך נער התחזק עצמך להיות כאיש השלם בשנים הואיל והמות ואינני להדריכך בדרך תלך: (ג) משמרת ה'. הדברים אשר צוה ה' לשמרו ואל ביוהך אל תפנה: ללכת בדרכיו. להיות רחום ורב חסד כמוהו: חקותיו. הם המצות שלא נתגלו טעמיהם והמה כחק וגזירה: מצותיו. מה שבין אדם למקום: ומשפטיו. מה שבין אדם לחברו: ועדותיו. הם המצוה אשר טעמיהם להעיד על מפלאות ה' כשבת ומועדי ה' והדומים: למען תשכיל. רצה לומר כשתשמור כל המצות תשכיל עוד מכם את כל אשר תעשה מהדברים אשר לא נאמרו בתורה כי מסם חכמה תקח לעבוד את ה': ואת וגו'. הוא כפל ענין במ"ש: (ד) לאמר לא יכרת. לפי

ה וְגַם אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה
לִי יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לִשְׁנֵי־
שָׂרֵי צִבְאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בֶּן־נֵר
וְלַעֲמָשָׂא בֶן־יֶתֶר וַיַּהַרְגֵם וַיָּשֶׂם דְּמֵי־
מִלְחָמָה בְּשָׁלֹם וַיִּתֵּן דְּמֵי מִלְחָמָה
בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו וּבְנַעֲלוֹ
אֲשֶׁר בְּרַגְלָיו׃ ו וְעָשִׂיתָ כְּחָכְמָתֶךָ
וְלֹא־תוֹרֵד שֵׂיבָתוֹ בְּשָׁלֹם שְׁאֹל׃
ז וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי תַּעֲשֶׂה־חֶסֶד
וְהָיוּ בְּאֹכְלֵי שֻׁלְחָנֶךָ כִּי־כֵן קָרְבוּ
אֵלַי בְּבָרְחִי מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם אָחִיךָ׃
ח וְהִנֵּה עִמְּךָ שִׁמְעִי בֶן־גֵּרָא בֶן־הַיְמִינִי
מִבַּחֻרִים וְהוּא קִלְלַנִי קְלָלָה
נִמְרֶצֶת בְּיוֹם לֶכְתִּי מַחֲנָיִם וְהוּא־
יָרַד לִקְרָאתִי הַיַּרְדֵּן וָאֶשָּׁבַע לוֹ
בַיהוָה לֵאמֹר אִם־אֲמִיתְךָ בֶּחָרֶב׃
ט וְעַתָּה אַל־תְּנַקֵּהוּ כִּי אִישׁ חָכָם אָתָּה
וְיָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לּוֹ וְהוֹרַדְתָּ

(ג׳; יג׳ מ״ל; ג׳ תמרו; ס״חס׳ בליש׳; ג׳מ״ל בליש׳ ח׳ חס׳; ב׳ הכר בדי שאול; ס״ר״פ בסיפ׳; ד׳ הס׳. ג׳; ג׳; ג׳)

לָךְ גְּבַר מֵעַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ה וְאַף אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דַּעֲבַד לִי יוֹאָב בַּר צְרוּיָה דַּעֲבַד לִתְרֵין רַבָּנֵי חֵילְוָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְאַבְנֵר בַּר נֵר וְלַעֲמָשָׂא בַּר יֶתֶר דְּקַטְלִינוּן בַּעֲרְמוּתֵיהּ וּדְמֵי דִי יִתְחַשֵּׁב לֵיהּ דְּמֵיהוֹן עֲלוֹהִי כִּדְם תְּבִירֵי קְרָבָא וִיתֵיב לְהוֹן בִּכְמָנַת שְׁלָמָא וַאֲשַׁד דְּמְהוֹן בְּאַסְפַּנִיקֵי דִי בְחַרְצֵיהּ וּדְשׁ בְּטַקְרִיתָא דִי בְרַגְלוֹהִי׃ ו וְתַעְבֵּיד כְּחוּכְמְתָךְ וְלָא תְהֵית שֵׂיבְתֵיהּ בִּשְׁלָמָא לִשְׁאוֹל׃ ז וְלִבְנֵי בַרְזִלַּי גִּלְעָדָאָה תַּעְבֵּיד טִיבוּ וִיהוֹן בְּאוֹכְלֵי פָתוּרָךְ אֲרֵי אִינוּן סַפִּיקוּ צָרְכַי בְּמֶעְרְקִי מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם אֲחוּךְ׃ ח וְהָא עִמָּךְ שִׁמְעִי בַּר גֵּרָא בַּר מִשֵּׁבֶט בִּנְיָמִין מֵעוּלֵימַת וְהוּא לְטַנִי לְוָטָן מְרִירַן בְּיוֹמָא דַּאֲזַלִית לְמַחֲנַיִם וְהוּא נְחַת לִקְדָמוּתִי לְיַרְדְּנָא וְקַיֵּימִית לֵיהּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ לְמֵימַר דְּלָא אֶקְטְלִינָךְ בְּחַרְבָּא׃ ט וּכְעַן לָא תְזַכֵּינֵיהּ אֲרֵי גְּבַר חַכִּים אַתְּ וְתִידַע יָת דְּתַעְבֵּיד לֵיהּ וְתַחֵית

שלום ח׳ חס׳ בליש׳ בקריאה וסי׳ במסרה רבתא: והנה ה׳ ר״פ בספרא וסימ׳ נמסר לעיל בריש ספרא: מבחרי׳ ד׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן ג׳:

תולדות אהרן וכיו באכלי. עקידה ש׳ מב זוכר תרומה: והוא קללני. שכם קה עקידה שער סב: אם אמיתך בחרב: זוכר משפטים:

רשי

דרש רבי תנחומא: (ה) את אשר עשה לי. שהראה הספר ששלח דוד ביד אוריה שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים במדרש רבי תנחומא: דמי מלחמה בשלום. שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו: בחגורתו אשר במתניו. שחגר חרבו מגומדת על מתניו שלא כדרך הגבורים בלאתו לקראת עמשא ופיה למטה כדי שתפול כמה שנאמר והוא יצא ותפל (שמואל ב כ) וכשנפלה ונטלה כסבור עמשא שלא נטל אלא להגביהה מן הארץ ולא נשמר מחרב אשר ביד יואב: ובנעלו אשר ברגליו. את אבנר הרג בערמה ששאלו גידמת היאך חולצת כמה שנאמר (שמואל ב ג כז) ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי לשון של נעלך: (ו) ולא תורד שיבתו בשלום שאול. אל תניחהו למות מיתת עצמו וליפול בגיהנם: (ח) קללה נמרצת. מפורשת כמו מה ימריצך (איוב טז ג) ומה נמרצו (שם ו כה) כמו מה נמלצו: (ט) כי איש חכם אתה. תן לבך למצוא לו עון מית׳ בשביל דבר אחר וזהו וידעת את אשר תעש׳ לו

רדק

כל אשר תעשה ואת כל אשר תפנה שם: (ה) וגם אתה. וגם לרבות על מצות ה׳ אשר צוהו ללכת בדרכי ה׳ אמר וגם זאת היא מדרכי ה׳ לבער אנשי הרשע כי אתה ידעת את אשר עשה לי יואב וגו׳ או יהיה וגם אתה ידעת כמו שאני יודע ואיני צריך להודיעך אלא לצוותך עליו לבערו מן העולם: אשר עשה לי. פי׳ אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל ולי עש׳ מה שעשה להם כי אבנר אני הבטחתיו וקבלתיו בהבבתי ועמשא גם כן היה בשליחותי ומסב אנשי יהודה אלי ויש מפרשים אשר עשה לי שהרג אבשלום ולפירו׳ הזה יהיה אשר עשה לשני שרי חסר וי״ו השמוש ואשר עשה. ובדרש אשר עשה לי שהראה הספר ששלח לו דוד ביד אוריה: לשני שרי צבאות ישראל. כי אבנר היה שר צבא ועמשא שמהו אבשלום שר צבא ובדעת דוד היה למנותו אחר כך שר צבא ועוד כי גדול היה ביהודה ושר צבא יהודה וכתוב עליו עוד ויט את לבב כל איש יהודה כאיש אחד: ויהרגם. בשלום. טעמו עם ויהרג׳ כלו׳ ויהרגם בשלום ושם אות׳ דמי׳ כאילו היה דמי מלחמה או פירוש וישם דמי המלחמה דמי עשאל כי עשאל רודפהיה לאבנר שם אות׳ כדמי שלום כאלו הרג אבנר לעשאל בשלום נקם נקמתו מאבנר וגם כן הרגו בשלום כי לקחו לדבר עמו ולא נשמר ממנו ועמשא גם כן הרג בשלום שאמר לו השלום אתה אחי אחז בזקנו לנשק לו ולא היה לו שום טענה להרגו ונתן הדמים ההם שעשה אותם דמי מלחמ׳ נתן אות׳ בחגורתו אשר במתניו כמו שנאמר ועליו חגור חרב מצומדת לו על מתניו ובנעלו אשר ברגליו שנפלו מתים לרגליו ויונתן תרגם הפסוק כן דקטילינון בערמימותיה וגו׳ כבעמוד. ויש דרש ובנעלו אשר ברגליו שהרג אבנר בערמה ושאל לו גדמת איך חולצת והיה שוחה ומראה לו כי בשניה היא חולצת או הכהו וזהו שאמר לדבר אתו בשלי לשון של נעלך והנה אמר ובנעלו אשר ברגליו: (ו) ועשית כחכמתך. כלומר שלא תהרגנו עד שתמצא עליו עולה אע״פ שהוא חייב מיתה כי מלחמות ה׳ נלחם וטובות נמצאו בו אלא שהרג לאלה שני השרים חנם לפי׳ תעשה כחכמתך שתביאהו לידי עולה והסיבה שיתחייב הריגה: ולא תורד שיבתו בשלום שאול. תניחנו למות מיתת עצמו אלא יהרג כמו שהרג: (ז) כי כן קרבו אלי. דזה הדרך קרבו אלי במאכל ובמשתה כמו שכתוב משכב וכפות וחטים ושעורים הגישו לדוד וכתוב והוא כלכל את המלך בשבתו במחנים וכן ת״י אינון ספיקו צרכי: (ח) והנה עמך. כלומר אע״פ שהוא משבט בנימין עמך וברשותך והוא להביאו לידי מיתה או פירוש והנה עמך בירושלים כדי שתוכל למצוא לו עילה סבה להמיתו. ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך: קללני. בזה

רלבג

(ה) את אשר עשה לי יואב בן צרויה. ר״ל על דבר אבשלום שעבר מצותו והרגו ואחר כך דבר אל דוד קשות כמו שנזכר במה שקדם: וישם דמי מלחמה בשלו׳. ר״ל על הריגת אבנר כי הוא הרגו בעת היותו בשלום עמו מפני שהרג עשאל אחיו במלחמה והנה היה אז אבנר בשלום עמו כי הוא בא אל המלך להביא לו המלוכה והוא שלחו וילך בשלום: ויתן דמי מלחמה. בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו. זה שב אל עמשא כי יואב שם כלי המלחמה בהרגו אותו בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו לפי שהוא שם תער חרבו מצומדת בחגורתו ולא שם תערה תוכה כמנהג וכאשר ראה עמשא שחה לתקן נעלו אשר ברגליו ואז בשחותו נפל החרב מתערו להרץ ולקחו יואב משם ולזה לא נשמר עמשא מן החרב אשר ביד יואב ובהיות הענין כן הנה יתאמת שיואב נתן דמי המלחמה באלו הכלים אשר אינם מוכנים לצד המלחמה כלל: (ו) ולא תורד את שיבתו בשלום שאול. ר״ל עשה כחכמתך באופן שלא תניחנו למות מיתת עצמו כי כבר הגדיל לעשות הרעות הנפלאות האלו ויוסרו שאר אנשים מעשות ככה וייראו ג״כ מלבעוט במלכות: (ח) והנה עמך שמעי בן גרא. אמר זה כי הוא היה עמו בהמשחו כאמרו ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדניהו וידמה ג״כ שנשאר עמו לעבודתו כי היה יושב בירושלם כמו שתמצא שנזכר במה שאחר זה: והוא קללני קללה נמרצת. חזק׳ וקשה וזה מבואר מדבריו לו בעת ברחו מפני אבשלום: (ט) ועתה אל תנקהו. ר״ל אף ע״פ שהוא

מצודת ציון

ב (ז) קרבו אלי. קרבו אותי: (ח) קללני. מלשון קלות ובזיון: נמרצת. חזקה כמו והבל נמרץ מיכם

מצודת דוד

לפי באחרנו הדברים אמר שוב לאמר: (ה) וגם אתה ידעת. ר״ל כמו שידוע אני כמו כן אתה ידעת ואין מהצורך לספר לך פרטי הדברים: אשר עשה לי. ואחר ומפרש שזהו אשר עשה לשני שרי וגו׳ כי על כי הם באו בהבטחת דוד והלכו בשליחותו ועכ״ז הרגם יואב יחשב א״כ לדוד לכלימה בזה: לשני שרי צבאות. כי גם עמשא היה שר צבא לאבשלום אף בדעת דוד היה להעמידו תחת יואב: דמי מלחמה. הדם הראוי לשפוך באנשי מלחמתי שפך הוא באנשי שלומי: ויתן דמי מלחמה. שדם הראוי לשפוך במלחמה בגבורה מפורסמת שפך באנשי שלומי בערמתו: בחגורתו וגו׳. ר״ל במה שחגר חרבו מצומדת במתניו לרהבו בכדי שתהא נוחה לפול בשחיה מועטת וכשולה מול עמשא שהה מעט לתקן מנעלו ונפלה החרב מתערה והגביה בידו והכהו נכח ועמשא לא נשמר על כי ראה אשר מעצמה נפלה מתערה: (ו) כחכמתך. לפי חכמתך תמצא לו עילה: ולא תורד שיבתו. ר״ל עם שהוא איש שיבה לא ההדר פניו וראה שלא ירד לקבר בשלום במיתת עצמו: (ז) כי כן. ר״ל בזה הדבר עלמו קרבו אותי לאכול על שולחן היכם וכאומר עוד תעשה עמהם חסד זולת מה שיהיו באוכלי שולחנך כי זהו תשלום גמול ולא להסד יקרא: (ח) עמך. ור״ל אוהבך היושב שמך בתמידות ורז״ל אמרו שהיה מלמדו תורה: ביום לכתי מחנים. כי כשברחה מפני אבשלום הלך עד מחנים וישב בה עד חזרתו לירושלים: והוא ירד. לפיים אותי ונשבעתי לו לבל אמיתו ולזה לא אוכל בעצמי להקם נקמתי ממנו: (ט) ועתה. הואיל ואתה תמלוך תחתי אל תנקהו אתה מהעון הזה מבלי לשלם לו

מלכים א ב

אֶת־שֵׂיבָתוֹ בְּדָם שְׁאוֹל׃ י וַיִּשְׁכַּב דָּוִד
עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד׃
יא וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ
דָּוִד עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה
בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַםִ
מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ שָׁנִים׃ יב וּשְׁלֹמֹה
יָשַׁב עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִיו וַתִּכֹּן מַלְכֻתוֹ
מְאֹד׃ יג וַיָּבֹא אֲדֹנִיָּהוּ
בֶן־חַגִּית אֶל־בַּת־שֶׁבַע אֵם־שְׁלֹמֹה
וַתֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם בֹּאֶךָ וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם׃
יד וַיֹּאמֶר דָּבָר לִי אֵלָיִךְ וַתֹּאמֶר דַּבֵּר׃
טו וַיֹּאמֶר אַתְּ יָדַעַתְּ כִּי־לִי הָיְתָה
הַמְּלוּכָה וְעָלַי שָׂמוּ כָל־יִשְׂרָאֵל פְּנֵיהֶם
לִמְלֹךְ וַתִּסֹּב הַמְּלוּכָה וַתְּהִי לְאָחִי כִּי
מֵיְהוָה הָיְתָה לּוֹ׃
טז וְעַתָּה שְׁאֵלָה אַחַת אָנֹכִי
שֹׁאֵל מֵאִתָּךְ אַל־תָּשִׁבִי אֶת־פָּנָי
וַתֹּאמֶר אֵלָיו דַּבֵּר׃ יז וַיֹּאמֶר אִמְרִי־נָא
לִשְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ כִּי לֹא־יָשִׁיב אֶת־
פָּנָיִךְ וְיִתֶּן־לִי אֶת־אֲבִישַׁג הַשּׁוּנַמִּית
לְאִשָּׁה׃ יח וַתֹּאמֶר בַּת־שֶׁבַע טוֹב
אָנֹכִי אֲדַבֵּר עָלֶיךָ אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ יט וַתָּבֹא
בַת־שֶׁבַע אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְדַבֶּר־לוֹ
עַל־אֲדֹנִיָּהוּ וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ לִקְרָאתָהּ
וַיִּשְׁתַּחוּ לָהּ וַיֵּשֶׁב עַל־כִּסְאוֹ וַיָּשֶׂם
כִּסֵּא לְאֵם הַמֶּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לִימִינוֹ׃
כ וַתֹּאמֶר שְׁאֵלָה אַחַת קְטַנָּה אָנֹכִי
שֹׁאֶלֶת מֵאִתָּךְ אַל־תָּשֶׁב אֶת־פָּנָי
וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ שַׁאֲלִי אִמִּי כִּי לֹא־
אָשִׁיב אֶת־פָּנָיִךְ׃ כא וַתֹּאמֶר יֻתַּן אֶת־
אֲבִישַׁג הַשֻּׁנַמִּית לַאֲדֹנִיָּהוּ אָחִיךָ
לְאִשָּׁה׃

(מסורה: כמן · ט״ו. כ׳ חס׳ ג׳ חס׳ · פ׳ · ג׳ וחס׳ · ה׳. ג׳ חס׳ · כ׳ ההותי את · ל׳. כ״ד · י״ג · פ׳ · י״ב · פ׳ · ד׳ · ג׳ חס׳)

תרגום

ית שֵׂיבְתֵיהּ בִּקְטָלָא לִשְׁאוֹל׃ י וּשְׁכִיב דָּוִד עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּקַרְתָּא דְדָוִד׃ יא וְיוֹמַיָּא דִּי מְלַךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחֶבְרוֹן מְלַךְ שְׁבַע שְׁנִין וּבִירוּשְׁלֶם מְלַךְ תְּלָתִין וּתְלַת שְׁנִין׃ יב וּשְׁלֹמֹה יְתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְּדָוִד אֲבוּהִי וְאִתְקִינַת מַלְכוּתֵיהּ לַחֲדָא׃ יג וַאֲתָא אֲדוֹנִיָּהוּ בַּר חַגִּית לְוָת בַּת שֶׁבַע אִמֵּיהּ דִּשְׁלֹמֹה וַאֲמַרַת הַשְׁלָם מֵיתָךְ וַאֲמַר שְׁלָם׃ יד וַאֲמַר פִּתְגָם אִית לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ וַאֲמַרַת מַלֵּיל׃ טו וַאֲמַר אַתְּ יְדַעַתְּ אֲרֵי דִּילִי הֲוַת מַלְכוּתָא וַעֲלַי שַׁוִּיאוּ כָל יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא וְאִסְתְּחַרַת מַלְכוּתָא וַהֲוַת לְאָחִי אֲרֵי מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת לֵיהּ׃ טז וּכְעַן שְׁאֶלְתָּא חֲדָא אֲנָא שָׁאֵיל מִנִּיךְ לָא תְתִיבִין יַת אַפַּי וַאֲמַרַת לֵיהּ מַלֵּל׃ יז וַאֲמַר אֱמַרִי כְעַן לִשְׁלֹמֹה מַלְכָּא אֲרֵי לָא יָתֵיב יַת אַפִּיךְ וְיִתֵּן לִי יַת אֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם לְאִתּוּ׃ יח וַאֲמַרַת בַּת שֶׁבַע טַב אֲנָא אֲמַלֵּיל עֲלָךְ קֳדָם מַלְכָּא׃ יט וַאֲתַת בַּת שֶׁבַע לִקְדָם מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ עַל אֲדֹנִיָּהוּ וְקָם מַלְכָּא לִקְדָמוּתַהּ וּסְגִיד לַהּ וִיתֵיב עַל כּוּרְסֵיהּ וְשַׁוִּי כּוּרְסָא לְאִמָּא דְמַלְכָּא וִיתֵיבַת לִימִינֵיהּ׃ כ וַאֲמַרַת שְׁאֶלְתָּא חֲדָא זְעֵירָא אֲנָא שָׁאֲלָא מִנָּךְ לָא תְתִיב יַת אַפַּי וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא שְׁאִילִי אִמִּי אֲרֵי לָא אָתֵיב יַת אַפִּיךְ׃ כא וַאֲמַרַת תִּתְיְהֵב יַת אֲבִישַׁג דְּמִן שׁוּנֵם לַאֲדֹנִיָּהוּ אָחוּךְ לְאִתּוּ׃

רש״י

לו: (יב) ותכון מלכותו מאד. לפי על העליונים: (יט) לדבר לו. לדבר בשבילו בשביל אדוניהו: לאם המלך. אמרו רבותינו לאמה של מלכות היא רות

רלב״ג

שהוא עמך ואין לך עליו דרך ותואנה להרגו ולא על מה שחרף וקלל אותו כי כבר נשבעתי לו שלא אמיתהו והנה תעשה כדרך שלא יהיה נקי מהעונש כי איש חכם אתה ותמצא בזה דרכים יתכן בהם שתוכל להגיע עליו עונש המות באופן שתוריד את שיבתו אל הקבר בשפיכות דמים לא כמות כל האדם: (י) וישכב דוד עם אבותיו. מגיד שאבותיו היו צדיקים וישרים כמוהו: ויקבר בעיר דוד. היא ציון: (יב) ושלמה ישב על כסא דוד אביו. מגיד שאחז מעש׳ אבותיו: (כב) ולו ולאביתר הכהן וליואב בן צרויה. ר״ל שהוא היה יותר ראוי למלוך כי הוא הגדול ממני כי הממלכה ראוי שתהיה לגדול כאמרו ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולאביתר הכהן היתה גם כן ראויה יותר הכהונה הגדולה כי ראשונה היתה לו קודם היותה לצדוק והיתה לו גם כן מאבותיו וליואב בן צרויה גם כן היה ראוי יותר שיהיה שר הצבא מזולתו כי הוא היה ראשון בזאת השררה ובהיות הענין כן שהוא ראוי יותר למלוכה ואלו אשר עזרוהו ראוים יותר לשררותיהם הנה ימשך מזה במעט סבה שתשוב המלוכה לאדניה ומפני זה הוא מבקש אבישג השונמית לאשה לחזק את ידו וידי עוזריו שהמלוכה ראויה שתהיה לו כי אם היתה הרכיבה על הפרדה אשר רכב עליה המלך סימן למלוכה כמו שקדם כל שכן שהלקיח׳ לאשה אשר שכבה בחיק המלך הוא סימן למלוכה ובהיות הענין כן הנה

רד״ק

בזה אותי בדברים ובמעשה: נמרצת. חזקה שאמר לו איש הדמים איש הבליעל ועפר בעפר כמו מה נמרצו אמרי יושר ויש דרש שהוא נוטריקון: ירד לקראתי. שאמחול לו ונשבעתי לו שלא אמיתנו אע״פ שנשבעתי לו שלא אמיתנו חייב מיתה הוא ולשמור שבועתי לא תמיתנו עד שתמצא לו עילה ועון ובסבב אתה הדבר שיבא לידי עון שהיה לך דין עליו כדי להמיתו כי איש חכם אתה ותדע למצוא לו עילה: בעיר דוד. היא ציון: (יב) ותכון. אחר שהמית אלה שדמו להיות לו לשטן כמו שאמר אחרי מות שמעי והממלכה נכונה ביד שלמה: (טו) כי מה׳ היתה לו. כי נודע כי נתן הנביא אמר על פי ה׳ כי שלמה יהיה מלך ואעפ״כ היה הוא מערער במלוכה אם יוכל ויתן לו את אבישג כי מותרת היתה לו כי דוד אביו לא ידעה אלא שאין משתמשין בשרביטו של מלך אלא א״כ הוא מלך ולתואנ׳ זו ביק׳ אות׳ אדוניהו ובת שבע לא הרגישה בדבר: (יט) וישב על כסאו. אחר שקם לקראתה והשתחוה לה חזר למקומו על כסאו וצוה לשום כסא לאמו שתשב לימינו ויש דרש לאם המלך לאמה של מלכות והיא רות כי עדיין היתה היא בחיי׳ וזה רחוק מאד: (כא) יתן. אינו לשון זכר לנקבה אלא פי׳ יותן זה המתן והוא אבישג ולשון זכר

מלכתו ג׳ חס׳ נמסר בסדר בלק: ועלי ה׳ בקריאה וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ סימ׳ י״ח: למלך ג׳ וחס׳ וסימ׳ ועלי שמו כל ישראל פניהם. ויהי בשמנים שנה. כי מבית הסורים יצא למלך: מאתך ה׳ בקריא׳ וסי׳ ועתה שאלה אחת קטנה. ותאמר שאלה אחת קטנה. והיה אני אלך מאתך. שתים שאלתי מאתך. אם תראה אתי לקח מאתך: תשב ה׳ ד׳ קמץ ומלרע וחד פתח ומלעיל וסי׳ רק את בני לא תשב שמה. תשב אנוש עד דכא ותאמר. בעבור דוד עבדך אל תשב. אל תשב את פני דמלכים. בתראה מלעיל: יתן ז׳ וסי׳ נמסר בסדר שמיני ובסדר פנחס: השנמית ג׳ חס׳ בקריאה וסי׳ וימצאו את אבישג השנמית. ותאמר יתן את אבישג השנמית. ולמה את שאלת את אבישג השנמית:

מצודת ציון

(מיכה ב): (טז) שאלה. ענין בקשה כמינני

תולדות אהרן וכיושם אשר מלך. סנהדרין קז זבחים קיט (ראש השנה נו):

מצודת דוד

גמול הראוי: כי איש חכם אתה. ותוכל למצוא העילה את אשר תעשה לו: שיבתו. ר״ל אל תחוס להדרו בעבור שיבתו: בדם שאול. ר״ל לא תניהו למות על מטתו כ״א ישפך דמו בחרב: (י) בעיר דוד. היא ציון: (יא) שבע שנים. ובש״ב נאמר גם ששה חדשים ולא חש למנותם כאן על כי היה נרדף מאבשלום ששה הדשים למולם: (יב) ותכון מלכותו. לא כאביו שהיה לפעמים נרדף בעת מלכותו מאבשלום ושבע בן בכרי כי מלכותו היה נכון מאד: (יג) השלום בואך. שאלה אותו אם ביאתו בדבר שלום או בא להתקוטט עמה בדבר מה: (טו) כי לי וגו׳. על כי שאלתו היה בדבר אדוני׳ ועלם טומתו היתה להתנשא עוד ולאמר אני אמלך ורצה לעשות הכנה לזה את אבישג להשתמש בהשמיש המלך שאין ראוי כ״א למלך והשם פן הרגיש בדבר לזה הקדים ואמר הלא מאז היתה המלוכה ראוי לי על כי אני גדול האחים ואף כולם חפצו בי מאז ועכ״ז מלך שלמה כי מה׳ היתה לו וא״כ מי פתי יכור הנה להתהכם מול גזירת הבקום: (טז) ועתה. הואיל ואין הסב בדבר המלוכה: אל תשיבי וגו׳. ר״ל פני ריקם מבלי למלאות שאלתי: (יח) טוב. ראוי והגון הדבר הזה ולכן אדבר בעבורך אל המלך: (יט) על אדניהו. בעבור שאלת אדניה: לקראתה. ללכת

כב וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר
לְאִמּוֹ וְלָמָה אַתְּ שֹׁאֶלֶת אֶת־אֲבִישַׁג
הַשֻּׁנַמִּית לַאֲדֹנִיָּהוּ וְשַׁאֲלִי־לוֹ אֶת־
הַמְּלוּכָה כִּי הוּא אָחִי הַגָּדוֹל מִמֶּנִּי
וְלוֹ וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן וּלְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה׃
כג וַיִּשָּׁבַע הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בַּיהוָה לֵאמֹר
כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִיף כִּי
בְנַפְשׁוֹ דִּבֶּר אֲדֹנִיָּהוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃
כד וְעַתָּה חַי־יְהוָה אֲשֶׁר הֱכִינַנִי
וַיּוֹשִׁיבַנִי (וישיבני ק') עַל־כִּסֵּא דָּוִד אָבִי וַאֲשֶׁר
עָשָׂה־לִי בַּיִת כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר כִּי הַיּוֹם
יוּמַת אֲדֹנִיָּהוּ׃ כה וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
בְּיַד בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע וַיִּפְגַּע־בּוֹ
וַיָּמֹת׃ כו וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֵן אָמַר הַמֶּלֶךְ
עֲנָתֹת לֵךְ עַל־שָׂדֶיךָ כִּי אִישׁ מָוֶת
אָתָּה וּבַיּוֹם הַזֶּה לֹא אֲמִיתֶךָ כִּי־
נָשָׂאתָ אֶת־אֲרוֹן אֲדֹנָי יְהוִה לִפְנֵי דָּוִד
אָבִי וְכִי הִתְעַנִּיתָ בְּכֹל אֲשֶׁר־הִתְעַנָּה
אָבִי׃ כז וַיְגָרֶשׁ שְׁלֹמֹה אֶת־אֶבְיָתָר
מִהְיוֹת כֹּהֵן לַיהוָה לְמַלֵּא אֶת־דְּבַר
יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עַל־בֵּית עֵלִי

כב וַאֲתֵיב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה
וַאֲמַר לְאִמֵּיהּ וּלְמָא אַתְּ
שָׁאֲלָא יַת אֲבִישַׁג דְּמִן
שׁוּנֵם לַאֲדֹנִיָּהוּ וְשַׁאֲלִי לֵיהּ
יַת מַלְכוּתָא אֲרֵי הוּא אֲחִי
קַשִּׁישׁ מִנִּי הֲלָא בְּעֵצָה הֲווֹ
הוּא וְאֶבְיָתָר כַּהֲנָא וְיוֹאָב
בַּר צְרוּיָה׃ כג וְקַיֵּים מַלְכָּא
שְׁלֹמֹה בְּמֵימְרָא דַּיְיָ לְמֵימַר
כְּדֵין יַעְבֵּיד לִי אֱלֹהִים וּכְדֵין
יוֹסִיף אֲרֵי בְּנַפְשֵׁיהּ מַלֵּיל
אֲדוֹנִיָּהוּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין׃
כד וּכְעַן קַיָּים הוּא יְיָ
דְּאַתְקְנַנִי וְאוֹתֵיבַנִי עַל
כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְּדָוִד אַבָּא
וּדְקַיֵּים לִי מַלְכוּ כְּמָא
דְּמַלֵּיל אֲרֵי יוֹמָא דֵּין
יִתְקְטֵיל אֲדוֹנִיָּהוּ׃ כה וּשְׁלַח
מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּיַד בְּנָיָהוּ
בַּר יְהוֹיָדָע וּשְׁלֵיט בֵּיהּ
וְקַטְלֵיהּ׃ כו וּלְאֶבְיָתָר
כַּהֲנָא אֲמַר מַלְכָּא לַעֲנָתוֹת
אֱזֵיל לָךְ לְקִירְוָךְ אֲרֵי גְּבַר
חַיָּב קְטוֹל אַתְּ וּבְיוֹמָא הָדֵין
לָא אֲקַטְלִינָךְ אֲרֵי נְטַלְתְּ
יַת אֲרוֹנָא דַּיְיָ אֱלֹהִים קֳדָם
דָּוִד אַבָּא וַאֲרֵי אִתְעֲנֵיתָא
בְּכֹל דִּי אִתְעַנֵּי אַבָּא׃ כז וְתָרֵיךְ שְׁלֹמֹה יַת אֶבְיָתָר מִלְּמֶהֱוֵי כָּהֵן מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם
יְיָ לְקַיָּמָא יַת פִּתְגָמָא דַּיְיָ דִּי מַלֵּיל עַל בֵּית עֵלִי

לי אלהים י"א בקריאה וסי' כי שת לי אלהים זרע אחר. צחק עשה לי אלהים. בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. כן שלם לי אלהים. להברות את דוד. ולעמשא תמרו. וישבע המלך שלמה. אם יספוק עפר שמרון לשעלים. אם יעמד ראש אלישע. עד אשר אדע. לב טהור ברא לי אלהים: ואשר עשה ז' בקריאה דסמיכי וסי' ואשר עשה לכם במדבר. ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו. ואשר עשה לדתן ולאבירם. לעינינו את האותות הגדלת דיהושע. ואשר עשה לי בית. ויתר דברי בעשא. ויתר דברי חזקיהו:

תולדות אהרן על כסא דוד. אסר נה: ויבס כסא. בתרא נא: ולאביתר הכהן. יומא עז זוכר נה וסוף ויחי:

עלי מבית

רשי

(כב) ושאלי לו את המלוכה. משישתמש בשרביטו של מלך הוא תחלת הסררה: (כד) עשה לי בית. בית המלוכה כאשר דבר ביד נתן: (כו) ענתות לך. משם היה: כי איש מות אתה. שמרדת במלכות אבי בהיותך עם אדוניהו להמליכו שלא מדעתו: כי נשאת את ארון. בברוח אבי מפני אבשלום: וכי התענית. עמו באותה הצרה שנאמר (שמואל ב יז כט) כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר: (כז) את אשר דבר על בית עלי. והקימותי לי כהן נאמן וגו' (שמואל א ב ל"ה) והכרת צר מעון וגו' (שם לב) ומשחרבה שילה לא היה בית חשוב לעבודה להקב"ה ועתה כשנבנה בית הבחירה מלא הקב"ה את דברו לגרש את

רדק

וכר נופל על הענין וכן יעשה מלאכה: (כב) שאלי לו את המלוכה. והבין שלמה כי בתואנה הוא מבקש אותה לפי שהיה אסור להשתמש בה אם לא היה מלך ואם יתנו לו את אבישג היה סבור שהחזיק במלכות והבין כי אביתר ויואב שהחזיקו את ידו יעצוהו זה לפי' אמר לו ולאביתר וליואב בן צרויה וכן ת"י הלא בעצה דא הוו הוא ואביתר כהנא ויואב בן צרויה: (כד) ויושיבני. בפתח מקום צרי וכן יאהבני אישי: עשה לי בית. בית מלכו' וכן ת"י ותקיים לי מלכו: (כה) ביד בניהו. אעפ"י שהיה כהן ואסור להטמא למתים כשפגע בו לא מת מיד וסלק ידו ממנו טרם מותו או אעפ"י שאסור לכהן להטמא למתים במקום מצוה מטמא ולעשות מצו' המלך מצוה היא וכן מותר לכהן להלחם במלחמות מצוה ולהטמא לפיכך נתנו שלמה שר צבא וכן פירש' בספר שמואל בפסוק הוא הכה את שני אריאל מואב: (כו) ענתות. איש ענתות כי משם היה וענתות לכהנים היה כי כן כתוב בספר יהושע וכתיב מן הכהנים אשר בענתות וכן ואני תפלה ואני איש תפלה שקר מזין איש שקר דמשק אליעזר איש דמשק או פירוש לענתות לך וכן ת"י על שדיך אל נחלתך כלומר לך לך לענתות וכן ת"י אזיל לך לקרוך ועל במקום אל וכן הרמתה על ביתו ותתפלל על ה' כמו אל ה': איש מות. חייב מיתה הוא מי שמרד במלכות ואביתר מרד בדוד שהיתה ידו עם אדניהו והיה יודע כי בדעת דוד להמליך שלמה או אפילו לא היה יודע מרד היה להמליך מלך בחיי דוד שלא ברשותו: התענית. הלך עם דוד בברחו מפני שאול ובברחו מפני אבשלום וענוי הדרך היה להם כמו שכתוב כי אמרו העם רעב ועיף וצמא במדבר: (כז) מהיות כהן. פירוש כהן גדול ומעתה התחיל העונש על בית עלי כמו שאמר ספחני נא אל אחת הכהונות כי לעולם לא יהיה להם שום שררה בכהונה אלא יהיו נטפלים לאחרים שיהיו שרים עליהם ואביתר מבית עלי

רלבג

הנה הוא מבואר כי זאת תחבול' מאדניה למשוך אליו המלכות: (כו) ולאביתר הכהן אמר המלך ענתות לך על שדך כי איש מות אתה. הנה היה אביתר יושב בענתות ולזה אמר שיפרד ממנו וילך לענתות על השדה אשר לו שם והנה אמר כי הוא איש מות על אשר בזה המלך להמליך מלך בזולת עצמו ואמר לו כי ביום הזה לא ימיתהו כי נשא ארון ה' לפני דוד וזה היה בעת ברחו מפני אבשלום שהיה נושא אותו עד שרצה דוד שישיבוהו אל ירושלם: וכי התענית בכל אשר התענה אבי. ר"ל שהיה מיצר בצרתו וזה היה בבואו אל דוד כשהרג שאול נוב עיר הכהנים כי אחר זה לא נפרד מדוד כלל והיה דוד נשאל לו באורים ותומים ובעת היותו בורח מפני אבשלום היה ג"כ מיצר בצרתו עד שכבר היה עולה עמו לולי שמנעו דוד מזה: (כז) למלא את דבר ה' אשר דבר על בית עלי בשילה. הוא מה שאמר השם יתברך על בית עלי והקימותי לי כהן נאמן כאשר בלבבי ובנפשי יעשה ובניתי לו בית נאמן והתהלך לפני משיחי כל הימים והנה הוא מבואר שמשיחו הוא המעול' שבכלם בחכמה בתבונ' ובדעת מכל אשר לפניו ואחריו והוא שלמה כי זה ראוי שיהיה נבחר להיות מלך כל הימים והוא שלמה שאמר עליו השם יתברך וחסדי לא יסור ממנו וגו' והוא היה משיח הש"י על יד צדוק הכהן

מצודת ציון

(כד) הכינני. הכין אותי: (כה) ויפגע. ענין מכה מות כמו גם פגע בו (שמואל ב' א'): (כו) התענית. מלשון עינוי וצער: (כז) למלא. ענין השלמה

מצודת דוד

ללכת לקראתה: (כב) ולמה את שואלת וגו' ושאלי וגו'. כי שלמה הבין בדבר אשר יבקש תואנה לעורר על המלוכה ולזה אמר בדרך התול ותמוה למה תשאלי דבר המסבב את המלוכה הלא טוב שאלי לו את המלוכה בעצם על כי הוא הגדול ממני וכאשר אמר הוא בהקדמת שאלתו: ולו וגו'. ר"ל וכמו שתשאלי לו את הראוי אליו כן באלי להטיב לאביתר וליואב את הראוי להם היות כי כולם המה בעצה אחת למען יחזיקו באלהם: (כג) כה יעשה וגו'. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר וכמוהו הרבה במקרא: בנפשו. באבדון נפשו כי ימות עליה: (כד) עשה לי בית. ר"ל בית מלכות והוא כפל ענין במ"ש: (כה) ויפגע בו. ואף שהיה כהן ואסור לטמא למת הנה פירש ממנו עוד בו נגמרו: (כו) ולאביתר אמר. בראותו שעדיין עומד במרדו לתת עצה לאדוניה לקחת את אבישג: ענתות לך. ר"ל לך אל מקומך ענתות כי היא היתה עיר הכהנים: כי איש מות אתה. על שהיית בקשר המרד להמליך את אדניה מבלי דעת המלך אבי ולכך לא חשב עוד פה לראות פני: וביום הזה. ר"ל ואף היום שמן הנראה עודך מחזיק במרד בתת עצה לאדוניה לשאול את אבישג למצוא תואנה בדבר המלוכה עכ"ז לא אמיתך: לפני דוד אבי. בהיותו בורח מפני אבשלום: וכי התענית. ובעבור אשר היית מעונה ומיצר בצרת אבי כשהיה נרדף מפני שאול: (כז) מהיות כהן. ר"ל מלשמש עוד בכהונה גדולה: למלא את דבר ה'. הסיבה הזו היתה למלאות דבר ה' וגו': בשלה. בעוד היה המשכן בשלה דבר ה' על בית עלי שיוקח

בְּשִׁלֹה׃ כח וְהַשְּׁמֻעָה בָּאָה עַד־יוֹאָב כִּי יוֹאָב נָטָה אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה וְאַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם לֹא נָטָה וַיָּנָס יוֹאָב אֶל־אֹהֶל יְהוָה וַיַּחֲזֵק בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃ כט וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כִּי נָס יוֹאָב אֶל־אֹהֶל יְהוָה וְהִנֵּה אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה אֶת־בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע לֵאמֹר לֵךְ פְּגַע־בּוֹ׃ ל וַיָּבֹא בְנָיָהוּ אֶל־אֹהֶל יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר הַמֶּלֶךְ צֵא וַיֹּאמֶר לֹא כִּי פֹה אָמוּת וַיָּשֶׁב בְּנָיָהוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר יוֹאָב וְכֹה עָנָנִי׃ לא וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ עֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר וּפְגַע־בּוֹ וּקְבַרְתּוֹ וַהֲסִירֹתָ דְּמֵי חִנָּם אֲשֶׁר שָׁפַךְ יוֹאָב מֵעָלַי וּמֵעַל בֵּית אָבִי׃ לב וְהֵשִׁיב

ק׳ חס׳ · ל׳ בסיפ׳ · ל׳ · כ׳ · כ״ד · ג׳ מטעים כ״ס · ל׳

בְּשִׁלֹה׃ כח וּבְסוֹרְתָא מְטַת עַד יוֹאָב אֲרֵי יוֹאָב אִתְפְּנֵי בָּתַר אֲדוֹנִיָּה וּבָתַר אַבְשָׁלוֹם לָא אִתְפְּנֵי וַאֲפַךְ יוֹאָב לְמַשְׁכְּנָא דַייָ וְאַתְקֵף בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא׃ כט וְאִתְחֲוָא לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֲרֵי אֲפַךְ יוֹאָב לְמַשְׁכְּנָא דַייָ וְהָא בִּסְטַר מַדְבְּחָא וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה יַת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע לְמֵימַר אֱזֵיל שְׁלוֹט בֵּיהּ׃ ל וַאֲתָא בְּנָיָהוּ לְמַשְׁכְּנָא דַייָ וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא פּוּק וַאֲמַר לָא אֲרֵי כָּא אִתְקְטֵיל וַאֲתֵיב בְּנָיָהוּ יַת מַלְכָּא פִּתְגָמָא לְמֵימַר כְּדֵין מַלֵּיל יוֹאָב וּכְדֵין אֲתֵיבָנִי׃ לא וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא עֲבֵיד כְּמָא דְמַלֵּיל וְתִשְׁלוֹט בֵּיהּ וְתִקְבְּרִינֵּיהּ וּתְפַלֵּי חוֹבַת דַּם זַכַּאי דַּאֲשַׁד יוֹאָב מִנַּן מִנִּי וּמִן בֵּית אַבָּא׃ לב וְיָתֵיב יְיָ יַת חוֹבַת

והשמועה ה׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן י״ג :

תולדות אהרן והשמועה באה . סנהדרין מט : וינס יואב . שם מח מכות יב : ויאמר לא . סנהדרין שם : וישב בניהו . שם : כה דבר . עקידה ש׳ מו : ויאמר לו המלך . שם : והשיב ה׳ . סנהדרין מט :

רשי

את בני עלי : (כח) והשמועה באה עד יואב . שמועת מגות דוד שצוה להרגו וידע שלמה שונאו : כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה . סוף דבר אבל בקש לנטות אלא נתיירא שעדיין לחלוחית של דוד קיימת : (ל) ויאמר לא . שתים לא אקבל עלי קללות שקללני דוד אביך במיתת אבנר (שמואל ב ג כט) יחולו על ראש יואב יקבלם שלמה עליו ואח״כ אצא : (לא) עשה כאשר דבר . אני מקבלם עלי לכך נדבקו כל אלה בזרע דוד עוזיה היה מצורע אסא מחזיק בפלך יהויקים נפל בחרב וחסר לחם

רלבג

הכהן מתן הכבוד : (כח) כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה . הרצון בזה כי יואב הרגיש היותו אשם משני צדדים האחד כי נטה אחרי אדניהו להמליכו בזולת עצת דוד והשני כי לא נטה אחרי אבשלום להצילו מן המות כמו שצוהו דוד : ויחזק בקרנות המזבח . ראוי שתדע כי לא הועיל לו אחוז בקרנות המזבח מפני שהרג נפשות במזיד ובערמה ולזה הסכים המלך שימות שם ואע״פ שלא היתה שם התראה הנה המלך יוכל לענוש ביותר ממשפטי התורה ליסר העם וזה נלמד אותו מזה המקום וממקומות רבים ממה שצוה דוד להרוג המבשר במיתת שאול ורכב ובענה על הודאתם שהמיתו איש בשת גם לא היה מועיל ליואב אחוז בקרנות המזבח כי לא היה כהן ועבודה ביה אבל ראוי שנלמד מזה שזאת החזקה בקרנות המזבח היתה מועילה לו שלא ימסרוהו למלך להמיתו אם לא היה מחוייב מיתה בב״ד וזה נלמד מזה המקום כמו שהתבאר בשלשה עשר מסנהדרין : (לא) ופגע בו וקברתו . ר״ל שתצוה לקברו תכף כי בניהו היה

רדק

עלי היה : (כח) והשמועה . שמועה שהומת אדוניהו וגורש אביתר פחד על עצמו לפי שהוא נטה אחרי אדוניהו ואחרי אבשלום לא נטה כי אילו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניהו לא היה לו לפחד שכיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו לא היה מרד שיתחייב מיתה שאם כן היה עמשא חייב מיתה והנה דוד אמר לו לשומו שר הצבא ובקש דמו עתה מיד יואב אבל במרד הזה הי׳ חייב מיתה שהרי היה יודע כי בלב דוד להמליך את שלמה ומרד בדוד ובשלמה ונטה אחרי אדוניהו וטרם שהרג שלמה אדניהו לא היה מפחד כי לא שמע מה שצוה דוד את שלמה ומהמרד לא היה ירא כי אמר כי הנה אדניהו מרד והנה מחל לו שלמה שאמר לו לא יפול משערת ראשו ארצה כן מחל גם כן לעוזריו וכששמע שהרג אדניהו ושגרש אביתר מהיות כהן פחד על עצמו וינס אל אהל ה׳ ששם הי׳ הארון בירושלים והחזיק בקרנות המזבח להמלט שם כי מזבח היה שם כמו שכתוב כי שם העלה דוד עולות ושלמים לפני הארון ושלמה לא הרגו עד עתה כי אמר עד שימצא לו קצת עילה להמיתו כי כן צוה לו דוד ועשית כחכמתך והיה ממתין לו עד שימצא לו עילה להמיתו וכיון שהוגד לו לשלמ׳ כן כי הלך והחזיק בקרנות המזבח אמר זהו קצת מרד שחושב להנצל מידי והנה הוא עדיין בדעתו ובמרדו כיון שנס מפני ואני לא אמרתי להמיתו לפיכך צוה את בניהו שיפגע בו ורבותינו ז״ל נתנו טעם אחר כי אחרי אבשלום לא נטה אמרו בקש לנטות ולא נטה כלומר גם בדבר אבשלום מרד יואב בלבו ובקש לנטות אלא שלא נטה אחריו אמר עדיין לחלוחית של דוד קיימת כלומר גבורתו אבל בדבר אדוניהו שהיה דוד זקן ומוטל במטה נטה אחרי אדוניהו בגלוי והחכם רבי אברהם אבן עזרא אמר כי יואב לא נטה אחרי אבשלום בעבור שהיה יודע כי איננו ראוי להיות לו המלוכה וגם כן חשב על שלמה : (כט) אצל המזבח . כמו שאמר שהחזיק בקרנות המזבח ואמרו רבותינו ז״ל כי בדבר זה טעה יואב כי לא היה קולט המזבח אלא על שגגה ועל גגו דכתיב מעם מזבחי ולא על מזבחי : (ל) לא כי פה אמות . אמר כן כדי להעניש שלמה לפי מחשבתו שיהרגהו במזבח ה׳ . ורז״ל מהם אמרו כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ומפני זה לא רצה לצאת כדי שלא יהיו נכסיו למלך אמר שלמה לבניהו וכי לממונו אני צריך עשה כאשר דבר ופגע בו ומהם אמרו כי נכסיהם ליורשים כמו הרוגי בית דין ומה שאמר לא כי פה אמות לא אמר אלא לחיי שעה להאריך בחייו עד שילך בניהו לשלמה וישוב ועוד בדבריהם ז״ל וכי יואב שהיה חכם גדול וראש סנהדרין שנא׳ יושב בשבת תחכמוני לא היה יודע שכתוב בתורה כי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות שהלך והחזיק בקרנות המזבח והלא הוא הרג אבנר ועמשא בערמ׳ ושלמה שלח להוציאו משם ולדוש׳ בבית דין אלא אמר יואב הרוגי בית דין אין נקברין בקברי אבותיהם אלא הם לעצמן מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי וזהו שאמר לא כי פה אמות ולדעת בעל זה הדרש בא טעם וקברתו יפה כלומר פגע שם בו כדבריו וקברתו בקברי אבותיו : כה דבר יואב וכה ענני . כפל דבר כמנהג המקרא כי הוא לא אמר לו אלא לא כי פה אמות ואפשר שאמר לו דברים אחרים ותכלית הדברים לא כי פה אמות ורז״ל אמרו כי אמר לו לך אמור לשלמה שלא ידיננו בשני דינין אם ירצה להמיתני יקבל עליו הקללות שקללני אביו ואם לא יניחני עם הקללות שקללני אביו ושלמה אמר לבניהו עשה כאשר דבר ופגע בו ואני אקבל את הקללות וכן ראינו שנתקיים בזרעו מרחבעם דכתיב והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה וכתיב וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב ודרשו זה מלשון התאמץ נראה כי קשה היה לו הרכיבה מפני חולי הזוב שהי׳ לו מצורע מעוזיהו דכתיב והצרעת זרחה במצחו מחזיק בפלך מאסא דכתיב ואסא חלה את רגליו נופל בחרב מיאשיהו דכתיב ויורו המורים למלך יאשיהו וחסר לחם מיכניה דכתיב וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך : (לא) כאשר דבר . שתמיתהו כי אין לטעון בזה שהרי הוא הרג שני השרים בערמה ובזדון וכתיב מעם מזבחי תקחנו למות : וקברתו . והשתדל בקברתו כי גדול שר צבא היה ועל אדניה לא היה צריך להזכירו

מצודת דוד

מיוחס מהם כהונה הגדולה ואביתר היה מבני עלי : (כח) והשמועה . מה שהרג את אדוניה וגרש את אביתר באה עד יואב ר״ל מהשמועה ההיא פחד לנפשו על כי גם הוא היה עמהם בקשר המרד : ואחרי אבשלום לא נטה . כי אלו נטה גם אחר אבשלום לא היה א״כ נופל וגרוע מיתר עבדי המלך אשר היו עם אדוניה ועכ״ז לא נענשה להם דבר אבל הואיל ולא נטה אחר אבשלום עם שרוב ישראל נמו אחריו ואחר אדוניה נטה א״כ מהנראה בוודאי היה זה על כי ראותו כי גדל בלמה וראוי למלוכה ובעבור שנאתו נטה אחר אדוניה וחשב שבעבור זה יחם לבב שלמה להרגו : אהל ה׳ . אשר הארון והמזבח לפניו : בקרנות המזבח . בחשבו שלא יטמא את המקום להרגו שמה : (ל) כה אמר המלך לא . היות חשב כי כן דעת המלך להוציאו בערמה ולהמיתו שלא לטמא מקום הארון : לא . כי יואב הבין בדבר שעכ״פ ימיתנו ואמר לא אצא כי פה אמות ודעתו היה להתפיא את שלמה במה שיטמא אוהל הארון כאשר יהרגו שמה : וכה ענני . כפל הדבר במ״ש : (לא) כאשר דבר . להמיתו שמה : ופגע בו . כפל דבריו לזרז (ואף כי אביו צוה להמציא לו עילה להרגו הנה זה העילה שמצא כי גם זה התחשב לקצת מרד בנוסו מפני המלך) : וקברתו . לא שיקברו בעצמו כי כהן היה אבל סובא לצוות לקברו בקבר הראוי לו כי שר וגדול היה : והסירות . במה שתמית אותו יגולגל עוד זכות כי תסיר עונש דם חנם מעלי ומעל בית אבי כ״א לא יהרג הוא יפים עליו עונש מה על מה שלא בערנו הרע : (לב) והשיב ה׳ . עתה כשיומת הוא הנה ה׳ השיב עונש דמי חנם על ראשו . ומפרש מהו הדם ואמר

מצודת ציון

אנס בשלמה : (ל) ענני . מלשון עניה ותשובה :

רדק

להזהירו על קבורתו כי בן מלך היה: (לב) צדיקים וטובים ממנו. שלא שפכו דם נקי כמו ששפך הוא ואפשר שהיו להם מעלות יתירות עליו ודרשו בו צדיקי׳ וטובים שהם צדיקים וטובים בפה ובלב ולא עשו כי מה שאמר ויאמר המלך לרצים הנצבים סובו והמיתו את כהני ה׳ דרשו בו כי אבנר ועמשא היו שהיו נצבים עליו ופי׳ הפסוק כן לרצים ולאשר היו נצבים עליו כי אבנר ועמשא שרים היו ולא רצים וכן ת״י ולא אבו עבדי המלך אף על פי שאמר להם שאול בפה להרוג לא רצו הם והוא באגרת ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה ועשה הכה שהיו שניהם צדיקים ממנו וטובים שדרשו אכין ורקין והוא לא דרש כי כאשר צוה שאול להם להמית את כהני ה׳ אמרו הם כתיב כל איש אשר ימרה את פיך יומת יכול אפילו צוה שאול לעבור על דברי תורה והמרה אדם את פיו יומת תלמוד לומר רק חזק ואמץ אכין ורקין מעוטין הם הנה דרשו הם הפסוק כהוגן וימרו את פי שאול שלא להרוג כהני ה׳ ויואב לא דרש כן כי כיון ששלח לו דוד לסבב מיתת אוריה עשה כן מיד: ואבי דוד לא ידע. כי שמא היה אדם סבור כי דוד ידע במיתת אבנר לפי שהיה אחרי בית שאול והרי הראה בקוננו עליו ובצומו עד שהכירו העם כי לא היתה מאת המלך להמית את אבנר וכן בעמשא שמא היה אדם סבור כי דוד ידע לפי שנטה אחרי אבשלום לפיכך אמר ואבי דוד לא ידע שהרי אמר לו הזעק לי את איש יהודה ואתה פה עמוד: (לג) ובראש זרעו. כמו שקלל דוד אביו זרעו כמו שאמר ולא יכרת מבית וגו׳: (לד) ויעל בניהו. עלה אל האהל שהיה שם הארון והמזבח שהחזיק יואב בקרנותיו ומקום גבוה היה: בביתו במדבר. מדבר יקרא מקום שאין שם יישוב כלל ויקרא גם כן מדבר מקום שהוא ביישוב אבל אינו עבוד ינוחו למרעה הבהמות כמו שפי׳ בספר שמואל בפסוק עוברים על פני דרך את המדבר וכן המדבר זה פירושו במקום שהיה לו שם מרעה למקנה והיה לו שם בית ובאותו המקום נקבר ויש בו דרש מה מדבר זה מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל כי נדיב היה מאד. ד״א מה מדבר זה מנוקה מגזל אף ביתו של יואב מנוקה מגזל. ד״א וכי במדבר היה אלא כיון שנהרג נעשו ישראל כמדבר: (לו) בנה לך בית. כי ביתו היה בבחורים וצוהו לבנות לו בית בירושלים כמו שפי׳ כדי שיהי׳ מזומן לו וימצא לו עילה להמיתו

מקרא

יהוה את־דמו על־ראשו אשר פגע
בשני־אנשים צדקים וטבים ממנו (ג׳ כתיב כן)
ויהרגם בחרב ואבי דוד לא ידע את־ (ג׳ חד חס׳)
כ׳ אבנר בן־נר שר־צבא ישראל ואת־
עמשא בן־יתר שר־צבא יהודה:
ג׳ לג ושבו דמיהם בראש יואב ובראש
י״ח חס׳ זרעו לעלם ולדוד ולזרעו ולביתו
י׳ ולכסאו יהיה שלום עד־עולם מעם
יהוה: לד ויעל בניהו בן־יהוידע ויפגע־
בו וימתהו ויקבר בביתו במדבר:
ג׳ לה ויתן המלך את־בניהו בן־יהוידע
כ׳ תחתיו על־הצבא ואת־צדוק הכהן
נתן המלך תחת אביתר: לו וישלח
המלך ויקרא לשמעי ויאמר לו בנה־
י׳ לך בית בירושלם וישבת שם ולא־
ס׳ תצא משם אנה ואנה: לז והיה ביום
צאתך ועברת את־נחל קדרון ידע
תדע כי מות תמות דמך יהיה
ג׳ בראשך: לח ויאמר שמעי למלך טוב
הדבר כאשר דבר אדני המלך כן
יעשה עבדך וישב שמעי בירושלם
ימים רבים: לט ויהי מקץ
שלש שנים ויברחו שני־עבדים
לשמעי אל־אכיש בן־מעכה מלך גת
ויגידו לשמעי לאמר הנה עבדיך
בגת: מ ויקם שמעי ויחבש את־חמרו
ג׳ וילך גתה אל־אכיש לבקש את־
עבדיו וילך שמעי ויבא את־עבדיו

תרגום

קטוליה ברישיה דשלם בתרין גבריא דזכאין וטבין מניה וקטלונון בחרבא ואבא דוד לא ידע ית אבנר בר נר רב חילא דישראל וית עמשא בר יתר רב חילא דבית יהודה: לג ויתובון דמיהון בריש יואב ובריש בנוהי עד עלמא ולדוד ולזרעיה ולביתיה ולכורסיה יהא שלמא עד עלמא מן קדם יי: לד וסליק בניהו בר יהוידע ושליט ביה וקטליה ו א ת ק ב ר בביתיה במדברא: לה ומני מלכא ית בניהו בר יהוידע חילופוהי על חילא וית צדוק כהנא מני מלכא חלף אביתר: לו ושלח מלכא וקרא לשמעי ואמר ליה בני לך ביתא בירושלם ותתב תמן ולא תפוק מתמן לכא ולכא: לז ויהי ביום מפקך ותעבר ית נחלא דקדרון מידע תידע ארי מימת תמות חובת קטולך תהא ברישך: לח ואמר שמעי למלכא תקין פתגמא כמא דמליל רבוני מלכא כן יעביד עבדך ויתיב שמעי בירושלם יומין סגיאין: לט והוה מסוף תלת שנין וערקו תרין עבדין לשמעי לות אכיש בר מעכה מלכא דגת וחויאו לשמעי למימר הא עבדך בגת: מ וקם שמעי וזריז ית חמריה ואזל לגת לות אכיש למבעי ית עבדוהי ואזל שמעי ואיתי ית עבדוהי מגת:

רשי

לחם צדקיהו: (לד) בביתו במדבר. שביתה ביתו הפקר כמדבר לעניים: (ל) ולא תצא משם. כדי שיהא מצוי לו ולמצוא לו חטא מות:

ואעד

רלבג

היה כהן ולא היה מותר לו להטמא ליואב ולזה אמר אחר זה וימיתהו ויקבר בביתו במדבר להורות שקבר נקבר על ידי אחרים: (לד) ויקבר בביתו במדבר. ר״ל שקבר נקבר אצל ביתו במדבר שהיה שם או ירצה בזה שהוא נקבר במדבר והוא היה ביתו הראוי לו כי לא יאות לאיש כמוהו להיות מדיני מפני הרגו האנשים בתחבולה ובמרמה

וטבים ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ וצדיקים וטבים ממנו. גדולים וטובים מאין יושב. צופות רעים וטובים. קדמא חס׳: אנה ואנה ג׳ בקריאה וסי׳ וישלח המלך. ויקרא לשמעי הלא השבעתיך בה׳ ואעד. מאין גחזי ויאמר לא הלך עבדך: והיה ביום ה׳ וסי׳ נמסר בריש סדר תצא: בראשך ג׳ וסי׳ והיה ביום צאתך ועברת. ויאמר המלך אל שמעי. כי קרוב: וישב ב׳ ס״פ וסי׳ ויאמר אליו אבנר לך שוב וישב. ויגד לשלמה כי הלך שמעי:

תולדות אהרן והסירות דמי. (מכות לא): ויפגע בו. חולין יח: ויקבר בביתו. (שם): והיה ביום. אכל משפטים:

מצודת ציון

(לו) אנה ואנה. לכאן ולכאן:
(מ) ויחבוש. ענין תקון האוכף כמו ויחבוש את החמור (שמואל ב׳ י״ז):

מצודת דוד

ואמר אשר פגע וגו׳: ואבי דוד לא ידע. עד לא הכם ואין לאבי אשמה בזה ועליו העון: שר צבא יהודה. אולי רק על יהודה לבד שמהו אבשלום לשר צבא: (לג) ושבו דמיהם. ר״ל עם מיתת יואב מ״מ עונש הדם ישוב בראשו לקבל גמול אחר המיתה גם בראש זרעו יחול עד עולם כי המיתה היא גם בעבור המרידה ולא קבל בזה עדיין עונש שלם על הדם ששפך: ולביתו. ר״ל לבית מלכותו ואמר לכסאו לתוספת ביאור ור״ל שיהיה שלום בין בדבר הגוף בין בדבר המלוכה: יהיה שלום. כי מה לעמוד עוד אם הוטם ובערתי הרע: (לד) בביתו במדבר. בחצית שהיה לו במדבר במקום שהיו רועים מקנהו. ורז״ל אמרו שהיה ביתו הפקר לעניים כמדבר שהוא הפקר לכל: (לה) תחת אביתר. לשמש משמש תחתיו בכהונה גדולה: (לו) בירושלים. כי מאז היה ביתו בבחורים: וישבת שם. והיתה כוונתו להיות מצוי לו למצוא לו עילה: (לז) את נחל קדרון. שהיה סמוך לירושלים ודרך בו יוצאים מן העיר: דמך. עון מיתתך יהיה על ראשך כי היה לך להזהר: (לח) טוב הדבר. ר״ל שדבר הזה הגון הוא מאד עלמו וחפץ בו בזה ח״ל בודאי אהיה נזהר בדבר המלך: (מ) וילך. בכדי שילך על החמור לגת: לבקש. לשאול מאכיש להחזיר לו עבדיו:

השבעתך

מִגַּת׃ מא וַיֻּגַּד לִשְׁלֹמֹה
כִּי־הָלַךְ שִׁמְעִי מִירוּשָׁלַ͏ִם גַּת וַיָּשֹׁב׃
מב וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרָא לְשִׁמְעִי וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הֲלוֹא הִשְׁבַּעְתִּיךָ בַיהוָה
וָאָעִד בְּךָ לֵאמֹר בְּיוֹם צֵאתְךָ וְהָלַכְתָּ
אָנֶה וָאָנָה יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־מוֹת תָּמוּת
וַתֹּאמֶר אֵלַי טוֹב הַדָּבָר שָׁמָעְתִּי׃
מג וּמַדּוּעַ לֹא שָׁמַרְתָּ אֵת שְׁבֻעַת יְהוָה
וְאֶת־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר־צִוִּיתִי עָלֶיךָ׃
מד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל־שִׁמְעִי אַתָּה יָדַעְתָּ
אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר יָדַע לְבָבְךָ אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי וְהֵשִׁיב יְהוָה אֶת־
רָעָתְךָ בְּרֹאשֶׁךָ׃ מה וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
בָּרוּךְ וְכִסֵּא דָוִד יִהְיֶה נָכוֹן לִפְנֵי יְהוָה
עַד־עוֹלָם׃ מו וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־
בְּנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע וַיֵּצֵא וַיִּפְגַּע־בּוֹ
וַיָּמֹת וְהַמַּמְלָכָה נָכוֹנָה בְּיַד־שְׁלֹמֹה׃

כל ליש' פתחין · ב' ס"פ · י"ז מ"ל כסי' · ג' · ס'. ג' · ל' · ב' · ג' · ג' ומ"ל

ומדוע י' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר קרח : שבעת ה' ד' חס' וא' מלא בקריאה וסימ' נמסר בסדר משפטים ובסדר מטות :

מא וְאִתְחֲוָא לִשְׁלֹמֹה אֲרֵי אֲזַל שִׁמְעִי מִירוּשְׁלֵם לְגַת וְתָב׃ מב וּשְׁלַח מַלְכָּא וּקְרָא לְשִׁמְעִי וַאֲמַר לֵיהּ הֲלָא קַיֵּימִית עִמָּךְ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְאַסְהֵדִית בָּךְ לְמֵימַר בְּיוֹם מִפְּקָךְ וּתְהָךְ לְכָא וּלְכָא מִדַּע תִּידַע אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת וַאֲמַרְתְּ לִי תַּקִּין פִּתְגָמָא שְׁמָעִית׃ מג וּמָא דֵין לָא נְטַרְתָּ יָת שְׁבוּעֲתָא דַיְיָ וְיָת תַּפְקֵידְתָּא דִּי פַקֵּידִית עִמָּךְ׃ מד וַאֲמַר מַלְכָּא לְשִׁמְעִי אַתְּ יְדַעְתָּא יָת כָּל בִּישְׁתָא דִּי יְדַע לִבָּךְ דַּעֲבַדְתְּ לְדָוִד אַבָּא וְאָתֵיב יְיָ יָת בִּישְׁתָךְ בְּרֵישָׁךְ׃ מה וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּרִיךְ וְכוּרְסֵי מַלְכוּתָא דְּדָוִד יְהֵי מְתַקַּן קֳדָם יְיָ עַד עָלְמָא׃ מו וּפַקֵּיד מַלְכָּא יָת בְּנָיָהוּ בַּר יְהוֹיָדָע וּנְפַק וְשַׁלִּיט בֵּיהּ וְקַטְלֵיהּ וּמַלְכוּתָא אִתְקְנַת בִּידָא

רשי

(מב) ואעד בך. לשון התראה : (מג) את שבועת ה'. אשר השבעתיך בה' : (מו) והממלכה נכונה וגו'. כלומר לא נענש על

רדק

להמיתו: (מב) הלא השבעתיך. אע"פ שלא זכר למעלה השבוע' אלא שהתרה בו נראה שהשביעו אחר שא"ל והוא לא כפר בו וא"א ז"ל פי' כי מצות המלך הוא כמו השבועה וכן אמר אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים : ואעד בך. כלומר לא צויתיך ביני ובינך שלא תוכל להכחיש הדבר אלא בפני אחרים אמרתי לך זה הדבר והשבעתיך בהש"י וקבלת המצוה והשבועה ואמרת טוב הדבר והנה עברת על שנים על שבועת השם ועל המצוה אשר צויתיך : (מד) אשר ידע לבבך. אע"פ שראו רבים ושמעו מה שעשית לדוד אבי אתה בעצמך תדע מחשבתך רעה שהיית חושב עליו יותר ממה שאמרת בפיך : והשיב ה' את רעתך. כי מאתו היתה הסבה כמו שכתוב והאלהי' אנה לידו לפי שהיית חייב מיתה בקללך דוד אבי והוא נשבע לך שלא ימיתך גלגל האל על ידך. דבר אחר שאתה חייב מיתה בעבורו והוא ההעברה על שבועת ה' ועל מצותי : (מו) ויצא. יצא בניהו מלפני המלך והוציא עמו שמעי למקו' המשפט ושם פגע בו : נכונה ביד שלמה. כיון שמתו אויביו המלוכה היתה נכונה ביד שלמ':

ויתחתן

רלבג

ובכרמה : (מד) ויאמר המלך לשמעי אתה ידעת את כל הרעה וגו'. הנה אמר המלך זה כי אולי יאשימוהו הרואי' שימיתהו בזולת סבה ראויה שימו' עליה ולזה באר לו כי מצד אחר היה ראוי שיומת והוא מה שחרף וקלל דוד כי לולא זה לא ענשהו למות על צאתו מירושל' אמנם בזאת התחבולה מצא מקום לשפטו כמורד לגבות את חובו מהקללות ההם שקלל אל המלך דוד : (מו) והממלכה נכונה ביד שלמה. מגיד שקודם זה לא היתה נכונה בידו כי אולי אלו שהרג והם אדניהו ויואב ושמעי יסבבו מה שהיה לו לשטן לשערם כי הם כנאשי' בעיניו אך אחר זה לא היה לו לירוא משום דבר זה ביאור מה שצריך אל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום :

ואולם התועלות המגיעות ממנה הם אלו :

הא' הוא במדות והוא להודיע כי כשיבא ההכרח לעשות דבר יגיע ממנו בושת ראוי שיעשוהו באופן שיסור הבושת וישאר התועלת ולזה תמצא כי כשהביא ההכרח אל שיתחמם המלך דוד בשכיבת אבישג בחיקו והיה בזה מן הבשת לה ולו כי יודע שהיא נכנסת לישכב בחיקו הנה הערימו ושמו אותה סוכנת כי בזה יעלם ענין הכנסה שם על מה ועל מה היה כי יחשבו הרואים שהיא נכנסת לעיין בדבר המנוי אשר שם אותה המלך עליו : הב' הוא להודיע ענין יושר דוד כי מפני שלא יוכל להרבות עוד נשים כי כבר נשא מהם מה שאפשר לו לפי הנימוס התוריי לא ידע את אבישג עם ששכבה בחיקו אחר שלא היה אפשר לו לקחתה לאשה וזה ממה שיורה שכבר נתחרט בתכלית מחטא בת שבע ולזה הגיעה מדרגתו מהפרישות לזאת המדרגה הנפלאה שהיה רואה בעיניו ומשם לא אכל : הג' הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל אדם שישגיח במוסר בנו ולא יעצרהו משום דבר הלא תראה כי אדניהו לא קדמו מוסר אביו והתנהג מפני זה במנהגי אבשלום הפחותים והיה זה סבה אל שבעט באביו לקחת המלוכה בזולת עצתו ורצונו ונמשך מזה לו המות כמו שקרה לאבשלום מפני רוע מנהגו וכבר תעמוד על רוע תכונותיו ממה שבקש לו את אבישג השונמית לאשה לחמדו אותה מפני יפיה : הד' הוא להודיע כי אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ובכלל הנה מי שיכוין לחלוק על כונת הש"י לא תועילהו בזה מחשבתו אבל יסבב שיגיע רצון יתעלה באופן יותר שלם הלא תראה כי מפני שהיתה המלוכה לשלמה מה' כמו שהגיד נתן הנביא לדוד לא הועיל לאדניהו מה שנתחכם לחלוק על הכוונה ההיא במה שמשך לב גדולי העם אשר היה ראוי שיסכימו עמו כמו יואב ואביתר אבל היה זה סבה אל שיגיע דבר ה' אל שלמה באופן יותר שלם אשר לא יתכן עמו מחלקה והוא מה שמשחוהו כל הראשים הכוללים אשר להם מבוא בבחירת המלך וישב על כסא דוד בחייו כי זה ממה שהסיר משלמה כל מחלקת בדבר המלוכה: הה' הוא להודיע כי אין מעלת האדם לקוחה מהיופי ואין לו בה רושם כלל ולזה תראה כי אע"פ שהיה אדניה טוב תאר מאד לא בחר הש"י בו כמו שלא בחר לאבשלום אחיו ולזה אמר הש"י לשמואל אל תבט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיו ואמנם נבחר שלמה כי הוא היה חכם כמו שנתבאר מדברי דוד באמרו לו כי איש חכם אתה ועשית כחכמתך כי בחכמה ימלוך מלך לא ביופיו : הו' הוא להודיע כי השם יתברך מסבב סבות להגיע לעושה הרע כרעתו ולזה סבב שיהיו יואב ואביתר עם אדוניה להשיב על ראש יואב את דמי האנשים אשר הרג בתחבולה ובערמה ולהשיב על בית עלי מה שייעד לו הש"י על מה שחטאו לו בניו : הז' הוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שיתחכם בהגעתו בכל הסבות הנאותות באופן שיתכן שיגיעו לו מבוקשו ולזה תמצא כי מפני שנתן הנביא לא יכול להתרעם מאד על ענין מלכות אדניהו כי לא היה נוגע בדבר ולזה לא היה ראוי שיתרעם הוא על זה עם שתיקת בת שבע ושלמה שהיו נוגעים בדבר עם שכבר היה זה מביא חולשה בענין נבואתו כי הוא [ניבא] שתהיה המלוכה לשלמה ואם ישתדל הוא בהגעת המלוכה יביא זה חשד בלב המלך דוד ר"ל שיחשדהו כי מלבו אמר לו הדבר ההוא לא בנבואה ולזה הוא משתדל בהגעתו כי אין מדרך הנביא זה הענין כאמרו לא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו לאור יוציא משפט ולזה סבב שתתרעם בת שבע על דבר סור המלוכה משלמה כמו שנשבע לה דוד והראית עם זה בדבריה כי לב אדניהו להמית אותו ולזה לא קרא לו במשתה אשר עשה וקרא לכל בני המלך ואחר זה בא נתן הנביא להוסיף חוזק וקיום לדבריה וספר הדברים באופן שספרה אותם בת שבע ונתרעם לפני המלך אם היה זה הענין במצותו להשתדל שלא יודיעהו אליו כי לא היה לו דבר אחר להתרעם עליו ומפני זה לא בא דבר בקיום ששלמה ימלוך אחריו כי אם לבת שבע והנה היה מאופן החכמה בזה ההשתדלות שתכף שנכנס נתן הנביא יצאה בת שבע כדי שלא יראה ששניהם הסכימו בזה הענין כי זה ממה שיחליש החזוק שהיה בדברי נתן הנביא לדברי בת שבע : הח' הוא להודיע שמשיחת המלך ראוי שתהיה על המעין על יד כהן גדול או נביא או על ידי סנהדרין כי אלו הם אשר יתכן שיאמר במי אשר יבחרו שבחרו ה' והנה צותה התורה שתהיה בחירת המלך על זה האופן כמו שנתבאר בתורה בפרשת שופטים : הט' הוא להודיע שאין ראוי לאיש טוב שימנע מלהודיע הבשורות הרעו' כשיתכן לקחת עצה עליהם כי מזה הצד יהיה זה הענין פועל טוב ולזה תמצא שלא נמנע יונתן בן אביתר מלהגיד האמת בזה הענין לאדוניהו ואף על פי שהית'

בשורה

מצודת דוד

(מב) השבעתיך. כי שלמה השביעו על הדבר הזה ועם כי לא הוזכר: ואעד. ר"ל התריתי בך להיות נזהר בדבר וע"ש שדרך המתרה להתרות בעדים אמר לזון ואעד : ואתמר. אמרת אז שגם הדבר הגון בעיני ואינני אנוס בה ושמעתי אותה ר"ל אני מקבל הדבר בשבועה : (מג) ומדוע. ואם אמנם מרצון קבלת עליך בשבועה מדוע לא שמרת : (מד) אתה ידעת. כלומר אגיד מה גרם לך הסכלות הזה והוא הדבר אשר אתה ידעת ולפי שלא רצה להוציא בשפתיו הקללות שקלל אמר אשר ידע לבבך אשר עשית לאבי ובעבור עונש העון הזה בא נגדך זה הסכלות : והשיב ה'. עם שהוד אבי לא השיב גמול רעתך בראשך הנה ה' השיב כי הסכלת עמו למען תומת : (מה) והמלך שלמה ברוך. ר"ל הכל יברכוהו בראותם שלא נשא פנים לאוהבו ומלמדו בחללו שבועת ה' : וכסא דוד יהיה נכון. על כי נתקיים שבועת דוד כי לא בעבורו הומת : (מו) והממלכה נכונה. ר"ל עם כי הרג שרים ונכבדים כאלה עכ"ז היתה הממלכה

נכונה

מצודת ציון

(מה) נכון. מתוקן :

שומע

רדק

(א) ויתחתן שלמה. דרשו בו כי לפיכך נסמך ענין זה למיתת שמעי שכל זמן ששמעי קיים לא נשא שלמה את בת פרעה שהיה ירא ממנו והיה מוכיחו על זה כי רבו היה ובשנה הרביעית נשא את בת פרעה שהרי שמעי ישב בירושלים שלש שנים ומה שכתוב לא תתחתן בם יש מארז״ל שאומרים כי בגיותן קאמר אבל אם נתגיירו מותרין ויש אומרים כי בגיותן לא היו להם חתנות ולא שייכא בהן חתנות וכן כתוב לא תתחתן בם כי מגיירי הוו ושלמה גייר את בת פרעה ועבר על לא תתחתן בם ולמי שאמר שלא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה מתוך אהבה יתירה שאהבה מעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן וקרי ליה בלשון חתון ואמר ויתחתן: אל עיר דוד. ר״ל אל ציון שהיה שם בית דוד וציון נקרא עיר דוד: עד כלותו. אבל אחר שכלה לבנות לה בית העלה אותה מבית דוד כמו שאומר הטעם בדברי הימים כי אמר לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה׳: את ביתו ואת בית ה׳. את ביתו אחר בית ה׳ כי בית ה׳ בנה מתחלה בשבע שנים ואחר כך בנה ביתו בשלש עשרה שנה: (ב) מזבחים בבמות. עד שנבנה הבית כי היתר הבמות היה מחרבן שילה עד שנבנה בית עולמים: (ג) ויאהב שלמה את ה׳. עבדו מאהבה כלומר אע״פ שלקח בת פרעה לא סר בעבור מה׳ עד לעת זקנתו שהרבה נשים נכריות ובת פרעה והאחרות הטו את לבבו מאהב׳ ה׳ ובאמת נראה שהשיב אותה לדת ישראל אעפ״כ היתה אסורה לו לפי שהיתה מצרית ראשונה ומרז״ל שאמרו כי מותרת היתה לו כי מה שאמר בנים אשר ילדו להם דור שלישי בנים ולא בנות ואף על פי שלא נקבעה ההלכה כדברי זה החכם אף על פי שאמר כי קבלה היתה בידו נראין דבריו כי לא ראינו בכתוב שחטא שלמה על שלקח בת פרעה אלא על שהרבה נשים ודבק בהם באהבה עד שהסירו את לבבו והניח נשיו הנכריות לעבוד אלהים אחרים והנה בשנה הרביעית למלכו לקח בת פרעה והכתוב מעיד ויאהב שלמה את ה׳ וגו׳ רק בבמות הוא מזבח ומקטיר ולא אמר רק שלקח בת פרעה ועד עת זקנתו לא הטו את לבבו ואז זכר בת פרעה לגנאי עם האחרות לפי שהסירו את לבבו כלם ואז בהרבות הנשים לא היה שומר להשיבם לדת ישראל אלא היה לוקחן בגיותן לתאות לבו ומניחן לעשות כמשפטי הגוים וע״כ נענש עליהם: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר. קודם שנבנה הבית כי אחר שנבנה הבית לא ראינו זובח בבמות וא״כ למה אמר רק והלא מותרות היו הבמות עד שנבנה הבית לפי שאמר בחקות דוד אביו ודוד לא זבח אלא במזבח אשר לפני הארון בירושל׳ או בבמה אשר בגבעון ולא ראינו לו זובח וקטר בבמות אחרות כי הרבות הבמות מביא האדם לע״ג כי הוא משפט הגוים שבונים במה בכל הר וגבעה ותחת כל

תרגום

דִשְׁלֹמֹה: א וְאִתְחַתַּן שְׁלֹמֹה
בְּפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם
וּדְבַר יָת בַּת פַּרְעֹה וְאַיְתַהּ
לְקַרְתָּא דְדָוִד עַד דְשֵׁיצֵי
לְמִבְנֵי יָת בֵּיתֵיהּ וְיָת בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַייָ וְיָת שׁוּרָא
דִירוּשְׁלֵם סְחוֹר סְחוֹר:
ב לְחוֹד עַמָּא מְדַבְּחִין עַל
בָּמָתָא אֲרֵי לָא אִתְבְּנֵי
בֵיתָא לִשְׁמָא דַייָ עַד יוֹמַיָּא
הָאִינוּן: ג וּרְחֵים שְׁלֹמֹה
יָת פּוּלְחָנָא דַייָ לְמֵיזַל
בִּגְזֵרַת דָּוִד אֲבוּהִי לְחוֹד עַל בָּמָתָא הוּא מְדַבַּח

מקרא

ג א וַיִּתְחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־
פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּקַּח אֶת־בַּת־
ד׳ ב׳ מ״ל וכ׳ חס׳. ג׳ פַּרְעֹה וַיְבִיאֶהָ אֶל־עִיר דָּוִד עַד כַּלֹּתוֹ
לִבְנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יְהוָה
וְאֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלַםִ סָבִיב: ב רַק
ב׳ מסע הָעָם מְזַבְּחִים בַּבָּמוֹת כִּי לֹא־נִבְנָה
בַיִת לְשֵׁם יְהוָה עַד הַיָּמִים הָהֵם:
ג וַיֶּאֱהַב שְׁלֹמֹה אֶת־יְהוָה
לָלֶכֶת בְּחֻקּוֹת דָּוִד אָבִיו רַק בַּבָּמוֹת

ויביאה ד׳ בקריאה וסי׳ ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה שרה אמו. ויתחתן שלמה את פרעה. וישקד ה׳ אל הרעה. עד כלתו ג׳ בקריאה וסי׳ ידבק ה׳ בך את הדבר. ויתחתן שלמה. אל תודעי לאיש. אנ״ך:

תולדות אהרן ויתחתן שלמה. יבמות עו:

רשי

על כל אלה: (א) ויתחתן שלמה. וכל זמן שהיה שמעי רבו קיים לא נתחתן בו מכאן אמרו לעולם ידור אדם במקום רבו: עד כלותו לבנות וגו׳. ואח״כ בנה לה בית: (ב) מזבחים בבמות. לשם שמים כל הרוצה בונה מזבח בראש גגו או בחצרו: (ג) ויאהב שלמה ללכת בחקות דוד אביו. ארבע שנים עד שלא התחיל לבנות הבית אבל משהתחיל לבנות ויתחתן שלמה את פרעה נמצאת אומר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה (ירמיה לב לא) כך שנינו בסדר עולם למדנו שאין הפרשיות כתובות כסדר: בבמות. הוא מזבח. בגנותו דבר הכתוב ששהה את בנין הבית ארבע שנים

רלבג

בשורה רעה לכל האנשים אשר שם כי זה ממה שיתירו בו ללקיחת העצה למלט נפשם ולזה ספר בשלמות כל המאורעות בו כדי שיתאמת להם שאין להשיב הנעשה במשיחת שלמה כי זה ממה שיביאם אל שלא יקלו בזה הענין ללקיחת עצה להמלט נפשם מיד שלמה כי כנגדו נעשה כל הנעשה. הי׳ הוא כשירא האדם מדבר מה אין ראוי להמתין עליו כלל ולזה תמצא שאדניהו השתדל תכף לדעת אם רצון שלמה להמיתו ולזה שם עצמו במקום אין לו לירוא ממנו שימיתהו שם כי היה המקום ההוא מקלט לו והוא המזבח שהוא למקלט כמו שנתבאר בתורה עם שאז גם כן היה עת רצון כי היה אז די שמחה לשלמה במה שהשיג מהמלוכה ואולי מפני זה יתפייס אז יותר למחול לאדוניהו והנה השיג אז מזה מה שהיה ראוי להשיג וזה שכבר מחל לו הנעשה בתנאי שישמור בעתיד שלא תמצא בו רעה כי אז ישוב בראשו מה שעשה מזה כי בזה הראה לבבו לעסוק המלוכה משלמה ולזה עם מעט שיעשה מהרע שיראה בו שהוא נמשך לזאת המחשבה יוזק אז בזה המעשה מפני שבו בחינת כוונתו במה שיעשה אחר זה: הי״א והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיצוה בעת מותו המונהגים ממנו וידריכם אל הטוב לפי מה שאפשר כי אז יפסק ממנו דבר מוסרו בעתיד ולזה ראוי שישתדל אז להקנותם מהמוסר מה שיספיק להם אחר מותו ולזה תמצא שדוד כשקרבו ימיו למות צוה לבנו שלמה לשמור משמרת התורה להיות עיניו ולבו תמיד בכל חלקיה כי בזה תדבק בו ההשגחה האלהית ויצליח בכל מעשיו ובכל מה שיפנו אליו ובזה התמיד לו ולזרעו המלוכה ולזה משך לבו מאד בזאת הצוואה להתנהג בדרכי התורה כדי שיחזק בה וכן מצאנו שעשו משה ויהושע ר״ל שהם הוכיחו את ישראל וצוו אותם לשמור את התורה קרוב למותם יותר ממה שצוו אותם קודם מותם: הי״ב הוא להודיע שראוי להשתדל בכל הפנים לשפוט עושה הרע כרשעתו לבער הרע מן הארץ כי בזה יוסרו שאר האנשים ולזאת הסבה ראוי ג״כ לגמול טוב לאשר גמלו טוב ולזה ספר כי דוד צוה לשלמה שיעשה הדבר בחכמה באופן שימצא מקום להשיב ליואב ולשמעי הראוי להם מהרע בדרך שיוריד שיבתם בדם שאול ושישיב חסד לבני ברזילי הגלעדי כאשר גמלוהו בברחו מפני אבשלום: הי״ג והוא במצות והוא להודיע שיש למלך לענוש הראוים לענוש ביותר ממה שימשך מדברי תורה ולזה תמצא שהרג שלמה את יואב ואם לא היה בן מות לפי משפטי התורה כי לא היתה שם התראה גם הרגו במקום שלא היה ראוי להמיתו והוא בהיותו מחזיק בקרנות המזבח כי התורה לא הקפידה שם שנאמר מעם מזבחי תקחנו למות ובזה מצאנו בדוד שהרג אנשים בעבור הודאת פיהם שלא היו ראוים למשפט לפי משפטי התורה: הי״ד והוא להודיע שכבר מיהר שלמה לקיים מצות אביו בענין יואב ושמעי והיה מחכמתו שצוה לשמעי דבר לא הרגיש שיהיה מכוון אחד מן המלך והודיעו המלך כי זה סבב מיתתו מפני מה שעשה מהרע לדוד ומצא בזה שלמה מקום לגבות את חובו עם שזה היה ממה שיתבאר ממנו כי ראוי היה למלך לצוותו זה כי אולי אם יצא משם ישתדל להניא לב העם מאחרי המלך כי היה בלתי נאמן למלך כמו שיראה מדבריו לדוד בברחו מפני אבשלום בנו: (א) ויתחתן שלמה את פרעה וגו׳. עד וימלוך רחבעם בנו תחתיו. ראוי שתדע כי שלמה נתחתן את פרעה אחר שנתגייר׳ בתו ועם זה היה בזה הענין יציאה קצת מדרכי התורה כי לא התירה מהם לבא בקהל כי אם דור שלישי: ויביאה אל עיר דוד. היא ציון: ואת בית ה׳ ואת חומת ירושלם סביב. הנה היה ראוי לבנות חומה סביב ירושלם לקדש מה שבתוכה כי הרבה מן הקדשים לא היו נאכלים כי אם לפנים מן החומה אחר שנבנה בית ה׳ שם כמו הענין במעשר שני ובבכורי׳ ופסח ובכורות ומה שדומה להם לפי מה שנתבאר בתורה: (ב) רק העם מזבחים בבמות כי לא נבנה בית לשם ה׳ עד הימים ההם. זה ממה שיורה כי בין המנוחה והנחלה הותרו הבמות ר״ל בין משכן שילה ובין בית עולמים אך אחר זה נאסרו כיון שנבנה בית לשם ה׳: רק בבמות הוא מזבח ומקטיר. להגיע אליו הנבואה כי יש בהעלאת העולות רושם בהגעת הנבואה כמו שנתבאר בפרשת בלעם וכבר נתננו הסבה בזה במה שבארנו מדברי התורה בפרשת נח ולזה זכר שהעלה שלמה אלף עולות בבמה אשר בגבעון ושם נראה

מצודת דוד

נכונה בידו מבלי פונה פה ומלפף כי ראו אשר כל מעשיו במשפט: ג (א) ויקח וגו׳. עד כלותו וגו׳. אמרו חז״ל הוציאה מעיר דוד אל הבית אשר בנה לה: (ב) רק העם. ר״ל הם לבדם היו מזבחים בבמות הרבה כ״א בחצרו כי עדיין לא נבנה הבית לאסור הבמות אבל המלך דוד היה זובח או בבמה הגדולה אשר בגבעון שעמדה לפני משכן ה׳ או במזבח אשר בירושלים שעמד לפני ארון האלהים ולא בזולתם כי הרבות הבמות קרובות קצת למשפט העובדי כוכבים: עד הימים ההם. אשר בנאו שלמה: (ג) רק בבמות. רק בזה סר מדרך דוד אביו כי היה מזבח ומקטיר בבמות

רשי

שנים : (ד) היא הבמה הגדולה . הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדבר והוקבעה בשילה חרבה שילה בימי עלי ובאו לנוב חרבה נוב בימי שאול ובאו לגבעון : יעלה שלמה . כמו מעל' שלמה : על המזבח ההוא . ביום אחד : (ו) ותשמר לו . ל' מאחת את דבריו כמו ושמר ה' אלהיך לך וגו' (דברים ז' י"ב) ואף כאן ותשמר לו את החסד האמנת דבריך לקיים לו את החסד אשר הבטחתיו ע"י נתן הנביא: (ז) נער קטן . בן י"ב שנה היה וזה לך החשבון ויקרא שמו ידידיה (שמואל ב' י"ב כ"ה) בו בפרק ענה אמנון את תמר שנאמר ויהי אחרי כן ולאבשלום אחות . מקץ שנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג את אמנון ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם ג' שנים הרי ה' שנים ושב אבשלום לירושלים וישב בירושלים שנתים הרי שבע לשלמה ומרד באביו ונהרג . אחר זאת ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר. באחת עשרה מנה את ישראל ושוטו בכל הארץ תשעה חדשים בשנת מותו תיקן משמרו' שנא' בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו הרי שתים עשרה למלך שלמה : (ט) את עמך הכבד. מתוך שהם רבים יש להם עסקים רבים ובאים לדין ואין לי מתון לעיין בדינם . ד"א כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה משפטם כבד מאד אם יבא דין לפני ואטול מזה ואתן לזה שלא כדין הריני נענש עליו עונש נפשות שנאמ' וקבע את

מלכים א ג

הוא מזבח ומקטיר : ד וילך המלך
גבענה לזבח שם כי־היא הבמה
הגדולה אלף עלות יעלה שלמה
על המזבח ההוא :
ה בגבעון נראה יהוה אל־שלמה
בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל
מה אתן־לך : ו ויאמר שלמה אתה
עשית עם־עבדך דוד אבי חסד גדול
כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה
ובישרת לבב עמך ותשמר־לו את־
החסד הגדול הזה ותתן־לו בן ישב
על־כסאו כיום הזה : ז ועתה יהוה
אלהי אתה המלכת את־עבדך תחת
דוד אבי ואנכי נער קטן לא אדע
צאת ובא : ח ועבדך בתוך עמך אשר
בחרת עם־רב אשר לא־ימנה ולא
יספר מרב : ט ונתת לעבדך לב
שמע לשפט את־עמך להבין בין־
טוב לרע כי מי יוכל לשפט את־
עמך הכבד הזה : י וייטב הדבר
בעיני אדני כי שאל שלמה את־
הדבר הזה : יא ויאמר אלהים אליו
יען אשר שאלת את־הדבר הזה ולא־
שאלת לך ימים רבים ולא־שאלת
לך עשר ולא שאלת נפש איביך
ושאלת לך הבין לשמע משפט :
יב הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך
לב חכם ונבון אשר כמוך לא־היה
לפניך ואחריך לא־יקום כמוך :

ומסיק בוסמין : ד ואזל
מלכא לגבעון לדבחא תמן
ארי היא במתא רבתא
אלף עלון יסיק שלמה על
מדבחא ההוא : ה בגבעון
אתגלי יי לשלמה בחלמא
דליליא ואמר ליה יי שאיל
מה אתן לך : ו ואמר
שלמה את עבדת עם עבדך
דוד אבא חסדא רבא כמא
דהליך קדמך בקושטא
ובזכו ובתריצות לבא קדמך
ונטרת ליה ית חסדא
רבא הדין ויהבת ליה בר
יתיב על כורסיה כיומא
הדין : ז וכען יי אלהי את
אמליכתא ית עבדך תחות
דוד אבא ואנא יניק זעיר
לית אנא ידע למפק
ולמיעל : ח ועבדך בגו
עמך דאתרעיתא עם סגי
דלא יתחשבון ולא יתמנון
מסגי : ט ותתן לעבדך לב
סבר למידן ית עמך למסבר
בין טב לביש ארי מן יכול
למידן ית עמך סגיאה
הדין : י ושפר פתגמא
קדם יי ארי שאל שלמה
ית פתגמא הדין : יא ואמר
יי ליה חלף דשאלתא ית
פתגמא הדין ולא שאלתא
לך יומין סגיאין ולא
שאלתא לך עותרא ולא
שאלתא נפש בעלי דבבך
ושאלתא לך סברותא
למשמע דינא : יב הא
עבדית כפתגמך הא יהבית
לך לב חכים וסוכלתן דכותך לא הוה קדמך ובתרך לא יקום

תולדות אהרן אלף עולות . סוטה מז זבחים נט : נראה ה'. זוכר וינא :

רדק

כל עץ רענן : (ד) היא הבמה הגדולה . לא קראה גדולה לגודל מדתה כי הוא מזבח הנחשת שעשה משה וכן בדברי הימים ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת אשר לפני ה' אשר לאהל מועד ויעל עליו עולות אלף אלא נקראת גדולה למעלת' על האחרות כי הוא המזבח שעשה בצלאל במצות משה כמו שצוהו האל ובו היתה תמיד האש העליונה שירדה ביום השמיני למלואי' והאחרות היו נעשות ע"י הדיוט איש הישר בעיניו וכן היו במות קטנות במעלה כנגד אותה אשר בגבעון וכן במשנה אין בין במה גדולה לבמה קטנה : יעלה. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו ואומר כי בפעם ההוא שהלך שלמה לגבעון אלף עולות העלה על המזבח ההוא לא ביום אחד אלא טרם שובו משם לירושלים ומדברי רז"ל נראה בפעם אחת: (ז) נער קטן. ארז"ל כי בן שתים עשרה שנה היה כשנמשח למלך כי באותו פרק שנולד הכתוב מספר ענין אמנון ותמר ואומר ויהי לשנתים ימים ויהי גוזזים לאבשלום והרג אמנון וברח לגשור ויהי שם שלש שנים הרי ה' שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים ומרד באביו ונהרג אחרי כן ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר ובשנה הבאה אחריה מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי אחת עשרה ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי שתים עשרה: צאת ובא לפני העם . כמו אשר יצא לפניה' ואשר יבא לפניהם : (ט) לב שומע. מבין וכת"י לב סבר כמו שאמר להבין בין טוב לרע למסבר : הכבד . הרב כתרגום סגיאה וכן מקנה כבד מאד : (יא) ושאלת לך הבין. כמו להבין : (יב) לב חכם ונבון . אמרו רז"ל חכם המקיי' את למודו כלומר כי מה שלמד מקויים בלבו ומזומן נכון מבין דבר מתוך דבר : לא היה לפניך

ומקטיר ג' וסי' ויאהב שלמה את ה' . ולכהנים הלוים לא יכרת איש . והשבתי למואב : אלהי ה' זקפין קמצין וסי' נמסר בסדר בלק . וכל אס"ף דכוו' במ"ב פתחין באתנחתא וסימ' נמסר בסדר בלק : הבין ה' וקמצין וסי' יען אשר שאלת . והכלבים עזי נפש . מדי עברו יקח . חכמת ערום הבין . אל תהיו כסוס כפרד וסי' בלשון תרגום הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא :

רלבג

נראה לו הש"י בחלום הלילה ולא אפשר שיצוייר לפי מה שהתבאר מטבע השכל האנושי בהשגת המושכלות:(יב) נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך. אחשוב כי רמז על זה שחכמתו תהיה גדול מחכמת דוד ומחכמת המלך הבא אחריו או שחכמתו תהיה גדולה מחכמת כל בני הדור שהיו לפניו ומכל הבאים אחריו כי הוא דבר זר מאד שלא ימצא אחריו בעת מהעתי' חכם כמוהו אם לא שנתן לו הש"י מהחכמה האלהית בדרך המופת

מצודת דוד

בבמות הרבה ככל העם : (ד) הגדולה . ר"ל גדולה בקדושתה כי הוא מזבח הנחושת שעשה משה : אלף עולות . ביום אחד לא בפעם אחת כי קטן הוא מהכיל : יעלה . כמו עלה עתיד במקום עבר וכמוהו רבים במקרא : (ו) חסד גדול. להמליכו בהיותו רועה צאן : כאשר הלך . על כי אשר הלך וגו' : עמך . ר"ל הגלוי לך : ותשמר לו. שמרת המלוכה בידו בקום עליו אדם : כיום הזה . אשר נתקיימה כי אני בנו ויושב על כסאו : (ז) צאת ובוא . לצאת ולבא לפני העם להנהיגם כראוי : (ח) עבדך וגו' . ר"ל ועוד שאני מלך על עם אשר בחרת ואף רבים המה ומהצורך לחכמה רבה להנהיג עם כזה : (ט) ונתת . לזאת אשאל לתת לי לב מבין לשפוט וגו' : כי מי יוכל . ר"ל לשפוט עם כאלה מחכמת לבבי מבלי עזר מן השמים : (יא) נפש איביך

מצודת ציון

ג (ט) שומע . ר"ל מבין : הכבד . הרבה כמו מקנה כבד מאוד (שמות י"ב) : (יא) יען . בעבור : ויקן

רדק

לפניך . אפילו משה רבינו בחכמת הטבע לא היה כמוהו אבל בחכמת האלהות היה חכם יותר ממנו או פירושו לא היה לפניו במלכים : (יג) גם עושר גם כבוד . האחד לרבות על חבירו כמו גם נאכלם גם בקרקס : איש במלכים . כל שכן בשאר בני אדם שלא היה איש כמוך בעושר ובכבוד והעושר והכבוד יהיו לך כל ימיך :
(יד) ואם תלך בדרכי : והארכתי את ימיך . אריכות הימים היה בתנאי אבל העושר והכבוד בין שומר בין לא שומר וכן היה לו כי מפני שלא שמר מצות אלהיו לא האריך ימים שלא חיה אלא חמשים ושתים שנה אבל העושר והכבוד היו לו כל ימיו וכן בדברי רז"ל נתתי לך גם עושר גם כבוד על מה שלא התניתי בתורה נתתי לך בין שומר בין לא שומר אבל על מה שהתניתי בתורה למען יאריך ימים על ממלכתו איני נותן לך אלא א"כ עשית וכן הוא אומר אם תלך בדרכי לשמור חקי והארכתי ימיך : (טו) והנה חלום . כשידע החלום כשהקיץ ושמח במתנה טובה שנתן לו האל ובא אל ירושלים והעלה עולות ושלמים לפני ארון ברית ה' ועשה משתה לכל עבדיו . ובדרש והנה חלום כשהקיץ ראה שנתקיים חלומו שנתן לו האל חכמה יתירה שהיה שומע עוף מצפצף ומבין לשונו : (טז) אז תבאנה. כמו באו ועם מלת אז יבא ברוב עתיד במקום עבר כמו אז ישיר משה אז ישיר ישראל אז יבדיל משה אז ידבר יהושע אז יבנה שלמה ופי' אז כאשר שב מגבעון ובא לו לירושלים בא לו זה הדין לידו ונראתה בו המתנה הטובה שנתן לו הקב"ה חכמה ובינה : (יט) אשר שכבה עליו . נראה כי מפני ששכבה עליו מת כי אילו לא מת כך אלא שקדמו חולי לא נולד הספק הזה כי היו מכירו' אותו שאר נשים בחוליו והיה נודע למי הוא לפיכך אמרה אשר שכבה : (כא) ואתבונן. הסתכלתי בבקר בצורתו : ותדברנה. אלה הטענות שנו ושלשו לפני המלך כמנהג בעלי הדין שכל אחד שונה בטענותיו לחזקו ולהטיבו ולהבינו לשופט: (כג) ויאמר המלך זאת אומרת. אמרו

רשי

את קובעיהם נפש (משלי כ"ג כ"ד): (יד) ואם תלך בדרכי וגו' והארכתי את ימיך . העושר והכבוד שלא התניתי בתורתי לתת למלך אתן לך בין זכאי בין חייב אבל אורך הימים ומלכות הדורות כבר התניתי בתורתי לבלתי סור מן המצוה למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' (דברים י"ז כ') ועל אותו תנאי לא אשנה ואם תלך בדרכי והארכתי וגו' וכן במלכות דורותיו אחריו אמר לו ואתה אם תלך לפני וגומ' לא יכרת לך איש וגו' (לקמן ט' ד' ה') כך שנויה בספרי ורבי חנינא בן גמליאל אומר הרי הוא אומר גם עושר גם כבוד וגומר : (טו) ויקץ שלמה והנה חלום . והנה הבין שחלומו אמת שומע עוף מצפצף ומבין לשונו כלב נובח ומבין לשונו : ויעש משתה. משמחת לבו שהבין שחלומו אמת : (כא) ואתבונן אליו. נתתי לב להסתכל

יג וְגַם אֲשֶׁר לֹא־שָׁאַלְתָּ נָתַתִּי לָךְ גַּם־
עֹשֶׁר גַּם־כָּבוֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמוֹךָ
אִישׁ בַּמְּלָכִים כָּל־יָמֶיךָ׃ יד וְאִם ׀ תֵּלֵךְ
בִּדְרָכַי לִשְׁמֹר חֻקַּי וּמִצְוֺתַי כַּאֲשֶׁר
הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְהַאֲרַכְתִּי אֶת־יָמֶיךָ׃
טו וַיִּקַץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה
חֲלוֹם וַיָּבוֹא יְרוּשָׁלַ‍ִם וַיַּעֲמֹד ׀ לִפְנֵי ׀
אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וַיַּעַשׂ
שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו׃
טז אָז תָּבֹאנָה שְׁתַּיִם
נָשִׁים זֹנוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וַתַּעֲמֹדְנָה
לְפָנָיו׃ יז וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחַת בִּי
אֲדֹנִי אֲנִי וְהָאִשָּׁה הַזֹּאת יֹשְׁבֹת
בְּבַיִת אֶחָד וָאֵלֵד עִמָּהּ בַּבָּיִת׃
יח וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי לְלִדְתִּי וַתֵּלֶד
גַּם־הָאִשָּׁה הַזֹּאת וַאֲנַחְנוּ יַחְדָּו אֵין־
זָר אִתָּנוּ בַּבַּיִת זוּלָתִי שְׁתַּיִם־אֲנַחְנוּ
בַּבָּיִת׃ יט וַיָּמָת בֶּן־הָאִשָּׁה הַזֹּאת
לָיְלָה אֲשֶׁר שָׁכְבָה עָלָיו׃ כ וַתָּקָם
בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה וַתִּקַּח אֶת־בְּנִי מֵאֶצְלִי
וַאֲמָתְךָ יְשֵׁנָה וַתַּשְׁכִּיבֵהוּ בְּחֵיקָהּ
וְאֶת־בְּנָהּ הַמֵּת הִשְׁכִּיבָה בְחֵיקִי׃
כא וָאָקֻם בַּבֹּקֶר לְהֵינִיק אֶת־בְּנִי
וְהִנֵּה־מֵת וָאֶתְבּוֹנֵן אֵלָיו בַּבֹּקֶר
וְהִנֵּה לֹא־הָיָה בְנִי אֲשֶׁר יָלָדְתִּי׃
כב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הָאַחֶרֶת
לֹא כִי בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ הַמֵּת וְזֹאת
אֹמֶרֶת לֹא כִי בְּנֵךְ הַמֵּת וּבְנִי הֶחָי
וַתְּדַבֵּרְנָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ כג וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ זֹאת אֹמֶרֶת זֶה־בְּנִי הַחַי וּבְנֵךְ

כותך : יג ואף דלא שאלתא
יהבית לך אף עותרא אף
יקרא דלא הוה כותך גבר
במלכיא כל יומך : יד ואם
תהך באורחן דתקנן קדמי
למטר קימי ופקודי כמא
דהליך דוד אבוך ואוריך
ית יומך : טו ואתער שלמה
והא חלמא ואתא לירושלם
וקם קדם ארונא קימא
דיי ואסיק עלון ונכים
נכסת קודשין ועבד
משתיא לכל עבדוהי :
טז בכן אתאה תרתין
נשין פונדקן למידן קדם
מלכא וקמא קדמוהי :
יז ואמרת אתתא חדא
בבעו רבוני אנא ואתתא
הדא יתבן בביתא חדא
וילידת עמה בביתא :
יח והוה ביומא תליתאה
למילדי וילידת אף אתתא
הדא ואנחנא כחדא זכאין
לית נוכרא עמנא בביתא
אלהין תרתין אנחנא
בביתא : יט ומית בר
אתתא הדא בליליא
דשכיבת עלוהי : כ וקמת
בגו ליליא ונסיבת ית ברי
מלותי ואמתך דמכא
ואשכיבתיה לותה וית
ברה מיתא אשכיבת לותי :
כא ואקימת בצפרא
לאוניקא ית ברי והא מית
ואסתכלית ביה בצפרא
והא לא הוה ברי דילידית :
כב ואמרת אתתא
אוחרנתא לא כן ברי חיא
ובריך מיתא ודא לדא
אמרא לא כן בריך מיתא וברי חיא ודינן קדם מלכא : כג ואמר מלכא דא אמרא דין ברי חיא ובריך מיתא

רלבג

המופת מה שלא יתכן השגתו לאחר ולא אשער איך יתכן שיצוייר זה והנה יתבאר ממה שיבא קצת ביאור שהענין הוא כמו שבארנו כי ספר שהיתה חכמתו למעלה מחכמת האנשי' רמוז אליהם והם איתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול: (טו) ויעמוד לפני ארון ברית ה' וגו'. הנה עשה זה לתת תודה לש"י על מה שייעד לו מהטוב: (טז) שתים נשים זונות. אחשוב שהיו פונדקאות ומוכרות מזון כטעם רחב הזונה ואפשר שהיו מפקירות עצמן והנה התחכם שלמה להבהילם בזה הענין כדי שיתבאר מדבריהן מי היא אמו
כי

בבית ו' רפין בקריאה וסי' בבית א' יאכל . אני והאשה הזאת ישבות בבית . כי לא ישבתי בבית דשמואל . וחבירו דספרא . הוי מגיעי בית בבית . והיה אם יותרו עשרה אנשים : ותדברנה ג' בקריאה וסי' ובעת מותה ותדברנה הנצבות . ותאמר האשה האחרת לא כי בנך המת ובני החי . אתם ונשיכם ותדברנה בפיכם דירמיה :

תולדות אהרן ויקץ שלמה . עקידה שער כט :

מצודת ציון

(טו) ויקץ. ענין הערה משינה :
(יז) בי. הוא ענין בקשה : (כא) ואתבונן. ענין הסתכלות בעיון רב וכן עליך יתבוננו

מצודת דוד

אויביך : להיות מסור בידך : הבין. בינה להבין משפטו : (יג) כל ימיך . ר"ל כל ימי חייך תהיה בעושר ובכבוד . או ר"ל כל ימיך לא ימצא כמוך בעושר וכבוד אבל לאחריו יתכן שיהיה כמוהו : (טו) ויקץ וגו'. כשהקיץ ידע שהוא חלום אולם בחלומו נדמה לו כאלו הדברים נעשו בהקיץ : (יז) בי אדוני. להאזין דברי : (יח) אין אתנו וגו'. להיות עד בדבר : (יט) אשר שכבה. מיתתו היה על אשר שכבה עליו והעמיסה עליו . ומת כ"א היה ע"י חולי היו הנשים המבקרות יודעות בן מי הוא : (כ) ואמתך ישנה . ולא הרגשתי בדבר : (כב) ותדברנה . היו מתווכחות על הדבר : (כג) זאת אומרת. כלומר מה לי בהויכוח עיקר המשפט הוא בדבר ההכחשה של

להסתכל בו : (כז) היא אמו . בת קול הופיעה ואמרה היא אמו : (א) מלך על כל ישראל . משראו בחכמתו שמחו כולם במלכותו : (ג) סופרים . לכתוב דברי הימים : המזכיר . איזה משפט בא לפניו ראשון שיפסקנו ראשון כך שמעתי : (ה) על הנצבים . שנים עשר נציבים היו לכלכל את המלך ואת ביתו : (ו) על המס . שהעלה על ישראל כמה שנאמר ויעל המלך שלמה מס (לקמן ה' כ"ז): (ז) וכלכלו את המלך . כל סעודתו ומאכל הסוסים וכל צרכי

אמרו רבותינו ז"ל מכאן שצריך הדיין לשנות טענות בעלי הדין כדי שישמעו בעלי הריב שהבין טענותיהם ועליהם ישפטם : (כו) גם לי גם לך לא יהיה . ואמר כנגד אוחזי החרב גזורו ומה שלא לקחה אותו אחר שהאחרת אמרה תנו לה כי ידעה כי מרחמת עליו אמרה ומשבה כי המלך לא יתנהו לה : (כז) לא תמיתהו . הראשון אל תמיתהו : היא אמו . כיון שמרחמת עליו ובדרז"ל יצתה בת קול ואמרה היא אמו : (כח) לעשות משפט . לפיכך יראו מפניו לעשות דבר רע ואפילו בסתר כי ראו כי ברוב חכמתו יוציא לאור משפט כמו שנעשה בזה המשפט : (א) על כל ישראל . לפי שדוד אביו לא מלך בתחלת מלכותו על כל ישראל אמר ששלמה מלך על כל ישראל לא היה אדם מפקפק במלכותו כיון שראו בו חכמת אלהים בקרבו לעשו' משפט: (ב) עזריהו בן צדוק . לא כתב על מי מנוהו ואם צדוק זה צדוק הכהן בן אחיטוב שהיה עם דוד שמשחו אותו לכהן עם שלמה הנה עזריהו בן בנו היה כי אחימעץ היה בן צדוק ועזריה בן אחימעץ : (ד) וצדוק ואביתר כהנים . היו שרי הכהונה ואם זה אביתר הוא אביתר בן אחימעץ תמה הוא כי הנה שלמה גרשהו מהיו' כהן גדול ואמר לו ענתות לך אל שדך אלא מן הדומה כי כהן אחר היה שמו אביתר : על הנצבים . ממונה על שנים עשר נציבים שזוכר: (ה) רע' המלך . שושבינא דמלכא שהיה עמו תמיד : ואדוניר"ם . זהו אדורם הנזכר למעלה בדוד וכן נזכר עם רחבעם אדורם: על המס . כמו שאומר למטה ויהי

המת וזאת אמרת לא כי בנך המת
ובני החי : כד ויאמר
המלך קחו לי־חרב ויביאו החרב
לפני המלך : כה ויאמר המלך גזרו את־
הילד החי לשנים ותנו את־החצי
לאחת ואת־החצי לאחת : כו ותאמר
האשה אשר־בנה החי אל־המלך
כי־נכמרו רחמיה על־בנה ותאמר ׀
בי אדני תנו־לה את־הילוד החי
והמת אל־תמיתהו וזאת אמרת גם־
לי גם־לך לא יהיה גזרו : כז ויען
המלך ויאמר תנו־לה את־הילוד
החי והמת לא תמיתהו היא אמו :
כח וישמעו כל־ישראל
את־המשפט אשר שפט המלך
ויראו מפני המלך כי ראו כי־חכמת
אלהים בקרבו לעשות משפט :
ד א ויהי המלך שלמה מלך על־כל־
ישראל : ב ואלה השרים
אשר־לו עזריהו בן־צדוק הכהן :
ג אליחרף ואחיה בני שישא ספרים
יהושפט בן־אחילוד המזכיר :
ד ובניהו בן־יהוידע על־הצבא וצדוק
ואביתר כהנים : ה ועזריהו בן־נתן
על־הנצבים וזבוד בן־נתן כהן רעה
המלך : ו ואחישר על־הבית ואדנירם
בן־עבדא על־המס :
ז ולשלמה שנים־עשר נצבים על־
כל־ישראל וכלכלו את־המלך ואת־

ודא אמרא לא כן בריך
מיתא וברי חיא : כד ואמר
מלכא איתו לי חרבא
ואיתיאו חרבא לקדם
מלכא : כה ואמר מלכא
פסוקו ית רביא חיא
לתרין גזרין והבו פלגא
לחדא ופלגא לחדא :
כו ואמרת אתתא די ברה
חיא למלכא ארי אתגלגלו
רחמהא על ברה ואמרת
בבעו רבוני הבו לה ית
רביא חיא ומקטל לא
תקטלוניה ודא אמרא אף
דילי אף דילך לא יהי
פסוקו : כז ואתיב מלכא
ואמר הבו לה ית רביא
חיא ומקטל לא תקטלוניה
היא אמיה : כח ושמעו
כל ישראל ית דינא דדן
מלכא ודחילו מן קדם
מלכא ארי חזו ארי חוכמתא
מן קדם יי במעוהי למעבד
דינא : א והוה מלכא
שלמה מלכא על כל
ישראל : ב ואלין רברביא
די ליה עזריהו בר צדוק
כהנא : ג אליחורף ואחיה
בני שישא ספריא יהושפט
בר אחילוד ממנא על
דכרניא : ד ובניהו בר
יהוידע ממנא על חילא
וצדוק ואביתר כהניא :
ה ועזריהו בר נתן ממנא על
אסטרטיגיא וזבוד בר נתן
רבא שושבינא דמלכא :
ו ואחישר ממנא על ביתא
ואדנירם בר עבדא ממנא
על מסקי מסין : ז ולשלמה תרי עסר אסטרטיגיא ממנן על כל ישראל ומסוברין ית מלכא וית

ה' פסוקים אית בהון ה' מלין מן ב' ב' אתין וסי' ויולד נח את שם את חם ואת יפת . אל תיראי כי גם זה לך בן . על כן לא בא אל שלחן המלך . גם לי גם לך לא יהיה גזרו . אין זה כי אם רע לב דעזרא : רעה ג' וסי' ויבא חושי רעה . ויחי כאשר בא חושי . וזבוד בן נתן כהן רעה . ואת ביתו ד' בקריאה וסי' כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו . וינגע ה' את פרעה נגעים . והנה כל איש ישראל . וכלכלו את המלך . ואת ביתו בנה שלמה . וזה דבר המס . ויהי מקץ עשרים הד"ה:

תולדות אהרן זאת אומרת . עקידה שער לו : תנו לה . מכות כז : אליחורף . סכה נג : ולשלמה שנים עשר . סנהדרין יב עקידה שער לא :

רלבג

כי אשר תחמול יותר על הבן החי יתבאר בלי ספק שהיא אמו : (א) ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל . אחשוב שהרצון בזה שכלם שמחים בו ואין בלבם למרוד בו בשום פנים : וצדוק ואביתר כהני'. ידמה כי אע"פ שגרש אותו מהיות כהן לה' ואמר לו שילך ענתות הנה הוכרח לעבוד בעת היות צדוק בלתי ראוי לעבוד': (ה) על הנצבי' . כמו הנציבים והרצון בו השרים : (ו) ואחישר על הבית . ידמה שהוא היה ממונ' להשגיח בדברי בית המלך בכל מה שיצטרך שם : ואדנירם בן עבדא על המס . הוא היה ממונה שהיו פורעים ישראל ויתר העמים שהיו למס לשלמה: (ז) שנים עשר נצבים על כל ישראל . ר"ל שהיו על כל ישראל לגבות מהם זה המס והיה

פי' רבי' ישעיה

(ד) וצדוק ואביתר כהנים . יש לתמוה והרי כבר גרש אביתר ואמר לו ענתות לך על שדך והאיך מונה אותו עכשיו עם צדוק ועוד בימי דוד כך כתב וצדוק ואביתר כהנים: (ה) רעה המלך . הוא לקוח מן רעה:

מצודת ציון

יתבוננו (ישעיה יד): (כה) גזרו . חתכו : (כו) נכמרו . נתחממו כמו עורנו כתנור נכמרו (איכה ה) והוא ענין חמלה וכן נכמרו רחמיו (בראשית מג) : ד (ה) הנצבים . הממונים כמו נציב פלשתים (ש"א יג) : (ז) וכלכלו . ענין הספקת הצורך כמו והוא כלכל את

מצודת דוד

על מי הוא הילד החי : (כה) גזרו . מתוך דבריהן הכיר המלך בחכמתו הדין עם מי ואמר להיושבים לפניו שכן הוא האמת שהאחת גנבה הילד החי ולאמת דבריו עשה הבחינה : (כו) גם לי וגו' . היות ענם כוונה היתה לבל תשמח חברתה במיתת בנה כי מה לה להניק בן אשה אחרת ובשמעה שצוה המלך להמיתו רצתה יותר בזה כי אז לא תשמח עוד חברתה והיא לא תניק בן אשה אחרת והמלך השכיל מדעתו מתחילה שתחפוץ יותר בזה : (כז) תנו לה . להאשה שאמרה תנו לה את הילוד וגו' : היא אמו . הואיל ומרחמת עליו : (כח) ויראו . בראותם כי בחכמתו מבין תעלומות לב : לעשות משפט . להבין האמת עם מי ולגברו ע"י בחינה : ד (א) על כל ישראל . ר"ל מעתה קבלוהו כולם באהבה בראותם בחכמתו : (ב) הכהן . אולי העמידו לעשות מלחמה תחת צדוק שהועמד לכה"ג ואף שדוד העמיד את עירא להיות במקום צדוק כמ"ש בש"ב אולי מת עירא עד לא הועמד : (ג) המזכיר . ממונה על ספר הזכרונות : (ד) כהנים . צדוק כה"ג ואביתר סגן כמ"ש בש"ב : (ה) על הנצבים . היה ממונה על שנים עשר נציבים האמורים בענין אשר הועמדו לכלכל את המלך כ"א בחדשו : רעה המלך . ישב עמו בתמידות להשתעשע עמו : (ו) על הבית . כל צרכי הבית היו נעשים על פיו : על המס . הוא המס האמור למטה ויהי המס שלשים אלף אנשים : (ז) על כל ישראל . המה היו ממונים על כל ישראל לקחת

בֵּיתוֹ חֹדֶשׁ בַּשָּׁנָה יִהְיֶה עַל־אֶחָד לְכַלְכֵּל׃ ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם בֶּן־חוּר בְּהַר אֶפְרָיִם׃ ט בֶּן־דֶּקֶר בְּמָקַץ וּבְשַׁעַלְבִים וּבֵית שָׁמֶשׁ וְאֵילוֹן בֵּית חָנָן׃ י בֶּן־חֶסֶד בָּאֲרֻבּוֹת לוֹ שֹׂכֹה וְכָל־אֶרֶץ חֵפֶר׃ יא בֶּן־אֲבִינָדָב כָּל־נָפַת דֹּאר טָפַת בַּת־שְׁלֹמֹה הָיְתָה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ יב בַּעֲנָא בֶּן־אֲחִילוּד תַּעְנַךְ וּמְגִדּוֹ וְכָל־בֵּית שְׁאָן אֲשֶׁר אֵצֶל צָרְתַנָה מִתַּחַת לְיִזְרְעֶאל מִבֵּית שְׁאָן עַד אָבֵל מְחוֹלָה עַד מֵעֵבֶר לְיָקְמֳעָם׃ יג בֶּן־גֶּבֶר בְּרָמֹת גִּלְעָד לוֹ חַוֹּת יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה אֲשֶׁר בַּגִּלְעָד לוֹ חֶבֶל אַרְגֹּב אֲשֶׁר בַּבָּשָׁן שִׁשִּׁים עָרִים גְּדֹלוֹת חוֹמָה וּבְרִיחַ נְחֹשֶׁת׃ יד אֲחִינָדָב בֶּן־עִדֹּא מַחֲנָיְמָה׃ טו אֲחִימַעַץ בְּנַפְתָּלִי גַּם־הוּא לָקַח אֶת־בָּשְׂמַת בַּת־שְׁלֹמֹה לְאִשָּׁה׃ טז בַּעֲנָא בֶּן־חוּשָׁי בְּאָשֵׁר וּבְעָלוֹת׃ יז יְהוֹשָׁפָט בֶּן־פָּרוּחַ בְּיִשָּׂשכָר׃ יח שִׁמְעִי בֶן־אֵלָא בְּבִנְיָמִן׃ יט גֶּבֶר בֶּן־אֻרִי בְּאֶרֶץ גִּלְעָד אֶרֶץ סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְעֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּנְצִיב אֶחָד אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ כ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל רַבִּים כַּחוֹל אֲשֶׁר־עַל־הַיָּם לָרֹב אֹכְלִים וְשֹׁתִים וּשְׂמֵחִים׃ ה א וּשְׁלֹמֹה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל־הַמַּמְלָכוֹת מִן־הַנָּהָר אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם מַגִּשִׁים מִנְחָה וְעֹבְדִים אֶת־שְׁלֹמֹה כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃ ב וַיְהִי לֶחֶם־שְׁלֹמֹה לְיוֹם אֶחָד שְׁלֹשִׁים כֹּר סֹלֶת וְשִׁשִּׁים כֹּר קָמַח׃ ג עֲשָׂרָה בָקָר בְּרִאִים וְעֶשְׂרִים בָּקָר רְעִי וּמֵאָה

האחד ק׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ · ל׳ · ב׳ כתיב א׳ · ג׳ כתיב · י״ג · ג׳ · ב׳ מ״ל · ג׳ כתיב א׳ · ג׳ · ג׳ כתיב אלף · ג׳ חס׳ · ד׳ ר״פ · ב׳ חס׳ · ד׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ מל׳ בספר

אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ יַרְחָא בְּשַׁתָּא מְטֵי לְחַד לְסוֹבָרָא׃ ח וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן בַּר חוּר בְּטוּרָא דְבֵית אֶפְרָיִם׃ ט בַּר דֶקֶר בְּמָקַץ וּבְשַׁעַלְבִים וּבֵית שֶׁמֶשׁ וְאֵילוֹן דְמִבֵּית חָנָן׃ י בַּר חֶסֶד בַּאֲרֻבּוֹת דִילֵיהּ סוֹכוֹ וְכָל אֲרַע חֵפֶר׃ יא בַּר אֲבִינָדָב כָּל פַּלְכֵי דָאר טָפַת בַּת שְׁלֹמֹה הֲוַת לֵיהּ לְאִתּוּ׃ יב בַּעֲנָא בַּר אֲחִילוּד תַּעְנַךְ וּמְגִדּוֹ וְכָל בֵּית שְׁאָן דִּי בִסְטַר צָרְתָנָה מִלְרַע לְיִזְרְעֶאל מִבֵּית שְׁאָן עַד מֵישַׁר מְחוֹלָה עַד מֵעִבַר לְיָקְמְעָם׃ יג בַּר גֶבֶר בְּרָמוֹת גִלְעָד דִילֵיהּ כַּפְרָנֵי יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה דִּי בְגִלְעָד דִילֵיהּ בֵּית פְּלַךְ טְרַכוֹנָא דִבְמַתְנָן שִׁתִּין קִרְוִין רַבְרְבָן מַקְפָן שׁוּר רָם דִּילְהֵן עַבְּרִין דִנְחָשָׁא׃ יד אֲחִינָדָב בַּר עִדּוֹא מִדְבֵית מַחֲנָיִם׃ טו אֲחִימַעַץ בְּשִׁבְטָא דְבֵית נַפְתָּלִי אַף הוּא נְסִיב יַת בָּשְׂמַת בַּת שְׁלֹמֹה לְאִתּוּ׃ טז בַּעֲנָא בַּר חוּשַׁי בְּשִׁבְטָא דְאָשֵׁר וּבְעָלוֹת׃ יז יְהוֹשָׁפָט בַּר פָּרוּחַ בְּשִׁבְטָא דְיִשָּׂשכָר׃ יח שִׁמְעִי בַּר אֵילָא בְּשִׁבְטָא דְבֵית בִּנְיָמִן׃ יט גֶבֶר בַּר אֻרִי בְּאַרְעָא גִלְעָד אַרְעָא סִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה וְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן וְאִסְטְרָטִיגָא חַד דִּי מְמַנָּא בְּאַרְעָא׃ כ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל סַגִּיאִין כְּחָלָא דְעַל יַמָּא לִסְגֵי אָכְלִין וְשָׁתַן וְחָדַן׃ א וּשְׁלֹמֹה הֲוָה שַׁלִּיט בְּכָל מַלְכְוָתָא מִן נַהַר פְּרָת עַד אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי וְעַד תְּחוּם מִצְרָיִם מְקָרְבִין קֻרְבָּנָא וּפָלְחִין יַת שְׁלֹמֹה כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ ב וַהֲוָה לַחְמָא דִשְׁלֹמֹה לְיוֹמָא חַד תְּלָתִין כּוֹרִין סָלְתָּא וְשִׁתִּין כּוֹרִין קִמְחָא׃ ג עַשְׂרָא תוֹרִין דְפַטְמָא וְעַסְרִין תוֹרִין דְרַעְיָא וּמְאָה עָנָא בַר

רשי

גרכי היציאה: (יא) נפת דאר. פלכי דאר: (יג) חבל ארגוב. ממונה היה עליהם לגבות מס המלך. כי משפט המלך יש לגבות יציאותיו מן העם כמה שנאמר במשפט המלוכה בספר (שמואל א׳ ח׳): (יט) ונציב אחד אשר בארץ. רב ושמואל פליגי חד אמר אחד ממונה על כולם הוא עזריה בן נתן האמור למעלה וחד אמר כנגד חודש העיבור: (ג) בראים. פטומים על האבוס: רעי. מן

רלבג

והיה יודע כל אחד מהם החלק מישראל אשר בגורלו לפרנס המלך וביתו בחדשו כדרך שיפרנסוהו כלם כל השנה: (יט) ונציב אחד אשר בארץ. יתכן שיהיה שר אחד מושל על אלו השרים יביאם לפרנס המלך וביתו איש חדשו או שיהיה שם נציב אחד לחדש העבור והביאור הראשון יותר נכון ואם היה כן הנה יתחייב שיהיה חלקו מארץ ישראל מעט יותר משלישית חלק אחד מהשר אשר השרים שהיו מפרנסין אותו חדש אחד בשנה: (ג) עשרה בקר בריאים. ר״ל שמנים וכרכורים

פי׳ רבי ישעיה

(יט) ונציב אחד אשר בארץ. שהיה ממונה על כולן. והוא שכתב לעיל ועזריהו בן נתן על הנציבים:

דאר ד׳ כתובים בן וסימניהון נמסר ביהושע סימן י״ו: מחנימה ג׳ בקריאה וסי׳ ודוד בא מחנימה. ויהי כבא דוד מחנימה. אחינדב בן עדוא מחנימה: בענא ג׳ כתיב א׳ בקריאה וסי׳ בענא בן אחילוד. בענא בן חושי. ועל ידם החזיק: ושתים ו׳ ה׳ חסרים וא׳ מ״ל וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן ל׳: מגישים ג׳ ב׳ מלאים וא׳ חס׳ וסי׳ מגשים מנחה ועבדים את שלמה. הם מגישים אליה והיא מוצקת. מגישים על מזבחי לחם מגואל. קרמ׳ חס׳:

רדק

ויהי המס שלשים אלף איש: (ז) ואלה שמותם. אלה שמות שנים עשר נציבים לא היה ממונה כל אחד על שבט אחד אלא לפי עלוי הנחלות שעשו שנים עשר חלקים בכל ארץ ישראל וגבו המס בשוה: בן חור. זה והאחרים שלא זכרם בשמם אלא בשם אבותם לפי שהיו נודעים בשם אבותם יותר משמותם לפיכך לא חשש להזכי׳ שמם: (יג) ובריח נחשת. גלה מה שכתוב בתור׳ דלתים ובריח כי בריח נחשת ר״ל: (טז) באשר ובעלות. בנחלת אשר ובעלו׳ שהיה מארץ יהודה: (יט) ונציב אחד אשר בארץ. בכל הארץ אשר זכר היה נציב אחד ממונ׳ על שנים עשר הנציבים לגבות מכל אחד הכסף לכלכל המלך ורז״ל מהם אמרו כמו שפי׳ ומהם אמרו ונציב אחד לחדש העבור: (כ) כחול אשר על הים. כמו על שפת הים והספור הזה ר״ל כי היו מבורכי׳ בימי שלמה בפרי בטנ׳ והיו רבים וכן בפרי בהמתם ובפרי אדמתם והיו אוכלים ושותים ושמחים כי לא היה להם פחד מאויב: (א) מושל בכל הממלכות שהיו יראים ממנו ומגישים לו מנחה ועובדים אותו: מן הנהר ארץ פלשתים. כתרגומו מן נהר פרת עד ארץ פלשתאי: (ג) בריאים. שמנים ומפוטמי׳ וכת״י פטימים וכן ועגלון איש בריא וכן להבריאכם: רעי. מן

תולדות אהרן ונציב אחד. שם: יהודה וישראל. מליצה כה פו וזבחים סא: ויהי לחם שלמה. מליצה פו:

מצודת ציון

המלך (שמואל ב׳ י״ט): (יא) נפת דאר. מחוז דאר וכן שלשת הנפת (יהושע יז): (יב) מעבר. מצד: (יג) חבל. המחוז תקרא חבל כי בחבל תחלק נחלה וכן מחבל בני יהודה (שם יט): ארגב. שם המחוז אשר משל בה עוג וכן כל חבל ארגב (דברים ג): ה (ג) בריאים. שמנים כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג): רעי. רועים

מצודת דוד

מהם די צורך פרנסת בית המלך וכ״א לכלכל חדש בשנה ונבה מבני אנשי המחוז אשר הועמד עליו: (ח) ואלה שמותם. של הנציבים. כל אלו הנזכרים בשם אביהם לא היו ידועים מעצמם כ״א בשם אביהם: בהר אפרים. היה ממונה בהר אפרים לקחת המס לכלכל את המלך בחדשו: (י) לו שוכה. ר״ל גם על שוכה היה ממונה לקחת המס לצורך פרנסת בית המלך: (יב) עד אבל וגו׳. ר״ל מהעבר מזה עד אבל מחולה וזוהו עד מעבר ליקמעם: (יג) חות יאיר. ח״י כפרני יאיר: אשר בגלעד. אשר עמדו בארץ הגלעד: חבל ארגב. היו ששים עירים גדולים בחומה מסביב: (יד) מחנימה. במחנים: (טו) בנפתלי. בנחלת נפתלי: (טז) ובעלות. ושם היתה מנחלת יהודה: (יט) בארץ גלעד. ר״ל ביאר המקומות כי על חות יאיר שעמדו בארץ הגלעד הי׳ נציב אחד: ארץ סיחון וגו׳. ר״ל גלעד היתה החצי משל סיחון והחצי משל עוג: ונציב אחד. ר״ל ועוד נציב אחד אשר היה בכל הארץ ממונה על כולם והוא עזריה בן נתן האמור למעלה: (כ) על הים. על שפת הים: ה (א) מן הנהר. סמוך מן העדן שהוא תחלת המזרח עד ארץ פלשתים: מגשים. והמה היו מגישים מנחה והיו עובדים את שלמה להעלות לו המס: (ב) לחם שלמה

רשי

מן האחו: וברבורים אבוסים. יש מרבותינו אומרים תרנגולי' פטומין: (ו) ארבעים אלף ארות סוסים. ובד"ה (ב' ט' כ"ה) הוא אומר ארבעת אלף פירשו רבותינו ארבעים אלף ארוות היו ובכל אחת ארבע אלף אנטבלאות או ארבעת אלפי' ארוות ובכל אחת ארבעי' אלף אנטבלאות: (ז) לא יעדרו דבר. אפילו של ימות החמה בימות הגשמים: (ח) והשעורים והתבן. היו נותנים אלו הנציבים אל המקום אשר יהיה שם המלך: (י) מחכמת כל בני קדם. מה היא חכמת בני קדם יודעים במזלות וכו' כדאית' בפסיקתא דפרה. אדות' וכל הפרשה הזאת נדרשת שם לפי

רלבג

וברבורים אבוסים. הם עופות שמנים: (ו) ויהי לשלמה ארבעי' אלף ארוות סוסים למרכבו. הנה ארות הם אבוסים יאכלו שם הסוסי' והנה מצאנו בדברי הימים תמורת זה ארבעת אלפים ארות סוסים ומרכבות וידמה שהם מנה האבוסים ובזה המקום מנה הסוסים והרצון בו שהיו לו ארבעים אלף סוסים למרכבו בארוות והנה היו עשרה סוסי' בכל אבוס ולפי שאמר אחר זה לסוסים ולרכש ידענו כי הרכש הוא מין אחד ממיני הסוסים ואחשוב שהם היותר קלי המרוץ והם אשר ירכבו בהם במלחמה או ירצה בזה ארבעים אלף ארוות סוסים למרכבו אך לא היו בהם כי אם ארבעת אלפים אורוות שהיו בהם סוסים ומרכבות: (ז) לא יעדרו דבר. הוא מענין איש לא נעדר: (י) מחכמת כל בני קדם ומכל חכמת מצרים. ידמה שבימי שלמה היתה חכמה גדולה בשתי אלו האומות: איתן

רדק

מן המרעה אבל הבריאים הם המפוטמים בבית: וברבורים אבוסים. ת"י ועופא פטימא ולא פי' איזה עוף הם וי"מ כי הם העופות המפורסים כי הם שמנים מהאחרים ובדברי רז"ל עוף הבא מברבריא נקראים ברבורים על שם מקומם: (ד) כי הוא רודה. הטעם כי האיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים שהיו בשלחנו בכל יום שהיו מביאים לו מנחה מכל עבר הנהר כי מושל בהם היה כלומר שיו יראים ממנו ומגישים לו כל מלכי עבר הנהר מנחה תמיד: מתפסח ועד עזה. מדינות הם בעבר הנהר ורז"ל נחלקו בזה מהם אמרו תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם ומהם אמרו תפסח ועזה סמוכות היו וכמו שמלך על תפסח ועל עזה כן מלך על כל העולם כלו: (ו) ארבעים אלף ארות סוסים. ובדברי הימים ארבעת אלפים ארות סוסים פירשו רז"ל ארבעים אנטבלאות ובכל אחת היו ארבעת אלפים סוסים או ארבעים אלף אנטבלאות ובכל אחת ארבעים סוסים ופירוש ארות אבוסים ת"י אבום בעליו אורויא דמרוהי ואמרו חכמים ז"ל כי עבר על לא ירבה לו סוסים ופי' לא ירבה לו סוסים בטלים וכיון שלא היו לו אלא שנים עשר אלף פרשי' והיו לו ארבעים אלף ארות סוסים הרבה סוסים בטלים היו לו ומה שהרבה שלמה סוסים ופרשים והוא לא היתה לו שום מלחמה לא עשה אלא לכבוד וגדולה כדי שילכו עמו כשילך ממקום למקום וגם קצת מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר: (ז) וכלכלו. והלא כבר זכר למעלה וכלכלו את המלך ואת ביתו למה חזר וכתב וכלכלו את המלך אלא כמו שזכר הסוסים אמר כי ג"כ היה נותני מאכל הסוסים ובכלל הכלכלה היה גם כן מה שהיו צריכי' הסוסים לאכול כמו שכתוב והשעורים והתבן לסוסי' ולרכב והוסיף ג"כ ואת כל הקרב אל שלחן המלך כי למעל' זכר את המלך ואת ביתו והם התמידים בביתו ועתה הוסיף ואת כל הקרב אל שלחן המלך אנשים אחרים שיבואו לשלחן המלך לפעמים: לא יעדרו דבר. לא היו מחסרים דבר מכל הצורך אל שלחן המלך וי"ת לא מעכבין מידעם והוא טעם למה שזכר איש חדשו כלומר לא היו מעכבין שלא הי' מביא כל אחד ואחד בחדשו: (ח) ולרכש. מין בהמה וי"א שהם פרדים בני הסוסיות כמו רוכבי הרכש: יביאו אל המקום אשר יהיה שם. הנצבים מהם היו מביאים צורך המאכל אל בית המלך מהם היו מביאים צורך מאכל הסוסים למקום שהיו שם כן מה שהיו בירושלם כן מה שהיו בערי הרכב: איש כמשפטו. כמו שפסקו ביניהם זה יביא הנה וזה יביא הנה: (ט) ורחב לב כחול. ואין החול כשוה המדה אלא כשוה המספר ואע"פ שכתב אשר לא ימד ולא יספר המדה ג"כ לענין מספר זכר אותה כמ"ש והיה מספר בני ישראל ורחב הוא לענין מדה לא למספר אלא ר"ל רחב היה לו בכל דברי החכמה שהם כחול ורז"ל פירשו מה חול גדר ליס כך היתה החכמה גדר לשלמה: (י) בני קדם. בני מזרח היו יודעים בחכמה וכן כתיב כי מלאו מקדם ובדברי רז"ל מה היתה חכמת בני קדם שהיו יודעים במזלות וערומים בטייר פי' בטייר בל' העופות וכן בערבי יקרא עוף אלטייר וכן

מלכים א ה

צֹאן לְבַד מֵאַיָּל וּצְבִי וְיַחְמוּר וּבַרְבֻּרִים אֲבוּסִים׃ ד כִּי־הוּא רֹדֶה בְּכָל־עֵבֶר הַנָּהָר מִתִּפְסַח וְעַד־עַזָּה בְּכָל־מַלְכֵי עֵבֶר הַנָּהָר וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ מִכָּל־עֲבָרָיו מִסָּבִיב׃ ה וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לָבֶטַח אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ מִדָּן וְעַד־בְּאֵר שָׁבַע כֹּל יְמֵי שְׁלֹמֹה׃

ו וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה אַרְבָּעִים אֶלֶף אֻרְוֹת סוּסִים לְמֶרְכָּבוֹ וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים׃ ז וְכִלְכְּלוּ הַנִּצָּבִים הָאֵלֶּה אֶת־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְאֵת כָּל־הַקָּרֵב אֶל־שֻׁלְחַן הַמֶּלֶךְ־שְׁלֹמֹה אִישׁ חָדְשׁוֹ לֹא יְעַדְּרוּ דָּבָר׃ ח וְהַשְּׂעֹרִים וְהַתֶּבֶן לַסּוּסִים וְלָרֶכֶשׁ יָבִאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָׁם אִישׁ כְּמִשְׁפָּטוֹ׃

ט וַיִּתֵּן אֱלֹהִים חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה וּתְבוּנָה הַרְבֵּה מְאֹד וְרֹחַב לֵב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ י וַתֵּרֶב חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחָכְמַת כָּל־בְּנֵי־קֶדֶם וּמִכֹּל חָכְמַת

תרגום

מֵאַילִין וְטַבְיָן וְיַחְמוּרִין וְעוֹפָא פַּטִּימָא׃ ד אֲרֵי הוּא מַפְלַח בְּכָל עֲבַר פְּרָת מִתִּפְסַח וְעַד עַזָּה בְּכָל מַלְכֵי עֲבַר פְּרָת וּשְׁלָמָא הֲוָה לֵיהּ מִכָּל עַבְדוֹהִי מִסְחוֹר סְחוֹר׃ ה וִיתֵיב יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל לְרוּחְצָן גְּבַר תְּחוֹת פֵּרֵי גוֹפְנוֹהִי וּתְחוֹת פֵּרֵי תְאֵנוֹהִי מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע כֹּל יוֹמֵי שְׁלֹמֹה׃ ו וַהֲווֹ לִשְׁלֹמֹה אַרְבְּעִין אַלְפִין אֻרְוַת סוּסָוָן לִרְתִיכוֹהִי וּתְרֵי עֲסַר אַלְפִין פָּרָשִׁין׃ ז וּמְסוֹבְרִין אִסְטְרַטִיגַיָּא הָאִלֵּין יָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְיָת כָּל דְּקָרִיב לְפָתוֹרָא דְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה גְּבַר יַרְחֵיהּ לָא מְעַכְּבִין מִדַּעַם׃ ח וּסְעוֹרַיָּא וְתִבְנָא לְסוּסָוָתָא וּלְרִכְשָׁא מֵיתַן לְאַתְרָא דִיהֵי תַמָּן גְּבַר כְּהִלְכְתֵיהּ׃ ט וִיהַב יְיָ חוּכְמְתָא לִשְׁלֹמֹה וְסוּכְלְתָנוּתָא סַגִּי לַחֲדָא וּפְתַיּוּת לִבָּא כְּחָלָא דְעַל כֵּף יַמָּא׃ י וּסְגִיאַת חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מֵחוּכְמַת כָּל בְּנֵי מַדִינְחָא וּמִכֹּל חוּכְמַת

מסורה

ושלום ה' בקריאה וסי' כי הוא רדה בכל עבר הנהר. הנה בן נולד לך. ורוה לבשה את עמשי. כי ארך ימים ושנות חיים. חסד ואמת נפגשו: הקרב ז' בקריאה וסי' ובנסוע המשכן יורידו אתו הלוים. ואת אהרן ואת בניו תפקד. והחנים לפני המשכן קדמה. כל הקרב הקרב אל משכן ימות ב' בו. אתן את כהנתכם והזר הקרב. וכלכלו הנצבים האלה את המלך:

תולדות אהרן כי הוא רודה. מגלה יא סנהדרין כ: וישב יהודה. שם כו: ויהי לשלמה. שם כא (שם כ): השעורים והתבן. עירובין ג: ורחב לב. עקידה ש' עב: ותרב חכמת. זוהר חיי שרה ויחי ואחרי מות:

מצודת דוד

שלמה. לכל הבא אל שלחנו: סלת. קמח נקי ביותר: (ד) כי הוא רדה. בא ליתן טעם על מה היו כ"כ רבים אנשי שלחנו להצטרך להם כחשבון הזה ואמר לפי שהיה מושל בכל אנשי עבר הנהר ובכל מלכיהם ושלום היה לו מכל עבריו אף מן האומות שלא משל בהם ולזה היו רבים הבאים אליו הן מאנשי שלומו הן מהאומות שמשל בהם: (ה) איש. כ"א ישב תחת גפנו ולא נדד ממנו בסיבת פוגע: (ו) ארבעים אלף. ובד"ה נאמר ארבעת אלפים ויתכן כי שם מנה הארות וכאן מנה הסוסים וכאלו אמר שהיו לו ארבעים אלף סוסים למרכבו בארות והנה היו עשרה בכל אחת: למרכבו. פעם רכב באלו פעם באלו: (ז) ואת כל הקרב. הם הבאים אליו מארצות העובדי כוכבים: לא יעדרו דבר. מכל הדברים הצריך להם: (ח) אשר יהיה שם. קבוצת הסוסים והרכש: איש כמשפטו. כל נציב בחדשו: (ט) ורחב לב. להחזיק בה כל מיני חכמות ובכ"א ידיעות הרבה כחול וגו': (י) ומכל חכמת בני קדם. שהיו יודעי' במזלות וערומים בטייר והוא לשון העופות: ומכל חכמת

מצודת ציון

במרעה: מאיל צבי ויחמור. הם שמות מיני חיות טהורות: וברברים אבוסים. עופות הבאים מארץ ברבריא והיו מפוטמות על האבוס והוא המקום המיוחד להאכילם ודוגמתו וחמור אבוס בעליו (ישעיה א): (ד) רדה. מושל כמו רדה בקרב אויביך (תהלים ק"י): מכל עבריו. מכל צדדיו: (ו) ארות. אבוס בעליו (ישעיה א) תרגומו אורויא דמרוהי: פרשים. הם הרגילים מאד ברכיבה: (ז) יעדרו. יחסרו כמו איש לא נעדר (שם מ): (ח) ולרכש. שם מין בהמה ממהרת לרוץ וכן רוכבי הרכש (אסתר ח): (י) ותרב. מל' רבוי: האזוב

כן בני מצרים היו יודעים בחכמה שהם היו נקראים החרטומים :
(יא) מאיתן האזרחי . כתרגומו מאיתן בר זרח אלה הארבע מצאנו אותם
בבני זרח בן יהודה איתן והימן וכלכל ודרדע והנה אומר כי השלשה אלה היו
בני מחול א"כ לא היו הם ובלויים מצאנו בתלים במשוררים משכיל לאיתן
האזרחי משכיל להימן האזרחי
ומצאנו בדברי הימים בבני
גרשון בן לוי בן איתני בן זרחי
ואפשר שזה הוא איתן האזרחי
ואיתני ואיתן קרובים והם והימן
מצאנו בבני קהת הימן המשור'
אבל כלכל ודרדע לא מצאנו
אותם בלויים ורז"ל דרשו ויחכם
מכל האדם זה אדם הראשון
ומה היתה חכמתו של אדם
הראשון שקרא מחכמתו שמות
לכל הבהמות ולכל עוף השמים
מאיתן האזרחי זה אברהם
אבינו שנאמר משכיל לאיתן
האזרחי הימן זה משה שנאמר
בכל ביתי נאמן הוא וכלכל זה
יוסף שנא' ויכלכל יוסף דרדע
זה דור המדבר דור שיש בהם
דעה בני מחול שנמחל להם
מעשה העגל : (יב) שלשת
אלפים משל . אינם נמצאים
אצלינו וכן ויהי שירו חמשה
ואלף כי רבים ספרים אבדו
לישראל בגלותם וכן מה שחבר
בחכמת הטבע כמו שאמר
וידבר על העצים שהודיע טבע'
ורפואתם וכן על הבהמה ועל
העוף ועל הרמש ועל הדגים
בכל מה שתחת גלגל הירח
גברה חכמתו וחבר בהם ספרי'
ואינם נמצאים אצלינו . ובדרש
חזרנו על כל המקראות ולא
מצאנו שדבר אלא קרוב לח'
מאות פסוקים אלא מהו וידבר
ג' אלפים מלמד שעל כל פסוק ופסוק שאמר יש בו שנים וג' טעמים כדאת אמרת
כוס זהב וחלי כתם : וידבר על העצים. מפני מה מצורע נטהר בגבוה שבגבוהים
ובנמוך שבנמוכים בעץ ארז ואזוב ע"י שהגביה עצמו כארז לקה בצרעת כיון
שהשפיל עצמו. כאזוב נטהר ונתרפא : (יג) על הבהמה ועל העוף . מפני מה
בהמה ניתרת בשני סימנין ועוף בסימן אחד כתוב אחד אומר מן היבשה נברא
העוף דכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים וכתוב
אחד אומר מן המים נברא דכתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף
אלא מן הרקק נבראו : ועל הרמש . מפני מה שמונה שרצים שבתור' הצדן
והחובל בהם חייב ושאר שרצים פטור מפני שיש להם עורות : ועל הדגים .
מפני מה בהמה חיה ועוף טעונין שחיטה ואין הדגים טעונין שחיטה שנאמר
אם את כל דגי הים יאסף להם באסיפה בעלמא סגי וי"ת פסוק וידבר על
העצים כן ואתנבי על מלכי בית דוד וגו' כבעמוד : (יד) מאת כל מלכי הארץ.
מלכי הארץ היו באים אל שלמ' לשמוע חכמתו והעמים היו באים אצל מלכיהם
בשובם משלמה לשמוע חכמתו : (טו) וישלח חירם . שלח עבדיו אל שלמה להקים
עמו אהבת דוד אביו ואם יבקש דבר מארצו ישלח לו כמו ששלח לדוד אביו עצי
ארזים : (טז) וישלח שלמה. ביד מלאכי חירם השיב לו זה

מִצְרָיִם׃ יא וַיֶּחְכַּם מִכָּל־הָאָדָם מֵאֵיתָן ל׳
הָאֶזְרָחִי וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי ב׳
מָחוֹל וַיְהִי־שְׁמוֹ בְכָל־הַגּוֹיִם סָבִיב׃
יב וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי
ב׳ חד כתיב ה׳ וכלילה סירה שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף׃ יג וַיְדַבֵּר עַל־
הָעֵצִים מִן־הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וְעַד
הָאֵזוֹב אֲשֶׁר יֹצֵא בַּקִּיר וַיְדַבֵּר עַל־
ל׳ . ל׳ הַבְּהֵמָה וְעַל־הָעוֹף וְעַל־הָרֶמֶשׂ וְעַל־
הַדָּגִים׃ יד וַיָּבֹאוּ מִכָּל־הָעַמִּים לִשְׁמֹעַ
אֵת חָכְמַת שְׁלֹמֹה מֵאֵת כָּל־מַלְכֵי
הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־חָכְמָתוֹ׃
י״מל טו וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ־צוֹר
אֶת־עֲבָדָיו אֶל־שְׁלֹמֹה כִּי שָׁמַע כִּי
ז׳ אֹתוֹ מָשְׁחוּ לְמֶלֶךְ תַּחַת אָבִיהוּ כִּי
אֹהֵב הָיָה חִירָם לְדָוִד כָּל־הַיָּמִים׃
טז וַיִּשְׁלַח שְׁלֹמֹה

מִצְרָיִם׃ יא וַחֲכַם מִכָּל
אֱנָשָׁא מֵאֵיתָן בַּר זֶרַח
וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וְדַרְדַּע בְּנֵי
מָחוֹל וַהֲוָה שְׁמֵיהּ סַגִּי
בְּכָל עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר׃
יב וּמַלֵּל תְּלָתָא אַלְפִין
מַתְלִין וַהֲוָאָה תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ
אֲלַף וַחֲמֵשׁ׃ יג וְאִתְנַבֵּי
עַל מַלְכֵי בֵית דָּוִד
דַּעֲתִידִין לְמִשְׁלַט בְּעָלְמָא
הָדֵין וּבְעָלְמָא דְאָתֵי
דִמְשִׁיחָא וְאִתְנַבֵּי עַל
בְּעִירָא וְעַל עוֹפָא וְעַל
רִיחֲשָׁא וְעַל נוּנַיָּא׃ יד וַאֲתוֹ
מִכָּל עַמְמַיָּא לְמִשְׁמַע יַת
חוּכְמַת שְׁלֹמֹה מִכָּל
מַלְכֵי אַרְעָא דִּשְׁמָעִין יַת
חוּכְמְתֵיהּ׃ טו וּשְׁלַח חִירָם
מַלְכָּא דְצוֹר יַת עַבְדוֹהִי
לְוַת שְׁלֹמֹה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי
יָתֵיהּ מְשַׁחוּ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא
תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲרֵי רְחִימָא הֲוָה חִירָם לְדָוִד כָּל יוֹמַיָּא׃ טז וּשְׁלַח שְׁלֹמֹה לְוַת חִירָם

אביהו ז׳ וסי׳ נמסר בסדר שפטים סוף סימן י״ד :

תולדות אהרן וידבר שלשת אלפים . עירובין כא מגלה ז :

לפי משמעה : (יא) ויחכם מכל האדם : כמשמעו : איתן והימן וכלכל
ודרדע . אחין היו בני זרח בן יהודה שנאמר (בדברי הימים א׳ ב׳ ו׳) ובני
זרח זמרי ואיתן (היו לויים משוררים) : בני מחול . היו יודעים ליסד
מזמורים האמורים במחולות שיר שהיו הלוים אומרים על דוכנם . מזמורים
סיסדו בספר תהלים משכיל
לאיתן האזרחי ומשכיל להימן
האזרחי . מ"א בפסיקתא .
מכל האדם . זה אדם הראשון .
איתן האזרחי . זה אברהם .
הימן זה משה . וכלכל זה יוסף.
ודרדע זה דור המדבר . מחול
שנמחל להם על מעשה העגל :
(יב) שלשת אלפים משל .
שלשת למודי משלות שלש
פעמים כתוב משלי שלמה בספר
משלי : ויהי שירו חמשה .
שלשה אלה ושיר השירים וקהלת:
ואלף. בכל א' כדי הוא ללמוד
ומדרש אגדה שהיה אומר בכל
פסוק שלשת אלפים משל ועל
כל משל אלף וחמשה טעמים:
(יג) וידבר על העצים . מה
רפואת כל אחת ועץ פלוני יפה
לבנין פלוני וליטע בקרקע
פלונית וכן על הבהמה מה
רפואתה ועיקר גדוליה ומאכל'
ומ"א מה ראה מצורע ליטהר
בגבוה" שבגבוהים ובנמוך
שבנמוכים ועל הבהמה ועל
העוף ומה ראה זה להיות כשר
בשחיטה בסימן אחד וזה בשני
סימנין ודגים והנבי' בלא כלום:
לא

רלבג

(יא) איתן והימן וכלכל ודרדע.
ולזה קרא שם איתן איתן
האזרחי להיותו בן זרח ואמר
בני מחול להעיר שהם היו לחכמת' ראויים להלל הש"י במחול או היו ב' שמות
לזרח ר"ל שנקרא שמו ג"כ מחול : (יב) וידבר שלשת אלפים משל . ידמה שאלו
המשלים שכלל אותם ספר משלי ומאות' השירי' נבחר השיר אשר כלל אותו ספר
שיר השירים ולזה בראש ספר משלי משלי שלמה בן דוד מלך ישראל לדעת חכמה
ומוסר וכו' ר"ל שאלו המשלים לבד יהיה תועלתם באלו הענינים שזכר פה
ואולם שאר המשלים שדבר שלמה לא היה תועלתם לאלו הדברים ולזה לא
נכתבו באלו הספרים הנכתבים ברוח הקדש ולזאת הסבה אמר ג"כ בראש ספר
שיר השירים שיר השירים אשר לשלמה ר"ל שזה השיר הוא הנבחר שבשירים
אשר לשלמה : (יג) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון וגו'. הנה זה
הדבו' הוא להודיע סבותיה' ויסודותיהם העצמיים ותשיגיהם וזהו העיון בטבעי
בהם. וידמה שהודיע עם זה תועלותיהם ברפואת האדם למזונותיו והנה כלל
עיונו כל הצמחים מהיותר נכבד עד היותר פחות והנה הבחן ענינה בכבוד וזולת
כבוד מצד פעלותיהם ואיבריהם ומצד טבע המזון שיזונו ממנו וזה שכאשר
תהיינה פעלותיהם יותר שלמות תהיה צורתם אשר סודרו ממנה אותם הפעולות
יותר נכבדות וגם כן הנה מה שממנו יותר מתיחס לטבע הדומה ויותר גם
החמר הוא יותר מעט בכבוד כי המזון דומה באופן מה לנזון ולזה הוא מבואר כי
הארז אשר בלבנון הוא יותר נכבד ההרכבה מהאזוב אשר בקיר. כי פעלו' הצמח
הוא יותר שלמות מאד ואיבריו יותר רבים ומזון האזוב הוא יותר גס ולזה היה שילא בקיר ובכלל הנה נתבאר מזה המקום שהוא דבר בכל הצמחים מן היותר
גדול ועד היותר קטן ומן היותר נכבד ועד היותר פחות ודבר ג"כ בזה האופן על החי ההולך ועל המעופף ועל הרומש על הארץ ועל הדגים והנה זכרם בהדרגה
החי ההולך הוא יותר נכבד מהעוף ולזה הוא עושה כ"ח בגופו והעוף לא יעשה כן
אכל

מצודת ציון

(יג) האזוב. שם עשב מה: בקיר. בכותל: הרמש. הם השרצים הנמוכים קצרי הרגל הרומשים בארץ כמו
הרמש

מצודת דוד

חכמת מצרים. שהיו בקיאים בחכמת הטבע והתמזגות היסודות : (יא) מאיתן
וגו'. ארבעה האנשים האלו היו מפורסמים בדורו להחכמים גדולים וחכמת שלמה
עלתה על כולם : (יב) שלשת אלפים משל . המציא בשכלו ובדא מלבו משלים להכניס בלב יראת ה' והנה המשלים ההם אינם נמצאים אצלינו כי רבים מספריו נאבדו מאתנו
בגלותינו ובאו ליד העובדי כוכבים ומהם העתיקו מלים וקראו על שמם ואולם גנוב הוא אתם : ויהי שירו . גם עשה שירים במספר חמשה ואלף והמה אינם אתנו
כי נאבדו : (יג) וידבר על העצים. אמר טבעי כל העצים והבנין הרכבת היסודות אשר בכל אחד : מן הארז וגו'. ר"ל בכל מיני העצים והעשבים מגדול ועד קטן : על
הבהמה וגו'. טבעם והרכבת היסודות אשר בהם : (יד) מאת כל מלכי ארץ. כי כל מלכי הארץ היו באים אל שלמה לשמוע חכמתו ובבואם באו העמים אל מלכיהם לשמוע
מהם חכמת שלמה : (טו) אל שלמה. ידבר על לבו

דברי

אֶל־חִירָם לֵאמֹר׃ יז אַתָּה יָדַעְתָּ י"א ר"פ
אֶת־דָּוִד אָבִי כִּי לֹא יָכֹל ד'
לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו
מִפְּנֵי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר סְבָבֻהוּ עַד תֵּת־ ג' ותס'
יְהוָה אֹתָם תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלָו׃ יח וְעַתָּה רגלי ק'
הֵנִיחַ יְהוָה אֱלֹהַי לִי מִסָּבִיב אֵין שָׂטָן
וְאֵין פֶּגַע רָע׃ יט וְהִנְנִי אֹמֵר לִבְנוֹת ג' בקריאה
בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָי כַּאֲשֶׁר ׀ דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־דָּוִד אָבִי לֵאמֹר בִּנְךָ אֲשֶׁר
אֶתֵּן תַּחְתֶּיךָ עַל־כִּסְאֶךָ הוּא־יִבְנֶה
הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ כ וְעַתָּה צַוֵּה וְיִכְרְתוּ־ ג'. כ'
לִי אֲרָזִים מִן־הַלְּבָנוֹן וַעֲבָדַי יִהְיוּ
עִם־עֲבָדֶיךָ וּשְׂכַר עֲבָדֶיךָ אֶתֵּן לְךָ ב' בכסמה
כְּכֹל אֲשֶׁר תֹּאמַר כִּי ׀ אַתָּה יָדַעְתָּ כִּי ב' בפסוקי מעלים
אֵין בָּנוּ אִישׁ יֹדֵעַ לִכְרָת־עֵצִים
כַּצִּדֹנִים׃ כא וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ חִירָם אֶת־ ה' חס'. ט' בטעם כס"פ
דִּבְרֵי שְׁלֹמֹה וַיִּשְׂמַח מְאֹד וַיֹּאמֶר
בָּרוּךְ יְהוָה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן לְדָוִד בֵּן
חָכָם עַל־הָעָם הָרָב הַזֶּה׃ כב וַיִּשְׁלַח ח' וכל עזרה דכוו'
חִירָם אֶל־שְׁלֹמֹה לֵאמֹר שָׁמַעְתִּי אֵת
אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ אֵלָי אֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶת־
כָּל־חֶפְצְךָ בַּעֲצֵי אֲרָזִים וּבַעֲצֵי
בְרוֹשִׁים׃ כג עֲבָדַי יֹרִדוּ מִן־הַלְּבָנוֹן ל' וחס' וה' מ"ל
יָמָּה וַאֲנִי אֲשִׂימֵם דֹּבְרוֹת בַּיָּם עַד־ ג'. ב' בתרי לוס'
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח אֵלַי וְנִפַּצְתִּים ב'
שָׁם וְאַתָּה תִשָּׂא וְאַתָּה תַּעֲשֶׂה אֶת־ ג'

לְמֵימָר׃ יז אַתְּ יְדַעְתָּ יָת דָּוִד אַבָּא אֲרֵי לָא יָכִיל לְמִבְנֵי בֵּיתָא לִשְׁמָא דַּיְיָ אֱלָהֵיהּ מִן קֳדָם עָבְדֵי קְרָבָא דְּאַקִּיפוּהִי עַד דִּמְסַר יְיָ יָתְהוֹן תְּחוֹת פַּרְסַת רַגְלוֹהִי׃ יח וּכְעַן אֲנִיחַ יְיָ אֱלָהִי לִי מִסְחוֹר סְחוֹר לֵית שָׂטָן וְלֵית פְּגַע בִּישׁ׃ יט וְהָא אֲנָא אָמַר לְמִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמָא דַּיְיָ אֱלָהִי כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ עִם דָּוִד אַבָּא לְמֵימַר בְּרִיךְ דְּאֶתֵּן תְּחוֹתָךְ עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ הוּא יִבְנֵי בֵיתָא לִשְׁמִי׃ כ וּכְעַן פַּקֵּיד וְיִקְצְצוּן לִי אַרְזִין מִן לִבְנָן וְעַבְדַי יְהוֹן עִם עַבְדָּךְ וַאֲגַר עַבְדָּךְ אֶתֵּן לָךְ כְּכֹל דְּתֵימַר אֲרֵי אַתְּ יְדַעְתָּ אֲרֵי לֵית בָּנָא גַּבְרָא דְיָדַע לְמִקַּץ אָעִין כְּצִידוֹנָאֵי׃ כא וַהֲוָה כַּד שְׁמַע חִירָם יָת פִּתְגָּמֵי דִשְׁלֹמֹה וַחֲדִי לַחֲדָא וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ יוֹמָא דֵין דִּיהַב לְדָוִד בַּר חַכִּים עַל עַמָּא סַגִּיאָה הָדֵין׃ כב וּשְׁלַח חִירָם לְוָת שְׁלֹמֹה לְמֵימַר שְׁמָעִית יָת דִּשְׁלַחְתָּא לְוָתִי אֲנָא אַסְפֵּיק יָת כָּל צוֹרְכָךְ בְּאָעֵי אַרְזִין וּבְאָעֵי בִירָן׃ כג עַבְדַי יַחֲתוּן מִן לִבְנָן לְיַמָּא וַאֲנָא אֲשַׁוֵּינוּן תּוּרְנְסִין בְּיַמָּא עַד אַתְרָא דְתִשְׁלַח לִי וְאֶרְמִינוּן תַּמָּן וְאַתְּ תִּטּוֹל וְאַתְּ תְּסַפֵּיק

רשי

(יז) לא יכול לבנות בית וגו'. לא היה רשאי מפני המלחמה והכתוב אומר והניח לכם מכל אויביכם מסביב ואחר כך והי' המקום וגו' לשכנו תדרשו וגו' (דברים י"ב ה') (כ) כצדנים. שכנים ליער לצד אחד היו וכממשלתו של חירם: (כג) אשימם דברות. רפסודות קורא להם כד"ה (ב ט"ו) ובלשון אשכנז פליצי"ן ובלע"ז רי"ך קושרין העצים זה עם זה ומציפין אותן על פני המים ומוליכין אותן כמו שמוליכין ספינות: עד המקום אשר תשלח אלי. אשר תודיעני להביאם שם: ונפצתים שם. כשמתיר אגדן ומוציאן אל היבשה כל עץ ועץ לעצמו היא קרויה ניפוץ (כל דבר שלם שמחלקים אותו לפרקים קרוי ניפוץ) דיפצי"ר בלע"ז:

רדק

זה הדבר: (יז) מפני המלחמה. לא רצה לגלות לו הטעם כי האל מנעו כי לא היה כבוד אביו ואמר לו זה הטעם הנרא': אשר סבבוהו. כל מלחמה וג"ל ומה וכן כי תקראנה מלחמה ות"י עבדי קרבא דאקפוהי: רגלו. כן כתיב וקרי רגלי הכתוב אומר על דוד כי גם לדוד שם אויביו תחת כפות רגליו והקרי אומר על שלמה כלומר אני איש מנוחה ולא היתה לי מלחמה ויש לי פנאי לבנות הבית: (יח) הניח ה' אלהי. כי אחר המנוחה היתה המנוה לבנות בית המקדש כמו שכתוב והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגו' והי' המקו' אשר יבחר וגו' לשכנו תדרשו: (כ) מן הלבנון. הלבנון בארץ ישראל היה ולא היה שואל ממנו העצים אלא שישלח לו חרשי עץ שידעו לכרות העצים וכן שלח לדוד חרשי עץ: כצדונים. צידון וצור קרובים וחירם היה מושל על כלם וכן זוכר אותם ביחד מה אתם לי צור וצידון צור וצידון כי חכמו מאד: (כג) דוברות. הם הקורו' הגדולות שקושרין ראשיהן ביחד ומשליכין אותם בים לכן נקראו דוברות ובלע"ז נאטאר"ה: ונפצתים. אתירם ואשליכם שם וכן תרגום ואירמינון תמן ואמר בו לשון נפוץ שהוא ענין פיזור על הסבר לפי שהדוברות כשמוליכין אותם בים הם קשורות בראשיהם וכשמוציאין אותם ליבשה מתירין הקשרים ומנפצים הקורות הנה והנה: לחם ביתי. בשכר עבדי שיכרתו העצים ויוליכום עד המקום אשר תרצה ופי' ביתי האוכלים על

רלבג

מכלת

אבל יעשה בינה שלימה ואולם רמש הארץ יעשה בינה חסרה התבאר גם כן מענין אחר כי הוא יותר פחות מאד המזוגות שיזוגו מהם יותר קרובים לטבע הדומם וזה כלל לכל מיני הצמחים האלו והנה רמש הארץ יותר נכבד מהדגי' כי הדגים ינשו בינה שלמה ויעשו מהם רבוי מופלג לחולשת החום היסודי אשר יצטרך ביצירתם והנה באור אלה הדברים כלם הוא ראוי בספר הצמחי' ובספר ב"ח ושם בארנו הרבה מאלו הדברים: (כא) ויהי כשמוע חירם את דברי שלמה. יתכן שלא אמר זה על אלו הדברים ששלח לו שלמה כי לא היה בהם על מה שישמח מאד החכמה שהיה נראה בהם אלא שנאמר כי כאשר שמע דברי שלמה בחכמ' הנפלאה שהיתה בו לפי מה שספרו לו המגידים שמח מאד והודה לש"י שנתן לדוד בן חכם יושב על כסאו והנה אמר זה להורות על שמרוב אהבתו את שלמה נתרצה חירם לעשות חפץ שלמה והנה עם כל זה היו דברי שלמה לחירם בחכמה ולזה שלח לו שהוא יעשה חפצו משכר עבדיו בכל אשר יאמר להיותם יותר בקיאי' במלאכ' כריתת העצים ונשען שלא יכביד לשאול חירם מפני אהבתו את דוד ולזה הודיע לו כי מרצון דוד היה לבנותו אך מפני שלא יכול נעתק הענין אל שלמה והייפירו ג"כ בדבריו אל שזה הבית יהיה נבנה לשם ה' אשר בידו להשפיל ולהכניע כל האויבים והשונאים כאילו כלל בדבריו הפיוס והאיו' יחד: (כב) והנה הוסיף חירם ואמר שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזי' ובעצי ברושים ויעבירם לו הים ויוציאם אל היבשה אל המקום אשר יבחר שלמה ושם יתיר הקשרי' אשר נקשרים בהם העצים קצת' בקצתם. והנה הרצון בדוברות קשירת העצים קצתם בקצתם באופן שיוכלו התובלים להעבירם הים ראדיל"ן בלע"ז: (כג) ונפצתים. ר"ל אתיר הקשרים בדרך שיהיו מוכנים לנשאם עץ עץ בפני עצמו וידמה שהים היה מגבול מלכות

אתה י"א ראשי פסוקים בתורה ובנביאים וסי' אתה תהיה על ביתי ועל פיך. אתה תדבר את כל אשר אצוך. אתה עובר היום את גבול. אתה הראית לדעת. אתה ידעת את דוד אבי. אתה תשמע השמים בתראת דגברי דמלכים. אתה ידעת ה' זכרני ופקדני. אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה. אתה בן אדם הגד את בית ישראל. אתה תאכל ולא תשבע. אתה תזרע: והנני ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר נח: צוה ג' וסי' נמסר ביהושע סימן ד': צדנים ה' חס' וי"ו בליש' וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ח:

מצודת דוד

דברי שלום ואמת וכמנהג המלכים זה לזה: (יז) עד תת. רצה לומר אבי היה מוטרד במלחמה כל ימיו עד השלימו זה עמדי ובעזר ה' הכם תחת רגלי: (כ) ויכרתו לי ארזים. לצורך הבנין: מן הלבנון. אשר היה בארץ חירם: ועבדי יהיו וגו'. גם עבדי יהיו עמהם לעזרה: כי אין בנו וגו'. לזה יכרתו עבדיך. כצידונים. צור וצידון קרובים זה לזה והם ממלכה אחת: (כא) וישמח מאד. לפי שמתוך סדור דבריו הכיר חירם בחכמתו ובד"ה מאריך יותר ביופי סדור דבריו וקצר כאן: על העם. מולך על העם והוא מקרא קצר: (כב) כל חפצך. מה שתרצה: ובעצי ברושים. עם כי לא שאל על הברושים הבטיחו לעשות חפצו גם בזה: (כג) ימה. אל הים הסמוך ללבנון: ואני אשימם. ר"ל עבדי יקשרום אלו באלו להנהיגם בים עד המקום אשר תאוה ובאשר יתירו הקשרים לנפלם ולפזרם אלו

מצודת ציון

הרמש הרומש על הארץ (בראשית א): (יח) הניח. מל' מנוחה: אין שטן. אין מקטרג: פגע. ענין פגיעה וכן ויפגע במקום (בראשית כח): (כ) הלבנון. שם יער: (כג) דברות. ענינו קורות קשורות יחד להנהיג אותם דרך המים כי וינהג את הצאן (שמות ג) תרגומו ודבר וכן ורעו

צורכַי לְמִתַּן מְזוֹן לַאֲנַשׁ בֵּיתִי׃ ג׳ מ״ל

הֶפְצִי לָתֵת לֶחֶם בֵּיתִי׃
כד וַיְהִי חִירוֹם נֹתֵן לִשְׁלֹמֹה עֲצֵי אֲרָזִים וַעֲצֵי בְרוֹשִׁים כָּל־חֶפְצוֹ׃
כה וּשְׁלֹמֹה נָתַן לְחִירָם עֶשְׂרִים אֶלֶף כֹּר חִטִּים מַכֹּלֶת לְבֵיתוֹ וְעֶשְׂרִים כֹּר שֶׁמֶן כָּתִית כֹּה־יִתֵּן שְׁלֹמֹה לְחִירָם שָׁנָה בְשָׁנָה׃ ג׳ וחס׳
כו וַיהוָה נָתַן חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ וַיְהִי שָׁלֹם בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם׃ ז׳ בטע׳ רביע ר״פ; ה׳ חס׳
כז וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הַמַּס שְׁלֹשִׁים אֶלֶף אִישׁ׃
כח וַיִּשְׁלָחֵם לְבָנוֹנָה עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים בַּחֹדֶשׁ חֲלִיפוֹת חֹדֶשׁ יִהְיוּ בַלְּבָנוֹן שְׁנַיִם חֳדָשִׁים בְּבֵיתוֹ וַאֲדֹנִירָם עַל־הַמַּס׃ ג׳ ומ״ל; כספ׳ מוגה ג׳
כט וַיְהִי לִשְׁלֹמֹה שִׁבְעִים אֶלֶף נֹשֵׂא סַבָּל וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר׃ ל לְבַד מִשָּׂרֵי הַנִּצָּבִים לִשְׁלֹמֹה אֲשֶׁר עַל־הַמְּלָאכָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם

בֵּיתִי׃ כד וַהֲוָה חִירָם יָהֵיב לִשְׁלֹמֹה אָעֵי אַרְזִין וְאָעֵי בִירָן כָּל צוֹרְכֵיהּ׃
כה וּשְׁלֹמֹה יָהֵיב לְחִירָם עַסְרִין אַלְפִין כּוֹרִין חִטִּין פַּרְנוּס לַאֲנַשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַסְרִין כּוֹרִין מִשְׁחָא כְּתִישָׁא כְּדֵין יָהֵיב שְׁלֹמֹה לְחִירָם שְׁנָא בִשְׁנָא׃
כו וַייָ יְהַב חוּכְמְתָא לִשְׁלֹמֹה כְּמָא דְמַלֵּיל לֵיהּ וַהֲוָה שְׁלָמָא בֵּין חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וּגְזָרוּ קְיָם תַּרְוֵיהוֹן׃
כז וּמַנֵּי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה מַסְקֵי מִסִּין מִכָּל יִשְׂרָאֵל וַהֲוָה ד׳. ג׳ ומ״ל מַסְקֵי מִסִּין תְּלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא׃
כח וְשַׁלְחִינוּן לְלִבְנָן עַסְרָא אַלְפִין יַרְחָא מִשְׁתַּנַּן יַרְחָא הֲווֹ בְלִבְנָן תְּרֵין יַרְחִין גְּבַר בְּבֵיתֵיהּ וַאֲדוֹנִירָם מְמַנָּא עַל מַסְקֵי מִסִּין׃
כט וַהֲוָה לִשְׁלֹמֹה שַׁבְעִין אַלְפִין דְּנַטְלִין בְּכַתְפָּא וְתַמְנָן אַלְפִין דְּפַסְלִין בְּטוּרָא׃ ל בַּר מֵרַבָּנֵי אִסְטַרְטִיגַיָא דְּמִמַּן עַל עֲבִידְתָּא דִשְׁלֹמֹה תְּלָתָא אַלְפִין וּתְלַת מְאָה

חירום ג׳ מלאים וסי׳ ויהי חירום נתן לשלמה. ובוני חירום והגבלים. ויעש חירום את הסירות דמלכים: וה׳ ז׳ בטעמא ר״פ בקריאה וה׳ המטיר על סדם ועל עמורה גפרית. נתן חכמה לשלמה כאשר. נתן קולו לפני חילו. הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער. שב את שבות איוב בהתפללו. ברך את אחרית איוב. וה׳ השמיע אל מחנה: שלם ח׳ חס׳ וסי׳ נמכר בסדר וישב ולעיל בסיפרא סימן ב׳:

תולדות אהרן וה׳ נתן. זוהר תרומה ואחרי מות: שבעים אלף. יבמות עט:

רדק

על שלחני ומה שזכר בדברי הימים הוא למאכל החוטבים כורתי העצים: (כה) מכולת לביתו. כמו מאכל ומשפט המלה מאכולת ונבלעת האל״ף בדגש וכת״י פרנוס לאנש ביתי׳: שנה בשנה. כל זמן שהתעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה: (כו) וה׳ נתן חכמה לשלמה. טעם הספור הזה הנה כי ברוב הבנינים אשר בנה נראתה חכמתו כמו שאמר במלכת שבא ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה וגו׳: ויהי שלום. והלא גם עם המלכים האחרים היה לו שלום אלא שלום קיים וחזק בברית שכרתו שניהם והספיק לו עצים לבנין זה אשר בנה: (כז) ויעל המלך שלמה מס. כמשפט המלוכה כמו שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים ופירוש על המס כמו שפירשנו בספר שמואל: ויהי המס שלשים אלף איש. והנה מצאנו ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הגרים היו החוצבים והסבלים ואם תאמר כי כסף העלה מס על שכר שלשים אלף מה טעם לומר חדש יהיו בלבנון ושנים חדשים בביתו אלא נאמר כי כריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה קשה כמו חציבת האבנים בהר ונשאם בכתף וכריתות העצים בלבנון לא היתה עבודה אלא אומנות לכרות אותם ומשם היו מביאי׳ בעגלות עד הים ועוד כי הגרי׳ לא היו אלא מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות והנה עשה השבעים אלף סבלים ושמונים אלף חוצבים ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים אם כן השלשים אלף שהיו בלבנון בני ישראל היו והיו שם עם עבדי חירם ואלה השלשים אלף היו מתחלפים מחדש לחדש כי לא היו בלבנון מאלה שלשים אלף אלא עשרת אלפים בחדש וכל עשרת אלפים היו בלבנון ארבעה חדשים בשנה ושמנה חדשים בביתו הנה שלש פעמים עשרת אלפים שלמה להם השנה בלבנון והמשל לדבראובן שמעון ולוי כיצד הלך ראובן בתשרי ושמעון ולוי היו בביתם שמעון הלך במרחשון וראובן ולוי היו בביתם הלך לוי בכסליו וראובן ושמעון בביתם הלך ראובן בטבת ולוי ושמעון בבית׳ הלך שמעון בשבט וראובן ולוי בביתם הלך לוי באדר וראובן ושמעון בביתם וכן לששה חדשי׳ האחרים: (כח) שנים חדשים. כמו ושנים חדשים וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך שרים וזולתם: (כט) נושא סבל. פי׳ נושא משא ויהיה סבל שם ולא תואר או כתרגומו דנטלין בכתפא ויהיה אם כן סבל תואר לכתף ויהיה ענינו נושא בסבל כמו שאמר במשקל אחר והנושאים בסבל וקראו הכתוב סבל או סבל לפי שהוא נושא המשא בכתפיו ואם יהי׳ הסבל תואר לאדם כמו שאומר בדברי הימים

רשי

(כה) מכלת לביתו. לשון מאכל: שמן כתית. שמן נקי שאין זיתים נטחנים בריחים אלא כותש במכתשת ואין מעלה שמרים כל כך כמו הטחון: (כז) ויהי המס. עולה לשכר של שלשים אלף איש: (כח) חליפות. כמו שמסיים ואומר חדש יהיו בלבנון כשהיו עשרת אלפים איש בתשרי בלבנון והעשרים אלף איש בביתו במרחשון מתחלפים עשרת האלפים השניים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובכסליו יוצאים עשרת אלפים השלישים ויוצאים ללבנון ואלו חוזרים לביתם ובטבת יוצאים הראשונים וחוזרים ללבנון וכן חוזרים חלילה כמצאו כל עשרה אלפים שבהם חדש בלבנון ושני חדשים בביתם: על המס לגבותו: (כט) שבעים אלף נשא סבל. להביא האבנים מן ההר לעיר ושמונים אלף החוצבים אותם בהר הרי מאה וחמשים אלף וכולם גרים גרורים היו שנתגיירו מאימת גדולת שלמה ושלחנו. וכן כתוב בדהי״ב (ב ט״ז) ויספר שלמה את כל הגרים וימצאם מאה וחמשים אלף ויעש מהם שבעים אלף

רלבג

מלכות חירם ולזה רצה חירם להעביר העצים לשלמה עד גבול מלכות שלמה: (כה) מכלת לביתו. ר״ל לאוכל לביתו: שמן כתית. והוא הנבחר שבשמנים כמו שנתבאר בתורה מענין שמן המנורה והנה היו כותשין הזיתים במכתש בלא טחינה ומה שהיה יוצא מהם מן השמן הוא שמן כתית ואחר זה טחנוהו להוציא הנשאר מהשמן וכבר נזכר בספר דברי הימים מה שהיה נותן שלמה בשכר עבדי חירם לשנה אחכם בזה המקום זכר מה שהיה נותן שלמה לחירם שנה בשנה: (כו) וה׳ נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלום בין חירם ובין שלמה. תגיד שרוב חכמת שלמה היה סבה אל שהיה שלום בין חירם ובין שלמה כי מפני חכמתו אהב אותו חירם: (כז) ויעל המלך מס מכל ישראל. הנה היה ענין זה המס כמו שזכר שהוצרכו לברור מישראל שלשים אלף יהיו על מלאכת כריתת העצים והבאתם באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שסבר יחלקו לשלש כתות תהיה כל כת חדש אחד בלבנון ושנים חדשים בביתו: (כח) והנה היה אדנירם על זה המס כי הוא היה על המסים: (כט) ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סבל. סבל הוא משא או הוא תואר לסובל המשא. והנה היה מספר החוצבים בהר יותר רב מפני קושי החציבה בהר ההוא עם שמירתם באבנים שאלכו שיהיו באמות המוגבל להם. והנה

מצודת ציון

ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה): (כה) כתית. עשוי מזיתים כתושים שהוא יותר טוב מהנטחן בריחים: כה יתן. כך היה נותן: (כט) סבל. ענין משא כמו יסור סבלו מעל שכמו (שם י): חוצב. כן נקרא כריתות האבנים ממקום גדולם כמו וכן יקב חצב בו (שם ה׳): (ל) משרי הנצבים. כמו משרים הנצבים: הרדים. המושלים ונוגשים:

מצודת דוד

אלו מאלו למען יוכלו לשאת כל קורה לבדה: ואתה. ר״ל עבדיך ישאו משם להביאה למקום הבנין: את חפצי. בעבור עצי יערי ועבודת אנשי המלא הפצי בזאת לתת לאנשי ביתי: (כה) מכלת. כמו מאכולת ר״ל מאכל לאנשי ביתו: שמן. על שחירם הוסיף על שאלהו בתת לו עצי ברושים הוסיף גם הוא על שאלת חירם בתת לו שמן: שנה בשנה. במשך הזמן אשר כרתו העצים מהלבנון: (כו) ויהי שלום. בעבור רוח החכמה הנמצא בשלמה חפץ חירם להיותו עמו בשלום: (כז) מס מכל ישראל. המס היה שנתנו אנשים ללכת הלבנון לכרות העצים עם עבדי חירם: (כח) בחדש. בכל חודש לא עבדו כ״א עשרת אלפים: חליפות. היו מתחלפים בכל חודש כי חודש אחד היו בלבנון ואח״ז היו שני חדשים בביתם משך הזמן שהלכו עשרת אלפים השניים והשלישים ואח״ז חזרו הראשונים ללכת וכן חוזר חלילה: על המס. להכריח לכ״א ללכת בחדשו: (כט) נושא סבל. היו עומסים על הכתף משא האבנים ממקום המחצב אל מקום הבנין ובד״ה נאמר שנושאי הסבל והחוצבים בהר היו גרים ויתכן שהיו מהנבעונים: (ל) לבד. המספר הזה היה לבד השרים הממונים על המלאכה שהיו שלשת אלפים ושלש מאות ובד״ה נאמר ושש מאות ויתכן כי שלש המאות הנוספים שם המה היו ממונים על הממונים: הרדים. הנוגשים

העֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃ לא וַיְצַו הַמֶּלֶךְ וַיַּסִּעוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֲבָנִים יְקָרוֹת לְיַסֵּד הַבָּיִת אַבְנֵי גָזִית׃ לב וַיִּפְסְלוּ בֹּנֵי שְׁלֹמֹה וּבֹנֵי חִירוֹם וְהַגִּבְלִים וַיָּכִינוּ הָעֵצִים וְהָאֲבָנִים לִבְנוֹת הַבָּיִת׃

ו א וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי

ג׳ דחס׳ · ד׳ קמץ וכל אס״ף דכו׳ · ג׳ מ״ל. ל׳ · ו׳ מ״ל וכל ד״ה דכו׳ · כמ״א חס׳ · כ׳ מ״ל. ב׳

דמִפַלְחִין בְּעַמָּא דְעָבְדִין בְּעֲבִידְתָּא׃ לא וּפַקֵיד מַלְכָּא וַעֲקַרוּ אַבְנִין רַבְרְבָן אַבְנִין יְקָרָן לְשַׁכְלָלָא בֵּיתָא אַבְנִין פְּסִילָן׃ לב וּפְסָלוּ אַרְדִיכְלֵי שְׁלֹמֹה וְאַרְדִיכְלֵי חִירוֹם וְאַרְגוּבְלַיָא וְאַתְקִינוּ אָעַיָא וְאַבְנַיָא לְמִבְנֵי בֵּיתָא׃ א וַהֲוָה בְּאַרְבַּע מְאָה וְתַמְנָן שְׁנִין לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּשַׁתָּא רְבִיעֲתָא בְּיֶרַח זִיו נִיצָנַיָא הוּא יַרְחָא תִנְיָנָא

הבית ד׳ קמצין בליש׳ וסי׳ יליד בית ומקנת. וכל אנשי ביתו יליד בית. ויעש לבית חלוני. ליסד את הבית. וכל אס״ף דכוו׳: שמונים בשמונים ו׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סי׳ ד׳:

תולדות אהרן ויהי בשמונים. ר״ה ג ו יא מגלה י (ר״ה א):

רשי

אלף וגו׳: (ל) משרי הנצבים. נוגשים ונציבים על עושי המלאכה: שלשת אלפים ושלש מאות. ובדברי הימים ב׳ (ב י״ז) הוא אומר ושש מאות אומר אני שלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שכל אחד ממונה על ארבעים וחמשה ויותר והג׳ מאות שנוספים בדברי הימים היו ממונים על כולם שכל אחד ממונה על חמש מאות ויותר. ותדע שהרי יש עוד שני כתובים כדבר זה ומכחישין זה את זה שנאמר בו בספר זה אלה שרי הנצבים אשר לשלמה חמשים וחמש מאות ובדברי הימים הוא אומר מאתים וחמשים הרי ארבע מקראות מכחישין זה את זה אבל יש לנו לפרש שבמקראות האחרונים ממונים על כולן ולשלמה היו אלו הגרים להיות לנשא סבל ולחצוב אבנים בהר ויהיו לו שאר עושי המלאכה לערי המסכנות שהם אזרחיים שאלו הכתובים אמורים שם. ובספר מלכים מנה את הנציבי׳ הגרים שני מיני׳ שרי הארבעי׳ והחמשה לבדם והשלש מאות החשובים נירף עם מאתים וחמשים שהיו ממונים על עושי ערי המסכנות ומנה חמש מאות וחמשים שרים ובדברי הימים מנה כל נציבי הגרים לעצמם הגדולים עם הקטנים שלשת אלפים ושש מאות וכולן גרים. ונציבי ערי המסכנות שהיו ישראל מאתים וחמשים מנה לעצמן: הרדים בעם העושים במלאכה. הנוגשים את העם עושי המלאכה: (לא) ויסעו. מן ההר לשון עקירה: אבנים יקרות. כבדות: אבני גזית. נכסלות ומסותתות. וא״ת והרי כבר נאמר ומקבות והגרזן לא נשמע בבית בהבנותו. פירש שכל ברזל לא נשמע בבית בהבנותו אלא שהיה מסתת מבחוץ ומכניס ובונה מבפנים כך נדרש בסוטה: (לב) ויפסלו. בהרים: והגבלים. אומה ששמה גבל ובקיאים לסתת אבנים ולבנות כמה שנאמר (ביחזקאל כ״ז ט) בגור זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך: ויכינו. לשון הזמנה: (א) בחדש זיו. היא אייר דאית ביה זיוא לאילנא וכן תרגם יונתן זיו נצניא: הוא החדש השני. למנין החדשים שהרי ניסן ראש השנה לחדשים: למלוך שלמה. מוסב על השנה הרביעית רביעית למלכות שלמה וכן הוא אומר בדברי הימים (ב ג׳ ב׳) ויחל לבנות בחדש השני בשנת

רדק

הימים שבעים אלף נושא סבל יהיה ענינו בחסרון וי״ו נושא וסבל כמו שמש ירח ופירוש נושא נושא ומסיע האבנים בהר ממקום למקום וסבל שמביא האבן בכתיפיו עד המקום אשר היו באים שם העגלות שלא היו יכולין לעלות בהר ואלה שבעים אלף ושמונים אלף מן הגרים מן האומות כמו שאומר בדברי הימים שספר שלמה הגרים ומצאם מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות ועשה שבעים אלף נושא סבל ושמנים אלף חוצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים להעביד את העם כמו שאומר הנה הרודים בעם אלא ששם אומר שלשת אלפים ושש מאות והנה אומר שלש אלפים ושלש מאות ואלו השלש מאות היתרי׳ במנצחים היו על שלשת אלפים ושלש מאות והיו מנצחים על מנצחים כמו שוטרים ונוגשי׳: (לא) ויסיעו. כתרגומו ועקרו זה להוצבים בהר שיחצבו ויסיעו מן ההר אבנים גדולות ליסד הבית ואותם הם שאומר עליהם אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות ולשאר הבנינים יחצבו אבנים קטנות והם הנקראים אבני גזית וכן אומר בסמוך מלמעלה אבנים יקרו׳ כמדות גזית ויהיה אבני גזית חסר וי״ו השמוש כמו שמש ירח ופירושו אבנים גדולות ליסוד הבית ואבני גזית לשאר הבנין מלמעלה ואבן גזית היה ידוע בניהם מדתה כמו שאומר בסמוך במדות גזית כמו שהיה ידוע בימי חכמי המשנה מדות הגזית חמשה טפחים אבל של שלמה היו יותר גדולות אבל מדה ידועה היה להם: יקרות. כבידות ואף על פי שאומר אבנים גדולות הוסיף במאמרו יקרות שהיו כבידות במשא כי אותן הם טובות ליסוד מן הקלו׳ וי״ת אבנין יקרן תרגם יקרות כמשמעו כי היה מחצב האבנים בהר ידוע שהיו אבניו טובות ויפות מהמחצבים האחרים לפיכך היו יקרות כי לא היו נמצאות אלא באותו ההר וכל דבר שאינו נמצא יקרא יקר: (לב) והגבלים. אומנין ידועים לפיסול האבנים במדה הצריכה לקיר והוא מענין גבול שנותנין גבול לאבן בפסלם אותה ויש מפרשים אנשי גבל כי אותם היו אומני אבן טובים כמו שאומר זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך ויונתן תרגם וארגובליא וכן תרגם ולגדרי׳ ולחוצבי האבן ולארגובליא ולפסלי אבניא אם כן לדבריו יהיו הגבלים בוני הקיר ותרגם בוני שלמה ובוני חירם ארדיכלי והם האומנין הגדולים שיש אומנים אחרים תחתיהם ובוני שלמה ובוני חירם כולל פוסלי האבן ופוסלי העץ: (א) בחדש זיו. הוא חדש אייר בהוא שני לחדשים כי ניסן ראש לחדשים ונקרא זיו כמו שפירשו רבותינו ז״ל דאית ביה זיוא לאילני פירוש זוהר הפרחים והנצנים וכן תרגם יונתן בירח זיו נצניא: למלך שלמה. טעמו לשנה הרביעית לא לחדש השני שזכר הסמוך אליו וכמוהו רבים כי בשנה הרביעית למלכותו החל לבנות כן כתוב בדברי הימים ויחל

רלבג

והנה אלו העושים במלאכה עם הרודי׳ בהם לעשות אותם לעשות המלאכ׳ היו כלם גרים כמו שנזכר בספר דברי הימי׳ ושם זכר כי מנינם היה מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות לפי מה שמנה אותם שלמה אחרי המנין שמנאם דוד ואחשוב שאלו הגרים היו מהגבעונים כי הם היו גרים תושבים לא גרי צדק והשמידם שאול מפני זה מהתיצב בכל גבול ישראל ועל זה מתו שבעה מבני שאול ואז שבו בארץ ישראל ולפי שהיו מחוייבים לחטוב עצים ולשאוב מים לבית הש״י כמו שמבואר בספר יהושע היו מוכרחים מפני זה לעשות זאת המלאכה והנה השלש מאות הנשארים הם הנצבים שהיו כל אחד מהשוטרים הרודי׳ בעם העושי׳ במלאכה והשוטרים ההם היו שרי הנצבים ר״ל שימנום הנצבים שרים ורודים בעם העושים: (לא) אבנים גדולות אבנים יקרות ליסד הבית. ידמה שבחרם מהמחצב שתמצאנה בו יותר כבדות במשקלם כי הם יותר חזקות ולזה רצה שיהיה יסוד הבית מאבנים כאלו ר״ל שהם גדולו׳ בעצמותם ורבות התקשיות והכובד: אבני גזית. שפסלום בכלי ברזל בדרך שתהיינה ישרות השטחים ונצבות הזויות בתכלית מה שאפשר כי בזה יהיה הבנין יותר קיים: (לב) ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים. ר״ל כי אחר שחצבו האבנים אלו החוצבים בהר פסלום בוני שלמה שהיו מישראל החכמי׳ בזאת המלאכ׳ והיו עמהם גם כן אומנים לעשות המלאכה מבוני חירום ששלחם אל שלמה לעשו׳ המלאכה עם הגבלים והם מעם גבל היו מהם בקיאים בזאת המלאכה ולזה עזרו יחד בה והם גם כן תקנו העצים ששלח חירם ופסלו אותם בדרך שיהיו נכונים לבנין הבית בזולת תקון אחר וזה כלו היה נעשה חוץ מהבית כמו שאמר אחר זה ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנתו והיה זה כן להורות על שלמות הבית ולזה לא בא שם לבניו דבר יהיה חסר לתקון אחר זולת הבניה: (א) בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל וגו׳. ר״ל כי בשנה

פי׳ רבי׳ ישעיה

(לא) אבנים יקרות. יש לומר כבדות או נכבדות: אבני גזית. אף על פי ששם אותן ביסודות עשאן אבני גזית כדי שיעלה הבנין ביושר מלמטה:

מצודת דוד

הנוגשים בעם עושי המלאכה: (לא) ויסעו. ת״י ועקרו: יקרות. על כי אבנים כאלה טובות ליסוד הבנין: אבני גזית. כמו ואבני גזית ור״ל מסותתות ישרות השטחים ונצבות הזויות באופן שיותר נאות נבנות מהן כותלי הבית ממעל. או הוא בלא הסרון הוי״ו ועל אבני היסוד יאמר שהיו גם הם אבני גזית עם שאין מהדרך להקפיד באבני היסוד הנכסים מעין האדם אם יהיו גזוזות או עקומות ועקושות מ״מ שלמה בגובה לבו הקפיד לה בבנין בית ה׳: (לב) ובוני חירם. כי גם חירם שלח אליו אומנים מארצו וכמ״ש למעה ובד״ה: ו (א) למלוך שלמה. תוזר

מצודת ציון

(לא) יקרות. כבדות ומקשיות: גזית. מל׳ גזיזה ור״ל מסותתות ביושר: (לב) ויפסלו. ענין הסואת והחלקת פני האבנים כמו פסל לך (שמות לד): בוני. אומני בנין: והגבלים. אנשי גבל שהיו אומנים בקיאים כמ״ש זקני גבל וגו׳ מחזיקי בדקך (יחזקאל כז): ו (א) זיו. ענין זוהר ונוגה כי מנוגה נגדו (ש״ב כב) תרגומו מזיו יקריה והודש אייר נקרא זיו ע״ש זוהר הפרחים והנצנים הנראים אז בארץ: והאילנות

רדק

ויחל לבנותו בשנת ארבע למלכותו : ויבן את הבית. החל לבנותו : (ב) ששים אמה ארכו. כל הבית בין הדביר וההיכל כי ארבעים אמה היה ההיכל באורך והדביר עשרים אמה באורך וכן ברוחב במדת הבית מרובע היה הדביר : ושלשים אמה קומתו. ובדברי הימים והגובה מאה ועשרים והקרוב אלי בזה כי על האולם לבד אמר שהיה גבהו מאה ועשרים והגובה הזה היה לו עם העליות שעליו כי בספור מדות האולם אמר והגובה מאה ועשרים ועוד אמר שם על האולם וגנזיו ועליותיו ואם העליות היו על כל הבית כמו שנראה מדברי רבותינו ז"ל יהיה מה שאמר שם והגובה מאה ועשרים עם העליות שעל הבית והיה גבוה הבית מן הקרקע עד הספון שלשים אמה וגובה העליות תשעים אמה: (ג) והאולם. נקרא בלשון המקרא אולם מה שנקרא בלשון הגמרא בית שער: ארכו על פני רחב הבית. כי השטח הגדול במדה יקרא אורך והקטן רחב והנה אורך האולם לרחב הבית : על פני הבית. שלא היה משוך ממנו אלא היה דבק בבית על פניו ועל רחבו צריך לומר זה : (ד) חלוני. כמו חלונים כמו נטעי נעמנים כמו נטעים אנשי מחקה על הקיר וזולתם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל: שקופים אטומים. תרגם יונתן פתיחן מלגיו וסתימן מלברא והוסיף בו עוד וחפן כלינסא בית אנחת רישי שירית ארזיא. ובדברי רבותינו ז"ל בהפך זה שקופי אטומים שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים לא לאורה אני צריך כלומר רחבים היו מבחוץ וצרים מבפנים הפך מנהג העולם לומר שאינו צריך לאור העולם: (ה) יציע סביב. הוא הנקרא צלע ונקרא תא ועשה סביב כל הבית סביב ההיכל וסביב הדביר מבחוץ אלה התאים וקרא אותם צלעות כי בשלשה שמות אלו נקראו ואחרי כן אומר איך בנה אותם עם קירות הבית סביב ואמר כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה רוצה לומר כי קיר הבית היה רחב מלמטה והלך ומצר כלפי חוץ כנגד התאים לפיכך היציע התחתונה חמש באמה רחבה וקירוי התחתונה שהוא קרקע התיכונה היה מונח מצד הבית על קיר הבית אמה אחת ועל אותה אמה לא היה בנין כי חלל היציע התיכונה היה והוא קיר הבית היה מצר ממה שהיה למטה אמה אחת כל גוב' היציע התיכונה שהיה חמש אמות וזהו המגרעו' שהוא אומר שנתן לבית חוצה הנה התיכונה שש באמה רחבה עם האמה שמוספת ברחבה בקיר הבית וקירוי התיכונה שהוא קרקע העליונה שהיא השלישית היה מונח על קיר הבית אמה אחת

מקרא

לְמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַיהוָה׃ ב וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לַיהוָה שִׁשִּׁים־אַמָּה אָרְכּוֹ וְעֶשְׂרִים רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ׃ ג וְהָאוּלָם עַל־פְּנֵי הֵיכַל הַבַּיִת עֶשְׂרִים אַמָּה אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב הַבָּיִת עֶשֶׂר בָּאַמָּה רָחְבּוֹ עַל־פְּנֵי הַבָּיִת׃ ד וַיַּעַשׂ לַבָּיִת חַלּוֹנֵי שְׁקֻפִים אֲטֻמִים׃ ה וַיִּבֶן עַל־קִיר הַבַּיִת יָצוּעַ סָבִיב אֶת־קִירוֹת הַבַּיִת סָבִיב לַהֵיכָל וְלַדְּבִיר וַיַּעַשׂ צְלָעוֹת סָבִיב׃ ו הַיָּצוּעַ הַתַּחְתֹּנָה חָמֵשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַתִּיכֹנָה שֵׁשׁ בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְהַשְּׁלִישִׁית שֶׁבַע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת סָבִיב חוּצָה לְבִלְתִּי אֲחֹז בְּקִירוֹת הַבָּיִת׃

ג' חס' · ד' וכל אסף דכו' · יצייע ק' · היצייע ק' ל' חס' · ט' מ"ל · ל' · ל' וחס'

תרגום

לְמִמְלַךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וּבְנָא בֵיתָא קֳדָם יְיָ׃ ב וּבֵיתָא דִי בְנָא מַלְכָּא שְׁלֹמֹה קֳדָם יְיָ שִׁתִּין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וְעַסְרִין פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמֵיהּ׃ ג וְאוּלַמָּא עַל אַפֵּי הֵיכְלָא דְבֵיתָא עַסְרִין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ עַל אַפֵּי פוּתְיָא דְבֵיתָא עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא עַל אַפֵּי בֵיתָא׃ ד וַעֲבַד לְבֵיתָא כַּוִּין פְּתִיחַן מִלְגָיו וּסְתִימָן מִלְבָרָא וְחָפַן כְּלִינְסָא בֵּית אַנְחַת רֵישֵׁי שֵׁרִית אַרְזַיָּא׃ ה וּבְנָא עַל כָּתְלֵי בֵיתָא זִיוָא סְחוֹר סְחוֹר לְהֵיכְלָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי וַעֲבַד מְחִיצַיָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ ו מְחִיצְתָא אַרְעִיתָא חֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיַהּ וּמְצִיעֲתָא שֵׁית אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלִיתֵיתָא שְׁבַע אַמִּין פּוּתְיַהּ אֲרֵי נַפְקְתָא עֲבַד לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר לְבָרָא מִן מְחִיצַיָּא לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שָׁרִיתָא נָיְחִין עַל זִיזָא וְלָא יֶהֱוְיָן שָׁרִיתָא מְעַבְּרַן בְּכָתְלֵי בֵיתָא׃

למלך ג' וחס' וסימן נמסר לעיל בסיפרא סימן ב' : והשלישית ט' מ"ל וסי' נמסר בסדר שלח לך :

תולדות אהרן והבית. יומא נב סכה ה בתרא נא סנהדרין ז : ויעש לבית. מנחות פו : היציע התחתונה. בתרא סא מדות לז :

רשי

בשנת ארבע למלכותו : (ב) ששים אמה. ההיכל והדביר יחד : (ג) והאולם על פני. לפני ההיכל בכניסתו : ארכו על פני רוחב הבית. אורך האולם לרחבו של ההיכל מן הצפון לדרום כל מדה היתירה קרוי' אורך והפחותה קרויה רוחב לפי שבהיכל מדת מן המזרח למערב יתירה קרויה אורך ובאולם שמדת מצפון לדרום יתירה בו קרוייה אורך מן הצפון לדרום ומן המזרח למערב קרויה בו רוחב : על פני הבית. לפני הבית לצד מזרח לצד חוץ : (ד) שקופים אטומים. רבותינו פירשו שקופים לשון ראייה ופתיחה והשקפה פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים קצרים מבפנים שלא כדרך שאר חלונות אחרות העשויות למאור להראות שאינו צריך לאורה : (ה) יציע. אפנטי"ץ בלע"ז ושלשה שמות יש לה. יציע. תא. צלע. כך מפורש בבבא בתרא : את קירות הבית סביב. כלומר כנגד ההיכל ובית קדשי הקדשי' הוא הדביר עשה צלעות מבחוץ לדרום ולמערב ולצפון. וסוף המקרא הוא פירוש לראשו. ויבן על קיר הבית סמוך לקיר הבית יציע סביב. כיצד עשה את קירות הבית להיכל ולדביר עשה צלעות : ויעש. כמו עשה. וכן ויהי לי לישועה (שמות טו ב) כמו היה לי לישועה : (ו) היציע התחתונה בכל רוח ורוח היו התאים שלשה זה על זה ומדת ארכו לא נאמרה כאן ובמסכת מדות שנינו שלשים ושמנה תאים היו חמשה עשר בצפון חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן וכן בדרום. ושמנה במערב שלשה על גבי ג' וב' על גביהם התחתונה חמש והאמצעות שש והעליונות שבע למה כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה. קומת התא ה' אמות וכשעולה כותל ההיכל ה' אמות גורע את עוביו. וכנס בו אמה לפנים והניח על אותה כניסה ראשי קורות גג עליית התא שהיא קרקעית לאמצעית. וכשעולה עשר כנס אמה להניח ראשי קורות עליית האמצעית שהיא קרקע העליונה נמצאת אמצעית רחב' מן התחתונה אמה. והעליונה רחבה מן התיכונה אמה : לבלתי אחוז בקירות הבית. שלא לדבק ראשי הקירו' דרך

רלבג

בשנה הרביעית למלוך שלמה על ישראל בחדש השני ממנה והוא חדש אייר החל שלמה לבנות הבית וכן כתיב בספר דברי הימים : (ב) והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו. הנה זה הבית כלל מקום קדש הקדשים ומקום הקדש והנה מקום קדש הקדשי' היה לפנים לפאת מערב אוכל מזה הבית עשרים אמה ושם היה ארון ברית ה' והארבעים אמה הנשארות הם מקום הקדש ושם היה השולחן והמנור' ומזבח הזהב ובזה היחס גם כן היה דבר המשכן שעשה משה : (ג) והאולם על פני היכל הבית. ר"ל לצד המזרח ממנו והנה היה ארכו דבק לרחב ההיכל שהוא עשרים אמה והיה נמשך ברחב עשר אמות עד שהיה הארך בין האולם וההיכל והדביר שבעים אמה ועשרים אמה רחב. והנה קומת האולם נתבאר בספר דברי הימים שהיה מאה ועשרים אמה והוא כפל גובה הקדש וקדש הקדשי' : (ד) ויעש לבית חלוני שקופים אטומים. פירשו רז"ל שהיו רחבים מבחוץ וצרים מבפנים להורות שאינו צריך לאורה אלא כי זה דרך דרש כי כבר התבאר

מצודת ציון

(ג) והאולם. הוא כמו בית שער : (ד) חלוני. כמו חלונות : שקופים. ענין הבטה כמו וישקף אבימלך (בראשית כו) : אטומים. סתומים כמו אוטם אזנו (ישעיה לג) : (ה) קיר. כותל : יציע. שם חדר הוא ונקרא יציע וצלע יציע היה נקרא ע"ש שהוא מקום נצוע וצלע היה נקרא ע"ש שהוא בצלע בצד הבית : ולדביר. בית קה"ק קרויה דביר ע"ש שהדבור יצא משם ואף המחיצה המפסקת בינה להיכל קרויה דביר כמו בית קה"ק עצמה : (ו) והתיכונה. האמצעית : מגרעות. מל'

מצודת דוד

חוזר הוא על שנה הרביעית : ויבן. התחיל לבנות : (ב) והבית. בו כלול ההיכל עם בית קדש הקדשים : ארכו. ממזרח למערב : (ג) על פני ההיכל. למזרחו של ההיכל : ארכו. מדה המרובה נקרא אורך עם שהיא מצפון לדרום : על פני רוחב. אורך האולם מול רוחב ההיכל עשרים מול עשרים : על פני הבית. ונמשך כלפי המזרח : (ד) שקופים אטומים. ר"ל פתוחים בתחלה בהרחבה ומסוכים ובזוית להשקיף לכך שם ועש כי היו סתומים : (ה) על קיר הבית. ר"ל נסמכות ונשענות אל קיר הבית : יציע סביב. וחוזר ומפרש לקירות הבית אשר המה סביב ההיכל מצפון ומדרום ואשר המה סביב הדביר מצפון וממערב ומדרום אליהם סמך מעשה הצלעות בכל סביבם : (ו) היציע התחתונה. היציעים אשר היו שבת בשלשה הרוחות היו משולשים תחתים ושנים ושלישים תקרות התחתים היו רלפות [illegible] התמים

ז וְהַבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ
אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע נִבְנָה וּמַקָּבוֹת
וְהַגַּרְזֶן כָּל־כְּלִי בַרְזֶל לֹא־נִשְׁמַע
בַּבַּיִת בְּהִבָּנֹתוֹ׃ ח פֶּתַח הַצֵּלָע
הַתִּיכֹנָה אֶל־כֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית
וּבְלוּלִּים יַעֲלוּ עַל־הַתִּיכֹנָה וּמִן־
הַתִּיכֹנָה אֶל־הַשְּׁלִשִׁים׃ ט וַיִּבֶן אֶת־
הַבַּיִת וַיְכַלֵּהוּ וַיִּסְפֹּן אֶת־הַבַּיִת גֵּבִים

ב' חסית. ב' · ד' בליש' · ב' וכפסו' · ג' ומ"ל · ג' וכתיב כן · ב'

ז וּבֵיתָא בְּאִתְבְּנָיוּתֵיהּ
אַבְנִין שַׁלְמִין מְתַקַּם אִתְבְּנִי
וְאַרְזוֹבִין וְחוּלִילִין כָּל מָאן
דְּפַרְזֶל לָא אִשְׁתְּמַע בְּבֵיתָא
בְּאִתְבְּנָיוּתֵיהּ׃ ח תַּרְעָא
דְמְחִיצְתָא אַרְעִיתָא פְּתִיחַ
לְעֵבַר בֵּיתָא מִיַּמִּינָא
וּבְמְסִבְּתָא סַלְקִין מִן
אַרְעִיתָא לְעִילִיתָא בְּאוֹרַח
מְצִיעִיתָא׃ ט וּבְנָא יַת
בֵּיתָא וְשַׁכְלְלֵיהּ וְטַלִּיל יַת
בֵּיתָא בְּהַנְתוֹכִין וְעֵילָא מִנְּהוֹן סִדְרָא דְרִכְפַּת רֵישֵׁיהּ

תולדות אהרן והבית בהבנותו. סוטה מח גיטין סח תמיד כו זוהר נה (סוטה כד) :

רשי

דרך נקבים בקירות הבית שקלקול החומה הוא ואינו דרך נוי : (ז) בהבנותו אבן שלמה מסע. כמו שהסיעוה מן ההר ע"י השמיר כמו שהיא באה משם נתנה בחומת הבנין ולא סתתהו בכלי ברזל ואבני גזית האמור למעלה מחלוקת היא בסוטה : ומקבות. דלוט"א בלשון רוסיא : (ח) פתח הצלע התיכונה אל כתף הבית הימנית. י"ת תיכונה זו כמו תחתונה לא תיכונה בין עליונה לתחתונה שבאמצע אלא שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורה התחתונה וזה (התרגום) ובלולים יעלו על התיכונה (התיכונה) תרגם יונתן מציעת' כי התאים הללו לא היו פתוחי' אל החוץ. ג' פתחים היו לכל אחד. כך היא שנויה במסכת מדות אחד לתא מן הימין ואחד לתא מן השמאל ואחד לתא שעל גביו. ולימד כאן שאחד מן התחתונים שבכותל דרומי היה לו פתח אל החוץ ודרך אותו פתח נכנסים לכולם וצלע התיכונה דקרא לא תיכונה בין עליונה לתחתונה אלא תיכונה שבאמצע תאים שבדרום היה לה פתח אל החוץ בשורה התחתונה וזהו תרגם ובלולים יעלו על התיכונה שלמעלה הימנה משמע דהצלע התיכונה למטה : בלולים. תרגם יונתן מסיבתא והוא שקורין בלשונינו וויי"ן בלעז ובל' אשכנז (ווינדל שטיין) ושם המורגל (שווינדל שטי"ג) והוא בנין עמוד אבנים עשוי מעלות מעלות וההולך בהן דומה כמקיף סביבות עמוד ועולין בו כמה וכמה אמות גבוה ואין צריך לשפע כשאר סולם כי הקיפו הוא שיפוע : אל השלישים. כמו אל השלישיים : (ט) ויספון. לשון כסוית תקרה : גבים ושדרות בארזים. שתי תקראות אחת עשויה לנוי מלמטה. ואחת של לוחי ארזים מלמעלה של גבים היא התחתונה ות"י בהנתוכין ולא ידעתי מה הן ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל שהם נסרים ארוגים נאים כמין צורה וקורין לו בלשונינו ציליי"ד ובלשון אשכנז (גהימלט) והוא לשון שמים שמי קורה ואני אומר שהם לבנים חלולים והם כחצי קנה עגול שעושין לכסוי בתים (בלשון אשכנז דעק ציגל) : גבים. לשון ארמי גובתא דקניא והם היו (למעלה) והשדרות (למטה) :
ושדרות

רדק

אחת הנה העליונה שבע באמה רחב' כי שתי אמות מוספות ברחבה בקיר הבית הנה קיר הבית בעליונה היה צר ממה שהיה למטה בתחתונה ש"זי אמות וכל זה עשה כדי שלא יאחזו קורות התאים בקירות הבית בחורים שיעשו בקירות אלא על המגרעות היו נתונות קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר : (ז) והבית בהבנותו. זהו טעם למה שהקדים לבלתי אחוז בקירות הבית לפיכך הוא צריך לתת מגרעות בקיר הבית להניח שם ראשי קורות התאים כי לא יכלו לעשות חורים בקיר להנח' הקורות כמו שעושין בשאר בניינים של חול כי כל כלי ברזל לא נשמע שם בבית בהבנותו ואבני הקיר היו מדה אחת כלם אם כן לא יתכן להניח שם חורים בבנין הקיר ולעשות שם החורים אחר בנין הקיר גם כן לא יתכן כי לא נשמע כלי ברזל בבנין הבית ולטעם זה הכניסו פסוק זה בין ספור התאים וספור פתחי התאים : אבן שלמה נוסע נבנה. כמו שהסיעו אותן מן ההר ושם היו פוסלין אותן במדו' גזית אבל משהביאו האבני' לבית לא היו פוסלים מהם דבר אלא היו בונים אותן שלמות כמו שהביאו אותן מן ההר. ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי אף בהר לא היו פוסלין אותן בשום כלי ברזל אלא בתולע אחת הנקרא שמיר וכשהיו נותנין אותו על גבי אבנים מתפתחות לפניו ואמרו והשמיר כמין שעורה הוא והיו נותנין אותו לתוך קנה של עופרת מלא מוכין ומלא סובין ואם היה נותנו אפי' על ההר היה בוקעו ובו היה שלמה חולק אבני כל בית המקדש ומי הביאו לשלמה הנשר הביאו לו מגן עדן שנאמר וידבר על הבהמה ועל העוף מה דבר לעוף שאל לו היכן השמיר קבוע והלך הנשר והביאו לו מגן עדן וזה אחד מן הדברים שהשליט הקדוש ברוך הוא הרך בקשה ובו פסל משה אבני האפוד של משכן ובו פסל את הלוחות הראשונות ולוחות האחרונות וזה מדרך הקבלה היה אצלם מימי משה רבינו ואין להרהר אחריו : (ח) פתח הצלע. הצלע מלרע : אל כתף הבית הימנית. איננו אומר שהצלע היתה פתוחה לבית אלא אומר כי הפתח שהיה בין התחתונה לתיכונה היה לרוח דרומית של הבית וכן מה שבין התיכונה לעליונה הפתחים היו לצד רוח דרומית של הבית והנה אמר שהיו הצלעות פתוחות זו לזו ועתה אומר במה היו עולים מזו לזו לא במעלות אבנים ועצים אלא בלולים. ובלולים כתוב בוי"ו עם הדגש ובלול הוא עמוד חלול עשוי מעלות סביב והעול' בו עולה דרך היקף והיורד בו גם כן יורד דרך היקף וכן תרגם יונתן ובלולים ובמסבתא וכן תרגם הפסוק תרעא דמחיצת' ארעיתא פתיח לעיבר ביתא מימינא ובמסבתא סלקין מן ארעיתא לעיליתא באורח מציעיתא ויש לפרש לול ארובה כלומר דרך ארובה היו עולים מזו לזו ובדברי רבותינו ז"ל לול הפתוח מבית לעליה : אל השלשים. אל היציע השלישית שהיא העליונה. ואומר השלישים בלשון רבים כי רבים היו היציעים סביב כל הבית מחוץ משלש רוחות דרום ומער' וצפון : (ט) ויבן את הבית. בנה הבית וכלהו תחלה ואחר כך ספן אותה כלומר כל קירותיו בנה תחילה ואחר כך הניח הקורות שהוא הספון : גבים. שתי תקרות קרה הבית התחתון הוא הנקרא גבים ולמעלה מאותה תקרה אחרת מארזים וכן תרגם יונתן וטליל ית ביתא בהנתוכין ועילא מנהון סדרא דריכפת רישי שריית ארזיא ושריית פירושו קורות כמו בכל קורתי תרגומו בטלל שירותי ופי' גבים. כמו עשה הנתל גבים שהוא חפירות והקורות ההם היו מצויירות בהתוכים בדמות גבים או יהי' פי' כפה שהיתה עשויה אותה תקרה כמין כפה וכן בדברי רבותינו ז"ל שלשה גובבין את הקומה ופירושו כמו כופפין : ושדרות. פירוש כי הארזים היו מונחים סדרים סדרים והתקרה התחתונה הנקראת גבים היתה של ברושים ושלמעל' ממנה של ארזים וכן אמר בדברי הימים ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים וזכר שמה התקרה התחתונה ולא זכר העליונה שהיתה של ארזים והקרוב אלי עוד במלת גבים שיהיה כמו הצלעות כי צלעות הבהמות יקרא גב
כמו

רלבג

התבאר במופתים הנדסיים כי מפני היות החלונות רחבות מבחוץ והולכות בשפוע ירבה יותר האור בבית כמו שנזכר אחר זה ולפי שקומת הבית היתה שלשים אמה כמו שקדם הנה יהיה אמרו ושדרות בארזי' רומז אל תקרה שנית היו בה קורות ארזים והנה היתה התקרה התחתונ' לעשרים אמה גובה כי בזה יהי' כפלו באורך וברוחב ובעומק וכמו שהיה במשכן שעשה משה כסוי יותר
מאחד

מצודת דוד

האבנים ותקרות השניים היו רצפות השלישים וכאשר בנו בנין כותלי הבית פחתו אמה מעובי הכותל בכלות חמש אמות מהארץ ועל כניסת האמה ההיא הניחו קורות תקרת התחתיים שהם רצפת השנים א"כ נתרחבו השנים אמה אחת של כניסת הכותל וכ"כ פחתו אמה בכלות עשר אמות ועל כניסת האמה ההיא הניחו קורות תקרת השנים שהם רצפת השלישים א"כ נתרחבו השלישים עוד אמה על השנים וכן פחתו אמה בכלות המשה עשר אמות להניח על כניסת האמה קורות תקרת השלישים וז"ש כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה ור"ל לכותלי הבית מצד החוץ היה מגרע מן העובי מול כלות גובהי כל שורה משורות היציעים בכדי להניח קורות תקרת היציעים על כניסת האמה האמור : לבלתי אחז. ר"ל לבל עשות כדרך הבנאים הבונים בנין נמוך הנשען לגבוה ממנו אשר דרכם לעשות חורים ונקבים בבנין הגבוה להכניס ולאחוז בו קורות תקרת בנין הנמוך : (ז) והבית בהבנותו. בא ליתן טעם למה עשה המגרעות ולא בנאוה כדרך הבנאים ואמר שהבית במקום שבנוה תנה מאבן שלמה כמו שהסיעם והביאם מההר כי לא חפץ להביא במקום הבנין דבר בלתי נשלם ולזה נהגו כל אבן בהר בשלימותה ובמדה הנרצה ולא נעשה בהם עוד מלאכה במקום הבנין ולא היה א"כ נשמע שם קול מקבות וגרזן כי לא נעשה שם דבר כ"א הנחה לבדה ואם היו בונים כדרך הבנאים לעשות נקבים היה א"כ בהכרה לעשות מלאכה במקום הבנין : (ח) פתח הצלע התיכונה. אשר עלו דרך בה אליה מן התחתונה עמדה לרוח הדרומי מהבית ר"ל בהצלע אשר עמדה בעבר הדרומי : ובלולים. בדרך מדרגות עמוד אשר עמדה בחלל התחתונה עלו להפתח ההיא : ומן התיכונה. ובדרך זה עלו מן התיכונה אל השליפים כי עמד העמוד בחלל התיכונה ובה עלו אל הפתח הפתוח מהתיכונה להשליפים : (ט) את הבית. את קירות ההיכל : ויספון. כסה את הבית בתקרה תקוקה ומצוירה גבים למיולפאר וממעל לה עשה עוד תקרה מארזים סדורות להיות מחוזק לדריסת
רגלי

מצודת ציון

מל' גרעון : (ז) מסע. מל' הסעה ועקירה : ומקבות. הוא הפטיש הכד בראשו האחד ובו פוסלין את האבנים : (ח) ובלולים. הם עמודים חלולים ובחלל עשוי מעלות סביב סביב והעולה די מקיפו סביב והוא מל' לול קטן היה בין הכבש למזבח (פסחים לד) : (ט) ויכלהו. השלימו : ויספון. ענין כסוי התקרה וכן לשבת בבתיכם ספונים (חגי א) : גבים. כענין גומות ובורות
כמו

רדק

כמו שאמר על גבי בהמה וכן צלעות האדם כשיהיה כפוף כמו שכתוב על גבי חרשו חורשים וכאשר אמר גבים כאילו אמר צלעות ברושי' כמו שאמר בסמוך בצלעות ארזים בצלעות ברושים והלוחו' הנרות שאינן רחבות כמו האחרות יקראו צלעות שהם בדמות צלעות : ויבן את היציע . כל יציע ויציע : (י) על כל הבית. כמו עם כל הבית וכן ויבאו האנשים על הנשים וזולתו כי היציעים לא היו על הבית אלא סביב סביב: קומתו. זכר הנה היציע בלשון זכר ולמעלה זכרו בלשון נקבה היציע התחתונה לפי שנקרא צלע והצלע הוא לשון נקבה : ויאחז את הבית . היציע אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות הארזים שהיו סמוכות על קיר הבית ויהיה טעם ויאחז על המקרה ויהיה עובר לשלישי או יהיה טעמו על היציע : (יא) ויהי דבר ה' אל שלמה. בעוד שהיה בונה הבית בא לו הנביא בשם ה' ואמר לו זה והנביא הוא אחיה השילוני : (יד) ויבן שלמה את הבית ויכלהו . פי' בנה הבית וכלהו קירותיו וקוריו ואחר כך בנה קורות הבית מבפנים והוא ההיכל : (טו) בצלעות ארזים. שלא תראה אבן הקיר כמו שאמר בסמוך אין אבן נראה : עד קירות הספון . ועד הספון כלומר כל הקירות מקרקע הבית ועד שמי קורה צפה כן ארז מבפנים וסמיכות קירות הספון ר"ל עד ראשי קירות הסמוכות לספון וכת"י מארעי' ביתא עד כותליא וגו' : (טז) ויבן את עשרים אמה מירכתי הבית . כלומר העשרים אמה שלקח לצד אחד מירכתי הבית שהוא הדביר בנה אותן גם כן בצלעות ארזים מבפנים מן הקרקע עד הקירות כמו שעשה לבית שהוא ההיכל : מירכותי . כתוב בסימן רבוי הנקבות עם סימן הזכרים וקרי מירכתי בסימן רבוי הזכרים לבד : ויבן לו מבית לדביר אותו שהוא מבפנים בנה אותה לדביר להיותו קדש הקדשים שהוא מקודש מההיכל ומהאול': (יז) וארבעים באמה . עתה חלק הששים אמה שזכר למעל' במדת אורך הבית כלומר עתה חלקם שאמר כי העשרים אמה היו דביר והארבעים היכל ופי' לפני לפני הדביר כי הדביר היה פנימי וההיכל לפניו וכת"י לקבליה ולמ"ד לפני ולמ"ד לדביר אינם משמשות להביא דבר אל העצם אבל הם מורות על העצם כלמ"ד הרגו לאבנר והשלישי לאבשלום לאמות חמש . ומלת פני הוא תואר לדבר העומד

רשי

ושדרות . לוחי ארזים סדורים למעלה מן הגבים לדריסת הרגל כשעולין לראות בבדק הבית וכן ת"י ושדרות בארזים ועילה מנהון (ר"ל מן הגבים) סידרא דרכפת ריסי סריתא ארזיא . ורכפת לשון תכיפת וחבירו עבי שחקים (שמואל ב כ"ב) תרגום יונתן מריכפת ענגין קלילין (ושדרות . כלומר היו נסרים סדורים זה אצל זה רד"ק) : (י) חמש אמות קומתו. של כל או"א הרי נובהן ט"ו אמות לצד עובי התקרה : ויאחז את הבית. הוא כיסוי הגג העליון והספון האמור למעלה הוא תקרת העלייה: (טו) מביתה בצלעות ארזים. קירות ארז אצל קיר האבן כדי לטוח עליו זהב כמו שהוא אומר למטה ויצף שלמה את הבית פנימה זהב סגור ואי אפשר לטוח זהב על גבי האבנים כי אם בעצים ובמסמרות: קירות הספון . קירות העלייה : את קרקע הבית. הרצפה טלה : (טז) את עשרים אמה מירכתי הבית . כ' שכן מסוף ההיכל והלאה והכ' שבסוף הבית הן של בית הכפורת (דהיינו קדשי הקדשי') : עד הקירות. עד התקרה עשה קיר ארז לכסות קיר האבן לטוח עליו זהב : ויבן לו אותם עשרים אמה : מבית לדביר. לפנים ממחיצת אמה טרקסין המפסקת בין ארבעים לעשרים ואותה מחיצה קרויה דביר : לקדש הקדשים. הבדילן לאותן עשרים אמה : (יז) ההיכל לפני. לפני הדביר לצד

ושדרת בארזים :
י ויבן את־היצוע
על־כל־הבית חמש אמות קומתו
ויאחז את־הבית בעצי ארזים :
יא ויהי דבר־יהוה אל־
שלמה לאמר : יב הבית הזה אשר־
אתה בנה אם־תלך בחקתי ואת־
משפטי תעשה ושמרת את־כל־
מצותי ללכת בהם והקמתי את־
דברי אתך אשר דברתי אל־דוד
אביך : יג ושכנתי בתוך בני ישראל
ולא אעזב את־עמי ישראל :
יד ויבן שלמה את־הבית ויכלהו :
טו ויבן את־קירות הבית מביתה
בצלעות ארזים מקרקע הבית עד־
קירות הספן צפה עץ מבית ויצף
את־קרקע הבית בצלעות ברושים :
טז ויבן את־עשרים אמה מירכותי
הבית בצלעות ארזים מן־הקרקע
עד־הקירות ויבן לו מבית לדביר
לקדש הקדשים : יז וארבעים באמה

[מסורה:] ב' הס' היציע ק' · ג' ר"פ · ע' הס' וכל אורי' דכו' כמ"א · י"ג · ב' · ג' · ג' · מירכתי ק' · ב' כתרי לישני חד הסרי'

שריתא ארזיא : י ובנא ית
תיקא על כל ביתא חמש
אמין רומיה וטליל ית
ביתא באעי ארזיא :
יא והוה פתגם נבואה מן
קדם יי עם שלמה למימר :
יב ביתא הדין די את בני
אם תהך בקימי וית דיני
תעביד ותטר ית כל פקודי
למהך בהון ואקים ית
פתגמי עמך די מלילית עם
דוד אבוך : יג ואשרי
שכנתי בגו בני ישראל ולא
ארחיק ית עמי ישראל :
יד ובנא שלמה ית ביתא
ושכלליה : טו ובנא ית
כותלי ביתא מלגיו
במחיצת ארזיא מארעית
ביתא עד כותליא עד מטי
שמי שריתא חפי נסרין
דארזא מלגיו וחפא ית
אושי ביתא במחיצת בירון :
טז ובנא ית עסרין אמין
מסיפי ביתא במחיצת
ארזיא מן אושיא עד
כתליא ובנא ליה מגיו לבית
כפורי לקודש קודשיא : יז וארבעין אמין הוי ביתא

דברי י"ג בקריאה וסי' עתה תראה היקרך דברי אם לא . לא היה דברי ראשון . הבית הזה אשר אתה בונה . אם תלך בחקתי . ויאמר אליהו התשבי . כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב . ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו . כי שוקד אני על דברי . הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש . הנביא אשר אתו חלום ב' בפסוק . כי כה אמר ה' לפי מלאת לבבל . ויתפלל אל ה' דיונה . אחרי דברי לא ישנו :

תולדות אהרן וארבעים באמה . יומא נד (כלאים לא יומא מב) :

רלבג

מאחד כן היה בזה הבנין : (י) ויבן את היציע על כל הבית. ר"ל שכבר בנה היציע אצל כל הבית והיה חמש אמות קומת כל יציע והנה היציע אחז את הבית בעצי ארזים שעליהם היתה התקרה והם היו מונחים על המגרעות שנתן לבית כמו שקדם או ירצה בזה שהתקר' העליונה לבית אחזה הבית בעצי ארזים והאור הראשון הוא יותר נאות לפי מה שאחשו' : (יא) ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר. לפי שאמר אחר זה וירא ה' אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון למדנו שזאת הנבואה לא באה לשלמה בעצמו ואמנם הודיע לו הש"י על יד נביא בעת שהיה בונה הבית : (יד) ויבן שלמה את הבית ויכלהו. ר"ל אחר שבנה אותו באופן הנזכר וכלה חפויו וקרויו בנה את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים לכסות בנין האבנים כמה אותן הקירו' מבפנים בנסרים וקורות ארזים עד עשרים אמה שהיה שם הקרוי התחתון וקרקע הבית צפה בצלעות ארזים וזה אמנם היה בבית שהוא ההיכל ואמנם מירכתי הבית שהם לפאת המערב והם עשרים אמה שהיה שם הדביר וקדש הקדשים צפה גם כן ארז מן הקרקע ועד הקירות וזה בנה לו מבפני' לדביר להיות קדש הקדשים ואולם הבית שזכרנו ראשונה אשר

מצודת ציון

כמו עשה הנחל הזה גבים גבים (מ"ב ג) : ושדרות . כמו וסדרות בסמ"ך : (י) על כל הבית . סמוך ונשען לכל הבית : את הבית. עם הבית : (טו) מביתה . מבפנים : בצלעות . ענינו נסרים ולוחות : קירות הספון . תקרה המכסה : (טז) מירכתי . בסוף : לדביר . היא המחילה המפסקת בין

מצודת דוד

רגלי העולים לראות בדקי הבית : (י) על כל הבית. נשען אליה בכל צלע הרוחות . קומתו . קומת של כל אחד ואחד : ויאחז את הבית . היציעים ההם אחז עם הבית בעצי ארזים והם קורות המקרות אשר הונחו על המגרעות : (יב) הבית הזה וגו' . ר"ל עם היותך בונה אותה בהיפה שבהבניינים מ"מ לא אשרה בו בכינתי כ"א תלך בחוקותי וגו' : והקימותי . אז אקיים דברי שהבטחתי להשרות בה השכינה : (יד) ויכלהו. למעלה אמר שכלה קירות הבית וכאן אמר שכלה התקרה : (טו) ויבן את קירות וגו'. לפי שכל הבית היה בה טיח זהב מבפנים וא"א לטוח הזהב על האבנים ולזה חפה את הקירות מבפנים בצלעות ארזים ועליהם הטיח את הזהב : קירות הספן. הוא התקרה העשוי גבים גבים : את קרקע הבית. להיות לה לרצפה : (טז) ויבן את עשרים אמה . ר"ל חלל העשרים אמה שהיה בסוף הבית מערבה בנה גם אותה בצלעות ארזים מהקרקע עד קירות הסיפון כמו ההיכל : ויבן לו מבית לדביר . עכשיו בא לומר מה שהיה משמש אותו החלל ואמר שמבית לדביר ר"ל מבפנים להמחילה בנה להיות קודש הקדשים : (יז) לפני . למזרחו של

הָיָה הַבַּיִת הוּא הַהֵיכָל לִפְנָי׃ יח וְאֶרֶז
אֶל־הַבַּיִת פְּנִימָה מִקְלַעַת פְּקָעִים ד' כסי'
וּפְטוּרֵי צִצִּים הַכֹּל אֶרֶז אֵין אֶבֶן
נִרְאָה׃ יט וּדְבִיר בְּתוֹךְ־הַבַּיִת מִפְּנִימָה
הֵכִין לְתִתֵּן שָׁם אֶת־אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה׃ ז' בליש'
כ וְלִפְנֵי הַדְּבִיר עֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ
וְעֶשְׂרִים אַמָּה רֹחַב וְעֶשְׂרִים אַמָּה
קוֹמָתוֹ וַיְצַפֵּהוּ זָהָב סָגוּר וַיְצַף מִזְבֵּחַ
אָרֶז׃ כא וַיְצַף שְׁלֹמֹה אֶת־
הַבַּיִת מִפְּנִימָה זָהָב סָגוּר
וַיְעַבֵּר בְּרַתִּיקוֹת זָהָב לִפְנֵי הַדְּבִיר ברתוקות ק'
וַיְצַפֵּהוּ זָהָב׃ כב וְאֶת־כָּל־הַבַּיִת צִפָּה
זָהָב עַד־תֹּם כָּל־הַבַּיִת וְכָל־הַמִּזְבֵּחַ

הוּא הֵיכְלָא לְקִבְלֵיהּ׃
יח וְנִסְרִין דְּאַרְזָא חֲפֵי בֵּיתָא
מִלְגָיו וּגְלַף חֵיזוּ בֵּיעִין
וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין כָּל בֵּיתָא
חֲפֵי נִסְרִין דְּאַרְזָא לֵית
אַבְנָא מִתְחַזְיָא׃ יט וּבֵית
כַּפּוּרֵי מְגוֹ בֵּיתָא מִלְגָיו
אַתְקִין לְמִתַּן תַּמָּן יָת אֲרוֹן
קְיָמָא דַּייָ׃ כ וְקֳדָם בֵּית
כַּפּוּרֵי עַסְרִין אַמִּין אוּרְכָּא
וְעַסְרִין אַמִּין פּוּתְיָא וְעַסְרִין
אַמִּין רוּמֵיהּ וַחֲפָהִי דַּהֲבָא
טָבָא וַחֲפָא מַדְבְּחָא נִסְרִין
דְּאַרְזָא׃ כא וַחֲפָא שְׁלֹמֹה
יָת בֵּיתָא מִלְגָיו דַּהֲבָא טָבָא
וְאַעְבַּר בְּשַׁלְשְׁלָן דִּדְהַב קֳדָם
בֵּית כַּפּוּרֵי וַחֲפָהִי דַּהֲבָא׃
כב וְיָת כָּל בֵּיתָא חֲפָא דַּהֲבָא עַד דִּשְׁלִים כָּל בֵּיתָא וְכָל מַדְבְּחָא לְבֵית כַּפּוּרֵי

י"ו יתידאין וכל לפני ולפני דכו'

פנימה ה' בקריאה וסי' הן לא הובא דמה אל הקדש פנימה. וארז אל הבית פנימה. ויבאו פנימה אל חזקיהו. ויקראו השערים ויגידו בית המלך. כל כבודה בת מלך פנימה: נתינה שם ז' בליש' בקריאה וסי' ונתת את הכיור. ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון. לתתן שם את ארון. מקום אשר נתנו שם ריח. ויתנו שם כעס קרבנם. שם תתנו נחלתו. שם אתן את דודי לך:

תולדות אהרן ודביר ולפני הדביר. שם מגלה י בתרא נה: זהב סגור. יומא מה:

רשי

לצד החוץ: (יח) וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים. פירוש ואותם קירות ארזים שעשה אל הבית פנימה לכסות קיר האבן קלוע היה בציורי קליעה וצורות פקעים כמין כפתורים. פקעים למוויסייל"ש בלע"ז: ופטורי צצים. תרגם יונתן ואטונין שושנין. צורת שלשלאות: פטורי. לשון חבלים בלשון גמרא כמו כפיטורי בפי סט: צצים. לשון פרחים כמו ויצץ ציץ (במדבר י"ז כ"ג) חבלים ופרחים. ומנחם חברו פטורי לשון פטר רחם (שמות י"ג ט"ו) וכמו יפטירו בשפה (תהלים כ"ב ח): הכל ארז אין אבן נראה. כל ביתא חפי נסרין דארזא לית אבנא מתחזיא: מקלעת פקעים. ת"י גלף חיזו ביעין (פירוש חקוק כדמות בצים עגולים): (יט) ודביר בתוך הבית. מחיצת אמה טרקסין: לתתן. כמו לתת: (כ) ולפני הדביר. לפנים מאותה מחיצה חלל של כ' אורך ושל עשרים רוחב ועשרים אמה קומתו. כלומר עליית של בית קדשי הקדשים נמוכה משל היכל: ויצפהו. לדביר היא המחיצה: זהב סגור. פירשו בו רבותינו בשעה שנפתח לימכר כל חנויות אחרות נסגרות. וי"ת דהב טב ר"ל מי שיש לו ממנו סוגרו לעצמו: ויצף מזבח ארז. הוא מזבח הקטרת ותמיה אני ושל משה למה נגנז: (כא) את הבית. בית קדשי הקדשים: ויעבר. לשון בריחים: ברתוקות. שלשלאות: (כב) ואת כל הבית. כל ההיכל כולו

רדק

העומד לפני האחר ובמשקל זה תואר בפתח מוכיח אדם אחרי ולכילי לא יאמר שוע: (יח) וארז אל הבית. פי' אלה צלעות הארזים שהיה מצפה בהן הבית מבפנים היו מצויירו' במקלעות פקעים ופטורי ציצים: מקלעת פקעים. כמעשה קלעים ופקעים והם צורות פקועות שדה או מקלעת פקעים סמוך לפקעים ופי' ציור פקעי' כמו וקלע כרובים שפי' ציור צורת כרובים ויונתן תרגם מקלעת פקעים וגלף היזו ביעין רוצה לומר כצורת בצים: ופטורי ציצים. פתוחים דמות ציצים ופרחים ופטורי כמו פוטר מים ראשית מדון שהוא כמו פותח ודגש ציצים תמורת הנח אשר בצין שהוא ע"ו הפעל: (יט) ודביר בתוך הבי'. הדביר הנזכר שעשה אותו פנימי להיכל הכין אותו לתת שם הארון לפיכך הדביר קדש הקדשים ומלת לתתן מקור כמו לתת והנו"ן נוספת במקור לפעמים כמו באבדן מולדתי הסבות מחרון אפך כמו שכתבנו בספר מכלל ואחר שנוספה בו הנו"ן היתה דגושה בו התי"ו הנוספת לחסרון הנו"ן למ"ד הפעל ומה שאמר הכין פירשו רז"ל כי שלמה צפה ברוח הקדש שסוף הבית ליחרב וחפר בקרקע הדביר ובנה שם מקום לגנוז בו הארון סמוך לחרבן הבית ובנה אותו במטמוניות עמוקות ועקלקלות והניח אבן על פי המקום ההוא ועל האבן ההיא היה הארון מונח ויאשיהו גנז הארון שם: (כ) ולפני הדביר. אינו אומר שהיה שם מקום אחר לפני הדביר זולתי ההיכל שהיה עשרים אמה ארכו כי לא הי' שם אלא ההיכל וההיכל ארבעי' אמה ארכו ושלשים אמה קומתו והוא אומר עשרים אמה קומתו אלא פי' ולפני כמו ולפנים כלומר הדביר שהיה לפנים שעשה לתת שם הארון היה שם עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשרים אמה קומתו ומלאנו לפני שהוא כמו לפנים כמו חלוני שקופים כמו חלונים נטעי כמו נטעים: ועשרים אמה קומתו. והנה אומר למעלה על כל הבית ושלשים אמה קומתו ואם נאמר שהדביר היה שפל מן ההיכל הלא כשאמר מדת הבית ששים ארכו הדביר בכלל וגם כן כשאמר ושלשים אמה קומתו הדביר בכלל ויש מפרשים מה שאמר ועשרים אמה קומתו מה שהיה מצופה זהב וזהו שאמר אחריו ויצפהו זהב סגור כי עשרים אמה בגובה צפה הקירו' זהב והעשר אמות העליונות צפה באבן יקרה כלשם שבו ושוהם וספיר ודומיהם מן האבנים הטובות וזהו שאמר בדברי הימים ויצף את הבית אבן יקרה וזה לתפארת ואחר כך אמר ויצף את הבית זהב נראה כי שני צפויים היו על הקירות וזהו הפירוש הנכון ורבותינו ז"ל הקשו אלה הפסוקים ותרצו כי קא חשיב משפת כנים ולמעלה קא חשיב: זהב סגור. כתרגומו דהבא טבא: ויצף מזבח ארז. תרגו' וחפא מדבחא נסרין דארזא צפה את המזבח בנסרים של ארז ועל מזבח הקטרת אמר ולא אמר על המזבח מה היה קודם שצפהו בנסרים של ארז ואפשר שהיה מאבנים וזה אינו מזבח שעשה משה כי אותו היה של עצי שטים מצופה זהב וכתב ספור המזבח עם הדביר לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר: (כא) ויעבר ברתוקות זהב. תרגם בריחין עברין ורתוקות
כמו

רלבג

אשר חפה קרקעו עץ הוא ההיכל שהיה לפנים מן האולם: (יח) וארז אל הבית פנימה מקלעת פקעים. הנה הפקעי' הם בצורת ביצים מפני ראשיה' חדים והנה מקלעת מענין השלכה והוצאה כטעם יקלענה בכף הקלע והטעם שכבר הי' מצוייר בארזים מבפנים בדמיון הוצאת הצמחים ואל הפקעים בעת אשר הם מתחילים להציץ כי בראשונה יהיו כמו פקעים והם כמו ביצים ששני ראשיהם חדים ואחר זה יפריח מהשרש כמו גביעים משוקדים ומתוכם יצא הפרח כמו שזכרנו בפרשת ויקחו לי תרומה ולסבה בעינה שהיו אלו הציורים במנורה היו בזה המקום וזה אמנם היה בהיכל או יהיה הרצון במקלעת כמו קלעים ר"ל שציירו שם בדמיון קלעים שהם יריעות שהיו בהם אלו הציורים וזה הביאור יותר נאות לפי מה שיראה ממה שאחר זה או יהיה מקלעת בדמיון החריות והדליות שבהם הפרחים: (יט) ודביר בתוך הבית מפנימה. ר"ל כי בתוך הבית מלפנים והוא לפאת מערב היה דביר והכין אותו להיות שם ארון האלהים ואמרו רז"ל כי בזה רמז אל הבנין שעשה שלמה תחת הקרקע לגנוז שם את ארון ה' לפי שהיה נודע שעתיד הבית הזה ליחרב ואולם לפי הפשט הוא לפי מה שזכרנו: (כ) ולפני הדביר. ר"ל לפני ארון הדביר והוא חסר המצטרף וכמוהו רבים ואמר כי לפניו צפה מזבח ארז והוא מזבח הקטורת שהיה בהיכל ולזה אמר אחר זה וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב כי לפני הדביר היה מכוון ר"ל לפני ארון הדביר או לפני פתח הדביר וענין הפסוק הזה הוא כן ולפני הדביר שהיה שיעור הדביר עשרים אמה בארך וברוחב ובקומה צפה אותו זהב טהור ומזוקק והנה צפה שם לפני הדביר מזבח ארז וכבר באר אחר זה כי כבר צפה אותו זהב אך קצר לבגלות זה הענין בו: (כא) ויצף שלמה את הבית מפנימה וגו'. ר"ל שכבר צפה שלמה את הבית הזה והוא הדביר בכל אשר
מבפנים

מצודת דוד

בית קה"ק: (יח) וארז וגו'. ר"ל צלעות הארז אשר היו מחפים את הבית מבפנים נמלאכת ציורים היו צורות פקעים ופטורי צצים: הכל ארז. כל הבית חפה ארז על האבנים של הכותלים: (יט) ודביר בתוך הבית. בחלל הבית עשה מחיצה מפסקת ומבפנים לאותה מחיצה הכין לתת שם את הארון והוא בית קודש הקדשים: (כ) ולפני הדביר. החלל הפנימה לה לצד המערב: ועשרים אמה קומתו. ולמעלה אמר שלשים אמה קומתו כי ההיכל לבד היתה שלשים אמה אבל עליות בית קה"ק היתה נמוכה משל היכל י' אמות. ורז"ל אמרו שחושב כאן משפת כרובים ולמעלה שהיו קומתן י' אמות כמ"ש למטה: ויצפהו זהב סגור. חזר וכתבו לומר שזהב שצפוי היה זהב סגור: ויצף מזבח ארז. זהו מזבח הקטורת ועשאו מאבנים וארז ממעל ועל הארז צפהו זהב והיה א"כ מעשה המזבח דומה למעשה קירות הבית ולזה סמכו כאן: (כא) ויצף שלמה וגו'. בא לומר שזהב צפוי ההיכל הנעשה בפנים היה זהב סגור כמו של בית קדשי הקדשים: ויעבר. עשה בריחים משלשלאות זהב לפני המחיצה: ויצפהו. על המחיצה יאמר: (כב) ואת
כל

מצודת ציון

בין ההיכל לבית קה"ק: (יח) מקלעת. ענין ציורים וכת"י וגלף וכן תפתח את שתי האבנים (שמות כח) תרגומו תגלוף: פקעים. ציור פרי מה וכן פקועות שדה (מ"ב ד): ופטורי. ענין פתיחה כמו פטר רחם (שמות יג): צצים. פרחים ור"ל ציורי פתיחת הפרחים: (יט) לתתן. כמו לתת והנו"ן נוספת: (כ) סגור. ר"ל הנסגר בכור הצורף לטהרו מסיג: (כא) ויעבר. הוא התרגום של בריחים: ברתוקות. בשלשלאות כמו ורתוקות כסף: (כב) תום. נ׳ :
כרובים

אֲשֶׁר־לַדְּבִיר צִפָּה זָהָב׃ כג וַיַּעַשׂ בַּדְּבִיר שְׁנֵי כְרוּבִים עֲצֵי־שָׁמֶן עֶשֶׂר אַמּוֹת קוֹמָתוֹ׃ כד וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כְּנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִית עֶשֶׂר אַמּוֹת מִקְצוֹת כְּנָפָיו וְעַד־קְצוֹת כְּנָפָיו׃ כה וְעֶשֶׂר בָּאַמָּה הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי מִדָּה אַחַת וְקֶצֶב אֶחָד לִשְׁנֵי הַכְּרֻבִים׃ כו קוֹמַת הַכְּרוּב הָאֶחָד עֶשֶׂר בָּאַמָּה וְכֵן הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי׃ כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּרֻבִים בְּתוֹךְ ׀ הַבַּיִת הַפְּנִימִי וַיִּפְרְשׂוּ אֶת־כַּנְפֵי הַכְּרֻבִים וַתִּגַּע כְּנַף־הָאֶחָד בַּקִּיר וּכְנַף הַכְּרוּב הַשֵּׁנִי נֹגַעַת בַּקִּיר הַשֵּׁנִי וְכַנְפֵיהֶם אֶל־תּוֹךְ הַבַּיִת נֹגְעֹת כָּנָף אֶל־כָּנָף׃ כח וַיְצַף אֶת־הַכְּרוּבִים זָהָב׃ כט וְאֵת כָּל־קִירוֹת הַבַּיִת מֵסַב ׀ קָלַע פִּתּוּחֵי מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרֹת וּפְטוּרֵי צִצִּים מִלִּפְנִים וְלַחִיצוֹן׃ ל וְאֶת־קַרְקַע

ס׳ ב״ג׳ · י״ד חס׳ וכל אורי׳ דכות׳ · ב׳. ד׳ חס׳ בסיפרא · ג׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ד׳. ד׳

חַפָּא דַּהֲבָא׃ כג וַעֲבַד בְּבֵית כַּפּוּרֵי תְּרֵין כְּרוּבִין דְּאָעֵי זֵיתָא עֲסַר אַמִּין רוּמֵיהּ׃ כד וַחֲמֵשׁ אַמִּין כַּנְפָּא דִּכְרוּבָא חַד וַחֲמֵשׁ אַמִּין כַּנְפָּא דִּכְרוּבָא תִּנְיָנָא עֲסַר אַמִּין מִקְּצַת כַּנְפוֹהִי וְעַד קְצַת כַּנְפוֹהִי׃ כה וַעֲסַר אַמִּין כְּרוּבָא תִּנְיָנָא מִשְׁחָא חֲדָא וְעַבְרָא חַד לִתְרֵין כְּרוּבַיָּא׃ כו רוּמֵיהּ דִּכְרוּבָא חַד עֲסַר אַמִּין וְכֵן כְּרוּבָא תִּנְיָנָא׃ כז וִיהַב יַת כְּרוּבַיָּא בְּגוֹ בֵּיתָא גַּוָּאָה וּפְרָסוּ יַת כַּנְפֵי כְּרוּבַיָּא וּמְטָא כַּנְפָּא דְּחַד בְּכוֹתְלָא וְכַנְפָּא דִּכְרוּבָא תִּנְיָנָא מַטְיָא בְּכוֹתְלָא תִּנְיָנָא וְכַנְפֵיהוֹן לְגוֹ בֵּיתָא מַטְיָא כְּנַף לִכְנַף׃ כח וַחֲפָא יַת כְּרוּבַיָּא דַּהֲבָא׃ כט וְיַת כָּל כּוֹתְלֵי בֵיתָא אַקִּיף צִיּוּרִין וּגְלַף קְלִיעַן כְּרוּבִין וְצוּרַת דִּקְלִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין מִלְּגָיו וּלְבָרָא׃ ל וְיַת אוּשֵׁי בֵיתָא חֲפָא

הכרבים י״ג חס׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר תרומה : צצים ד׳ וסי׳ ואצון אל הבית פנימה . פתוחי מקלעות כרבים . ושתי דלתות עצי שמן . וקלע כרבים ותמרות ·

תולדות אהרן חמש אמות . בתרא נט : קומת הכרוב . סוכה ה מגלה י :

רדק

כמו שלשלאות וענין זה כי כותל היה לפני הדביר מבדיל בין הדביר ובין ההיכל במקום שהיה בו משכן הפרכת ורחב כותל זה אמה ואמה כי באותו כותל שהיה לפני הדביר נתן בריחי זהב וצפה הכל והכותל זהב : (כב) ואת כל הבית צפה זהב . ובדברי הימים שבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים ואמר כי לטוח קירות הבתים טעמו לשלשת אלפים ככרי זהב שזכר או טעמו על הכסף ופירוש לטוח שאר הבתים חוץ מן ההיכל ובדברי רז״ל לטוח קירות הבתי׳ וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורא אותו כסף שהיה מכסף לכל בעלי זהבים : וכל המזבח אשר לדביר . סמך המזבח לדביר ואף על פי שלא היה בתוכו אלא בהיכל היה השלחן לפי שהיה מכוון כנגד פתח הדביר כי בהיכל היה השלחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה ומנור׳ בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה ומזבח הקטרת ממוצע ביניהם ומשוך קמעא כלפי חוץ וזה מכוון כנגד פתח הדביר ומפני זה סמך המזבח לדביר ואמר המזבח אשר לדביר ומה שאומר וכל לומר כי קירותיו וגג הכל צפה זהב : (כג) עצי שמן . תרגומו אעי דזיתא ואין לשאול איך שחת מעצי מאכל לצורך מלאכה יש לומר כי כרת הזיתים הזקנים שאינם עושים פירות וכן בעצי מערכה שהיה בהן מעצי תאנה ועצי דקל ארז״ל מאותן שאינן עושים פירות ויש לפרש עצי שמן מין ממין הארז יוצא ממנו שמן שעושין ממנו הזפת לפיכך נקרא עץ שמן כי הנה מצאנו בעזרא שאמר צאו ההרה והביאו עלי זית ועלי עץ שמן כמצא עץ שמן אינו עץ זית : (כז) וכנפיהם אל תוך הבית. כי הכנפים הקצוות היו נוגעות אל הקירות כמו שאמר זאת לקיר דרומי וזאת לקיר צפוני כי פניהם כנגד ההיכל כמו שאומר בדברי הימים ופניהם לבית והכנפים האחרות שהיו תוכיות זהו תוך הבית שאמר כי כלם היו תוך הבית אלא שאלה קצויות ואלה תוכיות והתוכיות היו נוגעות כנף כרוב זה לכנף כרוב זה והנה בין ארבע הכנפים עשרים אמה כמדת הבית וגופות הכרובים תחת הכנפים הם ואין צריך להיותם עומדות בנס : (כט) מסב . שם בשקל מגר ופי׳ כמו סביב : קלע . שם בשקל פעל ופי׳ ציור ר״ל כי סביב הבית צייר ציורים כרובים מפותחים לא שהיו בולטין : ותמרות . צורת תמרים : מלפנים ולחיצון . מלפנים הוא הדביר ולחיצון הוא

רשי

כולו : (כג) עצי שמן . דאעי זיתא : עשר אמות קומתו . ורגליהם בקרקע עומדים א׳ מצפון לארון ואחד מן הדרום סוככים על הארון ועל בדיו . אורך הכנפים מכסים מקצת (רוחב הבדים) שהארון היה נתון ארכו לרחבו של בית ובדיו בולטין בפתח הדביר בפרוכת שכנגד הפתח . ובדיו נתונין בראשי ארכן כדי שיהיו שני לוים יכולים ליכנס ביניהם כשנושאין אותו במדבר : (כד) עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו . כשהן פרושות ממלאות כנפות שניהם שהיו נוגעות זו בזו ממלאות כל חלל עשרים אמה וגוף הכרובים אינו מן המדה ועומד בנס : (כז) ותגע כנף האחד בקיר . לצפון : וכנף הכרוב השני נוגעת בקיר . הדרום סוככים על הארון ועל בדיו : וכנפיהם אל תוך הבית . וראשי הכנפים אשר באמצע הבית : נוגעות כנף אל כנף . שכל חלל הבית עשרים : (כט) ואת כל קירות הבית . קירות העץ : מסב קלע. מוקפו׳ ציורין: פתוחי מקלעת כרובים . חקוקי צורת כרובי׳ ודקלים והכלים ופרחי׳: מלפנים ולחיצון . לבית הכפורת הפנימי ולהיכל החיצון : ואת

רלבג

מכפנים ממנו בזהב מזוקק וזה יורה שעשה שם מחיצה בינו ובין ההיכל ובזה גם כן יתאמת שהיה עשרים אמה אורך : ויעבר ברתוקות זהב . ר״ל עשה כמו בריחים בשלשלאות זהב בהיכל אשר לפני הדביר כי עשה שם כותל בין הדביר ובין ההיכל להיות תמורת הפרכת אחר שצפה הכותל ההוא זהב כמו שקדם : (כב) ואת כל הבית צפה זהב עד תום כל הבית . ר״ל כי גם ההיכל צפה זהב אך לא היה מזוקק כמו הזהב שצפה בו הדביר לבאר דבר ההבדל שהיה בין קדש הקדשים ובין הקדש : וכל המזבח אשר לדביר צפה זהב . האחשוב שיהיה הרצון בזה שקודם זה צפה מזבח הקטרת באבנים וצפהו בעצי ארז כמו שעשה בקירות הבית שהיו של אבן וכסה אותם בארז ואחר כן צפה אותם זהב : (כג) ויעש בדביר שני כרובים עצי שמן: הנה עשה צורת כרובים מעץ שמן והוא ממיני הארזים והוא קד״י בלע״ז או פי״ן ויש ממנו שאינו עושה פירות ואולי מזה המין עשה זה או שלחו לו חירם ולא השחית שלמה בזה עץ מאכל גם יתכן שיהיה זה אחר שיבש האילן והנה הכרובים הם בצורת בן אדם מן הקטנים . וזכר שכבר היה עשר אמות כל אחד מהם בקומה ורוחב פרישת כנפיו גם כן עשר אמות והנה היו פני הכרובים האלו מביטים לפני הנכנס שם והכנף השמאלית מהאחד מהם נוגעת לכנף הימנית מהאחר ובזה יחזיקו כל רוחב הדביר מקיר אל קיר כי החלל שביניהם היה עשרים אמה . וזהו שכבר צפה אלו הכרובים זהב : (כט) מסב קלע . ר״ל סביב ציור בדמיון יריעה או סבכ אילן וחריותיו פתוחי מקלעות כרובי׳ ותימורות ר״ל שהיה חקוק ומצוייר בהם דמות יריעות שהיה בהם צורת כרובים וצורת תימורות שהם כמו פקעים וזה כי צורת תמרים היא כמו ביצה ששני ראשיה חדין או דמות ענפי אילן וחריותיו ויהיה בהם צורת כרובים וצורת פקעים ופטורי צצים וזה היה מצוייר מלפנים והוא הדביר ולחיצון והוא ההיכל : (ל) וזכר שצפה זהב קרקע הבית לדביר ולהיכל אך ידמה שקרקע ההיכל היה מצופה עץ ארז לא קרקע הדביר

מצודת ציון

(כג) כרובים . צורת תינוק להם כי תנוק הוא רביא בל׳ ארמי : עצי שמן . ת״י דאעי זיתא : (כה) וקצב . ענין חתוך וכריתה כמו ויקצב עץ (מ״ב ו) ור״ל שווים כאלו נחתכו כאחת : (כט) פתוחי . ענין חקיקה כמו פתוחי חותם (שמות כח) : ותמרות . ציורי אילני תמר : (לא) ואת פתח . כמו ולפתח

מצודת דוד

כל הבית . בא לומר שהכל חפה ואף התקרה שלא הוזכר למעלה : וכל המזבח . בכל בסת הסטהים : אשר לדביר . העומד סמוך לדביר : (כג) ויעש בדביר . בחלל בית קה״ק : קומתו . קומת כל אחד והכרובים ההם עמדו בארץ : (כד) כנף הכרוב . רוחב הכנף מצפון לדרום : השנית . מוסב על הכנף : (כה) הכרוב השני . רוחב כנפי כרוב השני . וא״כ ארבעת הכנפים מלאו כל רוחב חלל בית קה״ק : (כו) קומת וגו׳ . ר״ל כמו שקומת הכרוב האחד היה עשר אמות כן קומת הכרוב השני : (כז) הבית הפנימי . זהו בית קה״ק : ויפרשו . ר״ל עמדו פרושים : אל תוך הבית . אשר אל אויר חלל הבית : כנף אל כנף . כנף כרוב האחד בכנף כרוב השני : (כט) קירות הבית . הם הכלעות שבפנים : מסב קלע . מסובב בציורים והוזר ומפרש מה היו הציורים ואמר שהיו פתוחי ציורי כרובים וגו׳

רשי

(ל) ואת קרקע הבית. כל הרצפה: לפנימה ולחיצון. לבית הכפורת ולהיכל: (לא) עצי שמן. עצי זית: האיל. אילי הפתח הם המזוזות שמכאן ומכאן עשויות עגולות כמין אילים אליו ואילמיו (ס"א אלה ואלון) וכן בכל בנין יחזקאל ספות הפתחים קרויס אילים: מזוזות חמישית. המפתן הא' והמזוזות מכאן ומכאן שתים הרי שלש והמשקוף שעליו עשוי כשתים כזה כך שמעתי ואני אומר מזוזות חמישית חמשה צלעות היו למזוזות ולא היתה מרובעת ואינו מדבר לא במפתן ולא במשקוף שלא מצינו מפתן ומשקוף קרוין אילים: (לב) וירד על הכרובי'. היה מרדד הזהב טסין דקין בפיתוחי הצורות להיות שוקע בו במקום החקק ובולט על הבליטה שלא יהא הזהב מבטל את הצורות ויהיו צורות העץ ניכרו' בזהב: (לג) מאת רבעי'. מזוזות ההיכל היו רבועות וכן תרגם יונתן מן ארבעה סיטריהון מרבעין: (לד) ושתי דלתות. כל אחת כדי חצי רוחב הפתח: שני צלעים. ת"י תרין צירין ציר העליון וציר התחתון: גלילים. סגלגלין: ושני קלעים. אף זה מתורגם צירין. לשון קלעי' אומר אני שהוא לשון ארמי לשון כניסה שהוא נכנס בחור המפתן: (לה) וקלע כרובים. על

פסוקים

הַבַּיִת צִפָּה זָהָב לִפְנִימָה וְלַחִיצוֹן׃
לא וְאֵת פֶּתַח הַדְּבִיר עָשָׂה דַלְתוֹת עֲצֵי־
שָׁמֶן הָאַיִל מְזוּזוֹת חֲמִשִׁית׃
לב וּשְׁתֵּי דַּלְתוֹת עֲצֵי־שֶׁמֶן וְקָלַע
עֲלֵיהֶם מִקְלְעוֹת כְּרוּבִים וְתִמֹרוֹת
וּפְטוּרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב וַיָּרֶד עַל־
הַכְּרוּבִים וְעַל־הַתִּמֹרוֹת אֶת־הַזָּהָב׃
לג וְכֵן עָשָׂה לְפֶתַח הַהֵיכָל מְזוּזוֹת עֲצֵי־
שָׁמֶן מֵאֵת רְבִעִית׃ לד וּשְׁתֵּי דַלְתוֹת
עֲצֵי בְרוֹשִׁים שְׁנֵי צְלָעִים הַדֶּלֶת
הָאַחַת גְּלִילִים וּשְׁנֵי קְלָעִים הַדֶּלֶת
הַשֵּׁנִית גְּלִילִים׃ לה וְקִלַּע כְּרוּבִים
וְתִמֹרוֹת וּפְטֻרֵי צִצִּים וְצִפָּה זָהָב

כל סיפ' מ"ל · ד' · ד'. ג' · ב' כחובים כן וקלע כרובי' · ו' · ג'כ"ע כסיפ' · ב' וכפסו' · ג' חס'

תרגום

דַהֲבָא מִלְגָיו וּלְבָרָא׃
לא וְלִתְרַע בֵּית כַּפּוּרֵי עֲבַד
דָשִׁין דְאָעֵי זֵיתָא אֶלְהִי
וְסִפּוֹהִי מְתַקְּסִין׃ לב וְתַרְתֵּין
דָשִׁין דְאָעֵי זֵיתָא וּגְלַף
עֲלֵיהוֹן קְרִיעַן כְּרוּבִין וְצוּרַת
דִקְלִין וְאַטּוּנִין שׁוֹשַׁנִּין וַחֲפָא
דַהֲבָא וְנַסִּיךְ עַל כְּרוּבַיָּא וְעַל
צוּרַת דִקְלִין יַת דַהֲבָא׃
לג וְכֵן עֲבַד לִתְרַע הֵיכְלָא
סִפִּין דְאָעֵי זֵיתָא מִן אַרְבְּעָה
סִטְרֵיהוֹן מְרַבְּעִין׃ לד וְתַרְתֵּין
דָשִׁין דְאָעֵי בְרָתָן תְּרֵין צִירִין
דְדַשָּׁא חֲדָא סְגַלְגְּלִין וּתְרֵין
צִירִין דְדַשָּׁא תִנְיֵתָא
סְגַלְגְּלִין׃ לה וּגְלַף כְּרוּבַיָּא
וְצוּרַת דִקְלִין וְאַטּוּנִין
שׁוֹשַׁנִּין וַחֲפָא דַהֲבָא מְכַבֵּשׁ

רדק

הוא ההיכל ואמר כי בכל קירות הבית סביב עשה אלה הציורין בדביר ובהיכל וכן פי' לפנימ' ולחיצון שצפה קרקע הדביר וקרקע ההיכל זהב: (לא) ואת פתח הדביר. כמו ולפתח הדביר וכן עשה את דמו כמו לדמו וכת"י ולתרע בית כפורי: האיל מזוזת חמשית. האיל הוא הסף העליון והמזוזות הם אשר מפה ומפה אשר הסף סמוך עליהם ואומר כי איל הפתח ומזוזותיו היו בתכונת חמישית שהיתה המזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו וכן המזוזה האחרת וכן האיל וי"ת אילא וספוהי מטקסין ולדעתו יהיה ענין הפסוק כן כאילו אמר האיל והמזוזות היו חמושים תרגום חמישית מטקסין כמו חמושים וכן תרגום ומדדו את תכנית טקוס: (לב) ושתי דלתות עצי שמן. ושתי דלתות עצי שמן שאמר שעשה לפתח הדביר קלע עליהם מקלעות כרובים כמו שעשה לקירות וי"ו וקלע כוי"ו ויאסר אבדהם את עיניו נרדס ורכב וסוס וזולתם או יהיה פירושו כמשמעו ומה שאמר ושתי דלתות עצי ברושין אחר שאמר ושתי דלתות עצי שמן בא לומר כי ארבע דלתות היו לפתח הדביר וכן לפתח ההיכל וכן אמר בבנין יחזקאל ושתי דלתות להיכל ולקדש ושתי דלתות לדלתות ופי' רז"ל החצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל והפנימי' נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות ואע"פ שהיו הדלתות לפתח הדביר היה שם גם כן פרוכת כמו שאומר בדברי הימים להיות מסך לפתח לפי שלא היו הדלתות נסגרות שהרי בדי ארון נתונים על פני הדביר א"כ הפרכת היה מסך לשער הדביר: וירד על הכרובים. ואחר שאמר צפה זהב למה אמר אח"כ וירד אלא שלא תאמר כי צפה הכל זהב ולא נראו הצורות כמו שהיו קודם צפוי הזהב כן היו אחר כך כי רדד הזהב על הצורות ותרגום וירקעו ורדידו: (לג) וכן עשה. על המזוזות הוא אומר שעשה מזוזות פתח ההיכל עצי שמן כמו שעשה לפתח הדביר אבל דלתות פתח ההיכל היו עצי ברושים: מאת רביעית. כמו שפי' המישית שהיו במזוזה חמש צלעות זו לפנים מזו ובמזוזה פתח ההיכל היו ארבע זו לפנים מזו ופי' מאת כי רביעית תואר לתכונ' כמו שפי' חמישית גם כן תואר לתכונה ומאת דבק עם התכונ' כאילו אומר עשוי מתכונה רביעית וכן גם מאת זה תלאי כמו מזה וי"ל עוד שהי' מענין רביעית לוח כי מצאנו במשנה ורביעית של ארז על גביהן ופי' לוחות ואומר כי המזוזה לא היתה גוף אחד מקשה אבל היתה מלוחות מדובקות זו לזו וי"ת מן ארבעה סיטריהון מרבעין אומר כי המזוזות היו מרובעות בארבע זוויותיהן ולענין זה נוכל לפרש חמישית כי למזוזות היו חמש פאות לכל מזוזה ומזוזה ולמזוזות ההיכל ארבע: (לד) שני צלעים. שני צדי הדלת הצד הפנימי והצד החיצון היו עשויין מעשה גלילים בציור וכן הדלת השנית: וקלעים. כמו צלעים וכן תרגדון כמו תרקדון ועוד קלע עליהם כרובים ותימורות וכבר פי' וקלע שהוא כמו וצי יר ומקלעות כמו ציור וי"ת תרין צירין דדשא חדא סגלגלין ותרין צירין דדשא תניתא סגלגלין תרגם קלעים כמו צלעים כמו שפי' ורגם אותם כמו ציר הדלת: (לה) מיושר על המחקה. כמ"ש למעלה וירד על הכרובים ועל התמורות את הזהב כך אמר הנה שלא תאמר וצפה זהב ולא היו נכרות הצורות אלא הזהב היה מיושר ומונח על המחקה ועד הצורות כמו שהיו שוקעות או בולטות זהב מצפה

רלבג

על הדביר כמו שקדם ואמנם היה זה כדי שישאר עומק הדביר עשרים אמה ויהיה גם כן הבדל נראה בין הקדש ובין קדש הקדשים: (לא) ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן האיל מזוזות חמשית. ר"ל שהאיל והוא הסף אשר על הפתח והמזוזות שהיו לצדדיו היו מאת הפתח החמשית כי היתה החמשית לדביר והרביעי' להיכל והשלישית לפתח האולם והשנית לחצר הכהני' והראשונה לעזרה הגדולה וזה כי מחוץ לאולם היה חצר הכהנים ומחוץ לחצר הכהנים היתה העזרה הגדולה והנה נזכר חצר הכהנים והעזרה הגדולה בספר דברי הימים: (לב) ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם. ר"ל ושתי דלתות עצי שמן שעשה לדביר צייר עליהם צורת כרובים ותימורות ופטורי צצים וצפה זהב באופן שירד הזהב על הציורים ההם והם נראו בזהב בתמונה שיעשו בה בעצי שמן: (לג) וכן עשה לפתח ההיכל וגו'. ר"ל שכן עשה לפתח ההיכל מזוזות עצי שמן היתה מאת הפתח הרביעית. והנה מזה מדרגת הפתחים במנין כי בזה הערה אל מה שכוון בזה הבנין כמו שנתבאר: (לד) ושתי דלתות עצי ברושים שני צלעים הדלת האחת גלילים ר"ל ששני צדי הדלת היה מצויר בהם צורת גלילים ועמודים ושני קלעים. ר"ל שני צידי הדלת השני היו ציוריה גם כן גלילים: (לה) וקלע כרובים

מצודת דוד

וגו': מלפנים ולחיצון. לבית קה"ק ולהיכל: צפה זהב. על רצפת הברושים: לפנימה ולחיצון. לבית קה"ק ולהיכל: (לא) ואת פתח הדביר. ולפתח העשויה בהמחיצה המפסקת בין ההיכל לבית קה"ק: עשה דלתות. שתים היו האחת בהמזוזה מזה והאחת מזה וכל אחת כדי רוחב חצי חלל הפתח: האיל מזוזות חמשית. ר"ל עמודי המזוזות היו בני חמש צלעות ולא מרובעות כדרך רוב המזוזות:
(לב) ושתי דלתות וגו'. ר"ל אותן שתי הדלתות מעצי השמן העשויות לפתח הדביר הן היו קלע ומצויר עליהם צורת כרובים וגו': צפה זהב. על הדלתות: וירד על הכרובים וגו'. צפוי הזהב היה מרדד על הצורות להיות שוקע במקום שקועו ובולט במקום בליטתו באופן שלא יבטל צפוי הזהב את צורות הציורים אבל יהיו נראים כשהם מצופים זהב: (לג) מאת רבעית. מרביעית וכן מאת זה תלאי (ירמיה ב') שהוא כמו מזה ור"ל שעשה המזוזות האלה מרובעות בני ארבעה צלעות לא כמזוזות של בית קה"ק: (לד) ושתי דלתות. של ההיכל היו מעצי ברושים והיו בתמונת דלתות בית קה"ק האחת קבועה בהמזוזה מזה והא' מזה ובכ"א כחצי רוחב חלל הפתח: שני צלעים הדלת האחת. שני עברי הדלת הא' מזה ומזה היה מצוייר מעשה גלילים ר"ל אופני': ושני קלעים. ר"ל וכן שני עברי הדלת השנית היה מצויר מעשה גלילים. או ר"ל ושני ציורים היו להדלת הב' מזה ומזה והיו מעשה גלילים והכוונה יהיה לאחדים עם הפירוש הראשון: (לה) וקלע כרובים. עוד צייר עליהם כרובים וגו': מיושר על המחוקה. היה מרדד את הזהב להיות מיושר ושוה על חקיקת הציורים אשר על הדלתות להיות שוקע במקום שקועו ובולט

מצודת ציון

ולפתח וכן ועשה את דמו (ויקרא טז) ומשפטו לדמו: האיל. עמודי המזוזות נקראים אילים כמו ואיליו שתים אמות (יחזקאל מ') ואמר מזוזות לתוספת ביאור בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב): (לב) וירד. ענין רקוע ושטיחה כמו הרודד עמי תחתי (תהלים קמ"ד): (לד) צלעים. ענין צד ועבר כמו ולצלע המשכן (שמות כ"ו): גלילים. מלשון גלגל ואופן כמו על גלילי כסף (אסתר א'): קלעים. ציורים. או הוא כמו צלעים בחלוף הקו"ף בצד"י וכן ההיפוך למה תרצדון (תהלים ס"ח) ור"ל

במקום

רדק

מלפה אותם והצורות הם נראות כבתחלה אבל היו מצופות זהב וכת"י מכבש על צורתא: (לו) ויבן את החצר הפנימית. היא החצר הנקראת ג"כ עזרה וקראה פנימית לפי שהיתה פנימית להר הבית: כרותות. קורות ארזים כרותות וחטובות היטב לשומם בכותל והיו שלשה הטורים מאבן גזית והאחד מקירות ארזים וכת"י כרותות מריש ובדברי רז"ל על מריש הגזול שבנאו בבירה: יוסד. משנה הרביעית למלכות שלמה הוחל בנין הבית וזהו יוסד שבנו יסודו: בירח זיו. כמו שכתוב למעלה: (לח) בירח בול. הוא מרחשון כמו שאמר הוא החדש השמיני ונקרא כן מפני הגשמים שמתחילין בו ענין מבול ובדברי רז"ל בירח בול שבו העלה נבל והארץ עשויה בולות בולות וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית כלומר שמאכל הבהמה כלה מן השדה ודעת יונתן בזה שתרגם בירח מיסף אבביא: ויבנהו שבע שנים. בשבע שנים ואחר שאמר ובשנה האחת עשרה כלה הבית מה היה צריך לומר ויבנהו שבע שנים שלא תאמר שנתעכב בנתים מהבניני' ולא התעסק כל שבע שנים בבנין לפיכך חזר ואמר ויבנהו שבע שנים: שלש עשרה שנה. שלש עשרה שנה אחר כלות בית ה' התעסק בבנין ביתו וי"מ כי לא נתעסק בבנין ביתו אלא שתי שנים ופי' שלש עשרה שנה עד תום שלשה עשרה שנה למלכותו ולפי' זה יקשה מה שאמר לנטה ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את שתי הבתי' נראה כי עשרים שנה הוציא בין שני הבתים שבע בבית ה' ושלשה עשר בביתו ויוכלו לתרץ כי פי' אחד ועשרים שנה למלכותו שבע שנים אחר השלמת הבתי' נתן הערים לחירם ואף על פי שחירם נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לבנין הבתים לא נתן הוא להירם אלה הערים אלא מקצה עשרים שנה למלכותו: (ב) בית יער הלבנון. ת"י בית מקרת מלכיא נראה כי מנהג המלכים היה בזמן ההוא לבנות בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ושלמה בנה ביער שהיה ידוע בארץ ישראל נקרא לבנון ובנה הבית הזה מעצים כותליו וקירויו ובנה אותו על ארבע טורי עמודי ארזים על ארבע פנות הבית ומעמוד לעמוד כרותות ארזים שהם קירות גדולות הנקראים מרישי' בדברי רז"ל וי"ת כרותות קרנתהון: (ג) וספון בארז. וחפא נסרין דארזא: על הצלעות

תרגום

עַל צוּרָתָא: לו וּבְנָא יַת דָרְתָא גַוָיְתָא תְּלָתָא סִדְרִין דְאֶבֶן טָבָא וְסִדְרָא חָד דְמָרִישׁ אָעֵי אַרְזַיָא:
לז וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵיתָא שָׁרִי לְאִשְׁתַּכְלָלָא בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ בְּיַרַח זִיו נִצָנַיָא:
לח וּבְשַׁתָּא חֲדָא עַסְרֵי בְּיַרַח מֵיסַף אִבְּבַיָא הוּא יַרְחָא תְמִינָאָה אִשְׁתַּכְלַל בֵּיתָא לְכָל גְזֵרָתֵיהּ וּלְכָל דַחֲזֵי לֵיהּ וּבְנָהִי שְׁבַע שְׁנִין:
א וְיַת בֵּיתֵיהּ בְּנָא שְׁלֹמֹה תְלַת עַסְרֵי שְׁנִין וְשַׁכְלֵיל יַת כָּל בֵּיתֵיהּ:
ב וּבְנָא יַת בֵּית מֵקֶרֶת מַלְכַיָא מְאָה אַמִין אוּרְכֵּיהּ וְחַמְשִׁין אַמִין פּוּתְיֵהּ וּתְלָתִין אַמִין רוּמֵיהּ עַל אַרְבְּעָה סִדְרֵי עַמּוּדֵי אַרְזַיָא וְקַרְנָתְהוֹן דְאַרְזַיָא עַל עַמּוּדַיָא:
ג וַחֲפָא נִסְרִין דְאַרְזָא מֵעַלֵּוֵי מְחִיצָיָא דְעַל

מקרא

ל׳ מְיֻשָּׁר עַל־הַמְּחֻקֶּה:
לו וַיִּבֶן אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית שְׁלֹשָׁה טוּרֵי גָזִית וְטוּר כְּרֻתֹת אֲרָזִים:
לז בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית יֻסַּד בֵּית יְהוָה בְּיֶרַח זִו:
לח וּבַשָּׁנָה הָאַחַת עֶשְׂרֵה בְּיֶרַח בּוּל הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי כָּלָה הַבַּיִת לְכָל־דְּבָרָיו וּלְכָל־מִשְׁפָּטָו וַיִּבְנֵהוּ שֶׁבַע שָׁנִים:
ז א וְאֶת־בֵּיתוֹ בָּנָה שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְכַל אֶת־כָּל־בֵּיתוֹ:
ב וַיִּבֶן אֶת־בֵּית ׀ יַעַר הַלְּבָנוֹן מֵאָה אַמָּה אָרְכּוֹ וַחֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבּוֹ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתוֹ עַל אַרְבָּעָה טוּרֵי עַמּוּדֵי אֲרָזִים וּכְרֻתוֹת אֲרָזִים עַל־הָעַמּוּדִים:
ג וְסָפֻן בָּאֶרֶז מִמַּעַל עַל־הַצְּלָעֹת

רשי

על הדלתות: מיושר על המחוקה. הזהב מכוון על חיקוק הצורות שוקע במקום שקועו ובולט במקום בליטתו שיהיו הצורות ניכרות בו: (לו) החצר. הפנימית היא עזרת הכהנים ועזרת ישראל והיא היתה לפני האולם וקורא אותה פנימית לפי שהיתה לפני' מעזרת נשים: (ובמקרא לא מצינו כתוב עזרת כי אם במשנה): וטור כרותות ארזים. נדבך של קירות (מחוטבות) עשה בחומה: (לז) בשנה הרביעית. למלך שלמה: יסד בית ה'. הוחל יסודו: (לח) בירח בול. הוא מרחשון שהעשב בלה בשדה ובוללין לבהמה מן הבית מלשון ויבל להמורים (שופטים יט כא): (א) ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה. שבמלאכת גבוה נזדרז ובשלו נתעצל ובשבחו סיפר הכתוב: (ב) בית יער הלבנון. תירגם יונתן בית מקירת מלכיא (עמודי הארזים העומדים באורך המאה אמה כל טור וטור לאורך המאה ומטור הראשון לטור הרביעי חמשים אמה והיא רוחב הבית הגהה מבל"ה): וכרותות ארזים. קורות ארזים לאורך הבית היה טור עמודים בקרקע והכרותות מעמוד לעמוד. (והטור השני למול טור הראשון ורוחב הבית וכן ארבעה הטורים. וסכך הנסרים לרצפת הבית מטור לטור על הכרותות. והעמודים הללו עשוים פתחים כעין אכסדרה והיו הכרותות כמו משקוף שעל המזוזות והיו גם כן אלו הכרותות כדי להעמיד עליהם המחיצות שהם הצלעות הנזכרים בכתוב. ושאמר הצלעות אשר על העמודים ולא אמר על הכרותות לפי שהעמודים הם העיקר שהבית נכון עליהם. והכרותות אינם אלא להחזיק ולחבר עמוד אל עמוד להיות האהל אחד ומונחים על לבן ולא היו זקופין ובאמרו על העמודים ר"ל על הכרותות שעל העמודי' ולא נקרא בשם בפני עצמן לגבייהו. ואפשר נמי שהכרותות אינם עולים למעלה מן העמודים דאינם שוכבים למעלה אלא הם נתונים בראשי העמודים ובשוין למעלה ולא כעין משקוף השוקף על המזוזות אלא כמו יתד ארוך המחבר שני עמודים ומ"ש וכרותות על העמודים פירושו בבד העליון של עמודים. כמלא מה שעל הכרותות הוא על העמודים. עד כאן פי' בעל צורת הבית): (ג) וספון בארז. קירוי עליה מלמעלה: על הצלעות. מחיצות עליונות שעל הכרותות ארבעה מחיצות זה אל זה ברוחב משוכים

טורי ג' מלאים וסי' וימלאו בו ארבעה טורי אבן. ויבן את החצר. ויבן את בית יער הלבנון דספרא: בירח ד' בקריאה וסי' בשנה הרביעית יסד בית ה'. ובשנה האחת עשרה. בירח האתנים בחג הוא החדש. ואכחד את שלשת הרעים בירח: ואת ביתו. ז' וסי' נמסר בסדר לך לך ולעיל בספרא סימן ד'.

תולדות אהרן בירח זיו. (ר"ה ג): בית יער הלבנון. יומא לט: וספון בארז. (בתרא טו):

רלבג

כרובים וגו' וצפה זהב מיושר על המחקה. ר"ל שהיה יורד הזהב ביושר על החקוק שם מאלו הציורים בדרך שהצורות תהיינה נראות בזהב: (לו) ויבן את החצר הפנימית. היא העזרה ולא פי' שיעורה. והנה בנה כתליה סביב שלשה טורים אבני גזית וטור אחד על גביהם מחתכות גדושת ארזים: (לח) בירח בול. הוא מרחשון: ויבנהו שבע שנים. לא הקפיד בחצי השנה העודפת או אולי בשבע שנים נשלם בנינו אך קצת הדברים שנעשו בו ליופי ולקשוט לא נשלמו עד הזמן הנזכר והנה נזכר זה לפי שהוא יזכור אחר זה כי ביתו בנה שלמה בשלש עשרה שנה וזה מורה על עוצם זריזותו בבית המקדש: (ב) ויבן את בית יער הלבנון. הנה נראה ממה שזכר אחר זה שזה הבנין בנה שלמה לעצמו והנה היה זה הבנין להתקרר שם ליעות החמה ולזה ידמה שעש' פתחים רבים ואחשוב שיער לבנון הי' קרוב

מצודת ציון

ור"ל תרקדון: (לה) המחקה. מל' חקיקה: (לו) טורי. שורות כמו ארבעה טורים (שמות כ"ח). גזית. מסותתות בגרזן: (לז) בירח. בחודש: (לח) בול. הוא השוון שבו נובלין וכומשין עלי האילנות: כלה. נשלם: ז (ב) הלבנון. שם היער: (ג) הצלעות. הנסרים: ושקפים

מצודת דוד

במקום בליטתו לבל יבטל הזהב צורת הציורים אבל יהיה נראה זהב: (לו) החצר הפנימית. זה עזרת כהנים: שלשה טורי גזית. שלשה שורות זה על גב זה בנה באבני גזית ועליהם שורה הרביעית בנה מארזים כרותות ומחוטבות ביותר ובסדר הזה בנה אותו עד כלות גבהי הכתלים: (לז) בשנה הרביעית. למלכות שלמה: יוסד. הונח היסוד: (לח) לכל דבריו. כל הדברים הנצרכים בו: ולכל משפטיו. היא היא וכפל הדבר במ"ש: ויבנהו שבע שנים. ר"ל שבנה כל שבעת השנים ולא הפסיק זמן מה ולא חש למנות החדשים היתרים על שבעת השנים או ר"ל שבנה רק שבע שנים שלמות כי במשך זמן הבנין חדל לבנותו בשעור החדשים העודפים על שבעת השנים: ז (א) שלש עשרה שנה. לימד בכאן שנתעצל בבנין ביתו ולא כלהו עד שלש עשרה שנה אבל בבנין בה"מ נזדרז וכלהו לשבע שנים אף כי היתה גדול להפליא יותר מביתו: ויכל וגו'. ר"ל עם שעסק בה י"ג שנה לא קץ בטורח הבנין עד כלותו אל כלו: (ב) בית יער הלבנון. כך היה נקרא כי לפי רוב העמודים שעמדו בה היה נראה כיער המרובה באילנות. או שבנהו במקום יער הלבנון כי היה מנהג המלכים בזמן ההוא לבנות להם בית ביער להתקרר שם בימי הקיץ ועשויה היא בחלונות מרובים להכנים שם האויר: על ארבעה טורי עמודי ארזים. והשורות ההם עמדו לרוחב הבית והיה נחלק להם האורך לשלשה חלקים שווים אבל לאורך הבית היה כתלים ממש כדרך הבנין: וכרותות ארזים. ארזים מחוטבים הושמו על העמודים ההם להברם יחד לבל יהיו זזים ממקום עמדם: (ג) וספן בארז ממעל על הצלעות. כי על העמודים ועל קירות הארזים המחוברים

רשי

תשוכים לאורך הבית כולן פתחים וחלונות כי בית הקיץ הוא עשוי לאויר ועל אותן מחילות קירוי הספון ארבעים וחמשה נסרים היו הספון שלשה טורי נסרים (לשלשה חללים) ארבע טורי העמודים חמשה עשר נסרים הטור הבית (כלומר נתונים בין כל חלל ט"ו מהם) ארכן לרוחב שבין טור לטור ורחבן לאורך
הבית זה אצל זה : (ד) ושקופי'
שלשה טורים . ועוד עשה קרוי
אצל ג' טורים הנסרים ושלשת
טורי השקופי' כי רוחב של ט"ו
נסרים לא קירה את הבית
בכל ארכו שהוא ק' אמה .
ועשה אצלו לקרות הבית קרוי
של נסרים קטנים נתונים על
מרישין קטנים הנותרים (נ"ל
הנתונים) מטור כרותות ארזים
אל טור . שלשה מרישין זה
אצל (נ"ל לסוף) זה ושקופין
משני לדיקן כעין משקוף שהדל'
שוקף בו ועל אותן שקופין
ראשי הנסרים הקטנים נתונים
בו ארכן של נסרים קטנים
כנגד רחבן של נסרים גדולים
שנתן תחלה : ומחזה אל מחזה.
ראשי נסרים של שקוף זה למול
(ראשי) נסרים של (שקוף) זה:
מחזה . לשון קלה ומנחם כן
פותרו וחברו אל מחוז חפצם וכל חזית שבל' משנה כך הוא בסדר מערכת התמיד .
וכן הוא עושה (חזית) מבחוץ בפ' השותפין בב"ב . ויונתן אף הוא תרגמו זוי לקביל
זוי. אצל שקופים אטומים (מלכים א' ו' ד') וכן רבועים שקף כולם תירגם כלונסא:
(ה) וכל הפתחים והמזוזות. שסתם מקירת מלכים עשוי פתחים פתחים מפני
האויר ולכך קראו בית יער שדומה ליער : רבועים שקף . תירגם יונתן מרבעין
וחפן כלנסא ומחופין היו הפתחים בנסרים דקין רבועין היו כשאר פתחי בתים
ולא עשויין כיפה כעין פתחי אולם: ומול של מחזה . ומול של מחזה מיסב לקראת
מחזה האחרת. ראש הנסר לקראת ראש הנסר שלש פעמים בכל תקרה ותקרה
ואיני יודע האיך : (ו) ואת אולם העמודי'. אולם עשה לפני העמודים האלה מבוא לבית חמשים אמה ארכו לרחבו של בית שהיה חמשים אמה ושלשים רחבו לפני
אורך משך הבית אלא שלעולם המדה יתירה קרויה אורך והקצרה קרויה רוחב : ואולם על פניהם . אולם גבוהה עשה על כל הבית : ועמודים ועב על פניהם.
ועל כרותות ארזים שעל העמודי' התחתונים הניב על (נ"ל עוד) עמודים אחרים ומרישין מעמוד לעמוד העמודים לארוג בהן צלעות מזה לזה והעבים לקירוי
העליוה . עב הוא מריש כמו ששנינו והעבים אלו המרישין : (ז) ואולם הכסא . ואולמא לאתקנא תמן כורסי בית דינא דדהין תמן פרסדא לבית דינא
עביד

מקרא

אֲשֶׁ֥ר עַל־הָֽעַמֻּדִ֖ים אַרְבָּעִ֣ים וַחֲמִשָּׁ֑ה
חֲמִשָּׁ֥ה עָשָׂ֖ר הַטּֽוּר׃ ד וּשְׁקֻפִ֖ים שְׁלֹשָׁ֣ה
טוּרִ֑ים וּמֶחֱזָ֥ה אֶל־מֶחֱזָ֖ה שָׁלֹ֥שׁ
פְּעָמִֽים׃ ה וְכָל־הַפְּתָחִ֥ים וְהַמְּזוּזֹ֖ת
רְבֻעִ֣ים שָׁ֑קֶף וּמ֛וּל מֶחֱזָ֥ה אֶל־מֶחֱזָ֖ה
שָׁלֹ֥שׁ פְּעָמִֽים׃ ו וְאֵ֨ת אוּלָ֤ם הָֽעַמּוּדִים֙
עָשָׂ֔ה חֲמִשִּׁ֤ים אַמָּה֙ אָרְכּ֔וֹ וּשְׁלֹשִׁ֥ים
אַמָּ֖ה רָחְבּ֑וֹ וְאוּלָם֙ עַל־פְּנֵיהֶ֔ם
וְעַמֻּדִ֥ים וְעָ֖ב עַל־פְּנֵיהֶֽם׃
ז וְאוּלָ֤ם הַכִּסֵּא֙ אֲשֶׁ֣ר יִשְׁפָּט־שָׁ֔ם

ועמדים י"א חס' ו' וסי' נמסר בסדר ויקהל :

תרגום

ל' עַמּוּדַיָא אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא
חֲמֵשׁ עַסְרֵי סִדְרָא :
ד וּכְלֻנְסָא תְּלַת סִדְרִין וְזָוֵי
ל'. ב' לָקֳבֵל זָוֵי תְּלַת זִמְנִין :
ה וְכָל תַּרְעַיָא וְסִפַּיָא מְרַבְּעִין
ל' ותר' וַחֲפַן כְּלֻנְסָא וּמְקָבֵל זָוֵי
ל' לָקֳבֵל זָוֵי תְּלַת זִמְנִין :
ו וְיַת אוּלַמָּא דְעַמּוּדַיָא עֲבַד
חַמְשִׁין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ
וּתְלָתִין אַמִּין פּוּתְיֵהּ
י"א חס' וְאוּלַמָּא עַל אַפֵּיהוֹן
ס' ר"פ וְעַמּוּדַיָא וּסְקוּפָתָא עַל
אַפֵּיהוֹן : ז וְאוּלַמָּא לְאַתְקָנָא
תַּמָּן כּוּרְסֵי בֵּית דִּינָא

רדק

הצלעות . הם הכרותות שזכר וי"ת מחילא והוא הענין בעצמו כי הכותלים נקראו מחילה: ארבעים וחמשה . אלה הנסרים של ארז שקרה בהם הבית אף מ"ה כי שלשה טורים היו כל טור וטור היו בו חמשה עשר נסרים : (ד) ושקופים שלשה טורים . חלונות עשה בבית הזה וקראם שקופים לפי שאדם
משקיף מהם כמו שאמר
וישקף אבימלך בעד החלון
ומה שאמר שלשה טורים שלשה
טורי נסרי ארז בין חלון לחלון
ומה שאמר מחזה אל מחזה
מראה כנגד מראה כלומר כי
החלונות היו בשלשה הכותלים
וזהו שאמר שלש פעמים והיו
חלון כנגד חלון וזהו מחזה אל
מחזה וי"ת וכלונסא תלתא
סידרין זוי לקבל זוי תלת
זמנין ובדברי רז"ל ומודלה
על גבי כלונסות והם בדים
ארוכים כמין קנה של רומח
וזוי כמו זוי': (ה) וכל הפתחי'
והמזוזות רבעים שקף. הפתחים
היו מרובעים לא שהיו עשויים
מלמעלה כמין כפה וכן מזוזות
השערים היו מרובעים ולא
עגולים : שקף . ויש לפרש
שקף כמו משקוף כי המשקוף
שעל הפתחי' היה ג"כ מרובע והמשקוף הוא חלון שעושין על הפתח להשקיף ממנו מי שקורא בשער והחלון ההוא היה עשוי מחזה מול מחזה שלש פעמים כמו שפירשנו :
(ו) ואת אולם העמודים. האולם הוא הנקרא בית שער וקירויו עשוי כמין כפה וסמך האולם אל העמודים כי הבית היה בנוי על ארבעה עמודים כמו שזכר ואמר כי זה האולם היה על פני העמודים וזהו שאמר ואולם על פניהם ועוד היו עמודים אחרים על פניה' ועוד עב על פניהם ועב הוא עץ עב וגדול הוא הנקרא מריש בדברי רז"ל ואמרו והעבים אלו המרישים : (ז) ואולם הכסא. סמך האולם
אל

רלבג

קרוב לבית המקדש ולזה נקרא בית המקדש לבנון . וזכר שכבר בנה זה הבית על ארבעת טורי עמודי ארזים ואחשוב שעמודי הארזים היו כלם לרחב הבית וחולק האורך בהם לשלש' חלקים שנים עמודים היו בכל טור . והנה היו כרותות הארזים על העמודים שיסבלו נסרי התקרה אשר עליהם והיו גדולים וחזקים והנה ארכם לפי מה שתארנו שלישית מאה אמה : (ג) והנה היה ספון בנסרים של ארז ממעל על הצלעות והם כרותות הארזים אשר על העמודים שהיו ארבעים וחמשה כי חמשה עשר עמודים היו בטור האחד ולזה היו קורות הארזים אשר עליהם חמשה עשר ומזה התבאר כי מקלת עובי העמוד האחד לקצה עובי העמוד השני הנמשך לו היה שלש אמות ושליש אמה ואולם עובי העמודים האלו היה לפי מה שיראה לי ממה שנזכר אחר זה שתי אמות ואני בדרך שהיה בין טור וטור שלשים אמה והיה גובה העמודים שלשים אמה ובזה יתאמת שכל העמודים עם כרותות הארזים אשר עליהם היו רבועים : (ד) ושקופי' שלשה טורים . הם הצלעות שזכר כי הם היו בדמות משקוף עם העמודים והוא מבואר שלא היו כי אם שלשה טורים מאלו על ארבעת טורי העמודים : מחזה אל מחזה שלש פעמים . ר"ל הפתח שהיה נכח פתח אחר כנגדו וזה הענין היה בזה הבית שלש פעמים כי שלש פתחים היו בכל אחד מצדי הארך זה כנגד זה והנה קרא הפתח מחזה כי שם יראה האדם מה שבחוץ : (ה) וכל הפתחים והמזוזות רבועים . ר"ל שהפתחים האלו היו בדמות מרובע וזה כי השקף שהיה עליהם עם העמודים אשר משתי קצותיו משימים הפתח בצורת רבוע שלשים אמה לכל רוח ובזה התבאר שמול מחזה אל מחזה על פני רחב הבית שהיה זה שלשה פעמים בבית ההוא היה הכל נמשך בזה הרבוע עם השקופים שעליו והנה היה זה הבית נחלק לשלשה חלקים שוים . וזהו מה שנראה' לי בפירוש צורת זה הבית והוא מסכים מאד ללשון שבא בזה והנה לא ראינו בו פירוש יאות לזה : (ו) ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה ארכו ושלשים אמה רחבו . והנה זה האולם לפי מה שאחשוב היה ארכו לרחב בית יער הלבנון שזכרנו וגם הוא היה מרובע באופן רבוע החלקים האחרים שזכרנו כי הוא היה סמוך לעמודים ולזה היה גבהו כגבהם : ואולם על פניהם וגו'. ר"ל שעל פני העמודים והוא אצל מקום הפתחים הנזכרים היה כמין אולם והיו בו עמודים וכרותות ארז עבה היתה על פניהם ואלו העמודים אחשב שהם של ארז ואע"פ שהיה האולם בנין כמו שנראה מהנזכר אחר זה : (ז) ואולם הכסא אשר ישפט
שם

מצודת דוד

יחד השכיבו צלעות ונסרים להיות מחיצות הבית ממעל ועל הצלעות ההם הניחו לוחות ארז להיות לתקרה (ואמר על העמודים ולא זכר כרותות הארזים על כי העמודים היו העיקר לסבול משא הצלעות) : ארבעים וחמשה . מספר לוחות הארז המכסים את התקרה היו ארבעים וחמשה : חמשה עשר הטור . כי העמודים חלקו האורך לשלשה חלקים שוים ולזה היה גם התקרה נחלק לשלשה חלקים ובכל חלק הניחו שורה של לוחות ארז ובה חמשה עשר במספר והניחו אורך הלוחות לאורך הבית א"כ היה אורך כל לוח ל"ג אמות ושליש אמה ורוחב הלוחות לרוחב הבית היה רוחב כל לוח ג' אמות ושליש אמה : (ד) ושקפים שלשה טורים . בהכתלים שעמדו באורך הבית עשו שלשה שורות חלונות זה למעלה מזה בקומת הכותל : ומחזה אל מחזה . כי בהכותל שמזה ומזה עשו שלשה שורות חלונות ואמר שהחלונות היו מכוונות זו מול זו ר"ל החלונות מכותל מזה מול החלונות מכותל מזה : שלש פעמים . ר"ל כן היה בכל שלשת הטורים : (ה) וכל הפתחים . חללי הפתחים שפתחו בהכתלים ההם היו מרובעים כי המשקופים היו מיושרים לא עגולים : והמזוזות . הם עמודי המזוזות היו מרובעים בני ארבע צלעות כדרך רוב המזוזות : שקף . גם חלון הקטן העשוי ממעל להפתח היתה רבוע : ומול מחזה אל מחזה . כמו ומחזה אל מול מחזה ור"ל החלון שבעבר הזה היה מול החלון שבעבר מזה : שלש פעמים . יתכן שהיו שלשה פתחים בכותל מזה ושלשה בכותל מזה והחלון שלמעלן וכל השלשה היו זה מול זה והיה א"כ בכל חלק שבחלק העמודים פתח אחד מזה ופתח אחד מזה : (ו) ואת אולם העמודים . לבית יער הלבנון עשה אולם עומד על עמודי ארזים יהיה ארכו חמשים אמה ורחבו שלשים אמה : ואולם על פניהם . יבאר מקום עמוד האולם ואמר שעמוד נסמך לבית היער לפני פתחיה וכדרך בית שער ועמד ארכו לאורך הבית להיות מול כל שלשת
הפתחים

אֻלָם הַמִּשְׁפָּט עָשָׂה וְסָפֻן בָּאֶרֶז מֵהַקַּרְקַע עַד־הַקַּרְקָע׃
ח וּבֵיתוֹ אֲשֶׁר־יֵשֶׁב שָׁם חָצֵר הָאַחֶרֶת מִבֵּית לָאוּלָם כַּמַּעֲשֶׂה הַזֶּה הָיָה וּבַיִת יַעֲשֶׂה לְבַת־פַּרְעֹה אֲשֶׁר לָקַח שְׁלֹמֹה כָּאוּלָם הַזֶּה׃
ט כָּל־אֵלֶּה אֲבָנִים יְקָרֹת כְּמִדּוֹת גָּזִית מְגֹרָרוֹת בַּמְּגֵרָה מִבַּיִת וּמִחוּץ וּמִמַּסָּד עַד־הַטְּפָחוֹת וּמִחוּץ עַד־הֶחָצֵר הַגְּדוֹלָה׃
י וּמְיֻסָּד אֲבָנִים יְקָרוֹת אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אַבְנֵי עֶשֶׂר אַמּוֹת וְאַבְנֵי שְׁמֹנֶה אַמּוֹת׃
יא וּמִלְמַעְלָה אֲבָנִים יְקָרוֹת כְּמִדּוֹת

דְדָאֵין תַּמָן פְּרוֹסְדָא לְבֵית דִינָא עֲבֵיד וַחֲפֵי נִסְרִין דְאַרְזָא מֵאוּשְׁיָא עַד אוּשְׁיָא׃
ח וּבֵיתֵיהּ דִיתַב תַּמָן דָרְתָא אוּחֲרַנְתָּא מְגָיו לְאוּלַמָא כְּעוֹבָדָא הָדֵין הֲוָה וּבֵיתָא עֲבַד לְבַת פַּרְעֹה דִנְסֵיב שְׁלֹמֹה כְּאוּלַמָא הָדֵין׃
ט כָּל אִלֵין אַבְנִין טָבָן כְּמִשְׁחַת גָזִית מְמַסְרָן בְּמַסְרִין מְגָיו וּמִבָּרָא וּמִשַׁכְלְלָן בְּפוּשְׁכַיָא וּמִלְבָרָא עַד דָרְתָא רַבְּתָא׃
י וּמְשַׁכְלַל בְּאַבְנִין טָבָן אַבְנִין רַבְרְבָן אַבְנֵי עֲסַר אַמִין וְאַבְנֵי תַּמְנֵי אַמִין׃
יא וּמִלְעֵילָא אַבְנִין טָבָן כְּמִשְׁחַת גָזִית וַחֲפֵי נִסְרִין

ג' חס' · ל'. ו' · ל' · ב' ותכאהו · ל' חס'. ב' · ל'. ב' · ל' · ל'

אלם ג' חס' בקריאה וסי' אלם המשפט עשה. ולחצר בית ה' הפנימית. ויקם את העמדים. וכל צורת הבית דכוו' חס' במ"ה מ"ל:

תולדות אהרן כל אלה. סוטה מה (סוטה כד): אבני עשר. תמיד כו: כמדות גזית. בתרא ג:

רשי

עביד. פרוסדא לשון פרוזדור: וספון בארז. מחופה קרקע הרצפה בארזים: מהקרקע. ת"י מן אושיא עד אושיא מיסוד כותל זה ועד יסוד כותל זה: (ח) וביתו אשר ישב שם. דירה גמורה לאכול שם ולשכב שם: מבית לאולם. לפנים מן אולם של בית יער הלבנון: ובית יעשה. עלה בלבו לעשות בית לבת פרעה: כאולם הזה. כמעשה אולם הזה: (ט) כל אלה אבנים יקרות. כל האבנים האלה עשוים כבדות: כמדות גזית. כמדת אבני גזית מדה אחת היתה לאבני גזית במדינה: וממסד עד הטפחות. בגובה היה הבנין הזה עשוי באבני גזית האלה מן היסוד עד שמי הקורה: וממסד. לשון יסוד: הטפחות. שמי קורה. כמו וימיני טפחה שמים (ישעיה מח יג): ומחוץ. לצד החוץ היה כל משך הקירות באבנים הללו עד החצר הגדולה: (י) ומיוסד וגו' אבנים גדולות. והיסוד שבתוך הקרקע היה של אבני' גדולות יותר ממדות גזי': (יא) ולמעלה אבנים יקרות. ולמעלה ליסודות היו אבנים יקרות עד הטפחות כמו שאמר למעלה: וארז. וחפי נסרין דארזא כמו שאמר וספן בארז.
שלשה

רדק

אל הכסא כי לא היה שם אלא כסא המשפט אומר כי עשה אולם לבית המשפט ושם היה הכסא שהיה יושב בו ושופט הבאים לפניו במשפט ומה שאמר אחר כך אולם המשפט הוא כפל דבר או פירושו כי לאותו אולם שהיה בו כסא עשה אולם אחר לפניו הוא הנקרא אולם המשפט שהיה בית שער לבית המשפט וכן נראה דעת המתרגם שתרג' אולמא לאתקנא תמן כורסי' בית דינא דדאין תמן פורסדא לבית דינא עביד ופירו' פורסד' בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין ב"נאין ויש נוסחאות פרוסדור בסמ"ך: מהקרקע עד הקרקע. ת"י מאושיא ועד אושיא ר"ל מיסוד כותל זה לכותל זה שכנגדו כלומר כל הרצפה היתה מכוסה בנסרים של ארז: (ח) וביתו אשר ישב שם. הוא הבית שאמר למעל' ואת ביתו בנה שלמה שלש עשר' שנה ואומר כי החצר האחרת שהיתה לבית הזה והיא החצר שהיתה מבפנים לאולם היתה עשויה כמעשה אולם המשפט שזכר וכן הבית נעשה לבת פרעה עשה ג"כ במעשה האול' הזה: (ט) כל אלה. כל אלה הבתים שזכר שבנה בית ה' וביתו ובית המשפט בית בת פרעה והצרותיהם כלם היו בנויים באבנים יקרות כלומר טובות ממחצב כמו שפירשנו למעלה: כמדות גזית. אבן גזית היה ידוע מדתו ביניהם כמו בימי רז"ל שהיה מדת גזית חמשה טפחים: מגררות במגרה. מגרה הוא המישור שהיו פני האבנים חלקות וישרות יותר כשהיו מגדרות במגרה ממה שהיו אם היו נפסלות במקבות ופי' מבית ומחוץ כי שני הפנים היו מגוררות: וממסד עד הטפחות והיו שם אבנים ישרות וחלקו' כן מן היסוד עד שמי קורה ונקרא מקום הנחת הקורות טפחים כי האבנים שמניחין ראשי הקורות עליהם יוצאים חוץ לכותל כמדת טפח מבית ומחוץ ותכונת הבנין היה גם כן מחוץ לבית עד החצר הגדולה אבל החצר הגדולה היה בנין אחר כמו שאמר באבנים שלשה טורים וטור כרותות ארזים: (י) ומיוסד אבנים. היה הבנין הזה מיוסד באבנים טובו' וגדולות שהיו אבנים מעשר אמות ואבנים משמנה אמות אבל מן היסוד ולמעלה היו אבנים טובות אבל לא גדולות כמדת היסוד אלא במדת הגזית ורז"ל אמרו כי אלו אבני עשר אמות ואבני שמנה אמו' היו אילטוניו' יוצאות חוץ לכותל בולטות מבפנים לבית ואמר אבני עשר ואבני שמנה שאלו נכנסות ואלו יוצאות ומן היוצאות היו עולות לגדולות ששם היו ישנים זקני כהונה שלא היו מכניסין מטות למקדש ופרחי כהונה היו ישנים איש על כסותו לארץ

רלבג

שם. ובמקום אשר יהיה הגמר דין והוא הנקרא אולם המשפט או יהיה הכל ענין אחד ר"ל כי אולם הכסא אשר ישפט שם הוא אולם המשפט או יהיה הראשון תואר הוא הכסא אשר ישפט שם ר"ל כי ממנו יכנהו לאולם המשפט כמו שתרגם יונתן: וספון בארז מן הקרקע ועד הקרקע. ר"ל על פני כל הקרקע אולם המשפט מיסוד כותל זה עד יסוד כותל זה שכנגדו: (ח) וביתו אשר ישב שם חצר האחרת מבית לאולם. ר"ל הוא החצר האחרת שהיא מבפני' לאולם אשר בנה שם ביתו שישב שם תמיד ויאכל וישתה וישכב בו הנה היה נעשה כמעשה הזה ר"ל שהיה ספון בארז כל הקרקע אשר שם: ובית יעשה לבת פרעה. ר"ל וכן הבית שהיה עושה לבת פרעה היה מעשהו כמעשה האולם הזה והוא אולם המשפט שהיה כל קרקעו ספון בארז: (ח) כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית. הנה היתה מדת אבן גזית מוגבלת וידועה אצלם: מגוררות במגרה מבית ומחוץ. ר"ל שהאבנים האלה להחליקם יותר היו מגוררות במגרה והוא חרב פגום מאד שיר"א בלעז כי הוא ישאיר האבן חלקה מאד ושלמה והיה זה באלו האבנים בשני שטחיהם הנראים האחד מבפנים והאחד נראה מבחוץ: וממסד עד הטפחות. ר"ל מאבני היסוד עד אבני הכותל הנראים שידקדקו בשיעורם למדדו בטפחות והם כל אבני הכותל הנראים כלם היו בזה האופן או אמר עד הטפחות כי בטור העליון אשר עליו תושם התקרה יוציאו האבנים יותר מהשער כמדת טפח או יותר מעט ר"ל שישימום שם נוספות בפנים וזה מבואר בבנינים היפים והשלמים: וממחוץ עד החצר הגדולה. מחוץ לבית עד החצר הגדולה היו כל האבנים אשר בבנין עשויות בזה האופן ויהיה הרצון באמרו כל אלו האולמים והבתים שזכר אחר זכרו בית יער הלבנון: (י) ומיוסד אבנים יקרות. ר"ל שאבני היסוד היו גדולות יותר מאבני גזית כי היו בהם אבנים של עשר אמות ושל שמנה אמות. ומלמעלה מן היסוד היו אבנים יקרות כמדת גזית והיה ספון בארז בתקרה או היה שם באהלים כרותות הבנים עם
האבנים

מצודת ציון

(ד) ושקפים. חלונות אשר ישקיפו ויביטו דרך שם: ומחזה. אף הוא ענין חלון אשר יחזו ויראו דרך בה: (ה) שקף. חלון: (ט) יקרות. כבדות ומקפיות. או מכובדות וחשובות: מגוררות במגרה. מגרה היא כלי ברזל מלאה פגימות ועל כי יחתכו בו העצים דרך גרירה נקרא מגרה וכן וישם במגרה (ש"ב י"ב): (יד) חורש. אומן: ויצר

מצודת דוד

הפתחים שבשלשת חלקי הבית: (ולזה אמר על פניהם כי היו לפני שלפתן ועיין בתחילת קונטרס בנין הבית ובצורה): ועמודים ועב על פניהם. לפני פתחי האולם הזה עמדו עמודים תקועים בארץ וממעל להם עץ עב לחברם יחד לבל יהיו זזים ממקומם והיה עשוי לנוי ולפאר או להיות כעין מחילה ולשמירה: (ז) ואולם הכסא. ר"ל אל האולם אשר עמד בו הכסא אשר ישב עליו לשפוט שם אל האולם הזה עשה עוד הולך לו אולם המשפט שיעמדו שם הבאים למשפט עד אשר יקראו לבוא לפני המלך: וספן בארז. כסה הרצפה בנסרי ארז: מהקרקע עד הקרקע. ר"ל מקרקעית כותל זה עד קרקעית כותל שממולו: (ח) וביתו אשר ישב שם. ר"ל מקום מושבו בקביעות: חצר האחרת. אשר עמדה בחצר האחרת מבפנים לאולם המשפט בדרך הכניסה מן החוץ אל מקום בתי המלוכ': כמעשה הזה היה. כמעשה אולם המשפט ספן בארז כמותו: ובית יעשה. הבית אשר עשה לבת פרעה היה ג"כ לאולם המשפט: (ט) כל אלה. כל הבניינים אשר בנה מאבנים יקרות ובמדות הראויות לאבני גזית כפי מה שהי' ידוע להם: מגוררות במגרה. החוכות במגרה לעשותן חלקות מפני עבריהן בעבר הפנימי ובעבר החיצון: וממסד. מן היסוד עד התקרה וזהו עד הטפחות כי הדרך הוא לעשות כעין לבזבז בשעור טפח בולט מהכותל אצל התקרה והוא מתפארת המלאכה: ומחוץ. ואף יתר הבניינים אשר עמדו מחוץ להבתים האלה עד החצר הגדולה את כולם בנה כענין האמור אבל החצר הגדולה עצמה בנה בבנין אחר כמפורש בענין: (י) מיוסד וגו'. ר"ל מה שנאמר למעלה אשר אבני היסוד היו שוות לאבני הכותל אין זה כ"א בדבר שהיו אבני יקרות כמותן אבל לא ישוו בגודל כי אבני היסוד גדולות מאבני הכותל כי אבני יסוד היו בני י' אמות וגו' וגדולים המה ממדת אבני גזית: (יא) ולמעלה. כתלים שעל היסודות: וארז. כל הבניינים
האלה

רשי

(יב) שלשה טורים גזית. החומ' עשויה שלשה נדבכין של אבנים ונדבך של עץ עליהם: (יד) חרש אומן. וימלא את החכמה ואת התבונה ואת הדעת. שלשה כלי אומנות שהעולם נברא בהן דנאמר בחכמה יסד ארץ. כונן שמים בתבונה: בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג כ) בשלשתן נבנה הבית: (טו) את שני העמודים. שהעמיד באולם יכין ובועז: שמנה עשרה אמה קומ' וגו'. (ובדברי הימים ב' ג' ט"ו) הוא אומר שלשים וחמש אמה קומתן שיצק שניהם כאחד. והאמה החסיר' אומר אני חצי אמה היתה לכל אחד בראשו שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמור למטה בענין ועל ראש העמודים מעשה שושן: וחוט י"ב אמה יסוב את העמוד השני. לימד שהיה ד' אמות על ד' אמות עגול שכל שיש בהיקיפו ג' טפחים יש בו רחב טפח ועוביו ארבע אצבעות והיא חלול כך מפורש בסוף ספר ירמיה. והרי זה מקרא קצר פירש ארכו של אחד ולמד השני ממנו. ופירש הקיפו של שני ולמד ממנו הראשון. וכן תרגם יונתן וחוט משח תרתין עסרי אמין מקיף ליה וכן לעמודא תניינא: (טז) ושתי כותרות. פומייל"ש בלע"ז. מוצק טריסגיטי"ר בלע"ז: חמש אמות קומת הכותרת האחת. ובסוף הספר הוא אומר שלש אמות שנינו במשנה ארבעים ותשע מדות שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היו בהן צורה ושלש העליונות היו עודפות לחוץ המוקפות צורה שנאמר שבכים מעשה שבכה כמין

תולדות אהרן וישלח המלך. ערוכין יו: בן אשה אלמנה. פס:

רדק

לארץ: (יב) ולחצר. בנין החצר הגדולה כמו שאמר למעלה ויבן את החצר הפנימית וגו' וכן עשה לבנין הבית כבנין הזה: (יד) ממטה נפתלי. הוא היה ממטה נפתלי ואמו מבנות דן כמו שאמר בדברי הימים בן אשה אלמנה מבנות דן ומה שאמר ואביו איש צרי שהיה גר בצור כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי וצורי קריאתו מלרע: חרש נחשת. הוא או אביו גם כן היה חרש נחשת ורבותינו ז"ל סמכו מזה כי חייב אדם להתעסק באומנות אביו לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם כן הוא היה אומן ובנו למד אומנתו ומה שאמר בן אשה אלמנה להודיע כי מת בעלה אבי חירם לפיכך לקח שלמה בנו כי גם הוא היה אומן טוב ומה שאמר חרש נחש' לעשות כל מלאכה בנחש' ובדברי הימים אומר יודע לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל וגו' שמה ספר כל אומנויו' שהיה לו והנה לא ספר אלא מלאכת הנחשת כי לאותה מלאכה היה צריך לו שלמה כמו שאמר שעשה את העמודי' והכותרות והמכונות והכיורות והים והיעים והמזרקות כלם כלי נחשת היו: (טו) ויצר. אמר ויצר לפי שצורתם עשה בקרקע שהתיכ' בו: שמנה עשר אמה. ובדברי הימים אמות שלשים וחמש אורך מה שאומר בדברי הימים הוא אומר על מדת שני העמודים כאחד בעת היציקה שהיו שוכבים לפי' אמר שמה אורך והנה אמר קומה כשהעמידם וקומת העמוד האחד היה שמנה עשרה וכן העמוד השני הנה שלשים ושש בין שניהם ומה שאמר שלשים וחמש האמה האחת היה נכנס חצי אמה מכל עמוד בתוך הכותרת לפיכך לא אמר אלא שלשים וחמש והעמודים האלה היו חלולים כמו שאמר בסוף ירמיהו ועביו ארבע אצבעות נבוב ומה שאומר וחוט שתים עשרה יסוב את העמוד השני הוא הדין לראשון והקומה שזכר לראשון והוא הדין לשני אלא אחז הכתוב דרך קצרה והוא אחד משלשים ושתים מדות שהתורה נדרשת בהן וכן אמר בסוף ירמיהו שמנה עשרה אמה בקומ' העמוד האח' וחוט י"ב יסובנו ואמר בסוף וכן לעמוד השני וכו' תרגם יונתן הפסוק הנה תמני עסרי אמין רומי' דעמודא חד וחוט משח תרתין עסרי אמין מקף ליה וכן לעמודא תניינא ומדת הקף העמוד היה שתי' עשרה אמה וזהו שאמר וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד: (טז) ושתי כותרות עשה. פירוש עטרות כמו כתר מלכו ותרגומו קרונתוון: מוצק נחשת. הכותרות היו נחשת מותך כלו שהתיכו הכותרות כמו שהתיכו העמודי': חמש אמות קומת הכותרת האחד. ובסוף זה הספר אומר וקומת

גָּזִית וָאָרֶז: יב וַחֲצַר הַגְּדוֹלָה סָבִיב שְׁלֹשָׁה טוּרִים גָּזִית וְטוּר כְּרֻתֹת אֲרָזִים וְלַחֲצַר בֵּית־יְהוָה הַפְּנִימִית וּלְאֻלָם הַבָּיִת: יג וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיִּקַּח אֶת־חִירָם מִצֹּר: יד בֶּן־אִשָּׁה אַלְמָנָה הוּא מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וְאָבִיו אִישׁ־צֹרִי חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּמָּלֵא אֶת־הַחָכְמָה וְאֶת־הַתְּבוּנָה וְאֶת־הַדַּעַת לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלָאכָה בַּנְּחֹשֶׁת וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־מְלַאכְתּוֹ: טו וַיָּצַר אֶת־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים נְחֹשֶׁת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְחוּט שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה אַמָּה יָסֹב אֶת־הָעַמּוּד הַשֵּׁנִי: טז וּשְׁתֵּי כֹתָרֹת עָשָׂה לָתֵת עַל־רָאשֵׁי הָעַמּוּדִים מֻצַק נְחֹשֶׁת חָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת

ל' · ל' · ג' חס' · כ' מן בנות דן דד"ה · ו' · ו' מ"ל בסיפ' · כ' ג' וכל עליה דכוו' · כ' · כ' חס' ולא תירה

דְאַרְזָא: יב וְדַרְתָּא רַבְּתָא סְחוֹר סְחוֹר תְּלָתָא סִדְרִין דְאֶבֶן טָבָא וְסִדְרָא חַד דִמְרִישׁ אָעֵי אַרְזִין וּלְדָרַת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ גַוָיְתָא וּלְאוּלָמָא דְבֵיתָא: יג וּשְׁלַח מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וּדְבַר יַת חִירָם מִצוֹר: יד בַּר אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא הוּא מִשִּׁבְטָא דְבֵית נַפְתָּלִי וַאֲבוּהִי גְבַר צוֹרִי אוּמַן בְּעוֹבָדָא דִנְחָשָׁא וְאִתְמְלֵי יַת חוּכְמְתָא וְיַת סוּכְלְתָנָא וְיַת דַעְתָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידָא בִּנְחָשָׁא וַאֲתָא לְוַת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה וַעֲבַד יַת כָּל עֲבִדְתֵּיהּ: טו וְצַר יַת תְּרֵין עַמּוּדַיָא דִנְחָשָׁא תַּמְנֵי עַסְרֵי אַמִין רוּמֵיהּ דְעַמּוּדָא חַד וְחוּט מְשַׁח תַּרְתֵּין עַסְרֵי אַמִין מַקַּף לֵיהּ וְכֵן לְעַמּוּדָא תִנְיָנָא: טז וְתַרְתֵּין קְרוֹנְתָּן עֲבַד לְמִתַּן עַל רֵישׁ עַמּוּדַיָא מַתַּךְ נְחָשָׁא חֲמֵשׁ אַמִין רוּמָא דְקְרוֹנְתָא חֲדָא וַחֲמֵשׁ

בן ב' ר"פ בקריאה וסי' בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. בן אשה מבנות דן דדברי הימים: י"ח פסוקים בקריאה אית בהון את ואת ואת את וסי' ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת לוט בן הרן. ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו. וכלה מכפ' את הקד' ואת אהל מועד. הן הראנו ה' אלהים את כבודו. ויקח את זקני העיר. ויהי לתשובת השנה. ויצו המלך את יואב. בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי. ויעש חירום את הכיורות ואת היעים. ויקח את אוצרות. אז יכה מנחם. ויעמד המלך על העמוד ויכרת את הברית. את ירושלם ואת. והארץ תענה את הדגן. ועיפה פילגש כל ב ויעש חירום את הסירות דד"ה. ובשנת שמונה עשרה. חבול חבלנו:

רלבג

האבנים ההם: (יב) וחצר הגדולה סביב וגו'. ר"ל שהחצר הגדולה אשר בה בית המלך היא מוקפת סביב חומה שלשים טורים אבני גזית וטור כרותות ארזים עליהם וכן היה לחצר בית ה' הפנימית כמו שקד' וכן היה לאולם הבית ר"ל האולם אשר לפני ההיכל והדביר: (יג) וישלח המלך שלמה ויקח את חירם וגו'. זכר שאביו גם כן היה חרש נחשת ולזה היה הבקיאות לו יותר בזאת המלאכה: (טו) ויצר את שני העמודים. ר"ל שהוא עושה צורתם מפני עשותו הדפוס שבו השליך הנחשת אחר שהתיכו: שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד. בספר דברי הימים התבאר שקומת שניהם היתה שלשים וחמש אמות ויחסר מזה אם כן אמה. ואפשר שנאמר שלא דקדק בזה כמו שלא דקדק בכמו האופן הזה במקומות רבים שאמר על דוד בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים ובירושלם מלך שלשים ושלש שנה ובמקום אחר אמר כי הימים אשר מלך דוד הם ארבעים שנה: וחוט שתים עשרה אמה יסוב את העמוד השני. מזה התבאר כי קוטר עגול העמוד היה כמו שלש אמות וארבע חמישיות אמה בקירוב והנה התבאר בספר ירמיה כי העמוד היה חלול והיה עביו ארבע אצבעות: (טז) ושתי כותרות עשה ר"ל לתת על ראשי העמודים מוצק נחושת.

מצודת דוד

האלה כסה התקרה בארז: (יב) וחצר הגדולה סביב. אשר היה מסבב כל בתי המלך: שלשה טורים. בנין כתליו היה מאבני גזית שלש שורות זו על גב זו ועליהם שורה הרביעית היה מארזים כרותות ומחוטבות ביושר וכמו כן עד כלות גובה הכתלים היה בנוי באופן הזה: ולחצר בית ה' הפנימית. ר"ל וכמו הבנין אשר בנה לחצר בית ה' האמור למעלה וכן בנה את האולם אשר לפני ההיכל כי כולם בנה בשלשה טורים גזית וגו': (יג) את חירם. כך שמו של האומן: (יד) ממטה נפתלי. אביו היה מבני נפתלי ואמו היתה מבנות דן כמ"ש בד"ה: איש צורי. המגורר זמן רב בצור: חורש נחושת. על אביו הוא חוזר: וימלא. ר"ל ולזה היה חירם בנו ממולא בחכמת מלאכת הנחושת כי למד מאביו: (טו) ויצר. לפי שלא עשה המלאכה בהעמודים רק עשה צורות העמודים בקרקע ושפך שם הנחושת לאחר התכה לזה אמר ויצר ר"ל עשה צורות שני העמודים אשר היו מנחושת וכו': שמנה עשרה אמה. ובד"ה נאמר אמות שלשים וחמש אורך אבל שם נאמר מדת שני העמודים יחד וחצי האמה העודפת כאן היא הנעשית אחר היציקה בהקפת הקורנס להכניסה בהכותרת האמור בענין ולזה לא חשבה בד"ה כי שם נאמר בלשון אורך אשר יורה שהושב בעת היציקה כאשר שכבו בארץ ולא היתה אז חצי האמה ההיא אבל כאן נאמר בלשון קומה והושב א"כ אחר ההקמ' וכבר ניתוסף חצי האמה ההוא:

הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת קוֹמַת הַכֹּתֶרֶת
הַשֵּׁנִית: יז שְׂבָכִים מַעֲשֵׂה שְׂבָכָה
גְּדִלִים מַעֲשֵׂה שַׁרְשְׁרוֹת לַכֹּתָרֹת
אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שִׁבְעָה
לַכֹּתֶרֶת הָאֶחָת וְשִׁבְעָה לַכֹּתֶרֶת
הַשֵּׁנִית: יח וַיַּעַשׂ אֶת־הָעַמּוּדִים וּשְׁנֵי
טוּרִים סָבִיב עַל־הַשְּׂבָכָה הָאֶחָת
לְכַסּוֹת אֶת־הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ
הָרִמֹּנִים וְכֵן עָשָׂה לַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית:
יט וְכֹתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים
מַעֲשֵׂה שׁוּשָׁן בָּאוּלָם אַרְבַּע אַמּוֹת:
כ וְכֹתָרֹת עַל־שְׁנֵי הָעַמּוּדִים גַּם־
מִמַּעַל מִלְּעֻמַּת הַבֶּטֶן אֲשֶׁר לְעֵבֶר

כ׳. ג׳ מ״ל ויעש כרכרו׳. ג׳ בו ודין
ל׳ דסמי׳
ג׳ קמצין וכל אס״ף דט׳ כמ״ב
ב׳ למנלה וכל שושן הבירה דכו׳
ג׳

האחת ג׳ קמצין וסי׳ נמסר בסדר תרומה:

אַמִּין רוּמַהּ דְּקְרוֹנְתָּא
תִּנְיָתָא: יז סְרִיגָן עוֹבַד
סְרִיגָא קְלִיעָן עוֹבַד גְּדִילָן
לִקְרוֹנָתְּתָן דְּעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָּא
שַׁבְעָא לִקְרוֹנְתָּא חֲדָא
וְשַׁבְעָא לִקְרוֹנְתָּא תִּנְיָתָא:
יח וַעֲבַד יָת עַמּוּדַיָּא וּתְרֵין
סִדְרִין סְחוֹר סְחוֹר עַל
סְרִגְתָּא חֲדָא לְכַסָּאָה יָת
קְרוֹנָתְתָן דְּעַל רֵישׁ רִמּוֹנַיָּא
וְכֵן עֲבַד לִקְרוֹנְתָּא תִּנְיָתָא:
יט וּקְרוֹנָתְתָן דְּעַל רֵישׁ
עַמּוּדַיָּא עוֹבַד שׁוֹשַׁנְתָּא
קָקִיט בְּאוּלַמָּא אַרְבַּע
אַמִּין: כ וּקְרוֹנָתְתָן עַל
תְּרֵין עַמּוּדַיָּא אַף מִלְּעֵלָא
מִלְקֳבֵיל דִּבְקָא דִּי לְעֵבַר

רדק

וקומת הכותרות שלש אמות אמרו רבותינו ז״ל שתי אמות התחתונות של כותרות היו שוות לעמוד שלא היה בהם צורה וכלם ושלש עליונות הן כפרדות להוץ מקפות שבכי׳ מעשה שבכה כמו לולבי דקל היו מוקפי׳ לפיכך לא מנה בזה הספר בסוף אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרות סביב: (יח) לכסות את הכותרות. אינו אומר שהשבכה האחת היתה לכסות שתי הכותרות אלא פירוש על השבכה האחת משתי השבכות שהיו מכסות את הכותרות: אשר על ראש הרמונים. היאך היה זה והלא הכותרות היו על ראש העמודים והרמונים על הכותרו׳ ויש ספרים שכתוב בהם אשר על ראש העמודים טעות הוא כי המסרה אומרת ראש הרמונים לית כותיה הכה כי זה לבדו ראש הרמונים והשאר ראש העמודים אם כן אפשר שגם על ראש הרמונים היו כותרות אחרות: וכן עשה לכותרת השנית. שני טורים רמונים על השבכה לצורך הכותרת לכסותה כמו שעשה באחרות: (יט) מעשה שושן באולם. על הכותרת שהיו על ראש העמודים היה עליהם מעשה שושן ארבע אמות למעלה כנגד האולם שהיא הכיפה וזהו שאמר גם כן למטה ועל ראש העמודים מעשה שושן ויונתן תרגם עובד שושנתא לקיט באולמא וכן תרגום פרח שושן לקיט שושנתא: (כ) מלעומת הבטן. כנגד המקום האמצעי אשר לעבר השבכה היו כותרות

רשי

כמין לולבין של דקל היו מוקפות והומר אני שלא מנה אותן שתי אמות התחתונות בסוף הספר לפי שהיו שוות לעמוד והעמוד תחוב בכותרת שתי אמות: (יז) שבכים מעש׳ שבכה. השבכות שהיה להם דומה כמין כיפה שקורין קויפא: מעשה שבכה. מוקפות היו צורות של לולבי דקל כמו ועל שבכה יתהלך. וגדילים היו להם כמעשה שרשראות שבעה לכותרת האחת. שבעה לולבין היה להיקף אח׳ לשבכה אחת: (יח) ושני טורים. של רמונים ושל נחשת. הרמונים תחובים בשרשרות המקיפות את הכותר׳ כך מפורש בדברי הימים ובמשנת ארבעים ותשע מדות: לכסות את הכותרת אשר על ראש הרמונים. ה״ז מקרא מסורס לכסות הרמונים את הכותרות אשר על הראש. וכן היו הכותרות עשויות לפי סדר משמעות המקראות כמין שני אגנים היתה כל אחת אגן התחתון בית קיבולה למעלה והוא קרוי גולה כמו שאמור בענין וגולת הכותרות ותרגמו יונתן אגני קרונתון העליון כפוי על התחתון בית קיבולו למטה והיא קרויה שבכה כמה שנאמר בענין זה והשבכות שתים לכסות את שתי גולת הכותרות נמצא רחבה במקום הדבק ומשופע׳ ועולה ומשופעת ויורד׳ והוא קרוי בטן וכן ת״י מלעומת הבטן מלקבל דבקא וגובה שתי האגנות האלה ד׳ אמות וזהו שאמר ומעשה שושן באול׳ ד׳ אמות. מצוירות היו בם כמין פרחי שושנים כדרך הציורין בכותל האולמות ד׳ אמות גובה והאמה החמישית היא כותרת קטנה למעלה מן הגדולה הוא שנאמר וכותרת על שני העמודים: (כ) גם ממעל מלעומת הבטן. שהוא לעבר השבכה בסוף השבכה בשוליה הוא באמצע במקום הדבק (שעל השבכה) (נ״ל שהשבכה מדובקת

רלבג

ר״ל שהתיך נחשת ועשה לתת על ראש העמודים מוצק נחשת כצורת שני כתרים דבוקי׳ זה בזה כל אחד מהם כצורת אבן ומצד אחד היה נכנס בהם העמוד והנה אמר בזה המקום שקומת הכותרת היתה חמש אמות ובסוף זה הספור אמר שקומתם היתה ג׳ אמות וזה ראיה ששתי אמות התחתונות היתה כמו מלאכת העמוד והיה העמוד הנכנס בהם ומזה יתבאר שרוחב הכותרות גדול מעמקם אי זה רחבם היה מוסיף על רחב העמוד ורחב העמוד הוא שלש אמות וארבעה חומשי אמה בקירוב כמו שקדם: (יז) שבכים מעשה שבכה. הוא מעשה רשת קרשפיל״ה בלע״ז והיתה מקפת כל הכותרת ממעל ומתחת: גדילים מעשה שרשרות לכותרות. הם טריגא״ש בלע״ז והיו מוקפים מהם שבעה על כל שבכה: (יח) ויעש את העמודים ושני טורים סביב על השבכה האחת. אחשוב שהעמודים האלו היו טורים עומדים בגובה בשבכה ואילו העמודים היו קבועי׳ בשבכה בשני גדילים ממנה ביותר רחב וכאשר נמשך אחריו מהשבעה גדילים אשר בכל שבכה והיה זה לכסות את הכותרת אשר על ראש העמודים והיא האבן העליונה והנה תהיה אות וי״ו במלת ושני טורים כפ״א רפה בלבון ישמעאל והרצון בו ויעש את העמודים שני טורים וירצה בזה שכבר עשה את העמודים בשבכה באופן שאמרנו ועשה אותם שני טורים והבונה אחת מהם שזכרנו קודם: (יט) וכותרות אשר על ראש העמודים. ר״ל שכבר עשה זה בכותרות אשר על ראש העמודים והם האגנות העליונות ציור שושנים ופרחים היו עולים על ראש הכותרות באולם ארבע אמות ואחשוב שזה הציור היה נעשה בשני טורי העמודים היוצאים מן השבכה כי העמודים ההם היו גבוהים על ראש הכותרות והיה בהם צורת פרחים ושושנים: (כ) וכותרות על שני העמודים וגו׳. הם הכותרות התחתונות ר״ל האגנים התחתונים המביטים אל העמודים הגדולים וירצה בזה שבמה שהיה מהם

מצודת ציון

(טו) ויצר. מלשון צורה: וחוט. חבל וקו: (יז) שבכים. כעין ענפים כמו שובך האלה (שם י״ח): שבכה. כעין מעשה רשת: גדלים. קלועים ובזורים כמו גדילים תעשה לך (דברים כ״ב): שרשרות. שלשלאות: על ראש הרמונים. סמוך לראש הרמונים: (יט) שושן. שם צמח ועל שהוא תמיד בת ששת עלין קרויה שושן: באולם. עיקר שם אולם הונח על כיפת התקרה כן אחז״ל (עירובין ק״ב): (כ) הבטן. אמר דרך משלה על חלל העמוד וכן מבטן שאול (יונה ב׳) ור״ל חלל עומק השאול ותהום

מצודת דוד

וחוט אמים עשרה וגו׳. וא״כ היתה בת ארבע כי כל שיש ברחבו אחד יש בהיקפו שלשה: השני. כמו והשני ור״ל וכן היה העמוד השני ובסוף ירמיה נאמר ועביו ארבעה אצבעות נבוב: (טז) מוצק נחושת. מעשה יציקה היו ומנחושת: חמש אמות. ובסוף מ״ב נאמר שלש אמות וזה לפי ששתי האמות התחתוניות של קומת הגולה לא היו מצויירות והיו א״כ שוות לתמונת העמוד ולזה לא חשבם: (יז) שבכים מעשה שבכה. ציורי ענפים מעשה שבכה הנקוב מעבר לעבר וקלועים זה בזה מעשה שרשרות היה עשוי לכותרת ר״ל לחלק העליון כמפורש בענין: שבע׳. ציורי שבעת ענפים היו מקיפים כל כותרת: (יח) ויעש את העמודים. למעלה אמר שעשה צורת העמודים בקרקע וכאן אמר שעשה העמודים עצמן ר״ל שספך הנחשת לאחר ההתכה אל מקום חפירת הציור: ושני טורים וגו׳. על כל שבכה היא חלק העליון מהכותרת סיבב שני שורות רמונים זה למעלה מזה והיו עשוים מנחושת ותרוזים בשלשלאות ותאמיהם קשורים זה בזה ונתנם על השבכה: לכסות את הכותרת. ר״ל לשבכה העשויה לכסות אחת את אחת מהכותרת חלק התחתון שבה כי תמונת הכותרת היתה כעין שני אגנות כפויה זו ע״ג זו התחתונה בית קבולה למעלה ודומה לתמונת העמוד כי היתה מבלי ציור וקרוי׳ למטה בענין גולת הכותרת והעליונה בית קבולה למטה כפויה על התחתונ׳ ועשוי׳ מעשה שבכה וכמ״ש בענין והשבכות שתים לכסות שתי גלות הכותרת והרמונים היו תלויים בתחתית השבכ׳ א״כ סמוכים המה לעליונית הגול׳ וכסו אותה ולזה אמר הטורים היו על השבכה העשוי׳ לכסות גולת הכותרת את החלק העליון ממנה הסמוכ׳ לראש הרמונים כשהם תלוים בתחתית השבכה כי אז סמוכ׳ להם עליונית הגול׳ ונכסת מהם כאמור: וכן עשה. כדרך שתלה הרמונים באחת כן תלה בשנית: (יט) מעשה שושן באולם. כי ציורי שבעת הענפים היו מקיפים סביב את חלק העליון מן הכותרת ר״ל השפת הרואה את הכיפ׳ הקרוי אולם ממעל מעשה השפה ההוא היה מעשה שושן. או ר״ל לאחר שהעמידו את העמודים באולם עשו מנחושת מעש׳ שושן והברו על הכותרת כשהם באולם: ארבע אמות. מעשה השושן הית׳ בשפת ארבע אמות על הכותרת ממעל כי העמודים היו ברוחב ארבע אמות כמ״ש למעלה והכותרות בולטין מכל צד והיו א״כ יותר מארבע אמות אבל מעשה השושן הית׳ רק בשפת ארבע אמות: (כ) וכתרה וגו׳. בא לומר מאין הי׳ השפה הזה ואמר אל תחשוב שבחרי העמודים לא היו כ״א סביבות

רש"י

מדובקת בגולה אשר התחתי׳ : והרמונים מאתים. רמונים עשוין שתי טורים סביב מחורזים בשלשלת ומקיפין את השבכה : על הכותרת השנית. אף זה מקרא קצר על האחת וכן על השני׳ : (כב) ועל ראש העמודים מעשה שושן. ח״י אמה בראש כל אחד הי׳ כולו דק כשושן ושאר העמוד עוביו ארבע אצבעות גבוה לכך לא נמנית אותה אמה בזיקת העמודים בדברי הימים לפי שלא היתה שוה למלאכת העמוד : (כג) עשר באמה משפתו עד שפתו. באמצעיתו בכל רוחב כלי עגול באמצעיתו הוא : וקו שלשים באמה. זהו שאמרו כל שיש בהיקפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח הקיפו שלשים ורחבו עשר ומתוכו הוא מ״דד בערובין : קומתו. עומקו ובדברי הימים הוא אומר שעשאו לרחיצת הכהנים לטבול בתוכו : (כד) ופקעים. צורת ביצין תרגם יונתן : מתחת לשפתו. בשלש אמות תחתונות כהיו מרובעות שכך שנינו בגמרא דעירובין שלש תחתונות מרובעות ושתים עליונו׳ עגולות ואי אפשר לן להכיל אלפים בת שהם מאה וחמשים מקוה טהרה ארבעים אלא בענין זה כמו שפירשו רבותינו בעירובין. עליונות מרובעות והתחתונות עגולות אי אפשר לומר דכי כתיב שפתו עגול סביב. לכך היה אומר בפקעים הללו עשר באמה מקיפין את הים סביב שבמקום ריבועו (היקפו) ארבעים אמה עשר אמה לכל רוח

רד"ק

כותרות אחרות מלעיל לאותו המקום וי״ת מלקבל דבקא : מאתים טורים סביב על הכותרת השנית. והוא הדין לראשונה כי ארבע מאות רמונים היו בין שני העמודים כמו שאומר למטה ומה שאומר מאתים טורים לא שהיו הטורים מאתים אלא הרמונים היו מאתים לשבכה האחד והוא שני טורים סביב בכל טור מאה וזהו שאמר בדברי הימים ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות והם השרשרות שעשה לכותרות וכן מה שאמר בספר ירמיה כל הרמונים מאה על השבכה בטור האחד ר״ל וכן בטור השני מאה והנה הם מאתים בשבכה האחת ומאתים בשבכה האחרת ומה שאמר שם תשעים וששה רוחה אומר כי תשעים וששה המאה אשר היו בטור האחד היו מיוחדות סביב לעבר אחד והארבע מיוחדות לעבר אחר גם כן סביב : (כא) לאולם היכל. כמו באולם היכל וכמוהו כי איש הרגתי לפצעי בפצעי ואחרים זולתו : יכין. מה שקרא שם לעמודים לסימן טוב לפי שהיו בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לאחד יכין לשון הכנה שיכון הבית לעולם כמו שאמר כירח יכון עולם ובועז לשון עוז והיא מלה מורכבי׳ בו עז כלומר שיתן האל בו עוז וקיום כמו שנאמר ה׳ עוז לעמו : (כב) ותתום. לפי שהיו בהם מלאכות רבות וציורים רבים כמו שכתוב אמר עם כל זה שלמה מלאכת העמודים : (כג) ויעש את הים מוצק. כלו׳ מותך בגו׳ תו כמו שהיתה כן התיכו בדפוס בקרקע אלא שהקישו בקורנס כמו שעשו הכלים : עשר באמה. שהיתה רחבו עשר אמות והקיפו שלשי׳ אמה יסוב אותו וכל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח : (כד) ופקעים. ת״י צורת ביעין ובדברי הימי׳ ודמו׳ בקרי׳ א״כ גופם היה עג״ל כדמות בצים ופניהם היו דמות פני בקרים ומה שאמר מתחת לשפתו אינו אומר מתחת לשפתו ממש אלא מתחת לשפתו רחוק משפתו שתי אמות כי חמש אמות היה קומת הים והשתים האמות

20 *שְׂבָכָה וְהָרִמֹּנִים מָאתַיִם טֻרִים סָבִיב עַל־הַכֹּתֶרֶת הַשֵּׁנִית׃
21 כא וַיָּקֶם אֶת־הָעַמֻּדִים לְאֻלָם הַהֵיכָל וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַיְמָנִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יָכִין וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּד הַשְּׂמָאלִי וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ בֹּעַז׃
22 כב וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן וַתִּתֹּם מְלֶאכֶת הָעַמּוּדִים׃
23 כג וַיַּעַשׂ אֶת־הַיָּם מוּצָק עֶשֶׂר בָּאַמָּה מִשְּׂפָתוֹ עַד־שְׂפָתוֹ עָגֹל ׀ סָבִיב וְחָמֵשׁ בָּאַמָּה קוֹמָתוֹ וקוה שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה יָסֹב אֹתוֹ סָבִיב׃
24 כד וּפְקָעִים מִתַּחַת לִשְׂפָתוֹ ׀ סָבִיב סֹבְבִים אֹתוֹ עֶשֶׂר

השבכה ק׳ ל׳ מ״ל כסיפ׳ וכל שאר קרי׳ דכו׳ מ״ג כמ״כ חס׳ · ד דסמיכי · ב׳ בסנה · וקו ק׳ ג׳ כ״כ. ד׳ ג׳ · ג׳ חסר ודה״י מ״ל

סְרִיגְתָא וְרִמּוֹנַיָא מָאתָן סִדְרִין עֲבִידִין לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר עַל קְרוֹנְתָא תִנְיֵתָא׃ כא וַאֲקִים יַת עַמּוּדַיָא לְאוּלַמָא דְהֵיכְלָא וַאֲקִים יַת עַמּוּדָא מִימִינָא וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ יָכִין וַאֲקִים יַת עַמּוּדָא מִסְמָלָא וּקְרָא יַת שְׁמֵיהּ בּוֹעַז׃ כב וְעַל רֵישׁ עַמּוּדַיָא עוֹבַד שׁוֹשַׁנְתָּא וּשְׁלִימַת עֲבִידַת עַמּוּדַיָא׃ כג וַעֲבַד יַת יַמָא מַתִּיךְ עֲסַר אַמִּין מִסִּפְתֵיהּ עַד סִפְתֵיהּ סְגַלְגַל סְחוֹר סְחוֹר וַחֲמֵשׁ אַמִּין רוּמֵיהּ וְחוּט מְשַׁח תְּלָתִין אַמִּין מַקִּיף לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ כד וְצוּרַת בֵּיעִין מִלְרַע לְסִפְתֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר מַקְפִין לֵיהּ עֲסַר אַמִּין מַקְפִין

השבכה י״ג חס׳ ה״א בריש תיבותא וקרינן וסי׳ נמסר בספר שמואל חלק ב׳ סימן כ״ג : וקוה ג׳ כתי׳ ה׳ בסוף וסי׳ ויצא עוד קוה המדה. ויעש את הים מוצק. לכן כה אמר ה׳ שבתי לירושלם ברחמים :

תולדות אהרן ויעש את הים. ערובין יד: שפתו עגול. שם :

רלב"ג

מהם מביע לעמודים היה טור רמונים וגם ממעל למקום ההוא מלעמת הבטן והוא אמצע דבוק שתי האגנות כי המקום ההוא בלתי רואה העמודים היה טור רמונים. והנה היה בכל טור מהם מאה רמונים כמו שכתוב בספר דברי הימים באמרו ואת הרמונים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רמונים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכותרות אשר על פני העמודים. והנה הרמונים תלוים בשרשרות כמו שנזכר שם וידמה שהשרשרות שהיו שבעה לכל כותרת היו בלשה בגלה העליונה ושלשה בגלה התחתונה והאחת במקום דבוקם והיא היתה לעומת הבטן. הנה אמרו בזה המקום כי הרמונים היו מאתים טורים סביב אין הרצון בו שיהיו מאתים טורים כי זה אינו כמו שזכרנו אך הרצון שהרמונים היו מאתים טורים סביב ר״ל שהיו מסודרים בשני טורים סביב : (כא) ויקם את העמודים לאולם היכל. ר״ל שהקימו׳ בו ולא היו נעשים. והנה קרא שם העמוד הימיני והוא אשר לפאת דרום יכין ושם העמוד אשר לפאת צפון קרא בועז כאילו העיר בזה על סוד גדול מהכוון מענין כלי בית המקדש כמו שבארנו מעניניהם בספר ואלה שמות והוא ידוע כי השי״ת שם בטבע בתקופות הארבעה רושם להויות השפלות והתקופות השתים השמש בהם דרומי הם מכינות ההויות ובתקופות הצפוניות יהיה הטבע חזק ועז לעשות פעולותיו וזה מבואר נגלה בנמחים כי הם יקחו רושם מאלו התקופות יותר ממה שיקחו מהם הב״ה ולזה כמך אל זה הענין משמות העמודים של ראש העמודים מעשה שושן והנה נבאר זה באור יותר בג״ה בזכרנו התועלות המגיעים מזה : (כג) ויעש את הים מוצק וגו׳. הנה התבאר בספר דברי הימים כי הים היה משמש לרחצה לכהנים בו וכדי שלא יהיו המים שאובין צריכים אנו לומר שרגלי הבקרים היו מלמטה והיו המים באים שם מלמטה נובעים מהקרקע ונכנסים שם. והנה זכר שהיה רחב הים משפתו אל שפתו עשר אמות והיה עגול סביב והיה חמש אמות קומתו. והנה אמרו שקו שלשים באמה יסוב אותו סביב הוא על דרך קירוב כי ההיקף בעגול הוא מוסיף על שלשה בשעור בקוטר כמו שביעית הקוטר בקירוב מעט ואם אמרנו שמדת הקו הסובב היא לקוחה בחלל הים הנה יהיה יותר קרוב אל האמת אך יהיה בו קירוב מעט כי עביו היה טפח ולזה יהיה קטר חללו עשר אמות פחות שלישית אמה ויהיה הקיפו בקירוב יותר על שלשים אמה אמה ושלישית אמה : (כד) ופקעים מתחת לשפתו סביב. הם כמו צורת ביצים כמו שזכרנו במה שקדם והיו מהם עשר באמה בדרך שיסיו

מצודת דוד

סביבות העמוד ולא היו נעשים כהיפת כובע לכסות גם חלל העמוד ממעל כי הכותרות ההם כסו גם ממעל מלעומת הבטן שהוא חלל העמוד הפונה לעבר השבכה לצד מעלה א״כ מזה בא השטח אשר היה עליו מעשה השושן : והרמונים מאתים טורים. ר״ל מספר הרמונים היו מאתים חרוזים בשני טורים ותוכים המה סביב על הכותרת מאה בכל טור : השנית. כמו והשנית ר״ל וכן היו מספר הרמונים לכותרת השנית : (כא) לאולם ההיכל. באולם שלפני ההיכל : הימני. אשר בפאת הדרומי : יכין. לסימן טוב שיכון הבית לעד : השמאלי. אשר בפאת הצפוני : בועז. היא מלה מורכבת בו עז ר״ל בהבית הזה בקרבנות הנעשים בה ימצא עוז וחוזק לישראל : (כב) ועל ראש העמודים. ר״ל לאחר הקמת העמודים בהאולם אז בנה מעשה השושן על ראש העמודים והוא השטח הרואה כפת האולם : ותתום וגו׳. כי בעת הקמתם עדיין לא נשלמה המלאכה עד אשר בנה עליהם מעשה השושן וחברם אחר ההקמה : (כג) ויעש את הים. גיגית גדולה עשויה כדמות הים ובד״ה נאמר שהיו הכהנים רוחצים שם לטבול מטומאתן ואחז״ל שלא היו המים שאובים כי רגלי הבקרים שעמדו תחתיו היו נקובים וחלולים ודרך בם באו המים מן המעיין : מוצק. ביציקה נעשה לא בהקשת הקורנס : משפתו. משפת עבר זה עד השפה שממולו : עגול סביב. בכל סביבו היה עגול : וקו שלשים. כי כל שיש ברחבו אחד יש בהקיפו שלשה : (כד) מתחת לשפתו. ר״ל בשלש אמות התחתונות כי שתי האמות עליונות היו עגולות ושלש התחתונות היו מרובעות כן אחז״ל בעירובין והפקעים

מצודת ציון

(כב) ותתום. ענין השלמה : (כד) ופקעים. דמות פקועות שדה והוא שם פרי מה ובד״ה נאמר ובקרים

בְּאַמָּה מַקִּפִים אֶת־הַיָּם סָבִיב שְׁנֵי
טוּרִים הַפְּקָעִים יְצֻקִים בִּיצֻקָתוֹ׃
כה עֹמֵד עַל־שְׁנֵי עָשָׂר בָּקָר שְׁלֹשָׁה
פֹנִים ׀ צָפוֹנָה וּשְׁלֹשָׁה פֹנִים ׀ יָמָּה
וּשְׁלֹשָׁה ׀ פֹּנִים ׀ נֶגְבָּה וּשְׁלֹשָׁה פֹּנִים
מִזְרָחָה וְהַיָּם עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה וְכָל־
אֲחֹרֵיהֶם בָּיְתָה׃ כו וְעָבְיוֹ טֶפַח
וּשְׂפָתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שְׂפַת־כּוֹס פֶּרַח
שׁוֹשָׁן אַלְפַּיִם בַּת יָכִיל׃
כז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּכֹנוֹת עֶשֶׂר נְחֹשֶׁת
אַרְבַּע בָּאַמָּה אֹרֶךְ הַמְּכוֹנָה הָאֶחָת
וְאַרְבַּע בָּאַמָּה רָחְבָּהּ וְשָׁלֹשׁ בָּאַמָּה
קוֹמָתָהּ׃ כח וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמְּכוֹנָה
מִסְגְּרֹת לָהֶם וּמִסְגְּרֹת בֵּין הַשְׁלַבִּים׃

יַת יַמָּא סְחוֹר סְחוֹר תְּרֵין
סִדְרִין דְצוּרַת בֵּיעִין מִתְכַּן
בְּאִתְּכוּתֵיהּ׃ כה קָאֵים עַל
תְּרֵי עֲסַר תּוֹרִין תְּלָתָא
אַפֵּיהוֹן לְצִיפּוּנָא וּתְלָתָא
אַפֵּיהוֹן לְדָרוֹמָא וּתְלָתָא
אַפֵּיהוֹן לְמַעְרְבָא וּתְלָתָא
אַפֵּיהוֹן לְמַדִינְחָא וְיַמָּא
מִתַקַן עֲלֵיהוֹן מִלְעֵילָא וְכָל
אֲחוֹרֵיהוֹן לְגָיו׃ כו וְסוּמְכֵיהּ
פוּשְׁכָא וְסִפְתֵיהּ כְּעוֹבַד
שְׂפַת כָּס סַגְלְגַל לְקִיט
בְּשׁוֹשַׁנְתָּא תְּרֵין אַלְפִין
בֵּיתִין בִּרְטִיבָא מְחַסֵּיל׃
כז וַעֲבַד יַת בְּסִיסַיָא עַסְרָא
דִנְחָשָׁא אַרְבַּע אַמִּין אוּרְכָּא
דְבְסִיסָא חֲדָא וְאַרְבַּע אַמִּין
פּוּתְיֵהּ וּתְלַת אַמִּין רוּמֵהּ׃
כח וְדֵין עוֹבַד בְּסִיסַיָא גְדַנְפִּין לְהוֹן וּגְדַנְפִּין בֵּין

ב׳ והכרו דד״ס · ב׳. ב׳ · ו׳ · כ״ב · כ״ז · ו׳ · ג׳. ג׳ · ב׳ ועל ראש העמודים · ב׳ מ״ע · ל׳ חס׳. ג׳

והים ו׳ בקריאה וסי׳ והים הגדול וגבול דיהושע. ראו הפלתי לכם דיהושע. והים בקעת לפניהם. והים לרחצה הכהנים בו: והים עליהם מלמעלה. כל הנחלים הולכים אל הים: אחוריהם ג׳ וסימ׳ וכל אחריהם ביתה. וחברו. ופניהם קדמה והם משתחוים:

תולדות אהרן עומד. יומא נח זוכר ויומי: ועביו טפח. עירובין יד: אלפים בת. שם (עירובין יט):

רדק

אמות העליונות היו חלקות שלא היו בהם צורות בקרים ובאותן שתי אמות היה הים עגול ומתחת לאותם שתי אמות היה הים מרובע השלש התחתונות ולהם היה צור׳ בקרי׳ וזהו שאמר עשר באמה מקיפים את הים פירוש עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים מ׳ אמה בעגולו מלמעלה שלשים אמה כך פירשו רבותינו ז״ל וכן נראה מפשט הפסוק: יצוקים ביצוקתו. הבקרים היו יצוקים ביציקת הים כאחד לא שחוברו אחר כך ויצוקתו שם יאמ׳ ממנו יצוקה בשקל מלוכה גדולה: (כה) עומד על שני עשר בקר. גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהיה מונח לו ארבע רוחות כנגד מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם ופני הבקרים אל הרוחות ואחוריהם מרובעים: (כו) ושפתו. תרגם יונתן וסיפתיה כעובד שפת כס הגלגל לקיט בשושנתא: אלפים בת יכיל. ובדברי הימים אומר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל פירשו רבותינו ז״ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש וכן תרגם יונתן תרין אלפין ביתין ברטיב׳ מחסיל כי כל כלי שעמקו חצי רחבו גדשו משפתו ולמעלה הוא שליש ממה שמכיל הכלי עד שפתו לפיכך היה הים מחזיק אלפים בלח שמתמלא עד שפתו ושלשת אלפים ביבש עם הגודש משפתו ולמעלה והים לא אמר למה עשה אותו ובדברי הימים אומר לרחצה הכהנים בו פי׳ שהכהני׳ טובלים מטומאתן ובדברי רז״ל והלא כלי היה ואין טבילה בכלים א״ר יהושע בן לוי אמת המים נמשכת לו מעין עיטם והיו רגל השוורים פתוחים כרמונים: (כז) המכונות. המכונה היא מושב הכיור כמו שנאמר בכיור שעשה משה את הכיור ואת כנו: (כח) מסגרות להם. לכל מכונה ומכונה עשה מסגרות שיסגיר הכיור בתוכם: השלבים. בדים כמין חונקי הסולם וכן אמר

רשי

רוח אבל במקום עיגולו אי אפשר לומר עשר באמה סביב: שני טורים הפקעים יצוקים ביצקתו. הכל מוצק יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתן על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורין שולדר״א בלע״ז: (כה) וכל אחוריהם. של בקרים הללו: ביתה. אל תחת הים היו אחוריה׳ פוני׳ (שלשה) פנים צפונה; לקראת שבדרום ושל מזרח כנגד של מערב: (כו) ועביו טפח. שוליו ודופנותיו אלא שאצל פיו היה דק ומרוקע ומרודד כמעשה שפת כוס שפותין בו ומצוייר פרח ושושן: אלפים בת. שתי אלפים כאים. שהבת שלש סאין שנאמר האיפה והבת תוכן אחד לכם נמצאו חמשים ומאה מקוה טהרה. הארבעים מאות מאה מקואות והעשרים מאות חמשים מקואות. ואף כשתחלוק הכל לפי מדה שביערו חכמים אמה על אמה ברום ג׳ אמות למקוה תמצאנה כן. ג׳ אמות מרובעות מאה מקואות ושתים שעגולות חמשים מקואות שהמרובע יתר על העיגול רביעית (ובדברי הימים ב׳ ד׳ ה׳) כתיב בתי׳ שלשת אלפים יכיל. ופירשו רבותינו במדת היבש שהגודש היה שליש בבית הקיבול: (כז) ושלש באמה קומתה. של מכונה (לבד. פירוש חוץ מן הכן גופה. יד האופן היא האופן) שהיא יושבת עליו אמה וחצי אמה וגובה המכונה אמה וחצי (ד׳ באמה אורך וגו׳) האמה גובה היתה מרובעת אבל חצי האמה היתה עגולה שנאמר ובראש המכ׳ גם חצי האמה קומה עגול סביב: (כח) מסגרת להם. ראיתי במשנה ארבעים ותשע מדות המכונות כמין טבלאות: מסגרות להם. המסגרות מיד אופן ליד אופן ויד אופן הוא עץ התחוב בתוך האופן בנקב וקרוי איישי״ל בלע״ז וד׳ האופנים במכונה מסגרות מכאן ומסגרות מכאן מד׳ צדדין ובין זו לזו ארבע אמות רוחב ומלמעלה כרכים כמו נסרים מול המסגרות והשלבים מן התחתונה לעליונה ומסגרות אחרות

רלבג

שיהיו מהם בכל ההיקף שלש מאות ולזה היו מהם בשני הטורים שש מאות והם היו יצוקים ביציקת הים לא שיהיו שם מסובכים אחר כן אך בהתכה היה נעשו עמה אלו הפקעים יחד ולפי שבספר דברי הימים כתוב תמורת הפקעים בקרי׳ הנה ידמה שהיה בכל פקע צורת ראש שור יצאו המים מפיו והנה אמרו רבותינו ז״ל שלא היה הים עגול אלא בשפתו אך מתחת היה מרובע וזה נתבאר להם מהשעור שהיה מחזיק שהוא אלפים בת והבת היא שלש סאין כאמרו האיפה והבת תוכן אחד להם ולפי שאמה על אמה ברום שלש אמות היא מחזקת ארבעים סאה כמו שבערו חכמים הנה תהיינה אלפים בת שהם שש אלפים סאים ארבע מאות וחמשים פעם אמה על אמה ברום אמה והנה האמה גובה מזה היה העגול אמה מהאמות הנזכרים כי הם כמו שבעים וארבע אמות בקירוב ולא יהיו בחמש אמות שגובה הים כי אם שלש מאות ושבעים אמה בקירוב וזה פחות ממה שזכרנו שמונים אמה ולזה יתחייב שתהיינה קצת האמות מרובעות וכן מצאנו במכונה שהיתה מרובעת והיה בראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב ואמרו ז״ל ששלש אמות התחתונות היה בהם הים מרובע ובשת אמות העליונות היה עגול ובזה יתאמת מה שזכרנו בקירוב ובזה יאות יותר מה שזכר מצורות הבקר שהיה הים מונח עליהם שהיו מהם שלשה לכל רוח: (כה) והנה היו פני הבקר בחוץ נראים ואחוריהם היו נסתרים תחת הים: (כו) ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן. שמצוייר בו פרח. והנה אמר בזה המקום אלפים בת יכיל ובספר דברי הימים אמר מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל ואמרו רז״ל שאשר נזכר בזה המקום הוא בלח אך ביבש יחזיק יותר מפני הגודש ויהיה אם כן גודש הים מחזיק כמו חצי השיעור שמחזיק הים וזה אפשר כשהיה כדבר הנגדש עולה על הים שיעור רב: (כז) ויעש את המכונות. הנה היו המכונות משמשות להיות מושב הכיור והכיורים היו לרחצה בהם את מעשה העולה ידיחו בם כמו שנזכר בספר ד״ה וזכר שכבר היה ארך המכונה בכללה ד׳ אמות וככה רחבה ואולם קומתה היה ג׳ אמות: (כח) וזה מעשה המכונה. אחשוב שהמסגרות הם כאופן המסגרת אשר

מצודת ציון

ובקרים כי עמו בהם צורות ראשי בקרים: (כו) בת. שם מדת הלח ובה ג׳ סאין: יכיל. יחזיק כמו קטן מהכיל (לקמן ה׳): (כז) המכונות. ר״ל בסיס ומקום מושב: (כח) השלבים. כענין יתדות וכן

מצודת דוד

והפקעים ההם היו במקום רבועו וז״ש עשר באמה מקיפים וכו׳ ור״ל ארבע ספאות שבכל אחת עשר אמות היו הפקעים מקיפים וכו׳: שני טורים הפקעים וגו׳. הפקעים היו שני טורים והיו נצוקים עם יציקת הים ביחד לא בפ״ע וחברם אחר זה אל הים: (כה) עומד. הים הזה היה עומד על י״ב בקר עשויות מנחושת: פונים. אל פניהם: והים עליהם. לתוספת ביאור כפל הדבר: וכל אחוריהם. אחורי הבקר היו לצד פנים אחוריו של זה מול אחוריו של זה: (כו) ועביו. שוליו ודפנותיו: ושפתו. שפת הים ממעל היה מעשה דק ומרודד כמעשה שפת כוס המצוייר מפרח ושושן: אלפים בת יכיל. הים היה מחזיק אלפים בת והם מאה וחמשים מקוה טהרה שבכל אחת מ׳ סאה ובד״ה נאמר בתים שלשת אלפים ואח״ל אלפים בלח הם שלשת אלפים ביבש עם הגודש שהוא בשעור מחצית בית הקבול: (כז) המכונות. הם כני הכיורות ובכל מכונה היה תחוב עוד כן ובו היה מושב הכיור כמפורש בענין: קומתה. קומת המכונה עם הכן התחוב בו: (כח) מסגרות להם. בתחתיות כל מכונה אצל שוליו היה מחילה נמוכה מקפת וסוגרת את המכונה מכל ארבעת ספאות: ומסגרות בין השלבים. לקומת המכונה עמדו כעין שליבי סולם עשויים מנחושת ובראשיהם היו נכפפים זה מול זה להיות לגג על המכונה עשויים כבישת

רש"י

אחרות בין השלבים כמין מלאכת כרעי המטה של בני כפר שאינן עגולים אלא פלט לצור בהם אריות וכרובים. ואומ"ר אני שהשלבים הללו כעין שליבות סולם כמין מקלות מושת זקופין על המסגרות התחתונה כשנים ושלשה בין מקל למקל מסגרות קבועות משליבה לשליבה ויונתן תרגם שליביא: (כט) ועל המסגרות אשר בין השלבים. בין מצויירות צורות אריות צורות בקרים וכרובים: ועל השלבים כן. בסיס להושיב הכיור עליו מלמעלה למסגרת אשר על ראשם: ומתחת לאריות ולבקר. המרוקמין על המסגרות שבין השלבים: ליות. לויות כמין זכר ונקבה מחוברין זה בזה: מעשה מורד. מרודדין כמין רידוד שם דק ואין בולטין בעביו ולא חקוקים בשיקוע. ויונתן תירגם לויות מעשה מורד. מדבק עובד כבוש. סולדור"ש בלע"ז: (ל) וארבעה אופני. שנים לפניה ושנים לאחריה כדרך העגלות הגדולות: וסרני נחשת. יונתן תירגם ונסרין דנחש הם הנסרים העליונים מול המסגרות: סרני. כמו נסרים: וארבע פעמותיו. של כן שעליהם: כתפות להם. בולטות למעלה מן הנסרים בזויות הכן. ותחת הכיור היושב על הכן היו הכתפות יצוקות (ס"א ללמד שמתוך הכן היו הכתפות יוצאות ביציק' אחת והכתפות מחזיקות לכיור שלא יפול למטה לתוכה של כן): מעבר איש ליות. מצד כל א' מן הכתפות היה לויות של זכר ונקבה מצויירות. מעבר איש כמו איש אל אחיו האמורי' בכרובים: (לא) ופיהו מבית לכתרת ומעלה באמה. פיהו של כן יוצא מתוך פיהו של כותרת ועולה למעלה אמה גובה והכותרת היא הגג המכונ' עשוי כמין כובע משופע מכל צדדיו ובאמצע נקבעת נקב עגול אמה וחצי אמה רוחב בעיגול וסביב אותו נקב כמין סיקף מחילה חצי אמה גובה סביב וכך מפורש למטה בענין כנאמר ובראש המכונה חצי אמה קומה עגול סביב והוא קרוי פי הכותרת

מקרא

כט וְעַל־הַמִּסְגְּרוֹת אֲשֶׁר בֵּין הַשְׁלַבִּים ס'. ג'
אֲרָיוֹת בָּקָר וּכְרוּבִים וְעַל־הַשְׁלַבִּים ג'. ג'
כֵּן מִמָּעַל וּמִתַּחַת לַאֲרָיוֹת וְלַבָּקָר לֹיוֹת ג'. ב'
מַעֲשֵׂה מוֹרָד׃ ל וְאַרְבָּעָה אוֹפַנֵּי
נְחֹשֶׁת לַמְּכוֹנָה הָאַחַת וְסַרְנֵי
נְחֹשֶׁת וְאַרְבָּעָה פַעֲמֹתָיו כְּתֵפֹת לָהֶם ל' חס' בנביאים
מִתַּחַת לַכִּיֹּר הַכְּתֵפֹת יְצֻקוֹת כ' חס' בנבי' ויסר כ"כ
מֵעֵבֶר אִישׁ לֹיוֹת׃ לא וּפִיהוּ
מִבֵּית לַכֹּתֶרֶת וָמַעְלָה בָּאַמָּה וּפִיהָ
עָגֹל מַעֲשֵׂה־כֵן אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה
וְגַם־עַל־פִּיהָ מִקְלָעוֹת וּמִסְגְּרֹתֵיהֶם ל'

ומתחת ג' בקריאה וסי' ומתחת זרועות עולם. ומתחת הלשכות האלה. ומתחת לאריות:

תרגום

שליביא: כט ועל גדנפיא דבין שליביא ציור אריון תורין וכרובין ועל שליביא כנתא מלעיל ומלרע לאריון ולתורין מדבק עובד כבוש: ל וארבעה גלגלי נחשא לבסיסא חדא ונסרין דנחש וארבע זויתיה כתפין להון מלרע לכיורא כתפין מתכין כבבש עובד דבוק: לא ופומיה מגיו לקרונתהון ולעלא באמתא ופומיה סגלגל עובד כנתא אמתא ופלגות אמתא ואף על פומה קליעין וגדנפיהון

רד"ק

אמר בסולם הלך אחר שליבותיו וכן ת"י שליביא: (כט) אריות. צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים שהם צורת אדם אלא שיש להם כנפיים: ועל השלבים כן ממעל כן הוא מושב כמו מכונה שהית' מושב כיור וכן קטן מהמכונה וי"ת מכונה בסיסא וכן כנתא וכן זה לא אמר מה היו מושיבין בו ואפשר שהיו מושיבין בו קיתון: לויות מעשה מורד. לויות הוא מן ילוה אישי אלי והיו"ד תמורת וי"ו עי"ן הפעל והענין דביק וכת"י מדבק ור"ל כי מתחת הצורות ההם בדי נחשת קטנים דבוקים זה בזה והיה מעשה מורד לא שהיה מותך מורד פירו' כמו רקוע תרגום וירקעו ורדידו: (ל) וסרני נחשת. פי' כמו הפוך וכת"י ונסרין דנחש ועניינו כמו לוחות: הכתפות יצוקות. לפי שהלויות היו מעשה רקוע אמר כי הכתפות לא היו כן אלא מותכות היו: מעבר איש לויות. מעבר כל איש ואיש מן הלויות היו הכתפות ואיש זה פירושו כמו ופניהם איש אל אחיו וכן ביריעות אשה אל אחותה: (לא) ופיהו. פירושו כל אחד מהלויות ופיה פירושו כל אחד מהכותרות. מעשה כן. כבר פירשנו מה הוא כן: לא

רלב"ג

אשר סביב השלחן שתשים השלחן כמו כלי קבול והנה הצורה היתה לפי הנרא' בעיני שהיו מתחת המכונות ארבעת אופנים צורתם כמעשה אופן המרכבה ר"ל כמעשה אופן העגלות והיו בין האופנים כמו נסרים מנחשת נצבים עליהם ובארבע קצוותיהם היו כתפות מחוברות בהם אלו הנסרים כדרך שיעשו האומנים בארגזים שהם עושים כתפות בד' זויות הארגז יחוברו בהם הנסרים מקצה אל קצה והכתפות והנסרים היו עולים בגובה עד מקום מושב הכיור והבולט מהכתפות היה מצפנים אך מבחוץ היה הכל מרובע ושוה ומחוץ מהלוחות אלו היה עושה כמין שלבים הם מעלות סלם היו מרקעים ויוצאים מלוחות שהיו בגובה ושמהם נכחיי לשטח הקרקע ומהם יוצאים מסגרות סביבם בגובה ועל המסגרות ההם עשה צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים והם כמו צורות אדם אלא שיש להם כנפים ואלו הם הצורות שראה יחזקאל במרכבה אלא שלא זכר בזה המקום צורת נשר והנה היה מתחת למסגרות האלו השליבות שהיו מחוברות סביב הלוחות ויוצאות מהם כאילו היו מרוקעות ויוצאות מהם והנה על השלבים האלו היה מלמעלה כן הכיור ר"ל מושבו והמסגרת העליונה היתה סוגרת ומקיימת הכיור שם והיא הנקראת כותרת והנה כן הכיור היה גבהו אמה וחצי האמה והאמה התחתונה היתה עולה ברבוע וחצי האמה העליונה היתה עגולה ושם היה נכנס הכיור אמה וחצי האמה ועל הכתפות הנזכרות היה עומד ועל השלבים העליונים ואחשוב שכן הכיור היה לו מתחת לוח א' ממנו ישימהו כלי שלם בעל בית קבול. ביאור המלות מסגרות להם ומסגרות בין השלבים. ר"ל שהיו להם מסגרות מלמעלה להשים בהם כן הכיור והיו מסגרות אחרות בין השלבים ההם שהם כמו מעלות סלם יוצאים מהלוחות המחוברים ברבוע: (כט) ועל המסגרות אשר בין השלבים. ר"ל כי על המסגרות אשר היו בין השלבים ר"ל בין קצתם לקצתם היו צורות אריות וצורות בקר וצורות כרובים: ועל השלבים כן ממעל. ר"ל שעל השלבים היה מושב הכיור מלמעלה ר"ל השלבים העליונים ומתחת לאריות ולבקר היו כמו לוחות במסגרות ההם יהיה מושבם עליהם והם מעשה רקוע יוצאים מהמסגרות אך הכרובים ידמה שהם מונחים על שפת המסגרות בעצמם ולפי זה הפי' יהיה שב אמרו אחר זה כרובים אריות ותימורות כמער איש ולויות סביב אל האריות והתימורות לא אל הכרובים או קצר הלשון ורצה בזה הכרובי' והאריות והבקר והנה הרצון באמ' לויות מחוברות מענין לוית חן ילוה אישי אלי והרצון באמ' מעשה מורד מעשה רקוע: (ל) וד' אופני נחשת. ר"ל שארבעה אופנים היו מתחת למכונה כאילו ישאו את המכונה והיו עליהם סרני נחשת והם כמו לוחות ונסרים מנחשת ולד' זויות המחובר מהנסרים האלו היו להם כתפות עולות עד מתחת לכיור ואין הכתפות מחוברות לנסרים ההם במלאכה אך הם יצוקות עמהם ומקצה כל א' מהנסרים היו מחוברות בעצמותם: (לא) ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמ'. ר"ל שפי הכיור היה עולה אמה בבואה מלפנים

מצודת דוד

כיפת כובע ולמטה בענין קרויה כותרת לרוחב השליבות ההם עשו כעין לבזבזין סוגרות ומסבבות ארבעת הפאות סביב לחבר את השליבות זה לזה: (כט) אריות. פי' מצויר אריות וגו': ועל השלבים כן ממעל. כי בגג המכונה הנעשה מן השלבים הניחו באמצעיתו נקב עגול ברוחב אמה וחצי וסבבו הנקב ההיא במחילה עולה כלפי מעלה ברום חצי אמה הקרויה בענין פי הכותרת ובהמחילה ההיא תחבו הכן העליון ונמצא יושב הוא ממעל להשלבים העולים וכפפים עד המחילה ההיא: ומתחת לאריות. מתחת ליורי האריות והבקר הנעשים בהמסגרת: ליות מעשה מורד. ועשוי מעשה רדידה בהקשת הקורנס לא ביציקה: (ל) וארבעה אופני. ב' לפנים ב' לאחור כאלו ישאו אותה: וסרני נחשת. שולי המכונה עשוי מנסרים ולוחות של נחושת: וארבעה פעמותיו. על הכן יאמר שהיה נטפל על המכונה ותחוב בו ובו היו הכתפות להחזיק את הכיור התחוב בו לבל יפול אל חללו יותר מהנרצה אבל המכונה עצמו לא היה צריך לכתפות לבל יפול הכן לחלל המכונה יותר מן הנרצה כי הכן היה בתחתיתו עגול לתחבו בהמחי' העגולה הקרויה פי הכותרת היוצאת מן המכונה ועליונית הכן היה מרובע ולא היה יכול א"כ ליפול לחלל המכונה יותר מהנרצה כי קרנות הריבוע העמידו על מקומו אבל הכיור יכול היה ליפול לחלל הכן יותר מהנרצה כי לא היה בו להעמיד עצמו על מקומו לזה עשו בד' זויות הכן כעין כתפות יורדות עד מתחת להכיור להחזיקו לבל יפול למטה: הכתפות יצוקות. מעשה יציקה היו ולא בהקשת הקורנס: מעבר איש ליות. מצד כל אחד מן הכתפות במקום הנגלה לעינים מחברתו היה מצוייר זו"נ חבורים יחד: (לא) ופיהו. פה הכן עלה אמה למעלה מבית הכותרת היא המחילה העגולה היוצאת מנקב הכותרת כי קומת המחילה ההיא היתה חצי האמה וקומת הכן היה אמה וחצי ובתחתיתו היה עגול חצי האמה והיה תחוב במחילת נקב הכותרת והאמה העליונה היתה מרובעת ועלתה למעלה מבית לכותרת: ופיה היא בית הכותרת שהיא המחילה העגול העולה מנקב הכותרת: עגול. היה עגול כמעשה תחתית הכן לפיות

מצודת ציון

וכן שתי ידות לקרש האחד משלבות (שמות כ"ו): (כט) כן. בסיס: ליות. ענין חיבור כמו ילוה אישי (בראשית כ"ט): מורד. מלשון רדידה ושטיחה: (ל) וסרני. לוחות והוא הפוך מן נסרי וכמו כבש כשב: פעמותיו. זויותיו כמו על ארבע פעמותיו (שמות כ"ה): כתפת. יקראו כן על כי יסבלו

רדק

לא עגולות. מכל לדיהן לא היה בהם שום עגול אלא מרובעות היו הולכך לומר זה לפי שהים היה מרובע מתחת ועגול ממעל : וידות האופנים. תרגומו ואשדת גלגליא: (לג) אופן המרכבה. מרכבת הקדש הנראת במראה הנבואה ליחזקאל וכת״י מרכבת יקרא וראה שלמה בחכמתו מה שראה יחזקאל בנבואתו : וחשוקיהם וחשוריהם הכל מוצק. חשוקי׳ הוא ענין כבוש והדוק וחשוריהם ענין קשירה וי״ת וחופיהון וכיבושיהון כולא מתך. (לו) ויפתח על הלוחות. הם סרני נחשת שזכר ויאמר כי בפתוח י׳ ידות המכונה על הלוחות. ותימורות. צורת דקלין כמער איש ולויות סביב. כדבוק כל אחד ואחד מן הלויות שזכר למעלה ומער לשון דבוק וכן קיר ערה מגן וכן בדברי רז״ל מעורה בפרפסין ויין ולויות כויין נכדם ורכב וסוס וזולתם ובדברי רז״ל מאי כמער איש ולויות כאיש המעורה בלויה שלו וי״ת כובש חד ומדבק סחור סחור : מולק

ומעשה י׳ וסי׳ האפנים כמעשה. היה כנור ונבל. אשר ברכו ה׳ צבאות. אנחנו החמר. לא יבנו ואחר ישב. כי מעמדם. השמים מספרים. לפנים הארץ יסדת. ויהי נועם ה׳ אלהינו ב׳ בו :

תרגום

מְרַבְּעִין וְלָא סְגַלְגְלִין : לג וְאַרְבְּעָא גַלְגְלַיָא לְמִלְרַע לְגַדְנְפַיָא וְאַשְׁדַת גַלְגְלַיָא בְּבְסִיסָא וְרוּמֵיהּ דְגַלְגַל חַד אַמְתָא וּפַלְגוּת אַמְתָא : לג וְעוֹבַד גַלְגְלַיָא כְּעוֹבַד גַלְגְלֵי מֶרְכְּבַת יְקָרָא אַשְׁדַתְהוֹן וְגַבֵּיהוֹן וְחוּפֵיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כּוֹלָא מַתָּךְ : לד וְאַרְבַּע כַּתְפִין לְאַרְבַּע זָוְיָן דְבְסִיסָא חֲדָא מִן בְּסִיסָא כַּתְפָהָא : לה וּבְרֵישׁ בְּסִיסָא פַּלְגוּת אַמְתָא רוּמָא סְגַלְגַל סְחוֹר סְחוֹר וְעַל רֵישׁ בְּסִיסָא אַשְׁדָתָהָא וְגַדְנְפָהָא מִנַהּ : לו וּגְלַף עַל לוּחַיָא אַשְׁדָתָהָא וְעַל גַדְנְפָהָא כְּרוּבִין אַרְיָוָן וְצוּרַת דְקָלִין כְּבָשׁ חַד

מקרא

מְרֻבָּעוֹת לֹא עֲגֻלּוֹת : לב וְאַרְבַּעַת הָאוֹפַנִּים לְמִתַּחַת לַמִּסְגְּרוֹת וִידוֹת הָאוֹפַנִּים בַּמְּכוֹנָה וְקוֹמַת הָאוֹפַן הָאֶחָד אַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה : לג וּמַעֲשֵׂה הָאוֹפַנִּים כְּמַעֲשֵׂה אוֹפַן הַמֶּרְכָּבָה יְדוֹתָם וְגַבֵּיהֶם וְחִשֻּׁקֵיהֶם וְחִשֻּׁרֵיהֶם הַכֹּל מוּצָק : לד וְאַרְבַּע כְּתֵפוֹת אֶל אַרְבַּע פִּנּוֹת הַמְּכֹנָה הָאֶחָת מִן־הַמְּכֹנָה כְּתֵפֶיהָ : לה וּבְרֹאשׁ הַמְּכוֹנָה חֲצִי הָאַמָּה קוֹמָה עָגֹל סָבִיב וְעַל רֹאשׁ הַמְּכֹנָה יְדֹתֶיהָ וּמִסְגְּרֹתֶיהָ מִמֶּנָּה : לו וַיְפַתַּח עַל־הַלֻּחֹת יְדֹתֶיהָ וְעַל וּמִסְגְּרֹתֶיהָ כְּרוּבִים אֲרָיוֹת וְתִמֹרֹת כְּמַעַר־אִישׁ וְלֹיוֹת סָבִיב :

ג׳ | ג׳. כ׳ ר״פ | ג׳. ד׳ הס׳ בלישני׳ ועל ראש. ובליקלג. ובמכונה ודין כ׳ פו. | כ׳. ג׳ חס׳ בנביאים | מסגרתיהק׳ | ג׳. ג׳

רשי

הכותרת והכן מונח על אותו היקף ושולי הכן תחובין בתוך פי ההיקף ולמעלה הימנו הוא בולט אמה וזהו שאמר כאן ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה : ופיה עגול מעשה כן. ופיה של כותרת עגול דוגמת כן העגול : אמה וחצי האמה. לחכם בעגול : וגם על פיה מקלעות. צורת פרחים : (לב) וארבעת האופני׳ למתחת למסגרות. שהמסגרות מיד אופן ליד אופן כמו שפירשתי : וידות האופנים. הוא עץ התחוב באופני׳ וקורין אייש״ל: במכונה. דבוקים מאוקים במכונה ביציקה אחת. (לג) כמעשה אופן המרכבה. תרגם יונתן כעובד גלגלי מרכבה אופן בתוך האופן שתי וערב כמו שאמר ביחזקאל במרכבה גבוה : ידותם : אייש״ל : וגביהם. בוייל״ש בלע״ז הם הנקבים : וחשוקי׳. הם עגולים סביב שהוא קישורן : וחשוריהם. זרועות שאופנים התחובים מגביהם לחשוקיהם שקורין ריי״ש בלע״ז : (לד) וארבע כתפות. כמו שפירשתי למעלה וארבע פעמותיו כתפות להם ולא שנאן כאן אלא לומר ומן המכונה כתפיה : (לה) חצי האמה קומה עגול. היא מחילה כמו שפירשתי למעלה שהיא סביב הנקב והאמה מרובעת. ועל ראש המכונה ידותיה. הם סרני הנחשת שאמורים למעלה : ומסגרותי׳ ממנה. מסגרות התחתונות הוצקו עמה ולא שחיברן לאחר כן : (לו) ויפתח על הלוחות ידותיה ועל מסגרותיה. התחתונות על שניהם פתח וחקק כרובים אריות (ותימרות כא״א) : כמער איש ולויות. פתח סביב כזכר ונקבה החבוקי׳ בזרועותיהן כן פירשו רבותינו : כמער. לשון אחיזה ודיבוק

רלבג

מלפנים מהמסגרת העליונה שהיא הכותרת ומחוברת בין הכיור ולמעלה מהאמה היה פיהו עגול מעש׳ כן הכיור היה עגול והיה עולה בעגול עד שלמות אמה וחצי אמה בדרך שהיה שם חצי אמה עגול כמו שזכר אחר זה וגם על פיה מקלעות ר״ל שעל שפתה היו ציורים ר״ל על שפת הכותרות והיא המסגרת העליונה ומסגרותיהם מרובעות לא עגולות ר״ל מסגרות המכונות כלם היו מרובעות ואע״פ שהיה כן הכיור עגול מלמעלה כמו שזכרנו : (לב) וארבעת האופנים למתחת למסגרות. ר״ל שארבעת אופנים היו מתחת לכל המסגרות : וידות האופנים במכונה. הנה ידות האופנים הם בדמיון העץ התחוב באופן העגלה אשר סביבו יסובב האופן והם היו דבוקים במכונה ממנה היו יוצאים : וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה אחשוב שקומת האופן היא קומת ידו כי ככה יגביהו המכונה מהקרקע : (לג) ידותם וגביהם וחשוקיהם וקשוריהם. הנה ידותם הם הידות שהיו האופנים תחובים בהם כמו שבארנו וגביהם הם העגלות הגדולות שסביב האופנים כי הם על גביהם וחשוקיהם הם העגלות הקטנות שסביב ידות האופנים כי הם מדובקים ונקשרים בהם וחשוריהם הם כמו עמודים וזרועות יבאו מעגלה הקטנה אל העגלה הגדולה וכל זה היה מוצק ומחובר בהתכה לא במלאכה : המכונה כתפיה. ר״ל שהכתפות אינן מחוברות בלוחות הנחשת והם סרני הנחשת חבור מלאכות אך היו בעצמם יוצאים מהמכונה : (לה) ובראש המכונה חצי האמה קומה עגול סביב, ר״ל שהכן שהיה בראש המכונה שהיה חצי האמה היה עגול סביב כמו שקדם והיה זה על ראש המכונה כי מתחת היה הכל מרובע כמו שקדם וידותיה והם השלבים ומסגרותיה אשר סביב השלבים הכל היה ממנה ר״ל מהמכונה בעצמה ולא היה עחובר בדרך מלאכה : (לו) ויפתח על הלוחות. ר״ל שחבר החקק ורקע סביב הלוחות כדרך שעשה מהמכונה בעצמה : ידותיה. והם השלבים : ומסגרותיה. ג״כ הכל היה ממנה ר״ל מהמכונה בעצמה ואחשוב שהאופנים לא היו סובבים כי היו מחוברים בהתכה עם המכונה אך הכל היה אחד מוצק והנה זכר כי ככה גם כן היו הכרובים והאריות והתימורות שהיו על המסגרות בנגד כל אחד מהם והיו מחובריט סביב הכל היה מעלם המכונה מוצק. והנה התימורות היו בצורת פקעים כמו שזכרנו במה שקדם וידמה שהיו בצורת בקר בנגד א׳ מהם כמו שקדם בצורת הבקר שהיה בפקעים אשר בים והנה הרצון באמו׳ כמער איש ולויות סביב שבנגד כל א׳ מהמסגרות היו מחוברים סביב ויהיה הרצון באמרו כמער איש כטעם אמרו מעבר איש והרצון בו כהכלות כל היה מהם והוא בקצותיהם הם שם מחוברות סביב מעצמותם וכמוהו במערה גבע : כזאת

מצודת ציון

וסבנו הכיור ככתף הסובל משא : לכיור. עשו כעין דוד גדול : (לב) וידות. הם הנתחבים בנקבי האופנים ובהם יתגלגלו : (לג) וגביהם. הם אמצעית האופנים אשר בהם הנקבים וקרוי גב כי כשסובב האופן בארץ המקום הזה הוא הגבוה מכל האופן : וחשוקיהם. הם העגולים הגדולים סביבות האופנים החוגרים זרועות האופן כמו וחשוקיהם כסף (שם כ״ז) שהוא ענין החגורה : וחשוריהם. הם זרועות האופן הקובעים העיגול הגדול לאמצעית האופן שבו הנקב כמו חשרת מים (ש״ב כ״ב) שהוא ענין קבוצה : (לד) פנות. זוית : (לו) ויפתח. וחקק : כמער. ענין חבור ודבוק כמו

מצודת דוד

להיות נוח לתחוב בו את הכן : אמה וחצי האמה. משפת המחילה מזה עד השפה שממולו היה אמה וחצי האמה וכמדת נקב הכותרת : וגם על פיה. על מחילת נקב הכותרת עשו ציורים : ומסגרותיהם. מסגרי המכונות אשר היו בין השלבים היו מרובעות בכל אורכן ולא נמצא בהם מקומות עגולות : (לב) וארבעת האופנים. ר״ל נקבי ארבעת אופני המכונה והם המקומות אשר הידות תחובות בהם הנקבים ההם היו מול תחת המסגרות והיא המחילה הנמוכה בתחתיות המכונה אבל שוליו כי שם היו קבועים הידות ולמולם היו נקבי האופנים. וידות האופנים. הידות התחובות בנקבי האופנים ומתגלגלים עליהם הם היו קבועים בהמכונה : (לג) כמעשה אופן המרכבה. כתמונת אופנים העשוים במרכבה : הכל מוצק. ביציקה נעשו ולא בהקשת בקורנס : (לד) וארבע כתפות. ר״ל הארבעה הכתפות האמור למעלה אשר היו בארבע פיות הכן שעל המכונה הנה הכתפות ההם יצאו ממנו כי ביציקה אחת יוצקם ולא יצקם בפ״ע וחברם אחר זה אל הכן : (לה) ובראש המכונה. בא לומר שהמחילה העגולה שהיתה בראש המכונה סביב הנקב היתה קומתה חצי האמה והיתה עגול מסביב בכל קומתה: ועל ראש המכונה ידותיה. הידות היו מונחות ודבוקות על ראש המכונה כלפי מטה עד אשר באו מתחת המסגרות היא המחילה הנמוכה ומשם נתארכו לחלן מן המכונה אילך ואילך והיו נתחבות בנקבי האופנים : ומסגרותיה ממנה. מסגרות המכונה היו ממנה ר״ל מוצק עמה ולא שנעשה לבד וחבר במלאכה : (לו) ויפתח על הלוחות. עשה פתוחים וציורים על הנסרים המונחים בשולי המכונה גם עשה פתוחים על הידות במקום המונח ודבק במכונה ואף על מסגרותיה היא המחילה הנמוכה

ודיבוק מכל המעורה בנקבה ופירושו איש ולויותו ולפי משמעותו לויות לשון דיבוק שולדוריא בלע״ז כמו לויות היו שם עשויות כמערת איש והמעורה כמו שפירשנו : (לז) מוצק אחד . כשם שיצק את הראשונה כן יצק את כולם : פירוש מבעל צורת הבית וזה מעשה המכונה עשה ארבעה אופני נחשת שנאמר וארבע אופני נחשת למכונה האחת כצורת עגלה גדולה וקומת האופן האחד אמה וחצי האמה . ומעשה האופנים כמעשה אופן המרכב׳ אופן בתוך אופן למען יוכל להוליכם אל אשר יהיה הרוח והרצון להוליכם שמה יוליכם מבלי שיצטרך להפכם אנה ואנה והמרחק שמאופן לאופן ממזרח למערב ד׳ אמות וכן מצפון לדרום שהיא מרובעת לא ארוכה כעגלות שלנו וזהו שאמר ד׳ באמה ארך המכונה האחת וארבע באמה רחבה מקל עב וארוך נתחב בשני האופנים שממזרח למערב הצפונים . וכן כמו באותן האופנים שבתוך אלו היה מקל נתון ונתחב בשנים מהם שמצפון לדרום המזרחיים . וכן בשנים המערביים ואלו המקלות קראם הכתוב ידות וזהו שאמר וידותיהם . ופי׳ וגביהם הוא מרכזי האופנים שבתוכה סובבים המקלות הללו ונקרא׳ גב לפי שהיא הגובה שבאופן בשכבו על הארץ . וכן כל מרכז העיגול היא הגובה שממנו לפי שכל הגלדין נמשכין מעמו . ופירוש וחשוקיהם הם העיגולים החיצונים שמקשר חישוריהם שהם העצים הדקים כמין זרועות הנתחבים ונתונים מגב לחישוק והוא מלשון וחשוקיהם כסף (שמות כ״ז י) והוא הגלגל המגלגל על הארץ ורגילין לעשות סביבו ברזל עגול ונקרא בלשון המשנ׳ בפרק י״א דכלים סובב של גלגל וכאן לא היה צריך לסובב לפי שהוא כולו מנחושת. ומסגרות פירש כמין שבלאות עשוי להם על הידות לד׳ רוחות בריבוע וזהו שאמר מסגרותיהם מרובעות לא עגולות . והם סוגרים העגלה מארבע רוחותיה לפיכך נקראו מסגרות. ועל המסגרות הללו נסרים מנחושת קראם הכתוב סרני נחשת והיא מלה מסורסת ועליהם כלומר מבחוץ ולא על גבם עשויה כמין שליבות סולם ומבין שליבה לשליבה מסגרות ועליהם צורת בקר וגו׳ . והיו הנסרים עולים מעל המסגרו׳ עד כנגד קומת האופנים ומשופעים והולכים ככובע וכמין כיסוי שבעגלות צבים עד בואם כנגד קומת האופן ושם נמשכין זה אל זה עד שמכסין אותו זולת באמצעו למעלה אינן מכסין אבל יש בהם נקב עגול רוחב עיגולו אמה וחצי הכיסוי הזה נקרא כותרת והנקב שבו פי הכותרת וזהו שאמר ופיה עגול מעשה כן אמה וחצי האמה . וסביב זה הנקב עולה מחילה בגובה חצי אמה וזהו שאמר וראש המכונה חצי אמה קומה עגול סביב . ובתוך המחילה הזאת נכנס ונתחב הכן שהוא כלי קבול המקבל הכיור כשהכיור תחוב בכן . והכן בתוך מחיצה זו שעל העגלה . והכן בתחתונה הוא עגול בחצי האמה כשיעור גובה המחיצ׳ שעל הנקב העגול שבמכונה למעלה . ועולה הכן על המחילה הזאת אמה וזה מה שאמר ופיהו מבית לכותרת ומעלה באמה . ומעתה יש לנו שלש אמות קומת המכונה שהאופן אמה וחצי . והמחיצ׳ העגולה חצי אמה . ואמה יוצא גובה הכן מעליה והאמה הזאת היא מרובעת ולו ארבע כתפות בארבע פינותיו וזהו שאמר וארבע כתפות אל וגו׳ המכונה האחת מן המכונה כתפים . לפי שהכיור הוא למטה בשולו משופע שיכנס לתוך הכן וכדי שלא יפול אל תוכו יותר משיעור הנראה לכך נעשו אלו הכתיפות שישאו ויסבלוהו . עד כאן לשון צורת הבית : (לח) ויעש עשרה כיורות . כתיב (בד״ה ב׳ ד׳ ו) את מעשה העולה ידיחו בם : (לט) על כתף הבית . כנגד כתף הבית הימנית : מכתף הבית הימנית . משוך מצד דרום לצד צפון . וזה קדמה מול נגב מקצוע מזרחית צפונית כנגד האויר שבין כותל צפוני של בית לצד כותל העזרה וצד צפוני קרוי ממול נגב משוך ומרוחק מן הדרום ואין מול וממול שוין בפתרון : (מ) ויעש חירום וגו׳ . ואמר רבי הכירות הן הן סירות . כד״א ככיור אש בעצים (זכריה י״ב ו) וכן והכה בכיור (שמואל א ב יד) .

הכיורות

לז כָּזֹאת עָשָׂה אֵת עֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת מוּצָק אֶחָד מִדָּה אַחַת קֶצֶב אֶחָד לְכֻלָּהְנָה׃ ל׳ . ל׳
לח וַיַּעַשׂ עֲשָׂרָה כִיֹּרוֹת נְחֹשֶׁת אַרְבָּעִים בַּת יָכִיל ׀ הַכִּיּוֹר הָאֶחָד אַרְבַּע בָּאַמָּה הַכִּיּוֹר הָאֶחָד כִּיּוֹר אֶחָד עַל־הַמְּכוֹנָה הָאַחַת לְעֶשֶׂר הַמְּכֹנוֹת׃ ב׳ פתח זקף
לט וַיִּתֵּן אֶת־הַמְּכֹנוֹת חָמֵשׁ עַל־כֶּתֶף הַבַּיִת מִיָּמִין וְחָמֵשׁ עַל־כֶּתֶף הַבַּיִת מִשְּׂמֹאלוֹ וְאֶת־הַיָּם נָתַן מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית קֵדְמָה מִמּוּל נֶגְבָּה׃ ס׳ . כ׳
מ וַיַּעַשׂ חִירוֹם אֶת־הַכִּיֹּרוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בֵּית יְהוָה׃ ג׳ מ״ל . וויעש חירום ופסלו ויעש הירום
מא עַמֻּדִים שְׁנַיִם וְגֻלֹּת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר־עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ ז׳ חסרים

על כתף ה׳ וסי׳ נמסר בסדר מסעי: על כתף ה׳ וסי׳ וירד הגבל משפם . ויתן את המכונות ב׳ בו . משא בהמות נגב . ויביאני במבוא אשר על צפונה . ונמסר גם בסדר מסעי: ואת הים ה׳ וסי׳ ואת הים האחד . ואת הים נתן מכתף הבית. וחברו דד״ה. ויקצץ המלך אחז . ואני מרעיש את. כה אמר ה׳ צבאות עוד: גלת ז׳ חס׳ וסי׳ ותאמר לו תנה לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני ג׳ בפסוק. וחברו ותאמר לו תנה לי ברכה דשפטים ג׳ בו . עמדים שני׳ דמלכי׳ קדמא דפסו׳ חכר וי״ו. ונמסר גם ביהושע סי׳ ט״ו :

וּמְדַבַּק סְחוֹר סְחוֹר׃ לז כְּהָדָא עֲבַד יַת עֲסַר בְּסִיסַיָא מַתַּךְ חַד מְשַׁחְתָּא חֲדָא עוֹבָדָא חַד לְכוּלְהוֹן׃ לח וַעֲבַד עַשְׂרָא כִיוֹרִין דִּנְחָשָׁא אַרְבְּעִין בָּתִּין בְּרַטִּיבָא מַחֲסִיל לְכִיוֹרָא חָד אַרְבַּע אַמִּין כִּיוֹרָא חַד כִּיוֹרָא חָד עַל בְּסִיסָא חֲדָא לַעֲשַׂר בְּסִיסַיָא׃ לט וִיהַב יַת בְּסִיסַיָא חֲמֵשׁ עַל עֲבַר בֵּיתָא מִימִינָא וַחֲמֵשׁ עַל עֲבַר בֵּיתָא מִסְמָלֵיהּ וְיַת יַמָּא יְהַב מֵעֲבַר בֵּיתָא מִימִינָא קִדּוּמָא מְקָבֵיל דָּרוֹמָא׃ מ וַעֲבַד חִירָם יַת כִּיוֹרַיָא וְיַת מַגְרוֹפְיָתָא וְיַת מִזְרְקַיָא וְשֵׁיצִי חִירָם לְמֶעְבַּד יַת כָּל עֲבִידְתָּא דַּעֲבַד לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיָי׃ מא עַמּוּדַיָא תְּרֵין וְאַגָּנֵי קְרוֹנָתְהוֹן דִּי עַל רֵישׁ עַמּוּדַיָא תַּרְתֵּין וּסְרִיגָתָא תַּרְתֵּין לְכַסָּאָה יַת תַּרְתֵּין אַגָּנֵי קְרוֹנָתְהוֹן דְּעַל רֵישׁ

(לז) מוצק אחד . בהתכה אחת : קצב אחד לכלהנה . לכל עשר המכונות היה קצב אחד וקצב כמו מדה ענין דבר החתוך במדה : (לט) על כתף הבית מימין . פי׳ הבית עזרת הכהנים ושם היו נתונים הכיורות : על כתף הבית . פירוש מימין הבית וכן משמאלו משמאל הבית או יהיה פירוש מימין כיור שעשה משה ומשמאלו והכיורים היו לרחוץ מהם הכהנים ידיהם ורגליהם ולהדיח בהם מעשה העולה כמו שאומר בדברי הימים : ואת הים . הים היה גם כן נתון בעזרה וכן כתוב בדברי הימים ויעש חצר הכהנים והעזרה הגדולה וגו׳

רלבג

(לז) כזאת עשה את עשר המכונות מוצק אחד . ר״ל שכל אחד מהן עם כל אלו הדברים הנלוי׳ לה הם כלם נעשים בהתכה ובזה האופן הם מחוברים לא בדרך מלאכה והם כלם במדה אחת ובקצב אחד לא היה ביניהם שום שנוי במדה ובתמונה : (לח) ויעש עשרה כיורות נחשת . הנה הכיור היה משמש לקדש ידיו ורגליו של כהן כמו שנזכר בתורה והיה משמש להדחת מעשה העול׳ ג״כ כמו שנזכר בספר ד״ה . וזכר שקומ׳ הכיור היה ארבע באמה וידענו שהוא היה עגול בשפתו והיה גבהו בשיעור שיחזיק הכיור הא׳ ארבעים בת שהם מאה ועשרים סאין ולזה הוא מבואר שלא היה שיעור חלל הכיור כי אם ס׳ פעמים אמה על אמה ברום אמה : (לט) ויתן את המכונות חמש על כתף הבית מימין . הרצון בבית ההיכל ובמה שבין הכותל הדרומי וכותל העזרה שם ה׳ כיורות והה׳ הנשארים שם במה שבין הכותל הצפוני מן ההיכל וכותל העזרה ואפשר שנא׳ והוא יותר נכון שהבית המזכר בזה המקום הוא חצר הכהנים וכו׳ היה המזבח החיצון שנזכר שם בספר ד״ה שהיה שעורו כ׳ אמה באורך וברוחב ובעומק ושם נזכר כי הוא עשה חצר הכהנים ונתן הים מכתף הימנית קדמה ממול נגבה וזה מורה שכתף הבית הימנית הנזכר בזה המקום הוא שב אל חצר הכהנים ולפי זה הפי׳ השני לא נצטרך לומר שיהיו הכיורים בין כותלי ההיכל וכותלי העזרה אבל יהיו לפאת מזרח מההיכל ואולם הים היה לפאת מזרחי דרומי שבחצר הכהנים והנה היה במקום שיותר פחות שם לפי מה שאמרנו פרשת ויקרא ולזה היה מקום הדשן לפאת מזרח מחצר הכהנים : (מ) ויעש חירם את הכיורות . הרצון בו הסירות וכן אמר אחר זה ואת הסירות ואת היעים

וכן

מצודת דוד

המוכה על כולם עשה פתוחי כרובים אריות ואילני תמר וכחבורי איש ולויה שלו ר״ל בת זוגו כן צייר כל אחד מסביב : (לז) כזאת . כתמונה הזאת : מוצק אחד . ר״ל כיציקת זה כן יציקת זה : קצב אחד . ר״ל שווים כאלו נתתכו כאחד : (לח) הכיור האחד . גבהו של הכיור : על המכונה . על הכן שעל המכונה : (לט) על כתף הבית . היא עזרת הכהנים . קדמה ממול נגב . ר״ל משוך כלפי

מקצוע

מצודת ציון

כמו ומתערה כאזרח רענן (תהלים ל״ז) : (לז) לכלהנה . כמו לכלהן : (מ) הכירות . הסירות כמו והכה בכיור (ש״א ב׳) : היעים . המכבדות לגרף בהם הדשן וכן ויעה ברד (ישעיה כ״ח) : המזרקות. הספלים המקבלים בו הדם לזריקה : (מא) וגלת . כן יקרא החלק התחתון מהכתר כי מעשהו כספל

כמו

רד"ק

וגו'. והומר ואת הים נתן מכתף הימנית קדמה וגו' פי' נתן הים בעזרה לצד דרום משוך כלפי מזרח: (מה) ואת כל הכלים האהל. כן כתיב וקרי האלה והקרי מבואר והכתיב ר"ל כענין אותם הכלים שהיו באהל מועד כן עשה חירם למלך שלמה בבית המקד' וכן תרגם יונתן כל מאניא האילין כעובד מאני משכנא דעבד משה כן עבד חירם למלכ' שלמה בית מקדשא דה': ממורט. זך ונקי מכל חלודה ומכל סיג: (מו) בככר הירדן. כתרגומו במישרי ירדנא. במעבה האדמה. תרגומו בעובי גרגישתא והגרגישתא היא העפר הטוב אשר ממנו יעשו הכורים לנקת בהם ובככר הירדן היה שם מקום לנקת בו: בין סכו' ובין צרתן. ובדברי הימים צרדתה ושני שמות היו לו והעפר ההוא טוב להתכ' ובעובי אותו קרקע צייר דפוס הכלים ויצקם שם כי לא יתכן לעשות כורים לכלים גדולים כאלה אלא בעובי האדמה התיכו אותם: (מז) וינח שלמה. הניח מלשקלם מרב מאד מאד לא נחקר משקלם והניחם כמו שעשו ולא נודע משקלם ויונתן תרגם ואצנע שלמה כלומר הביאם ממקום יציקתם והניחם בב"ה המקדש במקומם ומרוב שהיו הכלים לא נחקר משקלם: (מח) ואת השלחן. שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור כי עשרה שלחנות עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ויעש שלחנות עשרה וגו' ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים: (מט) חמש מימין וחמש משמאל. פי' מימין מנורת משה הניח חמש מנורות וחמש משמאל מנורת משה אבל כל המנורות היו גם כן בדרום וכן כל השלחנות בצפון ואומר בדברי הימים על השלחנות שהניח חמש מימין וחמש משמאל ופירושו כמו במנורת חמש מימין שלחן משה וחמש משמאלו ועל כל המנורות היו מדליקין ועל כל השלחנות היו מסדרין ואף על פי שיש מחלוקת בזה בדברי רז"ל הנראה מן הפסוקים כן הוא: והפרח. פרחי המנור' כמו שכתוב במנורת משה כפתור ופרח

רש"י

הכיורות. של נחשת לדשן את המזבח: היעים. מגרפות של נחושת שקורין ווידו"ל בלשכה לחתות בהן דשן בתוך הסירות: (מב) שני טורים רמונים. מאה רמונים בטור. תרוזים בשרשרות: (מו) יצקם. התיכם והציקם כתבניתם: במעבה האדמה. בעובי גרגשתא: (מז) וינח שלמה. מלשקול את משקל הכלים האלה מרוב מאד וחדל לספור משקלם: (מט) חמש מימין וחמש משמאול. אי אפשר לומר חמש מימין הפתח וחמש משמאל הפתח א"כ תלינו מנורה בצפון והתורה אמרה על ירך המשכן תימנה. אלא של משה באמצע ה' מימינה וה' משמאלה: והפרח. של מנורה. והנרות. בזיכין שנותנין בהן השמן והפתילה: והמלקחים. שמרימים בהן את הפתילה מתוך השמן וכספות

רלב"ג

וכן כתוב בדברי הימים בשני אלו המקומות והנה ענין אל הכיורות הוא מענין אמרו והכהו בכיור או בדוד והנה אלו הם רות היו משמשות לשום בהן דשן המזבח: (מה) ואת היעים. הם מגרפו' של נחושת לדשן בהם המזבח: ואת המזרקות. הם כלים יקבלו בהם אדם להזות על המזבח. ואת כל הכלים האלה. קרי וכתיב הכלים האהל והנה תרגם יונתן לפי שכתב שאלו הכלים היו נעשים בצורה שעשאם משה באהל ומזה אמרו ואת כל הכלים האהל כאילו אמר את כל הכלים כלי האהל וכמוהו רבים בלשוננו: נחשת ממורט. ר"ל צרוף ונקי מכל סיג: (מו) בככר הירדן. ר"ל במישור הירדן: במעבה האדמה. ר"ל שהפר בעובי האדמה צורת הדפוסים להתיך את כל הכלים האלה כי לא היה נכון לגדלם לעשות להם דפוסים יותכו בהם זולת זה הדרך: (מז) וינח שלמה את כל הכלים. ר"ל כי מרוב משקלם הניח שלמה מלחקור על משקלם כמה היה: (מח) ויעש שלמה את כל הכלים אשר בית ה'. ר"ל אשר בבית ה': את מזבח הזהב. הוא מזבח הקטרת אשר היה בהיכל: ואת השולחן אשר עליו לחם הפנים זהב. כבר התבאר בספר דברי הימים כי שלמה עשה עשר שולחנות והניחם בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל שיהיו קצת השולחנות לפאת צפון וקצתם לפאת דרום כי כבר התבאר מדברי התורה שמקום השולחן היה בצפון והמנורה היתה בדרום אבל הרצון בזה שלפאת צפון שם השלחנות בשתי שורות השורה האחת לפאת ימין מהאחרת וכן ראוי שנבין מענין המכונות והנה לא זכר מעשה השולחן והמנורות לפי שכבר עשאם באופן שנזכר בתורה: (מט) לפני הדביר זהב סגור. הנה מפני שהשולחנות הם גם כן לפני הדביר ולא זכר זה אלא במנורות ידענו שהמנורות יותר קרובות מקדש הקדשים מהשולחנות והם היו כנגד הארון כי לפני ה' היו כמו שהתבאר מדברי התורה ומה שאמר והפרח והנרות והמלקחים זהב אין הרצון בו שלא יהיה השאר גם כן זהב אבל הרצון בו שעד פרחה שהיה בסוף ירכה ועד הנרות שהיו בקנה המנורה הפני

מקרא ותרגום

מב ואת־הרמנים ארבע מאות לשתי
השבכות שני־טורים רמנים
לשבכה האחת לכסות את־שתי
גלת הכתרת אשר על־פני העמודים:
מג ואת־המכנות עשר ואת־הכירת
עשרה על־המכנות: מד ואת־הים
האחד ואת־הבקר שנים־עשר תחת
הים: מה ואת־הסירות ואת־היעים
ואת־המזרקות ואת כל־הכלים
האהל אשר עשה חירם למלך
שלמה בית יהוה נחשת ממרט:
מו בככר הירדן יצקם המלך
במעבה האדמה בין סכות ובין
צרתן: מז וינח שלמה את־כל־
הכלים מרב מאד מאד לא נחקר
משקל הנחשת: מח ויעש שלמה את
כל־הכלים אשר בית יהוה את מזבח
הזהב ואת־השלחן אשר עליו לחם
הפנים זהב: מט ואת־המנרות
חמש מימין וחמש משמאול
לפני הדביר זהב סגור והפרח והנרת

עמודיא: מב וית רמוניא
ארבע מאה לתרתין
סריגתא תרין סדרין
דרמונין לסריגתא חדא
לכסאה ית תרתין אנגי
קרונתון דעל אפי עמודיא:
מג וית בסיסיא עסר וית
כיורא עסרא על בסיסיא:
מד וית ימא חד וית תורי
תרי עסר תחות ימא:
מה וית דודיא וית
מגרופיתא וית מזרקיא
וית כל מניא האלין כעובד
מני משכנא דעבד משה
כן עבד חירם למלכא
שלמה בית מקדשא דיי
נחש טב: מו במישרי
ירדנא אתכינון מלכא
בעובי גרגשתא בין סכות
ובין צרתן: מז ואצנע
שלמה ית כל מניא מסגי
לחדא לחדא לית סוף
למתקל נחשא: מח ועבד
שלמה ית כל מניא די
בבית מקדשא דיי ית
מדבחא דדהבא וית
פתורא די עלוהי לחם אפיא דהבא: מט וית מנרתא חמש מימינא
וחמש מסמלא קדם בית כפורי דהבא טבא ושושנתא ובוציניא

מסורה: ד' זוגין מתחלפין · ל' חסר · ב · האלה ק' · ל' וחסר · ב' · ל' · ב' מלד. ז' · ב' · ג' · ח'. ל' חסר בנבי' ובכתו'

וינח ז' דגשין בקריאה וסי' משה את המטה. וינח ח' את הגוי'. ויכתב בספר וינח. וינח שלמה את כל הכלים. וינח את גבלתו. וינח את נערו שם. ויעש שלחנות. ונמכר גם בסדר קרח: מאד מאד ו' בקריאה וסי' והמים גברו מאד מאד על הארץ. ויפרץ האיש מאד מאד. טובה הארץ מאד מאד. וינח שלמה את כל הכלים. וייראו מאד מאד. והנבאתי כאשר צויתי: ואת השלחן ג' בקריאה וסי' ואת כל כליו. וחברו ואת השלחן. ויעש שלמה את כל הכלים:

תולדות אהרן נחשת ממרט. ערכין י: ואת השולחן. מנחות לט: זהב סגור (יומא מה):

מצודת ציון

כמו וגלה על ראשה (זכריה ד'): (מב) על פני. ר"ל בגובה ע"ש שהפנים הוא בגובה האדם: (מה) הסירות. הם הכיורות שזכר וכן והיו הסירות בבית ה' (שם י"ד): ממורט. לטה ובהירה כמו הוחדה וגם מורטה (יחזקאל כ"א): (מו) בככר. במישור: (מט) והפרח. קבועת פרחי המנורה: הנרות. עשוים כעין בזיכין ובהם משימין השמן והפתילות: והמלקחים. הצבתים ילקחו בהם הפתילות

מצודת דוד

מקצוע מזרחית דרומית שבעזרת כהנים: (מ) בית ה'. לצורך בית ה': (מב) לשתי השבכות. העשויות לתלות בתחתית השבכות: שני טורים. בכל טור מאה רמונים: לכסות את שתי וגו'. על הרמונים יאמר שהיו מכסים חלק העליון מן הגולה שהרי היו תלוין בתחתית השבכה והיו יורדין על עליונות הגולה: (מה) בית ה'. לצורך בית ה': נחשת ממרט. היו מנחושת צרוף ומזוקק: (מו) במעבה האדמה. בעובי האדמה חפר צורות הכלים ההם ושפך בהם את הנחושת לאחר הכתכה: (מז) וינח שלמה וגו'. הניח מלשקול אותם מחמת שהיו מרובים מאד מאד ולא היה נחקר לדעת משקל הנחושת וכפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור: (מח) אשר בית ה'. אשר לבית ה': ואת השולחן. ר"ל קבוצת השלחנות כי עשר שלחנות עשה כמ"ש בד"ה: זהב. מוכב על השלחן: (מט) חמש מימין. ר"ל מימין מנורה משה אבל כולם העמיד בדרום שהתורה אמרה,בה על צלע המשכן תימנה (שמות כו)

רשי

(נ) והספות. כלי של מיני זמר הוא וכן מזמרות: והמזרקות. לקבל דם: והכפות. לבזיכי לבונה: והמחתות. לחתות בהן תרומת הדשן ונחלי' להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטורת: והפותות. מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול: לדלתות הבית. שהוא קדש קדשים: לדלתי הבית שהוא להיכל כל פתחותיהן היו זהב: (נא) את קדשי דוד אביו. מה שנשאר מכסף וזהב שהקדיש אביו. ומדרש אגדה שלא רצה שלמה לתת אותו הקדש לבנין הבית. ושמעתי מחכמי ישראל שהיו אומרין לפי שהיה יודע שסופו ליחרב שלא יהיו העובדי כוכבים אומרים קשה ירא[ת]ם שלקחו נקמתם מן הבית שנבנה מן גזלות וחבלות שגזל מהם דוד. וי"א כך אמר שלמה רעב היה בימי אביו ג' שנים שנה אחר שנה והיה לו לבוזו ההקדשות הללו להחיות בהן עניי ישראל: (א) נשיאי האבות לבני ישראל. של בני ישראל: מעיר דוד. שנתנו שם דוד כשהביאו מבית עובד אדום: (ב) בירח האיתנים. ת"י בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא שביעאה משניתנה תורה וכתיב

רדק

ופרח וכן הנרות שבעה בכל מנורה כמו במנורת משה וכן המלקחים: (נ) והספות. הם כלים עשוים בתכונת הכדים ואפשר שהם הנקראים בדברי רז"ל קיתון קיתונות ות"י וקוליא ותרגם אונקלוס וכדה על שכמה וקולתא: והמזמרות. כלי שמזמרים בהם: והפותות לדלתו' הבית. ת"י ומוגלסיא והם צירי הדלתות ואומר כי צירי הדלתות של הבית הפנימי שהוא הדביר וצירי דלתות ההיכל עשה זהב אבל הדלתות היו מעץ מצופות זהב כמו שכתוב למעלה ולהיכל שאמר הוא פי' הבית שזכר כי אמר לדלתות הבית ופירוש לדלתות שהיו להיכל כי הוא הנקרא בית בסתם באותם הבתים כי אין כתוב ולהיכל אלא להיכל בלא ויו והספרים שכתוב בהם ויו טעות הוא: (נא) ויבא שלמה. מה שהקדיש אביו נתן ממנו בבנין הבית לכבוד אביו כי לא היה צריך לאותו הקד' כי לרוב היה לו כסף וזהב ונחשת אך לכבוד דוד אביו נתן ממנו במלאכת בית המקדש והשאר נתן באוצרו' בית ה' ופירוש ואת כל הכלים כלי זהב וכלי כסף וכלי נחשת שלקח דוד מהדרעז' משאר הגוים כמו שכתוב למעלה. ובדרש שלא נתן שלמה מקדשי דוד אביו דבר במלאכ' בית המקד' י"א לפי שידע שלמה שסופו לי הרב שלא יהו אומרים אומות העולם מפני שהיה בנין הבית מחמס ומגזלות שגזל דוד לפיכך חרב וי"א כך אמר שלמה רעב היה בימי אבא שלש שנים שנה אחרי שנה והיה לו לבוזו ההקדשות האלה להחיות בהן עניי ישראל יהיו שמורין לצ[ו]רך: (א) מעיר דוד. כי שם העלהו דוד כשהביאו מבית עובד אדום: (ב) בירח האיתני'. שבו אוספים הפירות והתבואות לבית כמו שנקרא חג האסיף לזה הטעם וכן איתנים לשון חוזק שהתבואות והפירות היי

מלכים א ז

והמלקחים זהב: נ והספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור והפתות לדלתות הבית הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב:
נא ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית יהוה ויבא שלמה את קדשי ׀ דוד אביו את הכסף ואת הזהב ואת הכלים נתן באצרות בית יהוה:

ח

א אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל המלך שלמה ירושלם להעלות את ארון ברית יהוה מעיר דוד היא ציון:
ב ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג הוא החדש השביעי:

תרגום

וצבתיא דדהבא: נ וקוליא ומזמריא ומזרקיא ובזיכיא ומחתיתא דדהבא טבא ומוגלסיא לדשי בית גואה לקודש קודשיא לדשי ביתא להיכלא דדהבא:
נא ושלימת כל עבידתא דעבד שלמה מלכא בית מקדשא דיי ואיתי שלמה ית קודשי דוד אבוהי ית כספא וית דהבא וית מניא יהב באוצריא בית מקדשא דיי:
א בכן כנש שלמה ית סבי ישראל וית כל רישי שבטיא רברבי אבהתא דבני ישראל לות מלכא שלמה לירושלם לאסקא ית ארון קימא דיי מקרתא דדוד היא ציון:
ב ואתכנישו לות מלכא שלמה כל אנש ישראל בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא

ג' | ה' | ג' | ב' בסיפרא | ג'. ד' | כ"א | י"ח פסוק' את את ואת ואת | ג' | כולהון קמצין | ד'

ותשלם ג' בקריאה וסי' ותשלם בל המלאכה דמלכים. וחברו דד"ה. ותשלם החומה בעשרים. ואת הכלים ג' בקריאת וסי' ותשלם כל המלאכה אשר עשה: ואשקלה להם. ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית: בירח ד' וסי' נמסר לעיל בספר' סימן ז'. באהל ו' קמץ וסי' בלשון תרגום שדה עלת בעננא דנשיא בקימא דארונא. וסי' נמסר בסדר חקת התורה ובספר שפטים סימן ה':

תולדות אהרן בירח האתנים. ר"ה יא מגלה לא (ר"ה נו):

רלבג

השני הכל הי' זהב וכן המלקחים היו זהב כמו שהוגבל בתורה וככה אמר בתורה עד ירכה עד פרחה זהב טהור: זהב סגור. ר"ל נקי ומזוקק וידמה שזקקו היה בשיסגרוהו תוך הכור באש עם דברים יוציאו ממנו סיגיו בעשן ולזה נקרא סגור: (נ) והספות. הם בדמיון כדים העשוים לשום בהם יין: והמזמרות. הם כלי זמר עשויים מזהב. ואפשר שיהיו גם כן הספות מינים אחרים מכלי זמר: והמזרקות. הם לקבל הדם ואחשוב שהיו משמשים לדם קדשים אשר יובא אל הקדש פנימה: והכפות. הם לשום בהם מלא קומץ לבונה להקטיר: והמחתות. הם לחתות בהם גחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הזהב: והפותות לדלתות הבית. ר"ל מה שיכנס ציר הדלת בו שהוא מחובר לדלת. הנה זה היה בדביר ובהיכל מזהב: (נא) ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית ה'. למדנו מזה המקום כי שלמה עשה מעלו את הבית הגדול הזה ואולם הקדשו' דוד אביו שם באוצרות בית ה' וידמה שלזאת הסבה לא התחיל לבנין הבית תכף מלכו כי בשנה הרביעית החל הבנין כמו שקדם והיה זה כן כדי שיבנהו משלו לא מאוצרות דוד אביו אשר הקדיש אותם לה' וכאילו היה זה מכוון מהש"י כמו שלא רצה שיבנהו דוד כי דמים רבים שפך כן לא הסכים שיבנה מאשר אסף דוד משלל הגוים במלחמה אך שלמה שהיה איש שלום והיה מה שקבץ מהממון מקובץ עם השלום בו בחר השם ית' לבנותו במה שקבץ מהממון עם השלום: (א) והנה ספר שכבר הקהיל שלמה אליו את זקני ישראל והם השופטים והחכמים ואת כל ראשי המטות והם הנשיאים להעלות ארון ברית ה' מעיר דוד ולהביאו בקדש הקדשים. וזכר שכבר היה זה בירח האיתנים והוא חדש תשרי בחג הסוכות ואחשוב שקראו ירח האיתנים כי בו המועדים היותר חזקים והיותר

(רדק, המשך:) האדם ומרבו' ז"ל שאמרו חדש שנולדו בו אבות הם איתני עולם כמו והאיתנים מוסדי ארץ ומהם שאמרו שהוא חזק במצות שיש בזה החדש חגים ומצות וי"ת בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה בחגא וכען הוא ירחא ש ביעאה כלומר כי לפני הזמן יצאו ישראל ממצרים היה תשרי החדש הראשון כי בתשרי נברא העולם ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו כי כן אמר להם האל ית' החדש הזה לכם ראש חדשים לכם מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון כי תשרי הוא ראשון: בחג. קודם חג הסכות נקהלו אלא אמר כי בחג נקהלו לעשות שם מייסרים

מצודת דוד

כ"ז): לפני הדביר. כי בהיכל עמדו: (נ) הבית הפנימי. ולתוספת ביאור כפל ואמר לקדש הקדשים. וכן לדלתי הבית כפל לתוספת ביאור ואמר להיכל: זהב. מוסב על הפותות שהם היו מזהב: (נא) את קדשי מה שהקדיש דוד אביו וכו' כי כל הבנין וכליו עשה שלמה משלו ממה שקבץ הוא (לבד כלי נחושת עשה ממה שלקח אביו מערי הדדעזר כמ"ש בד"ה א' י"ח): נתן. כמו ונתן ר"ל שהביא קדשי אביו ונתן אותם באוצרות העשויות בבית ה': ח (א) אז. כאשר השלם כל מלאכת הבנין: נשיאי האבות. הנשיאים לכל בתי האבות של בני ישראל והם הם ראשי המטות שזכר ולתוספת ביאור כפל: (ב) בירח האתנים. חודש תשרי נקרא ירח האתנים מלשון א תן וחוזק ע"ש כי בחדש תשרי הם המועדים היותר חזקים ומיישרים

מצודת ציון

הפתילות למוסבם ולהניחם על מקום הראוי: (נ) והספות. כלים כעין כדים כי ת"י קולין וכן וכדה על שכמה (בראשית כ"ד) ת"א וקולתה: והמזמרות. כלי זמר: והכפות. הבזיכין שבהם הלבונה: והמחתות. כלים לחתות בהם האש על הקטורת: והפותות. הם העשויות להציב בהן צירי הדלתות לסבב אילך ואילך וכמשנה והפותה שתחת הציר (כלים פי"א): ח (ב) האתנים. ענין חוזק כמו

רד״ק

עם חנוכת המקדש וחג שבעת ימים קודם חג הסוכות הוא שנקהלו בירושלם כמו שנפרש : (ג) וישאו הכהנים את ארון ה׳ . אמרו רבותינו ז״ל בשלשה מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו ישראל את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו כשברח דוד מפני אבשלום ועתה כשהכניסוהו לבית המקדש לקדש הקדשים והם לא זכרו זה המקום אולי בכלל החזירוהו למקומו הוא : (ד) את ארון ה׳ ואת אהל מועד . את ארון ה׳ מציון כמו שאמ׳ ואת אהל מועד מגבעון כי שם היה : הכהנים והלוים . הכהנים הארון והלויים את אהל מועד וכלי הקדש אשר באהל ואהל מועד גנזו באוצרות בית האלהים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית : (ו) אל תחת כנפי הכרובים . הכרובים הכנים בתחילה והכרובי׳ האלה שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם ופניהם לבית כמו שאומר בדברי הימים ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים והכרובים שעשה בצלאל היו בשני קצות הכפורת על הארון והיה מכסה הארון כמו שהיה מתחילה אבל אלו הכרובי׳ היו כנפיהם גבוהים על הארון כי חמש אמות היה קומ׳ הכרוב ואין צריך לגוף הכרובים שהיה עומד בנס כי בגוף האחת הכנפים ואין לנו לשאול למה עשה שלמה כרובים אחרים ולא כתבנית הראשונים כאשר אין לנו לשאול למה לא עשה ארון אחר ועשה מזבחות אחרים ומנורות ושולחנות וכלים אחרים כי הכל עשה על פי הנבואה כמו שמסר לו דוד אביו כמו שכתוב בד״ה שאמר לו דוד הכל הכל בכתב מיד ה׳ עלי השכיל כל מלאכת התבני׳ : (ח) ויאריכו הבדים . האריכו אותם לחוץ כלומר שמשכו אותם כלפי חוץ לפי שלא היה צריך עוד לשאת בכתף ומתחילה היו הבדים נתונים בארון בשוה שהיו עודפים אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשוא בכתף האריכו הבדים ומשכו׳ כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהיה נכנס שם כהן גדול ביום הכפורים להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה ולפיכך האריכו הבדים על פני הדביר ולא יראו החוצה לפני הדביר ואם תאמר והלא אורך הבדים לא היה אלא עשר אמות ולא נאמר בתורה שהיו נראים חוץ לפרכת והדביר היה רחבו עשרים אמה א״כ אע״פ שמשכו אותם היאך נראו עדיין על פני הדביר נאמר כי לא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל עד כדי שיראו הבדים על פני הדביר כשמשכו אותם כלפי חוץ ואין צריך לומר כי מקום ארון אינו מן המדה ובנס היה עומד שהרי בתוך המדה היה תחת כנפי הכרובים בתוך עשרים אמה ולא היה ממנו עשר אמה לכל רוח : ויהיו שם עד היום הזה . שלא הסירו אותם עוד

רש״י

וכתיב בניסן שהוא ראש חדשי׳ נקרא תשרי שביעי : (ד) ואת אהל מועד . שעשה משה וגנזו שלמה משנבנה בית ראשון כמו ששנינו בתוספתא דסוטה : אשר באהל . אשר נטה דוד לארון : כנפי הכרובים . אותן שעשה שלמה העומדים על רגליהם בקרקע ואין אלו כרובים של כפורת שעל הארון : (ז) אל מקום הארון . מקיר אל קיר כמו שאמר למעלה בענין : (ח) ויראו ראשי הבדים . בפרוכת שכנגד הפתח באמה טרקסין יכול יהיו מקרעין בה ויוצאין תלמוד לומר ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין כעין שני דדי אשה כענין שנאמר בין שדי ילין (שיר א׳ י״ג) :

בלאת

ג וַיָּבֹאוּ כֹּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָרוֹן׃ ד וַיַּעֲלוּ אֶת־אֲרוֹן יְהוָה וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר בָּאֹהֶל וַיַּעֲלוּ אֹתָם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם׃ ה וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְכָל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל הַנּוֹעָדִים עָלָיו אִתּוֹ לִפְנֵי הָאָרוֹן מְזַבְּחִים צֹאן וּבָקָר אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפְרוּ וְלֹא יִמָּנוּ מֵרֹב׃ ו וַיָּבִאוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֶל־דְּבִיר הַבַּיִת אֶל־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אֶל־תַּחַת כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים׃ ז כִּי הַכְּרוּבִים פֹּרְשִׂים כְּנָפַיִם אֶל־מְקוֹם הָאָרוֹן וַיָּסֹכּוּ הַכְּרֻבִים עַל־הָאָרוֹן וְעַל־בַּדָּיו מִלְמָעְלָה׃ ח וַיַּאֲרִכוּ הַבַּדִּים וַיֵּרָאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים מִן־הַקֹּדֶשׁ עַל־פְּנֵי הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיִּהְיוּ שָׁם

ט׳ פסו׳ בסי׳ את ואת ואת | ג׳ | כ׳ | נ״ס | ג׳ | ל׳ ד׳ חסר בסיפרא | כ׳ | ד׳. י״ו

שְׁבִיעָאָה׃ ג וַאֲתוֹ כָּל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וּנְטַלוּ כָהֲנַיָא יָת אֲרוֹנָא׃ ד וְאַסִיקוּ יָת אֲרוֹנָא דַיְיָ וְיָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל מָנֵי קוּדְשָׁא דִי בְמַשְׁכְּנָא וְאַסִיקוּ יָתְהוֹן כָּהֲנַיָא וְלֵוָאֵי׃ ה וּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה וְכָל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דְאִזְדַמְנוּ עֲלוֹהִי קָיְמִין עִמֵּיהּ קֳדָם אֲרוֹנָא מְנַכְסִין עָאן וְתוֹרִין דְלָא יִתְחַשְׁבוּן וְלָא יִתְמְנוּן מִסְגֵי׃ ו וְאָעִילוּ כָהֲנַיָא יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ לְאַתְרֵיהּ לְבֵית כַּפּוּרֵי דִי מְתַקַּן לֵיהּ בְּגוֹ בֵיתָא לְקוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא לִתְחוֹת כַּנְפֵי כְרוּבַיָא׃ ז אֲרֵי כְרוּבַיָא פְּרִיסַן גַדְפֵּיהוֹן עַל אֲתַר אֲרוֹנָא וּמַטְלִין כְּרוּבַיָא עַל אֲרוֹנָא וְעַל אֲרִיחוֹהִי מִלְעֵלָא׃ ח וְאָרִיכוּ אֲרִיחַיָא וּמִתַחֲזַן רֵישֵׁי אֲרִיחַיָא מִן קוּדְשָׁא עַל אַפֵּי בֵית כַּפּוּרֵי וְלָא מִתַחֲזַן לְבָרָא וַהֲווֹ תַמָּן

וכל עדת. ג׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר בהעלותך : יראו ד׳ בקריאה וסי׳ את חג המצות תשמור קדמא . ופטר חמור תפדה בשה ואם לא . ופני לא יראו . ולא יראו החוצה ויהיו שם . נחברו דדברי הימים . וחד ויראו לפניך מראינו ומראה הילדים :

תולדות אהרן ויאריכו הבדים . מנחות לח (שקלים מט) : ויראו ראשי הבדים . יומא נג •

רלב״ג

מיישרים אל השלמות לפי מה שבארנו בבאורנו לדברי התורה ובפרשת פנחס בארנו רוב זה הענין : (ג) וזכר כי שם היו כל זקני ישראל לכבוד הש״י ולא נשאו הלויים את הארון רק הכהנים ואע״פ שהיה נשיאת הארון מעבודת בית המקדש לא הסכימו בזה המקום שישאו אותו הלויים לפי שהכוונה היתה להביאו בבית קדשי הקדשים והוא הדביר אשר לא הותר להכנס בו כי אם כהן גדול יום אחד בשנה וכאשר לא היה אפשר שישא הכהן הגדול לבדו הארון היה יותר ראוי שיכנסו שם הכהנים משיכנסו שם הלויים ואולם בספר ד״ה כתוב שהלויים נשאו אותו והנה הרצון בו כהנים כי מצאנו שנקראו הכהנים לויים במקומות רבים . ומזה המקום יש ללמד כי כשיביא ההכרח לתקן בית קדש הקדשים ראוי לבחור תחלה שיתוקן על יד כהן גדול אם אפשר זה ואם לא היה אפשר זה נתיר תחלה זה לכהנים ואם אין מהם יודע לתקן נתיר זה ללוים וכן ממדרגה למדרגה שפלה ממנה : (ד) והנה העלו עם זה אהל מועד שנעשה במדבר על יד משה וכל כלי הקדש אשר היו באהל אשר הכין דוד לתת שם את ארון האלהים והנה היו נכללים בכלים ההם הכלים שעשה משה והנה הארון נשאו הכהנים ושאר הכלים שהיה נכון שישאום הלוים נשאו אותם הלוים : (ה) וזכר כי המלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו . והם ראשי העם וזקניו היו מזבחים צאן ובקר לרוב מאד לפני הארון בהיות הכהנים נועדים בהעלאת הארון למקומו והכהנים הביאו הארון אל דביר הבית שהוא קדש הקדשים תחת כנפי הכרובים שעשו שם שהיו נוגעים בכנפיהם בכותל רוב הדביר והיו נוגעים כנף זה בכנף זה במה שבין הכרובים האלו תחת כנפיהם היה מקום הארון בדרך שסככו הכרובי׳ על הארון ועל בדיו מלמעלה כי גובה הכרובים ההם היה עשר אמות כמו שקדם . והנה הבדים היו תמיד בארון והזהירה התורה שלא יסורו ממנו ולזה היו תמיד שם : (ח) ויאריכו הבדים . אחשוב שאלו הבדים אינם הבדים שעשה משה ולזה אמר ויאריכו הבדים שעשו אותם יותר ארוכים ממה שהיו משל משה כי שיעור קדש הקדשים לא היה אז כי אם עשר אמות ועתה היה שיעורו עשרים אמה ואמר שכבר היו נראים ראשי הבדים מן הקדש אל פני הדביר והוא פתח קדש הקדשים ולא היו נראים החוצה בהיכל אך היו מגיעים עד פני הדביר ולזה היו מגיעים בעובי הכותל ושם היתה פרוכת להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים אעפ״י שהיו שם דלתות כי לא היה אפשר לסגרם כי הבדים ימנעו

מצודת ציון

כמו איתן מושבך (במדבר כ״ד) : (ה) הנועדים . ענין וועד ואסיפה וכן הנועדים על ה׳ (שם י״ו): עליו

מצודת דוד

ומיישרים את האדם אל השלמות : (ד) ואת אהל מועד . בגבעון היה ומשם העלוהו וגמוהו באוצרות בית ה׳ בהעליות אשר ממעל להיכל ולדביר : הכהנים הלוים . הכהנים העלו הארון והלוים את אוהל מועד וכליו : (ה) אתו לפני הארון . ללכת עמו לפני הארון : (ו) כנפי הכרובים . הם שעשה שלמה ועמדו בארץ כמ״ש למעלה : (ז) כי הכרובים וכו׳ . ר״ל כי מתחילה נעשה שיפרשו הכרובים כנפיהם אל מקום עמידת הארון ולזה בהכנסת הארון אל מקומו היו א״כ הכרובים מסככים עליו : (ח) ויאריכו הבדים . ר״ל משכו הבדים לחוץ כלפי המזרח והיו נראים לפני הדביר בהיותם דוחקין ובולטין בפרוכת שהיה מול הפתח אבל לא היו נראים בחוצה בהיות מקרעין בפרוכת לצאת חוצה לו : ויהיו שם . על הבדים יאמר שהיו שם באותה הנחה ומצב : עד היום הזה . ר״ל עד אשר נגנז בימי יאשיהו :

אשר

רשי

(י) בצאת הכהנים מן הקדש. הכהנים שנשאו הארון בדביר כשיצאו שרתה שכינה בהיכל : (יב) אז אמר שלמה. כשראה הענן אמר עתה רואה אני שהשכינה שורה בבית שבניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכון בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר כי בענן אראה על הכפורת (ויקרא ט"ז ב) כך שנויה בספרי : (יג) לשבתך עולמים. שמשנבחרה לא הותרו הבמות ולא שרתה שכינה במקום אחר : (טו) אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה בית: ובידו מלא. קיים את דברו בידו הטובה: (טז) מן היום וגו'. את זה דבר אל דוד אבי

רדק

עוד מן הארון כמו שכתוב לא יסורו ממנו וגם לא החזירו אותם לאחוריהם אלא היו משוכים לפני הדביר לעולם זהו עד היום הזה א"כ דלתות שער הדביר לא היו נסגרות לפיכך הוצרך שלמה לעשות פרכת להיות מבדילו : (ט) אין בארון. זה ראייה כי לא היו בארון לא שברי לוחות ולא ס"ת וארון שבו ס"ת נראה כי נתנוהו באוצרות בית ה' עם אהל מועד ועם הכלים וכן נראה מדברי חלקיהו הכהן ס"ת מצאתי בבית ה' נראה כי לא היה במקום שהיו רגילים בו ולא היו יודעים אותו שם באותו הדור : אשר כרת ה'. כמו שת"י די עילויהון כתיבין עשרה פתגמי קיימא דגזר ה' עם בני ישראל : בצאת הכהנים שהכניסו שם הארון בצאתם מן הקדש נראה כבוד ה' בענן : (י) אז אמר שלמה. אז כשראה שסכן הכבוד בבית הזה שאמר ה' שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן כמו שכתוב ענן וערפל והוא שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעבדו וכמו שאמר כן עשה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו ורז"ל אמרו כשאמר כי בענן אראה על הכפורת רמז להם כי בענן יראה בבית עולמים וי"ת ה' אתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם תרגם בערפל בירושלם כלומר מקום שישכון שם הערפל והוא ענן הכבוד : (יג) לשבתך עולמים. כי גלגל ושילה ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר אשר נאמר עליו אל המקום אשר יבחר ה' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו עליו וקראו ה' יראה ואומר בהר ה' יראה כי באותו ההר יראה לדורות ודוד כשראה שנעתר שם וירד אש על עולתו אש מן השמים ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: (יד) ויברך. לא נכתבה הברכה שברכם אבל הברכה שברכם אחר תפלתו נכתבה ואחר שברכם נתן הודאה לאל ואמר ברוך ה' אלהי ישראל אשר דבר בפיו כלומר מה שדבר בפיו אל דוד אבי

כן קיים לי וזהו שאמר ובידו מלא וי"ו ובידו כמו כנגד האל יתברך וכן אמר למטה ובידך מלאתי ר"ל בכחו וביכולתו שהשלים כל הגוים עמו והם עשו רצונו ות"י וברעותיה קיים ומלה לאמר שב אל בפיו : (טז) ואבחר בדוד. למה שהקדים לא בחרתי בעיר היה לומר ואבחר בירושלם אלא פירוש כי לא הודעתי

עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ט אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי לֻחוֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הִנִּחַ שָׁם מֹשֶׁה ד'. ג' חס'
בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
י וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ וְהֶעָנָן מָלֵא אֶת־בֵּית יְהוָה׃ יא וְלֹא־
יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמֹד לְשָׁרֵת מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־
בֵּית יְהוָה׃
יב אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר לִשְׁכֹּן ג'. ג' ב'חס' וא'מ' בהארי בערפלאהכירו
בָּעֲרָפֶל׃ יג בָּנֹה בָנִיתִי בֵּית זְבֻל ל'
לָךְ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃ ג'
יד וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־
קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל עֹמֵד׃ ג'
טו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִד אָבִי וּבְיָדוֹ
מִלֵּא לֵאמֹר׃ טז מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי
אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא־ י"ח פסוקים בנביאים את את ומל' חדא ביניהון
בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
לִבְנוֹת בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר
בְּדָוִד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃
יז וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת ד'

עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ט לֵית בַּאֲרוֹנָא לְחוֹד תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָא דְאַצְנַע תַּמָן מֹשֶׁה בְּחוֹרֵב דִי עֲלֵיהוֹן כְּתִיבִין עַשְׂרָא פִּתְגָמֵי קְיָמָא דִגְזַר יְיָ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ י וַהֲוָה בְּמִפַּק כַּהֲנַיָא מִן קוּדְשָׁא וַעֲנַן אֲמִיטְתָא אִתְמְלֵי יַת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ יא וְלָא יְכִילוּ כַּהֲנַיָא לְמֵיקַם לְשַׁמָשָׁא מִן קֳדָם עֲנָנָא אֲרֵי אִתְמְלֵי יְקָרָא דַיְיָ יַת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃ יב בְּכֵן אֲמַר שְׁלֹמֹה יְיָ אִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֶם׃ יג מִבְנָא בְנֵיתִי בֵּית מַקְדְשָׁא קֳדָמָךְ אֲתַר מְתַקַן לְבֵית שְׁכִנְתָּךְ עָלְמִין׃ יד וְאַסְחַר מַלְכָּא יַת אַפּוֹהִי וּבְרִיךְ יַת כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל וְכָל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל קָאִים׃ טו וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִי גְזַר בְּמֵימְרֵיהּ עִם דָוִד אַבָּא וּבִרְעוּתֵיהּ קַיֵים לְמֵימָר׃ טז מִן יוֹמָא דִי אַפֵּקִית יַת עַמִי יַת יִשְׂרָאֵל מִמִצְרַיִם לָא אִתְרְעֵיתִי בְּקַרְתָּא מִכֹּל שִׁבְטַיָא דְיִשְׂרָאֵל לְמִבְנֵי בֵיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי תַּמָן וְאִתְרְעֵיתִי בְדָוִד לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל עַמִי יִשְׂרָאֵל׃ יז וַהֲוָה בְּלִבָּא דְדָוִד אַבָּא

לחות האבנים ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר עקב : לשבתך ג' בקריאה וסי' מכון לשבתך פעלת ה'. מכון לשבתך עולמים. וחברו דדברי הימים. אנ"ך : וכל קהל ג' בקריאה וסי' ויסב המלך את פניו דמלכים. וחברו דד"ה. וישלחו ויקראו :

תולדות אהרן אין בארון, בתרא יד : בנה בניתי. ר"ה עז תגיגה טז זוהר בהעלותך (תענית סס) : לא בחרתי. זוהר ויקהל :

רלבג

ימנעו מזה: (ט) אין בארון רק שני לוחות האבנים. זה לא ישלול שלא היו שם הדברים שנזכרו בתורה שהם מונחים בו כמו מטה אהרן וצנצנת המן אך שלל בזה שלא היה שם מהתורה רק עשרת הדברים כי הם מקיפים בכח על התורה כמו שבארנו בפרשה יתרו : (י) ויהי בצאת הכהנים מן הקדש. זכר בספר ד"ה כי כל הכהנים התקדשו לא שמרו בזה דבר המחלקות לרוב הזבחים והעולות שנעשו שם. והלוים היו משוררים להודות לה' בפה ובכלי זמר. והכהנים מחצצרים בחצוצרות כי זה היתה עבודתן שלא יותר העשותה כי אם על יד כהן כמו שנתבאר בתורה וזה כלו היה בעת העלותם העולות וזבחם הזבחים. והנה בעת ההיא שרתה השכינה על בית ה' ונראה שם כבוד ה' בענן עד שלא יוכלו הכהנים לעמוד לשרת במזבח מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה' : (יב) אז אמר שלמה. הנה אמרו שכן בערפל יהות לפי הנגלה ולפי המשל אמנם לפי הנגלה הרצון בו כי הש"י אמר להראות כבוד שכינתו בענן וערפל בבית הקדוש הזה ואולם לפי המשל הרצון בו שהש"י אמר להשרות שכינתו ולהשגיח בזה העולם השפל שהוא חשך וערפל: (יג) בנה בניתי זבול לך. אמר על צד המשל להתמדת הראות שכינת הש"י בבית המקדש יותר ממה שיתראה בשאר המקומות שהוא בנה שידור בו הש"י ויהיה מכון לשבתו לנצח כאמרו זאת מנוחתי עדי עד וזה כי אחר שנגלה זה המקום הקדוש נאסרה העבודה בזולת המקום ההוא כמו שנתבאר בתורה כאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה והנחלה : (יד) ויסב המלך את פניו ויברך. הנה לא זכר בזה המקום ברכה אשר ברכם אך הסב פניו להם בברכה כי המברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין וזה מבואר בנפשו וכן מצאנו הענין בברכת הכהנים : וכל קהל ישראל עומד. למדנו מזה שאין ראוי לישב בעזרה ודמה מזה ששלמה היה יושב ולזה יתבאר שמלכי בית דוד הותר להם לישב בעזרה : (טו) ובידו מלא. ר"ל שהש"י

מצודת דוד

(ט) אשר כרת וכו'. בעת שנתנם : (י) מן הקדש. אחר שהעמידו בה את הארון : והענן. הוא כעין עשן : (יא) לעמוד. בהיכל ובעזרה : כבוד ה'. הוא הענן הנזכר : (יב) אז. כראות הענן אמר רואה אני כי באה השכינה כי ה' אמר לשכון בערפל כמ"ש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ') וערפל הוא עב הענן : (יג) בנה בניתי וכו'. ר"ל הואיל ובאה השכינה בניתי א"כ בית זבול לך ולא היה עמלי בחנם ואמר בדרך משל כאדם הדר בבית אחד : מכון. יהיה מכון לשבתך בה עד עולם כי מעתה לא תסרה השכינה עוד במקום אחר : (יד) ויסב וכו'. אל מול העם : עומד. כי אין ישיבה בעזרה וכו' : (טו) ובידו מלא. בכח ידו השלים דברו אשר דיבר לאמר : (טז) לבנות בית. לבנות בה בית : ואבחר בדוד וגו'

מצודת ציון

עליו : כמו אליו : ויסכו. מלשון סכך : בדיו. מוטות לשאת בהם הארון : (יב) בערפל. ענ הענן : (יג) זבול. מדור כמו מזבול קדשך (ישעיה ס"ג) : מהלך

לשם יהוה אלהי ישראל׃
יח ויאמר יהוה אל־דוד אבי יען אשר היה עם־לבבך לבנות בית לשמי הטיבת כי היה עם־לבבך׃
יט רק אתה לא תבנה הבית כי אם־בנך היצא מחלציך הוא־יבנה הבית לשמי׃
כ ויקם יהוה את־דברו אשר דבר ואקם תחת דוד אבי ואשב על־כסא ישראל כאשר דבר יהוה ואבנה הבית לשם יהוה אלהי ישראל׃
כא ואשם שם מקום לארון אשר־שם ברית יהוה אשר כרת עם־אבתינו בהוציאו אתם מארץ מצרים׃
כב ויעמד שלמה לפני מזבח יהוה נגד כל־קהל ישראל ויפרש כפיו השמים׃
כג ויאמר יהוה אלהי ישראל אין־כמוך אלהים בשמים ממעל ועל־הארץ מתחת שמר הברית והחסד לעבדיך ההלכים לפניך בכל־לבם׃
כד אשר שמרת לעבדך דוד אבי את אשר־דברת לו ותדבר בפיך ובידך מלאת כיום הזה׃
כה ועתה יהוה אלהי ישראל שמר לעבדך דוד אבי את אשר דברת לו לאמר לא־יכרת לך איש מלפני ישב על־כסא ישראל רק אם־ישמרו בניך את־דרכם ללכת לפני כאשר הלכת לפני׃
כו ועתה אלהי ישראל יאמן נא דבריך אשר דברת לעבדך דוד אבי׃

ב׳ חד כתיב סטיבות · ל׳ · ל׳ · ב׳ חס׳ להניח חד בני · ס׳ חס׳ · ג׳ מ״ע · ב״א פתח וכל ויעומיסף דאיוב דכו׳ · ג׳ ר״פ נסים · ל׳ · דבריך ס׳ כתיב דבריך וקרי דברך

תרגום

למבני ביתא לשמא דיי אלהא דישראל׃ יח ואמר יי לדוד אבא חלף די הוה עם לבך למבני ביתא לשמי אתקינתא ארי הוה עם לבך׃ יט לחוד את לא תבני ביתא אלהין בר דתוליד הוא יבני ביתא לשמי׃ כ וקים יי ית פתגמיה דמליל וקמית תחות דוד אבא ויתיבית על כורסי מלכותא דישראל כמא דמליל יי ובניתי ביתא לשמא דיי אלהא דישראל׃ כא ושויתי תמן אתר מתקן לארונא די ביה מחתין תרין לוחי אבניא די עליהון קימא דיי די גזר עם אבהתנא באפקותיה יתהון מארעא דמצרים׃ כב וקם שלמה קדם מדבחא דיי לקביל כל קהלא דישראל ופרס ידוהי בצלו לצית שמיא׃ כג ואמר יי אלהא דישראל לית בר מנך את הוא אלהא דשכינתך בשמיא מלעילא ושליט על ארעא מלרע נטר קימא וחסדא לעבדך די מהלכין קדמך בכל לבהון׃ כד די נטרת לעבדך דוד אבא ית דמליתא ליה וגזרתא במימרך וברעותך קיימת כיומא הדין׃ כה וכען יי אלהא דישראל טר לעבדך דוד אבא ית דמלילתא ליה למימר לא יפסוק לך גבר מן קדמי יתיב על כורסי מלכותא דישראל לחוד אם יטרון בנך ית אורחתהון להלכא קדמי כמא דהליכתא קדמי׃ כו וכען אלהא דישראל יתקימון כען פתגמיא די מללת לעבדך דוד אבא׃

רדק

הודעתי בחירתי בירושלים עד שבחרתי בדוד להיות על עמי ישראל והראיתי לו המקום הנבחר בירושלם כשנעתרתי לו בגרן ארונה באש מן השמים: (כא) ואשים שם מקום לארון. והוא הדביר: לפני מזבח ה׳. מזבח הנחשת שעשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים כי עשה מזבח הנחשת עשרי׳ אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו: (כב) נגד כל קהל ישראל. בדברי הימים אומר כי עשה כיור נחשת חמש אמות רחבו ושלש אמות קומתו ונתנהו בעזרה ויעמוד עליו נגד כל קהל ישראל ויברך עליו על ברכיו ויפרש כפיו השמים: (כג) שומר הברית והחסד. שכרת עם האבות: לעבדיך. לזרעם אחריהם: דבריך. כתיב על הפרט וקרי דברך על

ואשב ה׳ וסי׳ נמסר בסדר עקב: ואשם ה׳ חס׳ יוד בקריאה וסי׳ ואשם הנזם על אפה והצמידים. ואשם את הלוחות בארון אשר עשיתי. ואשם שם מקום לארון דמלכים. ואשם השק על׳ מתני. ואשם דברי בפיך:

תולדות אהרן רק אתה: מגלה י:

מצודת ציון

(יט) מחלציך. הם המתנים והוא כינוי על היותו סמוך להם: (כו) יאמן. מל׳ אמונה: (כז) האמנם. בה״א התימה ר״ל האמת: יכלכלוך. ענין החזקה כמו אלפים בת יכיל (לעיל ז׳): אף כי. הוא כענין כל שכן וק״ו וכן אף

רשי

אבי: (כב) ויעמוד שלמה לפני מזבח ה׳. כתיב (בדברי הימים ב׳ ו׳ י״ג) כי עשה שלמה כיור נחושת ויתנהו בתוך העזרה וגו׳ ויעמוד עליו ויברך על ברכיו: (כג) שמר הברית. ממתין ונוגז לשמור הברית והחסד לקיו׳ הבטחתו: (כד) אשר שמרת. לשון אמנת הבטחה

רלבג

שהש״י השלים בידו וככחו מה שיעד בפיו: (טז) לבנו׳ בית לשם ה׳ וגו׳ עד בהוציאו אותם מארץ מצרים. למדנו מזה שבנין בית המקדש ראוי שיבנה בבית קדש הקדשים מקום לטנה שיעמוד שם הארון: (כב) ויעמוד שלמה לפני מזבח ה׳. אחשוב שהיה עומד בעזרה גדולה שהיא עזרת ישראל שהיה בחצר הכהנים כשהתפלל זאת התפלה או בא בחצר הכהנים לפני מזבח החיצון והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב כי לא יתקרב לש״י מפני באו מהעזרה אל פני המזבח האלהים אם לא שנאמר כי מפני שהיה מקום המזבח נבחר כמו שנראה מענין מה שנזכר בסוף ספר שמואל השכים שלמה לבא שם כדי שתהיה תפלתו יותר נשמעת: (כג) ויאמר ה׳ אלהי ישראל אין כמוך אלהים. ר״ל אתה הש״י המנהיג ישראל ותשגיח בם הנה אין כמוך אלהים במנהיגים הנבדלים אשר בשמים ממעל והם מניעי הגרמים השמימיים: ואשר על הארץ מתחת. והוא השכל הפועל כי מה שינהיגוהו אשר הוא מסובב ממך הוא הנהגה חלקית כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות השם אך הנהגתך היא כוללת ומקפת בכל: שומר הברית והחסד לעבדיך. זכר כי בזה הוא יותר ההבדל שבין הנהגת השם יתברך ובין הנהגת אלו העלולים ממנו וזה כי הוא מקיים הברית והחסד לעבדיו ההולכים לפני הש״י בכל לבם על צד ההשגחה הפרטית וזה דבר לא יוכל עליו אחד מאלו הנבדלים העלולים ממנו. והנה הרצון באמרו הברית והחסד הברית שהוא על צד החסד והוא אשר יהיה מצד ההשגחה הפרטית וכבר יזכר זה הברית שכבר יהיה בו תנאי והוא שיהיה המקבל באופן שיהיה דבק בש״י והוא אמרו לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם ולזה גם כן אמר רק אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני

מצודת דוד

טוב וגו׳. שמ״ז בא ההכנה לבחור בירושלים לבנות בה בית: (יח) הטיבות וכו׳. עשית בזה ולזכות תחשב כי ע״י באה ההכנה לבות עליה ולהכין הכל: רק אתה וגו׳. עם שתכין הכל: (כא) ואשים שם. בהבית הזה: אשר שם. בזה הארון: ברית ה׳. לוחות הברית אשר כרת ברית עם ישראל בעת בואתם: (כב) ויפרש כפיו. כדרך שואל החסד: (כג) שמר הברית. הגמול שהבטיח בברית: (כד) אשר שמרת וגו׳. ר״ל אשר נראה לכל ששמרת לו הבטחתך אשר הבטחתו שאלו תבנה הבית: ותדבר בפיך. כמו שדברת כן מלאת בכח ידך כאשר נראה היום: (כה) שמור וגו׳. רלה לומר שמור גם ההבטחה הסיא אשר הבטחתו שאם ארצו ילדקו לא יופסק מהם המלוכה: (כו) יאמן נא. ר״ל עשה דבר לשיהא נקרא בם אמונה

כבטחה: (כז) האמנם. לשון תימה: לא יכלכלוך. לא יכילוך: (לא) אשר יחטא איש לרעהו. בועל אשת איש: ונשא בו אלה. כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו: ונשא בו. לשון נושה: ובא אלה לפני מזבחך. והעמיד הכהן את האשה לפני ה' (במדבר ה' י"ח): (לב) לתת דרכו בראשו. ונכתה בטנה וגו': ולהצדיק צדיק. ונקתה ונזרעה זרע כך נדרש בתוספת' דסוטה: (לג) והודו את שמך. שחייב אדם לברך על הרעה:

כי

על הכלל: (כז) כי האמנם. הה"א פתוחה כי היא לתימה כלומר באמת היא שישב אלהים עם האדם בארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה תתברך ותתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך אם כן מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה ואע"פ שבכל המקומות הוא רצונו אל הנועק אליו בלב שלם לשמוע אל תפלתו בקש שלמה מהאל שיהיה המקום הזה הנבחר מסייע המתפלל בתפלתו כאילו הבית הזה היה מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר: (כט) להיות עיניך פתוחות. להיות שמירתך תמידה במקום הזה ועינך חסר יו"ד הרבוי מהמכתב: אל המקום הזה. כמו במקום הזה וכן כמו ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון וכן הדומים לזה בפרש' הזאת אל המקום אל הבית וי"ת באפי אתרא הדין: (ל) אל מקום שבתך אל השמים. כמו ממקום שבתך מן השמים וכן הוא אומר בדברי הימים וכמוהו לשבור אל יוסף או פירושו שיכונו לבם אל מקום שבתך ואתה תשמע השמים וכן אל יוסף טעמו דבק עם וכל הארץ באו מצרימה או פירושו אל המקום אל השמים כמו במקום שבתך בשמים כמו שפירשנו אל המקום: ושמעת וסלחת. כתרגומו ותקבל צלותהון ותשבוק לחוביהון: (לא) ונשא בו אלה. וחייבו הדין להשביעו נשא מענין משאת מאומה שהוא לשון חוב וי"ת וירשי ביה מומי לאומיותיה: ובא אלה. פי' ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבית הזה וי"ת על המשביע ויתי ויומיניה קדם מדבחך: (לב) ואתה תשמע השמים. מן השמים וכן תרגם יונתן מן שמיא: ושפטת. אף על פי שאתה מאריך אף לנשבע לשקר ואין אתה נפרע ממנו בשעת עונו אם ישבע בבית הזה לא תאריך לו שיכירו בני אדם כי המקום הזה הנבחר סייע במהירות העונש ויראו מן הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם האל יתברך צוה כן ואמר ומקדשי תיראו: להרשיע רשע. איזה מהם שיהיה רשע הנשבע לשקר או המשביע בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע: (לג) בהנגף. והודו את שמך כי חייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה

כז כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ
הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא
יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר
בָּנִיתִי׃ כח וּפָנִיתָ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ
וְאֶל־תְּחִנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל־
הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ
מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם׃ כט לִהְיוֹת עֵינֶךָ
פְתֻחֹת אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה לַיְלָה וָיוֹם אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם
לִשְׁמֹעַ אֶל־הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל
עַבְדְּךָ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ ל וְשָׁמַעְתָּ
אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה
תִּשְׁמַע אֶל־מְקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל־
הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלָחְתָּ׃ לא אֵת
אֲשֶׁר יֶחֱטָא אִישׁ לְרֵעֵהוּ וְנָשָׁא־בוֹ
אָלָה לְהַאֲלֹתוֹ וּבָא אָלָה לִפְנֵי
מִזְבַּחֲךָ בַּבַּיִת הַזֶּה׃ לב וְאַתָּה ׀ תִּשְׁמַע
הַשָּׁמַיִם וְעָשִׂיתָ וְשָׁפַטְתָּ אֶת־עֲבָדֶיךָ
לְהַרְשִׁיעַ רָשָׁע לָתֵת דַּרְכּוֹ בְּרֹאשׁוֹ
וּלְהַצְדִּיק צַדִּיק לָתֶת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ׃
לג בְּהִנָּגֵף עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
לִפְנֵי אוֹיֵב אֲשֶׁר יֶחֶטְאוּ־לָךְ וְשָׁבוּ
אֵלֶיךָ וְהוֹדוּ אֶת־שְׁמֶךָ וְהִתְפַּלְלוּ

ד׳ . ב׳ כז ארי מן יסובר ומן דמי
ל׳ וא׳ והנה שמים כי בקושטא אתרעי יי
ב׳ לאשראה שכנתיה בגו
בני אנשא דדירין על
ארעא הא שמיא ושמי
שמיא לא יכלון לסוברא
יקרך אף אלהין ביתא
הדין דבניתי: כח ותתפני
ר׳ חס׳ לצלותא דעבדך ולבעותיה
ב׳ חס׳ . ג׳ יי אלהי לקבלא צלותא
ובעותא דעבדך מצלי
קדמך יומא דין: כט למהוי
רעוא קדמך לאגנא על
ביתא הדין לילי וימם
לאתרא די אמרת יהי
שמי תמן לקבל צלותא
ס׳ די צלי עבדך לאפי אתרא
הדין: ל ותקבל בעות
עבדך ועמך ישראל דיצלון
ב׳ לאפי אתרא הדין ואת
ב׳ תקבל מאתר בית שכנתך
מן שמיא ותקבל צלותהון
ותשבוק לחוביהון: לא ית
דיחוב גבר לחבריה וירשי
י״ד ביה מומי לאומיותיה ויתי
ב׳ ויומיניה קדם מדבחך
בביתא הדין: לב ואת
תקבל מן שמיא ותעביד
ותדין ית עבדך לחיבא
חיבא למתן אורחיה
ברישיה ולזכאה זכאה
למתן ליה כזכותיה: לג כד יתמחון עמך ישראל קדם בעלי דבביהון
דיחובון קדמך ויתובון לפולחנך ויודון לשמך ויצלו ויבעון מן קדמך

רלבג

לפני כאשר הלכת לפני: (כז) כי האמנם ישב אלהים על הארץ. ר"ל הנני מתפלל לפניך את התפלה הזאת כי אני רואה באמת שהשגחת הש"י והשגחתו תמשך גם כן באלו הדברים השפלים וזה מקום פלא כי השמים ושמי השמים לא יכילו הודך ורוממות מדרגתך והנימוס המושכל והמושקף לך מהם כי זה בלתי מושג לזולתך כי גבוה מאד מדרגת המושקף לך מהם על מה שהם עליו מהמציאות כמו שבארנו בראשון ובחמישי מספר מלחמות ה' וכל שכן שתדבק השגחתך והשקפתך באלו הענינים הפחותים מאד עד שתרד השגחתך בזה הבית אשר בניתי ויושג לך ענינו: (כח) ופנית אל תפלת עבדך. ר"ל כי מפני היות שכינתך בבית הזה תפנה אל תפלת עבדך: לשמוע אל הרנה ואל התפלה. הכונה ברנה הוא השיר והשבח כי הוא קודם אל התפלה ולזה פתח שלמה תפלתו בדברי שבח באמרו ה' אלהי ישראל אין כמוך אלהים: (ל) ושמעת אל תחנת עבדך הנה התחנה היא אחר התפלה והיא בקשת הצרכים בלשון תחנונים ומחילת החטאים ולזה אמר ושמעת וסלחת: את אשר יחטא איש לרעהו. ידמה לפי מה שאחשוב ששלמה בקש שכמו שהסוטה נבדקת באלות אשר יאלו אותה בבית המקדש על האופן שנזכר בתורה כן יבדוק באלה זה הבית הקדוש כל הדברים אשר תהיה בהם כפירה בין איש לרעהו או אלת שבועה כשיבא הנטען להשבע לפני מזבח ה' בבית הזה והנה אמרו אשר יחטא איש לרעהו יכלול חטא הממון כאמרו וחטאה בשגגה מקדשי ה' נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל ובשבועת העדות כתיב ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה: (לג) ושבו אליך והודו את שמך. הרצון בזה שכאשר יחטאו ישראל בדרך שתענשם

ונשא י"ז בקריאה וסי' על כתפות האפוד מלמטה. ונשא אהרן את שמות בני ישראל. ונתת אל חשן המשפט את האורים. והיה על מצח אהרן. והוא עד או ראה או ידע. ואם נפש כי תחטא ועשתה. ונשא השעיר עליו את כל עונותם. ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ. איש איש כי יקלל אלהיו ונשא. ואם הפר יפר אתם אחרי שמעו. ונשא בו אלה להאלתו: ונשא שה מהעדר. ויצו המלך את הלקיה תנינא: ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל. ותברו בהר מרום אשתלגו. ונשא המונה ושלל שללה. הנני גוער לכם את הזרע וזריתי פרש על:

תולדות אהרן לשמוע אל הרנה: ברכות ו לב: בהנגף עמך. עקידה ש' נח: והתפללו. ברכות נה:

מצודת דוד

מצודת ציון

הבית אשר בניתי בית ה': (כז) כי האמנם. האם אמת הדבר שישב אלהים אף כי לא אכלתהו (יחזקאל ט"ו): (לא) ונשא. ענין חוב כמו כאשר נושא בו (ישעיה כ"ד): אלה
בבית העשוי על ארץ בתמיה הלא השמים לא יכלכלוך ומכ"ש הבית וא"כ במה
היה בית ה': (כח) ופנית. לזאת פנה נא אל תפלתי מה שאתפלל על עיקר כוונת תועלת הבית ובמה יקרא בית ה': (כט) להיות. וזהו תפלתי להיות עיניך וכו': אל המקום
הזה. במקום הזה וכן ואל הארון (שמות כ"ה) ומשפטו ובהארון: (ל) ושמעת וגו'. ר"ל כמו שאני מתפלל שתשמע תפלתי כן אני שואל לשמוע תפלת כל עמך: ואתה תשמע
וגו'. ר"ל לא תחשב פה לשמוע כ"א התפלה העשויה פה ישמע אל השמים ותקבלה ברחמים והסלח לעון המתפלל: (לא) איש לרעהו. בדבר ממון: ונשא בו אלה. ויחייב
בו חוב שבועה להשביעו: ובא אלה. ר"ל וישבע לפני המזבח: (לב) להרשיע רשע. לחייב את הרשע לתת גמול דרכו

מלכים א ח

והתחננו אליך בבית הזה : לד ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל והשבתם אל־האדמה אשר נתת לאבותם :

לה בהעצר שמים ולא־יהיה מטר כי יחטאו־לך והתפללו אל־המקום הזה והודו את־שמך ומחטאתם ישובון כי תענם :

לו ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל כי תורם את־הדרך הטובה אשר ילכו־בה ונתתה מטר על־ארצך אשר־נתתה לעמך לנחלה :

לז רעב כי־יהיה בארץ דבר כי־יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה כי יצר־לו איבו בארץ שעריו כל־נגע כל־מחלה : לח כל־תפלה כל־תחנה אשר תהיה לכל־האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל־הבית הזה :

לט ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל־דרכיו אשר תדע את־לבבו כי־אתה ידעת לבדך את־לבב כל־בני האדם :

מ למען יראוך כל־הימים אשר־הם חיים על־פני האדמה אשר נתתה לאבתינו : מא וגם אל־הנכרי אשר

ו' פתחין · כ' חד חס' וחד מ"ל. ד' · ל' ול' בהעצר השמים דד"ה ומשמש א"ב והוא חד מנו' זוגין קדמאה לא נסיב ה"א ותניין נסיב. ל'. י' · ו' פתחין · ט"ז · ל' · ד' · ע"ו פסו' אית בהון כל כל ומל' חדא בניסכון · ד' · ד' בסיפ' · ג' חס' בכי' · י' · ד' ג' מ"ל וא' חס'. ג'

תרגום

בביתא הדין : לד ואת תקבל מן שמיא ותשבוק לחובי עמך ישראל ותתיבינון לארעא דיהבתא לאבהתהון : לה כד יתכלון שמיא ולא יהי מטרא ארי יחובון קדמך ויצלון לאפי אתרא הדין ויודון לשמך ומחוביהון יתובון ארי תקבל צלותהון : לו ואת תקביל מן שמיא ותשבוק לחובי עבדך ועמך ישראל ארי תלפינון ית אורחא דתקנא דיהכון בה ותתן מטרא על ארעך דיהבתא לעמך לאחסנא : לז כפנא ארי יהי בארעא מותא ארי יהי שדפונא ירקנא גובא שמוטא ארי יהי ארי יעיקון ליה בעלי דבביהון בארעא קירויהון כל מכתש כל מרע : לח כל צלותא כל בעותא דתהי לכל אנשא לכל עמך ישראל די ידעון גבר מכתש לביה ויפרוס ידוהי בצלו לאפי ביתא הדין : לט ואת תקבל מן שמיא מאתר בית שכנתך ותשבוק לחוביהון ותעביד בעותהון ותתן לגבר ככל אורחתיה דגלי קדמך לביה ארי את הוא ית בר מנך קדמך לחוד גלן לבביא דכל בני אנשא : מ בדיל דידחלון מן קדמך כל יומיא דאינון קימין על אפי ארעא די יהבת לאבהתנא : מא ואף מן בר עממין דלא

רדק

הטובה : בבית הזה. הנשארים בעיר אשר לא יצאו למלחמה יתפללו אליך בבית הזה על אחיהם שיצאו למלחמ' ואתה תשמע תפל' וסלחת לחטאתם והשבותם אל אדמתם : (לה) בהעצר שמים. כי תורם הדרך הטובה שתודיעם על איזה עון נעצר השמים ותורם הדרך הטוב' ונתת מטר: (לז) רעב כי יהיה. והלא זכר העצר השמים והוא הרעב אם כן מה טעם אמר אחר כן רעב כי יהיה. לפי שיתכן שיהיה מטר ויהיה רעב והוא מה שפירש אחר כן שדפון וירקון ארבה חסיל : כי יצר לו אויבו. פירוש או כי יצר לו אויבו : בארץ שעריו. בארצו בשעריו כמו שכתוב והצר לך בכל שעריך: כל נגע כל מחלה. אף על פי שזכרתי מצרכי עמך בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם שכל תפלה וכל תחנה שיתפללו על כל נגע ועל כל מחלה אשר תהי' לכל אדם : (לח) לכל עמך ישראל. כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש ואיש לפי נגעו אשר ידעו לבו ממה שלא נודע לאחרים כלומר בין מן המכאובים הנסתרים בין מן הגלויים : ופרש כפיו אל הבית הזה. כמו בבית הזה כלומר יפרוש כפיו אל ה' בבית הזה או פירש בכל מקום שיהי' כנגד הבית הזה וכן תרגם לאפי ביתא הדין : (מ) למען יראוך. ביו"ד האיתן לבד ופ"א הפעל נעלמת ופירושו כשיראו שתסלח

רשי

(לה) כי תענם. למען תענם כי משמש לשון אשר : (לז) ירקון. שהתבואה הופכה עולה בקנה לעשות שבולת : ככל

רלבג

שתענם שיכנפו לפני אויב והם ישובו אליך ויסורו מדרכיהם הרעים ויודו את שמך לתת שבח לשמך ולכבודך קודם התפלה כראוי ואחר כך יתפללו ויתחננו אליך בבית הזה לסלח הטאתם ולהושיעם מיד אויב ולהשיבם לאדמתם אשר לקח מהם האויב הנה אתה תשמע השמים ותסלח להטאת עמך ישראל ותשיבם אל האדמה אשר נתת לאבותם : (לה) בהעצר שמים ולא יהיה מטר וגו'. הרצון באמרו כי תענם כי תענה בם הטאתם והעיד על דרך אמרו ישמע אל ויענם שהרצון בו ויענה בם לדעת קצת המפרשים וכמוהו הן תוי שדי יענני ר"ל יענה בי. והנה שם מאוחר הקודם בזמן והוא שצריך תחלה שישובו מחטאתם כי תענה בם אשר על כן עצר את השמים ומטר לא היה ואחר זה ישבחו את הש"י ואחר נתינת השבח תהיה התפלה : (לו) כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה. ר"ל שבזה המין מהעונש תורם את הדרך הטובה כי יפשפשו במעשיהם ויסורו ממה שחטאו אשר עליו נענשו בזה העונש : (לז) רעב כי יהיה בארץ. ר"ל בסבת שטף מטר או ברד או בסבת הרוחות או בסבת חום השמש בשבלים אחר המטר שהם עניינים מצד הטבע. והנה מה שיהיה בסבת העצר המטר כבר נזכר : דבר כי יהיה שדפון ירקון. ר"ל כי יהיה דבר בהתחדש אלוי השדפון או הירקון או מה שידמה להם: ארבה חסיל כי יהיה. ויהיה ג"כ רעה בסבתם מפני אכילת' התבואות והשחתתם אותם : כי יצר לו אויבו בארץ שעריו. ר"ל שיבנה מצור סביב העיירו' באופן שלא יוכל איש לצאת השדה לקחת התבואות או לעבוד האדמה והנה יתחדש שם רעב בסבת זה : כל נגע כל מחלה. ר"ל כל מכה וכל חלי וכל צורך שתצטרך התפלה והתחנה עליו אשר תהיה לאיש מה מישראל הנגע והמחלה או הצורך האחר אי זה שיהיה שתהיה תפלה ותחנה עליו לפי שידע איש ואיש מהם חולי לבו אשר הוא צריך עליו להתחנן לפניך. והנה הרצון באמרו אשר תהיה לכל האדם לעמך ישראל אשר תהיה לכל אחד מאישי האדם אשר לעמך ישראל כי הנכרי לא התפלל עתה שלמה : (לט) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו. כי באר בזה כי מפני התפלה לא יקבל תועלת אם לא יהיה לבו שלם עם הש"י אז תשמע תפלתו לתת לו ככל דרכיו לפי ענייני בעת התפלה וזה יהיה סבה שייראוך ישראל תמיד בהכירם כי חטאיהם סבבו להם אלו הרעות עד שתכף ששבו

ישובון י' בקריאה וסי' בהעצר שמים ולא יהיה מטר. וחברו דד"ה. ופדויי ה' ישובון. וחברו. ופליטי חרב ישובון. לכן יתנם עד עת יולדה. גבול שמת בל יעברון. תסתיר פניך יבהלון. ויגל אזנם למוסר. כל באיה לא ישובון : איבו ד' וסי' נמסר בשמואל חלק א' סי' כ"ד : ידעון ד' בקריאה וסי' אחל גדלך דיהושע. כל תפלה כל תחנה דמלכים. ואתה תשמע השמים. שפתי צדיק ידעון רצון דמשלי :

הולדות אהרן אל המקום הזה. שם ל : ואתה תשמע. תענית ח : מכון שבתך. תגיגה יב עקידה שער לב : את לבב. שם שער יד : למען ייראוך. שם שער לב :

מצודת ציון

אלה. ענין קללת השבוע' כמו בשבועת האלה (במדבר ה') : (לה) בהעצר. בהמנע : תענה. מלשון עניה ותשובה : (לו) תורם. תלמדם כמו יורה דעה (ישעיה כ"ח) : (לז) שדפון. ענין לקות הזרע עד לא נגמר הבשול : ירקון. היא הכספת פני התבואה ונהפך לירקון : חסיל. מין ארבה : יצר. מלשון מצור : מחלה. מלשון חולי : (לח) נגע לבבו. ר"ל עון וחטא : הגטויים

מצודת דוד

ברשעו הנשבע לשקר עם המשביע בחנם ולפי באמר למעלה ובמעט וסלחת אמר על זה לא תסלח הואיל והלל הבית עם השבועה : ולהצדיק צדיק. את הנשבע באמת ואת המשביע בצדק : (לג) אשר יחטאו. על אשר חטאו : (לד) והשבותם. ר"ל כאשר יצאו עוד למלחמה לא יהיו עוד נגפים ללכת בשבי אבל ישובו לארצם :

(לה) כי תענם. ישובו מחטאתם למען אשר תענם בעת הצרה ולא מאהבת המקום : (לו) ואתה תשמע. עם שלא שבו מאהבה : כי תורם. בזה תלמדם דרך הטובה לעשות מאהבה בראותם חסדי המקום : ונתתה. ולזה מלא משאלותם ותן המטר : (לז) רעב כי יהיה. מסבות אחרות לא מעצירת המטר : שדפון וכו'. והרעב מוכן לבוא : כי יצר לו אויבו. כשיבוא אויבו לצור עליו בארצו ובשעריו : כל נגע. רו כל מיני נגע ומחלה אשר יבוא בו : (לח) לכל האדם וגו'. לכל איש יחידי מכל עמך ישראל אשר תכיר בנגע לבבו לדעת חטא בעבור רשע : (לט) ועשית. מעשה שאלתו ותוזר ומפרש ונתת לאיש ככל דרכיו ר"ל כפי כל הדרכים משאל :

רשי

(מג) ככל אשר יקרא אליך הנכרי . ובישראל הוא אומר ונתת לאיש ככל דרכיו לפי שישראל מכיר בהקב"ה ויודע שהיכולת בידו ואם אין תפלתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו אבל עובד גילולים קורא תגר ואומר בית ששמו הולך לסוף העולם נתייגעתי לכמה דרכים ובאתי והתפללתי בו ולא מצאתי בו ממש כשם שאין ממש בע"ג לפיכך ככל אשר יקרא אליך הנכרי אבל ישראל אם אתה רואה שהוא משחית בממונו את חבירו אל תתן לו : (מד) דרך העיר. פונים לצד ירושלים:(מה)ועשית משפטם . נקמתם באויביהם :

כור

רדק

שתסלח להם כשובם אליך והתפללו אליך בבית הזה ידעו כי בעונם עון בא להם הנגע והמחלה לא שהוא מקרה ובעבור זה ייראוך וכן טעם כי עמך הסליחה למען תורא : (מג) ככל אשר יקרא אליך הנכרי . אף על פי שלא יהיה ראוי לכך תשמע תפלתו אבל בישראל אמר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל הנכרי אף על פי שאין לבבו נכון אליך עשה ככל אשר יקרא אליך למען ידעון כל עמי הארץ את שמך ולדעת כי שמך נקרא על הבית הזה ומתוך כך ידעו ליראה אותך כעמך ישראל: (מד) כי יצא עמך למלחמה על אויבו . דרך כלל : בדרך אשר תשלחם . כמו ויהי דבר שמואל לכל ישראל וגו' וכן כשהיו שואלים באורים ותומים כמו בדבר בנימין וכן כשלא יהיה עליהם עונש: (מה) ועשית משפטם . תעשה משפטם באויביהם וכן כי עשית משפטי ודיני וכת"י ותתפרע עולבנהון : (מו) כי יחטאו לך. כמו וכי יחטאו לך כלומר ואם יחטאו לך ואינן ראויין לתשוע' ושתנקום נקמתם באויביהם ויתחייבו גלות ויעשו תשובה בגלותם ויתפללו דרך ארצם תשמע

מא לֹא־מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וּבָא מֵאֶרֶץ
רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֶךָ׃ מב כִּי יִשְׁמְעוּן
אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה
וּזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל־
הַבַּיִת הַזֶּה׃ מג אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם
מְכוֹן שִׁבְתֶּךָ וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר־
יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי לְמַעַן יֵדְעוּן כָּל־
עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת־שְׁמֶךָ לְיִרְאָה אֹתְךָ
כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלָדַעַת כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא
עַל־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃
מד כִּי־יֵצֵא עַמְּךָ לַמִּלְחָמָה עַל־
אֹיְבוֹ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵם וְהִתְפַּלְלוּ
אֶל־יְהוָה דֶּרֶךְ הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּהּ
וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִתִי לִשְׁמֶךָ׃
מה וְשָׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־
תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם׃
מו כִּי יֶחֶטְאוּ־לָךְ כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר לֹא־
יֶחֱטָא וְאָנַפְתָּ בָם וּנְתַתָּם לִפְנֵי אוֹיֵב
וְשָׁבוּם שֹׁבֵיהֶם אֶל־אֶרֶץ הָאוֹיֵב
רְחוֹקָה אוֹ קְרוֹבָה׃ מז וְהֵשִׁיבוּ אֶל־
לִבָּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבּוּ־שָׁם וְשָׁבוּ ׀
וְהִתְחַנְּנוּ אֵלֶיךָ בְּאֶרֶץ שֹׁבֵיהֶם לֵאמֹר
חָטָאנוּ וְהֶעֱוִינוּ רָשָׁעְנוּ׃ מח וְשָׁבוּ
אֵלֶיךָ בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם
בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אֲשֶׁר־שָׁבוּ אֹתָם
וְהִתְפַּלְלוּ אֵלֶיךָ דֶּרֶךְ אַרְצָם אֲשֶׁר
נָתַתָּה לַאֲבוֹתָם הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ

מֵעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל הוּא וְיֵיתֵי
מֵאַרְעָא רְחִיקָא בְּדִיל
שְׁמָךְ׃ מב אֲרֵי יִשְׁמְעוּן
יַת שְׁמָךְ רַבָּא וְיַת יְדָךְ
תַּקִּיפְתָּא וּדְרָעָךְ, מְרַמְמָא
וְיֵיתֵי וִיצַלֵּי לְאַפֵּי בֵּיתָא
הָדֵין׃ מג אַתְּ תְּקַבֵּל מִן
שְׁמַיָּא מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִנְתָּךְ
וְתַעְבֵּיד כְּכֹל דִּי יְצַלֵּי
קֳדָמָךְ בַּר עַמְמִין בְּדִיל
דִּיִדְעוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא
יַת שְׁמָךְ לְמִדְחַל קֳדָמָךְ
כְּעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וּלְמִידַע אֲרֵי
שְׁמָךְ אִתְקְרֵי עַל בֵּיתָא
הָדֵין דִּי בְנֵיתִי׃ מד אֲרֵי
יִפּוֹק עַמָּךְ לַאֲגָחָא קְרָבָא
עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בְּאוֹרְחָא
דְּתִשְׁלְחִינוּן וִיצַלּוֹן קֳדָם יְיָ
לְאַפֵּי אוֹרַח קַרְתָּא
דְּאִתְרְעִיתָא בַהּ וּבֵיתָא דִּי
בְנֵיתִי לִשְׁמָךְ׃ מה וּתְקַבֵּל
מִן שְׁמַיָּא יַת צְלוֹתְהוֹן וְיַת
בָּעוּתְהוֹן וְתִתְפְּרַע
עוּלְבַּנְהוֹן׃ מו אֲרֵי יְחוֹבוּן
קֳדָמָךְ אֲרֵי לֵית אֱנָשׁ דְּלָא
חָטֵי וְיֵחוּר רוּגְזָךְ בְּהוֹן
וְתִמְסְרִינוּן קֳדָם בַּעֲלֵי
דְבָבֵיהוֹן וְיִשְׁבּוּנוּן שׁוֹבֵיהוֹן
לַאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
דִּרְחִיקָא אוֹ קְרִיבָא׃
מז וִיתִיבוּן לְלִבְּהוֹן בְּאַרְעָא
דְּאִשְׁתְּבִיאוּ לְתַמָּן וִיתוּבוּן
וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמָךְ בְּאַרְעָא
שְׁבִיהוֹן לְמֵימַר חַבְנָא
וְאַטְפַּשְׁנָא סְרַחְנָא׃
מח וִיתוּבוּן לְפוּלְחָנָךְ בְּכָל לִבְּהוֹן וּבְכָל נַפְשְׁהוֹן בְּאַרְעָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
דִּשְׁבוֹ יַתְהוֹן וִיצַלּוֹן קֳדָמָךְ לְאַפֵּי אוֹרְחָא דְּאַרְעֲהוֹן דִּיהַבְתָּא לַאֲבָהַתְהוֹן קַרְתָּא

ישמעון ה' וסי' נמסר בסדר דברים : וזרעך ה' חס' בליש' וסי' נמסר בסדר עקב : ולדעת ה' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' ג' : ונתתם ו' קמצין וסי' ואנפת בם ונתתם . וחברו דד"ה . וסלחת לעמך אשר חטאו . לקוח את הספרים . עשה לך מוסרות . וישאל דוד בה' לאמר האעלה דד"ה : נשבו ה' וסי' נמסר בשמואל חלק א' סימן ל' : שבו ד' בטעם מלרע בליש' וסי' ואת נשיהם שבו . ושבו אליך בכל לבבם דמלכים . וחברו ושבו אליך בכל לבם דד"ה . ועשרת אלפים חיים שבו :

תולדות אהרן הטאנו והעוינו . יומא לו : והתפללו . ברכות לא :

רלבג

שבו מהם שמעת לקולם : (מא) וגם אל הנכרי וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי . הנה לא אמר שלמה בנכרי שיתן לו הש"י כדרכיו אשר ידע את לבבו כי מזה הצד לא היה ראוי שתקובל תפלתו אך בקש מהש"י שישמע לקול הנכרי ככל אשר יקרא אליו לבעבור סבב שיקרב לעבודת השם כישראל וכדי שיתפרסם כי שם ה' נקרא על הבית הזה עד שהקורא אליו מזה המקום תהיה תפלתו נשמעת בכל אשר יקרא אליו: (מד) כי יצא עמך למלחמה על אויבו . עד עתה זכר התפלה שתהיה בתוך הבית הקדוש הזה ובא עתה לזכור התפלה שתהיה חוץ מהבית לנכח בית המקדש כשלא יהיה אפשר שתהי' בבית המקדש כמו הענין בצאת ישראל למלחמה על אויבו ואמר בדרך אשר תשלחם העיר בזה שאין ראוי שיצאו למלחמה אם לא יהיו נמלכים בשכינה אם על יד נביא אם על יד אורים ותומים והתפלל שכאשר יהיה הענין כן והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה ר"ל שיתפללו נכח ירושלים ונכח בית המקדש ישמע הש"י תפלתם ותחנתם ויעשה משפטם לתת להם כדרכיהם אשר הם בהם בעת התפלה : (מו) כי יחטאו לך . זכר עתה מין אחר מהתפלה חוץ מבית המקדש והוא כשיגלו ישראל מעל אדמתם על רוב חטאיהם ושבו אל הש"י בארץ שוביהם והתודו את עונם ואת חטאתם אשר חטאו בהם ויכירו כי עונותיהם סבבו להם כל זה הרע וישובו אל הש"י ללכת בדרכיו בכל לבם ובכל נפשם והתפללו אליך נגד ארץ ישראל נכח ירושלים ובית המקדש שמע ה' תפלתם ותחנתם עשה משפטם לפי היות לבבם אליך בעת התפלה בדרך שתסלח חטאיהם וגם פשעיהם שהם על דרך המרד ותתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום בארץ שהם גולים בה . והנה לא בקש שישמע תפלתם מהגלות כי זה

שמה

מצודת ציון

(מב) הנטויה . מלשון הטיה : (מו) ואנפת . ענין כעס כמו אודך כי אנפת בי (שם י"ב) : ושבום . מלשון שביה : (מז) ושבו . מלשון תשובה : (מח) אשר שבו . מלשון שביה :

כור

מצודת דוד

אשר תדע . וזה לאיש אשר תדע את לבבו שלם עמך : (מ) למען יראוך . ברואותם טעם התפלה והתשובה הלכה לה הגזרה ידעו שיד ה' עשתה : (מא) למען שמך . בעבור פרסום שמך : (מד) בדרך אשר תשלחם . כי אין יוצאין במלחמה טרם ישאלו בה' : דרך העיר . בהיותם בדרך לא יוכלו לבוא לבית ה' להתפלל בה

ולזה אמר אף כשיכוונו שתלך תפלתם השמימה דרך העיר והבית : (מה) ועשית משפטם . לנקום נקמתם מיד האויב : (מו) כי אין אדם וכו' . ר"ל אם אין בהכב אדם אשר לא יחטא בכדי להגן הוא על כולם והז בודאי האנף בם : (מח) דרך ארצם . כי בהיותם בארץ האויב שהיה הכונה שהעבור התפלה דרך ארצם והעיר

והבית

וְהַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּנִיתִי לִשְׁמֶךָ׃ מט וְשָׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתְּךָ אֶת־תְּפִלָּתָם וְאֶת־תְּחִנָּתָם וְעָשִׂיתָ מִשְׁפָּטָם׃
נ וְסָלַחְתָּ לְעַמְּךָ אֲשֶׁר חָטְאוּ־לָךְ וּלְכָל־פִּשְׁעֵיהֶם אֲשֶׁר פָּשְׁעוּ־בָךְ וּנְתַתָּם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שֹׁבֵיהֶם וְרִחֲמוּם׃ נא כִּי־עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם מִתּוֹךְ כּוּר הַבַּרְזֶל׃ נב לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פְתֻחֹת אֶל־תְּחִנַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תְּחִנַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ אֲלֵיהֶם בְּכֹל קָרְאָם אֵלֶיךָ׃ נג כִּי־אַתָּה הִבְדַּלְתָּם לְךָ לְנַחֲלָה מִכֹּל עַמֵּי הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ בְּיַד ׀ מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־אֲבֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם אֲדֹנָי יְהוִה׃
נד וַיְהִי ׀ כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה אֵת כָּל־הַתְּפִלָּה וְהַתְּחִנָּה הַזֹּאת קָם מִלִּפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה מִכְּרֹעַ עַל־בִּרְכָּיו וְכַפָּיו פְּרֻשׂוֹת הַשָּׁמָיִם׃ נה וַיַּעֲמֹד וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל קוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר׃
נו בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר נָתַן מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר דִּבֵּר לֹא־נָפַל דָּבָר אֶחָד מִכֹּל דְּבָרוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ נז יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ׃
נח לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבֹתֵינוּ׃
נט וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת ׀ מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ

דְאַתְרְעִיתָא וּבֵיתָא דִבְנֵיתִי לִשְׁמָךְ׃ מט וּתְקַבֵּל מִן שְׁמַיָא מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִנְתָּךְ יַת צְלוֹתְהוֹן וְיַת בָּעוּתְהוֹן וְתִתְפְּרַע עוּלְבַּנְהוֹן׃ נ וְתִשְׁבּוֹק לְעַמָּךְ דְחָבוּ קֳדָמָךְ וּלְכָל מְרָדֵיהוֹן דִי מְרָדוּ בָךְ וּבְמֵימְרָךְ וְתִתְּנִינוּן לְרַחֲמִין קֳדָם שׁוֹבֵיהוֹן וִירַחֲמוּן עֲלֵיהוֹן׃ נא אֲרֵי עַמָּךְ וְאַחֲסַנְתָּךְ אִינוּן דְאַפֵּיקְתָּא מִמִּצְרַיִם מִגוֹ כוּרָא דְבַרְזְלָא׃ נב לְמֶהֱוֵי רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְקַבָּלָא בָּעוּת עַבְדָּךְ וּבָעוּת עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְקַבָּלָא צְלוֹתְהוֹן בְּכָל עִדָן דְאִינוּן מְצַלָן קֳדָמָךְ׃ נג אֲרֵי אַתְּ אַפְרַשְׁתְּנוּן לָךְ לְאַחְסָנָא מִכֹּל עַמְמֵי אַרְעָא כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדָּךְ בְּאַפָּקוּתָךְ יַת אֲבָהָתָנָא מִמִּצְרַיִם יְיָ אֱלֹהִים׃ נד וַהֲוָה כַד שֵׁיצֵי שְׁלֹמֹה לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ יַת כָּל צְלוֹתָא וּבָעוּתָא הָדָא קָם מִן קֳדָם מַדְבְּחָא דַיְיָ מִדַּהֲוָה כָּרֵיעַ עַל בִּרְכּוֹהִי וִידוֹהִי פְּרִיסָן בִּצְלוֹ לְצֵית שְׁמַיָא׃ נה וְקָם וּבָרֵיךְ יַת כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל קָל רַב לְמֵימָר׃ נו בְּרִיךְ יְיָ דִי יְהִיב נְיָחָא לְעַמֵּיהּ יִשְׂרָאֵל כְּכָל דִי מַלֵּיל לָא בְּטֵיל פִּתְגָמָא חַד מִכָּל פִּתְגָמוֹהִי תַקְנַיָא דִי מַלֵּיל בִּידָא דְמֹשֶׁה עַבְדֵיהּ׃ נז יְהִי מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא בְּסַעֲדָנָא כְּמָא דַהֲוָה בְּסַעְדָא דַאֲבָהָתָנָא לָא יִשְׁבְּקִינָנָא וְלָא יְרַחֲקִינָנָא׃ נח לְאַפְנָאָה לִבָּנָא לְדַחֲלְתֵיהּ לִמְהַךְ בְּכָל אוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר פִּקּוּדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי דְפַקֵּיד יַת אֲבָהָתָנָא׃ נט וִיהוֹן פִּתְגָמַי אִלֵּין דִי בְעֵיתִי מִן קֳדָם יְיָ מִתְקַבְּלִין קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא יְמָם וְלֵילֵי לְמֶעְבַּד דִין

רדק

תשמע תפלתם וכן ר"ל גו בדניאל שנאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלים : (מט) ועשית משפטם . בשוביהם שלא חמלו עליהם והכבידו עוליהם ועוד תתנם לרחמים לפני שוביהם ורחמום שיניחום לצאת מהגלות ולשוב לארצם כמו שעשה כורש מלך פרס : (נא) מתוך כור הברזל. כי כמו שצורפין הכסף והזהב בכור כן נצרפו במצרים בעבודה קשה ומה שאמר הברזל והכורים לא יעשו אותם מברזל אלא מאדמה אמר הברזל לחזוק הצרוף שנצרפו שם : (נב) בכל קראם אליך . בכל עת שיקראו אליך בצרתם וישובו אליך וכן כה' אלהינו בכל קראינו אליו בתשובה : (נו) ככל אשר דבר. והניח לכם מכל אויביכם : (נח) להטות את לבבינו אליו . טעמו דבק עם יהי ה' אלהינו עמנו : (נט) יומם ולילה . להיות שמירתו תמיד לעשות משפטינו ופירוש משפט במקום הזה כמו כמשפט הבנות יעשה לה והדומה לו כלומר לתת לנו דבר

עבדך לעבדך ז' קמצין וסי' נמסר בסדר בהעלתך : לבבנו ד' בקריאה וסי' אחינו המסו את לבבנו לאמר עם . ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח . להטות לבבנו אליו ללכת . נשא לבבנו אל כפים אל אל : ללכת בכל דרכיו דסמיכי ד' בקריאה וסי' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל. כי אם שמור תשמרון את כל המצוה. רק שמרו מאד . להטות לבבנו אליו ללכת בכל דרכיו : ויהיו י"א רפין בקריאה וסימ' נמסר בסדר תרומה :

רשי

(נא) כור הברזל. חרסים שמזקקין בו זהב קרוי כור : (נו) ככל אשר דבר. והיכן דבר והניח לכם מכל אויביכם (דברים י"ב י) : (נט) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו . להפרע עלבונם מיד האויב : את

רלבג

ממה שיצטרך אל שלם ההשגח' הפרטית ושישלם עון העם היושב או בארץ ישראל כאמרו כי לא שלם עון האמרי עד הנה : (נב) לשמוע אליהם בכל קראם אליך . ר"ל בכל מה שיבקשו ממך בהיותם בארץ שוביהם ואף על פי שאינם מתפללים תוך הבית הזה אחר שהם מתפללים לנכחו לפי מה שאפשר להם : (נד) ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה'. למדנו מזה שהמלך כרע על ברכיו מהתחלת תפלתו עד כלותו אותה ומזה המקום אמרו רבותינו שהמלך כיון שכורע שוב אינו זוקף עד כלותו תפלתו: (נו) אשר נתן מנוחה לעמו ישר' ככל אשר דבר. הנה זה הוא מה שאמר בפרשת ראה אנכי וישבתם בארץ אשר ה' אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח : (נח) להטות לבבנו אליו . ר"ל שיהי' השם עמנו באופן שישתדל להטות לבבנו אליו לעבודתו כשנחטא לו כמו שעש' לאבותינו בהיותם במדבר ולא יעזבנו על חטאתנו ולא יטשנו בשיסלק השגחתו ממנו : (נט) לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו . ר"ל שיתן לכל אחד מהם לפי הראוי לו ולא יסתיר פניו מהם בעת העוותם אבל יוכיחם בדרך שיחזרו למוטב ובזה יתפרסם לכל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים ואין עוד ר"ל כי בראותם כשיחטאו ישראל הם נענשים ובשובם מחטאם הש"י הוא

תולדות אהרן ויהי ככלות. בש לד מגלה כב לא בבועות יו (ברכות ג) :

מצודת ציון

(נא) כור . שם כלי יתיכו בה זהב וכסף כמו וכור לזהב (משלי י"ז) : (נז) יטשנו . ענין עזיבה וכפל הדבר במ"ש : (נט) משפט . ענין צורך וכן

מצודת דוד

והבית : (מט) ועשית משפטם . לנקום מאויביהם למען יכירו שלא טוב בעיני ה' הכבדת עולם על ישראל : (נ) ונתתם לרחמים . במה שתנקום בהם יבינו שמהראוי לרחם על ישראל וכן יעשו כי ירחמו : (נא) מתוך כור הברזל . מתוך קושי השעבוד וכאילו היו נתונים בכור הברזל העומד על האש : (נב) להיות. ר"ל ההוצאה ממצרים היתה בכדי להיות עיניך פתוחות בין אל יחיד בין אל רבים : בכל קראם . בכל דבר אשר יקראו אליך : (נג) כי אתה הבדלתם . לפי שהבדלתם מכל האומות להיות הם לך לנחלה א"כ מהראוי לשמוע אליהם בכל קראם אליך : (נד) מכרוע . ממה שהיה כורע על ברכיו בעת תפלתו : (נו) ברוך ה' . פרש ברך את העם ראה כי טוב לברך את ה' בראשונה : לא נפל . ר"ל לא נחסר : (נז) עם אבותינו . הם אנשי דור המדבר שהיתה השכינה שורה עמהם בתמידות : (נח) להטות . וכו' . כמו שהטה לבב אבותינו בהיות הדבור מצוי להם : (נט) דברי אלה . האמורים למעלה בדברי התחנה אשר שאל על כל המתפללים : קרובים . להיות התפלות קרובים להשמע לה' בכל עת התפלה בין ביום בין בלילה : לעשות . ר"ל לשמוע התפלה ולעשות המבוקש : משפט עבדו וכו' . ר"ל דבר הנצרך בין ליחיד בין

ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו:
ס למען דעת כל עמי הארץ כי יהוה הוא האלהים אין עוד: סא והיה לבבכם שלם עם יהוה אלהינו ללכת בחקיו ולשמר מצותיו כיום הזה: סב והמלך וכל ישראל עמו זבחים זבח לפני יהוה: סג ויזבח שלמה את זבח השלמים אשר זבח ליהוה בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ויחנכו את בית יהוה המלך וכל בני ישראל: סד ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר אשר לפני בית יהוה כי עשה שם את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים כי מזבח הנחשת אשר לפני יהוה קטן מהכיל את העלה ואת המנחה ואת חלבי השלמים: סה ויעש שלמה בעת ההוא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני יהוה אלהינו

עבדיה ועולבן עמיה ישראל פתגם יום ביומיה:
ס בדיל דידעון כל עממי ארעא ארי יי הוא אלהים לית עוד: סא ויהי לבבון שלים בדחלתא דיי אלהנא למהך בקימוהי ולמטר פקודוהי כיומא הדין: סב ומלכא וכל ישראל עמיה מנכסין נכסת קודשין קדם יי: סג ונכס שלמה ית נכסת קודשיא די נכים קדם יי תורי תרתין רבוא ותרין אלפין ועאנא תרתא עסרי רבוא וחניכו ית בית מקדשא דיי מלכא וכל בני ישראל: סד ביומא ההוא קדיש מלכא ית גו דרתא די קדם בית מקדשא דיי ארי עבד תמן ית עלתא וית מנחתא וית תרבי נכסת קודשיא ארי מדבחא דנחשא די קדם יי דחיק מלסוברא ית עלתא וית מנחתא וית תרבי נכסת קודשיא: סה ועבד שלמה בעדנא ההיא ית חגא וכל ישראל עמיה קהלא רב ממעלנא דחמת עד נחלא דמצרים קדם יי

ד' בליש' | כ' את בית האלהים דד"ה | ו' | כ' | ח' | ח' | נ"ג מלעות פסוקים

ואת המנחה ח' וסי' נמסר בסדר פקודי :

תולדות אהרן דבר יום ביומו . מגלה כ (ר"ה נו סנהדרין כ) : ויזבח שלמה . זבחים נט : ביום ההוא . שם : ויעש שלמה . מ"ק ט הוריות ג (פסחים לד) :

רשי

(סד) את תוך החצר . דברים ככתבן דברי רבי יהודה קדש את רצפת העזר' בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה : כי מזבח הנחשת . מזבח האבנים שעשה תחת מזבח הנחושת : קטן מהכיל את העולה ואת המנחה . שהרבו להביא . אמר לו ר' יוסי והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ולמנין עולות זה של אבנים גדול משל משה שמזבח משה מקום מערכתו אמה על אמה וזהו היה מקום מערכתו כ"ד על כ"ד הרי של שלמה חמש מאות שבעים ושש כשל משה אם כן מה קידש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה : קטן מהכיל . בשל משה הוא אומר כאדם שאומר לחבירו ננס פלוני ופסול לעבודה : (סה) מלבוא חמת . שהיא בצפונה של ארץ ישראל : עד נחל מצרים . שהיא כנגדו בדרומה באלה מסעי : שבעת ימים

רלבג

הוא נעתר להם : (סד) ביום ההוא קדש המלך את תוך החצר . ר"ל כי מרוב הקרבנות שהקריבו ביום ההוא הוצרך שלמה לקדש החצר ר"ל חצר הכהנים באופן שיקריבו שם הקרבנות על הרצפה כי מזבח הנחש' שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו כמו שנזכר בדברי הימים היה קטון מהכיל וגם כתוב בבאור כי מזבח הנחשת שעשה שלמה קטון מהכיל והנה קרא אותו מזבח הנחשת לפי שהיה מצופה נחשת אבל תחתיו היה של אבנים שלמות כמו שנזכר בתורה אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך : (סה) מלבוא חמת עד נחל מצרים . הם היו שתי קצוות של ארץ ישראל האחד בצפונה והאחד בדרומה כמו שנזכר בפרשת אלה מסעי: שבע' ימים ושבעת ימים ארבע' עשר יום . כבר נתבאר בספר ד"ה כי החג עשו תחלה לחנכת המזבח שבעת ימים ואחר כך עשו חג הסוכות שבעת ימים ועשו ביום השמיני עצרת כמשפט וביום של אחריו שהוא עשרים ושלש שלח את העם ולולי אמרו בזה המקום שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום היינו יכולים לומר שכבר עשו חנוכת המזבח אחר החג של ראש השנה בדרך שישלמו ביום השמיני לחדש ואולם מפני אמרו שהם ארבע' עשר יום הוכרחנו לומר שחג חנכת המזבח התחיל בשמיני בתשרי ושלמו שבעה ימים לו בבא חג הסוכות ואולם אם עשו שלמי חגיגה ביום הכפורים ואכלו ושתו בו אז לא עשו כן זה ממה שלא התבאר בזה המקום באופן שלם . ואם היה שיעשו כן הנה היתה הוראת שעה וע"י נביאים שהיו שם ואם לא הנה יהיה אמרו שעשו חג שבעת ימים על דרך אמרו חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים ואע"פ שלא היו נעשים שלמי חגיגה בשבת ובכלל הנה

רדק

דבר יום ביומו מה שאנו צריכי' להשפיע לנו הטובה ולשמרנו מרעה ובזה ידעו כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים כי הדבקים בו שביעי טובה ונשמרים מרעה : (סד) קדש המלך את תוך החצר . הרי הוא אומר למה קדשו לעשות שם העולה והמנחה והשלמים כי מזבח הנחשת שעשה שלמה היה קטן מהכיל רב העולה והשלמים ואינו אומר על מזבח הנחשת שעשה משה כי בפירוש אמרו בדברי הימים כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכול להכיל את העולה ושל משה גנזו עם אהל מועד כמו שפירשנו למעלה מזבח הנחשת שעשה שלמה שהיה עשרים אמה ארכו ועשרים רחבו לא היה יכול להכיל רב העולות והחלבים שהרי מזבח הנחשת שעשה משה היה חמש על חמש ואמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא ומזבח הנחש' שעשה שלמה היה עשרים על עשרים ולפי החשבון עולות וחשבון אמות לא היה מזבח שעשה שלמה מכיל אלא ששה עשר אלף והוא אומר בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף ואם תאמר כל אלו לא היו אלא החלבים כי שלמים היה כל אלו ובמזבח של משה אמר אלף עולות שהיו כלם כליל נאמר כי גם הנה היו עולות רבות ומנחות כי לא מנה אלא השלמים והעולות שהיו רבים עד כי בין העולות והמנחות וחלבי השלמים לא יכול מזבח הנחשת שעשה שלמה להכיל הכל עד שהוצרך שלמה לקדש רצפת החצר ועשה שם מן העולה והמנחה וחלבי השלמים מה שלא יכול המזבח להכיל ודברי רבותינו ז"ל מחלוקת בזה יש אומרים כי רצפת החצר הוא שקדש כמו שפירשנו ויש אומרים כי מזבח אבנים בנה תוך החצר ואמר עוד כי מזבח אבנים הוא שעש' שלמה לא מזבח נחשת ומה שאמר בדברי הימים ויעש שלמה את מזבח הנחשת וכן אמר כי מזבח הנחשת אשר עשה שלמה לא יכיל להכיל פי' מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחשת שעשה משה ואלה דברים של תימה הם ואפשר כי מה שאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא לא בפעם אחת אלא קודם שובו מגבעון לירושלים כמו שפירשנו בדברי הימים : (סה) את החג . חנוכת המקדש קרא גם כן חג לפי שהיתה סמוכה לחג הסוכות ועשו שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי חג הסכות ואומר ארבעה עשר יום להודיע כי סמוכים היו לא היה הפרש ביניהם וביום השמיני שאומר שלח את העם הוא שמיני עצרת ולא נוכל לפרש כי שבעת ימי חנוכ' היו אחר שבעת ימי סכות ויום השמיני שמיני לחנוכה שהרי אומר בדברי הימים וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם ואם תאמר יום שמיני עצרת אינו אלא כ"ב לחדש ואיך אמר וביום עשרים ושלשה אמרו רבותינו ז"ל כי ביום השמיני נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג וביום שלשה ועשרים לחדש חזרו ונטלו רשות ממנו והלכו לאהליהם ואף

מצודת דוד

בין לרבים : דבר יום ביומו . ר"ל דבר הנצרך ביום ההוא יעשה ביומו : (ס) למען דעת . בראותם השגחתו הנפלא בעמו : (סא) והיה לבבכם שלם . כאומר כן יהיה כאשר יהיה לבבכם שלם וכו' אבל בזולת זאת לא תועיל התפלה עם שתהיה בהבית הזה ; כהיום הזה . אשר לבבכם שלם עם ה' : (סד) קדש המלך . בקדושת המזבח : תוך החצר . רצפת חצר הכהנים : כי עשה שם . על הרצפה ההיא : מזבח הנחשת . אשר עשה שלמה כמ"ש בד"ה כי מזבח הנחושת אשר עשה שלמה וכו' ר"ל מזבח אבנים תחת מזבח נחושת שעשה משה במדבר : קטן מהכיל וכו'. היה קטן מלהחזיק כל הקרבנות המרובים : (סה) את החג . חנוכת הבית נקרא גם הוא חג בהיותו קרוב אל החג : או נקרא חג בעבור רבוי הקרבנות כמו אסרו חג (תהלים קי"ח) ור"ל אסרו הרבו : מלבא חמת . מן המקום שבאים בו לחמת והיא בפאת הצפוני עד נחל מצרים שהוא בפאת הדרומי : שבעת ימים ט' .

מצודת ציון

וכן כמשפט הבנות יעשה לה (שמות כ"א) : (סג) ויחנכו . התחלת הדבר ושיעמוד בו משם והלאה קרוי חנוך התנכה כלשון מקרא : (סד) מהכיל . מהחזיק כמו אלפים בת יכיל (לעיל ז') : חשק

רד"ק

ואף על פי שעשו שבעת ימי חנוכה קודם חג הסוכות ויום הכפורים בכללם ואפשר שאותו היום לא אכלו שהרי מצוה להתענות וכברת האוכל בו ואף על פי שאומר כי חנוכת המזבח עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים ובכל יום היו מקריבים זבחי שלמים הקריבו השלמים גם אותו היום אבל לא אכלום באותו היום עד הלילה ומחרתו אבל רבותינו ז"ל אמרו כי אכלו אותו יום הכפורים כי בכלל ימי המשתה היה ולמדו זה מחנוכת המשכן מה שם עשו שלמים בשבת אף על פי שהוא באסור סקילה יום הכפורים שהוא אסור כרת לא כל שכן ובחנוכת המשכן שבת היה בכלל שנים עשר יום כי רצופין היו ולמדו זה מדכתיב ביום עשתי עשר יום ביום שנים עשר יום מה יום כלו רצוף אף ימים אלו כלם רצופין ולמדו יום זה מדכתיב כאן י"ד יום מיום שכתוב שם והקשו ואמרו ושמא עשו ביום הכפורים זה שלמים ולא אכלו ותרצו אין שמחת הגוף אלא באכילה ושתיה וזהו שאמר הכתוב וילכו לאהליהם שמחי וטובי לב רוצה לומר על העון שנתכפר להם שיצאתה בת קול ואמרה להם כלכם מזומנים לחיי העולם הבא ועל דרך פשט הפסוק מפרש על הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו ופי' לדוד עבדו שקיים לו מה שהבטיחו כי היוצא מחלציו יבנה הבית ויהיה שלום ושקט בימיו לישראל וכן היה כי כל המלכים היו עובדים אותו ומביאים לו מנחה ועל כל זה הלכו לאהליהם שמחים וטובי לב ובדברי הימים אומר על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד ולשלמה ולישראל עמו ורבותינו ז"ל דרשו לדוד עבדו כי בשעה שבקש שלמה להכניס ארון לפני ולפנים דבקו שערים זה בזה ואמר שאו שערים ראשיכם ולא נענה כיון שאמר אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וידעו כל ישראל שמחל הקדוש ברוך הוא לדוד על אותו עון וזהו אשר עשה ה' לדוד עבדו : מלבא חמת עד נחל מצרים . הזכיר גבול א"י צפון ודרום : (א) ואת כל חשק שלמה . כמו שמפורש בדברי הימים ואת כל הבא על לב שלמה לעשות עשה בבית ה' ובביתו והצליח :
(ג) והיו עיני ולבי שם כל הימים . השגחתי ורצוני יהי' שם כל הימים ותרגם יונתן ותהא שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיא : (ו) אם שוב תשובון אתם . פירושו אתה וישראל:
ולשנינה

תרגום

ג' דסמיך אֲלָהָנָא שַׁבְעָא יוֹמִין חֲנֻכַּת
ג' ר"ס בֵּיתָא וְשַׁבְעָא יוֹמִין חַגָּא
אַרְבְּעַת עֲשַׂר יוֹמִין ׃
סו בְּיוֹמָא תְמִינָאָה שַׁלַּח
ד'. ג' ומ"ל יַת עַמָּא וּבְרִיכוּ יַת מַלְכָּא
וַאֲזַלוּ לְקִירְוֵיהוֹן כַּד חָדָן
וְשַׁפִּירָא לִבְּהוֹן עַל כָּל
טַבְתָא דַעֲבַד יְיָ לְדָוִד
עַבְדֵיהּ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ ׃
א וַהֲוָה כַּד שֵׁיצֵי שְׁלֹמֹה
לְמִבְנֵי יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא
דַייָ וְיַת בֵּית מַלְכָּא וְיַת
כָּל רְעוּת שְׁלֹמֹה דְאִתְרְעֵי
לְמֶעְבַּד ׃ ב וְאִתְגְּלִי יְיָ
לִשְׁלֹמֹה תִּנְיָנוּת כְּמָא
דְאִתְגְּלִי לֵיהּ בְּגִבְעוֹן ׃
ג וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ שְׁמִיעַ
קֳדָמַי צְלוֹתָךְ וּבָעוּתָךְ
דְבְעִיתָא מִן קֳדָמַי
אַקְדֵּישִׁית יַת בֵּיתָא הָדֵין
דִי בְנֵיתָא לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי
תַמָּן עַד עָלְמָא וּתְהֵי
שְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בֵיהּ אִם
רְעוּתִי מִתְעַבְדָא תַמָּן כָּל
יוֹמַיָא ׃ ד וְאַתְּ אִם תְּהַךְ
קֳדָמַי כְּמָא דְהַלִּיךְ דָּוִד
אֲבוּךְ בְּקַשִּׁיטוּת לִבָּא
וּבְתְרִיצוּתָא לְמֶעְבַּד כְּכֹל
דְפַקֵּידְתָּךְ קְיָמַי וְדִינַי תִּטַּר ׃
ה וַאֲקֵים יַת כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָךְ עַל יִשְׂרָאֵל לְעָלַם
כְּמָא דְמַלֵּלִית עִם דָּוִד
אֲבוּךְ לְמֵימַר לָא יִפְסוֹק
לָךְ גְּבַר מֵעַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל ׃ ו אִם
מֵיתַב תְּתוּבוּן אַתּוּן
וּבְנֵיכוֹן מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא תִטְּרוּן פִּקּוֹדֵי קְיָמַי דִי יְהָבִית קֳדָמֵיכוֹן וּתְהָכוּן וְתִפְלְחוּן לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא וְתִסְגְּדוּן
לְהוֹן ׃ ז וַאֲשֵׁיצֵי יַת יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא דִי יְהָבִית לְהוֹן וְיַת בֵּיתָא

מקרא

שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים
ג' ר"ס אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם׃ סו בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי
שִׁלַּח אֶת־הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ
ד'. ג' ומ"ל וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב
עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
ו' לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃
ט א וַיְהִי כְּכַלּוֹת שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־
בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־
חֵשֶׁק שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר חָפֵץ לַעֲשׂוֹת׃
ב' ב וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה שֵׁנִית כַּאֲשֶׁר
ו' ר"ס נִרְאָה אֵלָיו בְּגִבְעוֹן׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלָיו שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתְךָ וְאֶת־
ג' ומ"ל תְּחִנָּתְךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנַי
ג' כ"כ הִקְדַּשְׁתִּי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִתָה
לָשׂוּם־שְׁמִי שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי
ג' בטע' כסיפ' וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים׃ ד וְאַתָּה אִם־
תֵּלֵךְ לְפָנַי כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִד אָבִיךָ
ב'. ד' בְּתָם־לֵבָב וּבְיֹשֶׁר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל
אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ חֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמֹר׃
ה וַהֲקִמֹתִי אֶת־כִּסֵּא מַמְלַכְתְּךָ עַל־
י"ט חס'. כ' יִשְׂרָאֵל לְעֹלָם כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל־
דָּוִד אָבִיךָ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ
ג' ול' כתיב כן מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל׃ ו אִם־שׁוֹב תְּשֻׁבוּן
אַתֶּם וּבְנֵיכֶם מֵאַחֲרַי וְלֹא תִשְׁמְרוּ
ג'. פ' חס' מִצְוֺתַי חֻקֹּתַי אֲשֶׁר נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם
וַהֲלַכְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃ ז וְהִכְרַתִּי אֶת־
יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי

רש"י

ימים . של חינוך : שבעת ימים . חג הסוכות נמצא שאכלו ושתו ביום הכפורים : (סו) לדוד עבדו . להודיע שמחל לו עונותיו כדאיתא במועד קטן בשעה שבקש שלמה להכניס הארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה : ולישראל עמו . שמחל להם על עון יום הכפורים ויצתה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי העולם הבא :
(ג) והיו עיני ולבי . תרגום יונתן ותהי שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא . יכול עיני שם אם לבי וחפצי שם :
ואת

רלב"ג

הנה היה מהחכמה במה שבחרו להיות חנוכת המזבח באלו השבעת ימי' שזכרנו מה שנעיר עליו בזכרנו התועלות המגיעות מזה

ביום השמיני ג' ר"ס וסי' נמסר בסדר נשא : שמחים ד' וסי' וימשחו אתו צדוק . שמחים וטובי לב על כל הטובה . והברו דד"ה על הטובה . הגדול ה' לעשות עמנו : ויאמר ה' אליו ו' ר"ס וסי' מי שם פה לאדם . וזאת הארץ אשר . שמעתי את תפלתך . לך שוב לדרכך מדברה . עבור בתוך העיר בתוך . קרא שמו יזרעאל : חקתי כל אוריתא חס' במ"א וכל נביאים וכתובים דכוות' מלא במ"ט חס' וסי' נמסר בסדר תולדות : חקתי ג' דסמיכי בקריאה וסי' עקב אשר שמע אברהם בקולי . אם שוב תשובון דמלכים . ויער ה' את רוח :

תולדות אהרן ביום השמיני . שבת לא מ"ק ט : נ"מ שמי . סוטה לא : והיו עיני . ברכות כב יבמות קה (ברכות ח):

מצודת ציון

ט (א) חשק . ענין אהבה :

מצודת דוד

בתחילה עשו שבעת ימי חנוכת הבית ואח"ז שבעת ימי החג והרבו בהם בהקרבנות בעבור חנוכת הבית : ארבעה עשר יום . ללמד שהיו רצופים : (סו) ביום השמיני . מימי החג הוא שמיני העצרת : שלח את העם . ר"ל נטלו ממנו רשות ללכת כי לא הלכו בי"ט וביום המחרת טרם הלכו חזרו ליטול רשות ולזה נאמר בד"ה בכ"ג בחודש שלח את העם והוא היום שאחר החג : לדוד עבדו . שקיים לו הבטחתו אשר בנו היושב על כסאו בנה הבית : ולישראל עמו . על כי ראו אשר שרתה השכינה בהבית הבנוי : (ב) כאשר וגו' . ר"ל באופן מראה הנבואה שנראה אליו בגבעון : (ג) לשום שמי . להיות בה שמי להיות בית ה' : עיני ולבי . ר"ל השגחתי : (ו) אתם . ר"ל אתה ובני הדור הזה : (ז) השלח . ר"ל אחריב הבית : למשל . יומשלו בהם לדמיון לדבר מה לפי גודל המפלה אשר תבוא עליהם :
ישים

(ז) ואת הבית אשר הקדשתי לשמי. תנאי הוא ביני וביניכם ואם לא תשמעו מה נאמר שם והשמותי את מקדשיכם (ויקרא כ"ו ל"א): ולשנינה. כתרגום ולשועי יספרו את הרעות הבאות עליו ויתלעגו בו כמו ויספר ואשתעי. ולשון שנינה אף הוא לשון דבור דכתיב ושננתם לבניך (דברים ו ז'): (ח) והבית הזה יהיה עליון. כל זמן שלא תטאת' ומשתחטאו כל עובר עליו ישום וישרוק וכן כתוב (בדברי הימים ב' ז' כא) והבית הזה אשר היה עליון כל עובר עליו וגו' וכה פתרונו והבית הזה אשר היה עליון ונורא אף לעובדי כוכבים כמו שאמר למעלה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגו' ועכשיו בחרבנו כל העובר עליו אף עובד כוכבים ישום וישרוק ויאמר כי חטאו של ישראל גורם: ישום. יתמה כמו ושממו עליה אויביכם. על יומו נשמו אחרונים: ושרק. שופילי"ר בלע"ז וכן דרך כל הרואה חורבן פתאום לשרוק: (י) עשרים שנה. שבע שנים לבית ה' ואת ביתו שלש עשרה שנה כמו שאמר למעלה: (יא) נשא את שלמה. ענין עמס כלכל את משאו בדבר זה: (יג) ארץ כבול. ארץ כבלים ארץ טיט שהרגל משתקע ונכבלת בה: (טו) וזה דבר המס. מה שמפרש בסוף הענין כל העם הנותר וגומר ויעלם שלמה למס עובד אותו המס היה לבנות בו את כל אלה

(ז) ולשנינה. לדבור שידברו העמים על רוב דעתם: (ח) יהיה עליון. כמו שאומר בדברי הימים אשר היה עליון ויונתן תרגם דהוה עילאי יהא חריב ויש מפרשים יהיה חרב ויפרשו עליון לשון כריתה כמו כעלות גדיש בעתו. אל תעלני בחצי ימי: (י) מקצה עשרים שנה. מסוף עשרים שנה שבנה בית ה' בשבע שני' וביתו בשלש עשרה שנה הרי עשרים. ובבנינים האלה נשא וסייע חירם את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב ובגמול זה גמלהו המלך שלמה ונתן לו עשרים עיר בארץ הגליל ולא ישרו בעיניו וקראן ארץ כבול ר"ל סגור שלא היו עוברים ושבים שם מגריעות הארץ ובדברי רז"ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות ורב נחמן בר יצחק אמר ארץ חומטון היתה פי' ארץ חול ואמאי קרי ליה ארץ כבול דמשתקעה כרעה בגובה כי כבלה פירוש שרגליו של אדם משתקע בה מחמת החול כאלו הם כבולות על כן אינה עושה פירות ובדברי הימים אומר כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו והושיב שם בני ישראל וכן היה כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה גם כן נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל וזה עשו לחזק הברית ביניהם וזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם וזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה: (טו) וזה דבר המס. נמשך טעמו עד כל העם הנותר כי מהם לקח לעבדים למס יוצא בכל שנה לבנות הבתים והערים האלה והוא מה שאמר למעלה

לָהֶם וְאֶת־הַבַּיִת אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי
לִשְׁמִי אֲשַׁלַּח מֵעַל פָּנָי וְהָיָה יִשְׂרָאֵל
לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל־הָעַמִּים׃
ח וְהַבַּיִת הַזֶּה יִהְיֶה עֶלְיוֹן כָּל־עֹבֵר
עָלָיו יִשֹּׁם וְשָׁרָק וְאָמְרוּ עַל־מֶה עָשָׂה
יְהוָה כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה׃
ט וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת־אֲבֹתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיַּחֲזִקוּ בֵּאלֹהִים
אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוֻ לָהֶם וַיַּעַבְדֻם עַל־כֵּן
הֵבִיא יְהוָה עֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הָרָעָה
הַזֹּאת׃
י וַיְהִי מִקְצֵה עֶשְׂרִים שָׁנָה אֲשֶׁר־
בָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת־שְׁנֵי הַבָּתִּים אֶת־בֵּית
יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ׃
יא חִירָם מֶלֶךְ־צֹר נִשָּׂא אֶת־שְׁלֹמֹה
בַּעֲצֵי אֲרָזִים וּבַעֲצֵי בְרוֹשִׁים וּבַזָּהָב
לְכָל־חֶפְצוֹ אָז יִתֵּן הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
לְחִירָם עֶשְׂרִים עִיר בְּאֶרֶץ הַגָּלִיל׃
יב וַיֵּצֵא חִירָם מִצֹּר לִרְאוֹת אֶת־הֶעָרִים
אֲשֶׁר נָתַן־לוֹ שְׁלֹמֹה וְלֹא יָשְׁרוּ
בְּעֵינָיו׃ יג וַיֹּאמֶר מָה הֶעָרִים הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי אָחִי וַיִּקְרָא לָהֶם אֶרֶץ
כָּבוּל עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
יד וַיִּשְׁלַח חִירָם לַמֶּלֶךְ מֵאָה וְעֶשְׂרִים
כִּכַּר זָהָב׃ טו וְזֶה דְבַר־הַמַּס אֲשֶׁר־
הֶעֱלָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־

ס"ו ס' ג' ג' חס' בנני' וישתחוו ק' ס' ג' ר"פ ד' כתיב א' ג' ג' ג' כ"ג ר"פ

דְּאַקְדֵּשִׁית לִשְׁמִי אַרְחֵיק
מִקֳּבֵל מֵימְרִי וִיהֵי יִשְׂרָאֵל
לְמַתַל וּלְשׁוֹעֵי בְּכָל
עַמְמַיָּא׃ ח וּבֵיתָא הָדֵין
דַּהֲוָה עִילָּאֵי יְהֵי חָרִיב כָּל
דְּיִעְבַּר עֲלוֹהִי יִבְהֵי וִינִיד
וְיֵימְרוּן עַל מָה עֲבַד יְיָ
כְּדֵין לְאַרְעָא הָדָא וּלְבֵיתָא
הָדֵין׃ ט וְיֵימְרוּן עַל דִּי
שְׁבַקוּ יָת פּוּלְחָנָא דַּייָ
אֱלָהֲהוֹן דְּאַפֵּיק יָת
אֲבָהָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם
וְאִתְקִיפוּ בְּטָעֲוַת עַמְמַיָּא
וּסְגִידוּ לְהוֹן וּפְלָחוּנוּן עַל
כֵּן אַיְתִי יְיָ עֲלֵיהוֹן יָת כָּל
בִּישְׁתָּא הָדָא׃ י וַהֲוָה
מִסּוֹף עַשְׂרִין שְׁנִין דִּי בְנָא
שְׁלֹמֹה יָת תְּרֵין בָּתַּיָּא
יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וְיָת
בֵּית מַלְכָּא׃ יא חִירָם
מַלְכָּא דְּצוֹר סוֹבַר יָת
שְׁלֹמֹה בְּאָעֵי אַרְזִין וּבְאָעֵי
בִירָנִין וּבְדַהֲבָא לְכָל צוֹרְכֵּיהּ
בְּכֵן יְהֵיב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה
לְחִירָם עַסְרִין קִרְוִין
בְּאַרְעָא גְּלִילָא׃ יב וּנְפַק
חִירָם מִצּוֹר לְמִסְעַר יָת
קִרְוַיָּא דִּיהַב לֵיהּ שְׁלֹמֹה
וְלָא כַשְׁרָן בְּעֵינוֹהִי׃
יג וַאֲמַר מָה קִרְוַיָּא הָאִלֵּין
דִּי יְהַבְתְּ לִי אֲחִי וּקְרָא
לְהוֹן אַרְעָא כָּבוּל עַד יוֹמָא
הָדֵין׃ יד וּשְׁדַר חִירָם
לְמַלְכָּא מְאָה וְעַשְׂרִין
כִּכְּרֵי דַהֲבָא׃ טו וְדֵין
פִּתְגָּם מַסְקֵי מִסִּין דְּמַנֵּי מַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמִבְנֵי יָת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ וְיָת

את הבית ה' בקריאה וסימן ואת הבית יקציע מבית סביב. אשר הקדשתי לשמי. וחברו. ואת הבית אשר אמרתי דדברי הימי'. ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים דדברי הימים. ויהי מקצת ח' דסמיכי בקריאה וסי' ויהי מקצה שלשת ימים ויעבירו. אחרי אשר כרתו. עשרים שנה אשר בנה דמלכים. ותשב האשה מארץ פלשתים. ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר ה' דיחזקאל. נשא ו' ד' כתיב שא וב' כתיב סה וסי' נמסר בסדר וירא: וזה דבר ג' ר"פ וסי' וזה דבר השמטה שמוט כל בעל. וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי. וזה דבר המס אשר העלה שלמה:

תולדות אהרן ויהי מקצה. (ר"ה נו): ולא ישרו. שבת נד: ויאמר. שם:

רלבג

מזה הספור: (ח) והבית הזה יהיה עליון. ר"ל והבית הזה אשר היה עליון כטעם אמרו ככה יעשה איוב הרצון בו ככה היה עושה וכן כתיב בספר ד"ה שנאמר שם והבית הזה היה עליון: כל עובר עליו ישום ושרק. ר"ל שכל עובר עליו מהנכרים יהיה תמה ומשומם וישרוק בשפתיו על זה מרוב ההתפעלות ויכירו כלם כי זה היה בחטא ישראל כי הש"י יביא על ישראל מהרעות אז מה שיוכר בו לכל כי עונותיהם גרמו הלא תראה כי נבוכדנצר כאשר החריב בית המקדש שלח רב טבחים לירמיה כמו שכתוב בספר ירמיה ואמר לו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה: (יא) נשא את שלמה. הוא מענין ארוחה ומשאת כטעם אם נשאת נשא לנו או יהיה הרצון בזה שהוא רומם ונשא בזה את שלמה שהעביד עצמו לעשיית מלאכתו: אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל. כבר נזכר בספר ד"ה כי חירם נתן גם כן לשלמה עיירות הושיב בהם את בני ישראל וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל: (יג) ארץ כבול. ר"ל ארץ חול שאינה עושה פירות: (טו) וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה. הרצון בזה כי זה דבר המס אשר

מצודת דוד

(ח) יהיה עליון. כמו היה עליון עתיד במקום עבר ור"ל הבית שהיה עליון והטוב יהיה חרב וכל עובר יתמה על חורבנו: ואמרו. אלו לאלו: (יא) חירם. לפתי הבתים האלה היה חירם סובל אותו בתת לו די סיפוקו עצי ארזים וכו': אז. אחר השלמת הבתים נתן המלך לחירם לתשלום גמול מלבד החטים והשמן האמור למעלה: (יג) ארץ כבול. ר"ל ארץ טיט אשר הרגלים משתקעים בה כאלו אסורים בכבלי ברזל ובעבור זה היו מעטים פירותיה: (טו) וזה דבר המס. ר"ל המס

מצודת ציון

(ז) ולשנינה. ענין דבור כמו ושננתם לבניך (דברים ו') ור"ל יספרו מהם: (ח) ישום. ענין תמהון כמו ישומו ישרים (איוב י"ז): ושרק. קול הבאה בקבוץ השפתים קרויה שריקה והדרך לעשותה בעת יראו חורבן דבר הטוב וכן ויושביה לשרקה (מיכה ו'): (יא) נשא. סבל המשא הכוח: מל' (יג) אחי. אוהבי ורעי: כבול.

רד"ק

למעלה ע' אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר ויש לפרשו כמו זה הדבר אשר מל יהושע שפי' וזה הדבר שבעבורו מל יהושע. וכן זה פירושו וזה דבר המס שבעבורו העלהו שלמה ומה הוא הדבר לבנות את בית ה' ולא זכר המס ולמטה זכר אותו באומרו כל העם הנותר וגו':
(טז) שלוחים. מנחה. כלומר במקום מנחה ומתנה ששולחים בני אדם לבנותיהן נתן לה זה העיר וכן לכן תתני שלוחים וי"ת מתנן: אנשי המלחמה. אף על פי שלא היו לו מלחמות כי שלום היה לו מכל עבריו ומעט מלחמה היתה לו כשלקח חמת צובה ועציון גבר ואילות:
(כג) חמשים וחמש מאות. לפי שזכר העבדים מהגרים במלאכה ושרי ישראל זכר השרים הנצבים על המלאכה ואמר שהיו חמשים וחמש מאות ובדברי הימים אומר חמשים ומאתים השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות והמאתים וחמשים היו מישראל שהיו נציבים על אותן שלש מאות מהגרי' ומנה בספר הזה נציבי הגרים עם נציבי ישראל בכלל ובדברי הימים לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל כי נציבי הגרים מנה אותם שם עם שאר הגרים שם שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפים ושלש מאות כמו שאומר בזה

תרגום

בֵּיתֵיהּ וְיַת מְלֵיתָא וְיַת
שׁוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְיַת חָצוֹר
וְיַת מְגִדּוֹ וְיַת גָּזֶר׃
טז פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
סְלִיק וּכְבַשׁ יַת גָּזֶר וְאוֹקְדָהּ
בְּנוּרָא וְיַת כְּנַעֲנָאָה דְיָתֵיב
בְּקַרְתָּא קְטַל וִיהָבַהּ מַתְּנָן
לִבְרַתֵּיהּ אִתַּת שְׁלֹמֹה׃
יז וּבְנָא שְׁלֹמֹה יַת גָּזֶר
וְיַת בֵּית חוֹרוֹן אַרְעָאָה׃
יח וְיַת בַּעֲלָת וְיַת תַּדְמוֹר
בְּמַדְבְּרָא בְּאַרְעָא׃ יט וְיַת
כָּל קִרְוֵי אוֹצָרַיָא דִי הֲוָאָה
לִשְׁלֹמֹה וְיַת קִרְוֵי רְתִיכַיָא
וְיַת קִירְוֵי פָּרָשַׁיָא וְיַת כָּל
רְעוּת שְׁלֹמֹה דְאִתְרְעֵי
לְמִבְנֵי בִירוּשְׁלֵם וּבְלִיבְנָן
וּבְכָל אֲרַע שׁוּלְטָנֵיהּ׃ כ כָּל
עַמָּא דְאִשְׁתְּאַר מִן אֱמוֹרָאָה
חִתָּאֵי פְּרִיזָאֵי חִוָּאֵי
וִיבוּסָאֵי דְלָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אִינוּן׃ כא בְּנֵיהוֹן
דְאִשְׁתְּאָרוּ בַּתְרֵיהוֹן
בְּאַרְעָא דְלָא יְכִילוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְגַמָּרוּתְהוֹן וּמַנִינוּן
שְׁלֹמֹה לְמַסְּקֵי מִסִּין עַד
יוֹמָא הָדֵין׃ כב וּמִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לָא יְהַב שְׁלֹמֹה
לְמֶהֱוֵי פַּלְחִין אֲרֵי אִינוּן גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא וְעַבְדוֹהִי
וְרַבְרְבָנוֹהִי וְגִבָּרוֹהִי וְרַבָּנֵי רְתִיכוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי׃ כג אִילֵין
רַבָּנֵי אִסְטְרַטִּיגַיָא דִי מְמַנָּן עַל עֲבִידְתָּא דִשְׁלֹמֹה חֲמֵישׁ
מְאָה וְחַמְשִׁין דִי מְפַלְחִין בְּעַמָּא דְעָבְדִין בְּעִבִדְתָּא׃

מלכים א ט

בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־הַמִּלּוֹא (ז')
וְאֵת חוֹמַת יְרוּשָׁלָ͏ִם וְאֶת־חָצֹר וְאֶת־ (ל' חס')
מְגִדּוֹ וְאֶת־גָּזֶר׃ טז פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם (ב' ר"פ)
עָלָה וַיִּלְכֹּד אֶת־גֶּזֶר וַיִּשְׂרְפָהּ בָּאֵשׁ (ל')
וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הָרָג וַיִּתְּנָהּ (ב')
שִׁלֻּחִים לְבִתּוֹ אֵשֶׁת שְׁלֹמֹה׃ יז וַיִּבֶן (ב' חד חס' וחד מ"ל)
שְׁלֹמֹה אֶת־גֶּזֶר וְאֶת־בֵּית חֹרֹן תַּחְתּוֹן׃ (ל' חס' דהס')
יח וְאֶת־בַּעֲלָת וְאֶת־תַּמֹר בַּמִּדְבָּר (תדמר ק')
בָּאָרֶץ׃ יט וְאֵת כָּל־עָרֵי הַמִּסְכְּנוֹת
אֲשֶׁר הָיוּ לִשְׁלֹמֹה וְאֵת עָרֵי הָרֶכֶב (ז')
וְאֵת עָרֵי הַפָּרָשִׁים וְאֵת חֵשֶׁק שְׁלֹמֹה (ל')
אֲשֶׁר חָשַׁק לִבְנוֹת בִּירוּשָׁלַ͏ִם
וּבַלְּבָנוֹן וּבְכֹל אֶרֶץ מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ (ב'. ס')
כ כָּל־הָעָם הַנּוֹתָר מִן־הָאֱמֹרִי הַחִתִּי (ג' ר"פ מתפו"ס סי')
הַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר לֹא־מִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל הֵמָּה׃ כא בְּנֵיהֶם אֲשֶׁר נֹתְרוּ (ג' ר"פ ל' הס')
אַחֲרֵיהֶם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָכְלוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְהַחֲרִימָם וַיַּעֲלֵם שְׁלֹמֹה
לְמַס־עֹבֵד עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ כב וּמִבְּנֵי (ג' דסמי'. ל')
יִשְׂרָאֵל לֹא־נָתַן שְׁלֹמֹה עָבֶד כִּי־הֵם
אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַעֲבָדָיו וְשָׂרָיו (ל')
וְשָׁלִשָׁיו וְשָׂרֵי רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו׃
כג אֵלֶּה שָׂרֵי הַנִּצָּבִים אֲשֶׁר (ז' ר"פ בנגי')
עַל־הַמְּלָאכָה לִשְׁלֹמֹה חֲמִשִּׁים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת הָרֹדִים בָּעָם הָעֹשִׂים בַּמְּלָאכָה׃ (ג')

ואת ערי ז' וסי' במס' רבתא: ובכל ארץ ה' וסי' נמסר בסדר בהר סיני. למס עובד ג' דסמיכי וסי' ויט שכמו לסבל. וישב הכנעני בקרב בניהם. אשר נתרו אחריהם:

רש"י

אלה: ואת המלוא. מקום היה בירושלים בעיר דוד ונקרא מלוא על שם שמוקף חומה כתוכה ומלאו לתוכה עפר: (טז) שלוחים. נדוניא: (יח) ואת תדמור במדבר בארץ. אצל היסוב: (יט) ערי המסכנות. קרוי בית אוצריא: (כג) שרי הנצבים. ממונים על הממוני': חמשים וחמש מאות. שלש מאות מהם היו גרים הממוני' על שבעת אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר ושלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם שאמר למעלה לבד משרי הנצבים לשלמה וגו' שלשת אלפים ושלש מאות (ובדברי הימים ב' ב יז) הוא אומר שש מאות אלו שלש מאות שחסר שם מנה כאן שהיו ממונים על

רלב"ג

אשר העלה המלך שלמה לבנות כל אלו הבניינים שזכר שבנה שלמה והנה המס הזה היה כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי אשר לא מבני ישראל המה ר"ל שלא נתגיירו הנה ביניהם אשר נותרו אחריהם בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם הנה העלם שלמה כלם למס עובד והם עבדו אותו בבניינים האלו אך מבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם היו אנשי מלחמה כשיצטרך והם היו עבדי שלמה המשרתים לפניו והם היו שהיו השרים הממונים תחת משנה המלך והיו שרי רכבו והיו פרשיו. והנה היו אלו הבניינים בנין בית ה' ובנין בית המלך ובנין המלוא שהיה סביב ציון כי דוד בנה מן המלוא ולפני' כמו שכתוב בספר שמואל ונשאר המלוא בלתי בנוי והוא המקום שהיו נאספים שם ישראל ולזה נקרא מלוא כטעם קראו מלאו ואמרו ובנין חומת ירושלים כי מעתה נתקדשה לאכל קדשים תוך החומה כמו שנזכר בתורה ובנין עיר חצור ומגדו וגזר כי פרעה מלך מצרים שרף אותה באש ולזה הוצרך שלמה לבנותה:

(טז) שלוחים. ר"ל מנחה ובנין בית חורון התחתון והעליון כמו שנזכר בספר ד"ה ובנין עיר בעלת ובנין עיר תדמור שהיה במדבר בארץ ר"ל שהיה לצד אחד למדבר ולצד האחר לארץ העבודה ובנין כל ערי המסכנות והם ערי האוצרות כטעם בא אל הסוכן הלז וכן נזכר בספר ד"ה כי הערים ההם בנה שלמה בחמת ובנין כל הערים ששם בהם שלמה הרכב אשר לו ובנין כל הערים שהושיב בהם שלמה פרשיו וכל מה שהיה רצון שלמה לבנות בירושלים וביער הלבנון ובכל ארץ ממשלתו: (כג) אלה שרי הנצבים. ר"ל הממונים תחת הנציבים שהיו ממונים על כלם: חמשים וחמש מאות הרודים בעם העושים במלאכה. כבר זכרנו במה שקדם שכבר היה על השלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם העושים במלאכה שלש מאות מהגרים שנשארו ממספרם כמו שנתבאר ממה שנזכר ממספרם בספר ד"ה והנה היו שם עוד ממונים עליהם מאתים וחמשים איש כמו שנזכר בספר ד"ה בזה המקום ואפשר שאלו המאתים וחמשים איש היו מישראל והיו ממונים על כלם ולזה מנאם בספר ד"ה אחר זכרו המעלה ההיא מסים שלמה לבני ישראל והוא אמרו כי המה אנשי מלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו ופרשיו ואלה שרי הנצבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם ואפשר שבבנין בית המקדש לא היו אלא שלש מאות ואולם בשאר הבניינים ששם העושים במלאכה מפוזרים פה ופה הוצרך להוסיף על הרודים במלאכה הממונים על הממונים מאתים וחמשים איש ולקחם מהגרים בעצמם בדרך שלא נשארו הרודים אשר תחתיהם כי

מצודת ציון

מלשון בכבלי ברזל (תהלים קמ"ט): דבר המס. צורך המס: (יט) המסכנות. האוצרות כמו ויבן ערי מסכנות (שמות א'): ערי הרכב. להניח בהן מרכבות: (כא) להחרימם. להכריתם: (כב) ושלישיו. גבוריו ונכבדיו כמו ומבחר שלישיו (שם ט"ו): (כג) הרודים. המושלים ונוגשים

מצודת דוד

המס אשר העלה מישראל על זה היה דבר המס לבנות את בית ה' וכו': ואת המלוא. כי דוד הניח סמוך לחומה מקום פנוי להתאסף בו אנשים כמ"ש ויבן מן המלוא וביתה (ש"ב ה') ובא שלמה ובנאה: (טז) שלוחים. ר"ל במקום מנחה ששולחים בני אדם לבנותיהם וכן לכן תתני שלוחים (מיכה א'): (יז) ויבן וכו' ר"ל ועל שפרעה שרפה לזה בנאה שלמה: (יח) במדבר בארץ. ר"ל סמוך אל הישוב: (כא) למס עובד. לא למס ממון כ"א שיעבוד בעצמו עבודתו: (כב) עבד. לעבוד בגופו עבודת עבד: (כג) שרי הנצבים. ר"ל ממונים על הממונים: חמשים וחמש מאות. שלש מאות היו מן הגבעונים ור"ן היו מבני ישראל (והם היו ממונים

רשי

על כולן ומאתים וחמשים הנותרים היו ישראל ממונים על שאר עושי מלאכה (ובדברי הימים ב ח' י') מנאן לעצמן ואלה שרי הנצבים לשלמה חמשים ומאתים הרדים בעם עשי המלאכה: (כד) אך בת פרעה. שהיתה מתחלה בעיר דוד כמה שנאמר בראש הספר ויביאה אל עיר דוד עלתה מעיר דוד וגו'. ובדברי הימים מפרש כי אמר לא תשב אשה לי בעיר דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה' (דברי הימים ב' ח' י"א): אז בנה. שלמה: את המלוא. לבנות לתוכו בתים לעבדיה ולשפחותיה וזה שהוכיחו ירבע' אביך הניחו פרוץ לעולי רגלים ואתה בנית אותו לעשות אנגרי' לבת פרעה וזהו אך האמור כאן אך בזו העוה שלמה שבנה לה את המלוא כך שמעתי ואני אומר אך בת פרעה וגו' כלומר הערים האמורות למעל' הוצרך לבנות למסכנות לרכב ולפרשי' ולגדולה אך את המלוא לא היה בונה לשום גדולה כי חביו הניחו לפרוש בו עולי רגלים אהלים אלא שבת פרעה עלתה אל ביתה והמלוא סמוך לאותו בית אז בנה את המלוא: (כה) על המזבח. של בית עולמים: והקטיר אתו. ואותו מזבח הקטורת אשר לפני ה' לקטרת הסמים: (כו) ואני. אניה

מלכים א ט

כד אַךְ בַּת־פַּרְעֹה עָלְתָה מֵעִיר דָּוִד אֶל־
בֵּיתָהּ אֲשֶׁר בָּנָה־לָהּ אָז בָּנָה אֶת־
הַמִּלּוֹא׃ כה וְהֶעֱלָה שְׁלֹמֹה שָׁלֹשׁ
פְּעָמִים בַּשָּׁנָה עֹלוֹת וּשְׁלָמִים עַל־
הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בָּנָה לַיהוָה וְהַקְטֵיר ג' ומ"ע
אִתּוֹ אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה וְשִׁלַּם אֶת־ ל'
הַבָּיִת׃ כו וָאֳנִי עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה ג' בתלת לי"ס
בְּעֶצְיוֹן־גֶּבֶר אֲשֶׁר אֶת־אֵלוֹת עַל־
שְׂפַת יַם־סוּף בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃ כז וַיִּשְׁלַח
חִירָם בָּאֳנִי אֶת־עֲבָדָיו אַנְשֵׁי אֳנִיּוֹת ל'
יֹדְעֵי הַיָּם עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ כח וַיָּבֹאוּ
אוֹפִירָה וַיִּקְחוּ מִשָּׁם זָהָב אַרְבַּע־ ג'
מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וַיָּבִאוּ אֶל־ ל"ז
הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃
י א וּמַלְכַּת־שְׁבָא שֹׁמַעַת אֶת־שֵׁמַע ס' וחס'. ה'
שְׁלֹמֹה לְשֵׁם יְהוָה וַתָּבֹא לְנַסֹּתוֹ ל' חס'
בְּחִידוֹת׃ ב וַתָּבֹא יְרוּשָׁלַמָה ל'. ס'
בְּחַיִל כָּבֵד מְאֹד גְּמַלִּים נֹשְׂאִים
בְּשָׂמִים וְזָהָב רַב־מְאֹד וְאֶבֶן יְקָרָה
וַתָּבֹא אֶל־שְׁלֹמֹה וַתְּדַבֵּר אֵלָיו אֵת

תרגום

כד בְּרַם בַּת פַּרְעֹה סְלֵיקַת מִקַּרְתָּא דְדָוִד לְבֵיתָא דִי בְנָא לַהּ בְּכֵן בְּנָא יַת מְלֵיתָא׃ כה וְאַסֵּיק שְׁלֹמֹה תְּלַת זִמְנִין בְּשַׁתָּא עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין עַל מַדְבְּחָא דִבְנָא קֳדָם יְיָ וּמַקְטַר עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא דִי קֳדָם יְיָ וְשַׁלִּים יַת בֵּיתָא׃ כו וּסְפִינְתָא עֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעֶצְיוֹן גֶּבֶר דְּעִם אֵילוֹת עַל כֵּיף יַמָּא דְסוּף בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם׃ כז וּשְׁדַר חִירָם בִּסְפִינְתָא יַת עַבְדוֹהִי גֻּבְרִין סַפָּנִין דְּאוּמָּנִין לְדַבָּרָא בְּיַמָּא עִם עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ כח וַאֲתוֹ לְאוֹפִיר וּנְסִיבוּ מִתַּמָּן דַּהֲבָא אַרְבַּע מְאָה וְעַשְׂרִין כִּכְּרִין וְאַיְתִיאוּ לְוָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה׃ א וּמַלְכַּת שְׁבָא שְׁמַעַת יַת שְׁמַע שְׁלֹמֹה לִשְׁמָא דַיְיָ וַאֲתַת לְנַסָּיוּתֵיהּ בְּחוּדָאִין׃ ב וַאֲתַת לִירוּשְׁלֵם בְּמַשְׁרְיָן סַגִּיאִין לַחֲדָא גַּמְלִין טְעוּנִין בּוּסְמָנִין וְדַהֲבָא סַגֵּי לַחֲדָא וְאַבְנִין טָבָן וַאֲתַת לְוָת שְׁלֹמֹה וּמַלִּילַת עִמֵּיהּ יַת

לנסתו ד' חס' ו' בליש' נסיון וסי' ועל נסתם את ה' לאמר. למען ענתך לנסתך לדעת. למען ענתך ולמען נסתך. לנסתו בחידות דמלכים:

תולדות אהרן ומלכת שבא. בתרא טו:

רדק

בזה הספר: (כד) אך בת פרעה. לפי שאמר למעלה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא אמר עתה למה בנה את המלוא כי בנה שם בית לבת פרעה כמו שאמר אז בנה את המלוא ובדברי הימים אומר הטעם למה לא רצה שתהיה בביתו כי אמר לא תשב אשה לי בבית דוד כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה': (כה) והעלה שלמה. ענין זה הוא קצר הנה ובדברי הימים יותר מבואר אמר אז העלה שלמה וגו' רוצה לומר אז אחר שנבנה הבית העמידו על משפטו להקריב על מזבח הנחשת אשר לפני האולם והתמידים דבר יום ביומו להעלות כמצות משה לשבתות ולחדשים ולמועדות שלש פעמי' בשנה והעמיד מחלוקת הכהנים על עבודת' והלוים על משמרת' להלל ולשרת והשוערים במחלקותם כמו שצוה דוד אביו בכל ענין הבית ובדברי הנוצרו': והקטיר אתו. כמו עליו. וכת"י ומקטר עלוהי קטורת בוסמיא ועל המזבח אשר לפני ה' אמר זה שהוא מזבח הזהב שהיה בהיכל אשר לפני ה' והוא היה מזבח הקטרת או פי' אותו כמשמעו ולפי שזכר כי העלה עולות על המזבח האחר אשר בנה והוא מזבח הנחשת אמר כי הקטי' ג"כ על המזבח האחר אשר עמו ואף על פי שלא היה עמו בבית כי זה בהיכל וזה היה בעזרה לפני האולם אף על פי שבבית ה' היה עמו לפיכך פירש אשר לפני ה': ושלם את הבית. השלים עבודת הבית כמו שזכרנו בדבר הקרבנות והעמיד הכהנים הלוים ומה שזכר בדברי הימים בפרט זכר הנה בכלל ואמר ושלם את הבית ושם גם כן אמר בסוף הדברים שלם את בית ה': (כו) ואני עשה. בדברי הימים אמר אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות ר"ל שהלך ולכדם והנה אמר כי עשה שם אניה: אשר את אילות. עציון גבר הסמוך לאילות נראה כי עציון גבר אחר היה וחירם שלח לו שם עוד אניות וזהו שאמר הנה וישלח חירם באני ר"ל באניות וכן הוא אומר בד"ה אניות: (כז) אנשי אניות יודעי הים. כתרגומו גברין ספנין דאומנין לדברא בימא: (כח) ארבע מאות ועשרים ככר. ובד"ה אומר ארבע מאו' וחמשים ככר זהב כי השלשים הוציאו בהוצאות הדרך: (א) שמעת. שומעת תמיד את שמע שלמה: ותבא לנסותו בחידות. כלומר בדברים סתומי' בחכמה ומה שאמר לשם ה' כי רוב החרטומים והאשפי' המתעסקים בחכמות החצוניות אין מלאכתם לשם ה' וחכמת שלמה היתה לשם ה' לפיכך באה

לדבר

רלבג

כי אם שלשת אלפים וחמשים: (כד) אך בת פרעה עלתה מעיר דוד אל ביתה אשר בנה לה. כבר ביאר בספר ד"ה כי לא רצה שלמה שתשב לו אשה בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה אשר באה אליהם ארון ה': אז בנה את המלוא. ידמה שלצורך בת פרעה בנה המקום ההוא להיות שם בית לבת פרעה: (כה) והעלה שלמה שלש פעמים בשנה עולות ושלמים. כבר ביאר בספר ד"ה שזה היה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא זכר שם כי אם עולות ואחשוב שהם היו בעבור הצבור ובזה המקום זכר השלמים עמהם שהיה שלמה מעלה שם באלו המועדים בעבור החגיגה והשמחה שהוא מחויב בהם והם היו באים בעבור עצמו או היה מרבה עליהם כל כך שהיו מספיקים לכל ישראל: והקטיר אתו אשר לפני ה'. ר"ל שהיה מביא משלו קטרת הסמים אשר יקטירו על המזבח הזהב: ושלם את הבית. ר"ל שהיה משלים משלו ענין התמידין בכל יום והמוספין לשבתות ולחדשים כמו שנזכר בספר ד"ה. וידמה שכמו שבנה שלמה הבית משלו כן רצה שתהיינה עבודותיו כל ימיו והוא התנדב זה בעבור ישראל ולזה יהיה הרצון באמרו ושלם את הבית שכל מה שיצטרך לבית הזה היה עושה שלמה משלו כמו שמן למאור ולחם הפנים אשר על שלחן הזהב: (כו) ואני עשה המלך שלמה. ר"ל ספינה: (כז) אנשי אניות יודעי הים. ר"ל אנשים בקיאים בהנהגת האניות ובקיאים במקומות הים להתישר אל המקום אשר ירצו ללכת אליו: (כח) ויבאו אופירה. שם היה מקום לזהב יזוקו אותו ממנו ר"ל כי שם היה מחצב לזהב: (א) ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם ה'. ר"ל שהיא היתה שומעת את שמע חכמת שלמה לשם ה' והרצון בו כי מה' היתה לו החכמה

כמו

מצודת דוד

ממונים על ממוני אשר מלאכת המלך זולת ממוני נושאי הסבל והחוצבים בהר שאמר למעלה) ובד"ה חשב של ישראל לבדן: (כד) אך בת פרעה. ר"ל מיד כאשר עלתה בת פרעה אל ביתה בנה לכבודה את המלוא שהיה סמוך לביתה: (כה) והעלה שלמה. ר"ל מממונו התנדב בעבור כל ישראל: ושלש פעמים. שלש רגלים: והקטיר אתו. ר"ל הקטיר עליו קטורת על המזבח אשר לפני ה' וזהו מזבח הזהב שבהיכל והוא מקרא קצר בדבר המובן מאליו: ושלם. השלים עבודת הבית לכל משפטו: (כו) את אילות. עם אילות ר"ל סמוך לה: (כז) אנשי אניות. מלומדים ללכת באניות יודעי דרך הים: (כח) אופירה. שם היה מקום מחצב הזהב: ועשרים. ובד"ה נאמר וחמשים ואולי שלשים מהם הוציאו בהוצאת הדרך: י (א) לשם ה'. ר"ל שמעה אשר חכמתו איננה מטבע האנושי כ"א מה' היתה לו: לנסותו בחידות. לשאלו דברי' סתומים קשה הידיעה ואם יגידם תדע שאמנה שמאת ה' היתה לו החכמה: (ב) עם לבבה. אשר הסתירה

מצודת ציון

ונוגשים: (כה) אתו. עם המזבח ר"ל עליו: (כו) ואני. ספינה: י (ב) בחיל. עושר וקניינים

מכל

רדק

לדבר עמו לחקור על חכמתו כי היא היתה חכמה : ומשקיו ובדברי הימים ומשקיו ומלבושיה' כי כל ענין ביתו היה מסדר מאוד ומלבושי כל משרת כפי הראוי לעבוד שהיה עובד : ועולתו אשר יעלה בית ה'. מעלות שעשה לעלות מביתו לבית המקדש היו בנויים בחכמה ובאומנות וכן בדברי הימים ועלייתו אבל יונתן תרגם ועלתיה דמסיק בית מקדש' דה' ולא היה בה עוד רוח מרוב שתמהה על חכמתו : (יא) עצי אלמוגים . ובדברי הימים אומר אלגמים ואחד הוא כמו כבש וכשב והוא העץ הנקרא קוראיי"ל : (יב) מסעד . ובדברי הימים מסלות ופירושו עמודים לסמיכת

ומאכל ד' פתחין בקריאה וסי' ובסל העליון מכל מאכל פרעה : ומאכל שלחנו ומושב עבדיו . וחברו דד"ה . ונפשו מאכל תאוה . וסי' סלא בנפשיה פתורא דחבריה : וטוב ה' בקריאה וסי' ואל הבקר רץ אברהם ויקח . והנער שמואל הולך וגדל וטוב . ושמו שאול בחור וטוב . הוספת חכמה וטוב . וימצאו מרעה שמן וטוב . וסי' טליא בחירא רהט ואשכח חכמתא :

מצודת ציון

וקניינים כמו הילך וכל אוצרותיך (ירמי' כ"ו) : כבד . ענין רבוי : יקרה . הטובה : (יא) אלמוגים . הוא מין עץ יקר והטוב : (יב) מסעד . משען כתרים

כל די הוה עם לבה :
ג וחוי לה שלמה ית כל
פתגמהא לא הוה מדעם
דאתכסא מן מלכא דלא
חוי לה : ד וחזת מלכת
שבא ית חוכמת שלמה
וביתא די בנא : ה ומיכל
פתוריה ואסחרות עבדוהי
ומקם משומשנוהי
ולבושיהון ושקיותיה
ועלתיה דמסיק בית
מקדשא דיי ולא אשתאר
בה עוד רוח : ו ואמרת
למלכא קושטא הוה
פתגמא די שמעית בארעי
על פתגמך ועל חוכמתך :
ז ולא הימנית לפתגמיא
עד דאתיתי וחזאה עיני
והא לא אתחוא לי פלגו
מה דחזיתי אוספתא
חוכמתא וטבתא על
שמועתא די שמעית :
ח טובי גברך טובי עבדך
אלין דקימין קדמך תדירא
דשמעין ית חוכמתך :
ט יהי יי אלהך בריך
דאתרעי למתנך על כורסי
מלכותא דישראל ברחימת
יי ית ישראל לעלם ומניך
למהוי מלכא למעבד דין
דקשוט וזכו : י ויהבת
למלכא מאה ועסרין ככרין
דהבא ובוסמנין סגי לחדא
ואבנין טבן לא אתא
כבוסמניא האינון עוד לסגי די יהבת מלכת שבא
למלכא שלמה : יא ואף ספינתא דחירם דמיתא
דהבא מאופיר איתיאת מאופיר אעי אלמוגין סגי
לחדא ואבנין טבן : יב ועבד מלכא ית אעי אלמוגיא
סעיד לבית מקדשא דיי ולבית מלכא וכנוריא

ב' על כל נעלם · בי"ד מקומות מסרת דרגא עם תרין תוסרין לטפח' · משרתיו ק' · כ"ס · ה' וסי' שמועה טלית בתירה רהט והסכה חכמתא · י"ח הס' · ג' חס' וי"ו

כל־אשר היה עם־לבבה : ג ויגד־
לה שלמה את־כל־דבריה לא־היה
דבר נעלם מן־המלך אשר לא הגיד
לה : ד ותרא מלכת־שבא את
כל־חכמת שלמה והבית אשר
בנה : ה ומאכל שלחנו ומושב
עבדיו ומעמד משרתו ומלבשיהם
ומשקיו ועלתו אשר יעלה בית
יהוה ולא־היה בה עוד רוח :
ו ותאמר אל־המלך אמת היה הדבר
אשר שמעתי בארצי על־דבריך
ועל־חכמתך : ז ולא־האמנתי
לדברים עד אשר־באתי ותראינה
עיני והנה לא־הגד־לי החצי הוספת
חכמה וטוב אל־השמועה אשר
שמעתי : ח אשרי אנשיך אשרי
עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד
השמעים את־חכמתך : ט יהי יהוה
אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך
על־כסא ישראל באהבת יהוה את־
ישראל לעלם וישימך למלך
לעשות משפט וצדקה : י ותתן
למלך מאה ועשרים ׀ ככר זהב
ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא־
בא כבשם ההוא עוד לרב אשר־
נתנה מלכת־שבא למלך שלמה :
יא וגם אני חירם אשר־נשא זהב
מאופיר הביא מאפיר עצי אלמגים
הרבה מאד ואבן יקרה : יב ויעש
המלך את־עצי האלמגים מסעד
לבית־יהוה ולבית המלך וכנרות

רשי

אניה : (ה) ועולתו אשר יעלה בית ה'. דרך מבוא שהכין מביתו לבית המקדש שהיה עולה בו לבית ה': (יא) עצי אלמוגים. קוראי"ל בלע"ז : (יב) מסעד לבית ה'. (ובדברי הימים ב ט' י"א) כתיב מסלות לבית ה' לכך אני אומר המסעד הזה

רלבג

כמו שקדם באמרו הנני נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ויהיה הרצון באמרו לשם ה' בעבור שם ה' או יהיה הרצון בזה שהיא שמעה שמעו שכל מה שהיה עושה היה עושה לשם ה' ולזה היה דבק בו תמיד והפליג מפני זה בחכמה כי זה אחד מהכלים הגדולי' להשגת החכמ' או ירצה בזה שהיתה לו חכמה נפלאה ולא היה משתמש בה אלא לשם ה' לעשות צדקה ומשפט כמו שמצאנו מהזונות שבאו לפניו והבאור הראשון הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב: ותבא לנסותו בחידות . לבחון חכמתו אם יעמוד על סוד החידות ההם אשר כונה בהם כי בזה יבחן אם החכמה היא לו מתת אלהים שאם הענין כן יעמוד על הכוונה אשר כוונה בהם ואע"פ שהם יסבלו כוונות אחרות : (ב) בחיל כבד מאד . הרצון בו נכסים וקניינים רבים כטעם הילך וכל אוצרותיך : (ג) ויגד לה שלמה את כל דבריה . ר"ל הדברים אשר כוונה בחידות ההן : (ד) ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וגו'. זה מורה כי הבית אשר בנה היה בנוי בחכמה נפלאה וכן מאכל שולחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ומלבושיהם ומשקיו שהיה שותה על דרך המזון ועל דרך הרפואה הכל היה מסודר בחכמה וכן העליה אשר יעלה בה בית ה' מביתו היתה גם כן נעשית בחכמה והנה הרצון באמרו ועולתו אשר יעלה בית ה' ועלייתו וכן כתוב בספר ד"ה: (ז) אל השמועה אשר שמעתי. הרצון בו לשמועה אשר שמעתי מחכמתך ומהטוב אשר יסודר ממך יהודר עוד לפי מה שמצאתי ממך וטוב הרבה או יהיה הרצון באמרו אל השמוע' על השמוע' והנה היה הטוב המשפט והצדק' המסודרים ממנו: (י) לא בא כבושם ההוא עוד לרוב. ר"ל שלא בא עוד רבוי כמוהו מהבושם ההוא : עצי אלמוגים. קוראל בלע"ז והוא עץ גדל בקצת הימים : (יב) מסעד לבית ה' ולבית המלך . הנה בספר ד"ה כתוב תמורת זה מסלות ולזה אחשוב שבעליה אשר יעלה בה בית ה' מבית המלך עשה כדמות מעקה מעצי האלמוגים שיסמך האדם בהם במסלתו בזאת העליה וכן הענין בשאר העליות אשר היו בבית ה' ובבית המלך כי לא היו בהם מעלות לא בכבש המזבח ולא בעליות אשר יעלו בהם אל היציעים לפי מה שהתבאר מדברינו והנה אמרה התורה ולא תעלה במעלות על מזבחי וידמה שהמלך סדר גם כן כמו זה בביתו שלא תגלה ערות איש בעלותו שם ואיך שהיה הנה היה המעקה הוא מסעד למסלות אשר ידרכו בהם בעליות ההם : וכנורות ונבלים

מצודת דוד

מכל אדם ושמרה בלבבה ולא גלתה מאז לחשוב שהיה הדבר נשמע לשלמה : (ג) את כל דבריה . אשר שאלה אותו : לא היה דבר . מכל דברי החידות לא היה דבר נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה כי הכל ידע והגיד לה את כולם : (ה) ומושב עבדיו . כ"א במקום הראוי לו וכן היה מעמד משרתיו כ"א במקום הראוי לשירותו : ומלבושיהם . הראוי לכ"א לפי מה שהוא : ועולתו . דרך עלותו לבית ה': ולא היה וגו'. אמר בלשון גוזמא לרוב התמהון : (ז) הוספת . החכמה הנמצא בך מרובה יותר מאשר הוגד לי : (ט) באהבת ה'. בעבור אהבת ה' לישראל סמך עליהם למלך לעשות כרוחב חכמתך משפט וצדקה : (יב) מסעד . הוא המסלה שזכר למעלה שהיה לבית ה' ולבית המלך ר"ל מזה לזה ובד"ה נקרא מסילה על היותו מסילה ללכת בה וכן נקרא מסעד לפי שהיה לו כעין מעקה מפה ומפה לסיום

רשי

הזה לשון רצפה : לשרים. לבני לוי : (יג) נתן למלכת שבא. נתינה זו אינה אלא לימוד חכמה : כל חפצה. (בא אליה וילד ממנה נבוכדנצר והחריב הבית שעמד ת"י שנים בחלק כל י"ב שבטים בהאר"י ז"ל) מלבד אשר נתן לה מתנות ומגדנות המצויין כאן ואינם מצויין במקומה : (יד) שש מאות ששים ושש. חירם נתן לו ק"ך ומלכת שבא ק"ך ואני תרשיש הביאה מאופיר ת"כ הרי תר"ס והששה לא ידעתי מאין (ובדברי הימים ב ח' י"ח) כתיב שהביאו מאופיר ארבע מאות וחמשים ואין מונה שם ק"ך של חירם ויש לתקן המקרא שהשלשים היתירים היו מן הק"ך של חירם שהרי עבדי חירם היו שם עם עבדיו : (טו) לבד מאנשי התרים. שהיו מביאים לו הסוחרים התרים בארץ לסחורה : הרוכלים. מוכרי בשמים ומוליכין אותם מעיר לעיר : וכל מלכי הערב. תרגם יונתן וכל מלכי סומכותא לשון ערובה המלכים שהיו בערובתן וסומכין עליו גאראנטיא"ה בלע"ז: (טז) צנה. מקפת את האדם משלשה רוחותיו והוא שאמר בספר תהלים (ה' י"ג) כצנה רצון תעטרנו : שש מאות זהב. והוא שש מנים שהזהב הוא הדינר : (יז) זהב שחוט. הוא רך

ונבלים לשרים לא בא־כן עצי (ה' בליש')
אלמגים ולא נראה עד היום הזה :
יג והמלך שלמה נתן למלכת־שבא
את־כל־חפצה אשר שאלה מלבד (ד'. ג')
אשר נתן־לה כיד המלך שלמה (ג')
ותפן ותלך לארצה היא ועבדיה :
יד ויהי משקל הזהב אשר־
בא לשלמה בשנה אחת שש מאות
ששים ושש ככר זהב : טו לבד
מאנשי התרים ומסחר הרכלים (ג'. ל')
וכל־מלכי הערב ופחות הארץ : (ז')
טז ויעש המלך שלמה מאתים צנה
זהב שחוט שש־מאות זהב יעלה על־ (ח')
הצנה האחת : יז ושלש־מאות מגנים
זהב שחוט שלשת מנים זהב יעלה
על־המגן האחת ויתנם המלך בית (סימן)
יער הלבנון :
יח ויעש המלך כסא־שן גדול ויצפהו

ונבליא לבני לוי לא אתו כן אעי אלמוגין ולא אתחזיאו עד יומא הדין :
יג ומלכא שלמה יהב למלכת שבא ית כל רעותה דשאלית בר מדמני לה כעותר ידא דמלכא שלמה ואתפניאת ואזלת לארעה היא ועבדהא :
יד והוה מתקל דהבא די הוה אתי לשלמה בשתא חדא שית מאה שתין ושית ככרי דהבא : טו בר מאגר אומניא וסחורת תגריא וכל מלכי סומכותא ושלטוני ארעא : טז ועבד מלכא שלמה מאתן תריסין דהבא טבא שית מאה דהבא מסיק על תריסא חדא : יז ותלת מאה מגנין דהבא טבא תלתא מנן דהבא מסיק על מגינא חדא ומנינון מלכא בית מקירת מלכיא : יח ועבד מלכא כורסיא דשינא רבא

לשרים ה' בליש' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סימן י"ט : התרים ג' בקריאה וסי' מן התרים את הארץ קרעו. לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים. וחברו דד"ה : וכל מלכי ז' דסמיכי בקריאה וסי' ויהי כשמע כל מלכי האמרי. לבד מאנשי התרים. וחברו דד"ה. וכל הארץ מבקשים את פני שלמה. ולא נעשה פסח כמוהו. ויראו גוים את שם ה'. וכל מלכי הארץ דדברי הימים :

תולדות אהרן זהב שחוט. יומא מה (יומא מה) :

רדק

לסמיכות התקרות : ולא נראה. ובד"ה ולא נראה להם לפנים בארץ יהודה : (יג) את כל חפצה אשר שאלה. בדברי חכמה : מלבד אשר נתן לה. מזמרת הארץ מדברים הנמצאים בארץ ישראל ואינם נמצאים בארצה ונתן לה מהם כיד המלך כלומר לרוב ובדברי הימים מלבד אשר הביאה אל המלך ופי' מלבד אשר נתן לה כנגד מה שהביאה אל המלך : (טו) לבד מאנשי התרים. לבד מה שהיו מביאים האנשים הסוחרים והתרים וכן הוא אומר בד"ה לבד מאנשי התרי' והסוחרי' וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף ומלכי ערב הם מלכי הערב שאמר הנה ואע"פ שבס' ירמיה נראה שהם שנים שאמר ואת כל מלכי ערב ואת כל מלכי הערב קרובים הם או אפשר שאלו ואלו היו מביאין מנחה לשלמה ופירוש התרים הם הסוחרים הקטנים מעטי הסחורות והעסקים והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכך נקראו תרים והסוחרים הם הסוחרים הגדולים והרוכלי' הם מוכרי הבשמים כמו מכל אבקת רוכל ומלת מאנשי אינה לסמיכות אלא בא ביו"ד הרבים לבד ונגרעה המ"ם וכמוהו אנשי מחקה על הקיר אנשי בני בליעל חלוני שקופים והדומים להם כמו שכתבנו בס' מכלל בחלק הראשון מן הספר ויונתן תרגם בר מאגר אומניא וסחור' תגריא : (טז) שש מאות זהב. מטבע זהב היה ביניהם ידוע משקלו והיה בצנה אחת זהב במשקל שש מאות זהב וטעם יעלה על שלמה לומר שש מאות זהב היה נותן בצנה האחת : זהב שחוט. אין שחוט אלא משוך וכן חץ שחוט לשונם והיה זהב טוב מאד שהיה נמשך כשעוה ויונתן תרג' דהבא טבא : (יז) שלשת מנים. ג' לטרין וליטר אזהב מאה ממטבע הזהב וכן אמר בדברי הימים שלש מאות זהב והמנה הוא מאה בדברי רבותינו ז"ל בתולה כתובתה מאתים ואלמנה

רלבג

ונבלים לשרים. ר"ל שכבר עשה מעצי האלמוגים כנורות ונבלים למשוררים בכלי זמר : לא בא כן עצי אלמוגים ולא נראה. אחשוב שהרצון בזה שלא באו עצי אלמוגים גדולים כאלו שיהיו נכונים לעשות מהם מה שעשה שלמה מאלו : (יג) והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה. הנה כתוב תמורת זה בספר ד"ה את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר הביאה אל המלך והרצון בזה שזכרנו כי מלבד אשר הביאה מלכת שבא אל המלך מהחידות נתן לה עוד את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה וכן יהיה הרצון בזה המקום בזה שהוא נתן לה את כל חפצה אשר שאלה ממנו מדברי חכמה ועצה מלבד מה שנתן לה תחלה שהיה ביד המלך שלמה כי לא היה חכם אחד בזמן ההוא שיהיה יכול להגיד זה זולתי שלמה מפני שהיה חכם מכל האדם : (יד) ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת. אחשוב שזה המשקל מהזהב היה בא לו מדי שנה בשנה כי המנחות שהיו מביאים לו המלכים היו שולחים אותם לו מדי שנה בשנ' כמו שכתוב אחר זה ובספר ד"ה וכל מלכי הארץ מבקשים את פני המלך שלמה לשמוע את חכמתו וגו' והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושמלות נשק ובשמים סוסים ופרדים דבר שנה בשנה : (טו) לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים. הנה אמר בד"ה תמורת זה לבד מאנשי התרים והסוחרים מביאים ואחשוב שכל הסוחרים היו פורעים מס למלך שלמה מסחורתם והנה קרא התרים הסוחרים הגדולים שהם תרים וחוקרים על דבר הסחורות בקצות הארץ מאיזה מקום יכשר להם יותר לקנותם או למכרם והרוכלים הם המביאים הבשמים ויתר הדברים הדומים להם בעיר ועיר למכור שם זעיר שם זה עדות שמה שזכ' ממשקל הזהב שהיה בא לשלמה היה בא לו מדי שנה בשנה : וכל מלכי הערב ופחות הארץ. אמר תמורת זה בד"ה וכל מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף לשלמה והנה זה ג"כ הי' בא מידי שנה בשנה ויעיד על זה מה שזכרנו : (טז) ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב שחוט. הנה הצנה הוא כמו מגן אלא שהוא גדול ומקיף את האדם כאמרו כצנה רצון תעטרנו והרצון באמרו זהב שחוט לפי מה שאחשוב שהוסר אדמימותו ממנו במלאכה ויסור ממנו בזה קצת לחותו ולזה היה יותר חזק : שש מאות זהב. ר"ל שש מאות שקלים זהב : (יז) שלשת מנים זהב. ר"ל הנה המנה הוא מאה שקלים ולזה אמר בספר בד"ה שלש מאות זהב : (יח) כסא שן גדול. זה היה כסא המלוכה והיה נעשה לשן הפיל ואחרי בלע"ז : ויצפהו זהב מופז. פירשו בו זהב נקי מסיגיו ואחשוב שיהי' ענינו

מצודת דוד

נהיות העולה נשען ונסעד בהם : לשרים. למשוררים : לא בא כן. מעולם לא בא מהם בכמות רב ובגודל כאשר אז : (יג) כל חפצה. מהדברים היקרים שראתה בבית שלמה : אשר נתן לה. זולת שאלתה : כיד המלך שלמה. ר"ל בנדיבת רב כראוי למלך שלמה : (יד) אשר בא. מאופיר : (טו) לבד מאנשי התרים. לבד הזהב הבא אליו מאנשי התרים וכו' : (טז) זהב שחוט. לרוב עשרו עשאם מזהב טוב עם כי הדרך לעשותם מברזל : שש מאות זהב. ר"ל דינרי זהב : יעלה. היה נכנס בו : (יז) שלשת מנים. ובד"ה נאמר

בלש

מצודת ציון

(טו) התרים. הם הסוחרים הקטנים המחפשים ומרגלים אחר סחורה לקנות במקום הזול והוא מלשון לתור את הארץ (במדבר י"ג) : ומסחר הרוכלים. ר"ל ומן סוחרי הרוכלים והם מוכרי הבושם כמו מכל אבקת רוכל (ש"ה ג') : מלכי הערב. הם הערביים : ופחות. שלטונים כמו פחת יהודה (חגי א') : (טז) צנה. מלבוש ממתכת יקיף כל הגוף להציל ממכת חרב כמו כצנה רצון תעטרנו (תהלים ה') : שחוט. נמשך כמו חץ שחוט לשונם (ירמיה ט') ור"ל זהב טוב נמשך כשעוה : (יז) מגנים. הוא שם כלי עשוי לאחוז ביד בעת המלחמה להגן בו וגם יש מגן עשוי מעור שלוק כאמור בתחלת ש"ב : (יח) שן. שן הפיל :

מופז

רדק

ואלמנה מנה : על המגן האחת . מגן לשון זכר ונקבה : (יח) זהב מופז . טוב ומזוקק מן כתם פז ויש אומרים שהוא שם מקום ויונתן תרגם דהבא טבא : (יט) שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה . שניהם כתובים ה"א במקום אלף : וידות מזה ומזה . במקום ישיבתו היו ידות מזה ומזה לסמיכות זרועותיו והיו צורות אריות עומדות אצל הידות : (כא) אין כסף לא נחשב . כל הכלים האלה היו זהב סגור אין כסף בהם כי לא נחשב הכסף למאומה בימי שלמה מרוב הזהב לפיכך עשה כל הכלים זהב ולא עשה אחד מהם מכסף : (כב) תרשיש . תרגם יונתן אפריקא : נושאת זהב וכסף . בהגעת האל"ף : שנהבים וקופים ותוכיים . ת"י שן דפיל וקופין וטווסין שן הפיל ידוע והקוף ג"כ שדומים פניו לפני אדם וטווס הוא העוף הנק' בלע"ז פאוו"ן : (כו) וינחם בערי הרכב ועם המלך בירושל'. וינחם מבנין הפעיל כמו אשר הנחני בדרך אמת ובדברי הימים ויניחם מן הניח ויונתן תרגם בענין וינחם ואשריגון ויש לפרש כמשמעו אחרי שאספם כלם בירושלם הנחה אותם בערי הרכב שיהיו שם ונשארו מהם עם המלך בירושל' ויונתן תרגם בר מדהוו עם מלכא בירושלם פי' אלה היו בערי הרכב מלבד אותם שהיו עם המלך בירושלים ועל כן נקראו ערי

רשי

רך ונוח להרקע : (יח) זהב מופז . מבהיק כמרגלית : (יט) שש מעלות . מדרגות לעלות בו וראש הכסא היה עגול מקום מושב המלך: מאחריו. תיקון הכסא היה רחב והמעלות היו לצד פניו ולצד רחבה לצד אחריו היה המושב גבוה מן הכסא מקום עגול : וידות מזה ומזה . לסמוך זרועותיו עליהם כמין מקלות זהב מפאה לפאה פשוטין לימין ולשמאל : ושנים אריות . של זהב וכל צורת הכסא מפורשת באגדת מגילת אסתר : (כא) אין כסף לא נחשב . אין כסף באחד מהם כי לא נחשב: (כב) אני תרשיש. ספינת אפריקא : שנהבי' וקפים ותוכיים. שן דפיל וקופין וטוסין: (כה) ונשק . כלי זיין : (כו) אלף וארבע מאות רכב . (ובד"ה ב' א' י"ד) כתוב אלף וארבע מאות ואומר אני אלף וד' מאות בערי הרכב היו והשלש מאות עם המלך בירושלים וכך פירושו בדברי הימים וינחם בערי הרכב ועם המלך היה עוד רכב אחד בירושלים וכאן כך פירושו וינחם בערי הרכב ועם המלך היו מקצתן בירושל': וינחם

זָהָב מוּפָז׃ יט שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּה
וְרֹאשׁ עָגֹל לַכִּסֵּה מֵאַחֲרָיו וְיָדֹת מִזֶּה
וּמִזֶּה אֶל־מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרָיוֹת
עֹמְדִים אֵצֶל הַיָּדוֹת׃ כ וּשְׁנֵים עָשָׂר
אֲרָיִים עֹמְדִים שָׁם עַל־שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת
מִזֶּה וּמִזֶּה לֹא־נַעֲשָׂה כֵן לְכָל־
מַמְלָכוֹת׃ כא וְכֹל כְּלֵי מַשְׁקֵה הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה זָהָב וְכֹל כְּלֵי בֵּית־יַעַר
הַלְּבָנוֹן זָהָב סָגוּר אֵין כֶּסֶף לֹא נֶחְשָׁב
בִּימֵי שְׁלֹמֹה לִמְאוּמָה׃ כב כִּי אֳנִי
תַרְשִׁישׁ לַמֶּלֶךְ בַּיָּם עִם אֳנִי חִירָם
אַחַת לְשָׁלֹשׁ שָׁנִים תָּבוֹא ׀ אֳנִי
תַרְשִׁישׁ נֹשְׂאֵת זָהָב וָכֶסֶף שֶׁנְהַבִּים
וְקֹפִים וְתֻכִּיִּים׃ כג וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
מִכֹּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לְעֹשֶׁר וּלְחָכְמָה׃
כד וְכָל־הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת־פְּנֵי שְׁלֹמֹה
לִשְׁמֹעַ אֶת־חָכְמָתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים
בְּלִבּוֹ׃ כה וְהֵמָּה מְבִאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ
כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂלָמוֹת וָנֶשֶׁק
וּבְשָׂמִים סוּסִים וּפְרָדִים דְּבַר־שָׁנָה
בְּשָׁנָה׃ כו וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב
וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת
רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף פָּרָשִׁים
וַיַּנְחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ

וחפהי דדהבא טבא :
יט שתא דרגין לכורסיא
וריש סגלגל לכורסיא
מאחורוהי ואשדתא מכא
ומכא על אתר מותבא
ותרין אריון קימין בסטר
אשדתא : כ ותרי עשר
אריון קימין תמן על שתא
דרגין מכא ומכא לא
אתעבד כן לכל מלכותא :
כא וכל מני משתיא דמלכא
שלמה דהבא וכל מני בית
מקרת מלכא דהבא טבא
לית כספא לא אתחשיב
ביומי שלמה למדעם :
כב ארי ספינתא אפריקא
למלכא בימא עם ספינתא
דחירם חדא לתלת שנין
אתיא ספינת אפריקא
טעינא דהב וכסף שן דפיל
וקופין וטוסין : כג ורבא
מלכא שלמה מכל מלכי
ארעא לעותר ולחוכמא :
כד וכל דיירי ארעא בען
למחזי ית סבר אפי שלמה
למשמע ית חוכמתיה
דיהב יי בלביה : כה ואינון
מיתן גבר קורבניה מני
כספא ומני דהבא ולבושין
ומני זינא ובוסמנין סוסון
וכודנון גזירת שנא בשנא :
כו וכנש שלמה רתיכין ופרשין והוו ליה אלף וארבע מאה רתיכין ותרי
עסר אלפין פרשין ואשרינון בקירוי רתיכיא בר מדהוו עם מלכא בירושלם

ג' כתיב ה"א. ג' כתיב ה"א. ג' חס' בליש' וארבע הידת כ'יד'דמשכנ' תנינה ודין. ג' ומ"ג. ז' . גד' ניר"י. ה' . ד' זוגין נתחלפין. ג' . ב'. ב' חד חס' וחד מ"ל. ג'. ס'. ז' ר"ס. ד' . ג' מיר"י בליש'. ב'. ז'.

לכסה ג' כתיב ה' בקריאה וסי' ושש מעלות לכסה ב' בפסוק . מאחז פני כסה פרשז . וא' בכסה ליום חגינו : וכל כלי ז' בקריאה וסי' וכל כלי משקה המלך שלמה דמלכי' ב' בו . וחברו דדברי הימים ב' בפסוק . וישלח את הדורם . וישרפו את בית האלהים . וכל כלי בית האלהים : משקה ה' קמצין בקריא' וסי' נמסר בסדר וישב . וכל הארץ ה' בקריא' וסי' וכל הארץ באו מצרימה . וכל הארץ הזאת אשר אמרתי . וכל הארץ בכים . וכל הארץ מבקשים את פני שלמה דמלכים . וחברו דד"ה :

תולדות אהרן זהב מופז . שם מד (שם) : וכל כלי משקה . מנחות כט :

רלבג

ענינו מענין פזור בחלוף אות זי"ן באות צד"י כי ברצותם לנקותו תכלית הנקיון יפזרוהו ויכתתוהו לחלקים דקים ויערבו עמו קצת דברים יוציאו ממנו סיגו: (יט) שש מעלות לכסא . הנה היתה צורת הכסא הזה כך שכאשר היה עולה לשבת בו היה עולה בו שש מעלות ואז ישב במקום השבת שהיה למעלה מהמעלה הששית ומאחרי הכסא היה שם לוח יסמוך בו בשבתו שם והיה ראש עגול בלוח ההוא באמצעו והיו ידות מזה ומזה אל המקום שהיה יושב בו והנה הידות הם כמו זרועות יסמוך בהם המלך ידיו בשבתו שם והנה היתה צורת ארי אצל כל יד לצד פני הכסא ולצד ההוא היה פני אריה וכן אצל כל מעלה ממעלות הכסא בשתי קצות המעלה לצד פני הכסא ולצד ההוא היו פני האריות ולזה היו שם ארבעה עשר אריות : (כב) שנהבים . הם שני הפיל הגדולים אשר מהם יהיה מה שישתמשו ממנו במלאכה ואור"י בלע"ז : וקופים . הם שימיי"ש בלעז : ותוכיים . הם פאוונ"ש בלעז : (כה) ונשק . הם כלי זיין : (כו) ויהי לו אלף וארבע מאות רכב . הנה כתוב בדברי הימים בזה המקו' ארבעת אלפים אריות ובמה שקדם כתוב ארבעי' אלף אורות סוסים למרכבו וכבר התרנו הספק הזה במה שקדם באמרנו שמה ארבעים אלף היו ארבעת אלפים שהיו בהם סוסים ומרכבות ישאר היו בהם סוסים בלא מרכבות אם כן היו לו ארבעת אלפים רכב לכל הפחות ואיך אמר פה שהיו לו אלף וארבע מאות רכב לבד והנראה בעיני שאלו האלף וארבע מאות רכב אסף אותם שלמה ממקומות רבים לבחור היותר נבחרים ואולי אספם מהסוסים שהיו מביאים לו למנחות כי הם היו נבחרים כלי

מצודת ציון

מופז . טוב ומזוקק ומבהיק וכן כתם פז (ש"ה ה') : (יט) מעלות . מדרגות : (כא) סגור . הנסגר בכור לצרפו להסיר הסיג : למאומה . לכלום : (כב) שנהבים . הוא שן הפיל : וקפים . הוא הקוף הנזכר בדרז"ל (יומא כט) ודומים הם בצורותיהם לבני אדם : ותוכיים . הם העופות ציפות מאוד בנוצותיהם בחלוף המראות והוא הטווס : (כה) ושלמות . ומלבושים : ונשק . כלי זיין כמו נשק בית היער (ישעיה כב) : (כו) וינחם . מלשון הנחה : כשקמים

מצודת דוד

שלש מאות זהב כי מנה הוא ליטרא וכו מאה דינרי זהב : (יט) וראש עגול לכסא מאחריו . למאחרי הכסא יצא ממעל היושב מכסה עגולה כעין כיפת כובע : וידות . כעין זרועות יצא אצל מקום הישיבה להשען בהם : אריות . עשוים מזהב : (ב) המעלות . אשר יעלו בהם לשבת על הכסא : מזה ומזה . בשפה מזה ובשפה מזה : (כא) אין כסף . לא היה בהם כלי כסף כי הכסף לא היה נחשב למאומה : (כב) למלך בים . המלך היה לו בים אניה הולכת הרפים כאחת ויחד עם אני חירם מלך צור ואחת לשלש שנים תבוא האניה מן תרפים (ויתכן שאין זה אוסיף האמור למעלה ולשני המקומות שלא אניות) : (כד) מבקשים וכו' . היו חפצים לראות את פני שלמה : (כה) דבר שנה בשנה . מנהג שנה בשנה . כי כן היה עת בואם פעם בשנה : (כו) ויאסוף . מן המנחות שהביאו לו לבד מה שהיה לו מאז האמור למעלה : וינחם . מקצתם הניח בערי הרכב ומקצתם נשארו עם המלך

ויגחם. וינהלם: (כז) כאבנים. ולמעלה הוא אומר למאומה רבותינו פירשו כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה: (כח) ומוצא הסוסים אשר לשלמה. היה ממצרים: ומקוה. אסיפת סוחרי הסוסים במצרים סוחרי המלך שלמה היו קונין אותם במחיר ממצרים מן המלך שלא יוציא אדם סוס משם אלא על ידם כך שמעתי ולכך נקוד על ומקוה טעם זקף גדול ללמוד שהתיבה עומדת בעצמה ואינה דבוקה לאחוריה: (כט) וסוס בחמשים ומאה. למדנו שהמרכבה בארבע סוסי' וכן בדמים הללו לכל מלכי החתים ולמלכי ארם: בידם. של סוחרי שלמה יוצאים ממצרים: ואת בת פרעה. אף היא מן הנכריות אלא שהיתה חביבה עליו מכולם מנאה לעצמה וכן ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל (שמואל ב ב׳ ל״ו): אז

ערי הרכב שהיו שם הסוסים והמרכבות: (כז) כאבנים. על דרך גוזמא והפלגה מרוב הכסף שהיה בירושלם. ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות אמר רבי יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות היו: (כח) ומוצא הסוסים. ת״י הפסוק כן ומתפקין סוסוותא די לשלמה ממצרים ומקוה תגרי מלכא זבנין מקוה בדמין. וי״מ מקוה מענין תקות חוט השני כלומר שני דברים אלה היו באין לשלמה ממצרים הסוסים וחוט הפשתן כי הוא המשובח בארץ מצרים כמו שכתוב שם ברקמה ממצרים חטובות אטון מצרים ואותן הדברים היו לוקחין סוחרי המלך במצרים במחיר דברים אחרים שהיו מביאין מירושל׳ למצרים ואדוני אבי ז״ל פי׳ כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסים והוא כי לא יוציאו ממצרים סוסים אלא ברשות המלך ונותנין המוציאי׳ למלך דמים בהוצאת הסוסים ואותו הנוצא נתן פרעה לשלמה ושלמה היה מוכר אותו לסוחרים לשנה במחיר ידוע היו לוקחין מהמלך מקוה המוצא כלומר קבוץ כל המוצא ביחד והם היו במצרים והיו לוקחין מחיר המוצא על יד כמו שהיו מוציאין מלכי הארץ הסוסים ממצרים וזהו שאמר בידם יוציאו כי מלכי החתים ומלכי ארם שהיו מוציאין ממצרים ע״י סוחרי המלך היו מוציאין: (כט) בידם. כמו ברשותם כמו ויקח את כל ארצו מידו וכת״י בידם ברעותהון ברצונם וברשותם: סוס בחמשים ומאה. מכאן למדנו שהמרכב׳ ארבעה סוסי': (א) נשים נכריות רבות.

בִּירוּשָׁלָֽםִ׃ כז וַיִּתֵּ֨ן הַמֶּ֧לֶךְ אֶת־הַכֶּ֛סֶף
בִּירוּשָׁלַ֖͏ִם כָּאֲבָנִ֑ים וְאֵ֣ת הָאֲרָזִ֗ים נָתַ֛ן
כַּשִּׁקְמִ֥ים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָ֖ה לָרֹֽב׃
כח וּמוֹצָ֧א הַסּוּסִ֛ים אֲשֶׁ֥ר לִשְׁלֹמֹ֖ה ל׳
מִמִּצְרָ֑יִם וּמִקְוֵ֗ה סֹחֲרֵ֤י הַמֶּ֙לֶךְ֙ יִקְח֥וּ
מִקְוֵ֖א בִּמְחִֽיר׃ כט וַתַּעֲלֶה֩ וַתֵּצֵ֨א מֶרְכָּבָ֤ה
מִמִּצְרַ֙יִם֙ בְּשֵׁ֣שׁ מֵא֣וֹת כֶּ֔סֶף וְס֖וּס נ׳
בַּחֲמִשִּׁ֣ים וּמֵאָ֑ה וְ֠כֵן לְכָל־מַלְכֵ֧י
הַחִתִּ֛ים וּלְמַלְכֵ֥י אֲרָ֖ם בְּיָדָ֥ם יֹצִֽאוּ׃ ס׳. ל׳. ד׳
יא א וְהַמֶּ֣לֶךְ שְׁלֹמֹ֗ה אָהַ֞ב ד׳ פתח
נָשִׁ֧ים נָכְרִיּ֛וֹת רַבּ֖וֹת וְאֶת־בַּת־ ל׳ וחס׳
פַּרְעֹ֑ה מוֹאֲבִיּ֤וֹת עַמֳּנִיּוֹת֙ אֲדֹ֣מִיֹּ֔ת נ׳ וחס׳
צֵדְנִיֹּ֖ת חִתִּיֹּֽת׃ ב מִן־הַגּוֹיִ֗ם אֲשֶׁ֨ר
אָֽמַר־יְהוָ֜ה אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֗ל לֹֽא־תָבֹ֤אוּ
בָהֶם֙ וְהֵם֙ לֹא־יָבֹ֣אוּ בָכֶ֔ם אָכֵן֙ יַטּ֣וּ י״ח

כז וִיהַב מַלְכָּא יַת כַּסְפָּא
בִּירוּשְׁלֶם כְּאַבְנַיָא וְיַת
אַרְזַיָא יְהַב כְּשִׁקְמַיָא
דִבְשְׁפֶלְתָּא לִסְגֵי׃
כח וּמִתַּפְּקִין סוּסְוָתָא
דְלִשְׁלֹמֹה מִמִּצְרָיִם וּמִקְוֵה
תַּגָרֵי מַלְכָּא זַבְנִין מִקְוֵה
בְּדָמִין׃ כט וְסַלְקָא וְנַפְקָא
רְתִיכָא מִמִּצְרַיִם בְּשִׁית
מְאָה כַּסְפָּא וְסוּסְוָתָא
בִּמְאָה וְחַמְשִׁין וְכֵן לְכָל
מַלְכֵי חִתָּאֵי וּמַלְכֵי אֲרָם
בִּרְעוּתְהוֹן נַפְּקִין׃ א וּמַלְכָּא
שְׁלֹמֹה רְחֵים נְשִׁין בְּנַת
עַמְמִין סַגִיאִין וְיַת בַּת
פַּרְעֹה מוֹאֲבָאָן עֲמוֹנָאָן
אֲדוּמָאָן וְצִידוֹנָאָן חִתָּאָן׃
ב מִן עַמְמַיָא דִי אֲמַר יְיָ
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תִתְעָרְבוּן
בְּהוֹן וְאִינוּן לָא יִתְעָרְבוּן
בְּכוֹן דִלְמָא יַטְעוֹן יַת

במחיר ח׳ בקריאה וסי׳ אקנה מאותך במחיר דסוף שמואל. יקחו מקוה במחיר. וחברו מקוה יקחו במחיר דד״ה. ואדמה יחלק במחיר. לא במחיר ולא בשחד. לבז אתן ולא במחיר. וכהניה במחיר יורו. עצינו במחיר יבאו. ואת בת ה׳ בקריאה וסי׳ ואת בת היענה דת״כ. וחברו דמ״ת. ואת בת פרעה. העלה דד״ה. ערות אשה ובתה לא תגלה:

תולדות אהרן ויתן המלך. פסחים נד סנהדרין כא (סנהדרין כ): ותצא מרכבה. שם שם: מן הגוים יבמות עו:

רלבג

בלי ספק ואלו היו הנבחרים שבמרכבות אשר לשלמה והניחם אותם בערי הרכב אשר לו שהיו בהם אורות לכלכלם שם וקצתם השאיר עם המלך בירושלים כדי שיהיו יותר קרובים אליו: (כח) ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים. זה שב לפי מה שאחשוב אל מה שזכר למעלה והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב ושאר הדברים שזכר שהיו באים לשלמה מדי שנה בשנה והרצון בו ומוצא הסוסים ממצרים היה גם כן לשלמה ר״ל שכל מי שהיה מוציא סוס ממצרים הי' נותן דבר ידוע לשלמה כי ממצרים לא יצא סוס כי אם ברשות המלך והנה נתן פרעה דינו בזה הענין לשלמה: ומקוה סוחרי המלך יקחו מקוה במחיר. הנה הרצון במקוה בגדי שש כי כמו שהחוט יקרא תקוה כן יקרא הנארג מהחוטין מקוה והנה היה במצרים בגדי פשתן חשובים מאד כמו שנתפרסם והנה לא היו מוציאי' אותם אלא ברשות המלך ואותו הכח נתן פרעה לשלמה ולרוב המצא הסוסים והשש במצרים לא יהיה האדם רשאי לרכוב על סוס או ללבוש בגדי שש אם לא מרשות המלך כדי שיוכר בין השרים ובין העבדים והנה הרצון בזה כי מוצא הסוסים ממצרים ומוצא המקוה הכל הי' לשלמה וזכר כי סוחרי המלך שלמה היו לוקחים מקוה במחיר מעם מצרים כי המוצא היה לשלמה לזה היו הרוצים להוציאו משם קונין אותו מסוחרי המלך ומזה היה מגיע תועלת רב לשלמה ר״ל מהסוסים והמקו' כי סוחרי המלך היו קונין זה המוצא ממנו בכסף רב לסוסים ולמקוה והנה קצר המאמר כי סוחרי המלך היו גם כן לוקחים הסוסים שם ומידם יקחום כל מי שירצו להוציאם ממצרים: (כט) ותעלה ותצא מרכבה ממצרים. ר״ל כי בהעלות המרכבה ממצרים לארץ ישראל והוצאתה יתנו שש מאות כסף לשלמה ובמוצא הסוס יתנו חמשים ומאה כסף כי המרכב' ארבעה סוסים וכן מה שיוציאו מהסוסי' למלכי החתים ולמלכי ארם היו מוציאים אותם ברשות סוחרי המלך והם היו לוקחים זה הסך מהם לסוס ולרכב. ואפשר שנאמר שהרצון באמרו ומקוה כי מוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים היה מגיע ממנו גם כן מקוה לשלמה והם בגדי שש שהם בגדי מלכות וזה כי סוחרי המלך היו לוקחים מקוה במחיר מה שראוי שיותן לשלמה מן המוצא והסך שהיה ראוי לשלמה מהמוצא הוא שש מאות כסף לרכב ומאה וחמשים לסוס. ואפשר גם כן שיהיה הרצון באמרו וכן לכל מלכי החתים ולמלכי ארם בידם יוציאו כי מה שיצא מארצם הי' נתן המוצא לשלמה וביד סוחרי המלך וברשות היו מוציאים היוצא משם: (א) והמלך שלמה אהב שתים רעות עשה בזה אחת שהרבה נשים ואפילו היו מישראל אסור לו להרבות כמו שכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו כל שכן שהיו נכריות שהטו לבבו אחרי אלהים אחרים והוא בטח בחכמתו ואמר אני ארבה ולא אסור וזהו שאמר הנביא אל יתהלל חכם בחכמתו ומה שאמר ואת בת פרעה כי היא היתה תחילת הקלקלה אף על פי שהיא לא הטתה את לבבו עד שהרבה נשים נכריות לעת זקנתו והטו את לבבו ולא שעבד ע״ג אלא שהניח נשיו לעבוד ע״ג לאלהים אחרים אף שהניח אותן לבנות במות בירושלים לע״ג והוא שאמר אז יבנה שלמה שהניח לבנות ולא מיחה בהן: (ב) לא תבאו בהם. כמו שכתוב ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך ואף על פי שאמר זה בשבעה גוים הוא הדין לכל שאר עו״ג אלא לפי שהיו באים בארצם הזהירם עליהם אבל אם היה משיב אותם לדת ישראל לא היה אסו' אם היו מתגיירות מלב

מצודת דוד

המלך בירושלים: (כז) ויתן המלך וכו׳ כאבנים. הניחם ברחוב העיר כאבנים ובעבור כי היו רבי המשקל לא היה מתפחד לגנבם וללקחם: אשר בשפלה. הגדלי׳ בשפלה הרבה מאוד: (כח) ומוצא הסוסים. מקום מוצא הסוסים שהיה לשלמה ממצרים היה כי הם הוציאו הסוסים ממקומם להביא אל שלמה כי היה לו עמהם מקח ידוע וקצוב וכאשר יאמר במקרא שלאחריו: ומקוה. הנה התרגום לא תרגם מלת ומקוה ונראה מזה דעת התרגום שהיה שם מחוז נקרא קוה והמ״ם היא במקום מן ור״ל וגם מן קוה קנה סוסים ולא באופן אשר קנה ממצרים רק הוא שלח סוחריו והמה יקחו מן מחוז קוה במחיר ר״ל בערך הראוי לפי השווי לא במקח ידוע וקצוב: (כט) ותעלה ותצא. ר״ל הוצאה ממצרים והועלה לו מרכבה והם ד׳ סוסים בעבור מחיר שש מאות שקל כסף כי כן היה המקח קצוב ביניהם: וסוס בחמשים ומאה. ומזה נשמע שהמרכבה הם ד׳ סוסים: וכן לכל מלכי החתים. גם להם מכרו אנשי מצרים במקח הקצוב הזה עם שהיו קרובים להם ולא היה להם מרחק רב להוליך הסוסים: בידם יוציאו. אנשי מצרים עצמם הוציאו הסוסים בידם להביאם למקום הקונה אותם או שעל מלכי החתים וכו׳ יאמר שהם יוציאו בידם ור״ל עם שגם הם נתנו ערך קצבת שלמה מ״מ בהבאה למקומם לא הי׳ להם יפוי הכח כשלמה: יא (א) ואת בת פרעה. לפי שהיתה חביבה עליו מכולן לזה פרטה לעצמה: (ב) מן הגוים. על החתיות חוזר שהם מטבעה

מצודת ציון

(כז) כשקמים. שם אילן גרוע ושפל כמו שקמים גדעו (שם ט): בשפלה. בעמק: (כח) במחיר. ענין ערך הדבר ושוויה כמו אקנה מאותך במחיר (ש״ב כד): יא (ב) אכן. באמת: מלכים

מלכים א יא

אֶת־לְבַבְכֶם אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם בָּהֶם דָּבַק שְׁלֹמֹה לְאַהֲבָה׃ ג וַיְהִי־לוֹ נָשִׁים שָׂרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת וּפִלַגְשִׁים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיַּטּוּ נָשָׁיו אֶת־לִבּוֹ׃

ד וַיְהִי לְעֵת זִקְנַת שְׁלֹמֹה נָשָׁיו הִטּוּ אֶת־לְבָבוֹ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כִּלְבַב דָּוִיד אָבִיו׃ ה וַיֵּלֶךְ שְׁלֹמֹה אַחֲרֵי עַשְׁתֹּרֶת אֱלֹהֵי צִדֹנִים וְאַחֲרֵי מִלְכֹּם שִׁקֻּץ עַמֹּנִים׃ ו וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה כְּדָוִד אָבִיו׃ ז אָז יִבְנֶה שְׁלֹמֹה בָּמָה לִכְמוֹשׁ שִׁקֻּץ מוֹאָב בָּהָר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלִָם וּלְמֹלֶךְ שִׁקֻּץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ ח וְכֵן עָשָׂה לְכָל־נָשָׁיו הַנָּכְרִיּוֹת מַקְטִירוֹת וּמְזַבְּחוֹת לֵאלֹהֵיהֶן׃ ט וַיִּתְאַנַּף יְהוָה בִּשְׁלֹמֹה כִּי־נָטָה לְבָבוֹ מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּרְאָה אֵלָיו פַּעֲמָיִם׃ י וְצִוָּה אֵלָיו עַל־הַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי־לֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְלֹא שָׁמַר אֵת אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃

יא וַיֹּאמֶר יְהוָה לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר הָיְתָה־זֹּאת עִמָּךְ וְלֹא שָׁמַרְתָּ בְּרִיתִי וְחֻקֹּתַי אֲשֶׁר צִוִּיתִי עָלֶיךָ קָרֹעַ אֶקְרַע אֶת־הַמַּמְלָכָה מֵעָלֶיךָ וּנְתַתִּיהָ לְעַבְדֶּךָ׃ יב אַךְ־בְּיָמֶיךָ לֹא אֶעֱשֶׂנָּה לְמַעַן דָּוִד אָבִיךָ מִיַּד בִּנְךָ אֶקְרָעֶנָּה׃

כ׳ וסיוכנ״ה הזה תלמרנה. ד׳ סתח. כ״ס. ס׳ מ״ל וכל ד״ה ועזרא ותריס׳ דכו׳ ה׳ כ״כ כולהון. חס׳ במ״כ. כו״ל חס׳ במ״כ. ל׳ ומ״ל. ס׳. כ׳ קמץ. ל׳. כ׳. ל׳. ט׳ חס׳. ל׳

תרגום

לִבְּכוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן בְּהוֹן אִתְרְעֵי שְׁלֹמֹה לְמִרְחַם׃ ג וַהֲוָאָה לֵיהּ נְשִׁין מַלְכָּן שְׁבַע מְאָה וּלְחֵינָן תְּלַת מְאָה וְאַטְעִיאָה נְשׁוֹהִי יַת לִבֵּיהּ׃ ד וַהֲוָה לְעִדָּן דְּסִיב שְׁלֹמֹה נְשׁוֹהִי אַטְעִיאָה יַת לִבֵּיהּ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְלָא הֲוָה לִבֵּיהּ שְׁלִים בְּדַחַלְתָּא דַיָי אֱלָהֵיהּ כְּלִבָּא דְדָוִד אֲבוּהִי׃ ה וַאֲזַל שְׁלֹמֹה בָּתַר עַשְׁתּוֹרֶת טַעֲוַת צִידוֹנָאֵי וּבָתַר מִלְכּוֹם שִׁקּוּץ עַמּוֹנָאֵי׃ ו וַעֲבַד שְׁלֹמֹה דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וְלָא אַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיָי כְּדָוִד אֲבוּהִי׃ ז בְּכֵן בְּנָא שְׁלֹמֹה בָּמְתָא לִכְמוֹשׁ שִׁקּוּץ מוֹאָב בְּטוּרָא דִּי עַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֵם וּלְמוֹלֶךְ שִׁקּוּץ בְּנֵי עַמּוֹן׃ ח וְכֵן עֲבַד לְכָל נְשׁוֹהִי בְּנַת עַמְמַיָּא מַסְּקִין בּוּסְמִין וּמְדַבְּחַן לְטַעֲוָתְהוֹן׃ ט וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיָי בִּשְׁלֹמֹה אֲרֵי אִתְפְּנֵי לִבֵּיהּ מִדַּחַלְתָּא דַיָי אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דְּאִתְגְּלֵי לֵיהּ תַּרְתֵּין זִמְנִין׃ י וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי עַל פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לִמְהַךְ בָּתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְלָא נְטַר יַת דְּפַקֵּיד יְיָ׃ יא וַאֲמַר יְיָ לִשְׁלֹמֹה חֲלַף דַּהֲוַת דָּא עִמָּךְ וְלָא נְטַרְתְּ פִּקּוּדֵי וּקְיָמַי דִּי פַּקְּדֵית עֲלָךְ אַעְדָּאָה אֶעְדֵּי יַת מַלְכוּתָא מִנָּךְ וְאֶתְּנִנַּהּ לְעַבְדָּךְ׃ יב בְּרַם בְּיוֹמָךְ לָא אֶעְבְּדִנַּהּ בְּדִיל דָּוִד אֲבוּךְ מִיַּד בְּנָךְ אֶעְדִּינַהּ׃

רד״ק

מלב שלם לא נוחמת יראה ואהבה ודבר זה מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל כמו שכתבנו בפסוק ויאהב שלמה: אכן יטו את לבבכם. באמת יטו לבבכם כמו שאומר כי יסור את בנך מאחרי ות״ת דילמא יטעון לבכון: (ט) הנרא׳ אליו. אשר נראה אליו כי לא תבא ה״א הידיעה על העבר וכן הקדש שמואל הנמצאו פה וזולתם שכתבנו בספר מכלל: פעמים. בגבעון הפעם האחת והשנית אחר תפלתו שאמר לו שמעתי תפלתך וזוה אליו במראה הראשונ׳ בסתם ובמראה השנית במפורש: (יא) ויאמר ה׳ לשלמה. על ידי נביא והוא אחיה

ויטו ד׳ ופתחיוסי׳ נמסר בשמואל חלק ב׳ סימן י״ו: דויד ה׳ מ״ל וסי׳ והארכתי ימיך. ויהי לעת זקנת שלמה. ולבנו אתן שבט כמגדל דויד צוארך. והקימתי עליהם דיחזקאל. וכל תריסר ועזרא וד״ה דכוו׳ מלאים: לאלהיהן ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר

תולדות אהרן ויהי לעת זקנת. שבת נו סנהדרין כא: ולא היה לבבו. שבת שם נו: וילך שלמה. זוהר בראשית: ויעש שלמה. שבת כה: אז יבנה שלמה. סנהדרין נא: הנראה אליו. זוהר וילא: אקרע. זוהר בראשית:

מצודת ציון

(ה) מלכום. הוא מולך: שקץ. כנהו בלשון גנאי והוא ענין תעוב: (ט) ויתאנף. מלשון אף וכעס: (יא) יען. בעבור: שטן

רש״י

(ז) אז יבנה שלמה במה. רבותינו אמרו מתוך שלא מיחה בנשיו נקראת על שמו: בהר אשר על ירושלים. הר הזיתים: (יא) אשר היתה זאת עמך. אשר ידעת שאתה עובר על מצותי

רלב״ג

אהב נשים וגו׳. הנה גנה אותו משני לדדין האחד שהוא לקח נשים מן הגוים אשר הזהירה התורה שלא נתחתן בהם כדי שלא יטו את לבבינו אחרי אלהיהם. והלד השני מפני שהרבה לו נשים אשר הזהירה התורה אותו מזה בפרשת שופטים ואם אמר אומ׳ שכבר ראוי שנחשוב שנתגיירו כבר קודם שלקחתם שלמה הנה עם כל זה לא היה נמלט מהגנות כי בת פרעה היתה אסור לבא בקהל ה׳ גם אחר שנתגיירה כי דור שלישי לבד מותר להם לבא בקהל ה׳ והעמוניות ומואביות הם גם כן מעט שאינו ראוי לבא בקהל שנאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ ואף על פי שנקבותיה׳ לא נאסרו לבא בקהל כמו שבארנו שם הנה לא היה ראוי למלך שיבא בהן כי הזרע שיהי׳ לו מהן א״א שיהיה שלם מאד וכבר היה ראוי לשלמה שידקדק מאד שיהיה זרעו שלם עם ה׳ כדי שיתקיים לו הברית שכרת השם לדוד אביו להתקיים לו המלוכה תמיד אם ישמרו בניו תורתו הלא תראה שרחבעם היה בן עמונית ועשה הרע בעיני ה׳ ועוד כי מפני שהניח שלמה את נשיו לעבוד אלהיהן הרי הן כאילו לא נתגיירו והנה אמר ואת בת פרעה מלך מצרים לפי שהיה נטה יותר מדרכי התורה ממה שנטה בלקיחת שאר נשיו הנכריות והיא ג״כ היתה חביבה לו מאד עד שכבר בנה לה בית כאופן הנזכר במה שקדם. (ד) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים. אחר שזכר שנשיו הטו את לבבו לא היה צריך לומר ולא היה לבבו שלם את ה׳ אלהיו כלבב דוד אביו אם הי׳ הרצון בזה ששלמה היה עובד אלהים אחרים ולזה הוא מבואר שהרצון בו שאהבתו נשיו הטה את לבבו להניחם לעבוד אלהים אחרים ולהעלים עיניו מהם ומזה גם כן התבאר כי אמרו וילך שלמה אחרי עשתרות אלהי צידונים ואחרי מלכום שקוץ עמונים הרצון שהניח לנשיו הצידוניות והעמוניות לעבוד אלהיהם והעלים עיניו מהם ולזה אמר ויעש שלמה את הרע בעיני ה׳ ולא מלא אחרי ה׳ כדוד אביו כי אם היה ממלא אחרי ה׳ לא היה סובל לנשיו לעשות זה העון הנפלא והעד עוד על זה שהרצון בו שהוא העלים עיניו מנשיו והניחם לעבוד אלהים אחרים אמרו וכן עשה לכל נשיו הנכריות מקטירות ומזבחות לאלהיהן באר בזה שחטא שלמה היה הניחו נשיו שתהיינה מזבחות ומקטרות לאלהיהן וזה ממה שאין ספק בו ולזה אז יבנה שלמה במה שהוא כאילו בנאה אחר שהניח נשיו לבנותה ובכלל הנה לקחו אותם היה סבה לבנות אלו הבמות לע״ג ולזה היה שלמה סבה לבנינם ובכלל הנה הוא מן השקר באיש חכם כשלמה שיבא לאלו ההבלים והשקוצים עם היותו משיג הש״י יותר מזולתו מהאנשים וכבר יעיד על זה גם הספרים שחבר ברוה״ק ונראה אליו ג״כ הש״י פעמי׳ ולזה לא יתכן באיש כמוהו שיהיה עובד ע״ג ורא״וי שתדע שכבר יאמר שכבר עשה פלוני דבר אם בשעשאו בעצמו אם בשעשאו ע״י שליח כמו שאמר שלמה בנה בניתי בית זבול לך וכבר יאמר ג״כ שהוא עשאו כאשר לא מיחה בעושה אותו והיה בידו למחות וזה מורגל מאד בלשונות שאתה תראה שישיאו האשם בדבר למי שהיה בידו למחות כשלא מחה ויאמרו לו שהוא עושה הכל ולזה אחשוב שאמרה תורה הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ר״ל שאם לא תוכיחהו תשא עליו חטא במה שיחטא בו כי הוא כאילו עשית החטא ההוא בידך ובזה האופן השלישי אמר בזה המקום אז יבנה שלמה: (י) ובזה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים. ר״ל כי ממצות הש״י היה מחויב שלא יניח לעבוד ע״ג בביתו עם שזה דרך שילכו בניו אחרי אלהים אחרים ברמזות אמותיהם

מצודת דוד

נשבעה העכו״ם שאמרה התורה לא תתחתן בם וכו׳ כי יסיר וכו׳ (דברים ז׳): (ז) אז יבנה. ר״ל כאשר הניח לנשיו אז נחשב לו כאלו הוא בנה במה וכו׳: (ד) אחרי אלהים אחרים. ר״ל להניח אותן ללכת הן אחרי אלהים אחרים: בהר. הוא הר הזיתים: (ה) וכן עשה וכו׳. להעלים עין מכל נשיו הנכריות (ה) וילך שלמה. על שלא מיחה בנשיו ההולכות מעלה עליו הכתוב כאילו הלך המקטירות וכו׳: (ט) פעמים. פעם בגבעון ופעם אחר תפלתו אבל ביתר הפעמים אחריהם: (ו) ולא מלא. לא השלים אחרי דבר ה׳ למחות בנשיו המחללות דברו: דבר

רשי

מלוכתי: (טו) ויהי בהיות דוד את אדום. אז ויברח הדד מפני דוד ויואב: לקבר את החללים. שקברו להרוגים של אדום הוא שנאמר שם בספר (שמואל ב' ח' י"ג) ויעש דוד שם בשובו מהכות את אדום שהיו הכל מקלסין אותו איש חסיד שקובר את הרוגיו וכן הוא אומר במלחמות גוג ומגוג וקברו כל עם הארץ והיה להם לשם. וי"ת לקבר את החללים לחלצא ית קטיליא לקחת את חליצתם: (יח) ולחם אמר לו. אמר למשרתיו כך וכך לחם תנו לו ליום: (יט) הגבירה. המלכה: (כא) כי שכב דוד. דוד שמת מיתת עצמו נאמרה בו שכיבה יואב שנהרג נאמרה בו מיתה. ד"א דוד שהניח בן הגון ממלא מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן הגון ממלא מקומו לא נאמרה בו שכיבה

רדק

אחיה השילוני: (יג) שבט אחד. כי בנימין לפי שהיה חלקו עם יהודה בירושלם בין שניהם נחשבים לשבט אחד: (יד) ויקם ה' שטן. זה היה לעת זקנת שלמה כאשר נטה לבבו מעם ה': הוא באדום. מזרע המלך שהיה באדום או הוא אומר זה על הדד: (טו) בהיות דוד את אדום. כמו באדום. ספר ענין זה עתה כי ברח הדד והיה נער קטן בברחו וברח מארצו עם אנשים אדומיים כשהכה יואב את כל זכר באדום וכאשר שמע כי מתו דוד ויואב חשב להנקם מישראל ומה שספר מענין אשתו שהיתה אחות הגבירה ובנו שהיה גמול בתוך בני פרע' כל זה אמר להודיע כי כל כך גברה שנאתו לישראל עד שהניח כל הטובה הזאת להנקם מישרא' ואמר לפרעה שישלחנו וילך לארצו ולא עלתה בידו להזיק לישראל עד עת זקנת שלמה שהקימו ה' לשטן בישראל בעבו' עון ע"ג שעשו נשי שלמה ובנו במות וכן הקים שטן אחר לשלמה את רזון בן אלידע ושניהם הצרו לישראל לעת זקנת שלמה: ויך כל זכר באדום. אחר שהכה כל זכר באדום כי קודם הכם ואחר כן קברם וכמו וי"ו זה כן אתה קלפת ונטלא אחר שנטלאו קלפת ויסם את הים לחרבה ויבקעו המים אחר שנבקעו המים שם הים לחרבה וזולת אלה שכתבנו בספר מכלל ולענין זה פירשו רז"ל ויעש דוד שם בשובו מהכות את אדום זהו שם טוב שקנה בגוים שצוה לקבור את ההרוגים וכן אומר הנביא במלחמות גוג ומגוג וקברום כל עם הארץ והיו להם לשם אבל י"ת לקבור את החללים לחלצא קטיליא כלומר לקחת חליצותם וכליהם: וכל ישראל. כל ישראל אשר עמו במלחמה ישבו שם עד הכריתו כל זכר באדום ועד קברם החללים: (יז) ויברח אדד. באל"ף והאחרים בה"א ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפו' כמו ישי אישי והדומים להם: (יח) ויקומו ממדין. אולי בבאתם מאדום נתעכבו במדין ויקומו משם ויבאו פארן ויקומו אנשים עמם מפארן כי אותם היו מכירים אותו שהוא מזרע המלוכה לפיכך לקחום עמם כדי שיעידו עליו לפני פרעה שהוא מזרע המלוכה: ולחם אמר לו. אמר לתת לו ות"י ומזון אמר לספקא ליה: וארץ נתן לו. ערים שיהיה שר ופקיד עליהם: (כא) כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב

יג רַק אֶת־כָּל־הַמַּמְלָכָה לֹא אֶקְרָע (ג' זקף קמץ)
שֵׁבֶט אֶחָד אֶתֵּן לִבְנֶךָ לְמַעַן דָּוִד
עַבְדִּי וּלְמַעַן יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי׃
יד וַיָּקֶם יְהוָה שָׂטָן לִשְׁלֹמֹה (כ')
אֵת הֲדַד הָאֲדֹמִי מִזֶּרַע הַמֶּלֶךְ הוּא
בֶּאֱדוֹם׃ טו וַיְהִי בִּהְיוֹת דָּוִד אֶת־אֱדוֹם
בַּעֲלוֹת יוֹאָב שַׂר הַצָּבָא לְקַבֵּר (ס'. ל')
אֶת־הַחֲלָלִים וַיַּךְ כָּל־זָכָר בֶּאֱדוֹם׃
טז כִּי שֵׁשֶׁת חֳדָשִׁים יָשַׁב־שָׁם יוֹאָב (ט"ו פתח)
וְכָל־יִשְׂרָאֵל עַד־הִכְרִית כָּל־זָכָר (ל"ג מנעו' פסוקים)
בֶּאֱדוֹם׃ יז וַיִּבְרַח אֲדַד הוּא וַאֲנָשִׁים (ל'. י')
אֲדֹמִיִּים מֵעַבְדֵי אָבִיו אִתּוֹ לָבוֹא (ל')
מִצְרָיִם וַהֲדַד נַעַר קָטָן׃ יח וַיָּקֻמוּ
מִמִּדְיָן וַיָּבֹאוּ פָּארָן וַיִּקְחוּ אֲנָשִׁים
עִמָּם מִפָּארָן וַיָּבֹאוּ מִצְרַיִם אֶל־פַּרְעֹה
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־לוֹ בַיִת וְלֶחֶם אָמַר (נ')
לוֹ וְאֶרֶץ נָתַן לוֹ׃ יט וַיִּמְצָא הֲדַד חֵן
בְּעֵינֵי פַרְעֹה מְאֹד וַיִּתֶּן־לוֹ אִשָּׁה אֶת־
אֲחוֹת אִשְׁתּוֹ אֲחוֹת תַּחְפְּנֵיס הַגְּבִירָה׃ (ל'. ג' חד חס')
כ וַתֵּלֶד לוֹ אֲחוֹת תַּחְפְּנֵיס אֵת גְּנֻבַת (ג')
בְּנוֹ וַתִּגְמְלֵהוּ תַחְפְּנֵס בְּתוֹךְ בֵּית (ג' ודין חס')
פַּרְעֹה וַיְהִי גְנֻבַת בֵּית פַּרְעֹה בְּתוֹךְ (ב' חס' וכפסוק)
בְּנֵי פַרְעֹה׃ כא וַהֲדַד שָׁמַע בְּמִצְרַיִם
כִּי־שָׁכַב דָּוִד עִם־אֲבֹתָיו וְכִי־מֵת (ל"ו זוגין מיהדין וכי)

יג לחוד ית כל מלכותא
לא אעדי שבטא חד
אתן לברך בדיל דוד עבדי
ובדיל ירושלם קרתא
דאתרעיתי: יד ואקים יי
סטן לשלמה ית הדד
אדומאה מזרעא דמלכא
הוא באדום: טו והוה כד
הוה דוד באדום כד סליק
יואב רב חילא לחלצא
קטיליא וקטל כל דכורא
באדום: טז ארי שתא ירחין
יתיב תמן יואב וכל ישראל
עד די שיצי כל דכורא
באדום: יז וערק אדד הוא
וגברין אדומאין מעבדי
אבוהי עמיה למיעל למצרים
והדד יניק זעיר: יח וקמו
ממדין ואתו לפארן ודברו
גברין עמהון מפארן ואתו
למצרים לות פרעה מלכא
דמצרים ויהב ליה ביתא
ומזון אמר לספקא ליה
וארעא יהב ליה: יט ואשכח
הדד רחמין בעיני פרעה
לחדא ויהב ליה אתתא ית
אחת אתתיה אחתיה
דתחפניס מלכתא:
כ וילידת ליה אחתא
דתחפנים ית גנובת בריה
וחסלתיה תחפנס בגו בית
פרעה והוה גנובת בבית פרעה בגו בני פרעה: כא והדד שמע במצרים ארי

כי תשא: בעלות ה' וסימ' ויהי בעלות הלהב. ויהי בהיות דוד את אדום. ויהי בעלות המנחה קדמאה דסיפרא. ויהי בעלות נבוכדנאצר. וימן האלהים תולעת:

תולדות אהרן דוד עבדי. סנהדרין כה: ויקם ה'. שם קו: כי ששת. פסחים פ"ז בתרא כא (ר"ה נו): והדד שמע. בתרא קטו:

רלבג

אמותיהם עובדת ע"ג וככר עורר אותם הש"י כדי שייסיר אותו לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים כדי שיתקיים לו המלוכה ולא יגלו ישראל מעל אדמתם ולא יחרב בית המקדש: (יג) למען דוד עבדי. מגיד שההשגחה על האב תמשך לבן והנה למען דוד עבדו השגיח בשלמה שלא יקרע דבר מהממלכה ממנו בחייו ולמען דוד עבדו השגיח בזרע שלמה שלא תסור מהם הממלכה לגמרי. והנה קרא שבט אחד יהודה ובנימין מפני היות נחלתם יחד: ולמען ירושלם אשר בחרתי. ר"ל כי מפני שנבחר ירושלם לנכון להיות בו בית המקדש ארצה שהמולך בו תתקיים מלכותו שם תמיד עם שזה יהיה סבה להעמיד ענייני בית המקדש באופן יותר שלם כי כל אחד מהמלכים האלו ישתדל בתקונו מפני שבנוהו אבותיו: (טו) ויהי בהיות דוד את אדום. ר"ל שדוד היה את אדום לקבר את החללים לטהר הארץ בעת שעלה יואב שר הצבא על אדום להכות ואחר זה ספר שכבר הכה יואב כל זכר באדום: (יח) ויקחו אנשים עמם מפארן יתכן שלקחום כדי שיהיו עמו עם רב וזה יהיה סבה שיכבדהו פרעה וינשאהו עם שהם גם כן שעידו שהוא מזרע המלוכה ולזה נתן לו פרעה מה שנתן: ולחם אמר לו. ר"ל שכבר אמר לתת לו לחם חקו תמיד: וארץ

מצודת דוד

דבר עמו ע"י נביא: (יא) ויאמר ה'. ע"י נביא אמר לו: (יג) שבט אחד. על יהודה יאמר ואף בנימין נכלל עמו על כי ירושלים עיר המלוכה היתה לנחלה לשניהם והוא היה נפל ליהודה: ולמען ירושלים. לפי שנבחרה להיות בה בה"מ ובכדי להעמיד כל עניני הבית על מכונו מהראוי הוא אשר ימלוך בה מלך מזרע בונה הבית להיות חושש וזריז במעשה אביו: (יד) הוא באדום. ר"ל הוא מזרע המלך שמלך באדום: (טו) את אדום. ר"ל באדום: בעלות יואב. כשעלה יואב שמה להכותם היה שם דוד לקבר החללים: ויך. ר"ל כי יואב הכה כל זכר באדום ובעבור מרבית החללים היה דוד מקברם לרחמנות וחמלה: (יז) ויברח. אז ברח אדד והוא הדד: (יח) ויקומו ממדין. כי ברחו דרך מדין ומשם באו לפארן ולקחו עמהם אנשים משם ללכת למצרים במרבית אנשים להיות נראה בעיני פרעה לשר וגדול: ויתן. פרעה נתן לו בית לשבת בה ואמר לתת לו לחם מאכלו ואף נתן לו ארץ לנחלה: (כ) בית פרעה. בבית פרעה: בתוך בני וכו'. להיות מגודל עמהם ודומה להם: (כא) אל ארצי. כי חשב לאסוף אנשים ללחום בישראל בשמעו שמת המלך ושר הצבא המכים באדום וכאלו עמהם מתה הגבורה מישראל:

מצודת ציון

(יד) שטן. מקטרג להסית אנשיו ללחום בו: (יט) הגבירה. המלכה: (כ) ותגמלהו. ענין הפרדה

כי

רד"ק

יואב שר הצבא . דרשו בו מפני מה נאמרה שכיבה בדוד ומיתה ביואב היא שכיבה היא מיתה אלא דוד שמת על מטתו כתוב בו שכיבה יואב שנהרג כתוב בו מיתה דוד שירשו בניו את מקומו נאמר בו שכיבה יואב שלא ירשו בניו את מקומו נאמרה בו מיתה : שלחני . אמר לפרעה שישלחהו כי חשב כיון שמתו דוד ויואב ושלמה נער ואין איש מלחמה חשב להרע לישראל ובעודו במצרים לא היה יכול להרע להם שהרי בת פרעה היתה לשלמה לאשה ויצא ממצרים ולא עלתה מחשבתו בידו כי כל ימי שלמה אין שטן ואין פגע רע עד עת זקנתו ואז היה שטן לישראל זה הדד ורזון גם כן : (כג) ויקם אלהים לו שטן . לשלמה כלומר עוד הקים לו שטן אחר את רזון אשר ברח גם כן מאת הדדעזר בהכות דוד אותו כמו שכתוב בספר שמואל ואומר כי אז ברח מאת אדוניו רזון זה ויקבוץ אנשים ויהי שר גדוד ובשמעו זה כי הדד שב לארצו כדי להרע לישראל הלך הוא ג"כ עם אנשיו דמשק והצליח שם עד שמלכו הוא ואנשיו בדמשק ואח"כ גבר עוד ומלך הוא על כל ארם כי דמשק מארם היה ומתחילה לא התגבר על אנשיו שבאו עמו והניחם להיות שליטים על העיר עמו עד שהתחזק הוא במלוכה ומלך הוא לבדו על ארם והרע לישראל : (כה) כל ימי שלמה. מעת שקם לשטן היה לשטן כל ימי שלמה לישראל אבל לא נוכל לפרש כל ימי שלמה מעת שמלך שלמה שהרי כתוב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ואומר אין שטן ואין פגע רע אלא לעת זקנת שלמה קמו אלה השטנים מעת שנטה לבבו מעם ה' ואחר שקמו היו לשטן לישראל כל ימי שלמה עד שמת שלמה כדי שינחם על החטא ויכיר כי בעוד שהיה אוהב את ה' אין שטן ואין פגע רע וכיון שחטא קמו השטנים : ואת הרעה אשר הדד. נתחברה רעתו עם הרעה אשר עשה הדד לישראל : ויקץ בישראל . ויקץ זה פעל יוצא ותרגומו ומרד בישראל ואפשר שהוא פעל עומד כחביריו כלומר קץ בהם ומאס אותם בהיותו בשלום עמהם : (כו) וירבעם בן נבט . אמרו בדרש הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי והנה שבע בן בכרי משבט בנימין ונבט משבט אפרים : אפרתי. משבט אפרים : וירם יד במלך . מרד בו שדבר בו ולא ירא ממנו וכבר הפקיד אותו שלמה לכל סבל בית יוסף לקבל המס ממנשה ואפרים כי ראה כי עושה מלאכה כלומר ראהו זריז במלאכתו ובעת ההוא קודם שהרים יד במלך מצא אותו אחיה השילוני ובשרהו במלכות על כן על הפקידות שהיה לו מתחילה ועל בשורת המלכות שאמר לו אחיה גבה לבו ודבר מה שדבר בשלמה ושלמה כאשר הוגד לו בקש להמיתו וברח למצרים כן הוא סדר הענין הזה אבל בין וירם יד במלך ובין ויבקש שלמה להמית את ירבעם הושמו הדברים למה גבה לבו להרים יד במלך : (כז) שלמה בנה את המלוא . המלוא היה מקום בעיר ירושלם סמוך לירושלם

תרגום

שְׁכִיב דָוִד עִם אֲבָהָתוֹהִי וַאֲרֵי מִית יוֹאָב רַב חֵילָא וַאֲמַר הֲדַד לְפַרְעֹה שַׁלְחֵנִי וְאֵהַךְ לְאַרְעִי : כב וַאֲמַר לֵיהּ פַּרְעֹה אֲרֵי מָא אַתְּ חָסַר עִמִּי דְּאַתְּ בָּעֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָךְ וַאֲמַר לָא אֲרֵי שַׁלָּחָא תְּשַׁלְּחִנַּנִי : כג וַאֲקֵים יְיָ לֵיהּ סָטָן יַת רְזוֹן בַּר אֶלְיָדָע דַּעֲרַק מִן קֳדָם הֲדַדְעֶזֶר מַלְכָּא דְצוֹבָה רִבּוֹנֵיהּ : כד וּכְנַשׁ עֲלוֹהִי גֻּבְרִין וַהֲוָה רַב מַשִּׁרְיָתָא כַּד קְטִיל דָוִד יַתְהוֹן וַאֲזַלוּ לְדַמֶּשֶׂק וִיתִיבוּ בָהּ וּמְלַכוּ בְּדַמֶּשֶׂק : כה וַהֲוָה סָטָן לְיִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵי שְׁלֹמֹה וְיַת בִּישְׁתָא דַעֲבַד הֲדַד וּמְרִיד בְּיִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ עַל אֲרָם : כו וְיָרָבְעָם בַּר נְבָט אֶפְרָתִי מִן צְרֵדָה וְשׁוּם אִמֵּיהּ צְרוּעָה אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא עַבְדָּא לִשְׁלֹמֹה וַאֲרֵים יְדָא בְּמַלְכָּא : כז וְדֵין פִּתְגָמָא דַאֲרֵים יְדָא בְּמַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּנָא יַת מִלִּיתָא אֲחַד יַת תַּרְעָתָא קַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי :

מלכים א יא

יוֹאָב שַׂר־הַצָּבָא וַיֹּאמֶר הֲדַד אֶל־פַּרְעֹה שַׁלְּחֵנִי וְאֵלֵךְ אֶל־אַרְצִי :
ב' לך מעלי ד' כב וַיֹּאמֶר לוֹ פַרְעֹה כִּי מָה־אַתָּה חָסֵר עִמִּי וְהִנְּךָ מְבַקֵּשׁ לָלֶכֶת אֶל־אַרְצֶךָ
ג' בטעם פסק והגש וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי שַׁלֵּחַ תְּשַׁלְּחֵנִי : כג וַיָּקֶם
ל' אֱלֹהִים לוֹ שָׂטָן אֶת־רְזוֹן בֶּן־אֶלְיָדָע אֲשֶׁר בָּרַח מֵאֵת הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה
ל' אֲדֹנָיו : כד וַיִּקְבֹּץ עָלָיו אֲנָשִׁים וַיְהִי שַׂר־גְּדוּד בַּהֲרֹג דָּוִד אֹתָם וַיֵּלְכוּ
ל' דַמֶּשֶׂק וַיֵּשְׁבוּ בָהּ וַיִּמְלְכוּ בְּדַמָּשֶׂק : כה וַיְהִי שָׂטָן לְיִשְׂרָאֵל כָּל־יְמֵי שְׁלֹמֹה
ל'. ל'. ל' וְאֶת־הָרָעָה אֲשֶׁר הֲדָד וַיָּקָץ בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ עַל־אֲרָם : כו וְיָרָבְעָם
ג'. ג' בטעם בֶּן־נְבָט אֶפְרָתִי מִן־הַצְּרֵדָה וְשֵׁם אִמּוֹ
ל' צְרוּעָה אִשָּׁה אַלְמָנָה עֶבֶד לִשְׁלֹמֹה
ה'. ד' ר"פ וַיָּרֶם יָד בַּמֶּלֶךְ : כז וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־הֵרִים יָד בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּנָה אֶת־
ד' הַמִּלּוֹא סָגַר אֶת־פֶּרֶץ עִיר דָּוִד אָבִיו :

ויאמר לו פרעה ב' דסמיכי וסימן ויאמר לו פרעה לך מעלי. כי מה אתה חסר : ויקם כ' בקריאה וסי' ויקם משה את המשכן ב' בפסוק . ויקם את החצר סביב למשכן ולמזבח . ויקם ה' שפטים ויזעקו בני ישראל דעתניאל . וחברו דאהוד בן גרא . ויקם את העמודים לאולם ג' בפסוק דשלמה. ויקם ה' את דברו אשר דבר . וחברו דד"ה . ויקם ה' שטן לשלמה . ויקם אלהים לו שטן . ויקם מזבח לבעל . וישב ויבן את הבמות . וחברו דד"ה . ויקם את העמדים על דד"ה . ויקם את דברו אשר דבר עלינו דדניאל . ויעלני מבור שאון מטיט היון . ויקם עדות ביעקב : אפרתי ג' בקריאה וסי' בן תחו בן צוף אפרתי . ודוד בן איש . וירבעם בן נבט אפרתי :

תולדות אהרן וירבעם . סנהדרין קא : וזה הדבר . שם עב :

רשי

שכיבה כי אם מיתה : (כג) ויקם אלהים לו שטן . לשלמה וזה הוא שאמר נתן הנביא לדוד (שמואל ב' ז' י"ד) אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים : (כה) ואת הרעה אשר הדד . עם הרעה שעל ידי הדד היתה גם זו של רזון : (כו) וירם יד במלך. הוכיחו ברבים : (כז) וזה הדבר . אשר הוכיחו עליו : שלמה בנה את המלוא . ובבנין זה סגר את פרץ עיר דוד שהיה הפרץ אחורי המלוא אמר לו אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים ואתה

רלבג

וארץ נתן לו . ר"ל שנתן לו ערים יהיה מושל עליהם : (כא) ויאמר אל פרעה שלחני ואלך אל ארצי . ידמה כי חשב הדד להנקם מישראל בראותו כי מתו גבוריהם המצליחים במלחמה ועם כל זה לא יוכל בעת שהיה שלמה הולך בדרכי ה' כדוד אביו אך לעת זקנתו שנמצא בו זה החטא אז היה הדד שטן לשלמ' ולישראל ואע"פ שכתוב וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדן ועד באר שבע כל ימי שלמה הנה הרצון בו רוב ימי שלמה והוא עד עת זקנתו כי כמו זה תמצא מלת כל בדברי הנביאים אמר וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים והנה מה שאמר בזה המקום ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה ר"ל כל ימי שלמה הנשארים מעת זקנתו אשר עבדו נשיו אלהים אחרים : (כה) ויקץ בישראל . ר"ל שהיה קץ ומואס בישראל או יהיה הרצון בו שהיה במצוקת לבו בעבור ישראל שלא יוכל לעשות כל רצונו מהם כי היה רצונו להשחיתם אם יוכל ותמיד היו עיניו נשואות לעשות להם כל הרע כשיפלו בידו וברוב השתדלותו להרע לישראל מלך על ארם וסבב שימרדהו במלך שלמה כי קודם זה היו ארם נושאי מנחה לשלמה ולדוד כמו שנזכר בספר שמואל וידמה שכל המלכים שהיו בארם אחר זה היו ממנו ולזה תמצא שהיה שם מלך ארם בימי אחאב בן הדד והיו מיחסים אותו לאביו ובו נקראה שמו מפני עוצם מדרגת הדד אצלם : (כו) וירבעם בן נבט אפרתי. ר"ל שהוא משבט אפרים : עבד לשלמה וירם יד במלך . ר"ל כי מפני ששמהו שלמה מעבדיו ושריו גבה לבו עד שהרים יד במלך כאילו היתה מעלתו למעלה ממדרגת המלך וזאת ההרמת יד היתה מה שלקחה לבו לגנות מעשיו ולהוכיחו עליהם כמו שיספר אחר זה והנה אחר זה יספר באיזה מנוי שמהו שלמה וסבה אחרת לגובה לבו ספר ג"כ והוא מה שיעד אותו אחיה השילוני שיהיה מלך על עשרת השבטים אך קודם זה ספר מה היא הרמת ידו והוא שהוא את' מגנה אותו ראו מה עשה הנה שלמה בנה את המלוא אשר לא רצה לבנותו דוד אביו למען יהיה בו תועלת להאסף שם ישראל ועולי רגלים ועוד עשה דבר מגונה אחר סגר את פרץ דוד אביו שהיה שם מקום היתה החומה בו פרוצה כדי שיוכלו ישראל לבא אל המלך כשירצו להגיש

מצודת ציון

הפרדת היונק משדי אמו ביום הגמל (בראשית כא) : (כד) גדוד . חיל אנשים : (כה) ויקץ . מאס

מצודת דוד

(כב) כי מה אתה . ר"ל וכי מה אתה חסר בהיותך עמי בתמיה ומדוע תבקש ללכת אל ארצך : (כד) בהרוג . בעת שהרג דוד חיל הדדעזר ברח אז רזון וקבץ עליו אנשים ויהי להם לראש ובבוא הדד להרגו הלך גם הוא ואנשיו אל דמשק ומשלו בה והיה דעתו להתחבר עם הדד וללחום בישראל : (כה) כל ימי שלמה . מעת שמסר עד יום מותו : ואת הרעה . ר"ל רעתו של רזון היתה עם הרעה אשר עשה הדד כ"א היה לבדו לא היה יכול לו : ויקץ . מאס בישראל ולא אבה שימשול עוד באדם כאשר מאז שמם דוד נציבים באדם כמ"ש בס"ב : וימלוך . ומלך הוא באדם ולא נציב מלך מישראל : (כו) אפרתי . מבני אפרים : וירם יד . מרד בו בעוד היה עבד לו : (כז) וזה הדבר . ר"ל בדבר הזה מרד במלך המר גינה מעשיו

לירושלם והיה רחבה להתאסף שם העם מענין קראו אחריך מלא שהוא ענין אסיפה ושלמה בנה אותו המקום כי הולרך לו כשבנה בית לבת פרעה ואף על פי כן
מן הנראה לא היה טוב בעיני העם מה שעשה שלמה והיו יראים ממנו לאמר כך וכך עשה שלמה וזה ירבעם גבה לבו והעיז את פניו ואמר שלמה בנה את המלוא
כלומר רעו רעה שעשה ועוד שאמר שלמה ולא אמר המלך וזה היה מרד במלך ועוד אמר סגר את פרץ דוד אביו פירשו בו כי דוד עשה פרץ בחומת ציון שאם
ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא דעתם כמו שהוא מנהג היום במלכי ישמעאל שעשו פרץ במבצריהם שאם יקומו על המלך בני העיר שיברח משם ויקראו שמו שער

ואתה גדרת אותה לעשות אכסדריא לבת פרעה להושיב שם עבדיה ומשרתיה: (כח) וירא שלמה את הנער. קודם לכן: כי עושה מלאכה הוא. מהיר במלאכתו וזריז: לכל סבל בית יוסף. לכל מסקי מיסין דבית יוסף מנשה ואפרים לפי שמשבט אפרים

רלבג

להגיש לפניו דברי ריבותיהם כן נראה זה בעיני וכבר פירשו בו שכבר הניח שם מקום פרוץ שיוכל לברוח ממנו אם ימרדו בו ישראל וכאילו אמר ששלמה לגובה לבו לא ירא שימרדו בו ישראל. והנה בזה חטא ירבעם לשלמה בשני צדדין האחד מפני שגנהו על מעשיו והוכיחו עליהם והשנית שלא חלק לו כבוד אך קראו בשמו ואמר שלמה בנה את המלוא וכן קרא דוד בשמו ולא קרא אחד מהם מלך: (כח) והנה ספר כי האיש ירבעם היה גבור חיל וירא שלמה את הנער כי היה רב פעלים והיה זריז במלאכתו אשר מנהו ומנה אותו מפני זה לקבץ המס שסובלים עליהם כל בית יוסף והם מנשה ואפרים ובעת ההיא אחר שמנהו המלך על זה הפקידות תכף שיצא ירבעם מירושלם ללכת לקבץ המסים שהפקד עליהם מצאהו אחיה השילוני בדרך והיה אחיה השילוני מתכסה בשלמה חדשה והיו שניהם לבדם בשדה וכאשר ראה אחיה פה ופה כי אין שם איש יראה מעשיהם שיוכל להגיד למלך שלמה אז תפש בשלמה

כח וְהָאִישׁ יָרָבְעָם גִּבּוֹר חָיִל וַיַּרְא שְׁלֹמֹה
אֶת־הַנַּעַר כִּי־עֹשֵׂה מְלָאכָה הוּא ד׳
וַיַּפְקֵד אֹתוֹ לְכָל־סֵבֶל בֵּית יוֹסֵף׃ ב׳ את גדליהו
כט וַיְהִי בָּעֵת הַהִיא וְיָרָבְעָם ג׳ ויאמר אכימלך.
יָצָא מִירוּשָׁלִָם וַיִּמְצָא אֹתוֹ אֲחִיָּה ויכד יהודה. ודין
הַשִּׁילֹנִי הַנָּבִיא בַּדֶּרֶךְ וְהוּא מִתְכַּסֶּה ג׳
בְּשַׂלְמָה חֲדָשָׁה וּשְׁנֵיהֶם לְבַדָּם ג׳
בַּשָּׂדֶה׃ ל וַיִּתְפֹּשׂ אֲחִיָּה בַּשַּׂלְמָה ג׳
הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּקְרָעֶהָ שְׁנֵים ג׳
עָשָׂר קְרָעִים׃ לא וַיֹּאמֶר לְיָרָבְעָם קַח־
לְךָ עֲשָׂרָה קְרָעִים כִּי כֹה אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי קֹרֵעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה
מִיַּד שְׁלֹמֹה וְנָתַתִּי לְךָ אֵת עֲשָׂרָה ג׳
הַשְּׁבָטִים׃ לב וְהַשֵּׁבֶט הָאֶחָד יִהְיֶה־לּוֹ ג׳
לְמַעַן ׀ עַבְדִּי דָוִד וּלְמַעַן יְרוּשָׁלִַם ס׳
הָעִיר אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי בָהּ מִכֹּל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל׃ לג יַעַן ׀ אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיִּשְׁתַּחֲווּ
לְעַשְׁתֹּרֶת אֱלֹהֵי צִדֹנִין לִכְמוֹשׁ אֱלֹהֵי ג׳ וחס׳ יו״ד קדמא
מוֹאָב וּלְמִלְכֹּם אֱלֹהֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְלֹא־
הָלְכוּ בִדְרָכַי לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי
וְחֻקֹּתַי וּמִשְׁפָּטַי כְּדָוִד אָבִיו׃ לד וְלֹא־ ג׳
אֶקַּח אֶת־כָּל־הַמַּמְלָכָה מִיָּדוֹ כִּי ׀
נָשִׂיא אֲשִׁתֶנּוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן דָּוִד ג׳ וחס׳
עַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי אֹתוֹ אֲשֶׁר שָׁמַר ג׳
מִצְוֺתַי וְחֻקֹּתָי׃ לה וְלָקַחְתִּי הַמְּלוּכָה מִיַּד ט׳ חס׳ וכל אורי׳ דכו׳ במ״א
בְּנוֹ וּנְתַתִּיהָ לְּךָ אֵת עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים׃

כח וְגַבְרָא יָרָבְעָם גְּבַר חֵילָא
וַחֲזָא שְׁלֹמֹה יַת עוּלֵימָא
אֲרֵי עָבֵיד עֲבִידְתָּא הוּא
וּמַנֵּי יָתֵיהּ לְכָל. מַסְּקֵי מִסִּין
דְּבֵית יוֹסֵף׃ כט וַהֲוָה
בְּעִדָּנָא הַהִיא וְיָרָבְעָם נְפַק
מִירוּשְׁלֵם וְאַשְׁכַּח יָתֵיהּ
אֲחִיָּה שִׁלוֹנָאָה נְבִיאָה
בְּאוֹרְחָא וְהוּא מִתְכַּסֵּי
בִּכְסוּתָא חַדְתָּא וְתַרְוֵיהוֹן
אִינוּן בִּלְחוֹדֵיהוֹן בְּחַקְלָא׃
ל וַאֲחַד אֲחִיָּה בִּכְסוּתָא
חַדְתָּא דִּי עֲלוֹהִי וּסְדִיקַהּ
לִתְרֵין עֲסַר סִדְקִין׃ לא וַאֲמַר
לְיָרָבְעָם סַב לָךְ עַסְרָא
סִדְקִין אֲרֵי כְדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא
מַעְדֵּי יַת מַלְכוּתָא מִידָא
דִשְׁלֹמֹה וְאֶתֵּן לָךְ יַת עַסְרֵי
שִׁבְטִין׃ לב וְשִׁבְטָא חַד יְהֵי
לֵיהּ בְּדִיל דָּוִד עַבְדִּי וּבְדִיל
יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְאִתְרְעֵיתִי
בַהּ מִכֹּל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃
לג חֲלַף דִּשְׁבַקוּ פוּלְחָנִי
וּסְגִידוּ לְעַשְׁתּוֹרֶת טַעֲוַת
צִדוֹנָאֵי וְלִכְמוֹשׁ טַעֲוַת
מוֹאֲבָאֵי וּלְמִלְכּוֹם טַעֲוַת
בְּנֵי עַמּוֹן וְלָא הֲלִיכוּ בְּאוֹרְחָן
דְּתַקְנַן קֳדָמַי לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר
קֳדָמַי וּקְיָמַי וְדִינַי כְּדָוִד
אֲבוּהִי׃ לד וְלָא אֶסַּב יַת
כָּל מַלְכוּתָא מִנֵּיהּ אֲרֵי
מַלְכָּא אֲשַׁוִּינֵיהּ כָּל יוֹמֵי
חַיּוֹהִי בְּדִיל דָּוִד עַבְדִּי
דְאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ דִּנְטַר פִּקּוֹדַי וְאוֹרָיְתִי וּקְיָמַי׃ לה וְאֶסַּב מַלְכוּתָא מִיַּד בְּרֵיהּ וְאֶתְּנַהּ לָךְ יַת עַסְרָא

הבגד ושלמה סגר אותו הפרץ ואמר ירבעם ראו גבהות לבו שסגר הפרץ כלומר שהוא בוטח שאינו ירא ממרד ובדברי רז"ל מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים אמר לו דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה ואמרו רז"ל מאי וזה הדבר אשר הרים יד במלך שחלץ תפליו בפניו: (כט) השילוני. מן שילה היה ואמר מן שילה שילוני מן גלה גילוני: והוא מתכסה. או אחיה או ירבעם אין לו הכרע וכן בדברי רז"ל רב ולוי חד אמר שמלתו של אחיה וחד אמר שמלתו של ירבעם אמר ר' שמואל מסתבר כמאן דאמר של אחיה שכן דרך של צדיקי' להיות קורעים במחלוקת של בית דוד: (לב) והשבט האחד. יהודה ובנימין חושב לשבט אחד בעבור שהיו מיוחדי' בנחלה ובירושלם: (לג) אשר עזבוני. שלמה וביתו והנוטים אחריהם: (לד) ולא אקח את כל הממלכ'. שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו וכן לא תעשה כל מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו

ויהי בעת ההיא ג' בקריאה וסימ' גמסר בסדר וירא: עבדי דוד ה' בקריאה וסי' והשבט האחד יהיה לו. ואקרע את הממלכה. והקימותי עליהם רעה. ואני ה' אהיה ועבדי דוד מלך עליהם. וכל שמואל דכוו' במ"א דוד עבדי ועתה עשו: חקתי ט' הס' וכל אוריתא דכוו' במ"א וסי' גמסר בסדר תולדות: לדויד ה' מלאים וסימ' גמסר לעיל בהאי סיפרא והאי סימן: לשמור ח' מלאים בקריאה וסי' בא אל פילגשי אביך. והיה אם תשמע דירבעם. אך יתן לך ה' שכל ובינה. ולשלמה בני תן. ויהי כצאת הכהנים מן. ויעמוד המלך על עמדו דד"ה. עת לשמור ועת לאבד. לשמור על אחיהם:

תולדות אהרן ויהי בעת ההיא. סנהדרין קב:

מצודת דוד

מעשיו בפרסום ואמר שלמה בנה את המלוא ודוד הלא הניחו פנוי להתאסף בו לעת הצורך: סגר וכו'. ר"ל מאז היתה פרוצה חומת עיר דוד לצאת ולבוא בה אל המלך להגיש אליו דברי ריבותם והנה שלמה סגר הפרצה כאילו אינו חושש לעשות משפט העם: (כח) כי עושה המלאכה. ר"ל שהוא מהיר וזריז במעשיו: ויפקד אתו. מאז עד לא הרים בו יד מנהו על סבל בית יוסף ר"ל לגבות מהם המס: (כט) ויהי בעת ההיא. כאשר מנהו ויצא מירושלים ללכת לגבות המס: והוא. על אחיה השילוני חוזר: ושניהם לבדם. ולא היה שם מי לגלות הדבר אשר יעשה: (ל) שנים עשר קרעים. ר"ל י"ב חתיכות או קרעים ממש ובי"ב קרעים יש י"ג החיכות ונתן לירבעם י"א החיכות ובהם עשרה קרעים לרמוז על עשרה שבטים ובידו נשאר ב' חתיכות ובהם קרע אחד לרמוז ששבט יהודה ישאר למלכות בית דוד ושבט בנימין נכלל בשבט יהודה והיו טפלים להם והלוים הלא ישבו בין כל שבטי ישראל ולא יחשבו כלל: (לא) קח לך וכו'. להיות לאות ולסימן: (לג) אשר עזבוני. ר"ל הניח את נשיו לעזוב אותי ולהשתחות לע"ג: ולא הלכו בדרכי. לא לימד אותן ללכת בדרכי וכו' כאשר עשה דוד אביו: (לד) את כל הממלכה. ר"ל שום דבר מן הממלכה לא אקח מידו ודוגמתו לא תעשה כל מלאכה (שמות כ') ור"ל שום מלאכה: כי נשיא אשיתנו. כל ימיו אשים אותו לנשיא על כל ישראל כאשר

מצודת ציון

מאס ימאס קלתי כהיי (שם כו): (כח) ויפקד. ענין מנוי וגזברות כמו מאז הפקיד אותו (שם לט): סבל. משא המס: (ל) ויתפוש. ואחז: (לד) אשיתנו. אשימנו כמו אשית בישע (תהלים יב)

לו ולבנו אתן שבט־אחד למען היות־
ניר לדויד־עבדי כל־הימים ׀ לפני
בירושלם העיר אשר בחרתי לי
לשום שמי שם: לז ואתך אקח ומלכת
בכל אשר־תאוה נפשך והיית מלך
על־ישראל: לח והיה אם־תשמע את־
כל־אשר אצוך והלכת בדרכי
ועשית הישר בעיני לשמור חקותי
ומצותי כאשר עשה דוד עבדי והייתי
עמך ובניתי לך בית־נאמן כאשר
בניתי לדוד ונתתי לך את־ישראל:
לט ואענה את־זרע דוד למען זאת אך
לא כל־הימים:
מ ויבקש שלמה להמית את־ירבעם
ויקם ירבעם ויברח מצרים אל־
שישק מלך־מצרים ויהי במצרים
עד־מות שלמה: מא ויתר דברי שלמה
וכל־אשר עשה וחכמתו הלוא־הם
כתבים על־ספר דברי שלמה:
מב והימים אשר מלך שלמה בירושלם
על־כל־ישראל ארבעים שנה:
מג וישכב שלמה עם־אבתיו ויקבר
בעיר דוד אביו וימלך רחבעם בנו
תחתיו:

שבטין: לו ולבריה אתן שבטא חד בדיל לקיימא מלכו לדוד עבדי כל יומיא קדמי בירושלם קרתא דאתרעיתי לאשראה שכנתי תמן: לז ויתך אקריב ותמלוך בכל דרעוא נפשך ותהי מלכא על ישראל: לח ויהי אם תקביל למימרי ית כל דאפקדינך ותהך בכל אורחן דתקנן קדמי ותעביד דכשר בעיני למטר קימי ופקודי כמא דעבד דוד עבדי ויהי מימרי בסעדך ואקים לך מלכו קיימא כמא דקיימית לדוד ואתן לך ית ישראל: לט ואעני ית זרעא דדוד בדיל דא ברם לא כל יומיא: מ ובעא שלמה למקטל ית ירבעם וקם ירבעם ועריק למצרים לות שישק מלכא דמצרים והוה במצרים עד דמית שלמה: מא ושאר פתגמי שלמה וכל די עבד וחוכמתיה הלא אינון כתיבין על ספרא פתגמי שלמה: מב ויומיא דמלך שלמה בירושלם על כל ישראל ארבעין שנין: מג ושכיב שלמה עם אבהתהי ואתקבר בקרתא דדוד אבוהי ומלך רחבעם בריה תחותוהי:

רדק

תאכלו והדומים להם: (לו) למען היות ניר לדוד עבדי. ניר בחיר"ק כמו בצר"י כמו שאמר ערכתי נר למשיחי וי"ת מלכו ותרגום אונקלוס ונירם ומלכו: (לח) את כל אשר אצוך. הכ"ף רפה וכן אשר אנכי מצוך בפרשת ואתחנן: (לט) ואענה את זרע דוד. האלף נחה והענוי הוא שלא תחזור להם מלכות על ישראל ולא נוכל לפרש ענוי אחר כי כל המלכים הטובים מזרע דוד היו בטוב ובשלוה: למען זאת. מה שעשה שלמה. ובסדר עולם למען זאת למען ל"ו שנה שנתחתן שלמה בבת פרעה כי בשנה הרביעית למלכו נשאה והגזרה נגזרה למלכות בית דוד לחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה ובסוף ל"ו שנה תחזור המלכות ליושנה לפיכך אמר אך לא כל הימים ובימי אסא היתה עתידה לחזור אלא שקלקל אסא שנאמר בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא וגו'. ולא היה אלא בשנת י"ו לאסא אלא ל"ו למלכות שלמה שעתידה לחזור אלא לפי שקלקל ושען על מלך ארם לא חזרה: אך לא כל הימים. עתידה לחזור לימות המשיח בימי מלך המשיח שנאמר ועשיתם לעץ אחד ואמר ומלך אחד יהיה לכלם ואומר ועבדי דוד מלך עליהם מכאן תשובה לאומרין שוא אנו מצפין ימי מלך המשיח כי לא יהיה והנה הנביא אומר אך לא כל הימים ומשנחלקה מלכות בית דוד בימי רחבעם לא חזרה עוד כי כל הימים היו לשתי ממלכות עד הגלות ובשוב הגלות מבבל לא שבו השבטים אלא גלות בבל שהוא יהודה ובנימן: (מ) אל שישק מלך מצרים. פרעה חותן שלמה מת וקם מלך אחר ששמו שישק ולא היה אוהב שלמה לפיכך ברח ירבעם אליו: (מא) על ספר דברי שלמה. בספרים שחבר בחכמתו לא נמצאו היום אצלנו וגם בג' הנמצאים אצלנו משלי שיר השירים וקהלת ומה שאמר על ספר ולא אמר על ספרי כי לכל דבר בעניני חבר ספר בפני עצמו ומרז"ל שאמרו שלשה ספרים כתב שלמה שיר השירים בילדותו משלי בבחרותו קהלת בזקנתו ומהם אמרו כי קרוב למיתתו שרתה עליו רוה"ק וחבר שלשה ספרים אלה:
כי

רשי

אפרים היה: (לו) ניר. ממשלה וניר לשון עול: (לט) אך לא כל הימים. כי לימות המשיח תשוב המלוכה אליו. ובסדר עולם מצאתי ואענה את זרע דוד למען זאת. כנגד שלשים ושש שנה שנתחתן שלמה את בת פרעה שנשאה בשנה הרביעית למלכו וכנגדו נגזרה גזירה על מלכות בית דוד ליחלק וראויה היתה המלוכה לחזור בימי אסא בשנת שש עשרה למלכו אלא שקלקל לשלוח שוחד למלך ארם ולא סמך על הקב"ה והוא שנאמר בדברי הימים (ב ט"ז י) בשנת שלשים ושש למלכות אסא בנה בעשא את הרמה וא"א שהרי אסא קבר את בעשא בשנת ד"ו למלכותו אלא ט"ז שנה שלו הוא קורא שלשים ושש שהן סוף שלשים ושש לחלוקת המלכות והגיד הכתוב שבאותה שנה קילקל אסא אך לא כל הימים אלא ל"ו שנה
קטני

רלבג

בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה י"ב קרעים והודיע לו כי מלוך ימלוך על עשרת השבטים אחרי מות שלמה יען אשר הניח בני ביתו לעבוד ע"א אך לא יקח דבר ממלכתו בחייו למען דוד עבד ה' אשר שמר מצותיו וחקותיו ולזאת הסבה ג"כ לא יסיר הממלכה לגמרי מזרע שלמה כמו שקדם והודיעו שאם ישמר מצות הש"י וחקותיו יבנה לו בית קיים זמן ארוך ובזה יענה זרע דוד בזה האופן שלא תהיה להם כל המלוכה אך לא יענה זרעו כל הימים כי עוד תשוב כל המלוכה לזרע דוד ולפי שלא שבה המלוכה כלה לזרע דוד בימי בית ראשון ולא בימי בית שני הנה זה ראיה שנדר ישוב המלכות בכללו לזרע דוד וזה יהיה בימי מלך המשיח ואחריו לא תסור ממנו המלוכה כמו שנתבאר במקומו' מספר דניאל: (מ) עוד ספר שעל מה שאמר ירבעם כנגד שלמה רצה שלמה להמיתו והוצרך לברוח אל מצרים עד מות שלמה. הנה זה הוא באור הדברים הצריכים אל באור במה שהבאנו באורו בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעים ממנו הנה. התועלת הראשון הוא להודיע שאין הכונה בקרבנות הזבחה והקטרה אך הכונה בהם הוא מה שיעידו עליו מסודות המציאות אשר יעמדו עליו המיוחדים לזאת העבודה המתבוננים בה באורך הזמן ולזה לא יקובל בזה תועלת אלא כשנעשה על ידי הכהנים אלא שהתורה התירה לעשות כל איש הישר בעיניו לזבח ולקטר בבמות עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה כמו שנזכר בתורה כדי שיתיסרו לעבודת הש"י מפני מה שהוטבע בו מהעבודות הנעשות לאלהים אחרים יחשבו שלא יהיה הש"י אלוה אם לא יעבדוהו בזה האופן ולפי שהעבודה הזאת הנעשית בבמות אינה מכוונת מצד עצמה בכלל מן הלדין תמצא שזכר בזה המקום בשלמה שהיה מזבח ומקטר בבמות בתג"ר יראה ממנו שלא היתה פעולתו זאת משובחת וכבר יתבאר זה באמרו ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר כאלו אמר שבזה הענין עשה מה שאיננו ראוי לעשות: השני הוא להודיע שיש בהעלת העולות מבוא להגעת הנבואה וכ"ש כשהפליגו ברבויים ולזה תמצא שספר כי בגבעון שהיתה בו הבמה הגדולה ולזה היה בו מזבח

מצודת ציון

יב): (לו) ניר. כמו נר: (לח) נאמן. מתקיים כמו ונאמן ביתך (ש"ב ז): (לט) ואענה. מלשון

מצודת דוד

כאשר הוא עתה: (לו) ניר. ר"ל מלך מושל וכה"א ערכתי נר למשיחי (תהלים קל"ב) ויקרא המלך כן על שם שמשפיע ומאיר ובאורו נראה אור: לדוד עבדי. להיות מזרעו מלך מושל: (לז) בכל אשר תאוה נפשך. ר"ל למשול ממשל רב: (לח) בית נאמן. בית מלכות מתקיימת: (לט) ואענה. במה שאקח מידם עשרת השבטים: למען זאת. על שברח שלמה: אך לא כל הימים. כי בימי המשיח תשוב כל המלוכה לזרע דוד: (מ) להמית וכו'. בעבור שהרים בו יד ומתחילה רצה להזכיר הסיבה אשר בעבורה נתגאה ירבעם להרים יד במלך: אל שישק. לא זהו שנשא שלמה בתו: (מא) וכל אשר עשה. מלבד מעשיו הנזכרים פה: על ספר וגו'. ספר מיוחד היה לסם

מזבח הנחשת שעשה משה היה מעלה שלמה אלף עולות וספר חכך כי בגבעון נראה ה' אל שלמה וכבר נתבאר זה ג"כ מענין בלעם כמו שזכרנו שם במה שהשתדל להגיע אליו הנבואה בשבנה שבעה מזבחות והעלה פר ואיל על כל מזבח וכבר באַרנו הסבה בזה בפרשת נח ואולי שלמה מפני רוחק מדרגתו מהנבואה כי היה נער בעת ההיא הוצרך אל זה המספר הרב מן העולות : **השלישי** הוא בדעות והוא להודיע כי ה' יתן חכמה על דרך השפע האלהי בזולת סבותיה ולזה תמצא בשלמה בקש מהש"י שיתן לו לב מבין ונתן לו הש"י החכמה והמדע כמו שנזכר בספר ד"ה ובזה הספר וזה לאות כי הש"י ישפיע החכמה לאדם כשירצה מזולת שישתדל האדם לחקור בדבר דבר ממנה ויקדם לו מהחוש מה שיצטרך לדרוש ההוא ומזה המקום התבאר שאפשר שישפעו לאדם ידיעות עיוניות בחלום או בנבואה וכבר הרחיק זה המפרש דברי הפילוסוף בספר החוש והמוחש וגם באַרנו אמות זה השרש כי הוא משרשי התורה הגדולים לפי מה שיראה לי : **הרביעי** הוא להודיע שהשלם לא יבקש החיים והעושר אם לא מפני הגעת השלמות האנושי ולזה לא ידאג על המות אלא מפני הפסד ממנו הגעת השלמות אשר יכול להשיגו אם יחיה יותר ולזאת הסבה תמצא שלא שאל שלמה מהש"י כששאל לו מה יתן לו אלא הגעת השלמות בעיון ולא שאל אורך חיים ולא עושר לפי שאינם המבוקשים כ"א מפני זה התכלית ואחר שיהיה לו זה התכלית לא יחשוק מהם מאד : **החמישי** והוא במדות הוא להודיע כי מי שאדוניו רוצה ליתן לו מה שישאל אין ראוי לו שיכביד לשאול אבל ישאל המעט שיוכל להשיג בו מבוקשו כי בזה יתרצה האדון לתת לו את בקשתו ולזה תמצא שספר כי היה טוב בעיני הש"י כאשר לא שאל שלמה עושר וכבוד וארך חיים ולא נפש אויביו אבל שאל חכמה ובינה להבין משפט : **הששי** והוא במדות והוא להודיע שאשר התירו לו לשאל וינתן לו וזה מגיעתו שלא ישאל אלא דבר קטון הנה ראוי מפני זה לנותן שלא יקצר מלתת לו הרבה כי אין ראוי שיהיה טוב תכונתו פלי למנוע הטוב ממנו אבל ראוי שיוסיף לו טובה ולזה ספר כי מפני שיטב בעיני הש"י כשלא שאל אלא שיהיה לב מבין לו לעשות משפט ולא שאל דברים אחרים הנה נתן לו מה ששאל ביותר שלם שבפנים עד שכבר היה חכם מכל האדם ונתן לו עם זה מה שלא שאל העושר והכבוד וארך החיים אם ילך בדרכי השם יתברך : **השביעי** הוא להודיע שראוי לשמח על הטובה שייעד השם עליה כי לא דבר ולא יקיימנה ולזה ראוי לתת תודה על הייעוד לשם יתברך קודם בא הטובה ולזה ספר שכבר בא שלמה אחר החלום של נבואה לירושלם לפני ארון ברית ה' והעלה עולות ועשה משתה לכל עבדיו ושריו : **השמיני** והוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לשופט שיתחכם בתחבולות לעמוד על אמתת הדברים אשר תהיה בהם טענה בין איש לרעהו הדברים רחוקים שיוכלו לעמוד על זה מזולת שירגישו בעלי הריב שאלו הדברים יעמדו על אמתת זה כמו שתראה במה שנזכר משתי הזונות שבאו לפני המלך זאת אומרת בני החי ובנך המת וזאת אומרת בני החי ובנך המת שאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ומזה הענין עמד על אמתת הדבר כי אשר אינה אמו לא תחום אם יגזרוהו לשנים וזה מן התחבולות הטובות שראוי שיעשו אותן השופטים הישרים לפי חכמתם כי לא יספיק להם שינהגו בזה לפי הנאמר לפניהם אבל ראוי שיעמיקו לעמוד על האמת כדי שישפטו לפי האמת לא לפי הנאמר לפניהם לבד שאם היה שופט שלמה מזה הצד הנה היה ראוי לו שיאמר שיאמר הילד ההי לאשה המחזקת בו ולא יצא מתחת ידה בעבור זאת הטענה המושפעת מהעדות והנה יגיע מזה תועלת עוד בדברים המדיניים כי המון העם כשיראו עוצם תחבולות השופט לעמוד על אמתת הדברים ייראו מעשות דבר בלתי ראוי בראותם כי כל דבר לא יכחד ממנו ויהיה זה סבה אל שישלם הצדק והיושר במדינה : **התשיעי** הוא להודיע שהכ"ג שמשמש בכהונה גדולה לא תסור הגדולה ממנו כל ימיו ר"ל שיהיה כל ימיו במדרגת כ"ג אע"פ שיש שם כהן גדול אחר ולזה אמר צדוק ואביתר כהנים אע"פ שגרש אביתר מהיות כהן לה' כמו שקדם : **העשירי** הוא להודיע שיש למלך להעלות מס על עמו לכלכל אותו וביתו ולזה ספר שכבר היה לשלמה שנים עשר שרים ממונים על כל ישראל היה תחת מנוי כל אחד מהם חלק מה מישראל וכל אחד מהם היה מכלכל את המלך ואת ביתו חדש אחד לכל המצטרך לא יעדרו דבר וגם השעורים והתבן היו מביאים לסוסים ולרכש עם רבוים ורבוי המצטרך לבית המלך לכלכל אותו ובזה למדנו מזה הספור שיש למלך לקחת בדרך מס מישראל האנשים לצורך בנין בית הש"י וביתו ולזה ספר שכבר העלה שלמה מס מישראל שלשים אלף וישלחם לבנונה וכבר נתבאר זה ג"כ מדברי שמואל בהודיעו את משפט המלוכה : **העשתי עשר** הוא לפרסם שכבר קיים הש"י מה שייעד להניח לישראל מכל אויביהם ולזה ספר שכבר ישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ולזאת הסבה ברך שלמה הש"י אשר נתן מנוחה לעמו ישראל ככל אשר דבר :

השנים עשר הוא לפרסם עוצם הכבוד והעושר והחכמה שהיה לשלמה כאשר ייעד לו הש"י עד שכבר היה מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים שהיו כלם עובדים את שלמה ומגישים לו מנחה כל ימי חייו עד שכבר היה משקל הזהב הבא לשלמה בשנה אחת שש מאות ככר וששים ושש לבד מאנשי התרים ומסחר הרוכלים וכל מלכי הערב ופחות הארץ וכל הארץ היו מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן אלהים בלבבו והמה מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב וקניינים אחרים מדי שנה בשנה עם מוצא הסוסים אשר היה לשלמה ממצרים וכן לכל מלכי החתים ולכל מלכי ארם והיה עשרו כ"כ עד שלא נחשב כסף בימי שלמה למאומה והיה מגיע מעוצם חכמתו עד שכבר חכם מכל האדם ודבר דבור טבעיי על כל מיני הצמחים מהגדול ועד הקטן בהדרגה ועל כל מיני ב"ח בהדרגה ג"כ וזאת חכמה נפלאה ר"ל לעמוד על ההדרגה הזאת ולעמוד על סבות כל מין מהם ומשיגיו :

השלשה עשר הוא במדות והוא להודיע שראוי למי שישתדל בדבר מה שלא יקצר בהשתדלות ההוא מלבוא בו בסבות היותר נאותות וכ"ש כשיהיה ההשתדל' לעשות דבר לכבוד השם ית' ולזה תמצא כי כשרצה שלמה לבנות בית המקדש ושי' מהכרח הבנין ההוא שיהיו לו עצי ארזים והיה הלבנון אשר הוא יותר נאות לזה לו במלכות חירם מלך צור וגם הצידונים אשר היה חירם מושל עליהם היו היותר בקיאים בכריתת אלו העצים הנה אחרי הודיעו את חירם שהבית שהוא בונה הוא בונה אותו לשם ה' אשר הוא מושל בכל ומשפיל ומכניע כל שונאיו כמו שנזכר בספר ד"ה וכדי שיתרצה יותר בזה הבנין לעזור אותו הנה שלח לו שיצוה לכרות לו ארזים מהלבנון אשר במלכותו ולא רצה לבאר לו שיגיעהו תועלת מפני זה כי לא יהיה לכבוד להירם מלך צור אך בקש שיהיו שם לכרות הארזים עבדי חירם עם עבדיו והוא יתן לו שכר עבדיו בכל אשר יאמר כאילו העיר בזה שעם שכר עבדיו יותר לו מה שירצה שיגיע לו מהתועלת מפני צוותו לכרות הארזים אשר לו להביאם אל שלמה ולא בקש ממנו יותר מזה כי לא היה ראוי שיכביד לשאל ממנו יותר וגם הודיע אותו כי דוד התעורר לבנות זה הבנין כדי שיתרצה חירם יותר לעזור שלמה במה שבקש ממנו כי אוהב היה חירם לדוד ולזאת הסבה תמצא שנתרצה חירם לעשות את בקשתו ולקח דרך תהיה בה תפיסתו דרך כבוד והוא שהוא יעשה כל חפצו בעצי ארזים ובעצי ברושים ועבדיו יורידו מן הלבנון ימה והירם ישימם דוברות בים עד המקום שירצה שלמה שיוליכם שם ושם ינפצם כדי שיהיו מוכנים לשלמה לנשאם ובמה שעשה חירם מזה יתן לו שלמה לחם ביתו הנה בזה הגיע להירם בהבלעה שכר לקיחת הארזים והברושים מהיער שלו במה שלא ישיגהו בשת על לקיחתו שכר בו משלמה והוא שכר הבאתו הארזים לים והוליכם אל המקום שירצה שלמה . והנה נתבאר בספר דברי הימים . כי זולת זה השכר הנזכר בזה המקום היה נותן עוד שלמה שכר עבדי חירם : **הארבעה עשר** הוא להודיע שיש למלך להעביר הגוים ההם התושבים לעשות מלאכת בית ה' ומלאכתו כמו שנזכר בתורה והיו לך למס ועבדוך ולזה ספר בזה המקום עם מה שהשלים הספור בספר דברי הימים שכבר היו לשלמה מהגרים התושבים שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב בהר : **החמשה עשר** הוא להודיע שראוי בכל ענין שיהיו בו ממונים רבים בדרך שישתדלו שלא יחסר התקון בו ולזה תמצא ששם שלמה ממונים רבים רודים בעם העושים במלאכה והוצרך להשים הממונים ההם גרים מפני שקדם על המלאכה כי יכבד מאד לישראלים אם יעשו ככה ולזה תמצא בישראלים שהעלה שלמה למס ושלחם לבנונה שסדר הענין באופן שלא יכבד מאד עליהם והוא שיהיו חדש בלבנון ושני חדשים בביתם וכזה תמצא שסדר בכלכול ביתו וכל המצטרך לו שנים עשר נציבים יכלכלוהו כל אחד חדש אחד במה שלקט מהמס מהחלק מישראל הבאים לגורלו שאם היה זה המנוי לאיש אחד יכבד עליו מאד ויחסר מפני זה התקון במה שיעשהו : **הששה עשר** הוא להודיע שבנין בית המקדש ראוי שיהיה לשם ה' וזהו אמרו בתורה ועשו לי מקדש ר"ל שבעשייתו יעשוהו לשמו יתברך ולזה תמצא שכבר נכפל הרבה בזה הספור זה הענין אמר כי לא יכול לבנות בית לשם ה' והנני אומר לבנות בית לשם ה' ואבנה הבית לשם ה' אשר בנה המלך שלמה לה' עם לבב דוד לבנות בית לשם ה' והבית אשר בניתי לשמך והיה זה כן כדי להעיר האנשים אל קדושת הבית הזה ואל היראה ממנו מפני היותו קדוש מתחלת ענינו עם שזה יעיר ויישיר לעמוד על סודות בניניו כשיתבוננו בכל חלקיו ובינו מזה אי זו הישרה יש בהם להשיג הש"י אך אם לא היתה בנייתו בזה האופן ישורו אלו התועלות הנפלאות כי לא יתכן שתפול אז השאלה למה נעשה זה הבנין לסדר כך ואי זו הישר' יש בו להשיג כוד הש"י וסודות המציאות מפני שעשיתו לא היה לש"י אם הונה הענין כן ואין ענין קדושתו כי אם כמו הקדשת הכסף והזהב והשדה והבית לה' אשר לא תפול השאלה בה למה היו באופן כך מצד מה שהם קדש : **השבעה עשר** הוא מה שהודיע מרוחק עת התחלת בנין בית המקדש מעת יציאת מצרים והנה עמדנו מזה על העת אשר מזמן יפתח עד זה הזמן והוא מאה ושמונים שנה והנה שפטו את ישראל יפתח ואבצן ואילון הזבולוני ועבדון בן הלל הפרעתוני שלשים ואחת שנה ואם השבנו אחר זה ארבעים שנה של שעבוד ביד פלשתים ועשרים שנה ששפט שמשון את ישראל וארבעים שנה של עלי וארבעים שנה של דוד וג' שנים שכבר עברו למלכות שלמה לא ישארו כי אם ו' שנים למלכות שאול ולימי שפוט שמואל את כל ישראל . וכבר ידמה כי ממשלת שמואל ושאול היתה לכל הפחות י"ג שנה כי עשרים שנה עמד הארון בקרית יערים לכל הפחות וכבר עברו שבע שנים וששה חדשים למלכות דוד וז' חדשים היה ארון ה' בשדה פלשתים ונשארו יותר מי"ג שנה ממיתת עלי עד מלכות דוד עם שכבר אפשר שהארון היה בקרית יערים יותר מעשרים שנה אך אחר שעברו עשרים שנה נהו כל ישראל אחר ה' ולזה ידמה לפי מה שהשבנו שרוב שני השעבוד נכללים בשנות שמשון ועלי כי בימי שמשון היו הפלשתים מושלים בישראל כמו שנזכר שם והנה נראה כי מבנין הבית הזה ר"ל מהתחלת בנינו עד התחלת בנין בית שני היו גם כן ארבע מאות ושמונים שנה :

השמנה עשר הוא מה שהודיענו מצורת הבית שבנה לשם ה' כי ממנו נעמוד על סודות נפלאים מהחכמה הנמצאות והנה היה ההיכל והוא הקדש וקדש הקדשים עמו ששים אמה ארכו ורחבו עשרים אמה והנה היה האורך והרוחב

והרוחב כפל מה שהיה מן הארך והרחב באשר עשה משה במדבר ואולם הגובה בלתי שומר זה היחס כי הוא היה שלשים אמה ושם היה עשר אמות אלא שלזאת הסבה עשו תקרה בדביר בגובה עשרים אמה באופן שיהיו הארך והרחב והגובה שוים בקדש הקדשים בבית המקדש כמו שהיו שוים במשכן שעשה משה ובזה האופן ג"כ שם התקרה התחתונה בהיכל גבוהה עשרים ובזה היה ענין תמונת הקדש וקדש הקדשים בבית המקדש מתדמה לענין תמונתו במשכן ר"ל שכל אחד מאלו שמרחקים היה במקדש בכפל שיעורו במשכן וראוי שתדע כי כבר היה בנין הבית מאבנים שלמות ולא תהיה בהם פגימה וחסרון להעיר על שלמות השם יתעלה אשר זה הבית נבנה לשמו ולזאת הסבה ג"כ היו באות שם האבנים שלמות עד שלא נשמע בבית מקבות וגרזן וכל כלי ברזל להורות על שאין הנעשה לו זה חסר קנין שום שלמות. והנה היה קדש הקדשים שוה בכל רחקיו להעיר על שהשלמו' התכליתי שהוא מעיד עליו הוא מגיע בשווי בדעות ובמדות. והנה היה אולם על פני היכל הבית להוסיף במעלת הבית ויפיו אצל האנשים עם שכבר היה ראוי שיהיה אמצע מה בין חצר הכהנים ובין הקדש כי ראוי שיהיה כמו אמצעי בין המדרגה השפלה והעליונה ממנו ואעפ"י שאינו אמצע על דרך האמת ולזה לא היתה מחיצה מבדלת בינו ובין חצר הכהנים. והנה עשה לבית והוא ההיכל חלוני שקופים אטומים להעיר על שמקום ההשקפה הוא מתחלת הענין אטום עד שידריך האדם עצמו אל לקיחת ההקדמות וההתחלות ומהם יתישר לפתיחת החלונות לראות האור הבהיר הוא אור השכל. ואולם היציעים שבנה סביב לבית היו שלשה זה על זה כי כן ענין ההשגות והעליון רחב מאשר תחתיו כי ההשגה העליונה רחבה וגדולה מאשר תחתיה כשנעיין בחלקי העולם השפל והאמצעי והעליון והנה היו עולים מן השפלה ר"ל האמצעית ומן האמצעית אל העליונה כי כן דרך ההשגות האלו ומי שיקחם על זולת סדרם ישיגהו שבוש בהערה והנה לא היו העליו' במעלות שיקפצו וידלגו בהם ממדרגה למדרגה אבל היו בדרך סבוב יעלה האדם בו בזולת מעלות להעיר בשיגביה שלו מעט מעט בהדרגה ולזאת הסבה לא היו מעלות בכבש המזבח. והנה צייר בקירות ההיכל והדביר והוא מה שהיה מהם על התקרה התחתונה ציורי כרובים ותימורות והם כדמות כפתורי המנורה ופטורי ציצים והם בדמיון הגביעים המשוקדים והפרח אשר במנורה. והנה הכרובים הם מבא לשכל ההיולאני והתמורות ופטורי ציצים הם השושנים אשר הוא רועה בהם כמו שבארנו בבאורנו לשיר השירים ובדבר המנורה והנה עשה זה לקדש ולקדש הקדשים כי שניהם מעידים על זה השלמות אך הראשון מעיד על ההכנה. והשני והוא קדש הקדשים מעיד יציאת ההכנה לפעל. ואולם בכותלי ההיכל תחת התקרה התחתונה צייר ציורים פקעים ופטורי ציצים והם בדמות כפתורים וגביעים משוקדים ופרחים לסב' בעינה אשר היו אלו הציורים במנורה אך למעלה מהתקרה התחתונה היו שם עם זה כרובים להעיר על השכל הלוקח מהמוחשות ההתחלות כמו שבארנו בדברי התורה אמנם תחת התקרה לא צייר תחלה רק מה שיעיר על ההשגות החושיות. וידמה שהיה הגובה שבין התקרה התחתונה והעליונה עשר אמות להעיר על מספר מדרגות הנבדלים שהם עשר והעשירי קדם וכבר עמדנו על מציאותם מפני זה השכל הנמצא בנו אשר בעבורו נויירו שם כרובים בכותלים. והנה צפה זהב ההיכל והדביר לסבה בעינה אשר בעבור' היו הכלים אשר שם כלם מזהב או מצופים זהב וכבר בארנו הסבה בזה במלאכת המשכן בבאורנו לדברי התורה. והנה היה מצופה עצי ארז תחלה ואח"כ מזהב כי לא יתכן שיצפו האבנים זהב עם שהתמונות שהיו מצויירות שם היו יותר נאות לציירם בעצי הארז משיציירום באבנים והיה הציור בהם יותר קיים שלא ישבר כשיצפוהו זהב והנה עשה בדביר ב' כרובים גדולים אין פניהם איש אל אחיו והיו סוככים בכנפיהם על הארון ועל הכרובים אשר על הכפרת שהיו פניהם איש אל אחיו להעיר שבסוף הענין לא יהיו פניהם איש אל אחיו אך יתדבק הא' עם האחר דבוק מה והוא דבוק קצה כנף זה בקצה כנף זה וראוי שתדע כי אחר המות לא יקבל שפע השכל ההיולאני מהשכל הפועל אבל יעמוד על מה שהשיגו ובו ידבק דבקות מה בשכל הפועל כמו שבארנו בראשון מספר מלחמות ה' ואין ראוי שתחשוב מזה שיהיו אלו הכרובים במדרגה א' מפני היותם בצורה אחת וכנפיהם פרושות באופן אחר כמו שלא יחשב היות צורת הכרובים אשר פניהם איש אל אחיו באופן אחד שיהיו שניהם במדרגה אחת ואמנם אמרנו זה לפי שכבר בארנו בראשון מספר מלחמות ה' שאי אפשר שישוב השכל הנקנה במדרגת השכל הפועל ושם בארנו שהשכל הנקנה נשאר אחר המות והוא נצחי בהפך מה שאמרו הפילוסופים בזה והנה בזה המקום העיר הערה מבוארת שהשכל הנקנה נצחי והנה היה גובה אל הכרובים עשר אמות להעיר על עשר מדרגות הנבדלים שהעשירי מהם קדם והוא הש"י. והנה היו לפתח הדביר דלתות עצי שמן לפי מה שאחשוב בעת ההיא להעיר ששם האור והוא אור השכל ולזה עשה אותם מעץ שמן שהוא מוכן אל שיתפשט בו האור בקלות נפלא ולזה לא עשה כן לדלתות ההיכל. והנה צייר בדלתות ההיכל והדביר כרובים ותימורות ופטורי צצים כי הם הפתחים לכל אלו ההשגות והנה ההשגות החושיות הם ג"כ מכוונים לזאת הסבה בעינה ולזה היו גם כן הכרובים בדלתות ההיכל. והנה בנה החצר הפנימית והיא חצר הכהנים סביב שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים עליהם הנה הג' טורים התחתונים היו מורים על מציאות הצורה הדוממיית וטור הארז על הצור' הצומחת אשר איננה ערומה מהצורה הדוממית. והיו הטורים ארבעה להעיר על היותם מהיסודות הארבעה וקורבת מדרגתם מהם. ובמזבח הנחשת אשר שם היתה העולה על העצים להורות גם כן על הנפש החיונית ושהיא לא תופשט מהצומחת כמו שזכרנו בפ' ויקרא והנה היה כל מה שהיה ממתכת בחצר הכהנים

מנחש' לסבה בעינה אשר היה זה כן במשכן. והנה עשה מהשלחנות עשר ומהמנורות עשר לפי שמספר העשר מורה בעצמו על מציאות הש"י כמו שזכרנו במקומות רבים מביאורנו לדברי התורה כאלו העיר בזה כי אלו הנרות אשר יעירו עליהם השולחן והמנורה הם כלם שופעות מהש"י באמצעות שאר הנבדלים. והנה קרא הפתח החמישי פתח הדביר והרביעי פתח ההיכל לפי שחצר הכהנים היה מעיר על ג' צורות והם הדוממית והצומחת והחיונית ופתח ההיכל על הרביעית והיא המדבר' ופתח הדביר היה מעיר על צורה החמישית באופן מה והיא השכל הנקנה. והנה עשה באולם שני עמודים נחשת וקרא העמוד הימני יכין והשמאלי בועז העיר בזה כי שתי הצורות שהם הדוממית והצומחת או הצומחת והחיונית הא' מכינה לקבול הצורה האחרת והיא הנקראת יכין והאחרת היא המושלת ולה התוקף והעוז וממנה יסודרו פעולות הנמצא ההוא עם שאלו הנמצאים הם צורות ר"ל הצומחת והחיונית יקבלו רושם יותר חזק מתקופות השמש יותר ממה שימצא זה באדם ולזה תמצא בצמחים שבהיות השמש בפאת ימין לא יעשו פעולותיהם אך יקנו מזה הכנה לתת פרי' בהיות השמש בפאת צפון ואז ימצא להם חוזק הפעלות וכן תמצא בב"ח שהם יתעברו על הרוב בהיות השמש לפאת צפון אך בהיותו בפאת דרום תתחדש להם קצת הכנה ואין הנה מקום באור אלו הדברים. והנה היה רחב העמודים ארבע אמות להורות על קרבת אלו מטבע ארבע היסודות ולזה ג"כ היה עביו ארבע אצבעות ולזה ג"כ היה על הכותרות מעשה שושן באולם ד' אמות. והנה היתה קומת הכותרות חמש אמות לסבה בעינה אשר היתה מספר החמשה בחצר המשכן כמו שבארנו שם והנה היתה קומת העמודים עם הכותרות בקרוב כמו גובה מזבח הנחש' עם גובה המערכה שעליה ושמו נתחי העולה כי היה גבהם לפי מה שבארנו כמו אחד ועשרים אמה וגובה מזבח הנחשת היה עשרים אמה כמו שנזכר בספר ד"ה. והנה היו בכל כותרת שתי גלות להעיר שאלו הנמצאים יקבלו הצורה העליונה באמצעות קבולם השפלה ממנה. והנה היו שם בשתי גלות הכותרת שבעה גדילים כי עם שהם מורים על מדרגת הצורות בכללי שהם שבעה והשביעית היא קדם הנה בזה עוד הערה למספר הארבעה כי בכל גלה היו ג' גדילים ואחד במקום דבוק הגלה העליונה בתחתונה. והנה העמודים שהיו בגלה העליונה ועליהם מעשה שושן והרמונים שהיו בתחתונה הנה זה כלו מורה על מציאות הנפש הצומחת כי אולת השושן והפירות לא יתכן שיתהדש מן החום לבד כמו שבאר הפילוסוף. והנה הרמונים שני טורים וכן הענין במועדים לפי שבזה הורה על שני מינים מהנפש הצומחת הא' בצמחים והאחר בב"ה מחובר עם המרגשת ובכלל הנה היה זה להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה שהיא שלמות לה. והנה היו הרמונים מאה בטור אחד מהם להעיר על רבוי מיני הצמחים והב"ח והתחלפותם שהוא בהכרח מצד הצורה. והנה הים היה בזה השיעור כדי שיהיה נאות לרחוץ ושאר מה שהיה בו ידמה שיאמר שכבר נעשה לנוי לבד ואפשר שנאמר כי מפני שנעשה לטהרה שם בשיעורו מה שיעיר על מציאות העשירי שהוא קדם כי לו לבדו הטהרה השלמה ולזה היה י' אמות רחבו והיו מהפקעים תחת שפתו י' באמה ג"כ לזאת הסבה. והיה גבהו חמש אמות לסבה אשר היה מספר החמש באלו הדברים אשר בחצר הכהנים והנה היה מרובע מלמטה ועגול מלמעלה כי הטמאות תהיינה מצד החומר אשר יסודותיו ארבעה והטהרה תהיה מצד הצורה וההתבוננות בה כמו שבארנו בספר ויקרא והצור' היא קופרת יסודות החמר ומקיפה בהם ולזה היה העגול מעיר עליה. והיו בה שני טורים פקעים להעיר על הצורה המכינה ועל הצורה אשר בה יהיה הנמצא מה שהוא והיא המשלמת אותו. והנה היה בפקעים צורת בקר כמו שזכרנו להעיר על מציאות הנפש החיונית כי מה שהיה בחצר הכהנים מעיר על הצורה הדוממי' והצומחת והחיונית כמו שזכרנו. והנה היו שנים עשר בקר כמו נושאים הים להעיר על שהכחות השופעות מהעליונים בי"ב המזלות מנהיגים היסודות וקושרים אותם ועשה להם דמות בקר בדמיון מה שאמר יחזקאל פני שור בדבר החיות עם שכבר העיר בזה בצורה החיונית. והנה היה עביו ארבע אצבעות כמו הענין בעמודים להעיר על מה שמעיר עליו מספר הארבעה אשר הוא סבת הטומאה והוא החומר. והיה עם הפקעים בשפתו ציור פרח שושן להעיר עם זה על הנפש הצומחת. והנה היה מספר הארבע במכונות בארכם וברחבם ובקומתם והיו ארבעה אופנים מתחת להעיר על מציאות היסודות שהם סבת הטומאה ולזאת הסבה היו שם ארבע כתפות דבקות בהם לוחות המכונות. והיו על המסגרות אשר בין השלבים צורות אריות וצורת בקר וצורת כרובים להורות על שאלו הצורות הם עלולות מצורות החיות אשר פניהם פני אריה ופני שור ופני הכרוב כמו שזכ' יחזקאל כאילו יעיר בזה שבנפש השכלי' ימצאו אלו הצורות ביותר נכבד שבמציאותם וזה כי האריה הוא המושל בחיות והנכבד שבהם והשור בבהמות וכבר בארנו אמתת זה בראשון ובחמישי מספר מלחמות ה'. והיה פיה עגול לסבה בעינה אשר היה פי הים עגול כי הכיורים היו גם כן לטהרה. והיה הכל מחובר ומדובק בעצמו לא במלאכה להעיר על הדבוק בהוא מצד הצורה כי הוא יעיר על מציאות הצורה והמשל כי אם תכרת אבר אחד מב"ח ותדבקהו במלאכה יעדר ממנו פועל הצורה וזה עדות על שזה ההתאחדות לא יהיה אם לא מצד הצורה. והנה היה גובה האופנים אמה וחצי האמה ולמעלה מהמכונה היה גובה אמה וחצי אמה ועם גובה המכונה יהיו שבע אמות ויפלס בזה מספר השבעה אשר הוא מעיר בעצמו על מציאות כל הצורות ולזאת הסבה היו מספר המכונות עשר וכן הענין במספר הכיורות והיו חמשה מימין וחמשה משמאל לסבה אשר נמצא לספר החמשה במה שהיה בחצר המשכן עם שמספר החמשה מעיר על השכלית

מה שהאמר כחי עליו מן המאורות כי החמישית הוא השכל הנקנה כמו שקדם. והיה מספר הארבעה לכיור לסבה שזכרנו בכל מספר הארבעה שהיה נמצא בזה המקום ולפי שהכיור היה יותר נכבד מהם אם מצד מה שנצייר בו מהדברים. אם מצד שאינו בא על טומאה כמו הענין בים הושם הים בצד היותר פחות והוא הצד המזרחי דרומי. והנה לא רצה המלך שיעשה חירם דבר מהדברים אשר בהיכל ובדביר אף על פי שהוא היה בקי במלאכת הזהב כמו שנזכר בספר דברי הימים מפני עוצם קדושת מה שבהיכל ובדביר כי חירם לא היה ישראלי אבל היה צורי ולזה לא עשה חירם כ"א כלי הנחשת ולא עשה כלי הזהב :

התשעה עשר הוא להודיע שהוא ראוי שיעשה האדם מלאכת השם וחפצו בזריזות נפלא יותר מזריזותו על חפציו הלא תראה כי שלמה המלך עשה את בית ה' בשבע שנים וביתו עשה בשלש עשרה שנה :

העשרים הוא להודיע שראוי לכל אדם שישתדל לזכות בשיעשה מקניניו מה שהוא לכבוד הש"י הלא תראה כי שלמה אע"פ שהיו לו הקדשות רבות לבנות הבית בחר שיהי' נבנה משלו וישארו ההקדשות לש"י ולזאת הסבה ג"כ עשה מביתו כל עבודת בה"מ בתמידין ומוספין וקרבנות לכור וקטורת הסמים ושמן למאור ושאר הענינים הצריכים לעבודת הבית : **העשרים ואחד** הוא להודיע עוצם נפלאות הש"י ועוצם הראות שכינתו בבית המקדש עד שכבר ספר שבצאת הכהנים מן הקדש הענן מלא את בית ה' :

העשרים ושנים הוא להודיע שהמברך ראוי שיהיו פניו כנגד המתברכין ולזה אמר ויסב המלך את פניו ויברך את כל קהל ישראל ולזאת הסבה צריך בברכת הכהנים שיהיו פניהם כלפי העם :

העשרים ושלשה הוא להודיע שראוי לברך את הש"י על הטובה ולתת לו תודה כעל כל אשר גמל מהטוב כי עם שזה דבר ראוי בעצמו הנה עוד בו תועלת להיישיר האדם אל שהטובות כלם הם עלולו' מהש"י ולזה ספר שברך שלמה את ה' על אשר קיים היעוד הטוב שייעד לדוד אביו מענין המלוכה לבנו ובנין הבית על ידו :

העשרים וארבעה הוא להודיע שהתפלה ראוי שתהיה באופן שישלם הדבקות למתפלל עם הש"י כי אז תהיה התפלה נשמעת יותר ולזה תמצא שכבר התפלל שלמה במקום שישלם בו הדבקות בש"י יותר והוא לפני מזבח ה' שהיה המקום נבחר לידבק בו השפע האלהי עד שאמר יעקב בו מה נורא המקום זה אין זה כי אם בית אלהים כמו שזכרנו בסוף ספר שמואל ולזה קרא אברהם שם המקום ה' יראה ולזאת הסבה ג"כ הקדים שמואל לשבח הש"י קודם התפלה כי בזה ישלם לו יותר הדבקות בו ולזה ספר שכרע על ברכיו לפני מזבח ה' ופרש כפיו השמים והקדים ואמר ה' אלהי ישראל אין כמוך וגו'. לשבח הש"י תהלה וכבר נכפל זה השבח בתפלתו זאת כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה : **העשרים וחמשה** הוא בדעות והוא להודיע שהאלוה אחד והוא מנהיג השמים והארץ לא כמו שאמרו המאמינים בשניות לפי שהם יאמרו שהדברים המתחלפים ראוי שתהיינה התחלותיהם מתחלפות ולפי שהדברים השפלים נפסדים והשמים בלתי נפסדים הנה ראוי שתהיה ההתחלה אחת לשמים וההתחלה אחרת לארץ וכבר זכר שלמה שאין הענין כן במה שאמר אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ביאר בזה שהוא אלוה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והנה עשה בזה כמו התחלת מופת באמרו שאשר הם אלהים בשמים הם אלהים על הארץ כי אנחנו נראה מהשמים כחות שופעו' בארץ וזה לנזות שהמניעים ההם מנהיגים גם כן אלו הדברים השפלים וזה ממה שהוא מבואר נגלה ר"ל שיש כאן כחות שופעות מהגלגלים לאלו הדברים השפלים ומזה יתבאר היות לאלו הדברים המתחלפים התחלה אחת במספר : **העשרים וששה** הוא להודיע שהש"י משגיח בעבדיו הדבקים בו השגחה פרטית ובזאת ההשגחה ישפיע להם טובות ואם אינם מסודרות להם מפאת העליונים ולזה אמר שלמה אין כמוך אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שומר הברית והחסד לעבדיך ההולכים לפניך בכל לבם כבר באר בזה שאין כח במניעים המסודרים ממנו שהם מנהיגים בשמים ובארץ לעשות זה כי לא ישנו את תפקידם אך הש"י לבדו שליט לעשות זה : **העשרים ושבעה** הוא להודיע שהדברים שייעד הש"י אשר אי אפשר בהם מזולת השגחה פרטית הנה יהיה בהם תנאי בהכרח והוא שיהיה המקבל ראוי ולזה תמצא שזכר כי במה שייעד השם יתברך לדוד שלא יכרת לו איש מעל כסא ישראל היה תנאי והוא אם ישמרו בניו את דרכם ללכת לפני הש"י כאשר הלך דוד לפניו : **העשרים ושמונה** הוא להודיע שהתפלה על כל הצרכים הן צרכי רבים הן צרכי יחיד ראוי שתהיה בבית המקדש או נכח בית המקדש ואז תהיה יותר נשמעת וזה מבואר מדברי תפלת שלמה וממענה הש"י לו עליה ולזאת הסבה מצאנו בדניאל שהי' מתפלל כנגד ירושלם תמיד ומזה המקום נתיסר פסק ההלכה להתפלל תמיד כנגד בית המקדש : **העשרים ותשעה** הוא להודיע שלא תועיל התפלה על הדברים הבאים בסבת החטא אם לא תקדם לה התשובה בכל לב ובכל נפש ולזה אמר אשר יחטאו לך ושבו אליך והודו את שמך והתפללו והתחננו התפלה והתחנ' וכבר התבאר שהתשובה הזאת ראוי שתהיה בכל לבם כי בזולת זה לא תקרא תשובה וכבר אמר ג"כ ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו ואמר ג"כ ועשית משפטם ר"ל שיתן להם הראוי להם לפי מה שהם בו : **השלשים** הוא להודיע שאשר הוא יותר המעלה ראוי שיהיה יותר שפל בעיניו לש"י ולזה תמצא שזכר כי שלמה כרע על ברכיו לפני הש"י תמיד עד כלותו התפלה ומזה למדו שהמלך כשמתפלל כיון שכורע שוב אינו זוקף עד שישלים תפלתו: **שלשים ואחד** הוא שאפשר יש לו להודות הש"י על טוב הגיע לו לבדו ועל טוב הגיעו לו ולזולתו יודנו תהלה על טוב הגיע לו לבדו ולזה תמצא כי שלמה הודה הש"י תהלה על הטוב שהגיע לו לבדו מענין המלכות ובנין בית המקדש ואחר כן הודה אותו על הטוב שהגיע לו ולישראל והוא אמרו ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל והמשיך לזה התפלה שייישרם השם לשמור מצותיו כדי שתתמיד להם זאת הטובה כמו שהמשיך להודאתו על הטוב שהגיע לו לבדו התפלה להתמדת הטוב ההוא : **השלשים ושנים** הוא להודיע עת חנכת הבית ומספר ימי חנכת הבית והנה היה אחר שהקיפו שבעת ימים לחג החדש השביעי באופן שנשלם בצד מה לחג החדש השביעי והנה היו ימי החג שבעה להורות על העדר השבעה והראשון מהם היה קדם והיה מספר ימי חנכת הבית שבעה לזאת השערה בעצמה והיו סמוכים לשבעת ימי חג הסכות באופן שיהיו שבעה ושבעה לסבה בעינה שבארנו בפרשת פינחס שהיו הקרבנות שבעה ושבעה והנה היה זה בעת שמעיד על השגת השלמות ביותר שלם שבפנים כמו שבארנו בפרשת פנחס להעיר על שלמות הבית הזה והשערות הנפלאות אשר בו ובכליו : **השלשים ושלשה** הוא להודיע עוצם השגחת הש"י על ישראל ולזה תמצא כי מפני שמערה החכמה האלהית שלמה יחטא לש"י וזרעו אחריו ויהיה זה סבה להחרבן הבית ולגלות ישראל מעל אדמתם הפליג להזהירו על זה במה שאמר לו כשנראה אליו שנית כדי שיהא נשמר לה' ויצוה את בניו ואת ביתו אחריו לשמור דרך ה' ולזה הודיעו דבר גלות ישראל מהארץ וחרבן הבית אם לא ישמרו דרך ה' הוא ובניו וכבר היה גם כן דבר ה' אל שלמה בעת בנותו להזהירו לשמור כל מצות הש"י ולזאת הסבה בעינה גם בעת שחטא לה' הודיעו הש"י העונש שיבא על זרעו בעבור זה החטא כדי שישובו לתקן המעוות ולא נכנע מפני זה להוכיח את נשיו גם לא צוה את בניו אחריו לשמור דרך ה' והיה זה סבה לגלות ישראל מהארץ ולהרבן הבית : **השלשים וארבעה** הוא להודיע שאין ראוי למלך להמעיט ארץ ישראל אבל להרחיבה וכאשר יביא ההכרח לתת ממנה ראוי שיתן מה שהוא יותר מעט התועלת ולזה ספר שהעשרים עיר שנתן שלמה לחירם היו ארץ כבול ואע"פ שכבר נתן לו חירם עיירות אחרות כמו שנזכר בספר דברי הימים : **השלשים וחמשה** הוא להודיע שכל מה שעשה שלמה וסדר בבנין וביתר הענינים אשר שם היה הכל בחכמה כמו שזכר בספור מלכת שבא מדבריה והתבאר כי כסא המלך היו בו שש מעלות להעיר שהשגתו וחכמתו תשפטם במה שתחת המדרגה השביעית מן המאורות והיא הש"י כי לא יושג מצד עוצם מדרגתו ואמנם ישיג האדם חלק מה מנימוס הנמצאות וסדרם ויושרם ובזה ישתתף אל הנבדלים אשר תחת הש"י כי הם משיגים גם כן חלק ממנו אלא שהאדם ג"כ לא יתכן שיגיע להשגתם כמו שבארנו בחמישי מספר מלחמות ה' והנה היו אריות נראים על מעלות הכסא ועל ידותיו כדי שיראו ממנו יותר כי זה הכרחי למלך ובזה יגיע התועלת ממנו אל העם אשר תחתיו לשמרם שלא יזיקו קצתם לקצתם ליראתם מהמלך : **השלשים וששה** הוא להודיע עוצם החכמה האלהית במה שהזהירה המלך שלא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים כי שלמה עם היותו חכם שבאנשים נכשל בזה כי מחשקו להרבות סוסים היו באים סחרי המלך שם לקנות לו סוסים והתבאר גם כן שזה היה סבה להתחתן עם פרעה מצורף אל מה שהיה הומה לרבוי הנשים וזה היה סבה אל שהטו את לבבו באופן שהעלים עיניו מהם והניחם לעבוד אלהים אחרים והיה זה סבה אל שנחלקה מלכות בית דוד וזה היה סבה לעשות עגלי הזהב אשר היה סבה כל זה בסוף להכרית ישראל מעל אדמתו ולהחריב בית המקדש : **השלשים ושבעה** הוא להודיע שתכף שחטא שלמה לה' הוכיחו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם כאשר ייסר איש את בנו כמו שיעד לדוד בספר שמואל ולזה ספר שתכף זה הקים ה' שטן לשלמה הדד האדומי ורזון בן אלידע : **השלשים ושמונה** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיתגאה מפני היותו קרוב למלכות להטות דברים כנגד המלך הלא תראה כי מפני הדבור שאמר ירבעם כנגד שלמה היו עליו אימות מות עד יום מות שלמה ולא הועיל לו בזה הענין הסרה אשר מנאו המלך עליה ובעבור הדבור מהייעוד שיעדו הנביא שימלוך על עשרת השבטים לא היה לו להתגאות כנגד המלך פן יסיר סכלותו ממנו הטוב ההוא הלא תראה כי דוד אף על פי שייעדו שמואל שימלוך על ישראל לא נתגאה על שאול וגם בנפלו בידו בעת שהיה רודפו חלק לו כבוד בדבריו ולא הניח איש מעבדיו להרע לו : **השלשים ותשעה** הוא להודיע שראוי לאדם לעשות בחכמה מעשיו כפי מה שאפשר ולא יקצר בזה מפני היותו שלוח מהשם יתברך ויבקש תמיד בדברים הסבות הנאותות כאשר היה אפשר זה ולזה תמצא שפחד שמואל ואמר איך אלך ושמע שאול והרגני ולזה תמצא שכבר המתין אחיה שילא ירבעם מירושלם קודם שיגיד לו יעוד המלוכה כדי שלא ישמע איש דבריהם ולזה ג"כ המתין לדבר עמו בשדה כדי שיוכלו לראות אם יש איש שיוכל לשמוע דבריהם וכאשר ראה כי אין איש אז הגיד לו זה כי אם היה מגיד לו זה במקום רואים היה הדבר מגיע אל המלך ויהיו מפני זה הנביא וירבעם בסכנה ויהיה זה כלי אל שלא תתקיים הנבואה כי המלך ישתדל בכל עוז אם ידע זה להמית את ירבעם ולא יועילהו ברחו אל המלך מצרים כי יש כח למלך לתת שחד רב למלך מצרים להמיתו והנה לא היה ירבעם באופן מהמעלה שתדבק בו ההשגחה הפרטית להצילו : **ארבעים** הוא להודיע שכבר תשוב המלוכה בכללה לזרע דוד וכבר למדנו זה מאמרו ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים ולפי שזה לא היה כלל לא בבית ראשון ולא בבית שני כי לא שבו שם כי אם יהודה ובנימן ידענו שעוד ימלוך מלך לדוד על כל ישראל ואותו המלכות לא יסור לעולם כמו שהתבאר מדברי דניאל :

יב א וילך רחבעם שכם כי שכם דד"ס שכמה
בא כל־ישראל להמליך אתו׃ ב ויהי ג' דסמי'
כשמע ירבעם בן־נבט והוא עודנו
במצרים אשר ברח מפני שלמה ל' דסמי' ושלא דהמלך שלמה
המלך וישב ירבעם במצרים׃
ג וישלחו ויקראו־לו ויבאו ירבעם
וכל־קהל ישראל וידברו אל־רחבעם
לאמר׃ ד אביך הקשה את־עלנו ואתה ל'
עתה הקל מעבדת אביך הקשה
ומעלו הכבד אשר־נתן עלינו
ונעבדך׃ ה ויאמר אליהם לכו־עד י"ד חס'
שלשה ימים ושובו אלי וילכו העם׃
ו ויועץ המלך רחבעם את־הזקנים
אשר־היו עמדים את־פני שלמה
אביו בהיתו חי לאמר איך אתם ג' חס' דין והכרו עגול
נועצים להשיב את־העם־הזה דבר׃
ז וידבר אליו לאמר אם־היום תהיה־ וידברו ק'
עבד לעם הזה ועבדתם ועניתם ד'. ל'
ודברת אליהם דברים טובים והיו
לך עבדים כל־הימים׃ ח ויעזב
את־עצת הזקנים אשר יעצהו ויועץ ג' וחס'
את־הילדים אשר גדלו אתו אשר
העמדים לפניו׃ ט ויאמר אליהם ס' ומ"ל
מה אתם נועצים ונשיב דבר את־
העם הזה אשר דברו אלי לאמר
הקל מן־העל אשר־נתן אביך עלינו׃
י וידברו אליו הילדים אשר גדלו
אתו לאמר כה־תאמר לעם הזה אשר
דברו אליך לאמר אביך הכביד את־
עלנו ואתה הקל מעלינו כה תדבר ל'
אליהם קטני עבה ממתני אבי׃ ל'

א ואזל רחבעם לשכם ארי
לשכם אתו כל ישראל
לאמלכא יתיה׃ ב והוה כד
שמע ירבעם בר נבט והוא
עד כען במצרים דערק
מן קדם מלכא שלמה
ויתב ירבעם במצרים׃
ג ושלחו וקרו ליה ואתא
ירבעם וכל קהל ישראל
ומלילו עם רחבעם
למימר׃ ד אבוך אקשי ית
נירנא ואת כען אקיל ית
פולחנא דאבוך קשיא
ומניריה תקיפא דיהב
עלנא ונפלחינך׃ ה ואמר
להון אזילו עוד תלתא
יומין ותובו לותי ואזלו
עמא׃ ו ואתמליך מלכא
רחבעם בסביא דהוו
משמשין קדם שלמה
אבוהי כד הוה קים למימר
איכדין אתון מתמלכין
לאתבא ית עמא הדין
פתגמא׃ ז ומלילו עמיה
למימר אם יומא דין
תתעביד לעמא הדין
ותפלחינון ותענינון מלין
טבן ותמליל עמהון פתגמין
תקנין ויהון לך עבדין כל
יומיא׃ ח ושבק ית מלכא
דסביא די מלכוהי ואתמליך
בינקיא דרביאו עמיה
דמשמשין קדמוהי׃
ט ואמר להון מה אתון
מתמלכין ונתיב פתגמא
ית עמא הדין דמלילו עמי
למימר אקיל מן נורא דיהב
אבוך עלנא׃ י ומלילו
עמיה ינקיא דרביאו עמיה
למימר כדין תימר לעמא
הדין דמלילו עמך למימר אבוך אתקיף ית נירנא ואת אקיל מננא כדין תימר
להון חלשותי תקיפא מעולימותיה דאבא׃

רדק

(א) כי שכם בא כל ישראל. שכם היה משבט אפרים ונראה כי הנבואה אשר אמר אחיה השילוני לירבעם נודעה לפי' שלחו ישראל וקראו לו ובקשו למנו' עליה' להסב המלוכה אל ירבעם לפיכך לא רצו לבא לירושלם אלא באו לשכם שהוא מאפרים וירבעם מאפרים והוצרך רחבעם לבא שכם. ובדרש שכם מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד: (ג) וישלחו ויקראו לו. וכבר שלחו וקראו לו ויהי כשמוע ירבעם מה שלחו לו בא ממצרים ובא הוא וכל קהל ישראל בשכם ודברו אל רחבעם אם ירצה למלוך עליהם שיקל העול מעליהם: (ד) אביך הקשה. במס שהיה מעלה עליהם בכל שנה ואף על פי כן לא היה להם להתרעם כי בשלוה גדולה היו בימיו וכל המס היה נקל עליהם כי לא עבר עליהם שבט אויב בימיו אלא סבה היתה מאת האל לבקש לרחבעם עלילה כדי שיפרדו ממנו וימליכו ירבעם: (ו) בהיותו חי. למה הוצרך לומר בהיותו חי ידוע הוא בהיותו חי היו עומדים לפניו לא בהיותו מת אלא אף כשמת שלמה הראו עצמם שהיו עומדים לפני שלמה כמו אם הי' חי בתתם עצה הגונה לרחבעם בנו: איך אתם נועצים. פי' איך אתם נועצים בעצמכם איש באחיו לתת לי עצה: (ז) תהיה עבד. שתהיה נכנע להם ותעשה כרצונם: ועניתם. כתרגומו ותעניגנון מלין טבן ותמליל עמהון פתגמין תקנין וגם הוא משמעות העברי כי טעם ועניתם דבק עם דברים טובי': (ח) ויעזוב. שלא ישרה עצתם בעיניו: אשר העומדים לפניו. אשר הם עומדים לפניו כלומר עזב עצת הזקנים העומדים לפני אביו ולקח עצת הילדים העומדים לפניו: (י) קטני עבה. האבר הקטן שבי עבה ממתני אבי ומלת קטני קשה בדקדוק כי אם היה מגזרת קטן משפטו קטני כמו מן גדול גדולי אלא נשאר הקמץ בקו"ף

כמו

רשי

(י) קטני עבה. אצבע קטנה שלי

רלבג

(א) וילך רחבעם שכם עד וישכב אחאב עם אבותיו. וילך רחבעם שכם יתכן כי מפני שהיה ירבעם מאפרים בחרו ישראל שילך שם להמליכו כדי שיוכל ירבעם לבטוח שלא יהרגהו רחבעם על מה שאמר כנגד אביו וידמה שלזאת הסבה שלחו וקראו לו בני שבטו לחשבם כי עתה בעת המליכם רחבעם יקל להם להשיג עם רחבעם שלא ימית ירבעם והנה היה גדול בעיניהם מפני שכבר היה ממונה בימי שלמה על כל סבל בית יוסף ולזה גם כן שלחו וקראו לו. וידמה שהיה מהש"י שיחשיבו אותו ישראל כל כך כדי שיהיה זה כלי לקיום הייעוד שייעד לו השם יתברך מדבר המלוכה: (ד) אביך הקשה את עלנו. ידוע כי המס שהטעים שלמה עליהם לכלכל את ביתו ולא יעדרו דבר למצטרך לו עד מאכל סוסיו שהיו רבים מאד עד שהיו לו ארבעים אלף אוריות סוסים היה קשה וכבד מאד ועם כל זה היה טוב בעיני ישראל מרוב השלוה שהיו בה אך עתה החלו לנתוח המלחמות כמו שקדם מדבר בן הדד ורזון בן אלידע ולזה בקשו ישראל שיקל מעליהם מזה המס קצת: (ו) בהיותו חי. ר"ל שהיו עומדים את פני המלך שלמה להיות אנשי עצתו כל ימי היותו חי ולזה היה ראוי שילך אחר עצתם אך רוע ענינו היה סבה להפר עצת הזקנים הטובים וללכת בעצת הנערים הרעה למען תת המלוכה לירבעם כמו שייעד הש"י על יד אחיה השילוני: (י) קטני עבה ממתני אבי. ר"ל האצבע הקטנה שיש לי

ויבאו י"א מלין כתיב ו' בסוף תיבותא ולא קרינן וסי' ויאמרו איש ישראל אל החוי. ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו. וצ"ע. ויאמרו אל העם עברו. ויאמרו שמואל אל שאול הרף ואגידה. משוה רגלי כאילות.

ויבא ירבעם וכל קהל ישראל וידברו. ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל. ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת דיהואש. ויאמר שמטוהו וישמטוה. ויצוהו המלך אחז את אוריה. יצאו ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים. ויעמידו ואת שער העין החזיק. וקבלו היהודים את אשר החלו לעשות: נועצים ה' מלאים וסי' איך אתם נועצים. ומה אתם תרויהון דמלכים. וחבירם דד"ה. רק בזדון יתן מצה:

מצודת ציון

מלשון עינוי ויסורין: יב (ד) עולנו. אמר במשל מעול כבושם כנושא הבהמה: (ו) את פני. לפני:
(ז) ועניתם. מלשון עניה ותשובה: טעמים

מצודת דוד

להם אשר יסופר בו כל דברי שלמה: יב (א) כי שכם וגו'. בהשכם אשר בירושלים בהיות מקומו יתחזק למלוך מבלי למלאות שאלתם: (ב) כשמע. אשר מת שלמה אויבו: והוא עודנו. כשהיה עוד במצרים: וישב. עכ"ז ישב במצרים ולא חזר מעצמו: (ג) וישלחו. זקני העדה שלחו אחריו ללכת עמהם אל רחבעם להיות הוא ראש המדברים על כי ידעו בו שלא ישים למולו יד לפה וכאשר החל להרים יד בשלמה: (ד) הקשה את עולנו. לכלכל בני ביתו הרב ומרבית הסוסים: ואתה עתה. ר"ל אבל אתה הואיל ואינך בגודל מעלת אביך אשר באו לראות פניו מאפסי ארץ א"כ מה לך להרבות באנשי בית וסוסים עזוב אותם והקל עולנו: (ה) לכו עוד. ר"ל לכו לאהליכם והתעכבו עוד שלשה ימים ואח"ז שובו אלי: (ז) תהיה עבד. ר"ל תדבר בהכנעה כעבד: ועבדתם ועניתם. תעבוד אותם בדברי הכנעה ותשיב להם על שאלתם דבר הרצוי ועוד תוסף לדבר דברים טובים מאשר לא שאלו הם: והיו לך. ואז יהיו לך לעבדים לעולם כי תמלוך בכל אשר תאוה נפשך: (ח) ויעזוב.

יא ועתה אבי העמיס עליכם על כבד ל'
ואני אסיף על־עלכם אבי יסר ז' חס' וי"ו
אתכם בשוטים ואני איסר אתכם
בעקרבים : יב ויבו ירבעם וכל־העם ויבא ק' ס' חס' כלוס'
אל־רחבעם ביום השלישי כאשר
דבר המלך לאמר שובו אלי ביום
השלישי : יג ויען המלך את־העם קשה
ויעזב את־עצת הזקנים אשר יעצהו : ג' וחס'
יד וידבר אליהם כעצת הילדים
לאמר אבי הכביד את־עלכם ואני
אסיף על־עלכם אבי יסר אתכם ז' חס' ו'
בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים : ד'
טו ולא־שמע המלך אל־העם כי־היתה
סבה מעם יהוה למען הקים את־ ל' וחד נסבה דד"ס
דברו אשר דבר יהוה ביד אחיה
השלני אל־ירבעם בן־נבט : טז וירא ל'
כל־ישראל כי לא־שמע המלך ס'
אלהם וישבו העם את־המלך דבר י"ג חס' כסי' י' ז' חס' וג' מ"ל
לאמר מה־לנו חלק בדוד ולא־נחלה
בבן־ישי לאהליך ישראל עתה ראה
ביתך דוד וילך ישראל לאהליו :
יז ובני ישראל הישבים בערי יהודה
וימלך עליהם רחבעם :
יח וישלח המלך רחבעם את־אדרם נ' וחס'
אשר על־המס וירגמו כל־ישראל ל'
בו אבן וימת והמלך רחבעם התאמץ
לעלות במרכבה לנוס ירושלם : י"ד וכל אורי' ויהושע כוות' במ"ג לכעלו'
יט ויפשעו ישראל בבית דוד עד היום
הזה : כ ויהי כשמע
כל־ישראל כי־שב ירבעם וישלחו
ויקראו אתו אל־העדה וימליכו אתו
על־כל־ישראל לא היה אחרי בית־ ל' דסמי'

תרגום

יא וכען אבא רמא עליכון ניר תקיף ואנא אוסיף על נירכון אבא רדא יתכון בשרביטין ואנא ארדי יתכון במרגנין : יב ואתא ירבעם וכל עמא לות רחבעם ביומא תליתאה כמא דמליל מלכא למימר תובו לותי ביומא תליתאה : יג ואתיב מלכא ית עמא פתגם קשי ושבק ית מלכא דסביא די מלכוהי : יד ומליל עמהון כמלכא דינקיא למימר אבא אתקיף ית נירכון ואנא אוסיף על נירכון אבא רדא יתכון בשרביטין ואנא ארדי יתכון במרגנין : טו ולא קביל מלכא מן עמא ארי הות פלוגתא מן קדם יי בדיל לאקמא ית פתגמא דמליל יי ביד אחיה שילונאה על ירבעם בר נבט : טז וחזו כל ישראל ארי לא קביל מלכא מנהון ואתיבו עמא ית מלכא פתגמא למימר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי גבר לקרוך ישראל כען מלוך על אניש ביתך דוד ואזל ישראל לקרוהי : יז ובני ישראל דיתבין בקרויא דבית יהודה ומלך עליהון רחבעם : יח ושלח מלכא רחבעם ית אדורם דממנא על מסקי מסין ורגמו כל ישראל יתיה באבנא ומית ומלכא רחבעם אתקף למסק ברתיכא למפך ירושלם : יט ומרדו בית ישראל בבית דוד עד יומא הדין : כ והוה כד שמעו כל ישראל ארי תב ירבעם ושלחו וקרו יתיה לות כנשתא ואמליכו יתיה על כל ישראל לא הוה בתר

רשי

שלו : (יא) עקרבים. אשגלנטי"ר בלע"ז שעוקצין כעקרב : (טז) ראה ביתך. בית המקדש שבנית לך לבדך יהיה : (יח) אדורם. הוא אדונירם : ואת

רלבג

לי היא יותר גבוה ועבה ממתני אבי והרצון בזה כי בעת שמלך שלמה היה נער קטן כמו שקדם ועם כל זה עבדתם אותו בזאת העבודה ולזה ראוי שתעבדוני עבודה יותר חזקה ויותר קשה כי רחבעם היה בן ארבעים ואחת שנה במלכו : (יא) בשוטים. בשבטים : בעקרבים. שבטים אשר בהם קוצים שנוקבים ומכאיבים וירצה בזה שהוא יכביד להעמים על עולם ויוסיף ליסרם במוסר יותר קשה מהמוסר שיסרם בו שלמה: (יב) והנה ביום השלישי שבו אליו העם בשכם וענה להם קשות כעצת הילדים : (טז) והשיבו לו כי אין להם חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי שיאשו אם יפרדו ממנו ר"ל מזרעו ואמרו לו ראה ביתך דוד ר"ל ראה הבית שנשאר לך למלך בו מה הוא כי באמ' לא תמלוך על ישראל וסרו ממנו והיו הולכים להם אז שלח להם המלך רחבעם את אדור' אשר על המס להשיבם ולדבר אליהם דבריו והם רגמו בו אבן וימת והמלך רחבעם הוצרך להתחזק לעלות במרכבה תכף לנוס לירוש' כדי שלא ימיתוהו:
זולתי

בשוטים ד' וסי' ועתה אבי העמים . וידבר אליהם כעצת הילדים . תרויהון דמלכים . וחבירם דד"ה : לא שמע ה' וסי' נמסר בשמואל חלק א' סי' י"ד : אלהם י"ג חסר בסי' וסי' נמסר לקמן בסי' י"ו : על כל ישראל כ' דסמיכי בקריאה וסי' ושמתיה חרפה על כל ישראל . בחפרון מלך דשמואל . וימלך דוד על כל ישראל דשמואל . ויהי המלך שלמה . ולשלמה שנים עשר נציבים . והימים אשר מלך שלמה . וימליכו אותו על כל ישראל . מלך בעשא בן אחיה . זכרו תורת משה . כל אלה אנשי מלחמה דדברי הימים . כי נמשח דוד . וימלך דוד . ובבני אבי כי רצה להמליך . ודוד בן ישי מלך . וימלך שלמה בירושלם דדברי הימים . וישחטום הכהנים דד"ה . וישלח יחזקיהו . וצפירי עזים לחטיא' . הבאים מתשבי . ויתגהו אלהים מלך :

רדק

כמו שהיה טרם התחברו אל הכנוי כמו שאמר מן בגוד בגודה אחותה ומן שליש בדקר שלישו והדומים להם שנשארו על תנועתם והנה נבלע בדגש ושב החולם לקמץ בחטף ועניינו יותר יש לי כח ואומץ ממה שהיה לאבי ולמה אקל עולכם : עבה . פועל עבר לזכר במשקל עשה ויש לפרשו תאר לנקבה ויהיה תאר לאצבעו הקטנה ובא האצבע זכר ונקבה הזכר כנגד התואר הקטן וי"ת חלשותי תקיף מעולימותיה דאבא : (יא) העמים . ענין משא כמו ויעמוס איש על חמורו : בשוטים . ת"י בשרביטין וכן שוט לסוס . ועקרבים קשים מהם שהם עוקצים בקוצים שבהם ויונתן תרגם במרגנין : (יב) ויבו ירבעם . כתוב בוי"ו וקרי באל"ף ואחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות : (טו) ולא שמע המלך אל העם. להקל עולם כאשר אמרו לו: (טז) מה לנו חלק בדוד. כמשמעו דרך שאלה כלומר מה לנו עוד בו כיון שאינו שומע בקולינו ואמר שיכביד עולינו מי יכריחנו להיות לנו חלק בו ומה שזכר דוד לפי שהוא היה תחילת המלוכה קורא בנו או בן בנו דוד וכן ודוד עבדי נשיא להם לעולם וי"ת מה כמו לא ואמר לית לנא חולק בדוד ולא אחסנא בבר ישי : ראה ביתך . כלומר ראה מי נשאר עמך ועל איזה בית תמלוך כי לא על בית ישראל וי"ת כען מלוך על אינש ביתך דוד ובדרש ראה ביתך דוד זה בית המקדש : (יז) וימלוך עליהם רחבעם . מלך עליהם והוי"ו כוי"ו וישא אברהם והדומים לו : (יח) את אדורם . שלח אותו אחריהם שישובו אליו ויקבלוהו למלך ורגמוהו וכיון שידע רחבעם כי רגמוהו ידע כי הקשר אמיץ והתאמץ לרכוב ולנוס : (כ) ויהי כשמוע כל ישראל . אחר שהלכו כל ישראל לאהליהם וירבעם שב למקומו
אשר

מצודת דוד

כי לא יפרו בעיניו : גדלו אתו . יחד מקטנותם : אשר העומדים . ואשר היו העומדים לפניו : (י) קטני. אצבעי הקטן עבה הוא משני מתני אבי ר"ל אהיה עוד במעלה יותר מאבי : (יא) ועתה . הואיל ותגדל מעלתי אוסיף עוד עולכם כי עוד יתרבו אנשי וסוסי ועליכם לכלכל : יסר אתכם . למלאות די מחסורו : ובעקרבים . המכאיבים עוד יותר : (טו) אל העם . אשר שאלו להקל עולם : כי היתה סבה . רצה לומר לא בעבור גודל סכלותו השיב מה שהשיב כ"א מה' היתה : אל ירבעם . אשר הוא ימלוך : (טז) מה לנו . ר"ל מהו החלק הניתן לנו בעבור דוד שנהיה עבדים לזרעו : ולא נחלה . אבל לא ניתן לנו נחלה בעבור בן ישי : לאהליך ישראל . אתה ישראל לכה לאהליך ולא תמליכו אותו : עתה . ר"ל אתה רחבעם הבא מדוד מעתה ראה בהנהגת ביתך כאחד העם ואין לך עסק במלוכה : (יח) וישלח המלך . שלא אל העם להחזירם בדברי רצוי : התאמץ וכו' . כי פחד לנפשו

מצודת ציון

(יא) העמיס. ענין טעינת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מד) : יסר. מלשון יסורין והכאה : בשוטים . הוא כעין שבט כמו שוט לסוס (משלי כו) : בעקרבים . מין קוצים כמו ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ב) : (טו) סבה . ענין הקפת הדבר והגורם לה : (יח) וירגמו . השלכת האבנים נקראת רגימה : התאמץ . מלשון אומץ ר"ל התחזק : (יט) ויפשעו . מרדו כמו ויפשע אדום (מלכים ב ח) :
בדא

דוד זולתי שבט־יהודה לבדו :
כא ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל את־כל־בית יהודה ואת־שבט בנימן מאה ושמנים אלף בחור עשה מלחמה להלחם עם־בית ישראל להשיב את־המלוכה לרחבעם בן־שלמה :
כב ויהי דבר האלהים אל־שמעיה איש־האלהים לאמר :
כג אמר אל־רחבעם בן־שלמה מלך יהודה ואל־כל־בית יהודה ובנימין ויתר העם לאמר :
כד כה אמר יהוה לא־תעלו ולא־תלחמון עם־אחיכם בני־ישראל שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה וישמעו את־דבר יהוה וישבו ללכת כדבר יהוה :
כה ויבן ירבעם את־שכם בהר אפרים וישב בה ויצא משם ויבן את־פנואל :
כו ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית־דוד :
כז אם־יעלה ׀ העם הזה לעשות זבחים בבית־יהוה בירושלם ושב לב העם הזה אל־אדניהם אל־רחבעם מלך יהודה והרגני ושבו אל־רחבעם מלך־יהודה :
כח ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם רב־לכם מעלות ירושלם הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים :

ויבא ק' ג' כ"כ · ל' · כ' דסמי' · ג' דסמי' · י"א זוגין מתחלפין בטעמא · י"ז מ"ל · ל' בד"ס תלחמו וסי' מלכיה אכלין נונין · ס' · אמירה בלבו דוקא בלבו י' · כ' חד מ"ל וחד חס' · כ'. י"ג חס' בסיפרא · ג'

בית דוד אלהין שבטא דיהודה בלחודוהי :
כא ואתא רחבעם לירושלם וכנש ית כל בית יהודה וית שבטא דבית בנימן מאה ותמנן אלפין גבר גבר עבדי קרבא לאגחא קרבא עם בית ישראל לאתבא ית מלכותא לרחבעם בר שלמה :
כב והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם שמעיה נביא דיי למימר :
כג אמר לרחבעם בר שלמה מלכא דבית יהודה ולכל שבטא דבית יהודה ושבטא בנימן ושאר עמא למימר :
כד כדנן אמר יי לא תסקון ולא תגיחון קרבא עם אחיכון בני ישראל תובו גבר לביתיה ארי מן קדם מימרי הוה פתגמא הדין וקבילו לפתגמא דיי ותבו למיזל כפתגמא דיי :
כה ובנא ירבעם ית שכם בטורא דבית אפרים ויתיב בה ונפק מתמן ובנא ית פנואל :
כו ואמר ירבעם בלביה כען דלמא תתוב מלכותא לבית דוד :
כז אם יסק עמא הדין למעבד נכסת קודשין בבית מקדשא דיי בירושלם ויתפני לבא דעמא הדין בתר רבונהון בתר רחבעם מלך שבטא דבית יהודה ויקטלנני ויתובון לות רחבעם מלך שבטא דבית יהודה :
כח ואתמליך מלכא ועבד תרי עגלין דדהבא ואמר להון סגיאה לכון ארחא מלמסק לירושלם הא אינון

י"א נקראו איש האלהים וסי' משה. אלקנה. שמואל. דוד. שמעיה. מיכה. אמוץ. אליהו. אלישע. עדו. חנן בן גדליהו : אמירה בלבו דוקא בלבו י' וסי' הלבן מאה שנה יולד. עשו. ירבעם. נבל. וחברו. המן. אמר בלבו מי יורידני ארץ. אמר בלבו לא תדרוש. אמר בלבו שכח אל. אמר בלבו בל אמוט :

תולדות אהרן ויאמר ירבעם בלבו. סנהדרין קא : אם יעלה העם. שם (ע"ג לט) : ויועץ. שם זוכר תפא :

רדק

אשר היה שם בית אביו ומשפחתו נועדו ישרא' ולא נזכר באיזה מקום ואפשר שחזרו לשכם ומפני זה בנה אותו להיות לו לבית מלוכה ושלחו וקראו ירבעם שיבא אל העדה במקום שנתקבצו שם והמליכו אותו על כל ישראל : שבט יהודה לבדו. כבר כתבנו כי שבט בנימין בכלל שבט יהודה כי ירושלם בין שניהם היתה ומי שימלוך בירושלם בודאי ימלוך על שניהם לפיכך בכלל שבט בנימין בכלל שבט יהודה : (כה) ויבן ירבעם את שכם. לא נוכל לומר כי חרבה היתה מעת שהחריב אותה אבימלך כי לא יתכן שהניחוה חריבה יותר ממאתים שנה ועוד כי שם התקבצו ישראל להמליך רחבעם ודאי עיר בנויה היתה אלא פי' ויבן שחזק חומות העיר ובנה בו היכל מלך וכן ויבן את פנואל לא שהיתה חריבה מעת שנתץ גדעון מגדל פנואל אלא שחזק בניינו כי חשש שמא ילחם עמו רחבעם וחזק שני אלה הערים כי גם כן רחבעם בנה ערי מצודות כמו שאומר בד"ה : (כז) אם יעלה העם הזה. כשיעלה וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה כלומר כיון שהם צריכים על כל פנים לעלות לירושלם שלש פעמים בשנה כל ישראל מלבד שיעלו יחידים לזבוח בשאר ימות השנה אי אפשר שלא יטה רחבעם לבבם אליו ושבו אל אדוניהם כי הוא אדוניהם מלך בן מלך וקל הוא להטות לבבם אליו וצריך שאקח עצה שלא יעלו ירושלם שאם יעלו ישובו אל אדוניהם והרגוני שלא אפקפק עוד במלוכה ובדברי רז"ל מאי והרגוני גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי מורד במלכות הוא שאם היה מלך היה יושב וקטלי לי ואזלי בתרי' ועוד בדבריהם במוצאי שמיטה מלך ירבעם אמר כתי' במועד מקץ שבע שני' וגו' הקרא את התורה הזאת אם אני ארצה לקרוא ויאמרו מלך העיר יקרא קודם ואם אני אקרא שני גנאי הוא לי ואם לא אקרא בזיון הוא לי : (כח) ויועץ המלך. שאל עצה היאך יעשה והסכימה עצתו עם היועצי' אותו שיעשה שני עגלי' ולמה עגלי' פתה אותם בדברים אמר להם הלא ידעתם כי המלכות נחלקה ברצון האל כמו שאמר לי אחיה השלוני הנביא אם כן האל לא רצה במלכות בית דוד ולא רצה ג"כ בירושלם שהוא מלכות בית דוד אם כן נעשה מקום אחר שתבואו

רשי

(כא) ואת שבט בנימן. העומדים על הגבול שיהודה ובנימין היה גבולם סמוך זה לזה : (כז) אם יעלה העם הזה וגו'. אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ויהיה הוא יושב ואני עומד ובמוצאי שביעית בזמן הקהל יקרא את פרשת המלך שבוא

רלבג

(כ) זולתי שבט יהודה לבדו. לרבוי שבט יהודה ביחס אל שבט בנימן לא חשב שבט בנימן מצורף שנחלת בני בנימן היתה תוך נחלת בני יהודה: (כא) ואת כל בית יהודה ובנימין ויתר העם. זה לאות שמלך על יהודה ובנימן גם היה עמו משאר השבטים וזה אמרו ויתר העם ואחשוב שהיו יושבים בירושלם מכל השבטים ואותם נשארו לרחבעם גם אפשר כי משבט שמעון נשאר מעט במלכות רחבעם כי נחלת שמעון היתה מפוזרת תוך נחלת בני יהודה כמו שנזכר בספר יהושע : (כד) שובו איש לביתו כי מאתי נהיה הדבר הזה. מגיד שהחולק על טובת השם ורצונו לא יצלח: (כה) ויבן ירבעם את שכם בהר אפרים. ר"ל שחזק בנינו והוסיף על העיר בדרך שהיה ראוי להיות עיר מלוכה וכן הרצון באמרו ויבן את פנואל רוצה לומר שחזק בנינו כי כבר היו המקומו' ההם בנויים קודם זה : (כז) אם יעלה העם הזה. ר"ל אם אניח העם הזה לעלות ולעשות זבחים בבית ה' בירוש' בשלש רגלים כפי מה שתחייבם התורה הנה ישוב לב העם לאדניה' בראות' כבודו בירוש' ואת כבוד בית ה' כי עושר גדול הוריש שלמה לרחבעם : (כח) ויועץ המלך. ר"ל שלקח עצה על זה בדרך שלא תסור המלוכה ממנו ועשה לו שני עגלי זהב ומשך לב העם ואמר הנה רב לכם הדרך מעלות כולכם בירושלם כי ישיגכם לאות רב ולזאת הסבה גם כן עשה להם שני עגלים כדי שלא יצטרכו כלם ללכת למקו' אחד

מצודת דוד

לנפשו : (כ) כשמוע כל ישראל. כי זקני העדה לבדם שלחו אחריו מאז וידעו ממנו במקרה : (כה) ויבן. להיות עיר מבצר להשגב בה : (כו) עתה תשוב. ר"ל מהרה וראוהו ולאה"ז נשמע לכולם כי שב ממצרים : זולתי שבט יהודה. ואף בני בנימין נכללו עמהם על כי ירושלים עיר המלוכה היתה לנחלה לשניהם ומפני כבוד שבט יהודה לא הוזכרו כי אין רק טפלים להם: (כג) ויתר העם. כי רבים משאר השבטים התגררו בנחלת יהודה ובנימין : (כד) כי מאתי. בהשגחה בא הדבר ולא ובזמן קרוב : (כז) אם יעלה. כשיעלה העם הזה וכו' : ושב לב. לאהבו ולחשוק בו בראותם כי לו לבדו הרשות לשבת בעזרה ולא לזולתו : ושבו אל רחבעם. להיות הוא עליהם למלך : (כח) ויועץ המלך. עם יועציו: רב לכם. ר"ל מרחק רב לכם הדבר מאשר תעלו עד ירושלים : הנה אלהיך ישראל. פיתה אותם לאמר אשר הבינה מצרם

שתבואו ותזבחו שם ולמה עגל אמר להם הלא אהרן עשה לישראל עגל להשרות השכינה בו במקום משה שלא היה להם גם אתם עתה שאין לכם מקום השכינה שהוא ירושלם נעשה עגל במקומו להשרות שכינה בו לפיכך אמר אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים כמו שאמר בעגל המדבר כי לא היתה כוונתו לע"ג ולמה עשה שנים כדי שלא להטריח ישראל שיבאו כלם למקום אחד : (כט) וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן . בבית אל לפי שאמר להם זה המקום גם כן נבחר כמו ירושלם כי יעקב אבינו אמר על המקום הזה יהיה בית אלהים ואחד נתן בדן גבול ישראל כמו שכתוב מדן ועד באר שבע :

שהוא ראש במדינתו ואני כשאר העם נמצאתי בזוי : (ל) עד דן. בסוף גבול הארץ : (לג) בחודש השמיני . דרש להם הוא חדש האסיף ובו ראוי החג להיות : בדא מלבו . לשון כוזב קונטרס"ר בלע"ז :

והנה

רלבג

אחד כי יכבד עליהם ולזאת הסבה גם כן עשה להם כהנים מאי זה שיהיה מהשבטים לפי שקודם בנין בית המקדש אחר חורבן משכן שילה היתה העבוד' מותרת בזרים וכאילו הטעה אותם ואמר שבזה יוכלו לעשות עתה כאלה בית המקדש ובזה נתרצו יותר כדי שלא יהיה כל הכבוד והגדולה בזה לשבט לוי ומן הפלא איך הסכימו ישראל לעצתו לעבור על דברי התורה בזה להקריב קרבנו' בחוץ אחר אסור הבמות ועל ידי זרים ולהאמין בעגלי הזהב שהם האלהים אשר הוציאו ישראל מארץ מצרים . וידמה כי לא עסקו ישראל בתורה אך היו אוכלים ושותים ושמחים כמו שקדם בתחלת מלכות שלמה וזה היה סבת נפלם באלו החטאים עם שכבר ראו בימי שלמה שנעשו תועבות בירושלם

כט וַיָּ֥שֶׂם אֶת־הָאֶחָ֖ד בְּבֵֽית־אֵ֑ל וְאֶת־
הָאֶחָ֖ד נָתַ֥ן בְּדָֽן׃ ל וַיְהִ֛י הַדָּבָ֥ר הַזֶּ֖ה כ׳ ר״פ בסיפרא
לְחַטָּ֑את וַיֵּלְכ֥וּ הָעָ֛ם לִפְנֵ֥י הָאֶחָ֖ד עַד־
דָּֽן׃ לא וַיַּ֖עַשׂ אֶת־בֵּ֣ית
בָּמ֑וֹת וַיַּ֤עַשׂ כֹּהֲנִים֙ מִקְצ֣וֹת הָעָ֔ם
אֲשֶׁ֥ר לֹא־הָי֖וּ מִבְּנֵ֥י לֵוִֽי׃ לב וַיַּ֣עַשׂ יָרָבְעָ֣ם ׀ פסק
חָ֠ג בַּחֹ֨דֶשׁ הַשְּׁמִינִ֜י בַּחֲמִשָּׁה־עָשָׂ֣ר
י֣וֹם לַחֹ֗דֶשׁ כֶּחָ֣ג ׀ אֲשֶׁ֣ר בִּֽיהוּדָ֗ה וַיַּ֙עַל֙
עַל־הַמִּזְבֵּ֔חַ כֵּ֤ן עָשָׂה֙ בְּבֵֽית־אֵ֔ל לְזַבֵּ֖חַ
לָעֲגָלִ֣ים אֲשֶׁר־עָשָׂ֑ה וְהֶעֱמִיד֙ בְּבֵ֣ית ג׳ בטעם סופר מונח
אֵ֔ל אֶת־כֹּהֲנֵ֥י הַבָּמ֖וֹת אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃
לג וַיַּ֨עַל עַל־הַמִּזְבֵּ֜חַ ׀ אֲשֶׁר־עָשָׂ֣ה בְּבֵֽית־
אֵ֗ל בַּחֲמִשָּׁ֨ה עָשָׂ֥ר י֙וֹם֙ בַּחֹ֣דֶשׁ
הַשְּׁמִינִ֔י בַּחֹ֖דֶשׁ אֲשֶׁר־בָּדָ֣א מִלִּבּ֑וֹ מלבו ק׳
וַיַּ֤עַשׂ חָג֙ לִבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל וַיַּ֥עַל עַל־

ד׳ דְּחֲלָתָךְ יִשְׂרָאֵל דְּאַסְקוּךְ
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם : כט וְשַׁוִּי
יַת חַד בְּבֵית אֵל וְיַת חַד
יְהַב בְּדָן : ל וַהֲוָה פִתְגָּמָא
הָדֵין לְחוֹבָא וַאֲזַלוּ עַמָּא
קֳדָם חַד עַד דָּן : לא וַעֲבַד
יַת בֵּית בָּמָתָא וַעֲבַד
כּוּמָרַיָּא קְצַת מִן עַמָּא דְּלָא
הֲווֹ מִבְּנֵי לֵוִי : לב וַעֲבַד
י׳ יָרָבְעָם חַגָּא בְּיַרְחָא
תְמִינָאָה בְּחַמְשָׁא עַסְרָא
יוֹמָא לְיַרְחָא כְּחַגָּא דְשִׁבְטָא
דִיהוּדָה וְאַסֵּיק עַל אֱגוֹרָא
כֵּן עֲבַד בְּבֵית אֵל לְדַבָּחָא
לְעֶגְלַיָּא דִּי עֲבַד וַאֲקִים
ני בְּבֵית אֵל יַת כּוּמָרֵי בָמָתָא
דִּי עֲבַד : לג וְאַסֵּיק עַל אֱגוֹרָא
דַּעֲבַד בְּבֵית אֵל בְּחַמְשָׁא
עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
תְמִינָאָה בְּיַרְחָא דְעַדָּא
מֵרְעוּתֵיהּ וַעֲבַד חַגָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּסְלֵיק עַל אֱגוֹרָא

רב לכם מעלות ירושלם . די לכם עד עתה. הניחו מהיום ואילך מעלו' ירושלם וי"ת סגיאה לכון אורחא מלמיסק לירושלם הא איתון דחלתך ישראל . ובדרש רב לכם מעלות מה עשה הושיב שני פרדסיאו' או קסתראו' אחת על תנור ואח' על המלפה וזהו שאמר הושע כי פח הייתם למלפ' ורשת פרושה על תבור : (ל) לחטאת . כי מתחלה לא אמר ירבעם כי לשם ע"ג היה עושה אותם אלא לשם האל ואחר כך שב הדבר ההוא והיה לחטאת שקבלוהו באלוה וממנו יצאו לאלהים אחרים ככל הגוים לפיכך אמר ויהי הדבר הזה לחטאת : עד דן . אף על פי שהיה בקצה הגבול באו אליו מן הקצה האחר כל כך היו אדוקין בע"ג והקצה האחר היה באר שבע כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ועל זה אמר הנביא חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע כי מבאר שבע היה דרכם לאלהי דן והיו נשבעים בו : (לא) ויעש את בית במות. עשה בית ובנה שם במות : מקצות העם. כמו ומקצה אחיו מן הגדולים או מן הפחותים ובדברי רבותינו ז"ל מן הקוצים שבעם : אשר לא היו מבני לוי . כי

ואת האחד ד בקריאה . וסי' נמסר בסדר מצורע : בית אל ג' בשפר מונח וסי' ותקש בלדתה . ולא נשאר איש בעי ובית אל . והעמיד בבית אל את כהני הבמות . ושארא בגעיא :

תולדות אהרן וישם את האחד . סנהדרין לו (יבמות טו) : לפני האחד . זוהר תשא : בחודש . נדרים י (ע"ג לט) :

ומתועבות הגוים אשר נתחתן בהם שלמה ומזה המקום פרצו החטאים האלו בכל ישראל וידמה שאמר להם מה לכם לעלות לירושלם וכה האלהים אשר עובדים הגוים טוב שנעבו' האלהים שעבדו אבותינו שהיה נעשה ע"י אהרן שהיה נביא להיות לישראל תמורת משה ואמרו בו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים : (כט) והנה עשה האחד בבית אל . להתפרסם הענין שכבר שרת' שם שכינה ליעקב והאחד נתן בדן שהיא בקצה ארץ ישראל ולזה אמר אבנר לדוד מדן ועד באר שבע : (ל) ויהי הדבר הזה לחטאת. ר"ל שכבר היה זה לחטא עצום אף על פי שיעשוהו לעבוד הש"י כל שכן כשעשו מהם ע"ג : וילכו העם לפני האחד עד דן . ספר זה בעבור גנותם שהיו אדוקים כל כך בע"ג עד שכבר היו באים עד קצה הארץ ללכת לעבוד העגל אשר בדן : (לא) ויעש את בית במות . אחשוב שעשה בית שהיו בו במות רבות בהפך מה שהיה בבית המקדש שלא היתה בו כי אם במה אחת : ויעש כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי . הנה משך בזה גם כן לב העם כי הוא פטר אותם מהמעשרו' שאר מתנות כהונה שהיו נותנים לשבט לוי חלף עבודתם גם עשה הערים מהם שהיו להם לשבת מגרשיהם כמו שנזכר בספר דברי הימים כי רצה שיהיה כהן כל מי שירצה ולא יצטרכו ישראל לתת לו מתנות ואפשר גם כן שלא רצו שבט לוי לעבוד כי אם בבית מקדש ולזה גרשם ירבעם מארצו ועשה כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי : (לב) ויעש ירבעם חג בחדש השמיני . אפשר שעשה זה כדי שלא יחלקו עליו הרוצים עבוד את ה' כי יוכלו לעלות בירוש' בחדש השביעי

לא רצו לעבוד ע"ג וכן בעגל שעשו במדבר כשאמר משה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי מודיע שלא עבדו הם את העגל ואמר מעולם לא עבד שבט לוי ע"ג וזהו שאמר כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו ומה שאמר אך לא יעלו כהני הבמות כי אם אכלו מצות מקריבים היו בבמות אבל לשם ה' או מה שאמ' מעולם לא עבד שבט לוי ע"ג עד זמן שחטאו מלכי יהודה אבל כיון שחטאו מלכי יהודה והעמידו ע"ג בבית ה' חטאו גם כן מקצת הכהנים והקריבו לע"ג בבית ה' ומבני לוי שהם מבני איתמ' היו מקריבים לע"ג לא מבני צדוק שהם מבני אלעזר כי הם לא הקריבו לע"ג מעולם כמו שמפורש ביחזקאל וכיון שראה ירבעם שלא רצו להקריב בבמותיו גרשם מנחלתם ומאחזתם והלכו להם לארץ יהודה כמו שאמר בדברי הימים כי עזבו הלוים את מגרשיהם ואחוזתם וילכו ליהודה ולירושל' כי הזניחם ירבעם ובניו מכהן לה' כי אמר ירבעם יקחו מעשרותיה' ואחוזת' במלכותי וילכו ויעבדו לירושל' זה לא יהיה כיון שאינם עובדים בבית אל לא יהיה להם חלק ונחלה במלכותי וזהו שאמר כי הזניחם מכהן לה' הרחיקם מקחת מעשרותיהם ונחלתם שהם כהונת ה' או פירושו כיון שלא רצו להניח מכהן לה' לירושלם הזניחם וגרשם מארצו : (לב) בחדש השמיני . החליף החדש השביעי בשמיני להרחיק ישראל עוד מחקות ירושלם או אם יהיה מישראל שירצו ללכת בחג הסכות בירושלם כמו שאומר בדברי הימי' הנותנים את לבבם לבקש את ה' אלהי ישראל באו ירושלם לזבוח עשה הוא חג בחדש השמיני כי כבר שבו לביתם ההולכים לירושלם ויהיו שם בבית אל בחג אשר עשו מירמת המלך : כן עשה . כחג אשר ביהודה בשביעי כן עשה

בבית אל בשמיני : לזבח לעגלים אשר עשה. ובבית אל לא היה אלא עגל אחד אלא כמו שעש' בבית אל כן עשה בדן אלא מפני המעשה הזה שהיה בבית אל והוא ירבעם עלה על המזבח אשר בבית אל להקטיר ובא הנביא אליו לפיכך אמר בבית אל : (לג) ויעל על המזבח אשר עשה. העלה עליו עולות וזבחים : אשר בדא מלבו . אשר הוציא מלבו וכן כי מלבך אתה בודאם מוציאם ובדברי רז"ל שאור

מצודת דוד

המניה על עגלי הזהב וכאשר טעו מתחלה בהעג, שעשה אהרן לז"א בהלבון הזה עצמו כמ"ש אלה אלהיך ישראל וכו' (שמות ל"ב) : (ל) לחטאת. עם כי מתחלה לא היתה הכוונה לשם עכו"ם אולם בהאריך הזמן חטאו בהם ועשאום לעכו"ם ממש : עד דן . הרחיקו ללכת עד דן שהיתה בסוף הגבול וכאומר הנה מתחילה פתם בעבור מרחק הדרך לירושלים ובסוף הרחיקו ללכת אל העגל אשר בדן : (לא) בית במות. עשה בדן

בית להעמיד בו מזבחות : מקצות העם . ממקצותם יהיה מי שיהיה : (לב) כחג אשר ביהודה . לעשות בו כמצות חג הסוכות הנעשה ביהודה בט"ו לחודש השביעי : ויעל . העלה עולות על המזבח : כן עשה וכו' . כמו שעשה בדן כן עשה בבית אל : והעמיד וכו' . לעשות עבודת המזבח : אשר עשה. מקצות העם : (לג) ויעל . העלה עולות

ממו

רדק

שאור בודה להם ובחמלכתן פי' מוציא וי"ת דעלא מדעותי׳: מלבו. מלבד כתי' ר"ל אשר בדא מלבד מועדי ה' ולא ראינו' אם עשה כן בשא' המועדי' כמו בחג הסכות ואפש' כי באותו זמן היה תחלת מלכותו כמו שכתבנו למעלה לפיכך אמר כי חג זה בדא מלבו והוא הדין לאחרים ובדברי רז"ל אף שבתות וימים טובים בדא ירבעם מלבו הדא הוא דכתיב אשר בדא מלבו מלבד כתי' מלבד שבתות ה': ויעל על המזבח להקטיר. ירבעם עלה על המזבח להקטיר: (א) והנה איש אלהים. ארז"ל שהוא עידו הנביא ואמת הוא כי בימי ירבעם נבא ועליו נבא כמו שכתוב בדברי הימים ובחזות עדוא החוזה על ירבעם בן נבט: (ב) מזבח מזבח. כן דרך הקריאה כמו שכתוב אברהם אברהם יעקב יעקב משה משה שמואל שמואל ובדברי רבותינו ז"ל מזבח שבבית אל ומזבח שבדן: הנה בן נולד. יהיה נולד: ועצמות אדם. אמר עצמות אדם לפי ששורפין על המזבח עצמות בהמה בעולות אשר יעלו עליו אמ' שישרפו עליו עצמות אדם וכן עשה יאשיהו כמו שכתוב ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח. ובדרש עצמות ירבעם ר"ל אלא שחלק כבוד למלכות: (ו) חל נא את פני ה' אלהיך. כלומר שהוא שלחך ואתה שלוחו ואני אדע כי ישמע אליך ויראה ממנו וחלה את פניו שישיב ידו אליו ובדברי רז"ל אלהיך ולא אלהי ועוד באיזה פנים יקרא אותו אלהי והו' עומד ומקריב לע"ג אף על פי כן ויחל איש האלהים: ותהי כבראשונה. שהגיע אותה כרצונו כבתחלה ובדרז"ל אם תכתוש את האויל במכתש אין אתה מועיל כלום. מה בראשונה עומד ומקריב לע"ג אף אחר כן עומד ומקריב לע"ג: (ז) וסעדה. בקמץ חטף: כי כן צוה אותי. המלאך שדבר עמי בדבר ה' ולמה מנעהו מלאכול ולשתות במקום ההוא לפי שאסור להכנס לעיר עובדי ע"ג אם לא להתרות בהם ולמנעם או לדבר להם בשם ה' לפי שיראו העם כי לא נכנס שם אלא לספר נבואתו בלבד מנעהו מלאכול ולשתות שם ולפי שלא יזכר דרך העיר ההו' ולא ישוב שם מנעהו מלשוב בדרך אשר בא בה:

ונביא

תרגום

לאקטרא:
א והא נביא דיי אתא משבט יהודה בפתגמא דיי לבית אל וירבעם קאים על אגורא לאקטרא:
ב ואתנבי על אגורא בפתגמא דיי ואמר מדבחא מדבחא כדנן אמר יי הא ברא מתיליד לבית דוד יאשיהו שמיה וינכס עלך ית כומרי במתא דאסיקו בוסמין עלך וגרמי אנשא יוקדון עלך:
ג ויתן ביומא ההוא אתא למימר דא אתא די מליל יי דתדעון די שלחני יי הא מדבחא מתבזע ומשתפיך קטמא די עלוהי:
ד והוה כד שמע מלכא ית פתגמא דנביא דיי דאתנבי על אגורא בבית אל ואושיט ירבעם ית ידיה מעילוי מדבחא למימר אחדוהי ויבשת ידיה דאושיט עלוהי ולא יכיל לאתבותיה לותיה:
ה ומדבחא אתבזע ואשתפיך קטמא מן מדבחא כאתא דיהב נביא דיי בפתגמא דיי:
ו ואתיב מלכא ואמר לנביא דיי צלי כען קדם יי אלהך ובעי מן קדמוהי ותתוב ידי לי וצלי נביא דיי קדם יי ותבת ידא דמלכא ליה והות כקדמיתא:
ז ומליל מלכא עם נביא דיי עול עמי לביתא וסעוד ואתן לך מתנא:
ח ואמר נביא דיי למלכא אם תתן לי

מלכים א יג

המזבח להקטיר:
יג א והנה איש אלהים בא מיהודה בדבר יהוה אל בית אל וירבעם עמד על המזבח להקטיר:
ב ויקרא על המזבח בדבר יהוה ויאמר מזבח מזבח כה אמר יהוה הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך את כהני הבמות המקטירים עליך ועצמות אדם ישרפו עליך:
ג ונתן ביום ההוא מופת לאמר זה המופת אשר דבר יהוה הנה המזבח נקרע ונשפך הדשן אשר עליו:
ד ויהי כשמע המלך את דבר איש האלהים אשר קרא על המזבח בבית אל וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותיבש ידו אשר שלח עליו ולא יכל להשיבה אליו:
ה והמזבח נקרע וישפך הדשן מן המזבח כמופת אשר נתן איש האלהים בדבר יהוה:
ו ויען המלך ויאמר אל איש האלהים חל נא את פני יהוה אלהיך והתפלל בעדי ותשב ידי אלי ויחל איש האלהים את פני יהוה ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשנה:
ז וידבר המלך אל איש האלהים באה אתי הביתה וסעדה ואתנה לך מתת:
ח ויאמר איש האלהים אל המלך אם תתן לי

תולדות אהרן הנה בן נולד. יבמות כ נדרים ל (ברכות ד):

רשי

(א) והנה איש אלהים. זה היה עדו: (ב) מזבח מזבח. שבבית אל ושבדן: ועצמות אדם. של ירבעם זה אלא שחלק לו כבוד: (ג) ונתן ביום ההוא. הנביא מופת לדבריו ביום שנתנבא זה לכם האות המזבח נקרע היום מאליו ונשפך הדשן לארץ: (ד) ותיבש ידו. נקם הקדוש ברוך הוא על כבודו של צדיק יותר מכבודו עומד ומקטיר לעבודת כוכבים לא יבשה ידו ובשביל כבוד הצדיק יבשה ידו: (ו) אלהיך. ולא אלהי עדיין עומד במרדו: ותהי כבראשונה. עומד ומקטיר לעבודת כוכבים: (ז) וסעדה. אכול:

ונביא

רלבג

השביעי לעבוד את ה' כמו שנזכר בס' דברי הימים: כן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה. ר"ל כי כמו שזכר שהלכו העם לפני האחד עד דן ועשה שם בית במות ועשה כהנים מקצות העם אשר לא היו מבני לוי ועשה חג בחדש השמיני כן עשה בבית אל ג"כ בית במות והעמיד שם גם כן כהני הבמות אשר עשה מקצות העם ולפי שבית אל היה לבית יוסף הנה היה שם ירבעם בחג הזה והוא בעצמו העלה עולות על המזבח להקטיר והנה זכר זה מפני מה שיזכר אחריו מדבר איש אלהים לירבעם: (ב) הנה בן נולד לבית דוד. הרצון בו יהיה נולד אך הנביאים רואים הדברים העתידים כאילו הם הווים: (ו) חל נא את פני ה' אלהיך והתפלל בעדי. זה פלא כ"א רב חטאי ירבעם הסכים הש"י לשמוע תפלת הנביא לרפאו ואפשר כי עשה זה כדי שישוב בתשובה בראותו אלו המופתים ועם כל זה לא שב ירבעם מדרכו הרעה כמו שספר אחר זה

נולד ג' קמצין יאשיהו. שלמה. לעם נולד כי עשה: ור' נקראו שמהתהון עד לא אתבריאו וסי' ישמעאל. יצחק. שלמה. יאשיהו: להשיבה ג' וסי' ותיבש ידו דירבעם. ויקם אישה וילך. טמן עצל ידו בצלחת: כבראשונה ה' בקריאה וסי' נמסר בספר שמואל סימן ב':

מצודת ציון

(לג) בדא. ענין המצאת הכזב כמו מלבך אתה בודאם (נחמיה ו): יג (ג) מופת. אות: (ו) חל. ענין בקשה כמו ויחל משה (שמות לב): (ז) וסעדה. אכול סעודה: מתת. מתנה:

מצודת דוד

כמו בדן: אשר בדא מלבו. אשר המציא ממחשבות לבו אשר לא כדת: ויעל וגו' להקטיר. ירבעם בעצמו עלה להקטיר את הקטורת אבל שאר הקרבנות העלו כהני הבמות במנותו: יג (א) בדבר ה'. ר"ל בשליחות ה': (ב) מזבח מזבח. כאלו ידבר אל המזבח ומדרך הקריאה לכפול שם הנקרא וכן אברהם אברהם (בראשית כ"ב): נולד. יהיה נולד: ועצמות אדם. כאומר הנה עתה שורפים עליך עצמות בהמה אבל אז ישרפו עליך עצמות אדם כמ"ש ויקח את העצמות מן הקברים וישרוף על המזבח (מ"ב כ"ג): (ג) ונתן ביום ההוא. איש האלהים נתן מופת בעם ההוא לאמת דבריו: (ד) וישלח. הושיט ידו על הנביא לרמז לעבדיו לתפשו: (ו) ותשב. ר"ל שאוכל להשיב ידי: ותשב. היה מתיבש אליו ונתרפאת מעתה

וסיסם

רשי

(יא) ונביא אחד. נביא השקר: יושב בבית אל. והיינו משם אלא משומרון בא. וכן הוא אומר בפרשת יאשיהו (מלכים ב כ"ג י"ט) וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון: אל

רלבג

זה: (ט) לא תאכל לחם ולא תשתה מים. ידמה שצוהו השם יתברך בזה להעיר שאין בהם תועלת והנאה כי כלם יאבדו בסוף בעבור זה החטא. וצוהו שלא ישוב בדרך אשר בא בה אל בית אל כאילו יעיר כי דרכו אשר דרך בה ללכת לבית אל לאמר אלו הדברים אשר אמר שם אין בה תועלת כי לא הועילו שם דבריו כלום לעונם מרי ירבעם: (יא) ויבא בנו ויספר לו. הנה בנו האחד התחיל הספור במה שעשה איש האלהים בבית אל ובנו אחר ספר הדברים אשר דבר אל המלך באופן שבניו ספרו לו אלו הספורים לאביהם: (יד) תחת האלה. אלמי בלע"ז והיה יושב שם להיות לו לצל: (יח) כחש לו. ראוי שיפול ספק איך לא נענש זה הנביא אשר השיבו שאמר לו בשם ה' אשר לא צוהו לדבר וכבר נתבאר בתורה שהעושה זה חייב מיתה בידי שמים. ועוד יפול ספק למה נענש הנביא אשר בא מיהודה והנה חשב כי דבר ה' אליו שישוב בבית אל ויאכל שם לחם כי כן מצאנו באברהם שצוהו הש"י שיעלה את בנו לעולה ואחר כן צוהו שנית שלא ישלח ידו אל הנער. אולם התשובה בזה הספק השני לא תקשה מאד לפי מה שביארנו אנחנו בענין עקדת יצחק וזה שהש"י לא שב מצוויו הראשון הכל באר לו שרצונו היה באמרו והעלהו שם לעולה שיעלהו שם בעבור העולה כדי שיתחנך יצחק בעבודת הש"י כמו

תולדות אהרן כי קן נוס. סנהדרין פט: ויאמר לו גם אני. שם:

מלכים א יג

אֶת־חֲצִי בֵיתֶךָ לֹא אָבֹא עִמָּךְ וְלֹא־ ס' חס'
אֹכַל לֶחֶם וְלֹא אֶשְׁתֶּה־מַּיִם בַּמָּקוֹם
הַזֶּה׃ ט כִּי־כֵן ׀ צִוָּה אֹתִי בִּדְבַר יְהוָה
לֵאמֹר לֹא־תֹאכַל לֶחֶם וְלֹא תִשְׁתֶּה־
מָּיִם וְלֹא תָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתָּ׃ ל' . ל'
י וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אַחֵר וְלֹא־שָׁב בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר ס'
בָּא בָהּ אֶל־בֵּית־אֵל׃
יא וְנָבִיא אֶחָד זָקֵן יֹשֵׁב בְּבֵית־אֵל ז' . ל'
וַיָּבוֹא בְנוֹ וַיְסַפֶּר־לוֹ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֶׂה בט"ו מ"ל
אֲשֶׁר־עָשָׂה אִישׁ־הָאֱלֹהִים ׀ הַיּוֹם
בְּבֵית־אֵל אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר
אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיְסַפְּרוּם לַאֲבִיהֶם׃ יב וַיְדַבֵּר ב'
אֲלֵהֶם אֲבִיהֶם אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ הָלָךְ י"ג חס'. ל"ו
וַיִּרְאוּ בָנָיו אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלַךְ אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּא מִיהוּדָה׃ יג וַיֹּאמֶר
אֶל־בָּנָיו חִבְשׁוּ־לִי הַחֲמוֹר וַיַּחְבְּשׁוּ־ ל'
לוֹ הַחֲמוֹר וַיִּרְכַּב עָלָיו׃ יד וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵי ל'
אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיִּמְצָאֵהוּ יֹשֵׁב תַּחַת ד'
הָאֵלָה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַאַתָּה אִישׁ־ ב"ד
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־בָּאתָ מִיהוּדָה וַיֹּאמֶר
אָנִי׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֵךְ אִתִּי הַבָּיְתָה י"ח
וֶאֱכֹל לָחֶם׃ טז וַיֹּאמֶר לֹא אוּכַל לָשׁוּב
אִתָּךְ וְלָבוֹא אִתָּךְ וְלֹא־אֹכַל לֶחֶם ד' ומ"ל
וְלֹא־אֶשְׁתֶּה אִתְּךָ מַיִם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃
יז כִּי־דָבָר אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה לֹא־תֹאכַל ז' בענין
לֶחֶם וְלֹא־תִשְׁתֶּה שָׁם מָיִם לֹא־תָשׁוּב ל' . ל' קדמה ולא תשוב
לָלֶכֶת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־הָלַכְתָּ בָּהּ׃ יח וַיֹּאמֶר
לוֹ גַּם־אֲנִי נָבִיא כָּמוֹךָ וּמַלְאָךְ דִּבֶּר
אֵלַי בִּדְבַר יְהוָה לֵאמֹר הֲשִׁבֵהוּ אִתְּךָ י"ז . ל' חס'
אֶל־בֵּיתֶךָ וְיֹאכַל לֶחֶם וְיֵשְׁתְּ מָיִם ס' רפין וסי' קם עשבא דנהמא וכפר בגנתיה
כִּחֵשׁ לוֹ׃ יט וַיָּשָׁב אִתּוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם

תרגום

יָת פַּלְגוּת בֵּיתָךְ לָא אֵיעוֹל עִמָּךְ וְלָא אֵיכוֹל לַחְמָא וְלָא אֶשְׁתֵּי מַיָּא בְּאַתְרָא הָדֵין׃ ט אֲרֵי כֵן פַּקִּיד יָתִי בְּפִתְגָּמָא דַייָ לְמֵימַר לָא תֵיכוֹל לַחְמָא וְלָא תִשְׁתֵּי תַמָּן מַיָּא וְלָא תְתוּב בְּאוֹרְחָא דַאֲזַלְתָּא׃ י וַאֲזַל בְּאוֹרְחָא אוֹחֲרֵי וְלָא תָב בְּאוֹרְחָא דַאֲתָא בָהּ לְבֵית אֵל׃ יא וּנְבִיָּא שַׁקְרָא חַד סָבָא יָתֵיב בְּבֵית אֵל וַאֲתָא בְרֵיהּ וְאִשְׁתָּעֵי לֵיהּ יָת כָּל עוֹבָדָא דַעֲבַד נְבִיָּא דַייָ יוֹמָא דֵין בְּבֵית אֵל יָת פִּתְגָּמַיָּא דְמַלֵּיל עִם מַלְכָּא וְאִשְׁתָּעוּנוּן לַאֲבוּהוֹן׃ יב וּמַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן בְּאֵי דָא אוֹרְחָא אֲזַל וְאַחֲזִיאוּ בְנוֹהִי יָת אוֹרְחָא דַאֲזַל נְבִיָּא דַייָ דַאֲתָא מִשִּׁבְטָא דִיהוּדָה׃ יג וַאֲמַר לִבְנוֹהִי זְרִיזוּ לִי חֲמָרָא וְזָרִיזוּ לֵיהּ חֲמָרָא וּרְכִיב עֲלֵיהּ׃ יד וַאֲזַל בָּתַר נְבִיָּא דַייָ וְאַשְׁכְּחֵיהּ יָתֵיב תְּחוֹת בּוּטְמָא וַאֲמַר לֵיהּ הַאַתְּ נְבִיָּא דַייָ דַאֲתֵיתָא מִשִּׁבְטָא יְהוּדָה וַאֲמַר אֲנָא׃ טו וַאֲמַר לֵיהּ אִיתָא עִמִּי לְבֵיתָא וְאֵיכוֹל לַחְמָא׃ טז וַאֲמַר לָא אִיכּוֹל לְמֵיתַב עִמָּךְ וּלְמֵיעַל עִמָּךְ וְלָא אֵיכוֹל לַחְמָא וְלָא אֶשְׁתֵּי עִמָּךְ מַיָּא בְּאַתְרָא הָדֵין׃ יז אֲרֵי גְזֵירָא עֲלַי בְּפִתְגָּמָא דַייָ לָא תֵיכוֹל לַחְמָא וְלָא תִשְׁתֵּי תַמָּן מַיָּא וְלָא תְתוּב לְמֵיזַל בְּאוֹרְחָא דַאֲזַלְתָּא בָהּ׃ יח וַאֲמַר לֵיהּ אַף אֲנָא נְבִיָּא כְּוָתָךְ וּמַלְאֲכָא מַלֵּיל עִמִּי בְּפִתְגָּמָא דַייָ לְמֵימַר אֲתִיבֵהִי עִמָּךְ לְבֵיתָךְ וְיֵיכוֹל לַחְמָא וְיִשְׁתֵּי מַיָּא כַּדִּיב לֵיהּ׃ יט וְתָב עִמֵּיהּ וַאֲכַל לַחְמָא

רדק

(יא) ונביא אחד זקן. ת"י ונביא שקרא חד סבא ויש נוסחאות שכתוב בהם ושמיה מיכה וכן בדברי רז"ל כי מיכה היה מהם אמרו כי אמציה כהן בית אל היה ומהם אמרו זה עידוא הנביא ומהם אמרו זה יונתן בן גרשם ותחלת ישיבתו בשמרון היתה כמו שכתוב בדברי יאשיהו הנביא אשר בא משמרון ובא לבית אל וישב שם ואע"פ שלא היה באותו הפרק עיר שמרון בנויה עדיין שהרי עמרי בנה את העיר היה שם מתחילה פרז ועמרי קנה ההר ובנה שם העיר או שהיה שם מתחילה כמו שתרגם יונתן ויקן את ההר וזבן ית כרכא אלא שעמרי חזק הבנין וקרא לעיר שם אחר: ויספרום. אמר ויספרום אחר שאמר ויבוא בנו ויספר לו פירוש כי תחלה בא בנו האחד והיה מספר לו אשר עשה איש האלהים ובעודו מספר באו שאר בניו גם כן ויספרו הדברים לאביה' כמו שהיה מספר הראשון: (יב) ויראו בניו את הדרך. ת"י ואחזיאו כמו ויראו בפתח היו"ד מבנין הפעיל כלומר שהראו לאביהם הדרך אשר הלך בה ויש לפרשו כמשמעו ופירושו וכבר ראו בניו הדרך אשר הלך ואמרו לאביהם בדרך זו הלך: (יז) כי דבר אלי. פי' כי דבר בא אלי כלומר דבר נבוא' בא אלי על ידי מלאך שאמר לי בדבר ה': (יח) כחש לו. כי נביא שקר היה והוא האזין לדבריו ונענש בזה כי היה לו לחקור ולשאול עליו אם הוא נביא אמת והוא עבר על דברי עצמו לפיכך היתה מיתתו בידי שמים שנאמר אשר לא ישמע אל

אלהם י"ג חס' בספרא וסי' וירא כל ישראל. ויועץ המלך ויעש שני עגלי. וידבר אלהם אביה'. קום עלה לקראת מלאכי מלך שמרון. מה משפט האיש. וישובו אליו והוא. לא זה הדרך. וישלח רכב סוס שני. ויקבץ מלך ישראל את הנביאים. ויקבץ יהוא את כל העם. ויפל אחזיהו. ויקרא המלך יהואש. ויקרא אל המלך. ובק"צת ספ"רי מס"רה גמ"סר וידבר אלי"הם

כע"צת הל"רים במ"נין החס' ומ"עות הו"א: הביתה י"ח בקריאה וסימ' וישלהו האנשים את ידם. ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים. ויהי כהיום הזה. ויבא יוסף הביתה. וירא יוסף אתם את בנימן. ועתה שלח העז את מקנך. את תקות חוט השני הזה תקשרי. ויסורו שם לבא ללון בגבעה. ויאמרו אליו עברים אנחנו. ועתה קחו ועשו עגלה. וישלח דוד אל תמר. ויקם יואב ויבא אל אבשלום. ויבאו עבדי אבשלום. באה אתי הביתה. ויאמר אליו לך אתי. ויקח אליהו את הילד. ויבא אלישע הביתה. ויקם ויבא הביתה: ויאכל ה' רפין וסי' קם עשבא דנהמא וכפר בגנתיה. ופירושן נמסר בסדר תולדות:

מצודת דוד

והיתה כברה֞מונה: (ט) צוה אותי. המלאך הדובר בי צוני בדבר ה' וכו': ולא תשוב בדרך. לא תשוב למקומך בזה הדרך אשר הלכת הנה וכאילו לא יהפוך לדעת מבוא העיר לשוב ולבוא בה: (יא) ויספרום. מתחלה בא האחד וספר ואח"ז באו יתר בניו וספרו גם המה: (יב) ויראו. כמו ויראו בפת"ח ור"ל שהראו לאביהם: (יז) כי דבר אלי. ר"ל דבר בא אלי ע"י המלאך שאמר בדבר ה' וכו': (יח) כחש לו. אלה דברי הכותב הספר שאמר הנה הנביא הזקן היה משקר לו כי לא בא אליו המלאך להשיבו

מצודת ציון

מתנה כמו מתת אלהים היא (קהלת ה): (יג) חבשו. ענין תקון האוכף: (יד) האלה. שם

בביתו וישת מים: כ ויהי הם ישבים
אל־השלחן * ויהי
דבר־יהוה אל־הנביא אשר השיבו:
כא ויקרא אל־איש האלהים אשר־בא
מיהודה לאמר כה אמר יהוה יען כי
מרית פי יהוה ולא שמרת את־
המצוה אשר צוך יהוה אלהיך:
כב ותשב ותאכל לחם ותשת מים
במקום אשר דבר אליך אל־תאכל
לחם ואל־תשת מים לא־תבוא
נבלתך אל־קבר אבתיך: כג ויהי אחרי
אכלו לחם ואחרי שתותו ויחבש־
לו החמור לנביא אשר השיבו:
כד וילך וימצאהו אריה בדרך וימיתהו
ותהי נבלתו משלכת בדרך והחמור
עמד אצלה והאריה עמד אצל הנבלה:
כה והנה אנשים עברים ויראו את־
הנבלה משלכת בדרך ואת־האריה
עמד אצל הנבלה ויבאו וידברו
בעיר אשר הנביא הזקן ישב בה:
כו וישמע הנביא אשר השיבו מן־הדרך
ויאמר איש האלהים הוא אשר מרה
את־פי יהוה ויתנהו יהוה לאריה
וישברהו וימתהו כדבר יהוה אשר
דבר־לו: כז וידבר אל־בניו לאמר
חבשו־לי את־החמור ויחבשו: כח וילך
וימצא את־נבלתו משלכת בדרך
וחמור והאריה עמדים אצל הנבלה
לא־אכל האריה את־הנבלה ולא
שבר את־החמור: כט וישא הנביא את־
נבלת איש־האלהים ויניחהו אל־
החמור וישיבהו ויבא אל־עיר

ג׳ בטעמ׳ פ׳ ס׳ · ג׳ וכענין · ב׳ חס׳ חד כתיב׳ · ל׳ ומ״ל · ב׳ דגשים כי לנביא היום · ח׳ מ״ל · ה׳ ר״פ בסי׳ ל׳ וחד כנס אנשים · ג׳ ומ״ל וכענין · ל׳ תגיס · ל׳ · ג׳ וכענין · ל׳ · ב׳ חס׳ בגן עדן

בביתיה ושתי מיא: כ והוה עד דאינון מסחרין על פתורא והוה פתגם נבואה מן קדם יי לנביא דאתביה: כא ואתנבי על נביא דיי דאתא משבטא יהודה למימר כדנן אמר יי חלף דסריבתא על מימרא דיי ולא נטרתא ית תפקדתא דפקדך יי אלהך: כב ותבתא ואכלתא לחמא ואשתיתא מיא באתרא דמליל עמך לא תיכול לחמא ולא תשתי מיא לא תתכניש נבלתך לקברא דאבהתך: כג והוה בתר דאכלו לחמא ובתר דשתיאו וזרז ליה חמרא לנביא דאתביה: כד ואזל ואשכחיה אריא באורחא וקטליה והות נבלתיה רמיא באורחא וחמרא קאים לקבלא ואריא קאים בסטר נבלתא: כה והא גבריא עברין וחזו ית נבלתא רמיא באורחא וית אריא קאים בסטר נבלתא ואתו ומלילו בקרתא דנביא שקרא סבא יתיב בה: כו ושמע נביא דאתביה מן אורחא ואמר נביא דיי הוא דסריב על מימרא דיי ומסריה יי לאריא ותבריה וקטליה כפתגמא דיי דמליל ליה: כז ומליל עם בנוהי למימר זריזו לי ית חמרא וזריזו: כח ואזל ואשכח ית נבלתיה רמיא באורחא וחמרא ואריא קימין בסטר נבלתא לא אכל אריא ית נבלתא ולא תבר ית חמרא: כט ונטל נביא שקרא ית נבלתא דנביא דיי ואחתיה על חמרא ואתיביה ואתא לקרתא דנביא שקרא סבא למספד

ויממצאהו ד׳ בקריאה וסי׳ וימצאהו איש והנה תעה בשדה. וימצאהו יושב תחת האלה. וימצאהו אריה בדרך וימיתהו. וימצאהו האריה ויכהו: וימיתהו ח׳ מלאים בקריאה וסימ׳ ויהי ער בכור יהודה. וימצאהו אריה בדרך. ויבא זמרי ויכהו. שלום בן יבש ב׳ בפסוק. ויקשר קשר הושע בן אלה. וימיתהו במגדו בראתו אתו. ויהי ער בכור יהודה דד״ה. ולא דרש ביי׳: והנה ה׳ ר״פ וסי׳ נמסר בריש ספרא: וינחהו ז׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ וינחהו בגן עדן. ויצאהו וינחהו מחוץ לעיר. ויניחהו במשמר. הנחו לו ויקלל. אשר הנח שם משה. ויניחהו אל החמור:

רדק

אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו כל שכן אם הוא עצמו לא ישמע אל דברי עצמו אשר דבר בשם ה׳: (כ) אל הנביא אשר השיבו. בעבור אשר מרה פי ה׳ נביא האמת לא באה אליו הנבואה ובאה אל נביא השקר לצורך להודיע לנביא האמת חטאו וענשו ורז״ל אמרו גדולה לגימא שמקרבת את הרחוקים ומרחקת את הקרובי׳ ומשרה שכינה על נביאי הבעל: (כא) ויקרא אל איש האלהים. כתרגו׳ ואיתנבי על נבי׳ דה׳ דאתא משבט יהודה וי״מ כי הנבואה באה אל איש האלהים כמו שאמ׳ ויקרא אל איש האלהים ומה שאמר אל הנביא אשר השיבו פירוש אל הנביא אשר השיבו הנביא הזקן ובדברי רז״ל אשר הושב לא נאמר אלא אשר השיבו נלמד שעל נביא השקר שרתה רוח הקודש: (כב) אל קבר אבותיך. שלא ישוב אל ארץ יהוד׳ וימת שם כי בדרך ימות ובאמרו לו נבלתך רמז לו כי נבלה תהיה גויתו כלומר מושלכת בדרך או כל גוף מת יקרא נבלה בין של בהמה ועוף בין של אדם ואפילו צדיק כמו נבלתי יקומון: (כג) ויחבש לו החמור. הנביא הזקן חבש החמור לנביא ה׳ אשר השיבו מן הדרך ואמר הידיעה אחר הכנוי כמו ותראהו את הילד והדומים לו: (כח) וחמור והאריה. יש אומרים כי חסר ממנו ה״א הידיעה ומשפטו והחמור כמו בחמור כחמור לחמור ולא יתכן כי לא יתכן ה״א הידיעה חסרה כי אם על לא עם וי״ו השמוש ובא וחמור בלא ידיעה כי כבר נזכר פעמים וכן וישרף עליו את בית מלך באש בלא ידיעה כי כבר זכרו בידיעה ארמון בית המלך: לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור. לא אכל את הנבלה על דרך וסגר פוס אריותא אבל הרגו לעונש שמרה פי השם והנה הראה לנו בזה גמול הצדיק ועונשו כאח׳ בעולם הזה וכן גמול החמור בעולם הזה לכבוד הנביא שרכב עליו כי יש גמול ועונש בשאר בעלי חיים בעולם הזה בענין האדם כמו שכתבנו בפי׳ תילים במזמור תהלה לדוד: (כט) ויניחהו אל החמור. כמו על החמור כמו אל ההרים לא אכל על ההרים וזולתם רבים: ובקברו

רשי

(כ) אל הנביא. נביא השקר אשר השיבו. לאיש האלהים מכאן אמרו גדולה לגימא שמשרה שכינה על נביאי הבעל: (כא) ויקרא. הנביא הזקן אל איש האלהים: (כג) לנביא אשר השיבו. שם זה לרשב עליו

רלבג

כמו שבארנו שם ואולם בזה המקום היה שב הש״י מצווי הראשון וזה לא יתכן שיהיה ומפני זה היה ראוי שיתן אל לבו הנביא אשר מיהודה כי נביא שקר הוא ולא יאמין לדבריו. וכאן הותר זה הספק. ואולם הספק הראשון יש בהתרו מהקושי וידמ׳ כי לרוב עוטתיה׳ שם הסתיר הש״י פניו מהם ולא ענשם על חטאיהם כדרך אמרו לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה וגו׳. הלא תראה כי לאהבת הש״י יהודה וירוש׳ פגש את רחבעם והעלה עליו מלך מצרים בשנה החמישית למלכו ולא התחיל לחטוא עד השנה הרביעית כמו שנזכר בס׳ דברי הימים ואולם ירבעם לא שמע קול נוגש והנה נעשה בזה הענין פלא אחר והוא שהשרה השם נבואתו לנביא השקר ויותר נפלא מזה שכבר הגיע לו הנבואה בהקיץ לפי הנראה ואע״פ שאפשר שנא׳ שהנביא אשר מיהודה ובני הנביא הזקן היו יושבים אל השולחן ובא דבר ה׳ אל הנביא הזקן בחלום וידמה שכמו שהשרה הש״י השכינה על בלעם בעבור ישר׳ ואע״פ שלא היה נביא כ״א קוסם כן שפך רוחו על זה הנביא הזקן בעבור חטא איש האלהים והיה זה מדה כנגד מדה הוא האמין נביא השקר במה שלא היה ראוי להאמינו ואפילו אם היה נביא אמת והוצרך מפיו לשמוע דבר ה׳ על דבר ענשו וחטאו אשר חטא: (כד) והנה זה היה פלא גדול שהאריה המיתו ולא שבר את החמור ולא אכל את הנבלה כי מה׳ היה למען יודע ענשו זה ויקחו מוסר היודעים עם שאולי יהי זה סבה לשוב ירבעם

תולדות אהרן ויהי הם. סנהדרין קד: וילך וימצא. שם שם:

מצודת ציון

שם אינן מה: האמ׳. בה״א השאלה: (כא) מרית. מל׳ מרי ומרד: (כב) נבלתך. אף גוף מת צדיק נקרא נבלה וכן נבלתי יקומון (ישעיה כו): (כט) אל החמור. על החמור. כמו

מצודת דוד

להפיטו: (כ) אשר השיבו. הוא הנביא הזקן: (כג) ויחבש לו. הנביא הזקן חבש את החמור להנביא אשר בא מיהודה: (כז) אשר דבר לו. אשר דבר עליו: בקבר

רשי

עליו איש האלהים: (ל) בקברו. בבית קבורה שהיה לנביא השקר הזה בעיר: (לב) כי היה יהי' וגו'. אולי ימלטו עצמותיו את עצמותי: (לג) אחר הדבר הזה. שראה את המופת הזה ושמע את דברי הנביא ואף על פי כן לא שב ורבותינו דרשו אחר שתפסו הקב"ה בבגדו ואמר לו חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן: (ג) ונקודים. מין קליות מייבשין בתנור ועושין אותן קמח לעשות ממנו מאכל שקורין לו שתיאה בלשון גמרא: והיא

רדק

(ל) בקברו. בקבר הנביא הזקן אשר כרה לעצמו: ויספדו. הוא ובניו: (לא) אצל עצמותיו הניחו את עצמותי. זכר העצמות במקום הגוף כי הם מוסדי הגוף: (לב) היה יהיה. וכשישרפו עצמות הקבורי' עצמותיו ימלטו כי הוא איש האלהים ועצמותי ימלטו עם עצמותיו לכבודו וכן כתוב וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון: (לג) לא שב ירבעם. אף על פי שראה מופת המזבח שנקרע ומופת ידו שיבש' ושבה אליו בתפילת איש האלהים וראה מות הנביא כאשר מרה את פי ה' ושמע המופת שהאריה עומד אצל נבלת הנביא ולא אכל הנבלה ולא שבר את החמור אף על פי כן לא שב מדרכו הרעה ושב כבתחלה ועשה מקצות העם כהני במות כל מי שרוצה לבא להקריב בבמה להיות כהן היה והגדיל החטאת יום יום ופירוש ויהי כהני במות ויהי מכהני הבמות ופירוש ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם לעונש בית ירבעם ולהשמיד ולהכחיד וכן זאת תהיה חטאת מצרים ובית בדבר במקום ה"א הידיעה או פירושו כמשמעו כלומר בדבר הזה היה חרון אף האל על בית ירבעם להשמידם מעל פני האדמה כי לא שב מדרכו הרעה בכל אשר ראה: (ב) והשתנית. לפי שידע כי אחיה היה שונא אותו לפי שסר מאחרי ה' אמר בלבו אם ידע אחיה שהיא אשתי לא יתנבא לי כי אם רע לפיכך אמר לאשתו שתשתנה כדי שלא יכירה כי היא אשתו של ירבעם ומה שאמר לה שתקח עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש למנחה לנביא כי כן היה מנהג' כשהיו באים לשאול מהנביא היו מביאים לו מנחה כמו שאמר בשאול ונערו מה נביא לאיש האלהים: (ג) ונקודים. ת"י כסנין ובדברי רז"ל פת הבאה בכסנין והיא פת עשויה כעבין יבשים וכונסין אותם בבית המשתה: ובקבוק. כלי שפיו צר ות"י זלוע ומה שאמר לה הוא דבר עלי למלך על העם הזה כלומר שנבואתו מתקיימת כי כמו שדבר עלי כן היה לי ומה שיאמר לך על הנער הוא האמת

30 הנביא הזקן לספוד ולקברו: ל ויניח
את־נבלתו בקברו ויספדו עליו הוי
אחי: לא ויהי אחרי קברו אתו ויאמר
אל־בניו לאמר במותי וקברתם אתי
בקבר אשר איש האלהים קבור בו
אצל עצמתיו הניחו את־עצמתי:
לב כי היה יהיה הדבר אשר קרא בדבר
יהוה על־המזבח אשר בבית־אל
ועל כל־בתי הבמות אשר בערי
שמרון: לג אחר הדבר הזה
לא־שב ירבעם מדרכו הרעה וישב
ויעש מקצות העם כהני במות החפץ
ימלא את־ידו ויהי כהני במות: לד ויהי
בדבר הזה לחטאת בית ירבעם
ולהכחיד ולהשמיד מעל פני
האדמה:
יד א בעת ההיא חלה אביה בן־ירבעם:
ב ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא
והשתנית ולא ידעו כי־אתי אשת
ירבעם והלכת שלה הנה־שם אחיה
הנביא הוא־דבר עלי למלך על־העם
הזה: ג ולקחת בידך עשרה לחם
ונקדים ובקבק דבש ובאת אליו

ולמקבריה: ל ואחית ית
נבלתא בקבריה וספדו
עלוהי וי על אחא:
לא והוה בתר דקברו יתיה
ואמר לבנוהי למימר כד
אימות ותקברון יתי
בקברא דנביא דיי קביר
ביה בסטר גרמוהי אחיתו
ית גרמי: לב ארי
אתקימא יתקים פתגמא
דאתנבי בפתגמא דיי על
אגורא די בבית אל ועל
כל בתי במתא די בקירוי
שמרון: לג בתר פתגמא
הדין לא תב ירבעם
מאורחיה בישתא ותב
ועבד קצת מן עמא
כומרי במתא דרעי מקריב
ית קורבניה ויהון כומרין
לבמתא: לד והוה פתגמא
הדין לחובי בית ירבעם
ולגמרא ולשיצאה מעל
אפי ארעא: א בעדנא
ההיא אתמרע אביה בר
ירבעם: ב ואמר ירבעם
לאתתיה קומי כען
ותשתנין ולא ידעון דאת
אתת ירבעם ותהכין
לשלה הא תמן אחיה
נביא הוא מליל עלי למהוי
מלכא על עמא הדין: ג ותסבין בידך עסר טולמין דלחם וכסנין וזלוע
דדבש ותהכין לותיה

ל' ז' · ב' את אביו · ל' מ"ע · ב'. ו' · ס' תס' · ב' כתיב ה"א · ל' · ג'. ג' · ל"ב. ג' · ו' פתח · ל'. ד' · ג' בנביאים · י"ב. את ק' · ה' כתיב י' · ב' · ה' · ל' · ל'. ל'. ס'

וישמך עלינו נקרא אל תנחנו: ימלא ו' בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר צו: בדבר הזה ח' בקריאה וסי' ויתעבר ה' בי למענכם: אם יקרך עון בדבר. אפס כי נאץ נאצת. ויהי בדבר הזה לחטאת. יען מאסכם. ואדני המלך למה חפץ. בדבר הזה יסלח תנינא דפסו'. כי הרבינו לפשע. ותרין ובדבר הזה וסי' אינכם מאמינים. תאריכו ימים: על העם ח' וסימ' ויבחר משה אנשי. ותחזק מצרים. ויקח משה את הדם. ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ. ויקח צמד בקר וינתחהו. ויה כשמוע חירם. ויאמר ירבעם לאשתו. ויתן שרי מלחמות דד"ה. וכל עזרא דכוו' על העם. תולדות אהרן אחר הדבר. שם קב: ויהי בדבר. שם קב:

רלבג

ירבעם מדרכו הרעה בראותו כי על חטא זה נענש הנביא זה העונש הנפלא: (ל) ויספדו עליו הוי אחי. יתכן שספדו עליו כל העיר שידעו מה עשה בבית אל ואת הדברים אשר דבר לירבעם או ספדו הנבי' הזקן ובניו עליו: (לא) אצל עצמותיו הניחו את עצמותי. נוה זה כי ידע שעצמות איש האלהים ימלטו שלא ישרפם יאשיהו ולמלט עצמותיו עשה זה וכן כתיב וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משמרון וזה ראיה שזה הנביא הזקן בא משמרון: (לב) ועל כל בתי הבמות אשר בערי שמרון: ידמה שאף על פי שלא עשה ירבע' כי אם שני עגלי זהב הנה היו במלכותו בתי במות רבי' אך במקום העגלים היו הבמות הגדולות. והנה לא נבנה שומרון בימי ירבעם כי עמרי בנה אותו והוא היה בית המלכות בסוף הענין והנה נתנב' זה הנביא הזקן שזה המעש' גם כן יעשה יאשיה על כל בתי הבמות אשר בערי שמרון וכן היה הענין כמו שנזכר בסוף זה הספר: (לג) אחר הדבר הזה. ר"ל דברי הנביא הזה שהיה ראוי שיקח ירבעם מוסר עליהם מפני ראותו מופת המזבח שנקרע ונשפך הדשן וידו שיבשה ושבה לקדמותה מפני תפלת הנביא והמתת האריה איש האלהים על אשר מרה את פי ה' לאכול ולשתות במקום ההוא והפלא שהיה בזה שלא שבר האריה את החמור ולא אכל את הנבלה: החפץ ימלא את ידו. ר"ל להקריב הקרבנות: (לד) ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם. הנה בזה החטא היה לעונש נפלא בית ירבעם. ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה. ר"ל כי זה החטא סבב שלא ישאר לירבעם נין ונכד ועליו ועל חבריו אמרה התורה פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום וגו' כמו שביארנו שם: (ב) ולא ידעו כי את אשת ירבעם

מצודת דוד

(ל) בקברו. בהקבר אשר כרה נביא הזקן לעצמו: ויספדו. הנביא הזקן ובניו: הוי אחי. ר"ל צר לי עליך רעי: (לב) ועל כל בתי הבמות. אף שהנביא הבא מיהודה לא ניבא כ"א על המזבח אשר בבית אל הוסיף הוא להנבאות על כל בתי הבמות וכו': בערי שומרון. אמר ע"ש סופו כי עמרי בנאה לאחר זמן: (לג) אחר הדבר הזה. אף כי ראה מפלאות ה' ביבושת ידו וקריעת המזבח ומיתת הנביא על אשר עבר מאמר ה' עכ"ז לא שב מדרכו: וישב ויעש. ר"ל פעם אחר פעם: החפץ. כל הרוצה היה מחנך עצמו והיה מכהני במות: (לד) בדבר הזה. בעבור עבודת הבמות היה הגמול להיות בית ירבעם חסר מן העולם: יד (ב) והשתנית. שנה

מצודת ציון

(ל) הוי. הוא ענין לשון יללה: (לא) עצמותיו. זכר העצמות במקום הגוף כי הם מוסדי הגוף: (לג) ימלא את ידו. הוא ענין חנוך כמו ומלאת יד אהרן (שמות כט): (לד) לחטאת. ענין חסרון כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים (לעיל א): ולהכחיד. להכרית כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט): ולהשמיד. ענין כליון: יד (ב) והשתנית. מלשון שנוי: (ג) בידך. עמך וברשותך: ונקודים. פת יבש מתובל בתבלין על כי המה מנוקדים ומנומרים ממראה התבלין: ובקבוק כסותך

הוּא יַגִּיד לָךְ מַה־יִּהְיֶה לַנָּעַר׃ ד וַתַּעַשׂ
כֵּן אֵשֶׁת יָרָבְעָם וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ שִׁלֹה
וַתָּבֹא בֵּית אֲחִיָּה וַאֲחִיָּהוּ לֹא־יָכֹל
לִרְאוֹת כִּי קָמוּ עֵינָיו מִשֵּׂיבוֹ׃
ה וַיהוָה אָמַר אֶל־אֲחִיָּהוּ
הִנֵּה אֵשֶׁת יָרָבְעָם בָּאָה לִדְרֹשׁ דָּבָר
מֵעִמְּךָ אֶל־בְּנָהּ כִּי־חֹלֶה הוּא כָּזֹה
וְכָזֶה תְּדַבֵּר אֵלֶיהָ וִיהִי כְבֹאָהּ וְהִיא
מִתְנַכֵּרָה׃ ו וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲחִיָּהוּ אֶת־
קוֹל רַגְלֶיהָ בָּאָה בַפֶּתַח וַיֹּאמֶר בֹּאִי
אֵשֶׁת יָרָבְעָם לָמָּה זֶּה אַתְּ מִתְנַכֵּרָה
וְאָנֹכִי שָׁלוּחַ אֵלַיִךְ קָשָׁה׃ ז לְכִי אִמְרִי
לְיָרָבְעָם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
יַעַן אֲשֶׁר הֲרִימֹתִיךָ מִתּוֹךְ הָעָם וָאֶתֶּנְךָ
נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ ח וָאֶקְרַע אֶת־
הַמַּמְלָכָה מִבֵּית דָּוִד וָאֶתְּנֶהָ לָךְ וְלֹא־
הָיִיתָ כְּעַבְדִּי דָוִד אֲשֶׁר שָׁמַר מִצְוֹתַי
וַאֲשֶׁר־הָלַךְ אַחֲרַי בְּכָל־לְבָבוֹ לַעֲשׂוֹת
רַק הַיָּשָׁר בְּעֵינָי׃ ט וַתָּרַע לַעֲשׂוֹת מִכֹּל
אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמַסֵּכוֹת לְהַכְעִיסֵנִי
וְאֹתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גַוֶּךָ׃ י לָכֵן
הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל־בֵּית יָרָבְעָם
וְהִכְרַתִּי לְיָרָבְעָם מַשְׁתִּין בְּקִיר
עָצוּר וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל וּבִעַרְתִּי אַחֲרֵי
בֵית־יָרָבְעָם כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל
עַד־תֻּמּוֹ׃ יא הַמֵּת לְיָרָבְעָם בָּעִיר
יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה
יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

הוא יחוי ליך מא יהי לרביא: ד ועבדת כן אתת ירבעם וקמת ואזלת לשלה ואתת לבית אחיה ואחיה לא יכיל למחזי ארי כהאה עינוהי מסיביה: ה ויי אמר לאחיה הא אתת ירבעם אתיא למתבע פתגם מנך על ברה ארי מרע הוא כדין וכדין תמליל עמה ויהי במיעלה והיא משתניא: ו והוה כד שמע אחיה ית קל רגלהא עלת בתרעא ואמר עולי אתת ירבעם למא דנן את משתניא ואנא שליח לאתנבאה עלך פתגמין קשין: ז אזילי אמרי לירבעם כדנן אמר יי אלהא דישראל חלף דאפרישתך מגו עמא ומניתך למהוי מלכא על עמי ישראל: ח ואעדיתי ית מלכותא מבית דוד ויהבתא לך ולא הויתא כעבדי דוד די נטר פקודי ודהליך בתר פולחני בכל לביה למעבד לחוד דכשר קדמי: ט ואבאישתא למעבד מכל דהוו קדמך ואזלתא ועבדתא לך טעות עממיא ומתכן לארגזא קדמי ופולחני ארחיקתא מקביל עינך: י בכן הא אנא מיתי בישתא לבית ירבעם ואשיצי לירבעם ידע מדע ואחיד ושביק בישראל ואפלי בתר בית ירבעם כמא דמנגדרין בגולילין עד דמסיפין:
יא דימות לירבעם בקרתא ייכלון כלביא ודימות בחקלא ייכלון עופא דשמיא ארי מימרא דיי

רדק

האמת: (ד) כי קמו עיניו משיבו. וכן ועיניו קמה והטעם כי לעת הזקנה תיכש הלחות ויקומו יתרי העין והכל׳ העין בחורה וכבר פי׳ בו פירוש אחר במלת ועיניו קמה: מכיבו. כמו משיבתו וכן ונורה לכלות שאול שהוא כמו ונורת׳ כתבונת עצבים שהוא כמו כתבונתם. ואמ׳ בדרש כל המעמיד תלמיד שאינו הגון עיניו כהות מנא לן מאחיה השילוני וירבעם בן נבט תלמידו היה: (ה) כזה וכזה. הדברים שאמר לה: מתנכרה. הפך ההכרה: (ו) קשה. חזות קשה וכמוהו נאכלו בריאה שה בריאה: (ט) ואותי השלכת אחרי גווך. שלא פנית אלי לא כך ולא כך כאדם המשליך הדבר אחר גוו שלא יפנה אליו ותרג׳ יונתן ופולחני ארחיקתא מקבל עינך: (י) ומשתין בקיר. אמרו רז״ל אפילו הכלב שדרכו להשתין בקיר ונאמר זה על דרך ההפלגה וי״ת ידע מדע אמר משתין כמו משית ר״ל משית עצה בקירות לבו: עצור ועזוב. אפילו מה שיהיה עזוב ועצור במקו׳ שלא יכרת בתחלת הפורענות הבאה עליו אכריתנו בסוף שלא ישאר ממנו דבר ואדוני אבי ז״ל פירש עצור על הממון שהוא עצור באוצר ועזוב המקנ׳ שהוא עזוב בשדה: כאשר יבער הגלל עד תמו. אמרו רבותינו ז״ל גלל זה השן רוצה לומר כמו שמבער השן המאכל עד תומו ונקרא השן גלל לפי שדומה לאבן שיש הנקרא גלל כמו שאמר בכבין די אבן גלל ויש מפרשי׳ גלל היא צואה מן כגללי צואת האדם ויונתן תרגם כמו דמנגדרין בגולילין עד דמסיפין: בצואה

אחיהו ה׳ בקריאה וסי׳ ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק: וה׳ אמר אל אחיהו. ויהי כשמע אחיהו. ויקברו אתו ויספדו אתו. ולא שמע המלך דד״ה. חלה ח׳ ז׳ חסרים וא׳ מלא וסימ׳ נמסר בריש סדר ויחי: שלוח ד׳ בקריאה וסי׳ ואנכי שלוח אליך קשה. וציר בגוים שולח דירמיה. כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון. ואף כי תשלחנה לאנשים: בל מלכים וישעיה וירמיה ותריסר על בית ועל בית ב״מ י״א אל בית וסימ׳ הנני מביא רעה אל בית ירבעם. והלכו גוים רבים. והלכו עמים רבים. אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. והקימותי את הדבר הטוב. הלוך אל בית הרכבים. ויאמר ירמיהו אל מלך צדקיהו. כי בא ירמיהו אל בית. ולנח בתוך ביתו ב׳ בו. ובתגוני:

רש"י

(ה) והיא מתנכרה. כאלו אינה זאת: (ו) שלוח אליך. מאת הקב״ה בשליחות קשה: (י) משתין בקיר. תרגם יונתן ידע מדע. משית בקירות לבו: עצור ועזוב. עצור שיש לו מחזיק יד כמו זה יעצור בעמי (שמואל א׳ ט׳ י״ז). ועזוב. שאין לו מחזיק ביד: כאשר יבער. המבער את המאכל בפיו

רלבג

ירבעם. אמר זה כי נתבאר לו שאחיהו שנאהו על שסר לבו מאחרי ה׳: (ג) עשר׳ לחם ונקודים ובקבוק דבש. אמר זה להביאו תשורה לאיש האלהים כי כן היה מנהג׳ כמו שנזכר בענין שאול. והנה נקודים הוא פת יבש מתובל בתבלין ובקבוק הוא פיואסקו בלע״ז: (ד) כי קמו עיניו משיבו. ר״ל שפסק ראות עיניו מרוב שיבתו: (ט) ותרע לעשות מכל אשר היו לפניך. זה לאות כי לא חטא שלמה כי אם על שהטלים עיניו מנשותיו שעשו אלהים אחרים כי אם עשה שלמה זה לא יצדק מה שאמר הנביא בזה המקו׳: ואותי השלכת אחרי גוך. ר״ל שהשלכת אותי לאחוריך לבלתי פנות אל דבר ממצותי: (י) והכרתי לירבעם משתין בקיר. שלא ישאר לו שום זכר כי הזכר לבדו יוכל להיות משתין בקיר: עצור ועזוב בישראל. רוצה לומר שיכרית לו עצור ועזוב והנה העצור הוא מה שהוא בידו והעזוב הוא מה שהפקיר ועזב ביד זולתו: כאשר יבער הגלל עד תומו. אמרו רבותינו ז״ל כי הגלל הוא השן והרצון בו כי השן האוכלת תבער המאכל עד תומו ולפי דעתי שהרצון בו כאשר יבער הרוח המגלגל שיבער כל מה שיפגוש במקום שהוא סובב ועולה משם כן יבער

תולדות אהרן ואותי השלכת. ברכות יא: כאשר יבער. ב״ק ג ג כג נס:

מצודת ציון

ובקבוק. כלי שפיו צר וכן וקנית בקבוק (ירמיה יט): (ז) הרימותיך. מלשון תרומה ור״ל הפרשתיך: (ט) ומסכות. עבודת גלולים העשויים בהתכת המתכת וכן אלהי מסכה (שמות לד): גוך. גופך כמו ובנם לגו כסילים (משלי כו): (י) ובערתי. ענין הפנוי מהמקום כמו בערתי הקדש (דברים כו): הגלל. הצואה כמו גללי האדם (יחזקאל ד): תמו. מלשון תם והשלמה: עתה

מצודת דוד

כסותך למען לא ידעו הרואים אשר את אשתי כי תאב פן כשידעו אשר היא הולכת אל הנביא יהקרו לדעת מה דבר עמה ויהיה לו למוקש: למלך. שאהיה למלך ונראה א״כ בזה שדבר ה׳ בפיו אמת: (ד) קמו עיניו משיבו. לפי שדרך העין להתנענע בעת הראות אבל כשנעדר הראות מן העין תקום ותעמוד במקום אחד:
(ה) כזה וכזה. הדברים שאמר לה: והיא מתנכרה. עושה עצמה כנכרית כאלו אינה אשת ירבעם: (ו) למה וכו׳. ר״ל למה לך להתנכר לבל יכירך מי הלא אנכי שלוח בחזות קשה רק אליך לא יודע נאים ואין לך ערך להתנכר: (ט) מכל אשר היו לפניך. רמז בזה לשלמה ולרחבעם: אחרי גוך. כהמשליך דבר מה לאחוריו לבל יראהו: (י) משתין בקיר. הוא הזכר כי עושה קלוח ומשתין בקיר ולא

מלכים א יד

יב ואת קומי לכי לביתך בבאה רגליך
העירה ומת הילד: יג וספדו לו כל
ישראל וקברו אתו כי זה לבדו יבא
לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר
טוב אל יהוה אלהי ישראל בבית
ירבעם: יד והקים יהוה לו מלך על
ישראל אשר יכרית את בית ירבעם
זה היום ומה גם עתה: טו והכה יהוה
את ישראל כאשר ינוד הקנה במים
ונתש את ישראל מעל האדמה
הטובה הזאת אשר נתן לאבותיהם
וזרם מעבר לנהר יען אשר עשו
את אשריהם מכעיסים את יהוה:
טז ויתן את ישראל בגלל חטאות
ירבעם אשר חטא ואשר החטיא
את ישראל: יז ותקם אשת ירבעם
ותלך ותבא תרצתה היא באה בסף
הבית והנער מת: יח ויקברו אתו
ויספדו לו כל ישראל כדבר יהוה
אשר דבר ביד עבדו אחיהו הנביא:
יט ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר
מלך הנם כתובים על ספר דברי
הימים למלכי ישראל: כ והימים אשר
מלך ירבעם עשרים ושתים שנה
וישכב עם אבתיו וימלך נדב בנו
תחתיו: כא ורחבעם בן
שלמה מלך ביהודה בן ארבעים
ואחת שנה רחבעם במלכו ושבע

תרגום

גזר כן: יב ואת קומי איזילי לביתך במיעל רגליך לקרתא ימות רביא: יג ויספדון ליה כל ישראל ויקברון יתיה ארי דין בלחודוהי יתכניש לירבעם לקבורא חלף דאשתכח ביה פתגם דתקין קדם יי אלהא דישראל בבית ירבעם: יד ויקים יי קדמוהי מלכא על ישראל דישיצי ית בית ירבעם מן דקיים יומא דין ואף דאתיליד מבכן ולהלא: טו וימחי יי ית ישראל כמא דנאיד קניא במיא ויעקר ית ישראל מעל ארעא טבתא הדא דיהב לאבהתהון ויגלינון מעיבר פרת חלף דעבדו ית אשריהון מרגזין קדם יי: טז וימסר ית ישראל בדיל חובי ירבעם דחב ודחייב ית ישראל: יז וקמת אתת ירבעם ואזלת ואתת לתרצת היא עלת בסיפא דביתא ורביא מית: יח וקברו יתיה וספדו עלוהי כל ישראל כפתגמא דיי דמליל ביד עבדיה אחיה נביא: יט ושאר פתגמי ירבעם דאגיח קרבא ודמלך הא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דישראל: כ ויומיא דמלך ירבעם עסרין ותרתין שנין ושכיב עם אבהתוהי ומלך נדב בריה תחותוהי: כא ורחבעם בר שלמה מלך על דבית יהודה בר ארבעין וחדא שנא רחבעם כד מלך

תולדות אהרן וספדו לו. מ״ק כח סנהדרין מו: יען נמצא מ״ק שם: והכה ה׳. תענית כ סנהדרין קה:

רשי

בפיו לעשות גלל כך אבער אחריו עד תומו: (יג) דבר טוב. שבטל משמרתו שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה: (יד) אשר יכרית את בית ירבע׳ זה היום. ומה גם עתה. הנולדים לו היום ואשר עתידין להולד לו מעתה כך תרגם יונתן

רלבג

יבער השם ית׳ אחרי ירבעם עד תומו: (יב) בבאה רגליך העירה. הוא כמו בבוא רגלך והרצון בזה בבא רגלך העיר אשר הנער בה והעיר היא תרצה תקומי ותלכי לביתך ותמצאי אז הילד מת והנה זה אות חזק על אמתות הנשאר מהנבואה הזאת כי כבר יתחלף עת באה העיר בבחירתה כי תוכל ללכת במהירות או במתון או תוכל להתעכב בדרך אך על כל פנים רצה לאמת זה האות שבבואה לתרצה תקום תכף ותלך לבית׳ ואז תמצא הענין כמו שאמר הנביא כי אם תאמר לא אשוב לביתי עוד לא ימשך מזה שלא ימות בנה אך ימות אחר העת שתוכל ללכת בו בביתה מעת בא רגליה העיר ההיא: (יג) יען נמצא בו דבר טוב אל ה׳ אלהי ישראל. רוצה לומר שאין בבית ירבעם שנמצ׳ בו דבר טוב לה׳ זולת זה ולזה רצה הש״י לעשות לו טוב קצת והוא שיבא אל קבר וספדו לו כל ישראל אך מהשאר לא יבא אחד אל קבר והנה לא פירש אי זה דבר טוב נמצ׳ בו לה׳ והאוי שתדע שנמצאו בו דברים רעים רבים שלולי זה לא היה זה הגמול לבד ראוי לו אך יהיה ראוי שימשוך אחרי אביו ומה שידמ׳ לזה מהטובות: (יד) אשר יכרי׳ את בית ירבעם זה היום. ר״ל שהמלך ההוא יכרית את זרע ירבעם זה הנמצא לו היום שלא תחשבו שיאריך לו השם הרע׳ עד עבור הדור הנמצ׳ לו בביתו: ומה גם עתה. ר״ל ויכרית ג״כ מה שיולד לו עוד מהבנים גם עתה: והכה ה׳ את ישראל וגו׳. הגיד כי בעבור חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל יענש ישראל בכללו ויהיה קיומם על אדמתם חלוש מאד כקיום הקנה במים שינוד במעט מהכבות כן תנידם סבה חלושה עד שבסוף הענין יעקור הש״י ישראל מעל אדמתם ויפילם מעבר לנהר הוא נהר גוזן לפי מה שאחשוב וזה היה על יד מלך אשור בשני פעמים בפעם הראשונה הגלה מה שהיה מהם מעבר לירדן כמו שנתבאר בספר דברי הימים והם שני השבטים וחצי השבט והשאר הגלה שם גם כן בימי הושע בן אלה: (יז) היא באה בסף

רדק

(יב) בבואה רגליך העירה. מקור בתוספת ה״א כמו בבוא רגליך: דבר טוב. לא גלה הכתוב מה דבר טוב נמצא בו ורז״ל אמרו שבטל פרדסאו׳ שהושיב אביו בדרכים למנוע ישראל שלא יעלו לרגל: (יד) זה היום. זה היום שיקום אותו המלך: ומה גם עתה. מה צרה זו גם עתה כלומר נקלה היא צרה זו כי יותר ויותר יבאו על ישראל צרות: (טו) כאשר ינוד הקנה במים. אמרו רז״ל אפילו בשעת קלקלה המשיל׳ לקנה במים אמר שהוא כד ואינו נעקר ממקומו: וזרם מעבר לנהר. יזרה ר״ל יזרה ויפזר אות׳ לעבר נהרי כוש וזהו גלות ראשונ׳ שהגלם מלך אשור וינחם בחלח ובחבו׳ ות״י מעיבר לנהר מעב׳ פרת: (טז) ויתן את ישראל. מקרא קצר רצה לומר ויתנם לקללה ולשמה: (יז) תרצ׳. ולמעלה אמר כי ירבעם היה יושב בשכם בתחלת מלכותו ישב שם ואחר כן ישב בתרצה או הנער בנו חלה בתרצה: תרצתה. אל תרצה כי שם היה הנער שוכב חולה והיה עיר מערי ישראל כמו שאמר במלכי כנען מלך תרצה אחד: בסף הבית. ואחיה אמר לה בבוא׳ רגליך העירה כיון שנכנס׳ בעיר כאנש ולא יצא׳ נשמתו עד

העירה ט׳ ח׳ לשון קרת׳ וחד לשון עורה וסי׳ נמסר ביהושע סימן ו׳: ומה כ״ד וסי׳ נמסר בסדר כי תשא: לאבותיהם ד׳ מ״ל בנביאים וסימ׳ והכה ה׳ את ישראל. ויגברו את המקום הזה ויקטרו דירמיה. עד תמם מעל האדמה. נוה הצדק ומקוה. ויתן י״ג רפין וסי׳ ויתן לי את מערת. את ברכת אברהם. ויתן לך אלהים מטל. ויתן עז למלכו. הלא קציר חטים היום. גם את ישראל. את אבישג השונמית. ויתן את ישראל בגלל. ויקבץ מלך ישראל. וחברו דד״ה. ויחי ויתן לו מזהב שבא. יסר בנך ויניחך. והתענג על ה׳: נלחם י״ב פתחין וסי׳ בשפטים סימן ט׳:

מצודת דוד

כן הנקבה: עצור. העוצר שהוא עצור ומעוכב בתוך הבית: ועזוב. המקנה שהוא עזוב בשדה: בישראל. ר״ל בפרסום רב למען יוסרו: כאשר יבער. ר״ל כאשר המבער יבער את הגואה מבלי ישאיר שארית כן אבערו עד תומו: (יא) לירבעם. מבית ירבעם: כי ה׳ דבר. ובידו לקיים: (יג) דבר טוב. לא פירש מהו הדבר הטוב ורז״ל אמרו שבטל משמרתו ועלה לרגל: בבית ירבעם. בכל בית ירבעם נמצא רק בו דבר טוב: (יד) זה היום. ר״ל האנשים אשר הם זה היום בעולם שכבר נולדו: ומה גם עתה. ר״ל גם מה אשר יולדו מעתה: (טו) כאשר ינוד הקנה. אשר לרוב רכותו יתנודד במעט רוח ויכה את עצמו בהעומד אצלו: מעבר לנהר. הוא נהר גוזן כי לשם גלו כמ״ש במ״ב ובד״ה: מכעיסים. המכעיסים: (טז) ויתן את ישראל. לדבר השוא הנזכר: אשר חטא. הוא עצמו: ואשר וגו׳. בעשות

מצודת ציון

(יד) ועתה. כמו מעתה: (טו) ונתש. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א): וזרם. יפזרם כמו ואזרם במזרה (שם טו): אשריהם. הוא אילן הנעבד: (טז) בגלל. בעבור כמו בגלל יוסף (בראשית ל״ט): (יז) בסף. האסקופה נקראת גם היא סף כמו המזוזות וכן וידיה על הסף (שופטים י״ט): (יט) הנם. הנה הם: ויקנאו

רדק

עד בואה בסף הבית אשר היה שוכב שם: (כא) ושם אמו נעמה העמונית. הספור הזה להודיע כי הלך אחר מעשה אמו ועבד ע"ג אחרי שנים שלש כמו שאומר בדברי הימי' : (כד) וגם קדש. כמשמעו ויונתן תרגם נפקת ברא וכן תרגם ויעבר הקדשי' נפקת ברא : ככל התועבות הגוים. באה ה"א הידיעה על הסמיכות כמו על המזבח בית אל והדומים לו בספר מכלל : (כז) והפקיד. מנה אותם על ידי שרי הרצי' שישאו' הרצים לפני המלך בבואו בבית ה' ואחרי שובו השיבום אל תא הרצי' כי שם היו מופקדי' המגינים ודבר זה שהיה עושה אולי היה ירא ממרד או היה עושה דבר זה לגדולה ותפארת ופירוש תא חדר ויונתן תרגם לדוכא ומה שאמר מדי בא בית ה' אחר שנכנע הוא ויהודה עמו ושב אל ה' כמו שאומר בדברי הימים ואמר שם וגם ביהודה היו דברים טובים: (ל) ומלחמה היתה. אף על פי שאמר שמנעו שמעיה הנביא מלהלחם בישראל ושמעו אליו זה היה בתחלת המלכות שחשב רחבעם להשיב המלוכה אליו ובפעם ההוא מנעו כיון ששמעו כי מה' היתה סבה אבל אחר כן היו מלחמות ביניהם :

ובשנת

תרגום

ושבע עשרי שנין מלך בירושלם קרתא דאתרעי יי לאשראה ית שכנתיה תמן מכל שבטיא דישראל ושום אמיה נעמה מבני עמון : כב ועבד דבית יהודה דביש קדם יי וארגיזו קדמוהי מכל דעבדו אבהתהון בחוביהון די חבו : כג ובנו אף אינון להון במן וקמן ואשירין על כל רמא מנטלא ותחות כל אילן עבוף : כד ואף נפקת ברא הוה בארעא עבדו ככל תועבת עממיא די תריך יי מן קדם בני ישראל : כה והוה בשתא חמישתא למלכא רחבעם סליק שישק מלכא דמצרים על ירושלם : כו ונסיב ית אוצרי בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא וית כולא נסיב ונסיב ית כל מגני דדהבא דעבד שלמה : כז ועבד מלכא רחבעם חלופיהון מגני נחשא ומני על רבני רהטיא דנטרין תרע בית מלכא : כח והוה בזמן דעליל מלכא לבית מקדשא דיי נסבין להון רהטיא ומתיבין להון לדוכא דרהטיא : כט ושאר פתגמי רחבעם וכל דעבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה : ל וקרבא הות בין רחבעם ובין ירבעם כל יומיא : לא ושכיב רחבעם עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדוד ושום אמיה נעמה דמבני עמון ומלך אבים בריה תחותוהי :

מקרא

עשרה שנה מלך בירושלם העיר אשר־בחר יהוה לשום את־שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמנית : (ג' דסמיך)
כב ויעש יהודה הרע בעיני יהוה ויקנאו אתו מכל אשר עשו אבתם בחטאתם אשר חטאו : (ג' חס' בסי' ג' מלעיל)
כג ויבנו גם־המה להם במות ומצבות ואשרים על כל־גבעה גבהה ותחת כל־עץ רענן :
כד וגם־קדש היה בארץ עשו ככל התועבת הגוים אשר הוריש יהוה מפני בני ישראל :
כה ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שושק מלך־מצרים על־ירושלם : (ל' ר"פ בטע') (שישק ק')
כו ויקח את־אצרות בית־יהוה ואת־אוצרות בית המלך ואת־הכל לקח ויקח את־כל־מגני הזהב אשר עשה שלמה : (י"א מ"ע)
כז ויעש המלך רחבעם תחתם מגני נחשת והפקיד על־יד שרי הרצים השמרים פתח בית המלך :
כח ויהי מדי־בא המלך בית יהוה ישאום הרצים והשיבום אל־תא הרצים : (ל' ר"פ בטע')
כט ויתר דברי רחבעם וכל־אשר עשה הלא־המה כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה : (ב' חד מ"ל וחד חס')
ל ומלחמה היתה בין־רחבעם ובין ירבעם כל־הימים :
לא וישכב רחבעם עם־אבתיו ויקבר עם־אבתיו בעיר דוד ושם אמו נעמה העמנית וימלך אבים בנו תחתיו : (ל' בטעם וישכב פלוני)

רשי

יונתן : (כא) העיר אשר בחר ה'. ואעפ"כ : (כב) ויעש יהודה הרע . לא נתנו זה על לבם : ויקנאו. לשון קניטה : (כג) גם המה. כאשר השבטי' : (כד) קדש . מאוף : (כה) שישק . מצינו במדרש שיר השירים הוא פרעה נכה ונקרא שישק על שהיה שוקק ומתאוה כל ימיו לכסא השן שהיה לשלמה חתנו ועכשיו עלה ולקחו : (כו) ואת הכל לקח . את הכסא החשוב מן הכל : (כח) ישאום הרצים. לפניו לכבוד ואח"כ ישיבום אל תא שהרצים עומדים שם תמיד:

ובשנת

רלבג

בסף הבית והנער מת . רוצה לומר תוך מזוזת ביתה או מת הנער כמו שאמר לה אחיה והגיד שלא נתעכבה בהיותה בתרצה אך בבואה שם באה אל ביתה כמאמר הנביא : (כא) ושם אמו נעמה העמוני'. כתב זה בספור דברי רחבעם שני פעמים להודיע כי היות אמו עמונית היה סבת חטאו כי גדל על מנהגיה והיא הית' עובדת ע"ג לעת זקנת שלמה כמו שקדם בסוף ספר ד"ה : (כב) ויקנאו אותו . רוצה לומר ויכעיסו אותו בעבד' ע"ג : (כג) ויבנו גם המה להם במות. הנה אמר זה כי כבר נאסרו הבמות מעת שנבנה בית המקדש ולזה חטאו בזה אף על פי שיזבחו להם לה' : ומצבות . הנה הזהירה התורה גם כן שלא להקים מצבה אפילו לשם ית' שנאמר לא תקים לך מצבה : ואשרים . הנה דבר האשרה ידוע וידמה כי אשרים הם אלילים בעלי אשרה והנה עשו הבמות על כל גבעה גבוהה ללכת בחקות הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל והאשרים הניחו תחת כל עץ כי עשו אשרה מהעץ ההוא : (כד) וגם קדש היה בארץ . אחשוב כי קדש הוא בזה המקום המוכן למשכב ולזה אמר עשו ככל תועבת הגוים אשר הוריש ה' מפני בני ישראל : (כח) והשיבום אל תא הרצים . הנה הרצון בתא מבוא פורטנ"י בלע"ז . והנה היה מביא אותם לשם כדי שיוכה

מסורה

לשום את שמו ג' וסי' לשכנו תדרשו . ורחבעם בן שלמה מלך . ויתחזק רחבעם דד"ה . וב' לשום שמו וסימ' כי ירחק ממך . וכי ירבה . ושארא לשכן שמו : חטאו ג' וסי' ציה גם חום . בחטאתם אשר . כי לה' חטאו :

תולדות אהרן ויסי בשנה . פסחים פו קיט : ויקח את אוצרות . שם קיט :

מצודת ציון

(כב) ויקנאו . הרגיזו כמו יקניאהו בזרים (דברים ל"ב) : (כג) במות . בנין גבוה לע"ג מקום יעמודו בו המזבחות : מצבות . מזבחות מאבן אחת : רענן . ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צ"ב) כי ע"ז הוא מרבה בענפים : (כד) קדש . ניאוף כמו איה הקדשה (בראשית לח) : הוריש. גירש כמו הורים את האמורי (שופטים י"א) : והפקיד . מל' פקדון והנחה : על יד. כמו ביד : (כח) מדי. מתי ר"ל בכל זמן כמו מדי עלותה (ש"א א) : תא . ענין חדר מה כמו מגג כסא יחזקאל

מצודת דוד

בעפות להם עגלי הזהב : (יז) תרצתה . אל תרצה והיא היתה עיר המלוכה עד עמרי שבנה את שומרון : בסף הבית. יתכן שעמד הבית בקצה העיר כי הנביא אמר לה בבואה רגליך העירה : (יט) אשר נלחם . מהמלחמות אשר נלחם : ואשר מלך . מענין המלוכה אשר מלך : על ספר וכו' . ספר מיוחד היה להם כתבו בו כל הקורות והספורים : (כא) ושם אמו . בא לומר בהגה נדמה להמקור אשר הולב ממנה כי אמו היתה בת עכומ"ז : (כב) מכל אשר עשו. יותר ממה שהכעיסו אבותם בימי השופטים : (כג) גם המה. כמו שבנו בני עשרת השבטים : להם . לעצמם ותחת כל עץ רענן. חוזר הוא על הבמות והמצבות : (כו) ואת הכל. ולא השאיר מהם כלום : (כח) ישאום הרצים. להגן עליו מהאויב הבא פתאום : והשיבום . אחרי בוא לבית המלך : (ל) ומלחמה היתה. עם כי שב מלהלחם בדבר הנביא כמ"ש למעלה מ"מ לאח"ז חזר ונלחם עמו כל הימים עד מותו : (לא) ושם אמו . חזר

וכתבו

טו א וּבִשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ ט' ר"פ
יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט מָלַךְ אֲבִיָּם עַל־יְהוּדָה׃
ב שָׁלֹשׁ שָׁנִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם
אִמּוֹ מַעֲכָה בַּת־אֲבִישָׁלוֹם׃ ג וַיֵּלֶךְ ל'
בְּכָל־חַטֹּאות אָבִיו אֲשֶׁר־עָשָׂה לְפָנָיו
וְלֹא־הָיָה לְבָבוֹ שָׁלֵם עִם־יְהוָה אֱלֹהָיו כ"ס
כִּלְבַב דָּוִד אָבִיו׃ ד כִּי לְמַעַן דָּוִד נָתַן
יְהוָה אֱלֹהָיו לוֹ נִיר בִּירוּשָׁלִָם לְהָקִים ס'
אֶת־בְּנוֹ אַחֲרָיו וּלְהַעֲמִיד אֶת־ ב' את מרכבותיו
יְרוּשָׁלִָם׃ ה אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד אֶת־הַיָּשָׁר
בְּעֵינֵי יְהוָה וְלֹא־סָר מִכֹּל ׀ אֲשֶׁר צִוָּהוּ ב' דסמי' בקריאה
כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי׃
ו וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵין־רְחַבְעָם וּבֵין
יָרָבְעָם כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃ ז וְיֶתֶר דִּבְרֵי ס' נטעם
אֲבִיָּם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵם י"ז מ"ל בסי'
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יְהוּדָה וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין
אֲבִיָּם וּבֵין יָרָבְעָם׃ ח וַיִּשְׁכַּב אֲבִיָּם
עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּעִיר דָּוִד
וַיִּמְלֹךְ אָסָא בְנוֹ תַּחְתָּיו׃
ט וּבִשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיָרָבְעָם ט' ר"פ
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ אָסָא עַל־יְהוּדָה׃
י וְאַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם ל'
וְשֵׁם אִמּוֹ מַעֲכָה בַּת־אֲבִישָׁלוֹם׃ ב' אבים אסא
יא וַיַּעַשׂ אָסָא הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּדָוִד
אָבִיו׃ יב וַיַּעֲבֵר הַקְּדֵשִׁים מִן־הָאָרֶץ ט'. ב'
וַיָּסַר אֶת־כָּל־הַגִּלֻּלִים אֲשֶׁר עָשׂוּ כל כיפ' חס' וי"ו

א וּבִשְׁנַת תְּמָנֵי עַסְרֵי לְמַלְכָּא יָרָבְעָם בַּר נְבָט מְלַךְ אֲבִיָּם עַל דְּבֵית יְהוּדָה׃ ב תְּלָת שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ מַעֲכָה בַּת אֲבִישָׁלוֹם׃ ג וַאֲזַל בְּכָל חוֹבֵי אֲבוּהִי דַּעֲבַד קֳדָמוֹהִי וְלָא הֲוָה לִבֵּיהּ שְׁלִים בְּדַחַלְתֵּיהּ דַּיְיָ אֱלָהֵיהּ כְּלִבֵּיהּ דְּדָוִד אֲבוּהִי׃ ד אֲרֵי בְּדִיל דָּוִד יְהַב יְיָ אֱלָהֵיהּ לֵיהּ מַלְכוּ בִּירוּשְׁלֵם לַאֲקָמָא יַת בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי וּלְקַיָּמָא יַת יְרוּשְׁלֵם׃ ה דַּעֲבַד דָּוִד יַת דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ וְלָא סְטָא מִכֹּל דְּפַקְדֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי לְחוֹד בְּפִתְגָּמָא דְּאוּרִיָּה חִתָּאָה׃ ו וּקְרָבָא הֲוַת בֵּין רְחַבְעָם וּבֵין יָרָבְעָם כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ ז וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי אֲבִיָּם וְכָל דַּעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה וּקְרָבָא הֲוַת בֵּין אֲבִיָּם וּבֵין יָרָבְעָם׃ ח וּשְׁכִיב אֲבִיָּם עִם אֲבָהָתוֹהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אָסָא בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ ט וּבִשְׁנַת עַסְרִין לְיָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ אָסָא עַל שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ י וְאַרְבְּעִין וַחֲדָא שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ מַעֲכָה בַּת אֲבִישָׁלוֹם׃ יא וַעֲבַד אָסָא דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּדָוִד אֲבוּהִי׃ יב וּפַלֵּי נַפֵּקַת בְּרָא מִן אַרְעָא וְאַעְדִּי יַת כָּל טַעֲוָתָא

רשי

(א) ובשנת שמונה עשרה למלך ירבעם. שנה אחת אחר מות רחבעם ובשנת עשרים לירבעם מלך אסא שנה השלישית של נדב (אבים) נמנית למלך אסא שנה ולו נמי נמנית: (יב) ויעבר הקדשים. תרגם יונתן ופלי נפקת

רלבג

שיהי' יותר נשמר : (ב) ושם אמו מעכה בת אבישלום . הנה בספר דברי הימים זכר שמה מיכיהו בת אוריאל מגבעה והכל אחד עוד זכר שם שמה מעכה בת אבשלום ואחשוב שהוא אבשלום בן דוד כי שם זכר לרחבעם. שלש נשים האחת בת בן דוד והשנית בת בן ישי והשלישית מעכה בת אבשלום וידמה שזכר אלו הנשים מפני היותם ממשפחתו ולא זכר כאבשלום שהיה בן דוד כי לא נהג עמו מנהג בן ואולי שאר הנשי' שלקח ופילגשיו לא זכר שמם אך זכר אלו לבד להיותן ממשפחתו כמו שזכרנו והנה זכר שם אמו להעיד כי היתה מתיחסת לאביה שהיה איש רע מאד ולזה תמצא גם כן שזכר כי היא עשתה מפלצת לאשרה וכאילו באר שהסבה בהיות אביה עושה רע בעיני ה' היתה מפני היותו בן מעכה : (ד) ניר בירושלים . ניר הוא הארץ הנעבדת באופן שיהיו הצמחים אשר בה פרים וכזה יאמר כי לולא דוד לא היה השם יתברך נותן לו בירושלם זרע שימשול בו להעמיד את ירושלם והוא אסא : (ה) רק בדבר אוריה החתי . זה ממה שיעיד כי בשאר דבריו בכללם עשה דוד הישר בעיני ה' : (ו) ומלחמה היתה בין רחבעם ובין ירבעם כל ימי חייו . ר"ל כל ימי חיי רחבעם ואף על פי שבתחלה מנעם הנביא מלהלחם להשיב אל רחבעם המלוכה אחר זה היה ביניהם מלחמות : (ז) ומלחמה היתה בין אבים ובין ירבעם . כבר זכר בד"ה מלחמה חזקה שהיתה ביניהם שמתו בה חמש מאות אלף איש מישראל ושם זכר כי רחבעם היה נער ורך כאשר מרדו בו ישראל וזה ממה שיתבאר ממנו שאבים היה במלכו רב השנים ממה שהיה רחבעם במלכו והנה אמר ורך כי לרוב השלוה שהיתה בימי שלמה היה מעונג מאד ולא ידע נימוס המלחמה אך אבים ראה מלחמות בין ירבעם ובין אביו : (י) ושם אמו מעכה בת אבישלום . ידמה שאם אמו גדלה אותו וזכר זה כי עם כל זה לא למד אסא ממעשיה ועשה הישר בעיני ה' כדוד אביו : (יב) ויעבר הקדשים מן הארץ

רדק

(א) ובשנת שמונה עשרה שנה . לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י"ז שנה ורחבעם וירבעם תחלת מלכות' בשנה אחת היה ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמנ' עשרה ולא מנו אותה לפי שלא השלימה ומנה אותה לירבעם כמשפט : (ב) ושם אמו מעכה בת אבישלום . להודיע כי אשה רעה היתה כמו שאומר למטה אשר עשתה מפלצת לאשרה ובנה הלך בדרכיה : (ד) ניר בירושלם . כבר פירשנוהו למעלה : (ט) ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא על יהודה. מקצה שמונה עשרה שנה שמלך רחבעם כמו שכתבנו למעלה ולא מנה אותם לרחבעם ומנה אותם לאבים בנו וי"ת וקצת בנת עשרים הרי שלש שנים לאבים : (י) ושם אמו מעכה וגו' . ולא היתה אם אסא אלא אם אבים אביו כמו שכתוב למעלה ואם אביו קורא אותה אמו כמו שכתוב ותבאן אל רעואל אביהן וזכר לאסא אם אביו בעבור שהיתה עובדת ע"ג כמו שאומ' אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה עשה אסא הישר בעיני ה' ולא נטה אחריה :

וגם

ובשנת ט' ר"פ וחד מציע' פסו' וסי' ובשנת שמנה עשרה לירבעם . ובשנת עשרים לירבעם . ובשנת חמש ליורם . ובשנת אחת עשרה שנה ליורם . ובשנת שלוש למלכו דיהושפט דד"ה . ובשנת י"ח למלכו דיאשיהו דד"ה . ובשנת אחת לכורש דריש עזרא וחברו דסוף ד"ה . ובשנת שתים למלכו דדניאל . ובשנת בצורת לא ידאג . בתרא מצעות : צוהו י' בקריאה וסי' ויעש נח ככל אשר צוהו . ויגד משה לאהרן את כל דברי . ויבא משה ויקרא לזקני העם . ויקח משה את המטה . וישכם דוד בבקר ויטש את הצאן . ויעש דוד כן כאשר צוהו . וחברו דד"ה . אשר עשה דוד את הישר . ויעש ברוך בן נריה . אלה פקדתם לעבדתם :

ויעבר ט' בקריאה . וסימ' ויעבר אלהים רוח על הארץ . ויקחם ויעברם את הנחל . ויעבר ישי שמה . ויעבר ישי שבעת בניו . ויעבר הקדשים . וכשמוע אסא הדברים דדברי הימים . ויגע הדבר אל מלך נינוה . ובשנת אחת לכורש דריש עזרא . וחברו דסוף ד"ה :

תולדות אהרן ושם אמו . קמא לח : וגם קדש . סנהדרין נד (שם כה) : רק בדבר . שבת נו מ"ק עז :

מצודת דוד

וכתבו לומר שעד יום מותו נדמה במעשיו למעשה אמו : טו (א) ובשנת שמונה עשרה . כי ירבעם ורחבעם מלכו כאחד ומת רחבעם בי"ז למלכו ובשנה הבאה מלך אבים. שהיא בי"ח לירבעם : (ב) שלש וכו' . ומקוטעות היו : (ד) כי למען דוד . ר"ל כ"כ הרשיעו עד שלא היה ראוי למלוך רק למען דוד וכו' : לו ניר . לדוד נתן ניר בירושלים ולתוספת ביאור אמר להקים את בנו אחריו : ולהעמיד כו' . ר"ל בכדי שיתקיים הבית אשר בירושלים כאשר ימלוך בה מזרע הבונה אותה : (ה) אשר עשה . ר"ל בעבור אשר עשה דוד את הישר וכו' : רק בדבר אוריה . כי בבת שבע לא חטא כי כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו : (ו) ומלחמה היתה . ר"ל המלחמה שהיתה בין רחבעם לירבעם היתה כל ימי חייו של אבים ר"ל מעת היותו לאיש כי הוא היה היוצא והבא במלחמה : (ז) בין אבים . אף בימי מלכותו לא חדל מלהלחם עם ירבעם : (ט) ובשנת עשרים . כי אבים מלך בי"ח לירבעם ומלך ג' שנים מקוטעות והם שנת י"ח לירבעם וי"ט וכ' ובשנה ההיא מלך אסא ונחשבת השנה ההיא לאבים ולאסא : (י) ושם אמו . אם אביו היתה

מצודת ציון

(יחזקאל מ') : טו (ד) ניר . כמו נר ור"ל מלכות : (יב) ויעבר . הסיר : הקדשים . הניאוף

ולפי

אבתיו: יג וגם | את־מעכה אמו
ויסרה מגבירה אשר־עשתה מפלצת ג' חס' ל'
לאשרה ויכרת אסא את־מפלצתה ג'
וישרף בנחל קדרון: יד והבמות לא־
סרו רק לבב־אסא היה שלם עם־
יהוה כל־ימיו: טו ויבא את־קדשי
אביו וקדשו בית יהוה כסף וזהב וקדשיו ק'
וכלים: טז ומלחמה היתה בין אסא
ובין בעשא מלך־ישראל כל־ימיהם:
יז ויעל בעשא מלך־ישראל על־
יהודה ויבן את־הרמה לבלתי תת
יצא ובא לאסא מלך יהודה: ג' קמץ
יח ויקח אסא את־כל־הכסף והזהב
הנותרים | באוצרות בית־יהוה ואת־
אוצרות בית *מלך ויתנם ביד־עבדיו י"א מ"ג המלך ק'
וישלחם המלך אסא אל־בן־הדד בן־
טברמן בן־חזיון מלך ארם הישב ג' וחס'
בדמשק לאמר: יט ברית ביני
וביניך בין אבי ובין אביך הנה
שלחתי לך שחד כסף וזהב לך
הפרה את־בריתך את־בעשא ג'
מלך־ישראל ויעלה מעלי: ג' רפין
כ וישמע בן־הדד אל־המלך אסא י"ח פסוקים אל על על
וישלח את־שרי החילים אשר־לו
על־ערי ישראל ויך את־עיון ואת־ כ'. ג'
דן ואת אבל בית־מעכה ואת כל־
כנרות על כל־ארץ נפתלי: כא ויהי ג' וסי' ואל המלכים והערכה עד יס ודין
כשמע בעשא ויחדל מבנות את־

דעבדו אבהתוהי: יג ואף
ית מעכה אמיה אעדה
ממלכותה דעבדת טעותא
לאשרתא וקץ אסא ית
טעותא ואוקיד בנחלא
דקדרון: יד ובמתא לא
עטרא לחוד לבא דאסא
הוה שלים בדחלתיה דיי
כל יומוהי: טו ואיתי ית
קודשי אבוהי וקודשוהי
לבית מקדשא דיי כספא
ודהבא ומניא: טז וקרבא
הות בין אסא ובין בעשא
מלכא דישראל כל יומיהון:
יז וסליק בעשא מלכא
דישראל על דבית יהודה
ובנא ית רמתא בדיל
(דלא) למשבק למתן נפיק
ועליל לאסא מלכא דבית
יהודה: יח ונסיב אסא ית
כל כספא ודהבא
דאשתארו באוצרות בית
מקדשא דיי וית אוצרי
בית מלכא ומנינון בידא
דעבדוהי ושדרינון מלכא
אסא לות בר הדד בר
טברימון בר חזיון מלכא
דארם דיתיב בדמשק
למימר: יט קים ביני
ובינך ובין אבא ובין
אבוך הא שדרית לך
שוחדא כספא ודהבא איזיל
אשני ית קימך עם בעשא
מלכא דישראל ויסתליק
מני: כ וקביל בר הדד מן
מלכא אסא ושדר ית
רבני חילותא דיליה על קירוי ישראל ומחא ית עיון וית דן וית אבל בית
מעכה וית כל גינוסר על כל ארע שבטא דבית נפתלי: כא והוה כד שמע

רדק

(יג) וגם את מעכ' אמו. טעמו למה שאמרו ויסר את' כי גם כן הסיר את מעכה אמו ואחר כך פירש איך הסיר אותה ואמר ויסירה. מגבירה כלומר הסירה מהיות גבירה בעבור שעשתה מפלצת לאשרה ופי' מפלצת ע"ג קראה מפלצת שהוא לשון אימה ורעדה כמו פלצו' בעתתני לפי שאימת' מוטלת על עובדיה וכן מזה הטעם נקראו אימים הגלולים כמו שאמר ובאמים יתהוללו: וישרוף בנחל קדרון. שרף המפלצת והשליך האפר בנחל קדרון כי ע"ג אסורה בהנאה: (טו) וקדשי בית ה'. ר"ל וקדשי עצמו וחסר הנסמך כמו ושכורת ולא מיין וכן הוא בדברי הימים וקדשיו וכת"י וקדשוהי לבית מקדשא דה' ובקלת ספרים וקדשו כתיב וקרי וקדשיו: (יח) הנותרים באוצרות ה'. לפי שלקחו שישק מלך מצרים אוצרות בית ה' אמר הנותרים כי לא לקחם כלם: (כ) אבל בית מעכה. הוא אבל מים הנזכרת בדברי הימים: ואת כל כנרות. קבוץ כנרת וזה ת"י גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורז"ל הפליגו בספור שבח פירותיה והקבוץ רצה לומר שהיו מקומו' נחלקים וכלם היו שמני': על כל ארץ נפתלי. כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ובדברי הימים ואת כל מסכנות ערי נפתלי: (כא) וישב בתרצה ר"ל ישב לו בעירו כי שם היה מלך כמו שכתוב למטה ולא רצה להלחם עוד עם מלך יהוד' כי בסוף ימיו היתה מלחמה זאת וי"ת ויתיב בתרעית' תרגם בתרצה מן עסוק ורצון כלומר ישב לו ירא וחרד ורצון מפני מלך ארם:
אין

וישלחם ד' בקריאה וסי' וישלחם יהושע. ויקם יהושע וכל העם. וישלחם לבנונה. ויקח אסא: י"ה פסוקים אל על על וסי' נמסר בסדר פקודי:

רש"י

נפקת ברא:(יג)ויסירה מגביר'. מהיות גבירה: אשר עשתה מפלצת. אמרו רבותינו מפליא ליצנותא כמין זכרות עשתה לה והיא היתה נבעלת לו בכל יום: (יד) והבמות לא סרו. במות היחיד שהורגלו ליקרב עליהן לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית שהיו הבמות מותרות לא סרו עתה ואע"פ שנאסרו משנבנה הבית והיו ענושים עליה כרת:
אין

רלבג

הארץ. הם המוכנים למשכב: (יג) ויסירה מגבירה. הסירה מהיות גביר' כדי שלא תביא העם לעבוד ע"ג: מפלצת לאשרה. הוא בנין עשתה לכבוד הע"ג וקראה מפלצת לפי שהוא תביא פלצות וצרות רבות לעובדיו: ויכרת אסא את מפלצתה. הנה שרף אותה לפי שע"ג היא אסורה בהנאה ולזה השליך עפרה בנחל קדרון שלא יהנו ממנה: (יד) והבמות לא סרו. ידמה שאלו הבמות היו מזבחים בהם לש"י כמו שהיו עושין קודם בנין בית המקדש ובזה היו חוטאי' העם אך הבמות שהיו עובדים בהם ע"ג סרו כמו שהתבאר בספר ד"ה: (טו) ויבא את קדשי אביו וקדשי בית ה'. הרצון בו שכבר הביא בית ה' קדשי אביו וקדשי עצמו ולזה הוא קרי וקדשו וכן כתוב בד"ה: (יז) ויעל בעשא מלך ישראל ויבן את הרמה. יש ספק במה שכתוב בזה בספר ד"ה כי שם כתוב שזה היה בשנת שלשי' ושש למלכות אסא וכבר מצאנו כי בשנת שלש למלכות אסא מלך בעשא ולא מלך בעשא כי אם ארבע ועשרים שנה ואיך יתכן עם זה שתהיה זאת המלחמות בשנת שלשים ושש למלכות אסא ואולם התר זה הספק הוא לפי מה שאומר והוא שכבר שקטה הארץ מכל מלחמה עשר שנים בימי אסא כמו שכתוב בספר ד"ה וכראות ישראל הצלחתו בקבצו אליו רבים מישראל בחמש עשרה שנה במלכו כי אז נלחם עם ישראל והביאו שלל רב כמו שכתוב שם ושם כתוב ומלחמה לא היתה עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא והרצון בו שלא היתה מלחמה לו עם ישראל קודם זה כי לא יתכן לומר שלא היתה לו מלחמה כלל כי לא שקטה הארץ בימיו כי אם עשר שנים וכאשר התישב זה הוא מבואר שמה שאמר עד שלשים וחמש שנה למלכות אסא הוא שנת חמש
עשרה

תולדות אהרן וגם את מעכה. ע"ג סד (ע"ג יב): ויכרת אסא. (שם): וישלחם המלך. יבמות כב (שם ג):

מצודת ציון

הניאוף: הגלולים. העבודת גלולים המאוסים כגלל וצואה: (יז) הרמה. בנין רם: (יט) הפרס.
ענין

מצודת דוד

ולפי שהיתה מגדלתו אמר אמו: (יג) וגם את מעכה. מוסב על ויסר האמור במקרא שלפניו לומר וגם את מעכה הסיר ותוזר ומפרש שהסרתה היתה מהיות עוד גבירה ומושלת לבל תסית אנשים לעבודת כוכבים: אשר עשתה. בעבור אשר עשתה מפלצת והיא דמות מה להיות דבר נוסף אל האשרה וכמו שעבודת גלולים נקראים עצבים וע"ש שמעציב לב עובדיהם כן יקרא מפלצת כי מביא רעדה כי הוא מלשון פלצות בעתתני (ישעיה כ"א) ובעבור זה יקראו אימים כמ"ש ובאימים יתהללו (ירמיה נ'): וישרוף בנחל קדרון. ר"ל שרפה והשליך עפרה לנחל קדרון כי אפר עבודת כוכבים אסורה בהנאה: (יד) והבמות. אשר היו עשויות לשמים ולפי שכאשר נבנה הבית נאסרו הבמות בכל מקום לזה יחשב להטא: (טו) קדשי אביו. אולי אחר שהקדיש חזר ולקחם מן ההקדש והביאם אסא לבית ה': וקדשי וגו'. ר"ל גם קדשיו הביא בית ה' ובד"ה נאמר וקדשיו: (טז) ובין בעשא. אשר מלך אחר נדב בן ירבעם כאשר יאמר למטה: כל ימיהם. מן העת שהתחילו: (יז) את הרמה. מגדל גבוה בנה מול שערי ירושלים להפליך ממנו אבנים ליוצא ולבא: (יח) הנותרים. מה שלא לקח שישק ועם שנאמר למעלה שאת הכל לקח הנה לא לקח אלא מה שמצא ונשאר עוד מה שלא מצא: (יט) ויעלה מעלי. ר"ל הלחם עמו שיעלה מעלי: (כ) כל כנרות.
כל

הָרָמָה וַיֵּשֶׁב בְּתִרְצָה׃ כב וְהַמֶּלֶךְ אָסָא הִשְׁמִיעַ אֶת־כָּל־יְהוּדָה אֵין נָקִי וַיִּשְׂאוּ אֶת־אַבְנֵי הָרָמָה וְאֶת־עֵצֶיהָ אֲשֶׁר בָּנָה בַּעְשָׁא וַיִּבֶן בָּם הַמֶּלֶךְ אָסָא אֶת־גֶּבַע בִּנְיָמִן וְאֶת־הַמִּצְפָּה׃
כג וְיֶתֶר כָּל־דִּבְרֵי אָסָא וְכָל־גְּבוּרָתוֹ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהֶעָרִים אֲשֶׁר בָּנָה הֲלֹא־הֵמָּה כְתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה רַק לְעֵת זִקְנָתוֹ חָלָה אֶת־רַגְלָיו׃ כד וַיִּשְׁכַּב אָסָא עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃
כה וְנָדָב בֶּן־יָרָבְעָם מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל שְׁנָתָיִם׃ כו וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ אָבִיו וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּקְשֹׁר עָלָיו בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה לְבֵית יִשָּׂשכָר וַיַּכֵּהוּ בַעְשָׁא בְּגִבְּתוֹן אֲשֶׁר לַפְּלִשְׁתִּים וְנָדָב וְכָל־יִשְׂרָאֵל צָרִים עַל־גִּבְּתוֹן׃ כח וַיְמִתֵהוּ בַעְשָׁא בִּשְׁנַת שָׁלֹשׁ לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ כט וַיְהִי כְמָלְכוֹ הִכָּה אֶת־כָּל־בֵּית יָרָבְעָם לֹא־הִשְׁאִיר כָּל־נְשָׁמָה לְיָרָבְעָם עַד־הִשְׁמִדוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ אֲחִיָּה הַשִּׁילֹנִי׃
ל עַל־חַטֹּאות יָרָבְעָם אֲשֶׁר חָטָא וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּכַעְסוֹ אֲשֶׁר הִכְעִיס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
לא וְיֶתֶר דִּבְרֵי נָדָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ לב וּמִלְחָמָה הָיְתָה בֵּין אָסָא וּבֵין בַּעְשָׁא מֶלֶךְ־

נט' פסו' וכל וכל · ד' · ד' כסיפ' · כולהון חס' · ל"ס מ נפות פסוקים · ו' בסי"ן · ג'. כ"ף · ב' חס' וב' חס' בליש' ד' בטעם · ה' חס' בן נכע · י"ג בטעב

בעשא ואתמנע מלמבני ית רמתא ויתיב בתרעיתא : כב ומלכא אסא כנש ית כל דבית יהודה לית דנקי ונטלו ית אבני רמתא וית אעהא די בנא בעשא ובנא בהון מלכא אסא ית גבעתא דבני בנימין וית מצפיא : כג ושאר כל פתגמי אסא וכל גבורתיה וכל די עבד וקרויא די בנא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה לחוד לעדן סיבתיה אתמרע ברגלוהי : כד ושכיב אסא עם אבהתוהי ואתקבר עם אבהתוהי בקרתא דדויד אבוהי ומלך יהושפט בריה תחותוהי : כה ונדב בר ירבעם מלך על ישראל בשנת תרתין לאסא מלכא דשבטא דבית יהודה ומלך על ישראל תרתין שנין : כו ועבד דביש קדם יי ואזל באורח אבוהי ובחוביה דחייב ית ישראל : כז ומרד עלוהי בעשא בר אחיה משבטא דבית יששכר ומחהי בעשא בגבתון די לפלשתאי ונדב וכל ישראל צירין על גבתון : כח וקטליה בעשא בשנת תלת לאסא מלכא דשבטא דבית יהודה ומלך תחותוהי : כט והוה כממלכיה קטל ית בית ירבעם לא אשאר כל נשמא לירבעם עד די שיציה כפתגמא דיי דמליל ביד עבדיה אחיה שילונאה : ל על חובי ירבעם דחב ודחייב ית ישראל בארגזותיה דארגיז קדם יי אלהא דישראל : לא ושאר פתגמי נדב וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל : לב וקרבא הות בין אסא ובין בעשא

רשי

(כב) אין נקי . אפי' חתן מחדרו שנאמר בו (דברים כ"ד ה') נקי יהיה לביתו שנה אחת : (כה) שנתי' . השניה והשלישית לא פחות

רלבג

עשרה שנה למלכות אסא כי אז היתה לו מלחמה עם ישראל ואמנם מנה שלשים וחמש שנה מעת החלק המלכות כי כבר היו עשרים שנה לרחבעם ואבים ולאסא חמש עשרה והנה בשנת שש עשרה לאסא בנה בעשא את הרמה ואחשוב שמנה מעת החלק המלכות כי מה שעשה אסא על דבר בניית הרמה סבב גם כן החלק המלכות כי כבר החל המלכות לשוב לו קודם זה כמו שזכרנו ובעבור זה החטא נשארה המלכות נחלקת כבראשונה והנה זה החטא היה שטם בשר זרועו במה ששלח אל בן הדד מלך ארם ולא בטח בה' אשר הפיל מחנה הכושיים לפניו ואחשוב שלזאת הסבה חלה את רגליו לעת זקנתו כי הוא שלח זה אל בן הדד כאילו לא היו לו רגלים ללכת במלחמה ולזה סבב הש"י שחלש כח רגליו לעת זקנתו : (כה) בשנת שתים לאסא מלך יהודה . ידוע כי מת ירבעם בשנת שתים לאסא כי עשרים ושתי' שנה מלך וכבר מלכו עשרי' שנה רחבעם ואבים ולא השלים השנה ונחשבה השנה ההיא לו ולנדב בנו ולא השלים נדב השנה השלישית לאסא ונחשבה השנה ההיא לו ולבעשא ולז"א שכבר מלך נדב שנתים ואחר מלך בעשא עשרים וארבע שנה ולזה נשלמו בשנת עשרים ושש לאסא ולא השלים השנה ונחשבה לו השנה ההיא לו ולעמרי ואחר מלך עמרי שתים עשרה שנה ולזה נשלמו בשנת שלשים ושמנה לאסא ובזה הותרו ספקות רבות יפלו במנין אלו השנים שנחשבו לכאן ולכאן : (כט) ויהי כמלכו הכה את כל בית ירבעם . ראוי לספק איך נחשב לו זה לעון והנה היה דבר ה' ביד אחיה הנביא שיהיה זה לבית ירבעם בן

רדק

(כב) אין נקי . אפי' חתן שנאמר עליו נקי יהיה לביתו שנה אחת : (כג) וכל גבורתו . במלחמות ובכושיים : חלה את רגליו . מן רגליו וכן הם יצאו את העיר מן העיר והדומים לו ובדברי רז"ל אין נקי שעשה אנגריא לתלמידי חכמים ומפני זה נענש וחלה את רגליו מפני שהעביד בעבודה זו תלמידי חכמים : (כט) ויהי כמלכו . בכ"ף : בשנת

ד' פסוקים את את ואת את ואת וסי' ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב. והמלך אסא השמיע את כל יהודה . והבשת אכלה את יגיע אבותינו . ואסא המלך לקח את דד"ה : וכל ישראל ו' מצעות פסוקים בסיפרא וסי' והמלך וכל ישראל . ויעש שלמה בעת . כי ששת חדשים . ויקשר עליו בעשא . ויעלה עמרי ויתקשר . וכל ר"פ דכוו' : סימן קדמא ויהי כמלכו תניינא ויהי במלכו ואפ"ם ואשכן כמלך בגדוד קדמא כ"ף ותניינא בי"ת ולית דכוותיה דסמיכי :

תולדות אהרן וכמלך אסא . סוטה י (שם כג) : רק לעת זקנתו . שם סנהדרין מח : על חטאת . אבות יב הוריות י :

מצודת ציון

ענין בטול : (כג) את רגליו . מרגליו כמו יצאו את העיר (בראשית מד) ומשפטו מהעיר : (כז) ויקשר . ענין מרד הנעשה ע"י בני אדם קשורים באגודה אחת : צרים . מל' מצור ר"ל

מצודת דוד

...המקומות אשר במחוז כנרות : על כל . עם כל ארץ וגו' : (כא) בתרצה . היתה עיר המלוכה : (כב) השמיע . הכריז להשמיע : אין נקי . לבל יהיה מי נכולם נקי ונפטר מלבוא : (כג) רק . רצה לומר בכל דבר היה מוצלח רק לעת זקנתו וגו' : (כה) בשנת שתים לאסא . כי אסא מלך בשנת כ' לירבעם וירבעם מת בשנת כ"ב ומיד מלך נדב א"כ הוא בשנת שתים לאסא : שנתים . ומקוטעות היו : (כז) ונדב . ואז היה נדב וכל ישראל וגו' : (כח) בשנת שלש לאסא . כי נדב מלך בשנת שתים לאסא ושנתים מלך והם מקצת הב' מאסא והג' והם ב' שנים מקוטעות : (ל) בכעסו . ר"ל שהיה יודע רצונו ומתכוין להכעיסו ולמרוד בו : (לב) ומלחמה היתה . עם שכבר נאמר למעלה בא עתה לומר אף שאסא היה צדיק גמור ובעבה הלא הטיב לעשות להשמיד בית ירבעם עכ"ז לא נמנע אסא מלהלחם עמו על כ

רדק

(לג) בשנת שלש לאסא מלך בעשא. היאך היה זה והלא מלחמה זו שנלחם בעשא עם אסא ובנה את הרמה היתה בשנת שלשים ושש למלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים ובעשא לא מלך אלא עשרים וארבע שנה ואם בשנת שלש לאסא מלך בעשא הנה מת בעשא בשנת כ"ו לאסא ואיך אמר כי בנה את הרמה בשנת ל"ו לאסא אלא פי' בשנת שלש בשנת שלש שהחל אסא להלחם עם מלכות ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ולשנת שלש מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ"ג למלכות בעשא שהיא שנת ל"ו לתחילת מלכותו של אסא והיא שנת כ"ה או כ"ו למלחמת אסא כי שנה שנייה של נדב בן ירבעם מנה אותה ג"כ לבעשא כי לא שלמה לו השנה ועשר שנים ששקטה הארץ בתחילת מלכות אסא כמו שאומר בדברי הימים לא מנה אותם לנדב בן ירבעם ושתי שנים מהם היו בימי ירבעם ושמנה השנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשר שנים מלך נדב מלכות שלימה ונלחם עם אסא וזה הוא ונדב בן ירבעם מלך ישראל בשנת שתים לאסא כלומר בשנת שתים לאסא למלחמותיו ובשנת י"א למלכו התחילו מלחמותיו וכל החשבונות שמנה בספר זה לאסא אינם לתחילת מלכותו אלא לתחילת מלחמותיו והחשבונות שאומר בדברי הימי' הם לתחילת מלכותו וראיה לדברינו כי בחשבונות דברי הימים אומר למלכות אסא ובחשבונות זה הספר אומר לאסא ובסדר עולם אומר כי המלחמה הזאת שבנה בעשא את הרמה היתה בשנת י"ו לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושיים ומנין ל"ו שאומ' בדברי הימים הוא למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזירה שתחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה כנגד אותן ל"ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה מלכות בית דוד לחזור בשנת י"ו לאסא שהשלמו ל"ו לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ונשען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית ה' ולא נשען על ה' לא חזרה מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה ולדברי בעל סדר עולם יקשה הפסוק שאומר בדברי הימים ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכות אסא והנה מלחמת אסא קודם ל"ה היתה לדבריו: (ג) הנני מבעיר. מן ובערת הרע: (ז) וגם ביד יהוא. לפי שאמר וימלוך אלה בנו תחתיו אמר כי לא היתה מלכו' שלימה כי לא מלך אלא שנתים ואותם היו מקוטעות שהרי מלך בשנת כ"ו לאסא וזמרי המיתוהו בשנת כ"ז לאסא הנה לא מלך אלא שנה אחת ומה שאמר שנתים מקצת שנתים וגם שאמר הוא לרבות על בית ירבעם כי כמו שנבא אחיה

רשי

לאסא: (לג) בשנת שלש לאסא מלך יהודה מלך בעשא. שנה השלישי' לאסא נמנית לנדב ולבעשא: (ז) וגם ביד יהוא בן חנני הנביא דבר ה' היה אל בעשא. כלו' הרי שמלך אלה בן בעשא ואף גם זאת דבר ה' היה ביד יהוא שלא תתקיים מלכותו: ועל אשר הכה אותו. הואיל וגם הוא הלך בחטאתיו נמצא שלא היה לו להורגו לכך נענש על הריגתו וכן מצינו (בהושע א' ד') ופקדתי את דמי יזרעאל על בית

מקרא

ישראל כל־ימיהם׃
לג בשנת שלש לאסא מלך יהודה מלך
(כ' דסמי') בעשא בן־אחיה על־כל־ישראל
בתרצה עשרים וארבע שנה׃
לד ויעש הרע בעיני יהוה וילך בדרך
ירבעם ובחטאתו אשר החטיא את־
ישראל׃ טז א ויהי דבר־
(ל' למערבאי אל בעשא) יהוה אל־יהוא בן־חנני על־בעשא
(כ' וכתיב כן) לאמר׃ ב יען אשר הרימתיך מן־
העפר ואתנך נגיד על עמי ישראל
(ד' חס' בליש') ותלך ׀ בדרך ירבעם ותחטא את־
עמי ישראל להכעיסני בחטאתם׃
ג הנני מבעיר אחרי בעשא ואחרי
ביתו ונתתי את־ביתך כבית ירבעם
בן־נבט׃ ד המת לבעשא בעיר
(ל) יאכלו הכלבים והמת לו בשדה
(ס'בטע' כס') יאכלו עוף השמים׃ ה ויתר דברי
(ח' דסמי') בעשא ואשר עשה וגבורתו הלא־
הם כתובים על־ספר דברי הימים
למלכי ישראל׃ ו וישכב בעשא
עם־אבתיו ויקבר בתרצה וימלך
(כל סיפ' ר"פ וגם) אלה בנו תחתיו׃ ז וגם ביד־יהוא
בן־חנני הנביא דבר־יהוה היה אל־
(ג' דסמי') בעשא ואל־ביתו ועל כל־הרעה ׀
(ג' דסמי') אשר־עשה ׀ בעיני יהוה להכעיסו
במעשה ידיו להיות כבית ירבעם
(ד) ועל אשר־הכה אתו׃

תרגום

מלכא דישראל כל יומיהון׃
לג בשנת תלת לאסא מלכא
שבטא דבית יהודה מלך
בעשא בר אחיה על כל
ישראל בתרצה עסרין
וארבע שנין׃ לד ועבד
דביש קדם יי ואזל באורח
ירבעם ובחוביה דחב די
חיב ית ישראל׃ א והוה
פתגם נבואה מן קדם יי
עם יהוא בר חנני על
בעשא למימר׃ ב חלף
דאפרישתך מן עפרא
ומניתך מלכא על עמי
ישראל ואזלתא באורח
ירבעם וחיבתא ית עמי
ישראל לארגזא קדמי
בחוביהון׃ ג הא אנא מפלי
בתר בעשא ובתר ביתיה
ואתן ית ביתך כבית
ירבעם בר נבט׃ ד דימות
לבעשא בקרתא יכלון
כלביא ודימות ליה בחקלא
יכלון עופא דשמיא׃
ה ושאר פתגמי בעשא
ודעבד וגבורתיה הלא
אינון כתיבין על ספר
פתגמי יומיא למלכי
ישראל׃ ו ושכיב בעשא
עם אבהתוהי ואתקבר
בתרצה ומלך אלה בריה
תחותוהי׃ ז ואף עם יהוא
בר חנני נביא פתגם נבואה
מן קדם יי הוה על בעשא
ועל ביתיה ועל כל בישתא
דעבד קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידוהי למהוי כבית ירבעם ועל

רלבג

בן נבט והנה מצאנו שנחשב לו לעון כמה שאמר אחר זה ועל כל הרעה אשר עשה בעיני ה' להכעיסו במעשה ידיו להיות כבית ירבעם ועל אשר הכה אותו. ואפשר שנאמר כי נענש על זה מפני שכבר הראה שלא עשה זה בעבור חטאת ירבעם כי גם הוא הלך בדרכי ירבעם ולא עשה זה גם כן למלא דבר ה' כמו שעשה יהוא אבל עשה זה לרוע לבבו בעבור שימלוך ולא ימצא מי שיחלוק עמו על המלכות לתתה לבית ירבעם ונענש גם כן בעבור שהרגו בעת שהיה נלחם מלחמות ה' עם פלשתים כי כבר היו אז צרים על גבתון אשר לפלשתי' ואולי יהוא לא נענש על כלותו בית אחאב כי כבר עשה זה במצות נביא השם ובער גם כן הרבה מהתועבות אשר עשה אחאב: (ד) המת לבעשא בעיר יאכלו הכלבים. ר"ל שלא יבא אחד מהם אל קבר: (ז) וגם ביד יהוא בן חנני. ר"ל כי היה עוד דבר ה' על ידו אל בעשא ואל ביתו שיהיה כבית ירבעם על לכתו בדרך ירבעם ועל אשר הכה אותו וזה מה שהוסיף בזאת הנבואה השנית ועל זה התעורר להרוג אדניו ולזה לא נענש על הריגתם אך

על כל ישראל כ' דסמיכי וסימ' נמסר לעיל בסי' י"ב: ואשר עשה ח' וסי' נמסר בריש האי ספרא סימן ב': ועל אשר ד' וסי' נמסר בספר שמואל חלק ב' סימן י"ב:

מצודת ציון

ר"ל חנו לגור ולסבב: טז (ב) הרימותיך. מלשון תרומה והפרשה: (ג) מבעיר. מן הפנוי מהמקום

מצודת דוד

גם הוא עשה הרע כאשר יאמר למטה ולא נחשב לו א"כ לזכות מה שהשמיד בית ירבעם: (לג) בשנת שלש לאסא. השנה ההיא נחשבת גם לנדב גם לבעשא כי בשנה ההיא הרגו לנדב ומלך מיד: עשרים וכו'. ומקוטעות היו: טז (ז) וגם ביד יהוא. כי למעלה לא הזכיר לייעד העונש כ"א על מה שהחטיא את ישראל ולא הזכיר מה שחטא הוא בעצמו לכן הוסיף לומר וגם ביד יהוא וכו' ור"ל באותה הנבואה עצמה ששלח ביד יהוא שמיועד הוא לעונש על אשר החטיא את ישראל בהנבואה ההיא ייעד העונש גם בעבור הרעה אשר עשה בעצמו במעשה ידיו: ועל אשר הכה אותו. ר"ל גם יביא עליו העונש בעבור שהכה בית ירבעם ואף שבדבר ה' נעשה מ"מ נפשה

ח בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֵׁשׁ שָׁנָה לְאָסָא
מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ אֵלָה בֶן־בַּעְשָׁא עַל־
יִשְׂרָאֵל בְּתִרְצָה שְׁנָתָיִם׃ ט וַיִּקְשֹׁר
עָלָיו עַבְדּוֹ זִמְרִי שַׂר מַחֲצִית הָרָכֶב
וְהוּא בְתִרְצָה שֹׁתֶה שִׁכּוֹר בֵּית אַרְצָא
אֲשֶׁר עַל־הַבַּיִת בְּתִרְצָה׃ י וַיָּבֹא זִמְרִי
וַיַּכֵּהוּ וַיְמִיתֵהוּ בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע
לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃
יא וַיְהִי בְמָלְכוֹ כְּשִׁבְתּוֹ עַל־כִּסְאוֹ
הִכָּה אֶת־כָּל־בֵּית בַּעְשָׁא לֹא־הִשְׁאִיר
לוֹ מַשְׁתִּין בְּקִיר וְגֹאֲלָיו וְרֵעֵהוּ׃
יב וַיַּשְׁמֵד זִמְרִי אֵת כָּל־בֵּית בַּעְשָׁא
כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־בַּעְשָׁא
בְּיַד יֵהוּא הַנָּבִיא׃ יג אֶל כָּל־חַטֹּאות
בַּעְשָׁא וְחַטֹּאות אֵלָה בְנוֹ אֲשֶׁר חָטְאוּ
וַאֲשֶׁר הֶחֱטִיאוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַבְלֵיהֶם׃
יד וְיֶתֶר דִּבְרֵי אֵלָה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה
הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי
הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
טו בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה
לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ זִמְרִי שִׁבְעַת
יָמִים בְּתִרְצָה וְהָעָם חֹנִים עַל־גִּבְּתוֹן
אֲשֶׁר לַפְּלִשְׁתִּים׃ טז וַיִּשְׁמַע הָעָם
הַחֹנִים לֵאמֹר קָשַׁר זִמְרִי וְגַם הִכָּה
אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיַּמְלִכוּ כָל־יִשְׂרָאֵל אֶת־
עָמְרִי שַׂר־צָבָא עַל־יִשְׂרָאֵל בַּיּוֹם
הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ יז וַיַּעֲלֶה עָמְרִי וְכָל־
יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ מִגִּבְּתוֹן וַיָּצֻרוּ עַל־
תִּרְצָה׃ יח וַיְהִי כִּרְאוֹת זִמְרִי כִּי־
נִלְכְּדָה הָעִיר וַיָּבֹא אֶל־אַרְמוֹן בֵּית־
הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׂרֹף עָלָיו אֶת־בֵּית־מֶלֶךְ

ג' מלרע וכתו' א' כסוף
ס' מ"ל
ב' על כסא ממלכתו
ו' בסיפ'. ג'
ב' בסיפ'
י"ג בטעם תביר
י"ז מ"ל בסי'
כ'כטע' כסי'
ג'
ל'
ל'
ס' חס'
ג' ושאר שר צבא
ג' דגשים עמרי אחאב נס'הי' קדמא דסיפרא
ט' בטע'בסי'

דְקָטֵל יָתֵיהּ׃ ח בִּשְׁנַת עַסְרִין וְשִׁית שְׁנִין לְאָסָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ אֵלָה בַר בַּעְשָׁא עַל יִשְׂרָאֵל בְּתִרְצָה תַּרְתֵּין שְׁנִין׃ ט וּמְרַד עֲלוֹהִי עַבְדֵיהּ זִמְרִי חַד מִתְּרֵין רַבָּנֵי רְתִיכַיָּא וְהוּא בְתִרְצָה שָׁתֵי רַוֵי בֵּית אַרְצָא טַעֲוָתָא דִי בְבֵיתָא בְּתִרְצָה׃ י וַאֲתָא זִמְרִי וּמְחָהִי וְקַטְלֵיהּ בִּשְׁנַת עַסְרִין וּשְׁבַע לְאָסָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי׃ יא וַהֲוָה בְּמִמְלְכֵיהּ כְּמִתְבֵיהּ עַל כּוּרְסֵיהּ קְטַל יַת כָּל בֵּית בַּעְשָׁא לָא אַשְׁאַר לֵיהּ יָדַע מַדָּע וְקָרִיבוֹהִי וְחַבְרוֹהִי׃ יב וְשֵׁיצֵי זִמְרִי יַת כָּל בֵּית בַּעְשָׁא כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דְמַלֵּיל עַל בַּעְשָׁא בְּיַד יֵהוּא נְבִיָּא׃ יג עַל כָּל חוֹבֵי בַעְשָׁא וְחוֹבֵי אֵלָה בְרֵיהּ דִי חָבוּ וְדִי חַיִּבוּ יַת יִשְׂרָאֵל לְאַרְגָזָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל בְּטַעֲוָתְהוֹן׃ יד וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי אֵלָה וְכָל דִי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו בִּשְׁנַת עַסְרִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְאָסָא מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ זִמְרִי שַׁבְעָא יוֹמִין בְּתִרְצָה וְעַמָּא שָׁרָן בְּגִבְּתוֹן דִי לִפְלִשְׁתָּאֵי׃ טז וּשְׁמַע עַמָּא דְשָׁרָן לְמֵימַר מְרַד זִמְרִי וְאַף קְטַל יַת מַלְכָּא וְאַמְלִיכוּ כָּל יִשְׂרָאֵל יַת עָמְרִי רַב חֵילָא עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃ יז וּסְלִיק עָמְרִי וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמֵּיהּ מִגִּבְּתוֹן וְצָרוּ עַל תִּרְצָה׃ יח וַהֲוָה כַּד חֲזָא זִמְרִי אֲרֵי אִתְכְּבִישַׁת קַרְתָּא וַעֲל לְאִידְרוֹן בֵּית מַלְכָּא וְאוֹקִיד עֲלוֹהִי יַת בֵּית מַלְכָּא

רש"י

בית יהוא האויל ולא סרו מדרכי אחאב נענשו על הריגתם : שר מחצית הרכב . הוא ואחר היו שרים על הרכב : (יב) וגואליו ורעהו . וקריבוהי ירחמוהי

רלבג

אך נענש על לכתו בחטאת ירבעם ועל החטיאו את ישראל : (ט) שר מחצית הרכב. הנה היו שרי הרכב שנים וזמר. היה אחד מהם והנה שלם השם לבעשא מדה כנגד מדה כי הוא הרג את בית ירבעם בעת היותם צרים על גבתון אשר לפלשתים והוא גם כן בעת שהיו ישראל חונים על גבתון אשר לפלשתים הרג זמרי את כל בית בעשא ומשפחתו ורעהו: (טו) והנה מלך זמרי שבעת ימים. ובאותן הימי' הלך בחטאת ירבעם ומת בחטאתו אשר חטא ותיכף המליכו העם את עמרי שהיה שר צבא על ישראל ואף על פי שנתחדש לו אחר זה מחלוקת על המלכות בשנת תבני בן גינת הנה נחשב המלכות לעמרי ומת בשנת שלשים ושמנה לאסא ונחשבה לו השנה ההיא ולזה אמר כי מלך עמרי שתים עשרה שנה ומאלו הי"ב שנה מלך שש שנים שלמות בתרצה וזה כי בשנת שלשים ואחת לאסא מלך יהודה מת תבני ומלך עמרי על ישראל בכללם ר"ל עשרת השבטים והנה היה כל זמן מלכותו שתים עשרה שנה כמו שזכרנו ובתרצה מלך שש שני' שלמות שיש מסוף שלשי' ואחת לאסא עד ראש שלשים ושמנ' :

ויקן

וימיתהו ה' מ"ל וסימ' נמסר בסדר וישב ולעיל בהאי סיפרא סי' י"ג : כשבתו ב' בקריא' וסי' והיה כשבתו על כסא ממלכתו . והיה במלכו כשבתו : בהבליהם ג' בקריאה וסי' כעסוני בהבליהם ואני אקניאם. אל כל חטאות בעשא וחטאת אלה . וילך בכל דרך ירבעם דעמרי : וימלכו ה' חס' בליש' וסי' שם את שאול . כל ישראל . את עמרי שר צבא . ויוצא את בן המלך דמלכים . ויקח כל עם יהודה את עזריה דמלכים :

רדק

אחיה השילוני על ירבעם ועל ביתו שלא תקום מלכותו וכן היה לו כי נדב בנו לא מלך אלא שנתים והיו מקוטעות שהרי בשנת שתים לאסא מלך ובשנת שלש לאסא מלך בעשא שהמיתו הנה כי לא מלך בנו אלא שנה ומה שאמר שנתים מקצת שנתים כן היה לו גם לבעשא כי לא מלך בנו אלא שנה ונפסקה מלכותו כמו שנבא עליו יהוא בן חנני : ועל אשר הכה אותו . כי נענש בעשא על דמי נדב כיון שהלך בדרכיו והיה רשע כמוהו נענש על הריגתו ונהרג גם הוא וכן הוא אומר ג"כ בבית יהוא ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא ואמר אותו ואף על פי שלא זכר נדב הנה זכר בית ירבעם: (ט) שר מחצית הרכב. כתרגומו חד מתרין רבני רתיכיא : שותה שכור . כלומר ששתה עד ששכר: בית ארצא . שם אדם והיה פקיד והוא שאמר אשר על הבית וי"ת כן בית ארצא טעוותא די בביתא בתרצה : (יא) ויהי במלכו . בבי"ת כשבתו . בכ"ף : לא השאיר לו. בכל זרעו והכה גם כן גואליו והם קרוביו וגם הכה רעהו והם אוהביו . ורעהו כמו רעיו וכן בהתפללו בעד רעהו מגן גבורהו כמו גבוריו : (טו) והעם חונים על גבתון . נדב וישראל צרו על גבתון ולא לכדוה ועתה בימי אלה שבו לצור עליה : (טז) וימליכו כל ישראל. אותם שהיו במחנה: (יח) וישרף עליו. עמרי שרף על זמרי בית המלך שנסגר בה ומת זמרי : את בית מלך. חסר ה"א הידיעה שלא כמנהג ולפי שזכרו לא הוצרך

כו

מצודת ציון

מהמקום : (יח) ארמון . היכל :

שמר

מצודת דוד

בעשא לא עשאו לקיים דבר ה' כ"א עשה לשבת על כסא המלוכה מבלי ימלא מערער עליו האויל וגם הוא אחז במעשיו לזאת לדם נקי יחשב לו : (ח) בשנת עשרים ושש . כי בעשא מלך בג' לאסא ועם השנה ההיא מלך כ"ד שנים ומת ומיד מלך אלה והרי היא בשנת כ"ו לאסא : שנתים . ומקוטעות היו : (ט) שר מחצית הרכב . שני שרים היו לאלה על חצי הרכב והיה זמרי לשר על החצי : והוא בתרצה . בעת שקשר עליו זמרי היה אלה בתרצה בבית ארצא אשר היה ממונה על בית המלך אשר בתרצה ושם שתה היין עד אשר השתכר ולזה לא היה בו דעת להיות נשמר מזמרי : (י) בשנת עשרים ושבע . כי בשנת כ"ו לאסא מלך וימי מלכותו שנתים והם מקלם הכ"ו מאסא והכ"ז והם ב' שנים מקוטעות : (יא) משתין בקיר . הוא הזכר העושה קלות למרחוק : וגואליו . קרוביו כמו ובא גואלו (ויקרא כ"ה) על כי להקרוב היא משפט הגאולה לגאול שדהו מיד הקונה : ורעהו . מיוחד היה לשם הים לשבת תמיד עם המלך וכמ"ש וזבוד וגו' רעה המלך (לעיל ד') : (טו) בשנת עשרים ושבע . כי מלך מיד כשהרג לאלה : והעם חונים . כשהומלך בתרצה היו העם חונים בגבעתון : (טז) כל ישראל . אותם שהיו במחנה המליכו את עמרי ולא

חשבו

רדק

בו ה"א הידיעה : (יט) להחטיא את ישראל. והלא לא מלך אלא שבעת ימים
בתרצה לבדה מה החטיא את ישראל בשבעת הימים אלא קודם לכן שהיה
שר מחצית הרכב היה מחטיא את ישראל וכן מה שאמ' ויתר דברי זמרי
על הימים אשר היה שר אמר : (כא) אז יחלק העם ישראל. חסר הסמוך כמו
הארון הברית וכתוב בסדר
עולם וכמה היתה המחלוקת
הזה ארבעה חדשים : (כב) ויחזק
העם. אמרו לפי שנתחתן עם
יהושפט חזק: את העם. מן
העם וכן כצאתי את העיר :
וימת תבני. מת מיתת עצמו
וכיון שמת מלך עמרי בלא
מחלוקת ובסדר עולם אומר
כי הרגו תבני כיון שהשיא אסא
בתו של עמרי ליהושפט הרגו
את תבני: (כג) בשנת שלשים
ואחת. והלא בשנת כ"ז לאסא
מלך זמרי ולא מלך אלא שבעת
ימים ומלך עמרי אלא מפני
מחלוקת תבני לא מלך מלכות
שלימה ובשנת שלשים ואחת
לאסא מת תבני ומלך עמרי
מלכות שלימה וכלל ימי מלכותו
י"ב שנה הנה שבע שנים מלך
מלכות שלימה שהרי בשנת
ל"ח לאסא מלך אחאב בנו
ומל"א עד ל"ח שבע שנים ושש
שני' שמלך בתרצה עד מחלוקת
תבני הרי י"ג שנה והכתוב
אומר שתים עשרה שנה שנת
י"ג לא שלמה לו ולא מנה אותה
לו : (כד) ההר שמרון. כמו
העם ישראל וי"ת ההר כרכא
כראה מדבריו כי כרך גדול
היה שם מתחלה אלא שעמרי
חזק הבנין וקרא שם העיר
שמרון על שם שמר אדני ההר
שמרון : (כ) ובחטאתיו. כתיב
כלומר חטאות רבות שעשה
וקרי בחטאתו לשון יחיד כלומר
חטאת

רשי

ורחמוהי : (כב) וימת תבני. כשנשא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו
הרגו את תבני כשראו חשיבותו של עמרי בסדר עולם : (כג) בשנת שלשים ואחת
שנה לאסא וגו' מלך עמרי. מלכות שלימה. וחמש שנים היתה מחלקותו
של תבני מעשרים ושבע לאסא עד ל' ואחת : שתים עשרה שנה.
סך הכל חמש במחלוקת ושבע
במלכות שלימה ואי אפשר לו'
שתים עשרה במלכות שלימה
שהרי אחאב בנו מלך בשנת
שלשים ושמנה לאסא : בתרצה
מלך שש שנים. עד שלא בנה
את

ג' בָּאֵשׁ וַיָּמֹת׃ יט עַל־חַטֹּאתָיו אֲשֶׁר
ל' חָטָא לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לָלֶכֶת
ה' פסו' בִּדְרֶךְ יָרָבְעָם וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה
לְהַחֲטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כ וְיֶתֶר דִּבְרֵי
כ' זִמְרִי וְקִשְׁרוֹ אֲשֶׁר קָשָׁר הֲלֹא־הֵם
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
כא ג' אָז יֵחָלֵק הָעָם יִשְׂרָאֵל לַחֵצִי חֲצִי
הָעָם הָיָה אַחֲרֵי תִבְנִי בֶן־גִּינַת
לְהַמְלִיכוֹ וְהַחֵצִי אַחֲרֵי עָמְרִי׃
כב ט"ז וַיֶּחֱזַק הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי עָמְרִי אֶת־
הָעָם אֲשֶׁר אַחֲרֵי תִּבְנִי בֶן־גִּינַת
וַיָּמָת תִּבְנִי וַיִּמְלֹךְ עָמְרִי׃
כג בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וְאַחַת שָׁנָה
לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ עָמְרִי עַל־
יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּתִרְצָה
ג' ר"פ מָלַךְ שֵׁשׁ־שָׁנִים׃ כד וַיִּקֶן אֶת־הָהָר
ל' שֹׁמְרוֹן מֵאֶת שֶׁמֶר בְּכִכְּרַיִם כָּסֶף וַיִּבֶן
ב' וילך יהודה אֶת־הָהָר וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם הָעִיר אֲשֶׁר
ד' ג'רי בָּנָה עַל שֶׁם־שֶׁמֶר אֲדֹנֵי הָהָר שֹׁמְרוֹן׃
ד' כה וַיַּעֲשֶׂה עָמְרִי הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיָּרַע
מִכֹּל אֲשֶׁר לְפָנָיו׃ כו וַיֵּלֶךְ בְּכָל־דֶּרֶךְ
ובחטאתו ק' יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּבְחַטֹּאתָיו אֲשֶׁר
הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס אֶת־
ג' ב' בסיפ' יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַבְלֵיהֶם׃
ה' בטעס כז וְיֶתֶר דִּבְרֵי עָמְרִי אֲשֶׁר עָשָׂה
וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים
עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
כח וַיִּשְׁכַּב עָמְרִי עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר
כולסון חס' בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ אַחְאָב בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃
כט וְאַחְאָב בֶּן־עָמְרִי מָלַךְ

בְּנוּרָא וּמִית: יט עַל כָּל
חוֹבַיָא דִי חַב לְמֶעְבַּד דְבִישׁ
קֳדָם יְיָ לְמֵיזַל בְּאוֹרַח ב' ה' פסו' א' בסונהטי' ועשייס
יָרָבְעָם וּבְחוֹבֵיהּ דִי עֲבַד
לְחַיָבָא יַת יִשְׂרָאֵל: כ וּשְׁאָר
פִּתְגָמֵי זִמְרִי וּמֵירְדֵיהּ
דְמָרַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמִין לְמַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל : כא בְּכֵן אִתְפְּלַג
עַמָא יִשְׂרָאֵל לְתַרְתֵּי פַּלְגָן
ב' פתחוכנינן פַּלְגוּת עַמָא הֲוָה בָּתַר תִּבְנִי
בַּר גִינַת לְאַמְלָכוּתֵיהּ
וּפַלְגוּת בָּתַר עָמְרִי :
כב וּתְקֵיף עַמָא דְבָתַר
ב' פתח עָמְרִי מִן עַמָא דְבָתַר תִּבְנִי
ב' בטע' בסי' עשרים ושבע לאסא ודין בַּר גִינַת וּמִית תִּבְנִי וּמְלַךְ
עָמְרִי: כג בִּשְׁנַת תְּלָתִין
וְחֲדָא שְׁנִין לְמַלְכָּא אָסָא
מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
מְלַךְ עָמְרִי עַל יִשְׂרָאֵל
תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין בְּתִרְצָה
ל' סגול. מְלַךְ שִׁית שְׁנִין: כד וּזְבַן
יַת כְּרַכָּא דְלְשׁוֹמְרוֹן מִן
שֶׁמֶר בְּתַרְתֵּין כִּכְּרִין דִכְסַף
וּבְנָא יַת כְּרַכָּא וּקְרָא יַת
שְׁמָא דְקַרְתָּא דִבְנָא עַל
שׁוּם שֶׁמֶר מָרֵיהּ דְטוּרָא
שׁוֹמְרוֹן: כה וַעֲבַד עָמְרִי
דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וּבְאִישׁ מִכֹּל
דִי קֳדָמוֹהִי: כו וַאֲזַל בְּכָל
אוֹרְחָא יָרָבְעָם בַּר נְבָט
וּבְחוֹבוֹהִי דִי חַיֵב יַת יִשְׂרָאֵל
לְאַרְגָזָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל בְּטַעֲוָתְהוֹן :
כז וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי עָמְרִי דִי
עֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ דִי עֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : כח וּשְׁכִיב
עָמְרִי עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר בְּשׁוֹמְרוֹן וּמְלַךְ
אַחְאָב בְּרֵיהּ תְּחוֹתֵיהּ : כט וְאַחְאָב בַּר עָמְרִי מְלַךְ

רלבג

(כד) ויקן את ההר שמרון. ר"ל ההר שבנה בו עיר שמרון ולפי שהיה שם אדני ההר שמר קרא שם העיר שמרון וזה לאות כי היה שם עיר שמה שמרון קודם זה אך עתה בנא' עמרי : (כה) וירע מכל אשר לפניו. ידמה שהלך בחטאת ירבעם כמו שספר והוסיף עוד לחטוא חטאים אחרים ואפשר עוד שאמר שהרע מכל אשר לפניו מפני לכתו בכל חטאת ירבעם כי היה ראוי שיקבל מוסר מפני מה שראה מבית בעשא ובית ירבעם ולפי שלא קבל כלל מהמוסר מפני זה להעיר מעט מחטאת ירבעם הנה ראוי שיאמר שהרע מכל אשר לפניו ויעיד שהענין כן מפני אמרו וילך בכל דרך ירבעם

חטאתיו ג' בקריאה וסי' על חטאתיו דזמרי. והרשע כי ישוב. כל חטאתיו אשר עשה ר"פ : ה' פסו' דאית בהון חטאה ועשייה וסי' נמסר בסדר נשא : העם ישראל ג' דסמיכי בקריאה וסי' לברך את העם ישראל. אז יחלק העם ישראל. לא נבדלו העם ישראל : שם כל שם קמץ במ"ו פתחין וסי' נמסר בסדר לך לך : אדני ד' בקריאה וסימ' ויקח אדני יוסף אותו. דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות. ויאמר אלינו האיש אדני הארץ. ויקן את ההר. שמרון. והר ואדני האדנים : ויעשה ד' בקריאה וסי' ויעשה עמרי הרע. ודיהורם בן אחאב. ודיואש הסמוך לאלישע. את כל חקתי שמר : וילך בכל דרך ג' דסמיכי בקריאה וסימ' עמרי יהושפט דמלכים. יאשיהו דמלכים. ושארא וילך בדרך :

תולדות אהרן ויקן את ההר. סנהדרין קב: אחאב. שם :

מצודת דוד

הפלו בזמרי : (יח) וישרוף עליו. עמרי שרף על זמרי : (יט) אשר חטא. בעוד היה שר מחצית הרכב חטא והחטיא את הנתונים תחת ממשלתו : (כא) לחצי. לשני חלקים: חצי העם. אותם שלא היו במחנה היו אחר תבני : (כב) וימת תבני. בס"ע יש כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו לאשה הרגו את תבני : (כג) שלשים ואחת. אף כי זמרי הלא מלך בכ"ז לאסא והומת אחר שבעה ימים ומיד מלך עמרי אבל חצי העם היו אחר תבני לא היתה מלכות עמרי מלכות שלימה עד כי הומת תבני בשנת ל"א לאסא כי. אז מלך על כל ישראל : שתים עשרה שנה. ומקוטעות היו והרבה מהם שהומלך מהעם אשר במחנה ומלך א"כ חמש שנים עם תבני בחלקת ושבע שנים אחר שמת תבני ולפי שבסוף מלך על כל ישראל חזר לחשוב למלכותו גם אלו חמשת השנים : (כד) ויקן. בשנה השביעית למלכותו : את ההר שמרון. ע"ש שמר אמר כי הוא קראה שומרון : ויבן: לנוה

עַל־יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה
שָׁנָה לְאָסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ
אַחְאָב בֶּן־עָמְרִי עַל־יִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה׃
ל וַיַּעַשׂ אַחְאָב בֶּן־עָמְרִי הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה מִכֹּל אֲשֶׁר לְפָנָיו׃ לא וַיְהִי הֲנָקֵל
לֶכְתּוֹ בְּחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וַיִּקַּח
אִשָּׁה אֶת־אִיזֶבֶל בַּת־אֶתְבַּעַל מֶלֶךְ
צִידֹנִים וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֶת־הַבַּעַל
וַיִּשְׁתַּחוּ לוֹ׃ לב וַיָּקֶם מִזְבֵּחַ לַבָּעַל
בֵּית הַבַּעַל אֲשֶׁר בָּנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃
לג וַיַּעַשׂ אַחְאָב אֶת־הָאֲשֵׁרָה וַיּוֹסֶף
אַחְאָב לַעֲשׂוֹת לְהַכְעִיס אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִכֹּל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו׃ לד בְּיָמָיו בָּנָה חִיאֵל
בֵּית הָאֱלִי אֶת־יְרִיחֹה בַּאֲבִירָם בְּכֹרוֹ
יִסְּדָהּ וּבִשְׂגִיב צְעִירוֹ הִצִּיב דְּלָתֶיהָ
כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן׃ יז א וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ
הַתִּשְׁבִּי מִתֹּשָׁבֵי גִלְעָד אֶל־אַחְאָב
חַי־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי

עַל יִשְׂרָאֵל בִּשְׁנַת תְּלָתִין
וְתַמְנֵי שְׁנִין לְאָסָא מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ
אַחְאָב בַּר עָמְרִי עַל יִשְׂרָאֵל
בְּשׁוֹמְרוֹן עַסְרִין וְתַרְתֵּין
שְׁנִין׃ ל וַעֲבַד אַחְאָב בַּר
עָמְרִי דְבִישׁ קֳדָם יְיָ מִכֹּל
דִי קֳדָמוֹהִי׃ לא וַהֲוָה שִׁיט
בְּעֵינוֹהִי לְמֵיזַל בְּחוֹבֵי
יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּנְסִיב
אִתְּתָא יַת אִיזֶבֶל בַּת
אֶתְבַּעַל מַלְכָּא דְצִידוֹן
וַאֲזַל וּפְלַח יַת בַּעְלָא וּסְגִיד
לֵיהּ׃ לב וַאֲקִים אֱגוֹרָא
לְבַעְלָא בֵּית בַּעְלָא דִבְנָא
בְּשׁוֹמְרוֹן׃ לג וַעֲבַד אַחְאָב
יַת אֲשֵׁרְתָא וְאוֹסִיף אַחְאָב
לְמֶעְבַּד לְאַרְגָּזָא קֳדָם יְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל מִכֹּל מַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל דַהֲווֹ קֳדָמוֹהִי׃
לד בְּיוֹמוֹהִי בְּנָא חִיאֵל בֵּית
מוֹמֵי יַת יְרִיחוֹ קְטַל אֲבִירָם
בּוּכְרֵיהּ כַּד שָׁרִי לְשַׁכְלֵיל
יָתַהּ וּשְׂגוּב זְעֵיר בְּנוֹהִי
כַּד אֲקִים דַשַּׁהָא כְּפִתְגָּמָא
דַיְיָ דִי מַלֵּיל בִּידָא דִיהוֹשֻׁעַ
בַּר נוּן׃ א וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ
דְמִתּוֹשַׁב מִתּוֹתָבֵי גִלְעָד לְאַחְאָב קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִמְשַׁמֵּשְׁנָא

כולהון הס׳ · כ׳לני׳יסודה · ל׳ · כ׳ · ז׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ כ״כ · ובשגוב ק׳ · ה׳ כתע׳ בכי׳ · ל׳ והס׳

ויוסף ז׳ מלאים בקריאה וסימ׳ ויעמד במקום צר אשר אין דרך . ויוסף עוד יפתח . ויוסף יהונתן להשביע . רד קעילה . ויוסף אחאב . דבר אל אחז קדמא דוויוסף ה׳ דבר . ובעת הצר לו דד״ה . ויוסף שאול לירא ויאסף כתיב ושארא ויסף :

תולדות אהרן ויסי הנקל . שם (סנהדרין כח) : ויעש אחאב . כם : בימיו בנה . (שם וד׳ כט) : ויאמר אליהו . פסחים פח סנהדרין קיג (ברכות ט תענית סג סנהדרין כח) : חי ה׳. תענית ג. סנהדרין שם :

רשי

את שמרון: (לא) ויעבוד את הבעל. מוסיף על עגלים של ירבעם: (לג) אשרה. אילן נעבד: (לד) חיאל בית האלי. חיאל אשר מבית אל כמו ישי בית הלחמי (שמואל א׳ ט״ז) ולא נאמר הבית לחמי. וכן יהושע בית השמשי בספר (שמואל א׳ ו׳ י״ד) ולא הבית שמשי וכן בעפרת אבי העזרי (שופטים ו׳) ולא נאמר האבי עזרי. ויש פותרין בית האלי פל שקבל עליו קללות יהושע ארור האיש אשר יקום ובנה וגומר (יהושע ו׳ כ״ו) אמרו רבותינו חיאל משל בנימין ויריחו משל יהושפט ומפני מה תלאו באחאב שתולין את הקלל׳ במקלקל (ס״א במקולל): באבירם בכרו יסדה. כשיסד׳ מת בנו בכורו וקבר והלך וקבר כל בניו עד שמת האחרון בהצבת דלתות וכן הוא קללות של יהושע בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (שם): (א) ויאמר אליהו התשבי. מארץ (ס״א שם העיר) ששמה תושב: חי ה׳. למה סמכו כאן אלא שהלכו אליהו ואחאב לנחם את

רדק

חטאת העגלים: (לא) הנקל לכתו. אם היה בעיניו נקל ללכת בחטאת ירבעם והם העגלים כן הראה במעשיו כי נקלי׳ היו בעיניו אותם החטאות ולקח אשה מגויי הארצות לחטוא עוד ולעבוד הבעל שהיו הם עובדי׳ שם וזהו שאמ׳ וילך ויעבוד הלך שם לצידון ועבד הבעל שהיו עובדים שם והשתחוה לו כלומר שקבלו עליו באלוה ועשה כמוהו בשמרון ובנה לו בית וקראו בית הבעל והקים לו שם מזבח: (לב) בית הבעל. חסר בי״ת השמוש וכן הנמצא בית השם שהוא כמו בבית השם והדומים לו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק: (לג) ויעש אחאב. הוסיף עוד לחטוא ונטע אשרה לעבדה זולתי הבעל שעשה ובדרש אמר ויעש אחאב את האשרה אמר ר׳ יוחנן שכתב על דלתי שמרון אחאב כפר באלהי ישראל לא יהא לו חלק באלהי ישראל: (לד) חיאל בית האלי. מבית אל היה כמו בית הלחמי מבית לחם בית השמשי מבית שמש ותחת ממשלתו של אחאב היה ועשה דבר זה ולא מיחה בידו אחאב כל כך הרשיע לעשות ועד ימיו לא היה אדם שעלה בלבו לבנות יריחו מפני השבועה שהשביע יהושע ארור האיש אשר יקים ובנה את העיר וגו׳ ותמיה׳ הוא כי יריחו למלך יהודה היה כי משבט בנימין היה ואיך נתן יהושפט רשות לבנותה ומצאנו בירושלמי חיאל מן יהושפט יריחו מבנימין אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב ואחר שנבנתה לא נאסרה ישיבתה כי ההרס היתה שלא תבנה כמו עיר הנדחת והבונה אותה עובר בחרם והוא נענש כאשר דבר יהושע וי״ת בית האלי בית מומי כלומר שעבר על האלה שהשביע יהושע ומפני זה נקרא בית האלי לא שהיה מבית אל ובדברי רז״ל נקרא בית האלי על שעבר על אלה שאמר יהושע ארור האיש וגו׳: יריחה. כתיב בה״א וקרי בוי״ו כמו אהלה והדומים לו: באבירם בכורו יסדה. ומת וכן מתו כל בניו ובעת שהציב דלתיה היה עדיין שגוב צעירו חי ומת וי״ת קטל אבירם בוכריה כד שרי לשכלל יתה וקטיל שגוב זעיר בנוהי כד אקים דשהא: ובשגיב. כתוב ביו״ד וקרי בוי״ו כמו פעי פעול עלין עלון כי אותיות אהו״י מתחלפות: (א) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד. מעיר ששמה תושב היה תחילה ואח״כ ישב בגלעד וכת״י אליהו דמתושב מתותבי גלעד ונחלקו רז״ל מאיזה שבט היה מהם אמרו משבט גד היה ומהם אמרו משבט בנימין ומהם אמרו פנחס זה אליהו וכל אחד מהם סומך דבריו אל הפסוקים בדברים רחוקים ואנחנו לא ידענו האמת והנה גזר אליהו על המטר בקנאתו לה׳ על עובדי ע״ג כתוב בתורת משה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף

רלבג

ירבעם בן נבט: (לא) ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם. ר״ל כי חטאת ירבעם היו קלים ונקלים בעיניו אך הוסיף על החטאי׳ האלו ולקח לאשה את איזבל והיא היתה בת אתבעל מלך צידונים והנה אפשר שהיה שם המלך ההוא אתבעל או יהיה הרצון בזה בת אתבעל בת מלך צידונים ותהיה מלת בת מוסבת עצמה ואחרת עמה רצה לומר שנשאה בהיותה בת אתבעל והוא אלהי צידונים והרצון בו שלא נתגייר׳ וכמוהו אמרו ובעל בת אל נכר ולא די לו בזה אבל גם הוא הלך ועבד את הבעל שהית׳ עובדת לו איזבל והשתחוה לו ואחר זה בנה מזבח לבעל בבי׳ הבעל אשר בנה בשמרון ועשה עוד אשרה לבעל ועוד עשה אחאב להוסיף להכעים את ה׳ אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו: (לד) בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה. ר״ל כי בימיו בנה חיאל שהיה מבית אל את יריחו ונתאמת מה שקלל יהושע אשר יבנה את יריחו כי כאשר יסדה את אבירם בכורו ומתו כל בניו עד שמת צעירו כאשר הציב דלתיה ואע״פ ששמע אחאב זה לא התעורר לירא את ה׳ אך שקד על חטאתיו: (א) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד. הנה זכר זה לעוצם הפלגת חטאת אחאב שאע״פ שראה קיום מה שייעד הנביא לו מן הרע על חטאתיו לא שב מפני זה אל ה׳. וראוי שתדע שכבר הסכימו קצת רז״ל כי פנחס זה אליהו מפני מה שמצאו ביניהם מן ההתיחסות והנה נזכר בתורה

מצודת דוד

נו נעיר מלוכה לשבת בה: (כט) שלשים ושמנה. כי עמרי מלך מיד כשמת זמרי בכ״ז לאסא וימי מלכותו י״ב שנים ומת ומיד מלך אחאב הרי ל״ח לאסא: עשרים וכו׳. מקוטעות היו: (לא) ויהי הנקל. הקל שבמעשיו היה ללכת בחטאת ירבעם כי הרשיע עוד יותר ממנו: (לב) בית הבעל. בבית הבעל: (לד) בית האלי. מבית אל כמו בית הלחמי (ש״א ט״ז) ור״ל מבית אל: באבירם בכורו יסדה. ר״ל בעת שהניח היסוד מת אבירם בכורו ושאר בניו מתו במשך הבנין ובעת העמיד הדלתות מת שגוב צעיר בניו: כדבר ה׳ וכו׳. שאמר יהושע לפני ה׳ ארור האיש וכו׳ בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהושע ו׳) (ואף כי יריחו היתה בגבול בנימין ממלכות יהודה אמר בימיו ותלה בו לומר שכל זה ראה ולא לקח מוסר): יז (א) ויאמר אליהו וכו׳. אמרז״ל כאשר מתו בני חיאל בית האלי הלכו אחאב ואליהו לנחמו ואמר אליהו לחיאל שמתו בניו בדבר קללת יהושע השיב אחאב ומדוע

מצודת ציון

(כד) שמר. שם איש: (לד) צעירו. קטן בניו: יז (א) התשבי. מעיר ששמה תושב: מתושבי. מלשון ישב ור״ל שישב בגלעד זמן רב: לפי

רדק

אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ובטח באל שיקיים את דבריו ועליו וכיוצא בו נאמר ותגזר אומר ויקם לך כמו שאמר שמואל הנביא אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר ובעבור כי הרע מכל אשר לפניו גזר אליהו ואמר לו כי לא יהיה טל ומטר אולי יחזור בו והאל ארך אפים האריך אפו לו כאשר האריך לאשר לפניו ומה שאמר כ"א לפי דברי עד שיראה שיחזרו מעבוד ע"ג כלם או מקצתן. ובדרש וכי מה ענין זה אצל זה אלא כשמתו בני חיאל כלם הלכו אליהו ואחאב לנחם חיאל ואמר אליהו כי בפון שבנה יריחו מתו בניו כדבר ה' אשר דבר יהושע בן נון אמר לו אחאב מי גדול משה או יהושע אמר לו משה שהיה רבו של יהושע אמר לו דברי הרב לא נתקיימו ודברי תלמיד נתקיימו והלא אמר משה ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים והלא כל ישראל עובדי ע"ג הם ואין השמים נעצרים קפץ אליהו ואמר ונשבע חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי: אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד לפניו בתפלה וכן אל המקום אשר עמד שם את פני ה': כי אם לפי דברי. כתרגומו אלהין כד אימר כי לא בא המטר לפי דברו כי האל אמר לו תחלה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר א"כ לפי דברי ר"ל עד שאומר במצות האל: (ג) ונסתרת. שלא ידעך אדם שם: (ד) והיה מהנחל תשתה. והיה מיותך זה כי מהנחל תשתה והעורבים יכלכלוך: ואת העורבים צויתי. עורבים ממש והם העופות השחורים וטעם צויתי שמתי בלבם להביא לחם ובשר שתי פעמים ביום ואין לשאול מאין היו מביאין לו כי בהמת ממקום כשר היו מביאין לו אחר שברצון האל היו מביאין לו והרבה כשרים היו בישראל שאומר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו. ובדברי רז"ל י"א שהיו מביאין לו משלחנו של אחאב ויש אומרים משלחנו של יהושפט וי"מ העורבים סוחרים כמו עורבי מערבך והנה הכתוב אומר ונסתרת שלא ידעך אדם שם שהרי ראינו כי אחאב היה מחפש אחריו כמו שאמר אם יש גוי וממלכה וגו'. ואולי הסוחרים ההם היו מסתירים אותו: (ט) צרפתה אשר לצידון. לפי שיש צרפת אחר וזהו שנאמר עליו אשר כנעני' עד צרפת וזה צרפת שאמר הקב"ה לאליהו

רשי

את חיאל באבלו אמר אחאב לאליהו אפשר שקללת התלמיד נתקיימה וקללת משה רבינו לא נתקיימה שנאמר (דברים י"א ט"ז) וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים. והרי כל ישראל עובדין ע"ג ואין גשמים נעצרים מיד ויאמר אליהו וגו': (ג) ונסתרת. מפני אחאב ואיזבל: (ז) וייבש הנחל. כדי שידע צורך הגשמים ויטריח לגלות שהיה קשה בעיני הקב"ה שישראל שרוין מתים ברעב: (ט) צרפתה. שם העיר: צויתי

מלכים א יז

לְפָנָיו אִם־יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל
וּמָטָר כִּי אִם־לְפִי דְבָרִי׃
ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר׃
ג לֵךְ מִזֶּה וּפָנִיתָ לְּךָ קֵדְמָה וְנִסְתַּרְתָּ
בְּנַחַל כְּרִית אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן׃
ד וְהָיָה מֵהַנַּחַל תִּשְׁתֶּה וְאֶת־הָעֹרְבִים
צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלְךָ שָׁם׃ ה וַיֵּלֶךְ וַיַּעַשׂ
כִּדְבַר יְהוָה וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב בְּנַחַל כְּרִית
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הַיַּרְדֵּן׃ ו וְהָעֹרְבִים
מְבִיאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר בַּבֹּקֶר וְלֶחֶם
וּבָשָׂר בָּעֶרֶב וּמִן־הַנַּחַל יִשְׁתֶּה׃
ז וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיִּיבַשׁ הַנַּחַל כִּי לֹא־
הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ׃
ח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ ט קוּם
לֵךְ צָרְפַתָה אֲשֶׁר לְצִידוֹן וְיָשַׁבְתָּ שָׁם

י"ג / ב' דסמי' / ל' ול' וכעורבים / כ' / ל' / ח' / ל' / ב' בטעם ר"פ ב.ג' א' חס' / ט' ר"פ / ב'.ל'

תרגום

קֳדָמוֹהִי אִם יְהֵי שְׁנַיָא
הָאִלֵין טַלָא וּמִטְרָא אֱלָהֵין
כַּד אֵימַר׃ ב וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ
לְמֵימַר׃ ג אֱזֵיל מִכָּא
וְתִתְפְּנֵי לָךְ לְקִדּוּמָא וְתִטַּמַר
בְּנַחְלָא דִכְרִית דִּי עַל אַפֵּי
יַרְדְּנָא׃ ד וִיהֵי מִנַּחְלָא
תִּשְׁתֵּי וְיַת עוּרְבַיָא פַּקְדֵית
לְסוֹבָרוּתָךְ תַּמָּן׃ ה וַאֲזַל
וַעֲבַד כְּפִתְגָמָא דַּייָ וַאֲזַל
וִיתֵיב בְּנַחְלָא דִכְרִית דִּי
עַל אַפֵּי יַרְדְּנָא׃ ו וְעוּרְבַיָא
מַיְתַן לֵיהּ לַחְמָא וּבִסְרָא
בְּצַפְרָא וְלַחְמָא וּבִסְרָא
בְּרַמְשָׁא וּמִן נַחְלָא שָׁתֵי׃
ז וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וִיבֵשׁ
נַחְלָא אֲרֵי לָא הֲוָה מִטְרָא
בְּאַרְעָא׃ ח וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ
לְמֵימַר׃ ט קוּם אֱזֵיל לִצְרְפַת דִּי לְצִידוֹנָאֵי וְתִתֵּב תַּמָּן הָא

דברי י"ג וסימ' נמסר לעיל בהאי סיפרא סי' ו': ובשר ח' וסי' נמסר בסדרי תזריע: קום ט' ר"פ וסי' נמסר ביהושע סימן ז':

תולדות אהרן לך מזה. שם: והעורבים. שם חולין ה': ויהי מקץ. סנהדרין קיג: צרפתה. זוהר פקודי:

רלבג

בתורה שהשם יתברך נתן לו את בריתו שלום ואמר הנביא בריתי היתה אתו החיים והשלום ולזה ידמה שכבר נתן השם לפנחס אורך ימים נפלא והנה מצאנו שהיה כהן בימי פילגש בגבעה ובימי דוד מצאנו כתוב ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים וה' עמו וכבר באהרנו בספר שפטים כי הוא היה מלאך ה' שנראה אל גדעון ואל יפתח והיה נושא אותו רוח ה' כמו מלאך ה' כמו שמצאנו גם כן באליהו ולזה אמר ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא ולזאת הסבה אמר לפנים וה' עמו והנה מצאנו באליהו שאמר לש"י קח את נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ר"ל שאין לו לחיות תמיד בזה העולם אבל ימות כדרך כל הארץ כי לא טוב מאבותיו ומצאנו גם כן שלא מת בעת אשר לוקח מעל ראש אלישע וזה כי אחר זה בא מכתב אליהו אל יהורם בן יהושפט כמו שנזכר בספר ד"ה והנה יתבאר כי זה היה אחר זה לפי שאלישע לא היה נביא כי אם אחר שלוקח אליהו מאתו כאמרו נחה רוח אליהו על אלישע והנה מצאנו כי אלישע נבא בימי יהושפט כאומרו חי ה' אשר עמדתי לפניו כי לולא פני יהושפט אני נושא וגו' וזה לאות כי אליהו הי' חי אחר זה ואם אמר אומר כי כבר כתב זה אליהו קודם מותו ובא המכתב ליורם אחר מות אליהו אמרנו לו בלתי אפשר הוא זה כי כבר נכללו בדברים ההם ענינים לא יתכן שיאמרם הנביא קודם היותם והוא מה שנגהו על שלא הלך בדרכי אבותיו הטובים והלך בדרכי מלכי ישראל והרג את אחיו בית אביו הטובים ממנו ויעד אותו שישיגהו ענש נפלא על זה כמו שנו' שם וזה לא יתכן שיעיד בו הנביא קודם עשות החטאים כי אעפ"י שיראה הנביא באיש אחד שכבר יחטא חטא מה הנה האיש ההוא יוכל להשמר שלא יחטא כי השם ית' לא יכריח האדם שיחטא ושמהו בעל בחירה כדי שימלט מהרעות הנפשיות והגופיות כמו שבארנו בשלישי מספר מלחמות ה' והנה אם לא היה יכול להמלט מזה לא היה ראוי שיענש עליו כי הוא אנוס בעשיית החטא ההוא וזה מבואר מאד ולזה הוא מבואר כי לא מת אז אליהו ולא נעשית בקשתו במה שאמר קח נא את נפשי ולזה תמצא שאמ' מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא עם ה"א הידיעה ולפי שמצאנו זה הארך הנפלא מן החיים לאליהו והנה מצאנוהו ג"כ לפנחס כמו שזכרנו ומצאנו בשניהם נשיאות רוח ה' אותם כאילו הם מלאכי ה' ומצאנו ברית החיים לפנחס כמו שזכרנו הנה מן הראוי שנא' כי פנחס זה אליהו כי יותר ראוי שיונח זרות אחד משיונחו שני זרויות והנה אמר שהוא מתושבי גלעד כי שם נתיישב בימים ההם והנה היה דרך פנחס שיהיה נעלם זמן ארוך מהאנשים ואח"כ היה נראה כמו שיראה במה שזכרנו בספר שפטים: אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי. הנה מדרגת הטל בתקופת היום כמדרגת המטר בתקופות השנה כי כמו שהמטר עתו בתקופת הקרה ולזה כן הענין בטל ולזה הוא יורד אל סוף החלק השני מהלילה והפליג אליהו בשליחות השם למנוע מהם טל ומטר בכללות כל השנים ההם לא בעת שיאמר אליהו בשליחות הש"י כי הטל לא יעצר אפי' עם היובש: (ג) ונסתרת בנחל כרית. הנה זה עדות כי הש"י יעשה מה שיעשה בסבות הנאותות ולא יחדש דבר כנגד הטבע אם לא בעת הצורך ולזה רצה השם ית' שיסתר שם מפני אחאב וסבב הש"י שיגיע לו שם מזונו על יד העורבים והם עופות טמאי' כדי שלא ידעהו אדם שם ואין לשאול איך היה יודע אליהו כי הבשר ההוא כשר כי הש"י רצה שיאכל מה שיביאו לו העורבים עם שכבר היה אפשר שסבב הש"י להאכילו ע"י העורבים דבר טהור וכשר ואיך שהיה הנה לא היה בזה חטא כי לפי שעה יתכן לעבור על קצת המצו' באמצעות הנבואה כמו שנתבאר בתורה: (ט) קום לך צרפתה אשר לצידון. לפי שהיה שם צרפת אחרת באמרו וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים

מצודת ציון

לפי. לשעור כמו לחם לפי הטף (בראשית מז): (ג) ופנית. תפנה ותסבב עצמך: (ד) העורבים. הם העופות

מצודת דוד

ומדוע לא יקוים קללת משה רבו שאמר ועבדתם אלהים אחרים וכו' ועצר את השמים (דברים י"א) והלא כולם עובדי כוכבים ואין הגשמים נעצרים מיד קפץ אליהו ונשבע שיעצר טל ומטר: חי ה'. הוא ענין שבועה לומר כשם שה' חי וכו': אשר עמדתי לפניו. אשר אני רגיל לעמוד לפניו בתפלה: כי אם לפי דברי. כ"א לשעור הזמן שאדבר בתפלה שיהיה: (ג) לך מזה. שלא יהרגך אחאב: קדמה. למזרח: בנחל כרית. אל הנחל העומד למזרח הירדן: (ד) והיה מהנחל. ר"ל

רשי

צוותי שם. בפמליא שלי שתכלכל שם אשה אלמנה: (י) קחו נא לי מעט מים. הוא לא היה מכיר באלמנה שאמר לו הקב"ה ולמד מאליעזר עבד אברהם ואמר אותה שתתן לי מים לשתות היא האלמנה: (יב) מעוג. כמו עוגה. מלא כף. תירגם יונתן מלי פיסת ידא: בצפחת. ביטויל"א בלעז כמו שנאמר בשאול צפחת המים אשר מראשותיו (שמואל א' כ"ו י"ב): ומתנו. משם ולהלן נמות ברעב: (יג) עוגה קטנה בראשונה. מ"א יש בב"ר (למה בראשונה) בותאגר לאה נגד

רדק

לאליהו שילך שם הוא סמוך לצידון והוא של ישראל: הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. אם נאמר שנתן בלב האלמנה לכלכלו לא היה זה כי היא לא היה לה במה שתחיה היא אלא ע"י הנס אבל אליהו הבין מדבר האל כן כמ"ש לו גם כן ואת העורבים צויתי לכלכלך שם וכיון שראה אליהו כי לא היה לאלמנה במה תחי' היא עצמה כ"ש שתכלכלהו ידע כי מה שאמר לו האל צויתי שם ע"י נס הוא שאמר שיגזה דברו וברכתו בבית האלמנה שתוכל לכלכלו לפיכך אמר לה כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר. ואמרו בדרש כי זאת האלמנה אמו של יונה הנביא: (יא) לקחי נא לי. הלמ"ד מעמדנו בגעיא: (יב) אם יש לי מעוג. כל דבר עוג בין פרוסה גדולה או קטנה: כי אם מלא כף קמח. שאינו עוג עדיין. ומלא כף תרגם מלא פסת ידא: ומתנו. אחר שנאכלהו נמות כי אין לנו מה נאכל עוד: (יג) עשי כדבריך. שתעשה אותו מלא כף ועשי לי ממנו עוגה קטנה כי יספיק הקמח לי ולך ולבנך ומה שאמר בראשונה כי רעב היה כי לא אכל באותו הדרך ויש דרש לפי שהיה כהן שתוציא לו מן העיסה חלה תחילה: (יד) לא תכלה. נכתב בה"א ונקודו כבעל אלף ועניינו לשון כליון וחסרון כבעלי הה"א: עד יום תתן ה'. כתוב בנו"ן כמו לתתן שם ונקרא בלא נו"ן תת ושניהם נכונים וכבר כתבנו דעתינו בכתיב וקרי כי בגלות נשתבשו הנסחאות והיו מוצאין בנסחא אחת כך ובנסחא אחרת כך ולא עמדו על בירורם וכתבו האחת מבפנים והאחרת מבחוץ: (טו) ותאכל היא והוא. הכתוב הזכר בתחילה והנקבה באחרונה והקרי להפך ושניהם ענין אחד כי שניהם אכלו אבל מנהג הלשון הוא כשזוכר זכר ונקבה כאחד יפול הלשון על הקודם אם זכר ואם נקבה והראשון הוא העיקר לפי' נזכר בראשונה כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתב אסתר המלכה ומרדכי היהודי קיים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה

וכן זה ותאכל היא והוא כי היא העיקר ואע"פ שעל ידי אליהו בא לה הנס. ובדרש הוא והיא כתיב בזכות אליהו אכלו וביתה. בנה ואחרים בני ביתה אבל למעלה לא אמר אלא לי ולבני כי לא היה מספיק אלא לשניהם לבד והם קודמין לשאר בני הבית: (טז) וצפחת השמן לא חסר. לגזירת פעל בזרי כמו כי חפץ בבת יעקב ואמר חסר לשון זכר כי טעמו אל השמן ולמעלה אמר לא תחסר לשון נקבה טעמו על הצפחת והענין אחד כמו שאמר למעלה הוא מנהג הלשון ברוב להיות טעם הפעל אל הדבק וכמעט יהיה הפעל אל הנדבק כמו כי היתה אלו פני המלחמה קול נגידים נחבאו קשת

מקרא

הִנֵּה צִוִּיתִי שָׁם אִשָּׁה אַלְמָנָה
לְכַלְכְּלֶךָ׃ י וַיָּקָם ׀ וַיֵּלֶךְ צָרְפַתָה
וַיָּבֹא אֶל־פֶּתַח הָעִיר וְהִנֵּה־שָׁם אִשָּׁה
אַלְמָנָה מְקֹשֶׁשֶׁת עֵצִים וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ
וַיֹּאמַר קְחִי־נָא לִי מְעַט־מַיִם בַּכְּלִי
וְאֶשְׁתֶּה׃ יא וַתֵּלֶךְ לָקַחַת וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ
וַיֹּאמַר לִקְחִי־נָא לִי פַּת־לֶחֶם בְּיָדֵךְ׃
יב וַתֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־יֶשׁ־לִי
מָעוֹג כִּי אִם־מְלֹא כַף־קֶמַח בַּכַּד
וּמְעַט־שֶׁמֶן בַּצַּפָּחַת וְהִנְנִי מְקֹשֶׁשֶׁת
שְׁנַיִם עֵצִים וּבָאתִי וַעֲשִׂיתִיהוּ לִי
וְלִבְנִי וַאֲכַלְנֻהוּ וָמָתְנוּ׃ יג וַיֹּאמֶר
אֵלֶיהָ אֵלִיָּהוּ אַל־תִּירְאִי בֹּאִי עֲשִׂי
כִדְבָרֵךְ אַךְ עֲשִׂי־לִי מִשָּׁם עֻגָה קְטַנָּה
בָרִאשֹׁנָה וְהוֹצֵאת לִי וְלָךְ וְלִבְנֵךְ
תַּעֲשִׂי בָּאַחֲרֹנָה׃
יד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּד
הַקֶּמַח לֹא תִכְלָה וְצַפַּחַת הַשֶּׁמֶן לֹא
תֶחְסָר עַד יוֹם תֶּתֶן־יְהוָה גֶּשֶׁם עַל־
פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ טו וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשֶׂה כִּדְבַר
אֵלִיָּהוּ וַתֹּאכַל הוא־וָהִיא וּבֵיתָהּ
יָמִים׃ טז כַּד הַקֶּמַח לֹא כָלָתָה וְצַפַּחַת
הַשֶּׁמֶן לֹא חָסֵר כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר
דִּבֶּר בְּיַד אֵלִיָּהוּ׃

ל'. ב' · ב' וחס' · ב"א פתח ו'זוגין דמיין · ב' · ב' כתרי לישנ' יב · ג'. ב' וחס' · ל' ומ"ל · ל' · כ"כ. ל'.ה' · פ' · ג"כ' כתיב ה' והד כתיב א' · תת ק' · היא קרי והיא קרי · ל' · ד' ה' בטעם נכיפ'

תרגום

פַּקְדִית תַּמָן אִתְּתָא
אַרְמַלְתָּא לְסוֹבָרוּתָךְ׃
י וְקָם וַאֲזַל לִצְרְפַת וַאֲתָא
לִתְרַע קַרְתָּא וְהָא תַמָּן
אִתְּתָא אַרְמַלְתָּא מְגַבְּבָא
אָעִין וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סַבִי
כְעַן לִי זְעֵיר מַיָּא בְּמָנָא
וְאֶשְׁתֵּי׃ יא וַאֲזַלַת לְמִיסַב
וּקְרָא לַהּ וַאֲמַר סַבִי כְעַן
לִי פִּתָּא דְלַחְמָא בִּידִיךְ׃
יב וַאֲמַרַת קַיָּם הוּא יְיָ
אֱלָהָךְ אִם אִית לִי מִדַּעַם
אֱלָהֵין מְלֵי פִּסַּת יְדָא קִמְחָא
בְּמָנָא וּזְעֵיר מִשְׁחָא
בִּצְלוֹחִיתָא וְהָא אֲנָא
מְגַבְּבָא תְּרֵין אָעִין וְאֵיהַךְ
וְאַעְבְּדִינֵיהּ לִי וְלִבְרִי
וְנֵיכְלִינֵיהּ וּנְמוּת׃ יג וַאֲמַר
לַהּ אֵלִיָּהוּ לָא תִדְחֲלִין עוּלִי
עֲבִידִי כְּפִתְגָמַיְכִי בְּרַם
עֲבִידִי לִי מִתַּמָּן חֲרָרָא
זְעֵירָא בְּקַדְמֵיתָא וְתַפְּקִין
לִי וְלִיךְ וְלִבְרִיךְ תַּעְבְּדִין
בְּבַתְרֵיתָא׃ יד אֲרֵי כִדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
מָנָא דְקִמְחָא לָא יִגְמַר
וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא
יֶחְסַר עַד יוֹמָא דְיִתֵּן יְיָ
מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא׃
טו וַאֲזַלַת וַעֲבָדַת כְּפִתְגָמָא
דְאֵלִיָּהוּ וַאֲכַלַת הִיא וְהוּא
וֶאֱנָשׁ בֵּיתָא יוֹמִין׃ טז מָנָא דְקִמְחָא לָא גְמַר וּצְלוֹחִיתָא דְמִשְׁחָא לָא חֲסַר כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דְמַלֵּיל בִּידָא דְאֵלִיָּהוּ׃

רלבג

כנעניס עד זרפת אמר זרפתה אשר לצידון: הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך. ר"ל ע"י מופת כי לא היה לה דבר תכלכלהו בו כמו שנתבאר אחר זה ולפי שאמר לו הש"י שהיא תכלכלהו רצה אליהו לקחת המים והלחם מיד האלמנה: (יב) אם יש לי מעוג. הוא מענין עוגה ואמרה שאין לה שום דבר עוגה אך יש לה מעט קמח בכד ומעט שמן בצפחת: ואכלנוהו ומתנו. ר"ל שאחר זה ימותו כי אין לה מה לאכול מפני חוזק הרעב: (יג) אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה. הנה צוה לה אליהו זה כי מפני כלכלה אותו יביא השם ית' הברכה בקמח ההוא ובשמן ואם תעשה לה ולבנה תחלה וכלה הקמח והשמן בו: (טו) ותאכל הוא והיא וביתה ימים. הקדים הוא תחלה כמו שאמר לה אליהו: (טז) וזכר שנה אחת אכלו מזה ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסר והנה היה זה המופת כשנשתנ' האויר אשר בכד לקמח והאויר אשר בצפחת לשמן כמו הענין בההפך המטה לנחש: ויהי

מסורה

לקחי ג' וסי' יערף כמטר לקחי. לקחי נא לי פת לחם. ותאמר זך לקחי. וא' ולקחי ואטעם: ומתנו ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר ואתחנן: ותעשה ד' בקריאה וסי' ותעשה לך אלהים אחרים. ותלך ותעשה כדבר אליהו. ותעשה לך שם כהיום הזה. ותעשה אדם כדגי: ולך ד' קמץ וסימ' נמסר בספר שפטים סי' י"א:

מצודת דוד

והיה לרוות למאונך כי מהנחל תשתה: ואת העורבים וכו'. בכדי להעיר רוחו לבל יתאכזר על ישראל בראותו כי העורבים האכזרים יחמלו עליו לכלכלו ואיך לא יחמול הוא על ישראל: צויתי. ר"ל נתתי בלבם: (ו) ובשר. ועל כי ה' אמר לו לאכלו ידע שבשר כשר הוא: (ט) צרפתה. שם עיר בארץ צידון: הנה צויתי. ר"ל זמנתי שם אשה אלמנה לכלכלך: (י) קחי נא לי. קחי מביתך והביאי לי: (יב) מלא כף קמח. יש לי בכד קמח שעור מלא הכף: שנים עצים. לאפות בו: ומתנו. ואח"ז נמות ברעב כי אין לי עוד מאומה: אל תיראי. כי לא תמותו ברעב: עשי כדברך. ללוש הקמח ולעשות עוגות: משם. מהקמח ההוא: והוצאת לי. להאכילני מקודם ואח"ז תעשי לך ולבנך: (יד) לא תכלה. מלאפוף הקמח: עד יום וכו'. כי לא אין ערך אל הנס: (טז) לא חסר. השמן שבצפחת:

מצודת ציון

העופות השחורות: לכלכל. ענין סיפוק המזון: (י) מקששת. לקיטת דברים הדקים קרוי קושש וכן לקושש קש (שמות ה'): (יא) פת. חתיכה כמו פתות אותה (ויקרא ב'): (יב) מעוג. עוגה וכן בחנפי לעגי מעוג (תהלים לה): כף. פס היד: בכד. שם כלי: בצפחת. צלוחי' וכן צפחת המים (ש"א כ"ו): (יד) תכלה. מלשון כליון: (טו) ימים. ארז"ל שנה בעלה

רד"ק

קשת גבורים חתים: (יז) עד אשר לא נותרה בו נשמה. יש מי שאומר שלא מת מכל וכל אלא היה חליו חזק מאד עד שנעצרה נשימתו ולא היו מכירין ממנו שום סימן חיות לא בנשימה ולא בדפק הגידים עד שחשבה אמו כי מת הוא וכן הוא אומר בדניאל לא נותרה בי נשמה אבל אותו הוא על דרך הפלגה והנכון כי מת מיתה גמורה כמו שסוברין בני העולם: (יח) להזכיר את עוני. כמדומ' כי על ידך נזכר עוני שמא לא עבדתי לפניך כראוי ועל כן הזכיר לי האל עון שיש לי והענישני האל בבני שמת: (כ) הגם אל האלמנה. כלומר אפילו על האלמנה פקדת העון כמו שאתה פוקד היום עונש לישראל בעצירת הגשמים ואפי' על זאת האלמנה פקדת עונה להמית את בנה לא תחייהו בזכותי שאני מתגורר עמה ויונתן תרגם ברם על ארמלתא די אנא דר עמה לא יתבאש לה ולא ימות ברה. וזה סיוע למה שכתבנו כי לא מת מיתה גמורה: מתגורר עמה. כמו עם לבן גרתי והוא מבנין התפעל: (כא) ויתמודד. מענין מדה מבנין התפעל כלומר שם עצמו במדת הילד כשנשתטח עליו כענין שנאמר באלישע וישכב על הילד וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו והענין הזה שתהיה תפלתו בכוונה יותר על הילד כששוכב עליו ויתמודד עליו וע"ד הזה ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כלומר שהיתה אשתו לנגדו בעת תפלתו כדי שיכוין תפלתו עליה כי עקרה היא אפשר ג"כ כי עשה כן להנשים עליו ולחממו בחום הטבעי היוצא מפניו ומבשרו כי רוב פעמים הנשים נעשי' ע"י מעט תחבולה מדרך העולם: שלש פעמים. ולא הוצרך יותר כי בפעם השלישי נענה ובכל פעם מהשלשה פעמים היה קורא ה' אלהי תשב נא נפש הילד הזה על קרבו וענין תשובת הנפש על קרבו תשובת נשימתו והרגשותיו שבטלו וכן ויאכל ותשב רוחו אליו והדומים לו: על קרבו. כמו לקרבו וכן ותתפלל על ה' ואומר קרבו לפי שבלב תלוי חיות האדם והוא בקרב האדם וי"ת למעוהי: (כד) ודבר ה' בפיך אמת. פי' ועוד שדבר ה' בפיך אמת כלו' עתה ידעתי כי איש האלהים אתה בזה ו ך בני שהיה מת ועוד ידעתי זה בראותי כי דבר ה' בפיך אמת שאמרת כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר וכן היה או פירש כי כשאמר לה תני את בנך על מנת להחיותו אמר לה וכמו שאמר לה כן היה ומה שאמר' לו עתה ידעתי כי על הקמח ועל השמן אמרה כי ברכת אלהים בזכות הנביא וזה הדבר הוא נמצא על דרך ישלח ה' לך את הברכה באסמיך אבל להחיות מת לא נמצא:

רש"י

בגד: (יח) חלה בן האשה. כדי שיצטרך למפתח של תחיית המתים. כדאיתא בשילהי אגדתא דחלק: (יח) להזכיר את עוני. עד שלא באת אלי היו שוקלין מעשי ומעשה עירי והייתי ראוי לנס משבאת לכאן לא נחשבתי לכלום ואין צדקתי ניכרת (ס"א נזכרת) וכן בלוט הוא אומר (בראשית יט יט) ואנכי לא אוכל להמלט ההרה אצל אברהם שלא תהא זכותי נזכר' אצלו:(כא) ויתמודד. מלשון מדה נשתטח עליו:

ויהי

מלכים א יז

יז וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלָה בֶּן־הָאִשָּׁה בַּעֲלַת הַבָּיִת וַיְהִי חָלְיוֹ חָזָק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא־נוֹתְרָה־בּוֹ נְשָׁמָה׃
יח וַתֹּאמֶר אֶל־אֵלִיָּהוּ מַה־לִּי וָלָךְ אִישׁ הָאֱלֹהִים בָּאתָ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת־עֲוֺנִי וּלְהָמִית אֶת־בְּנִי׃
יט וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ תְּנִי־לִי אֶת־בְּנֵךְ וַיִּקָּחֵהוּ מֵחֵיקָהּ וַיַּעֲלֵהוּ אֶל־הָעֲלִיָּה אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב שָׁם וַיַּשְׁכִּבֵהוּ עַל־מִטָּתוֹ׃
כ וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהָי הֲגַם עַל־הָאַלְמָנָה אֲשֶׁר־אֲנִי מִתְגּוֹרֵר עִמָּהּ הֲרֵעוֹתָ לְהָמִית אֶת־בְּנָהּ׃
כא וַיִּתְמֹדֵד עַל־הַיֶּלֶד שָׁלֹשׁ פְּעָמִים וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהָי תָּשָׁב־נָא נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד הַזֶּה עַל־קִרְבּוֹ׃
כב וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל אֵלִיָּהוּ וַתָּשָׁב נֶפֶשׁ־הַיֶּלֶד עַל־קִרְבּוֹ וַיֶּחִי׃
כג וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וַיֹּרִדֵהוּ מִן־הָעֲלִיָּה הַבַּיְתָה וַיִּתְּנֵהוּ לְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ רְאִי חַי בְּנֵךְ׃
כד וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־אֵלִיָּהוּ עַתָּה זֶה יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אָתָּה וּדְבַר־יְהוָה בְּפִיךָ אֱמֶת׃

תרגום

יז וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין אִתְמְרַע בַּר אִתְּתָא מָרַת בֵּיתָא וַהֲוָה מַרְעֵיהּ תַּקִּיף לַחֲדָא עַד דְּלָא אִשְׁתְּאָרַת בֵּיהּ נִשְׁמְתָא׃ יח וַאֲמַרַת לְאֵלִיָּהוּ מַה לִי וְלָךְ נְבִיָּא דַיְיָ אֲתֵיתָא לְוָתִי לְאַדְכָּרָא יָת חוֹבַי וּלְמִקְטַל יָת בְּרִי׃ יט וַאֲמַר לַהּ הָבִי לִי יָת בְּרִיךְ וְנַסְבֵיהּ מֵחֵינַהּ וְאַסְּקֵיהּ לְעִלִּיתָא דְּהוּא יָתִיב תַּמָּן וְאַשְׁכְּבֵיהּ עַל עַרְסֵיהּ׃ כ וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהִי בְּרַם עַל אַרְמַלְתָּא דִּי אֲנָא דָּר עִמַּהּ לָא יִתְבְּאַשׁ לַהּ וְלָא יְמוּת בְּרַהּ׃ כא וְאִתְמַקַּק עַל רַבְיָא תְּלַת זִמְנִין וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר יְיָ אֱלָהִי תְּתוּב כְּעַן נַפְשָׁא דְּרַבְיָא הָדֵין לִמְעוֹהִי׃ כב וְקַבִּיל יְיָ צְלוֹתָא דְּאֵלִיָּהוּ וְתָבַת נַפְשָׁא דְּרַבְיָא לִמְעוֹהִי וַחֲיָא׃ כג וּנְסֵיב אֵלִיָּהוּ יָת רַבְיָא וְאַחֲתֵיהּ מִן עִלִּיתָא לְבֵיתָא וִיהֲבֵיהּ לְאִמֵּיהּ וַאֲמַר לַהּ אֵלִיָּהוּ חֲזִי חַיָּא בְּרִיךְ׃ כד וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְאֵלִיָּהוּ כְּעַן דֵּין יְדַעְנָא אֲרֵי נְבִיָּא דַיְיָ אַתְּ וּפִתְגָמָא דַיְיָ בְּפוּמָךְ אִינוּן קְשׁוֹט׃

(מסורה: ל' ; ל' ; ד' קמץ ופתח אליהו אלישע ואביא ; ל' ; ו' ; ב' חד מ"ל ; נ"א. ק' ; ב' ; ג' ומשתניין באתיהון ; נ"א. ח' ; ב' וחס' ; י"ט. ב' בטעם סופר וזקף ; ו' ; י')

י' פסוקים אית בהון ויקרא ויאמר וסי' ויקרא אהרן ויאמר חג. ויקרא שמשון: ויצמא מאד ויקרא אל ה' ויאמר. ויקם וילך צרפתה. ותלך לקחת. הגם על האלמנה. ויתמודד על הילד. ויקרא אסא אל ה'. ויחל יונה לבוא בעיר. גבריאל הבן להלז את המראה:

תולדות אהרן חלה. סנהדרין שם. כל הפרשה עקידה ש' כב: הגם על האלמנה. זוכר ויגש (ברכות ע תענית סג): כי איש אלהים אתה. עקידה שער ג:

רלב"ג

(יז) ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה. ר"ל שהשיגהו מות מפני החלי להזקו: (יח) באת אלי. להזכיר את עוני ולהמית את בני. אמרה זה כי מפני היות אליהו נקי מן החטאים הנה בהיותו עמה יוכר עונה לפי שאינה צדקת כמוהו ואפשר שאמרה זה מפני שהאיש השלם ידקדק עמו הש"י מאד ויענישהו יותר על חטאו ממה שיעניש איש אחר כמו שזכרנו בדבר הנביא הזקן אשר בבית אל ולזה יתכן שאם לא היה שם אליהו יהיה הש"י מעלים עיניו מחטאיה אך מפני היותו שם ידקדק הש"י בכל הנעשה בבית אשר הוא שם ויהיה זה סבה להגיע עליה העונש: (כ) מתגורר. מענין גר ר"ל דר: (כא) ויתמודד על הילד שלש פעמים. ר"ל שנשתטח אצלו ועשה עצמו מדה לו בששם עיניו אצל עיניו ופיו אצל פיו וכפיו אל כפיו וכן בזה הדרך כמו שעשה אלישע בבן השונמית כאילו ירצה בזה שתבא הרוח מאברי הנביא אל אברי הילד: תשב נא נפש הילד הזה על קרבו. לפי שהאברים הפנימיים כמו הלב והכבד והאצטומכא נראה כח הנפש יותר התפלל שתשוב הנפש שם ביחוד אל הלב כי משם תתפשט לכל הגוף: (כד) עתה זה ידעתי כי איש אלהים אתה ודבר ה' בפיך אמת. ירצה שחשבה אותו בדבר כד הקמח וצפחת השמן ששמע זה אליהו מנביא אחר אך הוא לא היה נביא אך כאשר ראתה שהחיה את המת

מצודת ציון

(יז) בעלת הבית. אדונת הבית: (כ) מתגורר. מל' גרות ומדור וכן עם לבן גרתי (בראשית ל"ב): (כא) ויתמודד. מל' מדידה: קרבו. תוך גופו: ויתכואס

מצודת דוד

(יז) עד אשר וכו'. ר"ל כ"כ חזקה עליו החולי עד שמת מחוליו זה: (יח) מה לי ולך. ר"ל מה האיבה והשנאה אשר בינינו מה עשית לי ומה עשיתי לך ומדוע באת אלי להזכיר את עוני כי עד לא באת הנה הייתי נחשבת לצדקת מול אנשי מקומי אבל לצלך אני רשעה ונזכרה עוני ועי"ז מת בני וחשבה כאשר תתרעם על הנביא יעתיר לה' בעבור בנה: (כ) הגם על האלמנה. ר"ל לא די שהרעות לי ללכת נע ונד מבוקש בארץ על שהעצרתי את המטר וכי גם על האלמנה יחרה לך על אשר הכניסה אותי בביתה והרעות לה להמית את בנה בעבור זה וכי כ"כ גדלה אשמתי עד שלא אמצא מי יכניס אותי: (כא) ויתמודד. ר"ל שם פיו על פיו ועיניו על עיניו וכו' כמה שעשה אלישע בבן השונמית וכאילו מדד עצמו למדת הילד ולהשפיע החיות מאיבריו אל אברי הילד: על קרבו. אל קרבו: (כד) עתה זה ידעתי. אף כי מאז קראתו איש האלהים מ"מ היתה מסופקת בלבה כי חשבה אולי מפי נביא שמע מה שאמר לה כד הקמח לא תכלה וכו': ודבר ה' בפיך אמת. ר"ל אמת הדבר שגם בראשונה היה דבר ה' בפיך אשר דבר בך ולא שמעת מפי נביא זולתך כאשר חשבתי מאז:

יח א וַיְהִי יָמִים רַבִּים וּדְבַר־יְהוָה
הָיָה אֶל־אֵלִיָּהוּ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית
לֵאמֹר לֵךְ הֵרָאֵה אֶל־אַחְאָב וְאֶתְּנָה
מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ב וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ
לְהֵרָאוֹת אֶל־אַחְאָב וְהָרָעָב חָזָק
בְּשֹׁמְרוֹן׃ ג וַיִּקְרָא אַחְאָב אֶל־
עֹבַדְיָהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְעֹבַדְיָהוּ
הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה מְאֹד׃ ד וַיְהִי
בְּהַכְרִית אִיזֶבֶל אֵת נְבִיאֵי יְהוָה
וַיִּקַּח עֹבַדְיָהוּ מֵאָה נְבִאִים וַיַּחְבִּיאֵם
חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכִלְכְּלָם לֶחֶם
וָמָיִם׃ ה וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־עֹבַדְיָהוּ
לֵךְ בָּאָרֶץ אֶל־כָּל־מַעְיְנֵי הַמַּיִם וְאֶל
כָּל־הַנְּחָלִים אוּלַי ׀ נִמְצָא חָצִיר וּנְחַיֶּה
סוּס וָפֶרֶד וְלוֹא נַכְרִית מִן־הַבְּהֵמָה׃
ו וַיְחַלְּקוּ לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ לַעֲבָר־בָּהּ
אַחְאָב הָלַךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבַדּוֹ
וְעֹבַדְיָהוּ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ־אֶחָד לְבַדּוֹ׃
ז וַיְהִי עֹבַדְיָהוּ בַּדֶּרֶךְ וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ
לִקְרָאתוֹ וַיַּכִּרֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו
וַיֹּאמֶר הַאַתָּה זֶה אֲדֹנִי אֵלִיָּהוּ׃
ח וַיֹּאמֶר לוֹ אָנִי לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה
אֵלִיָּהוּ׃ ט וַיֹּאמֶר מֶה חָטָאתִי כִּי־
אַתָּה נֹתֵן אֶת־עַבְדְּךָ בְּיַד־אַחְאָב
לַהֲמִיתֵנִי׃ י חַי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אִם־
יֶשׁ־גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־שָׁלַח
אֲדֹנִי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וְאָמְרוּ אָיִן
וְהִשְׁבִּיעַ אֶת־הַמַּמְלָכָה וְאֶת־הַגּוֹי כִּי
לֹא יִמְצָאֶכָּה׃ יא וְעַתָּה אַתָּה אֹמֵר
לֵךְ אֱמֹר לַאדֹנֶיךָ הִנֵּה אֵלִיָּהוּ׃
יב וְהָיָה אֲנִי ׀ אֵלֵךְ מֵאִתָּךְ וְרוּחַ יְהוָה ׀
יִשָּׂאֲךָ עַל אֲשֶׁר לֹא־אֵדָע וּבָאתִי
לְהַגִּיד לְאַחְאָב וְלֹא יִמְצָאֲךָ וַהֲרָגָנִי

ס׳ מ״ל · ל׳ · ד״ס מ״ל · ל׳ ומ״ל וחד חס׳ · ג׳ מ״ל · ל׳ · ל׳ · נ״ס מ״ל ה׳ מנכון בכיס׳ מהבהמה ק׳ · ל׳. ל׳ · ל׳ וחס׳ · ד׳ · ב׳ · ג׳ · ג׳

א והוה מזמן יומין סגיאין ופתגם נבואה מן קדם יי הוה עם אליהו בשתא תליתאה למימר איזיל אתחזי לאחאב ואתן מטרא על אפי ארעא׃ ב ואזל אליהו לאתחזאה לאחאב וכפנא תקיף בשומרון׃ ג וקרא אחאב לעובדיהו די ממנא על ביתא ועובדיהו הוה דחיל מן קדם יי לחדא׃ ד והוה כד קטלת איזבל ית נביאיא דיי ודבר עובדיהו מאה גברין נביאין ואטמרינון חמשין גברא במערתא וסוברינון בלחמא ובמיא׃ ה ואמר אחאב לעובדיהו הליך בארעא על כל מבועי מיא ועל כל נחליא מאים נשכח עסבא ונקים סוסון וכודנון ולא נפסוק מבעירא׃ ו ופליגו להון ית ארעא למעבר בה אחאב אזל באורחא חדא בלחודוהי ועובדיהו אזל באורחא חדא בלחודוהי׃ ז והוה עובדיהו אזיל באורחא והא אליהו לקדמותיה ואשתמודעיה ונפל על אפוהי ואמר האת דין רבוני אליהו׃ ח ואמר ליה אנא איזיל אמר לרבונך הא אליהו׃ ט ואמר מה חבית ארי את מסר ית עבדך בידא דאחאב למקטלי׃ י קים הוא יי אלהך אם אית עם ומלכו דלא שלח רבוני לתמן למבעך ואמרו לא הוה כא ומומי ית מלכותא וית עמא ארי לא משכח לך׃ יא וכען את אמר איזיל אמר לרבונך הא אליהו׃ יב ויהי עוד דאנא איזיל מלותך ורוחא מן קדם יי יטלינך לאתר דלא אידע ואהך לחואה לאחאב ולא ישכחינך׃

רשי

(ד) ויהי בהכרית איזבל להגיד בא איך היה עובדיהו ירא את ה׳: חמשים איש במערה אחת. וחמשים איש במערה אחרת: (ה) ולא נכרית מהבהמה. לא תכרת כל בהמתנו ממנו: (ט) להמיתני. כמו שמפרש ואומר ורוח ה׳ ישאך על אשר לא אדע: (י) כי לא ימצאכה. שאין העם יכול למצוא

רלבג

האמת אז נתברר לה כי הוא בעצמו הוא איש אלהים ואמת הוא דבר ה׳ בפיו: (א) בשנה השלישית. ר״ל בשנה השלישי׳ לעצירת הטל והמטר: (ד) ויחביאם חמשים איש במערה. ר״ל כי ליראתו שתמצאם איזבל חלקם לשני מחנות ולזה שם חמשים איש במערה אחת וחמשים במערה אחרת: (ה) חציר. עשב להאכיל הבהמות. ולא נכרית מהבהמה רצה לומר שלא נכרית עצמנו מהבהמה שלא תשאר ממנו לנו קצת: (י) אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדני שם לבקשך. הנה אף ע״פ שלא יהיה אחאב מולך עליהם היה חוקר עמהם אם ברח שם אליהו גם היה משביע הגוי והממלכה באלהיה׳ שיאמרו לו האמת כמו שנהוג שישביע האדם חברו במה שישאל ממנו שיגיד לו האמת אך לא מלך אחאב בכלל העולם כי הי׳ רשע מאד ולא היה ראוי שייטיב לו הש״י זאת הטובה הלא תרא׳ כי כששלח אליו בן הדד כספך וזהבך לי הוא שלח לו כדברך אדני המלך: (יב) ורוח ה׳ ישאך על אשר לא אדע. הנה היה

ודבר ה׳ ז׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ. ויקם דוד בבקר. ותאמר האשה אל אליהו. ויהי ימים רבים ודבר. כי מציון תצא תורה דישעיה. וחברו דמיכה. ויהי ישעיהו לא יצא: להראות ג׳ ומלאים וסימ׳ נמסר בסדר כי תזריע ובשמואל חלק א׳ סימן א׳: האתה זה ד׳ בקריאה וסימ׳ האתה זה בני עשו ויאמר. האתה זה עשהאל. אדני אליהו. עכר ישראל: ימצאכה חד מן כ׳ מלין כתיב כה בסוף תיבותא וסי׳ נמסר בסדר וארא. מנערי ג׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ ואני התהלכתי לפניכם. ועבדך ירא את ה׳. אלוף נערי אתה׃

רדק

(א) ויהי בשנה השלישית. לעצירת הגשמים: ואתנה מטר. כי מפני הרעב שבו רבי׳ בתשוב׳ והטיבו דרכיהם ועוד שהיו בישראל ז׳ אלפים אשר לא כרעו לבעל: (ג) ירא את ה׳ מאד. ואתה אומר היאך היה ירא את ה׳ מאד כי שם נפשו בכפו להציל נביאי ה׳ ולהחיותם ואמרו רז״ל כי זה עובדיה החביא ק׳ איש במערה אחת וחמשים איש במערה אחרת כמו שאמר למטה חמשים חמשים איש במערה: (ד) לחם ומים. כי המים היו יקרים בשני הרעב: (ה) ולא נכרית מן בהמה. מן בהמה כתיב וקרי מהבהמה ואחד הוא ופי׳ לא נכרית עירנו מהבהמה: (י) אם יש גוי וממלכה. סביב ארץ ישראל לא כדברי האומר שמלך בכפה והנה בארץ ישראל כלה לא מלך איך מלך בכל העולם והנה היו לו מלחמות ומלך ארם לקח ערים ממנו ושם לו חוצות בשמרון ומה שאמר והשביע את הגוי והממלכ׳ דרך אהבה ובקשה לא בדרך יראה ושררה או הסוחרי׳ הבאים מכל גוי וממלכ׳ לארץ ישראל היה משביע אות׳ אם ראו אותך בארצם: כי לא ימצאכה. טעמו דבק עם לבקשך כלומר בעבור שלא מצא אותך בארץ ישראל שלח לבקשך בארצות הגוים ויש לתמוה איך לא מצא אותו והוא היה בצרפת הסמוך מצידון שהיה בא״י אולי האלהי׳ הסתיר׳ אותו ולא גלתה אותו לבני עירה או בני עירה הסתירוהו לשלוחי אחאב כשבאו לבקשו: (יב) ורוח ה׳ ישאך. היו חושבים כשלא היו מוצאים אותו כי רוח ה׳ נשאו על אחד ההרים כמו שאמרו בני הנביאי׳ לאלישע פן נשאו רוח ה׳ וישליכהו באחד ההרים: ועבדך ירא את ה׳. לפיכך יש לך לחמול עלי שלא תביאני לידי מיתה:

אוכלי

תולדות אהרן לך הראה. תענית ג סנהדרין קיג (ברכות ט תענית סג): וילך אליהו. ברכות י: ויקרא אחאב. סנהדרין לט: מאד. שם: הלא הגד. (פאה טז): ויהי בהכרית. שם: חי ה׳ אלהיך. מגלה יא:

מצודת ציון

יח (ד) ויחביאם. הטמינם במחבואה: (ה) חציר. דשא: ונחיה. נזון וכן למחיה שלחני (בראשית מ״ה): (י) אין. איננו פה:

עוכר

מצודת דוד

יח (א) לך הראה אל אחאב. סבב הדבר שיחלה פניך בעבור המטר ואתן אותו על ידיך ולפי שנשבע אליהו שלא יהיה המטר כ״א לפי דברו לכן צוה לו כזאת: (ג) על עובדיהו. ללכת עמו כמ״ש למטה בענין: על הבית. ממונה היה על בית המלך: (ד) חמשים איש. ר״ל חמשים לבד וחמשים לבד: ולא נכרית. ולא נהיה נכרתים מן הבהמות: (ז) ויפול על פניו. להשתחות לאליהו: (ט) כי אתה נותן. ר״ל אתה תהיה סיבה שאמות ביד אחאב: (י) כי לא ימצאכה. אם לא מצאו אותך: (יב) ורוח ה׳ ישאך. כאשר היה למוד בכך פעם בפעם: על אשר. על מקום אשר לא אדע אנה הוא לבקשך שמה: ולא ימצאך. במקום הזה: והרגני. בתמעו

שהתלתי

(יט) אוכלי שלחן איזבל . על נביאי הבעל ונביאי האשרה אמר או על נביאי האשרה לבד והוא הנכון לפיכך לא הניחה אותם איזבל ללכת להבחן עם אליה וזה הראיה שאמר אליהו אני נותרתי נביא לה' לבדי ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשי' איש ולא זכר נביאי האשרה נראה שלא היו שם : (כ) ויקבוץ את הנביאים ולא אמר את כל ישראל כי ישראל נקבצו מעצמם ברצון כששמעו כי אליהו רוצה לעשות מעשה הבחינה אבל הנביאים לא נקבצו אלא בהכרח אחאב כי ידעו כי שקר נסכם אבל נביאי האשרה לא יכול אחאב להכריח' ללכת שם מפני איזבל לפי שהיו אוכלי שלחנה לא רצתה שילכו שם : (כא) פסחים . כמו הפיסח שהוא פיסח בשתי רגליו כי מי שפיסח רגלו אחת נוטה על הרגל אחת ומי שהוא פיסח שתי רגליו אינו יודע באיזה רגל יעמוד כן אתם פוסחים על שתי הסעיפים והם המחשבות לפיכך אמר לשון נקבות לפי שפי' סעיפים מחשבות שאין אתם יודעים לברור בדעתכם מי האלהים אם האלהים אם הבעל וא"ת והלא הם נוטים אחרי הבעל ולא היו נוטים אחרי האלהים נאמר כי כאשר ראו כי נעצרו הגשמים בדבר אליהו שהיה נביא ה' נטה לבם אחרי ה' אלא שנביאי הבעל היו מתעים אותם ואומרים להם שלא יניחו עבודת הבעל כי היא תיטיב להם ומפני זה היו פוסחים על שתי הסעיפים וי"ת עד אימת אתון פליגין לתרין פלגון הלא ה' הוא אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמה אתון טען בתר בעלא דלית ביה צרוך . והנה הנסיון שעשה אליהו אפשר שעשה אותו מלבו ובטח באל שלא ישיבנו ריקם ושיקדש שמו ברבים ומה שאמר ובדברך עשיתי כלומר אם תענני ידעו העם הזה כי לא מלבי אני עושה מה שאני עושה אלא בדברך ובמצותך שאני אומר אתה מקיים או אפשר שהאל אמר לו אף על פי שהכתוב לא ספר וזהו שאמר ובדבריך עשיתי אבל הראשון קרוב שאם האל אמר לו למה היה צריך לתפילה ויש לפרש כי הצריכו האל לתפלה אף על פי שאמר

ויקטלינני ועבדך דחיל מן
קדם יי מזעורי׃ יג הלא
אתחוא לרבוני ית דעבדית
כד קטלת איזבל ית
נביאיא דיי ואטמרית
מנביאיא דיי מאה גברין
חמשין חמשין גבר
במערתא וסוברתינון
בלחמא ובמיא׃ יד וכען
את אמר איזיל אמר לרבונך
הא אליהו ויקטלינני׃
טו ואמר אליהו קים הוא
יי צבאות די משמשנא
קדמוהי ארי יומא דין
אתחזי ליה׃ טז ואזל
עובדיה לקדמות אחאב
וחוי ליה ואזל אחאב
לקדמות אליהו׃ יז והוה
כד חזא אחאב ית אליהו
ואמר אחאב ליה האת דין
עכריה דישראל׃ יח ואמר
לא עכרית ית ישראל
אלהין את ובית אבוך
בדשבקתון ית פקודיא דיי
ואזלתון בתר בעליא׃
יט וכען שלח כנוש לותי
ית כל ישראל לטור
כרמלא וית נביי בעלא
ארבע מאה וחמשין ונביי
אשרתא ארבע מאה אכלי
פתורא דאיזבל׃ כ ושלח
אחאב בכל בני ישראל
וכנש ית נביי שקרא לטור
כרמלא׃ כא וקריב אליהו
לות כל עמא ואמר עד
אימתי אתון פליגין לתרין
פלגון הלא יי אלהים פלחו קדמוהי בלחודוהי ולמא אתון טען בתר בעלא
דלית ביה צרוך ולא אתיבו עמא יתיה פתגם׃ כב ואמר אליהו לעמא אנא

ג' הס' ועבדך ירא את־יהוה מנערי׃
יג הלא־הגד לאדני את אשר־עשיתי
ג' חס' בהרג איזבל את נביאי יהוה ואחבא
מנביאי יהוה מאה איש חמשים
ל' חמשים איש במערה ואכלכלם לחם
ומים׃ יד ועתה אתה אמר לך אמר
ג' כ' בעני' ושמע שאול לאדניך הנה אליהו והרגני׃
טו ויאמר אליהו חי יהוה צבאות אשר
ב' כי בטע וחד והראה פני אלהים עמדתי לפניו כי היום אראה אליו׃
טז וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד־
לו וילך אחאב לקראת אליהו׃
ל' ר"פ בטעם תביר יז ויהי כראות אחאב את־אליהו ויאמר
ד' אחאב אליו האתה זה עכר ישראל׃
יח ל' ויאמר לא עכרתי את־ישראל כי־
ל' אם־אתה ובית אביך בעזבכם את־
מצות יהוה ותלך אחרי הבעלים׃
יט ועתה שלח קבץ אלי את־כל־
ל' ישראל אל־הר הכרמל ואת־נביאי
הבעל ארבע־מאות וחמשים ונביאי
האשרה ארבע מאות אכלי שלחן
איזבל׃ כ וישלח אחאב
בכל־בני ישראל ויקבץ את־
הנביאים אל־הר הכרמל׃ כא ויגש
ו' בסיפ' אליהו אל־כל־העם ויאמר עד־מתי
ל' אתם פסחים על־שתי הסעפים אם־
י' יהוה האלהים לכו אחריו ואם־הבעל
לכו אחריו ולא־ענו העם אתו דבר׃
ל' דסמי' כב ויאמר אליהו אל־העם אני נותרתי

למצוא אותך : (כא) שתי הסעפים . שתי המחשבות שאינכם מכוונים להכריע מי האלהים : ואם הבעל . האלהי' לכו אחריו : ולא ענו העם אותו דבר . שלא היו יודעין להבחין

רלבג

היה אליהו מורגל בכך כי כאשר היה במקום אחד היה רוח ה' נושאו אל מקום אחר כמו שזכרנו ולזה ירא עובדיה מזה: (כא) עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים. הנה הפסח יטה פעם אל רגלו האחד ופעם אל רגלו השני וכן היו ישראל נוטי' על שתי המחשבות פעם יאמינו כי ה' לבדו הוא האלהים ופעם יאמינו כי הבעל הוא האלהים. והנה ענין הבעל היה לפי מה שאחשוב שהיו עושים צורה יורידו בה לפי מחשבתם כח המסרת העליון השליט על האומה ההיא ועל האקלים ההוא והיו נביאי הבעל עושים מינים מהפעלות ויגיע בהם להם מין מה מהקסם תשפע להם ההודעה לפי מחשבתם מהשליט ההוא אשר ירדו כחותיו בסבת הבעל אשר עשו לפי מחשבתם וככה היו נביאי האשרה חושבים שישפעו הכחות ההם באילן האשרה אשר נטעוהו בעת מוגבל והיו מגיעים להם מין מהקסם מאותן הפעלות המגונות וכבר בארנו החסרון המגיע בהודעת הקסם בשני מספר מלחמות ה'. והנה ספר שנביאי האשרה היו אוכלי שלחן איזבל והנה לא באו שם כאשר קרא להם אחאב כי שמעו כי לבחון כח האשרה נקראו והם בעצמם ידעו כי שקר נסכם הבל ואין מועיל בם ותלטה אותם איזבל שלא הוכרחו ללכת שם במצות המלך אך נביאי הבעל הוכרחו ללכת שם במצות המלך : ולא ענו העם אותו דבר. יתכן שכבר היו נבוכים בזה

והרגני ג' וסי' וישמע שאול. והיה אני אלך מאתך . הנה אליהו והרגני כל מלכים וישעיה על כל ועל כל במ"ו ועל כל ואל כל וסימן א‥ר אל רחבעם בן . ויאמר אחאב אל עבדיהו ב' בו . וישמד זמרי את כל בית בעשא . ויגש אליהו . צדיקים אתם ממני :

תולדות אהרן ועבדך ירא . נדרים סב :

מצודת ציון

(יז) עוכר . משחית ומחבל וכן עכרתם אותי (שם ל"ד) : (כא) פוסחים . מדלגים ויקרא כן החגר כי בעת הלוכו נראה כדולג : הסעפים . המחשבות כמו סעפים שנאתי (תהלים קי"ט) וזאת לשון

מצודת דוד

שהתלתי בו כאומר דרך לעג הנה שלחתי לבקשו ולא מצאתו והנה הוא עומד פה : ועבדך ירא וכו'. ולמה א"כ תהיה אתה סיבה על מיתתי : (יד) ועתה וגו'. והרגני וא"כ מי יכלכל הנביאים מעתה חמול נא עליהם : (יז) עוכר ישראל . כי עכרת אותם במה שנשבעת לעצור המטר : (יח) לא עכרתי . ר"ל אין אני תחלת הסבה כ"א אתה במה שעזבת את ה' : (יט) ועתה . ר"ל אם תבקש על המטר שלח קבץ אלי כו' וזה יהיה סיבה שיבוא המטר : אוכלי וכו'. על נביאי האשרה יאמר : (כ) ויקבץ וכו'. כי כל ישראל באו מאליהם כאשר שלח אחריהם אבל הנביאים לא באו עד אשר קבצם המלך שלא בטובתם ולזה לא קבץ כ"א נביאי הבעל ולא נביאי האשרה כי איזבל לא הניחתם ללכת שמה על כי היו מאוכלי שלחנה : (כא) אתם פוסחים . ר"ל כהגר הזה אשר פעם ינטה על צד ימין ופעם על צד השמאל וכן אתם עד מתי תהיו נוטים במחשבותיכם פעם אחרי ה' ופעם אחרי הבעל : האלהים . ר"ל בעל היכולת ומנהיג העולם : (כב) אני נותרתי . כי מאה הנביאים אשר החביאם

רשי

להבחין: (כו) אשר נתן להם. שהיה נשמט מהם שלא יקרב לע"ג וברח לו תחת כנפיו של אליהו אמר לו לך בשניכם יתקדש המקום: ויפסחו על המזבח אשר עשה. תרגם יונתן ואשתטי היו מרקדין כמשפטן על מזבחותם: ויפסחו. כמו ויפסעו: (כז) כי אלהים הוא. ארי אתון אמרין דחלא הוא: כי שיח וכי שיג לו. שמא יש לו דבר עם יועציו עכשיו או משיג ורודף הוא עכשיו במלחמ': וכי דרך לו. לבית הכסא: ויתגודדו

רדק

שאמר לו כמו בדבר המטר שאמר לו האל ואתנה מטר ואף על פי כן הוצרך להתפלל והטעם כדי שידעו ישראל כי נבואה אמת הוא והאל שומע תפלתו ואם היה בא שלא בתפלתו היו אומרים מקרה הוא ובדבר האש היו אומרים על ידי כשפים הוא עושה: ולא ענו העם אותו דבר. לא רצו לומר לו לא הן ולא לאו לפי שהיו מסופקים בדבר אבל כששמעו הבחינה ענו ואמרו טוב הדבר: (כו) אשר נתן להם. פירוש נתן להם בדברו שאמר להם בחרו להם הפר האחד ועשו ראשונה או פירוש אשר נתן להם אחאב כמו שאמר אליהו ויתנו לנו שני פרים ונתנם להם אחאב ויש בדברי אגדה דברים רחוקים מן השכל כי כשבחרו את הפר האחד ובאו לקחת אותו לא יכלו לזוז אותו ממקומו עד שאמר לו אליהו לך עמהם אמר לו הפר לאליהו אני וחברי יצאנו מבטן אחד וגדלנו באבוס אחד הוא עלה לחלק האל ושם האל יתקדש עליו ואני עליתי לחלק הבעל להכעי' את בוראי אמר לו אליהו לך עמהם כשם ששמו של הקדוש ברוך הוא מתקדש על זה שעמי כך מתקדש עליך אמר לו וכך אתה יועצני איני זז ממקומי עד שתמסרני בידם הה"ד אשר נתן בידם: ויפסחו על המזבח אשר עשה. תרגם יונתן ואשתטו על אגורא דעבד ופשוטו עשו עצמם כפסחים וכואבי' הולכים ושבים על המזבח ופירוש אשר עשה דרך כלל כמו אשר עשו כלומר אשר עשה ישראל: (כז) ויהתל בהם אליהו. בא דגש כמשפטו והשאר רפים וענינו כי התלוצץ ואמר להם דרך ליצנות קראו בקול גדול: כי שיח וכי שיג. שיח ודברים יש לו עם אחרים ואינו פונה לכם ופירוש שיג שרשו נשג מן השג תשג ומשקלו אם יעלה לשמים שיאו ששרשו נשא וכן שיג ששרשו נשג וענינו או יש לו אויבים ורודף אחריהם להשיגם ויונתן תרגם אשתדפא אשתדיף: וכי דרך לו. או הלך לו בדרך לעסק מעסקיו: אולי

כד נָבִיא לַיהוָה לְבַדִּי וּנְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים אִישׁ׃
כג וְיִתְּנוּ־לָנוּ שְׁנַיִם פָּרִים וְיִבְחֲרוּ לָהֶם הַפָּר הָאֶחָד וִינַתְּחֻהוּ וְיָשִׂימוּ עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא יָשִׂימוּ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה ׀ אֶת־הַפָּר הָאֶחָד וְנָתַתִּי עַל־הָעֵצִים וְאֵשׁ לֹא אָשִׂים׃
כד וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וַאֲנִי אֶקְרָא בְשֵׁם־יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר־יַעֲנֶה בָאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר׃
כה וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיאֵי הַבַּעַל בַּחֲרוּ לָכֶם הַפָּר הָאֶחָד וַעֲשׂוּ רִאשֹׁנָה כִּי אַתֶּם הָרַבִּים וְקִרְאוּ בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֵשׁ לֹא תָשִׂימוּ׃
כו וַיִּקְחוּ אֶת־הַפָּר אֲשֶׁר־נָתַן לָהֶם וַיַּעֲשׂוּ וַיִּקְרְאוּ בְשֵׁם־הַבַּעַל מֵהַבֹּקֶר וְעַד־הַצָּהֳרַיִם לֵאמֹר הַבַּעַל עֲנֵנוּ וְאֵין קוֹל וְאֵין עֹנֶה וַיְפַסְּחוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה׃
כז וַיְהִי בַצָּהֳרַיִם וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ וַיֹּאמֶר קִרְאוּ בְקוֹל־גָּדוֹל כִּי־אֱלֹהִים הוּא כִּי־שִׂיחַ וְכִי־שִׂיג לוֹ וְכִי־דֶרֶךְ לוֹ

(ג'. ג' · ג' דסמי' ל' וחס' · ג' · ג' ר"פ · ג' וק' והיה אלהים · ד' פסו' אית ויען ויאמרו · ב' · ג' · ג' · ג' · י"ג פסו' ואין ואין ג' · י"ג. ג' · ג'. ג')

אִשְׁתָּאֲרִית נְבִיָא קֳדָם יְיָ בִּלְחוֹדַי וּנְבִיֵי בַעֲלָא אַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין גַּבְרָא׃ כג וְיִתְיַהֲבוּן לָנָא תְּרֵין תּוֹרִין וְיִבְחֲרוּן לְהוֹן תּוֹרָא חַד וִיהַדְמוּנֵיהּ וִישַׁווּן עַל אָעַיָא וְאֶשָּׁתָא לָא יְשַׁווּן וַאֲנָא אַעְבֵּיד יַת תּוֹרָא חַד וְאֶתֵּן עַל אָעַיָא וְאֶשָּׁתָא לָא אֲשַׁוֵי׃ כד וְתִקְרוֹן בְּשׁוּם טַעֲוַתְכוֹן וְלָא תִתְעַנּוּן מִן קֳדָם דְּלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ בְּרַם אֲנָא אֲצַלֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ וְיִשְׁלַח מֵימְרֵיהּ וִיחוּת אֶשָּׁתָא אֲרֵי יְיָ הוּא אֱלֹהִים וַאֲתֵיב כָּל עַמָּא וַאֲמַרוּ תַּקִּין פִּתְגָמָא׃ כה וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לִנְבִיֵי בַעֲלָא בְּחָרוּ לְכוֹן תּוֹרָא חַד וַעֲבִידוּ קַדְמֵיתָא אֲרֵי אַתּוּן סַגִּיאִין וּקְרוֹ בְּשׁוּם טַעֲוַתְכוֹן וְאֶשָּׁתָא לָא תְשַׁווּן׃ כו וּנְסִיבוּ יַת תּוֹרָא דִּיהַב לְהוֹן וַעֲבָדוּ וּקְרוֹ בְּשׁוּם בַּעֲלָא מִצַּפְרָא וְעַד עִדָּן טִיהֲרָא לְמֵימַר בַּעֲלָא עֲנֵינָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּעָנֵי וְאִשְׁתַּטוּ עַל אֱגוֹרָא דַּעֲבַד׃ כז וַהֲוָה בְּעִדָּן טִיהֲרָא וְחַיֵּךְ בְּהוֹן אֵלִיָּהוּ וַאֲמַר קְרוֹ בְּקָל רַב אֲרֵי אַתּוּן אָמְרִין דַּחֲלָא הוּא דִּלְמָא שׁוּעֵי לֵיהּ אוֹ אִשְׁתְּדָפָא אִשְׁתְּדִיף אוֹ אוֹרַח הֲוַת לֵיהּ אוֹ דִלְמָא

ויתנו ג' רפין בקריאה וסי' ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם. ויתנו אתו לעשי המלאכה. מן הזרעים ונאכלה ומים: וישימו ג' רפין וסי' וישימו על העצים ואש לא. וישימו וישכילו. וישימו באלהים כסלם: וקראתם ג' ר"פ בקריאה וסי' נמסר בסדר אמור: ראשנה י' וסי' וישם את השפחות. ויהי בלדתה ויתן יד. והקריב את אשר לחטאת. כל הפקודים למחנה יהודה. ויהי לבני אהרן. בחרו לכם הפר האחד. ושלמתי ראשנה משנה. ומדתי פעלתם. במעל הזה ראשנה. והקרב אליו כרשנא. במעל. ומלק. ושלמתי ראשונה כתיב מ"ל בוי"ו ואלף. ויהי לבני אהרן ראישנה כתיב ביו"ד בתר אל"ף ושארא ראשנה כתיב חסר וי"ו: מהבקר ג' וסי' נמסר בסוף שמואל: בצהרים י"ב וסי' כי אתי יאכלו האנשים. עד בא יוסף בצהרים. והיית ממשש. ויהי בצהרים ויהתל. כשלנו בצהרים. קומו ונעלה בצהרים. ויצאו בצהרים. ובן הדד שתה שכור. בהור שדד בצהרי'. והבאתי השמש בצהרים. כי עזה עזובה תהיה. וכלילה ימששו בצהרים. איכה תרעה איכה תרביץ:

רלבג

בזה ולא היו יודעים לאי זה צד יפנו כי מפני מה שראו שנעצר הטל והמטר מהם בסבת הרעות שעשו ללכת אחרי אלהים אחרים היתה נוטה מחשבתם כי ה' הוא האלהים ולרוב הסתות נביאי הבעל והאשרה היתה מחשבתם נוטה כי הבעל הוא האלהים. וידמה כי היה הבעל לפי אמונתם מאדים במזל טלה שהוא ביתו והוא ממזלות האש ולזה רצה לבחון זה במה שהם אומרים שהוא מיוחס אל הבעל והוא האש ומפני זה נתרצו בו העם ונביאי הבעל וממה שיורה שהם חשבו שיהיה הבעל מאדים התגודדם כמשפטם עד שפוך דם עליהם כי שפיכת הדם הוא מהדברים המיוחסים למאדים ולזה אמר להם דרך התול שיקראו בקול גדול כי אלהים הוא מי שיוריד כחו על זה הבעל והוא המשרת העליון ולזה הוא רחוק מאד מכם ועוד סבה אחרת תסבב שלא ישמע אתכם והוא כי שיח וכי שיג לו והנה שיח שרשו נשח כמו פיח שרשו נפח והרצון בו שהעקר כחו כמו ונסחתם מעל פני האדמה כי הסמ"ך והשי"ן ישתתפו מאד בהוראות התיבה אשר הם בהם והנה עקירת כחו תהיה בהיותו בבית מלחמתו או בבית נופל או מה שידמה לזה. או ירצה בשיח עקיר' התנועה והוא בהיותו עומד בין היושר והנזורות ושיג כן שרשו נסג בסמ"ך והוא מענין נזורות כי אז יחלש כחו להתנועע ביושר ולפי שיש בו אלו השנויים בתנועתו אולי ישן* הוא עתה שאין לו כח ויקץ עם מה שתעירו כחו כשתקראו לו בקול גדול. או ירצה בו כי שיח לו והוא הדבור עם זולתו וזה משל למבטים אשר יהיו ממנו למשרתים ואז יתערב כחו בכחם. וכי שיג לו והוא הסגת משרת אחר בדרך שידבקו יחד ויתן האחד הכח לשני. וכי דרך לו ר"ל שיפרד מהמבט או מהדיבוק או מביתו או מבית כבודו או שלישותו או זולת זה ממה שידמה לו. אולי ישן הוא עתה שאין לו כח מפני היותו בבית נופל ויקץ אם תקראו בקול גדול ולזה האמינו לו נביאי הבעל וקראו בקול גדול כי כן היה דרכם לאלו הסבות אשר

מצודת דוד

עובדיה לא היו ידועים להם: ונביאי וכו' ר"ל עם באני יחידי והמה מרובים עכ"ז נראה עתה תפלת מי תקובל: (כד) אשר יענה באש. ר"ל התשובה תהיה בדבר הורדת האש: (כה) כי אתם הרבים. והוא דרך המוסר אשר הרבים יבחרו לעצמם ויעשו ראשונה: (כו) אשר נתן להם. אז"ל אשר שבחרו הפר לא רצה ללכת אחריהם עד שאליהו מסרו בידיו: ויפסחו. דלגו על המזבח אשר עשה אחאב או זולתו והדלוג הזה היתה מדרך עבודתם: (כז) כי אלהים הוא. אמר בדרך התול הלא אלהים הוא ויכול הוא לענות כשישמע אבל עדיין לא שמע כי מדבר הוא כעת עם מי או הוא משיג הסגות ומעיין בחכמות ועל כי הוא טרוד בדבר מה נבטל ממנו חוש השמע בקלות או אולי הוא בדרך ולמרחק המקום לא ישמע ולזה קראו בקול גדול ואז עם כל טרדתו יתעורר ואף אם הוא בדרך מרחוק ישמע בקול גדול: אולי

מצודת ציון

לשון מושאל מסעיף אילן כי המחשבות המה ללב כסעיף אילן: (כג) וינתחוהו. יחתכוהו לאברים כמו ונתח אותה (ויקרא א'): (כו) ויפסחו. ודלגו: (כז) ויהתל. ולעג כמו והאביכן התל בי (בראשית ל"א): שיח. ענין דבור כמו ישיחו בי (תהלים ס"ט): שיג. ר"ל השגת דבר חכמה

רדק

אולי ישן הוא : או שמא ישן הוא ואינו שומע אתכם ואם תקראו בקול גדול יקץ ואם הוא בדרך ישמע אתכם כשתקראו בקול גדול : ויקץ. ביוד איתן לבד ויו"ד השרש נעלמה : (כח) ויתגדדו. כמו לא תתגודדו ענין שריט' בבשר : כמשפטם. כן היה משפטם לעתים כדי להראות העם כי אז יענה אותם ויקבל תפלתם או יהיה הגדידה ממשפטי העבודה : (כט) ויתנבאו. דברו דברי השוטים שהיה מנהגם לאמר לפני הבעל ותרגומו ואישתטיאו : עד לעלות המנחה. עד שעת קרבן מנחת הערב : ואין קשב. שאם היה להם מקשיב היה עונה אותם קשב כמו והקשיב קשב רב קשב : (ל) וירפא. דרך השאלה אמר לשון רפואה לבנות הריסת הבנין וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים וכן ויואב יחיה את שאר העיר : את מזבח ה' ההרוס. אמר כי מזבח היה שם מקדם שנבנה לשם ה'. ואמרו בדרש כי זה המזבח בנה אותו שאול והוא מה שאמר והנה מציב לו יד והיה זה המזבח הרוס כי הרסו עובדי הבעל לכל המזבחות שנבנו לשם ה' בשעת היתר הבמות ועתה משעה שעשה ירבעם העגלים מנע מהקריב במקום אחר אלא או בבית אל או בדן והרסו המזבחות כמו שאמר אליהו את מזבחותיך הרסו ובנה אליהו מזבח והקריב עליו בשעת איסור הבמות לצורך שעה ויש מפרשים וירפא את מזבח ה' ההרוס כי בנס שנעשה על ידו שבו בני ישראל בתשובה וזבחו זבחים במזבח ה' שהיה הרוס ונמנע מהם : (לא) כמספר שבטי בני יעקב. שתועיל זכות השבטים בדבר הזה ויענהו השם בתפלתו או להראותם כי שנים עשר שבטי בני יעקב עליהם להיות מחוברים ודבקים בה' להעלות במזבח אחד לא כמו שהיו עושים עתה כי שני השבטים היו מעלים עולה במזבח ה' והשאר במזבח הבעל לפיכך בנה לעיניהם המזבח משנים עשר אבנים וטעם אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כי בבית אל שבנה שם יעקב אבינו מזבח לה' נאמר שם ישראל יהיה שמך כדי להגדיל שם זרעו אם יהיו דבקים בו כי ישראל הוא שם שררה כמו שאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ובו במקום שבנה יעקב אבינו מזבח לה' ונאמר לו שם שמך ישראל עשו הם עגל ובנו שם מזבח לבעל. ובדברי רבותינו ז"ל ישראל יהיה שמך למה נאמר כאן לפי שביום שנגלית שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהיה ממך עתידים בניך להקהל כשאר הגוים ולבנות מזבח ולהקטיר קטורת עליו בשעת איסור הבמו' ואני מתרג' בדבר : (לב) ויעש תעל'. עשה חפיר' סביב למזבח שילכו בה המים ורוחב התעלה כשיעור מקום

תרגום

דְּמוֹךְ הוּא וְיִתְּעַר : כח וּקְרוֹ בְּקָל רַב וְאִתְחַמָּמוּ כְּנִימוּסֵיהוֹן בְּסַיְפִין וּבְרוּמְחִין עַד דְּאִשְׁתְּפִיךְ דְּמָא עֲלֵיהוֹן : כט וַהֲוָה כְּמֶעְבַּר טִיהֲרָא וְאִשְׁתַּטִּיאוּ עַד לְמִיסַּק מִנְחֲתָא וְלֵית קָל וְלֵית דְּעָנֵי וְלֵית דְּמַצֵּית : ל וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ לְכָל עַמָּא אִתְקְרִיבוּ לְוָתִי וּקְרִיבוּ כָל עַמָּא לְוָתֵיהּ וּבְנָא יַת מַדְבְּחָא דַייָ דַּהֲוָה מְפַגָּר : לא וּנְסֵיב אֵלִיָּהוּ תַּרְתָּא עַסְרֵי אַבְנַיָּא לְמִנְיַן שִׁבְטֵי בְּנֵי יַעֲקֹב דִּי הֲוָה פִּתְגָמָא דַייָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר יִשְׂרָאֵל יְהֵי שְׁמָךְ : לב וּבְנָא יַת אַבְנַיָּא מַדְבְּחָא בִּשְׁמָא דַייָ וַעֲבַד מְזִיקְתָא כְּבֵית סָאתָן זַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא : לג וְסַדַּר יַת אָעַיָּא וְהַדֵּים יַת תּוֹרָא

מקרא

אוּלַי יָשֵׁן הוּא וְיִקָץ : כח וַיִּקְרְאוּ בְּקוֹל גָּדוֹל וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים עַד־שְׁפָךְ־דָּם עֲלֵיהֶם : כט וַיְהִי כַּעֲבֹר הַצָּהֳרַיִם וַיִּתְנַבְּאוּ עַד לַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְאֵין־קוֹל וְאֵין־עֹנֶה וְאֵין קָשֶׁב : ל וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְכָל־הָעָם גְּשׁוּ אֵלַי וַיִּגְּשׁוּ כָל־הָעָם אֵלָיו וַיְרַפֵּא אֶת־מִזְבַּח יְהוָה הֶהָרוּס : לא וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים כְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְנֵי־יַעֲקֹב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ : לב וַיִּבְנֶה אֶת־הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ בְּשֵׁם יְהוָה וַיַּעַשׂ תְּעָלָה כְּבֵית סָאתַיִם זֶרַע סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ : לג וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיְנַתַּח אֶת־הַפָּר וַיָּשֶׂם

ויבנה ג' וסי' על פי ה' נתנו לו את. ויבנה את האבנים מזבח בשם ה' ויבנה ערים באשדוד דעזיה דד"ה. וא' ויבנה ערי יהודה:

תולדות אהרן ויתגודדו. מכות כא: ויכהל. עקידה ש' נג : וירפא. זוהר פרשת נח : ויעש תעלה. בתרא יו :

רשי

(כח) ויתגודדו. לשון שריטה בכלי וכן היה נימוסיהן : (כט) ויתנבאו. ואשתטיאו: (ל) וירפא את מזבח ה' ההרוס. בנה מזבח והזכיר לישראל להיות מזבח ה' עולה על לבם ושגור בפיהם שהי' הרוס ונפגר ובטל שמו והזכרתו מפי כל י' השבטים כך שמעתי פשוטו. ומדרשו שמעתי ששאול בנה מזבח בהר הכרמל וזהו שאמר (שמואל א' ט"ו י"ז) בא שאול הכרמלה והנה מציב לו יד ולהלן (בראשית ל"ג כ') הוא אומר ויצב שם מזבח ומלכי ישראל הרסו כל המזבחות והבמות שבארצם שנעשה לשם שמים ובנה אליהו מזבח זה של שאול שהיה הרוס : (לא) אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהי' שמך. למה נאמר כאן לפי שביום שנגלתה שכינה על יעקב בבית אל וקראו ישראל בו ביום אמר לו גוי וקהל גוים יהי' ממך עתידין בניך להקהל כשאר עמים ולבנות מזבח להקטיר עליו בשעת איסור הבמות ואני מתרגם בדבר בב"ר : (לב) תעלה. פושא"ו בלעז : כבית סאתים. רחבו בית סאתים מאה על חמשים כחצר

רלבג

אשר זכר להם אליהו וזה היה בתכלית השגעון והשטות. הנה זה הוא הבאור המלו' אמר בזה. ואפשר שנאמר עוד שהרצון בזה הוא שאמר להם על צד ההתול קראו בקול גדול אחר שהוא אלהים לפי מחשבתם ויש לו שיח ותפלה ר"ל שיקבל התפלה וכי שיג לו וכל דרך לו ר"ל שיש לו השגת דבר מבוקשו: דרך יתנועע בו להשיגו ובהיו' הענין כן אולי עתה ישן הוא ר"ל אחר שיש לו הפעלות התנועה שמא יש לו ג"כ הפעלו' השינה אחרי טרחו בתנועה וייקץ אם תקראו בקול גדול וזה אמר להם על צד הלעג. ואמנם הם קראו בקול גדול להיות זה מנהגם כשיבקשו דבר מהבעל וכדי שתשלם הבחינה נתן להם הבחירה שיבחרו הפר האחד. והנה אחר שבחרוהו נתנו להם שינתחוהו וישימו על העצים ואם לא ישימו. וידמה שהיה היום ההוא יום מאדים ולזה רצה שיעשו זה בבקר כי בשעה הראשונה הוא מושל יותר ולזה המשיכו זה עד שעברה השעה השמינית כי אז תשוב הממשלה לו עד שהוא משתתף גם כן בממשלה בשאר השעות. ואפשר שנאמר כי הבחינה לא היתה באש מפני היותו משפע הבעל כמו שהנחנו אבל רצה לבחון מי הוא האלהים בדברי' היוצאים מהטבע כי זה ממה שלא יוכל זולתי השם יתברך לבדו : (כו) ויפסחו על המזבח. ר"ל שהיו הולכים ושבים אצל המזבח אשר עשה אחאב בעת קראם הבעל ענגו : ויתגודדו. ר"ל חתכו בשרם בחרבות וברמחים עד שישפך הדם עליהם : (כט) ויתנבאו עד לעלות המנחה. ר"ל וידברו אלה הדברים ודומיהם : ואין קול ואין עונה ואין קשב. ר"ל שלא בא שום קול מהבעל ולא ענה אותם בזולת קול לעשות בקשתם ולא שמע ממנו דבר יתבאר שיש שם מקשיב לקולם : וירפא את מזבח ה' ההרוס. ר"ל שבזה הפעל העלה רפואה אל מזבח ה' ההרוס בישראל עד שלא היו זובחים לו יתברך כי אם לע"ג או אפשר שהיה שם מזבח בנוי לה' להיותו במת יחיד והרסו אותו בעבד' ע"ג ואז הרסו כל המזבחות שהיו שם לשם ית' כאמרו את מזבחותיך הרסו: (לד) ויעש תעלה. היא חפירה ויעש אותה כבית סאתים זרע כמו שהיה הענין בחצר המשכן שהיה כמו בית סאתים זרע. והנה להפליג המופת רצה אליהו שירבו שם המים על העולה ועל העצים והנה עשה זה אליהו מעצמו לבטחו

מצודת דוד

אולי ישן. או שמא ישן הוא וכאשר תקראו בקול גדול ייקץ משנתו : (כח) ויקראו בקול גדול. שמעו לדברי אליהו עם כי אמר בהתול ולעג : ויתגדדו. שרטו בשרם בחרבות עד כי נשפך דמם כאשר היה מנהגם לעבדו בענין זה : (כט) ויתנבאו. עשו את עצמם כאלו מדברים בנבואה מחרד האש ולא חדלו מלהתנבאות עד בוא עת העלאת מנחת הערב הוא תמיד של בין הערבים כי אז נלאו ולא התנבאו עוד : ואין קול. אבל אין קול וכו' : ואין קשב. ר"ל וזה לפי שאין מי יקשיב להם כי אין אלוה : (ל) גשו אלי. לראות שאין הערמה בדבר : וירפא. בא על דרך השאלה לומר לשון רפואה על תיקון בנין הנהרס וכן נאמר כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים (נחמיה ד') וארוכה גם היא מענין רפואה (ואמרז"ל שהמזבח הזה בנה שאול ונהרס ע"י עובדי הבעל) : (לא) ישראל יהיה שמך. ע"ש שנאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל (בראשית ל"ב) וכאלו יתן טעם למה לקח י"ב אבנים ואמר לפי שהם במספר שבטי בני ישראל ולהזכיר זכות ישראל אביהם שגם הוא כמוהו יגלה אלהים אחרים והגבי נביאי הבעל : (לב) ויעש תעלה. עשה חפירה סביב המזבח כשיעור

מצודת ציון

המנהג : (כח) ויתגודדו. ענין שריטת הבשר כמו לא תתגודדו (דברים י"ד) : כמשפטם. כמנהגם : בחרבות. מלשון חרב : (כט) ויתנבאו. עשו עצמם כמתנבאים : קשב. האזנה כמו והקשיב קשב (ישעיה כ"א) : (ל) ההרס. ענין שבירה ונתיצה : (לב) תעלה. חפירה וכן תעלת

רשי

כאשר המשכן: (לד) כדים מים. להגדיל את הנס: ויצקו. אלישע (יצק) על ידיו ונעשו אצבעותיו כמעיינות ונתמלאה התעלה הוא שנאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו ונעשה נס במים על ידיו ראוי הוא שיעשה הנס במים על ידיו: (לו) ובדברך עשיתי. שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות: (לז) ענני ה' ענני. ענני באש ענני במטר כך ת"י ורבותינו אמרו ענני באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם: וידעו וגו' כי אתה ה'. ואני עבדך וכשתשלחני לבשרם לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני: ואתה הסבות את לבם. נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך הי' להכין לבבם אליך ומדרש אגדה אם לא תענני אף אני אהיה כופר ואומר אתה הסבות את לבם. וכן אמר משה (במדבר י"ז כ"ט) אם כמות כל האדם ימותון הלא אף אני כופר ואומר לא ה' שלחני לדבר את התורה והמצות וכך אמר מיכיהו (מלכים א' כ' כ"ז) אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי: (לט) ה' הוא האלהים. ולא הבעל

רדק

מקום זריעת סאתים ושיעורו חמשים אמה על חמשים אמה: (לד) מלאו ארבעה כדים מים. אמר זה להגדיל הנס שתאכל האש במקום המים ולא תכבה אף כי תלחך המים וצוה לתת שנים עשר כדי מים שהרי אמר להם שנו ושלשו ושלשה פעמים ארבעה הם שנים עשר כדי מים כטעם שנים עשר אבנים למספר שבטי בני ישראל ומה שלא צוה לתתם בפעם אחת שנים עשר כדי מים אלא בשלשה פעמים כנגד האבות שהם שלשה שהתפלל לאל ואמר אלהי אברהם יצחק וישראל: ויצקו. נווי שלם ונמשך פ"א הפעל בטעם כמו משכו וקחו לכם צאן ובדרש אלישע יצק מים על ידי אליהו ונעשה נס ונעשו עשרה אצבעותיו כמעינו' ונתמלאת התעלה מים שנאמר ויצקו הה"ד אשר יצק מים על ידי אליהו: (לה) וילכו המים סביב למזבח. המים ששפכו על העולה ועל העצים הלכו על המזבח סביב כי באמצע המזבח היו העצים והעולה: מלא מים. צוה אליהו למלאת מים או הוא בעצמו מלא אותה והמים האלה לבד השנים עשר כדים: (לו) בעלות המנחה. בבי"ת פירוש בשעת מנחת הערב: ובדבריך. כתיב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והענין אחד אלא שזה יחיד וזה רבים וטעם ובדברך שלא יאמרו מדעתי עשיתי כל מה שעשיתי ומה שאני עושה בכל זמן מדברי הנסים הם דברי כשפים או קסמים ואם תענני באש שירד מן השמים ידעו כי כל מה שאני עושה ברצונך ובבטחוני בך אני עושה וידעו כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך לא כעגלים שהם עובדים ובדברי רבותינו ז"ל ובדברך עשיתי שלא יאמרו אליהו מקריב בבמה בשעת איסור הבמו' ובדברך עשיתי בדבורך עשיתי: ענני ה' ענני. הכפל לחזק כמו שהוא בכל מקום שאין לו טעם אחר וכן אל אלהים ה' אל אלהים ה'. וכן דרך כל מתפלל לשנות דבריו ולשלש כמו ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה והדומים להם וי"ת קבל צלותי ה' באשתא קבל צלותי ה' במיטרא כלומר כלל בתפילתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום ורבותינו ז"ל אמרו ענני ה' באש ענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ועוד בדרש בדבריהם ענני בזכותי ענני בזכות תלמידי: וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים. וכאשר תשלחני לבשר לעתיד לבא יאמינו בי אם היום תענני: ואתה הסיבות את לבם אחורנית. פירש הגאון רב סעדיה לבם שהיה אחורנית תסב אותו אליך עתה אם תענני ויש מפרשים

עַל־הָעֵצִים׃ לד וַיֹּאמֶר מִלְאוּ אַרְבָּעָה
כַדִּים מַיִם וְיִצְקוּ עַל־הָעֹלָה וְעַל־ ל׳
הָעֵצִים וַיֹּאמֶר שְׁנוּ וַיִּשְׁנוּ וַיֹּאמֶר ל׳. ל׳
שַׁלֵּשׁוּ וַיְשַׁלֵּשׁוּ׃ לה וַיֵּלְכוּ הַמַּיִם ל׳. ל׳
סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ וְגַם אֶת־הַתְּעָלָה מִלֵּא־ ל׳
מָיִם׃ לו וַיְהִי ׀ בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ ה׳
אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי ג"א פתח
אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע
כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנִי
עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְךָ עָשִׂיתִי אֵת כָּל־ יתיר יו"ד
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ לז עֲנֵנִי יְהוָה עֲנֵנִי
וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי־אַתָּה יְהוָה י"א רפין
הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת־לִבָּם ל׳
אֲחֹרַנִּית׃ לח וַתִּפֹּל אֵשׁ־יְהוָה ו׳
וַתֹּאכַל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הָעֵצִים ל׳
וְאֶת־הָאֲבָנִים וְאֶת־הֶעָפָר וְאֶת־ ל׳. ל׳. ל׳
הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּתְּעָלָה לִחֵכָה׃

וְשַׁוִּי עַל אָעַיָּא׃ לד וַאֲמַר
מְלוּ אַרְבַּע כַּדִּין מַיָּא וַאֲרִיקוּ
עַל עֲלָתָא וְעַל אָעַיָּא וַאֲמַר
תְּנוֹ וּתְנוֹ וַאֲמַר תַּלִּיתוּ
וּתְלִיתוּ׃ לה וַאֲזַלוּ מַיָּא
סְחוֹר סְחוֹר לְמַדְבְּחָא וְאַף
יַת מְזִיקְתָא מְלֵי מַיָּא׃
לו וַהֲוָה בְּמִיסַּק מִנְחָתָא
וּקְרֵיב אֵלִיָּהוּ נְבִיָּא וַאֲמַר
יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִצְחָק
וְיִשְׂרָאֵל יוֹמָא דֵין יִתְיְדַע
אֲרֵי אַתְּ יְיָ דִּשְׁכִנְתָּךְ שַׁרְיָא
בְּיִשְׂרָאֵל וַאֲנָא עַבְדָּךְ
וּבְפִתְגָמָךְ עֲבָדִית יַת כָּל
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין׃ לז קַבֵּל
צְלוֹתִי יְיָ בְּאֶשָּׁתָא קַבֵּל
צְלוֹתִי יְיָ בְּמִטְרָא וְיִדְעוּן
עַמָּא הָדֵין בְּמֶעְבְּדָךְ לְהוֹן
נִסָּא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלֹהִים
וְאַתְּ בְּרַחֲמָתָךְ יְתֵהוֹן
מִשְׁתְּאֵיל לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ
לְאַתָּבוּתְהוֹן לְדַחַלְתָּךְ וְאִינוּן
יְהָבוּ יַת לִבְּהוֹן פְּלִיג׃ לח וּנְפַלַת אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכָלַת יַת עֲלָתָא וְיַת
אָעַיָּא וְיַת אַבְנַיָּא וְיַת עַפְרָא וְיַת מַיָּא דִּבְמְזִיקְתָא

אברהם יצחק וישראל ד' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסדר כי תשא :

תולדות אהרן ויכי בעלות. ברכות ו שבת נה (תענית סה סנהדרין כז): ענני ה' ענני. ברכות ט תפלה ח (תענית סה): ואתה הסבות. ברכות ט לג: ואת המים. יומא כא:

רלבג

לבטחו שהש"י יעשה המופת על ידו כמו שעשה מבן הצרפית כאמרו מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים או אולי צוהו השם ית' על זה להסיר ישראל מהחטא הגדול אשר היו בו: (לו) ובדבריך עשיתי את כל הדברים האלה. ר"ל בשליחותך ובמצותך כי ידמה שצוהו על זה כמו שזכרנו ואע"פ שנניח שלא צוהו על זה הנה יתכן שיאמר כי בדברו עשה זה מפני שאמר לו שיראה אל אחאב ויתן מטר על פני האדמ' והיה בלתי נכון שיתן מטר על פני האדמה בעודם מחזיקים ברשעתם כי אז יסור מעצירת המטר התועלת אשר בעבורו היה והוא כדי שישובו מדרכם הרעה אבל אם היה הענין כן יאמרו כי מקרה היה זה לא בסבת חטאם הנה מן ההכרח היה שיעשה תחלה מה שיהיה סבה להחזירם למוטב לפי מה שאפשר ואז יכירו כי עונותיהם הטו דבר עצירת הגשמים: (לז) וידעו העם הזה כי אתה ה' הוא האלהים. יכירו בזה כי אתה ה' הוא אלהים לבד ומה שנראה להם לפעמים שיענם הבעל בבא בקשתם הנה זה לא היה מהבעל אבל אותן הפעולות באו מאתך וכאילו הסיבות את לבם אחורנית בהשפע אותם הפעולות מאתך כי הם חשבו שיהיה בסבת הבעל והמשל הנה לבם אחורנית מאמונת הבעל וידעו כי שקר נסכם ויש לומר אם תענני ידעו כי אתה האלהים לבדך ואתה שלא הראית להם עד עתה מופת גלוי שיכירו כי אתה אלהים ידמה שאתה הסיבות את לבם אחורנית. ובדרש אם לא תענני אף אני אהי' כופר ואומר שאתה הסיבות את לבם אחורנית וכן אמר משה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני וכן אמר מיכה אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי ועוד דרשו אתה הסיבות את לבם כי היה לך להכין את לבם לטובה ואין ראוי לסמוך על זה הפי' כי הבחירה נתנה לבני אדם כמו שכתוב הנה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע אדם יבחר במה שירצה ורבותינו ז"ל אמרו גם כן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש כמשמעו מנעת מהם התשובה לרוב פשעם כדי שיקבלו עונשם על דרך ויחזק ה' את לב פרעה וכן כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו והדומים להם ויונתן תרגם וידעון עמא הדין במעבדך להון ניסא וגו' כבעמוד: לחכה

מצודת דוד

בשיעור מקום זריעת סאתים זרע בכדי שילכו בה המים להגדיל הנס כמ"ש בענין: (לד) ויצקו. וישפכו וכן עשו ושפכו ועם כי לא נזכר כי מעצמו יובן: שנו. שפכו פעם שניה ושפכו פעם שנית: שלשו. שפכו פעם שלישית וכו': (לה) סביב למזבח. כי בהשפך המים על העולה שעל המזבח נשפך המים למטה על כל סביב מקום המערכה: מלא. או אליהו בעצמו או ע"י מצותו מלאו גם התעלה: (לו) בעלות המנחה. בעת העלאת מנחת הערב הוא התמיד של בין הערבים: ויגש. אל ה' להתפלל: היום יודע. ר"ל כאשר תרד האש יודע היום וכו': בישראל. ר"ל משרה שכינתך בישראל: ואני עבדך. ובהיות הנס הזה על ידי ידעו הכל שאני עבדך נביא נאמן לה' ויאמינו בי לעולם בהנבאי להם: ובדברך וכו' ר"ל מהראוי שתעשה לי הנס הזה כי הלא כל הדברים האלה שעשיתי להגדיל הנס הלא כל מחשבותי בעבור יאמרו דברך ולא למעני עשיתים: (לז) ענני ה'. בהורדת האש: ואתה הסבות וכו'. עבר במקום עתיד ור"ל בהנס הזה תסבב אליך את לבם אשר היה

מצודת ציון

תעלת הבריכה (שם י): (לג) ויערוך. ענין סדור: (לח) לחכה. ענין לקיקה כמו ועפר רגליך ילחכו (שם מט) ור"ל

רד"ק

(לח) לחכה. יבשה אותם עד שלא נשאר בתעלה שום לחות: (לט) ה' הוא האלהים. הכפל לחזק האמונה בלבם אמרו ושנו ה' הוא האלהים: (מ) וישחטם שם. נוה לשחטם כי יד כל העם היתה עמו כשראו זה המופת הגדול: (מא) עלה אכול ושתה. נראה כי היה מתענה לעצירת הגשמים ואמר לו שיאכל וישתה כי עתה ירד הגשם ופירוש מה שאמר לו עלה ר"ל עלה על המרכבה כי הדרך מהר כרמל ליזרעאל ירידה היא לא עליה כמו שאמר אסור ורד וכן אמר הכתוב בעמק יזרעאל בחיל יזרעאל נראה כי מקום עמק הוא אלא פי' עלה על המרכבה או פירושו שיעלה מן הנחל שהיו בו ששחטו שם נביאי השקר ואמר שיעלה מן הנחל וילך אל העמק אל אהלו אשר נטו לו שם ושיאכל וישתה לא שילך עדיין יזרעאל: כי קול המון הגשם. ועדיין לא היה אלא פירושו כי עתה תשמע קול המון הגשם כי בטח אליהו באל שיתן המטר כמו שאמר לו ואתנה מטר על פני האדמה ועוד כי הרג עובדי הבעל ובטל הע"ג: (מב) ויעלה אחאב לאכול ולשתו'. עלה על המרכבה ללכת יזרעאל לאכול ולשתות ובראותו כי עלה אליהו אל ראש הכרמל להתפלל המתין לו ולא הלך עד שיראה מה יהיה ולפירושינו האחר עלה מן הנחל אל האהל לאכול ולשתות ואליהו עלה לו משם אל ראש הכרמל: ויגהר ארצה. כתרגו' וגחין שהתנפל לפני ה' על המטר למהר לתתו בעוד אחאב שם: וישם פניו בין ברכיו. כתיב חסר יו"ד הרבים ומה שאמר וישם פניו בין ברכיו אחר שאמר ויגהר ארצה מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואח"כ ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתפילתו עד שידע אם יש סימן מטר לפיכך אמר לנערו הבט דרך ים בעוד שהי' הוא בתפילתו או פי' וישם פניו ויגהר ארצה כלומר שלא התפלל בפשוט ידים ורגלי' אלא שחה כלפי הארץ ושם פניו בין ברכיו והתפלל: (מג) עלה נא. אולי לא עלה נערו עמו אל ראש ההר או אם עלה עמו היה בראש ההר מקום גבוה יותר מאותו מקום שהיה בו אליהו ואמר לו הבט דרך ים והוא צד המערב כתרגום או פי' ים ממש כי הר הכרמל קרוב לים ומן הים יעלו העננים לפיכך אמר לו הבט דרך ים: שוב שבע פעמים. ז' פעמים אמר לו שוב כי לא היה רואה בכל פעם שום סימן עד השביעית: (מד) עלה אמר אל אחאב. אולי המקום שעלה בו אחאב לאכול ולשתות היה מקום גבוה בהר: אסור ורד. פי' אסור מרכבה ורד ללכת ליזרעאל מהר שלא יעצרכה הגשם כל כך יהיה הגשם גדול שלא תוכל ללכת בדרך: יעצרכה. בה"א כמו והיו לאות על ידכה כמו הנלבת עמכם ולא יענוכה והדומים להם: (מה) ויהי עד כה ועד כה. בין כך ובין כך כלומר בעוד שהיה מוסר מרכבתו ויורד מן המקום

רש"י

הבעל האלהים: (מב) ויגהר ארצה. וגחין לארעא להתפלל על הגשמים: (מג) דרך ים. אם תראה ענן עולה מן הים: (מד) אסור ורד. אסור מרכבותיך ורד מהר הכרמל לשוב לביתך פן ידחק אותך הגשם בדרך: (מה) עד כה ועד כה. בתוך שהלך השליח ובתוך שאסר המרכבה והשמים התקדרו: (מו) ויד ה'. רוח גבורה מן קדם ה' נתלבש כח לרוץ לפני המרכבה ברגליו שלא ילך

לט וַיַּרְא כָּל־הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם
וַיֹּאמְרוּ יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהוָה
הוּא הָאֱלֹהִים׃ מ וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לָהֶם
תִּפְשׂוּ ׀ אֶת־נְבִיאֵי הַבַּעַל אִישׁ אַל־
יִמָּלֵט מֵהֶם וַיִּתְפְּשׂוּם וַיּוֹרִדֵם אֵלִיָּהוּ (ג' חס')
אֶל־נַחַל קִישׁוֹן וַיִּשְׁחָטֵם שָׁם׃ (ג')
מא וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ לְאַחְאָב עֲלֵה אֱכֹל
וּשְׁתֵה כִּי־קוֹל הֲמוֹן הַגָּשֶׁם׃ מב וַיַּעֲלֶה (ג' דגשים)
אַחְאָב לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְאֵלִיָּהוּ עָלָה
אֶל־רֹאשׁ הַכַּרְמֶל וַיִּגְהַר אַרְצָה וַיָּשֶׂם (ב')
פָּנָיו בֵּין בִּרְכָּו׃ מג וַיֹּאמֶר אֶל־נַעֲרוֹ (ברכיו קרי)
עֲלֵה־נָא הַבֵּט דֶּרֶךְ־יָם וַיַּעַל וַיַּבֵּט
וַיֹּאמֶר אֵין מְאוּמָה וַיֹּאמֶר שֻׁב שֶׁבַע (ב' חס')
פְּעָמִים׃ מד וַיְהִי בַּשְּׁבִעִית וַיֹּאמֶר (ב' חס'. קדמאה)
הִנֵּה־עָב קְטַנָּה כְּכַף־אִישׁ עֹלָה מִיָּם (ב' רגל' עגל)
וַיֹּאמֶר עֲלֵה אֱמֹר אֶל־אַחְאָב אֱסֹר
וָרֵד וְלֹא יַעַצָרְכָה הַגָּשֶׁם׃ מה וַיְהִי ׀ (ל' ... ס"א)
עַד־כֹּה וְעַד־כֹּה וְהַשָּׁמַיִם הִתְקַדְּרוּ (י"ז עד ועד)
עָבִים וְרוּחַ וַיְהִי גֶּשֶׁם גָּדוֹל וַיִּרְכַּב

לְחִיכַת׃ לט וַחֲזוֹ כָּל עַמָּא
וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ
יְיָ הוּא אֱלֹהִים יְיָ הוּא
אֱלֹהִים׃ מ וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ
לְהוֹן אֲחוּדוּ יַת נְבִיֵי בַעֲלָא
גְבַר לָא יִשְׁתְּזֵיב מִנְהוֹן
וַאֲחָדוּנוּן וַאֲחֲתִינוּן אֵלִיָּהוּ
לְנַחֲלָא דְקִישׁוֹן וְנַכְסִינוּן
תַּמָּן׃ מא וַאֲמַר אֵלִיָּהוּ
לְאַחְאָב סַק אֱכוֹל וּשְׁתֵי
אֲרֵי קָל אִתְרְגוּשַׁת מִטְרָא׃
מב וּסְלֵיק אַחְאָב לְמֵיכַל
וּלְמִשְׁתֵּי וְאֵלִיָּהוּ סְלִיק
לְרֵישׁ טוּרָא דְכַרְמְלָא
וּגְחִין לְאַרְעָא וְשַׁוִּי אַפּוֹהִי
בֵּין בִּרְכּוֹהִי׃ מג וַאֲמַר
לְעוּלֵימֵיהּ סַק כְּעַן סְכִי
לְאוֹרַח מַעַרְבָא וּסְלִיק וּסְכָא
וַאֲמַר לֵית מִדַּעַם וַאֲמַר
תּוּב שְׁבַע זִמְנִין׃ מד וַהֲוָה
בְּזִמְנָא שְׁבִיעֵיתָא וַאֲמַר
הָא עֲנָנָא סְלִיק זְעֵירָא
כְּפִיסַת יַד גְּבַר סָלֵיק
מִמַּעַרְבָא וַאֲמַר סַק אֱמַר
לְאַחְאָב אִזְדָּרַז וְחוּת וְלָא
יְעַכְּבִינָךְ מִטְרָא׃ מה וַהֲוָה עַד דְּמִזְדָּרַז וְנָחֵית וּשְׁמַיָּא אִתְחַפִּיאוּ עֲנָנָא וְרוּחָא

ימלט י"ג וסימן ויאמר אליהו להם תפשו את. ויבאו לעשות זבחים ועלות. היקח מגבור מלקוח. גם שבי גבור יקח. וצדקיהו מלך יהודה. ראיתי את ה' נצב. אל ינוס הקל. והיה כל אשר יקרא. ובזה אלה להפר ברית. ומוצא אני מר ממות. בוטח בלבו הוא כסיל. עד שקרים לא ינקה. ובעת ההיא יעמד מיכאל: עד כה ועד כה חד מן י"ז פסוקין בקריאה אית בהון עד ועד וסימ' עד אנה ינאצוני העם הזה. ישלח ה' בך את המארה את המהומה. וירד ימה אל גבול היפלטי. והערבה עד ים כנרת. ויהמם ה' לפני ישראל. ויהי עד כה ועד כה והשמים. ואל תתנו דמי לו. עד יכונן ועד לא ישוב חרון אף ה' קדמא. לא ישוב חרון אף ה' עד תניינא. ונעו מים עד ים. ותכן כל מלאכת שלמה דד"ה. רק הכהנים היו למעט. ויקבלון מלכותא קדישי עליונין. אחריו החזיק מלכיה. אחריו החזיק בנוי בן חנדד. ואמר אליהם לא יפתחו שערי. כי גדול עד שמים חסדך:

רלב"ג

הנה היתה אמונתם כי בעבדם הבעל תתן הארץ יבולה הנה בתת הארץ יבולה שהיה מגיע מהש"י התחזקו להאמין בבעל לחשבם כי מאתו נהיה זה: (מ) ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם. יתכן שצוה העם לשחוט אותם שם. ואפשר שהוא בעצמו שחט אותם בקנאו לש"י כמו שהרג שמואל את אגג בידו והרג פנחס זמרי וכזבי בידו בקנאותו לש"י וזהו היותר נאות: (מא) עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם. ר"ל שקודם השלימך לאכול ולשתות תשמע קול המון הגשם והנה אמר לו שיעלה לפי שהעיר ההיא הסמוכ' להר הכרמל היתה יותר גבוהה מהמקום שהיו בו אליהו וישראל והנה בטח אליהו בש"י שיעשה זה או ידע זה בנבואה: (מב) ואליהו עלה אל ראש הכרמל. ידמה שכבר עלה שם כדי שיוכלו לראות משם אם עבים עולים מצד המערב או אולי היה אויר המקו' ההוא יותר זך ולזה יתכן שתהיה תפלתו יותר נשמעת מהמקום ההוא כי לזכות האויר יהיה המקום יותר מוכן אל שידבק בו השפע האלהי: ויגהר ארצה. ר"ל שכפף ראשו למטה בדרך ששם פניו בין ברכיו והיה מתפלל לש"י עם זה ההכנעה וההצנעה כדי שתהיה תפלתו נשמעת יותר כי ימהר הש"י להביא המטר להשגחתו על הנביא שלא ישקוד בזה הצער: (מג) עלה נא הבט נא דרך ים. ידמה שלא עלה עמו נערו וקרא לו שיעלה שם להביט דרך ים אם יראה דבר מורה על ירידת המטר כי לא היה מסכי' אליהו להסיר עצמו מהמצב ההוא המצער אותו עד יראה בסימן ששמע השם תפלתו ולזה לא היה אליהו בעצמו יכול להביט זה והנה היה מתפלל אליהו תמיד בהיותו בזה המצב וכאשר היה משלים התפלה הי' קורא לנערו שיבט דרך ים אם יראה שום ענן והיה אומר לו אין מאומה עד הפעם השביעי' שאמר לו שכבר ראה עב קטנ' ככף איש עולה מים. והנה הוצרך אליהו בכל זה לפי שלא היו ישראל ראויים מצד עצמם שיגיע להם הש"י זה הטוב על דרך המופת ולולי רוב תפלת אליהו והצטערו בזה האופן לא היה מגיע להם מטר בזה הדרך אבל יבא להם כמנהג הטבע כשתסור עצירת המטר שהביא הש"י להם ואמנם רצה אליהו שיגיע להם המטר תכף כדי שיכירו כי עונותיהם היו מסבבים עצירת המטר ולזה בא המטר תכף ששבו אל ה':

(מד) אסור ורד ואל יעצרכה הגשם. ר"ל אם תראה שלא יעצרך הגשם פה לרבוי אסור המרכבה תכף ורד ליזרעאל קודם בא הגשם: (מה) וירכב אחאב וילך יזרעאל. ידמה שבהיותו בדרכו ירד גשם גדול

קודם

מצודת ציון

ור"ל שרפה הכל כהלוקק בלשון: (מ) תפשו. אחזו לבל יברחו: (מב) ויגהר. ענין השתטחות כמו ויגהר עליו (מ"ב ד'): (מג) אין מאומה. אין כלום: (מד) אסור. קשור הסוסים להמרכבה: יעצרכה. יעכב אותך כמו אם תעצרני לא אוכל (שופטים י"ג): (מה) התקדרו. נחשכו כמו שמש

מצודת דוד

היה עד הנה אחורנית להפנות ממך: (לט) ויפלו על פניהם. להשתחות לה'. ה' הוא האלהים וכו'. הכפל בא לחזק: (מא) עלה אכול ושתה. כאומר הואיל ושבו כולם ואמרו ה' הוא האלהים לזה עלה מעתה ואכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי הנה ישמע קול המיית הגשם: (מב) ראש הכרמל. ראש הר הכרמל: ויגהר ארצה. נשתטח לארץ ואח"ז קם ושם פניו בין ברכיו להתפלל על המטר ואף שה' אמר לו ואתנה מטר וכו' מ"מ התפלל למהר לתתו בעוד אחאב שם ועל כי היה

במות

רשי

ילך אחאב יחידי שחלק כבוד למלכות: וישנס מתניו. כמו ויאזור ואין לו דמיון ואף הוא לא בא אלא ללמד לשון זירוז כזדרז כגבור: (ב) כה יעשון אלהים. כמו שעשית לנביאי הבעל: (ד) רותם. ייניב"א בלעז: ויאמר רב. סגי לי ארכא עד אימתי אנא מטריף כדין: (ו) רצפים. פחמים וכן ובידו רצפה (ישעיה ו' ו'):

אחאב וילך יזרעאלה: מו ויד יהוה
היתה אל־אליהו וישנס מתניו וירץ
לפני אחאב עד־באכה יזרעאלה:
יט א ויגד אחאב לאיזבל את כל־
אשר עשה אליהו ואת כל־אשר
הרג את־כל־הנביאים בחרב:
ב ותשלח איזבל מלאך אל־אליהו
לאמר כה־יעשון אלהים וכה יוספון
כי־כעת מחר אשים את־נפשך
כנפש אחד מהם: ג וירא ויקם וילך
אל־נפשו ויבא באר שבע אשר
ליהודה וינח את־נערו שם: ד והוא־
הלך במדבר דרך יום ויבא וישב
תחת רתם אחת וישאל את־נפשו
למות ויאמר רב עתה יהוה קח
נפשי כי לא־טוב אנכי מאבתי:
ה וישכב ויישן תחת רתם אחד והנה־
זה מלאך נגע בו ויאמר לו קום אכול:
ו ויבט והנה מראשתיו עגת רצפים

תרגום

והוה מטר סגי ורכיב
אחאב ואזל ליזרעאל:
מו ורוח גבורא מן קדם
יי הות עם אליהו וזריז
חרציה ורהט קדם אחאב
עד דאתא ליזרעאל:
א וחוי אחאב לאיזבל ית
כל די עבד אליהו וית כל
דקטל ית כל נביי שקרא
בחרבא: ב ושלחת איזבל
אזגדא לות אליהו למימר
כדין יעבדון דחלתאי וכדין
יוספון אלהין כעדנא הדין
מחר אשוי ית נפשך
כנפשא דחד מנהון:
ג וחזא וקם ואזל לשיזבא
נפשיה ואתא לבאר שבע
די לשבטא יהודה ושבק
ית עולימיה תמן: ד והוא
הליך במדברא מהלך יומא
ואתא ויתיב תחות רתמא
חד ושאיל ית נפשיה
לממת ואמר סגי לי
ארכא עד אימתי אנא
מטרף כדין כען יי סב
נפשי ארי לא טב אנא מאבהתי: ה ושכיב ודמוך תחות רתמא חד והא דין
מלאכא קריב ביה ואמר ליה קום אכול: ו ואסתכי והא אסדוהי חררא

(מסורה: ז'. ג' — ג' — ו' מ"ל ה' כתרה — ה'. ל' וחס' יו"ד — ב' הא'. כ"ה פתח — ז'. ל"ג ר"פ — אחד ק' ז' מלין כתיב ת' ולא קריין — ל' וזקף פתח ב' בא — ה' מ"ל — ח')

יעשון ה' בקריאה וסי' והזהרת אתהם את החקים ואת התורות. ועלי זקן מאד. ותשלח איזבל מלאך אל אליהו לאמר. בן הדד דמלכים. הכה אפרים שרשם יבש: ז' מלין כתיב ת"ו ולא קרינן וסי' באחת ובאנו אליו באחת המקומות. אחת תחת רתם אחת. המומתים ותקח יהושבע בת המלך. ארבעת ואתה בן אדם כה אמר ה'. בשנת ויהי בשנת ההיא בראשית ממלכת צדקיהו. בשנת הדבר אשר היה אל ירמיהו. התפלשתי בגת אל תגידו:

תולדות אהרן ויד ה'. זבחים קב מנחות לא כל הפרשה עקידה שער פד: וירא ויקם. זוהר ויגש: וישב. זוהר תשא: וישאל. זוהר ויגש:

רדק

המקום אשר אכל שם וי"ת והוה עד דמיזדרז ונחית: התקדרו עבים ורוח. חשכו מפני העבים והיה רוח והרוח סימן למטר ותרגום אתחפיאו עננא ורוחא. (מו) ויד ה' היתה אל אליהו. כתרגומו ורוח גבורה מן קדם ה' הות עם אליהו וזריז חרציה כי כח וגבורה נוסף לו שהרי אחאב בכר רכב והוא הלך אחריו רגלי והשיגו ורץ לפניו עד יזרעאל: וישנס. ויאזור ולמדו רבותינו ז"ל מזה ואמרו לעולם תהא אימת מלכות עליך שהרי אליהו שנס מתניו ורץ לפני אחאב: באכה. כן דרך המקרא להורות המקום כמו באכ' מנית באכה אשור' וכן כלם וכנוי הכ"ף כנגד יודע המקום: (ב) כה יעשון אלהים וכה יוספון. דרך שבועה כמו כה יעשה אלהים לי וכה יוסיף ואמר בלשון רבים כי דעתה אל האלהים שהיתה עובדת הבעל והאשרה ומן התימה מה שתרגם יונתן כדין יעבדון דחלתא דה' ובנסחא טובה מצאתי כדין יעבדון דחלתאי וזה הוא האמת והנוסח שכתוב בהם דחלתא דה' טעות סופר הוא: (ג) וירא ויקם. ראה עצמו בסכנה והלך ונמלט אל נפשו והמפרשים וירא כמו ויירא לא ידעתי למה ועוד כי לא יתכן מדרך הדקדוק וגם יונתן תרגם וחזא וקם ואזל לשיזבא ית נפשיה: ויבא באר שבע אשר ליהודה. לא נאמר אשר ליהודה אלא בעבור באר שבע אשר נמצא בנחלת בני שמעון כי הוא אותו הכתוב ג"כ בנחלת בני יהודה. וכבר פירשתי כי שתיהן אחד ולפי שנחלת בני שמעון בתוך נחלת בני יהודה מנה אותו עם יהודה ומנאו עם שמעון אלא אמר אשר ליהודה כלו' יצא לו מתחת רשות אחאב ומארצו והלך לו אל ארץ יהוד' מפחדו מאיזבל: (ד) והוא הלך במדבר. אפי' בארץ יהוד' לא בטח כי ירא שמא תשלח איזבל להרגו שם ויצא מן הישוב והלך לו במדבר במקום שלא ימצא מחיה וימות כי בחר מותו מחייו או יראה אליו דבר ה' מה יעשה: תחת רותם אחת. אחת כתיב וקרי אחד כי יאמר בלשון זכר ונקבה אבל לשון זכר יראה יותר ורותם מן גחלי רתמים כמו מן בקר בקרים והוא עץ שפל שגחלתו חמה מאד יש מפרשים שהוא שלועזין אותו זניסט"א ויש אומרין שהוא שלועזין יניבר"י: ויאמר רב. כלומר רב לי עוד בעה"ז ואני בו בסכנה כל יום ויום ויונתן תרגם ואמר סגי לי ארכא עד אימתי אנא מיטרף כדין: כי מחסה

רלבג

אל קודם באו ליזרעאל: (מו) ויד ה' היתה אל אליהו. ר"ל שכבר בא אליו דבר ה' שיעשה זה ר"ל לשנס מתניו ולרוץ לפני אחאב עד שבא אחאב ליזרעאל והנה שנוס מתניו הוא שחגר מתניו בדרך שיתכן לו לרוץ בזולת נזק באבריו הפנימיים מפני חוזק התנועה: (א) את כל אשר עשה אליהו. הוא מה שעשה להוריד האש על העולה בדרך שאכלה העולה והעצים והאבנים והמים אשר בתעלה לחכה לבחון כי ה' הוא האלהי' ומה שעשה מהבאת המטר: ואת כל אשר הרג את כל הנביאים בחרב. ידמה שהודיע לה שהוא צוה לתפשם כלם ולהורידם לנחל קישון ושחטם שם כאילו רצה שלא יטמא דמם את הארץ ולזה נשפך דמם אל הנחל שיוליכהו למקום רחוק: (ב) כה יעשון אלהים. אמרה זה בלשון רבים לרבוי האלוהות אשר היו עובדים להם: (ג) וירא ויקם וילך אל נפשו. ר"ל שכאשר ראה הסכנה שהוא בה לא רצה לסמוך על הנס אבל קם תכף והלך למלט את נפשו: ויבא באר שבע אשר ליהודה. ר"ל שכבר היה למלך יהודה ולזה בא שם להמלט מיד איזבל ואע"פ שבא לנחלת בני שמעון הנה ידמה כי מפני היותו תוך ערי יהודה היו בני העיר ההיא תחת מלך יהודה או אולי במלחמות שנלחמו מלכי יהודה עם מלכי ישראל לקחו מלכי יהודה העיר הזאת: (ד) והוא הלך במדבר דרך יום. בחר ללכת במדבר כדי שלא יראהו איש שיוכל להגיד זה לאיזבל: וישב תחת רותם אחד. הוא עץ שפל גיניסט"ה בלעז: וישאל את נפשו למות. הנה מחוזק הרעב היה בוחר במות ולזה אמר כי רב לו במה שחיה ובקש מהש"י שיקח את נפשו וימיתהו כי לא טוב הוא מאבותיו שיזכה מפני זה לאורך הנפלא מן החיים: (ו) עוגת רצפים. ר"ל לא טוב אנכי מאבתי. נראה כי ארכו ימיו יותר מימי אבותיו וזה ראיה לאומר פנחס זה אליהו: (ה) תחת רותם אחד. ובאמרו פעם שנית תחת רותם אחד ולא אמר תחת הרותם להודיע כי הרותם היה יחידי ולא מצא באותו המדבר

מצודת דוד

במוח שיקובל תפלתו אמר לאחאב מתחילה כי קול המון הגשם: (מג) עלה נא. עמי מתחילה אל ראש ההר: הבט דרך ים. ראה לפאת המערב אם נראה עבים עולים ובעלמו לא רצה להפנות אנה ואנה עד עת תקובל תפלתו: שוב שבע פעמים. ר"ל שבעת פעמים אמר לו לשוב ולהביט: (מד) אסור ורד. אסור המרכבה ורד לביתך לבל יעכב אותך הגשם כי אם תשהה עוד תהיה מעוכב מן הגשם: (מה) עד כה ועד כה. בין כך ובין כך ר"ל בעוד שאסר המרכבה וירד ממקומו הפכו השמים ברבוי העבים ונשב הרוח ויהי הגשם: וירכב. עם שהיה הגשם: (מו) ויד ה'. ר"ל רוח גבורה מה': וישנס. חגר מתניו להיות מזורז ביותר ורץ רגלי לפני מרכבת אחאב עד המקום אשר יבואו בו ליזרעאל ועשה זאת לחלוק כבוד למלכות: **יט** (א) אשר עשה. בהורדת האש והגשם: (ב) כה יעשון וכו'. הוא ענין שבועה וגזמה ולא אמרה ואילו אמרה כהטובה הסיא יעשון וכו' ועוד יוסיפו טובה כי כעת מחר וכו' ואמרה בלשון רבים כי עבדה לבעל ולאשרה: אחד מהם. מנביאי הבעל: (ג) וירא. ראה עצמו בסכנה: אל נפשו. בעבור למלט נפשו: אשר ליהודה. ואינה ממשלת אחאב: (ד) תחת רותם. לחסות בצלו: וישאל

מצודת ציון

שמש וירח קדרו (יואל ב'): (מו) וישנס. ענין חגורה ואין לו דומה: עד באכה. עד אשר תבוא וכאילו ידבר נמול היודע המקום: (ב) כעת. הכ"ף באה לאמתת הדבר: (ד) רתם. שם אילן שגחליו תמיד חמים מאד וכן גחלי רתמים (תהלים ק"כ): (ו) מראשותיו. סמוך לראשו: עוגת

רדק

מחסה אחר שישכב שם אלא אותו רותם לבדו ובדוחק היה יכול לחסות תחתיו: והנה זה מלאך. אינו אומר זה על הודעת המלאך אלא יבא על הזמנת העת כמו הנה וכן קול דודי הנה זה בא והיה מספיק באחד אלא יבאו שניהם למהירו' הזמנת הענין כלומר תכף שישן בא אליו המלאך ונגע בו והעירהו משנתו ויאמר לו קום אכול:

(ו) עוג' רצפי'. עוג' אפוי' בגחלי': ויאכל וישת. לא אכל כל העוגה ולא שתה כל המים שהרי פעם שנית אמר לו שיאכל ולא ראינו שיאכל ושיהיה שם עוגה אחרת ולא מים אחרים: (ז) כי רב ממך הדרך. והוא לא היה יודע אנה ילך אלא שהיה הולך לתומו ארבעים יום וארבעים לילה עד הר חורב ונתיישר לו הדרך שם כמו לארון שאמר וישרנה הפרות בדרך וגו' וכשהגיע שם עמד כי חשב כי שם יראה לו דבר ה' שבאותו ההר נגלה תחלה למשה ובו נגלה הכבוד ונתן תורה לישראל או היתה העמידה בלי כוונתו כמו שהיתה ההליכה שמה: (ח) בכח האכילה ההיא. לא היה זה כנס משה רבינו כי בו נאמר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה. ולא אמר שעמד בכח האכילה ובאליהו אמר בכח האכילה כלו' שנשתהא המאכל באצטומכא ולא בשלה אותו הכח המבשלת ולא משכה אותו כח המושך וזון הגוף באותו מאכל ארבעים יום וארבעים לילה: (ט) ויבא שם אל המערה. מערה היתה בהר סיני ועליה נאמר ושמתיך בנקרת הצור כמו שתרגם אונקלוס במערת טינרא: מה לך פה אליהו. טעם השאלה תחלת הדברים לשמוע המענה כדרך לשון בני אדם וכן שאלת מה לך הים. כי תנוס מפני התשובה אי הבל אחיך הרצחת וגם ירשת הראית כי נכנע אחאב ואע"פ שהוא יודע לב בני האדם וכן ויאמר לו איכה מה זה בידך וכן ענין מה לך פה למה יצאת ממקומך מה יש לך פה: (י) קנא קנאתי לה'. הקנאה שקנאתי לשם ה' והרגתי נביאי הבעל המתעי' את ישראל עד שעזבו בריתך שכרת עם בני ישראל בהר סיני. ובדרש בריתך שבטלו מהם ברית מילה אותה הקנאה גרמה לי לצאת ממקומי לברוח מפני איזבל ולבא פה: את מזבחותיך הרסו. כמו שאמר למעלה את מזבח ה' ההרוס: ואת נביאיך הרגו בחרב. כמו שאמר למעלה בהרוג איזבל את נביאי ה': ואותר אני לבדו. והלא נותרו המאה שהחביא עובדיה אלא לפי שלא היו נודעים הרי הם כאילו אינם: (יא) לא ועמדת בהר. נראה כי

רשי

אל המער'. היא נקראת נקרת הצור שעמד בה משה (שמות ל"ג כ"ב): (י) את מזבחותך הרסו. במות יחיד הנעשות לשם שמים שהרי מזבח בית הבחירה בירושלים היה: (יא) ורוח גדולה. משרית מלאכי רוחא: ברעש. משרית מלאכי זיעא: (יב) אש. משרית מלאכי אשא: קול דממה דקה. קל דמשבחין בחשאי אבל בנביאי א"ה אומר דממה וקול אשמע (איוב ד' י"ו) דממה

מלכים א יט

וצפחת מים ויאכל וישת וישב
וישכב: ז וישב מלאך יהוה שנית
ויגע בו ויאמר קום אכל כי רב ממך
הדרך: ח ויקם ויאכל וישתה וילך
בכח האכילה ההיא ארבעים יום
וארבעים לילה עד הר האלהים
חרב: ט ויבא שם אל המערה וילן
שם והנה דבר יהוה אליו ויאמר לו
מה לך פה אליהו: י ויאמר קנא
קנאתי ליהוה אלהי צבאות כי
עזבו בריתך בני ישראל את
מזבחתיך הרסו ואת נביאיך
הרגו בחרב ואותר אני לבדי
ויבקשו את נפשי לקחתה:
יא ויאמר צא ועמדת בהר לפני יהוה
והנה יהוה עבר ורוח גדולה וחזק
מפרק הרים ומשבר סלעים לפני
יהוה לא ברוח יהוה ואחר הרוח
רעש לא ברעש יהוה: יב ואחר הרעש
אש לא באש יהוה ואחר האש קול

תרגום

מעפפא וצלוחיתא דמיא
ואכל ושתי ותב ושכיב:
ז ותב מלאכא דיי תנינות
וקריב ביה ואמר ליה קום
אכול ארי סגי מנך
אורחא: ח וקם ואכל
ושתי ואזל בחילא
דאכילתא ההיא ארבעין
יממין וארבעין ליליין עד
דאתא לטורא דאתגלי
עלוהי יקרא דיי לחורב:
ט ועל תמן למערתא ובת
תמן והא פתגמא דיי עמיה
ואמר ליה מה לך כא
אליהו: י ואמר קנאה
קניתי קדם יי אלהא צבאות
ארי שבקו קימך בני ישראל
ית מדבחך פגרו וית נביאך
קטלו בחרבא ואשתארית
אנא בלחודי ובעו ית
נפשי למקטלה: יא ואמר
פוק ותקום בטורא קדם
יי והא יי מתגלי וקדמוהי
משרית מלאכי רוחא
מפרקין טוריא ומתברין
כיפיא קדם יי ולא במשרית
מלאכי רוחא שכינתא דיי ובתר משרית מלאכי רוחא משרית מלאכי זיעא ולא
במשרית מלאכי זיעא שכינתא דיי:
יב ובתר משרית מלאכי זיעא אשתא ולא
במשרית מלאכי אשתא שכינתא דיי ובתר משרית מלאכי

והנה ה' ד' בקריאה וסי' צא ועמדת מהר לפני. ויען השליש תנייגא דפסוק נמסר בריש סדר ויצא: ברוח ג' קמצין וסי' מפרק הרים. ותבנית כל אשר היה ברוח בד"ה. אין אדם שליט ברוח לכלוא:

תולדות אהרן מה לך. זוהר תצא: כי עזבו. עקרים מב פ' כח ופ' ל: ומשבר סלעים. עקידה שער פג זוהר נו: לא ברוח ה'. חגיגה טז: ואחר הרעש. ברכות שם: ואחר האש. חגיגה שם:

רלבג

ר"ל עוגה שנאפית ברצפי אש: (ח) וילך בכח האכילה ההיא. ר"ל בכח שקנה מהאכילה ההיא הלך ארבעים יום וארבעים לילה ואולם אמר שקנה הכח מהאכילה ההיא כי קודם האכילה היה חלוש מאד והיה קרוב מאד למות מפני הרעב. והנה בא בדרך המדבר עד הר חורב שנתנה בו התורה לישראל: (ט) ויבא שם אל המערה וילן שם. ידמה שכבר היתה מערה בהר חורב ולן שם אליהו: והנה דבר ה' אליו ויאמר. אחשוב כי בתחלה בא אליו דבר ה' על דרך הנבואה ושאל לו הש"י מה לך פה אליהו ואע"פ שכבר ידע זה הש"י על דרך אמרו לקין אי הבל אחיך והנה השיב אליהו כי הוא מקנא לש"י כי בני ישראל עזבו את ברית התורה והרסו מזבחות הש"י כי לא רצה לעבוד כי אם אלהים אחרים והרגו נביאי השם בחרב כי כבר הרגה אות' איזבל כמו שקדם ונשאר אליהו לבדו מן הנביאים הידועים לה ובקשה להרוג אותו וכאילו שאל מהש"י על זה שיקום נקמתו על אלו הרעות שעשו ישראל והנה קרה זה לאליהו מרוב כעסו על חטאת ישראל אז אמר לו הש"י שיצא ויעמוד בהר לפני ה' ר"ל כי כשיראה לו כבוד ה' אז יצא מהמערה וידמ' שכבר עשה זה הש"י כדי שיבקש אליהו רחמים על ישראל לא שיתפלל להשחיתם על רוע מעלליהם כי היה רצון הש"י להאריך להם אפו כדי שישובו אליו ולזה הראה לו הדברים המשחיתים כמו הרוח הגדולה והחזקה שהיא מפרקת הרים ומשברת סלעים: (יא) ולא היה ברוח ה'. כי אין מדרך הש"י שיביא הרעות אם לא לתכלית שיגיע מהם טוב ולפי שנתבאר לש"י שלא יהיו מקבלי' תוכחת לא רצה לענשם על אלו החטאים לפי מה שראוי אבל המתין להם אם ישובו מדרכם הרעה. והנה היה אחר הרוח רעש והוא מזיק כי הוא כלי להפכת הארצות. וזכר ג"כ שלא ברעש ה' כמו שזכרו ברוח

מצודת ציון

עוגת. מגרה: רצפים. אפויה ע"ג גחלים כמו ובידו רצפה (ישעיה ו'): (ט) פה. הנה: (י) קנא קנאתי. נקם נקמתי וכן בקנאו את קנאתי (במדבר כ"ה): (יא) מפרק. משבר כמו ופרקיגן יפרק

מצודת דוד

ויש אל. שאל מה' לקחת נפשו ולמות בידי שמים: רב עתה. ר"ל הואיל ואני עתה בנער הנה נחשבים לי ימי למרובים ואין לי חפץ בהם ולכן קח נפשי כי לא לעולם אחיה כי לא טוב אנכי מאבותי להנצל מן המיתה ואם כן מה לי עתה מה לי לאחר זמן: (ה) וישכב וכו'. ר"ל אף כשבא לשכב וליפן בהתכשפות רגליו לא מצא שנים יחד לחסות בצילם כל אורך הגוף: והנה זה. הלשון הזה יורה למהירות הדבר לומר מיד כשישן בא אליו המלאך וכן קול דודי הנה זה בא (ש"ה ב'): נוגע בו. להקיצו משנתו: (ז) כי רב ממך הדרך. ר"ל הדרך שאתה רוצה ללכת בה היא מרחק רב מאד ולא תמצא מה לאכול ולזאת קום ואכול שוב ומזון השבע זמן רב: (ח) בכח האכילה ההיא. ע"פ גם לא נתעכלה במעיו כל הזמן ההוא: עד הר. עד בואו להר האלהים והוא הר חורב: (ט) אל המערה. שעמד בה משה וכמ"ש ושמתיך בנקרת הצור (שמות ל"ג) ותרגומו במערת טנרא: מה לך פה. למה באת הנה ובא השאלה בדרך לשון בן אדם השואל בכדי להכנס עמו בדברים ודוגמתו אי הבל אחיך (בראשית ד'): (י) קנא קנאתי לה'. מקנא הייתי קנאת ה' להרוג נביאי הבעל ולעצור המטר על אשר עזבו בריתך וכו': הרסו. כמ"ש למעלה וירפא את מזבח ה' ההרוס: לבדי. כי מאת הנביאים שהחביא עובדיה אינם ידועים להם: ויבקשו וכו'. כאומר לזה באתי הנה להתפלל במקום המקודש לקחת נקמתי מהם: (יא) צא. טוב לצאת מן המערה ולעמוד בהר לפני ה' כי כבוד השכינה

רד"ק

כי פתח המערה היה בשיפוע ההר או בראשו לא בתחתית ההר שהרי אמר לו צא ועמדת בהר והוא עמד פתח המערה : והנה ה' עבר . פי' כבוד ה' עבר לפניו כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויעבור ה' על פניו ועבר לפניו תחלה רוח גדולה וחזק והיה אומר לו הקול לא ברוח ה' כלומר הכבוד ההוא לשעתו ומה שאמר מפרק הרים ומשבר סלעים דרך הפלגה ואמר לו הקול בעבור הרוח כי הכבוד לא היה עובר עדיין ואחר עבור הרוח היה רעש שרעש ההר ואמר לו הקול כי הכבוד איננו באש ואחר עבור האש עבר הכבוד עם קול דממה דקה והבין אליהו כי אז עבר הכבוד כשומעו קול דממה דקה : (יג) וילט פניו באדרתו . כמו שאמר במשה רבינו עליו השלום ויסתר משה פניו ופי' ויצא ויעמד פתח המערה כשמעו קול דממה דקה בא ועמד בהר פתח המערה וכסה פניו כמו שאמר לו הדבר צא ועמדת בהר לפני השם ר"ל שיעבור הכבוד ומתוך אותו הקול דממה יצא אליו קול דבר שאמר לו מה לך פה אליהו ופירוש קול דממה דקה קול נמוך ות"י הפסוק כן והא ה' מתגלי וקדמוהי משריית מלאכי רוחא מפרקין טוריא ומתברין כיפיא קדם ה' וגו' כבעמוד ויש לשאול מה היה כל זה הענין ולא אמר לו מה יעשה עד שהביאו אל הר חורב והראה לו כל זה הכבוד . והנראה בעיני כי כל זה היה גמול המעשה הטוב שעשה בהר הכרמל וקדש שם ה' בתוך בני ישראל והחזירם למוטב עד שאמרו כלם ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים והרג נביאי הבעל גמלו האל בצדקו והביאו אל מקום הכבוד עם פלא גדול שעשה עמו בדרך והראה לו כל הכבוד הזה וצריך להתבונן ברוח וברעש ובאש ובקול דממה דקה : וילט פניו . כסה פניו כמו לוטה בשמלה פני הלוט הלוט : (טו) שוב לדרכך . אחר שאמר לו שוב הבטיחו שלא יהרגו אותו ואמר לדרכך מדברה דמשק ומדבר דמשק לא היה דרכו אלא אמר לו לך לדרכך ותקח מדרך הזה דרך המדבר דמשק למשוח חזאל מלך ארם והנה אליהו לא משח את חזאל ולא יהוא אמר לו הקב"ה על הקנאה אשר קנאת לי כי עזבו בני ישראל את בריתי אני מודיעך כי על ידי שלשה אלה אכלה כל העוזבים את בריתי ואתה תמשח חזאל למלך על ארם כלומר תצוה לאלישע שיהיה נביא תחתיך שימנה אותו למלך והוא יעשה רעה על ישראל וכן יהוא תמשח כלומר תצוה לאלישע שימשחהו וכן משחו אלישע ע"י אחד הנביאים אם כן למה צוה לו שילך מדברה דמשק כיון שלא משח הוא חזאל יתכן לפרש כי כיון שהלך מדברה דמשק ומצא בדרכו אלישע בן שפט והנבואה אמרה לו משיחת אלישע אחרון לחזאל ויהוא והוא מצאו ראשון הבין כי ע"י אלישע יהיו נמשחים ולא הקדימם האל בנבואה אלא על דרך הנקמה שיהיה ראשון חזאל ואחריו יהוא ואחריו אלישע כמו שאמר והיה הנמלט וגו' : מדברה דמשק . נפתחה הבי"ת מפני הסמיכות וכן מדברה בית און : ומשחת את חזאל . לפי שמנוי המלוכה או הגדולה הוא ע"י משיחה ברוב נאמר למנוי אע"פ שאינו ע"י משיחה בלשון משיחה לפיכך אמר ומשחת את חזאל וכן אמר תמשח לנביא תחתיך וכן אמר
על

דְּמָמָה דַקָּה׃ יג וַיְהִי׀ כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ כ'קמץ' סמוס
וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיֵּצֵא וַיַּעֲמֹד ל'
פֶּתַח הַמְּעָרָה וְהִנֵּה אֵלָיו קוֹל וַיֹּאמֶר
מַה־לְּךָ פֹה אֵלִיָּהוּ׃ יד וַיֹּאמֶר קַנֹּא כ'חס' ובענין
קִנֵּאתִי לַיהוָה׀ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת כִּי־ י'כ
עָזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ ג'. ג'
בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי וַיְבַקְשׁוּ אֶת־
נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ׃
טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו לֵךְ שׁוּב לְדַרְכְּךָ ו' ר"פ
מִדְבַּרָה דַמָּשֶׂק וּבָאתָ וּמָשַׁחְתָּ אֶת־ כ' פתח בית און
חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל־אֲרָם׃ טז וְאֵת יֵהוּא וסי' דמשק סקרהה
בֶּן־נִמְשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל
וְאֶת־אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט מֵאָבֵל מְחוֹלָה

קָל דִּמְשַׁבְּחִין אֶשְׁתָּא
בְּחַשָּׁאִי׃ יג וַהֲוָה כַּד שְׁמַע
אֵלִיָּהוּ וּכְרִיךְ אַפּוֹהִי
בְּשׁוֹשִׁיפֵיהּ וּנְפַק וְקָם בִּתְרַע
מְעַרְתָּא וְהָא עִמֵּיהּ קָלָא
וַאֲמַר מָה לָךְ כָּא אֵלִיָּהוּ׃
יד וַאֲמַר קַנָּאָה קַנֵּיתִי
קֳדָם יְיָ אֱלָהָא צְבָאוֹת
אֲרֵי שְׁבַקוּ קְיָמָךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת מַדְבְּחָךְ פַּגַּרוּ
וְיָת נְבִיָּךְ קְטַלוּ בְּחַרְבָּא
וְאִשְׁתְּאָרִית אֲנָא בִּלְחוֹדִי
וּבְעוֹ יָת נַפְשִׁי לְמִקְטְלַהּ׃
טו וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ אֱזֵיל תּוּב
לְאוֹרְחָךְ לְמַדְבְּרָא דְדַמֶּשֶׂק
וּתְהַךְ וְתִמְשַׁח יָת חֲזָאֵל
לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל אֲרָם׃
טז וְיָת יֵהוּא בַּר נִמְשִׁי
תִּמְשַׁח לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְיָת אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט מִמֵּישַׁר מְחוֹלָה

ויאמר ה' אליו ו' ר"פ בקריאה וסי' מי שם פה לאדם או מי ישום . זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם . שמעתי את תפלתך . לך שוב לדרכך מדברה . עבור בתוך העם . קרא שמו יזרעאל :

תולדות אה"ן ויבקשו . ע"כ בעקידה שער פח : ומשחת את חזאל . ע"כ בעקרים פ' ל :

רש"י

דממה היתה לשכח . ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה דטינטישמנ"ט בלעז ואין שומעין הקול ממש : (יג) וילט פניו . וכריך אפוהי וכן הוא אומר לוטה בשמלה (שמואל א' כ"א ט') : (טז) תמשח לנביא תחתיך. אי אפשי בנביאותך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני : ימית

רלבג

ברוח : (יב) והנה אחר הרעש אש שהוא יותר מזיק. וזכר ג"כ כי לא באש השם לסבה שזכרנו וכאילו באר בזה שאלו הרעות שיבאו להם בהדרגה אינם מכוונות מהש"י אך הסתיר פניו מהם ועזבם כמו מטרה לאלו הרעות הנכונות לבא עליהם היה זה כן לפי שהרעו' הבאות על צד הקנאת המוסר לא יועילו להם הלא תראה כי מפני עצירת הטל והמטר שלש שנים לא נכנעו מפני הש"י: והנה אחר האש קול דממה דקה . ר"ל קול נמוך מהש"י כאילו הוא מורכב מהקול והשתיקה והנה העיר בזה כי אחר נפלם באלו הרעות ולא ירגישו שעונותיהם הטו שיהיו משולחים ונעזבים למקרי הזמן הנה יבא להם מוסר מה מהשם ית' אך לא יהיה שלם באופן שיהיה מכאת השם ית' המוסר לישראל במדבר בימי משה שהיה מגיע באופן שהיו מרגישי' תכף כי בסבת העון היה אך יהיה בזה הענין כמו מורכב מהקול ומהשתיקה . וידמה כי מרוב כעס אליהו על רוב חטאת ישראל לא שם אל לבו להבין את דבר המראה הזאת ולזה השיב באופן שאמר בראשונה : (יג) ויהי כשמוע אליהו . ר"ל כשמוע אליהו קול הש"י הסתיר פניו מהביט אל האלהים ולזה כסה פניו באדרת שהיה לבוש בה ויצא מהמערה כמו שצוהו השם ית' ועמד פתח המערה : (טו) ויאמר ה' אליו לך לדרכך מדברה דמשק. ר"ל שילך לדרכו אל מדבר דמשק ושם ימשח חזאל למלך על ארם והרצון בזה היותו נבחר למלך על ארם ושם ימשח יהוא בן נמשי למלך על ישראל ושם ימשח אלישע בן שפט מאבל מחולה לנביא תחת אליהו אחר שאין רצון אליהו להיות לנביאו ולמזהיר לישראל עד שכבר קץ בחייו מפני רוע מעשיהם ואמר לש"י שיקח את נפשו . ולפי שלא מצא שם בדרך כי אם אלישע בן שפט השליך אדרתו עליו לעשות לו סימן שיהיה נביא וילבש נבואת אליהו עם שלביש' האדרת היתה סימן לנביא ולזה אמר הכתוב ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש וידמה שהודיע אליהו לאלישע את הנבואה וזהו שיודיע להזאל שהוא יהיה מלך על ארם ושימשח יהוא בן נמשי למלך על ישראל ולזה היה כאילו ימשחם אליהו או יהיה הרצון בזה כי מפני רצון אליהו בעונש ישראל לפי מה שיורה מה שלמד עליהם חובה לפני הש"י הנה הוא סבת המשח חזאל למלך על ארם ומשח יהוא למלך על ישראל והמשח אלישע לנביא תחתיו ולזה אמר לו הש"י בכל אלו הדברים ומשחת כי הוא סבת המשחם כמו שזכרנו:
והנה

מצודת דוד

תעבור לפניו : והנה ה' עובר . אחר כל המחנות ההם : ורוח גדולה . תרגום יונתן משריית מלאכי רוחא רצה לומר מחנה מן מלאכי רוח עברו לפני ה' עד לא עבר כבוד השכינה : לא ברוח ה'. רצה לומר בא אליו קול הנבואה . ואמרה שאין כבוד השכינה עוברת במחנה מלאכי הרוח : רעש . ת"י משריית מלאכי זיעא : לא ברעש ה'. קול הנבואה אמרה לא ברעש ה': (יב) אש . ת"י משריית מלאכי אשתא : לא באש ה'. כן אמרה קול הנבואה : קול דממה דקה . ר"ל קול חשאי כאלו היתה מורכבת מקול ומשתיקה ולתוס' ביאור אמר שהקול היה דקה ותרגומו קול דמשבחין בחשאי : (יג) כשמוע אליהו . את קול הדממה והשכיל שהכבוד עובר וכרך פניו באדרתו לבל יביט אל הכבוד כמ"ש במשה ויסתר משה פניו (שמות ג') : ויצא ויעמוד. ויצא מהמערה ויעמוד בפתח : מה לך פה . על כי הראהו הכבוד ולא עבר ברוח וברעש ובאש כ"א בקול דממה דקה כי חפץ חסד הוא ולא יעיר כל חמתו לבוא ברוח וברעש ובאש ולזה שאל לו שוב מה לך פה ר"ל העודך באת הנה לבקש נקמה : (יד) ויאמר קנא קנאתי . ר"ל הלא מאז קנאתי קנאת ה' ולא לכבודי ולזה גם עתה אבקש נקם למען כבוד שמו : (טו) לך שוב לדרכך . בדרך אשר באת הנה והוא במדבר דמשק : ובאת . אל דמשק : ומשחת . הלשון הזה יורה על מינוי הגדולה והואיל ממשיחת מלכי ישראל שהיתה משיחה ממש : (טז) תמשח לנביא . אף בזה הוא ענין מינוי הגדולה : תחתיך . אחר שתעלה
בסערה

מצודת ציון

יפרק (זכריה י"א) : (יב) דממה . ענין שתיקה כמו יקם סערה לדממה (תהלים ק"ז) : (יג) וילט . ענין כריכה כמו לוטה בשמלה (ש"א כ"א) : באדרתו . מלבוש חשוב מיוחד לנביאים וכן ולא ילבשו
אדרת

תנ"ך — מלכים א יט, טז – כ, א

יז והיה הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע:
יח והשארתי בישראל שבעת אלפים כל־הברכים אשר לא־כרעו לבעל וכל־הפה אשר לא־נשק לו:
יט וילך משם וימצא את־אלישע בן־שפט והוא חרש שנים־עשר צמדים לפניו והוא בשנים העשר ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו:
כ ויעזב את־הבקר וירץ אחרי אליהו ויאמר אשקה־נא לאבי ולאמי ואלכה אחריך ויאמר לו לך שוב כי מה־עשיתי לך:
כא וישב מאחריו ויקח את־צמד הבקר ויזבחהו ובכלי הבקר בשלם הבשר ויתן לעם ויאכלו ויקם וילך אחרי אליהו וישרתהו:

כ א ובן־הדד מלך־ארם קבץ את־כל־חילו ושלשים ושנים מלך אתו וסוס ורכב ויעל ויצר על־שמרון וילחם

(מסורה בגליון: ג' רפין; ס'; נ"ג; ז' פסוקי' אית בהון והוא והוא; ל'; ג'; ל'; ל'; ל'; ל')

תרגום

תמשח למהוי נביא תחותך: יז ויהי דישתיזיב מחרבא דחזאל יקטול יהוא ודישתיזיב מחרבא דיהוא יקטול אלישע: יח ואשאר בישראל שבעא אלפין כל רכוביא דלא כרעו לבעלא וכל פומא דלא נשק ליה: יט ואזל מתמן ואשכח ית אלישע בר שפט והוא רדי בתרי עשר פדנין דתורא צמידין קדמוהי והוא בחד מתרי עסרא ועבר אליהו לותיה ורמא שושיפיה עלוהי: כ ושבק ית תוריא ורהט בתר אליהו ואמר אנשוק כען לאבא ולאמא ואהך בתרך ואמר ליה איזיל תוב ארי מה עבדית לך: כא ותב מבתרוהי ונסיב ית פדן תוריא והדמיה ובמני תוריא בשיל להון בסרא ויהב לעמא ואכלו וקם ואזל בתר אליהו ושמשיה: א ובר הדד מלכא דארם כנש ית כל משריתיה ותלתין ותרין מלכין עמיה וסוסון ורתיכין וסליק וצר על שומרון ואגיח קרבא

ז' פסוקים והוא והוא בקריאה וסי' ויהי נער מבית לחם יהודה . והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני . וימצא את אלישע בן שפט והוא חורש . אותו תקדישו . והוא יבנה את היכל ה' . אכלו זרים כחו . ואתר בא חצרון :

תולדות אהרן והשארתי בישראל . סנהדרין קב חולין ד :

רדק

על האבות אל תגעו במשיחי וכן למשיחו לכורש: (טז) תמשח לנביא תחתיך . כיון שאתה רוצה להסתלק מן העולם שאמרת רב עתה ה' קח את נפשי צריך שתניח נביא תחתיך ותמנה אלישע בן שפט ותלמדהו . ובדרש א"א בכבודאתך מאחר שאתה מלמד קטיגוריא על בני: (יז) ומות יהוא . שהרג כל עובדי הבעל וכל בית אחאב שהיו ע"ג: ימית אלישע. כי בהוכיחו אותם ולא היו שומעי' אליו ולא היו שבים מדרכ' הרעה האויבים יבואו עליהם והרגום וכאילו הוא היה ממית אותם כי יותר היו ענושים כשהיה מזהיר להם ומצוה משלא היה מזהיר להם או אפי' ימות אלישע במותו כי במות אלישע באו גדודי ארם ומואב בארץ: (יח) נשק לו . מלרע: (יט) והוא חורש . מצאו שהיה חורש הוא עם עבדיו שהיו חורשים עם הבקר וי"ב צמדים היו לפניו חורשים . וצמדים ר"ל בקר לפי שהשווריי נצמדים יחד בעת החרישה נקראים צמד וצמדים ות"י תרין עשרין פדנין דתורא צמידין קדמוהי: והוא בשנים העשר. מן הי"ב צמדים הוא היה חורש באחד מהם וי"א עבדיו היו כל אחד ואחד עם צמדו והוא מתורגם והוא רדי בחד מתרי עשר והספור הזה להורות כי מצאו בי"ב והיה אות כי יהיה ממונה על י"ב שבטי ישראל לנביא ולמזהיר: וישלך אדרתו אליו . כמו עליו וכת"י ורמא שושיפיה עלוהי ולא שעזבה אצלו אלא שלקחו והלך לו וזהו שאמר וירץ אחרי אליהו עשה לו סימן שילך אחריו ולא אמר לו בפי' כי ידע שיבין כי מה' יהיה נביא וידע כי האל נתן בלב אלישע ללכת אחריו לשרתו לפיכך לא עשה אלא סימן ומה שאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך לנסותו אם היה אומר בלב שלם ופי' מה עשיתי לך רוצה לומר אם הטיתי אדרתי עליך לפיכך אתה רץ אחרי: (כ) אשקה נא . במקצת הספרים השי"ן בקמץ חטף: (כא) וישב מאחריו . לנשק לאביו ולאמו אע"פ

כבר יקרא אבי האב אב כאמרו ותבאנה אל רעואל אביהן: (יט) והוא חורש שנים עשר צמדי' לפניו והוא בשנים העשר . ר"ל שהיו שם שנים עשר חורשי' והיו לכל אחד מהם צמד בקר ואלישע היה חורש כי הוא היה אחד מהשנים העשר החורשים . ואחשוב שזכר זה להעיד כי אבי אלישע היה עשיר מאד ושם כ"ז נפרד אלישע מבית אביו לשרת אליהו מפני חוזק אהבתו החכמה: ויעבר אליהו אליו וישלך אדרתו אליו . ר"ל כי כבר עבר אליהו סמוך לו ובהיותו קרוב אליו מאד השליך כנפי אדרתו עליו על שכבר הסך אדרתו עליו מדי עברו והנה הרגיש תכף אלישע כי רצון אליהו היה אליו שיבאו יחסה תחת כנפיו ולזה עזב את הבקר ורץ אחרי אליהו ואמר לו שיעזבהו לנשק אביו ואמו ואחר ילך אחרי אליהו: (כ) ויאמר לו לך שוב כי מה עשיתי לך . ירצה לפי מה שאחשוב לך לנשק אביך ואמך שוב אחרי כי זה הוא מה שעשיתי לך ר"ל שכבר עשיתי זה להעיר אותך שתבא לחסות תחת כנפי: (כא) ובכלי הבקר בשלם הבשר . ר"ל בשל להם הבשר

רשי

(יז) ימית אלישע . לא מצינו שהמית אלא ארבעים ושנים ילדים על ידי הדובים ביריחו (מלכים ב' ב' כ"ה): (כ) לך שוב . מאחרי: כי מה עשיתי לך . שתבא אחרי: (כא) בשלם הבשר . בשל להם את הבשר . כך פירשו דונ"ש ומנחם וכן תרגמו יונתן בשתי תיבות . ואני אומר אין צריך לחלקו לשתי תיבות ומהו בשלם הבשר בשלם לשני השוורים את הבשר שלהם שהצמד אין פחות משנים: ויתן לעם . מרוב שמחה

רלבג

(יז) והנה ימות יהוא רבים כי הוא השמיד כל בית אחאב והרג כל עובדי הבעל ונביאיו כהניו והרג איזבל אשר עליה אמר אליהו קצת אלו הדברי' לס"י ומה שאמר כי הנמלט מחרב חזאל ימית יהוא אין הרצון בו שיקדם הרע שיעשה חזאל לישראל אל הרע שיעשה יהוא לישראל כי היה הענין בהפך זה כי בימי יהואחז בן יהוא היה הרע שעשה חזאל לישראל אך הרצון בו שמה שהיה נמלט מחרב חזאל אם היו חיים ימית יהוא כי ידמה שלא היה כח לחזאל בבית אחאב לו היה קיים כי אחאב ובניו הם היו מצליחים תמיד כנגד מלך ארם. וכן מה שאמר והנמלט מחרב יהוא ימית אלישע אין הרצון בו שיקדם הרע שעשה יהוא לישראל על הרע שיתחדש להם בסבת אלישע כי הדבר היה בהפך והנה מה שהמית אלישע הוא ארבעים ושנים נערים שקללם בה' וידמה שהרעב החזק אשר היה בשמרון היה בסבת אלישע ולזה אמר המלך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום: (יח) וזכר שכבר יגיע זה הרע לשיעור שלא ישארו בישראל כי אם שבעת אלפים איש והם אשר לא כרעו לבעל ולא נשקו לו . והנה אמר יהוא בן נמשי והוא אבי אביו כי

מצודת ציון

אדרת שער (זכריה י"ג): (יט) צמדים . כן יקרא זוג הבקר כי הולכים מחוברים יחד והוא מל' צמיד פתיל (במדבר י"ט): (כ) אשקה . מל' נשיקה: (כא) מאחריו . מאחרי אליהו: בשלם . בשל

מצודת דוד

בסערה השמים: (יז) והיה הנמלט . לפי שבקש נקמה מישראל צוה לו המקום למשוח אלו והם יהיו השלוחים בדבר הנקם כי חזאל ירבה להשמידם והנמ'ט ממנו ימית יהוא כי יהרוג כל בית אחאב וכל עובדי הבעל (ואף שיהוא הרגם טרם מלוך חזאל עכ"ז אמר לשון נמלט כי אלו לא המיתם יהוא היו נמלטים מחרב חזאל על כי המה אין מדרכם לרדת במלחמה להיות הם נהרגים ביד חזאל): ימית אלישע . אר"ל שהם הנערים המנוערים מן המצות שהרגם בקללתו: (יח) והשארתי . אף בהתמשול בם הרב הזאל לא יכלה הכשרים שבהם שיהיו במספר שבעת אלפים אשר המה הפכו כל הברכים וכו' כי זולת אלו לא ימלא בהם עוד כשרים: (יט) והוא חורש . הולך אחרי הבקר החורש: שנים עשר צמדים לפניו . כי היו שם י"ב חורשים וכל"א צמד בקר והוא באחרונה בשנים העשר א"כ הלכו לפניו י"ב כי גם צמדו הלך לפניו כי דרך החורש ללכת אחרי הבקר: אדרתו . השליך עליו קצת מאדרתו לרמז שיהא נביא לה' וילבש גם הוא אדרת כמנהג הנביאים וכמ"ש ולא ילבשו אדרת וכו' (זכריה י"ג): (כ) אשקה נא . כדרך הפוטרים רעות ונפטרים ללכת מאתם: לך שוב . לך לנשק אביך ואמך כאשר אמרת ושוב אלי: כי מה עשיתי לך . כי הנפלאות והניסים מה שעשיתי אז המה גם לך ר"ל גם אתה תעשה כמוהם אם תלך אחרי: (כא) ובכלי הבקר . שהמה מעצים: ויתן לעם . שהיו עמו בחרישה ועשה אלה לגודל השמחה: כ (א) וסוס ורכב . ר"ל הרבה סוס

רשי

שמחה עשה משתה: (ה) כי שלחתי אליך וגו' לי תתן. ידעתי כי תתנם לי אבל אחרת אני גוזר עליך: (ו) כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו. והלא כל הראשונים דברי חמד' הם אלא מהו מחמד עיניך חמדה מתוך חמדה זה ספר תורה שנאמר בו הנחמדים מזהב ומפז רב (תהלים י"ט י"א) אמר אחאב בלבו דבר גדול זה מבקש אין זה שלי לבדי של זקני ישראל הוא לפיכך ויקרא לכל זקני הארץ אע"פ שהיו עובדין ע"ג היו מכבדין את התורה: (י) אם ישפוק עפר שומרון לשעלים וגו'. למיסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי. עפר שנדבק בפרסת רגלים: לשעלים

בה: ב וישלח מלאכים אל־אחאב
מלך־ישראל העירה: ג ויאמר לו
כה אמר בן־הדד כספך וזהבך לי־
הוא ונשיך ובניך הטובים לי־הם:
ד ויען מלך־ישראל ויאמר כדברך
אדני המלך לך אני וכל־אשר־לי:
ה וישבו המלאכים ויאמרו כה־
אמר בן־הדד לאמר כי־שלחתי
אליך לאמר כספך וזהבך ונשיך
ובניך לי תתן:
ו כי ׀ אם־כעת מחר אשלח את־עבדי
אליך וחפשו את־ביתך ואת בתי
עבדיך והיה כל־מחמד עיניך
ישימו בידם ולקחו: ז ויקרא מלך־
ישראל לכל־זקני הארץ ויאמר דעו־
נא וראו כי רעה זה מבקש כי־שלח
אלי לנשי ולבני ולכספי ולזהבי ולא
מנעתי ממנו: ח ויאמרו אליו כל־
הזקנים וכל־העם אל־תשמע ולוא
תאבה: ט ויאמר למלאכי בן־הדד
אמרו לאדני המלך כל אשר־שלחת
אל־עבדך בראשנה אעשה והדבר
הזה לא אוכל לעשות וילכו
המלאכים וישבהו דבר: י וישלח
אליו בן־הדד ויאמר כה־יעשון לי
אלהים וכה יוספו אם־ישפק עפר

ט' א' לשון קריאה וח' לשון עורה · י"ג ס"פ · ב' הושיעני · ל' · ב' מטעי' כנון ב' · ל' . ל' · ג' מנעות פסו' בסיפ' ה' מ"ל בסי' · כ"כ. ג' · ב' וחס' · ס'. י"א · ד' כ"כ

בה: ב ושלח אזגדין לות
אחאב מלכא דישראל
לקרתא: ג ואמר ליה
כדנן אמר בר הדד כספך
ודהבך דילי הוא ונשך
ובנך שפיריא דילי אינון:
ד ואתיב מלכא דישראל
ואמר כפתגמך רבוני
מלכא דילך נפשי וכל
דילי: ה ותבו אזגדיא
ואמרו כדנן אמר בר
הדד למימר ארי שלחית
לותך למימר כספך
ודהבך ונשך ובנך לי
תתן: ו אלהין כעדנא
הדין מחר אשלח ית עבדי
לותך ויבלשון ית ביתך
וית בתי עבדך ויהי כל
רגגא בעינך ישוון בידיהון
ויסבון: ז וקרא מלכא
דישראל לכל סבי ארעא
ואמר דעו כען וחזו ארי
בישתא דין בעי ארי שלח
לי לנשי ולבני ולכספי
ולדהבי ולא מנעית מניה:
ח ואמרו ליה כל סביא
וכל עמא לא תשמע ולא
תיבי: ט ואמר לאזגדי
בר הדד אמרו לרבוני
מלכא כל די שלחתא
לעבדך בקדמיתא אעביד
ופתגמא הדין לא איכול
למעבד ואזלו אזגדיא
ואתיבוהי פתגמא: י ושלח
ליה בר הדד ואמר כדין יעבדון לי דחלתא וכדין יוספון אם יספוק עפרא

רדק

אף על פי שלא ספר הכתוב ואחר כך שהע הבקר ועשה סעודה באותו השדה לחורשים ולעם אשר באו אחריו ללוותו וזהו שאמר ויתן לעם כי מהעם לא היו אתו בשדה כי אם אחד עשר החורשים אלא זהו פירושו כי הלך לקחת רשות מאביו ומאמו ובאו אחריו מאנשי עירו ללוותו כי הוא נפרד מהם: צמד הבקר. אחד מהשנים עשר: בשלם הבשר. בשל להם הבשר כלומר לעם אשר אתו וכת"י בשיל להון ומרוב מהירותו ללכת אחרי אליהו לא המתין לחטוב עצים לבשל ובקע כלי הבקר והוא כלי המחרישה ובשל להם הבשר ומ"ס בשלם במקום להם וכמוהו ארץ הנגב נתתני נתת לי ואמר כנוי העם ועדיין לא זכר העם וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד והמתו איתו לאם והדומים להם: (ד) לך אני וכל אשר לי. לא אמר על דעת שיקח אלא שיהא הכל תחת ממשלתו להטיל מס ועבודה עליהם והוא שלח לו אחר כן לי תתן כלומר מה שאמרת לי הם על דעת כן אמרתי כי מעתה תתן אותם כי אם כעת מחר אשלח את עבדי וגו' וזה היה בין הדברים הראשונים והאחרונים ומפני זה מאן אחאב והזקנים בדבריו האחרונים ומה שאמר ולא מנעתי ממנו פי' לא מנעתי אלא הודיתי לא שיהו לו ולא שיקחם לפיכך אמרו לו הזקנים לא תשמע ולא תאבה. ובדרש כל מה שתבע בראשונה תבע בשניה חמדה הוא כסף וזהב נשים ובני' כלם חמדה הם אלא מהו כל מחמד עיניך דבר שהוא חמדה מתוך חמדה ואיזו זו זו התורה הנחמדים מזהב ומפז רב כיון ששמע מלך ישראל כן אמר אין שלי הדבר הזה של זקנים הוא מיד ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמרו אליו לא תאבה ולא תשמע לו כיון ששמע מלך ישראל לעצת הזקנים מיד ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הרכב ואמרו עוד לא נוכל לומר כי מחמד עיניך על ע"ג אמר שהרי כתיב ויאמרו אליו הזקנים וכל העם אל תשמע ולא תאבה והלא היו בהם כמה שלא עבדו לבעל שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו אלא ודאי מחמד עיניך זה ספר תורה ואמרו עוד מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה מפני שכבד את התורה הכתובה בכ"ב אותיות ר"ל תיבות כי בפסוק ויאמר למלאכי בן הדד וגו' כ"ב תיבות ובן הדד חושב בתיבה אחת לפי שהוא שם אחד ויש נסחאות כתוב בהן מפני שכבד את התורה שנתנה בכ"ב אותיות: (ו) כי אם כעת מחר. כתרגומו אלהין כעידנא הדין מחר: לא אוכל לעשות. שתחפש ביתי ותקח כל המחמד והבנים הטובים אלא מה ששלחת בראשונה שיהיו לך ותחת ממשלתך הדבר ההוא אעשה ואשמע לך בדבר ההוא: (י) כה יעשה. לשון שבועה: אם ישפוק עפר שמרון לשעלים. כל כך העם רב אשר אתי כי כל עפר שמרון ידבק בפרסות רגליהם

רלבג

הבשר וכאשר נתבשל נתן לעם אשר בשדה ואכלו וקם והלך אחרי אליהו ושרתו כדי שילמד יותר מחכמתו ממה שילמדו שאר תלמידיו כי המשרת הוא תמיד עם הרב ורואה מנהגיו ושומע דבריו תמיד וילמד יותר ממה שילמד התלמיד שאינו משרת: (ד) לך אני וכל אשר לי. ר"ל שתחת ממשלתך אני לעבדך ולעשות לך מס. (י) אם יספיק עפר שמרון לשעלים. ר"ל שלא יספיק עפר שמרון לכל העם אשר ברגליו אם

ויאמר לו כה אמר בן הדד ר"פ חוא חד מן י"ב ויאמר דסבירין ויאמרו וסי' נמסר בסדר מטות: הם י"ב ס"פ וסי' נמסר בסדר יתרו: ולוא ל"ה מלאי' וסי' נמסר בסדר ויקרא: יוספו ד' כ"כ חסרים יו"ד וסי' וכל ישראל ישמעו ויראון קדמא. וישלח אליו בן חדד. ועתה יוספו לחטא. אמרו בגוים לא יוספו לגור. הלין יוספו כתיב חסר יו"ד בתראה. בני עולה דשמואל. לדאבה עוד. יסיפו כתיב חסר וי"ו. ולא יוסיפו בני עולה דד"ה. כי ארך ימים ושנות חיים. יוסיפו כתיב מ"ל דמ"ל ושארא יספו כתיב: ישפק ג' ב' כתיב שי"ן וחד כתיב סמ"ך וסי' אם ישפוק עפר שומרון. ישפוק עלימו כפימו. בינינו יספוק וירב אמריו לאל:

תולדות אהרן וישלח מלאכים. סנהדרין קכ

מצודת דוד

סוס ורכב כראוי לג"ב מלכים: (ד) כדברך. כאשר דברת כן הוא כי חשב שכל שאלת בן הדד היה להיות הכל תחת ממשלתו ולהטיל עליהם המס ושעבוד ולעשר כספו וזהבו ולכן הודה לו: (ה) כי שלחתי וכו' לי תתן. ר"ל לבבי לא כן ידמה כי מה ששלחתי אליך וכו' הכוונה היתה אשר תתן אותם לי: (ו) כי אם כעת מחר. ר"ל כי כשלא תתן בעצמך ואם אהיה מוכרח לשלח עבדי אליך כעת הזאת למחרת לחפש את אשר בביתך לקחת בע"כ הנה דע לך שהמה יקחו כל מחמד עיניך מלבד הכסף והזהב: (ז) כי רעה זה מבקש. אין דעתו על השלום כ"א במלחמה כי שואל דברים שא"א למלאותם: ולא מנעתי ממנו. ר"ל וכי לא אמנע ממנו בתמיה: (ט) כל אשר וכו' בראשונה. ר"ל דבר המובן בשאלה הראשונה שנהיה תחת ממשלתך: והדבר הזה. מה שאתה שואל עתה לתת לך הכל: (י) כה יעשון וכו'. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר ורבים כמוהו במקרא: אם ישפוק.

מצודת ציון

בשל להם ר"ל להעם וכן ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו) ומשפטו נתת לי: כ (ו) וחפשו. ענין דרישה וביקור: (ח) ולא תאבה. ולא תרצה: (י) ישפוק. כמו יספוק בסמ"ך והוא מלשון ספוק ודי

שֹׁמְרוֹן לִשְׁעָלִים לְכָל־הָעָם אֲשֶׁר
בְּרַגְלָי׃ יא וַיַּעַן מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
דַּבְּרוּ אַל־יִתְהַלֵּל חֹגֵר כִּמְפַתֵּחַ׃
יב וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְהוּא
שֹׁתֶה הוּא וְהַמְּלָכִים בַּסֻּכּוֹת וַיֹּאמֶר
אֶל־עֲבָדָיו שִׂימוּ וַיָּשִׂימוּ עַל־הָעִיר׃
יג וְהִנֵּה נָבִיא אֶחָד נִגַּשׁ אֶל־אַחְאָב
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה
הֲרָאִיתָ אֵת כָּל־הֶהָמוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה
הִנְנִי נֹתְנוֹ בְיָדְךָ הַיּוֹם וְיָדַעְתָּ כִּי־אֲנִי
יְהוָה׃ יד וַיֹּאמֶר אַחְאָב בְּמִי וַיֹּאמֶר
כֹּה־אָמַר יְהוָה בְּנַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת
וַיֹּאמֶר מִי־יֶאְסֹר הַמִּלְחָמָה וַיֹּאמֶר
אָתָּה׃ טו וַיִּפְקֹד אֶת־נַעֲרֵי שָׂרֵי
הַמְּדִינוֹת וַיִּהְיוּ מָאתַיִם שְׁנַיִם
וּשְׁלֹשִׁים וְאַחֲרֵיהֶם פָּקַד אֶת־כָּל־הָעָם
כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים׃
טז וַיֵּצְאוּ בַּצָּהֳרָיִם וּבֶן־הֲדַד שֹׁתֶה
שִׁכּוֹר בַּסֻּכּוֹת הוּא וְהַמְּלָכִים שְׁלֹשִׁים־
וּשְׁנַיִם מֶלֶךְ עֹזֵר אֹתוֹ׃ יז וַיֵּצְאוּ נַעֲרֵי
שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת בָּרִאשֹׁנָה וַיִּשְׁלַח בֶּן־
הֲדַד וַיַּגִּידוּ לוֹ לֵאמֹר אֲנָשִׁים יָצְאוּ
מִשֹּׁמְרוֹן׃ יח וַיֹּאמֶר אִם־לְשָׁלוֹם יָצָאוּ
תִּפְשׂוּם חַיִּים וְאִם לְמִלְחָמָה יָצְאוּ

ל' · ל' · ח' פסוקים ואת כוה · י"ג וכלונותי דכו' כמ"א · ס' ר"פ בספ' · ג' פסו' כהון ד' פעמים ויאמר וכו' ויאמר יצחק אל אברהם אכיו ודין · ל' · י"ב · כולהון מ"ל כמ"א · כ"ג · ח' · ג' ומ"ל ב'. ח'

דְשׁוֹמְרוֹן לְמִיסַב בִּשְׁעוֹלֵי
פַּרְסַת רַגְלֵי עַמָּא דְעִמִּי׃
יא וַאֲתֵיב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
וַאֲמַר אֱמַרוּ לֵיהּ לָא
יִשְׁתַּבַּח דְמִזְדָּרֵז וְנָחֵית
בִּקְרָבָא כִּגְבַר דְנָצַח וְסָלֵיק
מִנֵּהּ׃ יב וַהֲוָה כַּד שְׁמַע
יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְהוּא שָׁתֵי
הוּא וּמַלְכַיָּא בִּמְטַלַּיָּא
וַאֲמַר לְעַבְדוֹהִי אִזְדָּרָזוּ
וְכַמְנוּ עַל קַרְתָּא׃ יג וְהָא
נְבִיָּא חַד קְרֵיב לְוָת אַחְאָב
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַחֲזֵיתָא יַת
כָּל הֲמוֹנָא סַגִּיאָה הָדֵין
הָא אֲנָא מְסַר לֵיהּ בִּידָךְ
יוֹמָא דֵין וְתִידַע אֲרֵי
אֲנָא יְיָ׃ יד וַאֲמַר אַחְאָב
בְּמַן וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
בְּעוּלֵימֵי רַבְרְבֵי מְדִינָתָא
וַאֲמַר מַן יְתַקֵּים קְרָבָא
וַאֲמַר אַתְּ׃ טו וּמְנָא יַת
עוּלֵימֵי רַבְרְבֵי מְדִינָתָא
וַהֲווֹ מָאתָן וּתְלָתִין וּתְרֵין
וּבָתְרֵיהוֹן מְנָא יַת כָּל עַמָּא
כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שַׁבְעָא
אַלְפִין׃ טז וּנְפַקוּ בְּטִיהֲרָא
וּבַר הֲדַד שָׁתֵי רְוֵי בִּמְטַלַּיָּא
הוּא וּמַלְכַיָּא תְּלָתִין וּתְרֵין
מַלְכַיָּא מְסַעֲדִין לֵיהּ׃
יז וּנְפַקוּ עוּלֵימֵי רַבְרְבֵי
מְדִינָתָא בְּקַדְמֵיתָא וּשְׁלַח בַּר הֲדַד וְחַוִּיאוּ לֵיהּ לְמֵימַר גַּבְרִין נְפַקוּ מִשּׁמְרוֹן׃
יח וַאֲמַר אִם לִשְׁלָמָא נְפַקוּ אֲחוּדוּנוּן כַּד חַיִּין וְאִם לִקְרָבָא נְפַקוּ כַּד חַיִּין

והנה ה' ר"פ בס' וסי' נמסר בריש סיפרא : ויאמר אחאב חד מן ב' פסוקים דאית בהון ד' פעמים ויאמר וסי' ויאמר יצחק אל אברהם . ודין : בצהרים י"ב וסי' נמסר לעיל בסיפרא סימן י"ח : יצאו ח' קמצין וסי' נמסר בספר יהושע סימן ב' : תפשום ג' וסי' ויאמר יהוא תפשום . ויאמר אם לשלום ב' בו :

רדק

רגליהם ולא יספיק ועל הדרך הזה ת"י אם יספוק עפרא דשמרון למיסב בשעולי פרסת רגלי עמא דעמי ויש לפרש לשעלים ענין מי מדד בשעלו מים שהוא האגרוף ופירושו אם כל אחד מן העם אשר אתי יקח מלא אגרופו מן העפר אשר בשמרון לא יספיק : (יא) ויאמר דברו. אמרו לו זה המשל וכת"י אמרו ליה. אל יתהלל חוגר כמפתח. חוגר החרב להכנס למלחמה אין לו להתהלל כי אינו יודע מה יקרהו במלחמה כמפתח החרב שכבר יצא ונצח המלחמה הוא יוכל להתהלל: (יב) ויאמר שימו. פירוש שימו כלי מלחמה להלחם על העיר : וישימו על העיר. הכינו כלי מלחמה להלחם על העיר וטרם ששמו הם על העיר יצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא כי בסכות היו שותין עדיין כשיצאו נערי שרי המדינות בדבר הנביא וא"כ וישימו על העיר אינו אומר שעשו כן אלא שהכינו כלי המלחמה להלחם אל העיר וי"ת שימו איזדרזו ותרגם וישימו על העיר וכמנו על קרתא א"כ לדבריו פירוש וישימו על העיר שמו מארב על העיר ושאר החיל היו עדיין בסכות כשיצאו נערי שרי המדינות : (יג) והנה נביא אחד. אמרו כי הוא מיכיהו בן ימלה : (יד) בנערי שרי המדינות. והנערים האלה היו גדלים אצלו כי כן מנהג המלכים שיגדלו בחצריהן בני השרים הגדולים וי"א כי הם בני התערובות שלוקח המלך בני השרים עמו להיות לו ערבון שלא ימרדו בו השרים ומה שאמר בנערי שרי המדינות ר"ל לא תצטרך להביא חיל ופרשים מחוץ אלא באותם שעמך נערי שרי המדינות והחיל אשר אתך בעיר ואפשר שנאספו אל שמרון חיל מן הערים האחרות או היו משמרון השבעת אלפים ואפשר שאותם שבעת אלפים היו אותם אשר לא כרעו לבעל : מי יאסור המלחמה. כענין ויאסור את רכבו שהוא ענין טיקום הרכב כי ראש המלחמה יקרא אוסר לפי שהוא מתחיל והעם אחריו ולמה שאל אחאב מי יאסר ומי יאסור אלא הוא שהיה מלך אלא לפי שהיה עובד ע"ג והקב"ה עושה עם ישראל נס. חשב אחאב שלא יעשה הקב"ה הנס אם יהיה שם הוא לפי שהוא עובד ע"ג לפיכך שאל מי יאסור המלחמה ויאמר אתה : (טז) שותה שכור. שותה ומשתכר כאדם בוטח שלא היה חושש לחיל שומרון : עזר אותו. שהיו עוזרים אותו : (יח) תפשום חיים

רשי

לשעלים. לשון מדרך כף רגל וכן במשעול הכרמים (במדבר כ"ב כ"ד). וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ' י"ב) שדרך בים סוף שנאמר דרכת בים סוסיך (חבקוק ג' ט"ו): אם ישפוק. אם יש די : (יא) דברו אל יתהלל חוגר כמפתח אמרו ליה לא ישתבח דמיזדרז ונחית בקרבא כגבר דנצח וסליק מינ' אל יתהלל החוגר חרבו לרדת למלחמה שאינו יודע אם ינצח אם לאו : כמפתח. חגורת חרבו שעלה כבר מן המלחמה ונצח כך אין לאדוניכם להתהלל בדבר העתיד : (יב) שימו. כלי המצור על העיר :(יג) נביא אחד. הוא מיכיהו בן ימלה : (יד) בנערי שרי המדינות. הם בני התערובות שהיו כל השרים של שאר האומות נותנים בניהם תחת ידו ערבים שלא ימרדו בו : מי יאסור המלחמה. יערוך לצוות אותה: אתה. לא אתה תחלה וכה תמיתנו (ועתה תריעו סא"א) : (טו) שבעת אלפים. אומר אני הם שאמר עליהם כל הברכים אשר לא כרעו לבעל שבעת אלפים (מלכים א' י"ט): (טז) בסכות שעשו להם מפני החמה :

לתשובת

רלבג

אם יקח כל אחד מהם ממנו מלא שעלו והוא מלא אגרופו : (יא) ויאמר דברו אל יתהלל חוגר כמפתח. ר"ל שכבר אמר למלאכי בן הדד שיאמרו לאדניהם שאין ראוי שיתהלל בנצוח המלחמה מי שהוא חוגר החרב ללכת למלחמה ואע"פ שיש לו חיל רב כמו שראוי להתהלל מי שהוא מפתח החרב אחר שובו ממלחמה ונצח אויביו כי לא ידע החוגר מה יקרה לו כי לפעמים ינצח החיל המעט החיל הרב : (יב) ויאמר אל עבדיו שימו. ר"ל החיל והמלחמה על העיר : (יד) בנערי שרי המדינות : ידמה שבני שרי המדינות היו גדלים עם המלך בשמרון והיו אצלו לערבון שלא ימרדו בו שריו : (טו) פקד את כל העם כל בני ישראל שבעת אלפים. ר"ל שכבר פקד כל ישראל שהיו בשמרון וכבר היו שבעת אלפי' ואלה לבדם יצאו להלחם עם חיל מלך ארם: (יח) אם לשלום יצאו

מצודת ציון

ודי : לשעלים. הוא ענין אגרוף וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ) : אשר ברגלי. ההולכים אחרי עמי ואחרי וכן ויעל ברגליו (שופטים ד) : (יא) יתהלל. יתפאר : כמפתח. ענין התרס : הכמון

מצודת דוד

אם העפר אשר בשומרון יהיה די לכל העם אשר אתי אם יקח כ"א ממנו מלא אגרופו : (יא) דברו. אמרו אל בן הדד אל יתהלל וכו'. ר"ל החוגר חרבו לרדת למלחמה אין לו להתהלל כאשר יתהלל הפותח ומתיר חגורת חרבו בשובו מן המלחמה בנצחון וכאומר עדיין אין לו להתהלל כי מי יודע מי ינצח במלחמה : (יב) בסכות. מפני החמה עשו להם סוכות : שימו. הזמינו מלחמה על העיר : (יג) נביא אחד. אחז"ל שהוא מיכיהו בן ימלה : הראית. ר"ל הלא אתה נותן לב לגודל רבוי העם ועכ"ז הנני נותנו בידך : (יד) במי. מי הם אשר יצאו בראש למלחמה לפי שמסרו בידם : בנערי שרי המדינות. משרתי שרי המדינות שבא"י והמה מתי מספר ואינם מלומדי מלחמה וזהו בכדי שיהיה הנס עוד יותר גדול להפליא : מי יאסור המלחמה. ראש המלחמה נקרא אוסר על כי נועמיד הוא את אנשי המלחמה וקושר אותם באזהרות בעניני המלחמה וכן ויאסור אביה את המלחמה (דה"ב י"ג) : (טו) ואחריהם. ר"ל ללכת אחריהם כי נערי שרי המדינות הלכו בראש כדבר ה' : כל בני ישראל. ר"ל לא היה עוד ביניהם אנשי מלחמה או שהמה היו הכשרים בכל בני ישראל וכמ"ש למעלה והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכו' : (טז) שתה שכור. שתה עד שנשתכר מרוב היין : עוזר אותו. שהיה כ"א עוזר לו : (יז) וישלח בן הדד. לדעת מה נעשה בהיותם צרים על העיר : (יח) אם לשלום וגו'. ר"ל בין כך ובין כך תפשום והפוך המלות ליופי המליצה

רש"י

(כב) לתשובת השנה. לזמן סופא דשתא: (כד) ושים פחות תחתיהם. מתוך שלא יהו ממשפחה רמה יחנו לב להתחזק כדי למצוא חן: (כה) אם לא נחזק מהם כלומר והראה אם לא נחזק מהם: (כז) וכלכלו. פרנסת צידה למלחמה הצטיידו הם כלי זיין וכל צרכי המלחמה: וכלכלו. נתכלכלו: כשני חשיפי עזים. קבוצי עזים ואין לו דמיון ומנחם חברו בלשון גילוי כמו מחשוף הלבן (בראשית ל׳ ל״ז) הספי שובל (ישעיה מ״ז ב) ולשון גילוי נופל על עדרי עזים כמו שגלשו מהר גלעד (שה״ש ד׳ א׳) כשיורדין מן ההר נתגלה ההר:

ויאמר

רלב"ג

יצאו תפשום חיים. ר״ל שאיך שהיה שיצאו לשלום או למלחמ׳ יתפשום חיים ולא יהרגום: (כ) ויכו איש אישו. ר״ל שכבר הכה כל אחד מהם האיש שבא אליו לתפשו: (כא) ויך את הסוס ואת הרכב. יתכן שהכה אותם להרוג הרוכבים: (כג) אלהי הרים אלהיהם. ידוע כי שמרון היה בנוי בהר כי שם בנה אותו עמרי: (כו) ויעל אפקה למלחמה עם ישראל. אחשב שאפק היה לארם ולקחוה מישראל במלחמה ולזה היו נמלטים שם בן הדד וחילו: (כז) ובני ישראל התפקדו וכלכלו. ר״ל שכבר התפקדו החיל הנלח׳ ראשונה עם מלך ארם במלחמה ונמצאו כלם לא נפקד איש ולפי שבהרם הכניעו להיות

חזקו ג׳ רפין וסי׳ ויהי כי חזקו ישראל. ועבדי מלך ארם אמרו. חזקו עלי דבריכם בסוף מלאכי: במישור מישור ה׳ מלאים וסי׳ ועבדי מלך ארם. ושל אחריו ואתה תמנה לך חיל. ושפט בצדק דלים. והיה העקוב למישור. ואשים מחשך לפניהם. תורת אמת היתה בפיהו. רגלי עמדה במישור. הורני ה׳ דרכך. ויבן מגדלים במדבר. למדני לעשות רצונך: ושים ט׳ וסי׳ נמסר בסוף סדר בשלח: ולמלחמה ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בריש שופטים ובשמואל הלק א׳ סי׳ י״ז: התפקדו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר מדבר סיני:

תולדות אהרן אלהי הרים. עקידה שער כא: ספר המלכים. שם:

חַיִּ֖ים תִּפְשֽׂוּם׃ יט וְאֵ֨לֶּה יָצְא֜וּ מִן־הָעִ֗יר
נַעֲרֵ֛י שָׂרֵ֥י הַמְּדִינ֖וֹת וְהַחַ֥יִל אֲשֶׁ֥ר
אַחֲרֵיהֶֽם׃ כ וַיַּכּוּ֙ אִ֣ישׁ אִישׁ֔וֹ וַיָּנֻ֣סוּ
אֲרָ֔ם וַיִּרְדְּפֵ֖ם יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּמָּלֵ֗ט בֶּן־הֲדַד֙
מֶ֣לֶךְ אֲרָ֔ם עַל־ס֖וּס וּפָרָשִֽׁים׃ כא וַיֵּצֵא֙
מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֔ל וַיַּךְ֙ אֶת־הַסּ֣וּס וְאֶת־
הָרָ֑כֶב וְהִכָּ֥ה בַאֲרָ֖ם מַכָּ֥ה גְדוֹלָֽה׃
כב וַיִּגַּ֤שׁ הַנָּבִיא֙ אֶל־מֶ֣לֶךְ יִשְׂרָאֵ֔ל וַיֹּ֣אמֶר
ל֗וֹ לֵ֚ךְ הִתְחַזַּ֔ק וְדַ֥ע וּרְאֵ֖ה אֵ֣ת אֲשֶׁר־
תַּעֲשֶׂ֑ה כִּ֚י לִתְשׁוּבַ֣ת הַשָּׁנָ֔ה מֶ֥לֶךְ
אֲרָ֖ם עֹלֶ֥ה עָלֶֽיךָ׃
כג וְעַבְדֵ֨י מֶלֶךְ־אֲרָ֜ם אָמְר֣וּ אֵלָ֗יו אֱלֹהֵ֤י
הָרִים֙ אֱלֹ֣הֵיהֶ֔ם עַל־כֵּ֖ן חָזְק֣וּ מִמֶּ֑נּוּ
וְאוּלָ֗ם נִלָּחֵ֤ם אִתָּם֙ בַּמִּישׁ֔וֹר אִם־לֹ֖א
נֶחֱזַ֥ק מֵהֶֽם׃ כד וְאֶת־הַדָּבָ֥ר הַזֶּ֖ה עֲשֵׂ֑ה
הָסֵ֤ר הַמְּלָכִים֙ אִ֣ישׁ מִמְּקֹמ֔וֹ וְשִׂ֥ים
פַּח֖וֹת תַּחְתֵּיהֶֽם׃ כה וְאַתָּ֣ה תִמְנֶה־לְךָ֣ ׀
חַ֡יִל כַּחַ֣יִל הַנֹּפֵ֣ל מֵאוֹתָ֡ךְ וְס֣וּס כַּסּ֣וּס ׀
וְרֶ֣כֶב כָּרֶ֡כֶב וְנִֽלָּחֲמָ֤ה אוֹתָם֙ בַּמִּישׁ֔וֹר
אִם־לֹ֥א נֶחֱזַ֖ק מֵהֶ֑ם וַיִּשְׁמַ֥ע לְקֹלָ֖ם
וַיַּ֥עַשׂ כֵּֽן׃
כו וַיְהִי֙ לִתְשׁוּבַ֣ת הַשָּׁנָ֔ה וַיִּפְקֹ֥ד בֶּן־
הֲדַ֖ד אֶת־אֲרָ֑ם וַיַּ֣עַל אֲפֵ֔קָה לַמִּלְחָמָ֖ה
עִם־יִשְׂרָאֵֽל׃ כז וּבְנֵ֤י יִשְׂרָאֵל֙ הָתְפָּקְדוּ֙
וְכָלְכְּל֔וּ וַיֵּלְכ֖וּ לִקְרָאתָ֑ם וַיַּחֲנ֨וּ בְנֵֽי־
יִשְׂרָאֵ֜ל נֶגְדָּ֗ם כִּשְׁנֵי֙ חֲשִׂפֵ֣י עִזִּ֔ים

תרגום

אַחֲדוּנוּן׃ יט וְאִלֵּין נְפַקוּ
מִן קַרְתָּא עוּלֵימֵי רַבְרְבֵי
מְדִינָתָא וְחֵילָא דְבַתְרֵיהוֹן׃
כ וּקְטַלוּ גְבַר גַבְרוֹהִי וְאַפְּכוּ
אֱנָשׁ אֲרַם וְרַדְפוּנוּן יִשְׂרָאֵל
וְאִשְׁתֵּיזִיב בַּר הֲדַד מַלְכָּא
דַאֲרָם עַל סוּסָוָן וְעִמֵּיהּ
תְּרֵין זוּג פָּרָשִׁין׃ כא וּנְפַק
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמְחָהִי יַת
סוּסָוָתָא וּמַגַר יַת רְתִיכַיָא
וּמְחָא בֶּאֱנָשׁ אֲרַם מָחָא
סַגִיאָה׃ כב וּקְרֵיב נְבִיָא
לְוַת מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר
לֵיהּ אֱזֵיל אִתַּקַף וְדַע וַחֲזֵי
יַת דְתַעְבֵּיד אֲרֵי לִזְמַן
סוֹפָא דְשַׁתָּא מַלְכָּא דַאֲרָם
סָלִיק עֲלָךְ׃ כג וְעַבְדֵי
מַלְכָּא דַאֲרָם אֲמַרוּ לֵיהּ
אֱלָהָא דְשַׁלִיט עַל טוּרַיָא
אֱלָהֲהוֹן עַל כֵּן תַּקִיפוּ
מִנָנָא וּבְרַם נַגִיחַ עִמְהוֹן
בְּמֵישְׁרָא אִם לָא נִתְקַף
מִנְהוֹן׃ כד וְיַת פִּתְגָמָא
הָדֵין עֲבֵיד אַעְדֵי מַלְכַיָא גְבַר
מֵאַתְרֵיהּ וּמַנֵי שִׁלְטוֹנַיָא
חִלּוּפֵיהוֹן׃ כה וְאַתְּ תִּמְנֵי
לָךְ מַשִׁרְיָן כְּמַשִׁרְיַן
דְאִתְקְטָלָא מִנָךְ וְסוּסָוָן
כְּסוּסָוָן וּרְתִיכִין כִּרְתִיכִין
וְנַגִיחַ עִמְהוֹן בְּמֵישְׁרָא אִם
לָא נִתְקַף מִנְהוֹן וְקַבֵּיל
לְמֵימְרֵיהוֹן וַעֲבַד כֵּן׃
כו וַהֲוָה לִזְמַן סוֹפָא דְשַׁתָּא
וּמְנָא בַר הֲדַד יַת אֱנָשׁ
אֲרָם וּסְלִיק לַאֲפֵק לְאַגָחָא קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל׃ כז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְמְנִיאוּ
וְאִזְדָמְנוּ וַאֲזַלוּ לְקַדְמוּתְהוֹן וּשְׁרוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְקִבְלֵיהוֹן כִּתְרֵין גְזָרֵי עִזִין וֶאֱנָשׁ

רד"ק

חיים. מה שכתוב תפשום חיים חיים תפשום אחד הוא אלא שנכפל מפני הכפל ר״ל בין יצאו למלחמה בין יצאו לשלום תפשום חיים כי היה בדעתו כי יהיו מתגברים עליהם האנשים אשר היה הוא שולח אליהם עד שאם ירצו לתפשם חיים שיוכלו כי לא יעלה בלב אנשי שמרון שיצאו להלחם עמהם כיון שיגיעו אליהם מפחדם אליהם לפיכך אמר תפשום חיים ובגאוה ובגודל לבב אמר: (יט) ואלה יצאו מן העיר. פי׳ אלה אשר יצאו מן העיר נערי שרי המדינות והחיל אשר אחריהם כלומר החיל אשר נתמנו ללכת אחריהם הכו איש את אישו: (כ) ויכו איש אישו. מן האנשים אשר יצאו משמרון כל איש מהם הכה איש הבא לנגדו מארם אשר שלח מלך ארם אליהם לראות אם למלחמה יצאו אם לשלום יצאו וכיון שראו ארם כי הכו האנשים אשר שלחו אליהם וראו כי עלתה הופרה חשבו כי הגבורה והכח עמהם שלא פחדו מאנשיהם וינוסו כי פחד אלהים נפל עליהם: על סוס ופרשים. נמלט על סוס שהיה רוכב עליו ופרשים שהיו עמו גם כן נסו ולא אמר כמה פרשים אלא מיעוט פרשים שנים וי״ת על סוסיא ועמיה תרין רתיכין ונסחא אחרת מלאתי על סוסון ועמיה תרין זוג פרשי: (כא) ויצא מלך ישראל. אחרי אשר יצאו נערי שרי המדינות ומקצת החיל אחריהם התחילו להכות בארם ראה מלך ישראל כי החלה התשועה יצא אחר כך כי עדיין היה לבו נקפו עד שראה כי החלה התשועה ונסו ארם יצא גם הוא ושאר החיל אשר נשארו בעיר ורדפו גם הם אחרי ארם: ויך את הסוס ואת הרכב. כי ארם שהיו רוכבי סוסים ורכב היו נסים על הסוסים ועל הרכב והם באים אחריהם והיו מכים הסוסים ומפילים הרכב והרוכבים נופלים והיו מכים בהם כי לא הכה הסוס והרכב אלא בעבור הרוכבים שהיו נסים ואלו היו משיגים אותם לא היו מכים הסוסים והרכב ות״י ומחא ית סוסוותא ומגיר ית רתיכיא: (כב) ויגש הנביא. הוא הנביא הנ״ל ונביא אחד: לך התחזק. השנה או פירוש התחזק במעשים טובים ולעקור ע״ג שהרי ראית והכרת כי ה׳ הוא האלהים ושקר הסוס לתשועה בהמון כל ההמון הזה בידך: לתשובת השנה. כתרגומו לזמן סופא דשתא תשוב השמש לנקודה אשר החלה ממנה בראש השנה: (כג) אלהי הרים. כי אמרו זה הכלתון לא מגבורתם ומהמונם כי אנחנו היינו רבים

בפתח ולא כן ברוב הלוי בפתח וכמוהו והתענג על ה׳ בפתח ופירוש התחזק שתכין עצמך למלחמה כי עתיד הוא לעלות עליך בסוף

מצודת דוד

או חיים הוא ענין זריזות וכן בן איש חי (ש״ב כ״ג) וכה אמר להם אם תראו בהם יצאו לשלום להמסר עלמם לפני והם בהיותם יוצאים בעצלות ובשפלות ידים ובהיות כן אין ראוי ונכון לתופסם לזאת תפשום חיים ר״ל בזריזות רב טרם יאמרו הם שיצאו לשלום ואם תראו שיצאו למלחמה כי יצאו חיים ר״ל מזורזים ביד רמה כמשפט יוצאי מלחמה אז תפשום לבד ואין צורך אל הזירוז: (יט) ואלה יצאו. ואלה הם אשר יצאו נערי שרי המדינות והחיל הם שבעת האלפים: (כ) איש אישו. כל איש מהם הרג את הבא למולו לתפשו חיים: ופרשים. גם פרשים נמלטו עמו: (כב) לך התחזק. ר״ל הכן עצמך למלחמה: לתשובת השנה. לעת הבוא השמש לנקודה המתחלת ממנה: עולה עליך. למלחמה: (כג) אלהי הרים אלהיהם. אלהי ישראל מושל בהרים לבד (ויתכן מחשבו כואלה על אשר נתן התורה לישראל על ההר): אם לא. ר״ל אז תראה אם לא נחזק מהם כי הדבר ברור אשר נחזק במישור: (כד) ואת הדבר וגו׳. לפיהם עוד סבה לנצח אותם: הסר המלכים. לבל יאכרו הם המלחמה כי על כי מלכים הם יקרה נפשם בעיניהם ואינם

מצודת ציון

(יט) המהמון. ענין רבוי: (כד) פחות. שלטונים וכן פחת יהודה (חגי א): (כו) ויפקוד. ענין מנין: (כז) וכלכלו. מלשון כל: חשפי. הוא ענין עדר ואין לו דומה: נוכח

רדק

רבים מאד עליהם אם כן מכח אלהיהם היה להם זה אלהי הרים הוא והיה לו כח לעזרם במלחמה שנלחמנו אתם בהר : אם לא נחזק מהם . תראה אם לא נחזק מהם אם נלחם אתם במישור : (כד) הסר המלכים . יאמרו זה בעבור שלא יתגאו החיל כשיראו מלכי' ראשים עליהם ותשים הפחות במקומם כדי שיתחזקו יותר להלחם : (כה) כחיל הנופל . כדי שנהיה כמו שהיינו בתחילה במנין : (כו) ויעל אפקה . ואפקה לבני יהודה הוא ואעפ"י שנמצא אפק בנחלת בני אשר זה אפק היה לבני יהודה כי אשר ממלכות אחאב היה ואע"פ שהיה לבני יהודה היאך עלו שם אלא לפי שהיה לפני העיר הזאת מישור גדול חנו שם וקראו להם לבני ישראל להלהם עמם שם ובני ישראל הלכו לקראתם : (כז) התפקדו וכלכלו . התפקדו החיל אשר יצאו במלחמה הראשונה : וכלכלו . כלומר היו כלם שלא נפקד מהם איש באותה המלחמה וכמו שהיו אז כן יצאו עתה למלחמה הזאת וי"ת איתמניאו ואיזדמנו : כשני חשיפי עזים . אמר בו התרגום כתרין גזרי עזין כלומר שני עדרים קטנים מן העזים : מלאו את הארץ . קל וראוי להדגש : (כח) ויאמר אל מלך ישראל . אמר לו פעם אחר פעם לחזק בלבו כי מה' התשועה וכן ויאמר המלך ויאמר לאסתר המלכה ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי . ובדרש אמירה ראשונה אמר לו נתתי את כל ההמון הזה בידך שניה אמר לו אם יפול בן הדד לידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען אשר שלחת את איש חרמי : יען אשר אמרו . כלומר לא בצדקתך וביושר לבבך כי לא עזבת הבעלים בראותך התשועה הגדולה שעשה לך האל ועזרך ברעתך אלא להקדיש שמו יעשה האל עמכם נס לפי שאמרו אלהי הרים הוא ולא אלהי עמקים : וידעתם כי אני ה' . כי אולי בתשועה הראשונה חשבתם כי מקרה היה עתה תוכלו לדעת כי מה' היתה התשועה: (כט) ותקרב המלחמה. כתרגומו וקריבו עבדי קרבא : וינוסו (ל) הנותרים אפקה אל העיר . כי מלך יהודה היה בשלום עם מלך ארם לפיכך היו נסים שם להמלט כי לא היו הורגי' אותם כיון שהיה בשלום עמם לפיכך הוצרכו ישראל לנס גדול הזה ובהיותם במבוא העיר להכנס שם ולהמלט נפלה החומה עליהם ומתו ובן הדד גם ובא אל העיר עם עבדיו הקרובים אליו והיה ראשון להותן כ"ז אלף או אחרון לפיכך לא מת עמהם והכל היה סבה מאת ה' ית' שמו ובעיר לא הרגוהו כמו שפירשתי לפי שהיו בשלום עמו אבל היה יכול לצאת מן העיר לפיכך אמרו לו עבדיו נצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך : (לא) וחבלים בראשנו . אין בו יו"ד לפיכך הריש בחולם כדרך היחיד כי הרבים הוא בקמץ הרי"ש ויש ספרים כתוב ביו"ד ואם כן הוא בא הרי"ש בחולם כמו בכל ראשיו קרחה וגם במסורת מצאתי מחלוקת במלה הזאת אם הוא מלא או חסר : (לג) ויחלטו הממנו . מלת הממנו דבק עם מלת וינחשו לא עם מלת ויחלטו ורבים כמוהו ופירושו כי האנשים

כיון

תרגום

ארם מליאו ית ארעא :
כח וקריב נביא דיי ואמר
לות מלכא דישראל ואמר
ליה כדנן אמר יי חלף
דאמרו אנש ארם אלהא
דשליט על טוריא יי ולא
אלהא דשליט על מישריא
הוא ואמסר ית כל המונא
רבא הדין בידך ותדעון
ארי אנא יי: כט ושרו
אלין לקביל אלין שבעא
יומין והוה ביומא שביעאה
וקריבו עבדי קרבא ומחו
(כל) בני ישראל ית אנש
ארם מאה אלפין גבר
רגלי ביומא חד : ל ואפכו
דאשתארו לאפק לקרתא
ונפל שורא על עשרין
ושבעה אלפין גברא
דאשתארו ובר הדד ערק
ועל לקרתא תון בגו תון :
לא ואמרו ליה עבדוהי הא
כען שמענא ארי מלכי
בית ישראל ארי מלכי
גמלי חסדא אינון ניסר
כען סקין בחרצנא
ואטונין ברישנא ונפוק
לות מלכא דישראל מאים
יקים ית נפשך : לב ואסרו
שקין בחרציהון ואטונין
ברישיהון ואתו לות מלכא
דישראל ואמרו עבדך בר הדד אמר תתקים כען נפשי ואמר העוד
כען קים אחי הוא : לג וגבריא נחישו ואוחיאו וחטפוהא מניה ואמרו

מקרא

וארם מלאו את־הארץ :
כח ויגש איש האלהים ויאמר אל־מלך
ישראל ויאמר כה־אמר יהוה יען
אשר אמרו ארם אלהי הרים יהוה
ולא־אלהי עמקים הוא ונתתי את־
כל־ההמון הגדול הזה בידך וידעתם
כי־אני יהוה : כט ויחנו אלה נכח אלה
שבעת ימים ויהי ביום השביעי
ותקרב המלחמה ויכו בני־ישראל
את־ארם מאה־אלף רגלי ביום אחד :
ל וינסו הנותרים אפקה אל־העיר
ותפל החומה על־עשרים ושבעה
אלף איש הנותרים ובן־הדד נס
ויבא אל־העיר חדר בחדר :
לא ויאמרו אליו עבדיו הנה־נא שמענו
כי מלכי בית ישראל כי־מלכי חסד
הם נשימה נא שקים במתנינו
וחבלים בראשנו ונצא אל־מלך
ישראל אולי יחיה את־נפשך :
לב ויחגרו שקים במתניהם וחבלים
בראשיהם ויבאו אל־מלך ישראל
ויאמרו עבדך בן־הדד אמר תחי־נא
נפשי ויאמר העודנו חי אחי הוא :
לג והאנשים ינחשו וימהרו ויחלטו

ס׳ | ב׳מ״ל בכיפ׳ | ב׳ ר״פ איה שרה | ב׳ הד מלא וחד חס׳ הס׳ יד תהי׳ מלא | ב׳ סרותי | ב׳ נפשי ותהלנך | ל׳. ל׳

במ"ב מלאו בחירק תחת המ"ם וסי' השלטים . ומלאו ידיו : ויאמרו אליו ב' ר"פ וסי' איה שרה אשתך . ויאמרו אליו עבדיו הנה נא שמענו : יחיה ז' בקריאה וסי' ואיש ואשה לא יחיה דוד . והכה דוד את הארץ . יואב יחיה את שאר העיר דד"ה . יחיה איש עגלת בקר . כי לא יחיה רשע . נשימה נא שק ם במתנינו . הוא את נפשו יחיה :

מלאו כל סיפרא בחירק וכל אורייתא דכוו' במ"ג קמצין וסי' כי מלאו ימי . ומלאו בתי . ומלאו בתיך. וכל שאר קריאה דכוו'

רשי

(כח) ויאמר אל מלך ישראל ויאמר וגו'. א"ר יוחנן כ"מ שנאמ' ויאמר ויאמר צריך לדרוש אמירה ראשונה אמר לו ונתתי את כל ההמון הזה בידך אמירה שנייה אם יפול בן הדד בידך אל תחמול עליו לפיכך כשחמל עליו אמר לו יען שלחת את איש חרמי מיד וגו' (לקמן פסוק מ"ב) : (לג) ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו

רלבג

להיות המלחמה על ידם לא שם אחאב עמהם איש אחר מישר': כשני חשיפי עזים . ר"ל כשני עדרים קטני' של עזים . והנה היו שני חלקים כי נערי שרי המדינות היו לעבר אחד והשבעת אלפי' היו לעבר אחר : (כט) ויהי ביום השביעי ותקרב המלחמה . ר"ל שקרבו אנשי המלחמה קצתם לקצת בדרך שנלחמו זה עם זה : (ל) ובן הדד נס ויבא אל העיר חדר בחדר . ידמה שכבר עבר בן הדד קודם נפילת החומה ולזה נמלט וכבר היה ירא כי לא היה יכול לצאת מן העי' ולזה לקחו עבדיו והם בני עיר אפק עצה למלט את נפש בן הדד וזה כי הם חגרו שקים במתניהם כאבלים וקשרו חבלים בראשיהם להעיד שהם שמים עצמם תחת ממשלת אחאב : (לג) והאנשים ינחשו . ר"ל שהיו מנחשי' בדבור וכאשר שמעו שאחאב קראו אחיו אז ידעו כי לא

מצודת ציון

(כט) נוכח . מול : המלחמה . עם המלחמה : (לג) ינחשו . מלשון נחוש וסימן טוב וכן נחשתי ויברכני ה' (בראשית ל) ור"ל ביאתך לי לסימן טוב ויברכני ה': ויחלטו. התרגום של לגמיעות ועניגו (ויקרא כה) הוא לחלוטין

מצודת דוד

והיו מכניסים עצמם בסכנה לרדת בעומק המלחמה למען יקנו כבוד ע"י הנצחון כי מכובדים הם מצד המלוכה אבל הפחות אין נפשם יקרה בעיניהם כ"כ ומפני הכבוד יסתכנו לרדת בעומק המלחמה : (כה) כחיל הנופל . ואין מהצורך להרבות יותר מבראשונה : (כו) ויפקוד . לראות אם נחסר כשיעור חיל הנופל : (כז) התפקדו וכלכלו . מאז התפקדו במלחמה הראשונה והיו כולם קיימים לא נפקד מהם איש : כשני חשיפי עזים . נערי שרי המדינות לבד ושבעת האלפים לבד : מלאו וכו' . אמר דרך גוזמא לרוב העם : (כח) ויאמר . כפל מלת ויאמר כי אמר לו פעם ב' לחזק לבבו: (ל) חדר בחדר . חדר לפנים מחדר להסתיר עצמו : (לא) מלכי חסד . להתחסד עם אויביהם : נשימה נא שקים וכו' . להראות הכנעה ללכת כשבויי מלחמה לבושי שקים והחבלים בראשיהם מוכנים לתלותם בהם : (לב) העודנו חי . וכי הוא עדיין חי ולא הומת במלחמה כי מעתה לבו לא יפחד כי הביא הוא לי כאח ולא יעשה לו מאומה רע: (לג) והאנשים . עבדי בן הדד : ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו . ר"ל במעט שאמר אחי הוא היו מחזיקים הדבור לניחוש וסימן טוב ולזה מהרו והחליטו הדבור שיוצא

ממנו

רשי

הממנו . ינחשו לשון מנחש אמרו כיון שנפלו דברי שלום בפיו אפילו שלא במתכוין סימן טוב הוא זה וימהרו להחזיק הדבר : ויחלטו . לשון למיתות (ויקרא כ"ה כ"ג) כרתו הדבר מפיו שלא יחזור בו וה"א של הממנו נוטה במסורת לשתי התיבות כאלו נכתב ויחלטוה ממנו . אם ממנו יצא הדבר בכוונת הלב : (לד) ויאמר אליו . בן הדד הערים אשר לקח אבי מאת אביך עמרי אשיב לך : וחוצות תשים לך בדמשק . ותהי מושל בה והיא ראש למלכותי : כאשר שם אבי בשומרון . עירך על כרחך וכל זה היה אומר מיראה אמר לו אחאב . ואני בברית הזאת אשלחך : (לה) הכני נא . סימן זה רע על אחאב שאמר לו הנביא על פי הגבורה להכות את בן הדד ולא הכהו ואף זה שאמר לו הנביא בדבר ה' הכיני ולא הכהו . כשם שנפרע מזה יפרע מאחאב : בדבר ה' . הקב"ה אמר שתכה אותי : (לז) ופצוע . מכת חבורה : (לח) ויתחפש באפר . שינה את מעפורתו שלא יכירוהו כל שינוי בגדים הוא לשון חיפוש : באפר . תרגמו יונתן במעפרא הוא סודר : (לט) והנה איש סר . מן הדרך אלי : ויבא אלי איש . שבוי מן המלחמה : אם הפקד יפקד . אם יברח לשון לא נפקד

רדק

היו מנחשים כשאמרו עבדך בן הדד אמרו אם ישמעו ממנו מענה טוב יחשבוהו לסימן שיחייהו וכיון שאמרו לו הם עבדך והוא אומר אחי הוא מהרו ואמרו אחיך ומה שאמר וימהרו ויחלטו שניהם לשון מהירות לרוב מהירותם שעד שלא גמר הדבר בפיו לומר אחי הוא הם אמרו אחיך וכן דרך הלשון לכפול המלים להזק הענין כמו האכה אכה אבי האדרש אדרש בדרך בדרך אלך והדומים להם וי"ת והטפוהא מניה כאילו ה"א הממנו קשורה עם ויחלטו כאילו אמר ויחלטוה ממנו : באו קחוהו . כתרגומו עולו דברוהו כלומר הכניסוהו לעיר והביאוהו אלי: (לד) וחצות תשים לך בדמשק . פי' שוקים שיהיו מוצאי השוקים ממה שיקנו וימכרו בהם יהיה המכס שלו וכת"י חוצות שוקים . כ"א קירוין : ואני בברית אשלחך . אמר לו אחאב כיון שתעשה זה אני אשלחך בשלום בברית שאכרות לך מעתה ומה שאמר בברית עם בי"ת הידיעה כלומר בזאת הברית שתקיים לי מה שאמרת: (לה) ואיש א' מבני הנביאים . כתרגומו מתלמידי נבייא ואמרו כי זה הנביא היה מיכהו : הכיני נא . נכתב יו"ד מקום למ"ד הפעל ומשל זה הי' על אחאב שאמר לו הנביא ונתתי את כל ההמון הזה בידך וכמו שהאיש הזה מאן להכותו כן אחאב לא רצה להכות את בן הדד ועבר על פי ה' הלא ראה כי הנותרים נכנסו אל אפקה הרגם האל כדי שלא יותר מהם אחד ולא השאיר בן הדד אלא לנסות בו אחאב והוא היה לו להבין כי לא רצה האל יתברך שיותר אחד מהם והנאל על בן הדד והחמלה על הרשעים אכזריות כי ידוע כי סופם לעשות מלחמה וכן שאול שחמל על אגג חרה בו אף ה' וכמו שהאריה הכה איש שמאן להכות הנביא בדבר ה' כי כן היה דינו כמו שאמר העובר על דברי נביא מיתתו בידי שמים שנאמר אנכי אדרש מעמו ואם תאמר היאך ידע האיש כי בשם ה' אמר והלא לא נתן לו אות כשמוחזק הנביא אין שואלין ממנו אות וחייב אדם להאמין בו כן אחאב שמאן להכות מלך ארם כפל בידו והכהו כמו שאמר לו הנביא נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו : (לז) הכה ופצוע. הפצע הוא מכת דם . ונדרש אותה טפת דם שיצאה מן הצדיק היתה כפרה לישראל שלא מתו מהם במלחמות רמות גלעד שהרי אמר לו הנביא ועמך תחת עמו כי חייבי מיתה היו אלא שאותה טפת דם היתה כפרה להם : (לח) ויתחפש באפר . השתנה באפר ששם על עיניו שלא יכירהו מלך ישראל ותרגום וכריך במעפרתא עינוהי ונסחא אחרת וכריך במעפרא עלי אפוהי באפר אפר הוא צעיף והוא הפוך מן פארי המגבעות וכי"ת באפר קמוצה מורה על הידועה ואע"פ שהנביא כבר עשה משל על דבר אחאב אמר למלך עוד דבר משל שישפוט הוא בעצמו המשפט : (לט) אם הפקד יפקד . כמו ולא נפקד ממנו

מלכים א כ

הַמִּמֶּנּוּ וַיֹּאמְרוּ אָחִיךָ בֶן־הֲדַד וַיֹּאמֶר
בֹּאוּ קָחֻהוּ וַיֵּצֵא אֵלָיו בֶּן־הֲדַד ג׳
וַיַּעֲלֵהוּ עַל־הַמֶּרְכָּבָה׃ לד וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הֶעָרִים אֲשֶׁר־לָקַח־אָבִי מֵאֵת
אָבִיךָ אָשִׁיב וְחוּצוֹת תָּשִׂים לְךָ כ׳ כתרי ל״ס
בְדַמֶּשֶׂק כַּאֲשֶׁר־שָׂם אָבִי בְּשֹׁמְרוֹן
וַאֲנִי בַּבְּרִית אֲשַׁלְּחֶךָּ וַיִּכְרָת־לוֹ בְרִית ה׳ דגשים כ׳ שב בזה
וַיְשַׁלְּחֵהוּ׃
לה וְאִישׁ אֶחָד מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים
אָמַר אֶל־רֵעֵהוּ בִּדְבַר יְהוָה
הַכֵּינִי נָא וַיְמָאֵן הָאִישׁ לְהַכֹּתוֹ׃
לו וַיֹּאמֶר לוֹ יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל
יְהוָה הִנְּךָ הוֹלֵךְ מֵאִתִּי וְהִכְּךָ הָאַרְיֵה
וַיֵּלֶךְ מֵאֶצְלוֹ וַיִּמְצָאֵהוּ הָאַרְיֵה וַיַּכֵּהוּ׃
לז וַיִּמְצָא אִישׁ אַחֵר וַיֹּאמֶר הַכֵּינִי
נָא וַיַּכֵּהוּ הָאִישׁ הַכֵּה וּפָצֹעַ׃ לח וַיֵּלֶךְ
הַנָּבִיא וַיַּעֲמֹד לַמֶּלֶךְ עַל־הַדָּרֶךְ
וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֲפֵר עַל־עֵינָיו׃ לט וַיְהִי
הַמֶּלֶךְ עֹבֵר וְהוּא צָעַק אֶל־הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ ׀ יָצָא בְקֶרֶב־הַמִּלְחָמָה
וְהִנֵּה־אִישׁ סָר וַיָּבֵא אֵלַי אִישׁ וַיֹּאמֶר
שְׁמֹר אֶת־הָאִישׁ הַזֶּה אִם־הִפָּקֵד
יִפָּקֵד וְהָיְתָה נַפְשְׁךָ תַּחַת נַפְשׁוֹ אוֹ
כִכַּר־כֶּסֶף תִּשְׁקוֹל׃ מ וַיְהִי עַבְדְּךָ

תרגום

אָחוּךְ בַּר הֲדַד וַאֲמַר
עוּלוּ דַבְּרוּהִי וּנְפַק
לְוָתֵיהּ בַּר הֲדַד וְאַסְּקֵיהּ
לִרְתִיכָא׃ לד וַאֲמַר לֵיהּ
קִרְוַיָּא דִּנְסֵיב אַבָּא מִן
אֲבוּךְ אָתֵיב וְשׁוּקִין תְּמַנֵּי
לָךְ בְּדַמֶּשֶׂק כְּמָא דְמַנֵּי
אַבָּא בְּשֹׁמְרוֹן וַאֲנָא בִּקְיָם
אֲשַׁלְּחִינָךְ וּגְזַר לֵיהּ קְיָם
וְשַׁלְּחֵיהּ׃ לה וּגְבַרָא חַד
מִבְּנֵי תַלְמִידֵי נְבִיַּיָּא אֲמַר
לְחַבְרֵיהּ בְּפִתְגָמָא דַיְיָ
מְחֵינִי כְעַן וְלָא אֲבָא גַבְרָא
לְמִמְחְיֵיהּ׃ לו וַאֲמַר לֵיהּ
חֲלַף דְּלָא קַבֵּילְתָּא לְמֵימְרָא
דַיְיָ הָא אַתְּ אָזֵיל מִלְּוָתִי
וְיִקְטְלִינָךְ אַרְיָא וַאֲזַל
מִלְּוָתֵיהּ וְאַשְׁכְּחֵיהּ אַרְיָא
וְקַטְלֵיהּ׃ לז וְאַשְׁכַּח גַּבְרָא
אוֹחֲרָנָא וַאֲמַר מְחֵינִי
כְעַן וּמְחָהִי גַבְרָא מִחָהִי
וּפַדְעֵיהּ׃ לח וַאֲזַל נְבִיָּא
וְקָם לְמַלְכָּא עַל אוֹרְחָא
וּכְרִיךְ בְּמַעֲפָרָא עֵינוֹהִי׃
לט וַהֲוָה מַלְכָּא עָבַר וְהוּא
צָוַח קֳדָם מַלְכָּא וַאֲמַר
עַבְדָּךְ נְפַק בְּגוֹ קְרָבָא
וְהָא גַבְרָא זָר וְאַיְתִי לִי
גַּבְרָא וַאֲמַר טַר יָת גַּבְרָא
הָדֵין אִם מִשְׁגָּא יִשְׁגֵּי
וּתְהֵי נַפְשָׁךְ חֲלַף נַפְשֵׁיהּ
אוֹ כִכְּרָא דִכְסַף תִּתְקוֹל׃ מ וַהֲוָה עַד דְּעַבְדָּךְ מִתְפְּנֵי

בברית ה' דגשים בקריאה וסי' ואני בברית אשלחך . ויעמד כל העם בברית . וישבעו כל השרים וכל העם אשר . התחזק יהוידע דד"ה . ויבאו בברית לדרוש דד"ה : תשקול ו' מלאים ו' בלישנא משקל וסי' או ככר כסף תשקול . במשקול עשרים שקל . לו שקול ישקל כעסי . אשקול על ידי עשי המלאכה . על גנזי המלך . ואשקולה להם :

תולדות אהרן ואיש אחד . סנהדרין פט. (שם ל) : והכך האריה . שם :

רלבג

לא יצטרך בן הדד להשים נפשו עבד לאחאב ולזה מהרו והחליטו המאמר לדעת הממנו אמר אחאב שהוא אחיו כי אולי לא שמע אחאב דבריהם כשאמר להם אחי הוא ולזה מהרו לאמר אחיך בן הדד ואז ענה אחאב להם ואמר באו וקחוהו ויצא אליו בן הדד מן העיר שהי' נחבא בה ויעלהו אחאב על המרכבה ויאמר הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך וחוצות תשים לך בדמשק לקחת שם מכס מהסחרים הנעשים כאשר שם אבי בשמרון ואז השיב לו אחאב ואני בברית אשלחך מאחר שתעשה לי כן ויכרות לו ברית וישלחהו : (לו) יען לא שמעת בקול ה' . ידוע שהעובר על דברי נביא חייב מית' כבר כתב זה בתורה : (לח) ויתחפש באפר על עיניו . הנה אפר הוא צעיף והשתנה בו בששמהו על עיניו כדי שלא יכירהו מלך ישראל : (לט) או ככר כסף תשקול . ר"ל אם תשמרהו כראוי כן

מצודת דוד

ממנו וחזרו ואמרו גם המה אחיך בן הדד : (לד) ויאמר . בן הדד אל אחאב : וחוצות . בעיר המלוכה דמשק תעשה לך שווקים כאלו היתה עירך : ואני בברית . זה מדברי אחאב שהשיב ואמר לו כאשר תכרות לי ברית על זה אז אשלחך לנפשך : (לה) מבני הנביאים . הוא מיכיהו בן ימלה : בדבר ה' . בשליחותו של ה' : הכיני נא . הוא למשל על אחאב שנצטוה להרוג את בן הדד : (לה) ויעמוד למלך . עמד על הדרך להמתין עד יעבור המלך : ויתחפש באפר . שינה עצמו בלבוש אחר לשומו ממעל לעיניו וזהו בכדי שלא יכירו המלך ע"י לבוש האחר אפר לו : (לט) והוא צעק . כאילו קובל על המכות אשר הוכה ממי שהפקיד בידו האיש : אם הפקד יפקד . אם יברח ויהיה נחסר כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר ל"א) : תשקול

מצודת ציון

ועניינו דבר המתקיים מבלי השתנות : (לה) וימאן . לא רצה : (לז) ופצוע . מכה המוציאה דם : (לח) ויתחפש . ענין השתנות המלבוש וכן התחפש ובוא (לקמן כב) : באפר . בצעיף והוא הפך מן פארי המגבעות (שמות לט) שהוא מענין היופי והבגד שים להאדם כשהצעיף בראשו

רדק

ממנו איש ענין חסרון : (מ) עשה הנה והנה . כתרגו' מתפני לכא ולכא כלומר מתעסק כאן וכאן : אתה חרצת . אתה חתכת הדין בעצמך שקבלת שמירתו ונתחייבת לו : (מב) איש חרמי מיד . ר"ל מידך ופירוש חרמי הריגתי מן חרוב וחרם זובח לאלהים יחרם ר"ל שהי' חייב הרג וכן ת"י גברא דחייב קטול או יהיה פירושו חרמי מן יצודו חרם חרמים ומצודים שנכנס רשת ומכמרות וכן הוא בדרש כמה מצודים וחרמים פירשתי לו עד שנפל בידך : (מג) על ביתו . כמו אל ביתו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו אל ביתו ודברתי על הנביאים אל הנביאים : סר וזעף . כמו מה זה רוחך סרה עניינו קרוב לזעף ותרגומו נסים ודוי ותרגום והנה זועפים והא אינון נסיסין וסר פתח שלא כמנהג נחי העי"ן וכן חבירו הסני : (א) אשר ביזרעאל . הכרם שהיה לו ביזרעאל ולאחאב היה היכל ביזרעאל כמו שכתוב למטה : (ב) לגן ירק . הוא העשב שהוא מאכל האדם או עשבים שיש להם ריח טוב ומנהג לעשות מהם גן בחצר הבית או אחורי הבית : מחיר זה . מחיר כרם זה כלומר מה שישוה אם תרצה למכור בכסף : (ג) מתתי . במחיר כסף או חליפין . (ד) ויסב את פניו . הסב פניו אל הקיר : (ה) מה זה רוחך סרה . כמו סר וזעף שפירשנו ותרגומו נסים : (ו) כי אדבר . עתיד במקום עבר ורבי' כמוהו או הוא בלשון הוה כלומר הייתי מדבר לו זה הדבר :

תעשה

תולדות אהרן כן משפטך . עקידה שער מב : איש חרמי .
סנהדרין פט : כל ענין אחאב עם נבות . עקידה שער פח :

רשי

נפקד ממנו איש (במדבר ל"א מ"ט) לשון חסרון : (מ) והוא איננו . ברח לו : אתה חרצת . או נפש או ככר כסף : (מב) איש חרמי . איש מלחמתי לשון חירום ולשון חירום נופל במלחמה וכן על אדום תרד ועל עם חרמי (ישעי' ל"ד ה') ומדרש אגדה כמה מצודות וחרמים פרשתי לך עד שנפל בידך : (מג) סר וזעף . נסים ודוי . רוחו סרה ממנו : (א) ויהי אחר הדברים האלה. עוד אחרת לקרב מיתתו : (ב) מחיר זה . הכרם הזה :

אל

מקרא

עשה הנה והנה והוא איננו ויאמר
ס' חס' אליו מלך־ישראל כן משפטך אתה
חרצת : מא וימהר ויסר את־האפר
מעלי ק' מעל עיניו ויכר אתו מלך ישראל
ל' מ"ל כי מהנביאים הוא : מב ויאמר אליו
ל' כה אמר יהוה יען שלחת את־איש־
חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו
ועמך תחת עמו : מג וילך מלך־ישראל
ח'. ג' על־ביתו סר וזעף ויבא שמרונה :

כא א ויהי אחר הדברים
האלה כרם היה לנבות היזרעאלי
אשר ביזרעאל אצל היכל אחאב
מלך שמרון : ב וידבר אחאב אל־
פסק. ל' נבות לאמר תנה־לי את־כרמך ויהי־
לי לגן־ירק כי הוא קרוב אצל ביתי
ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו
אם טוב בעיניך אתנה־לך כסף
מחיר זה : ג ויאמר נבות אל־
ג' אחאב חלילה לי מיהוה מתתי את־
נחלת אבתי לך : ד ויבא אחאב אל־
ב' פתח ביתו סר וזעף על־הדבר אשר־
דבר אליו נבות היזרעאלי ויאמר
ז' מ"ל לא־אתן לך את־נחלת אבותי
וישכב על־מטתו ויסב את־פניו
ד' ולא־אכל לחם : ה ותבא אליו איזבל
אשתו ותדבר אליו מה־זה רוחך
ז' מלרע סרה ואינך אכל לחם : ו וידבר אליה
כי־אדבר אל־נבות היזרעאלי ואמר
ט"ו רפין לו תנה־לי את־כרמך בכסף או אם־

תרגום

לכא ולכא והא ליתוהי
ואמר ליה מלכא דישראל
את דנתא דינך ופסקת :
מא ואוחי ואעדי ית
מעפרא מעלוי עינוהי
ואשתמודע יתיה מלכא
דישראל ארי מתלמידי
נביא הוא : מב ואמר ליה
כדנן אמר יי חלף
דשיזבתא ית גבר דחיב
קטול מיד ותהי נפשך
חלף נפשיה ועמך חלף
עמיה : מג ואזל מלכא
דישראל לביתיה נסים
ודוי ואתא לשמרון :
א והוה בתר פתגמיא
האלין כרמא הוה לנבות
יזרעאלה די ביזרעאלה
בסטר היכלא דאחאב
מלכא דשמרון : ב ומליל
אחאב עם נבות למימר הב
לי ית כרמך ויהי לי לגנת
ירקא ארי הוא קריב
לביתי ואתן לך חלופיה
כרמא דטב מיניה אם
תקין בעינך אתן לך
כספא דמוהי מה דשוי :
ג ואמר נבות לאחאב חס
לי מן קדם יי מלמתן
ית אחסנת אבהתי לך :
ד ואתא אחאב לביתיה
נסים ודוי על פתגמא
דמליל עמיה נבות
יזרעאלה ואמר לא אתן
לך ית אחסנת אבהתי
ושכיב על ערסיה ואסחר
ית אפוהי ולא אכל לחמא :
ה ואתת לותיה איזבל
אתתיה ומלילת עמיה מה דין רוחך סטיא ולית את אכיל לחמא : ו ומליל עמה ארי מללית עם נבות יזרעאלה
ואמרית ליה הב לי ית כרמך בכספא או אם

רלבג

(מ) כן משפטך אתה חרצת . רוצה לומר אתה גזרת על עצמך להיות נפשך תחת נפשו : (מא) ויסר את האפר מעל עיניו . ואז הכירו מלך ישראל : (מב) איש חרמי . ר"ל איש לכדתי בחרמי ופרשתי לתתו בידך כי לא היה לו מקום לנוס : (מג) על ביתו . ר"ל אל ביתו אשר הלך שם בעבור הנהגת ביתו כי מביתו יצא להלחם עם בן הדד : סר וזעף. סר הוא מענין הנטיה וסור מהמנהג והרצון שכבר התפעל מזה תכלית ההתפעלות והיה על זה הענין זעוף וכעוס מאד : (ב) ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו . ר"ל אם לא תחפוץ למכור נחלותיך אתן לך כרם אחר טוב ממנו ואם תתרצה למכרו אתן לך כסף מחירו : (ד) וישכב על מטתו . הנה מרוב הכעס לא רצה שיהיה לו עסק עם האנשי' אבל שכב על מטתו והסב פניו אל הקיר שלא יראו האנשי' בכאם לפניו ומרוב הכעס גם כן לא רצה לאכול : (ה) מה זה רוחך סרה. ר"ל מה זה רצונך נוטה ממנהגה :

אתה

משפטך ח' חס' בליש' בקריא' וסי' כן משפטך אתה חרצת. והוציא כאור צדקך. ואל תצל מפי דבר אמת. קולי שמעה כחסדך. תחי נפשי ותהללך. מתתי ג' בקריאה וסי' מתתי אותה לאיש אחר. מתתי לך את נחלת אבותי. מתתי את מדין : אבותי ז' מלאים בלישנא וסי' לא אתן לך את נחלת אבותי. אשר שחתו אבותי את גוזן. אשר השחיתו אבותי. מה עשיתי אני ואבותי. מי בכל אלהי הארצות. ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו. תושב ככל אבותי: בכסף ט"ו רפין וסי' נמכר ביהושע סי' כ"ב :

מצודת ציון

כראשו : (מ) חרצת . גזרת וחתכת כמו כליון חרוץ (ישעיה י) : (מב) חרמי . ענין רשת כמו יצודו חרם (מיכה ז) : (מג) סר . ר"ל כרה מעמו הרצון והדבור וכמ"ש מה זה רוחך סרה (לקמן כא) : וזעף . ענין כעס כמו זעף ה' אשא (מיכה ז): כא (ב) מחיר . דמיו ערך שויו : (ו) אדבר . כמו דברתי עתיד במקום עבר

מצודת דוד

תשקול. לידי תשקול לפרוע בעדו : (מ) עושה הנה והנה . עשיתי מלאכתי ומתעסק כאן וכאן : איננו . כי ברח : כן משפטך . או נפש או ככר כסף כי כן חרצת וגזרת על עצמך : (מב) את איש חרמי . שלחת מידך את בן הדד אשר לכדתי אותו כמו הנודה את הדבר בחרמו על כי לא היה לו מקום לנוס : והיתה נפשך. דומה לשומר האיש אל שהניחו לברוח יותן נפשו תחתיו ועם כי כבר עשה משל על זה כדבר הממאן להכותו בדבר ה' כי כמו שהכה האריה את הממאן להכותו כן יומת אחאב על אשר מיאן להמית את בן הדד מ"מ עשה עוד משל בכדי שאחאב בעצמו יפסוק הדין ויאמר כן משפטך אתה חרצת כאלו פסק אחאב גם על עצמו על כי היותו דומה לו : (מג) על ביתו . אל ביתו והוא מקום מלונו מחוץ לאפקה מקום המלחמה ומשם בא אל שומרון : כא (א) אשר ביזרעאל. אשר עמד ביזרעאל : אצל היכל אחאב . אשר

היה

(ז) תעשה מלוכה. כתרגומו תצלח במלכותא והוא לשון תמיהה: (ח) ותשלח הספרים. כתוב בה"א הידיעה וקרי בלא ה"א ושניהם נכונים: ואל החורים. השרים והסגנים כמו את חורי יהודה ואריבה את החורים וי"ת תורבינא: קראו צום. כמשמעו לשון תענית וכת"י גזרו צומא ואמרה זה לפי שביום התענית מפשפשין במעשיהם ואם יש מעוות מתקנין אותו ואדוני אבי ז"ל פירש צום קבוץ וכן ביום צום שבירמיהו מלשון רז"ל צומת הגידין שהוא מקום קבוץ הגידין: (י) ויעידוהו. יעידו בו. יש לשאול כיון שהשרים והסגנים ידעו הדבר כי שקר היה למה היו צריכין לכל זה יהרגוהו במצות איזבל בלא עדות ובלא דבר התשובה כי זקני העיר והשרים היו מעטין וידם הי' במעל עם איזבל כי אילו רצו הזקנים לגלות הדבר לעם לא היו מניחין להרגו באנס כל שכן הקרובים שהיו לנבות בעיר ואילו רצתה איזבל להרגו בלא משפט לא היה כח בידה כי אף לגזול הכרם לא היה לה כח כי אחאב ואיזבל אף על פי שהיו רשעים היו לשמים לעבוד ע"ג אבל אם היו הורגין וגוזלין שלא במשפט היו ישראל מורדין בו כי לא היו מניחין מלך עליהם אם לא יעמיד ארץ במשפט אבל למנעו מע"ג לא היו יכולים כי לא היו אלא שבעת אלפים אשר לא כרעו לבעל ושאר ישראל היו רבים מאד שהיה לבם באמונת הבעל שהיו מטעים אותם נביאי הבעל לפיכך בקשה איזבל עלילה שיהרג נבות במשפט כי הרוגי מלכות נכסיהם למלך ובטחה איזבל בזקני ישראל שיכסו עליה ויעלימו הדבר או ידעה בהם שהיו יראין את אחאב מאד לפיכך כתבה להם בשם אחאב וחתמה לה' בחותמו כי ידע' שלא ישנו אחרי דברו ואע"פ שהיו יודעים שבדבר עדות שקר ורציחת נפש היו רשעים הזקנים כמו שהיו העדים כמו שאמר' היא והושיבו שני אנשים בני בליעל נגדו ויש לשאול עוד אחאב למה לא היה לוקח זה הכרם במשפט המלוכה שהרי כתוב את שדותיכם וכרמיכם וזיתיכם הטובים יקח התשובה כמו שפי' בס' שמואל כי אין ממשפט המלוכה שיקח אלא הפירות לצורך עבדיו ואנשי מלחמתו אם יצטרכו והראייה שאמר ונתן לעבדיו ולא אמר שיקח לעצמו וראייה עוד שאמר שדותיכם כרמיכם וזיתיכם ולא אמר בתיכם משמע כי על הפירות אמר לא על גוף הקרקע: ברכת אלהים ומלך. תרגומו גדיפתא קדם ה' ומלכא לטית למה אמר אלהים ומלך ובאחד מהם חייב מיתה אמרה זה להגדיל קצף העם עליו ויסקלוהו מיד: (יא) אשר היושבים בעירו. הודעה אחר הודעה כי די היה אם אמר היושבים או אם אמר אשר יושבים: ויעידוהו. אמר הכנוי תחלה ואח"כ ההודעה שאמר כנגדו ואמר ויעידוהו ואח"כ אמר את נבות כי כן דרך הכתוב במקומות וכן ותפתח ותראהו את הילד ואחרי' זולתו: (טו) קום רש. אמר לשון ירושה לפי שנפלו לו נכסיו בדינו וירש ימקום היורשים

חָפֵץ אַתָּה אֶתְּנָה־לְךָ כֶרֶם תַּחְתָּיו
וַיֹּאמֶר לֹא־אֶתֵּן לְךָ אֶת־כַּרְמִי׃
ז וַתֹּאמֶר אֵלָיו אִיזֶבֶל אִשְׁתּוֹ אַתָּה
עַתָּה תַּעֲשֶׂה מְלוּכָה עַל־יִשְׂרָאֵל קוּם
אֱכָל־לֶחֶם וְיִטַב לִבֶּךָ אֲנִי אֶתֵּן לְךָ
אֶת־כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי׃ ח וַתִּכְתֹּב
סְפָרִים בְּשֵׁם אַחְאָב וַתַּחְתֹּם בְּחֹתָמוֹ
וַתִּשְׁלַח הַסְּפָרִים אֶל־הַזְּקֵנִים וְאֶל־
הַחֹרִים אֲשֶׁר בְּעִירוֹ הַיֹּשְׁבִים אֶת־
נָבוֹת׃ ט וַתִּכְתֹּב בַּסְּפָרִים לֵאמֹר
קִרְאוּ־צוֹם וְהוֹשִׁיבוּ אֶת־נָבוֹת בְּרֹאשׁ
הָעָם׃ י וְהוֹשִׁיבוּ שְׁנַיִם אֲנָשִׁים בְּנֵי־
בְלִיַּעַל נֶגְדּוֹ וִיעִדֻהוּ לֵאמֹר בֵּרַכְתָּ
אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וְהוֹצִיאֻהוּ וְסִקְלֻהוּ
וְיָמֹת׃ יא וַיַּעֲשׂוּ אַנְשֵׁי עִירוֹ הַזְּקֵנִים
וְהַחֹרִים אֲשֶׁר הַיֹּשְׁבִים בְּעִירוֹ כַּאֲשֶׁר
שָׁלְחָה אֲלֵיהֶם אִיזָבֶל כַּאֲשֶׁר כָּתוּב
בַּסְּפָרִים אֲשֶׁר שָׁלְחָה אֲלֵיהֶם׃
יב קָרְאוּ צוֹם וְהֹשִׁיבוּ אֶת־נָבוֹת בְּרֹאשׁ
הָעָם׃ יג וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים בְּנֵי־
בְלִיַּעַל וַיֵּשְׁבוּ נֶגְדּוֹ וַיְעִדֻהוּ אַנְשֵׁי
הַבְּלִיַּעַל אֶת־נָבוֹת נֶגֶד הָעָם לֵאמֹר
בֵּרַךְ נָבוֹת אֱלֹהִים וָמֶלֶךְ וַיֹּצִאֻהוּ
מִחוּץ לָעִיר וַיִּסְקְלֻהוּ בָאֲבָנִים וַיָּמֹת׃
יד וַיִּשְׁלְחוּ אֶל־אִיזֶבֶל לֵאמֹר סֻקַּל נָבוֹת
וַיָּמֹת׃ טו וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אִיזֶבֶל כִּי־סֻקַּל
נָבוֹת וַיָּמֹת וַתֹּאמֶר אִיזֶבֶל אֶל־אַחְאָב
קוּם רֵשׁ אֶת־כֶּרֶם ׀ נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי

ג׳ · ג׳ חס׳ · ל׳ וחס׳ · ספרים ק׳ · ב׳ חס׳ וי״ו · ל׳ מ״ל · ל׳ וחס׳ · ה׳ · ב׳ · ו׳ · ו׳ · ב׳כ״כ ובענין · ל׳ וחס׳ וא׳ ויערכו · ג׳ ה׳ קמץ ג׳ · ב׳ ובענין · ב׳ · י׳וכלמסכינו׳ דכו׳

רְעֵי אַתְּ אֶתֵּן לָךְ כַּרְמָא
חֲלוּפוֹהִי וַאֲמַר לָא אֶתֵּן
לָךְ יַת כַּרְמִי׃ ז וַאֲמַרַת
לֵיהּ אִיזֶבֶל אִתְּתֵיהּ אַתְּ
כְּעַן תַּצְלַח מַלְכוּתָךְ עַל
יִשְׂרָאֵל קוּם אֱכוֹל לַחְמָא
וְיִשְׁפַּר לִבָּךְ אֲנָא אֶתֵּן לָךְ
יַת כַּרְמָא דְנָבוֹת
יִזְרְעֵאלָה׃ ח וּכְתָבַת
אִגַּרְתָּא בִּשְׁמָא דְאַחְאָב
וַחֲתָמַת בְּעִזְקְתֵיהּ וְשַׁדְרַת
אִגְרָן לְסָבַיָּא וּלְתוּרְבְּיָנֵי
דִבְקַרְתָּא דְּיַתְבִין עִם
נָבוֹת׃ ט וּכְתָבַת בְּאִגַּרְתָּא
לְמֵימַר גְּזָרוּ צוֹמָא וְאוֹתִיבוּ
יַת נָבוֹת בְּרֵישׁ עַמָּא׃
י וְאוֹתִיבוּ תְּרֵין גַּבְרִין בְּנֵי
רִשְׁעָא לְקִבְלֵיהּ וִיסַהֲדוּנֵיהּ
לְמֵימַר גַּדֵּיפְתָּא קֳדָם יְיָ
וּמַלְכָּא לַטְתָּא וְאַפְּקוּהִי
וְרַגְמוּהִי וְיִתְקְטֵל׃
יא וַעֲבַדוּ אֱנָשֵׁי קַרְתֵּיהּ
סָבַיָּא וְתוּרְבְּיָנֵי דְּיַתְבִין
בְּקַרְתֵּיהּ כְּמָא דִּשְׁלַחַת
לְוָתְהוֹן אִיזֶבֶל כְּמָא דִּכְתָבַת
בְּאִגַּרְתָּא דִּשְׁלַחַת לְהוֹן׃
יב גְּזָרוּ צוֹמָא וְאוֹתִיבוּ
יַת נָבוֹת בְּרֵישׁ עַמָּא׃
יג וַאֲתוֹ תְּרֵין גַּבְרִין
בְּנֵי רִשְׁעָא וִיתִיבוּ לְקִבְלֵיהּ
וְאַסְהִידוּ גַּבְרֵי רִשְׁעָא יַת
נָבוֹת קֳדָם עַמָּא לְמֵימַר
גַּדֵּיף נָבוֹת קֳדָם יְיָ וּמַלְכָּא
לָט וְאַפְּקוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא
וְרַגְמוּהִי בְּאַבְנַיָּא וּמִית׃
יד וּשְׁלַחוּ לְוָת אִיזֶבֶל
לְמֵימַר אִתְרְגֵים נָבוֹת וּמִית׃ טו וַהֲוָה כַּד שְׁמַעַת אִיזֶבֶל אֲרֵי אִתְרְגֵים נָבוֹת וּמִית
וַאֲמַרַת אִיזֶבֶל לְאַחְאָב קוּם אַחְסֵין יַת כַּרְמָא דְנָבוֹת יִזְרְעֵאלָה דְּלָא אֲבָא

(ח) אל הזקנים. זקני אשמאי סבי דבהתא: (ט) קראו צום. וביום צום דרכם לבדוק בעבירות שבידם: (יג) ברך נבות. חילוף של קללה ותרגום גדיף נבות קדם ה' ומלכא לט: קום רש. יש מחכמים אומרי' הרוגי מלכות נכסיהם למלך ויש מהן אומרין בן אחי אביו היה

רלב"ג

(ז) אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל. ר"ל האם כמנהג כזה תעשה מלוכה על ישראל הנה בלי ספק אין מחק המלך להתפעל בזה האופן: (ח) אל הזקני' ואל החורי'. ר"ל השופטי' והשרים והם לבדם ידעו זה הסוד ובטחה בהם איזבל שיסכימו למה ששלח להם האחאב וחתמה בחותמו וידמה מזה שאם היו יודעים העם זאת התחבולה לא היו מסכימי' בהריגת נבות ואף על פי שהיו מסכימים בזה זקני העיר והשרים: (ט) קראו צום. שלחה לעם זה כי ביום הצום הם מתקבצים ואז יתכן שיעידו זה העדים לעיני כל העם: (י) והנה קרא העדי' בני בליעל כי בזולת זה לא יסכימו להעיד על שקר: (יג) ויוצאהו מחוץ לעיר ויסקלהו. למדנו מזה שבית הסקילה היה מחוץ לעיר: (טו) קום רש את כרם נבות היזרעאלי. למדנו מזה שהרוגי מלכות נכסיהם למלכות:
מלך

אתה עתה ג׳ וסי׳ ואתה עתה הקל מעבדת אביך דמלכים. אתה עתה תעשה מלוכה. אתה עתה ברוך ה׳: וייטב ג׳ חסרים וסי׳ נמסר בשמואל חלק א׳ סי׳ ל״ד: ומלך ה׳ בקריאה וסי׳ ובני איכה פיתון ומלך. והברו. ירא את ה׳ בני ומלך. והשיבו שני אנשים. ויבאו שני האנשים: שני האנשים ד׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר שופטים:

תולדות אהרן בכך נבות. סנהדרין כט מח (מגלה עא):

מצודת דוד

היה לו ביזרעאל: (ב) לגן ירק. לגדל בו הירק. אם טוב בעיניך. אם חפץ אתה יותר בממון: מחיר זה. מחיר כרם זה: (ג) חלילה לי מה׳. חולין הוא לי בעבור מצות ה׳ שאמרה התורה והארץ לא תמכר לצמיתות (ויקרא כ״ה): (ד) ויסב. החזיר פניו אל הקיר כדרך המיצר והדואג: (ה) רוחך סרה. סר ממך הרצון והדבור כמו רוח אחרת (במדבר י״ד) וכמו ברוח שפתיו (ישעיה י״א): (ז) אתה תעשה מלוכה. אמרה בתמיה וכי בדבר שאתה עושה עתה תנהיג את המלוכה וכאלו אמרה הן ראוי למלך להתגבר ולהתחכם בתחבולה למלא רצונו ולא להיות סר וזעף: וייטב לבך. ר״ל

מצודת ציון

עבר: (ח) ספרים. אגרות ע״ש שבהן יספר דברים: החורים. השרים וכן ואריבה את החורים (נחמיה ה): (טו) רש. מל׳ ירושה: אחז.
לא

רדק

וכן בארץ כנען וירשת וישבת בה לפי שהיתה להם מתנה וירושה מהאל והיא להם כמו אם ירשוה מאבותם ולפי מה שהועד בנבואה כי קלל אלהים ומלך חייב מיתה ומי שנתחייב מיתה למלכות הוא וכל אשר לו למלך ונחלקו רבותינו ז"ל בזה הדבר ואמרו הרוגי מלכות נכסיהם למלך הרוגי ב"ד נכסיהם ליורשים ומפני זה אמרה איזבל שיעידו העדים כי ברך נבות אלהי' ומלך כי אילו יאמרו בירך אלהי' לבד והיה דינו מסור לב"ד ויהיו נכסיו ליורשים וכשאמרו קלל המלך נתחייב מיתה למלך וא"ת ונכסיו למלך א"כ למה הוצרך לומר אלהים לא אמרו אלהים אלא להגדיל הקצף עליו ורבי יהודה אומר אין הרוגי מלכות נכסיהן למלכות ומה שאמר קום רש ואמר אשר ירד שם לרשתו לפי שקרובו היה בן אחי אביו וראוי היה לירושה כי הבנים שהיו לנבות נהרגו עמו כמו שכתוב אם לא דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש וגו' ולדברי ר' יהודה לא הוצרך לומר ומלך אלא להגדיל הקצף עליו : כי מת. אחר שאמר כי אין נבו' חי למה אמר כי מת לומר שלא מת מיתת עצמו אלא מת שנתחייב מיתה למלך ונכסיו למלך : (יח) אשר בשמרון. לא אמר שימצא אחאב בשמרון שהרי ירד לכרם נבות שהיה ביזרעאל אלא המלך אשר בשמרון וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבות חשב כי הרויח והוא הפסיד : (יט) הרצחת וגם ירשת. ה"א השאלה ותבא על פתיחת הדברים לשמוע המענה ואע"פ שהדבר ידוע וכן הראית כי נכנע אחאב מלפני הנגלה נגליתי המן הסלע הזה וכן במלות השאלה אי הבל אחיך ויאמר לו איכה מה זה בידך מה לך פה אליהו מה לך הים: (כ) המצאתני אויבי. כלומר מצאת לי מקום להאשימני וכן זאת הה"א כה"א הרצח' שפירש' ואחאב הפסיק לנבואה לאליהו בזה הדבר שאמר לו בתשלום הנבואה הנני מביא אליך רעה עד מפני ישראל : התמכרך. כאילו מכר עצמו לעשות רע וכל עניניו וכל עסקיו לרע וי"ת דחשיבת כלומר כל מחשבותיך הם לעשות הרע. וכדרש אשר התמכר לעשות היאך היה עושה מוחק האזכרות וכותב תחתיהם שם הבעל בראשית ברא הבעל וידבר הבעל וזש"ה החושבים להשכיח את שמי : (כא) הנני מבי. חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב וכן ישי מות עלימו שמן ראשי אל יני ראשי אשר החטי את ישראל : משתין בקיר. דרך גוזמא אפילו הכלב לא ישאיר לו וי"ת ידע מדע נראה כי דעתו כמו משית בקירות לבו שלא ישאר בכל ביתו בן דעת כלומר הקטנים הגדולים כלם יכרתו: ועצור ועזוב. שלא ישאר לאחאב בישראל עצור ועזוב שיאמר

רשי

היה ואותו ואת בניו הרג וראוי ליורשו : (כ) התמכרך. מכרת את עצמך להכעיס את בוראך. התמכרך כמו והתמכרתם שם לאויביכם (דברים כ"ח ס"ח) : (כג) בחל יזרעאל. בבקעת יזרעאל. בחל תרגומו של גיא : (כה) רק לא היה כאחאב. הכתוב מעיד עליו שלא היה במלכים כמותו שירבעם וכל אשר אחריו עבדו את העגלים מיראה אם יעלה העם ירושלים תשוב הממלכה לבית

אֲשֶׁר מֵאֵן לָתֶת־לְךָ בְכֶסֶף כִּי אֵין
נָבוֹת חַי כִּי־מֵת׃ טז וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אַחְאָב
כִּי מֵת נָבוֹת וַיָּקָם אַחְאָב לָרֶדֶת אֶל־
כֶּרֶם נָבוֹת הַיִּזְרְעֵאלִי לְרִשְׁתּוֹ׃
יז וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי
לֵאמֹר׃ יח קוּם רֵד לִקְרַאת אַחְאָב
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּשֹׁמְרוֹן הִנֵּה
בְּכֶרֶם נָבוֹת אֲשֶׁר־יָרַד שָׁם לְרִשְׁתּוֹ׃
יט וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה
הֲרָצַחְתָּ וְגַם־יָרָשְׁתָּ וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו
לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר
לָקְקוּ הַכְּלָבִים אֶת־דַּם נָבוֹת יָלֹקּוּ
הַכְּלָבִים אֶת־דָּמְךָ גַּם־אָתָּה׃
כ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֶל־אֵלִיָּהוּ הַמְצָאתַנִי
אֹיְבִי וַיֹּאמֶר מָצָאתִי יַעַן הִתְמַכֶּרְךָ
לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ כא הִנְנִי
מֵבִי אֵלֶיךָ רָעָה וּבִעַרְתִּי אַחֲרֶיךָ
וְהִכְרַתִּי לְאַחְאָב מַשְׁתִּין בְּקִיר וְעָצוּר
וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל׃ כב וְנָתַתִּי אֶת־בֵּיתְךָ
כְּבֵית יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא
בֶן־אֲחִיָּה אֶל־הַכַּעַס אֲשֶׁר הִכְעַסְתָּ
וַתַּחֲטִא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כג וְגַם־לְאִיזֶבֶל
דִּבֶּר יְהוָה לֵאמֹר הַכְּלָבִים יֹאכְלוּ אֶת־
אִיזֶבֶל בְּחֵל יִזְרְעֶאל׃ כד הַמֵּת לְאַחְאָב
בָּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בַּשָּׂדֶה

לְמִתַּן בְּכַסְפָּא אֲרֵי לֵית ע"ז רפין
נָבוֹת קַיָּם אֲלָהֵין מִית׃
טז וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אַחְאָב
אֲרֵי מִית נָבוֹת וְקָם אַחְאָב
לְמֵיחַת לְכַרְמָא דְנָבוֹת ב' ובענין
יִזְרְעֵאלָה לְמֵירְתֵיהּ׃
יז וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִם אֵלִיָּהוּ דְמִן ט' ר"פ
תּוֹשָׁב לְמֵימַר׃ יח קוּם
חוּת לְקַדָּמוּת אַחְאָב ב' ובענין
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי ד'
בְּשֹׁמְרוֹן הָא הוּא בְּכַרְמָא ג'. ד'
דְנָבוֹת דִּנְחַת תַּמָּן
לְמֵירְתֵיהּ׃ יט וּתְמַלֵּיל
עִמֵּיהּ לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר ג'
יְיָ הַקְטַלְתָּא וְאַף אַחְסֵנְתָּא
וּתְמַלֵּיל עִמֵּיהּ לְמֵימַר ג'
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּאַתְרָא ג'
דִּלְחִיכוּ כַלְבַיָּא יַת דְּמָא
דְנָבוֹת יְלַחֲכוּן כַּלְבַיָּא יַת
דְּמָךְ אַף דִּילָךְ׃ כ וַאֲמַר מביא ק'
אַחְאָב לְאֵלִיָּהוּ הַאַשְׁכַּחְתָּא כ'
רִי בְּעֵיל דְּבָבִי וַאֲמַר
אַשְׁכַּחִית חֲלַף דַּחֲשַׁבְתָּא
לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃
כא הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ ג'
בִּישְׁתָא וַאֲפַלֵּי בַתְרָךְ ד' חס' בליש'
וַאֲשֵׁיצֵי לְאַחְאָב יָדַע מַדַּע
וַאֲחִיד וּשְׁבִיק בְּיִשְׂרָאֵל׃
כב וְאֶתֵּן יַת בֵּיתָךְ כְּבֵית ה' חס' בליש'
יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּכְבֵית
בַּעְשָׁא בַּר אֲחִיָּה עַל
אַרְגָּזוּתָא דְּאַרְגֵּיזְתָּא וְחַיֵּיבְתָּא יַת יִשְׂרָאֵל׃ כג וְאַף עַל אִיזֶבֶל גְּזַר יְיָ לְמֵימַר כַּלְבַיָּא
יֵיכְלוּן יַת אִיזֶבֶל בְּאַחְסָנַת יִזְרְעֶאל׃ כד דִּימוּת לְאַחְאָב בְּקַרְתָּא יֵיכְלוּן כַּלְבַיָּא וְדִימוּת

רלבג

(יח) מלך ישראל אשר בשמרון. ר"ל שמושבו הוא בשמרון או ירצה בזה לפי מה שאחשוב והוא הנכון שהא' מלך ישראל אשר יושבים בשמרון לבד ומפני מלכו עליהם הוא שליט לעשות החמסים שהוא רוצה לעשות וזה כי מפני היות בני השרים תחת ידו בשמרון הוכרחו השרים אשר ביזרעאל לרשת כרם נבות : (יט) במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות. אין הרצון בזה שילקקו הכלבים את דם אחאב במקום שנסקל נבות כי על ברכת שמרון לקקו הכלבים דם אחאב כמו שנזכ' אחר זה אך הרצון בו כי במדרג' מיתת נבות שלא מת מית' עצמו ימות אחאב וכמו שלקקו הכלבים את דם נבות כן ילוקו את דם אחאב ואפשר שנאמ' שהרצון בו כי במקום ההוא בעינו ילוקו הכלבים את דמו אך מפני כי נכנע אחאב מפני השם ית' האריך לו זה עד ימי בנו ועכ"ז נתקיים באחאב קצת זה הרע והוא שלקקו הכלבים את דמו שנשטף מן הרכב על ברכת שמרון ואמר שם כי הזונות רחצו להפליג בספור עונש אחאב והוא שהזונות הרוחצות בברכה ההיא רחצו מדמו והכלבים לקקו דמו : (כ) המצאתני אויבי. ר"ל האם מצאתני עתה ברע שתיעד לי עליו עונש כמנהגך ואמנם אמר זה לפי שחטא בדבר שלוהו בשלוח בן הדד ובהריגת נבות : יען התמכרך לעשות הרע בעיני ה'. כל כך היה פונה לעשות הרע כאילו נמכר לזה התכלית: (כא) משתין בקיר. הם הזכרים : ועצור ועזוב בישראל. ר"ל שיכרית לו מה שהוא עצור מביתו מישראל ומה שהוא עזוב והנה לפי דעתי עצור הוא כמו עוצר כי העוצר מביתו בישראל הוא המולך אחריו או הוא עצור בישראל להיות מלך או שר והעזוב הוא מה שהיה מהם שלא הניח' לו ממשלה וכן היה כי יהורם מת ומתו אחריו כל בית אחאב או יהיה עצור רמז לע' בניו שהיו עצורים ביד גדולי המלך לגדל' ועזוב הוא מה שאינו מזרעו ביד אומן ומגדל : (כב) אל הכעס אשר הכעסת. ר"ל על הכעס : (כג) בחל יזרעאל

ודברת אליו ד' דסמיכי בקריאה וסי' ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו. ה' אלהי העברים שלחני אליך דבר. הרצחת וגם ירשת ב' בו : חל ה' חס' בלישנא בקריאה וסי' וישפכו סוללה. וגם לאיזבל דבר ה'. ישועה ישית חומות וחל. וגלות החל הזה : ויאבל חל וחומה יחדו :

תולדות אהרן במקום אשר לקקו. סם לט : יען התמכרך. (סנהדרין כח) : בחיל יזרעאל. זבחים לא :

מצודת ציון

לא רצה : (יט) לקקו. ענין לחיכה כמו אשר ילק בלשונו (שופטים ז) : (כג) בחל. היא חומה

מצודת דוד

ר"ל היה במה : (ח) ותחתום בחותמו. חתמה האגרת בחותם טבעתו : היושבים. במושב זקני העיר עם נבות : (ט) קראו צום. על כי ביום הצום הדרך הוא להתקבץ זקני העיר לפשפש במעשה אנשי העיר : (י) בני בליעל. כי כשרים לא יעידו שקר : ויעידהו. יעידו עליו והזר ופירש על נבות : ברכת. הוא כנוי הקללה : אלהים ומלך. להגדיל הקצף לסקלו מהר : (טו) קום רש. כי הרוגי מלכות נכסיהן למלך : (יט) הרצחת. כי מדעתו עשתה איזבל ולזה אמר לו היתכן שרצחת את נבות

לבית דוד אלא הוסיף הבעל והאשרה להכעיס: התמכר. נמכר לע"ג. ראיתי בירושלמי חואל בית האלי שושבינו היה ובכל יום שם דמיו וכתן לע"ג: (כז) ויהלך אט. יחף: (כט) לא אביא הרעה. רעת ביתו לא אביא בימיו אבל גזירת ילוקו הכלבים את דמו אי אפשר לבא בימי בנו אלא עליו: (ב) בשנה השלישית. ששלח את בן הדד: (ג) ואנחנו מחשים. מתעצלים סיאמ"ו פיגר"י בלע"ז:

שיאמר זה נעצר מבית אחאב או זה נעזב שלא הרגוהו כי כלם יאבדו ואדוני אבי ז"ל פי' עצור הממון הנעצר בבתים ועזוב המקנה שיעזב בשדה שלא יאספהו הבית ורז"ל דרשו עצור בעולם הזה ועזוב לעולם הבא כלומר שאין לו חלק לעולם הבא: (כג) בחל יזרעאל. ת"י גיא חוליתא ועוד תרגם באחסנת ולדעתו חסר קוף והוא כמו בחלק יזרעאל וכן אמר במקום אחר בחלק יזרעאל:

יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמָיִם׃ כה רַק לֹא־הָיָה
כְאַחְאָב אֲשֶׁר הִתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת הָרַע ל'
בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר־הֵסַתָּה אֹתוֹ אִיזֶבֶל ל'
אִשְׁתּוֹ׃ כו וַיַּתְעֵב מְאֹד לָלֶכֶת אַחֲרֵי ל'
הַגִּלֻּלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשׂוּ הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כז וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אַחְאָב
אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּקְרַע בְּגָדָיו כ' חס' את
וַיָּשֶׂם־שַׂק עַל־בְּשָׂרוֹ וַיָּצוֹם וַיִּשְׁכַּב ל' מ"ל
בַּשָּׂק וַיְהַלֵּךְ אַט׃ כח וַיְהִי ל'
דְּבַר־יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי לֵאמֹר׃
כט הֲרָאִיתָ כִּי־נִכְנַע אַחְאָב מִלְּפָנָי יַעַן
כִּי־נִכְנַע מִפָּנַי לֹא־אָבִי הָרָעָה בְּיָמָיו אביא ק'
בִּימֵי בְנוֹ אָבִיא הָרָעָה עַל־בֵּיתוֹ׃
כב א וַיֵּשְׁבוּ שָׁלֹשׁ שָׁנִים אֵין מִלְחָמָה
בֵּין אֲרָם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃
ב וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית וַיֵּרֶד ט' מ"ל
יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־
עֲבָדָיו הַיְדַעְתֶּם כִּי־לָנוּ רָמֹת גִּלְעָד ג'
וַאֲנַחְנוּ מַחְשִׁים מִקַּחַת אֹתָהּ מִיַּד ד'. ג'
מֶלֶךְ אֲרָם׃ ד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוֹשָׁפָט
הֲתֵלֵךְ אִתִּי לַמִּלְחָמָה רָמֹת גִּלְעָד
וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
כָּמוֹנִי כָמוֹךָ כְּעַמִּי כְעַמֶּךָ כְּסוּסַי ל'

ליה בחקלא ייכלון עופא דשמיא: כה לחוד לא הוה כאחאב דחשיב למעבד דביש קדם יי דאטעיאת יתיה איזבל אתתיה: כו וארשע לחדא למהך בתר טעותא ככל דעבדו אמוראה דתריך יי מן קדם בני ישראל: כז והוה כד שמע אחאב ית פתגמיא האלין ובזע ית לבושוהי ואסר סקא על בסריה וצם ושכיב בסקא והליך יחיף: כח והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם אליהו דמן תושב למימר: כט החזיתא ארי אתכנע אחאב מן קדמי חלף דאתכנע מן קדמי לא איתי בישתא ביומוהי ביומי בריה איתי בישתא על ביתיה: א ויתיבו תלת שנין לית קרבא בין ארם ובין ישראל: ב והוה בשתא תליתאה ונחת יהושפט מלך שבטא דבית יהודה לות מלכא דישראל: ג ואמר מלכא דישראל לעבדוהי הידעתון ארי דילנא רמות גלעד ואנחנא שתיקין מלמיסב יתה מיד מלכא דארם: ד ואמר ליהושפט התיזל עמי לאגחא קרבא לרמות גלעד ואמר יהושפט למלכא דישראל אנא כותך עמי כעמך וסוסותי

רלב"ג

הענין

יזרעאל. ר"ל בגיא יזרעאל או הוא מישור ואפשר שיהי' מענין חיל וחומה כי אצל החומה אכלו הכלבים את בשר איזבל כמו שיתבאר במה שיבא: (כה) רק לא היה כאחאב. כל זה אמר לו אליהו: (כז) וישם שק על בשרו וילוס. ר"ל שלבש בגדי שק שהם עשויים משער קשה והתענה ושכב בלילה בבגדי שק והלך בנחת כאבל וכמנודה או ירצה באמרו ויהלך אט שהיה הלך בסתר שלא יראוהו האנשים כאבל וכמנודה: (כט) לא אביא הרעה בימיו. ידמה שלולא כי נכנע אחאב מפני השם היה מת על יד יהוא בחלקת נבות היזרעאלי ושם ילקקו הכלבי' דמו אך מפני שנכנע אחאב מפני הש"י האריך הש"י הרעה הזאת עד ימי בנו ובו נתקיי' כל היעוד הרע ועכ"ז הנה מפני ששלח בן הדד בשלום היתה נפשו ונהרג ברמות גלעד ושם לקקו הכלבי' את דמו שנשטף מן הרכב: (א) וישבו שלש שנים אין מלחמה. מפני שנכנע אחאב מפני השם האריך לו השם מה שאמר לו שתהיה נפשו תחת נפשו מבן הדד בהלחמו עמו שלש שנים וידמה ש.זה שאמר לו ועמך תחת עמו האריך הש"י עד עת חזאל: (ג) הידעתם כי לנו רמות גלעד יתכן שכאשר השיב לו בן הדד הערים אשר לקח אביו מישראל לא נזכר אחאב לשאול לו את רמות גלעד ולזה אמר לעבדיו הלא ידעתם כי לנו רמות גלעד ואנחנו שותקים מלקח' אותם מיד מלך ארם: (ד) כמוני כמוך. ר"ל שכמו שתלך אתה אלך אני וכמו שילך עמך כן ילך עמי וכמו

רד"ק

(כה) רק לא היה כאחאב. כי ירבעם והבאים אחריו אע"פ שעבדו העגלים כוונתם לשמים אבל אחאב עבד הבעל והאשרה כשאר הע"ג לפיכך אמר ויתעב מאד וגו' ככל אשר עשו האמרי: אשר הסתה. הדגש תמורת נח הסתה ת"י אטעיאת: (כז) וישם שק על בשרו. וגם והלך אט ובלילה שכב בשקו: ויהלך אט. הלך בתוך ביתו לאט כאדם דואג וי"ת והלך יחיף: (כט) לא אבי הרעה בימיו. חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב: (ג) כי לנו רמות גלעד. כי לנו היתה כמ"ש את ראמות בגלעד לגדי ואמרו בדרש למה נקרא שמה רמות גלעד שיש לפניה שתי ברכות מים ומלך ארם לקחה ממלך ישראל ויש לשאול והלא אמר בן הדד לאחאב הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב לך וא"ת לא קיים לו דברו והלא שלום היה ביניהם שלש שנים ולמה לא עשה מלחמה זאת כשלא השיב להם הערים ועוד למה אמר אחאב על רמות גלעד יותר משאר הערים נאמר כי רמות גלעד לא לקחה מלך ארם מעמרי אבי אחאב כי קודם לכן לקחה והוא א"ל הערים אשר לקח אבי מאת אביך אשיב ואחאב לא נתן דעתו אז לשאול ממנו רמות גלעד כי ג"כ היה משיב לו שהרי בדמשק נתן לו חוצות כ"ש שהיה משיב מה שהיה לו אלא שלא נתן דעתו אז ואח"כ כשנזכר לא יכול להלחם עמו על זאת שהרי שלחו בברית לפיכך היה שלום ביניהם שלש שנים ועתה כשראה אחאב כי מלך יהודה היה עמו ואמר לעזור לו אמר שילך למלחמה על מלך ארם לקחת רמו' גלעד ממנו

אבי ט' חס' א' בליש' ביאה וסי' במסרה רבתא: מחשים ד' בקריאה וסי' נמסר בספר שופטים סי' י"ח:

תולדות אהרן רק לא היה כאחאב. מגיעה נט סנהדרין קב (שם): וילס. שם): הראית. יומא פז (שם): אין מלחמה. (סוטה יח) כמוני כמוך. חולין ה:

מצודת דוד

נבות כאויב וגם ירשת אותו כקרוב אהוב: גם אתה. בא כפול לתוספת ביאור: (כ) המצאתני אויבי. אתה אויבי וכי מצאת אותי חייב ואשם בדבר זה כאומר הלא איזבל עשתה זאת ולא אני וחשב לכחש בפני הנביא כאלו לא נעשתה מדעתו: מצאתי. ר"ל הן מצאתי אותך חייב בדבר כי ידעתי אשר נעשתה מדעתך: התמכרך. מרוב השתדלותו בעבירות השבו כאלו מכר עצמו לעשות הרע: (כא) ובערתי. אפנה אחריך לכל ישאר שארית מה: משתין בקיר. זה הזכר כי עושה קלוח משא"כ הנקבה: עצור. העוצר הכנוס בבית: ועזוב. המקנה הנעזב בשדה: בישראל. ר"ל בפרסום רב למען יוסרו הכל: (כה) רק לא היה וכו'. ר"ל הסיבה שהרשיע אחאב מכולם רק באה בעבור אשר הסיתה אותו איזבל אשתו: (כו) ויתעב מאד. עשה מעשים תעובים ללכת אחר הע"ג כאנשי האמורי: (כז) ויהלך אט. הלך בנחת הנה והנה כדרך אדם הדואג ומתאבל ומחשב מה לעשות לתקן הדבר: (כט) הראית. האם נותן אתה לב לראות אשר נכנע אחאב מלפני ור"ל לא מפחד העונש כ"א מגדולת האדון ה': כב (א) וישבו. ר"ל ישבו בהשקט: (ג) הידעתם. האם אתם נותנין לב לדעת אשר רמות גלעד היא מהגבול שלנו ואנחנו שותקים מקחת אותה וכו': (ד) כמוני כמוך. כמו שאתה הלך

מצודת ציון

חומה נמוכה כמו ותעמוד בחל (ש"ב כ): (כה) הסתה. ענין פתוי: (כו) הוריש. גירש: (כז) אט. בנחת וכן לאט לי לנער (שם יח): כב (ג) מחשים. שותקים כמו עת לחשות קהלת

ממנו : (ז) האין פה נביא לה' עוד . כלומר כי אין אלה לה' כי הכיר יהושפט כי נביאי הבעל או האשרה הם ולא אמר בפי' כי נביאי שקר הם מפני כבוד אחאב כי נשא את כניו אבל אמר האין פה עוד נביא לה' ובדברי רבותינו ז"ל כשאמר יהושפט האין פה נביא לה' עוד אמר לו אחאב כל אלה הנביאים לה' הם אמר לו יהושפט כך מקובלני מבית אבי אבא סגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד עובדיה אמר זדון לבך השיאך ירמיהו אמר תפלצתך השיא אותך זדון לבך ואלה כלם אמרו דבר אחד עלה ויתן ה' ביד המלך כמלא שאין בדבריהם ממש : (ח) כי אם רע. והלא התנבא עליו טוב שאמ"ל הראית כל ההמון הזה הנני נותנו בידך וכן אמר לו. בפעם שנייה כמו שכתבנו כי רבותינו ז"ל אמרו זה הנביא היה מיכיהו בן ימלה אלא פי' שהתנבא עליו פעם שלישית והיה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו התנבא לו שיפול ביד מלך ארם מהיום ההוא ואילך שנא אותו ואמר כי לא יתנבא עליו טוב . ר"ל ידעתי כי לא יתנבא עלי טוב : (ט) מהרה מיכיהו בן ימלה . ת"י תבע מיכיהו ותרגם וחש עתידות למו ומבע דעתיד להון : (י) מלובשי' בגדים . פי' בגדים חמודות כי מה שהיה אומר מלובשים ידענו כי לא היו ערומים אלא פי' בגדי מלכות חמודות וכמוהו ימותו אנשים ר"ל אנשים בחורים בא באנשים באנשים זקנים : בגרן. פי' ויושבים בגרן וכן הוא בדברי הימים ויושבים בגרן והגרן היה פתח שער שמרון אולי מפחד אויביהם שהיה להם מלחמה עם ארם תמיד היו עושים גרנות סמוך לעיר ובדברי רבותינו ז"ל אמרו וכי שער שמרון גורן היה אלא לאו כגורן דתניא סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה כדי שיהיו רואין זה את זה ור"ל כן היו יושבים אחאב ויהושפט עם סיעתן כחצי גורן: מתנבאים לפניהם . היו מתנבאים בנבואה זו או בדברים אחרים מתנבאים לשעה אבל לא ברוח השם כי נביאי השקר היו והיו מתפארים בנבואת האל כמ"ש צדקיהו כה אמר ה' ואמרו שאר הנביאים ונתן ה' ביד המלך וצדקיהו לאמת נבואתו יותר עשה לו קרני ברזל למשל כמו שנאמר בירמיהו עשה לך מוסרות ומוטות ונתתם על צוארך : עלה

כסוסותך : ה ואמר יהושפט למלכא דישראל תבע כען כיומא דין ית פתגמא דיי : ו וכנש מלכא דישראל ית נביי שקרא כארבע מאה גברא ואמר להון האיזיל ברמות גלעד לאגחא קרבא אם אתמנע ואמרו סק וימסר יי ביד מלכא : ז ואמר יהושפט הלית כא נביא קדם יי עוד ונתבע מניה : ח ואמר מלכא דישראל ליהושפט עוד גברא חד למתבע ית פתגמא דיי מיניה ואנא סניתיה ארי לא יתנבי עלי טב אלהין ביש מיכה בר ימלה ואמר יהושפט לא יימר מלכא כן : ט וקרא מלכא דישראל לגוזאה חד ואמר אוחי תבע מיכה בר ימלה : י ומלכא דישראל ויהושפט מלכא דיהודה יתבין גבר על כורסיה לבישין לבושין ויתבין באידרא במעלנא דתרע שומרון וכל נביי שקרא מתנבאין קדמיהון : יא ועבד ליה צדקיה בר כנענה קרנין דברזל ואמר כדנן אמר יי באילין תקטל ית אנש ארם עד די תשיצינון : יב וכל נביי שקרא מתנבן כן למימר סק לרמות גלעד ואצלח וימסר יי בידא דמלכא : יג ואזגדא דאזל למקרי מיכיהו מליל עמיה למימר הא כען

כְּסוּסֶיךָ׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל דְּרָשׁ־נָא כַיּוֹם אֶת־דְּבַר יְהוָה׃
ו וַיִּקְבֹּץ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַנְּבִיאִים כְּאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הַאֵלֵךְ עַל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־אֶחְדָּל וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה וְיִתֵּן אֲדֹנָי בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה עוֹד וְנִדְרְשָׁה מֵאוֹתוֹ׃
ח וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל ׀ אֶל־יְהוֹשָׁפָט עוֹד אִישׁ־אֶחָד לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה מֵאֹתוֹ וַאֲנִי שְׂנֵאתִיו כִּי לֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם־רָע מִיכָיְהוּ בֶּן־יִמְלָה וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אַל־יֹאמַר הַמֶּלֶךְ כֵּן׃
ט וַיִּקְרָא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־סָרִיס אֶחָד וַיֹּאמֶר מַהֲרָה מִיכָיְהוּ בֶן־יִמְלָה׃
י וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה יֹשְׁבִים אִישׁ עַל־כִּסְאוֹ מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים בְּגֹרֶן פֶּתַח שַׁעַר שֹׁמְרוֹן וְכָל־הַנְּבִיאִים מִתְנַבְּאִים לִפְנֵיהֶם׃
יא וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּה בֶן־כְּנַעֲנָה קַרְנֵי בַרְזֶל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת־אֲרָם עַד־כַּלֹּתָם׃
יב וְכָל־הַנְּבִאִים נִבְּאִים כֵּן לֵאמֹר עֲלֵה רָמֹת גִּלְעָד וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד הַמֶּלֶךְ׃
יג וְהַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ ׀ לִקְרֹא מִיכָיְהוּ דִּבֶּר אֵלָיו לֵאמֹר הִנֵּה־נָא

חצי הספר בפסוקים
ג'. ל'
י"ג. קל"ד
ג'
פסק
נביאי' כתי' ס' כתובי' כתי' א'
ב' ולכה
ד'
ד'
ב' וחד לדקיהו
ד' ל' וחס' וכלאורי' דכו'
ל'

(ז) האין פה נביא לה' עוד . מקובלני אין ב' נביאים מתנבאים בלשון א' ואלה כולם לשון א' אומרים : (ח) כי אם רע . לפי שאמר יען שלחת את היש

רלבג

וכמו שתבוא סוסיך במלחמה כן אבוא עם סוסי : (ה) דרש נא כיום את דבר ה'. הנה יהושפט מפני שהיה עושה הישר בעיני ה' לא הסכים לעשות דבר כי אם על פי ה' : (ז) האין פה נביא לה' עוד ונדרשה מאותו. רצוני שלא יעלם ממנו שיהושפט כבר הרגיש כי אלו הארבע מאות נביאי' לא היו נביאי ה' שאם היה חושב היותם נביאי ה' היה ראוי שיבטח על דברי ה' מהם ואם לא היה בוטח בהם עם היותם ארבע מאות הנה לא היה ראוי שיבטח בהם אם יהיה עמהם עוד אחד . ולזה ידמה שחקר אם יש נביא לה' עוד כדי שישמע דברי נביא ה' על זה והנה מלת עוד שבה אל אמרו האין פה נביא לא אל אמרו האין פה נביא לה' : (ח) כילא יתנבא עלי טוב כ"א רע . ידמה שמיכיהו בן ימלה היה הנביא שהתחפש באפר והתנבא לו רע על דבר שלוחו בן הדד בשלום : (י) מלובשים בגדים . ר"ל שהיו מלובשים בגדי מלכות והנה השיב מיכיהו לאחאב עלה ונתן ה' ביד המלך כי ידמה שכבר הצליחו במלחמה ואף על פי שכבר מת אחאב שם ולזה היה אמת מה שהגיד לו מיכיהו אלא שלא היתה תשובתו מספקת לפי השאלה כי עדיין לא הודיע אם יקרה בזה לאחאב רע אם לא ואין ראוי שנחשוב שאמר לו מיכיהו בשם ה' דבר שקר כי כבר יתחייב מיתה על

כארבע ד' בקריאה וסי' נמסר בשמואל חלק א' סי' כ"ב : האלך ויד מן ד' פסוקים דמיין תרין במלכים ותרין בד"ה ומתחלפין וסי' ויקבץ מלך ישראל. ויבא אל המלך . סי' ויקבץ ויבא דמלכים ויקבץ האלך אם אחדל ויבא הנלך אם נחדל . ויקבץ ויבא דד"ה הנלך אם אחדל וסי' א"א ב' ג' ב"א ג"א : מלבשים ד' וסי' בגדים בגרן פתח שער . וחברו דד"ה. והלוים המשוררים לכלם. ויסדו הבונים את היכל ה':

תולדות אהרן האין פה . סנהדרין פט : ומלך ישראל . חולין ס : קרני ברזל . ב"ק ב' סנהדרין פח :

מצודת ציון

(קהלת ג): (ט) סרים . שר וכן שבעת הסריסים (אסתר א): (יא) תנגח . מלשון נגיחה והכאה : נפולים

מצודת דוד

אלך כן אלך גם אני : (ה) דרש נא כיום . ר"ל אם אינך רגיל לדרוש בדבר ה' הנה כעת דרש נא : (ו) הנביאים . נביאי הבעל : ויתן ה'. בפני יהושפט אמרו בשם ה' שיחשוב שהמה נביאי ה' : (ז) האין פה נביא לה' עוד . ר"ל וכי כולם הרגה איזבל ולא נשאר עוד נביא לה' ואחז"ל שהשכיל יהושפט לדעת אשר לא נביאי ה' המה על כי כולם אמרו בסגנון אחד ואין כן דרך נביאי ה' : (ח) לדרוש . אשר אוכל לדרוש את ה' מעמו : כי לא יתנבא עלי טוב . מעת אשר שלחתי את בן הדד : אל יאמר וכו' . כי את אשר ישים ה' בפיו אותו ידבר : (ט) מהרה . אמור למיכיהו שיבוא מהר : (י) בגדים . ר"ל בגדי מלוכה : בגורן פתח . בהגורן העומד מול פתח השער : (יא) צדקיה . הוא היה מנביאי הבעל : בהלה . ר"ל התחזק להתגבר עליהם כאלו תנגח אותם בקרני ברזל וכן היה דרך נביאי ה' לעשות דמיונות

רש"י

איש חרמי וגו' : (טו) עלה והצלח. לא אמר לו בשם ה' : ונתן ה'. הלואי יתן ביד המלך : (יז) לא אדונים לאלה. אתה לבדך תמות במלחמה כענין שנאמר (לקמן פסוק ל"א) לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו. ואע"פ שנאמר ועמך תחת עמו (לעיל כ' מ"ב) טיפה שילאה מאותו לדיק מיכיהו שהכהו חברו הכה ופלוע היתה כפרה על כל ישראל כך מפורש באגדה : (יט) מימינו ומשמאלו. וכי יש שמאל למעלה והלא נאמר ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל (תהלים קי"ח ט"ז) ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב (שמות ט"ו ו') אלא אלו מיימינים ואלו משמאילים מיימינים מלמדים זכות משמאילים מלמדים חובה : (כא) ויצא הרוח. רוחו של נבות

רד"ק

(טו) עלה והצלח. דרך התול אמר לו כלשון שאר הנביאים ולא אמר לו כה אמר ה' שהרי נשבע כי את אשר יאמר ה' אותו אדבר והכיר מלך יהודה בלשונו כי דרך התול היה אומר לו לפיכך אמר לו עד כמה פעמים אני משביעך וכיון שהשביעו אמר לו האמת בשם ה' : (יז) ישובו איש לביתו בשלום. והנה ראינו למעלה שאמר לו הנביא עמך תחת עמו אפשר שהיה זה במלחמות אחרות אבל במלחמה זו לא מתו מישראל כיון שהמלחמה היתה כל היום אי אפשר שלא מתו מהם אלא לא מתו אלא מעטים ומארם מתו רבים וזהו בשלום : (יט) ראיתי את ה' יושב על כסאו. דרך משל כמו המלך יושב על כסאו ועבדיו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו : צבא השמים. הם המלאכים : עומד עליו. סמוך לו וכן הנצבים עליו והדומים להם : מימינו ומשמאלו. דרך משל ובדברי רבותינו ז"ל וכי יש ימין למעלה ויש שמאל למעלה אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה : (כ) ויאמר ה' מי יפתה את אחאב. הדברים האלה הם מבוכה גדולה למי שמבין אותם כמשמעו והאמת כי האל העיר רוח נביאי שקר לפתות את אחאב ללכת לרמות גלעד לפי שנתחייב מיתה לשמים לא שבאה לאחת מהם רוח נבואה אלא העירו רוח וחפץ לדבר אל אחאב דברים אלו והוא מה שאמר מיכיהו הנה נתן ה' רוח שקר בפי כל נביאיך אלה וה' דבר עליך רעה ושאר כל הדברים כמו ויאמר זה אומר בכה וזה אומר בכה ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו והייתי רוח שקר כל אלה דברי מליצה הם אמרם מיכיהו דרך הצעת דברים לא שראה מיכיהו דברים אלה ולא שמעם כי רוח הנבואה לא יהיה רק אמת בשם ה' ואעפ"כ אכתוב דרך הדרש כמו שכתוב ג"כ בתרגומו של תוספתא ויצא הרוח ונפק רוחא דנבות וקם קדם ה' ואמר בבעו מינך יתקטל לדמי ע"י דאתנא מזינא לאטעיותיה ולאובדא יתיה מן עלמא ואמר ליה ה' במה את יכיל ואמר איפוק ואהיה רוח שקרא בפום צדקיה בר כנענה ושאר

יג דִּבְרֵי הַנְּבִיאִים פֶּה־אֶחָד טוֹב אֶל־
הַמֶּלֶךְ יְהִי־נָא דְבָרְךָ כִּדְבַר אַחַד
מֵהֶם וְדִבַּרְתָּ טּוֹב: יד וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ
חַי־יְהוָה כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֹאמַר יְהוָה
אֵלַי אֹתוֹ אֲדַבֵּר: טו וַיָּבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו מִיכָיְהוּ הֲנֵלֵךְ
אֶל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה אִם־נֶחְדָּל
וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֲלֵה וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה
בְּיַד הַמֶּלֶךְ: טז וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַמֶּלֶךְ עַד־
כַּמֶּה פְעָמִים אֲנִי מַשְׁבִּעֶךָ אֲשֶׁר לֹא־
תְדַבֵּר אֵלַי רַק־אֱמֶת בְּשֵׁם יְהוָה:
יז וַיֹּאמֶר רָאִיתִי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל נְפֹצִים
אֶל־הֶהָרִים כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם
רֹעֶה וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־אֲדֹנִים לָאֵלֶּה
יָשׁוּבוּ אִישׁ־לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם: יח וַיֹּאמֶר
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט הֲלוֹא
אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ לוֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב
כִּי אִם־רָע: יט וַיֹּאמֶר לָכֵן שְׁמַע דְּבַר־
יְהוָה רָאִיתִי אֶת־יְהוָה יֹשֵׁב עַל־
כִּסְאוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו
מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ: כ וַיֹּאמֶר יְהוָה מִי
יְפַתֶּה אֶת־אַחְאָב וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמֹת
גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה בְּכֹה וְזֶה אֹמֵר בְּכֹה:
כא וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר

פִּתְגָמֵי נְבִיֵי שִׁקְרָא מְמַלַּל חַד שָׁוֵי קֳדָם מַלְכָּא יְהִי כְעַן פִּתְגָמָךְ כְּפִתְגָמָא דְחַד מִנְהוֹן וּתְמַלֵּיל פִּתְגָמִין תַּקְנִין: יד וַאֲמַר מִיכָיְהוּ קַיָּם הוּא יְיָ אֲרֵי יָת דְּיֵימַר יְיָ לִי יָתֵיהּ אֲמַלֵּל: טו וַאֲתָא לְוָת מַלְכָּא וַאֲמַר מַלְכָּא לֵיהּ מִיכָיְהוּ הֲנֵיזֵיל רָמוֹת גִּלְעָד לַאֲגָחָא קְרָבָא אִם נִתְמְנַע וַאֲמַר לֵיהּ סַק וְאַצְלַח וְיִמְסַר יְיָ בִּידָא דְמַלְכָּא: טז וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא עַד כְּמָא זִמְנִין אֲנָא מְקַיֵּם עֲלָךְ דְּלָא תְמַלֵּיל לִי לְחוֹד קְשׁוֹט בִּשְׁמָא דַייָ: יז וַאֲמַר חֲזֵיתִי יָת כָּל יִשְׂרָאֵל מְבַדְּרִין עַל טוּרַיָּא כְּעָנָא דְּלֵית לְהוֹן רָעֵי וַאֲמַר יְיָ לֵית רִבּוֹנִין לְאִלֵּין יְתוּבוּן גְּבַר לְבֵיתֵיהּ בִּשְׁלָם: יח וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִיהוֹשָׁפָט הֲלָא אֲמָרִית לָךְ דְּלָא יִתְנַבֵּי עֲלַי טַב אֱלָהֵין בִּישׁ: יט וַאֲמַר בְּכֵן קַבִּיל פִּתְגָמָא דַייָ חֲזֵיתִי יָת יְקָרָא דַייָ שָׁרֵי עַל כּוּרְסֵיהּ וְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא קָיְמִין קֳדָמוֹהִי מִימִינֵיהּ וּמִסְמָלֵיהּ: כ וַאֲמַר יְיָ מַן מַטְעֵי יָת אַחְאָב וְיִסַּק וְיִפּוֹל בְּרָמוֹת גִּלְעָד וַאֲמַר דֵּין בִּכְדֵין וְדֵין אֲמַר בִּכְדֵין: כא וּנְפַק רוּחָא וְקָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אֲנָא

רלב"ג

על זה כמו שנתבאר בתורה : (טו) ויאמר אליו המלך עד כמה פעמים אני משביעך . ר"ל עד כמה פעמים אצטרך להשביעך אשר לא תדבר אלי רק דבר אמת ודבר נכון בשם ה' ואולם היה משביע אותו אחאב כי היה יודע כי נביאי ה' היו שונאים אותו מפני שהרגה איזבל נביאי ה' ואע"פ שלא היה אפשר להם לאמר דבר שקר הנה כבר אפשר שיעלימו מה שיוזק בו המלך וכן בזה המקום אפשר שהעלים מה שיוזק בו המלך כי לא הודיעו מה יקרה לו בעצמו שם . והנה אין זה דבר אמת לפי השאלה אחר שקצר מלהשיב כראוי ואעפ"י שלא היה דבר שקר כמה שהודיע אליו ולזה השיב לו מיכה מה שיתבאר ממנו שהמלך ימות במלחמה ולא רצה לאמר זה בבאור לחלוק כבוד למלכות : (יח) הלא אמרתי אליך לא יתנבא עלי טוב כי אם רע . הנה מיכה על עצמו קלות חסד בדבריו אלא מה שאפשר שהעלים מיהושפט היותו כנביא ואעפ"כ הנה כבר חשש אחאב לדברי מיכה ושנה את בגדו בדרך שלא יוכר בו שהוא מלך להמלט ממה שייעד לו מיכיהו כי חשב שנבואתו היא שלא יתכונו חיל ארם להרוג כי אם מלך ישראל וכאשר לא יכירוהו ימלט מזה : (יט) ראיתי את ה' יושב על כסאו. אמר זה על

לד

פה אחד ג' וסי' ויתקבצו יחדו להלחם. והמלאך אשר הלך דמלכים. וחברו דד"ה : כמה ג' בקריאה וסי' עד כמה פעמים אני משביעך דמלכים. וחברו דד"ה. אשר זעמת זה כמה שנים : לאלה ה' בקריאה וסי' ולבנותי מה אעשה לאלה היום. לאלה תחלק הארץ בנחלה. ראיתי את כל ישראל נפוצים אל ההרים. וחברו דד"ה. אל תטיפו : יפתה ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר משפטים :

תולדות אהרן עלה והצלח. יומא עג. עקידה שער כה : מי יפתה. שבת קמט. סנהד' פט קב (כלאים לב) : ויצא הרוח. שבת שם סנהד' שם :

מצודת ציון

(יז) נפוצים. מפוזרים : אל ההרים. על ההרים : (יט) עליו. סמוך לו : תוכל

מצודת דוד

דמיונות ודוגמא לדברי הנבואה : (יג) פה אחד. בהסכמה אחת מנבאים טוב על המלך לזה הנבא כמוהם לטובה : (טו) עלה והצלח. מעצמו אמר לו בברכה הלואי שתצליח וימסרם ה' בידך או שאמר בלעג והתול בסגנון נביאי הבעל : (טז) עד כמה פעמים. ר"ל אני משביעך עתה לא פעם ולא פעמים כ"א עד כמה פעמים אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' ולא שקר בלעג והתול ולא מעצמך בברכה ועל שלא אמר הנביא כה אמר ה' עלה והצלח השכיל לדעת שאין זה דבר ה' והיה מסתפק אם אמר מלעג אם אמר בברכה : (יז) ראיתי. במראה הנבואה : אין להם רועה. להנהיגם יחד : לא אדונים לאלה. ר"ל הואיל ואין להם אדון ישובו וכו' וכאומר שאחאב מלכם ימות והעם ישובו בשלום : (יח) הלא אמרתי וכו'. ר"ל מפני השנאה יאמר כן ולא דבר ה' הוא : (יט) לכן. ר"ל הואיל והעדתני בזה אפרש לך מוצא הדבר ותשכיל לדעת שהאמת אתי : מימינו ומשמאלו. ארז"ל מימינו רמז להמלמדים זכות ומשמאלו רמז להמלמדים חובה : (כ) מי יפתה. על כי נגמר הדין לחובה אמר מי יפתנו לעלות למלחמה לקבל שם העונש (וכל הדברים האלה נאמרו במשל להסביר את האוזן כדרך מנהגי בני אדם) : ויאמר זה בכה. פי'

רד"ק

וכשאר נביאי שיקרא דיליה ומשום דלית רעותיה דקודשא בריך הוא בעבדי ליאות שקר ולא לכי כהון אמר ליה לנבות מדבשקרא את רחלתא פוק ממתיבתא דדי ועביד לך רעותך משום דלא ניחא קמאי למימר שיקרא והרב החכם הרמב"ם ז"ל כתב כן וכשנסדרו עונותיו וזכיותיו של אחאב לפני אלהי הרוחות לא נמצא לו עון שחייבו ולא היה שם דבר אחר ששקול כנגדו אלא דמי נבות שנאמר ויצא הרוח ויעמד לפני ה' וגומר והרוח רוח נבות : (כה) להחבה. נכתב בה"א במקום אל"ף : (כו) והשיבהו אל אמון . נראה שהיה שם פעם אחרת תפוש : (כח) לא דבר ה' בי . אז תאמר שלא דבר ה' בי ומדעתי אמרתי זה וכן אמר משה רבינו ע"ה אם כמות כל האדם ימותון אלה לא ה' שלחני : שמעו עמים כולם . דרך הלשון כמו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה : (ל) התחפש ובא במלחמה . אמר מלך ישראל להתחפש ולבוא במלחמה כדי שלא יכירוהו ואמר ליהושפט ואתה לבש בגדיך כי אינך צריך להתחפש אבל אני צריך להתחפש לפי שהם בעלי ריבי והם שונאים אותי ולא יועילו התחבולות שלא ברצון האל כי המושך בקשת לתמו הרגהו וי"ת כמו אתחפש אנא אשתני ואיעול בקרבא : (לא) לא תלחמו. והוא לא היתה כוונתו לחמול עם ישראל אלא אם ילחמו עם שאר העם ויראה מלך ישראל שתכבד המלחמה בין כדובין כך ימלט מידם

רש"י

נבות : (כד) אי זה עבר רוח ה'. אי זה הדרך עבר והרי זה מקרא קצר (בד"ה ב' י"ח כ"ג) כתיב איזה הדרך עבר וגו' : (ל) ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובא במלחמה . להתחפש ולבא אני אתחפש אשנה בגדי מלכותי שלא יכירוני שאם יכירוני יסורו אלי להלחם : ואתה לבש בגדיך . שעליך שלא מלך ישראל אתה אלא מלך יהודה ועמך אין להם תגר : (ל) ויזעק יהושפט

תרגום

אַטְעֵינֵיהּ וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ
בְּמָא : כב וַאֲמַר אֶפּוֹק
וְאֶהֱוֵי לְרוּחַ שְׁקַר בְּפוּם
כָּל נְבִיוֹהִי וַאֲמַר תַּטְעֵי
וְאַף תִּכּוּל פּוּק וַעֲבֵיד כֵּן :
כג וּכְעַן הָא יְהַב יְיָ רוּחַ
שְׁקַר בְּפוּם כָּל נְבִיָךְ
אִלֵין וַיְיָ גְּזַר לְאַיְתָאָה עֲלָךְ
בִּישָׁא : כד וּקְרֵיב צִדְקִיָּהוּ
בַּר כְּנַעֲנָה וּמְחָא יַת
מִיכָיְהוּ עַל לִסְתֵיהּ וַאֲמַר
אֵי דָא שָׁעָה אִסְתַּלַּק רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ מִינִי
לְמַלָּלָא עִמָּךְ : כה וַאֲמַר
מִיכָיְהוּ הָא אַתְּ חָזֵי בְּיוֹמָא
הַהוּא דְּאַתְּ עָלֵיל תָּוָן בְּגוֹ
תָּוָן לְאִטַּמָּרָא : כו וַאֲמַר
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל דְּבַר יַת
מִיכָיְהוּ וַאֲתִיבְהִי לְוַת אָמוֹן
רַב קַרְתָּא וּלְוַת יוֹאָשׁ בַּר
מַלְכָּא : כז וְתֵימַר כִּדְנַן
אֲמַר מַלְכָּא שַׁווּ יַת דֵּין
בְּבֵית אֲסִירֵי וְאֵיכְלוּהִי
לַחְמָא בִדְחוֹק וּמַיָּא בִדְחוֹק
עַד מֵיתָאִי בִשְׁלָם :
כח וַאֲמַר מִיכָיְהוּ אִם מֵיתַב
תְּתוּב בִּשְׁלָם לָא רַעֲוָא
קֳדָם יְיָ בִּי וַאֲמַר שְׁמָעוּ
עַמְמַיָּא כּוּלְהוֹן : כט וּסְלֵיק
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט
מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
רָמוֹת גִּלְעָד : ל וַאֲמַר
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִיהוֹשָׁפָט
אֲנָא אֶשְׁתַּנֵּי וְאֵיעוֹל בִּקְרָבָא
וְאַתְּ לְבַשׁ לְבוּשָׁךְ וְאִשְׁתַּנֵּי
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וְעַל בִּקְרָבָא : לא וּמַלְכָּא דַאֲרָם פַּקֵּיד יַת רַבָּנֵי רְתִיכָא
דִילֵיהּ תְּלָתִין וּתְרֵין מַלְכִּין לְמֵימַר לָא תַגִּיחוּן קְרָבָא עִם זְעֵירָא וְעִם רַבָּא אֱלָהֵין

מקרא

אֲנִי אֲפַתֶּנּוּ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו בַּמָּה :
כב וַיֹּאמֶר אֵצֵא וְהָיִיתִי רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי
כָּל־נְבִיאָיו וַיֹּאמֶר תְּפַתֶּה וְגַם־
תּוּכָל צֵא וַעֲשֵׂה־כֵן : כג וְעַתָּה הִנֵּה
נָתַן יְהוָה רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־נְבִיאֶיךָ
אֵלֶּה וַיהוָה דִּבֶּר עָלֶיךָ רָעָה :
כד וַיִּגַּשׁ צִדְקִיָּהוּ בֶן־כְּנַעֲנָה וַיַּכֶּה אֶת־
מִיכָיְהוּ עַל־הַלֶּחִי וַיֹּאמֶר אֵי־זֶה עָבַר
רוּחַ־יְהוָה מֵאִתִּי לְדַבֵּר אוֹתָךְ :
כה וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ הִנְּךָ רֹאֶה בַּיּוֹם הַהוּא
אֲשֶׁר תָּבֹא חֶדֶר בְּחֶדֶר לְהֵחָבֵה :
כו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל קַח אֶת־מִיכָיְהוּ
וַהֲשִׁיבֵהוּ אֶל־אָמֹן שַׂר־הָעִיר וְאֶל־
יוֹאָשׁ בֶּן־הַמֶּלֶךְ : כז וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר
הַמֶּלֶךְ שִׂימוּ אֶת־זֶה בֵּית הַכֶּלֶא
וְהַאֲכִלֻהוּ לֶחֶם לַחַץ וּמַיִם לַחַץ עַד
בֹּאִי בְשָׁלוֹם : כח וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ אִם־
שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם לֹא־דִבֶּר יְהוָה
בִּי וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם :
כט וַיַּעַל מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה רָמֹת גִּלְעָד :
ל וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט
הִתְחַפֵּשׂ וָבֹא בַמִּלְחָמָה וְאַתָּה לְבַשׁ
בְּגָדֶיךָ וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּבוֹא
בַּמִּלְחָמָה : לא וּמֶלֶךְ אֲרָם צִוָּה אֶת־שָׂרֵי
הָרֶכֶב אֲשֶׁר־לוֹ שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם
לֵאמֹר לֹא תִּלָּחֲמוּ אֶת־קָטֹן וְאֶת־

ס' קמץ · כ' זקף קמץ · ג' אתם בני ודין וחברו · ט' מ"ל בליש' זכר · ג' חס' כנכוי' · ג' כתיב ה"א · ג' הס' · ל' חס' דד"ה מלא י' · ג' דסמי' הדין חברוונתן לכם · ס' לחם לר · ג' · ג' ב' חס' · ט"ז מ"ל וכל אסתר דכוו' במ"כ · י"ב פסו' את את ואת את

רלב"ג

כד המשל והמכוון ממנו כלו הוא שהש"י שם השפע השופע על הקוסמים כלו להפיל אחאב ברמות גלעד כי נקשה מן החסרון מה שכבר באמרנו בשני מספר מלחמות ה' ולפי שהקסם יבא מהשפע השופע מאת צבא השמים כמו שבארנו שם אמר שכל צבא השמים עומדים אצלו ולפי שקצת מה שישפע מהם הוא מכוון בעצמו וקצתו אינו מכוון אם לא מצד ההכרח והוא מה שישפע מהם מהרעות אמר שצבא השמי' היו עומדים אצלו מימינו ושמאלו. וזה כי מה שישפע מהם מכוון בעצמו הוא מימין השם ית' והשאר הוא משמאלו והנה מה שחסר מהם בקסם ההוא הוא מיתת אחאב אשר היתה מכוונת מהש"י כמו שייעד במה שקדם להיות נפשו תחת נפש בן הדד : (כה) הנך רואה ביום ההוא אשר תבא חדר בחדר להחבה. אמר זה כי אע"פ שהצליחו ישראל במלחמה הנה יהיה נביא השקר מתחבא חדר בחדר על דבר מיתת אחאב מפני שבהבטחתו הלך שם : (כו) והשיבהו אל אמון שר העיר . ר"ל השיבהו אל העיר ותביאהו שם אל אמון שר העיר : (כז) והאכילהו לחם לחץ ומים לחץ . ר"ל שלא יתנו לו די ספקו מלחם ומים אך מה שיספיק לו בדוחק : (ל) התחפש ובא במלחמ' ואתה לבש בגדיך . הנה התחפש הוא מקור והרצון בו שעל דבר מיכיהו ראוי לו שישנה בגדיו ויבא במלחמה בדרך שלא יכירוהו חיל ארם אך אתה תלבש בגדי מלכות כי אין לך לירא כי כלם הסכימו לטוב במלחמה אך בדבר אחאב לבד התנבא מיכיהו רע : (לח) לא תלחמו את קטן ואת גדול

במה ח' קמצין וסי' במה ארע כי אירשנה. במה אושיע את ישראל. ויאמר שאול גשו . ויצא הרוח ויעמד דמלכים. וחברו דד"ה. במה אקדם אדני. אהבתי אתכם אמר ה'. הוגעתם את ה' בדבריכם . וא' ובמה ויאמר דוד אל הגבעונים : ויכה י' וסי' ויכה יהושע את כל . ויגש צדקיהו בן כנענה . ואיש משך בקשת דמלכים . ויקח אליהו את אדרתו . ויקח אדרת אליהו ב' בו . ויעבר יורם צעירה דמלכים . ויצא מלאך ה' ויכה דישעיה. ויכה אותם מלך בבל דירמיהו. ויכה פשחור את ירמיה : ובא ג' ב' חס' וא' מלא וסי' ואנכי נער קטן לא אדע . התחפש ובא במלחמה . וחברו דד"ה מלא : י"ב פסוקים את את ואת את וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' ג' :

תולדות אהרן אנא . שבת קמע סנהד' קב זוהר ויצא : מלבשים . (הוריות ט) : וס' דבר . (ברכות יד סנהד' יח) : אם שוב תשוב . סנהד' לט (שם כח) : לא תלחמו . עקידה שער לא :

מצודת ציון

(כב) תוכל . מל' יכולת : (כד) הלחי . הוא המקום שאצל השנים : (כה) הנך . הנה אתה : להחבה . מל' מחבואה ומסתור : (כז) לחץ . ענין דוחק ר"ל בצמצום : (כט) התחפש . ענין השתנות המלבוש הרגיל

מצודת דוד

מהם אמר באופן זה ומי באופן אחר : (כא) הרוח . אמר"ל רוחו של נבות היזרעאלי : (כב) והייתי רוח שקר . ר"ל אני אדבר שקר בפי כל נביאיו להבטיחו על ההצלחה : תפתה וגם תוכל . בזה תפתה אותו וגם תוכל לו כי יהיה ניסת וילך למלחמה : לא ועשה כן . חזר לזרזו על הדבר : (כג) הנה נתן ה' . ר"ל בהשגחה בא הדבר : וה' דבר . אבל ה' דבר עליך רעה כאשר הדבר אני בשם ה' : (כד) אי זה עבר . ר"ל אי זה הדרך עבר וגו' : (כה) הנך רואה . ביום המלחמה תראה שכן יהיה אשר בעבור זה תחביא עצמך לבל יהרגך על היותך סיבה לכל זה : (כו) והשיבהו . אולי ישב שם פעם ולזה אמר השיבהו לשם : (כז) בית הכלא . בבית האסורים : לחם לחץ . ר"ל בדוחק רק די החיות נפשו : (כח) לא דבר ה' בי . ר"ל אז תאמר שמלבי אדבר ולא מה' : ויאמר . אמר דברו להשמיע לכלם ואמר שמעו עמים כולם ר"ל כל השבטים כי כל שבט קרוי עם : (ל) התחפש ובוא . ר"ל לי ראוי להתחפש ולבוא

רש"י

יהושפט. להקב"ה: (לד) ואיש משך. זה נעמן: לתומו. לא ידע שהוא מלך ישראל: בין הדבקים ובין השרין. יש שריונות שהם עשוין קליפים קליפים כענין שנא' (שמואל א' י"ז ה') ושריון קשקשים והקליפים נופלים על נקבי השריון וסותמין אותן והם קרויין דבקים: (לה) מעמד במרכבה. מתחזק ועומד כדי שלא יכירו ישראל במכתו ויברחו ותחלת נפילה ניסה: (לח) וילוקו הכלבים את דמו. ואומר אני ששם נהרג נבות שהרי אמר הנביא במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות וגו': והזונות רחצו. וכלי הזיין רחצו שם מן הדם כך ת"י: ורבותינו אמרו אחאב מזונן היה ועשתה לו איזבל דמות ב' זונות

רד"ק

מידם לפיכך אמר להם שכל מלחמתם לא תהיה כי אם במלך לבדו עד שימיתוהו ואחר כך בשאר העם: (לב) ויזעק יהושפט. והכירו קולו כי יהושפט הוא וזהו שאמר ויהי כראות כלומר כהבין כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: (לד) לתומו. בלא מתכוין לאחאב וי"ת לתמו לקיבליה ולא ר"ל לנגד אחאב אך לנגד עצמו מנגד פניו שלא היסב קשתו לימין או לשמאל אלא כמו שהיה מושך הקשת וירה החצי. ונדרש לתמו תמו שני חזיונות של אליהו ושל מיכיהו ששניהם נבאו על מות אחאב: בין הדבקי' ובין השרין כתרגומו בין דבקי ובין שירייניא: לרכבו. משרת הרכב: הפוך ידיך. כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד וטעם הכתוב פעמים יצטרכו לאדם שתי ידיו וקרי ידך כי פעמים יספיק באחת: כי החליתי. נהפך הקמץ חטף אל החי"ת להרחיב עליה ופירושו החליתי מן המכה ואדוני אבי ז"ל פי' כי גם לרכבו לא רצה לגלות שהוכה אלא אמר לו כי החלה לא שהוכה וכן הוא משמעות הכתוב שאמר החליתי ולא אמר הוכתי וכת"י ארי מרע אנא: (לה) ותעלה המלחמה. היתה הולכת ומתגברת וכמוהו רבים והנה מים עולים: מעמד במרכבה. שלא הטה עצמו מפני המכה אלא התחזק בעצמו והיה מחזיק מעמד כמו שהיה במרכבה רוכב כדי שלא יכירו ישראל שהוא מוכה וירך לבבם במלחמה נכח ארם כשאר הנלחמי': אל חיק הרכב. כתרגומו לגו רתיכא: (לו) ויעבר הרנה. כתרגומו כרוז ואמר ויעבר לשון זכר והרנה לשון נקבה לשון זכר טופל על הקול כמו ויעבירו קול במחנה או אמר ויעבר על האדם המעביר את הקול. ונדרש ויעבור הרנה באבוד רשעים רנה: איש לעירו. שלא ילחמו עוד והכרוז הזה עבר במחנה ישראל או בשתי המחנות ולא נמצא בכתוב מי היו המנצחים והמתגברים אם ישראל ואם ארם וכיון שאמר הנביא ישובו איש לביתו בשלום נראה שלא מתו מישראל ואם מתו מעטים היו ומה שאמר הנביא ועמך תחת עמו במלחמות אחרות היה זה: (לח) וישטף. השוטף כמו ויאמר ליוסף ויגד ליעקב: והזונות רחצו. מוסב למעלה וישטף את הרכב אמר שטפו הרכב ורחצו הזונות על ברכת שמרון והשטיפה חזקה מהרחיצה: וילקו הכלבים את דמו. ר"ל דם אחאב כי כל זה הדם מאחאב היה וילקו הכלבים את דמו כדבר ה' אשר דבר במקום אשר לקקו

מקרא

גָּדוֹל כִּי אִם־אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ׃
לב וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב אֶת־יְהוֹשָׁפָט
וְהֵמָּה אָמְרוּ אַךְ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא
וַיָּסֻרוּ עָלָיו לְהִלָּחֵם וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט׃ ל' בסיפ'
לג וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב כִּי לֹא־מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּשׁוּבוּ מֵאַחֲרָיו׃ לד וְאִישׁ ו' מ"ל בנבי'
מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ וַיַּכֶּה אֶת־מֶלֶךְ י'
יִשְׂרָאֵל בֵּין הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן ב'
וַיֹּאמֶר לְרַכָּבוֹ הֲפֹךְ יָדֶיךָ וְהוֹצִיאֵנִי ל' . ז' זוגין מתחלפין. ל'
מִן־הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֳלֵיתִי׃
לה וַתַּעֲלֶה הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא ג'
וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה ב' קמץ
נֹכַח אֲרָם וַיָּמָת בָּעֶרֶב וַיִּצֶק ל'
דַּם־הַמַּכָּה אֶל־חֵיק הָרָכֶב׃
לו וַיַּעֲבֹר הָרִנָּה בַּמַּחֲנֶה כְּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ ו' חס'
לֵאמֹר אִישׁ אֶל־עִירוֹ וְאִישׁ אֶל־ ב' והיה כלבי מודה
אַרְצוֹ׃ לז וַיָּמָת הַמֶּלֶךְ וַיָּבוֹא שֹׁמְרוֹן ט"ו מ"ל
וַיִּקְבְּרוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ בְּשֹׁמְרוֹן׃
לח וַיִּשְׁטֹף אֶת־הָרֶכֶב עַל בְּרֵכַת שֹׁמְרוֹן
וַיָּלֹקּוּ הַכְּלָבִים אֶת־דָּמוֹ וְהַזֹּנוֹת ל'
רָחָצוּ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ל'
לט וְיֶתֶר דִּבְרֵי אַחְאָב וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה

תרגום

עם מלכא דישראל בלחודוהי: לב והוה כד חזו רבני רתיכיא ית יהושפט ואינון אמרו ברם מלכא דישראל הוא וזרו עלוהי לאגחא קרבא ביה וצוח יהושפט: לג והוה כד חזו רבני רתיכיא ארי לא מלכא דישראל הוא ותבו מאחורוהי: לד וגברא נגד בקשתא לקבליה ומחא ית מלכא דישראל בין דבקי ובין שריניא ואמר למרכבניה אתחזר לאחורך ואפיקני מן משריתא ארי מרע אנא: לה וסליקו עבדי קרבא ביומא ההוא ומלכא הוה מתקיף וקאים ברתיכא לקביל אנש ארם ומית ברמשא ואתריק דמא דמחתא לגו רתיכא: לו ואעברו כרוז במשריתא כמיעל שמשא למימר גבר לקרתיה וגבר לארעיה: לז ומית מלכא ואתא לשמרון וקברו ית מלכא בשמרון: לח ושטף ית רתיכא על בריכתא דשמרון ולחכו כלביא ית דמיה ומני זינא שטפו כפתגמא דיי דמליל: לט ושאר פתגמי אחאב

מסורה

וישובו ז' מלאים בנביאים וסי' ויהי כאשר מת גדעון. אל נחלתם דסוף ספר שפטים. כי לא מלך ישראל הוא. וישובו המלאכים אליו. וישובו אחרי כן ויאמרו. כאשר זמם ה' צבאות בריש זכריה. וכל כתובים דכוו' מלאים במ"ה חס' וסי' וישובו מלכת. צאן לרוב. וגם בירושלים העמיד יהושפט. וישבו כל איש יהודה. ויבאו לחלקיהו הכהן. וכל אוריתא חס': בבא ו' חסרים בלישנא וסי' נמסר בסדר כי תשא:

תולדות אהרן משך בקשת. שם (שם לו): היה מעמד. מ"ק כח: ויעבר הרנה. סנהד' שם: והזונות. שם:

רלבג

גדול כי אם את מלך ישראל לבדו. הנה שם הש"י זה הרצון בלב מלך ארם להפיל אחאב ברמות גלעד ולא הסכי' הש"י שימות מישראל אחד במלחמה ולזה לא רצו חיל מלך ארם להכות יהושפט כשידעו שאינו מלך ישראל: (לד) ואיש משך בקשת לתמו. ר"ל שלא היה מתכוין להכו' שום אדם והיה מאת הש"י שירה החץ באופן שהכה מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין והרצון בזה שהכהו בין קשקשת לקשקשת מקשקשי השרין והנה הרצון באמרו ובין השרין והוא באור למה שאמר בין הדבקים כי הדבקים הם בשרין או אולי על השרין היה כלי זיין אחר עשוי מחתיכות ברזל דבקות ורוכבות זו על זו והנה מאת הש"י שבא החץ בין הדבקים כי בזולת זה לא היה יכול להכנס החץ בו ואחר זה קרה גם כן שהמקום אשר הכה בשרין היה בין קשקשי השרין בדרך שנכנס החץ בגופו: כי החליתי. לא רצה להגיד כי הוכה כדי שלא ירך לבב ישראל אבל אמר כי באהו החולי ולזאת הסבה היה המלך מעמד במרכבה נוכח ארם כל היום ההוא כדי שלא יסורו ישר' מהמלחמה ויתחזקו להלחם עם ארם: (לה) ותעלה המלחמה. ר"ל שהיתה חזקה והתגברה מאד: ויצק דם המכה אל חיק הרכב. ר"ל שמרוב שפיכת דמו נגר וירד אל חיק הרכב אשר היה רוכב עליו: (לו) ויעבר הרנה. הרצון בו ויעבר קול הרנה והיא הצעקה וענינו קול הכרוז: (לח) וישטוף הרכב על ברכת שומרון. ר"ל

מצודת דוד

ולבוא במלחמה מתנכר בשינוי בגדים לבל יכירו בי אנשי ארם אבל אתה תוכל ללבוש בגדיך המיוחדים לך כי אין לך לפחוד אם יכירוך כי הנביא לא ניבא הרעה כי אם עלי ולא על זולתי ואף שלא האמין להנביא מ"מ חשש לדבריו: (לב) אך מלך ישראל. ר"ל אין זה הדיוט כ"א מלך ישראל הוא וזהו על שראוהו בלבוש מלכות: ויזעק. לאנשיו לבוא לעזרו: (לג) ויהי כראות וכו'. כי ראו אשר אנשי יהודה לבד באו לעזרו ומזה ידעו שאין זה מלך ישראל: (לד) לתמו. בתמימות שלא נתכוון לאחאב שהרי לא היה ניכר: בין הדבקים ובין השרין. השרין הזה מעשהו מברזל כעין לבוש ועשוי נקבים נקבים ודבוקים בו קליפים כעין קשקשים וכמ"ש ושריון קשקשים הוא לבוש (ש"א י"ז) ועשוים הם לסתום נקבי השריון לבל יכנס בהם חץ והם הם הקרוים דבקים כי המה דבוקים בהשריון ולזה אמר שבא החץ בין אחד מהקשקשים ובין השרין ונכנס בנקב השרין ונתחב בהגוף: לרכבו. הוא המוליך את הרכב: הפוך ידך. לשוב לאחור: החליתי. נעשיתי חולה ולא גלה לרכבו שהוכה שלא יבעית אותו ויודע לכלם ויסעו מן המלחמה: (לה) ותעלה המלחמה. עלתה למעלה כי נתחזקו מערכה מול מערכה: היה מעמד. בהיותו חולה למתנה היה מתחזק לעמוד במרכבה מול ארם שלא ירגישו בו אנשיו וימס לבבם: חיק הרכב. ר"ל אמצעות מקום העמוק שבו: (לו) איש אל עירו. ולא ילחמו עוד על כי מת המלך: (לח) וישטוף. מוליך הרכב שטף ורחץ את הרכב מדמו במי הברכה ושמו

מצודת ציון

(לו) הרנה. קול הכרוז כת"י: (לח) ברכת. מקום הבנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים כמו על ברכת גבעון (ש"ב ב): וילוקו. ענין לחיכה כמו כל אשר ילק בלשונו (שופטים ז): (לט) השן. שן

ר"ל כי בעברו שם שטף הרכב על מי הברכה ונתנקה הרכב מהדם ונתערב במים ושם לקקו הכלבים דמו בשתותם מהמים ההם ועוד היה לו מהכנה שהנשים הזונות רוחצות בברכה ההיא רחצו בדמו אשר נתערב במים ההם: כדבר ה' אשר דבר. ר"ל שכבר היתה נפשו תחת נפש בן הדד כדבר ה' אשר דבר ונפל ברמות גלעד כדבר ה' אשר דבר ולקקו הכלבים את דמו כדבר ה' אשר דבר. הנה זה באור מה שצריך אל באור בזאת הפרשה אשר הגבלנו באורה בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעות מזה. והנה התועלת הראשון הוא במדות להודיע שצריך להתישב בכל דבר קודם המעשה או המענה כדי שיהיה' באופן הראוי ולזה ספר שבאו ישראל אל רחבעם ושאלו ממנו שיקל מעול אביו ויעבדוהו שאל להם שימתינו עוד שלשת ימים וישיב אותם דבר: השני הוא להודיע כי טוב העצה ימצא בזקנים ויעדר מהנערים וזה כי ארך הימים יתן לזקנים טוב העצה מפני מה שראו מהענינים בימיהם כי זה יעמידם על ההתחלות והסבות אשר בהם יגיעו אל התכליות המבוקשות עם שבהם תמצא החכמה יותר לזאת הסבה גם כן ומזה יתבאר שטוב העצה לא יתכן שישלם לילדים אם לא על דרך הזרות: השלישי הוא במדות והוא להודיע כי בהשפלת האדם עצמו יקנה לו הגדולה והממשלה ובהתנשאו יסיר הגדולה והכבוד ממנו ולזה ספר שעצת הזקנים היתה שאם יהיה היום עבד לעם הזה וישמע אליהם יהיו לו עבדים וספר גם כן שמפני שלא השכים בזה ורצה להתנשא ולהתנשאות סרה ממנו מלכות עשרת השבטים: הרביעי להודיע קיום יעוד הש"י שתקרע מלכות עשרת השבטים מזרע שלמה ויהיה לירבעם: החמישי הוא להודיע יושר ענין רחבעם בהתחלה עד שכבר נמנע מלהלחם עם ישראל תכף שבאהו דבר השם יתברך על שפר והגה ספר בספר ד"ה שכבר התמיד רחבעם לעשות הישר בעיני ה' שלש שנים: הששי והוא להודיע רוע ענין ירבעם מעת התחלת מלכותו עד שעשה לו אלהי זהב וגרש הכהנים והלוים מארצו במה שהזניח' מכהן לה' כאילו התחכם לעשות כנגד התורה לפי מה שאפשר ועליו וסיעתו נתקיים מה שייעדה התורה באמרה פן יש בכם איש או אשה וגו' כי הש"י ישמיד האיש ההוא ויכרית את שמו מתחת השמים וכזה קרה לירבעם ולבעשא ולעמרי שלא נשאר מהם שריד ופליט: השביעי הוא לפרסם המופתים והנפלאות שנעשו על יד איש האלהים אשר בא מיהודה ונתחדשו עוד בשבתו והם מה שיבשה יד ירבעם כאשר היה רומז בה לתפוש הנביא ומה שנקרע המזבח ונשפך הדשן ומה ששבה יד המלך אליו בהתפלל הנביא עליו ומה שקרה לו בעברו על דבר עצמו בדבר ה' שהמית אותו האריה ולא אכל את הנבלה ולא שבר החמור כי בהאמנה במופתים תתקיים פנת התורה: השמיני הוא להודיע שהש"י כשצוה דבר מה בנבואה לא ישוב אחור מהצואה ההיא ויורה על זה מה שנענש הנביא אשר מיהודה על אשר אכל לחם ושתה מים בעיר ההיא אשר הזהירהו הש"י מזה ואע"פ שאמר לו הנביא הזקן אשר בבית אל כי המלאך בא אליו בדבר ה' ואמר לו שישיבהו אל ביתו ויאכל לחם וישתה מים ואם היה אפשר שישוב הש"י מצואתו הראשונה לא היה ראוי שיענש הנביא אשר מיהודה כי לא היה חוטא אך חטא הנביא אשר כחש לו ואם יסופק על זה מעקידת יצחק שידמה שבטל השם מצואתו הראשונה אך היה המכוון בדברי הש"י זולת מה שהבין אברהם מהם: התשיעי הוא להודיע שהאנשים הרעים מאד לא יענשם הש"י על חטאם באופן שיענשו הבלתי רעים מאד ולזה תמצא כי הנביא הזקן מפני עוצם חטאיו לא נענש על מה שדבר שקר בשם ה' בזדון ונענש הנביא אשר מיהודה על שעבר על דברי עצמו אע"פ שהיה זה בשגגה כי האמין שיהיה דבר ה' מה שאמר לו הנביא הזקן ונענש על שלא התישב בלבו לעמוד על אמתת הדבר ולזאת הסבה בעינה תמצא שלא נענש ירבעם על הפלגת חטאיו ונענש רחבעם כמו שנה אחת אחר שהתחיל לחטוא כי אז עלה עליו שישק מלך מצרים ולכד ערי המצודות אשר ליהודה ולקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרות בית המלך וגם אחרי זה היה בפחד גדול עד שמגני הנחשת אשר עשה היו נושאים הרצים מדי באו בית ה' ואחר ישיבו אותם אל תא הרצים: העשירי הוא לפרסם יעוד אחיה השילוני לאשת ירבעם וקיומו אחר זה לפי מה שנזכר בזה וענין המופת אשר נכלל בו והוא מה שהגביל הנביא כי בבא רגליה העיר תקום ותלך תכף אל ביתה ותכף היותה אל ביתה ימות הילד וזה כי היה ראוי שתפול כי לעדים בדרכה זה היו מדת חייו תלך במהירות או במתון: האחד עשר הוא להודיע כי הסבה היה בחטאת רחבעם היותו בן נעמה העמונית ולזה כפול הספור כי שם אמו נעמה העמונית ובזה נתבאר אמות מה שנזכר בתורה מה הסבה על מה שהזהירה מהתחתן בגוים והוא כי יסיר את בנך מאחרי והנה נעמה היתה כאלו לא נתגיירה כי חזרו לסורן הרע נשי שלמה מגויי הארצות כמו שקדם הספור בזה: השנים עשר הוא להודיע כי הסבה היתה בחטאת אבים היותו בן אשה רשעה והיא מעכה בת אבישלום כי היא עשתה מפלצת לאשרה כמו שנזכר אחר זה ומזה המקום עמדנו על רוע אבשלום כי הכתוב יחס אותה לו להדמותה לפעולותיו: השלשה עשר הוא להודיע כי שנות רשעים תקצורנה ואורך ימים לעובדי השם ית' ולזה תמצא כי אבים לא היה במלכות כי אם שלש שנים ואסא שעשה הישר בעיני ה' האריך ימים על ממלכתו ולזאת הסבה גם כן תמצא שכבר ראה אסא בימיו כמו שמנה מלכים בישראל והם ירבעם ונדב ובעשא ואלה וזמרי ותבני ועמרי ואחאב: הארבעה עשר הוא להודיע שאין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אבל ראוי שישים בה' מבטחו כל שכן כשמלא עצמו נעזר בו יתברך ולזה תמצא שנענש אסא בשמו בשר זרועו בשלח אל בן הדד מלך ארם כסף וזהב שיפיר בריתו את בעשא מלך ישראל כדי שיסור מעליו כמו שנזכר בספר ד"ה ולזאת הסבה גם כן ידמה שחלה את רגליו כמו שבארנו:

החמשה עשר הוא לבאר עוצם השגחת הש"י בישראל בעבור בריתו עם האבות עד שכבר תמצא שאף על פי שהיו ישראל ראויים שיסתיר' הש"י פניו מהם ויעזב אותם מצד עוצם חטאתיהם הנה כאשר נגלה להם ית' מרוב פעלות אחאב שהיה כלי אל שיסורו ישראל לגמרי מאחרי הש"י הראה להם את ענינים יקחו בהם מוסר וזה בהדרגה כי ראשונה הראה לאחאב וישראל אמתות דברי הנביאים וקללותיהם כי ראו שהקללה שקלל יהושע מי שיבנה יריחו נתקיימה וזה להם לאות כי הקללות הכתובות בתורה מי שלא יקיים את דבריה יתקיימו ולפי שלא לקחו בזה מוסר הראה להם הש"י מקללות נביאו שהם יתקיימו תכף לא ישובו אל הש"י ולזה ספר שכבר אמר אליהו אל אחאב שלא יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דבר הש"י וזה יהיה כשישובו לעבודתו ית' וכאשר ראה שלא לקחו מוסר בזה ואף על פי שהם רואים קיום ייעודי הנביא וקללותיו סבב שישוב אליהו אל אחאב ויעשה מה שיתבאר ממנו כי ה' הוא האלהים מצד המופת הנפלא שיתהדר בו ויתבאר בו עם זה כי הבל הוא הבעל לתכלית שישובו ישראל כולם לעבודת הש"י ויהרגו נביאי הבעל וכאשר ראה הש"י כי לא נכנע אחאב בזה הראה לו נפלאות בעשיית הטובות כדי שידע שהוא ה' ויעד לו זה הטוב על יד נביאו עד שכבר נצח במתי מעט מלך ארם עם כל המלכים אשר היו אתו ושנה בזה הפעל עד שתחזק בלבו האמונה בש"י ובכל זה לא לקח מוסר ולזה קרה לו מהרע מה שקרה: הששה עשר הוא לפרסם עוצם הנפלאות שעשה הש"י על יד אליהו והוא שהתמידו העורבים להביא לו בנחל כרית אשר נסתר שם שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומכד הקמח שהיה בו מעט קמח וצפחת השמן שהיה בו מעט השמן הסתפקו בו אליהו והאלמנה וביתה שנה אחת ולא כלתה כד הקמח וצפחת השמן לא חסרה והחיה בן האלמנה אחרי מותו והוריד האש מן השמים לאכל העולה והעצים והאבנים ולחכה המים אשר בתעלה עם רבוי המים שנשפכו שם ורבת המטר בהפלגה כאשר התפלל אליהו אל הש"י עם הפלגת העציר' שהיתה אז ומה שהביא הש"י לאליהו על יד המלאך עוגת רצפים וצפחת מים ומה שעמד ארבעים יום וארבעים לילה בזולת מאכל ומשקה והנה ספרו אלו הנפלאות כי בהאמנה בהם פנה חזקה מפנות התורה: השבעה עשר הוא ללמדנו שכבר אפשר שיעבור הנביא על קצת מצות התורה מדבר ה' לפי שעה ולזה ספר שהעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב והיה אוכל הבשר בדבר ה' אף על פי שלא היה יודע אם היא כשרה ולזה תמצא שהקריב עולה בחוץ בשעת אסור הבמות ולזה הפרש העירה התורה במה שאמרה אליו תשמעון כמו שבארנו בבאורנו לדברי התורה: השמונה עשר הוא לפרסם עוצם הכפל המופתים אשר נעשו על יד אליהו עד שתמצא שלא הביא השם מהקמח בכד הקמח ומן השמן כי אם שיספיק לשעה אחד כדי שיכפל המופ' יותר ויתפרסם זה לאלמנה בזה האופן כי כבר התמיד זה המופת שנה אחת וכזה תמצא שהעורבים הביאו לו שנה אחת לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ולא הביאו לו בפעם אחת ליום אחד או לשני ימי' או יותר עם שבזה הערה שהש"י בחר לנביאו בזה האופן זה הענין כדי שיהיה המזון יותר בריא ויותר רחוק מהעפוש עם שבשני אלו הדברים תועלת לבאר שהשלמים אין ראוי שיבקשו היתרונות אבל יספיק להם ההכרחי לבד: התשעה עשר הוא להודיע שראוי לאדם לברוח מהסכנה כשיוכל על זה ולא יסמוך על הנס במה שאפשר לו להמלט בצד אחר הלא תראה כי גם הנביא כשירא מאחאב צוהו הש"י שילך קדמה ויסתר בנחל כרית ושם לא יראהו שום אדם עם מזונו יהיה שם וישתה מהנחל והעורבים יביאו לו לחם ובשר כי אם היה בא לו מזונו על ידי אדם שם אולי יודיע זה למלך כי כל דבר לא יכחד מן המלך לפי שכל אחד מהיודעים מקומו יודיע לו זה למצוא חן בעיניו והתמיד לו זה שנה אחת ואז יבש הנחל ולא השתדל השם להביא שם מים כי לא היה צריך עתה לכמו זה ההסת' הנפלא כי כבר נואש ממנו המלך באופן מה והספיק לו ההסתר בית האלמנה והיא היתה מתקנת לו מזונו באופן ראוי ולזאת הסבה בעינה ספר שכאשר ירא אליהו מאיזבל קם והלך על נפשו במדבר דרך יום שלא יראהו אדם וזה כי אף על פי שהש"י שליט בעשיית המופתי' הנה אינו עושה אותם כי אם בעת הצורך כמו שבארנו במקומות רבים במה שקדם: העשרים הוא להודיע שכמו שיושגחו הנלווים לשלם בשיביא השם יתעלה עליהם טובות בזכותו כן תדבק ההשגחה יותר מצדם להביא עונש על התוטאים על צד התוכחת כאמרו בקרובי אקדש ולזאת הסבה אמרה הצרפית מה לי ולך איש האלהים כי באת אלי להזכיר את עוני: העשרים ואחד הוא להודיע כי כבר יהיה מושגת התועלת בזכות האיש הטוב המושגח אם היה האיש הטוב מצטער ברע שיקרה לאיש ההוא כי להצילו מהצער יגלגל התועלת מהרע ולזה אמר הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה וזה כי מפני זה יצטער אליהו ברע שיקרה לה ולזאת הסבה צער עצמו להתמודד על הילד שלשה פעמים להשים פיו על פיו ועיניו על עיניו וידיו על ידיו וכן בזה האופן ולזאת הסבה גם כן צער עצמו להביא הגשם כשנגהר ארצה ושם פניו בין ברכיו כדי שימלטו מהצער הזה ויביא הש"י גשם על הארץ ומזה הצד תועיל תפלת האדם השלם לזולתו מפני הצטערו על הרע שיקרה לו כמו שזכרנו זה הפרש במקומות רבים: העשרים ושנים הוא במדות והוא להודיע שמי שעשה דבר מה לתכלית מה ראוי שלא יקצר מהבאת כל הסבות העוזרות בהבאת התכלית ההוא ומהסרת כל הסבות המונעות שנעשו ולזה תמצא כי אליהו כשרצה שיבא גשם על הארץ על צד ההשגחה התחכם בכל עוז להכרית האמונה הנפסדת אשר בעבורה נענשו ישראל בשנעצר להם המטר ולזה רצה נביאי הבעל ונביאי האשרה בשיבחן לעם כי דבר הבעלים הבל ואין בם מועיל וכבר השמש באלה הבחינה בכל צד

מצדדים

מהאלהים שהיה אפשר ש' שלא יאמר להם בה ספק ולזה בחר שיהיו הקרבנות פרים מפני מה שנפלו ישראל בו מהטעו' אחרי עגלי זהב ורצה שיבחרו להם נביאי הבעל הפר האחד כדי שלא יוכל לומר אילו היה לנו הפר ההוא אשר נשאר לאליהו היה הבעל שומע לקולנו ורצה גם כן שיעשו תחלה כדי שלא יאמרו כי אלהיהם כועס על שמוהו אחרון ולזה לא ענה אותם ורצה שיקראו בשם אלהיהם כדי שיתפרסם לכל שהם קוראים לאלהים ואין קול ואין עונה ואין קשב ולא יוכלו להתגלל ולומר שזה אשר לא ענה אותם באש מפני שלא קראו לו ולזאת הסבה גם כן רצה שיקראו בקול גדול באופן שלא ישאר להם בזה שום התגללות ואחר זה הקים מזבח ה' ההרוס להעיר כי לו לבדו ראוי שתהיה העבודה והוא אחד לבד ולזה לא רצה להראות כי במקום בעצמו אשר עבדוהו בראשונה יעבדוהו עתה לפי שהו' אחד לבד בזולת רבוי הנה כמו שהזהירה התורה שלא לעבדו כי אם במקום אשר יבחר ה' אשר הגלותו שם והוא בית המקדש כן רצה אליהו כאשר הביא אותו ההכרח להקריב בחוץ במלות השם להדמות לפי היכלת בדרכי התורה כמו שזכרנו וכבר בנה אותו לשם ה' כדי שיכירו הכל כי כל מעשיו היו לשם ה' ולזה ענהו באש והקים בו מהאבנים כמספר שבטי ישראל כאילו העיר בזה כי ישראל בכללם ראוים שיהיו לש"י כי הוא לקחם לו לעם וכאילו היה סימן שכבר ישובו כלם לאמונתו וצוהו לשפוך שם מהמים כמות רב כדי שיתבאר לישראל יותר עוצם גבורת הש"י בהורידו אש לאכל את העולה והעצים והאבנים וללחך את המים אשר בתעלה והיו מספר הכדים שתים עשרה לסבה בעינה שהיו מספר האבנים שתים עשרה :

העשרים ושלשה הוא בדעות והוא להודיע שאין בש"י תנועה והשתנות וזהו שרש גדול בענין הש"י כמו שהתבאר במקומותיו וזה למדנו מהתול שהתל אליהו בנביאי הבעל באמרו כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ למדנו בזה שאלו המקרים הם המשוללים מהש"י :

העשרים וארבעה הוא בדעות והוא להודיע שהמופתים יעשה אותם הש"י על יד נביאו באמצעו' התפלה וזה שרש רב התועלת כבר זכרוהו רבותינו ז"ל וכבר למדנו זה ממה שספר בזה המקום מתפלת אליהו על בן הצרפית להחיותו ומתפלת אליהו שענהו הש"י באש בפני כל ישראל ומתפלתו שיבא המטר עם הפלגת היובש שהית' אז ובזה התבאר שלא הוגבל בעת בריאת עולם שיתחדשו אלו המופתים בעת שנתחדשו כמו שיחשבו אנשים ממה שאמרו ז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית חס שאם הונח הענין כן יתחייבו ענינים מגונים אין נמלט מהם אם תחלה יתחייב שתהיה תפלת הנביא עליהם לבטלה ואם שנית יתחייבו שיתחדשו ג"כ בעת שהוגבל חדושם בזולת נביא ובזולת משתדל וכבר יחוייב זה לפי שאין לאומר שיאמר שכבר הוגבל אז ג"כ שימצא אז נביא כי זה בלתי אפשר כי הנביא לא יהיה אלא בשלמיות יקנו הם רובם בבחירתו שיקנם ושלא יקנם ואם הנחנו שיתחייב אז כן שיהיה נביא הנה בטלנו טבע האפשר ויחוייב שיהיה זה האיש עכ"פ בעל שלמיות יתכן בהם שיהיה נביא ואם שלישית כי מפני שהמופתים נמצאים מתחדשים בעבור תועלות מה לפי המקרים והמשיגים הנמצאים אז לאנשים ויחוייב כשהונח חדוש אלו המופתים בעת ההיא בדרך ההכרח שיהיה חדוש אותם המקרים והמשיגים אשר בעבורם נתחדשו אלו המופתים על צד ההכרח גם כן והמשל שאם הונח הענין כן הנה מפני שמופת רדת האש מן השמים על העולה ועל העצים ועל האבנים ואכלה אותם ולחכה המים אשר בתעלה היה לתכלית שיסורו ישראל מעבודת הבעלים וישובו אל הש"י הנה היה מחוייב לפי זאת ההנחה שיהיו אז ישראל עובדים הבעלים ויהיו א"כ מוכרחין לחטוא וזה יבטל טבע הבחירה וטבע האפשר ויפול התורה בכללה כי מהגדולות מהפנות אשר עליו נבנית הוא שלאדם בחירה ימשול בה לעשות מה שיסודר לו מהבחירה אם עבירה או מרי הכל לפניו החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע : העשרים וחמשה הוא להודיע שאין ראוי לאדם לחמול על הרעים המחטיאים זולתם ומסירים אותם מאחרי הש"י כי החמלה עליהם הוא אכזריות על הטובים ולזה תמצא שספר שכבר צוה אליהו לתפוש את נביאי הבעל כלם באופן שלא ימלט איש מהם והורידום אל נחל קישון וישחטם שם : העשרים וששה הוא להודיע שראוי לכל אדם לחלוק כבוד למלכות הלא תראה כי אליהו עם עוצם מעלתו בנבואה שנס מתניו לרוץ לפני אחאב עד באו ליזרעאל והמנס חלק לו כבוד עתה לא קודם זה כי ידמה שנס הוא סר אז מאחרי הבעלים והאמין בש"י ולזה הסכים לאליהו בהריגת נביאי הבעל אך קודם זה שהיה בתכלית הרוע לא חלק לו כבוד וכן לא חלק לו כבוד כשחטא בדבר נבות : הכ"ז הוא מה שלמדנו מה שהיה לאליהו ארך ימים נפלא ולזה אמר קח נפשי כי לא טוב אנכי מאבותי ומזה נתישרנו להאמין שפנחס הוא אליהו ושאליהו לא מת כמו שבארנו אצל באורנו זה הספור : הכ"ח הוא להודיע עוצם הכנת הר סיני להגיע שם הנבואה ולזה ספר שכאשר הגיע אל המערה שם באהו דבר ה' בזה האופן הנפלא : הכ"ט הוא להודיע שהכוונה במציאות הנביא היא להשגחה מי שהוא נביא בתוכם וכאשר ישתמש בזה הנביא לתכלית אחר זולת המכוון בו לא תסכים החכמה האלהית שיהיה נביא לעם ההוא ולזה תמצא שספר שכאשר ראה הש"י היות אליהו מבקש רע לישראל הייסירו להבין שאין השם יתברך חפץ בהבאת הרעות ולזה ראה במראה הנבואה הרוח והרעש והאש ולא היה בהם ה' ואחר זה הראה לו כבודו אז שאל לו שנית מה לך פה אליהו וידמה שמרוב כעס אליהו על חטאת ישראל לא התחכם לעמוד על הכוונה האלהית בזה המראה שהראה לו השם יתברך ולזה השיב שנית לש"י כמו התשובה הראשונה וכאשר ראה הש"י שהוא משתמש בנבואתו להביא רע על ישראל בהפך מה שכוון בה אז הודיעו שימשח אלישע לנביא תחתיו עם שכבר הודיעו עם זה איך ינקום הש"י נקמתו מישראל בעזבם את בריתו על ידי חזאל ויהוא ואלישע : הל' הוא להודיע כי רוב העסק בבקשת השלמות והחכמה מביא האדם אל השלמות הלא תראה כי אלישע מפני חוזק חשקו אל השלמות האנושי בא אל זאת המעלה הנפלאה הנזכרת בזה הספור וכבר יגלה עוצם חשקו לזה שהוא הניח בית אביו שהוא עשיר מאד תכף שהשליך אליהו אדרתו עליו ועזב אביו ואמו לזה התכלית והשתדל להיות משרת את אליהו למען ילמד תמיד ממנו ומרוב שמחתו בזה זבח צמד הבקר ובשל הבשר בכלי הבקר ונתן לעם לאכול עם שכל זה להעיר שהוא נפרד מכל וכל מאלו העסקים המלאכותיים ומעתה תהיה כל השתדלותו בבקשת החכמה והשלמות ולזה לא רצה שישארו הדברים אשר היה חורש בהם : הל"א הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לאדם שיפרד מבית אביו ואמו בזולת ידיעתם כדי שלא יכאיב לבם כשלא ידעו איפה הוא ולזה תמצא שעם רב החשק שהיה לאלישע ללכת אחרי אליהו הנה התעורר ללכת לאביו ולאמו לנשק אותם ולהודיעם הפרדו מהם : הל"ב הוא במדות כי לפני שבר גאון ר"ל שהגאוה סבת השבר ושהבוטח בכחו ובחזקו ינוצח ולזה ספר כי בן הדד מפני שנתגאה מאד ושאל למלך ישראל שכספו וזהבו לו הוא ונשיו ובניו הטובים לו הם והסכים לו מלך ישראל ולא נתפייס בזה מרוב בטחו על חזקו אבל היה רוצה לקחת כל מחמד עין שיהיה בבית המלך ובבית עבדיו וכאשר לא הסכים בזה מלך ישראל אמר בוטח על חזקו שלא יספיק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגליו ולפי שהיה בוטח על חזקו הראה לו הש"י כי לא לאדם דרכו וסבב שבמתי מעט נצחהו אחאב בשתי מלחמות זו אחר זו והנה שם הש"י בטחו על חזקו כדי להפילו במלחמה הראשונה כי מפני זה צוה לתפוש חיים אנשי החיל היוצאים מישראל ויצאו מחיל ארם איש לקראת כל איש מהם לתפשו חי כי לא היה ירא שיכו אותם בני ישראל וזה היה סבה שהכו איש אישו וינסו ארם מפני זה וינצחום ישראל והגיע לבן הדד בסוף הענין שלא נשאר לו איש מהחיל אשר היה בוטח בחזקם : הל"ג הוא להודיע חוזק השתדלות החכמה האלהית לקרב ישראל לעבודתו וזה כי בעת אשר נתישרו להאמין כי ה' הוא האלהים מפני המופת הנפלא שהראה להם אליהו הראה להם נצחם המון חיל ארם הנפלא במתי מעט למען ידעו כי ה' הוא האלהים ותתחזק אמונתם בו יותר כמו שזכר בזה המקום :

הל"ד הוא להודיע שראוי לאדם כשיפול בידו במלחמה מי שהוא תמיד לו ולעמו לקוץ מכאיב שלא יחמול עליו אך יבער אותו מן הארץ פן ימצא לו מקום אחר זה אם ימלט להשחית הוא ועמו לפי היכולת ולזאת הסבה תמצא שצותה התורה להכות את המדינים מפני מה שנתבאר כי הם צוררים לישראל בנכליהם וצותה גם כן למחות את זכר עמלק לזאת הסבה ולזה ספר כי מפני ששלח מלך ישראל בן הדד אשר שמהו הש"י בחרמו וברשותו ובמאמרו כעס הש"י עליו ואמר לו שכבר יהיה נפשו תחת נפשו ועמו תחת עמו : הל"ה הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיקשה את לבו הלא תראה מה שקרה לנבות מפני הקשותו לבו שלא נתרצה להחליף כרמו למלך בכרם טוב ממנו ולא רצה ג"כ למכרו אליו :

הל"ו הוא לפרסם כי מפני היות אחאב מלך שמרון היה מושל בישראל ומניע אותם לעשות מה שירצה ולזה לא נענשו כל כך החורים אשר הסכימו במיתת נבות בזה האופן המגונה וזה כי בני שרי המדינות היו את אחאב בשמרון ומפני זה היו מוכרחין אבותיהם לעשות רצונו כדי שלא ימית בניהם ולזה זכר שנערי שרי המדינות היו את אחאב בשומרון וקרא גם כן לזאת הסבה אחאב מלך שומרון כי מפני היותו מלך בשומרון היה מלך בכל עשרת השבטים ולזאת הסבה אמר קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשמרון כמו שבארנו בבאורנו לזאת הפרשה : הל"ז הוא לפרסם חטא אחאב בדבר נבות וענשו הנפלא על זה החטא ושאר חטאיו ועונש איזבל על זה החטא כמו שיעיד לו אליהו כי זה כלו והדומה לו בזה הספור מקיים שהשם יתברך שופט האדם לפי מעשיו והוא פנה חזקה מפנות התורה : הל"ח הוא להודיע שהרוגי מלכות נכסיהן למלכות ולזה שלחה איזבל על דבר נבות שיעידו בו כי ברך אלהים ומלך כדי שיהיה חייב מיתה מפני ברכתו המלך ולזה יוכל אחאב לרשת את כרמו ואפשר שנאמר שכבר הומת נבות ולא היו לו בנים ולזה אמר אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש והם הבנים שהיה עתיד להוליד וידמה שאחאב היה קרוב לו ולזה ירד אחאב לרשת ולזאת הסבה אמרה לו איזבל כי אין נבות חי כי אם מת מגיד שכיון שמת מכל מקום יהיה אחאב יורשו :

הל"ט הוא להודיע שכאשר יעד הש"י רע לאיש על חטאו ונכנע מלפני הש"י הנה הש"י ינחם על הרעה ההיא ולזה תמצא שזכר כי מפני שנכנע אחאב מלפני הש"י אמר שלא יביא הרעה שיעד לו בימיו : המ' הוא להודיע שבית הסקילה מחוץ לעיר ולזה אמר ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות : המ"א הוא לפרסם רוע תכונת אחאב שעם כל מה שקדם מאלו הדברים שהיה ראוי שיקח בהם מוסר וישוב לש"י הנה כבר תמצא שכאשר אמר לו יהושפט שידרוש בדבר ה' הסתפק בנביאי האשרה שהיה לו ולא דרש פי ה' מנביא ה' : המ"ב הוא להודיע שעצת ה' היא תקום ולא הועיל תחבולה להנצל ממנה אם לא על צד התשובה אל הש"י כי אז ינחם על הרעה ולזה ספר שלא הועיל לאחאב היותו מתחפש ובא במלחמה שלא יפול במה שיעד לו הש"י על יד נביאו ולפי שכבר נתקיימו במיתתו יעודים רבים כמו שבארנו אמר כדבר ה' אשר דבר ולא אמר כדבר ה' אשר דבר ביד עבדו פלוני : המ"ג הוא להודיע שיש במה שיושפע מצבא השמים מה שהוא מימין הש"י ובו מה שהוא לשמאלו וכלל הנה הרעות המסודרות ממנו הם כאלו הם משמאל הש"י מפני היותן בלתי מכוונות בעצמן כמו שבארנו בספר מלחמות ה' והטובות השופעות מהם הם מכוונות בעצמן :

רדק

לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך . והזונות פירושו כתרגומו מאני זינא ובדברי רז"ל אחאב מזונן היה עשתה לו איזבל דמות זונות במרכבתו כדי שיראה ויתחמם ועוד דרשו הזונות כמו חזיונות הגיעו שני חזיונות של אליהו ושל מיכה אליהו אמר במקום אשר לקקו הכלבים וגו' מיכה אמר אם שוב תשוב וגו' ויש לשאול היאך אמר כדבר ה' הנה נבות נסקל ביזרעאל ודם אחאב בשמרון לקקוהו הכלבים ומהנראה כי יזרעאל קרוב לשמרון ומי ברכת שמרון הולכים עד יזרעאל והמים באו אדומים מן הדם עד יזרעאל ושם לקקו הכלבים הדם: (לט) ובית השן. שן הפיל עושין ממנו מלאכ' ואחאב בנה ממנו בית אחת או שתים כי בית כלל וכן נאמר בנבואת עמוס ואבדו בתי השן ומה שאמרנו כי בית אמר דרך כלל מצאנו כמוהו לא תשב לי אשה בבית דוד כי קדש המה: (מה) וישלם יהושפט. כי אביו היה לו מלחמה עם מלך ישראל והוא השלים עמו וטעם הספור הזה כי נודע זה שהשלים עמו שהרי עזרו כ"ש שהיה בשלום עמו אלא טעם הסיפור הזה וכתבו אותו אחר אך הבמות לא סרו אמר ועוד רעה אחרת נמצא בו שהשלים עם מלך ישראל ועזרו כמו שאמר לו הנביא הלרשע לעזור ולשונאי ה' תאהב: (מז) ויתר הקדש. תרגם יונתן ושאר נפקת ברא יהיה לדעתו שם כלל לקדשות ולזונות: (מח) נצב מלך. אמר כי בימי יהושפט לא היה מלך באדום לפי שתחת ממשלת יהוד' היה אדום מימי דוד והיו מלכי יהודה ממנים עליהם נציבים והנציב היה מלכם ולפי שבימי יהורם בנו מרדו ויצאו מתחת יד מלכי יהודה אמר כי בימי יהושפט עדיין היו אדום תחת ידם אלא שבימי בנו פשעו מתחת ידם לפי שהלך בנו בדרך רעה: (מט) יהושפט עשר אניות. כן כתוב וקרי עשה והכתוב אומר כי עשר ספינות הם שעשה ומפני שנתחבר באניות עם מלך ישראל שהיה רשע נשברו כמו שכתוב בדברי הימים בהתחברך עם אחזיהו לפי

תרגום

וכל דעבד ובית שנא דפיל די בנא וכל קרויא דבנא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: מ ושכיב אחאב עם אבהתוהי ומלך אחזיהו בריה תחותוהי: מא ויהושפט בר אסא מלך על דבית יהודה בשנת ארבע לאחאב מלכא דישראל: מב יהושפט בר תלתין וחמש שנין כד מלך ועשרין וחמש שנין מלך בירושלם ושום אמיה עזובה בת שלחי: מג ואזל בכל אורחא אסא אבוהי לא סטא מניה למעבד דכשר קדם יי: מד ברם במתא לא עטרא עד כען עמא מדבחין ומסקין בוסמין על במתא: מה ואשלים יהושפט עם מלכא דישראל: מו ושאר פתגמי יהושפט וגבורתיה דעבד ודאגיח קרבא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומין למלכי דבית יהודה: מז ושאר נפקת ברא דאשתאר ביומי אסא אבוהי פלי מן ארעא: מח ומלכא לית באדום ממנא אלהין אסטרטיגי מלכא: מט יהושפט עבד ספינת אפריקא למיזל לאופיר לאיתאה דהבא ולא אזל ארי אתברו ספינתא בעציון גבר: נ בכן אמר אחזיהו בר אחאב ליהושפט ייזלון עבדי עם עבדך בספינתא

מקרא

ובית השן אשר בנה וכל־הערים
אשר בנה הלוא־הם כתובים על־ [י"ז מ"ל בסי']
ספר דברי הימים למלכי ישראל:
מ וישכב אחאב עם־אבתיו וימלך
אחזיהו בנו תחתיו:
מא ויהושפט בן־אסא מלך על־יהודה
בשנת ארבע לאחאב מלך ישראל:
מב יהושפט בן־שלשים וחמש שנה [ג' ר"פ]
במלכו ועשרים וחמש שנה מלך
בירושלם ושם אמו עזובה בת־
שלחי: מג וילך בכל־דרך אסא אביו [ג'. ב']
לא־סר ממנו לעשות הישר בעיני
יהוה: מד אך הבמות לא־סרו עוד העם
מזבחים ומקטרים בבמות: מה וישלם [ל']
יהושפט עם־מלך ישראל: מו ויתר [ע' בטעמא בסיפרא]
דברי יהושפט וגבורתו אשר־עשה
ואשר נלחם הלא־הם כתובים על־ [ד']
ספר דברי הימים למלכי יהודה:
מז ויתר הקדש אשר נשאר בימי אסא
אביו בער מן־הארץ: מח ומלך אין
באדום נצב מלך: מט יהושפט עשר [עשה ק']
אניות תרשיש ללכת אופירה לזהב [ג']
ולא הלך כי־נשברה אניות בעציון [ג' נשברו ק']
גבר: נ אז אמר אחזיהו בן־אחאב
אל־יהושפט ילכו עבדי עם־עבדיך

רשי

זונות במרכבתו: (לט) ובית השן. שן דפיל: (מה) וישלם יהושפט עם מלך ישראל. לפי שמלחמה היתה בין אסא אביו ובין בעשא מלך ישראל הוזקק לומר כן: (מז) ויתר הקדש. נוהגין ניאוף בפרהסיא: (מח) ומלך אין באדום. בימי דוד הנציב הוא המלך וכאן נכתב לפי שבימי יורם בנו שקילקל בימיו פשע אדום וימליכו להם מלך אבל בימי יהושפט עדיין היו כפופין לו: (מט) כי נשברו אניות. לפי שנתחבר עם אחזיהו בזאת לכך נשברו וכן אמר לו הנביא בד"ה (ב' כ' ל"ו) בהתחברך עם רשע פרץ

רלבג

(מא) ויהושפט בן אסא מלך על יהודה בשנת ארבע עד וימלך אחזיה בנו תחתיו: (מד) עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות. ר"ל לשם ה' אך היו חוטאים מפני שכבר נאסרו הבמות אחר הבנו' ביהמ"ק: (מז) ויתר הקד' אשר נשאר בימי אסא. הנה שם היו זכרים (היו) מוכנים למשכב לכל הבא וכבר נשארו מהם בימי אסא ובער אותם יהושפט מן הארץ: (מח) ומלך אין באדום נצב מלך. ר"ל שלא היה עד הנה מלך באדום אבל הנצב שהיו משימים על אדום מלכי בית דוד היה המלך עליהם ומימי דוד היה זה כן כי הוא שם באדום נציבים כמו שקדם ולפי שבימי יהורם בן יהושפט מרדו האדומיים זכר זה בזה המקום כאילו יאמר שעד סוף ימי מלכות יהושפט התמיד זה הענין להיות כן לא אחר זה: (מט) יהושפט עשה אניות תרשיש ללכת אופירה. ידמה שעשר אניות עשה ולזה כתו' עשר וקרי עשה וכבר זכר בספ' ד"ה כי מפני שנתחבר בהם עם אחזיהו פרץ הש"י מעשיו ולזה לא הסכים יהושפט שילכו עוד עבדיו עם עבדו

הלוא י"ז מלאים בסי' ויאמר נתן . ויקרא לשמעי . הלא הם כתובים דשלמה . אבים . אלה . ויתר דברי אחאב . אחיהו . אל תלכו . רחץ וטהר . ויסער . קול רגלי אדוניו . ויתר דברי יהוא . יואש . יהואחז דמלכי יהודה . מנחם . אשר הסיר חזקיהו . שלום ואמת יהיה : אופירה ג' בקריאה וסי' יהושפט עשה אניות . ויבאו אופירה דמלכים . וישלח לו חירם : ט"ו פסוקים רישיהון וכופיהון מלה חדא רישא נסיב וי"ו וסיפא לא נסיב וי"ו וסי' והלוחת מעשה אלהים . והלוים יסמכו . ונפש אדם . ומקנה רב . ויאיר בן מנשה הלך . וחצור חדתה וקריות . ויפתח הגלעדי היה . וה' ישיב לאיש . ולמפיבשת בן קטן ושמו מיכה . ועתה קום צא . ומלך אין באדום . וכמהו לא היה לפניו . ויכניה בן . והנתינים ישבים . והמלך קם בחמתו :

תולדות אהרן ומלך אין באדום . (ע"ג לט) :

מצודת ציון

שן של פיל: (מה) וישלם. עשה שלום: (מז) הקדש. הניאוף וכן לא יהיה קדש (דברים כג) הברכה בער. פנה מן העולם: (נ) ולא אבה. לא רצה:

מצודת דוד

ושתו הכלבים את דמו המעורב במי הברכה: הזונות. נשים הזונות הרוחצות במי הברכה רחצו בדמו המעורב במים וגם זה לבזות אחאב: כדבר ה'. שאמר במקום אשר לקקו וגו' (לעיל כ"א) ילוקו וכו' וידמה שהמקום ההוא היה קרוב ליזרעאל מקום שהומת נבות ובא שמה הדם עם מרוצת המים: (מא) בשנת ארבע. ר"ל כבר עבר ד' לאחאב וכמו"ש ובשנת י"ח ליורם וכו' מלך אחזיה (מלכים ב' ט) וע"כ ר"ל כבר עבר י"א שנים כי במקום אחר נאמר בשנת י"ב ליורם וכו' מלך אחזיה (שם ח') וכ"כ נאמר בשנת ד' ר"ל כבר עבר ד' לאחאב כי אחאב מלך בל"ח לאסא הרי מלך ד' שנים עד שמת אסא בשנת מ"א למלכו א"כ מלך יהושפט בה' לאחאב מיד עד אחר כלות ד': (מב) ועשרים וגו'. ומקטרים היו: (מד) הבמות. במות יחיד העשויה לגבוה האסור משנבנה הבית: (מח) נצב מלך. כי מעת שכבש דוד את אדום הסיר מהם המלכים ושם עליהם נציבים ר"ל ממונים מתחת ידו למלוך עליהם ולמשול בם והתמיד הדבר עד ימי יהושפט כי גם בימיו היה שם נצב במקום מלך: (מט) אניות תרשים. ר"ל כספינות עשויות בתבנית אניות תרשים: ללכת אופירה. ובד"ה נאמר ללכת תרשים וגם שם נאמר שפלת עם אחזיה ואולי האמור שם היה בפעם אחר ולא זהו הנאמר כאן: לזהב. להביא זהב כמו שהביא שלמה: ולא הלך

רש"י

פרץ ה' את מעשיך: (נב) בשנת שבע עשרה ליהושפט. יש מתמיהים על המקרא הזה לפי שנאמר באחאב שמלך עשרים ושתים וביהושפט נאמר שעמד בשנת ארבע לאחאב נמצא שכלו ימי אחאב בשנת תשע עשרה ליהושפט וכאן הוא אומר שמלך אחזיה בשנת י"ז ליהושפט אך בדקתי ומצאתי בדברי הימים מלכי ישראל שאינו מדקדק במנין שנותיהם ואם עמד בסוף שנה מונה אותה לו בתחלתו ואינו מונה אותה לו במקו' אחר לכך אני אומר בשנת ארבע לאחאב שאמר בעמידתו של יהושפט לא נמנית עמו שנה ראשונה של אחאב וכן אתה מוצא ברובם וגם שנה שעמד יהושפט לא נמנית בשנת שבע עשרה הללו:

(ב) בעד השבכה. גראד"ה בלע"ז. אומר אני שרגילים לאורגו שתי וערב בנסרים ארוכים וקצרים שקורין (לטש) קנטיגל"י בלע"ז. ועושין נקבים נקבים כעין שבכה וקרוי פרדוג"י בלע"ז. ואני שמעתי שבכה ווי"ן בלע"ז ובלשון אשכנז שווינדל שטיג כמו שפירשתי ובלולים יעלו (מלכים א' ו' ח'):

ויחל

רדק

לפי כשאמר לו אחזיהו שיתחבר עמו פעם שנית באניות ולא אבה יהושפט: נשברה. כן כתיב וקרי נשברו אלא לא נשברו בדרך אחד אלא נשברה כל אחת ואחת לבדה: (נא) בעיר דוד אביו. אמר אביו בעבור שהלך בדרכיו: (נב) בשנת שבע עשרה ליהושפט. והלא בשנת ארבע לאחאב מלך יהושפט ואחאב מלך עשרים ושתים שנה היוצא מהם ארבע נשארו שמנה עשר אלא שנת שנים ועשרים של אחאב לא שלמה לו ומנה אותה לבנו: שנתים. לא היו שתי שנים שלמות שהרי הכתוב אומר למטה כי יהורם בן אחאב מלך בשמנה עשרה ליהושפט אלא לפי שלא שלמה לאחזיהו שנה שניה מנה אותה לו ולאחיו ולאביו: (א) ויפשע מואב. לפי שהיה עובד אחאב כמו שאמר למטה והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וכיון שמת אחאב פשע בבנו: (ב) בעד השבכה. השבכ' היתה בעליה והיא ארובה ואורגים אותם בעצים שתי וערב ומניחים נקבים להאיר בבית התחתון ומפני זה נקראת שבכה שהיא עשוי' מעש' שבכ' שהוא הרשת: ויחל. מן חלה על משקל ויעל מן עלה ונקמצ' היו"ד מפני ההפסק:

מה

ד' בָּאֳנִיּ֑וֹת וְלֹ֥א אָבָ֖ה יְהוֹשָׁפָֽט׃
נא וַיִּשְׁכַּ֤ב יְהוֹשָׁפָט֙ עִם־אֲבֹתָ֔יו וַיִּקָּבֵ֥ר עִם־
ד'דסמי'כסי' אֲבֹתָ֖יו בְּעִ֣יר דָּוִ֣ד אָבִ֑יו וַיִּמְלֹ֛ךְ יְהוֹרָ֥ם
בְּנ֖וֹ תַּחְתָּֽיו׃ נב אֲחַזְיָ֣הוּ בֶן־
אַחְאָ֗ב מָלַ֤ךְ עַל־יִשְׂרָאֵל֙ בְּשֹׁ֣מְר֔וֹן
בִּשְׁנַ֗ת שְׁבַ֤ע עֶשְׂרֵה֙ לִיהוֹשָׁפָ֖ט מֶ֣לֶךְ
יְהוּדָ֑ה וַיִּמְלֹ֥ךְ עַל־יִשְׂרָאֵ֖ל שְׁנָתָֽיִם׃
נג וַיַּ֥עַשׂ הָרַ֖ע בְּעֵינֵ֣י יְהוָ֑ה וַ֠יֵּלֶךְ בְּדֶ֨רֶךְ
ד'. ד' אָבִ֜יו וּבְדֶ֣רֶךְ אִמּ֗וֹ וּבְדֶ֙רֶךְ֙ יָרָבְעָ֣ם בֶּן־
נְבָ֔ט אֲשֶׁ֥ר הֶחֱטִ֖יא אֶת־יִשְׂרָאֵֽל׃
נד וַֽיַּעֲבֹד֙ אֶת־הַבַּ֔עַל וַיִּֽשְׁתַּחֲוֶ֖ה ל֑וֹ ג'
וַיַּכְעֵ֗ס אֶת־יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל כְּכֹ֖ל ג'
אֲשֶׁר־עָשָׂ֥ה אָבִֽיו׃

ב

א א וַיִּפְשַׁ֤ע מוֹאָב֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל אַחֲרֵ֖י מ֥וֹת
אַחְאָֽב׃ ב וַיִּפֹּ֨ל אֲחַזְיָ֜ה בְּעַ֤ד הַשְּׂבָכָה֙ ז'
בַּעֲלִיָּת֛וֹ אֲשֶׁ֥ר בְּשֹׁמְר֖וֹן וַיָּ֑חַל וַיִּשְׁלַ֣ח ג'. ג'
מַלְאָכִ֗ים וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙ לְכ֣וּ דִרְשׁ֗וּ י"ג חס' בסיפרא
בְּבַ֤עַל זְבוּב֙ אֱלֹהֵ֣י עֶקְר֔וֹן אִם־אֶחְיֶ֖ה ד'
מֵחֳלִ֥י זֶֽה׃ ג וּמַלְאַ֣ךְ יְהוָ֗ה דִּבֶּר֙
אֶל־אֵלִיָּ֣ה הַתִּשְׁבִּ֔י ק֣וּם עֲלֵ֔ה לִקְרַ֖את ס'. י"ו
מַלְאֲכֵ֣י מֶֽלֶךְ־שֹׁמְר֑וֹן וְדַבֵּ֣ר אֲלֵהֶ֗ם י"א. ב' י"ג חס'
הֲמִֽבְּלִ֤י אֵין־אֱלֹהִים֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל אַתֶּ֣ם ד'
הֹלְכִ֔ים לִדְרֹ֕שׁ בְּבַ֥עַל זְב֖וּב אֱלֹהֵ֥י
עֶקְרֽוֹן׃ ד וְלָכֵ֞ן כֹּֽה־אָמַ֣ר יְהוָ֗ה הַמִּטָּ֞ה ס' וסי' עלי סלק לערסא
אֲשֶׁר־עָלִ֣יתָ שָּׁ֔ם לֹא־תֵרֵ֖ד מִמֶּ֑נָּה כִּ֥י ומחכי רחמי'

תולדות אהרן הגבלי. עקידס שער ק:

תרגום

וְלָא אֲבָה יְהוֹשָׁפָט׃
נא וּשְׁכִיב יְהוֹשָׁפָט עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד אֲבוּהִי וּמְלַךְ יְהוֹרָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ נב אֲחַזְיָה בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת שְׁבַע עַסְרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין׃
נג וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בְּאוֹרַח אֲבוּהִי וּבְאוֹרַח אִמֵּיהּ וּבְאוֹרַח יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל׃ נד וּפְלַח יַת בַּעֲלָא וּסְגִיד לֵיהּ וְאַרְגֵיז קֳדָם יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּכֹל דַעֲבַד אֲבוּהִי׃

א וּמְרָדוּ מוֹאֲבָאֵי בְּיִשְׂרָאֵל בָּתַר דְמִית אַחְאָב׃ ב וּנְפַל אֲחַזְיָה מִן סְרִגְתָּא בְּעִילִיתֵיהּ דִי בְשֹׁמְרוֹן וְאִתְמְרַע וּשְׁלַח אִזְגַדִין וַאֲמַר לְהוֹן אֱזִילוּ תְּבַעוּ בְּבַעַל זְבוּב טַעֲוַת עֶקְרוֹן אִם אֱחֵי מִמַּרְעִי דֵין׃ ג וּמַלְאֲכָא דַיְיָ מַלֵּיל עִם אֵלִיָּהוּ דְמִן תּוֹשָׁב קוּם סַק לְקַדָּמוּת אִזְגַדֵי מַלְכָּא דְשֹׁמְרוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן הֲלָא אֱלָהָא קַיָּם דִשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל אַתּוּן אָזְלִין לְמִתְבַּע בְּבַעַל זְבוּב טַעֲוַת עֶקְרוֹן׃ ד וּבְכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַרְסָא דִסְלֵיקְתָּא תַּמָּן לָא תֵיחוּת

ודבר י"א בקריאה וסי' ועתה קום צא ודבר. ומלאך ה' דבר אל אליה. ויהי המה חולכים. אז תקרא וה' יענה. אם תשיב משבת רגליך. אין קורא בצדק. ועתה יען עשותכם. מן שלש עשרה שנה ליאשיהו בן אמון. הוקם את דברי יהונדב. ודבר אלהם דריש פסוק. ועל הר סיני ירדת: ולכן ח' בקריאה וסי' ולכן נשבעתי לבית עלי. הנה ה' מעלה. המטה אשר עלית בה. יחכה ה' לחננכם ב' בו. וסי' בלשון ארמי עלי סלק לערסא ומחכי רחמין:

מצודת ציון

א (ב) השבכה. מעשה רשת וכן שבכים מעשה שבכה (מ"א ז): בבעל זבוב. כן שם הע"ג: (ג) מלאכי. שלוחי:

משפט

רלבג

עבדי אחזיה: (נא) בעיר דוד אביו. אמר זה לפי שהלך בדרכיו: אחזיהו בן אחאב מלך על ישראל בשמרון בשנת שבע עשרה ליהושפט. הנה יפול בזה ספק כי בשנה ד' לאחאב זכר שמלך יהושפט ועדיין מלך אחאב שמנה עשר' שנה כי עשרים ושנים שנה מלך ועוד מה שנשאר לו מהשנה הרביעי' ואיך יתכן עם זה שיאמר כי בשנת שבע עשר' ליהושפט מלך אחזיה. והנה הנראה בעיני שכל השני' ששפ' שמלכו מלכי ישראל היו לקוחי' משנו' מלכי דוד עד שכאשר ימלך בסוף שנה אחת ממלכי דוד ובראש השנה הנמשכת לה יאמר שכבר מלך שנתי' ובהיות הענין כן הנה מה שאמ' בשנת ארבע לאחאב היה בשנת חמש כאשר ימנו השנים לפי שנות מלכי דוד אשר לפי המנין ההוא נאמר בו שמלך כ"ב שנה שהרי בשנת ל"ח לאסא התחיל למלוך ונחשב' לו שנה מהשנשא' מהשנה ההיא ומלך אסא אחר השנה ההיא שלש שני' שהרי מ' ואחת שנה מלך ובהיות הענין כן הנה עברו ד' למלכות אחאב למנין השנים שאמ' שמלך עשרים ושתים שנה והתחילה השנה החמישי' וידמה שכבר עבר ממנה מעט כשמלך יהושפט כי לא מלך תכף ברגע שמת אביו ואחר זה לא נשלמו י"ז שנים שלימות ליהושפט כשנכנס אחאב מעט משנת הכ"ב אך עכ"פ היתה נכנסת השנה השמנה עשר' כשנמנה ממיתת אסא. ואפשר שנה' והוא היותר נכון כי הרצון באמרו בשנת ד' לאחאב שכבר עברו ארבע שנים לאחאב ובזה מצאנו שאמ' בשנת אחת עשר' ליהורם בן אחאב והרצון בו שכבר עברו לו אחת עשרה שנה ולזה אמר במקום אח' תמורת זה בשנת שתים עשרה ליהורם וכן מה שאמ' בשנת שבע עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשרה שנה וכן מה שאמר שיהורם בן אחאב מלך בשנת שמנה עשרה שנה ליהושפט ר"ל שכבר עברו שמנה עשרה שנה והיה בשנת תשע עשרה: (נג) ובדרך אמו. היא איזבל כי בן איזבל היה: (א) ויפשע מואב בישראל אחרי מות אחאב. ספר זה להעי' שיותר רעות היו פעלות אחזיה מפעלות אחאב כי אחאב שב קצת מרוע מעשיו אבל זה היה מחזיק בכל אותן הפעלו' הרעות שעשו אביו ואמו וכאילו היה זה סבה שפשע מואב בישראל ולא נתנו למלך ישראל המס שהיו נותנים לו מקודם: (ב) בעד השבכה. הוא מעשה רשת עשוי על הארובה שיכנס האור דרך הנקבים אשר בשבכ' פנית אשר תחת העלייה: (ד) וילך אליה. ר"ל שכבר הלך

מצודת דוד

הלך. עד הופיר: (נ) ולא אבה. ואולי על כי שלא עמו לתרשיש כמ"ש בד"ה ונשברו האניות והנביא הוכיחו על מה שנתחבר עם אחזיה לזה לא רצה לשלוח עמו להופיר: (נב) בשנת שבע עשרה. ר"ל כבר עבר י"ז ליהושפט כי הלא יהושפט מלך בה' לאחאב ואחאב נהרג בשנת כ"ב למלכו והיא אחרי כלות י"ז ליהושפט ובתחלת י"ח ואז מלך אחזיהו בן אחאב: שנתים. ומקוטעות היו:

א (א) ויפשע מואב. כי מאז היו עבדים לישראל ואחרי מות אחאב מרדו: (ב) בעד השבכה. ארובה היתה ברצפת העליה והיתה סתומה מעצים דקים עשויה כעין שבכה ובעברו דרך עליה נשברה ונפל דרך בה: ויחל. נעשה חולה: (ג) המבלי אין. המלה כפול לתוספת ביאור ור"ל וכי בעבור שאין אלהים בישראל ט' בתמיה הלא יש אלהים בישראל ומדוע לא דרשתם בנביאיו: וילך. הלך לדרכו:

פס'

מות תמות וילך אליה : ה וישובו
המלאכים אליו ויאמר אליהם מה־
זה שבתם : ו ויאמרו אליו איש עלה
לקראתנו ויאמר אלינו לכו שובו
אל־המלך אשר־שלח אתכם
ודברתם אליו כה אמר יהוה המבלי
אין־אלהים בישראל אתה שלח
לדרש בבעל זבוב אלהי עקרון לכן
המטה אשר־עלית שם לא־תרד
ממנה כי־מות תמות : ז וידבר
אלהם מה משפט האיש אשר עלה
לקראתכם וידבר אליכם את־
הדברים האלה : ח ויאמרו אליו איש
בעל שער ואזור עור אזור במתניו
ויאמר אליה התשבי הוא : ט וישלח
אליו שר חמשים וחמשיו ויעל אליו
והנה ישב על־ראש ההר וידבר
אליו איש האלהים המלך דבר רדה :
י ויענה אליהו וידבר אל־שר
החמשים ואם־איש אלהים אני
תרד אש מן־השמים ותאכל אתך
ואת־חמשיך ותרד אש מן־השמים
ותאכל אתו ואת־חמשיו : יא וישב
וישלח אליו שר־חמשים אחר
וחמשיו ויען וידבר אליו איש
האלהים כה־אמר המלך מהרה רדה :
יב ויען אליה וידבר אליהם אם־איש
האלהים אני תרד אש מן־השמים
ותאכל אתך ואת־חמשיך ותרד אש־
אלהים מן־השמים ותאכל אתו
ואת־חמשיו : יג וישב וישלח שר־
חמשים שלשים וחמשיו ויעל ויבא
שר־החמשים השלישי ויכרע על־
ברכיו לנגד אליהו ויתחנן אליו
וידבר אליו איש האלהים תיקר־נא
נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים
בעיניך : יד הנה ירדה אש מן־השמים
ותאכל את־שני שרי החמשים
הראשנים ואת־חמשיהם ועתה

מנה ארי ממת תמות
ואזל אליה : ה ותבו
אזגדיא לותיה ואמר להון
מא דין תבתון : ו ואמרו
ליה גברא סליק לקדמותנא
ואמר לנא איזילו תובו
לות מלכא דשלח יתכון
ותמללון עמיה כדנן אמר
יי הלא אלהא קים
דשכנתיה שריא בישראל
את שלח למתבע בבעל
זבוב טעות עקרון בכן
ערסא דסליקתא תמן
לא תיחות מנה ארי
ממת תמות : ז ומליל
עמהון מא נמוסא דגברא
דסליק לקדמותכון ומליל
עמכון ית פתגמיא האלין :
ח ואמרו ליה גבר בעיל
סערן וזרזא דמשכא אסיר
בחרציה ואמר אליה דמן
תושב הוא : ט ושלח
לותיה רב חמשין וחמשין
דעמיה וסליק לותיה
והוא יתיב על ריש טורא
ומליל עמיה נביא דיי
מלכא מליל חות :
י ואתיב אליה ומליל עם
רב חמשין אם נביא
דיי אנא תיחות אשתא
מן שמיא ותיכול יתך
וית חמשין דעמך ונחתת
אשתא מן שמיא ואכלת
יתיה וית חמשין דעמיה :
יא ותב ושלח לותיה רב
חמשין אוחרנין וחמשין
דעמיה ואתיב ומליל עמיה
נביא דיי כדנן אמר מלכא
אוחי חות : יב ואתיב אליה
ומליל עמהון אם נביא דיי
אנא תיחות אשתא מן
שמיא ותיכול יתך וית
חמשין דעמך ונחתת
אשתא מן שמיא ואכלת יתיה וית חמשין דעמיה :
יג ותב ושלח רב חמשין תליתאין וחמשין דעמיה
וסליק ואתא רב חמשין תליתאין וכרע על ברכוהי
לקביל אליהו ובעא מן קדמוהי ומליל עמיה נביא
דיי תיקר כען נפשי ונפשא דעבדך אלין חמשין
בעינך : יד הא נחתת אשתא מן שמיא ואכלת
ית תרין רבני חמשין קדמאין וית חמשין דעמהון

רדק

(ז) מה משפט האיש . מה תארו ותרגומו מה נימוסא דגברא ונרא' כי אלישע לא היה אז עמו כי פעמים הי' מניחו באחת המקומות והיה הולך יחידי על ההרים להתבודד בנבואה : (ח) אליהו התשבי . כי יודע הי' כי מנהגו לאזור אזור עור והי' ידוע כי בעל שער הי' ותימ' הוא היאך לא היו מכירים אותו מלאכי מלך ישראל והלא הוא הי' רגיל עם אחאב ובשמרון ואפשר כי אלו האנשים ששלח מלך ישראל לא היו אז בשמרון כשהי' אליהו רגיל שם וזמן רב הי' לאליהו שלא היה בשמרון מפני איזבל שאמר' להרגו שהרי במלחמת בן הדד ראינו שלא הי' שם ולא במלחמות רמות גלעד כי מיכיהו בן ימלא הי' להם אז הנביא לה' אשר בשמרון : (יב) ויען וידבר אליה'. ויען כמו ויען איוב הראשון וענייתם ואמרת לשון צעקה בדבור

מצודת ציון

(ז) משפט . ר"ל מנהג : (יג) שר חמשים שלשים וחמשיו . הוא הפוך כמו שר חמשים וחמשיו שלישית כמשמו

רלבג

הלך לקראת מלאכי מלך שומרון ואמר להם מה שצוהו הש"י : (ז) מה משפט האיש . ר"ל מה מנהג האיש וכן וכה משפטו כל הימים : (ט) וישלח אליו שר חמשי' וחמשיו . ר"ל ששלח לאליהו לכבודו לקרוא לו שר גדול שהיו חמשים איש הולכים לפניו והלכו עמו החמשי' איש ההם : איש האלהים המלך דבר רדה. ידמה מדבריהם שהם היו רוצי' להביאו עמהם בהכרח מצד מצות המלך ולזה אמרו לו שיבא במצות המלך והרגיש אליהו מענינ' שאם לא ישכים ללכת מעצמו יקחוהו בכח למלאת מצות המלך ולזאת אמר להם כי מאחר שהם קוראים אותו איש אלהים הנה מזה הצד אינו תחת המלך ולא יועילו בחזקם עמו ולזה אמר ואם איש אלהי' אני תצא אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך . ולפי שהשר השני דבר אליו גם כן באופן שדבר אליו הראשון עשה אליהו שירדה אש גם כן ואכלה אותו ואת חמשיו אמנם השר השלישי לא הראה שיבא אליו בכח אבל בא אליו בתחנוני' ולזה לא עשה אליהו דבר כנגדו וגם

על ראש ההר ח' דסמיכי וסי' והית נכון לבקר . ויעבר דוד העבר . וישלח אליו שר חמשים . אלף אחד מפני גערת אחד . זאת תורת הבית על ראש ההר : ואם איש ג' בקריאה וסי' ואם איש עני הוא . ואם איש אלהים אני . ואם איש שפתים יצדק . אנ"ך : החמשים ח' בקריאה וסי' נמסר בסדר קרח : אליה ה' וסי' ומלאך ה' דבר . ודבתריה ולכן כה אמר ה' תמטה . ואזור עור אזור . ויען אליהם וידבר אליהם . הנה אנכי שולח . וחד ויערשיה ואליה . וכל עזרא

תולדות אהרן ואזור עור . עקידה שער פד : מרי כחמשים . פס שער קג :

מצודת דוד

(ז) מה משפט האיש . מה תארו ומלבושיו : (ח) בעל שער · מגודל בשער הרבה והגור הוא בחגורה של עור : (ט) וחמשיו . עם החמשים האנשים אשר הוא שר עליהם : המלך דבר רדה . כלומר רד במצות המלך כי אקחך עם אתי : (יג) תיקר נא נפשי . תהא נפשי יקרה וחשובה בעיניך לבל תמית אותי : (יד) ותאכל וגו'.

רשי

ויחל . לשון חולי : (יז) וימלך יהורם תחתיו . אחיו היה : בשנת שתים ליהורם בן יהושפט . אפשר לומר כן והלא מלך בשנת י"ט ליהושפט שהרי אחזיה מלך בי"ז ומלך שנתים ובסמוך נמי כתיב בשנת י"ח ליהושפט מלך יהורם ויהושפט מלך עשרים וחמש שנים קודם שמלך יהורם בנו אלא ראוי היה יהושפט ליהרג ברמות גלעד ובשכר שזעק תלה לו שבע שנים ומאותה שעה הוא מונה לבנו: (א) בסערה . ברוח

רדק

בדבור : רד אותו . פי' עמו וכן וירד אתו אל המלך ירד עמו והלך אל המלך כי השר עלה אל קצה ההר ואליהו היה בראש ההר : (טו) אל תירא מפניו . כי מתיירא הי' שיוליכנו למלך והי' ירא מן המלך מפני שהתנבא עליו רע שימות או היה ירא מפני איזבל אמו : (יז) בשנת שתים ליהורם בן יהושפט . היאך הי' זה והלא אמר למט' כי מלך בשנת י"ח ליהושפט ויהושפט הלך עמו למלחמת מואב והנה הי' מלך בימי יהושפט שבע שנים כי יהושפט מלך כ"ה שנים אלא שיהושפט המליך את יהורם בנו בחייו מפני מחלוקת אחיו כמו שאומר בדברי הימים ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ומה הי' צריך לומר זה ידוע הוא כי המלוכה היא לבכור אלא שנראה כי היה מחלוקת בין בניו לפיכך נתן לו המלוכה בחייו ומלך בחיי אביו שבע שנים ובשנת שתים למלכות יהורם זו שמלך בחיי אביו מלך יהורם בן אחאב על ישראל: כי לא היה לו בן . לא היה לאחזיהו בן לפיכך מלך יהורם אחיו תחתיו ובסדר עולם בשנת שתים ליהורם בן יהושפט אפשר לומר כן והלא הוא מלך משנת שמונה עשרה ליהושפט אלא לענין שנאמר ויעזר יהושפט וה' עזרו ויסירם אלהים ממנו ראוי היה יהושפט ליהרג באותה שעה לפי שהיה עוזר לרשע ובשכר שזעק תלה לו האל ז' שנים ועלו לבנו ועוד נכתבנו : (א) בסערה . בקמץ חטף הסמ"ך אמר בסער' ולא אמר כן למט' אלא רכב אש וסוסי אש רוח סער' הי' עמהם כמו שאמר ויעל אליהו בסערה אלא הנראה לאליש' אמר רכב אש וסוסי אש אבל הרוח אינה נראית ורוח הסער' העלתה אותו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברים הקלים כן העלת' אותו ברצון האל על גלגל האש ושם נשרפו בגדיו זולתי האדרת וכלה בשרו ועצמו והרוח שבה אל האלהים אשר נתנ' ומה שנרא' רכב אש וסוסי אש לאלישע להודיע בו כי בהעלותו עלה מישראל רכבו ופרשיו כמו שאמר אלישע אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ודעת המונינו גם חכמינו כי הכניסו האל בגן עדן עם גופו כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא וכן

מקרא

תִּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינֶיךָ׃
טו וַיְדַבֵּר מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אֵלִיָּהוּ רֵד
אוֹתוֹ אַל־תִּירָא מִפָּנָיו וַיָּקָם וַיֵּרֶד (כ"ד מ"ל)
אוֹתוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ׃ טז וַיְדַבֵּר אֵלָיו כֹּה־ (כ"ד מ"ל)
אָמַר יְהוָה יַעַן אֲשֶׁר־שָׁלַחְתָּ מַלְאָכִים
לִדְרֹשׁ בְּבַעַל זְבוּב אֱלֹהֵי עֶקְרוֹן
הֲמִבְּלִי אֵין־אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל לִדְרֹשׁ (ד' ג' בענין אין קבריס)
בִּדְבָרוֹ לָכֵן הַמִּטָּה אֲשֶׁר־עָלִיתָ שָּׁם
לֹא־תֵרֵד מִמֶּנָּה כִּי־מוֹת תָּמוּת׃
יז וַיָּמָת כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר־
דִּבֶּר אֵלִיָּהוּ וַיִּמְלֹךְ יְהוֹרָם תַּחְתָּיו
בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לִיהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט (ב' ומ"ל כי הוא הבכור)
מֶלֶךְ יְהוּדָה כִּי לֹא־הָיָה לוֹ בֵּן׃ יח וְיֶתֶר
דִּבְרֵי אֲחַזְיָהוּ אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלוֹא־הֵמָּה (י"ז מ"ל כסי' ד')
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃

ב א וַיְהִי בְּהַעֲלוֹת (ג')
יְהוָה אֶת־אֵלִיָּהוּ בַּסְעָרָה הַשָּׁמָיִם (כ'כתי' סמ"ך ובענין)

תרגום

(כ') וּכְעַן תִּיקַר נַפְשִׁי בְּעֵינָךְ׃ טו וּמַלֵּיל מַלְאֲכָא דַייָ עִם אֵלִיָהוּ חוּת עִמֵּיהּ לָא תִדְחַל מִן קֳדָמוֹהִי וְקָם וּנְחַת עִמֵּיהּ לְוַת מַלְכָּא׃ טז וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חֲלַף דִשְׁלַחְתָּא אִזְגַדִין לְמִשְׁאַל בְּבַעַל זְבוּב טַעֲוַת עֶקְרוֹן הֲלָא אֱלָהָא קַיָם דִשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁאַל בְּפִתְגָמֵיהּ בְּכֵן עַרְסָא דִי סְלֵיקְתָּא תַמָן לָא תֵיחוֹת מִנֵהּ אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת׃ יז וּמִית כְּפִתְגָמָא דַייָ דְמַלֵּיל אֵלִיָהוּ וּמְלַךְ יְהוֹרָם תְּחוֹתוֹהִי בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לִיהוֹרָם בַּר יְהוֹשָׁפָט מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲרֵי לָא הֲוָה לֵיהּ בַּר׃ יח וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי אֲחַזְיָה דַעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי דְיִשְׂרָאֵל׃ א וַהֲוָה בְּאַסָקוּת יְיָ יָת אֵלִיָהוּ בְּעַלְעוֹלָא

דכוו': המבלי ד' וסי' נמסר בסדר בשלח. בהעלות ג' וסי' ויהי בהעלות ה' את אליהו . בהעלות העולה והחלבים . בתתי אתך עיר נחרבת :

רלבג

וגם לא היה מסכים לבא עם השר ההוא אל המלך ליראתו מהמלך ההוא ומאיזבל אמו : (יז) בשנת שתים ליהורם בן יהושפט מלך יהודה. יש בכאן ספק חזק והוא שלא יתכן שיחיה אחזיהו עד שנת שתים ליהורם בן יהושפט וזה שכבר מלך בשנת שבע עשרה ליהושפט ולא מלך כי אם שתי' שני' כמו שקדם וכבר מלך יהושפט עשרים וחמש שנה ולזה לא יתכן שנאמר שהתחיל למלוך יהורם בן אחאב בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט ואם אמרנו שכבר התחיל למלוך יהור' בן יהושפט בחיי אביו מעת מות אחאב הנה לא יתכן מה שאמר ואת הממלכה נתן ליהור' כי הוא הבכור שהרי החזיק בה בחייו והנה זכר במה שיבא כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהוד' מלך יהורם בן יהושפט מלך יהוד' וזה ממה שיוסיף עוד ספק על זה ועוד שאחר זה כתב כי בשנת אחת עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה ובמקום אחר כתב כי בשנת שתים עשרה ליורם בן אחאב מלך אחזיה על יהודה וזה לאות כי כשיאמר בשנת כך למלך כך הנה פעם ירצה בו שעברו אותן שנים למלך פעם ירצה שהמליך בשנה ההוא ויהיה הרצון באמרו בשנת אחת עשר' ליורם בן אחאב שכבר עברו לו אחת עשר' שנה והוא בשנת שתים עשרה והרצון באמרו בשנ' שתים עשרה הוא שכבר היה בשנה ההיא . והנראה בעיני כי מפני החתון שהיה ליהושפט עם אחאב היה יהושפט מולך אחרי מות אחאב עם מלך ישראל כל ימיו כי היו חולקים לו כבוד בני אחאב מפני היותו זקן והתחתן באחאב ולזה תמצא שאמר בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט מלך יהודה והרצון בו שיהושפט היה מנהיג מלכות ישראל עמו וכאילו היה יהושפט מלך ישראל ג"כ והוא מבואר שהוא מחוייב שיהיה פירושו כן כי אי אפשר שיהיה הרצון בו שתהיה שנת חמש ליהושפט כי שנת החמש ליהורם בן אחאב הוא שנת עשרי' וחמש ליהושפט אחר שכבר מלך אז יהורם בן יהושפט ובזה הדרך נאמר שעד שהתחילה השנה השנית למלכות יהורם מלך יהודה היה מלך יהודה משתתף עם יהורם בן אחאב בהנהגת המלכות כי כבר תמצא במלחמותיו שהיה יהושפט תמיד עמהם . והנה ליישב כל אלו הפסוקים ידמה בעיני שהשנה שמלך בה אחזיה היתה שמנה עשרה ליהושפט ר"ל שכבר עברו לו שבע עשר' ובמלוך יהורם עברו ליהושפט שמונה עשרה שנה והיה בשנת התשע עשרה ובשנה שעברו חמש שנים ליהורם בן אחאב מלך ישראל מלך יהורם בן יהושפט מלך יהודה ובזה לא יפול שום ספק כי כשעברו לאחאב ארבע שנים מלך יהושפט ונשארו לאחאב י"ח שנים מקוטעים ולזה לא עברו ליהושפט במותו כי אם י"ז שני' שלמים והיה בשנת שמנה עשרה ומלך אחזיה שתי שני' מקוטעים ומת כשהיה יהושפט בשנת התשע עשרה ואחר כן יהושפט פחות משש שנים כדרך שלקה מהשנה העשרים וחמש מעט ואז עברו חמש שנים ליהורם בן אחאב והוא בשנה הששי' וכשעברו לו אחת עשרה שנה והיה בשנה השתים עשרה בדרך שלקח מהשתים עשרה יותר ממה שלקח מהשנה הששי' הנה כבר עברו ליהורם בן יהושפט יותר משש שנים שלמים והיותר היה קצתו מהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט וקצתו היה מהשנה השמינית ונחשב לו זה שמנה שנים ולא היה כי אם שש שנים ויותר מעט ולפי שהשנה הראשונה ליהורם בן יהושפט לא היתה אלא זמן מועט מאד כמו שבארנו הנה לא נראה בזמן ההוא היות מלך יהודה בלתי משתתף עם מלך ישראל בהנהגת ישראל ולא הראה לו זה עד בא השנה השנית ליהורם מלך יהודה והנה בזה הדרך נתישב כל זה בלי שום ספק : (א) בהעלות ה' את אליהו בסערה השמים . אי אפשר שיובן שהעלהו השמים כי לא יעלו שם אלו הגופות אבל הכוונה בו בגובה האויר כאמרו ערים גדולות בצורות בשמים ומגדל וראשו בשמים והנה נשאהו רוח ה' במלאכות ה' אל מקום לא נודע עדיין והוא חי שם כמו שבארנו

מצודת דוד

על שדברו בזדון : ועתה . הואיל ואני באתי בהכנעה : (טו) רד אותו . רד עמו : וירד אותו . וירד עמו : (יז) וימלוך יהורם . אחי אחזיה בן אחאב : בשנת שתים ליהורם בן יהושפט . ארז"ל מעת שהלך יהושפט אל רמות גלעד לעזור לאחאב מונין המלכות גם לבנו על כי היה ראוי ליהרג אז על שעזר לרשע והעת ההיא הם שתי שנים כי אז נהרג אחאב ומיד מלך בנו אחזיה וימי מלכו שנתים ומת ומיד מלך יהורם אחיו : כי לא וכו'. שימלוך תחתיו ולזה מלך אחיו : ב (א) בהעלות . בעת בא הזמן שהעלה ה' את אליהו ע"י רוח סערה אל השמים הלך אז אליהו עם אלישע מן

רדק

וכן הכנים חנוך שם. ונדרש כי עשרה הם שנכנסו חיים לגן עדן : וילך אליהו. ואליהו נאמר לו ברוח הנבואה כי באותו היום ילקח ולא גלה הדבר לאלישע אבל אלישע נאמר לו גם כן ברוח נבואה שהרי אמר גם אני ידעתי החשו ושאר הנביאים נאמרה להם כל שכן הוא ומה שהיו הולכים מעבר הירדן נראה כי כן נאמרה לו לאליהו בנבואה כי מעבר לירדן ילקח אולי היה הלקחו במקום אשר נאסף משה רבינו לכבודו כי מעלתו היתה קרובה למעלת משה רבינו וכן הראה לו הכבוד בהר חורב כמו שהרא' לו למשה רבינו ונס מ' יום ומ' לילה כמו שנס משה רבינו : (ב) חי ה' וחי נפשך. מה שאמר וחי נפשך אחר שאמר חי ה' לא אמר כן אלא להגדיל כי השבועה הראשונ' גדלה אלא נשבע בנפשו להראות כי גדלה נפשו בעיניו והקדי' חי ה' לכבוד : (ג) בני הנביאים. כתרגומו תלמידי נבייא : אשר בית אל. כמו בבית אל ומה שהיו בני הנביאים בבית אל וביריחו כן היו בערים אחרות אלא זכר אלה לפי שהיה דרכם עליהם ומה שהיו ברוב ערי ישראל כדי להוכיח את ישראל בכל עיר ועיר ונבואתם היתה לשעה לפיכך לא נכתבה נבואתם : החשו. פירשו בו צווי כמו בפתח הה"א וכן ת"י שתיקו ואדוני אבי ז"ל פירש כמשמעו כשאמר הוא להם גם אני ידעתי החשו הם ולא דברו לו עוד : (ח) ויגלם. כרכה והכה בה את המים וכן בגלומי תכלת פי' כרכי בגדי' : (ט) פי שנים ברוחך אלי. פירשו רז"ל כפלים ממה שהיה באליהו והוא שהחיה שני מתים אחד בחייו ואחד במותו ולבני שאמר על רגליו עמד ולביתו לא הלך שרפא צרעת נעמן שהמצורע חשוב כמת שנאמר אל נא תהי כמת ואדוני אבי ז"ל פירש פי שנים שני חלקים שאל שיהי' לו מרוח אליהו וכן הוא אומר פי שנים בכל אשר ימצא לו שני חלקי נכסיו כי הבכור נוטל שני חלקי' מן הנכסי' והפשוט נוטל החלק השלישי : (י) הקשית לשאול. די היה לך בחלק אחד מרוחי או בחצי רוחי אבל פי שנים דבר קשה שאלת ואעפ"כ אם

רשי

ברוח סערה : (ב) שב נא פה. חפץ היה לדחותו מחמת ענוה שלא יראה בהלקחו : (ג) את אדוניך. ולא אדונינו מלמד שהיו שקולים כאליהו : (ח) ויגלום. כרכה כדי שתהא נוחה להכות בה : ויגלום. ולא כריכה ממש אלא קולט סקורין פייגד"ו בלע"ז : (י) הקשית לשאול. א"א לתת לך יותר ממה שיש לי

וַיֵּלֶךְ אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע מִן־הַגִּלְגָּל׃
ב וַיֹּאמֶר אֵלִיָּהוּ אֶל־אֱלִישָׁע שֵׁב־נָא
פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי עַד־בֵּית־אֵל
וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ
אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּרְדוּ בֵּית־אֵל׃ ג וַיֵּצְאוּ
בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בֵּית־אֵל אֶל־
אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הֲיָדַעְתָּ כִּי
הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־אֲדֹנֶיךָ מֵעַל
רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃
ד וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ אֱלִישָׁע שֵׁב־נָא
פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי יְרִיחוֹ וַיֹּאמֶר חַי־
יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־אֶעֶזְבֶךָּ וַיָּבֹאוּ
יְרִיחוֹ׃ ה וַיִּגְּשׁוּ בְנֵי־הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־
בִּירִיחוֹ אֶל־אֱלִישָׁע וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
הֲיָדַעְתָּ כִּי הַיּוֹם יְהוָה לֹקֵחַ אֶת־
אֲדֹנֶיךָ מֵעַל רֹאשֶׁךָ וַיֹּאמֶר גַּם־אֲנִי
יָדַעְתִּי הֶחֱשׁוּ׃ ו וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלִיָּהוּ
שֵׁב־נָא פֹה כִּי יְהוָה שְׁלָחַנִי הַיַּרְדֵּנָה
וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה וְחֵי־נַפְשְׁךָ אִם־
אֶעֶזְבֶךָּ וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם׃ ז וַחֲמִשִּׁים
אִישׁ מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים הָלְכוּ וַיַּעַמְדוּ
מִנֶּגֶד מֵרָחוֹק וּשְׁנֵיהֶם עָמְדוּ עַל־
הַיַּרְדֵּן׃ ח וַיִּקַּח אֵלִיָּהוּ אֶת־אַדַּרְתּוֹ
וַיִּגְלֹם וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה
וָהֵנָּה וַיַּעַבְרוּ שְׁנֵיהֶם בֶּחָרָבָה׃ ט וַיְהִי
כְעָבְרָם וְאֵלִיָּהוּ אָמַר אֶל־אֱלִישָׁע
שְׁאַל מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ בְּטֶרֶם אֶלָּקַח
מֵעִמָּךְ וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע וִיהִי־נָא פִּי־
שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ אֵלָי׃ י וַיֹּאמֶר הִקְשִׁיתָ

לצית שמיא ואזל אליהו
ואלישע מן גלגלא : ב ואמר
אליהו לאלישע תוב כען
הכא ארי יי שלחני עד
בית אל ואמר אלישע קים
הוא יי וחי נפשך אם
אשבקינך ונחתו לבית
אל : ג ונפקו תלמידי נבייא
די בבית אל לות אלישע
ואמרו ליה הידעתא ארי
יומא דין יי דבר ית רבונך
מעל רישך ואמר אף אנא
ידענא שתוקו : ד ואמר
ליה אליהו אלישע תוב
כען הכא ארי יי שלחני
ליריחו ואמר קים הוא
יי וחי נפשך אם אשבקינך
ואתו ליריחו : ה וקריבו
תלמידי נבייא די ביריחו
לות אלישע ואמרו ליה
הידעתא ארי יומא דין יי
דבר ית רבונך מנך
ואמר אף אנא ידענא
שתוקו : ו ואמר ליה אליהו
תוב כען הכא ארי יי
שלחני עד ירדנא ואמר
קים הוא יי וחי נפשך
אם אשבקינך ואזלו
תרויהון : ז וחמשין גברא
מתלמידי נבייא אזלו
וקמו מקביל מרחיק
ותרויהון קמו על ירדנא :
ח ונסיב אליהו ית שושיפיה
ואחזר ומחא ית מיא
ואתפליגו לכא ולכא
ועברו תרויהון ביבשתא :
ט והוה כמעברהון ואליהו
אמר לאלישע שאל מה אעביד לך עד דלא אידבר מלותך ואמר אלישע ויהי כען על חד
תרין ברוח נבואתך עמי : י ואמר אקשיתא למשאל

רלבג

שנאמרו : (ב) שב נא פה כי ה' שלחני עד בית אל. רצוני שתדע שלא עשה זה אליהו לתכלית שלא יאציל עליו מן הרוח אשר עליו על אלישע שהרי צוהו הש"י שימשח אלישע בן שפט לנביא תחתיו ואמנם אמר לו זה כדי שלא יחרד אלישע בהפרד אליהו ממנו אם ירא' שיכסא בסער' השמי' : (ג) היום ה' לוקח את אדוניך מעל ראשך. הנה באמרו בזה שלא נלקח אלא מעל ראשו וכן אמר אליהו לאלישע בטרם אלקח מאתך וזה עדה שלא לקחו אלהים במוחלט אבל לקחו מעם אלישע : החשו. שתקו : (ח) ויגלם. ר"ל שכבר כרך אדרתו והכה בה במי' : (ט) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. ר"ל כמה שהאצלת מרוחך על כל בני הנביאים יהיה הנאצל לי מרוחך פי שנים על כל אחד מהם והוא מענין מה שאמר כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל

בית ד' בלישנא סבירין בבית וסי' ויבא ערוב כבד. ולא נשאר איש בעי. ויצאו בני הנביאים. עגלי הזהב אשר : הידעת ד' וסי' כי היום ה' לוקח. והברו דבעגינא. הידע' חקות שמים. עת לדת יעלי סלע : הירדנה ד' בקריא' וסי' וירד הגבול הירדנה. ויבא גדעון הירדנה. ויאמר אליהו אל אלישע. וילך אתם ויבאו הירדנה. ויכה י' וסי' נמסר לעיל בסיפר' סי' כ"ב :

תולדות אהרן שלהני. עקידס ס' לח : ואליהו אמר. עקרים ס' יט : פי שנים. סנהדרין מז קס תולין ז עקידס ס' קד :

מצודת ציון

ב (ג) החשו. שתקו כמו ואנחנו מחשים (שם כב) : (ח) אדרתו. מלבוש יקר המיוחד לנביאים וכן ויגלך אדרתו (שם יט) : ויגלום. כרכו כאחת וכן בגלומי תכלת (יחזקאל כז) ופי' בכריכת בגדי תכלת : בחרבה. ביבשה : (ט) פי. ענין חלק וכן פי שנים בכל אשר ימצא

מצודת דוד

מן הגלגל : (ב) שב נא פה. מגודל הענוה חפץ לדחותו לבל יראה בהלקחו השמים : (ג) אשר בית אל. אשר בבית אל : הידעת. בלשון שאלה אמרו האם ידעת וכו' : מעל ראשך. כאלו אמרו הנה היה לך לעטרה ויוסר העטרה מעל ראשך :
החשו. שתקו ולא תדברו מזה על כי ראה באליהו שאין הפצו לגלות הדבר לגודל הענוה : (ז) מנגד מרחוק. כפל המלה לתוספת ביאור : (ח) ויגלם. כדרך אדרתו שתהא נוחה להכות בה את המים : ויחצו הנה והנה. נבקעו המים ומזה הלכו להם ומזה נשארו במקומם ולא ירדו למטה : (ט) שאל וכו'. ר"ל שאל בטרם אלקח מה טובה אעשה לך : פי שנים. שתשרה עלי רוח הנבואה במעלה כפולה על מה ששרתה עליך : (י) הקשית לשאול. כי איך אוכל להשפיע עליך דבר שאין בי : אם תראה. כן אם

רשי

לי בידי: אם תראה אותי לוקח מאתך. אז אוכל לעשות לך יותר ויותר: יהי לך כן ואם אין לא יהיה שאין היכולת בידי: (יב) אבי אבי רכב ישראל. רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין: (יד) איה ה' אלהי אליהו. שהובטחתי שתשרה בי פי שנים ברוחו אלי: אף הוא ויכה את המים. אף הוא. בפרקי ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי גדולה חציית אלישע כפלים של אליהו שבתחלה זכות שניה' ועכשיו זכותו יחידי: (טז) פן נשאו רוח ה'. אפשר אתם אמרו לו הידעת כי היום ה' לוקח את אדוניך ועכשיו נעלם מהם היכן הוא מלמד מיום שנגנז אליהו הלכה ונסתלקה רוח הקודש מן הנביאים ושוב לא

רדק

אם יהיה בך כח רוח אלהים שתוכל לראותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת האל יהיה שיהיה לך כמו ששאלת: לקח. פעל עומד מבנין שלא נזכר פעלו לפיכך הוא קמוץ: (יא) ויעל אליהו בסערה. כמו שפירשנו ופירוש השמים לענין הגוף האוירי כמו אשר תעוף בשמים ולענין הרוח השמים העליונים עם המלאכים שיכנו להם השמים כמו הללו את ה' מן השמים ואליהו נעשה רוחני והגוף כלה באש העליוני ושב כל יסוד אל יסודו ואלישע ראה העלותו מן הארץ ובהיותו לאויר ראה דמיון רכב אש וסוסי אש שהפריד בין שניהם כלומר בראותו כי נפרד ממנו מעת אשר הועלה וכן בגדיו כלו באש זולתי האדרת שנפלה מעליו כדי שיקחנו אלישע להכות בה המים ואם כדברי רז"ל שהיה לו כפלים ברוח ממה שהיה לאליהו תימה הוא מה צורך היה לו אדרת לחצות בה המים והנה אפי' עם האדרת לא נחצת המי' עד שאמר איה ה' אלהי אליהו ואם תאמר לא נפלה האדרת לצורך אלישע אלא כיון שנעשה רוחני נפלה האדרת מעליו אם כן שאר בגדיו למה לא נפלו ג"כ: (יב) ואלישע ראה. ראה העלותו מן הארץ ולא ראהו עוד כי רכב אש וסוסי אש הפרידו בין שניהם: אבי אבי. כתרגומו רבי רבי וכן תלמידי הנביאים נקראו בני הנביאים: רכב ישראל ופרשיו. כתרגומו דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין: ויקרעם לשנים קרעים מכאן סמכו רז"ל שחייב אדם לקרוע על רבו שלמדו חכמה ואותו הקרע אינו מתאחה לעולם לפי שנא' לשנים ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהוא לשנים אם כן מה ת"ל לשנים שיראה כבן הקרע לעולם: (יד) איה ה' אלהי אליהו. ת"י כן ואמר קבל בעותי ה' אלהיה דאליהו ולפי פשוטו איה הוא שאינו מראה כח האות לי כמו שעשה לאליהו בחצות המי': אף הוא ויכה את המים. אף הוא נעשה לו נס והכה המים פעם שנית אחר שאמר איה ה' אלהי ונחצו הנה והנה וי"מ אף הוא על אליהו שבא כמו שהיה רוחני והכה את המים ויחצו ויעבר אלישע. ובדרש אף הוא מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו שבפעם ראשונה היתה זכות שניהם עומדת ופעם שנייה של אלישע היתה זכות צדיק אחד עומדת וכן הוא אומר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי מכאן אתה דורש שמנה מופתי' באליהו שש עשרה באלישע: (טו) נחה רוח אליהו. כיון שראוהו שחצה המי' ועבר הירדן ידעו כי נחה עליו רוח אליהו: (טז) חמשים בני חיל. למה היו צריכים בני חיל וכי היה להם לעשות מלחמה אלא פירוש בני חיל בני כח

מלכים ב ב

לִשְׁאוֹל אִם־תִּרְאֶה אֹתִי לֻקָּח מֵאִתָּךְ
יְהִי־לְךָ כֵן וְאִם־אַיִן לֹא יִהְיֶה׃ יא וַיְהִי
הֵמָּה הֹלְכִים הָלוֹךְ וְדַבֵּר וְהִנֵּה רֶכֶב־
אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיַּפְרִדוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם
וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם׃
יב וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי ׀ אָבִי
רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד
וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם
קְרָעִים׃ יג וַיָּרֶם אֶת־אַדֶּרֶת אֵלִיָּהוּ
אֲשֶׁר נָפְלָה מֵעָלָיו וַיָּשָׁב וַיַּעֲמֹד עַל־
שְׂפַת הַיַּרְדֵּן׃ יד וַיִּקַּח אֶת־אַדֶּרֶת
אֵלִיָּהוּ אֲשֶׁר־נָפְלָה מֵעָלָיו וַיַּכֶּה אֶת־
הַמַּיִם וַיֹּאמַר אַיֵּה יְהוָה אֱלֹהֵי אֵלִיָּהוּ
אַף־הוּא ׀ וַיַּכֶּה אֶת־הַמַּיִם וַיֵּחָצוּ הֵנָּה
וָהֵנָּה וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע׃ טו וַיִּרְאֻהוּ בְנֵי־
הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר־בִּירִיחוֹ מִנֶּגֶד וַיֹּאמְרוּ
נָחָה רוּחַ אֵלִיָּהוּ עַל־אֱלִישָׁע וַיָּבֹאוּ
לִקְרָאתוֹ וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃
טז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הִנֵּה־נָא יֵשׁ־אֶת־
עֲבָדֶיךָ חֲמִשִּׁים אֲנָשִׁים בְּנֵי־חַיִל
יֵלְכוּ נָא וִיבַקְשׁוּ אֶת־אֲדֹנֶיךָ פֶּן־

תרגום

אִם תֶּחֱזֵי יָתִי דַּאֲנָא מִידַּבַּר מִלְוָתָךְ יְהֵי לָךְ כֵּן וְאִם לָא לָא יְהֵי׃ יא וַהֲוָה עַד דְּאִינוּן אָזְלִין מֵיזַל וּמְמַלְלִין וְהָא רְתִיכִין דְּאֶשָּׁתָא וְסוּסָוָן דְּאֶשָּׁתָא וְאַפְרִישׁוּ בֵּין תַּרְוֵיהוֹן וּסְלֵיק אֵלִיָּהוּ בְּעַלְעוֹלָא לְצֵית שְׁמַיָּא׃ יב וֶאֱלִישָׁע חָזֵי וְהוּא מְצַוַּח רִבִּי רִבִּי דְּטַב לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל בִּצְלוֹתֵיהּ מֵרְתִיכִין וּפָרָשִׁין וְלָא חֲזָהִי עוֹד וְאַתְקֵף בִּלְבוּשֵׁיהּ וְסַדְקִינוּן לִתְרֵין סְדִיקִין׃ יג וַאֲרֵים יָת שׁוֹשִׁיפָא דְּאֵלִיָּהוּ דִּי נְפָלַת מִנֵּיהּ וְתַב וְקָם עַל כֵּיף יַרְדְּנָא׃ יד וּנְסִיב יָת שׁוֹשִׁיפָא דְּאֵלִיָּהוּ דִּנְפָלַת מִנֵּיהּ וּמְחָא יָת מַיָּא וַאֲמַר קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּאֵלִיָּהוּ אַף הוּא וּמְחָא יָת מַיָּא וְאִתְפְּלִיגוּ לְכָא וּלְכָא וַעֲבַר אֱלִישָׁע׃ טו וַחֲזוֹהִי תַּלְמִידֵי נְבִיַּיָא דְּבִירִיחוֹ מִקֳּבֵיל וַאֲמַרוּ נְחַת רוּחֵיהּ דְּאֵלִיָּהוּ עַל אֱלִישָׁע וַאֲתוֹ לְקַדָּמוּתֵיהּ וּסְגִידוּ לֵיהּ עַל אַרְעָא׃ טז וַאֲמַרוּ לֵיהּ הָא כְעַן אִית עִם עַבְדָּךְ חַמְשִׁין גַּבְרִין בְּנֵי חֵילָא יֵיזְלוּן כְּעַן וְיִבְעוֹן יָת רִבּוֹנָךְ דִּלְמָא נַטְלֵיהּ

לקח ה' וסי' נמסר בסדר בראשית: וירם ח' בקריאה וסי' ויעשו כן משה ואהרן. וירם משה את ידו. וירם הטבח את השוק והעליה. וירבעם בן נבט אפרתי הזה. וירם אדרת אליהו. וירם קרן לעמו. ואשמע את האיש. וירם יאשיהו לבני: נחה ג' מלעיל וסימ' נחה ארם על אפרים. נחה שקטה כל הארץ. נחה רוח

תולדות אהרן אם תראה. עקידה שם זוכר ויבב: והנה רכב אש. תענית י סוטה מט (ברכות ה): ויעל אליהו. סכה ה: ואלישע ראה. מ"ק כו כנגד' ס סא עקידה שער קד (מ"ק פג): ולא ראהו עוד. מ"ק שם: ויחזק בבגדיו. שם כב כו: אף הוא. עקרים פ' יט:

רלבג

בכל אשר ימצא לו: (י) אם תראה אותי לוקח מאתך. אמר לו זה על דרך המופתים המתחדשים כאילו יאמר שאם יראה אותו בעת הלקחו מעמו בהעלותו בסערה השמים אז יתחדש לו על צד המופת שיאצל מן הרוח אשר על אליהו מה שישלם בו מה שבקש אלישע ואז עזב אליהו אדרתו כדי שיחזיק בה אלישע ותהיה כלי מה להשלמת זה המופת הלא תראה כי אלישע היה מצוה גחזי שיקח משענת אלישע בידו להחיו' בו בן השונמית וכן תמצא שעל צד המופת נתחדש באדר' אליהו מה שעזר אלישע בעשיי' המופתי' וכבר בארו זולתנו באמרו אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן באורים אחרים ואשר נחשב אנחנו הוא מה שזכרנו והוא נאות ללשון ולענין וזה כי קצתם אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך שתשכיל מציאות השכל הנפרד והוא שכל אליהו אחרי הפרדו מהחומר ואלו הסכימו בהכרח שיהיה זה הענין מות לאליהו וכבר בארנו שזה בלתי אפשר וקצתם אמרו אם תראה אותי לוקח מאתך ר"ל שתחקור עמי בכל הסודות אשר אתה נבוך בהם מפני ראותך שאני לוקח מאתך ולא ימצא זה לך ממני זולתי בזה העת והנה יקשה לזה שאנחנו לא מצאנו שעמדו יחד אחר כל זה מה שיתכן בו זה הענין גם לא היה מספיק זמן קצר כמו זה לזה הענין לפי מה שאחשב: (יא) והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם. הנה נתחדש זה על דרך המופת לשאת אליהו אל אשר יהיה שמה רצון הש"י: (יב) אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. הנה כמו שהתלמידים נקראים בנים כמו בני הנביאים כן הרב יקרא אב כי הוא המוליד שכל התלמיד וקראו רכב ישראל ופרשיו כאילו יאמר שהוא התוקף והחוזק של ישראל במלחמ' ולזה הו' רכב והפרשי' אשר בהם יגברו במלחמה: (יד) אף הוא ויכה את המים ויחצו הנה והנה. ר"ל אף הוא כאשר הכה את המים הנה נחצו תכף הנה והנה. ואחשב כי לא הכה אותם אלא פעם אחת ובפעם ההיא אמר איה אלהי אליהו וספר הכתוב שגם אלישע הגיע לזאת המעלה שהגיע אליהו והוא שכאשר הכה את המים נחצו הנה והנה: (טו) נחה רוח אליהו על אלישע. ר"ל שכבר האצילו מרוחו

מצודת דוד

אם תראה אותי בעת אשר אהיה נלקח ממך יהיה לך כן כי אז נתכפלה מעלת אליהו ממה שהיתה מקודם ויוכל להשפיע לזולתו כל הדבר פים בו אז: (יא) והנה רכב אש. והנה בא רכב אש וכו': (יב) ואלישע רואה. בעת שנלקח: אבי אבי. רבי רבי שהיה לישראל לעזור מול האויב כמו רכב ופרשים כת"י: לשנים קרעים. ר"ל לשני החתיכות: (יד) איה ה'. כאומר עם שנלקח אליהו הנה איה ה' הלא השגחתו ויכלתו לא כלה: אף הוא. ר"ל אף הוא בהוייתו בכל עת ולא נשתנה ודוגמתו עתה יזנו תזנותיה והיא (יחזקאל)

מצודת ציון

ימצא לו (דברים כה): הקשות. מל' קשה: ואם אין. ואם לא: (יג) וירם. מלשון הרמה והגבהה

כח שהיה להם כח ללכת הנה והנה במעט זמן ואיך אמרו לו שיבקשוהו והלא הם אמרו לו כי היום ה' לוקח אדוניך מעל ראשך אלא חשבו שמא לא עלה השמים אלא נשאו רוח ה' והפרידו מבני אדם כמו שראו שנפרד מבני אדם מ' יום ומ' לילה ואולי פעמים רבות היה לו זה שהיה נפרד מבני אדם ולא היו מוצאים אותו שהרי עובדיה אמר לו ורוח ה' ישאך על אשר לא אדע : (יז) ויפצרו בו. הרבה לו דברים עד שמע אליהם : עד בוש. עד אשר בושש הרבה מלומר להם שישלחו ותרגומו עד סגיא : (יט) הנה נא מושב העיר טוב. עד עתה לא ראינו כי יריחו היו בה מים רעים ולא שהיתה העיר משכלת שא"כ לא היו עומדים אותה ולא היו עוברים על החרם לבנות אותה ואליהו ג"כ היאך לא רפה אותה ואם היתה משכלת מכמה שנים שישבו בה היו מניחים אותה ולא היו יושבין בה אלא נראה שמקרוב היה זה הרע למים מרעת יושבי בה ומפני רוע המים היתה גם כן הארץ משכלת שהיו האנשים שותי' המים והיו מתים ברוב . ובדרש אמר יריחו היתה משכלת ומקוללת ע"ש שארדה יהושע ובא אליהו והוסיף לקללה ע"י מעשה של חיאל כשמתו בניו והלכו שניהם הוא ואחאב ובקרוהו וכל הענין נזכר למעל' ובדברי רז"ל מושב העיר טוב והמים רעים והארץ משכלת מאי טיבותיה אמר ר' יוחנן חן מקום על יושביו : (כ) מלח. נס בתוך נס היה כי המלח עושה המים רעים וכן ויורהו ה' עץ אמרו עץ מר היה ונס בתוך נס היה : (כא) אל מוצא המי'. אל מקור המים המקום שהיו המי' יוצאים ממנו : רפאתי : בחיר"ק הפ"א כבעלי הה"א . ומשכלת. ולא תהיה הארץ משכלת כי מן המים היה בה השכול : (כב) וירפו המים. נעלמה האל"ף והיה כבעלי הה"א : (כג) ונערים קטנים. כי יש גדולים ויקראו נערים אמר כי אלה הנערים היו קטנים וכן ונער קטן עמו ורז"ל דרשו נערים שהיו מנוערין מן המצות קטנים שהיו מקטני אמנה : ויתקלסו בו. לעגו בו ובזוהו בדבריהם שהיו אומרים לו בעלותו

ג'. ג' נְשָׂאוֹ רוּחַ יְהוָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד
הגאיות ק' הֶהָרִים אוֹ בְּאַחַת הַגֵּיאָוֺת וַיֹּאמֶר לֹא
ב'. ב' ב' חס' תִשְׁלָחוּ׃ יז וַיִּפְצְרוּ־בוֹ עַד־בֹּשׁ וַיֹּאמֶר
שְׁלָחוּ וַיִּשְׁלְחוּ חֲמִשִּׁים אִישׁ וַיְבַקְשׁוּ
ד'. ל' חס' שְׁלֹשָׁה־יָמִים וְלֹא מְצָאֻהוּ׃ יח וַיָּשֻׁבוּ
אֵלָיו וְהוּא יֹשֵׁב בִּירִיחוֹ וַיֹּאמֶר
י"גתס' כסיפ' י"ז מ"לנכספ' אֲלֵהֶם הֲלוֹא־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם
אַל־תֵּלֵכוּ׃
יט וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי הָעִיר אֶל־אֱלִישָׁע
הִנֵּה־נָא מוֹשַׁב הָעִיר טוֹב כַּאֲשֶׁר
אֲדֹנִי רֹאֶה וְהַמַּיִם רָעִים וְהָאָרֶץ
ל'. ל' מְשַׁכָּלֶת׃ כ וַיֹּאמֶר קְחוּ־לִי צְלֹחִית
חֲדָשָׁה וְשִׂימוּ שָׁם מֶלַח וַיִּקְחוּ אֵלָיו׃
כא וַיֵּצֵא אֶל־מוֹצָא הַמַּיִם וַיַּשְׁלֶךְ־
שָׁם מֶלַח וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה
ל' וכתיב א' ה' דגשים רִפִּאתִי לַמַּיִם הָאֵלֶּה לֹא־יִהְיֶה מִשָּׁם
ל' עוֹד מָוֶת וּמְשַׁכָּלֶת׃ כב וַיֵּרָפוּ הַמַּיִם עַד
הַיּוֹם הַזֶּה כִּדְבַר אֱלִישָׁע אֲשֶׁר דִּבֵּר׃
כג וַיַּעַל מִשָּׁם בֵּית־
אֵל וְהוּא עֹלֶה בַדֶּרֶךְ וּנְעָרִים קְטַנִּים
ל' יָצְאוּ מִן־הָעִיר וַיִּתְקַלְּסוּ־בוֹ וַיֹּאמְרוּ

רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ וּרְמָהִי ג'. ג'
בְּחַד מִן טוּרַיָא אוֹ בְּחַד מִן הגאיות ק'
חֵילַיָא וַאֲמַר לָא תִשְׁלְחוּן׃ ב'. ב' ב' חס'
יז וְאַתְקִיפוּ בֵיהּ עַד סַגִּיא
וַאֲמַר שְׁלָחוּ וּשְׁלַחוּ חַמְשִׁין
גַּבְרָא וּבְעוֹ תְלָתָא יוֹמִין ד'. ל' חס'
וְלָא אַשְׁכְּחוּהִי׃ יח וְתָבוּ
לְוָתֵיהּ וְהוּא יָתֵיב בִּירִיחוֹ
וַאֲמַר לְהוֹן הֲלָא אֲמָרִית י"גתס' כסיפ' י"ז מ"לנכספ'
לְכוֹן לָא תֵיזְלוּן׃ יט וַאֲמַרוּ
אֱנָשֵׁי קַרְתָּא לֶאֱלִישָׁע הָא
כְעַן מוֹשַׁב קַרְתָּא שַׁפִּיר
כְּמָא דְרִבּוֹנִי חָזֵי וּמַיָא
בִּישִׁין וְאַרְעָא מְתַכְּלָא׃
כ וַאֲמַר אַיְתוֹ לִי צְלוֹחִיתָא ל'. ל'
חַדְתָּא וְשַׁווּ תַמָּן מִלְחָא
וְאַיְתִיאוּ לְוָתֵיהּ׃ כא וּנְפַק
לְמַפְּקָנָא דְמַיָא וּרְמָא תַמָּן
מִלְחָא וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אַסֵּיתִי לְמַיָא הָאִלֵּין וְלָא ל' וכתיב א' ה' דגשים
יְהֵי מִתַּמָּן עוֹד מוֹתָא ל'
וּמְתַכְּלָא׃ כב וְאִתַּסִּיאוּ
מַיָא עַד יוֹמָא הָדֵין כְּפִתְגָמָא
דֶאֱלִישָׁע דְמַלִּיל׃ כג וּסְלִיק
מִתַּמָּן לְבֵית אֵל וְהוּא
סְלִיק בְּאוֹרְחָא וְיַנְקִין ל'
זְעִירִין נְפַקוּ מִן קַרְתָּא
וְאִתְלַעֲבוּ בֵיהּ וַאֲמַרוּ לֵיהּ

אליהו על אלישע. וחד ונחה עליו רוח יי : נשאו ג' בקריאה וסימ' ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. לקרבה אל המלאכה לעשות אותה. פן נשאו רוח יי : שלשה ימים ד' דסמי' בקריאה וסימ' ויתנו לו פלח דבלה. לכו עוד שלשה ימים דמלכים. ויבקשו שלשה ימים דאליהו. ויהי יונה במעי הדג : מים ה' דגשים בקריאה וסי'. ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה. הוי כל צמא. ואדיריהם שלחו צעיריהם. לא רעב ללחם ולא צמא למים. וחד בין מים למים :

תולדות אהרן מושב העיר טוב. סוטה מז :

רשי

לא היתה רוח הקודש מרובה בישראל : (יז) עד בוש. נתבייש מהם שלא יאמרו אינו רוצה להקביל פני רבו לפי שנטל גדולתו אינו רוצה שישוב כל זה ראיתי בתוספתא דסוטה : (יט) והמים רעים. ומחמת המים הארץ משכלת את יושביה לקברם אם כן מהו ומושב העיר טוב מכאן אמרו חן מקום על יושביו : (כא) אל מוצא המי'. שהיו נובעים משם : וישלך שם מלח. והלא מלח דבר המקלקל את המים הוא אלא נס בתוך נס : (כג) ונערים קטנים. המנוערין מן המצות : עלה קרח. עלה

רלבג

מרוחו מה שימשך ממנו שיעשה אלישע בדמיון המופתים שעשה אליהו ולזה חלקו לו כבוד רב והשתחוו לו ארצה: (טז) וישליכהו באחד ההרים או באחת הגאיות . ר"ל להתחבא שם כי היה רגיל אליהו בכך כמו שאמר עובדיה ורוח ה' ישאך אל אשר לא אדע: (יז) ויפצרו בו עד בוש . ר"ל הרבו כל כך דברים עד שהיה לו בשת מלחלוק תמיד על דבריהם ולזה אמר להם שלחו מצד המוסר להניחם לעשות רצונם אך דבריו היו באופן שכשאמר שלחו היה ראוי שיובן ממנו שלא ישלחו מצד דבורו כי פעמים יש הן שהוא כלאו ולזה אמר הלא אמרתי אליכם אל תלכו כי ידע אלישע שלא יראה לאדם אליהו בזה העת כי הסתירו ה': (יט) והמים רעים והארץ משכלת . מפני שאמר אחר זה רפאתי למים האלה ולא יהיה משם עוד מות ומשכלת ידענו כי הארץ משכלת מצד המים שהיו רעים. והנה אע"פ שקלל יהושע מי שיבנה הנה לא מנע האנשים משבת בה אחר שתבנה שאם היה כן לא היו הנביאים יושבים שם והנה הרצון בזה הנה מושב העיר טוב כאשר אדוני רואה ולזה אין אויר העיר סבה אל שתהיה הארץ משכלת אך באמת מים הרעים ומזה הגד קרה לארץ שתהיה משכלת: (כב) והנה רפא אלישע המים ההם על דרך המופת בהשליכו אל מוצא המים מלח מהמלח ששמו בצלוחית חדשה ואחשוב שכבר בחר אלישע שתהיה הצלוחית חדשה כדי שלא יחשבו שיהיה מבושל בה דבר ימשך המלח כחו ויהיה לו רושם על דרך הרפואה בתקון המים אך בחר לתקנם במה שאין בו רושם לתקונם כי אנחנו רואים שהמים המלוחים הם רעים לשתיה עם שאי אפשר במעט מלח שיתן רושם במוצא מים אשר לא יכזבו מימיו אם לא היה זה על דרך המופת : (כג) ויתקלסו בו. ר"ל לעגו בו

מצודת ציון

והגבהה : (טו) נחה. ענין חניה: הגאיות. מל' גיא ועמק : (יז) ויפצרו . ענין רבוי הדברים להעביר האדם מרצונו כמו ויפצר בו ויקח (בראשית לג) : בוש . ענין איחור כמו ויחילו עד בוש (שופטים ג) : (יט) מושב. מל' ישיבה: משכלת. הורגת אנשיה כמו ומשכלת גויך (יחזקאל לו) : (כ) צלוחית. תרגום של צנצנת (שמות טז) היא צלוחית : (כא) מוצא . מקום הנביעה : מות ומשכלת. היא היא וכפל הדבר במ"ש : (כב) וירפו . מל' רפואה : (כג) ויתקלסו . וילעגו כמו

מצודת דוד

(יחזקאל כ"ג) ור"ל עדיין היא בהוייתה כשהיתה מאז . או מושב הוא על ויכה וכו' ור"ל אף אלישע עשה כמעשה אליהו וכשככה המים נבקעו הנה והנה וכו' (ומפתה הולך ומונה יחד כל הנפלאות שעשה אלישע) : (טו) ויראהו . כשהוא בוקע מי הירדן : (טז) בני חיל . אנשי חיל ובני כח ללכת הנה והנה במעט זמן : וישליכהו . חשבו שהרוח סבה אל האלהים וגופו הושלך מת ורצו לבקשו ולקברו : לא תשלחו . כי ראה שעלה עם הגוף ומגודל הענוה לא אמר להם מה שראה : (יז) עד בוש . עד אשר נתאחר זמן רב שהפצירו בו לתת להם רשות לשלוח : (יט) טוב . בשדות וכרמים וכו' : והארץ משכלת . בסיבת המים משכלת יושביה : (כא) אל מוצא המים . אל המקום שהמים נובעים משם : רפאתי למים . אמרז"ל שהיה הנס כפול כי דרך המלח לקלקל המים : לא יהיה משם . לא יבוא עוד משכלת מסיבת המים : (כג) עלה קרח . לפי שאליהו רבו היה בעל שער ואלישע היה קרח אמרו בלעג והתול עלה קרח השמימה כאליהו רבך וכאלו אמרו איך במעלה כמוהו כי הוא היה בעל שער

בו

תמס

עלה מכאן שהקרחת עלינו את המקום שעד עכשיו היינו משתכרין להביא מים מח קים מרחוק ומתפרנסין בכך ומשהמתיקו אבדו פרנסתן כך מפורש בסוטה : (כד) ויראם . ראה שאין בהם ולא בזרעם לחלוחית של טובה : (א) ויהורם בן אחאב . אף פרשה זו בשביל להגיד נס של ׳מושע מלך מואב שנעשה ע״י אלישע נכתבה כאן שמנה באליהו שמונה נסים ובאלישע ט״ו לקיים פי שנים ברוחך אלי וכתבן כולם זו בצד זו . כך ראיתי בל״ב מדו׳ דר״א בנו דר׳ יוסי הגלילי ותליית ירדן של אלישע כשתי׳ דשל אליהו : (ב) רק לא כאביו וכאמו . שהוסיפו את הבעל להכעים : (ג) רק בחטא׳ ירבעם דבק. וכן כל מלכי ישראל מדאגה שלא תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלו לרגל לכך עבדו את העגלי׳ : (ה) נוקד . מרי גיתין : אילים צמר . דיכרין דרעיא :

בעלותו בדרך עלה קרח עלה קרח וקרח היה אלישע . ובדרש קרח אתה שהקרחת עלינו את המקום : (כד) ויראם ויקללם . ונחלקו רז״ל בזה כי קשה אליהם היאך גרם מיתה עליהם על דבר זה מהם אמרו ע״ש שבזוהו נתן עיניו בהן ונענשו כמו שאמרו כל מקום שנתנו עיניהם חכמים או מיתה או עוני ומהם אמרו ראה שכלם נתעברו אמותיהם ביום הכפורי׳ כלומר ראה כי מעבירה באו וראוין היו למיתה ולכך הפקירו עצמם לבזותו ולכך קללם ולא מפני שבזוהו ומהם אמרו בלורית ראה להם כע״ג ומהם אמרו שלא ראה בהם לחלוחית מצוה ולא עתידה להיות לא בהם ולא בזרעם לפיכך אררם לסלקם מן העולם ואמר כי נענש כל דבר זה שגרם מיתה לאלה הנערים ואמרו שלשה חלאים חלה אלישע אחד על שגרה דובים בתינוקות ואחת על שדחפו לגחזי בשתי ידיו ואחת אשר מת בו וסמכו זה לפסוק שאמ׳ ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו . חלה . הנה אחד . חליו . שניה. אשר ימות בו . ג׳ : שתים דובים . נקבו׳ היו ואומר הריבוי ים״ם כמו גמלים מניקות ובדברי רז״ל מהם אמרו כי מעשה נס היה כי באותו יער לא היו רגילים חיות רעות ומהם אמרו נס בתוך נס היה כי לא היה שם לא יער ולא דובים ואמרו בשביל ארבעים ושתים הרבנות שהקריב בלק מלך מואב הובקעו מישראל ארבעים ושנים ילדים: (ב) ויסר את מצבת הבעל אבל האשרה לא הסיר מפני אמו שהיתה עובדת ע״א שהרי נביאי האשרה היו אוכלי שלחנ׳ אבל הוא לא עבד הבעל והאשרה אלא העגלים שעשה ירבע׳ : (ד) היה נוקד. כתרגומו מרי גיתי ונקרא בעל המקנה נוקד שהצאן נקודי׳ ברוב והיה מנהגו שהיה משיב מנחה למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר כלומר עם צמרם שלא היה גוזזם ולא אמר הכתוב אם היה משיב לו מנחה זו בכל שנה או לזמן אחד ידוע ביניהם: (ה) ויהי כמות אחאב. בכ״ק וכאשר מת אחאב פשע מלך מואב באחזיהו בנו כמו שכתו׳ למעלה וכן ביורם אחיו

לוֹ עֲלֵה קֵרֵחַ עֲלֵה קֵרֵחַ׃ כד וַיִּפֶן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵם וַיְקַלְלֵם בְּשֵׁם יְהוָה וַתֵּצֶאנָה
שְׁתַּיִם דֻּבִּים מִן־הַיַּעַר וַתְּבַקַּעְנָה
מֵהֶם אַרְבָּעִים וּשְׁנֵי יְלָדִים׃ כה וַיֵּלֶךְ
מִשָּׁם אֶל־הַר הַכַּרְמֶל וּמִשָּׁם שָׁב
שֹׁמְרוֹן׃ ג א וִיהוֹרָם בֶּן־
אַחְאָב מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן
בִּשְׁנַת שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה לִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ
יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃
ב וַיַּעֲשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא
כְּאָבִיו וּכְאִמּוֹ וַיָּסַר אֶת־מַצְּבַת הַבַּעַל
אֲשֶׁר עָשָׂה אָבִיו׃ ג רַק בְּחַטֹּאות
יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־
יִשְׂרָאֵל דָּבֵק לֹא־סָר מִמֶּנָּה׃
ד וּמֵישַׁע מֶלֶךְ־מוֹאָב
הָיָה נֹקֵד וְהֵשִׁיב לְמֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל מֵאָה־
אֶלֶף כָּרִים וּמֵאָה אֶלֶף אֵילִים צָמֶר׃
ה וַיְהִי כְּמוֹת אַחְאָב וַיִּפְשַׁע מֶלֶךְ־מוֹאָב
בְּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ ו וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ יְהוֹרָם
בַּיּוֹם הַהוּא מִשֹּׁמְרוֹן וַיִּפְקֹד אֶת־
כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיֵּלֶךְ וַיִּשְׁלַח אֶל־
יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר מֶלֶךְ
מוֹאָב פָּשַׁע בִּי הֲתֵלֵךְ אִתִּי אֶל־
מוֹאָב לַמִּלְחָמָה וַיֹּאמֶר אֶעֱלֶה
כָּמוֹנִי כָמוֹךָ כְּעַמִּי כְעַמֶּךָ כְּסוּסַי
כְּסוּסֶיךָ׃ ח וַיֹּאמֶר אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ נַעֲלֶה

סַק קָרְחָא סַק קָרְחָא׃
כד וְאִתְפְּנִי לַאֲחוֹרוֹהִי וַחֲזִינוּן וְלַטְטִינוּן בִּשְׁמָא דַיְיָ וּנְפַקוּ תַּרְתֵּין דוּבִּין מִן חוּרְשָׁא וּבְזָעָא מִנְּהוֹן אַרְבְּעִין וּתְרֵין יַנְקִין׃
כה וַאֲזַל מִתַּמָּן לְטוּר כַּרְמְלָא וּמִתַּמָּן תָּב לְשֹׁמְרוֹן׃
א וִיהוֹרָם בַּר אַחְאָב מְלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן בִּשְׁנַת תַּמְנֵי עַסְרֵי לִיהוֹשָׁפָט מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין׃
ב וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ לְחוֹד לָא כַּאֲבוּהִי וּכְאִמֵּיהּ וְאַעְדִּי יַת קָמַת בַּעְלָא דַעֲבַד אֲבוּהִי׃
ג לְחוֹד בְּחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּב יַת יִשְׂרָאֵל אִתְרְעֵי לָא סְטָא מִנָּהּ׃
ד וּמֵישַׁע מַלְכָּא דְמוֹאָב הֲוָה מָרֵי גִיתִין וּמְתִיב תּוּקְרְבָא לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל שְׁנָא בְּשַׁנָא מְאָה אַלְפִין תּוֹרִין דְּפַטְמָא וּמְאָה אַלְפִין דִּכְרִין דְּרַעְיָא׃
ה וַהֲוָה כַּד מִית אַחְאָב וּמְרִיד מַלְכָּא דְמוֹאָב בְּמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃
ו וּנְפַק מַלְכָּא יְהוֹרָם בְּיוֹמָא הַהוּא מִשֹּׁמְרוֹן וּמְנָא יַת כָּל יִשְׂרָאֵל׃
ז וַאֲזַל וּשְׁלַח לְוָת יְהוֹשָׁפָט מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר מַלְכָּא דְמוֹאָב מְרִיד בִּי הֲתֵיזִיל עִמִּי לְוָת מוֹאָב בִּקְרָבָא וַאֲמַר אֶסַּק אֲנָא כְּוָתָךְ עַמִּי כְּעַמָּךְ סוּסָוָי כְּסוּסָךְ׃
ח וַאֲמַר בְּאֵידָא אוֹרְחָא נִיסַּק וַאֲמַר

ל׳. ל׳. ל׳ ל׳. ט׳ ד׳. ל׳ ב׳ ויתצו ב׳ ויש אוהב ל׳ וחד מישע ל׳ והס׳ ל׳ וכתי׳ רי״ש ג׳ וכי׳ כל האדם. אחאב. כן מות זה ג׳ פסוקי׳ דמי׳ ומתחלפי׳ ב׳

רלבג

בו ובזוהו : (כד) ויפן אחריו ויראם. הנה לא קללם עד שרא׳ אות׳ וידע וראה על דרך נבוא׳ שהם ראויים לקללה מצד רוע מעשיהם: (א) ויהורם בן אחאב מלך על ישראל בשומרון בשנת שמנה עשרה ליהושפט. זה יורה שאחזיה לא מלך שתי שנים שלמו׳ אך היו מקוטעות והנה באר׳נו במה שקדם איך יתישב כל זה החשבון בלי שום ספק : (ב) רק לא היה כאביו וכאמו . ר״ל שהוא דבק לבד בחטאת ירבעם ועזב חטאת אחאב ואיזבל . והנה הסיר מצבת הבעל שעשה אביו אך לא הסיר האשרה שעשתה אמו כי לא יכול לפי שהיא היתה בחיים עדיין : (ד) היה נוקד . ר״ל בעל מקנה והיה עושה מס למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילי׳ צמר ר״ל בעלי צמר ולא גוזזים

ומשם פ׳ בקריאה וסי׳ ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. על כן קרא שמה בבל. ומשם בארה היא הבאר. משם יקבצך יי אלהיך ומשם יקחך. ומשם עבר קדמה מזרחה. ומשם עבר את בני עמון. ומשם שב שמרון. ומשם לא תאכל. וחברו: כמות ג׳ בקריאה וסי׳ אם כמות כל האדם ימותון אלה. ויהי כמות אחאב. כמות זה כן מות זה ורוח. אנ״ך: התלך אתי חד מן ג׳ פסוקים דמיין ומתחלפין ב׳ במלכים וחד בדברי הימים קדמא ויאמר אל יהושפט התלך אתי למלחמה רמת גלעד ויאמר יהושפט כמוני כמוך. תניינא וילך וישלה אל יהושפט התלך אתי אל מואב למלחמה יאמר אעלה כמוני כמוך. תליתא ויאמר אחאב מלך ישראל אל יהושפט מלך יהודה התלך עמי רמת גלעד ויאמר לו כמוני כמוך וכעמך עמי ועמך במלחמה. בתראה בדברי הימים :

תולדות אהרן עלה קרח . שם מו זוכר פקודי : ויקללם . סוטה מס : שתים דובים. שם : ומישע . (כלאים לא) : מלך מואב פשע בי . יומא לו שבועות יב :

מצודת דוד

ואתה קרח : (כד) ויראם . אז״ל שראה ברה״ק שאין בהם לחלוחית טובה ולכן קללם : ג (א) בשנת שמנה עשרה . ר״ל כבר עבר שמונה עשרה ליהושפט כי אחזיה בן אחאב מלך אחר שעבר י״ז ליהושפט בתחילת י״ח ושנתים מלך והם מקלת הי״ח מיהושפט ומקלת הי״ט ומלך א״כ אחיו יהורם בתחילת הי״ט מיד אחר שעבר שנת י״ח: שתים עשרה שנה. ומקוטעות היו : (ג) בחטאות ירבעם. בעגלי הזהב : (ד) היה נוקד. ר״ל בעל צאן הרבה יען ברובם נקודים יקרא המתעסק בהם בשם נוקד כמו דברי עמוס אשר היה בנוקדים (עמוס א׳) : והשיב. לפי שבכל שנה העלה לו המס הזה לכן אמר והשיב ר״ל נתן והחזר וגתן : צמר. עם צמרם לא גוזזים : (ו) ביום ההוא. בעת שבא אלישע לשומרון : (ז) כמוני כמוך. כמו שמעלה אתה אעלה

מצודת ציון

קרח . מי שאין בו שער בראש כמו קרח הוא (ויקרא יג) : (כד) ויקללם . כמו לחרפם ולקלס (ירמיה כ) : קרח . מי שאין בו שער בראש כמו קרח הוא (ויקרא יג) : (כד) ותבקענה. מל׳ בקיעה : ג (ב) מצבת . מל׳ מצבה : (ט) כרגליהם . ההולכים עמהם

עם למרס : (ח) דרך מדבר אדום . כי גם מלך אדום ילך עמנו : (י) לתת אותם וגו'. שימותו בצמא : (יא) אשר יצק מים על ידי אליהו . בהר הכרמל וביליקתו נעשו אצבעותיו כמעיינות מים עד שנתמלאה התעלה ורבותי' הוא ליעשות לנו נס על ידו במים : (יג) אל כי קרא ה' וגו'. בבעו לא תדכר חובין רשעתא הדא בעי עלנא רחמין ארי זמין ה' וכו' : (טו) קחו לי מנגן . מפני הכעס נסתלק' שכינה ממנו : (טז) גבי' גבים . בורות מלאים מים : ונקל

וַיֹּאמֶר דֶּרֶךְ מִדְבַּר אֱדוֹם׃ ט וַיֵּלֶךְ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ־יְהוּדָה וּמֶלֶךְ אֱדוֹם וַיָּסֹבּוּ דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־הָיָה מַיִם לַמַּחֲנֶה וְלַבְּהֵמָה אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם׃ י וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֲהָהּ כִּי־קָרָא יְהוָה לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת אוֹתָם בְּיַד־מוֹאָב׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה וְנִדְרְשָׁה אֶת־יְהוָה מֵאוֹתוֹ וַיַּעַן אֶחָד מֵעַבְדֵי מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר פֹּה אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט אֲשֶׁר־יָצַק מַיִם עַל־יְדֵי אֵלִיָּהוּ׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט יֵשׁ אוֹתוֹ דְּבַר־יְהוָה וַיֵּרְדוּ אֵלָיו מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט וּמֶלֶךְ אֱדוֹם׃ יג וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע אֶל־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מַה־לִּי וָלָךְ לֵךְ אֶל־נְבִיאֵי אָבִיךָ וְאֶל־נְבִיאֵי אִמֶּךָ וַיֹּאמֶר לוֹ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אַל כִּי־קָרָא יְהוָה לִשְׁלֹשֶׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לָתֵת אוֹתָם בְּיַד מוֹאָב׃ יד וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע חַי־יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי לוּלֵי פְּנֵי־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲנִי נֹשֵׂא אִם־אַבִּיט אֵלֶיךָ וְאִם־אֶרְאֶךָּ׃ טו וְעַתָּה קְחוּ־לִי מְנַגֵּן וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו יַד־יְהוָה׃ טז וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר יְהוָה עָשֹׂה הַנַּחַל הַזֶּה גֵּבִים ׀ גֵּבִים׃ יז כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה לֹא־תִרְאוּ רוּחַ וְלֹא־תִרְאוּ

אוֹרַח מַדְבְּרָא דֶאֱדוֹם׃ ט וַאֲזַל מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וּמַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְאַסְחָרוּ מַהֲלַךְ שַׁבְעָא יוֹמִין וְלָא הֲוָה מַיָא לְמַשְׁרִיתָא וְלִבְעִירָא דְעִמְהוֹן׃ י וַאֲמַר מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַי אֲרֵי זַמִּין יְיָ לִתְלָתָא מַלְכַיָא הָאִלֵּין לְמִמְסַר יַתְהוֹן בִּידָא דְמוֹאָב׃ יא וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט הֲלֵית כָּא נְבִיָא דַיְיָ וְנִשְׁאַל יַת פִּתְגָמָא דַיְיָ מִנֵיהּ וַאֲתֵיב חַד מֵעַבְדֵי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמַר הָכָא אֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט דְשַׁמֵּשׁ יַת אֵלִיָּהוּ׃ יב וַאֲמַר יְהוֹשָׁפָט אִית עִמֵּיהּ פִּתְגָמָא דַיְיָ וּנְחָתוּ לְוָתֵיהּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט וּמַלְכָּא דֶאֱדוֹם׃ יג וַאֲמַר אֱלִישָׁע לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מַה לִּי וְלָךְ אֱזֵיל לְוָת נְבִיֵי אֲבוּךְ וּלְוָת נְבִיֵי אִמָּךְ וַאֲמַר לֵיהּ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּבָעוּ לָא תִדְכַּר חוֹבִין רִשְׁעָתָא הַהִיא בְּעֵי עֲלָנָא רַחֲמִין אֲרֵי זַמִּין יְיָ לִתְלָתָא מַלְכַיָא הָאִלֵּין לְמִמְסַר יַתְהוֹן בִּידָא מוֹאֲבָאֵי׃ יד וַאֲמַר אֱלִישָׁע קַיָּם הוּא יְיָ צְבָאוֹת דִּמְשַׁמֵּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אֲרֵי אִלּוּלָא פּוֹן אַפֵּי יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה אֲנָא נָסֵיב אִם אֶסְתַּכַּל בָּךְ וְאִם אַחֲזִינָךְ׃ טו וּכְעַן אַיְתוֹ לִי גַבְרָא דְיָדַע לְנַגָּנָא בְּכִנּוֹרָא וַהֲוָה כַּד נַגֵּן דִּמְנַגֵּן וּשְׁרָא עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ טז וַאֲמַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ יִתְעֲבֵיד נַחְלָא הָדֵין פְּצִידִין פְּצִידִין׃ יז אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לָא תֶחֱזוּן רוּחָא וְלָא תֶחֱזוּן

אחיו ולא הטיב לו : (ח) דרך מדבר אדום . לפי שמלך אדום היה לו ללכת עמהם : (י) לתת אותם ביד מואב. שאם לא נמצא מים יפולו חיילותינו אילך ואילך למצוא מים ויבואו מואב ולא נוכל להמלט מידם : (יא) פה אלישע . אלישע הלך עמהם על פי הנבואה להראותם זה הנס הגדול אולי ישוב מלך ישראל מדרכו הרעה והם לא ידעו כי הוא הולך עמהם אבל בא לו בתוך העם : אשר יצק מים . ר"ל ששרת אותו ובדברי רז"ל למד לא נאמר אלא יצק מלמד ששמוש' גדול מלמו' ובדרש אמר עוד אשר יצק מים ע"י אליהו בהר הכרמל כשמלא המזבח והתעלה מים אלישע היה יוצק מים ע"י אליהו ונעשה נס ונעשו י' אצבעותיו כמעינו' מים עד שנתמלא' התעלה מים שנא' וילקו וכמו ששם נעשה נס על ידו במים לפיכך אמר אשר יצק מים ולא אמר אשר שמש או אשר למד ועוד בדרש אשר יצק מים ע"י אליהו אמרו אפילו הי' מבקש מים לפניו היה נותן לו : (יב) יש אותו דבר ה'. שהרי הוא לא בא לעשו' מלחמ' למה בא לא בא אלא ע"י נבואה באמת יש אותו דבר ה' : וירדו . ירדו ממרכבתם לכבודו לדבר עמו ולא קראו לו שיבא אצל' לפי שהיו בצרה גדולה חשו לכבוד הבורא ולכבוד נביאו : מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום. לפי שדבר יהושפט בשמו לא נאמר בו מלך ומלך אדום הוא הנציב שהיו משימי' עליה' מלכי יהודה והוא היה להם מלך ויש בו דרש למה לא נאמר ביהושפט מלך להודיע ענוותנותו של אותו צדיק שלא רצה לירד לפני הנביא בבגדי מלכות אלא כאחד הדיוט וי"א שנגזרה גזרה שיהרג עם אחאב והיה הכתוב מונה לבנו מן אותה שעה לפיכך לא נקרא מלך ובשכר שירדו לפני הנביא זכו לראות כל אלו הנסים : (יג) אל כי קרא ה'. אל תאמר עתה לנו דברים אלו אמת הוא כי קרא ה' לשלשת המלכים הבאים הנה לתתם ביד מואב וי"ת אל לשון בקשה בבעו לא תידכר עלנא חוביו רשעתא ההיא בעי עלנא רחמין ארי זמין ה' לתלתא מלכיא וכן תרגם אונקלוס אלנא אדני בבעו כען רבוני : (טו) קחו לי מנגן . אמרו כי מיום שנסתלק אליהו רבו לא שרתה עליו רוח נבואה עדיין כי אבל היה ורוח הקדש אינו שורה אלא מתוך שמחה וי"א מפני הכעס שכעס על מלך ישראל היה עצב ואמרו כל הכועס אם נביא נבואתו מסתלקת ממנו מנא לן מאלישע ולשמחתו אמר קחו לי מנגן : (טז) עשה הנחל גבים.

רלבג

גזוזי' : (ח) ויאמר דרך מדבר אדום . יתכן שבחר הדרך ההוא כדי שלא ירגישו והבי' שם מלך יהודה עם מלך אדום כי היה תחתיו והוא הנציב ששם בו מלך יהודה : (יא) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו . אף על פי שהיה לאליהו תלמידים רבים הנה זכר אלישע שהיה תלמיד והיה ראוי שיקנ' יותר מהשלמות מפני ששרת את אליהו כי המשרת הוא תמיד לפני רבו ולזה יתכן שילמד יותר ולזה שפט יהושפט שיש את אלישע דבר ה' מצורף לזה כי ראה שנסע ממקומו עם אנשי המלחמה ואע"פ שלא היה איש מלחמה ולזה ידמ' העסה זה שאם יצטרכו ישראל לדבר ה' ימצאהו שם והנה לכבודו ירדו אליו שלשה המלכי' ולכבוד הש"י : (טו) ועתה קחו לי מנגן . ידוע כי הכעס מונע ההתבודדות לשכל בעת הגעת הנבואה מפני טרדת המחשבות אשר יהיה בהם הכעס ולפי שכעס מאד אלישע על יהורם מפני שדבק בחטאת ירבעם הוצרך לדבר יסיר כעסו וירחיב לבו ואז שרתה עליו רוח הקדש: (טז) עשה הנחל הזה גבים גבי'. ר"ל שיעשו במישור הזה חפירות חפירות ובזולת רוח וגשם יעשה הש"י על דרך התופת שימלאו החפירות אשר במישור ההוא מים ויספיקו להם לשתות הם

מקור

אותם ט' מלאים בסיפרא וסי' ונלחמה אותם במישור . אהה כי קרא יי. אל כי קרא יי. כי רבים אשר אתנו . גדולי העיר מגדלים אותם. כראותו אותם האכה אכה. וילך אותם שמרונה. ויושב אותם בחלת. והנם ממיתים אותם :

תולדות אהרן סס אלישע. ברכות ח פסחים סח (ערובין כב) : לולא. פסחים סו מגלה כח : קחו לי מנגן . שבת ל פסחים סו קיז מקרים מג פ' י : וסוס כנגן . (ברכות ג) סוכה נה :

מצודת ציון

עמהם ואחריהם כמו לעם אשר ברגלי (שופטים ח) : (י) אהה . ענין ל' צעקת יללה : (יא) יצק . שפך : (יב) אותו . עמו : (יד) לולי . אם לא : (טו) מנגן . יודע לנגן : (טז) הנחל . העמק

מצודת דוד

כן גם אני : (ט) ומלך אדום . הוא היה נצב מלך מאתת יד מלך יהודה : ויסבו דרך וגו'. ר"ל הלכו שבעת ימים ולא מצאו מים : (י) כי קרא ה'. ר"ל גזר ה' להפילם ביד מואב כי בעבור הצמאון לא יתגברו להלחם : (יא) האין פה. האם אין פה : אשר יצק מים ר"ל שהיה משרתו והתבודד עמו בכל עת : (יב) יש אותו דבר ה'. כי בוודאי לא בא אל המחנה להלחם כ"א בא מדבר ה' : (יג) מה לי ולך . ר"ל מה הוא האהבה והקורבה אשר בינינו מהו הטובה שעשית לי ומה עשיתי לך ומ...ע א"כ תשאל בי : לך אל נביאי אביך וגו'. הם נביאי הבעל : אל וכו' . ר"ל אל תאמר עתה כדברים האלה כי אם בסכנה ואל תעורר הדין בהזכרת החטאים : (יד) אשר עמדתי לפניו . שאני רגיל לעמוד לפניו בתפלה : כי לולי וכו'. ר"ל אם לא היה הדבר הזה מה שאני נושא פני יהושפט :

אם

רשי

(יח) ונקל זאת. ועוד נס זה נקל ומועט בעיני ה' והוסיף להפליא אתכם נס אחר ונתן את מואב בידכם: (יט) וכל עץ טוב תפילו. אע"פ שנאמר (דברים כ' י"ט) לא תשחית את עצה כאן התיר לכם שהיא אומה בזויה ונקלית לפניו וכן הוא אומר (דברים כ"ג ז') לא תדרוש שלומם וטובתם אלו האילנות הטובים שבהם: החלק' הטובה. שדה זרועה קומנ"י בלע"ז: (כ) ויהי בבקר כעלות המנחה. המים התחילו לירד מן השמים בבקר בארץ אדום וכעלות המנחה באין שוטפין ובאין לאותו הנחל לפי שאמר לא תראו רוח ולא תראו גשם במדרש ר' תנחומא: (כא) על הגבול. על הספר שקורין מרק"א: (כב) אדומים כדם. כן דרך המים כשהשמש זורחת עליהם בבקר מאדימות: מנגד. מרחוק והם לא ראו באותו הנחל מים מעולם לפיכך היו סבורין

גֶּשֶׁם וְהַנַּחַל הַהוּא יִמָּלֵא מָיִם
וּשְׁתִיתֶם אַתֶּם וּמִקְנֵיכֶם וּבְהֶמְתְּכֶם׃
יח וְנָקַל זֹאת בְּעֵינֵי יְהוָה וְנָתַן אֶת־
מוֹאָב בְּיֶדְכֶם׃ יט וְהִכִּיתֶם כָּל־עִיר
מִבְצָר וְכָל־עִיר מִבְחוֹר וְכָל־עֵץ טוֹב
תַּפִּילוּ וְכָל־מַעַיְנֵי־מַיִם תִּסְתֹּמוּ וְכֹל
הַחֶלְקָה הַטּוֹבָה תַּכְאִבוּ בָּאֲבָנִים׃
כ וַיְהִי בַבֹּקֶר כַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וְהִנֵּה־
מַיִם בָּאִים מִדֶּרֶךְ אֱדוֹם וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ
אֶת־הַמָּיִם׃ כא וְכָל־מוֹאָב שָׁמְעוּ כִּי־
עָלוּ הַמְּלָכִים לְהִלָּחֶם בָּם וַיִּצָּעֲקוּ
מִכֹּל חֹגֵר חֲגֹרָה וָמַעְלָה וַיַּעַמְדוּ עַל־
הַגְּבוּל׃ כב וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהַשֶּׁמֶשׁ
זָרְחָה עַל־הַמָּיִם וַיִּרְאוּ מוֹאָב מִנֶּגֶד
אֶת־הַמַּיִם אֲדֻמִּים כַּדָּם׃ כג וַיֹּאמְרוּ
דָּם זֶה הָחֳרֵב נֶחֶרְבוּ הַמְּלָכִים וַיַּכּוּ
אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְעַתָּה לַשָּׁלָל מוֹאָב׃
כד וַיָּבֹאוּ אֶל־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיָּקֻמוּ
יִשְׂרָאֵל וַיַּכּוּ אֶת־מוֹאָב וַיָּנֻסוּ מִפְּנֵיהֶם

מִטְרָא וְנַחְלָא הַהוּא
יִתְמְלֵי מַיָּא וְתִשְׁתּוּן אַתּוּן
וְגֵיתֵיכוֹן וּבְעִירְכוֹן׃
יח וּקְלִילָא דָא קֳדָם יְיָ
וְיִמְסַר יַת מוֹאֲבָאֵי בִּידְכוֹן׃
יט וְתִמְחוֹן כָּל כְּרַךְ תַּקִּיף
וְכָל קִרְוִין כְּרִיכַן וְכָל
אִילָן דְּיָאֵי תְּעַקְרוּן וְכָל
מַבּוּעֵי מַיָּא תְּסַתְּמוּן וְכָל
אַחְסַנְתָּא שַׁפִּרְתָּא תְּטוּמוּן
בְּאַבְנַיָּא׃ כ וַהֲוָה בְצַפְרָא
כְּמִיסַּק מִנְחָתָא וְהָא מַיָּא
אָתַן בְּאוֹרַח אֱדוֹם
וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא יַת מַיָּא׃
כא וְכָל מוֹאֲבָאֵי שְׁמָעוּ אֲרֵי
סְלִיקוּ מַלְכַיָּא לְאַגָּחָא
קְרָבָא בְּהוֹן וְאִתְכְּנִישׁוּ
מִכָּל אֲסִירֵי סַיְפָא וּלְעֵלָּא
וְקָמוּ עַל תְּחוּמָא׃
כב וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְשִׁמְשָׁא
נְחַת עַל מַיָּא וַחֲזוֹ מוֹאֲבָאֵי
מִקָּבֵיל יַת מַיָּא סוּמָּקִין
כְּדְמָא׃ כג וַאֲמַרוּ דַּם דֵּין
אִתְגָּרָאָה אִתְגְּרִיאוּ מַלְכַיָּא
וּקְטַלוּ גְּבַר יַת חַבְרֵיהּ
וּכְעַן פּוּקוּ לְבִיזְתָּא מוֹאֲבָאֵי׃ כד וַאֲתוֹ לְמַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וְקָמוּ יִשְׂרָאֵל וּמְחוֹ יַת
מוֹאֲבָאֵי וַאֲפָכוּ מִן קֳדָמֵיהוֹן

וכל עץ ה' דסמיכי בקריאה וסי' והכיתם כל עיר. והערים יהרסו. רנו שמים כי עשה ה'. ואמרת ליער הנגב. ואביאם אל הארץ: זרחה ד' בקריאה וסי' אם זרחה השמש עליו דמים לו. וישכימו בבקר והשמש זרחה. שמש זרחה ונודד דנחום. והצרעת זריחה במצחו. וחד וזרחה לכם יראי שמי:

תולדות אהרן המים אדומים. בבת קת נה יט:

רדק

מקום במקור לווי: גבים. חפירות כמו באו על גבים ותרגום בור גובא אמר להם שיעשו הנחל חפירות חפירות שימלאוהו מן המים שיבואו ותרגומו פלידין פלידין וכן תרגם אפיקיו פלידוהי: (יח) ונקל זאת בעיני ה'. נקל זאת בעיניו לעשות לכם זה הנס עד שיעשה לכם נס גדול יותר ונתן מואב בידכם: (יט) וכל עץ טוב תפילו. כי הכתוב לא אמר לא תשחית את עצה אלא כשיצורו על עיר כמ"ש הטעם כי ממנו תאכל ואע"פ שרז"ל קבלו כי בכל מקום ובכל זמן אסור להשחית עץ מאכל פשט הכתוב הוא שלא אמר אלא בעת המצור ואפשר שהיתה מצוה לשעה כאליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ בשעת איסור הבמות. ובדרש כשאמר להם הנביא וכל עץ טוב תפילו אמרו לו הרי הוא אומר לא תשחית את עצה ואתה אומר כן אמר להם על שאר האומות נאמרה זה אבל אומה זו נקלה ונבזה לפני ה' שנאמר ונקל זאת בעיני ה' ונאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובות שלהם: תכאיבו באבנים. על דרך השאלה וכן היחיו את האבנים וירפא את מזבח ה' ההרוס ותרגומו תטומון: (כ) ויהי בבקר כעלות המנחה. כעלות בכ"ף ופירוש בבקר בעת עלות מנחת הבקר והמים האלה אפשר שהיו מגשמים שהיו רחוקים מהם בארץ אדום אבל המחנה הזה לא ראה לא רוח ולא גשם או נפרץ אחד מהנהרות בארץ אדום ברצון הבורא ונגרו המים עד הנחל הזה. ובדרש או בבקר או בעלות המנחה מהו בבקר כעלות המנחה אמר רבי תנחומא שטף של גשמים ירד באדום בבקר ובאו להם כעלות המנחה: (כא) מכל חוגר חגורה. כתרגומו מכל אסירי סייפא: על הגבול. על גבול ארצם להלחם אם יבואו עליהם המלכים: (כג) דם זה. לפי שראו האדמימות ומים לא היו נובעים כי עתה באו המים שם שהרי לא היו שם מתמול שלשום התחזק בלבם כי דם הוא וחשבו כי נפלה קטטה בין המלכים והרגו אלו לאלו: החרב נחרבו. מענין חרב כלומר נהרגו ביניהם החרב מבנין הפעל: ויבאו. באו כאנשים בוטחים ולא כנלחמים וישראל ואשר עמהם קמו עליהם והכום: (כד) ויכו בה. כן כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והכתוב לא

רלבג

הם ומקניהם שהביאו לאכול ממנו ובהמתם אשר ירכבו עליהם: (יח) ונקל זאת בעיני ה'. ר"ל שלא יספיק לש"י עשיית זה החסד לכם כי הוא קל בעיניו ביחס אל החסד שהוא רוצה לעשות והוא שכבר יתן את מואב בידכם: (יט) והכיתם כל עיר מבצר וגו'. ר"ל שאמר להם במצות הש"י שיכו כל עיר בצור' וכל עיר נבחרת ויפילו כל אילן טוב אף על פי שהתורה אמרה לא תשחית את עצה הנה היה זה למצות הש"י לפי שעה להשחית את מואב לפי היכלת ולזה צוה גם כן לסתם להם כל מעין מים ולהכות באבנים כל חלקה טובה כדי שישחיתו תבואתה: (כ) ויהי בבקר כעלות המנחה. לפי שלא יתכן שיהיו דברי המלכים לאלישע בלילה ולא נכון ג"כ שנא' שהמתינו לשתות עד למחרת היום ההוא שבאו שם מים מדרך אדום הנה הנראה בעיני בזה שהרצון באמרו ויהי בבקר שזה הרע שאמר לעשות למואב היה בבקר שאחר היום ההוא כמו שיבאר אחר זה אך יעוד בא המים שם נתקיים תכף בעת אשר יעלו בו מנחת ערב והוא תמיד של בין הערבי' והוא שכבר הביא הש"י מדרך אדום מים ומלאה הארץ מהם: (כא) מכל חוגר חגורה ומעלה. ר"ל כל מי שראוי לחגור חגורה להלחם ומי שלמעלה מהם כלם נצעקו ויעמדו אצל גבול ארצם לשמור שלא יכנסו בה אויביהם: (כג) ויאמרו דם זה וגו'. לפי שלא היה ממנהג המישור ההוא להיות בו מים חשבו שיהיו דם ולא נתנו לבם הכאת השמש במים: החרב נחרבו. ר"ל הכו זה את זה בחרב והרגו זה את זה: (כד) ויבאו אל מחנה ישר'. הנה סבב הש"י שבאו כלם שם לא כדרך האנשים היוצאים למלחמה אך כדרך האנשים היוצאים לשלל ולזה הכום ישראל בקלות

מצודת דוד

אם אביט וכו'. ר"ל אם הייתי מביט אליך בזולת יהושפט יהיה עלי עונש השבועה: (טו) קחו לי מנגן. לשמחני בנגונו כי בעבור שכעס על יהורם לא חלה עליו הנבואה כי אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה והכעס בא' היא עם העצבון: והיה כנגן. כאשר המנגן התחיל לנגן שרתה עליו רוח הנבואה: (טז) גבים גבים. להתאסף בהם המים הבאים: (יז) לא תראו רוח. ר"ל לא יבואו המים בדרך טבעי ע"י הרוח והגשם כ"א יבואו ע"פ נס: ומקניכם. מה שהביאו למאכלם: ובהמתכם. מה שהיו רוכבים עליהם: (יח) ונקל זאת. החסד הזה הוא נקל בעיני ה' כי עוד יעשה חסד גדול מזה בתת את מואב בידכם: (יט) מבחור. טובה ונבחרה: תכאיבו. השחיתו אותה במה שתשליכו בה אבנים והוא לשון מושאל מן ובעלי חיים הנכאבים בהשחתה: (כ) כעלות המנחה. כאשר בא זמן העלאת מנחת תמיד הבוקר: (כא) שמעו. כאשר שמעו שעלו למלחמה נאספו גם המה: מכל חוגר. מכל היודע לחגור החרב: ומעלה. והמעולים מהם הם הגבורים אנשי מלחמה ור"ל אים לא נעדר: (כב) על המים. הבאים אל הנחל בדבר ה': אדומים כדם. ע"י זריחת השמש על המים נראים הם אדומים: (כג) דם זה. היות כי מעולם לא היה שם מים לחשוב שנראים אדומים מזריחת השמש כי לא ידעו שבא שמה מים בדרך נס: החרב נחרבו. ר"ל המלכים נהרגו בחרב כי הכו איש את רעהו בהלחמם זה בזה: ועתה. הואיל וכן הרי הם מוכנים לשלל מואב ולא יצטרכו מעתה להלחם בהם: (כד) ויבואו. כההולכים בבטחון מבלי הכין למלחמה:
ויכו בה והכות וכו'. ר"ל

מצודת ציון

סעמק: גבים. בורות כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל): (יט) החלקה. השדה כמו ראו חלקת יואב (ש"ב יד): (כא) ויצעקו. נאספו ע"י צעקת המאסף: (כג) החרב נחרבו. מלשון חרב

רדק

לא מצאתי לו טעם אלא אם נאמר שהוי"ו תמורת אל"ף ויהיה כמו ויבא בה כלומר ישראל בא בה ופי' בה בעיר כלומר בכל עיר ועיר שהיו נסים אלה להמלט שם מפני ישראל והוא במסרה והוא אחד מתרין שקורין בה וסבירין בס והאחר הוא ותירוש יכחש בה: (כה) עד השאיר אבניה בקיר חרשת. קיר חרשת שם עיר גדולה בערי מואב וזכר אותה בכל מפלת מואב ולפי שהיתה בעלת שם זכר אותה ולא זכר הערים האחרות שהרסו ופירוש עד השאיר הכל הרסו והפילו עד השאיר קיר חרשת לבדה שהיתה עיר בצורה ובה לא השאירו אלא אבני החומה והו אבניה אבני העיר הזאת כי כל מה שהיה מחוץ לעיר הרסו והפילו העצים וכל האבנים היו משליכים בחלקות הטובות ונשארה חומת העיר הזאת: ויסבו הקלעים ויכוה. הכו בחומה עד שהרסוה ידמה כי לשאר הערים לא היו צריכי' להם קלעים אלא היו כובשים הערים ואחר כן היו הורסים אותם ולזאת שהיתה עיר בצורה הוצרכו הקלעים והקלעים האלה לא היו קלעים ביד אלא קלעים שמשליכים אבנים גדולות בדיק וכיוצא בו שבאבן אחת משא כבד ומשליכין באותן הכלי' האבן לחומה עד שישברו החומה וכן עשו לקיר חרשת והכוה וי"ת עד דלא אשתארת אבנא בקרתא דלא פגרוה ואסתחרו קלעיא ומחוהא: (כו) וירא מלך מואב. מלך מואב היה בתוך העיר הזאת כמו שאמר למעלה כי נסו מפניהם וחשבו להשגב בעיר הזאת ובראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה הזאת לקח עמו שבע מאות איש להבקיע אל מלך אדום לצאת מן העיר כי אפשר כי מלך אדום היה קרוב לעיר יותר משני המלכים: חזק ממנו המלחמה. פירוש דבר המלחמה וחזק פועל עבר כי אליו קמץ ואליו פתח: (כז) ויקח את בנו הבכור. פי' אדוני אבי ז"ל כי בן מלך אדום הראוי למלוך תחתיו היה ברשות מלך מואב ומפני זה בא עם שני המלכים כי חשב להוציא בעזרתם בנו מתחת יד מלך מואב וכשחשב מלך מואב להבקיע אל מלך אדום ולא יכול לקח בקצפו את בן מלך אדום והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו זהו ויעלהו עולה שרפו כמו ששורפין העולה: ויהי קצף גדול על ישראל. ממלך אדום כי חשב כי בעזרתם יוציא בנו מתחת יד מלך מואב וזהו שאמר הכתוב על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד ורבי אחי ר' משה ז"ל פי' כי כאשר חשב להבקיע מלך מואב אל מלך אדום אז לקח בנו באותה המלחמה חטפו מהם והעלהו על החומה ושרפו לעיני אביו ויהי קצף גדול על ישראל ממלך אדום שלא עזרהו להצילו מידם. ובדרש ויעלהו עולה שאל מלך מואב מפני מה אומה זו ראויה לנסים האלה אמר לו אברהם אביהם העלה את בנו עולה אמר להם אף אני אעשה כן והעלה את בנו עולה וחלקו בדבר זה מהם אמרו לשם שמים העלה אותו וזה שאמר ויהי קצף גדול על ישראל שנתקצף הקדוש ברוך הוא עליהם כי מלך מואב לא חמל על בנו כשחשב לעשות בו רצון האל וישראל היו מקניפים אותו בכל יום והוא חשב לעשות רצון האל ואינו כמו שאמרו אשר לא צויתי זה יפתח שהעלה את בתו ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שהעלה את בנו מהם אמרו כי לע"ג העלה ומפני זה חסר וי"ו החמה כי היה עובד לחמה והעלה את בנו לחמה ומה שאמר ויהי קצף גדול שנזכרו עונותיהן של ישראל באותה שעה שגם הם היו שורפים את בניהם לע"ג ולאשרה ואמר הכתוב וכמשפטי הגוים לא עשיתם ואמרו רז"ל כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם: וישבו לארץ. כל אחד מהמלכים שב לארצו. ובדרש באותה שעה ירדו ישראל למדרגה התחתונה: וישבו. כתיב חסר כלומר ישבו לארץ כמו וישבו אתו לארץ: (א) ואשה אחת. אמרו שהיתה אשת עובדיה: עבדך אישי מת. וי"ת עבדך עובדיה בעלי מיתואת ידעת ארי עבדך הוה דחיל:

מלכים ב ג ד

ויכו ק' וַיַּבּוּ־בָהּ וְהַכּוֹת אֶת־מוֹאָב׃ כה וְהֶעָרִים
יַהֲרֹסוּ וְכָל־חֶלְקָה טוֹבָה יַשְׁלִיכוּ
ל'. ד' אִישׁ־אַבְנוֹ וּמִלְאוּהָ וְכָל־מַעְיַן־מַיִם
ה' ססו' וכל וכל ואל יִסְתֹּמוּ וְכָל־עֵץ־טוֹב יַפִּילוּ עַד־
ל' הִשְׁאִיר אֲבָנֶיהָ בְּקִיר חֲרֶשֶׂת וַיָּסֹבּוּ
ל' הַקַּלָּעִים וַיַּכּוּהָ׃ כו וַיַּרְא מֶלֶךְ מוֹאָב כִּי־
ב'. ו' מ"ל כסיפ' חָזַק מִמֶּנּוּ הַמִּלְחָמָה וַיִּקַּח אוֹתוֹ
ל' שְׁבַע־מֵאוֹת אִישׁ שֹׁלֵף חֶרֶב לְהַבְקִיעַ
ל' אֶל־מֶלֶךְ אֱדוֹם וְלֹא יָכֹלוּ׃ כז וַיִּקַּח אֶת־
בְּנוֹ הַבְּכוֹר אֲשֶׁר־יִמְלֹךְ תַּחְתָּיו
כל סיפ' חס' במ"ב וַיַּעֲלֵהוּ עֹלָה עַל־הַחֹמָה וַיְהִי קֶצֶף־
גָּדוֹל עַל־יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ מֵעָלָיו
ל'. כ"ב וַיָּשֻׁבוּ לָאָרֶץ׃ ד א וְאִשָּׁה
אַחַת מִנְּשֵׁי בְנֵי־הַנְּבִיאִים צָעֲקָה אֶל־
ח' אֱלִישָׁע לֵאמֹר עַבְדְּךָ אִישִׁי מֵת וְאַתָּה
יָדַעְתָּ כִּי עַבְדְּךָ הָיָה יָרֵא אֶת־יְהוָה
ל' וְהַנֹּשֶׁה בָּא לָקַחַת אֶת־שְׁנֵי יְלָדַי לוֹ

תרגום

וּמְחוֹ בְהוֹן וְקַטִלוּ יַת מוֹאֲבָאֵי׃ כה וְקִרְוַיָא פַּגַרוּ וְכָל אַחְסַנְתָּא שַׁפִּירָא רְמוֹ גְּבַר אַבְנֵיהּ וּמַלְאוּהָא וְכָל מַבּוּעֵי מַיָא סְתָמוּ וְכָל אִילָן דְיָאֵי עֲקָרוּ עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַרַת אַבְנָא בְּקַרְתָּא דְלָא פַּגְרוּהָא וְאִסְתַּחֲרוּ קַלָעַיָא וּמְחוּהָא׃ כו וַחֲזָא מַלְכָּא דְמוֹאָב אֲרֵי תְקִיפוּ מִנֵיהּ עָבְדֵי קְרָבָא וּדְבַר עִמֵיהּ שְׁבַע מְאָה גַּבְרָא שָׁלְפֵי סַיְפָא לְאַפְנָאָה לְוַת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְלָא יְכִילוּ׃ כז וּנְסִיב יַת בְּרֵיהּ בּוּכְרָא דַּעֲתִיד דְּיִמְלוֹךְ תְּחוֹתוֹהִי וְאַסְקֵיהּ עֲלָתָא עַל שׁוּרָא וַהֲוָה רְגַז רַב עַל יִשְׂרָאֵל וְאִסְתַּלָקוּ מִנֵיהּ וְתָבוּ לְאַרְעָא׃ א וְאִתְּתָא חֲדָא מִנְשֵׁי תַלְמִידֵי נְבִיַיָא מְצַוְחָא קֳדָם אֱלִישָׁע לְמֵימַר עַבְדָּךְ עוֹבַדְיָה בַעְלִי מִית וְאַתְּ יְדַעַתְּ אֲרֵי עַבְדָּךְ הֲוָה דָחִיל מִן קֳדָם יְיָ כַּד קְטָלַת אִיזֶבֶל יַת נְבִיַיָא דַיְיָ דְּבַר מִנְהוֹן מְאָה גַבְרִין וְאַטְמְרִינוּן חַמְשִׁין חַמְשִׁין גַּבְרָא בִּמְעַרְתָּא וַהֲוָה יָזִיף וּמוֹכֵל לְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאוֹכָלָא יַתְהוֹן מִנִּכְסוֹהִי דַאֲחְאָב מִן קֳדָם דְּאִינוּן אוּנְסָא וּכְעַן רַשְׁיָא אֲתָא לְמִדְבַּר יַת תְּרֵין

רשי

סבורין שהוא דם: (כה) והערים יהרוסו. היו הורסין: ישליכו איש אבנו. שהיו נוטלין האבנים מן החומות עד השאיר כל אבני הקירות כקיר לעמוד על חרסית שלהן הוא הטיט כלומר שלא היתה עוד אבן בחומה ואחרי זאת ויסובו הקלעים ויכו את הנשאר בחלקה שלא נסברה החומה והפילוה: (כו) ויקח את בנו הבכור. בפסיקתא דפרשת שקלים כדרש ששאל את עבדיו מה טיבה של אומה זו שנעשה להם נסים כאלה אמרו לו אביה' אברהם בן יחיד היה לו. א"ל הקב"ה הקריבהו לפני ורצה להקריבו להקב"ה אמר להם אף אני בן בכור יש לי אלך ואקריבו לע"ג: על החמה. חסר וא"ו שהיה עובד לחמה: ויהי קצף גדול. שנזכרו עונותיהם שאף הם עובדין לעבוד' כוכבים ואינן ראויין לנס: (א) מנשי בני הנביאים. אשת עובדיה היתה כל בני הנביאי' שבמקרא תרגומו תלמידי נביאה: והנושה. הוא יהורם בן אחאב שהיה מלווהו ברבית מה שזן את הנביאים בימי אביו במדרש רבי תנחומא לכך נאמר (לקמן ט' כ"ד) ויך את

רלבג

בקלות: (כד) ויכו בה והכות את מואב. הנה הכתיב ויבו בבי"ת וקרי ויכו בכ"ף והכונה בהם שכבר הכוס במחנה הוא שבאו שם והוא מחנה ישראל ובא בלשון נקבה על דרך אם תחנה עלי מחנה ואחר זה השלימו להכות את מואב במקומותיהם: (כה) והערים יהרסו. עד השאיר אבניה בקיר חרשת. ר"ל שבעיר ההיא לבדה השאיר אבניה כי היא היתה חזקה מאד וכבר היו סובבים הקלעים ומכים אות' והנה היה שם מלך מואב וכראותו כי חזק ממנו דבר המלחמה לקח אתו שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכולו אז לקח במחנה מלך אדום בנו הבכור של מלך אדום אשר ימלוך תחתיו והעלהו עולה על החומה ר"ל ששרף אותו כאמרו על שרפו את עצמות מלך אדום לשיד: (כז) והנה הביא זה הענין קצף גדול על ישראל ר"ל שכעסו מאד על שקרה זה המקרה הרע למלך אדום שבא לעזור להם או יהיה הרצון שהיה למלך אדום קצף גדול בעבור ישראל כי בסבתם קרה לו זה: (א) ואשה אחת מנשי בני הנביאים. ידוע כי בני הנביאים היו כלם יראים ה' ולזה

מעין ד' פתחין בקריאה וסי' כל מעין מי נפתוח. וחברו דדברי הימים. וכל מעין מים יסתמו. מעין גנים באר מים חיים ונוזלים. וה' מעין קמצין וסי' נמסר בסדר שמיני: חזק ה' פתחין בקריאה וסי' נמסר בסדר מקץ: ולא יכלו ג' וסי' ויעשו כן החרטומים. להבקיע אל מלך אדום ויחתרו האנשים להשיב: אישי ה' וסי' נמסר בסדר ויצא:

תולדות אהרן תענית ד סנהדרין לט: ויהי קצף. שם עב:

מצודת ציון

חרב: (כה) הקלעים. משליכי אבני קלע: (כו) אותו. עמו: להבקיע. מל' בקיעה ור"ל לספקיד המחנה ולעבור דרך בה: ד (א) והנושה. המלוה כמו והאיש אשר אתה נושה בו (דברים כד)

מצודת דוד

סבו וחזרו והכו: (כה) איש אבנו. כ"א השליך האבן אשר היה עליו להשליך: עד השאיר אבניה וכו'. ר"ל לא השאירו בעיר קיר חרשת כ"א אבני החומה עם שהיתה מטרפולין של מואב: ויסבו. אחר זה הפילו גם החומה עם אבני הקלע: (כו) המלחמה. עם המלחמה הבא עליו: להבקיע. ר"ל לעבור בתוך המחנה אל מלך אדום להלחם עמו ולא יכלו לבוא עד מקומו: (כז) ויקח את בנו. כי בא למקום בנו ולקחו עמו ושרפו כליל כעולה על החומה מול אביו מלך אדום: ויהי קצף. מלך אדום קצף על ישראל כי בעבורם באה לו הרעה ההיא ולא רצו להצילו. ורז"ל אמרו שמלך מואב העלה בנו לעולה מהם אמרו לשמים ומהם אמרו לעבוד' כוכבים ובעבור זה קצף ה' על ישראל וכו': ד (א) ואשה וכו'. אמרו רז"ל שהיתה

רש"י

את יהורם בין זרועיו שפשטו ליטול רבית : (ב) אסוך שמן . כדי סיכת שמן והאל"ף בתיבה מן היסוד כמו אל"ף של ואחותי באזניכם (איוב י"ג ז') והאל"ף של אבח' חרב (יחזקאל כ"א ב') : (ד) וסגרת הדלת . כבוד הנס הוא לבא בהצנע : והמלא תסיעי . מלפניך ותתני כלי אחר במקומו למלאותו וצלוחית השמן לא תזוזי ממקומו לפי שהקב"ה עשהו כמעין ואין דרך מעין לזוז ממקומו מדרש אגדה שמעתי: (ה) הם מגישים אליה . הכלים : (ו) ויעמד השמן . מלבא עוד ומדרש אגדה בב"ר הוקיר שער השמן : (ז) ותבא ותגד וגו'. באת ליטול עצה אם למכור אם להניחן עד שיוקר עוד אמר לה לכי מכרי כי יש די לכל נשייך ולחיות את ובניך בנותר עד שיחיו המתי' : (ח) ושם אשה גדולה. חשובה וראיתי בפ' דר' אליעזר אחותה של אבישג השונמית היתה

מלכים ב ד

לַעֲבָדִים׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֱלִישָׁע מָה
אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הַגִּידִי לִי מַה־יֶּשׁ־לָכִי לך ק'
בַּבָּיִת וַתֹּאמֶר אֵין לְשִׁפְחָתְךָ כֹל בַּבַּיִת
כִּי אִם־אָסוּךְ שָׁמֶן׃ ג וַיֹּאמֶר לְכִי נ'
שַׁאֲלִי־לָךְ כֵּלִים מִן־הַחוּץ מֵאֵת כָּל־
שְׁכֵנָיִכְי כֵּלִים רֵקִים אַל־תַּמְעִיטִי׃ שכניך ק' ג' חס' פ'
ד וּבָאת וְסָגַרְתְּ הַדֶּלֶת בַּעֲדֵךְ וּבְעַד־
בָּנַיִךְ וְיָצַקְתְּ עַל כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה
וְהַמָּלֵא תַּסִּיעִי׃ ה וַתֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ וַתִּסְגֹּר נ' וא' ומלא ברכת ה'
הַדֶּלֶת בַּעֲדָהּ וּבְעַד בָּנֶיהָ הֵם מַגִּשִׁים ג'
אֵלֶיהָ וְהִיא מיֹצָקֶת׃ ו וַיְהִי ׀ כִּמְלֹאת מוצקת ק' ג' ב' חס' וא' מלא
הַכֵּלִים וַתֹּאמֶר אֶל־בְּנָהּ הַגִּישָׁה אֵלַי
עוֹד כֶּלִי וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ אֵין עוֹד כֶּלִי
וַיַּעֲמֹד הַשָּׁמֶן׃ ז וַתָּבֹא וַתַּגֵּד לְאִישׁ
הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לְכִי מִכְרִי אֶת־ ב' בתרי ט"ס'
הַשֶּׁמֶן וְשַׁלְּמִי אֶת־נִשְׁיֵכִי וְאַתְּ °בָּנַיִכִי נשיך ק' ובניך ק'
תִּחְיִי בַּנּוֹתָר׃ ח וַיְהִי הַיּוֹם
וַיַּעֲבֹר אֱלִישָׁע אֶל־שׁוּנֵם וְשָׁם אִשָּׁה

תרגום

בְּנֵי לֵיהּ לְעַבְדִין׃ ב וַאֲמַר לַהּ אֱלִישָׁע מָה אַעְבֵּיד לִיךְ חַוִי לִי מָא אִית לִיךְ בְּבֵיתָא וַאֲמַרַת לֵית לְאַמְתָךְ כָּל מִדַעַם בְּבֵיתָא אֱלָהֵין מָנָא דִמְשְׁחָא׃ ג וַאֲמַר אֱזִילִי שְׁאִילִי לִיךְ מָנִין מִן בָּרָא מִן כָּל שְׁבָבַיְכִי מָנִין רֵיקָנִין לָא תַזְעִירִין׃ ד וְתֵהָכִין וְתַגִיפִין דָשָׁא בְּאַפִּיךְ וּבְאַפֵּי בְּרָךְ וּתְרִיקִין עַל כָּל מָנַיָא הָאִלֵין וּמָנָא דְאִתְמְלֵי תְּסַלְקִין׃ ה וַאֲזַלַת מִלְוָתֵיהּ וַאֲגִפַת דָשָׁא בְּאַפָּהָא וּבְאַפֵּי בְנָהָא אִינוּן מְקָרְבִין לַהּ מָנַיָא וְהִיא מְרִיקָא מִשְׁחָא׃ ו וַהֲוָה כְּמִשְׁלַם מָנַיָא וַאֲמַרַת לִבְרַהּ קְרִיב לִי עוֹד מָנָא וַאֲמַר לַהּ לֵית עוֹד מָנָא וּפְסַק מִשְׁחָא׃ ז וַאֲתַת וְחַוִיאַת לִנְבִיָא דַיְיָ וַאֲמַר אֱזִילִי זַבִּינִי יַת מִשְׁחָא וְשַׁלְמִי לְמָרֵי חוֹבְתִיךְ וְאַתְּ וּבְנַיִיךְ תִּתְפַּרְנְסִין מְדִישְׁתְּאַר׃ ח וַהֲוָה יוֹמָא וַעֲבַר אֱלִישָׁע לְשׁוּנֵם וְתַמָּן אִתְּתָא דַחֲלַת חֶטְאִין

רקים ג' חס' בלישנא וסי' בהגלות נגלות . אנשים רקים בני . כלים רקים אל תמעיטי . מגישים ג' בקריאה וסי' מגשים מנחה ועבדים את שלמה . והיא מוצקת . מגישים על מזבחי לחם מגאל ואמרתם . מגשים דשלמה חסר :

תולדות אהרן אין נשפחך . זוכר יתרו ונך לך ולו : אל שונם . זוכר בשלח:

רד"ק

דחיל מן קדם ה' כד קטילת איזבל רשיעתא וגו' כבעמ"ד . ובתרגום של תוספתא עוד מאתן ושתין וחמשא זמנין נוחת אתת עובדיה כהאי גונא ולא הוה משגח ולא ידעה מה למעבד עד דאזלא לבי קיבריה וצוחא דחלא דה' דחלא דה' ואשתמע לה קלא מביני מיתיא מאן הדין דחלא דה' דקא בעית ארבעה איקרו דחלא דה' אברהם ויוסף ואיוב ועובדיה אותיבה ואמרה לא בעינא אלא האי דכתיב ביה דחלא דה' לחדא וכד אודעוה קברי' הוה קא מתפלשא בקבריה וקא צווחא ואמרה מרי מרי היכא רוחצניך לי בשעתא די דמכתא ודמותא כד אמרית לך למאן את שביק לי וית תרין בני ואתיבתני דרבון דעלמא רחצן לי ואמרת לי שבוק יתמך ואנא אקיימינון וארמלתך עלי תתרחצן וכדו לא נהשכא משזיב ויתמי כמי צוחי ואמרי קבלן אבא קבלן אבא אתיב עובדיה ואמר לה זילי לגבי אלישע בפורתא דמשחא דאשתאיר גביך ולברכיך ביה דאנא כי אטמרתינהו למאה נביאיא וזנתינהו במערתא בלחמ' ובמיא לא איטפיין בוציניה דמשחא מינייהו לא ביממא ולא בליליא לידכר ליה נביאה מילי דידי לקודשא בריך הוא וישלים לכו מאן דאוזפיניה דהכי אמר קרא דמוזיף למרי עלמא ה' כל מאן דרחים על עניא ועל מסכינא ובכן אזלת ואודעתיה לאלישע כולי האי : והנשה בא לקחת . בדרש מי היה זה זה יהורם בן אחאב עובדיה קיים כספו לא נתן בנשך ויהורם שנתן ברבית אמר לו הקדוש ברוך הוא עד עכשיו הוא חי יבוא יהוא ויהרגהו שנאמר בנשך נתן ותרבית לקח לא יחיה וכתיב ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרועותיו ויצא החצי מלבו על שהקשה לבו ויפשט זרועותיו ליטול רבית : (ב) מה יש לכי . כתיב לכי וקרי לך וכן ושכניכי נשיכי ובניכי כתובין ביו"ד באחרונה כמו הסולח לכל עוניכי תחלואיכי חייכי והקרי אחר הרוב : אסוך שמן . לגין שיש בו שמן והאל"ף נוספת והוא מן סוך לא סכתי לפי שסכין מתנו נקרא כן : (ד) והמלא תסיעי . כתרגומו תסלקי כלומר שתסלקי אותו ממקומו ושימי כלי הריק תחתיו וכן לכל כלי וכלי ובאמרו לה והמלא תסיעי הודיעה שלא תזוז היא ממקומה והאסוך בידה כי מעשה נס לא יהיה אלא במקום שהתחיל בו : (ה) מיצקת . כתוב ביו"ד על דרך הכתובין ביו"ד מבנין הפעיל מאין תמורה כמו מטיבים את לבם וקרי בוי"ו על דרך הרוב בבנין הפעיל מנחי הפ"א שמומרת בהם היו"ד בוי"ו : (ו) ויהי כמלאת הכלים . באגדה ובתרגום של תוספתא והוה כמשלם מניא ואמרת לבנה קריב לי עוד מאני תבירי דחספא דמאן דיגזר על מאכין ריקנין דימלון יגזר על מאני תבירי ויתקנון והוא לקיט מאני שבירי ומשוי חד על חד ומתחברי במימרא דה' קוב"ה ועמודא דמשחא טייף על כולהון עד דשלימו כל פסקי מאנייא אמר ברא לית עוד מנא ושמע עמודא דמישחא ופסק : (ז) ושלמי את נשיכי . ושלמי למרי חובותיך ובתוספתא וכד אתרחיש לה ההוא ניסא אמרת ליה לנביא דה' אית עלי עשור מהאי מישחא או לא אמר לה בעליך זן נביאיא דה' במילתא דליכא עליה עשורא ואף את לית על משחך עשור דמן ניסא הוא הדרה ואמרה ליה מה נעביד מבני דאחאב אי שמעי אלי ואכסי לי מתיב ואמרה לה דסגר פומא דכלבי דמצרים ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אדניהון דלא לבאשו לך יהבית אודיתא ותושבחתא ואזלת : (ח) אשה גדולה . חשובה בעלת נכסים ובעלת השם . ובדרש כי אחותה של אבישג השונמית היתה אמו

של

רלב"ג

ולזה אמר' כי עבדך היה ירא את ה' ולא היה עובד ע"ג ואמר' זה כי רוב ישראל עובדי' ע"ג אז : (ב) כי אם אסוך שמן . הנה אסוך הוא כלי קטן ישימו בו שמן לסוך והנה היה זה המופ' שבהריק הכלי הזה היה כל האויר הנכנס שם מתהפך לשמן בדרך ההפך המטה לנחש היה זה המופ' בפעם אחת לבד ולזה צוה אותה שתשאל תחלה כלים רקים מאת כל שכניה כל מה שאפשר לה כדי שיהיה לה מהשמן שיעור רב והיא היתה מוצקת על הכלי ובהיותו מלא בניה מסיעים הכלי המלא ושמי' הכלי הריק באופן שיוציקה אחת כמלאו כל הכלים זה אחר זה : (ז) ותבא ותגד לאיש האלהי'. הנה לא רצתה לעשות מזה השמן דבר אם לא בעצת הנביא כי לא היתה יודעת מה רצון הנביא בזה : ושלמי את נשייך . ר"ל פרעי את חוביך כטעם לוה רשע ולא ישלם : (ח) ושם אשה גדולה . ר"ל אשה חשובה ונכבדת : ותחזק בו לאכל לחם . אחשב שהשתדלה בכל עוז שיאכל לחם או בבית' ושיבא שם בכל פת שיהיה בעיר שונם ואחשוב שלא נתפרס' לה עדיין

מצודת דוד

אמת עובדיה והנושה היה יהורם בן אחאב ובחיי אחאב הלוה לו ממון ברבית לכלכל את הנביאים : לעבדים . בעבור חוב הממון : (ב) מה יש לך . לשיאה הברכה שורה בו : כל בבית . כלל לא : (ג) מן החוץ . מן האנשים שחוץ לביתך ולתוספות ביאור אמר מאת כל שכניך : אל תמעיטי . אל תשאלי מעט כ"א הרבה כלים : (ד) והמלא תסיעי . הכלי אשר תמלא תסיע ממקומה להעמיד האחר תחתיה ולא תזוז האסוך ממקומה על כי האסוך נעשה כמעין ואין מדרך המעין לזוז : (ה) הם מגישים . את הכלים הריקים כי היא לא זזה ממקומה עם האסוך : (ו) הכלים . אשר שאלה : הגישה וגו'. כי לא ידעה אשר כבר נתמלאו כולם : ויעמוד השמן . לא היה נשפך עוד : (ז) בנותר . בדמי השמן על דמי החוב : (ח) ויהי היום . ר"ל בא היום

אשר

מצודת ציון

(כד) : (ב) אסוך . שם כלי השמן ויקרא כן על שם שסכין ואושחין ממנו : (ד) בעדך . כנגדך : תסיעי . תעקור ממקומה : (ז) נשיך . הלואתך : מדי . מתי ר"ל בכל זמן : (ט) איש . בעלה : קול .

רד"ק

של עדות הנביא וי"ת דחלת חטאין: (ט) הנה נא ידעתי. כי היה ידוע אלישע בישראל כי איש אלהים הוא וקדוש ואע"פ שאמרה נא אינו אומר כי עתה ידעה ולא קודם זה אלא מלת נא ר"ל עתה צריך לנו לעשות לו דבר כיון שהוא רגיל אצלינו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא וצריך שנעשה לו כבוד ונייחד לו מקום בביתינו וכמוהו הנה נא העיר הזאת קרובה אינו אומר כי עתה תהיה קרובה ולא קודם זה אלא עתה צריך אני להמלט בה כיון שהיא קרובה ורז"ל דקדקו מלת נא ר"ל שעתה ידעה כי קדוש הוא ולא קודם זה ואמרו מנא ידעה ואמרה שלא ראתה לו קרי במטתו: (י) עלית קיר. עלי' בנויה בקירות אבנים או לבנים לא במספס: (יג) חרדת אלינו. לשון תנועה והשתדלות על הדבר וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו יחרדו כצפור ממצרים ובענין זה ת"י הא עסקת לנא ית כל עסקא הדא: היש לדבר לך. ר"ל שידבר בעבורה אם תצטרך והיא השיבה בתוך עמי אנכי יושבת כלומר בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך ואמר אלישע לגחזי כי היא הלכה מלפניו ואחר שענתה לו לפיכך שאל אלישע לגיחזי: (יד) ומה לעשות. כלומר במה נוכל לגמלה טובה לטובה שעשתה עמנו אמר גיחזי אבל בן אין לה כלומר לזה שאלת היא צריכה ולא לשום דבר אבל לזה הדבר צריכה כי בן אין לה ואישה זקן כלומר אם תאמר אין לה עתה יהיה לה בן לזמן שיבא אישה זקן ולא ידע יום מותו כי קרוב לפרקו הוא ואם תוכל שיהיה לה בן ממנו זו תהיה לה טובה גדולה וי"ת בתוך עמי אנכי יושבת בגו עסקי עמי אנא מסוברא: (טו) קרא לה. כי כבר הלכה מלפניו: (טז) ויאמר למועד הזה. אפשר שנאמר לו באותה העת בנבואה או אמר מלבו ובטח באל יתברך שיקיים דברו כמו שכתוב באדם הצדיק ותגזר אומר ויקם לך וכן כתיב בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וכן אמר בדרש רצון יראיו יעשה עשה הקב"ה רצונו של נביא והרתה וילדה: כעת חיה. למועד הזה כעת שתהיה ראויה שתהיה יולדת לשבעה חדשים או לתשעה והיולדת תקרא חיה בדברי רז"ל והחיה תנעיל את הסנדל: חובקת בן. שתטלי

גְּדוֹלָה וַתַּחֲזֶק־בּוֹ לֶאֱכָל־לָחֶם וַיְהִי
ב' יקח אתכם ג' חס' מִדֵּי עָבְרוֹ יָסֻר שָׁמָּה לֶאֱכָל־לָחֶם׃
ט וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי
ו' דסמי' אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ
תָּמִיד׃ י נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה
וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא
י"ח ס"פ וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה׃
יא וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹא שָׁמָּה וַיָּסַר אֶל־
הָעֲלִיָּה וַיִּשְׁכַּב־שָׁמָּה׃ יב וַיֹּאמֶר אֶל־
גֵּיחֲזִי נַעֲרוֹ קְרָא לַשּׁוּנַמִּית הַזֹּאת
וַיִּקְרָא־לָהּ וַתַּעֲמֹד לְפָנָיו׃ יג וַיֹּאמֶר
ב' פסו' בטע' ויאמר הכיה' לָאובן ודין כ"ד סגול לוֹ אֱמָר־נָא אֵלֶיהָ הִנֵּה חָרַדְתְּ ׀ אֵלֵינוּ
אֶת־כָּל־הַחֲרָדָה הַזֹּאת מֶה לַעֲשׂוֹת
לָךְ הֲיֵשׁ לְדַבֶּר־לָךְ אֶל־הַמֶּלֶךְ אוֹ אֶל־
שַׂר הַצָּבָא וַתֹּאמֶר בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי
ב' קמץ יֹשָׁבֶת׃ יד וַיֹּאמֶר וּמֶה לַעֲשׂוֹת לָהּ
וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי אֲבָל בֵּן אֵין־לָהּ וְאִישָׁהּ
זָקֵן׃ טו וַיֹּאמֶר קְרָא־לָהּ וַיִּקְרָא־לָהּ
ב' קמץ ב וַתַּעֲמֹד בַּפָּתַח׃ טז וַיֹּאמֶר לַמּוֹעֵד
את ק' כ"כ הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּי חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר

וְאַתְקִיפַת בֵּיהּ לְמֵיכַל
לַחְמָא וַהֲוָה בִּזְמַן מֶעְדּוֹהִי
מִתְפְּנֵי לְתַמָּן לְמֵיכַל לַחְמָא׃
ט וַאֲמַרַת לְבַעְלַהּ הָא כְעַן
יְדַעְנָא אֲרֵי נְבִיָּא דַיְיָ
קַדִּישָׁא הוּא מִתְפְּנֵי לְוָתָנָא
תְּדִירָא׃ י נַעְבֵּיד כְּעַן
עֲלִית כִּתְלָא זְעֵירָא וּנְתַקֵּן
לֵיהּ תַּמָּן אֲתַר עַרְסָא
וּפָתוֹרָא וְכוּרְסַיָּא וּמְנַרְתָּא
וִיהֵי בְּמֵיתוֹהִי לְוָתָנָא
יִתְפְּנֵי לְתַמָּן׃ יא וַהֲוָה
יוֹמָא וְעַל לְתַמָּן וְזָר
לְעִילִיתָא וּשְׁכֵיב תַּמָּן׃
יב וַאֲמַר לְגֵיחֲזִי עוּלֵימֵיהּ
קְרֵי לְשׁוּנַמִּיתָא הָדָא וּקְרָא
לַהּ וְקָמַת קֳדָמוֹהִי׃ יג וַאֲמַר
לֵיהּ אֱמַר כְּעַן לַהּ הָא
עֲסַקְתְּ לָנָא יָת כָּל עִסְקָא
הָדָא מָה לְמֶעְבַּד לִיךְ
הַפִּתְגָם אִית לִיךְ לְמַלָּלָא
עִם מַלְכָּא אוֹ עִם רַב חֵילָא
וַאֲמַרַת בְּגוֹ עִסְקֵי עַמִּי
אֲנָא מְסוֹבְרָא׃ יד וַאֲמַר
וּמָה לְמֶעְבַּד לַהּ וַאֲמַר
גֵּיחֲזִי בְּקוּשְׁטָא בַּר לֵית
לַהּ וּבַעְלַהּ סִיב׃ טו וַאֲמַר קְרֵי לַהּ וּקְרָא לַהּ וְקָמַת בְּתַרְעָא׃ טז וַאֲמַר לְזִמְנָא
הָדֵין בְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין תְּהֵא מְחַבְּקָא בְּרָא וַאֲמַרַת

יסר ז' חסרים בלישנא סורה בקריאה וסי' ויאמר משה אסרה נא ואראה. בטבעות הארון. ירך לא אסרות. לכו סרו רדו מתוך עמלקי. יסר שמה לאכל לחם. מי פתי יסר הנה. וחברו. ולא תסרו ימין ושמאל דואתחנן: ה' פסוקים שמה שמה וסי' הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה. מהר המלט שמה כי לא אוכל. ויסר אל העליה וישכב שמה. מקום המשפט שמה הרשע. שמה חבלתך אמך שמה: מה ומה כ"ד פתחין וסי' נמסר בסדר כי תשא׳

תולדות אהרן קדוש הוא. עקידה שער מה זוהר תרומה (סנהדרין כט יבמות ג): עלית קיר. ברכות יא (ברכות ח) סנהד' כח): הנס תרדת. עקידה שער מה:

רש"י

היתה: ויהי מדי עברו. באות' העיר יסור אל בית' לאכל לחם: יסור. לשון הוה היה סר שם: (ט) הנה נא ידעתי. שלא ראת' זבוב על שלחנו וקרי על סדינו: (יא) ויהי היו'. ויהי יום א': חרדת אלינו. בשבילנו: את כל החרדה הזאת. לשום אל לבך את העסק הזה כמו וחרד על דברי (ישעיה ס"ו ב') זהיר על הדבר שיהא עשוי ונותנו אל לבו: מה לעשות לך. מה את צריכה שנעשה לך שבשבילנו עסקת כל זה: בתוך עמי. בתוך קרובי אין אדם מזיקני איני צריכה למלך ולא לשר הצבא: (יד) ויאמר אלישע לגחזי: ומה לעשות לה. כנגד הטובה הזאת: (טו) למועד הזה כעת חיה. כמו שאת קיימת היו' ולשלום כך תהי קיימ' למועד הזה וחובקת בן: אל אדוני. אל תאמר חובקת בן מה לי חבוקו אם סופי לקוברו וזה שאמרה לו כשמת הלא אמרתי לא תשלה אותי

רלב"ג

עדיין מעלת אלישע אך היה דרכ' להביא לביתה מה שתוכל מהאורחי' הבאי' בעיר וזה כי זה היה בתחלת ענין אלישע לפי מה שירא' מהזמן שהיה זה קודם מה שאמר אלישע מחר כעה סלת בשקל וסאתים שעורי' בשקל בשע' שומרון וזה שכבר בנתה העליה אחר זה ולקץ שנה מעת בא שם אלישע ילדה בן וגדל הבן ההוא עד שכבר יצא אל הקוצרים ואמ' לאביו ראשי ראשי ואח' זה אמ' לה שתצא לגור באשר תגור כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ואחר שבע שנים סר הרעב וכשתחקור בזה תמצא שזה היה אצל תחלת נמיאת נבואת אלישע ולזה אינו מן הפלא אם לא היה מפורסם לה שיהיה נביא ויתכן שחקרה מעניניו כשראתה עברו אצלה תמיד מפני ראותה כל מנהגיו בתכלית מהשלמות ואז נתבאר לה שהוא איש אלהים קדוש: (י) נעשה נא עלית קיר קטנה. אחשוב שהקיר בנויה היתה נמשכת העלייה כמו הענין בבנין הכפה מאלט"ו בלע"ז: ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנור'. ר"ל כי למעלתו אין ראוי שישתתפו בני הבית עמו ולא להשתמש בכלים שהוא ישתמש בהם ולזה רצת' שיהי' לו שם כלי תשמישו מיוחדים לה: (יג) ויאמר לו אמר נא אליה. הנה לא רצה אלישע לדבר עם האשה אם לא כשהביאו לזה הכרח ואלו הדברים הספיק שיאמר לה גחזי ולזה לא קרא לה גחזי שתעמד בפתח כי לא היה רצון אלישע לדבר עמה אבל עמד' בחוץ לפני גחזי ור' גחזי בחוץ קרו' לאלישע או היה סמוך לפתח העלייה: הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת. ר"ל הנה פחד' שלא תוכלי לנו לעשות הראוי מהכבוד כל הפחד הזה עד שהביאך זה לעשות כל מה שעשית לי מהכבוד: מה לעשות לך. להשיב גמול על הטובה הזאת היש לדבר בעבורך אל המלך או אל שר הצבא ולדבר אליהם בעבורך ותאמר בתוך עמי ומשפחתי אנכי יושב' ולזה אין לי עסק עם אדם יצטרך לי בעבורו לדבר אל המלך או אל שר הצבא: (יד) ויאמר אלישע לגחזי ומה לעשות לה. מהטובות לתת גמול ע": ויאמר גחזי באמת בן אין לה ואישה זקן ולזה אינו מוכן מאד אל ההולד' עם שמלדה אפשר ג"כ שימנע פרי בטן לסיותה עקרה: (טו) ויקרא לה ותעמד בפתח. הנה זה המאמר מפני שהוא נבואה רצה אלישע בעצמו לאמרו לה: (טז) כעת חיה. ר"ל כעת

מצודת ציון

(י) קיר. כותל: ונשים. מל' שימה: (יג) חרדת. ענין תנועה חזקה ואם היא מבלי פחד כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א טז): (טז) חיה. כן נקראת היולדת ובדרז"ל והחיה תנעול את

מצודת דוד

אשר עבר אלישע אל סונם: אשה גדולה. אשה חשובה: ויהי מדי עברו. בכל עת אשר עבר ההוא והלאה מדי עברו וכו': (ט) הנה נא ידעתי. מכירה אני בו שהוא איש קדוש ואין מהראוי לשבת אתנו יחד ואמרו רז"ל האשה מכרת באורחים יותר מן האיש: עובר. אף הוא עובר עלינו תמיד בכל עת בואו פה ואיך ישב עמנו יחד פעמים רבות: (י) עלית קיר. עליה קטנה בנויה בקיר אבנים בנין מעולה: יסור שמה. להתבודד בחדרו לבד: (יא) ויהי היום. בא היום אשר בא שמה אחרי עשותה את העליה: (יג) אמר וכו'. לא רצה לדבר עם האשה פא"פ: הנה חרדת וכו'. ר"ל בעבור שאת מטרחת עצמך הטרחה הזאת בעבורינו ומהו הגמול לעשות לך האם יש לך דבר מה לדבר בעבורך אל המלך וכו': בתוך עמי. ר"ל אני יושבת בתוך בני

רשי

אותי : אל תכזב . אל תראני דבר שיפסוק יש בידך לבקש רחמים ויתן לי בן אך בבקשה ממך אל תתן לי אלא בן של קיימא : אל תכזב . כמו לא יכזבו מימיו (ישעי' נ"ח) : (יז) כעת חיה . כעת הזאת שהיתה בחיו' ובשלום ולכך נקוד כעת : (יט) ראשי ראשי. הנני חולה בראשי : ויאמר . אביו אל אחד מן הנערים שאהו אל אמו : (כד) נהג ולך. מהר : אל תעצר לי. אל תעכב על ידי את הרכיב' : (כו) ותאמר שלום . הרי זה מקרא קצר שהרי היה לו לכתוב וישאל לה ותאמר שלום :

הלא

רדק

שתטלי אותו בחיקך : אל אדוני . אמרה שני פעמים אל לחזק הדבר לבקש ממנו שלא יכזב בה שיהיה הדבר על כל פנים אחר שיחל אותה עליו ושיהיה בן של קיימא כי מה יועיל לה אם לא יהיה בן של קיימא ופי' אל תכזב בשפחתך כמו אשר לא יכזבו מימיו וי"ת אל אדוני בבעו רבוני ותרגם אל תכזב לא יתכדיב פתגמך באמתך :
(יז) כעת חיה . כעדן דהיא קימא : (יט) ראשי ראשי . היה לו כאב הראש ודרך הכואבים או הנוהים לכפול דבריהם וכן מעי מעי אוחילה : (כג) אתי . כתיב ביו"ד וכן הולכתי כתיב ביו"ד כמו שנמצאו יודי"ן נוספות כמו אהבתי לדוש מלאתי משפט והקרי הולך אחר הרוב: לא חדש ולא שבת. למדו רז"ל מזה כי חייב אדם להקביל פני רבו בשבת וברגל שנאמר לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ובשבת היה לה ללכת אליו ואדוני אבי ז"ל פירש לא עבר לא חדש ולא שבת שראית אותו מה לך ללכת אליו עתה : ותאמר שלום . לא רצתה לגלות לאדם עד שתראה הנביא: (כד) נהג ולך. י"מ כי היא היתה רוכבת ואמרה לנער שינהג הבהמה כלומר שיכה האתון במתג למהר ללכת . ופי' אל תעצור לי לרכוב אל תעצור האתון ללכת בנחת בעבור רכיבתי אלא אם אומר לך נהג לך בנחת וי"מ כי היתה הולכת ברגל במר נפשה ואמרה לנער שינהג האתון וילך לו אחרי האתון ולא יעצור האתון כדי שתרכב היא אם לא תאמר לו ועל הדרך הזה ת"י אלא שתרגם אל תעצור על האשה שתרגם לא תדחוק עלי למירכב אלהין כד אומר לך :
(כז) להדפה . בעבור כבודה

שלא

מלכים ב ד

אַל־אֲדֹנִי֙ אִ֣ישׁ הָאֱלֹהִ֔ים אַל־תְּכַזֵּ֖ב בְּשִׁפְחָתֶֽךָ׃ יז וַתַּ֥הַר הָאִשָּׁ֖ה וַתֵּ֣לֶד בֵּ֑ן לַמּוֹעֵ֤ד הַזֶּה֙ כָּעֵ֣ת חַיָּ֔ה אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר אֵלֶ֖יהָ אֱלִישָֽׁע׃ יח וַיִּגְדַּ֖ל הַיָּ֑לֶד וַיְהִ֣י הַיּ֔וֹם וַיֵּצֵ֥א אֶל־אָבִ֖יו אֶל־הַקֹּצְרִֽים׃
יט וַיֹּ֥אמֶר אֶל־אָבִ֖יו רֹאשִׁ֣י ׀ רֹאשִׁ֑י וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־הַנַּ֔עַר שָׂאֵ֖הוּ אֶל־אִמּֽוֹ׃ כ וַיִּשָּׂאֵ֔הוּ וַיְבִיאֵ֖הוּ אֶל־אִמּ֑וֹ וַיֵּ֧שֶׁב עַל־בִּרְכֶּ֛יהָ עַד־הַֽצָּהֳרַ֖יִם וַיָּמֹֽת׃ כא וַתַּ֙עַל֙ וַתַּשְׁכִּבֵ֔הוּ עַל־מִטַּ֖ת אִ֣ישׁ הָאֱלֹהִ֑ים וַתִּסְגֹּ֥ר בַּעֲד֖וֹ וַתֵּצֵֽא׃ כב וַתִּקְרָא֮ אֶל־אִישָׁהּ֒ וַתֹּ֗אמֶר שִׁלְחָ֨ה נָ֥א לִי֙ אֶחָ֣ד מִן־הַנְּעָרִ֔ים וְאַחַ֖ת הָאֲתֹנ֑וֹת וְאָר֛וּצָה עַד־אִ֥ישׁ הָאֱלֹהִ֖ים וְאָשֽׁוּבָה׃
כג וַיֹּ֗אמֶר מַ֠דּוּעַ אַתְּי הֹלֶ֤כֶתְי אֵלָיו֙ הַיּ֔וֹם לֹא־חֹ֖דֶשׁ וְלֹ֣א שַׁבָּ֑ת וַתֹּ֖אמֶר שָׁלֽוֹם׃
כד וַֽתַּחֲבֹשׁ֙ הָֽאָת֔וֹן וַתֹּ֥אמֶר אֶֽל־נַעֲרָ֖הּ נְהַ֣ג וָלֵ֑ךְ אַל־תַּעֲצָר־לִ֣י לִרְכֹּ֔ב כִּ֖י אִם־אָמַ֥רְתִּי לָֽךְ׃ כה וַתֵּ֗לֶךְ וַתָּב֛וֹא אֶל־אִ֥ישׁ הָאֱלֹהִ֖ים אֶל־הַ֣ר הַכַּרְמֶ֑ל וַיְהִי֩ כִּרְא֨וֹת אִישׁ־הָאֱלֹהִ֥ים אֹתָהּ֙ מִנֶּ֔גֶד וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־גֵּיחֲזִ֣י נַעֲר֔וֹ הִנֵּ֖ה הַשּׁוּנַמִּ֥ית הַלָּֽז׃
כו עַתָּה֮ רֽוּץ־נָ֣א לִקְרָאתָהּ֒ וֶֽאֱמָר־לָ֗הּ הֲשָׁל֥וֹם לָ֛ךְ הֲשָׁל֥וֹם לְאִישֵׁ֖ךְ הֲשָׁל֣וֹם לַיָּ֑לֶד וַתֹּ֖אמֶר שָׁלֽוֹם׃ כז וַתָּבֹ֞א אֶל־אִ֤ישׁ הָאֱלֹהִים֙ אֶל־הָהָ֔ר וַֽתַּחֲזֵ֖ק בְּרַגְלָ֑יו וַיִּגַּ֨שׁ גֵּיחֲזִ֜י לְהָדְפָ֗הּ וַיֹּ֨אמֶר

תרגום

בְּבָעוּ רִבּוֹנִי נְבִיָא דַיָי לָא יִתְכַּדִיב פִּתְגָמָךְ בְּאַמְתָךְ : יז וְעַדִיאַת אִתְּתָא וִילֵידַת בַּר לְזִמְנָא הָדֵין כְּעִדַן דְהִיא קַיָמָא דִי מַלִיל עִמַהּ אֱלִישָׁע : יח וּרְבָא רַבְיָא וַהֲוָה יוֹמָא וּנְפַק לְוַת אֲבוּהִי לְוַת חַצְדַיָא : יט וַאֲמַר לַאֲבוּהִי רֵישִׁי רֵישִׁי וַאֲמַר לְעוּלֵימָא סַבְהִי אוֹבֵילֵיהּ לְאִמֵיהּ : כ וּנְסַבֵיהּ וְאוֹבֵילֵיהּ לְאִמֵיהּ וִיתִיב עַל בִּרְכָּהָא עַד עִדַן טִהֲרָא וּמִית : כא וּסְלֵיקַת וְאַשְׁכְּבְתֵּיהּ עַל עַרְסָא דִנְבִיָא דַיָי וַאֲגָפַת בְּאַפּוֹהִי וּנְפָקַת : כב וּקְרַת לְבַעֲלָהּ וַאֲמַרַת שְׁדַר כְּעַן לִי חַד מִן עוּלֵימַיָא וַחֲדָא מִן אֲתָנַיָא וְאֶתְמְטֵי לְוַת נְבִיָא דַיָי וְאֶתוּב : כג וַאֲמַר מָא דֵין אַתְּ אָזְלַת לְוָתֵיהּ יוֹמָא דֵין לָא יְרַח וְלָא שַׁבְּתָא וַאֲמַרַת שְׁלָם : כד וְזָרִיזַת אֲתָנָא וַאֲמַרַת לְעוּלֵימָהָא דְבַר וְאֵיזֵיל לָא תִדְחוֹק עֲלַי לְמִרְכַּב אֱלָהֵין כַּד אֵימַר לָךְ : כה וַאֲזַלַת וַאֲתַת לְוַת נְבִיָא דַיָי לְטוּר כַּרְמְלָא וַהֲוָה כַּד חֲזָא נְבִיָא דַיָי יָתָהּ מְקָבֵיל וַאֲמַר לְגֵיחֲזִי עוּלֵימֵיהּ הָא שׁוּנַמִית דִיכִי : כו כְּעַן רְהוֹט כְּעַן לְקַדְמוּתָהּ וֶאֱמַר לַהּ הַשְׁלָם לִיךְ הַשְׁלָם לְבַעְלִיךְ הַשְׁלָם לְרַבְיָא וַאֲמַרַת שְׁלָם : כז וַאֲתַת לְוַת נְבִיָא דַיָי לְטוּרָא וְאַתְקִיפַת בְּרִגְלוֹהִי וּקְרִיב גֵיחֲזִי לְמִידְחָהּ

ל' דסמי' · כ' בחיקך · כ' חד חס' וחד מלא · ו' . ל' · אתי ק' הלכת ק' · ג'ר"פ בסיפ' הנה בטחת המבלעדי ודין

רלבג

כעת הזה המועד וקרא העת ההיא חיה להיות זה החלק מהזמן לבדו נמצא כי הזמן החולף כבר נעדר והעתיד עדיין לא נכנס במציאות וכבר באחרנו זה בפרשת וירא אליו באור שלם : אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך . ר"ל שהיא אומרת זה דרך בקשה לא יהיה זה אדני לא תכזב בשפחתך בעבור שפחתך להביא לי טובה שאינה טובה אם לא יתקיים הילד כי אלישע לא הבטיחה שיחיה כמו שהיה נראה מבקשת גחזי שאמר אבל בן אין לה וזהו ג"כ מה שזכרה אחר זה שאמרה לו לא תשלה אותי ר"ל בל תתן לי טובה שלא תהיה אלא לתת לי שלוה להניח לי מעוגם תשוקתי אל שיהיה לי בן כי אינני חפצה בזה מזה הילד אם לא יתקיים הילד : (יט) ראשי ראשי . התרעם הילד לאביו שכבר היה כואב לו ראשו ואז אמר למשרתו שהיה שם שישא הנער אל אמו : (כא) ותשכיבהו על מטת איש האלהים . חשבה שבזכות הנביא יהיה הולד יותר נשמר שם : (כג) היום לא חדש ולא שבת . ידמה שבימים האלו היו באים לפני הגדולים לשמוע דבריהם והם יורו אותם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון : ותחבוש האתון . ר"ל שכאשר חבשה האתון על יד משרתה אמרה לו שינהג האתון וילך לפניה ולא יעכור בעבורה האתון מללכ' כדי שתרכב על האתון אם לא תאמר לו שתרצה לרכוב בעבו' העיפו' : (כה) הנה השונמי' הלז. ר"ל הנה זאת שאנו רואים היא השונמית: (כו) ותאמר שלו'. לא רצת' לפתוח פיה לרע : (כז) ברגליו. להשתחוות לו ולהתחנן לפניו בעד בנה והנה נגש גחזי לדחותה

אתי ה' כתיב אתי וקרינן את וסי' קומי נא והשתנית . חבקת בן . מדוע אתי הולכת אליו היום . ואלישע דבר אל האשה . יען אכלת אדם אתי . וא' ואתי שדוד מה תעשי : עתה ג' ר"פ בסיפרא וסי' עתה רוץ נא לקראתה . עתה המבלעדי ה' . עתה הנה בטחת :

תולדות אהרן איש האלהים .
עקדה שער ג .
אל הקוצרים . (יבמות יד) : לא חודש ולא שבת . סוכה כח ר"ה יז : להדפה . ברכות יא (סנהד' כט) :

מצודת דוד

מספחתי ואין מי מהם עושה רעה עמדי שאצטרך לקבול ולהתרעם על מי : (יד) ומה לעשות לה . אחר שהלכה מפניו שאל לגיחזי ומהו א"כ הגמול שאעשה לה : אבל . באמת יש מקום לעשות לה גמול כי אין לה בן ואישה זקן ובדרך הטבע לא תלד עוד ואם תלד ע"י בן יחשב לגמול רב : (טו) בפתח . בראותה שאיננו מדבר עמה פא"פ הוסיפה להתרחק ועמדה בפתח : (טז) למועד הזה כעת חיה. ר"ל לזמן הבא כעת הראויה להיות חיה ר"ל יולדת והיא ככלות תשעה חדשים שהם ימי הריון : את חובקת בן . ר"ל תשעשע עצמך עם בנך לחבקו ואף כי בתחלה לא דבר עמה פא"פ אבל אחר שראה לניעותה שעמדה בפתח חזר לדבר עמה: אל אדוני . אל תדבר כדברים האלה : אל תכזב . אל תאמר דבר הנפסק בעבור לשמח לב שפחתך ועל כי אמר חובקת בן המורה לשעשוע מה ולא הבטיחה שיתקיים לזה אמרה אל תשמחני בדבר שאינו מתקיים : (יז) אשר דבר . כפי אשר דבר אלישע : (יח) ויהי היום. בא היום אשר יצא אל אביו כשהוא עומד על הקוצרים : (יט) ראשי ראשי . יש לי כאב בראשי וכפל המלה כדרך הטוען מכאב כמו מעי מעי אוחילה (ירמיה ד') : (כג) לא חדש ולא שבת . כי בר"ח ושבת היתה רגילה לקבל פניו : ותאמר שלום.

מצודת ציון

את הסנדל (יומא עג) : תכזב . ענינו דבר הנפסק כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח) : (כב) וארוצה . ענין מהירות ההליכה : (כד) תעצר . תעכב כמו נעצרה נא אותך (שופטים יג) : (כה) הלז . הזאת : (כז) להדפה . לדחפה כמו אשר תדפנו רוח (תהלים א) :

תשלם

רדק

שלא תשק רגלי הנביא או לכבוד הנביא שלא תחזק ברגליו : העלים ממני . עד עתה כי באותה שעה שנפלה לרגליו נאמר לו בנבואה : (כח) לא תשלה אותי . כמו שאמרה אל תכזב בשפחתך ותשלה כמו תשגה תרגום שגגה שלו כלומר שלא תטעה אותי והנה לי לבן אם לא יחיה ות"י הלא אמרית לך אם מתיהיב לי בר קיים אם לא לא תנסים יתי : (כט) חגור מתניך . אמר לו זה לפי שילך במהרה בזריזות : כי תמצא איש לא תברכנו . זה אמר לו כדי שלא יתעכב בדרך ותהיה כוונתו בשליחותו ולא יפנה לבו לדבר אחר לא במעשה ולא בדבור . ובדרש שהיה כשחוק בעיניו וכל האדם שהיה פוגע בו שיה אומר לו התאמן שהמטה הזה מחיה את המת לפיכך לא עלתה בידו : (לא) ואין קול . לענות : ואין קשב . לשמוע כי אילו היה שומע ולא היה יכול לענות היה מתנועע או רומז בעיניו או בידיו אבל זה לא היה בו לא זה ולא זה : לא הקיץ הנער . מצאנו הקיצה למת כמו הקיצו ורננו שוכני עפר והסברא אשר אמרנו בילד שהחיה אליהו היא הסברא עצמה בזה הנער שהחיה אלישע ומצאנו לו סמך בדברי רז"ל ששאלו בן השונמית מהו שיטמא והיתה התשובה מת מטמא ואינו מטמא חי : (לד) וישם פיו על פיו . כמו שפירשנו באליהו שאמר ויתמודד על הנער והכל לכוין לשון התפלה על מי שמתפלל עליו כמו שאמר ביצחק לנכח אשתו ואפשר ג"כ להנשים על הנער לחממו בחום הטבעי היוצא מפיו ומעיניו כי רוב הנסים נעשים עם מעט תחבולה מדרך העולם : ויגהר עליו . התכפל והשתטח עליו כמו ויגהר ארצה אבל זה ת"י ואלהי' עלוהי : (לה) וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה . וישב לארץ להתפלל כי כבר עלה על המטה אשר הנער שם ושכב עליו והתכפל עליו עד שחם בשרו ואחר כך שב לארץ והתפלל והתכפל עוד ומה שהלך אחת הנה ואחת הנה לכוין לבו יותר וכן אמר דוד אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי : ויזורר הנער . נתעטש ותרגום

רשי

(כח) הלא אמרתי . לך אל תכזב בשפחתך : לא תשלה . לא תשגה אותי על דבר טעות : (כט) לא תברכנו . לא תשאל לשלום וכל זה שלא ירבה דברים וישאלהו להיכן אתה הולך והוא אומר להחיות את המת ואין זה כבוד הנס להתהלל בו מי שבא על ידו והוא לא עשה כן אלא לכל השואלו הוא אומר רבי שלחני להחיו' את המת : (לד) ויגהר עליו . ת"י ואלהי עלוהי . הוא לשון עייפו' . יש דוגמתו בברייתא דאלוינו ובספרי . ומנחם פתר ויגהר פתרון המלה כפי ענינה נשתטח עליו : (לה) ויזורר נתעטש

תרגום

וַאֲמַר נְבִיָא דַיְיָ שְׁבוֹק מִינַהּ אֲרֵי נַפְשָׁא מְרִירָא לַהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְכַּסָא מִנִי וְלָא אִתְחֲוָא לִי : כח וַאֲמַרַת הַשְׁאֵילִית בְּרָא מִן רִבּוֹנִי הֲלָא אֲמָרִית לָךְ אִם מִתְיְהֵב לִי בַּר קַיָם אִם לָא לָא תְנַסֵים יָתִי : כט וַאֲמַר לְגֵיחֲזִי זְרִיז חַרְצָךְ וְסַב חוּטְרִי בִידָךְ וְתֵיזִיל אֲרֵי תִשְׁכַּח גְבַר לָא תִשְׁאַל בִּשְׁלָמֵיהּ וַאֲרֵי יִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ גַבְרָא לָא תְתֵיבִינֵיהּ וּתְשַׁוֵי חוּטְרִי עַל אַפֵּי רַבְיָא : ל וַאֲמַרַת אִמֵיהּ דְרַבְיָא קַיָם הוּא יְיָ וְחַי נַפְשָׁךְ אִם אֶשְׁבְּקִינָךְ וְקָם וַאֲזַל בַּתְרָאָה : לא וְגֵיחֲזִי עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וְשַׁוִי יַת חוּטְרָא עַל אַפֵּי רַבְיָא וְלֵית קָל וְלֵית דְמָצִית וְתָב לְקַדָמוּתֵיהּ וְחַוֵי לֵיהּ לְמֵימַר לָא אִתְּעַר רַבְיָא : לב וַאֲתָא אֱלִישָׁע לְבֵיתָא וְהָא רַבְיָא מִית רְמֵי עַל עַרְסֵיהּ : לג וְעַל וַאֲגַף דַשָׁא בְּאַפֵּי תַרְוֵיהוֹן וְצַלִי קֳדָם יְיָ : לד וּסְלִיק וּשְׁכִיב עַל רַבְיָא וְשַׁוִי פוּמֵיהּ עַל פּוּמֵיהּ וְעֵינוֹהִי עַל עֵינוֹהִי וִידוֹהִי עַל יְדוֹהִי וְאַלְהֵי עֲלוֹהִי וַחַם בִּסְרֵיהּ דְרַבְיָא : לה וְתָב וְהַלֵיךְ בְּבֵיתָא זִמְנָא חֲדָא לְכָא וְזִמְנָא חֲדָא לְכָא וּסְלִיק וְאַלְהֵי עֲלוֹהִי וְאִתְמוֹרַק

מקרא

איש האלהים הרפה־לה כי־נפשה מרה־לה ויהוה העלים ממני ולא הגיד לי : כח ותאמר השאלתי בן מאת אדני הלוא אמרתי לא תשלה אתי : כט ויאמר לגיחזי חגר מתניך וקח משענתי בידך ולך כי־תמצא־איש לא תברכנו וכי־יברכך איש לא תעננו ושמת משענתי על־פני הנער : ל ותאמר אם הנער חי־יהוה וחי־נפשך אם־אעזבך ויקם וילך אחריה : לא וגחזי עבר לפניהם וישם את־המשענת על־פני הנער ואין קול ואין קשב וישב לקראתו ויגד־לו לאמר לא הקיץ הנער : לב ויבא אלישע הביתה והנה הנער מת משכב על־מטתו : לג ויבא ויסגר הדלת בעד שניהם ויתפלל אל־יהוה : לד ויעל וישכב על־הילד וישם פיו על־פיו ועיניו על־עיניו וכפיו על־כפו ויגהר עליו ויחם בשר הילד : לה וישב וילך בבית אחת הנה ואחת הנה ויעל ויגהר עליו ויזורר הנער עד־שבע

(מסורה בשוליים: כ' ; כ"ז ; ל' ; ל' ; ד'. י"ג ; ס' ; ל' ; ד' מס' ; י"ג פסוקים ואין ואין ; י"ח ; ל' ; כפיו ק' ; ב' ; ל' דסמי' ; ג'. ל')

חגור ד' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' כ' : ולך ח' וסי' הנה רבקה לפניך . למה אמרת אחתי . ותאמר אל נערה נהג ולך : וקח משענתי בידך . קחנה בידך ולך : גיחזי ד' חסר יו"ד בקריאה וסי' וגיחזי עבר לפניהם וישם את המשענת . מאן גיחזי . והמלך מדבר אל גחזי . ודבתריה ויהי הוא מספר למלך :

חולדות אהרן לא תשלה . עקידה שער נ' : ושמת משענתי . פסחים סח : וילך אחריה . ברכות סא ערובין יח :

רלבג

לדחותה ולהסירה שלא תכנע לפני הנביא כל זה ההכנע או אולי עשה זה לכבוד אלישע כי יודע שאין רצונו שתתקרב אליו אשה כל כך : (כט) חגור מתניך וקח משענתי בידך . צוהו לחגו' מתניו כדי שיוכל לרוץ יותר כי החגור' תמנע תנועת האברים הפנימיים ולזאת הסבה ג"כ מנעו שלא יברך איש מהאנשי' שימצאו בדרכו גם לא יענה למברכים אותו כדי שלא יעכב בדרך וידמה שלא נשמר גחזי מכל מ"ש לו אלישע ולזה לא הועיל כששם מטה אלישע על פני הנער וידמה ג"כ שלא היה גחזי ראוי שיעשה זה הענין על ידו וזה יתבאר ממה שחטא בו בדבר נעמן : (לא) ואין קול ואין קשב . ר"ל שלא היה מדבר ולא שומע כשידברו אליו : (לג) ויסגור הדלת בעד שניה' . ר"ל שלא היו בבית כי אם שניהם כי לא רצה שיהיה שם שום אדם כדי שתהיה שם תפלתו יותר שלימה וכדי שלא יראה אדם מה שיעשה : (לד) וישם פיו על פיו . כאילו רצה שישפע חיות לנער מאברי אלישע והנה עשה זה אחר התפלה : ויגהר עליו . ר"ל שטב להתפלל אחר זה והיה הולך בבית לבו וכוונתו בתפלה היה נמשך לו תנועת רגליו ללכת מתנועת קול השיר התנועה במחולות וזה מבואר מן החוש במי שיחשב מחשבות תתנועע נפשו בכה פעם כה ופעם כה שהוא תנועע ללכת במהירו' בעת חשבו המחשבות ויזכר שאחר התפילה היה עולה וכורע על הילד : (לה) והנה זרר הנער אחר זה . ר"ל שנתעטש וכן עשה אלישע כסדר הזה להתפלל ולכרוע על

מצודת ציון

(כח) תשלה . ענין שגגה וטעות כמו על השל (ש"ב ו) ור"ל הטעאה : (כט) משענתי . המשען אשר נשען בו : תעננו . מלשון מענה ותשובה : (לא) קשב . ענין האזנה : הקיץ . ענין מערה : (לד) ויגהר . ענין השתטחות הגוף כמו ויגהר ארצה (מלכים א יח) : ויחם . מלשון חמימות : (לה) ויזורר . ענין עטוש כמו עטישותיו תהל אור (איוב מא) תרגומו זרירותי : ויפקח . פתח כמו עיניו

מצודת דוד

ר"ל אין דבר רע שאלך בעבורו אל הנביא ולא רצתה לגלות הדבר לבעלה כי חשבה מוטב שיעשה הנס בצנעה : (כד) ותחבוש . קשרה האוכף : נהג ולך . נהג האתון ולך אתה ואל תתעכב בעבורי שארכב אני בה כי אם כאשר אומר לך עמוד אז תעמוד : (כה) מנגד . מרחוק : הנה השונמית הלז . ר"ל הזאת שבאה היא השונמית : (כו) ותאמר שלום . אחר ששאלה אמרה לו הכל שלום ולא רצתה לגלות גם אליו :

(כז) להדפה . בעבור כבוד הנביא שלא תחזיק ברגליו : הרפה לה . תן לה רפיון ואל תדחנה כי עושה כזאת בעבור מרירות נפשה ולא ידעתי מה היא כי ה' העלים ממני בעת היותה וגם עתה לא הגיד לי : (כח) השאלתי . וכי שאלתי אני על הבן עד שבע"כ הבטחתני אף בדבר שאינו מתקיים : הלא אמרתי . בעת ההבטחה אמרתי אל תטעה אותי להבטיח לי דבר הנפסק : (כט) חגור מתניך . ללכת מהרה ובזריזות : לא תברכנו . בכדי שלא תשהה בדרך : (ל) אם אעזבך . לבל תלך בעלמך עמדי : (לא) עבר לפניהם . הקדים לבא : ואין קול . ארז"ל כי גיחזי לא שמע לדברי הנביא והיה שוח מלגלג בדרך לומר שהולך להחיות את המת : ואין קשב . סיים כי כשאין קול אין מה להקשיב וכפל הדבר במ"ש : (לד) ויעל . על המטה : פיו על פיו . כאלו יתפיע מן החיים שבאיבריו אל איברי הנער : (לה) וישב . חזר

רשי

נתעטש : (לח) שפות הסיר . הושיבה על הכירה : נזיד . תבשיל : לבני הנביאים . לתלמידי נביאה : (לט) ללקט אורות . גרגיר שקורין אורגא שמאיר את העינים . ויש שפותרין אורות ירקות כמו כחום צח עלי אור (ישעיה יח ד) : וימצא גפן שדה . גופנא בחקלא : וילקט ממנו פקועות שדה . למחו ממנו פקועות שדה . הוא בולייו"ן בלעז סם המות . ובשם ר' מנח' שמעתי וילקט לבד ממנו בלעדי פקועו' שדה : ויפלח . ויבקע : (מב) מבעל שלישה . שם מדינה ויונתן תרגם מארעא דרומא בעל לשון מישור והרבה במקרא: לחם בכורי' . בפסח שהתבואה מבכרת : בצקלונו . בלבושיה : לעם . לתלמידים שהיה זן : (מג) מה אתן זה . כל לחם ולחם

פעמים ויפקח הנער את־עיניו :
לו ויקרא אל־גיחזי ויאמר קרא אל־
השנמית הזאת ויקראה ותבוא אליו ג' חס' ו"ו
ויאמר שאי בנך : לז ותבא ותפל על־
רגליו ותשתחו ארצה ותשא את־
בנה ותצא : לח ואלישע
שב הגלגלה והרעב בארץ ובני י. ג'
הנביאים ישבים לפניו ויאמר לנערו
שפת הסיר הגדולה ובשל נזיד לבני ג' וחס'
הנביאים : לט ויצא אחד אל־השדה ל' אית בפסוק ח"ב
ללקט ארת וימצא גפן שדה וילקט ב'. ב' כי טל
ממנו פקעת שדה מלא בגדו ויבא ל' וחס'
ויפלח אל־סיר הנזיד כי־לא ידעו : ל'
מ ויצקו לאנשים לאכול ויהי כאכלם ל'. י"ג מ"ל ל'
מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות ל' ל' מלעיל
בסיר איש האלהים ולא יכלו לאכל :
מא ויאמר וקחו־קמח וישלך אל־הסיר ל'
ויאמר צק לעם ויאכלו ולא היה דבר ל'. ג' רפין
רע בסיר : מב ואיש בא
מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים ב' חס'
לחם בכורים עשרים־לחם שערים
וכרמל בצקלנו ויאמר תן לעם ב'. ל' חס'
ויאכלו : מג ויאמר משרתו מה אתן ג' רפין
זה לפני מאה איש ויאמר תן לעם

רביא עד שבע זמנין ופקח רביא ית עינוהי : לו וקרא לגיחזי ואמר קרי לשנמיתא הדא וקרא לה ואתת לקדמוהי ואמר סבי בריך : לז ואתת ונפלת קדם רגלוהי וסגידת על ארעא ונסיבת ית ברה ונפקת : לח ואלישע תב לגלגלא וכפנא בארעא ותלמידי נביא יתבין קדמוהי ואמר לעולימיה תפי דודא רבא ובשיל תבשילא לתלמידי נביא : לט ונפק חד לחקלא ללקטא ירוקנין ואשכח גופנא בחקלא ולקיט מיניה פקעי חקלא מלי לבושיה ואתא ופרס ורמא לדודא דתבשילא ארי לא ידעו : מ ואריקו לגבריא למיכל והוה במיכלהון מתבשילא ואינון צווחו ואמרו מותא בדודא נביא דיי ולא יכילו למיכל : מא ואמר איתו קמחא ורמו לדודא ואמר אריק לעמא וייכלון ולא הוה מדעם ביש בדודא : מב וגברא אתא מארע דרומא ואיתי לנביא דיי לחם בכורין עסרין טולמין דלחם סעורין ופירוכן בלבושיה ואמר הב לעמא וייכלון : מג ואמר משומשניה מא אתן דין קדם מאה גברא ואמר הב לעמא וייכלון ארי כדנן

רדק

ותרגום עטישו תיו תהל אור זרירותי : (לז) ותצא . מעלית אלישע : (לח) שפות הסיר . ערוך כלומר שים אותה על השפתים : נזיד . תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד : (לט) ללקט ארת . ללקט ירקות לאכול וכת"י ללקטא ירוקנין וכן כי טל אורת טלך על הראוי לירקות ובדברי רז"ל מאי אורות תנא משמיה דרבי מאיר זה גרגיר אמר ר' יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאירות את העינים והוא הנקרא אירוג"א בלע"ז והעלי' יצא ללקט לא הזרע : וימצא גפן שדה . ת"י ואשכח גפנא בחקלא ולקיט מניה פקעי חקלא וי"מ גפן כמשמעו ומפרשים פקועות פטריות הידוע בדברי רבותינו ז"ל וגדלו הפטריות ההם אצל הגפן ומצאתי בפי' הגאונים ז"ל פקועות שדה כעין אבטיחים קטנים והם מרים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שאמרו רז"ל בשמן פקועות והוא הנקרא בלשון ישמעאל חנדל אם כן לזה הפירוש ירצה לומר גפן שדה שהקנה הוא שגדלין בו אלה הפקועות הוא כעין גפן ונקרא גפן שדה : וילקט ממנו . נמצא גפן זכר ונקבה ברוב וזכר כמו זה שאמר ממנו וכן גפן בוקק ובעל המסרה חשבו עם השטה שקורין ממנו וסבירין ממנה : ויפלח . כמו ויבקע מן כפלח הרמון כמו פולח ובוקע בארץ : כי לא ידעו . שהם מרים : (מ) ויצקו לאנשים . היו"ד מעמדת בגעיא לחסרון היו"ד פ"א הפעל מהמכתב ועניינו שיצקו התבשיל בקערות לאנשים לאכול : כאכלם . בכ"ף : מות בסיר . לפי שהיו מרים : (מא) וקחו קמח . הוי"ו כאותן הווי"ן שכתבנו שהם בראש ענין ואינם לתוספת ענין כמו וישא אברהם את עיניו והדומים לו או תורה אלה נסתרת עמו ופי' לכו וקחו : וישלך אל הסיר . והלא כבר יצקו התבשיל בקערות אלא נראה שצוה להחזיר התבשיל בסיר ואחר כך השליך הקמח בסיר שלא תצטרך לתת הקמח בכל קערה וקערה : (מב) מבעל שלשה . שם מקום הנזכר בספר שמואל ויעבר בארץ שלישה וי"ת זה וזה ארע דרומא : לחם בכורים . מן השעורים הראשונים שקצרו כי זמן קציר שעורים היה : וכרמל בצקלונו . בקליפתו כתרגומו ופירוכן

רלבג

על הילד להתמודד עליו עד שעשה זה שבע פעמי' ואז פקח הילד את עיניו ונשלמה לו התחיה : (לח) שפות הסיר הגדולה . ר"ל הכן הסיר הגדול' לבשל בה תבשיל ובשל בה תבשיל לבני הנביאים והם תלמידי הנביאים : (לט) ללקט אורות . ר"ל ללקט ירקות : וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקועות שדה . פירשו קצת המפרשים שהם קשואין מריקגומ"רו בלעז והם בתכלית הרוע והסכנה לאוכל מהם וקצתם פירשו שהם הנקראי' קולקוינטידא"ש והם ג"כ כמו סם המות : ויפלח אל סיר הנזיד . ר"ל שכרת העשבים ההם ושמם בסיר הנזיד כי לא ידעו שיהיה בלתי נאות למזון : (מ) ויצקו לאנשים לאכול . ר"ל שיצקו מהסיר אל הקערה וכאשר אכלו ממנו צעקו שיש סם המות בסיר ועל צד המופ' צוה הנביא שיקחו קמח וישליכו אל הסיר וכאשר עשו זה נרפא הנזיד ולא היה דבר רע בסיר : (מב) לחם בכורי' . הוא מקציר השעורים כי הם נקצרי' ראשונה : וכרמל בצקלונו . אחשב שכבר היו קולין השעורי' ואח"כ שוברין אות' והיו קושרי' אותם לחלקים גדולי' והוא הנקרא כרמל ואמר שהוא בצקלונו ר"ל בכלי שהיה לו לשאת בו אלו הדברים :

כי

השנמית ג' חס' ו' בקריאה וסי' יתן את אבישג השנמית . ושל אחריו . ויקרא אל גחזי ויאמר : שאי ה' בקריאה וסי' נמסר בישעיה סי' מ"ט גבי ריש פרשתא דותאמר ציון עזבני ה' : ותשא י"ד וסי' ותשא את קולה ותבך . ותשא רבקה את . ותשא אשת אדוניו . ותשא כל העדה ויתנו . ותשא את בנה ותצא . ותשא מרום עיניך . וחבירו . וישלח תבנית יד . ותשא אתי רוח . הרים רעשו ממנו . ותשא בריתי עלי פיך . ותשא ותבא העיר . ותשא חן וחסד לפניו . ותשא חסד לפניו ויבהל : ויאכלו ג' רפין בקריאה וסי' ויאמר וקחו קמח וישלך אל הסיר . ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש . ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש :

תולדות אהרן ללקט אורות . יומא יח : מבעל שלשה . כתובות קה סנהד' יב מנחות סו (שם יח נדרים מ) : תן לעם . סנהד' יב : לפני מאה איש . כתובות קו :

מצודת דוד

לרדת מעל המטה : אחת הנה . פעם להעבר מזה ופעם להעבר מזה עד שבע פעמים נתעטש ז' פעמים ופתח אח"כ את עיניו : (לח) שפות הסיר . ערוך הסיר על מקום מושבה ובשל בה תבשיל : (לט) גפן שדה . מין גפנים הגדלים בשדה והפירות הם דבר ארסי וממית : ויפלח . בקע לחתיכות ונתנה אל הסיר כי לא הכיר בו שהוא דבר ארסי : (מ) ויצקו . שפכו הנזיד אל הקערות לאכלה : מות בסיר וגו' . אתה איש האלהים הנה בסיר יש דבר הממית כי הרגישו במרירתו : (מא) ויאמר . אלישע אמר החזירו הנזיד אל הסיר וקחו קמח לתת בסיר ואז יוסר ההרס : צק לעם . עתה שפוך אל הקערות ויאכלו : ולא היה . ר"ל וכן היה כי לא היה מעתה דבר ארסי וממית : (מב) לחם בכורים . לחם העשוי מהקציר הנקצר שם ראשונה והיו במספר עשרים וממין השעורים : וכרמל בצקלונו . שבלים רכים ומלאים כשהם עדיין בקליפותיהן : (מג) מה אתן זה . ר"ל הלא מעט המה : אכול והותר . בהם יהיה

מצודת ציון

עיניו פקח (שם כו) : (לח) שפות . ענין העמדת הסיר במקום מושבה כמו שפות הסיר שפות (יחזקאל כד) : הסיר . הקדרה : נזיד . תבשיל כמו ויזד יעקב נזיד (בראשית כה) : (לט) אורות . ענינו צמחי שדה כמו טל אורות טלך (ישעיה כו) : פקועות שדה . הם הגדלים על גפן שדה והמה מרים ועושים מהם שמן ובדרז"ל נקרא שמן פקועות (שבת כד) : ויפלח . ענין בקיעה כמו כפלח הרמון (ש"ה ד) : (מב) מבעל שלשה . שם מקום : בכורים . מל' בכור ור"ל דבר הנקצר ראשון : וכרמל . כן יקרא שבלים רכים : בצקלונו . ת"י בקליפותיהן :

וישבו

רדק

ופירוקן בלבושיה : (א) כי בו . כתרגומו אחרי על ידיה עבד ה' נצחנא לאנש ארם ובדרש היה מושך את הקשת לתומו והרג את אחאב ועוד בדרש בשעה שגמלו חסד עם יעקב כמו שכתוב ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה אמר להם הקדוש ברוך הוא גמלתם חסד עם יעקב אני אתן שכרכם לבניכם בשביל שלא יהיה שכר לרשעי' בעולם הבא שנאמר כי בו נתן ה' תשועה לארם : גבור חיל מצורע . כי היה גבור חיל והיה מצורע : (ב) נערה קטנה. מן השבי ששבו היתה זאת הנערה ואמר קטנה כי יש נערה גדולה ובדברי רבותינו ז"ל קרי לה נערה וקרי לה קטנה אלא קטנה היתה והיתה ממקום ששמו נערון : ותהי לפני. היתה משמשת לפניה : (ג) אחלי אדני . תחנות אדוני ובקשותיו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון : אז יאסוף אותו מצרעתו . כי הבורא יתברך עושה נסים על ידו ואחלי שם בפלס אשרי ות"י טובי רבוני : יאסוף אותו מצרעתו . כתרגומו ויסי יתיה מסגירותיה ונקראת רפואת הצרעת אסיפה מפני שהמצורע ישב בדד ובהרפאו יאסף בין בני אדם : ויבא ויגד . נעמן הגיד למלך ארם אדוניו דברי הנערה אשר שספרה לו אשתו : (ה) וששת אלפים זהב . כתרגומו ושתא אלפין דינרין דדהב : (ו) ויבא הספר אל מלך ישראל לאמור . הביא הספר אל מלך ישראל ודברי הספר היו ועתה כבוא הספר הזה אליך היו בתחלת הספר דברים אחרים אלא שהדברים הצריכין ספר הכתוב : (ז) האלהים אני . ולא נתן אל לבו דבר הנביא אעפ"י שהיה יודע שהקדוש ברוך הוא עושה נסי' על ידו כי בוש לבא לפניו ולאמר לו להתחנן לאל בעבורו לפי שהוא לא היה שומע

רשי

ולחם : (א) ונעמן שר צבא. נסים שנעשו ע"י אלישע מסדר והולך: תשועה לארם . הוא משך בקשת לתומו והרג את אחאב : (ב) יצאו גדודים . כשהולכין מאה או מאתים מעצמן לשלול כאשר ימצאון הוא קרוי גדוד . נערה קטנה . ריבה קטנה מעיר נערון : ותהי לפני . והות משמשא קדם אתת נעמן : (ג) אחלי אדוני לפני הנביא . לשון ויחל משה (שמות לב"א) בקשות כל המתפללים עליו יהיו שיבא הנס לפני הנביא : אחלי . סוהיידמנ"ס בלעז כלומר זו היא בקשה שהוא צריך לה : (ד) ויבא. נעמן: ויגד לאדוניו . מלך ארם: (ה) ויקח בידו . מנחה לנביא : וששת אלפים זהב . זהובים : (ו) לאמר ועתה כבוא הספר הזה וגו'. הספר אמר לו ועתה כבוא הספר הזה וגו' : ואספתו מצרעתו . אסיפה במצורע היא לשון רפואתו כי בהתרפאותו הוא נאסף אל תוך בני אדם ובחליו הכל בדלין הימנו : (ז) האלהים אני . ה"א נקוד פת"ח ללמד שהוא בלשון תמיהה: מתאנה

מלכים ב ד ה

ויאכלו כי כה אמר יהוה אכול
והותר: מד ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו
כדבר יהוה:
ה א ונעמן שר־צבא מלך־
ארם היה איש גדול לפני אדניו
ונשא פנים כי־בו נתן־יהוה תשועה
לארם והאיש היה גבור חיל מצרע:
ב וארם יצאו גדודים וישבו מארץ
ישראל נערה קטנה ותהי לפני אשת
נעמן: ג ותאמר אל־גברתה אחלי אדני
לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף
אתו מצרעתו: ד ויבא ויגד לאדניו
לאמר כזאת וכזאת דברה הנערה
אשר מארץ ישראל: ה ויאמר מלך־
ארם לך־בא ואשלחה ספר אל־מלך
ישראל וילך ויקח בידו עשר ככרי־
כסף וששת אלפים זהב ועשר
חליפות בגדים: ו ויבא הספר אל־מלך
ישראל לאמר ועתה כבוא הספר הזה
אליך הנה שלחתי אליך את־נעמן
עבדי ואספתו מצרעתו: ז ויהי כקרא
מלך־ישראל את־הספר ויקרע בגדיו
ויאמר האלהים אני להמית ולהחיות
כי־זה שלח אלי לאסף איש
מצרעתו כי אך־דעו־נא וראו כי־

ג' רפין · ג' . כ'יתס' יו"ד בתרא · ד' דין חס' · ס' · ד' . ל' · ג' · ב' · ל' · ג"א · ט' מ"ל · ב' · ב' חד מ"ל · ב' · ג' · ג' בעינין

תרגום

אמר יי ייכלון ויותרון:
מד ויהב קדמיהון ואכלו
ואותירו כפתגמא דיי:
א ונעמן רב חילא דמלכא
דארם הוה גבר רב קדם
רבוניה ונסיב אפין ארי
על ידיה עבד יי נצחנא
לאנש ארם וגברא הוה
גבר חילא והוא לקי
בסגירתא: ב ואנש ארם
נפקו במשרין ושבו
מארעא דישראל עולימתא
זערתא והות משמשא
קדם אתת נעמן:
ג ואמרת למרתה טובי
רבוני אם יזיל לקדם נביא
די בשמרון בכן יסי יתיה
מסגירותיה: ד ואתא וחוי
לרבוניה למימר כדין
וכדין מללת עולמתא די
מארעא דישראל: ה ואמר
מלכא דארם איתא אזיל
ואשדר אגרתא לות מלכא
דישראל ואזל ונסיב בידיה
עסר ככרין דכסף ושתא
אלפין דינרין דדהב ועסרא
אצטלון דלבושא: ו ואיתי
אגרתא למלכא דישראל
למימר וכען כתיב בה וכען
כמיתי אגרתא הדא לותך
הא שדרית לך ית נעמן
עבדי ותסיניה מסגירותיה:
ז והוה כד קרא מלכא דישראל ית אגרתא ובזע ית לבושוהי ואמר הצרוך
אית בי מן קדם יי למקטל ולאחאה ארי דין שלח לי לאסאה גברא מסגירותיה
ארי ברם דעו כען וחזו ארי תוסקפא דין בעי

והותר ג' בקריאה וסי' והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה . והותר עד לרוב . כי כה אמר ה' אכול והותר : ונשא ד' בקריאה ג' מלאים וסי' ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול . שר חמשים ונשוא פנים . זקן ונשוא פנים . ונשוא פנים ישב בה . וא' נשוא עון . נעמן חס' : גברתה ד' בקריאה וסי' ותקל גברתה בעיניה . ותאמר אל גברתה אחלי אדני. כעיני שפחה אל יד גברתה . ושפחה כי תירש גברתה : וחד כשפחה כגברתה : ולהחיות ג' בקריאה וסי' ולהחיות לכם לפלטה גדולה . האלהים אני להמית ולהחיות . ולהחיות לב נדכאים :

תולדות אהרן נערה קטנה. סוטה מו חולין ה' : הנה שלחתי . כל ענין נעמן עקידה ש' סא :

רלבג

(א) כי בו נתן ה' תשועה לארם . ידמה שהתשועה הזאת היא הריגת אחאב שנלחם שני פעמים והנה התשועה היא כי בלי מתכוין משך בקשת לתמו והמית אחאב : (ב) וארם יצאו גדודים . ר"ל שמבני ארם יצאו גדודים : נערה קטנה . הנה יקרא נער שקטן אמר בשמואל והנער נער ולא היו לו כי אם שתי נשים ולזה אמר ונער קטן נוהג בם ולזאת הסבה ג"כ בזה המקום נערה קטנה : ותהי לפני אשת נעמן . רוצה לומר לשרתה : (ג) אחלי אדני לפני הנביא וגו' . ר"ל אם תהיינה תחנות אדוני ובקשותיו לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסוף אותו מצרעתו : (ד) ויבא ויגד לאדניו . ר"ל שנעמן בא והגיד זה לאדניו למלך ארם : (ו) ואספתו מצרעתו . ר"ל שתרפאהו מצרעתו ונקרא הרפואה מהצרעת אסיפה כי הצרעת תעשה מהאחד רבים כי מפני התגבורת החום העפושי יחלש מאד החום הטבעי הקושר איברי הב"ח ומשים אותם אחד ולזה

מצודת ציון

(ב) וישבו . מל' שביה : (ג) גברתה . אשת אדונה : אחלי . ענין בקשה כמו ויחל משה (שמות לב) : (ה) ספר . אגרת : חליפות . כן יקראו הבגדים כי בהסיר האחת יחלוף אחרת תחתיה מתאנה

מצודת דוד

די לאכול ועוד יהיה מותר : ה (א) איש גדול . ר"ל חשוב לפניו וכו' : ונשוא פנים . הכל היו נושאים לו פנים לכבדו כי ע"י בא תשועה לארם ואחז"ל שהוא משך הקשת לתומו והרג את אחאב : גבור חיל מצורע . כאומר הנה בהיותו גבור חיל חשק לרדת בכל עת אל המלחמה ומפני צרעתו מנע והיה מיצר בעבור זה : (ב) יצאו גדודים . כשהולכין מעצמן מתי מספר לשלול באשר ימצאו קרוי גדוד : נערה קטנה . גם קטנה תקרא נערה וכן ונער קטן נוהג בם (ישעיה י"א) : ותהי וכו' . היתה משמשת לפני אשת נעמן : אחלי אדוני . אם בקשת אדוני תהיה לפני הנביא אז מבלי ספק ירפאו מצרעתו ונקרא רפואת המצורע בלשון אסיפה לפי שבעודו בצרעתו מחוץ למחנה מושבו וכאשר יתרפא יאסף ויכנס אל המחנה וכן נאמר עד האסף מרים (במדבר י"ב) : (ד) ויבא וכו' . נעמן ספר הדבר לפני המלך : (ה) לך בא . אל הנביא : אל מלך ישראל . שהוא יצוה את הנביא על זאת : ויקח בידו . מנחה להנביא : (ו) ועתה . לא פירש הכתוב מה כתב בראשית אמריו כי היה כמנהג לפקדו בשלום וסוף דבריו היה שאמר ועתה וכו' : ואספתו . לא שהיה דעת מלך ארם שמלך ישראל יאספו מצרעתו רק דבריו היו שהוא יצוה את הנביא לאספו מצרעתו : (ז) ויקרע בגדיו . מחמת חרדה : האלהים אני . וכי אני אלהים להיות בידי להמית ולהחיות כי זה וכו' כי אין מי יוכל לרפאות המצורע אלא מי שבידו להמית ולהחיות ומגודל רשעו לא האמין בהנביא וחשב אשר אלה שהוא בעצמו

רש"י

מתאנה. מבקש תואנה להתגרות בי. מתאנה לשון עלילות (דברים כב יד): (יא) הנה אמרתי. סבור הייתי אלי יצא הנביא וידבר עמי ויראה את החולי: יהניף ידו אל המקום. הנגעת: (יג) אבי. כמו אדוני: הלא תעשה. וכי לא תעשהו אפילו אמר לך דבר טורח: ואף כי. קל וחומר שאמר לך דבר קל רחץ וטהר: (טו) ברכה. מנחת שלום של קבלת פנים שהשואל תלמיד או עבד בשלום הרב שולד"ו בלע"ז: (טז) אם אקח. שדמי עבודת גלולים מעורבין בו: (יז) ולא. לשון בקשה לשון הלואי: יותן נא. מאדמה זו מארץ ישראל שהיא קדושה משא שני

רד"ק

שומע אליו להניח עבודת העגלים: מתאנה הוא לי. מתעולל עלי עלילות ומבקש ממני דבר שלא אוכל לעשותו כדי שילחם עמי כי בשלום היה אז עמו: (ט) בסוסו. כן כתיב וקרי בסוסיו לשון רבים הכתוב אומר על עצמו שהיה הוא רוכב בסוסו והקרי הוא על הבאים עמו: (יא) והניף ידו אל המקום. ת"י וירים ידיה על אתר בית מחתא ותיתסי סגירותיה ופי' ואסף המצורע בשר המצורע כלומר מקום הנגעת: (יב) אבנה ופרפר. כתוב בבי"ת וקרי במ"ם והיה הנהר נקרא אבנה ואמנה עם בי"ת ועם מ"ם: הלא ארחץ בהם וטהרתי. אם בטבילה אטהר ארחץ בהם ואטהר ואדוני אבי ז"ל פירש הלא בכל יום אני רוחץ: וטהרתי. בתמיה וכי אני טהור בעבור זה וכן פי' ר' יונה המדקדק: (יג) אבי. כמו אדוני ובת"י מרי וכן אבי ראה גם ראה: דבר גדול אליך. אם דבר גדול דבר אליך הנביא לעשות כדי שתרפא הלא תעשה כל שכן שדבר קטן דבר אליך שיש לך לעשותו שאמר אליך רחץ וטהר ובת"י אילו פתגמא רבא נביא מליל עמך: וטהרתי. ת"י ואתסי ר"ל כי רפואתו היא טהרתו: (טו) ברכה. מנחה וכן קח נא את ברכתי: (טז) אשר עמדתי לפניו. שאני רגיל לעמוד ולהתפלל לפניו ולעבדו בלבי ושבועה זו למד מרבו אליהו ויש מפרשים אשר עמדתי לפניו על אליהו חי ה' וחי אליהו אשר עמדתי לפניו: (יז) ולא יתן נא לעבדך. שאלה וכן

מִתְאַנֶּה הוּא לִי׃ ח וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ
אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים כִּי־קָרַע מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּגָדָיו וַיִּשְׁלַח אֶל־הַמֶּלֶךְ
לֵאמֹר לָמָּה קָרַעְתָּ בְּגָדֶיךָ יָבֹא־נָא
אֵלַי וְיֵדַע כִּי יֵשׁ נָבִיא בְּיִשְׂרָאֵל׃
ט וַיָּבֹא נַעֲמָן בְּסוּסָו וּבְרִכְבּוֹ וַיַּעֲמֹד
פֶּתַח־הַבַּיִת לֶאֱלִישָׁע׃ י וַיִּשְׁלַח אֵלָיו
אֱלִישָׁע מַלְאָךְ לֵאמֹר הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ
שֶׁבַע־פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ
לְךָ וּטְהָר׃ יא וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ וַיֹּאמֶר
הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי יֵצֵא יָצוֹא וְעָמַד וְקָרָא
בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל־
הַמָּקוֹם וְאָסַף הַמְּצֹרָע׃ יב הֲלֹא טוֹב
אֲבָנָה וּפַרְפַּר נַהֲרוֹת דַּמֶּשֶׂק מִכֹּל
מֵימֵי יִשְׂרָאֵל הֲלֹא־אֶרְחַץ בָּהֶם
וְטָהָרְתִּי וַיִּפֶן וַיֵּלֶךְ בְּחֵמָה׃ יג וַיִּגְּשׁוּ
עֲבָדָיו וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ אָבִי דָּבָר
גָּדוֹל הַנָּבִיא דִּבֶּר אֵלֶיךָ הֲלוֹא תַעֲשֶׂה
וְאַף כִּי־אָמַר אֵלֶיךָ רְחַץ וּטְהָר׃
יד וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים
כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ
כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן וַיִּטְהָר׃ טו וַיָּשָׁב אֶל־
אִישׁ הָאֱלֹהִים הוּא וְכָל־מַחֲנֵהוּ וַיָּבֹא
וַיַּעֲמֹד לְפָנָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי
כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי אִם־
בְּיִשְׂרָאֵל וְעַתָּה קַח־נָא בְרָכָה מֵאֵת
עַבְדֶּךָ׃ טז וַיֹּאמֶר חַי־יְהוָה אֲשֶׁר־
עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־אֶקָּח וַיִּפְצַר־בּוֹ
לָקַחַת וַיְמָאֵן׃ יז וַיֹּאמֶר נַעֲמָן וָלֹא יֻתַּן־

ו'. ט' בטע' בסיפ' · ל' דסמי' · ג' וסי' מתקל' דנבואה שלים · בסוסיו ק' · ט"ו וחס' · ג' · ו' ג' מ"ל עס"ן סימן · ג' · אמנה ק' ל' · ל' וחד טהרתי · י"ן מ"ל בסיפ' · ג' קמן · ב' אחינו · ל' · ל' · י"ח בטעם · ל' וחד אקח. ד' · ב'. ו'

לְאִתְגְּרָאָה בִי׃ ח וַהֲוָה כַּד
שְׁמַע אֱלִישָׁע נְבִיָא דַיְיָ
אֲרֵי בְזַע מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל
יַת לְבוּשׁוֹהִי וּשְׁלַח לְוַת
מַלְכָּא לְמֵימַר לְמָא בְזַעְתָּא
לְבוּשָׁךְ יֵיתֵי כְעַן לְוָתִי וְיִדַע
דְאִית נְבִיָא בְיִשְׂרָאֵל׃
ט וַאֲתָא נַעֲמָן בְּסוּסוֹהִי
וּבִרְתִיכוֹהִי וְקָם בִּתְרַע
בֵּיתָא דֶאֱלִישָׁע׃ י וּשְׁלַח
לְוָתֵיהּ אֱלִישָׁע אִזְגַּדָּא
לְמֵימַר אֱזֵיל וּטְבוֹל שְׁבַע
זִמְנִין בְּיַרְדְּנָא וִיתוּב בִּסְרָךְ
לָךְ וְאִתַּסֵי׃ יא וּרְגִיז נַעֲמָן
וַאֲזַל וַאֲמַר הָא הֲוֵיתִי
אֲמַר דִלְוָתִי יִפּוֹק מִפַּק
וִיקוּם וִיצַלֵּי בִּשְׁמָא דַייָ
אֱלָהֵיהּ וִירִים יְדֵיהּ עַל אֲתַר
בֵּית מַחְתָא וְתִתַּסֵי
סְגִירוּתָא׃ יב הֲלָא טָבִין
אֲמָנָה וּפַרְפַּר נַהֲרֵי דַמֶּשֶׂק
מִכֹּל מֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
הֲלָא אֶטְבּוֹל בְּהוֹן וְאִתַּסֵי
וְאִתְפְּנֵי וַאֲזַל בִּרְגָז׃
יג וּקְרִיבוּ עַבְדוֹהִי וּמַלִּילוּ
עִמֵּיהּ וַאֲמַרוּ מָרִי אִלּוּ
פִּתְגָמָא רַבָּא נְבִיָא מַלֵּיל
עִמָּךְ הֲלָא תַעְבֵּיד וְאַף
אֱלָהֵין דַאֲמַר לָךְ טְבוֹל
וְאִתַּסֵי׃ יד וּנְחַת וּטְבַל
בְּיַרְדְּנָא שְׁבַע זִמְנִין
כְּפִתְגָמָא נְבִיָא דַייָ וְתַב
בִּסְרֵיהּ כִּבְסַר יְנִיק זְעֵיר
וְאִתַּסֵי׃ טו וְתַב לְוַת נְבִיָא
דַייָ הוּא וְכָל מַשְׁרִיתֵיהּ
וַאֲתָא וְקָם קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר
הָא כְעַן יְדַעִית אֲרֵי לֵית
אֱלָהָא קַיָּם בְּכָל אַרְעָא
אֱלָהֵין בְּיִשְׂרָאֵל וּכְעַן קַבֵּיל כְעַן תִּקְרוּבְתָּא מִן עַבְדָּךְ׃ טז וַאֲמַר קַיָּם הוּא יְיָ דִי
מְשַׁמֵּשְׁנָא קֳדָמוֹהִי אִם אֲקַבֵּל וְאַתְקֵיף בֵּיהּ לְקַבָּלָא וְלָא אֲבָא׃ יז וַאֲמַר נַעֲמָן

רלב"ג

ולזה תמלא במצורע שבבר יפלו אבריו ולזה אמר בזה המקום ברפואת המצורע וישוב בשרך לך וטהר כי המצורע אין בשרו לו כמו שזכרנו כי אין בו הדבר שקושר בשרו בו: (ז) כי מתאנה הוא לי. ר"ל מבקש תואנה כדי שילחם עמי: (יא) והניף ידו אל המקום. ר"ל אל המקום אשר הוא עובד הש"י: (יב) הלא ארחץ בהם: וטהרתי. ר"ל הלא אני רוחץ בהם תמיד האם טהרתי מצרעתי מפני רחיצתי בהם: (יג) אבי דבר גדול הנביא דבר אליך. ר"ל אילו דבר אליך הנביא לעשות דבר גדול הלא תעשה כדי שתרפא אף כי אמר אליך שתרפא בדבר קל כזה והיא הרחיצה בירדן שבע פעמים שיש לך לעשות דבריו: (טו) קח נא ברכה מאת עבדך. ר"ל מנחה: (יז) ולא יתן נא לעבדך למר פרדים אדמה. רוצה לומר הניח זה אחר שאין רצונך לקחת גמול על

וידע ג' וסי' כי יש נביא בישראל. ישלם אליו וידע. ישקלני במאזני צדק. וסי' בלשון ארמי מתקלא דנביאה שלים: אמנה ג' וסי' הלא טוב אמנה ופרפר. תשורי מראש אמנה. ובכל זאת אנחנו כרתים. וחד ואמנה על המשררים: נהרות ג' בקריאה וסי' הלא טוב אמנה ופרפר. הובשת נהרות איתן. על נהרות בבל שם ישבנו: וטהר ג' וקמצין וסי' וישלח אליו אלישע מלאך. ויגשו עבדיו וידברו. ויאחז צדיק דרכו. וא' טהר לב חן שפתיו: ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסי' נמסר בסדר בהעלותך: ויפצר ד' וסי' ויפצר בו ויקח. ויפצר בם מאד. ויפצר בו לקחת. ויפצר בו חתנו. וכל ויפצרו דכוות' במ"א ויפרצו בו עבדיו:

תולדות אהרן כי אין אלהים. עקידס שער ע:

מצודת ציון

(י) מתאנה. מבקש עלילה כמו תואנה הוא מבקש (שופטים יד): (יא) מלאך. שליח: (יא) והניף. מל' הנפה והרמה: (יג) אבי. ר"ל שר וקצין ככאב על [illegible]: אף כי. הוא כענין כל שכן: (טו) ברכה. מנחה כמו קח נא את ברכתי (בראשית לג): (טז) ויפצר. ענין רבוי הדברים ופתוי: וימאן. לא רצה: (יז) ולא יתן. הוא מל' שאלה וכן ולא ילך אתנו אמנון

מצודת דוד

ירפא: כי אך דעו נא. כאומר הלא לא נעלם ממנו שלא אוכל לה אבל הכוונה למצוא עלילה להלחם בי: (ח) וידע. לא למענך ארפאו כ"א למען קדושת השם: (י) וישוב בשרך לך. כי ע"י הצרעת רזה מהמן הבשר ומעתה ישוב לך הבשר ואף תהיה טהור מן הצרעת: (יא) אלי יצא וכו'. חשבתי כי לכבודי יצא אלי ויעמוד לפני על רגליו כדרך הכבוד שעושים בני אדם לשרים הגדולים ובדבר הרפואה חשבתי שיקרא בשם ה' וינופף ידו אל מקום הנגעת להשפיע שם הרפואה ע"פ נס ובאופן זה יאסף המצורע: (יב) הלא טוב. ר"ל אבל באמרו רחץ וטהר נראה א"כ שאמר מדרך רפואה טבעית והלא בוודאי אין ממש בדבריו כי נהרות דמשק טובים המה מכל מימי ישראל והלא בתמידות אני רוחץ עצמי בהם וכי טהור אני בתמיה א"כ כמו שלא הועילו לי נהרות דמשק כן לא יועיל מי הירדן: (יג) דבר גדול. אם

רדק

וכן ולא ילך אתנו אמכון אחי : אדמה. לעשות מזבח בארצו וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות אלא אמר שלא יעשה המזבח לה' בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך : (יח) בהשתחויתי. מלעיל בשני פשטין והוא שם יאמר ממנו השתחויה ובמשנה שלש עשרה השתחויות היו במקדש : יסלח ה' לעבדך. לא כתיב ולא קרי כמו כן יסלח ה' לעבדך והכתוב רוצה לומר מעתה יסלח ה' לעבדך כלומר שאל מאל שיסלח לי : (יט) כברת ארץ. הוא שיעור מיל : (כ) ויאמר גיחזי. ויאמר בלבו. ככרים כסף השוא אשר בכ"ף הוא סי' הסמיכות : בשני חריטים. קשר בשני כיסים ויונתן תרגם פלדסין וכן תרגם סדינים פלדסין : (כד) אל העופל. מקום גבוה שבו היה בית כמו עופל ובחן שהוא מקום גבוה וי"ת לאתר כסי תרגם אותו מן עפולים שפירשו תחתוניות שהוא מקום נסתר : ויפקד בבית. הפקיד הכסף והבגדים שם שרצה להעלים מאלישע וזה לבדו כענין פקדון מן סקל : מאן

רשי

שני פרדים ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח : (יח) בית רמון. שם עבודת גלולים : והשתחויתי. על כרחי כשעושה אדוני והוא נשען על ידי : (יט) כברת ארץ. שם מדה של קרקע כמו למדי כרס ארפינ"ט בלעז : (כ) מאומה. חסר אל"ף לפי שהיתה לקיחה זו למום : (כא) ויפול. ואתרכין : (כג) הואל. השבע שאלחך : בשני חרטים. מיני בגדים וסודרין כמו המטפחות והחריטים (ישעיה ג כב) כך חברו מנחם אבל יונתן תרגם זה פלדסין ואת שבספר ישעי' תרגם מחכיא. והפותרין אומרין בשני חריטי' בשני כיסין ארוכי' פירדיי"ש בלעז : אל שני נעריו. של נעמן : וישאו לפניו. לפני גחזי : (כד) ויבא אל העופל. תרגם יונתן לאתר כסי : ויקח מידם. מיד שני נערי נעמן : וישלח את האנשי'. שלא יראה אותם

תרגום	מקרא
וְלָא יִתְיְהֵיב כְּעַן לְעַבְדָּךְ טְעוֹן זוּג כּוּדַנְוָון מֵעֲפַר אַדְמְתָא אֲרֵי לָא יַעֲבֵד עוֹד עַבְדָּךְ עֲלָתָא וּדְבַח לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא אֱלָהֵין לִשְׁמָא דַיְיָ : יח לְפִתְגָמָא הָדֵין יִשְׁבּוֹק יְיָ לְעַבְדָּךְ בְּמֵיעַל רִבּוֹנִי לְבֵית רִמּוֹן לְמִסְגַּד תַּמָּן וְהוּא סָמִיךְ עַל יְדִי וְאֶסְגּוֹד בֵּית רִמּוֹן בְּמִסְגְּדֵי בֵּית רִמּוֹן יִשְׁבּוֹק יְיָ לְעַבְדָּךְ בְּפִתְגָמָא הָדֵין : יט וַאֲמַר לֵיהּ אֱזֵיל לִשְׁלָם וַאֲזַל מִלְּוָתֵיהּ כְּרוּב אַרְעָא : כ וַאֲמַר גֵּיחֲזִי תַּלְמִידָא דֶאֱלִישָׁע נְבִיָּא דַיְיָ הָא מְנַע רִבּוֹנִי יַת נַעֲמָן אֲרַמָּאָה הָדֵין מִלְקַבָּלָא מִנֵּיהּ יַת דְּאַיְתִי קַיָּם הוּא יְיָ אֱלָהֵין אֶרְהוֹט בַּתְרוֹהִי וְאֶסַּב מִנֵּיהּ מִדָּעַם : כא וּרְדַף גֵּיחֲזִי בָּתַר נַעֲמָן וַחֲזָא נַעֲמָן גַּבְרָא רָהֵיט בַּתְרוֹהִי וְאִתְרְכִין מִן רְתִיכָא לְקַדָּמוּתֵיהּ וַאֲמַר הַשְׁלָם : כב וַאֲמַר שְׁלָם רִבּוֹנִי שַׁלְחַנִי לְמֵימַר הָא כְעַן דֵּין אֲתוֹ לְוָתִי תְּרֵין עוּלֵימִין מִטּוּרָא דְבֵית אֶפְרַיִם מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא הַב כְּעַן לְהוֹן כִּכְּרָא דְכַסְפָּא וּתְרֵין אִצְטְלָון דִּלְבוּשָׁא : כג וַאֲמַר נַעֲמָן שְׁרֵי סַב תַּרְתֵּין כִּכְּרִין וְאַתְקֵיף בֵּיהּ וְצַר תַּרְתֵּין כִּכְּרִין דִּכְסַף בִּתְרֵין פִּלְדְּסִין וּתְרֵין אִצְטְלָון דִּלְבוּשִׁין וִיהַב לִתְרֵין עוּלֵימוֹהִי וּנְסִיבוּ קֳדָמוֹהִי : כד וְעַל לַאֲתַר כַּסִּי וּנְסֵיב מִיְּדְהוֹן וּפַקֵּיד בְּבֵיתָא וְשַׁלַּח יַת גַּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ :	נָא לְעַבְדְּךָ מַשָּׂא צֶמֶד־פְּרָדִים אֲדָמָה כִּי לוֹא־יַעֲשֶׂה עוֹד עַבְדְּךָ עֹלָה וָזֶבַח לֵאלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם־לַיהוָה : יח לַדָּבָר הַזֶּה יִסְלַח יְהוָה לְעַבְדֶּךָ בְּבוֹא אֲדֹנִי בֵית־רִמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת שָׁמָּה וְהוּא ׀ נִשְׁעָן עַל־יָדִי וְהִשְׁתַּחֲוֵיתִי בֵּית רִמֹּן בְּהִשְׁתַּחֲוָיָתִי בֵּית רִמֹּן יִסְלַח־ נָא יְהוָה לְעַבְדְּךָ בַּדָּבָר הַזֶּה : יט וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ לְשָׁלוֹם וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת אָרֶץ : כ וַיֹּאמֶר גֵּיחֲזִי נַעַר אֱלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים הִנֵּה ׀ חָשַׂךְ אֲדֹנִי אֶת נַעֲמָן הָאֲרַמִּי הַזֶּה מִקַּחַת מִיָּדוֹ אֵת אֲשֶׁר־הֵבִיא חַי־יְהוָה כִּי־אִם־רַצְתִּי אַחֲרָיו וְלָקַחְתִּי מֵאִתּוֹ מְאוּמָה : כא וַיִּרְדֹּף גֵּיחֲזִי אַחֲרֵי נַעֲמָן וַיִּרְאֶה נַעֲמָן רָץ אַחֲרָיו וַיִּפֹּל מֵעַל הַמֶּרְכָּבָה לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם : כב וַיֹּאמֶר ׀ שָׁלוֹם אֲדֹנִי שִׁלְּחַנִי לֵאמֹר הִנֵּה עַתָּה זֶה בָּאוּ אֵלַי שְׁנֵי־נְעָרִים מֵהַר אֶפְרַיִם מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים תְּנָה־ נָּא לָהֶם כִּכַּר־כֶּסֶף וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים : כג וַיֹּאמֶר נַעֲמָן הוֹאֵל קַח כִּכָּרָיִם וַיִּפְרָץ־בּוֹ וַיָּצַר כִּכְּרַיִם כֶּסֶף בִּשְׁנֵי חֲרִטִים וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים וַיִּתֵּן אֶל־שְׁנֵי נְעָרָיו וַיִּשְׂאוּ לְפָנָיו : כד וַיָּבֹא אֶל־הָעֹפֶל וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיִּפְקֹד בַּבָּיִת וַיְשַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וַיֵּלֵכוּ :

Masorah (in the margin between the Targum and Hebrew columns): י"א. כ' מ"ג בסיפרא ל' · ט' מ"ג · ט' חס' בליש' · לא כתי' ולא קרי וסימן ח' · ג' · ד' · ג' · חסר אל"ף בסיפרא י' · ס' · ג' חסר יו"ד · ד' · ג' · ל' ג' חסר יו"ד · ג' · ל' · כ"נ

רלבג

על זה שעשית לי מן הטוב אך אשאל ממך שתתן לי דרך אוכל לעבוד בו השם יתברך שעשה לי זאת הטובה ולזה שאל מאלישע שיותן לו מביתו מה שיוכל לשאת שני פרדים מאדמ' לבנות בה מזבח לה' כי לא יעבוד עוד אלהים אחרים כי אם הש"י לבדו ובקש לאלישע שיתפלל לש"י שיסלח לו לדבר הזה והוא השתחויתו בית רמון אשר הוא מוכרח בה מפני היות אדוניו נשען עליו בבאו בית רמון להשתחוות : (יט) ויאמר לו לך לשלום. קצר הכתוב אך המובן מזה שנתן לו בקשתו במה שבקש לו לעבוד את השם יתברך : וילך מאתו כברת ארץ. היא הארץ הנעבדת אשר סביב העיר והרצון בו שלא הרחיק מן העיר כי לא היה בינו ובין העיר כי אם שדות העיר וכרמיה וגניה: (כג) ויצר ככרים כסף בשני חריטים. רוצה לומר שצרר שני ככרים של כסף בשני חריטים או בשתי אמתחות : (כד) ויבא אל העופל ויקח מידם. הנה העופל הוא מקום גבוה והיה שם בית חזק ולזה שם כספו שם כדי שיהיה יותר נשמר : (כד) ויפקוד בבית. אחשוב שהרצון בזה שהכר מנה בהיותו בבית סך המטבע שיש באלו

רמן ט' חס' בלישנא וסי' נמסר בסדר תצוה : כברת ג' וסי' נמסר בסדר ויחי : חשך ז' וסי' נמסר בס' שמואל ח"א סוף סימן כ"ה : ויראה ה' בקריאה וסי' ויבט הפלשתי ויראה את דוד. וירדף גחזי אחרי נעמן. ויראה ולא יעשה בהן . ויראה וישב מכל פשעיו. ויראה את בניו ואת בני בניו דאיוב ויירא כתיב חסר ה' : הואל ד' בקריאה וסי' נמסר בספר שפטים סימן י"ט : ויצר ג' בקריאה וסי' ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה. ויצר את שני העמודים. ככרים כסף. וכל ויצר עליה דכוו' :

תולדות אהרן בית רמון . נדרים לז סנהד' עד : לדבר הזה . (כביעית לה) : כי אם רצתי . (סנהד' כט) : הואל קח ככרים . סוטה מז סנהד' קז ערכין ט :

מצודת ציון

אמנון (שמואל ב יג) : צמד. זוג : פרדים. הם הנולדים מן הסוס והחמור : (יח) בית רמון. בית עבודת גלולים ששמה רמון : (יט) כברת. הוא מיל וכן כברת ארץ (בראשית מח) : (כ) חשך. מנע כמו ולא חשכת (שם כב) : (כא) ויפול. ענין הטיה כמו ותפול מעל הגמל (שם כד): השלום. בה"א השאלה: (כג) הואל. רצה כמו הואל נא ולך (לקמן ו) : ויפרוץ. הוא הפוך מן ויפצר והיא הוא : ויצר. וקשר כמו צור תעודה (ישעיה ח): חריטים. מין כיסים ו כן

מצודת דוד

אם הנביא היה אומר לך דבר טורח גדול בכדי שתטהר הלא מהראוי היה שתעשה ומכ"ש שאמר לך דבר קל רחץ ובזה תטהר ומדוע א"כ תמנע לעשות : (יד) כבשר נער קטן . ר"ל נאה ומזהירה : ויטהר . נעשה טהור מן הצרעת : (טו) ויעמד לפניו . כעבד לפני האדון : ועתה . בעבור הרפואה וההודאה הזאת קח ממני מנחה : (טז) עמדתי לפניו . . שאני רגיל לעמוד לפניו בתפלה : אם אקח . ר"ל עושה בבועה יהיה עלי אם אקח : (יז) ולא יותן. בשאלה אמר לתת לו אדמה מעפר א"י בשיעור משא שני פרדים לשאתם לארצו למלאות מהם מזבח לזבוח עליו לה' ולא רצה לקחת מבלי רשות הנביא : כי לא וכו' . כי מעתה לא אעשה עוד עולה וכו' : (יח) לדבר הזה . שאל מהנביא שיעתיר בעבורו לה' לסלוח לו על הדבר האמור בענין : והוא נשען על ידי . בעת בואו להשתחות ובע"כ אשתחוה גם אני עמו : בהשתחויתי . ובדבר ההשתחואה ההוא יסלח לי ה' : (כ) ויאמר . חשב בלבו : הנה חשך . ר"ל מנע את נעמן מליתן הואיל ומנע עצמו מקחת מידו : חי ה'. כאומר הרימי השבע שלא יהיה כן כ"א ארוץ אחריו ואקח ממנו דבר מה : (כג) הואל . כי חפץ היה להרבות במנחה להנביא : ויפרץ בו . נעמן הפציר בגחזי לקחת ככרים ובתחילה מיאן גחזי לבל ירגיש נעמן שבא מדעת עצמו : ויצר . נעמן קשר ככרים וכו' ונתנם לעבדיו לנשאם לפניו : (כד) אל העופל

רשי

אותם אלישע: (כו) העת לקחת את הכסף. להתעשר ולקחת ממנו בגדים וזיתים וגו': (א) ויאמרו בני הנביאים. נסים שנעשו לו מסדר והולך. רבותינו אמרו מכאן שהיה גיחזי דוחה התלמידים מלפניו כשנטרד באו תלמידים רבים ונדחק המקום מהם: (ג) הואל. התרצה: (ה) ואת הברזל. הגרזן: והוא שאול. שאלתיו ואין לי ממה לשלם: (ו) ויקצב. קץ

רדק

(כה) מאן גחזי. מאן כתיב בלא יו"ד וקרי מאין ושניהם ענין אחד כי מאן כמו אן הלכתם אנה ואנה אילך ואילך: (כו) לא לבי הלך. בתמיה כלומר כי לבי ומחשבתי היה עמך בלכתך וידעתי מה שהלכת ועשית: העת. פתח הה"א והיא לתמיה כלומר אם עת שהלכת לקחת לא ידעתי: וזיתים וכרמים. כתרגומו וחשיבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין וגו' כלומר חשבת מן הכסף לקנות לך כל זה: (כז) וצרעת נעמן. הוי"ו כמו הווי"ן הנוספים שפירשנו או יהיה דבר נסתר עמו ופירושו הכסף נתון לך והצרעת: ובזרעך לעולם. לא אמר בכל הבנים שילאו ממנו עד עולם אלא באותן בנים שהיו לו שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם שלא ירפאו ממנה ואם גחזי חטא בניו מה חטאו אלא מלמד שבניו ידעו בדבר וכבר הרחבנו בזה הענין בספר שמואל בקללה שקלל דוד ליואב: (א) צר ממנו. שהיו יושבים שם בדוחק כ"כ היו רבים התלמידים ואמרו רז"ל כי כאשר גורש גחזי מלפני אלישע אז רבו התלמידים כי גחזי היה רע להם והיו רבי' יראי' לבא לפני אלישע מפני רעת גחזי שהיה דוחה אותם וכשנפרד גחזי ממנו רבו התלמידים עד שצר המקום להם שהיו יושבין בו מתחלה: (ה) ואת הברזל נפל אל המים. אין מלת את נופלת על הפועל כאשר חשבו רבי' ופירושו ואת הברזל ועם הברזל הקורה עם הברזל נפל במים: והוא שאול. אם היה שלי לא הייתי חושש כ"כ אלא שאלתיו ועלי לשלמו: (ו) ויקצב עץ. למה לא השליך שם עץ שהיה יד הברזל מתחלה למה הוצרך לקצוב עץ ונראה כי הנסים בדבר חדש יעשו וכן בצלוחית חדשה. ויקצוב עץ להיותו יד הברזל שנפל ונכנס העץ בנקב הברזל שנכנס בו היד וצף הברזל עם ידו לפיכך אמר ויקצב שפירושו כריתת העץ במדה שצריך כמו מדה אחת וקצב אחת: ויצף. פועל עומד אשר הציף את מי ים

מלכים ב

כה וְהוּא־בָא וַיַּעֲמֹד אֶל־אֲדֹנָיו וַיֹּאמֶר ל"ג ר"פ. ל'
אֵלָיו אֱלִישָׁע מֵאַן גֵּחֲזִי וַיֹּאמֶר לֹא־ מאין ק'
הָלַךְ עַבְדְּךָ אָנֶה וָאָנָה׃ כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו
לֹא־לִבִּי הָלַךְ כַּאֲשֶׁר הָפַךְ־אִישׁ מֵעַל
מֶרְכַּבְתּוֹ לִקְרָאתֶךָ הַעֵת לָקַחַת אֶת־ ב'
הַכֶּסֶף וְלָקַחַת בְּגָדִים וְזֵיתִים וּכְרָמִים ל'
וְצֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת׃ ב'
כז וְצָרַעַת נַעֲמָן תִּדְבַּק־בְּךָ וּבְזַרְעֲךָ ל'
לְעוֹלָם וַיֵּצֵא מִלְּפָנָיו מְצֹרָע כַּשָּׁלֶג׃ ח'
ו א וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־
הַנְּבִיאִים אֶל־אֱלִישָׁע הִנֵּה־נָא
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים שָׁם ג'
לְפָנֶיךָ צַר מִמֶּנּוּ׃ ב נֵלְכָה־נָּא עַד־
הַיַּרְדֵּן וְנִקְחָה מִשָּׁם אִישׁ קוֹרָה אֶחָת ה'
וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שָׁם מָקוֹם לָשֶׁבֶת שָׁם
וַיֹּאמֶר לֵכוּ׃ ג וַיֹּאמֶר הָאֶחָד הוֹאֶל נָא ג'
וְלֵךְ אֶת־עֲבָדֶיךָ וַיֹּאמֶר אֲנִי אֵלֵךְ׃ י"א
ד וַיֵּלֶךְ אִתָּם וַיָּבֹאוּ הַיַּרְדֵּנָה וַיִּגְזְרוּ ד'
הָעֵצִים׃ ה וַיְהִי הָאֶחָד מַפִּיל הַקּוֹרָה ב' אני תחנתי
וְאֶת־הַבַּרְזֶל נָפַל אֶל־הַמָּיִם וַיִּצְעַק
וַיֹּאמֶר אֲהָהּ אֲדֹנִי וְהוּא שָׁאוּל׃ ל' כל הימים ב' אשר הוא וכל ט' וסגבר דכו'
ו וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אָנָה נָפָל
וַיַּרְאֵהוּ אֶת־הַמָּקוֹם וַיִּקְצָב־עֵץ ב'. ל'

תרגום

כה והוא אתא וקם קדם רבוניה ואמר ליה אלישע מנן את אתי גיחזי ואמר לא אזל עבדך לכא ולכא: כו ואמר ליה ברוח נבואה אתחוא לי כד אתהפיך גברא מעל רתיכיה לקדמותך השעה היא לך דנסיבתא כספא ונסיבתא לבושיא והשבתא בלבך למקני זיתין וכרמין ועאן ותורין ועבדין ואמהן: כז וסגירות נעמן תדבק בך ובבנך לעלם ונפק מן קדמוהי חור כתלגא: א ואמרו תלמידי נביא לאלישע הא כען אתרא די אנחנא יתבין תמן קדמך עק לנא: ב ניזל כען עד ירדנא ונסב מתמן גבר כשורא חדא ונעביד לנא תמן אתרא למיתב תמן ואמר איזילו: ג ואמר חד שרי כען ואזיל עם עבדך ואמר אנא איזיל: ד ואזל עמהון ואתו לירדנא וקצו אעיא: ה והוה חד מהי בשריתא ואשתליף ברזלא ונפל למיא וצוח ואמר בבעו רבוני והוא משאל שאילתיה: ו ואמר נביא דיי אן נפל ואחזיה ית אתרא וקץ אעא ורמא

רלבג

באלו החריטי' כאלו תאמר שק הדינרין או הסלעים או המעות או יהי' מענין פקדון ואם הוא מהקל והרצון בו שהפקידו בביתו או יהיה מענין פקידות והרצון בו שמנה שם איש או אנשי' יקנו לו בכסף ההוא בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות ולזה אמר לו אלישע העת לקחת את הכסף ולקחת הבגדים וזיתי' וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות: (כה) מאן גחזי. כתוב וקרי מאין והרצון בו מאין בא ואפשר כי אם לא היה מספר לו היה לוקח בחטא שחטא דרך אחרת כאלו תאמר שישיב לו מה שלקח באופן שהתבאר לנעמן שלא היה מאלישע הדבר הזה אך גחזי עשאו מעצמו אך מפני שכחש לו ויהוסיף בעונו לקח ממנו זאת הנקמה: (כו) לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו וגו'. ר"ל לא הלך ממני לבי שיעלם ממני מה שעשית כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך והוא נעמן כי בואי אני יודע כל זה ולזה נתן ענשו ע"ז שתדבק בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ר"ל כל ימיהם או עד היובל על דרך ועבדו לעולם: (א) צר ממנו. ר"ל דחוק ממנו וידמה כי מפני זה סמך זה לדבר גחזי להעי' כי לרוע תכונ' גחזי לא היו התלמידים רבים מאד אך כאשר נפרד גחזי מאלישע אז רבו התלמידים: (ב) ונעשה לנו שם מקום לשבת שם. ר"ל שיבנו מהקורו' האלו בית או אהל כשיעשו מקלעס עמודי' או יבנו הכותלים מאבן ויקרו הבית באלו הקורות:

(ג) הואל נא ולך את עבדיך. אמר זה כדי שיהיה להם לעזר במתחדש להם שם: (ה) ויהי האחד מפיל את הקורה והברזל נפל אל המי'. ר"ל שבעת הכותו בגרזן להפיל הקורה נשל הברזל מיד הגרזן ונפל במי הירדן וצעק ואמר אהה אדני זה הגרזן לא היה שלי אך שאלתיהו מאח': (ו) ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל. ר"ל שכבר חתך ותקנו במדה שיוכל להכנס בנקב הברזל ויהיה לו כמו יד והנה היה המופת הזה שכאשר השליכו שמה נכנס בנקב הברזל ונתקיים בו הברזל ולפי שכבר הושרש בדבר המופתים מצד העיון ומצד דברי רז"ל כמו שבארנו בששי מספר מלחמות ה' שלא יתחדש בהם דבר חדש כאילו תאמר עליית הברזל למעלה במים והוא ברזל או רדת העץ למטה במים והוא עץ בלתי ראוי שיצלול במים והנה הרצון באמרו וישלך שמה שכבר השליך

לקראתך ד' בקריאה וסי' וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך. פן בחרב אצא לקראתך. כאשר הפך איש מעל. ע"כ יצאתי לקראתך לשחר: ולקחת ד' בקריאה וסי' בלשון ארמי יברוחי דיוסף לבושין דרעוא. ופי' בסדרו צא:
תולדות אהרן לא לבי הלך. סס סוטה מז: וצרעת נעמן. סס סס ערכין טז זוהר תזריע (סנהד' כט): ויאמרו בני הנביאים. סוטה סס (סנהד' סס): מפיל הקורה. סוטה יג:

מצודת דוד

העופל. אל המגדל וכן עופל ובחן (ישעיה ל"ב). או כמו האופל באל"ף ור"ל למקום חושך לבל יראהו מי: ויפקד. הניחם בבית שמור: את האנשים. נערי נעמן: (כה) מאין. מהיכן תבוא: (כו) לא לבי הלך. ר"ל עם באמי ישבתי פה וכי לא הלך לבי עמך כאשר הפך איש וכו': העת. וכי בעת ההיא ראוי לקבל ממנו את הכסף הלא בזה היא בדבר הנס וכי ראוי להנות מן הנס במקום שאין דחק: ולקחת בגדים. ואפי' אם היה נותן לך בגדים וזיתים וכו' לא היה לך לקחת עם שהוא עושר רב: (כז) וצרעת. יחסר ראשית הדברים וכאומר הכסף נתון לך וגם הצרעת: כשלג. כי הצרעת לבנה היא וכמ"ש ואם בהרת לבנה (ויקרא י"ג): ו (א) המקום. בית מדרשם: צר ממנו. דחוק הוא להחזיק את כולנו: (ב) משם. מן היער הסמוך אל הירדן: (ה) מפיל הקורה. אל הירדן להפיטה אל מקום הגדלה: ואת הברזל. הקורה נפל אל המים ועם הברזל הוא הגרזן: אהה. הוא ענין ל' צעקת יללה: והוא שאול. הגרזן שאולה בידי ואין לי לשלם מחירו: (ו) אנה נפל. איה המקום שנפל

מצודת ציון

וכן והמטפחות והחריטים (סס ג): (כה) אנה ואנה. לפה ולפה: ו (ב) קורה. עץ עב כמו קורות בתינו ארזים (שה"ש א): (ג) הואל. רצה: (ד) ויגזרו. ענין החוך כמו גזרו את הילד (מלכים א ג): (ו) ויקצב. ענין כריתה והחוך וכן כעדר הקצובות (שה"ש ד): ויצף. שט למעלה

וישלך שמה ויצף הברזל: ז ויאמר
הרם לך וישלח ידו ויקחהו: ח ומלך
ארם היה נלחם בישראל ויועץ אל
עבדיו לאמר אל מקום פלני אלמני
תחנתי: ט וישלח איש האלהים אל
מלך ישראל לאמר השמר מעבר
המקום הזה כי שם ארם נחתים:
י וישלח מלך ישראל אל המקום
אשר אמר לו איש האלהים והזהירה (והזהירו ק')
ונשמר שם לא אחת ולא שתים:
יא ויסער לב מלך ארם על הדבר
הזה ויקרא אל עבדיו ויאמר אליהם
הלוא תגידו לי מי משלנו אל מלך
ישראל: יב ויאמר אחד מעבדיו לוא
אדני המלך כי אלישע הנביא אשר
בישראל יגיד למלך ישראל את
הדברים אשר תדבר בחדר משכבך:
יג ויאמר לכו וראו איכה הוא ואשלח
ואקחהו ויגד לו לאמר הנה בדתן:
יד וישלח שמה סוסים ורכב וחיל כבד
ויבאו לילה ויקפו על העיר: טו וישכם
משרת איש האלהים לקום ויצא
והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב
ויאמר נערו אליו אהה אדני איכה
נעשה: טז ויאמר אל תירא כי רבים
אשר אתנו מאשר אותם: יז ויתפלל
אלישע ויאמר יהוה פקח נא את

תמן וקפא ברזלא: ז ואמר טול לך ואושיט
ידיה ונסביה: ח ומלכא
דארם הוה מגיח קרבא
בישראל ואתמלך בעבדוהי
למימר לאתר כסי וטמיר
יהי בית משרי: ט ושלח
נביא דיי לות מלכא
דישראל למימר אסתמר
מלמעבר אתרא הדין ארי
תמן אנש ארם כמן:
י ושלח מלכא דישראל
לאתרא די אמר ליה נביא
דיי ואזהריה ואסתמר תמן
לא חדא זימנא ולא תרתין
זמנין: יא ואסתער לבא
דמלכא דארם על פתגמא
הדין וקרא לעבדוהי ואמר
להון הלא תחוון לי מן
מדילנא גלי רזי למלכא
דישראל: יב ואמר חד
מעבדוהי לא רבוני מלכא
ארי אלישע נביא די
בישראל יחוי למלכא
דישראל ית פתגמיא
די תמליל באדרון
בית משכבך: יג ואמר
אזילו וחזו היכא הוא
ואשלח ואדבריניה ואתחוא ליה למימר הא בדותן:
יד ושלח תמן סוסון ורתיכין ומשרין סגיאין ואתו
בליליא ואקיפו על קרתא: טו ואקדים משומשניה
דנביא דיי למיקם ונפק והא משרין אקיפא ית
קרתא סוסון ורתיכין ואמר עולימיה ליה בבעו
רבוני איכדין נעבד: טז ואמר לא תדחל ארי סגיאין
דעמנא מדעמהון: יז וצלי אלישע ואמר יי גלי כען ית

רשי

כף על המים: (ח) פלוני אלמוני. כסי וטמיר פלוני לשון כי יפלא (דברי' י"ז י"ח) יתכסי: אלמוני. מבלי שם שלא היה רוצה להתגלות: תחנותי. שם אחנה ואארוב את מלך ישראל או את גדודיו העוברים לשלול באורחי דרך אותו המקום: (ט) מעבור המקום הזה. מלכת שם: נחתים. חונים: (י) וישלח מלך ישראל: היה שולח ורואה אם אמת הוא: והזהירו. שהזהיר איש האלהים מעבור שם: לא אחת ולא שתים, עשה לו כך כ"א פעמים רבות: (יא) על הדבר הזה. מי הוא מגלה סודי: (יג) איכה. היכן הוא: (טו) אשר אתנו

רדק

יס סוף פועל יוצא ויש לפרש ויצף פועל יוצא כלומר הנביא הציפו: (ח) אל מקום פלני אלמני תחנותי. כתרגומו לאתר כסי וטמיר יהי בית מישרי: (ט) נחתים. מן הנחת ה' גבוריך ותרגום וירד ונחת ופירוש יורדים וחונים שם ואמר נחתים כי במקום מורד חנו להסתר שם ודגש תי"ו נחתים מקום הנח בשרידים וי"ת נחתים כסן: (י) והזהירה. בה"א כמו אהלה: ונשמר שם. ונשמר משם כמו שהיה מזהירו הנביא: לא אחת ולא שתים. לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדו אלא פעמי' רבות וכמוהו והוא איש אחד לא גוע בעונו שפירושו לא גוע לבדו: (יא) ויסער. היה מסתער על זה הדבר מי היה מגלה מסתריו: איכה הוא. כמו אנה הוא וכן ענין אנה איכה תרעה אלא שהוא קמוץ וזה בחולם

פלני אלמני ג' בקריאה ואת הנערים יודעתי. אל מקום פלוני אלמוני תחנתי. ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני: הלוא י"ו מלאים בסי' וסי' נמסר לעיל בסיפרא ח"א סי' כ"ב: אחד כ"ה פתחין וסי' ויכלו המים. והעלהו שם. כמעט שכב. ואחד עשר כוכבים. ואת אחד עשר ילדיו. שכם אחד. אל אחד מבניו. את אחד מהם. אחד עשר יום. ומת אחד מהם. והא"ש מוכה. ותאבדנה האתונות. ויאמר דוד אל אבנר. אחד הרקים. עד אחד לא נעדר. בכל אשר התהלכתי. וחברו שפטי דד"ה. בנפש אחד. יהי נא דבריך. ויאמר אחד מעבדיו. ואיך תשיב את פני. וחברו הנדברים בך. ולנשיא מזה. ושר

תולדות אהרן מי משלנו. עקידס סער לו:

רלבג

השליך שם העץ בכח כדי שירד מפני זאת התנועה ההכרחית והנה היה העץ בשיעור שהיה יכול לגלות קלותו ככדו' הברזל ויציפהו עמו על המים ולזה הוצרך שיהיה העץ גדול ולא הספי' לו גודל יד הברזל להשליכו שם ואחך מפני זה עץ גדול אך המופת היה כמו שזכרנו היותו נכנס בנקב הברזל בהשליכו אותו במים: (ח) אל מקום פלוני אלמני תחנתי. ר"ל שבכבר היה חונה במקום נעלם כדי שלא ישמר מלך ישראל מעבר שם ויקחהו והנה פלוני מענין פלוני שהוא דבר מכוסה ונעלם ואלמוני הוא ג"כ מענין ההסתר וההעלם והוא נגזר מהאלמות כאלו יאמר שלא ידובר בזה כלל כדי שלא יודע לאיש או אפשר ע"ז הענין בעצמו כי אל"ף אלמוני בזה המקו' ישמש במקום עי"ן כמו עלמוני והוא ענין נעלם וכזה מצאנו הוראת שמוש האותיות מזה הצד על זה הדרך: (ט) השמר מעבור המקו' הזה כי שם ארם נחתים. ר"ל שתשמור מעבור במקום ההוא כי שם ארם נחתים שהיה בו מלך ארם ועבדיו כי שם ארם יורדים במורד ההר שם להחבא שלא תשמר מהם והנה באות' נחתי' יורדים וחונים תרגום וירד ונחת או יהיה מענין נחת ונשארה התי"ו בקמץ כמו שנשארה התי"ו במלת נחשתך והרצון בו שהם עומדים שם בנחת בדרך שיעלם היותם שם וכן היה שולח לו אלישע בכל מקום שהיו נסתרים שם מלך ארם ועבדיו לתפשו ולבחון אם היה דבר הנביא אמת שלח שם מלך ישראל אל המקום ההוא אשר הזהירו מעבור שם ומצא אמתות דברי הנביא תמיד לא פעם א' לבד ולא ב' פעמים לבד אך בחן זה פעמים רבות בדרך שנודע למלך ארם כי מלך ישראל היה יודע המקומות אשר יתחבא שם: (יא) ויסער לב מלך ארם. ר"ל אחזהו סער ומבוכה על זה הענין לחשבו כי במערכתיו איש יגלה סתריו למלך ישראל: (יג) איכה הוא. איך הוא והרצון בו אם הוא בעיר בצורה וחיל רב עמו או איך הוא ענינו כי לפי שהוא בו אתחכם להביא עליו חיל לתפשו: (יד) והנה החיל שם בלילה כדי שלא ישמע דבר זה אלישע ויקבוץ אנשים יותר עמו: (יז) סוסים ורכב אש סביבות אלישע. הנה אע"פ שלא נעזר אלישע בהם היה תועלת להראותם לנערו לשמרו מהפחד כדי

מצודת ציון

למעלה כמו אבר הציף (דברים יא): (ח) פלוני. מכוסה: אלמוני. מלשון אלם כי לא ידובר בו וכן ואת הנערים יודעתי אל מקום פלוני אלמוני (ש"א כא): (ט) נחתים. ענין ירידה כמו הנחת ה' גבוריך (יואל ד) כי במקום מורד ירדו להסתר: (יג) איכה הוא. אנה הוא כמו איכה תרעה (שה"ש א) ואם בהוא בחולם: (יד) כבד. הרבה: ויקיפו. וסבבו: (יז) פקח. פתח

מצודת דוד

שנפל בה: ויקצב. חתך חתיכת עץ: (ז) הרם לך. הגבה לך את הברזל: (ח) אל מקום פלוני אלמוני תחנותי. ר"ל נהיה חונים במקום מכוסה ונעלם ולא רצה לגלות בפני כולם וזהו בכדי לארוב על מלך ישראל: (י) וישלח. [illegible] אל המקום שאמר לו הנביא שבני ארם נסתרים בה והזהירו מלעבור בה ושלח שם לדעת אם האמת אתו: ונשמר שם. והיה המלך נשמר משם כאשר רצה באמת הדבר: לא אחת. לא פעם אחת לבד וכו' כ"א פעמים רבות הזהירו הנביא ומצאם אמתיים ונשמר משם: (יא) ויסער. אחזו רעדה כמרוח סערה בעבור זאת: מי משלנו. מי מאנשינו הולך אל מלך ישראל ומגלה מסתרינו: (יב) לא. אין מי מאנשינו מגלה המסתר: יגיד למלך. כי יודע הוא בנבואה: (טו) איכה נעשה. איך נעשה להמלט: (טז) כי רבים. הרבה אשר הם בעזרתנו המה מרובים מאשר עמהם: (יז) פקח נא. לראות

רש"י

אתו . בעזרתו : (יח) ויאמר הך נא וגו'. על הקללה לא הזכיר את השם אבל על הפקיח' הזכיר את השם על שתיקן על של נער ועל של גדול : בסנורים. חולי של שממון רואה ואינו יודע מה הוא רואה : (יט) ולא זה העיר. שהנביא בתוכה ואמת אמר להם שכבר יצא ממנה : (כב) האשר שבית וגו'. וכי דרכך להרוג אות' שאתה מביא בשביה (ומשבית אותם) : (כג) ויכרה. לשון תקון סעודה : (כה) דביונים. זבל הזב מן היונים : (כו) הושיעה אדני המלך. כסבור שאואלת מזונות ותחכיא

רד"ק

בחולם : (יז) סביבות אלישע. והלא אלישע בעיר היה והסוסים ורכב אש חוץ לעיר בהר אלא הראה לו לנער כן שהיו סביבות אלישע הראה לו האל כן לחזק לבו שלא יפחד : (כ) כבאם. בכ"ף : (כא) כראתו. בכ"ף : (כב) האשר שבית. מה דין יש לך בהם שתכה אותם וכי אתה שבית אותם בחרבך ובקשתך : (כג) ויכרה להם. תקן להם מאכל גדול וכן יכרו עליו חברים אלא כי ויכרה יוצא לשלישי ויכרו יוצא לשני : ולא יספו עוד. אינו אומר עוד לעולם שהרי אומר ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד אלא פי' עוד באותו הזמן וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו וכאמר בירמיה וחיל פרעה יוצא ממצרים וישמעו הכשדים וכן לא תוסיפו עוד לעלות וכן ועמלו לא יזכר עוד רוצה לומר כל זמן שהיה בו : (כה) ראש חמור. כמשמעו כי הבהמו' הטמאו' והשקצים היו אוכלים מפני הרעב וכן ת"י רישא דחמרא וי"מ כמו מעשר החמר והוא

עֵינָיו וַיַּרְא וַיִּפְקַח יְהֹוָה אֶת־עֵינֵי
הַנַּעַר וַיַּרְא וְהִנֵּה הָהָר מָלֵא סוּסִים
וְרֶכֶב אֵשׁ סְבִיבֹת אֱלִישָׁע׃ יח וַיֵּרְדוּ
אֵלָיו וַיִּתְפַּלֵּל אֱלִישָׁע אֶל־יְהֹוָה
וַיֹּאמַר הַךְ־נָא אֶת־הַגּוֹי־הַזֶּה בַּסַּנְוֵרִים
וַיַּכֵּם בַּסַּנְוֵרִים כִּדְבַר אֱלִישָׁע׃
יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֱלִישָׁע לֹא־זֶה הַדֶּרֶךְ
וְלֹא זֹה הָעִיר לְכוּ אַחֲרַי וְאוֹלִיכָה
אֶתְכֶם אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר תְּבַקֵּשׁוּן וַיֹּלֶךְ
אוֹתָם שֹׁמְרוֹנָה׃ כ וַיְהִי כְּבֹאָם שֹׁמְרוֹן
וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע יְהֹוָה פְּקַח אֶת־עֵינֵי־
אֵלֶּה וְיִרְאוּ וַיִּפְקַח יְהֹוָה אֶת־עֵינֵיהֶם
וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה בְּתוֹךְ שֹׁמְרוֹן׃ כא וַיֹּאמֶר
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־אֱלִישָׁע כִּרְאֹתוֹ
אוֹתָם הַאַכֶּה אַכֶּה אָבִי׃ כב וַיֹּאמֶר לֹא
תַכֶּה הַאֲשֶׁר שָׁבִיתָ בְּחַרְבְּךָ וּבְקַשְׁתְּךָ
אַתָּה מַכֶּה שִׂים לֶחֶם וָמַיִם לִפְנֵיהֶם
וְיֹאכְלוּ וְיִשְׁתּוּ וְיֵלְכוּ אֶל־אֲדֹנֵיהֶם׃
כג וַיִּכְרֶה לָהֶם כֵּרָה גְדוֹלָה וַיֹּאכְלוּ
וַיִּשְׁתּוּ וַיְשַׁלְּחֵם וַיֵּלְכוּ אֶל־אֲדֹנֵיהֶם
וְלֹא־יָסְפוּ עוֹד גְּדוּדֵי אֲרָם לָבוֹא
בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃
כד וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיִּקְבֹּץ בֶּן־הֲדַד מֶלֶךְ־
אֲרָם אֶת־כָּל־מַחֲנֵהוּ וַיַּעַל וַיָּצַר עַל־
שֹׁמְרוֹן׃ כה וַיְהִי רָעָב גָּדוֹל בְּשֹׁמְרוֹן
וְהִנֵּה צָרִים עָלֶיהָ עַד הֱיוֹת רֹאשׁ־
חֲמוֹר בִּשְׁמֹנִים כֶּסֶף וְרֹבַע הַקַּב

עֵינוֹהִי וַחֲזָא וּגְלָא יְיָ יָת
עֵינֵי רַבְיָא וַחֲזָא וְהָא
טוּרָא מְלֵי סוּסְוָן וּרְתִיכִין
דְאֶשָּׁתָא סַחֲרָנוּת אֱלִישָׁע׃
יח וּנְחָתוּ לְוָתֵיהּ וְצַלִּי אֱלִישָׁע
קֳדָם יְיָ וַאֲמַר מְחֵי כְעַן יָת
עַמָּא הָדֵין בְּשַׁבְרִירַיָּא
וּמְחָנֻן בְּשַׁבְרִירַיָּא כְּפִתְגָמָא
דֶאֱלִישָׁע׃ יט וַאֲמַר לְהוֹן
אֱלִישָׁע לָא דֵין אוֹרְחָא וְלָא
דָא קַרְתָּא אִיתוֹ בַתְרַי
וְאוֹבִיל יָתְכוֹן לְוָת גַּבְרָא
דִּי אַתּוּן בָּעַן וְאוֹבִיל יָתְהוֹן
לְשָׁמְרוֹן׃ כ וַהֲוָה כְּמֵיעַלְהוֹן
לְשָׁמְרוֹן וַאֲמַר אֱלִישָׁע יְיָ
גְּלֵי יָת עֵינֵי אִלֵּין וְיֶחֱזוֹן
וּגְלָא יְיָ יָת עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ
וְהָא בְּגוֹ שָׁמְרוֹן׃ כא וַאֲמַר
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לֶאֱלִישָׁע
כַּד חֲזָא יָתְהוֹן הַמִקְטוֹל
אֶקְטוֹל רַבִּי׃ כב וַאֲמַר לָא
תִקְטוֹל הָא דִשְׁבֵיתָא
בְּחַרְבָּךְ וּבְקַשְׁתָּךְ אַתְּ
קָטִיל שַׁוִּי לַחְמָא וּמַיָּא
קֳדָמֵיהוֹן וְיֵיכְלוּן וְיִשְׁתּוּן
וְיֵזְלוּן לְרִבּוֹנֵיהוֹן׃ כג וְאַתְקִין
לְהוֹן שֵׁירוּ רַבָּא וַאֲכַלוּ
וּשְׁתִיאוּ וְשַׁלְחִינוּן וַאֲזַלוּ
לְוָת רִבּוֹנֵיהוֹן וְלָא אוֹסִיפוּ
עוֹד מַשְׁרְיַת אֲרָם לְמֵיעַל
בִּתְחוּם אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃
כד וַהֲוָה בָּתַר כֵּן וּכְנַשׁ בַּר הֲדַד מַלְכָּא דַאֲרָם יָת כָּל
מַשְׁרִיתֵיהּ וּסְלֵיק וְצַר עַל שָׁמְרוֹן׃ כה וַהֲוָה כַפְנָא
רַבָּא בְּשָׁמְרוֹן וְהָא צָיְרִין עֲלַהּ עַד דַּהֲוָה רֵישָׁא
דַחֲמָרָא מִזְדַּבַּן בְּתַמְנָן כְּסַף וְרִבְעַת קַבָּא דְזֶבֶל

ל' · ג' כ"ב בנבי' ובכתובי' וכל אוריתא כ"ב במ"ב · ג' · ג' · ל' ומ"ל · ל'. י"ד · ט'מ"ל בסיפ' · ג' רפין לבון רא"ים · ב' חס' · ט'מ"ל בסיפ' · ל'. ב' ולא בקשתך · ל' בכיפרא · ב'. ל' · ל'. ל'. ס · ד' · ל' · ל'

מלכות פרס : זת י' ח' כתיב ה' וקרינן ו' וב' כתיב וי"ו וסי' לשחוק אמרתי מהולל. אין טוב באדם שיאכל ושתה. וגם זה רעה חולה הבל לעמת שבא. גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עשר. כל זה נסיתי בחכמה. גם זה ראיתי חכמה תחת השמש. ויאמר להם אלישע לא זה הדרך תנינא דפסוק. וידבר אלי זה הלישכה. ישובו לא על היו. אם ישמרו בניך בריתי. ב' בתראי כתיב זו בוי"ו : ויראו ג' בקריאה וסי' פקח את עיני אלה ויראו. ויראו צדיקים ויראו. ויראו שנאי ויבשו : מכה ה' בסגול בקריאה וסי' בלשון תרגום עבראה בחוטרא לא תלקי עממין בעברה ה' מחי. ופי' נמסר בסדר שמות : ולא יספו ד' בקריאה וסי' ולא יכ..ו עוד להלחם : ולא יספו לשאת ראשם. ויתקע יואב בשופר. ולא יספו עוד גדודי ארם :

תולדות אהרן ויכרה להם. בתרא עה נדה לא :

רלב"ג

כדי שלא יצעק מפני הפחד ויהיה זה סבה שיתפחדו בני העיר כלם ויעזר פחדם אל מה שהיו רוצים לעשות כי אז יכירו כי אלישע שם : (יח) וירדו אליו ויתפלל אלישע. ר"ל כי בעת שהיו יורדים אל אלישע לתפשו התפלל אלישע אל ה' שיכה אות' בסנורים בדרך שלא ימצאו היטב ובזה האופן נדמ' להם שהעי' שהלכו שם לא היתה העיר שהיו מבקשים והיה אפשר זה לפי מחשבתם כי בלילה הלכו שם ויתכן שבבאם לאלישע שאלו לו האם העיר שהם בה היא דותן ועגה לא כי טעית' בדרך ולא זו העיר אשר אלישע בה כי כבר הלך לעיר אחרת או הרצון בו ולא זו העיר היא דותן והביאור הראשון הוא יותר נכון : (כב) האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה. ר"ל הנה אלו שביתי והבאתי בכח גבורת הש"י ולמה תכה אותם האם תכה האנשים אשר תנהג כשבי בחרבך ובקשתך אין זה ראוי וכ"ש שאין ראוי זה באשר שבה אותם הש"י : (כג) ויכרה להם כרה גדולה. ר"ל שעשה להם סעודה גדולה : ולא יספו עוד גדודי ארם. ר"ל שלא יספו עוד לבא שם בזה האופן שהיו באים בתחלה בהעלם כי יראו ממה שראו מהנביא אך כשרצו להלחם בישראל אסף מלך ארם כל מחנהו ולא שלח שם כמו שהיה שולח בתחלה : (כד) ויעל ויצר על שמרון. ר"ל שבנה עליה מצור בדרך שלא יוכל איש לצאת מן העיר ולדמה שכבר שם במצור ג"כ עיירות רבות מישראל והיו משחיתים יבול כל הארץ בדרך שהיה הרעב כבד באר' וזהו מה שאמר אלישע לשונמית כי קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ ז' שנים ואפשר שנתקבצו ברעב סבות אחרות כאלו תאמר חסרון התבואות ולדמה שזמן המצור ארוך מאד ולזה הגיע הענין בשמרון מחוזק הרעב שהיה שם ראש חמור שוה שמני' כסף והיו אוכלים אותו מפני הרעב כי התורה אמרה וחי בהם ולא שימות בהם : (כה) ורובע הקב חריונים. פי' בו צואת יונים כי היא יוצאת מחוריהם וכמוהו לאכול את חוריהם ולא אשער מה היה השתמשותם ברעב בצואת יונים ואפשר כי לרוב השחתת האויבים יבול הארץ היו גרגירי הזרעים נמצאים מאד בחון והיו

מצודת דוד

דבר רותני : והנה ההר וכו'. ואע"פ שלא היה נעזר בזה כ"א במה שהוכו בסנורים מ"מ הועיל בזה להשתיק הנער מצעקתו כי הצעקה היה סיבה שירגישו הארמים אשר אלישע ישנו פה : (יח) וירדו. הארמים ירדו אל אלישע : בסנורים. הוא העדר הראיה וההכרה האמיתית וכן נאמר בסדום הכו בסנורים וכו' וילאו למצוא הפתח (בראשית י"ט) : (יט) לא זה הדרך. ר"ל הטעיתם בדרך בעת הלכתם אל דותן ולא זהו העיר דותן : אל האיש. הוא הנביא : (כ) פקח. ר"ל יוסר מהם מכת הסנורים : (כא) האכה. בשאלה אמר האם אכה אותם : (כב) האשר שבית. האם הם אשר שבית אתה לשתכה בהם הלא בנס הובאו ומה לך להם : (כג) ויכרה. עשה להם סעודה גדולה : ולא יספו וגו'. לא באו עוד באופן זה לארוב עליהם בראותם כי הנביא מגלה מסתורם : (כד) ויקבוץ. לבוא בגלוי ובפומבי ולזה קבץ כל עמו : (כה) והנה צרים. כאומר מלבד הרעב מסיבת חסרון התבואה נתוסף עוד

מצודת ציון

פתח : נח. עתה : (כא) אבי. ר"ל רבי : (כב) האשר. בה"א התימה : (כג) ויכרה. עשה סעודה כמו יכרו עליו חברים (איוב מ) : (כה) דביונים. צואה הזב מן היונים כי אשר יזוב (ויקרא טו)

רדק

והוא רחוק : חריונים . כן כתיב וקרי דביונים ופי' צואת יונים והכתוב אומר מה שיוצא מחור היונים והקרי לשון נקי' יותר מה שזב מן היונים ותרגם זוב דוב וכת"י דזבל מפקת יוניא והיו מבערים אש בצואת היונים כי לא היו להם עצים כי מפני המצור לא היו יכולים לצאת מן העיר לחטוב עצים ביער וא"א אבי ז"ל פי' דביונים מה שבזפק היונים שהיונים היו יוצאים ואוכלים התבואה ונכנסים לעיר והיו אנשי העיר לוקחים מה שבזפק היונים ואוכלים כי מפני המצור היה הרעב : (כט) ותחביא את בנה . שתאכלנו לבדה או רחמה עליו להחיותו : (ל) מבית . מבפנים : (לא) אם יעמוד ראש אלישע . שהיה עליו לבקש רחמים ואיננו מבקש : (לב) וישלח איש . המלך שלח איש מלפניו להסיר את ראש אלישע : בטרם . חסר וי"ו והוא יתירה במלת והוא אמר וכן ענין הפסוק המלך שלח איש מלפניו אל אלישע ובטרם יבא המלאך אליו הוא אמר אל הזקנים כי המלך שולח איש להסיר את ראשו כי נאמר לו ברוח הנבואה : הראיתם . בדגש הרי"ש וכן הראיתם אשר בחר בו ה' : בן המרצח . בן אחאב שרצח נבות כן הוא רוצה לרצחני : הלא קול . תשמעו קול רגלי אדוניו שיבא אחריו : (לג) ויאמר . המלך הבא אחרי המלאך אמר הנה זאת

רשי

(כט) ותחבא את בנה . את ורוצה לאוכלו לבדה : (ל) וירא העם . דרך הקרע את השק תחת בגדיו : (לא) אם יעמוד ראש אלישע . שהיכולת בידו לבקש רחמים : (לב) וישלח איש מלפניו . המלך שלח להרגו ובטרם יבא אותו המלאך אל אלישע והוא נגלה לו ברוח הקודש ואמר אל הזקנים והנה המלאך יורד אליו והמלך אחריו : (לג) ויאמר . המלך : הנה זאת הרעה מאת ה' . זאת אחת מן הקללות שקלל ע"י משה ואכלת פרי בטנך במצור ובמצוק וגו' (דברים כ"ה י"ג) : מה אוחיל לה' עוד . להושיע הלא לא

תרגום

מַפְּקַת יוֹנַיָא בְּחַמְשָׁא סִלְעִין דִכְסַף : כו וַהֲוָה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל עָבַר עַל שׁוּרָא וְאִתְּתָא קַבְלָא קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר פְּרִיק רִבּוֹנִי מַלְכָּא : כז וַאֲמַר לָא יִפְרְקִינָךְ יְיָ מְנַן אֲפָרְקִינָךְ הֲמִן אִדְּרָא אוֹ מִן מַעְצַרְתָּא : כח וַאֲמַר לַהּ מַלְכָּא מַה לִיךְ וַאֲמַרַת אִתְּתָא הָדָא אֲמַרַת לִי הָבִי יַת בְּרִיךְ וְנֵיכְלִינֵיהּ יוֹמָא דֵין וְיַת בְּרִי נֵיכוּל מְחָר : כט וּבַשֵּׁילְנָא יַת בְּרִי וַאֲכַלְנוּהִי וַאֲמַרִית לַהּ בְּיוֹמָא אוּחֲרָנָא הָבִי יַת בְּרִיךְ וְנֵיכְלִינֵיהּ וְאִטְמָרַת יַת בְּרַהּ : ל וַהֲוָה כַּד שְׁמַע מַלְכָּא יַת פִּתְגָמֵי אִתְּתָא וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי וְהוּא עָבַר עַל שׁוּרָא וַחֲזָא עַמָּא וְהָא סַקָּא אֲסִיר עַל בִּסְרֵיהּ מִלְגָיו : לא וַאֲמַר כְּדֵין יַעֲבֵיד לִי יְיָ וּכְדֵין יוֹסֵיף אִם יִתְקַיָּם רֵישָׁא דֶאֱלִישָׁע בַּר שָׁפָט עִלּוֹהִי יוֹמָא דֵין : לב וֶאֱלִישָׁע יָתֵיב בְּבֵיתֵיהּ וְסָבַיָּא יָתְבִין עִמֵּיהּ וּשְׁלַח גַּבְרָא קֳדָמוֹהִי עַד לָא יֵתֵי אִזְגַּדָּא לְוָתֵיהּ וְהוּא אֲמַר לְסָבַיָּא הַחֲזֵיתוּן אֲרֵי שְׁלַח בַּר קָטוֹלָא הָדֵין לְאַעְדָּאָה יַת רֵישִׁי חֲזוֹ כְּמֵיתֵי אִזְגַּדָּא אַחוּדוּ דָשָׁא וּתְדַחֲקוּן יָתֵיהּ בְּדָשָׁא הֲלָא קַל רִגְלֵי רִבּוֹנֵיהּ בַּתְרוֹהִי : לג עַד דְהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְהָא אִזְגַּדָּא נָחֵית לְוָתֵיהּ וַאֲמַר הָא דָא בִישְׁתָּא מִן קֳדָם יְיָ מָא אַצְלֵי קֳדָם יְיָ עוֹד :

מקרא

דביונים ק' חֲרֵייוֹנִים בַּחֲמִשָּׁה־כָסֶף : כו וַיְהִי מֶלֶךְ
כ"ב יִשְׂרָאֵל עֹבֵר עַל־הַחֹמָה וְאִשָּׁה צָעֲקָה
אֵלָיו לֵאמֹר הוֹשִׁיעָה אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ :
ל' וחס' יו"ד כז וַיֹּאמֶר אַל־יוֹשִׁעֵךְ יְהוָה מֵאַיִן
ל'. ג' אוֹשִׁיעֵךְ הֲמִן־הַגֹּרֶן אוֹ מִן־הַיָּקֶב :
כח וַיֹּאמֶר־לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה הַזֹּאת אָמְרָה אֵלַי תְּנִי אֶת־
ג'. ב' בְּנֵךְ וְנֹאכְלֶנּוּ הַיּוֹם וְאֶת־בְּנִי נֹאכַל
ל' מָחָר : כט וַנְּבַשֵּׁל אֶת־בְּנִי וַנֹּאכְלֵהוּ
ג' וָאֹמַר אֵלֶיהָ בַּיּוֹם הָאַחֵר תְּנִי אֶת־בְּנֵךְ
ג' חס' וְנֹאכְלֶנּוּ וַתַּחְבִּא אֶת־בְּנָהּ : ל וַיְהִי
כִשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ אֶת־דִּבְרֵי הָאִשָּׁה
וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וְהוּא עֹבֵר עַל־
כל סיפ' חס' במ"ב הַחֹמָה וַיַּרְא הָעָם וְהִנֵּה הַשַּׂק עַל־
בְּשָׂרוֹ מִבָּיִת : לא וַיֹּאמֶר כֹּה־יַעֲשֶׂה־
ה' כ"ב לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסִף אִם־יַעֲמֹד רֹאשׁ
אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט עָלָיו הַיּוֹם :
אית בפסוק א"ב לב וֶאֱלִישָׁע יֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ וְהַזְּקֵנִים יֹשְׁבִים
ח' אִתּוֹ וַיִּשְׁלַח אִישׁ מִלְּפָנָיו בְּטֶרֶם
ל' יָבֹא הַמַּלְאָךְ אֵלָיו וְהוּא ׀ אָמַר אֶל־
נ' הַזְּקֵנִים הַרְּאִיתֶם כִּי־שָׁלַח בֶּן־
ל' הַמְרַצֵּחַ הַזֶּה לְהָסִיר אֶת־רֹאשִׁי רְאוּ ׀
ו' חס' כְּבֹא הַמַּלְאָךְ סִגְרוּ הַדֶּלֶת וּלְחַצְתֶּם
י"ז מ"ל בסס' אֹתוֹ בַּדֶּלֶת הֲלוֹא קוֹל רַגְלֵי אֲדֹנָיו
אַחֲרָיו : לג עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה
הַמַּלְאָךְ יֹרֵד אֵלָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה־זֹאת
ג' ומ"ל הָרָעָה מֵאֵת יְהוָה מָה־אוֹחִיל לַיהוָה

המן ג' בקריאה וסי' המן העץ . המן הסלע הזה . המן הגרן : מלפניו ח' וסי' וצרעת נעמן תדבק. ואלישע ישב בביתו. הילו מלפניו כל הארץ דד"ה . והאלהים עשה שיראו. אשר יראו מלפניו . אם על המלך טוב יצא . ואת פתשגן כתב הדת. וזרעות השטף מלפניו

תולדות אהרן הריונים . מגלה כס : ויקרע את בגדיו . תענית יד :

רלבג

והיו היונים אוכלי' מהם לשובע ומרוב אכלם מהם היו נמצאים מהזרעים ההם ק"ת בצואתם כי לא יוכלו לעכל כל הכמות ההוא : (כג) אל יושיעך ה' . ר"ל הנה ה' הוא אשר אינו מושיעך כי הוא הביא לנו הרעב החזק הזה אבל אני אין לי אשם במה שלא יושיעך : המן הגורן או מן היקב . והנה אמר זה לפי שלא היו יכולים לאסוף להם תבואת גרן ותבואת יקב : (כט) ותחבא את בנה . ר"ל למלטו שלא יאכלוהו כי אולי תהיה לה הצלה ממקום אחר : (לא) אם יעמוד ראש אלישע בן שפט עליו היום . ידמה כי אלישע בהוכיחו אותו אמר לו שיהיה רעב ולא הגיד לו שיהיה שבע שני' לבד כמו שאמר אליהו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי ולא הגיד לו גם כן שיסור בשנה השלישית ולזה כעס המלך עליו ואמר להמיתו מפני ראותו כי כבר הגיע מחוזק הרעב אל שהיו אוכלים בשר בניהם : (לב) בן המרצח הזה . קרא בן אחאב בן המרצח כי הוא הסבים בהריגת נבות ובהריגת נביאי ה' ע"י איזבל : (לב) והנה המלאך יורד אליו ויאמר הנה זאת הרעה מאת ה' מה אוחיל לה' עוד . ידמה שהמלאך היורד אליו אמר לאלישע כי הוא בא להרגו על דבר הרעב במצות המלך ואמר לו אלישע כי לא זו הדרך להמלט מהרעב אלא עד שיתפללו לש"י וענה המלאך
כי

מצודת ציון

טו) הרגומו אחרי ידוב ובהם היו מדליקין האש לחסרון העצים בעבור המצור : (כז) היקב . הוא גת היין : (כט) ותחביא. הסתירה : (לב) הראיתם. בה"א השאלה: ולחצתם. ענין דחק: (לג) אוחיל . אקוה
כמו

מצודת דוד

עוד הרעב בעבור שהיו צרים עליה ולא הניחו להביא מאכל אל העיר : עד היום . כ"כ נתחזק הרעב עד שהיה נמכר ראש חמור בשמונים בקלי כסף : (כז) אל יושיעך ה' . השב אמר שאלתה על המזון ואמר לה ה' הוא אין מושיעך ועם שבידו להושיעך ואני מאין אושיעך וכי בתבואה מן הגורן או ביין מן היקב הלא אין עמדי וכאומר לא יקרא אין מושיע כי אם מי שבידו להושיע ולא זולת : (כח) ויאמר . חזר המלך לשאלה מהו המבוקש לך כי שוב חשב שמא שאלתה בדבר אחר : (ל) מבית . מבפנים לבגדיו וראוהו דרך הקריעה : (לא) כה יעשה וכו' . הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר : אם יעמוד וכו' . כי אסירו על כי בידו לעתור לה' להסיר הרעב ואינו חושש : (לב) וישלח . המלך שלח אל אלישע לפני בואו שמה לשמרו לבל יברח עד יבא הוא ולהרגו בפניו : בטרם . עד לא בא השליח אמר אלישע אל הזקנים הראיתם ר"ל האם אתם נותנין לב לדבר הזה אשר שלח בן המרצח להסיר ראשי כי בנבואה נאמר לו : בן המרצח . את אחאב קורא מרצח לפי שמה שהרגה איזבל את כל הנביאים היה בהסכמת דעת אחאב : ראו וכו'. הסתכלו עת ביאת המלאך לפה וסגרו אז את הדלת ודחקוהו עם הדלת אל החוץ : הלא קול . עודו מדבר עמהם אמר הלא עתה נשמע בנבואה קול רגלי אדוניו המלך אשר הולך אחרי המלאך אשר שלח : (לג) יורד אליו . אל אלישע הביתה כי בשמעם שגם המלך יבוא חדלו מלסגור הדלת מפני כבוד המלכות ויאמר כאשר בא גם המלך אמר המלאך אל המלך הנה רעת הרעב בזה היא מה' לתשלום גמול הפשעים ואם אוסיף לכשום
נשעם

רשי

לא יועיל: (ג) וארבעה אנשי'. גיחזי ובניו: פתח השער. כמו שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (ויקרא י"ג מ"ו): (ו) השמיע את מחנ' ארם. נדמה להם

רלבג

כי אחר שזאת הרעה מאת ה' לשוא יתפלל אליו עוד וחשב כי התפלה לבד תועיל להציל מהרע שיעשהו אחר לא מהרעה שיעשה הש"י בעצמה ולזה ענה אלישע כי השם יצילם מהרע ההוא עד שכעת מחר ישוב בשער שומרון סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל ואפשר שיהיה הרצון בזה שכבר אמר המלאך שבא להמית אלישע כמו מתחרט על שבא להרגו הנה זאת הרעה באה לנו מאת ה' על חטאינו מה אחטא עוד ואקנה לעצמי חיל ורוה על הרעה הזאת בעבור שיכעס עלי השם והוא מענין מעי מעי אוחילה: (ב) השליש אשר למלך נשען על ידו. ר"ל בעת שהיה המלך נשען על ידו בדרך ששמע המלך דבריו כאמרו מכחיש נבואת אלישע שזה לא יהיה כמו שלא יתכן שיעשה השם ארובות בשמים: (ג) וארבעה אנשי' היו מצורעים פתח השער. לפי שהיו מוכרחי' לעמוד מחוץ למחנה והיה שם מקום להם תוך שער העיר סמוך לפתח השער: (ה) ויקומו וינוסו בנשף. רוצה לומר כי בלילה שמעו הקולות אשר השמיעם הש"י על דרך המופ' ובלילה ההוא נסו תכף ומרוב

מצודת ציון

כמו על כן אוחיל לו (איכה ג): ז (ב) השליש. שר וחשוב כמו ושלישיו טבעו (שמות טו): נשען. נסמך: ארובות. חלונות כמו וכעשן מארובה (הושע יג): הנכה. הנה אתה והוא כמו הנך וה"א נוספת ודוגמתו הנלכה עמכה (ש"א א) ומשפטו עמך: (ד) ונפלה. ענין נטיה כמו אל הכשדים אתה נופל (ירמיה לז): (ה) בנשף. בערב כמו מאחרי בנשף (ישעיה ה): מחשים

מלכים ב ז

עוֹד׃ ז א וַיֹּאמֶר אֱלִישָׁע
שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה כָּעֵת (פסק)
מָחָר סְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל וְסָאתַיִם
שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃
ב וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־לַמֶּלֶךְ נִשְׁעָן
עַל־יָדוֹ אֶת־אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר (ג' פסוקים כהון ויאמר ויאמר)
הִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם
הֲיִהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּכָה רֹאֶה
בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכֵל׃
ג וְאַרְבָּעָה אֲנָשִׁים הָיוּ (ג' דכמי')
מְצֹרָעִים פֶּתַח הַשָּׁעַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים פֹּה עַד־
מָתְנוּ׃ ד אִם־אָמַרְנוּ נָבוֹא הָעִיר (ל')
וְהָרָעָב בָּעִיר וָמַתְנוּ שָׁם וְאִם־יָשַׁבְנוּ (ר' ול' פתח)
פֹה וָמָתְנוּ וְעַתָּה לְכוּ וְנִפְּלָה אֶל־ (ל')
מַחֲנֵה אֲרָם אִם־יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם־ (ל')
יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ׃ ה וַיָּקֻמוּ בַנֶּשֶׁף לָבוֹא (ל'. ר' ד' קמץ)
אֶל־מַחֲנֵה אֲרָם וַיָּבֹאוּ עַד־קְצֵה מַחֲנֵה
אֲרָם וְהִנֵּה אֵין־שָׁם אִישׁ׃ ו וַאדֹנָי (ג' כ"כ סכחני נדיבי ודין)
הִשְׁמִיעַ ׀ אֶת־מַחֲנֵה אֲרָם קוֹל רֶכֶב
וְקוֹל סוּס קוֹל חַיִל גָּדוֹל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
אֶל־אָחִיו הִנֵּה שָׂכַר־עָלֵינוּ מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל אֶת־מַלְכֵי הַחִתִּים וְאֶת־ (ס')
מַלְכֵי מִצְרַיִם לָבוֹא עָלֵינוּ׃ ז וַיָּקוּמוּ (ט' מ"ל)
וַיָּנוּסוּ בַנֶּשֶׁף וַיַּעַזְבוּ אֶת־אָהֳלֵיהֶם (ר' מ"ל)
וְאֶת־סוּסֵיהֶם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם הַמַּחֲנֶה (ל')
כַּאֲשֶׁר־הִיא וַיָּנֻסוּ אֶל־נַפְשָׁם׃ ח וַיָּבֹאוּ (ל')
הַמְצֹרָעִים הָאֵלֶּה עַד־קְצֵה הַמַּחֲנֶה
וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ
וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבְגָדִים
וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־אֹהֶל (ב' וחס' וכפכו')
אַחֵר וַיִּשְׂאוּ מִשָּׁם וַיֵּלְכוּ וַיַּטְמִנוּ׃ (ב' חס')

תרגום

א ואמר אלישע קבילו
פתגמא דיי כדנן אמר יי
כעדנא הדין מחר סאה
סולתא בסלעא וסאתן
סעורין בסלעא בתרע
דשמרון: ב ואתיב גברא
דמלכא דסמיך על ידוהי
ית נביא דיי ואמר אילו יי
פתח כוין ומחית טובא
מן שמיא היהי פתגמא
הדין ואמר הא את חזי
בעינך ומתמן לא תיכול:
ג וארבעה גברין הוו
סגירין יתבין במעלנא
דתרעא ואמרו גבר
לחבריה מא אנחנא יתבין
כא עד דנמות: ד אם
נימר ניעול לקרתא וכפנא
בקרתא ונמות תמן ואם
נתיב הכא ונמות וכען
אתו ונשתמע למשרית
ארם אם יחיוננא ונחי ואם
יקטלוננא ונתקטיל:
ה וקמו בקבלא למיעל
למשרית ארם ואתו עד
סיפי משרית ארם והא
לית תמן אנש: ו ומן
קדם יי אשתמע למשרית
ארם קל רתיכין קל סוסון
קל משרין סגיאן ואמרו
גבר לחבריה הא אגר
עלנא מלכא דישראל ית
מלכי חתאי וית מלכי
מצראי למיתי עלנא:
ז וקמו וערקו בקבלא
ושבקו ית משכניהון וית
סוסותהון וית חמריהון
במשריתא כמא דהיא
וערקו לשיזבא נפשיהון:
ח ואתו סגיריא האלין עד
סיפי משריתא ועלו
למשכנא חד ואכלו ושתיאו ונסיבו מתמן כספא ודהבא ולבושין ואזלו ואטמרו ותבו ועלו למשכנא אוחרנא ונסיבו מתמן ואזלו ואטמרו:

רדק

זאת הרעה מאת ה'. על שאוכלות הנשים בשר בניהם: מה אוחיל לה' עוד. כלומר מה אקוה לה' עוד ומה אקוה לו מה יועילני אחרי זאת הרעה וי"ת מה אצלי תרגם אוחיל כמו אחלה: (ב) אשר למלך נשען על ידו. דרך קצרה ופי' השליש אשר למלך שהיה נשען על ידו: ארובות בשמים. להמטיר אז בדרך הפלגה להוריד חטים ושעורים על דרך ירידת המן ותרגם יונתן אלו ה' פתח כוון ומחית טובא מן שמיא: הנכה. בה"א כמו הנלכה עמכה והדומי' להם: (ג) וארבעה אנשים. ארז"ל כי אלה הארבעה היו גחזי וג' בניו: פתח השער. כמו שדרך המצורעים להיות חוץ לעיר כמו שכתוב מחוץ למחנה מושבו: עד מתנו. עד אשר מתנו: (ד) ונפלה. כמו אל הכשדים אתה נופל: השמיע את מחנה ארם. לפני בא המצורעים באותו לילה כי אם נסו מאתמול ביום ההוא היו רואי' ישראל וכן אומר ויקומו בנשף תכף כששמעו הקול נכנס פחד גדול בלבם ונסו: (ז) וינוסו אל נפשם. להציל נפשם לא חסו על הממון ואפילו הסוסים לא אסרו לרכוב

וישברו: עשה כ"ב פתחין וסי' ועשה חסד לאלפים. עשה משפט יתום. והיה כי תמצאן אתו. ויען השליש אשר. וחברו ויען השליש את איש האלהים. למען ירשו את. מה תחשבון אל ה'. הנני עשה את כל. שאלו מה' מטר. ועסותם רשעים. והיו לי אמר ה' ליום. וימלך דוד על כל. מגדיל ישועות מלכו. דום לה' והתחולל לו. שכחו אל מושיעם. עושה מלאכיו רוחות. עשה משפט לעשוקים. עשה שמים וארץ. אשר חטא עשה רע. והסגנים לא ידעו אנה. הבונים בחומה והנשאים. ואשלחה אליהם מלאכים. וכל העושה דכוו' פתחין במ"א וסי' וימרד בו לשלח מלאכיו: החתי ח' בקריאה וסי' נמסר בספר שופטים סי' א': וינוסו ד' מלאים בקריאה וסי' ויקומו וינוסו בנשף ויעזבו את. ובני עמון ראו דד"ה. ושלפניו ויגש יואב. וינוסו בני ישראל

תולדות אהרן שמעו. סנהד' נ: ויען השליש. שם עקידה ש' סא: וארבעה אנשים. סוטה מז סנהד' קז (שם): אם אמרנו. קמא ס ע"ב כז עקידה שער סא:

מצודת דוד

שלוח יד בנביאו א"כ מה היא התקוה אשר אוחיל עוד לה' הלא לא יוסיף לרחם עוד בעבור העון הזה ומפני כבוד המלכות תלה הדבר בעצמו: ז (א) ויאמר וכו'. כשמוע דברי המלאך הממאן לשלוח בו יד מפחד ה' והמלך השכים על ידו אמר הנה כעת הזאת ביום מחר יהיה סאה סולת בשקל וכו': בשער. מקום שמוכרין שם התבואה: אשר למלך נשען. מלת אשר עומדת במקום שתים כאלו אמר אשר למלך אשר היה נשען על ידו בבואו אל הנביא כמ"ש למעלה הלוא קול רגלי וכו': הנה ה' עושה. אף אם עושה ה' ארובות בשמים להשליך דרך שם על הארץ הסולת והשעורים וכי אפשר שיהיה הדבר הזה להיות כ"כ בזול: רואה. הזול ההוא: ומשם לא תאכל. כי תמות מיד ועל שלגלג על דבריו אמר לו כן: (ג) פתח השער. היו יושבים בפתח השער כדין המצורע כמ"ש מחוץ למחנה מושבו (ויקרא י"ג): עד מתנו. עד אשר נמות ברעב: (ד) נחיה. כי שם נמצא להם: ומתנו. כאומר מה בכך אם נמות הלא ממ"נ אנו מעותדים למיתה: (ו) וה' השמיע. הסיבה היה שלא מצאו שם איש כי ה' השמיע וכו' ר"ל בהשגחת ה' היה נדמה להם כאילו שומעים: לבוא עלינו. וזהו הקול שאנו שומעים: (ז) המחנה כאשר

היא

רדק

לרכוב עליהם : (ט) לא כן . לא טוב כתרגומו לא כשר מה דאנחנא עבדין :
מחשים . שותקים מלבשר : וחכינו עד אור הבוקר . אם נחכה עד
אור הבוקר מלבשר מצאנו עון כזה : עוון . מלא בשני ווי"ן : (י) אל שוער
העיר ויגידו להם . שוער דרך כלל כמו ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו
או פירושו קרא אל שוער אחד מן השוערים וקמו כלם והגידו להם זה הדבר : הסוס אסור והחמור אסור . דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ופירושו שהיו אסורים על אבוסיהם : (יא) ויקרא השוערים . שוער העיר קרא אל שוערי בית המלך והם הגידו בית המלך פנימה : (יב) להחבה . בה"א : בהשדה . נכתב בה"א הידיעה כמשפט כמו להגדוד אשר בא עליו והדומים לו וקרי בשדה בלא ה"א הידיעה כמנהג ברוב להקל : (יג) ככל המון ישראל אשר נשארו בה . נכתב ההמון על הידיעה בסמיכות כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וקרי בלא ה"א הידיעה כמנהג ברוב ופי' הפסוק כן הוא הנם ככל המון ישראל פירוש הסוסים כאנשים ורעים ככל המון ישראל שנשארו בשמרון שהם כאנשים מהרעב וא"ת היאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשמרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אדוני אבי ז"ל. ויונתן תרגם אם יבדון הא אינון ככל המונא דישראל דספו : ככל המון ישראל. בכ"ף : (יד) ויקחו שני רכב סוסים. והלא אמר חמשה סוסים והיאך אמר שלא לקחו אלא שנים כי פירוש שני רכב סוסים שנים סוסים ורוכבים עליהם וכת"י תרין רכבי סוסון אלא מן החמשה שאמרו בחרו השנים הטובים שבהם : (טו) בהחפזם. הכתוב הוא עם ה"א ויהיה מבנין נפעל אם הה"א נקודה בצר"י והקרי הוא בלא

רשי

להם כאלו שומעין : (ט) ומצאנו עון . מתחייבין אנו למלכות : (י) כאשר המה . כמו שהיו מלאים מתחלתם לא הוציאו מה שבתוכם : (יג) כי רעבים אנחנו . ותאבים לצאת אל השלל ואל המזון : (יג) אשר נשארו בה . בתוך העיר שלא מתו ברעב : הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה . אם יאמרו מסוכנין הן שלא יהרגם ארם הרי הנם בעיר הזאת בסכנת הרעב כשאר כל המון ישראל אשר נשארו בה ואם ימותו הנה ככל המון ישראל אשר תמו ברעב : (טו) בחפזם. בהחפזם

ט ויאמרו איש אל רעהו לא כן אנחנו
עשים היום הזה יום בשרה הוא
ואנחנו מחשים וחכינו עד אור
הבקר ומצאנו עוון ועתה לכו ונבאה
ונגידה בית המלך: י ויבאו ויקראו
אל שער העיר ויגידו להם לאמר
באנו אל מחנה ארם והנה אין שם
איש וקול אדם כי אם הסוס אסור
והחמור אסור ואהלים כאשר המה:
יא ויקרא השערים ויגידו בית המלך
פנימה: יב ויקם המלך לילה ויאמר
אל עבדיו אגידה נא לכם את
אשר עשו לנו ארם ידעו כי רעבים
אנחנו ויצאו מן המחנה להחבה
בהשדה לאמר כי יצאו מן העיר
ונתפשם חיים ואל העיר נבא:
יג ויען אחד מעבדיו ויאמר ויקחו נא
חמשה מן הסוסים הנשארים
אשר נשארו בה הנם ככל ההמון
ישראל אשר נשארו בה הנם ככל
המון ישראל אשר תמו ונשלחה
ונראה: יד ויקחו שני רכב סוסים
וישלח המלך אחרי מחנה ארם
לאמר לכו וראו: טו וילכו אחריהם
עד הירדן והנה כל הדרך מלאה
בגדים וכלים אשר השליכו ארם
בהחפזם וישבו המלאכים ויגדו
למלך: טז ויצא העם ויבזו את מחנה
ארם ויהי סאה סלת בשקל וסאתים

י"ט · ג' חס' · ד' ג' · ד' מ"ע ג' חד חס' · ג' דסמי' · ג' · ס' · ג' כתיב ה"א · בשדה ק' · ג' חס' · בהמון ק' · ד' רפין · ס' · בחפזם ק' ד' חס' · ז' זוגין מתחלפין

ט ואמרו גבר לחבריה לא
כשר מה דאנחנא עבדין
יומא הדין יום בסורא הוא
ואלו אנחנא שתקין ומורכין
עד גיהור צפרא ויערעיננא
חובא וכען איתו ונתמטי
ונחוי בית מלכא: י ואתו
וקרו לנטרי תרע קרתא
וחויאו להון למימר אתינא
למשרית ארם והא לית
תמן גבר וקל אנש
אלהין סוסון אסירין
וחמרין אסירין ומשכנין
כמא דאינון: יא וקרא נטרי
תרעא וחויאו בית מלכא
לגיו: יב וקם מלכא
בליליא ואמר לעבדוהי
אחוי כען לכון ית דעבדו
לנא אנש ארם ידעין ארי
כפנין אנחנא ונפקו מן
משריתא לאטמרא בחקלא
למימר אם יפקון מן קרתא
וניחודונון כד חיין ולקרתא
ניעול: יג ואתיב חד
מעבדוהי ואמר וידברון
כען חמשא מן סוסותא
מן שארא דאשתארו בה
הא אינון ככל המונא
דישראל דאשתארו בה
אם יבדון הא אינון ככל
המונא דישראל דספו
ונשלח ונחזי: יד ודברו תרין
רכבי סוסין ושלח מלכא
בתר משרית ארם למימר
איזילו וחזו: טו ואזלו
בתריהון עד ירדנא והא כל
אורחא מליא לבושין ומנין
דרמו אנש ארם באתבעותהון למערק ותבו אזגדיא וחויאו למלכא: טז ונפק
עמא ובזו ית משרית ארם והוה סאה סולתא בסלעא וסאתן

רלבג

ומרוב פחדם עזבו סוסיהם וחמוריהם וברחו ברגליהם : (ט) לא כן אנחנו עושים. ר"ל אין אנחנו עושים דבר ראוי היום הזה הוא יום ראוי לבשר ואם אנחנו שותקים ונמתין עד אור הבוקר ידעו זה ישראל וימצאנו עונש על אשר לא בשרנו הבשורה הזאת והנה אז היה עדיין לילה : (יא) ויקרא השוערים . רוצה לומר ששוער העיר קרא השוערים אשר שומרים שער המלך : (יג) הנה ככל המון ישראל. הנה ההמון כתוב והמון קרי והכל ענין אחד והרצון בכתבו ההמון המון ישראל כמו והנבואה עודד הנביא והרצון בזה אם ימלטו הנם ככל המון ישראל אשר נשארו בה בעיר ואין בזה נזק ואם יפסדו הנם ככל המון ישראל אשר תמו ולא יוכר ההפסד הזה ביחס אל כל מה שנפסד מפני הרעב והנה לא הסכימו לשלוח כי אם שני רכב סוסים כי די בהם לעמד על אמתת זה : (טו) אשר השליכו ארם בחפזם. ר"ל מפני היותם נחפזים

מצודת ציון

(ט) מחשים . שותקים. כמו גם אני ידעתי החשו (לעיל ב) : וחכינו . ענין איחור והמתנה כמו ונכתה ולא התכה (לקמן ט) : (יג) הנם . הנה הם : המון . ענין רבוי עם: תמו . נשלמו : (טז) בחפזם. ענין מהירות כמו ויהי בחפזה לנוס (ש"ב ד) : סרים

מפני יהודה דד"ה : בשרה ג' חס' בקריאה וסי' ולכה אין בשרה . אשר חשב לתתי לו בשרה . היום הזה יום בשרה הוא : עוון ד' מלאים בלישנ' בקריאה וסי' העבר נא את עוון עבדיך דד"ה . עד אור הבקר ומצאנו עוון . הן בעוון חוללתי ובחטא . עוונותיו ילכדנו את הרשע : פנימה ה' וסי' נמסר בסדר שמיני ובסיפרא ח"א סי' ז' : ויקחו ד' רפין בקריאה וסי' ויקחו לי תרומה מאת כל איש . בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש . ואתה תצוה את בני ישראל . וחברו צו את בני ישראל . ויקחו אליך פרה אדומה תמימה . ויקחו נא חמשה מן הסוסים : והנה כל ה' דסמיכי וסי' מדוע גנבוך אחינו . והנה כל הדרך מלאה בגדים . והנה כל הנשים . והנה כל הבית . התרסית:

תולדות אהרן יום בשורה. עקידה ש' סא: ויען אחד מעבדיו. שם שער ל:

מצודת דוד

היא". הכל בשלימות כאשר היתה היא בעוד שהיו שם : אל נפשם. להציל את נפשם : (ט) לא כן . לא טוב וישר כמו ולא יכון לדבר כן (שופטים י"ב) : היום הזה וכו'. כי היום יש בו מה לבשר טוב ואנחנו שותקים מלבשר ואם נמתין עד הבוקר הלא יודע למלך ע"י אחרים ונאשים בעיניו ע"מ שלא מהרנו לבוא ולבשר : (י) שוער העיר . שומר שער העיר : אסור . קשור אל האבוס כדרכו : כאשר המה. כשהיו מאז כאשר היו שם : (יא) ויקרא השוערים'. שוער העיר קרא אל שומרי שערי בית המלך ואמר להם הדברים האלה והם הגידו הדבר לבית הפנימי מקום מושב המלך : (יב) את אשר וכו'. הערמה והתחבולה אשר עמו : כי ידעו . להמציא מה לאכול כי לגודל הרעבון לא ימתינו עד יחקרו על הדבר : (יג) אשר נשארו בה וכו'. כאומר אף אם האויב ימית את הרוכבים אין היזק כדבר כי יהיו ככל

שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל כִּדְבַר יְהוָה׃ יז וְהַמֶּלֶךְ
הִפְקִיד אֶת־הַשָּׁלִישׁ אֲשֶׁר־נִשְׁעַן עַל־
יָדוֹ עַל־הַשַּׁעַר וַיִּרְמְסֻהוּ הָעָם
בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶדֶת הַמֶּלֶךְ
אֵלָיו׃ יח וַיְהִי כְּדַבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־
הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר סָאתַיִם שְׂעֹרִים בְּשֶׁקֶל
וּסְאָה־סֹלֶת בְּשֶׁקֶל יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר
בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן׃ יט וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת־
אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמַר וְהִנֵּה יְהוָה עֹשֶׂה
אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה
וַיֹּאמֶר הִנְּךָ רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא
תֹאכֵל׃ כ וַיְהִי־לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעָם
בַּשַּׁעַר וַיָּמֹת׃

ח א וֶאֱלִישָׁע דִּבֶּר אֶל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־
הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ לֵאמֹר קוּמִי וּלְכִי אַתְּי
וּבֵיתֵךְ וְגוּרִי בַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי כִּי־קָרָא
יְהוָה לָרָעָב וְגַם־בָּא אֶל־הָאָרֶץ שֶׁבַע
שָׁנִים׃ ב וַתָּקָם הָאִשָּׁה וַתַּעַשׂ כִּדְבַר
אִישׁ הָאֱלֹהִים וַתֵּלֶךְ הִיא וּבֵיתָהּ
וַתָּגָר בְּאֶרֶץ־פְּלִשְׁתִּים שֶׁבַע שָׁנִים׃
ג וַיְהִי מִקְצֵה שֶׁבַע שָׁנִים וַתָּשָׁב
הָאִשָּׁה מֵאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וַתֵּצֵא
לִצְעֹק אֶל־הַמֶּלֶךְ אֶל־בֵּיתָהּ וְאֶל־
שָׂדָהּ׃ ד וְהַמֶּלֶךְ מְדַבֵּר אֶל־גֵּחֲזִי נַעַר
אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר סַפְּרָה־נָּא לִי אֵת
כָּל־הַגְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה אֱלִישָׁע׃
ה וַיְהִי הוּא מְסַפֵּר לַמֶּלֶךְ אֵת אֲשֶׁר־
הֶחֱיָה אֶת־הַמֵּת וְהִנֵּה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־
הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ צֹעֶקֶת אֶל־הַמֶּלֶךְ
עַל־בֵּיתָהּ וְעַל־שָׂדָהּ וַיֹּאמֶר גֵּחֲזִי
אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ זֹאת הָאִשָּׁה וְזֶה־בְּנָהּ
אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֱלִישָׁע׃ ו וַיִּשְׁאַל הַמֶּלֶךְ
לָאִשָּׁה וַתְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּתֶּן־לָהּ הַמֶּלֶךְ

י"ח פסו' על עלומל'ביניה' · ג' וחס' · ד' · ג' בענין · ג' · ד'. ג' · ג' · ה' · י"ח · את ק' · ג' בכיפ' · ה' · ג' וחס' ג'. ג' · ד' הסר · ג' · כ' דסמי' · ג' וחסר · ג' וחד ואל שדה · ה'

סעורין בסלעא כפתגמא דיי׃ יז ומלכא מני ית גברא דסמיך על ידוהי על תרעא ודשוהי עמא בתרעא ומית כמא דמליל נביא דיי דמליל כד נחת מלכא לותיה׃ יח והוה כד מליל נביא דיי עם מלכא למימר סאתן סעורין בסלעא וסאה סולתא בסלעא יהי כעדנא הדין מחר בתרעא דשמרון׃ יט ואתיב גברא ית נביא דיי ואמר ואלו יי פתח כוין ומחית טובא מן שמיא היהי כפתגמא הדין ואמר הא את חזי בעינך ומתמן לא תיכול׃ כ והוה ליה כן ודשו יתיה עמא בתרעא ומית׃ א ואלישע מליל עם אתתא דאחיי ית ברה למימר קומי ואזילי את ואנש ביתיך ודירי באתר דכשר למידר ארי זמין יי כפנא ואף עתיד למיתי על ארעא שבע שנין׃ ב וקמת אתתא ועבדת כפתגמא דנביא דיי ואזלת היא ואנש ביתה ואתותבת בארעא פלשתאי שבע שנין׃ ג והוה מסוף שבע שנין ותבת אתתא מארעא פלשתאי ונפקת למיקבל קדם מלכא על ביתה ועל חקלה׃ ד ומלכא מליל עם גחזי תלמידא דנביא דיי למימר אשתעי כען לי ית כל רברבתא דעבד אלישע׃ ה והוה הוא משתעי למלכא ית דאחיי ית מיתא והא אתתא דאחיי ית ברה קבלא קדם מלכא על ביתה ועל חקלה ואמר גחזי רבוני מלכא דא אתתא ודין ברה דאחיי אלישע׃ ו ושאיל מלכא לאתתא ואשתעיאת ליה ומני לה

רשי

במהרס לנוס׃ (יז) אשר נשען על ידו. אתמול כשבא לבית אלישע׃ (א) ואלישע דבר אל האשה. זה שבע שנים׃ כי קרא ה' לרעב. הוא הרעב אשר הי' בימי יואל בן פתואל׃ (ג) אל ביתה ואל שדה. שהחזיקו בה גזלנים

רלבג

נחפזים ללכת׃ (יז) והמלך הפקיד את השליש. ר"ל שכבר הפקידו לאנשים שישמרוהו שם באופןשבעבור העם שם ירמסוהו בעבור מה שדבר כנגד הנביא׃ (ג) ותבא לצעק אל המלך אל ביתה ואל שדה. ר"ל שהחזיקו בהם אנשים והיתה מבקשת קרקעותיה ופירותיה מיום נסעה׃ (ו) וישאל המלך לאשה ותספר לו. ר"ל שכבר שאל לה זה הענין שספר גחזי שעשה אלישע מהגדולות ותספר לו שהענין הוא כן׃ ויתן לה המלך סרים אחד. ר"ל שר אחד וצוה שישיב לה את כל אשר לה מהקרקעות ואת כל תבואת השדה מיום עזבה את הארץ ואולם מהבית לא צוה לתת לה שכירות וזאת קצת ראיה שהדר בחצר חברו שלא מדעתו אינו חייב להעלות לו שכר

ג' פסוקים ויאמר ויאמר קדמא בפתח ובתרא בסגול וסי' ויוסף עוד לדבר. ויען השליש. וחברו׃ אתי ה' כתיב יו"ד וסי' נמסר לעיל בסיפרא חלק ב' סי' ד'׃ ויהי מקצה ה' וסי' שלשה ימים ויעברו. אחר אשר כרתו. ויהי מקצה עשרים שנה דמלכים. ותשב האשה מארץ פלשתים. שבעת ימים ויהי דבר׃ גחזי ד' חס' וסי' לעיל בסיפרא ח"ב סימן ד'׃ לאשה ה' בקריאה וסי' מה זאת עשית. ויאמר הכהן לאשה יתן. יתישר בעיני שמשון. וישלח דוד ידבר לאשה. וישאל המלך לאשה׃

תולדות אהרן ויסי לו כן. סנהד' נ׃ כי קרא. ברכות יה תענית ה׃ כסרה נא. מגלה כז יג"לס עג)׃ זאת האשה. סנהד' ק׃

רדק

באה ה"א מן הקל׃ (יח) ויהי כדבר. לפי שאמר כאשר דבר איש האלהים ספר היאך היו הדברים אע"פ שכבר כתב למעלה השיב עוד הדברים הנה על המעשה׃ (א) אתי וביתך. היו"ד בכתב נוספת כמו יודי"ן רבות כמו שכתבתי למעלה׃ שבע שנים. בדברי רז"ל אותן שבע שנים אכלו שנה ראשונה מה שבבתים שניה מה שבשדות שלישית בשר בהמה טהורה רביעית בשר בהמה טמאה חמשית בשר שקצים ורמשים ששית בשר בניהם ובנותיהם שביעית בשר זרועותיהם לקיים מה שנאמר איש בשר זרועו יאכלו׃ (ג) לצעוק אל המלך. יש מרז"ל שלמדו מזה הפסוק כי יש חזקה לבורח כיון שהיתה צריכה למלך להחזיר השדה והתבואות שמע מינה כי אותם שהחזיקו היו להם דין חזקה׃ אל ביתה ואל שדה. כמו על וכמוהו רבים אל במקום על וכן הוא הבא אחר זה לצעקה אל המלך על ביתה ועל שדה׃ (ו) סרים אחד. כתרגומו גוזא חד והוא סרים כמשמעו שנכרתו ביציו ואע"פ שהמעשה הזה אסור בישראל היו להם למלכי ישראל סריסים שהיו לוקחים אותם מן הגוים ההם או שהיו סריסים מחמת חולי והם בבתי המלכים כדי לעמוד בפני הנשים כמו שכתוב סרים המלך שומר

מצודת דוד

ככל המון ישראל הנשארים בעיר כי כולנו מעותדים למות ברעב והרוכבים כאחד ממנו אם ישארו פה ואם לחוש במה שיוקדם להם המיתה הלא יהיו ככל המון ישראל שכבר תמו קודם להם לזאת נשלחה ונראה׃ (יד) שני רכב. כי על"ז לא לו להכנים בסכנה כ"א שנים׃ אחרי מחנה. ר"ל בדרך ארנם׃ (טו) אשר השליכו. בקל מפחם בעבור מהירת הניסה׃ (יז) הפקיד. מינה אותו אז להיות שומר העיר׃ וירמסוהו. מרוב הדחק העם ההולכים נפלו עליו רמסוהו ברגליהם׃ (יח) ויהי כדבר. חזר ומפרש למה דבר הנביא ביומא השלים ואמר לפי שכאשר דבר איש האלהים וכו'׃ (יט) ויען. ואז השיב השליש וכו'׃ ויאמר. ואז אמר לו הנביא הנך רואה וכו'׃ (כ) ויהי לו כן. וכאשר אמר הנביא כן היה׃ ח (א) באשר תגורי. במקום שתרצה לגור׃ וגם בא. כבר התחיל לבוא אל הארץ ויתמיד שבע שנים׃ (ג) אל ביתה. כי החזיקו בה אחרים בהיותה בפלשתים׃ (ד) כל הגדולות. כל נפלאות הגדולות אשר עשה כי לא ידע המלך מכולם׃ (ה) ויהי הוא מספר.

יעגם

רדק

שומר הנשים : מיום עזבה . מקור העי"ן נקרא בקמץ חטף והה"א רפה ימשפטה במפיק : (ז) ויבא אלישע דמשק . למשוח את חזאל כדבר ה' אשר דבר אל אליהו כמו שפירשתי למעלה . ובדרש כי גחזי הלך לדמשק ואם הלך שם אומר אני כי הלך אל נעמן שייטיב לו בעבור שנדבק בו לדעתו בקללת אלישע והם אמרו כי יצא מן הדת והלך שם אלישע כדי להחזירו בתשובה ולא רצה אמר לו כך מקובל אני ממך כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ומה עשה שהחטיא את הרבים מהם אמרו אבן שואבת תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ ומהם אמרו שם חקק לה בפיה והיתה מכרזת ואומרת אנכי ולא יהיה לך : (ט) וכל טוב דמשק . על דרך הפלגת הרבוי כמו וכל טוב אדוניו בידו כל הארץ באו מצרימה והדומים להם . ובדרש וכי כל טוב דמשק היה נושא ארבעים גמל אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה שהיתה ראויה ליתן בדמיה כל טוב דמשק : (י) אמר לא חיה תחיה . כתוב באל"ף לפי שדעתו שלא יחיה וקרי לו בוי"ו כי אמר לו שיחיה : והראני ה' כי מות ימות . כלומר מן החולי יחיה אם לא יומת אבל הראני ה' כי ימיתוהו ולפיכך כשאמר אלישע לחזאל כי יהיה מלך על ארם אמר לו והראני ה' כי מות ימות הבין חזאל כי רצה לומר לו שהוא ימיתהו אלא שלא אמר לו בפירוש : (יא) ויעמד את פניו וישם עד בוש . פי' העמיד פניו לנגד אחר שלא יראהו חזאל ושם ידיו על פניו עד זמן שהיה מתאפק מלבכות ולא יכול ויבך וי"ת ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכא נביאה דה' ובוש פעל עבר מנחי העי"ן בשקל הבקר אור ובושש נשא פעל עבר מן המרובע בשקל כונן : ועולליהם תרטש . ענין הפלת העוללים על הקרקע או בקירות דרך אכזריות ות"י תטרף דומה למה שאמרו"ל או שטרפה בכותל : והרותיהם תבקע . הנשים ההרות וכן ת"י ומעדיתהון תבזע וזה מדרך אכזריות

רשי

גזלנים : (ז) ויבא אלישע דמשק . להחזיר את גיחזי בתשובה : (י) חיה תחיה . כלפי חזאל אמר שיהיה תחת בן הדד למלכות : (יא) ויעמד את פניו . פניו של נער שלו שהיה מבקש לבכות העמיד שלא יבכה בפני חזאל וישם לבו לעמוד להתאפק : עד בוש . כמו בושש ולא יכול להתאפק ויבך : (יב) תרטש . לשון ניקוע המעי' ואב לכולן וקשתות נערים תרטשנה (ישעיה י"ג י"ח) : והרותיהם . מעוברות שלהם :

תרגום

מלכא גוזא חד למימר אתיב ית כל דילה וית כל עללת חקלא מיומא דשבקת ית ארעא ועד כען : ז ואתא אלישע דמשק ובר הדד מלכא דארם מרע ואתחוא ליה למימר אתא נביא דיי עד הלכא : ח ואמר מלכא לחזאל סב בידך תקרובתא ואזיל לקדמות נביא דיי ותתבע ית פתגמא דיי מניה למימר האיחי ממרעי דין : ט ואזל חזאל לקדמותיה ונסיב תקרובתא בידיה וכל טוב דמשק טעון ארבעין גמלין ואתא וקם קדמוהי ואמר ברך בר הדד מלכא דארם שלחני לותך למימר האיחי ממרעי דין : י ואמר ליה אלישע איזיל אמר ליה מיחא תיחי ואחזינני יי ארי ממת ימות : יא ואסחר ית אפוהי ואוריך עד סגי ובכא נביא דיי : יב ואמר חזאל מא דין רבוני בכי ואמר ארי ידענא ית דתעביד לבני ישראל בישא כרכיהון תוקיד בנורא ועולימיהון בחרבא תקטיל ועולימיהון תטרף ומעדיתהון תבזע : יג ואמר חזאל ארי מה עבדך כלבא ארי יעביד פתגמא רבא הדין ואמר אלישע אחזיני יי יתך מלכא על ארם : יד ואזל מלות אלישע ואתא לות רבוניה ואמר ליה מה אמר לך אלישע ואמר אמר לי מיחא תיחי :

מקרא

סריס אחד לאמר השיב את־כל־אשר־לה ואת כל־תבואת השדה מיום עזבה את־הארץ ועד־עתה :
ז ויבא אלישע דמשק ובן־הדד מלך־ארם חלה ויגד־לו לאמר בא איש האלהים עד־הנה :
ח ויאמר המלך אל־חזהאל קח בידך מנחה ולך לקראת איש האלהים ודרשת את־יהוה מאותו לאמר האחיה מחלי זה :
ט וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל־טוב דמשק משא ארבעים גמל ויבא ויעמד לפניו ויאמר בנך בן־הדד מלך־ארם שלחני אליך לאמר האחיה מחלי זה :
י ויאמר אליו אלישע לך אמר־לא חיה תחיה והראני יהוה כי־מות ימות :
יא ויעמד את־פניו וישם עד־בוש ויבך איש האלהים :
יב ויאמר חזאל מדוע אדני בכה ויאמר כי ידעתי את אשר־תעשה לבני ישראל רעה מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תרטש והרתיהם תבקע :
יג ויאמר חזהאל כי מה עבדך הכלב כי יעשה הדבר הגדול הזה ויאמר אלישע הראני יהוה אתך מלך על־ארם :
יד וילך מאת אלישע ויבא אל־אדניו ויאמר לו מה־אמר לך אלישע ויאמר אמר לי

(מסורה בגליון: ל' ומ"ל; כ"לא מפי"ה יתמיך אני אחיה ודין; ס' כ"כ יתיר ה' ס"א; י"א; כ"ס מ"ל; כ'; כ'; לו ק'; ד'; ו'; ס' . ג'; ג' . ל'; ס' יתיר ס'; י"א חס' את; ג' הנסים כתילנו ודין; ס')

תולדות אהרן ויבא אלישע . סופה מן סנהד' קז :

המכבר רלבג

שכר : (ט) וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל . והנה אחשוב שזאת היא המנחה שלקח בידו ר"ל תחת רשותו ותהיה וי"ו וכל טוב בפ"א רפה כלשון ישמעאל ר"ל שהיא ללא ענין והרצון בו כל טוב דמשק : (י) לך אמור לו חיה תחיה . ר"ל שכבר הראהו השם ית' כי מות ימות אך כדי שלא יאמרו כי מהפחד מת אמר לו חיה תחיה וזה דבר ראוי לנביאים כי בזה יתאמת יותר אמתות נבואתם : (יא) ויעמד את פניו . ר"ל שכבר התאפק להעמיד פניו שלא יבכה ושם ידיו על פניו שלא יראהו חזאל בוכה ולא יכול להמנע מלבכות: (יב) מבצריהם תשלח באש . ר"ל הערים הבצורות אשר להם : ועולליהם תרטש . אחשוב שהרצון בזה שיהיה סבה שיהיו רטושי' ועזובי' כשיהרג אביתיה' ואמותיהם : והרותיהם תבקע . רוצה לומר הנשים ההרות וזה דרך אכזריות או יהיה הרצון בהרותיהם המגדלים החזקים הבצורים ובנויים בהרים וענין בקוע הוא בקוע חומותיהם וכמוהו על בקעם את הרות הגלעד והנה זה הפי' השני הוא היותר נכון לפי מה שאחשוב : (יג) הראני ה' אותך מלך על ארם . הנה זאת היא משיחת חזאל למלך שאמר השם ית' :

חזהאל ה' מלאים בה"א במצעות תיבותא בקריאה וסי' ויאמר המלך אל חזהאל קח בידך מנחה . ויאמר חזהאל כי מה עבדך . וימלך חזהאל . בהלחמו את חזהאל דמלכים . ונתברו דד"ה : ויעמד ד' וסי' ויעמד אתם סביבות האהל . ויעמד את פניו . רוח סערה . אחרים תחתם . וכל ד"ה דכוות' במ"ז וסי" שטן לישראל . ויעמד לפני מזבח דשלמה . ודבתריה כי עשה שלמה כיור . ויצא הרוח . ויעמד יהושפט בקהל . ורוח אלהים לבשה את . המלך על עמדו :

מצודת ציון

ח (ו) סרים . שר : עזבה . בניחה : (ט) בנך . ר"ל מכניע לך כבן לאביו : (יא) בוש . ענין איחור כמו ויחולו עד בוש (שופטים ג) : (יב) השלח . השבער קרוי שלוח כי עבה ימעם בלימותו שהולך ממקום למקום ובורף הכל : ועולליהם . בניהם הקטנים : תרטש . ענין בקיעה כמו

מצודת דוד

בעת שספר נמלך מה שהחיה אלישע את בן השונמית קרה מקרה שבאה אז השונמית עם בנה לצעוק אל המלך בעבור ביתה : (ו) השיב . אמור להשיב לה הכל ואף תבואות השדה אשר גדל בה מעת עזבה את השדה עד עתה : (ט) וכל טוב דמשק . כל מיני מאכל טוב הנמצא בדמשק : (י) אמר לו . ר"ל לנחמו אמור לו שיחיה אבל האמת הוא אשר הראני ה' בנבואה כי מות ימות : (יא) ויעמד . העמיד את פניו לנגד אחר לבלי ראה דמעות עיניו מזלפין : וישם עד בוש . שם פניו בנגד האחר עד שנתעכב זמן רב ובשלא יכול עוד להתאפק הרים קול בבכי והחזיר פניו מעמה הואיל וא"א עוד להסתיר הבכי : (יב) כי ידעתי וגו' . וזוכר אני עתה בדבר ולזה אבכה : מבצריהם . ערי מבצריהם שבעיר באש : והרותיהם . הנשים ההרות תבקע בטנם להוציא הולדות : (יג) כי מה עבדך . וכי כוחי רב כ"כ לעשות כדבר הזה : מלך . ואז יוכל

בידך

(טו) המכבר. ת"י גונבא וכן ותכסהו בשמיכה (שופטים ד' י"ט) תרגום בגונבא והוא בגד: ויפרוש על פניו. להצטנן: (טז) ובשנת חמש וגו'. יהושפט המליך את יורם בחייו שתי שנים כשחזרו מן המלחמה שנלחמו במלך מואב כך שנויה בסדר עולם בשנת חמש ליהורם ויהושפט בשנת חמשים שנגזרה גזירה על יהושפט ליהרג ברמות גלעד אלא שתלו לו בשביל שזעק שבע שני': (יט) ניר. ממשלה: (כ) וימליכו עליהם מלך. ומימי דוד לא היה להם מלך כמו שנאמר ומלך אין באדום ויהם באדו' נציבי' (שמואל ב' ח' ו') שמנה מלכי' מלכו באדום לפני מלך מלך לישראל המנוים בספר בראשית (ל"ו ל"א) כנגדו מלכו בישראל שמנה מלכים. איש בושת. ודוד. ושלמה. ורחבעם. ואבי'. ואסא. ויהושפט. ויהור' ולא הי' מלך לאדו' ומה שכתוב למעלה שהלך מלך אדום עם יהורם בן אחאב ועם יהושפט למלחמ' על מלך מואב לא מלך גמור הוא אלא נציב שאף הוא היה קרוי מלך וכמו שנאמר ומלך אין באדום נצב מלך (מלכים א' כ"ב מ"ח) הנציב היה

אכזריות: (טו) ויקח את המכבר ויטבל במים. הוא הכר כמו כביר העזים וטבלהו במים ופרשהו על פניו והיה אומר לו כי לרפואה היה עושה לו הדבר ההוא והוא היה עושה לחנקו ולהמיתו: (טז) ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל ויהושפט. חמש שזכר עומד במקום ב' ופי' חמש ליהושפט ומאימתי מונה לו ליהושפט אלו ה' שנים ממלחמת רמות גלעד כן פי' בעל סדר עולם כי במלחמת רמות גלעד הי' ראוי ליהושפט שיהרג שהלך לעזור לרשע וכשזעק תלו לו שבע שנים ולבסוף ה' שנים מאותה שעה שהיו ה' שנים ליורם בן אחאב וחזר יהושפט ממלחמת עמון ומואב והר שעיר עם מלך ישראל מאחר שהרגו אותם באו והמליכו את יורם בן יהושפט על יהודה ומלך שתי שנים בחיי אביו ומה שאמר למעלה וימלוך יהורם בשנת שתי' ליהורם בן יהושפט שידמה כי יהורם בן יהושפט מלך קודם יהורם בן אחאב שתי שנים הנה כי מלך יהורם בחיי יהושפט אביו שבעה שנים לא המליכו אז אלא כיון שהיה ראוי יהושפט ליהרג מנה מאותה השעה המלכות לבנו אבל לא המליכו אלא שתי שנים בחייו ואני תמה מדבריו שהוא אומר כי במלחמת רמות גלעד נגזר עליו הגזרה ומאותה שעה מנה המלכות לבנו שבע שנים והנה בשנת חמש ליורם בן אחאב שלמו אותם שבע שנים שהרי אחזיהו בן אחאב מלך שנתים ואיך היה שנה חמישית לגזרה ליורם זה לא יתכן ואיך המליכו שתי שנים בחייו והלא כשהיו ליורם חמש שנים ממלכותו מת יהושפט כי לא היה אחר אחאב שבע שנים ועוד איך אמר מאחר שהרגו עמון ומואב והר שעיר בחזרתן מלחמה לא ראינו שהיה

חָיֹה תִחְיֶה׃ טו וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיִּקַּח הַמַּכְבֵּר וַיִּטְבֹּל בַּמַּיִם וַיִּפְרֹשׂ עַל־פָּנָיו וַיָּמֹת וַיִּמְלֹךְ חֲזָהאֵל תַּחְתָּיו׃

טז וּבִשְׁנַת חָמֵשׁ לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ יז בֶּן־שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ יח וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ ׀ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ בֵּית אַחְאָב כִּי בַּת־אַחְאָב הָיְתָה לּוֹ לְאִשָּׁה וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ יט וְלֹא־אָבָה יְהוָה לְהַשְׁחִית אֶת־יְהוּדָה לְמַעַן דָּוִד עַבְדּוֹ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ לָתֵת לוֹ נִיר לְבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ כ בְּיָמָיו פָּשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה וַיַּמְלִכוּ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ׃ כא וַיַּעֲבֹר יוֹרָם צָעִירָה וְכָל־הָרֶכֶב עִמּוֹ וַיְהִי־הוּא קָם לַיְלָה וַיַּכֶּה אֶת־אֱדוֹם הַסֹּבֵב אֵלָיו וְאֵת שָׂרֵי

י' / ס' / פ' ר"פ. י"א / ע"ו בסיפ' / ז' / שנים ק' ס' קרי' מ"מ ולא כתיב / ח' / ס' חס' / כ"א / ג' חס' וי"ג ב כ"כ. ג'

טו וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּנְסִיב גוּנְבָא וּטְבַל בְּמַיָא וּפְרַס עַל אַפּוֹהִי וּמִית וּמְלַךְ חֲזָאֵל תְּחוֹתוֹהִי׃ טז וּבִשְׁנַת חֲמֵשׁ לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יְהוֹרָם בַּר יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ יז בַּר תְּלָתִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ וְתַמְנֵי שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֵם׃ יח וַאֲזַל בְּאוֹרַח מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דַעֲבַדוּ בֵית אַחְאָב אֲרֵי בַת אַחְאָב הֲוַת לֵיהּ לְאִיתּוּ וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ יט וְלָא הֲוָה רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְחַבָּלָא יַת דְּבֵית יְהוּדָה בְּדִיל דָּוִד עַבְדֵּיהּ כְּמָא דַּאֲמַר לֵיהּ לְמִתַּן לֵיהּ מַלְכוּ וְלִבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָא׃ כ בְּיוֹמוֹהִי מְרָדוּ אֱדוֹמָאֵי מִתְּחוֹת יַד אֱנַשׁ יְהוּדָה וְאַמְלִיכוּ עֲלֵיהוֹן מַלְכָּא׃ כא וַעֲבַר יוֹרָם לִצְעִיר וְכָל רְתִיכַיָא עִמֵּיהּ וַהֲוָה הוּא קָם בְּלֵילְיָא וּמְחָא יַת אֱנַשׁ אֱדוֹם דִּמְקַפִּין לֵיהּ וְיַת רַבָּנֵי רְתִיכַיָא וְאַפֵּךְ

ובשנת ט' ר"פ וסי' נמסר לעיל בסיפרא חלק א' ריש סי' ט"ו: יורם יסא חד הסר וסי' תעי דשמואל. וירכב יהוא ב' בפסוק. ויתקשר ב' בפסוק. אחת עשרה. יהושבע בת המלך דמלכים. וירם בנו. ואחיו. גם עצתם. תבוסת קדמא דפסוק. מן ויקח המכבר עד ואלישע הנביא דכוו' יורם במ"ג

רלבג

יתברך לאליהו: (טו) ויהי ממחרת ויקח המכבר ויטבל במים ויפרש על פניו וימת. אחשוב כי המכבר הוא הנקרא נוא"ה בלע"ז והנה טבל אותו במים קרים כי היה מתרעם בן הדד מתגבורת החום הנכרי ועשה זה להשקיט החום ההוא וזה עוד למהר המות ומלך חזאל תחתיו כמו שאמר לו אלישע: (טז) ובשנת חמש ליורם בן אחאב מלך ישראל. כבר בארנו זה במה שקדם והרצון בו שכאשר עברו חמש שני' ליור' בן אחאב עם יהושפט מלך יהוד' שהי' משתתף עמו בהנהגת מלכות ישראל אז מלך יהור' בן יהושפט מלך יהודה: (יח) כי בת אחאב היתה לו לאשה. והנה במה שאמר זה קראה בת עמרי ואחשוב כי היתה בת אחאב אך פעם יחסה אל אביה ופעם אל אבי אביה: לתת לו ניר לבניו כל הימים. רוצה לומר שיתן מלכות לבניו כל הימים: (כ) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה. ר"ל כי בימי יורם פשע אדום מתחת יד יהודה ומרדו בהם והמליכו עליהם מלך והעבירו הנציב ששם עליהם מלך יהודה: (כא) והנה עבר יורם צעירה וכל הרכב עמו להלחם עם אדום המורד בו והנה לא מרדו כולם בו אך קצתם הלכו בעזרתו כדי להלחם עם המורדים בו מהאדומים וכשהיה זה שהיה מתחלל יהורם להלחם עם אדום המורד בו הנה קם אדום המורד לילה והכה

באו והמליכו את יהורם בן יהושפט ואותה שם מלך ישראל ועוד כי אותה מלחמה היתה בימי אחזיה בן אחאב ועדיין לא מלך יהורם בן אחאב עד מות אחזיהו אחיו כי כן מצאנו בדברי הימים שאחרי המלחמה הזאת התחבר יהושפט עם אחזיהו בן אחאב לעשות אניות אלא פי' ויהושפט ומת יהושפט כי בשנת ה' ליורם מת יהושפט ומלך יהורם בנו שנית כי כבר מלך בחיי אביו שבע שנים כמו שפירשנו ועתה כשמת אביו מלך מלכות שלמה בלא מערער כי הרג את אחיו והתחזק במלוכה כמו שכתוב בדברי הימים ואם חסרה מלת ומת אין תמה בזה כי הענין מובן מהפסוק וכמוהו רבים במקרא חסירי מלה לפי שיובן ענינם מהפסוק וכדומה לזה נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שונא בצע יאריך ימים שחסר ימות פי' נגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות ימות אבל נגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים כן בזה הפסוק אחרי שזכר כי בשנת חמש ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט מובן מהפסוק כי מת יהושפט כי אותה שנה מת ולפיכך אמר ויהושפט כאילו אמר ומת יהושפט ושמנה שני' מלך יהורם בן יהושפט: (יז) שנה. כתיב ושנים קרי: (יט) לתת לו ניר. כמו נר בצרי על דרך ערכתי נר למשיחי וי"ת מלכו וכן תרגם אונקלוס וניר ומלכו: (כ) בימיו פשע. כי תחת מלכי יהודה היו היום הזה ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה היו נותנים עליהם נציב והוא היה להם מלך ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו: צעירה. עיר מאדום ועבר שם יהורם להלחם עם מלך אדום: (כא) ויהי הוא קם לילה. פי'

מצודת דוד

בידך הכה הרב הזה: (טו) ויפרש על פניו. להקיר חמימות אש החלי: וימות. בעבור זה מת כי סרה החום מן החוץ אל הפנים: (טז) ובשנת חמש ליורם בן אחאב. שנויה בס"ע שיהושפט המליך את יהורם בנו שתי שנים שלימות בהיון דהיינו בשנת כ"ג למלכו כי כ"ה מלך והיה א"כ בשנת ה' ליורם בן אחאב כי הוא מלך בי"ט ליהושפט ולזה אמר ובשנת חמש ליורם בן אחאב וכו' ויהושפט וכו' ור"ל אז יהושפט אלך את יהורם בנו ויהיה מלך כמו המליך. או מלת חמש עומדת במקום שתים וכאילו אמר וחמש ליהושפט וחושב מזמן מלחמות רמות גלעד שהיה ראוי למות ולולא תפלת ה' עליו וכאלו נעשה אז בריה חדשה ומלך אז אבל ליורם בן אחאב הם חמש שנים מקוטעות והם קצת שנת י"ט מיהושפט וכ' וכ"א וכ"ב וקצת כ"ג כי אז המליך את יהורם בנו והם שתי שנים לפני מותו כי בכ"ה מת וליהושפט עצמו הם חמש שנים שלימות מזמן מלחמות רמות גלעד והם מקצת שנת י"ח מתחלה מלכותו וי"ט וכ' וכ"א וכ"ב ומקצת שנת כ"ג: (יז) שמנה שנים. ומקוטעות היו ובהם כלולים שתי השנים אשר מלך בחיי אביו: (יט) ולא אבה. עם שהיו ראויים להשחתה כי יהורם וביתו עשו הרע: את יהודה. ר"ל מלכי יהודה: כל הימים. ר"ל כל ימי המלכות: (כ) וימליכו. כי עד הנה היה עליהם נציב מלך מתחת יד

מצודת ציון

כמו עוללהם ירוטשו (הושע י"ד): (טו) המכבר. ת"י גונבא והוא מין בגד עב כי ותכסהו בשמיכה (שופטים ה) תרגומו כמו כן בגונבא: (יט) ניר. כמו נר ור"ל מלך המאיר כנר: סך

מלכי

רדק

פירוש כשהיה יורם לצעירה יצא לו חיל אדום וחנו אלה נוכח אלה עד למחר שילחמו אלה עם אלה וכאשר היה בלילה קם יורם עם מחנהו והכה במחנה אדום כל אותם שהיו סובבים אליו והכה שרי הרכב וכשהרגישו היו מבוהלים מחנה אדום כי בפתאום נפלו עליהם וגם עם אדום הנשארים איש לאהליו ואמר אחר כך ויפשע כלומר עם כל זה שעשה יורם לאדום מרדו עוד כל הימים מתחת יד יהודה ואדוני אבי ז"ל פירש ויהי הוא קם לילה על מלך אדום שהכה את אדום הסובב למלך ישראל כלומר שהיו בעזרתו שלא מרדו עדיין כי היו באדום עדיין שלא מרדו וקם מלך אדום והכה אותם ואת שרי הרכב אשר ליורם : וינס העם . ישראל נסו לאהליהם ואמרו לישראל אשר בערים פשע אדום מתחת יד יהודה : הסביב . ביו"ד המשך שלא כמנהג עם הגרי וכמוהו הקיף את העיר ובעל כנפים יגיד דבר והוליד און : (כב) אז תפשע לבנה. אם לבנה זו היא לאדום למה אמר תפשע הלא כבר אמר ויפשע אדום ואפשר כי היתה לבנה זו סמוכה לארץ ישראל יותר משאר ארץ אדום וכשפשע אדום זאת לא מרדה עדיין ואחרי המלחמה זאת מרדה לפיכך אמר בעת ההיא ורש"י ז"ל כתב כי על לבנה ההיא לישראל אמר שמרדה כשמרד אדום מרדה גם היא במלך וזה הפירוש רחוק בעיני: (כד) בעיר דוד. אבל לא עם המלכי' וכן כתב בדברי הימים ולא בקבורת המלכים : (כה) בשנת שתים עשרה. ויהורם אביו מלך בשנת חמש ליורם בן אחאב ומלך שמנה שני' הנה י"ג אך לא שלמה שנת י"ג לפיכך לא מנאה לו וכן תמצא בכל המספרים כמו שכתבנו : (כו) בן עשרים ושתים . בדברי הימים בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו היאך היה זה ועוד כי כל ימי אביו לא היו אלא ארבעים שנה שכן כתוב בן ל"ב שנה במלכו ושמנה שנים מלך הרי ארבעי' איך היה הוא בן מ"ב במלכו זה לא יתכן ואמר בסדר עולם כיון שנשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה שמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם יהוא ועתליהו אם אחזיהו מלך יהודה ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה לפיכך מנה מ"ב מיום שנגזרה הגזרה ובשנת ל"א לאסא נשאה שנאמר בשנת שלשים ואחת לאסא מלך עמרי על ישראל והלא קודם לכן ארבעים ושתים שנה מלך אלא ר"ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישראל ומשנת ל"א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ"ב שנים כיצד תשע שנים לאסא וכ"ה ליהושפט הרי ל"ד ושמנה שנים ליהורם הרי מ"ב וזהו רחוק מאד מדרך הפשט והפי' הנכון כי יהורם חיה יותר ממ' שנה ולא מנה מימי מלכותו אלא שמנה שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל גם כן בחליו לא מנו לו ימי מלכותו והשלימו והמליכו אחזיהו בחייו מעת שנפל אביו ומלך בלא חמדה והיו עשרים שנה וכשהמליכו אחזיהו בחיי אביו היה בן עשרים ושתים שנה כמ"ש הנה ומ"ש ושנה אחת מלך בירושלם אחר מות אביו אבל בחיי אביו מלך עשרים שנה וכשמת אביו היה בן מ"ב שנה והמליכוהו פעם אחרת ולא מלך אחר מיתת אביו אלא שנה אחת : ושם אמו עתליהו בת עמרי . ולמעלה אמר כי יהורם אביו בת אחאב היתה לו לאשה נאמר כי בת אחאב היתה ואמר בת עמרי כי בני בנים הרי הם כבנים וכן ותבאנה אל רעואל שהיה אבי אביהן וכן זרובבל בן שאלתיאל והוא היה בן פדיה שהיה בן שאלתיאל ורבים ככה ומה שאמר בו התן בית אחאב והוא היה בן התן בית אחאב הוא ג"כ חתן להם כלומר כי ע"י חיתון היתה קרובתו עמהם : (כט) מן המכי'. שם

כמו

מלכים ב ח

הָרֶכֶב וַיָּנָס הָעָם לְאֹהָלָיו׃ כב וַיִּפְשַׁע
אֱדוֹם מִתַּחַת יַד־יְהוּדָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה
אָז תִּפְשַׁע לִבְנָה בָּעֵת הַהִיא׃ כג וְיֶתֶר
דִּבְרֵי יוֹרָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם י"א
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים מ"ל
לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כד וַיִּשְׁכַּב יוֹרָם עִם־ י"א
אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד
וַיִּמְלֹךְ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃
כה בִּשְׁנַת שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ
אֲחַזְיָהוּ בֶן־יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה׃ ג' וכעין
כו בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה אֲחַזְיָהוּ
בְמָלְכוֹ וְשָׁנָה אַחַת מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם
וְשֵׁם אִמּוֹ עֲתַלְיָהוּ בַּת־עָמְרִי מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל׃ כז וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ בֵּית אַחְאָב
וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּבֵית אַחְאָב
כִּי חֲתַן בֵּית־אַחְאָב הוּא׃ כח וַיֵּלֶךְ ד
אֶת־יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב לַמִּלְחָמָה עִם־
חֲזָהאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם בְּרָמֹת גִּלְעָד וַיַּכּוּ כולהון כ"ל במ"ב
אֲרַמִּים אֶת־יוֹרָם׃ כט וַיָּשָׁב יוֹרָם
הַמֶּלֶךְ לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים
אֲשֶׁר יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בָּרָמָה בְּהִלָּחֲמוֹ

עַמָּא לְקִירְווֹהִי׃ כב וּמְרָדוּ אֱדוֹמָאֵי מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ יְהוּדָה עַד יוֹמָא הָדֵין בְּכֵן מְרָדוּ יָתְבֵי לִבְנָה בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ כג וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יוֹרָם וְכָל דַּעֲבַד הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי דְּבֵית יְהוּדָה׃ כד וּשְׁכִיב יוֹרָם עִם אֲבָהָתוֹהִי וְאִתְקְבַר עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ כה בִּשְׁנַת תַּרְתָּא עַסְרֵי שְׁנִין לְיוֹרָם בַּר אַחְאָב מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ אֲחַזְיָהוּ בַּר יְהוֹרָם מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃ כו בַּר עֶשְׂרִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין אֲחַזְיָה כַּד מְלַךְ וְשַׁתָּא חֲדָא מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם אִמֵּיהּ עֲתַלְיָהוּ בַּת עָמְרִי מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ כז וַאֲזַל בְּאוֹרַח בֵּית אַחְאָב וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּבֵית אַחְאָב אֲרֵי חַתְנָא דְבֵית אַחְאָב הוּא׃ כח וַאֲזַל עִם יוֹרָם בַּר אַחְאָב לַאֲגָחָא קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם בְּרָמוֹת גִּלְעָד וּמְחוֹ אֱנָשׁ אֲרָם יַת יוֹרָם׃ כט וְתָב יוֹרָם מַלְכָּא לְאִתַּסָּאָה בְּיִזְרְעֶאל מִן מַחֲתָא דִמְחוֹהִי אֱנָשׁ אֲרָם בְּרָמְתָא כַּד אַגִּיחַ

תולדות אהרן אז תפשע. יומא לו שבועות יב :

רשי

היה להם במקום מלך : (כא) הסובב אליו . הסמוכים אל הספר : (כב) תפשע לבנה. מרדו יושבי לבנה ומרדו במלך ואיני יודע מאיזה אומה היו שהרי לבנה מארץ ישראל היא ואומר אני שהיו משבט יהודה ומרדו במלך : (כד) ויקבר עם אבותיו בעיר דוד . (ובדברי הימים ב' כ"א ך') אומר בעיר דוד ולא בקברות המלכים :

ואלישע

רלבג

והכה את אדום הסובב אליו להלחם עמו והם אשר באו לעזור את יהורם מלך יהודה והכה בלילה שרי הרכב אשר ליורם וינוסו עם ישראל לאוהליו וגם אז מרדה עיר לבנה בישראל: (כו) בן עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו. והנה בד"ה אמר בן ארבעים ושתי' שנה והנה מה שמנה בד"ה איננו ללידת אחזיה אך לעת לקיחת מלכות עמרי אשר בעבור היותו מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל וזה שאחר שלשים ואחד שנה לאסא מלך עמרי על כל ישראל ואחר זה מלך שש שנים ואחאב בנו עשרים ושתים ואחזיה שנתים ויורם היה בשנת שתי' עשרה הרי ארבעים ושתים שנה שעמדה מלכות עמרי : ושם אמו עתליהו בת עמרי . הנה היא אשר זכר כי היא בת אחאב: (כח) ויכו ארמים את יורם . הנה סבב השם יתעלה שברמות גלעד נפלו אחאב ויורם

כט

יהורם וסי' מלך יהורם. מלך אחזיהו בן יהורם. ואחזיהו בן יהורם מלך. ירם בנו חסר: חתן ד' בקריאה וסי' ותקח צפרה צר ותכרת את. וירף ממנו אז אמרה. ויאמרו פלשתים מי עשה זאת. וילך בדרך בית אחאב. וחר ותתן המלך וסר

מצודת דוד

מלכי יהודה : (כא) צעירה . שם מקום מארץ אדום : קם לילה . כי לא עצר כח ללחום עמהם ביום בקומבי : הסובב אליו . הסמוך אליו ולא עצר כח ללכת בעומק המלחמה : וינס . אחר שהכה מה בהם נס מיד לאהליו כי פחד מאדום : (כב) אז . בעת ההיא פשע גם לבנה ונזכרת היא ביהושע בערי נחלת יהודה והיתה סמוכה לאדום ופשעה גם היא במלך יהודה : (כה) בשנת שתים עשרה . כי יהורם בן יהושפט מלך בשנת ה' ליורם בן אחאב וח' שנים מקוטעות מלך הרי כלו בי"ב ליורם בן אחאב ואז מלך אחזיה : (כו) בן עשרים ושתים שנה . ובד"ה נאמר בן ארבעים ושתים שנה ושניה בס"ע שמנין הזה אינה ללידת אחזיה כ"א למנינם מלכות עמרי על כל ישראל שהיתה ע"י שנשא יהושפט את בתו לאשה כמ"ש שם (ויהכן שנשאה שנה אחת לפני מלוך עמרי על כל ישראל והיה א"כ מ"ב שנה מקוטעות) ובעבור היות אחזיה מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל ע"י יהוא ולזה תלה מלכותו בבנייהם מלכות עמרי : בת עמרי . ולמעלה נאמר שיורם אביו נשא בת אחאב וידמה שעמרי גדלה ונקראת בתו אף כי בני בנים הם כבנים : (כז) כי חתן . ר"ל ע"י החתון באה לו קורבתו עמהם כי אביו היה חתן בית אחאב : (כט) וישב . מן המלחמה : ברמה . היא רמות גלעד : לראות . ר"ל לבקרו על כי

היה

אֶת־חֲזָהאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַאֲחַזְיָהוּ בֶן־
יְהוֹרָם מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת אֶת־
יוֹרָם בֶּן־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל כִּי־חֹלֶה
הוּא׃
ט א וֶאֱלִישָׁע הַנָּבִיא קָרָא לְאַחַד מִבְּנֵי
הַנְּבִיאִים וַיֹּאמֶר לוֹ חֲגֹר מָתְנֶיךָ וְקַח
פַּךְ הַשֶּׁמֶן הַזֶּה בְּיָדֶךָ וְלֵךְ רָמֹת גִּלְעָד׃
ב וּבָאתָ שָׁמָּה וּרְאֵה־שָׁם יֵהוּא בֶן־
יְהוֹשָׁפָט בֶּן־נִמְשִׁי וּבָאתָ וַהֲקֵמֹתוֹ
מִתּוֹךְ אֶחָיו וְהֵבֵיאתָ אֹתוֹ חֶדֶר בְּחָדֶר׃
ג וְלָקַחְתָּ פַךְ־הַשֶּׁמֶן וְיָצַקְתָּ עַל־
רֹאשׁוֹ וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר יְהוָה
מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל־יִשְׂרָאֵל וּפָתַחְתָּ
הַדֶּלֶת וְנַסְתָּה וְלֹא תְחַכֶּה׃ ד וַיֵּלֶךְ
הַנַּעַר הַנַּעַר הַנָּבִיא רָמֹת גִּלְעָד׃
ה וַיָּבֹא וְהִנֵּה שָׂרֵי הַחַיִל יֹשְׁבִים וַיֹּאמֶר
דָּבָר לִי אֵלֶיךָ הַשָּׂר וַיֹּאמֶר יֵהוּא אֶל־
מִי מִכֻּלָּנוּ וַיֹּאמֶר אֵלֶיךָ הַשָּׂר׃
ו וַיָּקָם וַיָּבֹא הַבַּיְתָה וַיִּצֹק הַשֶּׁמֶן אֶל־
רֹאשׁוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל־עַם
יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל׃ ז וְהִכִּיתָה אֶת־
בֵּית אַחְאָב אֲדֹנֶיךָ וְנִקַּמְתִּי דְּמֵי ׀
עֲבָדַי הַנְּבִיאִים וּדְמֵי כָּל־עַבְדֵי יְהוָה
מִיַּד אִיזָבֶל׃ ח וְאָבַד כָּל־בֵּית אַחְאָב
וְהִכְרַתִּי לְאַחְאָב מַשְׁתִּין בְּקִיר וְעָצוּר
וְעָזוּב בְּיִשְׂרָאֵל׃ ט וְנָתַתִּי אֶת־בֵּית
אַחְאָב כְּבֵית יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וּכְבֵית
בַּעְשָׁא בֶן־אֲחִיָּה׃ י וְאֶת־אִיזֶבֶל
יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים בְּחֵלֶק יִזְרְעֶאל וְאֵין

ס' כ"כ יתירי' ס' · ס' · ז' פתח · ד. י"ג · כ' · ב' מ"ל סס עליהן · ג' בסיפרא · ג' ומ"ע · ג' · ג' · י"ט. ב' יסין תמיס · ג' בסיפרא · ס' בטעם מלרע · ג' · ב'

קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא
דַאֲרָם וַאֲחַזְיָהוּ בַּר יְהוֹרָם
מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
נְחַת לְמִסְעַד יַת יוֹרָם בַּר
אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל אֲרֵי מְרַע
הוּא׃ א וֶאֱלִישָׁע נְבִיָּא
קְרָא לְחַד מִתַּלְמִידֵי נְבִיַּיָּא
וַאֲמַר לֵיהּ זָרֵיז חַרְצָךְ
וּנְסִיב מָנָא דִמְשַׁחָא הָדֵין
בִּידָךְ וְאֵיזֵיל לְרָמוֹת גִּלְעָד׃
ב וּתְהָךְ לְתַמָּן וַחֲזֵי תַמָּן
יַת יֵהוּא בַּר יְהוֹשָׁפָט בַּר
נִמְשִׁי וּתְהָךְ וּתְקִימִנֵּיהּ
מִגּוֹ אֲחוֹהִי וְתָעֵיל יָתֵיהּ
תְּוָן בְּגוֹ תְוָן׃ ג וְתִסַּב
מָנָא דִמְשַׁחָא וּתְרִיק עַל
רֵישֵׁיהּ וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ מְשַׁחְתָּךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא
עַל יִשְׂרָאֵל וְתִפְתַּח דַּשָּׁא
וְתֶעֱרוֹק וְלָא תִכְּבֵי׃
ד וַאֲזַל עוּלֵימָא תַּלְמִידָא
דִנְבִיָּא לְרָמוֹת גִּלְעָד׃
ה וַאֲתָא וְהָא רַבְּנֵי חֵילָא
יָתְבִין וַאֲמַר פִּתְגָם אִית
לִי לְמַלָּלָא עִמָּךְ רַבָּא
וַאֲמַר יֵהוּא לְמַן מִכּוּלָּנָא
וַאֲמַר עִמָּךְ רַבָּא׃ ו וְקָם
וְעַל לְבֵיתָא וַאֲרִיק מִשְׁחָא
עַל רֵישֵׁיהּ וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
מְשַׁחְתָּךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל
עַמָּא דַייָ עַל יִשְׂרָאֵל׃
ז וּתְמַחֵי יַת בֵּית אַחְאָב
רִבּוֹנָךְ וְאֶתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת
דַּם עַבְדֵי נְבִיַּיָּא וּדְמֵי כָּל
עַבְדַיָּא דַייָ מִידָא דְאִיזָבֶל׃
ח וְיֵיבַד כָּל בֵּית אַחְאָב
וְאֱשֵׁיצֵי לְאַחְאָב
יָדַע מַדַּע וַאֲחִיד וּשְׁבִיק
בְּיִשְׂרָאֵל׃ ט וְאֶתֵּן יַת בֵּית אַחְאָב כְּבֵית יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּכְבֵית בַּעְשָׁא בַר אֲחִיָּה׃ י וְיַת אִיזֶבֶל יֵיכְלוּן
כַּלְבַיָּא בְּאַחְסָנַת יִזְרְעֶאל וְלֵית דְּקָבֵיר וּפְתַח דַּשָּׁא

רשי

(א) ואלישע הנביא קרא וגו'. באותו הפרק שהיה יהורם חולה ביזרעאל: לאחד מבני הנביאים. יונה בן אמתי היה: חגור מתניך. כל חגורת מתנים ל' זירוז גבורה הוא לפי שהוא שלוח לדבר הסכנה (צריך זירוז): (ד) הנער הנביא. נערו של אלישע הנביא כך תרגם יונתן ואזל עולימא תלמידא דנביא:

אתם

רלבג

כנו כי יורם הלך להלחם ברמו' גלעד ושם הוכה וזה היה כלי אל שהיה יכול יהוא להמיתו: (א) ויאמר לו חגור מתניך רוצו לחגור מתניו כדי שיוכל לרוץ: ולך רמות גלעד. ידמה שלקחוה מיד מלך ארם אחרי מות אחאב או בעת מות אחאב כי אז הצליחו ישראל במלחמה אלא שכבר מת אחאב והנה היה בזה העת חיל ישראל שם: (ב) והבאת אותו חדר בחדר. טעו זה כדי שלא ישמע אדם דבריו: (ג) ונסתה ולא תחכה. ר"ל שלא תמתין לנום אבל תנוס תכף השלימך הדברים והנה קצר בכאן ולא זכר הדברים שאמר אלישע שיאמר ליהוא אך מדבריו ליהוא למדנו שכבר צוהו אלישע לומר אותן הדברי':

ויאמר

אל משמעתך: לאחד ולאחד ז' בקריאה וסי' מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר. ואלישע הנביא קרא. ויקרא דוד לאחד מהנערים. והיה ביום ההוא יחבט ה'. וכי יתן כתנה מנהלתו. לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חבלים ב' בו: חגר ד' בקריא' וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' כ': ה' פסוקים אית בהון שמה שם וסי' עלת תמיד לדרתיכם. ובאת שמה וראה שם יהוא. ויצו מלך אשור לאמר. שמה קננה קפוד. ויבאו אלה הכתובים בשמות. וחלופים ו' פסוקים שם שמה וסי' נמסר בריש סדר ראה: והכית ה' מלרע ג' חסרים וב' מלאים בה"א בתרא וסי' והכית את כל זכורה. והכית את מדין. והכית את ארם באפק חס'. את עמלק. את בית אחאב

תולדות אהרן וסכרתי לאחאב. בתרא יט:

ולדעת יונתן הנער הוא סמוך אל הנביא כאלו אמר נער הנביא שתרגם תלמידא דנביא: (ו) אל ראשו. אל עם ה' אל ישראל כמו על: (ז) ודמי כל עבדי ה'. ונבות בכללם: (ח) משתין בקיר ועצור ועזוב. פירשנו אותם למעלה: (י) ואין קובר. כי כשהלכו לקברה לא מצאו בה אלא הגלגלת וכפות הידים

רדק

כמו מן המכות ויאמר האחד מכה בסגול על משקל ומטה וכן אמר התרגום מן מחתא: אשר יכוהו. כמו הכוהו עתיד במקום עבר וכמוהו רבי': (א) לאחד מבני הנביאים. אמרו כי יונה בן אמתי היה: חגור מתניך. אמר לו זה כדי שילך במהרה וישוב במהרה בעוד שאין יהורם שהלך להתרפא ביזרעאל וכן אמר ונסתה ולא תחכה: וקח פך השמן. ולמה צוה למשחו והלא אין מושחין מלכי ישראל אמרו רז"ל מפני מחלוקתו של יורם בן אחאב וזה השמן לא היה שמן המשחה כי לא היו מושחין בו אלא מלכי בית דוד אלא שמן אפרסמון היה ואמרו שאול ויהוא נמשחו בפך לא נמשכה מלכותן דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן: ולך רמות גלעד. והלא רמו' גלעד היתה ביד מלך ארם ואחאב שהלך לקחת אותה מידו מת במלחמה ההיא ולא ראינו אחר כן שלקחה מלך ישראל מידו וא"ת במחנה היו ישראל לפני רמות גלעד שהיו חושבין לקחתה ומלך ארם היה בעיר וישראל בחוץ ושם הוכה מלך ישראל והלך לו להתרפא ביזרעאל והניח מחניהו שם ואמר אלישע לזה הנביא שילך שם למחנה ישראל שהי' ברמות גלעד וימשח שם את יהוא זה לא יתכן כי ידמה כי בתוך העיר היו ישראל שהרי אמר והבאת אותו חדר בחדר ואומר ויבא הביתה ואומר אל גרס המעלו' ואומר אל יצא פליט מן העיר ללכת להגיד ביזרעאל מכל אלו הפסוקים נראה כי ישראל היו בעיר וארם מבחוץ א"כ נאמר מלך ישראל לקחה מיד מלך ארם או יהואחז או יהורם ואזאל בא אחר כן להלחם בה והלך שם מלך ישראל עם מחנהו: (ב) ובאת שמה. חלוקה המלה בטרחא: חדר בחדר. חדר לפני' מחדר: (ג) אל ישראל. כמו על ישראל: ולא תחכה. שיאמר לך דבר אלא מיד תצא: (ד) וילך הנער הנער הנביא. אמר בתחל' הנער ואח"כ פירש איזה נער ואמר הנער הנביא

מצודת דוד

היה חולה מן המכים: ט (א) לאחד וכו'. אמרז"ל שהיה יונה בן אמתי: חגור מתניך. לילך ולבוא בזריזות כי החגור במתניו הוא קל ללכת ומזורז: (ב) והקמותו. אמור לו שיקום מבין רעיו ותביא אותו בחדר לפנים מחדר: (ג) ונסתה. תנוס משם ולא תאחר מללכת שלא תתכן כאשר יודע למלך: (ד) וילך הנער. והוזר ומפרש הנער של הנביא: (ה) דבר לי. יש לי מה לדבר עמך: (ז) בית אחאב. זרעו ובני ביתו: ונקמתי. על ידיך: (ח) משתין בקיר. זה הזכר שעושה קלות: עצור. העוצר הכנוס בבית: ועזוב. המקנה העזוב ע"פ השדה: בישראל. ר"ל בפרסום

מצודת ציון

ט (א) פך. שם כלי מיוחד לשמן: (ג) תחכה. תמתין ותאחר כמו וחכיתי עד אור הבקר (לעיל ז'): (י) בחלק. הנחלה יקרא כן כי נחלק לו: (יא) שיחו. דברו כמו כי שיח וכי שיג

רדק

הודים ולא קברו העצמות : (יא) ויאמר לו השלום . הגדול שבשרים שאל ממנו השלום : המשוגע הזה . היו קוראים לנביא משוגע לפי שפעמים בעת הנבואה היה מנהגם כמו המשוגע ושילא מדעתו כמו שאמר ויפשט גם הוא בגדיו לפי שיש להם בטול ההרגשות והכחות הנפשיות ובני ישראל הרעים שהיה דעתם ולבם אחר הבעל היו קוראים לנביא ה' משוגע דרך בזיון : אתם ידעתם. אתם ידעתם את האיש ואת דבריו כי אני לא ידעתי מה דבריו ולא אמר לי דבר עיקר : (יב) שקר . כי אתה מעלים ממנו מה שאמר לך ודבר סוד אמר לך : (יג) אל גרם המעלות. אל המעלה העליונה שבמעלות וי"ת לדרג שעיא והוא האבן שמסמנין אותה לדעת השעות : (יד) ויתקשר. המרד יקרא קשר לפי שהמרד הוא בהתקשר זה עם זה להיות בלב אחד ובהסכמה אחת : ויורם היה שומר . עתה ספר היאך היה הקשר חזק כי אם היה יורם שם לא היה הקשר אז כי היו שרי החיל אשר שם יראי' מיורם ולא היו נסכמים עם יהוא למרוד בו אלא שיורם שהיה שם ברמות גלעד שומר העיר מפני חזאל היה מקרהו שהוכה שם והוצרך לו לשוב להתרפא ביזרעאל ובין כך בא הנביא אל יהוא ומשחו והתקשרו עמו שרי החיל אשר שם : (טו) מן המכים . שם כמו מן המכות יאמ' האחת מכה בסגול וכן אמר התרגום מן מחתא : אשר יכוהו . כמו הכוהו עתיד במקום עבר וכמוהו רבים : אם יש נפשכם . אם רצונכם אתי להמליכני כאשר אתם ה..ים עוזרוני בזה הדבר שלא יצא פליט מן העיר ללכת להגיד ביזרעאל ליהורם כי טוב הוא שנבא עליו פתאום ולא ישמר ממנו : לגיד . כן כתיב וקרי להגיד ושניהם נכונים כי מצאנו המקור בחסרון הה"א רבים כמו לשמיע בקול תודה שהוא כמו להשמיע לראותכם כמו להראותכם והדומים להם : (יז) את שפעת יהוא . רבוי עם שהיה בא עם יהוא וכן שפעת גמלי' שפע ימים ינקו : שפעת אני רואה . התי"ו כמו הה"א כי אינו סמוך וכמוהו חכמת

ודעת

רשי

(יא) אתם ידעתם את האיש . אתם מכירים את האיש שהוא משוגע : (יב) ויאמרו שקר . אתה אומר מעלים אתה מה שאמר לך : (יג) אל גרם המעלות . על דרג שעיא כמין מעלות עשוייה למול שעות היום לדעת על כל שעה ושעה כשהצל יורד שעה אחת . גרם אורל"ו בלע"ז לשון פגם.. והגרמה שבהלכות שחיטה מן הלשון הזה הוא ששורט והולך ויורד ונראה כמין גבשושית למעלה: (טו) אם יש נפשכם.. שאמלוך : מן העיר : מן רמות גלעד : לגיד . כמו להגיד : (יז) שפעת . גדוד : את

מלכים ב ט

כ' חד מ"ג קָבֶר וַיִּפְתַּח הַדֶּלֶת וַיָּנֹס׃ יא וְיֵהוּא
י"ב סבירין ויאמרו יָצָא אֶל־עַבְדֵי אֲדֹנָיו וַיֹּאמֶר לוֹ
הֲשָׁלוֹם מַדּוּעַ בָּא־הַמְשֻׁגָּע הַזֶּה
כ' דסמי' אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַתֶּם יְדַעְתֶּם
כ' אֶת־הָאִישׁ וְאֶת־שִׂיחוֹ׃ יב וַיֹּאמְרוּ
שֶׁקֶר הַגֶּד־נָא לָנוּ וַיֹּאמֶר כָּזֹאת
וְכָזֹאת אָמַר אֵלַי לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה
כ' בסיפרא מְשַׁחְתִּיךָ לְמֶלֶךְ אֶל־יִשְׂרָאֵל׃
ה' בסיפרא יג וַיְמַהֲרוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ בִּגְדוֹ וַיָּשִׂימוּ
ל' תַּחְתָּיו אֶל־גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת וַיִּתְקְעוּ
בַּשּׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ מָלַךְ יֵהוּא׃
ל' יד וַיִּתְקַשֵּׁר יֵהוּא בֶּן־יְהוֹשָׁפָט בֶּן־נִמְשִׁי
י"א אֶל־יוֹרָם וְיוֹרָם הָיָה שֹׁמֵר בְּרָמֹת
ל"ג מלעות פסוק גִּלְעָד הוּא וְכָל־יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי חֲזָאֵל
י"ו כנביאים מֶלֶךְ אֲרָם׃ טו וַיָּשָׁב יְהוֹרָם הַמֶּלֶךְ
לְהִתְרַפֵּא בְיִזְרְעֶאל מִן־הַמַּכִּים אֲשֶׁר
יַכֻּהוּ אֲרַמִּים בְּהִלָּחֲמוֹ אֶת־חֲזָאֵל
מֶלֶךְ אֲרָם וַיֹּאמֶר יֵהוּא אִם־יֵשׁ
ג' נַפְשְׁכֶם אַל־יֵצֵא פָלִיט מִן־הָעִיר
להגיד ק' לָלֶכֶת לַגִּיד בְּיִזְרְעֶאל׃ טז וַיִּרְכַּב
ז' יֵהוּא וַיֵּלֶךְ יִזְרְעֶאלָה כִּי יוֹרָם שֹׁכֵב
ז' שָׁמָּה וַאֲחַזְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה יָרַד לִרְאוֹת
י"א אֶת־יוֹרָם׃ יז וְהַצֹּפֶה עֹמֵד עַל־
הַמִּגְדָּל בְּיִזְרְעֶאל וַיַּרְא אֶת־שִׁפְעַת
יֵהוּא בְּבֹאוֹ וַיֹּאמֶר שִׁפְעַת אֲנִי רֹאֶה

תרגום

בַּעֲרַק׃ יא וְיֵהוּא נְפַק לְוַת עַבְדֵי רִבּוֹנֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הַשְׁלָם מַה דֵין אֲתָא שַׁטְיָא הָדֵין לְוָתָךְ וַאֲמַר לְהוֹן אַתּוּן יְדַעְתּוּן יַת גַּבְרָא וְיַת שׁוּעִיתֵיהּ׃ יב וַאֲמַרוּ שִׁקְרָא אַתְּ אֲמַר חֲוֵי כְעַן לָנָא וַאֲמַר כְּדֵין וּכְדֵין אֲמַר לִי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מְשַׁחְתָּךְ לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא עַל יִשְׂרָאֵל׃ יג וְאוֹחִיאוּ וּנְסִיבוּ גְּבַר לְבוּשֵׁיהּ וְשַׁוִּיאוּ תְּחוֹתוֹהִי לְדַרַג שַׁעֲיָא וּתְקַעוּ בְּשׁוֹפָר וַאֲמַרוּ מְלַךְ יֵהוּא׃ יד וּמְרִיד יֵהוּא בַּר יְהוֹשָׁפָט בַּר נִמְשִׁי עַל יוֹרָם וְיוֹרָם הֲוָה נָטִיר בְּרָמוֹת גִּלְעָד הוּא וְכָל יִשְׂרָאֵל מִן קֳדָם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם׃ טו וְתָב יְהוֹרָם מַלְכָּא לְאִתַּסָּאָה בְּיִזְרְעֶאל מִן מְחָתָא דִמְחוֹהִי אֱנָשׁ אֲרָם כַּד אַגִּיחַ קְרָבָא עִם חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וַאֲמַר יֵהוּא אִם רְעוּת נַפְשְׁכוֹן לָא יִפּוֹק מְשֵׁיזְבָא מִן קַרְתָּא לְמֵיזַל לְחַוָּאָה בְּיִזְרְעֶאל׃ טז וּרְכַב יֵהוּא וַאֲזַל לְיִזְרְעֶאל אֲרֵי יוֹרָם שְׁכִיב תַּמָּן וַאֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה נְחַת לְמִסְעַד יַת יוֹרָם׃ יז וְסַכּוּאָה קָאִים עַל מִגְדְּלָא בְּיִזְרְעֶאל וַחֲזָא יַת מַשְׁרִית יֵהוּא בְּמֵיתוֹהִי וַאֲמַר מַשְׁרִית אֲנָא חָזֵי

אדניך ב' בתראי מ"ל : ויאמר י"ב סבירין ויאמרו וסי' נמסר בסדר מטות וגם בספר שופטים סי' י"א : יורם י"א וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' ח' : אל יצא ג' וסי' אל יצא איש ממקמו. אל יצא פליט מן העיר . באו הכום איש אל יצא :

רלבג

(יא) ויאמר לו השלום. ר"ל שהשר אמר לו זה אחד מהשרים אשר שם וחקר עמו אם הדבר שדבר אליו הוא שלום או הפך כי רגילי' היו הנביאי' ליעד רע לישראל והנה קראו הנביא משוגע לפי שמרוב התבודדו' שהלם בש"י היו שוגים בשאר הענינו' : אתם ידעתם את האיש ואת שיחו . ר"ל אתם מכירים את האיש ואת דבריו שאין בהם ממש ולזה אין לכם לחקור על דבריו כי לא אמר דבר שיהי' לו שורש : (יב) ויאמרו שקר הגד נא לנו . ר"ל הנה דבריך הם שקר הגד נא לנו מה אמר לך כי דבר סוד אמר אליך : (יג) וימהרו ויקחו איש בגדו . ר"ל שכל אחד מהשרים אשר שם לקח בגדו ושמהו תחת יהוא לעוכם המעלות אשר העלוהו שם כדי שיהיה גבוה מאד על כלם כמשפט המלך : (יד) ויתקשר יהוא בן יהושפט . ר"ל שהתקשר עם השרים אשר שם כנגד יורם וזכר כי סבת זה הקשר היה היות יורם מוכה ברמות גלעד כי לולי זה כבר היה שומר ברמות גלעד וכל ישראל מפני חזאל שהיה רוצה לכבוש רמות גלעד ומפני יראת השרים ממנו לא היה אפשר אז כל זה אך קרה שהוכה שם והוכרח מפני זה ללכת ביזרעאל וזה מתה שהישיר הדרך אל זה הקשר : אם יש נפשכם. ר"ל אם רצונכם להחזק בקשר הזה לא יצא שום אדם מן העיר שיוכל להגיד זה ביזרעאל כי זה יהיה סבה אל שיחזק יורם לנגדי ולא טכל לעשות הדרוש ממנו : (יז) וירא את שפעת יהוא. ר"ל שפע עם שהיה

מצודת ציון

שיג לו (מ"א י"ח) : (יג) גרם . עלם וגרם אחד הוא כמו תשבר גרם (משלי כ"ס) וכמו שעלמות הדבר נקרא כלבון עלם כמ"ש בעלם היום (בראשית ז) כ"כ נקרא בל' גרם : המעלות . המדרגות : (יד) ויתקשר . כן נקרא המרד כי רבים יתקשרו באגודה אחת : (טו) נפשיכם . רצונכם כמו ואכלת ענבים כנפשך (דברים כ"ג) : פליט . שום שארית וכן שריד ופליט (ירמיה מ"ב) : (יז) והצופה . הוא העומד במקום גבוה להביט למרחוק : שפעת . מל' שבוב : עד שם . עד אליהם: בחלקת

מצודת דוד

בפירסום למען יקחו מוסר : (יא) יצא . מן החדר : ויאמר . אחד מהם שאלו השלום ר"ל אם הנביא ניבא טוב ושלום מדוע א"כ בא אליך לבד ולא אמר לבולנו : המשוגע . כן קראו את הנביא לפי שבעת שהיה מתבודד בנבואה היה נדמה להם כמשתגע על כי לא פנה אז בעניני העולם : אתם ידעתם . כאומר הלא אתם מכירים אותו ואת דבריו שהמה של מה בכך לא שלום ולא למלחמה והיה חפץ להעלים הדבר עד עת יראה כי יש לאל ידו : (יב) שקר . אתה מדבר שקר כי לא דברי רוח היו ולזאת הגד לנו : כזאת וכזאת . וחזר ומפרש כה אמר ה' וכו' : (יג) תחתיו . תחת יהוא לשבת למעלה מכולם כדרך המלך : אל גרם המעלות . על המעלות עצמן : (יד) ויתקשר עשה קשר עם השרים שהיו עמו : ויורם היה שומר . אז היתה ישיבת קביעתו ברמות גלעד לשמור העיר מחיל חזאל : (טו) וישב . לפי שעה שב מרמות גלעד להתרפא ביזרעאל : אם יש נפשכם . אם יש רצונכם שאמלוך אני שמרו לבל יצא מי מן העיר כי פן ילך ויגיד ביזרעאל ויהיה המלך נשמר : (יז) בבואו . בעת בוא רבוי

ויאמר יהורם קח רכב ושלח י"ו בנביא
לקראתם ויאמר השלום : ו' רפין
יח וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה־
אמר המלך השלום ויאמר יהוא
מה־לך ולשלום סב אל־אחרי ויגד ג' ו'. חס'
הצפה לאמר בא־המלאך עד־הם ל' וחד ועד הם
ולא־שב : יט וישלח רכב סוס שני ס'. ל'
ויבא אלהם ויאמר כה־אמר המלך
שלום ויאמר יהוא מה־לך ולשלום
סב אל־אחרי : כ ויגד הצפה לאמר ו' חסר
בא עד־אליהם ולא־שב והמנהג ס'. ל'
כמנהג יהוא בן־נמשי כי בשגעון ל'. ב'
ינהג : כא ויאמר יהורם אסר ויאסר י"ו בנביאים
רכבו ויצא יהורם מלך־ישראל
ואחזיהו מלך־יהודה איש ברכבו
ויצאו לקראת יהוא וימצאהו ז' חס' בליש'
בחלקת נבות היזרעאלי : כב ויהי
כראות יהורם את־יהוא ויאמר
השלום יהוא ויאמר מה השלום עד־ ד' דגשים
זנוני איזבל אמך וכשפיה הרבים :
כג ויהפך יהורם ידיו וינס ויאמר אל־
אחזיהו מרמה אחזיה : כד ויהוא מלא
ידו בקשת ויך את־יהורם בין זרעיו ל'
ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו :
כה ויאמר אל־בדקר שלשה שא שלשו ק'
השלכהו בחלקת שדה נבות י"ג חס' בליש'
היזרעאלי כי־זכר אני ואתה את ל'. ג' ב' קמץ וא' פת' נכרת
רכבים צמדים אחרי אחאב אביו והדבר ודין
ויהוה נשא עליו את־המשא הזה :
כו אם־לא את־דמי נבות ואת־דמי ח' ר"פ. ב' ירושלים
בניו ראיתי אמש נאם־יהוה ושלמתי

תולדות אהרן דמי נבות . סנהד' מח :

ואמר יהורם דבר רכבא ושלח לקדמותהון ויימר השלם : יח ואזל רכיב סוסיא לקדמותיה ואמר כדנן אמר מלכא השלם ואמר יהוא מה לך ולשלם אסתחר לאחורי וחוי סכואה למימר אתא אזגדא עד לותהון ולא תב : יט ושלח רכיב סוסיא תנינא ואתא לותהון ואמר כדנן אמר מלכא השלם ואמר יהוא מה לך ולשלם אסתחר לאחורי : כ וחוי סכואה למימר אתא עד לותהון ולא תב ודברא כדברא דיהוא בר נמשי ארי בניח מדבר : כא ואמר יהורם אזדרז ומקים רתיכיה ונפק יהורם מלכא דישראל ואחזיהו מלך שבטא דבית יהודה גבר ברתיכיה ונפקו לקדמות יהוא ואשכחוהי באחסנת חקל נבות יזרעאלה : כב והוה כד חזא יהורם ית יהוא ואמר השלם יהוא ואמר מה השלם עד טעות איזבל אמך וחרשהא סגיאין : כג ואתחזר יהורם לאחורוהי ואפך ואמר לאחזיהו ניכלא אחזיה : כד ויהוא מלא ידיה בקשתא ומחא ית יהורם בין דרעוהי ונפק גירא מלביה וכרע ברתיכיה : כה ואמר לבדקר גבריה סב רמיהי באחסנת חקל נבות יזרעאלה ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין בתר אחאב אבוהי ומן קדם יי אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין : כו אם לא ית דמי נבות וית דמי בנוהי גלן קדמי בקריב אמר יי ואשלם לך באחסנתא

רשי

(כה) את רוכבים צמדים . את אשר אני ואתה היינו רוכבים צמדים (ס"א מצומדים) אחר אחאב ביום שהרג את נבות : וה' נשא עליו . ביד אליהו הנביא המשא הזה ואנחנו שמענו

רלבג

שהיה בא עם יהוא : קח רכב ושלח לקראתם . ר"ל רוכב סוס : (יח) מה לך ולשלו' סוב אל אחרי . עשה זאת כדי שלא ידע המלך דב' בזה כדי שיתכן לו יותר להמיתו : (כ) והמנהג כמנהג יהוא . ר"ל מנהג המלך אשר היה רוכב בו והוא היה נוהג מנהג יהוא כי הוא רכבו בשגעון בזולת ישוב : (כג) ויהפוך יהורם ידו וינס . ר"ל שכבר הי' נס לשוב ליזרעאל אך מהר יהוא וירה לו חץ והכהו מאחוריו בין זרועיו ויצא מלבו ומת לשעתו וכרע ברכבו ואמר יהוא לבדקר שהיה השליש שלו שישא נבלת יורם וישליכהו בחלקת שדה נבות היזרעאלי ר"ל במקום אשר סוקל שם נבות : (כה) אני ואתה את רוכבים צמדים אחרי אחאב אביו . ר"ל שאני ואתה היינו יחד את רוכבים אחרים מחוברים והולכים אחרי אחאב אביו : (כו) אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש . אמר דמי בניו העתידי' לצאת

ויאמר ו' בקרי' וסי' ושלח לקראתם ויאמר השלום . אף יחם ויאמר האח. ויאמר הצילני כי אלי אתה . תשוע ויאמר הנני . הוי המרבה לא לו. ויאמר אדם אך פרי לצדיק : ולשלום ג' בקריאה וסי' מה לך ולשלום סב אל אחרי . וחברו . למרבה המשרה ולשלום אין קץ : סב ו' בקריאה וחס' וסי' נמסר בסדר דברים : ולא שב ח' בקריא' וסי' וילך בדרך אחר דמלכים. בא המלאך עד הם . וחברו . ואתה כי הזהרתה רשע . וחברו : וימצאהו ג' בקריאה וחס' וסי' וימצאהו המרים בקשת . וחברו דד"ה . וימצאהו בחלקת נבות היזרעאלי : השלום ד' דגשים וסי' ונדמו נאות השלום . והיתה לי לשם ששון. ויהי כראות יהורם . כי זרע השלום הגפן : אחזיה ז' וסי' נמסר לעיל בסי' בחלק א' סוף סי' כ"ב : השלכהו י"ג חס' בליש'

רדק

ודעת אם אתן שנת לעיני כשמחת בקציר והדומה לו שכתבנו בספר מכלל : רכב . משרת רוכב הסוס יקרא רכב ועתה רכב על סוס אדוניו ללכת לקראת יהוא : (יח) עד הם . הראשון כן והשני עד אליהם שלא כמנהג כי המנהג עדיהם מלה אחת ועד אליהם היא תוספת ביאור כי היה מספיק אם יאמר אליהם או עדיהם לבדו : (כ) והמנהג כמנהג יהוא . מנהג הרכב כמנהג יהוא שהוא נוהג רכבו בשגעון וי"ת בשגעון ינהג בניח מדבר : (כב) השלום עד זנוני . מה ענין השלום שיגיע עד זנוני אמך לא יאות לה ולך שלום : (כג) ויהפוך יהורם ידיו . האוחזות ברסן הפכם להסב פניו ולנוס : (כד) מלא ידו בקשת . משך הקשת בכל כחו : (כה) שלשה . בה"א במקום וי"ו כמו אהלה : כי זכור אני ואתה . זכור היום שאני ואתה היינו רוכבים יחדיו מחוברים כלומר שהיו רוכבים שניהם ברכב אחד או שניהם זה אצל זה ביחד וזהו צמדים כמו צמד בקר ומלת את ר"ל עם כלומר אני עמך ואתה עמי היינו רוכבים צמדים וי"ת ארי דכיר אנא ואת כד הוינא רכיבין זוגא חד אזלין : וה' נשא עליו . ומן קדם ה' אתנטל עלוהי ית מטל נבואתא הדין : (כו) את דמי נבות ואת דמי בניו . נחלקו רז"ל בדבר זה יש שאומרים בניו נהרגו עמו ויהם אמרו בניו העתידים לצאת ממנו וא"א ז"ל פי' ואת דמי בניו שגזל מהם נחלתם : ראיתי אמש . ת"י גלן קדמי בקריב

מצודת דוד

העם אשר עם יהוא ראה אותם הצופה אבל עדיין לא הכיר אם של יהוא המה : ויאמר השלום . הרכב אמר להם השלום ר"ל אם בואם בעבור השלום או למלחמה : (יח) מה לך ולשלום . מה לך בתשאל השלום האם נוגע בך הדבר : סוב אל אחרי . ללכת עם אנשי ולא תשוב אל המלך : (כ) והמנהג . הנני רואה הנהגת העם הבא הוא כמנהג יהוא אשר הנהגתו בשגעון מבלי סדר וישוב הדעת : בן נמשי . בן בנו של נמשי : (כא) אסור . קשור הסוסים אל הרכב : (כב) מה השלום . מהו השלום הראוי עד שיהא השלום גמול זנוני איזבל וכו'. וכאומר וכי ראוים אתם לשלום : (כג) ויהפוך . הפך ידיו האוחזות ברסני הסוסים להפכם לאחור ולנוס : מרמה . ר"ל הנה קשר ומרד במרמה היו מראים עצמם כאוהבים : (כד) מלא ידו . שם כל ידו במלואה בקשת לירות בכח רב : ויכרע . כרע על ברכיו : (כה) כי זכר . תן דעתך לזכור כי אני ואתה את אשר היינו רוכבים צמדים ומחוברים אחרי אחאב ואז נשא ה' עליו את המשא הזה ע"י אליהו : (כו) אם לא . וכו' ור"ל האם לא את דמי וכו' ראיתי אמש כי למחרת הריגת נבות ירד אחאב לרשת כרמו ואז אמר לו אליהו בדבר ה' אם לא אתר דמי וכו' ראיתי אמש והם צועקים ומבקשים עליו דין : ודמי בניו . יש מרז"ל

מצודת ציון

(כא) בחלקת . בנחלת שדה : (כה) שלשה . ענין שר כמו ושלשים על כלו (שמות טו) : שא . הגבה אותו : צמדים . המחוברים יחד כמו צמיד פתיל (במדבר יט) : נשא עליו . שמים עליו המשא . הנבואה : (כו) אמש . יאמר על הלילה שעבר כמו ויוכח אמש (בראשית לא) . כפון

לְךָ בַּחֶלְקָה הַזֹּאת נְאֻם־יְהוָה וְעַתָּה
שָׂא הַשְׁלִכֵהוּ בַּחֶלְקָה כִּדְבַר יְהוָה׃
ד׳ כז וַאֲחַזְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה רָאָה וַיָּנָס דֶּרֶךְ
בֵּית הַגָּן וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו יֵהוּא וַיֹּאמֶר
ל׳ גַּם־אֹתוֹ הַכֻּהוּ אֶל־הַמֶּרְכָּבָה בְּמַעֲלֵה־
גוּר אֲשֶׁר אֶת־יִבְלְעָם וַיָּנָס מְגִדּוֹ
וַיָּמָת שָׁם׃ כח וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ עֲבָדָיו
ה׳ יְרוּשָׁלָמָה וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִקְבֻרָתוֹ עִם־
אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד׃
ט׳ ר״פ כט וּבִשְׁנַת אַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה
ד׳ לְיוֹרָם בֶּן־אַחְאָב מָלַךְ אֲחַזְיָה עַל־
ז׳ מ״ל בסיפ׳ יְהוּדָה׃ ל וַיָּבוֹא יֵהוּא יִזְרְעֶאלָה
ה׳ וְאִיזֶבֶל שָׁמְעָה וַתָּשֶׂם בַּפּוּךְ עֵינֶיהָ
כ׳ וַתֵּיטֶב אֶת־רֹאשָׁהּ וַתַּשְׁקֵף בְּעַד
הַחַלּוֹן׃ לא וְיֵהוּא בָּא בַשָּׁעַר וַתֹּאמֶר
הֲשָׁלוֹם זִמְרִי הֹרֵג אֲדֹנָיו׃ לב וַיִּשָּׂא
ל׳ פָנָיו אֶל־הַחַלּוֹן וַיֹּאמֶר מִי אִתִּי מִי

הָדָא אֲמַר יְיָ וּכְעַן סַב
רְמֵיהִי בְּאַחְסַנְתָּא כְּפִתְגָמָא י״גמס׳ כליס׳
דַיְיָ׃ כז וַאֲחַזְיָה מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה חֲזָא
וְאַפַּךְ בְּאוֹרַח בֵּית גִּנְיָא
וּרְדַף בַּתְרוֹהִי יֵהוּא וַאֲמַר
אַף יָתֵיהּ מְחוֹהִי בִּרְתִיכָא
בְּמִסְקָנָא דְגוּר דְעִם יִבְלְעָם
וְאַפַּךְ לִמְגִדּוֹ וּמִית תַּמָּן׃
כח וַאֲחִיתוּ יָתֵיהּ עַבְדוֹהִי
לִירוּשְׁלֶם וּקְבַרוּ יָתֵיהּ
בִּקְבוּרְתֵּיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי
בְּקַרְתָּא דְדָוִד׃ כט וּבִשְׁנַת
חֲדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין לְיוֹרָם
בַּר אַחְאָב מְלַךְ אֲחַזְיָה
עַל דְבֵית יְהוּדָה׃ ל וַאֲתָא
לְיִזְרְעֶאל וְאִיזֶבֶל שְׁמַעַת
וּכְחַלַת בִּצְרִידָא עֵינָהָא
וְתַקְנַת יַת רֵישָׁא
וְאִסְתְּכִיאַת מִן חֲרַכָּא׃
לא וְיֵהוּא עַל בִּתְרְעָא
וַאֲמַרַת הַשְׁלָם זִמְרִי קָטִיל
רִבּוֹנֵיהּ׃ לב וּזְקַף אַפּוֹהִי לַחֲרַכָּא וַאֲמַר מַן הָבָא מַן

רדק

בקריב וי״ל אמש כמשמעו הלילה שעבר ונאמר לאליהו ממחרת שמת נבות הנבואה הזאת כי ביום שמת נבות שלחו אל איזבל ולא ירד לכרם לרשתו עד למחרתו הנבואה באה אל אחאב בו ביום שהיה אחאב בכרם ואמר לו ראיתי הלילה דמי נבות ודמי בניו על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה: (כז) וינס דרך בית הגן. ובדברי הימים הוא אומר והוא מתחבא בשמרון ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו נראה כי בדרך הכוהו כמו שאמר להם הכוהו אל המרכבה והם הורו לו חצים והכוהו והוא נס מוכה אל מגדו וימת שם ולא מת ממש אלא נשתתק מחמת המכות כמו שאומר בנבל וימת לבו בקרבו ולא מת ממש עד עשרה ימים וכן פירושו וימת שם שנשתתק ואחר כן כשאוהו עבדיו להחבא בשמרון מפני יהוא ועבדי יהוא שרדפו אחריו ומצאוהו מתחבא בשמרון הביאוהו אל יהוא ביזרעאל והמיתוהו שם כי עדיין לא מת ומה שאמר שם ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא לא שקברוהו שם אלא שנתנוהו לקבורה והניחו אותו שיוליכוהו עבדיו לירושלם כמו שאמר הנה וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אותו בקבורתו וגו׳: במעלה גור. לא אמר להם שיכוהו במעלה גור אלא אמר לעבדיו שהיו רודפים הכוהו אל המרכבה והם לא השיגוהו כי הוא היה נס על המרכבה ולא השיגוהו עד מעלה גור שהשיגוהו בחצים במה והוא נס עם כל זה עד מגידו וזהו שאמר ויכוהו במעלה גור אשר את יבלעם והפסוק חסר במלת ויכוהו ולפי שאמר הכוהו סמך על המבין וכמוהו הרבה במקרא: (כט) ובשנת אחת עשרה. ולמעלה אמר בשנת י״ב ולפי החשבון הוא בשנת י״ג כמו שכתב אלא שב׳ שניה היו בהם מקוטעות מה שאומר זה הנה אף על פי שאמר למעלה תחלת מלכותו וסופה עתה בעת מותו ספר ג״כ מלכותו להודיע כי בעונו קצרו ימי מלכותו ומת ולא מלך אחר אביו אלא שנה אחת: (ל) ותשם בפוך עיניה. ותשם פוך בעיניה וכמוהו שלחו באש מקדשך או פי׳ ותשם ותתקן בפוך עיניה והפוך הוא הכחול: ותיטב את ראשה. ותתקן כלומר קשטה את עצמה כדי שתמצא חן בעיניו ולא יהרגה: (לא) זמרי הרג אדוניו. לפי שהרג זמרי את אלה בן בעשא אדוניו ויהוא ג״כ הרג אדוניו לפיכך קראה אותו כן: (לב) מי אתי. מי שם בעזרתי:

שמטוה

רשי

שמעו: (כז) הכהו אל המרכבה וגו׳. (ובדברי הימים כ״ב ח׳) הוא או׳ ויבקש את אחזיה וילכדוהו והוא מתחבא בשומרון ויביאוהו אל יהוא יש ליישב המקראות וינס דרך הגן מיזרעאל לשומרון וירדוף אחריו יהוא אך יש גמגום בדבר שהרי לא היתה ממשלת יהוא בשומרון עד יום המחרת כמו שמפורש בענין ויכתוב יהוא ספרי׳ וישלח שמרון וגו׳ רבותינו פירשו באגדת חלק והוא מתחבא בשומרון שהיה קודר אזכרות וכותב עכו״ם תחתיהם ולפי דבריהם יש לומר שאין החבאה זו מפני יהוא אלא כך פירושו ויבקש את אחזיהו וילכדוהו כשהיה נס דרך הגן והוא היה מרשיע לעשו׳ מתחילה שהיה בא לשומרון והתחבא מפני שרי יהודה לעשות התועבה הזאת לפי שיושבי שומרון עובדי עכו״ם היו ויביאוהו אל יהוא אנשי יהוא שרדפו אחריו ויאמר הכהו אל המרכבה: במעלה גור. ששם הכיאוהו אליו: וינס מגדו. מוכה בכליות: (כט) ובשנת אחת עשר׳ שנה ליור׳ בן אחאב מלך אחזיה. למעלה הוא אומר בשנת י״ב וע״כ יהורם אביו לא מת אלא בשנת י״ב ליורם שהרי בשנת ה׳ ליורם מלך וח׳ שנים מלך ומה שאמר כאן בשנת י״א אומר אני שמלך בחיי אביו שנה לפי שהיה נגוף בתחלואים רעים כמו שנאמר (בד״ה ב׳ כ״א י״ח) ואחרי כל זאת נגפו ה׳ לחלי לאין מרפא ויהי לימים מימים יצאו מעיו עם חליו וגו׳ וימליכו יושבי ירושלים את אחזיהו כאן הוא אומר בן כ״ב שנה אחזיהו במלכו (ובד״ה ב׳ כ״ב ב׳) בן מ״ב שנה היה במלכו וכל ימי יהורם אביו מ׳ שנה היו ולא יותר שנאמר בו ל״ב שנה במלכו וח׳ שנה מלך והיאך אפשר לבן להיות גדול מאביו ב׳ שנים אלא כ׳ שנה לפני שנולד שהם ב׳ שני׳ קודם שנולד אביו נגזרה גזרה זו מיום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר (בד״ה ב׳ כ״ב ז׳) ומאלהי׳ היתה תבוסת אחזיהו לבא אל יורם וגו׳ כך שנויה בסדר עולם ובתוספתא דסוטה אך בכל המקרא לא מצינו שנשא יהושפט את בת עמרי אך מצאתי (בדברי הימים ב׳ י״ח א׳) ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת ל׳ ואחד לאסא נשאה שנאמר ובשנת ל״א לאסא מלך עמרי (מלכים א׳ ט״ז כ״ה) ושנינו בסדר עולם שמלך מלכות שלימה שהרי שש שנים קודם לכן מלך על חצי העם וכשנשא אסא את בתו ליהושפט נתעל׳ עמרי והרגו את תבני לא וחשוב משנת ל״א לאסא עד מות אחזיהו ותמצאם מ״ב: (ל) ותיטב את ראשה. ותקנת ית רישא כדי שתשא חן בעיני יהוא וישאנה: (לא) ותאמר השלום. תרצה להיות עמי בשלום: זמרי הרג אדניו אם הרגת את אדוניך אין זה דבר חדש שהרי זמרי גם הוא הרג את אלה בן בעשא: (לב) מי אתי. מי בכם לעזרתי:

שמטוה

רלבג

לבאת ממנו כמו שבארנו במה שקדם ואמר אליהו לו בדבר ה׳ שכבר ראה בלילה שעבר קודם מצאו אותו דמי נבות שהומת בעבור שלא רצה למכור כרמו או להחליפו: (כז) ואחזיהו מלך יהודה ראה וינס. ספר בד״ה שכבר היה אחזיהו מתחבא בשומרון ויביאוהו אל יהוא ואולם קצר בזה המקום והנה כשהביאוהו אל יהוא אמר להם שיכוהו אל המרכבה בחצים והנה אמר להם זה בהיותו בעליית גור אשר את יבלעם ושם הכוהו בחצים וגם מוכה אל מגדו וימת שם והנה זכה לקבורה מפני היותו בן יהושפט אשר דרש את ה׳ בכל לבו כמו שנזכר בספר ד״ה: (ל) ותשם בפוך עיניה. ר״ל שחור קשטה את עצמה ושמה פוך בעיניה להיטיב ראותה אולי עשתה כדי שתשא חן בעיניו ויחמול עליה ולא יהרגנה או עשתה זה להחזיק המלוכה עדיין והוא יותר נכון ולזה אמרה בגאוה ליהוא השלום זמרי הורג אדניו:

שמטוהו

מצודת ציון

(ל) בפוך. הוא כחול שחור וכן כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד): ותיטב. ענין תקון כמו אם תיטבי

מצודת דוד

מרז״ל אמרו שהרג גם בניו ומהם אמרו בניו שהיה עתיד להוליד: ושלמתי לך. גם זה דברי אליהו שאמר בשם ה׳ שיקבל גמולו בחלקת נבות: ועתה. הואיל ודבר ה׳ הוא השליכהו אל החלקה ההיא: (כז) גם אתו הכהו. כי גם הוא מבית אחאב עובד ע״ג כמוהם: אל המרכבה. בעודו יושב במרכבה: במעלה גור. כאלו אמר והכהו במעלה גור וקצר הכתוב וסמך על מ״ש גם אותו הכהו: את יבלעם. סמוך ליבלעם: וינס מגדו. אחרי אשר הכהו נס אל מגדו: וימת שם. ר״ל הומת בדבר הקשר ההוא על יהוא כי בד״ה נאמר שמת בשומרון כי לשם בא ממגידו: (כח) בקבורתו. אשר כרה לו בחייו: (כט) ובשנת אחת עשרה. ר״ל אחר שעבר שנת י״א כי בי״ב מלך וכמ״ש למעלה בשנת שתים עשרה וכו׳ כי יהורם אביו מלך בה׳ ליורם בן אחאב וימי מלכותו ח׳ שנים מקוטעות וכלו א״כ בי״ב ליורם בן אחאב ואז מלך אחזיה: (ל) ותשם בפוך עיניה. כמו ותשם פוך בעיניה וכן שלחו באש מקדשך (תלים ע״ד) ומשפטו שלחו אש במקדשך: ותיטב את ראשה. תקנה לשער ראשה וקשטה עצמה למצוא חן בעיני יהוא לבל יהרגנה: (לא) השלום. האם תרצה להיות עמי בשלום: זמרי הורג אדניו. לפי שגם זמרי הרג את שמלך אלה בן בעשא לזה קראה אותו

בשם

וישקפו אליו שנים שלשה סריסים:
לג ויאמר שמטהו וישמטוה ויז ל׳ · שמטוה ק׳
מדמה אל הקיר ואל הסוסים ל׳. ל׳. ל׳
וירמסנה: לד ויבא ויאכל וישת ויאמר ל׳
פקדו נא את הארורה הזאת ל׳ וחד ארור׳
וקברוה כי בת מלך היא: לה וילכו ג׳
לקברה ולא מצאו בה כי אם
הגלגלת והרגלים וכפות הידים: ל׳ וחד ורגנים ג׳
לו וישבו ויגידו לו ויאמר דבר יהוה
הוא אשר דבר ביד עבדו אליהו
התשבי לאמר בחלק יזרעאל יאכלו
הכלבים את בשר איזבל: לז והית והיתה ק׳
נבלת איזבל כדמן על פני השדה ג׳ בטעמא
בחלק יזרעאל אשר לא יאמרו זאת
איזבל: י א ולאחאב ל׳
שבעים בנים בשמרון ויכתב יהוא
ספרים וישלח שמרון אל שרי
יזרעאל הזקנים ואל האמנים אחאב ל׳ וחס׳
לאמר: ב ועתה כבא הספר ו׳ חסר
הזה אליכם ואתכם בני אדניכם ג׳
ואתכם הרכב והסוסים ועיר מבצר ג׳
והנשק: ג וראיתם הטוב והישר ל׳. ד׳
מבני אדניכם ושמתם על כסא
אביו והלחמו על בית אדניכם: כ׳
ד ויראו מאד מאד ויאמרו הנה שני ד׳ חס׳ וכל שמואל דכוו׳ כמ״א
המלכים לא עמדו לפניו ואיך נעמד
אנחנו: ה וישלח אשר על הבית
ואשר על העיר והזקנים והאמנים י״ז. י״ז בטע׳ אופן ועגלה
אל יהוא לאמר עבדיך אנחנו וכל
אשר תאמר אלינו נעשה לא נמליך ל׳ וחס׳

ואסתכיאו לותיה תרין
תלתא גוזאין: לג ואמר
מגרוהא ומגרוהא ונדא
מדמה על כותלא ועל
סוסותא ודשוהא: לד ועל
ואכל ושתי ואמר סערו כען
ית ארורתא הדא וקברוהא
ארי בת מלכא היא:
לה ואזלו למקברה ולא
אשכחו בה אלהין גולגלתא
ורגליא ופסת ידיא:
לו ותבו וחויאו ליה ואמר
פתגמא דיי הוא דמליל
ביד עבדיה אליהו דמן
תושב למימר באחסנת
יזרעאל ייכלון כלביא ית
בסרא דאיזבל: לז ותהי
נבילתא דאיזבל כזבל
מבדר על אפי חקלא
באחסנת יזרעאל דלא
יימרון דא איזבל:
א ולאחאב שבעין בנין
בשמרון וכתב יהוא אגרן
ושדר לשמרון לרברבי
יזרעאל סביא ולתורבניא
דאחאב למימר: ב וכען
כמיתא אגרתא הדין
לותכון ועמכון בני
רבוניכון ועמכון רתיכין
וסוסון וקריין כריכן ומאני
זינא: ג ותחזון דתקין
ודכשר מבני רבונכון
ותשוון על כורסי מלכותא
דאבוהי ותגיחון קרב על
בית רבונכון: ד ודחילו
לחדא לחדא ואמרו הא
תרין מלכיא לא יכילו
למיקם קדמוהי ואכדין נקום
אנחנא: ה ושלח דממנא
על ביתא ודממנא על קרתא וסביא ותורביניא לות יהוא למימר עבדך אנחנא וכל דתימר לנא

רשי

(לג) שמטוה. מן החלון ארצה: (לה) הגלגלת והרגלים. אמרו רבותינו שהיתה מרקדת לפני חתני׳ בידיה וברגליה ומכשכשת בראשה: (לז) כדומן. תרגומו כזבל: (א) ואל האומני׳ אחאב. אומנים את בניו: ואתכם הרכב והסוסים. ויש בכם כח להלחם: (ד) שני המלכים. יורם

רלבג

(לג) שמטוהו. כתוב שמטוה קרי והכתוב שב אל גוף איזבל כאילו יאמר שמטו גופה כדי שיפילוהו לארץ וזהו סקילה כמו שסוקל נבות כי הסקילה הוא אם בשליכת אבנים על הנסקל או בדחיית הנסקל על האבן כאמרו כי סקול יסקל או ירה יירה והנה זה הי׳ מדה כנגד מדה: וירמסנה. רמס אותה יהוא אחרי נפלה להמיתה בשלמות ולקיים מה שנאמר והיתה נבלת איזבל כדמן על פני השדה: (לו) בחלק יזרעאל. ידמה שבכרם נבות נפלה ושם אכלו בשדה הכלבי׳ כי אצל בית אחאב היה כרם נבות: (ב) והנשק. ר״ל כלי המלחמה: (ה) וישלח אשר על הבית. ר״ל שכבר שלח הממונים על בית אחאב והממונה על עיר שמרון וזקני העיר והאומנים ומגדלים בני אחאב שהיו גדולי העיר

במסרה רבתא: כל לישן הזאה על במ״ד אל וסי׳ והזה אל הבית שבע פעמים. והזה אל נכח פני אהל מועד. ויז מדמה אל הקיר ב׳ בפסוק: מדמה ו׳ בקריאה וסי׳ נמסר בויקרא: והיתה ג׳ בטעמא בנביאים וסי׳ והיתה הפצירה. והיתה נבלת איזבל. והיתה חבל הים: ואשר על העיר חד מן י״ו פסוקים בטעם פזר גדול וגלגל וסי׳

רדק

(לג) שמטוה. הפילוה מן החלון לארץ וכתוב בוי״ו שהוא כנוי לזכר והקרי בקמץ הה״א לנקבה והוי״ו נוספת והכתיב יש בו דרש רמז לנבות שצותה לשמוט אותו ולסקלו כן צוה הוא לשמטה כי דין סקילה היה לה כי מתה בנפלה ורמסוה: ויז מדמה. בחיר״ק היו״ד מבנין הקל וכתב זה לגלות משפט האל ברשעה הזאת כי היה דמה נראה ימים בקיר: וירמסנה. והוא רמסה בסוסו: (לד) כי בת מלך היא. ואף על פי שהיתה ממלכי אומות העולם צריך לנהוג כבוד בכל נכבד באומתו מדרך המוסר ולא תלה בכבוד בעלה לפי שהיא גרמה מיתתו ואבדון מלכותו: (לה) כי אם הגלגלת כי שאר כל הגוף אכלו הכלבים ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים ושבו והגידו ליהוא ולא קברו ממנה דבר כיון שהיה רוב גופה נאכל כמו שאמר הנביא ואין קובר: ובדרש למה נשאר בה הגלגלת והרגלים וכפות הידים שלא אכלו הכלבים לזכות שהיתה מרקדת לפני הכלות נשארו בה הרגלים ולפי שהיתה מטפחת לפניהם נשארו בה כפות הידים ולפי שהיתה מכשכשת בראשה לפניהן נשאר בה הגלגלת ולדעת הדרש הנשאר בה קברו ומה שאמר ואין קובר כי קודם שיביאו לקבר נאכל רוב גופה: (לו) בחלק יזרעאל. כי החלק הזה היה פתוח אל כרם נבות כמו שאמר הכתוב כי הכרם היה אצל היכל אחאב: (לז) והית. הכתוב הוא בלא ה״א כמו ועשת את התבואה והקרי בה״א על הרוב: כדומן. כתרגומו כזבל דמבדר על אפי חקלא: (א) אל שרי יזרעאל. שרי יזרעאל היו אז בשמרון אולי הלכו שם כששמעו המרד להתיעץ שם לפי ששמרון היתה עיר המלוכה: ואל האומני׳ אחאב. האומנים בני אחאב כמו שאמר גדולי העיר מגדלים אותם: (ג) והלחמו. לנסותם
כתב

מצודת דוד

בשם זמרי וכאילו באה להקל אשמתו לומר שכבר היה לעולמים וכדי להחניפו אמרה כן: (לב) מי אתי מי. מי בעזרתי: וישקיפו אליו. כאומרם הננו למצותיך: (לג) שמטוה. הזיזו אותה מן החלון להפילה לארץ: וירמסנה. יהוא רמסה ברגליו: (לד) פקדו נא. זכרו את הארורה הזאת וקברוה כי בת מלך היא ואין מדרך המוסר לנהוג בה בזיון אחר המיתה: (לה) כי אם הגולגולת וכו׳. ושאר כל הגוף אכלו הכלבים כדבר ה׳ ואחז״ל בזכות שהיתה מרקדת ברגליה ומטפחת בידיה ומרכנת בראשה לפני הכלה לשמחה לזה נשארו ולא אכלום הכלבים: (לו) דבר ה׳ הוא. ולא במקרה בא: (לז) כדומן. כזבל המפוזר בארץ כן היו אבריה מפוזרים: זאת איזבל. כי רוב הגוף אכלו הכלבים והנשאר לא היה שמה עליה: י (א) האמנים אחאב: האמנים של אחאב: (ב) ועתה. לא הזכיר הכתוב ראשית הדברים שהיו כמנהג לפוקדם בשלום ואח״ז כתב ועתה וכו׳: בני אדוניכם. יורשי המלוכה: הרכב וכו׳. וא״כ הכח בידכם להלחם: (ג) על בית. בעבור בית אדוניכם ובכדי לנסותם לדעת מה בלבם שלא אליהם כדברים האלה: (ה) אשר על הבית. הממונה על

מצודת ציון

תיטבי דרכך (שם ג): ותשקף. ראתה והביטה: (לב) סריסים. שרים: (לג) שמטוה. ענין הזזה מן המקום כמו שמטו הבקר (ש״ב ו): ויז. מל׳ הזיה ונטיפה: (לה) הגלגלת. הראש: (לז) כדומן. כזבל כמו לדומן על פני האדמה (ירמיה ח): י (א) האמנים. כן יקראו מגדלי הילדים כמו על צד תאמנה (ישעיה ס): (ב) והנשק. כלי המלחמה כמו נשק בית היער (שם כ)

רדק

כתב להם כן : (ו) את ראשי אנשי בני אדניכם . בני הוא פי׳ אנשי כי אם היה אומר אנשי אדניכם היו סוברים כי על כל אנשי ביתו אמר ואעפ״י שאינם בניו לפיכך אמר בני אדניכם : ובני המלך . לא היה זה בספר אלא ספור הכתוב הוא שמספר כי בני המלך שצוה יהוא להביא את ראשיהם היו שבעים איש עם גדולי העיר שהיו מגדלים אותם : (ז) בדודים . בסלים וכן ת״י בסליא וכמוהו שני דודאי תאנים הדוד האחד : (ח) שני צבורים . כמו גלים לפי שהם נאספים יחד כמו גל אבנים לפיכך נקראו צבורי׳ מן ויצבור יוסף אם יצבר כעפר כסף וי״ת דגורין כמו שתרגם אונקלוס חמרין חמרין : (ט) לדיקים אתם . אינכם חייבים בדם אלה האנשים תאמרו כי אני עשיתי רע וקשרתי על אדוני והרגתיו הלא לא הכיתי אני אלא גדולי העיר הכו אותם ולא רצו להלחם עליהם תוכלו להכיר ולדעת כי מה׳ יצא הדבר ואני ואתם לדיקים בדם כל בית אחאב : (יא) ומיודעיו . קרוביו כמו ולנעמי מודע לאישה וכת״י וקריבוהי : וכהניו . כהני במות וי״ת וחברוהי : (יב) בית עקד הרועים . ת״י בית כנישת רעיא וכתב א״א ז״ל כי נקרא כן לפי שהיו הרועים גוזזים שם את הצאן ובעת הגזיזה קושרים אותם ברגליהם מקום העקדה : (יג) מצא את אחי אחזיהו . בני אחי אחזיהו כמו שאומר בד״ה וימצא את שרי יהודה ואת בני אחי אחזיהו ובן אחיו קורא אחיו כמו ואת לוט אחיו : לשלום בני המלך ובני הגבירה . בני אחאב ובני איזבל ומ״ש ובני הגבירה אחר שאמר לשלום בני המלך לפי שהכבוד היה תלוי בה שאף בחיי אחאב היתה היא גבירה ואחאב היה נשמע אליה ועושה על פיה ולא ידעו ענין זה המרד ושהומתה איזבל ושהומת אחזיהו לפיכך לא נסו מיהוא אבל שמעו כי מת יהורם ברמות גלעד לפיכך אמר לשלום בני המלך וכן אמרו שם בדברי הימים משרתים לאחזיהו שהיו באים לעבודת אחזיהו לעזור לבית אחאב כמו שהיה הוא עמהם : (יד) תפשום חיים . ומה שצוה כן ובלבבו להרגם כמו שאמר וישחטום להגדיל הנקמה שלא ימיתום דרך מלחמה :

ויברכו

תרגום

נַעֲבֵיד לָא נַמְלִיךְ גְּבַר
דְּתַקִּין בְּעֵינָךְ עֲבֵיד :
ו וּכְתַב לְהוֹן אִגַּרְתָּא
תִּנְיָנוּת לְמֵימַר אִם דִּילִי
אַתּוּן וּמִנִּי אַתּוּן מְקַבְּלִין
סְבוּ יַת רֵישֵׁי גַּבְרֵי בְּנֵי
רִבּוֹנְכוֹן וְתֵיתוֹן לְוָתִי
בְּעִידָּנָא הָדֵין מְחַר לְיִזְרְעֶאל
וּבְנֵי מַלְכָּא שַׁבְעִין גַּבְרָא
יַת רַבְרְבֵי קַרְתָּא מְרַבַּן
יַתְהוֹן : ז וַהֲוָה כְּמֵיתֵי
אִגַּרְתָּא לְוָתְהוֹן וְדַבָּרוּ יַת
בְּנֵי מַלְכָּא וּנְכִיסוּ שַׁבְעִין
גַּבְרָא וְשַׁוִּיאוּ יַת
רֵישֵׁיהוֹן בְּסַלַּיָּא וְשַׁדְּרִינוּן
לְוָתֵיהּ לְיִזְרְעֶאל : ח וַאֲתָא
אִזְגַּדָּא וְחַוִּי לֵיהּ לְמֵימַר
אַיְתִיאוּ רֵישֵׁי בְּנֵי מַלְכָּא
וַאֲמַר שַׁוּוּ יַתְהוֹן תְּרֵין
דְּגוּרִין בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא
עַד צַפְרָא : ט וַהֲוָה בְצַפְרָא
וּנְפַק וְקָם וַאֲמַר לְכָל עַמָּא
זַכָּאִין אַתּוּן הָא אֲנָא
מְרָדִית עַל רִבּוֹנִי וְקַטַלְתֵּיהּ
וּמַן קְטַל יַת כָּל אִלֵּין :
י דְּעוּ כְעַן אֲרֵי לָא יִבְטֵל
מִפִּתְגָמָא דַּייָ דְּמַלֵּיל יְיָ עַל
בֵּית אַחְאָב וַייָ קַיֵּם יַת
דְּמַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵּיהּ אֵלִיָּהוּ :
יא וּמְחָא יֵהוּא יַת כָּל
דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְבֵית אַחְאָב
בְּיִזְרְעֶאל וְכָל רַבְרְבוֹהִי
וְקָרִיבוֹהִי וְחַבְרוֹהִי עַד דְּלָא
אִשְׁתְּאַר לֵיהּ מְשֵׁיזֵיב :
יב וְקָם וַאֲתָא וַאֲזַל לְשָׁמְרוֹן
הוּא בֵּית כְּנִישַׁת רַעְיָא
בְּאוֹרְחָא : יג וְיֵהוּא אַשְׁכַּח
יַת אֲחֵי אֲחַזְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא
דְּבֵית יְהוּדָה וַאֲמַר מַן
אַתּוּן וַאֲמַרוּ אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ אֲנַחְנָא וּנְחַתְנָא לְמִשְׁאַל שְׁלָם בְּנֵי מַלְכָּא וּבְנֵי מַלְכְּתָא : יד וַאֲמַר אַחֲדוּנוּן כַּד חַיִּין
וַאֲחַדוּנוּן כַּד חַיִּין וּנְכִיסוּנוּן לְגוֹ בֵּית

מקרא

אִישׁ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה : ו וַיִּכְתֹּב
אֲלֵיהֶם סֵפֶר ׀ שֵׁנִית לֵאמֹר אִם־לִי
ג׳ וחס׳ אַתֶּם וּלְקֹלִי ׀ אַתֶּם שֹׁמְעִים קְחוּ אֶת־
רָאשֵׁי אַנְשֵׁי בְנֵי־אֲדֹנֵיכֶם וּבֹאוּ אֵלַי
ז׳. ל׳ כָּעֵת מָחָר יִזְרְעֶאלָה וּבְנֵי הַמֶּלֶךְ
ג׳ וחס׳ שִׁבְעִים אִישׁ אֶת־גְּדֹלֵי הָעִיר
ט׳מ״ל בסיפ׳ ו׳ חס׳ מְגַדְּלִים אוֹתָם : ז וַיְהִי כְּבֹא הַסֵּפֶר
אֲלֵיהֶם וַיִּקְחוּ אֶת־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ
וַיִּשְׁחֲטוּ שִׁבְעִים אִישׁ וַיָּשִׂימוּ אֶת־
י״ג. ל׳ רָאשֵׁיהֶם בַּדּוּדִים וַיִּשְׁלְחוּ אֵלָיו
ז׳ יִזְרְעֶאלָה : ח וַיָּבֹא הַמַּלְאָךְ וַיַּגֶּד־לוֹ
לֵאמֹר הֵבִיאוּ רָאשֵׁי בְנֵי־הַמֶּלֶךְ
ל׳ וַיֹּאמֶר שִׂימוּ אֹתָם שְׁנֵי צִבֻּרִים פֶּתַח
הַשַּׁעַר עַד־הַבֹּקֶר : ט וַיְהִי בַבֹּקֶר וַיֵּצֵא
ג׳כפי׳ ג׳כ״כ בנביאים וַיַּעֲמֹד וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־הָעָם צַדִּקִים
ז׳. ל׳ אַתֶּם הִנֵּה אֲנִי קָשַׁרְתִּי עַל־אֲדֹנִי
כ׳ וָאֶהַרְגֵהוּ וּמִי הִכָּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה : י דְּעוּ
ג׳ אֵפוֹא כִּי לֹא יִפֹּל מִדְּבַר יְהֹוָה אַרְצָה
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהֹוָה עַל־בֵּית אַחְאָב
וַיהֹוָה עָשָׂה אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד עַבְדּוֹ
ב׳ פסוקים בענין מטעי׳ אֵלִיָּהוּ : יא וַיַּךְ יֵהוּא אֵת כָּל־הַנִּשְׁאָרִים
לְבֵית־אַחְאָב בְּיִזְרְעֶאל וְכָל־גְּדֹלָיו
ל׳. כ׳ וּמְיֻדָּעָיו וְכֹהֲנָיו עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־
לוֹ שָׂרִיד : יב וַיָּקָם וַיָּבֹא וַיֵּלֶךְ שֹׁמְרוֹן
כ׳ הוּא בֵּית־עֵקֶד הָרֹעִים בַּדָּרֶךְ : יג וְיֵהוּא
מָצָא אֶת־אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה
וַיֹּאמֶר מִי אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ אֲחֵי אֲחַזְיָהוּ
כ״יואב וחד״ן ושלום. ל׳ אֲנַחְנוּ וַנֵּרֶד לִשְׁלוֹם בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ וּבְנֵי
ג׳ הַגְּבִירָה : יד וַיֹּאמֶר תִּפְשׂוּם חַיִּים
כ׳. ל׳ וַיִּתְפְּשׂוּם חַיִּים וַיִּשְׁחָטוּם אֶל־בּוֹר

רשי

יורם ואחזיה : (ו) ובני המלך שבעים איש את גדולי העיר וגו׳ . כל זה כתב בספר ואני יודע חשבונם שבעים איש והם עם גדולי העיר המגדלים אותם : (ז) בדודים . סירות : (ח) צבורים . חמרין דגורין מונטי׳ בלע״ז : (ט) לדיקים אתם . כולכם בעיניכם לדיקים ומחזיקים אותי בחזקת רשע על שהרגתי את המלך ועתה ראו הנה אני קשרתי על אדוני ואהרגהו את כל אלה מי הכה אני לא הרגתי׳ אך מאלה תדעו אפוא כי גזרת המלך היא עליהם והורג׳ לדיק הוא ומקיים את מצות המקום : (יב) בית עקד הרועים . בית כנישת רעיא . עקד . לשון קשר מקום אסיפת רועים : (יג) ובני הגבירה

רלבג

העיר כמו שנזכר אחר זה שהם עבדיו וכל אשר יאמר להם יעשו : (ז) וישימו את ראשיהם בדודי׳ . ר״ל בסלי׳ כדי שיראום האנשי׳ : שימו אותם שני צבורים . הם כמו חמרים ר״ל שיעשו שני גלים מאלו הראשים והנה באו בעוד לילה להעלים הענין מההמון : (יא) וכהניו . הם כהני הבמות : (יב) ויקם ויבא וילך שומרון . ר״ל שכבר קם יהוא ובא לביתו לקחת הרכב והלך לשומרון ובדרכו הנה בהיותו בית עקד הרועים הוא הבית שהיו הרועים גוזזים שם את הצאן ולזה היו עוקדים אותם שם הנה מצא יהוא את אחי אחזיהו מלך יהודה ר״ל בני אחי אחזיהו כי כבר מתו אחיו כמו שנזכר בספר ד״ה : (יד) וישחטו׳ אל בור בית עקד . הנה הי׳ בור בבית ההוא שהיה בית עקד הרועים ושם שחטם אחר

במסרה רבתא : מדבר ג׳ וסי׳ שקר תרחק . ויקם דבר איש יהודה . דעו אפוא כי לא יפל : לשלום ב׳ וסי׳ יואב . ויהוא מצא : וישחטום ב׳ וסי׳ אל בור עקד . הכהנים :

מצודת ציון

כנ) : (ז) בדודים . כעין קדירות וכן וככה בכיור או בדוד (ש״א ב) : (ח) צבורים . קבוצים כמו ויצבור יוסף (בראשית מב) : (י) אפוא . ת״י כען והוא תרגום של עתה : (יא) ומידעיו . קרוביו כמו מודע לאישה (רות ב) : וכהניו . כהני הבעל : שריד . פליט : (יב) בית עקד הרועים . בית שהרועים גוזזים בו הצאן ולפי שבדרך לעקדם ולקושרם בעת הגיזה קרוי עקד מל׳ ויעקוד

מצודת דוד

בית המלך : (ו) אם לי אתם . אם אתם משלי ונכנעים אלי : כעת מחר . כעת הזאת ביום מחר : ובני המלך כו׳ . גם זה מדברי יהוא שכתב להם יודע אני שהמה שבעים ובבית גדולי העיר ולא תוכלו להעלים ממני את מי מהם : את גדולי העיר . והמה עם גדולי העיר שהיו מגדלים אותם ר״ל שהיו בבית גדולי העיר : (ח) עד הבקר . להיות מונחים עד הבקר בכדי שיראום העם : (ט) לדיקים אתם . רוצה לומר הנה האמנם שאתם לדיקים ממני על שהרגתי את המלך ומי הרג את כל אלה הלא אנכי שומרון הרגום : (י) דעו אפוא . בזאת דעו עתה שלא יפול דבר ה׳ ארצה להיות בטל מה מדברו כ״א יפול על ראש מי אשר נגזר עליו : וה׳ עשה . הריגת המלך ובניו באה בהשגחה מה׳ : (יב) הוא בית עקד . כשבא לבית עקד הרועים אשר בדרך : (יג) ויהוא מצא . שם מצא יהוא את אחי אחזיהו ר״ל בני אחזיהו וכן נאמר בד״ה כי

בֵּית־עֵקֶד אַרְבָּעִים וּשְׁנַיִם אִישׁ וְלֹא־ ל׳. ל׳
הִשְׁאִיר אִישׁ מֵהֶם׃
טו וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם וַיִּמְצָא אֶת־
יְהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב לִקְרָאתוֹ וַיְבָרְכֵהוּ
וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲיֵשׁ אֶת־לְבָבְךָ יָשָׁר
כַּאֲשֶׁר לְבָבִי עִם־לְבָבֶךָ וַיֹּאמֶר
יְהוֹנָדָב יֵשׁ וָיֵשׁ תְּנָה אֶת־יָדֶךָ וַיִּתֵּן ל׳
יָדוֹ וַיַּעֲלֵהוּ אֵלָיו אֶל־הַמֶּרְכָּבָה׃
טז וַיֹּאמֶר לְכָה אִתִּי וּרְאֵה בְּקִנְאָתִי
לַיהוָה וַיַּרְכִּבוּ אֹתוֹ בְּרִכְבּוֹ׃
יז וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹן וַיַּךְ אֶת־כָּל־הַנִּשְׁאָרִים כ׳פסו׳מטעי׳ בענין
לְאַחְאָב בְּשֹׁמְרוֹן עַד־הִשְׁמִדוֹ כִּדְבַר ס׳ בטע׳כסי׳
יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־אֵלִיָּהוּ׃
יח וַיִּקְבֹּץ יֵהוּא אֶת־כָּל־
הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַחְאָב עָבַד אֶת־ י״ג חס׳כסיפ׳
הַבַּעַל מְעָט יֵהוּא יַעַבְדֶנּוּ הַרְבֵּה׃
יט וְעַתָּה כָל־נְבִיאֵי הַבַּעַל כָּל־עֹבְדָיו ד׳פסו׳כל כל וכל כל
וְכָל־כֹּהֲנָיו קִרְאוּ אֵלַי אִישׁ אַל־יִפָּקֵד
כִּי זֶבַח גָּדוֹל לִי לַבַּעַל כֹּל אֲשֶׁר־יִפָּקֵד
לֹא יִחְיֶה וְיֵהוּא עָשָׂה בְעָקְבָּה לְמַעַן י״ח. ל׳
הַאֲבִיד אֶת־עֹבְדֵי הַבָּעַל׃ כ וַיֹּאמֶר
יֵהוּא קַדְּשׁוּ עֲצָרָה לַבַּעַל וַיִּקְרָאוּ׃ ל׳
כא וַיִּשְׁלַח יֵהוּא בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ
כָּל־עֹבְדֵי הַבַּעַל וְלֹא־נִשְׁאַר אִישׁ ד׳
אֲשֶׁר לֹא־בָא וַיָּבֹאוּ בֵּית הַבַּעַל
וַיִּמָּלֵא בֵית־הַבַּעַל פֶּה לָפֶה׃ כב וַיֹּאמֶר ו׳. כ׳
לַאֲשֶׁר עַל־הַמֶּלְתָּחָה הוֹצֵא לְבוּשׁ ל׳. ה׳ כ׳ מ״ל
לְכֹל עֹבְדֵי הַבָּעַל וַיֹּצֵא לָהֶם הַמַּלְבּוּשׁ׃ י״ג חס׳
כג וַיָּבֹא יֵהוּא וִיהוֹנָדָב בֶּן־רֵכָב בֵּית
הַבָּעַל וַיֹּאמֶר לְעֹבְדֵי הַבַּעַל חַפְּשׂוּ
וּרְאוּ פֶּן־יֶשׁ־פֹּה עִמָּכֶם מֵעַבְדֵי יְהוָה
כִּי אִם־עֹבְדֵי הַבַּעַל לְבַדָּם׃ כד וַיָּבֹאוּ
לַעֲשׂוֹת זְבָחִים וְעֹלוֹת וְיֵהוּא שָׂם־לוֹ כ׳ גס אתס תתן

תרגום

כְּנִשְׁתָּא אַרְבְּעִין וּתְרֵין גַּבְרָא וְלָא אִשְׁתָּאַר אֱנָשׁ מִנְהוֹן׃ טו וַאֲזַל מִתַּמָּן וְאַשְׁכַּח יַת יְהוֹנָדָב בַּר רֵכָב לְקֳדָמוּתֵיהּ וּבָרְכֵיהּ וּשְׁאֵיל בִּשְׁלָמֵיהּ וַאֲמַר לֵיהּ הַאִית לִבָּךְ כָּשַׁר כְּמָא דְלִבִּי עִם לִבָּךְ וַאֲמַר יְהוֹנָדָב אִית וְאִית הַב יַת יְדָךְ וִיהַב יְדֵיהּ וְאַסְקֵיהּ לְוָתֵיהּ לִרְתִיכָא׃ טז וַאֲמַר אִיתָא עִמִּי וַחֲזֵי בְּקִנְאָתִי דַּאֲנָא מְקַנֵּא קֳדָם יְיָ וְאַחִיתוּ יָתֵיהּ בִּרְתִיכֵיהּ׃ יז וַאֲתָא לְשֹׁמְרוֹן וּמְחָא יַת כָּל דְּאִשְׁתָּאֲרוּ לְאַחְאָב בְּשֹׁמְרוֹן עַד דִּי שֵׁיצֵיהּ כְּפִתְגָמָא דַּייָ דְּמַלֵּיל עִם אֵלִיָּהוּ׃ יח וּכְנַשׁ יֵהוּא יַת כָּל עַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן אַחְאָב פְּלַח יַת בַּעְלָא זְעֵיר יֵהוּא יִפְלְחִינֵיהּ סַגֵּי׃ יט וּכְעַן כָּל נְבִיֵּי בַעְלָא וְכָל פַּלְחוֹהִי וְכָל כּוּמְרוֹהִי זַמִּינוּ לִי אֱנָשׁ לָא יִשְׁנֵי אֲרֵי דְבַח רַב לִי לְבַעְלָא כָּל דְּיִשְׁנֵי לָא יִתְקַיַּם וְיֵהוּא עֲבַד בְּחוּכְמָא בְּדִיל לְאַבָּדָא יַת פָּלְחֵי בַעְלָא׃ כ וַאֲמַר יֵהוּא זַמִּינוּ כְּנִשְׁתָּא לְבַעְלָא וְזַמִּינוּ׃ כא וּשְׁלַח יֵהוּא בְּכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲתוֹ כָּל פָּלְחֵי בַעְלָא וְלָא אִשְׁתָּאַר אֱנָשׁ דְּלָא אֲתָא וְעַלוּ לְבֵית בַּעְלָא וְאִתְמְלֵי בֵית בַּעְלָא סְפָא בִּסְפָא׃ כב וַאֲמַר לִדְמְמַנָּא עַל קוּמְטְרַיָּא אַפֵּיק לְבוּשָׁא לְכָל פָּלְחֵי בַעְלָא וְאַפֵּיק לְהוֹן לְבוּשָׁא׃ כג וַאֲתָא יֵהוּא וִיהוֹנָדָב בַּר רֵכָב לְבֵית בַּעְלָא וַאֲמַר לְפָלְחֵי בַעְלָא בְּלוּשׁוּ וַחֲזוֹ דִּלְמָא אִית כָּא עִמְּכוֹן מֵעַבְדַיָּא דַּייָ אֱלָהֵין פָּלְחֵי בַעְלָא בִּלְחוֹדֵיהוֹן׃ כד וַאֲתוֹ לְמֶעְבַּד נִכְסַת קוּדְשִׁין וַעֲלָוָן וְיֵהוּא מַנֵּי לֵיהּ בְּבָרָא תְּמָנַן גַּבְרָא וַאֲמַר גַּבְרָא דְּיִשְׁתֵּיזֵיב מִן גַּבְרָא דַּאֲנָא מַעֵיל עַל יְדֵיכוֹן נַפְשֵׁיהּ

רשי

הגבירה. איזבל: (טו) ויאמר אליו. יהוא: היש את לבבך ישר. ושלם מה שאני עושה כאשר לבבי שלם עם לבבך: ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך. ואחוז בה והעלני אליך אל המרכבה: (יט) בעקבה. במרמה לשון ויעקבני (בראשית כ״ז ל״ו): (כ) קדשו עצרה. הכריזו אסיפה להיות נעצרים לבית הבעל: (כב) על המלתחה. ת״י לדממנא על קומטריא ארגזים וקופסאות שכורכין בתוכן וגונזין תכשיטי עובדי הבעל: (כד) נפשו תחת נפשו. נפש השומר תחת הנפש הנמלט:

ושלכו

רלבג

אחר שהרגום: (יט) איש אל יפקד. ר״ל ש״א יחסר איש שלא יהיו כלם שם: עשה בעקב׳. ר״ל במרמה: (כ) קדשו עצרה לבעל. זמנו וקראו יום שתהיו נעצרי׳ בו כלכם לבעל: (כב) ויאמר לאשר על המלתחה. הוא הממונה על אוצר בגדי הכמרים ועובדי הבעל:

ושלכו

ב׳ פסוקי׳ מטעין בענין וסי׳ ויך יהוא את כל הנשארים לבית אחאב ביזרעאל. ויבא שמרון ויך את כל הנשארים לאחאב בשמרון: ד׳ פסוקים בקריאה אית בהון כל כל וכל כל וסי׳ כל החיה כל הרמש וכל העוף. ועתה כל נביאי הבעל. וראשית כל בכורי כל וכל תרומת כל. כל קבל דנא בה זמנא: הוצא ה׳ בקריאה וסי׳ הוצא מן המקום. הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה. המה מטיבים את לבם. הוצא את בנך וימות. ויאמר לאשר על המלתחה. וחד והוצא את עמי בני ישראל:

תולדות אהרן יהוא יעבדנו הרבה. סנהד׳ קב: הואה לטם. גיטין נט:

רדק

(טו) ויברכהו. נתן לו שלום ויאמר יהונדב יש ויש תנה את ידך. יהונדב אמר יש ויש כפל לחזק כי יש לבבו ואחר כן אמר לו יהוא תנה את ידך להעלותו למרכבה עמו או פירושו ויש תשובת יהוא דרך שאלה כלומר כן הוא כמו שאתה אומר כי יש לבבך עם לבבי א״כ תנה ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה: (יז) עד השמידו. בחיר״ק הה״א כי כן יבוא המקור פעמים: בעקבה. כתרגומו בחכמה וכן ויעקבני: (כ) קדשו עצרה. זמנו עצרה שיהיו נעצרים כל העם לפני הבעל: (כב) לאשר על המלתחה. ת״י לדממנא על קומטריא פי׳ גנזי הבגדים וכן בדברי רז״ל קומטרי דספרי פי׳ גנזי הספרים: (כד) נפשו תחת נפשו. נפש השומר תחת

נפש

מצודת ציון

ויעקוד את יצחק (בראשית כב): (טז) בקנאתי. ענין נקימה כמו בקנאו את קנאתי (במדבר כה): (יט) אל יפקד. אל יחסר כמו ולא נפקד ממנו איש (שם לא): בעקבה. ת״י בחוכמא וכן ויעקבני זה פעמים (בראשית כז): (כ) קדשו. הזמינו: עצרה. אסיפה וקבוץ כמו עצרת בוגדים (ירמיה ט): (כב) המלתחה. הוא מקום גניזת בגדי מלבושי כהני הבעל והוא הפוך מן וערפל חתולתו (איוב לח) וכן ת״י קומטרא ובמשנה כסוי קמטרא שהזר (כלים פי״ו): (כג) חפשו. חקרו כמו נחפשה דרכינו (איכה ג):

נרלים

מצודת דוד

כי לא היו לו אחים כי כולם נהרגו מאז כמש״ש: לשלום. לשאול בשלום בני אחאב ואיזבל ולא ידעו כי נהרגו: (יד) ויתפשם כי גם המה היו מבית אחאב: בית עקד. העומד בבית עקד: (טו) היש את לבבך ישר. האם יש עם לבבך ישר ותמים עמי לאהוב אותי כאשר לבבי ישר עם לבבך: יש ויש. הכפל לחזק: תנה את ידך. בדרך אהבה לקיום ברית או להעלהו על המרכבה: (טז) בקנאתי. במה שאקנא קנאת ה׳ לנקום מבית אחאב ועובדי הבעל: (יח) אחאב עבד את הבעל מעט. כאומר והנה בעבור זה באה הרעה על ביתו: (יט) לי לבעל. יהיה לי אל הבעל: בעקבה. בכדי שיקבצו כולם: (כ) קדשו עצרה. הזמינו יום להיות כולם נעצרים ונאספים: ויקראו. הכריזו יום קבוע: (כא) פה לפה. מהפתח המעבר מזה עד הפתח שממולו: (כב) הוצא לבוש. הכוונה היה שיהיו נכרים במלבושיהם שלא ימלט מי מהם: (כג) מעבדי ה׳. כי חשש פן יבוא מי מהם לראות מה נעשה ויאבד עמהם: כי אם. ר״ל עבדי ה׳ יצאו מפה ולא ישארו כ״א

שבדי

בַּחוּץ שְׁמֹנִים אִישׁ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ
אֲשֶׁר־יִמָּלֵט מִן־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אֲנִי
מֵבִיא עַל־יְדֵיכֶם נַפְשׁוֹ תַּחַת נַפְשׁוֹ׃
כה וַיְהִי כְּכַלֹּתוֹ לַעֲשׂוֹת הָעֹלָה וַיֹּאמֶר (ט׳בטע׳ כסו׳)
יֵהוּא לָרָצִים וְלַשָּׁלִשִׁים בֹּאוּ הַכּוּם (ג׳)
אִישׁ אַל־יֵצֵא וַיַּכּוּם לְפִי־חָרֶב (ג׳)
וַיַּשְׁלִכוּ הָרָצִים וְהַשָּׁלִשִׁים וַיֵּלְכוּ
עַד־עִיר בֵּית־הַבָּעַל׃ כו וַיֹּצִאוּ אֶת־ (ל׳ חס׳ דחס׳)
מַצְּבוֹת בֵּית־הַבַּעַל וַיִּשְׂרְפוּהָ׃ (ג׳)
כז וַיִּתְּצוּ אֵת מַצְּבַת הַבָּעַל וַיִּתְּצוּ אֶת־ (ב׳ פתח)
בֵּית הַבַּעַל וַיְשִׂמֻהוּ לְמַחֲרָאוֹת עַד־ (למוצאות ק׳ / ט׳ מיחדי׳)
הַיּוֹם׃ כח וַיַּשְׁמֵד יֵהוּא אֶת־הַבַּעַל
מִיִּשְׂרָאֵל׃ כט רַק חֲטָאֵי יָרָבְעָם בֶּן־
נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא־
סָר יֵהוּא מֵאַחֲרֵיהֶם עֶגְלֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר
בֵּית־אֵל וַאֲשֶׁר בְּדָן׃
ל וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יֵהוּא יַעַן
אֲשֶׁר־הֱטִיבֹתָ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי (ג׳)
כְּכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחְאָב (ג׳)
בְּנֵי רְבִעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־כִּסֵּא (ב׳ וכסיפרא חד מ״ל)
יִשְׂרָאֵל׃ לא וְיֵהוּא לֹא שָׁמַר לָלֶכֶת
בְּתוֹרַת־יְהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־
לְבָבוֹ לֹא סָר מֵעַל חַטֹּאות יָרָבְעָם (ס׳חס׳כן נכט)
אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ לב בַּיָּמִים
הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְקַצּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל (ג׳ ומ״ל)
וַיַּכֵּם חֲזָאֵל בְּכָל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל׃
לג מִן־הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ אֵת כָּל־אֶרֶץ (ב׳)
הַגִּלְעָד הַגָּדִי וְהָראוּבֵנִי וְהַמְנַשִּׁי
מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־נַחַל אַרְנֹן וְהַגִּלְעָד (ה׳חס׳.ל׳חס׳ בנבי׳ ובכתו׳)
וְהַבָּשָׁן׃ לד וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֵהוּא וְכָל־ (ב׳ בטעם)
אֲשֶׁר עָשָׂה וְכָל־גְּבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם (י״ז מ״לבסיפ׳)
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ לה וַיִּשְׁכַּב יֵהוּא עִם־
אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ
יְהוֹאָחָז בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ לו וְהַיָּמִים אֲשֶׁר
מָלַךְ יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל עֶשְׂרִים־
וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה בְּשֹׁמְרוֹן׃

חלף נפשיה׃ כה והוה כד שיצי למעבד עלתא ואמר יהוא לרהטיא ולגבריא עולו מחונון אנש לא יפוק ומחונון לפתגם דחרב ורמו רהטיא וגבריא קטילין ואזלו עד קרית בית בעלא׃ כו ואפיקו ית קמת בית בעלא ואוקידוהא׃ כז ותרעו ית קמת בעלא ותרעו ית בית בעלא ושויוהא לבית מפקת אנשא עד יומא דין׃ כח ושיצי יהוא ית בעלא מישראל׃ כט לחוד בחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל לא סטא יהוא מבתריהון אשתעביד לעגלי דהבא די בבית אל ודי בדן׃ ל ואמר יי ליהוא חלף דאתקינתא למעבד דכשר קדמי ככל דברעותי עבדתא לבית אחאב בנין רביעין יתבון לך על כורסי מלכותא דישראל׃ לא ויהוא לא נטר למהך באוריתא דיי אלהא דישראל בכל לביה לא סטא מעל חובי ירבעם דחייב ית ישראל׃ לב ביומיא האינון שרי רוגזא דיי למתקף בישראל ומחנון חזאל בכל תחום ארעא דישראל׃ לג מן ירדנא מדנח שמשא ית כל ארעא גלעד שבטא גד ושבטא ראובן ושבטא דמנשה מערוער דעל כיף נחלא דארנון וארעא גלעד ומתנן׃ לד ושאר פתגמי יהוא וכל דעבד וגבורתיה הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל׃ לה ושכב יהוא עם אבהתוהי וקברו יתיה בשמרון ומלך יהואחז בריה תחותוהי׃ לו ויומיא דמלך יהוא על ישראל עסרין ותמני שנין

רדק

נפש הנמלט: (כה) וישליכו הוא על דרך הרחבת הלשון מרוב חפזם ומהירותם אותם לשלחם לעיר בית הבעל לנתוץ את המצבות: ויוציאו. הראשון מצבות לשון רבים והשני מצבת לשון יחיד: וישרפוה. כל אחת מן המצבות: (כז) למחראות. כתיב וקרי למוצאות ושניהם ענין אחד אלא שהקרי לשון נקיה יותר והענין שהיו נפנין שם: אשר בית אל. כמו בבית אל וכן הנמצא בית ה': (ל) ויאמר ה' אל יהוא. ע"י נביא וכסדר עולם מי אמר לו יונה בן אמתי: בני רבעים. כמו בנים רבעים יהואחז יהואש ירבעם זכריהו ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ארבעה דורות עמרי אחאב אחזיהו יהורם מלכו מבניו ארבעה דורות ויהוא בער הבעל ולא בער העגלים כי אותם נעשו לשם ה' ואעפ"כ כן היה חטא גדול כמו שכתוב לא תעשון אתי וגו': (לב) לקצות בישראל. להכרית כמו מקצה רגלים

מצודת דוד

עובדי הבעל: (כד) על ידיכם. המסורים בידכם לשמרם לבל יברחו: נפשו. נפש השומר הפושע בשמירתו תחת נפש הנמלט בפשיעתו: (כה) ככלותו. כאשר השלים יהוא לעשות העולה על ידיהם כי אמר שעשו העולה המפרסם אמתת הדבר שהמה עובדי הבעל ומעתה לא יאמרו שהרג נקיים: וישליכו. אמר כן על דרך ההרחבה אשר מרוב החפזון כאלו השליכו ה"ע ללכת עד העיר המיוחדת לבית הבעל: (כז) מצבת הבעל. הבמה שעמדה עליו צורת הבעל: (כט) עגלי הזהב. מוסב על תחלת המקרא לומר ומה הם חטאי ירבעם עגלי הזהב אשר בבית אל וכו': (ל) ויאמר ה'. ע"י נביא: הטיבות לעשות וכו'. הישר בעיני עשית בלב היותר טוב וכפי מחשבות לבבי עשית וכו': בני רבעים. ד' דורות מזרעך ימלכו: (לב) החל ה'. התחיל ה' להכרית בישראל: בכל גבול ישראל. לא במקום אחד לבד: (לג) מזרח השמש. לצד המזרח הכה את כל ארץ הגלעד וכו': מערוער וכו'. מן ערוער הכה עד סוף הגבול: והגלעד. עיר הגלעד היתה מטרפולין לכל ארץ הגלעד ואמר מלבד שהכה ארץ הגלעד כמ"ש למעלה הכה גם עיר המטרפולין הלה

רשי

(כה) וישלכו. ורמו רהטיא וגבריא קטילין השליכו חללים את עובדי הבעל: (כז) למחראות. לשון בית הכסא וכן לאכול את חוריהם (ישעיה ל"ו י"ב): (כט) רק חטאי ירבעם וגו'. מדאג' שלא תשוב הממלכ' לבית דוד כמו שנאמר ויאמר ירבעם: (ל) ויאמר ה' אל יהוא. ביד יונה: בני רבעים. ארבע דורו' תחת שהשמדת את בית אחאב שמלכו ארבע דורות. עמרי. ואחאב. ואחזיה. ויהורם: (לב) לקצות. כמו קצתי בחיי בראשית

רלבג

(כה) וישלכו הרצים והשלשים. ר"ל שכבר השליכו הרצים והשלישים נבלת ההרוגי' מבית הבעל בעת הכותם אותם: למחראות. ר"ל לבתי כסאות להפנות שם לבזות הע"ג: ויאמר ה' אל יהוא. אמר לו זה ע"י נביא כי לא היה יהוא נביא: (לב) בימים ההם החל ה' לקצות בישראל. הנה מזה המקום יתבאר לך שמה שהמית יהוא מבית אחאב היה נמלט מחרב חזאל כי בימי בית אחאב לא שלטה חרבו בישראל אך בימי יהוא התחיל הש"י לקצץ ולהכרית בישראל על יד חזאל והנה קצה וקצץ הם שני שרשים בענין

אל יצא ג' בקריאה וסי' אל יצא איש ממקומו. אל יצא פליט מן העיר. באו הכום איש אל יצא: עד היום מ' מיחדין וסי' מציין במסרה רבתא דאסדרנא בריש סיפ' בערך יו"ד: בית ד' דכבירי' ובבית וסי' נמסר לעיל בסיפרא חלק ב' סי' ב': בלבבי ג' בקריאה וסי' והקימותי לי כהן נאמן. ככל אשר בלבבי עשית דיהוא. עד אנה אשית: ערער ה' חס' וסי' ולאשר בערער. ויעברו את הירדן בשמואל. מן הירדן מזרח השמש דמלכים. עזובות ערי ערער. ובלע בן עזז.

תולדות אהרן אחר הטיבות. סנהד' קב:

מצודת ציון

(כה) לרצים. הרצים רגלי לפני המרכבה. ולשלשים. ולשרים: (כו) וישרפוה. כל אחת ואחת: (כז) ויתצו. ענין נתיצה והריסה: למוצאות. להפנות שם לגדולים: (לב) לקצות. להכרית כמו וקצתם את כפה

רשי

(בראשית כ"ז מ"ז) : (ב) בחדר המטות . בעליית בית קדשי הקדשים כמה שהוא אומר ויהי אתה בית ה' מתחבא וגו' (לקמן פסוק ג') עליו אמר דוד (תהלים כ"ז ה') כי יצפנני בסכה יסתירני בסתר אהלו וקורא אותה חדר המטות על שם בין שדי ילין (שיר השירים א' י"ג) וזהו שיסד ר'. אליעזר כפן חדר המטות חורבן ביתך יכפר עליהם : (ד) לכרי . שרי המאות לגבורי' ושרי מאות לרצים ולשון כרי שלא אמר לכרי' שם דבר של קבוצת הגבורי' ברני"ר בלע"ז : ויכרות להם ברית. שיהיו בעזרתו להמליך את בן המלך : (ה) השלשית מכם באי השבת. המשמרות היו מתחדשות ובאות בשבת משמרו' כהונה ולויה אחת נכנסת ואחת יוצאת וזהו את המשמר הנכנס להתחלק לשלשה חלקים השלישית בבית המלך לשמור שלא יעמוד א"ש על המלך להרגו והשלישית בשער סור הוא שער המזרחי שבעזרה שער הסרה : והשלישית בשער הרצים . אף הוא משערי העזרה ויונתן תרגם בתרעא דבתרוהי תרעא רהטיא ושער הרצים דרך שם באין מבית המלך לבית המקדש כמה שנאמר בסוף הענין ואותו שער העזרה שנאמר אחריו שער הרצי' קראו (בדברי הימי' ב כ"ג ד) שער הספים : (ו) ושמרתם את משמרת הבית מסח . שמירה זו כוס על החלק הראשון שאמר עליו ושמרו את משמרת

מקרא

יא א וַעֲתַלְיָה אֵם אֲחַזְיָהוּ וְרָאֲתָה — ראתה ק'
כִּי מֵת בְּנָהּ וַתָּקָם וַתְּאַבֵּד אֵת כָּל־
זֶרַע הַמַּמְלָכָה׃ ב וַתִּקַּח יְהוֹשֶׁבַע
בַּת־הַמֶּלֶךְ־יוֹרָם אֲחוֹת אֲחַזְיָהוּ אֶת־ — י"א
יוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָה וַתִּגְנֹב אֹתוֹ מִתּוֹךְ
בְּנֵי־הַמֶּלֶךְ הַמְּמוֹתִים אֹתוֹ וְאֶת־ — המומתים ק'
מֵינִקְתּוֹ בַּחֲדַר הַמִּטּוֹת וַיַּסְתִּרוּ אֹתוֹ — ב' ז'.חס' בליש'
מִפְּנֵי עֲתַלְיָהוּ וְלֹא הוּמָת׃ ג וַיְהִי
אִתָּהּ בֵּית יְהוָה מִתְחַבֵּא שֵׁשׁ שָׁנִים
וַעֲתַלְיָה מֹלֶכֶת עַל־הָאָרֶץ׃ — ז'
ד וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית שָׁלַח יְהוֹיָדָע — ג' זוגין דמיין
וַיִּקַּח ׀ אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאיוֹת לַכָּרִי וְלָרָצִים — המאות ק'
וַיָּבֵא אֹתָם אֵלָיו בֵּית יְהוָה וַיִּכְרֹת
לָהֶם בְּרִית וַיַּשְׁבַּע אֹתָם בְּבֵית יְהוָה — ד'. נ"ב
וַיַּרְא אֹתָם אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃
ה וַיְצַוֵּם לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן — ד'. י"ט
הַשְּׁלִשִׁית מִכֶּם בָּאֵי הַשַּׁבָּת וְשֹׁמְרֵי
מִשְׁמֶרֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ׃ ו וְהַשְּׁלִשִׁית
בְּשַׁעַר סוּר וְהַשְּׁלִשִׁית בַּשַּׁעַר אַחַר — ט'
הָרָצִים וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת

תרגום

בְּשֹׁמְרוֹן : א וַעֲתַלְיָה אִמֵּיהּ
דַּאֲחַזְיָה חֲזַת אֲרֵי מִית
בְּרַהּ וְקָמַת וְאַבְּדַת יָת כָּל
זַרְעָא דְמַלְכוּתָא : ב וּנְסִיבַת
יְהוֹשֶׁבַע בַּת מַלְכָּא יוֹרָם
אֲחָתֵיהּ דַּאֲחַזְיָה יָת יוֹאָשׁ
בַּר אֲחַזְיָה וּגְנַבַת יָתֵיהּ מִגּוֹ
בְּנֵי מַלְכָּא דְמִתְקַטְּלִין
וְאַטְמָרַת יָתֵיהּ וְיָת מֵנִקְתֵּיהּ
בְּאִידְרוֹן בֵּית עַרְסָתָא
וְאַטְמָרוּ יָתֵיהּ מִן קֳדָם
עֲתַלְיָה וְלָא אִתְקְטֵיל :
ג וַהֲוָה עִמַּהּ בְּבֵית מַקְדְּשָׁא
דַּיְיָ מִטַּמַּר שִׁית שְׁנִין
וַעֲתַלְיָה מַלְכַת עַל אַרְעָא :
ד וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא שְׁלַח
יְהוֹיָדָע וּדְבַר יָת רַבָּנֵי
מָאוָתָא לְגִבָּרַיָּא וּלְרָהֲטַיָּא
וְאָעֵיל יָתְהוֹן לְוָתֵיהּ לְבֵית
מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וּגְזַר לְהוֹן קְיָם
וְאוֹמֵי יָתְהוֹן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא
דַּיְיָ וְאַחֲזֵי יָתְהוֹן יָת בַּר
מַלְכָּא : ה וּפַקְדִינוּן לְמֵימַר
דֵּין פִּתְגָמָא דְתַעְבְּדוּן
תְּלָתָא מִנְכוֹן עָלֵי שַׁבְּתָא
וְנָטְרֵי מַטְּרַת בֵּית מַלְכָּא :
ו וּתְלָתָא בִּתְרַע גַּבְרַיָּא וּתְלָתָא בִּתְרָעָא דְבַתְרוֹהִי תְּרַע רָהֲטַיָּא וְתִטְּרוּן יָת

מסורה

וכל אורית' דכוו' חס' : עתליהו ג' וכו' ועתליה אם אחזיהו דמלכי' . ועתליה מלכת על הארץ דמלכים . וחברו דד"ה. ותשמע עתליה דמלכים . ותקרע עתליה את בגדיה דמלכים . ושמשרי ושחריה ועתליה . ומבני עילם ישעיה . ושארא עתליהו : ג' זוגין קדמא שי"ן ותנינא זיי"ן והי' שלח ובשנה השביעית שלח יהוידע . התחזק ובשנה השביעית התחזק . שכוזתני אמרה לאל סלעי . זנחתני כי אלהי מעזי . אשמרה עזי אליך אשמרה . אזמרה עזי אליך אזמרה . והילופיהון ג' זוגין קדמא זי"ן תנינא שי"ן וסי' נמסר בשמואל

תולדות אהרן כאתם . סנהד' נס :

רדק

רגלים חמש שותה : (א) וראתה כי מת בנה . כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד : ותאבד . ובמקומו בדברי הימים ותדבר וסי' תאבד דוברי כזב : הממלכה . פי' ממלכות יהודה וכן אומר בדברי הימים : (ב) הממותים . כתיב וקרי המומתים והענין אחד אלא שהכתוב הוא תואר כמו ממותי תחלאים והקרי הוא מהפעלים מבנין הפעיל : בחדר המטות . חסר ועניינו ותסתירהו ואת מניקתו בחדר המטות וכת"י ואטמרת יתיה וית מניקתיה באידרון בית ערסתא וכן בדברי הימים ותתן אותו ואת מניקתו בחדר המטות ואמר אחר כך ויסתירו אותו ר"ל היא הסתירה אותו לשעה ומכאן ואילך הסתירו אותו ג"כ היודעים שלא גלו הדבר לעתליה כל שש השנים ופי' בחדר המטות החדר שהיה בעזרת הלוים או הכהנים ובדברי רז"ל בחדר המטות בתאים ר' ישמעאל אומר בעליות בימות החמה שהיו שוכבים שם הכהנים והלוים ויש בו דרש בית המקדש קורא חדר המטות על שם בין שדי ילין ועוד כתיב אף ערשינו רעננה : (ד) שרי המאיות . כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד המאות וכן כלם אשר בפרשה זאת עד ויכרת יהוידע כן כתיב וכן קרי והכתוב הוא בהראות היו"ד למ"ד הפעל הנסתרת ממלת מאה כי הה"א במאה לנקבה וה"א השרש נעלמת ואלה שרי המאות כהנים ולוים היו כי רבים היו כי דוד מנה מן הלוים ארבעת אלפים שוערים וארבעת אלפים משוררים ומהללים : לכרי ולרצים . כמו לכרים וכמוהו הרודד עמי תחתי כמו עמים והדומים להם שכתבנו בספר מכלל ות"י לכרי לגבריא ופי' לקח שרי המאות אשר בלוים וקרא ג"כ לשרים ולרצים לשרים להתיעץ עמהם וכן אומר בדברי הימים וראשי האבות לישראל וקרא לרצים ג"כ להכינס למשמרת המלך : וירא אותם . מבנין הפעיל בתשלומו וירא בפתח הוי"ו : (ה) באי השבת ושומרי משמרת . שיתעסקו בעבודתם וישמרו משמרת הבית ופי' באי השבת כי משמרות קבועות היו בכהנים ובלוים מימי דוד ושמואל שתקנו אותם והיה משמר אחד עובד השבוע ויוצא בשבת אחר הקרבת המוספין ונכנס המשמר האחר ואמר להם יהוידע שישמרו המלך ויהיה השלישית מן השומרים מן באי השבת ושתי הידות כל יוצאי השבת כי יוצאי השבת יותר פנויים מן באי השבת שעל באי השבת עבודת השבוע ויהיה השלישית בבית המלך השלישית בשער סור והשלישית בשער אחר הרצים ולא חלק איזו שלישית יהיה כאן ואיזו שלישית יהיה כאן אלא שיחלקו באי השבת עם יוצאי השבת לשלשה חלקים ויהיו על השלש מקומות הנזכרים ויהיו מוכנים לשמור הנכנסים והיוצאים שלא יבואו עוזרי עתליהו להמית המלך : (ו) בשער סור . ובדברי הימים בשער היסוד ות"י בתרע גבריא ויש נסחאות בתרע נטוריא ובדברי רז"ל

רלבג

בענין אחד : (א) ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה . הנה זה הי' מאת הש"י לכלות הזרע הבא מאת בית אחאב כי הנותר שלא המית יהוא המיתה עתליה עד שגם יואש בן בנה הוצרכה יהושבע בת המלך יורם למלטו ולהסתירו מפני עתליהו שלא תמיתהו ולזה גנזה אותו ואת מינקתו בחדר המטות שהיו שם והסתירו אותו הוא ומינקתו מפני עתליהו ולא הומת והנה הסתירה אותם יהושבע בבית ה' כי שם היתה יושבת כי בעלה היה כהן גדול והנה החביאתם שש שנים ואז היתה עתליהו מולכת על הארץ : (ד) שלח יהוידע ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים . הרצון באמרו לכרי לכרי' והרצון בו לשרים והם ראשי האבות לישראל כמו שנזכר בספר דברי הימים והנה הרצון בזה שכבר לקח יהוידע שרי המאות לכהנים וללוים ושלח בידם לראשי אבות ישראל ולרצים שיבאו אליו והנה הביא אותם אליו בית ה' וכרת להם ברית עם ה' ועם המלך כמו שזכר אחר זה שלא יגלה אותם והשביע אותם בשם ה' לעשות מצותו להקים את בית המלך על כסא אביו ואחר זה הראה אותם את בן המלך והוא יואש : (ה) ויצום לאמר זה הדבר אשר תעשון השלשית . השלישית מהאנשים אשר צוה יהוידע לשמירת המלך הם מבאי השבת והם המשמר הנכנס לכהנים וללוים והשאר ישתדלו בעבודת בית המקדש וכבר זכר אחר זה כי שתי

מצודת דוד

שלה : יא (א) כל זרע . בכדי שתמלוך היא מבלי מערער : (ב) אותו ואת מניקתו . את יואש ומניקתו החביאה בחדר המטות שהיה בבה"מ : ויסתירו . אף היודעים הסתירו אותו לבל יודע לעתליה ולזה לא הומת : (ג) ויהי אתה . כי היא היתה אשת כ"ג והתמידה לשבת בבה"מ : ועתליה מולכת . וימי מלכותה ו' שנים מקוטעות : ובשנה השביעית . למספר השנים שהיה מתחבא : יהוידע . יתכן שהוא יוחנן הנזכר בד"ה (א' ה') ועיין בסוף הספר בחשבון הדורות : (ד) שרי המאות . מן הכהנים והלוים : לכרי ולרצים . גם לקח הכרים והרצים : ויכרות . להיות האהבה ביניהם ולהיות ידם עמו להמליך את בן המלך והשביעם על זאת : (ה) השלישית . חלק שלישי : באי השבת . כי משמרות הכהנים והלוים היו מתחלפים בכל שבת אלו יוצאים ואלו באים כמה שכתוב בדברי הימים וקרוים המה באי השבת ואמר להם השלישית

מצודת ציון

כפה (דברים כה) : יא (ד) לכרי . כמו לכרים ויקראו כן השרים ע"ד הפלגה וכמ"ש מדם

רדק

רז"ל שהוא שער המזרחי ושבע שמות נקראו לו שער סור שבו היו טמאים פורשים הה"ד סורו טמא קראו למו. שער היסוד ששם היו מיסדים את ההלכה. שער חרסית שהיה מכוון כנגד זריחת החמה הה"ד האומר לחרס ולא יזרח. שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה. שער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה שער עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל : בשער אחר הרצים. ת"י בתרעא דבתרוהי תרע רהטיא ובדברי הימים לשוערי הספים והוא שער שהיה לדרום העזרה ועליו נאמר בדברי הימים בית האספים ומה שכנהו בשער הרצים לשעתו שהיו רצי המלך שם : מסח. פי' משמרת מסח שתשמרו ממסח והוא הנתיצה וההריסה כמו ונסחתם מעל האדמה ובמקום הזה הוא הריסת המשמרה על דרך פן יהרסו לעלות אל ה' והזהירם שיהיו במשמרה כאחד זה אצל זה שלא יפרד אחד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר או יהיה נוסח מן הסיח הדעת שישמרו שלא יסיחו דעתם לענין אחר אלא דעתם יהיה למשמרת לשמור את המלך : (ז) אל המלך. בעבור המלך : (ח) והבא אל השדרות. כתרגום ודיעול לגו מן סדרא כלומר אדם אחר שיכנס תוך סדר משמרותיכם יומת ובדברי הימים והבא אל הבית יומת ואחד הוא כי כל הבית היה משמרתם כמ"ש מכתף הבית הימנית עד כתף הבית השמאלית למזבח ולבית : (ט) ויקחו איש את אנשיו. כל אחד משרי המאות לקח אנשיו עמו : את החנית. שם כלל כי לא נתן להם חנית אחד לבד אלא ר"ל החניתים וכן אומר בדברי הימים את החניתים ואת המגנות ואת השלטים ופי' השלטים בדמות מגינים וכן כל שלטי הגבורים : (י) אשר למלך דוד. שהיה לוקח דוד במלחמות היה מקדיש כמו שלטי הזהב אשר לקח מהדרעזר וזולתו והיו נתונים לאוצרות בית ה' : (יב) את הנזר ואת העדות. בגדי מלכות מן ועדית עדי עדות בשקל גאות וי"ת ית כלילא וית סהדותא. ובדברי רז"ל כי זה הנזר היה עדות למלכי בית דוד מי שראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי למלכות אינה הולמתו ואדניהו בקש להלמו ולא הולמתו : וימשחוהו. יהוידע ובניו וכן כתוב בדברי הימים וימשחוהו יהוידע ובניו ומפני מה משחוהו והלא אין מושחין מלך בן מלך מפני מחלוקת של עתליהו כמו שמשחו שלמה מפני מחלוקת של אדניהו : יחי המלך

הוצרכו למשחו מצורף ליה שלא היה מפורסם מאד שיהיה בן המלך :

תרגום

מַטְּרַת בֵּיתָא מִדְּאִשְׁתְּלֵי :
ז וְתַרְתֵּין חוּלָקִין בְּכוֹן כָּל
נָפְקֵי שַׁבָּא וְתִטְּרוּן יַת
מַטְּרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּייָ
עַל מַלְכָּא : ח וְתַקְפוּן עַל
מַלְכָּא סְחוֹר סְחוֹר גְּבַר
וְזַיְנֵיהּ בִּידֵיהּ וּדְיֵיעוֹל לְגוֹ
מִן סִדְרָא יִתְקְטֵיל וַהֲווֹ עִם
מַלְכָּא בְּמִפְּקֵיהּ וּבְמֵיעֲלֵיהּ :
ט וַעֲבַדוּ רַבָּנֵי מָאוָתָא כְּכֹל
דְּפַקֵּיד יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא וּדְבָרוּ
גְּבַר יַת גַּבְרוֹהִי עָלֵי שַׁבְּתָא
עִם נָפְקֵי שַׁבְּתָא וַאֲתוֹ לְוַת
יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא : י וִיהַב
יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא לְרַבָּנֵי
מָאוָתָא יַת מוּרְנִיתָא וְיַת
שִׁלְטַיָּא דִּי לְמַלְכָּא דָּוִד
דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ :
יא וְקָמוּ רְהָטַיָּא גְּבַר וְזַיְנֵיהּ
בִּידֵיהּ מֵעִבַר בֵּיתָא
מִימִינָא עַד עִבַר בֵּיתָא
מִסְמָלָא לְמַדְבְּחָא וּלְבֵית
כַּפּוּרֵי עַל מַלְכָּא סְחוֹר
סְחוֹר : יב וְאַפֵּיק יַת בַּר
מַלְכָּא וִיהַב עֲלוֹהִי יַת
כְּלִילָא וְיַת סַהֲדוּתָא וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ וּמְשָׁחוּהִי וּטְפָחוּ יַד וַאֲמָרוּ יִצְלַח

מלכים ב יא

מַסָּח : ז וּשְׁתֵּי הַיָּדוֹת בָּכֶם כֹּל יֹצְאֵי
הַשַּׁבָּת וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת בֵּית־
יְהוָה אֶל־הַמֶּלֶךְ : ח וְהִקַּפְתֶּם עַל־
הַמֶּלֶךְ סָבִיב אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ וְהַבָּא
אֶל־הַשְּׂדֵרוֹת יוּמָת וִהְיוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ
בְּצֵאתוֹ וּבְבֹאוֹ : ט וַיַּעֲשׂוּ שָׂרֵי הַמֵּאיוֹת (המאות ק')
כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיִּקְחוּ
אִישׁ אֶת־אֲנָשָׁיו בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם
יֹצְאֵי הַשַּׁבָּת וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוֹיָדָע
הַכֹּהֵן : י וַיִּתֵּן הַכֹּהֵן לְשָׂרֵי הַמֵּאיוֹת (המאות ק')
אֶת־הַחֲנִית וְאֶת־הַשְּׁלָטִים אֲשֶׁר
לַמֶּלֶךְ דָּוִד אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה :
יא וַיַּעַמְדוּ הָרָצִים אִישׁ וְכֵלָיו בְּיָדוֹ
מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד־כֶּתֶף הַבַּיִת
הַשְּׂמָאלִית לַמִּזְבֵּחַ וְלַבָּיִת עַל־הַמֶּלֶךְ
סָבִיב : יב וַיּוֹצִא אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ וַיִּתֵּן
עָלָיו אֶת־הַנֵּזֶר וְאֶת־הָעֵדוּת וַיַּמְלִכוּ
אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֻהוּ וַיַּכּוּ־כָף וַיֹּאמְרוּ יְחִי
הַמֶּלֶךְ :

הלק ב' סי' כ' : ובבאו ג' וסי' והיו את המלך בצאתו : ומהאלהים היתה תבוסת . ובבאי גבעתי : ויוצא ד' וחס' יו"ד וסי' נמסר בסדר ואתחנן :

רש"י

משמרת בית המלך : מסח. שמרוהו מאד שלא תסיחו דעתכ' לשון נוקש (שמואל א' כ"ו ב') שלא יהא יאוש בדבר ומ"ס של מסח מן היסוד : (ז) ושתי הידות בכם. שאמרתי שיהו בשער סור ובשער הרצים ועמהם כל יוצאי השבת כל אנשי משמר היוצא : ושמרו את משמרת בית ה' אל המלך. שלא יבואהו נזק מתוך בית ה' ולא הוצרך לכל זאת אלא שבת ראשונה עד שהומתה עתליה וברחו עוזריה מן העיר : (ח) והבא אל השדרות. איש נכרי שיבא לתוך המחוז הקרוי שדרו' והוא מקום מבוא המלך מביתו לבית ה'. ולא ידעתי מהו ל' שדרות ויונתן תרגם סודריא : (יב) את הנזר ואת העדות. ספר התורה כמו שכתוב והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו (דברים י"ז י"ט) ורבותינו אמרו הנזר הוא העדות שכל

רלבג

שתי הידות ההם הם כל יוצאי השבת והם משמר היוצא ולזה יהיו השלישית מהם אצי באי השבת כי כל יוצאי השבת הם שתי הידות והנה באר כי השלישית ישמרו משמרת בית המלך שלא יכנס שם אדם יוכל להזיק למלך והשלישית יעמדו בשער סור והוא השער המזרחי שהיו טמאי' בלתי יכולים להכנס שם ולזה היה נקרא שער סור כטעם סורו טמא ובד"ה נקרא שער היסוד כי הוא היסוד הראשון מהקדושה והשלישית בשער שהוא אחר הרצים והנה תשמרו את משמרת הבית בית מסח והוא המקום שפרצו בבית בני עתליה המרשעת כמו שזכר בספר ד"ה ואולם שתי הידות באלו השלשה חלקים שזכר הם כל יוצאי השבת ושמרו את משמרת בית ה' בעבור המלך שלא ינזק על צד עוזרי עתליהו והקפת' אל המלך סביב איש כלי מלחמתו בידו והנכנס מהזרים אל הסדרים והמערכות שיהיו מסדרים שומרי המלך יומת כדי לשמור המלך תכלית השמירה ואלו השומרים יהיו את המלך בצאתו ובבאו כדי שלא יקרהו נזק : (ט) ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת. והנה לקחו מבאי השבת מחציתם לזאת השמירה וכל יוצאי השבת כמו שקדם והנה לא הטריח יהוידע המשמרו' האחרות לזאת השמירה : (י) ויתן הכהן לשרי המאות את החנית ואת השלטים אשר למלך דוד. ר"ל שהקדיש אותם המלך דוד : (יא) על המלך סביב. ר"ל אצל המלך סביב : (יב) את הנזר ואת העדות. ר"ל הכתר והחשוב שבהן אצלו התורה שנקראת עדות שיקרא בה כל ימי חייו והיתה עמו כמו שנזכר בתורה : וימשחוהו. מפני מחלוקת עתליה את

מצודת ציון

מדם כרים ועמודים (ישעיה לד) : (ו) מסח. מלשון היסח הדעת : (ז) הידות. החלקים כמו וארבע הידות (בראשית מז יח) : (ח) והקפתם. וסבבתם : השדרות. כמו הסדרות בסמ"ך והוא מלשון סדור ועריכה וכמו שהחיל המסודר יקראו מערכת כמו כן יקראו סדרות : (י) השלטים. כעין מגינים : (יא) מכתף. מצד : (יב) הנזר. הכתר : העדות. מל' עדו וקשוט

מצודת דוד

השלישית מכם ר"ל חלק שלישי משומרי המלך יהיו מאנשי באי השבת : ושומרי וכו'. המה יהיו שומרי משמרת בית המלך שלא יקרב בבית המלך מאוהבי עתליה והשמידה הסית תהיה אחר שיבוא המלך אל הבית : (ו) והשלישית. חלק שלים השני ישמרו בשער סור ואמרז"ל שהוא שער המזרחי ויקרא כן ע"ש שמשם היו הטמאים פורשים ע"ש הכתוב סורו טמא קראו למו (איכה ד') ובד"ה נאמר שער היסוד והיא שית לפי שהיתה מקום התחלת הקדושה כמו יסוד להבנין : והשלישית. חלק שלים השלישי ישמרו בהשער אשר אחריו שער הרצים כן ת"י : את משמרת הבית. לבל יבוא מי בו להרוג את המלך : מסח. ת"י מדאשתלי ור"ל שישמרו מבלי היסח הדעת : (ז) ושתי הידות בכם. שנים שלישים בשומרי המלך יהיו כל אנשי יוצאי השבת על כי המה כגוים הם מעבודת המקדש כי באו ממקומם באי השבת והמה יעבדו עבודת המקדש ולזה לא יוכלו הם כולם לשמור על המלך כ"א מחציתם : ושמרו. יוצאי השבת ישמרו בבית ה' בעבור המלך : (ח) וכליו. כלי זיינו : והבא. איש זר הבא אל תוך סדר מערכות השומרים יומת כי אולי הוא מאנשי עתליה ומבקש להרוג את המלך : בצאתו ובבואו. בצאתו מן הבית ובבואו אליו : (ט) איש את אנשיו. כל שר מאה מבאי השבת ויוצאי השבת לקח את אנשיו : (י) החנית. ר"ל קבוצת החניתות : אשר למלך דוד. אשר עשאם דוד והיו מונחים בבית ה' : (יא) ויעמדו הרצים. מלבד באי השבת ויוצאי השבת עמדו הרצים ע"פ רוחב הבית ור"ל בעזרה : למזבח. לפני המזבח וההיכל : על המלך. סמוך למלך וסביבו : (יב) ויוצא. ממקום מחבואו : הנזר. כתר מלכות : העדות. היא התורה הנקראת עדות ותלו אותה בזרועו וכמ"ש רז"ל בס"ת שיחידה

שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינו הולמתו: (יד) העמוד. הוא מעמד המלך בבית ה': קשר קשר. מרד מרד יש כאן: (טו) הוציאו אותה. מבית המקדש לשדרות והביאו אותה דרך בית השדרות לבית המלך ואל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים ומתחברים אליה: והבא אחריה. בעזרתה: המת בחרב. להמית בחרב: (טז) וישמו לה ידים. מקום אסטנג"א בלע"ז: (יז) בין ה' ובין המלך ובין העם. שיהו המלך והעם אחרי ה' ואח"כ בין המלך ובין העם שיהו עבדי' למלך: (יח) פקודות. ממונים לשמור במקו' משמרתן כהלכתן כי עתליהו בטלה את סדר משמרות הבית: (יט) ויבאו דרך שער הרצים. אל בית המלך:

כל

המלך. ת"י יגלה מלכא: (יג) את קול הרצין נעס. חסר הנסמך ומשפטו הרצים רצי העם כמו סיגים כסף אמרים אמת או הוא כמו הפוך כמו שהוא אומר בדברי הימים את קול העם הרצים או יהיה קול עומד במקום שנים ופירוש את קול הרצים ואת קול העם ונו"ן הרצין במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים ופי' קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך ובדברי הימים את קול העם הרצים מהללים את המלך ות"י את קול הרצים העם ית קל דרקדנין עמא פי' שהיו מרקדים ומטפחין כמו שאמר יכו כף: (יד) עומד על העמוד. פי' סמוך לעמוד וכן וזבח עליו סמוך לו ועליו מטה מנשה סמוך לו וי"ת קאים על אסטוונא פי' סטיו שהוא ספסל שיושבים בו השרים הגדולים ולדעתו יהיה פי' עמוד שהיה באותו הסטו מקום נכבד לעמוד שם המלך לפיכך נקרא עמוד וכן אומר בדברי הימים על עמדו כלומר מקום הראוי לו לעמוד בו: (טו) הוציאו אותה אל מבית לשדרות. הוציאו אותה מבית ה' ותלכו דרך מקום השדרות שהיה מערכת השומרים ולא יוכלו אנשים אחריה לעזרתה להיותה בחרב: המת. מקור. (טז) וישימו לה ידים. נתנו לה מקום שתלך באותו הדרך אשר מבית ה' לבית המלך והוא דרך מבוא הסוסים לבית ושם המיתוה: (יז) בין ה' ובין המלך. מתחלה כרת ברית בין ה' והמלך והעם שיהיו כלם לעבודת ה' ולהסיר הבעלים ואחר כך כרת ברית בין המלך והעם: (יח) ואת מתן. כהן הבעל היה שמו מתן: וישם הכהן פקדות. ת"י ומני כהנא מטרות ר"ל המשמרות אשר היו מתוקנות מתחלה כן הושיבם עתה כי נראה כי מפני שהיו עובדים הבעל המלכים אשר היו לפני זה לא נשאר דבר בבית ה' על מכונו ועל סדורו וכן כתוב בדברי הימים וישם יהוידע פקדות בית ה' ביד הכהנים הלוים אשר חלק דוד על בית ה' להעלות עולות וגו'

יג וַתִּשְׁמַע עֲתַלְיָה אֶת־קוֹל הָרָצִין הָעָם וַתָּבֹא אֶל־הָעָם בֵּית יְהוָה׃
יד וַתֵּרֶא וְהִנֵּה הַמֶּלֶךְ עֹמֵד עַל־הָעַמּוּד כַּמִּשְׁפָּט וְהַשָּׂרִים וְהַחֲצֹצְרוֹת אֶל־הַמֶּלֶךְ וְכָל־עַם הָאָרֶץ שָׂמֵחַ וְתֹקֵעַ בַּחֲצֹצְרוֹת וַתִּקְרַע עֲתַלְיָה אֶת־בְּגָדֶיהָ וַתִּקְרָא קֶשֶׁר קָשֶׁר׃
טו וַיְצַו יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת פְּקֻדֵי הַחַיִל וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם הוֹצִיאוּ אֹתָהּ אֶל־מִבֵּית לַשְּׂדֵרֹת וְהַבָּא אַחֲרֶיהָ הָמֵת בֶּחָרֶב כִּי אָמַר הַכֹּהֵן אַל־תּוּמַת בֵּית יְהוָה׃
טז וַיָּשִׂמוּ לָהּ יָדַיִם וַתָּבוֹא דֶּרֶךְ־מְבוֹא הַסּוּסִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַתּוּמַת שָׁם׃
יז וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע אֶת־הַבְּרִית בֵּין יְהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה וּבֵין הַמֶּלֶךְ וּבֵין הָעָם׃
יח וַיָּבֹאוּ כָל־עַם הָאָרֶץ בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ אֶת־מִזְבְּחֹתָו וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבְּרוּ הֵיטֵב וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת וַיָּשֶׂם הַכֹּהֵן פְּקֻדֹּת עַל־בֵּית יְהוָה׃
יט וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־הַכָּרִי וְאֶת־הָרָצִים וְאֵת כָּל־עַם הָאָרֶץ וַיֹּרִידוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבוֹאוּ דֶרֶךְ־שַׁעַר הָרָצִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיֵּשֶׁב עַל־כִּסֵּא הַמְּלָכִים׃
כ וַיִּשְׂמַח כָּל־עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר שָׁקָטָה וְאֶת־

ד' ומ"ל · ב' דד"ה מ"ל ודין חסר · סימן · המאות ק' ל' חס' · ב' חס'. ל' · ל' · ב' קמץ ו' מ"ל בנביי · ב' מזבחותיו ק' · ב' חס' · ל' כ"כ בענין · ו'. ג' מ"ל

מַלְכָּא׃ יג וּשְׁמַעַת עֲתַלְיָה יָת קָל דְרַקְדָנִין עַמָּא וַאֲתַת לְוָת עַמָּא לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיָי׃ יד וַחֲזַת וְהָא מַלְכָּא קָאִים עַל אִסְטְוָנָא כְּהִלְכְתָא וְרַבְרְבַיָא עִמֵיהּ וַחֲצוֹצְרָתָא קֳדָם מַלְכָּא וְכָל עַמָּא דְאַרְעָא חָדָן וְתָקְעִין בַּחֲצוֹצְרָתָא וּבְזָעַת עֲתַלְיָה יָת לְבוּשָׁהָא וּקְרַת שִׁרְדָא מִרְדָא׃ טו וּפַקֵיד יְהוֹיָדָע כַּהֲנָא יָת רַבָּנֵי מָאוָתָא דִמְמַנָן עַל חֵילָא וַאֲמַר לְהוֹן אַפִּיקוּ יָתַהּ לְגָיו מִן סִדְרָא וּדְיֵיעוֹל בַּתְרָהָא יִתְקְטִיל בְּחַרְבָּא אֲרֵי אֲמַר כַּהֲנָא לָא תִתְקְטִיל בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַיָי׃ טז וְשַׁוִיאוּ לַהּ אַתְרָא וְעָלַת בְּאוֹרַח מַעֲלָנָא דְסוּסַיָא לְבֵית מַלְכָּא וְאִתְקְטִילַת תַּמָן׃ יז וּגְזַר יְהוֹיָדָע יָת קְיָמָא בֵּין מֵימְרָא דַיָי וּבֵין מַלְכָּא וּבֵין עַמָּא לְמֶהֱוֵי לְעַם מְשַׁמֵשׁ קֳדָם יְיָ בֵּין מַלְכָּא וּבֵין עַמָּא׃ יח וְעָלוּ כָל עַמָּא דְאַרְעָא לְבֵית בַּעֲלָא וְסַתְרוּהִי וְיָת אֱגוֹרוֹהִי וְיָת צַלְמוֹהִי תַּבִּירוּ יָאוּת וְיָת מַתָּן כּוּמְרָא דְבַעֲלָא קְטַלוּ קֳדָם אֱגוֹרַיָא וּמַנִי כַּהֲנָא מַטְרָן עַל בֵּית מַקְדְשָׁא דַיָי׃ יט וּדְבַר יָת רַבָּנֵי מָאוָתָא וְיָת גִבָּרַיָא וְיָת רָהֲטַיָא וְיָת כָּל עַמָּא דְאַרְעָא וַאֲחִיתוּ יָת מַלְכָּא מִבֵּית מַקְדְשָׁא דַיָי וְעָלוּ בְּאוֹרַח תְּרַע רָהֲטַיָא דְבֵית מַלְכָּא וִיתֵיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכַיָא׃ כ וַחֲדִי כָּל עַמָּא דְאַרְעָא וְקַרְתָּא שְׁדוֹכַת וְיָת

רלבג

(יג) את קול הרצין העם. ר"ל קול הרצין וקול העם: (יד) עומד על העמוד. ר"ל אצל העמוד: (טו) הוציאו אותה אל מבית לשדרו'. ר"ל הוציאו אותה בדרך שתהיה תמיד מבפנים לשדרים ולמערכות השומרים את המלך כדי שלא תמלט ותנוס: והבא אחריה המת בחרב. ר"ל הנמשך אחריה לבא עמה תמיתו בחרב כדי שלא יאספו אליה ותתחזק מעט והנה שמו לה מקום לנוס אשר בחרו ולזה באה דרך כניסת הסוסי' בית המלך ושם לא היתה יכולה לנטות אנה ואנה והרגוה שם כי לא רצה הכהן שתומת בית ה': (יז) ויכרו' יהוידע את הברית. הנה ראשונה כרת ברית בין ה' ובין המלך והעם שיהיו לעם ה' ואחר כן כרת ברית בין המלך ובין העם שהוא יהיה להם למלך והם יהיו לו לעם: (יח) ואת מתן כהן הבעל. אחשוב שהרצון בזה שהכתוב' לכהן לבעל והם שאר הכהנים שהיו שם עובדים עמו הרגום כלם לפני המזבחות: וישם הכהן פקודות על בית ה'. ר"ל שמנה שם מנויים ופקידות כדי ענינו מסודר בתכלי' הסדור והנה מענין אלו המנוים העמדת המשמרות על ענינם הראשון: (יט) ויבאו דרך שער הרצים. ידמה שזה השער היה נקרא כך מימי רחבעם כי אז עשה רחבע' מגיים והפקידם אל תא הרצים:

כל

וכל עם ז' וסי' בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסרים מלכא וחמא חברא. ופי' ביהושע סי' ח': סימן מלכים ותקרא קשר. ד"ה ותאמר קשר קשר. ואפ"ם ותקרא אל אשה ותאמר שלהה: וישמו ד' חס' וסימ' וישמו אבנים גדולות. וישימו את ארון יי. אל האבן הגדולה: וישמו לה ידים דעתליה: ויבואו ג' מלאים וסימ' ויבואו דרך שער הרצים. ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה. ויבואו פנימה אל המלך חזקיהו:

מצודת ציון

וקבוע הוא על הכ"ת יהאמר: (יח) והלכו. מל' נתיצה ושבירה: היטב. ר"ל בחוזק וכן עמון היטב (שם לב): מתן. כן שמו: (כ) שקטה. נחה: סורבו

מצודת דוד

אל מלך. או הוא מלשון עדי וקשוט ור"ל קשט אותו בבגדי מלוכה מאבני יקר: ויכו כף. הוא דרך שמחה: (יג) קול הרצין העם. קול מרוצת העם וכאלו אמר קול העם הרצין: (יד) על העמוד. ר"ל על מקום מיוחד למלך לעמוד שם וזהו כמשפט ר"ל כמנהג המלך וכן נאמר בד"ה על עמדו והיא היא: קשר קשר. מרד יש כאן וכפלה דבריה כדרך החרד: (טו) פקודי החיל. הממונים על החיל: הוציאו אותה אל מבית לשדרות. ר"ל הוציאו אותה מחוץ לבה"מ אולם הלך אל מבית לשדרות ר"ל מבפנים למערכת השומרים לבל תמלט: והבא אחריה. להיות בעזרתה דתו להמית בחרב: כי אמר וכו'. ולזה לא הרגוה מיד: (טז) וישימו לה ידים. עשו לה מקום פנוי ללכת מבית ה' ובאה אל בית המלך בדרך אשר הסוסים באים בה ושם נהרגה: (יז) להיות לעם לה'. מוסב גם על ובין המלך שגם הוא יעבוד את ה': ובין המלך ובין העם. שהמלך יגהוס מלהמות העם והם יעבדוהו כמשפט הראוי למלך: (יח) פקדות על בית ה'. ממונים כפי שתקן דוד כי בהיותם עובדים לבעל בטלו הממונים: (כ) והעיר שקטה. לא נתעורר עוד מלחמה בעבור זה כי

את

רד"ק

וגו' : (כ) בית מלך. כן כתיב וקרי המלך ואחד הוא אלא שבכתוב חסרון ה"א הידיעה : (ג) כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן. לא כל ימיו כי אחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה' כמו שכתוב בדברי הימים אלא פי' כל הימים אשר הורהו יהוידע הכהן כלומר כ"ז שיהוידע היה חי וכן כתוב בד"ה כל ימי יהוידע הכהן : (ה) כל כסף הקדשים. אומר בדברי הימים ויהי אחר כן היה עם לב יואש לחדש את בית ה' כי היה צריך חזוק כי שם אומר הטעם כי עתליהו המרשעת ובניה פרצו את בית האלהים לפיכך היה צריך חזוק כי לולי זה היה עדיין קיים הבנין כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יואש לא היה אלא מאה וחמשים וחמש שנה ובנין חזק כאותו בנין היה עומד יותר ויותר לולא שפרצוהו עתליהו ובניה הם שהיו לה ואיש אחר ולפי שעשו בו פירצות שם יואש על לבו לתקנם והיה צריך לקבץ קדשי ישראל שיקדישו שקלים או קדשי נדבות וההקדשות שהיו בבית ה' אומר בדברי הימים כי עתליהו ובני' עשו אותם לבעלים והרוב ומה שנשאר לא רצה יואש להוציאו בבנין כדי שלא ישאר אוצר ה' ריק וחסר שיעשהו מקדשי החוץ ואמר לכהנים שיקבצו כל כסף המובא בית ה' וגם הכריז על שקלים שיביאו אותם כמו שאומר בדברי הימים ויתנו קול ביהודה ובירושלם להביא בית ה' משאת משה עבד האלהים ומשאת משה הוא כסף שקלים קראו משאת על שם כי תשא את ראש בני ישראל ושלשה כספים זכר הנה כסף עובר הוא מחצית השקל כמו שנאמר כל העובר על הפקודים איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית ות"י הפסוק כל כסף קודשיא דמיתעל לבית מקדשא דה' וגו' כבעמוד וא"ת כיון שנתנו השקלים לבדק הבית ממה היה להם התמידים באותה שנה שהיו לוקחין אותן בכל שנה מתרומת השקלים ונראה כי נתרשלו מלהביא אותה תרומה אותן השנים שמלכה עתליהו והיה לבם ועבודתם לבעלים ולא לבית ה' ולא היו מעלים עולות תמיד כמו שאומר בדברי הימים והיו מעלים עולות תמיד בבית ה' כל ימי יהוידע נראה כי קודם לכן לא היו מעלים תמיד ומפני זה הוצרך יהואש להחזירם ולהעביר קול ולהביא משאת ה' והטובים שבהם שבו אל ה' בכל לבם הביאו מה שהם חייבין מהשנים שעברו והספיק לזה ולזה : (ו) איש מאת מכרו. כל איש ואיש מאת הכהנים יקח הכסף מאת ישראל המכיר אותו והרגיל אצלו שנותן לו מתנותיו ויקחו הכהנים מעט מעט כמו שבא לידם ויהיה עליהם לחזק את בדק הבית פירוש בדק הבית מקום השבר וההריסה ונקרא בדק לפי שצריך לבדקו ולעמוד עליו מה יצטרך : (ח) מדוע אינכם מחזקים. נראה שהיו הכהנים שומרים עד שיהיה הכסף רב בידם ואחר יחזקו את בדק הבית והמלך

תרגום

עתליה קטלו בחרבא בית
מלכא : א בר שבע שנין
יהואש כד מלך : ב בשנת
שבע ליהוא מלך יהואש
וארבעין שנין מלך
בירושלם ושום אימיה צביה
מבאר שבע : ג ועבד יהואש
דכשר קדם יי כל יומוהי
כמא דאלפיה יהוידע
כהנא : ד לחוד במתא לא
גשרא עד כען עמא מדבחין
ומסקין בוסמין על במתא :
ה ואמר יהואש לכהניא כל
כסף קודשיא דמתעל לבית
מקדשא דיי כסף תקליא
דעבר על מנין גבריא כסף
פורקן נפשתא דמתן גבר
פורקן נפשיה אף כל כסף
דמתנדב גבר בלביה
לאיתאה לבית מקדשא
דיי : ו יסבון להון כהניא גבר
מן מכריה ואינון יתקפון ית
בדקא דביתא לכל אתר
די ישתכח תמן בדקא :
ז והוה בשנת עסרין ותלת
שנין למלכא יהואש לא
תקיפו כהניא ית בדקא
דביתא : ח וקרא מלכא
יהואש ליהוידע כהנא
ולכהניא ואמר להון מא דין
ליתכון מתקפין ית בדקא דביתא וכען לא תסבון כספא מן מכריכון ארי

מקרא

המלך ק' עתליהו המיתו בחרב בית מלך :
יב א בן־שבע שנים יהואש
במלכו : ב בשנת־שבע ליהוא
מלך יהואש וארבעים שנה מלך
ג'ב' כתי' ס"א הדין וחכירכו בירושלם ושם אמו צביה מבאר
דד"ס את יוכבד את לכיא כתיב א' שבע : ג ויעש יהואש הישר בעיני
יהוה כל־ימיו אשר הורהו יהוידע
הכהן : ד רק הבמות לא־סרו עוד
העם מזבחים ומקטרים בבמות :
ה ויאמר יהואש אל־הכהנים
ס' כל כסף הקדשים אשר־יובא בית־
מ' ומ"ע יהוה כסף עובר איש כסף נפשות
ג' ערכו כל־כסף אשר יעלה על לב־
איש להביא בית יהוה : ו יקחו להם
ל' הכהנים איש מאת מכרו והם יחזקו
ל' את־בדק הבית לכל אשר־ימצא
שם בדק : ז ויהי בשנת
עשרים ושלש שנה למלך יהואש
ד' לא־חזקו הכהנים את־בדק הבית :
ח ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן
ס' י"ג חס' בסיפרא ולכהנים ויאמר אלהם מדוע אינכם
מחזקים את־בדק הבית ועתה אל־
ל' תקחו־כסף מאת מכריכם כי־לבדק

יובא ה' ומל' בקריאה וסימ' וכל חטאת אשר יובא מדמה . במים יובא וטמא עד הערב . אשר יובא בית ה' כסף עובר . כסף אשם וכסף חטאות לא יובא : כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב : ערכו ג' בקריאה וסי' והבאת את השלחן וערכת את ערכו . איש כסף נפשות ערכו . ודבר גבורות וחין ערכו . א"ך : חזקו ד' דגשים בקריאה וסי' לבא חמס שבעים בני ירבעל . לא חזקו הכהנים את בדק הבית . חזקו פניהם מסלע : וכל סביבתיה' חזקו בידיהם: ולכהנים ה' בקריא' וסי' ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולהכהנים : ולכהנים הלוים לא יכרת איש . ואחר הכינו להם ולכהנים ב' בפסוק . והסגנים לא ידעו אנא הלכו :

רש"י

(ג) כל ימיו אשר הורהו יהוידע. אבל משמת יהוידע אז באו שרי יהודה להשתחוות למלך עשאוהו אלוה אמרו לו הנכנס לבית קדש הקדשים שעה אחת מסוכן למות ואתה נחבאת בו שש שנים כדאי אתה להיות אלוה אז שמע המלך אליהם (בד"ה ב' כ"ד י"ז) : (ה) כסף עובר איש כסף נפשות ערכו. שני כספים יש כאן כסף עובר הוא כסף השקלים שבכל שנה הנאמר בו (שמות ל' י"ג וי"ד) כל העובר על הפקודים ואיש שיתנדב ערכת נפשו כאומר ערכי עלי : כל כסף אשר יעלה וגו'. כגון האומר הרי עלי מנה לבדק הבית : (ו) יקחו להם הכהנים. יהי' שלהם והם יקבלו עליהם לחזק את בדק הבית משלהם : מאת מכרו. מאת מכירו הרגיל אצלו: בדק. בקיעה וסדק החומה : (ח) ועתה אל תקחו כסף. עוד ואל תחזקו הבית משלכם: כי לבדק הבית תתנוהו. אם יפחות יפחות

רלב"ג

(ג) כל ימיו אשר הורהו וגו'. מגיד שכל מה שהיה מימיו אשר הורהו יהוידע הכהן עשה הישר בעיני ה' אך אחרי מות יהוידע לא עשה הישר בעיני ה' כמו שנזכר בספר ד"ה : (ה) כל כסף הקדשים אשר יובא בית ה'. הוא מחצית השקל לכל אחד ואחד שהיה משאת משה עבד האלהי' על ישראל במדבר כמו שנזכר בספר ד"ה: כסף עובר. הוא הכסף שאינו מוגבל בכל שנה ושב' כמוה הקדשות והערכין שיהיה נודר איש כסף נפשות ערכו וכל כסף אשר יעלה על לב איש להביא בית ה' והם הנדרים אי זה נדרים שיהיו ומכללם ההקדשות שהם לבדק הבית : (ו) מאת מכרו. ר"ל מעת מיודעו: לכל אשר ימצא שם בדק. ר"ל לכל דבר שיצטרך לחזק הבית ולבדקו אם יחסר דבר מהראוי לו : (ח) כי לבדק הבית תתנוהו. ר"ל

תולדות אהרן נפשות ערכו . מגלה כט :

מצודת ציון

יב (ג) הורהו. למדהו כמו את מי יורה דעה (ישעיה כח) : (ז) בדק. מקום השבר והרעוע יקרא בדק כי מהצורך לבדוק ולחפש אחריו כמו

מצודת דוד

את עתליה המיתו ולא היה עוד מי לעורר מלחמה: יב (ב) בשנת שבע. כי כשמלך יהוא הרג את אחזיה. ועתליה לא קבלה המלוכה עד שנה השניה ליהוא והומתה בשנה השבית והיא התחלת השביעית ליהוא ואז מלך יהואש : (ג) אשר הורהו. ר"ל כל הימים אשר למדו יהוידע אולם אחרי מות יהוידע ולא היה בעולם ללמדו השחית דרכו כמ"ש בדברי הימים : (ד) רק הבמות. במות יחיד לשמים ואסור הוא משנבנה הבית: (ה) כסף עובר. בתחילת המקרא אמר כל כסף וכו' וחוזר ומפרש מה הן הכספים ואמר כסף עובר רצה לומר מחצית השקל שנאמר בו זה יתנו כל העובר על הפקודים (שמות ל'): איש וכו'. גם הכסף הבא מהאיש אשר יעריך נפש שדמיו קצובים בתורה ילפי רוב השנים אשר יעלה וכו' גם הכסף העולה על לב איש להביא בנדבה: (ו) יקחו להם. כל הכספים האלו יקחו הכהנים לעצמם כ"א מאת מכירו ומיודעו ותמור זה יחזקו משלהם את בה"ב בכל מקום שימצא שם בדק: (ח) אל תקחו כסף. אל תקחו לעצמיכם אלא מיד בבוא לידכם

רש"י

יפחות ואם יותר יותיר : (י) אצל המזבח . בשרה: מימין בבוא איש . מימין ביאת האנשים : שומרי הסף . ספי העזרה הממונים על מפתחות העזרה שהרי תרגומו יונתן אמרכליא והאמרכלים שבעה היו לשבעה שערי העזרה בתוספתא דשקלי' : (יא) ויהי . מיום אל יום (תמיד): כראותם כי רב הכסף בארון ויעל סופר המלך וגו': (יב) ונתנו את הכסף המתכן . היו נותנין אותו הכסף המנוי לאחר שהוציא מן הארון ושקלוהו ומנאוהו היו נותנין אותו על ידי הגזברין הממונים על עושי המלאכה: המתכן . לשון מנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה' י"ח) : המפקדי'. הממונים : ויוציאהו . לשון הוצאה לשכור חרשי העץ : ולבונים . הם הארדכלין חרשי האבן שחבריהם עושים על פיהם ראשי האומנות : (יג) ולגדרים . לבוני החומה תלמידי הארדכלין: ולחצבי האבן. מן ההר : (יד) ספות כסף מזמרות

רדק

והמלך חשד אותם שהיו לוקחים הכסף לעצמם לפיכך אמר להם שלא יקחו הכסף לעצמם אלא מיד שיבא לידם יתנוהו לבדק הבית : (ט) ויאתו הכהנים . בזה וישר בעיניהם שלא יקחוהו על כדי שלא יהיו נחשדים בזה הדבר וכיון שלא יקחו הם לא יהיה מוטל עליהם חזק את הבית וזהו שאמר לבלתי חזק את בדק הבית לפיכך לקח יהוידע הארון ונתנו במבוא הבית שישימו אותו הכהנים שם תכף שיבא לידם : (י) ארון אחד . ארון איש אחד : בימין . כתיב מימין קרי והוא אחד בענין : שומרי הסף. שומרי כלי הבית סף הוא שם כלל לכלי השרת וי"ת אמרכליא והם הגזברים הגדולים אשר ממונים אחרים תחתיהם כמו שתרגם אונקלוס ונשיאי נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן ואמרכליא דממנא על רברבי ליואי : (יא) ויהי כראותם . יום יום כשהיו רואים שהארון מלא היו מערים אותו ומשיבים אותו למקומו וכן כתוב בדברי הימים ויערו את הארון וישאוהו ויביאוהו אל מקומו כה עשו ליום ביום : ויצורו וימנו . היו מונין תחילה ואחר כך היו משימין אותו בצרורות כסף שהיה מטבע צרור לבדו ואשר לא היה מטבע צרור לבדו והיו נותנין הכסף המתוכן והוא שהיה עשוי מטבע היו נותנין אותו על ידי עושי המלאכה והיו מוציאין אותו לחרשים ואשר לא היה מטבע היו עושין אותו מטבע או צורפין אותו במטבע כי בהוצאה לא יוציא אדם אלא המטבע לשכר האומנין ולקנות עצים ואבנים ופי' המתוכן מתוקן בצורה שהיה נשלם בצורתו ותכניתו ויש לפרש ויצורו מענין צורה כי הכסף שלא היה מטבע עשו אותו מטבע : (יב) על יד . כן כתיב וקרי ידי ואחד הוא בענין : הפקדים . כן כתיב וקרי המופקדים והכתוב הוא תואר כמו חכם חכמים והקרי הוא המפעלים ואחד הוא: לחרשי העץ. הם כורתי העצים בלבנון ועושין אותם במקצועות: ולבונים. שבונים העצים בבית : (יג) ולגודרים. הבונים קירות האבנים : ולחוצבי האבן . שחוצבין האבנים בהר : ולקנות עצים ואבני מחצב . היו להם פוסלים בלבנון ובהר והיו קונין גם כן מאחרים שהיו להם עצים כרותים ואבני מחצב כלומר אבנים חצובות מחצב שם בשקל משען וי"ת ולבונים ולארדכליא והם אומני האבן הגדולים אשר תחתיהם אומנים אחרים ותרגם ולגודריא ולארגובליא הם אומני האבן הגדולים בוני הקירות : (יד) אך לא יעשה בית ה' ספות כסף . ובדברי

מקרא

הַבַּיִת תִּתְּנֻהוּ : ט וַיֵּאֹתוּ הַכֹּהֲנִים ל' וחס'
לְבִלְתִּי קְחַת־כֶּסֶף מֵאֵת הָעָם
וּלְבִלְתִּי חַזֵּק אֶת־בֶּדֶק הַבָּיִת : ד'
י וַיִּקַּח יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֲרוֹן אֶחָד וַיִּקֹּב
חֹר בְּדַלְתּוֹ וַיִּתֵּן אֹתוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כ' . ל'
בַּיָּמִין בְּבוֹא־אִישׁ בֵּית יְהוָה וְנָתְנוּ־ מימין ק' ח' מ"ל
שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי הַסַּף אֶת־כָּל־
הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה :
יא וַיְהִי כִּרְאוֹתָם כִּי־רַב הַכֶּסֶף בָּאָרוֹן
וַיַּעַל סֹפֵר הַמֶּלֶךְ וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל ל'. ב' מלהיו
וַיָּצֻרוּ וַיִּמְנוּ אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא ל' וחס'
בֵית־יְהוָה : יב וְנָתְנוּ אֶת־
הַכֶּסֶף הַמְתֻכָּן עַל־יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה ל' ידי ק'
הַפְּקֻדִים בֵּית יְהוָה וַיּוֹצִיאֻהוּ לְחָרָשֵׁי המפקדים ק' ג'
הָעֵץ וְלַבֹּנִים הָעֹשִׂים בֵּית יְהוָה : ח' חס'
יג וְלַגֹּדְרִים וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן וְלִקְנוֹת כ'
עֵצִים וְאַבְנֵי מַחְצֵב לְחַזֵּק אֶת־בֶּדֶק
בֵּית־יְהוָה וּלְכֹל אֲשֶׁר־יֵצֵא עַל־ ג'. ו' בסיפ'
הַבַּיִת לְחָזְקָה : יד אַךְ לֹא יֵעָשֶׂה בֵּית ל"ו
יְהוָה סִפּוֹת כֶּסֶף מְזַמְּרוֹת מִזְרָקוֹת ל'
חֲצֹצְרוֹת כָּל־כְּלִי זָהָב וּכְלִי־כֶסֶף מִן־ י"ח בליש'

תרגום

לְבִדְקָא דְבֵיתָא תִּתְּנֻנֵיהּ :
ט וְאִיתְפְּסוּ כַּהֲנַיָּא בְּדִיל דְּלָא
לְמִסַּב כַּסְפָּא מִן עַמָּא וּבְדִיל
דְּלָא לְתַקָּפָא יַת בִּדְקָא
דְבֵיתָא : י וּנְסֵיב יְהוֹיָדָע
כַּהֲנָא אֲרוֹנָא חַד וּנְקַב
חוֹרָא בְּדָשֵׁיהּ וִיהַב יָתֵיהּ
בִּסְטַר מַדְבְּחָא מִיַּמִּינָא
בְּמֵיעַל גַּבְרָא לְבֵית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וִיהֲבוּן תַּמָּן
כַּהֲנַיָּא אֲמַרְכְּלַיָּא יַת כָּל
כַּסְפָּא דְמִתָּעַל לְבֵית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ : יא וַהֲוָה כַּד
חֲזוֹ אֲרֵי סַגִּי כַּסְפָּא בַּאֲרוֹנָא
וּסְלֵיק סַפְרָא דְמַלְכָּא וְכַהֲנָא
רַבָּא וְצָרוּ וּמְנוֹ יַת כַּסְפָּא
דְּאִשְׁתְּכַח בֵּית מַקְדְּשָׁא
דַיְיָ : יב וִיהֲבוּן יַת כַּסְפָּא
דִּמְתַקַּם עַל יְדֵי עָבְדֵי
עֲבִידְתָּא דִּי מְמַנַּן עַל בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּמַפְּקִין לְנַגָּרֵי
אָעַיָּא וּלְאַרְדִּיכְלַיָּא דְּעָבְדִין
בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ :
יג וּלְאַרְגּוֹבְלַיָּא וּלְפַסְּלֵי
אַבְנַיָּא וּלְמִזְבַּן אָעִין וְאַבְנִין
פְּסִילָן לְתַקָּפָא יַת בִּדְקָא
בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּלְכֹל
דִּיפּוֹק עַל בֵּיתָא לְתַקָּפוּתֵיהּ : יד בְּרַם לָא מִתְעֲבֵיד בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ קוּלִין דִּכְסַף
מְזַמְּרַיָּא וּמָאנֵי מְזַרְקַיָּא חֲצוֹצְרָתָא כָּל מָאנֵי דְהַבָא וּמָאנֵי כַסְפָּא מִן כַּסְפָּא

כלי ז' דמטעין כלי בקריאה וסי' במסרה רבתא : כלי זהב ג' וסי' נמסר במטות :

תולדות אהרן ויקב חר . סנהד' נו לב מנחות לד : ויצורו . בתרא ט : אך לא יעשם . כתובות קו (שקלים ג) :

רלבג

ר"ל שתשימו הכסף ההוא במקום מוכן בו לבדק הבית : (ט) ויאותו הכהנים . ר"ל שהם לא רצו לקבל עליהם חזוק בדק הבית ויקבלו על זה הכסף מאת מכריהם אך היה נאות בעיניהם שלא יקחו הכסף ולא יהיה עליהם לחזק את בדק הבית : (י) ויקב חור בדלתו . הנה דרך החור היו משליכין שם הכסף והיה בדלת שהיא מכסה הארון כדי שלא יוכל אחד לקחת ממנו בזולת פתיחת הארון : שומרי הסף . הם שומרי כלי בית המקדש : (יא) ויצורו וימנו את הכסף . כבר נתבאר בספר ד"ה שכאשר היה הארון מלא היו מערים אותו ואח"כ היו נושאי' אותו ומשיבים אותו אל מקומו ובזה המקום באר שאחר שערו את הארון היו משימים את הכסף בצרורות והיו מונים . (יב) ונתנו את הכסף המתוכן . ר"ל הכסף הנתלה מענין מתכונת הלבנים : והיו נותנים אותו על ידי עושי המלאכה הממונים בית ה' והם יוציאו את הכסף לחרשי העץ והם האומנים הכורתים העצים בתמונה שירצו : ולבונים . והם העושים בית ה' כמו ההיכל והדביר . (יג) ולגודרים . והם העושים הקירות והגדר לחצר הגדולה והעזרה ולחוצבי האבן הם החוצבים אותם מן המחצב ואע"פ שהיו שוכרים חרשי עץ וחוצבי אבן הנה היו צריכים לקנות העצים כרותים ואבני מחצב נחצבים או בלתי נחצבים : (יד) אך לא יעשה בית ה' ספות כסף . הם כלים לקבל הדם או יין הנסכים ומה שידמה

מצודת דוד

תנו אותו לבדק הבית ר"ל הכניסו באוצר בית ה' עד יהיה בהם די לחזק הבדק : (ט) ויאתו הכהני' . נתרצו והוטב הדבר בעיניהם לבלי קחת הכסף לעצמם ולבלי לחזק משלהם : (י) ויקב עשה נקב צר בדלת הארון לזרוק דרך בו את הכסף אל הארון : בבוא איש וכו' . ר"ל בימין הבא אל הבית לא בימין היוצא : ונתנו שמה . מיד בבואו לידם נתנו בארון דרך החור אבל לא יוכלו להוציא מה זולת פתיחת הדלת : (יא) ויהי כראותם . בכל עת כשראו שיש בה הרבה כסף : והכהן הגדול . לא בעצמו כ"א פקידו בא ממקומו וכן מפורש בד"ה : ויצרו . עשו בהם צורת מטבע להוציאם בהוצאה ימנו מטבעות: (יב) עשי המלאכה . הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה' ומתחת ידם בונים האומנים הפועלים כפי אשר יורו אותם ובדרז"ל נקראים ארדכלין : ויוציאהו . הם הוציאו את הכסף בשכר האומנים הפועלים : לחרשי העץ . הם כורתי העצים בתמונה הנרצה : ולבונים . הבונים העצים בקירות הבית: (יג) ולגדרים . הם הבונים קירות אבנים: ולחוצבי האבן . החוצבים את האבנים מן ההר : ואבני מחצב . אף שסכרו חוצבי אבן הוצרכו לעוד לקנות אבנים חצובים : ולכל אשר יצא . לכל שאר הדברים הנצרכים להוציא על הבית לחזק אותו : (יד) אך לא יעשה וגו' . מהכסף הזה לא עשו לצורך בית ה' ספות כסף וגו' ובד"ה נאמר

מצודת ציון

כמו מחזיקי בדקך (יחזקאל כז): (ט) ויאותו . נתרצו כמו בזאת נאות לכם (בראשית לד) (י) ארון . ארגז : ויקב . עשה נקב ולתוספת ביאור אמר חור כי חור הוא נקב : שומרי הסף . שומרי מזוזות השערים כי סף הוא מזוזה וכן ת"י אמרכליא והאמרכלים היו שבעה לשבעה שערי העזרה : (יא) ויצרו . מל' צורה : וימנו . מל' מנין ומספר : (יב) המתכן . המנוי כמו מתכונת הלבנים (שמות ה) : על ידי . אל ידי : לחרשי . לאומני : (יג) ולחוצבי . לכורתי : (יד) ספות . שם כלים עשוים כצורת כדים כי ת"י קולין וכן וכדה על שכמה (בראשית כד) ת"א וקולתה : מזמרות . כלי זמר: מזרקות . ספלים לזרוק מהם דם הקרבנות : ויחל

ובדברי הימים אומר ויעשו כלים לבית ה׳ כלי שרת ורז"ל הקשו אלה הפסוקי׳ ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו והוא שאמר וככלותם הביאו לפני המלך ויהוידע כי לפני כלות המלאכה לא היו עושים כלים כמו שאומר הנה אך לא יעשה בית ה׳ ספות כסף ר׳ לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשתה המלאכה אך כאשר נעשתה המלאכה כמו שאומר שם ויעמידו בית האלהים על מתכונתו וגו׳ וככלותם עשו הנותר כלי שרת: (טז) ולא יחשבו את האנשים. מכאן אמרו רז"ל שאין מחשבין עם גזברי צדקה כי כשממנין אנשים על הצדקה אנשים נאמנין ומנין ואין מחשבין עמהם שאין חושדין בכשרין: כי באמונה הם עושים. ידועים היו כי אנשים נאמנים הי׳: (יז) כסף אשם. פירוש רז"ל המפריש מעות לחטאתו או לאשמו ולקח הבהמה לחטאת או לאשם והותיר מן המעות המותר לא יובא בית ה׳ לבדק הבית אלא לכהני׳ יהיה אותו הכסף והם לוקחין מהם עולות לקיץ המזבח אמרו זה מדרש דרש יהוידע הכהן אשם הוא לה׳ אשם הוא לכהן להביא כל דבר הבא ממותר חטאת ואשם ולקח בדמיו עולות הבשר לה׳ והעורות לכהנים: (יח) אז יעלה חזאל. בדברי הימים כתיב כי אחרי מות יהוידע עשה יהואש הרע בעיני ה׳ וגם הרגו זכריה בנו במצות המלך לפי שהיה מוכיחם ולתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו׳ ושתי מלחמות היו וזו המלחמה שאמר הנה היתה ראשונה ובאמרו אז יעלה חזאל פירוש כשעשה הרע בעיני ה׳ אחרי מות יהוידע והביא עליהם האל מלך ארם ונלחם על גת ולכדה והיא היתה למלכי יהודה כי דוד לקחה מיד פלשתים: וישם חזאל פניו לעלות לירושלם. ולא עלה כי יהואש לקח קדשי בית ה׳ הכסף והזהב הנמצא באוצרות בית ה׳ ואע"פ שאמר כל הזהב לא ר"ל כלו אלא רובו שהרי בימי אמציה בנו לקח יהואש מלך ישראל הכסף והזהב הנמצאים בבית ה׳ ובאוצרות המלך אלא הרוב לקח ושלח לחזאל: (יט) ויעל מעל ירושלם. כלומר נמנע מלעלות ירושלם ואחר כך כשהרגו זכריה שהיה מוכיחם לתקופת השנה עלה חיל ארם ויבואו אל יהודה וירושלם וישחיתו כל השרים ורבים מהעם ואת יואש עשו שפטים ועזבו אותו בתחלואים רבים ואז קשרו עליו עבדיו והרגוהו בעון שהרג זכריה כמו שאומר שם בדמי בני יהוידע: (כא) בית מלוא היורד סלא. בית מלוא שם מקום וסלא שם מקום ובאמרו היורד סלא נראה כי בית מלא אחר היה ובד"ה אמר ויהרגוהו על מטתו וכן היה כי במלחמה הוכה כמו שאומר שם ואת יואש עשו שפטים ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בתחלואים רבים וגו׳ ונשאוהו במטה להוליכו לישראל ובדרך הרגוהו עבדיו על מטתו: (כב) ויוזכר. בכ"ף וברי"ש ויהוזבד בבי"ת ובדל"ת והרבה נמצא בשנוי הזה בשמות בני אדם ובדברי הימים בן שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ויש בו דרש למה פירש שם אמותם ללמדך שנפרע ממנו הקב"ה ע"י אנשים כיוצא בו אמר יבואו עמונית ומואבית כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכים להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפר בטובתו של יהוידע הכהן והרג את זכריהו בנו: בעיר דוד. ובדברי הימים ולא קברוהו בקברות המלכים כי שרי יהודה שחזקו את ידו ופתו אותו לעשות הרעות שעשה מתו במלחמה כמו שאמר שם והכירו העם כי מאת ה׳ היה כל זה שלקח נקמה מן השרים ומן יואש על הרעות שעשו לעבוד ע"ג ולהרוג זכריה ולפיכך עשו לו העם זה הבזיון ולא נתנוהו שיקברוהו בקברות המלכים:

בשנת

דְּמִתָּעַל לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
טו אֲרֵי לְעָבְדֵי עֲבִידְתָּא
יַהֲבִין לֵיהּ וּמְתַקְּפִין בֵּיהּ
יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
טז וְלָא מְחַשְּׁבִין עִם גֻּבְרַיָּא
דִּי יַהֲבִין יַת כַּסְפָּא עַל
יְדֵיהוֹן לְמִתַּן לְעָבְדֵי
עֲבִידְתָּא אֲרֵי בְּהֵימָנוּתָא
אִנּוּן עָבְדִין׃ יז כְּסַף אֲשָׁמָא
וּכְסַף חַטָּוָתָא לָא מִתָּעַל
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְכַהֲנַיָּא
יַהֲבוּן לֵיהּ׃ יח בְּכֵן סְלֵיק
חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וְאַגִּיחַ
קְרָבָא עַל גַּת וּכְבָשַׁהּ וְשַׁוִּי
חֲזָאֵל אַפּוֹהִי לְמִיסַּק
לִירוּשְׁלֵם׃ יט וּנְסֵיב יְהוֹאָשׁ
מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
יַת כָּל קוּדְשַׁיָּא דִּי אַקְדִּישׁוּ
יְהוֹשָׁפָט וִיהוֹרָם וַאֲחַזְיָהוּ
אֲבָהָתוֹהִי מַלְכַיָּא דְבֵית
יְהוּדָה וְיַת קוּדְשׁוֹהִי וְיַת
כָּל דַּהֲבָא דְאִשְׁתְּכַח
בְּאוֹצְרֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ
וּבֵית גִּנְזֵי מַלְכָּא וְשַׁדַּר
לַחֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם
וְאִסְתַּלַּק מֵעַל יְרוּשְׁלֵם׃
כ וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יוֹאָשׁ וְכָל
דַּעֲבַד הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא
לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃
כא וְקָמוּ עַבְדוֹהִי וּמְרַדוּ
מֵירְדָא וּמְחוֹ יַת יוֹאָשׁ בֵּית
מִלּוֹא דְנָחֵית לְסִלָּא׃ כב וְיוֹזָכָר בַּר שִׁמְעָת וִיהוֹזָבָד בַּר שֹׁמֵר עַבְדוֹהִי מְחוֹהִי
וְקַטְלוּהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד וּמְלַךְ אֲמַצְיָה בְּרֵיהּ

הַכֶּסֶף הַמּוּבָא בֵית־יְהוָה׃ טו כִּי־לְעֹשֵׂי
הַמְּלָאכָה יִתְּנֻהוּ וְחִזְּקוּ־בוֹ אֶת־בֵּית
יְהוָה׃ טז וְלֹא יְחַשְּׁבוּ אֶת־הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר יִתְּנוּ אֶת־הַכֶּסֶף עַל־יָדָם לָתֵת
לְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה כִּי בֶאֱמֻנָה הֵם עֹשִׂים׃
יז כֶּסֶף אָשָׁם וְכֶסֶף חַטָּאוֹת לֹא יוּבָא
בֵּית יְהוָה לַכֹּהֲנִים יִהְיוּ׃
יח אָז יַעֲלֶה חֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם וַיִּלָּחֶם
עַל־גַּת וַיִּלְכְּדָהּ וַיָּשֶׂם חֲזָאֵל פָּנָיו
לַעֲלוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם׃ יט וַיִּקַּח יְהוֹאָשׁ
מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֵת כָּל־הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר־
הִקְדִּישׁוּ יְהוֹשָׁפָט וִיהוֹרָם וַאֲחַזְיָהוּ
אֲבֹתָיו מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֶת־קֳדָשָׁיו
וְאֵת כָּל־הַזָּהָב הַנִּמְצָא בְּאֹצְרוֹת בֵּית־
יְהוָה וּבֵית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לַחֲזָאֵל
מֶלֶךְ אֲרָם וַיַּעַל מֵעַל יְרוּשָׁלִָם׃
כ וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹאָשׁ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה
הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי
הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כא וַיָּקֻמוּ
עֲבָדָיו וַיִּקְשְׁרוּ־קָשֶׁר וַיַּכּוּ אֶת־
יוֹאָשׁ בֵּית מִלֹּא הַיֹּרֵד סִלָּא׃
כב וְיוֹזָכָר בֶּן־שִׁמְעָת וִיהוֹזָבָד בֶּן־שֹׁמֵר
עֲבָדָיו הִכֻּהוּ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־
אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָה
בְנוֹ תַּחְתָּיו׃

מזמרות. והם כלי שיר: (טז) ולא יחשבו את האנשים. לא היו האמרכלין באין לחשבון עם האנשים הגזברין אשר יתנו האמרכלין את הכסף תמיד על ידם לתתו לעשי המלאכה לפי שלא היו חשודים בעיניהם כי באמונה הם עושים: (יז) כסף אשם וכסף חטאות. המפריש מעות לחטאתו ולאשמו ולקח את הבהמה ונותר מן המעות: לא יובא בית ה׳. לבדק הבית: לכהנים יהיו. והם לוקחים מהם עולות קיץ למזבח הבשר לשלה והעורות שלהם כך שנינו בתמור׳ זה מדרש דרש יהוידע הכהן כל הבא ממותר חטאת וממותר אשם ילקח בהן עולות: (יח) אז יעלה חזאל. אחר מות יהוידע ועשה יואש את עצמו אלוה: (כא) בית מלא. באותו מקום: מלא. שם מקום: סלא. שם מקום: (כב) ויוזכר בן שמעת ויהוזבד בן שמר. כתוב (בדברי הימים ב׳ כ"ד כ"ו) שמעת העמונית ויהוזבד בן שמרית המואבית ולמה פירשו הכתוב ללמד שנפרע ממנו הקב"ה ע"י אנשים כיוצא בו יבאו עמונים ומואבים כפויי טובה שכפו בטובתו של אברהם אבינו שעשה ללוט שנלחם עם המלכי׳ להצילו והם שכרו את בלעם לקלל את בניו ויפרע מיואש שכפה בטובתו של יהוידע והרג את זכריהו בנו כמו שמפרש (בדברי הימים ב׳ כ"ד כ"ו) ומדרש זה בספרי:

ויתן

רלבג

שידמה להם: מזמרות. הם כלי זמר: מזרקות. בליכ"ש בלע"ז: חצוצרות. הם היו נעשות לתקוע על המזבחות כמו שזכרה

חטאות ג׳ מלאים בקריאה וסי׳ כסף אשם וכסף חטאות. כמה לי עונות. לקדשים ולחטאות: ובית המלך ג׳ בקריאה וסי׳ ויקח יואש מלך יהודה. שמעו זאת הכהנים. ויצא אסא כסף וזהב מאצרות בית ה׳ דד"ה:

תולדות אהרן כי לשמי. שם: ולא יחשבו. נסרת ס: כסף אשם. בקלים ס:

מצודת דוד

מגם הכלים נעשו מן הכסף המובא ואמרו רז"ל בתחלת הבנין לא עשו כלי שרת ואחר שהשלימו והי׳ נותר עשו כלי שרת: (טז) ולא יחשבו. לא עשו חשבון עם האנשים אשר נתנו להם הכסף לשהם יתנו לעשי המלאכה הבונים והגודרים וכו׳: כי באמונה. ידוע היה שעשים באמונה ולכך נבחרו אלו מתחילה: (יז) כסף אשם וכו׳. מי שהיה מפריש ממון לאשמו או לחטאתו וקנה הקרבן והותיר מן הממון הנה המותר הזה לא בא לבדק הבית כ"א לכהנים יהיו לקחת מהם עולות והיה הבשר כליל והעורות לכהנים כן דרז"ל: (יח) אז. בימי יהואש עלה חזאל וכו׳: (כא) היורד סלא.

השמדת

שזכרה התורה ואמר שלא יעשה מזה הכסף אלו הכלים וזולתם אבל יתנוהו לעושי המלאכה לחזק את בית ה'. ואולם התבאר בספר ד"ה שאחר שחזקו את בית ה' את הותיר שיו עושין מהנשאר כלי שרת ולא היו מסכימין לעשות מהכסף כלי שרת אם לא נשאר אחר חזוק הבית: (טז) ולא יחשבו את האנשים. ר"ל שהאנשים הנותנים הכסף לעושי המלאכה לא יחשבו עמהם אם נתנוהו כולו לעושי מלאכה אם לא כי בודאי באמונה הם עושים כי הקדש מבדל בדילי אינשי מיניה: (יז) וכסף אשם וכסף חטאות. ר"ל שהאנשים המפרישים מעות לאשם או לחטאת והותירו הנה המותר לא יביאו בית ה' לחזק הבית אך יהיה לכהנים והנה היה הדין שיקנו מהם חטאות או אשמות וימסרו לנדבי חטאת ואשם אך תקנו חכמים שיהיה המותר לעולות הבשר לה' והעור לכהנים: (יח) אז יעלה חזאל מלך ארם. הנה זאת המלחמה היא זולת המלחמה הנזכרת בספר ד"ה כי בזאת המלחמה לא עלה לירושלם ובמלחמה הנזכרת שם באו אל יהודה וירושלם וידמה שבתחלת הענין כשעשה יואש הרע בעיני ה' אחרי מות יהוידע הכהן היתה זאת המלחמה והמלחמה הנזכרת בספר ד"ה היתה לתקופת השנה אחר שהרג זכריה בן יהוידע ואמר שם כי אז עזבוהו חיל ארם במחלואים גדולים ואז התקשרו עליו עבדיו והכוהו על מטתו ומת והנה זכר בזה המקום שכבר היה אז יואש בעיר שמה בית מלוא ולפי שהיה שם בית מלוא אחר זולת זה זכר שזה היה יורד אל סלא והנה היה שם מושכב על מטתו מפני המכות שהכוהו חיל ארם וזכר שכבר קברו אותו עם אבותיו בעיר דוד וזה ממה שלמדנו ממנו שלא קברוהו עם אבותיו בקברות המלכים וכן באר זה בדברי הימים וזכר שכבר מלך אמציה בנו תחתיו הנה זה באור מה שראינו לבארו בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום:

ואולם התועלות המגיעות ממנה: הא' והוא כולל הרבה מדברי אלו הספורים הוא להודיע כי ההליכה בדרכי ה' ימשכו הטובות והשפך למי שסר מאחרי הש"י ולזה ספר כי יהושפט עשה הישר בעיני ה' ובער יתר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו ונמשכו לו מההשגחות והטובות והוא שלא מרדו בו האדומיים ומרדו תכף אחרי מותו ומה שקרה לו מהפחד והרע היה בהתחברו לרשע מלך הרשע ולזה היו עליו אימות מות במלחמת רמות גלעד ונשברו אניות בהתחברו עם מלך ישראל והשתתפו בו ולזאת הסבה גם כן ספר שאחזיהו בן אחאב מפני הפליגו לעשות הרע בעיני ה' ככל חטאת אחאב פשע מואב בו אחרי מות אחאב ונפל בעד השבכה בעלייתו אשר בשומרון וחלה מפני זה חליו אשר מת בו מפני שהיה דורש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחלי זה והלך בלא חמדה כי לא נשאר לו בן שימלוך תחתיו ולזה גם כן ספר מהנערים הקטנים שהיו מחרפים הנביא שכבר נענשו על זה בשילחו שני דובים מן היער ובקעו מהם ארבעים ושנים ולזה גם כן תמצא כי יהורם בן אחאב לא הפליג ברע כמו שהפליגו בו אביו ואמו והסיר את מצבת הבעל ואע"פ שדבק בחטאת ירבעם הנה מפני מה שמיעט מן הרע נתן הש"י שכרו שהאריך לו זמן הפורעניות עד שתים עשרה שנה ולא תמצא כן בבית ירבעם ובית בעשא גם הגליה במלחמת מואב ושמרו הש"י מיד ארם במקומות אשר נחבאו שם לתפשו והיה זה פעמים רבות על יד נביאי הש"י ולזה ספר גם כן בגחזי כי בעבור שחלל כבוד הש"י לקחת כסף על המופת אשר עשה לנעמן ובעבור שלא הודה הענין לאלישע הנה נענש בשדבקה בו צרעת נעמן ובזרעו לעולם ולקיים זאת הפנה שזכרנו ספר גם כן חוזק הרעב שהיה בימי יהורם עד שאכלו בשר בניהם ועם כל זה לא שב מחטאת ירבעם אשר דבק בהם אבל היה מפליג יותר ברע שהיה מגזם להמית נבוא ה' על דבר זה הרעב ולזה גם כן ספר המשחת חזאל למלך על ארם אשר היה לקוץ מכאיב לישראל בעבור עברם את ברית הש"י כמו שאמר הש"י לאליהו וספר עם זה שכבר הודיע לו אלישע הרע שיעשה לישראל כי זה ממה שיישירו יותר לעשות להם אלו הרעות ולזאת הסבה גם כן ספר שיורם בן יהושפט הלך בדרך בית אחאב ולזה נמשך לו מהרע שמרדו אדום בו ומרדה עיר לבנה וזכר בדברי הימים שכבר נהרגו בניו על יד הערבים ולא נשאר לו זולת אחזיה בנו הקטן וזה היה גמולו הראוי לו על המתתו אחיו כמו שנזכר שם ובסוף הענין נגפו ה' במעיו עד יצאו מעיו עם חליו וספר גם כן שאחזיהו בנו הלך בדרך בית אחאב ולזה נהרג עם בית אחאב ולא מלך כי אם שנה ולזאת הסבה זכר איך סבב הש"י אשר לו נתכנו עלילות שיבא לבית אחאב ולאיזבל כדבר ה' אשר דבר על דבר חטאתיהם אשר הפליגו בהם והנה סבב הש"י שנלחם יורם עם חזאל ברמות גלעד והכוהו ארמים והלך מפני זה להתרפאות ביזרעאל ואנשי החיל נשארו ברמות גלעד לשמור העיר מפני חיל הארמי' והיה זה סבה אל שיתכן יותר שימשח הנביא את יהוא על ישראל ושיתקשר יהוא כנגד המלך וסבב הש"י כשראה הצופה שפעת יהוא ששלח שם המלך רכב אחד וכן שני וכן שלישי עד שהיה זה סבה אל שיצאו יהורם ואחזיהו לקראת יהוא ומצאוהו אצל חלקת נבות ומת שם יהורם כדבר ה' גם הרג אחזיהו ובני אחיו שהיו ארבעים ושנים והיה זה סבה אל שיראו ממנו הזקנים והאומנים את בני המלך אשר בשמרון ושלחו לו ראשי בני אדניהם בדודים גם נהרגה איזבל ואכלו הכלבים את בשרה בחלק יזרעאל עד שכבר השמיד יהוא כל בית אחאב וכל גדוליו ומיודעיו וכהניו עד בלי השאיר לו שריד ואחרי כן השמיד כל נביאי הבעל וכל עובדיו וכל כהניו ולזה גם כן ספר שעתליה הרגה כל זרע המלוכה כי מבית אחאב היו וגם היא נהרגה בסוף באמצעות הסבות הראויות על ידי יהוידע ולזאת הסבה גם כן ספר כי מפני שעשה יהוא רצון הש"י באחאב נתן הש"י שכרו שיהיו לו בנים רבעים על כסא ישראל ולזאת הסבה זכר כי מפני שלא שמר יהוא ללכת בתורת ה' אלהי ישראל והלך בדרך ירבעם הנה התחיל הש"י אז להכרית את ישראל על יד חזאל ולזה

גם כן תמצא כי יואש בכל עת שהלך אחר הש"י כמו שהורהו יהוידע הכהן לא קרה לו רק טוב ואחר שעשה הרע בעיני ה' הגיע לו מן הרעות הרבה ולעמו עד שכבר השאירוהו ארמים בתחלואים רבים וקשרו עליו עבדיו והרגוהו: הב' והוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם לברוח מחברת רשעים ולזה ספר שלא הסכים יהושפט שילכו עבדי אחזיהו עם עבדיו באניות כי כבר קרה לו מחברתו נזק כמו שאמר הנביא ליהושפט לפי מה שנזכר בד"ה:

השלישי הוא להודיע איך היה חומל הש"י על ישראל מפני השגחתו על האבות ולזה תמצא שכאשר ראה הש"י עוצם סור ישראל מעליו עד שכבר היו דורשים מאלהי העמים אשר המה הבל ידיעת הדברים העתידים ועזבו את ה' ונביאיו לזה ראה הש"י שיבא אליהו להגיד למלאכי מלך שמרון כי בעבור שדרש בבעל זבוב אלהי עקרון היחיה מחליו ועזב נביאי ה' הנה לא ירד מהמטה אשר עלה שם כי מות ימות ולזאת הסבה גם כן סבב שיראו ישראל את ה' במה שאמר אליהו לשר החמשים וחמשיו כששב לתפשו בכח למיעוט האמנתו בש"י ובנביאיו אם איש אלהים אני תרד אש מן השמים ותאכל אותך ואת חמשיך והיה לו כן ולשר החמשים השני עד שבא השלישי והכיר לנביא מעלתו והתחנן לו שיוקר נפשו ונפש עבדיו אלה בעיניו לפי שכבר הגיע מזה זה התועלת אשר היה ראוי שיהיה זה כלי אל שישובו ישראל לטוב הנה תמצא ביהורם בן אחאב שעשה זה הענין בו רושם עד שמיעט הרבה מהחטאים שהיה חוטא בהם אחאב: הד' הוא להודיע שראוי לכל אדם שיהיה מפחד ממה שראוי שיפחד ממנו ולא יסמוך על הנס הלא תראה כי גם הנביא אליהו עם עוצם מעלתו בחדוש המופתים היה ירא מלבוא למלך אחזיהו ליעד לו זה היעוד הרע עד שהבטיחו הש"י שלא יירא מפניו: הה' הוא להודיע עוצם מעלת אליהו והפלא שהיה בענינו והוא שכבר העלה אותו הש"י בסערה גבוה מאד שנעלם מכל אדם והסתירהו הש"י מבני אדם עד עת קץ כי לו נגזר ארך חיים נפלא על דרך המופת והראיה שלא מת בהעלותו הסערה השמים אחר זה בא מכתב אליהו ליורם בן יהושפט אשר הורה בלי ספק היותו אז חי כמו שבארנו במה שקדם: הו' הוא להודיע כי לא יעשה ה' דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ולזה תמצא שהדברים העתידים יודעו לנביאים קודם חדושם ואע"פ שיהיה חדושם על דרך המופת הלא תראה כי הלקח אליהו מעל ראש אלישע ביום ההוא היה ידוע לבני הנביאים אשר בבית אל ובירחו ולאלישע אע"פ שהיה חדושו על דרך המופת וכן גם כן תמצא שהודיע הש"י לאברהם את דבר המופתים אשר יעשה בהוציאו זרעו מעבודתם ולזה אמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כי אלו המופתים היו כלי אל שיאמין אברהם בירושת הארץ כמו שבארנו שם: הז' הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי להקדים לאדם הידיעה בדבר מצער טרם הגיעו כי די לו בצער שיקרה לו ממנו בהגיעו לא שיקדים להצטער קודם זה אלא אם יגיע מההודעה תועלת מה ולזה תמצא כי מפני שלא היה מצער אליהו שיגיע תועלת לאלישע מהודעתו אותו כי ה' לוקח אותו מעמו היה מעלים ממנו זה לצערו שכבר יצטער מאד אלישע מזה וכאשר ראה שהגיע העת שלא יוכל להעלים הענין ממנו מפני עוצם דבקות אלישע בחברתו עד שלא רצה להפרד ממנו כלל רצה לתת לו מה שישאל כדי שיסור צערו בהפרדו ממנו לפי מה שאפשר והנה נתן לו הנביא שאלתו על דרך המופת בשבקש מהש"י שיהיה לאלישע כן והוא שיהיה לו ברוחו פי שנים על כל בני הנביאים אשר למדו לפניו והנה מה שנתן לו האות בזה שאם יראה אותו לוקח מאתו יהי לו כן אינו שיהיה זה הענין סבה אל היות נאצל מן הרוח אשר עליו לאלישע זה השיעור הנפלא אבל היה זה אות לו בהגיעו שכבר נתנה לו המתנה ששאל מאליהו וזה ממה שראוי שישמח בו אחר הפרד אליהו ממנו והתבאר כי אליהו היה יודע שלא יעזוב אלישע חברתו אבל עשה זה לנסות לבבו אם רב חשקו כל כך בהשגת השלמות שלא יתרשל בשום ענין להניח אליהו וכזה תמצא שעשה אליהו לאלישע בתחלה כשהשליך אדרתו עליו והיה אלישע רוצה לידבק בו תכף הנה אמר לו אליהו לבחון ענינו לך שוב כי מה עשיתי לך ומפני ראותו רב חשקו בחברת אליהו נודע לו שכבר השיג מחכמתו יותר הרבה ממה שהשיגו ממנו שאר תלמידיו: הח' הוא במדות והוא להודיע שראוי לאדם שיחשק מאד בחברת הטובים הלא תראה המעלה שזכה בה אלישע מפני חשקו בחברת אליהו זה החשק הנפלא עד שלא רצה להפרד ממנו כלל עד שלקחו ה' מאתו:

התשיעי הוא להודיע ענין הנפלאות העצומות שבאו בזה הספור כי באמונת הנפלאות יתקיימו הפנות התוריות ולזה ספר שכבר הכה אליהו באדרתו מי הירדן ונחצו הנה והנה ושכבר עשה זה גם כן אלישע ולזה גם כן ספר שכבר רפא אלישע מי יריחו שהיו רעים וממיתים בשם במקום המולח מעט מלח אשר לא היה בטבע המלח שיתקן המים אבל הוא מקלקל אותם ולזה ג"כ ספר שתכף שקלל אלישע הנערים הקטנים שחרפו אותו יצאו שנים דובים מן היער ובקעו מהנערים ההם ארבעים ושנים וזה עשאו אלישע לתועלת שיכירו ישראל זה וישובו אל ה' כי רובם היו עובדים ע"ג בזמנו ולזאת הסבה גם כן ספר המופת שעשה אלישע כשלא היה מים לשלשת המלכים ויהיו יראי' שימותו בצמא ובאו להם המים על דרך המופת שעשה אלישע שבאו מים נמלא מהם הנחל ההוא מזולת שיראו רוח ידחם שם ולא גשם יתחדשו ממנו כמו שיעד להם והיה מעלת המופת בזה שהיה כלי להפיל מלך מואב ביד המלכים ההם בזה האופן הנפלא שזכר וזה שהם ראו מנגד את המים אדומים כדם וחשבו שהחרב נחרבו המלכים ויצאו כדמות אנשי' הולכים לקחת שלל והיה זה סבה אל שנעשה למואב כל הרע הנפלא שיעד אלישע ולזה ג"כ זכר מופת השמן שלא היה שם אלישע אבל כל עוד שהיתה האשה מוצקת היה מתחדש על דרך מופת שמן באסוך ההוא עד שמלאת כל הכלים שיכלה

שילדה לקבץ אליה ולזה ג"כ זכר המופת שעשה לשונמית שלא היה לה בן והיה אישה זקן והיה מפני זה יותר רחוק שתתעבר והנה אלישע כשידע יעד אותה בזה הטוב שבעת חיה היא חובקת בן על צד השכר הגמול לה על הטוב שהטיבה לו והיה לה בן ולזה ספר שהוא החיה בנה אחר שמת ולזה גם כן ספר שהסיר שהיה בו מות מפני פקועות השדה ששמו בו הנה עשה אלישע על דרך המופת שהסיר הרע ממנו בהשליכו קמח אל הסיר אשר אין לו רושם בהסרת זה הרוע ולזה ספר שהלחם שהיה מעט מאד לתת לפני מאה איש אכלו ושבעו ממנו והותירו כמו שייעד אלישע להם ולזה ספר מה שרפא צרעת נעמן באמר לו שירחץ במי הירדן שבע פעמים ותשוב בשרו אליו וטהר והיה לו כן ולזאת הסבה גם כן ספר שדבקה צרעת נעמן בגחזי ובבניו תכף שקללהו הנביא בזאת הקללה ולזה גם כן ספר שהברזל שנפל מן העץ תוך הירדן הנה התך אלישע עץ בצורת יד הגרזן במקום שנכנס שם ותכף שהשליך אלישע העץ אל המים נכנס על דרך המופת בנקב הברזל והציף הברזל על המים ולזה גם כן ספר מה שהראה אלישע לנערו סוסי אש ורכב אש ומה שהכה בסנורים על דרך המופת הגוי כלו הבא אליו עד שהוליכם תוך שומרון והם לא הרגישו ולזה ג"כ ספר מה שהשמיע הש"י את מחנה ארם על דרך המופת קול רכב קול סוס קול חיל כבד בדרך שנסו כלם ברגליהם ועזבו כל המחנה כאשר היא והיה זה סבה שיהיה סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון בעת שייעד להם אלישע ונתקיים גם כן מה שאמר לשליש אשר המלך נשען על ידו שכבר יראה בעיניו ומשם לא יאכל : הי' הוא להודיע שאין תלמידי חכמים הולכים בלא דברי תורה וחכמה ולזה אמר ויהי הם הולכים הלוך ודבר כי בודאי לא היו דבריהם דברי הבאי אבל מרוב תשוקת אלישע ללמוד מאליהו היו מדברים בסודות התורה והחכמה והנבואה : הי"א הוא להודיע כי חייב אדם לקרוע על רבו כשמת הלא תראה כי אלישע קרע בגדיו בהלקח אליהו מאתו והע"פ שלא מת כי היה ענינו לו כאילו מת שלא יכול להשיג ממנו אחר זה שום דבר חכמה : הי"ב הוא להודיע שהקורע בגדיו על אבל רבו אינו מאחה לעולם שנ' ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ולא היה צריך לומר לשני' קרעים אחר שאמר ויקרעם כי לכל הפחות יהיו שנים קרעים אך הרצון בו שתמיד הם נראים שנים קרעים :

הי"ג הוא להודיע שהוא ראוי שלא לומר את שאינו נשמע ולזה תמצא כי בני הנביאים כאשר שאלו את אלישע אם ישלחו חמשים איש בני חיל לבקש את אליהו איפה נשאו רוח ה' היה המענה ממנו שלא ישלחו וכאשר הפצירו בו מאד והכיר שאין דעתם להמנע מזה לא רצה לחלוק על כונתם ואמר להם שישלחו כנגד' שהיו יכולים להכיר ממנה שאין דעתו שישלחו והיה להם בזה התגלות ג"כ שלא עשו כנגד מצות הנביא ולזה אמר להם בסוף הלא אמרתי לכם אל תלכו : הי"ד הוא במדות והוא להודיע שאין ראוי לבזות החכמים והשלמים הלא תראה מה שקרה להנערי' שבזו את אלישע שמתו מהם ארבעים ושנים : הט"ו הוא במדות והוא להודיע שראוי לכל אדם שיתדבק לחכמים וישרתם כי בשירות אותם ילמד הרבה מחכמתם מפני היותו תמיד אצלם ושמעו כל דבריהם ולזה ספר כי כאשר שאל יהושפט היש פה נביא לה' ענוהו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ללמד כי מפני שירות אותו ושמשו היה ראוי שיקנה מהשלמות אשר לאליהו הרבה ולזה ענה יהושפט ג"כ יש אותו דבר ה' : הט"ז הוא להודיע עוצם תשוקת הנביאים להוכיח ההוגנים כראוי עד שכבר תמצא שאע"פ שחלק מן הכבוד הרבה מלך ישראל לאלישע עד שכבר ירדו אליו מלך ישראל ויהושפט ומלך אדום ולא הסכימו לשלח לקראו לו הנה עם כל זה ענהו הנביא קשה ואמר לו שילך אל נביאי הבעל והאשרה ולא יבדל ממנו דבר אחר שכבר סר מאחרי ה' ללכת בחטאת ירבעם וכל זה היה מהנביא להועיל ליהורם שאם ישוב אל ה' אולי ינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לו וכאשר ראה שלא היה אז עת תוכחת כי הם בסכנה עצומה הראה לו שהוא מואס אותו מפני רוע מעשיו ואמר כי לולא פני יהושפט הוא נושא לא יביט אליו ולא יראנו אך לכבוד יהושפט שעשה הישר בעיני ה' יעשה שאלתו וזה כלו להועיל ליהורם כמו שזכרנו : הי"ז הוא במדות והוא להודיע שהוא ראוי לכל אדם שימאס הרעים ויסור מחברתם ומהבטת ראיית פניהם פן ימשכוהו לרוע דרכיהם ולזה אמר לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך : הי"ח הוא במדות והוא להודיע שראוי להרחיק מדת הכעס כי הכעס מכבה אור השכל הלא תראה כי מפני כעס אלישע על מלך ישראל לא שרתה עליו שכינה עד שהסיר הכעס בנגון המנגן לפניו :

הי"ט הוא להודיע כי הנביאים אף על פי שהם שלוחים בעשיית הש"י המופתים על ידם לא ישתדלו להיטיב בזה האופן כי אם לטובים ולזה תמצא שהאשה שצעקה לפניו כי הנושה בא לקחת את שני ילדיה לו לעבדים אמרה לו שכבר ידע כי אבי הילדים היה ירא את ה' כי אם היה מאשר סרו מאחרי ה' לא היה מתעורר אלישע להיטיב לה בזה האופן הנפלא : הכ' הוא במדות והוא להודיע שמדות הנדיבות משובחת הלא תראה מה שקרה לשונמית מפני נדיבותיה שהחזיקה באלישע להאכל לחם ושאלה ממנו שיסור שמה תמיד מדי עברו ואחרי שנתבאר לה שהוא איש האלהים קדוש הלקה לו מהכבוד יותר כראוי לו כי זה היה סבה אל שיהיה לה בן והחיהו אלישע ושלא ימותו ברעב כי הודיע לה שכבר קרא הש"י אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים ולזה נתן לה עצה שתלך לגור באשר יאות לה לגור שם עד עבור הרעב : הכ"א להודיע שהוא ראוי למקבל שישתדל לשלם גמול ראוי למטיב ולזה תמצא שספר שכבר חקר אלישע מה לעשות לשונמית מן הטוב' על מה שהיטיבה לו ולרצותו להשיב לה גמול גדול שאל מה לעשות לה והשתדל על כל פנים לעשות לה דבר גדול יהיה לה גמול גדול וראוי על הטוב שהיטיבה לו :

הכ"ב הוא להודיע שאין ראוי לשלם לדבר עם האשה אם לא יביאוהו לזה הכרח אבל ראוי להתרחק ממנה לפי מה שאפשר ולזה ספר שכאשר רצה אלישע לדעת אי זה גמול יתכן לו להשיב לה לא דבר אליה הוא בעצמו אבל אמר לגחזי שיקראה לה והוא יאמר אליה אלה הדברים עד אשר ראה אלישע שלא היה לו דרך להשיב לה גמול אם לא בדרך המופת אז קרא לה ועמדה בפתח כדי שתשמע ייעוד הנביא מפי הנביא : הכ"ג הוא להודיע שאין התכלית בבני' שישמח אדם בהם בהיותו אבל הוא לקיום המין שישאר לאדם בהם זכר ולזה ספר שכבר אמרה השונמית לאלישע כשייעד לה שעל דרך המופת תהיה חובקת בן כעת חיה שלא יכזב בה לתת לה טוב שאינו טוב כי אם לא יחיה אין לה חפץ בזה הטוב להבלות הותה ר"ל לתת לה שלוה כראותה שיש לה בן ולזה אמרה לו הלא אמרתי לא תשלה אותי : הכ"ד הוא להודיע כי המועדים והימים טובים מכוונים לעבוד בהם הש"י ולהשתדל בהשגות קנין השלמות לפי היכולת ולזה ספר שכבר אמר אישה לשונמית מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת למדנו בזה שבכמו אלו הימים ראוי ללכת אל החכמים ללמוד מהם : הכ"ה הוא להודיע שהצריך לדבר שאלת הנפש ראוי שיתעסק בו במהירות נפלא לפי מה שאפשר ולזה ספר דבר מהירות השונמית ללכת לאלישע ושם התנפלה לפניו והחזיקה ברגליו כדי שידרש הנביא לבקשתה לא רצתה להגיד לו בברור על מה באה לכבוד הנביא כי ידעה שהוא ידע זה ברצותו אות' וגם לא הסתפקה במה שאמר הנביא לגחזי כי ילכה שמא אינו ראוי שיעשה זה על ידו ולזה נשבעה שלא תעזבהו כי רצתה לשלם לבנה התפלה בלי שום ספק : הכ"ו הוא להודיע שאין ראוי שיפתח אדם פיו לרע הלא תראה מה שספר מהשונמית שאמרה לאישה שלום כששאל לה על מה ועל מה היא הולכת וכזה אמרה לגחזי : הכ"ז הוא להודיע שראוי לנביאים לפרסם עוצם גבורת הש"י לגויי הארצות לעשות להם מופת אף על פי שאינם ראויים לו ולזה תמצא שכבר השתדל אלישע לרפאות נעמן מצרעתו למען ידע כי יש נביא בישראל כי בזה תועלת להיישירם לעבודת הש"י וכן מצאנו זה התועלת בברור בתפלת שלמה כמו שבארנו שם : הכ"ח הוא להודיע שאין ראוי לנביא לקחת שכר על מה שיעשהו מן המופתים כי בזה יבא להאמין כי הוא הפועל בזה המופת ויסור מפני זה התועלת אשר נכסף בעבורו והוא שיכירו מעלות הש"י וגבורתו וישובו לאמונתו ולזה תמצא שלא רצה אלישע לקחת מנחה מנעמן אחר שרפא אותו מצרעתו וגם קלל גחזי כשקבל ממנו כסף על זה והנה תמצא כי מפני שראה נעמן שלא רצה אלישע לקבל דבר מנעמן על זה להורות שלא היה הוא הפועל בזה אך הש"י התנדב נעמן שלא יעבוד כי אם לה' : הכ"ט הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיכפור העון אך יהיה מודה ועוזב ולזה תמצא שלא קלל אלישע גחזי בצרעת אותו אע"פ שהוא ידע שעשה זה החטא אך קללו אחר שכפר עונו ואולי כפרת העון היה הסבה שיקה אלישע לתקן את אשר עות : הל' במדות והוא להודיע שהוא ראוי שכאשר נפלו קצת אויבי האומה בידם שישיבו להם כדי שיהיו שלום עמהם כראותם בידעה נפלה בידם תמהו עליהם ושיהיו להם וכ"ש שראוי לעשות זה בהיות אויבי האומה יותר חזקים מהם : הל"א הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיהיה מבהיל ובלתי מאמין מה שייעדו הנביאים הלא תראה מה שקרה לשליש מפני היותו מרהיב שיהיה מה שאמר אלישע לפוב למחרת היום ההוא סאה סלת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון והוא שכבר ראה זה בעיניו ומשם לא אכל כמו שאמר הנביא לו וזה היה עונשו הראוי לו שהוא ראה אות דברי הנבואה הטיה ולא נהנה כשום השפע ממנו : הל"ב הוא במשפטים התוריים והוא להודיע שהדר בארץ אחרת שלא מדעתו אינו היה לפטרו מכבר ולזה תמצא במה שספר שצעקה השונמית אל המלך על ביתה ועל שדה שהיו מחזיקים בהם אנשי' שכבר צוה המלך להשיב לה את כל אשר לה ואת כל תבואות השדה מיום עזבה את הארץ ולא אמר להשיב לה שכירות ביתה : הל"ג הוא להודיע שאין ראוי גם לנביא לסמוך על הנס ולזה צוה אלישע לנביא שיביא חדר בחדר יהוא בן יהושפט בן נמשי למשחו למלך על ישראל כדי שלא יודע סודו פן יהרגנו מלך ישראל וכן תמצא שעשה אחיה לירבעם ושמואל הנביא לדוד ר"ל שלקחו להם דרך כדי להעלים סודם וענינם : הל"ד הוא להודיע שאין עושין שררה בממון באחד לבד ולזה תמצא שכאשר היה הכסף בארון לחזק את בדק הבית שמוהו שם הכהנים שומרי הסף לא אחד לבד גם בהוציאם הכסף מהארון היה שם סופר המלך והכהן הגדול לא אחד לבד גם בתתם הכסף אחר זה נתנוהו על ידי עושי המלאכה והם הוציאוהו יחד לא אחד לבד : הל"ה הוא ללמד שהדברים העצמיים בבית המקדש ראוי שיקדמו לדברים המשרתים להם לפי שהם מכוונים בעצמם ובזה היפר' לעמוד על סודות המלאכות ולזה ספר שבדק הבית היה קודם עשיית הכלים המשרתים שאינם מכוונים בעצמם כמו הספות והמזמרות והמזרקים והחצוצרות ומה שידמה להם מכלי הכסף והזהב : הל"ו הוא להודיע שאין מחשבין עם הממונים על ההקדשות והדומה להם כי באמונה הם עושים להיות דבר ההקדש חשוב להם ולזה אמר ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים וכן הענין בגבאי צדקה לפי מה שאחשוב : הל"ז הוא להודיע שמותר חטאת לחטאת ומותר אשם לאשם שאם היה מותרם לאיזה דבר שירצו הבעלים לא היה לכהנים וכבר אמר כסף אשם וכסף חטאת לא יובא בית ה' לכהנים יהיו ולמדנו מאמרו לכהנים יהיו שדמי אלו הכספים מתחלף ולזה לא יתערבו זה עם זה אמנם יהיה כשיהיה מותר אשם לאשם ומותר חטאת לחטאת כמו שיראה היותו מצד עצם הענין :

נשלם

רש"י

(ה) ויתן ה' לישראל מושיע. את יואש בן יהואחז שנאמר בו שלש פעמים תכה את ארם: (י) בשנת שלשים ושבע וגו'. מקרא זה מוכחש משני לדדין ולא מצאתי לו מתקן שהיה לו לומר שלשים ותשע שהרי עמד אביו בשנת עשרים ושלש ליואש ומלך שבע עשרה שנה כמלאת שמת בשנת שלשים ותשע ליואש ועוד הא אמור למטה בענין ובשנת שתי' ליואש בן יהואחז מלך ישראל מלך אמציה בן יואש מלך יהוד' נמצא שעמד יואש בן יהואחז בשנת ארבעים

רד"ק

(א) בשנת עשרים ושלש. היה לו לומר בשנת עשרים ואחת שהרי בשנת שבע ליהוא מלך יהואש וכ"ז ואחת הרי כ"ח וכ"ח שנה מלך יהוא א"כ בנו מלך בשנת כ"א ליואש מלך יהודה נאמר כי מה שאמר בשנת שבע ליהוא מלך יהואש ר"ל בתחלת שבע ובשנת כ"ג ליואש ר"ל בתחילת כ"ג: (ה) ויתן ה' לישראל מושיע. הוא יהואש בן יהואחז כי כל ימי יהואחז לחץ אותם מלך ארם: (ו) אשר החטי את ישראל בה הלך. חסר אל"ף וכמוהו וה' חפץ דכאו החלי: גם האשרה. כי לא כרת אותה יהוא אלא הבעלים הוא שהשמיד: (ז) כי לא השאיר ליהואחז. אינו טעם לדבק אליו אלא למה שאמר למעלה כי לחץ אותם מלך ארם: (י) בשנת שלשים ושבע. היה לו לומר בשנת שלשים ותשע שהרי בתחילת שנת עשרים ושלש ליהואש מלך יהודה מלך יהואחז בן יהוא ומלך שבע עשרה שנה הנה כלו לו י"ז בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה ונראה כי מלך יהואש בחיי יהואהז אביו שני שנים וזה שאמר ויתן ה' לישראל מושיע והמושיע הוא יהואש ואחרי שחלה יהואחז את פני ה' ואמר וישמע אליו ה' היאך ידע ששמע אליו ה' אם לא

יג א בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים וְשָׁלֹשׁ שָׁנָה לְיוֹאָשׁ בֶּן־אֲחַזְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ יְהוֹאָחָז בֶּן־יֵהוּא עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ ב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ אַחַר חַטֹּאת יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר־הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא־סָר מִמֶּנָּה׃ ג וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנֵם בְּיַד ׀ חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם וּבְיַד בֶּן־הֲדַד בֶּן־חֲזָאֵל כָּל־הַיָּמִים׃ ד וַיְחַל יְהוֹאָחָז אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע אֵלָיו יְהוָה כִּי רָאָה אֶת־לַחַץ יִשְׂרָאֵל כִּי־לָחַץ אֹתָם מֶלֶךְ אֲרָם׃ ה וַיִּתֵּן יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ וַיֵּצְאוּ מִתַּחַת יַד־אֲרָם וַיֵּשְׁבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּאָהֳלֵיהֶם כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ו אַךְ לֹא־סָרוּ מֵחַטֹּאת בֵּית־יָרָבְעָם אֲשֶׁר־הֶחֱטִי אֶת־יִשְׂרָאֵל בָּהּ הָלָךְ וְגַם הָאֲשֵׁרָה עָמְדָה בְּשֹׁמְרוֹן׃ ז כִּי לֹא הִשְׁאִיר לִיהוֹאָחָז עָם כִּי אִם־חֲמִשִּׁים פָּרָשִׁים וַעֲשָׂרָה רֶכֶב וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רַגְלִי כִּי אִבְּדָם מֶלֶךְ אֲרָם וַיְשִׂמֵם כֶּעָפָר לָדֻשׁ׃ ח וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹאָחָז וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיִּשְׁכַּב יְהוֹאָחָז עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּשֹׁמְרוֹן וַיִּמְלֹךְ יוֹאָשׁ בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ י בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיוֹאָשׁ

ל' סימן · ו' חס' · ד' · ח' · ו' חס' · החטיא ק' · ד' · י"ו קמץ · ל' רפ' · ב' א' מלא י"א חס' · י"ו ת"י בכ' ש"א · ל' · י"ו

תרגום

תְּחוֹתוֹהִי׃ א בִּשְׁנַת עַסְרִין וּתְלַת שְׁנִין לְיוֹאָשׁ בַּר אֲחַזְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יְהוֹאָחָז בַּר יֵהוּא עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין׃ ב וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲזַל בָּתַר חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל לָא סְטָא מִנְהוֹן׃ ג וּתְקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּיִשְׂרָאֵל וּמַסְרִינוּן בְּיַד חֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם וּבְיַד בַּר הֲדַד בַּר חֲזָאֵל כָּל יוֹמַיָּא׃ ד וְצַלִּי יְהוֹאָחָז קֳדָם יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דּוּחְקָא דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי דְחַק יַתְהוֹן מַלְכָּא דַאֲרָם׃ ה וִיהַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל פָּרִיק וּנְפַקוּ מִתְּחוֹת יַד אֱנָשׁ אֲרָם וִיתִיבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִרְוֵיהוֹן כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃ ו בְּרַם לָא סָטוּ מֵחוֹבֵי יָרָבְעָם דְּחַיֵּיב יַת יִשְׂרָאֵל בְּהוֹן אֲזַלוּ וְאַף אֲשֵׁירְתָא קָמַת בְּשֹׁמְרוֹן׃ ז אֲרֵי לָא אַשְׁאַר לִיהוֹאָחָז עַם אֱלָהֵין חַמְשִׁין פָּרָשִׁין וַעֲסַר רְתִיכִין וַעֲסְרָא אַלְפִין גְּבַר רִגְלִין אֲרֵי אַבְדִינוּן מַלְכָּא דַאֲרָם וְשַׁוְינוּן כְּעַפְרָא לְדֵישׁ׃ ח וּשְׁאַר פִּתְגָמֵי יְהוֹאָחָז וְכָל דַּעֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ ט וּשְׁכִיב יְהוֹאָחָז עִם אֲבָהָתוֹהִי וְקַבְרוּהִי בְּשֹׁמְרוֹן וּמְלַךְ יוֹאָשׁ בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ י בִּשְׁנַת תְּלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין

רלב"ג

(א) בשנת עשרים ושלש שנה ליואש עד סוף הספר: בשנת עשרים ושלש. ידוע כי שש שנים נחבא יואש ואלו השש שנים מלך יהוא קודם מלוך יואש ולזה יתבאר כי בראש שנת עשרים ושלש ליואש מלך אחזיהו: (ד) ויחל יהואחז את פני ה' אף על פי שלא היה יהואחז ראוי שתשמע תפלתו הנה שמע הש"י אליו מפני ראותו את לחץ ישראל שלחץ אותם מלך ארם כי לולא שמעו תפלתו היו כלים עשרת השבטי' ותופר ברי' הש"י עם השבטים בעבור האבות ואולם אמרנו בריתו עם השבטים כי כבר התבאר בתורה שלא יכלה אחד מהם כמו שבארנו שם ואחשוב כי שמע הש"י תפלתו לשמור ישראל שלא יכר להם הזאל בזה האופן הנפלא שהיה משחי' בהם והיה זה בחייו אך עם כל זה לחץ אותם כל ימי חייו כמו שנזכר אחר זה והקי' להם מושיע מיד אחרי מות יהואחז והוא יואש בנו כמו שנזכר אחר זה ואחר ברו ותחת יד ארם וישבו ישראל באהליה' כתמול שלשום אך לא סרו ישראל מחטאת בית ירבעם ובה הלך יהואחז וגם האשרה עמדה עדיין בשמרון שלא בער אותן יהואחז והנה עם כל זה שמע ה' תפלת יהואחז להקל מהלחץ אשר היה לוחץ אותם חזאל בימיו ולתת לישראל אחרי יהואחז מושיע מיד מלך ארם והוא יואש מפני שברוב הלחץ שהיה לוחץ אותם חזאל היו ישראל כלים בקלות כמו שזכרנו והוצרך הש"י בעבור בריתו עם האבות שירחם עליהם כמו שנזכר אחר זה וזה כי לא השאיר חזאל ליהואחז עם כי אם חמשי' פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים איש רגלי כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: (י) בשנת שלשים ושבע שנה. כבר קדם כי בהיות יואש מלך יהודה בראש שנת עשרים ושלש לאלכו אז מלך יהואחז והוא מלך שבע עשרה שנה מקוטעים משתי קצותיהן והם יתכן שיהיו בפחות משש עשרה שנה ולזה יחוייב שנכון אמרו בשנת שלשים ושבע שנה אחר עבור ליואש שלשים ושבע שנה והיתה שנת שלשים ושמנה לו בלתי

חטאת ו' חס' וסימן נמסר בסדר נשא: ויחל ד' בקריא' וסימן ויחל משה את פני. ויחל איש האלהים. ויחל יהואחז את פני ה' דמלכים. ההמת המיתהו: כתמל ח' בקריא' וסימן וירא יעקב את פני לבן. ראה אנכי את פני אביכם: לא תאספון לתת תבן לעם. ויכו שטרי בני ישראל. על כל גדותיו. אך רחוק יהיה ביניכם וביניו. כי אם אשה עצרה לנו. וישבו בני ישראל באהליהם: שלשום כל נביאים מלאים במ"ד חסרים וסימן בשמואל ב' סימן ג' וכל אורייתא דכוו' במ"ב מלאים וסי' וירא יעקב את פני. פן ירדף: הלוא י"ז מלאים בסיפ' וסימ' נמסר לעיל בסיפ' חלק א' סימן כ"ב:

מצודת ציון

יג (ד) ויחל. ויתפלל: לחץ. דחק: (ה) שלשום. יום השלישי שלפני היום: (ז) לדוש. מל' דישה וכתישה: ירה

מצודת דוד

יג (א) בשנת עשרים ושלש. כי יהואש מלך בתחלת שבע ליהוא ויהוא מת בסוף כ"ח למלכו והוא כ"ב ליהואש ובתחלת השנה השלה מלך יהואחז א"כ היא כ"ג ליהואש: שבע עשרה שנה. ומקוטעות היו: (ג) כל הימים. כל ימי יהואחז: (ד) כי ראה וגו'. ולולי זאת לא היתה הכלתו כדאי להתקבל: (ה) מושיע. יהואש בנו היה המושיע כמו שזכר הה"ו בימי מלכות יהואחז המחילה השמועה: (ו) אך לא סרו. חוזר על המקרא שלפניו לומר אף בהילה יהואחז את פני ה' אך לא סרו הוא ועמו מחטאת בית ירבעם והיה התפילה עם אחיזת העון: (ז) כי לא השאיר. כי בעבור זה לא השאיר ארם ליהואחז עם וגו': כעפר לדוש. כעפר הנידש ברגלי אדם: (ח) וגבורתו. בהלחמו ביתר העמים זולת ארם: (י) בשנת שלשים ושבע. כי יהואש מלך ישראל מלך בחיי אביו ב' שנים לפי שבאה על ידו תשועה כמו שכתוב למעלה לזה המליכו בחיין שתי שנים והלא יהואחז מלך בכ"ג ליואש מלך יהודה וימי מלכותו י"ז שנים מקוטעות וכלו א"כ בל"ט ליואש מלך יהודה והלא יהואש מלך ישראל מלך בחיי אביו ב' שנים הרי מלך

רד"ק

לא החלה התשועה בימיו אלא מלמד שהחלה התשועה בימיו אך לא על ידו אלא ע"י בנו ואולי על ידי נביא המליכו בחייו שאמר לו כי על ידי בנו תהיה התשועה ובעבור שיראה תחלה הישועה המליכו בחייו : (יב) ויתר דברי יואש . למה הזכיר הנה סוף מלכות יואש והלא עתיד לזכור עדיין את אשר עשה ואחר כן ויתר דברי יהואש אלא סמך תחלת מלכות בנו לתחלת מלכותו ואמר וירבעם ישב על כסאו להודיע כי בימיו המליכו כמו שמלך הוא בחיי אביו אולי הרגיש בבנים אחרים שהיו לו שיחלקו עליו לפיכך טרם מותו הושיבו על כסאו וזהו שאמר ירבעם ישב על כסאו ולא אמר וימלוך ירבעם בנו תחתיו כמו שאמר בשאר המלכים אלא כיון שאמר בלשון זה נראה כי בנו ישב על כסאו לפני מותו ובסדר עולם אומר ירבעם מלך בחיי אביו שנה שנאמר וירבעם ישב על כסאו : (יד) ואלישע חלה . כבר כתבנו למעלה מה שדרשו בפסוק זה כי שלשה חלאים חלה אלישע ומזה החולי השלישי מת : (טז) ידיו על ידי המלך . לחזק לבו להאמין בסימן החצים : (יז) ויאמר פתח החלון . כבר אמר לו טרם שירכיב ידו על הקשת או אמר פתח לאחד מן העומדים שם : קדמה . לפי שארם היה למזרח ארץ ישראל כמו שכתוב ארם מקדם והחץ הראשון הוא שיורה דרך החלון אבל האחרים הכה בהם בארץ ואמר אלישע בהורותו החץ זה החץ יהיה תשועה שיושיע ישראל ובאיזה עת יפול החץ שתהיה תשועה ממנו לישראל בארם יפול החץ זהו שאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם : באפק עד כלה . אפק הוא מערי יהודה ואע"פ שהיה גם כן אפק בנחלת בני אשר זה היה לבני יהודה כמו שפירש למעלה בדבר אחאב והוא המקום שנלחמו בו ישראל עם מלך ארם בימי אחאב והכו בני ישראל את ארם מאה אלף רגלי

תולדות אהרן את חליו . סוטה מז מציעא פז סנהד' קז :

רש"י

ארבעי' של יואש שהיתה שנה אחרונה לו ובשנה שנייה ליואש בן יהואחז מלך אמציה ואף כי תאמר שמלך אמציה בשנת מות אביו וקרא הכתוב שנת שתים ליואש למדת שלא מלך יואש מלך ישראל עד שנת שלשים ותשע של יואש מלך יהודה : (יג) וירבעם ישב על כסאו . כמו היה . ויש לתמוה למה נכתבו כאן שני מקראות הללו שהרי עוד לפנינו הוא מספר והולך בדברי יואש וחוזר וכותב ויתר דברי יואש וגו' וישכב יואש עם אבותיו וגו' ואומר אני שלא נכתבו אלא להפסיק שלא לסמוך מיתת אלישע למקרא של עבודת כוכבים לומר ויעש הרע וגו' ואלישע חלה וגו' : (יז) פתח החלון קדמה . מול ארץ ארם שהם במזרח כמה שנאמר ארם מקדם (ישעיה ט' י"א) : ירה ויור . שדי ושדא : ויאמר חץ תשועה וגו' . אלישע אמר החץ הזה יהיה סי' תשועה לישראל : באפק . שם העיר . ויאמר

מקרא

10 י בשנת שלשים ושבע שנה ליואש
מלך יהודה מלך יהואש בן־יהואחז
על־ישראל בשמרון שש עשרה
שנה : יא ויעש הרע בעיני יהוה לא
סר מכל־חטאות ירבעם בן־נבט
אשר־החטיא את־ישראל בה הלך :
יב ויתר דברי יואש וכל־אשר עשה
וגבורתו אשר נלחם עם אמציה
מלך־יהודה הלא־הם כתובים על־
ספר דברי הימים למלכי ישראל :
יג וישכב יואש עם־אבתיו וירבעם
ישב על־כסאו ויקבר יואש בשמרון
עם מלכי ישראל :
יד ואלישע חלה את־חליו אשר ימות
בו וירד אליו יואש מלך־ישראל
ויבך על־פניו ויאמר אבי ׀ אבי רכב
ישראל ופרשיו : טו ויאמר לו אלישע
קח קשת וחצים ויקח אליו קשת
וחצים : טז ויאמר ׀ למלך ישראל
הרכב ידך על־הקשת וירכב ידו
וישם אלישע ידיו על־ידי המלך :
יז ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח
ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ־
תשועה ליהוה וחץ־תשועה בארם
והכית את־ארם באפק עד־כלה :
יח ויאמר קח החצים ויקח ויאמר למלך

(הערות המסורה בשוליים: ד' . כ' בסיפרא דירבעם בן יואש ודין ג' ס"פ . ס' נטעט . י"ב . כ' ט"ו פתח וה' קמץ . י"ו בסיפרא . כ' . ד' . ג' כתי' ס"א ג' . ס' נטע' מלרע ב' . י' בליש')

תרגום

לִיוֹאָשׁ מַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יְהוֹאָשׁ בַּר יְהוֹאָחָז עַל יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין : יא וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מִכָּל חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיֵיב יַת יִשְׂרָאֵל בְּהוֹן אֲזַל : יב וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יוֹאָשׁ וְכָל דַעֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ דַאֲגִיחַ עִם אֲמַצְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : יג וּשְׁכִיב יוֹאָשׁ עִם אֲבָהָתוֹהִי וְיָרָבְעָם יְתִיב עַל כּוּרְסֵיהּ וְאִתְקְבַר יוֹאָשׁ בְּשֹׁמְרוֹן עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל : יד וֶאֱלִישָׁע מְרַע יַת מַרְעֵיהּ דִימוּת בֵּיהּ וּנְחַת לְוָתֵיהּ יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל וּבְכָא עַל אַפּוֹהִי וַאֲמַר רַבִּי רַבִּי דְטַב לֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל בִּצְלוֹתֵיהּ מֵרְתִיכִין וּמִפָּרָשִׁין : טו וַאֲמַר לֵיהּ אֱלִישָׁע סַב קַשְׁתָּא וְגִירַיָא וּנְסֵיב לְוָתֵיהּ קַשְׁתָּא וְגִירַיָא : טז וַאֲמַר לְמַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל אַחֵית יְדָךְ עַל קַשְׁתָּא וְאַחֵית יְדֵיהּ וְשַׁוִי אֱלִישָׁע יְדוֹהִי עַל יְדֵי מַלְכָּא : יז וַאֲמַר פְּתַח כַּוָן לְמַדִינְחָא וּפְתַח וַאֲמַר אֱלִישָׁע שְׁדֵי וּשְׁדָא וַאֲמַר הָדֵין גִירָא יִתְעֲבֵיד לָנָא פּוּרְקָנָא מִן קֳדָם יְיָ וְהָדֵין גִירָא יִתְעֲבֵיד לָנָא נִצְחָנָא בֶּאֱנָשׁ אֲרָם וְתִמְחֵי יַת אֱנָשׁ אֲרָם בַּאֲפֵק עַד דִישְׁתֵּיצוֹן : יח וַאֲמַר סַב גִירַיָא וּנְסֵיב וַאֲמַר לְמַלְכָּא

רלב"ג

בלתי שלימה וזה יתכן שיהיה פחות מחמש עשרה שנה מעט ונדמה שהתחלת שנת מלכי בית יהוא היא זולת התחלת שנת מלכי בית דוד ובזה האופן היתה השנה הראשונה ליהואחז קטועה וגם האחרונה ובזה יתישר זה המספר וכבר באר נו במה שקדם שלפעמים ירצה בזה שאלה השנים עברו שלמות למלכותו ולפעמים ירצה שהוא בזאת השנה : (יד) אבי אבי רכב ישראל ופרשיו . כי הוא גבורת ישראל וכחם בו ינצחו מלחמותיהם בפעולותיו שיתן להם בדבר ה' : (טז) וישם אלישע ידיו על ידי המלך . להעיר כי ידיו תהיינה במלחמותיו על דרך המופת וההשגחה הפרטית בעבור הנבואה והנה היו אלו המופתים אחר מותו כמו שנמשך מופת המן גם אחרי מות משה וכמו שהחיה השם יתברך האיש שנגע בעצמות אלישע בעבור כבודו אחר מותו : (יז) ויאמר פתח החלון קדמה . הנה היה זה רמז להכאת ארם כי הם היו מזרחיים להם : ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' . העיר אותו כי בכחו זה שקנה מידי אלישע ינצח במלחמת ארם וזה החץ שירה עתה הוא סימן לזה ואמר סיכס

מסורה

ויעשה ד' וסי' נמסר בסופ' חלק א' סימן י"ו . סימן יהואחז אחר חטאת . יהוא בן נמשי . מנחם בן גדי לא סר מעל חטאת . פקח לא סר מן חטאת . יהואש בן יהואחז . ירבעם בן יואש מכל חטאת ושארא מחטאות : פתח ד' בקריאה וסי' ויאמר פתח החלון קדמה . פתח לבנון דלתיך . פתח פיך לאלם . פתח פיך שפט צדק : והכית ה' מלרע וסימ' נמסר בסדר שפטים ובשמואל חלק א' סימן ט"ו ולעיל בסיפר' חלק ב' סימן ט' : כלה י' בליש' וסי' אקים אל עלי . והכית את ארם באפק . אז הכית את ארם . וישליכו לארון . ובכלות כל זאת . מקרב חיקך כלה . כלה בחמה ב' בו . הלא תאנה בגו עד כלה . לכלא

מצודת ציון

(יז) ירה ויור . ענין השלכת חצים :

ויתן

מצודת דוד

מלך בל"ז ליואש מלך יהודה : שש עשרה שנה . מספר השנים ההם מלך אחרי מות אביו :(יב) ויתר וגו' . אף שאח"ז יספר עוד ממעשה יואש ואף שתי המקראות האלו אמורים שם ואולי לפי שרמז עליו בקראה שיהי' מושיע לישראל מיד ארם וסמכה לספורי אביו כי באה בתפלתו ואף התחילה בימי מלכותו ולזה ראה להזכיר כל מעשיו בקראה עד אחר מותו ותוזר שוב לפרש מעשיו בארוכה ועד אחר מותו : (יד) אשר ימות בו . אשר היה מעותד למות מחולי זה : אבי אבי וגו' . רבי רבי שעזר ישראל בתפלתו כרכב ופרשים : (טז) הרכב . הנח ידך על הקשת ותפוס בו : (יז) קדמה . אל מול ארם היושב מקדם כמ"ש ארם מקדם (ישעיה ט') : ירה . השלך החצים מהקשת : ויור . שמע לו וירה : ויאמר . בעת שירה אמר הנביא חץ תשועה וכו' ר"ל ע"י החץ יהיה תשועה המיוחדת לה' לבוא מאתו ובאיזה עת יפול החץ שיהיה ע"י תשועה לישראל בארם יפול החץ : באפק . במקום אפק הכה אותם עד

רש"י

(יט) ויאמר להכות חמש או שש פעמים. היה לך: או. אם כך עשית הכית את ארם חמש או שש פעמים שהרי לסימן תשועה הרכבתי ידיך על הקשת: (כ) יבאו בארץ. היו רגילין לבא ולשלול בארץ: בא שנה. במיעל שתא בתשובת השנה בעוד הארץ מליאה דשאים ויש מאכל לבהמתם דרך חיילות לבאת

רדק

רגלי ביום אחד ואמר לאלישע כנבואה כי באותו מקום שהורה או התשועה תהיה עוד התשועה לישראל במלחמת ארם ואמר לו אלישע עד כלה כי כן נאמר לו בנבואה אם יורה המלך החצים פעמים רבות והיה סבור אלישע כי לא יעמוד מלירות החצים עד שיאמר לו עמוד ומפני זה קצף עליו אלישע כאשר עמד:

רלבג

שיכם באפק עד כלה הנה באר שתהיה המלחמה באפק כי משם יתכן לו יותר לנצחם וכבר זכרנו שהש"י כשיעשה המופתים יעשה באופן אשר בו יהיה בהם יותר מעט מן הזרות: (יח) הך ארצה. הנה היו שם חצים רבים וחשב הנביא שיכה בכלם לארץ כיון שאמר לו קח החצים ומפני זה אמר לו שיכה את ארם באפק עד כלה אך יואש הכה שלש פעמים ועמד מלהכות עוד וקצף עליו איש האלהים כי הוא מיעט הטובה שהיה נותן לו על ארם: (כ) וגדודי מואב יבאו בארץ בא שנה. הנה בא באל"ף כמו בה בה"א באלוף ה"א באל"ף כי הם מתחלפות או יהיה הרצון בזה שבא אלישע אל קבר זה שנה ועם כל זה נעשה זה המופת לכבוד אלישע שלא יקבר רשע אצל צדיק והנה זכר שתכף שקברו אלישע התחילו גדודי מואב לבא בארץ להצר לישראל כי בימי אלישע נכנעו כמו שקדם: (כא) ויחי ויקם על רגליו. תחיה שלימה עד שכבר קם על רגליו לא כמו שהיה הענין בבן השונמית שהיתה תחייתו מעט מעט אך זה שב תכף לכחו לעמוד על רגליו. או אפשר שיהיה הרצון בזה שכבר היה לקום על רגליו לא ללכת ביתו לענינו הראשון אך היה זה להוציאו מהקבר ההוא לכבוד אלישע: (כב) לחץ את ישראל בימי יהואחז. ידמה שתכף שמת סר לחצו מישראל והנה הושיעם ה' על יד יואש שנלח

מקרא

יִשְׂרָאֵל הַךְ אַרְצָה וַיַּךְ שָׁלֹשׁ־פְּעָמִים
וַיַּעֲמֹד׃ יט וַיִּקְצֹף עָלָיו אִישׁ הָאֱלֹהִים
וַיֹּאמֶר לְהַכּוֹת חָמֵשׁ אוֹ־שֵׁשׁ פְּעָמִים
אָז הִכִּיתָ אֶת־אֲרָם עַד־כַּלֵּה וְעַתָּה
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים תַּכֶּה אֶת־אֲרָם׃
כ וַיָּמָת אֱלִישָׁע וַיִּקְבְּרֻהוּ
וּגְדוּדֵי מוֹאָב יָבֹאוּ בָאָרֶץ בָּא שָׁנָה׃
כא וַיְהִי הֵם ׀ קֹבְרִים אִישׁ
וְהִנֵּה רָאוּ אֶת־הַגְּדוּד וַיַּשְׁלִיכוּ
אֶת־הָאִישׁ בְּקֶבֶר אֱלִישָׁע וַיֵּלֶךְ
וַיִּגַּע הָאִישׁ בְּעַצְמוֹת אֱלִישָׁע
וַיְחִי וַיָּקָם עַל־רַגְלָיו׃
כב וַחֲזָאֵל מֶלֶךְ אֲרָם לָחַץ אֶת־יִשְׂרָאֵל
כֹּל יְמֵי יְהוֹאָחָז׃ כג וַיָּחָן יְהוָה אֹתָם
וַיְרַחֲמֵם וַיִּפֶן אֲלֵיהֶם לְמַעַן בְּרִיתוֹ
אֶת־אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְלֹא אָבָה
הַשְׁחִיתָם וְלֹא־הִשְׁלִיכָם מֵעַל־פָּנָיו
עַד־עָתָּה׃ כד וַיָּמָת חֲזָאֵל מֶלֶךְ־אֲרָם
וַיִּמְלֹךְ בֶּן־הֲדַד בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ כה וַיָּשָׁב
יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז וַיִּקַּח אֶת־הֶעָרִים
מִיַּד בֶּן־הֲדַד בֶּן־חֲזָאֵל אֲשֶׁר לָקַח
מִיַּד יְהוֹאָחָז אָבִיו בַּמִּלְחָמָה שָׁלֹשׁ
פְּעָמִים הִכָּהוּ יוֹאָשׁ וַיָּשֶׁב אֶת־עָרֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יד א בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם
לְיוֹאָשׁ בֶּן־יוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ

תרגום

דְיִשְׂרָאֵל מְחִי לְאַרְעָא וּמְחָא תְּלַת זִמְנִין וּפְסָק׃ יט וּרְגִיז עֲלוֹהִי נְבִיָא דַיְיָ וַאֲמַר הֲוָה חֲזֵי לָךְ לְמִמְחֵי חֲמֵשׁ אוֹ שִׁית זִמְנִין בְּכֵן פּוֹן מְחֵיתָא יָת אֱנָשׁ אֲרָם עַד שֵׁיצִיוּתָא וּכְעַן תְּלַת זִמְנִין תִּמְחֵי יָת אֱנָשׁ אֲרָם׃ כ וּמִית אֱלִישָׁע וּקְבָרוּהִי וּמַשְׁרְיַת מוֹאָב עָלַת בְּאַרְעָא בְּמֵיעַל שַׁתָּא׃ כא וַהֲוָה עַד דְאִינוּן קָבְרִין גַּבְרָא וְהָא חֲזוֹ יָת מַשְׁרִיתָא וּרְמוֹ יָת גַּבְרָא בְּקִבְרָא דֶאֱלִישָׁע וַאֲזַל וּקְרֵיב גַּבְרָא בְּגַרְמֵי דֶאֱלִישָׁע וַחֲיָא וְקָם עַל רַגְלוֹהִי׃ כב וַחֲזָאֵל מַלְכָּא דַאֲרָם דְחַק יָת יִשְׂרָאֵל כָּל יוֹמֵי יְהוֹאָחָז׃ כג וְחָס יְיָ עֲלֵיהוֹן וְרַחֵם עֲלֵיהוֹן וְאִתְפְּנֵי בְּמֵימְרֵיהּ לְאוֹטָבָא לְהוֹן בְּדִיל קְיָמֵיהּ דְעִם אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְלָא אֲבָה לְחַבָּלוּתְהוֹן וְלָא אַגְלֵינוּן מֵאֲרַע בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ עַד כְּעַן׃ כד וּמִית חֲזָאֵל מַלְכָּא בַאֲרָם וּמְלַךְ בַּר הֲדַד בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ כה וְתָב יְהוֹאָשׁ בַּר יְהוֹאָחָז וּנְסֵיב יָת קִירְוַיָּא מִיַּד בַּר הֲדַד בַּר חֲזָאֵל דִי נְסֵיב מִן יְהוֹאָחָז אֲבוּהִי בִּקְרָבָא תְּלַת זִמְנִין מְחָהִי יוֹאָשׁ וַאֲתֵיב יָת קִירְוֵי יִשְׂרָאֵל׃ א בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְיוֹאָשׁ בַּר יְהוֹאָחָז מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל

רדק (המשך)

(יט) להכות חמש. אם עלה בלבך להכו' חמש או שש פעמים אז הכית ארם עד כלה: (כ) וימת אלישע. בסדר עולם היא שנה עשירית ליואש מכאן אתה מחשב כמה שנים פרנס אלישע לישראל משנת י"ט ליהושפט עד עכשיו יותר מששים שנה ולא ידעתי מאין היה לו כי בשנה העשירית ליואש מת אבל נראה כי בתחילת מלכותו מת כי אז התחילה התשועה שהרי מעת שחלה יהואחז אביו את פני ה' שמע ה' את תפלתו: וגדודי מואב. כיון שמת אלישע התחיל הפורענות לבא התחילו גדודי מואב לבא שעל ידו נושעו ישראל מיד מואב ועשו ישראל בהם רעה גדולה כמו שכתוב למעלה ומשמת הוא התחילו לבא בארץ: בא שנה. כתרגומו במיעל שתא ואפשר שתהיה האל"ף תמורת ה"א הנקבה והוא כמו בה שנה כלומר באותה שנה עצמה שמת אלישע באו גדודי מואב בארץ וכמוהו על כן גבהא קומתו באל"ף במקום ה"א הנקבה וכן בה ברוב גלוליו בה"א במקום אל"ף: (כא) וישליכו את האיש. מרוב חפזם מפחד הגדוד השליכוהו בקבר אלישע כלומר במערת אלישע שנקבר בה ולא היה להם אלא לפתוח פי המערה ולהשליכו בתוכה והיה נקל להם לעשות זה מלחפור קבר לאיש ופירוש ויהי הם קוברים איש רוצים לקברו מתעסקים בקבורתו וכיון שפתחו פי המערה השליכוהו שם ונתגלגל האיש עד שנגע בעצמות אלישע וזהו וילך ויגע האיש בעצמות אלישע: ויחי ויקם על רגליו. מרז"ל כי חיה והוליד בנים והטעם שחיה לקיים ברכת אליהו שנתן לו פי שנים ברוחו ואליהו החיה מת אחד והוא החיה שנים אחד בחייו בן השונמית ואחד במותו זה האיש ואמרו כי הוליד בן והאיש הזה היה שלום בן תקות והוא מגדולי הדור והיה עושה צדקות בכל יום ומה צדקות היה עושה היה ממלא את החמת מים והיה יושב על פתח העיר וכל אדם שהיה בא מן הדרך היה משקה אותו ומשיב את נפשו ובזכות הצדקות שעשה שרתה רוח הקדש על אשתו שנאמר אל חולדה הנביאה אשת שלום בן תקות וכשמת גמלו כל ישראל עמו חסד ויצאו עמו לקברו וראו הגדוד והשליכו האיש בקבר אלישע ויגע בעצמות אלישע וחיה ואחר כן הוליד את חנמאל שנאמר הנה חנמאל בן דודך וכן אמר בתרגומו של תוספתא דין הוא שלום בן תקות והוליד ית חנמאל בתריה ומהם אמרו שלא חיה אלא שלא יקבר עם אלישע הצדיק והאיש הזה היה רשע והקב"ד אל תאסוף עם חטאים נפשי ודקדקו ויקם על רגליו עמד ואל ביתו לא הלך א"כ לא חיה אלא כדי שלא יהיה נקבר אצל אלישע וכאשר יצא מן המערה מת ונקבר במקום אחר וברכת פי שנים נתקיימה כשרפא צרעת נעמן כי המצורע חשוב כמת: (א) בשנת שתים

מסורה

הפשע בתר' כתיב א': ויעקב י"ד בקריאה וסימ' במסר' רבת': עד עתה ד' בקריא' וסימ' נמסר בסדר ראה ובשמואל ב' סימן י"ט:

תולדות אהרן סמס קוברים. סנהד' מז חולין ז': וחזאל. שבת כה: ויחן. שם (סנהד' כז):

מצודת ציון

(כג) ויחן. מל' חנינה וחמלה: ולא אבה. ר"ל רצה: על

מצודת דוד

עד כלות: (יח) הך ארצה. המלך עם הקשת את החצים לארץ: ויעמוד. פסק מלהשליך עוד: (יט) להכות חמש וכו'. היה לך להכות חמש וכו' ואז היית מכלה את ארם: (כ) יבואו בארץ. היו רגילין לבוא בארץ לשלול שלל: בא שנה. תרגום יונתן במיעל שתא ר"ל בתחילת השנה בעוד הארץ מלאה דשאים למאכל בהמתם: (כא) ויהי הם. ר"ל פעם אירע כשהיו קוברין איש אחד ראו גדוד מואב בא: בקבר. סמוך להקבר: וילך ויגע. כאשר השליכוהו התגלגל עד הקבר ונגע בעצמות אלישע: ויחי. המת ההוא וזהו על כי לא רצה אלישע שישכב אצלו: (כג) עד עתה. ר"ל עד עולם כי כל הקורא במקרא הזה כ"א בזמנו אומר עד עתה: (כד) וימת חזאל. בכדי לבוא תשועה לישראל מת חזאל ומלך בן הדד ובימיו נושעו: יד (א) בשנת שתים

רד"ק

שתים ליואש בן יהואחז. כיצד בשנת תשעה ושלשים ליואש מלך יהודה מת אחזיהו ומלך יואש בנו ואף על פי שמלך בחיי אביו כמו שפירשנו אחר מיתת אביו מונה לו עתה המלוכה הנה תשעה ושלשים ושנת הארבעים שמת יואש מלך יהודה ומלך אמציה בנו באותה שנה הנה בשנת שתים ליואש מלך ישראל מלך אמציהו: (ו) לא יומתו אבות על בנים. כי משמעות הכתוב כן הוא כמו שאמר איש בחטאו יומת אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי בכלל לאו זה עדות הקרובים כמו שתרגם אונקלוס על פום בנין ועל פום אבוהון אבל עיקר האזהרה הוא שלא יומתו האבות בעון הבנים והבנים בעון אבות כמו שהביא ראיה הנה מן הפסוק: ימות. כתיב וקרי יומת והענין אחד: (ז) בגי המלח. כתיב וקרי גי מלח והענין אחד: עשרת אלפים. זכר המוכים בגי מלח ולא זכר השאר שאומר בדברי הימים עוד עשרת אלפים שבו חיים ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו: ותפש את הסלע במלחמה. ת"י וכבש ית כרכא בקרבא המצודה היתה בסלע: יקתאל. אחר שלקח המצודה שנה את שמה וקרא את שמה יקתאל על ענין ידוע אצלם: (ח) לכה נתראה פנים. פי' למלחמה והענין שרצה להלחם עמו אומר בדברי הימים כי בלכת אמציהו להלחם באדום שכר מישראל מאה אלף גבורים שילכו עמו והניחם במצות הנביא ואמר להם שילכו למקומם וחרה אפם ופשטו בערי יהודה והכו מהם ג' אלפים ובזו בזה רבה ומפני זה רצה להלחם אמציה עם מלך ישראל: (ט) החוח אשר בלבנון. משלו משל זה וקרא מלך יהודה החוח וקרא עצמו ארז ומשל תנה את בתך לבני כלומר אפילו רצה להתחבר

עמו

רש"י

לבאת: (ז) ויקרא את שמה יקתאל. שהיתה לו לקיהוי שינים כמו שכתוב (בד"ה ב' כ"ה יד) אחרי בוא אמציהו מהכות את אדומים ויבא את אלהי בני שעיר לאלהים ולפניהם ישתחוה וגו' והוכיחו הנביא ואמר לו (ד"ה ב' כ"ה ט"ז) ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך ומה היא העצה שהשיאו להתגרו' במלך ישראל: (ח) אז שלח אמציה מלאכי' וגו' נתראה פנים. במלחמה: (ט) החוח אשר בלבנון. שכם בן חמור: שלח אל הארז. יעקב: ותעבור חית השדה. בני יעקב באו על החללים אף כאן אתה בא להתמשל אלי ומשל בזיון הוא שדימהו לחוח ואת עצמו לארז: ותעבור חית השדה אשר בלבנון ותרמוס וגו'. לפי שנתגאית אף אתה ירמסוך גדודי חילותי:

ואת

תרגום

מְלַךְ אֲמַצְיָה בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה:
ב בַּר עַסְרִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין
הֲוָה כַּד מְלַךְ וְעַסְרִין וּתְשַׁע
שְׁנִין מְלַךְ בִּירוּשְׁלֶם וְשׁוּם
אִמֵּיהּ יְהוֹעַדָּן מִן יְרוּשְׁלֶם:
ג וַעֲבַד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ לְחוֹד
לָא כְּדָוִד אֲבוּהִי כְּכֹל דַּעֲבַד
יוֹאָשׁ אֲבוּהִי עֲבַד: ד לְחוֹד
בָּמָתָא לָא עֲדָרָא עַד כְּעַן
עַמָּא מְדַבְּחִין וּמַסְּקִין
בּוּסְמִין עַל בָּמָתָא: ה וַהֲוָה
כַּד תְּקִיפַת מַלְכוּתָא בִּידֵיהּ
וּקְטַל יָת עַבְדּוֹהִי דִּי קְטַלוּ
יָת מַלְכָּא אֲבוּהִי: ו וְיָת
בְּנֵי קַטְלַיָּא לָא קְטַל כְּמָא
דִכְתִיב בְּסִפַר אוֹרַיְתָא
דְמשֶׁה דְּפַקֵּיד יְיָ לְמֵימַר
לָא יוּמְתוּן אַבְהָן עַל פּוּם
בְּנִין וּבְנִין לָא יוּמְתוּן עַל
פּוּם אַבְהָן אֱלָהֵין אֱנָשׁ
בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת: ז הוּא מְחָא
יָת אֱנָשׁ אֱדוֹם בְּגֵי מְלַח
עַסְרָא אַלְפִין וּכְבַשׁ יָת
כְּרַכָּא בִּקְרָבָא וּקְרָא יָת
שְׁמַהּ יָקְתְאֵל עַד יוֹמָא
הָדֵין: ח בְּכֵן שְׁלַח אֲמַצְיָה
אִזְגַּדִּין לְוָת יְהוֹאָשׁ בַּר
יְהוֹאָחָז בַּר יֵהוּא מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֵיתָא
נִתְקַבֵּל אַפִּין בִּקְרָבָא:
ט וּשְׁלַח יְהוֹאָשׁ מַלְכָּא
דְיִשְׂרָאֵל לְוָת אֲמַצְיָה מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר
חוּחָא דִּי בְלִבְנָן שְׁלַח
לְאַרְזָא דִּי בְלִבְנָן לְמֵימַר הַב יָת בְּרַתָּךְ לִבְרִי לְאִתּוּ וַעֲבָרַת חֵיוַת בָּרָא דִּי
בְלִבְנָן וְדָשַׁת יָת חוּחָא:

מלכים ב יד

(י"ו בכיפרא) אֲמַצְיָהוּ בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה:
(ד') ב בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ
וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָם
(יהועדן ק') וְשֵׁם אִמּוֹ יְהוֹעַדִּין מִן־יְרוּשָׁלָם:
ג וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא כְּדָוִד
(י"ו ג' דסמי') אָבִיו כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה יוֹאָשׁ אָבִיו
עָשָׂה: ד רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ
עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת:
ה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חָזְקָה הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ
וַיַּךְ אֶת־עֲבָדָיו הַמַּכִּים אֶת־הַמֶּלֶךְ
(י"ו דסמי') אָבִיו: ו וְאֶת־בְּנֵי הַמַּכִּים לֹא הֵמִית
(ג') כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת־מֹשֶׁה אֲשֶׁר־
(כ') צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת
עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת
(יומת ק') כִּי אִם־אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יָמוּת: ז הוּא־
(ט' כתיב יו"ד מלח ק') הִכָּה אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא־הַמֶּלַח עֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים וְתָפַשׂ אֶת־הַסֶּלַע בַּמִּלְחָמָה
(כ' אכן הטעם כ"וא' ויקתאל) וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ יָקְתְאֵל עַד הַיּוֹם
(ט') הַזֶּה: ח אָז שָׁלַח אֲמַצְיָה
מַלְאָכִים אֶל־יְהוֹאָשׁ בֶּן־יְהוֹאָחָז בֶּן־
(כ') יֵהוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לְכָה נִתְרָאֶה
פָנִים: ט וַיִּשְׁלַח יְהוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
אֶל־אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר
הַחוֹחַ אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן שָׁלַח אֶל־
הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן לֵאמֹר תְּנָה־אֶת־
בִּתְּךָ לִבְנִי לְאִשָּׁה וַתַּעֲבֹר חַיַּת הַשָּׂדֶה
אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן וַתִּרְמֹס אֶת־הַחוֹחַ:

מסורה

יואש י"ו בסיפר' וסי' במסר' רבת' וכל תריסר ושפטים ודברי הימים דכו' יואש ושארא יהואש: ואת בני י' דסמי' בקריאה וסי' נמסר בריש סדר וישב: בגי ט' כתיב י"ד וסי' נמסר ביהושע סי' י"ח: אמציה ט' בקריאה וסי' ויוזבד בן שמעת דמלכים. אז שלח אמציה. בשנת עשרים ושבע שנה לירבעם. ויתר דברי יואש ואשר נלחם. וישלח אמציה כהן בית אל. ויאמר אמציה אל עמוס. ויען עמוס ויאמר אל אמציה. ומשובב וימלח ויושה בן אמציה. בן חשביה בן אמציה בן חלקיה:

רלב"ג

שנלחם ארם במלחמה שלש פעמים והשיב לישראל את עריהם שלקחו ארם מהם במלחמה ולא ידענו מתי היה זה אם בראשית מלכות יואש או אחר שמלך זמן מה וידמ' ממה שכתוב פה כי אחר שמת יהואחז סר לחץ ארם מישראל לגמרי כי לא הכה הסם בהיותם כמו שזכר ולזה לא היה זמן הלחץ כ"א כל ימי יהואחז אך אחר מות חזאל ומלך בן הדד היתה התשועה שהשיב יואש מתחת ארם את כל ערי ישראל אשר לקחו ממנו במלחמה: (ו) ואת בני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה. זה לאות כי כונת הכתוב באמרו לא יומתו אבו' על בנים ובנים לא יומתו על אבות שלא יומתו האבות בחטא הבנים ולא יומתו הבנים בחטא אבותיהם: (ח) לכה נתראה פנים. ר"ל התראות הפנים במלחמה: (ט) החוח אשר בלבנון. קרא עצמו ארז וקרא מלך יהודה חות על צד הבוז ואמר ממשל שאפי' שאל ממנו להתחבר עמו כדי שיהיה שלום ביניהם אעפ"כ יהיה דבר זה נבזה בעיניו נמאס ומהפלג' הבוז תעבור חות השדה אשר בלבנון ותרמוס את החוח כ"ש כשירצה להלחם עמו והנה היה מבזה אותו כל כך מפני היותו מזרע אחזיהו אשר היה מבית אחאב שהרגוהו אבותיו והרגו כל בית אחאב ולזאת הסבה תמצא בזה המקום כשנלחם יואש שיחס אותו אל אחזיה וזה אמרו את אמציהו מלך יהודה בן יהואש בן אחזיהו תפש יהואש מלך ישראל עם שזה היתה סבת נלחו אותו כי הוא הלך בדרך אחזיהו וגם יואש אביו אחרי מות יהוידע וכבר

ספר

מצודת ציון

יד (ו) על בנים בעבור בנים: (ט) החוח. מין קוץ: ותרמוס. מלשון רמיסה ודריסה:

מצודת דוד

שתים. אף כי יואש מלך ב' שנים בחיי אביו מ"מ חשבון ימי מלכותו התחילו אחרי מות אביו והוא בל"ה ליואש מלך יהודה ויואש מלך מ' שנה וכלו בתחלת השנה השנית ליואש מלך ישראל ואז מלך אמציה: (ז) את הסלע. מבצר בנוי בסלע: (ח) נתראה פנים. כי בד"ה נאמר שאנשי יואש פשטו בערי יהודה והכו בהם ולזה שלח אליו לאמר אין זה גבורה לבא פתאום ולהכות אך נתראה פנים בפנים ונדעה הגבורה עם מי: (ט) החוח. המשיל את אמציה להוח ואת עצמו לארז וכאלו אמר אף אם דברת לשלום לכלימה יחשב לי להתחבר עמך ומכ"ש לרדת עמך למלחמה: ותרמס. על אשר נשאו לבו לדבר כזאת ורמז לו שאנשיו ירמסו אותו:

הנה

(יד) ואת בני התערובות. בני הסריס שהיו נתונים בבית המלך לערבון שלא ימרדו אבותם בו וכן ת"י בני רברביא: (יז) ויחי אמציהו וגו'. כל חמש עשרה שנה מלך עוזיהו בנו בחייו שכן כתוב (בד"ה ב' כ"ה כ"ח) ומעת אשר סר אמציהו מאחר ה': (יט) ויקשרו עליו וגו'. ממשמעו מה שאמר הנביא כי יעץ ה' להשחיתך: וינס לכישה. שם היה כל ט"ו

עמו דרך שלום היה נבזה בעיניו להתחבר עמו כ"ש דרך מלחמה: (יא) בבית שמש אשר ליהודה. ולמה אמר אשר ליהודה כי ידוע כי בית שמש ליהודה אלא להודיע כי בגבול בני יהודה בא מלך ישראל להלחם עמו: (יב) וינגף יהודה. בעון שהביא מלך יהודה אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחוה כמו שאומר בדברי הימים לפיכך אמר להשחיתו: (יג) בשער אפרים. שער היה בירושלים שהיה נקרא שער אפרים שהיה פתוח נוכח גבול אפרים ודרך אותו השער היו נכנסים בני אפרים בבואם לירושלם: עד שער הפנה. הוא שער הפנים ונקרא כן לפי שהיה שם פנת החומה: (יד) הנמצאים בית ה'. כמו בבית ה' וכמוהו רבים: ואת בני התערובות. בני השרים שמשימין ערבים למלך שלא ימרדו בו ות"י בני רברביא: וישב שומרונה. אומר בסדר עולם בו בפרק מת יהואש מלך ישראל ובא לו אמציה לירושלם ואמת הוא כי מלך ישראל מת בשנת ארבעה עשר לאמציה לפי חשבון השנים אבל לא נתברר לנו בכמה שנים לאמציהו היתה מלחמת אדום ומלחמת ישראל: (יז) חמש עשרה שנה. זה החשבון ישר כי אמציהו מלך בשנת שתים ליואש ויואש מלך חמשה עשר שנה נמצא כי ארבעה עשר שנה מלך יואש בפני אמציהו ואמציה מלך כ"ט הנה כי ט"ו שנה חיה אמציהו אחרי יואש: (כ) על הסוסים. על רכב משני סוסים

י הכה הכית את־אדום ונשאך לבך ל'
הכבד ושב בביתך ולמה תתגרה ל'
ברעה ונפלתה אתה ויהודה עמך: ג' ומ"ע
יא ולא־שמע אמציהו ויעל יהואש מלך־
ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו ג'
מלך־יהודה בבית שמש אשר
ליהודה: יב וינגף יהודה לפני ישראל כ'ספו' דמיין
וינסו איש לאהלו: יג ואת אמציהו לאהליו ק' ב"חס'
מלך־יהודה בן־יהואש בן־אחזיהו
תפש יהואש מלך־ישראל בבית
שמש ויבאו ירושלם ויפרץ בחומת ויבא ק'
ירושלם בשער אפרים עד־שער
הפנה ארבע מאות אמה: יד ולקח
את־כל־הזהב והכסף ואת כל־
הכלים הנמצאים בית־יהוה
ובאוצרות בית המלך ואת בני ד'
התערבות וישב שמרונה: טו ויתר ה. ג'
דברי יהואש אשר עשה וגבורתו
ואשר נלחם עם אמציהו מלך־ י"ב פסח
יהודה הלא־הם כתובים על־ספר
דברי הימים למלכי ישראל:
טז וישכב יהואש עם־אבתיו ויקבר סימן
בשמרון עם מלכי ישראל וימלך
ירבעם בנו תחתיו:
יז ויחי אמציהו בן־יואש מלך יהודה י"ו בסיפרא
אחרי מות יהואש בן־יהואחז מלך
ישראל חמש עשרה שנה: יח ויתר ג' בטעם
דברי אמציהו הלא־הם כתבים ו' חס' וכל אורי' דכוו
על־ספר דברי הימים למלכי
יהודה: יט ויקשרו עליו קשר
בירושלם וינס לכישה וישלחו
אחריו לכישה וימתהו שם: ו'. ו' ג"חס'
כ וישאו אתו על־הסוסים ויקבר

י מימחא מחיתא ית אנש
אדום וראים עלך לבך
אתיקר ותיב בביתך ולמא
את מתגרי בבישתא
ותתקטיל את ודבית יהודה
עמך: יא ולא קביל אמציהו
וסליק יהואש מלכא
דישראל ואקבילו אפיהון
בקרבא הוא ואמציהו
מלך שבטא דבית יהודה
בבית שמש די לשבטא
דיהודה: יב ואתברו אנש
יהודה קדם ישראל ואפיכו
גבר לקירווהי: יג וית
אמציהו מלך שבטא
דבית יהודה בר יהואש
בר אחזיה אחד יהואש
מלכא דישראל בבית
שמש ואתו לירושלם ופרץ
בשורא דירושלם בתרע
שבטא דאפרים עד תרע
זויתא ארבע מאה אמין:
יד ונסיב ית כל דהבא
וכספא וית כל מניא
דאשתכחו בית מקדשא
דיי ובגנזי בית מלכא וית
בני רברביא ותב לשמרון:
טו ושאר פתגמי יהואש
די עבד וגבורתיה ודאגיח
עם אמציה מלך שבטא
דבית יהודה הלא אינון
כתיבין על ספר פתגמי
יומיא למלכי ישראל:
טז ושכיב יהואש עם
אבהתוהי ואתקבר
בשמרון עם מלכי ישראל
ומלך ירבעם בריה
תחותוהי: יז וחיא אמציהו
בר יואש מלך שבטא
דבית יהודה בתר דמית
יהואש בר יהואחז מלכא
דישראל חמש עסרי שנין:
יח ושאר פתגמי אמציה
הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכיא דבית יהודה: יט ומרדו עלוהי מירדא בירושלם
ואפיך ללכיש ושלחו בתרוהי ללכיש וקטלוהי תמן: כ ונטלו יתיה על סוסותא ואתקבר בירושלם

רלבג

ספר בד"ה כי אמציה הביא אלהי בני שעיר ולפניהם ישתחו' ובסבת זה החטא נפל ביד יואש הוא ויהודה עמו: (י) הכבד ושב בביתך. הוא מענין הכבוד וכאילו יאמר שכבודו יהיה שישב בביתו כי ישיגהו קלון מזאת המלחמה: (יא) בבית שמש אשר ליהודה. הנה מרוב בטחון יואש לנצח מלך יהודה הלך אליו להלחם בארצו ולזה ספר כי בבית שמש אשר ליהודה היתה המלחמה: (יג) בשער אפרים עד שער הפנה. ידמה שהיה שם שער היה נכנס בו שבט אפרים בבאם לירושלם ושער הפנה היה שער אשר הוא סמוך לבית ה' והוא נקרא שער הפנה כי הוא היה פנה והיסוד לקדוש' ישראל: ואת בני התערובו' הם בני השרים שהם לערבו' למלך שלא ימרדו בו אבותיה' והנה זכר כי חיה אמציה אחרי יואש ט"ו שנה כאילו זכר להעיר כי מפני שנתגאה כל כך יואש ואמר לאמציה ונפלת אתה ויהודה עמך הנה הוא מת קוד' אמציה חמש עשר' שנה והנה היה כן כי כבר מלך יואש קודם אמציה שתי שנים וי"ד שנה מלך בימיו ונשארו לאמצי' ט"ו

לאהלו ב' חס' וסי' ויקחו את אבשלום וישלכו אתו ביער. וינגף יהודה לפני ישראל דמלכים: וחברו דד"ה לאהליו כתיב: שמרונה ג' וסי' וילך מלך ישראל. ילך אתם שמרונה. ואת בני התערובות: וימתהו ו' וסי' ויכו את אבשלום. ויכו וימתהו דאיש בשת. ויקשרו עליו דאמציה. ויבאהו אל ירוא דד"ה. ויקשרו דאמציה דה"ת. ויקשרו דאמון דד"ה. דנביאי' וימתהו כתי' חס' דחסר. דכתובים וימיתהו כתיב חס' וי"ו:

מצודת דוד

(י) הכה. בעבור שהכית את אדום נתגאה לבך: הכבד ושב בביתך. ר"ל אם תשב בביתך ותחדל מלהלחם בי אז תשאר בכבודך שקנית בנצחון אדום: ולמה תתגרה ברעה. למה תתגרה עמדי בעבור הביא עליך הרעה ותפול אתה ועמך: (יג) בשער אפרים. כן היה שם השער ומשם התחיל לפרוץ ופרץ עד השער העומד בפנת העיר והיה הפרצה באורך ת' אמה: (יד) בני התערובות. בני השרים שהם ביד המלך לערבון שלא ימרדו בו אבותיהם: (יז) חמש עשרה שנה. כי אמציה מלך בב' ליואש ויואש מלך ט"ז שנה מלבד שתי השנים שמלך בחיי אביו ונלו א"כ בט"ו לאמציה ואמציה הלא מלך כ"ט שנה א"כ עם השנה שמת בו יואש חי אחריו אמציה ט"ו שנה: (יט) בירושלם.

מצודת ציון

(י) ונשאך לבך. ענין התרוממות וגאוה: תתגרה. התחלת ריב: (יד) התערובות. מל' ערבון ומשכון:
מורה

רדק

סוסים: (כב) הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה. ובדברי הימים את אילות ואחד הוא והיתה למלך אדום כמו שכתוב בתורה מאת אחינו בני שעיר מאילת ומעציון גבר וכן אמר בדברי הימים אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות על שפת הים בארץ אדום ואפשר כי דוד לקחה ממלך אדום כי מושל היה בכל ארץ אדום כמו שאומר וישם דוד באדו' נציבים ובימי יהורם בן יהושפט פשע אדום מתחת יד יהודה ואילות שלקחה דוד השיבוה אליהם ועתה כשמלך עוזיהו לקח אילת ממלך אדום וישיבה ליהודה ועוזיהו בנה אותה אחר שהשיב' ליהודה כי לא בנה אותה והיא ביד אדום אלא לאחר שלקחה מידי אדום ואפשר שנהרסו חומותיה בעת הכבוש עד שהוצרך לבנותה וכמו וי"ו זה כן אתה קנפת ונחטא אחר שחטאנו קנפת ובאמרו אחרי שכב המלך עם אבותיו נראה כי קודם שמת אביו מלך שאם לא כן לא הוצרך לומר אחרי שכב המלך ומתי היה אלא אחרי מות אביו אלא שמלך קודם כיון שנס אביו מירושלם מפני הקושרים עליו ולא ידענו מתי הוא זה שקשרו עליו וגם לכישה והנה נראה מהפסוקי' כי תכף שנס שם שלחו אחריו והמיתוהו שם ונשאוהו לירושלם וקברוהו והמליכו את בנו ואפשר כי וישלח אחריו שאמר לא היה תכף שהיה בלכיש אלא לאחר זמן ולדברי בעל סדר עולם נראה כי בשובו ממלחמת אדום ונלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו ומקרא מסייע ובדברי הימים ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה' ויקשרו עליו קשר וגו' ובשובו ממלחמת אדום הוא בסר מאחרי ה' שהביא אלהי שעיר ובעל סדר עולם אמר כי בשנת שלש עשרה לאמציהו עשה מלחמת אדום וא"כ הוא בשובו מן המלחמה אחרי שנלחם עם ישראל קשרו עליו עבדיו והמיתוהו כל זה היה בשנת שלש עשרה לאמציהו או בשנת ארבעה עשר והנה כשאמרו משני מלכותו י"ו שנה או ט"ו שנה כי הכתוב אומר כי עשרים ותשעה שנה מלך בירושלים והיאך היה זה ובסדר עולם אומר ג"כ מה ת"ל אחרי שכב המלך עם אבותיו אלא שמלך בחיי אביו ולא פירש כמה ועוד אמר בו טעם אחר מה יהורם ואחזיהו ויואש מתו מיתת תחלואים ע"י אחרים אף אמציהו מת מיתת תחלואים ע"י אחרים לפיכך אמר אחרי שכב המלך עם אבותיו מת כמות אבותיו ורש"י ז"ל כתב כי אותן חמשה עשר שנה לאמציהו משקשרו עליו קשר ומלך עוזיהו ואמציה ישב בלכיש כל אותן חמשה עשר שנה ועוזיהו בנו מלך נראה כן לפי הפסוקים כי הכתוב אומר כי אחר שנקבר אמציהו לקחו כל עם יהודה את עוזיהו בנו וימליכו אותו תחת אביו והוא בן י"ו שנה היאך מלך חמשה עשר שנה בחיי אביו ואם יאמר כי ויקחו כל עם יהודה את עוזיהו כשקשרו על אמציהו ונס לכישה אז המליכו בנו וא"ז היה בנו בן י"ו שנה לא נראה כן לא במלכים ולא בד"ה כי אחר מיתת אביו אומר שהמליכוהו ועוד היאך אומר הכתוב על אמציהו כי תשעה ועשרים מלך והוא לא מלך אלא י"ד שנה ואם היה מתחשבא בלכיש ט"ו שנה מה מלכות היה זה ועוד כי לבנו אינו מונה אלא שתים וחמשים שנה והם אחר מות אביו כי כן כתוב כי בן ששה עשר היה במלכו ונ"ב שנה מלך ואותן ט"ו שנה אם תמנה אותן לבנו הרי מלך ס"ז והראיה שהוא מביא מהימים שעמד הבית אינה ראיה כי ב' השבועות תמצא בימי הבית כי אם תמנה מתחלת בנין הבית עד ג' ליהויקים שבא עליו נבוכדנצר תמצא ארבע מאות ועשר ושלשה חדשים ואם תמנה עד שחרב הבית תמצא וכל בי"א שנה לצדקיהו תמצא ארבע מאות ותשע וששה חדשים ועוד לדבריו כי היה הקשר ט"ו שנה והוא עומד בלכיש היאך היה זה והכתוב אומר כי בנוסו ללכיש שלחו אחריו והמיתו שם ואם אחר ט"ו שנה היה לא היה אומר וישלחו אחריו כי אחריו נראה מיד אחר שנס שם שלחו אחריו. אלא הנראה בזה כי מלחמת אמציהו עם אדום ועם ישראל היתה עד י"ד לאמציהו כי מארבעה עשר ואילך לא יכול להיות כי בשנת ארבעה עשר לאמציהו מת מלך ישראל ואם תרצה לומר כי בשנת שלש עשרה לאמציה היתה המלחמה כמו שאומר בסדר עולם אבל הקשר שקשרו עליו לא היה אלא סמוך למיתתו ומה שאמר בד"ה ומעת אשר סר אמציהו מאחרי ה' ויקשרו עליו ר"ל מעת אשר סר מאחרי ה' החלה הרעה לבא עליו שהרי נגף במלחמת ישראל ועוד בכל יום ויום עלינו היה ברע עד סוף ימיו שקשרו עליו עבדיו וזאת קשה מכלם שנס מפניהם לכישה וישלחו אחריו והמיתוהו שם והכתוב קצר וסיפר הרעה האחרונה כי כן דרך הכתוב בהרבה מקומות ומ"ש אחרי שכב המלך עם אבותיו לומר כי תכף שמת אביו החלה ההצלחה לבא כמו שהיה הפכה בחיי אביו כמו שאומר בד"ה ובימי דרשו את ה' הצליחו האלהים ותחילת הצלחתו הוא שהשיב אילת ליהודה: (כה) הוא השיב את גבול ישראל. והנה יואש אביו השיב ערי ישראל אלא שיואש השיב אותם הערים שלקח מלך ארם וירבעם בנו השיב מלבא חמת עד ים הערבה מיד מלכי הגוים שלקחו אותם ולא ראינו ביד מי היו ויש מחלוקת בדברי רז"ל בזה יש מי שאומר מה שכבש יהושע כבש זה ויש מי שאומר יותר ממה שכבש יהושע כבש זה ואנחנו רואים כי גבול לבא חמת ויש הערבה הוא מארץ הנכבשת בין משה ויהושע ועוד הכתוב אומר השיב מלמד שכבר היתה נכבשת: אשר דבר ביד

תרגום

עִם אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד: כא וְדַבָּרוּ כָּל עַמָּא דִיהוּדָה יָת עֲזַרְיָה וְהוּא בַּר שִׁית עַסְרֵי שְׁנִין וְאַמְלִיכוּ יָתֵיהּ תְּחוֹת אֲבוּהִי אֲמַצְיָהוּ: כב הוּא בְנָא יָת אֵילַת וַאֲתִיבַהּ לְבֵית יְהוּדָה בָּתַר דִשְׁכִיב מַלְכָּא עִם אֲבָהָתוֹהִי: כג בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין לַאֲמַצְיָה בַר יוֹאָשׁ מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּשָׁמְרוֹן אַרְבְּעִין וַחֲדָא שְׁנִין: כד וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לָא סְטָא מִכָּל חוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט דְחַיֵּב יָת יִשְׂרָאֵל: כה הוּא אֲתִיב יָת תְּחוּם יִשְׂרָאֵל מִמַּעֲלָנָא דַחֲמָת עַד יַמָּא דְמֵישְׁרָא כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִי מַלֵּיל בְּיַד עַבְדֵיהּ יוֹנָה בַר אֲמִתַּי נְבִיָּא דִי מִגַּת חֵפֶר: כו אֲרֵי

מקרא

בִּירוּשָׁלִַם עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד:
כא וַיִּקְחוּ כָּל־עַם יְהוּדָה אֶת־עֲזַרְיָה
וְהוּא בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִכוּ (ס' חס')
אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו אֲמַצְיָהוּ: כב הוּא בָּנָה
אֶת־אֵילַת וַיְשִׁבֶהָ לִיהוּדָה אַחֲרֵי (כ' חד חס' וחד מלא)
שְׁכַב־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו:
כג בִּשְׁנַת חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
לַאֲמַצְיָהוּ בֶן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ (י"ו בסיפ' וכל קריי' דכו')
יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה:
כד וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִכָּל־ (ב' בסיפרא דיהואש בן יהואחז ודין)
חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא
אֶת־יִשְׂרָאֵל: כה הוּא הֵשִׁיב אֶת־גְּבוּל
יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־יָם הָעֲרָבָה (י')
כִּדְבַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
דִּבֶּר בְּיַד־עַבְדּוֹ יוֹנָה בֶן־אֲמִתַּי
הַנָּבִיא אֲשֶׁר מִגַּת הַחֵפֶר: כו כִּי־ (י')

רשי

ט"ו שנה: (כב) אחרי שכב המלך עם אבותיו. אחרי מות אמציה אביו מכאן אתה למד שמלך עוזיה בימי אביו ומ"מ לא נתנה אילת בידו עד לאחר מות אביו שאם לא מלך בחיי אביו למה לו לומר אחרי שכב המלך עם אבותיו ובשאתה מונה ימי הבית ע"פ שנות המלכים אם אינך מחסר ט"ו שנים הללו שנמנית לאמציה ולעוזיהו תמצא שעמד ארבע מאות ועשרים וחמש: (כה) הוא השיב. מיד מלכי ארם: יונה בן אמתי. הוא שמשח את יהוא שאמר לו בני רבעים ישבו לך אבל רבותינו דקדקו ויהי דבר ה' אל יונה שנית (יונה ג' א') ולא שלישית לפי שתבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב והוקש' להם זה המקרא ותרגוהו כדבר ה' אשר דבר ביד יונה לנינוה ונהפכה גזרת רעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבע' בן יואש מרעה שהיו בה אשר אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש ועכשיו נהפך להם לטובה:

מורה

רלבג

ט"ו שנה: (כג) בשנת חמש עשרה שנה לאמציהו. זה מבואר כי כבר מלך י"ד שנה כשמת יואש מלך

וימלכו ה' חס' בליש' וסי' לעיל בסים' חלק א' סים' י"ו:

תולדות אהרן הוא השיב. יבמות צח (הלכה נח): מנם המסר. שם (סנהד' נג):

מצודת דוד

כי אף שתפשו יהואש מ"מ החזירו למלכותו: (כב) הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה. יתכן שהיתה פעם א' משל יהודה ובני אדום לקחו מהם וכאשר הכה אמציה את אדום לקחה מידם ועוזיה בנה את חומתה להיות עיר מבצר ובזה השיבה ליהודה כי בעודה פרוצה אין להחזיק בה ולהחזיק בשלהם: אחרי שכב המלך. על אמציה יאמר כי אף שהוא לבדה עדיין לא הוחזר לידם להחזיק בה עד כי מת ובא עזריה ועשאה עיר מבצר: (כג) בשנת חמש עשרה. כי אמציה מלך בכ' ליואש וימי מלכות יואש מ"ו שנים וכלו א"כ בט"ו לאמציה ואז מלך ירבעם ארבעים וגו' ומקומות היו: (כה) הוא השיב. כי בימי אבותיו המלכים לקחו מלכי א"ג את הגבול ההוא מישראל וחזר הוא והשיב להם: מלבוא חמת. מן המקום שבאים בה לחמת: עד ים הערבה. ר"ל כלפי ים הערבה והוא ים המלח: ביד עבדו יונה וגו'. הנבואה הזאת לא הוזכרה במקרא ורז"ל אמרו כמו שע"י יונה נהפך לנינוה מרעה לטובה כך נהפך לישראל בימי ירבעם: (כו) כי ראה

רָאָה יְהוָה אֶת־עֳנִי יִשְׂרָאֵל מֹרֶה
מְאֹד וְאֶפֶס עָצוּר וְאֶפֶס עָזוּב וְאֵין
עֹזֵר לְיִשְׂרָאֵל׃ כז וְלֹא־דִבֶּר יְהוָה
לִמְחוֹת אֶת־שֵׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת
הַשָּׁמָיִם וַיּוֹשִׁיעֵם בְּיַד יָרָבְעָם בֶּן־
יוֹאָשׁ׃ כח וְיֶתֶר דִּבְרֵי יָרָבְעָם וְכָל־
אֲשֶׁר עָשָׂה וּגְבוּרָתוֹ אֲשֶׁר־נִלְחָם
וַאֲשֶׁר הֵשִׁיב אֶת־דַּמֶּשֶׂק וְאֶת־חֲמָת
לִיהוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים
עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כט וַיִּשְׁכַּב יָרָבְעָם עִם־אֲבֹתָיו
עִם מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ זְכַרְיָה בְּנוֹ
תַּחְתָּיו׃ טו א בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים
וָשֶׁבַע שָׁנָה לְיָרָבְעָם מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל
מָלַךְ עֲזַרְיָה בֶן־אֲמַצְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
ב בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ
וַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם
וְשֵׁם אִמּוֹ יְכָלְיָהוּ מִירוּשָׁלִָם׃ ג וַיַּעַשׂ
הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה
אֲמַצְיָהוּ אָבִיו׃ ד רַק הַבָּמוֹת לֹא־סָרוּ
עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת׃
ה וַיְנַגַּע יְהוָה אֶת־הַמֶּלֶךְ וַיְהִי מְצֹרָע

ס' חס' · ל'. ו' · חסר · ל' יחד למחות מלכין · ד' · ד' בטע' בסיפ' · ל' זקף קמן · ל' · כל נביאים כן במ"ב זכריהו · ס' · ז' · ל' · כ' את פרעה

גְּלֵי קֳדָם יְיָ שִׁעְבּוּדָא
דְיִשְׂרָאֵל תַּקִּיף לַחֲדָא
וְאִינוּן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין
וְלֵית דְּסָעֵיד לְיִשְׂרָאֵל׃
כז וְלָא הֲוָה רַעֲוָא קֳדָם יְיָ
לְמִימְחֵי יַת שְׁמָא דְיִשְׂרָאֵל
מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא וּפָרְקִינוּן
עַל יְדֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ׃
כח וּשְׁאָר פִּתְגָּמֵי יָרָבְעָם
וְכָל דַּעֲבַד וּגְבוּרְתֵיהּ
דַּאֲגִיחַ וְדַאֲתֵיב יַת דַּמֶּשֶׂק
וְיַת חֲמָת לְדְבֵית יְהוּדָה
בְּיִשְׂרָאֵל הֲלָא אִינוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָּמֵי יוֹמַיָּא
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ כט וּשְׁכֵיב
יָרָבְעָם עִם אֲבָהָתוֹהִי עִם
מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמְלַךְ זְכַרְיָה
בְרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ א בִּשְׁנַת
עֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְיָרָבְעָם
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל מְלַךְ עֲזַרְיָה
בַּר אֲמַצְיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה׃ ב בַּר שִׁית
עַסְרֵי שְׁנִין הֲוָה כַּד מְלַךְ
וְחַמְשִׁין וְתַרְתֵּין שְׁנִין מְלַךְ
בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ
יְכָלְיָה מִירוּשְׁלֵם׃ ג וַעֲבַד
דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ כְּכֹל דַּעֲבַד
אֲמַצְיָה אֲבוּהִי׃ ד לְחוֹד
בָּמָתָא לָא עֲטָרָא עַד כְּעַן
עַמָּא מְדַבְּחִין וּמְסַקִּין בּוּסְמָא עַל בָּמָתָא׃ ה וְאַיְתִי יְיָ מַכְתָּשׁ עַל מַלְכָּא וַהֲוָה

רשי

(כו) מורה מאד. מיגר מאד קונטריאי"ש בלע"ז כמו אשר ימרה את פיך: ממרים הייתם. ותהיין מורת רוח (בראשית כ"ו ל"ה) ויש פותרין מורה מאד ירוד מאד לשון ירה בים: (א) בשנת עשרים ושבע שנים לירבעם וגו'. אפשר לומר כן והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת כמו שפי' בסמוך אלא מה ת"ל בשנת עשרים וז' לירבעם מלך עזריה שמלך מלכות מנוגעת למדנו שנתנגע בשנת כ"ז למלכותו: (ה) וינגע ה' את המלך. מפורש בדברי הימים

רלבג

מלך ישראל: (כו) כי ראה את עני ישראל מורה מאד. ר"ל אע"פ שהיה מורה מאד את פי הש"י בהם שעזבו את בריתו: ואפס עצור ואפס עזוב בישראל. ר"ל שסרו קניניהם העצורים בבית והעזובים בשדה: (א) בשנת עשרי' ושבע שנה לירבעם מלך ישראל מלך עזריה. ידוע כי כשמת אמציה מלך ירבעם ט"ו שנה ולזה יתבאר שכבר מלך עזריה בשנת י"ו למלכות ירבע' והנראה בעיני שהוא מונה כ"ז שנה שהיו עתידים לבא ואחר יכלה מלכות בית יהוא וזה כי ירבעם מלך אחר זה כ"ו שנה ובנו מלך ששה חדשים והם כ"ז שנה מקוטעין: (ה) וינגע ה' את המלך ויהי מצורע. כבר באר

מרה ה' חסרים וסימנהון מול הגלגל אצל אלני מרה. בננו זה סורר ומורה. כי ראה ה' את עני ישראל. אל תהיו כאבתם. מרה באצבעתיו: ואין עוזר ו' בקריאה וסימן כי ראה ה' את עני ישראל. ואביט ואין עוזר. כי יציל אביון משוע. ויכנע בעמל לבם. ויטע אהלי אפדנו. זכרה ירושלם ימי: ויושיעם ד' ג' מלאים וא' חס' וסימ' את עתניאל בן קנז. ויושיעם ביד ירבעם בן יואש. ויושיעם למען שמו. ויושיעם מיד שונא ויגאלם: זכריה כל קריאה כן במ"ב זכריהו וסי' בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו. ואעידה לי עדים נאמנים. וכל דברי הימים דכוות' במ"ז וסי' שם בחלק א' סי' ט':

רדק

ביד עבדו יונה בן אמתי. לא נכתבה נבואה זו ויש בדבר זה מחלוקת בדברי רז"ל שהם אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב ר"ל חשש לכבוד ישראל לפיכך ברח חוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל לנינוה שידע שיהיו קרובי התשובה ויהיה בזה עונש לישראל ולא חשש לכבוד האל מה נאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי שנית שני' דבר עמו ולא שלישי' והקשו והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא ותרצו על עסקי נינוה לא דבר אלא פעם שנית ולא שלישית ומהם אמרו לא דבר עמו לא בנינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם נהפך להם מרעה לטובה: (כו) כי ראה ה'. לא בשביל תשובה שעשו אלא שריחם עליהם כי ראה עניים: מרה מאד. משתנה ומתחלף מרעה אל רעה וי"ת שעבודא דישראל תקיף לחדא: (כח) ואשר השיב. דמשק וחמת וארם היו א"כ איך אמר השיב נאמר כי דוד המלך נלחם בארם והכה בהם מכה גדולה עד שהיו לו עבדים ושם נציבים בדמשק וגם בחמת אע"פ שלא נראה זה בכתוב כי בחמת שם נציבים נראה כי בחמת היתה המלחמה ואם דמשק לקח כ"ש חמת ואומר ותהי ארם עבדים לדוד וזה שאמר ליהודה כי מלך ישראל לקחם והשיבם ליהודה כי להם היה המשפט כיון שדוד לקחם ומה שאמר בישראל לומר אע"פ שהוא היה מלך ישראל והשיבם למלך יהודה לא הקפיד בזה כיון שהשיבם בישראל: (א) בשנת עשרי' ושבע. והלא בשנת י"ד שנה לירבעם מלך עזריה שהרי מלך ירבעם בשנת ט"ו לאמציהו ומלכות אמציהו כ"ט נמצא כי בשנת י"ד לירבעם מת אמציהו ומלך עזריה. אלא פי' עשרים ושבע לירבעם בסוף מלכותו שהוא י"ד שנה לתחלת מלכותו מלך עזריה כי מ"א מלך ירבעם וי"ד וכ"ז הרי מ"א ובסדר עולם בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך ישראל מלך עזריה וגו' וכי אפשר לומר כן והלא ירבעם ועזריה מלכו כאחת אלא שמלך מלוכה מנוגעת פי' וכן היו כ"ז או כ"ן לעצמו אם מלכו כאחת כלומר שתחלת מלכותם היתה בזמן אחד ומכאן ואילך מלך מלכות מנוגעת א"כ חצי מלכותו מלכות מנוגעת ואם כן לדבריו למה אמר בשנת עשרים ושבע לירבעם היה לו לומר בשנת כ"ז למלכו מלך מלכות מנוגעת למה תלה הדבר במלכות ירבעם וכדברי רז"ל ג"כ יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו שהרי בן כ"ה שנה היה במלכו כשמת אביו הנה שנה אחת היה לו לעוזיהו כשנצטרע כשנולד יותם אם כן שמש מטתו בימי חלוטו ולמדו מזה כי מותר למצורע לשמש מטתו בימי חלוטו ומה שאמר הכתוב וישב מחוץ [illegible] שבעת ימים בימי ספרו הוא הנה הסכימה דעתם כדעת בעל סדר עולם כי ירבעם ועזיהו מלכו כאחת ולא ידעתי מאין היה להם זה ולא יתכן זה לפי הפסוקים אם לא מלך עוזיהו בימי אמציהו אביו י"ד שנה וכבר כתבנו למעלה כי לא יראה זה לפי הפסוקים שאפילו שנה אחת מלך בחייו: (ה) וינגע ה' את המלך. בדברי הימים אומר למה נגעהו לפי שנכנס להיכל להקטיר קטרת ודרשו כי למשה רמז בזה הדבר וזהו שאמר במחלוקת קרח כאשר דבר ה' ביד משה לו כשלקתה יד משה בצרעת רמז לו כי כל החולק על הכהונה ילקה בצרעת לפיכך לקה

מצודת דוד

ראה וגו'. לא בזכותם רק כי ראה עניים המשתנה ומתחלף מרעה אל רעה ונכמרו רחמיו: ואפס עצור. לא נשאר בידם העוצר הכנוס בבית ולא המקנה העזוב ע"פ השדה: (כז) ולא דבר. ר"ל וה' לא רצה למחות את שמם ולזה הושיעם ביד ירבעם: (כח) ואשר השיב. כי מלכי יהודה כבשו מאז חמת ודמשק וחזר ארם ולקחום מידם ועתה השיבם הוא ליהודה: בישראל. ר"ל בכח גבורי ישראל אנשי בני עמו ולא בכח אנשי יהודה: טו (א) בשנת עשרים ושבע. שנויה בס"ע בשנת כ"ז לירבעם נתנגע עזריה ומלך מלכות מנוגעת אבל התחלת מלכות עזריה היתה כאחת עם מלכות ירבעם (ר"ל מה שמלך אחרי מות אביו יואש ולא התחלת חשבון ימי מלכותו כי ירבעם מלך שלשה שנים בחיי אביו מאז היה חשבון ימי מלכותו) כי עזריה מלך ט"ו שנים בחיי אביו והוא בעת מת יואש (ולכך לא תלה מלכותו המנוגעת במלכות עצמו כי לא היינו יודעין אם חושב מהזמן שמלך בחיי אביו או משמת אביו אבל עתה כאילו יאמר בשנת כ"ז למלכותו והוא כ"ז לירבעם א"כ חושב מזמן שמלך הוא בחיי אביו והוא הזמן אשר מלך ירבעם משמת אביו): וחמשים ושתים. ט"ו בחיי אביו ושלשים ושבעה אחר מות אביו: (ה) וינגע ה'. ובד"ה נאמר

מצודת ציון

(כו) מורה. מל' המורה והלוף: ואפס. הוא כענין לא: (כז) למחות. מל' מחיה ומחיקה: טו (א) עזריה. הוא עוזיהו האמור בדברי הימים ולמטה: קבל

רדק

לקה עוזיהו בצרעת : וישב בבית החפשית. אמרו רז״ל כי המלכות היא עבודה שהרי צריך לשאת כל משא העם עליו ולשמוע אליהם ולשפוט משפטיהם בין ברצונו בין שלא ברצונו אם כן המלכות היא עבדות וכשנצטרע עוזיהו וישב לו בבית אחד לבדו הנה הוא חפשי מן העבודה שהיה בה לפיכך נקראת הבית בית ההפשית ועוד אמרו שעשה לו בית בבית הקברות כד״א במתים חפשי וי״ת ויתב מברא לירושלם : שופט את עם הארץ. לדברינו כל הימים שאביו היה מצורע הוא היה שופט את עם הארץ וכן הוא משמעות הכתוב ולדברי ר״ל כי בשנה שנצטרע נולד ולא שפט את עם הארץ אלא אחר שגדל והיה בן דעת וקודם לכן היו הזקנים והשרים שופטים את עם הארץ : (ח) בשנת ל׳ ושמנה שנה לעזריהו. אם כדברי רז״ל שעזיהו וירבעם מלכו כאחת היה לו לומר בשנת ארבעים ואחת לעזריהו מלך זכריהו בן ירבעם אלא שנאמרה לדעתם כי זכריהו מלך בחיי אביו ג׳ שנים וזה לא מצאנו בכתוב וגם בעל סדר עולם לא דבר בזה דבר ואותם ג׳ שנים מנה אותם לזכריהו וגם לדברינו יתרים י״א שנה ונאמר כי אותם י״א שנה מלך זכריהו בימי אביו ולא ידענו למה אלא כן נראה לפי החשבון : (י) קבל עם. שתי מלות והוא כמו נגד העם תרגום נגד קבל ות״י קדם עמא : (יב) הוא דבר ה׳ אשר דבר. מלת הוא טעמו למעלה וימיתהו וימלך תחתיו כאשר דבר ה׳ וכיון שמלך רב או מעט כבר נתקיים דבר ה׳ והוסבה המלוכה לאחרים כי הם

רשי

הימים שנכנס להיכל להקטיר על המזבח קטורת : בבית החפשית. עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר במתים חפשי בירושלמי : (ח) בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה מלך זכריהו. אף מכאן יש ללמוד שמלך עזריה משמת יואש מלך ישראל ט״ו שנה בחיי אמציה אביו שאם לא עמד עד שמת אביו נמצא שלא עמד עד בשנת ט״ו לירבעם בן יואש וירבעם מלך ארבעים ואחת נמצא שמת ירבעם בשנת כ״ז לעוזיה והיאך הוא אומר בשנת ל״ח אלא ע״כ עוזיהו וירבעם מלכו כאחת אלא שירבעם מלך בחיי אביו יהואש ג׳ שנים לכך הוא אומר וירבעם ישב על כסאו שישב כבר ועוזיה עמד משמת יואש ומלך ירבעם מלכות שלמה ובסדר עולם ראיתי שירבעם מלך בחיי אביו שנה ואיני יודע אם שבוש הסופרי׳ הוא שאיני יכול ליישב בשנת שלשים ושמנה לעזריה מלך זכריה אלא בענין זה : (י) ויכהו קבל עם. ומחהי קדם עמא. לעיני העם : (יב) ויהי כן. לא שהיתה כדאי מלכותו לימשך כ״כ אלא לקיים דבר מלך שנא׳ בן יהיה

עַד־יוֹם מֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בְּבֵית הַחָפְשִׁית
וְיוֹתָם בֶּן־הַמֶּלֶךְ עַל־הַבַּיִת שֹׁפֵט אֶת־
עַם הָאָרֶץ׃ ו וְיֶתֶר דִּבְרֵי עֲזַרְיָהוּ וְכָל־
אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃
ז וַיִּשְׁכַּב עֲזַרְיָה עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרוּ
אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר דָּוִד וַיִּמְלֹךְ
יוֹתָם בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ח בִּשְׁנַת
שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה לַעֲזַרְיָהוּ מֶלֶךְ
יְהוּדָה מָלַךְ זְכַרְיָהוּ בֶן־יָרָבְעָם עַל־
יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים׃
ט וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ
אֲבֹתָיו לֹא סָר מֵחַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־
נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
י וַיִּקְשֹׁר עָלָיו שַׁלֻּם בֶּן־יָבֵשׁ וַיַּכֻּהוּ
קָבָל־עָם וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃
יא וְיֶתֶר דִּבְרֵי זְכַרְיָה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
יב הוּא דְבַר־יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר אֶל־יֵהוּא
לֵאמֹר בְּנֵי רְבִיעִים יֵשְׁבוּ לְךָ עַל־
כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל וַיְהִי־כֵן׃
יג שַׁלּוּם בֶּן־יָבֵישׁ מָלַךְ בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים
וָתֵשַׁע שָׁנָה לְעֻזִּיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה
וַיִּמְלֹךְ יֶרַח־יָמִים בְּשֹׁמְרוֹן׃ יד וַיַּעַל
מְנַחֵם בֶּן־גָּדִי מִתִּרְצָה וַיָּבֹא שֹׁמְרוֹן
וַיַּךְ אֶת־שַׁלּוּם בֶּן־יָבֵישׁ בְּשֹׁמְרוֹן
וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו׃ טו וְיֶתֶר דִּבְרֵי

ל׳ חס׳ וג׳ חס׳ בלוש׳ ס׳ עגין. י״ג בטעם בסיפרא. ד׳ דנביאים. ב׳ בנביאים ואעיר׳לי וכל ד״ה דכו׳ כמ״ז. ח׳ מ״ל. ס׳ בנביאים. ב׳ חד חס׳. ב׳ ג׳ מ״ל בנבי׳ ו׳ חס׳ ד׳. ב׳ ובכתה. ג׳ מ״ל. ח׳ מ״ל.

סְגִיר עַד יוֹם מוֹתֵיהּ וִיתֵיב
בַּר מִן יְרוּשְׁלֵם וְיוֹתָם בַּר
מַלְכָּא מְמַנָא עַל בֵּיתָא
דָאֵין יַת עַמָא דְאַרְעָא׃
י וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי עֲזַרְיָהוּ וְכָל
דִי עֲבַד הֲלָא אִנוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא
לְמַלְכֵי דְבֵית יְהוּדָה׃
ז וּשְׁכִיב עֲזַרְיָה עִם
אֲבָהָתוֹהִי וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עִם
אֲבָהָתוֹהִי בְּקַרְתָּא דְדָוִד
וּמְלַךְ יוֹתָם בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃
ח בִּשְׁנַת תְּלָתִין וְתַמְנֵי
שְׁנִין לַעֲזַרְיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה מְלַךְ זְכַרְיָהוּ
בַּר יָרָבְעָם עַל יִשְׂרָאֵל
בְּשֹׁמְרוֹן שִׁתָּא יַרְחִין׃
ט וַעֲבַד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּמָא
דַעֲבַדוּ אֲבָהָתוֹהִי לָא סְטָא
מֵחוֹבֵי יָרָבְעָם בַּר נְבָט
דְחַיֵב יַת יִשְׂרָאֵל׃ י וּמְרַד
עֲלוֹהִי שַׁלֻם בַּר יָבֵשׁ וּמְחָהִי
קֳדָם עַמָא וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ
תְּחוֹתוֹהִי׃ יא וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי
זְכַרְיָה הָא אִנוּן כְּתִיבִין
עַל סְפַר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָא
לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ יב הוּא
פִּתְגָמָא דַיְיָ דִי מַלֵיל עִם
יֵהוּא לְמֵימַר בְּנִין רְבִיעָאִין
יִתְּבוּן לָךְ עַל כּוּרְסֵי
מַלְכוּתָא דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה
כֵן׃ יג שַׁלּוּם בַּר יָבֵשׁ
מְלַךְ בִּשְׁנַת תְּלָתִין וּתְשַׁע
שְׁנִין לְעֻזִיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה וּמְלַךְ יְרַח
יוֹמִין בְּשֹׁמְרוֹן׃ יד וּסְלֵיק מְנַחֵם בַּר גָדִי מִתִּרְצָה וַאֲתָא לְשֹׁמְרוֹן וּמְחָא יַת
שַׁלּוּם בַּר יָבֵשׁ בְּשֹׁמְרוֹן וְקַטְלֵיהּ וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי׃ טו וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי שַׁלּוּם

תולדות אהרן בבית החפשית. הוריות י : בני רביעים (סוריות מז) :

רלבג

באר בד״ה כי זה קרה לו מפני חשבו להקטיר במזבח הקטורת והנה היה אז יותם בן המלך שופט את עם הארץ בחיי אביו ומהעת שהיה מצורע ישב בבית החפשית לפי שהיה צריך לישב בדד מחוץ למחנה והיתה נקראת בית המצורע בית החפשית לפי שהמצורע אין לו עסק עם בני אדם והוא מפני זה חפשי מהעסקים והמלאכות : (ח) בשנת שלשים ושמנה שנה לעזריהו מלך יהודה. לפי שכבר מלך ירבעם בחייו עשרים ושש שנה הנה יהיה זה בשנת כ״ז לעוזיהו ולזה ידמה שמלך עזריה בחיי אביו י״א שנה כי קשרו עליו קשר בירושלם מעת סר מאחרי ה׳ וינס לכיש ואז המליכו כל עם יהודה את עזריה ומלך בחיי אביו י״א שנה והעד הנאמן על זה הוא אמרו הוא בנה את אילת וישיבה ליהודה אחרי שכב המלך עם אבותיו וזה לעדות קצת כי מלך בחיי אביו והיה בן

בבית ה׳ זוגין מן ב׳ חד בית וחד בבית וסי׳ נמס׳ בירמי׳ סימ׳ ל״ז : עזריהו ד׳ בנביאים וסי׳ ואלה השרים אשר. ועזריהו בן נתן. ויתר דברי עזריהו. בשנת שלשים ושמנה. ומן ועזריהו בן עודד דברי הימים עד סוף ספרא דכוו׳ במ״א ולו אחים קדמא דפסוק : וימיתהו ח׳ מל׳ וסי׳ נמס׳ לעיל בסי׳ חלק א׳ סימן י״ג :

מצודת ציון

(י) קבל עם. תרגום של נגד הוא קבל : (יג) ירח. חדש על שהוא נמנה במהלך הירח : ידיו

מצודת דוד

נאמר שבא לו בזעפו עם הכהנים בעת בא להקטיר ומיחו בו : בבית החפשית. ר״ל עזב הנהגת המלכות והיה חפשי מזה העמל וכמ״ש רז״ל שהמלכות יחשב לעבדות לפי רוב העמל : על הבית. היה ממונה על בית המלך להיות שופט משפט העם תחת המלך : (ח) בשנת שלשים ושמנה. כי ירבעם מלך שלש שנים בחיי אביו ולא אחרי מות אביו ובין כולם מ״א וכלו א״כ בל״ח לעזריה כי התחלת מלכות עזריה ממלך בחיי אביו והתחלת מלכות ירבעם משמת אביו היו בזמן אחד אם כן קדמה מלכות ירבעם למלכות עזריה שלש שנים מה שמלך בחיי אביו וכלתה שנת מ״א שלו בל״ח לעזריה ואז מלך זכריה : (יב) הוא דבר ה׳. מוסב על המקרא שלפני פניו שנא׳ וימלוך תחתיו והוא דבר ה׳ וגו׳ : ויהי כן. כי מלכו יהואחז ויואש וירבעם וזכריה ונפסק מזרעו המלוכה : (יג) בשנת שלשים ותשע. כי זכריה מלך בל״ח לעוזיה ומלך ששה חדשים ואחריו מלך שלום והוא

שלום וקשרו אשר קשר הנם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל׃
טז אז יכה־מנחם את־תפסח ואת־כל־אשר־בה ואת־גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל־ההרותיה בקע׃
יז בשנת שלשים ותשע שנה לעזריה מלך יהודה מלך מנחם בן־גדי על־ישראל עשר שנים בשמרון׃
יח ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מעל חטאות ירבעם בן־נבט אשר־החטיא את־ישראל כל־ימיו׃
יט בא פול מלך־אשור על־הארץ ויתן מנחם לפול אלף ככר־כסף להיות ידיו אתו להחזיק הממלכה בידו׃
כ ויצא מנחם את־הכסף על־ישראל על כל־גבורי החיל לתת למלך אשור חמשים שקלים כסף לאיש אחד וישב מלך אשור ולא־עמד שם בארץ׃
כא ויתר דברי מנחם וכל־אשר עשה הלוא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי ישראל׃
כב וישכב מנחם עם־אבתיו וימלך פקחיה בנו תחתיו׃
כג בשנת חמשים שנה לעזריה מלך יהודה מלך פקחיה בן־מנחם על־ישראל בשמרון שנתים׃
כד ויעש הרע בעיני יהוה לא סר מחטאות ירבעם בן־נבט אשר החטיא את־ישראל׃
כה ויקשר עליו פקח בן־רמליהו שלישו ויכהו בשמרון בארמון בית־*מלך את־ארגב ואת־האריה ועמו חמשים איש מבני גלעדים וימתהו וימלך תחתיו׃

ומרדיה די מרד הא אינון כתיבין על ספרי פתגמי יומיא למלכי ישראל׃ טז בכן מחא מנחם ית תפסח וית כל די בה וית תחומהא מתרצה ארי לא פתחת תרעהא לאשלמא ומחא וית כל מעדיתהא בזע׃ יז בשנת תלתין ותשע שנין לעזריה מלך שבטא דבית יהודה ומלך מנחם בר גדי על ישראל עסר שנין בשמרון׃ יח ועבד דביש קדם יי לא סטא מעל חובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל כל יומוהי׃ יט אתא פול מלכא דאתור על ארעא ויהב מנחם לפול אלף ככרין דכסף לאשלמא ידוהי עמיה לאתקפא מלכותא בידיה׃ כ ורמא מנחם ית כספא על ישראל ועל כל גברי חילא למתן למלכא דאתור חמשין סלעין דכסף לגברא חד ותב מלכא דאתור ולא אנזיק תמן בארעא׃ כא ושאר פתגמי מנחם וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל׃ כב ושכיב מנחם עם אבהתוהי ומלך פקחיה בריה תחותוהי׃ כג בשנת חמשין שנין לעזריה מלך שבטא דבית יהודה מלך פקחיה בר מנחם על ישראל בשמרון תרתין שנין׃ כד ועבד דביש קדם יי לא סטא מחובי ירבעם בר נבט דחייב ית ישראל׃ כה ומרד עלוהי פקח בר רמליהו גבריה ומחהי בשמרון באידרון בית מלכא ית ארגוב וית אריא ועמיה חמשין גברא מבני גלעדאי וקטליה ומלך

ס׳ | נ׳ מ״ל | ח׳ בטעם מהמ״ג חלו״ם סימן | ד׳ | ל׳ | י״ג חסר | ס׳ פתח | ג׳ | י״ג בטעם תביר בסיפר׳ | י״ז מ״לככיפ׳ | ל׳ | כו״ל מ״ל כמי״ג הס׳ | ב׳ כדקר סה כתיב | המלך ק׳ | ל׳ כולהון חס׳ במ״ח

רש״י

יהוא דברי אשר ולא מפי וגו׳ (ושמיה נה יא): (טז) כי לא פתח. שר העיר לא פתח לו את העיר לקבלו למלך עליהם: ההרותיה. את הנשים ההרות שבה בקע: (כה) שלישו. גבור שלו: את ארגוב ואת האריה. כל ארגוב לשון פלטין החשובין וכל טרכוכין בלשון ארמי פלטין החשובין למלכות בארמון הגדול אשר אצל הארגוב: ואת האריה. יש לומר שהיה ארי׳ של זהב עומד

רלב״ג

בן שש עשרה שנה כשהמליכוהו בחיי אביו: (טז) ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח. ידמה שתפסח לא היתה מארץ ישראל וקרא לה מנחם לשלום ולא הסכימה להשלים עמו ולא פתח לו ולזה הכה אותה ואת כל אשר בה ואת גבוליה אשר מחוץ לעיר מתרצה ואילך וגם כל המגדלים החזקים הבנויים בהרי׳ אשר בה בקע: (כה) בארמון בית המלך את ארגב ואת האריה. אחשוב שארגוב קרא הממונה על כל חצר ארגוב והאריה קרא גבור אחד יקראוהו אריה על צד ההשאלה לרוב גבורתו. והנה קשר עליו פקח עם שני אלו השרים והיו עמו גם כן חמשים איש מבני גלעדי׳ כי לבני גלעד היה חצר ארגב לפי מה שאחשוב:

ויקח

שלום ג׳ מ״ל בנביאי׳ וסי׳ שלום בן יבש מלך ר״פ. ויעל מנחם בן גדי. ויתר דברי שלום. וכל כתובי׳ דכוו׳ מלאים במ״ו חס׳ וסי׳ שלם בנו רחבעם. לשלם הקרחי. ויהזקיהו בן שלם. אשת שלם בן תקוה. השערים בני שלם תנינא דעזרא. שלם וטלם ואורי: ההרותיה ח׳ מלין בתרי טעמי סי׳ הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח׳ מקומות וסי׳ מה״מג תלו״ש ופי׳ בסדר אמר: י״ח פסוקים על על ומלת במצעון וסימן ישרצו המים שרץ נפש. או מצא אבדה. צו את אהרן. והמה לקחו את אשר עשה מיכה. ויסיפו בני ישראל דויחזק ה׳ את עגלון. ויאמר לכי וישלח אתה. ותקם חנה אחרי אכלה בשלה. לא טוב הדבר הזה. ועתה כה תאמר לעבדי לדוד דשמואל. ויוצא מנחם את הכסף. והמלך הפקיד את השליש. ערות על יאור. על כן על בחוריו. ואמרתם על מה. גבה לבך ביפיך. לא לנו ה׳. הנה בית המן. הדבר אשר

רד״ק

הם היו רשעים כלם ואילו היו טובים ארכה מלכותם עוד וכבר היתה מלכותם ראויה להפסק קודם זה מפני עונותם ולא מלך זכריה אותם ששה חדשים אלא לקיים דבר ה׳ בעבור שידעו העם כי אמת דבר הנביא ליהוא בשם ה׳ כשאמר לו בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל: (טז) את תפסח ואת כל אשר בה. תפסח לא היתה מארץ ישראל אלא מעבר הנהר מארם וכן כתוב כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ונראה כי היתה לגבול ארץ ישראל נכח תרצה ותרצה היתה מארץ ישראל מקומו של מנחם ומנחם בא להלחם על תפסח וקרא לשלום אליה להיותה לו למס ולא פתח לו שם העיר וזהו שאמר כי לא פתח ויך והכה אותה ואת כל גבוליה מתרצה כלומר מגבול תרצה ואילך כל הנמצא בכל גבוליה הכה ועוד כי כל ההרות שבה בקע דרך נקמה ובזיון: ההרותיה. בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי: (כ) ולא עמד שם בארץ. לא נתעכב שם אלא שב לו לארצו כיון שקבל הכסף ולא שמרה מאויב אחר וי״ת ולא אנזיק תמן בארעא: (כה) בארמון בית מלך. כן כתיב וקרי המלך והענין אחד: את ארגב ואת האריה. עם ארגב ועם האריה ושני גבורים היו שמם כך ועמהם בא ועם חמשים מבני גלעדים

מצודת ציון

(יט) ידיו. כמו ידיו: להחזיק. מל׳ חזק: (כה) שלישו. שר שלו: אצל

מצודת דוד

ל״ע לעוזיה: (טז) מתרצה. מעבר תרצה: כי לא פתח. על שלא פתח הפחה מנחם. הוציא את הכסף מזולתו והטילו על ישראל ומפרש שעל גבורי החיל הטיל כל אחד את שער העיר לבוא בה ולזה הכה את תפסה ואת גבוליה אשר מעבר תרצה: בקע. חמשי׳ שקל: ולא עמד. לא נתעכב: (כג) בשנת חמשי׳ שנה. כי מנחם מלך בשנת מ׳ פתח בטני ההרות להוציא וולדותיהן: (יז) בשנת שלשים ותשע. ר״ל אחר שעבר ל״ט לעזרי׳ ומלך י׳ שנים מקוטעות וכלו אם כן במ״ט לעזרי׳ ובשנה הבאה מלך פקחיה והיה לעזריה כי שלום מלך בסוף ל״ט לעזריה ונהרג אחר ירח ימים ובשנה הבאה בכלות כ׳ לעזרי׳: שנתי׳. ומקוטעות היו: (כה) בארמון. בהיכל של בית המלך. את הרגוב ואת ל״ט לעזריה בתחלת מ׳ מלך מנחם: עשר וגו׳. ומקוטעות היו: (יט) בא פול. כאשר האחרי׳. עם הארגוב ועם האחרי׳ והם שמות שני גבורים ואולי נקרא ארגוב על שהי׳ מושל בא פול והבטיח מנחם לתת לו אלף ככר כסף לעזור לו על המלוכה: (כ) ויוצא בחצל הארגוב והארי׳ ע״ש גבורתו ופקח התחבר עמהם ועוד היו החמשי׳ איש והמיתו את פקחיה

כו וְיֶתֶר דִּבְרֵי פְקַחְיָה וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
כז בִּשְׁנַת חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה לַעֲזַרְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה מָלַךְ פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ עַל־יִשְׂרָאֵל בְּשֹׁמְרוֹן עֶשְׂרִים שָׁנָה׃
כח וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לֹא סָר מִן־חַטֹּאות יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט אֲשֶׁר הֶחֱטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל׃
כט בִּימֵי פֶּקַח מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל בָּא תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיִּקַּח אֶת־עִיּוֹן וְאֶת־אָבֵל בֵּית־מַעֲכָה וְאֶת־יָנוֹחַ וְאֶת־קֶדֶשׁ וְאֶת־חָצוֹר וְאֶת־הַגִּלְעָד וְאֶת־הַגָּלִילָה כֹּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי וַיַּגְלֵם אַשּׁוּרָה׃
ל וַיִּקְשָׁר־קֶשֶׁר הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה עַל־פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ וַיַּכֵּהוּ וַיְמִיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בִּשְׁנַת עֶשְׂרִים לְיוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּה׃
לא וְיֶתֶר דִּבְרֵי־פֶקַח וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃
לב בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל מָלַךְ יוֹתָם בֶּן־עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
לג בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה הָיָה בְמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ יְרוּשָׁא בַּת־צָדוֹק׃
לד וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה עֻזִּיָּהוּ אָבִיו עָשָׂה׃
לה רַק הַבָּמוֹת לֹא סָרוּ עוֹד הָעָם מְזַבְּחִים וּמְקַטְּרִים בַּבָּמוֹת הוּא בָּנָה אֶת־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הָעֶלְיוֹן׃
לו וְיֶתֶר דִּבְרֵי יוֹתָם וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃
לז בַּיָּמִים הָהֵם הֵחֵל יְהוָה לְהַשְׁלִיחַ בִּיהוּדָה רְצִין מֶלֶךְ אֲרָם וְאֵת פֶּקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ׃
לח וַיִּשְׁכַּב יוֹתָם עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקָּבֵר עִם־אֲבֹתָיו

תרגום

תחותוהי: כו ושאר פתגמי פקחיה וכל די עבד הא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: כז בשנת חמשין ותרתין שנין לעזריה מלך שבטא דבית יהודה מלך פקח בר רמליהו על ישראל בשמרון עסרין שנין: כח ועבד דביש קדם יי לא סטא מן חובי ירבעם בר נבט דחיב ית ישראל: כט ביומי פקח מלכא דישראל אתא תגלת פלאסר מלכא דאתור ושבא ית עיון וית אבל בית מעכא וית ינוח וית קדש וית חצור וית גלעדא וית גליליא כל ארעא שבט נפתלי ואגלינון לאתור: ל ומרד מרדא הושע בר אלה על פקח בר רמליהו ומחהי וקטליה ומלך תחותוהי בשנת עסרין ליותם בר עזיה: לא ושאר פתגמי פקח וכל די עבד הא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי ישראל: לב בשנת תרתין לפקח בר רמליהו מלכא דישראל מלך יותם בר עזיהו מלך שבטא דבית יהודה: לג בר עשרין וחמש שנין הוה כד מלך ושית עשרי שנין מלך בירושלם ושום אמיה ירושא בת צדוק: לד ועבד דכשר קדם יי ככל דעבד עזיה אבוהי עבד: לה לחוד במתא לא עטרא עד כען עמא מדבחין ומסקין בוסמיא על במתא הוא בנא ית תרע בית מקדשא דיי עלאה: לו ושאר פתגמי יותם וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה: לז ביומיא האינון שרי יי לגראה בדבית יהודה רצין מלכא דארם וית פקח בר רמליהו: לח ושכיב יותם עם אבהתוהי ואתקבר עם

רד"ק

גלעדים וימיתוהו: (ל) בשנת עשרים ליותם. והיאך היה זה והלא יותם לא מלך אלא י"ו והיאך מונה לו עשרים ועשרי' של פקח שלמו בשנת ד' לאחז א"כ היה לו לומר בשנת ד' לאחז ואומר בסדר עולם וכי אפשר לומר כן אלא שהיתה גזירה גזורה בימי יותם. דבר אחר שרצה הכתוב למנות ליותם בקבר ולא לאחז בחיים: (לב) בשנת שתים לפקח. בתחילת שתים ופקח מלך בשנת חמשים ושתים לעוריה ועזריה מת בסוף נ"ב לו ומלך יותם הנה בשנת שתים לפקח מלך יותם: (לה) הוא בנה את שער בית ה' העליון. השער הזה היה בין בית ה' ובין בית המלך כמו שראינו בדבר יואש ויורידו את המלך מבית ה' ויבואו דרך שער הרצים בית המלך ומה שאמר כי הוא בנה אותו הוסיף בו בניין או נפל ובנהו שהרי שלמה בנה שער בין ביתו ובית ה' כמו שאמר ועולתו אשר יעלה בית ה': (לז) בימי' ההם החל ה'. אחר שמת

מצודת דוד

פקחיה: (כז) בשנת חמשים ושתים. כי פקחיה מלך בנ' לעזריה ומלך שנתים מקוטעות וכלו בנ"א לעזריה ובשנה הבאה מלך פקח והיא נ"ב לעזריה: עשרים שנה. ומקוטעות היו: (ל) בשנת עשרים ליותם. כי פקח מלך בנ"ב לעזריה ובסוף השנה ההיא מת עזריה ובתחלת השנה הבאה מלך יותם בנו וימי מלכותו ט"ז שנה ופקח מלך כ' שנה והם שנה אחת ממלכות עזריה וט"ז ממלכות יותם וג' שנים אחרי מות יותם וכלו א"כ בי"ט מהתחלת מלכות יותם ובתחילת השנה הבאה מלך הושע והיא כ' להתחלת מלכות יותם ורצה הכתוב למנות שנות הושע לימי יותם הצדיק בקבר ולא לימי אחז בנו הרשע בחיים: (לב) בשנת שתים. כי פקח מלך שנה אחת בימי עוזיה ויותם מלך בשנה הבאה והיא בשנת ב' לפקח: (לג) ושם וכו'. ומקוטעות היו: (לה) הוא בנה. ר"ל עשה עליו בנין נכבד וגדול ממה שהיה או שנפל ועשהו מחדש ואולי זהו הנקרא שער ה' החדש (ירמיה כ"ו): (לז) בימים ההם

רש"י

שמד באותו ארמון: (ל) בשנת עשרים ליותם. הי' לו לומר בשנת ארבע לאחז שהרי כל ימי מלכות יותם שש עשרה שנה אלא לפי שהי' אחז רשע רצה הכתוב למנותם ליותם בקבר ולא לאחז בחיים כך הוא בסדר עולם: (לז) בימים ההם. בסוף ימיו של יותם: להשליח. לגרות

רלב"ג

(כט) ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה ואת ינוח ואת קדש. הנה זה היה לפי מה שאחשוב מה שזכר בספר ד"ה כי תגלת פלאסר מלך אשור הגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי ויביאם לחלח וחבור והרי מדי ונהר גוזן ולפי שאלו המדינות היו מארץ אשור אמר בזה המקום ויגלם אשורה: (לב) בשנת שתים לפקח בן רמליהו מלך ישראל מלך יותם. ר"ל בראש השנ' השנית כי בראש שנת חמשים ושנים לעזריה מלך פקח ומת עזריה בשנה ההיא: (לז) בימים ההם החל ה' להשליח ביהודה רצין. ר"ל לגרו' ביהודה או לשלח וזה היה אחרי מות יותם כי בימי אחז נתחברו אלה המלכים על ירושלם מפני רוב חטאי אחז כמו שנתבאר בספר ד"ה והם הכו בה מכה גדולה ואחר זה היו צרים על ירושלם ולא יכלו להלחם כי חמל הש"י על יהוד' ולא

חיה אל ירמיהו: אשורה ו' קמצין בקריאה וסי' וישכנו מחוילה עד שור אשר. בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר. ויגל מלך אשור את ישראל. עד אשר הסיר. בשנת התשיעית להושע. תהיה מסלה. היה במלכו ז' וסי' יהורם בן יהושפט דמלכים. אמציהו בן יואש. עזריה בן אמציה. יותם. חזקיהו. בלוז חמדה: יותם תניינא דדברי הימים: אשר עשה ו' וסים' עמרי. אחזיהו. יהואש.

מצודת ציון

(כט) אבל בית מעכה. כן שם העיר. הגלילה. ארץ הגליל: (לז) החל. התחיל: להשליח. לגרות ולהשים כמו הנני משליח בך (שמות ח): כורש

בְּעִיר דָּוִד אָבִיו וַיִּמְלֹךְ אָחָז בְּנוֹ
תַּחְתָּיו: טז א בִּשְׁנַת שְׁבַע־
עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מָלַךְ
אָחָז בֶּן־יוֹתָם מֶלֶךְ יְהוּדָה:
ב בֶּן־עֶשְׂרִים שָׁנָה אָחָז בְּמָלְכוֹ וְשֵׁשׁ־
עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְלֹא־
עָשָׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהָיו כְּדָוִד
אָבִיו: ג וַיֵּלֶךְ בְּדֶרֶךְ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל
וְגַם אֶת־בְּנוֹ הֶעֱבִיר בָּאֵשׁ כְּתֹעֲבוֹת
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֹתָם מִפְּנֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ד וַיְזַבֵּחַ וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת
וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן: ה אָז
יַעֲלֶה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־
רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלִַם
לַמִּלְחָמָה וַיָּצֻרוּ עַל־אָחָז וְלֹא יָכְלוּ
לְהִלָּחֵם: ו בָּעֵת הַהִיא
הֵשִׁיב רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם אֶת־אֵילַת
לַאֲרָם וַיְנַשֵּׁל אֶת־הַיְהוּדִים מֵאֵילוֹת
וַאֲרוֹמִים בָּאוּ אֵילַת וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד
הַיּוֹם הַזֶּה: ז וַיִּשְׁלַח אָחָז מַלְאָכִים
אֶל־תִּגְלַת פְּלֶסֶר מֶלֶךְ־אַשּׁוּר לֵאמֹר
עַבְדְּךָ וּבִנְךָ אָנִי עֲלֵה וְהוֹשִׁעֵנִי מִכַּף
מֶלֶךְ־אֲרָם וּמִכַּף מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
הַקּוֹמִים עָלָי: ח וַיִּקַּח אָחָז אֶת־הַכֶּסֶף
וְאֶת־הַזָּהָב הַנִּמְצָא בֵּית יְהוָה
וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח לְמֶלֶךְ־
אַשּׁוּר שֹׁחַד: ט וַיִּשְׁמַע אֵלָיו מֶלֶךְ
אַשּׁוּר וַיַּעַל מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶל־דַּמֶּשֶׂק
וַיִּתְפְּשֶׂהָ וַיַּגְלֶהָ קִירָה וְאֶת־רְצִין
הֵמִית: י וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ אָחָז לִקְרַאת
תִּגְלַת פִּלְאֶסֶר מֶלֶךְ־אַשּׁוּר דּוּמֶּשֶׂק
וַיַּרְא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר בְּדַמָּשֶׂק
וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶל־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן
אֶת־דְּמוּת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־תַּבְנִיתוֹ לְכָל־
מַעֲשֵׂהוּ: יא וַיִּבֶן אוּרִיָּה הַכֹּהֵן אֶת־
הַמִּזְבֵּחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אָחָז
מִדַּמֶּשֶׂק כֵּן עָשָׂה אוּרִיָּה הַכֹּהֵן עַד־
בּוֹא הַמֶּלֶךְ־אָחָז מִדַּמָּשֶׂק: יב וַיָּבֹא
הַמֶּלֶךְ מִדַּמֶּשֶׂק וַיַּרְא הַמֶּלֶךְ אֶת־

אבהתוהי בקרתא דדוד אבוהי ומלך אחז בריה תחותוהי: א בשנת שבע עסרי שנין לפקח בר רמליהו מלך אחז בר יותם מלך שבטא דבית יהודה: ב בר עשרין שנין אחז כד מלך ושית עסרי שנין מלך בירושלם ולא עבד דכשר קדם יי אלהיה כדוד אבוהי: ג ואזל באורח מלכי ישראל ואף ית בריה אעבר בנורא כתועבת עממיא דתריך יי יתהון מן קדם בני ישראל: ד ודבח ואסיק בוסמין על במתא ועל רמתא ותחות כל אילן עבוף: ה בכין סליק רצין מלכא דארם ופקח בר רמליהו מלכא דישראל לירושלם לאגחא קרבא וצרו על אחז ולא יכילו לאגחא: ו בעדנא ההיא אתיב רצין מלכא דארם ית אילת לארם ותריך ית יהודאי מאילת וארמאי אתו לאילת ויתיבו תמן עד יומא הדין: ז ושלח אחז אזגדין לות תגלת פלסר מלכא דאתור למימר עבדך וברך אנא סק ופרוקני מיד מלכא דארם ומיד מלכא דישראל דקמו עלי: ח ונסיב אחז ית כספא וית דהבא דאשתכח בבית מקדשא דיי ובאוצרי בית מלכא ושדר למלכא דאתור שוחדא: ט וקביל מניה מלכא דאתור וסליק מלכא דאתור על דמשק ואחדה ואגלי עמא די בה לקירינא וית רצין קטל: י ואזל מלכא אחז לקדמות תגלת פלאסר מלכא דאתור לדומשק וחזא ית מדבחא די בדמשק ושדר מלכא אחז לות אוריה כהנא ית דמות מדבחא וית טיקוסיה לכל עובדוהי: יא ובנא אוריה כהנא ית מדבחא ככל דשלח מלכא אחז מדמשק כן עבד אוריה כהנא עד דאתא מלכא אחז מדמשק: יב ואתא מלכא מדמשק וחזא מלכא ית מדבחא

רשי

לגרות: (ט) ויגלה קירה. את העם אשר בה הגלה למדינה ששמה קיר: (יא) עד בא. לפני בוא המלך מדמשק: ואת

רלבג

ולא אמר להשחיתו: (ו) וינשל את היהודים מאילות. ר"ל שגבר השליכם וגרשם משם והוא אילת שבנה עזריה כמו שקדם: (ז) הקומים עלי. ר"ל הקמים עלי: (ט) ויגלה קירה. ר"ל שהגלה העם אשר בדמשק אל קיר: (יא) ויבן אוריה הכהן ר"ל ובנה אוריה הכהן את המזבח בעוד שהיה בא המלך אחז מדמשק עד שכאשר בא

יותם. אחז. אמון: בעיר דוד ד' בסיפ' דסמיכי וסי' וישכב שלמה. וישכב אסא. וישכב יהושפט. וישכב יותם. תעבות ט' כתיב כן כליש' בקריאה וסי' וילך בדרך מלכי ישראל דאחז דמלכים. וילך בדרכי דאחז דדברי הימים. גם כל שרי הכהנים. יען אשר עשה מנשה. ויסר יאשיהו את כל. הנשוב להפר מצותיך. ואשלח אליכם דירמיה. ויתר דברי יהויקים ותעבותיו. כתעבותיה' לכנעני: כל אילין קדמאי תעבות כתיבן חס"ו קדמ' וב' מ"ל דמ"ל וסי' הכה בכפך. כתועבות הגוים דמנשה בדברי הימים. ושארא תועבת כתיב חס' ו' בתרא: י"ז מלין בקריאה דלא מפקי' א' ולית להון זוג וסי' שלתך יתן את שלתך אשר שאלת. חטאים לה' לאכל על הדם. ותזרני חיל למלחמה דשמואל. להשו' גלים נצים דספרא. וירפו המים עד היום הזה. פלסר וישלח אחז מלאכים: פלנסר ויער אלהי ישראל. מלו ברב רכלתך מלו. נשו לשוא עריך. ונשו את כלמתם. משתו יגורו אלים. הסורים כי מבית הסורי'. השפות את שער הגיא החזיק. קרוא אני קרוא לה. שרית כל אלה אנשי מלחמה בד"ה. קראים משה ואהרן בכהניו ושמואל

מצודת ציון

טז (ג) הורים. גירש: (ה) ויצרו. נלחמו מצור: (ו) וינשל. ענין השלכה כמו ונשל גוים רבים (דברים ז): (ח) בית ה'. בבית ה': לבקר

רדק

שמת יותם: (ו) את אילת לארם. שכבר לקחה עזריה מלך יהודה: וינשל את היהודים מאילות. זהו אילת כי כן היתה נקראת אילת ואילות כן בדברי הימים אילות ופירוש וינשל כמו ונשל גוים רבים תפניך ענין גירושין ושילוח: ארומים באו אילות. כתיב ארמים לפי שמלך ארם לקחה ועל ידו ישבו הארמים וקרי ואדומים בדל"ת כי לבני אדום היתה כמו שפירשנו למעלה: (ז) הקומים עלי. תואר בפלם טובים: (ט) ויגלה קירה. העם אשר בה הגלה אל קיר וקיר היתה מאשור הוא שאומר עמוס הנביא וגלו עם ארם קירה

מצודת דוד

ההם. אחרי מות יותם: טז (א) בשנת שבע עשרה. כי יותם מלך בב' לפקח וימי מלכותו ט"ז שנה וכלו בי"ז לפקח ואז מלך אחז: (ב) ושש כו'. ומקוטעות היו: (ג) העביר באש. היא עבודת המולך שמעביר בנו בין שתי מדורות אש: (ה) ולא יכלו להלחם. לא התגברו במלחמה על ירושלים: (ו) השיב וכו' את אילת. זו היא האמור למעלה אשר בנה עזריה והשיבה ליהודה ועתה בא רצין והשיבה לארם: וינשל. גלה משם היהודים והאדומים ישבו בה כאשר ישבו בה מאז טרם לקחה אמציה ולפי שבא ארם להחזיר לאדום לזה אמר השיב לארם כאלו היתה שלהם מאז כי באו במקום אדום: (ט) ויגלה. גלה אנשים אל קיר והיא מארץ אשור: (י) אוריה הכהן. יתכן שהוא אמריה הנזכר בד"ה א' ה' ועיין בסוף הספר בחשבון הדורות: את דמות המזבח. כי ישרה בעיניו תבניתו ושלח הדמות אל הכהן לעשות מזבח כדמותו: לכל מעשהו. ר"ל את תבנית הציורים הפרטים שבו: (יא) ככל וכו'. אף הציורי' הפרטים: עד

הַמִּזְבֵּחַ וַיִּקְרַב הַמֶּלֶךְ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעַל עָלָיו׃ יג וַיַּקְטֵר אֶת־עֹלָתוֹ וְאֶת־מִנְחָתוֹ וַיַּסֵּךְ אֶת־נִסְכּוֹ וַיִּזְרֹק אֶת־דַּם־הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר־לוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ יד וְאֵת הַמִּזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה וַיַּקְרֵב מֵאֵת פְּנֵי הַבַּיִת מִבֵּין הַמִּזְבֵּחַ וּמִבֵּין בֵּית יְהוָה וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל־יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפוֹנָה׃ טו וַיְצַוֵּהוּ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן לֵאמֹר עַל הַמִּזְבֵּחַ הַגָּדוֹל הַקְטֵר אֶת־עֹלַת־הַבֹּקֶר וְאֶת־מִנְחַת הָעֶרֶב וְאֶת־עֹלַת הַמֶּלֶךְ וְאֶת־מִנְחָתוֹ וְאֵת עֹלַת כָּל־עַם הָאָרֶץ וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם וְכָל־דַּם עֹלָה וְכָל־דַּם־זֶבַח עָלָיו תִּזְרֹק וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת יִהְיֶה־לִּי לְבַקֵּר׃ טז וַיַּעַשׂ אוּרִיָּה הַכֹּהֵן כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה הַמֶּלֶךְ אָחָז׃ יז וַיְקַצֵּץ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־הַמִּסְגְּרוֹת הַמְּכֹנוֹת וַיָּסַר מֵעֲלֵיהֶם וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־הַיָּם הוֹרִד מֵעַל הַבָּקָר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר תַּחְתֶּיהָ וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל מַרְצֶפֶת אֲבָנִים׃ יח וְאֶת־מֵיסַךְ

(ב' · ג' · ב' · ס' · ויצוה ק' · ב' · ל' · ד' דסמי' · ב' אשר עשה משה · את ק' · ב' הס' בנגי' ל' כ"כ · מוסך ק' ל')

וְקָרֵיב מַלְכָּא עַל מַדְבְּחָא וְאַסֵּיק עֲלוֹהִי׃ יג וְאַסֵּיק יָת עֲלָתֵיהּ וְיָת מִנְחָתֵיהּ וְנַסֵּיךְ יָת נִסְכֵּיהּ וּזְרַק יָת דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דִּי לֵיהּ עַל מַדְבְּחָא׃ יד וְיָת מַדְבְּחָא דִּנְחָשָׁא דִּי קֳדָם יְיָ וְקָרֵיב מִן קֳדָם בֵּיתָא מִבֵּין מַדְבְּחָא וּמִבֵּין בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וִיהַב יָתֵיהּ עַל צִידָא דְּמַדְבְּחָא צִפּוּנָא׃ טו וּפַקֵּיד מַלְכָּא אָחָז יָת אוּרִיָּה כַּהֲנָא לְמֵימַר עַל מַדְבְּחָא רַבָּא אַסֵּיק יָת עֲלַת צַפְרָא וְיָת מִנְחַת רַמְשָׁא וְיָת עֲלַת מַלְכָּא וְיָת מִנְחָתֵיהּ וְיָת עֲלַת כָּל עַמָּא דְּאַרְעָא וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן וְכָל דַּם עֲלָתָא וְכָל דַּם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא עֲלוֹהִי תִּזְרוֹק וּמַדְבְּחָא דִּנְחָשָׁא יְהֵי לִי לְבַקָּרָא׃ טז וַעֲבַד אוּרִיָּה כַּהֲנָא כְּכֹל דְּפַקֵּיד מַלְכָּא אָחָז׃ יז וְרַצִּיץ מַלְכָּא אָחָז יָת גְּדַנְפֵּי בְסִיסַיָּא וְאַעְדֵּי מִנְהוֹן יָת כִּיּוֹרָא וְיָת יַמָּא אָחֵית מֵעַל תּוֹרַיָּא דִּנְחָשָׁא תְּחוֹתוֹהִי וִיהַב יָתֵיהּ עַל רְצִפַּת אַבְנַיָּא׃ יח וְיָת

בקוראי שמו קוראים: מאת פני ה' בקרי' וסי' מאת פני יצחק אביו. ויגרש אותם מאת פני פרעה. קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש. ויצא השטן מאת פני ה'. ודין: לבקר ב' בקריא' וסימ' ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר. ואחר נדרים לבקר. וכל דם ד' בקריאה וסי' חקת עולם לדרתיכם בכל משבתיכם. וכל דם לא תאכלו בכל משבותיכם. ויצו המלך אחז ב' בפסוק:

רדק

קירה אמר ה': (יב) ויקרב המלך על המזבח. פועל יוצא וזה לבדו מן הקל יוצא ר"ל הקריב על המזבח קרבנותיו והעלה עולותיו או יהיה ויקרב פועל עומד כמשפטו ויהיה על המזבח כמו אל המזבח קרב הוא בעצמו אל המזבח והעלה עליו: (יד) ואת המזבח הנחשת אשר לפני ה'. סמוך עם ה"א הידיעה וכמוהו הממלכות כנען והוא המזבח שעשה שלמה כמו שפירשתי בבנין הבית אמר שזה המזבח נתן אותו עם המזבח אשר לפני ה' ופירוש ויקרב מאת פני הבית הקריב זה המזבח ממזבח הנחשת שהיה בעזרה את פני הבית הקריב זה יותר לצד הבית ונתן אותו בין המזבח ובין בית ה' על ירך המזבח לצד צפון: (טו) ויצוהו המלך אחז. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והכתוב הוא כמו ותראהו את הילד וענין אחד הוא הכתיב והקרי: על המזבח הגדול. זהו המזבח שעשה ואמר שיהיה הוא עקר ומזבח ה' כטפל לו וזהו שאמר יהיה לי לבקר כלומר לפעמי' כשארצה לבקרו ולהעלות עליו: (יז) את המסגרות המכונות. סמוך עם הה"א הידיעה כמו המזבח הנחשת ופירוש קצץ המסגרות המכונות שהיו סוגרות הכיורות בתוכן וקצץ אותן מסגרות והסיר הכיורות וכן הים הוריד מעל הבקר הנחשת ונתן אותו על מרצפת אבנים וכן הכיור נתן על מרצפת אבנים ובאמרו את הכיור הוא שם כלל כי עשרה כיורות היו ואחר שאמר המסגרות המכונות ידענו כי על הכיורות אמר כן כי אם אמר על כיור אחד לבדו לא היה אומר המכונות כי אם המכונה וכל זה שעשה לא עשה אלא דרך בזיון והכעסה כמו שעשה מן המזבח ג"כ וכמו שכבה את הנרות וכמו שסגר דלתות בית ה' כדי שלא יכנס שם אדם להקריב ועשה מזבחות בכל פנה בירושלם כמו שאומר בד"ה והתחלה שם המזבח שעשה לפני מזבח ה' ועשה אותו עקר ומזבח ה' טפל לו ולאשר הכעיס עוד השחית כלי בית האלהים וסגר הדלתות שלא יכנס אדם שם: אשר תחתיה. זכר הים בלשון נקבה ובשאר מקומות לשון זכר: מרצפת אבנים. כמו רצפת בהט ושש וקרקע ההיכל לא היה מרצפת אבנים כי אם מצופה זהב היה מרוקע על נסרים של ארז אלא מרצפת אבנים ר"ל שהוא עשה להם מרצפות אבנים במקום המכונות: (יח) ואת מיסך השבת. כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו ואחד היא ושרשו יסך מענין סכך שנים שרשים וענין אחד וי"ת טיקוס שבתא ובמקצת נסחאות ית טקס מדבחא דשבתא וענינו בנין שעשו לאנשי

רשי

(יד) ואת מזבח הנחשת ויקרב וגו'. אי אפשר לומר מזבח הנחשת שעשה משה שהרי נגנז. ואי אפשר לומר מזבח אבנים שעשה שלמה וקראו (בד"ה ב' ז' ז') מזבח הנחשת שהרי אי אפשר לקרבו מזוית לזוית אלא אם הורסו והרי שנינו אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה מעל המזבח עד שבא מנשה וסילקה שהוא הרס את המזבח כמו שמצינו באגדת חלק. אין לי לפרש מזבח זה אלא בכיורות ומכונות של נחשת שהיו צרכי מזבח והיו אצל המזבח הקודש וכשעשה אחז את המזבח לע"ג סילק את הכיור והקריבו לצד אחר מאת פני הבית שלא להפסיק בין המזבח שעשה ובין בית ה' ויתן אותו אצל מזבח הקודש לצפונה ומצינו שפירשו רבותינו דוגמתו (במס' שבת דף כ"ה) ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת (יחזקאל ט' ב') מזבח הנחושת מי הוה אמר להם התחילו ממקום שאומרין שירה לפני הרי כאן לכלי שיר של נחושת קראו מזבח: (טו) לבקר. לפרקים כשיעלה בלבו לבקרו: (יז) את המסגרו' המכונות איצטבלאות שהמכונות עשויות עליהם כמו שנאמר וזה מעשה המכונות מסגרות להם: (יח) מוסך השבת. גג אהל עשוי

רלבג

בא מלאו בנו: (יד) ואת המזבח הנחשת אשר לפני ה'. ר"ל שזה המזבח שבנה אוריה היה בחצר הכהנים עם מזבח הנחשת אשר לפני ה' שבנה שלמה והי' זה המזבח השני יותר קרב אל פני ההיכל כאלו היה מבין המזבח ומבין בית השם אלא שלא היה מכוון לפני הבית אבל אצל ירך המזבח לצפונה היה ואפשר ששמהו לפאת צפון להיותם עובדים לצבא השמים והכוכבי' הצפוניים הם היותר חזקי' בפעולותיהם בזה העולם לפי מה שסדר הש"י מעניינם ולזה תמצא פעל השמש יותר חזק במזלות הצפוניים: (טז) והנה קרא אחז המזבח ההוא אשר בנה מזבח הגדול כי אולי היה יותר גדול השיעור או מפני שהיה אל מחשבתו יותר נכבד: ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר. ר"ל כי לפעמים ארצה לראותו ולבקרו להעלות עליו: (יז) את המסגרות המכונות. ר"ל המסגרות מסגרות המכונות והנה הסיר מהם את הכיור ועמד הכיור בזולת כנו וכן עשה לכל הכיורות אשר שם והים הסיר מעל שנים העשר הבקר אשר תחתיו ונתן אותו על רצפת אבנים: (יח) ואת מוסך השבת. היה כמו אהל לעמוד שם משמר היוצא עד הערב

מצודת ציון

(טו) לבקר. לדרוש כמו לא יבקר הכהן (ויקרא יג): (יז) ויקצץ. ענין כריתה: המכונות. מל' כן וכנים: הכיור. כעין דוד גדול עשוי לרחצה: הים. עשוי כעוגית גדולה: מרצפת. ענין הצעת אבנים בקרקע: (יח) מיסך. מל' סכך: ויעצרהו

מצודת דוד

עד בוא. טרם בוא המלך וכו': (יב) ויקרב. קרב אל המזבח והעלה עליו עולותיו: (יד) ואת המזבח. מזבח החדש שם עם מזבח הנחושת וכו' שעשה שלמה ר"ל מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת אשר עשה משה במדבר: ויקרב. מזבח החדש מסך ממול פני ההיכל וחוזר ומפרש שמסכו מבין מזבח הנחושת ומבין בית ה' כי מקומו הראוי לו הי' בין מזבח הנחושת ובין ההיכל כי בו טוב להקרי' ולזה מהראוי שלא יפסיק דבר בינו ובין ההיכל הנה הוא לא העמידו במקום הראוי לו כי העמידו בצד מזבח הנחושת בצפונו ונמצא מזבח הנחושת הפסיק בינו לבין ההיכל: (טו) המזבח הגדול. כי את מזבח החדש עשהו גדול משל שלמה: עולת הבקר. הוא תמיד של שחר: מנחת הערב. זה תמיד של בין הערבים: לבקר. לדרשו בעת מן העתים שיעלה על לבו להקטיר עליו: (יז) ויקצץ. כרת את המסגרות של המכונות והמה הלבזבזין ומחילות המכונות אשר מתחת לכיורות האמור במ"א שעשה שלמה: את הכיור. מכל מכונה הסיר את הכיור הנתון עליו: מעל הבקר הנחושת. כי שלמה העמיד את הים על י"ב בקר נחשת כמ"ש במ"א והוא הסיר מהבקרים ההם ונתנו על רצפת אבנים: (יח) ואת מוסך השבת. גם הוריד את מוסך השבת וגו' והוא היה בנין מסוכך ממעל לשבת תחתיו אנשי המשמר היוצא בשבת על כי היו פונים אז מעבודה

רשי

עשוי לצל לשבת תחתיו בעזרה ביום השבת : ואת מבוא המלך. שהיה בא בו מביתו לבית ה' דרך החוץ הסב אותו במקום הנגע מפני מלך אשור שלא יחמוד אותן הכלים וגם את המבוא הסב שמא יצטרך להחבא ויברח בהנגע : (א) בשנת שתים עשרה לאחז וגו'. אי אפשר לומר שמלך הושע בשנת שתים עשרה לאחז שהרי בשנת ד' לאחז הרג את פקח ומלך תחתיו וכשתבדק בשנות פקח תמצא כן וגם א"א לומר שלא מלך אלא ט' שנים שהרי מלך משנת ד' לאחז עד שנת ו' לחזקיהו שנלכדה שומרון הרי יותר מט"ז שנה ומה תלמוד לומר ט' שנים משמרד במלך אשור כך שנויה בסדר עולם. ואי אפשר לומר שבשנת י"ב לאחז התחיל למרוד שא"כ תמצא את שני מרדו חמש שנים בימי אחז ושש שנים בימי חזקיהו הרי י"א וכאן הוא אומר תשע לא הוזכר שנת י"ב לאחז אלא לענין מקרא של אחריו עליו עלה שלמנאסר וגומר שבשנת י"ב לאחז עלה סנחריב על הושע והגלה לאותו שבעבר הירדן. וכך שנינו בסדר עולם ומקרא כתוב (בד"ה א' ה' כ"ו) ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולא פירש באיזה זמן וכאן פירש שבשנת י"ב לאחז היה. שלש גליות גלו עשרת השבטי' בשנין עשרים לפקח. כמו שכתוב למעל' בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת דן וגו' וכל ארץ נפתלי ויגלם אשורה וזה היה שנת הארבע לאחז שהה שמנה שנים ובא עליהם שנת י"ב לאחז והגלם לראובני ולגדי וכשראה הושע בן אלה מרד בו ושלח מלאכים אל סוא מלך מצרים שהה שמנה שני' ובא וצר על שומרון וגלכד' לקץ שלש שנים וגלו כולן וזהו שנאמר (ישעיה ט' א') כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי הקל.אף בשניהשלא הגלה אלא שני השבטים.אבל האחרון הכביד טואטא את הכל כזה שמכבד את הבית ומכל מקום לפי החשבון שכתב כאן את מנין שני מרדו תשע שנים לא מרד בו עד שנת י"ד לאחז שהרי אחז מלך שש עשרה שלש שנים של אחז היה המרד ושש שנים בימי חזקיהו : (ב) רק לא כמלכי ישראל. שביטל פרדיסאות שישבו מימי ירבעם על הדרכים לשמור שלא יעלו ישראל לרגל וזה בטלן לפי שגלו עגלי הזהב כבר בשתי גליות בגלות ראשונה ויקח את עיון ואת דן הגלה עגל שבדן. ובשניה כשגלו ראובן וגד נטל עגל שבבית אל לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל (הושע י' ו') ולפי שבטלו פרדיסאות והם נמנעו מלעלות לרגל לפיכך נחתם גזר דינם לגלות בימיו שעד עכשיו תלו הקלקלה במלכיהם ועתה לא היה במי לתלות. וזהו שאמר הושע בן בארי (שם ה' ...) נמשך במלכותו במרדו תשע שנים : (ד) ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא.

מלכים ב טז–יז

השבת אשר-בנו בבית ואת-מבוא
המלך החיצונה הסב בית יהוה
מפני מלך אשור : יט ויתר דברי אחז
אשר עשה הלא-הם כתובים על-
ספר דברי הימים למלכי יהודה :
כ וישכב אחז עם-אבתיו ויקבר עם-
אבתיו בעיר דוד וימלך חזקיהו בנו
תחתיו :

יז א בשנת שתים עשרה לאחז
מלך יהודה מלך הושע בן-אלה
בשמרון על-ישראל תשע שנים :
ב ויעש הרע בעיני יהוה רק לא
כמלכי ישראל אשר היו לפניו :
ג עליו עלה שלמנאסר מלך אשור
ויהי-לו הושע עבד וישב לו מנחה :
ד וימצא מלך-אשור בהושע קשר
אשר שלח מלאכים אל-סוא מלך-
מצרים ולא-העלה מנחה למלך
אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך
אשור ויאסרהו בית כלא : ה ויעל
מלך-אשור בכל-הארץ ויעל שמרון

ל' מלעיל · י"ג בטעם בסיפרא · ל' · כ"ס · כ' תחלת דבר ה' · למדנחאי סוא כתיב · ל' · ל'. ל' · ג' בלישנא

תרגום

טיקוס שבתא די בנו
בביתא וית מעלנא דמלכא
בראה אסחר לבית
מקדשא דיי מן קדם מלכא
דאתור : יט ושאר פתגמי
אחז דעבד הלא אינון
כתיבין על ספר פתגמי
יומיא למלכיא דבית
יהודה : כ ושכיב אחז עם
אבהתוהי ואתקבר עם
אבהתוהי בקרתא דדויד
ומלך חזקיה בריה
תחותוהי : א בשנת
תרתי עסרי לאחז מלך
שבטא דבית יהודה מלך
הושע בר אלה בשמרון
על ישראל תשע שנין :
ב ועבד דביש קדם יי
לחוד לא כמלכי ישראל
דהוו קדמוהי : ג עלוהי
סליק שלמנאסר מלכא
דאתור והוה ליה הושע
עבדא ואתיב ליה
תקרובתא : ד ואשכח
מלכא דאתור בהושע
מרדא די שלח אזגדין
לות סוא מלכא דמצרים
ולא אסיק תקרובתא למלכא דאתור כשנא בשנא ואחדיה מלכא
דאתור ואסריה בבית אסירי : ה וסליק מלכא דאתור בכל ארעא וסליק

רדק

לאנשי המשמר לחסות תחתיו ובסמכו אותו לשבת נראה כי למשמר היוצא עשו אותו שהיה יוצא בשבת והיו פנויים מן העבודה מאותו היום והיו יושבין שם עד פנות היום שהיו הולכים להם ולא אמר מה עשה בו אבל נראה שסתר אותו : ואת מבוא המלך החיצונה. מלעיל והה"א נוספת כה"א השערה החדרה והוא סמוך למה שאמר שהוריד הכיור והים כן הוריד זה המסך וסתר אותו. והוא כמו החיצון והסב מבוא ביתו שהיה מחוץ הסב אותו בית ה' ולא היו נכנסין בו אלא דרך בית ה' להסגב בו מפני מלך אשור : (א) בשנת שתים עשרה. והלא מלך בשנת ארבע לאחז לפי החשבון כמו שכתבנו למעלה ואמ' בסדר עולם שני' למרדו אבל הוא מלך משנת ארבע לאחז עד שנת שש לחזקיהו ובשנת י"ב לאחז שהיא שנת שמנה להושע מרד במלך אשור ומשנה שמרד בה עד סוף מלכותו ט' שנים : (ב) רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו. אמרו שהעביר כל אותן פרדיסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין שלא לעלות ירושלם ואמר כי בע"ו בא ביטל אותן פרדיסאות לפיכך היו ישראל עושין י"ט בט"ו באב : (ה) ויעל מלך אשור בכל הארץ. פי' וללכדה ואחר כך

אל סוא ל' ומשמש א"ב אל וסי' אל ארם ל' אל ארבע ל' אל אצרותיה ל' אל בנו ל' אל בנים ל' אל בחיריה ל' אל גג ל' אל הצאן ל' אל המנחה ל' אל המלאכה ל' אל ארון ל' אל אדום ל' אל בנתיו ל' אל בני ל' אל בגד ל' אל גבוריה ל' אל דבר ל' אל הבתים ל' אל המשכן ל' אל המלחמה ל' אל זקני ל' אל טוב ל' אל כסא ל' אל משמר ל' אל סוא ל' אל עגלה ל' אל צאנו ל' אל ראשי ל' אל שמים ל' אל תורת ל':

תולדות אהרן רק לא כמלכי ישראל. גיטין פח :

רלבג

הערב : ואת מבוא המלך החיצונה הסב בית ה'. הנה מפני יראתו ממלך אשור סתם מבוא ביתו מחוץ והיו נכנסין בבית המלך דרך בית ה': (כ) ויקבר עם אבותיו בעיר דוד. באר בספר ד"ה כי לא הביאוהו לקברי מלכי בית ישראל : (א) בשנת שתים עשרה לאחז. ידענו כי הושע מלך עד שנת שש לחזקיה והיא שנת ט' להושע כמו שנזכר במה שאחר זה ולפי שכבר ידענו כי אחז מלך בשנת י"ז לפקח הנה נתבאר כי אחז מלך י"ד שנה לבד קודם שימלוך הושע ולזה צריכים אנו לומר כי אחר עבור י"ב שנה לאחז והיה אחז בשנת הי"ג כי לא נשארו לו כי אם ג' שנים אז מלך הושע אך קודם זה היה עבד מלך אשור ולא נחשב למלך כי אם כמו נציב ששמהו מלך אשור ומרד בו כמו שזכר ואחר זה אחשוב שהיה זה אחר עבור תשע שנים להושע כי כבר עלה מלך אשור שמרון

מצודת דוד

כי משמר הנכנס באו במקומם ולזה ישבו תחת צל המוסך עד פנות היום עת הלכם לביתם : ואת מבוא המלך. מקום הכניסה של בית המלך שהיתה מצד החוץ סבבה אל בית ה' להיות מקום הכניסה מבית ה' ועשה כן מפני מלך אשור שלא יבוא עליו מבחוץ פתאום : יז (א) בשנת שתים עשרה. כי מתחילה היה הושע תשעה שנים מקוטעות נציב מלך מתחת יד מלך אשור ואח"ז מרד בו ומלך מעצמו ט' שנים מקוטעות ומ"ש למעלה שמלך הושע בכ' ליותם ר"ל אז נעשה נציב מלך והיה כן עד תחילת שנת י"ב לאחז תשעה שנים מקוטעות כי כ' ליותם הוא ה' לאחז כי יותם מת בי"ו למלכו ומיד מלך אחז ומ"ש כאן בשנת שתים עשרה ר"ל אחר שעבר י"ב לאחז ובתחלת י"ג מלך הושע מעצמו ומרד במלך אשור : (ב) רק לא וכו'. אחז"ל שבטל השומרים שהושיב ירבעם לבל יעלו לירושלים ברגלים : (ג) וישב לו מנחה. לפי שהיה קבוע עליו לכל שנה אמר וישב כי נתן יחזר ונתן : (ד) וימצא. נודע למלך אשור כי הושע רוצה שוב למרוד בו ושלח למלך מצרים לעוזרו אף לא העלה לו המנחה כמו בכל שנה ושנה : ויעצרהו. כי אז כאשר נודע לו היה הושע עמו ועצרו מללכת לארצו ואסרו בבית הכלא : (ה) בכל הארץ

מצודת ציון

יז (ד) ויעצרהו. עכבו ומנעו כמו אל תעצר לי (לעיל ד) : כלא. ענין תפיסה כמו אשר כלאו צדקיה (ירמיה לב) : (ה) ויגר. מל' מגור : ויגל

ויצר עליה שלש שנים: ו בשנת
התשיעית להושע לכד מלך־אשור
את־שמרון ויגל את־ישראל אשורה
וישב אתם בחלח ובחבור נהר גוזן
וערי מדי: ז ויהי כי־חטאו בני־
ישראל ליהוה אלהיהם המעלה
אתם מארץ מצרים מתחת יד פרעה
מלך־מצרים וייראו אלהים אחרים:
ח וילכו בחקות הגוים אשר הוריש
יהוה מפני בני ישראל ומלכי
ישראל אשר עשו: ט ויחפאו בני־
ישראל דברים אשר לא־כן על־
יהוה אלהיהם ויבנו להם במות בכל־
עריהם ממגדל נוצרים עד־עיר
מבצר: י ויצבו להם מצבות ואשרים
על כל־גבעה גבהה ותחת כל־עץ
רענן: יא ויקטרו־שם בכל־במות
כגוים אשר־הגלה יהוה מפניהם
ויעשו דברים רעים להכעיס את־
יהוה: יב ויעבדו הגללים אשר אמר
יהוה להם לא תעשו את־הדבר הזה:
יג ויעד יהוה בישראל וביהודה ביד
כל־נביאו כל־חזה לאמר שבו
מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי
חקותי ככל־התורה אשר צויתי את־

לשמרון וצר עלה תלת
שנין: ו בשתא תשיעתא
להושע כבש מלכא דאתור
ית שמרון ואגלי ית
ישראל לאתור ואותיב
יתהון בחלח ובחבור נהר
גוזן וקירוי מדי: ז והוה כד
חבו בני ישראל קדם יי
אלההון דאסיק יתהון
מארעא דמצרים מתחות
יד פרעה מלכא דמצרים
ודחילו טעות עממיא:
ח ואזלו בגזירת עממיא
דתריך יי מן קדם בני
ישראל ומלכי ישראל
דעבדו: ט ואמרו בני
ישראל מלין דלא כשרין
קדם יי אלההון ובנו להון
במן בכל קרויהון ממגדל
תקיף עד קירוין כריכן:
י ואקימו להון קמן
ואשירין על כל רמא
מנטלא ותחות כל אילן
עבוף: יא ואסיקו בוסמין
תמן בכל במתא כעממיא
דאגלי יי מן קדמיהון
ועבדו קדמוהי פתגמין
בישין לארגזא קדם יי:
יב ופלחו ית בעליא די אמר
יי להון לא תעבדון ית
פתגמא הדין: יג ואסהיד
יי בישראל וביהודה ביד
כל ספר כל מיכף למימר
תובו מאורחתכון בישתא וטרו פקודי וקימי ככל אוריתא דפקדית ית

כגוים ג' דגשים בקריאה וסי' כגוים אשר ה' מאביד מפניכם. כגוים אשר הגלה ה'. והעלה על רוהכם: וביהודה ה' בקריאה וסימני' וביהודה הירדן מזרח שמש. ויעד ה' בישראל וביהודה: עד השליכו אותם מעל פניו דירמיה: והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש' לכו דרשו את ה' בעדי. וחד בירושלם ויהודה כי על אף ה' היתה בירושלם ויהודה: שבו ה' חס' בנביאי' ובכתובים וסי' נמסר בסדר ואתחנן: וכל אורייתא דכוו' חס' במ"ג מלאים וסי' נמסר בסדר ואתחנן: מצותי חקתי ג' בקריאה וסי' אשר שמע אברהם בקולי: אם שוב תשובון דסיפרא. ויעד ה' בישראל וביהודה

תולדות אהרן ויחפאו. מ"ק יח:

רדק

כך עלה שמרון וצר עליה: (ח) ומלכי ישראל אשר עשו. פי' ובחקות מלכי ה' ג') כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל עתה נגלית רעתכם: (ו) בשנת
ישראל אשר עשו: (ט) ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם. התשעית. למרדו של הושע: ויגל את ישראל. ויגלה את ישראל
בדברי רז"ל מה אמרו אמרו העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע וזהו לשון וזה שעור כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון פנה בנה גלה זנה רבה
ויחפאו שהסתירו הידיעה מהבורא כמו שאמר יחזקאל הנביא שהיו כשבא לתת בראש התיבה וא"ו יו"ד אם המלה מוספת על הפועל תהא

אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ וכן אמר ישעיהו ויאמרו מי רואנו ומי יודענו ובא אל"ף ויחפאו תמורת ה"א למ"ד הפעל מן חפה עליו ברושים כי ענין אחד ושרש אחד הם: אשר לא כן. אשר לא טוב: ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ממגדל שעומדים בו השומרים וי"ת ממגדל תקיף עד קרוין כריכן: (יג) ויעד ה'. מבנין הפעיל מנחי העי"ן ענינו ההתראה ע"י עדים וכן העד העיד בנו האיש העידותי בכם היום: ביד כל נביאו כל חוזה. כתוב בוי"ו ר"ל ביד כל מי שהיה נביאו לא נביאי השקר וקרי נביאי והוא כמו נביאים וכן חלוני שקופים כמו חלונים אנשי מחוקה כמו אנשים וענינו שהעיד בהם ביד כל חוזה ונביא. ובדרש ביד כל נביאו כמה נביאים העידותי בהם
אחד

רשי

היו"ד נקודה בחיר"ק כגון ויבן שם מזבח (בראשית י"ב י"ז) ויפן וירד משה (שמות ל"ב ט"ו) ויגל יהודה מעל אדמתו (מלכים ב' י"ז כ"ו) ותלך ותזן גם היא (ירמיה ג' ח') וירב העם ויעצמו מאד (שמות א' ו') ואם הוא מדבר בלשון הפעיל תהא היו"ד נקודה בסגו"ל כגון ויפן זנב אל זנב (שופטים ט"ו ד') ויגל את ישראל אשורה (לקמן פסוק כ"ג) ויזן את יושבי ירושלים (ד"ה ב' כ"א י"א) וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכה ב' ה'): (ט) ויחפאו. בדאו פתרונו לפי ענינו: ממגדל נוצרים. שאינו עשוי אלא להעמיד צופה לנצור. בכל בית נבוה שמידו עבודת גילולים: עד עיר מבצר. כמו מקטן ועד גדול: (יג) ויעד ה'. התרה בהם: נביאי כל חוזה. נביאי כל חוזן יש חוזה שהוא שם דבר כמו ועם שאול עשינו חוזה:
שני

רלבג

שמרון ויצר עלי' ובסוף הענין לכד שומרון ואז עצר הושע ועצרהו בבית כלא: (ח) ומלכי ישראל אשר עשו. ר"ל ובחקות מלכי ישראל אשר עשו כמו ירבעם בן נבט וחבריו כי כבר הלכו ישר' בחקותיה' ועזבו את ברית ה': (ט) ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם. הנה ויחפאו הוא מענין חפוי וכסוי והרצון בו שהם שמו נעלם ומכוסה נגד ה' דברים אשר אינם כן ר"ל שאינם נעלמים ממנו והמשל שהם חשבו שאין הש"י מבין אל מעשיהם ושהוא עוזב את הארץ ולזה היו עובדים לצבא השמים והיו עושין הפעלות המגונות ההם כמו שקדם מענינ' עד שבנו במו' בכל עריה' מהקטן עד הגדול והנה הקטן הו' מגדל נוצרים ר"ל מגדל שומרים שכאשר יהיו לאדם שדות רבות וכרמים זה אחר זה יבנה מגדל בתוכם לשמור פירותיהם ולאגרם שם וגם במגדל ההוא בנו במה ולא הספיק להם זה אבל מחוץ לעיר הציבו להם מצבות ואשרים על כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רענן וזה כלו בהפך כוונת התורה שצותה לעבוד הש"י לבדו ובמקום אחד לבד אחר הבנות בית המקדש: (יא) כגוים אשר הגלה ה' מפניהם. לא שלא נתנו אל לבם שאלו הפעלות המגונות לא הועילו לגוים אשר הגלה ה' מפניהם אך היו סבה שהקיאה אותם הארץ: (יג) ויעד ה' בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה. ר"ל ביד כל נביאים וכל חוזה וידמה שהחוזה הוא יותר שלם מהנביא
כי

מצודת ציון

(ו) ויגל. מל' גלות: ויושב. מל' ישיבה: (ח) בחקות. נימוס: (ט) ויחפאו. מל' חפוי וכסוי ור"ל הסתירו כדבר המכוסה: כן. ראוי ונכון כמו ולא יכון לדבר כן (שופטים יב): (יב) הגלולים. מל' גלל וצואה והם הע"ג:
ערפס

מצודת דוד

הארץ. בכל א"י לכבוש את הכל: (ו) בשנת התשעית. מעת שמלך מעלתו (ולא מלך א"כ כל תשעת השנים כי הלא אסרו בבית הכלא עד לא עלה על שמרון ועליה צר ג' שנים ומ"ם למעלה מלך הושע וכו' תשע שנים ר"ל מהתחלת מלכותו עד הגלות היה תשע שנים): נהר גוזן. ר"ל בחלח ובחבור העומדות על נהר גוזן: (ז) ויהי כי חטאו וכו'. ר"ל הגלות הזה היתה על שחטאו ב"י כי עד לא מלך הושע היו קצת אנוסים כי המלכים החטיאום ולא הניחום לעלות לירושלים אבל הושע בטל השומרים ונתן הברירה ועכ"ז לא עלו לירושלים ועבדו עגלי הזהב א"כ החטא להם יחשב: (ח) ומלכי ישראל. מלת בחוקות עומדת במקום שתים וכאלו אמר ובחוקות מלכי ישראל אשר עשו לע"ג: (ט) ויחפאו. אמרו בסתר על ה' דברים שאינם ראוים לאומרן כי כחשו בידיעתו והשגחתו וכמ"ש כי אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ (יחזקאל ח') ונאמר הוי המעמיקים מה' לסתר עצה וכו' (ישעיה כ"ט): ממגדל נוצרים. אף במגדל שעומדים בו הצופים וקוראם נוצרים כי ע"י נשמרים בני העיר: עד עיר מבצר. ר"ל בכל מקום כקטן כגדול: (י) תחת כל עץ רענן. על מלבת תואר: (יג) ויעד ה'. התרה בהם ועל כי הדרך להתרות בפני עדים אמר לשון ויעד: כל נביאי. כל נביאים ולחוזים

אֲבֹתֵיכֶם וַאֲשֶׁר שָׁלַחְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד ל׳חס׳ כסיפ׳
עֲבָדַי הַנְּבִיאִים׃ יד וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּקְשׁוּ
אֶת־עָרְפָּם כְּעֹרֶף אֲבוֹתָם אֲשֶׁר לֹא ל׳ וחס׳
הֶאֱמִינוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃
טו וַיִּמְאֲסוּ אֶת־חֻקָּיו וְאֶת־בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר ס׳. ל׳
כָּרַת אֶת־אֲבוֹתָם וְאֵת עֵדְוֹתָיו אֲשֶׁר ס׳ מסקין ו״ו
הֵעִיד בָּם וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיֶּהְבָּלוּ ל׳ זקף קמן
וְאַחֲרֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָם אֲשֶׁר ג׳ חד מ״ל
צִוָּה יְהוָה אֹתָם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת כָּהֶם׃ ל׳
טז וַיַּעַזְבוּ אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם ג׳ תנ״ך
וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה שְׁנֵים עֲגָלִים שני ק׳
וַיַּעֲשׂוּ אֲשֵׁירָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְכָל־צְבָא ג׳ מ״ל בליש׳
הַשָּׁמַיִם וַיַּעַבְדוּ אֶת־הַבָּעַל׃ יז וַיַּעֲבִירוּ ד׳ חד חס׳
אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ
וַיִּקְסְמוּ קְסָמִים וַיְנַחֵשׁוּ וַיִּתְמַכְּרוּ ל׳. ל׳. ל׳
לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ׃
יח וַיִּתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל וַיְסִרֵם ב׳ וחס׳ ויסר׳ דוד מעליו
מֵעַל פָּנָיו לֹא נִשְׁאַר רַק שֵׁבֶט יְהוּדָה ס״א נמסר ל׳ חס׳
לְבַדּוֹ׃ יט גַּם־יְהוּדָה לֹא שָׁמַר אֶת־ ל׳ ר״פ בסיפ׳
מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וַיֵּלְכוּ בְּחֻקּוֹת
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָשׂוּ׃ כ וַיִּמְאַס יְהוָה
בְּכָל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל וַיְעַנֵּם וַיִּתְּנֵם בְּיַד
שֹׁסִים עַד אֲשֶׁר הִשְׁלִיכָם מִפָּנָיו׃
כא כִּי־קָרַע יִשְׂרָאֵל מֵעַל בֵּית דָּוִד
וַיַּמְלִיכוּ אֶת־יָרָבְעָם בֶּן־נְבָט וַיַּדַּא וידח ק׳
יָרָבְעָם אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵאַחֲרֵי יְהוָה
וְהֶחֱטִיאָם חֲטָאָה גְדוֹלָה׃ כב וַיֵּלְכוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל־חַטֹּאות יָרָבְעָם ס׳ חס׳ בן נבט

אֲבָהַתְכוֹן וְדִשְׁלָחִית לְוָתְכוֹן בְּיַד עַבְדֵי נְבִיַּיָא: יד וְלָא קַבִּילוּ וְאַקְשִׁיאוּ יַת קְדַלְהוֹן כִּקְדָלָא דַאֲבָהַתְהוֹן דְלָא הֵימִנוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן: טו וְקָצוּ בִּקְיָמוֹהִי וּבִגְזֵירָתֵיהּ דִי גְזַר עִם אֲבָהַתְהוֹן וּבְסָהֲדְוָתֵיהּ דְאַסְהִיד בְּהוֹן וּטְעוֹ בָּתַר טַעֲוָתָא וַהֲווֹ לִלְמָא וּבָתַר עַמְמַיָא דִי בְסַחֲרָנֵיהוֹן דִי פַקִיד יְיָ יַתְהוֹן בְּדִיל דְלָא לְמֶעְבַּד כְּוָתְהוֹן: טז וּשְׁבַקוּ יַת כָּל פִּקוּדַיָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן וַעֲבַדוּ לְהוֹן מַתְּכָא תְּרֵין עֶגְלִין וַעֲבָדוּ אֲשֵׁירָתָא וּסְגִידוּ לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָא וּפְלַחוּ יַת בַּעְלָא: יז וְאַעֲבָרוּ יַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתֵיהוֹן בְּנוּרָא וּקְסָמוּ קִסְמִין וְנַחִישׁוּ וְהַשִׁיבוּ לְמֶעְבַּד דְבִישׁ קֳדָם יְיָ לְאַרְגָזָא קֳדָמוֹהִי: יח וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא בְּיִשְׂרָאֵל וְאַגְלִינוּן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ לָא אִשְׁתְּאַר לְחוֹד שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּלְחוֹדוֹהִי: יט אַף דְבֵית יְהוּדָה לָא נְטַרוּ יַת פִּקוּדַיָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן וַאֲזַלוּ בִּגְזֵירַת יִשְׂרָאֵל דַעֲבָדוּ: כ וְקָץ יְיָ בְּכָל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְעַנִינוּן וּמַסְרִינוּן בְּיַד בָּזוֹזִין עַד דְאַגְלִינוּן מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ: כא אֲרֵי אִתְפְּלִיגוּ בֵית יִשְׂרָאֵל עַל דְבֵית יְהוּדָה וְאַמְלִיכוּ יַת יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְאַטְעֵי יָרָבְעָם יַת יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְחַיֵּבִינוּן חוֹבָא רַבָּא: כב וַאֲזַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל חוֹבֵי יָרָבְעָם דַעֲבַד לָא סְטוֹ

רשי

(טז) שני עגלים. בבית אל ובדן: את הבעל. ע"ג ששמה בעל: (יז) ויתמכרו. מכרו עצמן לכך: (יח) ויסרם מעל פניו. שגלו עם הושע בן אלה: (כג) ויגל ישראל. זה נקוד בחירק שהוא לשון גלה ואינו לשון

רלבג

כי הנביא יקרא נביא אפילו בא אליו דבר ה' בחלום כאמרו אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואולם החוזה יקרא אשר יבא אליו דבר ה' במראה והוא למעלה מהאחלו': (יד) כערף אבותם אשר לא האמינו בה' אלהיהם. המשילם למי שהיה מאבותם שלא האמינו בה' אלהיהם ולא הסכימו להאמין בו מפני דברי הנביאים: (טו) וימאסו את חקיו ואת בריתו. זה כלו עדות כי הם עשו מה שזכר הש"י שאם יעשוהו יביא עליהם אלו הקללות שבאו עליהם ולסוף הענין ישליכם אל ארץ אחרת כיו' הזה ולזה זכר ג"כ שהם עזבו כל מצות ה' כמו שזכר שם באותם הקללות: ואת עדותיו אשר העיד בם. הנה קרא עדות מה שהיה בתורה על דרך העדות להעיד כפלאות הש"י לישראל כמו פסח וסוכות שהם עדות על יציאת מצרים וקדושת בכור בהמה טהורה ופדיון בכור אדם ופטר חמור שהם עדות למכת בכורות וקרא עדות גם כן מה שהעיד בהם הש"י בתורה את השמים ואת הארץ שאם יעברו על בריתו יבואו להם אלו הקללו' עד השמידו אות' וקרא עדות ג"כ מה שבא בתורה מהספורי' אשר הם עדות על מי שיעבור על דבר הש"י בזה באופן יענש עונש נפלא והנה רבו הספורים בתורה המעידים על זה ומי שיקיימ' ישלם לו גמול טוב והם עזבו כל זה אשר נודע להם שלמותו וטובו והלכו אחרי ההבל והיא הע"ג ועשו גם כן פעולותיהם הבלים: (יז) ויקסמו קסמים וינחשו. ר"ל שהם עשו פעלות להוריד להם רוחניות הכוכבים לפי מחשבתם והי' בזה האופן המגונה מגיעים להם כח קסם וכן היו מנחשים בגוים והיו מסתפקים באלו ההודעות ועתידות החלושות והמגונות בתכלית והיו עוזבים ההודעות השלמות שהיו מגיעים להם על ידי נביא: (כ) ויענם ויתנם ה' ביד שוסים. זכר זה כי כבר עשה הש"י בהדרגה כמו שזכר בתורה והוא שכבר ענה ישראל ברעב וכמה שידמה לו ואחר זה נתנם ביד אויבים היו שוללים אותם ואחר זה השליכם מעל פניו והגלה אותם אל ארץ אחרת: (כא) וימליכו את ירבעם בן נבט. אמר זה כי ישראל המליכוהו מעצמם אף על פי שכבר ייעד הש"י על יד נביאו הנה נבחר זה אז מעצמם לא ע"י נביא ואולם בעת ההוא נהפך לבב ירבעם לרע ולו היו שואלים פי נביא לא היה בוחר בו כמו שמצאנו בשאול שאף על פי שנמשח למלך אמר הש"י לשמואל כי נאס כי המליכו כ"ש בזה שלא נמשח: וידא ירבעם את ישראל. וידא כתוב וידח קרי והכתי' הוא מענין ידו גורל והרצון בו וישליך וכן כונת הקרי מסכמת לזה הענין

רדק

אחד בבית אל ואחד בדן הערבים כניאו כתיב: (יז) ויתמכרו. כבר פירשנו בפסוק יען התמכרך לי: (יח) רק שבט יהודה לבדו. ושבט בנימין טפל לו ונכלל עמו: (כא) וידא. כן כתיב וקרי וידח והכתוב פי' מן המנדים ליום רע שונאיכם מנדיכם ופי' הרחיק מאחרי ה' את ישראל והקרי ידוע: וושב

ביד כל עדותיו ה' מפקין וי"ו בליש' וסימ' נמסר בסיפר' חלק א' ריש סימן ב': אשירה ג' מ"ל בליש' וסימ' ואשריהם תגדעון. ויעשו אשירה וישתחוו לכל צבא. ונתשתי אשיריך: וידא ד' קריאן ח' ולא כתיב וסימ' העיר ויהי ישעיהו דמלכים. וידא כי קרע ישראל. אני אם טוב ואם רע בקול ה'. ותחפנס גם בני נף ותחפנס. חצר ק' וידח ק' אנחנו ק'

תולדות אהרן וידא ירבעם. סנהד' קכ:

מצודת ציון

(יד) ערפם. הוא אחורי הראש: (טו) כהם. כמו הם: (טז) מסכה. ענין יציקת מתכת כמו ספסל נסך חרש (ישעיה מ): (יז) ויקסמו וינחשו. ענין כשוף וניחוש: (יח) ויתאנף. מל' אף וחימה כמו ואנפת בם (מ"א ח): (כ) ויענם. מל' עינוי: שוסים. בוזזים כמו וכמה שוסים (ש"א כג): ויורם

מצודת דוד

ביאר אמר כל חוזה כי עם נביא משותף הוא גם לנביאי הבעל משא"כ חוזה כי הוא בלתי לה' לבדו: ואשר שלחתי. שמרו אשר שלחתי וכו': (יד) ויקשו את ערפם. הוא מלשון הרחקה כאילו נתקשה העורף מבלי יוכלו להחזיר לאחור לפנות מול הנביא: כעורף אבותם. הם עובדי העגל במדבר: (טו) אשר כרת. על קיום התורה: ואת עדותיו. מאסו בהתראות שהתרה בהם ולא היו חוששין להם: ויהבלו. נעשו בעלי הבל והדוקים לע"ג: ואחרי. מוסב על וילכו לומר שהלכו אחרי דרך העמים וכו': (טז) ויעשו להם מסכה וכו'. ילקו לעצמם העגלים: (יז) ויעבירו וכו' באש. זהו עבודת המולך: ויתמכרו. כ"כ התמידו לעשות הרע כאלו מכרו עצמם לכך: (יח) התאנף ה'. ובעבור כל זאת התאנף ה': מעל פניו. ר"ל מארצו: לא נשאר. בארצם: (יט) גם יהודה. ר"ל אף שגם יהודה לא שמר וכו': אשר עשו. החוקים אשר עשו ישראל: (כ) וימאס. ר"ל עכ"ז לא מאס עתה רק בישראל: מפניו. מארצו: (כא) כי קרע ישראל. ר"ל וזהו בעבור אשר כל ישראל התחילו בעבירה כי הם מעצמם קרעו ונפרדו ממלכות בית דוד ופי ה' לא שאלו: וידא ירבעם. וזה היתהו סיבה שהדיחם ירבעם בעגלי הזהב כי בראותו שמרדו במלכות בית דוד חשש פן גם בו ימרדו כאשר יבואו לירושלים ולזה עשה העגלים למנעם מלכת לירושלים כמ"ש במ"א אבל אם היו שואלים בדבר ה' ומלך על פיו לא

(כד) ויושב בערי שמרון . ולא אמר בשמרון ובעריה וכן אמר וירשו את שמרון וישבו בעריה כי שמרון החריבה מלך אשור עד יסוד כמו שניבא עליהם מיכה המורשתי ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם : (כו) אשר הגליתי. הניעותי וטלטלתי כי פעמים יאמר לשון גלות זולת השבי וכן ויגלם מנחת : (כז) אחד מהכהנים. שהם מורי התורה : (כח) איך יראו את ה'. הורה אותם שאע"פ שהם עובדים איש אלהיו יהיה לבם לאל כי ישראל אע"פ שהיו עובדים העגלים לא היו עושים אלא להיותם אמצעיים בינם ובין האל כי כן היתה דעת האומות בזמן ההוא שעל כל פנים היה צריך אמצעי להתקרב אליו ולעבדו וישראל

אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא־סָרוּ מִמֶּנָּה׃ כג עַד
אֲשֶׁר־הֵסִיר יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל
ג' פָּנָיו כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד כָּל־עֲבָדָיו
ד' הַנְּבִיאִים וַיִּגֶל יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַדְמָתוֹ
ו' אַשּׁוּרָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
י"א כד וַיָּבֵא מֶלֶךְ־אַשּׁוּר מִבָּבֶל וּמִכּוּתָה
ל' כתיב א' ומספרוים ק' וּמֵעַוָּא וּמֵחֲמָת וּסְפַרְוַיִם וַיֹּשֶׁב בְּעָרֵי
ד' מנעיל ד' חס' שֹׁמְרוֹן תַּחַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְשׁוּ אֶת־
ו' שֹׁמְרוֹן וַיֵּשְׁבוּ בְּעָרֶיהָ׃ כה וַיְהִי בִּתְחִלַּת
שִׁבְתָּם שָׁם לֹא יָרְאוּ אֶת־יְהוָה
כ"ג וַיְשַׁלַּח יְהוָה בָּהֶם אֶת־הָאֲרָיוֹת
ל' וַיִּהְיוּ הֹרְגִים בָּהֶם׃ כו וַיֹּאמְרוּ לְמֶלֶךְ
אַשּׁוּר לֵאמֹר הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִגְלִיתָ
ל' ומ"ג וַתּוֹשֶׁב בְּעָרֵי שֹׁמְרוֹן לֹא יָדְעוּ אֶת־
כ"ג מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וַיְשַׁלַּח־בָּם
ג' א' חס' וב' מ"ל אֶת־הָאֲרָיוֹת וְהִנָּם מְמִיתִים
ט' פ"ג אוֹתָם כַּאֲשֶׁר אֵינָם יֹדְעִים אֶת־מִשְׁפַּט
אֱלֹהֵי הָאָרֶץ׃
כז וַיְצַו מֶלֶךְ־אַשּׁוּר לֵאמֹר הֹלִיכוּ שָׁמָּה
ד' אֶחָד מֵהַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר הִגְלִיתֶם מִשָּׁם
כ'.ד'.ל' חס' וְיֵלְכוּ וְיֵשְׁבוּ שָׁם וְיֹרֵם אֶת־מִשְׁפַּט
ד' אֱלֹהֵי הָאָרֶץ׃ כח וַיָּבֹא אֶחָד מֵהַכֹּהֲנִים
אֲשֶׁר הִגְלוּ מִשֹּׁמְרוֹן וַיֵּשֶׁב בְּבֵית־אֵל
וַיְהִי מוֹרֶה אֹתָם אֵיךְ יִירְאוּ אֶת־יְהוָה׃

מִנַּהּ׃ כג עַד דְּאַגְלֵי יְיָ יַת
יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא בֵּית
שְׁכִנְתֵּיהּ כְּמָא דְמַלֵּיל בְּיַד
כָּל עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָא וּגְלוֹ
יִשְׂרָאֵל מֵעַל אַרְעֲהוֹן
לְאַתּוּר עַד יוֹמָא הָדֵין׃
כד וְאַיְתִי מַלְכָּא דְאַתּוּר
מִבָּבֶל וּמִכּוּתָה וּמֵעַוָּה
וּמֵחֲמָת וּמִסְפַרְוַיִם וְאוֹתֵיב
בְּקִירְוֵי שֹׁמְרוֹן חֲלַף בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וִירִיתוּ יַת שֹׁמְרוֹן
וִיתִיבוּ בְּקִירְוָהָא׃ כה וַהֲוָה
בְּשֵׁרָיוּת לְמִיתַּבְהוֹן תַּמָּן
לָא הֲווֹ דַחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ
וְגָרֵי יְיָ בְּהוֹן יַת אַרְיָוָתָא
וַהֲווֹ קַטְלִין בְּהוֹן׃ כו וַאֲמַרוּ
לְמַלְכָּא דְאַתּוּר לְמֵימַר
עַמְמַיָא דְאַגְלֵיתָא
וְאוֹתַבְתָּא בְּקִירְוֵי שֹׁמְרוֹן
לָא הֲווֹ יָדְעִין יַת דִּין אֱלָהָא
דְאַרְעָא וְגָרֵי בְהוֹן יַת
אַרְיָוָתָא וְהָא אִינוּן מְקַטְּלִין
יַתְהוֹן בְּדְלֵית אִינוּן יָדְעִין
יַת דִּין אֱלָהָא דְאַרְעָא׃
כז וּפַקִּיד מַלְכָּא דְאַתּוּר
לְמֵימַר אוֹבִילוּ לְתַמָּן חַד
מִכַּהֲנַיָא דְאַגְלֵיתִינוּן מִתַּמָּן
וְיֵיזְלוּן וְיֵיתְבוּן תַּמָּן וְיַלְפוּן
יַת דִּין אֱלָהָא דְאַרְעָא׃
כח וַאֲתָא חַד מִכַּהֲנַיָא
דְאִתְגְלִיאוּ מִשֹּׁמְרוֹן וִיתֵיב
בְּבֵית אֵל וַהֲוָה מַלֵּיף יַתְהוֹן אֵיכְדֵין יִדְחֲלוּן מִן

טעו אחרי דעות האומות אם כן מה בין ישראל ובין האומות י"א כי האומות כשהיו עובדי' איש את אלהיו החכמים שבהם היו יודעים כי הצלמים לא יועילו אלא להיותם אמצעיים ולעבדם והעבודה ההיא אמרו כי תישר בעיני האלהים אבל המון עם לא היה להם לב וסבר' כי אם על הנעבד והיו חושבים כי הוא המטיב והמריע וישראל לא כן אלא כלם היו יודעים מירושת אבות כי האל יתברך הוא אלהי האלהים אלא שהיו טועי' אחרי דעות האומות לפי שהיו נבדלים מכל שאר האומות וכשהיו רואים ההצלחה לאומות העולם היו סוברים כי אלהיהם האמצעיים היו גורמים להם ההצלחה ההיא והיו אומרים איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני כמ"ש אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני ואפילו הרשעים שבהם היו דורשים את ה' כי ירבעם אמר אל נא את פני ה' אלהיך כי כוונתו כי הוא המטיב והמריע ולא אמר כי יבושת ידו היה מקרה וכשחלה בנו שלח אשתו לדרוש את ה' מאחיה השילוני ואחאב נסכם עם אליהו בדבר נביאי הבעל וחרד לדברי הנביא שאמר לו והיתה נפשך תחת נפשו ומנבואת אליהו חרד וקרע את בגדיו וצם ושכב בשק ויהורם אמר כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה לתת אותם ביד מואב יראת השם זאת היתה בלבם כי מאת האל יתברך הטוב והרע אע"פ שהיו בהם קצת כופרים שהיו אומרים לא ייטיב ה' ולא ירע והיו אומרים מי רואנו ומי יודענו אותם היו מעטים ודעת אחר היתה בלבם והיו אומרים בסתר כמו שאמר ויחפאו בני ישראל ואותם היו מאמינים שהטוב ורע אינו בכוונת מכוון לא באל ולא באחד מן הנעבדים אבל המאמינים בע"ג והעובדים אותה היו רבים ואותם היתה דעתם לאל יתב' אלא שהיו עובדים ע"י אמצעי ויראת אלהים זאת לא היתה אתם כי האל צוה אותם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב ר"ל שתחשבו שיהיו אמצעיים ביני וביניכם ובזה היו טועים והולכים בחקות הגוים בדברים אחרים רבים שמנעם האל יתברך לפיכך הקיאה אותם הארץ כמו שאמר להם ה' יתברך ולא תלכו בחקות הגוים ולא תקיא הארץ אתכם ומפני מה היו נענשים הגוים האלה אשר באו בשמרון ולא היו נענשים בארצם כי ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ולא תסבול הארץ התועבות ההם כמו שאמר הכתוב אלהי נכר הארץ לפיכך אמר ויורם את משפט אלהי הארץ ונאמר כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם וזה הכהן הבא להורות אלה הגוים בשמרון אם יאמר להם שלא יהיו עובדים ע"ג כלל לא היו מאמינים כי הוא דבר שגדלו בו כל האומות מקדם והוא אצלם כמו מושכל ראשון אך אמר להם שיהיו עובדים את אלהיהם כמו שהיו עובדים ובלבד שתהא כוונת האל בלבם כי אלה האלהים לא ירעו ולא ייטיבו כ"א ברצון האל אלא שעובדים אותם להיות אמצעיים בינם ובין הבורא והורה אותם ג"כ שישמרו מהתועבות הגדולות בטומאת הגוף כמשכב זכור ומשכב בהמה

לשון הגלה : (כה) לא יראו את ה'. אע"פ שהעמיש שובדי גלולים הם יראים מפניו וקרו ליה אלהא דאלהיא כענין שנאמר ושמי נורא בגוים (מלאכי א') ואלו לא יראוני כי אמרו אלו היתה בו יראה לא נתן

רלבג

הענין כי ההדח' מתיחסת אחד אל ההשלכה : (כד) ויבא מלך אשור מבבל. ר"ל שהבי' אנשי' מכל אלו המקומות להושיב בערי שמרון אשר הגלה משם ישר' : (כז) אחד מהכהנים אשר הגליתם משם. ידמה כי קצת כהני ה' היו שם במגרשיהם והוא היה מורה הגוים האלו איך יתנהגו לפי משפטי התורה והם עושים עם זה גוי גוי אלהיו בערי שמרון והניחו הע"ג שלהם בבית הבמות אשר עשו השומרוני' ויהיו יראים את ה' ועשו להם מקצתם כהני במות כמו

ובתחפנחס ק': בתחלת ו' בקריא' וסי' והם המתו בימי קציר תחלת כתיב . ויהי בתחלת שבתם שם . בתחלת עלו' הלקש . באו בית לחם בתחלת קציר שעורים. בתחלת תחנוניך יצא דבר . בתחלת מלכותו כתבו שמנה עשר. ממיתים ג' חד חס' וב' מ"ל וסימ' וישלח בם את האריות . אך ידע תדעו כי אם ממיתים אתם אתי . ותקרב לשחת נפשו וחיתו לממיתים .

מצודת ציון

(כז) ויורם . ענין למוד כמו ויורה דעה (ישעיה כח) : נטויה

מצודת דוד

לא היה בא לכלל זה : (כב) לא סרו ממנה . אף אחר שנטל הושע את השומרים עכ"ז לא סרו ממנה מדעת עצמם : (כג) עד אשר . כ"כ הרשיעו עד שגרם הסטה והסירם ה' מעל פניו : עד היום הזה . ר"ל והנם שם עד היום הזה ולא חזרו בבית השני כמו יהודה וכ"ז הוזר למעלה ליתן טעם מדוע הרה אף ה' בישראל ועדיין האריך אף ליהודה והלא דרך אחד להם ואמר לפי שע"י כל ישראל באה מתחילה התקלה ונבסוף אחזו מעצמם מבלי מכריח ולזה חרה בם והגלה אותם ומבלי חזרה בבית השני אבל אנשי יהודה לא בא התקלה על ידם כ"א ע"י המלכים המכריחים ובכור המכריח אחזו עדיין בדרך ה' ולזה עדיין לא נתמלא סאתם (ואף אחר שגלו חזרו בבית השני כי לא ידמו בחטאם לחטא ישראל כי תחילת התקלה לא באה על ידם כדרך שבאה ע"י ישראל) : (כד) בערי שמרון . בהערים הסמוכים לשמרון : (כו) ויאמרו . עבדי המלך : אשר הגלית . מבבל ומכותה וגו' : את משפט . חוק האלהים המוכן בהארץ ההיא : וישלח . ולזה שלח בהם את האריות בעוד כאשר אינם יודעים משפט וגו' אבל כאשר ידעו לא שלח בהם עוד (ואף כי אלו היו בארצם לא ידעו משפט ה' מ"מ לא הקפיד על הע"ג כ"א בהיותם בארצו המקודש ולא בארץ הע"ג) : (כז) וילכו וישבו שם . חוזר על הע"ג מבבל ומכותה וגו' ור"ל כאשר הלש ... ובאו

כט וַיִּהְיוּ עֹשִׂים גּוֹי גּוֹי אֱלֹהָיו וַיַּנִּיחוּ ׀
בְּבֵית הַבָּמוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ הַשֹּׁמְרֹנִים
גּוֹי גּוֹי בְּעָרֵיהֶם אֲשֶׁר הֵם יֹשְׁבִים שָׁם׃
ל וְאַנְשֵׁי בָבֶל עָשׂוּ אֶת־סֻכּוֹת בְּנוֹת
וְאַנְשֵׁי־כוּת עָשׂוּ אֶת־נֵרְגַל וְאַנְשֵׁי
חֲמָת עָשׂוּ אֶת־אֲשִׁימָא׃ לא וְהָעַוִּים
עָשׂוּ נִבְחַז וְאֶת־תַּרְתָּק וְהַסְפַרְוִים
שֹׂרְפִים אֶת־בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ לְאַדְרַמֶּלֶךְ
וַעֲנַמֶּלֶךְ אֱלֹהֵ סְפַרְוָיִם׃ לב וַיִּהְיוּ יְרֵאִים
אֶת־יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִקְצוֹתָם כֹּהֲנֵי
בָמוֹת וַיִּהְיוּ עֹשִׂים לָהֶם בְּבֵית
הַבָּמוֹת׃ לג אֶת־יְהוָה הָיוּ יְרֵאִים
וְאֶת־אֱלֹהֵיהֶם הָיוּ עֹבְדִים כְּמִשְׁפַּט
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־הִגְלוּ אֹתָם מִשָּׁם׃
לד עַד הַיּוֹם הַזֶּה הֵם עֹשִׂים כַּמִּשְׁפָּטִים
הָרִאשֹׁנִים אֵינָם יְרֵאִים אֶת־יְהוָה
וְאֵינָם עֹשִׂים כְּחֻקֹּתָם וּכְמִשְׁפָּטָם
וְכַתּוֹרָה וְכַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־

קֳדָם יְיָ : כט וַהֲווֹ עָבְדִין
עַמָּא עַמָּא טַעֲוָתְהוֹן
וְאַחִיתוּ בְּבֵית בָּמָתָא
דַעֲבַדוּ שָׁמְרוֹנָאֵי עַמָּא
עַמָּא בְּקִרְוֵיהוֹן דְאִינוּן
יָתְבִין תַּמָּן : ל וֶאֱנָשֵׁי
בָבֶל עֲבַדוּ יַת סִכּוּת
בְּנוֹת וֶאֱנָשֵׁי כוּת עֲבַדוּ
יַת נֵרְגַל וֶאֱנָשֵׁי חֲמַת
עֲבַדוּ יַת אֲשִׁימָא : לא וְעַוָּאֵי
עֲבַדוּ נִבְחַז וְיַת תַּרְתָּק
וֶאֱנָשׁ סְפַרְוָאֵי מוֹקְדִין יַת
בְּנֵיהוֹן בְּנוּרָא לְאַדְרַמֶּלֶךְ
וַעֲנַמֶּלֶךְ טַעֲוַת סְפַרְוָיִם :
לב וַהֲווֹ דַחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ
וַעֲבַדוּ לְהוֹן מִקְצַתְהוֹן
כּוּמָרֵי בָמָתָא וַהֲווֹ עָבְדִין
לְהוֹן בְּבֵית בָּמָתָא :
לג מִן קֳדָם יְיָ הֲווֹ דַחֲלִין
וְיַת טַעֲוָתְהוֹן הֲווֹ פָלְחִין
כְּנִימוֹסֵי עַמְמַיָּא דְאַגְלִיאוּ
יַתְהוֹן מִתַּמָּן : לד עַד יוֹמָא
הָדֵין אִינוּן עָבְדִין כְּנִימוֹסֵי
קַדְמָאֵי לֵיתֵינוּן דַחֲלִין מִן קֳדָם יְיָ וְלֵיתֵינוּן עָבְדִין כִּגְזֵירַתְהוֹן וּכְדִתְהוֹן לְהוֹן
וּכְאוֹרַיְתָא וּכְתַפְקֵידְתָּא דְפַקֵּיד יְיָ יַת בְּנֵי יַעֲקֹב

ידע תדעו חס׳ : ואנשי ד׳ ר״פ בקריאה וסי׳ ואנשי סדום רעים וחטאים . ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה . ואנשי בבל עשו . ואנשי תמיד יבדילו עברים . והעוים ד׳ ב׳ ר״פ וב׳ מצעתא פסו׳ וסי׳ והעוים הישבים בחצרים עד עזה . והעקרוני והעוים . והעוים והפרזי . והעוים עשו נבחז : כמשפט ז׳ רפין ה׳ פתחין וב׳ קמצין וסימ׳ ואם לבנו יעדנה כמשפט הבנות . כמשפט צידנים יושב ובוטח , את ה׳ היו יראים . ויעשו את חג הסוכות . ויעמד כמשפט דוד אביו . פנה אלי וחנני כמשפט . ולכל העולות עולות ב׳ בהראי קמצין :

תולדות אהרן סכות בנות . סנהד׳ סג (ע״ג מב) : נבחז . (שם) : מקצותם . קדושין עד :

רשי

נתן עמו לגלות : (כט) אשר עשו השומרונים . ישראל בעודם שם : גוי גוי אלהיו . לאומה ואומה ע״ג שהיו עובדים בארצם אף כאן עשו כן כל גויי העיר אשר הורישם סנחריב שם בערי ישראל : (ל) סכות בנות . דמות תרנגולת עם אפרוחיה : נרגל . דמות תרנגול : אשימא . דמות תיש וכן קרוין בלשון כל אומה ואומה וכן פירשו רבותינו בסנהדרין : (לא) נבחז . דמות כלב : תרתק . דמות חמור : לאדרמלך . דמות פרד : וענמלך . דמות סוס : (לג) כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם . אותם עכו״ם שעובדים הגוים אשר הגלן סנחרב ואוכלוסיו (את אלו) משם היו אלו עובדין כאן : (לד) אינם יראים את ה׳ . יראה שלימה כמשפט ישראל ואף על פי שנתגיירו מיראת האריות אין יראתם את ה׳ יראה שלימה (כמשפט ישראל) כמו שמפרש והולך שאינם עוסקים בתורה ובמצות אשר צוה ה׳ את בני יעקב ואינם עושים כחקותם וכמשפטם שהי׳ עליהם לעשות משנתגיירו אלא כמו שהורם הכהן שהי׳ מן השמרונים שהיו עו״ג :

ויכרת

רדק

בהמה ומשכב הקרובות כמו שאמר הכתוב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ וזהו את משפט אלהי הארץ וזה יראת ה׳ שיראו ממנו ויתנו לו הכח כי הוא אל על כל אלהים ויזהרו מהטומאות האלה בעבור יראתו והזהרתו שלא יעשו בארץ הזאת יותר משאר הארצות : (כט) אשר עשו השמרונים . זה ישראל שהיו בשומרון ובאותם בתי הבמות שעשו הם הניחו אלו הגוים אלהיהם גוי גוי בעריהם אשר היו יושבים שם היה עושה כל אחד בעירו בארץ ישראל כמנהגם בארצם : (ל) את סכות בנות . כן היה שם ע״ג שהיו עובדים בארצם וראינו כי שם ע״ג של בבל היה שמה בל כמו שאומר הכתוב כרע בל קורס נבו זה היה בימי נבוכדנצר כמו שאמר הכתוב בל כשם אלהיו אבל בימי מלך אשור היה ע״ג שלהם סכות בנות ובדברי רבותינו ז״ל סכות בנות זה תרנגולת כלומר דמות תרנגולת היו עובדים והיה שמה סכות בנות וכמו שקורין לתרנגול שכוי כן היו קורין לתרנגול׳ סכות ובנות פי׳ עם אפרוחיה : אשימא . אומרה כמה דתימא באיל האשם : (לא) נבחז . בזי״ן ויש ספרים כתוב בנו״ן ואינו כ״א בזי״ן וטעות הוא בספרים ופי׳ נבחז הוא כלב והוא מלה מורכבת נובח חז נובח מן לא יוכלו לנבוח חז לשון מראה שמראה סימנו : תרתק . פירשו בו צורת חמור : לאדרמלך וענמלך . אדרמלך הוא הפרד ונקרא כן דאדר ליה למאריה בטעניה פי׳ שנושא לרבו כל משאותיו . אדר כמו דרי טוענא . ענמלך זה הסוס דעני ליה למריה בקרבא ובירושלמי אדרמלך וענמלך זה טווס ופסיוני וטווס הוא הנקרא בלשון לע״ז פאון וידוע הוא ופסיוני הוא שלו ותרגום שלו ויבא שלו שאילו בשרא ואייתו פסיונין : (לב) ויהיו עושים להם . הכהני׳ היו עושים להם עבודתם וקרבנותיהם בבמות : (לג) כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם . כמשפט ישראל שגלו משומרון כן היו עושים אלה הגוים שהיו יראים את ה׳ ועובדים אלהים אחרים כמו שפירשנו או יהיה פירושו כמשפט הגוים גויי ארצותם אשר בהו׳ משם ויהיה טעמו אל אלהיהם היו עובדים לא אל ה׳ היו יראים כלומר כן היו עושים ועובדים אלהיהם כמו שהיה משפטם בארצם : (לד) עד היום הזה . לפי׳ הראשון יהיה פי׳ עד היום הזה הם עושים על ישראל פי׳ ישראל אשר גלו לא שבו בגלותם מדרכם הרעה ועד היום הזה עושים במקום אשר גלו שם המשפטי׳ הראשוני׳ שהיו עושים בשמרון אינם יראים את ה׳ שלא לעבוד ע״ג כי גם שם עובדים ע״ג בגלותם ולא יראו את ה׳ כי היראה היא לעבוד את ה׳ לבדו כמו שאמר להם יהושע ועתה יראו את ה׳ ועבדו אותו בתמים ובאמ׳ והסירו את אלהים אשר עבדו אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים וכן אמר להם שמואל אך יראו את ה׳ ועבדתם אותו באמת ואינם עושים כחקים ומשפטי׳ רק כחקות הגוים וכמשפטיהם ואינם עושים כתורה וכמצות אשר צוה ה׳ את בני יעקב ומה שאומר אשר שם שמו ישראל כי אז כשאמר יעקב לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו והחליפו שמלותיכם אז נראה אליו ה׳ ואמר לו ישראל יהיה שמך ולפי׳ אחרון יהיה פי׳ אינם יראים את ה׳ על הגוים אע״פ שאמר את ה׳ היו יראים לא היו יראים את ה׳ בלב שלם כי אם מפחד האריות לפיכך קראו אותם גרי אריו׳ ואמר כמשפטים הראשונים היו עושים פי׳ כמשפטי׳ הראשוני׳ שהיו עושי׳ בארצ׳ כן היו עושי׳ ולא היו עושי׳ כחקות׳ וכמשפט׳ וכתור׳ אשר צוה ה׳ שהיה עליהם לקבל הכל כיון שנתגיירו ולא קבלו והיה להם לקבל התורה
כתורה וכמצוה אשר צוה ה׳ את בני יעקב וכל הענין וכיון שראו הגוים האלה כי ישראל גלו משם לפי שלא עשו כתורה
וכמצוה

רלבג

גם שעשה ירבעם והזניח הכהנים מן הכהונה ידמה כי באלו הבמות היו מקריבים לשם יתעלה כמו שהיה הענין קודם אסור הבמות : (לג) כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם . ר״ל שהם היו ג״כ עובדים לשם יתעלה ועובדי ע״ג ולזה אמר להם אליהו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ה׳ הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו : (לד) עד היום הזה הם עושים כמשפטים הראשונים . ר״ל הנשארים הם ישראל כי לא הגלו

מצודת דוד

לשם כן נשארו יושבים בה והכהן ילמדם משפט ה׳ : (כט) גוי גוי אלהיו . כל אומה עשה לעצמו ע״ג שעבד בארצו ולא היה הכהן מעבירם מהע״ג מכל וכל כי הוא היה מכהני הבמות ועבד ע״ג כמותם : השמרנים . היהודים אנשי שומרון עד לא גלו : גוי גוי . כל אומה העמידה ע״ג שלה בבית הבמות בהעיר אשר נתיישבה בה : (ל) סכות בנות . בלשון בבל הוא תרנגולת עם אפרוחיה : נרגל . בלשון כותי הוא תרנגול הזכר וכן כ״א נקרא לפי לשון האומה ההיא : אשימא הוא שה : (לא) נבחז . הוא כלב : תרתק . הוא חמור : לאדרמלך וענמלך . הם הפרד והסוס : (לב) מקצותם . עשו מקצתם כהני במות לעשות עבודתם בבית הבמות : (לג) ואת אלהיהם . ע״ג שלהם : כמשפט וכו׳ . כ״א עבד את הע״ג שבארצו אשר הגלה ממנה : (לד) כמשפטים הראשונים . כפי מה שהורם הכהן בעת נתיישבו שמה : אינם יראים וכו׳ . יראה שלמה כ״א מפחד האריות : ואינם וכו׳ . אינם עושים כחק וכמשפט הראוי להם לעשות לאחר שנתגיירו : וכתורה וכו׳ . אינם עושים כתורה וכו׳ וכראוי היה שכן יעשו הואיל ונתגיירו : אשר שם שמו ישראל . כאומר הלא השם הזה היה ע״ש כי שרה עם האלהים וגו׳ ויוכל ומזה נראה שאין לעבוד לשרי מעלה
כי

בני יעקב אשר־שם שמו ישראל :
נ"ח. ד לה ויכרת יהוה אתם ברית ויצום לאמר
ט' פסו' לא ולא ולא ולא לא תיראו אלהים אחרים ולא־
תשתחוו להם ולא תעבדום ולא
תזבחו להם : לו כי אם־את־יהוה
אשר העלה אתכם מארץ מצרים
בכח גדול ובזרוע נטויה אתו תיראו
ד' ולו תשתחוו ולו תזבחו : לז ואת־
ב' אשר כתבתי החקים ואת־המשפטים והתורה
והמצוה אשר כתב לכם תשמרון
כ' בענין לעשות כל־הימים ולא תיראו
ס' אלהים אחרים : לח והברית אשר־
כ' כרתי אתכם לא תשכחו ולא תיראו
אלהים אחרים : לט כי אם־את־יהוה
אלהיכם תיראו והוא יציל אתכם
ל' מיד כל־איביכם : מ ולא שמעו כי
כ' אם־כמשפטם הראשון הם עשים :
מא ויהיו הגוים האלה יראים את־יהוה
ל' ואת־פסיליהם היו עבדים גם־
ל' בניהם ובני בניהם כאשר עשו
ג' חס' בנבי' אבתם הם עשים עד היום הזה :
יח א ויהי בשנת שלש
להושע בן־אלה מלך ישראל מלך
י"ב חזקיה בן־אחז מלך יהודה : ב בן־
ז' עשרים וחמש שנה היה במלכו
ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם
ל'סוס אינתא' ושם אמו אבי בת־זכריה :
ג ויעש הישר בעיני יהוה ככל אשר־
עשה דוד אביו : ד הוא הסיר את־
ל' חס' הבמות ושבר את־המצבת וכרת
ל' . ג' את־האשרה וכתת נחש הנחשת
אשר־עשה משה כי עד־הימים
י"ב ההמה היו בני־ישראל מקטרים
ל' לו ויקרא־לו נחשתן :

תרגום

דשוי שמיה ישראל : לה וגזר יי עמהון קים ופקידינון למימר לא תדחלון לטעות עממיא ולא תסגדון להון ולא תפלחונון ולא תדבחון להון : לו אלהין קדם יי דאסיק יתכון מארעא דמצרים בחיל רב ובדרע מרמם יתיה תדחלון וקדמוהי תסגדון ועל מדבחיה תדבחון : לז וית קימיא וית דיניא ואוריתא ותפקידתא דכתב לכון תטרון למעבד כל יומיא ולא תדחלון לטעות עממיא : לח וקימא דגזרית עמכון לא תתנשון ולא תדחלון לטעות עממיא : לט אלהין מן קדם יי אלהכון תדחלון והוא ישיזיב יתכון מיד כל בעלי דבביכון : מ ולא קבילו אלהין כנימוסיהון קדמאי אינון עבדין : מא והוו עממיא האילין דחלין מן קדם יי וית צלמניהון הוו פלחין אף בניהון ובני בניהון כמא דעבדו אבהתהון אינון עבדין עד יומא הדין : א והוה בשנת תלת להושע בר אלה מלכא דישראל מלך חזקיה בר אחז מלך שבטא דבית יהודה : ב בר עסרין וחמש שנין הוה כד מלך ועסרין ותשע שנין מלך בירושלם ושום אמיה אבי בת זכריה : ג ועבד דכשר קדם יי ככל דעבד דוד אבוהי : ד הוא אעדי ית במתא ותבר ית קמתא וקץ ית אשירתא ופסיק ית חויא דנחשא דעבד משה ארי עד יומיא האינון הוו בני ישראל מסקין בוסמין ליה והוו קרן ליה נחושתן :

רדק

וכמצוה אשר צוה ה' אותם היה להם ללמוד ולעשות כתורה וכמצוה ולא עשו כן והפי' הראשון נכון בעיני : (מ) כי אם כמשפטם הראשון . לא שמעו נביאים המוכיחים אותם והם עושים אחר התוכחה כמו לפני התוכחה : (א) ויהי בשנת שלש להושע בן אלה . שנת שלש למרדו כמו שפי' : (ד) וכתת נחש הנחשת . יש מרז"ל שאמרו שוחק וזור' לרוח כי היה אסו' בהנא' ומהם אמרו כי לא היה אסור בהנאה כי משה רבינו ע"ה משלו עשה אותו שנא' עשה לך שרף משלך שהעובדים אותו לא היו יכולי' לאוסרו כי אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ובדין הוא כמי דכתותי לא הוה צרי' אלא כיון דחזא חזקיה דקא טעו ישראל בתריי' עמד וכתתו : כי עד הימי' ההמה היו בני ישר' מקטירים לו . מעת שהרעו מלכי יהודה וטעו ישראל אחר ע"ג עד הימי' ההמ' שמלך חזקיהו היו בני ישראל מקטרים לו כיון שמצאו כתו' ורא' אותו ואמ' היו חושבי' כי טוב הוא להיו' אמצעי ולעבוד אותו והיה מונח מימות משה זה הנחש לזכרון הנס כמו צנצנת המן ואסא ויהושפט שלא בערוהו כאשר בערו שאר הע"ג מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדין ומקטרין לזה הנחש והיו מניחים אותו לזכרון הנס וחזקיהו ראה לבער אותו כשביער הע"ג כי בימי אביו היו עובדי' לו כמו לע"ג אע"פ שהטועים היו זוכרים בו הנס אמר טוב לבער אותו וישכח הנס מלהניחו ויטעו בני ישראל היום או מחר אחריו ורבותינו ז"ל אמרו אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל עבודת גלולים שבארץ יהודה אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו : ויקרא לו נחשתן . דרך בזיון כלומר אינו

תולדות אהרן נחש הנחושת . ע"ג מד הולין ו
(דמאי כב ע"ג מב) :

מצודת ציון

(לו) נטויה . המשיל לגבור הנוטה זרועו במלחמה : יח (ד) וכתת . ענין כתישה כמו וכתתו חרבותם (שם ב)

רשי

(לה) ויכרת ה' אתם ברית . כשנתן להם תורה בהר סיני : (א) בשנת שלש . למרדו של הושע : (ד) ויקרא לו נחשתן . לשון בזיון כלומר מה צורך בזה

רלבג

הגלו כולם כמו שיראה מהספור אשר בענין חזקיה שסלח למה שנאמר שם : (לז) תשמרון לעשות כל הימים . זה לאות שהתורה נתנ' לעשות מצות ה' כל הימים לא שתשתנה באחרת כמו שחשבו אנשי' חלילה חלילה : (מ) ולא שמעו כי אם כמשפטם הראשון הם עושי' ר"ל כי ישרא' לא שמעו לסור מע"ג ולזה מצא שם יאשיה כהני הבמות : (מא) ויהיו הגוי' האלה יראים את ה' . ידמה שאמר שלא שמעו אלו הגוים לקול הכהן אך הרכיבו בין שתי האמונות ולזה הוא מבואר שלא היו יראים את ה' שאם היו יראים את ה' לא היו עובדים ע"ג ולזה לא נחשבו לגרי' אמתיים כי הגרים האמתיים הם כמו ישראלים כי הם לא קבלו עליהם לקיים התורה אך עבודת אלהיהם ולזה הם מסוללים מיראת הש"י ומהיות במדרגת ישראל כי הישראל אף על פי שחוטא זכו לו אבותיו אל שיהיה מיושר' אך הגר לא יהיה גר אם לא יקבל עליו כל מצות התורה כי התורה זאת בלתי קבלת תוספת וגרעון כמו שמכר במקומות מהתורה : (ג) ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו . הנה בזה הוסיף על דוד כי הוא לא חטא אך עשה תמיד הישר בעיני ה' ודוד חטא על דבר אוריה : (ד) הוא הסיר את הבמות . הם שנעשו להקריב בהם לש"י אשר לא סרו בימי מלכי יהוד' הראשונים : ושבר המצבות . כי התורה אמר' לא תקים לך מצבה ואעפ"י שהיא לש"י כ"ש כשהיתה לשם ע"ג כמו שאחשוב שהיה

ויצום ד' בקריא' וסי' נמסר בס' וארא ואת החקים ד' בקריאה וסי' והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו . ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים. תבול תבלנו לך . את החקי' ואת המשפטים והתורה

מצודת דוד

כי הלא בעזר אלוה גבר ע"ל הסר של מעלה : (לה) ויכרת . בעת שלוה את בני יעקב התורה והמצוה כרת עמהם ברית והזהירם על ע"ג חוזר הוא למעלה לומר הנה הע"ג הבאים לערי שומרון לא עשו כדבר ה' אשר צוה וכו' וכרת עמם הברית וגו' וכל הענין עד סופו וכאומר הלא הע"ג ההם נתגיירו וידעו מהאזהרות ההם ומה מהלאוי להיות זהירים בהם מעתה : (מ) ולא שמעו . אבל הע"ג ההם לא השגיחו על כל הדברים האלה אף כי נתגיירו כי אם היו עושים כמשפטם הראשון לעבוד עבודת כוכבים כאשר עבדו מאז : (מא) ויהיו הגוים . ר"ל כאשר עשו בעת בואם כן עשו כל ימיהם והיו יראים את ה' ועובדים הפסילים וגם בניהם וכו' כאשר עשו אבותם כן עושים גם המה עד היום הזה : יח (א) בשנת

ה ביהוה אלהי־ישראל בטח ואחריו
לא־היה כמהו בכל מלכי יהודה
ואשר היו לפניו : ו וידבק ביהוה לא־
סר מאחריו וישמר מצותיו אשר־
צוה יהוה את־משה : ז והיה יהוה
עמו בכל אשר־יצא ישכיל וימרד
במלך־אשור ולא עבדו : ח הוא־הכה
את־פלשתים עד־עזה ואת־גבוליה
ממגדל נוצרים עד־עיר מבצר :
ט ויהי בשנה הרביעית למלך חזקיהו
היא השנה השביעית להושע בן־
אלה מלך ישראל עלה שלמנאסר
מלך־אשור על־שמרון ויצר עליה :
י וילכדה מקצה שלש שנים בשנת־
שש לחזקיה היא שנת־תשע להושע
מלך ישראל נלכדה שמרון : יא ויגל
מלך־אשור את־ישראל אשורה
וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי
מדי : יב על ׀ אשר לא־שמעו בקול
יהוה אלהיהם ויעברו את־בריתו
את כל־אשר צוה משה עבד יהוה
ולא שמעו ולא עשו :
יג ובארבע עשרה שנה למלך
חזקיהו עלה סנחריב מלך־אשור
על כל־ערי יהודה הבצרות ויתפשם :
יד וישלח חזקיה מלך־יהודה
אל־מלך־אשור ׀ לכישה ׀ לאמר ׀
חטאתי שוב מעלי את אשר־תתן
עלי אשא וישם מלך־אשור על־
חזקיה מלך־יהודה שלש מאות ככר־
כסף ושלשים ככר זהב : טו ויתן
חזקיה את־כל־הכסף הנמצא בית־

ל׳ ל׳ ז׳ ו׳ בסיפרא ג׳ ומ״ל ג׳מ״ל ויתפשו ט׳ בטעמא בסיפרא ס׳ כ׳ וחס׳ כ׳ ו׳ ז׳ ל״ד פסו׳ לא ולא ב׳ בא כדרלעומר ו׳ ל׳

ה במימרא דיי אלהא
דישראל אתרחיץ ובתרוהי
לא הוה כותיה בכל מלכיא
דבית יהודה ודהוו
קדמוהי : ו ואדבק
בדחלתא דיי לא סטא
מבתר פולחניה ונטר
פקודוהי דפקיד יי ית
משה : ז והוה מימרא דיי
בסעדיה בכל אתר דנפק
מצלח ומריד במלכא
דאתור ולא פלחיה :
ח הוא קטל ית פלשתאי
עד עזה וית תחומהא
ממגדל תקוף עד קירוין
כריכן : ט והוה בשתא
רביעיתא למלכא חזקיה
היא שתא שביעיתא
להושע בר אלה מלכא
דישראל סליק שלמנאסר
מלכא דאתור על שמרון
וצרי עלה : י וכבשוה מסוף
תלת שנין בשנת שית
לחזקיה היא שנת תשע
להושע מלכא דישראל
אתכבישת שמרון :
יא ואגלי מלכא דאתור ית
ישראל לאתור ואשרינון
בחלח ובחבור נהר גוזן
וקירוי מדי : יב על דלא
קבילו למימר דיי אלההון
ועברו ית קימיה ית כל
דפקיד משה עבדא דיי
ולא קבילו למימריה ולא
עבדו רעותיה : יג ובארבע
עשרי שנין למלכא חזקיה
סליק סנחריב מלכא
דאתור על כל קרויא דבית
יהודה כריכתא ואחדינון :
יד ושלח חזקיה מלך
שבטא דבית יהודה לות
מלכא דאתור לכיש
למימר חבית אסתלק מני ית דתרמי עלי אקבל ורמא מלכא דאתור על חזקיה מלך שבטא דבית יהודה תלת מאה ככרין דכסף ותלתין ככרין דדהבא : טו ויהב חזקיה ית כל כספא דאשתכח

רשי

כזה אינו אלא נחש נחושת : (ז) ישכיל. יצליח : קלן

רלבג

שהיה הענין באלו המגפות : היו בני ישראל מקטרים לו. הנה חשבו שתהיה לזאת הצורה מדרגה אלהית מפני שעשאה משה והי׳ כל הנשוך ורואה אותו וחי והנה קרא לו חזקיה נחשתן שלכן כאלו יאמר שאין לזאת הצורה כח כי אם מה שיש מהכח לנחשת : (ה) בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו. הנה הוי״ו אשר במלת ואשר מוקכת הכי״ת אשר במלת בכל והרצון בו בכל מלכי יהודה ובאש׳ היו לפניו ואולם אמר זה כי אפילו דוד לא היה כמוהו כי הוא חטא וזה לא חטא אך עשה הישר בעיני ה׳ : (ו) וידבק בה׳ לא סר מאחריו. הנה הדבקות בה׳ הוא ההשגה וההליכה בדרכיו ואמרו לא סר מאחריו מעיד שלא חטא בדבר : (ז) והיה ה׳ עמו. זה היה מהש״י גמול לו על ישראל : בכל אשר יצא ישכיל. ר״ל בכל אשר יצא יצליח. וימרד במלך אשור ולא עבדו. לפי שאביו אחז עשה עצמו עבד לו כאמרו עבדך ובנך אני זכר כי הוא מרד במלך אשור ועניין המרד הוא שלא עבדו : (ח) ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ר״ל שלא נשאר בהם מקום שלא הוכה מקטון ועד גדול

רדק

אינו אלא נחשת מה כח יש בו להרע ולהטיב בעת שכתתו קרא לו כן אמר להם לישראל איך יעלה בלב אדם כי זה יועיל כי אינו אלא נחשת ותוספת הנו״ן להקטינו כמ״ד האמינון וי״ו נו״ן אישון שבתון וי״ת והוו קרן ליה נחושתן כלומר ישראל שהיו עובדים אותו היו קורין אותו נחשתן : (ה) ואשר היו לפניו. ר״ד חוץ מדוד ושלמה אבל בשאר מלכי יהודה אשר היו לפניו אע״פ שהיו בהם מלכי׳ טובים והם אסא ויהושפט ויהואש כל ימי יהוידע ועזיהו ויותם לא היה בהם שעש׳ הישר בעיני ה׳ כמוהו שהרי אמר עליו ככל אשר עשה דוד אביו : (ז) ישכיל. יצליח : וימרוד במלך אשור. לפי שאחז אביו הי׳ עובדו אמר כי מרד בו ולא עבדו שבטח באל לבדו : (ח) ממגדל נוצרים עד עיר מבצר. ממגדל שעומדים בו השומרי׳ וי״ת ממגדל תקיף עד קרוין כריכן : (י) מקצה שלש שני׳. מתחלת שנה שלישית וכמוהו מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו וכן מקץ שבע שנים תעשה שמטה להשמטת קרקע ולשלוח עבדי׳ כי הוא עלה בשנ׳ הרביעית לחזקיהו היא שנת שביעית להושע ולכדה בשנת שש לחזקיהו הוא שנת תשע להושע אין כאן כי אם שתי שנים והוא מקצה שלש א״כ פירושו מתחלת שלש וי״ת מסוף תלת שנין וע״כ לדעתו בשנה הרביעית ובשנה השביעית ר״ל בתחלת השנה הרביעי׳ והשביעית : (יא) ויגל מלך אשור. מבנין הפעיל כי הוא כלו בסגול ובתשלומו ויגלהו : (יג) ויתפשם. מה שאמר בדברי הימים ויאמר לבקע׳ אליו פירוש אמר לבקעם ובקעם וכן להרגו בערמה והרגו לשכב את בת יעקב ושכב כי תחל לזנות וזנתה והדומ׳ להם : (יד) וישלח חזקי׳. אחר שתפש ערי יהודה הבצורות ושם פניו ירושלם כמו שאומר בדברי הימי׳ ופנה למלחמ׳ על ירושלם
שלח

מצודת ציון

ב) : (ט) ויצר. מל׳ מצור : (יא) וינחם. הניחם : (יג) הבצרות. מל׳ מבצר : ויתפשם. לכדם : (טו) בית ה׳. בבית ה׳ :
קלן

מצודת דוד

שלש. ר״ל אחר שעבר שלש להושע בתחילת ד׳ למלכו מעצמו כי הושע מלך מעצמו בי״ב לאחז וימי מלכות אחז היו י״ו שנה וכלו א״כ בד׳ להושע ואז מלך חזקיה : (ב) ועשרים וכו׳. ומקוטעות היו : (ד) את הבמות. מה שהקריבו עליהם לגבוה ובאיסור נעשו כי מעת שנבנה הבית נאסרו הבמות : אשר עשה משה. בעת נשלח בישראל הנחשים השרפים צוהו ה׳ לעשות נחש נחושת להביט בו הנשוך וחי כמ״ש בתורה : מקטרים לו. בחשבם שיש בו אלהות על כי נתרפא הנשוך כאשר הביט בו : נחשתן. כאומר מה זה כלא הוא רק נחושת ולהקטין מעלתו הוסיף הנו״ן כי כן דרך המקרא וכן האמינון אחיך (שמואל ב׳ י״ג) : (ז) ישכיל. יצליח כי המצליח נראה הוא להבריות כאלו עושה מעשיו בהשכל : (ח) ממגדל נוצרים. מן המגדל שהצופים עומדים עליו ור״ל מקטן ועד גדול : (ט) היא השנה השביעית להושע. כי חזקיהו מלך בד׳ להושע : עלה שלמנאסר. עם

והמצו׳ דסיפר׳ : והיה ה׳ ו׳ וסי׳ נמסר בזכריה סימן י״ד : וילכדה ה׳ בקריאה וסי׳ וילכו בני מכיר בן מנשה . הארב קם מהרה . ויעבר יהושע דמלכים . ויעל יהושע מעגלונה . וילכדה מקצה שלש . ב׳ מנהון חס׳ קדמא ובתרא : לכישה ז׳ בקריאה וסי׳ ויעבר יהושע ב׳ בפסוק . ויקשרו עליו קשר דאמציה ב׳ בפסוק . וישלח חזקיה מלך יהודה אל מלך אשור דמלכים . ומעת אשר סר

תולדות אהרן עלה שלמנאסר . (תענית סט) : בחלח ובחבור . יבמות יז קדושין עב :

בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבְגִנְזֵי
בֵּית מַלְכָּא : טז בְּעִדָּנָא
הַהִיא קַלִּיף חִזְקִיָּה יָת
דָּשֵׁי הֵיכְלָא דַיְיָ וְיָת
סְקוֹפַיָּא דַחֲפֵי חִזְקִיָּה מֶלֶךְ
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
וִיהֲבִינוּן לְמַלְכָּא דְאַתּוּר :
יז וּשְׁלַח מַלְכָּא דְאַתּוּר
יָת תַּרְתָּן וְיָת רַב סָרִים
וְיָת רַבְשָׁקֵה מִן לָכִישׁ
לְוָת מַלְכָּא חִזְקִיָּה בְּמַשְׁרְיָן
סַגִּיאָן לִירוּשְׁלֶם וּסְלִיקוּ
וַאֲתוֹ לִירוּשְׁלֶם וּסְלִיקוּ
וַאֲתוֹ וְקָמוּ בְּמְזִיקַת
בְּרֵיכְתָא עִלָּיְתָא דִּי בְּכֵיבַשׁ
חֲקַל מַשְׁטַח קַצְּרַיָּא :
יח וּקְרוֹ לְמַלְכָּא וּנְפַק
לְוָתְהוֹן אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה
דִּמְמַנָּא עַל בֵּיתָא וְשֶׁבְנָה
סָפְרָא וְיוֹאָח בַּר אָסָף
דְּמְמַנָּא עַל דָּכְרָנַיָּא :
יט וַאֲמַר לְהוֹן רַבְשָׁקֵה
אֱמָרוּ כְעַן לְחִזְקִיָּה כִּדְנַן אֲמַר מַלְכָּא דְרַבְּתָנָא מַלְכָּא דְאַתּוּר מָא רוֹחֲצָנָא

יְהוָה וּבְאֹצְרוֹת בֵּית הַמֶּלֶךְ :
טז בָּעֵת הַהִיא קִצַּץ חִזְקִיָּה אֶת־ ל׳
דַּלְתוֹת הֵיכַל יְהוָה וְאֶת־הָאֹמְנוֹת ל׳
אֲשֶׁר צִפָּה חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּתְּנֵם
לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר :
יז וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אֶת־תַּרְתָּן וְאֶת־
רַב־סָרִיס ׀ וְאֶת־רַב־שָׁקֵה מִן־לָכִישׁ ל׳. ל׳
אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד ב׳
יְרוּשָׁלִָם וַיַּעֲלוּ וַיָּבֹאוּ יְרוּשָׁלִַם
וַיַּעֲלוּ וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה
הָעֶלְיוֹנָה אֲשֶׁר בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס : ג׳ חד חס׳
יח וַיִּקְרְאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם
אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת
וְשֶׁבְנָה הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף ג׳ כתיב ה׳
הַמַּזְכִּיר : יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַבְשָׁקֵה
אִמְרוּ־נָא אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר
הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה ד׳

אמציהו ב׳ בפסוק : אלהם כול׳ מלאים בספרא ב"מ י"ג חסר וסי׳ נמסר בריש ספרא סי׳ י"ג :

רדק

שלח לו חזקיה אל לכיש שהי׳ שם מלך אשור והיא מערי יהודה ושלח לו חטאתי שוב מעלי כלו׳ חטאתי שמרדתי בך ולא עבדתיך שוב מעלי ואת אשר תגזור עלי אתן ושב לו בפעם ההיא אחר שנתן לו מה שהטיל עליו שלש מאות ככר כסף ושלשי׳ ככר זהב לאחר זמן שב לו לארץ יהודה לאחר שפסק מלתת לו שנה בשנ׳ מה שהטיל עליו כמו שאמ׳ לו רבשקה על מי בטח׳ כי מרדת ביובא עד לכיש ומשם שלח מלאכיו עם קצת חיילותיו לירושלם ודבר מה שדבר ולא קבלו אותן הדברים ושב לו רבשקה עם חיילותיו ואמר כי אז השלימו עמו שבנ׳ וסיעתו ועליה׳ נאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ומצאו רבשקה כי נסע מלכיש ובא ונלחם על לבנה ושם באה לו שמועה כי תרהקה מלך כוש יצא להלחם עמו ונסע משם ומשם שלח מלאכים אל חזקיהו פעם שניה והפחידו כי בשובו ממלחמת כוש יבא עם חייליו על ירושלם והלך לו ונלחם על כוש ומלך מצרים ועם כל השבי ההוא בא לו ירושלם וחנה על העיר ובלילה ההוא יצא מלאך ה׳ והכה במחנה אשור ויצאו ישראל ובזזו כל הבזה ההיא ועל זה אמר נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך וכן נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעברו ולך יהיו וגו׳ ואותם שנצלו מן המלחמה שבו לדת ישראל כמו שאמר אך בך אל ואין עוד אפס אלהים ועליהם נאמר והיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה׳ צבאות וכל אותה הפר׳ בארתי כל הענין הזה כאחד לפי שאינו מבואר כלו במקום אחד לא בזה הכפרולא בישעיה ולא בד"ה: את אשר תתן עלי אשא. העונש אשר תתן עלי אשא אסבול אותו ואשאנו : (טז) קצץ חזקיהו את דלתות ההיכל. קלף הזהב מעליהם כי הדלתות היו מצופות זהב והזהב הוא שלקח וכת"י קליף : ואת האומנות. ת"י וית סקופיא ותרגם את מפתן הבית סקוף בית מקדשא והאסקופות האלה אשר צפה חזקיהו זהב אפשר כי הזהב אשר עליהם מבנין שלמה הוסר או נפסד וחזקיהו צפה אותו זהב ועתה כשנצטרך לזהב לתת למלך אשור קלף אותו הזהב : (יז) את תרתן ואת רב סריס ואת רבשקה. ובישעיה אמר רבשקה לבדו נראה כי הוא היה עיקר השליחות והשנים טפלים לו וכן נראה הוא גם כן רבשקה הוא היה המדבר ובסדר עולם הוא אומר כי רבשקה לבדו בא בשליחו׳ ראשונה כמו שאומר בישעיה ותרתן ורב סריס בא בשליחות שנייה ומה שזכר הנה תרתן ורב סריס לפי שגם הם היו שלוחים אבל לא בפעם הזאת אלא בשליחות שניה כשמצאו רבשקה נלחם על לבנה ולבנה היא מארץ ישראל כמו שנאמר במלכי כנען מלך לבנה אחד ואמרו רז"ל כי רבשקה ישראל מומר היה ואם אמרו מפני שהיה מדבר יהודית הרבה בני אדם ימצאו מדברים בלשון עם אחר והנה אליקים ושבנה ויואח היו מכירין בלשון ארמי אולי קבלה היתה בידם : בחיל כבד. בחיל עם כבד : בתעלת הברכה העליונה. הבריכה הוא חריץ בנוי באבנים ובסיד ומתכנסין שם מי גשמים או מושכין שם מים מן המעין ובבריכה הזאת היו מכונסין המים ויש בבריכה הזאת נקב ויסתמו אותו עד זמן שירצו להוציא מים מן הבריכה והתעלה היא חפירה סמוכה לבריכה ומוציאי׳ מים מן הבריכ׳ לתעלה בזמן שירצו להשקות או לכבס בגדים : אשר במסלת שדה כובס. המסלה היא הדרך שמתקנים אותה באבנים כדי שיוכלו ללכת בה בימות הגשמים ועיקר הלשון הוא לשון הרמה מענין סלו לרוכב בערבות שענינו רוממות והמקום הזה היה בזה השדה והוא מורם ומתוקן באבנים ועל המקום הזה היו עומדים מכבסי הבגדים במי התעלה ובשדה היו שוטחים הבגדים לשמש וכת"י שדה כובס חקל משטח קצריא : (יח) ויקראו אל המלך. קראו לאשר על החומה או לאשר מצאו בשדה כובס שיאמרו למלך שיצא לדבר עמם ויצאו אליהם במצות המלך אליקים ושבנה ויואח : אליקים בן חלקיהו אשר על הבית. וכן אמר בישעיה בזאת הפרשה אבל הפרשה שנאמרה על שבנא נאמר לך בא אל הסוכן הזה על שבנא אשר על הבית ונבא עליו שיהדפנו מהשררה שהיה בה שהיה על הבית ויתננה לאליקים בן חלקיהו ולא נוכל לומר כי קודם המעשה הזה מרד שבנא ונתנו שררתו לאליקים ומפני זה אמר אליקים אשר על הבית כי אלו היו המלאכים הראשונים אשר באו ממלך אשור לירושלם ושבנא יצא אליהם עם אליקים ואמרו לרבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ונאמר ויבא אליקים ושבנא הסופר ויואח קרועי

רשי

(טו) קצץ. את הדלתות שהיה של זהב : ואת האומנות. תרגום יונתן וית סקיפיא אסקופות : (יז) את תרתן ואת רב סריס. למדנו בסדר עולם שלא באו שלשתם יחד אלא רבשקה לבדו כמו שכתב בס׳ (ישעיה ל"ו ב׳) ותרתן ורב סריס באו בשליחות שנייה כשבאה לו שמועה על תרהקה מלך כוש וישמע וישלח מלאכים אל חזקיהו וגו׳ (ישעיה ל"ז ט׳): בתעלת. פוסקיר"ה בלע"ז בריכה שעושק לגיכרי דגים : שדה כובס. שדה שהכובסין שוטחין בו בגדים וכן תרגם יונתן חקל משטח קצריא : (יח) המזכיר. איזה משפט בא לפני המלך ראשון שיפסקנו

רלבג

גדול והיותר קטן הוא מגדל הנוצרים ר"ל השומרים שעושים מחוץ לעיר לשמור פירות השדה והכרמים אשר סביבו : (טז) קצץ חזקיה את דלתות היכל ה׳. ר"ל לקחת מהם הזהב אשר הם מצופות ממנו : ואת האומנות. הם עמודים מצופים זהב או אסקופו׳ השער התחתונות והעליונות : (יז) בתעלת הברכה העליונה. הברכה הוא חריץ בנוי עוברים בו מים והיה אצל המים תעלה ר"ל חפירה רחבה יתפשטו בו : במסלת שדה כובס. היא הדרך הבא לשדה הכובסים אשר שם ישטחו בגדיהם אחר שכבסו אות׳ : (יח) ויקראו אל המלך. ר"ל קראו שיצא אליהם המלך : (יט) ויאמר אליהם רבשקה. אע"פ שבאו אחרים עמו והם תרתן ורב סריס לא דבר אלו הדברים כי אם רבשקה ולזה לא זכר זולתו בזה השליחות ובספ׳ ישעיה וידמה כי אחר שנתן חזקיה את כל הכסף הנמצא באוצרות ה׳ ובאוצרות המלך למלך אשור שב למרוד בו ולא נתן לו מדי שנה בשנה זה המס הכבד ששם עליו : מה הבטחון הזה אשר בטחת כי

מצודת ציון

(טז) קצץ. כרת וקלף : האומנות. מפתני הבית וכת"י סקופיא : (יז) כבד. ענין רבוי : בתעלת הברכה. הברכה היא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים והתעלה היא החפירה הסמוך לה ובעת הצורך ממשיכים לה את המים מן הבריכה וכן אל קוה תעלת הבריכה (שם ז) : במסלת

מצודת דוד

עם שכבר נאמר למעלה חזר לספר בוב כאומר מה שעלה שלמנאסר וגו׳ ונבר אשור על ישראל ויגל את ישראל וכו׳ עד סוף הענין הנה זה לא היה בכח ידיו כ"א על אשר לא שמעו בקול ה׳ וגו׳ שהרי בימי חזקיה עלה אשור על ירושלים ושפו תמו בזלות ה׳ : (י) מקצה שלש שנים. כי צר עליה בתחלת ד׳ ונכבשה בסוף ו׳ :

(יב) על אשר לא שמעו וגו׳. ולא בכח ידם : את בריתו. התורה אשר נתן בברית : (יד) חטאתי. במה שמרדתי בך : את אשר תתן וגו׳. ר"ל העונש אשר תשים עלי אשא ואסבול : וישם. שם עליו עונש שלש מאות וגו׳ : (טז) קצץ. קלף ציפוי הזהב מן הדלתות ומן מפתני הבית : אשר צפה חזקיה. כי כבר היה נפסד הצפוי שעשה שלמה : (יז) וישלח מלך אשור. ובסדמה שם עליו העונש כי עכ"ז עלה עליו : בתעלת. בתעלה הנמשכת מהבריכה העליונה אשר היא במסילה ההולך אל השדה שמכבסים שם את הבגדים ושוטחים שמה מול השמש לנגבם : (יח) אל המלך. קראו אל המלך לצאת אליהם: על הבית. ממונה על בית המלך : המזכיר. הממונה על ספר הזכרונות : (יט) מה הבטחון וכו׳. אמור

רשי

שיפסקנו ראשון : (כ) אמרת אך דבר שפתים וגו'. אמרת עד הנה (לא) העבוד למלך אשור אך דבר שפתים היה כל זמן שלא יצא ממקומו לבוא עליך לא הוצרכת לעצה וגבורה אבל עכשיו שיצא ובא עצה וגבורה אתה צריך למלחמה הזאת עתה אמור על מי בטחת : (כא) ובא בכפו . כשאדם נסמך על משענת קנה רצוץ שנשבר בידו באין ראשי הקרומיות ונוקבין את כפו : (כב) הלא הוא אשר הסיר חזקיהו וגו'. יש ללמוד מכאן דרבשקה ישראל מומר היה שהיה מודה שהקב"ה אלוה אלא שרצונו לע"ג : (כג) התערב נא . התפאר עליו בוא בערבון על מנת אם תוכל ליתן לך רוכבים על אלפים סוסים : התערב . גויי"ר בלע"ז : (כד) ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדוני. שהרי כל הקטן שבהם שר על אלפים איש ואתה אינך משיג לאלפים איש למדנו מכאן על ראשי גייסות מאה ושמונים וחמשה אלף שנפלו עם סנחריב הקטן שבהם שר על אלפים איש שעמו : (כה) המבלעדי ה'. וכי שלא ברשות באתי כבר נתנבא (ישעיה ז' י"ז) בימי אחז אביך יביא ה' עליך ועל עמך וגו' את מלך אשור והשחיתה. את זו הוסיף משלו : כי

מלכים ב יח

הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ׃ כ אָמַרְתָּ
אַךְ־דְּבַר־שְׂפָתַיִם עֵצָה וּגְבוּרָה
לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל־מִי בָטַחְתָּ כִּי
מָרַדְתָּ בִּי׃ כא עַתָּה הִנֵּה בָטַחְתָּ לְּךָ
עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל־
מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא
בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃ כב וְכִי־
תֹאמְרוּן אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
בָּטָחְנוּ הֲלוֹא־הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר
חִזְקִיָּהוּ אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו
וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַ͏ִם לִפְנֵי
הַמִּזְבֵּחַ הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃
כג וְעַתָּה הִתְעָרֶב נָא אֶת־אֲדֹנִי אֶת־מֶלֶךְ
אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־
תּוּכַל לָתֶת לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃
כד וְאֵיךְ תָּשִׁיב אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי
אֲדֹנִי הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם
לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים׃ כה עַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי
יְהוָה עָלִיתִי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה
לְהַשְׁחִתוֹ יְהוָה אָמַר אֵלַי עֲלֵה עַל־

תרגום

הָדֵין דְאִתְרְחֵיצְתָּא׃
כ אֲמַרְתָּ בְּרַם בְּמַלַל
סִפְוָן בְּמֵילַךְ וּגְבוּרָה אַעְבֵד
קְרָבָא כְּעַן עַל מַן
אִתְרְחֵיצְתָּא אֲרֵי מְרַדְתָּא
בִּי׃ כא כְּעַן הָא אִתְרְחֵיצְתָּא
לָךְ עַל סְמַךְ קַנְיָא רְעִיעָא
הָדֵין עַל מִצְרַיִם דְאִם
יִסְתְּמֵיךְ גַּבְרָא עֲלוֹהִי
וְיֵעוֹל בִּידֵיהּ וִיבַזְעִינֵהּ
כֵּן פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
לְכָל דְמִתְרַחֲצִין עֲלוֹהִי׃
כב וַאֲרֵי תֵימְרוּן לִי עַל
מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא
אִתְרְחֵיצְנָא הֲלָא הוּא
דְאַעְדֵי חִזְקִיָּה יָת בָּמָתוֹהִי
וְיָת מַדְבְּחוֹהִי וַאֲמַר לֶאֱנַשׁ
יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם
קֳדָם מַדְבְּחָא הָדֵין תִּסְגְּדוּן
בִּירוּשְׁלֵם׃ כג וּכְעַן אִתְעָרַב
כְּעַן עִם רִבּוֹנִי עִם מַלְכָּא
דְאַתּוּר וְאֶתֵּן לָךְ תְּרֵין
אַלְפִין סוּסָוָן אִם תִּכּוּל
לְמִנְאָה לָךְ רְכִיבִין עֲלֵיהוֹן׃
כד וְאֵיכְדֵין אַתְּ מְדַמֵּי
לְאַתְבָא יָת אַפֵּי חַד
מִשִׁלְטוֹנֵי עַבְדֵי רִבּוֹנִי
זְעֵרַיָא וְאִתְרְחֵיצְתְּ לָךְ עַל מִצְרָאֵי לִרְתִיכִין וּלְפָרָשִׁין׃ כה כְּעַן הֲבַר מִמֵּימְרָא דַיְיָ
סְלֵיקִית עַל אַתְרָא הָדֵין לְחַבָּלוּתֵהּ יְיָ אֲמַר לִי סַק

סי' מלכי' אמרת ישעיה אמרתי ואפ"ס ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אך הנה אשתך היא : תאמרון ט' בקריא' וסימ' כה תאמרון לאדני לעשו . ויאמרו למלאכים הבאים : וכי תאמרון אלי דספרא . ויאמר להם ישעיה דספרא . וחברו ויאמר אליה' ישעיהו דישעיהו כה תאמרון אל חזקיהו . לא תאמרון קשר . ויאמר אליהם ירמיהו . כה תאמרון על חזקיהו דד"ה :

תולדות אהרן המבלעדי . סנהד' נד :

רדק

קרועי בגדים נראה כי עדיין לא מרד אלא בשוב רבשקה אומר שמרד ובסדר עולם אומר כשהלך לכוש שטף שבנא וסיעתו והלך לכוש ובדברי רז"ל כשבנא סנחריב וצר על ירושלם כתב שבנא כת' והשליכו עם החץ שירד למחנה אשור והיה כתוב בו שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו וכאשר יצא עם סיעתו בא גבריאל וסגר דלתות העיר בפני סיעתו כשבא אצל סנחריב אמר לו היכן סיעתך אמר להם חזרו בהם נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי הסוסים והיו מגררים אותו על הקוצים ועל הברקנים וזה אינו כדברי בעל סדר עולם שאמר ששטף שבנא וסיעתו ואפשר כי קודם לכן מרד בעת שבא מלך אשור על ערי יהודה אבל נסתר ולא היה מראה עצמו וכן במעשה הזה שבא קרוע בגדים היה מראה הוא עצמו עצב ולבו לא נכון והנביא גלה דעתו לחזקיהו והורידו מפקידותו ונשאר סופר והפקיד אליקים על הבית : (כ) אמרת אך דבר שפתים. חשבת להנצל בדבר שפתים כלומר בתפלה אין זה כי אם עצה וגבורה צריך אדם למלחמה כך פירש אדוני אבי ז"ל והחכם רבי אברהם ב"ע פי' אמרת לאנשיך כי יש לך עצה וגבורה וזהו דבר שפתים והטעם כי גבורתך הו' בדבור לבד וי"ת ברם במלל סיפוון במילך וגבורא אעביד קרבא : כי מרדת בי . שלא נתן מה שהטיל עליו שנה בשנה : (כא) הרצוץ . שהוא רצוץ בראשו ואותם קסמין נכנסין בכף האדם בהשען עליו: (כב) הלא הוא אשר הסיר . כלו' כשהסיר חזקיהו ונתץ המזבחות לא עשה כי אם לכבודו ולהנאתו כדי שיבואו כלם לירושלם כי המזבחו' בכל מקום לשם ה' היו וחזקיהו הסירם ונתצן איך תחשבו כי ה' יעזור אותו ואיך תבטחו עליו : ליהודה ולירושלם . כתרגומו לאנש יהודה וליתבי ירושלם : (כג) התערב נא . הכנס עמי בערבון בזה הדבר אם תוכל לעשותו : רוכבים עליהם. רוכבים שיהיו פרשים: (כה) המבלעדי ה'. להפקיד' אמר כן או פירושו אחר שכל הארצות נתן ה' בידי וגם כל ארץ ישראל הוא אמר אלי עלה אל הארץ והשחית' ואם רבשקה היה ישראל מומר אמר זה לפי שישעיה ניבא ואמר הנני מעלה את מי

רלבג

כי מרדת בי ולא קיימת מה שאמרת לי בבריתי נלחם עמך את אשר תתן עלי אשא : (כ) אמרת אך דבר שפתים הוא עצה וגבורה . שיתגבר האדם בו למלחמה ר"ל שבדברי שפתיו יסיר מעליו הנלחם עמו כמו שעשית אתה ממני ואחר זה יתחזק ויתגבר בעוזריו לעמו' כנגד מי שהיה נלחם עמו עתה על מי בטחת שיעזרך כי מרדת בי ולפי שחשב מלך אשור כי חשב חזקיה במרדו בו על מלך מצרים שיעזרהו במלחמה אמר אליו הנה בטחת על משענת חלוש כמו משענת הקנה הרצון כי לא די שאי אפשר לאדם להשען בו אבל (לא) יזיק לעצמו בהשענו בו כי הקנה הרצון יכנס בכפו ונקבה כי כן פרעה מלך מצרים לכל הבוטחים עליו וכי תאמרון אלי אל ה' אלהיכו בטחנו שיצילנו הלא הוא אשר הסיר חזקיהו את במותיו ואת מזבחותיו אשר היו מקריבים בהם לה' ויאמר ליהודה ולירושלם לפני המזבח הזה לבד תשתחוו ואיך יעזרהו והוא עשה כנגדו להשחית במותיו ומזבחותיו: (כג) ועתה התערב נא את אדני את מלך אשור. ר"ל תן לו ערבון שלא תמרוד בי ותהיה לי למס ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך אנשים רוכבים עליהם והנה אמר זה על דרך הבוז והלעג כאילו אמר שלא ימצאו לחזקיה אלפים אנשים ראויים לרכוב על סוסים : (כד) ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים כל זה אמר לירא אותם ולבהלם כאילו יאמר שמלך אשור הוא באופן מהגודל שאין ראוי לחזקי' להשי' פני פחת אחד שהוא מעבדיו הקטני' גם כי אחד מעבדיו הקטנים גדול מאד עד שאין ראוי להשיב פניו ולבטוח על מצרים לרכב ולפרשים שיעזרהו במלחמה כנגד מלך אשור : (כה) עתה המבלעדי ה' . אמר זה כאלו יאמר איך תבטח על ה' שיצילך והוא אמר אלי

מצודת דוד

בי לבל השמע לי לצאת מארצך אל ארץ אחרת וכאשר אמר בסוף דבריו : (כ) אמרת אתה חושב שאך בדבר שפתים בעצת יועצים נעשה המלחמה לא כן הוא כי צריכים אליה עצה עם גבורה : עתה. הואיל והצורך הוא גם אל הגבורה ואיננה בך א"כ על מי בטחת שיתן בך גבורה : (כא) עתה הנה בטחת. הואיל ואין בך גבורה מעצמך הנה מהו בטחונך על מצרים הלא הוא כמו משענת קנה רצוץ ברצוצו אשר אם יסמוך איש עליו באים עוד הקסמין והקרומיות בכפו ונוקבין אותה כן עזרת פרעה נהפך עוד לרעה: (כב) הלא הוא. הלא זה הוא אשר הסיר חזקיה את במותיו אשר היו בכל הארץ ואמר לישראל שרק למזבח העומד בבהמ"ק אשר בירושלים תשתחוו ומיעט א"כ בעבודתו ונבאש בעיניו : (כג) התערב נא . התחייב עצמך עם אדוני אם תוכל למלאות הדבר אשר ישאל: לתת לך. לתת מאתך : (כד) ואיך תשיב. את פניך להלחם עם פני פחת וכו' הלא אף הקטן שבכם

מצודת ציון

במסלת . בדרך הכבושה : (כא) משענת. ענין סמיכה : הקנה . השבט : הרצוץ . השבור והמרוסס כמו הרוצצות אביונים (עמוס ד) : ונקבה . מל' נקב וחור : (כג) התערב . מל' ערבון ומשכון כי כשבאים חלוקים בדבר מה וכ"א מחייב עצמו בממון באם לא יהיה כדבריו הדרך הוא שכ"א נותן ערבון להיות נטוח ומקוים : (כד) פחת . ענין שררה : (כה) המבלעדי . ענינו כמו זולת : בעל

רדק

מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו': (כו) כי שומעים אנחנו. נבינו' ומכירים בלשון ארמית: (כז) העל אדניך. כמו האל וכן הוא בישעיה וכן על האנשים כמו אל ולאליקים אמר שהוא הגדול וכן הוא אומר ויאמר אליקים וגו': חריהם. כן כתיב וקרי צואתם וענין אחד הוא והקרי הוא לשון נקיה: שניה'. כן כתיב וקרי מימי רגליהם והכתוב הוא רמז לתחתוניות וכן כדברי רז"ל המקנח בדבר שהאור שולט בו שיניו נושרות וענין לאכול את צואת' שתושבי' להיות במצור, עד שיאכלו צואת' וכן הוסיף יהונתן בציירא עמכון: (לא) ברכה. ר"ל פשרה ושלום וכת"י שלמא: (לב) איש מי בורו. הבורות שהם חוצה לעיר בגנות: עד בואי ולקחתי אתכם. כי כן עשה בכל הגוים אשר כבש היה מגלה אותם מארצ' ומשכן אחרים תחתיה' כדי שיהיו כלם נכבשים תחתיו וכן עשה יוסף שאנשי מצרים ואת העם העביר אותו לערים: ארץ לחם וכרמים. אמר זה אחר שאמר ארץ דגן ותירוש כי אפשר שהדגן והתירוש יבואו לה מעיירות אחרות לרוב כמו שאמר בצור לפיכך אמר ארץ לחם וכרמים כי הארץ ההיא עושה לחם ויש בה כרמים וכת"י ארע' חקלין וכרמין ארע' דזיתה' עבדין משחא והיא עבדא דבש: כי יסית אתכ'. הדגש תמור' הנח כויסת דוד וכן בדגש הסיתוך

רשי

(כו) כי שומעים אנחנו. אנו בני פלטין ומכירין בלשון ארמית ובאשר לשונות ואל תדבר אלינו יהודית שכל העם מכירין בו ואין אנו רוצים שישמעו: (כז) לאכול את צואתם. כרעב המצור: חוריהם. רעי היוצא דרך חור פי הטבעת. ורבותינו פירשו לכנותם לשון נאה צואתם: מימי שניהם צואה לחה שני דכרכשא דקיימא אתלת שני או לשון גלל שבא על ידי לעיסת השינים: (לא) עשו אתי ברכה. שאילת שלום כמו ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ"ז ז'): (לב) אל ארץ כארצכם. כן דרכי להעביר את האומות ממדינה למדינה היה לו לומר אל ארץ טובה משלהם שהרי לפתותם בא אלא שידע שיכירו שדבריו שקר: ארץ דגן ותירוש.

זו

רלבג

אלי שאעלה על הארץ הזאת להשחיתה: (ט) באזני העם אשר על החומ'. אמרו זה כי לא היו רוצי' שישמע אלו הדברים העם אשר על החומה כדי שלא ירפו ידיהם משמירת החומה: (כז) העל אדניך ואליך. ר"ל האם בעבור אדניך ובעבורך שלחני מלך אשור: לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם עמכם. כאילו אמר שאם ישמרו את החומה שלא יכנסו חיל מלך אשור הנה יבנה עליה מלך אשור מצור עד שמרוב הרעב יאכלו צואתם וישתו מי רגליהם והוא השתן: (לא) עשו אתי ברכה וצאו אלי: ר"ל אם תהיו אתי להשלים עמי ולצאת אלי עשו ברכה כי אז תוכלו לעבוד האדמה ולאכל פריה: (לב) ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם. ר"ל ונהגתי אתכם אל ארץ טובה כמו ארצכם ואמר זה להם לבאר שלא יזוקו אם יגלה אותם לארץ אחרת כמו שעשה מעשרת שבטים והנה היה מניע ומבלבל האומות בזה הדרך כדי שלא יוכלו למרוד בו ולזה היה מרחיק אותה מעוזריהם והיה מקרב אותם אליו ואל עמו:

חמת

הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ: כו וַיֹּאמֶר
אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח
אֶל־רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־עֲבָדֶיךָ
אֲרָמִית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל־תְּדַבֵּר
עִמָּנוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם אֲשֶׁר עַל־
הַחֹמָה: כז וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה
הַעַל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי
לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲלֹא עַל־
הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־הַחֹמָה לֶאֱכֹל
אֶת־חרֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת אֶת־שיניהם
עִמָּכֶם: כח וַיַּעֲמֹד רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא
בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית וַיְדַבֵּר וַיֹּאמֶר
שִׁמְעוּ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר:
כט כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ אַל־יַשִּׁא לָכֶם
חִזְקִיָּהוּ כִּי־לֹא יוּכַל לְהַצִּיל אֶתְכֶם
מִיָּדוֹ: ל וְאַל־יַבְטַח אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ
אֶל־יְהוָה לֵאמֹר הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה
וְלֹא תִנָּתֵן אֶת־הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ
אַשּׁוּר: לא אַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי
כֹה אָמַר מֶלֶךְ אַשּׁוּר עֲשׂוּ אִתִּי בְרָכָה
וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ
תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בֹרוֹ:
לב עַד־בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ
כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ לֶחֶם
וּכְרָמִים אֶרֶץ זֵית יִצְהָר וּדְבַשׁ וִחְיוּ
וְלֹא תָמֻתוּ וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ
כִּי־יַסִּית אֶתְכֶם לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ:
לג הַהַצֵּל הִצִּילוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ

לְאַתְרָא הָדֵין וְחַבְּלִינַהּ:
כו וַאֲמַר אֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּה
וְשֶׁבְנָה וְיוֹאָח לְרַבְשָׁקֵה
מַלֵּיל כְּעַן עִם עַבְדָךְ אֲרָמִית
אֲרֵי שָׁמְעִין אֲנַחְנָא וְלָא
תְמַלֵּיל עִמָּנָא יְהוּדִית קֳדָם
עַמָּא דְעַל שׁוּרָא: כז וַאֲמַר
לְהוֹן רַבְשָׁקֵה הַעַל רִבּוֹנָךְ
וַעֲלָךְ שַׁלְחַנִי רִבּוֹנִי לְמַלָּלָא
יַת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין
הֲלָא עַל גֻּבְרַיָּא דְיָתְבִין עַל
שׁוּרָא לְמֵיכַל יַת מַפְּקַתְהוֹן
וּלְמִשְׁתֵּי יַת מֵימֵי רַגְלֵיהוֹן
בְּצַיְרָא עִמְּכוֹן: כח וְקָם
רַבְשָׁקֵה וּקְרָא בְּקָל רַב
יְהוּדִית וּמַלֵּיל וַאֲמַר שְׁמָעוּ
פִּתְגָמָא דְמַלְכָּא דְרַבְּתָנָא
מַלְכָּא דְאַתּוּר: כט כִּדְנַן
אֲמַר מַלְכָּא לָא יַטְעֵי
יַתְכוֹן חִזְקִיָּה אֲרֵי לָא יִכּוּל
לְשֵׁיזָבָא יַתְכוֹן מִן יְדֵיהּ:
ל וְלָא יְרַחֵיץ יַתְכוֹן חִזְקִיָּה
עַל מֵימְרָא דַייָ לְמֵימַר
שֵׁיזָבָא יְשֵׁיזְבִינָנָא יְיָ וְלָא
תִתְמְסַר קַרְתָּא הָדָא בְּיַד
מַלְכָּא דְאַתּוּר: לא לָא
תְקַבְּלוּן מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי
כִדְנַן אֲמַר מַלְכָּא דְאַתּוּר
עֲבִידוּ עִמִּי שְׁלָמָא וּפוּקוּ
לְוָתִי וְאֱכוּלוּ גְּבַר פֵּירֵי
גוּפְנֵיהּ וּגְבַר פֵּירֵי תֵינוֹהִי
וּשְׁתוֹ גְּבַר מֵי גוּבֵיהּ:
לב עַד מֵיתֵי וְאֶדְבַּר יַתְכוֹן
לְאַרְעָא טָבָא כְּאַרְעֲכוֹן
אַרְעָא עֲבוּר וַחֲמַר אַרְעָא
חַקְלִין וְכַרְמִין אַרְעָא
דְזֵיתָהָא עָבְדִין מִשְׁחָא וְהִיא עָבְדָא דְבַשׁ וְחִיוּן וְלָא תְמוּתוּן וְלָא תְקַבְּלוּן מִן חִזְקִיָּה אֲרֵי יַטְעֵי יַתְכוֹן
לְמֵימַר יְיָ יְשֵׁיזְבִינָנָא: לג הֲשֵׁיזָבָא שֵׁיזִיבָא דַחֲלַת עַמְמַיָּא גְּבַר יַת אַרְעֵיהּ

ב' כתיב ס"א · ג"ב · ו' חס' בסיפרא · ב' בטעם. ג' · צואתם ק' · מימי רגליה' ק' · ד' · ח' · ב' חכרו דישעיה · ג' דסמי' · ב' חד מ"ל וחד חס' · ל' וחד וינסר ודגש. ז'

יהודית ז' בקריאה וסי' ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח אשה. ויאמר אליקים בן חלקיהו דמלכים. ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול דמלכים. ויקרא בקול גדול יהודית דדברי הימים. ויעמד רבשקה דישעיה. ויאמר אליקים ושבנא דישעיה. ובניהם חצי מדבר דעזרא: על האנשים ה' בקריאה וסימנ' תכבד העבדה על האנשים: ויאמר אליה' רבשקה העל אדניך דמלכי'. וחברו דישעיה. הקפאים על שמריהם. וילכו ויגידו לדוד: וחיו ח' וסימ' במסרה רבתא:

מצודת ציון

(כז) העל. כמו האל: חוריהם. מל' חור ונקב: שיניהם. הוא מ"ר והוא קרוב מל' שתן: (כט) ישיא. ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג): (לא) ברכה. ענינו מנחה ותשורת שלום כמו קח נא את ברכתי (שם לג): (לב) ותירוש. ענבי היין: זית יצהר. זיתים המוכנים לשמן: יסית. מל' הסתה ופיתוי: הנע

מצודת דוד

שבהם ממונה הוא על אלפים: ותבטח. א"כ בודאי כל בטחונך ברכב ובפרשים על מצרים אשר הוא כקנה רצוץ: (כה) המבלעדי ה'. וכי מבלי גזירת המקום ה' אמר. כבר ניבא ישעיה ישא וכו' ואת שלל שומרון (ישעיה ח') ומעט לומר שכן יעשה לירושלים: (כו) ארמית. בלשון ארמית: כי שומעים. כי מבינים אנחנו ארמית: יהודית. בלשון יהודית: באזני העם. בפניהם כשהם שומעים כי הכל מכירים בו וכאומר הנה אין מהדרך לפרסם דברי מלחמה בפני המון העם: (כז) העל אדוניך. וכי רק אל אדוניך ואליך שלחני אדוני לדבר דברי: לאכול להזהירם כי יבאו במצור ומעקת רעבון וצמאון יוכרחו לאכול צואה ולשתות מי רגלים: עמכם. ר"ל גם הם גם אתם: (כח) וידבר ויאמר. כפל דבריו לחזקם: (לא) עשו אתי ברכה. ר"ל עשו עמי שלום לתת תשורת שלום: ואכלו וגו'. ר"ל לא תהיו עוד כלואים בתוך העיר מבלי לצאת ללקוט פירות האילנות ולשאוב מי הבורות: (לב) ולקחתי. אקח אתכם משם להוליך אל ארץ טובה כארצכם כן היה דרכו להעביר את האומות שכבש מארצם לארץ אחרת: וחיו. משא"כ אם תעמדו במרד: כי יסית. אשר יסית: (לג) איש וגו'. ר"ל כל אלוה את ארצו:

הנע · המת

רשי

זו אפריקי: (לד) הנע ועוה. אותם מלך אשור החריבם והגלם: כי הצילו את שומרון. והשומרונים היו עובדים את אלהי ארם שהיו שכיניהם: (לו) קרועי בגדים. על ששמעו גידופי השם: (ג) ותוכחה. שהרשעים מתווכחין ומרקין פנים לדבריהם לאמר לנו הכח והגבורה: בנים. ישראל: עד משבר. עד צרה הדומה לאשה יושבת על משבר ואינה כח לילד. משבר שם מושב אשה הכורעת לילד: (ד) והוכיח. אוספרובי"ר בלעז הראה פנים לדבריו שהגליח בכל

אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
לד אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי
סְפַרְוַיִם הֵנַע וְעִוָּה כִּי־הִצִּילוּ אֶת־ ג'
שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ לה מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי
הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר־הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם
מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלַם
מִיָּדִי׃ לו וְהֶחֱרִישׁוּ הָעָם וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ ג'
דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לֵאמֹר לֹא
תַעֲנֻהוּ׃ לז וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּה כ' חס' ו' ד' במלכים
אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח
בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי כ' מ"ל
בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃
יט א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע
אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃ כולהון קמץ
ב וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־
הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְאֵת זִקְנֵי ג'
הַכֹּהֲנִים מִתְכַּסִּים בַּשַּׂקִּים אֶל־
יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא בֶּן־אָמוֹץ׃ ג וַיֹּאמְרוּ ל' וכל קרי' ישעיהו בן אמוץ הנביא
אֵלָיו כֹּה אָמַר חִזְקִיָּהוּ יוֹם־צָרָה
וְתוֹכֵחָה וּנְאָצָה הַיּוֹם הַזֶּה כִּי בָאוּ ב'
בָנִים עַד־מַשְׁבֵּר וְכֹחַ אַיִן לְלֵדָה׃ ב'
ד אוּלַי יִשְׁמַע יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת ׀ כָּל־ סימן
דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ מֶלֶךְ־
אַשּׁוּר ׀ אֲדֹנָיו לְחָרֵף אֱלֹהִים פסק
חַי וְהוֹכִיחַ בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַע
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְנָשָׂאתָ תְפִלָּה
בְּעַד הַשְּׁאֵרִית הַנִּמְצָאָה׃ ה וַיָּבֹאוּ כ' חברו דישעיה
עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ׃

מיד מלכא דאתור: לד אן
דחלת חמת וארפד ואן
דחלת ספרוים הלא
טלטילונון ואגליאונון ארי
שיזבו ית שמרון מן ידי:
לה מן בכל דחלת מדינתא
דשיזיבו ית ארעהון מן ידי
ארי ישיזיב יי ית ירושלם
מן ידי: לו ושתיקו עמא
ולא אתיבו יתיה פתגמא
ארי תפקידת מלכא היא
למימר לא תתיבוניה:
לז ואתא אליקים בר חלקיה
דממנא על ביתא ושבנא
ספרא ויואח בר אסף
דממנא על דכרניא לות
חזקיהו מבזעין לבושיהון
וחויאו ליה ית פתגמי
רבשקה: א והוה כד שמע
מלכא חזקיה ובזע ית
לבושוהי ואתכסי בסקא
ועל לבית מקדשא דיי:
ב ושלח ית אליקים די
ממנא על ביתא ושבנא
ספרא וסבי כהניא כד
מכסן סקיא לות ישעיהו
נביא בר אמוץ: ג ואמרו
ליה כדנן אמר חזקיהו יום
עקא וחיסודין וניאוצא
יומא הדין ארי אקיפתנא
עקא כאתתא דיתבא על
מתברא והיל לית לה
למילד: ד מאים שמיע
קדם יי אלהך ית כל
פתגמי רבשקה דשלחיה
מלכא דאתור רבוניה
לחסדא עמא דיי קימא ויעביד פורענותא על כל פתגמיא דשמעין קדמוהי
יי אלהך ותתחנן בצלו על שארא הדין דאשתאר: ה ואתו עבדי מלכא חזקיהו

רדק

הסיתוך ויכלו לך: (לד) הנה ועוה. שמות מדינו' או שמות אלהים אחרי' ולדעת יונתן פירושו הניע ועוה אותם מארצם שתרג' הלא טלטילונון ואגליאונון: כי הצילו את שומרון מידי. בתמיה וכי ה' אלהיכם שאתם בוטחי' בו הצילו את שומרון מידי שתחשבו שיציל את ירושל' מידי וכן הוא אומר בישעיה וכי הצילו בוי"ו שידמה ענין תמיהה וי"ת וכי הצילו העגלים את שמרון מידי: (לו) קרועי בגדים. רז"ל פי' כי בעבור ששמעו ברכ' השם קרעו בגדיהם וסמכו מזה הפ' כי כל השומע ברכת ה' חייב לקרוע ו"אותו קרע אינו מתאחה לעולם ואינו חייב לקרוע אלא א"כ שומע הגדוף מישר' והם שקרעו ששמעו מרבשקה לפי שקבלה היתה בידם כי רבשקה ישראל מומר היה ומה חירוף אמר רבשקה שקרעו בגדיהם כששמעו שאמר מי בכל אלהי הארצו' אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושל' מידי אין לך גידוף גדול מזה שהשוה בורא הכל לאלהי עץ ואבן והשוי' היכולת מהבורא וכן האל ית' השב לו דבריו לחירוף וגידוף ואמר עליו את מי חרפת וגדפת ואמר ביד מלאכיך חרפת ה': (א) ויקרע את בגדיו. על מה שהגידו לו שחירף וגידף רבשקה הש"י שמו: ויתכס בשק. לענו' עצמו שירחם האל עליו ועל העם: (ג) יום צרה ותוכחה ונאצה. תוכחה שרבשקה הוכיחנו בדברי הפח' וחרופין או פי' שהאל הוכיח אותנו על עונותינו. ונאצ' שנאץ רבשקה האל וי"ת יום עקא וחסודין וניאוצא: כאו בני' עד משבר. המשיל הצרה לאשה אשר יאחזוה חבליה ובא הבן עד המשבר והו' הרח' מקום יציאת הולד כי אז חבליה יותר קשים כשהולד קרוב לצאת ואם אין כח ליולד' לחזק עצמ' להוליד הולד הנה היא בחוזק חבליה בלי תקוה למנוחה כן הצרה גדול' עלינו ואין לנו כח לצאת ממנה אם לא יעזרנו האל: ללידה. שם תואר ות"י הפסו' כן ארי אקיפנ' עקא כאתתא דיתב' על מתבר' וחיל לית לה למילד: (ד) לחרף אלהים חי. כמו שאו' כי יציל את ירושל' מידי וי"ת לחסד' עמא דה' קיימ': והוכיח בדברים. רבשקה הוכיח בדברי גדופין או פירושו האל יוכיח בדברים אשר שמע וכן ת"י ויעביד פורענותא על כל פתגמי' דשמעין

רלבג

(לד) חמת ארפד ספרוים הנע ועוה. הם שמות מדינות ויעיד ע"ז מ"ש אחר זה ומלך לעיר ספרוים הנע ועוה: כי הצילו את שומרון מידי. הנה קצר בזה המאמר בהתחלתו קצר הנשוא ובסופו קצר הנושא והרצון בו איה אלהי חמת וארפד האם הצילו חמת וארפד מידי איה אלהי ספרוים הנע ועוה האם הצילו אלו המדינות מידי איה אלהי שומרון כי הצילו את שומרון מידי והנה הקים ודמ' הש"י לאלו האלילים אשר הם הבל ואין בם מועיל ועל זה קרעו בגדיהם השומעי' דבריו מפני מה שחרף וגדף רבשקה הש"י והמלך קרע בגדיו ונתכס' בבגדי שק לצער עצמו כדי שירחם הש"י עליו ובא בית ה' להתפלל שם: (ג) יום צרה ותוכחה ונאצ' היום הזה. ר"ל שהוא יום צרה חזק' מפני מה שגזר מלך אשור להשחית את ירושל' עד שמרוב הצרות הנה המעוברות הכורעו' ללדת אין להן כח ללדת ואע"פ שבאו בנים עד משבר והוא המקו' מהרחם שיהיה בו הולד בעת יציאתו וגיחו מרחם והוא ג"כ יום תוכח' ונאצה כי הוכיח רבשקה בדברי נאצה וחרוף וגדוף שהש"י לא יציל את

ויגדו ד' חס' בקריאה וסי' דבר רבשקה דספרא. על אודות הבאר אשר חפרו. עוד יוסף חי. ויבאו המלאכים. וכל שפטים ושמואל דכוו' במ"ב מ"ל וסימ' ויגידו לאנשי יבש. ויגידו לשאול לאמר הנה העם: ואת זקני ג' בקריא' וסימ' ויאמר חושי אל צדוק. מתכסים בשקים. וחברו תולדות אהרן ויהי כשמוע (מ"ק סג):

מצודת ציון

(לד) הנע. מל' נע: ועוה. מל' עוות ועקום: (לו) והחריש. שתקו: יט (ג) ותוכחה. מל' ויכוח וברור דברים: ונאצה. ענין בזיון כמו כי נאצו האנשים (ש"א ב): משבר. הוא מקום מושב שיולדות וכן במשבר בנים (הושע יג): (ד) אולי. הלואי כמו אולי יראה ה' בעניי

מצודת דוד

(לד) הנע ועוה. הניעם ממקומם והעקימם: כי הצילו. וכי אלהי שמרון הצילו את שומרון מידי: (לז) קרועי בגדים. על ששמעו דברי רבשקה המחרף ומגדף כלפי מעלה להדמותו לאלהי עמי הארצות: יט (ג) והוכחה. האויב מתווכח להשתבח בהצלחתו ואומר ידי רמה: ונאצה. מנאץ את ה' בדברי חרוף: כי באו בנים. דימה בני הדור לאשה הכורעת ללדת בנים ויושבת על המשבר ואין בה כח להוליד הבנים. (ד) אולי ישמע ה'. הלואי יתן לב לשמוע: והוכיח. התווכח בדברים כאשר שמע ה': ונשאת. כלומר לזה שאלתי מעמך שתשא תפלה לה': השארית הנמצאה. שארית ישראל הנמצאה בירושלים כי כבר כבש כל ערי הבצרות

ו ויאמר להם ישעיהו כה תאמרון
אל־אדניכם כה ׀ אמר יהוה אל־
תירא מפני הדברים אשר שמעת
אשר גדפו נערי מלך־אשור אתי׃
ז הנני נתן בו רוח ושמע שמועה
ושב לארצו והפלתיו בחרב
בארצו׃ ח וישב רבשקה וימצא
את־מלך אשור נלחם על־לבנה
כי שמע כי נסע מלכיש׃
ט וישמע אל־תרהקה מלך־כוש
לאמר הנה יצא להלחם אתך וישב
וישלח מלאכים אל־חזקיהו לאמר׃
י כה תאמרון אל־חזקיהו מלך־יהודה
לאמר אל־ישאך אלהיך אשר אתה
בטח בו לאמר לא תנתן ירושלם
ביד מלך אשור׃ יא הנה ׀ אתה שמעת
את אשר עשו מלכי אשור לכל־
הארצות להחרימם ואתה תנצל׃
יב ההצילו אתם אלהי הגוים אשר
שחתו אבותי את־גוזן ואת־חרן
ורצף ובני־עדן אשר בתלאשר׃
יג איו מלך־חמת ומלך ארפד ומלך
לעיר ספרוים הנע ועוה׃ יד ויקח
חזקיהו את־הספרים מיד המלאכים
ויקראם ויעל בית יהוה ויפרשהו
חזקיהו לפני יהוה׃
טו ויתפלל חזקיהו לפני יהוה ויאמר
יהוה אלהי ישראל ישב הכרבים
אתה־הוא האלהים לבדך לכל

לות ישעיהו׃ ו ואמר להון
ישעיהו כדנן תימרון
לרבונכון כדנן אמר יי לא
תדחל מן קדם פתגמיא
דשמעת דחסידו עולימי
מלכא דאתור קדמי׃
ז הא אנא יהיב ביה רוחא
וישמע בסורא ויתוב
לארעיה ואפליניה בחרבא
בארעיה׃ ח ותב רבשקה
ואשכח ית מלכא דאתור
מגיח קרבא על לבנה ארי
שמע ארי נטל מלכיש׃
ט ושמע על תרהקה מלכא
דכוש למימר הא נפק
לאגחא קרבא עמך ותב
ושלח אזגדין לות חזקיה
למימר׃ י כדנן תימרון
לחזקיה מלך שבטא דבית
יהודה למימר לא יטעינך
אלהך דאת רחיץ ביה
למימר לא תתמסר
ירושלם ביד מלכא דאתור׃
יא הא את שמעתא ית
דעבדו מלכי דאתור לכל
מדינתא לגמרותהון ואת
מדמי לאשתיזבא׃
יב השיזבא יתהון דחלת
עממיא דחבילו אבהתי
ית גוזן וית חרן ורצף
ובני עדן דבתלסר׃
יג אן מלכא דחמת ומלכא
דארפד ומלכא דקרתא
ספרוים הא טלטילונון
ואגליאונון׃ יד ונסיב
חזקיהו ית אגרתא מיד
אזגדיא וקרינן וסליק לבית
מקדשא דיי ופרסינן חזקיהו קדם יי׃ טו וצלי חזקיהו קדם יי ואמר יי
אלהא דישראל דשכנתיה שריא עיל מן כרוביא את הוא יי ולית בר מנך לכל

כ"ג. ט' — ג' אדון וחכרו עוד זאת גדפו — ב' חכרו — ל' וחד על תרהקה דישעי' — ט' — ב' חס' — ב' ומ"ל — ז' מ"ל — ד' — כ' וכסיפ' היה אנסי חמת — נ"ח פתח — ד' הס' כסיפ'

רשי

בכל אשר הלך : (ז) ושמע שמועה. ויעלה מעליכם ושב לארצו ולא מחמת השמועה אלא לאחר זמן ישוב לארצו בבושת פנים והפלתיו שם בחרב. ומה היא השמועה וישמע אל תרהקה שמע שיצא תרהקה להלחם עמו ועלה מעל ירושלים והלך לכוש ונלחם עם תרהקה ופוט ומצרים שעמו ונצחם ונטל חמדת אוצרותיהם ובא לירושלים ונפל שם הוא שאמר (ישעיה מ"ה י"ד) יגיע מצרים וסחר כוש וגו' עליך יעבורו וגו' : (ט) וישב וישלח מלאכים . להודיע שאינו שב לארצו אלא להלחם עם כוש ולחזור כאן : (יב) עדן . שם מדינה : (יג) הנע ועוה . אותן מלך אשור : (יד) אמנם . אמת הוא שהחריבו מלכי אשור את העמים ונתנו את אלהיהם באש

רדק

דשמעין קדמוהי : (ו) נערי. עבדי כי המשרת יקר' נער וה"ם רבשקה וחביריו : (ז) רוח . רצון : ושמע שמועה.. זהו ששמע שמלך כוש יצא להלח' אתו : ושב לארצו . כי מלך כוש יצא לארץ מלך אשור להלח' בארצו בעוד שהיה מלך אשור בארץ ישראל ואני אתן בו רוח שישוב לארצו להלחם עם מלך כוש ויניח מלחמ' העיר הזאת ואח"כ אפילנו בחרב בארצו וזה היה אחר ששב ממלחמ' כוש לירושל' ונגף מחנהו על ידי המלאך ושב לארצו ושם נפל בחרב כמו שכתוב אבל נבואת המגפה לא אמר להם ישעיה בפי' ואין לשאול טעם למעשה האל ית' כי ה' נורא עלילו' למה לא נגפו אז אלא עד שהלך להלח' עם מלך כוש ואח"כ שב לירושלם והטעם הנראה לנו בזה כדי שיהיה להם לישראל בזת כוש ומצרים ועוד שיראו כוש ומצרים הנפלאות שעשה לאוהביו ולדורשי שמו כי מלך אשור נצח אותם בכל הארצות כבש ובירושל' נגף בלא הרב ובלא חנית והאל נתן בלב מלך אשור להביא חיל מלך כוש ומצרים לירושלם עמו להפחיד יושבי ירושלם עוד : (יג) איו מלך חמת . על האלהים אמ' אשר לא יוכלו להציל ארצות עובדיהם וגם המלכים איה הם שלא עמדו לפני כלם ואמר עם ספרוים לעיר שהיתה גדולה מכלם : (יד) ויפרשהו . אחד מהספרי' או כל א' מהם ואדוני אבי ז"ל פי' ויפרשהו על הספר שבו

רלבג

את ירושל' מיד מלך אשור וזהו אמרו אחר זה והוכיח בדברי' אשר שמע ה' אלהיך : (ו) נערי מלך אשור . עבדי מלך אשור ומשרתיו: (ז) הנני נותן בו רוח . ר"ל רצון : ושמע שמועה ושב לארצו . הנה השמועה היתה ששמע על תרהקה מלך כוש שיצא אליו להלחם אתו ואולי הניעו הש"י משם כדי שיצאו מהמצו' בזמן ההוא וישימו לעיר מה שיצטרך להם מהמזון מחוץ ואחר זה ישוב לארצו אחר היות המגפה בחילו ושם בארצו יפול בחרב כי בניו יהרגוהו והנ' רבשקה שב אל אדוניו אחרי עשותו שליחותו ומצא מלך אשור נלחם אצל לבנה שהיתה מישראל כי שם בא אליו מלך כוש להלחם עמו ומשם שב מלך אשור אל המצור שצר בו על ירושלם ושלח מלאכים אל חזקיה לאמר כמו הדברים הראשונים ודמה ממה שנאמר אחר זה שהם היו מלאכים הראשונים ושרבשקה אמר הדברים האלו : (יד) ויפרשהו. ר"ל הספר שהיה בו אלו החרופין והגדופין כי הם נשאו ספרים על זה ממלך אשור ועוד דברו בפיהם אלו החירופין ולזה אמר אחר זה את דברי סנחריב אשר שלחו לחרף אלהים חיים : (טו) ויתפלל חזקיהו . רוצה לומר ה' אלהי ישראל אשר השגחתו דבקה בהם ושכינתו תגלה ותראה על דרך המופת במקום הכרובים בקדש הקדשים כמו שנתפרסם זה

דישעית : גדפו ג' וסימ' אשר גדפו נערי מלך אשור דסיפרא . וחברו דישעיה . עוד זאת גדפו אותי אבתיכם : תאמרון ח' נמסר לעיל בהאי ענינא : אבותי ז' מ"ל וסי' נמסר בספרא דא חלק א' סי' כ"א: עדן ג' פתחין וסי' ההצילו אתם אלהי הגוים . וחברו דישעיה . ושברתי בריח דמשק והכרתי . וא' ועדן הרן ומלכה . איו ה' בליש' וסימ' בלשון תרגו' . בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין . ופי' נמסר בסדר שמות ו :

מצודת ציון

בעניו (ש"ב י"ו) : והוכיח . נהוכח : (ו) גדפו . חרפו : (ז) רוח . רצון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (יחזקאל א) : (י) ישיאך . יסית ויפתה אותך : פקח

מצודת דוד

הבצרות שביהודה : (ז) נותן בו רוח . אעיר רצונו ללכת מפה כאשר ישמע שמועה היא שמועת תרהקה מלך כוש : ושב לארצו . סוף הדבר יהיה שישוב לארצו בפחי נפש ובארצו אפילו אותו בחרב : (ט) וישמע אל תרהקה . ר"ל קבל דבריו ויצא גם הוא לקראתו למלחמה : וישב . שלח שוב מלאכים להודיע שאינו מסתלק לגמרי כ"א על מנת לשוב : (יא) ואתה . וכי אתה תנצל בתמיה : (יב) ההצילו . וכי אלהי העמים הצילו את העמים : (יג) לעיר ספרוים . לפי שהיתה גדולה וחשובה אמר בה לעיר : (יד) הספרים . כי במכתב שלח הדברים האלה : ויפרשהו . פרש כל אחת ואחת : (טו) הכרובים . שעל הכפורת אשר על הארון וכלומר

רשי

באש : (כג) מרום הרים . הר הבית : ירכתי לבנון . בית המקדש שמלבין עונות : ואכרת קומת ארזיו . לא אשוב עד שאחריבנו : קצו . סופו : יער כרמלו . מליאת ארצו ויופי הדרו : (כד) אני קרתי ושתיתי מים זרים . כלומר התחלתי בכל מעשה וגמרתי כזה הכורה בור ומולא מים זרים ושותה . מים נובעים קורא זרים לפי שעד הנה לא הכירו בהם : ואחריב בכף פעמי . אם צרתי על עיר הבוטחת הבאתי עליה גייסות רבות שהובישו יאוריה בשתייתם ושתית בהמתם ומרמס רגליהם : ואחריב . לשון הוה כן דרכי תמיד

רדק

שבו הי' גדוף האלהים : (טז) אשר שלחו . שלח המדבר החירוף : (כ) אל סנחריב . בעבור סנחריב : (כא) בזה לך . פועל עבר מנחי העין והו' מלרע שלא כמנהג ברוב : בתולת בת ציון . מלכות כנישתא דציון : בת ירושלם . עמא דירושלם ופירוש בתולת כבתולה שלא נכבשה וכן בכל מקום שזוכר בתולה על עם ועל עדה זהו ענינו : (כב) על קדוש ישראל . כמו אל קדוש וכן כתוב בישעיה : (כג) מרום הרים . ר"ל שהיא גבוהה מכל הארצות והמשילה ללבנון לפי שהלבנון הוא יער עצים בארץ ישראל נקרא כן ולפי שהמשיל גדולי ישראל שריו וגבוריו לברושים וארזים המשיל הארץ ללבנון ר"ל עליתי על הארץ וכבשתי אותה ועתה אבא לירושלם ולפי שהיא טובה ונכבדת מכל הארץ קרא' מלון קיצו יער כרמלו כי הכרמל הוא טוב מן היער וכי הכרמל הוא מקום זרע ואילני פירות ויער לבנון הוא אילני סרק ומה שקראה מלון בעבור בית המקדש שבה שהוא משכן האל ומלונו ובישעיה מרום קיצו והענין אחד כי בית המקדש במקום גבוה בהר המוריה ומה שאמר קצו כאילו היתה ירושלם קץ כל ארץ ישראל לפי שכבש כל ארץ ישראל זולתי ירושלם כלומר מלון קצו שאין לו עוד על דרך ובא עד קצו ואין עוזר לו וי"ת סליקי' לתקוף כרכיו וגו' ובדברי רז"ל כתיב מלון קצו וכתיב מרום קצו אמר אותו רשע בתחילה אחריב דירה של מטה ואח"כ אחריב דירה של מעלה : מבחור . בחול' ובישעי' מבחר בפתח והענין אחד : (כד) אני קרתי . באתי עד המקו' כלו' חפשתי אחר מקו' המים כי לא היו מספיקין לי מרוב חיילותי המים הנמצאים על

מלכים ב יט

מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ טז הַטֵּה יְהוָה ׀
אָזְנְךָ וּשְׁמָע פְּקַח יְהוָה עֵינֶיךָ וּרְאֵה
וּשְׁמַע אֵת דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב אֲשֶׁר
שְׁלָחוֹ לְחָרֵף אֱלֹהִים חָי׃ יז אָמְנָם
יְהוָה הֶחֱרִיבוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת־
הַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצָם׃ יח וְנָתְנוּ אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה
כִּי אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאֶבֶן
וַיְאַבְּדוּם׃ יט וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
הוֹשִׁיעֵנוּ נָא מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָּל־מַמְלְכוֹת
הָאָרֶץ כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃
כ וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־
אָמוֹץ אֶל־חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ
אֵלַי אֶל־סַנְחֵרִב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר
שָׁמָעְתִּי׃ כא זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
עָלָיו בָּזָה לְךָ לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־
צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃
כב אֶת־מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי
הֲרִימוֹתָ קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ עַל־
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ כג בְּיַד מַלְאָכֶיךָ חֵרַפְתָּ
אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹכֶב רִכְבִּי אֲנִי
עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן
וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחוֹר בְּרֹשָׁיו
וְאָבוֹאָה מְלוֹן קִצֹּה יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃ כד אֲנִי
קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם זָרִים וְאַחְרִב בְּכַף־

תרגום

מלכות ארעא את עבדתא ית שמיא וית ארעא : טז גלי קדמך יי ודון ושמיע קדמך יי ואתפרע ועביד פורענותא על כל פתגמי דסנחריב דשלחיה לחסדא עמא דיי קימא : יז בקושטא יי אחריבו מלכי אתור ית עממיא וית ארעהון : יח ומוקדין ית טעותהון בנורא ארי לא מען דאית בהון צרוך אינון אלהן עובד ידי אנשא אעא ואבנא ואבדונון : יט וכען יי אלהנא פרוקנא כען מן ידיה וידעון כל מלכות ארעא ארי את יי אלהים לית בר מנך : כ ושלח ישעיהו בר אמוץ לות חזקיהו למימר כדנן אמר יי אלהא דישראל דבעיתא מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור שמיע קדמי : כא דין פתגמא די גזר יי עלוהי מבסרא לך מעיקא עלך מלכות כנשתא דציון בתרך רישיהון מנידין עמא דירושלם : כב ית מן חסידתא ועל מן אתרברבתא וקדם מן ארימתא קלא וזקיפתא לרומא עינך אמרת מלין דלא כשרין קדם קדישא דישראל : כג ביד אזגדך חסידתא עמא דיי ואמרת בסגיאות רתיכי אנא סליקית לתקוף כרכיהון אף איחוד בית מקדשהון ואקטול שפר גבריהון מבחר שלטוניהון ואכביש קרית תוקפיהון ואשיצי סגי משריתהון : כד אנא הויתי חפיר גובין ושתי מין נוכראין ומפחית

רלבג

זה מספורי התורה ונתבאר ג"כ במה שסופר בעניני שלמה וזה לאות כי הש"י השגחתו דבק' בישראל אתה הוא המנהיג לבדך לכל ממלכו' הארץ כי אתה שליט להשפיל מלכים ולהקימם ואם אין להם מסודר ממערכת הכוכבים לפי שאתה מושל על הכוכבים ועל השפע השופע מהם כי אתה עשית את השמי' ואת הארץ : (יט) וידעו כל ממלכות הארץ כי אתה אלהים לבדך . ר"ל שראוי לך לעשות זה כדי שלא יתחלל שמך והם אין ישראל ראויים שתעשה להם נס : (כא) בזה לך לעגה לך . ר"ל שהיה מבזה ומלעגת על דבריך ואינה יראה מהם כי מהש"י יהיה עזרה בסוף כמו שבאר ולזה גם הניע' ראש אחריך וזה אמר להודיע שאינה צריכה שתירא מאלו הדברים אע"פ שכבר היו ישראל מתפחדים מאד מהם כמו שקדם : (כב) ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל . ר"ל הנה הגדלת לעשות מאד עד שהשיאך גודל לבבך לחרף ולגד' מי שהוא בתכלית הרוממו' והוא קדוש ישראל : (כג) הנה ביד מלאכיך חרפת ה' ואמרת כי בגבורתך וברב רכביך עלית לכבוש מרום הרים והם המקומות החזקים הבנויים בהרים : ירכתי לבנון . הם קצות יער הלבנון וכל זה משל לארץ ישר' שהיא גבוה מכל הארצות והיה מתפאר על שכבש רוב ארץ ישראל ולזה אמר ירכתי כי ירושלים היתה באמצע ולא כבש אותה והנה התפאר שיכרות קומת ארזים אשר באמצע היער ובמקום הגבוה יותר ממנו והנה קרא ארזים וברושים המלכות והשרים או העיירות יותר חזקות : ואבואה מלון קצו . ובישעיה כתוב מרום קצו והנה קרא מלון קצו בית המקדש כי הוא קץ וסוף המעלות והרוממות אשר בארץ ישראל ורצה לומר שכבר יחריב בית המקדש ואחר כך יחריב יער המישור אשר לפניו אשר מגדל פירות ומאהים לרוב הם בני ירושלים : (כד) אני קרתי ושתיתי מים זרים . ר"ל לא היה פלא אם שתיתי מים המוכנים לשתותם אבל אני חפרתי והוצאתי מים זרים אשר לא עלה על

לב

ושמע ח' זקפין קמצין וסי' נמסר בסדר בלק : ואת ארצם ג' דסמיכי בקריאה וסימ' אמנם ה' החריבו דמלכים . וחברו דישעיה . ואת כל המלכים האלה ואת ארצם דיהושע : ה' אלהים ה' כתוב כן בנביאים וסי' במסר' רבתא : בזה ח' בקריא' וסי' במסר' רבתא : ותשא יו"ד בקריאה וסימני' נמסר בספרא דא חלק ב' סימן ד' : תולדות אהרן ביד מלאכיך . סנהד' לד : מלון קצו . שם : אני קרתי . שם :

מצודת דוד

וכאומר ואיך א"כ תמסור בידו את ירושלים ויבאו הכרובים ביד צר : (טז) אשר שלחו . את המלאך המביא הספרים : (יז) אמנם ה' . אתה ה' הנה אמת הוא שהחריבו את העמים : (יח) כי לא אלהים המה . אבל כ"ז היה בעבור שאין בהם אלהות ולזה האבידם : (כ) אל סנחריב . בעבור דברי סנחריב : (כא) עליו . על סנחריב : בזה לך . בת ציון תבזה אותך תלעג עליך (וקראה בתולה על כי לא נכבשה

מצודת ציון

(טז) פקח . פתח כמו לפקח את עיני (זכריה יב) : (כג) כרמלו . מקום שדות וכרמים משובחים קרוי כרמל : (כד) קרתי . חפרתי אחר מקור והוא מלשון יקרוה עורבי נחל (משלי ל) שהוא ענין נקב ובקוע : זרים . בוטפים כמו

רדק

על הארץ וזהו שאמר ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור וקראם זרים לפי שלא היו יודעים ונראים לבני אדם ועל הדרך הזה ת"י הפסוק אנא הויתי חפיר גובין וגו' כבעמוד ויש מפרשים יאורי מצור כמו מצרים לפי שהוא נהר גדול אמר כן על דרך ההפלגה : (כה) הלא שמעת למרחוק. אמר לו הקב"ה הלא שמעת מזמן רחוק הגזרה שגזרת על האומות להחריבם אותה הגזרה עתה הביאותיה משמלכו מלכי אשור הבאתי הגזרה על ידם ועל ידך על האומה ועל ישראל אני הוא שגזרתי שיהיו ערים בצורות לגלים נצים ויהיו יושבי הערים קצרי יד ויהיו כעשב השדה וירק דשא וכיותר חלוש מהם והוא חציר גגות שלא היה כח ביושבי הערים להלחם כנגדך והכל היה מאתי ואני גזרתי ואמרתי ע"י נביאי טרם שהיתה הגזרה ואיך תתפאר על מה שעשיתי אני וכן אמר עליו הנביא ז"ל היתפאר הגרזן על החוצב בו וי"ת כן הלא שמעת מלקדמין וגו' כבעמוד וא"א ז"ל פי' כן אותה עשיתי ירושלם וכן אמר ויוצרה מרחוק לא ראיתם אמר כי מימים קדמונים אני עשיתיה ועתה הביאותיה בתמיה אמר הביאותיה עתה שתהי להשות גלים נצים ערים ושיהיו יושביהם קצרי יד וחתו ובשו ושיהיו כעשב השדה : להשות. שרשו שאה ומשפטו בתשלומו להשאות כמו שכתוב בישעיה ונשתנו תנועות הלמ"ד והה"א מפני חסרון האלף : גלים נצים. ערים בצורות. להשות ערים בצורות להיות גלים נצים ופי' נצים חרבים מן עריך תצינה : (כו) ושדפה לפני קמה. העשב שהכה השדפון טרם היותו קמה כלומר שלא הספיק להיותה קמה ולהיות' נגמר בשולו והוש' בשדפון ובישעיה ושדמה במ"ם והוא כמו בפ"א כי המ"ם והפ"א ממוצא אחד : (כז) ושבתך וצאתך ובאך. שבתך בארצך וצאתך מארצך ובואך הנה הכל גלוי וידוע לפני : ואת התרגזך אלי. ג"כ ידעתי שהקצפת אלי ודברת בי כדבר באלהי עץ ואבן וי"ת שבתך ומיתבך בעיצה : (כח) ושאננך. כמו ושאנך וכפל הנו"ן להפלגת השאנן כן כתבו רבי יונה וכן הו' דעתי ודעת יונתן שתרגם ואיתרגשותך סליקת לקדמי ויש לפרשו כמשמעו בעבור כי התרגזו היה בעבור שהיה שלו שקט ושאנן: ושמתי חחי באפך. הוא הברזל כמין מחט וראשו כפוף נוקב אף הדג ולהיו ומעלין אותו מן המים וכן ובחוח תקוב לחיו ונתתי חחי' בלחיך : ומתגי בשפתיך. המתג הוא הברזל שמשימין בפה הבהמה להנהיגה וכת"י וזמם בספוותך ותרגם ורסן

רשי

תמיד : (כה) הלא שמעת למרחוק . למה תתפאר ותתגדל בזאת לא שלך היא כי שמעת למרחוק על ידי הנביאים שגזרתי על העובדי' כוכבים להביאך עניהם כענין שנאמר הוי אשור שבט אפי (ישעיה ז' ד')]: למימי קדם . משנברא העולם עלתה במחשבה שנאמר (ישעיה ל' ל"ג) כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן זה סנחריב שנשרף באש גיהנם שנ' (שם לא ט) נאם ה' אשר אור לו בציון : עתה הבאתיה . וזה הכח שבידך : ותהי . ביאתה של גזרתי להשאות ערים בצורות להיות לגלים נצים לגלי אדמה שצומחין בהן ירקות שאתה מחריבן בגזרתי : להשות . לשון שאייה גלמודה : (כו) ויושביהן קצרי יד. הם שאני התשתי את כחן לפניך ואין הגבורה שלך אין אתה גבור אבל הם חלשים : חציר גגות . הממהר ליבש : ושדפה לפני קמה . כשבלים השדופות בטרם יתקשו לבא לידי קמה : (כז) ושבתך וצאתך ובאך . תירגם יונתן ומיתבך בעצה ומיפקך לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי מאתי נהיתה : ואת התרגזך אלי . ואת אשר סופך להתגאות ולהתעורר אלי ברוגז ורעש אשטרומי"ה בלע"ז: (כח) ושאננך . כמו ושאונך : חחי . כמין שיר הוא שמושכין בו בהמה שעסקיה רעים כמו ששנינו כל בעלי השיר יוצאין בשיר : ומתגי . תרגם יונתן זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו

פְּעָמַי כָּל יְאֹרֵי מָצוֹר׃ כה הֲלֹא שָׁמַעְתָּ
לְמֵרָחוֹק אֹתָהּ עָשִׂיתִי לְמִימֵי קֶדֶם (ח' . כ'; אנותיכם)
וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה הֲבֵיאתִיהָ וּתְהִי (י"ד)
לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃ (ג' ישעיה להשאות . ג')
כו וְיֹשְׁבֵיהֶן קִצְרֵי יָד חַתּוּ וַיֵּבֹשׁוּ הָיוּ (ד' . ב')
עֵשֶׂב שָׂדֶה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת
וּשְׁדֵפָה לִפְנֵי קָמָה׃ כז וְשִׁבְתְּךָ וְצֵאתְךָ (ל')
וּבֹאֲךָ יָדָעְתִּי וְאֵת הִתְרַגֶּזְךָ אֵלָי׃ כח יַעַן (ד')
הִתְרַגֶּזְךָ אֵלַי וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי (ד')
וְשַׂמְתִּי חַחִי בְּאַפֶּךָ וּמִתְגִּי בִּשְׂפָתֶיךָ (ל' . ל')

בפרסת רגלי עמא דעמי כל מי נהרין עמיקין : כה הלא שמעתא מלקדמין מה דעבדית לפרעה מלכא דמצרים הלא על דשליט בהון ואף עלך אתנביאו נביי ישראל ולא תבתא ודא חזיא קדמי מיומי קדם למעבד לך אף אתקינתא כען איתיתה ודא הות לך לתקלא על דהואה קדמך כאתרגושת גלין דישחו קירוין כריכן : כו ויתביהון אתקצר חיליהון אתברו ובהיתו הוו כעשב חקלא וכירוק דתאה כעשב אגריא דישלוק עד דלא מטא למהוי שובלין : כז ומיתבך בעיצה ומיפקך לאגחא קרבא ומיתך לארעא דישראל גלי קדמי וית דארגיזתא קדמי גלי : כח חלף דארגיזתא על מימרי ואתרגשותך סליקת לקדמי ואשוי שירין בליסתך וזמם בספותך ואתיבנך

למרחוק ח' בקריאה וסי' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל. וחברו דד"ה. והקול נשמע עד למרחוק. הלא שמעת עד למרחוק דסיפרא. וחברו דישעיה. ויצא שמו. אשא דעי למרחוק. משם חפר אכל: ותהי י"ד רפין בקריאה וסי' נמסר בסיפרא דא חלק א' סי' יח : והשיבתיך ג' וסי' אנכי עמך ושמרתיך. יען התרגזך דמלכים. וחברו דישעיה: התרגזך ד' וסי' ואת התרגזך אלי. ודבתרי' יען התרגזך. וחברו דישעי' :

רלבג

לב איש שיוכל לשתות משם מים וזה משל למקומות שכבש שהיו כלם חזקים שלא עלה בלב איש שיוכל לכבשם ובכף פעמי לבד בלי השתדלות אחר החרבתי והובשתי כל היאורים אשר בערי המצור והם הערים החזקים שלא יתכן לכבשם כי אם בבניית המצור עליהם ואפשר שיאמר אומר שכבר אמר אני קרתי ושתיתי בעבור חזקיה שסתם המעינות כמו שנזכר בספר ד"ה והבאור הראשון יותר נכון לפי מה שאחשוב : (כה) הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי. ר"ל על מה תתפאר על הצלחותיך במלחמות הלא שמעת כי למרחוק הודעתי אלו הדברים מהצלחותיך על כל הגוים ע"י עבדי הנביאים וזה לאות כי אותה עשיתי כמו שאמר ישעיה מי פעל ועשה קורא הדורות מראש ר"ל שמי שיקרא הדורות מראש ויודע מה שעתיד להיות הוא מחויב שיהיה הוא הפועל כי לולי זה איך יתכן שידע הוא מה שיעשה זולתי האלהים אלא אם היה זולת ההוא משרת אותו בזה ויהי הפועל מכודר מהמודיע זה טרם היותו לא מהמשרת כי איננו הראשון בזה וכבר הארכנו המאמר בזה בראשון מספר מלחמות ה' ובספר ישעיה : למימי קדם ויצרתיה. ר"ל כי מימי קדם השבתיה ורמיתיה והוא מענין ויצורי כצל כלם והנה עתה הבאתיה בימי מלכי אשור ותהי זאת המחשבה שחשבתי ועשיתי אותה להשאו' ולהחריב עד שיהיו ערים בצורות לגלים חרבים ועשיתי יושבי הערים קצרי יד כאילו אין להם כח חתו ובושו כי נהיו לשמה כרגע מה שלא חשבו זה מלפנים הנה לא היה להם כח להלחם כאילו הם עשב שדה וירק דשא שאיננו זז ממקומו כשיכרתו אותו וכמו חציר הגרוע שהוא יותר נקל להכרת וכמו העשב השרוף טרם הגיעו להיות קמה : (כז) ושבתך וצאתך ובאך ידעתי. ר"ל שבתך בארצך וצאתך למלחמה ובאך לעיירות

מצודת ציון

כמו זרם מים עבר (חבקוק ג) : ואחריב. מל' חורב ויובש : פעמי. רגלי : יאור. ענין נהר ונחל : מצור. ענין חוזק והוא מל' צור : (כה) להשות. מל' שאיה ושממון כמו שואה ומשואה (איוב ל) : גלים. הוא כענין תל : נצים. פרחים כמו הנצו הרמונים (ש"ה ז) : (כו) חתו. נשברו : ושדפה. מל' שדפון ירקון (מ"א ח) והוא לקות הזרע : (כז) התרגזך. ענין תנועת הרדת הממהירות וכן הרגיז ממלכות (ישעיה כג) : ושאננך הוא מל' שאון והמייה : חחי. הוא הטבעת הנותן בפי הבהמה שעסקיה רעים למושכם ע"י וכן ונתתי חחים בלחייך (יחזקאל)

מצודת דוד

נכבשה עדיין מעולם למשול בה עם אחר כבתולה זו שלא באה ברשות הבעל וכן בתולת בת צידון (ישעיה כ"ג) : אחריך. אחרי מפלתך תניע בראשה בדרך לעג : (כב) את מי. למה לא שמת על לבך להבין את מי הרפת : מרום. לרום רקיע : (כג) מרום הרים. זה הר הבית : ירכתי לבנון. בסוף יער הלבנון מקום הארזים הגבוהים : קומת ארזיו. ר"ל השרים והגבורים : מלון קצו. הוא בה"מ שהוא מלון ומשכן השכינה והוא הקצה מכל הדברים הנחמדים אשר בעולם : יער כרמלו. ר"ל מיטב שבחו וכובד הודו : (כד) אני קרתי ושתיתי מים. ר"ל מעולם הצלחתי במעשי כמו הכורה באר ומגיע למגמת המקור ושותה זרם מימיו : ואחריב בכף פעמי. כאשר באתי להלחם בעיר הבטוחה בחוזק נהרותיה אשר סביב לה אז הבאתי עליה חיל רבות והחריבו הנהרות במדרך כף רגליהם : (כה) למרחוק. מזמן רחוק : אותה. את הגזירה הזאת עשיתי מימים קדמונים : ויצרתיה. ואני יצרתי את הדבר הזה וכפל הדבר במ"ש : עתה הבאתיה. אני הבאתי עתה את הדבר על ידך : ותהי. אתה תהיה למקל מרדות להחריב ערים בצורות לעשותם שממה וגלים כאמיהם נצים ופרחים : (כו) ויושביהן. יושבי הערים ההם עשיתים להיות קצרה ידם מלהלחם למולך : עשב שדה. כעשב שדה : חציר גגות. כחציר הגדל על הגגות שהוא חלש למאד : ושדפה. כשבלים הנשדפים טרם נגמר בשולם לבוא לכלל קמה כי אז המה הלוקים עד למאד ור"ל הנה אני הוא הממית ומהלים לפניך כח העובדי כוכבים ולא באה בעולם ידך : (כז) ושבתך. ס"ו ומיתבך בעצה : ואת התרגזך. ואף את התרגזך ידעתי : (כח) אלי.

רשי

אותו בנחירי הנאקה ובמשכת בו לפי שעסקיה רעים והוא ששנינו ונאקה בחוטם : (כט) וזה לך האות . לחזקיהו אמר הנביא וזה שאמרתי לך סנחריב יפול כאן יהי לך לאות אף לימים הבאים שאתם יראים למות ברעב לפי שסנחריב החריב את הארץ וגדע את האילנות : אכול השנה ספיח . בשנה הזאת יצמחו לכם צמחי' ותתפרנסו מהם : סחיש . גדועי אילנות שיצמחו וכשתראה דברי קיים במפלת האוכלוסין יהיה לך לאות שאף הבטחה זו תתקיים : (לא) קנאת ה' צבאות . שיקנא לכבודו ולשמו ולא שיש זכות בידכם כי הרבה הרשיע אחז אביך : (לב) ולא יקדמנה . לא יערך לפניה מגן: סוללה . צבור אדמה להגביה תל לעמוד עליו להלחם על העיר ועל שם שהוא כובשו וחובטו בעקבים ומקבות כדי שיהא נדוש וכבוש בחוזק קורהו סוללה ל' סולו סולו המסלה : ויהי

מקרא

וַהֲשִׁבֹתִיךָ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר־בָּאתָ בָּהּ׃ ג'
כט וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת אָכוֹל הַשָּׁנָה סָפִיחַ ג' ר"פ ו' מ"ל
וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית סָחִישׁ וּבַשָּׁנָה ל' ישעיה שחיס
הַשְּׁלִישִׁית זִרְעוּ וְקִצְרוּ וְנִטְעוּ
כְרָמִים וְאִכְלוּ פִרְיָם׃ ל וְיָסְפָה פְּלֵיטַת ב'
בֵּית־יְהוּדָה הַנִּשְׁאָרָה שֹׁרֶשׁ לְמָטָּה
וְעָשָׂה פְרִי לְמָעְלָה׃ לא כִּי מִירוּשָׁלִַם
תֵּצֵא שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה מֵהַר צִיּוֹן
קִנְאַת יְהוָה תַּעֲשֶׂה־זֹּאת׃ צבאות קרי ולא כתיב
לב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־ ב'
מֶלֶךְ אַשּׁוּר לֹא יָבֹא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת
וְלֹא־יוֹרֶה שָׁם חֵץ וְלֹא־יְקַדְּמֶנָּה מָגֵן ט' פסו' לא ולא ולא
וְלֹא־יִשְׁפֹּךְ עָלֶיהָ סֹלְלָה׃ לג בַּדֶּרֶךְ ל'
אֲשֶׁר־יָבֹא בָּהּ יָשׁוּב וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת
לֹא יָבֹא נְאֻם־יְהוָה׃ לד וְגַנּוֹתִי אֶל־הָעִיר ל' דסמי' ושארעל העיר
הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד

תרגום

בְּאוֹרְחָא דַאֲתֵיתָא בָהּ׃
כט וְדֵין לָךְ אָתָא אֱכוֹל בְּשַׁתָּא חֲדָא כַּתִּין וּבְשַׁתָּא תִּנְיֵנִיתָא כַּתְכְתִין וּבְשַׁתָּא תְלִיתָאָה זְרוֹעוּ וַחֲצוֹדוּ וְצוּבוּ כַּרְמִין וְאֱכוּלוּ אִבֵּיהוֹן׃ ל וְיוֹסְפוּן מְשֵׁיזְבַיָא דְבֵית יְהוּדָה דְאִשְׁתַּאֲרוּן כְּאִילָן דִי מְשַׁלַח שׁוֹרְשׁוֹהִי לְרַע וּמְרִים נוֹפֵיהּ לְעֵילָא׃ לא אֲרֵי מִירוּשְׁלֵם יִפְקוּן שְׁאַר צַדִּיקַיָא וְשֵׁיזָבַת מְקַיְמֵי אוֹרַיְתָא מִטּוּרָא דְצִיּוֹן בְּמֵימְרָא דַיָי צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד דָא׃ לב בְּכֵין כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לְמַלְכָּא דְאַתּוּר לָא יֵעוֹל לְקַרְתָּא הָדָא וְלָא יַקְשֵׁית תַּמָן גִיר וְלָא יְקַדְמִינָהּ בִּתְרֵיסִין וְלָא יִצְבַּר עֲלַהּ מְלִיתָא׃ לג בְּאוֹרְחָא דַאֲתָא בָהּ יְתוּב וּלְקַרְתָּא הָדָא לָא יֵעוֹל אֲמַר יְיָ׃ לד וְאָגֵן עַל קַרְתָּא הָדָא לְמִפְרְקַהּ בְּדִיל מֵימְרִי

אכול י' מ"ל וסימ' נמסר בסדר שמיני. צבאות חד מן י' מלין דקריין ולא כתבן וסימ' נמסר בריש סדר אלה

רדק

ורסן מתעה וזמם דטעי ר"ל אני אראה לך שאתה ברשותי ואנהיג אותך למקום שארצה כמו שמנהיג האדם הבהמה ומושכה למקו' שירצה וכמו שהדייג מושך הדג אליו מן המי' בחכתו : בדרך אשר באת בה . כמו אשר תבא בה כי עתה ע"י מלאכי' שלח הדברים והוא הלך להלחם עם מלך כוש אלא אחר המלחמה שב לירושל' ועל אותו הדרך אמר שעתיד לשוב ולבוא לירושלי' כי באותו הדרך שיבא ישוב לארצו אחר שינגף מחנהו : (כט) וזה לך האות . אמר לחזקיהו זה שאמרתי לך בנבואה הראשונה וישמע שמועה ושב לארצו וכן עשה שהרי ראית ששלח מלאכיו ושב לארצו להלחם עם מלך כוש ובזה האות שנתאמ' אמלך דברי תדע כי גם נבואה זאת תהיה אמת בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון לא יבא מלך אשור אל העיר הזאת שיכבוש אותה ועוד אני אומר שתאכלו השנה ספיח כי אותה השנה לא זרעו מפני חיל מלך אשור ואכלו הספיחים אם כן מה אמר להם הנביא כי יודעים היו שיאכלו הספיחים אחר שלא זרעו לא היה להם קציר אחר אלא אמר להם הנביא שיתברך להם התבואה שבשדות ויספיקו להם אותם הספיחי' כל השנה ההיא ובשנה השנית ג"כ לא תצטרכו לזרוע כי תאכלו השחיס והוא היוצא מהנופל מהספיח ובשנה הג' תזרעו ממות' השחיס על אכלכם ותקצרו בשלים כי לא יהיה לכם פחד מאויב ותטעו כרמים ותאכלו פרים בהשקט ובבטחה ובסדר עולם באחד עשר ביובל עלה סנחריב בשנה הרביעי' בשבוע וכן הוא אומר אכול השנה ספיח שעלה בפרס הפסח ולא יכלו לזרוע ואכלו הספיחים ובשנה השנית שחיס שגדעו לגיונות את האילנות ובשנה השלישית זרעו מלמד שלא נשתייר בשבוע אלא שנה אחת : (ל) שרש למטה . ת"י כאילן די משלח שורשוהי לרע ומרים נופיה לעילא : (לא) כי תצא שארית . יפקון שאר צדיקיא ושיזבת מקיימי אוריתא מטור דציון : קנאת ה' צבאות . קרי ולא כתיב שקנא האל לשמו לפי שחירף וגדף מלך אשור ביד מלאכיו וי"ת במימרא דה' צבאו' תתעביד דא : (לב) לא יבא אל העיר הזאת . שיכבשנה כי אל העיר בא עם מחנהו מחוץ לירושלם ושם נגף מחנהו או פי' לא יבא לא יכנס תוך העיר וכן תרגם יונתן לא יעול לקרתא הדא : לא יקדמנה מגן . חסר בי"ת השמוש במגן כי בעלי המגינים באים ראשוני' אל העיר כשנלחמים עליה וכת"י לא יקדמנה בתריסין : ולא ישפוך עליה סוללה . כתרגומו ולא יצבר עלה מליתא ומליתא הוא תל עפר מדברי רבותינו ז"ל מוליא בגלא והוא שצוברין עפר לעשות תל ולהגביה כנגד חומת העיר ללכוד העיר וכן אמר ויצבור עפר וילכדה : ויהי

רלבג

לעיירות שלכדת הכל ידעתי טרם היותו וגם ידעתי התרגזך אלי . ר"ל היותך מראה עצמך אלי נורא מאד עד שחשבת שלא אוכל לך ושאני צריך לירא ממך ולפי שכבר עלה באזני התרגזך אלי והיה סבת זה היותך שלו ושאנן ולזה יחסת לעצמך אלו ההצלחות לא לי הנה אראה לך שאני האדון והמנהיג ואתה העבד ולזה אשי' חח באפך והוא הברזל שילכדו בו הדגים ואשים בשפתיך המתג שמשימין בשפתי הבהמות להנהיג' כאשר ירצו : (כח) והשיבותיך בדרך אשר באת בה . ידמה שלאחר הלחמו עם מלך כוש שב אל ירושלם ושם נגף ה' את כל חילו : (כט) וזה לך האות אכול השנה ספיח . אמר זה לפי שלא היה בלי פחד עדיין אעפ"י שימותו חיל מלך אש"ר כי אולי ישוב עליהם עם חיל אחר ולזה אמר הנביא לחזקיה וזה הדבר אשר תראה מסנחריב שישוב בדרך אשר בא בה ולא יבא על ירושלים יהיה לך אות על ייעוד אחר מייעד אותך הש"י והוא השנה הזאת תאכלו הספיחים אשר בשדות בחוץ ולא יהיה אויב בחוץ שימנע אתכם מזה ויתברכו הספיחים באופן שיספיקו כל השנה : ובשנה השנית תאכלו סחיש . והם ספיחים הצומחים מהיוצא מהספיחים הראשוני' וידמה שאותה שנה היתה שנת השמטה שאם לא היה כן מה זה שלא יזרעו ולא יקצרו : (ל) ויספה פליטת בית יהודה הנשארה . ממלך אשור ומלכי ישראל ורצין מלך ארם לעשות שרש למטה ותשתרש באופן שתעשה פרי למעלה : (לא) כי מירושלים תצא שארית ופליטה מהר ציון . ויעשה זה הש"י לקנאותו על החירופין שחרף אותו מלך אשור ואע"פ שאין ישראל ראויין לזה הנס : (לב) לא יקדמנה מגן . לפי שההורסים החומות מקדמים לפניהם מגן והם באים תחתיו והורסי' החומה בכשיל וכלפות אמר לא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה להפיל החומה והוא כלי שמשליכין בו אבנים גדולות מאד להפיל החומה בחוזק או ירצה כאמרו ולא יקדמנה איש מגן ויהיה חסר הנושא כאמרו ומאכלו בריאה שהרצון בו ומאכלו שה בריאה : (לד) וגנותי . הוא מענין מגן : למעני ולמען דוד עבדי . ר"ל למען כבוד שמי ובעבור בריתי עם דוד עבדי שאם ישמרו

מצודת דוד

באה אלי : והשיבותיך . בע"כ אשיב אותך : (כט) וזה לך האות . א! מול חזקיה ידבר הנה השמועה הזאת תהיה לך לאות על הבטחה אחרת כי הנה הלגיונות החריבו וקלקלו הזרעים וגדעו האילנות והקב"ה מבטיחך לכלכל אתכם בשנה ההיא בספיחי הזרעים : ובשנה השנית סחיש . אולי היתה שנת השמיטה והיו אסורים בחרישה וזריעה ולזה נתברכו ספיחי הספיחים : ובשנה השלישית זרעו . ולא תפחדו עוד לצאת השדה מפחד האויב : (ל) שורש למטה . ר"ל יהיו ממולאים בכל טוב כהאילן הנטוע במקום רטוב שמוסיף שורש למטה ומרבה לעשות פרי למעלה : (לא) כי מירושלים וכו' . ר"ל ירושלים תהיה המארית להנצל מיד סנחריב וכן ופליטה מהר ציון וכפל הדבר במ"ש : קנאת ה' . כי יקנא לשמו אשר חרף רבשקה וסנחריב : (לד) למעני . למען כבוד שמי :

מצודת ציון

(יחזקאל לה) : ומתגי . הוא כענין רסן כמו מתג לחמור (משלי כו) : (כט) ספיח . הוא הצומח מהגרעין הנופל מאליו כמו ספיח קצירך (ויקרא כה) : סחיש . ענינו כספיחי ספיחים או ספיחי האילנות ואין לו דומה : (לב) יורה . ישליך : ולא יקדמנה . לא יערך לפניה כי התרגום של לפני הוא קדם וכן במה אקדם ה' (מיכה ו) : סוללה . הוא צבור העפר ששופכין מול העיר ועולים בה להלחם וכן ושפכו על ירושלים סוללה (ירמיה ו) : (לד) וגנותי . מל' הגנה : הקיר

לה וַיְהִי עֲבָדִי׃ לה וַיְהִי
בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא ׀ מַלְאַךְ יְהוָה וַיַּךְ
ג'. ו' מ"ל בְּמַחֲנֵה אַשּׁוּר מֵאָה שְׁמוֹנִים וַחֲמִשָּׁה
ו' מ"לוכל ד"ס דכו' כמ"ה אֶלֶף וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וְהִנֵּה כֻלָּם
פְּגָרִים מֵתִים׃ לו וַיִּסַּע וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב
סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר וַיֵּשֶׁב בְּנִינְוֵה׃
לז וַיְהִי הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה בֵּית ׀ נִסְרֹךְ אֱלֹהָיו
בניו קרי ולא כתיב וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר הִכֻּהוּ בַחֶרֶב
ד' א' פתח וג' קמן וְהֵמָּה נִמְלְטוּ אֶרֶץ אֲרָרָט וַיִּמְלֹךְ
אֵסַר־חַדֹּן בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃
כ א בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבֹא
אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא
וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ
כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה׃ ב וַיַּסֵּב אֶת־
פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה
ו' כתיב ס"ה לנון בעוהא לֵאמֹר׃ ג אָנָּה יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר
הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵבָב
שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ
חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל׃
חצר ק' ד וַיְהִי יְשַׁעְיָהוּ לֹא יָצָא הָעִיר הַתִּיכֹנָה
וּדְבַר־יְהוָה הָיָה אֵלָיו לֵאמֹר׃ ה שׁוּב
וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ נְגִיד־עַמִּי כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי
אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ
ג' הִנְנִי רֹפֶא לָךְ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי תַּעֲלֶה
ד' ב' מלרע וב' מלעיל בֵּית יְהוָה׃ ו וְהֹסַפְתִּי עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ
ג' חס' עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר
ח' אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־

וּבְדִיל דָּוִד עַבְדִּי׃ לה וַהֲוָה בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְפַק מַלְאֲכָא דַיְיָ וּקְטַל בְּמַשְׁרִית אַתּוּרָאָה מְאָה וְתַמְנַן וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא וְהָא כוּלְהוֹן פִּגְרִין מֵתִין׃ לו וּנְטַל וַאֲזַל וְתַב סַנְחֵרִיב מַלְכָּא דְאַתּוּר וִיתֵיב בְּנִינְוֵה׃ לז וַהֲוָה הוּא סָגִיד בֵּית נִסְרוֹךְ טַעֲוָתֵיהּ וְאַדְרַמֶּלֶךְ וְשַׂרְאֶצֶר בְּנוֹהִי קַטְלוּהִי בְחַרְבָּא וְאִינוּן אִשְׁתֵּיזָבוּ לַאֲרַע קַרְדוּ וּמְלַךְ אֵסַרְחַדּוֹן בְּרֵיהּ תְּחוֹתוֹהִי׃ א בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן מְרַע חִזְקִיָּהוּ לִמְמָת וַאֲתָא לְוָתֵיהּ יְשַׁעְיָה בַר אָמוֹץ נְבִיָּא וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ פַּקֵּיד עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ אֲרֵי מָאִית אַתְּ וְלָא תֵיחֵי מִמַּרְעָךְ׃ ב וְאַסְחַר יַת אַפּוֹהִי לְכוֹתֶל בֵּית מַקְדְּשָׁא וְצַלֵּי קֳדָם יְיָ לְמֵימָר׃ ג קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אִדְכַּר כְּעַן יַת דִּפְלָחִית קֳדָמָךְ בְּקוּשְׁט וּבְלִבָּא שְׁלִים וּדְתַקִּין קֳדָמָךְ עֲבָדִית וּבְכָא חִזְקִיָּה בִּכְיָא סַגִּיאָה׃ ד וַהֲוָה יְשַׁעְיָה לָא נְפַק לְדַרְתָּא מְצִיעָאָה וּפִתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִמֵּיהּ לְמֵימָר׃ ה תּוּב וְתֵימַר לְחִזְקִיָּה מַלְכָּא דְעַמִּי כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּדָוִד אֲבוּךְ שְׁמִיעַ קֳדָמַי צְלוֹתָךְ גְּלֵיָא קֳדָמַי דִּמְעָתָךְ הָא אֲנָא מַסֵּי לָךְ בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה תֵּיסַק לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃ ו וְאוֹסֵיף עַל יוֹמָךְ חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין וּמִיַּד מַלְכָּא דְאַתּוּר אֲשֵׁיזְבִינָךְ וְיַת קַרְתָּא הָדָא

רשי

(לה) ויהי בלילה ההוא. כששב סנחריב מעל כוש ובא עד נוב שהיתה סמוכה לירושלים: מאה ושמונים וחמשה אלף. כולם ראשי גייסות: (לו) וישב בנינוה. היא ראש לארץ אשור: (לז) בית נסרוך אלהיו. נסר מתיבתו של נח: הכהו בחרב. שמעו אותו שאמר לשוטן לפניו אם יצילהו שלא יהרגוהו שרי המלכות שמתו בניהם על ידו: (א) בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב: חלה חזקיהו. ויום שלישי כשעלה בית ה' יום מפלתו של סנחרב וי"ט של פסח היה: כי מת אתה. בעולם הזה: ולא תחיה. לעולם הבא משום דלא נסבת אשה כדאיתא בברכות: (ד) לא יצא חצר וגו'. מיהר הקב"ה להודיע רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנקנסה עליו מיתה כדאיתא בירושלמי: (ו) ומכף מלך אשור אצילך. למדנו שלפני מפלתו של סנחרב חלה:

דבלת

רדק

(לה) ויהי בלילה ההוא. היות שחזר מלך אשור על ירושלם עם נחנהו ועם כל השבי באותה הלילה יצא מלאך ה' והכה במחנה אשור ורבותינו ז"ל אמרו כי ליל פסח היה ועוד אמרו כי לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיה ויום שלישי לחליו היתה מפלתו של סנחריב ואותה הלילה אמרו ישר' שירה שנ' השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ואמרו מאה ושמנים אלף שהכה במחנה אשור כולם היו קשורים כתרים בראשיהם וכדבריה' נראה בדברי הימים שנאמר ויכחד כל גבורי חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור וכן מה שנא' בישעיה במשמניו רזון ואמרו כי מכתם היתה שריפ' נשמה וגוף קיים שנ' ותחת כבודו יקד יקוד כלומר תחת הלבוש שהוא כבודו של אדם כשרפת בני אהרן שנא' וישאום בכתנותם: וישב בנינוה. שלא יצא במלחמה עוד: בניו. קרי ולא כתיב: (לז) הכוהו בחרב. באגדה סנחרב שאל את חכמיו כאשר הכה המלאך מחנהו מה זכות של אומה זו שאלהיהם נלחם להם אמר לו אברהם אביה' העל' את בנו עולה אמר אף אני אעלה את שני בני לאלהי כששמעו בניו הכוהו בחרב בעוד שהיה משתחוה: (א) כי מת אתה ולא תחיה. לא תרפא מחולי זה כי מתוך זה החולי תמות וכת"י ולא תיחי ממרעך ורז"ל אמרו כי מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא מאי טעמא דלא עסקת בפריה ורביה ואמת הוא כי בניו נולדו אחר חליו שנ' בן שתי' עשרה שנה מנשה במלכו: (ב) אל הקיר. כדי לכוון לבו בתפל' כי היה תחי' בלבו למה היה האל מקצר ימיו שהרי לא היה אלא בן ל"ט שנים כשחלה חלי זה וי"ת אל הקיר לכותל בית מקדשא: (ג) התהלכתי לפניך. זה עבודת הלב ואחר כך זכר המעשה: והטוב בעיניך עשיתי. כמו שהעיד עליו הכתוב ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו ואומר וישמור מצותיו אשר צוה ה' את משה: ובדרש והטוב בעיניך עשיתי. שגנז ספר רפואות שעשה שלמה והיו העם בוטחים בו ולא היו דורשים את ה' בלבם: (ד) לא יצא העיר התיכונה. העיר כתיב וחצר קרי ובדברי רז"ל כתיב העי' וקרינן חצר מכאן שחצרות של מלכים כעיירות בינוניות ובמקום אחר אמר בירושלמי כתיב העיר לומר מהר הקב"ה להודיע רפואתו בטרם יצא קול הברה בעיר שנקנסה עליו מיתה: (ו) והוספתי על ימיך. שהיו קצובים לך ובזה מחלוקת בדברי רז"ל י"א משלו הוסיפו לו כי ימיו הקצובים היו יותר. ולעונש עון היו מחסרין לו ויש אומרים תוספת עכו לו על הקצובים

רלבג

ישמרו בניו את מצותי לא הסור המלכות מהם: (לה) ויהי בליל' ההוא. ר"ל בליל היום ההוא שאמר בו ישעיה אלו הדברי' והנה א"כ אמרה אחר שסב סנחרב על ירושלי' במצור כמו שפירשנו: וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים. ר"ל רובם וכזה רבי' בדברי הנביאים והנה הנשארי' היו מעטים כמו שזכר ישעי' בספרו והנה פגרי' מתים הם גופי' מתים כי הגוף ההי יקרא ג"כ פגר והנה בניו המיתוהו אח"ז כמו שייעד לו הנביא: (א) בימים ההם חלה חזקיה למות. אחשוב כי אחר הספור הקודם היה זה ולא תפלא ממה שאמר ומכף מלך אשור אצילך כי כבר אפשר שאסרחדון

הדברים: שמונים ו' מ"ל וסי' נמסר בסדר בראשית ובספר שפטים סימן ד': אררט ד' בקריאה ו' קמץ וא' פתח וסימ' ותנח התבה בחדש השביעי. והמה נמלטו ארץ אררט. וחברו דישעיה. אלין ג' קמצין. וחד פתח ממלכות אררט: והטוב ד' בקריאה וסימן ועשית הישר והטוב בעיני יי. אנא יי זכר נא את אשר התהלכתי וחברו דישעיה. מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: והספתי ד' ב' מלעיל וב' מלרע וא' מנהון חסר וסי' וגדלתי והוספתי. הגדלתי והוספתי חכמה. והספתי על ימיך. והוספתי על כל ההלך. ב' בתראי מלעיל. וימים חסר:

תולדות אהרן בימים ההם. ברכות י בתרא קמז: ויסב. ברכות שם: זכר נא. שם: והטוב בעיניך. סנהדרין קד: ויהי ישעיהו. ערובין כד: והוספתי על ימיך. יבמות מט וג': וגנותי. ברכות יח:

מצודת ציון

(ב) הקיר. הכותל: (ג) אנה. הוא ענין לשון בקשה: נא. עתה: (ד) התיכונה. האמצעית:

מצודת דוד

(לה) ויצא מלאך ה'. לאחר שגלהם בכוש חזר ובא לירושלים ואז יצא מלאך ה' וכו': וישכימו בבוקר. הנחריב והמעט אשר נשארו חיים: (לו) בנינוה. היא ראש למלכות אשור: (לז) בית נסרוך. נסר מתיבתו של נח היה לו לאלוה ובעת אשר השתחוה לה הכוהו בניו: והמה. בני סנחריב אשר הכוהו: כ (א) בימים ההם. אחז"ל שהיה שלשה ימים לפני מפלת סנחריב: למות. ר"ל חולי אנושה ומסוכנת שים בה כדי למות: ע. היה

רש"י

(ח) דבלת תאנים. כשהם לחים קרויין תאנים וכשנדרסים בעיגול קרוין דבלה: ויחי. וגם בתוך נס שהרי אף בשר חי כשאתה נותן עליו דבלה נסרח והקב"ה נותן דבר המחבל לתוך דבר שנתחבל ומתרפא: (ט) הלך הצל עשר מעלות. אם ישוב עשר מעלות. הרי זה מקרא קצר כבר ירד הצל למעלו' העשויו' לשעות היום כמו אורלוי"ן בלעז שעושין האנשים לדעת שעות היום הכן אתה שימתין במקום שהוא שם כדי מהלך עשר שעות או ישוב למעלה עשר מעלות ויהי נראה כאילו הוא שחרית: (י) ויאמר יחזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות. דבר קל הוא לנטות במקומו ונוטה ועומד עשר מעלות אינו דבר הניכר כ"כ לא כן אלא ישוב הצל ויהיה הדבר תימה שראו שפנה היום לערוב וחוזר להיות בוקר: (יא) אשר ירדה במעלות אחז. יום שמת אחז נתקצר היום ומיהר הצל לירד עשר מעלות כדי שלא יהא נספד ואותן עשר שעות חזרו עכשיו לחזקיהו: (יב) כי שמע כי חלה. ועד אותו היום לא היה אדם חולה וחיה ואיך שמע למוד היה לאכול בשלש שעות ביום ויישן עד תשע כיון שחזר גלגל חמה לחזקי' כיעור בתשע שעות ומצא שהוא שחרית בקש להרוג את עבדיו אמר אתם הנחתם אותי לישן יום ולילה אמרו גלגל חמה חזר אמר להם

רד"ק

הקלוזים לו ובספר שמו' בפסוק כי אם ה' יגפנו פירשנו זה הענין: ומכף מלך אשור אצילך. זה ראיה כי קודם מפלתו של סנחריב חלה חזקיה: (ז) דבלת תאנים. בדרז"ל והלא אם אתה נותן שרף של תאנים על הבשר מיד הבשר מתחבל אלא נס בתוך נס כיוצא בדבר ויורהו ה' עץ עץ מר היה כך הוא דרכו של הקדוש ב"ה במר הוא ממתיק את המר: (ח) מה אות. שאל אות לפי שאמר לו הגזרה כפולה כי מת אתה ולא תחיה חשב כי מה שאמר לו ישעיה הנני רופא לך לא אמר אלא לנחמו לפי שראה אותו שבכה בכי גדול ואע"פ שראה שנתרפא השחין לא חשב שנתרפא עד שיתחזק ויוכל לעלות בית ה' כי אפשר שישוב השחין עדיין או שלא סר החולי ממנו: (ט) הלך הצל. כמו ילך שאל לו באיזה אות יבחר אם ילך הצל לפניו עשר מעלות ברגע אחד או ישוב אחורנית עשר מעלות. ואמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות כי הגלגל במרוצתו יהיה נקל האות שימהר מרוצתו יותר ממנהגו אבל האות יהיה יותר חזק אם ישוב אחורנית מהלכו: במעלות אשר ירדה. אשר ירדה השמש והלך הצל עשר מעלו' ושב השמש אחורנית והי' הצל במעלה הראשונה: במעלות אחז. כי הוא בנה אותם המעלות. ובדרש אשר ירדה במעלו' אחז כי במות אחז קצר היום ונטה הצל עשר מעלות וירדה השמש עשר מעלו' טרם זמנו כדי שלא יספדוהו לפי שהיה רשע ואות' עשר מעלות שירדה לאחז חזרה אחורנית לחזקיה לאות וי"ת וצלי ישעיה נביאה קדם ה' ואתיב ית טולא בצורת אבן שעיא דנחתת במסקנ' דאחז שמשא לאחורוהי עשר שעין ר"ל במעלות היתה אבן מסומנת לדעת שעות היום: (יב) בראדך ובישעיה מראדך כתיב במ"ס ואחד הוא כי הם ממונה אחד ובלאדן הוא שם כנוי כסמך לאביו שהי' שמו בלאדן וזה מלך אסרחדון כי סנחריב מלך בבל היה וכן בימי מנשה נאמר בדברי הימים ויבא עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וגו' ויוליכם בבלה: כי שמע כי חלה. לא היה עיקר שליחותו על חליו אלא על המופת שנעשה
לו

מקרא

הָעִיר הַזֹּאת לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי׃
ז וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ קְחוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים
וַיִּקְחוּ וַיָּשִׂימוּ עַל־הַשְּׁחִין וַיֶּחִי׃
ח וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ מָה אוֹת
כִּי־יִרְפָּא יְהוָה לִי וְעָלִיתִי בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי בֵּית יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ
זֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה כִּי יַעֲשֶׂה
יְהוָה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֵּר הָלַךְ הַצֵּל
עֶשֶׂר מַעֲלוֹת אִם־יָשׁוּב עֶשֶׂר מַעֲלוֹת׃
י וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ נָקֵל לַצֵּל לִנְטוֹת
עֶשֶׂר מַעֲלוֹת לֹא כִּי יָשׁוּב הַצֵּל
אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת׃ יא וַיִּקְרָא יְשַׁעְיָהוּ
הַנָּבִיא אֶל־יְהוָה וַיָּשֶׁב אֶת־הַצֵּל
בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְּמַעֲלוֹת אָחָז
אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת׃
יב בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־
בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה
אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי שָׁמַע כִּי חָלָה חִזְקִיָּהוּ׃

תרגום

וְאַגֵין עַל קַרְתָּא הָדָה
בְּדִיל מֵימְרִי וּבְדִיל דָוִד
עַבְדִי׃ ז וַאֲמַר יְשַׁעְיָהוּ
יִסְבוּן דְבֶלֶת תֵּינִין וּנְסִיבוּ
וְשַׁוִיאוּ עַל שִׁיחֲנָא וְאִתְּסִי׃
ח וַאֲמַר חִזְקִיָּהוּ לִישַׁעְיָהוּ
מָא אָת אֲרֵי יַסֵי יְיָ לִי
וְאֶסַק בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
לְבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ׃
ט וַאֲמַר יְשַׁעְיָה דֵין לָךְ
אָתָא מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי יַעְבֵד
יְיָ יַת פִּתְגָמָא דְמַלִיל הַיְהַךְ
טוּלָא עֲסַר שָׁעִין אִם יְתוּב
עֲסַר שָׁעִין׃ י וַאֲמַר חִזְקִיָּה
קַלִילָא דָא דִיהַךְ טוּלָא
עֲסַר שָׁעִין בְּרַם נְסָא יְתוּב
טוּלָא לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין׃
יא וְצַלִי יְשַׁעְיָה נְבִיָא קֳדָם
יְיָ וַאֲתֵיב יַת טוּלָא בְּצוּרַת
אֶבֶן שַׁעְיָא דְנַחֲתַת
בְּמַסְקָנָא דְאָחָז שִׁמְשָׁא
לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין׃
יב בְּעִדָנָא הַהִיא שְׁלַח
בְּרֹאדַךְ בַּלְאֲדָן בַּר בַּלְאֲדָן
מַלְכָּא דְבָבֶל אִגְרָן וְקֻרְבְּנִין לְוַת חִזְקִיָּה אֲרֵי שְׁמַע אֲרֵי

ג׳ בנגינות · ג׳ ויתיר א׳

ירפא ג' וסי' כי גדול כים שברך. ומחץ מכתו ירפא. כי ירפא ה' לי ועליתי: יחזקיהו ג' וסי' נמסר בריש ישעיה: אחרנית ז' בקריא' וסי' ויקח שם ויפת את השמלה ב' בפסוק. ויהי בהזכירו את ארון האלהים. ואתה הסבות את לבם: ויאמר יחזקיהו נקל. ויקרא ישעיהו הנביא אל ה' דמלכים.

תולדות אהרן כי יעבס. עקידה ש' יג: הצל אחורנית. בס: מה אות. (סנהדרין ל) : בלאדן. סנהד' צו :

רלב"ג

שאסרחדון היה מגזם אל ירושלים: (ז) קחו דבלת תאנים. ידוע כי הש"י כשיעשה מופתים יבקש להם קצת סבות כשאפשר זה שיהיה בהם יותר מעט מהזרות אצל הטבע ולזה צוה לקחת דבלת תאנים כי אע"פ שאין בו כח לעשות זה הנה בו קצת מבוא ברפואת המורסות ובכשולם: (ח) ויאמר חזקיהו אל ישעיהו מה אות כי ירפא ה' לי. ראוי שתדע שלא היה זה מיעוט אמונה לחזקיהו אם בקש אות בזה וזה שכבר הודיעו ישעיהו כי גזירת הש"י היתה שימות ועתה כשהסכים להוסיף על ימיו חמש עשרה שנה אילו היה תנאי ר"ל אם יהיה חזקיהו באופן מהשלימות שיתכן שתדבק בו כמו ההשגחה ולזה לא היה סומך בזה חזקיהו אם לא שיתן לו אות שבזולת תנאי נתן לו השם יתברך זאת המתנה: (ט) הלך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות. ר"ל אם ישוב ללכת עשר מעלות אחרות בדרך שיהיו עשרים מעלות: (י) ויאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות. הנה זה הפסוק קשה מאד בפירושו וזה כי ידוע כי נטית הצל תהי' מצד תנועת השמש ולפי תנועת השמש מעט מעט יטה הצל מעט מעט וזה מבוא' בעצמו ובהיות הענין כן מה זה שאמר חזקיהו נקל לצל לנטות עשר מעלות איך חשב חזקיהו נקל מה שהוא מהמופת נפלא מאד לא ראינו כמוהו בביאור אפילו למשה אשר לא קם כמוהו לכל האותות והמופתים אשר עשה כי המופתים ההם היו לשנות סדר אלו הדברים השפלים והוא יותר נפלא לאין שיעור מה שישתנה בו סדר הגרמים העליונים ובהיות הענין כן הנה יהיה זה המאמר מחזקי' בתכלית הסכלות ואיך ראוי שנחשוב זה עליו עם שלמותו הנראה מדבריו ואם אמרנו שלא היה זה המופת בתנועת השמש בעצמה יקשה מה שאמר בספר דברי הימים על מליצי שרי בבל שבאו לדרוש המופת אשר היה בארץ כי ידמה מזה המקום שזה המופת היה על דבר חליו לפי שבזה המקום אמר כי שמע כי חלה חזקיהו והנראה בעיני מפני כל זה שזה המופת היה בצל לא בשמש בעצמו וכבר ידעת כי העננים המתנועעים תחת השמש יביאו לפעמים ניצוץ השמש בזולת מקומו הראוי לו וזה כבר נמצא בחוש הרבה ולפי שראה חזקיה מתנועת הרוח אז וקצת אידים שהיו תחת השמש שיקל להם בתנועתם המהירה להשיב הצל עשר מעלות כי באותו צד היתה תנועתם בקש מישעיה שיהיה הענין בהפך זה כדי שיוכר לו מופת הש"י והנה התפלל הנביא אל הש"י ושב הצל אחורנית עשר מעלות כמו ששאל חזקיה וזה המופת יתכן שנהיה בשחדש הש"י על דרך המופת אידים מתנועעים לצד ההוא ונרשם בהם ניצוץ השמש והביאוהו בתנועתם במהירות נפלא אל המקום ההוא עד שכבר היה זה תכף: (יא) במעלות אחז אחורנית. יתכן שבנה אחז אלו המעלות
בבית

מצודת דוד

מלוה על עניני ביתך: (ח) מה אות. ר"ל מה מאד יחשב לאות גדול ונפלא כאשר ירפאני ה' מכל מכאוב החלי ואעלה ביום השלישי אל בית ה': (ט) וזה לך האות מאת ה'. המקום מעצמו אמר לתת לך אות על הדבר הזה אשר תענה
ביום

מצודת ציון

דבלת תאנים. הם התאנים הנדרסים יחד: השחין. מין נגע שנתלה על ידה וכן לשחין פורח אבעבועות (שמות ט): ויחי. ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה): (ח) מה אות. מלת
מה

לו על חליו וכן הוא בד"ה לדרוש המופת אשר היה בארץ : (יג) וישמע עליהם . כמו אליהם ועל כמו אל ורבים כמוהו כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר וישמע נראה שהם בקשו ממנו להראותם נכתה ושמע אליהם ועשה כן וכת"י וקביל מנהון וביש"ע ויסמח עליהם : את כל בית נכתה. כל בית חמדתו כלו' כל הדברים שהיו לו ואח"כ פרט מה הם הדברים הנחמדים וכן נכאת וצרי ולוט ודבר נחמד בדברי רז"ל מאי בית נכותה מהם אמרו אשתו היתה משקה להם ומהם אמרו זין או כלי זין הראה להם ומהם אמרו בית גנזיו הראה להם : שמן הטוב . זה שמן אפרסמון שלא היה בכל העולם אלא ביריחו ואמרו כי לפיכך נקרא יריחו והיה רע בעיני ה' כי הראה להם בית נכתה כי נתגאה בבא אליו השלוחים מארץ רחוקה כי היה מצליח בכל דרכיו וכן אומר בדברי הימים כי גבה לבו ואמר בשלוחים האלה שבאו לכבודו והיה לו לומר שבאו לכבוד האל כי לדרוש המופת באו וכן אומ' בדברי הימים וכן במליצי שרי בבל המשולחים אליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל אשר בלבבו

להם מי החזירו אמרו לו אלהיו של חזקיה כדאיתא בפסיקתא : (יג) בית נכתו . בית גנזי בשמיו כמו נכאת וצרי ולוט (בראשית ל"ז כ"ד) : ואת השמן הטוב . יש פותרים שמן המשחה ויש פותרים שמן אפרסמון (בלסמון) שהוא מצוי בא"י שנא' (ביחזקאל כז י"ז) יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בס' יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו ועל שם הריח נקרא יריחו : לא היה דבר . את הארון והלוחות וספר התורה : (יד) מארץ רחוקה באו. זה אחד משלשה שבדקן הקב"ה ומצאן עביט של מים עכורים . קין . יחזקיהו . ובלעם . קין לא ידעתי השומר אחי אנכי (בראשי' ד' ח') היה לו לומר רבונו של עולם הלא כל הנסתרות גלויות לך כדאיתא בתנחומא . בלעם שאמר לו המקום (במדבר כ"ב ט') מי האנשים האלה עמך היה לו לומר ה' אלהים אתה ידעת כמו שנאמר (יחזקאל ל"ז ג') והוא השיב בגאוה בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי הרבה מבקשים יש לי . חזקיהו היה לו להשיב לישעיה אתה נביאו של מקום ואתה שואל אלי התחיל חזקיה מתגאה ואמר מארץ רחוקה באו אלי לכך נענש ועל ששמח עליהם והאכיל' על שלחנו : (יז) לא יותר דבר. מדה כנגד מדה לא היה דבר : ומבניך. חכמי' מישאל ועזריה . טוב

יג וְקַבֵּיל מִנְּהוֹן חִזְקִיָּה וְאַחֲזֵינוּן יַת
כָּל בֵּית גִּנְזוֹהִי יַת כַּסְפָּא
וְיַת דַּהֲבָא וְיַת בּוּסְמַנַיָּא
וְיַת מִשְׁחָא טָבָא וְיַת בֵּית
מָנוֹהִי וְיַת כָּל דְּאִשְׁתְּכַח
בְּגִנְזוֹהִי לָא הֲוָה מִדַּעַם
דְּלָא אַחֲזֵינוּן חִזְקִיָּה
בְּבֵיתֵיהּ וּבְכָל שׁוּלְטָנֵיהּ :
יד וַאֲתָא יְשַׁעְיָה נְבִיָּא לְוַת
מַלְכָּא חִזְקִיָּה וַאֲמַר לֵיהּ מָה
אֲמָרוּ לָךְ גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין
וּמְנָן אֲתוֹ לְוָתָךְ וַאֲמַר
חִזְקִיָּה מֵאַרְעָא רְחִיקָא
אֲתוֹ לְוָתִי מִבָּבֶל : טו וַאֲמַר
מָה חֲזוֹ בְּבֵיתָךְ וַאֲמַר
חִזְקִיָּה יַת כָּל דִּי בְּבֵיתִי
חֲזוֹ לָא הֲוָה מִדַּעַם דִּי לָא
אַחֲזֵיתִינוּן בְּגִנְזַי : טז וַאֲמַר
יְשַׁעְיָהוּ לְחִזְקִיָּה קַבֵּיל
פִּתְגָמָא דַיְיָ : יז הָא יוֹמַיָּא
אָתַן וְיִתְנְטֵיל כָּל דִּי בְּבֵיתָךְ
וְדִגְנַזוּ אֲבָהָתָךְ עַד יוֹמָא
הָדֵין וְיִתוֹב לְבָבֶל לָא יִשְׁתְּאַר מִדַּעַם אֲמַר יְיָ :

יג וַיִּשְׁמַע עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם
אֶת־כָּל־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־
הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת שֶׁמֶן
הַטּוֹב וְאֵת בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר
נִמְצָא בְּאוֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר
לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־
מֶמְשַׁלְתּוֹ : יד וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא
אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה־
אָמְרוּ ׀ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ
אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה
בָּאוּ מִבָּבֶל : טו וַיֹּאמֶר מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ
וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי
רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאִיתִם
בְּאֹצְרֹתָי : טז וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ
אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה : יז הִנֵּה
יָמִים בָּאִים וְנִשָּׂא ׀ כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ
וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה
בָּבֶלָה לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה :

דישעי' ויסמח ואפ"ס שמעה ותסמת ניון נכת ק' ז' ג' כתיב כן ס' כ' הד מלא דים עיה מלא ג' הס' י"ג כ"ט

תולדות אהרן לא יותר דבר . יומא ע :

הנני משיב את צל : וישמע עליהם כל לשון שמיעה אל במי"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום . וישמע על תרהקה דישעיה . וישמע עליהם חזקיהו דמלכים. דרשו מעל ספר . הזכירו לגוים בירמיה . כהקיר ביר מימיה כן הקרה . אל תשמעו על דברי הנביאים . לשמוע על דברי עבדי הנביאים . ולבית הרכבים אמר ירמיהו . שאו נס בארץ . השמיעו עליך בקולם . השמיעו על ארמנות באשדוד . ואת זעקתם שמעת על : ואת שמן ז' בקריאה וסי' נמסר בסדר כי תשא . ומאין ה' בקריאה וסי' נמסר ביהושע כימן מ' באצרתי ג' חסר בקריאה וסי' הלוא הוא כמוס עמדי חתום . לא היה דבר אשר לא הראיתם . וחברו דישעיה :

רלבג

בבית המלכות . והנה שמע מלך בבל כי חלה חזקיה ולזה שלח מלאכיו שם ולזה אותם ג"כ שידרשו המופת אשר הי' בארץ אז מחיל סנחריב שמתו כלם בזולת יד אדם אך הכם מלאך ה' ולזה אמר ג"כ אשר הי' בארץ ואם הי' זה שב אל המופת מהשמש הנה לא היה בארץ לבד אך בכל העולם : (יב) בעת ההיא שלח ברודך בלאדן . ראוי שתדע כי אע"פ שהיה סנחריב מושל בבבל כמו שיראה ממה שאמר במה שקדם ויבא מלך אשור מבבל הנה היה שם מלך והיה תחת סנחריב והיה נותן לו מס שנה בשנה כי כן היה מנהגו עם כל המלכים שהיה כובש אותם והנה לפי דעתי נמשכה המלוכה למלכי אשור עד שבא נבוכדנצר מלך בבל והחזיק במלכות הזה ונמשך המלכות לו ולבנו ולבן בנו עד שבעים שנה : ספרים ומנחה אל חזקיהו . כבר ספר בספר ד"ה כי רבים היו מביאים מנחה לה' בירושלים ומגדנות לחזקיה והיה זה כן מפני מה ששמעו מהמופת שעשה ה' בחיל מלך אשור אז ידעו כל ממלכות הארץ כי ה' הוא האלהים ולזה ספר זה שם אחר ספור זה המופת אשר עשה ה' בחיל מלך אשור : (יג) וישמע עליה' חזקיהו. ר"ל שכבר שמע בעבורם מה שבקשו ממנו והגיד להם כל אשר שאלו והראם את כל בית נכתה הנה הוא קבוץ על חמודותיו ואחר זה פרט מה שהיה שם והוא כסף וזהב ובשמים ושמן הטוב הוא שמן אפרסמון שלא היה נמצא כי אם בארצנו ובמקום אחד ממנו לבד והוא נקרא בלשון בלעז : ואת בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרותיו . יתכן שהראה אותם ג"כ הדברים החמודים שהיו לו בממשלתו והנה היה רע בעיני ה' אשר עשה כי גבה לבו על הש"י כי הם באו לדרוש את המופת לכבוד הש"י ולא היה ראוי לחזקיה להגדיל עצמו בזה אבל היה ראוי שיתן הגדולה והכבוד לש"י ויראה להם גדולת הש"י כי על זה באו ולזה גנה אותו בספר ד"ה על זה כי הוא לא השיב לש"י מהכבוד על זה המופת שעשה לו שהוסיף על ימיו מה שהוא ראוי אבל גבה לבו ולזה היה עליו קצף ועל יהודה וירושלם והנה הקצף הוא מה שאמר לו ישעיה הנביא על זה : אשר

מצודת ציון

מה יורה על גודל הדבר ותשובתו כמו מה אדיר שמך (תהלים ח) : אות . מופת : (יג) נכתו . ענין אוצר נחמד וכן נכאת וצרי (בראשית לז) שר"ל דברים נחמדים : (יד) ומאין . מאיזה מקום : כריסים

מצודת דוד

ביום הג' לבית ה' : הלך הצל עשר מעלות . מעלות היו עשויות מול החמה לבחון בהם שעות היום כי כל שעה ירד הצל מעלה אחת ושגל לו באיזה אות יבחר יותר אם ילך הצל במהלכו לפניו עשר מעלות פתאום וברגע אחד (ויהיה הלך כמו ילך עבר במקום עתיד וכמוהו רבים במקרא) או אם תרצה שישוב הצל אחורנית עשר מעלות : (י) נקל לצל לנטות . האות הזה שינטה הצל במהירות הוא נקל מול אות החזרה הצל כי בנטיות הצל במהירות הלא תלך גלגל החמה במהלכו ואיך ימהר לכת במרוצה ואין האות ניכר כ"כ ולזה ישוב הצל אחורנית כיהאות הזה יותר חזק וקשה : (יא) ויקרא וגו' . לעשות האות אשר בחר חזקיה : במעלות אחז . ר"ל זה האות נעשה בהמעלות אשר עשה אחז ובהם שב הצל אחורנית עשר מעלות . ורז"ל אמרו שסבב לאחור כהשבון שמיהרה לרדת בהמעלות ביום שמת אחז לקצר את היום להמעיט בהספדו : (יב) כי חלה . על שנתרפא שלח לדרוש בשלומו דרך אהבה ובד"ה נאמר בשלח לדרוש המופת הנעשה בחליו : (יג) וישמע עליהם . יתכן שבקשו להראות להם את כל בית נכתו ושמע אליהם והראם : (יז) ונשא . יהיה נשא ונלקח : ואשר אצרו . אשר שמו באוצר : לא יותר דבר

יח וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד
יִקָּח וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל מֶלֶךְ בָּבֶל׃
יט וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר־
יְהוָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר הֲלוֹא אִם־
שָׁלוֹם וֶאֱמֶת יִהְיֶה בְיָמָי׃ כ וְיֶתֶר דִּבְרֵי
חִזְקִיָּהוּ וְכָל־גְּבוּרָתוֹ וַאֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־
הַבְּרֵכָה וְאֶת־הַתְּעָלָה וַיָּבֵא אֶת־
הַמַּיִם הָעִירָה הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי יְהוּדָה׃
כא וַיִּשְׁכַּב חִזְקִיָּהוּ עִם־אֲבֹתָיו וַיִּמְלֹךְ
מְנַשֶּׁה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ **כא** א בֶּן־
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה מְנַשֶּׁה בְמָלְכוֹ
וַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם
וְשֵׁם אִמּוֹ חֶפְצִי־בָהּ׃ ב וַיַּעַשׂ הָרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
הוֹרִישׁ יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ג וַיָּשָׁב וַיִּבֶן אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר אִבַּד
חִזְקִיָּהוּ אָבִיו וַיָּקֶם מִזְבְּחֹת לַבַּעַל
וַיַּעַשׂ אֲשֵׁרָה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחְאָב
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁתַּחוּ לְכָל־צְבָא
הַשָּׁמַיִם וַיַּעֲבֹד אֹתָם׃ ד וּבָנָה מִזְבְּחֹת
בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם
אָשִׂים אֶת־שְׁמִי׃ ה וַיִּבֶן מִזְבְּחוֹת
לְכָל־צְבָא הַשָּׁמָיִם בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת
בֵּית־יְהוָה׃ ו וְהֶעֱבִיר אֶת־בְּנוֹ בָּאֵשׁ
וְעוֹנֵן וְנִחֵשׁ וְעָשָׂה אוֹב וְיִדְּעֹנִים
הִרְבָּה לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה
לְהַכְעִיס׃ ז וַיָּשֶׂם אֶת־פֶּסֶל הָאֲשֵׁרָה
אֲשֶׁר עָשָׂה בַּבַּיִת אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה
אֶל־דָּוִד וְאֶל־שְׁלֹמֹה בְנוֹ בַּבַּיִת הַזֶּה
וּבִירוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בָּחַרְתִּי מִכֹּל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל אָשִׂים אֶת־שְׁמִי לְעוֹלָם׃
ח וְלֹא אֹסִיף לְהָנִיד רֶגֶל יִשְׂרָאֵל מִן־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם רַק ׀ אִם־
יִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתִים
וּלְכָל־הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה אֹתָם עַבְדִּי
מֹשֶׁה׃ ט וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּתְעֵם מְנַשֶּׁה
לַעֲשׂוֹת אֶת־הָרָע מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
הִשְׁמִיד יְהוָה מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

כ׳ · יקחו ק׳ · י״ז מ״ל נסים׳ · ס״נ כטעס בסיפרא · ל׳. כ״א · ט׳. י״ז מ״ל בסיפרא · ב׳. כי לניקרא · ב׳ ופכר בריתים · כ׳ · ב׳ חס׳ ובעינן וכל אורי׳ כו׳ הס׳ · ל׳ דסמי׳ · כ״א · ד׳. ו׳ כ״כ · ב״לא כן עבדי וא׳ בעבדי במשם · ב׳

יח ומבנך די יפקון מנך דתוליד ידבר ויהון רברבין בהיכלא דמלכא דבבל׃ יט ואמר חזקיה לישעיה תקין פתגמא דיי דמליתא ואמר הלא אם שלם וקשוט יהי ביומי׃ כ ושאר פתגמי חזקיה וכל גבורתיה ודעבד ית בריכתא וית מזיקתא ואיתי ית מיא לקרתא הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה׃ כא ושכיב חזקיהו עם אבהתוהי ומלך מנשה בריה תחותוהי׃ א בר תרתא עסרי שנין מנשה כד מלך וחמשין וחמש שנין מלך בירושלם ושום אמיה חפצי בה׃ ב ועבד דביש קדם יי כתועבת עממיא דתריך יי מן קדם בני ישראל׃ ג ותב ובנא ית במתא דאביד חזקיהו אבוהי ואקים אגורין לבעלא ועבד אשירתא כמא דעבד אחאב מלכא דישראל וסגיד לכל חילי שמיא ופלח יתהון׃ ד ובנא אגורין בבית מקדשא דיי דאמר יי בירושלם אשרי ית שכינתי׃ ה ובנא אגורין לכל חילי שמיא בתרתין דרתה דבית מקדשא דיי׃ ו ועבר ית בריה בנורא ועניין ונחיש ועבד בידין וזכורו אסגי למעבד דביש קדם יי לארגזא קדמוהי׃ ז ושוי ית צלם אשירתא דעבד בביתא דאמר יי לדוד ולשלמה בריה בביתא הדין ובירושלם דאיתרעיתי מכל שבטיא דישראל אשרי ית שכינתי לעלם׃ ח ולא אוסיף לטלטלא ית ישראל מן ארעא דיהבית לאבהתהון לחוד אם יטרון למעבד ככל תפקידתא דפקידתינון ולכל אוריתא דפקיד יתהון עבדי משה׃ ט ולא קבילו ואטעינון מנשה למעבד ית דביש מן עממיא דשיצי יי מן קדם בני ישראל׃

רשי

(יט) טוב דבר ה׳. מאחר שבימי יהיה שלום: (כ) ואשר עשה את הברכה וגו׳. בדברי הימים

רלבג

(יח) אשר יצאו ממך אשר תוליד. זה לאות שלא היו בנים לחזקיה בעת זאת הנבואה אך אחר שלש שנים הוליד מנשה שמלך אחריו והנה אמר ובניך על זרעו ואם הוא רחוק כי כל זרע אדם יקראו בניו אפי׳ לאלף דור כמו שנקרא אנחנו היום בני ישראל: אשר

תולדות אהרן ומבניך. סנהד׳ צג קד: מגבה. כס קב:

מצודת דוד

דבר. מכל אשר בביתך: (יח) ומבניך. הם דניאל חנניה מישאל ועזריה: אשר יצאו ממך אשר תוליד. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המקרא: (יט) טוב דבר ה׳. טוב הדבר בעיני ופירש דבריו ואמר הלוא אם יהיה שלום בימי וה׳ יאמת לי הבטחתו זו איני חושש במה שיהיה אחרי מותי: (כ) את המים. מוצא מי גיחון שהיתה מחוץ לעיר הביא העירה: **כא** (ד) אשר אמר וגו׳. כאלו המקרא קובל עליו לומר ראו מה עשה הלא ה׳ אשר שמה ישכון והוא שם שמה מזבחות להאשרה: בירושלים. בבית העומד בירושלים: אשים את שמי. ר״ל אשרה שכינתי: (ה) בשתי חצרות. עזרת כהנים ועזרת ישראל: (ו) והעביר וכו׳. היא עבודת המולך: ועונן וגו׳. המה מעשה כשפים: (ז) בבית. פסל האשרה שעשה שם אותם בבית ה׳: (ח) ולא אוסיף. גם זה מדברי ה׳ שאמר לדוד ולשלמה: אשר צויתים. הם אנכי ולא יהיה לך וכו׳ ששמעו מפי הגבורה: אשר צוה אותם עבדי משה. הם שאר המצות כולם ששמעו ממשה הנאמר לו מפי ה׳: (ט) ולא שמעו. אבל המה לא שמעו כי מנשה התעה אותם לעשות הרע עוד יותר מן העמים: וכו׳

רדק

בלבבו: (יח) אשר תוליד יקחו. יקח כתיב וקרי יקחו ואמרו זה דניאל חנניה מישאל ועזריה: והיו סריסים. מחלוקת בדברי רז״ל מהם אמרו סריסי׳ ממש ומהם אמרו שנסתרס׳ ע״ג בימיהם כלומר שהכירו הכל שאין בה ממש וי״ת רברבין כמו שרים ועל דניאל חנניה מישאל ועזריה אמר שהם היו בהיכלי מלך בבל ונאמר עליה׳ מבני יהודה והם היו מזרע המלוכה כי כן אמר נבוכדנצר לבקש מזרע המלוכה ומן הפרתמים: (ג) כאשר עשה אחאב. כי הוא החל לעשו׳ אשרה במלכי ישראל כי עד שמלך אחאב לא ראינו לאחד מן המלכים שעשו אשרה. אלא שהיו הולכי׳ בחטאת ירבעם: (ו) לעשו׳ הרע בעיני ה׳ להכעיסו. אמרו שסילק האש העליונה שהיתה במזבח מעת שירד׳ שם בימי שלמה עמד הוא וסלקה וזה המעש׳ הי׳ להכעי׳: (ח) ולא אסיף להניד. אמר אוסיף כי כשהיו חוטאי׳ היה משליט בהם אויביה׳ והיו מנידי׳ ומגלי׳ אותם מארצם אע״פ שלא גלו גלות שלמה

הלוא י״ז מ״ל בסיפרא וסי׳ נמסר בסיפרא דא חלק ב׳ סי׳ כב: העירה ט׳ וסי׳ ויקרעו שמלתם ויעמס. וירע העם ויתקעו בשפרות. ונס אל אחת. ויהונתן ואחימעץ. ואת קומי לכי לביתך. וישלח מלאכים אל אחאב. ויבא את המים. ובני עמון ראו דר״ה. העירה והקיצה:

מצודת ציון

(יח) סריסים. שרים וממונים: (כ) הברכה. בנין אבנים על אסיפת המים: התעלה. הפירה למים: **כא** (ב) הוריש. גירש: (ג) צבא השמים. כוכבים ומזלות: (ח) להניד. מל׳ נדידה: (ט) ויתעם. מל׳ תועה תעלנם

י וידבר יהוה ביד־עבדיו
הנביאים לאמר: יא יען אשר עשה
מנשה מלך־יהודה התעבות האלה
הרע מכל אשר־עשו האמרי אשר
לפניו ויחטא גם־את־יהודה
בגלוליו: יב לכן כה־
אמר יהוה אלהי ישראל הנני מביא
רעה על־ירושלם ויהודה אשר כל־
שמעיו תצלנה שתי אזניו:
יג ונטיתי על־ירושלם את קו שמרון
ואת־משקלת בית אחאב ומחיתי
את־ירושלם כאשר־ימחה את־
הצלחת מחה והפך על־פניה:
יד ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים
ביד איביהם והיו לבז ולמשסה
לכל־איביהם: טו יען אשר עשו את־
הרע בעיני ויהיו מכעסים אתי מן־
היום אשר יצאו אבותם ממצרים
ועד היום הזה: טז וגם דם נקי שפך
מנשה הרבה מאד עד אשר־מלא
את־ירושלם פה לפה לבד מחטאתו
אשר החטיא את־יהודה לעשות
הרע בעיני יהוה: יז ויתר דברי מנשה
וכל־אשר עשה וחטאתו אשר חטא
הלוא־הם כתובים על־ספר דברי
הימים למלכי יהודה: יח וישכב מנשה
עם־אבתיו ויקבר בגן־ביתו בגן־
עזא וימלך אמון בנו תחתיו:
יט בן־עשרים ושתים
שנה אמון במלכו ושתים שנים
מלך בירושלם ושם אמו משלמת
בת־חרוץ מן־יטבה: כ ויעש הרע
בעיני יהוה כאשר עשה מנשה

ז' בטעם · ט' כתו' כן בלישנא · ד' · ל' הס' וד' חס' בלישנא · ג' דסמי' · ג' · שמעה ק' · ל' ב' ומ"ל כל היקוס · ל' · ז' · ל'. ז' · ז' בליש' · ג' דסמי' וכל ירמיה דכו' · ב' ויומלא בית הבעל · ה' בטעם בכיפרא · ל' · ב' בנביאים כתיב א' · ל'

י ומליל יי ביד עבדוהי
נבייא למימר: יא חלף
דעבד מנשה מלך שבטא
דבית יהודה ית תועבתא
האלין אבאיש מכל דעבדו
אמוראי דקדמוהי וחייב
אף ית דבית יהודה בפולחן
טעותיה: יב בכן כדנן
אמר יי אלהא דישראל
הא אנא מיתי בישתא על
ירושלם ויהודה דכל
דישמעינה יצלן תרתין
אודנוהי: יג ואגוד על
ירושלם ית הוט חורבן
שמרון וית מתקולת צדות
בית אחאב ואמחי ית
ירושלם כמא דמתמחיא
צלוחיתא מתמחיא
ומתהפכא על אפהא:
יד ואירטוש ית שארא
דאחסנתי ואמסרינון ביד
בעלי דבביהון ויהון לבז
ולתבר לכל סנאיהון:
טו חלף דעבדו ית דביש
קדמי והוו מרגזין קדמי
מן יומא דנפקו אבהתהון
ממצרים ועד יומא הדין:
טז ואף דם זכאי דאשד
מנשה סגי לחדא עד די
מלא ית ירושלם סיפא
בסיפא בר מחובוהי דחייב
ית דבית יהודה למעבד
דביש קדם יי: יז ושאר
פתגמי מנשה וכל דעבד
וחובוהי דחב הלא אינון
כתיבין על ספר פתגמי
יומיא למלכי דבית יהודה:
יח ושכיב מנשה עם
אבהתוהי ואתקבר בגנן
עזא ומלך אמון בריה
תחותוהי: יט בר עסרין
ותרתין שנין אמון כד
מלך ותרתין שנין מלך
בירושלם ושום אמיה משלמת בת חרוץ מן יטבה: כ ועבד דביש קדם יי כמא דעבד מנשה

רדק

שלמ' לפני דוד: (י) וידב' ה' ביד עבדיו הנביאי'. בסדר עולם יואל נחו' וחבקו' נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו: (יב) כלשמעיו. כתי' וקרי שמעה והקרי בעבור כי רעה לשון נקבה והכתי' על הענין: תצלנה שתי אזניו. שרשו צלל מבנין נפעל מפעלי הכפל מענין לקול צללו שפתי והוא ענין תנודת הרעשה טכדימ"נט בלעז: (יג) את קו שומרון. קו החרבן על דרך ונטיתי עליה קו תהו ואבני בהו וכן ת"י ואגוד על ירושלם ית הוט חורבן שמרון וית מתקולת צדות בית אחאב: ומחיתי. ענין קנוח: הצלחת. הקערה: כאשר ימחה. חסר איש וכן כאשר ישבור כלי היוצר כאשר ישבור איש: מחה. פי' כאשר ימחה האדם את הצלחת שמחה אותה ואח"כ הפכה על פני' כי כן דרך המקנח הקערה שהופך אותה. אח"כ על פניה כדי שלא תתטנף. כן ימחה ירושלים וינקה אותה מאנשיה ואח"כ יחריבנה: (טז) הרבה מאד. יש מרז"ל שדרשו בו שהרג

וידבר ה' ז' בטעם דרגא תביר וסימ' אני ה' דבר אל פרעה מלך. זאת החיה אשר תאכלו. אליכם מתוך האש. כי אתם עברים את הירדן. צו את בני ישראל ונתנו ללוים. ביד עבדיו הנביאים אל מנשה ואל עמו: הרע ד' בקריאה וסימ' ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע. יען אשר עשה מנשה מלך יהודה. הריבה פעמיך למשואות. וה' ענה בי ושדי הרע לי. וא' ושב והרע לכם: ועד היום הזה ג' דסמיכי וסימ' ככל המעשים אשר עשו מיום. כי לא ישבתי בבית דשמואל. יען אשר עשו את הרע. וכל ירמיהו דכוו' במ"ד עד היום הזה וסימ' למן היום אשר יצאו אבותיכם. אשר שמת אותות ומופתים. הוקם את דברי יהונדב. לא דכאו עד היום הזה. עזא ג' כתיב א' בנביאים וסימ' ועזא ואחיו בני אבינדב דשמואל. ויקבר בגן ביתו. ויקבר אתו בקברתו. וכל כתובין דכוו' במ"א עזה אלהים זו פעלת לנו:

תולדות אהרן וגם דם נקי. יומא ט כג סנהד' קג קע (שם כה):

רשי

הומי': (י) ביד עבדיו הנביאי'. נחום וחבקוק ולפי שהיה מנשה רשע לא נקראו על שמו לפרש שבימיו היו: (יב) תצלנה. ל' מצלתים טינטני"ר בלע"ז: (יג) משקולת. הוא חוט שהבונים' חומה קושרין בה עופרת לכוין בו את החומה: ימחה את הצלחת. ימחה את הקערה: ספר

רלבג

(יב) אשר כל שומעיו תצלנה שתי אזניו. ר"ל שמרוב התרועה וההפעלות שיקרה לו מזאת השמועה הרבה ידמה לו שיהי' קול הברה באזניו: (יג) ונטיתי על ירושלם וגו'. ר"ל שתנתן ביד אויב כמו שנתנה שומרון ביד מלך אשור: ואת משקול' בית אחאב. הוא אבן העופרת שבונין בו ואמר זה על דר המשל לענין חורבן בית אחאב והכלותו וכן אמר שיכלו מירושלי' יושביו: ומחיתי. והכיתי: כאשר ימחה את הצלחת. ר"ל כמו שיכה איש את הקערה מלאה תבשיל שבהכותו אותה תתהפך על פניה ולא ישאר בקערה דבר מהתבשיל שיהי' בה: (יד) ונטשתי את שארית נחלתי. הנה קרא מלכות יהוד' שארית נחלתו כי הוא לבדו נשאר מנחלת הש"י שהוא עם ישראל כי השאר הגלה מלך אשור: (טז) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד. ידמ' שהוא היה הורג כל מי שלא הסכי' לעבוד ע"ג והנביאים המוכיחי' אות' כמו שעשת' איזבל שהרג' את

מצודת ציון

(יב) תצלנה. ענין תנועה. כרעדה כמו צללו שפתי (חבקוק ג): (יג) קו. הבל: ומחיתי. מל' מחוי ומחיקה ור"ל אקנח: הצלחת. הוא כעין קדירה כמו ובדודים ובצלחות (דה"ב לה): (יד) ונטשתי. ועזבתי: ולמשסה. ענין דריסה ורמיסה כמו מי נתן למשסה יעקב (ישעיה מב): (יח) בגן עזא

מצודת דוד

העמים וכו': (י) וידבר ה'. ולכן דבר ה' וכו': (יב) תצלנה. כ"א מאזניו הרעד והתנועע מגודל החרדה: (יג) קו שומרון. ר"ל כדרך הבנאי אשר ינטה קו לייסר להשוות הבנין כ"כ הרעה אשר תבוא לירושלים תדמה לרעת שמרון: ואת משקולת. היא העופרת הקשורה בחבל לשקול ולהכביד למטה: ומחיתי. אקנח אותה מכל אשר בה כמו שמקנחין את הצלחת ומהפכין אותה על פיה אחר הקנוח שלא תתטנף כן יהיה סוף הקנוח של ירושלים כי לאחר שתחרב מכל תהיה נהפכת והרבה: (יד) שארית נחלתי. כי שאר שבטי ישראל כבר הגלו: (טו) ועד היום הזה. ולכן עתה נתמלא הסאה: (טז) עד אשר מלא. כי ברצות העם שהקל מנשה בשפיכת דם למדו ממנו ושפכו גם המה ויתוסף העון אף למנשה כאלו הוא היה הממלא: פה לפה. ר"ל מפתח לפתח: בעיני ה'. שבין האדם למקום: (יח) בגן ביתו. בהגן שהיה לו בביתו: (כו) בקבורתו. אשר כרה לעצמו בחייו

רשי

(ח) ספר התורה מצאתי. טמון תחת הנדבך שהטמינו שם כשסר' אחז

רלבג

את גבולי ה': (כב) ויעזוב את ה' אלהי אבתיו ולא הלך בדרך ה'. ר"ל שהנה כפרד אכל וכל מדרך ה': (ב) וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאל. ר"ל אעפ"י שגלתה לו חולדה הנביאה יען רך לבבך ותכנע מפני ה' אין הרצון בזה שחטא יאשיה קודם זה אך הרצון בו שבעת שמעו את הרעה הזאת אשר נגזרה מאת ה' על ירושלי' השתדל עכ"פ לתקן אזן אשר עותהו ההמשכים כי קודם זה לא היה יודע הרע שנגזר עליהם אך היה עושה הישר בעיני ה' ולזה לא היה מספיק לו להסוב החון אף ה' ממנו אבל היה ראוי שיוסיף לו דבקות בש"י בדרך שיהי' מוסגח השגח' ומלטו בה מזה הרע הנגזר מאת הש"י ולזה המצא שהשתדל יאשיה להשיב ישראל לעם לה' כדי שיסור מהם זה הרע ולבער בשלמות את כל הכעסה לע"ג: (ד) ויתם את הכסף המובא בית ה'. ידמה שהיה הכסף נתון בארון כמו שהיה הענין בימי יהואש המלך ושם זכר דומה למה שזכר בזה המקום הנה אמרו ויתם את הכסף ר"ל ויכלה וזה יהיה בשערו את הארון אשר אספו בו את הכסף שומרי כלי בית המקדש והמונים הכסף ההוא יתנוהו מנוי על ידי עושי המלאכה הממונים בבית ה' לחזקו והם הכהן הגדול וסופר המלך ומהכסף ההוא יפרעו שכירותם לאומנין העושים המלאכה בבית ה' לחזק את בדק הבית ר"ל מה שראוי שיבדק לתקון מפני הראותו בלתי חזק והאומנים הם חרשי העץ והבונים הקירות והתקרה והגודרים הם הגודרים גדר הבית אצר הכהנים וזולתו ומהכסף ההוא היו ג"כ קונין עצים ואבני מחצב ולא יחשב את עושי המלאכה הממונים בבית ה' הכסף כי באמונה הם עושים וכבר באר(נו) הכבה בזה בענין יואש ושם בארנו התועלת המגיעות מזה הספור אשר נכתב פה ולז' לא נשוב למנותם בזה המקום: (ח) ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על שפן הסופר. הנה זכר כי הכהן הגדול היה ראש על שפן הסופר בזה המנוי שהיו עושים אותו שניהם ולזה יחס

מלכים ב כא כב

אביו: כא וילך בכל־הדרך אשר־הלך ד' בטעם בכיפרא
אביו ויעבד את־הגללים אשר עבד
אביו וישתחו להם: כב ויעזב את־יהוה
אלהי אבתיו ולא הלך בדרך יהוה: ג'
כג ויקשרו עבדי־אמון עליו וימיתו את־ ל' ומ"ל
המלך בביתו: כד ויך עם־הארץ את
כל־הקשרים על־המלך אמון כ'. ה' וכל טובדכו כמ"ג
וימליכו עם־הארץ את־יאשיהו בנו
תחתיו: כה ויתר דברי אמון אשר עשה ג' בטעם בכיפרא
הלוא־הם כתובים על־ספר דברי
הימים למלכי יהודה: כו ויקבר אתו כ' בגי' בארץ מוהב
בקברתו בגן־עזא וימלך יאשיהו ג' בנביאים כתוב א'
בנו תחתיו: כב א בן־שמנה ל'
שנה יאשיהו במלכו ושלשים
ואחת שנה מלך בירושלם ושם אמו
ידידה בת־עדיה מבצקת: ב ויעש ל'. ל'
הישר בעיני יהוה וילך בכל־דרך ג'
דוד אביו ולא־סר ימין ושמאול: ד'
ג ויהי בשמנה עשרה שנה
למלך יאשיהו שלח המלך את־שפן
בן־אצליהו בן־משלם הספר בית
יהוה לאמר: ד עלה אל־חלקיהו הכהן ד'
הגדול ויתם את־הכסף המובא בית ל'
יהוה אשר אספו שמרי הסף מאת
העם: ה ויתנה על־יד עשי המלאכה ויתנהו ק'
המפקדים בבית יהוה ויתנו אתו בית ק' ג' רפין
לעשי המלאכה אשר בבית יהוה
לחזק ° בדק הבית: ו לחרשים (עמ"ס)
ולבנים ולגדרים ולקנות עצים כ'הס' כלים'
ואבני מחצב לחזק את־הבית: ז אך
לא־יחשב אתם הכסף הנתן על־ידם ל"ו. ל'
כי באמונה הם עשים: ח ויאמר
חלקיהו הכהן הגדול על־שפן הספר ד'. ל'

תרגום

אבוהי: כא ואזל בכל
אורחא דהליך אבוהי
ופלח ית טעותא דפלח
אבוהי וסגיד להון: כב ושבק
ית פולחנא דיי אלהא
דאבהתוהי ולא הליך
באורחא דתקנא קדם יי:
כג ומרדו עבדי אמון עלוהי
וקטלו ית מלכא בביתיה:
כד וקטל עמא דארעא
ית כל דמרדו על מלכא
אמון ואמליכו עמא דארעא
ית יאשיהו בריה תחותוהי:
כה ושאר פתגמי אמון
וכל דעבד הלא אינון
כתיבין על ספר פתגמי
יומיא למלכי דבית יהודה:
כו וקבר יתיה בקבורתיה
בגנת עזא ומלך יאשיהו
בריה תחותוהי: א בר
תמני שנין יאשיהו כד מלך
ותלתין וחדא שנין מלך
בירושלם ושום אמיה
ידידה בת עדיה מבצקת:
ב ועבד דכשר קדם יי
ואזל בכל אורח דוד אבוהי
ולא סטא לימינא ולסמלא:
ג והוה בתמני עסרי שנין
למלכא יאשיהו שלח מלכא
ית שפן בר אצליה בר
משלם ספרא לבית
מקדשא דיי למימר:
ד סק לות חלקיה כהנא
רבא וימקים ית כספא
דאתעל בבית מקדשא דיי די כנשו אמרכליא מן
עמא: ה ויתנוניה על ידי עבדי עבידתא דממנן
בבית מקדשא דיי ויתנון יתיה לעבדי עבידתא
דבבית מקדשא דיי לתקפא ית בדקא דביתא:
ו לנגריא ולארדכליא ולארגובליא ולמזבן אעין
ואבנין פסילן לתקפא ית ביתא: ז ברם לא מתחשב
עמהון כספא דמתיהב על ידיהון ארי בהמנותא
אינון עבדין: ח ואמר חלקיה כהנא רבא לשפן

רדק

שהרג ושעיהו: (ד) ויתם את הכסף. וישלים כלומר ישלים לגבותו: (ה) ויתנוהו לעושי המלאכה. כי היה צריך הבית חזוק ובנין לפי שנהרס מימי יהואש שחזק בדק הבית עד היום ההוא שהיו רכ"ד שנה ובסדר עולם מאתים ושמנה עשרה: שומרי הסף. שומרי כלי בית המקדש וי"ת אמרכליא והם הגזברים וכבר פירשנו כל הענין הזה בבדק יהואש: ויתנה. כתיב וקרי ויתנוהו הכתוב אומר על חלקיהו וה"א הכנוי על המגבה והקרי ויתנוהו על שומרי הסף שיתנוהו הכסף והה"א וי"ו הכנוי על הכסף: המופקדים בית ה'. כמו בבית: (ח) על שפן הסופר. כמו אל שפן וכן וילך אלקנה הרמתה על

ולא הלך ג' וסי' כפעם בפעם לקראת נחשים. יהושפט עשר אניות. ויעזב את ה' אלהי אבתיו דאמון: ולא סר ד' בקריאה וסי' אשר עשה דוד. ויעש הישר דיאשיהו דמלכים. והברו דד"ה. וילך בדרך אסא אביו: עשי י"ו כתיב יו"ד בקריאה וסימן במסר'

מצודת ציון

עזא. כך שם הגן: (כג) ויקשרו. ענין מרד: כב (א) ויתם. מל' תם והשלמה: שומרי הסף. הם השוערים: (ה) על יד. ביד: בדק הבית. רעוע הבית ע"ש שנבדקים ומחפשים אחר מקום השבור והרעוע: (ו) ואבני מחצב. אבנים הנכרתים ממקום גדולים: (ח) על שפן. אל שפן: הקיכו

מצודת דוד

בחייו: כב (ד) ויתם את הכסף. ר"ל יאסף כל הכסף בשלימות: (ה) עושי המלאכה. הם האומנים הגדולים הנקראים בדרז"ל אדרכלין והיו ממונים בבית ה' ומתחת ידם היו בונים האומנים הפועלים כפי מה שיורו אותם: ויתנו. והם יתנו את הכסף לאומנים הפועלים בפלך: (ו) לחרשים. הם כורתי העצים בתמונה הנרצה: ולבונים. הם הבונים העצים בקירות הבית: גודרים. הם הבונים קירות האבנים: (ז) אך לא יחשב. לא עשו חשבון על הכסף וכו' כי ידוע היו שעושים באמונה ולזה נבחרו אלו: (ח) ספר התורה מצאתי. יתכן בעל כי אחז שרף את התורה כמ"ש רז"ל לזה פחדו הכהנים פן ישלח ידו וגם בספר התורה המונח מצד הארון אשר כתב משה מפי ה' ולקחו הס"ת הזה והטמינו מפניו ולאחר מותו חפשו אחריה ולא מצאוה ולאחר היה הכ"ג מחפש אחר הכסף המובא ואחרי בדקי הבית מצאה ואמר"ל שמצאה

רדק

על ביתו כמו אל ביתו : ספר התורה מצאתי בבית ה׳ . דרשו כי אחז שרף את התורה והטמינו מפניו ספר תור׳ אח׳ והטמינוהו תחת הנדבך ועכשיו מצא חלקי׳ ספר התורה הזה ורחוק הוא זה שחזקיהו שבא אחריו שרבץ תורה בישראל איך לא הוציאו וכמה ספרי תורה הניח חזקיה במותו אלא מנשה מלך זמן רב שהרי מלך נ״ה שנה ועשה הרע בעיני ה׳ כתועבות הגוים ובנה מזבחות לע״ג בבית ה׳ והוא השכיח התורה מישראל ואין פונה אליה כי כלם היו פונים אל אלהי׳ אחרים ואל חקות הגוים ובנ״ה שנה נשתכחה התורה ועכשיו כאשר צוה יאשיהו לחפש בית ה׳ לכל אשר ימצא שם בדק ולהוציא הכסף המובא בית ה׳ והיה חלקיהו מחפש בבית ה׳ ובבית קה״ק ובדביר מצא ס״ת שהיה מונח במקומו מצד הארון וכן הוא אומר בד״ה ובהוציאם את הכסף המובא בית ה׳ מצא חלקיהו הכהן את ספר תורת ה׳ ופתח וקראו ונתנו אל סופר המלך שיביאהו אל המלך שיקרא בו ויראה איך שכתו התורה המונעת כל המעשים הרעים שהיו עושים בישראל ואם תאמר והרי מנשה עשה תשובה כמ״ש בדברי הימים כשהגלו אותו שרי מלך אשור והוליכוהו בבל אמר ובהצר לו חל׳ את פני ה׳ ויכנע מאד ויתפלל אליו ויעתר לו וישיבהו ירושל׳ וידע מנשה כי ה׳ הוא האלהים ואמר שהסיר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה׳ ויאמר ליהודה לעבוד את ה׳ א״כ היאך לא החזיר את התור׳ ליושנ׳ ולא קרא בה ואיך היה אצל חלקיה ואצל אחרים חדוש דברי התורה אפשר כי הגלו׳ שגלה מנשה היה בזקנותו ואחר שעשה תשובה לא האריך ימים כ״כ אלא שידע ושמע כי ע״ג רע בעיני ה׳ כמו שהעידו בו הנביאים בעודו ברשעו והע״ג בער כשעשה תשובה ולא נתן אל לבו לחפ׳ ספ׳ התור׳ ויאשיהו היה קטן בימי מנשה בן שש שני׳ ולא למד תור׳ עדיין ואמון אביו היה רשע ואחז בדרכי אביו הרעים שגדל בהם ובשוב מנשה מרשעו לא הכין הוא את לבבו כמו שכתוב ולא נכנע מלפני ה׳ כהכנע מנשה אביו ומפני זה היה חדוש אצלם ספר התור׳ אבל למה שמצינו בסדר עולם ובדברי רז״ל כי בשנת כ״ב למנשה גלה ואח״כ עשה תשובה וסמכו זה למה שכתוב ויעש אשרה כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב כ״ב ר״ל כי מנשה הרע כאחאב ואחאב עשה הרע כ״ב שנה כל ימי מלכותו ומנשה עשה הרע ג״כ כ״ב שנה הנה ל״ג שנים היה מנשה בתשובה והוא רחוק ואיך היה זה שעמד ל״ג שנים בתשובה רוב ימי מלכותו ולא דרש ספר התורה זה רחוק מאד : (יא) ויהי כשמוע המלך . אמרו כי מצאו הספר נגלל בפרשת תוכחות יולך ה׳ אותך ואת מלכך וגו׳ כי שם נרמז ענין גלות שומרון וגלות יהודה עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולם חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל מלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר : (יב) ואת עכבור . ובדברי הימים ואת עבדון ושני שמות היו לו וכמוהו רבים : (יג) נצתה בנו . נדלקה בנו כמו הנני מצית בך אש מדליק : על דברי הספר . כמו אל : (יד) אל חולדה הנביאה . אמרו בדרש כי מבני בניה של רחב היתה ולמה הלכו אל חולדה ולא

רשי

אחז את התורה : (יג) דרשו את ה׳ בעדי. ראה כתוב יולך ה׳ אותך ואת מלכך : (יד) אל חולדה . אמרו רבותינו לפי שהאשה מרחמת יותר מן האיש לכך לא שלח אל ירמיהו . ויש אומרים ירמיהו לא היה שם שהלך להחזיר עשרת השבטים : במשנה . בבית אולפנא שער יש בעזרה ששמו שער חולדה במסכת מדות . ויש שפותרים במשנ׳ חוץ לחומה בין ב׳ החומות שהיא משנה לעיר : (במשנה היתה מלמדה התורה שבע״פ לזקני׳ שבדור וזהו היא המשנה הנ״ה דר״ע) : במשנה. מהלה הדברים עד לעיני כל ישראל וכן

מלכים ב כב

סֵפֶר הַתּוֹרָה מָצָאתִי בְּבֵית יְהוָה וַיִּתֵּן	ס״ע	סִפְרָא סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא
חִלְקִיָּה אֶת־הַסֵּפֶר אֶל־שָׁפָן וַיִּקְרָאֵהוּ׃	י׳	אַשְׁכָּחִית בְּבֵית מַקְדְּשָׁא
ט וַיָּבֹא שָׁפָן הַסֹּפֵר אֶל־הַמֶּלֶךְ וַיָּשֶׁב	כ״ס	דַיְיָ וִיהַב חִלְקִיָּה יַת סִפְרָא
אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר וַיֹּאמֶר הִתִּיכוּ עֲבָדֶיךָ		לְשָׁפָן וְקָרָהִי׃ ט וַאֲתָא שָׁפָן
אֶת־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בַבַּיִת וַיִּתְּנֻהוּ עַל־	ד׳ חד מלא	סַפְרָא לְמַלְכָּא וַאֲתֵיב יַת
יַד עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה הַמֻּפְקָדִים בֵּית		מַלְכָּא פִּתְגָמָא וַאֲמַר
יְהוָה׃ י וַיַּגֵּד שָׁפָן הַסֹּפֵר לַמֶּלֶךְ לֵאמֹר		טְקִיסוּ עַבְדָךְ יַת כַּסְפָּא
סֵפֶר נָתַן לִי חִלְקִיָּה הַכֹּהֵן וַיִּקְרָאֵהוּ	ד׳ בסיפרא	דְאִשְׁתְּכַח בְּבֵיתָא וִיהֲבוּהִי
שָׁפָן לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ יא וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ		עַל יְדֵי עָבְדֵי עֲבִידְתָּא
אֶת־דִּבְרֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה וַיִּקְרַע אֶת־		דִמְמַנָן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
בְּגָדָיו׃ יב וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּה	ד׳ בסיפרא	י וְחַוִי שָׁפָן סַפְרָא לְמַלְכָּא
הַכֹּהֵן וְאֶת־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן וְאֶת־		לְמֵימַר סִפְרָא יְהִיב לִי
עַכְבּוֹר בֶּן־מִיכָיָה וְאֵת ׀ שָׁפָן הַסֹּפֵר	ג׳	חִלְקִיָּה כַּהֲנָא וּקְרָהִי שָׁפָן
וְאֵת עֲשָׂיָה עֶבֶד־הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר׃ יג לְכוּ		קֳדָם מַלְכָּא׃ יא וַהֲוָה כַּד
דִרְשׁוּ אֶת־יְהוָה בַּעֲדִי וּבְעַד־הָעָם		שְׁמַע מַלְכָּא יַת פִּתְגָמֵי
וּבְעַד כָּל־יְהוּדָה עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר		סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא וּבְזַע יַת
הַנִּמְצָא הַזֶּה כִּי־גְדוֹלָה חֲמַת יְהוָה		לְבוּשׁוֹהִי׃ יב וּפַקֵיד מַלְכָּא
אֲשֶׁר־הִיא נִצְּתָה בָנוּ עַל אֲשֶׁר לֹא־		יַת חִלְקִיָּה כַּהֲנָא וְיַת
שָׁמְעוּ אֲבֹתֵינוּ עַל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר	י׳ וכל ד״ס דכו׳ כמ״א	אֲחִיקָם בַּר שָׁפָן וְיַת עַכְבּוֹר
הַזֶּה לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב עָלֵינוּ׃		בַּר מִיכָיָה וְיַת שָׁפָן סַפְרָא
יד וַיֵּלֶךְ חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן וַאֲחִיקָם וְעַכְבּוֹר		וְיַת עֲשָׂיָה עַבְדָא דְמַלְכָּא
וְשָׁפָן וַעֲשָׂיָה אֶל־חֻלְדָּה הַנְּבִיאָה		לְמֵימַר׃ יג אֱזִילוּ תְּבַעוּ מִן
אֵשֶׁת ׀ שַׁלֻּם בֶּן־תִּקְוָה בֶּן־חַרְחַס	ו׳ וכל ד״ס דכו׳ כמ״א	קֳדָם יְיָ עֲלַי וְעַל עַמָּא וְעַל
שֹׁמֵר הַבְּגָדִים וְהִיא יֹשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלִַם		כָּל דְבֵית יְהוּדָה עַל פִּתְגָמֵי
בַּמִּשְׁנֶה וַיְדַבְּרוּ אֵלֶיהָ׃ טו וַתֹּאמֶר		סִפְרָא דְאִשְׁתְּכַח הָדֵין אֲרֵי
אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל		סַגִיאָה חֵימְתָא דַיְיָ דְהִיא
		דְלֵיקַת בָּנָא עַל דְלָא קַבִּילוּ
		אֲבָהָתָנָא לְפִתְגָמֵי סִפְרָא
	י״א חס׳. ל׳	הָדֵין לְמֶעְבַּד כְּכָל דִכְתִיב
		עֲלָנָא׃ יד וַאֲזַל חִלְקִיָּה
	ל׳ בנביאים	כַּהֲנָא וַאֲחִיקָם וְעַכְבּוֹר
	כ״ד	וְשָׁפָן וַעֲשָׂיָה לְוָת חֻלְדָּה
		נְבִיַיתָא אִתַּת שַׁלֻּם בַּר
		תִּקְוָה בַּר חַרְחַס נָטַר

לְבוּשַׁיָא וְהִיא יָתְבָא בִּירוּשְׁלֵם בְּבֵית אוּלְפָנָא וּמַלִילוּ עִמַּהּ׃ טו וַאֲמַרַת לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא

תולדות אהרן ספר התורה. עקרים מג פ׳ כח: ויקראהו. סוכה לח: בן תקוה. שם:

רלבג

יחס יאשיה הפעל כלו בהוצאת הכסף לכהן הגדול ולזה אמר ויתם את הכסף אע״פ ששניהם היו שם : (ט) ויתנהו על ידי עושי המלאכה . והנה לא זכר למי אמר זה כי נשען במה שזכר שפן הסופר ועוד שכבר אמר אח״ז ויתן חלקיה את הספר אל שפן : התיכו עבדיך את הכסף . אין הרצון בו שהתיכוהו באש אך הרצון בו מענין כלוי כטע׳ ותתך חמתי : (יא) ויהי כשמוע המלך את דברי ספר התורה ויקרע את בגדיו . יתכן שראה התוכחות והנמשך להם שבמשנ׳ תורה כי שם נרמז ענין גלות שומרון וגלו׳ יהודה עם מלך יהודה כמו שבארנו שם ואולי חלקיה קרא זה אל שפן לסבב שיקראהו שפן אל המלך ויקח עצה להסיר ממנו זה הרע לפי מה שאפשר : (יג) נצתה בנו על אשר לא שמעו אבותינו : ר״ל נבערה בנו : (יד) והיא יושבת בירושלם במשנה. תרגם יונתן במשנה בבית המדרש : לכן

רבת׳ : מוכיח ג׳ וסי׳ ויצו המלך את חלקיה דמלכים . ומבני הכהנים בחצצרות. והכהנים אליקים מעשיה מינימין. וחד מכיהו וסימ׳ שלש שנים מלך בירושלם ושם אמו דד״ה. וא׳ ולמכיהו וסימ׳ ובשנת שלוש למלכו שלח לשריו דד״ה : על דברי י׳ בקריא׳ וסימ׳ בספר׳ רבתא ·

מצודת ציון

(ט) התיכו . ענין הלכה כמו כהתוך כסף (יחזקאל כ״ב): (יג) נצתה . מל׳ הצתה ובערה תבערה

מצודת דוד

שמלאה כשהיא מגולל בפרשה תוכחות והיה התחלת הדף יולך ה׳ אותך ואת מלכך ועל כי אמר הכתוב אחריה לא מלאוה אמר כמדבר ספר התורה היא מלאתיה בבית ה׳ :

ויתן וגו׳ . ר״ל הראה לו המגלה כתוב בתחלת הדף כי חבב רק הדבר לאות ורמז להחריד את העם : ויקראהו . כמתמיה ומבהוש : (ט) התיכו . לעבות מטבעות להוציאם בהוצאה : (י) ספר נתן לי . ר״ל נתן לי ספר הנאבד שהיא מגוללת בדף הזה : ויקראהו . בהדף הזה : (יא) ויקרע וגו׳ . בעבור ההרדה כי גם הוא הסבה לאות וסימן : (יג) דרשו את ה׳ . שאלו לנביאים עלי ועל

אִמְרוּ לָאִישׁ אֲשֶׁר־שָׁלַח אֶתְכֶם אֵלָי׃
טז כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל־
הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־יֹשְׁבָיו אֵת כָּל־
דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר קָרָא מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
יז תַּחַת ׀ אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים
אֲחֵרִים לְמַעַן הַכְעִיסֵנִי בְּכֹל מַעֲשֵׂה
יְדֵיהֶם וְנִצְּתָה חֲמָתִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה
וְלֹא תִכְבֶּה׃ יח וְאֶל־מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ
אֶתְכֶם לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה כֹּה תֹאמְרוּ
אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמָעְתָּ׃ יט יַעַן רַךְ־
לְבָבְךָ וַתִּכָּנַע ׀ מִפְּנֵי יְהוָה בְּשָׁמְעֲךָ
אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עַל־הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־
יֹשְׁבָיו לִהְיוֹת לְשַׁמָּה וְלִקְלָלָה וַתִּקְרַע
אֶת־בְּגָדֶיךָ וַתִּבְכֶּה לְפָנָי וְגַם אָנֹכִי
שָׁמַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ כ לָכֵן הִנְנִי אֹסִפְךָ
עַל־אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־קִבְרֹתֶיךָ
בְּשָׁלוֹם וְלֹא־תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל
הָרָעָה אֲשֶׁר־אֲנִי מֵבִיא עַל־הַמָּקוֹם
הַזֶּה וַיָּשִׁבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ דָּבָר׃
כג א וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ וַיַּאַסְפוּ אֵלָיו כָּל־
זִקְנֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ ב וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית־
יְהוָה וְכָל־אִישׁ יְהוּדָה וְכָל־יֹשְׁבֵי
יְרוּשָׁלִַם אִתּוֹ וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים וְכָל־
הָעָם לְמִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּקְרָא בְאָזְנֵיהֶם
אֶת־כָּל־דִּבְרֵי סֵפֶר הַבְּרִית הַנִּמְצָא
בְּבֵית יְהוָה׃ ג וַיַּעֲמֹד הַמֶּלֶךְ עַל־
הָעַמּוּד וַיִּכְרֹת אֶת־הַבְּרִית ׀ לִפְנֵי
יְהוָה לָלֶכֶת אַחַר יְהוָה וְלִשְׁמֹר
מִצְוֹתָיו וְאֶת־עֵדְוֹתָיו וְאֶת־חֻקֹּתָיו
בְּכָל־לֵב וּבְכָל־נֶפֶשׁ לְהָקִים אֶת־
דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת הַכְּתֻבִים עַל־

דישראל אמרו לגברא דשלח יתכון לותי : טז כדנן אמר יי הא אנא מיתי בישתא על אתרא הדין ועל יתבוהי ית כל פתגמי ספרא דקרא מלך שבטא דבית יהודה : יז חלף דשבקו פולחני ואסיקו בוסמין לטעות עממיא בדיל לארגזא קדמי בכל עובדי ידיהון וידלק רוגזי באתרא הדין ולא יטפי : יח ולמלך שבטא דבית יהודה דשלח יתכון למתבע אולפן מן קדם יי כדנן תימרון ליה כדנן אמר יי אלהא דישראל פתגמא די שמעתא : יט חלף דרע לבך ואתכנעתא מן קדם יי במשמעך דגזרית על אתרא הדין ועל יתבוהי למהוי לצדו וללוטא ובזעתא ית לבושך ובכיתא קדמי ואף קדמי שמיע אמר יי : כ בכן הא אנא כניש לך לות אבהתך ותתכניש לקברך בשלם ולא יחזין עינך בכל בישתא די אנא מיתי על אתרא הדין ואתיבו ית מלכא פתגמא : א ושלח מלכא וכנשו לותיה כל סבי יהודה וירושלם : ב וסליק מלכא לבית מקדשא דיי וכל אנש יהודה ויתבי ירושלם עמיה וכהניא וספריא וכל עמא למזעירא ועד רבא וקרא קדמיהון ית כל פתגמא ספרא דקימא דאשתכח בבית מקדשא דיי : ג וקם מלכא על אסטונא וגזר ית קימא קדם יי למהך בתר פולחנא דיי ולמטר פקודוהי וית סהידותוהי וית קימוהי בכל לבא ובכל נפש לקימא ית פתגמי קימא הדין דכתיבין על

רשי

וכן כל הדברי' הנכפלים בתורה דרשה ברבים וגלתה העונשים והגליות הנכפלים לעוברים על סודו ורמזי התורה סוד מיסרי') : (כ) ונאספת אל קברותיך בשלו'. ומהו השלום ולא תראינה עיניך בחורבן הבית: (ג) על העמוד. מקום מעמד המלך בבה"מ : ואת

רלבג

(כ)לכן הנני אוסיפך אל אבותיך. ר"ל שכמותו יהיה נקבר אצל אבותיו ולא תהיה הרעה בימיו ידמה שהיו בישראל אז נביאים זולת חולדה אך שלח אליה מפני היות' קרובה לו כי היתה אז בירושלם : (ג) ויעמוד המלך על העמוד . ידמה שכנו שם פתיל והיה בו המלך בעת קראו את התורה כמו שנזכר בפרשת

כה תאמרו ח' ליוסף אנא שא נא. ויאמר שאול כה תאמרו לדוד . ואל מלך יהודה השלח דמלכים . וחברו דד"ה . כה תאמרו איש אל רעהו דירמיהו . וצוית אתם אל אדניהם . והבאתי אתכם אל . השלח אתכם אלי דירמיה : ויאספו י' פתחין וסי' נמסר בסדר שמות : באזניהם ח' בקריא' וסי' ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר. ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם . וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו . בבוא כל ישראל לראות את פני . הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם . ויעל המלך בית ה' דמלכים . וחברו דד"ה . שב נא וקראנה באזנינו :

תולדות אהרן את כל דברי . סוכה שם : הנני אוספך . מ"ק כח :

מצודת ציון

(יז) תכבה . מל' כבוי : רך לבבך . סוף הספוך מקשה הלב: (יט) ותכנע. מל' הכנעה: לשמה . מל' שממה : (כ) אוספך. ענין מיתה כמו יאסף אהרן (במדבר כ) : ונאספת . ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותי (שופטים)

רדק

ולא הלכו אל ירמי' יש מרבות' ז"ל שאמרו מפני שהנשי' רחמניו' ומהם אמרו כי ירמיה לא היה שם כי הלך להחזיר עשרת השבטים ואמרו כי ירמיה היה אז נביא שהרי תחלת נבואתו היתה בי"ג שנה ליאשיה וזה הענין היה בשנת י"ח אלא שלא היה שם בירושלם או כשמצאו התורה אולי היה בענתות או במקום אחר וחולדה היתה יושבת בירושלים לפיכך שלח אליה ואמרו רבות' ז"ל כי שלשה נביאים נתנבאו בימי יאשיהו והם ירמיהו וצפניהו וחולדה כי ירמיה היה מתנבא בשוקי' וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אל הנשים : בן חרחס . בכמ"ך : במשנ'. כתרגו' בבית אולפנא : (טז) אשר קרא מלך יהודה. לוה לקראם כאילו קראם וכן ויבן שלמה את הבית והדומים להם וכן הוא בד"ה אשר קראו לפני מלך יהודה ובדברי רז"ל אשר קרא מלך יהודה וכי מלך יהודה קראם והלא שפן קראם אלא מכאן לשומע כעונה : (כ) אספך. בחיר"ק בשקל אויבך ויבא ג"כ בסגול על משקל אערך בבטן : על אבותיך . כמו אל : ונאספת אל קברותיך בשלו'. והלא כתי' וירו המורים למלך יאשיהו מהו בשלום שלא חרב ב"ה בימיו וכן הוא מפרש והולך ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא אל המקו' הזה : קברותיך . ר"ל קברות אבותיך: (ב) והכהני' והנביאי' . ת"י וכהניא וספריא תרגם הנביאי' סופרי' כלומר תלמידים לפי שלא היו שם נביאים אחרים שהרי המלך שלח אל חולדה מלמד שלא היו שם נביאי' אחרי' וכן תרגם שופט ונביא דיין וסופר ונוכל לפרש נביאים כמשמעו כי ירמיה וצפניה בן כושי היו נביאים בזמן ההוא ואוריהו בן שמעיהו אפשר שהיה נביא ג"כ בזמן ההוא ולא היו בירושל' בעת שמצא חלקי' הכהן את ספר התורה ועתה כאשר שלח המלך לאסף איש יהוד' באו ג"כ הנביאים לירושל' : (ג) על העמוד . כתרגומו על אסטונא וכבר פי' למעלה בדבר יהואש ובדברי הימים ויעמוד המלך על עמדו כלומר במקום שהיה רגיל לעמוד שם : עדותיו . בהגעת

מצודת דוד

ועל העם הנמצא פה ועל כל יהודה בעבור דברי הספר הנמצא כתוב בה בתחילת הדף אשר מהגרלה שהוא לאות אשר גדולה המת ה' וכו': לעשות. אשר רוצה לעשות ככל הכתוב בתחילת הדף ההוא : (יד) אל חולדה. ארז"ל מכני שהנשים רחמניות הן הלכו אליה שהיא תתפלל בעדם. או יתכן אשר שאר הנביאים לא היו אז בירושלים : שומר הבגדים . של המלך : במשנה . בין שתי החומות שהיא משנה להעיר וכן ויללה מן המשנה (צפניה א) : וידברו אליה . את דברי המלך : (טז) הנני מביא . ר"ל האות הזה לא במקרה בא כ"א מה' וכאלו אמר הנני מביא רעה וגו': אשר קרא. אבל טה להרות לפניו : (יח) ואל מלך יהודה. ר"ל דבר הנוגע אל המלך עצמו : הדברים אשר שמעת. ר"ל אף שהגזירה גזורה כאשר שמעת אל תהיה כלול עמהם : (יט) בשמעך אשר דברתי. ר"ל בעת השכלת בדברי האות הזה אשר הוא מה' : ולקללה . מי שיקלל את זולתו יתלה הקללה בהם לומר שיקולל כהם : (כ) אל קברותיך . ולא תקבר בארץ העובדי גלולים : בשלום . עם כי מת במלחמה מ"מ תחשב לו לשלום על כי לא ראה בהרעה הבאה על ישראל : וישיבו . הלקיה וחבריו : כג (ב) ספר הברית . ספור התוכחות הנאמרים בברית : הנמצא בבית ה'. וחזו על כי בהספר ההוא מצאו התוכחות גלולה בפתיחתה ואף היא כתובה בידי

רדק

בהנעת הוי"ו: ויעמוד כל העם בברית. עמדו והתחזקו בפיהם ובלבם בברית וכן היעמוד לבך אם תחזקנה ידיך ות"י וקבילו כל עמא עליהון קימא: (ד) ואת כהני המשנה. שהיו שניים לכהן גדול וכת"י וית סגן כהניא: שומרי הסף. פירשנוהו: להוציא מהיכל ה'. והלא מנשה הוציא הכל כשעשה תשובה כמו שאומר בד"ה ויסר את אלהי הנכר ואת הסמל מבית ה' וגו'. אלא שאמון החזירם שם ובשנת שתים עשרה למלכו החל לטהר ולהעביר את השקוצים כמו שאומר בד"ה אבל לא כלה עד שנת שמנה עשרה אחר שמצא הספר כמו שאמר הנה: בשדמו' קדרון. כתרגומו במישר קדרון: ונשא את עפרם בית אל. כי שם היה עיקר הע"ג שהיה שם העגל וטמא אותו המקום שהיה בו העגל והמזבח ונשא עפר שריפת הבעל והאשר' וכליהם ששרף בירושלם בשדמו' קדרון נשא את עפרם שם: (ה) והשבי' את הכמרי'. האנשי' העובדים לפני הבעל נקראין כמרי' וכן תרגם הכהנים שהם עובדים ע"ג כומריא ומה שאמר שם הכמרי' עם הכהני' ושניהם עובדי ע"ג אלא שמשתנין בלבושיהם כי הכמרים הם לובשים שחורים לפיכך נקראו כמרי' מענין עורנו כתנור נכמרו ואומר כי הכמרים האלה נתנו אותם מלכי יהודה לזו העבודה ואחשיהו בטל הע"ג ובטל העובדי' העבודתם והחזירם למוטב: ויקטר בבמות. ויקטר כל אחד מהמלכים וכת"י ואסיקו בוסמין על במת': ומסבי. כמו ובמסיבי: ואת המקטרים. פירו' והשבית ג"כ את המקטרים לבעל לשמש ולירח: (ו) על קבר בני העם. העם שהיו עובדים להם בחייה' השליך עפר השריפה על קבריה' לבזיונם כלו' ראו מה שהייתם עובדים בחייכם כדי שיוסרו החיים וכן אומר בדברי הימים ויזרק על פני הקברי' הזובחים להם והוא חסר הכמך קברי הזובחי' להם כמו העם המלחמ' וי"ת לקבר גליא וגליא שם ע"ג וכן בדברי רבותינו ז"ל בית גליא קורין לה בית כריא: (ז) ויתן את בתי הקדשים. ת"י ית בתי הקדיש טעותא והענין מורה עליו אשר הנשים אורגות שם בתים לאשרה אבל וגם קדש היה בארץ ויעבר את הקדשים מן הארץ תרגם כמשמעו נככת ברא כי אם היה הקדשים זה ענין ומה מה ענין בבית ה' אבל האשרה שעשה מנשה בבית ה' עשה שם בתי' לנשים שאורגו יריעות לכבוד האשרה: בתים לאשרה. יריעות היו אורגות שם והיריעות היו בתים לאשרה כמו בתים לבדים אפשר שהיו אותן יריעות תלויות סביב האשרה והיה לאשרה בית ומקום וי"ת די נשיא מייתין תמן מכולין לאשירתא ופי' בעל הערוך כמו מכילתא שהם מדות: (ח) ויבא את כל הכהנים. היו מזרע אהרן ותרגם אותם יונתן כומריא לפי שנעשו כומרים לע"ג והביא אותם לירושלים והחזירם בתשובה: ויטמא. שם אותם מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה להרחיק הע"ג מלב העם: אשר פתח שער. כמו ואשר פתח השער וכמוהו שמש ירח ופי' נתץ את במות השערים והבמה אשר היתה פתח שער יהושע שר העיר גם

קן

מלכים ב כג

הַסֵּפֶר הַזֶּה וַיַּעֲמֹד כָּל־הָעָם בַּבְּרִית׃ ד וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת־כֹּהֲנֵי הַמִּשְׁנֶה וְאֶת־שֹׁמְרֵי הַסַּף לְהוֹצִיא מֵהֵיכַל יְהוָה אֵת כָּל־הַכֵּלִים הָעֲשׂוּיִם לַבַּעַל וְלָאֲשֵׁרָה וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם וַיִּשְׂרְפֵם מִחוּץ לִירוּשָׁלִַם בְּשַׁדְמוֹת קִדְרוֹן וְנָשָׂא אֶת־עֲפָרָם בֵּית־אֵל׃ ה וְהִשְׁבִּית אֶת־הַכְּמָרִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי יְהוּדָה וַיְקַטֵּר בַּבָּמוֹת בְּעָרֵי יְהוּדָה וּמְסִבֵּי יְרוּשָׁלִָם וְאֶת־הַמְקַטְּרִים לַבַּעַל לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וְלַמַּזָּלוֹת וּלְכֹל צְבָא הַשָּׁמָיִם׃ ו וַיֹּצֵא אֶת־הָאֲשֵׁרָה מִבֵּית יְהוָה מִחוּץ לִירוּשָׁלִַם אֶל־נַחַל קִדְרוֹן וַיִּשְׂרֹף אֹתָהּ בְּנַחַל קִדְרוֹן וַיָּדֶק לְעָפָר וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־עֲפָרָהּ עַל־קֶבֶר בְּנֵי הָעָם׃ ז וַיִּתֹּץ אֶת־בָּתֵּי הַקְּדֵשִׁים אֲשֶׁר בְּבֵית יְהוָה אֲשֶׁר הַנָּשִׁים אֹרְגוֹת שָׁם בָּתִּים לָאֲשֵׁרָה׃ ח וַיָּבֵא אֶת־כָּל־הַכֹּהֲנִים מֵעָרֵי יְהוּדָה וַיְטַמֵּא אֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר קִטְּרוּ־שָׁמָּה

סִפְרָא הָדֵין וְקַבִּילוּ כָּל עַמָּא עֲלֵיהוֹן קְיָמָא׃ ד וּפַקֵּיד מַלְכָּא יָת חִלְקִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא וְיָת סְגַן כַּהֲנַיָּא וְיָת אֲמַרְכְּלַיָּא לְאַפָּקָא מֵהֵיכְלָא דַיְיָ יָת כָּל מָנַיָּא דַעֲבִידִין לְבַעֲלָא וְלַאֲשֵׁירְתָא וּלְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְאוֹקְדִינוּן מִבָּרָא לִירוּשְׁלֵם בְּמֵישַׁר קִדְרוֹן וְאוֹבֵיל יָת עַפְרְהוֹן לְבֵית אֵל׃ ה וּבַטֵּיל יָת כּוּמְרַיָּא דִּי יְהָבוּ מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְאַסִּיקוּ בוּסְמִין עַל בָּמָתָא בְּקִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּבִסְחָרָנֵי יְרוּשְׁלֵם וְיָת דְּאַסִּיקוּ בוּסְמִין לְבַעֲלָא וּלְשִׁמְשָׁא וּלְסִיהֲרָא וּלְמַזָּלָתָא וּלְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא׃ ו וְאַפֵּיק יָת אֲשֵׁירְתָא מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מִבָּרָא לִירוּשְׁלֵם לְמֵישַׁר קִדְרוֹן וְאוֹקֵיד יָתַהּ בְּנַחְלָא דְקִדְרוֹן וְאַדְקַהּ לְעַפְרָא וּרְמָא יָת עַפְרַהּ לְקִבְרֵי בְּנֵי גַלְיָא׃ ז וְתָרַע יָת בָּתֵּי הַקְדֵּישׁ טַעֲוָתָא דִּי בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ דִּי נְשַׁיָּא מְחַיְּין תַּמָּן מְכוֹלִין לַאֲשֵׁירְתָא׃ ח וְאַיְתִי יָת כָּל כּוּמְרַיָּא מִקִּרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וְסָאֵיב יָת בָּמָתָא דְּאַסִּיקוּ בוּסְמִין תַּמָּן

בברית ה' דגש וסימ' נמסר בספרא דא חלק א' סימן כ': ונשא י"ו וסימ' נמסר בסדר אחרי מות ובריש סיפרא דא סימן ה': ויצא י"ג חס' וסי' נמסר בסדר קרח: לעפר ג' וסימ' נמסר בסדר עקב:

תולדות אהרן על קבר. שבת פג סנהד' מז:

רשי

(ד) ואת כהני המשנה. סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים: שומרי הסף. אמרכלי' הממונים על כל צרכי הבית ומפתחות העזרה בידם: בשדמות קדרון. במישר קדרון. ונשא את עפרם בית אל. אל מקום טמא אשר טמא שם את המזבח שעשה ירבעם ושרף עליו את כהני הבמות: (ה) ויקטר בבמות. ואותן שקטרו בבמות בערי יהודה: (ז) את בתי הקדשים. בתי הזונה: אורגות שם בתים. יריעות

רלבג

בפרשת הקהל: (ד) ואת כהני המשנה. הם הכהנים השניים לו כמו סגן הכהנים והמשכים לו לפי מדרגותיהם על הסדר: בשדמות קדרון. הוא כמו נחל קדרון והוא מישור שהיה בו: (ה) והשבית את הכמרי'. ר"ל שבטל והשבי' את הכמרי' שקטר כל אחד מהם בבמות בערי יהודה ובמסבי ירושלם והשבית ג"כ המקטרים לבעל ולשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמי' וידמה שכבר החזירם למוטב ובטל העבודה הוא שהיו עושי' לע"ג: (ו) וישלך את עפרה על קבר בני העם. ר"ל על קבר העם שהיו עובדים ע"ג ומזה המקום למדנו שקבר אסור בהנאה שאם היה מותר בהנאה היה לו להשמר מזה שמא יהנו בקברי העם ונמצאו נהנין מע"ג: (ז) ויתן את בתי הקדשים אשר בבית ה'. אפשר כי עם החזקה בפעולות המגונות ההם החזיקו בזמה ובתועבות שהיו עושים שאר הגוים וידמה כי מעבודות קצת האשרות היה שיהיו שם מוכנים למשגל מגונה והנשים היו אורגות שם בתים בעבור האשרה והיו עושים יריעות והיו מחיצה ובית לבאים לעבוד האשרה הפעולה המגונה וכבר זכר הרב המורה קצת מאותם המשגלים המגונים שהיו מנהג הקדומים מעובדי ע"ג להתנהג בהם: (ח) ויבא את כל הכהני' מערי יהודה. כבר באר בספר יחזקאל כי הכהנים בני צדוק הם אשר לא עבדו ע"ג אך שאר הכהנים חטאו בחטא בני יהודה והנה טמא את הבמות בששם בהם

דבר

מצודת ציון

ופניס ים): כג (ד) שומרי הסף. השוערים: בשדמות קדרון. במישור הסמוך לנחל קדרון: (ה) והשבית. ענין בטול: הכמרים. שם כהני עו"ג שלובשים שחורים וכן וכמריו עליו יגילו (הושע י): (ז) ויתץ. מל' נתיצה: הקדשים. דבר המובדל מן האדם ולא בעבור הטומאה והאיסור נקרא בלשון קודש וכן פן תקדש המלאה (דברים כב):

ויסבת

מצודת דוד

בידי משה המקודשות ומפי ה' והמה סיבות עלומות להחריד את העם לשוב לה': (ג) על העמוד. על המקום המיוחד למלך לעמוד בה: להקים. לקיים את דברי התורה הנהוגה בברית: ויעמוד וגו'. ר"ל קבלו הברית: (ד) כהני המשנה. הכהנים שהמה שניים לו כסגן ומשוח מלחמה: בית אל. כי שם היה מקום טומאה כי העמיד בה ירבעם עגל הזהב: (ה) והשבית וכו'. ויקטר כו' ביטל הכמרים אשר העמידו מלכי יהודה להיות מקטרים בבמות בערי יהודה וסביבות ירושלים: ואת המקטרים וכו': גם אותם השבית: (ו) בנחל קדרון. סמוך להנחל: וידק לעפר. שרפה עד שהיתה דק כעפר: בני העם. אותם שהיו עובדים להם בחייהם ועשה כזאת לבזותם: (ז) בתי הקדשים. העשויים לשבת בהן המיוחדים לעבודת האשרה: בתים. ר"ל יריעות לתלות סביבה ודוגמתו בתים לבדים (שמות כ"ה): (ח) ויבא וכו'. הכהנים מזרע אהרן אשר נטו כומרים לעכו"ם הביאם לירושלים להחזירם בתשובה: ויטמא'. השליך שם נבלות וכדומה: מגבע. הבמות אשר עמדו

מגבע

רש"י

ירושת: (ט) לא יעלו . הכהני' שקטרו בבמות לעכו"ס לא יעלו עוד לשרת על מזבח ה' : כי אם אכלו מצות . כלומר כי אם בדבר זה לא יצאו מכהונתם שמותרין לאכול בקדשים הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלי' אבל לא מקריבין : אכלו מצות . מנחות וה"ה לכל הקדשים : (י) התופת . הוא המולך ועל שם שהיו הכהנים מקישין בתופים שלא ישמע האב את נהמת הבן כשהוא נכוה בידי הגורה של עכו"ס מולך קראוהו תופת : (יא) את הסוסים . אותם המשתחווי' לחמה היו. להם סוסי' מוכנים לצאת לקראת החמה בבקר: נתן מלך . כך שמו : אשר בפרורים . לא ידעתי מה הם : (יב) וירץ משם . ובערם משם : (יג) להר המשחית . הר הזיתים ה:א הר המשחה וכיון שהזכיר את שמו ע"י עכו"ס שינה

הַכֹּהֲנִים מִגֶּבַע עַד־בְּאֵר שָׁבַע וְנָתַץ
אֶת־בָּמוֹת הַשְּׁעָרִים אֲשֶׁר־פֶּתַח
שַׁעַר יְהוֹשֻׁעַ שַׂר־הָעִיר אֲשֶׁר־עַל־
שְׂמֹאול אִישׁ בְּשַׁעַר הָעִיר׃ ט אַךְ לֹא
יַעֲלוּ כֹּהֲנֵי הַבָּמוֹת אֶל־מִזְבַּח יְהוָה ד׳. ג׳
בִּירוּשָׁלִָם כִּי אִם־אָכְלוּ מַצּוֹת בְּתוֹךְ ל׳
אֲחֵיהֶם׃ י וְטִמֵּא אֶת־הַתֹּפֶת אֲשֶׁר
בְּגֵי בְנֵי־הִנֹּם לְבִלְתִּי לְהַעֲבִיר אִישׁ ט׳ כתיב י׳ בן ק׳
אֶת־בְּנוֹ וְאֶת־בִּתּוֹ בָּאֵשׁ לַמֹּלֶךְ׃ ב׳ יתן לו
יא וַיַּשְׁבֵּת אֶת־הַסּוּסִים אֲשֶׁר נָתְנוּ מַלְכֵי ב׳
יְהוּדָה לַשֶּׁמֶשׁ מִבֹּא בֵית־יְהוָה אֶל־ ו׳ הד חס׳
לִשְׁכַּת נְתַן־מֶלֶךְ הַסָּרִיס אֲשֶׁר ב׳ וחד נתן זרע לאחיו
בַּפַּרְוָרִים וְאֶת־מַרְכְּבוֹת הַשֶּׁמֶשׁ שָׂרַף ד׳
בָּאֵשׁ׃ יב וְאֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר עַל־הַגָּג ב׳
עֲלִיַּת אָחָז אֲשֶׁר־עָשׂוּ ׀ מַלְכֵי יְהוּדָה
וְאֶת־הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה מְנַשֶּׁה
בִּשְׁתֵּי חַצְרוֹת בֵּית־יְהוָה נָתַץ הַמֶּלֶךְ
וַיָּרָץ מִשָּׁם וְהִשְׁלִיךְ אֶת־עֲפָרָם אֶל־
נַחַל קִדְרוֹן׃ יג וְאֶת־הַבָּמוֹת אֲשֶׁר ׀ עַל־ ל׳
פְּנֵי יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר מִימִין לְהַר־ ל׳
הַמַּשְׁחִית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ־

כּוּמְרַיָא מִגֶּבַע עַד בְּאֵר
שְׁבַע וְתָרַע יָת בָּמַת
תַּרְעַיָא דִּי קֳדָם תְּרַע
יְהוֹשֻׁעַ רַב קַרְתָּא דִּי עַל
שְׂמָאלָא גַבְרָא בְּמֵיעֲלֵיהּ
תְּרַע קַרְתָּא׃ ט בְּרַם
לָא סָלְקִין כַּהֲנַיָא כּוּמְרֵי
בָמָתָא לְדַבָּחָא עַל מַדְבְּחָא
דַּיְיָ בִּירוּשְׁלֶם אֱלָהֵין אֲכָלוּ
פַּטִּיר בְּגוֹ אֲחֵיהוֹן׃
י וְסָאֵיב יָת תּוֹפֶת דִּי
בְּחֵילַת בַּר הִנֹּם בְּדִיל
דְּלָא לְאַעְבָּרָא גְּבַר יָת
בְּרֵיהּ וְיָת בְּרַתֵּיהּ בְּנוּרָא
לְמֹלֶךְ׃ יא וּבַטֵּל יָת
סוּסְוָתָא דִּיהָבוּ מַלְכַיָא
דְּבֵית יְהוּדָה לְשִׁמְשָׁא
מִמַּעֲלָנָא דְּבֵית מַקְדְּשָׁא
דַּיְיָ לְלִשְׁכַּת נָתָן מֶלֶךְ גַּוָּזָאָה
דִּבְפַרְוָרַיָא וְיָת רְתִיכֵי
שִׁמְשָׁא אוֹקִיד בְּנוּרָא׃
יב וְיָת אֱגוֹרַיָא דִּי עַל אִגַּר
עֲלִית אָחָז דַּעֲבָדוּ מַלְכַיָא
דְּבֵית יְהוּדָה וְיָת אֱגוֹרַיָא
דַּעֲבַד מְנַשֶּׁה בְּתַרְתֵּין
דָּרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ
תָּרַע מַלְכָּא וְאַרְחֵיק מִתַּמָּן
וּרְמָא יָת עַפְרְהוֹן לְנַחְלָא דְקִדְרוֹן׃ יג וְיָת בָּמָתָא דִּי עַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֶם
דְּמִדָּרוֹם לְטוּר זֵיתַיָא דִּי בְנָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל

בגי ט' כתיב יו"ד וסי' נמסר ביהושע סימן י"ח : מרכבות ד' ג' מלאים וא' חס' בקריא' וסי' מרכבת פרעה וחילו ירה בים חס': מרכבות השמש שרף . שמה מרכבות כבודך. מרכבות עמינדב :

תולדות אהרן אך לא יעלו . מנחות קט : עלית אחז . סנהד' קג : ואת הבמות . שבת נו :

רד"ק

כן כתב אולי היתה גדולה משאר הבמות לפיכך זכר אותה לבדה : אשר על שמאל איש בשער העיר . כלומר הבא איש בשער העיר היתה זאת הבמה לשמאלו וכן ת"י במיעליה תרע קרתא : (ט) כי אם אכלו מצות . פירשו רבותינו ז"ל הרי הם כבעלי מומין חולקין ואוכלין אבל לא מקרבין ומה שאומר מצות פי' מנחות שהיו נאפות מצות והוא הדין לכל הקדשים : (י) וטמא את התופת . שם מקום שהיו מעבירין שם בניהם למולך היה שם המקום תופת ואמרו כי נקרא כן כי היו מרקדי' ומכים בתופים בשעת העבודה כדי שלא ישמע האב צעקת בנו כשהיו מעבירין אותו באש וינהם לבו עליו ויקחהו מידם והמקום הזה היה גיא שהיה לאדם הנקרא הנם ונקרא גי הנם וגי בן הנם והכתיב בזה בני הנם והקרי בן הנם כי לבני הנם היה זה הגיא או לאחד מהם וטמא יאשיהו אותו המקום כלומר שם אותו מקום טומאה להשליך שם נבלות וכל טומאה שלא יעלה עוד על לב איש להעביר עוד את בנו ואת בתו באש למולך ומעשה המולך פירשו בדרש אמרו רז"ל אע"פ שהיו כל בתי ע"ג בירושלים המולך היה חוץ לירושלים והיה עשוי צלם חלול נתון לפנים משבעה קנקלים וכל מי שמקריב סלת פותחין לו אחד מהם תורין ובני יונה פותחין לו שנים כבש פותחין לו ג' איל פותחין לו ד' עגל פותחין לו חמשה שור פותחין לו ששה וכן מי שהיה מקריב בנו פותחין לו שבעה והיו פניו של עגל וידיו פשוטות כאדם שפותח ידיו לקבל מחבירו והיו מסיקין אותו באש והכומרים נוטלין את התינוק ונותנין תוך ידיו של מולך והתינוק מוציא נפשו ולמה נקרא תפת והנס תפת שהיו מנהמין בתופים שלא ישמע אביו קול הנער וירחם עליו ויחזור בו הנס שהיה התינוק מנהם וקול נהמותיו עולה . דבר אחר הנס שהיו הכומרי' אומרים הנה לך יערב לך יתכנס לך : (יא) וישבת את הסוסים ובטל ג"כ זה המעשה שהיו עושי' מלכי יהודה שהיו עובדים לשמש ונתנו שם סוסים שהיו מוכנים לזאת העבודה שהיו רוכבים עליהם והולכים לקראת השמש בבקר בזרחה והיו הולכים לקראתו ממקום שהיה מבוא בית ה' עד לשכת נתן מלך וזהו שאמר מבוא בית ה' אל לשכת נתן מלך ובוא הוא שם כמו מבוא וכן תרגם ממעלנא דבית מקדשא דה' : ללשכת נתן מלך והסריס . כמשמעו וכת"י גוזאה וכבר פירשנו זה הענין בפסוק ויתן לה המלך סרים אחד : אשר בפרורים . פירוש מגרשי העריס ותרגום ירעשו מגרשות יזועון פרוריא ובדברי רז"ל בבל וכל פרורהא ונתן מלך זה היה פקיד על מגרשי העיר: מרכבות השמש . מרכבות הסוסים שהיו הולכים בהם לקראת השמש : (יב) הגג עלית אחז . חסר הנסמך הגג גג עלית אחז וכן הארון הברית ארון הברית וסמך גג העליה לאחז אולי הוא בנה אותו: לזאת העבודה : וירץ משם . מן הקל והוא כפעל יוצא כלומר הריצם משם ויש לפרשו ענין שבר ונתיצה כמו כי בך ארוץ גדוד לדעת רבים ואפשר שיהיה שרשו רצץ ויהיו לו חברים רבים בענינו ות"י ופלינון מתמן ר"ל ביערם משם כ"א וארחיק מתמן : (יג) להר המשחית . הר הזיתים ונקרא הר המשחה ולגנאי מפני הע"ג שהיה שם קראו הר המשחית וכן תרגם יונתן לטור זיתיא:
אשר

רלבג

דבר טומאה : (ט) אך לא יעלו כהני הבמות . ר"ל שהכהנים שעבדו ע"ג לא יעלו אל מזבח ה' בירושל' להקריב אשה לה' אך יאכלו במצות המנחות חלקם ובמה שידמה להם עם אחיהם כאילו הם בעלי מומין : (י) וטמא את התופת . הנה עשו שם בנין כדי להעביר בנו ובתו באש למולך והיה אש מכאן ואש מכאן הכומרים מעבירים אותו בין שני האשים : (יא) וישבת את הסוסי' . הנה מלכי יהודה נתנו לשמש סוסים מיוחדים שהיו רוכבי' בהם ממבוא בית ה' אל לשכת מי שיצוה המלך להיות שר על המגרשי' וידמה שבלשכה ההיא היו עושי' דבר מה לשמש והנה הם היו הולכים מבית ה' לפאת המזרח אל הלשכה ההיא להשתחוו' לשמש הפך מה שכוונה התורה ולזה סדרה שיהיה קדש הקדשים לפאת מערב כמו שבארנו בבאורנו לדברי התור': ואת מרכבות השמש שרף באש ר"ל המרכבות אשר לסוסים הנזכרי' : (יב) אל נחל קדרון . מישור קדרון : (יג) אשר בנה שלמה

מצודת דוד

מגבע וכו' : במות השערים . אשר עמדו מול השערים : אשר פתח . כמו ואשר בפתח וכו' ולפי שהיתה גדולה מכולם זכרה לעצמה : משמאל איש . בבוא אל העיר : (ט) אך לא יעלו . עם שהחזירם למוטב מ"מ לא הניחם לעבוד במזבח ה' : אכלו מצות . משירי מנחה הנאפה מצות וה"ה לשאר קדשים : בתוך אחיהם . ר"ל לקחו חלק בין הכהנים והיו א"כ כבעלי מומין שאינם עובדים וחולקין : (י) את התופת . היא המקום שהיו מעבירים שם בניהם למולך ונקראה כן ע"ש שהיו מכים בתופים לבל ישמע האב נהמת הבן כשהוא נשרף בין המדורות ולבל יכמרו רחמיו : לבלתי להעביר . ר"ל טמא המקום ההוא לבל יעלה עוד על לב אדם להעביר שם למולך : (יא) לשמש . כי מלכי יהודה היו מיחדים סוסים לעבודת השמש לרכוב בהם לקראתו בבוקר ממקום שבאים בה לבית ה' אל לשכת וכו' : מרכבות השמש . אשר משכו בם הסוסים ההם : (יב) עלית אחז . שעל עלית אחז : בשתי חצרות . של הכהנים ושל ישראל : וירץ משם . הוציאם משם במרוצה ובמהירות : (יג) להר המשחית . הוא הר המשחה ובעבור העכומ"ז כנהו לגנאי :

מצודת ציון

(יא) וישבת . ענין בטול : נתן מלך . כך שמו : בפרורים . ירעשו מגרשות (יחזקאל כז) תרגום ירושלמי פרוריא ובדרז"ל בבל וכל פרורהא (כתובות נד) : (יב) נתץ . שבר וכתת : כליון
אשר

ישראל לעשתרת ׀ שקץ צידנים
ולכמוש שקץ מואב ולמלכם תועבת
בני־עמון טמא המלך: יד וישבר את־
המצבות ויכרת את־האשרים וימלא
את־מקומם עצמות אדם: טו וגם את־
המזבח אשר בבית־אל הבמה אשר
עשה ירבעם בן־נבט אשר החטיא
את־ישראל גם את־המזבח ההוא
ואת־הבמה נתץ וישרף את־הבמה
הדק לעפר ושרף אשרה: טז ויפן
יאשיהו וירא את־הקברים אשר־
שם בהר וישלח ויקח את־העצמות
מן־הקברים וישרף על־המזבח
ויטמאהו כדבר יהוה אשר קרא איש
האלהים אשר קרא את־הדברים
האלה: יז ויאמר מה הציון הלז אשר
אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר
הקבר איש־האלהים אשר־בא
מיהודה ויקרא את־הדברים האלה
אשר עשית על המזבח בית־אל:
יח ויאמר הניחו לו איש אל־ינע עצמתיו
וימלטו עצמתיו את עצמות הנביא
אשר־בא משמרון: יט וגם את־כל־
בתי הבמות אשר ׀ בערי שמרון
אשר עשו מלכי ישראל להכעיס
הסיר יאשיהו ויעש להם ככל־
המעשים אשר עשה בבית־אל:
כ ויזבח את־כל־כהני הבמות אשר־
שם על־המזבחות וישרף את־
עצמות אדם עליהם וישב ירושלם:

לעשתורת שקץ צידונאי
ולכמוש שקץ מואבאי
ולמלכום ריחוק בני עמון
סאיב מלכא: יד ותבר
ית קמתא וקץ ית אשרתא
ומלא ית אתרהון גרמי
אנשא: טו ואף ית אגורא
די בבית אל במתא דעבד
ירבעם בר נבט דחיב ית
ישראל צף ית אגורא ההיא
וית במתא תרע ואוקיד
ית במתא אדקה לעפרא
ואוקיד אשירתא:
טז ואתפני יאשיהו וחזא
ית קבריא דתמן בטורא
ושלח ונסיב ית גרמיא מן
קבריא ואוקיד על אגוריא
וסאביה כפתגמא דיי
דמליל נביא דיי דאתנבי
ית פתגמיא האלין:
יז ואמר מה ציונא הדין
די אנא חזי ואמרו ליה
אנשי קרתא קברא דנביא
דיי דאתא משבטא
דיהודה ואתנבי ית
פתגמיא האלין דעבדתא
על אגוריא בבית אל:
יח ואמר שבוקו מניה
אנש לא יניד גרמוהי
ושזיבו גרמוהי (עם)
[ית] גרמי נביא שקרא
דאתא משמרון: יט ואף
ית כל בתי במתא די
בקירוי שמרון די עבדו
מלכי ישראל לארגזא
קדם יי אעדי יאשיהו ועבד להון
ככל עבידא דעבד בבית
אל: כ וכנים ית כל
כומרי במתא די תמן על
אגוריא ואוקיד ית גרמי אנשא עליהון ותב

תולדות אהרן מה הציון הלז. מגלה יד ערכין לו:

רדק

אשר בנה שלמה. והיאך לא ביערו אותם אסא ויהושפט שביערו כל ע"ג אשר היתה בארץ ישראל לפניהם ע"ג בערו אבל הבמות לא בערו כי היו אז מקריבים עליהם לאל כי בכלם נאמר והבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ויאשיהו נתץ ג"כ הבמות כיון שנעשו מתחלה לע"ג או כדי שלא יקריבו עליהם אפי' לשם שמים שכיון שהיה בית המקדש קיים אסורות היו הבמות לפיכך כתוב עליו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כי המלכים אשר היו לפניו לא הסירו הבמות אע"פ שהיו מלכים טובים: (יד) עצמות אדם. עצמות עובדי ע"ג שהיה מוציא אותם מקבריה' ונותנם במקום האשרות והמצבות לבזיון ושרפם שם: (יז) מה הציון הלז. נראה כי הנביא הזקן צוה לבניו שיעשו על הקבר ציון גדול שיהא ניכר בין הציונים האחרים כי ידע כי תתקיים נבואת הנביא כמו שאמר כי היה יהיה הדבר והנביא אמר מה שיעשה יאשיהו שיוציא העצמות מקבריהם וישרפו אותם לפיכך צוה להם שיהיה ציון אותו הקבר ניכר בין האחרים כי עצמות נביא האמת ידע שלא יוציאו מקברו לפיכך שאל יאשיהו מה הציון הלז. ובדרש ראה שצדו אחד עלו בו חרולים וקמשונים וצדו אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים לפיכך תמה ושאל מה הציון הלז והיה זה כי צדיק ורשע היו נקברים בו נביא אמת ונביא השקר: ויאמרו אליו אנשי העיר. קבלה היתה בידם כי מעת שנקבר שם הנביא עד הזמן ההוא יותר משלש מאות וחמשים שנה אלא קבלה היתה בידם בן מפי אב: הקבר איש האלהים. חסר הנסמך הקבר קבר איש האלהים וכן הארון הברית: על המזבח בית אל. בא בה"א הידיעה עם הסמוך שלא כמנהג וכמוהו הלשכות הקדש היתד הארג והדומי' להם שכתבנו בספר מכלול: (יח) וימלטו. כי בקבר אחד היו עצמותיו אצל עצמות הנביא אשר בא משומרון הוא הנביא הזקן נביא השקר ובבית אל היה יושב אז אבל משומרון בא שם כמו שפירשנו למעל' במקומות: (יט) אשר בערי שומרון. והלא הכותיים היו יושבים בשמרון וישראל גלו מהם אלא הבמות היו עדיין קיימים וגם שארית נשארה בארץ אחר גלות ישראל מפוזרים בארץ זעיר שם והיו עובדים ע"ג עדיין כמו שאמר ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם וכן אמר בדברי הימים כי מאפרים וממנשה היה שם שארית בימי יאשיהו וכן

רשי

סיגה שמו לנגאי: (יז) מה הציון הלז. ראה קבר מצדו אחד עול' קמשוני' וחרולי' וצדו א' הדסי' ובשמים ותמה עליו ואמר מה זה: הקבר איש האלהים. ונביא השקר שצוה לבניו שיקברוהו אצלו: (יט) אשר בערי שמרון. שהי' יאשיהו מלך על כל ישראל מה שחזרו מעשרת השבטי' על ידי

רלבג

שלמה מלך ישראל. כבר בארנו במה שקדם שלא בנה אותם שלמה אך העלים עיניו מנשותיו שבנו הבמות האלו ולזה יחס הכתוב בנייתם אל שלמה: (יד) וימלא את מקומם עצמות אדם לטמא אותם ויראה שמעצמות עובדי ע"ז עשה זה: (טז) ויקח את העצמות מן הקברים זה לאות שלא היה משים שם רק עצמות החטאים ולזה לא השכים לשרוף עליהם עצמות איש האלהים ומלטו עצמותיו עצמות הנביא אשר בא משומרון ולולי זה כבר היו עצמותיו נשרפים כי היה מנביאי ע"ג: (יז) מה הציון הלז. הנה בנו בנין על קבר איש האלהי' להכירו והבנין ההוא נקרא ציון ושאל יאשיה מה הציון הלז: (כ) ויזבח את כל כהני הבמות אשר שם על המזבחות. ידמה שעדין נשארו שם קצת ישראל כמו שנזכר אחר זה ועדין היו מחזיקים ברשעתם והיו שם כהני במות ויאשיה זבח אותם אצל המזבחות ושרף על המזבחו' עצמות

בבית אל ד' בקריאה וסימ' ויתורי בית יוסף בבית אל. וגם את המזבח בבית אל: וגם את כל בתי הבמות. ויבא אחד מהכהנים. ומן ויבן ירבעם את שכם עד אחד הדבר הזה לא שב ירבעם דכוו' בבית אל במ"א בית אל והנה

מצודת ציון

(יז) הציון. הוא סימן מצבת אבן וכן ובנה אצלו ציון (יחזקאל לט): הלז. הזה: (יח) ינע. מלשון תנועה: כסרסים

מצודת דוד

אשר בנה שלמה. ר"ל הניח לנשיו לבנות: (יד) עצמות אדם. כי הוציא מהקברים עצמות עובדי העכומ"ז: (טו) וגם את המזבח אשר בבית אל. עם שבית אל לא היתה מארץ יהודה מדינת מלכותו: הבמה. כמו והבמה והוא הבנין אשר עשה להעמיד בה העכומ"ז והמזבחות: הדק לעפר. להיות דק דק דומה לעפר: (טז) בהר. של בית אל: וישרוף. כי היו עובדי כוכבים: אשר קרא. מאז בימי ירבעם קרא ולתוספות ביאור אמר שוב אשר קרא הדברים האלה: (יז) מה הציון. ראה ציון על קבר משונה בגדלו ושאל עליו של מי הוא: הקבר. זה הקבר הוא של איש האלהים וכו': (יח) וימלטו עצמותיו. בעבור שלא יניע עצמות איש האלהים הגדיל מקחת עצמות הנביא הקבור סמוך לו כי חשש פן ימישו בזה עצמות איש האלהים: אשר בא משומרון. להטיב עמו אם היה האלהים כאשר נאמר שם: (כ) אשר שם. אף שכבר גלו משומרון עכ"ז המעט

ידי ירמיהו : (כב) לא נעשה כפסח הזה . לא נתקבצו רוב עם בכל פסח כמו שנתקבצו בזה : מימי השופטים . מימי שמואל כתוב (בד"ה ב' ל"ה י"ח) לפי שאף שמואל החזיר ישראל למוטב וקבלם המלפתה . ד"א לא נעש' כפסח הזה לה' בירושלי' (אבל) משמלכו מלכי ישראל ומלכי יהודה לא עשו פסח כל ישראל בירושלים לפי שנחלקה המלכות לשנים מירבעם והיו הולכים לעגל שבבית אל ובדן עד עכשיו שגלו עשרת השבטי' והחזירם ירמיהו ומלך עליהם יאשיהו ובאו כולם לירושלים : (כד) התרפים . צורות שמדברי' ע"י כשפי' והעושה אותן צריך לטון שעה אחת בשנה ושנה אחת

רלבג

עצמו' אדם : (כב) כי לא נעש' כפסח הזה מימי השופטים . ר"ל מימי סוף השופטים שהוא שמואל כי בחייו שבו ג"כ כל ישראל אל ה' ובימי שאול ודוד היו בישראל במות בהפך כונת התור' אע"פ שהיו מותרו' ובימי שלמה נשארו ג"כ הבמות ונעשו במות לע"ג ובימי חזקיהו לא שבו ג"כ כל ישראל אל ה' אך קצת ישראל היו מלעיגים לדברי חזקיהו אך בימי יאשיהו בזאת השנה שבו כל ישראל אל ה' והנה זכר הפסח הנעשה או לפי שמתנאי' הפסח שלא יאכל ממנו ישראל מומר וידמה כי בזאת השנה לבד היה לב כל ישראל לש"י אך אחר זה נטאו בסתר גם בימי יאשיהו ולזה אמר כי בשמנה עשרה שנה למלך יאשיהו נעשה הפסח הזה לה' והנה לזאת הסבה לא שב הש"י מחרון אפו הגדול כמו שספר כי בלי ספק אם היו ישראל שבים לה' בכל נפשם היתה ההשגחה האלהית דבקה בהם וישוב חרון ה' מהם ולזה אמר אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול ולזאת הסבה ג"כ מת יאשיהו בעון העם כי הוא חשב שיהיו כל ישראל הולכים אחר מצות הש"י ויהיו ראוים מפני זה שידבקו בהם כל הברכות הכתובות בתורה אשר כתוב בהם וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום ובחטא העם מת ונענשו בעבור מהם מי שהיו בכלל בגוים ועליו קונן ירמיהו כמו שכתוב בספר הקינו' לפי מה שזכר בד"ה ממנו ואמרו רבותינו ז"ל שמה שכתוב שם מזה הוא אמרו רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם וגו' וזה מסכי' למה שאמרנו : (כה) וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל

כא וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר
עֲשׂוּ פֶסַח לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּכָּתוּב
עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה׃ כב כִּי לֹא נַעֲשָׂה
כַּפֶּסַח הַזֶּה מִימֵי הַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר ד'
שָׁפְטוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְכֹל יְמֵי מַלְכֵי ג'
יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה׃ כג כִּי אִם־
בִּשְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ
נַעֲשָׂה הַפֶּסַח הַזֶּה לַיהוָה בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃
כד וְגַם אֶת־הָאֹבוֹת וְאֶת־הַיִּדְּעֹנִים וְאֶת־
הַתְּרָפִים וְאֶת־הַגִּלֻּלִים וְאֵת כָּל־ ל'
הַשִּׁקֻּצִים אֲשֶׁר נִרְאוּ בְּאֶרֶץ יְהוּדָה ג' חס'
וּבִירוּשָׁלַ͏ִם בִּעֵר יֹאשִׁיָּהוּ לְמַעַן
הָקִים אֶת־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַכְּתֻבִים ו' חס'
עַל־הַסֵּפֶר אֲשֶׁר מָצָא חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן
בֵּית יְהוָה׃ כה וְכָמֹהוּ לֹא־הָיָה לְפָנָיו י"ק ר"פ דמיין לסופיסון
מֶלֶךְ אֲשֶׁר־שָׁב אֶל־יְהוָה בְּכָל־לְבָבוֹ
וּבְכָל־נַפְשׁוֹ וּבְכָל־מְאֹדוֹ כְּכֹל תּוֹרַת
מֹשֶׁה וְאַחֲרָיו לֹא־קָם כָּמֹהוּ׃ כו אַךְ ל' וכ' ולא קס ל'
לֹא־שָׁב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל
אֲשֶׁר־חָרָה אַפּוֹ בִּיהוּדָה עַל כָּל־
הַכְּעָסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוֹ מְנַשֶּׁה׃ ל' . ל'
כז וַיֹּאמֶר יְהוָה גַּם אֶת־יְהוּדָה אָסִיר
מֵעַל פָּנַי כַּאֲשֶׁר הֲסִרֹתִי אֶת־יִשְׂרָאֵל
וּמָאַסְתִּי אֶת־הָעִיר הַזֹּאת אֲשֶׁר־
בָּחַרְתִּי אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם וְאֶת־הַבַּיִת
אֲשֶׁר אָמַרְתִּי יִהְיֶה שְׁמִי שָׁם׃
כח וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְכָל־אֲשֶׁר עָשָׂה פ"ב בטעם תביר בכיפ'
הֲלֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי

לִירוּשְׁלֶם׃ כא וּפַקִּיד מַלְכָּא
יַת כָּל עַמָּא לְמֵימַר עֲבִידוּ
פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן כְּמָא
דִכְתִיב עַל סִפְרָא דִקְיָמָא
הָדֵין׃ כב אֲרֵי לָא אִתְעֲבִיד
כְּפִסְחָא הָדֵין מִיוֹמֵי נְגִידַיָּא
דְדָנוּ יַת יִשְׂרָאֵל וְכָל יוֹמֵי
מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכַיָּא דְבֵית
יְהוּדָה׃ כג אֱלָהֵין בִּתְמְנֵי
עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ
אִתְעֲבֵד פִּסְחָא הָדֵין קֳדָם
יְיָ בִּירוּשְׁלֶם׃ כד וְאַף יַת
בִּדִין וְיַת זְכוּרוּ וְיַת צַלְמָנַיָּא
וְיַת טַעֲוָתָא וְיַת כָּל
שִׁקּוּצַיָּא דְאִתְחֲזִיאוּ בְּאַרְעָא
דְבֵית יְהוּדָה וּבִירוּשְׁלֶם
פַּלֵּי יֹאשִׁיָּהוּ בְּדִיל לְקַיָּמָא
יַת פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא דִכְתִיבִין
עַל סִפְרָא דְאַשְׁכַּח חִלְקִיָּה
כַּהֲנָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
כה וּכְוָתֵיהּ לָא הֲוָה
קֳדָמוֹהִי מַלְכָּא דְתַב
לְפוּלְחָנָא דַיְיָ בְּכָל לִבֵּיהּ
וּבְכָל נַפְשֵׁיהּ וּבְכָל נִכְסוֹהִי
כְּכֹל אוֹרַיְתָא דְמֹשֶׁה
וּבַתְרוֹהִי לָא קָם כְּוָתֵיהּ׃
כו בְּרַם לָא תָב יְיָ מִתְּקוֹף
רוּגְזֵיהּ רַבָּא דִתְקֵיף
רוּגְזֵיהּ בִּדְבֵית יְהוּדָה עַל
כָּל אַרְגָּזוּתָא דִי אַרְגֵּיז
קֳדָמוֹהִי מְנַשֶּׁה׃ כז וַאֲמַר
יְיָ אַף יַת דְבֵית יְהוּדָה
אַגְלֵי מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי
כְּמָא דְאַגְלֵיתִי יַת יִשְׂרָאֵל
וְאַרְחֵיק יַת קַרְתָּא הָדָא
דְאִתְרְעֵיתִי בִּירוּשְׁלֶם
וּבְבֵיתָא דַאֲמָרִית יְהֵי שְׁמִי תַמָּן׃ כח וּשְׁאָר פִּתְגָמֵי יֹאשִׁיָּהוּ וְכָל דִי עֲבַד הֲלָא

וכן בימי חזקיהו היה שארית בארץ מזבולון ומאשר וממשמעון ואפרי' ומנשה ורבותינו ז"ל אמרו כי ירמיהו החזיר מעשרת השבטים ומלך עליהם יאשיהו : (כב) כי לא נעשה כפסח הזה . תכלית הספור הוא זה כי מלת כי נותן טעם למה שקדם וכן כי נתן ה' בידינו את כל הארץ ר"ל כי עשו הפסח כמו שצוה אותם יאשיהו ונתקבצו כולם לירושלם וארך הספור הוא כמו שכתוב בדברי הימי' וסוף הספור כי לא נעשה כפסח הזה : מימי השופטים . ובד"ה כתיב מימי שמואל הנביא וזמן אחד הוא כי שמואל בימי השופטים היה ובימיו החלה המלוכה בישראל ומה שאמר כי לא נעשה כפסח הזה שהיו כל ישראל בלב אחד לעבוד את ה' וכן אמר בשמואל וינהו כל בית ישראל אחרי ה' ואמר ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ויעבדו את השם לבדו וגם פסח שעשה חזקיהו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיגים ברצי' שהי' שולח חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלים רבים היו טמאים ואכלו את הפסח בטומאה : (כד) ואת התרפי'. כתרגו' צלמניא והם צלמים עשויים לדעת העתידות וכבר פירשנוהו עוד בספר שמואל : (כה) אשר שב אל ה' . שחרד לדברי תורה ועשה ככל הכתוב בה והסיר הבמות לא השאיר אחד ולא הקריבו בימיו כי אם בבה"מ לבדו והמלכים אשר לפניו אף על פי שהיו בהם טובים לא הסירו הבמות כמו שאומר עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות ונמצא באסא דברי' אשר לא כן שנשען על מלך ארם והוציא כסף וזהב מאוצרות בית ה' ושלח לו ונאמר וגם בחליו לא דרש את ה' ויהושפט ג"כ היה עוזר למלכי ישראל הרשעים ונתחתן עמהם וחזקיה ג"כ נאמר עליו ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה ועל ירושלים אבל יאשיהו נאמר עליו ככל תורת משה ויש מחלוקת בזה בדברי רז"ל מהם אמרו כי יאשיהו חטא אלא שעשה תשובה גדולה אשר שב אל ה' וגו' ומהם אמרו שלא חטא אלא מה אני מקיים אשר שב אל ה' שכל דין שדן מבן שמנה ועד י"ח החזירו להם שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה

מצודת ציון

(כד) התרפים . הם העשוים בצורת אדם ומגידים עתידות ע"י כישוף : בער . פנה מן הארץ : היקב . מל' קיום : בית ה'. בבית ה' : (כה) מאודו . עשרו כמו ובכל מאדך (דברים ו) : נכס

איש אלהים בא מיהודה : נעשה ח' קמצין בקריאה וסי' וכל המנחה אשר תאפה בתנור . ויאמר אם אסור יאסרוני בשנים . ושנים עשר אריים . וחברו דדברי הימים . ולא נעשה פסח כמהו דדברי הימים . כי אם בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו . כי לא נעשה כפסח הזה . בשמנה עשרה שנה דד"ה . וכל חמש מגלות דכוו' נעשה במ"ב נעשה וסי' תורי זהב נעשה לך . אחות לנו קטנה ושדים אין . וסימ' תורתא דאחתי . ובירושלם כ"א בקריאה וסימ' במסרה רבתא :

תולדות אהרן וכמהו לא היה , שנת נו :

מצודת דוד

אשר המלכו עבדו עכו"ם כמאז : עלמות אדם . של המתים : (כב) כי לא נעשה . ר"ל עם שגם לפניו עשו פסח מ"מ הוכרח לומר לעשות ככתוב בספרה גדולה כי לא נעשה כפסח הזה העשוי בספרה מימי השופטים ובד"ה נאמר מימי שמואל כי שמואל היה סוף שופטים : וכל ימי מלכי ישראל. מוסב על לא נעשה עמר שלא נעשה כפסח הזה כל ימי מלכי ישראל והם דוד ושלמה שמלכו על כל ישראל : (כד) על הספר . ר"ל בעבור הספר אשר מצא חלקיה כי הספר הזה היתה סיבה לכל זה : (כה) וכמהו לא היה לפניו . ומה שנאמר בחזקיה ואחריו לא קם כמוהו הוא בדבר שבטחון בה' וכמ"ש שם אבל בדבר התשובה לא היה כיאשיהו

לזה תלמוד לומר ובכל מאודו שהחזיר להם משלו: (כט) פרעה נכה. כתרגומו פרעה חגירא שהיה נכה רגליו: וילך המלך יאשיהו לקראתו. להלחם אתו לפי שהיה עובר בגבולו בכרכמיש על פרת והוא היה הולך להלחם על מלך אשור שכבש כרכמיש ממלך פרס ושלח לו מה לי ולך מלך ישראל לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי כמו שכתוב בדברי הימים ולא שמע אל דברי פרעה נכה ואמרו רבותינו ז"ל מאי דרש יאשיהו וחרב לא תעבור בארצכם אפילו חרב של שלום כיון שהיו עושין רצונו של מקום והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי ע"ג היו אלא שהיו עושין בסתר שהרי בימי יאשיהו היה ירמיהו מוכיח כי מספר עריך היו אלהיך יהודה: וימיתהו במגידו כראותו אותו.

בכ"ף בבקעת מגידו היתה המלחמה כמו שאומר בדברי הימי' ופי' כראותו אותו כשראה אותו שדעתו להלחם עמו שהתר' בו וראה אותו לבוש כלי מלחמה כמו שאומר בדברי הימים כי להלחם בו התחפש ונענש יאשיהו לפי שלא שמע יאשיהו אליו כי מפי אלהים היה אומר לו כמו שאומר בדברי הימים ולא שמע אל דבר נכה כי ירמיהו התנבא בזה וכן אמרו רז"ל כי אלהים האמור ביאשיהו קדש ומהם אמרו כי חדל לך מאלהים אשר עמי ע"ג ובעוד פרעה שם נלח' בכרמיש על פרת לקח הש"י נקמת יאשיהו ממנו שהר שם ימים רבי' עד השנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ובא עליו נבוכדנצר והוא שהתנבא ירמיהו למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל וגו' ואומר והיה היום ההוא לה' צבאות יום נקמה להנקם מצריו היא נקמ' המלך יאשיהו: (ל) בקבורתו. בקברות המלכים כמו שאומר בדברי הימים בקברות אבותיו ומה שאמר בקבורתו אפשר שהוא כרה לו קבורה בחייו: וימשחו אותו. מפני מה משחו אותו והלא אין מושחין מלך בן מלך ולא משחו שלמה אלא מפני מחלוקתו של אדוניהו ואת יהואש מפני מחלוקתו של עתליה ויהואחז ג"כ משחו מפני מחלוקתו של יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים ומשחו יהואחז אע"פ שהיה קטן ממנו מפני שהיה ממלא מקום אבותיו ויהויקים לא היה ממלא מקום אבותיו כך פירשו רז"ל ויהויקים שהיה גדול מיהואחז שתי שנים ראו מהפסוקים שנאמר בן עשרים ושלש יהואחז במלכו וכתיב בן עשרים וחמש יהויקים במלכו ולא מלך יהואחז אלא שלשה חדשים והנה מצאנו בדברי הימים ובני יאשיהו הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום והנה לא נזכר שם יהואחז והם אמרו כי יוחנן הוא יהואחז וקראו בכור שהי' בכור למלכו' ושלום הוא צדקיהו ואמר השלישי צדקיהו שהיה שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שלום שהיה רביעי למלכות יאשיהו וקראו שלום ששלמה מלכות בית דוד בימיו ואני פרשתי בד"ה כי שלום הוא יהויכין ובזכרו בן הבן בסדר הבנים רבי' כמוהו בספ' והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב כי יוחנן היה בכור ולא מלך ושלום הוא יהואחז והנה יהואחז היה במות אביו בן כ"ג וצדקיה שהיה גדול ממנו בן כ"ד ויהויקים בן כ"ה והנה במלוך צדקיהו לפי זה החשבון היה בן ל"ה והכתוב אומר בן כ"א צדקיהו במלכו אלא שהמליכו יאשיהו אביו בחייו שלש שנים לפני מותו וכשמת יאשיהו לא רצו העם במלכותו והמליכו את יהואחז שהוא שלום וזהו שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו נראה כי בחזקה המליכוהו והביא ראיה ממה שכתוב בירמיה בראשית ממלכת יהויקים וגו' ואומר עשה לך מוסרות ומוטות וגו' ביד המלאכים הבאים

אינון כתיבין על ספר
פתגמי יומין למלכיא דבית
יהודה: כט ביומוהי סליק
פרעה חגירא מלכא
דמצרים על מלכא דאתור
על נהר פרת ואזל מלכא
יאשיהו לקדמותיה
וקטליה במגדו כד חזא
יתיה: ל ואחתוהי עבדוהי
כד מית ממגדו ואיתיאוהי
לירושלם וקברוהי
בקבורתיה ודבר עמא
דארעא ית יהואחז בר
יאשיהו ומשחו יתיה
ואמליכו יתיה תחות
אבוהי: לא בר עסרין
ותלת שנין יהואחז כד מלך
ותלתא ירחין מלך
בירושלם ושום אמיה
חמוטל בת ירמיה מן
לבנה: לב ועבד דביש
קדם יי ככל דעבדו
אבהתוהי: לג ואסריה פרעה
חגירא ברבלה בארעא
דחמת מלממלך בירושלם
ורמא מגביתא על עמא
דארעא מאה ככרי כספא וככרא דדהבא: לד ואמליך פרעה חגירא
ית אליקים בר יאשיהו תחות יאשיהו אבוהי ושוי ית שמיה יהויקים וית

הימים למלכי יהודה: כט בימיו עלה
פרעה נכה מלך־מצרים על־מלך
אשור על־נהר פרת וילך המלך
יאשיהו לקראתו וימיתהו במגדו
כראתו אתו: ל וירכבהו עבדיו מת
ממגדו ויבאהו ירושלם ויקברהו
בקברתו ויקח עם־הארץ את־
יהואחז בן־יאשיהו וימשחו אתו
וימליכו אתו תחת אביו:
לא בן־עשרים ושלש שנה יהואחז
במלכו ושלשה חדשים מלך
בירושלם ושם אמו חמוטל בת־
ירמיהו מלבנה: לב ויעש הרע בעיני
יהוה ככל אשר־עשו אבתיו:
לג ויאסרהו פרעה נכה ברבלה בארץ
חמת במלך בירושלם ויתן־ענש
על־הארץ מאה ככר־כסף וככר זהב:
לד וימלך פרעה נכה את־אליקים בן־
יאשיהו תחת יאשיהו אביו ויסב
את־שמו יהויקים ואת־יהואחז לקח

וימלך ה' בקריאה וסימ' וימלך את שלמה. את מתניה דדו. וימלך פרעה נכה את יהויקים. לתשובת השנה שלח. מלך מצרים את אליקים אחיו דדברי הימים:

אחת ראויה לכך: (ל) וימשחו. לא היה צריך משיחה אלא מפני שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו שתי שנים כמו שכתוב בענין:

איש

רלבג

אל ה' וגו'. עד שכבר היה מבזה כל הדברים זולת השם יתברך ובכל הקנינים היה בו לרוב חשקו לעבוד הש"י ואיך הרצון שלא יהיה יאשיהו בתחלת ענינו טוב עם הש"י כי כבר נזכר בדברי הימים כי מקטנותו החל לעבוד הש"י אך לא בער בשלמות האלילים ממלכותו והיו חוטאים עדיין ישראל בהם ומפני ראותו הכתוב בספר התורה שיבא מהרע למי שלא יקיים את התורה ויעבור על ברית הש"י התעורר בכל עוז להשיב ישראל לעבודתו ובער האלילים שעשו ישראל מכל ארץ ישראל כדי שיסור זכר ע"ג מישראל ולא יוסיפו לחטוא עוד: (ל) ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו: ידמ' שמשחו אותו מפני המחלוק' שהיתה בין האחים וידמה מפני זה כי הוא לא היה יהואחז הבכור וכבר יתבאר זה ממה שזכר כי בן עשרים ושלש שנה יהואחז במלכו ולא מלך כי אם שלשה חדשים ומלך אחריו יהויקים והיה בן עשרים וחמש שנה יהויקים במלכו וזה לאות שכבר היה גדול ממנו כמו שתי שנים וכבר נמנו בספר ד"ה בני יאשיהו וזכר שם כי הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלם וכבר באר ר' אברהם בן עזרא ע"ה כי שלום הוא יהואחז כי כתוב בירמיהו כי כה אמר ה' אל שלום בן יאשיהו מלך יהודה המולך תחת יאשיהו אביו אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב עוד והנה אחריו מלך יהויקים ובנו ואחריהם מלך צדקיה ולא מלך יוחנן ואם הוא הבכור מלך בבל המליך הישר בעיניו ואמנם הנה זכר בספר ד"ה כי הבכור יוחנן לפי מה שאחשוב להודיע שכבר עשו ישראל שלא כהוגן בהמליכם הקטן מהבנים אך המליכוהו בהיותו נמשך לפעולות המגונות אשר היו פניהם מועדו' אליהם ולזה נמשך אליהם מהרע מה שנמשך כי אולי היה יוחנן אוחז מעשה יאשיהו אביו: (לב) ככל אשר עשו אבותיו. ר"ל אבותיו אשר עשו הרע בעיני ה' כמו אחז ומנשה והדומי' להם: (לג) ויתן עונש על הארץ. ר"ל שיתנו זה המס מדי שנה בשנה והוא המליך להם

את

מצודת ציון

(כט) נכה. ת"י חגירא והוא מענין שבירה וכן בן נכה רגלים (ש"ב ד): על נהר. סמוך לנהר: (לג) ויאסרהו. קשרו: (לד) ויסב. ויהפך:

מצודת דוד

ויש מרז"ל שאמרו שמעולם לא חטא ותשובתו היתה להחזיר משלו כל דין שדן מבן ח' עד י"ח וז"ש ובכל מאודו: (כו) אך לא שב כו'. אף שיאשיהו עשה תשובה בכל לבבו והורס להעם דרכי ה': על כל הכעסים. בעבור כי בהלגע אחז ישראל בהכעסים אשר הכעים מנשה לעבוד כוכבים כמוהו: (כט) לקראתו. למנעו ללכת דרך ארצו: כראותו אותו. ר"ל בהלחמו עמו וכמו ויתראו פנים (לעיל י"ד) שר"ל נלחמו פנים בפנים והוא ראיית המלחמה: (ל) בקבורתו. אשר כרה לעצמו בחייו: (לב) אבותיו. מנשה ואמון: (לג) ממלך. להסירו ממלוך בירושלים:

עם

ויתן

וַיָּבֹא מִצְרַיִם וַיָּמָת שָׁם׃ לה וְהַכֶּסֶף
וְהַזָּהָב נָתַן יְהוֹיָקִים לְפַרְעֹה אַךְ
הֶעֱרִיךְ אֶת־הָאָרֶץ לָתֵת אֶת־הַכֶּסֶף
עַל־פִּי פַרְעֹה אִישׁ כְּעֶרְכּוֹ נָגַשׂ אֶת־
הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב אֶת־עַם הָאָרֶץ
לָתֵת לְפַרְעֹה נְכֹה׃ לו בֶּן־
עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ
וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם
וְשֵׁם אִמּוֹ זְבִידָּה בַת־פְּדָיָה מִן־רוּמָה׃
לז וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־
עָשׂוּ אֲבֹתָיו׃ כד א בְּיָמָיו עָלָה נְבֻכַדְנֶאצַּר
מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְהִי־לוֹ יְהוֹיָקִים עֶבֶד
שָׁלֹשׁ שָׁנִים וַיָּשָׁב וַיִּמְרָד־בּוֹ׃ ב וַיְשַׁלַּח
יְהוָה ׀ בּוֹ אֶת־גְּדוּדֵי כַשְׂדִּים וְאֶת־
גְּדוּדֵי אֲרָם וְאֵת ׀ גְּדוּדֵי מוֹאָב וְאֵת
גְּדוּדֵי בְנֵי־עַמּוֹן וַיְשַׁלְּחֵם בִּיהוּדָה
לְהַאֲבִידוֹ כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר
בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים׃ ג אַךְ ׀ עַל־פִּי
יְהוָה הָיְתָה בִּיהוּדָה לְהָסִיר מֵעַל
פָּנָיו בְּחַטֹּאת מְנַשֶּׁה כְּכֹל אֲשֶׁר
עָשָׂה׃ ד וְגַם דַּם־הַנָּקִי אֲשֶׁר שָׁפָךְ
וַיְמַלֵּא אֶת־יְרוּשָׁלִַם דָּם נָקִי וְלֹא־אָבָה

(Margin notes: ל' ועד כערכו ל' · זבודה ק' · כל סיפ' חס' כמ"א · כ"ג · ד' בטעם בסיפרא · ו' חס' · ג'. כ' זקפין קמצין)

יְהוֹאָחָז דְּבַר וַאֲתָא לְמִצְרַיִם
וּמִית תַּמָּן׃ לה וְכַסְפָּא
וְדַהֲבָא יְהַב יְהוֹיָקִים לְפַרְעֹה
בְּרַם רְמָא מַגְבִּיתָא עַל
עַמָּא דְאַרְעָא לְמִתַּן יָת
כַּסְפָּא עַל מֵימְרָא דְפַרְעֹה
גְּבַר כַּד חֲזֵי טַקִּים יָת
כַּסְפָּא וְיָת דַּהֲבָא מִן עַמָּא
דְאַרְעָא לְמִתַּן לְפַרְעֹה
חֲגִירָא׃ לו בַּר עַסְרִין וְחָמֵשׁ
שְׁנִין יְהוֹיָקִים כַּד מְלַךְ
וְחַדָא עַסְרֵי שְׁנִין מְלַךְ
בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ
זְבוּדָה בַּת פְּדָיָה מִן רוּמָה׃
לז וַעֲבַד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ
כְּכֹל דַּעֲבַדוּ אֲבָהָתוֹהִי׃
א בְּיוֹמוֹהִי סְלִיק נְבוּכַדְנֶאצַּר
מַלְכָּא דְבָבֶל וַהֲוָה לֵיהּ
יְהוֹיָקִים עַבְדָּא תְּלַת שְׁנִין
וְתָב וּמְרִיד בֵּיהּ׃ ב וְגָרֵי
יְיָ בֵּיהּ יָת מַשְׁרְיַת כַּסְדָּאֵי
וְיָת מַשְׁרְיַת אֲרָם
וְיָת מַשְׁרְיַת מוֹאָב וְיָת
מַשְׁרְיַת בְּנֵי עַמּוֹן וְגָרֵינוּן
בְּדְבֵית יְהוּדָה לְאוֹבָדֵיהוֹן
כְּפִתְגָמָא דַיְיָ דִּי מַלֵּיל
בְּיַד עַבְדוֹהִי נְבִיַּיָּא׃ ג בְּרַם
עַל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָם יְיָ הֲוַת
דָא בִּדְבֵית יְהוּדָה לְאַגְלָיוּתְהוֹן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ בְּחוֹבֵי מְנַשֶּׁה כְּכֹל דַּעֲבַד׃ ד וְאַף דַּם
זַכָּאֵי דַּאֲשַׁד וּמְלָא יָת יְרוּשְׁלֵם חוֹבַת דַּם זַכָּאֵי הֲוַת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ דְּלָא

רשי

(לה) איש כערכו. כפי עשרו: (ג) אך על פי ה' היתה. כל הרעה הבאה ביהודה על ידי הגדודי'

רלבג

את אליקים: (ד) ולא אבה ה' לסלוח. ר"ל כי אף ע"פ שעשה מנשה תשובה לא אבה הש"י לסלוח שפיכתו הדם הנקי וידמה שבכלל עבדי ה' אשר הרג ישעיה בן אמוץ על אשר היה מוכיח אותו וכן אמרו רז"ל כי מנשה הרג ישעיהו: ולא

וישלח כ"ב בקריאה וסימ' גמסר בסדר נח: כדבר ה' ד' בטעמא בספרא וסימ' ביד עבדו אחיה השילני. ביד יהושע בן נון. אשר דבר אל אליהו. ביד עבדיו הנביאים: דם הנקי ג' דסמיכי בקרי' וסימ' ובערת דם הנקי מישראל. וגם דם הנקי אשר שפך. ועל דם הנקי לשפוך

מצודת ציון

(לה) נגש. דחק וכפה: (ב) גדודי. חיילי צבא: זולת

רדק

הבאים ירושלם אל צדקיהו מלך יהודה וסיאך היה צדקיהו מלך בראשית ממלכת יהויקים אלא שהוא: טועה בגוים כי יאשיה המליך צדקיהו בחייו אלא שלא רצו ט עם הארץ אחרי מות אביו והכתנו כפרש זה הענין בספר ירמיה בע"ה: (לג) ויאסרהו פרעה נכה. נראה כי יהואחז במלכו חשב לנקום נקמת אביו מפרעה נכה והלך ופשט בארץ מצרים והכה בהם מכה גדולה ובשובו פגע בו פרעה בארץ חמת ולכדו ואסרו וזהו שאמר יחזקאל וילמד לטרוף טרף אדם אכל כי זה ענין ויאסרהו מבלי שיקדם לו ענין שנלחם עמו או עלה על ארצו והלא פרעה התגלל ליאשיהו ואמר לו לא עליך אתה היום אלא שכן נראה הענין כמו שפירשנו ומשל יחזקאל מורה עליו: במלך בירושלם. כן כתיב רוצה לומר בעוד מלכו בירושלם מעט הזמן הזה לקחו וקרי ממלוך שהסירו מהמלוכה לפי שהחל להלח' עמו והוא לא פשע במיתת אביו לפי דעתו כי הוא לא היה בא להלחם עמו ואעפ"כ לקח האל ית' נקמתו ממנו כמו שכתוב והמליך פרעה נכה את אחיו כדי שיהי' לו עבד וידע כי מידו הוא מולך: וככר זהב. כמשמעו ככר א' זהב וי"ת וככרי דהבא ר"ל ככרים ולא זכר כמה: ויסב את שמו יהויקים. הטע' כדי שידמה שברשותו הוא והמלוכה לו מאתו כי השם לא מאסו: (לה) אך העריך. כתרגו' ברם רמא מגביתא על עמא דארעא: איש כערכו. גבר כד חזי כל אחד כמו שהיה ראוי לתת לו לפי ממונו: נגש את הכסף ואת הזהב את עם הארץ. נגש את עם הארץ לתת את הכסף ואת הזהב: (לו) זבידה. כתוב ביו"ד וקרי זבודה בוי"ו עם הדגש: אבותיו. אמון ומנשה: (א) ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים. הנה מצאנו כי נבוכדנצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים כי כן כתיב בירמיהו הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקי' בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנצר מלך בבל ובדניאל אומר בשנת שלש למלכות יהויקים בא נבוכדנצר וגו' ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצ' כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער והנה אמר כי יהויקים הגלה בבל וכן אומר בדברי הימים להוליכו בבלה וירמיה נתנב' עליו סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם נראה כי בדרך מת ואמר כי בשנת שלש למלכו' יהויקים שהמליכו פרעה נכה ובסוף ג' שנים ליהויקים בתחלת שנה רביעית לו התנבא ירמיהו שיבא נבוכדנצר על ירושלים בשנה ההיא ויצר עליה ולכדה ולקח את יהויקים והוליכו בבל כמו שאומר בספר דניאל והשיבו לירושלם ועמד בירושלם שלש שנים באמונתו עם מלך בבל ומרד בו וזהו שאמר ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו וזהו שאמר וישב כי כבר לקחו והוליכו בבל ואחר כך שב ומרד בו והנה היו לו ממלכותו ז' שנים או יותר כי לא ידענו כמה היה בבבל טרם שובו לירושלם כי אם נאמר כי בשנה ההיא שהוליכו בבל השיבו לירושלם ועמד שלש שנים באמונתו ומרד הנה עברו שבע שנים ממלכותו ונשארו ד' שנים ממלכותו א"כ לא באו גדודי כשדים לירושלם עד סוף ארבע שנים אלו ועמד במרדו ד' שנים ושבע שעברו הרי י"א שנה שמלך יהויקים ואם נאמר שהיה שם בבבל יותר נוכל לומר כי עד ד' שנים היה שם ובשובו לירושל' עברו ח' שנים ממלכותו ונשארו שלש שנים ממלכותו ואותן שלש עמד באמונתו עם מלך בבל והיה לו עבד ובסוף שלש שנים שהיא שנת י"א לו מרדו ובאו גדודי כשדים ולכדוהו וסחבו אותו ובדרך מת ולא נקבר והיתה נבלתו מושלכת לחורב ביום ולקרח בליל' ובסדר עולם אומר וכן בדברי רבותינו ז"ל כי בשנה הראשונה שמלך נבוכדנצר כבש נינוה שניה כבש יהויקים והיא השנה החמישית ליהויקים והיה לו עבד ועמד שלש שנים שהרי שמנה שנים שמלך ארבע קודם מלכות נבוכדנצר ושנה שנכבש בידו ושלש שנים שהיה לו עבד הרי שמנה שנים שמרד בו ולבסוף ג' שנים למרדו בא נבוכדנצר וכבשו פעם שניה וזהו שאומר בדניאל בשנת שלש הרי י"א ליהויקים ושמנה למלכות נבוכדנצר ואותה שנה שמינית המליך יהויכין ומלך ג' חדשים והגלהו עם החרש והמסגר וזהו שאמר גלו בשמנה ושבע לכבוש יהויקים שהיה שמנה למלכות נבוכדנצר שהרי שנה א' מלך קודם כבוש יהויקים: (ב) ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון. כלם באו בשליחות נבוכדנצר הרשע שנתן ה' בלבם לבא להאבידו לפי שעשה הרע בעיני ה'

מצודת דוד

ויתן שם. על שהמליכוהו לפני יהויקים אחיו הגדול ממנו אשר לו משפט המלוכה: (לה) אך העריך לא לקח הכסף כפי אשר ישר בעיניו אך לקח מכ"א לפי ערך עשרו: על פי פרעה. מה שאמר פרעה בעבור העונש: איש כערכו נגש. בחוזק יד ובכפיה גבה מכ"א לפי ערכו: (לו) בן עשרים וחמש. כי היה גדול ב' שנים מיהואחז אחיו: כד (א) וישב. אחרי שלשה שנים: (ב) וישלח ה'. העיר את לב גדודי כשדים וכו' לבוא עליו למלחמה: וישלחם. לפי שארכו הדברים לכן חזר ואמר וישלחם וכן דרך המקרא: (ג) אך על פי ה'. רצה לומר לא גבר העכו"ם בעולם ידו אך דבר ה' היתה: בחטאת מנשה. בעבור אחאז בחטאת מנשה לעשות ככל אשר עשה הוא: (ד) וגם דם הנקי. גם דם הנקי גרם הדבר: אשר שפך. ר"ל על שהיקל מנשה בשפיכת דם למדו העם דם גם הם לשפוך

ו וישכב יהויקים עם־אבתיו וימלך יהויכין בנו תחתיו׃ ז ולא־הסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי־לקח מלך בבל מנחל מצרים עד־נהר פרת כל אשר היתה למלך מצרים׃

ח בן־שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו ושלשה חדשים מלך בירושלם ושם אמו נחשתא בת־אלנתן מירושלם׃ ט ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר־עשה אביו׃ י בעת ההיא עלה עבדי נבכדנאצר מלך־בבל ירושלם ותבא העיר במצור׃ יא ויבא נבכדנאצר מלך־בבל על־העיר ועבדיו צרים עליה׃ יב ויצא יהויכין מלך־יהודה על־מלך בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו ויקח אתו מלך בבל בשנת שמנה למלכו׃ יג ויוצא משם את־כל־אוצרות בית יהוה ואוצרות בית המלך ויקצץ את־כל־כלי הזהב אשר עשה שלמה מלך־ישראל בהיכל יהוה כאשר דבר יהוה׃ יד והגלה את־כל־ירושלם ואת־כל־השרים

(the opening line of the column, ending verse 4 and beginning verse 5:) יהוה לסלח׃ ה ויתר דברי יהויקים וכל־אשר עשה הלא־הם כתובים על־ספר דברי הימים למלכי יהודה׃

Marginal notes: ב' חדסים וחד מ"ל כי ירכה; לסלוח; ל'. ל' כ"כ; ד'; י'; עלו ק'; י"ח; ס'; י"ב מ"ל; ח' מלא

Targum Yonatan: למשבק׃ ה ושאר פתגמי יהויקים וכל די עבד הלא אינון כתיבין על ספר פתגמי יומיא למלכי דבית יהודה׃ ו ושכיב יהויקים עם אבהתוהי ומלך יהויכין בריה תחותוהי׃ ז ולא אוסיף עוד מלכא דמצרים למפק מארעיה ארי נסיב מלכא דבבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל דהוה למלכא דמצרים׃ ח בר תמני עסרי שנין יהויכין כד מלך ותלתא ירחין מלך בירושלם ושום אמיה נחשתא בת אלנתן מירושלם׃ ט ועבד דביש קדם יי ככל דעבד אבוהי׃ י בעדנא ההיא סליקו עבדי נבוכדנאצר מלכא דבבל לירושלם ועלת קרתא בצירא׃ יא ואתא נבוכדנאצר מלכא דבבל על קרתא ועבדוהי צירין עלה׃ יב ונפק יהויכין מלך שבטא דבית יהודה על מלכא דבבל הוא ואמיה ועבדוהי ורברבוהי וגברוהי ודבר יתיה מלכא דבבל בשנת תמני למלכיה׃ יג ואפיק מתמן ית כל אוצרי בית מקדשא דיי וית אוצרי בית מלכא וקציץ ית כל מני דהבא דעבד שלמה מלכא דישראל בהיכלא דיי כמא די מליל יי׃ יד ואגלי ית כל ירושלם

רדק

ה' וזהו שאמר ויסלח ה' בו ולא אבה האל ית' להאריך לו עוד לפיכך אמ' ויסלח ה' בו: (ג) אך על פי ה' היתה ביהודה. כלומר קודם מלכות יהויקים היתה הגזירה על פי ה' שדבר ביד עבדיו הנביאי' בחטאת מנשה כי לולי חטאותיו שרבו היה סולח לחטאי' הבאי' אחריו אך בחטאתיו נגזרה הגזירה להחריב ירושלם: (ה) למלכי יהוד'. ושם כתוב בסתם ותעבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ואם אמר על זה הספר אין כאן כתוב דבר ממעשיו אלא בסתם ויעש הרע והנראה כי על ספר ירמיהו אמר כי שם מספר תועבותיו בפרשת הוי בונה ביתו: (ו) וישכב יהויקים עם אבותיו. רוצה לומר שמת אבל לא נקבר עם אבותיו שהרי לא נקבר כלל כמו שכתוב אלא בא על דרך ויאסף אל עמיו: (ז) ולא הוסיף עוד מלך מצרי'. פי' באותו הזמן עד שמלך צדקיהו ואז יצא כמו שכתוב בירמיהו וימלך מלך צדקיהו וגו' וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדי' הצרים על ירושל' את שמעם ויעלו מעל ירושלם וכמוהו ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל ר"ל בזמן ההוא אבל אח"כ באו. כמו שכתוב: (ח) בן שמנה עשרה שנה יהויכין במלכו. ובדברי הימים בן שמנה שנים יהויכין במלכו ושלשה חדשים ועשרת ימים מלך בירושלים אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונ' שמלך הוא שימלוך תחתיו אחר מותו אולי היו לו בנים אחרים ועוד כי ראה שמלכותו תלוי' ביד אחרים לא ידע אם יסירוהו מהמלוכה כמו שעשו לאחיו והמליך בנו יהויכין שימלוך תחתיו אחריו והיה אז יהויכין בן שמנה שנים ועתה כשמת אביו ומלך הוא היה בן י"ח שנה ומלך ג' חדשי' ולא חשש כאן לכתוב עשרה ימים היתרים וכסדר עולם י"ח של מלך נבוכדנצר שמנה משנחתם גזר דין לגלות: (י) בעת ההוא. כמו שאומר בדברי הימים ולתשובת השנה שלח המלך: עלו עבדי נבוכדנצר. כתיב עלה וקרי עלו כי הוא עלה אחר כן ומלא' צרי' על העיר וקרי עלו כי עבדיו עלו בתחילה: (יב) ויצא יהויכין. יצא אל מלך בבל שיעשה בו רצונו והוא לקחו ולמה העבירו מהמלוכה אמרו חשב מלך בבל שיהיה מורד יהויכין כמו שהיה אביו מורד אמר מכלבא בישא גורא טבא לא נפיק לפיכך העבירו והמליך דודו תחתיו: שריו וסריסיו. ת"י ורברבנוהי וגברוהי: בשנת שמנה למלכו. בתחלת ח' שהרי יהויקים מלך י"א שנה ונבוכדנצר מלך בשנה הרביעית ליהויקים ואם היה בסוף ח' היה י"ב אלא כך פירו' בתחלת שמנה וכן בירמיה אומ' וזה העם אשר הגלה נבוכדנצר בשנת ז' סוף ז' ותחלת ח' והרבה פיר' כזה בזה הספר ולדברי בעל סדר עולם שנת ז' לכיבוש יהויקים היא שנת שמנה לנבוכדנצר: (יד) גבורי החיל עשרת אלפי' גול'. כתיב עשרה ועשרת קרי ואחד הוא ואמר עוד

ואת

רשי

הגדודים האלה: (ו) וישכב יהויקים. לא על מטתו כי אסרו נבוכדנאצר בנחושתים להוליכו בבלה והיו מגררין אותו ומת בידם כמו שנאמר (ירמיה כ"ב י"ט) קבורת חמור יקבר סחוב והשלך (ובדברי הימים ב' ל"ו ו') כתב שאסרו נבוכדנאצר להוליכו בבלה: (ז) לצאת מארצו. לעזור ליהויקים. כי לקח מלך בבל וגו'. שנלחו במלחמה בשנת הרביעי' ליהויקים בכרכמיש על נהר פרת ככתוב בספר (ירמי' מ"ו ב'): (יב) ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל. לעשות לו כרצונו ולא למלחמה:

החרש

רלבג

(ז) ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו. אמר זה להעיר כי לקח השם יתברך נקמת יאשיה ממנו שהרגו בצאתו להלחם על נהר פרת: (יא) ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל. ר"ל שיצא במצור מלך בבל כשמעו שהוא בא שם להשלים עמו ולשום צוארו תחת עולו והנה לא רצה להשלים עמו אך הגלה אותו אל בבל הוא ואמו ועבדיו ושריו וסריסיו בשנת שמנה למלכות נבוכדנצר מלך בבל שעברו לו ז' שנים שלמות: (יג) וכל החרש והמסגר. הם האומנים והשוערי' ושומרי החומה וסוגרי' פתחיה

ועל העשק: מנחל ד' בקריאה וסי' ונקח בעת ההיא את הארץ. ואלה מלכי הארץ אשר הכו בני ישראל. ולא הוסיף עוד מלך מצרים. מנחל בדרך ישתה: י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרינן ו' וסימ' יקרתה לא יקרתה קרתה בראשם. שפכה ידינו לא שפכה את הדם הזה. נשברה אניות בעציון גבר. עלה בעת ההיא עלה עבדי נבוכדנצר. נצתה עריו נצתה מבלי יושב. היה צאן אבדות היה עמי. נושבה כי כה אמר ה' על בית מלך יהודה גלעד. יזנה ואמר לבלה נאופים. יהיה ועשיתי אתם לגוי אחד. שממה וידעת כי אני שמעתי. שפכה ואני כמעט נטיו רגלי. חמרמרה עיני חמרמרה מני בכי. עודינה תכלינה עינינו אל. שלה ומני שם טעם די כל

מצודת דוד

דם א"כ מילא הוא את הדם לעשות את כולם רוצחים: ולא אבה. לזה לא רצה ה' לסלוח כי היו אוחזים ברשעת מנשה ואף בשפיכת הדם: (ו) עם אבותיו. ר"ל שמת עם אבותיו אבל לא נקבר עמהם כי אסר אותו להוליכו בבלה ומת בדרך ולא נקבר כלל כמ"ש בד"ה ובירמיה: (ז) לצאת מארצו. להמליך מלך ביהודה כמו שהמליך את יהויקים: (י) ותבוא העיר במצור. בנו סביבה כרכום לכבשה וכן ובנית מצור (דברים כ') ונקראה כן ע"ש כי העם היושב בה המה במצור ובמצוק: (יא) צרים עליה. מסבבים עליה להצר להעם: (יב) ויצא יהויכין. מסר א"ע בידו לעשות בו חפצו בחשבו כי יחמול עליו בעבור הכנעתו: בשנת שמנה. והושב שנים מקוטעות: למלכו. למלכות נ"נ ובירמי' נאמר בשנ' שבע ור"ל בשבע לכבוש יהויקים כי בשני למלכותו והיא ה' ליהויקים כבש את יהויקים בראשונה והוליכו לבבל וקבל על עצמו להיות לו לעבד והחזירו ועבדו ג' שנים וחזר ומרד בו וכבשו שנית בשנת ג' למרדו הוא האמור בד"ה ב' ובזה השנה מלך יהויכין וגלהו אחר ג' חדשים: (יג) ויקצץ. כרת וקלף את הזהב מהכלים: (יד) עשרת אלפים.

ובירמיה

(יד) החרש והמסגר. תרגום יונתן אומניא ותרעיא ורבותינו אמרו חכמים גדולים בתורה שכשאחד פותח הכל שותקין כמו שכתוב (ישעיה מ"א א') החרישו אלי איים. מסגר הכל יושבין לפניו ולמדין הימנו כמו שנאמר (ישעיה כ"ב) ופתח ואין סוגר וסוגר ואין פותח: (טו) ואת אילי הארץ. אלו חורי יהודה ובנימין וצדיקים היו עליהם הכתוב אומר (ירמיה כ"ד ה') כתאני' הטובות האלה כן אכיר את גלות יהודה: (טז) שבעת אלפים. ולמעלה הוא אומר עשרת אלפי' בא הכתוב השלישי והכריע בספר ירמיה (נ"ב כ"ח) זה העם אשר הגלה נבוכדנצר בשנת שבע יהודי' שלשת אלפים אמור מעתה ג' אלפים היו משבט יהודה ושבעת אלפים מבנימין ושאר שבטי' ואף בסדר עולם למדנו כן: (יז) ויסב את שמו צדקיהו. יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: (כ) כי על אף ה' היתה וגו'. לפיכך וימרוד צדקיהו במלך בבל נתן הקב"ה בלבו למרוד בו כדי שיגלה: (א) בשנת התשיעי' למלכו. של צדקיהו: דיק. חרגס

רלבג

פתחיה: (טו) ואת אילי הארץ. ר"ל שרי הארץ: (טז) ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים. והנה אמר למעלה י' אלפים ובספר ירמיה אמר שבשנת שבע למלכות נבוכדנצר הגלה יהודי' שלשת אלפים ועשרים ושלשה וידמה שמה שאמר בספר ירמיה בשנת שבע ר"ל שעברו לנבוכדנצ' ז' שני' ולזה אמר בזה המקום בשנת ח' ואול' מספר הגבורים ידמ' כמו שפי' רבי' דוד קמחי כי בתחלה ספר כל גבורי החיל הגולים מיהודה ובנימין ואחר כן פרט בזה המקום הגבורי' שהיו משבט בנימי ובספר ירמי' פרט הגבורי' שהיו משבט יהודה ולזה קראם יהודים: (כ) כי על אף ה' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו. ר"ל כי מחמת מוקשי העם וכעס הש"י עליהם נהיה שימליכו עליהם אלו הרעים ולזה ג"כ היתה הסבה שמרד צדקי' במלך בבל כי לולי מרדו לא נחרבה ירושלם ולא גלו מעל אדמתם כמו שהיה אומר לו ירמיהו: (א) ויבנו עליה דיק סביב. הוא מגדל שבונין סביב

יד ואת כל גבורי החיל עשרה אלפים גולה וכל החרש והמסגר לא נשאר זולת דלת עם הארץ: טו ויגל את יהויכין בבלה ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי הארץ הוליך גולה מירושלם בבלה: טז ואת כל אנשי החיל שבעת אלפים והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עשי מלחמה ויביאם מלך בבל גולה בבלה: יז וימלך מלך בבל את מתניה דדו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו: יח בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם ושם אמו חמיטל בת ירמיהו מלבנה: יט ויעש הרע בעיני יהוה ככל אשר עשה יהויקים: כ כי על אף יהוה היתה בירושלם וביהודה עד השלכו אתם מעל פניו וימרד צדקיהו במלך בבל:

כה א ויהי בשנת התשיעית למלכו בחדש העשירי בעשור לחדש בא נבכדנאצר מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלם ויחן עליה ויבנו עליה דיק סביב:

עשרת ק' · ס' כ' מ"נ · ל'. ל' · כ"ע. ל' · אילי ק' · כ' · כ' · כל. מניינא כתיב יו"ד · י"נ · חמוטל ק' · ס' · ל' חס' · כשנה כתיב למדנחאי

יד וית כל רברביא וית כל גברי חילא עסרא אלפין בגלותא וכל אומניא ותרעיא לא אשתאר אלהין חשיכי עמא דארעא: טו ואגלי ית יהויכין לבבל וית אמא דמלכא וית נשי דמלכא וית רברבנוהי וית רברבי ארעא אוביל בגלותא מירושלם לבבל: טז וית כל גברי חילא שבעא אלפין אומניא ותרעיא אלפין כולהון גברין גברי עבדי קרבא ואיתינון מלכא דבבל בגלותא לבבל: יז ואמליך מלכא דבבל ית מתניה אח אבוהי תחותוהי ושוי ית שמיה צדקיהו: יח בר עסרין וחדא שנין צדקיה כד מלך וחדא עסרי שנין מלך בירושלם ושום אמיה חמוטל בת ירמיהו מן לבנה: יט ועבד דביש קדם יי ככל דעבד יהויקים: כ ארי על דארגיזו קדם יי הות בירושלם וביהודה עד דאגלי יתהון מארעא בית שכנתיה ומריד צדקיהו במלכא דבבל: א והוה בשתא תשיעיתא למלכיה בירחא עשיראה בעשרא לירחא אתא נבוכדנאצר מלכא דבבל הוא וכל משריתיה על ירושלם ושרא עלה ובנו עלה כרקום סחור סחור:

עם: וביהודה ה' וסימ' נמסר לעיל בחלק ב' סימ' י"ז סימן מלכים ויחן עליה ירמיה קדמא ויצרו עליה תניינא ויחנו עליה. מלכים בתשעה לחדש ר"פ. ירמיה בחדש השביעי ר"פ:

תולדות אהרן והחרש והמסגר. גיטין פח סנהד' לח (שם יט נדרים מ): ויסב את שמו. סוריות יב כריתות ס (שקלים מט סוטה כב הוריות מט): ויעש הרע. סנהד' קג:

ואת כל אנשי החיל ז' אלפים ובירמיה אומר בשנת שבע יאודים שלשת אלפים עשרים ושלשה האיך הוא זה החשבון הראשון שהוא עשרת אלפים הוא כלל לכל ופרט אחר כן י' אלפים והם מבני בנימין ושאר שבטים ופרט עוד בירמיה ג' אלפים והם אנשים מקובצים שהיו מבני יהודה כמו שאמר יהודים והכל י' אלפים וכ"ג הוא מספר מועט ולא חשש לספרו עם י' אלפים. זה הוא גלות שגלה עם יהויכין ובספר ירמיה אומר מה שגלו בגלות צדקי' שהוא שנת י"ח לנבוכדנצר והיו בשמנה מאות ול"ב ואחר החורבן שנת כ"ג לנבוכדנצר היו הגולי' תשמ"ה אותם שהיו בעמון ומואב ואמר גולה כמו גולים והוא דרך כלל בלשון יחיד ולדעת יונתן הוא שם שתרגם בגלותא: וכל החרש והמסג'. ת"י אומניא ותרעיא: (טו) ואת אילי הארץ. אלה חורי יהודה ובנימין עליהם הכתוב אומר כתאנים הטובות האלה וגו': הוליך גולה. בגולה והוא שם בשקל עולה וכן כלי גולה: (טז) החרש והמסג' אלף. אלה אינם בכלל היו"ד אלפי' שזכר במספר של מעלה ובסדר עולם הוא אומר ומתוכן החרש והמסג' אלף היו כלומר שמכלל העשרת אלפים היו ואין דרך המקרא לכלול מספר ואחר כן לפרט אם לא לחדש על ענין הראשון וא"כ לכד אלה הראשונים היו: הכל גבורים עושי מלחמה. בסדר עולם וכי מה גבורה הם עושים בני אדם ההולכי' בגולה ומה מלחמה עושין בני אדם האסורי' בזיקי' הנתוני' בשלשלאו' של ברזל אלא גבורי' בגבורה של תורה וכן הוא אומר גבורי כח עושי דברו עושי מלחמה עושין מלחמ' של תור' וכן הוא אומר על כן יאמר בספר מלחמו' ה'. חרש אחד מדבר והכל שותקין מסגר שהכל יושבין לפניו ולמדין ממנו לקיים מה שנאמ' ופתח ואין סוגר וסגר ואין פותח: (יז) ויסב שמו צדקיהו. הטעם פי' למעלה ומה ששנה כ"כ שמו וקראו צדקיהו אומר בדרש אמר לו יה יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי: (יח) בן עשרים ואחת שנה צדקיהו. היאך הוא זה והלא בן ל"ה שנה היה לפי חשבון של אחיו שהרי הבן השלישי ליאשיהו היה ויהויקים שהי' גדול ממנו נאמר בו בן כ"ה שנה יהויקים במלכו וי"א שנה מלך הרי ל"ה לצדקיהו וכבר כתבנו למעלה לדעת החכם ראב"ע כי הוא אומר שמלך ג' שנים בחיי אביו ואז היה בן כ"א וכל זה היה צריך לדעתו שאמר כי שלום הוא יהואחז הוא היה הקטן שבבני יאשיהו וכתיב בן כ"ג במלכו אבל לדברי רז"ל שאמרו כי שלום הוא צדקיהו אין כאן קושיא כלל כי צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו והיה במות אביו בן עשר שנים ועתה כשמלך בן אחד ועשרים אלא שרחוק והוא שזכר שני בנים כסדר והאחד אינכו ולפירושנו כי שלום הוא יהויכין הנה צדקיהו היה הקטן שבבני יאשיהו ואין צריך כאן תיקון: (כ) כי על אף ה'. והוא טעם למה שאמר אחר כן וימרוד האל ית' שם בלבו שימרוד במלך בבל כדי שימצא מלך בבל טענה להחריב הכל: היתה בירושלם. הפלטה הנשארה היתה בירושלם על אפו ועל חמתו בעבור המעשי' רעי' שהיו עושים: (א) בשנת התשיעית למלכו. למלכות צדקיהו והיא שנת י"ז לנבוכדנצ': ויבנו עליה דיק. הוא מגדל עץ שבונין נגד העיר לכבשה: בתשעה

מצודת דוד

וב ירמיה נאמר יאודים שלשת אלפים כ"ג ור"ל מבני יהודה היה החשבון האמור והמותר הי' מבני בנימין ושאר השבטים אשר התגוררו בירושלים וזהו שאמר למטה שבעת אלפים וכ לם יחד המה עשרת אלפים ולא הם לחשוב עוד אותן הכ"ג האמור בירמיה: וכל החרש והמסגר. הם האומנים ושומרי השערים אשר סגרו אותם בעתם וכן פ"י: (טז) הכל גבורים. על אנשי החיל יאמר לא על החרש והמסגר: (כ) כי על אף. כי בעבור שהיתה אף ה' בירושלים וביהודה כ"כ גדולה עד להשליך

מצודת ציון

(יד) זולת. רק: (טו) אולי. הם השרים הגדולים והחזקים כי הוא ענין חוזק רב כמו יש לאל ידי (בראשית לא): (יז) תחתיו. במקומו: כה (א) ויחן. מל' חנים: נסעו

רדק

(ג) בתשעה לחדש . ולא זכר באיזה חדש ובספר ירמיה אמר בחדש הרביעי בתשעה לחדש : (ד) ותבקע העיר . בקעו הכשדים חומת העיר וכיון שראו אנשי המלחמה אשר בעיר כי בקעו העיר ברחו בלילה ההוא וזהו שאמר וכל אנשי המלחמה הלילה רוצה לו' ברחו בלילה ההוא וכן אמר בספר ירמיה וכל אנשי המלחמה ברחו ויצאו מן העיר לילה : דרך שער בין החומותי' אשר על גן המלך. יצאו דרך השער שהיה בין שתי החומות בסתר שלא ירגישו בהם הכשדי': וילך דרך הערבה. וילך צדקיהו ואשר יצאו עמו . ובדרש בין החומותי' מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והב"ה זמן צבי שהלך על גג המערה ורדפו כשדים אחר הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו היה צדקי' יוצא וראוהו ולכדוהו הוא שאמר יחזקאל ופרשתי רשתי עליו ונתפס במצודתי : (ו) אל מלך בבל רבלתה . והרי נבוכדנצר בא לירושל' כמו שכתוב בא נבוכדנצר מלך בבל וכל חילו על ירושלם אלא שארכו ימי המצור כמו שאומר והלך לו נבוכדנצר בארץ חמת רבלתה והניח חילו במצור וכשכבשו ירושלם היה הוא ברבלתה והעלו את צדקיהו אליו . ובדרש לא עלה נבוכדנצר לירוש' אלא מה שאומר בא נבוכדנצר נבוזראדן הוא שעלה ודמות דיוקנו של נבוכדנצר היתה חקוקה לו במרכבתו והית' אימתו מוטלת עליו כאילו הוא עומד לפניו כמו שאומר בספר ירמיה עמד בפני מלך בבל בירושלם : וידברו אתו משפט . הוכיחו על שמרד בו ועבר על שבועתו כמו שכתו' וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים : (ח) בשבעה לחדש . ובירמיה כתוב בעשור לחודש פי' רז"ל בשבעה בו נכנסו גוים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שמיני ותשיעי ובתשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור והי' דולק והולך עד סוף עשירי : הוא שנת י"ט למלך נבוכדנצר . וכן כתוב בירמיה ובזה הפסוק היא שנת י"ט אבל בסוף אמר בשנת י"ח לנבוכדנצר הגלה מירושל' נפש ח' מאות כמו שפי' בז' ובח' סוף ז' ותחלת ח' וכן הוא שנת י"ח בסוף י"ח והתחלת י"ט ורבותינו ז"ל אמרו גלו בי"ט גלו בי"ח וחשבון א' הוא אלא י"ט למלכו' נבוכדנצר וי"ח לכבוש יהויקי' שהיה בשנה שניה לנבוכדנצר : (ט) ואת כל בית גדול. כל בית אדם גדול ר"ל בתי הגדולים וכן ת"י בתי רברביא : (י) אשר רב טבחים . אשר עם רב הטבחים וכן כתוב בירמיה אשר את רב טבחים :

תרגום

ב וַעֲלַת קַרְתָּא בִּצְיָרָא עַד חֲדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא צִדְקִיָּהוּ : ג בְּתִשְׁעָא לְיַרְחָא וּתְקֵיף כַּפְנָא בְּקַרְתָּא וְלָא הֲוָה מֵיכַל לְעַמָּא דְאַרְעָא : ד וְאִתְרַעַת קַרְתָּא וְכָל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא בְּלֵילְיָא בְּאוֹרַח תַּרְעָא בֵּין שׁוּרַיָּא דִּי עַל גִּינְתָא דְמַלְכָּא וְכַסְדָּאֵי שָׁרָן עַל קַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר וַאֲזַל בְּאוֹרַח מֵישְׁרָא : ה וּרְדָפוּ מַשְׁרִיַת כַּסְדָּאֵי בָּתַר מַלְכָּא וְאַדְבִּיקוּ יָתֵיהּ בְּמֵישְׁרֵי יְרֵיחוֹ וְכָל מַשְׁרִיתֵיהּ אִתְבַּדָּרַת מִנֵּיהּ : ו וַאֲחָדוּ יָת מַלְכָּא וְאַסִּיקוּ יָתֵיהּ לְוַת מַלְכָּא דְבָבֶל לְרִבְלָת וּמַלִּילוּ עִמֵּיהּ פִּתְגָּמֵי דִינִין : ז וְיָת בְּנוֹהִי דְצִדְקִיָּהוּ נְכִיסוּ לְעֵינוֹהִי וְיָת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עַוַּר וְאַסְרֵיהּ בְּשַׁלְשְׁלָן דִּנְחָשׁ וְאוֹבְלֵיהּ לְבָבֶל : ח וּבְיַרְחָא חֲמִישָׁאָה בְּשַׁבְעָא לְיַרְחָא הִיא שְׁנַת תְּשַׁע עַסְרֵי שְׁנִין לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל אֲתָא נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא עַבְדָּא דְמַלְכָּא דְבָבֶל לִירוּשְׁלֵם : ט וְאוֹקִיד יָת מַקְדְּשָׁא דַייָ וְיָת בֵּית מַלְכָּא וְיָת כָּל בָּתֵּי יְרוּשְׁלֵם וְיָת כָּל בָּתֵּי רַבְרְבַיָּא אוֹקִיד בְּנוּרָא : י וְיָת שׁוּרֵי יְרוּשְׁלֵם סְחוֹר סְחוֹר תְּרָעוּ כָּל מַשְׁרִיַת כַּסְדָּאֵי דְעִם רַב קָטוֹלַיָּא : יא וְיָת שְׁאָר עַמָּא

מלכים ב כה

ב וַתָּבֹא הָעִיר בַּמָּצוֹר עַד עַשְׁתֵּי
עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ :
ג בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בָּעִיר
וְלֹא־הָיָה לֶחֶם לְעַם הָאָרֶץ : ד וַתִּבָּקַע
הָעִיר וְכָל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַלַּיְלָה
דֶּרֶךְ שַׁעַר בֵּין הַחֹמֹתַיִם אֲשֶׁר עַל־גַּן
הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל־הָעִיר סָבִיב וַיֵּלֶךְ
דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה : ה וַיִּרְדְּפוּ חֵיל־כַּשְׂדִּים
אַחַר הַמֶּלֶךְ וַיַּשִּׂגוּ אֹתוֹ בְּעַרְבוֹת יְרֵחוֹ
וְכָל־חֵילוֹ נָפֹצוּ מֵעָלָיו : ו וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת־
הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל
רִבְלָתָה וַיְדַבְּרוּ אִתּוֹ מִשְׁפָּט : ז וְאֶת־
בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ שָׁחֲטוּ לְעֵינָיו וְאֶת־עֵינֵי
צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם
וַיְבִאֵהוּ בָּבֶל : ח וּבַחֹדֶשׁ
הַחֲמִישִׁי בְּשִׁבְעָה לַחֹדֶשׁ הִיא שְׁנַת
תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ נְבֻכַדְנֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים
עֶבֶד מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלִָם :
ט וַיִּשְׂרֹף אֶת־בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית
הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־
כָּל־בֵּית גָּדוֹל שָׂרַף בָּאֵשׁ : י וְאֶת־
חוֹמֹת יְרוּשָׁלִַם סָבִיב נָתְצוּ כָּל־חֵיל
כַּשְׂדִּים אֲשֶׁר רַב־טַבָּחִים : יא וְאֵת יֶתֶר

רשי

ת"י כרקוס : (ד) דרך שער בין החומותים . מערה הולכת תחיתו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זימן צבי הולך על גג המערה חוץ לעיר ורדפו כשדים אחרי הצבי וכשהגיעו לפתח המערה בערבות יריחו ראוהו ולכדוהו הוא שאמר (ביחזקאל י"ב י"ג) ופרשתי רשתי עליו ונתפש במצודתי : (ו) וידברו אתו משפט . נתוכח עמו על השבועה : (ט) ואת כל בית גדול . בתי כנסיות שמגדלין בהן תורה ותפלה ובתי מדרש' : ואת

רלבג

סביב העיר לכבש' : (ג) בתשע' לחדש ויחזק הרעב בעיר . הנה לא באר באי זה חדש והנה בספר ירמיה באר שזה היה בחדש הרביעי בתשעה לחדש : (ד) ותבקע העיר . ר"ל ע"י חיל כשדי' : וכל אנשי המלחמה הלילה . ר"ל ברחו הלילה לפי שראו שחיל כשדי' נכנסו לעיר : דרך שער בין החומותי' . ר"ל שיצאו דרך שהי' בין שתי חומו' כדי שלא יראוס כשדים ולא ירגישו בהם : אשר על גן המלך . ר"ל אצל גן המלך : וילך דרך הערבה . ר"ל כי המלך הלך דרך המדבר שלא ירגישו בו כשדי' : (ו) וידברו אתו משפט . אמר לו משפט המורד והעובר על שבועתו ולז' הרג בניו ועור עיני צדקיהו ואסרהו בנחשתי' ונתנהו בבית האסורי' עד יום מותו כמו שנזכר בספר ירמיה : (ח) ובחדש החמישי בשבעה לחדש . וכבר אמר בספ' ירמיה בעשור לחדש ודמה שהתחלת החרבן היה בשבעה לחדש כי אז נכנסו בירושלים וסוף החורבן היה בעשור לחדש כי אז נשרף בית המקדש : (ט) ואת כל בית גדול . ר"ל ואת כל בית איש גדול : (י) אשר רב טבחים . ר"ל אשר את

ותבקע ד' וסי' נמס' בסדר קרח ובמלכי' א' סימ' א' : אל גן כל לשון גן אל במ"ג על וסימ' אשר על גן המלך וכשדים . וחברו דסוף ירמיה . ועל גגתו יונקתו . ירחו ל' בספרא וישגו אתו בערבות ירחו . וכל יהושע ומלכים יריחו ב"מ דין . וכל אוריתא דכוו' ירחו וכל שאר קריאה יריחו וסימ' ושכן חררים חומש רי מקרא רי וכלהון כתיבן ו' בסוף תיבותא במ"א יריחה כתיב וסימ' בימיו בנה חיאל . וכל יהושע חס' י"ד במ"א וסי' תגלה ועמק : ואת בני' " דסמיכי בקריאה וסימ' נמסר בריש סדר וישב : לעיניו ה' בקריאה וסימ' ושרף את הפרה לעיניו . ותלך תמר בית אמנון אחיה . ואת בני צדקיה שחטו לעיניו דמלכים . וחביריהם דירמיה קדמא ותניגא : ובחדש ה' ר"פ בקריאה וסימ' נמסר בסדר פנחס : ואת כל בית ט' דסמיכי בקריאה וסימ' כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל . ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו . ואת כל בית אביך תאספי אליך הביתה . ואת אחימלך . וישמח עליהם חזקיהו דישעיה . וישרף את בית ה' ואת בית המלך דסיפרא . וחברו דירמיה תניגא כי כאשר ידבק האזור תנינא דפסוק . ואקח את יאזניה בן ירמיהו בן חבצניה ואת אחיו ואת כל הכלים האלה ד' דסמיכי וסי' ככר זהב טהור יעשה אתה .

תולדות אהרן ויעלו אתו . סנהד' מ : בחדש החמישי . תענית כט סנהד' מ : וישרף . מגלה כז סנהד' מ (מגלה מג) :

מצודת ציון

(ד) נפצו . נתפזרו (ו) ויתפשו . אחזו בחוזק : (ז) בנחשתים . בשלשלאות נחושת : (י) נתצו . שברו

מצודת דוד

להשליך אותם מעל פניו לזה העיר לב לצדקיה למרוד במלך בבל להיות סיבה אל הגלות להשלים מעל פניו : כה (א) למלכו . למלכות צדקיה : דיק . הוא מגדל הצבה אל העיר ללכדה : (ב) ותבוא העיר במצור . עמדה העיר והמצור סביבה עד וכו' : (ג) בתשעה לחודש . בירמיהו נאמר בחודש הרביעי : (ד) ותבקע העיר . חיל נ"נ בקעו החומה וכלם נעשים חלושים כי אנשי ירושלים היו חלושים ברעב ולא עמדו למולם לעכב על ידם : הלילה . רצה לומר ברחו בלילה ובירמיה נאמר וברחו ויצאו מן העיר לילה : דרך שער וגו' . בדרך השער שעומד בין שתי החומות אשר אצל גן המלך : וילך . המלך וכל אשר עמו : דרך הערבה . בדרך

הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים
אֲשֶׁר נָפְלוּ עַל־הַמֶּלֶךְ בָּבֶל וְאֵת יֶתֶר ה'
הֶהָמוֹן הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים׃
יב וּמִדַּלַּת הָאָרֶץ הִשְׁאִיר רַב־טַבָּחִים ל'
לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים׃ יג וְאֶת־עַמּוּדֵי וליוגבים ק'
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בֵּית־יְהוָה וְאֶת־
הַמְּכֹנוֹת וְאֶת־יָם הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר בְּבֵית־ ט"ו
יְהוָה שִׁבְּרוּ כַשְׂדִּים וַיִּשְׂאוּ אֶת־
נְחֻשְׁתָּם בָּבֶלָה׃ יד וְאֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־ כ"ט
הַיָּעִים וְאֶת־הַמְזַמְּרוֹת וְאֶת־
הַכַּפּוֹת וְאֵת כָּל־כְּלֵי הַנְּחֹשֶׁת
אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ־בָם לָקָחוּ׃ טו וְאֶת־ ג' בליש'
הַמַּחְתּוֹת וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת אֲשֶׁר
זָהָב זָהָב וַאֲשֶׁר־כֶּסֶף כָּסֶף לָקַח רַב־
טַבָּחִים׃ טז הָעַמּוּדִים שְׁנַיִם הַיָּם ל'
הָאֶחָד וְהַמְּכֹנוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה
לְבֵית יְהוָה לֹא־הָיָה מִשְׁקָל לִנְחֹשֶׁת
כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ יז שְׁמֹנֶה עֶשְׂרֵה ג'
אַמָּה קוֹמַת הָעַמּוּד הָאֶחָד וְכוֹתֶרֶת
עָלָיו נְחֹשֶׁת וְקוֹמַת הַכּוֹתֶרֶת שָׁלֹשׁ
אַמָּה וּשְׂבָכָה וְרִמֹּנִים עַל־הַכֹּתֶרֶת אמות ק'
סָבִיב הַכֹּל נְחֹשֶׁת וְכָאֵלֶּה לַעַמּוּד ל'
הַשֵּׁנִי עַל־הַשְּׂבָכָה׃ יח וַיִּקַּח רַב־טַבָּחִים
אֶת־שְׂרָיָה כֹּהֵן הָרֹאשׁ וְאֶת־צְפַנְיָהוּ ל'
כֹּהֵן מִשְׁנֶה וְאֶת־שְׁלֹשֶׁת שֹׁמְרֵי הַסַּף׃ י"א
יט וּמִן־הָעִיר לָקַח סָרִיס אֶחָד אֲשֶׁר־הוּא סימן
פָקִיד עַל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה וַחֲמִשָּׁה ד'
אֲנָשִׁים מֵרֹאֵי פְנֵי־הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר
נִמְצְאוּ בָעִיר וְאֵת הַסֹּפֵר שַׂר הַצָּבָא
הַמַּצְבִּא אֶת־עַם הָאָרֶץ וְשִׁשִּׁים אִישׁ ל' וחס'

דאשתארו בקרתא וית
שמיעיא דאשתמעו על
מלכא דבבל וית שאר
המונא אגלי נבוזראדן רב
קטוליא : יב ומחשיכי
עמא דארעא אשאר רב
קטוליא למהוי מפלחין
בחקלין ובכרמין : יג וית
עמודי נחשא דבבית
מקדשא דיי וית בסיסיא
וית ימא דנחשא די בבית
מקדשא דיי תברו כסדאי
ואובילו ית נחשיהון לבבל :
יד וית דודיא וית מגרופיתא
וית מזמריא וית בזיכיא וית
כל מני נחשא דהוו
משמשין בהון נסיבו :
טו וית מחתיתא וית מזרקיא
די דהבא דהבא ודי כספא
כספא נסיב רב קטוליא :
טז עמודיא תרין וימא חד
ובסיסיא דעבד שלמה
לבית מקדשא דיי לא
הוה מתקל לנחשתהון דכל
מניא האלין : יז תמני עסרי
אמין רומיה דעמודא חד
וקרונתהון עלוהי דנחשא
ורומא דקרונתהון תלת
אמין וסרגתא ורמוניא על
קרונתהון סחור סחור
כולא נחשא וכאלין לעמודא
תניינא על סרגתא : יח ודבר
רב קטוליא ית שריה
כהנא רבא וית צפניה
סגן כהניא וית תלתא
אמרכליא : יט ומן קרתא
דבר גוזא חד דהוא ממנא
על גברי עבדי קרבא
וחמשא גברין דחזן אפי
מלכא דאשתכחו בקרתא וית ספרא רב חילא דכניש ית עמא דארעא ושתין גברא מעמא דארעא

רשי

(יא) ואת הנופלים. ששמעו לקול ירמיהו ויצאו אליו מן העיר כמו שהלכתי אל נשלח נפלו עליו ממנשה וגו' (ד"ה א' י"ב כ"א) : (יב) וליוגבים. חופרי הארץ לשון יקבים שהם חפירות בקרקע : (יז) וקומת הכותרת שלש אמות. ובתחלת הספר (ז' ט"ז) הוא אומר חמש אמות ושם ישבתי את המקראות : ושבכה. קופיי"א בלע"ז כמין כובע : וכאלה. רמונים : (יט) הסופר שר הצבא. שהיה יודע

רלבג

את רב טבחי' : (יב) לכורמים וליוגבים. ר"ל לעבוד השדו' והכרמים : (יג) ואת עמודי הנחשת אשר בית ה'. וכבר התבאר בענין צורת אלו הכלי' בזכרון בניית שלמה בית המקדש ומשם ילקח ביאור כל מה שזכר בזה המקום מאלו הכלי' : (יח) שריה כהן הראש. הוא כהן גדול : ואת צפניה כהן משנה. הוא סגן הכהני' : ואת שלשת שומרי הסף. הם שומרי בית המקדש : (יט) ואת הסופר שר הצבא. ר"ל ואת הסופר שהיה סופר שר הצבא והנה שר הצבא הוא המצביא את כל עם הארץ על פי

העמודים שנים דמלכים. וחברו דירמיה. לא נחקר דדברי הימים. ושארא את כל הכלים האלה :

תולדות אהרן שלשת שמרי הסף. מגילה כג : חמשה אנשים. שם סנהד' י (כנהד' יח) :

רדק

(יא) ואת הנופלים אשר נפלו. שיצאו אליו קודם כבוש העי' ומסרו עצמם אליו כמו אל הכשדים אתה נופל ות"י וית שמיעיא דאשתמעו כלומר שסרו אל משמעתו: על המלך בבל. סמוך ה"א הידיעה כמו הארון הברי': (יב) לכורמי' וליוגבים. כורמים עובדי הכרמי' יוגבים עובדי השדות וכן ת"י למהוי מפלחין בכרמין ובחקלין וכתוב ולגבי' בלא י' פ' הפעל ובדברי רבותינו ז"ל תני רב יוסף לכורמים אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי עד רמתא וליוגבים אלו צדי חלזון מסולמא דצור עד חיפה: (יח) כהן הראש. כהן גדול שהוא ראש לשאר הכהנים : כהן משנה. שני לכהן גדול והוא הסגן וכן תרג' יונתן סגן כהניא : שומרי הסף. שומרי כלי בית המקדש : (יט) ומן העיר לקח. לפי שאלו שזכר היו מבית המקדש אמר ומן העיר לקח : סריס אחד. סריס ממש כתרגומו גוזא : וחמשה אנשים מרואי פני המלך. ובירמיהו אומר שבעה אנשים מראי פני המלך השנים לא היו גדולים כמו החמשה לפיכך לא מנאן כאן ובדברי רבותינו ז"ל כתוב אחד אומר חמשה וכתוב אחד אומר שבע' להביא שני סופרי הדיינין : המצביא את עם הארץ. שעל

סיו

מצודת ציון

שברו וכתתו : (יא) הנופלים. הם היוצאים מעצמן למסור עצמן ולשכון בינותם וכן אל הכשדים אתה נופל (ירמיה לז) : ההמון. העם הרב : (יב) לכורמים. לעבוד הכרמים : וליוגבים. ענין בורות כמו עשה הנחל הזה גבים גבים (לעיל ג) ור"ל לעבוד השדות בחפירות ובורות או הוא כמו ליוקבים מל' יקב היין כי גיכ"ק מתחלף ור"ל לדרוך ולהמשיך היין אל היקב : (ג) בית ה'. בבית ה' : המכונות. הם כני ובסיסי הכיורות : ים. כעין גיגית גדולה עשויה לרחוץ בה : (יד) הסירות. הקדרות : היעים. המכבדות והמגרפות עשוים לגרוף בהם הדשן : המזמרות. כלי זמר : הכפות. הבזיכים : (טו) המחתות. כלים לחתות בהן האש : המזרקות. הספלים :
(יז) ושבכה. עשויה היא כרשת : ורמונים. עשוי מנחושת : (יח) כהן הראש. זה כהן גדול: משנה. שני לו זה הסגן : שומרי הסף. הם השוערים כי מזוזות השער יקרא סף כמו וסף השער (יחזקאל מ) : (יט) סריס. שר : פקיד. ממונה : המצבא. מל' צבא : [שנ]

מצודת דוד

ההולך אל ערבות יריחו : (ה) וירדפו. אחז"ל שברח דרך מערה ההולכת עד ערבות יריחו ונזדמן צבי הולך מעל המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו : (ו) רבלתה. כי בהאריך ימי המצור הלך נ"נ לרבלה : משפט. התוכחה עמו על מה שמרד בו ועבר על שבועתו כמ"ש בד"ה : (ח) תשע עשרה. כי בעת שכבש את יהויכין היה ח' למלכו ולדקיהו מלך י"א שנה הרי י"ט ובסוף ירמיה נאמר י"ח ור"ל לכבוש יהויקים ברא שונה שהיתה בשנים למלכות נ"נ : רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך : (ט) בית גדול. הוא פי' על מה שאמר כל בתי ירושלים לומר שהם כל בית אדם גדול אשר בירושלים ואותם לבד שרף ולא עלאם: (י) אשר רב טבחים. אשר עם רב טבחים : (יא) הנשארים. אשר לא נהרגו : ואת יתר ההמון. הנשארים בכל ערי יהודה : (יד) אשר ישרתו בם. העשוים לעבוד ולשרת בהם בבהמ"ק : (טו) אשר זהב זהב וכו'. רצה לומר בין של זהב בין של כסף הכל לקח : (יז) שמנה עשרה אמה וכו'. כבר נתבאר ענינ' במ"א בספור מלאכתו ואין צורך א"כ בהשנות הנה : וכאלה. מספר הרמונים שהיו באחד היו בהשני : (יט) מרואי פני המלך. ר"ל היושבים תמיד עם המלך ובירמיה נאמר שבעה אנשים וזהו לפי שהשנים מהם לא היו חשובים כמו החמשה ולא כללם כאן עמהם : אשר נמצאו בעיר. ולא ברחו ממנה כיתר השרים : הספר שר הצבא. סופר של שר הצבא : המצבא. על פיו מוציאה

מעם הארץ הנמצאים בעיר : כ ויקח
אתם נבוזראדן רב־טבחים וילך ד'
אתם על־מלך בבל רבלתה : כא ויך ס'
אתם מלך בבל וימיתם ברבלה
בארץ חמת ויגל יהודה מעל אדמתו : פ'
כב והעם הנשאר בארץ יהודה אשר
השאיר נבוכדנאצר מלך בבל ל' מ"ל כסיפ'
ויפקד עליהם את־גדליהו בן־אחיקם
בן־שפן : כג וישמעו כל־
שרי החילים המה והאנשים כי־
הפקיד מלך־בבל את־גדליהו ויבאו
אל־גדליהו המצפה וישמעאל בן־ כספר מוגה
נתניה ויוחנן בן־קרח ושריה בן־
תנחמת הנטפתי ויאזניהו בן־ ג . ג'
המעכתי המה ואנשיהם : כד וישבע
להם גדליהו ולאנשיהם ויאמר כ' חכרו דירמי' כ"ג
להם אל־תיראו מעבדי הכשדים
שבו בארץ ועבדו את־מלך בבל
ויטב לכם : כה ויהי בחדש ג' חס'
השביעי בא ישמעאל בן־נתניה בן־
אלישמע מזרע המלוכה ועשרה ד'
אנשים אתו ויכו את־גדליהו וימת
ואת־היהודים ואת־הכשדים אשר־ ג . ג'
היו אתו במצפה : כו ויקמו כל־העם
מקטן ועד־גדול ושרי החילים ויבאו
מצרים כי יראו מפני כשדים : ל'
כז ויהי בשלשים ושבע שנה
לגלות יהויכין מלך־יהודה בשנים
עשר חדש בעשרים ושבעה לחדש
נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת ג . ל'
מלכו את־ראש יהויכין מלך־יהודה
מבית כלא : כח וידבר אתו טבות ג'
ויתן את־כסאו מעל כסא המלכים ל'

דאשתכחו ג בקרתא :
כ ודבר יתהון נבוזראדן
רב קטוליא ואוביל יתהון
לות מלכא דבבל לרבלת :
כא ומחא יתהון מלכא
דבבל וקטלינון ברבלה
בארעא דחמת וגלו דבית
יהודה מעל ארעהון :
כב ועמא דאשתאר
בארעא דבית יהודה
דאשאר נבוכדנאצר
מלכא דבבל ומני עליהון
ית גדליה בר אחיקם בר
שפן : כג ושמעו כל רבני
חילותא אינון וגבריהון
ארי מני עליהון מלכא
דבבל ית גדליה ואתו
לות גדליה למצפיא
וישמעאל בר נתניה ויוחנן
בר קרח ושריה בר
תנחמת דמנטופה ויאזניה
בר מעכת אינון וגבריהון :
כד וקים להון גדליה
ולגבריהון ואמר להון לא
תדחלון מעבדי כסדאי
תבו בארעא ופלחו ית
מלכא דבבל ויטב לכון :
כה והוה בירחא שביעאה
אתא ישמעאל בר נתניה
בר אלישמע מזרעא
דמלכותא ועסרא גברין
עמיה ומחו ית גדליה ומית
וית יהודאי וית כסדאי
דהוו עמיה במצפיא :
כו וקמו כל עמא מזעירא
ועד רבא ורבני חילותא ואתו למצרים ארי דחילו
מן קדם כסדאי : כז והוה בתלתין ושבע שנין
לגלות יהויכין מלך שבטא דבית יהודה בתרי עשר
ירחין בעשרין ושבעא לירחא רבי אויל מרודך
מלכא דבבל בשנת ממלכיה ית ריש יהויכין
מלך שבטא דבית יהודה מבית אסירי : כח ומליל
עמיה פתגמין תקנין ויהב ית כורסיה עיל מן כורסי

רשי

יודע מנין כל עיר ועיר כמה אנשי' מוציאה לצבא : (כג) כל שרי החילים . שיצאו מן העיר להחבא במצודות ובטירים ובצורים וביערים : (כז) נשא אויל מרודך . שמת נבוכדנצר ומלך אויל מרודך תחתיו : בעשרי' ושבעה לחדש . (ובירמי' נ"ב ל"א) הוא אומר בעשרי' וחמשה אלא בעשרים וחמשה מת

רלבג

פי הסופר : (כ) ויולך אותם על מלך בבל. ר"ל אצל מלך בבל : (כו) כי יראו מפני כשדים . על שהומתו הכשדים שהיו עם גדליה והומת גדלי' אשר מנה אותו מלך בבל על שארית הגולה : (כז) ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין . לפי שאז היתה השנה ראשונה מלכות אויל מרודך וכבר היה גלות יהויכין בשנה השמיני לנבוכדנצר למדנו שנבוכדנצר מלך מ"ד שנה : והנה אמר פה בכ"ז לחדש ובספר ירמיה בעשרים וחמשה וידמה כי בכ"ה לחדש היה זה המעשה ולא נשלם עד עשרים ושבעה לחדש והנה אמרו רבות' ז"ל כי אויל מרודך רצה לנסות אם מת אביו קודם שימלוך כי היה ירא ממנו מאד ולזה השליט מקברו לדעת אם הוא מת כמו שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב ואמנם היה ירא אויל מרודך ממנו כי כשנטרד נבוכדנאצר והוסר ממנו שכלו המליכו אויל מרודך כי כן

תולדות אהרן בא ישמעאל . (סוריות מח) :

רדק

פיו היו יוצאים העם לצבא : (כז) בעשרים ושבעה לחדש נשא אויל מרודך . שמת נבוכדנצר ומלך אויל מרודך בנו ובירמיה אומר בעשרים וחמשה פירשו רז"ל בכ"ה מת נבוכדנצר בכ"ו נקבר בכ"ז הוציאו אויל מרודך בנו מקברו כי פחד שמא ישוב עדיין כמו שעשה אחר שנטרד ודר עם החיות והמית בן אחד שהמליכו תחתיו ובקב' הנסחאות בדרש כתוב אויל מרודך הוא שהמליכו תחתיו וכששב נבוכדנצר ומצאו על כסאו נתנו בבית האסורים ועכשיו פחד אויל מרודך אולי ישוב ויהרגהו והוציאהו מקברו לראות אם מת בלא ספק לקיים עליו

ויולך ד' ג' מ"ל וא' חס' וסי' ויולך ה' את הים ברוח קדים. וילך אתם שמרונה . על מלך בבל דמלכים . אל מלך בבל דירמיה : ויגל ד' וסי' יהודה מעל אדמתו . וחברו הסוף ירמיה · ויגל השארית דד"ה. ויגל אזנם למוסר . וא' ויגל בלחץ אזנם וא' יגל יבול ביתו : וייטב ג' חס' יו"ד בליש' בקריא' וסי' ועשית לו כאשר יטב בעיניך . קום אכל לחם ויטב לבך דאחאב . ועבדו את מלך בבל : מזרע המלוכה ד' בליש' בקריאה וסימ' ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים . וחברו דירמיה ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית . ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו דריש דניאל . את הכשרים ג' וסימ' בא ישמעאל בן נתניה דמלכים . ואת כל היהודים דירמיה . הנני מסב

מצודת דוד

מוציאים כל עיר אנשיה לצאת במלחמה : מעם הארץ. מהמכונדים שבהם אשר נמצאו בעיר ולא ברחו : (כג) והאנשים . אשר היו עמהם : אל המצפה. מקום מושב גדליהו : וישמעאל וכו' . גם ישמעאל וכו' . באו אליו עם אנשיהם : (כד) וישבע להם . גדליהו נשבע להשרים ההם שאין להם לפחוד מן הכשדים כי לא יקחם בשבי : ועבדו. במס : (כה) מזרע המלוכה. כלומר בעבור זה הרג לגדליהו בחשבו שאליו ראוי הממשלה כי הוא מזרע המלוכה ולא לגדליה : ואת היהודים . גם היהודים והכשדים שהיו עם גדליה הרג ישמעאל ואנשיו : (כו) כי יראו . פן יאמרו הכשדים אשר בעצתם נהרג גדליה פקיד המלך והכשדים אשר עמו : (כז) בעשרים ושבעה . ובירמיה נאמר בעשרים וחמשה כי בכ"ה מת נ"נ שמעו ובכ"ו נקבר והוציאהו אויל מרודך בנו מקברו וגררו בחוצות להודיע לכל שמת ובכ"ז מלך ונשא את ראש יהויכין : מבית כלא . ר"ל מיד כשהוציאו מבית הכלא נשאו וגדלו : (כח) טובות. דברים טובים ונחומים : מעל. עליון לכסאי שאר המלכים אשר עין

מצודת ציון

(כ) על מלך . אל מלך : (כב) ויפקד . מענין מנוי ונזכרות : (כג) החילים . צבאות עם : (כז) נשא . הגביה והרים : מבית כלא. מבית המאסר כמו וכבתי כלאים החבאו (ישעיה מב) : (כח) מעל. ממעל : ושנא

אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּבָבֶל׃ כט וְשִׁנָּא אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ וְאָכַל לֶחֶם תָּמִיד לְפָנָיו כָּל־יְמֵי חַיָּיו׃ ל וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ מֵאֵת הַמֶּלֶךְ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּו׃

ה׳ . ב׳ חד כתיב א׳ וחד כתיב ה״א

מַלְכָּא דִּי עִמֵּיהּ בְּבָבֶל׃ כט וְשַׁנִּי יַת לְבוּשֵׁי אֲסוּרֵיהּ וַאֲכַיל לַחְמָא תְּדִירָא קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ ל וְשֵׁירוּתֵיהּ שֵׁירוּת תְּדִירָא מִתְיַהֲבָא לֵיהּ מִן קֳדָם מַלְכָּא פִּתְגַם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ כָּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃

רש״י

את נבוכדנאצר ונקבר בעשרי׳ ושמה בעשרים ושבעה הוציאו אויל מרודך מקברו וגררוהו בשביל לבטל גזירותיו כמו שנאמר בישעיה (סי׳ י״ד י״ט) ואתה השלכת מקבר׳ כנצר נתעב וגו׳ : (כח) וידבר אתו טובות . דברי נחומים :

רד״ק

עליו מה שכתוב ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב : (כט)ושנא. באל״ף במקום ה״א ושל ירמיהו כתיב בה״א : לפניו. לא לפניו ועל שולחנו שהרי אומר ארוח׳ תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו : (ל) כל ימי חייו. ימי חייו של יהויכין ובדברי רז״ל רב ולוי חד אמר ימי חייו של אויל מרודך וחד אמר ימי חייו של יהויכין ומסתברא כמאן דאמר ימי חייו של יהויכין שכשהקדוש ברוך הוא נותן שלוה לצדיקי׳ אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמהם לג״ע :

את כלי המלחמה : חיו ד׳ חסרים וסימניהון ואבשלום לקח ויצב לו בחיו . וארחתו ארוחת תמיד דמלכים . ושנה את בגדי כלאו דירמיה . טוב אשר יפה ולאכול ולשתות :

סכום פסוקי של ספר מלכים אלף וחמש מאות ושלשים וארבעה וסימנו אשרי הגוי אשר ה׳ אלהיו . וסדריו שלשי׳ וחמשה סימן חן חן לה (ואצלנו מ״ז) וקאפיטולי שבספר ראשון כ״ב סימן בך יברך ישראל. וספר שני כ״ה סימן כה תברכו את בני ישראל . בין הכל מ״ז , והסימן יזל מים מדליו :

תולדות אהרן ואחותו . סנסד׳ מח (קדושין ס) :

רלב״ג

כן היה ראוי בלי ספק וכאשר שב לדעתו ומצאו מולך שמהו בית האסורין ואולי קבלה היתה בידם : (כט) ואכל לחם תמיד לפניו . אחשוב כי הוא היה מאוכלי שולחנו ועכ״ז היה שולח לו ארוחה ומשאת לפרנס ב״ב ואפשר שהוא לא היה מאוכלי שולחנו ואמר שהוא אוכל לחם תמיד לפניו כי אכלו היה בבית או סמוך לו : (ל) כל ימי חייו . אפשר ששב אל יהויכין ואפשר ששב אל אויל מרודך ואין לנו הכרע בזה ואין אצלנו ספורים מדברי אויל מרודך ומקרהו בחייו שנוכל לעמוד בבירור על זה מהם . הנה זה הוא מה שראינו שיצטרך אל ביאור בזאת הפרשה שהגבלנו באורה בזה המקום : ואולם התועלות המגיעות מאלו הספורים הנה הם אלו :

הראשון לבאר מדרך העדות שהש״י משגיח על אישי המין האנושי לענוש הרשעים על רשעם ולגמול טוב לצדיקים על צדקם ולזה ספר כי מפני שעשה יהואחז בן יהוא הרע בעיני ה׳ חרה אף ה׳ בישראל ונתנם ביד חזאל מלך ארם וביד בנו עד שלא השאיר חזאל ליהואחז כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי ולזה גם כן ספר כי ההצלחה שהיתה ליואש בן יהואחז על מלך ארם לא היתה כי אם מפני ברית הש״י עם האבות כי בזולת זה תופר בריתו עם האבות כמו שזכרנו בביאורנו בזה המקום עם מה שעזר בזה אלישע על דרך המופת במה שצוה ליואש לקחת קשת וחצים כי מההשגחה הדבקה לנביא נמשכה אז ההשגחה לישראל בתפלתו ולזה גם כן ספר כי תכף שמת אלישע פשטו גדודי מואב על ארץ ישראל כי בזכותו היו נצולים מזה בחייו ולזה גם כן ספר כי אמציה בעשות הישר בעיני ה׳ הצליח במלחמה והכה את אדום בגיא מלח י׳ אלפים ומן אז עבד לאלהי אדום והשתחוה להם וקטר להם נפל ביד אויביו הוא ויהודה עמו וקשרו עליו קשר בירושלים והמיתוהו ולזה גם כן ספר שההצלחה שהיתה לירבעם בן יואש מלך ישראל היתה בעבור ברית השם עם האבות שלא ימחה שם ישראל מתחת השמים ולזה ג״כ ספר כי עוזיה נצטרע מפני החטא שעשה בגשתו אל המזבח להקטיר כמו שנזכר בד״ה ובראשונה כאשר עשה הישר בעיני ה׳ הצליח במלחמות מאד ובכל ענינו כמו שנזכר בד״ה ולזה גם כן ספר שזכריהו בן ירבעם לא מלך כי אם ששה חדשים ונהרג מפני עשותו הרע בעיני ה׳ ומפני חטא אבותיו ולא המית אבותיו בזה האופן כי דבר ה׳ היה שיהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל לזה גם כן ספר כי מנחם בן גדי מפני עשותו הרע בעיני ה׳ קשר עלא שקח בן רמליהו והרגו ולזה גם כן ספר כי פקח מפני עשותו הרע בעיני ה׳ בא עליו מלך אשור ולקח הרבה מעריו והגלה יושביהם לאשור ומפני זה גם כן קשר עליו הושע בן אלה והרגו ולזה גם כן ספר כי מפני שעשה יותם הישר בעיני ה׳ שכב עם אבותיו קודם שישלח ה׳ ביהודה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו וזה היה בעבור חטא העם כי עם יהודה היו משחיתים כמו שנזכר בספר ד״ה ולזה גם כן ספר פה ובד״ה כי מפני שעשה אחז הרע בעיני ה׳ והפליג בזה הנה בא עליו רע נפלא על יד רצין ופקח וזולתם כמו שנזכר בספר ד״ה ולזה ג״כ ספר כי מפני שעשה הושע בן אלה את הרע בעיני ה׳ ומפני החטאים שפקדו עליהם מלכי ישראל בכללם הנה בא קץ הכרתת ישראל מעל אדמתם ולזה עלה עליו מלך אשור ובאחרית הדבר לכד שמרון ויגל את ישראל אשורה וזכר אחר זה כי זה היה מפני החטאים הנפלאים שהתמידו בהם כל המלכים והעם וזה שהם מאסו את ברית הש״י וכל עדותיו אשר העיד בהם ועזבו כל מצותיו ולא אבו שמוע לדברי הנביאים המוכיחים אותם ולזה היה תכליתם לזה הרע הנפלא כמו שיעדה התורה ולזה גם כן ספר שהש״י שלח האריות להמית העם אשר הביא מלך אשור בערי שמרון עד התקרבו לעבוד׳ ה׳ קצת התקרבו׳ ולזה ג״כ ספר כי מפני שהפליג חזקיה לעשות הישר בעיני ה׳ וביער מן הארץ כל מה שיש בו רושם להסיר ישראל מאחרי ה׳ הצליח הצלחות רבות ועשה לו הש״י מופתי׳ נפלאים והטיב לו בזה שהוא יצא מעבודת מלך אשור והכה את הפלשתים מכה רבה ונמלט מסנחריב מלך אשור שהיה מולך בכל הממלכות בזה האופן הנפלא שנזכר בזה הספור והוסיף הש״י על ימיו ט״ו שנה ורפאו מחליו הכבד בקלות רב עד שביום הג׳ עלה בבית ה׳ ולזאת הסבה ספר כי מפני שנתן חזקיהו כבוד לעצמו במה שהראה למלאכי מלך בבל מכבוד עשרו ולא נתן הכבוד לש״י לפרס׳ להם גדולות הש״י מגד המופת שהיה בארץ אשר באו לדרוש עליו כמו שנזכר בספר ד״ה הנה היה קצף ה׳ עליו אלא שלא היה הרע בימיו מפני התהלכו את הש״י תמיד רק בזה הדבר לבד חטא ולזה ג״כ ספר כי מפני שחטא מנשה זה החטא הנפלא בע״ג ושפיכות דמים נגזר על מלכות יהודה לגלות מעל האדמה אשר נתן להם ה׳ כמו שגלו עשרת השבטים והנה ספר בד״ה שכבר עשה מנשה תשובה אחרי נתנו ה׳ ביד מלך אשור ואסר אותו ושמהו בבית כלא ולזה לא נהיה הרע בימיו והאריך ימים על ממלכתו אך אמון בנו שהלך בדרכיו הרעים הלך בלא חמדה ולא מלך כ״א שתי שנים וקשרו עליו והכוהו והמיתוהו כאילו היה זה להשגחת הש״י על יהודה ובנימין שלא יכשלו בחטאיו ולזה ג״כ ספר כי יאשיה מפני שעשה הישר בעיני ה׳ השגיח בו הש״י שלא היה הרע שגזר על יהודה וירושלים בימיו אך נהי׳ בימי בניו וכבר מת על ידי פרעה נכה בעבור אשמת ישראל ולזה גם כן ספר מה שקרה מהרע לבני יאשיהו כלם מפני עשייתם הרע בעיני ה׳ עד שכבר השליך הש״י בחטאיהם יהודה ובנימין מעל פניו והחריב ירושלים ובית המקדש יהי רצון שיבנה במהרה בימינו : השני הוא להודיע שאף על פי שישראל חוטאים לש״י הנה תדבק ההשגחה בהם מגד האבות הקדושים באופן שלא ישמידם ולזה ספר כי מפני ראות הש״י את לחץ ישראל על יד חזאל שהיה בשגער שיכלם לולי ה׳ שהיה להם כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם מתי מספר הנה חנן הש״י אותם ורחמם ופנה אליהם למען בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב והציל אותם מכף חזאל ובזה נתבאר כי כמו שההשגחה הכוללת תמשך מהאב לזרעו זמן ארוך כן הענין בהשגחה הפרטית אבל היא יותר אמתית בזה ולזה נתבאר מן התורה שלא יכלה שבט מן השבטים : השלישי לפרסם דבר המופתים המתחדשים על יד הנביא כי באמונתם קיום פנת התורה ולזה זכר ענין הנבואה וההצלחה שנתחדשה ליואש עם הלחמו על ארם מפני מה ששם הנביא ידיו על ידי המלך שהיו על הקשת ומספר החצים שירה אז כן היה מספר המלחמות שהצליח בם והכ׳ את ארם וביאר לו הנבי׳ שאם הי׳ מכה מהחצי׳ בארץ פעמי׳ יותר הי׳ מכה ארם פעמים יותר כאילו התבאר מזה שההצלחה שפעה לו על דרך מופת מהנביא מפני שומו ידיו על ידיו בהכאות ההם שהיה משל להכאתו ארם ולזה גם כן ספר שהאיש שקברו בנגעו בעצמות אלישע חיה וקם על רגליו בעבור כבוד אלישע והנה זה המופת היה נפלא מאד ולזה ג״כ ספר מה שנגע הש״י המלך עוזיהו בצרעת בעלותו על המזבח להקטיר ולזה גם כן ספר מה ששלח הש״י האריות להמית השמרונים עד שהסכימו לעבוד את ה׳ באופן מה והתקרבו קירוב מה לעבודתו ולזה ג״כ ספר המופת הנפלא שעשה הש״י בנגפו חיל מלך אשור שהיה מתפאר על הש״י עד שבלילה ההוא מת חיל מלך אשור על יד מלאך ה׳ והוא שב לארצו ושם סבב הש״י שהכוהו בניו בחרב והרגוהו כמו שייעד ע״י נביאו ולזה ג״כ ספר מה שרפא הש״י על דרך המופת את חזקיה מחליו אשר היה ראוי שימות בו וענין המופת שעשה בהשבתו הצל אחורנית י׳ מעלות : הרביעי הוא לפרסם קיום ייעודי השם יתברך על יד נביאו ולזה ספר הרע שעשה חזאל לישראל כמו שייעד הש״י לאליהו וזכר אלישע זה הייעוד לחזאל בעת שלא היה מלך ונתבאר מזה הספור שכן היה הענין בסוף כמו שייעד אלישע ולזה זכר ג״כ שכבר ייעד אלישע שלש פעמים יכה יהואש את ארם ושכן היה הענין בסוף ולזה זכר גם

כן

מצודת דוד

(כט) ושנא . היה משנה את בגדיו אשר ישב בהן בבית הכלא להחליפם באחרות : לחם . כל הסעודה קרויה ע״ש הלחם : לפניו . ר״ל עמו יחד : כל ימי חייו . של יהויכין : (ל) וארחתו ארחת תמיד . פרס הנתונה לו היתה פרס הנתונה תמיד מבלי הפסק והי׳ למאכל לאנשי ביתו כי הוא בעצמו אכל לחם לפני המלך תמיד : דבר יום ביומו . דבר הצריך לו בכל יום נתנו לו ביומו ולא העבירו המועד :

מצודת ציון

(כט) ושנא . כמו ושנה בה״א והוא מענין חלוף ותמורה : כלאו . מאסרו : (ל) וארחתו . הוא ענין פרס קבוע וכן ארחה ומשאת (ירמיה מ) :

כן נוירבעם בן יואש שהוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כמו שייעד הנביא יונה ולזה ג"כ ספר שהיו ליהוא בנים רבעים על כסא ישראל כמו שייעד לו הש"י על יד נביאו וספר ג"כ רוב הרעות שבאו לישראל שכבר ייעד אותם אחיה לאשת ירבעם באמרו והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים ונתש את ישראל מעל האדמה הטובה ונתבאר ג"כ מזה הספור ששבט ראובן והנטפלים אליו גלו ראשונה ואל זה רמז בתורה באומר יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר כמו שביארנו שם ולזה ג"כ זכר שכבר הסיר הש"י את ישראל מעל פניו כאשר דבר ביד כל עבדיו הנביאים ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד הש"י בסנחריב שכבר ישמע שמוע' ושב לארצו ויפול בחרב בארצו ושלא יבא אל ירושל' ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה וכן היה הענין בסוף ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד הנביא שירפא ה' לחזקיה ויוסיף על ימיו ט"ו שנה וכן היה ולזה ג"כ זכר שכבר ייעד ישעיה לחזקיה הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתו ואשר אצרו אבותיו בבל ומבניו אשר יוליד יהיו סריסים בהיכל מלך בבל וכן היה הענין בסוף ולזה ג"כ זכר מה שדבר הש"י ביד עבדיו הנביאים על חטאת מנשה שיבין מן הרעה על יהודה וירושלם מה שנתאמת בזה הספור שכבר באה להם הרעה ההיא ולזה ג"כ ספר שכבר עשה יאשיהו מה שייעד הנביא אשר בא מיהודה שכבר ישרף יאשיהו על המזבח ההוא עצמות אדם : **החמישי** הוא להודיע שאין ראוי שיתחבר הרשע עם הצדיק אפילו אחר המות ולזה ספר שכאשר קברו איש בקבר אלישע הנה תכף שנגע בעצמותיו חיה וקם על רגליו כי לא רצה הש"י שיהיה רשע נקבר אצל צדיק : **הששי** הוא להודיע שאין ראוי לענוש הבנים על חטא האבות ולא האבות על הבנים ולזה ספר שבני המכים לא המית ככתוב בספר תורת משה לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על האבות : **השביעי** הוא להודיע שאין ראוי שיתגאה האדם בדבר המלחמה ויעורר מדנים מפני ראותו שכבר הצליח במלחמה מה כי כבר אפשר שיונצח במלחמה הזאת אע"פ שכבר הצליח במלחמה האחרת ולזה ספר כי אמציה שעורר מדנים ליואש מפני מה שראה מהצלחתו על האדומי' במלחמה נפל בידו הוא ויהוד' עמו ולזאת הסבה ג"כ ספר ענין הגאו' שאמר יואש לאמצי' שכבר אמר לו שיפול הוא ויהוד' עמו ונמשך לו מזה שכבר חיה אמציה אחר יואש ט"ו שנה : **השמיני** הוא להודיע שאין ראוי להתחרות במצליח דרכו ולזה ספר מה שקרה מהרע לישראל בעבור שמרדו מלכיהם במלכים המצליחים אשר היו נותנים מס להם כי זה היה סבת החורבן והגלות ולזה ספר שכבר מצא מלך אשור בהושע קשר ולזה צר על שמרון והגלה ישראל מעל אדמתם ולזאת הסבה ג"כ זכר כי חזקיה בראותו כי מלך אשור תפש כל הערי' הבצורות אשר ליהודה נכנע אליו ועבדו וזהו אמרו חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא ולזה ג"כ ספר כי כבר היו ישראל בסכנה גדולה בימי חזקיה מלך יהודה מפני מרדו במלך אשור לולא ה' שהיה לו ולזאת הסבה ג"כ זכר מרד יהויקים בנבוכדנצר שהיה סבה אל שהגלה עם כל ביתו ובנו יהויכין ועמו גלו היותר נכבדים שבירושל' ולזאת הסבה ג"כ זכר מרד צדקיה במלך בבל שהיה סבה לחרבן ירושל' ולגלות יהודה מעל אדמתו ולזאת הסבה ג"כ זכר כי יהויכין מפני ששם צוארו תחת עול מלך בבל היתה לו נפשו לשלל וממנו לבד נשארו בנים לבית יאשיהו והנה היה זרובבל בן שאלתיאל מזרעו כמו שנזכר בספר ד"ה ואחר ימות נבוכדנצר נשא אויל מרודך את ראש יהויכין והוציאהו מבית כלא ונתן כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל : **התשיעי** הוא להודיע כי זה הרע הנפלא שהביא הש"י על עשרת השבטים לא הביאו עליהם כי אם אחרי הפליגם בעשיית הרע מאד עד שכבר מאסו כל מצות הש"י ועדותיו ועזבום ועבדו אלהים אחרים בכל מקומותיה' ועשו פעולות היותר מגונות והיותר רעות שיוכלו לעשות ולא קבלו מוסר מדברי הש"י על יד נביאיו שהגיד בהם כל הרע שהיה בא עליהם קודם בואו מפני עזבם ברית הש"י והיה זה סבה שמאס הש"י בכל זרע ישראל ויענה אותם במיני ענוים כמו הרעב ומה שידמה לו ואחר זה נתנם ביד שוסים ובוזזים אותם ולבסוף השליכם מעל פניו כמו שזכר בקללות הכתובות בתורה : **העשירי** הוא להודיע כי מה שימשך ממנו רע אע"פ שכוון לתכלית טוב ראוי להרחיקו ואע"פ שסודר עניינו על יד השלם שבאנשים וכל שכן כשהיה מביא לעבוד עבוד' אלילים הלא תראה כי נחש הנחשת שנעשה במצות הש"י ע"י משה רבינו להציל הנשוכים כשיראו אותו כתת אותו חזקיהו בראותו שהיו ישראל טועים אחריו : **האחד עשר** הוא להודיע שהוא ראוי שיקרע האדם בגדיו כשמעו חלול השם הנכבד ולזה ספר שקרעו בגדיהם שומעי אלו החרופים והגדופין מפי רבשקה וגם חזקיה קרע בגדיו כששמע זה מפי שלוחיו ששלח שם אל רבשקה : **השנים עשר** הוא להודיע כי אחת מן התחבולות הטובות למלחמה הוא להפחיד אנשי המלחמה ולזה אמר רבשקה כי אדניו שלחו בעבור האנשים אשר על החומה ליראם ולבהלם : **השלשה עשר** הוא להודיע שהמלך ימשול בעם בהטבתו להם כי בזה ימשך רצונם אליו וזהו אמרו עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו : **הארבעה עשר** הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיענה על הדברים שיאמרו לו בעתו' הרעה והצרה אך ישבע בחרפה אולי יתעשת האלהים לו וירחמהו ויצילהו מהצרה ההיא ולזה ספר שלא ענו העם דבר לרבשקה כי מצות המלך היא לאמר לא תענוהו : **החמשה עשר** הוא להודיע כי לעתות בצרה ראוי שיכנע האדם לפני הש"י ויתפלל אליו כדי שירחמהו ויראה בעניו ולזה ספר שכבר התפלל המלך בשק והתפלל לפני הש"י ובקש מישעיה שישא תפלה בעד השארית הנמצא ולזאת הסבה ג"כ ספר שכבר נכנע יאשיה לפני הש"י וקרע את בגדיו ובכה לפניו על דבר הרע המוכן לבא עליו ועל עמו מאת ה' על חטאת אבותיו : **הששה עשר** הוא להודיע כי היות הש"י מגיד מראשית אחרית הוא המופת על שהוא פועל הדברים כי לולי זה לא יתכן שיודיע אותם טרם היותם כי איך ידע הוא מה שיפעלהו זולתו : **השבעה עשר** הוא להודיע כי מהשגחת הש"י בצדיקים ימשך לדחות מעליהם הרע שכבר התחיל לבא כאמרו הן יקטלני לו איחל ולזה ספר שאע"פ שכבר נגזר על חזקיה שימות מאותו החולי הנה שמע הש"י תפלתו ורפא אותו והאריך ימיו חמש עשרה שנה ולזאת הסבה ג"כ ספר שאף ע"פ שכבר היה נגזר שיבא הרע בימי יאשיהו הנה נעתר לו הש"י והיה שלום ואמת בימיו : **השמנה עשר** הוא להודיע כי כשנגזר שימשך רע מה מהחטאים מה הנה ראוי לנקות מהחטאים ההם כדי שיסור הרע ההוא ולזה תמצא כי כשידע יאשיהו שהאריך הש"י את הרע עד אחר מותו מפני הכנעו לפניו רצה לנקות ישראל מהחטא ההוא והעמיד כל העם בברית עם הש"י ובער כל האלילים והמזבחות והבמות ומשמשיהם והשבית את הכומרים וזבח כל כהני הבמות אל המזבחות לא השאיר לע"א שום זכר בישראל ובארצם והנה היה כלי כל זה להסיר הרע לגמרי מישראל כי הייעודים הרעים יסורו בסור החטאים אשר בעבורם היו אף ישראל חטאו אז כמו שזכר הנביא שהיה מוכיח אותם בימי יאשיהו ולזה לא נמשך מזה התכלית שכיון אליו יאשיהו : **התשעה עשר** הוא להודיע שכהן שעבד עבוד' אלילים הוא פסול לעבודה אך הוא אוכל בקדשים עם אחיו הכהנים וזהו אמרו אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' בירושלים כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם :

ביאור על בנין הבית מהגאון רבינו אליהו ז"ל

ו (א) **ויהי** בשמונים שנה וגו'. חשבון של ת"פ שנה הוא כן . ארבעים של מדבר . י"ד שנים של גלגל והם י"ד שנים ראשונים של יהושע ז' שכבשו וז' שחלקו שס"ט של שילה. וזה פרטן. י"ד שנים אחרונים של יהושע לפי שפרנס את ישראל כ"ח שנה (כמ"ש רש"י שופטים יא פסוק כו והוא מסדר עולם רבה פ' יב) ארבעים של עתניאל . (שופטים ג פסוק יא) שמונים של אהוד (שם פסוק ל) מ' של דבורה (שם ה פ' לא) מ' של גדעון (שם ח פ' כח) ובו נכללו ז' של מדין (לא כפירש"י וסדר ע"ר הנ"ל אלא כמ"ש בסדר הדורות) שלש של אבימלך (ט' כב) כ"ג של תולע (י' פ"ב) כ"ב של יאיר (שם פ"ג) י"ח של שעבוד בני עמון (שם פ"ח) כמ"ש רש"י שופטים הנ"ל שהם בפ"ע) שש של יפתח (שם י"ב פ' ז) ז' של אבצן (שם פ"ט) עשרה של אילון (שם יא) שמונה של עבדון . (שם פ' יד) עשרים של שמשון (שם טז פ' לא) תשעה ושלשים של עלי . ואפילו שבשמואל א' סימן ד' פסוק י"ח כתוב ששפט ארבעים שנה אפשר שמת בשנת הארבעים ולכן לא חשיב והרי ש"ע שנה ושנה אחת היתירה כבר כתב רש"י שם דכ"ג של תולע וכ"ב של יאיר שנה אחת עלתה לשניהם (וגם לפי חשבון סדר הדורות הנ"ל נ"ל מה שכתוב (בשופטים יא פ' כו) שלש מאות שנה הוא פחות זיי"ן שנים ויפתח לא דק בשלחו אל מלך בני עמון) הרי שס"ט שנים של שילה. ונוב . שלש עשרה שנה . היינו עשרה של שמואל . א' של שמואל ושאול. ב' שאול לבדו. גבעון ארבעה וארבעים שנה היינו מ"ם של דוד. ד' של שלמה (כמ"ש כל זה בס' ע"ר פסוק יג ע"ש כל הפרק) נמצא ס"ה חשבון הת"פ שנה הם כן. מ"ם של מדבר . י"ד הראשונים של יהושע . שס"ט של שילה. כ"ז נוב וגבעון : בשמונים . פירוש בתחלת שמונים : בחודש זיו . הוא אייר והוא שם העצם שלו וכך היו קוראים אותו קודם בואו לבבל וכן לתשרי איתנים ולמרחשון בול ולניסן אביב ושמות שלנו דהיינו ניסן אייר כו' קראום אחר שירדו לבבל כן מפורש בירושלמי : למלוך שלמה על ישראל פירוש בשנה הרביעית למלוך על ישראל וכמו וישיגו אותם חונים על הים כל סוס רכב פרעה וגו' שפירוש וישיגו אותם כל סוס רכב פרעה חונים על הים : ויבן את הבית . הוא ההיכל : (ב) והבית ששים אמה ארכו וגו'. פירוש שהיה באורך וברוחב הבנין כפול ממה שהיה במשכן ובקומה שלשה פעמים : (ג) והאולם. שתי מחיצות הבנויה לפני פתח הבית נקרא אולם (נ"ל שנקרא כן לפי שהוא חיזוק להבית להשתמש שם דברים הנצרכים להבית ואינו כבוד להבית שישמשו שם דברים אלו ומשתמשים באולם) ופתח האולם היה כ' אמה רוחב ול' אמה גובה וכל גובה האולם היה ק"כ אמה בבית שני ובראשון היה מאה אמה גובה : (ד) שקופים אטומים . כלומר חלונות פתוחים ועם דלתות שיהא אפשר לסתום אותם : יציע. שלשה שמות יש לו . יציע . תא . צלע. היינו יציע הוא שטח חלל החדר ונקרא יציע לשון שטח. וצלע הוא הכותל שהכתלים הם מגדרי שטח החלל והם גבולי השטח . ותא הוא שם החדר בכללות השטח עם הגבול : סביב . פירוש סביב ההיכל והק"ק : (ו) היציע התחתונה. פירוש החלל של התחתונה : (ז) והבית בהבנותו. פירוש מעצמו שהיה האבן מושיב א"ע על הבנין. בא וראה כמה היה מפואר ונכבד הבנין שהיה לו כמה גרים מסייעין וכל הרוחות והשדים וגם האבנים בעצמם הושיבו את עצמן ואעפ"כ נמשך עד ז' שנים והכתוב העיד שלא היה מתעצל בבניתו : והמקבות והגרזן כל כלי ברזל . פירוש שהמקבות והגרזן הם עקרי כלי ברזל שנצרכים לבנין ושאר כלי ברזל המצטרכים ג"כ אבל לא כ"כ. כולם לא נשמע שם : (ח) פתח הצלע התיכונה . פירוש של אמצעית : הימנית . הוא בצד צפון ונקרא ימנית של היכל לפי שהיא בצד ימין הנכנס והיינו שלא היה פתח לחוץ אלא לתא האמצעי וממנה היו הולכים לשארי התאים ואליה יעלו במסיבה כמו שמפרש וראיתי בכתבים אחרים של מו"ר הגאון ז"ל, שהיה כתוב בהם הימנית הוא בצד דרום ובהאמצעית שבצד דרום היה פתח אחת ובהתחתונים היו שני פתחים לימין ולשמאל וע"ז כתיב פתח הצלע וגו'. כלומר שלהתיכונה לא היה רק פתח אחד דהיינו למזרח כך ראיתי ושאלתי את פיו הקדוש ואמר שהנכון כמו שאמר לי והשומע טעה בדבריו כי לא אמר זאת מעולם (ולפ"ז איך היו להתחתונים . ואפשר שהיה ג"כ פתח אחד לתא אחת וממנה נכנסים לכולם) : ובלולים יעלו על התיכונה . שהיה מסיבה עומדת מבחוץ בכדי לעלות על התיכונה : (ט) ויבן את הבית ויכלהו . כל הד' כתלים : ויספון את הבית. אחר בנין הכתלים אע"פ שלא עשה עדיין המחיצה המפסקת בין ההיכל לק"ק : גבים. שהיה כמו כיפה עשויה מאבנים : ושדרות. ועליהם

קורות ונסרים לרצפה להלוך עליהם: (י) ויבן את היציע. עכשיו בא לפרש כל יציע ויציע: על כל הבית. שבנה את התאים סביב הבית: ויאחז את הבית. שחבר גגות התאים להיכל בעצי ארזים: (יב) אם תלך בחקותי. זו חקת השמים כמ"ש הידעת חקי שמים: ואת משפטי תעשה. זו חקת הארץ כמ"ש מלך במשפט יעמיד ארץ: ושמרת את כל מצותי. זו תיקון האדם המתגבר ע"י עשיית המצות וזהו שכל עיוני ושכל מחשבי ושכל מעשי שהם חכמה ומוסר ובינה כמ"ש בריש משלי וכנגד זה הבטיחו ג' דברים: והקימותי את בריתי. נגד משפטי תעשה והיינו שיקים מלכות בית דוד עד עולם. והב' (יג) ושכנתי בתוך בני ישראל. נגד חקת השמים: ולא אעזוב את עמי ישראל. נגד תיקון האדם: (יד) ויכלהו. שכלה מלאכת היציעות והקורות: (טו) ויבן וגו' מביתה. פירוש מבפנים צפה כל הבית: בצלעות ארזים. בנסרים דקים של ארזים שהם יפין לצפוי (וצ"ל שלכן נקראו צלעות שאין להם שטח רחב בעובי ואינו רק גבול וקו לכן נקראו צלעות): ויצף את קרקע הבית. הוא הרצפה: בצלעות ברושים. בנסרים דקים של ברושי' והיינו לפי שהארז הוא גבוה צפה בו הכתלים וברושים אינם גבוהים כ"כ אך הם רחבים יותר ויפים יותר לרצפה עשה מהם רצפה זהו קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים הוא הרצפה שהולכים עליהם הם מברושים: (טז) מירכתי. בסוף הבית למערב והיינו לסוף ארבעים אמה צפה בצלעות ארזים: מן הקרקע עד הקירות. פירוש לפי שעשה קורות על ק"ק לבד למטה מקירות הסיפון וצפה כאן עד הקירות לבד ולמעלה הוא אומר עד הקירות הסיפון לפי ששם צפה עד הקירות הסיפון שהם למעלה מגובה מקירות קה"ק: ויבן לו וגו'. כי דביר הוא המחיצה בין ההיכל לקה"ק וצפה מבית לדביר דהיינו מבית לקדשי קדשים (ועדיין לא עשה הדביר עצמו): (יח) וארז אל הבית פנימה. הארזים אשר בתוך קה"ק היו מקולעות וגו': פקעים. הוא צורת חיות ובהמות ולפי שדבר המצוייר אינו נראה אלא החצי וחצי השני דבוק אל קיר המצוייר לכן נקרא פקעים מלשון בקע פירוש חצי: פטורי צצים. פתוחים פרחים מלשון פטר רחם: (יט) ודביר בתוך הבית. עשה המחיצה הוא הדביר בתוך הבית תוך ההיכל: מפנימה הכין. כדי שיהא מקום מוכן מבפנים להמחיצה ליתן שם ארון ה': (כ) ויצף מזבח ארז. לפי שהמזבח שעשה משה לא היה רק אמה על אמה ורצה להוסיף עליו עוד אמה שיהא כפל כשל משה שכל המקדש היה כפול בשיש על עשרים והמשכן היה שלשים על עשר וכן בארון היו שני זוגות כרובים לכך צפה התוספת בארז ואח"כ צפה על הארז בזהב כמו שמפרש לקמן: (כא) הבית מפנימה. הוא קדש הקדשים: ויעבר ברתוקות. ההיכל היה גבוה מן הק"ק והיה נראה גג הקה"ק לכך העביר שלשלאות של זהב בכותל המפסיק בין קדשי קדשים להיכל דהיינו מראש הכותל עד ראש הגג במשך כל רחב ההיכל בכדי שלא יתראה גג עליות הק"ק ועל השלשלאות צפה בטסין של זהב: (כב) וכל המזבח. כלומר אותו תוספות אמה שהוסיף בארז כמ"ש למעלה צפה על הארז בזהב: (כג) שני כרובים. מראה אדם עם כנפים הוא הנקרא כרוב בכל מקום: עצי שמן. פירוש של זית. פירוש אחר של עצי אפרסמון: (כה) וקצב אחד. משקל אחד: (כז) ויפרשו את כנפי. הם בעצמם פרשו את כנפיהם בהתגם בקה"ק: (כט) מלפנים ולחיצון. להיכל ולקה"ק: (לא) מזוזות חמשית. שלא היו מרובעות אלא בחמשה צדדים: (לב) וירד על הכרובים. מפני שלא היה כל כלי ברזל נשמע בבנין בהמ"ק לכך עשו מזהב טוב אשר הזהב ההוא היה כמו דונג ולא היה נצרך לכלי ברזל וזה שזהב הוא הנקרא כסף שמכסיף כל הזהבים ולכך כתיב וירד וכשהיה מרדד על הכרובים והתמורות היו הציורין בולטין מזהב כמו שהן על הכותל. אבל של ההיכל לא היה הזהב חשוב כ"כ נאמר בם זהב מיושר פי' שישרו אותו מקודם שנתנו על הכותל ועשאו בתוכו שקועין כמו הצורות הבולטין ואח"כ נתנוהו על הכותל: (לג) מאת רביעית. בארבעה צדדים ולא כמו אילי ק"ק אשר שם היה חמשית: (לד) ושתי דלתות. כלומר שני שערים היו להיכל: שני צלעים וגו'. כל שער היה נפתח בשני חלקים באמצע: גלילים ושני קלעים. כלומר וכל חצי שער היה נקלע ונכפל ולאחוריו ובמקום אשר נתקפל היה בעיגול שלא יהיה חוד שפת הדלת מעכב מלכפול ומחמת זה נגלל חצי הדלת על חצי הדלת הב' ותיבות ושני קלעים קאי אדלעיל ואדלתחת: הדלת השני גלילים. וכן הדלת השני פי' חצי השני שבדלת היה ג"כ נגלל כראשונה: (לה) זהב מיושר. כדלעיל: על המחוקה. כלומר שהי' מחוקה בדלת כרובים ותמורות בבליטה והי' שם בצפוי הזהב שוקע בכדי שיהא מיושר על המחוקה: (לו) ויבן את החצר הפנימית. פירוש עזרה גדולה. ולפי שיש חיצונה שהיא עזרת נשים קורא אותה פנימית וכמו בהיכל שתים כן בעזרה שתים וכמו אולם לפני ההיכל כן חצר לפני העזרות: וטור כרותות ארזים. לחוזק לפי שההיכל וקה"ק יש להם קירוי שמחזיק אותם אבל העזרות הי' בלא קירוי: (לח) בירח בול. הוא מה שנקרא אחר ירידתם לבבל מרחשון: לכל דבריו. פירוש הגם שבהמ"ק עצמו נגמר בתשרי בז' בו כידוע מ"מ שארי דברים הצריכים לבית הם נגמרו במרחשון וזהו לכל דבריו: שבע שנים. חוץ משנת הרביעית שהתחיל בו כמ"ש למעלה אבל השנה האחת שארה הוא מן המנין:

ז (ב) **יער** הלבנון. לפי שהיה שם הרבה עמודי ארזים עומדים והיה דומה ליער נקרא יער לבנון: על ארבעה טורי וגו'. שהיו מסודרים הד' טורים לרוחב ונמצא ביניהם ג' אוירים של שלשים אמה הרי תשעים אמה ועובי כל עמוד ב' אמות וחצי הרי מאה אמה ואורך כל טור חמשים אמה ובין עמוד לעמוד היתה עשוי רצפה של אבנים: וכרותות ארזים על עמודים. שחפה את העמודים מן הקרקע עד הראש בנסרים של ארז שיהיה כחדר: (ג) וספון בארז וגו'. פי' שהיה ספון בארז על העמודים וממעל על הצלעות הי' ג"כ ספון בארז והצלעות הם חדרים שהיו עומדים על העמודים אחר שקירה בארזים: וספון. פי' וחפה: חמשה עשר הטור. פי' שהיה מ"ו חדרים בכל טור מפני שכל חדר עשר על עשר שכ"ה שיעור טרקלין והי' שלשה אוירים שכל אויר היה אורך נ' ורוחב ל' נמצא הי' בכל אויר שלשה פעמים חמשה חדרים של י' על י' וכן הי' בכל אויר הרי ארבעים וחמשה חדרים. או שהיה על כל אויר ט"ו צלעות בשורה אחת כל צלע ארכו ל' אמה ורחבו שלשה הרי רוחב הט"ו צלעות מ"ה אמה ועובי כל הכתלים המפסיקים בין הצלעות עולים חמשה אמה הרי בין הכל נ' אמה כאורך האויר: (ד) ושקופים שלשה טורים. פי' כמו לשלשה טורים שהיה להשלשה אוירים שלמטה חלונות: ומחזה אל מחזה. פי' חלון כנגד חלון: שלש פעמים. פירש שהיה כן ג' פעמים לכל אויר או פירושו שהיה כן בכל הג' אוירים: (ה) רביעים שקף. פירש שהשקופים היו מרבעים וכן הפתחים היו מרובעים: ומול מחזה אל מחזה ג' פעמים. שהיה פתחים בכל ג' האוירים או פי' שהיה ד' פתחים זה כנגד זה כזה

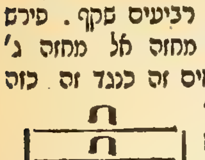

כי ד' טורי עמודים היו ובכל טור הי' פתח נמצא הי' המול ג' פעמים דהיינו מול פתח ראשון ושני ושלישי אבל החלונות לא היו אלא שלשה לכך לא כתיב שם מול: (ו) אולם העמודים. פירוש שעשה אולם לפני העמודים: ואולם על פניהם. פירוש שעשה עוד אולם ככל אורך הבית והאולם העמודים וארכו ק"ל אמה: ועב על פניהם. פירוש שעשה קורות על העמודים דהיינו שהיו עמודים וחפה בנסרים ועליהם קורות: (ז) ואולם הכסא. פירוש שעשה אולם עוד לשפוט שם: וספון בארז. פירוש שעשה רצפה של ארזים מאולם אשר ביער הלבנון עד אולם הכסא והיתה של ארז מפני שרבים בוקעים בו והיתה צריכה להיות עב וחזק לכן עשה מארז אבל בבהמ"ק היתה של ברוש: (ח) וביתו אשר וגו' מבית לאולם. פירוש מבפנים לאולם המשפט: כמעשה הזה. פירוש הבית היה כמעשה בית יער: כאולם הזה. פירוש שהיה עושה לה בית ואולם כמעשה בית ואולם של בית יער: (ט) מגררות במגירה. כי במקדש לא היה במגירה אבל בביתו היה במגירה: וממסד עד הטפחות. פירוש מן היסוד עד הקורה ומחוץ עד החצר הגדולה. דהיינו מן הקצה עד הקצה: (י) ומיוסד אבנים יקרות. פירוש היסוד בעצמו שהוא בקרקע הי' אבנים גדולות של שמונה ועשר אמות: (יא) ומלמעלה וגו' וארז. פירוש שהי' מקורה בארז: (יב) וחצר הגדולה. היינו עזרת נשים כולה: ולחצר בית ה'. היינו עזרה היו להיכל ג' טורי גזית וטור כרותות ארזים מפני שלא היה להם תקרה לכך היה בארזים כדי לחזק: (יד) הוא ממטה נפתלי. אבל אמו היתה משבט דן: (טו) ויצר. פירוש ויצק: שמונה עשר אמות. ובדברי הימים אמר ל"ה אמות לפי שהציקו שניהם בבת אחת והיה תקוע אחד בחברו אמה אחת: את העמוד השני. פי' וכן עשה ג"כ עמוד השני: (טז) חמש אמות כו'. ולהלן הוא אומר מעשה שושן ד' אמות והיינו עם הכותר' השני' העומדת למעלה היו ה' אמות אבל בלא הכותרת היה ד' אמות כי הכותרת השנית היתה אמה: (יז) שבכים מעשה שבכה. פירוש שהיתה הכותרת כמו כדור גדול וחצי כדור העליון מעשה שבכה היה: גדלים מעשה שרשרות. פירוש שהיו שרשרות שבהן היו תולין הרמונים האמור למטה: לכותרת אשר על כו'. פירוש השבכה היתה בעליון בחצי כדור העליון דוקא: שבעה. פירש שבעה חצי כדורים מלובשים זע"ז: לכותרת השנית. פירש בעמוד השני: (יח) ויעש את העמודים. פירוש נתנם על העמודים: ושני טורים כו' לכסות כו'. כי הרמונים עבים יותר מן השלשלאות וא"כ אם לא יהיה אלא טור א' רמון אצל רמון יהיה ריוח בין השלשלאות ולכן היה צריך טור שני והרמונים של הטור השני היו למטה והיו השלשלאות של השנים ממלאין את החלל שבין השלשלאות של העליונים והרמונים היו מכסין את הבטן והבטן הוא הרחב שבכדור באמצע הכדור ונמצא נתכסה כל הכותרת: וכן עשה לכותרת השנית. פירש בעמוד השני: (יט) וכתרת כו' באולם ארבע אמות. פירש הכותרת שעל ראש העמודים שהיה מעשה שושן באולם היה הכותרת ארבע אמות. ומה שכתוב לעיל חמשה אמות היינו גם הכותרת העליונה הנזכר בפסוק שלאחריו שעל הכותרת התחתון: (כ) וכותרת על שני העמודים. שהיה כותרת קטנה על ראשי הכותרת: ממעל לעומת הבטן. כלומר כנגד אמצע חללו של בטן: אשר לעבר השבכה. על אותו חצי כדור העליון שבו השבכה כנ"ל: על הכותרת השנית. היא הכותרת שהיתה ד' אמות והכותרת העליונה היתה שפה: (כא) ויקם את העמוד הימיני ויקרא את שמו יכין. הענין שהאור מאיר ובא לעולם ע"י ב' עמודי אור שהן שמש וירח שני המאורות וכנגדן מלכות בית דוד כמ"ש וכסאו כשמש נגדי כירח יכון עולם והן נגד פרץ וזרח שממשלת הלבנה ביום ובלילה ופורץ גדר ונכנס בגבול שאינה שלה כמ"ש חז"ל אם מפרץ קאתי מלכא להוי שהמלך פורץ גדר וגם מפני שהיא חסרה והוא לשון פרצה וחסרון. וזרח הוא ע"ש השמש והם נגד מ"ע ומל"ת ימין ושמאל עבודה וגמ"ח שעליהם העולם עומד והן עמודי עולם. ולמ"ע צריך גבורה כמ"ש איזהו גבור הכובש את יצרו והן נגד שמש וירח כי השמש נגד מל"ת לכן בו שס"ה ימים והוא בגבורה כמ"ש כצאת השמש בגבורתו וירח נגד עשה לכן נאמר בה כירח יכון עולם וזהו ב' עמודים הימני נגד מ"ע שהוא ימין שמו יכין והשמאלי נגד מל"ת שמו בועז וז"ש אצל ר"י בן זכאי נ"י ע"ה פ"ה שהם נגד ג' עמודים שהעולם עומד עליהם אך שבעו"ה אין בהמ"ק ושני עמודים נחסר עבודה ותורה כי מלכה ושריה בגוים אין תורה לכן לא נזכר עמוד אלא אצל הימין שהוא גמ"ח וכנגדן מ"ע. ופ"ה הוא נגד מל"ת שמתגבר על יצרו ומפוצץ אותו כפטיש יפוצץ סלע ונ"י הוא נגד התורה אור. וזה שכתוב בזוהר מעקר טורין ומנהר בוצינין נגד פ"ה ונ"י ובעבודת המצות אין שם כי במתים חפשי רק שבנת טעמי המצות והוא נכלל בשבנת התורה מנהיר בוצינין כי נר מצוה ותורה אור: (כב) ועל ראש העמודים מעשה שושן. היינו שהכותר' שעל ראש העמודים שהיתה מעשה שבכה היתה מצויירת בשושנים: (כד) ופקעי' מתחת לשפתו. אבל שפתו עליונה היתה עליהם צורת בקר. ופקעים הוא מלשון בקע לשון חצי כמ"ש למעלה: עשר באמה מקיפים. פירוש שהיו שני טורים בקרים והטור השני היה עומד על הרבוע כמ"ש בערובין שג' אמות התחתונים היו מרובעים והטור העליון אשר מתחת לשפתו היה בהיקף בעיגול: (כה) עומד על שני עשר בקר כו'. הם נגד י"ב מזלות שלה ארי' קשת וסימן טא"ק ושלשה פונים ימה נגד שור בתולה גדי וסימן שב"ג. וג' פונים נגבה נגד תאומים מאזנים דלי וסימן תמ"ד. וג' פונים מזרחה נגד סרטן עקרב דגים וסימן סע"ד וכנגדן הוא ד' יסודות ארמ"ע דהיינו נגד טא"ק הוא אש ונגד שב"ג הוא עפר ונגד תמ"ד הוא מים ונגד סע"ד הוא רוח וזהו לדעת המקובלים וכן הוא סידור הפסוק כאן אבל הפילוסופים אומרים שאוירות הוא תמ"ד ומים סע"ד כי שלשתן אלו תמיד במים ושם

והם לא ידעו ולא יבינו כי דגים הוא נגד ליתן המחבר אש ומים ושמו מוכיח עליו וכן רוח הוא המחבר בין אש למים כידוע ולהי"ב מזלות הם זיין ככבי לכת כנ"ס הל"ס חהו סדרן לככב הוא תאומים ובתולה. לנדק קשת ודגים. לנגה שור ומאזנים. לשבתאי גדי ודלי. להמה הוא אריה וללבנה סרטן. למאדים טלה ועקרב. היינו לפי שחמה ולבנה הם אחד לכן להם א' א' ונחזור לעניננו שאש הוא נגד לפון לפיכך כשהחמה בצד לפון היינו בימות החמה הוא חם מאוד וכשהחמה הולכת בדרום הוא מים והוא קר מאוד ונקרא ימות הגשמים ומזרח הוא רוח ועפר הוא מערב שכשהחמה במערב הוא זמן שכיבה ויסוב האדם עפר על הארץ כשהיה וכשהחמה במזרח תשוב הרוח באדם ותזרח השמש ויצא אדם לפעלו. וסימן לפון אש תקופת ניסן טלה. מערב עפר תקופת טבת גדי. דרום מים תקופת תשרי מאזנים. מזרח רוח תקופת תמוז סרטן. והי"ב בקר אלו הם נגד הי"ב מזלות ועמידתם נגד ד' רוחות השמים וד' יסודות וד' תקופות: והים עליהם מלמעלה. הוא נגד הלבנה ואמר עליהם פירוש היכן הוא למעלה בעולם הבא שבעה"ז הלבנה היא למטה מכל המזלות וכן נמשלו ישראל ללבנה והם שפלים מכלם היום אבל לע"ל יהיו ישראל מלמעלה כמו הלבנה: (כח) מסגרות להם. פי' שהיו קנים זה על זה מרובע ד' אמות על ד' אמות: ומסגרות בין השלבים. שלבים הן כמו רגלים ואין מפורשים כמה היו. אבל נראה שהיו ג' כמו הבקר תחת הים והיו מחוברים בנסרים דהיינו שהיו נסרים תחת המסגרות (הגדולים) מחוברים בין הרגלים והנסרים שבתוך השלבים הם נקראים ג"כ מסגרות. והיו הרגלים משוכים מן זוית המסגרות המרובע (הגדולים) מעט כדי ליתן מקום לנאת אותן הידות שעליהם האופנים: (כט) ועל המסגרות וגו' ועל השלבים כן. כמו שהיה על המסגרות כן היה על השלבים: ממעל. פירוש והכל הוא ממעל אבל ומתחת וגו': (ל) וארבעה אופני וגו' וסרני נחושת. פירוש מהד' נסרים המרובעים הנ"ל

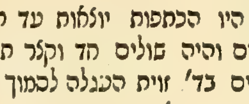

היו שנים מהם ארוכים יותר כזה כדי לתת עליהם את האופנים והמכונה יושבת על העגלה הזאת ורגלי המכונה על הארץ: כתפות להם. מתחת לכיור פי' שמן העגלה היו הכתפות יוצאות עד תחת הכיור לסמוך את הכיור כי להכיור לא היה שולים רחבים והיה שולים חד וקצר תחוב בכן ועצמה היתה רחבה וגדולה ולכך עשה ד' עמודים בד' זוית העגלה לסמוך את המכונה וג' מיני כתפות היו אחת מן העגלה ואחת מן המכונה ואחת מן פי המכונה:

מעבר איש. פירוש מכל צד: ליות. פירוש מחוברין מזה לזה בנסרים: (לא) ופיהו וגו' ומעלה באמה. פירוש שהיה ספה יוצא מאמה ולמעלה היינו שלאחר שהגביה המכונה אמה היה נמשך הספה: ופיה עגול. הוא שאמרנו שהיה עגול למעלה: מעשה כן. פירוש לשון כן ובסיס שעל ראש הספה היה פה אחר מעשה כן ועליה היה כיור עומד והיא היה יוצאת מן הכותרת חצי אמה: וגם על פיה. על ההצי אמה שיצאה מן המכונה שתחתיה היה אותו חצי האמה מקולעת: ומסגרותיהם מרובעות לא עגולות. אמר כפל ל' פי' לע"פ שהפה מלמעלה הי' עגול אבל במקום שמחובר למסגרת הי' מרובע דהיינו שהיה מרובע מלמטה ולמעלה עגול: וארבעת האופנים למתחת למסגרות. פירוש האופני' היו באים תחת מסגרות והיו שוין למסגרות נמוך מהם מעט: וידות האופנים. הם סרני נחושת הנזכר לעיל (פסוק למ"ד) שהולכין מאופן לאופן ועליהם עומד המכונה. וזהו במכונה: (לג) ומעשה האופנים וכו' פירוש כמו מרכבה שלנו: ידותם. הם הידות של עגלה והם הסרנים הנז"ל: וגביהם. הם האופן האמצעי שעל הידות: וחשוקיהם. הם הקנים שבין האופן שעל הידות להאופן שמבחוץ: וחשוריהם. הם הליפן שמבחוץ המגלגל בארץ וזהו אופן בתוך אופן דהיינו אופן שמבחוץ המגלגל בארץ ואופן שבאמצע התקוע על הידות: (לד) וארבע כתפות כו'. פירוש שהיה עוד ארבע כתפות כמין עמודים יוצאות מן המכונה עצמה לפי שהי' המכונה למטה רבוע ולמעלה עגול נמצא יוצא מכל צד זויות ועל אותן הזויות עומדות העמודים עד מתחת לכיור לסמוך את הכיור: (לה) ובראש המכונה כו'. פירוש הוא הפה האמור למעלה שהיה מתחיל לצאת אחר גובה אמה והפה היה גבוה חצי אמה נמצא גובה המכונה אמה וחצי אמה: ועל ראש המכונה. פירוש שהיה עוד כתפות על ראש המכונה שהוא פי המכונה והם נקראים בכאן ידותיה (לפי שכאן היו קצרים כמו ידות לפי שהם למעלה) והם עומדים על פי המכונה הגבוה חצי אמה לסמוך ג"כ את הכיור: ומסגרותיה ממנה. פירוש וכל העמודים שסומכין את הכיור נקראים מסגרות והיו הכל ממנה מן המכונה עצמה. עמה היו מוצקות: (לו) ויפתח על הלוחות כו'. פירוש שהיה לוחות מעמוד לעמוד סביב ויפתח על הכל על הלוחות ועל הידות (הם העמודים הקצרים שעל הפה) ועל המסגרות (הם העמודים הארוכים) נורת כרובים וגו' ובתוך הפה הנ"ל היה פה כלומר תור והיה נתון בתוכו הכן ובתוכו היה נתון שולי הכיור ואחר שילא מן הכן היה הכיור רחב מאוד והיו יוצאות כתפות מד' צדדים בג' מקומות כנ"ל לסמוך את הכיור:

ספר מנחת שי מלכים

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) ולא יִחַם לוֹ כל האומר יחם בצירי היו"ד אינו אלא טועה שבכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים בחירק וכן נראה בבירור ממה שכתב רד"ק בפירוש ובספר מכלול דף קכ"ד ועיין עוד מ"ש באיוב ג' על פסוק אל יחד: (י) ואת נתן הנביא. הוא"ו בגעיא בס"ס וכן ואת הגבורים: (יא) הלוא שמעת. מלא וא"ו כי הוא אחד מן י"ז מלא בסיפרא וסימן נמסר בהאי סיפרא סוף סימן כ"ב: ואדנינו דוד לא ידע. בהנעת האל"ף והוא א' מן השבעה מפקים אל"ף בלישנא וסימן נמסר במ"ג סדר ויפב ובתילים סימן קל"ו כמ"ש בתילים סי' קל"ה: (יג) הלא אתה אדני. חסר וא"ו שאינו במנין המלאים: (יח) ועתה אדני המלך לא ידעת. בס"א ישן מצאתי כתוב ואתה וכת"י ואת רבוני מלכא. אבל רד"ק כתב רבים טעו בזאת המלה וכתבו ואתה באל"ף לפי שהוא קרוב לענין אבל ברור הוא אצלנו כי הוא ועתה בעי"ן מפי ספרים מדוייקים ומפי המסורת עכ"ל ובמקרא גדולה כתוב עליו ועתה ג' כבירין אתה וקרינן עתה ומטעים ביה וכן במקרא ישנה מטולימולא נכתב בגליון בהללי של ליון ועתה: (יט) ויזבח שור ומריא ולאן. מלת ומריא הוא"ו במאריך בס"ס וכן ויזבח שור ומריא ולאן דלקמן וכן כתב הבלמשי. ובגליון אחר מטוליטולא כתוב עליו פליגא שׁוֹר וּמְרִיא: (כ) ואתה אדוני המלך עיני כל ישראל עליך. כאן תרגם יונתן וכען. ורד"ק כתב זהו ואתה באל"ף וטועין בו בעי"ן לפי שהענין יותר קרוב: (כז) ולא הודעת את עבדיך. עבדך ק': (לא) ותקד בת שבע אפים ארץ. חד מן ה' דסבירין ארצה וסימנם במסורת: (לג) ויאמר המלך להם קחו עמכם וגו'. דבר הדש ראיתי בספר א' כ"י שכתוב ויאמר להם המלך ומאן דחזי סבר טעותא הוא ולא היא אלא תליא בהאי רברבא ממסרא רבתא (או' הא') גבי סימן ויאמר להם דוק ותשכח וסימנא מילתא היא *והכי נמי גרסי' בע"י דהוריות בשני מקומות ותמיהא לי טובא. ובילקוט פרשת כי תשא וס"א גרסינן ויאמר המלך אל בניהו. ובילקוט מלכים וס"א גרסינן ויאמר המלך אליהם וכולם משובשים. אבל בתוספתא סוף הוריות שפיר כתיב ויאמר המלך להם: והורדתם אתו אל גחון. במקצת ספרים כתיב על וקרי אל. ואין נראה כן מהמפרשים וכן אמרו בהוריות פ' כהן משיח ובירושלמי דשקלים פ' שלש עשרה שופרות אין מושחין את המלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותן שנאמר והורדתם אותו אל גחון ובעל כלי יקר כתב נ"ל בדרשו קרי אל וכתיב על שהכוונה המשיחה תהיה על גיחון כלומר אין מושחין את המלכים אלא על המים והטעם כדי שתתדמה המשך מלכותם אל המים וזהו הקש אל גיחון שיהדמה אל גיחון שתמשך מלכותו ובמה שאומר בפסוק וירד לדוק הכהן וגו' ותרחב לך זה יותר כי שם לא כתיב אלא על גיחון עכ"ל. אחרי כן האיר ה' את עיני ומצאתי הכרע לדבר ממסורת הגדולה שזה כתיב וקרי אל. שבאלפ"א בית"א מן חד חד. חד אל וחד על נמנה בתוכם אל גחון ויאמר המלך להם קחו עמכם. על גיחון. וירד לדוק הכהן ונתן: (לז) כן יהי' עם שלמה. יהיה קרי: מכסא. במקצת ספרים מדוייקים מכסא בזקף גדול: (לח) על

(*עיין היטב במס"ד וצ"ע דמשמע מכנוס' דלא קאי רק על ויאמר להם ולא אליהם ותו ל"מ)

גחון. בספרים מדוייקים חסר יו"ד והוא חד מן ג' חסרים יו"ד על פי המסורת ושלשתם במשיחת שלמה ועיין מסורת הברית הגדול סימן הערכ"ה: (מב) איש חיל אתה. במקצת ספרים כ"י מלרע אך בספרי ספרד מדוייקים כהוגי יד וכל ספרי הדפוס מלעיל וכן נזכר במסורת (מערכת אות הא' ערך אתה) עם אותם שהם בטעם מלעיל: (מז) דוד לאמר ייטב. בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים בשני יודי"ן בראש המלה והפי"ת בצירי ובלא יו"ד בין טית לבית: אלהיך. אלהים ק':

ב (ג) ומשפטיו ועדותיו. נראית בו הוא"ו בקריאה והוא חד מן ה' מפקין וא"ו בלישנא: (כ) ותאמר שאלה אחת וגו' אל תשב את פני. מלת תשב מלעיל והשי"ן בסגול ע"פ המסורת. ובס"א כ"י בצירי ומלרע. ובעל יחיד במיעוטו: (כד) ויושיבני. ויושיבני ק' והבי"ת בפת"ח במקום צירי: (כז) בשלה. בדפוס ישן וספרים כ"י מדוייקים חסר יו"ד: (לו) בנה לך. הבי"ת בגעיא:

ג (טו) ויקץ שלמה והנה חלום וגו' לפני ארון ברית ה'. במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים כתוב בשם של אדנות וכן מצאתי במ"ג שנחשב זה עם קל"ד שמות הכתובים בא' דל"ת וראיתי ג"כ לחכם לועזאנו שכתב כן במקרא שלו: (ז) ואמתך ישנה. בחטפי המקרא שבין א"י לבני בבל כתוב ישינה מלא לבני א"י ובני בבל ישנה חסר וקשה כי בכל הספרים חסר ובמסורת ישנם ב' אידך אני ישנה ולבי ער:

ד (ז) על אחד. האחד קרי: (ט) בן דקר במקן. ברוב הספרים המ"ס קמולה והקו"ף פתוחה ובמדוייקים כ"י ודפוסים ישנים מלעיל הטעם במ"ס: (יב) תענך ומגדו. בס"ס הע' בשו"א לבדו כמ"ש ביהושע י"ב: אשר אצל נרתנה. במקצת ספרים הצד"י במאריך ומקצתן בפתח ועיין מ"ש ביהושע ג': (טו) בשמת. בכמה ספרים הבי"ת בלא מאריך:

ה (ד) ושלום היה לו. בספרים מדוייקים מלעיל: (יא) ויהי שנו. ברוב ספרים מדוייקים המאריך בוי"ו לא בה"א ובמקף בין שתי המלות: (טו) וישלח חירם מלך צור. י' מלא בלישנא וסימן נסדר ביחזקאל כ"ו במ"ג ופליגא אאגדתא דב"ר סוף פ' ס"א וילמדנו פ' וארא: (יז) רגלו. רגלי ק': (כ) ושכר עבדיך אֶתֵּן לָךְ. בשתי מקראות ישנות אחת מהן כ"י ואחת מהדפוס כתב אֶתֵּן לָךְ. ובשלים הן במיעוטן: תֹּאמַר ב' וחברו אמריה תאמר משלי א': כלדנים. במקצת מדוייקים מלא ב' יודי"ן אבל לפי מה שכתבתי בשופטים י"ח חסר יו"ד קדמאה: (כה) מכלת. משפט המלה מאכולת ונבלעה האל"ף בדגש רד"ק בפירוש ומכלול דף קי"ג: (כח) שנים חדשים. במקצת ספרים כ"י ישנים בוא"ו ושבוש הוא וכן כתב רד"ק שהוא כמו ושנים: ואדנירם. אין בדל"ת מאריך בכ"י:

ו (ד) שקפים. השי"ן רפויה: (ה) ילוע. יליע ק': (ו) היליע. הוניע קרי: (ח) שמה הצלע. מלרע: ובלולים. נכתב בוא"ו עם הדגש: (י) היגוע. היליע ק': (טז) מירכתי. מירכתי קרי: ויבן לו מבית לדביר. במדוייקים מלא יו"ד יכן הוא לפי

המסורה האומרת לדביר ב' א' מלא וא' חסר וסימן ומהמבון עד רמה וגו' עד גבול לדבר (יהושע י"ג) ודין. קדמאה חסר: (כא) ברתיקות. ברתוקות קרי: (כד) מקצות כנפיו. בספרים מדוייקים אין דגש בקו"ף: (לה) המחקה. המ"ס בדגש בכמה ספרים מדוייקים ומקצתן הַמְחֻקֶּה: (לו) כרתת. פליגי ביה ספרי אם חסר הוא או מלא וכן לקמן בסימן ז': (לח) כלה הבית. יש ספרים שהכ"ף בחירק ועל פי הרוב בקמץ: משפט"ו משפטיו קרי:

ז (ב) ארזים על העמודים. בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן ראוי כפי המסורת שאינו ממנין הי"א חסרים. ובסדר ויקהל נמסר סימנה במ"ג: (ג) על הצלעת. הספרים מתחלפים במקצתן חסר וא"ו ובמקצתן מלא וא"ו: אשר על העמודים. גם זה מלא וא"ו על פי המסורת והספרים המדוייקים: (ה) והמזוזות. חילופים רבים יש בספרים אמנם כפי המסורת דפרשת בא משפטו להיות מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה: (י) ועמדים ועב על פניהם. זהו אחד מן י"א חסרים: (יב) ועוד כרתת ארזים. מתחלפים כרתות מלא וא"ו: (טז) ושתי כתרת. במדוייקים חסר וא"ו גם אחר הרי"ש וכן במסורת כמ"ש בדברי הימים ב' ו': (יח) ויעש את העמודים וגו' לכסות את הכתרת אשר על ראש הרמנים. במקצת ספרים כ"י כתוב אשר על ראש העמודים אבל בשאר ספרים כתוב הרמנים וגם רד"ק כתב יש ספרים שכתב בהם אשר על ראש העמודים וטעות הוא כי המסרה אומרת ראש הרמנים לית כותיה הנה כי זה לבדו ראש הרמנים והשאר ראש העמודים: (יט) וכתרת אשר על ראש העמודים מעשה שׁוּשַׁן בהולם. בשורק ופתח וכן על שושן עדות במסורת ב' פתחין וכל שושן הבירה כותים: (כ) אשר לעבר שבכה. השבכה קרי: מאתים טרים סביב. כל טורים שבמקרא מלא וא"ו חוץ מזה שהוא חסר. מסורת פ' תצוה: (כא) ויקם את העמדים. חד מן י"א חסרים וא"ו במסורת וכן הוא בספרים מדוייקים: (כב) ועל ראש העמודים מעשה שושן. וכן פרח שושן שבסמוך שניהם בחולם ובקמץ פרשים פרש שם ומסורה: (כג) וקוה. וקו ק': (כח) מסגרת להם ומסגרת. שניהם חסרים וא"ו על פי המסורת וכן מצאתים בספרים מדוייקים: (כט) בין השלבים. בלא מאריך בה"א בס"ם ובמקצת ספרים כ"י הפי"ן בדגש ובספרים אחרים רפה וכן הביריו שבענין: ליות מעשה מורד. אין ביו"ד דגש וכן הביריו שבענין: (לו) ומסגרתיה כרובים. מסגרתיה קרי בלא וא"ו בראש התיבה והוא חד מן י"א דכתיבין וא"ו בריש תיבותא ולא קריין וסימן במסרא רבתא אות וא"ו: (לז) מדה אחת קצב אחד. בספר אחד כתיבת יד מצאתי כתוב וקצב עם וא"ו ובכל שאר הספרים בלא וא"ו ובמקצת דפוסים אחרונים הקו"ף בצירי ובשרשים כתב שהוא בשש נקודות וכן ראיתי בנוסחאות כ"י ובדפוסים ראשונים וכן וקצב אחד לשני הכרובים דלעיל בשש נקודות בכל הספרים: לְכִלְהֵנָה. כן הוא לבן אשר: (מא) וגלת הכתרת. במסורת יהושע ט"ו נמסר ז' חסרים וחד מנהון עמדים שנים קדמאה דפסוק וכן נמסר במ"ג: את שתי גלות. בפסוק הנ"ל מלא וא"ו כפי המסורת דלעיל: (מב) האחת לכסות את שתי גלות. מלא וא"ו כפי המסורת דלעיל: (אמר הצעיר המגיה לא יכולתי להתאפק מלהודיע שטעות נפל בדפוס שהגיהו על פני העמודים חסר וא"ו והלא לא נמנה זה עם י"א חסרים שנמסרו סימנם במ"ג פרשת ויקהל כמ"ש המחבר לעיל סימן זה ע"כ): (מה) ואת הסירות. ברוב ספרים מדוייקים מלא דמלא: האהל. האלה קרי: (מו) בין סכות ובין צרתן. במקצת ספרים צרתן הצד"י במאריך ועיין מ"ש ביהושע ג': (מז) לא נחקר השי"ת בשו"א לבדו: (מט) וחמש משמאול. בכמה ספרים מלא אל"ף וא"ו: (נ) והמזמרות. ברוב ספרים הה"א במארי"ך והמ"ס ראשונה רפה: הקדשים לדלתי הבית. הקו"ף בחט"ף קמץ ברוב מדוייקים: להיכל זהב. כתב רד"ק להיכל בלא וא"ו והספרים שכתוב בהם וא"ו טעות הוא: (נא) דוד אביו את הכסף. כן כתיב את בלא וא"ו:

ח (א) את כל ראשי המטות. חזינא לקמאי דמספקא להו בהאי תיבותא היכי כתיבא והן ולאו ורפיא בידייהו וליכא למפשט מנוסחי עתיקי דאיכא מאן דכתב ואת בוא"ו ובתר הכי גריר לה לוא"ו ואיכא מאן דכתב את בלא וא"ו ובתר הכי אוסיף וא"ו ובסיפרי דדפוסא נמי איכא פלוגתא בחדתי כתוב ואת בוא"ו בקרא ובתרגום ובעתיקי כתיב את בלא וא"ו והכי הוי תרגומא דילהון. ובס"ד אשכחנא בירורא דהאי מילתא במסרא רבתא דמסרא י"ט פסוקי בסיפרא דמלכים דכתיב בהוא את. את. את. ודין חד מנייהו והזינא נמי לבעל א"ת דכתב בספרים הכי גרסינן את: לְהַעֲלוֹת. כן הוא בס"ם: (ז) כי הכרובים. מתחלפים הספרים וע"פ המסורת מלא וא"ו שאין זה במספר החסרים בפרשת תרומה ואולם חברו שבפסוק הוא א' מן החסרים: (א"ה ויארכו פליגי ביה ספרי אי חסיר אי יתיר וע"פ המסורה דד"ה ב' ה' דין ראוי להיות חסיר: (טו) אשר דבר בפיו. במקצת דפוסים הבי"ת בצירי וטעות הוא שהמסרה אומרת כל דבר בסגול בר מן אס"ף שהם בצירי ואחד בסגול הנה החיה ה' אותי כאשר דבר (יהושע י"ד) וכן כתב במכלול דף ע"ד ובגלוית הן פ' כ"א מהשער השלישי וכן הוא בסגול בנוסחא כ"י וברוב ספרי הדפוס: (כג) הברית והחסד. בספרי ספרד הוא"ו בגעיא: (כו) דבריך. דברך קרי: (כז) יכלכלוך. ברובא דסיפרי דיקי מלא וא"ו כתיב וכן חברו דדברי הימים: (לא) מִזְבַּחֲךָ. כ"כ בס"ם והבי"ת בפת"ח: (לג) בהנגף. הבית בגעיא: (מה) שבו. ד' בטעם מלרע וסימן מסרתא בדברי הימים ב' כ"ה: אשר בנית. בניתי קרי: (מט) ושמעת השמים מכון שבתך. בס"ם התי"ו בסגול וכן בדפוס ישן: (נב) בכל קראם. הקו"ף בקמץ לבד והוא חטוף: (נג) לך לְנַחלה. כן כתב בספרי ספרד בגעיא: (סד) חלבי השלמים. הבי"ת רפה כן חברו שבפסוק: (סו) ויברכו. הרי"ש בשוא כמנהגנו: שמחים וטובי לב. בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים מלעיל ודפוסים אחרונים מלרע ולא טוב הדבר וחברו דד"ה מלעיל בכל הספרים:

ט (ח) לארץ הזאת. בשפחא לבד והגלגל טעות: (ט) ויחזקו. בכל ספרים המדוייקים חסר יו"ד וכן הוא ע"פ המסורת בפרשת וירא ואע"פ שראיתי איזה גמגום במסורה אין חולק בזה: וישתחו"ו. וישתחוו קרי: (יא) ובזהב לכל חפצו. ה' דמטעין בהון דסבירין כל וקריין לכל מסורת סוף פרשת תרומה: (יח) ת*מר. תדמר קרי ועיין מ"ש (בדניאל ב') על הזמנתן בב"ר פרשה כ"ו וירש זרעך את שער שונאיו ר' אומר זו תרמוד אשריו כל מי שרואה במפלתה של תרמוד שהיתה שותפת בשני חרבנות וכו' והכי איתא באיכה רבתי פסוק בלע ה'. וירושלמי פ' ד' דתענית ובסוף פ"ק דיבמות אין מקבלין גרים מן התרמודיים וכו' ותו אמרינן התם עתידין ישראל דעבדי יומא טבא כי חריב תרמוד. וכתב רש"י בד"ה ב' ח' דבמלכים כתיב את תמר ותרמוד קרינן וזהו ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודיים ובב"ר פרשת עקידה מפרש שעזרו לשונאיהם של ישראל ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכים תמר לשון תמורה שהיה להם לעשות לישראל חסד שעשה עמהם שלמה שבנה להם ככך תרמוד ומשום שלמה לא נכתב כאן תמר אלא תדמר כלומר עיר הטובה הכל לכבוד שלמה שאין כבוד שלמה לומר כאן הוא בנה ככך שמרדו בי וקלקלו בו על כן כתב תדמור ולא תמר ועיין יפה תואר בב"ר שם סימן י"ט ומ"ש סוף פרשת וירא בפסוק וירש זרעך את שער אויביו: (כב) ושלישיו. ברוב המדוייקים מלא יו"ד: (כד) אשר בנה לה. הבי"ת במאריך ובמקף בספרים כ"י ובדפוסים ישנים בגלגל: (כה) והקטיר אִתּוֹ. במקצת ספרים כתוב אֹתוֹ וטעות הוא: (כו) אשר את אלות. בספרים מדוייקים חסר יו"ד ומלא וא"ו כתיב ונמסר עליו לית וכתיב כן:

י (ב) ותבא ירושלמה. ה' ד' מנהון חסרים יו"ד וסימן נמסר במ"ג (ישעיה ריש סימן ל"ג): ותבא אל שלמה. בדפוס ישן כתיב אל המלך שלמה ושיבוש הוא: (ג) ויגד לה שלמה. הגימ"ל בסגול לא בצירי כמו שהוא במקצת דפוסים חדשים: (ה) משרת*ו. משרתיו קרי: (ט) ויּשמך למלך. במקצת ספרים חסר יו"ד וברובן מלא: (י) אשר נתנה מלכת שבא. המ"ם במאריך כחבריו שבענין: (יד) שש מאות ששים. בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וכ"י השי"ן בסגול לב"א ותופשני לטעות כי בכל ספרי הדפוס וכ"י השי"ן בצירי וכ"כ המדקדקים של נקבות שש בצירי וסמוך למלה זעירא או מלעיל בסגול כמו שֶׁשׁ הנה: (כא) לא נחשב. אין מאריך בנו"ן: (כה) והמה מביאים. סימן מלכים והמה מביאים. ד"ה והם מביאים. וחד פסוק סימן המה ישאו את המשכן וגו' והם ישרתהו: והמה מביאים. יש מחלוקת בספרים במילוי או חיסור יו"ד קדמאה וממסורת ירמיה סוף סימן י"ז נראה שהוא מלא שלא נמנה זה עם מלין דחסרין יו"ד בלישנא דביאה:

יא (א) מואביות עמניות אדמית צדנית חתית. בחמש תיבות הללו רבו החילופים בספרים אם חסרים וא"ו בתר יו"ד או מלאים ובנוסחא כ"י נמסר על כל א' וא' לית חסר ואולם ברוב ספרים מדוייקים שתי תיבות הראשונות מלאים ושלש אחרונות חסרים ומלת מואביות מלא גם וא"ו קדמאה כי לא נמנה עם החסרים וא"ו בלישנא במסורת פרשת דברים ובריש רות ובמכלול דף רי"ד כתב שמ"ם עמניות בה"ק וכן הוא בספרים מדוייקים לא בקמץ לבד או בחולם כמו שנמצא במקצת דפוסים: (ב) דבק. בס"א כ"י הבי"ת בקמץ וכ"כ ר' יונה בס' הרקמה עם הזרים שבאו קמץ שלא בהפסק וכתב עליו רד"ק במכלול שקל פָּעַל ולא מצאתיו כן בכל הספרים המדוייקים כי אם במקצתם: (ג) ופלגשים. במקצת ספרים מלא דמלא ובמקצתם חסר יו"ד קדמאה: (ה) אלהי צדנים. בכל הספרים חסר יו"ד קדמאה וכן נכון לפי מה שכתבתי בשופטים י"ח: (יד) ויקם ה' שטן. במקצת דפוסים יש פסיק בין השם לשטן ונכון היה הדבר שלא יהא נראה כחוזר למעלה אבל בספרים ישנים איננו גם לא בפסיקתא דנביאים: (יז) ויברח אדד. באל"ף ובשני דלתי"ן והאחרים בה"א רד"ק: (כח) ויפקד אתו לכל סבל בית יוסף. כתב ר' יונה עם בנין הקל וַיִּפְקֹד אֹתוֹ לכל סבל בית יוסף ואנחנו מצאנוהו בספרים המדוייקים וַיַּפְקֵד אתו מבנין הפעיל והמסורת עליו ב' וַיַּפְקֵד עליהם את גדליהו (מלכים ב' כ"ה) ודין: (לג) צדנין. לית כתיב כן בנון וברוב ספרים חסר יו"ד קדמאה וכן נכון כמ"ש (בשופטים י"ח): (לו) לדויד עבדי. בספרים מדוייקים כ"י לדויד הדל"ת במאריך וצ"ע בחילופים כי משם נראה שזהו דעת ב"נ: (לז) ואתך אקח. במקצת ספרים כ"י נמסר עליו לית זקף פתח וצריך לעיין מ"ש בס"ד (בישעיה מ') על נקס אקח: (לח) אתך. הכ"ף רפה וכן במסור' אתך ג'. שנים דגשים ואחד רפה. אתה תדבר את כל (שמות ז' ב'). ואתה אחזר מתניך (ירמי' א' י"ז). והיה אם תשמע. בתראה רפי: לשמור חקותי. במקצת ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן נכון ע"פ המסורה דפרשת תולדת יצחק וירמיה סימן מ"ד: (לט) ואענה. האל"ף נחה כ"כ רד"ק בכל חיבוריו:

יב (א) כי שכם בא כל ישראל. מה שתרגם יונתן ארי לשכם אתו כל ישראל פירושא הוא ועיין מ"ש (ביחזקאל סימן כ"ג): (ב) אשר ברח מפני המלך שלמה. במקצת ספרים כ"י וגם בדפוסים אחרונים כתוב שלמה המלך ובספרי הדפוס ראשונים וגם במקצת ספרים כ"י מדוייקים כתוב המלך שלמה וכת"י וכן הוא במאיר נתיב: (ג) ויבאו ירבעם וכל קהל ישראל. ויבא קרי ובהרבה מספרי הדפוס כתיב ויבאו. ואין זכר כלל מהקרי וטעות גמור הוא שזהו א' מן י"א מלין דכתיב וא"ו בסוף תיבותא ולא קריין כמו שנמסר על פסוק זה במסורה ומפני שראיתי במסרה זו איזה טעיות הריני מברכן שלא להניח מקום לבאים אחרינו לטעות טעות. האחד הוא כי בסימן הנזכר נמנה ויאמרו איש ישראל אל גדעון משל בנו (שופטים ח') וכתוב עליו אח"כ וצ"ע. ולדידי מיפשט פשיטא לי שכתוב ויאמרו ואין כאן קרי וכתיב כלל וכן הוא בכל הספרים. עוד טעות אחר שבסוף המסרה נמנה וקבלו היהודים את אשר החלו לעשות ואף זה פשוט שכתוב וקבל בלשון יחיד בלא וא"ו לבסוף כמו שכתוב החכם אבן עזרא וכמו שכתבתי שם וכן מצאתי בס' אחד מקלף ישן שכתוב בו מסרה זו בלא שני פסוקים הנזכרים ובהכי דיקא מניינא די"א מלין דאל"כ הוו להו י"ג: (י) וידבר*. וידברו ק': (י) קטני הקוף בקמץ והטי"ת בקמץ חטוף מפני דגשות הנון רד"ק בפי' ומכלול דף ר"י כמו ומתי קִבְּלוֹ (יחזקאל כו) וכן חברו דד"ה ב' י': ממתני. המ"ם בקמץ והוא חטוף: (יא) העמים. במקצת דפוסים קדומים העי"ן בחטף סגול ובשאר ספרים בשוא לבדו וכן חברו דדברי הימים שם: (יב) ויבו ירבעם וכל העם. ויבא ק' הכתיב בוא"ו וקרי באלף: (טו) הסילני. במקצת ספרים מדוייקים מלא יו"ד ובד"ה א' ט' אכתוב מזה

נס"ד: (טז) ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל. סי' (שמואל ב' כ') אין לנו חלק בדוד ולא נחלה לנו בבן ישי. מלכים. ובדברי הימים ב' י' מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי. שמואל ואיש לאהליו ישראל. מלכים לאהליך ישראל. ד"ה איש לאהליך ישראל ובספר כ"י מדויק מצאתי שכל שלשת פסוקים אלה נמנו עם סימן י"ח מלין תקון סופרים ונראה שכן צריך להיות במסורת ריש ספר במדבר ובתילים סי' ק"ו ובמדרש ילמדנו פ' בשלח כמ"ש בזכריה ב' והיל"ל לאלהיו לאלהיך אלא שכינה הכתוב וכן במדרש הביאו השמעוני בשמואל רמז ק"ו ר' שמעון בן יוחאי אומר בשלשה דברים מאסו ישראל בימי רחבעם במלכות בית דוד ובמלכות שמים ובבית המקדש הה"ד אין לנו חלק בדוד זו מלכות שמים ולא נחלה בבן ישי זו מלכות בית דוד איש לאלהיו ישראל ולא לב"ה אל תקרי לאהליו אלא לאלהיו אמר ר' שמעון בן מנסיא אין ישראל רואים סימן גאולה לעולם עד שיחזרו ויבקשו שלשתן הה"ד (הושע ג') אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם זו מלכות שמים ואת דוד מלכם זו מלכות בית דוד ופחדו אל ה' ואל טובו זה בנין בהמ"ק שיבנה במהרה בימינו אמן ועיין באגדת שמואל פ' י"ג ובפירוש הושע לרש"י ורד"ק גירסא אחרת ובזוהר פרשת תרומה קע"ה ע' ב' תנינן לא גלו ישראל מארעא עד בכפרו בקב"ה ובמלכותא דבית דוד דכתיב אין לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי איש לאהליו ישראל מאי איש לאהליו אתר דע"א שריא בגווייהו היינו לאלהיו ע"כ. ועיין עוד בפ' אחרי מות דף ס"ט עמוד ב' וכלי יקר כאן וגם בשמואל א' ח' ותמיי פרשת וישב והארכתי עוד בביאור תקון סופרים בזכרי' ב' בפסוק כנוגע בבת עינו: (כא) ויבאו רחבעם. ויבא קרי: (כד) וישובו ללכת. במקצת ספרים וישבו: (לא) מקצות. הקוף רפה כמו שאכתוב בסי' י"ג: (לב) בחדש השמיני בחמשה עשר. בחמשה הבי"ת דגושה בכל הספרים וטעמא לא ידענא: (לג) מלבד. מלבו קרי ובאיכה רבתי פסוק ויחמוס כגן שכו שכח ה' בציון מועד ושבת אמר שהקב"ה משכח מועדותיהם ושבתותיהם של ישראל אלא מועדוהיו ושבתותיו של ירבעם בן נבט שבדא להם הדא הוא דכתיב בחדש אשר בדא מלבו מלבד כתיב כד"א מלבד שבתות ה':

יג (א) בא מיהודה. היו"ד נחה ובלא מאריך במ"ס: (ב) המקטרים. בכמה ספרים חסר יו"ד קדמאה: (ד) ויהי כשמע. ברוב הספרים הכ"ף רפה ובספר אחד כתיבת יד כתוב עליו לבן נפתלי דגש עד כאן. שמע מינה דלבן אשר רפה. ועיין מה שכתבתי בשופטים ז' ולקמן סי' י"ד: (ז) וסעדה. דעת רבינו יונה בספר הרקמה שהסמ"ך בהט"ף קמץ והקמצות בו שלא בהקשה. ולשון רד"ק בשרשים הוא"ו במאריך והסמ"ך בשוא. ויש ספרים שהסמ"ך בחטף קמץ ובמכלול כתב שהוא נווי והראוי הפ"א בשוא כמו הָעֵמֶק שְׁאָלָה יש ודרוש יְרָשָׁה ובא הפ"א בחטף קמץ וכן כתב בפירוש הפסוק: (יב) אשר בא מיהודה. בספרים כ"י המ"ס בלא מאריך כדלעיל וכן חברו שבסמוך: (יז) כי דבר אלי וגו' לא תשוב ללכת. במקצת ספרים כ"י מצאתי כתוב ולא תשוב וכן מתורגם ולא תתוב אבל ברוב הספרים כתוב לא בלא וא"ו והראשון שבפרשה כתוב ולא תשוב בוא"ו וכן נמסר על השני לית קדמאה ולא תשוב. עוד יש להוכיח כן מכללי המסורת שפסוק ראשון הוא אחד מן פסוקים שכתוב בהם לא ולא ולא ופסוק שני הוא מאותם שכתוב בהם לא ולא לא וסימנהון במסרא רבתא מערכת אות הלמ"ד: (כ) ויהי הם יושבים אל השלחן ויהי דבר וגו'. במקצת ספרים יש כאן פיסקא באמצע פסוק: (כא) אשר בא מיהודה. היו"ד נחה בספרים כ"י ככל חבריו שבפרשה: (לג) מקצות העם. הקו"ף רפה בספרים כ"י כמ"ש בסימן י"ב וכן הוא במקצת דפוסים:

יד (ב) כי אתי. את ק': (ה) ויהי כבאה. בכ"ף וכן הביא בעל המסורת במערכת אות הכ"ף באלפא ביתא מן חד חד נסבין כ"ף בריש' ולית דכוותהון ויש חילוק בספרים אם מלא וא"ו או חסר: (ו) ויהי כשמע. יש ספרים שהכ"ף בדגש ועיין לעיל בסימן י"ג: (יב) בבאה רגליך העירה. מקור בתוספת ה"א ומלרע ואם כן הה"א רפויה וכן הוא בספרים מדוייקים כ"י וגם במסורת נמנה עם מלין דלא מפקין ה"א בסוף תיבותא: (כא) ורחבעם בן שלמה וגו' ושבע עשרה שנה. בכמה ספרים השי"ן בשוא ופתח: (כב) ויקנאו אתו. קל הנו"ן אף על פי שהוא מהדגוש וכמוהו רבים: (כה) עלה שושק. שישק ק':

טו (טו) וקדשו. וקדשי ק': (טז) בעשא מלך ישראל. בנוסחאות כ"י כולם העי"ן בשוא לבדו וכך הם במקצת דפוסים: (יח) בית מלך. המלך ק': (יט) ובינך. בדפוסים ראשונים וברוב ספרים כ"י מדוייקים בלא יו"ד אחר הנו"ן וכן כתב רש"י על פסוק ישפט ה' ביני ובינך כל בינך שבמקרא חסר יו"ד בין הנו"ן והכ"ף וזה מלא וכו': (כ) ואת כל כנרות. בספרים כ"י מדוייקים הכ"ף במאריך והנון רפה ובשו"א לבד ומקצת ספרים בחטף פתח וכמוהו כנרות דיהושע סי' י"א וסימן י"ב כמ"ש שם והם שלשה על פי המסורת: (כא) ויחדל מבנות את הרמה. באיזה דפוסים קדומים כתוב מבנות הרמה בלא מלת את ובטלים הם אבל רבים שכתוב בהם מלת את: (כז) גבתון. שבי"ת בדגש והתי"ו רפויה כחברו שבפסוק ואחרים שבספר זה: (כט) ויהי כמלכו. בכ"ף וחבירו שבסי' ט"ז בבי"ת על פי המסורת: (ל) בכעסו. העי"ן בשוא לבדו בספרים כ"י ודפוסים ישנים:

טז (ר) אל יהוא בן חנני. בס"א כ"י וגם באיזה דפוס הטעם בנון שניה וכן חברו שבפרשה אבל ברוב הספרים שניהם מלעיל שהטעם בנו"ן ראשונה. ועיין בריש נחמיה: על בעשא לאמר. במקרא גדולה כתוב על זה למערבאי אל בעשא וזה טעות בודאי ואין כאן מקומו רק על פסוק אחר שבפרשה. ויעמד זמרי וגו' אשר דבר אל בעשא וכן בנוסחא כ"י נמסר עליו למערבאי אל ולמדינחאי על. וכן כתב בבירור בחילופים שבין מערבאי למדינחאי. למערבאי ויעמד זמרי וגו' אל בעשא. למדינחאי על בעשא. וידוע שאנו סומכים על קריאת מערבאי ומה שתרגם יונתן גם על השני דמליל על בעשא פירושו קא מפרש ובמקצת ספרים נמסר גבי על בעשא לית ורצה לומר לית דכתיב על בעשא רק זה: (ט) בית ארצא. לית מלרע וכתוב אל"ף בסוף: (יא) במלכו. בבית כמ"ש לעיל סימן ט"ו: כשבתו. בכ"ף והם שנים במסורת וחברו כשבתו על כסא ממלכתו (דברים י"ז י"ח): (יב) וישמד זמרי וגו' אל בעשא. עיין מ"ש למעלה ברא' הסימן: (כד) מֵאֵת שֶׁמֶר. בכל הספרים הטעם במ"ם וכן במסורת עליו בספרים כ"י לית ומלעיל ובמקרא גדולה כתוב עליו לית סגול ר"ל האל"ף וחס לשון לוית חן בשער ס' פרק ב' על מלת את ובמ"ס שמושית כלו צירי ומלרע מֵאֵת הרכב חרבו וּמֵאֵת המעט תמעיטו וכן כלם בר מן א' צירי וסגול ומלעיל להסמכו למלה מלעיל מֵאֵת שֶׁמֶר: (ט) ובחטאתיו. ובחטאתו קרי: (כז) ויתר דברי עמרי אשר עשה. בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב עמרי וכל אשר עשה וטעות הוא: (לא) מלך צידונים. ברוב ספרים מדוייקים מלא יו"ד גם אחר צד"י וכן משמע ממסורת שופטים י"ח כמ"ש שם: (לד) יריחה. כתיב בה"א וקרי בוא"ו כמו אהלה והדומים לו: ובשגיב. ובשגוב ק' בוא"ו שרוקה והכתיב ביו"ד:

יז (ו) מביאים לו לחם. ברוב הספרים מלא דמלא ועיין מה שאמרתי לעיל סי' י': (ז) היה גשם. מלרע שלא כמנהג מכלול שקל פָּעַל ולפי זה מה שנמסר במסרה גדולה ג' בטעם מלעיל צריך לומר מלרע: (ט) קום לך צרפתה. ברוב הספרים הפ"א בקמ"ץ וכן חברו שבסמוך ובמקצת מדוייקים כ"י ודפוס ישן בלא מאריך בצד"י ובמקצת ספרים במאריך ועיין מ"ש ביהושע ג': (יא) ותלך לקחת. הקו"ף בפתח באתנח: לקחי נא לי. בכל ספרים כ"י הלמ"ד במאריך וכ"כ רד"ק בפי' ובמכלול דף י"ם וקריאתו בשוא נח: (יב) ועשיתיהו. במקצת ספרים חסר יו"ד תניינא: (יג) והוצאת לי. ברוב המדוייקים מלא וא"ו והתי"ו בלי ניקוד: (יד) לא תכלה. בקמץ ומשפטו בסגול: תתן. תת קרי וכתב בעל כלי יקר בשם ספר הזהר וזה לשונו עד יום תת ה' גשם. והש"י לא יתן הגשם עד תתן את הצרפית שע"י הזכות ונתינת עוגה קטנה שתתני לי תחיי את הנותנת הגשם כי בהתעוררות התחתונים יעורר הש"י רחמיו ע"כ. ועיין עוד שם רמז אחר מהמחבר הנזכר: (טו) הוא והיא. היא והוא קרי ונדרש בשיר השירים רבה בפסוק סמכוני באשישות ובפרקי רבי אליעזר ריש פ' ל"ג ועיין כלי יקר ומסורת הברית הגדול סימן תתרל"ז: (יז) לא נותרה בו נשמה. במקף במקצת ספרים והבי"ת בדגש ברוב ספרים כ"י מדוייקים. ועיין מ"ש בכלל אתי מרחוק:

יח (א) אראה. האל"ף בצירי וכן מסור עליו בנסחא כ"י לית אכן בהרבה ספרים מצאתיו בסגול: (ה) מעיני. העי"ן בשו"א: ולוא נכרית. מלא וא"ו ואל"ף על פי המסורת: מהבהמה. כתב רד"ק מן בהמה כתיב וקרי מהבהמה עכ"ל. כן הוא במקצת ספרי הדפוס אבל בספרים כ"י שלפני וגם בדפוסים ישנים כתוב מהבהמה ואין כאן ק' וכתיב כלל: (ו) ויחלקו. הוא"ו במאריך בספרים כ"י: (יב) ימצאך. היו"ד במאריך בספרים כ"י: (כו) ויפסחו. הוא"ו במאריך בספרים כ"י: אשר עשה. במסורת פרשת וילך בפסוק ואנכי הסתר אסתיר וגו' על כל הרעה אשר עשה ב' סבירין עשו. ויפסחו: (כז) ויהתל. זה לבדו בא על משקלו בדגש התי"ו והשאר רפים רד"ק: (לא) כמספר שבטי בני יעקב. כתוב במק"ג לית רפי וחד כמספר ע"כ. פי' רצה האמור כאן ר"ל הכ"ף בשוא ורפי המ"ם. האחר הכף בפתח ודגש המ"ם והוא כַּמִּסְפָּר אשר תעבו דפרשת שלח לך. ועיין בספר מסורת המסורת מאמר ג' שבבי' דומים רבים כאלו: (לד) וילכו על העלה. היו"ד במאריך בין למ"ד שהוא עתיד והיו"ד איתנית והמאריך מורה על השרשית ובין למ"ד שהוא צר והיו"ד שרשית בשקל מִשְׁכּוֹ וקחו לכם. רד"ק בפי' ובמכלול דף קכ"ם ושרשים שרש יצק. ועיין מה שכתבתי בפרשה בא על מְשְׁכוּ ובמאמר המאריך: (לו) בעלות המנחה. בבי"ת: בישראל. כן כתוב בבי"ת ובנביאים עם פירוש הרי"א כתוב לישראל וטעות הוא: ובדבריך עשיתי. כתיב ביו"ד וק' בלא יו"ד: (מ) וירדם. במקצת ספרים ויורדם מלא וא"ו: (מב) ברכ*ו. ברכיו ק': (מד) עלה אמר אל אחאב. בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב לאחאב ושבוש הוא: וָרֵד כן כתיב ובספר אחד כתיבת יד כתוב וְרֵד ואין לחוש עליו:

יט (ד) ויבא וישב תחת רתם אחת. אחד ק' בדל"ת והכתיב בתי"ו. אבל תחת רתם אחד שבסמוך כתיב וק' בדל"ת. וכן ראיתי בספרים מדוייקים וזולת זה שיבוש: (ו) ענת. בספר אחד כתיבת יד מלא וא"ו ובספרים מדוייקים בשלש נקודות והמ"ל רפה: (טו) מדברה דמשק. עיין מה שכתבתי ביהושע י"ח: (יח) כל הברכים. אין בבי"ת מאריך: (כ) אֶשְׁקָה־נָּא לאבי ולאמי. רבו החילופים במלה זו רבינו יונה בספר הרקמה כתב שהוא בחטף קמץ תחת השי"ן כמו אֶפְשְׂעָה בה (ישעיה כ"ז) וכן כתב האפודי בפרק ע"ז וגם רד"ק בספר מכלול דף כ"א מנאם עם דומים אחרים שעי"ן הפעל שלהם בחטף קמץ וכן כתב בפירוש המקרא במקצת ספרים מדוייקים השי"ן בחטף קמץ ובשרשים הוסיף שבמקצת ספרים בחטף פתח עד כאן. ומהספרים כתובי יד שבאו לידי יש מהם כדעת רד"ק במכלול ובפירוש וקצת מהם השי"ן בשוא לבדו ובכלם השי"ן דגושה והאל"ף בלא מאריך מה שאין כן בדפוסים אחרונים: (כא) ובכלי הבקר. הלמ"ד בחירק בכל ספרים המדוייקים והוא חד מן שבעה מטעין דסבירין בצירי. עיין במסורת הגדול שורש כל:

כ (ג) ויאמר לו כה אמר בן הדד. י"ב דסבירין ויאמרו ועיין מ"ש בסוף פרשת מטות: (י) ישפק. חסר וא"ו וכתוב בשין שמאלית ע"פ המסורת: (יח) לְמִלְחָמָה יָצָאוּ. בס"א כ"י למלחמה הלמ"ד בפתח ויש הערה ג"כ מחילוף זה בדפוס ישן אבל בשאר ספרים בשו"א: (כ) וינסו ארם. במקרא גדולה נכתב בצדו וינס ארם בספרים מדוייקים וישנים ע"כ. ואומר אני כי אם זקנה יש כאן חכמה אין כאן: (כג) נחזק מהם. החי"ת בחטף סגול בספרים מדוייקים: (כה) תמנה לך. בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים התי"ו במאריך: (כז) כלאו את הארץ. בספר אחד כ"י וס"א דפוס ישן המ"ם בקמ"ץ ולדעתם הוא פועל עבר מבנין הקל אכן בכל ספרים מדוייקים בחירק והוא פועל עבר מבנין פעל הדגוש והיתה ראויה הלמ"ד להדגש ואקלה וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים ומעו מדפוסי השרשים לעשותו קמוץ שכן במסורת מְלָאוּ כל כסף מלכים חירק: (כט) מאה אלף רגלי. בקצת מדוייקים כתובי יד ודפוסים ישנים המ"ם במאריך: (לא) וחבלים בראשנו. ברוב ספרים שלפני חסר יו"ד ומבורם

ומסורת שלהם ב׳ וחסר וחברו דמו בראשנו (יהושע ב) וכן כתב ר׳ יונה. ויש ספרים והבלים בראשינו מלא ביו״ד הרבים ומסורת שלהם ב׳ חד מלא וחד חסר. ורד״ק הביא שתי הסברות בפי׳ ובשרשים ומהפירוש נראה שהפש סברא ראשונה עיקר: (לג) וימהרו. וכן ויבלחהו בנסחאות כתובי יד הוא״ן במאריך וגם בקצת דפוסים ישנים: (לח) ויעמד למלך אל הדרך. במקצת ספרים כ״י ודפוסים ראשונים כתוב על וכן תרגם יונתן: (מא) מעל*. מעלי ק׳: (מג) סר וזעף. ב׳ בפתח על פי המסורת שלא כמנהג נהי העי״ן וחברו ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף שבסמוך:

כא (ח) והשלח הספרים. ספרים ק׳: (י) ברכת אלהים ומלך. כל שמות האמורים בנבות קודש (שבוע מוכסם) בסוף פ׳ שבועות העדות ופי׳ רש״י בנבות כתיב ברך נבות אלהים עד כאן. וג״ל שה״ה ברכת אלהים וכן פסק הרמב״ם סוף פ״ו מהלכות יסודי התורה. ובמסכת סופרים כל השמות האמורים בנבות קדש חוץ מברך נבות אלהים ומלך והוא טעות ודאי: (כא) הנני מבי*. מביא ק׳: (כט) לא אבי*. אביא ק׳:

כב (ו) ויקבץ מלך ישראל. הלי הספר בפסוקים: (ז) ונדרשה מאתו. חזינא תרתי נסחא כ״י דכתיב בהו מֵאִתּוֹ ולקמן נמי גבי ויאמר מלך ישראל וגו׳ לדרש את ה׳ מֵאֹתוֹ בנסחא חדא כתיב מֵאִתּוֹ וברובא דנוסחא דיקי תרווייהו כתיבין מֵאֹתוֹ בחולם וחסר וא״ו: (יא) לדקיה בן כנענה. העי״ן בחטף פתח: עד כלתם. ברוב ספרים מדוייקים חסר וא״ו: (יג) יהי נא דבריך. דברך קרי ובספרים כתובי יד אין בבי״ת מאריך: (טז) אשר לא אהבר. האי״ו רפויה בכל ספרים כ״י וכן חברו דדברי הימים ב׳ י״ח. ועיין מה שכתבתי בפרשת כי תצא על פסוק לא תתעב: (יז) נפלים אל ההרים. בספר אחד כ״י הפ״א בשלש נקודות ובכל שאר ספרים בחולם וכן כתב רד״ק בשרשים וכן במסורת ב׳ חד חסר וחד מלא והמלא הוא חברו דד״ה (ב׳ יח) שהוא מלא וא״ו ושניהם בחולם: (כד) אי זה עבר. ובד״ה ב׳ י״ח אומר איזה הדרך עבר וכתב רבינו יונה בספר הרקמה שיעור הכתוב אי זה הדרך כאשר נאמר בנוסחא השנית וכן כתב רש״י ז״ל כאן הרי זה מקרא קצר: (ל) **ואתה לְבַשׁ בגדך**. בנביאים עם פי׳ הרי״א כתוב לְבַשׁ בחולם הבי״ת ויש גם כן הערה מהילוף זה בדפוס קדמון. אמנם בשאר ספרים בפתח וכן במסורת לבש ב׳ וחברו הוא של דברי הימים (שם) וגם הוא בפתח: (לד) הפך ידך. בדפוסים אחרונים כתוב ידיך ביו״ד וקרי בלא יו״ד וכן כתב רד״ק. אך בדפוסים ראשונים וספרים כתובי יד מדוייקים כתוב ידך בלא יו״ד ואין כאן ק׳ וכתיב כלל: (מג) לא סר ממנו. ו׳ דסבירין ממנה וקריין ממנו מסורת ריש פ׳ נו. ועיין מ״ש בריש פרשת תרומה: (מד) ומקטרים. בספרים כ״י הוא״ו במאריך: (מט) יהושפט עשר. עשה ק׳: נשברה. נשברו ק׳:

מלכים ב

א (ב) המשלי. הה״א בחטף פתח ובמאריך וכן חבריו שבענין. ורבים כמותם כמ״ש בסוף מאמר המאריך ובפרשת בשלח על המשלי אין קברים: (יג) תיקר נא נפשי. תיקר ב׳ חד מלעיל וחד מלרע ובענין. ועיין מ״ש במאריך המאריך בתירון הקירה ראשונה: (יד) הנה ירדה אש מן השמים. ברוב ספרי הדפוס וכ״י שופר הפוך ביו״ד ובלא טעם אחר בדל״ת:

ב (א) את אליהו בסערה. רבו החילופים שנפלו בספרים על מלה זו וחברתה שבענין כי במקצתם הבי״ת במאריך והסמ״ך רפה ובשוא לבד. ובמקצתם בלא מאריך בבי״ת והסמ״ך דגושה ובשוא לבדו ורד״ק בפי׳ ובמכלול דף רי״ז ושרשים כתב שהסמ״ך בחט״ף קמץ והבי״ת מעמדת בגעיא ולא דבר מאומה מדגשות או רפיות הסמ״ך. אמנם ממה שכתב במכלול דף כ״א משמע בהדיא שהסמ״ך רפה יען נמנה זה עם מלין אחרין שנפל מהן הדגש ואות השמוש בגעיא: (ג) אשר בית אל. ד׳ בלישנא סבירין בבית מסורת כאן ובפרשת וארא: (ט) ויהי כעברם ואליהו. יש מי שנסתפק אם כתוב כעברם בכ״ף או בבי״ת ולדידן פשיטא לן דכתוב בכ״ף ע״פ המדוייקים והמסורת דהוא חד מן מלין דנסבין כ״ף בריש׳יה ולית דכוותא וסימנהון במסרא רבתא אות כ״ף: (טז) הגיאות. הגאיות ק׳ והספרים מתחלפים במילוי או חיסור יו״ד בתר גימ״ל: (יז) עד בש. ברוב הספרים חסר וא״ו: (יח) הלוא אמרתי אליכם. באיזה ספרים חסר וא״ו אבל ברובן מלא וכן הוא במסורת במנין י״ז מלאים בסיפרא וסי׳ נמסר לעיל סימן כ״ב במ״ג: (כא) רפאתי. בחירק הפ״א: (כד) ויקללם. אין דגש בלמ״ד:

ג (ד) אלף אלים צמר. לית וכתיב רי״ש: (ה) ויהי כמות. בכ״ף רד״ק והם ג׳ בכ״ף ע״פ המסורת: (טו) כנגן המנגן. בספרים כ״י הה״א במאריך והמ״ם רפה וכן במקצת דפוסים: (יז) ובהמתכם. בספרים מדוייקים הוא״ו במאריך: (כ) ויהי בבקר כעלות המנחה. כעלות בכ״ף. ובס״ה כ״י מצאתי כתוב ויהי בבקר כזרח השמש וטעות הוא: (כד) ויבו. ויכו ק׳ והוא חד מן מלין דכתיבין בי״ת וקריין כ״ף: ויבו בה. ב׳ סבירין בם ואידך ותירוש יכתש בה (הושע ט׳): (כז) על החמה. חסר וא״ו וכן דרשו בפסיקתא ובילמדנו פרשת כי תשא החמה כתיב שהיה משתחוה לחמה ובסנהדרין סוף פ׳ אחד דיני ממונות פליגי רב ושמואל חד אמר לש״ש וח״א לשם ע״ז ור׳ לוי דב״ר פ׳ נ״ה סבירא ליה כמאן דאמר לשם שמים: ויסובו לארץ. בבילהי פירקא דלעיל אמר ר׳ חנינא בר פפא אותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדרגה התחתונה ופי׳ רש״י מדלא כתיב לארצה הכי קאמר לשפלות ולתחתית שבו שנגזר עליהם פורענות. ורד״ק מפיק לה להאי דרשא מדכתיב וישבו חסר וא״ו כלומר ישבו לארץ. כמו וישבו אתו לארץ. ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון:

ד (ב) מה יש לכי. לך ק׳: (ג) שכניכי. שכיניך קרי ובספרים מדוייקים אין בהם יו״ד אחר כ״ף ראשונה: (ה) מגישים. מלא גם יו״ד קדמאה בספרים מדוייקים וכן ראוי על פי המסורת שנמסר כאן ואף במלכים א׳ ה׳: מיוקת. מוצקת קרי והוא בחולם כי הוא בינוני שהשפעיל כמו שכתוב במכלול דף קכ״ט וכן צריך להגיה בשרשים: (ז) נשיכי. נשיך ק׳: *בניכי. ובניך ק׳: (טז) אתי חבקת בן. את קרי: (כג) אתי הלכתי. את קרי. הלכת קרי: (כז) העלים ממני. העי״ן בשוא לבדו מכלול דף פ״ב וכן הוא בספרים כ״י מדוייקים ובלא מאריך בה״א ועיין מ״ש באיכה על פסוק אל תעלם אזנך: (כח) הלוא אמרתי. בספרים מדוייקים בלא וא״ו שהיא מן י״ז מלאים בסיפרא: חגר מתניך. בספרים מדוייקים חסר וא״ו. (לא) ואין קשב. במקצת נוסחאות ספרדיות כ״י מלרע והפי״ן בציר״י ונכתב בצדו שכן הוא בספר מוגה ואם כן הוא תואר וכן פירשו רבי יונה כי מצאו מלרע בספר ירושלמי שנסמך עליו ורד״ק כתב עליו בשרשים שלא מצאו מלרע בשום ספר מדוייק כי אם באותו הירושלמי אשר סמך עליו רבי יונה והוא שם דבר כמו ואין קול ואין ענה ואין קשב (מלכים א׳ י״ח) וכן הוא בספרים שלנו מלעיל ובסגול: (לד) כפו. כפיו ק׳: (לו) קרא אל השנמית הזאת. בספר אחד מפוליטולא נכתב בצדו נכהא אחרינא קרא לשנמית וגם בספר א׳ מספרד בכ״י היה כתוב בראשונה אל השונמית ואח״כ עבר על הגרר ונראה עלמא טובא ללמ״ד שהגיהו לשנמית ופלא הוא בעיני: (לט) ללקט ארת. אין באל״ף מאריך: ממנו. ו׳ סבירין ממנה וקריין ממנו מסורת ריש פ׳ נו ועיין מ״ש ריש פ׳ תרומה: (מ) וילקו לאנשים. היו״ד מעמדת בגעיא לחסרון היו״ד פ״א הפועל מהמכתב רד״ק וכן הוא בספרים מדוייקים: כאכלם. בכ״ף רד״ק: (מב) לחם בכורים עשרים לחם שערים. חד מאלפ״א בית״א מן ב׳ ב׳ לא נסבין וא״ו בריש תיבותא וממעין בהון וסימן במסרא רבתא:

ה (א) היה איש גדול. בכל ספרים שלפני מלרע ומכלל יופי כתב בא מלרע שלא כמנהג ובמקצת ספרים מלעיל וכן דברי המכלול בדף ו׳: (ט) בסוס*ו. בסוסיו קרי והכי איתא בירושלמי פרק חלק בענין גחזי: (יב) אבנה. אמנה ק׳: (יח) בהשתחויתי. כפי הנראה בחילופים שלנו לבן נפתלי מלרע בפשט א׳ לבד ולב״א שאנו סומכים עליו מלעיל בשני פשטין והפשט הראשון ראוי להיות על היו״ד וכ״כ רד״ק בפי׳ הפסוק מלעיל בשני פשטין והוא שם. ובעל מכלל יופי טעה שכתב שם כי הוא מלעיל בשני פשטין נראה מדבריו שהמלעיל מורה שהוא שם ואדרבא איפכא מיבעי ליה כמ״ש במכלול דף קס״ו זה לשונו כי מלרע הוא שם בהשתחויתי בית רמון אך דבריו אלו סותרים למה שכתב בפירוש הפסוק כדלעיל ובכמה ספרי הדפוס וכתיבי יד מצאתיהו מלרע בפשט האחרון לבד וכגון דא צריכא רבא: בהשתחויתי בית רמון יסלח נא. נא כתיב ולא קרי ע״פ הגמרא פרק אין בין המודר ועל פי המסורת וסימן נמסר ברות: (כ) ולקחתי מאתו מאומה. במקרא גדולה כתוב מומה חסר אל״ף והוא כפירוש רש״י ז״ל שכתב מומה חסר אל״ף לפי שהיתה לקיחה זו למום עכ״ל. ובכל הספרים שבאו לידי כתיב מאומה באל״ף. גם ר׳ אליה המדקדק בהגהת שרשים שרש מאם הביא לשון רש״י ואח״כ אמר ואני לא מצאתי כן בכל הספרים וגם אינו במנין מלות דלא מפקין אל״ף כמו שלחך ודומיהם עד כאן דבריו. ואע״פ שאין ראיה מוכחת לדברי רש״י ז״ל סמך לדבריו מצאתי ממדרש תנחומא וזה תוארו חי ה׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מידו מאומה אמר הקב״ה אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה ואתה חזרת ולקחת ממנו מאומה חייך מומו אתה נוטל שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך. עוד מצאתי בויקרא רבה סדר מצורע פרק י״ז על י׳ דברים נגעים באים וכו׳ עד ועל חילול ה׳ מגיחזי ויאמר גיחזי נער אלישע וגו׳ מהו מאומה מן מומא דאית ביה פירש בנעמן ומנין שלקה בצרעת שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך. ומאמר זה איתא נמי במדרש רבה פרשת נשא פ״ז בלישנא יתירא והכי איתמר התם. ועל המחלל שם שמים זה גיחזי שרץ אחר נעמן ליטול ממנו ממון שנאמר וירדף גיחזי אחרי נעמן וגו׳ אלישע קידש שמו של הקב״ה שלא רצה ליטול מנעמן כלום וגיחזי רדף אחריו ונשבע לו לשקר שאלה אלש שישלח לו ממון נמלא זה מחלל שם שמים מה שקידש אלישע אמר לו הקב״ה לגיחזי רשע אתה אמרת חי ה׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה נשבעת בשמי כדי לחלל חייך מאומה אמרת ומומו אתה נוטל וצרעת נעמן תדבק בך ע״כ. ומתוך כל מאמרים אלו גמרתי אומר שבספרו של רש״י היה כתוב מומה וקרי מאומה וסברתו היא שגם חכמינו ז״ל דרשוהו כן וכן ראיתי לבעל כלי יקר שכתב נראה כי פשוט הוא בעם ז״ל דרשו קרי וכתיב דקרינן מאומה וכתיב מומה לשון מום ע״כ. אך לפי דעתי אין זה מוכרח בדברי רבותינו ז״ל אדרבא נוכל לקיים גירסתם כספרים שלנו אבל דרשו מאומה לשון מום כמו שדרשו ג״כ בב״ר פ׳ נ״ו על פסוק אל תעש לו מאומה אל תעש לו מאומה ובויקרא רבה פ׳ ל״ד בענין הצדקה א״ל הקב״ה לא דייך שלא נתת לו משלך מאומה אלא במה שנתתי לו אתה מכניס לו עין רעה לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה מן כל מה דהוא ליה לא ישבוק לבריה ונסיב מומא לנפשיה ויש להם ז״ל על מה שיסמוכו מתרי קראי דכתיבין מאום למערבאי וקרי ומיתפרשן מום ואלו הן ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק מאום (איוב ל״א) וחברו ילדים אשר אין בהם כל מאום בריש דניאל ואיתן מן מ״ה מלין דנסבין אלף באמלעות תיבותא ולא קריין וסימנהון במסרא רבתא ובחילופי המקרא שבין מערבאי למדנחאי כתוב באותו של איוב דלמדנחאי מאומה כתיב מום קרי. אחר כל אלה הדברים מצאתי סיוע לרש״י מהירושלמי דפרק חלק דאמרינן התם אתא גיחזי ואמר חי ה׳ כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה מומה כתיב ע״כ: אך בעל יפה מראה כתב מומה כתיב לא מצאתי כן בשום ספר ונראה שהוא כמו קרי ביה מומה דמפום דק״ל שלא מצינו לשון מאומה על מציאות דבר אלא על העדרו לא התן לו מאומה. ולא ידע אתו מאומה. כי לא מצאתם בידי מאומה. להכי קאמר דה״ל כאילו כתיב מומה שרמז שיקח מומו דהיינו הצרעת: (כג) קח ככרים. חד מאלפ״א בית״א מן ב׳ ב׳ לא נסבין וא״ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן במסרה רבתא: ככרים כסף. הכ״ף בשוא מפני הסמיכות: (כה) מא*ן. מאין קרי: אנה ואנה. במקצת ספרי הדפוס הנו״ן בקמץ בשתי המלות וטעות הוא כי בכל ספרים המדוייקים אָנֶה הראשון הנו״ן בסגול וכן לא תצא משם אָנֶה ואנה והלכת אָנֶה ואנה (מלכים א׳ ב׳) והם שלשה במסורת: (כז) תדבק בך. התי״ו במאריך: ובזרעך. הוא״ו במאריך במדוייקים:

ו (ב) נלכה נא. מאריך בנו״ן בנסחאות כ״י ודפוסים ישנים: (ז) הרם לך. הרי״ש בסגול והמלה מלעיל כמו שבא במסורת פרשת בשלח על פסוק ואתה הרם את מטך

והוא

והוא ג"כ בטעא חדא דכל חד וחד מלעיל וליח דכותיה וסימן בסוף מ"ג : (ט) השמר. יש ספרי' מהדפוסים ראשונים שהמ"ם בצירי ומצוקבים הם כי המלה מלעיל והמ"ם בסגול וא' בלבד נמצא בצירי כי הוא מגרע השמר והשקט (ישעיה ז') : (י) והזהירה. והזהירו ק' : (יג) איכה. הכ"ף בחולם. (אמר המגיה שה מראות עיני בראותי החילופים שנמצאו בין הספרים במלה זו כי במקרא גדולה מוגהת נכתב בגליון איכו קרי ובאחרת איפה קרי. וכן בדפוסי אמשטרדם איפה ק' ובדפוסי ווינציאה קצתם איכו וקצתם איפה ואין לי להכריח ממסורת אלא שהאיוב ריש סימן ל"ח נמסר בכמה אופנים אשר נכתבה תיבת איפה ואילו בכ"ף לא נסדר שם.

אבל הנראה לע"ד אין כאן ק' וכתיב כלל כיון שהרב המחבר דרכו להעיר על כל קרי וכתיב וכאן לא כתב אלא הכ"ף בחולם. וכן נראה דעת רד"ק בפירוש הפסוק וכן כתב בשרשים שורש איך ע"ש. וכן כתב המכלל יופי כמו איכה תרעה אלא שהוא קמן וזה בחולם ע"כ : (כ) כבואם. בכ"ף : (כא) כראותו. בכ"ף : (כב) ובקשתך. הוא"ו במאריך במדוייקים כ"י : (כה) חרי יונים. דיב יונים קרי כן הוא בס"ם מדוייקים כ"י וגם בדפוס ישן אבל גירסת הרי"ף וריא"ז בפ' הקורא את המגילה עומד. חורי יונים וכן כתב בעל הלשון כי הכתיב חורי יונים והקרי דביונים על משקל גליונים. ובמקצת ספרי' חדא מלה כתיב ובשני יודי"ן וי"ש ביו"ד אחד לבד וכן הוא ברד"ק בפי' ובשרשים שרש דב וזו היא ג"כ גירסת רבינו ישעיה הראשון ז"ל מטראני : (ל) ויהי כשמע. פליגי ספרי' אם הוא דגש או רפה ועיין מ"ש בשופטים י"ו : (לב) הראיתם. הרי"ש בדגש ע"פ המסורת ומכלול דף ע"ב וד' ס"א : המרצח. המ"ם רפויה והה"א סמוכה בגעיא מכלול דף כ' :

ז (ו) קול רכב קול סוס. בתרגום של יונתן כתוב וקל סוסין ובכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים קול סוס בלא וא"ו כראש המלה וכן הוא במאיר נתיב ואני יגעתי לעמוד על בירורו של דבר עד שמצאתי בחסד אל מסרה משנים עשר פסוקים דמיין מן ג' ג' מלין קדמאה ותליתאה לא נסיב וא"ו ומציעאה נסיב ו' וסי' נמסר במסרה גדולה ישעי' מ"ט ופסוק זה אינו נחשב עמהם ומזה נלמד שכתוב קול בלא וא"ו : סכר עלינו. כתוב במכלול משקל פעל שהוא מלעיל שלא כמנהג ובסוף מסרה גדולה נמנה ג"כ בטעא חדא דכל חד וחד מלעיל וליח דכותיה : (ז) המחנה כאשר היא. כתיב וקרי בי"ד בדפוסים ישנים וספרים כ"י : (ח) ויבאו המצרעים. בספרים מדוייקים המ"ם רפה והה"א במאריך : (ט) ומצאנו עוון. מלא בשני ווי"ן והוא חד מן ד' מל' ע"פ המסורות וסימן נמסר בד"ה א' כ"א. ועיין שם בפי' רש"י ז"ל : (יב) בהשדה. בשדה קרי ועיין מ"ש בקהלת סימן ו' על שהתקיף : (יג) הנם ככל ההמון. בכ"ף וכן חברו שבפסוק : ההמון ישראל אשר נשארו בה. המון קרי : (טו) בהחפזם. בחפזם ק' והוא חד מן מלין דכתיבין ה"א במצעות תיבותא ולא קריין כמ"ש בקהלת סימן ו' : (יח) ויהי כדבר וגומר וסאה סלת. במקצת ספרים כתיב וסאה הסמ"ך בשוא לבדו ובספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים ישנים הסמ"ך בחטף קמץ והוא"ו בתאריך וכ"כ רד"ק בשרשים ויהי סאה סלת בשוא הסמ"ך. וסאה סלת בשקל. בחטף קמץ הסמ"ך : (יט) היהיה כדבר הזה. הרבו הספרים לפשוע בדבר הזה וברוך היודע אי זה יכשר הזה או זה כי בשתי מקראות כ"י משנים קדמוניות מצאתי כתוב הדבר הזה בה"א כמו שכתוב בתחילת הפרשה וגם בדפוס ישן שכתוב בפנים כדבר נרשם מבחוץ הדבר להורות שנמצא חילוף זה בספרים. ולא ראיתי לאחד מהמפרשים כלום זולתי בעל כלי יקר שכתב ובזה יובן שנוי הלשון שלמעלה אמר הדבר הזה וכאן הוא אומר כדבר הזה להכביד חטא השלים לומר שלא האמין כלל לא זה ולא כיוצא בו ולזה אמר כאן כדבר הזה בכ"ף הדמיון לא כן למעלה שכתוב היהיה הדבר הזה עכ"ל. וכן בתרגום יונתן הראשון פתגמא והשני כפתגמא אבל במאיר נתיב שניהם בה"א :

ח (א) אשר החיה. ברוב ספרים הה"א בחטף סגול כמנהג ברוב כשפ"א גרונית ויש ספרים בשוא לבדו : ולכי אתי. את ק' : (ה) החיה את המת. החי"ת בחטף סגול וכן החיה את בנה. אשר החיה אלישע שבפסוק ומתחלפים בשוא לבד כמ"ש למעלה : וזה־בנה. יפה דגש : (ו) מיום עזבה את הארץ. בספרים מדוייקים הה"א רפה וכ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב ובפירוש ובשרשים שהוא מקור והעי"ן נקראת בקמץ חטוף והה"א רפה ומפפטה בנופיק והמסורת עליו ב' לא מפיק ה"א וחברו עזבה יתומיך (ירמיה מ"ט) שהוא ציווי ומזה למדנו שהעי"ן חטופה ואין בה מאריך : (י) לא חיה החיה. לו ק' : (יז) שנה. שנים קרי : (יט) לתת לו ניר. השעם בתי"ו : ניר ולבניו. במקצת ספרים כ"י וכמה דפוסים כתוב לבניו בלא וא"ו בראשית המלה וכן משמע מפי' רלב"ג. ובמקצת ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן כתוב ולבניו בוא"ו וכן הוא בתרגום ובמאיר נתיב וגם חברו שבד"ה ב' סימן כ"א כתוב בוא"ו ושניהם הובאו כן במסורת שם : (כה) בשנת שתים עשרה שנה. בנביאים עם פי' הריא"ז ליכא מלת שנה וכן בס"א כ"י אמנם ברוב הספרים איכא :

ט (ב) וראה שם יהוא. י"ש וראה במאריך הוא"ו : והביאת. בא מלא בעי"ן הפועל מכלול דף ק"ן וכן ראיתי במסורת הביאת והביאת ב' כתיבי כן וחברו לא הביאת לי שה עלתך (ישעיה מ"ג). ותימא שבישעיה סימן מ"ג במקרא גדולה לא נחשב זה עם אותם שהם מלאים יו"ד בלישן הבאה. ועיין עוד מ"ש בישעיה ל"ז : (ג) משחתיך למלך אל ישראל. במקצת ספרים כ"י ישנים וגם במקצת דפוסים ראשונים כתוב על ישראל ואתבריר לן דשנגה היא וצריך למיכתב אל ישראל דהכי איתא במסורת כל משחתיך למלך כתוב אל ישראל בר מן א' על ישראל וסי' ויאמר נתן אל דוד אתה האיש (ש"ב יב) פוק חזי במ"ג סי' ויחי וכן כתב רד"ק אל ישראל כמו על ישראל וכן כתב לקמן אל עם ה' אל ישראל כמו על : (יח) ויאמר לו השלום. י"ב דסבירין ויאמרו ועיין מ"ש בסוף מטות : המשגע הזה. הספרים חלוקים במקצתם הה"א במאריך והמ"ם רפויה ובמקצתם במאריך ודגש וי"ם בלא מאריך ובלא דגש ורד"ק בספר מכלול דף כ' מנאו עם אותם שהם בדגש ובלא מאריך הה"א : (טו) ל*גיד. להגיד קרי ונראה שכן צריך להיות בחילופים למערבאי : (יז) ושלח לקראתם. בספרים כ"י הוא"ו במאריך ויש מהם שהשי"ן בשוא

ופתח : (יט) וישלח רכב סוס שני ויבא אלהם ויאמר כה אמר המלך שלום. עיין מ"ש בשמואל ב' י"ח : (כה) בדקר שלשה. הש"א במקום וא"ו : (לג) שמטוא. שמטוה קרי : (לז) והית*. והיתה קרי ובס"ם הוא"ו בגעיא ובס"א כ"י מצאתיו בב' יודין והיית ומסור עליו לית כתיב ב' יודין וכן הוא בחילופי המקרא אליבא דמדינחאי :

י (ד) ויראו מאד מאד. בספרים מדוייקים כ"י וגם דפוסים ישנים היו"ד במאריך והוא חד מן ד' חסרים יו"ד ע"פ המסורת מלבד שמואל וסימן במסרה רבתא אות יו"ד : (ח) שימו אתם. ברוב ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים קדמונים אתם חסר וא"ו וכן נכון ע"פ המסורת כי במלכים ב' סימן ג' נמסר ט' אותם מלאים בסיפרא ולא נחשב זה עמהם : (ט) ויאמר אל כל העם צדקים [illegible]. כתב המכלל יופי בא עם המ"ם לבדה בחסרון יו"ד בכתיבה והם דברי רד"ק [illegible] י"ב. ותמהני כי בכל הספרים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן הביאו [illegible] המסורת בתילים ל"ז על פסוק ותשועת צדיקים. וכבר השיג עליו ר' אליה המדקדק [illegible] בהגהותיו לספר מכלול וזהו טעות כי חסר בו יו"ד קדמאה והיה לו לומר [illegible] צדיקם המה ישפטו (יחזקאל כ"ג) : (טו) תנה את ידך. במקצת דפוסים אחרונים [illegible] ביו"ד וטעות הוא : (יט) בעקבה. בספרים כ"י ודפוסים ישנים העי"[illegible] והבי"ת דגושה והה"א רפה : (כו) ויצאו את מצבות בית הבעל. לית [illegible] עיין מ"ש בד"ה ב' סימן א' : (כז) וישימהו. ברוב המדוייקים כן כתיב מלא יו[illegible] קרי והכי איתא בשילהי פירקא דהקורא את המגילה עומד [illegible] יהושע בן קרחה היה אומר למהראות כשמה מפני שהוא גנאי [illegible] ליגנותא אסירא בר וכו' : (כט) אשר בית אל. ד' דסבירין [illegible]. יונתן תרגם וגבורתיה דומה שהוא גורס כן לאחד מהספרים :

יא (א) וראתה. ראתה [illegible] (ב) הממותתים. המומתים קרי ובמקצת ספרים הכתיב בשני תוין. אמנם ברוב ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים בתי"ו א' בלבד וכן ברד"ק כאן ובפי' רש"י ד"ה ב' כ"ב והוא חד מן מלין דכתיבין מוקדם מאוחר וסימן במסרה רבתי אות וא"ו. ברם צריך להתישב בדבר שמצאתי במלכים א' י"ט מסרה מן ז' מלין דכתיבין תי"ו ולא קריין. ומילין אלין אינון מתלתא גווני תרי מינייהו כתיבין תי"ו וקריין דל"ת וסימן ובאנו אליו באחת המקמות (ש"ב י"ז) באחד קרי והבריה ויבא וישב תחת רתם אחת (מלכים א' י"ט) אחד קרי ותרתי אחריני כתיבן תי"ו וקריין ה"א בשנת הרביעית (ירמיה כ"ח) בשנת השמינית (ירמיה ל"ב) תרווייהו בשנה ק' ותלתא כתיבן תי"ו ולא קריין כלל וסימן ארבעת כנפות (יחזקאל י"ז) ארבע קרי. עפר התפלשתי (מיכה א') התפלשי קרי. הממותתים. המומתים ק'. והמסרה בחד שמא כללינהו זאת אומרת שתיבה זו כתובה בשני תוי"ן וצריך עיון. ובסוף קהלת איכא נמי מסרה אחריתי חילופא דדא מן י"א מלין דקריין תי"ו ולא כתבן דאית בהון מכמה אנפי. ובמסרה גדולה כתיב שם ואני המאסף קשיא לי טובא וכו' ולדידן לא קשיא לן כלל דאורהיה הוא כדחזינן הכא : (ד) המאיות. המאות קרי : (ה) השלשית מכם וכן (ו) והשלשית בשער סור והשלשית בשער אחר הרצים. בשלשתם ראיתי חילופים רבים ומשבח אני אות' שכתבום חסרים יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה ומסורת דפרשת שלח לך מסייעא להו זיל קרי התם במסרה גדולה : (ט) שרי המאיות. המאות ק' : (י) לשרי המאיות. המאות קרי : (יב) ויוצא. הצד"י בחירק והסר יו"ד על פי המסורת והם ד' כתובים כן וסימן בפרשת ואתחנן במקרא גדולה : (טו) את שרי המאיות. המאות ק' : פקדי החיל. כל פקודי מלא וא"ו בר מן הד חסר ויצו יהוידע את שרי. מסורת ריש פרשת פקודי : (יח) וישברו את מזבחתו. בס"א כתיבת יד היה כתוב את ואחר כך הוסיפו וא"ו ועשו ואת וכן נראה מהתרגום וכן מצאתי בשני דפוסים ישנים ובמאור נתיב. אמנם ברוב הספרים כתוב את בלא וא"ו : מזבחתו. מזבחותיו ק' : (יט) יקח את שרי המאות. לית כתיב כן בטעין : (כ) בית *מלך. המלך קרי :

יב (ד) ומקטרים. בספרים כ"י הוא"ו במאריך : (ה) כל כסף הקדשים. במקצת מדוייקים הקו"ף בחטף קמץ וגם לספרים שהיא בקמץ לבד קריאתה בחטף קמץ כמ"ש בסוף פרשת הגוה : (י) בימין. מימין קרי : (יב) את הכסף המתכן. הה"א במאריך בספרים כ"י : יד*. ידי קרי. ה*פקדים. המפקדים קרי : (יד) כלי זהב וכלי כסף. שניהם בהירק ובמסורה גדולה נמנו עם ז' מטעין דסבירין בצירי : (כב) ויוזכר. בכ"ף וברי"ש ואין ביו"ד מאריך : ויהוזבד. בבי"ת ובדל"ת כן כתב רד"ק ואני מצאתי שניהם בבית ובדל"ת בארבעה ספרים מדוייקים כתובי יד ודפוס א' ישן וכן בד"ה כתוב זבד בן שמעת בבי"ת ובדל"ת :

יג (ו) אך לא סרו וגו' החטי*. חסר אל"ף וכן בירמיה ל"ב : (ז) ועשרה רכב. מלעיל : (יב) אשר נלחם אמציה. בדפוס ישן נכתב בגליון אמציהו וכן הוא במקצת ספרים כ"י וטעות הוא בידם שזהו אחד מן ט' הכתובים בלא וא"ו על פי המסורת וסימן נמסר לקמן סימן י"ד במ"ג : (יג) וירבעם ישב. כן נקוד :

יד (ב) יהועדין. יהועדן ק' : (ד) ומקטרים. בספרים מדוייקים הוא"ו במאריך : (ו) בספר. בספרים מדוייקים הסמ"ך בגלגל : תורת משה. התי"ו במאריך : לא יומתו. במקצת ספרים יש מאריך במלת לא ולא במלת יומתו וכן חברו שבסמוך : ימות. יומת קרי : (ז) בגי המלח. מלח קרי ומלת בגי במקצת ספרים מלא יו"ד ואל"ף. אך במסורת נמנה במספר החסרים אל"ף בקריאה וסימן נמסר במ"ג ביהושע סימן י"ח וזכריה סימן י"ד : יקתאל. עיין מה שכתבתי ביהושע ט"ו : (י) ונשאך. בספרים מדוייקים הוא"ו במאריך : (יב) לאהלו. לאהליו ק' : (יג) ויבאו ירושלם. ויבא ק' : (יד) הנמצאים בית. בנביאים עם פי' הרי"א בבית וגם בדפוס אחד נרשם כן בחוץ אבל בכל שאר ספרים כתוב בית ובד"ה כתוב בבית האלהים : התערבות. בס"א כ"י הבי"ת דגושה וכן חברו שבד"ה ובשאר ספרים שניהן רפין : (טו) ויתר דברי יהואש וגו' ואשר נלחם עם אמציהו. בכל הספרים כתוב בוא"ו ובאחד מן הספרים כ"י היה כתוב בוא"ו ואח"כ עבר עליה קולמוס. ולפי דעתי נשתבש במה שנמצא כתוב במסורת ויתר דברי יואש דאשר נלחם ומדלג ממסרה שעיסיה סגר דדין

הוא

הוא ולא הוא דהכא כתיב יהואש ומברה קתני לי' אפסוקא דלעיל (י"ב י"ג) דכתיב יואש: (כג) מלך ירבעם בן יואש מלך ישראל. בס"א כ"י וגם בדפוס ישן מוניציאה ובנביאים עם פי' מהרי"א כתוב בן יואש על ישראל ובספרים אחרים כתוב מלך וכן תרגם יונתן:

טו (ד) ומקטרים בבמות. בספרים כ"י מאריך בוא"ו וכן ומקטרים שבסוף הסימן הזה: (ה) וישב בבית החפשית. סימן מלכים בבית ההפשית ד"ה בית החפשית וא' פסוק סימן עיניכם הראות אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור: (י) קבל עם. במקצת ספרים הוא מלה אחת אבל רד"ק כתב בפי' ובשרשים שהן שתי מלות וכן תרגם יונתן קדם עמא. וגם בספר ישן מסור עליו לית ואינון תרין מלין ולכל הנסחאות בקמץ חטוף: (יג) שלום בן יבש וגו' לעזיה מלך יהודה. בספר אחד כ"י כתוב לעזריה וכן בספר אחר נכתב בגלדו ס"א לעזריה וכן אית בתרגום אבל ספרים אחרים כתוב לעזיה וכן דינו מכח המסורת שנמנה עם הכתובים עזיה במסרה רבתא אות ע"ן וכן כתב מהרי"א ז"ל לעזיהו הוא עזריה פעמים קורא אותו עזריה ופעמים עזיה ועיין מ"ש בד"ה א' ו': (יד) ויך את שלום בן יבש. במקצת ספרים מלא יו"ד וכן דינו ע"פ המסורת דבסוף שופטים נמסר כל החסרים בלישנהון ולא נמנה זה עמהם: (כה) בית *מלך. המלך ק': (כט) בא תגלת. בס"א כ"י כתוב תלגת ובגליון שלו ס"א תגלת ובספר א' כ"י כתוב בפנים תגלת ובחוץ תלגת ק' ובכל שאר ספרים כ' וק' תגלת כחבירין שבענין. ובד"ה ב' כ"א כתיב תלגת: (לה) ומקטרים. הוא"ו במאריך כמו שכתבתי למעלה: (לח) וישכב יותם עם אבותיו ויקבר עם אבותיו בעיר דוד אביו. בס"א כ"י וגם בדפוס ישן השמיטו ויקבר עם אבתיו ואף בדפוס ישן מוניציאה ליכא בתרגום ואתקבר עם אבהתוהי ובס"א איתנהו בפסוק ובתרגום:

טז (ו) וארומים. ואדומים ק' והוא חד מן ד' מלין כתיבין רי"ש וק' דל"ת וסימן נסדר במ"ג בירמיה סימן ל"א: (י) דומשק. נכתב בוא"ו עם דגש במ"ס ונמסר עליו לית מלא: (טו) ויצוהו. ויצוה ק': ואת עלת המלך. בספרים מדוייקים הוא"ו בגעיא: (יז) ואת הכיר. את ק': (יח) מיסך. מוסך ק': החיצונה. במקצת ספרים מלרע ובמדוייקים מלעיל ונמסר עליו לית בטעם מלעיל וכ"כ רד"ק ונמנה ג"כ בסוף מ"ג בשפה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה:

יז (ו) ויגל את ישראל אשורה. היו"ד בסגול וכ"כ רש"י כאן ובאיכה ב' כתב שהוא בציר ויש שם מ"ש שכתוב ויגל מלך בבל את ישראל אשורה וצריך למחוק מלך בבל: בחלח. בספרים מדוייקים החי"ת בשוא לבדו: (יב) ויעבדו הגלולים. תרגומו ופלחו ית בעליא דומה שהיה כתוב את הגלולים ובספרים שלנו אינו ובמקצת ספרים כתוב הגִלֻּלִים חסר וא"ו: (יג) כל נביאו. נביאי ק' ויש בו דרש בפסיקתא עיין ילקוט ורד"ק וכלי יקר: ושמרו מצותי חקותי. י"ס שכתוב וחקותי בוא"ו בתחלת המלה ושגגה הוא כי נמסר עליו ג' וסימנהון עקב אשר שמע אברהם וגו'. אם שוב תשובון דמלכים א' ט': ויעד ה'. וכן הוא בלא וא"ו בתחלה בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים קדמונים. עוד באיזה ספרים חסר וא"ו שבאמצע אבל במדוייקים מלא וכן ראוי ע"פ המסורת דפ' תולדת יצחק: (טז) שנים. שני ק': (כא) וידא. וידח ק': (כג) ויגל ישראל מעל אדמתו. היו"ד בחירק וכ"כ רש"י ז"ל ובמסורת שלנו בסוף מלכים נמסר ויגל ד' וסימן יהודה מעל אדמתו וחברו דסוף ירמיה. ויגל השארית דד"ה. ויגל אזנם למוסר (איוב ל"ו). ומאי דמנו בהו ויגל את השארית דד"ה טעותא הוא דבכולהו ספרי בסגול ונ"ל ויגל ישראל דהכא. והכי אשכחנא בהדיא במס' כ"י: (כד) ומעוא ומחמת. בכל הספרים כתוב ומעוא באל"ף ומסור עליה לית כתיב אל"ף וקשה בעיני כי בחילופי המקרא כתוב למערבאי בה"א ולמדינחאי באל"ף: ו*ספרוים. ומספרוים ק': וירשו את שמרון. ביו"ד ה יתן לבד ונעדרה היו"ד פ"א הפעל מהמכתב ובמסורת וירשו ד' חסרין וסימנהון ואלה מלכי הארץ יהושע ריש סימן י"ב. ויצא גבול בני דן מהם שם סוף סימן י"ט. ויבא מלך אשור מבבל דמלכים ויבאו וירשו אות' (ירמיה ל"ב) ואית דמסרי ז' חסרים בליש' . וכן נמסר ביהושע סימן י"ט וסימן כ"א במ"ג וליכא בינייהו פלוגת' ובספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס קדמון היו"ד במאריך והוא נכון כחביריו: (כח) איך ייראו את ה'. בספרי' מדוייקים ודפוסים ישנים בשני יודין ובמאריך: (לא) עשו נבחז. בנביאים עם פי' הרי"א כתוב עשו את נבחז והוא טעות והטעים עשו נבחז. כתב רד"ק בזי"ן וי"ס כתוב בנון וטעות הוא בספרים עכ"ל. ובמק"ג בגליון כתוב לית זי"ן רבתי ואולי זאת היתה סבת הטעות אך לא מצאתיה כן בשום נוסח מאלפ"א בית"א רבתית ובס"א כ"י נמסר עליו לית כתיב זיי"ן ומלת רבתי איננה. ובעל דרך אמונה במאמר א' פ' ב' כתב הפך זה וזל"ש ונכתב בנו"ן זעירא עד שרבים חשבוה לזי"ן וכו' ע"ש. ובנסחא כ"י מאותיות קטנות נמנה בתוכם שי"ן והטעים עשו נבחז ואין כן במסורת אחרות: אלה*. אלהי ק': ספר*ים. ספרוים ק':
(לב) מקצותם. הקו"ף רפה:

יח (ד) וכתת נחש הנחשת. בס"ה כ"י וכתת את נחש והתרגום מסייעו שתרגם ופסיק ית חויא. ולא ראיתי כן בשאר ספרים. אדרבא יש להוכיח מהמסורת דלא כתיב את ונשמעיניה מן הדא דבמסרה רבתי נמסר סימן י"ט פסוקים בספר מלכים דכתיב בהו את את את ודין חד מגהון שמעת מינה דדל את זה מהכא דאי לאו הכי האו להו ד' את בפסוקא הדין והוה לן למימנייהו בהדי ע"ז פסוקים דאית בהו את את את את וסימנהון במסרא רבתא: (יא) וינחם בחלח. בספרים מדוייקים ההי"ת בשוא לבדו: (יג) ובארבע עשרה שנה וגו'. חילופים רבים יש בין פרשה זו לאותה שבישעיהו ונמנו במסורת שם: (יז) שדה כבס. כתב בעל המסורת ג' ב' מלא וחד חסר ולא פי' איזהו החסר ובס"א כ"י מצאתי חסר אותו של ישעיה סימן ל"ו ובשני ספרים כ"י זהו החסר ובמ"ג שלש בדפוס כתוב ג' מלאים וסותרת למה שנמסר כאן במקרא גדולה ג' חד חסר: (כג) שם במשיו. במקצת ספרים במותיו מלא וא"ו: (כה) אתר אני עלה על הארץ הזאת. כן ראיתי בספרי הדפוס חדשים גם ישנים וגם בס"א כ"י מדוייק כתוב על אבל בספרים אחרים כ"י כתוב אל הארץ וכן בתרגום סק לארעא ואולם בישעיה ל"ו הביא בעל המסורת כמה חילופים שבין פסוק דמלכים לפסוק דישעיה בזה הענין וכתב שזה על הארץ ודישעיה אל הארץ עיין שם: (כו) ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנה. ב' כתוב ה"א הדין ואידך ויקראו אל המלך דלעיל: (כז) היושבים על החמה. בספרים מדוייקים חסר וא"ו: חריהם. צואתם ק' ועיין מ"ש בישעיה ל"ו: שֵׁינֵיהֶם. מימי רגליהם ק' ומתקני הנקוד שמו כל הנקודות של שתי המלות שבק' תחת הכתוב אע"פ שאינה אלא מלה אחת ועיין מ"ש בזה בישעיה ל"ו בס"ד: (כט) אל ישא לכם חזקיהו. בספרי הדפוס האחרונים נולא יו"ד אבל בספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר וכן מצאתי במסורת כ"י ה' ב' מנהון חסר וסימנהון אל ישא לכם חזקיהו דמלכים ודישעיהו חסר. ודד"ה. ותויב בו. תילים פ"ט מלא. וחד ישימות עלימו תילים נ"ה כתיב הד מלה וקריא ב' מלין: להציל אתכם מידו. הספרים שכתוב בהם מידי הם כבני בבל אבל לבני ארץ ישראל שאנו סומכים עליהם בחילופי המקרא כתוב מידו: כי לא יוכל להציל אתכם מידו. (הנ"ל) מי יוכל לתקן את אשר עותו הסופרים והמדפיסים מימים קדמונים וכ"ש שנתקיים בנו בעונותינו לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר והנה אנחנו מגששים כעורים באפלת המחלוקת ואין אנו מצליחים את דרכינו למצא חפצנו. בשלשת ספרים ישנים מהדפוס כתוב מידי וכן מצאתי בס"א מדוייק כ"י מספרד ובספר אחד כ"י נכתב בפסוק מידו ונרשם מבחוץ ס"א מידי ובספר אחר כתוב מידו בוא"ו ונקוד חירק ואין בידי להכריע כי בספרים אחרים כתוב מידו וכן מתורגם מן ידיה. ה' יגיה השכנו מאפל ומחשך עיני עורים תראנה: (ל) ולא תנתן את־העיר הזאת. בספרים כ"י ודפוסים ישנים כתוב את העיר: (לב) והיו ולא תמותו. במקצת ספרים שמותו מלא וא"ו אך כפי המסורת דינו להיות חסר שלא נחשב זה עם ז' מלאים בסדר מקץ: (לז) ויבא אליקים וגו' ויגידו לו דברי רבשקה. אי משכחת נכתי דכתוב בהו לו את דברי. הם אליבא דמדינחאי אבל למערבאי כתיב ויגידו לו דברי וכן מצאתי בספרים המדוייקים ובאחד מהם נכתב בגלדו יפה חסר את:

יט (ב) ושבנא הספר. בהרבה מדוייקים חסר וא"ו ומילתא פסיקתא נמסר בשמואל ב' סימן ט' סופר הסופר כל הנביאים חסר בר מן ב' מלאים ולית דין בגווייהו: (ז) הנני נתן בו רוח. דמלכים חסר דישעיה מלא: (טז) הטה ה' אזנך ושמע. הוא"ו במאריך ובקצת ספרים השי"ן בשוא לבדו ובמקצתם בשוא ופתח ועיין מ"ש בפ' בלק על פסוק קום בלק ושמע ושופטים ה' על ושבה שביך: ושמע את דברי סנחריב. בדפוס ישן כתוב את כל דברי וכן בס' א' כ"י היה כתוב בתחלה את דברי ואחר כך הוסיף הסופר מלת כל וכן מתורגם על כל פתגמי ואולם בכל שאר ספרים אין כאן מלת כל רק הוא בס' ישעיה כמו שנזכר במסורת שם וכן בתרגום מדפוס ישן כתוב על פתגמי: אשר שלחו. בס"א כ"י טעה הסופר בין שלה לשלחו ואין ספק בזה שכתוב שלחו כמו שפי' המפרשים ובישעיה כתוב שלח וזהו ג"כ א' מהחילופים שיש בין שני הספרים: (כג) ביד מלאכיך חרפת | אדני. יש פסיק בין חרפת לשם להרחיק החירוף כן הוא בפסיקתא דנביאים ובספרים מדוייקים וכן הוא חברו דישעיה: ברכב רכבי. ברב ק': מבחור ברשיו. ההי"ת בחולם ובישעיה מבחר בפתח וסימנהון ראשי ספריהון (פי' תמצא לקמן כ' ג') וכן במסו' מבחור ב' ומלא הדין דמלכים וחברו וכל עיר מבחור דהאי סיפרא סימן ג': מלון קצה. קצו ק' ועיין מ"ש בישעיה סימן ל"ז: (כד) כל יארי מצור. פליגי ספרי כ"י אם חסר הוא או מלא ועיין מ"ש בזכריה י': (כה) עתה הביאתיה. עיין מ"ש בזה בישעיה ל"ז ובמיעוט ספרים דין דמלכים הבי"ת בחירק והאל"ף בחולם וליכא למיסמך עליהון: ותהי לַהְשׁוֹת גלים נצים. במקצת ספרים כן כתוב בפנים להשות ובחוץ להשאות ק' וזה טעות גמור הוא כי אותו של ישעיה כתוב להשאות כמו שנז' בחילופים שהובאו שם וכ"כ ן' עזרא בישעיה אבל זה דמלכים כתיב וק' להשות וכן נמנה במסו' לעיל סי' ט"ז עם מלין דלא מפקין אל"ף בקריאה ולית להון זוג והוא ג"כ חד מן ד' צגים מתחלפים מן ב' קדמאה חסר אל"ף בתראה מלא אל"ף וסימנא בריש פ' תולדות יצחק וד"ה א' ז' וכן ראיתי בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים הלמ"ד פתוחה והה"א בשוא נח וכן כתב רד"ק במכלול דף קס"ו ובשרשים שרש שאה ושרש נשה ע"פ ספרים מדוייקים וכ"כ הלוית חן שער ז' פ"ה ובס"א כ"י כתוב עליו במחזורא רבא לַהְשׁוֹת וכן הביאו רד"ק בתחלה בפתח הה"א והבי"ן דגושה ופרשו נשא ולקריאה אחרת יהיה משרש שאה: (כח) ושאננך. במקצת ספרים כ"י ודפוסים קדמונים נו"ן ראשונה בקמץ וכן חברו דישעיה והם שנים במסורת וכיון דשקולים הם יבואו שניהם בקריאה אחת וספרים אחרים שניהם בפתח כמ"ש בישעיה: (לא) קנאת ה' ***** תעשה זאת. צבאות קרי ולא כתיב והוא חד מן י' מלין דקריין ולא כתבן שנמסר סימנם בריש סדר אלה הדברים וברות ומ"ש שם במסורת צבאות כי מירושלם תצא דישעיה טעות הוא וצריך להגיה דמלכים שכן הוא בכל הספרים ודישעיה צבאות כתיב וקרי ובסדר קרי ולא כתיב ופירושו מצאתי כתוב כלשון הזה חסר צבאות מבפנים ותלה אותו מבחוץ להודיע כי שתי נקמות נקם אלהים בו תחלה ע"י עצמו ואחרי כן ע"י צבאות מלאכיו וכן הוא אומר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו': (לד) וגנותי אל העיר. בס"א כתיבת יד על העיר אכן בשאר ספרים כתוב אל וכן במסור' ירמיה ל"ב כל וגנותי על העיר בר מן חד אל העיר וסימן וגנותי אל העיר הזאת להושיעה קדמאה דמלכים והתרגום שתרגם על יש לומר דפרושי קא מפרש: (לז) וְאַדְרַמֶּלֶךְ. הוא בגעיא בס' מדוייקים כ"י ובס"א כתוב עליו נ"א וְאַדְרַמֶּלֶךְ: ושראצר *** הכהו. בניו ק' ולא כתיב ע"פ המסורת ואלו נכתב ואדרמלך ושראצר הכהו לא נודע כי בניו הכוהו בחרב לכן תלה בניו מבחוץ להודיע נקמת ה' בו לכל העולם כענין שכתוב הנני מקים עליך רעה מביתך כן מצאתי: אסרחדן. במקצת ספרים מלה חדא ומקצתן תרין מלין כמ"ש בישעיה:

כ (ג) אנה ה'. חד מן ו' כתיבין ה"א לשון בשתא ובס"א כ"י בשני טעמים כזה אָנָּה

וכמלר

ונפאר ספרים בטעם א׳ לבד בנו״ן ועיין מ״ש בתילים סימן קי״ח: ובלבב שלם. ובישעיה סי׳ ל״ח ובלב שלם וסי׳ ראשי ספריהון פי׳ מלכים המתחיל והמלך שים לו האותיות כתוב ובלבב שהוא של ה״א אותיות ישעיה המתחיל תאן שים לו ד׳ אותיות כן ובלב בל ד׳ אותיות: (ד) העיר. תגר ק׳ ונדרש בבבלי דעירובין פ׳ עושין פסין ובירושלמי פ׳ חלק בענין מנשה עיין ילקוט מלכים רמז רמ״ב ובפי׳ רש״י ורד״ק וכלי יקר: (ה) רפא לך. בב׳ ספרים כ״י הפ״א בסגול וזהו גם דעת רד״ק במכלול דף קנ״ב אמנם בספרי הדפוס ובס״ם כ״י בצירי והמלה מלעיל בכל הספרים: (ו) והספתי. זהו א׳ מן ב׳ מלרע על פי המסורת והברו והוספתי על כל תהלתך (תילים ע״א) ושניהם דקהלת (א׳ ט״ז י״ב ט׳) מלעיל (כי הם וא״ו החבור) ובמסורת חשיב להו ומה שכתוב כאן במסורת שבמקרא גדולה ב׳ בתראי מלעיל טעות מפורש הוא ור״ל ב׳ בתראי מלרע וכן מצאתי במסורת כ״י ובספר תילים נמסר יפה והדין חסר וא״ו בתר ה״א ותלתא אחריני מלאים. ועיין עוד מ״ש בתילים ע״א: (יג) וישמע עליהם חזקיהו. במקרא דפוס ישן מויניציאה נכתב בגליון וישמח וכן בתרגום שלה ותדי עליהון חזקיה וזהו טעות גדול שכל הספרים ומסרותיהם מסכימים שזה דמלכים וישמע ודישעיה וישמח וא׳ פסוק סימן שמעה ותשמח ציון וזהו ג״כ א׳ מן הנמנים במסורת דסמיך על לשון שמיעה ותרגומו וקביל מנהון חזקיהו: וישמע עליהם חזקיהו. (הג״ל) בס״א ישן מטוליטולא כתוב אליהם וכ״כ ההכם לוזאטו שכן מצא בספרים כ״י ואיני שומע אליהם לבטל ספרים אחרים שהמסורה אומרת כל לשון שמיעה אל בר מן י״ב על וזה א׳ מהם וכ״כ רד״ק וישמע עליהם כמו אליהם וכן מצאתי מסרה כ״י שאומרת בפ׳ סימן מלכים וישמע עליהם חזקיהו. ישעיה וישמח עליהם חזקיהו: נכתה. נכתו ק׳: ואת בית כליו. בס״א כ״י ואת כל בית וכן הוא בנביאים עם פי׳ הרי״א ובדפוס ישן יש הערה מחילוף אכן בכל שאר ספרים אין בהם מלת כל רק הוא בס׳ ישעיהו: (יד) ויבא ישעיהו הנביא אל המלך חזקיהו. בס״א נכתב בלדו י״ס שכתוב ישעיה: (יח) יקה* יקחו ק׳:

כא (ג) ויקם מזבחות לבעל. במלה זו וחברותיה שבסמוך רבו החלופים בספרים אם הם חסרים וא״ו או מלאים והעיקר כמו שמצאתי בס״ם כ״י שזה ויבן ובנה מזבחת שבסמוך חסרים ועל אלו נמסר ב׳ חסרים ובענין וכל אורייתא כוותיה יחסר. והכי איתמר בהדיא במסרא רבתא אבל ויבן מזבחות שבפסוק לאחריו ראוי להיות מלא: (ו) ועונן. יש ספרים שחסר וא״ו אחר עי״ן: לעשות הרע בעיני ה׳ להכעיס. ובדפוס ישן מויניציאה כתוב להכעיסו וכן הוא בקונקורדאנציאה הך בשאר ספרים כתוב להכעיס בלא וא״ו ומה שמתורגם לארגזא קדמוהי כן דרך התרגום בכל מלת להכעים מפני כבוד המקום ברוך הוא: (ח) להניד רגל ישראל. ראיתי מי שנסתפק אם כתוב את רגל וכן נראה מהתרגום ואין ספק מוציא מידי ודאי כל הספרים הכתובים בלא מלת את: (יא) התעבות האלה. חד מן ט׳ כתיבין כן חסר וא״ו קדמאה ומלא וא״ו בתראה כמו שנמסר בהאי ספרא ריש סימן ט״ז ובסוף סדר אחרי מות: (יג) משעיו. משעה ק׳ ונראה שכן צריך להיות בחילופי המקרא אליבא דמערבאי: (טו) ויהיו מכעיסים. במקצת ספרים כ״י מלא יו״ד גם אחר העי״ן וכן נכון לפי המסורת דריש שמואל: (יז) הלא הם כתובים. בספרים חדשים מהדפוס מלא וא״ו והוא טעות כי אין זה מן י״ז מלאים שנמנו במסורת בסוף ספר ראשון ממלכים וכן בספרים כ״י ודפוסים ישנים חסר: (יט) יטבה. היו״ד בקמץ חטוף במדוייקים כ״י ודפוסים ראשונים ובדפוסים חדשים היו״ד במאריך ומוטעים הם: (כא) הגלולים. י״ס שכתוב הגללים: (כה) ויתר דברי אמון וגו׳ הלא הם כתובים. במדוייקים חסר וא״ו וכן נכון מהטעם שכתבתי למעלה:

כב (א) מבצקת. הבי״ת בקמ״ץ חטוף והקו״ף בפתח ובהרבה ספרים בקמ״ץ: (ה) ויתנה. ויתנהו קרי: בבית. בית קרי: לחזק בדק הבית. ברוב ספרי הדפוס כתוב לחזק את בדק וכן ת״י לתקפא ית בידקא וברוב הספרים כ״י שלפני ליכא מלת את וגם בדפוס ישן ומאיר נתיב שרש חזק ושרש בדק אינה: (ח) ויאמר חלקיהו הכהן הגדול. הראשון שבפ׳ חלקיהו בוא״ו והשני חלקיה בלא וא״ו כן ראוי עפ״י המסורת ד״ה ב׳ ל״ג שבמ״ג וכן נמצאו ברובן של מדוייקים: (יב) ויצו המלך את חלקיה הכהן ואת אחיקם בן שפן. בכל הספרים כתוב חלקיה בלא וא״ו. ושלמעלה בפ׳ הסמוכה כתוב ויצו המלך את חלקיהו בוא״ו. ובמ״ג חלקיהו הכהן ה׳ וסימן עלה אל חלקיהו. ויאמר חלקיהו הכהן. ויצו המלך את. וילך חלקיהו הכהן. ויצו המלך תנינא דסיפרא ע״כ. והאי קרא דמסיר מסורתא דלעיל באמצעיתא ויצו המלך את. על ההוא דכתיב בד״ה ב׳ ל״ד איתמר וקראי אחריני כולהון כתיבין בעניינא דהכא אבל ויצו המלך את קדמאה דהאי סיפרא כתוב הלקיה בלא וא״ו כדכתבינן לעיל: (יד) הרחם. במקצת ספרים במ״ס אבל ברוב מדוייקים בסמ״ך וכן כתב רד״ק: במשנה. בדפוסים חדשים הנו״ן בצירי ובישנים בסגול וכן בכ״י בסגול: (כ) הנני אספך. עיין מ״ש בשמואל א׳ פ״ו ובהרבה ספרים אין כאן שום מאריך:

כג (ג) ואת עדותיו. בהגעת הוא״ו רד״ק ובמסורת עדותיו ה׳ מפקין וא״ו בלישנא וסימנהון ושמרת את משמרת. וישמרו את חקיו. ויעמד המלך על העמוד דמלכים. וחברו דד״ה מפני אשר קטרתם כן מצאתי במסרות כ״י ובמסו׳ שבדפוס במלכים א׳ ב׳ גם זו לעמת זו עדתיו ה׳ בלישנא וסימן בסדר ואתחנן ותילים סימן נ״ט והם חמש כנגד נזמם: (י) בני בני. בן קרי: (יא) בפרורים. ברי״ש וכן הוא בתרגום ירושלמי ובגמרא דילן ומד״ר כמו שפירש הערוך ערך פרוור: (יב) ואת המזבחות. אשר על הגג. הוא״ו בגעיא בס״ם: (יג) ואת הבמות אשר על פני. הוא״ו בגעיא בס״ם: להר המשחית. בסוף פרק במה בהמה כתוב בספרי הגמרא להר המשחה וטעות הוא מהמדפיסים וכן בפירש״י כ״י כתוב להר המשחית ופי׳ המפרשים שהוא הר המשח׳ הנקרא ג״כ הר הזיתים וכינו הכתוב בלשון המשחית לגנאי מפני בנין ע״א שבנו בו: שקץ צידנים. בספרים מדוייקים מלא ב׳ יודי״ן וכן נכון ע״פ המסורה דשופטי׳ י״ח כמ״ש שם: (כד) חלקיה הכהן בית ה׳. בכל הספרים כתוב בית לא בבית: (כט) כראתו. נכ״ף וכן נמס׳ כראתו לית חסר וא׳ מלא. כי אין הנער (בראשית מד לא): (ל) ויבאהו ירושלם. בס״ם חסר יו״ד אחר הבי״ת וכן הוא במקצת דפוסים ישנים ועיין מה שאני עתיד לכתב בירמיה סימן כ״ו בס״ד: (לג) במלך. ממלך קרי: (לו) זבידה. זבודה קרי טא״ו עם דגש בדל״ת רד״ק:

כד (י) בעת ההיא עלה. עלו קרי: (יב) ויצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל. בדפוס ישן כתוב אל מלך וטעות הוא כי בכל שאר ספרי הדפוס וגם בכ״י כתוב על מלך אמנם בספר כ״י כתוב עליו בגליון למלך ע״פ המסורת ומנה כ״ם למלך בקריאה וזה מכללם אך במ״ג שלנו בדפוס לא נמנה זה עמהם והמסרה כ״י השמיטה להיות למלך על ישראל דד״ה סימן כ״ה ונסחא דדפוסא שפי עדיפא ועלה סמיך דבמסרא האריהי איתמסר ס׳ על מלך ודין הד מינייהו ועיין לקמן בשילהי סיפרא: (יד) ואת כל השרים. הוא״ו בגעיא בס״ם: עשרה. עשרת קרי: (טו) אולי. אילי קרי: (יט) המישל. תמושל קרי: (כ) עד השלכו. בספרים מעטים הה״א בפתח ואין להוש עליהם שכן נמסרה ב׳ א׳ חסר ואחד מלא זהו החסר והברו דסוף ירמיה מלא ושניהם בחירק:

כה (א) ויהי בשנת התשיעית. במ״ג כתוב בשנת ומסור עליה בשנה כתיב למדנחאי וכן בנוסחאי כ״י נכתב כן בגלדס ובחילופי דידן ליתיה ומ״מ כבר אובטילא הסיא נסחא דכמערבאי נקטינן ובנסחא עתיקא כ״י בשנת כתיב בשנה קרי ולפום מאי דחזי לי לאו דסמכא היא דהא ספי טוב ליה לבעל המסורה למיתחשבי׳ בכדי ז׳ מלין דכתיבין תי״ו ולא קרינן כמ״ש לעיל נבהאי סיפרא תניינא דמלכים סימן י״א והיכא נוסחא אחרינא דכתיב בשנה וקרי בשנת וליכא למסמך נמי עלה דא״כ כ״ל לתימניה עם י״א מלין דקריין תי״ו ולא כתבן ואינון כתיבין בריש שופטים וכריש קהלת וכיון דאיקבעילו כולהו נכה דאמרן אית לן למימר על כרחין דנסחא דילן עדיפא ספי כינלק לא נזדי מינה: (ג) ולא היה לחם. בס״א כ״י היה מלרע ובספרים אחרים בלשני מלעיל ובמכלול משקל פָּעַל מנה ולא היה לחם לעם שהרך דירשים עם דומים אחרים שבאו מלרע שלא כמנהג וכתב אח״כ ודמלכים פליגין עליה וכן כתב המכלול יופי יש אומרים שהוא מלעיל כמנהג ויש אומרים שהוא מלרע שלא כמנהג ועיין במסרה גדולה אות הה״א ומ״ש במלכים א׳ י״ז: (ה) וירדפו היל כשדים אחר המלך. כן כתיב לא אחרי: בערבות ירחו. הרי״ש בצירי וחסר יו״ד ומקצת ספרים כותבין יו״ד. ולפי מה שכתוב כאן במסורת חסר דכללא כייל וכל אורייתא דכוותיה. וכן כתב הרמ״ה ז״ל גבי פ׳ מעבר לירדן ירחו פ׳ חקת הסר יו״ד קדים לתי״ת וכל אורייתא דכוותיה: (ו) וידברו אתו משפט. ובירמיה (נ״ב ט״ו) וידבר אתו משפטים: (ז) ויאסרהו. בס״א ישן וַיַּאַסְרֵהוּ הרי״ש בשלש נקודות ומשקלו כגדו וַיְבִיאֵהוּ בבל ושני טעיות הן שכל א׳ גורס לתכרו טעות רהבון מבואר ממה שנמסר במסורת וַיַּאַסְרֵהוּ ג׳ בקריאה וסימן וַיַּאַסְרֵהוּ בשנים עבתים חדשים (שופטים ט״ו) וינקרו את עיניו (שם סי׳ ט״ז) וילכדו את מנש׳ בחוחי׳ דד״ה (ב׳ ל״ג) למדנו מכאן שזה כתוב ויאסרהו בצירי וכיון שכל״ל ג״כ ויבאהו בצירי כמ״ש בסוף ירמי׳ וכמ״ש כאן בספרים כ״י מדוייקים ודפוסים ישנים לא בשלש נקודות כמו שהוא בדפוסים חדשים ומי שלא יהפים בזה יעיין במסורת ירמיה סוף סי׳ כ״ד שנמסר ז׳ וַיְבִיאֵהוּ ואין זה ממנינם וכן תרגם יונתן ואסריה ואובליה וכן הם במאיר נתיב ופי׳ רלב״ג: (ז) בנחשתים. הנו״ן בלא דגש וכבי״ת במאריך כמ״ש בשופטים ט״ז וכן הוא במדוייקים: ויבאהו בבל. בתרתי דפוסי כתוב בבלה ואינהו אטעו אנפשייהו במאי דהשכחו במ״ר סימנא מן עברים ותשע בבלה וחד מינייהו ואת עיני צדקיהו עור ויאסרהו בכבי דהדין הוא ולא היא דהתם בסוף ירמיה קיימא ואזלא: (ח) ובחדש החמישי וגו׳ למלך נבוכדנאצר. חדא מלה כתיב כחבירתיה שבענין: (י) אשר רב טבחים. בספר אחד כ״י כתוב אשר את רב וגם בדפוס ישן מויניציאה יש הערה מזה החילוף ואין כן בשאר הספרים: (יא) ואת יתר העם הנשארים וגו׳ ואת יתר הֶהָמוֹן. ובסוף ירמיה הוא אומר יתר הָאָמוֹן וסימן הא לכם זרע. ובמלכים ומדלת הארץ. ובירמיה ומדלות הארץ וסימן עניותא בתר עניותא אזלא פירש ירמיה שמדבר מעניו׳ הארבן נכתב ומדלות לשון רבים. ובמלכים שה׳ עבירו׳ נכתב ומדלת לשון יחיד: (יב) ולגבים. וליגבים ק׳ ובמקצת ספרים כתיב וליגבים ואין הפרש בין ק׳ לכתיב ובאהד מהם נכתב בהון ולגבי׳ כתוב למדנחאי וליגבים קרי. ובחילופים שלנו שבין מערבאי למדינחאי לא נזכר מזה כלל ומה שכתבתי בתחלה הוא דעת רד״ק שכתב זה לבונו וכתוב ולגבים בלא יו״ד פ״א כפעל: (יג) ואת המכנות. הוא״ו בגעיא בס״ם: (יד) המזמרות. הס״א כמוכה במאריך וכמ״ש רשב ובמקצת ספרים הה״א בלא מאריך וכמ״ש דגוכה: (יז) וכתרת עליו וגו׳. בספרים מדוייקים חסר וא״ו אחר כ״ף וכן בנים אחרים בפ׳: שלש אמה. אמות ק׳ ובמלכים א׳ ז׳ כתוב חמש אמות. עיין שם במפרשים וכלי יקר: (יח) שמרי הסף. הסמ״ך בפתח במדוייקים ועיין מה שכתבתי בשופטים סימן י״ט*: (יט) אשר הוא פקיד. ב׳ פסוקים מטעים וסימן אשר הוא פקיד דסוף מלכים. ירמיה אשר היה פקיד. וא׳ פסוק סי׳ הוא היה גבר ליד. מלכים ואת הספר שר הצבא. ירמיה ואת ספר שר הצבא. וחד פסוק סי׳ וזה פרשגן הנשתון עד כאן לשון המסורת. פי׳ בגלותו פסוק כתיב לעזרא הכהן הספר ספר דברי וגו׳ (עזרא ז׳): וחמשה אנשים. הלוף. מלכים וחמשה אנשים. ירמיה ושבעה אנשים. וכן צריך לגרוס במדבר רבה פרשה י״א וככי איתא בירושלמי פרקא קמא דסנהדרין סי׳ ד׳ עיין כלי יקר: מלכים מבית המלך. ירמיה מבית הכלוא: מלכים מעל כסא המלכים ירמיה ממעל לכסא המלכים: (כ) על מלך בבל רבלתה: זהו א׳ מן ט״ו על הסמוך למלת מלך וסימנם במקרא גדולה יחזקאל כ״ח ודניאל י״א ובנביאים עם פירוש הרי״א כתוב אל מלך ואחלף ליה גביה בנביא: (כה) ויגל יהודה. היו״ד בחירק על פי המסורת וכמ״ש במלכים ב׳ י״ז וכן כתב רש״י שם אע״פ שלא כתב כן בריש פרשת במות על פסוק ויישב אלהים ובאיכה על פסוק ויגל גלת יהודה: (כג) אל גדליהו המצפה. בספר א׳ כ״י המצפתה ובמה נתחלף לו בין זה דמלכים ובין אותו של ירמיה בסימן מ׳ ובמקרא גדולה כתוב על זה בס׳ מוגה. וכלשון הזה מצאתי בספר כ״י ור״ל שכן ראוי להיות המצפה ולא המצפתה עוד יש ראיה ממסרה הגדולה שבמערכת מ״ם נמסר ו׳ המצפתה ולא נמנה זה בתוכם. והוי יודע שמסרה זו צריכה תיקון מחסרון יוכל למנות שבפרי בירמיה סי׳ מ״א יש עוד ב׳ המצפתה ויבאו ארץ יהודה אל גדליהו המצפתה וסימן נ״ל ח׳ המצפתה וכן על כל אחד מהם נמסר ח׳: (כט) ושנה. בחל״ף (ודירמיה) בס״א מסורת הילים יו״ד ומכלול דף ק״י קצ״ד ובברכים ערב שנה. ואכל לחם. ואכל מלרע שלא כמנהג. מכלול משקל פָּעַר וכן חברו דירמיה: (ל) כל ימי חיו. ביו״ד אחת בלבד והוא חד מן ד׳ חסרים על פי המסורת אבל כל ימי חייו שבפסוק שקודם בשני יודי״ן כי לא בא במנין החסרים. וכן מצאתי במקצת ספרים ובמקצת בניכם מלאים וכמחדת חולקה עליהם: ה׳ יקיים בנו מקרא שכתוב ויחיינו מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו ונדעה ונרדפה לדעת את ה׳ כשחר נכון מוצאו וגו׳:

*) עיין מסר׳ ריש (ויקרא) ובפירוש הרב מנ״ש גם שלפי גודל בקיאתו לא עיין כאן (ובשופטים שם):

נשלם נביאים ראשונים. בעזרת אלהי קדם שוכן מעונים:

חד מן כ"ב אתין דכתיב יו"ד בריש תיבותא וקרי' ו' וסימנהון יבאו כי הם ומקניהם יעלו . הנני ויאמר בעוד הילד חי . ויפצחו רנו שמים ויחייהו . יחדל הלא מעט ימי יחדל . ישית ב' בפסוק . יבא צדיק הראשון בריבו . ישאל מחרף עצל לא יחרש . ירם ונשא ההמון ירם לבבו . ירמות ומבני

הנה אנכי שולח לכם את

חד מן אחד עשר מלין דכתיבין בי"ת וקרינן כ"ף וסימנהון בשמעכם דשמואל ויבו ויבא אל מחנה ישראל . יבלו קדמא יבלו בטוב ימיהם . באמרם ויהי

אָדָם

אלפא ביתא רבתי בקריאה וסי' א' אדם שת אנוש . ב' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ . ג' והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר הכהן . ד' שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד . ה' הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם . ו' דגחון וכל הולך על ארבע . ז' זכרו תורת משה עבדי . ח' חור כרפס ותכלת . ט' טוב שם משמן טוב ויום המות . י' ועתה יגדל נא כח אדני . כ' וכנה אשר נטעה ימינך . ל' וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה . מ' משלי שלמה בן דוד מלך . נ' ליני הלילה והיה בבקר אם יגאלך טוב . ס' סוף

פירוש לדברי הימים לרבי דוד בן יוסף קמחי ז"ל.

אמר דוד בן קמחי ז"ל זה הספר ספר דברי הימים מכתבי הקודש ובכללם נכתב לפי שיש בו ספור דברי הימים למלכי יהודה והתחיל לספר היחס מאדם עד נח דרך קצרה ומנח עד אברהם ומאברהם עד דוד כי הוא העיקר לפיכך הניח לספר יחס בני ישראל כולם אל יהודה עד בואו אל דוד ואחר כן ספר מיחס שאר השבטים להודיע מספרם בימי דוד וכל מה שהזכיר בנתים מיחסי האומות לספר יחוס העולם על סדר כמו שנכתב בספר בראשית ובשאר היחסים בולם הולך ומקצר וספר גם כן מלכי אדום לפי שמלכו מהם לפני מלך מלך בבני ישראל שמנה מלכים ומלכיהם אחד עשר וכל מלכיהם לא היו מלך בן מלך אלא שהיו מולכים עליהם מלכים ממקומות אחרים לפי התגברות אנשי המקומות ההם עליהם ומלכות בית דוד מלך בן מלך וכל מה שקדמה מלכותם לא עמדה לפני מלך ישראל הראשון והוא דוד כמו שאמר ויהי אדום עבדים לדוד כי אף על פי במלך שאול בישראל ההולה לא היה עיקר המלכות ולא מלך כי אם שנתים ואעפ"כ הוא נלחם בהם ולא יכלו לעמוד מפניו ודוד הכניעם . ומלכות בית דוד הוא העיקר בקבלה ובנבואה מיעקב אבינו וממשה רבינו עליו השלום . כי יעקב אמר לא יסור שבט מיהודה . ומשה אמר שמע ה' קול יהודה . ואמרו רבותינו ז"ל כי זה הספר כתב עזרא ובאמת קודם עזרא נכתבו דברי הימים למלכי יהודה כמו שאמר בספר מלכים אלא שלא חבר עדין לכתבי הקדש אלא שהיה נכתב ספר לבדו בדברי הימים למלכי יהודה . וכן דברי הימים למלכי ישראל היו נכתבין בספר אלא שאותו ספר לא חבר אל כתבי הקודש לפי שלא עמדה מלכות ישראל . ולעתיד ג"כ מלכות בית דוד תקום לבדה כמ"ש הנביא ונשיא אחד יהיה לכולם . ואמר ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות . אבל ספר דברי הימים למלכי יהודה חבר אל כתבי הקדש כמשפט לספר בו דברי מלכי יהודה וגלותם עד עלותם מהגלות וממלכות בית דוד היה נשיא עליהם זרובבל בן שאלתיאל בן בנו של יהויכין . וכן יחס בזה הספר עזרא המלכות עד זרובבל . וחבר עזרא זה הספר בכתבי הקדש על ידי חגי זכריה ומלאכי הנביאים האחרונים וחברו עם הכתובים ולא עם הנביאים לפי שהוא ספור דברי הימים אע"פ שיש בכללם קצת נבואות אחר שעיקרו נכתב לספר דברי הימים והיחסים נכתב ונכלל עם הכתובים כמו ספר רות שנכתב לספר יחס דוד ונכתב עם הכתובים ג"כ . ויש בספר הזה דברים סתומים מאד ודברים חלוקים עם דברי שמואל ומלכים . ולפי שהספר הזה הוא ספור דברי הימים לא הרגילו ללמדו ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שהשתדלו בפירושו אלא שמצאתי הנה בנרבונ"א פירושים בזה הספר לא ידעתי שמות מחבריהם וראיתי כי טועים דרך סד רב ברוב . ושאל ממני משכיל אחד מגירונה מתלמידי אדוני אבי לפרשו וראיתי לתת את שאלתו . ולא כתבתי פסוק אחר פסוק אלא פסוקים שצריכין פירוש וזה החלי בעזרת המלמד לאדם דעת :

א אָדָ֥ם שֵׁ֖ת אֱנֽוֹשׁ׃ ב קֵינָ֥ן מַהֲלַלְאֵ֖ל יָֽרֶד׃ ג חֲנ֥וֹךְ מְתוּשֶׁ֖לַח לָֽמֶךְ׃ (עיין בעדן בן במס' רבתא) ד נֹ֥חַ שֵׁ֖ם חָ֥ם וָיָֽפֶת׃ ה בְּנֵ֣י יֶ֔פֶת גֹּ֣מֶר וּמָג֔וֹג

רשי

(א) אדם שת אנוש. עזרא כתב ספר היחס הזה על ידי חגי זכריה ומלאכי בתוך י"ח שנה שמאותו זמן שבא לירושלים זרובבל ויהושע הכהן בימי

רדק

(א) אדם שת אנוש. זה הוא מספר התולדה זה אחר זה. וכן קינן. מהללאל. ירד. חנוך. מתושלח. למך. נח. שם. אבל שם וחם ויפת. הוא כמו

מצודת דוד

א (א) אדם שת אנוש. כאלו אמר הראשון אדם יולד והוא הוליד את שת ושת את אנוש וכן עד נח ולא ראה להזכיר שאר התולדות על כי כולם ספו תמו במי המבול ולא נשאר מהם זרע ע"פ האדמה: (ד) נח שם. כאלו אמר נח הוליד את שם ואת וכו': (ה) בני יפת. לפי שעיקר הספור הוא בעבור אברהם וזרע ישראל

דבר הכל נשמע את האלהים. ע' שמע ישראל. פ' בארין מלכא בשפרפרא פ' בתראה. צ' צופיו עורים כלם לא ידעו. ק' גם צפור מצאה בית ודרור קן לה. ר' כי לא תשתחוה לאל אחר. ש' שיר השירים אשר לשלמה. ת' תמים תהיה עם :

ומדי ויון ותובל ומשך ותירס : ו ובני גמר מ"ס ר"ס
אשכנז ודיפת ותוגרמה : ז ובני יון אלישה ל' אורי' וריפת ב'. ג'
ותרשישה כתים ורודנים : ח בני חם כוש ומצרים ל' ומ"ל חורי' ודודנים
פוט וכנען : ט ובני כוש סבא וחוילה וסבתא ל'
ורעמא וסבתכא ובני רעמה שבא ודדן : י וכוש ל' כתיב א' ל' כתיב א'
ילד את נמרוד הוא החל להיות גבור בארץ : ס' ל' ומ"ל
יא ומצרים ילד את לודיים ואת ענמים ואת יתיר יו"ד
להבים ואת נפתחים : יב ואת פתרסים ואת נ'
כסלחים אשר יצאו משם פלשתים ב' וחס'
ואת כפתרים :
יג וכנען ילד את צידון בכרו ואת חת : יד ואת ד' מ"ל
היבוסי ואת האמרי ואת הגרגשי : טו ואת החוי ד'

ג'. כ' ואת הערקי ואת הסיני : טז ואת הארודי ואת
ה' בטעמ' כענין הצמרי ואת החמתי : יז בני שם עילם ואשור
ב' יון וארפכשד ולוד וארם ועוץ וחול וגתר ומשך :
יח וארפכשד ילד את שלח
כ' ושלח ילד את עבר : יט ולעבר ילד שני בנים שם
האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו
כ' יקטן : כ ויקטן ילד את אלמודד ואת שלף ואת
ד' חצרמות ואת ירח : כא ואת הדורם ואת אוזל ואת
דקלה : כב ואת עיבל ואת אבימאל ואת שבא :
כג ואת אופיר ואת חוילה ואת יובב כל אלה
ל' בני יקטן : כד שם ארפכשד שלח : כה עבר
ב' ר"פ ישב באהרן פלג רעו : כו שרוג נחור תרח : כז אברם הוא

רדק

כמו ראובן . שמעון . לוי . יהודה : (ה) בני יפת . החל מיפת שמו שנכתב בתורה והוא הקטון כי בכל מקום מזכירם שם וחם ויפת דומה כי כן היה תולדותם . ומה שאמר אחי יפת הגדול אינו אומר גדול בשני' אלא גדול במעלה . וכן נראה כיחסו שם אליו . והטעם שהחל להזכיר התולדות מהקטון לפי שעיקר הספור אינו אלא אברהם שהוא מזרע שם ובו יאריך סיפור היחסים . לפיכך זכר תולדות שם באחרונה והקדים יפת להם כי היה גדול ונכבד ממנו ואם הוא קטון בשנים : (ו) ובני גמר . דיפת בדל"ת . ובספר בראשית הוא ברי"ש : (ז) ובני יון . והניח מגוג ומדי ותבל ומשך ותירס . וכן בספר בראשית כדי לומר כי אין יחסם בא לעיקר ואולי גמר ויון היו ראשי המשפחות היוצאות מיפת : ורודנים . כתוב ברי"ש ראשונה . ובספר בראשית כתוב בשני דלתין ודדנים ולפי שהדל"ת והרי"ש קרובין בכתבן והרואים בספרי היחסים הנכתבים בימים הקדמונים יש שהיו קוראים בדל"ת ויש שהיו קוראים ברי"ש ונשארו השמות לפני בני אדם בדל"ת וברי"ש לפיכך נכתב בספר בראשית באחת מהקריאות ונכתב בספר הזה באחרת להודיע כי הכל שם אחד ואם זה קורא בדלי"ת וזה קורא ברי"ש . וכן רבלתה ברי"ש ודבלתה בדל"ת . וכן רעואל ברי"ש ודעואל בדלי"ת . וכן תשתנה הקריאה בוי"ו וביו"ד לפי שהם קרובים בכתיבתן וכן תשתנה בנחות האל"ף ובה"א בתכלית המלה . כמו בסבתא וסבתכא כי האל"ף והה"א אחיות אותיות הנשימה ומי שירצה לכתוב אל"ף יכתוב ולכתוב ה"א יכתוב וזה השימוש באותיות אהו"י הוא ג"כ בפעלים ובשמות ובמלים כמו שבארנו בחלק הדקדוק אשר חברנו באר היטב . ואעפ"י שיש בשינוי אותיות השמות האלה דרשות לא ראיתי לכתבם למען לא תאריך המלאכה עלי והעיקר הוא מה שפירשתי : (יג) וכנען ילד . ראיתי לאחד מהמפרשים שכתב כי בני כנען אחד עשר ועמו הם שנים עשר הוא שאמר הכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל . גבולות כנען ובניו שהם למספר בני ישראל : (יז) בני שם . הזכיר בני הבנים בסדר הבנים לומר כי עוץ וחול וגתר ומשך היו בני ארם . ובספר בראשית ומש וקרובים הם בלשון ובזה ובזה היה נקרא : (כ) ויקטן ילד את חצרמות . מלה אחת : (כד) שם ארפכשד . עתה קצר החשבון היחס משם עד אברהם איש אחר איש : (כז) אברם הוא אברהם . הזכיר אברם

רשי

בימי כורש הראשון עד שבא כורש בן אסתר והכל משום יחס דוד המלך . והלוים לשוערים ולשומרים ולמשוררים היאך העמידן דוד על מעמדם והכהנים למשמרותם . לפיכך יחסם מאדם ועד אברהם ולפי שהוצרך ליחס את אברהם הזכיר גם שאר העכו"ם בניו ובני בניו ומשום בניו צריך ליחס שאר עכו"ם בני כנען להודיע היאך ירש אברהם את ארצם ומאחר שהוצרך להזכיר וליחס תולדות כנען הזכיר על גבם (תולדות) שאר עכו"ם ומזכירם מעט מעט ומשליכם עד שהגיע לעיקר כדמפרש בבראשית רבה משל לאדם שהיה עובר ממקום למקום ונפלה לו מרגליות ועמד האדם וכבר בכברה העפר עד שמצא מרגליות כך אמר הקב"ה מה לי ליחס שם וארפכשד וכו' ותרח אלא למצוא לאברהם ומצאת את לבבו נאמן (לפניך) ומפני כבודו של יצחק יחס בני עשו וישמעאל ובני קטורה ומשליכן מעט מעט ומניחן ובני שעיר החורי מזכיר על כי בני עשו ירשום וגם ליחס תמנע שנעשית פילגש לבני אברהם להודיע שבחו של אברהם שהיתה בנות נשיאים ואלופים ורצתה להיות פילגש לזרע אברהם דכתיב ואחות לוטן תמנע (בראשית ל"ו) וכתיב ותמנע היתה פילגש (שם) אלא לפי שאמרה אם איני כדאי להנשא לו לאשה אהיה לו פילגש ועוד לכן יחס בני שעיר שהם היו אלופים ומלכים והר שעיר של שעיר היה ובאהבת יצחק נתנה הקב"ה לעשו דכתיב ובני עשו יירשום וישבו תחתם (דברים ב') ולהודיע קיום דברי הקב"ה שאמר ליצחק להרבות זרעו ולהשליטו בכל ובשביל כבודו של יצחק כתב כמו כן אלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום וגומר (לקמן א') : אדם שת אנוש . פתרונו כמו בני אדם שת ובני שת אנוש ולפי שאינו עיקר היחס מקצרן ומה שלא הזכיר קין והבל לפי שלא העמידו תולדות אבל משת יצאו תולדות נח ואברהם ומאברהם עד דוד : (ד) נח שם חם . והיה לו לחשוב בנו שם מיד למצוא מרגלית אברהם וכו' עד דוד ומשליך הטפל ומקצר היחס שלו ותופס העיקר וכן דרך כל היחס הזה דדברי הימים וכן בסמוך בני אברהם יצחק וישמעאל אלה תולדותם בכור ישמעאל נביות וגו' ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל בני עשו אליפז שמזכיר תחלה ליחס הטפל ואח"כ העיקר : (ו) אשכנז ודיפת (בדלי"ת) ובחומש כתיב (בראשית יז) וריפת שמתחלה היו רפין ולא היו מתגברים על ישראל ולסוף נתמלאו דופי וריעוע : (ז) ובני יון אלישה . ומה שלא הזכיר מגוג ומדי לפי שלא הזכיר אלא שיחס אבל בני מגוג ובני מדי לא הזכיר לפי שלא יצאו מהם ראשי עובדי כוכבים אלא כל עובדי כוכבים נקרא: על שם כתים ודודנים : ורודנים . ולהלן (שם) הוא אומר ודודנים כשישראל חוטאים הם באים ורודים בהם וכשיד ישראל תקיפה הם אומרים בני דודיכו אתם בתחילה היו נראין כאוהבים בשעת הנאתן לבסוף רודים בהם : (י) הוא החל להיות גבור בארץ . הוא החל לעשות מלחמות וגבורות בארץ : (יא) ומצרים ילד את לודים . בב"ר א"ר אבא בר כהנא כל מוניגא של מצרים אינה אלא ביום א"ר יהושע בן קרחה בד"ה לודים לודיים כתיב בשני יודין לומר לך לודיים לודי יש ענמים ענמי יש להבים להבי יש נפתחים נפתוחי יש : (יב) פתרוסים . פתרוסי יש כסלוחים כסלוחי יש פלשתים פלשתי יש כפתורים כפתורי יש לפיכך כתוב בשני יודי"ן לדרוש וכן כולם (יג) וכנען. ילד וגו' . י"א הם וכנען עמהם הרי י"ב והיינו דכתיב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב) כלומר גבולות עמים העמיד כנגד שבטי ישראל שהם: הם י"ב כנגד שבטי ישראל הציב גבולות עמים דוגמת אשר הצבת לבדנה (ראשית כ"א) : (יט) כי בימיו נפלגה הארץ : נתחלקו ונתמעטו ימיהם של בריות שמתחלה היו בני אדם חיים ט' מאות שנה ויותר ונחלו בימי ארפכשד ואילך לד' מאות שנה ויותר ומן פלג ואילך נחלו למאתים מאותן ד' מאות : (כג) כל אלה בני יקטן שהי' מקטין עסקיו. נביא גדול היה עבר אבל שמות אחרים לא כתנו לידרש כי לא ע"פ נביא נתן להם שמות : (כד) שם ארפכשד שלח. למעלה מנה בניו של שם ועתה התחיל שוב פעם אחרת מפני כבודו של אברהם משל לאדם שנפלה לו מרגלית כו' כדלעיל : (כז) אברם הוא אברהם

מצודת ציון

א (ו) ודיפת . ובתורה כתיב וריפת ברי"ש ובשני השמות היה נקרא והוא כלל גדול בכל שינוי השמות ולא אזכיר כל חלוף השמות כי רבו מאד : (יט) נפלגה . ענין חלוקה ופרדה וכן

מצודת דוד

ישראל הבאי' משם ויאריך בהם הספור לזה הניח מלהזכיר את בני שם עד לאחרונה אבל בני יפת ובני חם הספור בהם מעט לזה הקדימם בראשונה ופסק מהם : (י) ואת נמרוד . לפי שהיה החשוב מכל בני כוש לזה חשבו לעצמו ולא עם יתר בניו : הוא החל וגו' . כי עד ימיו היו כל בני אדם שוים ולא התגבר מי מהם למשול על חברו ונמרוד התחיל להתגבר ולמשול בארץ :

אביהיל בן חור. אלה ראשי אבות. אלה ראשי האבות. אלה עשה בניהו בן יהוידע. אלה מבני גד ראשי. אלה הם אשר עברו. ומן דוד זקן עד רישא דסיפרא דכו׳ ר״פ אלה במ״ד
ואלה וסים׳ ואלה אשר הוסר שלמה ואלה שרי הנצבים. ואלה פקדתם לבית אבותיהם. ואלה המתקשרים תנינא דסיפרא. וכל עזרא דכו׳ ר״פ ואלה במ״ר אלה וסים׳ אלה

אברהם: כח בני אברהם יצחק וישמעאל:
כט אלה תלדותם בכור ישמעאל נביות וקדר ג׳
ואדבאל ומבשם: ל משמע ודומה משא חדד ל׳. ב׳
ותימא: לא יטור נפיש וקדמה אלה הם בני ב׳ וח׳ ויטור ב׳
ישמעאל: לב ובני קטורה פילגש אברהם ילדה ל׳
את־זמרן ויקשן ומדן ומדין וישבק ושוח ובני
יקשן שבא ודדן: לג ובני מדין עיפה ועפר
וחנוך ואבידע ואלדעה כל־אלה בני קטורה: ב׳ ח׳ חס׳. ג׳
לד ויולד אברהם את־יצחק בני יצחק עשו וישראל: ק׳ כטעם ל׳. ל״ג
לה בני עשו אליפז רעואל ויעוש ויעלם וקרח:
לו בני אליפז תימן ואומר צפי וגעתם קנז ותמנע ל׳. ל׳
ועמלק: לז בני רעואל נחת זרח שמה ומזה:
לח ובני שעיר לוטן ושובל וצבעון וענה ודישן ק׳ כטעם ל׳ בסיפרא
ואצר ודישן: לט ובני לוטן חורי והומם ואחות ל׳ כסי׳ ל׳ מ״ל
לוטן תמנע: מ בני שובל עלין ומנחת ועיבל שפי ל׳. ל׳
ואונם ובני צבעון איה וענה: מא בני ענה דישן ל׳ ט״ו סבי׳ בן

ובני דישון חמרן ואשבן ויתרן וכרן: מב בני־ ל׳. ל׳
אצר בלהן וזעון יעקן בני דישון עוץ וארן: ל׳ וכל סוס קרחה דכו׳
מג ואלה המלכים אשר מלכו
בארץ אדום לפני מלך־מלך לבני ישראל בלע ב׳
בן־בעור ושם עירו דנהבה: מד וימת בלע ב׳
וימלך תחתיו יובב בן־זרח מבצרה: מה וימת ל׳
יובב וימלך תחתיו חושם מארץ התימני: ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ הכ׳
מו וימת חושם וימלך תחתיו הדד בן־בדד
המכה את־מדין בשדה מואב ושם עירו
עיות: מז וימת הדד וימלך תחתיו שמלה עוית ק׳
ממשרקה: מח וימת שמלה וימלך תחתיו שאול ב׳
מרחבות הנהר: מט וימת שאול וימלך תחתיו
בעל חנן בן־עכבור: נ וימת בעל חנן וימלך ל׳ דסמי׳
תחתיו הדד ושם עירו פעי ושם אשתו מהיטבאל ו״פ וסס וסס ל׳. ג׳
בת־מטרד בת מי זהב: נא וימת הדד ויהיו ל׳
אלופי אדום אלוף תמנע אלוף עליה אלוף יתת: עלוה ק׳

רשי

אברהם. עכשיו יחס משם עד אברהם ומי הוא זה אברם שנקרא אברהם: (לב) קטורה פילגש אברהם. כל גנאי שיכול לספר בהם הוא מספר משום כבודו של יצחק שכולם היו בני פלגש אבל הוא היה עיקר ואדון הבית: (לג) ובני מדין עיפה ועפר וגו׳. ה׳ ראשי עכו״ז על כן העמידו חמשה מלכים לכל אומה מלכה דכתיב את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור וגו׳ חמשת מלכי מדין (מדבר ל״א): כל אלה בני קטורה. בשביל כבודו של אברהם: (לד) בני יצחק עשו וישראל. מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב: (לה) בני עשו אליפז כדי לקצר ולהשליכו והזכירו לכבוד יצחק: (מא) חמרן ואשבן. ובחומש (בראשית ל״ו) כתיב חמדן בתחלה היו חמודים ונאמדין כצדיקים ולבסוף מכוערין כחמור כן דרך החמור בתחילה חמוד ולבסוף נעשה מכוער והסוס מתחלה מכוער ולבסוף יפה: (מג) ואלה המלכים. מפרש בב״ר א״ר איבו קודם שלא עמד מלך מישראל (אבל משמלך מלך לישראל) נצב מלך באדום רבי יוסי בן חנינא אומר בשעה שזה מעמיד מלכים זה מעמיד שופטים זה מעמיד אלופים זה מאמיד נשיאים אמר רבי יהושע בן לוי זה העמיד ח׳ וזה העמיד ח׳ ושמעתי וכי לא היה לאדום אלא אלו ח׳ מלכים ולישראל ח׳ והלא יותר היו יורש אחזיה

רדק

אברהם על דרך תולדת היחס והוא אברהם הידוע שאהב השם וגדל שמו כי אב המון גוים נתנו. ובהזכירו תולדות אברהם הזכיר תולדות ישמעאל בנו ובני קטורה ואחרי כן אמר ויולד אברהם את יצחק כי הוא העיקר: (לב) ובני קטורה פילגש אברהם. לפי שאמר בתורה ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה הידוע הנה שאינה אלא פילגש. ומה שאמר ויקח אשה לקח אשה אחת לפילגש כי לא היתה לו אשה אלא שרה אמנו והשאר פלגשים וכן אמר בתורה ולבני הפלגשים אשר לאברהם וכו׳: (לה) בני עשו. כמו שהזכיר תולדת ישמעאל בן אברהם כן הזכיר תולדות עשו בן יצחק והמלכים אשר מלכו באומתו לפני מלוך מלך בישראל כי אחרי כן לא היו מלכים כמו שכתבתי כי תחת יד דוד היו עד שגרמו עונות מלכי יהודה ופשעו מתחת ידם: (לו) בני אליפז צפי. כתיב ביו״ד ובתורה הוא צפו כתיב בוי״ו: קנז ותמנע ועמלק. כנראה מן הפסוק הזה כי תמנע הוא בן אליפז ובתורה כתיב כי תמנע היתה פלגש לאליפז ותלד לו את עמלק יש מפרשים כי תמנע אם עמלק כמו שכתוב בתורה וממזרת היתה כי אליפז בא אל אשת שעיר אם לוטן וילדה תמנע או בחיי שעיר אחר מותו. ועזרא דקדק בתורה שיש פסוק אחר ותמנע שאף היא היתה בתו ואחרי כן היתה לו פלגש וילדה לו עמלק לכך כתוב ואחות לוטן תמנע ולא אמר בת שעיר אלא אחות לוטן וזה הפי׳ הוא דרך דרש. ואילו היתה תמנע בת אליפז לא מנה אותה בסדר הבנים כי אין זה דרך הכתוב אם לא יזכור בפירוש כמו ואת דינה בתו ושרח אחותם. והנראה בעיני כי אחז הכתוב דרך קצרה כי לא הוצרך עזרא לפרש כי מפורש הוא בתורה אלא שכתב התולדות דרך קצרה. וכן קצר בבני שם וכתב בני הבן בסדר הבנים לקצר וכשהזכיר וארם וכו׳ אמר ובניו עוץ וחול. כן כתב הנה ותמנע דרך קצרה כי היה לו לקצר עוד וגעתם קנז ועמלק אלא לפי שעמלק לא היה שוה לשאר הבנים כי הם היו בני אשה והוא בן פלגש לכך הפריד ביניהם וזכר אמו ואמר ותמנע ודי לו כי נזכר הוא בתורה: (לח) ובני שעיר. הזכיר כמו כן בני שעיר כמו שהזכיר בתורה כי לאהבת יצחק נתן לעשו בני נחלת האלופים האלה: (לט) ובני לוטן חורי והומם. בוי״ו ובתורה והימים ביו״ד: (מ) בני שובל עלין. ובתורה עלון: שפי. ביו״ד ובתורה שפו בוי״ו: (מא) ובני דישון. ובתורה ואלה בני דישן בקמץ ואמר כי בני דישון היו כי דישון בחולם היה החמישי מבני שעיר ודישן בקמץ היה הבן השביעי מבני שעיר וכן הזכירם. ודישון ואצר ודישן אבל כשנזכר תולדותם קראם שניהם דישן בקמץ ואלה בני דישן חמדן וכו׳ ואחר כן בני אצר ואחר כן בני דישן עוץ וארן ועזרא כתב שניהם דישון נראה כי לא היו מקפידים במותן בין דישן לדישון: ובני דישון המרן. ברים ובתורה חמדן בדל״ת וכבר כתבתי טעמי החילופין: (מב) וזעון יעקן. ביו״ד ובתורה ועקן בוי״ו: (מג) ואלה המלכים. וימת בעל חנן וימלוך תחתיו הדד בדל״ת ובתורה הדר ברי״ש: (נ) ושם עירו פעי. ובתורה פעו בוי״ו: אלה

מצודת דוד

(יב) אשר יצאו משם פלשתים. ר״ל מבני כסלוחים באה האומה של פלשתים: ואת כפתורים. חוזר הוא על מצרים שהוא ילד את כפתורים: (יז) עוץ וחול וכו׳. אלו הד׳ היו בני ארם ולקצר חשבם בבני שם כי בני בנים הם כבנים: (יט) נפלגה הארץ. בני הארץ נפרדו זה מזה ע״פ כל האדמה: (כד) שם ארפכשד וכו׳. כאומר העולה מזה ששם ילד את ארפכשד והוא ילד את שלח וכו׳ עד שנולד אברהם: (כז) הוא אברהם. הוא הנקרא אחר זה בשם אברהם ע״ש אב המון גוים כמ״ש בתורה: (לב) ילדה. כמו אשר ילדה: (לג) כל אלה בני קטורה. כי בני בנים הם כבנים: (לו) ותמנע. כאילו אמר ותמנע היתה לו לפילגש ואת עמלק ילדה לו וכן נאמר בתורה ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק (בראשית לו): (לח) ובני שעיר. לא היה שעיר מבני עשו והזכירו בעבור תמני בת אחתו שהיתה פילגש לאליפז בן עשו: (לט) ואחות לוטן תמנע. אחותו מן האם ולא היתה בת שעיר אביו כי אליפז בא על אשת שעיר וילדה לו את תמנע ונעשית פילגשו: (מג) לפני מלך מלך וכו׳. עד לא עמדו מלכים בישראל: בלע. ר״ל המלך הראשון היה בלע: (מו) המכה את מדין וכו׳. כשבאו להלחם על מואב בא הוא לעזרת מואב והכה את מדין: (נ) בת מי זהב. מטרד היתה בת מי זהב והוא שם אדם: (נא) ויהיו אלופי אדום. אחר שמת הדד פסקה מהם המלכות והנהיגו עצמן ע״פ אלופים

בקשו כתבם. אלה בקשו כתבם תנינא דסיפרא. אלה בני המדינה העלים תנינא דסיפרא. אלה ביתי יהויקים. וכל שאר כתוב דכותהון ר"פ אלה בס"ב ר"פ ואלה וסימ' ואלה

נב אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃
נג אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ כולהון פתחין
נד אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם׃
ב א אֵלֶּה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה י' ר"פ עד ודוד זקן
יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן׃ ב דָּן יוֹסֵף וּבִנְיָמִן נַפְתָּלִי גָּד
וְאָשֵׁר׃ ג בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה שְׁלוֹשָׁה י"ב מ"ל בסיפרא
נוֹלַד לוֹ מִבַּת־שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית וַיְהִי עֵר ׀ בְּכוֹר ס' בטעם בסיפרא
יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִיתֵהוּ׃ פ'. ס' מ"ל בסיפרא
ד וְתָמָר כַּלָּתוֹ יָלְדָה לּוֹ אֶת־פֶּרֶץ וְאֶת־זָרַח כָּל־
בְּנֵי יְהוּדָה חֲמִשָּׁה׃ ה בְּנֵי־פֶרֶץ חֶצְרוֹן וְחָמוּל׃ ל'
ו וּבְנֵי זֶרַח זִמְרִי וְאֵיתָן וְהֵימָן וְכַלְכֹּל וָדָרַע כֻּלָּם ל'. ל'
חֲמִשָּׁה׃ ז וּבְנֵי כַּרְמִי עָכָר עוֹכֵר יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר ל'. ל'
מָעַל בַּחֵרֶם׃ ח וּבְנֵי אֵיתָן עֲזַרְיָה׃ ט וּבְנֵי חֶצְרוֹן ט"ו סבי"וק
אֲשֶׁר נוֹלַד־לוֹ אֶת־יְרַחְמְאֵל וְאֶת־רָם וְאֶת־
כְּלוּבָי׃ י וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב וְעַמִּינָדָב ל'
הוֹלִיד אֶת־נַחְשׁוֹן נְשִׂיא בְּנֵי יְהוּדָה׃ יא וְנַחְשׁוֹן ל' ו' חטף
הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָא וְשַׂלְמָא הוֹלִיד אֶת־בֹּעַז׃
יב וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת־יִשָׁי׃
יג וְאִישַׁי הוֹלִיד אֶת־בְּכֹרוֹ אֶת־אֱלִיאָב וַאֲבִינָדָב ל' ומ"ל וחו"ג י"ג מפקין א'
הַשֵּׁנִי וְשִׁמְעָא הַשְּׁלִישִׁי׃ יד נְתַנְאֵל הָרְבִיעִי רַדַּי ל'
הַחֲמִישִׁי׃ טו אֹצֶם הַשִּׁשִּׁי דָּוִיד הַשְּׁבִעִי׃ ל' וחד ואלם ק' חס'
טז וְאַחְיוֹתֵיהֶם צְרוּיָה וַאֲבִיגָיִל וּבְנֵי צְרוּיָה אַבְשַׁי ל' וחס' וס"חס' בנ'
וְיוֹאָב וַעֲשָׂה־אֵל שְׁלֹשָׁה׃ יז וַאֲבִיגַיִל יָלְדָה אֶת־
עֲמָשָׂא וַאֲבִי עֲמָשָׂא יֶתֶר הַיִּשְׁמְעֵאלִי׃ יח וְכָלֵב

תולדות אהרן ובני זרם. סנהד' מד: ובני איתן. בתרא קמג: ואחיותיהם. שבת נד בתרא יז: וכלב. סוטה יא יב תמורה טז:

רדק

(א) אלה בני ישראל וכו'. והתחיל ליחס בני יהודה כי עיקר הספר על מלכי יהודה: (ו) ובני זרח זמרי. הוא זבדי בן זרח הנזכר בספר יהושע: (ז) ובני כרמי. אף על פי שלא נזכר כרמי ידוע היה כי כרמי בן זבדי הוא זמרי שזכר וכן מנהג זה הספר בספור יחסים במקומו. ועכר הוא עכן אלא קראו עכר לגנאי כי עכר ישראל: (ח) ובני איתן עזריה. כמו ובני דן חושים ובני פלוא אליאב ולא הזכיר יחוס הימן וכלכל ודרע אולי לא מצאם. או קצר ביחס זרח כי לא באה ממנו המלוכה וחזר ליחס חצרון בן פרץ כי משם יצאה המלוכה: (ט) ואת כלובי. הוא כלב בן חצרון שמזכיר למטה: (י) את נחשון נשיא בני יהודה. לכבוד דוד כתב כן להודיע שאף זקנו נחשון היה נשיא: (יג) ואישי הוליד. באל"ף וביו"ד אחד הוא כי אותיות אהו"י מתחלפות: ושמעא הפליפי. הוא שמה הנזכר בספר שמואל: (טו) דוד השבעי. כתב ר' יונה כי הוא כמו השמיני שהרי שבעה בנים היו לו מלבד דוד כמו שאומר בספר שמואל ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל. ואחרי כן אמר לו התמו הנערים ואמר עוד שאר הקטן. ועוד כתיב ולו שמנה בנים הנה כי שמנה בנים היה לו ודוד היה השמיני אם כן דוד השביעי ר"ל השמיני. ולא יתכן זה ההפך אבל הנכון שהיה לישי בן מאשה אחרת. ובספר שמואל מנה אותם כולם בכלל שאמר שבעת בניו ואמר עוד שאר הקטון. ובכאן זכר השבעה שהיו מאם אחד עם דוד וכן פירש אותו החכם ר' אברהם בן עזרא. ויש אומרים כי מת הבן האחד. ובמדרש כי הבן השמיני היה שמו אליהוא והוא הנזכר בנגידים שהקים דוד ליהודה אליהוא מאחי דוד והוא היה קטן מדוד ומה שאמר ודוד הוא הקטן על שהיה מקטין עצמו קראו קטן: (יז) יתר הישמעאלי. הוא יתרא הישראלי וקראו ישמעאלי לפי שגר בארץ ישמעאל לפיכך קראו ישראל שלא יחשוב אדם לפי שקראו ישמעאלי שהיה מזרע ישמעאל אלא מזרע ישראל היה: (יח) וכלב בן

רשי

אחזיה יואש וכו' אלא זה העמיד ח' מלכים פירוש מזמן שהמליכו אותן ח' מלכים של אדום לא המליכו את מלכי ישראל כי קודם דוד היו וראשי בית אבותיו: (ג) רע בעיני ה'. מפורש בב"ר שהיה חורש בגנות (ומערה לאשפות) בא עליה שלא כדרכה: (ד) ותמר כלתו. תמיה אני היאך מזכיר גנות זקינתו של דוד: (ו) ואיתן והימן וכלכל ודרע. כולם בימי דוד ובימי שלמה הע והיו חכמים ביותר ועל זה נאמר (מלכים א' ה') ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול. להלן לענין חכמת שלמה נופל לשון זה דרדע אע"פ שנקרא דור דיעה בשביל חכמתו נתחכם שלמה מכולם ומה שאמר האזרחי אל"ף יתיר כמו הזרחי (מדבר כ"ז) מזרח יצא ובהרבה מקומות נכנסת האל"ף בתיבה ואינה נקראת ודוגמתו (איוב יג) ואחותי. והאזניחו (ישעיה ט') וכן והספסוף (במדבר י"א) ופעמים נחסרת כמו ותמרו (שמואל ב' י"ט) ויכו הרמים (לקמן ב' כ"ב) כמו הארמים. ופסיקתא דורש מכל אדם זה אדם הראשון איתן זה אברהם הימן זה משה וכלכל זה יוסף ודרדע זה דור המדבר מחול שמחל להם מעשה עגל: (ז) ובני כרמי עכר. ולמה אני קורהו עכר והלא עכן שמו (ומפורש) לפי שהוא עכר את ישראל שעבר על החרם ונפלו על ידו ל"ו אלף איש והוא מה שפירשתי שכל מה שיכול לספר בגנות מספר (ואעפ"כ) (ס"א ועל כן לא) יצא מלכות מהם: (ח) ובני איתן עזריה. כמו ובני דן חושים (בראשית מ"ג): (ט) ואת כלובי. זהו כלב כמו שמוכיח למטה וכלב בן חצרון ובספר (שמואל א' כ"ה) כתיב והוא כלבי ותרגום מדבית כלב וכך תרגום כלבי מחזיק היה ומתפאר בעצמו שאין מיוחס בכל שבט כמוהו כלומר אם שמואל נתן לו מלוכה (לי תבוא המלוכה) ועל כן נאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים שהרי יצא מרות המואביה וירחמאל אחיו נשא נכרית כמ"ש למטה וזה כלובי מתנשא ומתגאה (בכל) אשר נשאו לבו: (י) נחשון נשיא בני יהודה. לא בא לפרש אלא מפני כבודו של דוד: (יא) ושלמא הוליד את בועז. רבותינו אמרו אבצן זה בועז ותימה יש היאך יכול להיות והלא נחשון בשנה שנייה ליציאת מצרים מת ושלמון בנו מת ככר והוא היה מבאי הארץ ובועז בנו שהוא אבצן בכניסתו לארץ נולד ומיציאת מצרים עד יפתח היו שלש מאות שנה וחכמים אמרו בשעה שבא בועז על רות והרתה מיד מת בועז ואבצן היה שופט לאחר מות יפתח דכתיב (שופטים י"ב) וישפוט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם ועל זה אני תמיה שהרי מצינו באברהם שהוא אמר לאחר שנגרר דמו וכו' ואמר הלבן מאה שנה יולד ואיך הוליד בועז בן ג' מאות שנה וי"ל על כן אמר (רות ד') ויתן ה' לה הריון דוגמתו וירא‍הו ה' (דברי' ל"ב): אבצן. אב לכל הבנונים שהרי אשה בחורה שכבה אצלו ונבטנן ולא נגע בה (סא"א): (יג) ואישי הוליד את בכרו. מלא אל"ף כלומר איש גבור חיל: (טו) דויד השבעי. מלא יו"ד מפני כבודו של דוד ועתה מלא המרגלית לפיכך לא מנה השמיני אליהו: (טז) ואחיותיהם צרויה ואביגיל. מפני כבודו של דוד שהיו בני אחותו גבורים ואנשי חיל ושרים כך מפורש: (יז) יתר הישמעאלי. (ובשמואל ב' י"ז) כתיב הישראלי בארץ ישמעאל היה דר דוגמת בית עובד אדום הגתי (שם ב' ו') וכן (מלכים א' ו') וישלח המלך ויקח את חירם מצור בן אשה אלמנה ואביו איש צורי: (יח) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה. לפי שהיתה לו אשה ששמה עזובה

מצודת ציון

וכן בפלגות (שופטים ה): (נא) אלופי. ענין שררה וכן אלופים לראש (ירמיה יג): ב (ז) עוכר. ענין בלבול והשחתה כמו עכרתם אותי (בראשית לד): מעל. ענין חטא ופשע: (ט) כלובי. הוא כלב: (יג) ואישי. הוא ישי: (יז) יתר הישמעאלי. הוא יתרא הישראלי האמור (בש"ב) ונקרא הישמעאלי על שהתגורר בארץ ישמעאל ולדעת שהוא מבני ישראל נקרא הישראלי: הוא

מצודת דוד

אלופים: ב (ג) בני יהודה. לכבוד דוד מייחס את שבט יהודה בראשונה: רע בעיני ה'. כי חטא לו ולזה המיתו עד לא השלי' ימיו: (ו) ובני כרמי. כרמי היה בן זבדי והוא זמרי בן זרח ואף שאחד היה אמר ובני כי כן דרך ל' המקרא כמו ובני דן חושים (בראשית מ"ו) ורבי' כמוהו: עכר. הוא עכן וקראו לגנאי כאמור כי היה עוכר ישראל בדבר אשר מעל בחרם בימי יהושע ועי"ז נס ישראל לפני האויב ונפלו בחרב: (י) ורם הוליד. מפני כבוד דוד הקדים לספר יחוסו עד לא הזכיר בני ירחמאל הבכור: (טו) דויד השביעי. ולא זכר השמיני שהוא אליהו. שהקימו דוד לנגיד על יהודה ויתכן לומר שאליהו היה מאשה אחרת צרויה ואביגיל היו אחיות לשבעת האחים רק מן האם ולא מן האב ואם יחשוב עמהם גם את אליהו אז לא היה יכול לומר ואחיותיהם צרויה ואביגיל כי לאליהו לא היו אחיות לא מן האב ולא מן האם וכמ"ש (בש"ב) אולם רז"ל לא אמרו כן: (יח) וכלב בן חצרון. מפני כבוד

כלב

צפנת בלבבך. ואלה תולדות פרץ פרץ הוליד: ושם י"ג ר"פ בקריאה וסי' ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב. ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור. ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש. ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי. ושם איש ישראל המכה אשר הכה. ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור. ושם בת אשר שרח.

בֶּן־חֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־עֲזוּבָה אִשָּׁה וְאֶת־יְרִיעוֹת
וְאֵלֶּה בָנֶיהָ יֵשֶׁר וְשׁוֹבָב וְאַרְדּוֹן׃ יט וַתָּמָת
עֲזוּבָה וַיִּקַּח־לוֹ כָלֵב אֶת־אֶפְרָת וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
חוּר׃ כ וְחוּר הוֹלִיד אֶת־אוּרִי וְאוּרִי הוֹלִיד אֶת־
בְּצַלְאֵל׃ כא וְאַחַר בָּא חֶצְרוֹן אֶל־בַּת־מָכִיר
אֲבִי גִלְעָד וְהוּא לְקָחָהּ וְהוּא בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה
וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־שְׂגוּב׃ כב וּשְׂגוּב הוֹלִיד אֶת־יָאִיר
וַיְהִי־לוֹ עֶשְׂרִים וְשָׁלוֹשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ הַגִּלְעָד׃
כג וַיִּקַּח גְּשׁוּר־וַאֲרָם אֶת־חַוֺּת יָאִיר מֵאִתָּם אֶת־
קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ שִׁשִּׁים עִיר כָּל־אֵלֶּה
בְּנֵי מָכִיר אֲבִי־גִלְעָד׃ כד וְאַחַר מוֹת־חֶצְרוֹן בְּכָלֵב
אֶפְרָתָה וְאֵשֶׁת חֶצְרוֹן אֲבִיָּה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַשְׁחוּר
אֲבִי תְקוֹעַ׃ כה וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְרַחְמְאֵל בְּכוֹר חֶצְרוֹן
הַבְּכוֹר ׀ רָם וּבוּנָה וָאֹרֶן וָאֹצֶם אֲחִיָּה׃ כו וַתְּהִי
אִשָּׁה אַחֶרֶת לִירַחְמְאֵל וּשְׁמָהּ עֲטָרָה הִיא אֵם
אוֹנָם׃ כז וַיִּהְיוּ בְנֵי־רָם בְּכוֹר יְרַחְמְאֵל מַעַץ וְיָמִין
וָעֵקֶר׃ כח וַיִּהְיוּ בְנֵי־אוֹנָם שַׁמַּי וְיָדָע וּבְנֵי שַׁמַּי
נָדָב וַאֲבִישׁוּר׃ כט וְשֵׁם אֵשֶׁת אֲבִישׁוּר אֲבִיהַיִל

תולדות אהרן ואת יריעות. סוטה יב: ותמת עזובה. שם יא סנהד' סט: ואחר בא חצרון. יבמות סב: ושגוב הוליד. בתרא קיא קיב קיג (בתרא טז):

רשי

עזובה לכך כינה את שם בתו עזובה אשה כדכתיב ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת מכאן שהיתה לו אשה ששמה עזובה: (יט) ותלד לו את חור: (כ) וחור הוליד את אורי ואורי הוליד את בצלאל. צא וחשוב שכל אחד מהם היה פחות מן שמונה שנים כשהולידו שהרי כלב היה בן מ' שנים במרגלים דכתיב (יהושע י"ד) בן ארבעים שנה אנכי בשלוח וגו' ואותה שעה כבר נולדו כולם שהרי הוקם המשכן שעשה בצלאל כלב היה בן ח' כשהוליד עזובה אשה ובן ט' כשהוליד יריעות ואחר מיתת עזובה אשתו לקח את אפרת והולידה את חור בשנה אחרת הרי בן י' שנים וחור בן ח' כשהוליד את אורי ואורי בן ח' כשהוליד בצלאל הרי כ"ו שנים וכתיב (שמות ל"ו) ואת כל איש חכם לב ואין איש פחות מי"ג שנה הרי בצלאל בשעה שעשה המשכן בן י"ג שנה הרי מ' שנה חסר אחת נמצא שכל אח' מהם היה פחות מן ח' כשהולידו וכן מפורש בפרק בן סורר ומורה ומדרש בן שש ושש הולידו: (כא) ואחר בא חצרון אל בת מכיר. כל זה משום כבודו של דוד שהרי חצרון בא אל בת מכיר לקחה לפילגש שלא לשום אישות דוגמא כאשר בא אל בת שבע (תהלים נ"א) והוא היה בן ס' הרי ג' דברים לבת מכיר לגריעותא אחת שלא לקחה לשום אישות וא' שחצרון היה זקן מפני כבוד משפחות יהודה נתנוה לו וכשהוליד יאיר נתנו לו בני מכיר כ"ג עירים ליקח אשר אחת מבנותיו: (כג) ויקח גשור וארם. גשור הוא גשורי והמעכתי לפי שהיו קרובים לארמים שהיו יושבים במזרחה של ארץ ישראל וארם היו יושבים במזרח דכתיב (ישעיה ט') ארם מקדם ופלשתים מאחור ובימי השופטים כשחטאו ישראל מסרם ביד אויב ביד ארם ואז הלכו (אלו סא"א) ולקחום מהם וכשבא דוד החזירן ולפי שהחזירן כתבן כאן: (כד) בכלב אפרתה. על שם (כלב) אשתו קראו את העיר (כלב) אפרתה: ותלד לו את אשחור אבי תקוע. לאחר מיתת חצרון: אבי תקוע. שר של עיר תקוע שהוא של שבט יהודה: (כה) ויהי בני ירחמאל בכור חצרון. לפי שהפסיק במשפחתו של כלב ע"כ הוצרך לומר בכור חצרון בכור ירחמאל. בכור של ירחמאל: (כו) ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה. לפי פשוטו ישראלית היתה וביבמות ירושלמי כתב שלקח נכרית להתעטר בה יפה ושרית היתה: היא אם אונם (שמעתי) אם
כמו

רדק

בן חצרון. יש מרבותינו ז"ל שאמרו כי הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא בן יפונה שפנה עצמו מעצת מרגלים ומה שאמר בן עתניאל בן קנז אחי כלב אמרו כי אחיו היה מאמו ולא היה בן קנז אלא הורגו שהוא בן אשתו. ואמרו דוקי' דכתיב הקניזי ולא כתב בן קנז ולא יראה כן לפי פשטי הכתובים כי לפי פשטי הכתובים נראה כי כלב זה היה מבני חצרון הראשונים. ואמר כי אחר לקח בת מכיר והוא בן ששים שנה ואם כמו שאמרו רז"ל כי היה כלב בן יפונה כשהוליד חצרון כלב היה חצרון בן מאה ושבעים שנה. כי כלב אמר בן ארבעים שנה אנכי בשלוח אותי משה עבד ה' וזה היה בשנה שניה שיצאו ממצרים וחצרון היה מבאי מצרים: הוליד את עזובה אשה ואת יריעות. ואחרי כן אמר ותמת עזובה ואמר ואלה בניה נראה כי נשיו היו. ונראה כי בנותיו היו וכן אמרו רבותינו וכי יש אדם מוליד את נשיו ודרשו בו ענינים. ולפי דעתי את זה כמו מן. וכן כצאתי את העיר ואחרים זולתו. וכן פירוש הפסוק וכלב בן חצרון הוליד מן עזובה אשתו מן יריעות שתיהם היו נשיו ומשתיהן היו לו בני' וקצר התולדה ולא זכר את בני האחת והיא עזובה ועליה אמר ואלה בניה וכאשר מתה עזובה לקח לו כלב אשה אחרת שמה אפרת: (כא) ואחר בא חצרון. מה שאמר והוא בן ששים שנה כי הנשים שזכר לקחם קודם זאת ואחר כן כשהיה בן ששים שנה והוא זקן לקח בת מכיר וכו' וכל אלה התולדות במצרים היו שהרי חצרון היה מבני מצרים: (כב) ושגוב הוליד את יאיר. הנראה מן התורה כי יאיר היה משבט מנשה והוא שלקח הערים בארץ הגלעד וקרא אותם חות יאיר על שמו וכל הספור ספר הנה גם כן להודיע כי זה הוא יאיר הנזכר בתורה וכן מיחס אותו אל שבט יהודה וכן היה. ומה שאמר בתורה בן מנשה ממשפחות האם כי האם היתה בת מכיר בן מנשה ולפי שלקח יאיר הערים בארץ הגלעד נשאר שם וגם שבט אמו והיו לו הערים הסמה לנחלה. ורבותינו ז"ל אמרו כי אין זה יאיר הכתוב בתורה אלא זה יאיר בן שגוב לקח אשה בארץ הגלעד ומתה וירשה ומירושת אשתו היו לו אלו עשרים ושלשה ערים: (כג) ויקח גשור וארם. הודיע כי אלה הערים אשר לקחם יאיר לקח' מיד בני בניו גשור וארם שהיו מהאומות שהיו שכיניה' כמ"ש עד גבול הגשורי והמעכתי: כל אלה בני מכיר אבי גלעד. פי' כל אלה הערים היו לבני מכיר אבי גלעד. כלומר לבני בת מכיר והוא חסר למ"ד השימוש. וכן ובני שרי גדודים היו בן שאול כמו לבן שאול ורבים כמוהו חסרים למ"ד השימוש. ומכאן ראו רז"ל בני בנים הרי הם כבנים ואפילו בני בנות ואינו עומד בדבר זה לענין הדין והם פירוש בני כמשמעו לא כמו שאנו מפרשים אותו שהוא כמו לבני· והנכון כמו שפירשנו כי אם היה אומר על הבנים מהו כל אלה והוא לא זכר אלא שגוב אלא על הערים אמר ששים עיר שזכר. ואפשר כי מה שזכר כ"ג ערים בארץ הגלעד הם בכלל ששים עיר שזכר שגם אלה ששים עיר בארץ הגלעד הם. ובאמרו עשרים ושלש הערים הגדולות ואמרו ששים עם בנותיהן: (כד) ואחר מות חצרון בכלב אפרתה. יש אומרים כי על שם כלב ואשתו קראו את העיר כלב אפרתה וא"כ חצרון היה מבאי הארץ ובארץ ישראל מת. ורחוק הוא זה הפירוש שהיה חצרון יותר ממאתים וחמשים שנה. ולפי דעתי כי פירוש בעת שלקח כלב בנו אפרתה אשתו באותו העת מת חצרון: ואשת חצרון אביה. לפי שאמר כי בעת זקנתו לקח בת מכיר הודיע כי בעת שמת היתה לו אשה אחרת ושמה אביה וילדה לו את אשחור אבי תקוע אפשר בהיות או לאחר מותו: (כה) ויהיו בני ירחמאל. הזכיר תחלה יחוס רם בן חצרון כי הוא העיקר לספר ממשפחת דוד ואחר כך הזכיר יחס כלב בן חצרון אחר רם. ועתה שב להזכיר יחס הבכור והוא ירחמאל: (כו) ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה. לפי פשט הפסוק ישראלית היתה אלא אמר אחרת לפי שזכר הראשונה או אפילו תאמר שהיתה פלגש כמו בן אשה אחרת אתה אבל מישראל היתה. ורבותינו דרשו כי גויה היתה לכן
הזכיר

מצודת דוד

כלב שהיה נשיא הקדיש גם אותו לירחמאל הבכור: הוליד. הוליד בנים מן עזובה אשתו ומן יריעות וכן כצאתי את העיר (שמות ט) ומשפטו מן העיר: ואלה בניה. של האחת. והיא עזובה: (כא) ואחר. ר"ל אחר שנולד לו שלשת הבנים האמורים למעלה: אבי גלעד. על כי גלעד היה חשוב וידוע לזה יחס את מכיר אחר בנו וכמוהו רבים: (כב) ויהי לו. אמרז"ל שלקח אשה מארץ הגלעד וממנה ירש הערים האלה ואין זה יאיר הכתוב בתורה: (כג) את חות יאיר. על כי יאיר בן מנשה המוזכר בתורה קרא לעריו חות יאיר לזה קרא גם הוא לעריו חות יאיר כי היה שמו כשמו ועריו סמוכות וכמו יאיר הגלעדי השופט שנזכר בשופטים שהיו לבניו שלשים עירים וקראם ג"כ חות יאיר בעבור זה: מאתם. ר"ל לאחר מות יאיר לקחו מבניו: את קנת. עם קנת ועם בנותיה שהיו בהמחוז ההוא ששים עיר: כל אלה בני מכיר. ההסר הלמ"ד כאלו אמר כל הששים הערים האלה היו לבני מכיר: (כד) ואחר מות חצרון. ר"ל אחר שמת חצרון בעת שלקח כלב בנו את אפרת אז אשת חצרון ששמה אביה ילדה לו את אשחור: אבי תקוע. שר של תקוע והוא שם עיר. ור"ל כל אנשי תקוע היו בניו וזרעו וכן בכל מקום שנזכר לשון אבי על עיר: (כו) אשה אחרת. מלבד אם בניו האמורים למעלה: היא אם אונם. על כי אונם היה חשוב וידוע לזה ייחס אותו
אחר

ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי. ושם חברון לפנים קרית ארבע. ושם אשת אבישור אביחיל. ושם אשת שאול. ושם האיש נבל. ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי : ושם אשת ג' ר"פ בקריאה וסי' ושם אשת עמרם יוכבד בת לוי אשר ילדה אתה. ושם אשת שאול. ושם אשה אבישור. אנך :

ותלד לו את־אחבן ואת־מוליד׃ ל ובני נדב
סלד ואפים וימת סלד לא בנים׃ לא ובני אפים
ישעי ובני ישעי ששן ובני ששן אחלי׃ לב ובני
ידע אחי שמי יתר ויונתן וימת יתר לא בנים׃
לג ובני יונתן פלת וזזא אלה היו בני־ירחמאל׃
לד ולא־היה לששן בנים כי אם־בנות ולששן
עבד מצרי ושמו ירחע׃ לה ויתן ששן את־בתו
לירחע עבדו לאשה ותלד לו את־עתי׃ לו ועתי
הוליד את־נתן ונתן הוליד את־זבד׃ לז וזבד
הוליד את־אפלל ואפלל הוליד את־עובד׃
לח ועובד הוליד את־יהוא ויהוא הוליד את־עזריה׃
לט ועזריה הוליד את־חלץ וחלץ הוליד את־
אלעשה׃ מ ואלעשה הוליד את־ססמי וססמי
הוליד את־שלום׃ מא ושלום הוליד את־יקמיה
ויקמיה הוליד את־אלישמע׃ מב ובני כלב אחי
ירחמאל מישע בכרו הוא אבי־זיף ובני מרשה
אבי חברון׃ מג ובני חברון קרח ותפח ורקם
ושמע׃ מד ושמע הוליד את־רחם אבי ירקעם
ורקם הוליד את־שמי׃ מה ובן־שמי מעון ומעון
אבי בית־צור׃ מו ועיפה פילגש כלב ילדה את־
חרן ואת־מוצא ואת־גזז וחרן הליד את־גזז׃
מז ובני יהדי רגם ויותם וגישן ופלט ועיפה
ושעף׃ מח פלגש כלב מעכה ילד שבר ואת־
תרחנה׃ מט ותלד שעף אבי מדמנה את־שוא
אבי מכבנא ואבי גבעא ובת־כלב עכסה׃ נ אלה
היו בני כלב בן־חור בכור אפרתה שובל אבי
קרית יערים׃ נא שלמא אבי בית־לחם חרף
אבי בית־גדר׃ נב ויהיו בנים לשובל אבי קרית

רדק

הזכיר ושמה עטרה שלקחה להתעט' בה כי בת גדולים היתה ומכאן אמרו אל תאמן בגר עד עשרים וארבעה דורות כי כ"ד דורות מעטרה עד ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם. ואלו הן. עטרה. אונם. שמי. נדב. אפים. ישעי. ששן. בן ששן. עתי. נתן. זביד. אפלל. עובד. יהוא. עזריה. חלץ. אלעשה. ססמי. שלום. יקמיה. אלישמע. נתניה. ישמעאל. עם ירחע אבי עתי שהיה עבד הם כ"ד : (ל) וימת סלד לא בנים. בלא בנים : (לד) ולא היה לששן בנים. והלא אמר ובני ששן אחלי. אלא שמת אחלי בחיי אביו ולא נשאר ממנו בן ולא בת : ולששן עבד מצרי ושמו ירחע. שגדל עמו והיה בן ביתו כמו אליעזר עבד אברהם ונתן לו את בתו אחר ששחררו ולכך דרש כי מן השם למדו שעשהו בן חורין כי ירחע עבד חרי וירח חרי בהפך. מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנה לו. ואע"פ ששחררו עבר על התורה כשנתן לו בתו כי מצרי ראשון היה ומכאן אמרו אל תאמן בעבד עד עשרה דורות כי י"ו דורות מן ירחע עד ישמעאל בן נתניה : (מב) ובני כלב אחי ירחמאל. ספר יחס ירחמאל ובא להשלים יחס כלב מה שלא נכתב למעלה : מישע בכורו. כי אשר זכר למעלה לא היו בני הראשונים אלא הקדימם אולי היו החשובים מבניו וכן הבנים שהיו לו מן אפרת לכבוד בצלאל וזהו שאמר למעלה ואלה בני כלומר כי לו כבר היו בנים אבל אלה היו לו מן עזובה : הוא אבי זיף. זיף היה ידוע לפיכך אמר אבי וכן מכיר אבי גלעד ואחרים רבים. ואולי זיף שם העיר נקראת על שמו אבי זיף שר זיף כלומר כי מישע היה אדון ושר על העיר הנקר' זיף והראשון נכון : ובני מרשה אבי חברון. לפי דעתי כי הוא חסר זיף. ולפי שהזכירו בסמוך סמך על המבין והניחו והוא כאלו אמר ובני זיף מרשה אבי חברון : (מז) ובני יהדי. הוא אחד מן הבנים שהזכיר ושני שמות היו לו : (מח) פלגש כלב מעכה ילד. אינו חוזר למעכה כי היה אומר ילדה אלא לכלב כאלו אמר פלגש כלב מעכה ויולד ממנה את שבר ואת תרחנה : (נ) אלה היו בני כלב בן חור. אלה שמספ' עתה שובל והאחרים היו בני כלב בן חור והוא היה בן בנו של כלב בן יפונה ולפי שיחסם למעלה אורי בן חור אמר עתה כי עוד היה לו בן אחד לחור ושמו כלב ואלה היו בניו : אבי קרית יערים. יש מפרשים אדון קרית יערים וכן אבי בית לחם : (נא) אבי בית גדר. יתכן לפרש אבי כמשמעו פירוש אבי קרית יערים כי כל בני קרית יערים היו בניו ובני בניו וכל אותה העיר נתיחסה מבניו לכך כללן ואמר קרית יערים וכן אבי בית לחם אבי בית גדר : (נב) הרואה חצי המנחות. יש מפרשים שהיה מושל על העיר שמ'

רשי

כמו שקמתי אם בישראל (שופטים ה') (והיא היתה שא"א) אונם שפל וחלש היה לשון אונן וכמו לא אכלתי באוני ממנו (דברים כ"ו) וכמו כמתאוננים (במדבר י"א) ויצא ממנו ששן. שנתן בתו לירחע המצרי עבדו ומספר בגנותן כלומר לא היו ראויין למלכות ויצא ממנו ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם (ירמיה מ"א) : (לד) ולא היה לששן בנים כי אם בנות. ומה שאמר למעלה ובני ששן אחלי. חולה שפל היה ומת בלא בנים : (לה) ויתן ששן את בתו לירחע עבדו לאשה. מכאן אמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותנהו לה ומכאן אמרו חכמים ביבמות ירושלמי אל תאמן בגר עד ט"ו דורות וט"ו דורות הם מן עתי המצרי עד ישמעאל וי"א ט"ז דורות עם ירחע ומדרש רבותינו אפשר כן שהי' מזרע המלוכה והלא ישמעאל מזרע ירחמאל היה ולא מן רם אלא שהעביר מזרעו למולך : (מב) ובני כלב אחי ירחמאל. לפי שיחס למעלה קצת משפחות כלב והפסיק ביחס ירחמאל צריך לומר כלב אחי ירחמאל שלא תאמר כבר יחס כל משפחות כלב לכך הוצרך לומר כלב אחי ירחמאל שזה לא כלב אחר היה וכן דרך כל היחס אינו מיחס כסדר אלא מיחס קצת ממשפחת פלוני ותופס משפחה אחרת וכשיחס קצת ממשפחה זו מתחיל ליחס משפחה ראשונה כבתחילה ושוב האחרת וכן מעורבב כל ספר היחס הזה : הוא אבי זיף. שר של זיף ושר כל בני מרשה ושר חברון ושם העיירות האלה כתובות בספר (ביהושע ט"ו) כדכתיב זיף וטלם ובעלות (וכתיב) קעילה (שם) ואכזיב ומרשה : (מד) אבי ירקעם. כל אבי שנאמר כאן שר על אותה העיר הכתובה בסמוך : (מז) ובני יהדי. אחד מבנים של עיפה היה ומה שלא הזכיר מי היה אביו לפי שאיני צריך להזכיר שום מבנים של עיפה כי אם זה יהדי : (מט) ותלד שעף אבי מדמנה את שוא אבי מכבנא ואבי גבעא. שתי עיירות הללו שלו היו : ובת כלב עכסה. עתה מתחיל לראש ומקדים בעכסה משום שהיתה אשת עתניאל כדכתיב שם ויאמר כלב אשר יכה קרית ספר וגו' : (נ) אלה היו בני כלב בן חור בכור אפרתה. פתרון אלה היו בני כלב בן חור כמו בנו חור והוא חור היה בנו הבכור לאפרת אשתו ולא בכור לכלב וכן מפורש למעלה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. ע"א אלה היו וגו' חור היה בן לכלב והוליד בן ויקרא שמו כלב לכך פירושו ואלה היו בניו של כלב בנו של חור שובל וגו' : בכור אפרתה. ולא בכור לכלב על חור הוא אומר כן נראה לנו : (נב) הרואה חצי המנחות. מדינה אחת היתה בארץ ומנוחות שמה דכתיב ויגלם אל מנחת (לקמן ח') והוא המושל על חצי מדינה ולקמן נאמר חי משל על חצי מדינה האחרת

מצודת דוד

אחריו : (לב) לא בנים. בלא בנים : (לד) ולא היה לששן בנים. כי בנו אחלי מת בחייו ולא השאיר זרע : (מב) ובני כלב. עם שכבר התחיל לספר מזרע כלב פסק בו וחזר לספר מזרע ירחמאל אחיו ועתה חזר לספר עוד מזרע כלב וכן דרך הספר הזה לספר קצת ולהפסיק בספור אחר ולחזור לספור הראשון : מישע בכורו. אולי הנזכרים למעלה היו חשובים ממנו ולזה הקדימם : ובני מרשה. תחסר מלת זיף וכאלו אמר ובני זיף מרשה וכו' ולפי שזה עתה הזכיר זיף סמך על המבין : (מז) ובני יהדי. הוא אחד מבני עיפה פילגש כלב הנזכר למעלה ושתי שמות היה לו : (מח) ילד שבר. רצה לומר כלב ילד ממנה את שבר וכו' : (מט) ותלד שעף. ר"ל שעף וכו' הוליד את אמו את שוא שהיה שר על מכבנה ועל גבעא. או ר"ל אנשי הערים ההם היו מזרעו : (נ) כלב בן חור למעלה

יְעָרִים הָרֹאֶה חֲצִי הַמְּנֻחוֹת׃ נג וּמִשְׁפְּחוֹת קִרְיַת ל׳ ד׳
יְעָרִים הַיִּתְרִי וְהַפּוּתִי וְהַשֻּׁמָתִי וְהַמִּשְׁרָעִי מֵאֵלֶּה ל׳ . ל׳ . ל׳
יָצְאוּ הַצָּרְעָתִי וְהָאֶשְׁתָּאֻלִי׃ נד בְּנֵי שַׂלְמָא בֵּית ל׳ . ל׳ ח׳ בטעם ס״פ
לֶחֶם וּנְטוֹפָתִי עַטְרוֹת בֵּית יוֹאָב וַחֲצִי הַמָּנַחְתִּי ל׳
הַצָּרְעִי׃ נה וּמִשְׁפְּחוֹת סוֹפְרִים יֹשְׁבוּ יַעְבֵּץ ישבי ק׳ ד׳
תִּרְעָתִים שִׁמְעָתִים שׂוּכָתִים הֵמָּה הַקִּינִים הַבָּאִים ל׳ . ל׳ וחד קיניס
מֵחַמַּת אֲבִי בֵית־רֵכָב׃ ג א וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי דָוִיד ל׳
אֲשֶׁר נוֹלַד־לוֹ בְּחֶבְרוֹן הַבְּכוֹר ׀ אַמְנֹן לַאֲחִינֹעַם ל׳ חס׳
הַיִּזְרְעֵאלִית שֵׁנִי דָּנִיֵּאל לַאֲבִיגַיִל הַכַּרְמְלִית׃ ס׳ ול׳ מ״ל

ב הַשְּׁלִשִׁי לְאַבְשָׁלוֹם בֶּן־מַעֲכָה בַּת־תַּלְמַי מֶלֶךְ כולהון חס׳ במ״ז
גְּשׁוּר הָרְבִיעִי אֲדֹנִיָּה בֶן־חַגִּית׃ ג הַחֲמִישִׁי ס׳
שְׁפַטְיָה לַאֲבִיטָל הַשִּׁשִּׁי יִתְרְעָם לְעֶגְלָה אִשְׁתּוֹ׃ ל׳ ול׳ אבוטל
ד שִׁשָּׁה נוֹלַד־לוֹ בְחֶבְרוֹן וַיִּמְלָךְ־שָׁם שֶׁבַע שָׁנִים
וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּשְׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ שָׁנָה מָלַךְ
בִּירוּשָׁלָם׃ ה וְאֵלֶּה נוּלְּדוּ־לוֹ בִּירוּשָׁלָיִם שִׁמְעָא ל׳ ומ״ל ס׳ מ״ל
וְשׁוֹבָב וְנָתָן וּשְׁלֹמֹה אַרְבָּעָה לְבַת־שׁוּעַ בַּת־ ל׳
עַמִּיאֵל׃ ו וְיִבְחָר וֶאֱלִישָׁמָע וֶאֱלִיפָלֶט׃ ז וְנֹגַהּ וְנֶפֶג
וְיָפִיעַ׃ ח וֶאֱלִישָׁמָע וְאֶלְיָדָע וֶאֱלִיפָלֶט תִּשְׁעָה׃

תולדות אהרן ומשפחות סופרים. סוטה יא סנהד׳ קד קו (שקלים מח): שני דניאל. ברכות ו: ששי יתרעם. (סוכה נב סנהד׳ כ):

רש״י

האחד הרואה פורמדריפי״ו בלע״ז: (נג) ומשפחות קרית יערים. יושבי קרית יערים: מאלה יצאו הצרעתי והאשתאולי. יושבי צרעה ואל תתמה שכתב (שופטים יג) ותחל רוח ה׳ לפעמו בין צרעה ובין אשתאול דמשמע שהיו שתי עיירות הללו של בני דן כי כל אלה שנאמר כאן של בני יהודה היו שאנו יכולין לומר העיירות והגבול שהיה בין צרעה ואשתאול היה של דן אבל צרעה ואשתאול עצמן של בני יהודה היו: (נד) בני שלמא בית לחם. בני שלמא היו מיושבי בית לחם הנטופתי: עטרות בית יואב. וגם מיושבי נטופת ועטרות בית יואב חצי מדינת המנחתי תפשו להם בני צרעה והיו יושבים בהם שם מקומות הן מהרי הנטופתי. בענה הנטופתי (ש״ב כ״ג) גבורי דוד. ומנחת ויגלום אל מנחת (לק׳ ח׳): (נה) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ. סיעת יעבץ שהיה מושל עליהם כדכתיב למטה ויהי יעבץ נכבד מאחיו: תרעתים שמעתים שוכתים. כולם שמות בית אביהם: המה הקינים. והיכן מקומם של אלו והלא הם יושבי קין שם מקום דכתיב הקין וגבעה ותמנה ערים עשר (יהושע טז): הבאים מחמת אבי בית רכב. שיצאו מחמת שהיה של בית רכב וישב בקין. ע״א יעבץ שם של עיר ושל יששכר היתה כדכתיב והרבית וקשיון ואבץ (שם יט): המה הקינים. צורפים ויתנהו לצורף תרגומו לקינאה (שופטים י״ז): (א) שני דניאל לאביגיל. (ובשמואל ב׳ ג׳) כתוב והשני כלאב לאביגיל ובמדרש ויכלו מפרש לפי שדוד נשא אביגיל אחר מיתת נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראו דוד שמות שנים כלאב ודניאל דניאל דני אל כלאב שהיה דומה כולו לאב: (ג) הששי יתרעם לעגלה אשתו. מדרש וכי היא בלבד אשתו אלא שפעת כעגלה וילדתו ושהיתה חביבה עליו כעגלה כמו (שופטים י״ד) לולא חרשתם בעגלתי ומפני חביבותה של מיכל קורא אותה אשתו: (ו) ואלישמע ואליפלט. ואלידע ואליפלט. (בשמואל ב׳ ה׳) אינו מונה אליפלט אלא פעם אחת ואינו מונה כי אם ז׳ וכאן מונה ט׳ וזהו טעמא אליפלט בנו מת ונולד לו בן אחר לאחר כן ונקרא שמו כמו כן אליפלט שהיה הוא שמנה לשם וגם אלישמע מונה כאן ב׳ פעמים כמו כן נוכל לומר שמת ונולד לו אחר וגם א׳ מאלו מת ונשארו שבעה וזה שאינו מונה לשם כי אם שבעה והט׳ שמונה משום כבודו של דוד שהיו

רד״ק

ששמה מנוחות הנזכר למטה. ופירוש הרואה שרואה ענין העיר ומושל עליה. ויש מפרשים שהיה מושל על חצי העיר ירושלים שנקראת מנוחה. ויש מפרשים שהיה רואה וממונה על חצי המנחות הבאות לירושלים מאת כל הגוים. ועוד יש פירושי׳ אחרים לא ראיתי לכתבם וגם אלו אשר כתבתי לא ישרו בעיני. והנראה בעיני כי הרואה חצי המנחות הם שמות בני שובל בנים אחרים לבד אשר ישבו בקרית יערים ושם האחד רואה ושם האחד חצי המנחות. ואין לתמוה על צירוף שמות בני אדם שידמה ענין כי הנה צרף גדלתי ורוממתי שידמה ענין והוא שמות בני אדם ואחרים מלבד אלה: (נג) ומשפחות קרית יערים היתרי והפותי. פירוש כל בני קרית יערים שהיו בני שובל היו הלוקים לאלה המשפחות. ואלה הנזכרים ראשי המשפחות כל משפחה מתיחסת אל בית אב שלה כמו לימנה משפחת הימני לבריעה משפחת הבריעי וכן כולם: מאלה יצאו הצרעתי והאשתאלי. וצרעה ואשתאול שני מקומות בארץ יהודה ויצאו אנשים ממשפחת קרית יערים ובנו שני מקומות אלה וישבו שם והיו לשני משפחות נקראו צרעתי ואשתאלי ואע״פ שכתוב ותחל רוח לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאל לא היו משבט דן כי אם משבט יהודה כמו קרית יערים אלא שבט דן חנו באותן המקומות עד נפלה להם נחלה לפיכך נקרא מחנה דן וכן כתיב ויעלו ויחנו בקרית יערים וביהודה על כן קראו למקום ההוא מחנה דן עד היום הזה הנה אחרי קרית יערים: (נד) בני שלמא בית לחם. כמו שפירשנו שלמא אבי בית לחם ועוד מבניו משפחה אחרת שמה נטופתי: עטרות בית יואב. גם הוא שם משפחה או שם עיר כמו עטרות ודיבון וכל אותה העיר היתה מבניו: וחצי המנחתי הצרעי. ג״כ שם משפחות היו מבני שלמא: (נה) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ. כלומר גם אלה המשפחות היו מבני שלמא סופרים שהיו סופרים ומלמדים והיו יושבי עיר ששמה יעבץ. אפשר שיעבץ בנה אותה ונקראת על שמו: תרעתי׳ שמעתים שוכתים. שמות משפחות ויש הרבה דרשות בשמות הללו ואם באנו לדרוש כל השמות למה נקראו כן לא יכילם ספר ואין לנו אלא מה שנמצא כתוב כי כל השמות היו על ענינים ידועים אצלם כמו שכתוב במקצתם ואין לנו לחפש אחר אותם שלא נכתבו עניניהם: המה הקינים. מצאתי בספר מדויק הקינים בצ״רי הקו״ף. ובספרים אחרים ג״כ מצאתי בחירק הקו״ף. והמסרה עליו לית וחד קינים והגנז. והקינים הם כמו כן שם משפחה ידועה. ויש מפרשי׳ שהיו צורפי׳ מתרגו׳ ויתנהו לצורף ויהביה לקנאה. ואמרו רבותינו ז״ל שהיו מבני קיני חותן משה ונתערבו במשפחת יהודה ונתיחסו עמם: מחמת אבי בית רכב. והם משפחה בית הרכבים הנזכר בספר ירמיה ושם אב המשפחה ההיא חמת: (א) ואלה היו בני דויד. לפי שהזכיר למעלה משפחה רם עד דוד ולא השלים היחס כדי לספר יחס כלב אחריו חזר עתה בהשלימו יחס כלב להשלים יחס דוד: שני דניאל. ובספר שמואל קורא אותו כלאב. יש בו דרש לפי שלקח דוד אביגיל אחרי מות נבל אמרו בני הדור כי זה הבן הנולד לאביגיל היה בנו של נבל ולפיכך יצא קלסתר פניו כקלסתר פניו של דוד להסיר החשד לפיכך קראו כלאב דומה לאב ודניאל היה שמו העקרי כלומר דנני אלהים מנבל: (ב) השלישי לאבשלום בן מעכה. למ״ד לאבשלום נופלת על עיקר השם לא להביא דבר אל השם ובאמרו לאבשלום כאלו אמר את אבשלום. וכמו למ״ד זו למ״ד הרגו לאבנר. לכל כליו תעשה נחשת. אנוש לשברך. ואחרים מלבד אלה כמו שהבאתי׳ בספר מכלל בחלק הדקדוק: (ג) יתרעם לעגלה אשתו. אמרו כי זו היא מיכל בת שאול לפי׳ אמר אשתו הראשונה. ומה שאמר הכתוב ומיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה מאותו היום ואילך לא היתה לה בשביל עונש בזיון שביזת׳ לדוד על שהיה מפזז ומכרכר לפני ה׳ אבל קודם לכן היה לה: (ה) ואלה נולדו בירושלם. דגש בלמ״ד נולדו תמורת הנח ואע״פ שנכתבה הוי״ו הנה נבלע בדגש: ארבעה לבת שוע בת עמיאל. היא בת שוע בת אליעם. ויש שהיו קוראין אותה בת שבע

מצודת דוד

למעלה אמר שחור בן כלב הוליד את אורי ואמר עתה שעוד היה בן לחור ושמו כלב ואלה הם בניו: בכור אפרתה. חור היה בכור לאמו ולא לאביו כי מישע היה שם בכורו: (נב) הרואה חצי המנחות. שם האחד הרואה ושם האחד חצי המנוחות ואין לתמוה על צרוף שמות בני אדם בידמה ענין ודוגמתו גדלתי ורוממתי עזר (לקמן כ״ה) שידמה ענין והם שמות בני אדם: (נג) קרית יערים. יושבי קרית יערים: מאלה. מן הבנים משפחות האלה יצאו יושבי צרעה ואשתאול והם שתי עיירות מנחלת יהודה: (נד) בית לחם. אנשי בית לחם היו מבניו וגם אנשי נטופה: עטרות וכו׳. הם שמות מקומות או משפחות: (נה) ומשפחות סופרים. גם מבניו היו משפחות הסופרים והחכמים סיעת יעבץ אשר ישבו עמו ועסקו בתורה והיו טפלים לו וכמ״ש ויהי יעבץ נכבד מאחיו (לקמן ד׳): תרעתים וגו׳. הם שמות משפחות הסופרים: המה הקינים. המשפחות האלה היו נקראים בשם כולל קינים: הבאים מחמת. ר״ל יוצאי ירך איש אשר שמו חמת שהיה אבי בית רכב: ג (ב) לאבשלום. את אבשלום והלמ״ד הוא במקום את וכן הרגו לאבנר (ש״ב ג׳): (ג) אשתו. מוסב על כולן לומר כל אחת היתה אשתו לא פילגש: (ה) שמעא. לא מנאם כסדר תולדותם כי שלמה היה הראשון: (ז) ונגה. בש״ב לא הזכיר נוגה גם לא אליפלט השני ואולי מתו בקטנותם:

מצודת ציון

(כג) הוא. תרגומו כפרני: (נה) סופרים. וחכמים ובדרז״ל סופר מברך ובור יוצא (חולין ק״ח):
ג (א) דניאל. הוא כלאב כאמור (בש״ב): (ה) לבת שוע. היא בת שבע: עמיאל. בהפוך האותיות

ואהל וברכיה ואהל חד מן א"ב מן חד וחד וא' וחד והא' ולית דכו' וסי' ואחרון ואני ידעתי גואלי חי. והאחרון כי לא מועף לאשר מוצק. ואהל והשובה ואהל וברכיה. והאהל ומשמרת בני גרשון באהל מועד. ואלפים צנה ואלפים כלם וגם. והאלפים והעירים עבדי האדמה. ובקר וראיתם את כבוד ה' בשמעו את תלנתיכם. והבקר ומראה הערב

ט כֹּל בְּנֵי דָוִיד מִלְּבַד בְּנֵי־פִילַגְשִׁים וְתָמָר אֲחוֹתָם׃
י וּבֶן־שְׁלֹמֹה רְחַבְעָם אֲבִיָּה בְנוֹ אָסָא ז' סבירין וזכני
בְנוֹ יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ׃ יא יוֹרָם בְּנוֹ אֲחַזְיָהוּ בְנוֹ יוֹאָשׁ
בְּנוֹ׃ יב אֲמַצְיָהוּ בְנוֹ עֲזַרְיָה בְנוֹ יוֹתָם בְּנוֹ׃ יג אָחָז
בְּנוֹ חִזְקִיָּהוּ בְנוֹ מְנַשֶּׁה בְנוֹ׃ יד אָמוֹן בְּנוֹ יֹאשִׁיָּהוּ ס' כריפה
בְנוֹ׃ טו וּבְנֵי יֹאשִׁיָּהוּ הַבְּכוֹר יוֹחָנָן הַשֵּׁנִי יְהוֹיָקִים ג' פסו' דכל מלי' בטעם
הַשְּׁלִשִׁי צִדְקִיָּהוּ הָרְבִיעִי שַׁלּוּם׃ טז וּבְנֵי יְהוֹיָקִים
יְכָנְיָה בְנוֹ צִדְקִיָּה בְנוֹ׃ יז וּבְנֵי יְכָנְיָה אַסִּר
שְׁאַלְתִּיאֵל בְּנוֹ׃ יח וּמַלְכִּירָם וּפְדָיָה וְשֶׁנְאַצַּר
יְקַמְיָה הוֹשָׁמָע וּנְדַבְיָה׃ יט וּבְנֵי פְדָיָה זְרֻבָּבֶל

ז' סבירין וזכני וְשִׁמְעִי וּבֶן־זְרֻבָּבֶל מְשֻׁלָּם וַחֲנַנְיָה וּשְׁלֹמִית
אֲחוֹתָם׃ כ וַחֲשֻׁבָה וָאֹהֶל וּבֶרֶכְיָה וַחֲסַדְיָה יוּשַׁב
ז' כני' וזכני חֶסֶד חָמֵשׁ׃ כא וּבֶן־חֲנַנְיָה פְּלַטְיָה וִישַׁעְיָה בְּנֵי
רְפָיָה בְּנֵי אַרְנָן בְּנֵי עֹבַדְיָה בְּנֵי שְׁכַנְיָה׃ כב וּבְנֵי
ט"ו סבי' וכן שְׁכַנְיָה שְׁמַעְיָה וּבְנֵי שְׁמַעְיָה חַטּוּשׁ וְיִגְאָל
וּבָרִיחַ וּנְעַרְיָה וְשָׁפָט שִׁשָּׁה׃ כג וּבֶן־נְעַרְיָה
אֶלְיוֹעֵינַי וְחִזְקִיָּה וְעַזְרִיקָם שְׁלֹשָׁה׃ כד וּבְנֵי אֶלְיוֹעֵינַי
הודיוהו ק' הוֹדַיְוָהוּ וְאֶלְיָשִׁיב וּפְלָיָה וְעַקּוּב וְיוֹחָנָן וּדְלָיָה
וַעֲנָנִי שִׁבְעָה׃ ד א בְּנֵי יְהוּדָה פֶּרֶץ
חֶצְרוֹן וְכַרְמִי וְחוּר וְשׁוֹבָל׃ ב וּרְאָיָה בֶן־שׁוֹבָל

תולדות אהרן הבכור יוחנן. הוריות יב כריתות ה (שם מע סוטה כב הוריות מז): הרביעי שלום. הוריות שם כריתות שם: ובני יכניה. סנהד' לז:

רד"ק

שבע ויש בת שוע כי קרובים הם. וכן עמיאל ואליעם אחד הוא אלא שהאותיות הפוכות. ולא נזכרו אלו הארבעה בנים כסדר תולדותם. שהרי שלמה היה הגדול כי הוא היה הבן הראשון שהיה לבת שבע מדוד אחרי מות הילד וכמו שכתוב וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה ותלד בן ויקרא שלמה שמו ובספר שמואל כשזוכר אותם בני דוד שנולדו בירושלים אינו זוכר אליפלט הראשון ונגה אולי לא היו בחיים אז ולא מנה אותם ובזה הספר מנה אותם אע"פ שלא היו אלו השנים בחיים כי מנה הנולדים לו בירושלים. ולפי שאמר הנה כל בני דוד מנה אותם כולם ואע"פ שלא אמר ואליפלט השני אולי מת הראשון כשקרא שם האחרון אליפלט. ובמנין השני בזה הספר. יש שנוי מעט ביניהם כי הראשון אליפלט והשני אליפלט: (ט) כל בני דוד. הרי אמר אשר היו לו בירושלים: (י) ובן שלמה רחבעם. הניח הבנים אחרים ויחס שלמה כי לו המלוכה ולבניו אחריו ויחס מלכי יהודה דור אחר דור: (טו) ובני יאשיהו הבכור יוחנן. הוא יהואחז שלקחו פרעה נכה והגלהו למצרים ומת שם ושני שמות היו לו והיאך אומר הבכור והלא יהויקים היה גדול ממנו שתי שנים דכתיב בן כ"ג יהואחז במלכו. וכתיב בן כ"ה יהויקים במלכו ולא היה בן מלכות זה למלכות כלומר שמלך תחילה כן פירשוהו רז"ל: השלישי צדקיהו הרביעי שלום. אמרו חכמינו ז"ל כי שלום הוא צדקיהו וקראו שלום על שם שהיה מושלם במעשיו כי הוא צדיק היה לא שהיו בני דוד רשעים. ועוד קראו שלום על שבשלמה מלכות בית דוד בימיו ואמר עליו השלישי שהיה שלישי לבני יאשיהו ואמר עליו הרביעי שהיה רביעי למלכות יאשיהו. ומדרך הפשט לא נראה כן אלא כי שלום זה הוא יהויכין בן יהויקים בן יאשיהו ולא נוכל לומר כי בן אחר היה ליאשיהו ששמו שלום כי לא מצאנו במלכים אחר יאשיהו כי אם יהואחז ויהויקים ויהויכין וצדקיהו. ושלום קורא אותו מלך בספר ירמיהו אל שלום בן יאשיהו המולך תחת יאשיהו. וכל ענין אותה הנבואה על יהויכין שגלה לבבל. ואמר בן יאשיהו כי בן בנו היה ובני בנים כבנים בהרבה מקומות תמצא כן. והנה גם כן כתיב בספר בני יאשיהו לפי שהיה לו למלכות יאשיהו בפני צדקיהו דודו לפיכך חזר לספר אותו על הסדר: והנה ג"כ כתב בספר בני יאשיהו: (טז) ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו. קרא יכניה בנו צדקיהו על שם דודו צדקיהו: (יז) ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו. שניהם היו בניו וקראו אסיר שנולד בבית האסורין כי כבר כתב עליו הנביא כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו. אלא אמרו שעשה תשובה בבית האסורין ושב אל ה' בכל לבו ויעתר לו ה' ונתן לו בנים ויצא מבית הכלא וקרא שם האחד אסיר שנולד בבית האסורין ושם האחד שאלתיאל שנשאלה מלכות בית דוד ממנו. ועוד אמרו אמר ר' יוחנן גולה מכפרת על הכל שנ' כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב אסיר שאלתיאל בנו. אסיר שעברתו אמו בבית האסורים. שאלתיאל ששתלו שלא כדרך הנשתלין. גמירי דאין אשה מתעברת מעומד והיא נתעברה מעומד. דבר אחר שאלתיאל שנשאל על אלתו. זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו: (יח) ומלכירם ופדיה. כל אלה בני שאלתיאל והאז דרך קצרה ולא אמר ובני שאלתיאל כי הדבר מובן שזוכר אב ובניו כולם: (יט) ובני פדיה זרובבל ושמעי. ומה שאמר בחגי זכריה ובעזרא זרובבל בן שאלתיאל לפי שהיה בן בנו כי פדיה בן שאלתיאל וזרובבל בן פדיה. הלא תראה בכמה מקומות שזכר בני בנים כבנים: ובן זרובבל משולם. כמו ובני זרובבל. וכן ובן חנניה ובן נעריה: (א) בני יהודה פרץ חצרון וכרמי. בא להשלים יחס יהודה מה שלא הזכיר למעלה. והזכיר דרך קצרה בנים ובני בנים כסדר: וחור ושובל. זהו חור שהזכיר למעלה כלב בן חור בכור אפרתה. והיה חור זה בן כלב בן יפונה. והוא אבי כלב שהיה אבי שובל כמו שהזכיר למעלה ובכאן השלים יחסו: (ב) וראיה בן שובל. ראיה זה הוא הראשה שהזכיר למעלה

רש"י

שהיו לו בנים הרבה שהרי כל הספר נכתב מפני כבודו של דוד וזרעו: (יא) אחזיהו בנו יואש. משלמה עד יואש ח' דורות ולפי שראה דוד שהיה זרעו כלה בימי יואש ע"י עתליהו כדכתיב בספר זה (ב' כ"ב) ותקם ותדבר. (על לשון דבר ע"י שם המות עמד בתפלה ואמר זה המזמור למנצח על השמינית שמונה נימין (ס"א במנין) על דור שמיני הושיעה ה' כי גמר חסיד וגו' (שם) ונמלט יואש ומן יואש עד יאשיהו ח' דורות שראה דוד שיאשיהו ובניו כולם הולכין לאבדון זה נהרג וזה נקרו עיניו והתפלל עוד על השמינית על דור שמיני ה' אל באפך תוכיחני (שם ו') ובשביל תפילתו נשתיירו בני יהויקים ובכל ספר תהלים אין יותר על השמינית אלא אלו שנים. ומיכניה (ס"א ומיהויקים) עד ענני שבעה שהוא מלך המשיח דכתיב (בדניאל ז') וארו עם ענני שמיא ל"ח בנים בין בנים ובין דורות לבנים הקב"ה עשה כן בשביל שאמר להקב"ה ל"ח תשבחות בספר עזרא (ד"ה א' כ"ט) וקראו ספר עזרא לפי שעזרא כתב ד"ה יוש"ה) מן ברוך ה' אלהי ישראל וגו' עד ולהלל ל"ח תיבות: (כ) וחסדיה יושב חסד חמש. חמש היו לבד משלומית אחותם: (כב) ובני שמעיה חטוש ויגאל ובריח ונעריה ושפט ששה. אינם אלא ה' ויש בו טעם כמו שכתוב למטה (כ"ה) כשמנו הלוים לידותון בני ידותון גדליהו וצרי וישעיה חשביהו ומתתיהו ששה ואינם כי אם ה': (ב) וראיה. כן מנהג היחס הזה אף על פי שלא הזכיר עדיין ראיה כי דורות דורות קחשיב וכן בני חלאה צרת וצחר ואתנן וקוץ הוליד. ועדיין לא הזכיר קוץ ומזכיר

מצודת דוד

(ט) כל בני דויד. אלה כל בני דוד מן הנשים: ותמר. ר"ל ומלבד תמר אחותם: (י) אביה בנו. של רחבעם וכן מנה והולך המלכים זה אח"ז: (יב) עזריה. הוא עוזיה המלך: (טו) הבכור יוחנן. הוא יואחז הנזכר (במ"ב) ועם כי יהויקים היה גדול ממנו קראו בכור על כי היה בכור למלכות שמלך קודם יהויקים כמ"ש (במ"ב): שלום. ארז"ל שהוא צדקיה הנזכר וקראו גם רביעי ע"ש שהי' הרביעי למלכות כי יכניה בן יהויקים מלך לפניו: (טז) צדקיה בנו. אין זה צדקיה המלך כי זה הי' בן יכניה וצדקיהו המלך הי' דודו בן יאשיהו: (יז) ובני יכניה. מלבד צדקיהו הנזכר: שאלתיאל בנו. בן אסר היה: (יח) ומלכירם וכו'. בני שאלתיאל היו ולקצר סמך על המבין שזוכר את הבנים סמוך לאביהם: (יט) ובני פדיה זרובבל. ומה שנאמר במקומות אחרים זרובבל בן שאלתיאל כי בני בנים הם כבנים: ובן זרובבל. כמו ובני זרובבל ורבים כמוהו:

(כ) יושב חסד. הוא שם אחד: חמש. הם האמורים במקרא זה ואולי הראשונים היו מאשה אחרת ולזה לא כללם יחד: (כא) בני רפיה. רצה לומר בן ישעיה היה ובן רפיה היה ארנון וכו' ולקצר סמך על המבין ובני הוא כמו בן וכמוהו רבים: (כב) ששה. אינם אלא חמשה אלא אשתו היתה מעוברת וראה ברוה"ק שתלד בן זכר ודוגמתו נאמר בני ידותון וכו' ששה (לקמן כה) ואינו חושב כ"א חמשה. או שהוא חוזר על שכניה לומר לשכניה נולדו ששה וחושב הבן עם בני הבן: ד (א) בני יהודה וכו'. בא להשלים יחוס בני יהודה ובדרך קצרה מזכיר שוב מי מבניו ובני בניו והם פרץ בן יהודה וחצרון בנו וכרמי בן זמרי בן זרח בן יהודה וחור בן כלב בן חצרון ושובל בן כלב בן חור: (ב) וראיה. הוא הראשה האמור למעלה: אלה משפחות הצרעתי. האמור למעלה

והבקר. וגוים ובאו עמים רבים וגוים עצומים. והגוים כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו. וגבהים אם עשק רש וגזל ומשפט וצדק תראה במדינה. והגבהים. ונקף סבכי היער בברזל והלבנון. וגבה עדה נא גאון וגבה. והגבה והאולם אשר על פני הארץ. וגבוה כי רם ה' ושפל יראה. והגבוה כה אמר ה' הסיר המצנפת הרם העטרה. ודל

הוליד את־יחת ויחת הוליד את־אחומי ואת־להד
אלה משפחות הצרעתי : ג ואלה אבי עיטם
יזרעאל וישמא וידבש ושם אחותם הצללפוני :
ד ופנואל אבי גדר ועזר אבי חושה אלה בני־
חור בכור אפרתה אבי בית לחם : ה ולאשחור
אבי תקוע היו שתי נשים חלאה ונערה : ו ותלד
לו נערה את־אחזם ואת־חפר ואת־תימני ואת־
האחשתרי אלה בני נערה : ז ובני חלאה צרת
יצחר ואתנן : ח וקוץ הוליד את־ענוב ואת־
הצבבה ומשפחות אחרחל בן־הרום : ט ויהי
יעבץ נכבד מאחיו ואמו קראה שמו יעבץ
לאמר כי ילדתי בעצב : י ויקרא יעבץ לאלהי
ישראל לאמר אם־ברך תברכני והרבית את־
גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי
עצבי ויבא אלהים את אשר־שאל : יא וכלוב
אחי־שוחה הוליד את־מחיר הוא אבי אשתון :
יב ואשתון הוליד את־בית רפא ואת־פסח
ואת־תחנה אבי עיר נחש אלה אנשי רכה :
יג ובני קנז עתניאל ושריה ובני עתניאל חתת :
יד ומעונתי הוליד את־עפרה ושריה הוליד את־
יואב אבי גיא חרשים כי חרשים היו : טו ובני
כלב בן־יפנה עירו אלה ונעם ובני אלה וקנז :
טז ובני יהללאל זיף וזיפה תיריא ואשראל : יז ובן־
עזרה יתר ומרד ועפר וילון ותהר את־מרים

תולדות אהרן ולאשחור. סוטה יב: ובני חלאה. שם: ויקרא יעבץ. תמורה טז:

רשי

ומזכיר את בניו : (ה) ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים. מוסב למעלה ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע כי לא יחס עד עתה : (ט) ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב. וכינה שמו יעבץ ודוגמתו בן אוני (ס"א ואביו קרא לו בנימין) (ראשית ל"ה) : (י) והרבית את גבולי. בנחלות : והיתה ידך עמי ועשית מרעה. אם תהיה עמי ותצילני מרעה לבלתי עצבי שלא יארע לי שום נזק וצער ועצב והוא נדר מה שנדר : ויבא אלהים את אשר שאל. ושלם נדרו ומכאן מביאין ראיה כשפוסקין לדקה (בצבור) בעבור מה שאין נודרין אלא נותנין בלא נדר ומדרשו ידוע : (יא) וכלוב אחי שוחה. משפחות הוא דקחשיב בקבור ל' אע"פ שאין מזכירו למעלה וכן ובני קנז אע"פ שלא הזכירו למעלה וכן מעונתי כמו כן לא הזכירו כי כן דרך כל הספר הזה : (יב) אבי עיר נחש. שם עיר ותחנה שר (הי') עליה : אלה אנשי רכה. בני אשתון ישבו באותו מקום ברכה. ע"א אנשי רכה המשפחה היתה מכונה אנשי רכה : (יד) ושריה הוליד את יואב אבי גיא חרשים. יואב היה שר של עמק שיש בה חרשים ולמה אני קורא אותה גיא חרשים כי חרשים היו פתרון אותן שישבו בגיא החרשים חרשים המה ועל שמם נקרא הגיא : (טו) ובני כלב בן יפונה. אמרו רבותינו כלב בן יפונה זה כלב בן חצרון ולמה נקרא בן יפונה שפינה מעצת מרגלים ואל תתמה שהרי ייחס כבר משפחת כלב בן חצרון שהרי כן הדרך שמייחס קצת ומדלג על משפחה אחרת ואח"כ תופס משפחה ראשונה : ובני אלה וקנז

רדק

למעלה. ויהו בניו לשובל הרואה חצי המנוחות והרואה וראיה אחד כי כן דרך המשפחות להתהפך בכן האותיות : אלה משפחות הצרעתי. הוא שהזכיר למעלה מאלה יצאו הצרעתי והאשתאולי. והזכיר הנה יחת ואחומי ולהד שהיו עיקר משפחות הצרעתי : (ג) ואלה אבי עיטם. פי' ועוד אלה בניו משובל ומחור אבי עיטם יזרעאל : ושם אחותם הצללפוני. מה שהזכיר אחותם וכן הזכיר למעלה בבני זרובבל ושלמית אחותם. אולי לא היתה להם עוד והזכירם. או היו בעלות השם בדורם ונשים הטובות לכך הזכירם כמו סרח בת אשר : (ד) אבי בית לחם. קצר ולא הזכיר שלמא שהיה אבי בית לחם כי חור היה אבי שלמא. ושלמא אבי בית לחם : (ה) ולאשחור אבי תקוע. הוא שהזכיר למעלה בן חצרון שהיה לו מאביה אשתו ולא הזכיר למעלה עוד מיחוסו אלא שאמר אבי תקוע. והנה השלים יחוסו : (ט) ויהי יעבץ נכבד מאחיו. אולי יעבץ הוא אחד מהנזכרים והיו לו שני שמות או הוא אחר. ואע"פ שלא הזכירו בסדר התולדה הזכיר ענינו יעבץ אע"פ שהוא הפוך אל הענין כי היה לו לומר יעצב. אינם מקפידים העברים על זה כמו נח מן ינחמנו. קין מן קניתי. שמואל מן מה' שאלתיהו : (י) ויקרא יעבץ. אולי השם על שמו שהיה מענין עצב כמו שאמר לבלתי עצבי והשם שלא יבואו עניניו על הנכונה ושיעצב בעיני העולם ונדר נדר אם יצליחהו השם ויברכהו יעשה כך וכך ולא הזכיר הנדר. וכן וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי לדעת קצת המפרשים וכן וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתון תתן את העם וכו' : ועשית מרעה לבלתי עצבי. כלומר שתעשה אות עמי שלא אעצב מרעה בעולם ולא יהיה שמי גורם לי שום עצב ועצבי הוא מקור פועל עומד והכנוי והמקור באחד אין בו פועל ופעול. או יהיה פועל יוצא ופי' ועשית עמי להצילני מרעה לבלתי עצב אותי : (יא) וכלוב אבי שוחה. אף על פי שלא הזכירו בסדר התולדה הזכירו לספר תולדותיו וכן תמצא בספר זה בהרבה מקומות כי מקצר היה בתולדות : (יב) אבי עיר נחש. כמו אבי קרית יערים כי מבניו נתישבה העיר שנקראת עיר נחש : אלה אנשי רכה. כל אלה בני כלוב שהזכיר היו נקראין אנשי רכה על ענין ידוע אצלם : (יג) ובני קנז עתניאל. אע"פ שלא הזכיר קנז הזכיר תולדותיו כמו שכתבנו : (יד) אבי גיא חרשים. כמו אבי קרית יערים כמו שכתבנו והזכיר למה נקראת העיר גיא החרשים : כי חרשים היו. פי' אומני אבן ועץ וברזל כי הכל יקרא חרש : (טו) ובני כלב בן יפונה. כבר כתבנו כי דעת רבותינו ז"ל שהוא כלב בן חצרון. ואם הוא הזכיר עוד מתולדותיו מה שלא הזכיר למעלה : ובני אלה וקנז. כך היה שמו וקנז בוי"ו : (יז) ובן עזרה יתר ומרד ועפר וילון ותהר את מרים. פי' ותהר כמו ותלד וכן על ברכות הורי כמו יולדי. ועל אשתו של מרד אומר שילדה לו למרד את מרים ואת שמי וכו' מרים בן הוא כמו האחרים כי הרבה נמצאים בשם אחד זכר ונקבה. כמו אביה אשת חצרון ועיפה פלגש כלב ואחרים רבים וסוף פסוקי' המוכיח כי ותהר את מרים על אשתו

מצודת דוד

למעלה שיצאה מבני שובל : (ג) ואלה מוסב על המקרא שלאחריו שאמר אלה בני חור וכו' ואמר מלבד בני חור הנזכרים למעלה הנה גם אלה היו בניו והם אבי עיטם יזרעאל וכו' : (ד) אבי בית לחם שלמא בן כלב בנו הי' אבי בית לחם ונקרא ע"ש בן בנו וכאומר אבי של אבי בית לחם ואבי האב הוא כאב : (ה) ולאשחור. הוא הנזכר למעלה שהיה בן חצרון : (ח) וקוץ. אולי הוא אחד מהנזכרים למעלה והיה נקרא בב' שמות וכן נאמר ברבים כמוהו אשר נמצא בזה הספר אשר לא יזכרו לפנים מי הי' וממי יצא : (ט) ויהי יעבץ. גם הוא לא נזכר שמו לפנים מי הוא : ילדתי בעצב. כאשר ילדה אותו היה לה עצבון מה ולזכרון קראה את בנה יעבץ בהפוך אותיות מעצב כאלו תאמר שיהפך העצב לשמחה : (י) והרבית את גבולי. להיות נחלתי מרובה : ידך עמי. לעזרני בעת הצורך : ועשית מרעה. ר"ל תהפוך מהרעה אשר בעבורה נתעצבה אמי בעת ילדה אותי הרעה ההיא תהפוך לטובה לבלתי עצבי כאשר שאלה אמו בקריאת השם יעבץ והנה נדר מה א"כ יהיה ולא פירש מה נדר וכאלו אמר כאשר כן יהיה אשלם גמול הדבר ואלך בדרכי ה' ובדוגמתו כל מכה יבוסי וכו' (ש"ב ה) ולא פירש מה יעשה לו והוא כאומר הנה יקבל גמול : (יא) וכלוב אחי שוחה. לא הוזכרו לפנים גם שניהם ואולי הוזכרו בשם האחד אשר היה להם. או כן דרך הספר להזכיר אנשים ותולדותיהם עם שלא הוזכרו לפנים ממי יצאו ומי אביהם : (יב) אלה אנשי רכה. כל בני כלוב היו נקראים אנשי רכה מטעם ידוע אצלם. (יג) ובני קנז. גם הוא לא נזכר לפנים בן מי הי' (ולא אזכרם עוד מטעם כי מאד רבו) : עתניאל. הוא היה השופט הראשון על ישראל : (יד) כי חרשים היו. ר"ל בעבור זה היה נקרא המקום ההוא גיא חרשים על כי היו אנשים חרשים רצה לומר אומני אבן ועץ וברזל : (טו) כלב בן יפונה. הוא כלב בן חצרון ועל שפינה עצמו מעצת המרגלים נקרא בן יפונה כן אמרז"ל ועם כי כבר סיפר מתולדותיו בא עתה להשלים ספור כל תולדותיו וכן דרך הספר הזה : וקנז. כן שמו בוי"ו : (יז) ותהר. אשתו של מרד הרתה וילדה את מרים והוא שם איש

מבין חכם בעיניו איש . והדל העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט . והרים כה אמר ה׳ הסיר המצנפת והרים העטרה . וההרים ואשב ואשא עיני והנה ארבע : וחטים משכב וספות
יכלי יוצר . והחטים ויאמר ארנן אל דוד . ותצר הגדולה סביב שלשה . והחצר וירם כבוד ה׳ דיחזקאל . וחכמים אנשי לצון יפיחו . והחכמים אשר הצדיקים והחכמים ועבדיהם

ואת־שמי ואת־ישבח אבי אשתמע : יח ואשתו ל׳
היהדיה ילדה את־ירד אבי גדור ואת־חבר אבי ל׳ ג׳ כתיב כן
שוכו ואת־יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה ג׳ . י״ג . ל׳
בת־פרעה אשר לקח מרד : יט ובני אשת הודיה ל׳
אחות נחם אבי קעילה הגרמי ואשתמע ל׳ . ל׳
המעכתי : כ ובני שימון אמנון ורנה בן־חנן
ותולון ובני ישעי זוחת ובן־זוחת : כא בני שלה ותילון ק׳ ב׳ וכפסוק
בן־יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשה ל׳ . ל׳
ומשפחות בית־עבדת הבץ לבית אשבע : כב ויוקים ח׳ חס׳ בסיפ׳ ד׳ חס׳ בסיפ׳
ואנשי כזבא ויואש ושרף אשר־בעלו למואב ל׳ וחס׳ ל׳ ומ״ל
וישבי לחם והדברים עתיקים : כג המה היוצרים ג׳ חס׳ בליש׳ ג׳ . י״ט ר״פ
וישבי נטעים וגדרה עם־המלך במלאכתו ישבו
שם : כד בני שמעון נמואל וימין יריב
זרח שאול : כה שלם בנו מבשם בנו משמע ו׳ חס׳ ככתו׳
בנו : כו ובני משמע חמואל בנו זכור בנו שמעי
בנו : כז ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש
ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא ג׳ בליש׳ ומיוחדי׳
הרבו עד־בני יהודה : כח וישבו בבאר־שבע ל׳
ומולדה וחצר שועל : כט ובבלהה ובעצם ובתולד : ל׳
ל ובבתואל ובחרמה ובצקלג : לא ובבית מרכבות ל׳ . ל׳

תולדות אהרן ואשתו סיסודיס. מגלה יג סנהד׳ יט: ויוקים ואנשי כזבא. בתרא נא :

רדק

אשתו של מרד הוא אומר וכן אשתו היהודיה ילדה את ירד פי׳ אשתו של מרד : (יח) היהודיה . מכלל שהראשונה שהזכיר לא היתה יהודיה . והיא בתיה בת פרעה שהזכיר בסוף הענין : את ירד אבי גדור . יש מפרשים כל אלה אבי אדון ומפרשים גדור ושכו וזנוח שם הערים שהיו אלה מושלים עליהם . והנכון שהם כמשמעם וכלם שמות בני הילודים לכל אחד ואחד וכן תראה במה שהקדמנו שהוא מיחס האב על הבן להודיע לפרסמו כשהיה הבן נכבד וידוע מאביו : ואלה בני בתיה בת פרעה . פי׳ ואלה שהזכרנו תחלה מרים ושמי וכו׳ היו בני בתיה בת פרעה : אשר לקח מרד . בן עזריה מבני כלב בן יפונה . ורז״ל דרשו כי מרד הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא שמו מרד שמרד מעצת המרגלים . ודרשו כל אלה השמות ירד ואביגדור וחבר כולם על משה רבינו ואמרו ילדה כמו גדלה שהיה לה כבן : (יט) ובני אשת הודיה . אע״פ שלא אמר עד הנה הודיה זה הזכיר תולדותיו וכן מנהג הספר כמו שכתבנו ומאשתו שהיתה אחות נחם היו לו אלה הבנים אבי קעילה הגרמי ואשתמוע המעכתי : (כא) בני שלה בן יהודה . כל התולדות שהזכיר עד הנה היו מפרץ ומזרח ומבני שלה לא הזכיר עד עתה . ועתה בהשלימו יחס יהודה הזכיר מבני שלה קצת : ומשפחות בית עבודת הבץ . פירוש שהיו אותם משפחות עובדי פשתים : (כב) ויוקים ואנשי כזבא . יש דרשות הרבה באלה השמות. ודרשו יואש ושרף שהם מחלון וכליון : אשר בעלו למואב . שלקחו להם נשים מואביות וישבי לחם שהיו מבית לחם יהודה . וכן בפסוק המה היוצרים הרבה דרשות . ולפי פשט הפסוק כל אלה מבני שלה ומבני בניו ואנשי כזבא כולם היו מבניו . ואפשר שכזבא הוא כזיב . ויואש ושרף ג״כ מבניו . ופי׳ אשר בעלו למואב שנלחמו עם מואב והיו אדונים להם . וישובי לחם ג״כ שם אחד מבניו : והדברים עתיקים . פי׳ זה שאמרנו כי יואש ושרף בעלו למואב אע״פ שלא נמצא זה בספרי הנבואה הם מדברים ידועים בקבלה ובמסרה ונעתקים איש מפי איש . ויש מפרשים כי והדברים עתיקים הוזר על כל מה שכתב עזרא הנה מיחס התולדות . כי הדברים הנכתבים הנה אע״פ שלא תמצאם כתובים בספר מספרי הנבואה לא תאמר איך ידע כל זה עזרא דברים שלא היו בימיו כי הדברים מקובלים כלם : (כג) המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה . יתכן שהוזר לאנשי כזבא שזכר ואמר כי אלה אנשים המה היוצרים הידועים שהיו יוצרים אומני כלי חרש והיו יושבים חוץ לעיר במקום הנטעים לטעת נטעים ולעבוד האדמה ולעשות שם הכלים . ג״כ אולי אותו המקום היה העפר שלו טוב למלאכת החרש ויהיו יושבים שם ונוטעים נטיעות וגודרים גדרות עם המלך במלאכתו וכן היו עם המלך בחוץ בענין הנטעים והגדרות וישבו שם מפני הכנת מלאכתם שם : (כד) בני שמעון . הזכיר יחס שמעון בקצרה אחר יחס יהודה לפי שהיו שכנים בנחלה הוא זוכר נחלתם עם יחסם כמו שכתוב מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתן כי לא היה לו חלק בפני עצמו כמו לשאר השבטים וזהו שאמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל : נמואל וימין . נמואל הוא ימואל הנזכר בפרשת ויגש אליו ובפרשת וארא ונזכר גם בפרשת פנחס נמואל לנמואל משפחת הנמואלי וכן תראה ברוב השמות בעברי בשמות בני אדם ובשמות הערים כי אינם קופדים בחילוף אות אחת או שתים בשם . ופעמים קוראים אותם בשני שמות שאינם דומים זה לזה וקורא אותם במקום אחד בשם האחד ובמקום אחר בשם האחר : (כז) וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה

רשי

וקנז . כך היה שמו וקנז : (יח) ואשתו היהדיה . אשת כלב שנולדה מיהודית ירד אבי גדור וגו׳ . שרי העירות כדכתיב ביהושע ויקדעם וזנוח ואלחול בית צור וגדור ירמות ועדלם שוכה ועזקה : ואלה בני בתיה בת פרעה . הוי״ו מפרדת בין בני יהודיה ובין בני בתיה : אשר לקח מרד . כלב הוא מרד שמרד בעצת מרגלים וכן דרך היחס שאפילו לאחד אומר בני כמו ובני אלה וקנז : (כא) בני שלה בן יהודה . לפי שעדיין לא יחסו מיחסו עתה שמשום כבודו של דוד מקדים ליחס בני תמר פרץ וזרח שמהם יצא גם הוא ועכשיו שייחס כל משפחות פרץ מתחיל ליחס כל משפחות שלה שהיו באותו הדור : ומשפחת בית עבודת הבוץ . ליריעות המקדש אף הם היו מבני שלה : (כב) ויוקים ואנשי כזבא עד וישבי לחם . כל אלה בני שלה בן יהודה : ויואש ושריו . רבותינו אומרים זה מחלון וכליון : והדברים עתיקים . פתרון אל תאמר לפי שהתחלתי לייחס מאנשי דורינו שכולם היו אחרי כן אלא כולן שנאמרו בפסוק זה (העתיקים) הראשונים שהיו בימי קדמונים : אשר בעלו למואב . שלקחו נשים מואביות : (כג) המה היוצרים . המה יוקים ואנשי כזבא וישבי לחם היו יוצרי חומר למלאכת המלך וגם קדרות למאכל המלך וגם לכהנים : ויושבי נטעים . שהיו עוסקים בנטיעות של מלך : וגדרה . אומנים גודרי גדר אבנים למלאכת המלך : עם המלך . פתרון הושיבן המלך באותן העיירות לפי שהיו עושים מלאכתו דוגמא במשפטים בשואל בעליו עמו לא ישלם כלומר עמו במלאכתו : (כד) בני שמעון. לפי ששמעון יושב בחלק יהודה הוא מקדימו ליחסו ולדבר בעיירותיו קודם לראובן : (כז) ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה . לא הרבו בנים כבני יהודה לפי שהיו מועטים וחלק יהודה רב מהם קבל יהודה שמעון בחלקו כי שמעון לא הי׳ לו חלק בא״י שנא׳ אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (ראשית מ״ט) ושנינו בבראשית רבה אחלקם להעמיד סופרים בישראל בבתי כנסיות כו׳ ומניין שקבלו דכתיב (יהושע י״ט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון כי היה חלק בני יהודה רב מהם וינחלו בני שמעון בתוך נחלתם פן תרבה עליהם חית השדה ומה שכתוב (שם) ויעל הגורל לבני שמעון כך היה המעשה הפילו גורל איזה שבט יקבל שמעון בחלקו ונפל הגורל בחלקו של יהודה וגם מה שכתוב (שופטים א׳) ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי ונלחמה בכנעני ו הלכתי גם אני אתך בחלק שנתתי לך : (כח) וישבו בבאר שבע . בני שמעון

מצודת ציון

הלותיות אליעס האמור (בס״ב) : ד (כא) הבוץ . פשתן כמו אחוז בחבלי בוץ (אסתר א׳) : (כב) בעלו . ענין אדון כמו אם בעליו עמו (שמות כ״ב) : עתיקים . ענין יושן כמו ועתיק יומין

מצודת דוד

איש : (יח) ואשתו היהודיה , אשת מרד היהודית כי הראשונה שזכר לא היתה יהודית כי היא היתה בתיה בת פרעה שאמר בסוף המקרא : ואלה . האמורים במקרא שלפניו והם מרים ושמי וכו׳ אלה היו בני בתיה וכו׳ : (יט) אחות נחם . אשר היתה אחות נחם : אבי וכו׳. ר״ל אלה בניה אבי קעילה וכו׳ : (כ) בן חנן. כן שמו וכן בן זוחת : (כא) ומשפחות וכו׳. המשפחות שהיו עובדים עבודת הפשתן המיוחסים לבית אשבע : (כב) אשר בעלו למואב . אשר נלחמו עם מואב והיו אדונים להם : וישבי לחם . כן שם איש : והדברים עתיקים . כלומר אף כי אמרתי מדבר מלחמה ונצחון ואין הדבר ידוע הנה אל תתמהו על זה כי הדברים האלה המה מיושנים ועבר זמן רב ונשכח מן הבריות : (כג) המה היוצרים . המה היו יוצרי חרש והיו יושבים במקום הנוטעים לנטוע אותם והיו בעלי גדרים ר״ל בונים גדרות וכתלים : עם המלך . כשהיו עם המלך עוסקים במלאכתו היו יושבים שם במקום הנטעים מפני

בידי . ומלא ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת . והמלא ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך . ומשחית עלת אריה מסבכו ומשחית גוים. והמשחית ותהי חרדה במחנה בשדה . ומשלח יפיח כזבים עד שקר. והמשלח את השעיר לעזאזל יעמד חי . ונגע לא תאנה אליך רעה ונגע לא . והנגע וראה הכהן אחרי הכבס את הנגע והנה .

וּבַחֲצַר סוּסִים וּבְבֵית בִּרְאִי וּבְשַׁעֲרָיִם אֵלֶּה ל' וחד כת' ל'
עָרֵיהֶם עַד־מְלֹךְ דָּוִיד׃ לב וְחַצְרֵיהֶם עֵיטָם
וָעַיִן רִמּוֹן וְתֹכֶן וְעָשָׁן עָרִים חָמֵשׁ׃ לג וְכָל־ ב' לבנים ה"ס קרת'
חַצְרֵיהֶם אֲשֶׁר סְבִיבוֹת הֶעָרִים הָאֵלֶּה עַד־בָּעַל ל'
זֹאת מוֹשְׁבֹתָם וְהִתְיַחְשָׂם לָהֶם׃ לד וּמְשׁוֹבָב ל'
וְיַמְלֵךְ וְיוֹשָׁה בֶּן־אֲמַצְיָה׃ לה וְיוֹאֵל וְיֵהוּא בֶּן־ ל'. ל'. ט'
יוֹשִׁבְיָה בֶּן־שְׂרָיָה בֶּן־עֲשִׂיאֵל׃ לו וְאֶלְיוֹעֵינַי ל'. ל'
וְיַעֲקֹבָה וִישׁוֹחָיָה וַעֲשָׂיָה וַעֲדִיאֵל וִישִׂימִאֵל ל'. ל'. ט'
וּבְנָיָה׃ לז וְזִיזָא בֶּן־שִׁפְעִי בֶּן־אַלּוֹן בֶּן־יְדָיָה ב' חד כתיב ו'
בֶּן־שִׁמְרִי בֶּן־שְׁמַעְיָה׃ לח אֵלֶּה הַבָּאִים בְּשֵׁמוֹת
נְשִׂיאִים בְּמִשְׁפְּחוֹתָם וּבֵית אֲבוֹתֵיהֶם פָּרְצוּ ט' מ"ל. ג'

לָרוֹב׃ לט וַיֵּלְכוּ לִמְבוֹא גְדֹר עַד לְמִזְרַח הַגָּיְא ב' מ"ל ב' חס'
לְבַקֵּשׁ מִרְעֶה לְצֹאנָם׃ מ וַיִּמְצְאוּ מִרְעֶה שָׁמֵן ל'
וָטוֹב וְהָאָרֶץ רַחֲבַת יָדַיִם וְשֹׁקֶטֶת וּשְׁלֵוָה כִּי מִן־ ס. ל'
חָם הַיֹּשְׁבִים שָׁם לְפָנִים׃ מא וַיָּבֹאוּ אֵלֶּה הַכְּתוּבִים
בְּשֵׁמוֹת בִּימֵי ׀ יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיַּכּוּ אֶת־
אָהֳלֵיהֶם וְאֶת־הַמְּעִינִים אֲשֶׁר נִמְצְאוּ שָׁמָּה המעונים ק'
וַיַּחֲרִימֻם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתֵּיהֶם כִּי־מִרְעֶה ל' וחס'
לְצֹאנָם שָׁם׃ מב וּמֵהֶם ׀ מִן־בְּנֵי שִׁמְעוֹן הָלְכוּ ד' ר"פ
לְהַר שֵׂעִיר אֲנָשִׁים חֲמֵשׁ מֵאוֹת וּפְלַטְיָה וּנְעַרְיָה
וּרְפָיָה וְעֻזִּיאֵל בְּנֵי יִשְׁעִי בְּרֹאשָׁם׃ מג וַיַּכּוּ אֶת־
שְׁאֵרִית הַפְּלֵטָה לַעֲמָלֵק וַיֵּשְׁבוּ שָׁם עַד הַיּוֹם ג' חס'

תולדות אהרן מן בני שמעון . בתרא קכג :

רשי

שמעון ישבו באותן מיירות של יהודה : (לא) אלה עריהם עד מלוך דוד . פתרון כשהרבו בני יהודה עשו תרעומות על בני שמעון מימי שאול ורצו לגרשם מארצם ולא היה יכול לגרשם ואף כי היה כל ימיו בטירדה ובמלחמות וכשמלך דוד באו שבטו לשאול מבני שמעון את ארצם שהשאילו להם והלך דוד וגר שם כי שאול לא חשש בכך מפני שנאת דוד שהיה מיהודה וזהו שכתב אלה עריהם עד מלך דוד וכשמלך גרשם מפי' רבי אליעזר בר משולם ז"ל וכן פי' לי רבי שלמה בר לוי אחי רבי משה הדרשן : (לב) וחצריהם. הכפרים נמי היו עיטם ועין ורמון וגו' : (לג) זאת מושבותם והתיחשם להם . פתרון אע"פ שייחסם כאן מקלתן אל תאמר שלא היו כי אם אותן שהרי יש ספר יחוס אחר ושם היו יחוסין כל שבט ושבט כך היה לפרש יחוסו בפני עצמו : (לד) ומשובב . וכל הכתובין : (לח) אלה הבאים . בשמות נשיאים במשפחותם : ובית אבותיהם פרצו לרוב . לא היה להם מקום לישב : (לט) וילכו . על כן למבוא גדור וגו' לבקש מרעה לצאנם : (מ) כי מן חם היושבים שם לפנים . בשקט ובשלוה היו יושבים ולא בא אדם להרע להם לפיכך לא נזהרו כשבאו עליהם להלחם ודוגמתו בשופטים ויבאו על ליש על עם שקט ובוטח וגו' ודבר אין להם עם אדם לפי שהיו שקטים לא היו יראים ולא כרתו ברית עם שום אדם לעזרם לפיכך נצחום אותם חמש מאות וגם כתיב לשם כמשפט צידונים שקט ובוטח וגו' : (מג) ויכו את שארית הפליטה . מהכרתת דוד כי דוד הכרית כל זכר באדום : ובני

רדק

יהודה . לפי שהיו שוכנים בתוך בני יהודה אמר כי לא הרבו משפחתם שהגיעו למספר בני יהודה . לפיכך היו יושבים ביניהם ונספחים אליהם וישבו בקצת ערי יהודה וכן תמצא הערים אשר מזכיר הנה בספר יהושע בכלל ערי יהודה ומזכיר אותם ג"כ בנחלת בני שמעון שנפלה להם בתוך בני יהודה לפיכך אמר הנה אלה עריהם עד מלך דוד . אבל כשמלך דוד וחזקו בני יהודה גרשום בני יהודה מנחלתם והם בקשו להם נחלה . כמו שאמרו וילכו למבוא גדור עד למזרח הגי ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר וכו' כי הלכו הנה והנה לבקש נחלה . ומה שאמר זאת מושבותם והתיחשם להם . ר"ל כי אלה חמש ערים וחצריהם נשארו להם ולא גרשום משם בני יהודה : (לג) התיחש' להם . כלומר כי היו נקראים על שמם כל הימים . ואיננו רחוק בלשון לזכור יחס בענין הערים . כי עקר מלת יחס הוא גלוי על משפחה והודיע על האיש מאיזה משפחה הוא ומאיזה שבט הוא כן מיחס הערים אל האדם והאדם אל הערים להודיע ולגלות הדבר וכן קראו ליו"ד נרי יו"ד היחס שמיחס אותו אל נרי עבר . ומה שאמר ואת מושבותם ולא אמר אלה כן דרך הלשון בהרבה מקומות יחיד בלשון רבים ורבים בלשון יחיד כמו כי תקראנה מלחמה . ויבא משה ואהרן והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק . או יהיה פירוש ואת הארץ : (לד) ומשובב וימלך וכו'. כל אלה שזכר היו נשיאי משפחות לשבט שמעון וראשי בתי אבות והלכו לבקש נחלה אחר מלוך דוד והארץ היתה מבני חם שהיו יושבים שם לפנים ובאו אלה והכום והחרימום עד היום וישבו תחתיהם : (מא) ואת המעונים . בשורק מקום חולם והוא קבוץ מן מעון שהוא מקום הדירה ומה שאמר עד היום הזה כי עד ימי עזרא לא שבו עוד בניהם באלה המקומות אע"פ שגלו משם בני שמעון : (מב) בני ישעי בראשם . אלה ארבעה בני ישעי שהיו ראשים לאלה חמש מאות אנשים אמרו רבותינו ז"ל כי ממנשה היו . בני ישעי ראינו שהיה משבט מנשה כמו שאמר ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי ואמר זה לפי שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעו של יוסף שנאמ' ובית יוסף להבה . והקשו והכתיב ומהם מבני שמעון הלכו להר שעיר ובני ישעי בראשם ותרצו ישעי נמי מבני מנשה קאתי דכתיב ועפר וישעי : (מג) ויכו את שארית הפליטה לעמלק . פי' מה שנשאר שלא החרימום שאול ודוד כי בדוד הוא אומר עד הכרית כל זכר באדום ועמלק מבני אדום . ומה שאמר וישבו שם עד היום הזה . פי' עד היום הזה שגלו . או פי' כי עד היום אע"פ שגלו בני שמעון בני עמלק לא שבו שם ועוד

מצודת דוד

הכנת מלאכתם אבל לא בזולת זה : (כד) בני שמעון. לפי שהי' שכן ליהודה בנחלתו לזה מיחסו אחריו וקודם ראובן : (כה) שלום בנו . של שאול הסמוך לו ומבשם בנו של שלום וכו' : (כז) וכל משפחתם . של בני שמעון לא הרבו בנים לגעת עד מספר בני יהודה אשר שכנו עמהם וכאומר אין המקום גורם מרבית הבנים כי בני יהודה ובני שמעון ישבו יחד ועכ"ז לא נתרבו אלו כאלו : (כח) וישבו בבאר שבע וכו'. הערים האלה היו בנחלת בני יהודה ונתנה לבני שמעון לשבת בהן ונזכרים המה בספר יהושע קצת בחלוף השמות : (לא) אלה עריהם . אשר ישבו בהן : עד מלוך דוד. אבל כאשר מלך דוד גברה יד בני שבטו וגרשום מנחלתם על כי נתרבו והיה צר להם המקום לשבת עם בני שמעון : (לב) וחצריהם. אבל חצרי הערים שזכר הם עיטם וכו' ואף שאמר בסוף המקרא ערים חמש מ"מ אל מול הערים שזכר בראשונה יחשבו כחצרים : (לג) הערים האלה. הם עיטם וכו' : עד בעל . החצרות המגיעות עד בעל : זאת. המחוז הזאת נשארה להם לשבת בה : והתיחשם להם. המקומות האלה נשארו מיוחסות לבני שמעון (ועם כי עיקר שם יחוס הונח על גלוי משפחת האיש לדעת מבני מי הוא הנה הושאל על הגלות העיר לדעת של מי הוא וכן על הגלות האיש לדעת מאיזה עם הוא או מאיזה מקום וכן קראו המדקדקים להיו"ד של מצרי ואדומי (יו"ד היחס) : (לח) אלה הבאים בשמות. רצה לומר אלה הנזכרים בשמותם היו נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם התחזקו להיות עם רב ולא יכלו לשבת במחוז הנשאר : (לט) וילכו . ולזה הלכו עד המקום שבאים בה אל גדר וכו' לבקש מקום מרעה : (מ) רחבת ידים. מקומות רחבות וגדולות : ושוקטת ושלוה . עמה יושבת בהשקט ואינה נשמרת מן המלחמה : כי מן חם. כי המה מבני חם היושבים שמה מימים קדמונים ולא היה מי מערער על ארצם להיות נשמרים מן המלהמה : (מא) הכתובים בשמות . הם שובב וימלך וכו' : את אהליהם. רצה לומר יושבי האהלים : המעונים. שם אומה מעון : עד היום הזה . רצה לומר נחרמו ונאבדו משם עד היום הזה ולא חזרו לה אף לאחר שגלו ישראל מארצם : וישבו . אז בעת שהחרימום ישבו במקומם כי מקום מרעה היא והוטב בעיניהם : (מב) ומהם . והוזר ומפרש מן בני שמעון : בראשם. המה היו הראשים להם : (מג) את שארית הפליטה . הנשארה מה שלא החרימם שאול ודוד שנאמר בו עד הכרית כל זכר באדום (מ"א י"א) ועמלק הוא מבני אדום : עד היום הזה. כי התגוררו בה כאשר שבו מבבל : כי

מצודת ציון

יומין (דניאל ז') : (לב) וחצריהם. הם המקומות הסמוכות לעיר וקטנות מהן ואין מוקפות חומה : (לט) פרצו . ענין התחזקות כמו מה פרצת (בראשית ל"ח) : (מ) ידים . מקומות כמו יד אבשלום (ש"ב יח) : (מג) הפלטה . ענין שיור כמו

ישטן הפקד עליו רשע ושטן. והשטן ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד. ועירים גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות. והעירים והאלפים והעידים. ופרה ודוב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן. והפרה והעזים והפרה. וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם. והצרעת ויזעף עזיהו. וקדש ואשמעה אחד קדש מדבר. והקדש ואחרי השבעים ששים.

הזה: ה א ובני ראובן בכור־ישראל כי־הוא
הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני ל׳ ומ״ל
יוסף בן־ישראל ולא להתיחש לבכרה: ב כי יהודה ל׳
גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכרה ליוסף: ג בני ל׳. ח׳
ראובן בכור ישראל חנוך ופלוא חצרון וכרמי:
ד בני יואל שמעיה בנו גוג בנו שמעי בנו:
ה מיכה בנו ראיה בנו בעל בנו: ו בארה בנו
אשר הגלה תלגת פלנאסר מלך אשר הוא ל׳ חס׳
נשיא לראובני: ז ואחיו למשפחתיו בהתיחש ד׳
לתלדותם הראש יעיאל וזכריהו: ח ובלע בן
ס׳ חס׳ עזז בן־שמע בן־יואל הוא יושב בערער ועד־
ס״נכת׳ כ״ג ה׳ נבו ובעל מעון: ט ולמזרח ישב עד־לבוא מדברה
ל׳ למן־הנהר פרת כי מקניהם רבו בארץ גלעד:
ג׳ כ׳ מ״ל וח׳ חס׳ י ובימי שאול עשו מלחמה עם־ההגראים ויפלו
ד׳ דסמי׳ בידם וישבו באהליהם על־כל־פני מזרח
לגלעד: יא ובני־גד לנגדם ישבו בארץ הבשן
ל׳ עד־סלכה: יב יואל הראש ושפם המשנה ויעני
ט׳מ״ל בסיפ׳ ושפט בבשן: יג ואחיהם לבית אבותיהם

תולדות אהרן ובני ראובן, שם קכג: ובחללו, ברכות ז בתרא קכג זוטר ויצא: כי יהודה גבר, בתרא שם: והבכורה ליוסף, שם שם:

רד״ק

ועד היום הזה בחזקת בני שמעון. (א) ובני ראובן. אחר שהזכיר שמעון מפני שהיה שכן ליהודה כמו שכתבנו חזר לראובן הבכור: כי הוא הבכור. כלומר הוא הבכור ובו היה ראוי להחל ספור היחסים כי משפט הבכורה והמלכות היו ראוים לו אלא שבחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל כלומר שהיה לו לאביו בן אהוב וחביב ונתנה לו: ולא להתיחש לבכורה. כלומר כשנתן לו הבכורה לא שיתיחש יוסף לבכורה מכל ויקרא בכור ישראל שא״כ היתה לו המלוכה ג״כ כמו שהיתה המשפט לראובן מהכל: (ב) כי יהודה גבר באחיו ונתן לו יעקב המלוכה. ואחר משפט הבכורה והוא לקחת פי שנים בארץ נתן ליוסף: ולנגיד ממנו. פי׳ מי שהיה בישראל לנגיד אמר יעקב שיהיה ממנו: (ג) בני ראובן. לפי שהפסיק בענין חזר לומר פעם אחרת בני ראובן: (ד) בני יואל. אע״פ שלא הזכירו בסדר התולדה מזכירו עתה לייחס בניו אחריו וכמוהו רבים בספור היחסים: שמעיה בנו גוג בנו. כלם אחד בן אחד ואפילו היה לכל אחד בנים אחרים אינו מזכיר אלא הראשים. וכן תמצא בהרבה מקומות: (ו) בארה בנו אשר הגלה וגו׳. הוא היה נשיא לשבט ראובן בעת שהגלם תגלת פלנאסר והוא תגלת שמזכיר במלכים והפוך האותיות בשמות הוא דרך הלשון כמו שתראה רבים. (ז) ואחיו למשפחותיו. כלומר זה היה נשיא וגם אחיו בהתיחשם לתולדותם הוא ראשי משפחותם וידועים. והראש בהם יעיאל וזכריהו כו׳: (ח) בן שמע בן יואל. הוא שמעיה בן יואל שהזכיר למעלה: הוא יושב בערוער. י״מ בי״ת בערוער במקום מ״ם כי ערוער לא היה לבני ראובן כי אם לבני גד כמו שאמר ויבנו בני גד את דיבון ואת עטרות ואת ערוער. ונכון הוא וכמוהו מלאנו בי״ת במקום מ״ם והנותר בבשר ובלחם וכן וירעצו וירוצצו את בני ישראל בשנה ההיא שמונה עשרה שנה. ויש לפרש עוד בערוער בגבול ערוער כי העיר לבדה היתה לבני גד שבנו אותה וגבולה היה לבני ראובן: (ט) ולמזרח ישב. פי׳ למזרח ארץ הגלעד כי כל ארצם היתה מזרח לארץ ישראל כמו שאמר עבר הירדן מזרחה אבל למזרח ארץ הגלעד התפשטו וישבו עד לבא מדברה: למן הנהר פרת. כלומר עד נהר פרת ומן הנהר והנה הוא גבולם כי נהר פרת הוא גבול ארץ ישראל למזרח כמו שאמר מן הנהר נהר פרת עד הים האחרון יהיה גבולכם: כי מקניהם רבו. כלומר כי לכך היו צריכים להתפשט בארץ כי מקניהם רבו: (י) עם ההגריאים. הם בני הגר, והאל״ף מקום יו״ד היחס: על כל פני מזרח לגלעד. פני מזרח אשר לגלעד: (יא) ובני גד לנגדם ישבו בארץ הבשן עד סלכה. אינו אומר בכל ארץ הבשן שהרי אמר בתורה כי ארץ הבשן נתנה משה לחצי שבט המנשה. כמו שאומר ויתר הגלעד וכל הבשן ממלכת עוג נתתי לחצי שבט המנשה וכו׳. אלא מקצת הבשן היה לבני גד עד סלכה ומסלכה והלאה כל הבשן היה לחצי שבט המנשה ומה שאמר בתורה כי כל הבשן היה לחצי שבט המנשה פירושו כל הבשן בה״י ממלכות עוג לכל חבל הארגוב שהיה נקרא ארץ הרפאים. אבל היה מקצת מקומות בבשן שלא היה מולך עליהם עוג ואע״פ שהיה נקרא מלך הבשן לפי שרוב הבשן היה לו מקצת מן הבשן עד סלכה הי׳ לאמורי ואותו היה לבני גד. ומה שאמר ג״כ הנה וישבו בגלעד בבשן ובבנותיה באותו בשן שהוא עד סלכה ובבנותיה ישבו בני גד וכן הנה אמר שחצי שבט המנשה ישבו בארץ הבשן עד בעל חרמון. ר״ל מאותו מקום הבשן שהיה לבני גד עד בעל הרמון וכן אמר ביהושע ולחצי שבט המנשה נתן משה בשן ולא אמר כל הבשן: (יב) יואל הראש. היה ראש לבני גד. ואלה הארבעה שזכר ראשי משפחות וידועים בשבט היו מושלים בבשן.
ויש

רש״י

(א) ובני ראובן בכור ישראל. ואם תאמר אם כן שהיה בכור למה לא יצא ממנו מלכות כי הוא בודאי הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף ואם תאמר אם כן למה לא הלכו בני יוסף לכך אמר ולא להתייחס לבכורה חלק בכורות ולא בכור כי יהודה אפילו לא חלל ראובן הבכורה ולא נלקחה ממנו אפילו הכי היה הגון יהודה למלך: (ב) כי יהודה גבר באחיו. שנאמר גור אריה יהודה (בראשית מ״ט): ולנגיד ממנו. שיצא ממנו מלכות ועל שם כך נקרא המלך נגיד שהוא המוציא והמביא והבכורה והמלכות נטלה מראובן ונתנה המלכות ליהודה כדכתיב כי יהודה גבר באחיו אבל חלק הבכורה נתנה ליוסף לשני בניו: בני ראובן בכור ישראל. מתחיל עתה כבראשונה: (ד) בני יואל. דורות דורות קחשיב: (ו) אשר הגלה תלגת פלנאסר. קודם לסנחרב וכן היה סדרן פול (מלכים ב׳ ט״ו) הי׳ כשמלך מנחם בן גדי ובימי פקח בן רמליה (שם) בא תגלת פלנאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה (שם י״ז) בא שלמנאסר מלך אשור (שם ט״ו) ובימי חזקיהו סנחרב ופירשו רבותינו פול וכולם סנחרב: הוא נשיא לראובני. באותו זמן שהגלוהו תלגת פלנאסר: (ז) בהתיחש לתולדותם הראש יעיאל וזכריהו. פתרון הרי לא יחסתי לך מן ראובן כי אם קצת ועיקר יחוסו במקום יחוסו על דברי הימים למלכי ישראל היה יעיאל וזכריה הראש שעל ידן כלה יחוסן: (ח) ועד נבו ובעל מעון. שבימים קדמונים קודם שבאו לידי ישראל נקראו נבו ובעל מעון ע״ש תועבותם כי כן היה מנהג עובדי כוכבים ומזלות עד היום ההוא לקרות תועבותיהם בשם עיירותיהם אבל כשבאו לידי ישראל הסבו שמותם כדכתיב ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם (במדבר ל״ב) כלו׳ ישראל הסבו שמותם ואת שבמה לפי שלא נקראה ע״ש תועבותיה לא הסבו שמה ובמגילה מפרש כי נבו ובעל מעון שם עבודת כוכבים הם: (י) עם ההגראים. הם הישמעאלים וע״ש אמם קוראם הגראים בני הגר היו. וישבו באהליהם. שכן מנהג ערביים לישב באהלים: (יא) ובני גד לנגדם ישבו. אצלם כמו ואלכה לנגדך (ראשי׳ י״ג): (יג) ואחיהם
לבית

מצודת ציון

ה (א) ובחללו. מלשון חולין ובזיון: יצועי. מלשון המיטה כמו שריד ופלים (יהושע ח׳): וכן על ערש יצועי (תהלים קל״ב): (י) ההגראים. המה בני ישמעאל ונקראים ע״ש הגר אמו: (יא) לנגדם. כמוהו לנס וכן ואלכה לנגדך (בראשית לג): (יב) המשנה. שני לו במעלה

מצודת דוד

ה (א) כי הוא הבכור. ר״ל עם כי הוא הבכור והיה א״כ מהראוי להזכיר יחוסו ראשון: ובחללו. אבל בעת שחלל ובזה יצועי אביו ובלבלה לבל יהא מצוי תדיר אצל בלהה אז נלקחה הבכורה מעמו ונתנה ליוסף להיות נוטל פי שנים כבכור להיות בניו נחלקים לשני שבטים: ולא להתיחש לבכורה. לא שיהיה יוסף מיוחש לבכורה מכל וכל לשיאה ממנו גם המלכות: (ב) כי יהודה גבר באחיו. בדבר המלוכה גבר יהודה מכל אחיו: ולנגיד ממנו. ר״ל להעמיד נגיד ומלך על ישראל אמר יעקב שיהיה ממנו: והבכורה. בדבר נחלת השבטים היא לבדה נתנה ליוסף וכאומר הנה על כי לא נבאר מה מן המעלה לראובן לזה אמרו עד כה והקדים ליהודה מפני כבוד המלוכה: שמעיה בנו וגו׳. כל מה שחשב היה אחד בן אחד: (ו) אשר הגלה וכו׳. רצה לומר אשר בעת שהגלה תלגת וכו׳ היה הוא אז נשיא לבני ראובן: (ז) ואחיו. מיודעיו וחבריו של בארה: למשפחותיו וכו׳. ר״ל כ״א למשפחות בהתיחשם לסדר תולדותם היה נראה אשר יעיאל היה הראש מכולם וזכריה אחריו על כי אבותיהם היו אבי המעלה יותר מאבות כולם: (ח) הוא יושב. זרעו ישבו בגבול ערוער: ועד נבו. הוא הרוחב מצפון לדרום: (ט) ולמזרח ישב. כלפי המזרח ישבו עד המקום שבאים בה למדבר למן הנהר פרת והלאה אף כי נהר פרת היא גבול א״י למזרח נתרחקו להלאה כי נתרבו מקניהם מלשבת בארץ הגלעד כי היה צר להם המקום: (י) באהליהם. של ההגריאים: על כל פני. על כל עבר המזרחי מול הגלעד:
(יב) בבשן אלם סלרבעה

סי

ורגלים עינים הייתי לעור ורגלים . והרגלים וילכו לקברה ולא מצאו בה. ושיר כי בימי דוד ואסף. והשיר כל הקהל משתחוים . ושופט ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו . והשפט על הרע כפים. ותבן ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן . והתבן לסוסים ולרכש . ותרומה והיה לאהרן ולבניו לחק עולם מאת בני ישראל כי תרומה . והתרומה היקבע אדם אלהים דתריסר . ותורות ועל הר סיני ירדת . והתורות אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר קדמאה דספרא :

מיכאל ומשלם ושבע ויורי ויעכן וזיע ועבר
שבעה׃ יד אלה ׀ בני אביחיל בן־חורי בן־
ירוח בן־גלעד בן־מיכאל בן־ישישי בן־יחדו בן־
בוז׃ טו אחי בן־עבדיאל בן־גוני ראש לבית
אבותם׃ טז וישבו בגלעד בבשן ובבנתיה ובכל־
מגרשי שרון על־תוצאותם׃ יז כלם התיחשו
בימי יותם מלך־יהודה ובימי ירבעם מלך־
ישראל׃ יח בני־ראובן וגדי וחצי שבט־מנשה
מן־בני־חיל אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי קשת
ולמודי מלחמה ארבעים וארבעה אלף ושבע־
מאות וששים יצאי צבא׃ יט ויעשו מלחמה עם־
ההגריאים ויטור ונפיש ונודב׃ כ ויעזרו עליהם
וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם כי לאלהים
זעקו במלחמה ונעתור להם כי־בטחו בו׃
כא וישבו מקניהם גמליהם חמשים אלף
וצאן מאתים וחמשים אלף וחמורים אלפים
ונפש אדם מאה אלף׃ כב כי־חללים רבים נפלו
כי מהאלהים המלחמה וישבו תחתיהם עד־
הגלה׃ כג ובני חצי שבט מנשה ישבו
בארץ מבשן עד־בעל חרמון ושניר והר־חרמון
המה רבו׃ כד ואלה ראשי בית־אבותם ועפר
וישעי ואליאל ועזריאל וירמיה והודויה ויחדיאל
אנשים גבורי חיל אנשי שמות ראשים לבית
אבותם׃ כה וימעלו באלהי אבתיהם ויזנו
אחרי אלהי עמי־הארץ אשר־השמיד אלהים
מפניהם׃ כו ויער אלהי ישראל את־רוח ׀ פול
מלך־אשור ואת־רוח תלגת פלנסר מלך אשור
ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה ויביאם
לחלח וחבור והרא ונהר גוזן עד היום הזה׃
כז בני לוי גרשון קהת ומררי׃ כח ובני קהת

תולדות אהרן וימעלו . מעילה יח :

רשי

לבית אבותיהם . במקום יהוכן : מיכאל ומשלם . אלו היו ראשי אבותיהם של אותו היחס כי כולם התיחסו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל : (יח) בני ראובן וגד וחצי שבט מנשה מן בני חיל וגו׳. כלומר כולם נתקבצו ועשו מלחמה עם ההגריאים : (יט) ויטור ונפיש . בניו של ישמעאל הם : (כ) ויעזרו עליהם . כי ה׳ עזרם : וינתנו בידם ההגריאים וכל שעמהם . אומות אחרים לעזרם : ונעתור להם . דוגמת ויעתר להם ה׳ : (כה) ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ אשר השמיד אלהים מפניהם . פתרון הם זנו אחרי אלהי עמי הארץ ואיזה עם אשר השמידם אלהים מפניהם שאלהיהם לא היה יכול לעוזרם ולא שמו על לבם

רדק

ויש בדרש ושפט בבשן הוא שפט אבי אלישע הנביא וסמך לו בבשן מה בשן פשיס עיר אף אלישע בנו פרנס ישראל ששים שנה : (טו) ראש לבית אבותם . עבדיאל או גוני אביו : (טז) וישבו בגלעד בבשן . פי׳ ובבשן והוא חסר וי״ו כמו שמש ירח : (יז) כלם התיחשו בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל . פי׳ כל אלה בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה התיחשו למלחמה הזאת שעשו עם ההגריאים כלומר התפקדו למשפחותם לבית אבותם בצאתם למלחמה והיה זה בימי יותם מלך יהודה ובימי ירבעם מלך ישראל והוא ירבעם בן יואש מבני יהודה . ואע״פ שנראה מן הפסוקים במלכים כי יותם מלך יהודה וירבעם מלך ישראל לא מלכו בזמן אחד שהרי ירבעם מלך ארבעים ואחת שנה ובשנת עשרים ושבע לירבעם מלך עזריה בן אמציה מלך יהודה והוא עוזיה ומלך עזריה חמשים ושתים שנה הנה עזריה מלך יהודה מלך אחרי מות ירבעם מלך ישראל שלשים ושמנה שנה ואע״פ שיש לדקדק בחשבונות אלו כמו שאנו עתידים לבאר במלכים מכל מקום עוזיה האריך ימים אחרי ירבעם . א״כ איך מלך יותם בן עוזיה בזמן ירבעם אלא שיותם בן עוזיה מלך בחיי עוזיה אביו משהיה מצורע עוזיהו כמו שנאמר וינגע ה׳ את המלך . ויותם בן המלך על הבית שופט את עם הארץ . ויתכן לפרש בימי יותם ובימי ירבעם עם כל אחד בזמנו ועם כל אחד מהם התיחשו למלחמה : (יח) ולמודי מלחמה . הוא תואר קל והוא פעול כי למד הוא פועל עומד ואין בו פעול כי אם על דרך התואר כמו שבארתי בספר מכלל בחלק הדקדוק : (כ) וכל שעמהם . וכל האומות שהיו עם ההגריאים הכל נתנו בידם : ונעתר להם . כמו ונעתור והוא מגזרת פעול . כמו ונחתום בטבעת המלך : (כב) וישבו תחתיהם . במקומם ואע״פ שאמר וישבו מקניהם מקנאם ישבו שם . ומקנאם שבו לארצם עם השבי : עד הגלה . עד שגלו על ידי מלכי אשור : (כג) ובני חצי שבט המנשה וכו׳ הם רבו . כלומר לפי שרבו הרבו גבולי׳ עד בעל חרמון ושניר והר חרמון : (כד) ועפר וישעי . וי״ו ועפר כמו ואיה וענה : (כו) עד היום הזה . כי לא יצאו בצאת גלות יהודה מבבל : (כז) בני לוי . הזכיר יחס בני לוי ג״כ ועריהם בנתנו להם והזכיר כי העמיד דוד מהם משוררים ומשרתים לפני ה׳ והזכיר יחס אהרן עד הגולה והוא יהוצדק שהלך עם גלות יהודה ביד נבוכדנצר ויהושע בנו עלה מבבל עם הגולה . בספר עזרא מזכיר זה היחס עד אהרן כי עזרא היה בן שריה . ומיחסו עד אהרן כמו שמיחס הנה יהוצדק אחיו עד אהרן אבל שם מדלג בו המשה בתי אבות שהזכיר הנה מיחוסן אבי עזריה עד מריות ולקצר דלג אותם בתי אבות . והזכיר יחס אלעזר ולא יחס איתמר לפי שמבני אלעזר היו כהנים גדולים עד עולם כי כן אמר לפנחס הקב״ה כאשר קנא בשטים

מצודת דוד

היו ראשים בבשן : (יג) ואחיהם . מיודעיהם ורעיהם שהיו ראשים לבית אבותיהם הם מיכאל וכו׳ : (טו) ראש וכו׳ . היה ראש לבית אבותם של האנשים אשר עמו : (טז) על תוצאותם . כמו עד תוצאותם רצה לומר עד סופי הגבולים : (יז) התיחשו . חקרו לדעת סדר תולדותם בימי יותם כשהיה שופט מעת שנתנגע עוזיה אביו אבל לא מלך בימי ירבעם כ״א לאחר מותו כמ״ש במ״ב : (יח) מן בני חיל . ר״ל מן בני חיל התאספו אנשים וכו׳ : יוצאי צבא . הראוים לצאת בצבא מלחמה : (כ) ויעזרו עליהם . היו נעזרים מה׳ להתגבר עליהם : וכל שעמהם . וכל אשר היו עמהם בעזרתם : ונעתור להם . קבל עתר תפלתם : (כא) מקניהם . מתחלה כלל וחוזר ומפרש גמליהם וכו׳ : (כב) כי חללים רבים נפלו . כלומר אין לתמוה איך אפשר אשר מ״ד אלף ותש״ס יקחו בשבי מאה אלף כי בעבור שנפלו מן ההגריאים חללים רבים כי נלחמו המלחמה היתה מה׳ ובעזרתו ולזה נפל פחד היהודים עליהם ומסרו עצמן לשבי : תחתיהם . במקום ההגריאים : (כג) ישבו בארץ . המה חזרו מן המלחמה וישבו בארצם אולם התפשטו מבשן עד בעל חרמון וכו׳ כי המה רבו והיה צר להם המקום אשר ישבו בה מבראשונה ולזה התפשטו לשבת במקום אחיהם אשר הלכו מזה למקום ההגריאים : (כד) אנשי שמות . רצה לומר ידועים בשמותם לגודל חשיבותם : (כה) אשר השמיד וכו׳ . כלומר והיה להם להבין אם אלהים המה מדוע לא הצילו את עמם : (כו) ונהר גוזן . סמוך לנהר גוזן : עד היום הזה . רצה לומר והנה עודם שם כי לא חזרו בבנין בית השני : (כח) ובני קהת . מפני כבוד משה ואהרן הקדימו

מצודת ציון

במעלה : (טו) ובבנותיה . הכפרים הסמוכים לה : מגרשי . הם הבתים העומדים מחוץ לחומות העיר הנראים כאלו נגרשו מן העיר : (יח) ודורכי . הדרך הוא לדרוך ברגל על הקשת למתחו סיטב לירות למרחוק : ולמודי . ענין הסרגל כמו וילמד לטרוף טרף (יחזקאל יט) : (יט) ויטור וגו׳. גם המה מבני ישמעאל : (כ) ונעתור . ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (שם ח) : (כא) וישבו . מל׳ שביה : (כד) ועפר . הוי״ו יתירה . או כן שמו בוי״ו וכמוהו רבים : (כו) ויער . מל׳ התעוררות : רוח פול . רצון פול : נבני

עמרם יצהר וחברון ועזיאל : ל'. ה' כתו' מהחלפין
כט ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני ד' דקדים אהרן למסם
אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר :
ל אלעזר הוליד את־פינחס פינחס הליד את־ י"א חכר
אבישוע : לא ואבישוע הוליד את־בקי ובקי
הוליד את־עזי : לב ועזי הוליד את־זרחיה
וזרחיה הוליד את־מריות : לג מריות הוליד את־
אמריה ואמריה הוליד את־אחיטוב : לד ואחיטוב
הוליד את־צדוק וצדוק הוליד את־אחימעץ :
לה ואחימעץ הוליד את־עזריה ועזריה הוליד
את־יוחנן : לו ויוחנן הוליד את־עזריה הוא אשר
כהן בבית אשר־בנה שלמה בירושלם : ל' וא' וכהן
לז ויולד עזריה את־אמריה ואמריה הוליד את־
אחיטוב : לח ואחיטוב הוליד את־צדוק וצדוק
הוליד את־שלום : לט ושלום הוליד את־חלקיה

י' וחלקיה הוליד את־עזריה : מ ועזריה הוליד את־
שריה ושריה הוליד את־יהוצדק : מא ויהוצדק
הלך בהגלות יהוה את־יהודה וירושלם ביד
ו'חס'כסיפ' נבכדנאצר :
כ' חס'כסיפ' ו א בני לוי גרשם קהת ומררי : ב ואלה
ז'פסו' דמיין בסמהתהון שמות בני־גרשום לבני ושמעי : ג ובני קהת
עמרם ויצהר וחברון ועזיאל : ד בני מררי מחלי
כ'חס'כסיפ' ל' חס' ומשי ואלה משפחות הלוי לאבתיהם : ה לגרשום
לבני בנו יחת בנו זמה בנו : ו יואח בנו עדו בנו
ל' זרח בנו יאתרי בנו : ז בני קהת עמינדב בנו
ל' קרח בנו אסיר בנו : ח אלקנה בנו ואביסף
ג' סוס אגס בנו ואסיר בנו : ט תחת בנו אוריאל בנו עזיה
ל' בנו ושאול בנו : י ובני אלקנה עמשי ואחימות :
בני ק' יא אלקנה בנו אלקנה צופי בנו ונחת בנו :
יב אליאב בנו ירחם בנו אלקנה בנו : יג ובני

רדק

בשיטי' והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם זו היא כהונה . כי ג"כ בני איתמר היו כהנים ואלה שמבני פנחס היו כהנים גדולים עד עולם . ובצדוק היתה תחלת הברכה הזאת עד יהוצדק והיו כהנים גדולים גם מבני איתמר כי עלי היה כהן גדול שהי' מבני איתמר וכן אחימלך ואביתר בנו : (לו) הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה בירושלי'. אם נאמר כי הוא היה ראשון אשר כהן בבית לא היה כן כי צדוק היה כמו שאמר במלכים צדוק הכהן ונתן הנביא ובזה הספר הוא אומר ג"כ וימשחו לה' לנגיד ולצדוק לכהן . ואם נאמר כי לא ר"ל שכהן ראשון בבית אלא שכהן הנה גם האחרים כהנו מה בא לומר ואם בא לומר כי כהן גדול היה גם אחרים היו כהנים גדולים . ורז"ל אמרו שהוא עזריה שהיה בימי עוזיהו ולפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא הניח עוזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן כלו' שהוא חס על כבוד הכהונה ולא נשא פנים לעוזיהו . ויש לפרש כי גם בימי שלמה כהן אחר צדוק ואחר אבותיו הנזכרים אלא בימי שלמה היה קטן עדיין ולא היה כהן גדול בימי עוזיהו ובימי חזקיהו עדיין היה הי והיה כהן גדול כמו שנאמר ויאמר אליו עזיהו כהן הראש ולפי שהאריך ימים כ"כ אמר עליו אשר כהן בבית כלומר אשר כהן כמה ימים : (א) בני לוי גרשם . הוא גרשון כי המ"ם והנו"ן שוים בשמות . כמו כמהם כמהן תניס תנין : (ה) לגרשום לבני בנו וכו'. ולא זכר משפחת שמעי וכן בפרשת פנחס והטעם שלא זכרו הנה כמו שלא זכר משפחת עמרם וחברון ועזיאל כי זכר העומדים על העיר כמו שזכר בסמוך משפחת יצהר ומגרשום משפחת לבני וממררי משפחת מושי ולמטה כשפירש דוד זכר משפחת שמעי : יחת בנו . בן לבני . ובבני שמעי למטה זוכר יחת כי היו שני בניהם נקראים בשם אחד אבל זה יחת בן לבני זוכר שמו למטה יחיאל ויחת ויחיאל קרובים בלשון ובשני שמות האלה היה נקרא וכמוהו רבים במספר : (ז) בני קהת עמינדב . חזר לספר בני קהת לפי שרצה לספר מיחס בניו ובני בניו עוד. ועמינדב זהו יצהר ושני שמות היו לו. ולמעלה הזכירו יצהר וכאן הזכירו עמינדב : אסיר בנו אלקנה בנו אביאסף בנו . אלה שלשתן אינו ר"ל אחד בן אחד כמו האחרים . אלא שלשתן בנו אלא חוזר לקרח כי שלשתן היו בניו כמו שכתוב בתורה ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף והנה ג"כ אמר במזכירו יחס הימן באביאסף בן קרח : (י) ובני אלקנה עמשי ואחימות אלקנה אלה שלשתן אחד בן אחד כי אלקנה זה בן אחימות בן עמשי ועמשי בן אלקנה : (יא) בני אלקנה צופי בנו וכו' אלה הם אחד בן אחד . ואליאב הנזכר הנה הוא אליהוא הנזכר בתחלת ספר שמואל ונחת הוא תוחו הנזכר שם וצופי הוא צוף הנזכר שם : (יג) ובני שמואל הבכור ושני ואבי'. יש מפרשים כמו והשני כאלו אמר והשני אביה ואמר הבכור ולא זכר שמו כי ידוע הוא כי הוא יואל והשני אביה כמו שאמר בשמואל שם ומבכרו אביה ואומרים כי ושני כמו שני כמו שלו ושלו . והוי"ו פתוחה כמו והמור אסור שהוא כמו והחמור . ואין זהו פי' נכון כי לא מצאנו שני כמו שני ואין ראיה משלו ושלו כי הם שני משקלים ועוד כי וא"ו פשוטה לא יתכן בזה הדרך כי וי"ו וחמור פתוחה מפני אות הגרון כי היתה ראויה בשורק

כמו

רשי

לבם אחרי השמידם מפניהם ולא היה יכול לעזרם ולנו כמו כן לא יעזור : (לו) הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה . יש מפרשים עזריה הוא היה עזריה הראשון ומעזריה עד שריה שהיה בחורבן הבית ח' כהנים ומכאן הוגהו ביומא בפ' א' ובויקרא רבה ובספרי פ' פנחס שמנה כהנים שמשו בבית הראשון ויש אומרים שמנה עשר ולא זה וזה יש בהם רוח חיים כי צדוק הוא היה הראשון שכהן בימי שלמה ועוד איזה אמריה היה בימי יהושפט דכתיב והנה אמריהו כהן הראש (ד"ה ב' י"ט) והוא (אמריה) בן עזריהו שהיה בימי עוזיהו בימי חזקיה שהיה אחרי יהושפט וא"ת עזריהו אבי שריה היה והיכן חלקיהו הכהן הגדול שהיה בימי יאשיהו אלא מצדוק יש לחשוב שנים עשר כהנים היו מצדוק עד שריה וכן מצינו בויקרא רבה מדוייק ומ"ש בעזריה הוא אשר כהן בבית מפורש בסיפרי ירוש' כך וכי הוא לבדו כהן בימי שלמה (כהן) והלא גם שאר כהנים כמו כן כהנו אלא לפי שמסר נפשו על קדושת הבית שלא מניח את עוזיהו להקטיר לכך נאמר הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה והוא עזריה שהיה בימי עוזיה (לקמן ב' כו) ובימי חזקיהו ועזריהו בן אחימעץ הוא אמריהו שכהן בימי יהושפט כמו שנקרא עוזיה עזריה דכתיב (במלכים ב' טו) בשנת עשרים וז' שנים לירבעם וגו' מלך עזריה ונקרא עזריה בן אחימעץ זכריהו דכתיב ויהי לדרוש אלהים (לקמן ב' כו) בימי זכריהו המבין בראת אלהים וגו' : (מא) ויהוצדק הולך בהגלות ה' את יהודה וירושלים . ומ"ש בספר (חגי א') יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לא יהוצדק שמש מעולם בכהונה גדולה דהא הוגלה לבבל בימי יכניה כדכתיב ויהוצדק הלך בהגלות וגו' אלא יהושע בנו היה כהן גדול כשעלו מבבל בבית שני ומה שלא היה עזרא בן שריה הסופר כהן גדול ובן אחיו יהושע בן יהוצדק כיהן זהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה ימים ושנים קודם שעלה עזרא : (יג) ובני שמואל הבכור ושני ואביה .

ושני

מצודת דוד

הקדימו לגרשון : (לד) את צדוק . והוא הכ"ג הראשון ששמש בבה"מ והלכה הכהונה מאב לבן שמש עשר דורות : (לה) את עזריה . יתכן שהוא אמריה שנזכר בד"ה ב' י"ט ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות : את יוחנן . יתכן שהוא יהוידע הנזכר במ"ב ובד"ה ב' : (לו) הוא אשר כהן וגו'. ארז"ל וכי הוא לבד כהן אלא שמסר נפשו על עבודת הבית שמיחה בעוזיה המלך כאשר בא להקטיר קטורת כמו שכתוב בד"ה ב': (לז) את אמריה. יתכן שהוא אוריה הנזכר במ"ב ט"ז : את אחיטוב . יתכן שהוא עזריה הנזכר בד"ה ב' ל"א : (מ) את שריה . הוא כ"ג האחרון והומת ביד נ"נ בזמן גלות צדקיה כמ"ש סוף מ"ב ובסוף ירמיה : את יהוצדק . והוא לא שמש בכהונה גדולה ובנו יהושע שמש בתחילת בית השני : (מא) הלך . בגולה לבבל : ו (א) בני לוי . בעבור לייחס המשוררים חזר להזכיר כולם : (ד) לאבותיהם . אשר מתייחסים אל אבותיהם מהבן אל האב : (ה) לגרשום . אלה התולדות אשר לגרשום : (ח) אלקנה בנו . לא שהיה בנו של אסיר וכמו שהושב כולם אחד בן אחד אלא אלקנה גם הוא היה בנו של קרח וגם אביאסף כמ"ש ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף (שמות ו) : ואסיר בנו . זה אסיר השני היה בנו של אביאסף : (י) ובני אלקנה . הוא היה בן שאול : ואחימות . היה בנו של עמשי . (יא) אלקנה . היה בנו של אחימות : בני אלקנה . ר"ל ואלה בני אלקנה צופי היה

בנו

כמשפט ח' וסימ' מלבד עולת החדש ומנחתה דפנחס . ומנחתם ונסכיהם לפרים דשביעי של חג . ויקראו בקול גדול ויתגודדו . כי אם כמשפט הראשון . לבא לבית ה' כמשפטם.
ויעמדו כמשפטם על עבודתם . ויעמדו על עמדם כמשפטם . וא' כמשפטם עד היום הזה הם עשים :

שמואל הבכור ושני ואביה : יד בני מררי מחלי ל' הס' כתו'
לבני בנו שמעי בנו עזה בנו : טו שמעא בנו
חגיה בנו עשיה בנו : ל'
טז ואלה אשר העמיד דויד על־ידי־שיר
בית יהוה ממנוח הארון : יז ויהיו משרתים לפני ל' ומ"ל
משכן אהל־מועד בשיר עד־בנות שלמה את־ ג' דגשים
בית יהוה בירושלם ויעמדו כמשפטם על־
עבודתם : יח ואלה העמדים ובניהם מבני הקהתי ז' בסיפרא
הימן המשורר בן־יואל בן־שמואל : יט בן־ ל' ומלא
אלקנה בן־ירחם בן־אליאל בן־תוח : כ בן־ ל'
ציף בן־אלקנה בן־מחת בן־עמשי : כא בן־ צוף ק'
אלקנה בן־יואל בן־עזריה בן־צפניה : כב בן־
תחת בן־אסיר בן־אביסף בן־קרח : כג בן־יצהר
בן־קהת בן־לוי בן־ישראל : כד ואחיו אסף ל'
העמד על־ימינו אסף בן־ברכיהו בן־שמעא : ד'
כה בן־מיכאל בן־בעשיה בן־מלכיה : כו בן־אתני ל'. ל'
בן־זרח בן־עדיה : כז בן־איתן בן־זמה בן־
ג' חס' שמעי : כח בן־יחת בן־גרשם בן־לוי : כט ובני
ל' מררי אחיהם על־השמאול איתן בן־קישי בן־
ט' עבדי בן־מלוך : ל בן־חשביה בן־אמציה בן־
י"א. ל' חלקיה : לא בן־אמצי בן־בני בן־שמר : לב בן־
מחלי בן־מושי בן־מררי בן־לוי : לג ואחיהם
ל' מ"ל ג' מ"ל בסיפ' הלוים נתונים לכל־עבודת משכן בית האלהים :
ג' ט'מ"ל בסיפ' לד ואהרן ובניו מקטירים על־מזבח העולה ועל־
מזבח הקטרת לכל מלאכת קדש הקדשים
ג'. ד' ולכפר על־ישראל ככל אשר־צוה משה עבד
י' האלהים : לה ואלה בני אהרן אלעזר
בנו פינחס בנו אבישוע בנו : לו בקי בנו עזי
בנו זרחיה בנו : לז מריות בנו אמריה בנו
אחיטוב בנו : לח צדוק בנו אחימעץ בנו :
ל' מ"ל ג' מ"ל לט ואלה מושבותם לטירותם בגבולם
לבני אהרן למשפחת הקהתי כי להם היה

רשי

ושני זה יואל פתרון והשני אביה כלומר שני לראשון הוא היה אביה ושני לאביה הוא היה יואל שלא נכתב ודוגמתם כי אם הסוס אסור וחמור אסור (מלכים ב' ז') כמו והחמור וכן הפר שני דגדעון וכן הראשון (שופטים ו') : (טז) ואלה אשר העמיד דוד וגו'. כשהשיבוהו מבית עובד אדום כדכתיב (לקמן ט"ז) ויעזב שם לפני ארון ברית ה' לאסף ולאחיו לשרת לפני הארון וגו' וכתיב ועובד אדום (שם) בן ידותון וחוסה לשערים וגומר (שם) : לפני משכן ה'. בבמה אשר בגבעון . ושלמה העמידן בבית המקדש בירושלים : (יז) ויעמדו כמשפטם על עבודתם כמשפט אשר העמידן דוד : (כד) ואחיו אסף העומד על ימינו. של הימן ובניו : (כט) ובני מררי אחיהם על השמאול . (אחיהם) דוגמ' שאמר בלשון אשכנ"ז גברודי"ר . על השמאל של הימן ובניו שהימן ובניו באמצע : (לג) ואחיהם הלוים הנתונים לכל עבודת משכן בית האלהים. לשוערים ולהפשיט כדכתיב לקמן (ד"ה ל"ה) והלוים מפשיטין : (לה) ואלה בני אהרן . המקטירים על מזבח העולה ועל מזבח הקטורת : (לח) צדוק בנו אחימעץ בנו . לא חשב כי אם אותם
שהיו

רדק

כמו וי"ו וזבולן וכן כל וי"ו שמוש שהוא על תיבה שתחלתה שב"א הוא בשורק אלא על אותיות הגרון שהוא בפתח כשתחלת התיבה שב"א ופתח או כשתחלת התיבה שבא וסגו"ל . ואם ושני היתה לשמוש היה לו לומר ושני הוי"ו בשורק ועוד היאך אמר הבכור ולא הזכיר שמו זה החסרון ולא מצאנו . ועוד שיצטרכו לומר כי וי"ו ואביה . נוספת ומי הביאם בטורח הזאת אבל הנכון כי ושני הוא יואל ושני שמות היו לו כמו שתראה בספר הזה בכמה מקומות כן זה הוא שמו יואל והיה שמו ושני גם כן : (טז) ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר . כלומר העמידם לשורר : בית ה'. כמו בבית. וכן הנמצא בית ה' ורבים כמוהו : ממנוח הארון. הוא סמוך מן מנוח כמו מן מקום ממקום . ופי' ממנוח הארון מיום שנח הארון בירושלים כשהביאוהו מקרית יערים לירושלים והיה באהל אשר נטה לו דוד עד בנין הבית וזהו שאמר ממנוח הארון כי עד היום ההוא לא היה נח כי היו מביאין אותו ממקום למקום. ומיום שנח הארון שם העמיד דוד המשוררים ושרתו לפני הארון שם כמו בבית המקדש : (יז) ויעמדו כמשפטם על עבודתם . היא עבודת השיר וכן אמר בתורה לעבוד עבודת עבודה והוא השיר שהוא עבודת הקרבנות : (יח) ואלה העומדים. זכר אלה השלשה הימן ואסף ואיתן שהיו ראשי אבות ללוים ולכבודם מיחס כל אחד מהם עד לוי והימן שהיה גדול ונכבד מהשנים יחסו עד יעקב אבינו אמר עליו בן ישראל ובשנים אמר בן לוי ולא עוד ומפני שהיה נכבד מהשנים היה עומד בשיר אמצעי ואסף על ימינו ואיתן על שמאלו . ורז"ל אמרו כי לפיכך אמר ביהם הימן בן ישראל לפי שהיה מבני קרח ואמר יעקב ובקהלם אל תחד כבודי . כלומר כשיקהלו מעצמם לא יזכר שמי וכן אמר בתורה קרח בן יצהר בן קהת בן לוי אבל בקהלם שיקהלו לעבודת השם על ידי דוד יזכר שמי לפיכך אמר בן ישראל ביהם הימן זה המנא השמות מפתני' ממה שהזכירם למעלה וזהו המנהג כמו שתראה בהרבה מקומות יש שהיו לו שתי שמות פעם קוראים אותו באחד ופעם קוראים אותו באחר . ויש שהיה משתנה במו מעט השם האחד קרוב לאחר באותיות ולא היו קפדים בזה כמו תוח שזכר אותו הנה ולמעלה זכר אותו תחת ובספר שמואל תוחו. וכן אליאל ולמעלה זכר אותו אליאב ובספר שמואל אליהוא : (כח) בן יחת בן גרשום בן לוי . לא זכר לבני וזכר שמעי בן יחת ולא זכרו למעלה ולא מצאנו טעם בדבר זה : (כט) ואיתן. הוא יואח הנזכר למעלה. ועדיה הוא עדו ואתני הוא יאתרי : (לג) ואחיהם הלוים נתונים לכל עבודת בית האלהים. כלומר אלה השלשה שזכרנו היו ראשי אבות. והיו משוררים לפני משכן אהל מועד ולא היה עבודת כתף ובזה דבר עליהם אלא משוררים היו ואחיהם היו לשאר עבודת המשכן כמו שכתוב בתורה שהיו נושאי המשכן עד מנוח הארון וממנוח הארון היו שוערים ומתעסקים בענין המשכן וכן בבית אשר בנה שלמה היו שוערים כמו שכתוב : (לד) ואהרן ובניו מקטירי'. זכר אהרן שהי' ראש הכהונה ולפי שזכר הלוים כלומר ללוים נתנה עבודה זו לאהרן ולבניו להקטיר ולכפר על ישראל : (לה) ואלה בני אהרן. יחסם עד צדוק ואחימעץ שהיו בימי דוד ושלמה : (לט) ואלה מושבותם לטירות'. לפי שסבב
לוי

מצודת דוד

בנו וכו' וחושב אחד בן אחד : (יג) ובני שמואל. הוא שמואל הנביא בן אלקנה : ושני. הוא יואל האמור בש"א ובשתי השמות היה נקרא : (טז) אלה. הם הנאמרים למטה : על ידי שיר. ר"ל לשורר בבית ה' : ממנוח הארון. מיום שבת הארון בירושלים כי לא זזו משם כאשר מקודם שהיה מתהלך ממקום למקום : (יז) משכן אוהל מועד. זה האוהל אשר נטה לו דוד כמ"ש בש"ב : ויעמדו כמשפטם. כאשר יבנה הבית יעמדו שם כמשפט שתקן להם דוד על עבודתם המוטל עליהם וזהו עבודת השיר : (יח) ואלה העומדים. אלה הם הראשים העומדים לשורר ובניהם עמהם : הימן המשורר. הוא היה הראש : בן יואל. הוא ושני הנזכר למעלה וכן ביתר השמות משתנה ממה שזכר למעלה וזהו על כי היו נקראים בשתי השמות וזהו כלל גדול : (כד) ואחיו. ר"ל חברו : אסף וכו'. גם הוא היה לראש : אסף בן ברכיהו. ר"ל אסף זה היה בן ברכיהו וכו' : (כז) בן שמעי. לקצר לא זכר למעלה שמעי וכאן לא הזכיר לבני בן גרשון : (כט) על השמאול. של הימן המשורר : איתן וגו'. גם הוא היה לראש : (לג) ואחיהם הלוים. ושאר הלוים היו נתונים לשאר עבודת המשכן להיות שוערים וממונים על צרכי המשכן : (לד) מקטירים. הם היו
מקטירים

מצודת ציון

ו (ג) לבני. הוא לעדן הנזכר לקמן (כג ז) בחלוק המשמרות : (ה) יחת. הוא יחיאל הנזכר למטה (ז) עמינדב. הוא יצהר הנזכר : (לט) לטירותם
ענין

ואת שדה ב׳ וסי׳ ואת שדה שמרון ובנימן. ואת שדה העיר ואת חצריה : ועשן ה׳ שום קרתא בקריאה וסי׳ לבנה ועתר. עין רמון ועתר. ולאשר בכור עשן. ותכן ועשן. ואת עשן ואת מגרשיה דסיפרא : אתהם ה׳ בקריאה וסי׳ וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך. והזהרת אתהם את החקים ואת התורות. וישמע ה׳ בקול ישראל ויתן את הכנעני. כבקרת רעה עדרו. ויתנו בגורל ממטה יהודה דסיפרא : ואת בלעם ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. ואת בלעם בן בעור הקוסם.

הַגּוֹרָל׃ מ וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ יְהוּדָה
וְאֶת מִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבֹתֶיהָ׃ מא וְאֶת־שְׂדֵה הָעִיר
וְאֶת־חֲצֵרֶיהָ נָתְנוּ לְכָלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃
מב וְלִבְנֵי אַהֲרֹן נָתְנוּ אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֶת־ ד׳
חֶבְרוֹן וְאֶת־לִבְנָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־יַתִּר וְאֶת־
אֶשְׁתְּמֹעַ וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ מג וְאֶת־חִילֵז וְאֶת־ ל׳
מִגְרָשֶׁיהָ אֶת־דְּבִיר וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ מד וְאֶת־עָשָׁן ל׳ וחד׳ ואת דבי׳ ה׳ סוס קרמ׳
וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־בֵּית שֶׁמֶשׁ וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
מה וּמִמַּטֵּה בִנְיָמִן אֶת־גֶּבַע וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ
וְאֶת־עָלֶמֶת וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־עֲנָתוֹת וְאֶת־ כולהון מ״ל כמ״ה
מִגְרָשֶׁיהָ כָּל־עָרֵיהֶם שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה עִיר
בְּמִשְׁפְּחוֹתֵיהֶם׃ מו וְלִבְנֵי קְהָת הַנּוֹתָרִים ל׳ מ״ל
מִמִּשְׁפַּחַת הַמַּטֶּה מִמַּחֲצִית מַטֵּה חֲצִי מְנַשֶּׁה
בַּגּוֹרָל עָרִים עָשֶׂר׃ ו׳ דגשים
מז וְלִבְנֵי גֵרְשׁוֹם לְמִשְׁפְּחוֹתָם מִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר ג׳ בטעם
וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי וּמִמַּטֵּה מְנַשֶּׁה מילין דמיין
בַּבָּשָׁן עָרִים שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה׃ מח לִבְנֵי מְרָרִי
לְמִשְׁפְּחוֹתָם מִמַּטֵּה רְאוּבֵן וּמִמַּטֵּה־גָד וּמִמַּטֵּה ג׳ ר״פ בענין

ו׳ דגשים זְבוּלֻן בַּגּוֹרָל עָרִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃ מט וַיִּתְּנוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם אֶת־הֶעָרִים וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶם׃
נ וַיִּתְּנוּ בַגּוֹרָל מִמַּטֵּה בְנֵי־יְהוּדָה וּמִמַּטֵּה בְנֵי־
שִׁמְעוֹן וּמִמַּטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֵת הֶעָרִים הָאֵלֶּה
ס. ל׳ מ״ל אֲשֶׁר־יִקְרְאוּ אֶתְהֶם בְּשֵׁמוֹת׃ נא וּמִמִּשְׁפְּחוֹת
בְּנֵי קְהָת וַיְהִי עָרֵי גְבוּלָם מִמַּטֵּה אֶפְרָיִם׃
נב וַיִּתְּנוּ לָהֶם אֶת־עָרֵי הַמִּקְלָט אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ בְּהַר אֶפְרָיִם וְאֶת־גֶּזֶר וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
ו׳ פסו׳ ואת ואת ואת ואת נג וְאֶת־יָקְמְעָם וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־בֵּית חוֹרוֹן
ט׳ וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ נד וְאֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ
וְאֶת־גַּת־רִמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ נה וּמִמַּחֲצִית מַטֵּה
ג׳ חס׳ מְנַשֶּׁה אֶת־עָנֵר וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־בִּלְעָם וְאֶת־
מִגְרָשֶׁיהָ לְמִשְׁפַּחַת לִבְנֵי־קְהָת הַנּוֹתָרִים׃
ג׳ ר״פ בענין נו לִבְנֵי גֵּרְשׁוֹם מִמִּשְׁפַּחַת חֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה
אֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־עַשְׁתָּרוֹת
וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ נז וּמִמַּטֵּה יִשָּׂשכָר אֶת־
ל׳ קֶדֶשׁ וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ אֶת־דָּבְרַת וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
ל׳. ד׳ מ״ל נח וְאֶת־רָאמוֹת וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־עָנֵם וְאֶת־

רד״ק

לוי לא היה לו חלק בארץ אלא השם הוא נחלתו והם היו נתונים לעבודת השם הלוים לשורר והכהנים להקריב זכר הערים שנתנו להם חלף עבודתם ובכיפור ערי הלוים תמצא שמות משתנים ממה שתמצא בספר יהושע והוא כמו שכתבתי לך בשמו׳ בני אדם . ויש מפרשים כי כל שנשתנו כאן היה כי כשנפל הגורל לאת המנויין ביהושע היו קצת הערים ביד הכנענים והפרישו אחרים תחתיהם עד שכבשו׳. וכענין זה נמצא בתוספתא אעפ״י שהפרישו שכם בהר אפרים לא היתה קולטת הפרישו את גמלא תחתיה עד שכבשו קדם ויש הרבה דרשות בהשתנות השמות ואין צריך להזכירם: (נא) וממשפחות בני קהת . פי׳ מקצת משפחות בני קהת אותם שלא לקחו מיהודה ומשמעון ומבנימין לקחו ערים ממטה אפרים את שכם ואת מגרשיה ואת גזר ואת מגרשיה : (נג) ואת יקמעם. זאת קבצים הנזכר ביהושע : ואת בית חורון ואת מגרשיה . זה היה מבני אפרים : (נד) ואת אילון. זה היה מבני
דן

רש״י

שהיו עד שלמה : (לט) ואלה מושבותם לטירותם בגבולם וגו׳. עד כי להם היה הגורל ללוים ולכהנים מנחלתם כל ישראל הפילו גורלות על ארץ ישראל כמה מארץ ישראל יצא להם ולכהנים וללוים ויצא ליהודה הגורל מתחלה וזהו כי להם היה הגורל בראשונה לתת להם אותן עיירות שכתוב כאן: (מא) נתנו לכלב. כי משה נתן לו : (מה) וממטה בנימין את גבע. כי הגורל נפל לבנימין לתת אלו העיירות : (מו) ולבני קהת הנותרים. כי הכהנים יצאו מקהת וכבר אמרו מה שנתנו לכהנים בני קהת : ולבני קהת הנותרים ממשפחת המטה. של לוי : ממחצית מטה חצי מנשה בגורל ערים עשר. ולחצי שבט המנשה נפל הגורל ליתן לבני קהת הלוים ערים עשר : (נ) ויתנו בגורל ממטה בני יהודה וממטה בני שמעון . אעפ״י שלא הזכיר שמעון בנתינתן הוא נתן חלקו מה שנתן לו יהודה וגם יהודה אינו נזכר למעלה בעיקר הנתינה וכל מה שמזכיר למעלה מויתנו להם את חברון עד וממטה בנימין הכל נתנו בני יהודה ובני שמעון ולפי שלא הזכירו למעלה מזכירו עתה כאן : אשר יקראו אתהם בשמות . כלומר אשר קראנו אותם בשמות למעלה לפי שהיה בנימין חבר עמהם לבני אהרן מזכירו אעפ״י שהזכירו כבר : (נא) וממשפחות בני קהת ויהי ערי וגו׳. אע״פ שנתנו להם חצי שבט מנשה נתנו להם גם אפרים ע״פ הגורל : (נה) וממחצית מטה מנש׳. עד חצי מנשה שבעבר הירדן שבארץ ישראל: למשפחת לבני קהת הנותרים . הם הלוים ופתרון הכל נתנו אפרים ומנשה דאותו הנותר שאמר למעלה ולבני קהת הנותרים ממשפחות המטה : (נו) לבני גרשום ממשפחת חצי מטה מנשה.
אע״פ

מצודת ציון

ענין ארמון כמו תהי טירתם נשמה (תהלים סט): (מב) המקלט. נקרא כן ע״ש שקולטת את הרוצחים מה שאין עיר אחרת מניחה לרוצחים לשבת עמהם:
ויגנוס

מצודת דוד

מקטירים וכו׳ והיו ממונים לכל מלאכת קדש הקדשים כי הלוים אסורים לבוא בה (לח) ואלה בני אהרן : אשר היו ממונים על מלאכת קדש הקדשים וחשב עד ההימנע שהיה כ״ג בימי רחבעם : (לט) ואלה מושבותם . אלה המקומות אשר ישבו בהן הכהנים והלוים : לטירותם בגבולם. מקום מוכן לטירותם בגבול הניתן להם : לבני אהרן למשפחת הקהתי. ר״ל ראשון למשפחת הקהתי נתנו לבני אהרן כי להם היה הגורל לקחת ראשונה : (מא) נתנו לכלב. כאשר צוה משה ע״פ ה׳ : (מב) ולבני אהרן. על שהפסיק במה שנתנו לכלב חזר לומר ולבני אהרן: ערי המקלט. כי כל הערים הניתן לכהנים ולהלוים היו קולטין את הרוצח וכן אחז״ל : את חברון. על שהזכיר הפסוק הזכיר שוב את חברון : וממטה בנימין. ואלו הנזכרים למעלה היו מבני יהודה ומבני שמעון : שלש עשרה . אינם מנויין כאן כ״א י״א והשנים כלולים בהמגרשים וביהושע הזכיר כולם בשמם וקראם בשינויי השמות ובשתיהן נקראו : במשפחותיהם. הנחלקים בין משפחות הכהנים וכל משפחה ישבה לבדה ולא מעורבבים : (מו) הנותרים וכו׳. כי הכהנים גם המה ממשפחת מטה קהת והם כבר לקחו : ממחצית. להם נתנו מנחלת חצי מטה מנשה : בגורל. הטילו גורל מה הם הערים אשר יתנו : ערים עשר. עם ערי אפרים ודן הנזכרים למטה : (מז) למשפחותם. נחלקה למשפחותם כי גם המה ישבו כל משפחה לבדה : בבשן. אשר ישבו בבשן שעמדה בעבר הירדן כי חצי שבט מנשה שנתנו לבני קהת המה ישבו בא״י עצמה : (מט) ויתנו . לפי שעתה בא לפרש שמות הערים לזה אמר שוב ויתנו וכו׳ : (נ) ויתנו בגורל וכו׳. לפי שלמעלה לא הזכיר את שמעון ועתה בא להזכירו לזה זכר שוב את כולם : אשר יקראו . רצה לומר אשר קראו ופרשו למעלה את שמות הערים : (נא) וממשפחות. ר״ל ומקצת משפחות בני קהת היו ערי גבולם וכו׳ ומונה כאן גם ערי בני דן עם שלא זכר את דן ולמעלה אמר ערים עשר ומפורשים הם ביהושע והשתים החסרים כאן כללם בהמגרשים :

ואת בלעם ואת מגרשיה: ופואה חד מן ד' זוגין מן ב"ב קדמ' לא מפיק א' ותנינ' מפיק וסי' תומים וימלאו ימיה ללדת והנה תומים. תאומים ויהי בעת לדתה והנה תאומים
בבטנה. ופוה ובני יששכר תולע ופוה דבראשית. ופואה ולבני יששכר תולע ופואה דד"ה. ותזרני חיל למלחמה דשמואל. ותאזרני חיל למלחמה דתהלות. להשות גלים נצים.
להשאות גלים דישעיה. וחלופי' ד' זוגין מן ב"ב קדמאה מפיק א' ותנינא לא מפיק א' וסימ' משאל וממטה אשר דיהושע. משל וממטה אשר דד"ה. וקראהו ויאמר לא ירד בני

מִגְרָשֶׁיהָ׃ נט וּמִמַּטֵּה אָשֵׁר אֶת־מָשָׁל וְאֶת־ ל' סוס קרת'
מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־עַבְדּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ ס וְאֶת־
חוּקֹק וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־רְחֹב וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
סא וּמִמַּטֵּה נַפְתָּלִי אֶת־קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל וְאֶת־ ו"פ את ואת ואת ואת ואת
מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־חַמּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־קִרְיָתַיִם ואת ל'
וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ סב לִבְנֵי מְרָרִי הַנּוֹתָרִים ג'ר"פ בענין
מִמַּטֵּה זְבוּלוּן אֶת־רִמּוֹנוֹ וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ אֶת־תָּבוֹר
וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ סג וּמֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ לְמִזְרַח ל'
הַיַּרְדֵּן מִמַּטֵּה רְאוּבֵן אֶת־בֶּצֶר בַּמִּדְבָּר וְאֶת־
מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־יַהְצָה וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃ סד וְאֶת־
קְדֵמוֹת וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־מֵיפַעַת וְאֶת־ ב' ומלא
מִגְרָשֶׁיהָ׃ סה וּמִמַּטֵּה־גָד אֶת־רָאמוֹת בַּגִּלְעָד ד' ומלא
וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ וְאֶת־מַחֲנַיִם וְאֶת־מִגְרָשֶׁיהָ׃
סו וְאֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־מִגְרָשֶׁהָ וְאֶת־יַעְזֵיר וְאֶת־ ב' מ"ל
מִגְרָשֶׁיהָ׃ ז א וְלִבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפוּאָה
יָשִׁיב וְשִׁמְרוֹן אַרְבָּעָה׃ ב וּבְנֵי תוֹלָע עֻזִּי וּרְפָיָה ב'כתיב ישיב ישוב ק'
וִירִיאֵל וְיַחְמַי וְיִבְשָׂם וּשְׁמוּאֵל רָאשִׁים לְבֵית־ ל'. ל'
אֲבוֹתָם לְתוֹלָע גִּבּוֹרֵי חַיִל לְתֹלְדוֹתָם מִסְפָּרָם
בִּימֵי דָוִיד עֶשְׂרִים־וּשְׁנַיִם אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃

ג וּבְנֵי עֻזִּי יִזְרַחְיָה וּבְנֵי יִזְרַחְיָה מִיכָאֵל
וְעֹבַדְיָה וְיוֹאֵל יִשִּׁיָּה חֲמִשָּׁה רָאשִׁים כֻּלָּם׃
ד וַעֲלֵיהֶם לְתֹלְדוֹתָם לְבֵית אֲבוֹתָם גְּדוּדֵי צְבָא
מִלְחָמָה שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אָלֶף כִּי־הִרְבּוּ נָשִׁים
וּבָנִים׃ ה וַאֲחֵיהֶם לְכֹל מִשְׁפְּחוֹת יִשָּׂשכָר גִּבּוֹרֵי
ד' חֲיָלִים שְׁמוֹנִים וְשִׁבְעָה אֶלֶף הִתְיַחְשָׂם לַכֹּל׃
ו בִּנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וִידִיעֲאֵל שְׁלֹשָׁה׃ ז וּבְנֵי
ול' וח' שוני והנכון. ל' בֶּלַע אֶצְבּוֹן וְעֻזִּי וְעֻזִּיאֵל וִירִימוֹת וְעִירִי חֲמִשָּׁה
ד' רָאשֵׁי בֵּית אָבוֹת גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים וְהִתְיַחְשָׂם עֶשְׂרִים
וּשְׁנַיִם אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים וְאַרְבָּעָה׃ ח וּבְנֵי בֶכֶר
ל'.ס'.ד' וכל עזרא דכו' זְמִירָה וְיוֹעָשׁ וֶאֱלִיעֶזֶר וְאֶלְיוֹעֵינַי וְעָמְרִי וִירֵמוֹת
וַאֲבִיָּה וַעֲנָתוֹת וְעָלָמֶת כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי בָכֶר׃
ט וְהִתְיַחְשָׂם לְתֹלְדוֹתָם רָאשֵׁי בֵּית אֲבוֹתָם גִּבּוֹרֵי
ט"ו סבי' וכן ג' כתיב ו' יעוש ק' חָיִל עֶשְׂרִים אֶלֶף וּמָאתָיִם׃ י וּבְנֵי יְדִיעֲאֵל
בִּלְהָן וּבְנֵי בִלְהָן יְעִישׁ וּבִנְיָמִן וְאֵהוּד וּכְנַעֲנָה וְזֵיתָן
ל'ומלא הדא וְתַרְשִׁישׁ וַאֲחִישָׁחַר׃ יא כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יְדִיעֲאֵל
ד' לְרָאשֵׁי הָאָבוֹת גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים שִׁבְעָה־עָשָׂר אֶלֶף
ל' וחס' ל' וחס' וּמָאתַיִם יֹצְאֵי צָבָא לַמִּלְחָמָה׃ יב וְשֻׁפִּם וְחֻפִּם בְּנֵי
ל' סוס אנס ל'חס' דחס' ל' עִיר חֻשִׁם בְּנֵי אַחֵר׃ יג בְּנֵי נַפְתָּלִי יַחֲצִיאֵל

רש"י

אע"פ שכתנו לבני קהת ע"פ הגורל נפל גם להם הגורל לתת כמו כן לגרשום: (סב) לבני מררי הנותרים ממטה זבלון. כלומר שלא הגיע להם אותם שתים עשרה עיירות שנתנו להם ראובן וגד וזבולן וזהו הנותרים ממטה זבולן מחלק זבולן נתנו לבני מררי הנותרים: (א) ולבני יששכר תולה ופואה ישוב ושמרון. בחומש כתיב (בראשית מ"ו) ויוב יוב היה שמו ולפי שנתיישבו ללמוד תור' דכתיב (לקמן י"ב) מבני יששכר יודעי בינה לעתים לכך זכה ונקרא ישוב: (ב) ובני תולע. מספרם בימי דוד עשרים ושנים אלף ושש מאות כל אלה בני תולע לבד מבני עזי: (ג) ובני עזי וגו'. שלשים וששה אלף כי הרבו נשים ובנים. וכל אלה היו לבד מאותן עשרים ושנים אלף ושש מאות של בני תולע: (ה) ואחיהם לכל משפחות. בין בני תולע בין בני עזי בין כל גבורי החיילים של דוד שמונים ושבעה אלף: התיחשם לכל. פתרון לכל היחס שלהם: (ו) בנימין בלע ובכר וידיעאל. זה שקורא בספר הישר אשבל (בראשית מ"ו): (יב) וחפים וטפים בני עיר חשם בני אחר. עזרא שכתב ספר היחס הזה לא היה יודע אם היו מבני בנימין אם לאו לפיכך כתבם לבדם וגם משום דכתיב ומכיר לקח אשה לחפים מספקא ליה: (יג) בני נפתלי יחציאל וגו'. מה שלא נתיחס יותר זהו הטעם כמפורש בשלהי מגילת ירושלמי ג' ספרים מצא עזרא וכל אחד ואחד מן היחס ומה

רד"ק

דן ולא זכרו אולי היו סמוכות לאותם הערים שלקחו מאפרים. וכן ביהושע זכר דן אחר אפרים וכאן לא זכר שם דן כי זכר הערים שסמוכות לערי בני אפרים וידוע הוא כי לבני דן היו: (א) ולבני יששכר. למ"ד ולבני כלמ"ד והשליש' לאבשלום. למעלה החל לספר ביחס השבטים והפסיק בלוי וספר יחסם ומושבותם בעריהם ועתה חזר ליחס השבטים ומספרם כאשר נמצאו בימי דוד מלך ישראל ומה שהניח מהם שלא זכר הנה זכר אותם עם האחרים כולם בספור בואם אל דוד חברונה להמליכו ויחס דן ובניו לא זכר. וי"א כי חושים בני אחר שזכר סמוך לבני נפתלי הוא רמז להושים בן דן ומנפתלי לא זכר יחסו כי אם בנו לבד ואולי לא מצא יחסם כתוב ולא נאמר לו בקבלה. ומה שהניח מן היחסים כלל באמרו בסוף וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל: (ב) לתולע גבורי חיל לתולדותם. פי' לתולע היו אלה גבורי חיל מאשר בניו חוץ מעזי והיו עשרים ושנים אלף ושש מאות ומבני עזי היו שלשים וששה אלף וזהו הטעם כי הרבו נשים ובנים לפיכך עלה מספרם כל כך כי מאשר בני תולע שהיו חמשה לא היו מספרם כי אם עשרים ושנים אלף ושש מאות ומבני עזיהו היו שלשים וששה אלף לפי שהרבו נשים והולידו בנים רבים: (ה) ואחיהם לכל משפחות יששכר. הם מאחי תולע פואה ישוב ושמרון: (ו) בנימין בלע ובכר. וי"מ כי מבני יששכר הוא זה בנימין וכל התולד' עד בני נפתלי כי עוד יזכיר בנימין אחר אחר. ויש לפרש כי על בנימין בן יעקב הוא אומר והזכיר הנה

קצת היחס ובאחרונה זכר עוד עד יחס שאול מלך ישראל: וידיעאל. הוא אשבל: (ח) ובני בכר וכו' וענתות. עיר ענתות אשר בארץ בנימין נקראת על שמו שבנאה ענתות זה. כמו ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך. ועלמת כמו כן שם אדם ושם עיר בארץ בנימין והיא הנקראת בחורים וכן כתיב ומבחורים ומן עלמת: (יב) ושפים וחפי' בני עיר: והוא עיר שזכר מבני בלע: חשים בני אחר. אחר זה לא נזכר ואפשר שהוא אחר מהנזכרים ויש לו שתי שמות ומה שכפל היחס על דרך קצרה כי עזרא מה שמצא ביחסים או מה שנמסר לו בקבלה הוא מה שכתב: (יג) בני נפתלי. ולא זכר מיחסו כי אם בניו ומה שאמר בני בלהה

מצודת דוד

(נח) למשפחת. לכל משפחה לבדה: הנותרים. כי הכהנים שהיו מבני קהת כבר לקחו: (סב) הנותרים מבני לוי. כי גרשון וקהת כבר לקחו: (סג) לירדן ירחו. לירדן הסמוך ליריחו וגם כאן הסירים ערים שהיו וכלולים בהמגרשים: ז (א) ולבני יששכר. ר"ל זהו היחוס של בני יששכר: (ב) ראשים. הם היו ראשים לבית אבותם: לתולע. לבני תולע נולדו גבורי חיל לכל תולדותם ועלו במספרם בימי דוד וגו': (ג) חמשה וכו'. כל החמשה היו ראשים האב וארבעה בניו: (ד) ועליהם. ועמהם מתולדותם ומבית אבותם אנשי גדודים הראוים לצאת בצבא מלחמה היו ל"ו אלף כי הרבו נשים ועי"ז הרבו בנים: (ה) לכל משפחות. את כל המשפחות: התיחשם לכל. לכולם היו ספרי יחוסם: (ו) בנימין. זהו היחוס מבני בנימין: (ז) והתיחשם עשרים וכו' למספר הזה היה ספרי יחוסם: (ט) והתיחשם וכו'. ר"ל ראשי האבות היו להם ספרי יחוסם לתולדותם ועמהם גבורי חיל למספר עשרים

עמכם כי אחיו מת. וקרהו ולקחתם גם את זה מעם פני וקרהו אסון. הבארתי צלק העמוני נחרו דשמואל. הברותי דד"ה: וירפאו את שבר בת עמי על נקלה קדמאה; וירפו את שבר בת עמי תנינא. וסימ׳ בלשון ארמי קרא משאל לנחרי אסיא. אחיחד ל׳ כתיב ה׳ ונעמן ואחיה. וחד אחיהוד ואינון חד מן מ"ו זוגין בקריאה מן ב"ב חד קרי ה׳ וחד קרי ח׳ וסימ׳ אחיהד ונעמן ואחיה וגרא הוא. אחיהוד למטה בני אפרים גשי׳. בחגן כה אמר אדני ה׳ הנה אשא אל גוים ידי. הצן ובאו עליך הצן רכב וגלגל. המותי חציו שרפתי במו אש ועל חציו. והמותי את אימתי אשלח לפניך והמותי. ונהה עליו רוח ה׳. ונחה ביום ההוא ישא עליכם משל. חורי ובשו עבדי פשתים. הורי ברכות אביך

וגוני ויצר ושלום בני בלהה: יד בני מנשה
אשריאל אשר ילדה פילגשו הארמיה ילדה ל׳
את־מכיר אבי גלעד: טו ומכיר לקח אשה לחפים
ולשפים ושם אחתו מעכה ושם השני צלפחד ל׳ ו׳ פסוקים וסס כס
ותהינה לצלפחד בנות: טז ותלד מעכה אשת־ כ׳ וחד ותהי׳
מכיר בן ותקרא שמו פרש ושם אחיו שרש ובניו ג׳
אולם ורקם: יז ובני אולם בדן אלה בני גלעד ד׳
בן־מכיר בן־מנשה: יח ואחתו המלכת ילדה ל׳ וחס׳
את־אישהוד ואת־אביעזר ואת־מחלה: ל׳

ל׳. ל׳. ל׳ יט ויהיו בני שמידע אחין ושכם ולקחי ואניעם:
כ ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו
ל׳ ואלעדה בנו ותחת בנו: כא וזבד בנו ושותלח
ל׳. ל׳. ל׳ בנו ועזר ואלעד והרגום אנשי־גת הנולדים
ל׳ בארץ כי ירדו לקחת את־מקניהם: כב ויתאבל
אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו:
ג׳ כג ויבא אל־אשתו ותהר ותלד בן ויקרא את־
שמו בריעה כי ברעה היתה בביתו: כד ובתו
כ׳. כ׳ כג שארה ותבן את־בית־חורון התחתון ואת־

תולדות אהרן ובני אפרים. סנהדרין לב: וזבד בנו. שם: ויתאבל אפרים. שם:

רדק

בלהה כמו שאמר בתורה אלה בני בלהה ואעפ"י שלא אמר כן באחרים ויש בו דרש לפי שבלהה זכרה שברלון נשאת ליעקב שאין כתיב בה ותקח כמו בזלפה אלא ותתן: (יד) בני מנשה אשריאל אשר ילדה. מן הנראה בתורה כי אשריאל מבני גלעד בן מכיר בן מנשה והוא היה הבן השלישי לו וברבה מקומות מצאנו בספר הזה שזוכר מבני הבנים בסדר הבנים. והנה ג"כ זכר אשריאל בבני מנשה אע"פ שהיה בן בנו והקדימהו למכיר בנו לפי שמכיר היה בן פלגש כמו שאמר פלגשו הארמיה ילדה את מכיר אבי גלעד. ומה שאמר אשר ילדה ולא זכר היולדת כן דרך הכתוב כמו אשר ילדה אותה ללוי במצרים ואותה ילדה אחרי אבשלום ומה שזכר אשריאל ולא זכר האחרים לפי שהם נזכרים בתורה ואחז דרך קצרה וזכר זה אולי היה נכבד מאחיו ומשפחתו ידועה. ויש בו דרש לפי שהיה במו דומה לשם ישראל אביהם: (טו) ומכיר לקח אשה לחפים ולשפים. ר"ל לקח אשה מהם והם בני עיר שזכר למעלה ולמ"ד לחפים ולשפים ר"ל ומכיר לקח אשה שהיתה אחות לחפים ולשפים. וזהו שאמר ושם אחותו מעכה. ומה שאמר אחותו ולא אחותם חזר אל הנכבד מהם. והוא חופים שהקדימו לשפים ומה שאמר למעלה שפים וחפים על דרך ההולדה: ושם השני צלפחד. חוזר לבני מנשה אשריאל אשר זכר ואשריאל הוא בן בן מנשה. וצלפחד בן בן בן בן מנשה ואומר השני ואם אינו שני לאשריאל כי אשר אביו היה הבן השני לגלעד ואשריאל היה השלישי. אבל מה שאמר השני לזכירה לפי שלא זכר כי אם אשריאל וצלפחד ובני שמידע שזכר באחרונה וזכרו במקום חפר אביו לפי שלא היה לו בן הגון ונכבד כמוהו אלא צלפחד ובמקומו היה לשם כי לא זכרו האחרים וצלפחד לא היו לו בנים כ"א בנות אבל לחפר היו לו בנים אחרים כמו שאמר ביהושע נחלה בתוך אחי אביהם ואמר בתורה לבני דודיהן לנשים: (טז) ובניו אולם ורקם. הוזר לפרש או לשרש הקרוב: (יז) אלה בני גלעד בן מכיר בן מנשה. הוזר לאשריאל ולצלפחד שזכר אותם העפ"י שזכרתי אותם בבני מנשה בן גלעד מבן בנו היו: (יח) ואחותו המולכת. אחות גלעד ושיתה מולכת בקצת הארץ אשר לגלעדי ואע"פ שלא נזכר בתורה ובנביאים ידוע הוא אצלם בקבלה. ולפי שהיתה אשה גדולה זכר תולדתה: (יט) ויהיו בני שמידע. לא היה צריך לזכור כי אם שמידע בן גלעד כי ידוע הוא מן התורה. וזכר בניו והוא אחין ושכם ולקחי ואניעם ושכם זה אינו הנזכר בתורה כי אותו היה אחי שמידע וזה בנו: (כ) ובני אפרים. שותלח כמו שנזכר בתורה. וברד הוא בכר והוא הנזכר בתורה. ותחת הוא תחן הנזכר בתורה. ומכאן ואילך הם בני בכר ואולי כל הנזכרים מלבד שותלח הם בני בנים: (כא) והרגום אנשי גת הנולדים. יש מפרשים כי לפיכך אמר הנולדים בארץ לפי שהם היו יודעים מוצא הארץ ומבואה והם בני אפרים נכנסו בארץ לקחת מקניהם ולא ידעו הדרכים והם בני גת ארבו להם והרגום. ויש מפרשים כי אמר הנולדים בארץ לפי שהיתה גת אחר כן לישראל אמר כי בני גת הנולדים בארץ והם הפלשתים הם הרגום. ולפי דעתי כי הנולדים בארץ שב לבני אפרים. ולפי שזכר בבני אפרים הנולדים במצרים והם בניו ובני בניו כמו שאמר וירא יוסף לאפרים בני שלשים. אמר כי בני אפרים הנולדים בארץ שהוליד הוא בארץ ירדו לארץ גת לקחת מקניהם והרגום אנשי גת וזה היה במדבר כי בארץ ישראל לא יוכל להיות לפי שאמר ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים. ואפרים לא נכנס בארץ כי לא נכנסו לארץ מיוצאי מצרים מבן עשרים שנה ומעלה כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון. לפיכך אני אומר כי המעשה הזה היה במדבר או בארץ הגלעד. והיה עדיין אפרים חי כי זה יכול להיות כי מכיר בן מנשה היה מכבשי ארץ גלעד: והנה בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף. ומה שמוכיח הפירוש הזה כי תמצא מספר בני אפרים בצאתם ממצרים כשנמנו במדבר סיני בשנה השנית מ׳ אלף ות"ק וכשנמנו בכניסתם לארץ בערבות מואב בשנת הארבעים לא היו כי אם ל"ב אלף ות"ק והלא ה׳ אלפים שחסרו במדבר הם שהרגו בני גת. ורז"ל דרשו כי זה היה קודם יציאת מצרים שמנו את הקץ וטעו ויצאו בלא עתם וקרה להם זה: (כב) ויבאו אחיו לנחמו. קרוביו ומיודעיו: (כג) ברעה היתה בביתו. כי מעט שלקחה קרה לו המקרה הרע הזה שהרגו אנשי גת את בניו: (כד) ותבן את בית הורון התחתון ואת העליון. הם הנזכרים בספר יהושע בנחלה

רשי

ומה שמצא כתב ומה שלא מצא לא כתב ומן בני נפתלי לא מצא יותר וזה הטעם שכל היחס הזה מייחס בדילוגים כי דילג מספר זה אל ספר זה והברם ומה שלא היה יכול לכתוב בספר זה כתב בספר עזרא תדע כי נאמר בסמוך (לקמן ט׳) וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה הגלו לבבל פתרון אם רצונך לידע יחס עשרת שבטים לך לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי כי ספר דברי הימים שלהם גלה עמהם אבל יהודה מצאתי ספרן בבבל ומה שמצאתי כתבתי: (יד) בני מנשה אשריאל אשר ילדה. פירוש אשר ילדה לו אשתו דוגמא אשר ילדה אותה ללוי במצרים (במדבר כ"ו) אבל פילגשו הארמיה ילדה את מכיר: (כ) ובני אפרים שותלח וגו׳. והרגום אנשי גת וגו׳ כי ירדו לקחת את מקניהם. ולא היו בקיאים במוצאי הדרכים ובמוצאי הארץ והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי הם היו בקיאים בארץ ההיא: (כד) ובתו שארה ותבן את בית הורון. שארה בנאתו: ואת אזן שארה. על שמה קראה שם

מצודת דוד

עשרים אלף ומאתי׳: (יא) לראשי האבות. ר"ל המה היו לראשי האבות מגבורי חילים שבעה עשר וכו׳: (יב) בני עיר. היו בני עיר והוא עירי בן בלע הנזכר למעלה: בני אחר. אחר הוא שם איש והוא אחד מהנזכרים ושתי שמות היו לו: (יג) בני בלהה. היא אשת יעקב: (יד) אשריאל. לא היה בנו ממש כי היה בן גלעד בן מכיר בן מנשה כמ"ש בתורה אבל בני בנים נקראו בנים: אשר ילדה. אשה הראויה מבנות ישראל: הארמיה. מבנות ארם: (טו) לחפים ולשפים. רצה לומר אחות לחפים ולשפים: ושם אחותו. של כ"א מן האחים: ושם השני. הוא חוזר על אשריאל האמור במקרא שלפניו ור"ל שהיה שני לסדר הדורות כי צלפחד היה בן חפר אחיו וזכר רק את החשובים שבהם: (טז) ובניו. חוזר על פרש: (יז) אלה בני גלעד. מוסב על אשריאל וצלפחד לומר שלא היו בני מנשה ממש כי אם מזרעו ומגלעד באו אשריאל היה בנו וצלפחד בן בנו: (יח) ואחותו. אחות גלעד שהיתה מולכת ומושלת בקצת הארץ אשר לגלעד: (כ) וברד בנו וכו׳. מוסב על אפרים שכולם היו בניו ולא בניו ממש כ"א בני בנים לבד משותלח היה בנו ממש: (כא) הנולדים בארץ. כאומר לפי שהמה היו מילידי הארץ ההיא וידעו מוצא הארץ ומבואה לא כן בני אפרים כי נולדו בארץ אחרת ולזה התגברו עליהם בני גת והכשום והרגום על אשר ירדו לקחת את המקנה של אנשי גת: (כב) ויתאבל אפרים. הדבר נעשה עוד אפרים חי: אחיו. אוהביו ומיודעיו. ור"ל עם שאחיו נהמו אותו לא קבל מהם תנחומין והתאבל ימים רבים: (כג) כי ברעה. ר"ל כי נולד בעת רעה שהיתה בביתו עודו מתאבל: (כד) ובתו שארה. ר"ל ושם בתו שארה: אזן שארה. אולי היה עיר אחרת ושמה אזן ולזה נקראת אזן שארה על

גכרו על ברכות הורי. חח ויבאו האנשים על האנשים כל נדיב לב. הה בן אדם הנביא ואמרת דהלילו הה ליום. חרום כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. תרום זק״ץ הוליד את ענב.
יהלמון והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר. יהלומון ועתה פתוחיה יחד. חמק פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. המק וזאת תהיה המגפה אשר יגוף. לחלם והעטרות תהיה

הָעֶלְיוֹן וְאֵת אֻזֵּן שֶׁאֱרָה׃ כה וְרֶפַח בְּנוֹ וְרֶשֶׁף
וְתֶלַח בְּנוֹ וְתַחַן בְּנוֹ׃ כו לַעְדָּן בְּנוֹ עַמִּיהוּד בְּנוֹ
אֱלִישָׁמָע בְּנוֹ׃ כז נוֹן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ׃ כח וַאֲחֻזָּתָם
וּמֹשְׁבוֹתָם בֵּית־אֵל וּבְנֹתֶיהָ וְלַמִּזְרָח נַעֲרָן וְלַמַּעֲרָב
גֶּזֶר וּבְנֹתֶיהָ וּשְׁכֶם וּבְנֹתֶיהָ עַד־עַיָּה וּבְנֹתֶיהָ׃
כט וְעַל־יְדֵי בְנֵי־מְנַשֶּׁה בֵּית־שְׁאָן וּבְנֹתֶיהָ תַּעְנַךְ
וּבְנֹתֶיהָ מְגִדּוֹ וּבְנוֹתֶיהָ דּוֹר וּבְנוֹתֶיהָ בְּאֵלֶּה יָשְׁבוּ
בְּנֵי יוֹסֵף בֶּן־יִשְׂרָאֵל׃ ל בְּנֵי אָשֵׁר יִמְנָה
וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחוֹתָם׃ לא וּבְנֵי
בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל הוּא אֲבִי בִרְזָוִת׃ (ברזית ק׳)
לב וְחֶבֶר הוֹלִיד אֶת־יַפְלֵט וְאֶת־שׁוֹמֵר וְאֶת־חוֹתָם
וְאֵת שׁוּעָא אֲחוֹתָם׃ לג וּבְנֵי יַפְלֵט פָּסַךְ וּבִמְהָל
וְעַשְׁוָת אֵלֶּה בְּנֵי יַפְלֵט׃ לד וּבְנֵי שָׁמֶר אֲחִי
וְרוֹהֲגָּה יְחֻבָּה וַאֲרָם׃ (וחבה ק׳) לה וּבֶן־הֵלֶם אָחִיו צוֹפַח
וְיִמְנָע וְשֵׁלֶשׁ וְעָמָל׃ לו בְּנֵי צוֹפַח סוּחַ וְחַרְנֶפֶר
וְשׁוּעָל וּבֵרִי וְיִמְרָה׃ לז בֶּצֶר וְהוֹד וְשַׁמָּא וְשִׁלְשָׁה
וְיִתְרָן וּבְאֵרָא׃ לח וּבְנֵי יֶתֶר יְפֻנֶּה וּפִסְפָּה וָאֲרָא׃
לט וּבְנֵי עֻלָּא אָרַח וְחַנִּיאֵל וְרִצְיָא׃ מ כָּל־אֵלֶּה
בְנֵי־אָשֵׁר רָאשֵׁי בֵית־הָאָבוֹת בְּרוּרִים גִּבּוֹרֵי
חֲיָלִים רָאשֵׁי הַנְּשִׂיאִים וְהִתְיַחְשָׂם בַּצָּבָא
בַּמִּלְחָמָה מִסְפָּרָם אֲנָשִׁים עֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אָלֶף׃
ח א וּבִנְיָמִן הוֹלִיד אֶת־בֶּלַע בְּכֹרוֹ אַשְׁבֵּל הַשֵּׁנִי
וְאַחְרַח הַשְּׁלִישִׁי׃ ב נוֹחָה הָרְבִיעִי וְרָפָא הַחֲמִישִׁי׃
ג וַיִּהְיוּ בָנִים לְבָלַע אַדָּר וְגֵרָא וַאֲבִיהוּד׃
ד וַאֲבִישׁוּעַ וְנַעֲמָן וַאֲחוֹחַ׃ ה וְגֵרָא וּשְׁפוּפָן וְחוּרָם׃
ו וְאֵלֶּה בְּנֵי אֵחוּד אֵלֶּה הֵם רָאשֵׁי אָבוֹת לְיוֹשְׁבֵי
גֶבַע וַיַּגְלוּם אֶל־מָנָחַת׃ ז וְנַעֲמָן וַאֲחִיָּה וְגֵרָא
הוּא הֶגְלָם וְהוֹלִיד אֶת־עֻזָּא וְאֶת־אֲחִיחֻד׃
ח וְשַׁחֲרַיִם הוֹלִיד בִּשְׂדֵה מוֹאָב מִן־שִׁלְחוֹ אֹתָם
חוּשִׁים וְאֶת־בַּעֲרָא נָשָׁיו׃ ט וַיּוֹלֶד מִן־חֹדֶשׁ

תולדות אהרן נון בנו. ערובין סג פסחים קיט מגלה יד: וסתיהסם. קדושין עו.

רשי

שם העיר: (כה) ורפח בנו. של בריעה: ורשף ותלח. בניו של רפח כמו כן חשב דורות: (כט) ועל ידי בני מנשה בית שאן. פתרון סמוך לבני מנשה כמו איש על ידו לדגליהם (במדבר ב׳): (לא) הוא אבי ברזית. שר אותה העיר ובב״ר ר׳ לוי ור׳ סימון ר׳ לוי אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות לכהנים שנמשחו בשמן זית ר׳ סימון אומר שהיו בנותיו נאות ונשואות למלכים שנמשחו בשמן המשחה ולפי שהיו להם שמן הרבה היו מושחין בו לכך היו נאות דהא באשר כתיב וטובל בשמן רגלו (דברים ל״ג) ואמר ר׳ חנניה המין ושמן ששכתני אמי החזירוני לנערותי: (א) ובנימין הוליד את בלע בכורו. כבר יחסו (לעיל ז׳) ולפי שרצה ליחס עד שאול המלך מתחיל ליחס מבנימין ושמות אחרים קוראם כאן ופי׳ היחס למפרע והרוצה לדקדק רוב ערי הלוים ומגרשיהם האמורים כאן למפרע הן ביהושע כי עזרא ספרים מצא: (ו) ויגלום אל מנחת. מי הגלם ומפרש אחריו בפסוק ונעמן ואחיה וגרא הוא הגלם: מנחת. שם מדינה כדכתיב (לעיל ב׳) הרואה חצי המנחות וכתיב וחצי המנחתי (שם): (ח) ושחרים הוליד. הוא

רדק

בנחלת בני אפרים: ואת אוזן שארה. שם העיר אוזן ואולי היה אוזן אחר. לפיכך היו מיחסים זה אל שארה שבנתה אותו: (כה) ורפח בנו ורשף. שב לסדר התולדה שהזכיר בבני אפרים והפסיק במעשה אנשי גת ועתה חזר והשלים היחס עד יהושע: (כט) ועל ידי בני מנשה. ועל מקומות בני מנשה כמו איש על ידו. ר״ל כי סמוך לערי בני מנשה שהן בית שאן ובנותיה תענך ובנותיה וכו׳ סמוך להם היו בני אפרים כמו שאמר בספר יהושע: (ל) בני אשר וכו׳ הוא אבי ברזית. מלכיאל הוא אבי ברזית: (לב) וחבר הוליד את יפלט וכו׳ ראשי הנשיאים. ואף לנשיאי השבט היו ראשים מרוב גבורותם. או יהיה ראשי כמו ראשים וכמוהו רבים. ור״ל שהם הראשים הנשיאים: (א) ובנימין הוליד את בלע בכורו אשבל השני אמר אשבל השני ולא היה אלא שלישי כי בני בנימין בלע ובכר ואשבל וכן אמר למעלה בלע ובכר: אלא לפי שלא זכר בכר אמר אשבל השני ולא זכר בכר הנה כמו שלא זכרו גם כן בסדר פנחס אלא לבלע משפחת הבלעי לאשבל משפחת האשבלי. ובסדר ויגש אליו זכר י׳ בנים לבנימין ובסדר פנחס לא זכר כי אם המשה אולי הם היו ראשי משפחות לבנימין לפיכך לא זכר הנה ג״כ בכר אע״פ שזכר אותם בספר הראשון. ובסדר ויגש ג״כ זכר ארד ונעמן בבני בנימין ובסדר פנחם זכרם בבני בלע. והאפשר כי בסדר ויגש זכר בני הבנים עם הבנים או מה שזכר בסדר פנחם ויהיו בני בלע ארד ונעמן שקרא בלע שם בניו כשם אחיו גם שנה זכר השמות בסדר פנחם ממה שזכרם בסדר ויגש כמו שעשה בספר הזה ובזולתו בהרבה מקומות כמו שכתבתי. ורז״ל אמרו כי אותם משפחות שחסרו בסדר פנחס כלו במדבר בדבר בלעם. ומה יאמרו בבכר שלא זכרו בסדר פנחס ונזכר בזה הספר למעלה הוא ומשפחתו ומספרם שהיו בימי דוד: (ו) ויגלום אל מנחת. פי׳ אלה ראשי האבות הגלו יושבי גבע אל מנחת. ואחר כן זכר איזה מן הראשים שהגלום והם נעמן ואחיה וגרא. והגלות הזה לשון טלטול כלומר הניעום וטלטלום ממקומם שהיה גבע אל מנחת. וכן גם גולה אתה לשון טלטול וכן כל לשון גלות אלא שרובם טלטול השבי: (ח) ושחרים הוליד בשדה מואב. שחרים זה הוא מתולדות בנימין ואעפ״י שלא זכרו כמוהו רבים בספר שהלך לגור בשדה מואב מפני הרעב או מפני מקרה אחר: הוליד בן מן שלחי אותם. והוא שם אשתו האחת חושים השנית ובערא השלישית שלשתן נשיו. והאומר משלשתן הוליד ומן מן שלחו עומד במקום שנים כאלו אמר מן שלחו אותם ומן חושים: ואת בערא. כמו מן בערא כמו כלאתי את העיר שפי׳ מן. וזכר תולדות שתי נשיו ולא זכר תולדות בערא. אולי לא היו נכבדים וראשים כי אלה שזכר היו ראשי האבות כמו שאומר: (ט) הדש אשתו. היא שלחו אותם שזכר

מצודת דוד

על שמה: (כה) ורפח בנו. חוזר על בריעה לומר שרפח היה בנו: ורשף ותלח בנו. ר״ל היה בנו של רפח: ותחן בנו. הוא חוזר על תלח הסמוך: (כז) יהושע בנו. הוא יהושע בן נון הידוע: (כח) ואחזתם ומושבותם. ענינם אחד והוא כפל במלות נרדפות וכן אדמת עפר (דניאל יב): ולמזרח נערן ולמערב. מעבר נערן המזרחי והמערבי גזר וכו׳: (כט) ועל ידי. גם ישבו סמוך למקומות נחלת מנשה שהם בית שאן וכו׳ שהיו מנחלת מנשה כמ״ש ביהושע: באלה וכו׳. בני אפרים ישבו בבית אל וכו׳ ובני מנשה בבית שאן וכו׳: (לד) אחי. כן שמו: (לה) ובן הלם. כמו ובני הלם: אחיו. הלם זה היה אחיו של כ״א מן הנזכרים במקרא שלמעלה: (לח) ובני יתר. הוא יתרן: (לט) ובני עלא. אולי הוא מהנזכרים והיה נקרא בשתי השמות: (מ) ברורים. נבחרים מכל בני השבט: ראשי הנשיאים. הם היו לראשים על נשיאי השבט: והתיחשם. הידועים ביחוסם מבני אשר היוצאים בצבא מלחמה היה מספרם כ״ו אלף אנשים השובים: ח (א) ובנימין. חזר להזכיר את בנימין לייחס אחריו שאול המלך: אשבל. למעלה חשב אחרים וכן יש הרבה שינוים בין זה לזה וכן דרך הספר מה שחיבר כאן גלה במקום אחר ואולם יש דרש בכל זה כמ״ש רז״ל לא ניתן ספר ד״ה אלא להדרש: (ו) ואלה בני אחוד. יתכן שהוא בלע והיה נקרא בב׳ השמות: ויגלום. הראשים ההם הגלה את יושבי גבע אל מנחת: (ז) ונעמן וכו׳. עתה מפרש מי ומי מהם אשר הגלום: ואחיה. יתכן שהוא אחוח הנזכר למעלה כי קרובים הם בלשון: הוא. מוסב על גרא לומר כאשר הגלם הוליד את עזא וכו׳: (ח) ושחרים. גם הוא מבני בנימין ואולי נזכר הוא למעלה בשמו האחר: בשדה מואב. בעת שהלך לגור שם: מן שלחו אתם וכו׳. מן שאמר עומד במקום שנים כאלו אמר מן שלחו אותם ומן חושים ומבערא נשיו וכן שמות הנשים האחת שלחו אותם והשנית חושים והג׳ בערא ואת הוא כמו מן וכן כלאתי את העיר (שמות ט) ומשכנו מן העיר: (ט) מן
קדש

לחלם ולטוביה ולידעיה . להלם ובן אחי וצופה . מהולל והוא מחולל מפשעינו מדכא . מהולל לשחוק אמרתי מהולל . נהה ועהה לך נחה את העם . נהה בן אדם נהה על המון מצרים . פרחה על ימין פרחח יקמו . פרחח וזה מעשה המנורה מקשה זהב . יהדי אלה בני אביתיל . יחדי ובני יחדי רגם ויותם . חרות על הלוחות . הרות כה אמר ה׳ על

אשתו את־יובב ואת־צביא ואת־מישא ואת־
מלכם׃ י ואת־יעוץ ואת־שכיה ואת־מרמה
אלה בניו ראשי אבות׃ יא ומחשים הוליד את־
אביטוב ואת־אלפעל׃ יב ובני אלפעל עבר
ומשעם ושמד הוא בנה את־אונו ואת־לד
ובנתיה׃ יג ובריעה ושמע המה ראשי האבות
ליושבי אילון המה הבריחו את־יושבי גת׃
יד ואחיו ששק וירמות׃ טו וזבדיה וערד ועדר׃
טז ומיכאל וישפה ויוחא בני בריעה׃ יז וזבדיה
ומשלם וחזקי וחבר׃ יח וישמרי ויזליאה
ויובב בני אלפעל׃ יט ויקים וזכרי וזבדי׃
כ ואליעיני וצלתי ואליאל׃ כא ועדיה ובראיה
ושמרת בני שמעי׃ כב וישפן ועבר ואליאל׃
כג ועבדון וזכרי וחנן׃ כד וחנניה ועילם וענתתיה׃
כה ויפדיה ופנואל בני ששק׃ כו ושמשרי

ושחריה ועתליה׃ כז ויערשיה ואליה וזכרי בני
ירחם׃ כח אלה ראשי אבות לתלדותם ראשים
אלה ישבו בירושלם׃ כט ובגבעון ישבו אבי
גבעון ושם אשתו מעכה׃ ל ובנו הבכור עבדון
וצור וקיש ובעל ונדב׃ לא וגדור ואחיו וזכר׃
לב ומקלות הוליד את־שמאה ואף־המה נגד
אחיהם ישבו בירושלם עם־אחיהם׃
לג ונר הוליד את־קיש וקיש הוליד את־שאול
ושאול הוליד את־יהונתן ואת־מלכי־שוע ואת־
אבינדב ואת־אשבעל׃ לד ובן־יהונתן מריב
בעל ומריב בעל הוליד את־מיכה׃ לה ובני
מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז׃ לו ואחז הוליד
את־יהועדה ויהועדה הוליד את־עלמת ואת־
עזמות ואת־זמרי וזמרי הוליד את־מוצא׃
לז ומוצא הוליד את־בנעא רפה בנו אלעשה

תולדות אהרי ובני אלר ד:

רדק

שזכר ויש מפרשים מן שלחו אותם מעת שסלה אותם שהריס . אותם שהגלה אותם ושאר ראשי האבות אל מנחת מעת שסלה אותם הלך הוא בשדה מואב והוליד שם מחשים ומבערא נשיו : (כז) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם . מצאתי בדרש שזה אליה הוא אליה הנביא וארבע שמות היו לו ואלו השמות מפרשים עליו כמו שכתוב בדרש ההוא . ומבני בנימין הי׳ כי אלה התולדות תולדות בנימין הם כמו שאמר א״כ לדברי בעל הדרש הזה מנחם אינו אליהו. ומצאתי ג״כ בסדר אליהו רבא בב״ר אמר להם אליהו רבותי עד מה אתם הולקים עלי איני אלא מזרעה של רחל אמרו לו תן סימן לדבריך אמר להם לא כן כתוב בספר יהוס ואליה וזכרי בני ירוחם : (כח) אלה ישבו בירושלים . כי ירושלים מקצתה היתה לבנימין ומקצתה ליהודה ואלה שזכר עד עתה מבני בנימין ישבו בירושלים : (כט) ובגבעון ישבו. גבעון היתה עיר לבני בנימין כמו שאמר בספר יהושע ואולי אבי גבעון זה בנה אותה ונקראת על שמו או שמו המיוחד היה יעזיאל כמו שזכר. והוא למטה בפעם השנית בזכור זה היחס וקרא אבי גבעון שהיה גדול העיר הנקראת גבעון . ובעל ונדב לא זכרם ובפעם השנית זכרם בעל ונר ונדב : (לב) ואף המה נגד אחיהם . אעפ״י שלא היתה עיקר ישיבת אלו בירושלי׳ גם הם ישבו עם אחיהם בירושלים : (לג) ונר הוליד את קיש. ובספר שמואל אמר כי אביאל אבי קיש ונר היה אחי קיש בן אביאל והיה אבי אבנר . וכן אמר בפסוק אחר אבנר בן נר דוד שאול והנה הוא אומר כי נר היה אבי קיש אבי שאול: ואף בפסוק שלמטה אומר וקיש ובעל נר ונדב ידמה כי אחים היו נר וקיש . וזה נוכל לאמר כי קרא נר לשם בנו קיש כשם אחיו ויתכן לפרש כי אביאל הוא נר ושתי שמות היו לו וקרא שם בנו נר כשמו והוא אבי אבנר והוא שקרא נר שם בנו אבנר ר״ל שם אביו שהוא שמו נר . וכן מצאתי בדברי רז״ל בויקרא רבה אמר רבי שמעון בן לקיש כתוב אחד אומר ונר הוליד את קיש וכתוב אחד אומר קיש בן אביאל . הא כיצד אביאל שמו ועל שהיה מדליק נרות במבואות האפלים נקרא שמו נר : את יהונתן ואת מלכי שוע ואת אשבעל . אבי נדב הוא ישבי שזוכר בספר שמואל וכן קורא אותו שם אבינדב כשמחו במלחמה . ואשבעל הוא איש בושת בן שאול . ובעל ובשת אחד כי הבעל נקרא בשת כמו שנאמר ויגזרו לבשת. וכן הוא אומר שמה מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל . וכן גדעון נקרא ירובעל ונקרא ירובשת ולא ספר לנו הכתוב על מה נקרא שמו כן. וכן בן יהונתן בשמואל זוכר אותו מפיבשת והנה מריב בעל הנה בעל במקום בשת ומריב במקום מפי כי קרובים הם כי המריבה על פה הוא ונקרא כן על ענין ידוע אלא לא נודע אלינו :
(לד) ומריב בעל הוליד את מיכה.

רש

הוא היה אחד מן הגולים ולאחר ששלחו אותו מן הגלות הוליד את אלה : חושים ואת בערא נשיו . כך היו שמותיהם של נשיו : (יא) ומחשים הוליד . ואת חושים אשתו שהזכירה למעלה ולפי שהפסיקה בחדש אשתו : (יד) ואחיו ששק . כל אלה בני אלפעל . ע״א ועיקר מן אחיו ששק עד וויוחא כל אלה בני בריעה ומזבדיה עד יובב כל אלה בני אלפעל ומן ויקים עד ושמרת כל אלה בני שמעי : (כט) ובגבעון ישבו אבי גבעון . פרשה זו עד כל אלה בני אצל כתובה ב׳ פעמים בספר זה גם פרשת והיושבים הראשונים אשר באחוזתם בעריהם (ל׳ סי׳ ט׳) ופרשת ומן הכהנים ידעיה ויהויריב . כמו כן בס׳ עזרא (ר״ל נחמיה י״א) דכתיב ואלה ראשי המדינה וזהו שמפרש בסוף מגילת ירושלמי ג׳ ספרים מצא עזרא ספר מעונים ספר זאטוטי ספר האחים ובטלו דברי האחד וקיימו דברי השנים וכן מצאו הרבה ספרי יחוסין כשנמצא ג׳ או ה׳ בטלו המועט וקיימו המרובים וכשנמצאו זוגות כמו ובגבעון ישבו אבי גבעון הוצרך לכתוב שתי פעמים שאין סדר יחוסן שוה וכן היושבים הראשונים מצא זוגות וחלוקים זה על זה כתבוהו שני פעמים בכאן ובספרו ולמה לא כתב שתיהן כאן אותם שבעזרא ואלה ראשי המדינה וגומר ולפי שייחס לשם עד ואלה הכהנים הלוים ומיחס עד ידעיה שהיה לאחר עזרא ומה ענין לפרש ולייחס בכאן בדברי הימים דורות יחד לאחר עזרא כי עם אותם שהיו בבית ראשון ובפרשה האחרת של ובגבעון ישבו וגו׳ ועוד אמרו חכמים בספר׳ ולאצל ששה בנים תליתר אלפי גמלי טעוני מדרשות : וכל

מיכה

מצודת ציון

ח (ו) ויגלום . ענין הנוע ממקום למקום . ועם היא גלא בני כמו וגם גולה אתה למקומך (ש״ב טו) : (לב) נגד אחיהם . שוה לאחיהם כמו ואלכה לנגדך (בראשית לג) ורבים כמוהו : וכנס

מצודת דוד

חדש אשתו . היא שלחו אותם שזכר ובשתי השמות נקראה : (יב) הוא בנה . על שמר יאמר : (יג) ובריעה ושמע . גם המה מבני אלפעל : הבריחו . בהלחמם עמהם : (טז) בני בריעה . הוזר על כלן מן אחיו : (יח) בני אלפעל . יתכן שהיו בני בניו ולא בניו ממש ולזה לא חשבם למעלה עם בניו : (כא) בני שמעי . הוא שמע בן אלפעל הנזכר למעלה : (כז) בני ירוחם . אולי נזכר למעלה בשמו האחר : (כח) לתולדותם ראשים . היו לראשים לבני תולדות אבותם ועם כי אמר ראשי אבות כפל הדבר להוספת ביאור : (כט) אבי גבעון . שר של גבעון : (ל) וצור וגו׳ . גם המה היו בני אבי גבעון ועמו ישבו בגבעון : (לב) ומקלות . גם הוא בן אבי גבעון וכן נאמר למטה : ואף המה . ר״ל אף כי ישבו בגבעון מ״מ לפעמים ישבו בירושלים נגד אחיהם הנזכרים למעלה ושוה להם : עם אחיהם . הוא כפל ענין להוספת ביאור כי עם הוא כמו נגד : (לג) ונר . גם הוא בן אבי גבעון וכן נאמר למטה : אשבעל הוא איש בושת שמלך תחת שאול והוא ישוי האמור בש״א : (לד) מריב בעל . הוא מפיבושת : (לז) רפה בנו . של בנעה וכן

חופב

בְנוֹ אָצֵל בְּנוֹ׃ לח וּלְאָצֵל שִׁשָּׁה בָנִים וְאֵלֶּה
שְׁמוֹתָם עַזְרִיקָם בֹּכְרוּ וְיִשְׁמָעֵאל וּשְׁעַרְיָה וְעֹבַדְיָה
וְחָנָן כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי אָצֵל׃ לט וּבְנֵי עֵשֶׁק אָחִיו
אוּלָם בְּכֹרוֹ יְעוּשׁ הַשֵּׁנִי וֶאֱלִיפֶלֶט הַשְּׁלִשִׁי׃
מ וַיִּהְיוּ בְנֵי־אוּלָם אֲנָשִׁים גִּבֹּרֵי־חַיִל דֹּרְכֵי קֶשֶׁת
וּמַרְבִּים בָּנִים וּבְנֵי בָנִים מֵאָה וַחֲמִשִּׁים כָּל־אֵלֶּה
מִבְּנֵי בִנְיָמִן׃ ט א וְכָל־יִשְׂרָאֵל הִתְיַחְשׂוּ
וְהִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה
הָגְלוּ לְבָבֶל בְּמַעֲלָם׃ ב וְהַיּוֹשְׁבִים הָרִאשֹׁנִים
אֲשֶׁר בַּאֲחֻזָּתָם בְּעָרֵיהֶם יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם
וְהַנְּתִינִים׃ ג וּבִירוּשָׁלִַם יָשְׁבוּ מִן־בְּנֵי יְהוּדָה וּמִן־
בְּנֵי בִנְיָמִן וּמִן־בְּנֵי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה׃ ד עוּתַי בֶּן־
עַמִּיהוּד בֶּן־עָמְרִי בֶּן־אִמְרִי בֶן־בָּנִימִן־בְּנֵי פֶרֶץ
בֶּן־יְהוּדָה׃ ה וּמִן־הַשִּׁילוֹנִי עֲשָׂיָה הַבְּכוֹר וּבָנָיו׃
ו וּמִן־בְּנֵי זֶרַח יְעוּאֵל וַאֲחֵיהֶם שֵׁשׁ־מֵאוֹת
וְתִשְׁעִים׃ ז וּמִן־בְּנֵי בִּנְיָמִן סַלּוּא בֶּן־מְשֻׁלָּם בֶּן־
הוֹדַוְיָה בֶּן־הַסְּנֻאָה׃ ח וְיִבְנְיָה בֶּן־יְרֹחָם וְאֵלָה
בֶן־עֻזִּי בֶּן־מִכְרִי וּמְשֻׁלָּם בֶּן־שְׁפַטְיָה בֶּן־רְעוּאֵל

בֶּן־יִבְנִיָּה׃ ט וַאֲחֵיהֶם לְתֹלְדוֹתָם תְּשַׁע מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה כָּל־אֵלֶּה אֲנָשִׁים רָאשֵׁי אָבוֹת
לְבֵית אֲבֹתֵיהֶם׃ י וּמִן־הַכֹּהֲנִים יְדַעְיָה
וִיהוֹיָרִיב וְיָכִין׃ יא וַעֲזַרְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה בֶּן־מְשֻׁלָּם
בֶּן־צָדוֹק בֶּן־מְרָיוֹת בֶּן־אֲחִיטוּב נְגִיד בֵּית
הָאֱלֹהִים׃ יב וַעֲדָיָה בֶּן־יְרֹחָם בֶּן־פַּשְׁחוּר
בֶּן־מַלְכִּיָּה וּמַעְשַׂי בֶּן־עֲדִיאֵל בֶּן־יַחְזֵרָה בֶּן־
מְשֻׁלָּם בֶּן־מְשִׁלֵּמִית בֶּן־אִמֵּר׃ יג וַאֲחֵיהֶם
רָאשִׁים לְבֵית אֲבוֹתָם אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים
גִּבּוֹרֵי חֵיל מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־הָאֱלֹהִים׃
יד וּמִן־הַלְוִיִּם שְׁמַעְיָה בֶן־חַשּׁוּב בֶּן־עַזְרִיקָם בֶּן־
חֲשַׁבְיָה מִן־בְּנֵי מְרָרִי׃ טו וּבַקְבַּקַּר חֶרֶשׁ וְגָלָל
וּמַתַּנְיָה בֶּן־מִיכָא בֶּן־זִכְרִי בֶּן־אָסָף׃ טז וְעֹבַדְיָה
בֶּן־שְׁמַעְיָה בֶּן־גָּלָל בֶּן־ידותון וּבֶרֶכְיָה בֶן־
אָסָא בֶּן־אֶלְקָנָה הַיּוֹשֵׁב בְּחַצְרֵי נְטוֹפָתִי׃
יז וְהַשֹּׁעֲרִים שַׁלּוּם וְעַקּוּב וְטַלְמֹן וַאֲחִימָן
וַאֲחִיהֶם שַׁלּוּם הָרֹאשׁ׃ יח וְעַד־הֵנָּה בְּשַׁעַר
הַמֶּלֶךְ מִזְרָחָה הֵמָּה הַשֹּׁעֲרִים לְמַחֲנוֹת בְּנֵי לֵוִי׃

רשי

(א) וכל ישראל התיחשו. אמרתי לך קצת מן יחוסן מה שמצאתי אבל עיקר יחוסן על ספר מלכי ישראל ויהודה שהגלו לבבל במעלם ועמהם הייתי אני עזרא ויחוסם מצאתי כתוב וכתבתיו: (יח) ועד הנה בשער המלך מזרחה. פתרון עד מצאה על שער ששמו שער המלך המזרחה המה השוערים שלום ואחיו ממחנות בני

רדק

מיכה זה ג"כ נזכר בספר שמואל שהיה בן מפיבשת: (לח) ולאצל. בגר"י בני אצל בפת"ח הגד"י מפני ההפסק: (א) וכל ישראל התיחשו. כלומר אף על פי שזכרתי מקצת יחסם לא זכרתי כולם והנם כתובים על ספר מלכי ישראל. ואותו הספר אינו נמצא אצלנו כמו ספר הישר וספר מלחמות ה': ויהודה הגלו לבבל במעלם. גלות ישראל זכר למעלה שהגלם פול מלך אשור ותגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה. וכן שאר השבטים הגלם מלך אשור ואותם לא שבו בבית שני. זולתי מעטים מן השבטים נשארו מאפרים וממנשה ומיששכר ומזבולן. ונשארו עם מלכי יהודה עד גלות יהודה וגלו עמהם ושבו עמהם ושבט יהודה בהגלו לבבל במעלם שבו בימי עזרא. ועתה הוא מספר השובתם ואותם שישבו בירושלים בשובם מהגלות כמו שמספר בספר עזרא: (ב) והיושבים הראשונים אשר באחזתם. כלומר הראשונים אשר באו מבבל נתיישבו באחוזתם בעריהם ישראל וכהנים ולוים ונתינים ובירושלים ישבו מהם כמו שהולך ומספר וכן אמר שם בספר עזרא ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים ובערי יהודה איש באחוזתו בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים ושם הוסיף ובני עבדי שלמה שלא זכרם הנה ובירושלים ישבו מבני יהודה ומבני בנימין וכו' וכן אמר שם וספרו שם שוה שלא יתחלף אלא במקומות מעטים ונקל הוא להשוות ביניהם כי שמות בני אדם משתנים כמו שזכרנו כ"פ פעמים בזה הספר ומה שיש הפרש ביניהם בחשבון בבני בנימין ובכהנים שכלל בחשבון שם מה שלא כלל הנה וכלל הנה מה שלא כלל שם קרוב הוא להבין: (יח) ועד הנה בשער המלך מזרחה. כלומר עדיין כמו שהיה בבית ראשון: השוערים. ממונים בשער שהיה המלך נכנס בו שהיה מזרחה כמו כן

מצודת דוד

הושב אחד בן א': (לח) בכרו. כן שמו: (לט) ובני עשק אחיו. שהיה אחיו של אצל: (מ) מאה והמשים. במספר מאה וחמשים: ט (א) וכל ישראל התיחשו וכו'. כלומר אף שלא הזכרתי אני יחוס כל ישראל הנה כולם נחקר יחוסם והנם כתובים על ספר מלכי ישראל והספר הזה גלה עמהם ואיננו בידי להעתיק ממנו כל יחוסם: ויהודה. אבל יהודה הגלו לבבל בעבור מעלם וספר יחוסן עמהן ומה שמצאתי בה העתקתי כי עמהם נמצאתי: (ב) והיושבים הראשונים. בני הגולה שעלו בראשונה עם זרובבל אשר עלו קודם שעלה עזרא ואנשיו אשר נתיישבו באחוזים בעריהם שמה היו מכל שבטי ישראל אשר חזרו מבבל (כי אף שבני עשרת השבטים הגלו לאשור מכל מקום רבים נשארו בארצם וגלו לבבל עם בני יהודה ובנימין וחזרו עמהם): הכהנים. גם מהם ישבו בארץ אחוזתם ובנחמיה חשב גם בני עבדי שלמה: (ג) ובירושלים. אבל בירושלים לא נתיישבו מכל שבטי ישראל כ"א מבני יהודה וכו' ובנחמיה לא נזכר בני אפרים ומנשה כי מעט היו אשר ישבו בירושלים: (ד) עותי. ובנחמיה נאמר עתיה והוא הוא כי קרובים המה בלשון אולם השינוי בשמות האבות ובמספרם הוא לפי שגם כאן גם בנחמיה לא חשב כל האבות כסדר עד האב הראשון כ"א חשבם בדלוג וחשב כאן אחרים ממה שחשב בנחמיה: (ה) ומן השילוני. מבני שילה בן יהודה: עשיה. הוא מעשיה האמור בנחמיה: הבכור. שהיה הבכור מאחיו: (ו) ואחיהם. של יעואל ועשיה: שש מאות ותשעים. מוסב על בני שלה ועל בני זרח ומספר בני פרץ נאמר בנחמיה: (ט) לתולדותם. מתולדות של אבותם הנזכרים: תשע מאות וכו'. ובנחמיה נאמר מספר פחות ויתכן אשר ששם חשב אנשי גבי סלי הנזכר שם וכאן חשב אנשי סלוא והביריו: אנשים. ר"ל חשובים ככל אנשים שבמקרא: לבית אבותם. הוא כפל ענין לתוספת ביאור כי כבר אמר ראשי אבות והיא היא: ומן הכהנים. ישבו בירושלים ידעיה ויהויריב. ובנחמיה נאמר ידעיה בן יויריב ויתכן שהוא הוא והיה נמשך אחר הבן ונפל לו: (יא) ועזריה. הוא שריה הנאמר בנחמיה: נגד וכו'. ממונה על בית אלהים: (יב) ומעשי. הוא עמשסי האמור בנחמיה: (יג) ואחיהם ראשים. ואחיהם שהיו ראשים לבית אבותם שהיו במספר אלף וכו' גם הם ואנשיהם ישבו בירושלם ובנחמיה נאמר מספר פחות ויתכן אשר שם חשב רק אותם שהיו תחת ממשלת השרים הנזכרים כאן וכאן כלל את כל הכהנים כולם: מלאכת. לעשות מלאכת עבודת וכו': (יד) ומן הלוים. ומספר הנביאים נאמר בנחמיה: (טז) היושב בחצרי נטופתי. על אלקנה יאמר כי ברכיה ישב בירושלים: (יז) שלום הראש. על שלום הנזכר ראשון יאמר שהוא היה הראש לכולם: (יח) ועד הנה. ר"ל כמו שיסד דוד ושמואל את השוערים כן היה כל ימי עמידת הבית ועד הנה בבית השני: בשער. לעמוד לשמור בשער אשר המלך בא בו הפונה

מצודת ציון

ט (א) והנם. הנה הם: (ב) והנתינים. הם הגבעונים ונקראים כן ע"ש שנאמר בהם ויתנם יהושע וכו' חוטבי עצים וכו' (יהושע ט): והשוערים. הממונים על שערי בה"מ לשמור ולפתוח ולנעול

שלשה פטעי עמון : יעיאל ד׳ כתי׳ יעואל וקרי׳ יעיאל וסימן ובגבעון ישבו אבי גבעון . עזיא העשתרתי שמע . ומבני אלצפן שמרי . ויהי לעזיהו חיל : ותהרע קדמ׳ ותארע
תנינא ותהרע . ואפ״ס ועשה אח מאחת מאלה : יונתן ז׳ בקריאה וסי׳ עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר . ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדננו . ובני יונתן פלת . ובני ידע

יט וְשַׁלּוּם בֶּן־קוֹרֵא בֶּן־אֶבְיָסָף בֶּן־קֹרַח וְאֶחָיו י׳ מ״ל
לְבֵית־אָבִיו הַקָּרְחִים עַל מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה ג׳. ל׳
שֹׁמְרֵי הַסִּפִּים לָאֹהֶל וַאֲבֹתֵיהֶם עַל־מַחֲנֵה יְהוָה ג׳ י׳ חס׳ בכתובים
שֹׁמְרֵי הַמָּבוֹא׃ כ וּפִינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר נָגִיד הָיָה
עֲלֵיהֶם לְפָנִים יְהוָה ׀ עִמּוֹ׃ כא זְכַרְיָה בֶּן מְשֶׁלֶמְיָה ז׳ כסיפרא ז׳ בטעס
שֹׁעֵר פֶּתַח לְאֹהֶל מוֹעֵד׃ כב כֻּלָּם הַבְּרוּרִים ס׳
לְשֹׁעֲרִים בַּסִּפִּים מָאתַיִם וּשְׁנֵים עָשָׂר הֵמָּה
בְּחַצְרֵיהֶם הִתְיַחְשָׂם הֵמָּה יִסַּד דָּוִיד וּשְׁמוּאֵל ד׳
הָרֹאֶה בֶּאֱמוּנָתָם׃ כג וְהֵם וּבְנֵיהֶם עַל־הַשְּׁעָרִים ט׳ ר״פ
לְבֵית־יְהוָה לְבֵית־הָאֹהֶל לְמִשְׁמָרוֹת׃ כד לְאַרְבַּע
רוּחוֹת יִהְיוּ הַשֹּׁעֲרִים מִזְרָח יָמָּה צָפוֹנָה וָנֶגְבָּה׃ ל׳. כ״ג

כה וַאֲחֵיהֶם בְּחַצְרֵיהֶם לָבוֹא לְשִׁבְעַת הַיָּמִים ב׳ ימי הסמכול
מֵעֵת אֶל־עֵת עִם־אֵלֶּה׃ כו כִּי בֶאֱמוּנָה הֵמָּה
אַרְבַּעַת גִּבֹּרֵי הַשֹּׁעֲרִים הֵם הַלְוִיִּם וְהָיוּ עַל־ ס׳ חס׳
הַלְּשָׁכוֹת וְעַל־הָאֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים׃ כז וּסְבִיבוֹת מ״ח ב׳ נגעתי
בֵּית־הָאֱלֹהִים יָלִינוּ כִּי־עֲלֵיהֶם מִשְׁמֶרֶת וְהֵם עַל־
הַמַּפְתֵּחַ וְלַבֹּקֶר לַבֹּקֶר׃ כח וּמֵהֶם עַל־כְּלֵי הָעֲבוֹדָה ב׳ ב׳ רנה ו׳ ב׳ וה׳ אל כלי
כִּי בְמִסְפָּר יְבִיאוּם וּבְמִסְפָּר יוֹצִיאוּם׃ כט וּמֵהֶם ל׳
מְמֻנִּים עַל־הַכֵּלִים וְעַל כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ וְעַל־ ל׳
הַסֹּלֶת וְהַיַּיִן וְהַשֶּׁמֶן וְהַלְּבוֹנָה וְהַבְּשָׂמִים׃ ל וּמִן־ ב׳ ה׳ חס׳ וה׳ מלה
בְּנֵי הַכֹּהֲנִים רֹקְחֵי הַמִּרְקַחַת לַבְּשָׂמִים׃ לא וּמַתִּתְיָה ל׳
מִן־הַלְוִיִּם הוּא הַבְּכוֹר לְשַׁלֻּם הַקָּרְחִי בֶּאֱמוּנָה ו׳ חס׳ בכתו׳

תולדות אהרן שמש יסד דוד ושמואל . (סוכה נה תענית סח) :

רד״ק

כן על אותו ענין שנעשה בבית ראשון נעשה בבית שני כמו שאומר המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם : (יט) ושלום בן קורא בן אביאסף בן קרח . הוא אביאסף בן קרח שהזכיר למעלה בפרש׳ ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר אבל שלום בן קורא לא זכר שם אולי מבני הימן היה וקצר היחס עם בן אביסף בן קרח : ואחיו לבית אביו הקרחים על מלאכת העבודה שמרי הספים לאהל . ר״ל שומרי מזוזת בית קדשי הקדשים כמו שהיו אבותיהם משפחת הקרחי שהוא משפחת הקהתי על הארון ועל הכפרת ועל פרוכת המסך והוא מחנה ה׳ היו שומרים המבוא שלא יכנס אדם לפנים כמו שכתוב עליהם עצמם ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו : (כ) ופנחס בן

רש״י

בני לוי : (יט) שומרי הספים לאהל. שלום בן קורא ואחיו לבית אביו הקרחים שומרי הספים של אוהל מועד שלא היו מניחים שום אדם לבא אל אהל מועד כי אם הכהנים בעבודתן : (כ) ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה׳ עמו . שנתנבא לפנים ורבותינו אמרו הוא פנחס הכהן ועל שלא התיר ליפתח נדרו נסתלקה השכינה ממנו : (כב) המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם . בקיומם : (כה) לשבעת הימים. לסוף ז׳ הימים: מעת אל עת. משבעה לשבעה כל משמרת בשבתם : (כז) והם על המפתח . על מפתח העזרה : ולבקר לבקר . לפתוח : (כח) ומהם על

אלעזר נגיד היה עליהם . ר״ל על משפחת הקרחי היה נגיד פנחס בן אלעזר לפנים בימי אבותיהם כמו שהיה אלעזר אביו ממונה עליהם כמו שאמר ופקודת משמרת אלעזר בן אהרן ואחריו היה פנחס בנו נגיד ג״כ עליהם כי היה ה׳ עמו . והיה גדול מבני איתמר לפיכך היה נגיד כל ימיו עליהם . ויש מרבותינו שאמרו פנחס זה אליהו ואמת כי פנחס היה ימים רבים כי בימי פלגש בגבעה ראינו שהיה עדיין חי כמו שאמר שם ופנחס בן אלעזר וכו׳. והיה אז ליציאת מצרים יותר משלש מאות שנה והוא היה מיוצאי מצרים . ודרשו רבותינו ז״ל כי נסתלקה ממנו שכינה על שלא התיר נדרו של יפתח וזהו שנאמר נגיד היה עליהם הוא עליהם אין כתיב כאן אלא היה ואמר לפנים ה׳ עמו בימי זמרי מחה ובימי פלגש בגבעה לא מחה . כלומר בימי זמרי היה ה׳ עמו והיה כח בידו למחות ומחה והיה כפרה לישראל שלא כלו בימי זמרי כי ה׳ היה עמו והיה כח בידו למחות אבל בימי פלגש בגבעה לא היה כח בידו למחות כי לא היה ה׳ עמו כי כמה אלפים מתו מישראל עד שלא נלחו לבני בנימין . ויש מפרשים ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם אינו זה פנחס הכהן . כי זה הפנחס היה לוי וזהו שאמר לפנים ה׳ עמו . כלומר זה פנחס אינו אותו פנחס שהיה לפנים כי אותו היה ה׳ עמו והיה שורה עליו רוח הקדש וזה לא היה בו אבל גדול היה ונגיד היה על הלוים . והפי׳ הנכון הוא מה שפירשתי : (כב) כולם הברורים וכו׳ המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם . דוד ושמואל תקנו משמרות כהונה ולויה ותקנו שלא להיות פחות ממאתים ושנים עשר ופי׳ באמונתם בקיומם שיסדו וקיימו זה על דרך ונאמר אכתר קיים . וכן אמר כי הם יסדו וקיימו הדבר שהיה כן כל הימים . ואמונה לשון קיום . והרבה ימצאו כן כמו והרשתיך לי באמונה אמונה אומן והיה אמונת עתך ואחרים זולתם . ורז״ל אמרו באמונתם אומנות גדולה היתה שם שאין משמר נוטל בשדה אחוזה ולא היו כל אלה ר׳ וי״ב שומרים כאחד אלא משבעה ימים לשבעה ימים היו באים כמו שהיו המשמרות קבועות וזהו שאמר לבא לשבעת הימים מעל״ע עם אלה כי גם אלה היו בחצריהם יושבים כמו שאמר המה בחצריהם התיחשם כלומר בחצריהם שנתנו להם בימי יהושע והיו מתיחשים כאו״א שאמר לבית אבותיו לדעת באיזה עיר ישבו והיו באים לירושלים במשמרות הידועות להם כמו שתקנו להם : (כו) כי באמונה הם ארבעה גבורי השוערים . לא היו ארבעה לבד אלא ארבעה גבורים ממונים על האחרים להיות שומרים השערים : (לא) על מעשה החביתים מעשה מחבת

מצודת ציון

ולנעול : ואחיהם . ותבריהם וכן בכל הספר : (יט) הספים . מזוזות השערים כמו וסף השער (יחזקאל מ) : המבוא . הפתחים שבאים דרך בם : (כב) הברורים . ענין בחירה : יסד . כמו תקן כי התקנה אל קיומה היא כמו היסוד אל הבנין : הרואה . הנביא על כי רואה במראה הנבואה : באמונתם . ענין קיום וכן והיה אמונת עתך (ישעיה ל״ג) : (כג) למשמרות . דבר המוטל על הרבה בני אדם על כל אחד בזמן הקבוע לו קרוי משמר כי עליהם לשמור לבל יעברו את הזמן : (ל) רקחי המרקחת . ענין ערבוב הבשמים כמו מעשה רוקח (שמות ל) : (לא) החביתים . מל׳ מחבת

מצודת דוד

הפונה מזרחה המה שלום וחביריו היו שוערים בשערי הר הבית שהיא מחנה לויה : (יט) לבית אביו . משפחות בית אביו : על מלאכת . הם היו ממונים על מלאכת העבודה והוזר ומכרם שהיו שומרי מזוזות פתחי האוהל ר״ל העזרה : ואבותיהם וכו׳ . רלה לומר כמו שהיו אבותיהם ממונים על מחנה ה׳ והיו שומרים לבל יבוא מי בפתחי העזרה שהיא מחנה שכינה : (כ) נגיד היה וכו׳ . היה ממונה על אבותיהם הקרחים בימים הקדמונים כי ה׳ היה עמו ולזה נבחר לנגיד : (כא) שער פתח . גם הוא היה שומר שער פתח האוהל : (כב) כולם הברורים . ר״ל מספר כולם של הנבררים להיות שוערים לשמור בספים היו מאתים וי״ב ובנחמיה נאמר מספר פחות כי לא חשב שם רק השומרים במחנה לויה הוא הר הבית וכאן כלל כולם : המה בחצריהם . המה מן היושבים בחצריהם סביבות ירושלים להיות קרובים לבא לבה״מ : התיחשם . והיה להם ספר יחוסם : המה יסד . ר״ל במספר הזה יסד דוד ושמואל הנביא להיות מתקיים בתקנת קיומם לבל יפחתו מרי״ב שוערים : (כג) והם ובניהם . הנזכרים למעלה עם בניהם היו ממונים על השערים לשמור בהם : לבית ה׳. לבית האהל . הוא כפל ענין במ״ש לתוספת ביאור : למשמרות . לא שהיו כולם שומרים בכל עת אלא היו חלוקים למשמרות וכ״א שמר בזמנו בחוזר חלילה : (כד) לארבע רוחות . בכל ארבע הרוחות יעמדו השוערים לשמור וגדולה וכבוד הוא לבית שיעמדו בה שומרים : (כה) ואחיהם . חבריהם של הנזכרים למעלה היושבים בחצריהם עליהם לבוא לשמור על שבעת הימים : מעת אל עת . בעת שבאו אז ילכו בכלות שבעת הימים ויבואו אחרים במקומם : עם אלה . ר״ל גם אלה הנזכרים בשמם יבואו בבוא עתם ויתעכבו שבעת ימים : (כו) כי באמונה . כי הדבר הזה היה בתקון המתקיים לבל יבטל מי משמרו : המה . ר״ל גם המה ארבעת גבורי השוערים והם שלום וכו׳ שזכר למעלה גם יתר הלוים אין מי בהם שיבטל משמרו : והיו . השוערים היו גם ממונים על הלשכות ועל האוצרות של בית האלהים : (כז) וסביבות וכו׳ . כ״א בבוא עת משמרתו כי עליהם משמרת . עליהם מוטל לשמור את הבית : על המפתח . על פתיחת השערים : ולבוקר לבוקר . ר״ל יפתחו בכל בוקר : (כח) ומהם . מן השוערים היו ממונים על כלי העבודה כמזרקים ומחתות והדומים : יביאום . מלשכת הכלים אל מקום המזבח : יוציאום . משם אל הלשכות והכל נעשה על ידיהם : (כט) על הכלים . יתר הכלים שאינם כלי העבודה והם כלי בשול וכדומה : כלי הקדש : שולחנות ומנורות והדומים : ועל הסולת וכו׳ . הסולת והשמן

אחי שמי. בני חשם הגזוני. וידבקו פלשתים דד"ה. ויבאו אל גדליה המצפתה. ומן רישא דשמואל עד ויהי ככלתו לדבר אל שאול ונפש דכו' יונתן במ"ב יהונתן וסי' לכה ונעברה אל מצב הערלי'. ויאמר יונתן הנה אנחנו. ומן ויהי ככלתו עד סופא דסיפ' דכו' במ"א יונתן וסי' וידבר שאול אל יונתן בנו. וכל עזרא דכו' יונתן במ"ב יהונתן וסי' לבלגה

על מעשה החבתים׃ לב ומן־בני הקהתי מן־
אחיהם על־לחם המערכת להכין שבת שבת׃ ל' . ד'
לג ואלה המשררים ראשי אבות ללוים בלשכת
פטירים כי־יומם ולילה עליהם במלאכה׃ פטורים ק'
לד אלה ראשי האבות ללוים לתלדותם ראשים
אלה ישבו בירושלם׃ לה ובגבעון ישבו
אבי־גבעון יעואל ושם אשתו מעכה׃ לו ובנו יעיאל ק'
הבכור עבדון וצור וקיש ובעל ונר ונדב׃
לז וגדור ואחיו וזכריה ומקלות׃ לח ומקלות ד' . ז' כסי' וכל קרי'
הוליד את־שמאם ואף־הם נגד אחיהם ישבו דכו' במ"ב
בירושלם עם־אחיהם׃ לט ונר הוליד את־ ו' פסו' את את את ואת ואת ואת
קיש וקיש הוליד את־שאול ושאול הוליד את־
יהונתן ואת־מלכי־שוע ואת־אבינדב ואת־
אשבעל׃ מ ובן־יהונתן מריב בעל ומרי־בעל ל'
הוליד את־מיכה׃ מא ובני מיכה פיתון ומלך כספר מוגה ז' חס'. ב'
ותחרע׃ מב ואחז הוליד את־יערה ויערה הוליד ס' . ל' . ל'
את־עלמת ואת־עזמות ואת־זמרי וזמרי הוליד
את־מוצא׃ מג ומוצא הוליד את־בנעא ורפיה בנו
אלעשה בנו אצל בנו׃ מד ולאצל ששה בנים ב' וכסיפרא
ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ב' וכסיפרא
ועבדיה וחנן אלה בני אצל׃ ג' ונסתם דין ותכנו

י א ופלשתים נלחמו בישראל וינס איש־ישראל
מפני פלשתים ויפלו חללים בהר גלבע׃
ב וידבקו פלשתים אחרי שאול ואחרי בניו ג'
ויכו פלשתים את־יונתן ואת־אבינדב ואת־ ז'
מלכי־שוע בני שאול׃ ג ותכבד המלחמה
על־שאול וימצאהו המורים בקשת ויחל מן־ ס' ז' חס' בליש' ד'
היורים׃ ד ויאמר שאול אל־נשא כליו שלף
חרבך ודקרני בה פן־יבאו הערלים האלה ב' והכרו
והתעללו־בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד
ויקח שאול את־החרב ויפל עליה׃ ה וירא
נשא־כליו כי־מת שאול ויפל גם־הוא על־
החרב וימת׃ ו וימת שאול ושלשת בניו וכל־
ביתו יחדו מתו׃ ז ויראו כל־איש ישראל ג'
אשר־בעמק כי נסו וכי־מתו שאול ובניו ויעזבו ב'
עריהם וינסו ויבאו פלשתים וישבו בהם׃

תולדות אהרן וינס איש ישראל. סוטה מד: וגם לשאול. עקידה שער סח:

רשי

על כלי. כלי שרת במספר יוציאום ובמספר יביאום: (לג) ואלה המשוררים וגו'. פטורים מכל דבר המלאכה כי אם לשיר שירה: (לט) אשבעל. הוא איש בושת ולכך כינהו בושת לפי שבעל לשון אדני הוא וכינהו בושת ל' גנאי: מריב בעל. זה מפיבושת א"ר יצחק בר שמואל מנרבונא משעה שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל שם בושת דכתיב לקטר לבושת לקטר לבעל (ירמיה י"א) כי הבעל הוא בושת וגדעון נקרא ירובעל על שם ירב לו בעל (שופטים ו') ונקרא ירובשת דכתיב על אבימלך מי הכה אבימלך בן ירובשת וגו' בס' שמואל (ב' י"א) ונקרא ירובשת וירובעל כי בעל ובשת אחד הוא: (א) ופלשתים נלחמו בישראל. אינו מספר כי אם מפלתו של שאול וכאשר בא לספר מעשה דוד אינו מספר זולתו אלא גבורתו וגדולתו כי הספר שלו ולמלכי יהודה: (ג) וימצאוהו המורים בקשת. בוא וראה כי אין חכמה ואין תבונה לנגד ה' (משלי כ"א) כי נגד ה' דרכי איש בנימין היו שונאיהם נופלים לפניהם בקלע כי הם בקיאים בקשת כדכתיב אטר יד ימינו וגו' בשופטים (כ"א) וכן ביהונתן לצד אורה לשלח לי למטרה בשמואל (א' כ') וכתיב למטה (י"ב ב') בנימין נושקי קשת ממיני' וגו' וכן באסא בס' זה (ב' י"ד) ומבנימין נושאי מגן ודורכי קשת וגו' אבל כשהשם סר מעל שאול נפל
ביד

רדק

מחבת. והדגש תמורת הנח אשר בשרידים אשר הוא במשקלו. וכן כי שם ארם נחתי' שרשו נחת והדגש בו תמורת הנח: (לג) פטורים. כלומר היו יושבים בלשכות והיו פטורים מאחר מלאכה כי במלאכת השיר היו מתעסקים יומם ולילה: (לה) ובגבעון ישבו וכו'. פ' זו הזכיר למעלה והפסיק לענין הכהני' והלוי' שישבו בירושלי' על משמרותם ועתה שב להזכיר יחס שאול על הסדר ועניינו היאך היה. וכי הוסבה המלוכה ממנו לדוד בן ישי ומכאן ואילך הולך ומספר דברי מלכי יהודה על הסדר זה אחר זה עד הגלות: (ב) וידבקו פלשתים. כמו וידביקו. וכן וידרכו את לשונם. כמו וידריכו: (י) וישימו את כליו וכו' ואת גלגלתו תקעו בית דגן. ובספר שמואל ואת גויתו תקעו בחומת בית שן מה שלא נזכר שם נזכר הנה כי גלגלתו תקעו בית דגון וגויתו תקעו עם גוית בניו בחומת בית שן ואנשי יבש גלעד גויתו וגוית בניו לקחו אבל ראשו שהיה בבית דגון לא לקחו ואנשי
יבש

מצודת דוד

והשמן למנחות והיין לנסכים והלבונה לתת בבזיכין על מערכת לחם הפנים והבשמים לקטורת: (ל) רוקחי וכו'. הם היו מערבבים וכותשים את הבשמים של הקטורת: (לא) באמונה. בקיום חזק היה ממונה על מעשה החבתים והם המנחות מעשה מחבת מעשירית האיפה הקרב בכל יום מחציתה בבוקר ומחציתה בערב והיה הוא ממונה עליו להזכיר ולזרז להיות קרב בזמנו: (לב) מן אחיהם. של בני קרח הנזכרים למעלה שגם המה מבני קהת: על לחם וכו'. היו ממונים על לחם הפנים הנערך על השלחן להכין אותה בכל שבת ושבת: (לג) ואלה המשוררים. רצה לומר אבל אלה המשוררים הנזכרים למעלה שהם ראשי האבות הלוים והם שמעיה וחביריו המה ישבו בתמידות בלשכות ללמד מעשה השיר ופטורים הם מאחר עבודת בית ה' כי יומם ולילה מוטל עליהם לעסוק במלאכת השיר ואינם פנוים כמו השוערים לעסוק עוד בעבודה אחרת: (לד) אלה. הנזכרים למעלה: לתולדותם ראשים. על בני תולדות אבותם היו ראשים וכפל הדבר לתוספת ביאור: (לה) ובגבעון ישבו. כל הפרשה ההיא כתובה למעלה בהזכירו מי מבנימין ישב בירושלים ומי בגבעון והולך ומספר הכהנים והלוים היושבים בירושלים ועתה על כי בא לספר ממלכות דוד הבאה אחרי מות שאול לזה התחיל לספר שוב מהתחלת יחוס שאול: אבי גבעון. שר של גבעון ושמו יעיאל: (לז) וגדור וכו'. גם המה היו בני אבי גבעון ועמו ישבו בגבעון: (לח) ואף הם. ר"ל אף כי ישבו בגבעון מ"מ לפעמים ישבו בירושלים נגד אחיהם הנזכרים למעלה ושוה להם: עם אחיהם. הוא כפל ענין לתוספות ביאור כי עם הוא כמו נגד: (לט) אשבעל. הוא איש בושת שמלך תחת שאול והוא ישוי האמור בש"א: (מ) מריב בעל. הוא מפיבושת: (מב) ואחז. גם הוא בן מיכה וכן נאמר למעלה: (מג) ורפיה בנו. של בנעא וכן חושב אחד בן אחד: (מד) בכרו. כן שמו: י (ב) וידבקו. ברדפם השיגום והיו דבוקים אחריהם וקרובים להם: (ג) על שאול. על כי כבר הרגו את בניו היתה כל פני המלחמה עליו לבד: המורים. האנשים המורים בקשת מצאו מקומו ופחד מהם שלא יאחזוהו ויתעללו בו: (ד) והתעללו בי. ליסרני ביסורי בזיון: כי ירא מאד. פחד מה' לשלוח יד במשיחו:
ויפול

מצודת ציון

מחבת והוא שם כלי מס: (לב) המערכת. מלשון עריכה וסדור: (לג) פטורים. הוא הפוך מן החיוב ודוגמתו כי לא פטר יהוידע (דה"ב כג): י (א) איש ישראל. כמו אנשי ישראל: (ג) המורים. ענין השלכת החצים כמו אשר אנכי מורה (ש"א כ): ויחל. מל' חלחלה ופחד: (ד) שלוף. ענין הוצאת החרב מתערה: ודקרני. ענין נעיצה ותחיבה כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה)

שמוע לשמעי : וגדול ת' בקריאה וסי' ותבוא אביגיל אל נבל. ויאמר המלך אל עבדיו. מאין כמוך ה' גדול אתה תנינא דפסוק. קטן וגדול שם הוא ועבד. וילך דוד הולך וגדול. וחברו דסימ'. כי האיש מרדכי הולך וגדול. כי מרדכי היהודי משנה למלך אלה עשו שלשת הגבורים.

ח ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לפשט את־
החללים וימצאו את־שאול ואת־בניו נפלים ו' וכל אורי' דכו' כמ"ד.
בהר גלבע: ט ויפשיטהו וישאו את־ראשו
ואת־כליו וישלחו בארץ־פלשתים סביב לבשר ג'. ד'
את־עצביהם ואת־העם: י וישימו את־כליו בית י"ב
אלהיהם ואת־גלגלתו תקעו בית דגון: ל'
יא וישמעו כל יביש גלעד את כל־אשר־עשו
פלשתים לשאול: יב ויקומו כל־איש חיל וישאו ט' מ"ל
את־גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה ל'. ל'
ויקברו את־עצמותיהם תחת האלה ביבש ל'. ל' וחס'
ויצומו שבעת ימים: יג וימת שאול במעלו ל' מ"ל בכתו'
אשר־מעל ביהוה על־דבר יהוה אשר לא־
שמר וגם־לשאול באוב לדרוש: יד ולא־דרש
ביהוה וימיתהו ויסב את־המלוכה לדויד בן־ ח' מ"ל. ב'
ישי: יא א ויקבצו כל־ישראל אל־דויד
חברונה לאמר הנה עצמך ובשרך אנחנו: ט' מ"ל
ב גם־תמול גם־שלשום גם בהיות שאול מלך י"ב פסו' גם גם
אתה המוציא והמביא את־ישראל ויאמר יהוה
אלהיך לך אתה תרעה את־עמי את־ישראל
ואתה תהיה נגיד על עמי ישראל: ג ויבאו
כל־זקני ישראל אל־המלך חברונה ויכרת להם ט' מ"ל
דויד ברית בחברון לפני יהוה וימשחו את־
דויד למלך על־ישראל כדבר יהוה ביד־שמואל:
ד וילך דויד וכל־ישראל ירושלם היא יבוס ל"ד מלעות פסוקים
ושם היבוסי ישבי הארץ: ה ויאמרו ישבי יבוס
לדויד לא תבוא הנה וילכד דויד את־מצדת ד' חס' בליש'
ציון היא עיר דויד: ו ויאמר דויד כל־מכה
יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל ח' מ"ל
בראשונה יואב בן־צרויה ויהי לראש: ז וישב ח' מ"ל
דויד במצד על־כן קראו־לו עיר דויד: ח ויבן ל'

תולדות אהרן וגם לשאול באוב. עקידס שער סח:

רדק

יבש גלעד התעסקו בו כי זכרו את אשר עשה עמהם שהושיעם כשבא עליהם נחש העמוני: (יב) ויצומו שבעת ימים. זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שמואל: (יג) על דבר ה' אשר לא שמר וכו'. פי' דבר עמלק: (יד) ולא דרש בה' וכו'. ובספר שמואל אמר וישאל שאול בה' ולא ענהו ה' ואחר כן דרש באוב כיון שדרש אחרי כן באוב נחשב לו כאלו לא דרש בה' שהרי השוה דרישת האוב ודרישת בה' ואע"פ שלא ענהו ה' היה לו לבקש פני ה' עוד ולשוב בתשובה שלימה לפניו ולא להוסיף על חטאתו פשע ולדרוש באוב: (ח) מן המלוא ועד הסביב. מלוא הוא מקום סמוך לחומה ואותו המקום הוא רחב להאסף

רשי

ביד רובה קשת בדבר שהוא אומנתו: ויחל מן היורים. כמו ותתחלחל המלכה (אסתר ד'): (יב) ויביאום יבישה. ליבש גלעד ויצומו שבעת ימים. ולמה מסרו עצמם בסכנה לקחת גופות שאול ובניו מהר גלבוע יותר משאר ישראל לפי שעשה להם שאול טובה שהצילם כשעלה נחש העמוני עליהם וכנגד אותם שבעת ימים שנתנו להם זמן אם יבא להם מושיע והיו צמים ומתענים אולי יבא להם מושיע ובא שאול והושיעם כנגדן נתענו עתה גם הם ז' ימים וגם מפני אבילות שנהגו שבעת ימים כי גם קרוביהם היו כשהרגו ישראל את יושבי גבעה במעשה פלגש בגבעה (סוף שופטים) נתנו אנשי יבש בנותיהם לבנימין כשחטפום מן המחולות: (יג) וימת שאול במעלו אשר מעל. שתי מעילות מעל בשאלת אוב אחת ששאל אחרי שמואל ואחת שדרש ובאגדה דשמואל שנינו חמש מעילות מעל: על דבר ה' אשר לא שמר. מה שצוהו שמואל כדכתיב שבעת ימים תוחל (שמואל א') ועל אשר מעל במלחמת עמלק: (ב) אתה תרעה את עמי. על זה אמר דוד ה' רועי לא אחסר (תילים כ"ג) אתה אומר לי אתה תרעה מה אני יכול לרעות אין הדבר תלוי בי אלא ה' רועי לא אחסר וגם אני לא אחסר לכם ודוגמא בשמואל (ב' כ"א) אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו במלחמה ולא תכבה את נר ישראל אמר להם דוד כי אתה נרי ה' וה' יגיה חשכי (שם כ"ב): (ג) ויכרות להם דוד ברית. כאותו ברית שכרת יהוידע דכתיב (מלכים ב' י"א) ויכרות יהוידע את הברית בין ה' ובין המלך ובין העם להיות לעם לה' פתרון להיות לה' עבדים וגם בין המלך ובין העם להיות לו לעבדים כמשפט המלך וגם המלך לעשות כחוק לעבדיו ללחום מלחמותם: לפני ה'. והלא לא היה המשכן בחברון אלא מהו לפני ה' כל מקום שעושין תנאי או כורתין ברית המקום שם הוא דוגמא ביפתח לפני ה' במצפה (שופטים י"א) ודוגמא ומעלה מעל בה' וכיחש בעמיתו (ויקרא ה') כדמפרש בתורת כהנים: (ד) וילך דוד וגו'. הלך מיד למלחמה כשהמליכוהו כל ישראל שלא יאמרו ישראל כל המלחמות שעשה דוד בימי שאול נוצח מזלו של שאול היה ועתה דואג להלחם לכך הלך מיד למלחמה: (ה) ויאמרו ישבי יבוס לדוד לא תבא הנה. אינו מפרש כאן למה ובשמואל (ב' ה') מפרש ויאמר לדוד לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים ראו שלא יוכלו לעמוד לפני דוד ונתנו עורים ופסחים לפני שער העיר לאמר לא יבא דוד הנה כי אם ילחם עם העורים הללו כי ידעו כי בזוי הוא למלך להלחם עם העורים ומתוך כך ישוב ולא ילחם עמהם ודוד אמר בלבו אמת הוא כי לא נכון והגון לי להלחם עם עורים ועם פסחים אך כל מי שיכה היבוסי היאך שיגע בצנור וימשכם וישליכם משם את העורים על כן יאמרו עור ופסח לא יבא אל הבית אל בית דוד שיהא לו גנאי פן יאמרו עם אלו נלחם דוד: (ח) ויואב יחיה את שאר העיר. הוא בנה והחזיק לבנות בדקי החומה דוגמא

מצודת ציון

(ישעיה יג): והתעללו. ענין לעג ובזיון כמו כי התעללת בי (במדבר כב): ולא אנס. ולא רגס: (ח) לפשט. ענין הסרת הבגדים: (י) גלגלתו. ראשו: תקעו. תלאו כמו והוקע אותם לה' (שם כה): דגון. שם עבודת גלולים עשוי בדמות דג: (יב) האלה. שם אילן סרק: יא (ב) שלשום. יום השלישי מהיום: (ה) מצודת. ענין מבצר חזק כמו ישבו במצדות (ירמיה נ"א): במצד. היא מצודת

מצודת דוד

ויפול עליה. להמית את עצמו בה: (ז) אשר בעמק. היא עמק יזרעאל שהיה סמוך למקום המלחמה: (ט) וישאו את ראשו. כרתו אותה מן הגוף ונשאוה: את עצביהם. כהני העו"ג: (י) ואת גלגלתו. בש"א הזכיר שתקעו גויתו ומה שכתב שם גלה כאן: (יג) במעלו. בעבור מעלו וכו' וחוזר ומפרש על דבר ה' אשר לא שמר למחות את עמלק מכל וכל וגם אשר חטא לשאול באוב לדרוש בו עתידות: (יד) ולא דרש בה'. כי אף שדרש ולא נענה כמ"ש בש"א מ"מ היה לו לדרוש ולחזור ולדרוש ולהפציר בתפלה והוא לא כן עשה: יא (א) חברונה. אחר שמלך בחברון על יהודה: עצמך ובשרך. כמו כל בית יהודה כי בני איש אחד נחנו: (ב) אתה המוציא. כאילו אמרו לא יגדל אהבת בית יהודה עליו על אשר מלכת בהם ראשונה כי גם עלינו משלת מאז: את ישראל. ה"כ עליך לרעות את כל ישראל אלו כאלו בשוה: (ג) כל זקני ישראל. אשר הכח בידם להמליכו: ויכרות וכו'. להיות להם לאוהב כמו לבית יהודה: לפני ה'. לפני ארון ה' כי הביאוהו שמה לפי שעה: (ד) ירושלים. אל ירושלים להלחם בה: ושם היבוסי. כי בני יהודה ובני בנימין לא הורישום מאז: (ה) לא תבוא הנה. ר"ל לא תוכל לכבשה בעבור חוזק מצודת ציון. שם מבצר חזק סמוך למקום יבוס: היא עיר דוד. לאח"ז נקראה שמה עיר דוד: (ו) בראשונה. לעלות במלחמה תחלה להכות בם: (ח) מן המלוא. סמוך להחומה

פנים מקום פנוי להיות מוכן להאסף שם מרבית אנשים

כגבורים ז' מל' בקריאה וסימ' ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים . ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים . עלו הסוסים והתהללו . אלה עשו שלשת הגבורים . ואת כל צבא הגבורים .

הָעִיר מִסָּבִיב מִן־הַמִּלּוֹא וְעַד־הַסָּבִיב וְיוֹאָב יְחַיֶּה
אֶת־שְׁאָר הָעִיר׃ ט וַיֵּלֶךְ דָּוִיד הָלוֹךְ וְגָדוֹל וַיהוָה
צְבָאוֹת עִמּוֹ׃ י וְאֵלֶּה רָאשֵׁי הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר
לְדָוִיד הַמִּתְחַזְּקִים עִמּוֹ בְמַלְכוּתוֹ עִם־כָּל־יִשְׂרָאֵל
לְהַמְלִיכוֹ כִּדְבַר יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל׃
יא וְאֵלֶּה מִסְפַּר הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִיד יָשָׁבְעָם בֶּן־
חַכְמוֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלוֹשִׁים הוּא־עוֹרֵר אֶת־חֲנִיתוֹ השלישים ק'
עַל־שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָת׃ יב וְאַחֲרָיו
אֶלְעָזָר בֶּן־דּוֹדוֹ הָאֲחוֹחִי הוּא בִּשְׁלוֹשָׁה הַגִּבֹּרִים׃
יג הוּא־הָיָה עִם־דָּוִיד בַּפַּס דַּמִּים וְהַפְּלִשְׁתִּים
נֶאֶסְפוּ־שָׁם לַמִּלְחָמָה וַתְּהִי חֶלְקַת הַשָּׂדֶה מְלֵאָה
שְׂעוֹרִים וְהָעָם נָסוּ מִפְּנֵי פְלִשְׁתִּים׃ יד וַיִּתְיַצְּבוּ
בְתוֹךְ־הַחֶלְקָה וַיַּצִּילוּהָ וַיַּכּוּ אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיּוֹשַׁע
יְהוָה תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה׃ טו וַיֵּרְדוּ שְׁלוֹשָׁה מִן־
הַשְּׁלוֹשִׁים רֹאשׁ עַל־הַצֻּר אֶל־דָּוִיד אֶל־מְעָרַת
עֲדֻלָּם וּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים חֹנָה בְּעֵמֶק רְפָאִים׃
טז וְדָוִיד אָז בַּמְּצוּדָה וּנְצִיב פְּלִשְׁתִּים אָז בְּבֵית
לָחֶם׃ יז וַיִּתְאָו דָּוִיד וַיֹּאמַר מִי יַשְׁקֵנִי מַיִם מִבּוֹר
בֵּית־לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשָּׁעַר׃ יח וַיִּבְקְעוּ הַשְּׁלֹשָׁה
בְּמַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאֲבוּ־מַיִם מִבּוֹר בֵּית־
לֶחֶם אֲשֶׁר בַּשַּׁעַר וַיִּשְׂאוּ וַיָּבִאוּ אֶל־דָּוִיד וְלֹא־
אָבָה דָוִיד לִשְׁתּוֹתָם וַיְנַסֵּךְ אֹתָם לַיהוָה׃
יט וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵאֱלֹהַי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הֲדַם
הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶשְׁתֶּה בְנַפְשׁוֹתָם כִּי בְנַפְשׁוֹתָם
הֱבִיאוּם וְלֹא אָבָה לִשְׁתּוֹתָם אֵלֶּה עָשׂוּ שְׁלֹשֶׁת
הַגִּבּוֹרִים׃ כ וְאַבְשַׁי אֲחִי־יוֹאָב הוּא הָיָה רֹאשׁ

תולדות אהרן ויואב יחיה . סנהד' מט : והפלשתים נאספו . (סנהד' כ) : ותהי חלקת . ב"ק ס :

רש"י

דוגמא בעזרא היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמיה ג') : (יא) ראש השלישים ראש הגבורים . כמו ושלישים על כלו (שמות י"ד) : עורר חניתו . כאשר הוא נלחם במלחמה לא היה חוזר במלחמה עד שיהרג בחניתו ג' מאות חלל : בן חכמוני . (בשמואל ב' כ"ג) כתוב תחכמוני הוא אביו ויפה כח האב מכח הבן שכתוב בו (שם) על שמונה מאות גבוריה חלל בפעם אחת : (יב) הוא בשלשה הגבורים. הוא בכלל ג' הגבורים כי הוא אחד מהם ושלשה אלו גבורים יותר משאר ל' ושלשה שנזכר בסמוך וכאן אינו מזכיר כי אם שנים ישבעם ואלעזר ובשמואל ב' י"ז מזכיר אף השלישי דכתיב ואחריו שמא בן אגא הררי (שם א') : (יג) בפס דמים . שם מקום ובשמואל באפס דמים : והפלשתים נאספו שם למלחמה. שנזדרזו להנקם מישראל ומאותם גבורים שחרפו כמפורש בשמואל (ב' כג) בחרפם בפלשתים : מלאה שעורים . ורצו פלשתים לקוצרה ולהוליכה באש : וירדו ג' מן השלושים . שלשה אלו היו ראש לכל השלושים : (טז) ונציב פלשתים אז בבית לחם. שכבר בית לחם לקחו והעמידו בה נציב שופט זה בתחלת מלכותו שעדיין פלשתים היו מושלים בם שכך מצינו שלפני בא דוד היו מושלים על ישראל בימי שמשון ושמואל דכתיב (בשמואל א' ד')התחזקו והיו לאנשים פלשתים פןתעבדו לעבריםוגו': (יז) מי ישקני מים מבור בית לחם . זה הי' מקומו של דוד דכתיב ודוד בן ישי מבית הלחמי (שמואל א' יח) ולפי שהיה דוד תדיר מלומד ורגיל באותן מים נתאו' להם וכל מים וכל אויר שאד' רגיל בהם יפין לו ושאין רגיל בהם ניזוק ודוגמא בריש יוסיפון מלכ' אחת שחלת' על שניטלה חולה מארץ מולדתה ואמרו הרופאים אין לה רפואה עד שתרחץ ותהנה ממימי מקומה וכן עשו לה : (יח) ויבקעו השלשה במחנה פלשתים . בל"א (דורך ברעכן די שאר"א) : וישאבו . כשהפלשתים עומדים בפני הבור באו ג' גבורי ישראל ובקעו ביניהם ושאבו על כרחם : וינסך אותם לה'. בר קפרא אומר חג הסוכות היה ונסכן על המזבח : (יט) כי בנפשותם הביאום . שמסרו עצמם להריגה על המים : (כ) ואבשי אחי יואב הוא היה ראש השלושה . לאותם שלשה שבקעו במחנה פלשתים ושאבו המים ומה שאינו מזכיר את יואב עם הגבורים. לפי שאין כבודו למנותו עם אלו כי

רד"ק

להאסף העם שם לפי' נקרא מלוא כמו האספו מלאו . וממנו ולפנים בנה עד סביב המגדל וזהו הסביב . וזהו שאמר בספר שמואל מן המלוא וביתה . כלומר מן המלוא ולפנים . ושלמה בנה אותו המלוא הוא שאומר שלמה בנה את המלוא וכו' : ויואב יחיה את שער העיר . פי' בנה שער העיר שהיתה הרוסה ולשון היות על הבנין הוא לשון שאלה . וכן היחיו את האבנים מערמות העפר . וכן וירפא את מזבח השם ההרוס על דרך השאלה : (יא) ישבעם בן חכמוני . ובספר שמואל יושב בשבת תחכמוני אפשר שאביו היה שמו תחכמוני כמו שאומר כאן בן חכמוני ובנו זה שמו עדינו . והיה יושב בשבת עם המלך שהיה מיועציו וזהו שנקרא שמו ישבעם שהיה יושב בעצה עם המלך נגד העם או על ענייני העם . ומה שאמר על שמנה מאות והנה הוא אומר על שלש מאות והאחד היא אומר על האב והאחר על הבן . ואפשר שאמר שניהם על אחד אלא שבשתים מלחמות היה באחת עורר חניתו על שלש מאות ובאחרת על שמנה מאות : (יב) הוא בשלשה הגבורים . היו בן חכמוני ואלעזר בן דודו ושמה בן אגא . וגבורת אלעזר לא זכר הנה . ובספר שמואל זכר הוא קם ויך בפלשתים עד כי יגעה ידו . ומה שאמר הנה הוא היה עם דוד בפס דמים . אינו אומר על אלעזר כי אם על שמה כמו שאומר שם בשמואל על שמה ויתיצב בתוך החלקה . ומה שאומר הוא ולא זכר שמה אחר שזכר שלשה הגבורים ושמה היה הגבור השלישי הרי כאלו זכרו . ואפשר כי גם אלעזר היה עמו לפי שאמר הנה ויתיצבו בתוך החלקה אבל שמה עיקר אותה המלחמה כמו שאומר בספר שמואל : (יג) בפס דמים . ובספר שמואל אמר באפס דמים במלחמת גלית הפלשתי וכן המלחמה הזאת היתה באותו מקום ובספר שמואל אמר בזה המלחמה ויאספו פלשתים לחיה והוא לשון עיר פרזי שאין לו חומה ואותו מקום היתה נקראת אפס דמים או פס דמים כי הכל אחד : ותהי חלקת השדה מלאה שעורים . ובספר שמואל אמר מלאה עדשים אפשר כי עמרים היתה מלאה כי החלקה כבר נקצרה אלא שאספו בתוכה עמרים מתבואות אחרים והיו אותן העמרים מעדשים ומשעורים והיתה מלאה מהם ואמר הנה מלאה שעורים ושם מלאה עדשים : (טו) וירדו שלשה מהשלשים

מצודת דוד

וכן קרא מלוא (ירמיה ד) ומן המלוא ולפנים בנה בתים סביב : ועד הסביב . כאל הדבר לומר שאת הכל בנה : יחיה . היה מחזק בדקי שאר העיר בחומות ומגדלים : (ט) הלוך וגדול . בכל עת נתגדל יותר : (י) במלכותו . בדבר המלכות היו מחזקים עמו לדבר על לב ישראל להמליכו כמו שדבר ה' על ישראל שהוא ימלוך עליהם : (יא) ואלה וכו'. אשר התחזקו עמו : ישבעם . הוא יושב בשבת האמור בש"ב כי פתרון אחד להם : בן חכמוני . הוא תחכמוני האמור בש"ב ופתרון אחד להם וכאשר איש ירושלים יקרא בן ירושלים וירושלמי : הוא עורר וכו'. ר"ל אחר שהרג שלש מאות חלל בפעם אחת סמוך לה הי' עורר את חניתו להלחם בה כאלו עתה התחיל להלחם (ובש"ב משבחו באהבת החכמה עם הגבורה לומר אחר שהרג שמונה מאות חלל חזר לשבת בישיבת החכמה) : (יב) ואחריו . במעלה : הוא בשלושה הגבורים . הוא היה אחד מהשלשה גבורים האמורים בש"ב שהיו עם דוד בחרפם פלשתים וכו' ולקצר סמך על מה שנאמר שם : (יג) מלאה שעורים . ובש"ב נאמר עדשים כי באמת לא זו היא המלחמה כי שם נאמר שמה הגילה : (יד) ויצילוה . הוא ואנשיו . לבל ישרפוה פלשתים : (טו) מן השלושים ראש . ר"ל מהשלשה היה ראש מהשלשים הגבורים הנזכרים בש"ב ונזכרים גם המה למטה אבל הוסיף עוד עליהם : (טז) במצודה . הוא הצור אשר במערת עדולם : (יז) מי ישקני מים . לא צוה להביא המים שלא כאומר מי יתן והיה נמלא לי מי בור בית לחם : (יח) ויבקעו . כאשר שמעו שהתאו' לה הלכו מעצמם לעשות נתה רוח לדוד ועברו דרך המחנה וכאלו בקעוה לעשות בה דרך ללכת : וינסך . שפכם ארצה לשם ה' : (יט) ויאמר . נתן טעם על שלא שתה מהם ואמר חלילה וכו' ר"ל תולין הוא לי לשתותם מחמת יראת ה' : הדם וכו'.

מצודת ציון

מצודת ציון : (ח) יחיה . יאמר בדרך השאלה על תקון בדק הבנין כמו היחיו את האבנים (נחמיה ג') : (יא) השלישים . ענינו שרים וגבורים כמו מבחר שלישיו (שמות ט"ו) : עורר . מלשון התעוררות ותנועה : (יג) בפס דמים . שם מקום : חלקת השדה . אחוזת השדה : (טז) ונציב . ענין פקיד וממונה כמנור (יז) ויתאו . מל' תאוה והשק :

וכי

לקהל דויד את כל. במגדל דוד צוארך: שמות ג' בקריאה וסימ' שמות ושאוף אתכם. שמות ההרורי. אשר שם שמות בארץ: עמוני ח' מל' בליש' בקריאה וסי' לא יבא עמוני ומואבי בקהל. ויעל נחש העמוני. ושל אחריו. צלק העמוני דסיפרא. וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דעזרא: וירמיה ב' וסימ' ואלה ראשי בית. וירמיה ויחיאל ויוזבד:

השלשה והוא עורר את־חניתו על־שלש מאות
חלל ולא־שם בשלושה: כא מן־השלושה בשנים
נכבד ויהי להם לשר ועד־השלשה לא בא:
כב בניה בן־יהוידע בן־איש־חיל רב־פעלים מן־
קבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא
ירד והכה את־הארי בתוך הבור ביום השלג:
כג והוא הכה את־האיש המצרי איש מדה | חמש
באמה וביד המצרי חנית כמנור ארגים וירד אליו
בשבט ויגזל את־החנית מיד המצרי ויהרגהו
בחניתו: כד אלה עשה בניהו בן־יהוידע ולו שם
בשלושה הגברים: כה מן־השלושים הנו נכבד
הוא ואל־השלשה לא־בא וישמהו דויד על־
משמעתו: כו וגבורי החילים עשהאל אחי יואב
אלחנן בן־דודו מבית לחם: כז שמות ההרורי
חלץ הפלוני: כח עירא בן־עקש התקועי אביעזר
הענתותי: כט סבכי החשתי עילי האחותי:
ל מהרי הנטפתי חלד בן־בענה הנטופתי:
לא איתי בן־ריבי מגבעת בני בנימן בניה
הפרעתני: לב חורי מנחלי געש אביאל הערבתי:
לג עזמות הבחרומי אליחבא השעלבני: לד בני
השם הגזוני יונתן בן־שגה ההררי: לה אחיאם
בן־שכר ההררי אליפל בן־אור: לו חפר המכרתי
אחיה הפלני: לז חצרו הכרמלי נערי בן־
אזבי: לח יואל אחי נתן מבחר בן־הגרי:
לט צלק העמוני נחרי הברתי נשא כלי יואב בן־
צרויה: מ עירא היתרי גרב היתרי: מא אוריה
החתי זבד בן־אחלי: מב עדינא בן־שיזא
הראובני ראש לראובני ועליו שלשים: מג חנן
בן־מעכה ויושפט המתני: מד עזיא העשתרתי
שמע ויעואל בני חותם הערערי: מה ידיעאל בן־
שמרי ויחא אחיו התיצי: מו אליאל המחוים
ויריבי ויושויה בני אלנעם ויתמה המואבי:
מז אליאל ועובד ויעשיאל המצביה:
יב א ואלה הבאים אל־דויד לציקלג עוד עצור
מפני שאול בן־קיש והמה בגבורים עזרי
המלחמה: ב נשקי קשת מימינים ומשמאלים

תולדות אהרן כלים במגלי . זוכר בראשית :

רדק

מהשלשים ראש. מהשלשים שהיו ראשי הגבורים אשר לדוד: על הצור. אמר וירדו ואמר על הצור. כי במקום שהיו בו שירדו ממנו היה גבוה על הצור אשר במערת עדולם. וכן וירדתי על ההריס וירד הסלע: (כא) מן השלשה בשנים נכבד. כי הוא היה משלשת הגבורים שהביאו המים והוא היה נכבד מהשנים חביריו: בשנים נכבד. ובשמואל אמר מן השלשה הכי נכבד. ר"ל ג"כ משלשתם: ועד השלשה לא בא. עד אותן השלשה האחרים שהם תחכמוני אלעזר ושמה: (כב) שני אריאל מואב. שני גבורי מואב וכן אמר המתרגם בשמואל תרין רברבי מואב. וכנה הגבורים אריאל לפי שארי גבור וחזק. וכן אל לשון חזק: (כג) איש מדה. ובשמואל אמר איש מראה כלומר שהיה בעל פרצוף גדול ובמדה גדולה: כמנור אורגים. הוא העץ שמקפל בו האורג את הבגד: (כה) מן השלשים הנו נכבד הוא. לא היה ממנין השלשים אבל נכבד היה מהשלשים: ואל השלשה לא בא. אלו השלשה ראשונים תחכמוני ואלעזר ושמה: (ב) נושקי קשת. מזויינים בקשת ובאבנים: מימינים ומשמאילים. שהיו שולטים בשתי ידיהם בין לירות אבנים

רשי

כי הוא היה שר צבא ראש לכולם: ולו שם בשלשה. אותו השם היה לו שגבורתו היתה כנגד כל גבורות כולם וטעות הוא: (כא) מן השלושה בשנים. הוא נכבד ולא כאותן שלשה כנגד השנים היתה גבורתו ולכלל גבורות השלשה לא בא (וזהו) ועד השלשה לא בא: (כב) בן איש חיל. דוגמא בן בליעל ובשמואל (ב' כ"ג) כתיב בן איש חי כי כן מנהג בני האדם כשרואים אדם זריז אומרים זה כולו חי: אריאל. גבורים בעלי כח ארי גבור וגם אל לשון אילי הארץ (יחזקאל י"ז): רב פעלים. פעולות של גבורות הרבה עשה: והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג. ולא חשש מן הצינה והקור. ויש אומרים ביום השלג כל השנה כולה אין הארי מסוכן יותר מיום השלג כשבא אדם נגדו זורק השלג ברגלו בין עיני האדם עד שלא יכול לראות והורגו ואני שמעתי כך על זאת: (כג) איש מדה. שאר בני אדם אין צריך למדוד כי אם מאומד יכול לידע ודוגמא אשר ראינו בתוכה אנשי מדות (במדבר יג): כמנור אורגים. עץ שכורכים עליו הבגד: (כה) מן השלושים הנו נכבד הוא ואל השלשה. לכלל גבורת השלשה לא בא לאותן ג' שמזכיר למעלה ולכן כתיב לא באלף: על משמעתו. ל' מנוי וכן ובני עמון משמעתם (ישעיה י"א): (כו) וגבורי החילים. אך לא כאותן של מעלה: (א) עוד עצור. נחבא: (ב) נשקי קשת. מזוינים בקשת

מצודת ציון

(כג) כמנור אורגים. הוא העץ העגול אשר האורג כורך עליו השתי ובמשנה נקרא כובד (שבת ק"ג): בשבט. במקל: יב (א) עצור. נחבא וכלוא כמו עצור בחצר המטרה (ירמיה לג): (ב) נושקי. ענין מזוין כמו נושקי רומי קשת (תהלים עח): בשלטים

מצודת דוד

וכי אשתה דם האנשים אשר הלכו בסכנת נפשותם כי הלא בסכנת נפשותם הביאום א"כ המים לדם יחשב: (כ) ראש השלשה. הוא היה הראש מהשלשה שבקעו המחנה להביא המים: והוא עורר וכו' על וכו'. ר"ל על ההריגה בסמוך לה היה עורר את חניתו להלחם עמהם כאלו עתה התחיל להלחם: ולו שם בשלושה. ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשת הגבורים הראשונים והם ישבעם ואלעזר ושמה הנזכר בש"ב ור"ל גם הם עם כל גבורתם החשיבו גם את אבשי לגבור: (כא) מן השלשה בשנים. ר"ל מבין שלשה שואבי המים בהשנים שהיו עמו היה הוא הנכבד מהם ולזה היה להם לשר: ועד השלשה. אבל לא בא למעלת השלשה הראשונים: (כב) רב פעלים. פעל הרבה גבורות: שני אריאל מואב. ת"י תרין רברבי מואב וע"ש גבורתו קראם אריאל שהיא מלה מורכבת מן ארי ומן אל שהוא ענין חוזק כמו ביד אל גוים (יחזקאל ל"א): בתוך הבור. עם כי המקום דחוק להתחזק בו: ביום השלג. עם היות כי טבע הארי להתחזק בו ביותר בזמן הקור ומטבע האדם להמנע ממנו הפעולות החיוניות בהתגברות הקור עכ"ז התגבר עליו והכהו נפש: (כג) איש מדה. רצה לומר בעל מדה גדולה וכן אנשי מדות (במדבר יג): כמנור אורגים. בית יד החנית היתה כמנור אורגים: (כד) אלה. הפעולים ההם: ולו שם. ר"ל שהיה מפורסם לגבור בין שלשה הגבורים שואבי המים שהיו ראשי השלשים ור"ל עם כל גבורתם החשיבו גם אותו לגבור אבל שלשה הגבורים הראשונים לא החשיבו אותו למאומה לגודל הגבורה אשר היה בהם: (כה) מן השלשים. האמורים בש"ב ונזכרים הם למטה: הנו נכבד הוא. הנו הוא היה נכבד מהם ולזה לא חשבוהו עמהם אבל לא בא למעלת שלשה שואבי המים ראשי השלשים ולזה לא חשבוהו גם עמהם: על משמעתו. להיות עמו לשמוע ולעשות כל אשר יצוה: (כו) וגבורי החילים. ואלה הם שאר גבורי החילים עשהאל וכו' ובש"ב לא חשב כ"א החשובים שבהם המוכרים כאן ראשונים עד אוריה החתי אולם קראם בשם האחר שהיה להם: (לט) נושא כלי יואב. אחר הוא על נחרי שהוא היה נושא כלי תשמישי יואב: (מב) ועליו. ר"ל הסמוכים עליו והנספחים אחריו:

יב (א) עוד עצור. בעוד שהיה נחבא מפני

למהר ג׳ בקריאה וסימ׳ למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו. למהר שלל חש בז. וכצבאים על ההרים למהר. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: קטן הקטן ה׳ בקריאה וסי׳ ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן. עוד שאר הקטן. ולמפיבושת בן קטן. אחד למאה הקטן. ובמלאת הימים האלה עשה המלך. וכל אתנחתא וסוף פסוק דכו׳ קמצין: על שאול ה׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ ותצלח רוח אלהים על שאול. ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב. ויקונן דוד את הקינה הזאת. ותכבד המלחמה על שאול דד״ה. וממנשה נפלו על דוד:

באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול מבנימן:
ג הראש אחיעזר ויואש בני השמעה הגבעתי
ויזואל ופלט בני עזמות וברכה ויהוא הענתתי: (ויזיאל ק׳)
ד וישמעיה הגבעוני גבור בשלשים ועל־
השלשים וירמיה ויחזיאל ויוחנן ויוזבד הגדרתי:
ה אלעוזי וירימות ובעליה ושמריהו ושפטיהו
החריפי: ו אלקנה וישיהו ועזראל ויועזר וישבעם (החרופי ק׳)
הקרחים: ז ויועאלה וזבדיה בני ירחם מן־הגדור:
ח ומן־הגדי נבדלו אל־דויד למצד מדברה גברי
החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח ופני
אריה פניהם וכצבאים על־ההרים למהר:
ט עזר הראש עבדיה השני אליאב השלישי:
י משמנה הרביעי ירמיה החמשי: יא עתי הששי
אליאל השבעי: יב יוחנן השמיני אלזבד
התשיעי: יג ירמיהו העשירי מכבני עשתי עשר:

יד אלה מבני־גד ראשי הצבא אחד למאה הקטן
והגדול לאלף: טו אלה הם אשר עברו את־
הירדן בחדש הראשון והוא ממלא על־כל־
גדיתיו ויבריחו את־כל־העמקים למזרח (גדותיו ק׳)
ולמערב: טז ויבאו מן־בני בנימן ויהודה
עד־למצד לדויד: יז ויצא דויד לפניהם ויען
ויאמר להם אם־לשלום באתם אלי לעזרני
יהיה־לי עליכם לבב ליחד ואם־לרמותני לצרי
בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח:
יח ורוח לבשה את־עמשי ראש השלושים (השלישים ק׳)
לך דויד ועמך בן־ישי שלום ׀ שלום לך ושלום
לעזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד ויתנם
בראשי הגדוד: יט וממנשה נפלו על־
דויד בבאו עם־פלשתים על־שאול למלחמה
ולא עזרם כי בעצה שלחהו סרני פלשתים

תולדות אהרן ורות לבשה. ברכות נח מגילה יד טו גיטין סב: וממנשה נפלו. עקידה שער כו:

רשי

בקשת ובחצים ומורים לפניהם ולאחריהם אף באבנים היו נותנים על יתר הקשת אבן מורים ואני ראיתי כן הרבה: מאחי שאול מבנימין. לפי שכולם יצאו מאיש אחד מבנימין קרויים כולם אחים ולכבוד גדולת דוד אומר מאחי שאול שאפילו אחי שאול באו אליו בעוד שאול חי: (ד) ועל השלשים. ראש לשלשים: (ח) למצד מדברה. למצודות המדבר שנחבא מפני שאול דכתיב (שמואל א׳ כ״ג) ויקומו וילכו זיפה לפני שאול ודוד ואנשיו במדבר מעון בערבה וכתיב (שם כ״ד) ויעל דוד משם וישב במצדות עין גדי: ופני אריה. פניהם מפוחדים כאריה: וכצבאים על ההרים למהר. קלים היו במרוצתם כי דרכן של צבאים לרוץ על ההרים כשצדין אותם: (יד) אלה מבני גד. כדכתיב למעלה ומן הגדי נבדלו אל דוד: אחד למאה הקטן. הקטן שבכולם ירדוף מאה: והגדול לאלף. והגדול שבכולם ירדוף אלף כאן נתקיים הפסוק ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם וגומר: (טו) אלה הם אשר עברו את הירדן בחודש הראשון. בניסן שכבר נפשרו השלגים: ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב. עברו את הירדן ובקעו במגיניהם את כל עמקי המים למזרח ולמערב ועברו ביבשה וי״א ויבריחו את כל העמקים עמים היושבים בעמקים: (טז) מן בני בנימין יהודה עד למצד לדויד. אל המצודה אשר דוד נחבא שם מפני שאול ולקחו עמהם בן אחות דוד לפי שדאגו בני בנימן מדוד שמא סבור הוא דוד שבאו בני בנימין לכפותו ולתתו ביד שאול לפיכך לקחו עמשי עמהם וגם שאר מיהודה קרובי דוד כדכתיב מן בני בנימין ויהודה כשיראה דוד שבאו עמהם באמונתם שלא יחשדם בכל דבר: (יז) ויצא דויד לפניהם. מן המצד: ויען ויאמר להם וגומר לבב ליחד. לבבכם ולבבי יהיה כלב אחד: ואם לרמותני לצרי בלא חמס בכפי. כי מה עשיתי לשאול כי הוא רודה את נפשי לקחתה על חנם: (יט) ורוח לבשה את עמשי. טלטל״ט בלע״ז ולא רוח נבואה כלומר זה הרוח והרצון לבשו שקפץ בראש לדבר לפני בנימין ויהודה הבאים עמו ודוגמתו ותהי על יפתח רוח ה׳ (שופטים י״א) ואמר לך דוד אתה אומר אם לשלום באתם ודאי לשלום באנו אליך: ועמך בן ישי. אנו רוצים להיות עמך ולעזרך: שלום שלום לך ושלום לעוזרך. ואתה שואל אלי לעזרך ודאי לעזרך באנו ולנו אין לך להחזיק טובה כי מאת השם הוא וזהו כי עזרך אלהיך: ויקבלם דוד. לאותם בני בנימין ויתנם בראשי הגדוד שלו: (יט) וממנשה נפלו על דוד. לעזרו: בבואו עם פלשתים על שאול למלחמה. באותה מלחמה שנהרג בה שאול: ולא עזרם. ח״ו שעזרו לפלשתים אלא בעצה שלחוהו סרני פלשתים

רדק

אבנים בין לירות חצים: מאחי שאול מבנימין. כלומר מקרובי שאול באו אליו לעזרו אף על פי שהיה שאול חי: (טו) ממלא. תואר כמו מלא: ויבריחו את כל העמקים. הבריחו יושבי העמקים בעברם צבא גדול והשבו כי אויבים היו וברחו: (יז) ואם לרמותני לצרי. בעבור צרי: ולפי שהיו שם מבני בנימין היה דוד ירא. ותי״ו לרמותני בפת״ח מקום צר״י: (יח) ורוח לבשה את עמשי. רוח רצון: (כב) כמחנה אלהים. ר״ל גדול כי כשרוצה להגדיל הדבר מיחסו אל השם כמו כהררי אל. עיר גדולה לאלהים. שלהבתיה. מאפליה. ואע״פ כי שלהבתיה מלה אחת וכן

מצודת דוד

שאול: והמה בגבורים. נחשבים המה בין הגבורים עוזרי נצחון המלחמה: (ב) מימינים וכו׳. שולטים בשתי ידיהם לירות באבנים ובחצים ע״י הקשת: מאחי שאול. מקרובי שאול מבני בנימין: (ג) הראש. מן הבאים היה הראש אחיעזר ובא עמו יואש אחיו והמה בני השמעה: (ד) גבור בשלשים. הוא היה הגבור בהשרים וממונה עליהם: (ו) הקרחי. אלקנה וכו׳ היו מבני קרח: (ח) נבדלו. מעם שאול נבדלו ללכת אל דוד אל המצודה אשר במדבר שהיה דוד נחבא שם: אנשי צבא. למודים לצאת בצבא מלחמה ועורכי מלחמה בצנה והוא כעין מגן: ופני אריה פניהם. מפחידים במראות פניהם כמו האריה: וכצבאים. ממהרים לרוץ כצבי הרץ מהר על ההרים להנצל מיד הציד: (יד) הקטן. ההלם שבהם האחד ירדוף מאה והגבור שבהם האחד ירדוף אלף: (טז) והוא ממלא. כי אז מתרבים המים מן הפשרת שלגים ובעבור זה היה הירדן מלא עד שהלכו המים על כל שפתיו ולגבורה גדולה תחשב לעבור במים עמוקים שוטפים ולא ישטפוהו המים: ויבריחו. עם כי נתייגעו בעברם במים מ״מ הבריחו כל יושבי העמקים לפה ולפה ולא עצרו כח לעמוד כנגדם: (יז) ויצא דוד. מן המצד: יהיה לי וכו׳. ר״ל ה׳ יתן בלבי שיהיה לבבי עליכם להיות לעם אחד ר״ל אהובים זה לזה: ואם לרמותני. על שראה בהם מאחי שאול חשש בדבר ואמר אם ביאתכם הנה לרמות אותי למען לא אהיה נשמר מכם ורוצים אתם לתפשני ולהסגר לי בהנם בלא חמס בכפי כי לא עשיתי מאומה רע לשאול: ירא אלהי וכו׳. אזי יראה ה׳ בהחמס הנעשה לי ויברר את הדבר להיות נגלה המרמה לבל אשמע לכם להיות לעם אחד: (יח) ורוח לבשה וכו׳. ר״ל באה בלבו הרצון לדבר בעבור כולם: לך דויד. ר״ל להנהתך ולטובתך באנו: ועמך. הפצים אנו להיות עמך ובעזרתך: שלום לך. ר״ל הלא רואים אנו אשר השלום עמך ועם העוזרים לך ולא הסיגם יד שאול וזהו בעזר אלהים ובהשגחתו ומדוע א״כ נבוא עמך ברמאות וכפל שלום שלום לחזק: ויקבלם. כי האמין לדברי עמשי בן אחותו: בראשי הגדוד. להיות גם המה לראשים על

מצודת ציון

(ד) בשלשים. בשרים כמו ומבחר שלישיו (שמות טו): (טז) גדותיו. שפתי הנהר: (יז) ויוכח. ענין ברור דברים כמו אשר הוכיח ה׳ (בראשית כד): (יח) ורוח. ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (מ״ב יט): הגדוד. היל הצבא: (יט) נפלו. ענין נטיה והתקרבות וכן אל הכשדים אתה נופל

יפול ו' מל' בקרי' וסי' והלבנון באדיר יפול . מי גר אתך עליך יפול . והקרוב בחרב יפול . ולא יפול צרור ארץ. וכל הנספה יפול בחרב. בראשינו יפול . וכל קהלת ומשלי דכו' מל' במ"ג חס' וסי' וברשעתו יפל רשע. באין תחבולות יפל עם. מלאך רשע יפל : ומבני יששכר כל דברי הימים מן בני ומן בני במ"ז מבני ומבני וסי' ויהיו בני אולם. ואלה העמדים ובניהם. אלה מבני גד . ומבני יששכר יודעי בינה לעתים . ויחלקום בגורלות . גם אותם הקדיש דוד. כל אלה מן בני עובד אדום :

לֵאמֹר בְּרָאשֵׁינוּ יִפּוֹל אֶל־אֲדֹנָיו שָׁאוּל׃ כ בְּלֶכְתּוֹ ו' מ"ל
אֶל־צִיקְלַג נָפְלוּ עָלָיו ׀ מִמְּנַשֶּׁה עַדְנַח וְיוֹזָבָד ל'. ל'
וִידִיעֲאֵל וּמִיכָאֵל וְיוֹזָבָד וֶאֱלִיהוּא וְצִלְּתָי רָאשֵׁי ל'
הָאֲלָפִים אֲשֶׁר לִמְנַשֶּׁה׃ כא וְהֵמָּה עָזְרוּ עִם־דָּוִיד י' ר"פ
עַל־הַגְּדוּד כִּי־גִבּוֹרֵי חַיִל כֻּלָּם וַיִּהְיוּ שָׂרִים בַּצָּבָא׃ ד' דגשים
כב כִּי לְעֶת־יוֹם בְּיוֹם יָבֹאוּ עַל־דָּוִיד לְעָזְרוֹ עַד־ ה'
לְמַחֲנֶה גָדוֹל כְּמַחֲנֵה אֱלֹהִים׃ כג וְאֵלֶּה ל'. ל'
מִסְפְּרֵי רָאשֵׁי הֶחָלוּץ לַצָּבָא בָּאוּ עַל־דָּוִיד חֶבְרוֹנָה ה'. ט'
לְהָסֵב מַלְכוּת שָׁאוּל אֵלָיו כְּפִי יְהוָה׃ ל'
כד בְּנֵי יְהוּדָה נֹשְׂאֵי צִנָּה וָרֹמַח שֵׁשֶׁת אֲלָפִים
וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת חֲלוּצֵי צָבָא׃ כה מִן־בְּנֵי ה' ר"פ בסיפרא
שִׁמְעוֹן גִּבּוֹרֵי חַיִל לַצָּבָא שִׁבְעַת אֲלָפִים וּמֵאָה׃
כו מִן־בְּנֵי הַלֵּוִי אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ה' ר"פ בסיפרא
כז וִיהוֹיָדָע הַנָּגִיד לְאַהֲרֹן וְעִמּוֹ שְׁלֹשֶׁת ה' בטעם
אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ כח וְצָדוֹק נַעַר גִּבּוֹר
חָיִל וּבֵית־אָבִיו שָׂרִים עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃
כט וּמִן־בְּנֵי בִנְיָמִן אֲחֵי שָׁאוּל שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעַד־ ד'
הֵנָּה מַרְבִּיתָם שֹׁמְרִים מִשְׁמֶרֶת בֵּית שָׁאוּל׃ ל'
ל וּמִן־בְּנֵי אֶפְרַיִם עֶשְׂרִים אֶלֶף וּשְׁמוֹנֶה
מֵאוֹת גִּבּוֹרֵי חַיִל אַנְשֵׁי שֵׁמוֹת לְבֵית אֲבוֹתָם׃
לא וּמֵחֲצִי מַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף
אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת לָבוֹא לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃
לב וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לָעִתִּים לָדַעַת ז' בסיפרא ד' מ"ל . ל'
מַה־יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁיהֶם מָאתַיִם וְכָל־ י"ג
אֲחֵיהֶם עַל־פִּיהֶם׃ לג מִזְּבוּלֻן יוֹצְאֵי צָבָא ד' מ"ל
עֹרְכֵי מִלְחָמָה בְּכָל־כְּלֵי מִלְחָמָה חֲמִשִּׁים אָלֶף
וְלַעֲדֹר בְּלֹא־לֵב וָלֵב׃ לד וּמִנַּפְתָּלִי שָׂרִים ג' וחס' ד'. ל'
אָלֶף וְעִמָּהֶם בְּצִנָּה וַחֲנִית שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה אָלֶף׃

תולדות אהרן כלכתו . בתרא קכג : ומבני יששכר. ערובין ק יומא כו נדרים כ ב"ק יז :

רדק

וכן מאפליה ענייניס שתי מלות : (כז) הנגיד לאהרן . לזרע אהרן כלומר הוא הכהן הגדול ובא אל דוד עם שלשה אלפים ושבע מאות ובניהו בנו היה ראש שלשים הגבורים כמו שאמר למעלה : (כח) וצדוק נער . באותו הזמן היה עדיין נער והיה גבור חיל ובא אל דוד עם עשרים ושנים שרים עם בית אביו : (כט) ועד הנה מרביתם. כלומר אלה שלשת אלפים מבני בנימין שבאו אל דוד חברונה אחרי מות אבנר ואיש בשת שבאו כל ישראל אל דוד חברונה אז באו אלה שלשת אלפים כי עד אותו הזמן היה מרביתם עם בית שאול ושומרים לו המלכות. לא כאותם שבאו אל דוד בחיי שאול לצקלג : (לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. רבותינו פירשו שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים. וזהו שאמר לדעת מה יעשה ישראל וזה יודעי בינה לעתים כלומר לזמני העולם שהיו יודעים להשב בתקופות המזלות . וזוכר ענין זה בזה המקום כי צריך המלך אליהם להתיעץ עמהם כי על פי המלך היה נעשה העבור והקביעות כדבר חזקיה המלך . ורבי יונה פי' ענין משפטים ודינים וכן יודעי העתים כמו שאמר לפני כל יודעי דת ודין . וכן עת ומשפט ידע לב חכם : והיה צריך המלך להתיעץ עמהם על ענין הדינין אבל לדעת מה יעשה ישראל אין טעמו דבק לזה הפי' כי היה לו לומר לדעת מה יעשה המלך . אבל לפי' רבותינו יבא בטוב לדעת מה יעשה ישראל היאך ישמרו המועדים ובאיזה זמן יעשו אותם : (לג) מזבלון וגו' ולעדור בלא לב ולב . פי'

רשי

פלשתים . אלא כי עצה נתיעצו הסרנים לשלחו לביתו כי אמרו בראשינו יפול אל אדוניו דוגמת נפלו אל דוד : (כא) על הגדוד .של עמלקים כשנשבו נשיו כי באותו פרק היה כי בלכתו אל צקלג כששלחוהו סרני פלשתים ובא אל צקלג כבר נשבו : (כב) כי לעת יום ביום יבואו על דוד לעזרו. פתרונו מה לך לספר יותר מי ומי באו אליו אלא סוף דבר בכל עת ועת באים אל דוד : עד למחנה גדול כמחנה אלהים . פתרון לא היה המחנה של דוד להיות כך גדול אלא כי מהשם היה המחנה כך גדול שבאו לו בעצת אלהים וזהו כמחנה אלהים ודוגמא מחנה אלהים דיעקב (ראשית ל"ב) ויש לומר מרוב חיילות קרהו מחנה אלהים : (כג) להסב מלכות שאול אליו . מן בני שאול ודוגמא ותסוב המלוכה : (כד) בני יהודה נשאי צנה ורמח ששת אלפים ושמונה מאות . ואל תתמה שמיהודה באו לו מעט מכל שבט ושבט שבא לו שהרי אין צריך לבוא לו שום אדם מיהודה להמליכהו כי בני יהודה הם המליכוהו כבר בחברון אבל יתר השבטים שהיו עם בני שאול עד עתה הם הוצרכו לבוא בחברון להמליכו : חלוצי צבא . המוציאים מן העם ודוגמתו חלוצי צבא דמטות . וי"א חלוצים כמו זריזים כמו רצה והחליצנו : (כז) ויהוידע הנגיד לאהרן . הוא אביו של בניהו : הנגיד לאהרן . המוציא והמביא : ועמו שלשת אלפים ושבע מאות. כולם מבני אהרן הכהן ויהוידע שהיה בימי יואש בן בניהו בנו של יהוידע:(כח) וצדוק נער. לפיכך אל תתמה שלא היה נגיד : ובית אביו שרים עשרים ושנים. זה היא גדולה גדולה ועל כן לקחו הכהונה גדולה מאביתר ונתנוה לצדוק הכהן:(כט)ומן בני בנימין אחי שאול וגו'. ואל תתמה שלא באו אלא כי אם ג' אלפים כי עד הנה מרביתם שומרים משמרת בני שאול לעוזרן : (לב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים . שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה שצריך לדוד להתיעץ היאך יחזק המלכות מפני בני שאול : ראשיהם מאתים . לבד מן השאר : וכל אחיהם על פיהם . על עצתם : (לג) ולעדור . ל' עדור ממש כמו (ישעיה יו"ד) כל ההרים אשר במעדר יעדרון ומתוך

מצודת ציון

ספל (ירמיה לג) : סרני . ענין שרים : (כז) החלוץ. ענין מזוין כמו חלוצי צבא (במדבר לא) : (כט) מרביתם . ל' רבוי : (לא) נקבו . נתפרשו כמו ונוקב שם (ויקרא כד) : (לג) ולעדור . ענינו

מצודת דוד

הגדוד : (יט) בבואו . כשבא דוד עם פלשתים כשהלכו להלחם בשאול : ולא עזרום . אבל דוד לא עזר לפלשתים במלחמה כי בעצת הסרנים שלחוהו מן המלחמה לשוב למקומו כי אמרו בראשינו יפול וכו' ר"ל עם הבאת ראשינו ישוב אל שאול כי בזה ירצה אותו למחול לו על מה שמרד בו ובערמה הולך למלחמה : (כ) בלכתו . כשחזר מן המלחמה לשוב למקומו לצקלג : ראשי האלפים . כ"א היה ראש על אלף אנשים : (כא) עזרו עם דוד . ר"ל כמו שעזר דוד את עצמו כן המה עזרוהו על הגדוד מבני עמלק אשר שבו נשי דוד ואנשיו ובניהם כמ"ש בש"א : ויהיו שרים . כשרדף אחר עמלק מינה אותם לשרים על הצבא : (כב) כי לעת. כאומר סוף הדבר אשר בכל יום ויום באו אנשים לעזרו : עד למחנה גדול . עד נתרבו להיות מחנה גדול כמחנה אלהים ר"ל מרובה מאד וכן דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אלהים כמו עיר גדולה לאלהים (יונה ג') : (כג) מספרי . על כי חשב כל שבט לעצמו אמר מספרי בלשון רבים : ראשי וכו' . הראשים של חלוצי הצבא : באו . אשר באו אל דוד לחברון אחר שמלך על בני יהודה : להסב . לסבב אליו המלכות מבני שאול להמליכו על כל ישראל : (כד) נושאי צנה . בעת יבאו למלחמה : (כז) ויהוידע . הוא אביו של בניהו והיה השר על בני אהרן : (כח) נער . אז בבואו היה עדיין נער בשנים וגבור חיל ובאו עמו בית אביו השרים : (כט) אחי שאול . קרובי שאול : ועד הנה . עד הזמן ההוא עדיין היו מרבית אנשיהם שומרים משמרת בית שאול להעמיד המלכות בידם ומעט מהם באו אל דוד כשהיה עוד עצור מפני שאול אבל לאחר שמת איש בשת הרבו לבא גם מהם : (ל) אנשי שמות. היו המפורסמים וידועים בשמם בבית אבותם : (לא) ומחצי מטה מנשה . הם שנהלו בא"י עצמה : אשר נקבו בשמות . בני השבט פרשו בשמות מי ומי ההולכים לבא להמליך את דוד : (לב) יודעי בינה לעתים . המשכילים לקבוע עתים לדעת מה יעשה ישראל ר"ל המה קבעו החדשים ועברו השנים כן אחז"ל . או ר"ל שהיו משכילים לקבוע עתים בדבר המלחמה וכדומה : ראשיהם . מהם באו ראשיהם והיו במספר מאתים וכל אחיהם הנשארים בארצם

על

כל כתובים ר"פ גם במ"כ וגם וסימו' וגם אהלי מקנה היו . וגם הקרובים אליהם עד יששכר . וגם במלך נבוכדנצר מרד . וגם בירושלם העמיד . וגם אל הנכרי אשר . וגם ללוים אין לשאת . וגם מעכה אם אסא המלך . וגם עלה לרוב כחלבי השלמים . וגם עבדי חירום דד"ה . וגם עד זקנה ושיבה . וגם אני אודך כי תושיע לך ימינך דסוף איוב . וגם אני ואחי ונערי דעזרא . וגם במלאכת החומה . וגם נביאים העמדת להם . וגם כל האדם שיאכל ושתה והראה . וגם זה רעה חולה כל עומת . וגם בדרך

לה וּמִן־הַדָּנִי עֹרְכֵי מִלְחָמָה עֶשְׂרִים־וּשְׁמוֹנָה אֶלֶף
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ לו וּמֵאָשֵׁר יוֹצְאֵי צָבָא לַעֲרֹךְ ל׳. ד׳ מ״ל
מִלְחָמָה אַרְבָּעִים אָלֶף׃ לז וּמֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִן־
הָרְאוּבֵנִי וְהַגָּדִי וַחֲצִי ׀ שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה בְּכֹל כְּלֵי
צְבָא מִלְחָמָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף׃ לח כָּל־אֵלֶּה
אַנְשֵׁי מִלְחָמָה עֹדְרֵי מַעֲרָכָה בְּלֵבָב שָׁלֵם בָּאוּ ל׳ וחס׳
חֶבְרוֹנָה לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וְגַם ט׳
כָּל־שֵׁרִית יִשְׂרָאֵל לֵב אֶחָד לְהַמְלִיךְ אֶת־דָּוִיד׃ ל׳
לט וַיִּהְיוּ־שָׁם עִם־דָּוִיד יָמִים שְׁלוֹשָׁה אֹכְלִים י״ב מ״ל בסיפרא
וְשׁוֹתִים כִּי־הֵכִינוּ לָהֶם אֲחֵיהֶם׃ מ וְגַם הַקְּרוֹבִים־ ו׳ ס׳ מ״ל
אֲלֵיהֶם עַד־יִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן וְנַפְתָּלִי מְבִיאִים ל׳
לֶחֶם בַּחֲמוֹרִים וּבַגְּמַלִּים וּבַפְּרָדִים ׀ וּבַבָּקָר ו׳ מ״ל. ב׳
מַאֲכָל־קֶמַח דְּבֵלִים וְצִמּוּקִים וְיַיִן וְשֶׁמֶן וּבָקָר ל׳. ל׳
וְצֹאן לָרֹב כִּי שִׂמְחָה בְּיִשְׂרָאֵל׃ יג א וַיִּוָּעַץ דָּוִיד
עִם־שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת לְכָל־נָגִיד׃ ב וַיֹּאמֶר

ב׳ יסור׳ לגנו דָּוִיד לְכֹל ׀ קְהַל יִשְׂרָאֵל אִם־עֲלֵיכֶם טוֹב וּמִן־
ל׳ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נִפְרְצָה נִשְׁלְחָה עַל־אַחֵינוּ הַנִּשְׁאָרִים
בְּכֹל אַרְצוֹת יִשְׂרָאֵל וְעִמָּהֶם הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
ל׳. ל׳ בְּעָרֵי מִגְרְשֵׁיהֶם וְיִקָּבְצוּ אֵלֵינוּ׃ ג וְנָסֵבָּה אֶת־
ב׳ וחס׳ אֲרוֹן אֱלֹהֵינוּ אֵלֵינוּ כִּי־לֹא דְרַשְׁנֻהוּ בִּימֵי שָׁאוּל׃
ג׳ ד וַיֹּאמְרוּ כָל־הַקָּהָל לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי־יָשַׁר הַדָּבָר
בְּעֵינֵי כָל־הָעָם׃ ה וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל
ל׳. ל׳ מִן־שִׁיחוֹר מִצְרַיִם וְעַד־לְבוֹא חֲמָת לְהָבִיא אֶת־
אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִקִּרְיַת יְעָרִים׃ ו וַיַּעַל דָּוִיד וְכָל־
ל׳ יִשְׂרָאֵל בַּעֲלָתָה אֶל־קִרְיַת יְעָרִים אֲשֶׁר לִיהוּדָה
לְהַעֲלוֹת מִשָּׁם אֵת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים ׀ יְהוָה יוֹשֵׁב
ב׳ הַכְּרוּבִים אֲשֶׁר־נִקְרָא שֵׁם׃ ז וַיַּרְכִּיבוּ אֶת־אֲרוֹן
ל׳ וחד חס׳ עגלה הָאֱלֹהִים עַל־עֲגָלָה חֲדָשָׁה מִבֵּית אֲבִינָדָב וְעֻזָּא
וְאַחְיוֹ נֹהֲגִים בָּעֲגָלָה׃ ח וְדָוִיד וְכָל־יִשְׂרָאֵל
ב׳ ח׳ הס׳ וח׳ מלא מְשַׂחֲקִים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים בְּכָל־עֹז וּבְשִׁירִים

רשי

ומתוך כך יעמדו הם כעורכי המלחמה וי"מ לעדור כמו לערוך מלחמה : בלא לב ולב . מפורש בד"ה בין במתכוין בין שלא במתכוין היו מנצחין : (לח) וגם כל שרית ישראל לב אחד להמליך את דוד . אע"פ שלא באו לחברון לכך שארית חסר אלף כלומר אפי' שארית לא היה שלא נשתיירו כי אם מעט כי כולם באו לחברון בשמחה : (לט) ויהיו שם עם דוד ימים שלשה. ואל תתמה היכן לקחו כל החיל הזה כל כך אכילה ושתיה שהיה מספיק להם כי אחיהם הכינו להם מקודם לכן : (מ) כי שמחה בישראל . שהיה להם מלך מצליח ומשכיל : (א) ויועץ דוד עם שרי אלפים . שאמר להם דוד כבר עסקתם בתקנתכם להיות לכם מלך להושיע לכם ועתה תעסקו בכבוד אלהים : (ב) נפרצה נשלחה . נפרצה אותה גדר שהיתה גדורה עד עתה שלא דרש שום אדם לאלהים ונשלחה על אחינו הנשארים משום כבוד הארון : (ה) מן שיחור מצרים ועד לבא חמת. דוגמא מלבוא חמת עד נחל מצרים : (ו) בעלתה אל קרית . פתרון בעלתה שהיא קרית יערים : להעלות משם וגומר . כדכתיב (בשמואל ב' ו') אשר נקרא שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו. כלומר שמו של הקב"ה נקרא על הארון אעפ"י שגלה ארון לפלשתים לא זז ממנו שם הזה שנתקדש : (ז) וירכיבו את ארון האלהים על עגלה חדשה . מה ראה דוד שהרכיבו על עגלה חדשה ולא במשא הלוים כאשר עשה כשהביא אותו משם לציון באחרונה לפי שאמר דוד כל עומת שבא אלי כשהשיבוהו פלשתים על עגלה חדשה כדכתיב וישימו את הארון ה' על עגלה וגו' לפיכך נענש : עזא ואחיו . בני אבינדב היו כדכתיב בשמואל (שם א' ו') : נוהגים בעגלה . כמנהג נוהגי עגלה אחד הולך לפני העגלה ומייסר' בדרך ישרה ואחד בצד העגלה שלא תהפוך ליפול וכן כתיב (שמואל ה' ו') ואחיו הולך לפני הארון ועזא

רדק

פי' ולעדור ולערוך . וכן עודרי מערכה וכן לאורות פי' מערכות ולזה יקרא מערכת הצאן עדר . ופי' הפסוק כי אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב . כלומר שלא היה להם שתי לבבות כי אם לב אחד שלם אל דוד . ובד"ר בלא לב ולב בין במתכוין בין בלא מתכוין היו מנצחים : וגם כל שרית ישראל . כמו שארית וכן יתן את שלתך . כמו שאלתך : (א) לכל נגיד . כלומר לכל נגיד שבהם קרא להתיעץ : (ב) נפרצה נשלחה על אחינו . כלומר נשלחה מלאכים הנה והנה בכל מקום . ונפרצה כמו ופרצת ימה וקדמה . והכל ענין התפשטות הדברים לרב . וזהו שאמר בספר שמואל ויוסף עוד דוד . כלומר אסף עוד מישראל על אשר היו אותו בהמליכו כמו שאמר הנה כי לא דרשנוהו בימי שאול כי הוא החריב נוב עיר הכהנים וכתיב בו ולא דרש בה' : (ד) כי ישר הדבר בעיני כל העם . פעל עבר כי הוא חציו פתח : (ו) בעלתה אל קרית יערים . נקראת גם כן בעלה כמו שאומר בספר יהושע ותאר הגבול בעלה כי היא קרית יערים וכן אמר אל קרית בעל הוא קרית יערים עיר בני יהודה וכן אמר בספר שמואל מבעלי יהודה ושם היה הארון מיום אשר שב משדה פלשתים עשרים שנה עד אשר העלו דוד משם : אשר נקרא שם . ובספר שמואל פי' שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו לפיכך נקרא שם ומה שקראו במקום הזה כן מה שלא קראו כן במקום

מצודת דוד

על פיהם יצאו ויבאו וכאומר והרי היא כאילו באו כולם : (לג) ולעדור בלא לב ולב . ר"ל ובאו לערוך מלחמה בעבורו בלבב שלם ולא באו לערוך בלב ולב והוא ענין רמיה וכן בלב ולב ידברו (תהלי' יב) ע"ש שנראה כאלו מדבר ועושה בשליחות לב הא' ולב האחר בל עמו והוא ענין מליצה : (לז) בכל כלי. ר"ל בכל כלי זיין אשר יוצאים בהם בצבא מלחמה : (לח) בלבב שלם. כי רכי הלבב אף בעת יערכו מלחמה לבם חלוק אם ללחום אם לחדול אבל כל אלה לא כן המה : כל שרית ישראל . הנשארים בארצם ולא באו : לב אחד . ר"ל מבלי רמיה ולא בלב ולב : (לט) כי הכינו . ולכן מצאו די ספוקם : אחיהם . הבריהם אנשי חברון : (מ) הקרובים אליהם . הסמוכים לאנשי חברון : עד יששכר וכו' . ואף כי נחלתם היה בקצה גבול א"י כמ"ש ביהושע מ"מ קרובים היו מבני עבר הירדן . ובבקר . טעונים על הבקר : מאכל קמח . גם הביאו מיני מאכל עשוי מקמח : כי שמחה בישראל. שמחה היתה בישראל על שהמליכו מלך משכיל ומוצלח ולזה הרבו להביא כל אלה לעשות משתה ושמחה : יג (א) לכל נגיד . ר"ל לא נתייעץ עם כולם כ"א את כל הנגיד אשר בהם ר"ל המובהרים : (ב) ויאמר דוד . לאחר שהסכימו הנגידים על הדבר אמר לכל ישראל אם הדבר טוב בעיניכם ואם מה' יצא הדבר להסכים על ידינו : נפרצה . נתחזקה ונבלהה בעבור אחינו הנשארים בארצם ולא באו עמכם : ועמהם . ר"ל ובעבור הכהנים והלוים אשר עמהם : בערי מגרשיהם . נקראים כן על כי אשר כל עריהם היה מגרש סביב להן : (ג) ונסבה וכו' . לדרוש בו ברכת עם להרבות כבוד הארון : אלינו . אל ירושלים המרובה באוכלוסין כי לא דרשנוהו בכבוד הראוי לו : ימי שאול. כי בעבור שהרג נוב עיר הכהנים משרתי הארון בזה כאלו מיעט כבוד הארון : עד לבא חמת . עד המקום שבאים בו לחמת מקצה גבול א"י עד קצהו : מקרית יערים. כי שם היה מעת שהחזירוהו הפלשתים כמ"ש בש"א : (ו) בעלתה . קרית יערים נקראה גם קרית בעל כמ"ש ביהושע : יושב הכרובים . אשר על הארון : אשר נקרא שם . ר"ל אשר נקרא עליו שם ה' המפור וכש"ב נאמר שם ה' : (ז) מבית אבינדב . כי בביתו היה הארון : נוהגים בעגלה . היו מנהיגים הבקר המושכים בעגלה למשכו : (ח) משחקים . משמחים לפני הארון בכל כח : ובשירים . שרנו בפה להלל לה' ואף בכנורות וכו'

מצודת ציון

ענינו כמו ולערוך וע"ש זה נקראים מערכת וקבוצת המקנה בשם עדר : (לח) עודרי מערכה . עורכי מערכה : שרית . כמו שארית ונפלה האל"ף ודוגמתו יתן ה' את שלתך (ש"א א) והוא כמו שאלתך : (מ) ובפרדים . הם הבאים מן הסוס והחמור : דבלים . תאנים יבשים דרוכות יחד ונעשים גוף אחד : וצמוקים . ענבים יבשים : יג (ב) נפרצה . נתחזקה כמו מה פרצת (בראשית לח) : (ג) ונסבה . מלשון סבוב : (ה) שיחור . הוא נילוס

כ״שהסכל הולך לכו חסר. וגם אלהיהם עם נסיכיהם ועם כלי חמדתם. וגם של תשלו לה מן הצבתים. וגם את רות המואביה אשת מחלון: ונתתם ו׳ קמצי׳ וסי׳ ואנפת בם

ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמצלתים ובחצצרות׃
ט ויבאו עד־גרן כידן וישלח עזא את־ידו לאחז (ל׳ חס׳)
את־הארון כי שמטו הבקר׃ י ויחר־אף יהוה (ל׳)
בעזא ויכהו על אשר־שלח ידו על־הארון וימת
שם לפני אלהים׃ יא ויחר לדויד כי־פרץ יהוה (ל׳ וכל תלים דכו׳)
פרץ בעזא ויקרא למקום ההוא פרץ עזא עד
היום הזה׃ יב ויירא דויד את־האלהים ביום ההוא (י״ב ויראה את האלהים ו׳ בליפנא)
לאמר היך אביא אלי את ארון האלהים׃ יג ולא־ (ל׳ וחד והיך יוכל.)
הסיר דויד את־הארון אליו אל־עיר דויד ויטהו (ג׳)
אל־בית־עבד אדם הגתי׃ יד וישב ארון האלהים
עם־בית עבד אדם בביתו שלשה חדשים ויברך
יהוה את־בית עבד־אדם ואת־כל־אשר־לו׃
יד א וישלח חירם מלך־צר מלאכים אל־ (חורם ק׳)
דויד ועצי ארזים וחרשי קיר וחרשי עצים לבנות (ל׳)
לו בית׃ ב וידע דויד כי־הכינו יהוה למלך על־ (כ״ט)
ישראל כי־נשאת למעלה מלכותו בעבור עמו (ב׳)
ישראל׃ ג ויקח דויד עוד נשים בירושלם (ד׳)
ויולד דויד עוד בנים ובנות׃ ד ואלה שמות (ד׳)
הילודים אשר היו־לו בירושלם שמוע ושובב (ל׳ ומ״ל)
נתן ושלמה׃ ה ויבחר ואלישוע ואלפלט׃ ו ונגה (ל׳. ל׳)
ונפג ויפיע׃ ז ואלישמע ובעלידע ואליפלט׃ (ל׳)
ח וישמעו פלשתים כי־נמשח דויד למלך
על־כל־ישראל ויעלו כל־פלשתים לבקש את־ (ב׳ דסמי׳)
דויד וישמע דויד ויצא לפניהם׃ ט ופלשתים
באו ויפשטו בעמק רפאים׃ י וישאל דויד
באלהים לאמר האעלה על־פלשתיים ונתתם (שאל׳ באלהי׳ ז׳ בליש׳)
בידי ויאמר לו יהוה עלה ונתתים בידך׃ (יתיר י׳. ו׳)
יא ויעלו בבעל־פרצים ויכם שם דויד ויאמר (ד׳)
דויד פרץ האלהים את־אויבי בידי כפרץ מים (י״א מ״ל. ד׳)
על־כן קראו שם־המקום ההוא בעל פרצים׃ (ה׳)
יב ויעזבו־שם את־אלהיהם ויאמר דויד וישרפו (ל׳)
באש׃ יג ויסיפו עוד פלשתים ויפשטו (ד׳ כ״כ)

׳תולדות אהרן ויבאו עד גורן. סוטס לב: ויאמר דוד וישרפו. ע״ג מד (ע״ג מב):

רד״ק

במקום אחר לפי שנתקדש שמו של הקב״ה עליו בהיותו בשדה פלשתים: (ט) עד גורן כידון. ובספר שמואל גורן נכון ושני שמות היו לו ואפשר כי נקרא כידון על שמת שם עזא מענין ירמו עיניו כידו: (י) על אשר שלח ידו על הארון. והוא לא היה לוי ובזה שגה דוד כי על ידי הלוים היה לו להביאו ולא בעגלה כמו שכתוב ולבני קהת לא נתן כי עבדת הקדש עליהם בכתף ישאו וכן התודה הוא חטאו ואמר כי לא לשאת ארון האלהים כי אם הלוים ואמר פרץ השם בנו כי לא דרשנוהו כמשפט והענין אשר שגה דוד בזה הענין והוא מקרא מפורש חשב כי לא יהיה חטא בזה אם ישאוהו בעגלה אף על פי שכתוב בכתף ישאו כי אמר באותו זמן במדבר צוה השם כן לפי שהיה המשכן נשא בעגלות צוה לשאת הארון בכתף. להורות כי קדושת הארון גדולה מקדושת המשכן אבל בזמן שלא יהיה שם משכן חשב שאין חטא אם ישא בעגלה ועוד כי בעגלה בא משדה פלשתים ובזה שגה: (יב) היך אביא אלי. כמו איך כי אותיות אהו״י מתחלפים. וכן בה״א והיך יוכל עבד אדוני זה: (יג) בית עובד אדום הגתי. לוי היה ומן השוערים היה כמו שכתוב ועובד אדום ויואל השוערים. וקראו גתי לפי שהתגורר בגת: (ב) וידע דוד כי הכינו לפי שראה המלכים היו שולחים לו המנחה: (ח) לבקש את דוד. להלחם עמו

רש״י

ועזא בצד העגלה (שם) לפיכך שלח עזא את ידו לאחוז בארון כששמטו הבקר ולכך נענש. כאן כתיב בכל עוז ובשמואל (שם) כתיב בכל עצי ברושים בכל עצי כלי שיר וכאן פתרון בכל עוז כלי שיר: (ח) ובשירי׳ ובכנורות ובנבלים ובתפים. כולם כלי שיר הם אבל מצלתים כלי שיר היה ולא היה עשוי כ״א להשמעת קול ודוגמתו כלי שיר שקורין פויקי״ן בל״א שמכין עליו במקלות והוא משמיע קול וכן מוכיח לקמן (שם ו׳) ובמצלתי׳ משמיעים וכתיב (טו) והמשוררים הימן אסף ואיתן במצלתים נחשת להשמיע ועוד למטה כתיב בשיר בית ה׳ במצלתים וגומר (לקמן כ״ה) ועל שם כך נקרא מצלתים וכן יירש הצלצל (דברים כ״ח) מין ארבה המשמיע קול כדכתיב בנבואת (יואל ב׳) על הארבה כקול מרכבות על ראשי ההרים ירקדון וגומר: עד גורן כידון. שם מקום. (י) ויכהו על אשר שלח ידו על הארון. והוא שכתוב בשמואל (ב׳ ו׳) ויכהו שם אלהים על השל פתרון על השלה על שאחז בארון ודוגמתו (במלכים א׳ כ״א) הכלבים יאכלו את בשר איזבל בחל יזרעאל ופסוק אחר כתיב בחלק יזרעאל (שם ב׳ ט) כך נפרש כאן על השל השלה: וימת שם לפני אלהים. לפני ארון אלהים (בשמואל ב׳ ו׳) כתיב וימת שם עם ארון האלהים: (יב) ויירא דוד את האלהים לאמר. מה הוא ירא לאמר שאמר איך אביא אלי ארון ה׳: (יג) הגתי. מגת היה בתחילה מקודם היה מתגורר בגתי ולוי היה כדכתיב (לקמן ט״ו) ויאמר דוד לשרי הלוים להעמיד את אחיהם המשוררים וכתיב בסמוך (שם) ועובד אדום ויחיה שוערים לארון: (א) וישלח חירם מלך צור. מפורש בב״ר למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט יהודה כן עשה חירה העדולמי ליהודה: וחרשי קיר וחרשי עצים. אומנים: (ב) וידע דוד כי הכינו ה׳ למלך כשראה ששלחו לו מלכי עמים תשורות: (ג) ויקח דויד וגו׳. וכל זה חזקו של דוד: (ח) וישמעו פלשתים כי נמשח דויד למלך על כל ישראל ויעלו כל פלשתים. לפי שפלשתים היו מושלים כל הימים עד שבא שאול ודוד כדכתיב (שופטים ט״ו) בשמשון ויאמרו לשמשון הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים וכן (בשמואל א׳ ד׳) התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים כאשר עבדו לכם וגו׳ וכן למעלה בפרשה זו ויראו כל איש ישראל וגומר ויעזבו עריהם וינוסו ויבאו פלשתים וישבו בהם באותן ז׳ שנים שמלך דוד בחברון לבד לא אמרו דבר ולא חששו על שמלך דוד על חברון כי אמרו מה לנו שמא נגיד או שר מנהו לדוד על חברון אבל כשנמשח למלך על כל ישראל אז עלו כל הפלשתים לבקש את דוד שלא רצו שיהא מלך בישראל אלא שעוד הם יהיו מושלים עליהם: (י) וישאל דויד באלהים. ע״י אורים ותומים: (יא) ויעלו בבעל פרצים. שנקרא אחרי כן בעל פרצים על שם מעשה אשר פרץ האלהים את אויביו בידו שנכסו

מצודת ציון

הנבלים: (ח) ובמצלתים. הם שני כלי נחושת ומקישים זה בזה להשמיע קול גדול כמו בצלצלי שמע (תהלים קנ): (ט) כידון. ובש״ב נאמר נכון ובשתי השמות היתה נקראת: שמטו. ענין הנטה ממקומו כמו ויאמר שמטוה (מ״ב ט): (יא) פרץ. מל׳ פרצה ושבר: (יב) היך. כמו איך באהו״י וכן והיך יוכל עבד אדוני (דניאל י): יד (ט) ויפשטו. מל׳ התפשטות ושטיחה וכדרך הנלחמים

מצודת דוד

והם מיני כלי שיר: (ט) וישלח. הושיט את ידו: כי שמטו הבקר. נטהו ממקומו והשב שיפול מעל העגלה: (י) ויחר. על מיעוט האמונה בה׳ לחשוב שיפול ארונו וזה על אשר שלח וכו׳: לפני אלהים. לפני ארון אלהים: (יא) ויחר לדוד. חרה על עצמו וכדרך המיצר ונבהל: כי פרץ. בעבור דאגת הפרץ: (יב) את האלהים. את ארון האלהים בחשבו שא״א להזהר בקדושתו וזה לאמר וכו׳:

(יג) ויטהו. נטה אותו מדרך עיר דוד להוליכו אל בית עובד וכו׳: (יד) עם בית. סמוך לבית מושבו כי יחד לו חדר בביתו: ויברך וכו׳. בעבור שעמד הארון אצלו וכן נאמר בש״ב: יד (א) ועצי ארזים. ובידם עצי ארזים: וחרשי. גם שלח לו אומנים הבונים קיר אבנים ובנין עצים: (ב) וידע דוד. במה שעם לא ידעו יעבדוהו ידע שה׳ הכינו למלך: בעבור עמו. ר״ל גם ידע אשר בעבור ישראל נשאת מלכותו למעלה ולא חלה הדבר בעצמו: (ד) שמוע. הוא שמעא האמור למעלה ולא הסבה כסדר תולדותם כי שלמה היה הראשון: (ה) ואלישוע. הוא אלישמע האמור למעלה: (ז) ובעלידע. הוא אלידע האמור למעלה: (ח) כל פלשתים על

ינ׳תם . וחברו דד״ה . וסלחת לעמך אשר חטאו . לקוח את הספרים . עשה לך מוסרות . וישאל דויד בה׳ לאמר האעלה דד״ה : צוהו י׳ וסי׳ נמסר בסדר נח ובמלכים חלק א׳ סימן ט״ו : לשאת כ״ד וסי׳ כי היה רכושם רב . אשר שלח יוסף לשאת . אשר שלח פרעה לשאת אתו ותחי . לשאת את הארן בהם . לשאת את השלחן . תעשה לו מתחת לזרו נבוב לחות תעשה . לשאת את הארן בהם דויקהל . את השלחן . ודבתריה עשה לו מתחת לזרו . נבוב לחות עשה . לשאת את כל העם הזה . לשאת את עון העדה לכפר . לשאת חטא למות . לשאת את ארון ברית ה׳ . ויכנע מדין לפני בני ישראל . ובחור אתו מכל שבטי ישראל . הלשלול שלל אתה בא . האיפה והבת .

בָּעֵמֶק׃ יד וַיִּשְׁאַל עוֹד דָּוִיד בֵּאלֹהִים וַיֹּאמֶר לוֹ ז׳ בלישנ׳
הָאֱלֹהִים לֹא תַעֲלֶה אַחֲרֵיהֶם הָסֵב מֵעֲלֵיהֶם וּבָאתָ
ל״ג ל׳ לָהֶם מִמּוּל הַבְּכָאִים׃ טו וִיהִי כְּשָׁמְעֲךָ אֶת־קוֹל
ד׳ הַצְּעָדָה בְּרָאשֵׁי הַבְּכָאִים אָז תֵּצֵא בַמִּלְחָמָה
כִּי־יָצָא הָאֱלֹהִים לְפָנֶיךָ לְהַכּוֹת אֶת־מַחֲנֵה
י׳ פְלִשְׁתִּים׃ טז וַיַּעַשׂ דָּוִיד כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ הָאֱלֹהִים
ל׳ וַיַּכּוּ אֶת־מַחֲנֵה פְלִשְׁתִּים מִגִּבְעוֹן וְעַד־גָּזְרָה׃
יז וַיֵּצֵא שֵׁם־דָּוִיד בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וַיהוָה נָתַן אֶת־
פַּחְדּוֹ עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ טו א וַיַּעַשׂ־לוֹ בָתִּים בְּעִיר
דָּוִיד וַיָּכֶן מָקוֹם לַאֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיֶּט־לוֹ אֹהֶל׃
כ״ד. כ״ח ב אָז אָמַר דָּוִיד לֹא לָשֵׂאת אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
כ״ד כִּי אִם־הַלְוִיִּם כִּי־בָם ׀ בָּחַר יְהוָה לָשֵׂאת אֶת־
כ״ח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וּלְשָׁרְתוֹ עַד־עוֹלָם׃
י״ג וכל עזר׳ דכו׳ במ״א ג וַיַּקְהֵל דָּוִיד אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְרוּשָׁלִָם לְהַעֲלוֹת
כ״ח אֶת־אֲרוֹן יְהוָה אֶל־מְקוֹמוֹ אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ׃
ד׳ ד וַיֶּאֱסֹף דָּוִיד אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וְאֶת־הַלְוִיִּם׃
ה לִבְנֵי קְהָת אוּרִיאֵל הַשָּׂר וְאֶחָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים׃
ו לִבְנֵי מְרָרִי עֲשָׂיָה הַשָּׂר וְאֶחָיו מָאתַיִם
וְעֶשְׂרִים׃ ז לִבְנֵי גֵרְשׁוֹם יוֹאֵל הַשָּׂר וְאֶחָיו
מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים׃ ח לִבְנֵי אֱלִיצָפָן שְׁמַעְיָה

הַשָּׂר וְאֶחָיו מָאתָיִם׃ ט לִבְנֵי חֶבְרוֹן אֱלִיאֵל
הַשָּׂר וְאֶחָיו שְׁמוֹנִים׃ י לִבְנֵי עֻזִּיאֵל עַמִּינָדָב
הַשָּׂר וְאֶחָיו מֵאָה וּשְׁנֵים עָשָׂר׃ יא וַיִּקְרָא
ג׳ דָוִיד לְצָדוֹק וּלְאֶבְיָתָר הַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם לְאוּרִיאֵל
עֲשָׂיָה וְיוֹאֵל שְׁמַעְיָה וֶאֱלִיאֵל וְעַמִּינָדָב׃ יב וַיֹּאמֶר
לָהֶם אַתֶּם רָאשֵׁי הָאָבוֹת לַלְוִיִּם הִתְקַדְּשׁוּ אַתֶּם
וַאֲחֵיכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֵת אֲרוֹן יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
ח׳ בטעם אֶל־הֲכִינוֹתִי לוֹ׃ יג כִּי לְמַבָּרִאשׁוֹנָה לֹא אַתֶּם פָּרַץ
ב׳ וחס׳ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּנוּ כִּי־לֹא דְרַשְׁנֻהוּ כַּמִּשְׁפָּט׃
ג׳ יד וַיִּתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־הַלְוִיִּם אֵת
ג׳ אֲרוֹן הָאֱלֹהִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה כִּדְבַר יְהוָה
ל׳ בִּכְתֵפָם בַּמֹּטוֹת עֲלֵיהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר דָּוִיד
לְשָׂרֵי הַלְוִיִּם לְהַעֲמִיד אֶת־אֲחֵיהֶם הַמְשֹׁרְרִים
ג׳ ב׳ מ״ג וא׳ חס׳ בִּכְלֵי־שִׁיר נְבָלִים וְכִנֹּרוֹת וּמְצִלְתָּיִם מַשְׁמִיעִים
לְהָרִים־בְּקוֹל לְשִׂמְחָה׃ יז וַיַּעֲמִידוּ הַלְוִיִּם
ד׳ אֵת הֵימָן בֶּן־יוֹאֵל וּמִן־אֶחָיו אָסָף בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ
ל׳ וּמִן־בְּנֵי מְרָרִי אֲחֵיהֶם אֵיתָן בֶּן־קוּשָׁיָהוּ׃ יח וְעִמָּהֶם
ה׳ קמ״ץ כפ׳ ל׳ יחד אֲחֵיהֶם הַמִּשְׁנִים זְכַרְיָהוּ בֵּן וְיַעֲזִיאֵל וּשְׁמִירָמוֹת
והמכנים ד׳ וִיחִיאֵל וְעֻנִּי אֱלִיאָב וּבְנָיָהוּ וּמַעֲשֵׂיָהוּ וּמַתִּתְיָהוּ

רש״י

שנשו ונפרצו זה מעל זה: כפרץ מים. כגלי מים שנפרצי׳ ממקומם ונופלים למקום אחר : (יד) הסב מעליהם . אמרה מדת הדין לפני המקום רבש״ע למה העברת את שאול מלפני דוד אמר לה על שלא המתין לשמואל שבעת ימים כאשר צוהו אמר לה הקב״ה אכסה עתה את דוד הסב מעליהם וגו׳ וכל זה שמר דוד : (ב) כי אם הלוים כי בם בחר . כלומר בלוים בחר ולא בעגלה שלפי שהרכבנוהו בעגלה נענש עוזא וזהו שאמר למטה כי למבראשונה לא אתם פרץ ה׳ אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט שהרכבנוהו בעגלה : (טו) כדבר ה׳ בכתפם. לשאת אותו ולא ממש בכתפם כי אם במוטות עליהם : (יח) ועמהם אחיהם המשנים. משנה להם לשוערים: זכריהו בן. כך שמו וכל אלו משוררים ושוערים היו בדרך שהביאו את הארון והמשוררים והשוערים שהעמיד דוד לאחר שנתנו הארון אל האהל אשר נטה לו דוד ובמשכן שילה היו שוערים ובדרך לא היו שוערים לפי שלא הוצרכו כל כך כי אם היה אומר לבן היה דומה מן בנים : השוערים . שהיו שוערים לארון אחר

רד״ק

עמו : (יד) ממול הבכאים . פי׳ בו תנתני״ם : (יב) אל הכינותי לו . פי׳ אל המקום אשר הכינותי . וכן מהשלל הביאו כמו אשר הביאו ואחרים זולתו כמו שהבאתי אותם בספר מכלל בחלק הראשון מן הספר : (יג) כי למבראשונה לא אתם . כלומר לא הייתם אתם בראשונה כשנשאו אותו מבית אבינדב לפיכך פרץ ה׳ אלהינו בנו : כי לא דרשנוהו כמשפט . כי המשפט לאלהים הוא כמו שכתוב בתורת משה לשאת אותו הלוים בכתפם במוטות . ומ״ם למבראשונה פתוחה ומשפטה חיר״ק על המנהג . וכן לא התקדשו למדי . חלקו מחמאות פיו : (יח) ועמהם המשנים . שניים להם כמו משנה למלך . כמו שאמר אסף הראש ומשנהו זכריה : זכריה בן . כך היה שמו בן . וכן פי׳ אדוני אבי ז״ל לבן הנזכר בספר תהלים כי על זה המשורר אומר שהוא נגן אותו המזמור שעשה דוד על מות גלית ומכו פלשתים . ואעפ״י שלמ״ד לבן פתוחה שתורה על ה״א הידיעה וה״א הידיעה לא תבא על שם אדם באה כאן בה״א הידיעה להודיע כי הוא המשורר שהגיעו לארון באהל אשר נטה לו . או היו שוערים מתחילה כשהיה הארון בשילה ובנוב

מצודת דוד

על כי ידעו מגבורתו לזה עלו כולם לבקשו ולהלחם בו : (יא) בבעל פרצי׳. הוא עמק רפאים ואמר ע״ש סופו שקראוהו בעל פרצים : כפרץ מים . ר״ל פתאום כמים שוטפים פורצים גדר : (יד) לא תעלה אחריהם. רצה לומר לא תלך בדרך המיומן אך הסב מהם ללכת בדרך עקלתון ותבוא עליהם ממול אילני הבכאים אשר גדלו שם : (טו) כשמעך. כאשר תשמע קול צעדה וכו׳ אז תלחם כי אז יצא האלהים לפניך וכו׳ ר״ל אז שלח מלאכו להכות בהם (ועם שאין מעצור לה׳ להושיע מבלי התבולות הסבוב ומבלי קביעות זמן מ״מ אמר כן לנסותו הישמור מצותיו בדבר המלחמה או יקל בעיניו כאשר הקל בהם שאול) : (טז) מגבעון . בדרך נוסם מגבעון עד בואם לגזר : טו (א) ויכן וכו׳. הכין מקום על הארון ופירש עליו אוהל : (ב) אז . כשמת עזא על אשר שלח ידו בארון : כי בם בחר ה׳ . ולא יבוא בידם המכשול שנכשל בו עזא : (ג) להעלות. מבית עובד אדום : (ה) לבני קהת . היו הבאים אוריאל השר וחביריו : (יב) אתם ראשי וכו׳ . ועליכם הדבר : התקדשו . הטהרו : אל הכינותי . אל מקום אשר הכינותי לו : (יג) כי למבראשונה . בהעלאה הראשונה מקרית יערים לא אתם . לא הייתם אתם המעלים ולזה נתגלגל הדבר שפרץ ה׳ בעוזא כי לא דרשנוהו כמשפט התורה שאמרה שבני לוי ישאו את הארון ויעבור זה באה התקלה : (טו) בכתפם . לא בעגלה ע״י הבקר כי אם בכתפם בהבדים אשר שמו עליהם : (טז) ומצלתים משמיעים . המשמיעים קול גדול וכן נאמר בצלצלי שמע (תהלים ק״ן) : לשמחה . לעורר השמחה בעת העלות הארון : (יח) המשנים . שניים להם במעלה : זכריהו בן . כך שמו : השוערים . שהיו שוערים מאז כשהיה הארון בשילה

מצודת ציון

שנלחמים : (יד) הבכאים . הם אילני תותים וכן עוברי בעמק הבכא (תהלים פד) : (טו) הצעדה . מל׳ צעד ופסיעות : (טז) מגבעון . ובש״ב נאמר גבע והיא היא : במשא

לא יוכל ה' לשאת . אז אמר דוד לא לשאת ב' בו . וגם ללוים אין לשאת : נשקפה ד' וסי' בעד החלון נשקפה ותיבב . ומיכל בת שאול נשקפה . וחבירו דד"ה . כי רעה

וֶאֱלִיפְלֵהוּ וּמִקְנֵיָהוּ וְעֹבֵד אֱדֹם וִיעִיאֵל הַשֹּׁעֲרִים׃
יט וְהַמְשֹׁרְרִים הֵימָן אָסָף וְאֵיתָן בִּמְצִלְתַּיִם נְחֹשֶׁת
לְהַשְׁמִיעַ׃ כ וּזְכַרְיָה וַעֲזִיאֵל וּשְׁמִירָמוֹת וִיחִיאֵל
וְעֻנִּי וֶאֱלִיאָב וּמַעֲשֵׂיָהוּ וּבְנָיָהוּ בִּנְבָלִים עַל־
עֲלָמוֹת׃ כא וּמַתִּתְיָהוּ וֶאֱלִיפְלֵהוּ וּמִקְנֵיָהוּ וְעֹבֵד
אֱדֹם וִיעִיאֵל וַעֲזַזְיָהוּ בְּכִנֹּרוֹת עַל־הַשְּׁמִינִית לְנַצֵּחַ׃
כב וּכְנַנְיָהוּ שַׂר־הַלְוִיִּם בְּמַשָּׂא יָסֹר בַּמַּשָּׂא כִּי
מֵבִין הוּא׃ כג וּבֶרֶכְיָה וְאֶלְקָנָה שֹׁעֲרִים לָאָרוֹן׃
כד וּשְׁבַנְיָהוּ וְיוֹשָׁפָט וּנְתַנְאֵל וַעֲמָשַׂי וּזְכַרְיָהוּ
וּבְנָיָהוּ וֶאֱלִיעֶזֶר הַכֹּהֲנִים מַחְצְצְרִים בַּחֲצֹצְרוֹת
לִפְנֵי אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְעֹבֵד אֱדֹם וִיחִיָּה שֹׁעֲרִים
לָאָרוֹן׃ כה וַיְהִי דָוִיד וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׂרֵי
הָאֲלָפִים הַהֹלְכִים לְהַעֲלוֹת אֶת־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה
מִן־בֵּית עֹבֵד־אֱדֹם בְּשִׂמְחָה׃ כו וַיְהִי בֶּעְזֹר
הָאֱלֹהִים אֶת־הַלְוִיִּם נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה
וַיִּזְבְּחוּ שִׁבְעָה־פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃ כז וְדָוִיד
מְכֻרְבָּל ׀ בִּמְעִיל בּוּץ וְכָל־הַלְוִיִּם הַנֹּשְׂאִים אֶת־
הָאָרוֹן וְהַמְשֹׁרְרִים וּכְנַנְיָה הַשַּׂר הַמַּשָּׂא הַמְשֹׁרְרִים
וְעַל־דָּוִיד אֵפוֹד בָּד׃ כח וְכָל־יִשְׂרָאֵל מַעֲלִים אֶת־
אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה בִּתְרוּעָה וּבְקוֹל שׁוֹפָר וּבַחֲצֹצְרוֹת
וּבִמְצִלְתָּיִם מַשְׁמִעִים בִּנְבָלִים וְכִנֹּרוֹת׃ כט וַיְהִי
אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה בָּא עַד־עִיר דָּוִיד וּמִיכַל בַּת־
שָׁאוּל נִשְׁקְפָה ׀ בְּעַד הַחַלּוֹן וַתֵּרֶא אֶת־הַמֶּלֶךְ
דָּוִיד מְרַקֵּד וּמְשַׂחֵק וַתִּבֶז לוֹ בְּלִבָּהּ׃
טז א וַיָּבִיאוּ אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיַּצִּיגוּ אֹתוֹ בְּתוֹךְ
הָאֹהֶל אֲשֶׁר נָטָה־לוֹ דָּוִיד וַיַּקְרִיבוּ עֹלוֹת וּשְׁלָמִים
לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃ ב וַיְכַל דָּוִיד מֵהַעֲלוֹת הָעֹלָה
וְהַשְּׁלָמִים וַיְבָרֶךְ אֶת־הָעָם בְּשֵׁם יְהוָה׃
ג וַיְחַלֵּק לְכָל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל מֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה
לְאִישׁ כִּכַּר־לֶחֶם וְאֶשְׁפָּר וַאֲשִׁישָׁה׃ ד וַיִּתֵּן

תולדות אהרן וכנויו . ערכין יא: ויזכמו . סוטס לס *

רדק

ובנוב ובגבעון : (כב) יסר . הלוים במשא : כי מבין הוא . פי' למד חכמת השיר שהיתה לו והיה שר וגדול בנבואה כי מבין הוא . וי"מ במשא בהגבהת הקול מן וישא את קולו כלומר היה שר וגדול על כולם בנשיאת הקול בשיר . ויסר הוא כתוב בסמ"ך והוא כמו בשי"ן וכן כול' שרי סופרי'. כמו שרי בשי"ן: (כד) מחצרי'. כתוב בשני לדי והראשונה נקראת והשנית אינה נקראת . וכן יששכר שי"ן הראשונה נקראת והשנית אינה נקראת . וכן ומחייאל ילד את מתושאל. וכן ירמייה בן שלמייה הראשונה נקראת והשנייה אינה נקראת : שוערים לארון . כלומר אעפ"י שאיו שוערים היו גם כן משוררים : (כו) ויהי בעזר האלהים את הלוים . בית בעזר בסגול ומשפטו בפתח על המנהג . וטעם בעזר שלא נכשלו בנשאם הארון כאשר נכשלו בתחילה כשמת עוזא . ובספר שמואל אמר כי כאשר צעדו ששה צעדים זבחו זה הזבח . ורבותינו דרשו בעזר מכאן שהארון נושא את עצמו : (כז) מכרבל במעיל בוץ . מעוטף וכן בארמית פטשיהון וכרבלתהון ומעיל בוץ שאומר הנה הוא אפוד בד שאומר בספר שמואל וי"ת אפוד בד כרדוט דבוץ כי כן תרגם תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים כרדוטין : וכנניה השר המשא . השר הנסמך השר שר המשא . וכן הארון הברית ואחרים זולתם : (כח) משמיעי' בנבלים

רשי

כך שוערים לפיכך נעשו משוררים חוץ משנים ברכי' ואלקנה וכל זה היה בדרך אבל בבוא הארון היו משוררים שוערים: (יט) והמשוררים הימן אסף ואיתן וגו'. להשמיע קול הם היו ממונים על אותו כלי שיר : (כ) וזכריה ועזיאל וגו'. אלו שנאמרו בפסוק למעלה שהיו שוערים החזירו כאן לעשות משוררים : על עלמות . על אותן כלי שיר שמנגנין בהם אותן מזמורים למנצח על עלמות וגו': (כא) ומתתיהו ואליפלהו וגו' על השמינית לנצח. אותו כלי שיר שמנגנין עליו אותן מזמורים למנצח על השמינית : (כב) וכנניהו שר הלוים במשא . כמה היה שר במשא בנשאות השיר : יסר במשא . מייסר ומוכיח אותם על המשא בנגון נעימות שיר אם להרים קול אם להשפיל : כי מבין הוא. במשא בנשיאות הנגון ולשון מבין נופל על למוד השיר ודוגמא ויהי מספרם עם אחיהם מלמדי שיר לה' כל המבין וגומר וכתוב ויפילו גורלות וגו' מבין עם תלמיד : (כו) ויהי בעזר האלהים . רבותינו אמרו מכאן שהארון נושא את עצמו : (כז) ודוד מכרבל . כמו בדניאל בכרבלתהון דוגמא כרבלתא דתרנגולא : וכל הלוים . כמו כן מכורבלים במעיל בוץ ולפי שהיה דוד משורר כמו לוים לבש גם הוא לבושיהם שלבשו גם הם וראיה להבדיל כך היה מנהג מלכים ושרים של עובדי כוכבים ומזלות שאוכלים עם כהניהם כאוקם היו לבושים לבושי כהניהם : ועל דויד אפוד בד. כאותו אפוד של אהרן שהיה כמין שני לבדין אחד לפנים ואחד לאחור ומגיע עד מתניו והיה האזור ארוג ממנו וחגרו בו : (כט) ומיכל בת שאול וגומר . לפי שספר דברי הימים בשביל כבוד דוד הוא לפיכך אין כתוב כאן מה אמרה מיכל לדוד כמו שכתוב בשמואל מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקים כי זילותא של דוד היה שאמרה לו אשה כן : (ב) ויברך את העם בשם ה'. שנקרא על הארון כדכתיב למעלה את ארון האלהים ה' יושב הכרובים אשר נקרא שם : (ג) ואשפר . אחד מששה בפר : ואשישה . אחד מששה בהין ואשישה דוגמת אשישי ענבים (הושע ג') בלוחית : (ד) ולהזכיר ולהודות ולהלל . להזכיר לומר אותן שני מזמורים שכתוב בהם מזמור לדוד להזכיר (תילים ל"ח) ולהודות

מצודת ציון

טו (כב) במשא. מל' נשיאה והרמה: יסור . כמו ישור בשי"ן והוא מל' שר: (כז) מכורבל . מעוטף והוא מל' ארמי ודוגמתו פטשיהון וכרבלתהון (דניאל ג) ור"ל שעוטפיסון : במעיל. שם מלבוש העליון כעין שמעיל של כה"ג : בוץ . פשתן : (כט) נשקפה . ענין ראיה והבטה : בעד החלון . דרך החלון : מרקד . ענין דלוג וקפיצה של שמחה : ומשחק . ענין שמחה : טז (א) ויציגו . ענין עמידה : (ג) ואשפר . ענין מנה יפה והוא מל' אמרי שפר (שמות מט) : ואשישה . כן שם סכלי אשר ישימו

מצודת דוד

בשילה ובנב ובגבעון : (יט) במצלתים . ר"ל המה הקישו במצלתים של נחושת להשמיע קול גדול : (כ) על עלמות . ועל עלמות וגם הוא שם כ"ז ונזכר בתהלים : (כא) על השמינית . בכנור שיש בו שמנה נימין : לנצח . המנגנים יקראו מנצחים על כי דרכם לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעת הנעימה : (כב) במשא . בדבר הרמת הקול : יסור במשא . היה שר וגדול בענין הרמת הקול וכפל דברו : כי מבין הוא . בדבר הזה להרים הקול ולהכריע במקום הראוי : (כג) שערים לארון . מאז היו שוערים באהל הארון ועתה שבו להיות משוררים : (כד) מחצרים . היו מנגנים בחצוצרות ולתוספת ביאור אמר בחצוצרות וכן ותשרם שרשיה (תהלים ע') : ועבד אדם . אולי הוא אחר ולא זהו האמור למעלה : שערים לארון . גם המה היו מאז שוערים ושבו עתה להיות משוררים : (כה) בשמחה . חוזר על תחלת המקרא לומר ויהי דוד וכו' בשמחה : (כו) בעזר . ר"ל בעבור שעזרם האלהים ולא נכשלו בנשאם לזה זבחו הקרבנות הללו מלבד השור ומריא שזבחו אחר כל ששת הצעדים האמורים בש"ב : (כז) מכרבל . היה מעוטף במעיל של בוץ וכן כל הלוים וכו' : השר המשא המשררים . השר בהרמת קול על המשוררים : אפוד בד . מין לבוש עשויה כעין האפוד של כ"ג והיא מיוחדת להמתבודדים בעבודת ה' וכן נאמר בשמואל שהיה חגור אפוד בד עם כי היה לוי : (כח) ובקול שופר . הוא הקול פשוט : (כט) ארון ברית . הארון שמונחים בו הלוחות הכתובים בברית : ותבז . בזתה אותו בלבה בחשבה שאין מהראוי למלך להקל בכבודו כ"כ ועם שהוא לכבוד ארון ה' : טז (ב) בשם ה'. בהזכרת שם ה' : (ג) לאיש . ר"ל לכל אחד : (ד) משרתים . לכבד ולרבן

נשקפה מצפון. וא' ונשקפה על פני הישימון: כל סיפרא זכריהו וזכריהו במ"ז זכריה וזכריה וסי' זכריה בן משלמיה שוער. אסף הראש ומשנהו זכריה. וגדור ואחיו וזכריה. מקלות וזכריה ועזיאל. ובשנת שלש למלכו שלח. ורוח ה' לבשה את זכריה. והאנשים עשים באמונה: בקשו ז' דגשים וסימ' בקשו לי אשת בעלת אוב. דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד דתהלות. וחברו דד"ה. בקשו את ה' כל ענוי ארץ ג' בו. לך אמר לבי בקשו פני. וחד ובקשו ברחובותיה: סימן ד"ה ושבועתו ליצחק. תילים ושבועתו לישחק. וחד פסוק סימן למה זה צחקה שרה לאמר. ד"ה וממטלכה. תילים ממטלכה. ד"ה לאיש לעשקם. תילים אדם לעשקם. ד"ה. עוז וחדוה במקומו. תילים עוז ותפארת

לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה מִן־הַלְוִיִּם מְשָׁרְתִים וּלְהַזְכִּיר ל'
וּלְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה אָסָף ג' ב' חס' וא' מ"ל
הָרֹאשׁ וּמִשְׁנֵהוּ זְכַרְיָה יְעִיאֵל וּשְׁמִירָמוֹת וִיחִיאֵל ז' בסיפרא
וּמַתִּתְיָה וֶאֱלִיאָב וּבְנָיָהוּ וְעֹבֵד אֱדֹם וִיעִיאֵל כ'
בִּכְלֵי נְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת וְאָסָף בַּמְצִלְתַּיִם מַשְׁמִיעַ׃ ב'
ו וּבְנָיָהוּ וְיַחֲזִיאֵל הַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת תָּמִיד לִפְנֵי ד'
אֲרוֹן בְּרִית־הָאֱלֹהִים׃ ז בַּיּוֹם הַהוּא אָז נָתַן דָּוִיד
בָּרֹאשׁ לְהֹדוֹת לַיהוָה בְּיַד־אָסָף וְאֶחָיו׃ כ'
ח הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים
עֲלִילֹתָיו׃ ט שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאֹתָיו׃ ד' כ' חס'

י הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְהוָה׃
ד' ז' דגשים יא דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃ יב זִכְרוּ
נִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיהוּ׃
ל' יג זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃ יד הוּא
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃ טו זִכְרוּ
ג' לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר׃ טז אֲשֶׁר
סימן כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק׃
ב' א' חס' וא' מלא ס' יז וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃
ט' ר"פ יח לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ־כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם׃
כ' יט בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃

רשי

ולהודות הודו לה' קראו בשמו (שם ק"ה): ולהלל. ואותן מזמורים שמתחילין הללויה: (ו) ובניהו ויחזיאל בחצצרות תמיד. חצוצרות כלי שיר של כהנים הוא דוגמא למעלה (ט"ו) ושבניהו וגומר ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים בחצוצרות: (ז) להודות לה' ביד אסף ואחיו. שאסף היה מתחיל הודו לה' קראו בשמו ואחרי כן כל אחיו עונים אחריו ודוגמא בעזרא (נחמיה י"א) ומתניה בן מיכא בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה · לכלי שיר הידות שמו כדכתיב בעזרא (שם י"ב) הלוים ישוע בוני קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הידות: (ח) הודיעו בעמים עלילותיו. מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון: קראו בשמו. קראו ה' (ה') יעזור לארונו דוגמא (מלכים א' י"ח) וקראתם בשם אלהיכם ואני אקרא בשם ה' אבל ה' נופל לומר ל' קריאה שנפלאות עשה: (י) התהללו בשם קדשו. לומר כל מי שמאמין באלהינו הוא יעזרנו דוגמא ובקדוש ישראל תתהלל (ישעיה מ"א): בשם קדשו. שיש לך אלוה קדוש וכן כה' אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ד'): ישמח לב מבקשי ה'. ובהיטיב יכול לשמוח לבו מי שמבקש לה' בלב שלם לכך: (יא) דרשו ה' ועזו. מקדש וארון נקראו עזו דכתיב ויתן לשבי עזו (תילים עח) שנתן ארונו להביאו בשבי וכתיב קומה ה' למנוחתך אתה וארון עוזך (שם קלב) ועל כן נקרא אלעזר השומרו עזא על שם ששמר הארון שנקרא עז דוגמא על שם ד' מאות שקל כסף והוא חשבון גמטריא של עפרן וכן הרבה דן ידין עמו (ראשית כג) יהודה יודוך אחיך (שם): (יב) זכרו נפלאותיו. מכת עכברים ושלקחו פרות עלות ובניהם כלו בבית וישרנה הפרות (שמואל א' ו') ולא חזרו לאחוריהם ופרץ בעזא וכל השיר נעשה על הארון (שם) והיו אומרים אותו על תמיד של שחר ושירו לה' על תמיד של בין הערבים ולמי אני אומר שיזכירו נפלאותיו של תמים דעים: (יג) לזרע ישראל עבדו וגו' הוא ה' אלהינו וגו': (טו) זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור. התורה אשר צוה להודיע בעולם אחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וד' דורות ועתה מספר מה הוא: (טז) אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק: (יז) ויעמידה ליעקב לחוק וגו': (יח) לאמר לך אתן ארץ כנען. שעם כל אחד ואחד כרת ברית לתת להם את ארץ כנען: (יט) בהיותם מתי מספר. אז נשבע לתת להם את ארץ כנען חבל נחלתכם וזהו דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם ארץ כנען אלא בהיותכם מתי מספר וא"ת אפי' לאלף ויותר יש מספר ומהו שכתוב בה בהיותכם מתי מספר לכך נאמר כמעט וגרים בה פתרון אם למיושב אחד הייתי אומר לאברהם לבד ליצחק בלבד ליעקב בלבד לאחד מהם היה אומר לך אתן ארץ כנען לא היה תימה שהרי מיושבים בה היו אלא הוא נשבע לתת להם את הארץ בשעה שהיו אבותיכם גרים בה דכתיב היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק ועוד אם לגר

רדק

בנבלים פי' משמיעים קול: (ח) הודו לה' קראו בשמו. זה המזמור שורר אותו היום לפני הארון ובספר תהלים הוא כתוב ג"כ אלא שיש ביניהם שינוי מעט במקצת תיבות וענין אחד. ושם הוא עד ובנביאי אל תרעו. והנה ג"כ הוא תכלית מזמור הודו לה' כי שירו לה' כל הארץ הוא מזמור אחר. ובספר תהלי' ג"כ זה המזמור אלא שיש ביניהם שינוי מעט והענין אחד: הודו לה'. דברי דוד למשוררים ולקהל: קראו בשמו. להודות דרך ה' כמו ויקרא שם אברהם בשם ה'. וזהו טעם הודיעו בעמי' עלילותיו. ופי' עלילותיו העלילות שהתעולל בפלשתים על דבר הארון: (ט) שירו לה' זמרו לו. בפה ובכלים: שיחו בכל נפלאותיו. גם תשיחו תמיד זה לזה בכל נפלאותיו: (י) התהללו בשם קדשו. אתם תוכלו להתהלל על כל העמים בשם קדשו הנקדש עליכם על כן ישמח לבבכם שאתם מבקשי ה' או כל מבקשי ה' ואפילו מהאומות ישמח לבם בשם בבקשם אותו: (יא) דרשו ה' ועוזו. הארון נקרא עזו כמו שכתוב ויתן לשבי עוזו: (יג) זרע ישראל עבדו. ובספר תילים זרע אברהם עבדו. ואמר הנה זרעו ישראל כי כוונת זרע אברהם שאמר שם הוא זרע ישראל כי זרע אחר היה לאברהם אבל זרע ישראל הוא מיוחד בנו וכשאמר זרע אברהם על זרע ישראל ר"ל: (יד) הוא ה' אלהינו. אעפ"י שבכל הארץ משפטיו הוא אלהינו ואנחנו עמו: (טו) זכרו לעולם בריתו. ובתילים זכר לעולם בריתו. פי' הברית שכרת עם אברהם זכר אותה לעולם ולבניו והדבר שהיה לו עמו וההבטחה שהבטיחו זוה שיעמוד לאלף דור · או פי' צוה גזר כמו ה' לא צוה. ופי' הדבר שגזר בין הבתרים לתת לבניהם את ארץ כנען יהיה לאלף דור. ומה שאמר הנה זכרו פי' בריתו שהוא עמכם לעולם זכרו אותו תמיד: (טז) אשר כרת את אברהם. כמו שכתוב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי וגו'. ואותה הברית והשבועה ליצחק היה כלומר בעבור יצחק לא בעבור ישמעאל ובני קטורה. כי מה שאמר לזרעך בברית ובשבועה ליצחק היתה כמו שאמר כי ביצחק יקרא לך זרע והשבועה היתה בעקדת יצחק כמו שכתוב בי נשבעתי ואמר ליצחק והקמותי השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ואותה הברית והשבועה העמידה לחוק לבני ישראל ברית עולם כי על זרעו המיוחד היתה הברית והשבועה לא על עשו. וכן אמר יצחק ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם: (יח) לאמר לך אתן ארץ כנען. לכל אחד ואחד אמר כן: חבל נחלתכם. לנכח ישראל: בהיותכם

מצודת דוד

לפני הארון: (ה) ומשנהו. השני לו: במצלתים. היה מקיש במצלתים להשמיע קול גדול: (ז) אז נתן וכו'. אז מסר בתחילה ביד אסף להודות לה' בזה השיר: (ח) הודו לה'. ר"ל וזה השיר הודו לה' וכו': קראו בשמו. בהשם המיוחד לו לבדו המורה על גדולתו: הודיעו. פרסמו בין העמים פלאי מעשיו: (ט) שירו לו. בפה: זמרו לו. בכלי שיר: שיחו. דברו בתמידות בכל נפלאותיו: (י) התהללו. שבחו א"ע להתפאר בשם קדשו אשר יורה על יכולתו: ישמח. למען ישמח לב כ"א ממבקשי ה' בשמעו כל אלה: (יא) ועוזו. דרשו להראות לכם עוז יכלתו: (יב) ומשפטי פיהו. המשפטים שעשה בעכומ"ז במאמר פיו: (יג) זרע ישראל. אתם זרע ישראל עבדו: בחיריו. הנבחרים לה' מיתר העובדי כוכבים: (יד) הוא ה'. דעו שה' אלהינו הוא בהויתו ובכל הארץ שולטים משפטיו כמאז: (טו) בריתו. התורה הנתונה בברית: דבר צוה. והוא הדבר אשר צוה לנו אחר אלף דור כי תתקע"ד דורות העביר הקב"ה מן העולם ולא בראם ולאחר כ"ו דורות מהנבראים העולם נתן את התורה הרי אלף דור: (טז) אשר כרת. על הדבר אשר כרת עליה ברית עם אברהם ועליה היתה השבועה ליצחק: (יז) ויעמידה. הדבר ההיא העמידה ליעקב לחוק קבוע: לישראל וכו'. ככל הדבר במ"ש: (יח) לך אתן. ולא לישמעאל ועשו: חבל. מהו שהוא עתה חבל נחלתכם: (יט) בהיותכם. בעוד היותכם מתי מספר כחשבון היותר מעט ר"ל בימי

מצודת ציון

ישימו בו היין וכן שמכוני בחשיבות (ש"ב ג): (ח) עלילותיו. מעשיו כמו ועולל למו (איכה א): (ט) שיחו. ענין דבור תמידי כמו ישיחו בי יושבי שער (תהלים סט): (יח) חבל. ענין חלק כמו מחבל בני יהודה (יהושע יט) ע"ש שדרך לחלוק נחלה בחבל המדה: (יט) מתי. אנשי

במקדשו . ד"ה ומשפטי פיהו . תילים ומשפטי פיו . ד"ה ובנביאי אל . תילים ולנביאי אל . ד"ה יעלוץ השדה וכל אשר בו . תילים יעלוז שדי וכל אשר בו . ואמרו ה' וסימ' רנו ליעקב שמחה וצהלו . שמעו דבר ה' גוים והגידו . קראו מלא ואמרו ב' ובפסוק . ואמרו כל העם ד' דסמי' וסימ' נמסר בסכים חלק א'

כ וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר׃ ל'
כא לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים׃
כב אַל־תִּגְּעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ׃ ב'. ל'
כג שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם ב'
יְשׁוּעָתוֹ׃ כד סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים ג'
נִפְלְאֹתָיו׃ כה כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא ה
הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ כו כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים
אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ כז הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו
עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ׃ כח הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת ג' ו' חס' י"א בליש'
עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ כט הָבוּ לַיהוָה
כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ
ס' לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ ל חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ
אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט׃ לא יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם
ט' רפין וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ׃ לב יִרְעַם
ג' מ"ל הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ׃ לג אָז
ח. ג' מ"ל יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְהוָה כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־
הָאָרֶץ׃ לד הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
ס'. ל' לה וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ

רדק

(יט) בהיותכם. כנגד האבות וכן אמר בתילים בהיותם: (כ) ויתהלכו מגוי אל גוי. אברהם יצחק ויעקב: (כא) ויוכח עליהם מלכים. פרעה ואבימלך: (כב) למשיחי. גדולי ונסיכי. כי היו נכבדים אצל מלכים כאלו היו מלכים משוחים וכן אמרו בני חת לאברהם נשיא אלהים אתה בתוכנו. וכן אבימלך הלך אחר יצחק לעשות שלום ולכרות ברית עמו: ובנביאי אל תרעו. כי נביאים היו והשם היה מדבר עמהם וכן אמר על אברהם השב אשת האיש כי נביא הוא. ובתהילים ולנביאי בלמ"ד ואחד הוא כי פירוש זה לא תעשו להם רעה: (כג) שירו לה' כל הארץ. וגם זה המזמור אמרו בו ביום ואמרו רבותינו כי הודו לה' אמרו בבקר ושירו לה' בין הערבים וכן אמרו כל אותן שני המזמורים בכל יום לפני הארון כל הימים עד שהביא שלמה את הארון לבית עולמים: בשרו מיום אל יום ישועתו. כמו יום ביומו. כלומר כל יום בשרו ישועתו כי תמיד הוא מושיע אתכם מיד אויביכם. ואמר זה על ישועת הארון כי על כרחם השיבו אותו פלשתים וזהו ספרו בגוים את כבודו כי כבוד גדול היה דבר הארון. ובאותו הדבר היה להם לגוים להכיר: (כו) כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה. כי אף עובדי צבא השמים עבודתם הבל כי הוא עשה השמים וצבאם והארץ והים וכל אשר בהם. ואין ראוי לעבוד את העבדים אלא האדון. והנה דגון אלהיהם נפל לפני הארון ונכרת והוא נשאר בכבודו וכבדוהו ושאוהו בראותם נפלאותיו: (כז) הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו. לפי שהיתה יללה ובכיה בפלשתים כל ימי שבת הארון בשדה פלשתים: (כח) הבו לה' משפחות עמים. כי כל העמים הרואים והשומעים זה יתנו הכבוד וההוד וכן טעם כל הפסוקים. והמזמור הזה אף על פי שנאמר על ענין הארון ענינו גם כן על העתיד על הגלות הזה כשיראה השם נפלאותיו כשיוציאנו מהגלות ויקבלנו יראה נפלאותיו לנו עד אשר כל הגוים יתנו לו הכבוד והעוז. כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ כמו שאמר הנה ויאמרו בגוים ה' מלך וכן אמר ירעם הים ומלואו יעלץ השדה וכן אמר בקבוץ גליות הערים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף. ואז יאמרו אלה לאלה הודו לה' כי טוב כל"ח: (לה) ואמרו הושיענו אלהי ישענו. כלומר ואמרו ג"כ אתה הושיענו כלומר בכל יום

רשי

לגר תושב היה אומר לך ולזרעך אתן את הארץ הזאת לא היה פלא כל כך כזה שאפילו גרים ותושבים לא היו אלא: (כ) ויתהלכו מגוי אל גוי. אברהם הלך למצרים ולגרר וכן יצחק וכן יעקב היה בבית לבן עשרים שנה וגם עתה כי וילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פולאיט"ר בלע"ז: (כא) לא הניח לאיש לעשקם. אע"פ כן שהלכו ממקום למקום ומנהג להזיק עוברי דרכים כשבאין למלון מוצאין עליהן עלילות אבל אלו לא הניח הקב"ה להזיקם ולעשקם דוגמא או עשק את עמיתו (ויקרא ה') ואם תאמר מה שלא עשקום חומסי דרכים ושאר הארצות שעברו אלו בתוכן לפי שלא הרגישו בם אבל אם היו מרגישים בם היו עושקים אותם לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים כלומר ודאי עשקום כגון פרעה לאברהם ואבימלך ליצחק ולבן ושכם ליעקב ואמר להם הקדוש ברוך הוא: (כב) אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו באברהם כתיב (בראשית י"ב) וינגע ה' את פרעה וכתיב (שם כ') ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת וגו' ביעקב כתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה (שם ל"א) ויאמר לו השמר לך וגו' ועוד ביעקב שבאו אליו להרגו על שהרגו שכם וחמור וכתיב (שם ל"ה) ויסעו ויהי חתת אלהים ובספר (תהלים קה) מפורש יותר כי המזמור אינו מסוים כאן כדכתיב התם ויקרא רעב על הארץ וגו' כדי להגלותם למצרים: (כג) שירו לה' כל הארץ בשרו מיום וגו': (כד) ספרו. ישועה שעשה לנו כשגלה הארון אל ארץ פלשתים: בכל העמים נפלאותיו. שעשה עם הארון. (כו) כי כל אלהי העמים אלילים. תהו מעשה ידי אדם ודוגמתו בנבואת (חבקוק ב') מה הועיל פסל כי פסלו יצרו וגו' עד לעשות אלילים אלמים וה' שמים עשה באלילים כתיב לעשות אבל הקב"ה עושה שמים וארץ וכל צבאם: (כז) הוד והדר לפניו עוז וחדוה במקומו. אבל האחרים כמת מוטלים במקום שמשימין אותם שם מונחים לפי שאלהינו הוא אלהים אמת: (כח) הבו לה' משפחות עמים. ומה יתנו לו מפרש כבוד ועוז: (כט) הבו לה' כבוד שמו. שמו אדני והוא אדון לכל וזהו הבו לה' כבוד שמו כי כשמו כן תהלתו: השתחוו לה' בהדרת קודש. כי כן אמרנו הוד והדר לפניו: חילו מלפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט. מלך כשרואה שדואגים ויראים ממנו אז הוא מטיל עליהם יותר אימה והם דואגים ממנו יותר שלא יחריב כל בתיהם ומדת הקב"ה אינו עושה כן כשהעולם יראים ממנו אז תכון תבל בל תמוט שהוא עושה נקמה והישרים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת לכן חילו מלפניו כל הארץ אך אל תדאגו כי לא יבא הקב"ה כי אם לתקן העולם לישבו אבל כשאין הבריות דואגים ממנו וחוטאים אז יהפכם ויאבדם: (לא) ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים ה' מלך. כשאדם מולך הכל עצבים שאינן יודעים אם יש שטף בדינו אבל כשימלוך הקב"ה ישמחו השמים והארץ וכל הישרים יאמרו עתה מלך ה' שהחזיר לנו את הארון: (לב) ירעם הים ומלואו. כל בריות שבים דוגמא רני שמים כי עשה ה' על שהחזיר לנו את הארון ושלא מלאכי חבלה לעשות משכט בפלשתים: (לד) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. זה אינו סיום המזמור בפסוק זה אלא מזמור הודו לה' קראו בשמו וגם אמרו הושיענו אלהי ישענו מאותו מזמור ואף המזמור (תהלים קו) הוא מתחיל בפסוק זה כי היאך נופל כאן ואמרו הושיענו וקבצנו מן הגוים כי היכן גלו בימי דוד שאומר וקבצנו מן הגוים וכך סדר בתילים המזמור מתחיל הודו לה' קראו בשמו ואינו מסיים כי אם עד ברוך ה' אלהי ישראל וגו' (שם) עד אמן הללויה שהכל מענין אחד ולפי שהוא מזמור גדול חלקו ומתחיל הודו לה' כי טוב וכן איוב (איוב כ"ז) כשהוצרך להאריך המענה קצרו וחלקו לשנים ואומר ויוסף איוב שאת משלו כי בשירה מחמת גיעגועי שמחתו לא יכול להאריך וחלקו לשנים וכן לענין קינה מחמת רוב צערו אינו יכול להאריך וחלקו לשנים כי גם שירה וגם קינה כאחת נאמרים שהרי חנה כשבאה להתפלל בעזרה (ש"א ח) חשבה עלי לשכורה שהיה סבור שמחמת יין עשתה והיא אמרה ויין ושכר לא שתיתי וגו' כי מרוב שיחי וכעסי מכלל שבענין אחד שכור וצער הם מתנהגים: (לה) ואמרו הושיענו

מצודת ציון

אנשי: (כא) לעשקם. מל' עושק וגזל: ויוכח. ענין התלונן גמול הרעה כמו וצור להוכיח יסדתו (חבקוק א) : (כג) בשרו. ענין ספור החדשות: (כז) וחדוה. ענין שמחה: (כח) הבו. תנו: (כט) שאו. הרימו: (ל) חילו. מל' חלחלה ורעד: תמוט. מל' נטיה: (לא) ותגל. ענין שמחה: (לב) ירעם. מל'

מצודת דוד

בימי האבות שהיו מעטים והיו בהארץ ההיא כגרים: (כ) ויתהלכו. לא ישבו במקום אחד והלכו מגוי האחד אל גוי האחר וממלכה זו וכו' ודרך בני המדינה לעשוק הנכרי הבא לגור בלי קבע: (כא) ויוכח. בעבורם הוכיח במלאך את מלך מצרים ומלך פלשתים על כי לקחו את שרה (ואומר עליהם כי בעבור זה כהד אבימלך לגעת ברבקה): (כב) אל תגעו. בהמכאוב שהביא הוא כאלו אמר אל תגעו וכו' ולאבימלך נאמר בפירוש: במשיחי. ר"ל בגדולי ונסכי וכן למשיחו לכורש (ישעיה מה): ובנביאי. כי האבות היו נביאים: אל תרעו. אל תעשו רעה: (כג) בשרו. בכל יום בשרו הישועה הבאה כי בכל יום תהיה: (כה) על כל אלהי'. הם שרי מעלה של העכו"ם: (כו) אלילים. היא מלה מורכבת מאל ולא ור"ל דבר שאין בו ממש וכן רועי האליל (זכריה י"א): וה'. אבל ה' עשה את השמים וכחו רב: (כז) הוד והדר. יכוד ההוד וההדר המה לפניו: (כח) הבו לה'. וחוזר ומפרש הכבוד והעוז הבו לו ר"ל אמרו שהכבוד והעוז המה לו ובידו וכן נתנו לדוד רבבות (ש"א י"ח): (כט) כבוד שמו. הכבוד הראוי לשמו: בהדרת. באוהל הארון המהודר בקדושה: (ל) כל הארץ. יושבי הארץ: אף תכון. ר"ל אף אתה תבל

סימן א' : אנכי יושב ה' דסמי' בקריאת וסימ' ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ . וישביעני אדני לאמר לא תקח אשה לבני . אנכי יושב בבית הארזים . וחברו דד"ה .

מן־הגוים להודות לשם קדשך להשתבח
בתהלתך : לו ברוך יהוה אלהי ישראל מן־העולם
ועד־העלם ויאמרו כל־העם אמן והלל ליהוה :
לז ויעזב־שם לפני ארון ברית־יהוה לאסף ולאחיו
לשרת לפני הארון תמיד לדבר־יום ביומו :
לח ועבד אדם ואחיהם ששים ושמונה ועבד
אדם בן־ידיתון וחסה לשערים : לט ואת צדוק
הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן יהוה בבמה
אשר בגבעון : מ להעלות עלות ליהוה על־
מזבח העלה תמיד לבקר ולערב ולכל־הכתוב
בתורת יהוה אשר צוה על־ישראל : מא ועמהם
הימן וידותון ושאר הברורים אשר נקבו בשמות
להודות ליהוה כי לעולם חסדו : מב ועמהם הימן
וידותון חצצרות ומצלתים למשמיעים וכלי שיר
האלהים ובני ידותון לשער : מג וילכו כל־העם
איש לביתו ויסב דויד לברך את־ביתו :
יז א ויהי כאשר ישב דויד בביתו ויאמר דויד
אל־נתן הנביא הנה אנכי יושב בבית הארזים
וארון ברית־יהוה תחת יריעות : ב ויאמר נתן
אל־דויד כל אשר בלבבך עשה כי האלהים
עמך : ג ויהי בלילה ההוא ויהי דבר־אלהים
אל־נתן לאמר : ד לך ואמרת אל־דויד עבדי כה
אמר יהוה לא־אתה תבנה־לי הבית לשבת :
ה כי לא ישבתי בבית מן־היום אשר העליתי
את־ישראל עד היום הזה ואהיה מאהל אל־
אהל וממשכן : ו בכל אשר־התהלכתי בכל־

תולדות אהרן והדר לפניו . חגיגה ס : מן העולם . תענית טז :

רשי

הושיענו בסוף המזמור (תהלים קה) שמדבר למעלה בשביה וילחצום אויביהם ויכנעו תחת ידם וכתיב אחריו ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם ועכשיו נופל לומר הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים כאשר עשית להם ובתהלים אין כתיב ואמרו כ"א הושיענו כי כן נופל לומר ולכך אמר דוד כשהביא הארון ב' מזמורים הללו ומפורש בב"ר לפי שהפרות כששרו אמרו שני מזמורים הללו (עיין מסכת ע"א כד) רבי שמואל בר נחמני אמר וישרנה הפרות מה שירה אמרו הודו לה' קראו בשמו רבי אליעזר אמר שירו לה' כל הארץ וגו' לפיכך תקנם דוד לאמרם לפני הארון מזמור אחד שחרית ומזמור אחד ערבית. מפי רבינו אלעזר בר משולם ז"ל : (לז) לשרת לפני הארון תמיד. בשיר : לדבר יום ביומו . ערב ובוקר : (לח) ועובד אדום ואחיהם . עזב עם אסף לשורר ועובד אדום בן ידיתון הניח לשוערים להרון : (לט) ואת צדוק הכהן. היה ראש ואחיו הכהנים עמו נתן דוד לפני משכן ה' אשר בגבעון ולא עזב שום כהן עם הארון כי לא הוצרכו לעבוד עבודת זבח לקרבן : (מא) ושאר הברורים. המובהרים : אשר נקבו בשמות. אנשים גדולים קרויים בשם לשורר לפני המזבח בשעת הקרבת הקרבנות : (מב) ובני ידותון לשער. כמו לשוערים ובשנת הארבעים למלכות בית דוד שמו אותם ראש למשוררים כדכתיב (לקמן כ"ה) לידותון בני ידותון וגו' שעה על ידי אביהם הנביא על הודות והלל לה':(א)ויהי כאשר ישב דויד. (בש"ב ז') כתיב וה' הניח לו מסביב וגו' וארון האלהים יושב בתוך היריעה כדכתיב למעלה הימנה בתוך האהל אשר נטה לו דוד אמר דוד הקב"ה קיים בי והניח לכם מכל אויביכם מסביב וגם אנכי מוטל עלי לעשות מה שכתוב בסמוך והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם כלומר אעשה לו משכן : (ג) ויהי בלילה ההוא וגו'. מפורש במדרש אמר לו הקב"ה לנתן הנביא האדם הזה שאני שולח אליו כדרן הוא לך ואמור לו עד שלא ישבע לבטחו לא אתה תבנה הבית לשבתי . ד"א האדם שאני שולחך אצלו זריז הוא לך אמור לו קודם שיסטר פועלים : (ה) ואהיה מאהל אל אהל וממשכן. כלומר ואהיה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן אל משכן מגלגל לשילה ומשילה לנוב ומנוב לגבעון ואף על גב שהייתי מטלטל מאהל אל אהל וממשכן למשכן : (ו) בכל אשר התהלכתי בכל ישראל הדבר דברתי את אחד שופטי ישראל אשר צויתי לרעות
את

רדק

יום ויום התפללו על קבוץ הגליות שעתיד להיות : (לו) ברוך ה'. זה הפסוק הוא סוף התהלות והתשבחות ותפלת המשוררים במזמורים האלה . ואמר בסוף זה הפסוק ויאמרו כל העם אמן והלל לה' : (לז) ויעזב שם לפני ארון הברית ה' וכו'. עזב שם אסף ושאר המשוררים לעמוד תמיד לפני הארון ולשרת לשורר ולזמר דבר יום ביומו מעלות עולות כי זה מקריב בבמה קטנה ולצדוק הכהן ולאחיו הכהנים אמר שילכו לגבעון לפני משכן ה' לעשות העולות בקר וערב כי שם היתה הבמה הגדולה ואין מקריב בה אלא כהן : (לח) ועובד אדום ואחיהם. פי' ובניו ואחיהם וכן אמר למטה המה ובניו ואחיהם : (מב) ועמהם הימן וידותון חצוצרות. פי' ועם הימן וידותון החצוצרות. ואמר הכינוי קודם ההודעות : וכן ותפתח ותראהו את הילד ובהמתו חיתו לחם יביאה תרומת ה' וזולתם כאשר זכרנו בספר מכלל : (ה) מאהל אל אהל וממשכן. ר"ל וממשכן אל משכן . ולפי שאמר מאהל אל אהל סומך על המבין . ופי' מאהל אל אהל וממשכן . מאהל מועד אשר במדבר לגלגל . ומגלגל לשילה . ומשילה לנוב ומנוב לגבעון . ובכל אלה המקומות תחת היריעות היה הארון והמזבח . ואף כל הימים שהיה הארון בקרית יערים היה המזבח בנוב ובגבעון : (ו) את אחד שופטי ישראל . במקומו בספר שמואל את אחד שבטי ישראל כי השופט והראש נקרא שבט . כמו לא יסור שבט מיהודה . שבט מישור שבט מלכותך : מן

מצודת דוד

עמדי על כנך ובסיסך ואל תהי נוטה ליפול כל הימים אשר גזר המקום לעמוד על עמדך : (לא) ישמחו וכו'. ר"ל עת יבוא תגלה מלכותו וישמחו צבאות השמים ויושבי הארץ : ה' מלך. ר"ל גלה מלכותו : (לב) ומלואו . הבריות הממלאים אותו : (לג) עצי היער . הוא ענין מליצה ולומר שמאד יהרבה השמחה בעולם : מלפני ה'. הרננה תהיה מלפני ה' כאשר יבוא לשפוט את הארץ לשלם לכ"א גמול כמפעלו : (לד) כי טוב . כי ה' הוא טוב לכל וכי הוא עושה חסד לעולם : (לה) ואמרו . דוד אמר להם התפללו לה' בעבור בני הגולה שתהיה לאחרונה ואמר בעבורם הושיענו כי אתה מעולם אלהי ישענו : להודות וכו'. על התשועה הבאה : להשתבח בתהלתך . לשבח את עצמנו בתהלתך כי לשבח יחשב להדבק בה' המהולל מאד : (לו) מן העולם וכו'. מן העה"ז עד העה"ב : ויאמרו . צוה דוד שיאמרו כולם אמן רצה לומר אמת הדבר אף יאמרו הלל לה' כ"א לפי מהללו : (לז) לאסף . את אסף : לשרת . בדבר השיר : לדבר יום. שירה הראוי בכל יום ישירו ביומו : (לח) לשוערים . להיות שומרים שערי אוהל הארון : (לט) לפני משכן . היו משמשים לפני המשכן : בבמה . במזבח אשר עמד בגבעון : (מ) להעלות . שהם יעלו שמה את התמידין : ולכל הכתוב . המה המוספין : (מא) אשר וכו'. אשר פרסם בשמות מי ומי יעמדו לפני המשכן : כי לעולם חסדו . ומהראוי להודות לו על זה : (מב) ועמהם . ר"ל עם הימן וידותון היו חצוצרות וכו' : למשמיעים . העשויים להיות משמיעים קול גדול : וכלי שיר . ושאר כלי שיר העשויים לשורר בהם לפני משכן האלהים : לשער . היו ממונים לשמור שער המשכן : (מג) ויסב דוד . מאת פני אוהל הארון : לברך את ביתו . כדרך שבירך את העם בשם ה': יז (א) בביתו . ר"ל בבית הראוי לו לפי מעלתו : בבית הארזים . מסוכך בתקרת ארזים : תחת יריעות . הוא האוהל האמור למעלה וכאומר וכי זו היא הבית הראויה לארון : (ב) כל אשר בלבבך . כאומר אם חפצך לבנות בית לה' עשה חפצך : (ה) כי לא ישבתי . אשר לא ישבתי וכו'. ר"ל הנה עד הנה לא ישבתי בבית וכן אתה לא תבנה לי : ואהיה מאוהל . הייתי מתהלך מאהל שילה אל אוהל נוב וכו' : וממשכן . כאילו אמר וממשכן אל משכן והוא מקרא קצר ימשלנו יובן האחרון : בכל אשר וכו'. בכל המקומות אשר התהלכתי וכו' וכי דברתי אל אחד מהשופטים אשר צויתיו לרעות
את

מצודת ציון

מל' רעם ורעש : יעלוץ . ענין שמחה כמו יעלוז ויעלוס כי זסשר"ן מתחלף : (לז) לדבר יום . ענין כל יום : (מא) הברורים . הנבחרים : נקבו . נתפרשו כמו ונוקב שם (ויקרא כ"ד) :
סנוה

אנכי יושב בבית. ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב: שמואל את אחד שבטי. דד"ה את אחד שפטי: אחד כ"ה פתחין בקרי' וסימ' ויכלו המים מן החמת. ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת. כמעט שכב אחד העם. ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו. את שתי נשיו ואת אחד עשר ילדיו. ואני נתתי לך שכם אחד. אדם כי יהיה בעור בשרו שאת. את אחד מהם. אחד עשר יום. ומת אחד מהם. והאיש מיכה לו בנים. ותאבדנה האתונות. ויאמר דוד אל אבנר הלוא. אחד הרקים. עד אחד לא נעדר. בכל אשר ההלכתי. וחברו שפטי דד"ה. ותשלח איזבל מלאך. והמלאך אשר הלך לקרא. ויאמר אחד מעבדי. ואיך תשיב את פני פחת. וחברו. ואתה בן אדם בני עמך

ב' רפי' כ"ה. ב' יִשְׂרָאֵל הֲדָבָר דִּבַּרְתִּי אֶת־אַחַד שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל
ויאמר מפה אֲשֶׁר צִוִּיתִי לִרְעוֹת אֶת־עַמִּי לֵאמֹר לָמָּה לֹא־
בְנִיתֶם לִי בֵּית אֲרָזִים׃ ז וְעַתָּה כֹּה תֹאמַר לְעַבְדִּי
ל' י"ג ל' לְדָוִיד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן־
הַנָּוֶה מִן־אַחֲרֵי הַצֹּאן לִהְיוֹת נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃
ל' ח וָאֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר הָלַכְתָּ וָאַכְרִית אֶת־כָּל־
ז' מ"ל ד'. ו' מ"ל אוֹיְבֶיךָ מִפָּנֶיךָ וְעָשִׂיתִי לְךָ שֵׁם כְּשֵׁם הַגְּדוֹלִים
אֲשֶׁר בָּאָרֶץ׃ ט וְשַׂמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל
ג' ומ"ל ד' פסו' בכו' וּנְטַעְתִּיהוּ וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־
ולא ולא ג' נ"ל יוֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה לְבַלֹּתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה׃
ל'. ח' מ"ל ל' י וּלְמִיָּמִים אֲשֶׁר צִוִּיתִי שֹׁפְטִים עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל
ז' מ"ל ב' חס' וְהִכְנַעְתִּי אֶת־כָּל־אוֹיְבֶיךָ וָאַגִּד לָךְ וּבַיִת יִבְנֶה־
לְּךָ יְהוָה׃ יא וְהָיָה כִּי־מָלְאוּ יָמֶיךָ לָלֶכֶת עִם־
ג' מ"ל אֲבֹתֶיךָ וַהֲקִימוֹתִי אֶת־זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יִהְיֶה

כל כי' מ"ל מִבָּנֶיךָ וַהֲכִינוֹתִי אֶת־מַלְכוּתוֹ׃ יב הוּא יִבְנֶה־
ל' חס' לִּי בָּיִת וְכֹנַנְתִּי אֶת־כִּסְאוֹ עַד־עוֹלָם׃ יג אֲנִי
אֶהְיֶה־לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה־לִּי לְבֵן וְחַסְדִּי לֹא־
ב' מ"ל אָסִיר מֵעִמּוֹ כַּאֲשֶׁר הֲסִירוֹתִי מֵאֲשֶׁר הָיָה לְפָנֶיךָ׃
ל'. ד' יד וְהַעֲמַדְתִּיהוּ בְּבֵיתִי וּבְמַלְכוּתִי עַד־הָעוֹלָם
וְכִסְאוֹ יִהְיֶה נָכוֹן עַד־עוֹלָם׃ טו כְּכֹל הַדְּבָרִים
פ' הָאֵלֶּה וּכְכֹל הֶחָזוֹן הַזֶּה כֵּן דִּבֶּר נָתָן אֶל־דָּוִיד׃
טז וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ דָּוִיד וַיֵּשֶׁב לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר
ב' וחס' ו' מִי־אֲנִי יְהוָה אֱלֹהִים וּמִי בֵיתִי כִּי הֲבִיאֹתַנִי עַד־
י"ג הֲלֹם׃ יז וַתִּקְטַן זֹאת בְּעֵינֶיךָ אֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר עַל־
י"ג. ל'. ל' בֵּית־עַבְדְּךָ לְמֵרָחוֹק וּרְאִיתַנִי כְּתוֹר הָאָדָם
ב' כוא יסר הַמַּעֲלָה יְהוָה אֱלֹהִים׃ יח מַה־יּוֹסִיף עוֹד דָּוִיד
אֵלֶיךָ לְכָבוֹד אֶת־עַבְדֶּךָ וְאַתָּה אֶת־עַבְדְּךָ יָדָעְתָּ׃
ל' יט יְהוָה בַּעֲבוּר עַבְדְּךָ וּכְלִבְּךָ עָשִׂיתָ אֵת כָּל־

תולדות אהרן לכלותו. ברכות ח:

רדק

(ז) מן הנוה. גדרות הצאן נקרא נוה כמו נות הרועים וגדרות צאן: (ח) ועשיתי לך שם כשם הגדולים. כמו שאמר למעלה ויצא שם דוד בכל הארצות וה' נתן פחדו על כל הגוים: (י) ולמימים וגו'. דבראשונה היו מכלים אותם ואף מימים שצויתי עליהם שופטים ג"כ היו מענים אותם ואע"פ שהיו מושיעים אותם השופטים לא היה להם מנוחה שלמה עד עתה: (טז) עד הלום. שהמלכתני ואני קטן ונבזה: (יז) ותקטן זאת בעיניך. עד שדברת אל בית עבדך: למרחוק. שהבטחת זרעי אחרי להמליכם עד עולם כמו שאמר והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד העולם: וראיתני כתור האדם המעלה. כלומר הראיתני במעלה גדולה כתכונת האדם הגדול ואני שפל ונבזה ותור הוא לשון תכונה. וכן תורת האדם שאמר בספר שמואל וקרוב לו נאוו לחייך בתורים שהם הפנינים המסודרים והמחוברים על סדר ותכונה: (כא) לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים. זה היה לך שם גדולות ונוראות שפדיתם ממצרים ונרשת מפניהם גוים והם ז' אומות

רשי

את עמי לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים. זה לא עשיתי ואף כם מאליהם לא עלה במחשבתם לבנות לי בית כאשר עלה במחשבתך: (ז) כה אמר ה' צבאות. מה שעלה במחשבתך אני אשלם לך: מן הנוה. נוה הרועים וגדרות צאן: (ח) ועשיתי לך שם כשם הגדולים. כשם מלכים גדולים כי למעלה כתיב ויצא שם דוד בכל הארצות (שמואל א' ל"א): (ט) ושמתי מקום וגומר ושכן תחתיו. לא כמו שהיה בימי שאול כשנהרג שאול וינוסו ישראל וישבו פלשתים תחתם: ולא יוסיפו בני עולה לבלתו. כמו לענותו: (י) ולמימים אשר צויתי שופטים על עמי ישראל. לא היה מנוחה להם כמוך אשר הכנעתי את כל אויביך לפניך: ואגד לך. מה יהיה שכרך שרצית לבנות לי בית: ובית יבנה לך ה'. אתה חשבת לבנות לי בית לשמי באותה מדה יהיה שכרך ומבשרך הקב"ה כי בית יעשה לך ה' שיתן לך בן שימלוך תחתך וישב על כסא ישראל במקומך וכל דבר שתתקיים בבן אדם אחריו קרוי בית וכן הוא אומר והקימותי את זרעך אחריך: (יא) והיה כי מלאו ימיך ללכת עם אבותיך. כלומר אל תירא שאני ממהר את הדבר אלא כי מלאו ימיך אז יהיה ואז והקימותי את זרעך אחריך וגו' (מלכים א' א') והכינותי את מלכותו. וכן הוא אומר בשלמה ותכון מלכותו מאד: (יג) אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן. (ובשמואל ב' ז') כתיב אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ופתרון אם יחטא נגדי איסרנו על יד כאדם שמיסר את בנו בשבט אנשים שהקים לו לשטן את רזון ואת הדד ועל אותו פסוק נופל לומר וחסדי לא אסיר ממנו כאשר הסירותי מעם שאול שהיה לפניך וכשפשע לפני העברתי המלוכה ממנו ומזרעו בשמואל (שם) כתיב מעם שאול ומה שלא נכתב כאן אשר בהעותו וגו' משום כבודו של דוד שאינו רוצה לדבר בזה הספר שום זילות לבית דוד: (טז) כי הביאתני עד הלום. מנוה רועים הביאתני למלכות: (יז) ותקטן זאת בעיניך. שנתת לי המלכות: למרחוק. שהעמדת את מלכותי לעתים רחוקים שאמרת והעמדתיהו בביתי ובמלכותי עד עולם: וראיתני כתור האדם המעלה. שהשויתני והושבתני בשורות הגדולים כלומר קטן הייתי והושבתני בשורות נדיבי עמך שאמרת לי ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים: כתור. פתרון שורה ודוגמא (בכלאים) ראש תור ירק: (יח) מה יוסיף עוד דויד אליך. פתרון מה צורך עוד לדוד לבקשך: לכבוד את עבדך. בשביל לעשות כבוד לי שאני עבדך ואתה ידעת מאליך ובשמואל (שם) כתיב ומה יוסיף דוד עוד לדבר אליך ואתה ידעת את עבדך ה': (יט) ה' בעבור עבדך. כך מוסב פסוק זה על העליון ועל כך עשית להודיעני

מצודת ציון

יז (ז) הנוה. מדור הרועים כמו נות כרות רועים (צפניה ב'): (ט) ירגז. ענין תנועת החרדה: לבלותו. מל' בליה והפסד כמו בלה בשרי (איכה ג): (יד) נכון. מתוקן על כנו: (טו) החזון. מראה הנבואה: (טז) הלום. לכאן כמו אל תקרב הלום (שמות ג): (יז) כתור. ענין תכונה והואר וכן נאוו לחייך בתורים (ש"ה א) שהם הפנינים המסודרים בתואר ובתכונה יפה: (יח) ידעת. הוא מענין אהבה ורחמים כמו רק אתכם ידעתי (עמוס ג): ואמין

מצודת דוד

את עמי וכו' וכאומר הנך מזה תדע שבנין הבית שמורה היא למי שיבנהו ואין כולם ראוים לה ולזה לא צויתי עליה מאז: (ז) ועתה. ר"ל הואיל ודבר גדול הוא אמור לדוד עבדי הלא הרבה טובה עשיתי עמך כי לקחתיך מן הנוה וכו'. (ח) שם כשם הגדולי'. להתפרסם בעולם ככל הגדולי' אנשי השם. ורז"ל אמרו שזהו מה שאומרים מגן דוד: (ט) ושמתי מקום. בימיך שמתי מקום מנוחה וקבוע לעמי ישראל ונטעתיו על אדמתו ושכן במקומו ולא יחרד עוד לנוע ממנה: כאשר בראשונה. ר"ל טרם הקמת השופטים: (י) ולמימים. מוסב למקרא של מעלה לומר לא יוסיפו עוד לבלותו כאשר בראשונה וכאשר בזמן השופטים: ואגד לך. ומלבד זאת אגיד לך שעוד ייטיב ה' עמך ויבנה לך בית מלכות לזרעך אחריך וא"כ די לך בהטובות האלה אף אם לא תבנה בית ה': (יא) והיה. אבל כאשר ימלאו ימיך וכו': (יב) הוא יבנה. כי אליו שמורה הגדלת השם בבנין ביתי: עד עולם. לזרעו אחריו: (יג) לאב. כמו אב המייסר את בנו בשבט ואל המיתו בל ישא נפשו: וחסדי. לא אסיר חסדי ממנו למאוס בו כאשר הסירותי חסדי מעם שאול אשר היה מלך לפניך: (יד) בביתי. בבית המלכות ולהוספה ביאור אמר במלכותי וככל עוד לומר וכסאו וכו' וכן דרך המקרא לכפול הדברים פעמים ושלש לחזוק: עד העולם. לזרעו אחריו: (טו) כן דבר נתן. ר"ל עם שמתחילה הסכים על ידו ואמר לו כל אשר בלבבך עשה לא בוש לחזור ולמחות בו בדבר ה': (טז) לפני ה'. לפני הארון: ומי ביתי. כי הלא מרות המואביה אני בא: עד הלם. עד המעלה שאני בה עכשיו: (יז) ותקטן. החסד הזה היא עוד קטנה בעיניך עד שדברת על בית עבדך למרחוק ר"ל להדורות העתידים בתת המלכות לזרעי עד עולם: וראיתני. ראית אותי להחשיבני כתכונת ותואר האדם גדול המעלה עם שאני פחות ונבזה: (יח) מה יוסיף. מעתה מה יוסיף עוד לבקש לעשות כבוד עם עבדך ר"ל מעתה אין לו לשאול עוד ואמר כאשר המדבר: ואתה. הואיל ואתה ידעת ורחמת את עבדך לעשות

הנדברים. ולנשיא מזה ומזה יהיה. שר מלכות פרס: ויך דוד את פלשתים חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעמא חד זקיף לרומא וחד נחית לתחומא וסי' בלשון תרגום שמואל
עבד אורייתא דויד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא. וביאורם והנער שמואל הולך וגדל. והנער שמואל משרת. ועשיתם ביום הניפכם את העומר. ועשיתם
שעיר עזים. וסי' עומרא סליק צפירא נחית. התורה. התורה. ויך דוד את פלשתים דשמואל. ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים דד"ה. ממנו פנה ממנו יתד דזכריה. איום

הַגְּדוּלָּה הַזֹּאת לְהֹדִיעַ אֶת־כָּל־הַגְּדֻלּוֹת׃ כ יְהוָה ד׳ ח׳ חס׳ ל׳ חס׳. ג׳
אֵין כָּמוֹךָ וְאֵין אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁמַעְנוּ ו׳ פסוקים אין ואין. ג׳
בְּאָזְנֵינוּ׃ כא וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר הָלַךְ הָאֱלֹהִים לִפְדּוֹת לוֹ עָם לָשׂוּם לְךָ י״ה
שֵׁם גְּדֻלּוֹת וְנֹרָאוֹת לְגָרֵשׁ מִפְּנֵי עַמְּךָ אֲשֶׁר־ ל׳. ב׳ כ״כ
פָּדִיתָ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם׃ כב וַתִּתֵּן אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל
לְךָ לְעָם עַד־עוֹלָם וְאַתָּה יְהוָה הָיִיתָ לָהֶם
לֵאלֹהִים׃ כג וְעַתָּה יְהוָה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל־
עַבְדְּךָ וְעַל־בֵּיתוֹ יֵאָמֵן עַד־עוֹלָם וַעֲשֵׂה כַּאֲשֶׁר ג׳. נ׳
דִּבַּרְתָּ׃ כד וְיֵאָמֵן וְיִגְדַּל שִׁמְךָ עַד־עוֹלָם לֵאמֹר ל׳. ב׳
יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל
וּבֵית־דָּוִיד עַבְדְּךָ נָכוֹן לְפָנֶיךָ׃ כה כִּי ׀ אַתָּה ל׳ כאלהים
אֱלֹהַי גָּלִיתָ אֶת־אֹזֶן עַבְדְּךָ לִבְנוֹת לוֹ בָּיִת עַל־
כֵּן מָצָא עַבְדְּךָ לְהִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ׃ כו וְעַתָּה יְהוָה
אַתָּה־הוּא הָאֱלֹהִים וַתְּדַבֵּר עַל־עַבְדְּךָ הַטּוֹבָה

ל׳. ט׳ הַזֹּאת׃ כז וְעַתָּה הוֹאַלְתָּ לְבָרֵךְ אֶת־בֵּית עַבְדְּךָ
לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה יְהוָה בֵּרַכְתָּ
ל׳ וחס׳ וּמְבֹרָךְ לְעוֹלָם׃ יח א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיַּךְ
דָּוִיד אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּכְנִיעֵם וַיִּקַּח אֶת־גַּת וּבְנֹתֶיהָ
ל׳ מִיַּד פְּלִשְׁתִּים׃ ב וַיַּךְ אֶת־מוֹאָב וַיִּהְיוּ מוֹאָב
י״א זוגין מתחלפין עֲבָדִים לְדָוִיד נֹשְׂאֵי מִנְחָה׃ ג וַיַּךְ דָּוִיד אֶת־
ל׳ וח׳ ולהציב הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה חֲמָתָה בְּלֶכְתּוֹ לְהַצִּיב יָדוֹ
בִּנְהַר פְּרָת׃ ד וַיִּלְכֹּד דָּוִיד מִמֶּנּוּ אֶלֶף רֶכֶב
וְשִׁבְעַת אֲלָפִים פָּרָשִׁים וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ רַגְלִי
ו׳ מ״ל בליש׳ וַיְעַקֵּר דָּוִיד אֶת־כָּל־הָרֶכֶב וַיּוֹתֵר מִמֶּנּוּ מֵאָה
ג׳ מ״ל רָכֶב׃ ה וַיָּבֹא אֲרַם דַּרְמֶשֶׂק לַעְזוֹר לַהֲדַדְעֶזֶר
מֶלֶךְ צוֹבָה וַיַּךְ דָּוִיד בַּאֲרָם עֶשְׂרִים־וּשְׁנַיִם אֶלֶף
אִישׁ׃ ו וַיָּשֶׂם דָּוִיד בַּאֲרַם דַּרְמֶשֶׂק וַיְהִי אֲרָם
ל׳ לְדָוִיד עֲבָדִים נֹשְׂאֵי מִנְחָה וַיּוֹשַׁע יְהוָה לְדָוִיד
בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃ ז וַיִּקַּח דָּוִיד אֵת שִׁלְטֵי הַזָּהָב

רשי

להודיעני את כל הגדולה הזאת שהודעתני והכל מרצון לבך לכן ה' אין כמוך ושמא תאמר גדול כמוהו אינו אבל מעט קטן ממנו יש לכך נאמר : (כ) ואין אלהים זולתך . אין כמוך ואין זולתך באלהים אף בעממים : ככל אשר שמענו באזנינו . כל ימינו : (כא) ומי כעמך ישראל גוי אחד . ממה הם מיוחדים מכל העמים מזה אשר הלך אלהים בעצמו לפדותם לו לעם כמו שכתוב אני יוצא בתוך מצרים (שמות י"ב) מזה אנו מיוחדים שלא עשה כן לשום אומה בעולם : לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים . ולפי שאתה יחיד בעולמך ועמך מיוחדים מכל אום ולכך נאה לך לתת להם מלך הגון וגדול : (כד) ויאמן ויגדל שמך עד עולם לאמר . שיאמרו ה' צבאות אלהי ישראל אלהים לישראל וגם קיים דברו : ובית דוד עבדך נכון לפניך . שדברת וכסאו יהיה נכון עד עולם : (כה) כי אתה אלהי גלית . פתרון ודאי נאה לך לאמן דבריך כי אתה בעצמך גלית אוזן לבנות לי בית כדכתיב (לעיל) והגיד לך ובית יבנה לך ה' : על כן מצא עבדך להתפלל לפניך . כלומר אם לא היית בעצמך אומר לי להביא על זרעי הטובות האלה לא היה עולה על דעתי לבקש אשר מי אני אשר הביאותני אפילו עד הלום אבל הואיל שאמרת למענך להביא לי כל הטובות הללו לפיכך אני מתפלל שתאמן את דבריך:(כז)כי אתה ה' ברכת.כלומר ברכתני:ומבורך לעולם.כלומר ועבדך יהא מבורך לעולם : (א) ויהי אחרי כן ויך דויד.אחר שאמר דוד לבנות בית וא"ל הקב"ה לא תבנה אתה אמר דוד הואיל ואין עלי לבנות הבית אלא בני עתה אכינה ואסדר לו הכל לכשיבא בני לבנות הבית שיהא לו הכל מזומן ועתה מניח הכל והולך ומספר היאך זימן לו הבנין שנלחם עם אויביו והקדיש שללם לבנין הבית וכן דרך הפסוק לדברו ודוגמא באליהו ובאלישע מאחר שאמר יהי נא פי שנים ברוחך אלי מניח כל המעשה מן המלכים ומספר והולך מן נפלאות אלישע היאך היו פי שנים עד שישלים הכל : (ג) ויך דויד את הדרעזר מלך צובה חמתה . בחמת היתה המלחמה ובחמת הכם דוד : חמתה . כמו לחמת : להציב ידו . פתרונו כשהלך להציב כחו להשיב גבולו ולהציב בנהר פרת שהיה משיב לגבול נהר פרת ודוגמא (שמואל ב' י"ח) ואבשלום לקח ויצב לו בחייו וגו' ויקרא לה יד אבשלום שפתרונו כח גבול אבשלום . ד"א ויקרא לה יד אבשלום בתוך המצבה צר אבשלו' צורת אורך ידו. כדכתיב באותו פסוק כי אמר זאת הצורה המצויירת אחר יד אבשלום. (מפי ר' יצחק בר שמואל בנרבונ"א שמעתי כן) : (ד) ויעקר דויד. ומשום דכתיב לא ירבה לו סוסים כדכתיב (דברים י"ז) ואת סוסיהם תעקר (יהושע י"א) : ויותר ממנו מאה רכב. לא ירבה לו סוסים הא כדי מרכבתו מותר : (ה) ויבא ארם דרמשק. (בשמואל ב' ח') כתיב דמשק ודרך הפסוק לדבר כן כמו מן שבט שרביט שהרי אייסר אתכם בשוטים תרגום שרביטים גם זה אמר ר' יצחק : (ו) וישם דוד בארם דרמשק . פתרון נציבים (ובשמואל שם) כתיב בפירוש וישם דוד בארם דמשק נציבים : (ז) שלטי

הזהב

רדק

אומות . ובספר שמואל אמר אשר פדית ממצרים גוים ואלהיו : (ג) חמתה . בחמת הכהו כשהלך הדרעזר להציב ידו בנהר פרת שהלך לכבוש ולהציב גבולו בנהר פרת והוא היה גבול ארץ ישראל והיה בחמת כי מלחמה היה לו עם תועו מלך חמת כמו שאומר כי איש מלחמות תועו היה הדרעזר . ובספר שמואל להשיב ידו כלומר להשיב הארץ אליו : (ד) וילכד דויד ממנו אלף רכב ושבעת אלפים פרשים . ובספר שמואל אלף ושבע מאות פרשים ידמה כי לא מנה שם אלא השרים הגדולים אשר במחנה הדרעזר . ובזה הספר מנה כל הפרשים וכן לא זכר שם מנין הרכב והנה זכר אותם . וכן זכר שם הרגלים מה שלא זכר הנה : ויעקר דוד את כל הרכב . לפי שהיה אסור לו לרבות סוס כמו שכתוב לא ירבה לו סוסים . ויותר ממנו מאה רכב כדי צרכו : (ו) וישם דוד בארם דרמשק . ר"ל כי שם נציבים ופקידים. וכן אמר בספר שמואל וישם דוד נציבים בארם דרמשק .

ושם

מצודת דוד

לעשות לו כזאת מבלי שאלה ובקשה : (יט) בעבור עבדך . ר"ל אם עשית כזאת בעבור שאני עבדך מכל מקום כלבך עשית הגדולה הזאת כי אין זכותי כדאי לה לולי רצון לבך : להודיע . ר"ל ואף להודיע לי את זאת כאילו באה להשלום גמול על מעשי : (כ) אין כמוך . בכדי להעריך ממנו עומק מחשבותיך : ככל אשר שמענו . ככל הדברים הנפלאים אשר שמענו : (כא) ומי כעמך . ר"ל הואיל ואין זולתך א"כ מי ומי מעובדי כוכבים מאושר ומשובח כעמך ישראל אשר המה גוי מיוחד בארץ : לפדות לו עם . לפדות ממצרים להיות לו לעם : לשום לך וכו'. לפרסם את שמך בעולם : גוים . מוסב על לגרש ר"ל הוצאתם לגרש מפניהם העמים אשר בארץ כנען : (כב) עד עולם . ולא יחליפם באומה אחרת : (כג) יאמן . יקוים להיות המלכות מזרעי עד עולם : (כד) ויאמן . במה שיאמן הדבר יגדל שמך עד עולם כי יאמרו הכל שעד עולם הוא אלהי ישראל ואף בית דוד נכון לפניו למלוכה עד עולם ואין בו הליאה השבות לחזור מדבריו : (כה) כי אתה וכו' . ר"ל הואיל והודעתני שתבנה לי בית מלכות לזה מצאתי את לבי וערב לגשת להתפלל עליה עם כי הוא דבר גדול : (כו) אתה הוא האלהי'. א"כ בידך הכח למלאות דבריך : ותדבר . אתה דברת הדבר הזה כי נאמן נהן לנביא ודבר ה' בפיו : (כז) ועתה הואלת . ר"ל הואיל וכן הוא א"ל מעתה להתפלל עוד על הדבר אבל שאלתי רצה נא לברך וכו' שיהיו לעולם לפניך ר"ל ברכם במתנת לב טהור ללכת באורחך בכדי שיהיו ראויים לקבל החסד הגדול הזה : כי אתה וכו' . ר"ל הלא כבר ברכת ומבורך לעולם כי אין שום מניעה מפאת המברך ולזה אשאל עוד שגם לא יהיה מניעה מצד המקבל ברכה : יח (ג) חמתה . הכהו בעיר חמת : להציב ידו , להציב מקומו לאחור להרחיב גבול ארצו : (ד) ושבעת אלפים פרשים . ובש"ב נאמר אלף ושבע מאות כי לא זכר רק החשובים שבהם : ויעקר . כי אסור להרבות

סוסי'

מצודת ציון

(כג) יאמן . מל' האמנה וקיום : (כז) הואלת . ענין התחלה ורצון כמו ויואל משה (שמות ב) :
יח (ד) ויעקר . הסיר העיקר והם הרגלים שהם העיקר בבהמה וכן ועשית סירותיו לדשנו (שם)

ונורא הוא ממנו דהבקוק . אלה הם משפחות הלוי . אלה משפחות הגרשוני . ואלה אשר נחלו בני . אלה אשר נחל משה . ומים במשורה תשתה . ומים במשורה ובשטמון דיחזקאל . ויכו את ששי . ויכו את הכנעני יושבי צפת . ויכהו שם החומש . ויכהו שם האלהים על השל . ואף בעונת אבתם . ואף אשר הלכו . אחרי מות משה . אחרי מות אמה . וידבר משה כן אל בני . וידבר משה לפני ה' . אשר הגלה ואלה בני המדינה העולים . וחברו אלה בני המדינה . עוד מצאתי אלה בני זלפה . אלה בני בלהה דויגש .

אֲשֶׁר הָיוּ עַל עַבְדֵי הֲדַדְעָזֶר וַיְבִיאֵם יְרוּשָׁלָם׃ ל' וחד גג
ח וּמִטִּבְחַת וּמִכּוּן עָרֵי הֲדַדְעֶזֶר לָקַח דָּוִיד נְחֹשֶׁת ל'. ל'
רַבָּה מְאֹד בָּהּ ׀ עָשָׂה שְׁלֹמֹה אֶת־יָם הַנְּחֹשֶׁת ל'
וְאֶת־הָעַמּוּדִים וְאֵת כְּלֵי הַנְּחֹשֶׁת׃ ל'. ל'
ט וַיִּשְׁמַע תֹּעוּ מֶלֶךְ חֲמָת כִּי הִכָּה דָוִיד אֶת־
כָּל־חֵיל הֲדַדְעֶזֶר מֶלֶךְ־צוֹבָה׃ י וַיִּשְׁלַח
אֶת־הֲדוֹרָם־בְּנוֹ אֶל־הַמֶּלֶךְ דָּוִיד לִשְׁאוֹל־לוֹ ד' יתיר ו'
לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ עַל אֲשֶׁר נִלְחַם בַּהֲדַדְעֶזֶר וַיַּכֵּהוּ ל'. ל'
כִּי־אִישׁ מִלְחֲמוֹת תֹּעוּ הָיָה הֲדַדְעָזֶר וְכֹל כְּלֵי
זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ יא גַּם־אֹתָם הִקְדִּישׁ ז'. ג'
הַמֶּלֶךְ דָּוִיד לַיהוָה עִם־הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב אֲשֶׁר נָשָׂא ו' בסיפרא
מִכָּל־הַגּוֹיִם מֵאֱדוֹם וּמִמּוֹאָב וּמִבְּנֵי עַמּוֹן ל'. י' בסי'
וּמִפְּלִשְׁתִּים וּמֵעֲמָלֵק׃ יב וְאַבְשַׁי בֶּן־צְרוּיָה הִכָּה ג' בסיפ'
אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא הַמֶּלַח שְׁמוֹנָה עָשָׂר אָלֶף׃ ל'
יג וַיָּשֶׂם בֶּאֱדוֹם נְצִיבִים וַיִּהְיוּ כָל־אֱדוֹם עֲבָדִים
לְדָוִיד וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־דָּוִיד בְּכֹל אֲשֶׁר הָלָךְ׃

ל' יד וַיִּמְלֹךְ דָּוִיד עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיְהִי עֹשֶׂה מִשְׁפָּט
וּצְדָקָה לְכָל־עַמּוֹ׃ טו וְיוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה עַל־הַצָּבָא
וִיהוֹשָׁפָט בֶּן־אֲחִילוּד מַזְכִּיר׃ טז וְצָדוֹק בֶּן־
ל' אֲחִיטוּב וַאֲבִימֶלֶךְ בֶּן־אֶבְיָתָר כֹּהֲנִים וְשַׁוְשָׁא
סוֹפֵר׃ יז וּבְנָיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָדָע עַל־הַכְּרֵתִי וְהַפְּלֵתִי
וּבְנֵי־דָוִיד הָרִאשֹׁנִים לְיַד הַמֶּלֶךְ׃
יט א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן וַיָּמָת נָחָשׁ מֶלֶךְ בְּנֵי־עַמּוֹן
וַיִּמְלֹךְ בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ב וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶעֱשֶׂה־חֶסֶד ׀
עִם־חָנוּן בֶּן־נָחָשׁ כִּי־עָשָׂה אָבִיו עִמִּי חֶסֶד
י'.כ'ועל אמו וַיִּשְׁלַח דָּוִיד מַלְאָכִים לְנַחֲמוֹ עַל־אָבִיו וַיָּבֹאוּ
עַבְדֵי דָוִיד אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן אֶל־חָנוּן לְנַחֲמוֹ׃
ל' ג וַיֹּאמְרוּ שָׂרֵי בְנֵי־עַמּוֹן לְחָנוּן הַמְכַבֵּד דָּוִיד
אֶת־אָבִיךָ בְּעֵינֶיךָ כִּי־שָׁלַח לְךָ מְנַחֲמִים הֲלֹא
ל'. ל' בַּעֲבוּר לַחְקֹר וְלַהֲפֹךְ וּלְרַגֵּל הָאָרֶץ בָּאוּ עֲבָדָיו
אֵלֶיךָ׃ ד וַיִּקַּח חָנוּן אֶת־עַבְדֵי דָוִיד וַיְגַלְּחֵם
ל'. ל' וַיִּכְרֹת אֶת־מַדְוֵיהֶם בַּחֵצִי עַד־הַמִּפְשָׂעָה וַיְשַׁלְּחֵם׃

תולדות אהרן ובניהו . בכהונ ד סנסד' עז :

רדק

ופס אומר ומבטח ומברתי . והנה אמר ומטבחת ומכון . כי הערים היו נקראים בשני שמות וטבחת ומבטח אחד אלא שהפכו האותיות : (יא) הקדיש המלך דוד . לבנין בית המקדש : (יב) ואבשי בן צרויה וגו'. יש לשאול כי בספר תהלים זוכר אותם בשם יואב ואומר שנים עשר אלף . והנה זכר אותם בשם אבישי ואמר שמנה עשר אלף וכן בספר שמואל י"ח אלף . ובשני הספרים אומר אדום ובספר שמואל אמר ארם . ונראה כי מלחמות אדום היתה כשהיתה מלחמות ארם כי כן כתוב בתהילי' בהצותו את ארם נהרים ואת ארם צובה ומארם ומאדום היו אלה שמנה עשר אלף . ואמר במקום אחר אדום ור"ל ואשר עמהם והם ארם ובאמרו הנה כי אבישי י"ח אלף ובתהלים אמר יואב ואמר י"ב אלף . אבישי עשה המלחמה תחילה והכה בהם ששת אלפים ואחר כן יואב והכה בהם י"ב אלף . וזהו שאמר בתהלים וישב יואב כלומר אחרי אבישי וזכר הנה המלחמה כולה בשם אבישי מפני שהוא היה תחילת המלחמה . ובספר שמואל זכר המלחמה בשם דוד שהוא העיקר : (ד) ויגלחם . כמו שאמר בספר שמואל ויגלח את חצי זקנם : מדויהם. לבושיהם מן מדו בד : עד המפשעה . פי' הערוה

רשי

הזהב . בווכר"ש בלע"ז דוגמתו (בירמיה כ"א) ההרו החלים מלאו השלטים : (ח) נחשת רבה מאד בה עשה וגו' . וזהו שאמר כיון שאמר דוד לבנות הבית ואמר הקב"ה לו לא אתה תבנה הבית כי אם בנך מספר והולך היאך זימן לו לבנות הבנין : (י) כי איש מלחמות תעו . בעל מחלוקתו היה וכן מוכיח למעלה ויך דוד את הדרעזר וכי מה עניין להם לחמת לערוך בו מלחמה אלא הדרעזר מלך צובה הלך להלחם על תעו מלך חמת בחמת ובעוד כן בא דוד עליו והכהו וכל כלי זהב וכסף ונחשת הביא לדוד וכן (בשמואל ב' ח') ובידו היה כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת : (יג) וישם באדום נציבים . שלטונים שלא רצה להמליך עליהם מלך : (יד) משפט וצדקה . משך עצמו מלהלחם עוד ומלצאת ולבא עוד במלחמה והיה יושב ושופט תמיד ישראל בצדקה : (טו) ויואב וגו' על הצבא. לפי שמשך ידו מלצאת עוד בצבא הניח יואב על הצבא להלחם כל מלחמתו כל זה מוסב על עשה משפט וצדקה ומה שהפסיק ויואב על הצבא משום הכי הוצרך שלא תאמר הואיל ודוד עשה משפט אם כן לא היו ישראל עוד נלחמים לכך נאמר ויואב על הצבא : מזכיר . חוזר לראש שהיה מזכיר איזה דין בא לפני המלך תחלה דוגמא להביא את ספר הזכרונות דברי הימים (אסתר ו' א'): (טז) ושושא סופר. אחילוד מזכיר ושושא כותב על ידו : (יז) על הכרתי והפלתי . פתרונו אומות היו כדכתיב (צפניה ב') הוי גוי כרתים ומאומותם היו עם דוד אנשים גבורי חיל ובניהו עליהם ודוגמא (בשמואל ב' טו) וכל עבדיו עוברים על ידו וכל הכרתי וכל הפלתי וכל הגתים וגומר : ובני דוד הראשונים ליד המלך . פתרונו ובני דוד היו תמיד ראשונים אצל המלך לעשות כל צרכו : (ב) כי עשה אביו עמי חסד . לקח דוד אביו ואמו ואחיו ובית אביו והושיבם במחוז מלך מואב כדכתיב (ש"א כ"ב) וילך דויד משם מצפה מואב ויאמר אל מלך מואב יצא נא אבי ואמי אתכם וגו' ובאו בני מואב והרגום כולם חוץ מאליהו אחי דוד שברח לארץ בני עמון וקבלו נחש מלך בני עמון שהרי לא נזכרו עוד חוץ מאליהו שכתוב במחלקות בנשיאים ליהודה אליהו מאחי דוד (לקמן א' כ"ז) וזהו אשר עשה אביו עמי חסד ועל פי אותה איבה הכה דוד את מואב והתעולל בהם יותר מיתר אויביו דכתיב (בשמואל ב' ח') ויך דוד את מואב וגו' : (ג) המכבד דוד את אביך בעיניך . והלא כתוב בתורתם לא תדרוש שלומם וטובתם (דברים כג) וסבור אתה שמגיה מצות אלהיו ובא לדרוש שלומך ולכבוד אביך שלח לך מנחמים הלא בעבור לחקור וגו' (ד) מדויהם . כמו מדו בד (ויקרא ו') : בחצי עד המפשעה . עד ערותן פנים ואחור (ובשמואל ב' ט') כתיב שתותיהם עד ערותן כמו חשופי שת ערות מצרים ישעיה

מצודת ציון

(שם כז) ור"ל לבסיר הדשן : (ז) שלטי . כעין מגן : (ח) ומטבחת ומכון . ובש"ב נאמר ומבטח ומברותי ובשני השמות היו נקראות וכמוהו רבים במקרא : (יא) נשא . נטל ולקח : (טז) ואבימלך . הוא אחימלך הנזכר בש"ב : הכרתי והפלתי . ת"י קשתיא וקלעיא : יט (ג) לחקור . מל' חקירה וחפוש ולהפוך . ת"י ולמבדק כי הבודק דבר מה מהפכה מעבר אל עבר : ולרגל . גם הוא ענין חקירה וחפוש : (ד) מדויהם . מלבושיהם כמו וילבש שאול וכו' מדיו (ש"א י"ז) : המפשעה . כמו

מצודת דוד

שוסי' כמ"ש בתורה : (ו) וישם דוד . ר"ל שם בהם דבר הראוי להם ס במדינה הכבושה והם הנציבים האמור בש"ב : (י) כי איש מלחמות . הדרעזר היה שונא ואיש מלחמה עם תועו : וכל כלי זהב . ר"ל כל מה שהיו מזומנים בידו : (יא) גם אות' . מה שהביאו לו למנחה הקדיש עם השלל אשר לקח בעצמו מכל הגוים והם אדום וכו' : (יב) ואבשי וכו' . ובש"ב נאמר שדוד הכה בם כי כל נצחון המלחמה נקרא ע"ש המלך ובתילים נאמר שיואב הכה בהם ואחז"ל שב' מלחמות היו ולא זהו האמור כאן : (יט) משפט . בין איש לאחיו : וצדקה . נתן משלו צדקה לכל עמו הנצרכים לקבל צדקה : (טו) על הצבא . היה שר על קבוצת החיל : מזכיר . היה ממונה על ספר הזכרונות : (טז) כהנים . ר"ל שרי הכהנים צדוק היה משוח מלחמה ואבימלך סגן ולא חשב את אביתר לכ"ג כי לא הועמד עתה כ"ג מאז מלך על יהודה אבל יואב עם כי היה שר צבא מאז מ"מ נעשה עתה שר צבא של כל ישראל או על שאחר דוד והעמיד את צדוק לכ"ג לזה לא חשב את אביתר כי לא היה דבר המתקיים : (יז) הראשונים . הם היו ראשונים למקום המלך ועל פיהם נעשה הכל : יט (ב) כי עשה וכו'. אחז"ל שהחסד היה שהמית את אחיו אשר ברח אליו מאת מלך מואב כשהמית את אביו וביתו אחר שהוליכם אליו מן מערת עדולם כמ"ש בש"א : (ג) המכבד

העיר ח' גליון קרתא וסימ' ויקרעו שמלתם ויעמס איש על. וירע העם ויתקעו בשפרות. ונס אל אחת מהערים האלה דיהושע. ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל. ואת קומי לכי לביתך. וישלח מלאכים אל אחאב. ויתר דברי יחזקיהו וכל אשר עשה דויבא את המים. ובני עמון ראו כי נס דד"ה. וחד לישן עורה העירה והקיצה למשפטי: וישר

ה וילכו ויגידו לדויד על־האנשים וישלח לקראתם
כי־היו האנשים נכלמים מאד ויאמר המלך
שבו ביריחו עד אשר־יצמח זקנכם ושבתם:
ו ויראו בני עמון כי התבאשו עם־דויד וישלח
חנון ובני עמון אלף ככר־כסף לשכר להם מן־
ארם נהרים ומן־ארם מעכה ומצובה רכב
ופרשים: ז וישכרו להם שנים ושלשים אלף
רכב ואת־מלך מעכה ואת־עמו ויבאו ויחנו
לפני מידבא ובני עמון נאספו מעריהם ויבאו
למלחמה: ח וישמע דויד וישלח את־יואב
ואת כל־צבא הגבורים: ט ויצאו בני עמון ויערכו
מלחמה פתח העיר והמלכים אשר־באו לבדם
בשדה: י וירא יואב כי־היתה פני־המלחמה
אליו פנים ואחור ויבחר מכל־בחור בישראל
ויערך לקראת ארם: יא ואת יתר העם נתן ביד
אבשי אחיו ויערכו לקראת בני עמון: יב ויאמר
אם־תחזק ממני ארם והיית לי לתשועה ואם־
בני עמון יחזקו ממך והושעתיך: יג חזק ונתחזקה
בעד־עמנו ובעד ערי אלהינו ויהוה הטוב בעיניו
יעשה: יד ויגש יואב והעם אשר־עמו לפני ארם
למלחמה וינוסו מפניו: טו ובני עמון ראו כי־
נס ארם וינוסו גם־הם מפני אבשי אחיו ויבאו
העירה ויבא יואב ירושלם: טז וירא ארם כי
נגפו לפני ישראל וישלחו מלאכים ויוציאו את־
ארם אשר מעבר הנהר ושופך שר־צבא
הדדעזר לפניהם: יז ויגד לדויד ויאסף את־כל־
ישראל ויעבר הירדן ויבא אלהם ויערך אלהם
ויערך דויד לקראת ארם מלחמה וילחמו עמו:
יח וינס ארם מלפני ישראל ויהרג דויד מארם
שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי
ואת שופך שר־הצבא המית: יט ויראו עבדי
הדדעזר כי נגפו לפני ישראל וישלימו עם־דויד
ויעבדהו ולא־אבה ארם להושיע את־בני־עמון
עוד: כ א ויהי לעת תשובת השנה לעת צאת
המלכים וינהג יואב את־חיל הצבא וישחת את־
ארץ בני־עמון ויבא ויצר את־רבה ודויד ישב
בירושלם ויך יואב את־רבה ויהרסה: ב ויקח
דויד את־עטרת־מלכם מעל ראשו וימצאה
משקל ככר־זהב ובה אבן יקרה ותהי על־ראש
דויד ושלל העיר הוציא הרבה מאד: ג ואת־

רשי

(ישעיה כ'): (ו) מן ארם נהרים ומן ארם מעכה. ארמים הרבה היו וזהו ארם מעכה ארם היושבים במעכה ומן ארמים יושבים על נהר פרת וארם צובה וארם סתם הוא עיקר האומה וכן עמונים היושבים בעמון קרויים עמונים ועיקר האומה בשאר מקומות וכן בני עשו בארץ שעיר והעיקר באדום: (ט) לבדם בשדה. חלקו חיילותם לשתי מערכות בני עמון במערכה אחת פתח העיר כנגד כל ישראל והמלכים אשר עמהם במערכה אחרת לבדם בשדה מאחור לישראל: (יא) ביד אבשי. לאבישי שכל דברי הימים כתיב אבשי וגם אבשי קרינן לבד מאלו שנים שיצאו מן הכלל על פי המסורה ולכך בכל הספר הזה אבשי שכל הספר הזה נכתב בשביל כבודו של דוד ואין זה כבודו שיקראו לבן אחותו אבישי דמשמע גם אני חשוב כדוד כי אבי הוא ישי לכך בכל הספר הזה אבשי ובכל ספר שמואל אבישי לבד חד אבשי ואת יתר העם נתן ביד אבשי ועל פי המסורה שהרי כן הוא שהיה ישי אבי אמו צרויה שהיא היתה אמו: (טז) ושופך שר צבא. (ובשמואל כ"ט) כתיב ושובך שר צבא פירשו רבותינו בסוטה שובך שהוא גבוה כשובך שופך שהיה שופך דמים כמים: (א) ויהי לעת תשובת השנה. כשהעשבים בשדה להאכיל הסוסים: ובה אבן יקרה. בעטרה: ותהי על ראש דויד. יש מפרשים על ראש דוד ממש ויש לתמוה היאך ראשו סובלת ורבותינו פירשו אבן שואבת היתה בה ושמעתי בגרבונא כי מנהג בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלמעלה על ראשו והוא יושב כנגדה מלמטה תחתיה על כסא ומה שכתוב ותהי על ראש דוד שנראית כמו על ראשו:

רדק

הערוה והוא מן אפשעה בה. וכן כינה הערוה ברגלים גם כן ולא עשה רגלי. ובמקומו בשמואל עד שתותיהם והוא ג"כ כינוי לערוה: (ח) ואת כל צבא הגבורים. ר"ל כל הצבא והגבורים: (יח) שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רגלי. ובספר בשמואל שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים. ומה שאומר בשמואל שבע מאות רכב ר"ל שבע מאות רכב בחור ולא מנה שאר הרכב. ובזה הספר מנה כל הרכב שהיו שבעת אלפים ושם מנה הפרשים שהיו ארבעים אלף ולא מנה הרגלים והנה מנה הרגלים ולא מנה הפרשים: (ב) ותהי על ראש דוד. שואלים היאך היה סובל אותה ומשקלה היה ככר זהב י"מ כי תלויה היתה למעלה מראשו והוא היה יושב על הכסא תחתיה והיתה כנגד ראשו מלמעלה. ובדברי רז"ל כי אבן יקרה שהיתה בה אבן שואבת היתה והיתה מעמידה אותה באויר. ועוד אמרו אבן יקרה שהיתה בה היתה שוה ככר זהב. וי"ל כי לא היתה על ראשו תמיד אלא היתה על ראשו פעם או שתים ויכול לסבלה שעה אחת שהיתה על

ויהי

מצודת דוד

דוד את אביך בעיניך. וכי סבור אתה שדוד מכבד את אביך בעיניך על כי שלח לך מנחמים: הלא. באמת לא שלח כ"א לרגל הארץ: (ד) ההלי. במחלית הרכס והוא עד המפשעה: (ה) וילכו. שלוחיהם: על האנשים. בעבור מקרה האנשים: וישלח לקראתם. לאמר להם לשבת ביריחו האמור בסוף המקרא והפסיק לומר הסיבה למה לא באו למלך ואמר כי היו נכלמים ולכן שלח לקראתם: ושבתם. לביתכם: (ו) כי התבאשו. השניאו את עצמם בעיני דוד כדבר הנבאש ולזה פחדו מן המלחמה: (ט) פתח העיר. מול פתח שער עירם: (י) פני המלחמה. פני אנשי המלחמה: (יג) חזק ונתחזקה. חזק אתה והעם אשר עמך וגם אנו נתחזק: בעד עמנו. שלא ילכו בשבי: ובעד ערי אלהינו. שלא יכבשום האויב: וה' הטוב וכו'. ר"ל ואם בכל ההתחזקות לא מועיל יעשה ה' הטוב בעיניו ונקבל באהבה: (יז) ויערוך אליהם. הכין עצמו לערוך אליהם מלחמה: (יח) שבעת אלפים. ובש"ב לא חשב כ"א החשובים שבהם אף לא זכר שם אנשי רגלי וזכר הפרשים ולא זכרם הנה ומה שמקרא אחד סותר גלה השני וכמוהו רבים במקרא: (יט) וישלימו. עשו שלום: לא אבה. לא רצה עוד להושיע וכו': כ (א) תשובת השנה. ר"ל בעת תשובת השמש אל הנקודה ההיא בעצמה שהיתה בה בעת צאת המלכים בשנה העברה להלחם בישראל ולעזור לבני עמון כמ"ש למעלה: (ב) ותהי על ראש דויד. למעלה מראשו היתה תלויה כשהוא יושב על הכסא כי איך יסבול

מצודת ציון

כמו שמפסעה בסמ"ך והוא מלשון פסיעה ור"ל הרגלים שפוסעים בהם והוא כינוי לערוה שהיא ברגלים ממעל ובמה יכלה אלו המלבוש: (ה) יצמח. יגדל: כ (א) ויצר. מלשון מצור: (ב) מלכם. העבודת

ג' כתי' שי"ן בקריא' וסי' וישר אבימלך על ישראל. וישר במגרה ובחריצי הברזל דד"ה. וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו. וכל דכתיב סמ"ך דכותהו'. וגם הוא ז' וסי' נמסר בסד' וירא בלק. ויעמוד כל סיפרא ויעמד במ"ז ויעמוד וסימ' ויעמוד שטן על יש'. ויעמוד לפני מזבח ה' דשלמה. ודבתריה כי עשה שלמה. ויצא הרוח. ויעמוד יהושפט בקהל. ורוח אלהים לבשה את זכריה. ויעמוד המלך על עמדו דסיפר'. וכל שאר קריא' דכו' ויעמוד במ"ד ויעמד וסי' אתם סביבות האהל. ויעמד את פניו. רוח סערה. אהרים תחתם.

הָעָם אֲשֶׁר־בָּהּ הוֹצִיא וַיָּשַׂר בַּמְּגֵרָה וּבַחֲרִיצֵי ג' כתיב ש"ן
הַבַּרְזֶל וּבַמְּגֵרוֹת וְכֵן יַעֲשֶׂה דָוִיד לְכֹל עָרֵי בְנֵי־
עַמּוֹן וַיָּשָׁב דָּוִיד וְכָל־הָעָם יְרוּשָׁלָםִ׃ ד וַיְהִי אַחֲרֵי־ י' מלעי' פסו' בסיפרא
כֵן וַתַּעֲמֹד מִלְחָמָה בְּגֶזֶר עִם־פְּלִשְׁתִּים אָז הִכָּה
סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי אֶת־סִפַּי מִילִדֵי הָרְפָא וַיִּכָּנֵעוּ׃ ס"א הרפאי'
ה וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים וַיַּךְ אֶלְחָנָן בֶּן־
יָעוּר אֶת־לַחְמִי אֲחִי גָּלְיָת הַגִּתִּי וְעֵץ חֲנִיתוֹ כִּמְנוֹר יעיר ק'
אֹרְגִים׃ ו וַתְּהִי־עוֹד מִלְחָמָה בְּגַת וַיְהִי ׀ אִישׁ מִדָּה
וְאֶצְבְּעֹתָיו שֵׁשׁ־וָשֵׁשׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע וְגַם־הוּא ב' ה' מ"ל ד' ב' כתיב א'
נוֹלַד לְהָרָפָא׃ ז וַיְחָרֵף אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיַּכֵּהוּ וי' כתיב ה' וכעניין הכרו דשמואל כתי'
יְהוֹנָתָן בֶּן־שִׁמְעָא אֲחִי דָוִיד׃ ח אֵל נוּלְּדוּ ס'

לְהָרָפָא בְּגַת וַיִּפְּלוּ בְיַד־דָּוִיד וּבְיַד־עֲבָדָיו׃
ז' כסיפ' כא א וַיַּעֲמֹד שָׂטָן עַל־יִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת־דָּוִיד
לִמְנוֹת אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־יוֹאָב
ג' ג' וְאֶל־שָׂרֵי הָעָם לְכוּ סִפְרוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר שֶׁבַע
ג' ו' ו' וְעַד־דָּן וְהָבִיאוּ אֵלַי וְאֵדְעָה אֶת־מִסְפָּרָם׃ ג וַיֹּאמֶר
ס' יוֹאָב יוֹסֵף יְהוָה עַל־עַמּוֹ ׀ כָּהֵם מֵאָה פְעָמִים
הֲלֹא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ כֻּלָּם לַאדֹנִי לַעֲבָדִים לָמָּה
יְבַקֵּשׁ זֹאת אֲדֹנִי לָמָּה יִהְיֶה לְאַשְׁמָה לְיִשְׂרָאֵל׃
ק' ל' ד וּדְבַר־הַמֶּלֶךְ חָזַק עַל־יוֹאָב וַיֵּצֵא יוֹאָב וַיִּתְהַלֵּךְ
בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹא יְרוּשָׁלָםִ׃ ה וַיִּתֵּן יוֹאָב
אֶת־מִסְפַּר מִפְקַד־הָעָם אֶל־דָּוִיד וַיְהִי כָל־

תולדות אהרן ויעמוד שטן. ברכות סב: ויסו כל ישראל. פקידה שער לא טעם חלוף שמספר מהנזכר בס' שמואל:

רד"ק

על ראשו: (ג) וישר במגרה. כרת אותם במגרה. וישר מענין אם יתגדל המשור והיה ראוי להדגש: (ה) אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גלית הגתי. ובספר שמואל אלחנן בן יערי בית הלחמי את גלית הגתי. גלית הגתי הוא גלית הפלשתי כי כן אמר שהגלית הפלשתי הוא שמו מגת ואלחנן לא הכהו כי דוד הכהו. וא"כ בפסוק אשר בשמואל יש דבר נסתר ובית הלחמי אמר על דוד שהכה גלית הגתי ואלחנן הכה אחיו. והנה אמר ג"כ את לחמי ר"ל עם לחמי והוא עם דוד. ושם ספר מיתת גלית והנה ספר מיתת אחיו. ודוד הכה את גלית ואלהנן הכה אחי גלית אולי בעזרת דוד הרגו לפיכך זכר עמו דוד. וי"ת אותו פסוק של שמואל על דוד שתרגם כן וקטל דוד ברים מחי פרוכת בית מקדשיה דמבית לחם: (ו) איש מדה. ר"ל מדה גדולה וכן אנשי מדות. ובס' שמואל אמר איש מדון והנו"ן במקום הכפל כמו מעזניה. כי לא תמנו. או הנו"ן כנו"ן זכרון והדל"ת היתה ראוי להדגש להסרון הכפל ובא הנה תמורתו: שש ושש עשרים וארבע. אמרו רבותינו למה הוצרך לומר עשרים וארבע כי אלו לא אמר כן הייתי אומר שש בשתי ידיו ושש בשתי רגליו לכך אמר עשרים וארבע ואלו אמר עשרים וארבע ולא אמר שש ושש הייתי אומר בההת חמש אצבעות ובאחת שבע אצבעות לכן אמר שש ושש: להרפא. כתב א"א ז"ל כי אינו שם לנקבה כי אם לזכר והוא מן רפאים שהן ענקים. ומן רפאים יאמר האחד רפא וכאשר אמר להרפא כאלו אמר לענק והה"א לידיעה והוא כתוב באל"ף בזה הספר בזה הענין בשתי מקומות. ובספר שמואל כתיב בה"א ואותיות אהו"י מתחלפות: (ח) נולדו. כמו נולדו הדגש תמורת הנה. ואעפ"י שכתוב בוי"ו אחר שהלמ"ד דגושה הנה הוי"ו נעלמת מהמבטא: (א) ויעמד שטן על ישראל ויסת את דוד וגו'. הוא הנטוע בלב האדם מנעוריו ומה שאמר בספר שמואל ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם שנראה כי ה' הוא המסית. אמת הוא כי הוא הסיתו באמצעות השטן בעון ישראל שהיו ראוים להענש וגם הוא יקרא מלאך ה' והוא שראה דוד כדמות מלאך ה' וחרבו שלופה בידו כי הוא המטעה והוא הממית: (ה) אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש שולף חרב.. ובספר שמואל שמנה מאות אלף ויהודה חמש מאות אלף. מצאנו בהגדה אמר רבי שמעון בן לוי הכתובים מוסיפין כאן מה בחסר כאן אלו שני שבטים שלא נמנו שכך כתוב ולוי ובנימין לא פקד בתוכם אמר באלו אני יכול להשמט ולומר שבט לוי אינו נמנה במנין שאר השבטים כי אם מבן חדש ומעלה ובנימין דיו שחסר וכלה בפלגש בגבעה ולזה הפי' הפסוק זה ולוי ובנימין לא פקד בתוכם בשמואל היה לו לכתוב אותו שהיה טעם לחסרון שחסר שם המספר. ולחסרון שחסרו בני יהודה
בזה

רש"י

(ד) ויהי אחרי כן ותעמוד מלחמה בגזר. מה שמחוסר כאן בזו הפרשה כתוב בשמואל (ב' כ"א) ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את הפלשתים ואף זה משום כבודו של דוד לא נכתבה כאן שהרי כתיב שם ויעף דוד וכתיב (שם) וישבי בנוב אשר בילידי הרפה עד והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד ולולי שעזרו אבישי בן צרויה היה נופל בידו של ישבי ולפי אותו גנאי לא כתבו כאן: אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפה. ובשמואל (שם) כתיב את סף אשר בילידי הרפה שהיה אחיו של גלית הפלשתי ואחי ישבי בנוב: (ה) ויך אלחנן בן יעיר. אחד מגבורי דוד היה: את לחמי אחי גלית הגתי ועץ חניתו כמנור אורגים. כאותו עץ עגול שכורכין בו הבגד בשעת האריגה ויונתן תרגם אותו פסוק בשמואל וקטל דוד בן ישי מחי פרוכת בית מקדשא דמבית לחם. ופתרון יעיר כמו יער הלבנון מדה כנגד מדה יבא דוד שאמו אורגת פרוכת לבית המקדש במנור אורגים ויהרוג את גלית שעץ חניתו כמנור אורגי' ולמה קראו אלחנן שחננו ה' ונראה שגלית הגתי אינו גלית הפלשתי אחת ששם קוראו גלית הפלשתי ואחת שהרי למעלה כתיב אז הכה סבכי החשתי את ספי מילידי הרפאים וגם למטה כתוב כן וגם הוא יולד להרפה מכלל שלא מזכיר אף באחי גלית הגתי מילידי הרפה שאינו בנה: (ו) ויהי איש מדה. דוגמא אנשי מדות (במדבר י"ג) כלומר איש גדול ולפי שהוא גדול כל כך שצריך למדדו קורהו איש מדה: ואצבעותיו שש ושש עשרים וארבע. י"ב בידים וי"ב ברגלים (ובשמואל ב' כ"א) אומר עשרים וארבע מספר כלומר זה בצד זה שיכול למנות וגם זה היה כחו שיכול לאחוז החרב בכח גדול בידו ובמסכת ברכות מפרש ל"ל דכתיב שש ושש עשרים וארבע צריכא אי כתב רחמנא שש ושש הוה אמרינן שית דידיה ושית דכרעיה לכך כתיב כ"ד ואי כתיב כ"ד הוה אמינן שבע בהא וחמש בהא לכך כתב רחמנא שש ושש עשרים וארבע: (א) ויעמד שטן על ישראל. אע"פ שפרשה זו אינה לכבוד דוד נכתבה כאן משום שנאמר בסוף הפרשה שבנה מזבח וענהו ה' מן השמים וזה כבוד דוד: (ה) מספר מפקד העם. דוגמת וכל פקודיכם לכל מספרכ': ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף. (ובשמואל ב' כ"ד) כתיב שמנה מאות אלף ואיש יהודה ה' מאות אלף דמשמע דלא היו מישראל כל כך כאשר נאמר כאן אלא לפי שהקצף היה מאת הקב"ה על דוד לא כתב שם מספר כולם שמנה ואף יואב לא מנה כל השבטים כמו שכתוב כי נתעב דבר המלך את יואב אבל כאן משום כבודו של דוד מזכיר כאן מספר וחשבון שמנה כי זהו כבודו שחיל כבד כזה היה בשבטו וכן מוכיח כמו שפירשתי שאפי' אותו
קצת

מצודת ציון

העטרת כוכבים הקרוים מלכום או כפשוטו: יקרה. חשובה: (ג) וישר. כלי כמלא פגימות אשר יכרתו בו העצים קרוי משור כמו אם יתגדל המשור (ישעיה י) וע"ש שכורתים בו העצים ע"י גרירה קרוי ג"כ מגרה כמו מגררות במגרה (מלכים א ז) והיה די לומר וישר שפירש חתך במשור אבל לתוספת ביאור אמר במגרה וכן רתקו בזיקים (נחום ג): ובחריצי הברזל. כלי ברזל עשוי חריצים כמו כי לא בחרוץ יודש קצח (ישעיה כח): ובמגרות. גם הם כלים מלאים פגימות אבל קטנים הם מן המשור: (ד) הרפא. הענקים כמו מיתר הרפאים (דברים ג): (ה) כמנור אורגים. הוא העץ העגול אשר האורג כורך בו חוטי השתי ובמשנה נקרא כובד (שבת קג): (ו) להרפא. להענקים: (ח) אל נולדו. כמו אלה נולדו וכן כל התועבות האל (ויקרא י"ח): כא (א) ויסת. ענין פתוי: (ג) לאשמה. הוא מלשון שממה וכן עדרי הצאן נאשמו (יואל א): (ה) מספר מפקד.
לתוספת

מצודת דוד

על ראשו משא של ככר: (ה) ועץ חניתו. הוא בית יד החנית: (ו) איש מדה. בעל מדה גדולה וכן אנשי מדות (במדבר י"ג): שש ושש. לכ"א היו שש ולבלא נחשוב שבשתי ידיו וכן בשתי רגליו היו שש ג' לכ"א לזה אמר עשרים וארבע: (ז) ויחרף. חרפם בדברים: כא (א) ויעמד שטן. הוא היצה"ר הנטוע בלב האדם: על ישראל. ר"ל לעשות דבר הרע לישראל: (ג) יוסף ה'. על כי היה נראה משאלת המלך אשר יחשוב כי רבים המה ולכן התאוה לדעת מספרם ולזה אמר לו יואב מי יתן ועוד יוסף ה' עליכם כמו שהם עתה ועוד יתכפלו ויחזרו ויתכפלו עד מאה פעמים: הלא וגו'. ר"ל הלא אדוני המלך יודע אשר כולם
נאמר

עוון ד׳ טל׳ וסימ׳ ייד אור הבקר ומצאנו עוון. העבר נא את עוון עבדך. הן בעוון חוללתי. עוונותיו ילכדונו את הרשע: למנות ה׳ בקריאה ומל׳ וסימני׳ ושמתי את זרעך
כעפר הארץ. ויעמד שטן על ישראל ויסת. הלוא אני אמרתי למנות בעם. יואב בן צרויה החל. למנות ימינו כן הודע: ויעש ב׳ רפין וסימניהון הבא אליו כרצונו. ויאמר

ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שלף
חרב ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף איש
ט׳ יתירין שלף חרב: ו ולוי ובנימן לא פקד בתוכם
ל׳ כי־נתעב דבר־המלך את־יואב: ז וירע בעיני
ב׳ וקכתו לו האלהים על־הדבר הזה ויך את־ישראל:
ח ויאמר דויד אל־האלהים חטאתי מאד אשר
עשיתי את־הדבר הזה ועתה העבר־נא את־
ד׳ מ״ל בלישנא עון עבדך כי נסכלתי מאד:
ט וידבר יהוה אל־גד חזה דויד לאמר: י לך
ודברת אל־דויד לאמר כה אמר יהוה שלוש
י״ד פסוקים לך לך. ז׳ אני נטה עליך בחר־לך אחת מהנה ואעשה־
לך: יא ויבא גד אל־דויד ויאמר לו כה־אמר
ל׳ יהוה קבל־לך: יב אם־שלוש שנים רעב ואם־
ב׳ כלא מספט ז׳ מ״ל שלשה חדשים נספה מפני־צריך וחרב אויביך
ל׳ למשגת ואם־שלשת ימים חרב יהוה ודבר

בארץ ומלאך יהוה משחית בכל־גבול ישראל
ב׳ וחס׳ ועתה ראה מה־אשיב את־שלחי דבר:
סימן יג ויאמר דויד אל־גד צר־לי מאד אפלה־נא
ביד־יהוה כי־רבים רחמיו מאד וביד־אדם אל־
אפל: יד ויתן יהוה דבר בישראל ויפל מישראל
ל׳ ה׳ וישלח אלהים שבעים אלף איש: טו וישלח האלהים ׀ מלאך ׀
ד׳ ל׳ לירושלם להשחיתה וכהשחית ראה יהוה וינחם
ל׳ על־הרעה ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף
ידך ומלאך יהוה עמד עם־גרן ארנן היבוסי:
טז וישא דויד את־עיניו וירא את־מלאך
יהוה עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה
בידו נטויה על־ירושלם ויפל דויד והזקנים
ל׳ מכסים בשקים על־פניהם: יז ויאמר דויד אל־
ג׳ ...ס׳ מ״ל האלהים הלא אני אמרתי למנות בעם ואני־
ל׳ הוא אשר־חטאתי והרע הרעותי ואלה הצאן

תולדות אהרן והכשתים. ברכות סב זוכר ויקהל: למלאך שמתהית שם:

רשי

קצת מישראל שמכה לא כתב כל מספרם בשמואל אבל כאן כתב כל אותו מספר שמכה דהא כתיב כאן ויהי כל ישראל ובשמואל לא כתיב כל ובפירוש מוכיח כאן לפנינו כדכתיב יואב בן צרויה החל למנות ולא כלה ויהי בזאת קצף על ישראל ולא עלה המספר במספר דברי הימים למלך דוד (לקמן כ״ז כ״ד): (ו) ולוי ובנימן לא פקד בתוכם וגו׳. יואב היה יודע שיהיה לאשמה לעם לנגף לפיכך אמר יואב יכול אני להציל שבטים הללו מן המנין לוי אם יאמר דוד למה לא מנית את לוי אשיבנו כי לא התפקדו בתוך בני ישראל (במדבר ב׳) וכן אומר לבנימין הלא בפילגש בגבעה נגפו ואם יתנגפו עתה מה ישתייר להם: (ח) ועתה העבר נא את עוון עבדך. עוון זה מלא בשני ווי״ן כלומר העבר נא על העון הגלא שעשיתי וד׳ מלאים הן בקריאה וזה אחד מהם והשני (בתהלים נ״א) הן בעוון חוללתי וכמפורש בויקרא רבה באשה כי תזריע (פי״ד ע״ש) אפילו חסיד שבחסידים א״א שלא יהא לו אחד בעבירה בלא נתכוין (אבא) והלא לא נתכוין אלא לצורך עצמו והשלישי עוונותיו ילכדונו את הרשע (משלי ה׳) עוונותיו המרובים והרביעי (במלכים ב׳ ז׳) ומצאנו עוון ועתה לכו ונבואה ונגידה בית המלך שאמרו אם לא נלך ונגיד את בית המלך יהיה עוון גדול כי יבואו עליהם אויבים: (יג) צר לי מאד. אתה אומר בחר לך הקל שבהם קשה לי וצר לי מאוד עליו משל לאדם שאמרו לו הנך מת ובאיזה קבר רצונך שתקבר אבל אביך או אמך אמר להם אוי לאזנים שכך שומעו׳: אפלה נא ביד ה׳. בדבר ששוה בכל עשירים ועניים: כי רבים רחמיו. אולי ירחם אבל אויבינו לא ירחמו עלינו: (טז) נטויה על ירושלים. ומה שכתוב (ביהושע ה׳) והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וגו׳ הלנו אתה אם לצרינו יהושע היה עומד ואחוריו כנגד צריו ובא מלאך כנגדו לפיכך תמה ואמר לו הלנו אתה אם לצרינו לעזרנו הואיל ואתה עומד לנגדי או לצרינו לעזור שגם אתה עומד כנגדן אבל כאן כיון שראה החרב של מלאך

רדק

בזה הספר לא נתן טעם. ובשלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מפני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם. כיצד כתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף איש שולף חרב ויהודה ארבע מאות אלף איש שולף חרב. וכתוב אחד אומר ותהי ישראל שמנה מאות אלף ואיש יהודה חמש מאות אלף איש. נמצא ביניהם שלש מאות אלף איש. אילו שלש מאות אלף איש מה טיבן בא המכריע והכריע בני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות ושוטריהם המשרתים את המלך לכל דבר המחלקות הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה. המחלקות האחד עשרים וארבעה אלף שלש מאות אלף היו כתובים בנימוסו של מלך ולא היו צריכים להמנות כיצד עשרים וארבעה אלף לשנים עשר הרי כאן מאתים ושמנים ושמנה אלפים נשתיירו שנים עשר אלף לנשיאי ישראל והשליכן הכתוב כאן והזר וכללן להלן. וגם זה לא נתן טעם לחסרון מספר יהודה שנמצא הנה כי בשמואל כתיב חמש מאות אלף והנה כתוב ד׳ מאות ושבעים אלף נמצאו חסרים שלשים אלף. ואפשר שכל אותם שלשים אלף מתו במגפה כי שבעים אלף היו המתים במגפה ושלשים אלף מהם היו מיהודה ומתו כל כך מיהודה לפי שהוא שבטו של דוד והוא היה הסבה: (יב) שלש שנים רעב. ובספר שמואל כתיב התבא לך ז׳ שנים רעב בארצך. לא אמר לו אלא שלש שנים אלא אמר לו שבע לפי שג׳ שנים רעב היה באותו זמן כמו שאומר ויהי רעב בימי דוד ג׳ שנים שנה אחר שנה לפיכך אמר לו גד הנביא התבא ז׳ שנים רעב בארץ כלומר התבחר בזה כי ג׳ שנים היה רעב ושלש שנים אחרים שיהיו עתה הרי שש. והשנה השביעית אעפ״י שיהיה מטר ויהיה חריש וקציר לא תמלט בלא רעב שתבא התבואה אחר שש שני הרעב: (טו) ובהשחית ראה ה׳ וינחם וגו׳. ראה כי רבים מתו ונחם על הרעה. ובדברי רז״ל מה ראה אפרו של יצחק ראה כי באותו הגרן העלה אברהם את יצחק

מצודת דוד

לאדוני לעבדים ואם עוד יתרבו הנה ברוב עם הדרת מלך וא״כ למה יבקש לדעת מספרם למה יהיה זה סיבה לעשות אשמה לישראל כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין: (ה) אלף אלפים. ר״ל אף שיואב נתן למלך מספר מועט האמור בש״ב האמת הוא שהיו אלף אלפים וכו׳: (ו) ולוי ובנימין. ר״ל על כי לא פקד ביניהם לוי ובנימין לזה לא עלה החשבון שנתן למלך כמ״ש כאן כי החשבון האמור כאן היה עם לוי ובנימין (ואף כי לא מנה אותם יתכן שאמר כן באומד הדעת): כי נתעב. נתן טעם למה לא פקד את לוי ובנימין ואמר כי דבר המלך היה מאוס בעיני יואב ולזה היה משתמט לומר שלא גם בימי משה לא התפקדו מטה לוי בתוך בני ישראל ובבני בנימין היה כמשתמט לומר די להם מה שנתמעטו בימי פילגש בגבעה: (ז) על הדבר הזה בעבור שמנו בלא כופר נפש: ויך את ישראל. ר״ל ע״ז בא הנגף כאשר בחר דויד: (ח) הדבר הזה. למנותם בלא כופר נפש: העבר נא וכו׳. ר״ל לא ימותו לשחת וא״כ ממילא יעבור העון וילך לו הואיל ולא יהיה הנגף: כי נסכלתי מאד. ר״ל הלא אני עשיתי סכלות גדול מאד למנותם בלא כופר נפש ומה פשעו הם שימותו במגפה וכאשר לא ימותו לא ימצא בי עון: (ט) חוזה דוד. כי כל נבואותיו היה לדוד: (י) שלוש. ר״ל אחת משלש וכן בשתים תחתנן בי (ש״א י״ח) ור״ל באחת משתים: (יב) אם שלוש שנים רעב. תמור הנגף הבאה בעבור המנין מבלי כופר: למשגת. להיות משגת אותך: שלשת ימים חרב ה׳. ר״ל יקל בדבר להיות זמן מוגבל ובהשגחת המקום: ודבר וכו׳. כפל הדבר פעמים ושלש כמ״ש כדרך המקרא: ראה. בראיית הלב ובהבנתה: את שלחי. הוא המקום ב״ה: (יג) צר לי מאד. כאומר הלא כולם קשים לי מאד ועכ״ז

מצודת ציון

לתוספת ביאור כפל כמ״ש וכן אדמת עפר (דניאל י״ב): (ח) נסכלתי. מלשון סכלות ושטות: (יב) נספה. ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח): (טו) הרף. מלשון רפיון: (טז) שלופה. הוצאה

ארנן אל דוד דד"ה : בכסף ט"ו רפין וסי' נמסר ביהושע סימן כ"ב : בראות ב' א' מ"ל וא' חס' וסימ' בראות דויד כי ענהו ה'. בימי זכריהו המבין ביראת האלהים קדמא מ"ל : לדרש ז' חס' בכתוב וסימ' ולא יכול דוד ללכת לפניו . ובכל מעשה אשר החל . ויהי לדרש אלהים . ויאכלו בני יש' . וכן במליצי שרי ב' בפסוק . כי עזרא הבין . אבל דברים טובים :

מֶה עָשׂוּ יְהוָה אֱלֹהַי תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית
אָבִי וּבְעַמְּךָ לֹא לְמַגֵּפָה׃ יח וּמַלְאַךְ יְהוָה ג'
אָמַר אֶל־גָּד לֵאמֹר לְדָוִיד כִּי יַעֲלֶה דָוִיד לְהָקִים
מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּגֹרֶן אָרְנָן הַיְבֻסִי׃ יט וַיַּעַל דָּוִיד ס' חס' כליס'
בִּדְבַר־גָּד אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּשֵׁם יְהוָה׃ כ וַיָּשָׁב אָרְנָן
וַיַּרְא אֶת־הַמַּלְאָךְ וְאַרְבַּעַת בָּנָיו עִמּוֹ מִתְחַבְּאִים ל'
וְאָרְנָן דָּשׁ חִטִּים׃ כא וַיָּבֹא דָוִיד עַד־אָרְנָן וַיַּבֵּט ל'
אָרְנָן וַיַּרְא אֶת־דָּוִיד וַיֵּצֵא מִן־הַגֹּרֶן וַיִּשְׁתַּחוּ
לְדָוִיד אַפַּיִם אָרְצָה׃ כב וַיֹּאמֶר דָּוִיד אֶל־אָרְנָן
תְּנָה־לִּי מְקוֹם הַגֹּרֶן וְאֶבְנֶה־בּוֹ מִזְבֵּחַ לַיהוָה
בְּכֶסֶף מָלֵא תְּנֵהוּ לִי וְתֵעָצַר הַמַּגֵּפָה מֵעַל הָעָם׃ ט"ו רפין ג'. ב' הכא
כג וַיֹּאמֶר אָרְנָן אֶל־דָּוִיד קַח־לָךְ וְיַעַשׂ אֲדֹנִי ג' רפין
הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב בְּעֵינָיו רְאֵה נָתַתִּי הַבָּקָר לָעֹלוֹת ב' ב'
וְהַמּוֹרִגִּים לָעֵצִים וְהַחִטִּים לַמִּנְחָה הַכֹּל נָתָתִּי׃ ב' דגשים זאת התורה
כד וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ דָּוִיד לְאָרְנָן לֹא כִּי־קָנֹה אֶקְנֶה ג' א' כתיב ו'
בְּכֶסֶף מָלֵא כִּי לֹא־אֶשָּׂא אֲשֶׁר־לְךָ לַיהוָה וְהַעֲלוֹת ג' דסמי'

ע"מ לבכיפ' עוֹלָה חִנָּם׃ כה וַיִּתֵּן דָּוִיד לְאָרְנָן בַּמָּקוֹם שִׁקְלֵי
זָהָב מִשְׁקַל שֵׁשׁ מֵאוֹת׃ כו וַיִּבֶן שָׁם דָּוִיד מִזְבֵּחַ
לַיהוָה וַיַּעַל עֹלוֹת וּשְׁלָמִים וַיִּקְרָא אֶל־יְהוָה
חסר וַיַּעֲנֵהוּ בָאֵשׁ מִן־הַשָּׁמַיִם עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃
כ"ס. ל' כז וַיֹּאמֶר יְהוָה לַמַּלְאָךְ וַיָּשֶׁב חַרְבּוֹ אֶל־נְדָנָהּ׃
ב' כתרי לשני הדי' מ"ל וחד כח בָּעֵת הַהִיא בִּרְאוֹת דָּוִיד כִּי־עָנָהוּ יְהוָה בְּגֹרֶן
חס' ויהי לדרש אלהי' בימי אָרְנָן הַיְבוּסִי וַיִּזְבַּח שָׁם׃ כט וּמִשְׁכַּן יְהוָה אֲשֶׁר־
עָשָׂה מֹשֶׁה בַמִּדְבָּר וּמִזְבַּח הָעוֹלָה בָּעֵת הַהִיא
בַּבָּמָה בְּגִבְעוֹן׃ ל וְלֹא־יָכֹל דָּוִיד לָלֶכֶת לְפָנָיו
ד'. ב' לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים כִּי נִבְעַת מִפְּנֵי חֶרֶב מַלְאַךְ יְהוָה׃
ו' כב א וַיֹּאמֶר דָּוִיד זֶה הוּא בֵּית יְהוָה
הָאֱלֹהִים וְזֶה־מִּזְבֵּחַ לְעֹלָה לְיִשְׂרָאֵל׃
ב וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִכְנוֹס אֶת־הַגֵּרִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ
ל' מ"ל יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲמֵד חֹצְבִים לַחְצוֹב אַבְנֵי גָזִית לִבְנוֹת
מ"ח. ל' בֵּית הָאֱלֹהִים׃ ג וּבַרְזֶל לָרֹב לַמִּסְמְרִים לְדַלְתוֹת
ל' ומלא הַשְּׁעָרִים וְלַמְחַבְּרוֹת הֵכִין דָּוִיד וּנְחֹשֶׁת לָרֹב

תולדות אהרן ויתן דוד לארנן . זבחים קיו :

רדק

יצחק בנו : (כה) ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות . ובספר שמואל אמר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים . אמרו רז"ל גבה מכל שבט ושבט חמשים שהם שש מאות כסף ומשקלם במשקל של זהב וזהו שאמר שקלי זהב . ועוד אמרו כתוב אחד אומר באחד שבטיך וכתוב אחד אומר מכל שבטיכם בית משבט אחד והכסף מכל שבטיכם . רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי בקר ועצים ומקום מזבח בחמשים וכל הבית כלו בשש מאות ולשון הפסוקים מוכיחים דברי רבי כי בספר שמואל אומר את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים כי הגורן והבקר היה בחמשים . והנה אומר ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב . ר"ל בכל המקום כי בגרן היה המזבח והשדה כלו נבנה בו הבית : (כט) בבמה בגבעון . כל הבית שהיה שם המשכן והמזבח נקרא במה לפי שהיתה שם הבמה והוא המזבח . וכן בטרם יעלה הבמתה לאכל כי לא היו אוכלים במזבח אלא בבתים שהיה בהם המזבח והוא הבמה : ולמחברות . לחבר
נעג"ל בל"א : ולמחברות . הכין דוד הברזל שמחברין ומחזיקים

רשי

מלאך שהיתה נטויה על ירושלים ידע בעצמו שבא לנגוף את ישראל : (יז) ואלה הצאן מה עשו . שהם כאותן הצאן המובאים לשחיטה שאינן יכולין להנצל משחיטה כי לשחיטה הן עומדים : (כ) מתחבאים . מפני המלאך לקיים הפסוק (ישעיה כו) לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואומר (שמות י"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר : וארנן דש חטים . לפי שאמר לפניו והחטים למנחה שלא תתמה וכי היאך היו לשם חטים : (כג) והמורגים לעצים . נסרים שדשין בהם התבואה כמו ששנינו בע"ג עזיא דקירקסא דדייסא דישתא דומה למורג חרוץ חדש : (כה) שקלי זהב משקל שש מאות . (ובסוף שמואל) כתיב בכסף שקלים חמשים הא כיצד נטל מכל שבט ושבט חמשים שקלים הרי שש מאות שקלים כדי שיהיה חלק לכל ישראל במזבח : (כז) ויאמר ה' למלאך . להשיב חרבו וישב חרבו אל נדנה וכן ויאמר ה' לדג ויקא את יונה וגו' : (כח) בעת ההיא בראות דויד כי ענהו ה' . פרשה זו לא נכתבה בשמואל ומשום כבוד דוד נכתבה כאן שעשה מזבח וכל פסוקי דפרשה זו דבוק פסוק אל פסוק כאילו כולו פסוק א' : (כט) ומזבח העולה . של משה עדיין בעת ההיא בבמה אשר בגבעון : (ל) ולא יכל דויד . אז כשהיה אותו מעשה שטה לו הקב"ה להעלות קרבן לא היה דוד יכול ללכת לפניו לדרוש אלהים כלומר לפני המזבח אשר בגבעון כי נבעת מפני חרב מלאך ה' והלך דוד כדברי ה' ובנה מזבח ועגהו ה' : (א) ויאמר דויד זהו בית ה' האלהים וזה מזבח לעולה לישראל . מכאן ואילך שכל שמבקש ה' להקריב לו קרבן יבא ויקריב על אותו מזבח : (ב) לכנוס את הגרים . גרים שנתגיירו שלא רצה להעביד בישראל עבודת פרך וכן מצינו בשלמה למטה ויספר שלמה וגומר ויעש מהם שבעים אלף נושא סבל וגומר ועוד כתיב וכל העם הנותר מן החתי וגו' ב' פסוקים (לקמן כ"א) ועוד כתיב ומן בני ישראל לא נתן שלמה לעבדים וגו' (שם) : (ג) למסמרים לדלתות השערים . הדלתות

מצודת ציון

הונאה מתערב : (כב) ותעצר . ענין מניעה : (כג) והמוריגים . כמין לוח עץ ובתחתיתו תחובים אבנים דקים ובו דשים התבואה וכן למורג חרוץ (ישעיה מא) : (כו) נדנה . כוא נרתק החרב ודוגמתו בגו נדנה (דניאל ז) : (ל) נבעת . מל' בעתה וחרדה : כב (ב) חוצבים . כן יקראו כורתי האבנים ממקום גדולם : גזית . הוא מלשון גזיזה ור"ל כרותות ומסותתות ביושר : למסמרים

מצודת דוד

אפלה ביד ה' זו הדבר כי רחמיו מרובים ורחם ירחם : וביד אדם . כי גם בעבור הרעב יצטרכו לבני אדם והמה לא ירחמו : (טו) ובהשחית . וכאשר הרבה להשחית ראה ה' בענייס וינחם על הרעה : רב עתה . די עתה במה שמתו והרף ידך מלהשחית עוד כזאת כ"א מעט מעט : עם גורן . סמוך לגורן ארנן : (טז) בין הארץ וכו' . ר"ל עמד באויר : (יז) ואלה הצאן . ר"ל בני העם : ידך . מכת ידך זו הדבר : לא למגפה . לא תשלוט להביא מגפה : (יח) כי יעלה דוד . אשר יעלה דוד אל הגורן להקים בה מזבח : (כ) וישב ארנן . החזיר פניו : את המלאך . המשחית בעם : ואר' עם בניו , אשר היו עמו היו מתחבאים א"ע מפחד המלאך : (כא) עד ארנן . סמוך אל הגורן : (כב) בכסף מלא . במחיר כסף שלם כל משקלו : ותעצר . כדי שתעצר המגפה : (כג) קח לך . את הגורן : ויעש . משלי יעשה עולות את הטוב בעיניו ראה וכו' : לעצים . להבעיר האש על המזבח : (כד) לא אשא . לא אקח אשר לך לתתם לה' : והעלות . ולהעלות העולה מהדבר הניתן לי בחנם : (כה) במקום . בעבור כל השדה סביב הגורן : (כו) באש . ר"ל הענייה היה במה שירדה האש על המזבח : (כז) ויאמר וכו' . להשיב חרבו וכן עשה וישב חרבו לבל להשחית כלל מעתה : (כח) ויזבח . היה רגיל לזבוח שם קרבנותיו : (כט) בבמה . הבית שעמד בה המשכן והמזבח נקראה במה ע"ש הבמה שעמד בה והוא המזבח : (ל) ולא יכול וכו' . ולזה זבח קרבנותיו על המזבח שעשה בגרן ארנן : כי נבעת . ושם כחו מעתה ללכת לגבעון : כב (א) זה הוא וכו' . במקום הזה יבנה הבית : מזבח לעולה . לפי שרוב הקרבנות הקבועים המה עולות לזה נקרא מזבח העולה : (ב) את הגרים . הם הגבעונים : (ג) למסמרים וכו' . לעשות מסמרים המצטרכים אל הדלתות : ולמחברות . ר"ל לחבר קרש אל קרש : אין משקל . לא היה מאפשר לדעת המשקל

וכל אוריתא דכו' חסר במ"ב מ"ל וסי' לפנים בישראל כה אמר . זרעו לכם לצדקה : הנה ג' ר"פ בסיפרא וסימ' הנה בן נולד לך . הנה אני בונה בית לשם ה' . הנה ה' נוגף מגפה .
וכל שאר כתובי' דכו' ר"פ הנה במ"ו והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר . והנה אשה לקראתו . והנה עלה כלו קמשונים . והנה יד נגעה בי . והנה כדמות בני אדם . והנה בעז
מבית לחם : תוסיף ב' מ"ל דמ"ל וסי' הכינותי ועליהם תוסיף דד"ה . ולא תוסיף עוד להנבא דעמוס . תוסיף י"ג ומשניין באתיהון וסי' בסדר בא ע"ש :

אין משקל: ד ועצי ארזים לאין מספר כי־ ל'
הביאו הצידנים והצרים עצי ארזים לרב לדויד:
ה ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית
לבנות ליהוה להגדיל ׀ למעלה לשם ולתפארת
לכל־הארצות אכינה נא לו ויכן דויד לרב
לפני מותו: ו ויקרא לשלמה בנו ויצוהו לבנות־ ד'
בית ליהוה אלהי ישראל: ז ויאמר דויד
לשלמה בנו אני היה עם־לבבי לבנות בית בני ק'
לשם יהוה אלהי: ח ויהי עלי דבר־יהוה לאמר
דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית לא־
תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה
לפני: ט הנה־בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה ג' ר"פ בסיפ' ג'
והניחותי לו מכל־אויביו מסביב כי שלמה יהיה ל' מ"ל ח' מ"ל
שמו ושלום ושקט אתן על־ישראל בימיו: ס'
י הוא־יבנה בית לשמי והוא יהיה־לי לבן
ואני־לו לאב והכינותי את־כסא מלכותו על־
ישראל עד־עולם: יא עתה בני יהי יהוה עמך כ"ס ר"פ
והצלחת ובנית בית יהוה אלהיך כאשר דבר
עליך: יב אך יתן־לך יהוה שכל ובינה ויצוך ג'. ל'
על־ישראל ולשמור את־תורת יהוה אלהיך: ס' מ"ל
יג אז תצליח אם־תשמור לעשות את־החקים ד' מ"ל ד'
ואת־המשפטים אשר צוה יהוה את־משה על־
ישראל חזק ואמץ אל־תירא ואל־תחת:
יד והנה בעניי הכינותי לבית־יהוה זהב ככרים כל סיפרא מ"ל
מאה־אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת
ולברזל אין משקל כי לרב היה ועצים ואבנים
הכינותי ועליהם תוסיף: טו ועמך לרב עשי ל' ר"פ י"ו כתיב י'
מלאכה חצבים וחרשי אבן ועץ וכל־חכם בכל־ ד'. ל'
מלאכה: טז לזהב לכסף ולנחשת ולברזל אין
מספר קום ועשה ויהי יהוה עמך: יז ויצו דויד ל"ג
לכל־שרי ישראל לעזר לשלמה בנו: יח הלא
יהוה אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב כי ׀ נתן
בידי את ישבי הארץ ונכבשה הארץ לפני יהוה ג'
ולפני עמו: יט עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש כ"ס ר"פ
ליהוה אלהיכם וקומו ובנו את־מקדש יהוה ל'. ו' דסמי'
האלהים להביא את־ארון ברית־יהוה וכלי קדש כ"ו
האלהים לבית הנבנה לשם־יהוה: כג א ודויד ל'
זקן ושבע ימים וימלך את־שלמה בנו על־ישראל: כ' אכל ושבע ס'
ב ויאסף את־כל־שרי ישראל והכהנים והלוים: ב'. ח'
ג ויספרו הלוים מבן שלשים שנה ומעלה ויהי ל'
מספרם לגלגלתם לגברים שלשים ושמונה ל'
אלף: ד מאלה לנצח על־מלאכת בית־יהוה עשרים ב' ר"פ ב'. ב'

תולדות אהרן כי שלמה . (ברכות ד): בעניי הכינותי . (פסחים יח):

רשי

הדלתות והשערים בהם : (ד) וצדונים . עם חירם מלך צור : (ה) נער ורך . לפי שאפילו בן מ"ב שנה קרוי נער דכתיב ויהושע בן נון נער לא ימיש וגו' (שמות ל"ג) שהרי יהושע לא מלך אחרי משה כי אם כ"ח שנה וחי ק"י שנה נמצא בשנת ל"א שנה כשהיו ישראל במדבר העיד עליו הכתוב ויהושע בן נון נער מאז היה בן מ"ב שנה על כן הוצרך לכתוב רך שלא היה כי אם בן י"ב שנה כשמלך : להגדיל למעלה . גדול מאד שהגביהו שלמה עד מאה ועשרים אמה כדכתיב

רדק

לחבר קרש אל קרש במסמרים : (ח) דם לרוב שפכת . זה לא מצאנו שאמר לו השם אבל דוד אמר כן בלבו כי מפני זה מנעהו השם לבנות הבית . או נתן הנביא אמר לו כן ואע"פ שלא נכתב בספר שמואל נמצא כמוהו רבים כמו ותאמרו נשלחה אנשים . ובאמרו דמים לרוב שפכת ארצה כי דם נקיים היה בדמים אשר שפך כמו דם אוריה וזה לפני . גם בדמי הכהנים היה הוא הסבה כמו שאמר הסיבותי בכל נפש בית אביך . גם בדמי הגוים אשר שפך אותם שלא היו בני מלחמתו אפשר שהיו בהם אנשים טובים וחסידים אע"פ כן לא נענש עליהם כי כוונתו לכלות הרשעים

שלא יפרצו בישראל ולהציל עצמו כשהיה בארץ פלשתים לא יחיה איש ואשה . אבל כיון שנזדמן לו שפיכות דמים לרוב מנעו מלבנות בית המקדש שהוא לשלום ולכפרת עון ולעתרת תפלה . כמו שמנעו להניף ברזל במזבח ובבית המקדש לפי שהברזל עושים ממנו כלי הריגה לא יעשו ממנו כלי שלום ברוב : (יד) והנה בעניי הכינותי וגו' . שלא היה עשיר גדול והיה מוציא הוצאות במלחמות ובדרם אם משבאו לידו עשיר היה ואם קודם שבאו לידו כי אדם מקדים דבר שאינו שלו כי מה בנתונים בתוך ארבע אמות שלו אמר רבי בון שאין עבירות לפני המקום . ד"א בעוד שהיה מתענה היה מקדים סעודתו לשמים

מצודת דוד

המשקל לגודל הרבוי : (ה) נער . בשנים : ורך . מעונג ביותר : והבית לבנות . הבית אשר עליו לבנות לה' מהראוי להגדיל הבנין למעלה להיות לשם וכו' לזה אכינה לו צורך הבנין להקל מעליו : (ח) דם לרוב שפכת . עם שנלחם מלחמות ה' מ"מ מנעו מבנות את הבית כמו שמנע להניף ברזל על המזבח על שעושים מהם כלי רציחה : (ט) איש מנוחה . יהיה השלו במנוחה ולא יתגרה במי : והניחותי לו . אתן לו מנוחה מאויביו ולא יתגרה מי בו : ושלום וכו' . זכרון שמו הוא לאות על השלום : (י) לבן . הטיב כבן לאביו : לאב . לחמול עליו כאב על בנו : עד עולם . לזרעו אחריו : (יב) וימלך על ישראל . ר"ל יתן בלבך בינה לדעת לצוות את ישראל את המעשה אשר יעשון ובחת הבינה הרי הוא כאלו הוא מלך על ישראל : ולשמור . גם יתן לך בינה לשמור את התורה : (יג) אז תצליח וכו' . הוא כמו הפוך כאומר אם תשמור וכו' אז תצליח : חזק ואמץ . בדבר הנהגת המלוכה : (יד) בעניי . ר"ל עם שאני נחשב לעני מול צורך הראוי לבנין בית ה' הנה הכינותי זהב וכו' : ועליהם . ע"כ האמור למעלה הוא חוזר : (טו) וכל חכם וכו' . כל מיני חכם בכל מיני מלאכה : (טז) לזהב . הן למלאכת הזהב וכו' : אין מספר . אל החכמים : קום . הוא ענין לשון זירוז : (יח) הלא ה' . ר"ל וכה אמר להם הלא ה' וכו' : ונכבשה . כבשנו ולכדנו את הארץ : לפני ה' וכו' . ר"ל בעזר ה' וע"י עמו : (יט) ובנו . גם אתם תסייעו לבני בבנין הנבנה , כי בעת ההבאה כבר בנויה : כג (ד) מאלה

מצודת ציון

(ג) למסמרים . ליהדות : (ט) ושקט . ענין מנוחה : (יג) ואמץ . גם הוא ענין חוזק : תחת . ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א) : כג (ג) לגברים . לאנשים : (ד) לנצח . מלאכת השיר נקרא מלשון נצוח כי דרך בעלי השיר לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעת הנעימה ושוערים : לנצח

וימלך ה' וסי' את שלמה. את מתניה דודו דמלכים. וימלך פרעה נכו את יהויקים. ולתשובת השנה שלח. מלך מצרים את אליקים אחיו דד"ה: ויחלקם ב' יסי' ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי. ויחלקם דוד וצדוק מבני אלעזר: ולברך ד' בקרי' וסי' ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה'. יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל: השלישי ז' חס' בס' וסי' בסד' וישמע יתרו: ולא היו לו חד מן ג' זוגין מן ב"ב בחד ענינא קדמאה היו תנינא היה וסים' היו ויקבץ את כל אכל שבע שנים היה ותכלינה שבע שני השבע. היו וימת אלעזר ולא היו לו בנים. היה למחלי אלעזר ולא היה לו בנים. שהיו קניתי עבדים ושפחות ובני בית היו לי. שהיה

וארבעה אלף שטרים ושפטים ששת אלפים:
ה וארבעת אלפים שערים וארבעת אלפים
מהללים ליהוה בכלים אשר עשיתי להלל:
ו ויחלקם דויד מחלקות לבני לוי לגרשון ג' ב' בסיפרא
קהת ומררי: ז לגרשני לעדן ושמעי:
ח בני לעדן הראש יחיאל וזתם ויואל שלשה:
ט בני שמעי שלמות וחזיאל והרן שלשה אלה שלמית ק'
ראשי האבות ללעדן: י ובני שמעי יחת ג'
זינא ויעוש ובריעה אלה בני־שמעי ארבעה:
יא ויהי־יחת הראש וזיזה השני ויעוש ובריעה ל'
לא־הרבו בנים ויהיו לבית אב לפקדה אחת:
יב בני קהת עמרם יצהר חברון ועזיאל ארבעה:
יג בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו ס' דקדי' אהכן למפס. ל'
קדש קדשים הוא־ובניו עד־עולם להקטיר לפני ה'
יהוה לשרתו ולברך בשמו עד־עולם: יד ומשה ד' ז' ר"פ ז' דסמי'
איש האלהים בניו יקראו על־שבט הלוי: טו בני ב' על סס
משה גרשום ואליעזר: טז בני גרשום שבואל
הראש: יז ויהיו בני־אליעזר רחביה הראש ולא־
היה לאליעזר בנים אחרים ובני רחביה רבו כ"ס
למעלה: יח בני יצהר שלמית הראש: יט בני
חברון יריהו הראש אמריה השני יחזיאל
השלישי ויקמעם הרביעי: כ בני עזיאל מיכה ז' מ"ל בסיפרא
הראש וישיה השני: כא בני מררי מחלי ומושי
בני מחלי אלעזר וקיש: כב וימת אלעזר ולא־ ל' ג' זוגין מן ב"ב
היו לו בנים כי אם־בנות וישאום בני־קיש ב' א' חס' וא' מלא
אחיהם: כג בני מושי מחלי ועדר וירמות שלושה: ד'
כד אלה בני־לוי לבית אבתיהם ראשי האבות ז' מ"ל בסיפרא
לפקודיהם במספר שמות לגלגלתם עשה המלאכה ל' מ"ל
לעבדת בית יהוה מבן עשרים שנה ומעלה:
כה כי אמר דויד הניח יהוה אלהי־ישראל לעמו
וישכן בירושלם עד־לעולם: כו וגם ללוים אין־ ס'. ב' ט' ר"פ בסיפ'
לשאת את־המשכן ואת־כל־כליו לעבדתו: ג' דסמי'
כז כי בדברי דויד האחרונים המה מספר בני־ ו' מ"ל
לוי מבן עשרים שנה ולמעלה: כח כי מעמדם ג' בסיפ'
ליד־בני אהרן לעבודת בית יהוה על־החצרות
ועל־הלשכות ועל־טהרת לכל־קדש ומעשה ל'. ל'
עבדת בית האלהים: כט וללחם המערכת ולסלת ז' בליש'
למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולמרבכת ל'

תולדות אהרן ויבדל אהרן. פסחים קד גיטין נט הוריות יג: בניו יקראו. זבחים קב: בני משה. יבמות סא בתרא קט: ובני רחביה. ברכות ז:

רדק

למפים: (ז) לגרשוני לעדן ושמעי. לעדן הוא לבני הנזכר בתורה ונזכר בזה הספר למעלה: (ח) בני לעדן הראש יחיאל. יחיאל הראש. ר"ל ואין לו הכרע ונמשך לפניו או לאחריו. כי לבני היה הבכור לגרשון ויחיאל היה הבכור ללבני שהוא לעדן. ויחיאל הוא יחת הנזכר למעלה. וזיתם ויואל ג"כ בני לעדן והנה הם שלשה. ולמטה הוא זיתם ויואל בני יחיאל שאמר בני יחיאל זיתם ויואל אחיו א"כ הנה כתב בני בנים עם הבנים וכמוהו בספר רבים. או נפרש מה שאמר למטה בני יחיאל זיתם ויואל היו בניו נקראים על שם אחיו או חסר וי"ו ופי' בני יחיאל זיתם אחיו היו על אוצרות בית ה': (ט) בני שמעי. אין זה שמעי מבני גרשון אלא אחד מבני לעדן הנזכרים היה שמו שמעי ובניו שלמיה וחזיאל והרן שלשה: (י) ובני שמעי. זה שמעי בן גרשום: (כו) וגם ללוים אין לשאת. כלומר אחר שמכן האהל בירושלים עוד אין ללוים עבודת משא: (כז) כי בדברי דוד האחרונים. כלומר במעשיו האחרונים היה זה שספר הלוים מבן עשרים שנה והעמידם על משמרותם. והכין כל צרכי המקדש כי מתחלה ספר אותם מבן שלשים כמו שכתוב בתורה. ועתה אמר כיון שאין ללוים לשאת בכתף נעמיד ג"כ מבן עשרים שנה: (כח) ועל טהרת לכל קדש. שיהיו הלוים מזומנים לטהרת כל קדש כמו שאמר ביחזקאל ויבאו הכהנים לפנימה בית ה' לטהר וגו' ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה: ומעשה עבודת בית האלהים. מעשה אינגו סמוך כי הוא נקוד סגול לתקן יפי' ולמעשה ולעבודת בית ה' לכל יהיו מזומנים: (כט) ולכל משורה ומדה. גם כן יהיו מזומנים

רשי

כדכתיב (במלכים א' ו') והאולם על פני היכל הבית וגו': (כז) המה מספר בני לוי מבן עשרים שנה ולמעלה. כלומר אז תיקן דוד משמרות אלו כשיבא שלמה בנו שיהיו מזומנים לו: (כח) כי מעמדם ליד בני אהרן וגו'. דוגמא וילוו עליך וישרתוך: ועל טהרת לכל קדש. שאם יטמא הבית וכליו שיהיו הם ממונים לטהרו שכן מצינו בחזקיהו כדכתיב (לקמן ב' כ"ט) ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון

מצודת ציון

ושוטרים. הם הנוגשים וכופים לעשות דברי השופטים: (יא) לפקודה. ענין מנוי ונזכרות: (כט) המערכת. מל' ערוכה וסדור: ולרקיקי. חררות דקות כמו רקיקי מצות (ויקרא ב): ולמחבת. מנחה מעשה מחבת: ולמרבכת. ענין חליטה ברותחין כמו מרבכת תביאנה (שם ו): משורה. היא מדת הלח כמו במדה במשקל ובמשורה (שם יט): קרן

מצודת דוד

לנצח. מאלה העמיד לנצח וכו': על מלאכת וכו'. בעת עבודת המזבח: (ה) בכלים כי הכ"ד אלף האמורים במקרא שלפניו המה פרטו בפה: (ו) מחלקות. לחלקים: לבני לוי. את בני לוי היה מחלק והם גרשון וכו': (ז) לגרשני. לגרשון היו בנים לעדן ושמעי: (ט) בני שמעי. אין זה שמעי בן גרשון כ"א אחד מבני לעדן ושלשת בניו היו ראשי אבות: (י) ובני שמעי. זהו בן גרשון: (יא) הראש. הוא היה בית אב הראשון בבני שמעי: וזיזה. הוא זינא הנזכר: אחת. מוסב גם על לבית אב ור"ל שהיו לחבורה אחת וראש אחד להם: (יג) ולברך בשמו. הוא ברכת כהנים בנשיאת כפים: (יז) רבו למעלה. נהרבו מאד: (כב) וישאום. נשאום לנשים: אחיהם. קרוביהם: (כד) לבית אבותיהם וכו'. לבני בית אבותיהם היו אלו ראשי האבות לכל הפקודים שבהם: במספר שמות. המנויין במספר זכרון שמותם לגלגלתם: עשה המלאכה וכו'. המשוררים והשוערים והממונים: (כה) כי אמר דוד. בא לתת טעם למה מנה דוד מבן עשרים הלא התורה אמרה מבן שלשים ואמר כי אמר דוד הניח ה' וכו' עד ...לם ולא יזוז עוד משם: (כו) וגם ללוים. וא"כ אין גם ללוים לשאת את המשכן ממקום למקום כמו שנשאו עד הנה ואינם אלא לשיר ודי בבן עשרים כי לעבודה בכתף הו... לשלשים למלאות הכח ולא לשיר: לעבודתו. העשוי לעבודת המשכן: (כז) כי בדברי וכו'. ר"ל אף שבדברי דוד עצמו נאמר למעלה מבן שלשים זהו כי בדברי דוד האחרונים המה ספורים מבן עשרים אבל בראשונה לא עלתה זאת על דעתו ורצה למנותם כמ"ש בתורה מבן שלשים: (כח) כי מעמדם. ר"ל הואיל והופקדו להיות מעמדם תחת יד בני אהרן וכו' א"כ די בבן עשרים: על החצרות. יכבדם מהו עבודת בית ה' ואמר שיהיו ממונים על החצרות וכו': ועל טהרת. לשמור טהרת דברים הקדושים שלא יטמאו: ומעשה. ושאר מעשה עבודת וכו': וללחם

גדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלם. וסי' היו היה דבר ה' אל יחזקאל : ובבני ד' וסי' ושאול לכד את המלוכה. וגם כל היהודים . ויחלקום בגורלות אלה עם אלה .
בבני אבי בי רצה : הרבעי ג' חס' בקריאה וסי' לשערים הרבעי. יחלקיהו השני תכליהו . ביום הרבעי נקהלו לעמק ברכה : העשרים ג' וסימ' לא אעשה בעבור . נגד העשרים

ל'. י"ג ולכל־משורה ומדה : ל ולעמד בבקר בבקר
ד' ר"פ להדות ולהלל ליהוה וכן לערב : לא ולכל העלות
ג' חס' ו' עלות ליהוה לשבתות לחדשים ולמעדים במספר
ז'. כ' כמשפט עליהם תמיד לפני יהוה : לב ושמרו
ד' את־משמרת אהל־מועד ואת משמרת הקדש
ומשמרת בני אהרן אחיהם לעבדת בית יהוה :
ג' כד א ולבני אהרן מחלקותם בני אהרן
נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר : ב וימת נדב
ל'. ל' ואביהוא לפני אביהם ובנים לא־היו להם ויכהנו
כ' אלעזר ואיתמר : ג ויחלקם דויד וצדוק מן־בני
אלעזר ואחימלך מן־בני איתמר לפקדתם
כ' בעבדתם : ד וימצאו בני־אלעזר רבים לראשי
כ' ובעינן הגברים מן־בני איתמר ויחלקום לבני אלעזר
ראשים לבית־אבות ששה עשר ולבני איתמר
כ' לבית אבותם שמונה : ה ויחלקום בגורלות אלה
כ' וחנג עם־אלה כי־היו שרי־קדש ושרי האלהים

ד'. כ' מבני אלעזר ובבני איתמר : ו ויכתבם שמעיה
בן־נתנאל הסופר מן־הלוי לפני המלך והשרים
ל' וצדוק הכהן ואחימלך בן־אביתר וראשי
ד' האבות לכהנים וללוים בית־אב אחד אחז
ל'. ד' לאלעזר ואחז | אחז לאיתמר : ז ויצא הגורל
ל'. ל' הראשון ליהויריב לידעיה השני : ח לחרם
ד' מ"ל ג' הכ' השלישי לשערים הרבעי : ט למלכיה החמישי
ל' והס' ל' ומ"ל למימן הששי : י להקוץ השבעי לאביה השמיני :
ה' הס' ג' הס'. ל' ב' חס'. ל' יא לישוע התשעי לשכניהו העשרי : יב לאלישיב
ל'. ל' עשתי עשר ליקים שנים עשר : יג לחפה שלשה
ל'. ב' שמוע עשר לישבאב ארבעה עשר : יד לבלגה חמשה
ל' עשר לאמר ששה עשר : טו לחזיר שבעה עשר
ל'. ל' להפצץ שמנה עשר : טז לפתחיה תשעה עשר
ג'. ג' ליחזקאל העשרים : יז ליכין אחד ועשרים לגמול
חנ"ך ל' שנים ועשרים : יח לדליהו שלשה ועשרים
ל' למעזיהו ארבעה ועשרים : יט אלה פקדתם

תולדות אהרן וימלאו. תענית כז : ואחז אחז . סס :

רשי

קדרון חוצה וכתיב ויהלו באחד לחדש הראשון לקדש וגו' : (לא) ולכל העלות עלות לה' לשבתות לחדשים . פתרון הם יהיו ממונים על הלשכות וגם על לשכת בית הטלאים שהקרבנות שם והם יביאו אל הכהנים תמיד בכל יום במספר מה שצריכים בכל יום בין בחול בין בשבתות ובחדשים ובמועדים שמוסיפים על התמיד כל אלה יביאו במספר כמשפט וגם מסייעים לכהנים להפשיט הזבח וכן מצינו בחזקיהו רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העולות ויחזקום אחיהם הלוים וגו': (א) ולבני אהרן. פתרון אלה בני אהרן וגומר על מחלקותם : (ב) וימת נדב ואביהוא ובנים לא היו להם . לפי שלא היו להם בנים כיהנו אלעזר ואיתמר במקומם אבל אם היו לנדב ואביהוא בנים היו קודמים לאלעזר ואיתמר בכהונה גדולה שכן מצינו (בעזרא ג') שהרי יהוצדק אביו של יהושע היה ויהוצדק ועזרא בני שריה היו דכתיב (לעיל ה') ושריה הוליד את יהוצדק ובעזרא (ה') כתי' עזרא בן שריה ויהוצדק הלך בגולה לבבל וכשעלו מבבל עלה יהושע ושימש ולא שימש עזרא לפי שהי' יהוצדק הבכור וקדמו בן אחיו הבכור כדכתיב בנבואת חגי (ז') יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול:(ג) ואחימלך מן בני איתמר. זה אחימלך בן אביתר כדמוכח בסמוך (כ"ד ו') ויכתבם שמעיה וגו' עד ואחימלך בן אביתר: (ד) ויחלקו' לבני אלעז' ראשי' לבי' אבות ששה עשר . מתחלה במשכן שילה לא היו כ"א י"ו משמרו' ח' מאלעז' וח' מאיתמר כמפורש במסכ' תענית וכשראה דוד שהיו ראשי הגבורים לאלעזר רבים חלקם לכל משמר ומשמר של אלעזר לשנים והעמידם על י"ו משמרות ומשמרת בני איתמר העמיד על מעמד משמר כבראשונה על שמנה משמרות וכן מוכיח בסמוך בית אב אחז לאלעזר ואחז אחז לאיתמר כלומר כאחוז למעמד למשמרת שבמשכן כמו כן העמידן דוד עתה בבית המקדש : (ה) ויחלקום בגורלות אלה עם אלה . למי יפול הגורל להיות ראשון או שני או שלישי או רביעי וכן כולם : (ו) ויכתבם שמעיה . להיות להם לזכרון מי ראשון ומי שני וכן כולם : (יט) אלה פקדתם לעבדתם . אלו

שכתובין

רדק

לתקן המדות שיהיו צריכין למקדש ההין והאיפה שליטתם ורביעתם ועשירתם . והמשורה הוא כלל המדות הקטנות והמדה כלל המדות הגדולות : (לא) ולכל העלות עלות. שיהיו מזומנים ג"כ להלל בכל זמן שיעלו עולה לשבתות לחדשים ולמועדים ולעזור לכהנים גם . כן באלה הימים שהקרבנות מרובים ויעזרו להביא הבהמות ולהכינם ולשחוט ולעשות כל מעשה עד קבלת הדם כי מקבלת הדם ואילך מצות כהונה : (ג) ויחלקם דוד וצדוק וגו'. היו"ד בסגול והחי"ת בקמץ והוא כמו ויחלקם האמור למעלה כי שניהם בניקוד . וכבר זכרתי דקדוקו בספר מכלל. פי' לפי שעשה דוד המשמרות ממה שהיו כי מתחלה היו שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר . וראה דוד רבים לראשי גבורים מן בני איתמר ולקח עמו אחד מבני איתמר ואחד מבני אלעזר והוסיף עוד שמונה משמרות ותקן עשרים וארבעה משמרות השש עשרה מאלעזר והשמונה מאיתמר . וזהו שאמר בית אב אחד אחוז לאלעזר כלומר יותר על מה שהיה בתחלה . ואחוז אחוז לאיתמר . כלומר מה שהיה אחז לאיתמר היה גם עתה כן שאחז כי לא הוסיפו לו משמרה . ונחלקו רבותינו יש מי שאומר כי משה תקן שמונה משמרות ד' מאלעזר וד' מאיתמר בא שמואל והעמידן על שש עשרה שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר בא דוד והעמידן על עשרים וארבע . ויש מהם מי שאומר כי משה תקן שש עשרה שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר באו שמואל ודוד והעמידום על עשרים וארבע שנאמר יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם : (ה) ויחלקם בגורלות אלה עם אלה וגו'. ר"ל כי לא נתן מעלה לאחד מהם על חברו כי כלם היו שרי קדש ושרי האלהים מבני אלעזר ומבני איתמר לפיכך לא נתן להם מעלה זה על זה להיות זה קודם לזה אלא כמו שעלה הגורל להם כן היו לבד הכהונה הגדולה שהיתה מבני אלעזר כמו שפירשנו למעלה : (ו) ויכתבם שמעיה בן נתנאל הסופר . עשרים וארבעה משמרות

ובית

מצודת דוד

(כט) וללחם המערכת וכו'. להכין לחם הפנים וסולת למנחת הסולת : ולרקיקי וכו'. והם מיני מנחות האמורים בתורה : ולכל משורה. להיות ממונים על מדות הלח והיבש הנצרכים בעזרה : (ל) ולעמוד וכו'. לשורר בעת הקרבת התמידין : (לא) ולכל העלות. להודות ולהלל בכל זמן העלאת עולות לה' לשבתות וכו' והם עולו' המוספין : במספר. ר"ל העולות הבאים במספר הקבוע כמשפט התורה על ישראל להקריב תמיד לפני ה' ולא יעבור : (לב) ושמרו וכו'. גם ישמרו את משמרת האהל לבל יקרב איש זר : הקדש. דברים המקודשים : ומשמרת בני אהרן. לסייע אותם בדבר הצריך לעבודת בית ה' כהפשטת עור העולה וכדומה : כד (א) ולבני אהרן. ולא בני אהרן היה כן מחלוקתם למשמרות : (ב) לפני אביהם. בחיי אביהם : ויכהנו. ר"ל והם נשארו כהנים לה' : (ג) לפקודתם בעבודתם. לפי מספרם העובדים בעבודה המוטל עליהם : (ד) לראשי הגברים. למספר ראשי הגברים הראויים לעבודה : ראשים לבית אבות. עשה ששה עשר ראשי בתי אבות והם המשמרות : (ה) בגורלות. מי יעמוד ראשון ומי שני וכו' : כי היו שרי קדש וכו'. כי כולם היו שרי קדש וכו' ולזה לא נתן מעלה לאחד על השני להקדימו מבלי גורל : (ו) ויכתבם. שמות בתי האבות כתבם על פתקים להניחם בקלפי לעלות בגורל : בית אב אחד אחז וכו'. הרז"ל מתחלה היו שמונה בתי אבות מאלעזר ושמונה לאיתמר ועל שמצא דוד רבים לבני אלעזר חלק כל בית אב לשתים וז"ש בית אב אחד אחז לאלעזר ר"ל כל בית אב אחז עוד אחת להיות בה שתים : ואחז אחז

לאיתמר

אשר לחצר . ליחזקאל העשרים : צוהו י' בקריאה וסי' ויעש נח ככל אשר צוהו . ויגד משה לאהרן את כל דברי . ויבא משה ויקרא לזקני העם . ויקח משה את המטה . וישכם דוד בבקר דגלית . ויעש דוד כן כאשר צוהו ה' דמלכים . וחברו ויעש דויד כאשר צוהו האלהים דד"ה . אשר עשה דוד את הישר . ויעש ברוך בן נריה דירמיה . אלה פקדתם לעבדתם : ויוסף ט' שום בר נש וסימ' ויוסף הורד מצרימה . ויוסף בן שלשים שנה בעמדו . ויוסף הוא השליט . הם יצאו את העיר לא הרחיקו . אנכי ארד עמך מצרימה . ויוסף היה במצרים . לברך את העם על הר גריזים . לבני אסף זכור . גאלת בזרוע עמך . וחד לישן תוספת ויאמר יואב אל המלך דשמואל :

לעבדתם לבוא לבית־יהוה כמשפטם ביד אהרן
אביהם כאשר צוהו יהוה אלהי ישראל: כ ולבני י
לוי הנותרים לבני עמרם שובאל לבני שובאל ג'
יחדיהו: כא לרחביהו לבני רחביהו הראש ישיה:
כב ליצהרי שלמות לבני שלמות יחת: כג ובני ג'. ג'
יריהו אמריהו השני יחזיאל השלישי יקמעם ג' וכרי"ס
הרביעי: כד בני עזיאל מיכה לבני מיכה שמור: שמיר ק'
כה אחי מיכה ישיה לבני ישיה זכריהו: כו בני
מררי מחלי ומושי בני יעזיהו בנו: כז בני מררי
ליעזיהו בנו ושהם וזכור ועברי: כח למחלי אלעזר ג' ב'בתרי לוס'
ולא־היה לו בנים: כט לקיש בני־קיש ירחמאל: כ"ט ג' זוגין מתחלפין
ל ובני מושי מחלי ועדר וירימות אלה בני
הלוים לבית אבתיהם: לא ויפלו גם־הם גורלות ע' חס' כסיפ'

לעמת ׀ אחיהם בני־אהרן לפני דויד המלך
וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים וללוים
ג' סוכ' אנש ג' אבות הראש לעמת אחיו הקטן: כה א ויבדל
דויד ושרי הצבא לעבדה לבני אסף והימן
יתיר יו"ד וידותון הנביאים בכנרות בנבלים ובמצלתים
ויהי מספרם אנשי מלאכה לעבדתם: ב לבני אסף
י"ט' סוס' אנש זכור ויוסף ונתניה ואשראלה בני אסף על ידי
אסף הנבא על־ידי המלך: ג לידותון בני ידותון
ב'בתרי לוס' ולוט. ד' גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ששה
על ידי אביהם ידותון בכנור הנבא על־הדות
ג'. ג' והלל ליהוה: ד להימן בני הימן בקיהו
מתניהו עזיאל שבואל וירימות חנניה חנני
ג'. ב' א' חס' וא' מלא אליאתה גדלתי ורממתי עזר ישבקשה מלותי

רד"ק

ובית ראשי הגבורים ונתנם בקלפי ויצא הגורל הראשון ליהויריב וגו': (לא) אבות הראש. כך היה שמו אבות. ופירוש לעמת אחיו הקטן שלא היה הגורל ראשון ואחריו הקטן אלא הפילו ביניהם גורלות גם הם כמו שעשו הכהנים בין גדול בין קטן כאשר עלה בגורלו כך היה וכן אמר כקטן כגדול מבין עם תלמיד פי' המבין הוא הגדול והתלמיד הוא הקטן: (א) ויבדל דוד. פי' הבדיל לבני אסף והימן וידותון להיות משוררים והאחרים להיות שוערים והאחרים להיות גזברים על אוצרות בית ה' כמו שאומר. וכל חבורה מהם נחלקו ביניהם על פי הגורל הנבאים בכנורות בנבלים ובמצלתים. היו בני אסף מנגנים בכלי שיר ואסף שורה עליו רוח הקודש והיה משורר בפיו לקול הכנורות. וכן הימן וידותון כלם היו נביאים עם כלי השיר כי ספר תהלים ברוח הקדש נאמר ויש בו נבואות ועתידות הגלות והגאולה. והיו בני אסף ארבעה ובני ידותון ששה ובמספר אינם כי אם חמשה גדליהו וצרי וישעיהו חשביהו ומתתיהו ואמר ששה ואינם אלא חמשה אבל במספר הגורל מצאנו אחד שאינו הנה והוא שאמר והעשירי שמעי. ונמצא בהגדה כי כשחלקם דוד היו לידותון חמשה בנים והיתה אשתו מעוברת משמעי וראה ברוח הקדש שגם הוא יהיה ראש משמרה לפיכך אמר ששה. ויתכן לומר שהיה קטן אז ולא היה עדיין ראוי לשורר ולהיותו ראש משמרה עד שגדל והיה ראש משמרה. לפיכך ספרו במספר הגורל לפי שהיו מלמדים אותו והיה עתיד להיות ראש משמרה. ובני הימן היו י"ד כי רוממתי עזר הוא שם אחד אעפ"י שבתי תיבות הנה כמוהו רבים. והנה בין שלשתם היו עשרים וארבעה ראשי משמרות כנגד הכהנים שהיו ג"כ עשרים וארבע. ויוסף בן אסף ראש משמרות הלוים שבא עם יהויריב ראש משמרות הכהנים וכן כלם. ואלה עשרים וארבע משמרות הלוים היה כל אחד מהם עם אחיו ובניו שנים עשר הנה בין כולם היו מאתים ושמונים ושמונה כמו שאומר הנביא על ידי המלך הם המשוררים שאמר אסף והיו נאמרים ברוח הקדש ואמר על ידי המלך כי המלך מנהו ראש בדברי השיר ובכליו וכתב דבריו בספרו. וכן אמר בידותון הנביא על הודות והלל לה'. ובהימן ג"כ אמר שהיה מבני קרח חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן ישראל

רש"י

שכתובין כאן ראשי משמרות פקודתם על משמרות היו: (א) ויבדל דוד ושרי הצבא לעבודה. לשורר השיר: לבני אסף וגו'. מכל הלוים לא הבדיל כ"א בני אסף: והימן וידותון הנבאים. כשהיו מנגנים בכלי שירים הללו היו מתנבאים דוגמא באלישע קחו לי מנגן (מלכים ב' ג') והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה': ויהי מספרם אנשי מלאכה. כלומר המשמרות כ"ד על כ"ד משמרות ד' בנים של אסף וששה של ידותון וי"ד של הימן הרי כ"ד למטה כלל מספר כולן כדכתיב ויהי מספרם עם אחיהם וגו': (ג) ומתתיהו ששה. ולא תמצא אלא חמש אשתו היתה מעוברת את שמעי וראה ברוח הקודש שגם הוא עתיד להיות ראש משמרה לפיכך אמר ששה וזהו שנאמר לפנינו העשירי שמעי וזהו שיסד הפייטן (בקדושת של יוצר דפרשת שקלים) רשום מבטן להפקד במשמרת הקודש: על ידי אביהם ידותון. דוגמא על ידו החזיק (נחמיה ג'): הנבא על הודות והלל. שהיו מנגנים בכנור מזמורי הודו ומזמורי הללויה והיה מתנבא: (ד) ורוממתי עזר

מצודת דוד

לא יתמר. ר"ל מה שהיה אחוז לאיתמר מאז נשאר אחוז ולא הוסיף כלום: (יט) אלה פקודתם. אלה מספר המשמרות לבוא לבית ה' לעבודתם כמשפט האמור ביד אהרן כאשר צוהו ה': (כ) ולבני לוי הנותרי'. היה כן מחלוקתם ואמר הנותרים כי כבר חשב הכהני' מבני לוי ובני גרשון בן לוי ואף שגם המה נזכרים עמהם למעלה מ"מ השבם שוב על כי נשתנ' בהם שמות בתי האבות ועל בני מררי נתוסף עוד: לבני עמרם שובאל וכו'. ר"ל בית האב מבני עמרם שהית' נקרא' מתחיל' ע"ש שובאל עתה הוחזר' להיות נקראת ע"ש יחדיהו שהיה מבני שובאל וכן כולם הנאמרים בענין: (כא) לרחביהו. לבית אב של רחביהו נעשה מבניו ישיה לראש ונקראה בית האב על שמו: (כב) ליצהרי. בית האב מבני יצהר שהיתה נקראת ע"ש שלומות נקראת עתה ע"ש יחת: (כג) ובני יריהו. ר"ל בית האב שהיתה נקראת ע"ש יריהו נעשה עתה לבית אב אחת עם אמריהו שהיתה שנית לה ונקראו שתיהן ע"ש אמריהו: יחזיאל. בית האב ההיא לא נשתנה שמה וכן יקמעם: (כד) אחי מיכה ישיה. ר"ל בית האב שהיתה נקראה ע"ש ישיה שהיה אחי מיכה הוחזרה להיות נקרא ע"ש זכריהו שהיה מבני ישיה: (כו) בני מררי. ר"ל מה שהיו בתי אבות לבני מררי רק מבני מחלי ומושי נתוסף עתה בתי אבות בני יעזיהו בן מררי שלא הוזכר למעלה: (כז) בני מררי. אלה בתי האבות מבני מררי ליעזיהו בנו היו שהם וכו': (כח) ולא היה לו בנים. ולא היה א"כ לבית אב: (כט) לקיש. בית האב של קיש נקראה עתה ע"ש ירחמאל שהיה מבני קיש: (ל) ובני מושי מחלי וכו'. בתי האבות ההם לא נשתנו שמם: לבית אבותיהם. של בני משפחותם (והיו א"כ נחלקים עתה לכ"ד מחלקות כמו הכהנים תשעה מבני גרשון ושמנה מבני קהת ושבעה מבני מררי): (לא) גורלות. מי ישמש ראשון ועבודתה היה לשורר בפה: לעומת אחיהם. ר"ל כמו אחיהם בני אהרן ודומה להם בדבר הגורל: אבות הראש וכו'. הראש מכל בני בתי האבות היה נקרא בשמו אבות ולזה אמר עם שאבות הזה היה הראש לכולם עכ"ז היה מונה בגורל לעומת אחיו הקטן מכולם ולא הועיל לו מעלתו להקדים ראשון את בית האב שלו: כה (א) ויבדל. הבדילם משאר הלוים אל עבודה הנמסר להם בהלל בכלי שיר: הנבאים. אשר היו מתנבאים ברה"ק: בכנורות. שבדילן לנגן בכנורות וכו': אנשי מלאכה לעבודתם. בקיאים וחכמים בעבודת הנגון: (ב) לבני אסף זכור. לבני אסף היה המספר זכור ויוסף וכו': על יד אסף. ר"ל הם השכילו בחכמת הנגון על יד אסף אביהם כי הוא למדם. הנבא. על אסף יאמר שהיה מתנבא ברה"ק ע"י המלך כי הוא הכינו להיישירו אל הנבואה: (ג) לידותון. זו היא המספר לידותון: ששה. אינם אלא חמשה ואחז"ל שאשת ידותון היתה מעוברת וצפה דוד ברוח הקודש שתלד בן ויהיה ראש משמרה והוא שמעי האמור למטה העשירי שמעי: על ידי וכו'. ר"ל ע"י אביהם השכילו לנגן בכנור כי הוא למדום: הנבא. על ידותון יאמר שהיה מתנבא ברוח הקדש בהודות והלל לה': (ד) להימן. זהו המספר להימן: ורוממתי

עז

נתניהו ה' בקריאה וסימ' וישלחו כל השרים אל ברוך. ויבאו אל גדליה המצפתה. והבור אשר השליך שם ישמעאל. החמישי נתניהו בניו ואחיו. ועמהם הלוים שמעיהו: מתתיהו ד' וסי' ועמהם אחיהם המשנים. ומתתיהו ואליפלהו ר"פ. לידותון בני ידותון גדליהו. לארבעה עשר מתתיהו: יהוחנן ד' בקריאה וסי' עילם החמישי יהוחנן הששי. ועל ידו יהוחנן השר ועמו. ולישמעאל בן יהוחנן דובשנה השביעית התחזק יהוידע. ויקומו אנשים מראשי בית אפרים. וכל עזרא דכו' יהוחנן במ"ג יותנן וסימ' שם סימן י':

הוֹתִיר מַחֲזִיאוֹת׃ ה כָּל־אֵלֶּה בָנִים לְהֵימָן חֹזֵה
הַמֶּלֶךְ בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים לְהָרִים קָרֶן וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים
לְהֵימָן בָּנִים אַרְבָּעָה עָשָׂר וּבָנוֹת שָׁלוֹשׁ׃ ו כָּל־
אֵלֶּה עַל־יְדֵי אֲבִיהֶם בַּשִּׁיר בֵּית יְהוָה בִּמְצִלְתַּיִם
נְבָלִים וְכִנֹּרוֹת לַעֲבֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים עַל יְדֵי
הַמֶּלֶךְ אָסָף וִידוּתוּן וְהֵימָן׃ ז וַיְהִי מִסְפָּרָם עִם־
אֲחֵיהֶם מְלֻמְּדֵי־שִׁיר לַיהוָה כָּל־הַמֵּבִין מָאתַיִם
שְׁמוֹנִים וּשְׁמוֹנָה׃ ח וַיַּפִּילוּ גּוֹרָלוֹת מִשְׁמֶרֶת
לְעֻמַּת כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל מֵבִין עִם־תַּלְמִיד׃ ט וַיֵּצֵא
הַגּוֹרָל הָרִאשׁוֹן לְאָסָף לְיוֹסֵף גְּדַלְיָהוּ הַשֵּׁנִי הוּא־
וְאֶחָיו וּבָנָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
י הַשְּׁלִשִׁי זַכּוּר בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
יא הָרְבִיעִי לַיִּצְרִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
יב הַחֲמִישִׁי נְתַנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
יג הַשִּׁשִּׁי בֻּקִּיָּהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
יד הַשְּׁבִיעִי יְשַׂרְאֵלָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
טו הַשְּׁמִינִי יְשַׁעְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
טז הַתְּשִׁיעִי מַתַּנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
יז הָעֲשִׂירִי שִׁמְעִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
יח עַשְׁתֵּי־עָשָׂר עֲזַרְאֵל בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
יט הַשְּׁנֵים עָשָׂר לַחֲשַׁבְיָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
כ לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר שׁוּבָאֵל בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
כא לְאַרְבָּעָה עָשָׂר מַתִּתְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
כב לַחֲמִשָּׁה עָשָׂר לִירֵמוֹת בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
כג לְשִׁשָּׁה עָשָׂר לַחֲנַנְיָהוּ בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
כד לְשִׁבְעָה עָשָׂר לְיָשְׁבְּקָשָׁה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
כה לִשְׁמוֹנָה עָשָׂר לַחֲנָנִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
כו לְתִשְׁעָה עָשָׂר לְמַלּוֹתִי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
כז לְעֶשְׂרִים לֶאֱלִיָּתָה בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
כח לְאֶחָד וְעֶשְׂרִים לְהוֹתִיר בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
כט לִשְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים לְגִדַּלְתִּי בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃
ל לִשְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים לְמַחֲזִיאוֹת בָּנָיו וְאֶחָיו שְׁנֵים
עָשָׂר׃ לא לְאַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים לְרוֹמַמְתִּי עֶזֶר בָּנָיו
וְאֶחָיו שְׁנֵים עָשָׂר׃ כו א לְמַחְלְקוֹת לְשֹׁעֲרִים
לְקָרְחִים מְשֶׁלֶמְיָהוּ בֶן־קֹרֵא מִן־בְּנֵי אָסָף׃
ב וְלִמְשֶׁלֶמְיָהוּ בָּנִים זְכַרְיָהוּ הַבְּכוֹר יְדִיעֲאֵל הַשֵּׁנִי
זְבַדְיָהוּ הַשְּׁלִישִׁי יַתְנִיאֵל הָרְבִיעִי׃ ג עֵילָם הַחֲמִישִׁי
יְהוֹחָנָן הַשִּׁשִּׁי אֶלְיְהוֹעֵינַי הַשְּׁבִיעִי׃ ד וּלְעֹבֵד
אֱדֹם בָּנִים שְׁמַעְיָה הַבְּכוֹר יְהוֹזָבָד הַשֵּׁנִי יוֹאָח
הַשְּׁלִשִׁי וְשָׂכָר הָרְבִיעִי וּנְתַנְאֵל הַחֲמִישִׁי׃

רש"י

עזר. שם אחד הוא: (ה) חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן. קרן הכבודה שמתנבא למלך דוגמא וירם קרן משיחו (שמואל א' ב'): ויתן האלהים להימן. כלומר אם לא שנתן לו אלהים הבנים אי אפשר שהיו לו י"ד בנים ושלוש בנות וכולן ראויין להיות ראשי משמרות דוגמא (רות ד) ויתן ה' לה הריון ותלד בן אם לא שהיתה מתנה זו מה' אי אפשר שיוליד בועז שהיה זקן וכן ויראהו ה' את כל הארץ (דברים לב) אם לא מאת ה' היתה ראויה זאת אי אפשר להביט כ"כ למרחוק: (ז) כל המבין. לענין שירה נופל לומר מבין כדכתיב מבין עם תלמיד וכנניהו שר הלוים במשא יסור במשא כי מבין הוא: (ח) ויפילו גורלות משמרת לעומת. פתרון משמרת לעומת משמרת ודוגמא למעלה (יו) ואהי' מתהלך מאהל אל אהל וממשכן פתרון ממשכן אל משכן: כקטן כגדול מבין עם תלמיד. פתרון הפילו גורלות על המשמרות זה לעומת זה משמרת לעומת משמרת כקטן כגדול מבין הרב עם תלמיד כולם היו שוין בגה למי שיגיע הגורל הראשון אם לקטן כן יקדים הוא להיות ראשון ואם אחרון יהי' אחרון וכן כולם בין מבין בין תלמיד בין קטן בין גדול ומשמרות אלו של לוים הולכים אחר משמרות של כהנים למי שנופל הגורל הא' משמרת ראשון עם משמרת יהויריב הכהן ולמי שיפול הגורל השני ישמש הוא ומשמרתו עם משמרת ידעיה הכהן: (ט) ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף. בנו ראשון. גדליהו השני. גדליהו בכור ידותון הוא: ואחיו ובניו שנים עשר כו'. פתרון על כל משמרה ומשמרה יבאו י"ב לוים שהרי היו כולם רפ"ח וכשתחלקם לכ"ד חלקים יהיה כל חלק וחלק י"ב לוים כ"ל וזהו אחיו ובניו מוסב ליוסף ולגדליהו ולפי שבפסוק אחד שניהם נזכרים כתב לבד פעם אחת הוא ובניו ואחיו וכל אחיו ואחיהם שבענין לאו אחיו ממש אלא חבורה אחת קורא אחים (ברודיר ספ"ט) בל' אשכנז: (י) השלישי זכור. בכור אסף: (יא) הרביעי ליצרי. שני של ידותון: (יב) החמישי נתניהו. שלישי של אסף כך נפל הגורל מזה לזה: (א) למחלקות לשערים. אין חוזרים חלילה אלא כנגד שערים חלקים ושוב הפילו גורלות מי לשער זה מי לשער

רד"ק

ישראל ולהוציאם מהגלות: (ה) ויתן האלהים להימן בנים ארבעה עשר ובנות שלש. אמר כן לפי שאסף וידותון לא היה להם כל כך בנים או אפשר שהיה עקר מתחלה והעתיר לה' ושמע תפלתו ונתן לו ארבעה עשר בנים ושלש בנות: (לח) ויפילו גורלות משמרת לעמת. ר"ל לעמת משמרת וכן מאהל אל אוהל וממשכן ונו'

מצודת דוד

עזר. הוא שם אחד ועם שהמה שתי תיבות: (ה) חוזה המלך וכו'. הוא היה מתנבא למלך בדבר אלהים שירים קרן ממשלתו: (ו) על ידי אביהם בשיר. ע"י אביהם השכילו לדבר בשיר בבית ה' במצלתים וכו': לעבודת וכו'. בעת עבודת הקרבנות: על ידי המלך. ר"ל בהלולים שתיקן המלך ואסף וכו' כי גם המה תקנו מזמורים כמ"ש בספר תהלים: (ז) ויהי מספרם. של ראשי המשמרות הנזכרים עם חבריהם המלומדים לדבר בשיר: כל המבין. בדבר השיר: מאתים וכו'. ולא חשב כ"א המבינים ביותר בדבר הנגון אבל מספר כולם היו ארבעת אלפים כמ"ש למעלה: (ח) גורלות. מי ישמש ראשון ועבודתם היה לנגן בכלים: משמרת לעומת. כמו משמרה לעומת משמרת וקצר בדבר המובן: מבין. היותר נבון בדבר השיר עם מי שצריך להתלמד עוד ולא הועיל לו רוח בינתו להקדימו ראשון: (ט) לאסף ליוסף. מבני אסף עלה הגורל הראשון ליוסף: גדליהו השני. הוא היה בן ידותון וכן כולם לא היו בסדר התולדות כ"א כאשר עלה הגורל: הוא ואחיו ובניו. מוסב גם על יוסף הראשון כי בכ"א היו י"ב ולכ"ד משמרות עולה רפ"ח במספר האמור למעלה והם היו המבינים ביותר בדבר השיר: כו (א) למחלקות. ר"ל אלה הנחלקים לשוערים לבני קרח היה לשוער משלמיהו וכו': (ד) ולעובד אדם. גם הוא היה שוער כמ"ש למעלה:

מצודת ציון

כה (ה) קרן. ענין ממשלה וחוזק והושאל מבע"ח בעלי הקרנות אשר יתחזקו בהם בהלחמם עם מי: (ז) מלומדי. ענין הסרגל כמו וילמד לטרף טרף (יחזקאל י"ט): (ח) לעומת. נגד: (יא) ליצרי. הוא צרי האמור למעלה וכן ימצא קצת שינוי השמות בשאר הנזכרים ובדרך המקרא: ויפקידם

כי

אביהו ז' בקריאה וסימ' וירד אביהו אל אשה. ויחר אפו ויעל בית אביהו. וירדו אחיו וכל בית אביהו. ודקרהו אביהו. וישלח חירם מלך צר דמלכים. ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הראש. ויחל שלמה לבנות וגו' אשר נראה לדוד אביהו. וסימ' בלשון תרגום אתתא רגזת מן ביתה חזיא מלכא ודקרה ברישה. סימן כל סיפרא ודניאל ועזרא ר"פ ומן במ"י וסימ' מן קדמי שום טעם. מן הכהנים עזאל. מן חשלשה בשנים. מן השלשים הנו נכבד. מן המלחמות ומן השלל. מן בני פרץ הראש. מן היום אשר הוצאתי. מן בניהם

ה עַמִּיאֵל הַשִּׁשִּׁי יִשָּׂשכָר הַשְּׁבִיעִי פְּעֻלְּתַי הַשְּׁמִינִי
כִּי בֵרְכוֹ אֱלֹהִים׃ ו וְלִשְׁמַעְיָה בְנוֹ נוֹלַד בָּנִים ד'
הַמִּמְשָׁלִים לְבֵית אֲבִיהֶם כִּי־גִבּוֹרֵי חַיִל הֵמָּה׃ ל'
ז בְּנֵי שְׁמַעְיָה עָתְנִי וּרְפָאֵל וְעוֹבֵד אֶלְזָבָד אֶחָיו ל'
בְּנֵי־חָיִל אֱלִיהוּ וּסְמַכְיָהוּ׃ ח כָּל־אֵלֶּה מִבְּנֵי ׀ עֹבֵד ד' קמצין וכל חס"ף דכו'
אֱדֹם הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וַאֲחֵיהֶם אִישׁ־חַיִל בַּכֹּחַ ד' חס' א' ז' בסיפרא
לַעֲבֹדָה שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם לְעֹבֵד אֱדֹם׃ ט וְלִמְשֶׁלֶמְיָהוּ
בָּנִים וְאַחִים בְּנֵי־חָיִל שְׁמוֹנָה עָשָׂר׃ י וּלְחֹסָה ד' וכל אסף דכו'
מִן־בְּנֵי־מְרָרִי בָּנִים שִׁמְרִי הָרֹאשׁ כִּי לֹא־הָיָה
בְכוֹר וַיְשִׂימֵהוּ אָבִיהוּ לְרֹאשׁ׃ יא חִלְקִיָּהוּ הַשֵּׁנִי ב' מ"ל. ז'
טְבַלְיָהוּ הַשְּׁלִשִׁי זְכַרְיָהוּ הָרְבִעִי כָּל־בָּנִים וְאַחִים ג' חס'
לְחֹסָה שְׁלֹשָׁה עָשָׂר׃ יב לְאֵלֶּה מַחְלְקוֹת הַשֹּׁעֲרִים
לְרָאשֵׁי הַגְּבָרִים מִשְׁמָרוֹת לְעֻמַּת אֲחֵיהֶם לְשָׁרֵת
בְּבֵית יְהוָה׃ יג וַיַּפִּילוּ גוֹרָלוֹת כַּקָּטֹן כַּגָּדוֹל לְבֵית ל"ט ג'
אֲבוֹתָם לְשַׁעַר וָשָׁעַר׃ יד וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל מִזְרָחָה
לְשֶׁלֶמְיָהוּ וּזְכַרְיָהוּ בְנוֹ יוֹעֵץ ׀ בְּשֶׂכֶל הִפִּילוּ גוֹרָלוֹת ל'
וַיֵּצֵא גוֹרָלוֹ צָפוֹנָה׃ טו לְעֹבֵד אֱדֹם נֶגְבָּה וּלְבָנָיו כ"ו
בֵּית הָאֲסֻפִּים׃ טז לְשֻׁפִּים וּלְחֹסָה לַמַּעֲרָב עִם
שַׁעַר שַׁלֶּכֶת בַּמְסִלָּה הָעוֹלָה מִשְׁמָר לְעֻמַּת מִשְׁמָר׃ ל'. כ' ט' מ"ל
יז לַמִּזְרָח הַלְוִיִּם שִׁשָּׁה לַצָּפוֹנָה לַיּוֹם אַרְבָּעָה
לַנֶּגְבָּה לַיּוֹם אַרְבָּעָה וְלָאֲסֻפִּים שְׁנַיִם שְׁנָיִם׃ כ' דגשים
יח לַפַּרְבָּר לַמַּעֲרָב אַרְבָּעָה לַמְסִלָּה שְׁנַיִם לַפַּרְבָּר׃ כ' ובפסוק
יט אֵלֶּה מַחְלְקוֹת הַשֹּׁעֲרִים לִבְנֵי הַקָּרְחִי וְלִבְנֵי
מְרָרִי׃ כ וְהַלְוִיִּם אֲחִיָּה עַל־אוֹצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים י"א מ"ל
וּלְאֹצְרוֹת הַקֳּדָשִׁים׃ כא בְּנֵי לַעְדָּן בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי
לְלַעְדָּן רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְלַעְדָּן הַגֵּרְשֻׁנִּי יְחִיאֵלִי׃ ג'. ג'. כ'

תולדות אהרן מבני עובד. ברכות סד (יבמות ו): למזרח הלוים. תמיד כז: לפרבר. שם: שנים לפרבר. זבחים נה:

רדק

ונומר כמו שכתבנו: (ה) פעלתי השמיני כי ברכו אלהים. כמו שכתב למעלה ויברך אלהים את בית עובד אדום ואת כל אשר לו בעבור ארון האלהים וכן כתוב ששים ושנים לעובד אדום. למעלה אומר ועובד אדום ואחיהם ששים ושמנה ואמר ואחיהם כינוי הרבים על עובד אדום ובניו כי כלם יקראו אחי אביהם כמו אחיהם והנה אמר מבני עובד אדום שהיו ששים ושנים. ומה שאמר המה ובניהם ואחיהם המה אומר על בני עובד אדום ובניהם אומר על בני בניו הנזכרים ואחיהם על שאינם נזכרים. ואיש חיל כמו ואנשי חיל. ורז"ל דרשו ויברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו שילדה אשתו ושמנה כלותיה ששה בכרס אחד והם ששים ושנים: (ו) הממשלים לבית אביהם כי גבורי חיל המה. דומים להם בגבורה כמו שהיו בית אביהם גבורי חיל לעבודה כן היו הם. והממשלים תאר בחיר"ק המ"ם כמו הערים המבדלות. עתליהו המרשעת: (יג) ויפילו גורלות כקטן כגדול. כמו שפירשנו למעלה: לשער ושער. פירוש הגורלות שהפילו ביניהם לא לדעת איזה מהם קודם אלא איזה מהם לשער מזרח. ואיזה מהם לשער מערב ודרום וצפון: (יד) ויפול הגורל מזרחה לשלמיהו. וצפון לזכריהו בנו ולעובד אדום נגבה: לשפים ולחוסה למערב: (טו) ולבניו בית האספים. פי' בניו היו שומרים בית האספים והיה זה הבית לדרום העזרה מבחוץ. ומה שאמר ולאספים שנים שנים. יש בו פירו' שנים בדברי רז"ל האחד שהיו לכל אחד מבני האספים שנים לוים והאחר שהיה לכל אחד מבתי האסופים אחד ואחד. ויהיה פי' כך ולאספים שהיו שנים היו שנים הכל אחד ואחד והיה בין כולם עשרים וארבע כאשר המשמרות במזרח ששה ובצפון ארבעה ובדרום ארבעה. ולאספים שנים שנים והיו ארבעה. ולמערב ארבעה. ולפרבר שנים הרי עשרים וארבעה. ורבותינו חלקום לעשרים וארבעה מקומות שאמרו במשנה בשלשה מקומות הכהנים שומרים את המקדש בבית אבטינס ובבית הניצוץ ובבית המוקד. והלוים בעשרים ואחד מקום חמשה על חמשה שערי הר הבית ארבעה על ארבעה פנותיו מבפנים חמשה על חמשה שערי העזרה. וארבעה על ארבעה פנותיו מבחוץ אחד בלשכת הקרבן ואחד בלשכת הפרכת ואחד אחרי בית הפרכת. והקשו הפסוקים האלה שיש בהם עשרים וארבעה ובלוים הוא מדבר. ותירצו כי בעשרים וארבע מקומות נקראו הכהנים לוים וזה אחד מהם. והכהנים והלוים בני צדוק והנה ג"כ השלשה היו כהנים ועשרים ואחד לוים ותירצו הפסוקים ג"כ בענין אחר. כמו שכתבו במסכת תמיד ובזבחים. ואמרו מאי לפרבר כמאן דאמר כלפי בר: (כא) בני לעדן. הוא לבני כמו שפירשנו ואמר בני הגרשוני אולי היה לעדן אחר ואמר בני לעדן שהיו מבני גרשון הם ראשי האבות הנזכרים למעלה

ולעדן

רשי

לשער אחר כך מפורש לקמן: לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אסף. ודוגמא למעלה ושלום בן קורא וגו' (לעיל א' ט'): (ה) כי ברכו אלהים. כדאמר (לעיל יג) ויברך ה' את בית עובד אדום וגו': (ו) הממשלים לבית אביהם. פתרון אותם מושלים היו על יד אביהם ודוגמא בסוף דניאל ומשל ממשל רב: (ח) איש חיל. לא בכח ולא במלחמה אלא כאדם שאומר עליו פלוני חשוב וכן הלא בועז מודעתנו איש גבור חיל (רות ג'): (יב) משמרות לעמת אחיהם. ראשי כ"ד משמרות: (יג) ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער. למי יבוא שער זה ולמי שער זה למזרח למערב לצפון לדרום וכן לכל שערים שבעזרה: (יז) ולאספים. מקום ששמו אסופים: (יח) שנים לפרבר. ומפורש במס' תמיד אמר רבא לפרבר כלפי בר: (כ) והלוים אחיה על אוצרות וגו'. הוא היה ממונה על מעות שנקנין מהם קרבנות לבית אלהים כגון קרבן קדשים: (כא) בני לעדן.

ללעדן

מצודת דוד

(ה) כי ברכו אלהי'. בריבוי בני' ואחז"ל על שעמד הארון אצלו כמ"ש למעל': (ו) הממשלי'. המושלים על בית אביהם: (ז) אחיו בני חיל. כן שמות בניו האחד אחיו והשני בני חיל: (ח) איש חיל. כ"א היה איש חיל: לעבדה. לפתוח ולנעול את השערים: ששים ושנים. ולמעלה נאמר ששים ושמונה ואולי מתו ששה לעת זקנת דוד: (י) ולחסה. גם הוא היה שוער כמ"ש למעלה: כי לא היה בכור. יפרש למה אמר בחבריו הבכור ובו אמר הראש ואמר כי באמת לא היה בכור וכו': (יב) לאלה וכו'. ר"ל כל אלה הנזכרים למעלה היו מחלקין כל השוערים שהיו במספר ארבעת אלפים כמ"ש למעלה והנזכרים כאן היו הראשים עליהם: לראשי הגברים משמרות. ר"ל המשמרות חלקו לפי מספר ראשי הגברים שיהיו כולם שוים (ולא באמנם כי א"א להתחלק ד' אלפים שוערים על כ"ד חלקים שוים שכן היה מספר המשמרות). לעומת אחיהם. רצה לומר כמו אחיהם המשוררים ודומה להם: לשרת בבית ה'. בדבר פתיחת ונעילת השערים: (יג) כקטן כגדול לבית אבותם. הקטן אשר במשפחתם היה שוה אל הגדול בדבר הגורל: לשער ושער. ר"ל והגורל היה מי יהיה שוער בשער זה ומי בשער זה לא לדעת איזה מהם קודם כאשר היה הגורל במשמרו' הכהנים והמשוררים: (יד) מזרחה לשלמיהו. שער המזרחי נפל בגורל לשלמיהו הוא ואחיו: יועץ בשכל. שהיה בעל עצה בהשכל רב ולזה הוא ואחיו הפילו הגורלות ויצא גורלו בשער הצפוני: (טו) בית האספים. נקרא כן על ענין ידוע אצלם והיה מול שער הדרומי: (טז) לשפים. אולי נזכר למעלה בשמו האחר: שער שלכת. כן שם השער שעמד במסילה ושביל העולה על מעלה ההר: משמר לעומת משמר. רצה לומר זמן מה ישמור שופים למערב וחוסה בשער שלכת ולעומת זמן זה יתחלף המשמר וכן יחזור חלילה: (יז) למזרח. עתה מונה והולך שמות המקומות אשר ישמרו שם ומספר כתות השומרים ואמר בפאת המזרח יהיו ו' כתות לוים משמרים: ליום ארבעה. ר"ל בכל עת ישמרו ד' כתות: שנים שנים. יתכן שהיו האסופים שתים מקומות ולזה מזכיר בל' רבים ובכ"א ישמרו ב' כתות במקומות חלוקות זו מזו: לפרבר למערב. כלפי המערב אל הפרבר והוא שם הדר מה: ארבעה. יהיו ארבעה כתות במסילה ההולכת אל הפרבר ושנים בפרבר עצמה והרי הן במספר כ"ד וכן אחז"ל: (יט) אלה מחלקות. חלוקת מקומו' שומרי השערים: (כ) והלוים. ר"ל וגם זאת פקודת הלוים: בית האלהים. הגנוז לתקון הבית: הקדשים. שלוקחין בהם קרבנות הצבור: (כא) בני הגרשני. מבני גרשון: ללעדן ראשי האבות וכו'. כאומר הנה לעדן נשא גדולה הרבה ללעדן היו

ראשי

אשר נותרו . מן בני שמעון גבורי . מן בנ ילוי ארבעת : הבאה ג' בטעם מלרע וסימ' כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה . ויבאה והיוצאת . יתן ה' את האשה הבאה : ומקלו' ד

כב בני יחיאלי זתם ויואל אחיו על־אצרות בית ל'
יהוה : כג לעמרמי ליצהרי לחברוני לעזיאלי :
כד ושבאל בן־גרשום בן־משה נגיד על־האצרות : ל' חס'
כה ואחיו לאליעזר רחביהו בנו וישעיהו בנו
וירם בנו וזכרי בנו ושלמות בנו : כו הוא ל' חס' ושלמית ק'
שלמות ואחיו על כל־אצרות הקדשים אשר ג'
הקדיש דויד המלך וראשי האבות לשרי־ ג'
האלפים והמאות ושרי הצבא : כז מן־המלחמות מ'ר'פ בסיפ' ס'פסו'דמיין
ומן־השלל הקדישו לחזק לבית יהוה : כח וכל
ההקדיש שמואל הראה ושאול בן־קיש ואבנר ל'
בן־נר ויואב בן־צרויה כל המקדיש על יד־
שלמית ואחיו : כט ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה
החיצונה על־ישראל לשטרים ולשפטים :
ל לחברוני חשביהו ואחיו בני־חיל אלף ושבע־ ב'
מאות על פקדת ישראל מעבר לירדן מערבה ל' וח' וחל פקודת
לכל מלאכת יהוה ולעבדת המלך : לא לחברוני ג' מלעיל
יריה הראש לחברוני לתלדתיו לאבות בשנת ל'כתי' וחס'
הארבעים למלכות דויד נדרשו וימצא בהם ג'. ז'
גבורי חיל ביעזיר גלעד : לב ואחיו בני־חיל ב' מ'ל
אלפים ושבע מאות ראשי האבות ויפקידם דויד ל' ומ'ל
המלך על־הראובני והגדי וחצי שבט המנשי ד'
לכל־דבר האלהים ודבר המלך : כז א ובני
ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים ל'
והמאות ושטריהם המשרתים את־המלך לכל
דבר המחלקות הבאה והיצאת חדש בחדש לכל ג' בטעם מלרע ב'
חדשי השנה המחלקת האחת עשרים וארבעה ב'

תולדות אהרן ושבאל בן גרשם. נדרים י בתרא קי : בשנת הארבעים. תענית כז : והיוצאת. כתובות סב :

רשי

ללעדן הגרשוני היה ראש האבות יחיאל הוא לעדן האמור לעיל: (כב) ויואל אחיו . אחיו של יחיאל כדכתיב למעלה יחיאל וזתם ויואל : על אוצרות בית ה'. אוצרות הרבה היו בעזרה כל אוצר ואוצר לתקונו ועל כל אחד ואחד היה ממונה אחד : (כד) ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות . כמו כן נגיד על אחד מאוצרות העזרה . ויש מפרשים נגיד על האוצרות כל האמרכלין כולם היו תחתיו : (כט) ליצהרי כנניהו ובניו למלאכה החיצונה . מלאכה שעושין חוץ לעיר ביערים ובהרים ולכרות ארזים ולחצוב אבנים ולחרוש שדה של הקדש: (ל) לחברוני חשביהו עד לכל מלאכת ה'. הם שוטרים על אותם שהיו עושים מלאכת ה' בעבר הירדן : ולעבודת המלך . אף הם ממונים על יושבי נחלת המלך אוצרות המלך וכן לפניו לכל דבר האלהים ודבר המלך : (לא) בשנת הארבעים (היו) וגו' . וגם כל חשבונות הללו בשנת הארבעים היו: (א) לכל דבר המחלקות . כל זה היה מתחילת מלכותו ואילך ואגב שנאמר מספר הלוים מספר והולך מי היו שרי מחלקות דוד : הבאה והיוצאת חדש בחדש לכל חדשי השנה . שהיו ישראל חלוקים לשנים עשר חלקים וכל חלק וחלק שמש את המלך חדש והמלך נותן להם הוצאותם כדכתיב בספר מלכים ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת ביתו והם מזומנים ללאוס מלא מתו ולכל עבודתו בזה החדש וכל זה תחילת מלכותו הי': עשרים וארבעה אלף . אע"פ שהיו ישראל יותר מי"ב פעמים כ"ד אלפים דוד לא בחר אלא אנשי חיל

רדק

ולעדן ששם שהם ללעדן הגרשוני ובכל זה תוספת ביאור כי די היה לו בפעם אחת ואחד מבני לעדן הגרשוני היה יחיאל והוא היה הבכור ואומר על אלה שהיו באוצרות בית ה': (כב) בני יחיאל . פרשתיו למעלה : (כה) רחביהו בנו וישעיהו בנו . פי' ישעיה בן רחביהו כי לאליעזר לא היו לו בנים כי אם רחביה כמו שאמר למעלה . וישעיה ויורם וזכרי ושלומות בני רחביה ורבים בנים היו לו כמו שאמר ובני רחביה רבו למעלה אבל שלמות היה ראש לכולם כמו שאמר שלומות ואחיו על כל אוצרות הקדשים וכן אמר כל המקדיש על יד שולמות אחיו . שולמית הוא שלומות שאמר אחר כן . והנה אמר כי אחיה על אוצרות בית האלהים ולאוצרות הקדשים ואחרי כן אמר כי זתם ויואל אחיו על אוצרות בית ה' ואחרי כן אמר כי שבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות . ואחרי כן אמר כי שלומית ואחיו על כל אוצרות הקדשים וגומר . יראה כי מתחלה היה אחיה ממונה על האוצרות וכן זתם ויואל היו גם כן ממונים על האוצרות . אבל האוצרות היו חולקים לכל הקדשות שהקדישו בכל דור ודור מדור המדבר עד דוד כי מהם היו מקדישים לקרבנות ומהם היו מקדישים לבנין הבית ומהם היו מקדישים לכלי בית ה' וכל אוצר מהם לבדו והיה ממונה על כל אחד ואחד ושבואל היה ממונה על כולם וזהו שאמר ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות ושלומית היה ממונה על ההקדשות שהקדישו משמואל ואילך שהקדיש שמואל ושאול ודוד ואבנר ויואב וראשי האבות לשרי האלפים והמאות כלם הקדישו על ידי שלומית : (כט) למלאכה החיצונה . המלאכה שהיתה חוצה לעיר לחטוב עצים ביערות ולחצוב אבנים ושדות וכרמים וגנות ופרדסים של הקדש . והיה כנניהו ובניו ממונים עליהם . ומה שאמר על ישראל לפי שהיו בישראל מתנדבים בכל שנה להקדיש מתבואותיהם ופירותיהם והיו אלה ממונים לשוטרים ושופטים על הממונים תחתיהם לאסוף ולכנוס ולהביא בית ה' : (ל) מעבר לירדן מערבה וכו' . קלת הארץ אשר מעבר לירדן הקלת שהוא לצד מערב לארץ ההיא לצד ירדן אבל כל ארץ הגלעד בכללה היה מזרח לארץ ישראל וכן נקראת בכל מקום : (לא) בשנת הארבעים למלכות דוד נדרשו . פירוש אלה אשר מעבר לירדן וכן כל הענין אשר הקדים היה בשנת הארבעים שהרי אמר בתחלת הענין ודוד זקן

מצודת דוד

ראשי האבות במספר המרובה מכולן ללעדן נולד יחיאל שהיה שר וגדול ובניו היו ממונים על האוצרות כמ"ש במקרא שלאחריו : (כב) בני יחיאלי וכו' . ר"ל המה וגם זתם ויואל אחיו בני לעדן היו על אוצרות בית ה' והם כלי זהב וכסף שבבית ה' : (כג) לעמרמי וכו' . ר"ל וכן מבני עמרם וכו' היו ממונים בבית ה' כאשר יזכור למטה ולא זכר מבני עזיאל ואולי כללם בבני חברון : (כד) נגיד על האוצרות . היה ממונה על האוצרות ושאר הממונים היו תחת ידו : (כה) ואחיו . של שבואל מזרע של אליעזר : רחביה בנו . הוא היה בן אליעזר וכן כולם היו אחד בן אחד : (כו) על כל וכו' . ר"ל כל המקדיש דבר גדול היה מוסרו לידו והוא הביאו אל בית האוצר וכמ"ש במקראות שלאחריו : וראשי האבות לשרי וכו' . ראשי האבות אשר הועמדו להיות שרי האלפים והמאות : (כז) מן המלחמות וכו' . אשר הקדישו ממה שלקחו במלחמה ומה שבללו מן המקומות אשר כבשו : לחק וכו'. להיות גנוז באוצר על תקון הבית: (כח) ההקדיש . אשר הקדיש כי הה"א היא במקום אשר : על יד . היה מוסרו לידו להביאו אל בית האוצר : (כט) למלאכה החיצונה . על המלאכה הנעשה חוצה לעיר לצורך הבית להכין עצים ואבנים וכדומה המוטל על ישראל היו המה לשוטרים ולשופטים על הדבר ההוא : (ל) על פקודת. המה היו על הנזכרות של ישראל היושבים בעבר הירדן בחלק המערבי ממנו הפונה מול ארץ ישראל : לכל מלאכת ה' וכו' . על כל המלאכה המוטל עליהם לבית ה' ולבית המלך : (לא) לתלדותיו לאבות . למשפחתו לכל בתי האבות היה הראש : נדרשו . בני חברון נדרשו לדעת אם יש בהם אנשי חיל : ביעזיר גלעד. ביעזר שעומדת בארץ הגלעד : (לב) ואחיו . חבריו של יריה שהיו בני חיל אלפים וכו' : על הראובני וכו' . ר"ל היושבים בחלק המזרחי כי בחלק המערבי היו חשביה ואחיו לממונים : לכל דבר . על כל דבר המוטל עליהם מעבודת בית אלהים ומעבודת המלך : כז (א) למספרם . לכל מספר אנשיהם היו ממונים עליהם ראשי האבות וכו' ומתחלת ימי מלכותו היו הממונים בהם ועל שחשב כאן מנוי המשמרות סמך להם להזכיר את כל הממונים : ושוטריהם . ומהם היו שוטריהם של השרים הנזכרים הממונים מפיהם המשרתים את המלך בכל דבר המוטל על המחלקות לזרזם ולכופם לעשות בזמנו : הבאה ויוצאת . כל מחלוקת היתה באה בתחלת החדש ויוצאת בסופה ונכנסת אחרת תחתיה בחוזר חלילה לכל חדשי השנה וכן בכל שנה ושנה ועל כל אחת היה מוטל בחדשה לעשות כל צרכי המלך : המחלוקת האחת . מספר אנשי מחלוקת האחת

מצודת ציון

כו (לב) ויפקידם . ענין מנוי ונזכרות : לכל דבר . לכל ענין וכן על דבר פעור (במדבר כה) :
כז (א) המחלקות . מל' חלק : ומקלות

בקריאה וסי׳ וגדור ואחיו. ומקלות תולד. וחברו. ומקלות הנגיד: זבדיה וזבדיה מ׳ בקריאה וסי׳ וזבדיה ועדר ועדר. וזבדיה ומשלם וחזקי. ויועאל וזבדיה. הרביעי לחדש הרביעי. ולמשלמיהו בנים זכריהו הבכור. ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו. אמריהו כהן הראש. ומבני שפטיה זבדיה. ומבני אמר תגני: לבנימיני ל׳ כתיב כן והוא חד מן ט״ו מלין כתיב חד וקרי׳ תרין וסי׳ מזה ויאמר ה׳ אליו מזה בידך. מלכם תדכאו עמי. מהם ויאמר אלי בן אדם דיחזקאל. וישימות עלימו שאול ירדו. בגד ותאמר לאה בגד. והנהו וארד בית היוצר והנהו עשה. בנימין עותי בן עמיהוד. חלכאים ידכה ישוח ונפל בעצומיו. אשדת ה׳ מסיני בא. מאשתם נחר מפוח. לבנימיני ועל מחלוקתו עשרים.

אָלֶף׃ ב עַל הַמַּחֲלֹקֶת הָרִאשׁוֹנָה לַחֹדֶשׁ ח׳
הָרִאשׁוֹן יָשָׁבְעָם בֶּן־זַבְדִּיאֵל וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ ס״ג
עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ ג מִן־בְּנֵי־פֶרֶץ הָרֹאשׁ
לְכָל־שָׂרֵי הַצְּבָאוֹת לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן׃ ד וְעַל ס״ג
מַחֲלֹקֶת הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי דּוֹדַי הָאֲחוֹחִי וּמַחֲלֻקְתּוֹ כ׳ ח׳ חס׳ וח׳ מ״ל
וּמִקְלוֹת הַנָּגִיד וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה
אָלֶף׃ ה שַׂר הַצָּבָא הַשְּׁלִישִׁי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי ז׳ מ״ל בכסי׳
בְּנָיָהוּ בֶן־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן רֹאשׁ וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ
עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ ו הוּא בְנָיָהוּ גִּבּוֹר
הַשְּׁלֹשִׁים וְעַל־הַשְּׁלֹשִׁים וּמַחֲלֻקְתּוֹ עַמִּיזָבָד בְּנוֹ׃
ז הָרְבִיעִי לַחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי עֲשָׂהאֵל אֲחִי
יוֹאָב וּזְבַדְיָה בְנוֹ אַחֲרָיו וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים ט׳ כלוס׳
וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ ח הַחֲמִישִׁי לַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי ל׳
הַשַּׂר שַׁמְהוּת הַיִּזְרָח וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה ב׳. ל׳. ל׳
אָלֶף׃ ט הַשִּׁשִּׁי לַחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי עִירָא בֶן־עִקֵּשׁ
הַתְּקוֹעִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ מלא
י הַשְּׁבִיעִי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי חֶלֶץ הַפְּלוֹנִי מִן־בְּנֵי מלא
אֶפְרָיִם וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃
יא הַשְּׁמִינִי לַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי סִבְּכַי הַחֻשָׁתִי
לַזַּרְחִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ ל׳

כ׳ מ״ל יב הַתְּשִׁיעִי לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁיעִי אֲבִיעֶזֶר הָעַנְּתֹתִי
לַבְּנִימִינִי וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃
ג׳ יג הָעֲשִׂירִי לַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי מַהְרַי הַנְּטוֹפָתִי לַזַּרְחִי
וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃
יד עַשְׁתֵּי־עָשָׂר לְעַשְׁתֵּי עָשָׂר הַחֹדֶשׁ בְּנָיָה
הַפִּרְעָתוֹנִי מִן־בְּנֵי אֶפְרָיִם וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ עֶשְׂרִים
כ׳ וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ טו הַשְּׁנֵים עָשָׂר לִשְׁנֵים עָשָׂר
ג׳ מ״ל הַחֹדֶשׁ חֶלְדַּי הַנְּטוֹפָתִי לְעָתְנִיאֵל וְעַל מַחֲלֻקְתּוֹ
עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אָלֶף׃ טז וְעַל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
ג׳ כ׳ חס׳ וח׳ מלא לָראוּבֵנִי נָגִיד אֱלִיעֶזֶר בֶּן־זִכְרִי לַשִּׁמְעוֹנִי שְׁפַטְיָהוּ
ג׳. ג׳ בֶּן־מַעֲכָה׃ יז לְלֵוִי חֲשַׁבְיָה בֶן־קְמוּאֵל לְאַהֲרֹן
ד׳ חס׳. ה׳ צָדוֹק׃ יח לִיהוּדָה אֱלִיהוּ מֵאֲחֵי דָוִיד
לְיִשָּׂשכָר עָמְרִי בֶּן־מִיכָאֵל׃ יט לִזְבוּלֻן
יִשְׁמַעְיָהוּ בֶּן־עֹבַדְיָהוּ לְנַפְתָּלִי יְרִימוֹת בֶּן־עַזְרִיאֵל׃
כ לִבְנֵי אֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ בֶּן־עֲזַזְיָהוּ לַחֲצִי
ל׳ שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה יוֹאֵל בֶּן־פְּדָיָהוּ׃ כא לַחֲצִי הַמְנַשֶּׁה
ל׳. ל׳ גִּלְעָדָה יִדּוֹ בֶּן־זְכַרְיָהוּ לְבִנְיָמִן יַעֲשִׂיאֵל בֶּן־אַבְנֵר׃
כב לְדָן עֲזַרְאֵל בֶּן־יְרֹחָם אֵלֶּה שָׂרֵי שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כג וְלֹא־נָשָׂא דָוִיד מִסְפָּרָם לְמִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וּלְמָטָּה כִּי אָמַר יְהוָה לְהַרְבּוֹת

רד"ק

זקן ושבע ימים וימלך את שלמה וגו׳ ויספרו הלוים וגו׳ ויחלקם דוד מחלקות וגו׳ אבל מחלקות ישראל היו בתחלת מלכותו כמו שאמר למעלה ואלה ראשי הגבורים אשר לדוד המתחזקים עמו במלכותו עם כל ישראל להמליכו וסופר שם הגבורים שסופר הנה. וגם עשהאל אחי יואב היה הרביעי לחדש הרביעי והוא לא האריך ימים בתחלת מלכותו כי אבנר הרגו: (ה) שר הצבא השלישי. לפי שהיה בניהו ראש לשלשים הגבורים אמר עליו שר הצבא מה שלא אמר כן באחרים: הכהן ראש. יהוידע היה כהן גדול כמו שאמר למעלה בתחלת מלכות בית דוד ויהוידע הנגיד לאהרן: (ו) ומחלקתו עמיזבד בנו. פירוש עמיזבד בנו היה גם כן על מחלוקתו תחתיו וזבדיה בנו אחריו שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו ונתן דוד זבדיה בנו אחריו לראש על מלחמתו: (יא) סבכי החשתי לזרחי. ממשפחת זרח: (טו) חלדי הנטופתי לעתניאל. ממשפחת עתניאל בן קנז: (טז) ועל שבטי ישראל לראובני נגיד. עד הנה ספר הגבורים שהיו ראשי המחלוקת ועתה ספר השרים שהיו ראשי השבטים נשיא כל שבט ושבט: (יח) ליהודה אליהו מאחי דוד. הנזכרים למעלה ולו שני שמות. או אחר מלבד הנזכרים כמו שארז״ל בדרש שכתבנו: (כג) ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה. כלומר כל אלה שספר דוד שנים עשר מחלקות כל אחד מעשרים וארבעה אלף לא ספר אלא

רש"י

חיל ועשירי העם אשר יוכל לעזוב עסקיהם ולעסוק בעסקי המלך אבל עניי העם הצריכין לפרנס עצמם לא לקח דוד: (ג) הראש לכל שרי הצבאות. ישבעם מבני פרץ היה והיה ראש לכל י״ב שרי צבאות ולפי שהיה מן בני פרץ מנהו דוד ראש: (ד) ומקלות הנגיד. בר מחלוקתו המסייע עמו ומקלות: (ה) שר הצבא השלישי. משום כבוד בניהו קורהו שר הצבא יותר מהשאר לבד מישבעם שהיה מבני פרץ שקורהו כמו כן ראש דכתיב הראש לכל שרי הצבאות מפני כבודו של דוד שהיה מבני פרץ כמוהו: הכהן ראש. שהיה ראש וי״א שהיה כהן גדול ואינו כן שהרי צדוק ואביתר היו כהנים גדולים: (ו) גבור השלשים. כדלעיל דכתיב מן השלשים הנו נכבד וגו׳: (ז) הרביעי עשהאל אחי יואב וזבדיה בנו אחריו. שהרי עשהאל נהרג בתחלת מלכותו שהרגו אבנר (שמואל ב׳ ב׳) ונתן זבדיה בנו אחריו תחתיו על מחלוקתו: (ח) השר שמהות היזרח. הזרחי: (טז) ועל שבטי ישראל. כבר אמרנו ראשי המחלוקת אשר לדויד ועתה מספר מי היו שרי שבטי הישראל שר כל שבט ושבט: (כג) ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה. פתרון כבר אמרנו שמנה ישראל וחלקן למחלקות וגם הלוים מנה ויסימם על עבודתם וכל אלו שמנה לא מנה אחד מהם פחות מבן כ׳: ככוכבי השמים. כמו שאין יכול איש למנות כוכבי השמים כך אין יכול למנותם

מצודת ציון

(ד) ומקלות. כן שמו בוי״ו: (ו) השלישים. שרים וממונים כמו ומבחר שלישיו (שמות טו): (כג) נשא. ענין מספר כמו כי תשא (שם ל):

מצודת דוד

היו כ״ד אלף: (ב) על מחלוקת. הממונה על המחלוקת הראשונה המשמשת בחדש הראשון היה ישבעם: ועל מחלוקתו. מספר האנשים שעל מחלוקתו היו כ״ד אלף: (ג) בני פרץ. ישבעם היה מבני פרץ קרוב לדוד ולזה היה הראש לכל שרי הצבא׳ והם הממונים על המחלוקת: (ד) ומחלוקתו. המסייע לו בדבר מחלוקתו היה ומקלות הנגיד: (ה) שר צבא. ועם כי כולם קרואים שרי צבאות מ״מ פרט בבניה לכבודו ואף קראו ראש: (ו) גבור השלשים. היה הגבור שבשרים וממונה עליהם: ומחלוקתו. המסייע לו: (ז) אחריו. כי עשהאל הומת מיד בתחלת מלכותו והועמד בנו אחריו: (יא) לזרחי. מבני זרח בן יהודה: (טו) לעתניאל. מבני עתניאל בן קנז השופט הראשון: (טז) ועל שבטי ישראל. לכל שבט העמיד שר מבני שבטו: (יח) מאחי דוד. הוא הנשאר מאחיו כי כולם הרג מלך מואב: (כא) גלעדה. היושבים בארץ הגלעד בעבר הירדן: (כג) ולא נשא וגו׳. ר״ל כל המנוין שמנה לא מנה בהם פחות מבן עשרים: כי אמר ה׳ להרבות את ישראל ככוכבי השמים שאין למנותם כמ״ש הבט וגו׳ וספור הכוכבים אם תוכל לספור וגו׳ כה יהיה

לגאונים רבת שביה. מנהסערה ויען ה׳ את איוב. ותברו מנהסערה ויען ה׳ את איוב. המפרצים ואצאה בשער הגיא לילה: והאלהים ז׳ בקריאה וסי׳ והאלהים נסה את אברהם
מאמר אליו. ויהי קול השופר הולך וחזק מאד. ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי. והאלהים אמר לי לא תבנה בית. ויריעו איש יהודה. והאלהים עשה שיראו מלפניו.

אֶת־יִשְׂרָאֵל כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם׃ כד יוֹאָב בֶּן־צְרוּיָה ל׳ ר״פ
הֵחֵל לִמְנוֹת וְלֹא כִלָּה וַיְהִי בָזֹאת קֶצֶף עַל־ ס׳. ג׳
יִשְׂרָאֵל וְלֹא עָלָה הַמִּסְפָּר בְּמִסְפַּר דִּבְרֵי הַיָּמִים
לַמֶּלֶךְ דָּוִיד׃* כה וְעַל אֹצְרוֹת הַמֶּלֶךְ עַזְמָוֶת בֶּן־ חצי הספר בפסוקים
עֲדִיאֵל וְעַל־הָאֹצָרוֹת בַּשָּׂדֶה בֶּעָרִים וּבַכְּפָרִים
וּבַמִּגְדָּלוֹת יְהוֹנָתָן בֶּן־עֻזִּיָּהוּ׃ כו וְעַל עֹשֵׂי מְלֶאכֶת י״ו כתיב י׳
הַשָּׂדֶה לַעֲבֹדַת הָאֲדָמָה עֶזְרִי בֶּן־כְּלוּב׃ ל׳ טוס הגס
כז וְעַל־הַכְּרָמִים שִׁמְעִי הָרָמָתִי וְעַל שֶׁבַּכְּרָמִים ל׳
לְאֹצְרוֹת הַיַּיִן זַבְדִּי הַשִּׁפְמִי׃ כח וְעַל־הַזֵּיתִים
וְהַשִּׁקְמִים אֲשֶׁר בַּשְּׁפֵלָה בַּעַל חָנָן הַגְּדֵרִי וְעַל־ ל׳
אֹצְרוֹת הַשֶּׁמֶן יוֹעָשׁ׃ כט וְעַל־הַבָּקָר הָרֹעִים ל׳. ל׳
בַּשָּׁרוֹן שִׁטְרַי הַשָּׁרוֹנִי וְעַל־הַבָּקָר בָּעֲמָקִים שָׁפָט שרטי ק׳
בֶּן־עַדְלָי׃ ל וְעַל־הַגְּמַלִּים אוֹבִיל הַיִּשְׁמְעֵלִי ג׳ חס׳ א׳
וְעַל־הָאֲתֹנוֹת יֶחְדְּיָהוּ הַמֵּרֹנֹתִי׃ לא וְעַל־הַצֹּאן כ׳
יָזִיז הַהַגְרִי כָּל־אֵלֶּה שָׂרֵי הָרְכוּשׁ אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ ל׳. ל׳

דָּוִיד׃ לב וִיהוֹנָתָן דּוֹד־דָּוִיד יוֹעֵץ אִישׁ־מֵבִין
ל׳ מ״ל וְסוֹפֵר הוּא וִיחִיאֵל בֶּן־חַכְמוֹנִי עִם־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ׃
ל׳ לג וַאֲחִיתֹפֶל יוֹעֵץ לַמֶּלֶךְ וְחוּשַׁי הָאַרְכִּי רֵעַ
הַמֶּלֶךְ׃ לד וְאַחֲרֵי אֲחִיתֹפֶל יְהוֹיָדָע בֶּן־בְּנָיָהוּ
ל׳ וְאֶבְיָתָר וְשַׂר־צָבָא לַמֶּלֶךְ יוֹאָב׃ כח א וַיַּקְהֵל
דָּוִיד אֶת־כָּל־שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל שָׂרֵי הַשְּׁבָטִים וְשָׂרֵי
ו׳ כנעס אופן ועגלה הַמַּחְלְקוֹת הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ וְשָׂרֵי הָאֲלָפִים
ג׳ וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְשָׂרֵי כָל־רְכוּשׁ־וּמִקְנֶה לַמֶּלֶךְ
ז׳ וכל חסף דכו׳ וּלְבָנָיו עִם־הַסָּרִיסִים וְהַגִּבּוֹרִים וּלְכָל־גִּבּוֹר חָיִל
י״ג אֶל־יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ ב וַיָּקָם דָּוִיד הַמֶּלֶךְ עַל־רַגְלָיו וַיֹּאמֶר
י״א שְׁמָעוּנִי אַחַי וְעַמִּי אֲנִי עִם־לְבָבִי לִבְנוֹת בֵּית
ל׳ וחס׳ מְנוּחָה לַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וְלַהֲדֹם רַגְלֵי אֱלֹהֵינוּ
כל סיפ׳ מ״ל ז׳ וַהֲכִינוֹתִי לִבְנוֹת׃ ג וְהָאֱלֹהִים אָמַר לִי לֹא־תִבְנֶה
כ׳ בַיִת לִשְׁמִי כִּי אִישׁ מִלְחָמוֹת אַתָּה וְדָמִים שָׁפָכְתָּ׃
ד וַיִּבְחַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּי מִכֹּל בֵּית־אָבִי

תולדות אהרן ואחרי אחיתופל. ברכות ד סנהד׳ יד: ויקם דוד. סוטה מ:

רשי

למנותם: (כד) ולא כלה. פתרון ועוד אני אומר לך הלא יואב התחיל פעם אחרת למנות העם למעלה מעשרים ולא כלה: ויהי בזאת קצף על ישראל. מאותו קצת שמנה היה קצף על ישראל לפי שעלה במחשבתו למנות כל ישראל לעבור על הפסוק אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ וגו׳ (בראשית יג) ולעבור הפסוק הבט נא השמימה וגו׳ (שם טו): ולא עלה המספר. פתרון אע״פ שאני אומר החל למנות ולא כלה ולא מנה כי אם מעט שהרי לא עלה מספר המנויין בספר שמואל כמספר המנויין כאן (בד״ה כאן) אלף אלפים ומאה אלף ויהודה ארבע מאות ושבעים אלף ובשמואל (סוף) שמנה מאות אלף ויהודה חמש מאות אלף וא״ת שני מספרים היו שפעמיים מנאן א׳ בשמואל וא׳ כאן אלא כך הוא לא עלה המספר כמספר ד״ה כי אותו המספר שמנה לא כתב בשמואל כי אם קצת מן המספר משום לער ואבילות שנגפו אפי׳ על אותן מעט וכאן משום כבוד דוד אפילו אם היה המספר יותר היה אמרו לפי שהיה משמע שלא על חנם היה קצף על ישראל שהרי כבר מנה הרבה מישראל ועוד משום כבודו שהיו כולם לו לעבדים כאיש אחד: (כה) ועל אוצרות המלך. אוצרות כסף וזהב. כל זה הולך ומספר לגדולת דוד ואפילו מי שהיה ממונה על האתונות שלו: ועל האוצרות בשדה. ועל מה שגדל בשדה. תבואות יין ושמן וכל מיני אוכלין ומשקין: בערים. לחמש הערים ולחמש ערי המלך ומגדלותיו: (כו) ועל עשי מלאכת השדה לעבודת האדמה. לחרוש האדמה: עזרי בן כלוב. היה ממונה על כך לצות לחרוש האדמה והוא נותן להם בקר וכל כלי המחרישה: (כז) ועל הכרמים. לעדור ולזמור הכרמים: ועל שבכרמים. הוא אוצרות היין: (כח) ועל הזיתים. לנוטען ולמסוק: (כט) ועל הבקר הרועים בשרון שרטי השרוני. הבקי בענייניס: (ל) הישמעלי. היודע בטוב עסקן של גמלים: (לא) ועל הצאן יזיז ההגרי. כי ההגרים יושבי אהל בשדה לכן מנהו על צאנו: (לב) ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך. מגדלן ואומן שלהם מלמדם תרבות: (לג) וחושי הארכי רע המלך. שושבינו קרית ספר תרגום קריתא דארכי. ומדרש רבה כשחטא דוד בבת שבע שאל לחושי הארכי אם ישוב בתשובה אם יקבלנו הקדוש ברוך הוא בתשובה לתת לו ארוכה לחטאו ואמר לו כן. למרעהו אשר רע לו דשמשון תרגומו שושביניה (שופטים יד): (לד) ואחרי אחיתופל. לאחר שמת לקח לו דוד את יהוידע ואביתר במקומו: (א) ויקהל דויד את כל שרי ישראל. אלו השרים שרי שבטים כדכתיב (לעיל כז) ועל שבטי ישראל לראובני: ושרי המחלקות

רדק

אלא מעשרים שנה ומעלה: כי אמר ה׳ להרבות וכו׳. ואף שאמר הקב״ה למנות ישראל לא אמר למנותם אלא מבן עשרים שנה ולמעלה כי אמר להרבותם ככוכבי השמים ואין להם מספר כמו שאמר גם זרעך ימנה וכל אלה מספר דוד לא היו בכלל אותם שמנה יואב שהתחיל למנות כל ישראל ולא כלה כי שני שבטים לא ספר כי נתעב דבר המלך אל יואב כמו שכתוב ויהי בזאת קצף על ישראל: (כה) ועל אוצרות המלך. עתה סופר פקודיו וגזבריו על מלאכתו ועל אוצרותיו בבית ובשדה: (כז) ועל הכרמים. שמעי היה ממונה על הכרמים עד אסיפת הענבים. וזבדי היה ממונה על הכרמים בשעת אסיפת הפירות והענבים מהבציר ואילך כמו באמרו לאוצרות היין: (ל) אוביל הישמעאלי. שהתגורר בארץ בני הגר: (לב) ויחיאל בן חכמוני עם בני המלך. שהיה מלמדם ומגדלם: (לד) ואחרי אחיתופל יהוידע. כלומר אחרי שמת אחיתופל והיה יועץ המלך היו יועציו יהוידע ואביתר ויואב היה שר צבא: (ב) ויקם דוד המלך על רגליו. התחזק וקם מהמשכב שהיה שם כי כבר נפל למשכב שכתוב בספר מלכים והתחזק והלך למקום שצוה להאסף
שם

מצודת דוד

זרעך (בראשית טז) ולכן לא מנה הפחותים מבן עשרים לבל יודע מספר כל בני ישראל: (כד) החל למנות. את היתרים מבן עשרים: לא כלה. לספור את כולם כי לא מנה אז שבט לוי ובנימין כמ״ש למעלה ועם כל זה היה בזאת קצף על ישראל ובא בהם הדבר כמ״ש למעלה: ולא עלה המספר. ר״ל לכן חדל מלמנות את הפחותים מעשרים ולא עלה המספר שלהם כמספר האמור בדברי הימים וכו׳ כי המספר האמור שם הלא המה מן היתרים מבן כ׳: (כה) ועל אוצרות המלך. הממונה על אוצרות המלך היה עזמות: בשדה בערים וכו׳. אוצרות התבואה וכלי מלחמה וכדומה: (כו) לעבדת האדמה. לחרוש ולזרוע ולקצור: (כז) ועל הכרמים. על העבודה אשר יעשה בהם עד אחר הבציר: ועל שבכרמים. על העבודה אשר יעבוד בהענבים עד להביא היין אל האוצרות והוא דריכת הענבים בגת וכדומה: (כח) והשקמים אשר בשפלה. מין אילני האגים הגדלים בעמק וכן כשקמים אשר בשפלה לרוב (דה״ב כ״ה): (כט) בשרון. בארץ מישור ומקום שמן: השרוני. הרגיל לרעות בשרון וכן כל הממונים העמיד על כל דבר אדם הרגיל בה: (לא) שרי הרכוש. מלת רכוש כולל כסף וזהב ומקנה וכל המטלטלין ובדומה: אשר למלך. אשר הופקדו למלך דוד: (לב) איש מבין. בעל בינה: עם בני המלך. היו בתמידות עם בני המלך ללמדם חכמה: (לג) יועץ למלך. הוא היה המיוחד לעצת המלך אבל יהונתן דודו לא היה מיוחד למלך: רע המלך. הוא היה יושב בתמידות עם המלך להשתעשע עמו: (לד) ואחרי אחיתופל. אחר מותו לקח במקומו את יהוידע ואת אביתר: ושר וכו׳. המיוחד על כל הצבא אשר למלך היה יואב: כח (א) המשרתים. חוזר הוא על המחלקות: ולכל גבור חיל. כפל הדבר לומר

מצודת ציון

(כד) החל. התחיל: ולא כלה. לא השלים: (לב) וסופר. חכם ובדרז״ל סופר מברך וכור יואה (חולין קה): כח (א) הסריסים. ענין שררה: (ב) ולהדום. הוא שרפרף שכסא סנתון תחת רגלי האדם כשהוא יושב כמו והארץ הדום רגלי (ישעיה סו) ואחז במשל מדרך האדם: ילר

והאלהים יבקש את נרדף: מצות ה' אלהיכם ה' דסמי' בקריאה וסימ' לא תוספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם. שמר תשמרון את מצות ה' אלהיכם. את הברכה אשר תשמעו את מצות ה'. והקללה אם לא תשמעו אל מצות. ועתה לעיני כל ישראל קהל ה': במשקל ד' דגשי' בקריאה וסי' והשיבו לחמכם במשקל ואכלתם. לא תעשו עול במשקל.

להיות למלך על־ישראל לעולם כי ביהודה כ"ט
בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי ד
בי רצה להמליך על־כל־ישראל: ה ומכל־בני ג. כ' ר"פ
כי רבים בנים נתן לי יהוה ויבחר בשלמה בני
לשבת על־כסא מלכות יהוה על־ישראל: ו ויאמר ח'
לי שלמה בנך הוא־יבנה ביתי וחצרותי כי־ ל' ומ"ל
בחרתי בו לי לבן ואני אהיה־לו לאב: ז והכינותי
את־מלכותו עד־לעולם אם־יחזק לעשות מצותי ג'
ומשפטי כיום הזה: ח ועתה לעיני כל־ישראל
קהל־יהוה ובאזני אלהינו שמרו ודרשו כל־
מצות יהוה אלהיכם למען תירשו את־הארץ ס' דסמי'
הטובה והנחלתם לבניכם אחריכם עד־עולם:
ט ואתה שלמה־בני דע את־אלהי אביך ועבדהו ל'
בלב שלם ובנפש חפצה כי כל־לבבות דורש ג'. ד' מ"ל

יהוה וכל־יצר מחשבות מבין אם־תדרשנו ימצא ל'
לך ואם־תעזבנו יזניחך לעד: י ראה עתה כי־ ל'
יהוה בחר בך לבנות־בית למקדש חזק ועשה: ג' דגשים
יא ויתן דויד לשלמה בנו את־תבנית האולם
ואת־בתיו וגנזכיו ועליתיו וחדריו הפנימים ס' תווך דגש' בחוזק. ל'
ובית הכפרת: יב ותבנית כל אשר היה ברוח ל' חס' ג'
עמו לחצרות בית־יהוה ולכל־הלשכות סביב
לאצרות בית־האלהים ולאצרות הקדשים: ל'
יג ולמחלקות הכהנים והלוים ולכל־מלאכת ל'
עבודת בית־יהוה ולכל־כלי עבודת בית־יהוה:
יד לזהב במשקל לזהב לכל־כלי עבודה ועבודה ד' דגשים
לכל כלי הכסף במשקל לכל־כלי עבודה ועבודה:
טו ומשקל למנרות הזהב ונרתיהם זהב
במשקל־מנורה ומנורה ונרתיה ולמנורות הכסף ב'

תולדות אהרן כי ביהודה. עקידה שער קא: בני דע. שם יו: ויתן דוד. פסחים ט:

רדק

שם כל ישראל וקם על רגליו ודבר אליהם את כל הדברים האלה: (ט) דע את אלהי אביך. כמו וידעת את ה' אלהיך ואמר אלהי אביך ר"ל שיסמוך על הקבלה עד שידעם מעצמו: וכל יצר מחשבות מבין. פעלת הלב נקראת יצר. לפי שהלב פועל ויוצר במחשבה הענינים הן לטוב הן לרע: (יא) וגנזכיו. פי' אוצרותיו: (יב) כל אשר היה ברוח עמו. ברוח נבואה כי על פי רוח הקדש ידע כל תבנית הבית. או על ידי עצמו או על ידי שמואל הנביא: (טו) למנורות הזהב. הם המנורות עשר שעשה שלמה אבל מנורת כסף לא מצאנו שעשה א"כ מה הוא ולמנורות הכסף. ויראה כי עשה מנורות כסף להיות בלשכות הכהנים להאיר להם שהיו אוכלים ושוכבים שם. ומנורות הזהב היו בהיכל עשר חמש מימין המנורה שעשה משה וחמש משמאל וכן שולחנות הזהב היו ללחם הפנים ושלחנות הכסף לשחוט עליהם ולתת עליהם בשר העולה כשהיה מנתחה ולעפ"י שלא

רשי

המחלקות. אלו י"ב מחלקות של מלך (כדלעיל כ"ז) ובני ישראל למספרם וגו': ושרי האלפים. כדלעיל: ושרי המאות. שוטריהם: ושרי כל רכוש ומקנה למלך. אותן שמזכיר לעיל על אוצרות המלך ועל הכרמים ועל הזיתים והמקנה השרים שהיו על הבקר ועל הגמלים ועל הצאן שכל מין הבהמה קרוי מקנה כדכתיב גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי דקהלת: (ח) כל ישראל. כגר כאזרח: ובאזני אלהינו לפני אלהינו דוגמא אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם וכן ויעמוד המלך על העמוד אשר לפני ה'(מ"ב כג): שמרו ודרשו כל מצות ה' אלהיכם. זה אמר לכל ישראל יחד. אבל לשלמ' אמר לפני כל ישראל ועבדהו: (ט) בלב שלם. בלבב שלם לא נאמר שיהא משמע שני לבבות אלא בלב שלם שלא יהיה לך אלא לבב אחד לאבינו שבשמים וכן יסד הפייט (בקדושתא דמוסף של יום א' דר"ה) שני לבבות לך כאחד להאחד. ודוגמתו (מלכים א' ח') והיה לבבכם שלם עם ה' אלהינו שלמים לא כתיב אלא שלם כל שני לבותם יהיו לב א' שלם וכן מפורש בב"ר וסעדו לבכם אחר תעבורו (ראשית י"ח) מלמד שאין למלאכים אלא לב אחד וגם לעתיד לבא יהיה כן כדכתיב שיתו לבכם לחילה (תילים מ"ח): כי כל לבבות דורש ה'. כאן נופל לומר לבבות כל לבבות דורש ה' בין טוב ובין רע: וכל יצר מחשבות מבין. בב"ר שניטו קודם שנוצר יציר מבין הקב"ה מה שאדם עתיד לחשוב: אם תדרשנו ימצא לך. לכך אני אומר (לעיל) ודרשו כל מצות ה': יזניחך לעד. יעזבך אין כתיב כאן אלא יזניחך שהוא קשה ממנו כמו והזניחו (ישעיה יט) זנח ה' מזבחו. (איכה ב'): (י) כי ה' בחר בך לבנות בית למקדש. לא לבנות לו לדור בו כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אלא למקדש לצורך הארון שנקרא מקדש דכתיב (מדבר י') ונשאו הקהתים נושאי המקדש והוא הארון ולא בחר בך מפני שאתה משובח משאר אנשים אלא למענו ולמען רחמיו לכך חזק ועשה: (יא) תבנית האולם. ארכו ורחבו וגבהו כדכתיב (במלכים א' ו') והאולם על פני היכל הבית וגו': וגנזכיו. מקום שאוצרות הקדשים מונחים: (יב) אשר היה ברוח עמו. כאשר הראהו שמואל הרואה כדכתיב לקמן המה יסד דוד ושמואל הרואה ורבותינו אמרו וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הנה בניות ברמה עוסקין היו בבניינו של עולם הוא ב"ה ולמד לו אותה שעה מה שאין תלמיד ותיק יכול ללמוד בכמה שנים: סביב לאוצרות בית האלהים ולאוצרות הקדשים. ולא מפרש איזה מהקדשים אשר הקדיש דוד וראשי האבות שבאותו פרק היו ממונים עליו עד שיבנו בית המקדש אבל אוצרות אלו תמיד היו כל עוד שהבנין קיים: (יג) ולמחלקות הכהנים והלוים. שחלק לכ"ד משמרות כדלעיל כל זה מסר לו: ולכל כלי עבודת בית ה'. משקל מה וכמה כל כלי וכלי כמפורש: (יד) לזהב במשקל לזהב לכל כלי עבודה ועבודה. וכן לכל כלי הכסף במשקל: (טו) ונרתיהם זהב. משקל לכל נר ונר: במשקל מנורה ומנורה. כי עשרה מנורות עשה: כעבודת מנורה ומנורה. ומשקל כלי עבודת מנורה מלקחיה ומחתותיה

מצודת ציון

(ט) יצר. הוא ענין פעולה כמו מי יצר אל (שם מד): יזניחך. ענין עזיבה כמו למה זנחתני (תהלים מג): (יא) תבנית. ענין תואר וצורה: וגנזכיו. מקום האוצרות והוא מלשון גניזה בעמנה: (יג) ולמחלקות. ואת מחלקות והלמ"ד הוא במקום את כמו לכל כליו (במות כז) ורבים כמוהו

מצודת דוד

שאיש לא נעדר מכל הגבורים: (ב) על רגליו. כאומר עם כי תשש כחו בעבור הזקנה עכ"ז התחזק לעמוד על רגליו לכבוד שרי ישראל הנאספים אליו: עם לבבי לבנות. עם לבבי היה לבנות בית וכו' וגם הכינותי כל המצטרך לה: (ג) ודמי' שפכת. ולכן מנעו לבנות וכאשר מנע מלהניף ברזל על המזבח על שעושים ממנו כלי רציחה:

(ד) ויבחר וכו'. כאומר אולם לא לשוא יחשב הדם ההוא ולא נמאסתי בעבור זה מן מלוכה אלא נבחרתי עד עולם כל ימי חיי: בחר לנגיד. להיות מלך מזרעו: בית אבי. בחר את בית אבי: (ה) ויבחר בשלמה. בא לרמז שלא נשא בהמה את בת שבע כ"א היתה בהמה לא היה נבחר בנה למלוכה הואיל ובניו מרובים וים א"כ מי למלוך זולתו: (ו) לי לבן. להיות אהוב לי כבן: לאב. להמול עליו כאב על בנו: (ז) כיום הזה. אשר עתה הוא מחזק לעשות מצות ה': (ח) לעיני כל ישראל. ר"ל בפני כולכם אני מזהיר אתכם לאמר שמרו ודרשו וכו': ובאזני אלהינו. כאומר וה' יהיה לעד: למען תירשו. למען יתקיים לכם ירושת הארץ ולהנחיל אותה לבניכם ובניכם לבניהם וכן עד עולם: (ט) דע את אלהי אביך. כאומר חקור בשכלך לדעת אותו ואם תקצר השכל עכ"ז לא תעזבנו כי אלהי אביך הוא וסמוך על הקבלה כי בודאי האב מעמיד את בנו על האמת: ובנפש חפצה. ר"ל מאהבה ומרצון ולא מיראת העונש: דורש ה'. דרושים הם לפניו לדעת כל מה בהם: וכל יצר מחשבות. כל פעולת המחשבות הוא מבין: אם תדרשנו. להשכיל גדולת רוממותו: ימצא לך. ר"ל יפתח לבבך לדעת ולהבין: יזניחך לעד. יעזבך לעולם אם לא תשוב לו: (י) ראה עתה. הגדולה הנהוגה לך מה': למקדש. להיות לו למקדש: (יא) ויתן דויד וכו'. ר"ל למדו ומסר בידו: האולם. אשר לפני ההיכל: ואת בתיו. בית

הזהב במשקל הזהב כל כלי עבוד' קדמא דפסוק. ודבתריה ולמזבח הקטרת: בכתב ב' וסי' ויאמר חירם. הכל בכתב מיד ה' עלי: ואמץ ב' פתחין וסימ' חזק ואמץ אל תירא ואל. חזק ואמץ ועשה אל תירא: והמלאכה ג' בקרי' וסימ' והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. והמלאכה לא ליום אחד ולא לשני'. והמלאכה גדולה כי לא לאדם הבירה:

בְּמִשְׁקָל לִמְנוֹרָה וְנֵרֹתֶיהָ כַּעֲבוֹדַת מְנוֹרָה וּמְנוֹרָה׃ ל'
טז וְאֶת־הַזָּהָב מִשְׁקָל לְשֻׁלְחֲנוֹת הַמַּעֲרֶכֶת לְשֻׁלְחַן ב' ונפסוק
וְשֻׁלְחָן וְכֶסֶף לְשֻׁלְחֲנוֹת הַכָּסֶף׃ יז וְהַמִּזְלָגוֹת
וְהַמִּזְרָקוֹת וְהַקְּשָׂוֹת זָהָב טָהוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַזָּהָב
בְּמִשְׁקָל לִכְפוֹר וּכְפוֹר וְלִכְפוֹרֵי הַכֶּסֶף בְּמִשְׁקָל
לִכְפוֹר וּכְפוֹר׃ יח וּלְמִזְבַּח הַקְּטֹרֶת זָהָב מְזֻקָּק ב'
בְּמִשְׁקָל וּלְתַבְנִית הַמֶּרְכָּבָה הַכְּרֻבִים זָהָב ב' דגשים מ"ל
לְפֹרְשִׂים וְסֹכְכִים עַל־אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה׃ יט הַכֹּל כ"ו
בִּכְתָב מִיַּד יְהוָה עָלַי הִשְׂכִּיל כֹּל מַלְאֲכוֹת הַתַּבְנִית׃ ב' ל' וח' במלאכות
כ וַיֹּאמֶר דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ חֲזַק וֶאֱמַץ וַעֲשֵׂה ב'
אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת כִּי יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהַי עִמָּךְ
לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַעַזְבֶךָּ עַד־לִכְלוֹת כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבוֹדַת בֵּית־יְהוָה׃ כא וְהִנֵּה מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים
ז' וְהַלְוִיִּם לְכָל־עֲבוֹדַת בֵּית הָאֱלֹהִים וְעִמְּךָ בְכָל־
ל' וכל קהלת דכו' בנ"ך מְלָאכָה לְכָל־נָדִיב בַּחָכְמָה לְכָל־עֲבוֹדָה וְהַשָּׂרִים
וְכָל־הָעָם לְכָל־דְּבָרֶיךָ׃ כט א וַיֹּאמֶר דָּוִיד
הַמֶּלֶךְ לְכָל־הַקָּהָל שְׁלֹמֹה בְנִי אֶחָד בָּחַר־בּוֹ
ג' אֱלֹהִים נַעַר וָרָךְ וְהַמְּלָאכָה גְדוֹלָה כִּי לֹא לְאָדָם
ס' כתיב בתרין כפי"ן הַבִּירָה כִּי לַיהוָה אֱלֹהִים׃ ב וּבְכָל־כֹּחִי הֲכִינוֹתִי
לְבֵית־אֱלֹהַי הַזָּהָב לַזָּהָב וְהַכֶּסֶף לַכֶּסֶף וְהַנְּחֹשֶׁת
ל' לַנְּחֹשֶׁת הַבַּרְזֶל לַבַּרְזֶל וְהָעֵצִים לָעֵצִים אַבְנֵי־שֹׁהַם
י' מ"ל. ל' וּמִלּוּאִים אַבְנֵי־פוּךְ וְרִקְמָה וְכֹל אֶבֶן יְקָרָה וְאַבְנֵי־

תולדות אהרן הכל בכתב. שם סוכה נא זבחים לג סב חולין פג בכורות יז עקידה שער ג: (מגילה סט):

רש"י

ומחתותיה. וגם משקל: (טז) שלחנות המערכת. לערוך עליו לחם הפנים למשקל שלחן ושלחן כי עשרה שלחנות של זהב עשה בהיכל ומשקל הכסף לשלחנות שבעזרה שמפשיטין עליהם הקרבנות ומשקל המזלגות והמזרקות: (יז) ולכפורי הזהב במשקל. כפורי כלי שרת לקנח בכלים הדם מהם ודוגמא בפ' קמא דבבא מציעא הוא גברא דכפר ידיה בגלימא דחבריה וכל כפרה לשון קינוח וחטוי הוא: (יח) זהב מזוקק. כמו כסף מזוקק: ולתבנית המרכבה. הם הכרובים שהשכינה רוכבת עליהם: לפרשים. כלומר המפורשים והסוככים על הארון כדאמר והיו הכרובים פורשי כנפים וגו' (שמות כה): (יט) הכל בכתב. פתרון הכל בכתב סדר לו הכוס משקל ומשקל של כל כלי וכלי שמואל הרואה: כל מלאכת התבנית. תבנית הבית חכמני והשכילני כמו תבנית אורך ורוחב וגובה והכל דרש שמואל מן התורה ברוח הקודש כמו ששנינו הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה (שם כ"ז) דרש אורך האבר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים חמשים פעמים חמשים הם כ"ה מאות כ"ל חתכם לחמש רצועות להיות חמש מאות על חמש מאות והוא מיוסד בסילוק קרובץ של שבת חנוכה המתחיל מנשה את אפרים ואפרים את מנשה והכל דרש שמואל ברוח הקודש ולמד לדוד כן: (כ) חזק ואמץ. כדי שתתקיים מלכותך כמו (לעיל כ"ח) שהבטיחך הקב"ה והכינותי מלכותו עד עולם אם יחזק לעשות מצותי וגומר: (כא) והנה מחלקות הכהנים והלוים לכל עבודת בית האלהים ועמך בכל מלאכה. כלומר הכל ערכתי וסדרתי וזמנתי לך מחלקות ופועלים ואין לך לעכב כי אם מיד לבנות הבית: והשרים. הממונים על הפועלים ושוטריהם: וכל העם לכל דבריך. לעשות צוויך: (א) שלמה בני אחד וגו'. ואפילו אם היו מאה לא די לבנותו ועוד שהוא נער ורך: והמלאכה גדולה. ואם תאמר תקטין הבית זה אי אפשר כי לא לאדם הבירה כי אם לה' אלהים הגדול והנורא אשר לא יכלכלוהו השמים ושמי השמים ואעפ"כ אל תבהל לבנות בית גדול כזה כי אני בכל כחי הכינותי לבית אלהים הזהב לזהב והכסף לכסף וגו' לפיכך אין לך טורח גדול כל כך: (ב) אבני שוהם ומלואים. דוגמת המשכן אבני שוהם ואבני וגו' (שמות כ"ט): אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה. לתת בקירות הזהב ובכלי הכסף: ואבני שיש. לעמודים

רד"ק

שלא זכר זה בספור בנין הבית למדנו זה מבנין הבית שראה יחזקאל במראה הנבואה: (יז) ולכפורי הזהב. פי' רז"ל מזרקים שאמרו ודם הסכין במאי מקנח ליה בשפת מזרק דכתיב כפורי זהב. וקראו כן על שם שמקנח בהם הסכין כמו מכפר לה בבליתא דפרטא שעניינו מקנח וכן כל לשון כפרה: (יח) ולתבנית המרכבה הכרובים זהב. פי' לתבנית מרכבות היות הקדש כי בהם פני הכרוב: לפורשים וסוככים. פירוש להיות פורסים וסוככים בכנפיהם על ארון ברית ה': (יט) הכל בכתב מיד ה'. פירוש הנה לך הכל בכתב מסודר כמו שהוא מיד ה' על כל מלאכות התבנית כי בנבואה נאמר לו כמו שכתבנו על יד שמואל הרואה: (כא) ועמך בכל מלאכה לכל נדיב בחכמה לכל עבודה. על דרך כל אשר ידבנו לבו לקרב' אל המלאכה לעשות אותה. כלומר עמך עמלים בכל מלאכה ובכל אשר יתנדבו לעשות אותה. והשרים והעם הם מזומנים לכל דבריך: (א) נער ורך וכו'. אמרו כי בן י"ב שנה היה שלמה כשמלך כי באותו פרק שנולד הוא מספר ענין אמנון ותמר ואומר ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג אמנון והלך לגשור והיה שם שלש שנים הרי חמש שנים ושב אבשלום לירושלם והיה שם שנתים הרי שבע שנים. ומרד באביו ונהרג אחרי זה ויהי רעב בימי דוד שלש שנים הרי עשר. ובשנה שאחריו מנה דוד את ישראל וכתיב וישוטו בארץ תשעה חדשים הרי י"א ובשנת מותו היא שנת ארבעים למלך דוד תקן המשמרות הרי י"ב: (ב) הזהב לזהב והכסף לכסף. כלומר הכנותי הזהב למה שצריך זהב וכסף למה שצריך כסף: אבני פוך ורקמה. פירוש ובגדי רקמה ואבני פוך: וכל אבן יקרה. לקירות הבית ולרצפ'. והפוך הוא אפשר שהוא אבני

מצודת דוד

החליפות שמזה ומזה: ובית הכפרת. הוא בית קדש הקדשים: (יב) כל אשר היה ברוח עמו. ר"ל אשר נגלה לו ברוח הקדש תבנית הנעשים לחצרות וכו': לאוצרות בית האלהים. אשר בהם יניחו הנדבות על תיקון בדק הבית: ולאוצרות הקדשי'. אשר בהם יניחו הממון שעל קרבנות הצבור: (יג) ולמחלקות. גם מסר בידו סדר מחלקות הכהנים והלוים והממונים על כל מלאכת עבודת הבית ואת תבנית כל כלי עבוד': (יד) לזהב. לכלי הזהב מסר בידו במשקל הראוי לזהב לכל כלי וכלי: לכל כלי הכסף במשקל. ר"ל למשקל הראוי לכסף כי לא ישוה משקל הכסף למשקל הזהב: (טו) ומשקל. גם מסר לו משקל לעשרה המנורות שעשה שלמה מזהב הם ונרותיהם העשויין כעין בזיכין לשום בהם השמן והפתילות: במשקל מנורה. כמה יהיה במשקל של כ"א משקל נרותיה: ולמנורות הכסף. עשויים להעמידם בלשכת הכהנים להאיר להם בעת יאכלו הקדשים בלילות: בעבודת. כפי המשקל הראוי לפי מלאכת תבניתה: (טז) ואת הזהב וכו'. משקל הזהב להשלחנות העשוי למערכת לחם הפנים: וכסף. משקל הכסף לשלחנות הכסף העומדים בעזרה להפשיט עליהם את הקרבנות ועם שלא הוזכרו בבנין שלמה נזכרים הם בבנין יחזקאל וכן היו בבית שלמה: (יז) והמזלגות וכו'. גם מסר לו תבנית כל הכלים האלה: זהב טהור. שהיה מזהב טהור: במשקל. כמה יהיה משקל כ"א: (יח) ולמזבח. את המזבח שהיה מזהב מזוקק מסר לו כמה יהיה משקלו: ולתבנית המרכבה. וחוזר ומפרש שהם הכרובים שעמדו בארץ להיות פורסים כנפיהם לסכך על הארון והיו דומים למעשה חיות המרכבה אשר פני אדם להנה כי גם אל הכרובים היה פני תינוק: (יט) הכל בכתב. ר"ל כן אמר דויד לשלמה הנה לך הכל מסודר בכתב אשר מיד ה' עלי השכיל ר"ל אשר באה עלי מידו להשכילני כל מלאכות התבנית של הבית וכל כליו: (כ) אל תירא. להשוב שלא תוכל לגמור את הכל: עד לכלות. עד אשר תשלים את הכל: (כא) לכל עבודת. המופקדים לכל עבודת בית האלהים: ועמך. הם יהיו עמך לעזור בכל מלאכה: לכל נדיב. את כל מהם אשר נדבו לבו בחכמה להשכיל לעשות את כל העבודה המצטרך אל הבנין: לכל דבריך. המה נכונים לעשות את כל דבריך: כט (א) אחד. כלומר ואיך יוכל אחר לאסוף הון רב כ"כ לבנות בית לה': בחר בו אלהים. ואף בו בחר למלוך

מצודת ציון

כמושו: (יז) והמזלגות. שם כלי בעלת השנים ובו אוחזים הבשר להעלות מן הסיר: והמזרקות. הספלים אשר יקבלו בהם הדם לזריקה: והקשות. סניפין כעין יתדות עמדו אצל השולחן מזה ומזה לנורך לחם הפנים כמ"ש בתורה: ולכפורי. גם המה כעין מזרקות וכן כפורי זהב משנים (עזרא א) וע"ש שהסכין הזורק מקנח ידו בשפתו קרויים כפורי ובדרז"ל ובעי לכפורי ידיה (גיטין נו): (יח) מזוקק. ענין צרוף כמו מזוקק שבעתים (תהלים יב): (כ) תחת. ענין פחד ושבר: לכלות. להשלים: כט (א) הבירה. הארמון ועל המקדש יאמר: (ב) אבני פוך. אבני יקר ומראיהם כעין הפוך והוא הכחול: ורקמה. יריעות מרוקמות במיני צבעונין: יקרה. חשובה שיש הם מין אבן

לזהב לזהב חד מן א"ב מן כ"ב תאומים וכל חד וחד ל' דכו' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות התי"ו בערך תאם בס"ד : שמח ב' בקריאה וסי' וגם דוד המלך. שמח מצרים בצאתם כי נפל. וב' ושמח וסימ' וראך ושמח בלבו. ושמח לבם כמו יין : ועד עולם י"ב בקריאה וסימ' למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא. ואני זאת בריתי אתם אמר ה' רוחי דישעיה. ושכנתי אתכם במקום הזה דירמיה. לאמר שובו נא איש מדרכו הרעה דירמיה. ושמתי את הצלעה לשארית. ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל. ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם. יהי שם ה' מברך. וחסד ה' מעולם ועד עולם. יחל ישראל אל ה'. ירושלם הרים סביב לה. ה' ישמור צאתך ובואך מעתה :

שיש לרב : ג ועוד ברצותי בבית אלהי יש־לי סגלה זהב וכסף נתתי לבית־אלהי למעלה מכל־הכינותי לבית הקדש : ד שלשת אלפים ככרי זהב מזהב אופיר ושבעת אלפים ככר־כסף מזקק לטוח קירות הבתים : ה לזהב לזהב ולכסף לכסף ולכל־מלאכה ביד חרשים ומי מתנדב למלאות ידו היום ליהוה : ו ויתנדבו שרי האבות ושרי | שבטי ישראל ושרי האלפים והמאות ולשרי מלאכת המלך : ז ויתנו לעבודת בית־האלהים זהב ככרים חמשת־אלפים ואדרכנים רבו וכסף ככרים עשרת אלפים ונחשת רבו ושמונת אלפים ככרים וברזל מאה־אלף ככרים : ח והנמצא אתו אבנים נתנו לאוצר בית־יהוה על יד־יחיאל הגרשני : ט וישמחו העם על־התנדבם כי בלב שלם התנדבו ליהוה וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה : י ויברך דויד את־יהוה לעיני כל־הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יהוה אלהי ישראל אבינו מעולם ועד־עולם : יא לך יהוה הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי־כל בשמים ובארץ לך יהוה

רדק

אבני הכחול. או אבנים יקרות עינם כעין הכחול : (ג) מכל הכינותי. מכל אשר הכינותי : (ד) לטוח קירות הבתים. והלא בזהב היו טוחים הקירות שנאמר ואת כל הבית צפה זהב ואיך אמר כי הכסף הכין לטוח הקירות. נאמר כי לטוח טעמו לשלשת ככרי זהב שזכר. ובדברי רז"ל לטוח את קירות הבית וכי כסף היה והלא זהב היה אלא למה קורין אותו כסף שהיה מכסף כל בעלי זהבים : (ז) ואדרכונים רבו. מטבע ידוע אצלם : (י) אלהי ישראל אבינו. אבינו שב אל ישראל וזכר הנה יעקב אבינו על בנין הבית לפי שיעקב אבינו אמר תחלה לבנות בית אלהים כמו שכתוב והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים ובב"ר מפרש כי על שם הנדבה אשר התנדבו זכרו ישראל אביהם שהוא היה תחילה לנודרים שנאמר וידר יעקב נדר לאמר מהו לאמר לאמר לדורות שיהיו נודרים בעת צרתם. יעקב פתח בנדר תחלה לפיכך כל מי שהוא נודר לא יהא תולה את הנדר אלא בו. א"ר אבהו כתיב אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב לאביר אברהם לאביר יצחק לא נאמר אלא לאביר יעקב תלה את הנודר במי שפתח בו בתחלה. רב הונא בשם רבי אידי אמר כתיב וישמחו העם על התנדבם וכו' ויברך דוד את ה' וכו' ברוך אתה ה' אלהי ישראל אבינו אלהי אברהם אלהי יצחק לא נאמר אלא אלהי ישראל תלה הנדר במי שפתח בו תחילה : (יא) לך ה' הגדלה והגבורה וכו'. כלומר כל הגדולה הזאת והגבורה שהיתה לי והנצח שהיתה לי על כל הגוים והתפארת היה לי הוד וכבוד עליהם הכל הוא כמו שאמר כי ממך הכל ומידך נתנו לך : כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה. כלומר אשר בשמים ובארץ לך ה' היא הממלכה שאתה מולך ומושל בכל אשר בשמים ובארץ והמתנשא

רשי

לעמודים ושלחנות ולרצפה : (ג) ועוד ברצותי בבית אלהי. פתרון מרוב רצון שרציתי בבית אלהי : יש לי סגולה. קבלתי לי קבוצת זהב וכסף כדפירש לפנינו : (ד) מזוקק. לבן הרבה : לטוח קירות הבית. ואין אדם יכול לטוח שום דבר לא בכסף ולא בזהב כי אם שיהיה מזוקק : (ה) לזהב לזהב ולכסף לכסף ולכל מלאכה ונתתיו ביד חרשים. אומנים וזהו אשר הכינותי לבית המקדש ואע"פ שקבלתי כל זאת ומי מכם שמתנדב למלאות ידו היום לה' להביא זהב וכסף וכל דבר לבנין דוגמא כל נדיב לבו הביאו חח ונזם (שמות לה) : למלאות. דוגמת ומלאת יד אהרן ויד בניו (שם כט) ותרגמו ותקריב קרבן דאהרן : (ו) ויתנדבו שרי האבות וגומר. אותם שכתוב למעלה על שבט ישראל וגו' וכתוב כן למעלה (כ"ו) ובני ישראל למספרם ראשי האבות וגו' : ולשרי מלאכת המלך. וגם שרי עבודת אדמת המלך ועל שבכרמי המלך וגו' כדלעיל : (ז) ואדרכונים רבו. קבוצ"ש בלעז : (ח) ונתנו לאוצר בית ה' על יד יחיאל הגרשוני. שהיה נגיד על האוצרות כדלעיל (כ"ו) בני יחיאלי זתם ויואל אחיו על אוצרות בית ה' : (ט) בלב שלם. בלב אחד נתנו ברצון נפשם ולא בשני לבבות שיש אדם שנותן בעל כרחו ולא בנפש חפצה או שמתביישין מאחרים והוא נקרא שני לבבות אבל אלו ברצון נפשם נתנו כולם : וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה. ושלא תאמר כהם ולא יותר מכולם לכך אמר וגם דוד המלך שמח וגו' יותר מכולם כי הוא בעל המעשה דוגמת (שופטים ה') הרים נזלו מפני ה' זה סיני יותר מכולם מפני אשר ירד עליו ה' באש (שמות יט) : (י) ויברך דויד את ה' לעיני כל הקהל. שהקהיל כדאמר לעיל (כ"ח) ויקהל דוד ויברכם על התנדבם : ויאמר דוד ברוך אתה ה' אלהי ישראל אבינו. לפיכך הזכיר ישראל יותר מאברהם ויצחק לפי כי יעקב גם הוא נדר דכתיב וידר יעקב נדר (בראשית כ"ח) : ישראל אבינו. ישראל סבא וגם בבראשית רבה מפורש כך נדרתי אני דוד ועמי כמו ישראל סבא וכל הנודר צריך להזכיר בנדרו ישראל וכן אשר נדר לאביר יעקב (תלים לב) : מעולם ועד עולם. אמר דוד גר אחד היה יתרו בין שש מאות אלף ואמר ברוך ה' אשר הציל אתכם גנאי גדול הוא זה לכל ישראל ואני הריני מוסיף לברך את הקב"ה יותר מיתרו : (יא) לך ה' הגדולה. נתן שבח להקב"ה שנתן לו כל כך לקבוץ ממון כזה לבנין בה"מ וכתיב לעיל הוא יבנה בית וסמיך ליה ה' בעבור עבדך (וכלבך) עשית את כל הגדולה וגם ל' גדולה נופל על בנין בית המקדש כדכתיב (לעיל כב) והבית לבנות לה' להגדיל למעלה: לך ה' הגדולה. אף על פי שהקבצתי כל הממון הזה לבנין בית המקדש שנקרא גדולה אתה נתת לי כל הגדולה הזאת : והגבורה. שנתת לי גבורה להלחם עם שונאי ישראל ולבוז שללם לפניך לבנות הבית כדלעיל אחר שנלחם עם כל אויביו ונלחם כתיב (לעיל יח) גם אותם הקדיש המלך דוד וגומר : והתפארת. כל שבחות אלו שבחו על שנתן לו הקב"ה כח לקבץ ממון לבנין ב"ה שנקרא פאר דכתיב (ישעיה ס') לפאר מקום מקדשי וגם למעלה (כ"ב) כתיב לשם ולתפארת : והנצח. שנתן לו הקב"ה נצחון לשלול שלל העובדי כוכבים לצורך הבנין : כי כל בשמים. לך הוא אפילו על מה שעל השמים אתה מושל כל שכן על

מצודת ציון

אבן חשוב לבנין : (ג) סגולה. ענין אוצר כמו וסגולת מלכים (קהלת ב) : (ד) לטוח. מל' טיחה ומשיחה כמו וטח את הבית (ויקרא יד) ואמר בדרך הפלגה כי בטסים חפו הבית ולא ע"י טיחה ומשיחה כדרך שעושים האומנים ומרבית הזהב יוכיח: קירות. כותלי : (ה) חרשים. אומנים : למלאות. ענין חנוך כמו ומלאת יד אהרן (שמות כט) : (ז) ואדרכונים. שם מטבע ידוע אצלם וכן לאדרכונים אלף (עזרא ח) : (יא) והתפארת. מל' פאר : והנצח. מל' נצחון :

מצודת דוד

על ישראל ויטרד מאוד בדבר המלוכה : נער ורך. והוא נער בשנים ומעונג ביותר ולא נסה לטרוח הרבה: כי לא לאדם. לא בעבור צורך אדם נעשה הבית כ"א לה' וא"כ מהצורך לפארו מאד : (ב) ובכל כחי. כאומר והנה אני עשיתי מה שעלי ובכל כחי הכינותי וכו' : הזהב לזהב. הזהב הכינותי על כלי הזהב וכן כולם : ומלואים. כן יקראו אבני יקר ע"ש שממלאים את הגומא העשוי במשבצות להושיב בו האבן : (ג) ברצותי. בעבור שאני מרוצה וחפץ בבית ה' הנה יש לי עוד סגולה מיוחדת מזהב וכסף נתתי גם אותה לבית ה': למעלה מכל וכו'. ר"ל נוסף על כל אשר הכינותי מאז לבהמ"ק: (ד) שלשת אלפים. ר"ל וזהו חשבון הסגולה שלשת אלפים וכו' : לטוח וכו'. חוזר הוא על הזהב כי לא מתוס בכסף. ורז"ל אמרו שהכסף האמור כאן ר"ל זהב טוב המכסיף כל הזהבים : (ה) לזהב לזהב. את הזהב לכלי הזהב וכו' : ולכל מלאכה כו'. ואת כל דבר הנצרך למלאכה הלא המה מסורים ביד החרשים : ומי מתנדב. אמר אל העומדים לפניו מי בכם מתנדב מה לחנך את ידו היום בתת נדבה לה' וכאומר מעתה התחילו להתנדב על בנין הבית : (ו) שרי האבות. הם ראשי האבות האמור למעלה : ולשרי. ואת השרים הממונים על מלאכת המלך הם שרי הרכוש האמור למעלה : (ז) ואדרכונים. שם מטבע ידוע אצלם : רבו. הוא עשרת אלפים ולא באו עדיין למשקל ככר : (ח) והנמצא. ואשר נמצא אתו אבנים נתנו אותם לאוצר הבנין : על יד יחיאל. על ידו מסרו האבנים והוא הביאם אל האוצר : (ט) על התנדבם. שמחו על הנדבה כי היתה בלב שלם כי המתנדב ולבו בל עמו הוא נעצב על חסרון הממון : (י) אלהי ישראל אבינו. מלת אבינו חוזר על ישראל ולפי שיעקב היה תחלה לנודרים ובא לדבר דבריו בעבור הנדבה לזה הזכיר שם ה' של ישראל : מעולם וכו'. מהעה"ז עד העה"ב : (יא) לך וכו'. ר"ל הגדולה שאני בה והגבורה והתפארת אשר בי והנצחון באויבי והוד אשר בי הכל הוא מידך : כי כל וכו'. מוסב על לך עומד כי כל לך אשר בשמים

המממלכה והמתנשא לכל לראש: יב והעשר ל׳
והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח י״ד מ״ל ז׳ דגשים
וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל: יג ועתה ל׳. ג׳. י״א
אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם ל׳ ומ״ל
תפארתך: יד וכי מי אני ומי עמי כי נעצר ח׳ ר״פ דמיין
כח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו ל׳. ו׳
לך: טו כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל
אבתינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה: ס׳ דגשים. ב׳ לישראל
טז יהוה אלהינו כל ההמון הזה אשר הכינונו ל׳ ומ״ל
לבנות לך בית לשם קדשך מידך היא ולך הכל: הוא ק׳
יז וידעתי אלהי כי אתה בחן לבב ומישרים ג׳
תרצה אני בישר לבבי התנדבתי כל אלה
ל׳ ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה
להתנדב לך: יח יהוה אלהי אברהם יצחק
ד׳ דסמי׳ ל״ג וישראל אבתינו שמרה זאת לעולם ליצר
ה׳ מחשבות לבב עמך והכן לבבם אליך: יט ולשלמה
ח׳ מ״ל. ב׳ בני תן לבב שלם לשמור מצותיך עדותיך
ט״ו וחקיך ולעשות הכל ולבנות הבירה אשר
הכינותי: כ ויאמר דויד לכל הקהל ברכו
נא את יהוה אלהיכם ויברכו כל הקהל ליהוה
ט׳ חס׳ בכתו׳ ב׳ אלהי אבתיהם ויקדו וישתחוו ליהוה ולמלך:
כא ויזבחו ליהוה זבחים ויעלו עלות ליהוה

תולדות אהרן ויעלו שלום. (כולם פא):

רשי

על מה שבארץ לפיכך אתה יכול ליתן גדולה למי שאתה רוצה: ובארץ. אתנחתא שעם מסיים הפסוק ומוסב למעלה הימנו כדפרשתי: לך ה׳ הממלכה והמתנשא לכל לראש. פתרון מלך אם נתן לעבדו אחד שררה וממשלה במלכות אחר השר הוא עבדו בכל מקום שהוא אבל המלכות אינו של מלך ומי שהמלכות שלו אין העבד המושל שלו אבל הקב״ה שלו הוא העבד הממונה למושל וגם המלכות שלו אקוטריא בלע״ז ולפיכך כתיב לך ה׳ הממלכה והמתנשא עליהם דאפילו ריש גרגותא משמיא מט ליה ועוד פירשו והמתנשא לכל לראש כשאנו סבירין ששבחנו לך כל ההודאות ואין לך עוד שבח אחר עדיין אינו כלום שהמשובח עומד לראש השבחות וכן כשסיים דוד כל תשבחותיו בתילים הוא מתחיל מזמור האחרון שירו לה׳ שיר חדש כלומר כל השבחות חדשים הם כאילו לא שבחנוהו מעולם. כך פי׳ לי רבי אלעזר ב״ר מאיר ב״ר יצחק מאורליינ״ש וכן בחגיגת ירושלמי כמדומה לי: (יב). והעשר והכבוד מלפניך. מידך. והכבוד נופל על העושר כדכתיב בזו כסף בזו זהב וגו׳ (נחום ב) וכמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (ראשית לא) כלומר כל העושר שסגלתי מאתך הוא כי אתה מושל בכל ובידך כח וגבורה וגו׳: (יג) ועתה אלהינו מודים אנחנו לך. על שחלקת בנו מטובך: (יד) וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב. שדחקנו עצמנו להתנדב כל כך בזאת הנדבה ולא משלנו אלא ממך הכל וחלקת לנו מעט: ומידך נתנו לך. ומה שנתתה לנו מידך נתנו לך מקלת. נו״ן דגושה במקום נו״ן שניה נתננו לך: (טו) כי גרים אנחנו לפניך. ואין לנו חלק ונחלה בארץ ולא היינו אלא לגור בה דוגמא כי גרים ותושבים אתם עמדי (ויקרא כה): ככל אבותינו. אדם שיש לו בנים ונחלות ומכר כל הנחלות והם באים בניו לגור באותה נחלה לימים ושנים הם נקראים גרים ותושבים אבל אבותינו היו אורחים וכן אמר דוד אין אנו כן אלא גם אנו וגם אבותינו כולנו גרים ותושבים בעולם דכתיב לך שמים אף לך ארץ תבל ומלואה אתה יסדתם (תילים פט): כצל ימינו על הארץ. מפורש במדרש קהלת ולא כצל האילן ולא כעוף הפורח העושה צל לימים ושנים או לשעה אחת עושה צל אלא כצל כנפי הדבורה שיש לה כנפים ואין לה צל: ואין מקוה. אין מי שיש לו תקוה שלא ימות: (טז) אשר הכינונו. דוגמת אשר הכינותי: (יז) וידעתי אלהי כי אתה בוחן לבב. אתה בוחן מי שיש לו שני לבבות אחד לטוב ואחד לרע: ומישרים תרצה. ולב טוב ויושר תרצה וכי אני יודע שביושר לבבי שיסרתי לטוב לבבי ללב א׳ בהתנדבתי את כל אלה. ומן עמך שהתנדבו פתרון בשלי אני בקי ויודע ובשל אחרים איני יודע אלא מה שראיתי שבשמחה התנדבו אני אומר: ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך. כלומר ראיתי ששמחו בהתנדבם ואיני יודע אם מרצון לבם היה כדכתיב וישמחו העם על התנדבם: הנמצאו פה. הנמצאים כאן הם הכתובים למעלה ויקהל דוד את כל שרי ישראל וגומר אבל עשירי ישראל כולם אשר בכל עיר ועיר לא נמצאו פה ועל כן רבונו של עולם נתמעטה הנדבה שאילו היו שאר כל ישראל כאן אז התרבה הנדבה: (יח) שמרה זאת לעולם. זכור לנו זאת הנדבה למצוה רבה ולצדקה: ליצר מחשבות לבב עמך. כי יצר שני לבבם ומחשבותם לטובה ומוסב הוא על כי אתה בוחן לבב וגומר: והכן לבבם אליך. שני לבבם שלם להיות לב א׳ אליך וכן תפרש: (יט) ולשלמה בני תן לבב שלם. להכין לבבו שלם עם אלהיו לשמור מצותיו וגומר וכן בקש שלמה יהי ה׳ אלהינו עמנו עד והיה לבבכם שלם (מלכים א׳ ח׳): ולבנות הבירה אשר הכינותי. אפרייטש״י בלע״ז ועתה לפי שהכינותי וזמנתי הכל לפיכך נקל לשלמה לבנות ובלבד שתהא ידך בו: (כ) ויאמר דויד לכל הקהל. מוסב על ויקהל דוד את כל שרי וגו׳: ברכו נא את ה׳ אלהיכם. אלהי אבותיכם לא נאמר אלא אלהיכם דמשמע ולא אלהי אבותיהם לכך נאמר ברכו את ה׳ אלהיכם והם אמרו אלהינו ואלהי אבותינו ולכך ויברכו כל הקהל לה׳ אלהי אבותיהם מתוך ריצוי ל׳ ומחמת קדושתו: (כא) למחרת היום. אותו היום של וועד זה שדבר דוד כל דבריו כי אותו היום לא היה להם פנאי כי כשהלכו מן הוועד

עסקו

רדק

והמתנשא לכל לראש כלומר לכל הראשים והמלכים אתה הוא המתנשא על כולם ולמ״ד לראש ר״ל לכל אשר ממונה לראש. ורבותינו פירשו כי כל המתנשא להיות לראש וכל שהוא ראש על כל דבר אינו אלא ממך כי אפילו ריש גרגותא מן שמיא ממנו: (טו) ותושבים ככל אבותינו. כלומר אם אנחנו בעולם תושבים אין אנחנו תושבים אלא ככל אבותינו שהלכו להם ומתו א״כ גרים אנחנו וכמו הצל שהוא פונה במהרה כן ימינו על הארץ: ואין מקוה. ואין שום מקוה לאדם שיאריך בעולם כי ארוכים הם ימינו: (טז) כל ההמון הזה. כמו הממון ר״ל ריבוי הכסף והזהב ושאר דברים וכן מהמון רשעים רבים: (יז) כי אתה בוחן לבב. כלומר אתה הוא בוחן ורואה ביושר לבבי וידעת ביושר לבבי כי כאשר לבבי התנדבתי וכן עמך אשר נמצאו פה אתה ידעת את לבבם אבל אני ראיתי כי בשמחה התנדבו לך וכדומה לי כי בלב יושר התנדבו הם ג״כ וכמו שהיום לבבם יושר כן שמרה זאת להם לעולם שיהיה יצר מחשבתם ולבבם נכון אליך. וה״א הנמצאו במקום אשר וכן ה״א ההלכוא אתו וזולתם כמו שכתבנו

מצודת דוד

ובארץ: לך וכו׳ אתה הוא הממליך מלכים ואתה הוא המתנשא את כל אשר הועמד להיות לראש: (יב) מלפניך. ממך הם נתונים: לכל. את כל אשר תחפוץ: (יג) מודים וכו׳. על כל העושר הרב אשר נתת לנו: (יד) מי אני וכו׳. ר״ל וכי עולם ידינו גדול כ״כ לעצור כח להתחזק לאסוף הון להתנדב נדבה גדולה כזאת: כי ממך. כל העושר הזה באה ממך והבאה מידך חזרנו ונתננו לך: (טו) כי גרים. למול שנותיך ימי שנותינו מעטים המה כימי הגר בארץ נכריה וא״כ הוא מן הנמנע לאסוף הון רב כזה בזמן מועט בעולם יד לולי ה׳ שהיה לנו: ותושבים. ר״ל כל מה שאנחנו תושבים בעולם אין אנו תושבים אלא ככל אבותינו שהלכו להם ומתו וא״כ לגרים נחשב: כצל. הפונה בכל עת בנטות השמש כן ימינו על הארץ בכל עת פונה ועובר מהימים הקצובים: ואין מקוה. ואין תקוה להאדם להאריך ימיו יותר מן הקצוב: (טז) כל ההמון. מרבית העושר הזה: מידך הוא. מידך באה לנו והכל שלך: (יז) וידעתי. אתה אלהי הן ידעתי שאתה בוחן לבב האדם לדעת מחשבתו ורוצה אתה ביושר לבב לכן התנדבתי הנדבה ההיא ביושר לבב: ראיתי בשמחה. ראיתי אני אשר בשמחה נדרו להתנדב לך א״כ גם המה התנדבו ביושר לבב כמוני: (יח) שמרה זאת. זכור הנדבה ההיא שמור לעולם: ליצר מחשבות. את פעולת מחשבות לבב עמך שהיתה במחשבה טובה ורצויה: והכן. אמן לבבם להפנות אליך: (יט) ולעשות הכל. את כל דברי התורה וכפל דברו לחזק: אשר הכינותי. את כל דבר הצריך על הבנין: (כא) זבחים. זבחי

שלמים

מצודת ציון

והסוד. ענין סדר ויופי: (יג) מודים. מל׳ הודאה: (יד) נעצור כח. נעכב אללנו הכח כמו נעצרה נא אותך (שופטים יג): (טו) ותושבים. היושב זמן רב במקום אחד קרוי תושב מלשון ישב: (טז) ההמון. ענין מרבית ההון כמו ומי אוהב בהמון (קהלת ה): (יז) בוחן. מל׳ בחינה ונסיון: הנמצאו. אשר נמצאו הה״א היא במקום אשר וכן ההקדים בנואל (לעיל כו): (יח) ליצר. הוא ענין פעולה כמו מי יצר אל (ישעיה מד) וכן וכל יצר מחשבות לבו (בראשית ו): והכן. מל׳ הכנה: (כ) ברכו. שבחו והללו: ויקדו. כפפו הקדקוד:

למעלה

ודברי ה׳ בקריאה וסי׳ ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים הנם כתובים דד״ה. ודברי רחבעם הראשונים והאחרונים דדברי הימים. ודברי שנאה סבבוני דתחלות. הדר כבוד הודך. ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דד״ה: ויתחזק ח׳ בקריאה וסימ׳ ויתחזק ישראל וישב על המטה. ויתחזק דוד באלהיו. ויתחזק העם איש יש׳. ויתחזק שלמה בן דוד על מלכותו ד״ה. ויתחזק דמלך רחבעם. ויתחזק אביה וישא לו נשים. וימלך יהושפט בנו. ויתחזק יותם. וב׳ ויתחזק וסי׳ ויקם יהורם על ממלכת אביו.

לְמָחֳרַת הַיּוֹם הַהוּא פָּרִים אֶלֶף אֵילִים אֶלֶף ל׳ וחד למחר׳
כְּבָשִׂים אֶלֶף וְנִסְכֵּיהֶם וּזְבָחִים לָרֹב לְכָל־יִשְׂרָאֵל׃
כב וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ לִפְנֵי יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּשִׂמְחָה
גְדוֹלָה וַיַּמְלִיכוּ שֵׁנִית לִשְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד וַיִּמְשְׁחוּ
לַיהוָה לְנָגִיד וּלְצָדוֹק לְכֹהֵן׃ כג וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה ג׳ א׳ חס׳ וא׳ מ״ל
עַל־כִּסֵּא יְהוָה לְמֶלֶךְ תַּחַת־דָּוִיד אָבִיו וַיַּצְלַח כ״ט רפין. ב׳
וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ כד וְכָל־הַשָּׂרִים וְהַגִּבֹּרִים ד׳
וְגַם כָּל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ דָּוִיד נָתְנוּ יָד תַּחַת שְׁלֹמֹה ג׳ דכמי׳
הַמֶּלֶךְ׃ כה וַיְגַדֵּל יְהוָה אֶת־שְׁלֹמֹה לְמַעְלָה לְעֵינֵי
כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן עָלָיו הוֹד מַלְכוּת אֲשֶׁר לֹא־
הָיָה עַל־כָּל־מֶלֶךְ לְפָנָיו עַל־יִשְׂרָאֵל׃ כו וְדָוִיד בֶּן־
יִשָׁי מָלַךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ כז וְהַיָּמִים אֲשֶׁר כ׳ זקפי׳ קמצין
מָלַךְ עַל־יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מָלַךְ
שֶׁבַע שָׁנִים וּבִירוּשָׁלַםִ מָלַךְ שְׁלֹשִׁים וְשָׁלוֹשׁ׃
ד׳ כח וַיָּמָת בְּשֵׂיבָה טוֹבָה שְׂבַע יָמִים עֹשֶׁר וְכָבוֹד
ג׳ ר״פ וַיִּמְלֹךְ שְׁלֹמֹה בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ כט וְדִבְרֵי דָּוִיד הַמֶּלֶךְ
הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־דִּבְרֵי
סימן שְׁמוּאֵל הָרֹאֶה וְעַל־דִּבְרֵי נָתָן הַנָּבִיא וְעַל־דִּבְרֵי
גָּד הַחֹזֶה׃ ל עִם כָּל־מַלְכוּתוֹ וּגְבוּרָתוֹ וְהָעִתִּים
כ׳ אֲשֶׁר עָבְרוּ עָלָיו וְעַל־יִשְׂרָאֵל וְעַל כָּל־מַמְלְכוֹת
הָאֲרָצוֹת׃

ספר שני ח׳ א א וַיִּתְחַזֵּק שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִיד עַל־מַלְכוּתוֹ
וַיהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וַיְגַדְּלֵהוּ לְמָעְלָה׃ ב וַיֹּאמֶר
שְׁלֹמֹה לְכָל־יִשְׂרָאֵל לְשָׂרֵי הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת

תולדות אהרן וימשחו. שנכד׳ כא : וישב שלמה. שם עב :

רדק

שכתבנו בספר מכלל : (כב) וימליכו שנית לשלמה וכו׳. כי פעם אחרת המליכו דוד כשבאה בת שבע אליו ונתן הנביא ואותו היום צוה למשחו ולהמליכו כמו שכתוב בספר מלכים ואז לא היו שם ישראל אלא אנשי ירושלים ואחרי כן הקהיל כל שרי ישראל מכל השבטים והמליכו לעיניהם פעם שנית : וימשחו לה׳ לנגיד. פי׳ וימשחהו אותו לה׳ לנגיד ולצדוק משחו להיות כ״ג. ומזה הפסוק סמכו רז״ל כי הבזה שהיו בוזזים ישראל מאויביהם מחצה למלך ומחצה לעם מקיש נגיד לצדוק מה צדוק מחצה לו אף נגיד מחצה לו. ומחצה לעם להיו הכהנים שנאמר והיתה לאהרן ובניו : (כה) ויתן עליו הוד מלכות. שהיו כל העם יראים ממנו ומנשאים אותו ובהפך זה כתיב בספר דניאל ולא נתנו עליו הוד מלכות : (ב) ויאמר שלמה לכל ישראל וכו׳ וילכו שלמה וכל הקהל. פירוש שאמר להם שילכו לבמה אשר בגבעון וילכו. והוא מזבח הנחשת אשר עשה משה. וכן ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה אמר לו שיקיא אותו וכן עשה. וכן

ויאמר

רשי

עסקו לקנות בהמות לצורך הקרבנות עד הלילה ולמחר ויזבחו לה׳ זבחים וגו׳ : פרים אלף כבשים אלף ונסכיהם. דוגמא אילים חמשה עתודים חמשה וגומר (במדבר ז׳) שיעור אחד לכולם : וזבחים לרב. כן דרך המקרא לדבר כשמדבר בשנים ובג׳ דברים מניח הראשון עד לסוף ומפרש האחרון מיד וכן ויבא לבן באהל יעקב עד ויבא באהל רחל והלא כבר נאמר ויבא לבן באוהל יעקב הוא אהל רחל (בראשית לא) אלא לא מצא הוא מוסב על האמהות האחרונות ושוב מפרש הראשון ויצא מאהל לאה תחלה ויבא באהל רחל מאהל לאה הלך אל אהל רחל לפי שדברים אחרים צריך לומר על זה ורחל לקחה וגו׳ ושוב אין נופל לומר ובאוהל שתי האמהות ולא מצא הכא נמי צריך לומר על הזבחים דברים אחרים : (כב) ויאכלו וישתו ביום ההוא וגו׳. ואם היה אומר ויזבחו לה׳ זבחים היה מפסיק בין הזבחים והעולות בדברים אחרים וכדי שלא להפסיק לא אמרן מיד והמתין עד לבסוף ואומר וזבחים לרוב ויאכלו וישתו וכן הרבה דוגמא ויאכלו וישתו לפני ה׳ דוגמא ויקח יתרו חתן משה וגומר (שמות ט׳) : וימליכו שנית לשלמה בן דוד. כבר המליכוהו פעם אחד כדכתיב במלכים (א׳ א׳) ויקח צדוק הכהן את קרן וגומר מפורש בהוריות מלך (בן מלך) אין מושחין אותו ולמה משחו את שלמה דוד צוה למשחו כדי להוציא מלבן של עוזרי אדוניהו להמ׳ כו : וימשחו לה׳ לנגיד מלשון נגידו תרגום של משכו ועל שם אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם (במדבר כז) : ולצדוק לכהן. לפי שמשח אביתר את אדוניהו : (כג) וישב שלמה על כסא ה׳ למלך. כאן נופל לומר מלך על כסא ה׳ שהכסא של ה׳ הוא להמליך עליו מי שירצה. ובמדרש מפורש כסאו היה מלא כמו הלבנה בט״ו בחדש כי מאברהם עד שלמה ט״ו דורות אברהם יצחק יעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמה בועז עובד ישי דוד שלמה וזהו שכתוב כסאו כשמש נגדי (תהלים פט) שאינו נחסר לעולם ואם אתה רוצה לדמותו לירח יהיה כירח שיכון לעתיד לבא ומשלמה ואילך נתמעטו המלכים מגדולתם כלבנה המחסרת והולך עד צדקיהו ועיני צדקיהו עור : וישמעו אליו כל ישראל. מיד מה שאין כן בשאול כדכתיב (שמואל א׳ י׳) ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה וגם דוד לא מלך מתחלה כי אם בחברון שבע שנים : (כד) וכל השרים והגבורים. מה שאין כן באדוניה כדכתיב במלכים (א א) והגבורים אש׳ לדוד לא היו עם אדוניהו : וגם כל בני המלך נתנו יד. מה שאין כן באדוניה שלא שמו ידם תחתיו : נתנו יד. אמונה תקעו כף לשלמה לעבדו בלבב שלם : (כה) ויתן עליו הוד מלכות. פתרון נתן עליו חן מלכות דוגמא ונתת מהודך עליו (במדבר כז) שהכל אמרו הגון זה ובדניאל כתיב ועמד על כנו נבזה ולא נתנו עליו הוד מלכות :(כט) ודברי דוד המלך הראשונים. מה שאירעהו לדוד מתחלתו עד סופו : הנם כתובים על דברי שמואל. בספר שמואל : ועל דברי גד. במעשה המגפה ולכבוד המלך מגיד ומזכיר לומר כל פרשת גדולתו של מלך כתיב כאן ובמקומות אחרים וכן דמרדכי על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס : (ל) והעתים אשר עברו עליו. עתות צרה שעברו עליו וז״ש דוד (תהלים לא) בידך עתותי הצילני מיד אויבי ורודפי : ועל ישראל. עתות שעברו על ישראל · ועל כל ממלכות הארצות. שבאו על ישראל דוגמא בשמואל (א׳ ז׳) וירעם ה׳ בקול גדול על פלשתי׳ ויהומ׳ וגו׳ וכן ביהושפט (ד״ה ב׳ כ׳) ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה׳ וגו׳ וכן בסנחריב (ישעיה לז) וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים : (א) ויתחזק שלמה וגומר. מפני שה׳ אלהיו עמו : (ב) ויאמר שלמה לכל ישראל. ומי הם אותם כל ישראל הם שרי האלפים כדכתיב (לעיל כח) ויקהל

דוד

מצודת ציון

(כה) למעלה. מל׳ עליה והרמה : (ל) והעתים. מל׳ עת וזמן :

יאמן

מצודת דוד

שלמים זבחו לרוב : לכל ישראל. ר״ל כולם הביאו שלמים : (כב) לפני ה׳. כדין בשר זבחי שלמים : וימליכו שנית. כי בפעם הראשון כשנמלך מפני מחלוקת אדוניה : כמ״ש במ״א לא היו אז כ״א אנשי ירושלים לכן שבו להמליכו בהקהל כל שרי ישראל : וימשחו לה׳. ע״פ מצות ה׳ משחוהו למלך : ולצדוק. ואת צדוק מנו לכ״ג. (כג) על כסא ה׳. ר״ל לעשות משפט ה׳ : כל ישראל. ולא היה מערער עליו : (כד) נתנו יד. תקעו כפם להיות תחת ממשלתו : (כה) לעיני כל ישראל. כולם ראו גדולתו : הוד מלכות. ר״ל שהיה נראה בעיני כל אשר הוא הגון וראוי למלוכה מפאת עצמו : על כל מלך. על שום מלך שהיה לפניו על ישראל : (כז) שבע שנים. ולא חש לחשוב עוד ששת החדשים שמלך בחברון או לפי שהיה נרדף ששה החדשים לפני אבשלום בנו ולא היה נחשב למלוכה לכן לא חשב למנות אלה ששת החדשים : (כח) עושר וכבוד. מוסב על מלת שבע לומר שהיה שבע עושר וכבוד : (כט) הראשונים. כשהיה עוד נרדף מפני שאול : על דברי שמואל. ר״ל בספר שמואל : ועל דברי נתן וכו׳. גם הם כתבו ספרים ואינם אתנו : (ל) עם כל מלכותו. ר״ל שמה יסופר דברי דוד עם כל הארצות שמלך עליהם : והעתים וכו׳. עתים לטובה עתים לרעה : ועל ישראל. העתים אשר עברו בימיו על ישראל : ועל כל ממלכות הארצות. העתים אשר עברו עליהם בהלחמם עם דוד :

א (א) ויתחזק שלמה וגו׳ וה׳ וגו׳. ר״ל על כי היה ה׳ עמו לכן התחזק : (ב) ויאמר שלמה וכו׳. אמר להם ללכת עמו אל הבמה אשר בגבעון קצר

בדבר

ויחזק ויבן את החומה. וכל התחזק דכו׳: סימן קדמא דסיפרא שמואל הרואה תנינא דסיפר׳ דיאשיהו שמואל הנביא ואפ״ס ראה ה׳ והביטה וגו׳: במחיר ח׳ וסימ׳ נמסר

וְלַשֹּׁפְטִים וּלְכֹל נָשִׂיא לְכָל־יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי הָאָבוֹת׃ ל׳
ג וַיֵּלְכוּ שְׁלֹמֹה וְכָל־הַקָּהָל עִמּוֹ לַבָּמָה אֲשֶׁר ס׳
בְּגִבְעוֹן כִּי־שָׁם הָיָה אֹהֶל מוֹעֵד הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר ל׳ דסמי׳
עָשָׂה מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בַּמִּדְבָּר׃ ד אֲבָל אֲרוֹן
הָאֱלֹהִים הֶעֱלָה דָוִיד מִקִּרְיַת יְעָרִים בְּהֵכִין לוֹ ל׳
דָּוִיד כִּי נָטָה־לוֹ אֹהֶל בִּירוּשָׁלִָם׃ ה וּמִזְבַּח ל׳
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר עָשָׂה בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר שָׂם
לִפְנֵי מִשְׁכַּן יְהוָה וַיִּדְרְשֵׁהוּ שְׁלֹמֹה וְהַקָּהָל׃
ו וַיַּעַל שְׁלֹמֹה שָׁם עַל־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת לִפְנֵי יְהוָה
אֲשֶׁר לְאֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו עֹלוֹת אָלֶף׃ פ׳
ז בַּלַּיְלָה הַהוּא נִרְאָה אֱלֹהִים לִשְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לוֹ ב׳ ר״פ
שְׁאַל מָה אֶתֶּן־לָךְ׃ ח וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לֵאלֹהִים
אַתָּה עָשִׂיתָ עִם־דָּוִיד אָבִי חֶסֶד גָּדוֹל וְהִמְלַכְתַּנִי ל׳
תַּחְתָּיו׃ ט עַתָּה יְהוָה אֱלֹהִים יֵאָמֵן דְּבָרְךָ עִם כ״ס ר״ס
דָּוִיד אָבִי כִּי אַתָּה הִמְלַכְתַּנִי עַל־עַם רַב כַּעֲפַר
הָאָרֶץ׃ י עַתָּה חָכְמָה וּמַדָּע תֶּן־לִי וְאֵצְאָה לִפְנֵי כ״ס ר״פ ל׳ וח׳ ואצאה

ד׳ הָעָם־הַזֶּה וְאָבוֹאָה כִּי־מִי יִשְׁפֹּט אֶת־עַמְּךָ הַזֶּה
כ״ס הַגָּדוֹל׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לִשְׁלֹמֹה יַעַן אֲשֶׁר
ל׳ הָיְתָה זֹאת עִם־לְבָבֶךָ וְלֹא־שָׁאַלְתָּ עֹשֶׁר נְכָסִים
ד׳ וְכָבוֹד וְאֵת נֶפֶשׁ שֹׂנְאֶיךָ וְגַם־יָמִים רַבִּים לֹא
ב׳ מ״ל שָׁאָלְתָּ וַתִּשְׁאַל־לְךָ חָכְמָה וּמַדָּע אֲשֶׁר תִּשְׁפּוֹט
אֶת־עַמִּי אֲשֶׁר הִמְלַכְתִּיךָ עָלָיו׃ יב הַחָכְמָה וְהַמַּדָּע
ג׳ נָתוּן לָךְ וְעֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד אֶתֶּן־לָּךְ אֲשֶׁר ׀
לֹא־הָיָה כֵן לַמְּלָכִים אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא
יִהְיֶה־כֵּן׃ יג וַיָּבֹא שְׁלֹמֹה לַבָּמָה אֲשֶׁר־בְּגִבְעוֹן
י״ע בכתובי׳ יְרוּשָׁלִַם מִלִּפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּמְלֹךְ עַל־יִשְׂרָאֵל׃
כ׳ יד וַיֶּאֱסֹף שְׁלֹמֹה רֶכֶב וּפָרָשִׁים וַיְהִי־לוֹ
אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת רֶכֶב וּשְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף
פָּרָשִׁים וַיַּנִּיחֵם בְּעָרֵי הָרֶכֶב וְעִם־הַמֶּלֶךְ בִּירוּשָׁלִָם׃
ע׳ טו וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב בִּירוּשָׁלִַם
כָּאֲבָנִים וְאֵת הָאֲרָזִים נָתַן כַּשִּׁקְמִים אֲשֶׁר־בַּשְּׁפֵלָה
לָרֹב׃ טז וּמוֹצָא הַסּוּסִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה מִמִּצְרָיִם

תולדות אהרן לבמס. יומא נג (יומא מב):

רשי

דוד את כל שרי ישראל ומה אמר להם שיבואו עמו לבמה אשר בגבעון: (ג) וילכו שלמה וכל הקהל עמו וגו׳. וכן דרך הפסוקים לקצר ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה אמר לו להקיא ויקא וכן (לעיל כ״א) ויאמר ה׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה: (ז) שאל מה אתן לך. בחר ושאל כל מה שתרצה ואני אתן לך: (ט) עתה ה׳ אלהים יאמן. פראבריט״ש בלע״ז: כי אתה המלכתני. כלומר כיון שהמלכתני על עם רב כזה צריך אני שיהא בי חכמה וכח לצאת לפניהם וללחום מלחמותיהם כענין שנאמר בשמואל (א׳ ח׳) ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו והואיל ועלי לשאול מה שבלבי אשאל מה שאני צריך וזה שתתן לי חכמה: (י) ואצאה לפני העם הזה ואבואה. וגם למלך צריך שיהא לב חכם לידע לשפוט העם ואני נער ורך אפי׳ אלף אנשים חכמים היה קשה להם לשפוט עם גדול כזה אי אפשר בלא עסקים רבים שבאים לדון ואין לו מתון לעיין בדינם שעוד זה קובל ואינו מפסיק דבריו והנה בא אחר וצועק ומי יוכל לפסוק אלף דינין ביום אחד אם לא חכם ונבון אשר רוח אלהים בו וזה אני שואל שתתן לי חכמה ומדע לשפוט עמך זה הגדול כי זה אני צריך שתתן לי: (יא) יען אשר היתה זאת עם לבבך. שאין אדם שואל דבר זה אלא מי שיש יראת שמים בלבו כענין שנאמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים (שמות י״ח): ואת נפש שונאיך. לנצחם: (יב) החכמה והמדע נתון לך. מה ששאלת: עושר ונכסים וכבוד. אשר לא שאלת אתן לך: אשר לא היה כן למלכים אשר לפניך-ואחריך לא יהיה. מוסב על עושר וכבוד אשר לא שאלת כי החכמה שאני נותן לך בה תלוי גם עושר גם כבוד גם אריכות ימים דכתיב (משלי ג׳) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד וזהו שכתוב במלכים (א׳ י״א) ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה וגומר: (יד) ויניחם בערי הרכב. הניח מקצת אותם פרשים ורכב בערי הרכב ועל שם שרוכבי המלך שם היו קוראים אותן העיירות ערי הרכב ומקצתם הניח עמו בירושלם (עיין מלכים א׳ על פסוק זה מה שפירש״י שם וצריך עיון): (טו) כאבנים. מרוב כסף וזהב שהיה לו לא היה מקפיד על נתינת כסף וזהב בכל העיר לעשות שולחנות וכסאות ורבותינו אמרו כאבני עשר וי״ח אמות שהיה לו אבני גזית כן עשה מן הכסף: (טז) ומוצא הסוסים אשר לשלמה. כלומר כל מוצא

רדק

ויאמר ה׳ למלאך וישב חרבו אל נדנה: (ו) ויעל עליו עולות אלף. לא בפעם אחת אלא קודם שובו לירושלם: (יג) ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון. אין למ״ד לבמה במקום מ״ם כמו שכתב רבי יונה כי זה הפך זה כי הלמ״ד מורה הקירוב והמ״ם מורה הריחוק ואיך יהיה זה במקום זה אלא פירוש כך ויבא שלמה שהלך לבמה אשר בגבעון לפני אוהל מועד אשר בגבעון בא לו לירושלם וימלוך על ירושלם. ורז״ל דרשוהו כך כשבא שלמה מגבעון ירושלים היו פניו לבמה אשר בגבעון כמו שהיו פניו כשהלך לשם כלומר כי כשיצא מהבית שהיתה שם הבמה מהלך לאחריו ופניו לבמה מפני כבוד הבמה ולמדו מזה וכן הכהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם כשהיו נפטרים לא היו מחזירים פניהם והולכים אלא מצדדין פניהם והולכים וכן תלמיד הנפטר מרבו: (יד) ויניחם בערי הרכב. בערים שהיו שם גדולי הסוסים שהיתה ארץ מקנה: (טו) כאבנים. לא אמר על הערך אלא שהיה נמצא הזהב והכסף בירושלים לרוב כמו האבנים והוא על דרך הפלגה. ובדרש כאבנים ולא היו נגנבות א״ר יוסי אבני עשר אמות ואבני שמנה: (טז) ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים. פירוש א״א ז״ל בספר מלכים כי פרעה נתן לו יציאות ורווחות במצרים מוצא בסוסים והיה מוכר אותם לסוחרים בשוה וזה מקוא יקחו במחיר. ומקוא לשון

מצודת דוד

בדבר המובן: לכל ישראל. וחזר ופירש שאמר להשרים שבהם: ראשי האבות. שהם ראשי האבות: (ד) בהכין. במה שהכין לו מקום: כי נטה. הטה ופרש: (ה) וידרשהו. ר״ל הקריב עליו קרבנות: (ו) ויעל עליו. לפי שהפסיק בדברים אמר שוב ויעל וכן דרך המקרא: (ח) והמלכתני. במה שהמלכת אותי מבין שאר בניו הראית לדעת שלא חטא אבי בבת שבע אמי ולחסד גדול יחשב: (ט) יאמן. יקוים דברך מה שדברת עם דוד אבי להיות המלוכה נכון בידי על עם רב. וא״כ עסקיהם מרובים: (י) עתה. הואיל וכן שאלתי היא לתת לי חכמה לדעת לצאת ולבוא לפני העם הזה: כי מי ישפוט. א״א לשפוט עם כאלה מחכמת לבבו מבלי עזר מן השמים: (יא) זאת. השאלה הזאת: (יב) נתון לך. עתה נתון לך מאתי: (יג) לבמה וכו׳. ר״ל מהדרך אשר הלך לבמה וכו׳ שב ובא לירושלים מלפני אוהל מועד: וימלוך. ר״ל קבלוהו למלך באהבה רבה בעבור רוב החכמה הנתונה בו בלילה ההוא: (יד) בערי הרכב. הערים המיוחדים להעמיד בהם הרכב: עם המלך. ומקצתם היו עמו בירושלים: (טו) יתן וכו׳. ר״ל עזבם בחוצות כי בעבור שהיה רבוי המטבע היו נשמרים כי לא היה מהאפשר לשאתם ולגנבם: אשר בשפלה. הגדלים בעמק הרבה מאוד: (טז) ומוצא הסוסים. מקום מוצא הסוסים היו לו ממצרים ומן קוא והוא שם מקום והסוסים מצויים

מצודת ציון

א (ט) יאמן. מל׳ אמנה וקיום: (יא) יען. בעבור: נכסים. הוא כולל למטלטלין ומקנה ובהמות: (טו) כשקמים. מין אילני תאנים: (טז) ומקוא. התרגום לא תרגם מלת מקוא ולזה נראה כי קוא שם מקום והמ״ם הוא במקום מן: במחיר. ענין ערך הדבר ובווין כמו אקנה מאותך

במלכים א' סימן י' : החתים ה' וסי' נמסר בספר שפטים סימ' א' : יוציאו ד' וסים' נמסר באיוב סימן ח' : הנה אני ז' דסמי' בקריאה וסים' הנה אני קשרתי על אדני . הנה אני ה' אלהי כל בשר . הנה אני פותח את קברתיכם . הנה אני מביא בכם רוח . הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים . הנה אני לוקח את בני ישראל . הנה אני בונה בית :

ומקוא סחרי המלך מקוא יקחו במחיר : יז ויעלו ב' כתיב א' ובפסוק
ויוציאו ממצרים מרכבה בשש מאות כסף וסוס י"ב
בחמשים ומאה וכן לכל־מלכי החתים ומלכי ה'
ארם בידם יוציאו : יח ויאמר שלמה לבנות בית ד'
לשם יהוה ובית למלכותו : ב א ויספר
שלמה שבעים אלף איש סבל ושמנים אלף
איש חצב בהר ומנצחים עליהם שלשת אלפים ל'
ושש מאות : ב וישלח שלמה אל־חורם
מלך־צר לאמר כאשר עשית עם־דויד אבי
ותשלח־לו ארזים לבנות־לו בית לשבת בו :
ג הנה אני בונה־בית לשם יהוה אלהי להקדיש ג' ר"פ. ס' מ"ל ח'
לו להקטיר לפניו קטרת־סמים ומערכת תמיד ד'
ועלות לבקר ולערב לשבתות ולחדשים ולמועדי ל'
יהוה אלהינו לעולם זאת על־ישראל : ד והבית
אשר־אני בונה גדול כי־גדול אלהינו מכל־ ס' מ"ל. ב'
האלהים : ה ומי יעצר־כח לבנות־לו בית כי ל' וח' כי סמ'
השמים ושמי השמים לא יכלכלהו ומי אני אשר
אבנה־לו בית כי אם־להקטיר לפניו : ו ועתה
שלח־לי איש־חכם לעשות בזהב ובכסף
ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת וידע ל' ב' ג' וחס'
לפתח פתוחים עם־החכמים אשר עמי ביהודה ב' מ"ל
ובירושלם אשר הכין דויד אבי : ז ושלח־לי כ"א
עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון כי אני ל'
ידעתי אשר עבדיך יודעים לכרות עצי לבנון ד' מ"ל ב' מ"ל
והנה עבדי עם־עבדיך : ח ולהכין לי עצים ל'
לרב כי הבית אשר־אני בונה גדול והפלא : מ"ל. ל'
ט והנה לחטבים לכרתי העצים נתתי חטים
מכות לעבדיך כרים עשרים אלף ושערים כרים ל'
עשרים אלף ויין בתים עשרים אלף ושמן בתים
עשרים אלף : י ויאמר חורם מלך־צר

תולדות אהרן ויספר שלמה . יבמות עט : וייעש מסס. שם :

רדק

לשון קבוץ . ובמלכים מקוה כתיב בה"א ובדברי הימים כתיב באל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפים : (יז) מרכבה בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה . מכאן למדנו שהמרכבה היא ארבעה סוסים : בידם יוציאו . ברשותם כלומר כל המלכים שהיו מוציאים סוסים ממצרים ליד הסוחרים שהיו לוקחים המוצא מהמלך שלמה היו מוציאים . והיו נותנים בסוס מאה וחמשים כסף : (א) ויספר שלמה . בכל אלה גרים היו הסבלים והחוצבים והמנצחים כמו שאמר בסמוך ויספר שלמה כל האנשים הגרים וכו' : שלשת אלפים ושש מאות . ובמלכים שלשת אלפים ושלש מאות פי' רש"י ז"ל כי השלש מאות היו נציבים על כלם כי השלשת אלפים ושלש מאות היו ממונים על מאה וחמשים אלף שהיו בין סבלים וחוצבים אלף ומאה כמו שאומר ומנצחים עליהם שלשת אלפים ושלש מאות והשלש מאות מן השש מאות היו על כלם : (ג) לעולם זאת על ישראל . פי' המצוה הזאת מצות הקרבנות לעולם על ישראל ואיננה על זמן לפיכך צריך אני לבנות בית טוב וחזק . ורז"ל דרשו אלו ת"ח שעוסקים בהלכות עבודה מעלה עליהם הכתוב כאלו נבנה בית המקדש בימיהם : (ו) ובארגון . כמו בארגמן . ותרגום ארגמן ארגונא והוא צבע אדום : וכרמיל הוא צבע אדום ג"כ אלא שארגמן הוא צבע אדום שקורין לאקא . וכרמיל הוא תולעת השני והוא צבע הכרמי : (ז) ואלגומים . כמו אלגמים והוא העץ האדום הנקרא בערבי אלבקם ובלעז ברזילי . וי"מ קורייל : (ח) גדול והפלא . פירוש גדול היה והפלא בגדולתו : (ט) מכות לעבדיך . מכול' לביתו הכתוב במלכים . וכתבו ר' יונה מן כתית ר"ל חטים טחונים : ואדוני אבי ז"ל פי' מן כתות . ותרגום וינסכו ונכיתו נסיכה לעבדיך כאלו אמר מאכל וזה היה מאכל כורתי עצים . ומה שזכר במלכים הוא מאכל לבית חירם

שכר

רשי

מוצא סוסים אשר לשלמה לא היה כי אם ממצרים : ומקוא סחרי המלך . ומקוא אסיפת הסוסים במצרים וקורין לה בל"א שטוט"א : (ג) להקדיש לו . לצורך מה : להקטיר לפניו קטורת . שהוא דרך כבוד וגם מכפיל כי אם להקטיר לפניו : לעולם זאת על ישראל . לכך אני מבקשך לשלוח אלי בנין טוב וחזק לפי שלעולם זקוק על ישראל להקריב קרבנם בבית זו אשר אני בונה : (ד) והבית אשר אני בונה גדול . לפיכך צריך אני שתשלח לי מבניינך וא"ת תקטין את הבית כדי שלא תצטרך לאחרים איני יכול כי גדול אלהינו מכל האלהים ולכך איני יכול להקטינו ולהמעיטו : (ה) ומי יעצר כח לבנות לו בית . לפי שאמר והבית אשר אני בונה גדול שמא יהא משמע לך גדול כל סיפוקו ואין זה כי מי יעצור כח מי יכול לדחוק ולעצור כח עצמו כל כך לבנות לו בית הראוי לו ודוגמא למעלה (כט) כי נעצור כח להתנדב : כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו . ולכך הוא אומר ומי אני אשר אבנה לו בית ומה שאני בונה לו לא כלום כי אם להקטיר בו לפניו : (ו) ובארגון . זה ארגמן : וכרמיל . זו תולעת שני תדע שהרי לא נזכר כאן תולעת שני : ויודע לפתח פתוחים . דוגמת פתוחי חותם שיודע לחתום ולצייר באבנים גראבי"ר בל"א : (ט) נתתי חטים מכות . בל"א (פול אויפ) ויש אומרים מכות כתותין להוציא חטים מן השבולת : ויין בתים .

לשון

מצודת ציון

מאותך במחיר (ש"ב כד) : ב (א) סבל . נושא משא כמו והנושא בסבל (נחמיה ד) : חוצב . כן יקרא כריתת האבן : ומנצחים . מל' נצחון ונגישה : (ה) יעצר . ענין עכבה וכן נעצר כח (דה"א כט) : יכלכלוהו . ענין החזקה כמו אלפים בת יכיל (מ"א ז) : (ו) ובארגון . הוא ארגמן וכן תרגומו : וכרמיל . הוא תולעת שני : לפתח פתוחים . ענין חתירת הצורות באבנים כמו פתוחי חותם (שמות כח) : (ז) ואלגומים . הוא הפוך מן אלמוגים האמור במ"א והוא מין עץ יקר וחשוב : (ט) כורים . שם מדה של שלשים סאין : בתים . בת היא מדת הלח מחזקת שלשה סאין

מצודת דוד

מצויים שם : סוחרי המלך . ר"ל שלמה שלח סוחרים והם יקחו הסוסים מן קוא במחיר ולפי ערך שויו של כ"א : (יז) ויעלו ויוציאו ממצרים . ר"ל אבל למצרים לא שלח סוחרים כי אנשי מצרים עצמם היו מעלים ומוציאים לו מרכבה שהם ד' סוסים בעבור שש מאות שקל כסף כי כן היה המקח קצוב ביניהם : וסוס בחמשים ומאה . ומזה נשמע שהמרכבה הם ד' סוסים : וכן לכל מלכי החתים . גם להם מכרו אנשי מצרים במקח הקצוב הזה עם שהיו קרובים להם ולא היה להם מרחק רב להוליך הסוסים : בידם יוציאו . אנשי מצרים עצמם הוציאו הסוסים בידם להביאם למקום הקונה אותם או שעל מלכי החתים וכו' יאמר שהם יוציאום בידם ור"ל עם שגם הם נתנו ערך קצבת שלמה מ"מ בהבאה למקומם לא הי' להם יפוי הכח כשלמה : (יח) למלכותו . לפי הראוי וההגון למלכותו : ב (א) ומנצחים עליהם . רודים ונוגשים עליהם לבל ירפו ידיהם מן המלאכה : (ב) כאשר עשית וכו' . כאומר כן עשה עמדי וכאשר יאמר בסוף דבריו : להקדיש לו . נדרי קרבנות : ומערכת תמיד . הם לחם הפנים : ועולות . להעלות לו עולות תמיד בבקר ובערב : לשבתות וכו' . הם המוספין : לעולם זאת . הדבר הזה קבוע הוא לעולם על ישראל וכאומר בעבור זה מהצורך לבנות בית חזק ומתקיים : (ד) גדול . אעשהו גדול בבנין וביופי : (ה) ומי וכו' . כאומר הנה עם כל גודל הבית אל תחשוב שתהיה לשבתו כי מי יעצר כח וכו' : ושמי וכו' . הם השמים העליונים אשר ממעל השמים הנראים : לא וכו' . לא יחזיקו אותו כי הוא מקום העולם ואין העולם מקומו : ומי אני . עם כי אני מלך מי אני נגדו הלא כמוני כאין : כי וכו' . אינה עשויה כ"א להקטיר בה לפניו : (ו) עם החכמים . לעשות במלאכה עם החכמים אשר עמי : (ז) מהלבנון . אשר בארצך : יודעים לכרות וכו' . לפי הקצף הנראה למלאכת הבנין : עם עבדיך . יהיו עם עבדיך לסייע להם : (ח) ולהכין . עם להכין לי וכו' : והפלא . ברוב הגודל ומהאורך א"כ לעצים מרובים : (ט) לחטבים . ולתוספת ביאור אמר לכורתי

וידע ג' בקריאה וחס' סימ' וידע דעת עליון. וידע חוסי בו . וידע לפתח פתוחים. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים : את השמים ואת הארץ י"ג דסמי' וסימ' בראשית ברא אלהים. זכור את יום השבת לקדשו. ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ דסדר דברים. וחברו דסוף נצבים. ויתפלל חזקיהו דמלכים.

בִּכְתָב וַיִּשְׁלַח אֶל־שְׁלֹמֹה בְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־ ד'
עַמּוֹ נְתָנְךָ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ׃ יא וַיֹּאמֶר חוּרָם בָּרוּךְ
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת־הַשָּׁמַיִם י"ג
וְאֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לְדָוִיד הַמֶּלֶךְ בֵּן חָכָם
יוֹדֵעַ שֵׂכֶל וּבִינָה אֲשֶׁר יִבְנֶה־בַּיִת לַיהוָה וּבַיִת
לְמַלְכוּתוֹ׃ יב וְעַתָּה שָׁלַחְתִּי אִישׁ־חָכָם יוֹדֵעַ
בִּינָה לְחוּרָם אָבִי׃ יג בֶּן־אִשָּׁה מִן־בְּנוֹת דָּן וְאָבִיו ל'
אִישׁ־צֹרִי יוֹדֵעַ לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף בַּנְּחֹשֶׁת
בַּבַּרְזֶל בָּאֲבָנִים וּבָעֵצִים בָּאַרְגָּמָן בַּתְּכֵלֶת וּבַבּוּץ ל'אית בפסוק כ' ביתין
וּבַכַּרְמִיל וּלְפַתֵּחַ כָּל־פִּתּוּחַ וְלַחְשֹׁב כָּל־מַחֲשָׁבֶת ל'. ל' ב' חס' ב'
אֲשֶׁר יִנָּתֶן־לוֹ עִם־חֲכָמֶיךָ וְחַכְמֵי אֲדֹנִי דָּוִיד
אָבִיךָ׃ יד וְעַתָּה הַחִטִּים וְהַשְּׂעֹרִים הַשֶּׁמֶן וְהַיַּיִן ל'
אֲשֶׁר אָמַר אֲדֹנִי יִשְׁלַח לַעֲבָדָיו׃ טו וַאֲנַחְנוּ

ל' נִכְרֹת עֵצִים מִן־הַלְּבָנוֹן כְּכָל־צָרְכֶּךָ וּנְבִיאֵם לְךָ
ל'. ב' י"ח בטעם רַפְסֹדוֹת עַל־יָם יָפוֹ וְאַתָּה תַּעֲלֶה אֹתָם יְרוּשָׁלִָם׃
ל' מ"ל טז וַיִּסְפֹּר שְׁלֹמֹה כָּל־הָאֲנָשִׁים הַגֵּיוֹרִים אֲשֶׁר
ל'. ל' בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַסְּפָר אֲשֶׁר סְפָרָם דָּוִיד
ב' אָבִיו וַיִּמָּצְאוּ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ יז וַיַּעַשׂ מֵהֶם שִׁבְעִים אֶלֶף סַבָּל
ז'חס' בכיפ וּשְׁמֹנִים אֶלֶף חֹצֵב בָּהָר וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ
ט' מֵאוֹת מְנַצְּחִים לְהַעֲבִיד אֶת־הָעָם׃ ג א וַיָּחֶל
שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית־יְהוָה בִּירוּשָׁלִַם בְּהַר
ב' א' חס' וא' מ..א הַמּוֹרִיָּה אֲשֶׁר נִרְאָה לְדָוִיד אָבִיהוּ אֲשֶׁר הֵכִין
ז' ט' בִּמְקוֹם דָּוִיד בְּגֹרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי׃ ב וַיָּחֶל לִבְנוֹת
בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשֵּׁנִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ׃
ב' ג וְאֵלֶּה הוּסַד שְׁלֹמֹה לִבְנוֹת אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים

תולדות אהרן האריס. (שבועות לח): ויחל לבנות. ר"ה ג זבחים קיט (סנהד' יט ר"ה נו) :

רש"י

לשון בת מדה בלא כור ביבש : (יב) יודע בינה לחורם אבי. אומן חכם של אבי היה גם שלי הוא : (יג) בן אשה. אלמנה היתה : מן בנות דן. משבט דן : ואביו איש צורי. יהודי היה יושב בצור דוגמא עובד אדום הגתי (שמואל ב' ו) שהיה יושב בגת ולוי היה ובמלכים (א ז) כתיב וכן אשה אלמנה ממטה נפתלי ואביו איש צורי אלא אמו מדן ואביו מנפתלי ומה צריך לייחס מאיזה שבט היה אביו ואמו זהו שכתוב (ראשית ל') דנני אלהים וגם נפתולי אלהים וגו' (שם) אמרה רחל מעתה עקמתי פתילים עקמומיות עשיתי עד שאני יכולה לדמות עצמי ללאה אחותי אם לאה תתפאר בבצלאל בנה שיעשה המשכן יצטרך להשתתף במלאכתו אחד מבני דן שנא' ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן ואם שלמה בן אחותי יבנה ב"ה צריך להשתתף עמו מבני דן ונפתלי : ואביו איש צרי. ללמדך אע"פ שאמו אלמנה צריך אדם לתפוש אומנות אביו (ולהחיות אמו שא"א) (כך שמעתי מפי רבינו שלמה בר לוי ממנטויל"א בן אחותו של רבינו משה הדרשן) : (טו) רפסודות. (ובמלכים א' ה') דוברות בל"א פלייצי"ן : על ים יפו. פי' על חוף הים כמו וירד יפו דיונה : (טז) ויספר שלמה כל האנשים הגירים. מלא בב' יודי"ן ומתחילה כשספרם דוד נקראו שם גרים ביו"ד אחת אבל שלמה ספרם בשעת מעשה כשבנה ולכך כתיב מלא ודוגמא והעליתם את עצמותי מזה חסר אתכם בפ' ויחי בשעת מעשה כשלקחן (בפ' בשלח) כתיב אתכם: ויספר כו' אחרי הספר. למעלה דכתיב (לעיל כ"ב) ויאמר דוד לכנוס את הגרים : (יז) ויעש מהם ע' אלף וגו'. מה שחזר ומזכירן המספר בשביל שהפסיק הענין לכך הוצרך לומר אף עתה ולא יפסוק עד שיכלה כל הבנין ואומר מיד ויחל שלמה לבנות וגו' ואפילו בפסוק א' מנהגו שיפסיק הענין ומתחיל לדברי הראשון כמו זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וגו' (מדבר טז) . ולמחרתו כתיב (שם) ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך וגו' וחוזר ואמר וקחו איש מחתתו וגומר אלא לפי שהפסיק בכמה פסוקים הוצרך שנית להכתב וכ"ש כאן : (א) בהר המוריה. לפי אשר שם נראה הקב"ה לדוד בגרן ארנן בהעצר המגפה והוא הר המוריה מקום דוד : (ב) ויחל לבנות בחדש השני. מפורש בתחילת ראש השנה ירושלמי ופתרון בחדש השני בשני בחדש אייר לפי שרוצה לומר בשנת ארבע למלכותו

רד"ק

בכר לעבדיך : (יג) בן אשה. אלמנה : מבנות דן. ובמלכים בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי אביו היה ממטה נפתלי וקראו צרי לפי שגר בצר כמו עובד אדום הגתי כי לוי היה ולפי שגר בגת קראו גתי. וכן זה קראו צרי לפי שגר בצר ואמו היתה ממטה דן כמו שאומר מבנות דן : יודע לעשות בזהב. הוא אומר על אביו גם כן. וכן במלכים ואביו איש צרי חרש נחשת יתכן הרש נחשת עליו או על אביו . ורז"ל פירשו על אביו וסמכו מזה כי חייב כל אדם להתעסק באומנות אביו כי לפיכך הזכיר הכתוב אביו כי גם אביו היה אומן ובנו לומד אומנותו : (טו) רפסדות. כמו דוברות והם הקורות שקושרים אותם בראשיהם ומוליכים אותם בנהרות ובים ולכן נקראו דוברות לשון הנהגה ותרגום וינהג ודבר ונקראו ג"כ רפסדות ובלשון המשנה אסדא היה יושב בספינה או באסדא ובגמרא הוא אסדא הוא אכסרא הוא רפסדות : (טז) הספר. שם על משקל איל פרד : אשר ספרם דוד. כמו שאמר למעלה ויאמר דוד לכנוס את הגרים אשר בארץ ישראל ויעמד חוצבים והוא ג"כ ספרם אחר כן כי נוספו עליהם מעת שמלך שלמה. ואפשר שהגרים האלה הם העם הנותר מהאמורי ומן החתי והפריזי והיבוסי כמו שאמר בסמוך כי אותם העלהו שלמה למס עד היום לעשות לו מלאכתו והעריס אשר בנה וקראם גרים לפי שלא היו עובדי ע"ג כי לא היו מניחין לעבוד ע"ג בימי דוד ובימי שלמה שהיתה יד ישראל תקיפה ובתנאי זה הניחום לשבת בארץ ועשה מהם דוד ושלמה חוצבים וסבלים ועושי מלאכתו : (ב) בחדש השני בשני. פי' ביום שני לשבוע : או הוא כפל דבר כמו עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש . ורז"ל אמרו כי לפיכך אמר בשני להורות כי מניסן מונין למלכי ישראל לפיכך אמר בחודש השני בשני כי החדש שהוא שני לחדשי השנה הוא שני גם כן למלכי ישראל : (ג) ואלה הוסד שלמה לבנות בית את האלהים . פירוש ואלה התכונות והמדות אשר הוסד שלמה לבנות בהם את בית האלהים. והוסד פירוש התיעץ כמו יסד המלך . יסדת עוז

מצודת דוד

הענים : נתתי . כמו אתן : מכות . כתות וטחון . או הוא מלשון נכת והוא תרגום של נפך ור"ל לנסוך בשיניהם ולאכלם ויהיה כמש"כ במ"א מכולת שהוא כמו מאכולת : (י) באהבת . בעבור שה' אוהב את עמו לזה העמיד אותך עליהם למלך להיות להם לפאר ולעזר : (יא) אשר יבנה. אשר יהיה בונה בית ה' ובית ההגון למלכות ישראל וכאומר אם הוא יהיה הבונה אז יהיה בתכלית הפאר והיופי : (יב) ועתה וכו'. גם זה מדברי הכתב ששלח אל שלמה ועל שהתחיל בה לומר באהבת וכו' לזה הפסיק וסמך לו שאמר אז להעומדים לפניו ברוך ה' וכו' וחוזר לדברי הכתב : לחורם אבי . כמו לחורם ולאבי ור"ל יודע בינה ואומן מובהק שלי ומאז היה אומן מובהק של אבי . או הלמ"ד היא במקום את ועל האומן אמר כי גם שמו היה חירם כמ"ש במ"א וקראו אבי בלשון חשיבות על רוב חכמתו כי אב הוא ענין שר והשוב : (יג) איש צורי. ר"ל מאז התגורר בצור : ולחשוב . להמציא מלאכות יקרות הבאה ממחשבת הלב וכן מעשה חושב (שמות כו) ויאמר על מעשה האריגה מחולף הצורות בהעבר מזה ומן העבר מזה : אשר ינתן לו. לעשות אותה עם חכמיך : (טו) ואנחנו . ר"ל עבדי : על ים יפו . היו קרוב אל הלבנון ועל הים ההוא השיטו את העצים : ואתה . ר"ל עבדיך יעלו אותם מן המים לשאתם ירושלים : (טז) הגירים . הם הגבעונים : (יז) ויעש מהם וכו'. עם כי כבר נאמר למעלה חזר ואמר לסמכו לספור הבנין : מנצחים . רודים ונוגשים את העם לעשות העבודה ולא ירפו ידיהם מן מלאכה : ג (א) אשר נראה . אשר שם נראה המקום ב"ה לדוד אביו ויאמר על ירידת האש שעל המזבח כמ"ש ויענהו באש מן השמים (ד"ה א' כ"א) : אשר הכין. על שלמה יאמר שהוא הכין לבנות במקום שקבע דוד בגורן וכו' : (ב) בשני . ביום שני בשבת או

מצודת ציון

סאון: (יג) ובבוץ. הוא פשתן : רפסודות. הם דוברות האמור במ"א והם הקורות הקשורות יחד להשיטם במים אל מקומם הנרצה ולשון רפסודות הוזכר בתלמוד ירושלמי (ברכות פ"ד): (יז) מנצחים. מל' נצחון והתגברות ונגישה : ג ויחל. מל' התחלה : חפס

והברו דישעיה. הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם. ואם יסתר איש במסתרים. אהה אדני ה'. אדני ה' ואני מרעיש. אני מרעיש. ויאמר חורם ברוך ה': במדה ג' דגשים בקריאה וסי' לא תעשו עול במשפט במדה. אך רחוק יהיה ביניכם וביניו. את בית האלהים הארך אמות. אנ"ך. וסימני' בלשון תרגום תעבדון רחיקין אריכין: זהב ד' פתחין בקריא'

הָאֹרֶךְ אַמּוֹת בַּמִּדָּה הָרִאשׁוֹנָה אַמּוֹת שִׁשִּׁים ד' דגשים ס"פ
וְרֹחַב אַמּוֹת עֶשְׂרִים: ד וְהָאוּלָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
הָאֹרֶךְ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהַגֹּבַהּ ל'
מֵאָה וְעֶשְׂרִים וַיְצַפֵּהוּ מִפְּנִימָה זָהָב טָהוֹר:
ה וְאֵת הַבַּיִת הַגָּדוֹל חִפָּה עֲצֵי בְרוֹשִׁים וַיְחַפֵּהוּ ס"ס בלים'
זָהָב טוֹב וַיַּעַל עָלָיו תִּמֹּרִים וְשַׁרְשְׁרוֹת: ו וַיְצַף
אֶת־הַבַּיִת אֶבֶן יְקָרָה לְתִפְאָרֶת וְהַזָּהָב זְהַב ל' ד'
פַּרְוָיִם: ז וַיְחַף אֶת־הַבַּיִת הַקֹּרוֹת הַסִּפִּים ל' ל' כתרי לים'
וְקִירוֹתָיו וְדַלְתוֹתָיו זָהָב וּפִתַּח כְּרוּבִים עַל־ ד' מ"ל
הַקִּירוֹת: ח וַיַּעַשׂ אֶת־בֵּית־קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים
אָרְכּוֹ עַל־פְּנֵי רֹחַב־הַבַּיִת אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְרָחְבּוֹ
אַמּוֹת עֶשְׂרִים וַיְחַפֵּהוּ זָהָב טוֹב לְכִכָּרִים שֵׁשׁ כ' וכעינו
מֵאוֹת: ט וּמִשְׁקָל לְמִסְמְרוֹת לִשְׁקָלִים חֲמִשִּׁים ל'
זָהָב וְהָעֲלִיּוֹת חִפָּה זָהָב: י וַיַּעַשׂ בְּבֵית־קֹדֶשׁ ל"ג' וכעינו

תולדות אהרן זהב פרוים. יומא מה:

רדק

עוז. נוסדו יחד. והכל ענין יסוד. כי העלה והסוד למעשה כיסוד לבנין והענ' והסוד בבנין הבית לקח שלמה מדוד אביו כמו שאמר למעלה ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו': במדה הראשונה. פי' האמות היו במדה הראשונה במדה שנעשו בה המשכן וכליו כמו האמה הזאת. ואמרו במשנה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה: אמות ששים. הדביר היה בכללן: (ד) והאולם אשר על פני האורך על פני רחב הבית. פירוש והאולם שהיה על פני רוחב הבית היה על פני האורך עשרים אמה כי ארכו לרוחב הבית כי השטח הגדול יקרא אורך והקטן רחב והנה ארך האולם לרוחב הבית והגובה מאה ועשרים. ובספר מלכים לא זכר רחב האולם אך זכר גובה הבית ושלשים אמה קומתו. יתכן כי האולם לבדו היה לו זה הגובה והוא היה גבוה על כל הבית או היה כל הבית גבוה כאחד. ומה שאמר במלכים ושלשים אמה קומתו מקרקע הבית עד השפון ולמעלה מן השפון היו עליו' גובהן תשעים אמה כמו שנאמר וגנזכיו ועליותיו וכן אמר ועליות חפה זהב. והקרוב אלי כי האולם לבדו היה לו הגובה הגדול הזה ובו היו העליו' לפי' יחס העליו' אל האולם כמו שאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימים כי אין ספור האולם בכלל הבית ולא הבית בכלל האולם לא בספר מלכים ולא בספר הזה. לפיכך מה שאמר והגובה מאה ועשרים על האולם לבדו אמר. ואין טענה בעבור שאמר והגבה ולא אמר וגבהו ידמה כי על כל הבית אמר כי הנה אמר גם כן על פני הארך ולא אמר על פני ארכו. ומה שאמר ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם. אין בכללו היכל והדביר אלא בכלל ובתיו. ויחס ההיכל אליו ואעפ"י שההיכל היה ארוך ממנו לפי שהאולם היה הבית החיצון יחס הבתים הפנימים אליו והם ההיכל והתאים אשר בקירותיו וזכר אחריהם בית הכפרת שהוא הדביר ששם הארון בהוא פנימי לכולם. ומדברי רז"ל נראה ג"כ כי על ההיכל והדביר היו עליות: (כב) ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים. הוא ההיכל כי היה גדול שבבתים כי היתה ארכו ארבעים אמה: תמרים. צורת תמרים: (ו) פרוים. שם מקום. ורז"ל אמרו שהיה אדום כדם הפרים: (ח) את בית קדש הקדשים. הוא הדביר

מעפ'

רשי

למלכותו הוצרך לכפול ולומר בשני ודוגמא והמים היו הלוך וחסור עד החודש העשירי (בראשית ח') ודוגמא במלכים (א' ו') בשנה הרביעית בחדש זיו הוא חדש השני למלוך שלמה וגו' מוסב על השנה הרביעית ואז בשנת ארבע למלכותו התחיל בשני כי כל ימי החורף לא היה יכול מפני הקור ובניסן לא היה יכול מפני הפסח: (ג) הארך אמות במדה. ולפי שהפסיק ואמר במדה הראשונה אומר עוד אמות כלומר אורך אמות הבית ששים אמה בין דביר להיכל ורחב אמות ד': (ד) והאולם אשר על פני הארך. אורך של אולם שעל פני רוחב הבית ד' שהרי אורך האולם בכל רוחב הבית ד' אמה מצפון לדרום וכל מדה יתירה קרויה אורך והפחותה קרויה רוחב ולפי שההיכל מדתו ממזרח למערב יתירה קרויה אורך ומן הצפון לדרום פחותה קרויה רוחב ובאולם שמדתו מן הצפון לדרום יתירה קרויה אורך ומדתו מן המזרח למערב שהיא פחותה קרויה רוחב ורחב האולם עשר כמפורש (במלכים א' ז') עשר באמה רחבה על פני הבית: והגובה מאה ועשרים. ובמלכים (שם) כתיב ושלשים אמה קומתו הא כיצד גובה הקומה מקרקעית הבית עד קרוי עלייה ראשונה שלשים אמות ומעלייה לעלייה עד גג העליון תשעים אמות כדכתיב (ד"ה א' כ"ח) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו מכלל שהיו שם עליות: ויצפהו מפנימה זהב. בפנים ההיכל שהוא הבית הגדול חפה זהב ולא האולם וזהו שמפרש והולך היאך עשה ואת הבית הגדול חפה מבפנים כל הבית זהב טהור חפה עץ ברושים שכל הבית הדביר וההיכל צפה מתחילה עצי ברושים ואחר כך ויחפהו זהב טוב על קירות הברושים ומשום צפוי זהב שרצה לצפות הבית חפהו מתחילה בעצים כדי שיתקיים הזהב בחוזק שהיה מחזק לזהב במסמרים בציורי העץ שהיה מצייר צורין בעץ תמורים הם אילנות שמין תמרים וכרובים ובמלכים (שם) כתיב וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמורות ופטורי ציצים כמו (מדבר י"ח) ויצץ ציץ ופטורי כמו פוטר אדם אשתו אנטוואורפין בל"א. (מפי רבינו אלעזר ב"ר משולם ז"ל): (ה) ויחפהו זהב. כלומר כשצייר כל הציורים צפה הקורות זהב אחר הציורין ומחזקן במסמרות בכותל העץ כדי שלא ימוט מה שלא היה יכול לעשות בכותל האבן ומשום זה הטעם היה מחפה כל הבית מתחילה בעצי ברושים: ושרשרות. פתרונו צייר ציורין הרבה מלא כל הבית וכשראה שהיה כולם חלק בין ציור לציור היה מצייר ציור כעין שרשרת שמדביקין בו כל דבר כמו כן היה עושה כאן בין ציור לציור כדי שלא יהיה חלק בנתיים. עניין אחר ממש שרשרות של זהב עשה ודבק הצורות בהן יחד: (ו) ויצף את הבית אבן יקרה. שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי: והזהב. שאומר ויחפהו זהב טהור מזהב פרוים הי' פרוים שם מקום ורבותינו פירשו שדומה לדם פרים מרוב שבחו ואדמימותו: (ז) ויחף. כמו ויצף ומפרש מה צפה בבית הקירות והספים: וקירותיו. של ספי הבית שהיו של אבנים ומפרש קירותיו ודלתותיו זהב ובמלכים (א ו) כתיב עד קירות הספון ולכך קורא גג קירות הספון שהגג היה כמו ספינה ועריבה הפוכה שכן מנהג לקרות את הקרוי עגול כעין ספינה: (ח) ויעש את בית קדש הקדשים עשרים על עשרים אלא לפי שאמר למעלה כך ואולם על פני רחב הבית אמות עשרים וגו' אמר כאן כמו כן: ויחפהו זהב טוב. אף בקדש הקדשים בנה תחלה קירות עץ ועליו חפה הזהב ומה שאין מזכיר כאן בקדש הקדשים שום עץ זהו משום גדולתו של ב"ה כלומר כל כותלי בית הארון היה של זהב ולא היה בהן עץ וזה כבוד לקדש הקדשים ובמלכים (שם) מוכיח כן ותדע שבשביל כבוד הבית אין מזכיר שום עץ שהרי כתיב (שם) ויצף את הבית אבן יקרה ובמלכים לא כתיב אבן יקרה הא כיצד אלא לפי שהספר דברי הימים למלכי יהודה הודיעך כי שלמה כוונתו לכבוד הבית: לככרים. מככרים: (ט) ומשקל למסמרות. לחזק בהם הזהב בקירות העץ: לשקלים. למשקל שקלים חמשים שקלים של זהב: (י) מעשה צעצועים. דוגמתו (ישעיה כ"ב) הצאצאים והצפיעות ותרגומו ובניא תבנית ילדים וילדות עשה לכרובים כרביא

ושל

מצודת ציון

(ה) חפה. ענין צפוי וכסוי: ושרשרות. שלשלאות: (ו) פרוים. שם מקום ורז"ל אמרו שדומה לדם הפרים (יומא מה): (ז) ויחף. ענין צפוי: כרובים. תרגום של נער הוא רביא כי פרצוף תינוק

מצודת דוד

או בחודש ורז"ל דרשו בו בה"ה: (ג) ואלה הוסד. אלה מספרי האורך והרוחב אשר הניח היסוד לבנות וכו': במדה הראשונה. במדת האמה שנעשה בה המשכן שהיתה ראשונה לבנין המקדש והיא היתה בת ששה טפחים: (ד) אשר על פני האורך וכו'. ר"ל אשר האורך עמד לרוחב ההיכל הוא היה במדת אמות עשרים כי המדה המועטת תקרא רוחב וההיכל היתה ארבעים על עשרים והאולם היתה רחבה עשרה כמו שנאמר במ"א וארכה עשרים אם כן עמד אורך האולם ע"פ רוחב ההיכל: והגובה מאה ועשרים. ובמ"א נאמר שלשים ויתכן לומר כי שם נאמר על הבית וכאן על האולם. או נאמר כי תשעים אמות היו העליות זו על זו כמ"ש תבנית האולם וכו' ועליותיו (ד"ה א' כ"ח): מפנימה. בעבור הכתלים שבפנים בחללו ועל הבית יאמר לא על האולם: (ה) הבית הגדול. זה ההיכל שהיתה גדולה מכולם מ' על כ': חפה. את קרקע הבית חפה בעצי ברושים וכן נאמר במ"א: ויחפהו. על העצים חפה הזהב: ויעל עליו. העלה על החיפוי ציורי אילני תמר ושרשרות: (ו) ויצף וכו'. בקירות הבית בקע אבנים יקרות במשבצות הזהב להיות לנוי ולפאר: (ז) הקורות. קורות התקרה: הספים. מזוזות הדלתות: וקירותיו. הכתלים: ופתח. חתך צורות כרובים על הכתלים: (ח) ארכו על פני רוחב הבית. על שאמר כן באולם שהיתה כ' על עשר אמר כן בבית קה"ק עם שהיתה כ' על כ': אמות עשרים. ר"ל והיתה אמות עשרים לככרים. עלה לככרים שש מאות: (ט) למסמרות. הם היתדות שמחבר בהם את חפוי הזהב על העצים: והעליות. כותלי בנין העליות:

ויעש

יסימ' כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש . כפות זהב שתים עשרה מלאות קטרת . ויצף את הבית דסיפרא . ויהי כל זהב התרומה . וחד וזהב הארץ ההיא טוב . האחר ג' בקריאה וסימ' ואמר אליה ביום האחר . הכרוב האחר . דבקה לכנף כרוב האחר : עמדים העמדים י"א חס' וי"ו בקריאה וסימני' ועמדיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת ר"פ . וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך ועמדיו עשרים . ולפאת ים קלעים חמשים באמה . והאדנים לעמדים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף . והמשני את העמדים דשמשון . ועמדים ועב על פניהם . ויקם את העמדים דמלכים . עמדים שנים וגלות דמלכים דר"פ . כה אמר ה' ארך הארך . ויעש שרשרות בדביר . כה אמר ה' צבאות אל העמדים ועל הים

הַקֳּדָשִׁים כְּרוּבִים שְׁנַיִם מַעֲשֵׂה צַעֲצֻעִים וַיְצַפּוּ ל' וחס' ל'
אֹתָם זָהָב׃ יא וְכַנְפֵי הַכְּרוּבִים אָרְכָּם אַמּוֹת
עֶשְׂרִים כְּנַף הָאֶחָד לְאַמּוֹת חָמֵשׁ מַגַּעַת לְקִיר ל'
הַבַּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת חָמֵשׁ מַגִּיעַ לִכְנַף
הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ יב וּכְנַף הַכְּרוּב הָאֶחָד אַמּוֹת ג'
חָמֵשׁ מַגִּיעַ לְקִיר הַבָּיִת וְהַכָּנָף הָאַחֶרֶת אַמּוֹת
חָמֵשׁ דְּבֵקָה לִכְנַף הַכְּרוּב הָאַחֵר׃ יג כַּנְפֵי ל' . ג'
הַכְּרוּבִים הָאֵלֶּה פֹּרְשִׂים אַמּוֹת עֶשְׂרִים וְהֵם ל'
ע' עֹמְדִים עַל־רַגְלֵיהֶם וּפְנֵיהֶם לַבָּיִת׃ יד וַיַּעַשׂ
ב' וכסיפ' אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְכַרְמִיל וּבוּץ וַיַּעַל
עָלָיו כְּרוּבִים׃ טו וַיַּעַשׂ לִפְנֵי הַבַּיִת עַמּוּדִים שְׁנַיִם
ל' אַמּוֹת שְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ אֹרֶךְ וְהַצֶּפֶת אֲשֶׁר־עַל־
ג' מ"ל רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ׃ טז וַיַּעַשׂ שַׁרְשְׁרוֹת
י"א כ"כ בַּדְּבִיר וַיִּתֵּן עַל־רֹאשׁ הָעַמֻּדִים וַיַּעַשׂ רִמּוֹנִים
מֵאָה וַיִּתֵּן בַּשַּׁרְשְׁרוֹת׃ יז וַיָּקֶם אֶת־הָעַמּוּדִים
ב' ומ"ל עַל־פְּנֵי הַהֵיכָל אֶחָד מִיָּמִין וְאֶחָד מֵהַשְּׂמֹאול

תולדות אהרן ופינחס לבית . בתרא ט :

רשי

ושל עץ היו ושוב וילפהו זהב (ובמלכים א' ו') ויעש בדביר שני כרובים עלי שמן וכל מה שבפנים מעץ אינו רוצה להזכיר בזה הספר משום כבודו : (יא) וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים . כיצד כנף האחד לעומת חמש וסוף החמש מגעת לקיר הבית לדרום והכנף האחרת מגיע לכנף הכרוב האחר שבצדו הרי עשר אמות לכרוב האחד וכן לאחר נמצא כנף כרוב אחד מגיע לצפון וכנף כרוב אחד לדרום נמצא שהיו ארוכות ככל כותל המערב שהיה ך' אמות וגופם אמרו רבותינו בהם היו עומדין ולפי פשוטו נראה לי שהיה גופן בולט מהם כעוף זה שפורש כנפיו בולט גופו מחוץ כנפיו וקומתן מפורש במלכים (שם) קומת הכרוב האחד י' באמה וכן הכרוב השני : (יג) עומדים על רגליהם . בקרקעות הבית למערב : ופניהם לבית . לפנים שלא היו ראשיהם זקופים שנראה כמביטין לחוץ אלא ראשם היה כפוף ומביטין לפניהם כדכתיב ופניהם איש אל אחיו (שמות כ"ה) וכאן אומר ופניהם לבית אלא פונים היו ראשם זה כנגד זה וגם ראשיהם כפופים לבית כלפי פנים והארון הי' עומד במקום פרישת שני הכרובים והיו כנפי הכרובים מטין מן הכותל וסוככין על הכפורת ועל הארון בכנפיהם ולבד מכרובים אלו היו הכרובים שעשה משה מן הכפורת עדיין אדוקין ומדובקים על הכפורת ועומדין עליו ואל תתמה שהרי כמו כן עשה עשר שלחנות וי' מנורות לבד מאותן של משה : (יד) ויעש את הפרכת תכלת וארגמן . ותלה על הדלת שהיה באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפנים אע"פ שהיה בו דלתות תלה עליו כדלקמן ופתח הבית דלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגו' : ויעל עליו הכרובים . ציורי כרובים : (טו) שלשים וחמש ארך . קומה ובמלכים ויצר את שני העמודים נחשת י"ח אמות פירש רבינו שלמה זצ"ל יצקם שניהם כאחד ושוב חלקן לשנים והאמה החסרה אינה חושבה לפי שאינה דומה למלאכת שאר העמוד כמו שאמר שם בענין (ב' כ"ה) ועל ראש העמודים מעשה פרח שושן וגם רבי יוסף פירש כן ולא נראה דמה לנו גבהה י"ח אלא כך שמעתי ודאי יצקם שניהם כאחד ואח"כ חלקם לשנים ונמצאו כל אחד י"ז אמה וחצי : והצפת . שהיא כותרת שנאמר שם עביו חצי אמה הרי כל אחד י"ח אמות . צפת הוא צפוי כמו וילפה אותם זהב כלומר היה עשוי כמין כובע חלול ועביו חצי אמה מלמטה וכשהופכו ונותנו על העמוד נמצא העובי חצי אמה הרי י"ח אמות (ובמלכים א' ז') קורהו כותרת לשון כתר כדכתיב ושתי כותרות וגו': (טז) ויתן בשרשרות . עשה שרשרות בראש הצפת תחתיו ובתוך השרשרות קבע צורת רמונים כדי לכסות חלל הצפת כדכתיב (שם) לכסות את שתי גולות הכותרת ועל שם חללו קורא להם גולות כזו השבכה שכתב שם הם השרשרות לשון ועל שבכה יתהלך (איוב י"ח) ל' ענפים כמו בסבך בקרניו (בראשית כ"ב) ויש אומרים קופיא ור' אלעזר פירש ענפים : (יז) על פני ההיכל . על פתח ההיכל בחוץ באולם כדמוכח (במלכים א' ז') וכותרת אשר על ראש העמודים אולם ההיכל מעשה שושן : אחד מימין . הפתח : ואחד משמאל הפתח : יכין ובועז . יכין על שם מלכות בית דוד שנמשל לירח כדכתיב כירח יכון עולם (תהלים פ"ט) : בועז . (כנגד השמש שהוא יוצא בגבורה ועוז יוש"ה) שנאמר ישיש כגבור לרוץ (שם י"ט) והבי"ת בבועז כמו (בראשית ה') מ"ם בנה ינחמנו (בשמואל א' א') כי מה' שאלתיו: ויקרא שם הימיני יכין . אע"פ שירח קטן מהשמש שיועיל לו ויהיה נכון כירח יכון ולא כלבנה המתחסרת אמר שלמה אם הקב"ה כינה מלכותי לשמש וירח אף אני אעשה דבר נכון וקיים עמודי נחשת גדולים . ד"א חורם שהיה מבני דן עשה את העמודים קרא את האחד יכין על שם אביו שמשון שנאמר בו (שופטים ט"ז) וילפת שמשון שני עמודי התוך וגו'

רדק

(י) מעשה צעצועים . כמו צאצאים כמו שאמרו רז"ל כרוב כרבי' כי פני נערים היה להם . וי"מ מעשה כרכב היו עשויים הנקראה בלשון ערבי צגעא כרכוי : (יא) לאמות חמש . הלמ"ד כלמ"ד והשליפי לאבשלום : (יג) פורשים אמות עשרים . כמו שהיה אורך הבית . ואין צורך לגוף הכרובים שיהיה עומד בהם כי הגוף תחת הכנפים והם עומדים על רגליהם לא כאותם שעשה בצלאל שהיו בשני קצות הכפורת על הארון ואלה היו עומדים על רגליהם בקרקע הבית : ופניהם לבית . ובאותם שעשה בצלאל כתיב ופניהם איש אל אחיו . יתכן לפרש כי נשתנו בזה כמו שנשתנו שהיו עומדים על רגליהם והיו עצי שמן מצופים זהב . ורז"ל תירצו שני הפסוקים ואמרו שהיו מלדדין פניהם כתלמיד הנפטר מרבו : (יד) ויעל עליו כרובים . כרובים מצויירים היו בפרכת וכן אומר בפרכת המשכן תעשה אותם כרובים : (טו) אמות שלשים וחמש ארך . על מדות שני העמודים הוא אומר כי העמוד האחת לא היה קומתו אלא שמנה עשרה וכן השני שלשים ושש בין שניהם והאמה האחד שלא מנה שהיא חצי אמה מכל אחד נכנסת בתוך הכותרת לפי' לא אמר אלא שלשים וחמש ומה שמנה קומת שני העמודים כאחד לפי שבשעת יציקה יצקום כאחד והראיה שאמר ארך ידמה כי בעת היציקה הוא מונה שקומתן אחד ביציקת' . ובספר מלכים מונה מדתן לפי העמדתן שהיו עומדין ומג' קומתן לפיכך אמר מדת כל עמוד לבדו בקומה : והצפת . היא הכותרת שאמר בספר מלכים שהיה על ראש כל עמוד כותרת והיתה חמש אמות כמו שאמר הנה אמות חמש . ובסוף מלכים אומר הכותרת שלש אמות . ארז"ל שתי אמות התחתונות של כותרת היו בוות לעמוד שלא היה בהם צורה ושלש העליונות הם עודפות לחוץ מוקפת צורה . שב' שבכים מעשה שבכה כמין צולבין של דקל היו מוקפות לפיכך לא מנה בסוף מלכים אלא השלש אמות העליונות שהיתה בהן השבכה . לפיכך אמר בסמוך ושבכה ורמונים על הכותרת סביב שלא דבר אלא על השלש אמות העליונות שהיתה בהם השבכה . ונקראת הכותרת צפת לפי שהיתה צפוי לעמוד : (טז) ויעש שרשרות בדביר ויתן על ראש העמודים . אינו אומר שאותן שרשרות שבדביר נתן על ראש העמודים שהרי העמודים היו באולם על פני ההיכל אלא פירושו שעשה שרשרות בדביר כמו שאמר במלכים ויעבר ברתוקות זהב לפני הדביר ואמר אח"כ ויתן על ראש העמודים פירוש ויתן שרשרות על ראש העמודים . ולפי שזכר שרשרות הסמו וסמך על המבין וכן דרך המקרא בכמה מקומות : (יז) ויקרא שם הימיני יכין ושם השמאלי בועז . לפי דרך הפשט קראם כן לסימן טוב . יכין לשון הכנה כלומר שיכין הבית לעולם . ובועז לשון עז והיא מלה מורכבת כלומר שיתן

מצודת דוד

מצודת ציון

(י) ויעש וגו' כרובים . הם עמדו בארץ והיו מעץ ומצופים זהב : (יג) פורשים . פירוש להם : (י) צעצעים . כמו צאצאים באל"ף והוא מל' הנאצאים והצפיעות (ישעיה כב) ותרגומו בניא

כשהם פרושים ברוחב קה"ק : לבית . מול חלל הבית ולא פנו זה מול זה : (יד) את הפרוכת . מול פתח בית קה"ק ועם שהיו שם דלתות כמ"ש למטה ובמ"א : ויעל . צייר עליו כרובים במעשה רוקם : (טו) לפני הבית . בחלל האולם : שלשים וחמש אורך . של שניהם יחד : והצפת . היא הכותרת האמור במ"א וקרויה צפת לפי שהיתה צפוי וכסוי על העמוד ממעל : (טז) ויעש שרשרות . הוא האמור במ"א ויעבר ברתוקות וגו' ור"ל שעשה בריחים משלשלאות זהב לפני המחיצה שבין ההיכל לבית קה"ק : בדביר . המחיצה ההיא נקראה דביר כמו בית קדש הקדשים עצמה : ויתן על ראש העמודי' . נתן שרשרות על ראש העמודים ובהם היו הרמונים תלוים ולפי שזכר מלת שרשרות בתחלת המקרא חסרו כאן וסמך על המבין ועם שאינם במקום השרשרות ההם : מאה , לכל טור היו מאה ולכל עמוד היו שני טורים כמ"ש במ"א : (יז) יכין . לסימן טוב שיכון הבית לעד : בועז . היא מלה מורכבת בועז ר"ל

דירמיה : נגבה כ"ט בליש' הלוך ונסוע הנגבה '. ולוט עמו הנגבה . אחרי הפרד לוט . והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת . ועשית את הקרשים . וישם את המנורת באוהל מועד נכח השלחן. ויהי הגורל למטה בני יהודה דיהושע . מן הלשון הפונה נגבה דיהושע . ויהיו הערים מקצה למטה. נחל קנה נגבה לאפרים וצפונה למנשה . ועבר משם הגבול לוזה קדמ' דפסוק . ותאר הגבול ונסב לפאת ים ב' בו . ודבתריה ופאת נגבה ר"פ : וירד גי הנם אל כתף היבוסי נגבה . ועבר הגבול אל כתף בית חגלה צפונה קדמא דפסוק . עומד על שני עשר בקר דמלכים . לארבע רוחות יהיו דד"ה . לעבד אדום נגבה דד"ה . למזרח הלוים ששה לצפונה . עומד על שנים עשר דד"ה . ואת הים נתן מכתף הימנית . ופאת נגב תימנה דיחזקאל . ולאלה תהיה תרומת הקדש דיחזקאל . והיה מגרש לעיר צפונה . ופאת נגבה חמש מאות דסוף יחזקאל . ראיתי את האיל מנגח . ועמדו

ויקרא שם־הימיני יכין ושם השמאלי בעז׃ הימני ק'
ד א ויעש מזבח נחשת עשרים אמה ארכו כ'
ועשרים אמה רחבו ועשר אמות קומתו׃
ב ויעש את־הים מוצק עשר באמה משפתו אל־
שפתו עגול ׀ סביב וחמש באמה קומתו וקו כ' בליש' ל'
שלשים באמה יסב אתו סביב׃ ג ודמות בקרים
תחת לו סביב ׀ סביב סובבים אתו עשר באמה ל' מ"ל
מקיפים את־הים סביב שנים טורים הבקר
ל'. ו' מ"ל יצוקים במצקתו׃ ד עומד על־שנים עשר בקר
י"ב מ"ל שלשה פנים ׀ צפונה ושלושה פנים ׀ ימה ושלשה ׀
ז' פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה והים עליהם
ג' וחס'. ג' מלמעלה וכל־אחריהם ביתה׃ ה ועביו טפח
ל' וחד כבוכב' כבו"א והד פתח ושפתו כמעשה שפת־כוס פרח שושנה מחזיק
בתים שלשת אלפים יכיל׃ ו ויעש כיורים
עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאול
ד'. ט' מ"ל ב'. ז' לרחצה בהם את־מעשה העולה ידיחו בם והים

תולדות אהרן מחזיק בתים . ערובין יד (יע) :

רדק

שיתן בו ה' העוז והקיום . ולפי שהעמודים בכניסת הבית קרא להם שמות לסימן טוב לבית : (ב) עשר באמה משפתו אל שפתו . שהיה רחבו עשר והקיפו שלשים אמה כמו שאומר קו שלשים באמה יסוב אותו סביב שכל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח : (ג) ודמות בקרים תחת לו סביב . מלת לו שב אל שפתו שזכר כמו שאמר במלכים מתחת לשפתו ואעפ"י ששפת לשון נקבה הנה מצאנו שפה יהיה לפיו לשון זכר . או שבה מלת לו אל הים ואינו ר"ל מתחתיו ממש אלא בקומתו מתחת היו מצוירים דמות הבקרים . ובקרים שזכר הנה הן הפקעים שזכר במלכים ות"י פקעים דמות ביעין א"כ נצטרך לפרש כי גופם היה עגול כדמות ביצים ופניהם היה דמות פני בקרים : עשר באמה מקיפים את הים סביב . פי' רז"ל כי השלש אמות שהתחתונות היו מרובעות והשתים העליונות עגולות כי קומת הים חמש אמות ופירוש עשר באמה כי הבקרים היו בשלש אמות התחתונות שהיה הים מרובע שם ובהם היו הבקרים וזהו שאמר עשר באמה פירוש עשר באמה לכל רוח הנה היה רבוע הים ארבעים אמה ועגולו מלמעלה שלשים אמה : יצוקים במצקתו . השם מוצקת בשלש מולדת ואם זה בחולם וזה בשורק . ופירוש כי כל אלה הבקרים הותכו עם הים כאחד לא שחברו בם אחר כן : (ד) עומד על שנים עשר בקר . גם זה הפסוק מעיד כי הים היה מרובע מתחת שהרי מונה לו ארבע רוחות ככל מרובע ובכל רוח היה שלשה בקר שהיה הים עומד עליהם : (ה) מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל . ובספר מלכים אלפים בת יכיל . פירשו רז"ל אלפים בלח ושלשת אלפים ביבש . כי כל כלי מחזיק בדבר יבש אם גודשים אותו השליש יותר מחזיק על שמחזיק בדבר לח שאין אדם יכול לגדש אותו שהגדוש הוא שליש הכלי וכן אמרו במשנה שדה תיבה ומגדל וכוורת הקטן אעפ"י שיש להם שוליים אם מחזיקות ארבעים סאה בלח שהם כוריים ביבש טהורין . וכוריים הם שתים סאים : (ו) חמשה מימין וחמשה משמאל . פירוש מימין כיור משה ומשמאלו . וכן במנורות חמש מימין מנורת משה וחמש משמאל'. וכן בשולחנו' חמש מימין לשלחן משה וחמש משמאלו וכך פי' רז"ל כי המנורו' כלם בדרום והשלחנו' כלם בצפון וכן נתנם משה במשכן המנורה בדרום והשלחן בצפון . ונחלקו רז"ל מהם אמרו כי לא היו מדליקין אלא על מנורות משה ולא היו מסדרין אלא על שלחן משה שנאמר את מנורת הזהב ואת נרותי' לבער בערב . ומהם אמרו שעל כלם היו מדליקין שנאמר את המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט ועל כלם היו מסדרים שנאמר ואת השולחנות ועליהם לחם הפנים . וכן נראה כי על כלם היו מדליקין ומסדרין ואעפ"י שכל אחד מהם תירץ הפסוקים לדעתו ומה שאמר על מנורת הזהב להודיע שאף בשל משה היו מדליקין אעפ"י שעשה עשר : לרחצ' בהם את מעשה העולה ידיחו בם . את מעשה העולה הוא פירוש לרחצה בהם כלומר מה היו רוחצים בהם את מעשה העולה היו מדיחים בם . או הוא חסר וי"ו השמוש ואת מעשה העולה כלומר הכיורים היו לרחצה פירוש לרחוץ בהם הכהנים ידיהם ורגליהם כמו כיור שעשה משה שאמר בו ורחצו ממנו את ידיהם ורגליהם ואת מעשה העולה ידיחו בם ג"כ : והים לרחצה לכהנים וכו' . פי' הים לטבילת הכהנים שהיו טובלין מטומאתן לתוכו . ובגמרא ירושלמית מקשה ולאו כלי

רשי

(וגו' נכון וגו') ושלמה קרא לשני בועז ע"ש זקנו בועז דוגמא ויקרא לו לבן יגר שהדותא (בראשית ל"א) : (ב) עשר באמה משפתו אל שפתו . י' על י' באמצעיתו עגול סביב : וקו שלשים באמה יסב אותו . כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש ברחבו טפח : וחמש באמה קומתו . עומקו : (ג) ודמות בקרים תחת לו . צורת דמות בקרים יצק ממנו לעמוד עליו ואדוקים בו כדאמר בסוף הפסוק הבקר יצוקים במצקתו : סביב סובבים אותו עשר באמה מקיפים את הים . אין מפורש כאן מה הדבר שסובבן אלא במלכים (א' ז') כתיב ופקעים מתחת לשפתו סביב וגו' פקעים כגון שעושין לכוסות פומילי"ש עגולים משום נוי ומתחת לשפתו וסביב היו עומדים בשלש אמות התחתונות מרובעות ושתים עליונות עגולות ואי אפשר להכיל אלפים בת יכיל שהם מאה וחמשים מקוה טהרה אלא בענין זה כמו שמפורש בעירובין והעליונות מרובעות והתחתונות עגולות א"א לומר דכי כתיב עגול סביב סביב משפתו כתיב ומה שאמר בפקעים הללו עשר אמה לכל רוח אבל במקום עגולו אי אפשר לומר עשר באמה סביב : שנים טורים . היו הפקעים : יצוקים במצקתו . הכל יצוקים יחד לא שחבר לו את הפקעים אחר יציקתו על ידי מסמרות או על ידי דבק שקורין שולדור"א בלע"ז : (ד) וכל אחוריהם ביתה . אחוריהם של בקרים הללו היו פונים ביתה אל תחתיהם שבצפון פונים אחוריהם כנגד אותן שבדרום ושל מזרח כנגד שבמערב : (ה) ועביו טפח . שוליו ודפנותיו אלא שאצל פיו הי' דק מרוקע ומרודד : כמעשה שפת כוס . שעושין בו ומצויר פרח שושן : מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל . אף זה מחזיק ובמלכים (שם) כתיב אלפים בת יכיל גודשא תלתא שהבת ג' סאין שנאמר האיפה והבת תוכן אחד להם הרי לך ששת אלפים סאין כמאה וחמשים מקוה טהרה לארבעים סאות שאין מאה מקואות כמאה גם לעשרים סאות שאין הנותרים חמשים מקואות ואף לכשתחלוק הכלי לפי המדה שיערו חכמים אמה על אמה בגובה שלש אמות למקוה תמצא וכן לשלש אמות מרובעות קומה ועשר על עשר משפתו אל שפתו מרובעות מאה מקואות ולשתים אמות עגולות קומה עשר על עשר משפתו אל שפתו עגולות חמשי' מקואות שמרובע יותר על העגול רביע : (ו) ויעש כיורים עשרה . לבד אותן של משה : ויתן חמשה מימין . לכיור של משה : וחמשה משמאל . לרחצה בהם קדוש ידים ורגלים : את מעשה העולה ידיחו בם . מן מימי הכיור ידיחו קרבי העולה ודוקא עולה אבל שלמים לא שהוא נאכל

מצודת ציון

בניא ובני בניא ואף כי אמר כרובים אמר לתוספת ביאור מעשה צעצועים : ד (ב) וקו . חבל : (ה) יכיל . יחזיק כמו קטן מהכיל (מ"א ח) : (ו) כיורים . כעין דוד ולהם דדים המריקים מים : ידיחו

מצודת דוד

ר"ל בהבית הזה ימצא עוז וחוזק לישראל : ד (א) מזבח נחושת . ר"ל מזבח אבן תחת מזבח נחשת שעשה משה במדבר : (ב) את הים . כעין גיגית גדולה עשויה בדמות ים : מוצק . ביציקה נעשה ולא בהקשת הקורנס : משפתו . משפה זה עד השפה שממולו : עגול סביב . בכל סביבו היה עגול : וקו שלשים . כי כל מה שיש ברחבו אחד יש בהקיפו שלשה : (ג) ודמות בקרים . כעין ראשי בקרים ובמ"א נאמר פקעים כי עשו בפקעים צורות ראשי בקרים : תחת לו . ר"ל בשלש האמות התחתונות שהיו מרובעות אבל שתי האמו' העליונות היו עגולות כמ"ש רז"ל בערובין וז"ש עשר באמה מקיפים וכו' ר"ל ארבעה השפות שבכל אחת עשר אמות היו הבקרים מקיפים וכו' : שנים טורים . שני שורות בקרים הקיפו זה למעלה מזה : יצוקים . הבקרים ההם היו ניצוקים כאחד עם יציקת הים ולא יוצקם בפ"ע והדבקם אח"כ במלאכה : (ד) עומד . הים הזה היה עומד על י"ב בקר עשויים מנחושת : פונים . את פניהם והים עליהם . לתוספת ביאור כפל הדבר : וכל אחוריהם . אחורי הבקר היו לצד פנים אחוריו של זה מול אחוריו של זה : (ה) ועביו . שוליו ודפנותיו : ושפתו . שפת הים ממעל היה מעשה דק ומרודד כמעשה שפת כוס המצויר בפרח ושושן : מחזיק בתים . וחוזר ומפרש שלש אלפים יכיל : (ו) מימין . של הכיור שעשה משה : לרחצה בהם . את ידיהם ואת רגליהם כמ"ש בתורה : את מעשה וכו'. אף היו מדיחים בהם מעשה העולה כקרבים וכיוצא : לרחצה לכהנים . לטבול בו מטומאתן ואמרז"ל

רגליו ביום ההוא: סימן מלכים ויעש חירם את הכיורות . ד"ה ויעש חורם את הסירות ואת היעים . מלכים וגלות הכותרות אשר . ד"ה והגולת והכותרות : כל קריאה את

ד' לְרָחְצָה לַכֹּהֲנִים בּוֹ׃ ז וַיַּעַשׂ אֶת־מְנֹרוֹת
הַזָּהָב עֶשֶׂר כְּמִשְׁפָּטָם וַיִּתֵּן בַּהֵיכָל חָמֵשׁ מִיָּמִין
ל' וְחָמֵשׁ מִשְּׂמֹאול׃ ח וַיַּעַשׂ שֻׁלְחָנוֹת עֲשָׂרָה
ז' דגשים וַיַּנַּח בַּהֵיכָל חֲמִשָּׁה מִיָּמִין וַחֲמִשָּׁה מִשְּׂמֹאול
ל' וַיַּעַשׂ מִזְרְקֵי זָהָב מֵאָה׃ ט וַיַּעַשׂ חֲצַר
ג' וכל יחזק' דכו' כמ"ב הַכֹּהֲנִים וְהָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה וּדְלָתוֹת לָעֲזָרָה
ל' ומ"ל ל' וְדַלְתוֹתֵיהֶם צִפָּה נְחֹשֶׁת׃ י וְאֶת־הַיָּם נָתַן מִכֶּתֶף
כ"ז הַיְמָנִית קֵדְמָה מִמּוּל נֶגְבָּה׃ יא וַיַּעַשׂ חוּרָם
אֶת־הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקוֹת וַיְכַל
חורם ק' חִירָם לַעֲשׂוֹת אֶת־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה לַמֶּלֶךְ
ז' ו' מ"ל שְׁלֹמֹה בְּבֵית הָאֱלֹהִים׃ יב עַמּוּדִים שְׁנַיִם וְהַגֻּלּוֹת
ל' וְהַכֹּתָרוֹת עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים שְׁתָּיִם וְהַשְּׂבָכוֹת
שְׁתַּיִם לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת אֲשֶׁר
עַל־רֹאשׁ הָעַמּוּדִים׃ יג וְאֶת־הָרִמּוֹנִים אַרְבַּע
מֵאוֹת לִשְׁתֵּי הַשְּׂבָכוֹת שְׁנַיִם טוּרִים רִמּוֹנִים
לַשְּׂבָכָה הָאֶחָת לְכַסּוֹת אֶת־שְׁתֵּי גֻּלּוֹת הַכֹּתָרוֹת
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָעַמּוּדִים׃ יד וְאֶת־הַמְּכֹנוֹת עָשָׂה
ל' וְאֶת־הַכִּיֹּרוֹת עָשָׂה עַל־הַמְּכֹנוֹת׃ טו אֶת־הַיָּם
כ"ז פסוקים ואת ואת ואת ואת אֶחָד וְאֶת־הַבָּקָר שְׁנֵים־עָשָׂר תַּחְתָּיו׃ טז וְאֶת־
ס'. ל' הַסִּירוֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְלָגוֹת וְאֶת־כָּל־
כְּלֵיהֶם עָשָׂה חוּרָם אָבִיו לַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה לְבֵית
ל' יְהוָה נְחֹשֶׁת מָרוּק׃ יז בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם
כ' בתרי לשני נבי מגיניו ל'וא' גררת' בספי ריסי"ן הַמֶּלֶךְ בַּעֲבִי הָאֲדָמָה בֵּין סֻכּוֹת וּבֵין צְרֵדָתָה׃
יח וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה לָרֹב
ס' מְאֹד כִּי לֹא נֶחְקַר מִשְׁקַל הַנְּחֹשֶׁת׃ יט וַיַּעַשׂ
מ"ח שְׁלֹמֹה אֵת כָּל־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בֵּית הָאֱלֹהִים וְאֵת

תולדות אהרן ויעש את מנורות. מנחות לח (שקלים ג) : נחשת מרוק. ערכין י:

רשי

נאכל לבעלים בכל העיר . הכיורים היו לקדוש טבילה : (ז) ויעש את מנרות הזהב עשר כמשפטם. למה נאמר במנורות כמשפטם לפי שמודיענו למה עשה עשרה מנורות והכל דרש מן התורה פרחים כפתורים גביעים משוקדים נאמרו בפרשה שבעים הרי לכל עשרה מנורות שבעה נרות. (כן פי' אחי אמי דודי ר' קלונימוס ב"ר יהודה ומדרש הוא) ושבעה נרותיה כנגד ז' כוכבים חנכ"ל שצ"ם : ויתן בהיכל חמש מימין . למנורה של משה : וחמש משמאל . וכולם בדרום : (ח) משמאל . של שלחן בצפון : ויעש מזרקי זהב מאה. שזורקין בו הדם על המזבח : (ט) ויעש חצר הכהנים . עזרת הכהנים : והעזרה הגדולה. זו עזרת ישראל : (י) מכתף הימנית קדמה ממול נגבה . ריחק אותו מן המזרח מן כנגד הפתח לדרומה של עזרה לפי שאין כבוד ונאה שיהו מטבילין כנגד פתח האולם : (יא) ויעש חורם את הסירות . סירות נחושת שעשויים לחתות הדשן לתת לתוך הסירות : (יב) והגלות והכתרות על ראש העמודים שתים. לשתי העמודים : והשבכות שתים. אלו השרשרות שנאמרו למעלה ותדע שכן הוא שהרי לא בכאן ולא במלכים מזכיר בפרשה זו בשום מקום שרשרות : לכסות את שתי גלות הכתרות. לכסות חלל הכותרת בשבכות ואותן ענפים כענפי חריות כמו שפירשתי : (יג) ואת הרמונים ארבע מאות. למעלה הוא אומר ויעש רמוני מאה הא כיצד אלא כך יש לנו לפרש ודאי ד' מאות רמונים עשה כאשר נאמר כאן ומה שאמר מאה הרי מאה לכל טור וטור וד' טורים הם כדאמר ב' טורים לשבכה האחת וכן שני טורי' רמוני' לשבכה אחת הרי ד' טורי' והרמוני' היו מחוזרי' בתו' השבכות המשובכי' ותקועי' לכסות בה היטב את שתי גולות הכתרות: (יד) ואת המכונו' עשה ובמלכי' כתיב ויעש את המכונו' עש' מכונות הם כני הכיור ושם מפורש מלאכתם : (טו) ואת הסירות ואת היעים ואת המזלגות·אע"פ שאמרנוהו כבר למעלה בא וחזר ושנה ועוד להודיענו כי נחשת היו וגם מודיענו מזלגות שלא הזכיר למעלה: מרוק. דוגמת מרקו הרמחים (ירמיה מ"ו) ומורק ושוטף במים (ויקרא ו') ובמלכים (א' ז') כתיב ממורט כמו כי ימרט ראשו (ויקרא י"ג) ותרגומו נחשת טב : (יז) בעבי האדמה . תרגומא גרגושתא באדרי"לא בלע"ז : בין סכות ובין צרדתה . ובמלכים כתוב צרתן צרדתה הוא מקומו של ירבעם וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה ושם אמו צרועה אשה אלמנה (מלכים א' י"א) לפי שמת מטמא באהל וגם מנורע כמו כן וכן עבודת כוכבים כמו ששנינו בפרק ג' דעבודת כוכבים בסופו אלמנה שאלמן ישראל מאלהיו מן צרדתה נראה שהצר התורה ולא הרחיבה הצר

רדק

כלי הוא כלו' איך היו טובלין לתוכו והלא כלי הוא ואין טבילה בכלים ומתרץ אריב"ל אמת המי' היתה נמשכת לו מעין עיטם והיו רגלי השורי' פתוחים ברמונים כלומר מתחת הארץ והיו באים לו המים והיו נכנסים ועולים דרך רגלי השורים שהיו פתוחים מתחתיה' וחלולי' : (ז) כמשפטם . פי' כמשפט המנורה שעשה משה עם הגביעים והכפתורים : (ח) ויעש מזרקי זהב מאה . אינו אומר שהיו לצורך השלחנות אלא לזרוק בהם הדם על המזבח היו אלא מנאם עם השלחנות לזכר הכלים שעשה זהב : (ט) והעזרה הגדולה . היא החצר הגדולה שהיו עומדים בה ישראל ונקראת עזרה שהיו נעזרים בה בהתפללם שם : (יג) ואת הרמונים ארבע מאות . ולמעלה אומר ויעש רמונים מאה ויתן בשרשרות . המאה שזכר הם לטור האחד והיה בהם ארבעה טורים רמונים הנה הם ארבע מאות . או היו רמונים קבועים בשרשרות זולתי הרמונים הקבועים בשבכות והיו רמוני השרשרות מאה ורמוני השבכות ארבע מאות : (טז) עשה חורם אביו למלך שלמה. פי' הכלים האלה עשה חורם טובים ויפים כאביו כלומר כחורם אביו שהיה נודע ומפורסם באומנות כמו שאמר למעלה יודע בזהב ובכסף . וחסר מאביו כ"ף הדמיון וכמוהו רבים כמו לב שמח ייטיב גהה שפי' כגהה : (יז) בעבי האדמה . פי' בעבי הקרקע יצקם לא שעשה להם כורים לצקת בהם כי לא יתכן לכלים גדולים כאלה וי"ת במעבה האדמה גרגישתא והוא עפר אדום ועשה ממנו הכורים להתיך בהם המתכות : בין סכות ובין צרדתה . ובספר מלכים ובין צרתן . וצרתן וצרדתה קרובים

מצודת דוד

ואריז"ל שלא היו המים שאובים כי רגלי הבקרים שעמדו תחתיו היו נקובים וחלולים . ודרך בם באו המים מן המעיין : (ז) כמשפטם . כתמונת מנורת משה בגביעים וכו' : מימין . של מנורת משה וכן השלחנות : (ט) והעזרה הגדולה . היא עזרת ישראל וקרויה עזרה על כי נעזרים מה' כאשר יתפללו בה : (י) מכתף הימנית . בפאת הדרום : קדמה ממול נגבה. ר"ל מתוך כלפי מקצוע מזרחית דרומית שבחצר הכהנים : (יא) בבית האלהים . בעבור צורך בית האלהים : (יב) והגלות והכתרות . הגולות של הכותרות : (יז) לשתי השבכות . לתלותן בהן כמ"ש במ"א : לכסות וכו' . על השבכה יאמר שככתה על גולות הכותרות אשר על פני העמודים ומעשה הכותרות מפרש במ"א : (יד) על המכונות . להושיבם על המכונות : (טז) ואת הסירות וכו' . עם שכבר נאמר למעלה אמר שוב לומר שהיו מנחשת מרוק : כל כליהם . של חצרות בית ה': חורם אביו . הראוי כאביו ותחסר כ"ף הדמיון וכן ייטיב גהה (משלי יז) והראוי כגהה ור"ל חורם עשאם טובים ויפים כאביו כלומר כפי מה שהיה עושה אביו שהיה נודע לאומן גדול כמ"ש במ"א : (יז) בעבי האדמה . חפר באדמה צורות הכלים ההם ויצק שם הנחשת לאחר התכה : (יח) כי לא נחקר . כ"כ היו גדולי מופלג עד אשר לא נחקר לדעת משקלם : (יט) אשר בית. אשר לבית האלהים :

מצודת ציון

ידיחו . ענין שטיפה : (יא) הסירות . כענין קדרה כמו והיו הסירות בבית ה' (זכריה יד) : היעים . מכבדות לגרף הדשן והוא מל' ויעה ברד (ישעיה כח) : (יב) והגלות . כן יקרא חלק התחתון מן הכותרת על כי מעשהו כספל והוא מל' וגולה על ראשה (זכריה ד) : והשבכות . כן יקרא חלק העליון מן הכותרת על כי מעשהו כעין שבכה ורשת : (יג) על פני . ר"ל בגבהם ועל כי פני האדם הוא בגובהו נקרא הגובה על פני בל' שאלה : (יד) המכנות . מל' כן וכסים : (טז) מרוק . זכה ובהירה כמו מרקו הרמחים (ירמיה מו) : (יז) בככר . במישור : צרדתה . ובמ"א

ועליהם

המזלגות במ"א ואת המזלגות. את הסירות ואת היעים דד"ה. מלכים בין סכות ובין צרתן. ד"ה בין סוכות ובין צרדתה: ותשלם ג' בקריא' וסי' ותשלם כל המלאכה אשר עשר המלך שלמה. וחברו דמלכים. ותשלם החומה בעשרים וחמשה דעזרא: באהל ו' קמצין וסימ' בלשון תרגום שרה עלת בעגנא דנשיא בקימה דארונא וביאור' ויאמרו אליו איה שרה

מזבח הזהב ואת־השלחנות ועליהם לחם הפנים׃
כ ואת־המנרות ונרתיהם לבערם כמשפט לפני
הדביר זהב סגור׃ כא והפרח והנרות והמלקחים
זהב הוא מכלות זהב׃ כב והמזמרות והמזרקות
והכפות והמחתות זהב סגור ופתח הבית דלתותיו
הפנימיות לקדש הקדשים ודלתי הבית להיכל
זהב׃ ה א ותשלם כל־המלאכה אשר־
עשה שלמה לבית יהוה ויבא שלמה את־
קדשי ׀ דויד אביו ואת־הכסף ואת־הזהב ואת־
כל־הכלים נתן באצרות בית האלהים׃ ב אז
יקהיל שלמה את־זקני ישראל ואת־כל־ראשי
המטות נשיאי האבות לבני ישראל אל־ירושלם
להעלות את־ארון ברית־יהוה מעיר דויד היא

ציון׃ ג ויקהלו אל־המלך כל־איש ישראל בחג
הוא החדש השבעי׃ ד ויבאו כל זקני ישראל
וישאו הלוים את־הארון׃ ה ויעלו את־הארון
ואת־אהל מועד ואת־כל־כלי הקדש אשר
באהל העלו אתם הכהנים הלוים׃ ו והמלך
שלמה וכל־עדת ישראל הנועדים עליו לפני
הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא־יספרו ולא
ימנו מרב׃ ז ויביאו הכהנים את־ארון ברית־
יהוה אל־מקומו אל־דביר הבית אל־קדש
הקדשים אל־תחת כנפי הכרובים׃ ח ויהיו
הכרובים פרשים כנפים על־מקום הארון ויכסו
הכרבים על־הארון ועל־בדיו מלמעלה׃ ט ויאריכו
הבדים ויראו ראשי הבדים מן־הארון על־פני

תולדות אהרן ואת השולחנות. מנחות לט: והמזמרות. (פסחים ז)

רדק

קרובים הם בלשון: (כא) הוא מכלות זהב. כמו כלי זהב כלומר כל כלי המנורה הוא זהב. וי"מ מכלות זהב כמו כליל זהב כלומר זהב מזוקק הרבה. וכן בדברי רז"ל עשר מנורות עשה שלמה וכל אחת ואחת הביאה אלף ככר זהב והכניסוה אלף פעמים לכור והעמידוה על ככר זהב: (כב) להיכל זהב. פי' מצופות זהב כי הדלתות מעץ היו כמו שכתוב בספר מלכים אבל היו מצופות זהב: (א) ויבא שלמה את קדשי דוד אביו. פי' הנותר כאשר נעשתה כל המלאכה: (ד) וישאו הלוים את הארון. ובספר מלכים וישאו הכהנים את הארון הכהנים נשאוהו ומה שאמר הלוים הם הכהנים כי הכהנים לויים היו. ואמרז"ל בכ"ד מקומות נקראו הכהנים לוים וזה אחד מהם. והכהנים הלוים בני צדוק. ומה שאמר בסמוך הכהנים הלוים פי' הכהנים והלוים וכן כתיב במלכים בוי"ו ויעלו אותם הכהנים והלוים הכהנים נשאו את הארון והלוים את אוהל מועד: (ה) ויעלו את הארון ואת אהל מועד. פי' את הארון מציון ואת אהל מועד מגבעון שהיה שם וכן כתוב במלכים אז יקהל שלמה להעלות את ארון ברית ה' מעיר דוד היא ציון ואת אהל מועד גנזו באוצרות בית אלהים עם הקדשים אבל הארון הכניסו אל מקומו אל דביר הבית: (ט) ויאריכו הבדים. אם אלו הבדים הם שהיו בארון מתחלה תימה הוא היאך נראו על פני הדביר שהרי הבדים לא היו

רשי

הנר דת אלהינו כן פירש לי דודי ז"ל: (כ) ואת המנורות ונרותיהם. להוציא מלבן של מפרשין נרות היו עושין מגופה של מטרה ואדוקין בה שהרי כתיב ואת המנורה ונרותיהם מה שהזכיר את הנרות בפני עצמן ולא שאר מעשה המנורה בפני עצמן גביעים כפתורי' ופרחים מכלל שלא היו הנרות אדוקין והואיל ואין אדוקין בה נראה כמעשה אחר וצריך להזכיר נרותיהם אבל שאר מלאכות שהיו אדוקין בה אינו מזכירם שנקראים על שם המנורה ומה שעשה עשר מנורות ועשר שלחנות ועשר כיורים והכרובים וכל אשר עשה מפורש בברייתא דר' פנחס בן יאיר: (כא) והפרח. פירשו רבותינו הוא כנגד אותו פרח שהוסיף משה בפרשה בהעלותך עד ירכה עד פרחה וגו' שלא נאמר בתרומה והמלקחים זהב. שמגביהים הפתילה מן הנר שיש בו השמן: הוא מכלות זהב. מזוקק וצרוף פיי"ן בלע"ז ובמנחות מפורש מכל זהב שהיה לו לשלמה מרוב הזהב שנכנס במנורה לזוקקה ולקיים מנורת זהב טהור: (כב) והמזמרות. כלי זמר: והמזרקות. לזרוק בהם דם על המזבח: והכפות. לבזיכי לבונה: והמחתות. לחתות בהם תרומת הדשן להרים מעל המזבח ולקח מלא המחת' וגומר: (א) ויבא שלמה את קדשי. כל מה שבפסוק לפי פשוטו מה בנשאר לו מן הקדשות שהקדיש דוד כדכתיב למעלה גם אותם הקדיש המלך דוד לה' עם הכסף והזהב אשר נשא מכל הגוים וגומר ומה שהותיר לו נתן באוצרות בית האלהים. ומדרש אגדה יש מחכמים אומרים לפי שהיה יודע שסופו ליחרב ושלא יהו אומרים העובדי כוכבים קשה יראתנו שלקחה נקמתה מן הבית הזה שנבנה מן הגזילות והחמסים שגזל דוד מבתי עבודת כוכבים שלה ויש אומרים כך אמר (הקב"ה) [נ"ל שלמה] רעב היה בימי דוד (אבי) שלש שנים שנה אחר שנה והיה לו לבזבז ההקדשו' הללו להחיות בהן עניי ישראל ואני מביא סיוע שהרי בכל ההקדשות שדוד הקדיש כמו שכתוב למעלה (שם) לא נאמר בהן בה עשה שלמה דבר פלוני זה כאשר נאמר בנחשת שנאמר (שם) ומטבחת ומכון ערי הדדעזר לקח דוד נחשת רבה מאד בה עשה שלמה את ים הנחשת וגומר אבל מכסף ומזהב שלא נאמר בו עשה שלמה מכן שום דבר מכלל שלא עשה וזהו שאין כתיב כאן שום נחשת כי אם כסף וזהב ולפי פשוטו נראה לי מה שלא אמר נחשת לפי שהנחשת בזול ואינו ראוי וכדי והגון להביא נחשת באוצרות בית ה': (ב) אז יקהל שלמה את זקני ישראל. נהג במדת חכמה שהקהיל הזקנים ולא הבחורים יותר מדוד שהקהיל הוא אף הבחורים כדכתיב ויקהל דוד את כל ישראל ירושלים וגו' (לעיל כ"ח): (ג) בחג. הוא חג הסכות: (ה) את אהל מועד. שעשה משה גנזו שלמה בבית אוצרות האלהים עם שאר כלים וההקדשות לפי שלא הוצרך לו ורבותינו אמרו שנגנזו: ואת כל כלי הקדש אשר באהל. אשר נתן (ס"א נטע) דוד לארון: העלו אותם הכהנים הלוים. פתרונו מוסב למעלה שאמר וישאו הלוים את הארון ומפרש מי היו אותם הלוים שאמרתי לך למעלה הכהנים הלוי' שאף הכהנים מבני לוי הם ולא לוים ממש היו וכן כתוב במלכי' (א' ח') וישאו הכהנים את הארון וגם הכלים ואהל מועד העלו עמהם הלוי' כמשפט': (ח) ויהיו הכרובים פרשים כנפים על מקום הארון. במקום שהארון עומד שם לפיכך ויכסו הכרובים על הארון: ועל בדיו מלמעלה. למעלה לארון כך היו עומדים

הבדים

מצודת ציון

ובמ"א נאמר נרתן ובשתי השמות נקראה: (כ) ונרתיהם. הם העשויים כעין בזיכים ובהם השמן והפתילה: לבערם. מל' הבערה והדלקה: הדביר. זהו בית קה"ק: סגור. הנסגר בכור הצורף לטהרו מסיג: (כא) והפרח. כעין פרחי אילן הנעשים במנורה כמ"ש בתורה: והמלקחים. הכלים שבהם לוקחים הפתילה למושכה ולהושיבה במקומה: מכלות. מל' כל: (כב) והמזמרות. כלי הזמר: והכפות. הבזיכין שבהם הלבונה הנתון על מערכת לחם הפנים: והמחתות. הכלים העשויה לחתות ולשאוב בו האש על הקטרת: ה (ו) הנועדים. מל' וועד והאסיפה כמו הנועדים על ה' (במדבר טז): עליו. כמו אליו: (ח) בדיו. מוטות עשויים לשאת בהם את הארון: ענן

מצודת דוד

ועליהם. על השלחנות סדרו לחם הפנים: (כ) לבערם. העשויים להדליק בהם הנרות כמשפט התורה אשר עמדו לפני הדביר המה היו מזהב סגור: (כא) והפרח. קבועת הפרח: זהב. היו מזהב: הוא מכלות זהב. היה כליל זהב מבלי תערובות סיג: (כב) דלתותיו. בין דלתותיו הפנימיות ולתוספת ביאור אמר לקדש הקדשים ובין דלתות ההיכל היו מצופים זהב: ה (א) את קדשי. מה שהקדיש דוד אביו כי כל הבנין וכליו עשה שלמה משלו ממה שקבץ הוא (לבד כלי נחושת עשה ממה שלקח אביו מערי הדדעזר כמ"ש בדה"א יח): ואת הכסף וכו'. יפרש מה הם קדשיו אביו והוי"ו יתירה: נתן. כמו ונתן ר"ל שהביא קדשי אביו ונתן אותם באוצרות העשויות בבית ה': (ד) הלוים. הכהנים מבני לוי כי במ"א נאמר הכהנים: (ה) ואת אהל מועד. בגבעון היה ומשם העלוהו וגנזוהו באוצרות בית ה': הכהנים הלוים. הכהנים העלו את הארון והלוים את אוהל מועד: (ו) לפני הארון. ללכת לפני הארון: אל הדביר העשוי לו: אל תחת כנפי הכרובים. הם שעשה שלמה ועמדו בארץ: (ח) ויכסו הכרובים. ר"ל מתחלה נעשו שיפרשו

אשתך. כל הבא אל האהל וכל אשר באהל. וירא ה' באהל בעמוד ענן. תבורך מנשים יעל. ויעלו את ארון ה'. ויעלו זאת הארון דד"ה : החוצה י"ו בקריאה וסי' ויוצא אותו החוצה. ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על נפשך. ולרבקה אח ושמו לבן. ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי. ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה. ויהי כשמעו כי הרימותי קולי ואקרא. ויהי כהרימי קולי ואקרא. כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו. בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נושה בו. והיה כל אשר יצא מדלתי ביתי. ויהי לו שלשים בנים דאבצן. וישכימו ויהי כעלות השחר. ויאריכו הבדים דמלכים. ויקרא את נערו משרתו. ויאריכו הבדים ויראו דסיפרא. יען בצד ובכתף תהדפו :

הַדְּבִיר וְלֹא יֵרָאוּ הַחוּצָה וַיְהִי־שָׁם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ י"ו
י אֵין בָּאָרוֹן רַק שְׁנֵי הַלֻּחוֹת אֲשֶׁר־נָתַן מֹשֶׁה
בְּחֹרֵב אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם
מִמִּצְרָיִם׃ יא וַיְהִי בְּצֵאת הַכֹּהֲנִים מִן־הַקֹּדֶשׁ
כִּי כָּל־הַכֹּהֲנִים הַנִּמְצְאִים הִתְקַדָּשׁוּ אֵין לִשְׁמוֹר ג' ס' מ"ל
לְמַחְלְקוֹת׃ יב וְהַלְוִיִּם הַמְשֹׁרְרִים לְכֻלָּם לְאָסָף
לְהֵימָן לִידֻתוּן וְלִבְנֵיהֶם וְלַאֲחֵיהֶם מְלֻבָּשִׁים ד' חס'
בּוּץ בִּמְצִלְתַּיִם וּבִנְבָלִים וְכִנֹּרוֹת עֹמְדִים מִזְרָח ל'
לַמִּזְבֵּחַ וְעִמָּהֶם כֹּהֲנִים לְמֵאָה וְעֶשְׂרִים מַחְצְרִים ל' יתיר ר'
בַּחֲצֹצְרוֹת׃ יג וַיְהִי כְאֶחָד לַמְחַצְּרִים וְלַמְשֹׁרְרִים ז' יתיר צ'
לְהַשְׁמִיעַ קוֹל־אֶחָד לְהַלֵּל וּלְהֹדוֹת לַיהוָה וּכְהָרִים ג' ל'
קוֹל בַּחֲצֹצְרוֹת וּבִמְצִלְתַּיִם וּבִכְלֵי הַשִּׁיר וּבְהַלֵּל ס'
לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְהַבַּיִת מָלֵא עָנָן
בֵּית יְהוָה׃ יד וְלֹא־יָכְלוּ הַכֹּהֲנִים לַעֲמוֹד לְשָׁרֵת ג' מ"ל
מִפְּנֵי הֶעָנָן כִּי־מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־בֵּית מ"ח
הָאֱלֹהִים׃ ו א אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אָמַר
לִשְׁכּוֹן בָּעֲרָפֶל׃ ב וַאֲנִי בָּנִיתִי בֵית־זְבֻל לָךְ ג' ל' מ"ל
וּמָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים׃ ג וַיַּסֵּב הַמֶּלֶךְ אֶת־פָּנָיו ל'. ג'

רש"י

הבדים ונמשכו כ"כ לחוץ כלפי מזרח שהיה יכול הארון לעמוד תחת הכרובים ממש בלא עכוב הבדים ולפיכך ויכסו הכרובים על הארון וגם את הבדים כסו קצת אבל הארון ולא כולם שהיו מגיעים עד המזרח ואיך יכול לפרש שכסו הכרובי' על כל הבדים וגם משום דבר זה ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הארון על פני הדביר שאם לא כן אלא כאחד מדה אחת היו מושכין זה מזה והלא הבדים שעשה משה עדיין הם היו שם והם עומדים בקדש הקדשים של אהל מועד שלא היה כי אם עשר וזה היה עשרים והיה מגיע מקיר אל קיר והכרובים של משה שנאמר אף בהם פורשים וסככים אין צריך לזוז כלל מן הבדים ממקומם שהרי הכרובים של משה עומדים היו למעלה לארון על הכפורת וכרובים שנאמר כאן אותם שעשה שלמה עומדים על רגליהם בקרקע ואעפ"כ אותן של משה עדיין היו אדוקין על הכפורת כך פי' ר' נתן (ורבי פי') הכהנים רצו להכניס הארון עם בדיו בדביר ולא הספיקו כי הענן מלא את בית ה' ולא יכלו להביא את הכרובים עד כותל מערבי ממש ועל כן היו בולטים בפרוכת אך קשה לי דכתיב ויהי בצאת הכהנים ואחר כן מלא כבוד ה' את בית אלהים (ור' יוסף זצ"ל פי') ויתארכו לא נאמר דמשמע ויתארכו הן עצמן אלא ויאריכו דמשמע אחרים מאריכין אותם ומפרש האומנין האריכו הבדים עד לעשרים והיו נוגעין שתי קצותם לכותל מזרחי ושתי קצותם לכותל מערבי ותימא יש והיאך יכול לפרוש כנפיהם ולכסות הארון שהיה עשר אמות מכן : (יא) ויהי בצאת הכהנים מן הקדש . מיד היה לו לסמוך והבית מלא ענן בית ה' אלא שמפסיק בינתים וכן במלכים (א' ח') ויהי כצאת הכהנים מן הקדש והענן מלא את בית ה' : כי כל הכהנים הנמצאים התקדשו . לדבר זה : אין לשמור למחלקות . כ"ד של לוים וכ"ד של כהנים אלא כל הנמצאים התקדשו : (יג) ויהי כאחד למחצרים . פתרון ויהיו אחודים יחד המחצרים כולם יחד וממה היו אחודים לדבר זה להשמיע קול אחד כאחד להלל ולהודות לה' : (א) אז אמר שלמה . הואיל והבית מלא ענן עכשיו אני יודע שהשכינה שרויה בו בערפל כי כן דרכו דכתיב (שמות כ') ומשה נגש אל הערפל אשר שם אלהים ודאי שרצונו להתעכב בו ובספרי פירש אז אמר שלמה כשראה הענן אמר עתה אני רואה שהשכינה שרויה בבית אשר בניתי שהרי כך הבטיח לבוא ולשכן בו מתוך ענן וערפל והיכן אמר (ויקרא ט"ז) כי בענן אראה על הכפורת : (ב) בית זבול . מדור : לשבתך עולמים . שמשנבחרה לא שרתה שכינה במקום אחר ולא הותרו הבמות :

ויברך

רד"ק

היו ארכן יותר מעשר אמות שהרי קדש הקדשים של אהל מועד לא היה אלא עשר . והארון היה נתון בתוכו ולא נאמר בתורה שהיו נראים הבדים מחוץ לפרכת . והדביר היה רחבו עשרים א"כ היאך היו נראין על פני הדביר . ואפשר שעשו לארון בדים אחרים ארוכים מהם כדי שיראו על פני הדביר וזהו שאמר ויאריכו שהוא פועל יוצא ולא אמר ויארכו . גם יתכן לפרש כי אותם הבדים היו שהיו בארון מתחלה ואפשר שהיה ארכן עשר אמות וקודם שהכניסו הארון לדביר היו הבדים נתונין בארץ באופן שהיו עודפין אחורי הארון כמו לפני הארון שהרי ארבעה אנשים היו נושאין אותו לכל בד שני אנשים אחד לפניו ואחד לאחוריו וכיון שהביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנושאו בכתף האריכו הבדים ומשכום כלפי חוץ עד שנראו ראשי הבדים על פני הדביר כדי שיהא נכנס שם כ"ג ביום הכפורים להקטיר בין הבדים ולא יהיה פונה הנה והנה . לפיכך האריכו הבדים עד פני הדביר ולא יראו החוצה חוץ לפני הדביר . וא"ת כיון שלא היה אורך הבדים אלא עשר אמות והדביר רחבו עשרים היאך נראו עדיין על פני הדביר יתכן שלא נתנו הארון סמוך לכותל מערבי אלא הרחיקו אותו מן הכותל והכרובים פורשים כנפים על הארון ועל בדיו . שהיה פרישת הכנפים ברוחב גם כן עשרים אמה כמו שהיה באורך או היה רוחב הכנפים כרוחב הארון ואורך הבדים . ורז"ל דרשו ויראו ראשי הבדים וכתיב ולא יראו החוצה הא כיצד דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין כמין שני דדי אשה שנאמר בין שדי ילין ואין אנו צריכין לדרשן שהוא אומר שהיו נראין על פני הדביר אבל חוץ לכותל הדביר לא היו נראין . ומה שאמרו עוד מקום ארון אינו מן המדה ובנס היו עומדים לא ידעתי מה טעם שהרי הכתוב אומר שהכרובים פורשי' כנפים היו וכנפיהם על הארון והארון מתחת כנפי הכרובים הי' ואינו נכנס בחשבון וא"כ מה טעם לתת גם המקום שאינו צריך והם אמרו כי הארון עשרה אמות היה לו לכל רוח זה לא מצאנו ולא יתכן לפי הפסוקים והם שאמרו ידעו מה אמרו כי דעתם רחבה מדעתנו : (יא) אין לשמור למחלקות . כי כבר נחלקו הכהנים והלוים למשמרות ועתה היו כל כך הזבחים לרוב והקהל לרוב כי כל הכהנים והלוים היו מצטרפים כולם לעבוד ולהלל : (א) לשכון בערפל . פי' אמר שישכון בתוך בני ישראל בערפל והוא הענן . כמו שאמר ושכנתי בתוך בני ישראל והוא שירד כבודו בענן במקום המקדש לעובדו . ורז"ל אמרו כי כשאמר כי בענן אראה על הכפרת רמז להם בענן בעשן הקטרת אעפ"כ פשטיה דקרא בענן הכבוד הוא וכן היה הכבוד נראה בענן תמיד במשכן כמו שכתוב וירא כבוד ה' בענן והנה כבוד ה' נראה בענן. וכמו שאמר כן עתה שהשכין כבודו בבית זבול שבניתי לו וירד בענן : (ב) עולמים . כי שילה

ונוב

מצודת דוד

כנפיהם על מקום עמידת הארון ולזה בהכנס הארון אל מקומו היו א"כ הכרובים מסככין עליו : (ט) ויאריכו הבדים . ר"ל משכו הבדים לחוץ כלפי המזרח והיו נראים לפני הדביר בהיותם דוחקים ובולטין לפרוכת שהיה מול הפתח אבל לא היו נראים החוצה להיות מקרעין בפרוכת לצאת חוצה לה : ויהי שם . על הבדים יאמר שכ"א היה שם באותה הנחה ומצב : עד היום הזה . ר"ל עד אשר נגנז הארון בימי יאשיהו : (י) אשר כרת . בעת שנתנם : (יא) מן הקדש . אחר שהניחו שם את הארון : כי כל הכהנים . בא ליתן טעם למה לא יזכיר מי הם הכהנים ששמשו אז ואמר כי כל הכהנים הנמצאים אז בירושלים טהרו עצמן לעבודה ולא היה אז מקום לשמור קביעת חלוק המשמרות שיעבדו משמר הקבוע לבד וזהו לפי שהיו הזבחים רבים ולא הספיקו בני המשמר לעשות את כולם לבדם : (יב) לכולם . את כולם העמידו וחוזר ומפרש את אסף וכו' : מלבשים . כולם היו מלובשים בגדי בוץ ובידם מצלתים וכו' : מחצרים . היו מנגנים בחצוצרות ולתוספת ביאור אמר בחצוצרות וכמוהו רבים במקרא : (יג) ויהי כאחד . ר"ל כולם נגנו באחדות אחת להשמיע כאלו הוא קול אחד להלל וכו' ולא הקדים אחד לחברו : וכהרים קול . וכאשר הרימו את הקול בחצוצרות וכו' : ובהלל לה' . ר"ל בההלול האמור בו כי טוב וגו' והוא שנקרא הלל הגדול : והבית . ר"ל אז בעת ביאת הכהנים מבית קדש הקדשים וכולם הרימו בקול וכו' אז נתמלא הבית ענן הרגיל להיות בבית השם : (יד) מפני הענן . מפני חשכת העשן : כבוד ה' . הוא הענן שנזכר : ו (א) אז . בראות הענן אמר רואה אני כי באה השכינה כי ה' אמר לשכון בערפל כמ"ש אל הערפל אשר שם האלהים (שמות כ) וערפל הוא עב הענן : (ב) ואני בניתי . ר"ל הואיל ובאה השכינה בניתי א"כ בית זבול לך ולא היה עמלי בחנם ואמר בדרך משל כאדם הדר בבית אחד : ומכון . ויהיה מכון לשבתך בה עד עולם כי מעתה לא תסרה השכינה עוד במקום אחר : (ג) ויסב וכו' . אל מול העם : ויברך . הברכה האמור' במ"א אחר

התפלה

מצודת ציון

(יג) ענן . הוא כמו עשן : ו (ב) זבול . מדור כמו מזבול קדשך (ישעיה סג) : ומכון . מלשון הכנה

חשמימה י״א בקריאה וסי׳ ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט נא השמימה . ויהלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה . קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן . ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה . ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח . לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה . ויפנו אנשי העי אחריהם . והמשאת החלה לעלות

וַיְבָרֶךְ אֵת כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וְכָל־קְהַל יִשְׂרָאֵל ג׳
עוֹמֵד׃ ד וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר ו׳ ומ״ל
דִּבֶּר בְּפִיו אֵת דָּוִיד אָבִי וּבְיָדָיו מִלֵּא לֵאמֹר׃ ל׳
ה מִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם ס״ר״פ בסיפרא
לֹא־בָחַרְתִּי בְעִיר מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לִבְנוֹת ל׳
בַּיִת לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם וְלֹא־בָחַרְתִּי בְאִישׁ לִהְיוֹת ל׳
נָגִיד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ ו וָאֶבְחַר בִּירוּשָׁלַ͏ִם לִהְיוֹת
שְׁמִי שָׁם וָאֶבְחַר בְּדָוִיד לִהְיוֹת עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃
ז וַיְהִי עִם־לְבַב דָּוִיד אָבִי לִבְנוֹת בַּיִת לְשֵׁם יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־דָּוִיד אָבִי
יַעַן אֲשֶׁר הָיָה עִם־לְבָבְךָ לִבְנוֹת בַּיִת לִשְׁמִי
הֱטִיבוֹתָ כִּי הָיָה עִם־לְבָבֶךָ׃ ט רַק אַתָּה לֹא ג׳ . ל׳ מ״ל
תִבְנֶה הַבָּיִת כִּי בִנְךָ הַיּוֹצֵא מֵחֲלָצֶיךָ הוּא־יִבְנֶה ס״פ מטע׳ בסוגלים בהון
הַבַּיִת לִשְׁמִי׃ י וַיָּקֶם יְהוָה אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר
דִּבֵּר וָאָקוּם תַּחַת דָּוִיד אָבִי וָאֵשֵׁב ׀ עַל־כִּסֵּא ס׳
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וָאֶבְנֶה הַבַּיִת לְשֵׁם
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ יא וָאָשִׂים שָׁם אֶת־הָאָרוֹן
אֲשֶׁר־שָׁם בְּרִית יְהוָה אֲשֶׁר כָּרַת עִם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יב וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל ז׳ בסיפ׳ וכל קרי׳ דכו׳ כמ״ד

וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו׃ יג כִּי־עָשָׂה שְׁלֹמֹה כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת
וַיִּתְּנֵהוּ בְּתוֹךְ הָעֲזָרָה חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ ל׳ ז׳ בסיפרא
אַמּוֹת רָחְבּוֹ וְאַמּוֹת שָׁלוֹשׁ קוֹמָתוֹ וַיַּעֲמֹד עָלָיו ל׳ וחד ויברך
וַיִּבְרַךְ עַל־בִּרְכָּיו נֶגֶד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל וַיִּפְרֹשׂ י״א . ג״א
כַּפָּיו הַשָּׁמָיְמָה׃ יד וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל ל׳
אֵין־כָּמוֹךָ אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ שֹׁמֵר הַבְּרִית
וְהַחֶסֶד לַעֲבָדֶיךָ הַהֹלְכִים לְפָנֶיךָ בְּכָל־לִבָּם׃
טו אֲשֶׁר שָׁמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ דָּוִיד אָבִי אֵת אֲשֶׁר־
דִּבַּרְתָּ לוֹ וַתְּדַבֵּר בְּפִיךָ וּבְיָדְךָ מִלֵּאתָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃
טז וְעַתָּה יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמֹר לְעַבְדְּךָ
דָוִיד אָבִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לּוֹ לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת
לְךָ אִישׁ מִלְּפָנַי יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל רַק אִם־ י״ב
יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ אֶת־דַּרְכָּם לָלֶכֶת בְּתוֹרָתִי כַּאֲשֶׁר
הָלַכְתָּ לְפָנָי׃ יז וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֵאָמֵן
דְּבָרְךָ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְדָוִיד׃ יח כִּי הַאֻמְנָם ד׳
יֵשֵׁב אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עַל־הָאָרֶץ הִנֵּה שָׁמַיִם ל׳ וחד הכי השמים
וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ אַף כִּי־הַבַּיִת הַזֶּה
אֲשֶׁר בָּנִיתִי׃ יט וּפָנִיתָ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־ ד׳
תְּחִנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל־הָרִנָּה וְאֶל־הַתְּפִלָּה

רד״ק

ונוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום הנבחר שנאמר בו אל המקום אשר יבחר ה׳ כי אם בזה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו בו וקראו ה׳ יראה ואמר בהר ה׳ יראה כי באותו הר יראה לדורות ודוד כשראה כי נעתר שם וירד ה׳ אש על עולותיו אש מן השמים ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל: (יג) כי עשה שלמה כיור נחשת. מלת כי הוא טעם למה שאמר נגד כל קהל ישראל. היאך הי׳ נגד כולם והיו רואים אותו כלם כי עשה כיור נחשת ועמד עליו: (יח) כי האמנם. הה״א פתוחה. כי הוא לתימה כלומר האמת הוא שישב אלהים עם האדם על הארץ זה לא יתכן להאמין כי אתה מתברך ומתעלה על הכל אין לך מקום שיכילך כי אתה מקום העולם ואין העולם מקומך. א״כ מה שבניתי הבית לך אינו אלא על דרך משל שיהיה רצונך וכבודך נמצא בבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה. ואע״פ שבכל מקום הוא רצונו אלא הצועק אליו בלב שלם לשמוע תפלתו בקש שלמה מלפני השם שיהא המקום הזה הנבחר מסייע

על הארץ. ל׳ תמיה וכי אפשר שיאמן אדם שישב אלהים על הארץ כי שמים ושמי השמים וגומר אלא מחמת חסד שגמלת לדוד אבי נצמחת שכינתך: אף כי הבית הזה אשר בניתי. ולמה בניתיו להתפלל לפני האלהים ולפנות הוא אל תפילתנו: (יט) לשמוע אל הרנה. א צעקה כמו (מלכים א׳ כ״ב) ותעבר הרנה במחנה ועל כרחך על צעקתם של כל אדם שהוא גם מפני צרתו אל יתפלל אלא בצעקתו בסתר כך חבור המקראות וסוף הענין מוכיח שאמר ואתה תשמע ממקום

רש״י

(ג) ויברך את כל קהל ישראל. ברכה האמורה בסוף הענין: (ד) אשר דבר בפיו. שיתן לו בן שיבנה לו בית: מלא. קיים דברו הטוב: (ה) מן היום אשר הוצאתי. שאף זה דברת אל אבי: (ו) ואבחר בירושלים. מוסב על לא בחרתי בעיר: ואבחר בדויד. מוסב על ולא בחרתי באיש: (ח) הטיבות כי היה עם לבבך. כלומר גם אני בוחר בבית אשר עלה בלבך לבנותו לשכן שמו שם כמו שאמר למעלה: (יב) ויפרש כפיו. היה לו לומר כך ויפרוש כפיו השמימה ויאמר וגו׳ אלא שמפסיק בינתים להודיע על מה עמד וכן במלכים (א׳ ח׳) ויפרוש כפיו השמימה ויאמר: (יג) כי עשה שלמה. מוסב על נגד כל קהל ישראל כלומר היאך היה גבוה מכולם להשמיע דבריו: ויעמוד עליו. ועתה יכולין לראותו כל ישראל ומשום שמפסיק הענין צריך לומר כבראשונה נגד כל קהל ישראל וכן ויפרוש כפיו השמימה: (יד) אין כמוך באלהים. ממה שאתה שומר הברית והחסד שאתה גוזר מן השמים לתת לאוהביך אתה מגניעו וגונז הברית והחסד לקיים הבטחתך בארץ: ההולכים לפניך. כמו שהלך דוד אבי וזה אשר שמרת לעבדך דוד בל׳ אמנת הבטחה: (יח) כי האמנם ישב אלהים את האדם ושמי השמים וגומר אלא מחמת חסד שגמלת לדוד אבי נצמחת שכינתך: אף כי תפילתנו: (יט) לשמוע אל הרנה. א צעקה כמו (מלכים א׳ כ״ב) ותעבר הרנה אלא בצעקתו בסתר כך חבור המקראות וסוף הענין מוכיח שאמר ואתה תשמע ממקום

מצודת ציון

הכנס: (ט) מחלציך. הם המתנים והוא כינוי לאבר המשגל על כי הוא סמוך להם: (י) ויקם. קיום: (יג) ויברך. ענין כריעה ולתוספת ביאור אמר על ברכיו: (טו) מלאת. ענין השלמה: (יז) יאמן. מל׳ האמנה וקיום: (יח) האמנם. אמנם הוא ענין אמת והיא בה״א התמיהה: יכלכלוך. ענין החזקה כמו שלשת אלפים יכיל (לעיל ד): אף כי. הוא ענין ק״ו וכ״ש ונכא

מצודת דוד

התפלה: עומד. כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד: ובידו מלא. בכח ידיו השליט דברו אשר דבר לאמר: (ה) לבנות בית. לבנות בה בית: (ח) הטיבות. טוב עשית בזה ולזכות תחשב כי ע״י באה ההכנה לצות עליו ולהכין הכל: (ט) רק אתה וגו׳. עם שתכין הכל: (יא) ואשים שם. בהבית הזה. אשר שם. בזה הארון: ברית ה׳. לוחות הברית אשר כרת ברית עם ישראל בעת שנתנם: (יב) ויפרוש כפיו. כדרך שואל החסד: (יג) כי עשה שלמה. בא לפרש איך היה נגד כל ישראל והיאך ראוהו הרחוקים ממנו ואמר כי עשה וכו׳: ויעמוד עליו. וראהו א״כ כולם: השמימה. למעלה כלפי השמים: (יד) שומר הברית. הגמול שהבטיח בברית: (טו) אשר שמרת. ר״ל אשר נראה לכל ששמרת לו הבטחתך אשר הבטחתו שאני אבנה הבית: ותדבר. כמו שדברת כן מלאת בכח ידך כאשר נראה היום: (טז) שמר וכו׳. ר״ל שמור גם ההבטחה ההיא אשר הבטחתו שאם זרעו ישמרו לא יופסק מהם המלוכה: (יז) יאמן דברך. ר״ל עשה דבר לשיהא נקרא שם הבית אשר בניתי בית ה׳: (יח) כי האמנם. האם אמת הדבר שישב אלהים עם האדם בבית הבנוי על הארץ בתמיה הלא שמים לא יכלכלוך ומכ״ש הבית וא״כ במה יהיה בית ה׳: (יט) ופנית. לזאת פנה גם אל תפלתי

מן העיר. ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה דמנוח. כי עשה שלמה דסיפרא. וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו וישאו קולם: י' פסו' כל כל ומלה חדא ביניהון וסי' נמסר בשפטים ריש סימן כ' ובנחמיה סימן י' וע"ש בנחמיה כה דכתיבנא: ידעו י"ב בקריאה וסי' למען ידעו דורתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל. ויאמר ירבעם לאשתו קומי נא והשתנית. יצרי פסל כלם תהו. למען ידעו ממזרח שמש את. לא ילמדו עוד איש את רעהו. ואטמא אתם במתנות׳ בהעביר כל. באו ימי הפקודה באו ימי השלום. כל תפלה כל תחנה

אשר עבדך מתפלל לפניך: כ להיות עיניך
סימן פתחות אל־הבית הזה יומם ולילה אל־המקום
ד' מ"ע אשר אמרת לשום שמך שם לשמוע אל־התפלה
אשר יתפלל עבדך אל־המקום הזה: כא ושמעת
אל־תחנוני עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו
אל־המקום הזה ואתה תשמע ממקום שבתך
מן־השמים ושמעת וסלחת: כב אם־יחטא איש
ב' ומלעיל ב' וחס' לרעהו ונשא־בו אלה להאלתו ובא אלה לפני
מזבחך בבית הזה: כג ואתה תשמע מן־השמים
ס' ועשית ושפטת את־עבדיך להשיב לרשע לתת
י"ד. ב' דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו:
כד ואם־ינגף עמך ישראל לפני אויב כי
יחטאו־לך ושבו והודו את־שמך והתפללו
והתחננו לפניך בבית הזה: כה ואתה תשמע מן־
ו'. ב' ח' חס' וח' מלא השמים וסלחת לחטאת עמך ישראל והשיבותם
י' חס' בנבי' אל־האדמה אשר־נתתה להם ולאבתיהם:
ו' ל' וחד בטע' שמים כו בהעצר השמים ולא־יהיה מטר כי יחטאו־
לך והתפללו אל־המקום הזה והודו את־שמך
י' מחטאתם ישובון כי תענם: כז ואתה תשמע
ו' השמים וסלחת לחטאת עבדיך ועמך ישראל
ב' כי תורם אל־הדרך הטובה אשר ילכו־בה ונתתה
ט"ו מטר על־ארצך אשר־נתתה לעמך לנחלה:
ל' כח רעב כי־יהיה בארץ דבר כי־יהיה שדפון
ל' וירקון ארבה וחסיל כי יהיה כי יצר־לו איביו
ל' בארץ שעריו כל־נגע וכל־מחלה: כט כל־תפלה
כל־תחנה אשר יהיה לכל־האדם ולכל עמך
י"ב ב'. ו' חס' ישראל אשר ידעו איש נגעו ומכאבו ופרש כפיו
אל־הבית הזה: ל ואתה תשמע מן־השמים מכון
ל"ב שבתך וסלחת ונתתה לאיש ככל־דרכיו אשר
תדע את־לבבו כי־אתה לבדך ידעת את־לבב
י'. ד' בני האדם: לא למען ייראוך ללכת בדרכיך כל־
ג' הימים אשר־הם חיים על־פני האדמה אשר
ב' ר"פ בכתובים נתתה לאבתינו: לב וגם אל־הנכרי אשר
לא־מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען

תולדות אהרן ואתה תשמע. (ברכות ח'): והתפללו. (שם ע"ב):

רשי

ממקום שבתך למדת שלא בגאו אלא לדעת כן להוריד בו שכינה כדי שישב על הארץ לשמוע ממכון שבתך אל התפלות שיתפללו בו: (כ) להיות עיניך פתוחות. בכל עת אשר יתפללו אליך: (כב) אם יחטא איש. מקרא זה על כל ישראל המחייב חברו שבועה אם באמת היא משביעו והנשבע נשבע לשקר אתה תשמע השמים ואם הדין עם הנשבע שבעל הדין מזקיקו על שבועה של חנם אף המשביעו קרוי רשע: (כג) ולהצדיק צדיק. שלא לענשו על השבועה שהרי באמת הוא נשבע ותוספתא דסוטה מפרש את אשר יחטא. בועל אשת איש. ונשא בו אלה. ויחייב בו אלה כשם שהמים בודקים אותה כך המים בודקין אותו: לפני מזבחך. כדכתיב (במדבר ה') והעמיד הכהן את האשה: לתת דרכו בראשו כדכתיב ונבתה בטנה (שם): ולהצדיק צדיק. דכתיב ונקתה ונזרעה זרע (שם): (כד) ואם ינגף עמך. ולא מפני שידך קצרה מלהושיע אלא דבר זה גורם כי יחטאו לך: ושבו והודו את שמך. פתרון והתוודו את עונם והאחרון מוכיח והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם: (כה) והשיבותם. והשב אותם אל האדמה כי כשנופלים ונגפים לפני אויביהם תופסים מהם שיבולים ומביאים אותם בשביה אל ארץ אחרת: (כו) בהעצר השמים. כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר (דברים יא): (כז) כי תורם אל הדרך. כמו שעשית כשהיה רעב בימי דוד ג' שנים (שמואל ב' כ"א) והורית ואמרת להם אל שאול ואל בית הדמים כמו כן תורם איזה חטא גורם להם על מה נעצרו השמים: (כח) כל נגע. פתרון הרי זכרתי לך דבר שדפון וירקון נגיפה אף בעצירת גשמים ומה עוד להרבות אלא כל נגע וכל מחלה כי יהיה והתפלל: (כט) ופרש כפיו אל הבית הזה. וזה שאמר כל תפלה וכל תחנה שיתפלל ויתחנן על זאת מכל אחד הדברים האלה: אשר ידעו איש נגעו. כלומר אם יתפלל על נגעו ועל מכאובו להסירו ממנו: (ל) וסלחת ונתת לאיש ככל דרכיו וגו'. לרשע כרשעתו ולצדיק כצדקתו שאם לא ישלם לרשע כפי רוע מעלליו יטיח דברים כלפי מעלה ויאמר אין אלהים (אז) יודע לבבו ויהיה חילול השם כמו כן תעשה לצדיק כצדקתו שתעשה לו כשיתפלל לפניך: (לא) למען ייראוך. וישוב הרשע מדרכו ולכך אני מתפלל לתת

רדק

מסייע בתפלה כאלו הבית הוא מלאך מליץ ותשמע תפלת כל המתפלל בבית הזה בקרוב יותר משיתפלל במקום אחר: (כב) ונשא בו אלה. אם יחייבנו הדיין שבועה מענין משאת מאומה שהוא לשון חוב: ובא אלה. פי' ובא הנשבע לקבל האלה לפני מזבחך בבית הזה: (כג) ושפטת. פירוש אע"פ שאתה מאריך לו שיכירו בני אדם כי המקום הנבחר הזה סייע במהירות העונש ויראו הבית הזה ויפחדו ממנו וכל זה הוא כבודך וגם שבורא טה כן שנאמר ומקדשי תיראו להרשיע לרשע ולהצדיק לצדיק איזה מהם שיהיה הרשע הנשבע לשקר או המשביעו בחנם והוא נשבע באמת כי העונש על המשביע: (כז) כי תורם אל הדרך הטובה. כלומר שתודיעם על איזה עון נעצרים השמים ותורם הדרך הטובה ונתת המטר: (כח) כל נגע וכל מחלה. פי' אעפ"י שזכרתי מצרכי עמך ישראל בפרט אשר יתפללו עליהם לפניך כן אני אומר על כל נגע ועל כל מחלה שיהיה להם כל תפלה וכל תחנה שיתפללו על אשר יהיה לכל האדם: (כט) ולכל עמך ישראל. כלומר בין ליחידים בין לרבים כל איש ואיש לפי נגעו ומכאובו שיתפלל אתה תשמע: (לא) למען ייראוך. כשיראו שתסלח להם בשובם אליך והתפללם אליך בבית הזה ידעו כי בעונם עון בא להם הנגע והמחלה ולא שהוא מקרה

מצודת דוד

תפילתי מה שאתפלל על עיקר כוונת תועלת הבית ובמה יקרא בית ה': (כ) להיות וכו'. וזהו תפילתי להיות עיניך וכו': אל המקום הזה. במקום הזה וכן ואל הארון (שמות כה) ומשפטו ובהארון: (כא) ושמעת וכו'. ר"ל כמו שאני מתפלל שתשמע תפלתי כן אני שואל לשמוע תפלת כל עמך: ואתה תשמע וכו'. ר"ל לא בתשב פה לשמוע כ"א התפלה העשוי פה ושמע אל השמים וקבל ברחמים ותסלח לעון המתפלל: (כב) איש לרעהו. בדבר ממון: ונשא בו אלה. ויחייב בו חוב שבועה להשביעו: ובא אלה. ר"ל וישבע לפני המזבח: (כג) להשיב לרשע. כגמולו ולהשיב דרכו בראשו אם הנשבע לשקר אם המשביע בחנם ולפי שאמר למעלה ושמעת וסלחת אמר על זה לא תסלח האויל והלל הבית עם השבועה: ולהצדיק צדיק. אם הנשבע באמת אם המשביע בצדק: (כד) כי יחטאו. כאשר יחטאו: (כה) והשיבותם. ר"ל כאשר יצאו עוד למלחמה לא יהיו עוד נגפים ללכת בשבי אבל ישובו לארצם: (כו) כי תענם. ישובו מחטאתם למען אשר תענם בעת הצרה ולא מאהבת המקום: (כז) ואתה תשמע. עם שלא שבו מאהבה: כי תורם. בזה תלמדם דרך הטובה לעשות מאהבה בראותם חסדי המקום: ונתתה. ולזה שלא משאלתם ומן המטר: (כח) רעב כי

מצודת ציון

(כב) ונשא. ענין חוב כמו כאשר נושא בו (ישעיה כד): אלה. קללת השבועה כמו בשבועת האלה (במדבר ה): (כו) בהעצר. ענין מניעה: תענם. מל' עניה והשבה: (כז) תורם. תלמדם כמו יורה דעה (ישעיה כח): (כח) שדפון. ענין לקות הזרע עד לא נגמר הבשול: ירקון. הכספת פני התבואה ונהפך למראה ירקון: וחסיל. מין ארבה: יצר. מל' מצור מהלה

דסיפרא. ואתה תשמע מן השמים בתרא דסיפרא. שיתה ה' מורה להם. למען ידעו דור אחרון. ויאמר צרינו לא ידעו: עתה כ"ה ר"פ בקריאה וסימ' עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים. עתה שמע בקלי איעצך ויהי. עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד. עתה לך והכית את עמלק. עתה רוץ נא לקראתה ואמר לה. עתה המבלעדי ה' דמלכים. עתה הנה בטחת לך דמלכים. עתה בוא כתבה על לוח. עתה אקום יאמר ה'. עתה נבראו ולא מאז. עתה הקץ עליך וכליתי. עתה ירחקו את זנותם. עתה מקרוב אשפוך חמתי

שמך הגדול וידך החזקה וזרועך הנטויה ובאו
והתפללו אל-הבית הזה: לג ואתה תשמע מן-
השמים ממכון שבתך ועשית ככל אשר-יקרא
אליך הנכרי למען ידעו כל-עמי הארץ את-
שמך וליראה אתך כעמך ישראל ולדעת כי-
שמך נקרא על-הבית הזה אשר בניתי:
לד כי-יצא עמך למלחמה על-איביו בדרך אשר
תשלחם והתפללו אליך דרך העיר הזאת אשר
בחרת בה והבית אשר-בניתי לשמך: לה ושמעת
מן-השמים את-תפלתם ואת-תחנתם ועשית
משפטם: לו כי יחטאו-לך כי אין אדם אשר
לא-יחטא ואנפת בם ונתתם לפני אויב ושבום
שוביהם אל-ארץ רחוקה או קרובה: לז והשיבו
אל-לבבם בארץ אשר נשבו-שם ושבו | והתחננו
אליך בארץ שבים לאמר חטאנו העוינו ורשענו:
לח ושבו אליך בכל-לבם ובכל-נפשם בארץ
שבים אשר-שבו אתם והתפללו דרך ארצם
אשר-נתתה לאבותם והעיר אשר בחרת ולבית
אשר-בניתי לשמך: לט ושמעת מן-השמים ממכון
שבתך את-תפלתם ואת-תחנתיהם ועשית
משפטם וסלחת לעמך אשר חטאו-לך: מ עתה
אלהי יהיו-נא עיניך פתחות ואזניך קשבות
לתפלת המקום הזה: מא ועתה קומה יהוה
אלהים לנוחך אתה וארון עזך כהניך יהוה
אלהים ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב:
מב יהוה אלהים אל-תשב פני משיחך זכרה
לחסדי דויד עבדך: ז א וככלות שלמה
להתפלל והאש ירדה מהשמים ותאכל העלה
והזבחים וכבוד יהוה מלא את-הבית: ב ולא-
יכלו הכהנים לבוא אל-בית יהוה כי-מלא
כבוד-יהוה את-בית יהוה: ג וכל | בני ישראל
ראים ברדת האש וכבוד יהוה על-הבית ויכרעו
אפים ארצה על-הרצפה וישתחוו והודות ליהוה
כי טוב כי לעולם חסדו: ד והמלך וכל-העם
זבחים זבח לפני יהוה: ה ויזבח המלך
שלמה את-זבח הבקר עשרים ושנים אלף וצאן
מאה ועשרים אלף ויחנכו את-בית האלהים המלך
וכל-העם: ו והכהנים על-משמרותם עמדים

תולדות אהרן ס' אלהים. מ"ק ט סנהד' קז שבת ל: וכל בני ישראל. שבועות יז:

רדק

מקרה ובעבור זה ייראוך. וכן טעם כי עמך הסליחה למען תורא: (מא) קומה ה' אלהים לנוחך. כלומר שיהיה זה בית נוחך ונוח ארון עזך לעולם וכהניך ילבשו תשועה שתרצה קרבנותם ותושיעם וכן חסידיך היושבים בביתך להתפלל לדעת דרכיך. או פי' וחסידיך הלוים שהיו משוררים במקדש: (מב) אל תשב פני משיחך. מכל מה שהתפללתי לך שתהיה תפלתי מקובלת לפניך: (ג) על הרצפה. על קרקע הבית וקראו רצפה לפי שהיה רצוף באבני שיש. וזכר כריעת אפים על הרצפה לפי שכריעת שלמה היתה על הכיור במקום שהיה עומד. והנה ג"כ כרעו אפים על הרצפה במקום שהיו שם: (ו) בהלל דוד בידם. כלי

רשי

לתת לו לאיש כדרכיו: (לג) ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. בישראל אני מתפלל לתת לו כדרכיו אבל לעו"ג ככל אשר יקרא לך לפי שישראל מכירין בהקב"ה ויודעין שהיכולת בידו לעשות אם אין תפלתו נשמעת תולה בעצמו בחטאיו ומפשפש במעשיו אבל העו"ג קורא תגר ואומר שמעתי שמעו בכל העולם ונתיגעתי בדרכים הרבה עד שבאתי והתפללתי במקום הזה ולא מצאתי בו ממש כשאר אלהות לפיכך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי: (לד) דרך העיר. פניהם לצד ירושלים: (לה) ועשית משפטם. נקמתם באויביהם ע"א צרכיהם דוגמא לעשות משפט עבדו (מלכים א' ח'): (לח) אשר בניתי לשמך. פתרון הבית הזה אשר בניתי כדי לגדל שמך כי אז כשתקבל תפלתם אז יתפללו לך בבית הזה או בכל מקום שהם ויפנו לביתך זה: (לט) ושמעת תפלתם. ועל זה יתגדל שמך בעולם: (מא) ועתה קומה ה'. שלא להטלטל כאשר עד עתה משילה לנוב ומנוב לגבעון: אתה וארון עזך. שלא יטלטל עוד מעתה: עזך. על שם כן קרוי עוזך על שעשה נפלאותיו ועזוזות בפלשתים וכן כתיב (לעיל ט"ז) בהודו לה' דרשו ה' ועזו ועוד אמרו רבותינו במסכת עבודת כוכבים וישרנה הפרות (שמואל א' ו') מה שירה אמרו הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו (תהלים צ"ח): ילבשו תשועה. מחמת שלא יטלטלו ממקום למקום כמו והיה צדק אזור מתניו (ישעיה י"א): וחסידיך ישמחו בטוב. ברוב טובות ומעשרות הניתן ללוים בשכר ששומרין את הארון ומשוררים לפניו: (מב) אל תשב פני משיחך. מלעשות טובה עמדי ואם לא למעני עשה למענך: (ו) והכהנים על משמרותם. כאשר חלקן דוד לכ"ד משמרות לשרת כל משמרה ומשמרה שבוע שלה והלוים כמו כן על כ"ד משמרות שלהם: להודות. בכלי שיר שהיו אומרים הודו לה' כי

מצודת ציון

מחלה. מל' חולי: (לב) הנטויה. מלשון הטיה: (לו) ואנפת. ענין כעס כמו כי אנפת בי (שם יב): ושבום. מלשון שביה: (לז) והשיבו. מל' השבה: נשבו שם. מל' שבים: (מ) קשובות. ענין שמיעה כמו ואין קשב (מ"א יח): עזך

מצודת דוד

יהיה. מסבות אחרות לא מעצירת המטר: בדפון וכו'. והרעב מוכן לבא: כי יצר לו. כשיבא אויב לצור עליו בארצו ובשעריו: כל נגע. או כל מיני נגע ומחלה אשר יבוא בו: (כט) לכל האדם. בין לאיש יחידי בין לכל עמך: אשר ידעו. אשר יכיר בנגע לבבו לדעת שבא המכאוב בעבור נגע העון: (ל) ככל דרכיו. כפי כל הדרכים ששאל: אשר תדע. וזה לאיש אשר תדע את לבבו שלם עמך: (לא) למען ייראוך. בראותם שעם התפלה והתשובה הלכה לה הצרה ידעו שיד ה' עשתה: (לב) למען שמך. בעבור פרסום שמך: (לד) אשר תשלחם. כי אין יוצאים במלחמה טרם ישאלו בה': דרך העיר. כי בהיותם בדרך לא יוכלו לבא לבית ה' להתפלל בה ולזה אמר אף כשיכוונו בתוך תפלתם הפנימה דרך העיר והבית: (לה) ועשית משפטם. לנקום נקמתם מיד העובדי כוכבים: (לו) כי אין אדם וכו'. ר"ל אם אין בהם אדם אשר לא יחטא בכדי להגן הוא על כולם ואז בודאי תאנף בם: (לח) דרך ארצם. כי בהיותם בארץ העובדי כוכבים תהיה הכוונה שמעבור התפלה דרך ארצם והעיר והבית: (לט) ועשית משפטם. לנקום מהעובדי כוכבים למען יכירו שלא טוב בעיני ה' הכבדת עולם על ישראל: (מא) קומה ה'. קום ממקומך להשרות השכינה במקום המנוחה והיא בית קה"ק: ילבשו תשועה. ר"ל תשועתך יקיפם מסביב כבגד יעטה: בטוב. בהטובה הבאה ממך: (מב) אל תשב וכו'. ר"ל אל תשב פני ריקם לבל לקבל תפלתי: לחסדי דוד. למעשה החסד שעשה דוד אבי ובעבורו אל תשב פני ריקם: (א) וכבוד ה' וגו'. ר"ל שכן היה מלא כאשר היה קודם ירידת האש מעת שיצאו הכהנים מן הקדש והתהילו להרים קול וכו' כמ"ש למעלה: (ג) והודות לה'. אמרו הודות לה' את ההלול האמור בה כי טוב וכו' והוא הלל הגדול: (ו) על משמרותם. כל משמרה במקום מיוחד: להודות לה'. ר"ל עמדו בכלי

עליך דיחזקאל. עתה יחרדו האיין. עתה התגודדי בת גדוד. עתה למה תריעי ריע. עתה תנו לבבכם ונפשיכם דד״ה. עתה עיני יהיו פתוחו ג. עתה אלהי יהיו נא עיניך. עתה ה׳ אלהים יאמן דברך. עתה חכמה ומדע תן לי. עתה אל תקשו לבבכם. עתה בני יהי אלהים עמך. עתה עם לבבי לכרות ברית. עתה ידעתי כי הושיע ה׳ את משיחו. הקדשתי ו׳ בקריאה וסי׳ כי לי כל בכור בבני ישראל באדם ובבהמה ביום. וחברו כי לי כל בכור ביום הכתי כל בכור. הקדשתי את הכסף דמיכה. את הבית הזה. וחברו ואת

וְהַלְוִיִּם בִּכְלֵי־שִׁיר יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִיד הַמֶּלֶךְ
לְהֹדוֹת לַיהוָה כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ בְּהַלֵּל דָּוִיד בְּיָדָם
וְהַכֹּהֲנִים מַחְצְצִרִים נֶגְדָּם וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹמְדִים׃ יתיר נ׳ ט׳ מלנעו׳ פסו׳ בסיפרה
ז וַיְקַדֵּשׁ שְׁלֹמֹה אֶת־תּוֹךְ הֶחָצֵר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵית־
יְהוָה כִּי־עָשָׂה שָׁם הָעֹלוֹת וְאֵת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים
כִּי־מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־עָשָׂה שְׁלֹמֹה לֹא יָכוֹל ד׳
לְהָכִיל אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַחֲלָבִים׃ ה׳
ח וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת־הֶחָג בָּעֵת הַהִיא שִׁבְעַת יָמִים
וְכָל־יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מְאֹד מִלְּבוֹא חֲמָת ט׳ מלנעו׳ פסו׳ בסיפרה
עַד־נַחַל מִצְרָיִם׃ ט וַיַּעֲשׂוּ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצָרֶת ל׳
כִּי ׀ חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שִׁבְעַת יָמִים וְהֶחָג שִׁבְעַת
יָמִים׃ י וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
שִׁלַּח אֶת־הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב ג׳ ומ״ל
עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה ב׳ ונקמתני ה׳
וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ יא וַיְכַל שְׁלֹמֹה אֶת־בֵּית יְהוָה ו׳
וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־הַבָּא עַל־לֵב שְׁלֹמֹה

ל״ט ב׳ לַעֲשׂוֹת בְּבֵית־יְהוָה וּבְבֵיתוֹ הִצְלִיחַ׃ יב וַיֵּרָא
יְהוָה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ שָׁמַעְתִּי אֶת־
ל׳ תְּפִלָּתֶךָ וּבָחַרְתִּי בַּמָּקוֹם הַזֶּה לִי לְבֵית זָבַח׃ יג הֵן
ה׳ אֶעֱצֹר הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהֵן־אֲצַוֶּה עַל־
י״ג מ״ל. ט׳ חָגָב לֶאֱכוֹל הָאָרֶץ וְאִם־אֲשַׁלַּח דֶּבֶר בְּעַמִּי׃
ל׳. ל׳ יד וְיִכָּנְעוּ עַמִּי אֲשֶׁר נִקְרָא־שְׁמִי עֲלֵיהֶם וְיִתְפַּלְלוּ
ג׳. ה׳ רפין וִיבַקְשׁוּ פָנַי וְיָשֻׁבוּ מִדַּרְכֵיהֶם הָרָעִים וַאֲנִי אֶשְׁמַע
ג׳ מִן־הַשָּׁמַיִם וְאֶסְלַח לְחַטָּאתָם וְאֶרְפָּא אֶת־אַרְצָם׃
כ״ס ל׳ ר״פ טו עַתָּה עֵינַי יִהְיוּ פְתֻחוֹת וְאָזְנַי קַשֻּׁבוֹת לִתְפִלַּת
הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ טז וְעַתָּה בָּחַרְתִּי וְהִקְדַּשְׁתִּי אֶת־
הַבַּיִת הַזֶּה לִהְיוֹת שְׁמִי שָׁם עַד־עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי
וְלִבִּי שָׁם כָּל־הַיָּמִים׃ יז וְאַתָּה אִם־תֵּלֵךְ לְפָנַי
ט״ו כַּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר
ב׳ צִוִּיתִיךָ וְחֻקַּי וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמוֹר׃ יח וַהֲקִימוֹתִי
ד׳ מ״ל ג׳ מ״ל אֵת כִּסֵּא מַלְכוּתֶךָ כַּאֲשֶׁר כָּרַתִּי לְדָוִיד אָבִיךָ
י״ד מ״ל לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל׃ יט וְאִם־

תולדות אהרן כי חנכת המזבח. (מ״ק פ) : וביום עשרים. מ״ק ט :

רשי

כי טוב כי לעולם חסדו: בהלל דויד. הכלי שיר שהיו אומרין בו הלל של דוד וההודיות בידם של לוים: והכהנים מחצרים נגדם. שעליהם לשורר בחצוצרות שנאמר ובני אהרן הכהנים יתקעו וגו׳ (מדבר י׳): (ז) ויקדש שלמה את תוך החצר. רבותינו חולקין בדבר זה (זבחים נ״ט) רבי יהודה אומר קדש את רצפת העזרה בקדושת מזבח להקטיר על הרצפה כי מזבח הנחשת קטן מהכיל שרבו קרבנות להביא אמר לו רבי יוסי והלא כבר נאמר (לעיל ב׳ ח׳) אלף עולות יעלה שלמה על מזבח שעשה משה וכשאתה מגיע לחשבון אמות ומנין עולות תמצא שזה של אבנים גדול משל משה שהמזבח של משה מקום מערכתו אמה על אמה ושל שלמה מקום מערכתו כ״ד על כ״ד הרי של שלמה חמשה מאות ושבעים ושש כשל משה א״כ מה הוא קדש המלך את תוך החצר שקבע בו מזבח של אבנים מחובר ברצפה: לא יכול להכיל. בשל משה הוא אומר כאדם האומר ננס פלוני ופסול לעבודה: (ח) מלבוא חמת. שהוא בצפון של ארץ ישראל: עד נחל מצרים. שהיא כנגדו כמפורש באלה מסעי: (י) וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם. שהוא ט׳ לחנוכת הבית ובמלכים (א׳ ח׳) כתוב וביום השמיני שהוא כ״ב לחדש פתרון ביום ח׳ נתן להם רשות לילך לאחר החג ולמחר כשיצא החג אז הלכו כולם יחד. ע״א ביום ח׳ נתן להם רשות ושלח אותם היושבים בתוך תחום שבת וכל מי שירצה ליסע ולילך באותו היום באותו התחום ולמחר שלח כל העם כולו ובב״ר מפרש נטלו רשות ממנו והמתינו עוד שם יום אחד וחזרו ונטלו רשות עוד למחר פעם שניה לכך נאמר ביום כ״ג בחדש: שמחים וטובי לב וגו׳ לדויד ולשלמה. כי מה שדבר בפיו (לעיל כ״ח) בנך שלמה הוא יבנה בית לשמי מלא בידו שנתן לו בן יושב על כסאו שבנה הבית לשם ה׳ ובב״ר מפרש א״ר לוי כתיב כי הטובה וגו׳ שמחים מוסב על אשר אמר ה׳ לדוד שקיים מה שנדר לשלמה שבחר בו מכל אחיו כי חכם הוא: ולישראל עמו. כדכתיב במלכים (א׳ ח׳) לא נפל דבר אחד וגו׳. ע״א ולישראל עמו שהיה להם מושל שהיו יושבין בבטחון ובהשקט כדכתיב וישב יהודה וישראל וגו׳ (שם ה׳): (יב) וירא ה׳ אל שלמה בלילה. בחזיון לילה: שמעתי את תפלתך. בלשון שאמר שלמה ושמעת השיב הקב״ה שמעתי תפלתך הוא התפלל בהעצר השמים השיב הקב״ה הן אעצור. הוא התפלל רעב והרבה והקב״ה משיבו והן אצוה על חגב. הוא התפלל על דבר והקב״ה משיבו ואם אשלח דבר בעמי: ויכנעו עמי. במה שיתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים הרי ג׳ כנגד ג׳: (יג) הן אעצור והן אצוה ואם אשלח. כנגד ג׳ תפילות ואני אשמע ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם: (טז) והיו עיני ולבי. תרגם יונתן

רדק

כלי שיר שעשה דוד להלל. או פי׳ בהלל דוד שהיו אומרים המזמורים שעשה דוד ופי׳ בידם כי על פי ניגון הכלים היו נאמרים: (ז) ויקדש שלמה את תוך החצר. נחלקו רז״ל בדבר זה יש אומר כי רצפת העזרה קדש לעשות בו העולות כמו על המזבח לצורך שעה לרוב העולות. וי״א כי בנה שם מזבח לצורך שעה: (ט) כי חנכת המזבח עשו שבעת ימים. ארז״ל שאכלו ביום הכפורים כי שבעת ימים קודם חג הסכות יום הכפורי׳ בכללם. והחנכה היתה שמחה בזבחי שלמים במאכל ובמשתה ולא נחשב להם לעון שיצאה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי עולם הבא: (י) וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם. ובספר מלכים אומר ביום השמיני שלח את העם והוא עשרים ושנים לחודש. פי׳ רז״ל כי ביום השביעי נטלו רשות ממנו ולא נסעו אותו היום לפי שהיה חג ולמחר שהוא כ״ג לחדש שנסעו חזרו ונטלו רשות ממנו: (יט) ואם תשובון אתם. פי׳ אתם

מצודת דוד

בכלי שיר להודות לה׳ בהלול האמור בה כי לעולם חסדו: בהלל דוד בידם. ר״ל בידם היה כלי שיר שעשה דוד להלל בם והוא כפל ענין במ״ש: מחצרים. תקעו בחצוצרות: נגדם. מול הלוים: עומדים. לשמוע ההלול: (ז) את תוך החצר. רצפת חצר הכהנים קדש בקדושת המזבח כי עשה וכו׳: מזבח הנחשת. ר״ל מזבח אבנים תחת מזבח נחשת שעשה משה במדבר: לא יכול להכיל את. מרבית הקרבנות: (ח) ויעש וכו׳. ר״ל מלבד ימי החנוך הרבו עוד להביא קרבנות בימי החג בעבור חנוכת הבית: מלבוא חמת. מן המקום שבאים בה לחמת והיא בפאת הצפוני עד נחל מצרים שהיא בפאת הדרומי: (ט) כי חנוכת המזבח. ר״ל כאשר השלימו לעשות שבעת ימי חנוכה ושבעת ימי החג עשו עצרת כמשפט התורה: (י) וביום עשרים ושלשה. הוא יום המחרת מן יום שמיני העצרת: לדויד. שקיים לו הבטחתו אשר בנו היושב על כסאו בנה הבית: ולישראל עמו. על כי ראו אשר שרתה השכינה בהבית הבנוי: (יא) ואת כל הבא וכו׳. את כל מה שחשב לעשות עשה והצליח: (יב) לבית זבח. להיות לי בית זבח: (יג) הן אעצור וכו׳. ר״ל כל צרה שתבוא בהם הן עצירת הגשמים מן המטר הן שילוח החגב וכו׳: (יד) ויכנעו. וכאשר יכנעו עמי וכו׳ ואני אשמע. אז אני אשמע וכו׳: (טו) לתפלת המקום הזה. אל התפלה אשר יתפללו במקום הזה: (טז) עד עולם. לא אסירה עוד שכינתי במקום

מצודת ציון

(מא) עזך. ענין חוזק: ז (ז) הרצפה. הקרקע המרוצפת במלוא אבנים וכן על רצפת בהט ושש (אסתר א׳): (ט) חנכת. התחלת הדבר נקרא בשם חנוך ולזה קרוי החנוך בלשון חנוכה: (ז) להכיל. להחזיק. (יג) אעצור. ענין מניעה: חגב. מין ארבה: (טו) קשבות. שומעות ונתפקחים

הבית אשר הקדשתי לשמי. וחברו ואת הבית הזה אשר הקדשתי לשמי דסיפרא. וחד בחרתי והקדשתי דסיפרא: ואת ערי ז' בקריאה וסימ' ואת כלי המסכנות דמלכים ב' בפסוק. ואת בעלת דד"ה בתרא דפסוק. ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים. ואת ערי יהודה אתן. הנני מצוה נאם יי. לא תרחם את ירושלים: ואת בת ה' דסמי' ואת בת היענה

תשובון אתם ועזבתם חקותי ומצותי אשר
נתתי לפניכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים
והשתחויתם להם: כ ונתשתים מעל אדמתי
אשר־נתתי להם ואת־הבית הזה אשר־הקדשתי
לשמי אשליך מעל פני ואתננו למשל ולשנינה
בכל־העמים: כא והבית הזה אשר־היה עליון
לכל־עבר עליו ישם ואמר במה עשה יהוה ככה
לארץ הזאת ולבית הזה: כב ואמרו על אשר
עזבו את־יהוה | אלהי אבתיהם אשר הוציאם
מארץ מצרים ויחזיקו באלהים אחרים וישתחוו
להם ויעבדום על־כן הביא עליהם את כל־הרעה
הזאת: ח א ויהי מקץ | עשרים שנה אשר
בנה שלמה את־בית יהוה ואת־ביתו: ב והערים
אשר נתן חורם לשלמה בנה שלמה אתם ויושב
שם את־בני ישראל: ג וילך שלמה חמת צובה
ויחזק עליה: ד ויבן את־תדמר במדבר ואת
כל־ערי המסכנות אשר בנה בחמת: ה ויבן
את־בית חורון העליון ואת־בית חורון התחתון
ערי מצור חומות דלתים ובריח: ו ואת־בעלת
ואת כל־ערי המסכנות אשר־היו לשלמה ואת
כל־ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת | כל־חשק
שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון
ובכל ארץ ממשלתו: ז כל־העם הנותר מן־
החתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אשר לא
מישראל המה: ח מן־בניהם אשר נותרו אחריהם
בארץ אשר לא־כלום בני ישראל ויעלם שלמה
למס עד היום הזה: ט ומן־בני ישראל אשר
לא־נתן שלמה לעבדים למלאכתו כי־המה
אנשי מלחמה ושרי שלישיו ושרי רכבו
ופרשיו: י ואלה שרי הנציבים אשר־למלך
שלמה חמשים ומאתים הרדים בעם: יא ואת־
בת־פרעה העלה שלמה מעיר דויד לבית אשר

תולדות אהרן ויבן את תדמר. זוכר פנחס:

רדק

אתם לישראל: (כא) אשר היה עליון לכל עובר. פי' שהיה עליון ונפלא בעיני כל עובר בחרבנו ישום וישרוק העובר עליו: (ב) והערים אשר נתן חורם לשלמה. ובספר מלכים אומר כי שלמה נתן לחורם עשרים עיר בארץ הגליל ואינו אומר שנתן לשלמה אלא עצי ארזים ועצי ברושים וזהב. יתכן לפרש כי נתן חורם לשלמה ערים בארצו. והושיב שם בני ישראל כדי להתחזק בהם ושלמה ג"כ נתן לחורם ערים בגליל וזה היה לחזק הברית ביניהם וזכר במלכים מה שנתן שלמה לחירם וזכר בזה הספר מה שנתן חירם לשלמה: (ג) ויחזק עליה. עד שכבש אותה: (י) ואלה שרי הנצבים אשר למלך שלמה חמשים ומאתים הרודים בעם. ובספר מלכים הוא אומר חמשים וחמש מאות. השלש מאות היו מהגרים שהיו נציבים על שלשת אלפים ושלש מאות כמו שכתבנו למעלה ואלו המאתי' והחמשים היו מישראל שהיו נציבים על אותם השלש מאות גרים שהיו נציבים על השאר. ובספר מלכים מנה כל הנציבים כאחד ישראל וגרים והיו חמשים וחמש מאות ובזה הספר לא מנה נציבי הגרים כי אם נציבי ישראל כי נציבי הגרים מנאם בכלל שאר הגרים שאמר שלשת אלפים ושש מאות ועושי המלאכה לא היו אלא שלשת אלפים ושלש מאות כמו שאומר בספר מלכים הנה השלש מאות הם הנציבים

רשי

יונתן ותהי שכינתי שריא ביה אם רעותי מתעבדא תמן כל יומיל. והיו עיני שם אם לבי וחפצי שם: (כ) אשליך מעל פני. כתנאי שביני וביניכם ואם לא תשמעו לי (ויקרא כ"ו) מה נאמר והשימותי את מקדשיכם: ואתננו למשל ולשנינה. כענין שמושלים משל על מי שאירע לו דבר פגע: ולשנינה. כמו (דברים ו') ושננתם לבניך ותתניון לשון סיפור רעות וכן תרגום ויספר ואשתעי ולשועי: (כא) לכל עובר עליו ישום. כלומר יחרב הבית ואז כל עובר עליו ישום כמו (איוב י"ח) על יומו נשמו אחרונים: במה עשה ה'. כמו 'על מה עשה ה' (דברים כ"ט) וכן כתיב (במלכים א' ט'): (א) ויהי מקץ עשרים שנה. פתרון מקץ עשרים שנה שנגמר כל הבנין של בית ה' שבע שנים ואת ביתו י"ג שנים כדכתיב במלכים (שם ו): (ד) ויבן את תדמור במדבר. (ובמלכים א' ט') כתיב את תמור ותדמור קרינן וזה ששנינו ביבמות אין מקבלים גרים מן התרמודים ובב"ר בפרשת עקידה מפרש שעזרו לשונאיהם של ישראל ולפי שהמירו עצמם ונתחלפו לרעה בסוף על כן נכתב במלכים תמור לשון תמורה שהיה להם לעשות לישראל חסד שעשה עמהם שלמה שבנה להם כרך תדמור ומשום שלמה לא נכתב כאן תמור אלא תדמור כלומר עיר חשובה הכל לכבוד שלמה שאין כבוד שלמה לומר כאן הוא בנה כרך שמרדו בו וקלקלו בו, ועל כן כתב תדמור ולא תמור: (ה) ערי מצור. לפי שהיו עומדים על התחום הוצרכו חוזק כל כך: (ט) למלאכתו. למלאכת בניינו למה כי הגרים למלאכתו ולא אנשי ישראל לפי כי ישראל המה אנשי חיל ואנשי מלחמה ושרי רכבו ופרשיו: (י) חמשים ומאתים. ובמלכים (א ט) חמשים וחמש מאות אלא זה וזה אחד היא שמחסר לשם ג' מאות ושנה ומנה אותם שוב שהרי שם כתוב למעלה לבד משרי הנצבים וגו' שלשת אלפים ושלש מאות הרודים וכאן כתיב לעיל שלשת אלפים ושש מאות כמצא מה שחסר בפסוק אחד הוסיף בפסוק אחר ומחלקם בשביל שהג' מאות היתרים גרים היו והיו ממונים על אותן ג' אלפים וג' מאות הרודים על ע' אלף נשא סבל ופ' אלף חצב בהר ואלו חמשים ומאתים הנאמר כאן ישראלים היו ממונים על אותם ג' מאות גרים: (יח) העלה שלמה מעיר דוד. היא ציון שהושיבה בעיר דוד כשלקחה והיתה שם עד כלותו לבנות

מצודת ציון

(כ) ונתשתים. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א): ולשנינה. ענין התמדת הדבור כמו ושננתם לבניך (דברים ו): (כא) ישום. ענין תמהון כמו ישום וישרוק (ירמיה יט): ח (ס) ערי המסכנות. ערי אוצרות וכן ויבן ערי מסכנות (שמות א): (ס) ערי מצור. ערי מבצר נקראת ערי מצור על כי אין לבוא בהן כ"א יצורו עליהן מסביב לבלתי תת יוצא ובא להביא מזון ומים: (ו) חשק. ענין תאוה: ובלבנון. כן שם היער: (ח) כלום. מלשון כליון: (ט) שלישיו. גבוריו: (י) הנצבים. הממונים כמו נציב פלשתים (ש"א י"ג): הרודים. ענין ממשלה כמו רדה בקרב

מצודת דוד

במקום אחר: עיני ולבי. ר"ל השגחתי: (יח) והקמותי. להיות מתקיים לעולם לזרעך אחריך: לך. ר"ל מזרעך: (יט) אתם. על ישראל בכללם יאמר: אשליך. ר"ל אמאס בם: למשל. מחורבן הבית יביאו למשל על חרבנות אחרות: (כא) היה עליון. שהיה קודם החרבן עליון במעלה לכל עיני העובר עליו עתה בחורבנו ישום כל אחד על גודל החורבן: במה. בעבור מה: (כב) ואמרו. המשיבים יאמרו: הביא. ה' אלהי אבותיכם האמור למעלה: ח (א) אשר בנה. ר"ל אשר השלים הבנין: (ב) והערים. ר"ל ואחר שבנה הערים וגו': והושיב שם וגו'. (ובמ"א לא הוזכר מן הערים שנתן חירם לשלמה כ"א מן הערים שנתן שלמה לחירם וכן דרך המקרא מה שסתם זה גלה זה): (ג) וילך. אחר כל המעשים האלו הלך למלחמה על חמת צובה ונתגבר עליה וכבשה: (ד) ויבן. ואח"ז בנה תדמור וכל ערי המסכנות וגו' כי בעוד בונה בית ה' וביתו לא נתעסק בזה: (ה) ויבן את בית חורון וגו'. אף שנאמר (בדה"א) אשר שארה מבנות אפרים בנתה הערים ההם כי יתכן אשר נחרבו וחזר שלמה ובנאם אז שבנאם להיות ערי מבצר מוקפות חומה וגו': (ו) כל ערי המסכנות. מלבד מה שבנה בחמת: ואת כל ערי וגו'. ר"ל כל הדברים האלה בנאם אחר כלות בנין בית ה' וביתו: (ח) למס. ר"ל למס עובד לבטח את הבנינים האמורים: עד היום הזה. ר"ל עד כלות כל הבנינים: (ס) ומן בני ישראל אשר וגו'. ר"ל אבל מן בני ישראל הם אשר לא נתן וגו': (י) ואלה שרי

ואת התחמם דתורת כהנים . וחברו דמתן תורה . את בת בנה ואת בת בתה לא תקח . והמלך שלמה אהב נשים נכריות . העלה שלמה מעיר דוד דסיפרא : דויד איש האלהים ג' וסימ' נמסר בנחמיה סימן י"ב : ולא סרו ב' וסי' וישרנה הפרות . ממצות המלך : אופירה ג' בקריאה וסימ' ויבאו אופירה דמלכים . יהושפט עשה אניות . וישלח לו חירם ביד עבדיו : מאכל ד' פתחין בקריאה וסי' ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה . ומאכל שלחנו דסיפרא . וחברו דמלכים . ונפשו מאכל תאוה . וסי' בלשון ארמי

בְּנָה־לָהּ כִּי אָמַר לֹא־תֵשֵׁב אִשָּׁה לִי בְּבֵית דָּוִיד
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כִּי־קֹדֶשׁ הֵמָּה אֲשֶׁר־בָּאָה אֲלֵיהֶם ב'
אֲרוֹן יְהוָה׃ יב אָז הֶעֱלָה שְׁלֹמֹה עֹלוֹת לַיהוָה כ"ו
עַל מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר בָּנָה לִפְנֵי הָאוּלָם׃ יג וּבִדְבַר־
יוֹם בְּיוֹם לְהַעֲלוֹת כְּמִצְוַת מֹשֶׁה לַשַּׁבָּתוֹת
וְלֶחֳדָשִׁים וְלַמּוֹעֲדוֹת שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה בְּחַג ל' ומלא
הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת׃ יד וַיַּעֲמֵד
כְּמִשְׁפַּט דָּוִיד־אָבִיו אֶת־מַחְלְקוֹת הַכֹּהֲנִים עַל־ ב'
עֲבֹדָתָם וְהַלְוִיִּם עַל־מִשְׁמְרוֹתָם לְהַלֵּל וּלְשָׁרֵת
נֶגֶד הַכֹּהֲנִים לִדְבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ וְהַשּׁוֹעֲרִים ל'.ג'
בְּמַחְלְקוֹתָם לְשַׁעַר וָשָׁעַר כִּי כֵן מִצְוַת דָּוִיד אִישׁ־ ג'.ג'
הָאֱלֹהִים׃ טו וְלֹא סָרוּ מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עַל־הַכֹּהֲנִים כ'. ד
וְהַלְוִיִּם לְכָל־דָּבָר וְלָאֹצָרוֹת׃ טז וַתִּכֹּן כָּל־מְלֶאכֶת ד' וחס' ב' חס'
שְׁלֹמֹה עַד־הַיּוֹם מוּסַד בֵּית־יְהוָה וְעַד־כְּלֹתוֹ י"ד פסוקים עד ועד.
שָׁלֵם בֵּית יְהוָה׃ יז אָז הָלַךְ שְׁלֹמֹה לְעֶצְיוֹן־ ט' חס' כוז
גֶּבֶר וְאֶל־אֵילוֹת עַל־שְׂפַת הַיָּם בְּאֶרֶץ אֱדוֹם׃

יתיר ו' יח וַיִּשְׁלַח־לוֹ חוּרָם בְּיַד־עֲבָדָיו אֳנִיּוֹת וַעֲבָדִים
ג' וחד ידעי הים.ג' מ"ל יוֹדְעֵי יָם וַיָּבֹאוּ עִם־עַבְדֵי שְׁלֹמֹה אוֹפִירָה וַיִּקְחוּ
ל"ז מִשָּׁם אַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים כִּכַּר זָהָב וַיָּבִיאוּ
אֶל־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה׃ ט א וּמַלְכַּת־שְׁבָא
ס' כל כתו' מ"ל כמ"ב שָׁמְעָה אֶת־שֵׁמַע שְׁלֹמֹה וַתָּבוֹא לְנַסּוֹת אֶת־
שְׁלֹמֹה בְחִידוֹת בִּירוּשָׁלִַם בְּחַיִל כָּבֵד מְאֹד
וּגְמַלִּים נֹשְׂאִים בְּשָׂמִים וְזָהָב לָרֹב וְאֶבֶן יְקָרָה
וַתָּבוֹא אֶל־שְׁלֹמֹה וַתְּדַבֵּר עִמּוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
הָיָה עִם־לְבָבָהּ׃ ב וַיַּגֶּד־לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת־כָּל־
ל'.ג' בטעס דְּבָרֶיהָ וְלֹא־נֶעְלַם דָּבָר מִשְּׁלֹמֹה אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד
לָהּ׃ ג וַתֵּרֶא מַלְכַּת־שְׁבָא אֵת חָכְמַת שְׁלֹמֹה
ב' וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה׃ ד וּמַאֲכַל שֻׁלְחָנוֹ וּמוֹשַׁב
עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מְשָׁרְתָיו וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם וּמַשְׁקָיו
כ"ס וּמַלְבּוּשֵׁיהֶם וַעֲלִיָּתוֹ אֲשֶׁר יַעֲלֶה בֵּית יְהוָה וְלֹא־
הָיָה עוֹד בָּהּ רוּחַ׃ ה וַתֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ אֱמֶת
הַדָּבָר אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּאַרְצִי עַל־דְּבָרֶיךָ וְעַל־

רשי

לבנות את ביתו : כי קדש המה. כל העיר וכל הבתים : אשר באה אליהם . לפי שבאה אליהם ארון ה' באה לשון נקבה דוגמא (שמואל א ד) וארון בית ה' נלקחה : (יב) על מזבח ה'. זה מזבח הנחשת שבנה שלמה וי"מ מזבח הנחשת שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת שבנה משה ותימה בדבר שהרי כתיב (מלכים ב' י"ז) ואת עולת כל עם וכל דם עולה וגו' יהיה לבקר כלומר מזבח הנחשת שהיה שם קודם לכן יהיה לי לבקר מכלל שהמזבח היה של נחושת : (טז) עד היום מוסד בית. מיום הוסדו עד כלותו : (א) לנסות את שלמה. אם אמת מה ששמעה מחכמתו ובאה לנסותו : בחידות. כמו (שופטים יד) אחודה נא לכם חידה דשמשון : (ב) ולא נעלם דבר. כיון שראתה שהגיד לה הכל לא נעלם דבר ממה ששאלה אשר הגיד לה אז הודתה על השמועה כי אמת שמעה ובתרגום מגלת אסתר שם כתובים קצת מן החידות אשר שאלתו : (ד) ומאכל שלחנו. ברבורים ומיני מעדנים העולים על שלחנו לרב : ומושב עבדיו. שכל אחד ואחד היה מכיר את מקומו כשהיו יושבים על השולחן ורואי פני המלך תדיר לא היה א' רשאי לישב במקום חבירו כל ימי חייו : ומעמד משרתיו. כל אחד ואחד היה מחזיק במעמד שלו ובשירות שלו ולא היה משנה למחר : ומלבושיהם. לא כמלבושיהם שהם לבושים היום לובשים למחר : ומשקיו. רוב משקיו : ועליתו. מסלות עליותיו אשר יעלה עליהם מביתו לבית ה' : ולא היה עוד בה רוח. שהיתה סבורה שאין חכמה בכל המלכיות כי אם בארצה וכמו חכמיה כי ארצה במזרח ולפיכך הם חכמים ביותר לפי שמסתכלין במזלות כדאיתא בפרק קמא דראש השנה לדידן מכסי סיהרא י"ח טעו' דארץ ישראל במערב בבל וזהו שכתוב ותרב חכמת שלמה מכל חכמת בני קדם שהם היו במזרח כדכתיב ויהי בנסע' מקדם (בראשית י"א) ומכל חכמת מצרים שהיו מכשפים חרטומים ואשפים וחכם היה בטוי"ר כך כתיב בפסיקתא

רדק

הגליבים : (יא) בבית דוד. דרך כלל ר"ל בבתי דוד : כי קדש המה. ואף על פי שלא היה הארון כי אם באחד מהבתים המקודש לו אעפ"כ חשב כל הבתים המקודשים כיון שנכנס שם הארון ואומר לא תשב לי מהיום כיון שבניתי לה בית ולענין זה בנה לה בית שלא תשב במקום הקודש אעפ"כ ישבה שם ג' שנה עד שנגמרה מלאכת ביתו : באה אליהם ארון ה'. זכר הארון בלשון נקבה וכן וארון האלהים נלקחה : (טו) ולא סרו מצות המלך. חסר מ"ם השמוש ופי' ממצות המלך : (טז) מוסד בית ה' ועד כלותו . ג"כ תחסר מ"ם השמוש ופירוש ממוסד כלומר מיום הוסדו ועד כלותו נכונה כל המלאכה : (יז) אז הלך שלמה לעציון גבר ואל אילות . פי' ולקח אותם הערים ועשה שם אני כמו שאומר בספר מלכים : (יח) ארבע מאות וחמשים ככר זהב . ובספר מלכים הוא אומר ארבע מאות ועשרים . איפשר כי הפלשים ככר זהב הוציאו בהוצאת הדרך : (ד) ועליתו אשר יעלה בית ה'

מצודת דוד

שרי . ואלה מספר של השרים אשר היו ממונים על הנצבים מן הגרים כמ"ש (במ"א) : הרודים . הנוגשים בעם עושי המלאכה והן מן החתי וכו' הנזכרים למעלה : (יא) אשה לי . ר"ל אשה המיוחדת לי לתשמיש : בבית דוד . ר"ל בקנולת בתי דוד : אשר באה . על אשר באה אליהם הארון ועם שלא באה אלא לאחת מהן חשב את כולם כמו קדשים כל שהיו סמוכים אל מקום הארון : (יב) אז . בכלות הבנין העלה עולות רק על המזבח שלפני האולם כי מעתה נאסרו הבמות : (יג) ובדבר יום ביום . ובכל דבר הבא יום ביום : להעלות . לה' כמצות משה : לשבתות וכו' . את כולם העלה על המזבח ההוא : (יד) ויעמד כמשפט . העמיד מחלקות הכהנים כפי החק שעשה דוד : על משמרותם. כל משמר בזמנו : ולשרת . בדבר השיר : נגד הכהנים . בעת שיעבדו הם על המזבח : לדבר יום ביומו . לשורר בכל יום שיר הקבוע בו : והשוערים . שומרי השערים העמיד כפי מה שנחלקו מי לשער זה ומי לזה : כי כן מצות דוד . להיות שוערים מיוחדים לכל שער ושער כמ"ש בד"ה א' : (טו) מצות המלך . ממצות המלך אשר היה על הכהנים והלוים לכל דבר העבודה שמינה אותם ולשמור האוצרות : (טז) ותכן . המלאכה היתה נכונה מבלי מניעה עד היום שנגמרה : מוסד . ר"ל מעת בנין היסוד ועד כלותו : שלם בית ה'. כל שלמות בנין בית ה' וכפל הדבר פעמים ושלש לומר שלא היה לו מניעה ועכבה בעולם : (יז) אז . אחר כלות הבנין הלך למלחמה על עציון גבר וכו' וכבשם : (יח) יודעי ים . יודעי דרך הים ללכת בה בספינות : אופירה . היא מקום עפרות הזהב : ט (א) לנסות . לשאלו דברים סתומים קשה הידיעה לבחון חכמתו אם יוכל להגידם : עם לבבה. אשר הסתירה מכל אדם ושמרה בלבבה ולא גלתה מאז להשום שיהיה הדבר נשמע לשלמה : (ב) את כל דבריה. אשר שאלה אותו : אשר לא הגיד לה . אשר לא יוכל להגיד לה : (ד) ומושב עבדיו . כל אחד במקום הראוי לו וכן היה מעמד משרתיו כ"א במקום הראוי לשירותו : ומלבושיהם. הראוי לכל אחד לפי מה שהוא : ומשקיו . המשרתים להשקות המסובין : ועליתו . דרך עליתו לבית

מצודת ציון

בקרב אויביך (תהלים קי) : (יד) מחלקות . מלשון חלק ור"ל המשמרות : (יח) אניות. ספינות : ט (א) לנסות . מלשון נסיון : בחידות . דברים סתומים קשה ההבנה : ובחיל. ענין עושר ורכוש כמו חילך וכל אוצרותיך (ירמיה יז) : כבד . ענין רבוי : יקרה . חשובה : מרבית

זלא בנפש'ת פתורא דחבריה: לרוב מאד ת' דסמי' וסי' ואסף חיל כל הגוים. ויעש שלמה כל הכלים דסיפרא. ותתן למלך מאה ועשרים דסיפרא. ויאספו לירושלם. כי במצער זנשים: הביאה ג' בקריאה וסימ' ויקח דוד מידה. והמלך שלמה נתן למלכת שבא דסיפרא. ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה עם. וחד והביאה וביום השלישי תקח 'ה שתי תורים או שני בני יונה. וג' הביאה וסי' הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ואכלה. ופרות הבשן. הביאה למוסר לבך. וחד והביאה לי ואכלה בעבור. משקה ד' קמצין

חכמתך: ו ולא־האמנתי לדבריהם עד אשר
באתי ותראינה עיני והנה לא הגד־לי חצי
מרבית חכמתך יספת על־השמועה אשר ג'. ג' ל'
שמעתי: ז אשרי אנשיך ואשרי עבדיך אלה ב'
העמדים לפניך תמיד ושמעים את־חכמתך: ל'
ח יהי יהוה אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך
על־כסאו למלך ליהוה אלהיך באהבת אלהיך כ"ט רפי. ל'
את־ישראל להעמידו לעולם ויתנך עליהם
למלך לעשות משפט וצדקה: ט ותתן למלך כ"ט רפין
מאה ועשרים ׀ ככר זהב ובשמים לרב מאד ס'
ואבן יקרה ולא היה כבשם ההוא אשר נתנה כ"ס
מלכת־שבא למלך שלמה: י וגם עבדי חורם ט'ר"פ בסיפ' חירם ק'
ועבדי שלמה אשר־הביאו זהב מאופיר הביאו
עצי אלגומים ואבן יקרה: יא ויעש המלך את־
עצי האלגומים מסלות לבית־יהוה ולבית המלך י'
וכנרות ונבלים לשרים ולא־נראו כהם לפנים ח' בליש'. ד'

תולדות אהרן זהב שחוט. חולין ל.

בארץ יהודה: יב והמלך שלמה נתן למלכת־שבא
ל'. ג' וחד וסבי׳ את־כל־חפצה אשר שאלה מלבד אשר־הביאה
אל־המלך ותהפך ותלך לארצה היא ועבדיה:
יג ויהי משקל הזהב אשר־בא לשלמה
ב' בשנה אחת שש מאות וששים ושש ככרי זהב:
ד'. ג' יד לבד מאנשי התרים והסחרים מביאים וכל־
ז' מלכי ערב ופחות הארץ מביאים זהב וכסף
ס' לשלמה: טו ויעש המלך שלמה מאתים צנה זהב
ס' שחוט שש מאות זהב שחוט יעלה על־הצנה
ס' האחת: טז ושלש־מאות מגנים זהב שחוט
שלש מאות זהב יעלה על־המגן האחת ויתנם
המלך בבית יער הלבנון: יז ויעש המלך
ג' ר"ס כסא־שן גדול ויצפהו זהב טהור: יח ושש
ל' מעלות לכסא וכבש בזהב לכסא מאחזים וידות
ג' מזה ומזה על־מקום השבת ושנים אריות עמדים
אצל הידות: יט ושנים עשר אריות עמדים

רדק

ה'. מעלה שעשה מביתו לעלות לבית ה': (יא) מסלות לבית ה'. ובספר מלכים הוא אומר מסעד לבית ה' ופי' יעמוד סמיכות התקרות: (יב) מלבד אשר הביאה אל המלך. ובספר מלכים מלבד אשר נתן לה כיד המלך שלמה. ופי' הפסוק כן הוא והמלך שלמה נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מלבד אשר נתן לה מעצמו כנגד מה שהביאה היא לו שהיה צריך הוא ג"כ לתת לה דברי חמודות מעצמו כי היא הביאה לו ג"כ הרבה והוא נתן לה כנגד מה שהביאה לו ונתן לה ג"כ הוא כיד המלך מהנמצא בארץ ישראל ולא היה נמצא בארצה ויתכן לפרש נתן למלכת שבא את כל חפצה אשר שאלה מחידות ומדברי חכמות: ותהפך ותלך. כמו ותפן ותלך לארצה הכתוב במלכים ופי' הסיבה פניה ללכת וכן הפך איש מעל מרכבתו לקראתך: (יד) לבד מאנשי התרים והסוחרים. התרים הם הסוחרים הקטנים. מעטי הסחורות והעסקי' והם מחפשים הרבה על המקח ועל הממכר לפי שעסקם מעט לפיכך נקראים תרים והסוחרים הם הסוחרים הגדולים: (טז) שלש מאות זהב. ובמלכים שלש מנים כי המנה מאה זהב: (יח) לכסא מאחזים. פי' המעלות היו מאחזים ונדבקים לכסא ודבקים בו והכבש היה לפי המעלות והיה בזהב ופי' כבש כמו מעלה אבל אינו עשוי כמעלות האבנים והעצים שהם זה על זה אלא מעלה אחת היא והוא משופע והולך ועולה מהקרקע עד המקום שעולין בו אליו לפיכך היו עושין למזבח כבש שעולין בו אליו כמו שאומר במשנה עלה בכבש והיה אסור לעשות בו מעלות כמ"ש ולא תעלה במעלות

רשי

נפסיקתא טייר הוא ל' ערבי וביקרא רבה בפ' בן המצרי כי עוף השמים יוליך את הקול (קהלת) זה עורב וחכמת טייארי: (ו) חצי מרבית. רבוי חכמות: (י) עצי אלגומים. מפרש בפסיקת' כתוב אחד אומר אלמוגים וכתוב אחד אומר אלגומים אלא אלגומים שמם ונקרא אלמוגים לפי שהיה מתמוגג וככסף מתוך רכיכתו כמו כוסות שהוא ככסף מתוך חשיבתו: (יא) מסלות. מדרגות (ובמלכים א' י') כתיב מסעד כדרך שעושין לעולין בדרך מעלות ומדרגות וי"א מסעד ומסילה אחד הם: וכנרות ונבלים לשרים. י"א לבני לוי המשוררים בכלי שיר ור' אליעזר זצ"ל פי' לשרים המשוררים לטייל לפני המלך דוגמא (שם ד') ויהי שירו חמשה ואלף הם שירות של חול שעשה לשורר לפניו לטייל והוא שכתוב (לקמן ל"ה) ויקונן ירמיה על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות וגו': (יב) מלבד אשר הביאה. משום כבוד מלכי יהודה כתיב כאן דמשמע שהיא נתנה לו יותר ממה שנתן לה ובמלכים (שם י') כתיב מלבד אשר נתן לה כיד המלך דברים המצויין בא"י לאיכם מצוין במקומ': (יד) לבד מאנשי התרים. שהיו דואגים לעבור ממדינה למדינה וממלכות למלכות בלא תייר והיו נותנים לו שכר תייר: והסוחרים מביאים. שהיו מביאי' לו ע"י עלילה כדי לראות חכמתו: (טו) מאתי' צנה. צנה מקפת את האדם משלש רוחותיו הוא שכת' (תילי' ה) כצנה רצון תעטרנו: זהב שחוט. זהב רך וטוח להרקע מרוב חשיבתו שנטוה כחוט: שש מאות זהב. שש מאות זהובים והוא שש מנים שהזהב הוא הדינר: (טז) יער הלבנון. בית גדול בנה שלמה בירושלים כדמוכח לקמן וכל אותם מגיני' לקח שישק ומריבוי עצי הלבנון הגדולים עשאן כדכתיב במלכים (א' ז') ויבן את בית יער הלבנון על ארבע טורי ארזים ושם נתן אותם מגינים והוא שכתוב ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער (ישעיה כ"ב): (יז) כסא שן. שן של פיל: (יח) ושש מעלות לכסא. מדרגות לעלות בו: וידות מזה ומזה על מקום השבת: כמין מקלות מפאה לפאה מימין ומשמאל ולסמוך זרועותיו עליהם:

ושנים

מצודת ציון

(ו) מרבית. מל' רבוי: (י) אלגומים. הוא הפוך מן אלמוגים והוא מין עץ יקר: (יא) מסלות. מל' מסלה ודרך: (יד) התרים. הוא מל' לתור את הארץ (במדבר יג) והם הסוחרים הקטנים המחפשים ומרגלים אחר הסחורה לקנותה במקום הזול: ופחות. שלטונים כמו פחת יהודה (חגי א): (טו) צנה. הוא כעין מלבוש מקיף את הגוף לשמור ממכת חרב כמו כצנה רצון תעטרנו (תהלים ה): שחוט. נמשך כמו חץ שחוט (ירמיה ט) ור"ל זהב טוב הנמשך כשעוה: (טז) מגנים. כלים עשוים לאחוז במלחמה להגן: (יז) שן. שן הפיל: (יח) מעלות. מדרגות: וכבש. עשוי

ספר הוא על המעלות לומר שהם היו מאחזים לכסא: וידות. כעין זרועות יצאו אצל

מצודת דוד

לבית ה': ולא היה וכו'. אמרה בלשון גוזמא לרוב הממון: (ו) יספת. החכמה הנמצא בך מרובה יותר מאשר הוגד לי: (ח) באהבת. בעבור שה' אוהב את ישראל שיתקיימו לעולם לזה העמידך למלוך בם להנהיגם במישור לפי רוב החכמה: (ט) ולא היה כבושם ההוא. בכמות רב מאד: (יא) מסלות. הוא העלייה שזכר למעלה שהיתה כעין מסלה: לבית ה' ולבית המלך. ר"ל מזה לזה: לשרים. למשוררים: כהם. ברוב הגודל: לפנים. קודם הזמן הזה: (יב) כל חפצה. מהדברים היקרים שראתה בבית שלמה: מלבד אשר הביאה. ר"ל מלבד אשר נתן לה מעצמו זולת שאלתה מול התשורה אשר הביאה היא לשלמה: ותהפוך. הפכה פניה והלכה לה: (יג) אשר בא. מן אופיר: (יד) לבד. חוץ הזהב הבא לו מאנשי התרים וסוחרים שהיו מביאים: (טו) שש מאות זהב. ר"ל דינרי זהב: יעלה. היה נכנס בו: (טז) בבית יער הלבנון. בית גדול עשה ביער הלבנון כמ"ש במ"א: (יח) וכבש בזהב. קודש שעשו על המעלות היה עשוי כבש מזהב ודרך בו עלה המעלות לשבת על הכסא: לכסא מאחזים.

מקום

בקריאה וסי' ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה. וכל כלי משקה המלך שלמה דסיפרא. וחבירו דמלכים. הוי משקה רעהו מספח: והם ט' ר"פ בקריאה וסימ' והם לא ידעו כי שמע יוסף. והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן. והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול. והם ובניהם על השערים. והם מביאים איש מנחתו דד"ה. והם לדמם יארבו יצפנו. והם ואבותינו הזידו דנחמיה. והם עבדיך ועמך דנחמיה. והם במלכותם ובטובך הרב: שכמה ה' בקריאה וסי' וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה. ויאסף יהושע את כל ישראל שכמה. וישלח מלאכים אל אבימלך וילך אבימלך בן ירבעל שכמה. הנה חג ה' בשילה. וילך רחבעם שכמה כי שכם באו כל ישראל דסיפרא:

שם על שש המעלות מזה ומזה לא נעשה כן
לכל ממלכה: כ וכל כלי משקה המלך שלמה
זהב וכל כלי בית יער הלבנון זהב סגור אין
כסף נחשב בימי שלמה למאומה: כא כי אניות
למלך הלכות תרשיש עם עבדי חורם אחת
לשלוש שנים תבואנה ׀ אניות תרשיש נשאות
זהב וכסף שנהבים וקופים ותוכיים:
כב ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר
וחכמה: כג וכל מלכי הארץ מבקשים את פני
שלמה לשמע את חכמתו אשר נתן האלהים
בלבו: כד והם מביאים איש מנחתו כלי כסף
וכלי זהב ושלמות נשק ובשמים סוסים ופרדים
דבר שנה בשנה: כה ויהי לשלמה ארבעת
אלפים אריות סוסים ומרכבות ושנים עשר אלף
פרשים ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלם:
כו ויהי מושל בכל המלכים מן הנהר ועד ארץ
פלשתים ועד גבול מצרים: כז ויתן המלך את
הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן
כשקמים אשר בשפלה לרב: כח ומוציאים
סוסים ממצרים לשלמה ומכל הארצות:
כט ושאר דברי שלמה הראשנים והאחרונים
הלא הם כתובים על דברי נתן הנביא ועל
נבואת אחיה השילוני ובחזות יעדי החזה על
ירבעם בן נבט: ל וימלך שלמה בירושלם
על כל ישראל ארבעים שנה: לא וישכב שלמה
עם אבתיו ויקברהו בעיר דויד אביו וימלך
רחבעם בנו תחתיו: י א וילך רחבעם שכמה
כי שכם באו כל ישראל להמליך אתו: ב ויהי
כשמע ירבעם בן נבט והוא במצרים אשר
ברח מפני שלמה המלך וישב ירבעם ממצרים:
ג וישלחו ויקראו לו ויבא ירבעם וכל ישראל
וידברו אל רחבעם לאמר: ד אביך הקשה את
עלנו ועתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו
הכבד אשר נתן עלינו ונעבדך: ה ויאמר אלהם
עוד שלשת ימים ושובו אלי וילך העם: ו ויועץ
המלך רחבעם את הזקנים אשר היו עמדים

תולדות אהרן און כסף. סנהד' כא (סנהד' כ): ויהי לשלמה. שם:

רשי

(יט) ושנים אריות עומדים אצל הידות. של זהב וכל צורת הכסא וצורת החיות שבכסא מפורש בתרגום של מגילת אסתר: (כא) שנהבים. שן פיל ופיל עצמו: וקופים. מע"ר קאצ"ן: ותוכיים טווסין: (כב) ויגדל המלך שלמה וגו'. לקיים מה שאמר לו וגם אשר לא שאלת אתן לך גם כבוד (מלכים א' ג'): (כג) וכל מלכי הארץ וגו'. לקיים מה שאמר לו הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא יהיה (שם): (כד) והם מביאים איש מנחתו. על ידי עלילה שבאים לשמוע חכמתו כי אין כבוד לבוא לפני המלך ריקם. דוגמת ולא יראה את פני ה' ריקם (דברים ט"ז): נשק. כלי זיין: (כה) ויניחם בערי הרכב ועם המלך בירושלים. מקצתם ועבר על לא ירבה לו סוסים: (כט) על דברי נתן. ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ה' אל נתן וגומר (שמואל ב' י"ב) עד ויקרא שמו ידידיה: ועל נבואת אחיה השילוני. (מלכים א' י"א) שקרע ממנו המלכות ונתנה לירבעם: (ל) על כל ישראל מ' שנה. מה שאין כן בדוד שבחברון מלך ז' שנים ובירושלים שלשים ושלש: (א) כי שכם באו כל ישראל להמליך אותו. בשכם שהוא מקום ירבעם שבחלק אפרים וירבעם אפרתי וכל זאת היתה סיבה מאת הקדוש ברוך הוא לקיים דברו קרוע אקרע הממלכה: (ב) ויהי כשמוע. פתרון ויהי כשמוע מקודם לכן שבאו להמליכו בשכם כשהוא עודנו במצרים: (ג) וישלחו ויקראו לו ויבא. וכל זה להודיענו רצונו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שאפילו ירבעם עצמו בא להמליכו לרחבעם והסב הקב"ה אחר דבריו עד שמלך ירבעם: (ד) אביך הקשה

רדק

במעלות וכו': (כא) שנהבים וקופים ותוכיים. ת"י בספר מלכים שן דפיל וקופין ותוסין: (כה) ארבעת אלפים אריות סוסים. ובספר מלכים ארבעים אלף וכו'. פירשו רז"ל ארבעים אלף אצטבלאות ובכל אחת ארבעת אלפים סוסים: (ל) על כל ישראל ארבעים שנה. לפי שדוד לא מלך על כל ישראל ארבעים שנה כי בחברון לבדה מלך שבע שנים על יהודה לפי' אמר כי שלמה מלך על כל ישראל ארבעים

מצודת דוד

מקום היושבים להשען בהם: אריות. עשוים מזהב: (יט) מזה ומזה. בשש מזה ובשש מזה: (כ) למאומה. לכלום: (כא) הולכות תרשיש. אשר היו הולכות אל תרשיש והאת לשלש שנים תבאנה מתרשיש ונושאות זהב וכו' (ויתכן שאין זה אופיר האמור למעלה ולשתי המקומות שלח אניות): (כג) מבקשים. וכולם היו חפצים לראות את פני שלמה: (כד) דבר שנה בשנה. מנהג שנה בשנה כי כן היה עת בואם פעם בשנה: (כה) ארבעת אלפים אוריות. ובכ"א עמדו עשרה סוסים וז"ש במ"א ארבעים אלף אורות ור"ל ארבעים אלף סוסים עמדו באורות: ויניחם. מקצתם הניח בערי הרכב ומקצתם נשארו עם המלך בירושלים: (כו) מן הנהר. היוצא מן העדן והוא תחלת המזרח: (כז) ויתן וכו' כאבנים. הניחם ברחוב העיר כאבנים ובעבור כי היו רבי המשקל לא היה מהאפשר לשאתם ולגנבם: אשר בשפלה. הגדלים בשפלה הרבה מאוד: (כח) ומוציאים. אנשי מצרים היו מוציאים סוסים מארצם להביא לשלמה וכן מכל הארצות: (כט) הראשונים. בראשית ימיו ובאחרית ימיו: על דברי נתן. על הספר אשר כתב נתן הנביא ובס' נבואת אחיה ובס' חזות יעדו החוזה בספור הנבואה שנבא על ירבעם (וכל הספרים האלה אינם נמצאים אצלינו): (ל) על כל ישראל. לפי שגם דוד מלך ארבעים שנה ולא היו כולם על ישראל כי בחברון מלך שבע שנים ושאר השנים על יהודה לבד לכן אמר כי שלמה מלך על כל ישראל כל ארבעים שנה: י (א) כי שכם וכו'. בהשבם אשר בירושלים בהיות מקומו יתחזק למלוך מבלי למלאות שאלתם: (ב) כשמוע. שמת שלמה: והוא במצרים. כשעוד היה במצרים: (ג) וישלחו ויקראו לו. ללכת עמהם אל רחבעם: (ד) הקשה את עלנו. לכלכל בני ביתו הרב ומרבית הסוסים ואמרו במשל מעול כבד ההונח על צואר הבהמה: ועתה. הואיל ואינך בגודל מעלת אביך אשר באו לראות פניו מאפסי ארץ א"כ מה לך להרבות באנשי בית וסוסים עזוב אותם והקל ש"ג:

מצודת ציון

עשוי כעין גשר משופע ובמשנה רצין ועולין בכבש (יומא כב): (כ) סגור. הנסגר בכור הצורף להסיר הסיג: (כא) שנהבים. שן הפיל: וקופים. שם חיה קוף ונזכר בדרז"ל (יומא כט): ותוכיים. שם העופות יפות הנוצות בתגוף הגוונים וקרויים טווס: (כד) ושלמות. מלבושים: נשק. כלי זיין: (כה) אוריות. אבוסים כי אבוס בעליו (ישעיה א) תרגומו אוריה והוא מקום מאכל הבהמות: (כז) כשקמים. מין אילן תאנים: בשפלה. בעמק: (כט) ובחזות. ענין מראות

בהיותו ג' חס' בקריאה וסי' בהיותו חי לאמר דסי'. וחברו בהיותו חי דמלכים. בהיותו עצור בחצר המטרה: ויאמר אליהם סימן כל דד"ה ויאמר להם בם"ה ויאמר אליהם וסים' עוד שלשת ימים ושובו אלי. מה אתם נועצים ונשיב. ויקבוץ מלך ישראל את הנביאים. ויצא יהוידע. ויקם עזרא הספר: אחיהו ה' וסים' ותעש כן אשת ירבעם תנינא דפסוק. ות'

לִפְנֵי֙ שְׁלֹמֹ֣ה אָבִ֔יו בִּהְיֹת֥וֹ חַ֖י לֵאמֹ֑ר אֵ֤יךְ אַתֶּם֙ ג' חס'
נֽוֹעָצִ֔ים לְהָשִׁ֥יב לָֽעָם־הַזֶּ֖ה דָּבָֽר׃ ז וַיְדַבְּר֨וּ אֵלָ֜יו ס'
לֵאמֹ֗ר אִם־תִּֽהְיֶה֩ לְט֨וֹב לְהָעָ֤ם הַזֶּה֙ וּרְצִיתָ֔ם וְדִבַּרְתָּ֥ ל'. ל'
אֲלֵהֶ֖ם דְּבָרִ֣ים טוֹבִ֑ים וְהָי֥וּ לְךָ֛ עֲבָדִ֖ים כָּל־ ס' חס' בכיפרא
הַיָּמִֽים׃ ח וַֽיַּעֲזֹ֛ב אֶת־עֲצַ֥ת הַזְּקֵנִ֖ים אֲשֶׁ֣ר יְעָצֻ֑הוּ ג' וחס'
וַיִּוָּעַ֗ץ אֶת־הַיְלָדִים֙ אֲשֶׁ֣ר גָּדְל֣וּ אִתּ֔וֹ הָעֹמְדִ֖ים
לְפָנָֽיו׃ ט וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֗ם מָ֣ה אַתֶּם֙ נֽוֹעָצִ֔ים וְנָשִׁ֥יב ע'חס'כסים' סימן ה'
דָּבָ֖ר אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה אֲשֶׁ֨ר דִּבְּר֤וּ אֵלַי֙ לֵאמֹ֔ר הָקֵ֣ל
מִן־הָעֹ֔ל אֲשֶׁר־נָתַ֥ן אָבִ֖יךָ עָלֵֽינוּ׃ י וַיְדַבְּר֣וּ אִתּ֗וֹ ב'
הַיְלָדִים֙ אֲשֶׁ֣ר גָּדְל֣וּ אִתּוֹ֮ לֵאמֹר֒ כֹּֽה־תֹאמַ֣ר לָעָ֡ם
אֲשֶׁר־דִּבְּר֣וּ אֵלֶ֣יךָ לֵאמֹר֩ אָבִ֨יךָ הִכְבִּ֤יד אֶת־
עֻלֵּ֙נוּ֙ וְאַתָּ֖ה הָקֵ֣ל מֵעָלֵ֑ינוּ כֹּ֚ה תֹּאמַ֣ר אֲלֵהֶ֔ם ע'חס'כסים'
קָטָנִּ֥י עָבָ֖ה מִמָּתְנֵ֥י אָבִֽי׃ יא וְעַתָּ֗ה אָבִי֙ הֶעְמִ֤יס
עֲלֵיכֶם֙ עֹ֣ל כָּבֵ֔ד וַאֲנִ֖י אֹסִ֣יף עַל־עֻלְּכֶ֑ם אָבִ֗י יִסַּ֤ר ו' כ"כ
אֶתְכֶם֙ בַּשּׁוֹטִ֔ים וַאֲנִ֖י בָּעַקְרַבִּֽים׃ יב וַיָּבֹ֨א יָרָבְעָ֧ם
וְכָל־הָעָ֛ם אֶל־רְחַבְעָ֖ם בַּיּ֣וֹם הַשְּׁלִשִׁ֑י כַּאֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֤ר ג"א וכל ר"פ דכו' במ"ג
הַמֶּ֙לֶךְ֙ לֵאמֹ֔ר שׁ֥וּבוּ אֵלַ֖י בַּיּ֥וֹם הַשְּׁלִשִֽׁי׃ יג וַיַּעֲנֵ֥ם ל' וח' ויענם
הַמֶּ֖לֶךְ קָשָׁ֑ה וַֽיַּעֲזֹב֙ הַמֶּ֣לֶךְ רְחַבְעָ֔ם אֵ֖ת עֲצַ֥ת

ע'חס'כסים' הַזְּקֵנִֽים׃ יד וַיְדַבֵּ֣ר אֲלֵהֶ֗ם כַּעֲצַ֤ת הַיְלָדִים֙ לֵאמֹ֔ר
(עמ"ש ו' חס') (אָבִי֙) אַכְבִּ֣יד אֶת־עֻלְּכֶ֔ם וַאֲנִ֖י אֹסִ֣יף עָלָ֑יו אָבִ֗י
יִסַּ֤ר אֶתְכֶם֙ בַּשּׁוֹטִ֔ים וַאֲנִ֖י בָּעַקְרַבִּֽים׃ טו וְלֹֽא־
ל'. ג' שָׁמַ֥ע הַמֶּ֖לֶךְ אֶל־הָעָ֑ם כִּֽי־הָיְתָ֣ה נְסִבָּה֩ מֵעִ֨ם
ב' הָאֱלֹהִ֜ים לְמַ֨עַן הָקִ֤ים יְהוָה֙ אֶת־דְּבָר֔וֹ אֲשֶׁ֣ר דִּבֶּ֗ר
ס'. ל' כ"כ בְּיַד֙ אֲחִיָּ֣הוּ הַשִּׁלוֹנִ֔י אֶל־יָרָבְעָ֖ם בֶּן־נְבָֽט׃ טז וְכָל־
(עמ"ש ה'. ו') יִשְׂרָאֵ֗ל כִּ֠י לֹא־שָׁמַ֣ע הַמֶּלֶךְ֮ לָהֶם֒ וַיָּשִׁ֣יבוּ הָעָ֣ם ׀
אֶת־הַמֶּ֣לֶךְ ׀ לֵאמֹ֡ר מַה־לָּ֨נוּ חֵ֜לֶק בְּדָוִ֗יד וְלֹֽא־
נַחֲלָה֙ בְּבֶן־יִשַׁ֔י אִ֤ישׁ לְאֹהָלֶ֙יךָ֙ יִשְׂרָאֵ֔ל עַתָּ֛ה רְאֵ֥ה
בֵיתְךָ֖ דָּוִ֑יד וַיֵּ֥לֶךְ כָּל־יִשְׂרָאֵ֖ל לְאֹהָלָֽיו׃
יז וּבְנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל הַיֹּשְׁבִ֖ים בְּעָרֵ֣י יְהוּדָ֑ה וַיִּמְלֹ֥ךְ
עֲלֵיהֶ֖ם רְחַבְעָֽם׃ יח וַיִּשְׁלַ֞ח הַמֶּ֣לֶךְ רְחַבְעָ֗ם אֶת־
ד' ל' חס' הֲדֹרָם֙ אֲשֶׁ֣ר עַל־הַמַּ֔ס וַיִּרְגְּמוּ־ב֧וֹ בְנֵי־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶ֖בֶן
י"ד וַיָּמֹ֑ת וְהַמֶּ֣לֶךְ רְחַבְעָ֗ם הִתְאַמֵּץ֙ לַעֲל֣וֹת בַּמֶּרְכָּבָ֔ה
כולהון מ"ל במ"ב יתס' לָנ֖וּס יְרוּשָׁלִָֽם׃ יט וַיִּפְשְׁע֤וּ יִשְׂרָאֵל֙ בְּבֵ֣ית דָּוִ֔יד עַ֖ד
הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ יא א וַיָּבֹ֣א רְחַבְעָם֮ יְרוּשָׁלִַ֒ם֒
וַיַּקְהֵ֞ל אֶת־בֵּ֧ית יְהוּדָ֣ה וּבִנְיָמִ֗ן מֵאָ֨ה וּשְׁמוֹנִ֥ים
אֶ֛לֶף בָּח֖וּר עֹשֵׂ֣ה מִלְחָמָ֑ה לְהִלָּחֵם֙ עִם־יִשְׂרָאֵ֔ל

רדק

ארבעים שנה: (ו) איך אתם נועצים. איך אתם בעצמכם לתת לי עצה: להעם הזה. עם ה"א הידיעה וברוב הס"א חסרה להקל: (י) לאמר אכביד את עולכם. היה לו לומר אבי הכביד את עולכם ואני אוסיף עליו אלא פי' אם חסר דבר וכה משפטו אכביד את עולכם כאשר הכביד אבי ואני אוסיף עליו או אלף אכביד במקום הא"ו הוא מקור כמו אברך. אשכם. שהאל"ף בהם מקום ה"א. ופי' אבי אמר להכביד עלכם ואני אוסיף עליו: (טו) כי היתה נסבה מעם האלהים. ובספר מלכים אומר כי היתה סבה והוא שם וזה נפעל עומד שהוא התאר. ר"ל כי היתה

רשי

הקשה את עלנו. כי איש טורח במלאכה היה ועלינו הטיל לפרנס פועליו והמס כדכתיב במלכים (א ה') ויעל המלך שלמה מס וגומר: (ו) נועצים. כמו יועצים וכן יאמר מן יודעים נודעים אך יועצים נועצים להבא נועצים נתיעצים כבר: (י) קטני עבה ממתני אבי. אצבע קטנה שלי גדולה ממתני אבי כלומר אני חזק ממנו: (יא) העמים. כמו (בראשית מ"ג) ויעמוס איש על חמורו: בעקרבים. ברימ"ן בל' אשכנ"ז שעוקצין כעקרבים: (טו) כי היתה נסבה למען הקים ה' את דברו. כמו שמפורש (במלכים א יא) להסיר ממנו י' השבטים וליתן לירבעם וזהו לא יסור שבט מיהודה (בראשית מ"ט) לא ירד ממלכותו עד כי יבא שילה פתרון עד כי יבא יהודה שילה להמליך שם רחבעם ושם לו יקהת עמים להמליכו ושם נחלקה המלכות ואבד מלכות של עשר' השבטים ושכם עיר קטנה סמוכה לשילה כדכתיב (סוף שופטים) והנה חג לה' בשילה מימים ימימה במסילה העולה מבית אל שכמה וכתיב בירמיה משכם ומשילה ולכבוד משכן שילה נאספים לשכם שהוא ראוי לאסיפת בני אדם וסמוכה לשילה וכשנאספים בשכם אז יסור שבט מיהודה ששם המלכות נחלקה: (טז) לאהליך ישראל. מוסב על מה לנו חלק בדוד מה לעזוב אהלינו ולילך אחריו לא כן אלא לכו כל ישראל איש לאהליו: עתה ראה ביתך דוד. מוסב על ולא נחלה בבן ישי כלומר אין לנו בו נחלה אלא בבית המקדש שבירושלים שאנו זובחים בו ולראות בו בשלש רגלים: ראה ביתך דוד. אין אנו צריכין לו לילך שם יהיה לך לבדך (וכל זה לא נראה לי) אלא ראה ביתך דוד אי איפשנו לא בך ולא בבית המקדש שלך: (יח) הדורס. הוא אדונירם (מלכים א' ד') שבימי שלמה גדולתו גדולה ובימי רחבעם נשפלה גדולתו על כן נקרא הדורס: וירגמו בו בני ישראל אבן. ולפי שרחבעם לא ידע הסבה והקשר שהסבו ממנו על כן נהרג כששאל המס שקצב עליהם שלמה: (יט) ויפשעו ישראל בבית דוד. לשון מרדות ודוגמא (מלכים ב') בימיו פשע מואב וגו' (משלי י"א) אח נפשע מקרית עוז. אז תפשע לבנה (לקמן ל"א): (א) ויקהל את בית יהודה ובנימן. שהיו בתחום יחד וגם ירושלים היתה של שניהם ובית המקדש על תחום שניהם בנוי ובגבולים ביהושע מפרש היאך היה תחומן יחד וגם רבותינו אמרו רצועה יוצאה מחלק בנימין ונכנסת בחלקו של יהודה

מצודת ציון

מראות נבואה ור"ל בספר נבואות יעדו הוא עדו החוזה: י (יא) העמיס. ענין הטענת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מד): יסר. מכת יסורין: בשוטים. ענין שרביט כמו שוט לסוס (משלי כו): בעקרבים. הם מיני קוצים וכן ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ב): (טו) נסבה. מל' סבה והוא ענין הקפת הדבר והגורם לה: (יח) וירגמו. כן נקרא השלכת אבנים: התאמץ. מל' אומץ וחוזק: (יט) ויפשעו. ענין מרידה וכן ויפשע מואב (מ"ב א) נגידים

מצודת דוד

(ה) עוד שלשת ימים. התעכבו עוד שלשת ימים ואח"ז שובו אלי: (ז) למוב. לאיש טוב לדבר רכות: ורציתם. תרצה אותם בדברי רצוי ופיוס: והיו לך. אז יהיו לך לעבדים לעולם כי תמלוך בכל אשר תאוה נפשך: (ח) ויעזב. כי לא ישרה בעיניו: גדלו אתו. יחד מקטנותם: (י) קטני. אצבעי הקטן היא עבה יותר משתי מתני אבי כלומר אני במעלה יותר מאבי ומהצורך להרבות שם ובני בית: (יא) ועתה. הואיל והרבה שם ובני בית עם כי אבי הכביד עליכם עול כבד הנה אני אוסיף עול כי הכל יהיה עליכם לכלכל: יסר אתכם. למלאות די מחסורו: בעקרבים. המכאיב יותר: (יד) אכביד. אני אכביד העול ועוד אני אוסיף עליו בכל פעם ודבר בגאוה ובגודל לבב: (טו) אל העם. אשר שאלו להקל העול: כי היתה נסבה. לא לגודל סכלותו לא שמע אל העם כ"א מה' היתה: אל ירבעם. שימלוך הוא כמ"ש במ"א: (טז) וכל ישראל כי וכו'. ר"ל וכל ישראל כאשר לא שמע המלך להם אז השיבו העם את המלך וכו': מה לנו. ר"ל מהו החלק הניתן לנו בעבור דוד להיות עבדים לזרעו: ולא נחלה. אבל לא ניתן לנו נחלה בעבור בן ישי: איש לאהליך ישראל. אתם ישראל לכו כ"א לאהלו ולא תמליכו אותו: עתה. ר"ל אתה רחבעם הבא מדוד מעתה ראה בהנהגת ביתך כאחד העם ואין לך עסק במלוכה: (יח) וישלח. שלח את העם להחזירם בדברי רכות: התאמץ וכו'. כי פחד לנפשו: (יט) עד היום הזה. ר"ל עד אשר גלו מארצם: יא (א) ובנימן. כי גם עליהם מלך על כי ירושלים עיר המלוכה

אמר אל אחיהו. ויהי כשמוע אחיהו. ויקברו אתו ויספדו אתו. ולא שמע המלך דד"ה: שמעיהו ח' בקריאה וסי' ואל שמעיהו הנחלמי היה. וגם איש היה מתנבא בשם ה' שמעיהו שמו. וירד בית המלך על. ויהי דבר האלהים אל דד"ה. ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו. וכל ושמעיהו דכו' במ"א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם: ויין ז' בקריאה וסימ' ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם. והיה כנור ונבל תוף וחליל. ויחזק את המצורות דסיפרא. לאמותם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם. לחם חמודות לא אכלתי. והפחות הראשונים: בן ירימות בן כתיב וקרי בת ירימות והוא חד מן ז' מלין כתיב בו"ן יתיר בקריאה ולא קריין וסי' ינתן לנו שבעה אנשים. תתן כד הקמח לא תכלה. ופני לב נבון יבקש

לְהָשִׁיב אֶת־הַמַּמְלָכָה לִרְחַבְעָם׃ ב וַיְהִי
דְּבַר־יְהוָה אֶל־שְׁמַעְיָהוּ אִישׁ־הָאֱלֹהִים לֵאמֹר׃ ס'
ג אֱמֹר אֶל־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶל י"א זוגין מתחלפי' בטעם ל' כסי'
כָּל־יִשְׂרָאֵל בִּיהוּדָה וּבִנְיָמִן לֵאמֹר׃ ד כֹּה אָמַר
יְהוָה לֹא־תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ עִם־אֲחֵיכֶם שׁוּבוּ מלכי' סלהמון
אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאִתִּי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁמְעוּ חָ'
אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה וַיָּשֻׁבוּ מִלֶּכֶת אֶל־יָרָבְעָם׃ ס'חס'בכתו'
ה וַיֵּשֶׁב רְחַבְעָם בִּירוּשָׁלָ͏ִם וַיִּבֶן עָרִים לְמָצוֹר
בִּיהוּדָה׃ ו וַיִּבֶן אֶת־בֵּית־לֶחֶם וְאֶת־עֵיטָם וְאֶת־
תְּקוֹעַ׃ ז וְאֶת־בֵּית־צוּר וְאֶת־שׂוֹכוֹ וְאֶת־עֲדֻלָּם׃ ג' מ"ל
ח וְאֶת־גַּת וְאֶת־מָרֵשָׁה וְאֶת־זִיף׃ ט וְאֶת־אֲדוֹרַיִם ל' ומ"ל
וְאֶת־לָכִישׁ וְאֶת־עֲזֵקָה׃ י וְאֶת־צָרְעָה וְאֶת־
אַיָּלוֹן וְאֶת־חֶבְרוֹן אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וּבְבִנְיָמִן עָרֵי ס' ומ"ל ב' ח' מ"ל
מְצֻרוֹת׃ יא וַיְחַזֵּק אֶת־הַמְּצֻרוֹת וַיִּתֵּן בָּהֶם נְגִידִים וא' חס' ס'. ל' מ"ל
וְאֹצְרוֹת מַאֲכָל וְשֶׁמֶן וָיָיִן׃ יב וּבְכָל־עִיר וָעִיר זָ'
צִנּוֹת וּרְמָחִים וַיְחַזְּקֵם לְהַרְבֵּה מְאֹד וַיְהִי־לוֹ ג'
יְהוּדָה וּבִנְיָמִן׃ יג וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם אֲשֶׁר בְּכָל־ ח' דסמי'
יִשְׂרָאֵל הִתְיַצְּבוּ עָלָיו מִכָּל־גְּבוּלָם׃ יד כִּי־עָזְבוּ
הַלְוִיִּם אֶת־מִגְרְשֵׁיהֶם וַאֲחֻזָּתָם וַיֵּלְכוּ לִיהוּדָה

חָ'. ג' ואמתסן וְלִירוּשָׁלָ͏ִם כִּי־הִזְנִיחָם יָרָבְעָם וּבָנָיו מִכַּהֵן
ל' לַיהוָה׃ טו וַיַּעֲמֶד־לוֹ כֹּהֲנִים לַבָּמוֹת וְלַשְּׂעִירִים
ל'יוחד לעגל' וְלָעֲגָלִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃ טז וְאַחֲרֵיהֶם מִכֹּל שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל הַנֹּתְנִים אֶת־לְבָבָם לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה
ל' מ"ל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּאוּ יְרוּשָׁלַ͏ִם לִזְבּוֹחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי
ב' אֲבוֹתֵיהֶם׃ יז וַיְחַזְּקוּ אֶת־מַלְכוּת יְהוּדָה וַיְאַמְּצוּ
ג' דסמי' אֶת־רְחַבְעָם בֶּן־שְׁלֹמֹה לְשָׁנִים שָׁלוֹשׁ כִּי הָלְכוּ
ס'. ג' בְּדֶרֶךְ דָּוִיד וּשְׁלֹמֹה לְשָׁנִים שָׁלוֹשׁ׃ יח וַיִּקַּח־לוֹ
בת ק' רְחַבְעָם אִשָּׁה אֶת־מָחֲלַת בֶּן־יְרִימוֹת בֶּן־דָּוִיד
ב' וכסיפרא אֲבִיהַיִל בַּת־אֱלִיאָב בֶּן־יִשָׁי׃ יט וַתֵּלֶד לוֹ בָּנִים
ל' אֶת־יְעוּשׁ וְאֶת־שְׁמַרְיָה וְאֶת־זָהַם׃ כ וְאַחֲרֶיהָ
לָקַח אֶת־מַעֲכָה בַּת־אַבְשָׁלוֹם וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
אֲבִיָּה וְאֶת־עַתַּי וְאֶת־זִיזָא וְאֶת־שְׁלֹמִית׃
כא וַיֶּאֱהַב רְחַבְעָם אֶת־מַעֲכָה בַת־אַבְשָׁלוֹם
ל' מִכָּל־נָשָׁיו וּפִילַגְשָׁיו כִּי נָשִׁים שְׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה
נָשָׂא וּפִילַגְשִׁים שִׁשִּׁים וַיּוֹלֶד עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה
ל' וחד נרוס את הסולת בָּנִים וְשִׁשִּׁים בָּנוֹת׃ כב וַיַּעֲמֵד לָרֹאשׁ רְחַבְעָם
אֶת־אֲבִיָּה בֶן־מַעֲכָה לְנָגִיד בְּאֶחָיו כִּי לְהַמְלִיכוֹ׃
ד' כג וַיָּבֶן וַיִּפְרֹץ מִכָּל־בָּנָיו לְכָל־אַרְצוֹת יְהוּדָה

רש"י

יהודה ועליה מונה בנוי לכך לא היו יכולין לספרד זה מזה וגם כתוב בסמוך: (ד) עם אחיכם. והלא אחיכם בני איש אחד: (ה) ויבן ערים למצור. ערים קטנים בנה וסבב כל סביבותם מים משום חוזק וה מצור כדאמרינן (בישעיה ל"ז) אני קרתי ושתיתי מים ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור ועתה הוצרך לכך כי פשעו בו ישראל: (יא) ויתן בהם נגידים. שרים ונגידים לשמור הערים והכרכים: ואוצרות מאכל ושמן ויין. לפי שיהא להם מאכל מזומן אם יעלו בית ישראל למצור: (יד) כי עזבו הלוים את מגרשיהם. שבכל ארץ עשרת השבטים: כי הזניחם ירבעם. הזניחם מלעבוד ומכהן לה': (טו) כהנים לבמות. כלומר למה הזניח ירבעם הכהנים והלוים לפי שהעמיד כהנים כומרים לשעירים: (טז) ואחריהם. של לוים וכהנים: (יח) אביהיל בת אליאב כמו ואביהיל דוגמא (ירמי' יא) ככבש אלוף וזה שטעה שמואל הרואה כשהעביר ישי את אליאב לפני שמואל ואמר (שמואל א' י"ז) אך נגד ה' משיחו זה שהקב"ה עתיד לומר קום נא משחהו כי הוא זה וטעה בו שמואל שראה בתו של אליאב אשת רחבעם מלכה ועל זה הדבר נענש שמואל כי כששאל לו שאול איזה בית הרואה (שם א' ט') ויאמר שמואל אנכי הרואה שלא ענהו דרך ענוה לומר מה תראה אמר לו הקב"ה חייך אתה עתיד לראות ולא תדע מה תראה כי טעה באליאב ובתו המלכה: (כב) לנגיד באחיו. כדי להמליכו: (כג) ויפרץ. פזר בניו לכל ארצות יהודה

רד"ק

היתה גזרה נסבה מאת האלהים שישמע לעצת הילדים: (יח) אביהיל בת אליאב וכו'. חסר וי"ו החבור כמו שמש ירח ראובן שמעון. לקח מחלת בת ירימות לאשה ולקח ג"כ אביהיל בת אליאב וירימות זה לא נזכר בבני דוד אולי הוא אחד מן הנזכרים ושתי שמות היו לו: (יט) ותלד לו. על אחת מהם הוא אומר כי האחרת מתה או לא היו לו בנים ממנה: (כב) כי להמליכו. פירושו כי אמר להמליכו והעמידו בחייו לנגיד באחיו: (כג) ויבן ויפרוץ מכל בניו. פי' הבין בדבר ופחד ממרד ופרץ מכל בניו ופזרם בכל ארצות יהודה ובנימין כדי להחזיק המלכות בידו: ויתן להם המזון לרוב. כדי שלא יצטרכו לשאול לעם: וישאל המון נשים. פי' לבניו כדי להרבות זרעו כי לעצמו הנה כתוב כי שמונה עשרה נשים נשא וששים פלגשים. א"כ

דוגמא

מצודת דוד

היתה לנחלה ליהודה ובנימין ומפני כבוד שבט יהודה לא הוזכרו בנימין עמהם כי אינם רק טפלים להם: (ג) ביהודה ובנימין. היושבים בארץ יהודה ובנימין: (ה) למצור ביהודה. בארץ יהודה בנה ערים להיות ערי מבצר להשגב בהן: (ו) אשר ביהודה ובנימין. מהם היו בנחלת יהודה ומהם בבנימין: ערי מצורות. להיות ערי מבצר: (יא) ויחזק. חזקם בכל עת: ואוצרות מאכל. להכין על עת המצור: (יב) להרבה מאד. בהרבה מיני חוזק: ויהי לו וגו'. ולא עלה עליו מלך ישראל ללקחם מאתו בעבור חוזק הערים: (יג) התיצבו עליו. באו מכל גבולם להתיצב. לעמוד בארץ יהודה תחת ממשלתו: (יד) את מגרשיהם. שהיו להם בארץ עשרת השבטים: כי הזניחם. הכריחם לעזוב עבודת המקום מלכהן לה' ולא נתנם ללכת לבה"מ ולזה עזבו את מגרשיהם והלכו ליהודה: (טו) ויעמד לו. ירבעם העמיד לעצמו כהנים ולא מבני אהרן: לשעירים. שדים הנראים בדמות שעירים למי שמאמין בהם: (טז) ואחריהם. אחרי בוא הכהנים והלוים: (יז) ויחזקו. הבאים ההם חזקו מלכות יהודה והיו ידם עמהם: כי הלכו. הבאים ההם הלכו בדרך דוד לעבוד את ה': (יט) ותלד לו. האחת מהן: (כב) ויעמד לראש רחבעם. רחבעם העמיד לראש את אביה להיות לנגיד בכל אחיו כי חשב להמליכו אחר מותו ולזה העמידו בחייו לנגיד: (כג) ויבן. הבין בדבר מרד ופחד ממנו ולזה התחזק במה שפיזר את כל בניו לכל ארצות יהודה ובנימין לכל ערי המבצר לשמרו מן המרד: לרוב. לבל יצטרכו לשאול מאת העם

מצודת ציון

יא (יא) נגידים. פקידים: (יב) צנות. מל' צנה והוא מכלי מלחמה: ורמחים. כענין חנית: (יד) הזניחם. ענין עזיבה כמו זנח ה' מזבחו (איכה ב): (יז) ויאמצו. מל' אומץ וחוזק: (יח) ירימות. לא נזכר בבני דוד ואולי נזכר הוא בשמו האחר: (כג) ויפרץ. ענין התחזקות כמו מה

דעת. תנין גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן. בן ויקח לו רחבעם אשה את מחלת דסיפרא. מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה. מן המערה ויקם דוד אחרי כן ויצא מן המערת. ויהי כ׳ בטעם תביר ר״פ בקריאה וסימ׳ ויהי כאשר פתר לנו כן היה. ויהי המכס לה׳ מן הצאן. ויהי בנסוע הארון. ויהי כאשר תם כל העם. עד היותם ויהי גבול בני אפרים דיהושע. כי בא ירושלם. ויהי הדבר הזה לחטאת. ויהי ביום השביעי וימת הילד. וילכו העם. ויהי מקץ ימים ויבש הנחל. ויהי בשנת החמשית למלך רחבעם דמלכים. כראות אחאב את אליהו. כי מת נבות. ויהי ביום השני להמית את גדליהו. בעשתי עשרה שנה דעתליה. יען אשר אמרה צור. ויהי מדי בוא המלך בית ה׳ דמלכים. וחברו דסיפרא. ויהי

ל׳ ובנימן לכל ערי המצרות ויתן להם המזון לרב
ל׳ וישאל המון נשים: יב א ויהי כהכין
ג׳ מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את-תורת יהוה
ט׳ ומלעי׳ פסוקים וכל-ישראל עמו: ב ויהי בשנה החמישית למלך
רחבעם עלה שישק מלך-מצרים על-ירושלם
ל׳ כי מעלו ביהוה: ג באלף ומאתים רכב ובששים
ד׳ אלף פרשים ואין מספר לעם אשר-באו עמו
ל׳ ב׳ חד חס׳ וחד מלא ממצרים לובים סכיים וכושים: ד וילכד את-
ערי המצרות אשר ליהודה ויבא עד-ירושלם:
ל׳ וכל עזרא דכו׳ ה ושמעיה הנביא בא אל-רחבעם ושרי
בי״ד. י״ג יהודה אשר-נאספו אל-ירושלם מפני שישק
ויאמר להם כה-אמר יהוה אתם עזבתם אתי
ואף-אני עזבתי אתכם ביד-שישק: ו ויכנעו
שרי-ישראל והמלך ויאמרו צדיק | יהוה:
ל׳. ל׳ ז ובראות יהוה כי נכנעו היה דבר-יהוה אל-
ד׳ שמעיה | לאמר נכנעו לא אשחיתם ונתתי להם
כמעט לפליטה ולא-תתך חמתי בירושלם ביד-
י״א רפי׳ ל׳ מ״ל שישק: ח כי יהיו-לו לעבדים וידעו עבודתי
ועבודת ממלכות הארצות: ט ויעל
שישק מלך-מצרים על-ירושלם ויקח את-

אצרות בית-יהוה ואת-אצרות בית המלך
י׳ את-הכל לקח ויקח את-מגני הזהב אשר עשה
שלמה: י ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני
נחשת והפקיד על-יד שרי הרצים השמרים
ב׳ בטעם תביר פתח בית המלך: יא ויהי מדי-בוא המלך בית
ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מלא יהוה באו הרצים ונשאום והשבום אל-תא
ל׳ הרצים: יב ובהכנעו שב ממנו אף-יהוה ולא
להשחית לכלה וגם ביהודה היה דברים טובים:
ח׳ יג ויתחזק המלך רחבעם בירושלם וימלך
כי בן-ארבעים | ואחת שנה רחבעם במלכו
ושבע עשרה שנה | מלך בירושלם העיר אשר-
ג׳ בחר יהוה לשום את-שמו שם מכל שבטי
ל׳ ישראל ושם אמו נעמה העמנית: יד ויעש הרע
ס׳. ג׳ ר״פ כי לא הכין לבו לדרוש את-יהוה: טו ודברי
ו׳ מ״ל. ג׳ רחבעם הראשנים והאחרונים הלא-הם כתובים
בדברי שמעיה הנביא ועדו החזה להתיחש
ומלחמות רחבעם וירבעם כל-הימים: טז וישכב
רחבעם עם-אבתיו ויקבר בעיר דויד וימלך
אביה בנו תחתיו: יג א בשנת שמונה
עשרה למלך ירבעם וימלך אביה על-יהודה:

תולדות אהרן ויכנעו שרי ישראל. (תענית סס סנהד׳ כח):

רדק

א״כ וישאל המון נשים לצורך בניו הוא: (יא) אל תא הרצים. פי׳ אל חדר הרצים: (טו) להתיחש. פי׳ דברי שמעיה ועדו הנביאים היו בדברי המלכים ובהתיחשם: (א) בשנת שמנה עשרה למלך ירבעם וימלוך אביה. לא ידענו למה נתעכב שנה אחת מלמלוך שהרי רחבעם לא מלך אלא י״ז שנה ורחבעם וירבעם התחילו מלכותם בשנה אחת. ויתכן לפרש כי רחבעם נכנס בשנת שמנה עשרה ולא

רשי

דוגמא (לעיל א׳ ד׳) ובית אביהם פרצו לרוב: (ז) נכנעו לא אשחיתם. דוגמא למטה (י״ד) עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו ה׳ אלהינו דרשנו וגו׳. כן דרך הפסוק כשמפסיק בנתים כופל עוד התיב׳ לאומרה דוגמא (מדבר י׳) והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו׳: (ח) כי יהיו לו לעבדים. לשישק ולשאר עובדי כוכבים כמפורש: וידעו עבודתי. כשישובו לא יהיה עליהם שום מושל ממלכי עובדי כוכבי׳ אבל כשתשובו מאחרי תורתי תדעו עבודת מלכי הארצות ותעבדו לה׳: (י) והפקי׳ על יד שרי הרצים. לקח המגינים מבית יער הלבנון והפקידם לשרי הרצים ואח״כ השיבם אל תא הרצים חדר הרצי׳ כלומר אל מקום׳. ענין אח׳ מפי מורי לפי שהיה דואג ממלך מצרים וממלך ישראל היו נושאין אותן לפניו: (יב) ובהכנעו שב ממנו חרון אף ה׳. היה לו לומר למעלה מיד כשאמר ויעל שישק וגומר אלא שהפסיק בנתיים לצורך ויעש תחתיהם מגיני נחשת: (יג) ויתחזק המלך רחבעם. ומפרש למה שהרי כשהומלך תחילה היה בן מ״א לפיכך היה בו כח וחוזק להתחזק מעצמו כי היה בן שנה כשמת דוד שהרי שלמה מלך מ׳ שנה ושלמה עדיין לא מלך כשנולד רחבעם נמצא שרחבעם היה בן מ״א כשמלך: העיר אשר בחר ה׳ לשום את שמו שם מכל שבטי ישראל. אלא שנתקלקלו במעשיהם כדכתיב ויעש הרע כי לא הכין לבו לדרוש את ה׳ וגרמו שנסתלקה שכינה מהם וכאלו קובל ומפיגין על כך: (טו) בדברי שמעיה הנביא. כל נביא ונביא היה כותב ספרו מה שהיה מתנבא וזהו שמעיה שאמר לעיל (ב׳ י״א) ולקמן (י״ב) מוכיח ויתר דברי אביה

מצודת ציון

מס פרצת (בראשית לח): המון. ענין רבוי: יב (ב) מעלו. פשעו ומרדו: (ג) לובים וגו׳. שמות עכו״ג הם: (ז) לפליטה. הצלה ושארית: תתך. ענין יציקה והרקה כמו ותתך עלינו האלה (דניאל ט): (י) תחתיהם. במקומם: והפקיד. מל׳ פקדון: על יד. ביד: (יא) מדי. מתי ר״ל בכל עת וכן מדי עלותם (ש״א א): תא. ענין חדר מה כמו וכתא קנה אחד

מצודת דוד

העם: וישאל המון נשים. להשיאם לפניו למען יתחזק במלוכה בעזר אבות הנשים: יב (ב) כי מעלו בה׳. ובעון זה בא עליהם האויב: (ו) כמעט לפליטה. ר״ל פליטה מועטת: ביד שישק. להיות נשחתים בידו: (ח) וידעו וכו׳. ידעו מה טוב אם לעבוד את ה׳ אם לעבוד ממלכות הארצות כ״א עבדו את ה׳ לא היו מושלים בהם הממלכות: (יא) ונשאום. להגן עליו מהאויב הבא פתאום: והשיבום. אחרי בואו לבית המלך: (יב) בהכנעו. בעבור הכנעו שב וכו׳ ולא אמר להשחית בכליון גמור: וגם ביהודה. באנשי יהודה נמצאו דברים טובים ויסרים והגין עליהם זכותם: (יג) כי בן ארבעים ואחת וכו׳. ועל שהיה גדול בשנים היה בו כח להתחזק: מכל שבטי. מכל ערי שבטי ישראל: (יד) ויעש הרע. בעבור שהיתה אמו בת עמון ולמדה אותו לעבות הרע: כי לא הכין לבו. לא חקר להשכיל לדרוש את ה׳ לדעת אותו כי סמך על מה שלמדתו אמו: (טו) להתיחש. ר״ל בספריהם אשר יסופר בהם זכרון היחוס: כל הימים. המלחמות שביניהם היה כל הימים ועם כי מתחלה שב רחבעם מלהלחם בירבעם בדבר הנביא מ״מ לאחר זמן חזר להלחם עמו כל הימים עד מותו: יג (א) בשנת שמונה עשרה. כי ירבעם ורחבעם מלכו כאחד ומת רחבעם בי״ז למלכו ובשנה הבאה נולך אביה שהיא בי״ח לירבעם:

דבר ה׳ צבאות. וחברו: בבקר בבקר י״ג בקריאה וסימ׳ וילקטו אתו״בבקר בבקר איש כפי אכלו. והקטיר עליו אהרן קטרת סמים. והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר. והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. מדוע אתה ככה דל בן המלך. מדי עברו יקח אתכם. ה׳ אלהים נתן לי לשון למודים. וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו. ומנחה תעשה עליו בבקר

ב שלוש שנים מלך בירושלם ושם אמו מיכיהו ס׳ כלים׳
בת־אוריאל מן־גבעה ומלחמה היתה בין אביה ל׳
ובין ירבעם: ג ויאסר אביה את־המלחמה בחיל
גבורי מלחמה ארבע־מאות אלף איש בחור
וירבעם ערך עמו מלחמה בשמונה מאות אלף
איש בחור גבור חיל: ד ויקם אביה מעל
להר צמרים אשר בהר אפרים ויאמר שמעוני ל׳
ירבעם וכל־ישראל: ה הלא לכם לדעת כי יהוה ט׳ מלעיל פסו׳ בסיפרא
אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד על־ישראל
לעולם לו ולבניו ברית מלח: ו ויקם ירבעם בן־
נבט עבד שלמה בן־דויד וימרד על־אדניו: ל׳
ז ויקבצו עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו ל׳
על־רחבעם בן־שלמה ורחבעם היה נער ורך־ ל׳ וח׳ ורך ל׳ סלככ
לבב ולא התחזק לפניהם: ח ועתה ׀ אתם
אמרים להתחזק לפני ממלכת יהוה ביד בני
דויד ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב אשר ל׳ג
עשה לכם ירבעם לאלהים: ט הלא הדחתם את־
כהני יהוה את־בני אהרן והלוים ותעשו לכם

כהנים כעמי הארצות כל־הבא למלא ידו בפר ל׳. ב׳
בן־בקר ואילם שבעה והיה כהן ללא אלהים: ל׳
י ואנחנו יהוה אלהינו ולא עזבנהו וכהנים משרתים
ליהוה בני אהרן והלוים במלאכת: יא ומקטרים ל׳. ב׳ ח׳ ר״פ וח׳ ס״פ
ליהוה עלות בבקר־בבקר ובערב בערב וקטרת־ ד׳. ל׳
סמים ומערכת לחם על־השלחן הטהור ומנרת ב׳ מ״ל
הזהב ונרתיה לבער בערב בערב כי־שמרים
אנחנו את־משמרת יהוה אלהינו ואתם עזבתם
אתו: יב והנה עמנו בראש האלהים ׀ וכהניו ב׳. ב׳
והחצצרות התרועה להריע עליכם בני ישראל
אל־תלחמו עם־יהוה אלהי־אבתיכם כי־לא ב׳ בטעם ב׳ הס׳ בסיפ׳
תצליחו: יג וירבעם הסב את־המארב לבוא
מאחריהם ויהיו לפני יהודה והמארב מאחריהם:
יד ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור
ויצעקו ליהוה והכהנים מחצצרים בחצצרות: ז׳. יתיר ל׳
טו ויריעו איש יהודה ויהי בהריע איש יהודה ד׳ מ״ל
והאלהים נגף את־ירבעם וכל־ישראל לפני ל׳
אביה ויהודה: טז וינוסו בני־ישראל מפני יהודה ד׳ מ״ל

תולדות אהרן סמון רב. (יבמות טו): השלחן הטהור. יומא כח: ומנורת הזהב. מנחות לט:

רש״י

אביה ודרכיו ודבריו כתובין במדרש הנביא עדו ספרו היה נקרא מדרש: (ב) שלש שנים מלך בירושלים. ולא יותר כדמוכח במלכים ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא מלך יהודה נמצא שאפילו שלשה שנים שלמים לא מלך: מיכיהו בת אוריאל. ולמעלה (י״א כ) קורא לה שם אחר מעכה בת אבשלום ובמלכים כתיב כמו כן מעכה בת אבישלום מיכיהו בת אוריאל היה שמה וכאן קורא אותה כן לפי שהוא ספר הייחס של יהודה ובמלכים שהוא ספר מלכי ישראל ויהודה קראה בשם כנויה מעכה בת אבישלום ולפיכך כינו שמה משם גמור שלה מיכיהו מעכה ושם אביה אוריאל אבישלום לפי שעל שם כלתה נקראת שהיתה אשת חיל גברתנית ככתוב (לקמן כ״ב) וגם מעכה אם אסא הסירה מגבירה ומשום כבודה של כלתה קראה לחמותה על שם כלתה כך מפורש בירושלמי והמסורת הזה תקח בידך בשם רבינו אלעזר וכן אמר לי בשם אביו וכן מלאתי בפירוש אביו בכל מקום שהוסיף וי״ו בשם אשה זו משום שבחה כמו עתליה ועתליהו מולכ׳ על הארץ כי אשת חיל היתה וכן יכליה וכליהו לפי שהיתה גברתנית כי אמציה בעלה נס לכישה ויהי שם חמש עשרה שנה עד שמת והיא שפטה את העם כל אותן חמש עשרה השנים ושוב כשמת המליכו את בנו עזיהו אחריו בן שש עשרה שנה: (ד) ויקם אביה שהלך אביה למלחמה על ירבעם במחוז של ירבעם בהר אפרים: (ה) ברית מלח בקיום ואמונה. ועתה: (ו) ויקם ירבעם עבד שלמה וגו׳. ועל זאת יש בזיון גדול: (ז) ויקבצו עליו אנשים רקים. רשעים: ויתאמצו על רחבעם בן שלמה ורחבעם היה נער ורך לבב. ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו: נער. אע״פ שהיה בן מ״א שנה כשמלך קורהו נער ופי׳ (לעיל א׳ כ״ב) על שלמה: (ט) כעמי הארצות. כל הרוצה לבוא ולמלא ידו ולהיות כהן לעגל זהב יביא עמו פר בן בקר ואילים שבעה ויקבלוהו: והיה כהן ללא אלהים. למלא ידו להבדיל בין טומאה לטהרה דוגמא (שמות כ״ט) למשחה בהם ולמלא בם את ידם: (י) והלוים במלאכת. כלומר במלאכתם זה לשיר וזה לשוער כל איש למלאכתו כאשר הכין דוד:

רד״ק

ולא מנאם לו לפי שלא השלימם ומנאם לירבעם כמשפט: (ב) ושם אמו מיכיהו בת אוריאל. היא מעכה בת אבשלום הנזכרת למעלה ושני שמות היו לה ולאביה. ומיכיהו ומעכה קרובים בלשון והרבה נמצאים בזה הספר אדם אחד נזכר בשתי שמות: (ז) נער רך לבב וכו׳. והלא בן מ״א שנה במלכו היה אלא כנער שלא היה אמיץ לב ללחום: (י) והלוים במלאכת. במלאכה הראויה להם והם כלי השיר והיתה מ״ם במלאכת ראוי׳ להדגש ונרפתה להקל · וכן בשר חי בשאת

מצודת דוד

(ב) מיכיהו בת אוריאל. היא מעכה בת אבישלום הנזכרת למעלה ושתי שמות היו לה ולאביה וכמוהו רבים בזה הספר: (ג) ויאסור. ראש המלחמה נקרא אוסר על כי הוא מעמיד את אנשי המלחמה וקושר אותם באזהרות בעניני המלחמה וכן מי יאסור המלחמה (מ״א כ׳): (ד) מעל להר צמרים. ר״ל במקום גבוה מן ההר: (ה) הלא לכם לדעת. ר״ל הלא כולכם יודעים: ברית מלח. בכריתת ברית המתקיים כמלח הזה המתקיים ואינו מסריח: (ו) היה נער. ר״ל בלא אמון הלב כנער בשנים: ורך לבב. הוא הפוך מן קשה הלב ר״ל שהיה מתפחד לרדת במלחמה: ולא התחזק. לקחת המלוכה מיד ירבעם: (ח) ביד בני דוד. הנתונה ביד בני דוד: ואתם המון רב. ר״ל ואם הבטחון הוא בעבור שאתם המון רב והלא עמכם עון עגלי הזהב ולא תוכלו לעמוד כי אתם המון רב: (ט) הדחתם. ע״י נדחו ממקומם ובאו לשבת עמדי וזה על כי לא הנחתם לבוא לשרת בבית ה׳: כל הבא. כל הרוצה לחנך עצמו לעבודה: בפר וכו׳. היה לכהן לעגלי הזהב: (י) ואנחנו. אבל אנחנו ה׳ הוא אלהינו: בני אהרן. המה בני אהרן: במלאכה. המה במלאכתם המוטל עליהם לשורר בבית ה׳: (יא) ומקטירים. הוא מוסב על בני אהרן: בבקר בבקר. ר״ל בכל בוקר: ומערכת. ועורכים מערכת לחם הפנים: ומנורת וכו׳. ר״ל ומזהירים הם בדבר המנורה לבער את הנרות בכל ערב: (יב) בראש. ללכת בראש המלחמה: להריע עליכם. להעלות זכרוננו לטובה כמ״ש וכי תבואו מלחמה וכו׳ והרעותם וכו׳ ונזכרתם וכו׳ (במדבר י׳): (יג) הסב. הסתיר אנשים במארב וסיבב אנשי המארב לבוא מאחרי בני יהודה: ויהיו. ירבעם והעם אשר עמו: (יד) המלחמה. אנשי המלחמה: מחצרים. היו תוקעים בחצוצרות ולתוספת ביאור אמר בחצוצרות: (טו) ויריעו. תרועת נצחון כי בטחו בה׳ שינצחו במלחמה: נגף. הכה והחליש: ולא

מצודת ציון

אחד (יחזקאל מ): יג (ד) צמרים. מל׳ גובה כמו צמרת הארז והוא הסעיף העולה למעלה מכולם (יחזקאל יז): (ז) רקים. פחותים ורקים מכל מעלה: בליעל. בלי עול. ר״ל שפרקו עול שמים: ויתאמצו. התחזקו: (ח) המון. ענין רבוי ולתוספת ביאור אמר רב: (ט) למלא ידו. ענין החנוך כמו ומלאת את ידם (שמות כח): (יא) ומערכת. ענין סדור: ונרותיה. כעין בזיכין והשמן והפתילה

בבקר ששית. יעשו את הכבש ואת הטנחה. ה' צדיק בקרבה. ולעמוד בבקר בבקר. ומקטירים לה' עולות בבקר בבקר: על ה' ל"א בקריאה וסי' ובקר וראיתם את כבוד ה'. בתת ה' לכם בערב בשר לאכול. לכן אתה וכל עדתך הנועדים. אבינו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה. ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא. והנביא ההוא או חלם החלום. והיא מרת נפש ותתפלל. ויחפאו בני ישראל דברים. לא יוסיף עוד שאר ישראל. ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו. אז תתענג על ה' והרכבתיך. לכן כה אמר ה' הנני פקד. השכירוהו כי על ה' הגדיל. ונשמד מואב מעם. ממך יצא חשב על ה' רעה. הלוא הכושים והלובים. ובעת ההיא בא חנני ויכנעו בני ישראל בעת ההיא. וישב בצר לו על ה' דד"ה. כי בשובכם על ה'. ועתה דברו עבדיו דד"ה. יתיצבו מלכי ארץ ורוזני'. ישעו ואין מושיע. והתענג על ה' ויתן לך. גול על ה' דרכך. השלך על ה' יהבך. אשרי

ויתנם אלהים בידם: יז ויכו בהם אביה ועמו
מכה רבה ויפלו חללים מישראל חמש־מאות
אלף איש בחור: יח ויכנעו בני־ישראל בעת
ההיא ויאמצו בני יהודה כי נשענו על־יהוה ל׳. ג״נ
אלהי אבותיהם: יט וירדף אביה אחרי ירבעם
וילכד ממנו ערים את־בית־אל ואת־בנותיה מ״ל בכתובי׳
ואת־ישנה ואת־בנותיה ואת־עפרון ובנתיה: ל׳ עפרין ק׳
כ ולא־עצר כח ירבעם עוד בימי אביהו ויגפהו ל׳
יהוה וימת: כא ויתחזק אביהו וישא־לו נשים ל׳
ארבע עשרה ויולד עשרים ושנים בנים ושש
עשרה בנות: כב ויתר דברי אביה ודרכיו ודבריו ל׳
כתובים במדרש הנביא עדו: כג וישכב אביה
עם־אבתיו ויקברו אתו בעיר דויד וימלך אסא
בנו תחתיו בימיו שקטה הארץ עשר שנים:
יד א ויעש אסא הטוב והישר בעיני יהוה ד׳ דסמי׳
אלהיו: ב ויסר את־מזבחות הנכר והבמות
וישבר את־המצבות ויגדע את־האשרים:
ג ויאמר ליהודה לדרוש את־יהוה אלהי אבותיהם

ולעשות התורה והמצוה: ד ויסר מכל־ערי יהודה ס״ז
את־הבמות ואת־החמנים ותשקט הממלכה
לפניו: ה ויבן ערי מצורה ביהודה כי־שקטה ל׳
הארץ ואין־עמו מלחמה בשנים האלה כי־הניח ל׳
יהוה לו: ו ויאמר ליהודה נבנה ׀ את־הערים
האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים ל׳. ל׳ ומ״ל
עודנו הארץ לפנינו כי דרשנו את־יהוה אלהינו
דרשנו וינח לנו מסביב ויבנו ויצליחו: ג״ב ו׳. ל׳
ז ויהי לאסא חיל נשא צנה ורמח מיהודה שלש
מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת
מאתים ושמונים אלף כל־אלה גבורי חיל:
ח ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים
ומרכבות שלש מאות ויבא עד־מרשה: ט ויצא
אסא לפניו ויערכו מלחמה בגיא צפתה למרשה: ל׳
י ויקרא אסא אל־יהוה אלהיו ויאמר יהוה י׳. נ״א
אין־עמך לעזור בין רב לאין כח עזרנו יהוה ח׳. ל׳
אלהינו כי־עליך נשענו ובשמך באנו על־ההמון ל׳ ב׳ תחייט. ל׳
הזה יהוה אלהינו אתה אל־יעצר עמך אנוש: ל׳

תולדות אהרן ויבן ערי מצרה. מגלה ד:

רדק

בשאת ואלתם כמו שכתבנו אותם בספר מכלל בחלק הדקדוק: (יז) ויכו בהם אביה ועמו מכה רבה וכו'. לפי הפשט פירושו לפניו ויפלו חללים מישראל ת"ק מאות אלף איש. ויש בו דרש למה אמר מכה רבה כלומר יותר על הריגתם שלא יהיו נשותיהם ראויות להנשא. אמרו א"ר אבא בר כהנא שהעביר הכרת פניהם הדא הוא דכתיב הכרת פניהם ענתה בם זה החותם. ר' אמי אמר שהושיב עליהם ג' ימים עד שנתקלקלה צורתם הדא הוא דכתיב עצמו לי אלמנותיו מחול ימים: (כ) ויגפהו ה' וימות. לא שמת בימי אביה שהרי אביה לא מלך אלא שלש שנים ומלך בשנת שמונה עשרה לירבעם ואסא בנו מלך בשנת עשרים לירבעם נמצא כשמת אביה עדיין חי ירבעם ועוד היה משמלך אסא שתי שנים כי כ"ב שנה מלך ירבעם אלא פירושו ויגפהו ה' במלחמותיו כמו שאמר והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה וימת. כלומר מת בזו המפלה' שלא עצר כח עוד משמלך אביה. ובבראשית רבה ובסדר עולם מפרש ויגפהו על אביה ומפרש בעון שלקח בית אל ולא בער ע"ג ממנו שמצא שם אחד מן העגלים ועוד ישב ודרש והוא רחוק ויגפהו ה' את סבור שהוא ירבעם אינו אלא אביה ולא נגף על שבזה את ירבעם ברבים הה"ד ועמכם עגלי זהב וגו': (כב) במדרש הנביא עדו. נקרא ספר מדרש לפי שהיה נדרש תמיד לראות שם ענייני המלכים: (י) אל יעצר עמך אנוש. כלומר אל ימלוך כמו יורש עצר כלומר לא יהיה להם ממשלה

לפיכך עזרנו ה' אלהינו כי עליך נשענו: אל יעצר עמך אנוש. אל יהיה לאויבינו לאותו אנוש כי אנוש מושל עוצר ידי עמך נגדך לנצחנו שלא יאמר נצחנו אלהיהם. בד"א מפי הרב. אל יהי לנו אנוש שאנו אנושים עוצר יד מלנצח' דוגמא (דברים י"א)

רשי

(כ) ולא עצר כח וגו' ויגפהו ה' לירבעם וימת. לא שמת מיד אלא הולך וחסר בעבור המלחמות ובב"ר מפורש ויגפהו ה' לאביה: (ג) ויאמר ליהודה לדרוש. ולא כעשרה שבטים שדרשו לאלהים אחרים חדשים מקרוב באו ואת אלהי אבותם לא דרשו: (ו) עודנו הארץ לפנינו. בעוד שהמלכות נכונה לפנינו שאם נצרכו להם יהיו לנו למנוס וכל אלה היה בעשר שנים שכתוב בימיו שקטה הארץ ולאחר אותן עשר שנים היתה מלחמה בינו ובין בעשא כל ימיהם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא וז' שנים הי' שלום ביניהם וכן מוכח אף כאן אין עמו מלחמה בשנים האלה אבל בשנים אחרים היתה עמו מלחמה ולמטה (ט"ו) כתיב ומלחמה לא היתה עד שנת ל"ה למלכות אסא אבל יכולים אנו לפרש אותה מלחמה שהיתה לו עם הכושי' לא היתה עד שנת שלשים וחמש למלכותו אבל זה קשה לי שכתוב למטה (ט"ז) בשנת ל"ו למלכות אסא עלה בעשא וגו' עד נסכלת על זאת כי מעתה יהיו לך מלחמות משמע שקודם לכן לא היו לו מלחמות והוא לאחר כן כי אם ג' שנים ובמלכים (א ט"ו) כתיב ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ובסדר עולם מפרש היטב: כי דרשנו את ה' אלהינו דרשנו וגו'. לפי שדרשנוהו הניח לנו מסביב: ויבנו ערים ויצליחו. ודוגמא (לעיל י"ב) ובראות ה' כי נכנעו וגו': (י) אין עמך לעזור. כלומר אע"פ שאנו מעטים והם רבים כחול הים ואין כח לנו בפניהם עמך לעזור בין רב לאין כח כלומר בידוע שיש לך כח לעזור

מצודת ציון

והפתילה נתון בהם: לבער. להדליק כמו ובער עליה הכהן (ויקרא ו): (יט) בנותיה. הכפרים הסמוכים לה: (כ) עצר. ענין עכבה: יד (ג) ויגדע. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט): (ו) ונסב. ונסבב: (ז) ודורכי קשת. שדרך לדרוך הקשת ברגל למותחו היטב לירות למרחוק: (ט) צפתה. מל' צפיה והבטה: (י) נשענו. ענין תמיכה: ההמון. רבוי עם: אנוש

מצודת דוד

(כ) ולא עצר כח. לא היה יכול להתחזק עוד בימי אביה: וימת. ר"ל היה מנוגף ומוכנע עד כי מת בימי אסא בנו: (כא) ויתחזק. וכאשר התחזק במלוכה נשא לו נשים וכו': (כב) במדרש. בספר מדרש של הנביא עדו ונקרא כן ע"ש שבו היה נדרש ספור ענייני המלכים: (כג) שקטה הארץ. נחה מן המלחמה: יד (ג) הנכר. של אלהי הנכר: והבמות. הבתים שבהם המזבחות קרוים גם הם בשם במות: המצבות. העשויות מאבן אחת: (ד) החמנים. הצורות העשויות לעבודת החמה: (ה) ערי מצורה. ערי מבצר: כי שקטה. והיה לו פנאי לבנותם: (ו) עודנו וכו'. נחזק הערים בעודם לפנינו עד לא בא האויב: דרשנו וינח לנו. על שדרשנו לה' לזה הניח לנו מסביב: (ט) בגיא צפתה למרשה. בעמק הגדול ומשקף אל מול מרשה: (י) אין עמך לעזור. אין הפרש עמך לעזור בין לעם רב בין למי שאין בו כח כלל: ונשמך.

שאל יעקב בעזרו שברו. ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' וחברו ב' בפסוק. רהב נפש יגרה מדון. וב' ועל ה' וסי' ראשיה בשחד ישפטו. אולת אד' תסלף דרכו :

יא וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הַכּוּשִׁים לִפְנֵי אָסָא וְלִפְנֵי
יְהוּדָה וַיָּנֻסוּ הַכּוּשִׁים: יב וַיִּרְדְּפֵם אָסָא וְהָעָם
אֲשֶׁר־עִמּוֹ עַד־לִגְרָר וַיִּפֹּל מִכּוּשִׁים לְאֵין־לָהֶם ל׳. ח׳
מִחְיָה כִּי־נִשְׁבְּרוּ לִפְנֵי־יְהוָה וְלִפְנֵי מַחֲנֵהוּ וַיִּשְׂאוּ מ"ג
שָׁלָל הַרְבֵּה מְאֹד: יג וַיַּכּוּ אֵת כָּל־הֶעָרִים סְבִיבוֹת
גְּרָר כִּי־הָיָה פַחַד־יְהוָה עֲלֵיהֶם וַיָּבֹזּוּ אֶת־כָּל־
הֶעָרִים כִּי־בִזָּה רַבָּה הָיְתָה בָהֶם: יד וְגַם־אָהֳלֵי ט"ר"פ בסיפ׳ ח׳
מִקְנֶה הִכּוּ וַיִּשְׁבּוּ צֹאן לָרֹב וּגְמַלִּים וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלָםִ: ח׳הס׳ בכתו׳
טו א וַעֲזַרְיָהוּ בֶּן־עוֹדֵד הָיְתָה עָלָיו רוּחַ ל׳ מ"ל ח׳ בנ"ס
אֱלֹהִים: ב וַיֵּצֵא לִפְנֵי אָסָא וַיֹּאמֶר לוֹ שְׁמָעוּנִי
אָסָא וְכָל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן יְהוָה עִמָּכֶם בִּהְיוֹתְכֶם ז׳ וכל ר"פ דכו׳
עִמּוֹ וְאִם־תִּדְרְשֻׁהוּ יִמָּצֵא לָכֶם וְאִם־תַּעַזְבֻהוּ ח׳ בסו׳ ואס ואס. ג׳
יַעֲזֹב אֶתְכֶם: ג וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא ׀ אֱלֹהֵי י"א
אֱמֶת וּלְלֹא כֹּהֵן מוֹרֶה וּלְלֹא תוֹרָה: ד וַיָּשָׁב בַּצַּר־ ב׳ ובפסוק
לוֹ עַל־יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיְבַקְשֻׁהוּ וַיִּמָּצֵא ל"ה. ב׳ ותס׳ ב׳
לָהֶם: ה וּבָעִתִּים הָהֵם אֵין שָׁלוֹם לַיּוֹצֵא וְלַבָּא ג׳ ותד וליוצא
כִּי מְהוּמֹת רַבּוֹת עַל כָּל־יוֹשְׁבֵי הָאֲרָצוֹת:
ו וְכֻתְּתוּ גוֹי־בְּגוֹי וְעִיר בְּעִיר כִּי־אֱלֹהִים הֲמָמָם ג׳. ל׳
בְּכָל־צָרָה: ז וְאַתֶּם חִזְקוּ וְאַל־יִרְפּוּ יְדֵיכֶם כִּי
יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלַּתְכֶם: ח וְכִשְׁמֹעַ אָסָא ל׳. ב׳ ר"פ ג׳ ר"פ

הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהַנְּבוּאָה עֹדֵד הַנָּבִיא הִתְחַזַּק
מ"ז. ג׳ וַיַּעֲבֵר הַשִּׁקּוּצִים מִכָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וּמִן־
ל׳ הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכַד מֵהַר אֶפְרָיִם וַיְחַדֵּשׁ אֶת־
מִזְבַּח יְהוָה אֲשֶׁר לִפְנֵי אוּלָם יְהוָה: ט וַיִּקְבֹּץ
ד׳ אֶת־כָּל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וְהַגָּרִים עִמָּהֶם מֵאֶפְרַיִם
ל׳ וּמְנַשֶּׁה וּמִשִּׁמְעוֹן כִּי־נָפְלוּ עָלָיו מִיִּשְׂרָאֵל לָרֹב
ג׳. ס׳ בִּרְאֹתָם כִּי־יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ: י וַיִּקָּבְצוּ
יְרוּשָׁלַםִ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לִשְׁנַת חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה
לְמַלְכוּת אָסָא: יא וַיִּזְבְּחוּ לַיהוָה בַּיּוֹם הַהוּא
מִן־הַשָּׁלָל הֵבִיאוּ בָּקָר שְׁבַע מֵאוֹת וְצֹאן שִׁבְעַת
ס׳ דגשים אֲלָפִים: יב וַיָּבֹאוּ בַבְּרִית לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵיהֶם בְּכָל־לְבָבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם: יג וְכֹל אֲשֶׁר
ל׳ לֹא־יִדְרֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל יוּמָת לְמִן־קָטֹן
ל׳. ג׳ י"ד פסוקים ועד ועד וְעַד־גָּדוֹל לְמֵאִישׁ וְעַד־אִשָּׁה: יד וַיִּשָּׁבְעוּ לַיהוָה
בְּקוֹל גָּדוֹל וּבִתְרוּעָה וּבַחֲצֹצְרוֹת וּבְשׁוֹפָרוֹת:
טו וַיִּשְׂמְחוּ כָל־יְהוּדָה עַל־הַשְּׁבוּעָה כִּי בְכָל־
ב׳. ז׳ לְבָבָם נִשְׁבָּעוּ וּבְכָל־רְצוֹנָם בִּקְשֻׁהוּ וַיִּמָּצֵא לָהֶם
ל׳ ג"ר"פ בסיפ׳ וַיָּנַח יְהוָה לָהֶם מִסָּבִיב: טז וְגַם־מַעֲכָה אֵם ׀ אָסָא
ל׳ הַמֶּלֶךְ הֱסִירָהּ מִגְּבִירָה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה לַאֲשֵׁרָה
ל׳ מִפְלָצֶת וַיִּכְרֹת אָסָא אֶת־מִפְלַצְתָּהּ וַיָּדֶק וַיִּשְׂרֹף

תולדות אהרן וימים רבים. ע"ג ח:

רש״י

י"א) ויעצר את השמים כי עצר עצר ה' (בראשית כ') כמו אם תעצרני (שופטים י"ג) : (ג) וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת. עד שבאת אתה : וללא כהן מורה. שאין מי ששואל להם שום דבר תורה משום הכי לא יורו אתכם הכהנים : (ד) וישב בצר לו על ה' אלהי ישראל. כלומר עתה כשבאת צרה להם בקשו על ה' אלהי ישראל ויבקשהו לפיכך וימצא להם המצוי והושיעכם בכל אשר הלכתם : (ה) ובעתים ההם אין שלום. באותן הימים רבים לישראל ללא אלהי אמת אין שלום ליוצא ולבא וגו'. ברחבעם כתיב (לעיל ב' י"ב) עליו עלה שישק מלך מצרים על ירושלים כי מעלו בה' וכל הפרשה ואף לאביה היו מהומות רבות : (ו) וכתתו גוי בגוי. דוגמא (מדבר י"ד) ויכתום : (ז) ואתם חזקו. לדרוש באלהים : (יא) ויזבחו לה' ביום ההוא מן השלל הביאו. פתרון ומן השלל שהביאו זבחו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים ששבו וממנו הביאו כדלמעלה (ב' י"ד) וגם אהלי מקנה הביאו וישבו צאן לרוב וגומר. ד"א נראה לי ויזבחו לה' ביום ההוא שנלחמו ובאו בשלום בירושלים מן השלל הביאו כלומר מן השלל אשר הביאו הביאו בקר שבע מאות וצאן שבעת אלפים : (טז) וגם מעכה אם אסא המלך הסירה מגבירה. לפי שעשתה לאשרה מפלצת מפליא ליצנותא זכרות

רד״ק

ממשלה כנגדך. או פי' אל יעצר כח : (ג) ללא אלהי אמת. שיהיו בגלות בין עובדי ע"ג כאלו עובדי ע"ג כמו ועבדתם שם אלהים אחרים כמו שתרגם אונקלוס כי כשעובד שעבדיהם כאלו עובד אותם. או פי' ללא שופטי אמת. כמו והגישו אדוניו אל האלהים שפירושו השופטים כי הגוים שופטי ישראל בגלות : (ח) והנבואה עודד הנביא. חסר הנסמך ופי' הנבואה נבואת עודד הנביא. וכן הארון הברית ואחרים זולתו. או פי' והנבואה לעודד הנביא והנה הנבואה היתה לעזריה בן עודד ואיך אמר והנבואה עודד הנביא אלא ר"ל בן עודד הנביא כמו לעיני חנמאל דודי שר"ל בן דודי אע"פ שפרשתי בו פירוש אחר. או יתכן כי גם אביו התנבא לו בענין מזה פעם אחרת או באותה הפעם כי עודנו חי וכן מצאנו אותו בימי אחז וכשמע הדברים האלה ושמע הנבואה מאביו פעם

מצודת ציון

אנוש. הוא שם משמות האדם המורה על חולשתו והוא מל' אנוש לשברך (ירמיה ל) : (יב) וישאו. ולקחו : (יד) וישבו. מל' שביה : טו (ג) מורה. מלמד : (ו) וכתתו. ענין שבירה ורציצה כמו וכתתו חרבותם (ישעיה ב) : הממם. ענין שבירה כמו והמם גלגל עגלתו (שם כח) : (ט) נפלו. ענין הטיה כמו ותפל מעל הגמל (בראשית כד) ור"ל נטו עצמם להיות תחת ממשלתו : בדרמשק

מצודת דוד

בבטחון שמך : אל יעצור עמך. אל יעצור אדם כח למולך לעכב הכח בידו להתגבר : (יב) לאין להם מחיה. עד לא נשאר להם היות : (יג) כי היה פחד ה'. ולא עצרו כח להלחם בהם : כי בזה רבה. ולזה התעכבו לשלול את כל הערים : (יד) אהלי מקנה. אנשי אהל מקנה : טו (ב) ויצא. יצא ממקומו ובא לפני אסא בשובו מן המלחמה : בהיותכם. בעבור היותכם עמו לשמור דברו : (ג) וימים רבים. הנה יהיו ימי' רבים לישראל שיעבדו ללא אלהי אמה והם בימי אחז ומנשה והדומים : וללא כהן מורה. על הכהן להורות דרכי ה' כמ"ש יורו משפטיך וגו' (דברים לג) ואמר שהם ישאלו דבר ללא כהן הראוי להורות כ"א מאשר יבהרו הם כנביאי הבעל והדומים : וללא תורה. לא יחפצו בתורת ה' אבל יחפצו ללא תורה והם דברי כהני עבודת כוכבים : (ד) וישב בצר לו. וכאשר יהיה צר לישראל ישוב אל ה' וכאשר יבקשוהו ימצא להם : (ה) ובעתים ההם. בעוד יחזיקו במרדם : ליוצא ולבא. בין בדרך ההליכה בין בחזרה : הארצות. הם ארצות בני ישראל : (ו) וכתתו גוי בגוי. ילחמו יהודה עם ישראל : הממם. ישברם ויכתתם בכל מיני צרה : (ז) ואתם. אבל אתם כאשר ההולכים לאחוז בדרכי ה' חזקו בה ואל ירפו ידיכם ממנה לעזבה : כי יש שכר. הרבה שכר נכון לפני המקום ליתן גמול פעולתכם : (ח) והנבואה. וכששמעו את הנבואה של עודד הנביא כי גם הוא התנבא כדברים האלה ועם שלא נזכר במקרא : השקוצים. העבודת כוכבים המאוסים כשקוצים : ויחדש. תקנו ובנהו מחדש : (יא) מן השלל הביאו. מן השלל אשר הביאו : (יד) ובתרועה. ר"ל בקול שמחה : (טו) כי בכל לבבם. לא מהכרח מצות המלך להיות עצבים בדבר : וימצא להם. ולזה היה נמצא להם והניח להם מסביב : (טז) אם אסא. אם אביו היתה ועל שגדלתו קראה אמו : מגבירה. מהיות עוד גבירה מושלת לכל חסות אנשים לעבודת כוכבים : אשר עשתה. על אשר עשתה מפלצת

ויבא נ"א וסי' נמסר בסדר ויקהל : היתה ד' קמצי' בקרי' וסי' נמסר בישעיה סי' י"ד : ויצא י"ג חסר בקריאה וסי' נמסר בסדר ויקח קרח : ביני ובינך ג' פסוקי אית בהון ביני ובינך ובין ובין וסי' ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה . ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום . ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך דאסא דד"ה אנ"ך : ויעלה ג' רפין בקריאה וסי' ברית ביני ובינך ובין אבי דמלכים . וחברו דסיפרא ברית ביני ובינך . דרוש נא בעדינו את : להרבה ג' וסי' ובכל עיר ועיר . ובין עשרת ימים בכל יין להרבה . הלא

בנחל קדרון׃ יז והבמות לא־סרו מישראל רק
לבב־אסא היה שלם כל־ימיו׃ יח ויבא את־ ג"א
קדשי אביו וקדשיו בית האלהים כסף וזהב ל'. מ"ח
וכלים׃ יט ומלחמה לא היתה עד שנת־שלשים
וחמש למלכות אסא׃ טז א בשנת
שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא מלך־
ישראל על־יהודה ויבן את־הרמה לבלתי תת
יוצא ובא לאסא מלך יהודה׃ ב ויצא אסא כסף ג'. י"ג חס'
וזהב מאצרות בית יהוה ובית המלך וישלח ג'
אל־בן־הדד מלך ארם היושב בדרמשק לאמר׃
ג ברית ביני ובינך ובין אבי ובין אביך הנה ג'פסו' דמיין
שלחתי לך כסף וזהב לך הפר בריתך את־
בעשא מלך ישראל ויעלה מעלי׃ ד וישמע בן־ ג' רפין

הדד אל־המלך אסא וישלח את־שרי החילים
אשר־לו אל־ערי ישראל ויכו את־עיון ואת־דן ל'
ואת אבל מים ואת כל־מסכנות ערי נפתלי׃
ה ויהי כשמע בעשא ויחדל מבנות את־הרמה
וישבת את־מלאכתו׃ ו ואסא המלך לקח כ'
את־כל־יהודה וישאו את־אבני הרמה ואת־ מ"ג
עציה אשר בנה בעשא ויבן בהם את־גבע ואת־
המצפה׃ ז ובעת ההיא בא חנני הראה אל־ ס'
אסא מלך יהודה ויאמר אליו בהשענך על־ ה'פסו' דמיין אל על על ענ ל'. ח'
מלך ארם ולא נשענת על־יהוה אלהיך על־כן ל"ג
נמלט חיל מלך־ארם מידך׃ ח הלא ׀ הכושים
והלובים היו לחיל ׀ לרב לרכב ולפרשים להרבה ל'
מאד ובהשענך על־יהוה נתנם בידך׃ ט כי יהוה ל'. ל"ג

רד"ק

פעם אחרת עם כל זה התחזק ויעבר השקוצים : (טז) וגם מעכה אם אסא. היא אם אביו כי מעכה בת אבשלום היתה אם אביו . ובספר מלכים אמר על אסא ושם אמו מעכה בת אבשלום . ר"ל אם אביו ודרך הלשון לקרא לאבי אביו אביו כמו אל רעואל אביהן וכן לאם אביו אמו . וזכר אם אביו לאסא בעבור שהיתה עובדת ע"ג כמו שנאמר אשר עשתה מפלצת לאשרה ועם כל זה הוא עשה הישר בעיני ה' ולא נשא פניה . גם יתכן לפרש כי אחרת היתה שנקראת ג"כ מעכה בת אבשלום . אם אסא כמו אם אביו : (יט) ומלחמה לא היתה עד שנת שלשים וחמש . פי' מלחמת ישראל אבל מלחמת הכושים היתה בשנת ט"ו לאסא : (א) בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא . היאך היה זה והלא כתוב בספר מלכים בשנת עשרים ושש לאסא מלך יהודה מלך אלה בן בעשא ועוד כתוב שם כי בשנת שלש לאסא מלך בעשא על ישראל ומלך עשרים וארבע שנה הנה שלמה מלכותו בשנת עשרים ושש לאסא יתכן לפרש כי אותן השבונות של ספר מלכים אינו מונה לתחלת מלכות אסא אלא לתחלת מלחמותיו ועשרה שנים שקטה הארץ בתחלת מלכותו כמו שאמר בימיו שקטה הארץ עשרה שנים . ולפי שבספר מלכים זוכר ענין מלכי ישראל ג"כ לא זכר תחלת מלכות אסא אלא מעת שהחל להלחם ועשר שנים ששקטה הארץ לא מנה אותם שם ושתי שנים מאלה עשר שנים היו בימי ירבעם והשמנה שנים לא מלך נדב על ישראל ואם מלך לא חזקה מלכותו ולא מנה אותם לו ובשנה השנית אחר העשרה שנים מלך נדב מלכות שלמה ונלחם עם אסא וגם בשנת שלש לאסא שאומר שם זהו פי' בשנת שלש שהחל להלחם עם מלכי ישראל ונלחם תחילה עם נדב בן ירבעם ושלש שנים מלך בעשא ונלחם עם אסא כמו שאמר שם ומלחמה היתה בין אסא ובין בעשא כל ימיהם ומלחמה זו שעלה בעשא ובנה את הרמה היתה בשנת כ"ג למלכות בעשא שהיא שנת ל"ו לתחלת מלכות אסא והיא שנת כ"ה או כ"ו למלחמת אסא כי שנה שנייה של נדב בן ירבעם מונה אותו ג"כ לבעשא כי אפשר שלא שלמה השנה לו . ובסדר עולם אמר כי המלחמה הזאת היתה בשנת שש עשרה לאסא שנה אחת אחר מלחמת הכושים ומנין שלשים ושש הוא אומר למיתת שלמה כי כשנשא שלמה את בת פרעה והוא בשנת ארבע למלכותו נגזרה גזרה שתחלק מלכות בית דוד ל"ו שנה כנגד אותן ל"ו שנה שהיה שלמה חתן פרעה והיתה עתידה לחזור מלכות בית דוד בשנת י"ו לאסא שמלאו ל"ו שנה לשלמה ומפני שקלקל אסא במלחמת בעשא ושען על מלך ארם ושלח לו אוצרות בית ה' ולא

רש"י

זכרות עשתה לו לצלם והיתה נבעלת לו : (יז) והבמות לא סרו . במות יחיד שהורגלו להקריב עליהם לשמים משחרבה שילה עד שנבנה הבית והיו עונשים עליהם כרת : (יט) ומלחמה לא היתה וגומר . תניא בסדר עולם בשנת שלשים ושש למלכות אסא עלה בעשא אפשר לומר כן והלא מת כבר בעשא בשנת כ"ו למלכות אסא כדכתיב (במלכים א' ט"ז) בשנת כ"ו לאסא מלך אלה בן בעשא אלא מה ת"ל בשנת ל"ו למלך אסא כנגד ל"ו שנים שנתחתן שלמה לבת פרעה שהרי כתב כן במלכים (א' ב') ויברחו שני עבדים לשמעי (שם) עד וילו המלך את בניהו וילך ויפגע בו וכתיב בסמוך (שם ג') ויתחתן שלמה בבת פרעה כלו' מיד אחר אותן ג' שנים ובשנת ד' לקחה והוא מלך מ' שני' נמצא שהיתה עמו ל"ו שנים וכנגדן ל"ו שנים נגזר' גזירה על מלכי ארם להיות שוטנים על ישראל ובאחרונה ליפול ביד בני דוד לכך נאמר בשנת ל"ו למלך אסא ובשנת י"ו למלכותו מעת שנפל זרח הכושי בידו היא שנת ל"ו משמת שלמה ובשנת י"ו לאסא כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באסא וקלקל אסא שנאמר ויוצא אסא כסף וזהב לאמר כרות ברית ביני ובינך : (ד) וישמע בן הדד . ולא פסקו מלכי ארם מלהיות שוטנים לישראל עד שמת אחז ובשנת ג' לאחז כרתו ברית מלך ישראל ומלך ארם לעלות ולהתגרות באחז ולא הי' זכות באחז שיפלו בידו ונפלו שניהם ביד תגלת פלאסר מלך אשור : בדרמשק . ובמלכים (ב' ט"ז) כתיב דמשק ובפסוק אחר דומשק וכולן א' היה ודוגמא שוט שבט שרביט : (ז) על כן נמלט . שלא יכולת לו למה שלא הבטחת בהקב"ה כי אם בטחת בהקב"ה כשנשבעו וכרתו ברית יחד מלך ישראל ומלך ארם עליך כאשר בטחת בו כשבאו עליך הכושים לא נמלטו מידך והיית נוצח לכולם אף לא היית מאבד ממונך שנתת לו כדי להפר בריתו עם בעשא ועתה שלא בטחת בהקב"ה אבדת ממונך וגם מלך ארם נמלט מידך :

בית

מצודת ציון

טז (ב) בדרמשק. היא דמשק האמור במ"א : (ג) הפר . ענין בטול : (ד) אבל מים . היא אבל בית מעכה האמור במ"א : מסכנות . ערי אוצרות כמו ויבן ערי מסכנות (שמות א) : (ה) וישבת . ענין בטול כמו שבת נוגש

מצודת דוד

מפלצת והוא דמות מה להיות לע"ג וכמו הע"ג נקראים גלולים ע"ש שמעליב לב עובדיהם כן יקרא מפלצת כי מביא רעדה כי הוא מלשון פלצות בעתתני (ישעיה כ"א) : וידק . עשאה דק דק : וישרוף בנחל קדרון . רצה לומר שרפה והשליך אפרה בנחל קדרון כי אפר עבודת כוכבים אסור בהנאה : (יז) והבמות . אשר היו עשויות לשמים ולפי שכאשר נבנה הבית נאסרו הבמות בכל מקום לזה יחשב להטא : (יח) קדשי אביו . אולי אחר שהקדיש חזר ולקחם מן ההקדש והביאם אסא לבית ה' : (יט) ומלחמה . בינו ובין מלך ישראל : עד שנת שלשים וחמש . עד סוף שנת ל"ה למלכות אסא : טז (א) בשנת שלשים ושש . אמרו בסדר עולם המלחמה שהיתה לבעשא עם אסא היא היתה בשנת שש עשרה לאסא (כי לא חי בעשא עד ל"ו לאסא כמ"ש במ"א) ומנין ל"ו שנים הוא מעת שנחלקה מלכות בית דוד כי רחבעם מלך י"ז שנה ואביה בנו ג' שנים הרי נשלמו ל"ו שנים בי"ו לאסא ולפי שהיה שלמה חתן פרעה במספר ל"ו שנים כי בסוף ד' למלכותו נשאה ומלך מ' שנה לכן כהחשבון הזה נגזרה שתחלק מלכות בית דוד וראויה היתה לחזור בי"ו לאסא ועל שנשען על מלך ארם כמ"ש למטה לזה לא חזרה ומש"כ למלכות אסא ר"ל לתחלת המלכות אשר מלך בה אסא כי התחלת המלכות ההיא על שבט יהודה לבד היתה בימי רחבעם וממש הוא ל"ו שנה : את הרמה . מגדל גבוה מול שערי ירושלים להשליך ממנו אבנים ליוצא ולבא : (ג) ויעלה מעלי . ר"ל לך והלחם בו ויעלה מעלי : (ז) בהשענך . בעבור השענך על כן נמלט כי היו מעותדים ליפול בידך : (ח) והלובים . גם המה באו עם זרח הכושי ועם שלא נזכר

למעלה

הכושים והלובים : ויכעס ב׳ וסימ׳ ויסר לו ויכעס הרבה וילעג . ויכעס אסא אל הרואה : וטוב י״ז בקריאה וסימ׳ ויצמח ה׳ אלהים מן האדמה כל עץ . לא תחוס עינך עליו
ובערתו . בכל הדרך אשר צוה . וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים . יאמר נא אדונינו עבדיך . ויהי בהיות רוח אלהים אל שאול . ויקרא אכיש אל דוד ויאמר .
עודנו מדבר והנה יונתן . מקול מפלתו הרעשתי . ועמהם הלוים שמעיהו . יגיע כפיך כי תאכל . כל ימי עני רעים . תאות אדם חסדו . ויצא המן ביום ההוא . ומתוק

עֵינָיו מְשֹׁטְטוֹת בְּכָל־הָאָרֶץ לְהִתְחַזֵּק עִם־לְבָבָם
שָׁלֵם אֵלָיו נִסְכַּלְתָּ עַל־זֹאת כִּי מֵעַתָּה יֵשׁ עִמְּךָ
מִלְחָמוֹת׃ י וַיִּכְעַס אָסָא אֶל־הָרֹאֶה וַיִּתְּנֵהוּ בֵּית
הַמַּהְפֶּכֶת כִּי־בְזַעַף עִמּוֹ עַל־זֹאת וַיְרַצֵּץ אָסָא
מִן־הָעָם בָּעֵת הַהִיא׃ יא וְהִנֵּה דִּבְרֵי אָסָא
הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר
הַמְּלָכִים לִיהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃ יב וַיֶּחֱלֶא אָסָא בִּשְׁנַת
שְׁלוֹשִׁים וָתֵשַׁע לְמַלְכוּתוֹ בְּרַגְלָיו עַד־לְמַעְלָה
חָלְיוֹ וְגַם־בְּחָלְיוֹ לֹא־דָרַשׁ אֶת־יְהוָה כִּי בָּרֹפְאִים׃
יג וַיִּשְׁכַּב אָסָא עִם־אֲבֹתָיו וַיָּמָת בִּשְׁנַת אַרְבָּעִים
וְאַחַת לְמָלְכוֹ׃ יד וַיִּקְבְּרֻהוּ בְקִבְרֹתָיו אֲשֶׁר כָּרָה־
לוֹ בְּעִיר דָּוִיד וַיַּשְׁכִּיבֻהוּ בַּמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר מִלֵּא
בְּשָׂמִים וּזְנִים מְרֻקָּחִים בְּמִרְקַחַת מַעֲשֶׂה וַיִּשְׂרְפוּ־
לוֹ שְׂרֵפָה גְּדוֹלָה עַד־לִמְאֹד׃ יז א וַיִּמְלֹךְ
יְהוֹשָׁפָט בְּנוֹ תַּחְתָּיו וַיִּתְחַזֵּק עַל־יִשְׂרָאֵל׃ ב וַיִּתֶּן־
חַיִל בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתֵּן נְצִיבִים
בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְעָרֵי אֶפְרַיִם אֲשֶׁר לָכַד אָסָא
אָבִיו׃ ג וַיְהִי יְהוָה עִם־יְהוֹשָׁפָט כִּי הָלַךְ בְּדַרְכֵי
דָּוִיד אָבִיו הָרִאשֹׁנִים וְלֹא דָרַשׁ לַבְּעָלִים׃ ד כִּי
לֵאלֹהֵי אָבִיו דָּרָשׁ וּבְמִצְוֺתָיו הָלָךְ וְלֹא כְּמַעֲשֵׂה
יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיָּכֶן יְהוָה אֶת־הַמַּמְלָכָה בְּיָדוֹ וַיִּתְּנוּ
כָל־יְהוּדָה מִנְחָה לִיהוֹשָׁפָט וַיְהִי־לוֹ עֹשֶׁר־וְכָבוֹד
לָרֹב׃ ו וַיִּגְבַּהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי יְהוָה וְעוֹד הֵסִיר אֶת־
הַבָּמוֹת וְאֶת־הָאֲשֵׁרִים מִיהוּדָה׃ ז וּבִשְׁנַת
שָׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ שָׁלַח לְשָׂרָיו לְבֶן־חַיִל וּלְעֹבַדְיָה
וְלִזְכַרְיָה וְלִנְתַנְאֵל וּלְמִיכָיָהוּ לְלַמֵּד בְּעָרֵי יְהוּדָה׃
ח וְעִמָּהֶם הַלְוִיִּם שְׁמַעְיָהוּ וּנְתַנְיָהוּ וּזְבַדְיָהוּ וַעֲשָׂהאֵל
וּשְׁמִירָמוֹת וִיהוֹנָתָן וַאֲדֹנִיָּהוּ וְטוֹבִיָּהוּ וְטוֹב
אֲדוֹנִיָּה הַלְוִיִּם וְעִמָּהֶם אֱלִישָׁמָע וִיהוֹרָם הַכֹּהֲנִים׃
ט וַיְלַמְּדוּ בִּיהוּדָה וְעִמָּהֶם סֵפֶר תּוֹרַת יְהוָה
וַיָּסֹבּוּ בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה וַיְלַמְּדוּ בָּעָם׃ י וַיְהִי
פַּחַד יְהוָה עַל כָּל־מַמְלְכוֹת הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר

תולדות אהרן ויקנהו . כ״ק עז :

רש״י

(י) בית המהפכת . בית הסוהר שעשוי מלאכת המהפכת גוועלב״ט בלשון אשכנז : עד למעלה חליו . נפח שברגליו עלה מכף רגלו עד קדקדו : (יד) וזנים . מיני בשמים הם והבשמים היו מרוקחים במרקחה מעשה רוקח מרקחת וזה פתרון מרוקחים במעשה רוקח : וישרפו לו שרפה גדולה . שרפו לו בשמים טובי׳ לאפר ואותו אפר יזורו עליו ויש מפרשין כמו ששורפין על המלכים ומהו שורפין וכו׳ ועוקרין על המלכים : (ג) בדרכי דוד אביו הראשונים . ולא האחרונים שפשע במעשה בת שבע וגם הסית אותו שטן למנות את ישראל ועיקר ויש מפרשים ראשונים ראש לשלמה ורחבעם שלמה נשיו הטו לבבו באחרית ימיו ובנה במה לכמוש תועבת מואב ולמולך שקוץ בני עמון ורחבעם כתיב (לעיל ב יב) ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה׳ ולא כאביו שכתוב בו במלכים (א׳ ט׳) ולא היה לבו שלם עם ה׳ אלהיו ולא כאסא שלא נשען בה׳ אלא כדוד אביו שלא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים : ולא דרש לבעלים . כמעשה ישראל שבימיו כי אחאב היה בימיו שעבד את הבעלים הוא וישראל שבימיו : (ו) ויגבה לבו בדרכי ה׳ . גבה לבו בדבר זה שלא הלך כי אם בדרכי ה׳ דוגמא (שמות ל״ה) אשר נשא לבו אותה בחכמה : (ז) שלח לשריו לבן חיל . כך היה שמו ויש מפרשים שלח לשריו כל שר בן חיל וקשיא לי א״כ לא היה לומר אלא לעובדיה אלא ממה שאמר ולעובדיה מכלל לבן חיל שם אדם הוא : ללמד בערי יהודה . תורה ולהורות בני ישראל : (ח) ועמהם . מן הלוים שמעיהו ונתניהו וגומר : ועמהם אלישמע ויהורם הכהנים . כי על הכהנים והלוים ללמד ולהורות כדכתיב (דברים כ״ד) ככל אשר יורו אתכם הכהנים והלוים והשרים הלכו עמהם לפי שלא ימרו את פיהם ולהכריחם לשמוע להם ולשמור לעשות כמצות השופטים דוגמת (שם ט״ז) שופטים ושוטרים תתן לך שופטים לשפוט את העם ושוטרים להכריחם ולעשות כווי השופטים : (י) ויהי פחד

רד״ק

ולא נשען על ה׳ לא הזיק מלכות בית דוד והיתה חלוקה כשהיתה : (ט) עם לבבם שלם . עם אשר לבבו שלם ורבים כמוהו : (י) וירצץ אסא מן העם בעת ההיא . כי היה לו כעס עם הכל על הנבואה אשר שמע : (יד) וזנים . פי׳ ומינים תרגום למינהו לזנוהי : וישרפו לו שרפה . פי׳ שריפת הבשמים והמרקחות . ורז״ל פירשו שהיה מנהג המלכים לשרוף בשעת מיתתן מטתן וכלי תשמישו : (ג) כי הלך בדרכי דוד אביו הראשונים . שלא חטא אבל באחרונים חטא במעשה בת שבע ובמנות ישראל . או אמר הראשונים כנגד שאר מלכי יהודה שהיו חוטאים באחרונה וכן הוא הפי׳ כי הלך בדרכי דוד ואותם הדרכים הם דרכי כל מלכי יהודה הראשונים אבל באחרונה היו חוטאים כי שלמה לעת זקנתו נשיו הטו את לבבו וכן רחבעם ובחזקתו עזב את תורת ה׳ . וכן אביה לפי המדרש שכתבנו : וכן אסא חטא באחרונה ונשען על מלך ארם וגם בחליו לא דרש את ה׳ וכו׳ : לבן

מצודת דוד

למעלה : לחיל לרוב . לקבוץ חיל לרוב ולקבוץ רכב וכו׳ : (ט) עיניו משוטטות . ר״ל משגיח על כל : להתחזק . לאת חוזק עם אשר לבבם שלם אליו לבטוח בו : נסכלת . נעשית סכל בעבור זאת : יש עמך מלחמות . ר״ל כבר מוכן מלחמות שילחמו עמך : (י) כי בזעף עמו . כי היה עמו בכעס על אשר דבר הדבר הזאת : בעת ההיא . כי גברה בו הכעס ורצץ גם מהעם בכעס : (יא) וישראל . גם בד״ה של מלכי ישראל יסופר מדברי אסא : (יב) עד למעלה חליו . חולי רגליו נתגברה ועלתה עד למעלה לקדקדו : לא דרש . להתפלל אל ה׳ : כי ברופאים . שם בטחונו ברופאים לבדם : (יד) אשר כרה לו . חפר לעצמו בחייו : מרקחים במרקחת מעשה . מעורבבים במעשה מרקחת ר״ל בערבוב בשמים מעשה רוקח : וישרפו לו . מטתו וכלי תשמישו כי כן הדרך לשרוף על המלכים כמ״ש ובמשרפות אבותיך המלכים (ירמיה ל״ד) : יז (א) ויתחזק . עשה התחבולות להתחזק במלוכה : (ג) הראשונים . שלא חטא בהם אבל בימים האחרונים חטא בדבר אוריה ובמה שמנה את ישראל : (ד) ולא כמעשה ישראל . הם בני י׳ השבטים שחטאו בעבודת כוכבים : (ו) ויגבה לבו בדרכי ה׳ . ר״ל אף שהיה לו עושר וכבוד לא גבה לבו בעבורם כי אם במה שהלך בדרכי ה׳ כי כל העושר והכבוד לא נחשב לו למאומה מול דרכי ה׳ : ועוד הסיר . ר״ל לא סוף כל דבר שהוא בעצמו הלך בדרכי ה׳ אלא אף היה מכריח לזולתו . (ז) לשריו . את שריו : לבן חיל . אל בן חיל והוא שם אדם : ללמד . להכריחם על הלמוד כי הכהנים והלוים למדום : (ט) ועמהם ספר וכו׳ . ועמהם הביאו

מצודת ציון

נוגש (ישעיה יד) : (ט) משוטטות . ענין הנעה והרחיפה ממקום למקום כמו שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה) : נסכלת . מל׳ סכלות וטעות : (י) בית המהפכת . הוא מל׳ כיפה בהיפוך אותיות והוא מקום מאסר כעין כיפה : וירצץ . ענין שבירה כמו קנה רצוץ (ישעיה מב) : (יד) כרה . חפר כמו בור כרה (תהלים ז) : וזנים . ר״ל מינים הרבה כי מצינו למינהו (בראשית ז) ת״א לזנוהי : מרקחים . ענין ערבוב הבשמים וכן אשר ירקח כמוהו (שמות ל) : במרקחת . כן יקרא שם האומנות והאומן נקרא רוקח : יז (ב) נציבים . פקידים : (ה) וטוב אדוניה . הוא שם

האור וטוב לעינים . וטוב לא יהיה לרשע : וטוב משניהם את אשר עדן לא היה אשר לא ראה : ויתן י"ג רפין בקריאה וסימ' ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו . ויתן לך האלהים מטל השמים. ויתן לך את ברכת אברהם . ה' יחתו מריבו עלו . הלא קציר חטים היום . ויתן ה' גם את ישראל דשאול . ויאמר אמרי נא לשלמה דאבישג השונמית : ויתן את ישראל בגלל חטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא . ויקבץ מלך ישראל את הנביאים דמלכים . וחברו דד"ה. ויחי ויתן לו מזהב שבא . והתענג על ה' ויתן לך . יסר

סְבִיבוֹת יְהוּדָה וְלֹא נִלְחֲמוּ עִם־יְהוֹשָׁפָט׃ יא וּמִן־ ג' ומן בני עמון
פְּלִשְׁתִּים מְבִיאִים לִיהוֹשָׁפָט מִנְחָה וְכֶסֶף מַשָּׂא
גַּם הָעַרְבִיאִים מְבִיאִים לוֹ צֹאן אֵילִים שִׁבְעַת ל' ומ"ל
אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת וּתְיָשִׁים שִׁבְעַת אֲלָפִים ב' עזים
וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ יב וַיְהִי יְהוֹשָׁפָט הֹלֵךְ וְגָדֵל ל'. ג'
עַד־לְמָעְלָה וַיִּבֶן בִּיהוּדָה בִּירָנִיּוֹת וְעָרֵי מִסְכְּנוֹת׃ ל'
יג וּמְלָאכָה רַבָּה הָיָה לוֹ בְּעָרֵי יְהוּדָה וְאַנְשֵׁי ד'
מִלְחָמָה גִּבּוֹרֵי חַיִל בִּירוּשָׁלִָם׃ יד וְאֵלֶּה פְקֻדָּתָם
לְבֵית אֲבוֹתֵיהֶם לִיהוּדָה שָׂרֵי אֲלָפִים עַדְנָה הַשָּׂר ז' מ"ל ג'א' כתיב ה'
וְעִמּוֹ גִּבּוֹרֵי חַיִל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אָלֶף׃
טו וְעַל־יָדוֹ יְהוֹחָנָן הַשָּׂר וְעִמּוֹ מָאתַיִם וּשְׁמוֹנִים ה' בטעם
אָלֶף׃ טז וְעַל־יָדוֹ עֲמַסְיָה בֶן־זִכְרִי הַמִּתְנַדֵּב ל'
לַיהוָה וְעִמּוֹ מָאתַיִם אֶלֶף גִּבּוֹר חָיִל׃ יז וּמִן־
בִּנְיָמִן גִּבּוֹר חַיִל אֶלְיָדָע וְעִמּוֹ נֹשְׁקֵי־קֶשֶׁת וּמָגֵן
מָאתַיִם אָלֶף׃ יח וְעַל־יָדוֹ יְהוֹזָבָד וְעִמּוֹ ד'
מֵאָה־וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא׃ יט אֵלֶּה ב'
הַמְשָׁרְתִים אֶת־הַמֶּלֶךְ מִלְּבַד אֲשֶׁר־נָתַן הַמֶּלֶךְ
בְּעָרֵי הַמִּבְצָר בְּכָל־יְהוּדָה׃ יח א וַיְהִי

לִיהוֹשָׁפָט עֹשֶׁר וְכָבוֹד לָרֹב וַיִּתְחַתֵּן לְאַחְאָב׃
ב וַיֵּרֶד לְקֵץ שָׁנִים אֶל־אַחְאָב לְשֹׁמְרוֹן וַיִּזְבַּח־לוֹ
אַחְאָב צֹאן וּבָקָר לָרֹב וְלָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיְסִיתֵהוּ
י"ד לַעֲלוֹת אֶל־רָמֹת גִּלְעָד׃ ג וַיֹּאמֶר אַחְאָב מֶלֶךְ־
יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ יְהוּדָה הֲתֵלֵךְ עִמִּי
רָמֹת גִּלְעָד וַיֹּאמֶר לוֹ כָּמוֹנִי כָמוֹךָ וּכְעַמְּךָ עַמִּי
וְעִמְּךָ בַּמִּלְחָמָה׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אֶל־מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל דְּרָשׁ־נָא כַיּוֹם אֶת־דְּבַר יְהוָה׃ ה וַיִּקְבֹּץ
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַנְּבִאִים אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ
ז' חס' בסיפ' וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הֲנֵלֵךְ אֶל־רָמֹת גִּלְעָד לַמִּלְחָמָה
י"ג רפין. ל' אִם־אֶחְדָּל וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה וְיִתֵּן הָאֱלֹהִים בְּיַד
הַמֶּלֶךְ׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט הַאֵין פֹּה נָבִיא לַיהוָה
עוֹד וְנִדְרְשָׁה מֵאֹתוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל ׀
אֶל־יְהוֹשָׁפָט עוֹד אִישׁ־אֶחָד לִדְרוֹשׁ אֶת־יְהוָה
ל' מֵאֹתוֹ וַאֲנִי שְׂנֵאתִיהוּ כִּי אֵינֶנּוּ מִתְנַבֵּא עָלַי
ב' כתיב א' לְטוֹבָה כִּי כָל־יָמָיו לְרָעָה הוּא מִיכָיְהוּ בֶן־יִמְלָא
וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט אַל־יֹאמַר הַמֶּלֶךְ כֵּן׃ ח וַיִּקְרָא
מיכיהו ק' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־סָרִיס אֶחָד וַיֹּאמֶר מַהֵר מִיכָהוּ

תולדות אהרן ויזבח לו . מולין ד : ויסיתהו . טס :

רדק

(ז) לבן חיל . כן היה שמו : (יא) וכסף משא . משא בהמות ושאר מנחות ואחר שאמר מביאים ולא הביאו נראה כי בכל שנה היו מביאים לו . וכן מביאים לו צאן אילים בכל שנה היו מביאים לו : (יב) בירניות . כמו בירה והנו"ן והיו"ד כנו"ן ויו"ד רחמניות קדמניות : (טז) המתנדב לה'. אולי התנדב לאוצרות בית ה' כסף וזהב וסיה אחר שהיה שמו כשמו לפיכך (אמר המתנדב לה' : (א) ויתחתן לאחאב

רשי

פחד ה' על כל ממלכות הארצות . בזכות שלמדו תורה : (יא) וכסף משא . משאות של כסף דוגמא (ישעיה מ"ו) היו נשואותיכם עמוסות משא : (יב) ויהי יהושפט הולך וגדל . שלשה שנא' כלשון זה יצחק שמואל יהושפט אבל משה דוד מרדכי נאמר בהם וגדול אבל יצחק שמואל יהושפט כתוב בהם וגדל שאין נכון לומר וגדול . בשמואל כתיב ויגדל הנער שמואל עם ה' וא"ו לומר גדול עם ה' וכאן כמו כן גדל עד למעלה לכן לא הגון לומר גדול וכן ביצחק : בירניות . מגזרות בירה מגדלים גדולים לחוזק : וערי מסכנות . ערי אוצרות לתת בהם תבואה ויין ודגן : (טז) ועל ידו . אצלו דוגמא חלקת יואב על ידי (שמואל ב' י"ד) : המתנדב לה'. דוגמא (שופטים ה') המתנדבים בעם ברכו ה' : (ב) וירד לקץ שנים . ובמלכים (א' כ"ב) כתיב ויהי בשנה השלישית וירד יהושפט וגומר בשנה השלישית מששלח את בן הדד: ויסיתהו לעלות אל רמת גלעד. כמו שכתוב שם בספר מלכים הידעתם כי לנו רמות גלעד כי כשהביא יעקב אבניו שם את הגל (בראשית ל"א) וקרא לו גלעד הוחזק בו ואבותינו לקחו גלעד והרמות מתוכי' ומוחזקי' אחרי העיר ואבותינו אז בימי משה כשתפשו גלעד שתקו אז מלקחת אותה כי לא חששו בהם או שמא בימי משה לקחהו ואחרי כן לקחוה האומות מיד ישראל ושלטו הם : (ד) דרש נא כיום את דבר ה'.ולא מנביאי הבעלים אשר אתה בוטח בהם:(ה) ויקבץ מלך ישראל את הנביאים ד' מאות.וכול' נביאי אמת היו כי מה ששאל ממנו יהושפט קבץ לו כן מוכיח בסמוך (פ"כ) ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו וגו עד והייתי לרוח שקר בפי כל נביאיו שאומר להם לאמר לאחאב עלה ויתן האלהים ביד המלך מכלל שהיו נביאי ה' שלא היו מתנבאים אלא דבר ה' שאם היו נביאי שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודי' מלבן ועוד שאמר יהושפט שוב האין פה נבי' לה' עוד ודאי יודע אני שהם נביאי ה' אלא מקובלני מבית אבי אבא שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון א' ולשון א' והללו כולם מתנבאים עלה והצלח : (ז) כי כל ימיו לרעה . כי זהו שאמר (מלכים א כ"ב) יען אשר שלחת איש חרמי וגו' : (ח) מהר מיכהו

מצודת ציון

שם איש אחד : (יא) הערביאים . שם אומה : (יב) בירניות . ארמונות וכן לא לאדם הבירה (דה"א כט) : מסכנות . אוצרות : (יז) נושקי קשת . מזויינים בקשת : (יח) חלוצי צבא . מזויינים

מצודת דוד

הביאו כפר תורת ה' : (יא) וכסף משא . כסף הרבה אשר משאם רב : צאן . שם כולל אילים ותישים וכלל בתחילה ואח"ז פרט : (יב) עד למעלה . עד אשר נתרומם למעלה : (יג) ומלאכה רבה. יאמר על האומנים מחולפים עושי מלאכת חרש ותושב : (יד) ואלה . המספר הזה היה פקודתם של מספר בית אבותיהם : שרי אלפים . השרים שהיו על קבוצת אלפים : (טו) ועל ידו . סמוך לו במעלה אחריו : (טז) המתנדב לה'. דרכו היה להתנדב לה' נדבות מרובות : גבור חיל . ר"ל כ"א מהם היה גבור חיל : (יט) משרתים את המלך . אשר היו עמו בתמידות בירושלים: יח (א) ויתחתן לאחאב . כי יהורם בנו לקח את בת אחאב לאשה : (ב) לקץ שנים. לסוף כמה שנים מעת החתון ולא פירש כמה : ויסיתהו . הסית ופיתה אותו : לעלות. להלחם עליה : (ג) כמוני כמוך . כמו שתלך אתה אלך כן גם אני : ועמך במלחמה . ויעלו עמך במלחמה : (ד) דרש נא כיום . ר"ל אם אינך רגיל לדרוש בדבר ה' הנה כעת דרש נא : (ה) הנביאים . נביאי הבעל : ויתן האלהים . בפני יהושפט אמרו בשם ה' ביחשוב בהמה נביאי ה' : (ו) האין פה וכו'. ר"ל וכי כולם הרגם איזבל ולא נשאר עוד נביא לה' ואמרז"ל שהשכיל יהושפט לדעת אשר לא נביאי ה'. המה על כי כולם אמרו בסגנון אחד ואין כן דרך נביאי ה' : (ז) לדרוש. אשר תוכל לדרוש את ה' מעמו : אל יאמר וט'. כי את אשר ישים ה' בפיו אותו ידבר : (ח) אל סרים . אל שר אחד משריו : מהר

בנך ויניחך : כאחד י"ב פתחין בקריאה וסי' הן האדם היה כאחד ממנו . דן ידין עמו . והליתי והייתי כאחד האדם . וחברו אם אסור יאסרוני . ויואל הלוי לשבת את האיש . גם את הארי גם את הדוב . ועשהאל קל ברגליו . אוכל על שלחני כאחד מבני המלך . כאחד הנבלים . וארך כאחד החלקים . על ירושלים ידו גורל . אשר הלך לקרוא למיכיהו דד"ה . וחד וכאחד השרים תפלו : לאלה ה' בקריאה וסימ' ולבנתי סה אעשה לאלה היום או . לאלה תחלק הארץ בנחלה . ויאמר ראיתי כל ישראל נפצים על ההרים דמלכים . וחברו דד"ה . אל תטיפו יטיפון לאלה : ויעל ז' רפין בקריאה וסימ' נטה ידך על ארץ מצרים בארבה . ויאמר ארונה אל המלך . כי איש מבית ישראל . כה אמר כורש . וחברו . מי יפתה את אחאב . וחברו דד"ה : לדבר אותך סימן כל דסמי' לדבור אתו אתך אתם דגש במ"ט רפין אותו אותך אותם וסי' ותהר ותלד שרה לאברהם . וידבר משה ואלעזר הכהן . ויגש צדקיה בן כנענה דמלכים . וחברו דסיפרא . ודברתי משפטי אותם . רוח מלא מאלה יבא לי . אלכה לי אל הגדולים . צדיק אתה ה' כי אריב . הלוך אל בית

בֶּן־יִמְלָא׃ ט וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה
יוֹשְׁבִים אִישׁ עַל־כִּסְאוֹ מְלֻבָּשִׁים בְּגָדִים וְיוֹשְׁבִים
בַּגֹּרֶן פֶּתַח שַׁעַר שֹׁמְרוֹן וְכָל־הַנְּבִיאִים מִתְנַבְּאִים
לִפְנֵיהֶם׃ י וַיַּעַשׂ לוֹ צִדְקִיָּהוּ בֶן־כְּנַעֲנָה קַרְנֵי
בַרְזֶל וַיֹּאמֶר כֹּה־אָמַר יְהוָה בְּאֵלֶּה תְּנַגַּח אֶת־
אֲרָם עַד־כַּלּוֹתָם׃ יא וְכָל־הַנְּבִאִים נִבְּאִים כֵּן
לֵאמֹר עֲלֵה רָמֹת גִּלְעָד וְהַצְלַח וְנָתַן יְהוָה בְּיַד
הַמֶּלֶךְ׃ יב וְהַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר־הָלַךְ ׀ לִקְרֹא לְמִיכָיְהוּ
דִּבֶּר אֵלָיו לֵאמֹר הִנֵּה דִבְרֵי הַנְּבִאִים פֶּה־אֶחָד
טוֹב אֶל־הַמֶּלֶךְ וִיהִי־נָא דְבָרְךָ כְּאַחַד מֵהֶם וְדִבַּרְתָּ
טּוֹב׃ יג וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ חַי־יְהוָה כִּי אֶת־אֲשֶׁר־
יֹאמַר אֱלֹהַי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ יד וַיָּבֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֵלָיו מִיכָה הֲנֵלֵךְ אֶל־רָמֹת גִּלְעָד
לַמִּלְחָמָה אִם־אֶחְדָּל וַיֹּאמֶר עֲלוּ וְהַצְלִיחוּ וְיִנָּתְנוּ
בְּיֶדְכֶם׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַמֶּלֶךְ עַד־כַּמֶּה פְעָמִים
אֲנִי מַשְׁבִּעֶךָ אֲשֶׁר לֹא־תְדַבֵּר אֵלַי רַק אֱמֶת
בְּשֵׁם יְהוָה׃ טז וַיֹּאמֶר רָאִיתִי אֶת־כָּל־יִשְׂרָאֵל
נְפוֹצִים עַל־הֶהָרִים כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶן רֹעֶה
וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־אֲדֹנִים לָאֵלֶּה יָשׁוּבוּ אִישׁ־לְבֵיתוֹ
בְּשָׁלוֹם׃ יז וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט
הֲלֹא אָמַרְתִּי אֵלֶיךָ לֹא־יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם־
לְרָע׃ יח וַיֹּאמֶר לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה רָאִיתִי
אֶת־יְהוָה יוֹשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ וְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם
עֹמְדִים עַל־יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוָה מִי
יְפַתֶּה אֶת־אַחְאָב מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְיַעַל וְיִפֹּל בְּרָמֹת
גִּלְעָד וַיֹּאמֶר זֶה אֹמֵר כָּכָה וְזֶה אֹמֵר כָּכָה׃
כ וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיַּעֲמֹד לִפְנֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי אֲפַתֶּנּוּ
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו בַּמָּה׃ כא וַיֹּאמֶר אֵצֵא וְהָיִיתִי
לְרוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל־נְבִיאָיו וַיֹּאמֶר תְּפַתֶּה וְגַם־
תּוּכָל צֵא וַעֲשֵׂה־כֵן׃ כב וְעַתָּה הִנֵּה נָתַן יְהוָה
רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי נְבִיאֶיךָ אֵלֶּה וַיהוָה דִּבֶּר עָלֶיךָ
רָעָה׃ כג וַיִּגַּשׁ צִדְקִיָּהוּ בֶן־כְּנַעֲנָה וַיַּךְ אֶת־
מִיכָיְהוּ עַל־הַלֶּחִי וַיֹּאמֶר אֵי זֶה הַדֶּרֶךְ עָבַר רוּחַ־
יְהוָה מֵאִתִּי לְדַבֵּר אֹתָךְ׃ כד וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ הִנְּךָ

רשי

מיכהו . כתיב חסר יו"ד משום בזיון כינה לו שם אחר מיכהו : (ט) מלובשים בגדים . בגדי מלכות ויושבין בגורן פתח שער שומרון בא להודיענו כי כשנתנבאו הנביאים לפניהם היו יושבים חוץ לעיר ושם באו מרגלים של מלך ארם ושמעו שהודיע למלך ישראל שהוא לבדו יפול במלחמה הוא שצוה מלך ארם לחיילותיו (לקמן פ' ל) לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו לקיים דברי מיכהו לפיכך כתיב בגורן שהיה מקום מרגלים לרגל אבל אם הועד בתוך העיר לא היו המרגלים של מלך ארם יכולין לבא שמא ירגישו בהם שהם מרגלים אבל כשהם חוץ לעיר אפי' ירגישו בהם ויבינו כי מרגלים הם יכולים הם לומר למקום אחר אנו הולכים ומה שקרבנו פה אל הגורן בשביל הרגש גדול וקבוץ חיילות הנה פתח העיר תמהנו ופנינו מן הדרך לראות מה זה והמרגלים הם הודיעו למלך ארם והוא צוה שלא להרוג שום אדם כי אם מלך ישראל לבדו שאם לא כן מה עלה בלבו שצוה שלא להרוג מישראל רק המלך לבדו אלא מרגלים היו לו ושמעו את מיכיהו אומר ראיתי את כל ישראל נפוצים וגומר : (טז) ויאמר ה' לא אדונים לאלה . סימן שיהרג המלך אבל ישראל ישובו איש לביתו לשלום ושמעו את זה שאמר אם שוב תשוב בשלום הכל שמעו המרגלים והגידו למלך ארם ואז צוה מלך ארם לעשות כדבר מיכיהו להרוג המלך לבדו : עלו והצליחו וינתנו בידכם . כלומר הלואי שתצליחו וינתנו בידכם : נפוצים על ההרים . כי כשבורחים מן המלחמה בורחים על ההרים לבית מנוס כמו (בראשית יד) והנשארים הרה נסו ועוד שהמלחמה היתה ברמות גלעד מקום הרים וגבעות : ויאמר ה' לא אדונים לאלה . לפיכך נפוצים כצאן על ההרים שאין להם רועה שמלכם יהרג : ישובו איש לביתו בשלום . שאחאב לבדו יהרג אבל שאר ישראל ישובו איש לביתו לשלום כאשר צוה ארם לעמו : (יח) וכל צבא השמים עומדים על ימינו ושמאלו . אלו מלכי השחתה (ס"א מלאכי השרת) עומדים לפניו : (כ) ויצא הרוח . פתרון ויצא המלאך שהרי אומר לעיל וכל צבא השמים וגו' ועתה יצא אחד מן המלאכים ויאמר אני אפתנו כדאמר (תהלים קד) עושה מלאכיו רוחות ולפיכך קדם ואמר לעיל וכל צבא השמים עומדים שאל תתמה כשתאמר ויצא הרוח מי הוא ומהיכן יצא וכשאמר וכל צבא השמים עומדים כדי להודיע מהיכן יצא מאשר הרוחות העומדים עליו . ורבותינו פירשו זהו רוחו של נבות : (כא) בפי כל נביאיו . שישים דבר בפיהם לאמר עלה והצלח ויעלה ויפול מכלל שהיו נביאי אמת שלא היו מתנבאים כי אם מה שישים השם בפיהם : תפתה וגם תוכל . לפי שיש מפתה הבא לפתות חבירו פעמים שהמפותה מבין שזה רוצה לפתותו והוא נזהר ואינו שומע להתפתות אבל באחאב

מצודת דוד

מהר . אמור למיכיהו שיבא מהר : (ט) בגדים . ר"ל בגדי מלוכה : בגורן פתח . בהגורן העומד מול פתח השער : (י) צדקיה . הוא היה מנביאי הבעל : באלה . ר"ל תחזק להתגבר עליהם כאלו תנגח אותם בקרני ברזל וכן היה דרך נביאי ה' לעשות דמיונות ודוגמא לדברי הנבואה : (יב) פה אחד . בהסכמה אחת מנבאים טוב על המלך לזה הנבא כמוהם לטובה : (יד) עלו והצליחו . מעצמו אמר לו בברכה הלואי שתצליחו וימסרם ה' בידכם או שאמר בלעג והתול כסגנון נביאי הבעל : (טו) עד כמה פעמים . ר"ל אני משביעך עתה לא פעם ולא שתים כ"א עד כמה פעמים אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' ולא שקר בלעג והתול ולא מעצמך בברכה ועל שלא אמר הנביא כה אמר ה' עלו והצליחו השכיל לדעת שאין זה דבר ה' והיה מסתפק אם אמר בלעג אם אמר בברכה : (טז) ראיתי . במראה הנבואה : נפוצים . מפוזרים אלו מאלו : אין להם רועה . להנהיגם יחד : לא אדונים לאלה . ר"ל הואיל ואין להם אדון ישובו וכו' וכאומר שאחאב מלכם ימות והעם ישובו בשלום : (יז) הלא אמרתי וכו' . ר"ל מפני השנאה יאמר כן ולא דבר ה' הוא : (יח) לכן . ר"ל הואיל והחשדתני בזה אפרש לך מוצא הדבר ותשכיל לדעת שהאמת אתי : על ימינו ושמאלו . ארז"ל על ימינו רמז להמלמדים זכות ושמאלו להמלמדים חובה : (יט) מי יפתה . על כי נגמר הדין לחובה אמר מי יפתנו לעלות למלחמה לקבל שם העונש (וכל הדברים האלה נאמרו במשל להסביר את האוזן בדרך מנהגי בני אדם) : ויאמר . כ"א אמר דברו : זה אמר ככה . ר"ל באופן זה יפותה : (כ) הרוח . ארז"ל רוחו של נבות היזרעאלי : (כא) והייתי לרוח שקר . ר"ל אני אדבר שקר בפי נביאיו להבטיחו על ההצלחה : תפתה וגם תוכל . בזה תפתה אותו וגם תוכל לו כי יהיה ניסת וילך למלחמה : צא ועשה כן . חזר לזרזו על הדבר : (כב) הנה נתן ה' . ר"ל בהשגחה

מצודת ציון

מזויינים ללכת בצבא מלחמה : יח (כא) לרוח . ענין דבור כבא בהפחת הרוח וכן וברוח שפתיו (ישעיה יא) : תוכל . מל' יכולת : (כג) הלחי . הוא מקום שאצל העין : (כד) הנך . הנה אתה : בית

הרכבים . וכל דבור דיחזקאל דכו׳ : אל פניו ה׳ בקריאה וסימ׳ ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו כ׳ בפסוק . ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו . ויפל יואב אל פניו . ויצא אל
פניו יהוא . הן יקטלני לו איחל : השפטי׳ ד׳ בקריאה וסי׳ ודרשו השפטים היטב והנה שקר . כי לא נעשה כפסח הזה מימי . ויאמר אל השפטים ראו מה אתם . ויהי בימי שפט

רְאֶה בַּיּוֹם הַהוּא אֲשֶׁר תָּבוֹא חֶדֶר בְּחֶדֶר לְהֵחָבֵא׃
כה וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל קְחוּ אֶת־מִיכָיְהוּ וְהָשִׁיבֻהוּ ל׳
אֶל־אָמוֹן שַׂר־הָעִיר וְאֶל־יוֹאָשׁ בֶּן־הַמֶּלֶךְ׃
כו וַאֲמַרְתֶּם כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ שִׂימוּ זֶה בֵּית הַכֶּלֶא ג׳ ומ׳
וְהַאֲכִלֻהוּ לֶחֶם לַחַץ וּמַיִם לַחַץ עַד שׁוּבִי בְשָׁלוֹם׃ ב׳ וחס׳ ג׳ בטעם מלרע
כז וַיֹּאמֶר מִיכָיְהוּ אִם־שׁוֹב תָּשׁוּב בְּשָׁלוֹם לֹא־
דִבֶּר יְהוָה בִּי וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם׃ כח וַיַּעַל ל׳
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־רָמֹת
גִּלְעָד׃ כט וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוֹשָׁפָט
הִתְחַפֵּשׂ וָבוֹא בַמִּלְחָמָה וְאַתָּה לְבַשׁ בְּגָדֶיךָ ל׳
וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּבֹאוּ בַּמִּלְחָמָה׃ ל וּמֶלֶךְ ל׳ י״ו פסו׳ את את את
אֲרָם צִוָּה אֶת־שָׂרֵי הָרֶכֶב אֲשֶׁר־לוֹ לֵאמֹר לֹא
תִלָּחֲמוּ אֶת־הַקָּטֹן אֶת־הַגָּדוֹל כִּי אִם־אֶת־מֶלֶךְ ג׳. ל׳
יִשְׂרָאֵל לְבַדּוֹ׃ לא וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב אֶת־
יְהוֹשָׁפָט וְהֵמָּה אָמְרוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל הוּא וַיָּסֹבּוּ
עָלָיו לְהִלָּחֵם וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט וַיהוָה עֲזָרוֹ וַיְסִיתֵם ל׳
אֱלֹהִים מִמֶּנּוּ׃ לב וַיְהִי כִּרְאוֹת שָׂרֵי הָרֶכֶב כִּי
לֹא־הָיָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיָּשֻׁבוּ מֵאַחֲרָיו׃ לג וְאִישׁ
מָשַׁךְ בַּקֶּשֶׁת לְתֻמּוֹ וַיַּךְ אֶת־מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין
ג׳. יתיר י׳ הַדְּבָקִים וּבֵין הַשִּׁרְיָן וַיֹּאמֶר לָרַכָּב הֲפֹךְ יָדֶיךָ
ל׳ וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַמַּחֲנֶה כִּי הָחֳלֵיתִי׃ לד וַתַּעַל
ל׳ הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וּמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הָיָה מַעֲמִיד
בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם עַד־הָעָרֶב וַיָּמָת לְעֵת בּוֹא
הַשָּׁמֶשׁ׃ יט א וַיָּשָׁב יְהוֹשָׁפָט מֶלֶךְ־יְהוּדָה
ז׳ בקריאה אֶל־בֵּיתוֹ בְשָׁלוֹם לִירוּשָׁלִָם׃ ב וַיֵּצֵא אֶל־פָּנָיו יֵהוּא
ל׳ בֶן־חֲנָנִי הַחֹזֶה וַיֹּאמֶר אֶל־הַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט הֲלָרָשָׁע
ל׳. ג׳ לַעְזֹר וּלְשֹׂנְאֵי יְהוָה תֶּאֱהָב וּבָזֹאת עָלֶיךָ קֶּצֶף
ח׳ מִלִּפְנֵי יְהוָה׃ ג אֲבָל דְּבָרִים טוֹבִים נִמְצְאוּ עִמָּךְ
ב׳ מ״ל כִּי־בִעַרְתָּ הָאֲשֵׁרוֹת מִן־הָאָרֶץ וַהֲכִינוֹתָ לְבָבְךָ
ז׳ חס׳ בכתו׳ לִדְרֹשׁ הָאֱלֹהִים׃ ד וַיֵּשֶׁב יְהוֹשָׁפָט בִּירוּשָׁלִָם
וַיָּשָׁב וַיֵּצֵא בָעָם מִבְּאֵר שֶׁבַע עַד־הַר אֶפְרַיִם
וַיְשִׁיבֵם אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם׃ ה וַיַּעֲמֵד

רדק

לאחאב . התחתן עמו שלקח בת אחאב לבנו יהורם : (יט) מי יפתה את אחאב . זה הענין פירשנו בספר מלכים : (לא) ויסיתם אלהים ממנו . הסיתם ונתן בלבם שיסורו ממנו : (לד) היה מעמיד במרכבה . פי׳ היה מתחזק ומעמיד עצמו כדי שלא יהיו סבורי׳ בני אדם כי הוכה ועוד שלא נשבור לב ישראל . ובספר מלכים מעמד : (ו) ועמכם בדבר משפט . כלומר שתיראו ממנו כאילו הוא עמכם בדבר משפט . או יהיה עמכם

רשי

באחאב תפתה וגם תוכל : (כד) הנך רואה . שיהרג אחאב : (כו) שימו זה בית הכלא . ואע״פ שלא ראינו שנתנו קודם לכן בבית הכלא אלא מתוך שאמר השיבוהו תוכל לומר שנתנו קודם לכן בבית הכלא ואם תרצה לומר שלא נתנוהו קודם לכן מעולם לא תקשה לך והשיבוהו כי כן דרך המקראות כמו (תילים ט) ישובו רשעים לשאולה וכן הרבה : לחם לחץ ומים לחץ . דוגמא (ישעיה ל) לחם צר ומים לחץ : (כט) התחפש ובא . פתרון צריך אני להתנכר ולהתחפש בבגדים אחרים שלא יכירוני שאני מלך ישראל כי חשש לדברי מיכיהו שאמר לו אם שוב תשוב בשלום וגו׳ ואמר ליהושפט אני רוצה להשתנות עצמי ולבוא במלחמה שיש לי לחוש שמא שמעו ארמים מה שאמר מיכיהו אם שוב תשוב בשלום ולא יסבו להלחם כי אם עלי : ואתה לבש בגדיך . תכסיסי מלכות ושריונות וכלי מלחמה של מלכות כי אין לחוש בדברי הנביא כי אם מלך ישראל לבדו כי כן הגידו מרגלים שלו דברי מיכיהו : (לא) ויזעק יהושפט . אחר בני דגלו וחיילותיו שיבאו לעזור לו כמו אות אריה שבדגלו או דגל בני יהודה וכן מנהג כשנלחמים שני גדודים מכנה כל גדוד וגדוד שם א׳ לסימן לדגלו לצורך הגדוד שאמו שאם יתפרדו איש מעל אחיו או יתערבו הגדודים זה בזה יצעקו כל גדוד וגדוד שם סימן שלו ויכירו בקול הסימן ויתקבצו כולם יחד ויהיו באגודה אחת כבראשונה ולא שצעק לאלהיו וכן מוכיח (במלכים א׳ כב) ויזעק יהושפט ולא נאמר לשם וה׳ עזרו ויסיתם אלהים ממנו אך כתיב שם ויהי כראות שרי הרכב כי לא היה מלך ישראל . שהכירו והבינו מיד כשצעק אחר הסימן של דגלו כלמפרש כמו שהכירוהו וישובו מעליו כלווי מלך ארם ומה׳ הוא שהכירוהו : (לג) ואיש משך בקשת . איש ישראל מתכוין לירות במחנה ארם ובלא כוונתו : ויך . החץ את המלך ישראל : בין הדבקים . בין אותה רצועה שמדביקין הכובע שעל ראשו לשריון ואין לומר מדרי הי׳ כי למי נתכוין והלא מלך ארם צוה לא תלחמו את הקטן ואת הגדול כי אם את מלך ישראל לבדו ואף לו לא נתכוין שהרי כתיב לתומו אלא בעל כרחו י״ל ישראל היה המורה ונתכוין לירות במחנה ארם ולפי תומו הכה את מלך ישראל : ויאמר לרכב . למנהיג את המרכבה : והוצאתני מן המחנה . כלומר מן המערכה הזו הראשונה והושיבני במערכות האחרונות : (לד) מעמיד במרכבה . התחזק ועמד במרכבה שלא יבינו ישראל מכתו ויברחו ותחילת נפילה ניסה : ותעל המלחמה . נסתלקה ולא הוזק א׳ מישראל כי אם מלך ישראל לבדו כדבר הנביא שאמר (לעיל ב יח) לא אדונים לאלה ישובו איש לביתו בשלום לשלום לא נאמר כי נהרג אחאב : (ג) כי בערת האשרות . כדלעיל ועוד הסיר את הבמות וגו׳. לדרוש האלהים . כדלעיל (ב׳ יז) כי לאלהי אביו וגו׳ : (ה) ויעמד שופטים . כשאמר לו החוזה דברים טובים

מצודת ציון

(כו) בית הכלא . בית האסורים : (כט) התחפש . ענין השנות המלבוש כמו ויתחפש שאול (ש״א כח) : יט (ג) בערת . ענין הפנוי מן העולם וכן ובערתי אחרי בית ירבעם (מ״א י״ד) : ומשא

מצודת דוד

בהשגחה בא הדבר : וה׳ דבר . אבל ה׳ דבר עליך רעה כאשר אדבר אני בשם ה׳ : (כד) הנך רואה . ביום המלחמה תראה שכן יהיה אשר בעבור זה תחביא עצמך לבל יהרגך על היותך סיבה לכל זה : (כה) והשיבהו . אולי ישב שם פעם ולזה אמר השיבהו לשם : (כו) לחם לחץ . ר״ל בדוחק רק כדי החיות נפשו : (כז) לא דבר ה׳ בי . ר״ל אז תאמר שמלבי אדבר ולא מה׳ : ויאמר . אמר דברו להשמיע לכולם ואמר שמעו עמים כולם ר״ל כל השבטים כי כל שבט קרוי עם : (כט) התחפש ובא . ר״ל לי ראוי להתחפש ולבא במלחמה אתנכר בשינוי בגדים לבל יכירו בי אנשי ארם אבל אתה תוכל ללבוש בגדיך המיוחדים לך כי אין לך לפחוד אם יכירוך כי הנביא לא ניבא הרעה כ״א עלי ולא על זולת ואף שלא האמין להנביא מ״מ חשש לדבריו : (לא) מלך ישראל הוא . על כי ראוהו בלבוש מלכות : ויזעק . לאנשיו לבא לעזרו : וה׳ עזרו . לא אנשיו עזרוהו כ״א ה׳ במה שהסית אותם להרף ממנו : (לב) ויהי כראות וכו׳ . כי ראו אשר אנשי יהודה לבד באו לעזרו מזה ידעו שאין זה מלך ישראל : (לג) לתמו . בתמימות שלא נתכוין לאחאב שהרי לא היה ניכר : בין הדבקים ובין השריון . השריון הזה מעשהו מברזל כעין לבוש ועשוי נקבים ודבוקים בו קלופים כעין קשקשים וכמ״ש ושריון קשקשים הוא לבוש (ש״א י״ז) ועשויים הם לסתום נקבי השריון לבל יכנס בהם חץ והם הם הדבקים כי המה דבוקים בהשריון ולזה אמר שבא החץ בין אחד מהקשקשים ובין השריון ונכנס בנקב השריון ונתחב בהגוף : לרכב . הוא המוליך את הרכב : הפוך ידך . לשוב לאחור : החליתי . נעשיתי חולה ולא גלה לרכבו שהוכה שלא יבעית אותו ויודע לכולם וינוסו מן המלחמה : (לד) ותעל . המלחמה עלתה למעלה כי נתחזקו מערכה מול מערכה . היה מעמיד . בהיותו חוץ למחנה היה מתחזק לעמוד במרכבה מול ארם שלא ירגישו בו אנשיו וימס לבבם : לעת בא השמש . כאשר שקעה השמש : יט (ב) אל פניו . לקראתו : הלרשע לעזור . היתכן שהלכת לעזור לרשע והוא אחאב : ובזאת . ובעבור זאת יש עליך קצף מה׳ : (ג) אבל דברים טובים . ר״ל אבל מ״מ לא יעזבך כי נמצאו עמך דברים טובים המגינים עליך : (ד) וישב יהושפט בירושלים . ר״ל נמנע מעתה לבוא

השפטים ויהי רעב ותד והשפטים : וזבדיהו ב' וסימ' והנה אמריהו כהן הראש עליכם . ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו וזבדיהו . וא' זבדיהו ולמשלמיהו בנים : בית ה' ט"ל

שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר ד'
וָעִיר: ו וַיֹּאמֶר אֶל־הַשֹּׁפְטִים רְאוּ מָה־אַתֶּם עֹשִׂים ד'
כִּי לֹא לְאָדָם תִּשְׁפְּטוּ כִּי לַיהוָה וְעִמָּכֶם בִּדְבַר
מִשְׁפָּט: ז וְעַתָּה יְהִי פַחַד־יְהוָה עֲלֵיכֶם שִׁמְרוּ ל'
וַעֲשׂוּ כִּי־אֵין עִם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַוְלָה וּמַשֹּׂא פָנִים ל'
וּמִקַּח־שֹׁחַד: ח וְגַם בִּירוּשָׁלִַם הֶעֱמִיד יְהוֹשָׁפָט ל'. ט' ר"פ בסיפרא
מִן־הַלְוִיִּם וְהַכֹּהֲנִים וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל ג' דסמי'
לְמִשְׁפַּט יְהוָה וְלָרִיב וַיָּשֻׁבוּ יְרוּשָׁלִָם: ט וַיְצַו ל'. ס' תס'
עֲלֵיהֶם לֵאמֹר כֹּה תַעֲשׂוּן בְּיִרְאַת יְהוָה בֶּאֱמוּנָה י"ד
וּבְלֵבָב שָׁלֵם: י וְכָל־רִיב אֲשֶׁר־יָבוֹא עֲלֵיכֶם ל'וחד כל ריב
מֵאֲחֵיכֶם ׀ הַיֹּשְׁבִים בְּעָרֵיהֶם בֵּין־דָּם ׀ לְדָם בֵּין־ ב' כי יפלא
תּוֹרָה לְמִצְוָה לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים וְהִזְהַרְתֶּם אֹתָם ל'

ד' פסוקים בסי' ולא ולא ולא וְלֹא יֶאְשְׁמוּ לַיהוָה וְהָיָה־קֶצֶף עֲלֵיכֶם וְעַל־אֲחֵיכֶם
י"ד כֹּה תַעֲשׂוּן וְלֹא תֶאְשָׁמוּ: יא וְהִנֵּה אֲמַרְיָהוּ כֹהֵן
ב' וא' זבדיהו הָרֹאשׁ עֲלֵיכֶם לְכֹל ׀ דְּבַר־יְהוָה וּזְבַדְיָהוּ בֶן־
יִשְׁמָעֵאל הַנָּגִיד לְבֵית־יְהוּדָה לְכֹל דְּבַר־הַמֶּלֶךְ
ל"ב רפין וְשֹׁטְרִים הַלְוִיִּם לִפְנֵיכֶם חִזְקוּ וַעֲשׂוּ וִיהִי יְהוָה
עִם־הַטּוֹב: כ א וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ בְנֵי־
ל'. ג' מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְעִמָּהֶם ׀ מֵהָעַמּוֹנִים עַל־
יְהוֹשָׁפָט לַמִּלְחָמָה: ב וַיָּבֹאוּ וַיַּגִּידוּ לִיהוֹשָׁפָט
ל"ג לֵאמֹר בָּא עָלֶיךָ הָמוֹן רָב מֵעֵבֶר לַיָּם מֵאֲרָם
ב' ח' חס' וח' מלא וְהִנָּם בְּחַצְצוֹן תָּמָר הִיא עֵין גֶּדִי: ג וַיִּרָא וַיִּתֵּן
ל' חס' בכתו' יְהוֹשָׁפָט אֶת־פָּנָיו לִדְרוֹשׁ לַיהוָה וַיִּקְרָא־צוֹם עַל־
כָּל־יְהוּדָה: ד וַיִּקָּבְצוּ יְהוּדָה לְבַקֵּשׁ מֵיְהוָה גַּם

תולדות אהרן כי לא לאדם. סנהד' ו (סנהד' יח): ועמכם. שם: ושוטרים. יבמות פו:

רש"י

טובים נמצאו עמך כי בערת האשרות בא לו אצל סה"ת אם בערם כמשפט ומתחילה ראה כתיב אבד תאבדון עד ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ונזכר שכ' בכי תשא (שמות לד) ואת אשריו תכרתון וגו' תמה בעצמו על שהטיב בעיני ה' שבער האשרים אשירי ישראל שהרי לא הזהירם אלא על אשיריהם ושוב חזר בשופטים ושוטרים ומצא כתוב (דברים טו) לא תטע לך אשירה ואז שמח שבערם וגם ראה שם כתוב שופטים ושוטרים תתן לך (שם) מיד ויעמד שופטים מוחזקי' בכל ערי יהודה לעיר ועיר: בכל ערי יהודה הבצרות. העמיד מוחזקים להכריחם ולכופן לדין מתחילה ושוב העמיד שופטים שאינן מוחזקים כל כך לעיירות שאינן בצורות לפי שהן יראו' להיות סרבנים יותר מאותן היושבים בערים בצורות שבוטחים בערי מבצרים: (ו) כי לא לאדם תשפטו. פתרון אל תחשבו בלבבכם לומר מה לנו אם אנו מטים את הדין לזכות את אוהבינו להטות דין דלים ולישא פני עשירים הלא אין המשפט לה' לכך נאמר לה' שלו הוא אם חייבת את הזכאי כאלו נטלת ולקחת משל בורא ודין שמים עקלת לתת משפט מעוקל לפיכך תראו מה שתעשו והיה לבבכם בכל דין ודין כאלו הקב"ה עומד לפניכם בדין וזהו ועמכם בדבר משפט ובסנהדרין מפורש מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' ושמא יאמר הדיין מה לי ולצער הזה ת"ל ועמכם בדבר משפט כלומר מוטל עליכם לעשות ואין לו לדיין לעשות אלא מה שעיניו רואות: (ז) אין עם ה' אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שוחד. והוא עמכם במשפט לפיכך אינו רוצה שתעשו עול במשפט: (ח) וגם בירושלים העמיד. אע"פ שהוא בעצמו בירושלים: למשפט ה' ולריב. משפט נופל לומר על דיני ממונות דוגמא (מדבר כ"ו) והיתה לבני ישראל לחקת משפט ולרוב נופל על דיני נפשות וחבלות דוגמת (שמות כ"א) וכי יריבון אנשים וגו': (ט) כה תעשון. משום זריזות וזהירות ולחוזק הוסיף נו"ן כמו (רות ג') עד אשר תדעין איך יפול דבר וכמו (ראשית ל"ב) כה תאמרון לאדני לעשו וכה תדבקון וגו' אשר יקצרון (רות ב'): (י) בין דם לדם. בין דם רציחת שוגג למזיד: והזהרתם אותם. אחיכם: והיה קצף עליכם ועל אחיכם. לפיכך כה תעשון והזהרתם את אחיכם: ולא תאשמו. אותם מכל מקום שאם תקבלו את האזהרה לא יהיה לכם קצף ואף לא יהי' בשום דבר אשם עליכם הואיל ועשיתם חובתכם המוטל עליכם לעשות: (יא) ויהי ה' עם הטוב. עם עושה הטוב והישר: (א) ועמהם מהעמונים. זה עמלק ולמה נקראו עמונים לפי ששינה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובא להלחם בישראל וכן מוכח למטה בענין ובעת החלו ברינה ותהלה נתן ה' מארבים על בני עמון ומואב והר שעיר וגו' נמצא שהעמונים שנאמר כאן הם עמלקים ששינו לשונם וכסותם והוא ביסד הקליר בפרשת זכור זכור עריץ בעמונים נחבא פרץ כרמי עין גדי כהובא כלומר זכור מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל באותו זמן כדכתיב והנם בחצצון תמר היא עין גדי ועין גדי סמוך למחוז של עמלק כמו שנאמ' בלך לך (בראשית יד) ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר: (ב) היא עין גדי. כלומר שאמרו לו כבר באו כל כך בקרוב לנו: (ד) גם מכל ערי יהודה. שלא תאמר כשאמר בתחלה ויקבצו יהודה

רד"ק

עמכם ויעזרכם בדבר המשפט אם תיראו ממנו: (ח) וישובו לירושלים. אותם שמנו השופטים בכל עיר במצותו: (א) ועמהם מהעמונים. אמרו במדרש שהם בני שעיר כי כן זוכר אותם בסוף הענין וקראם עמונים כי התנכרו והתחפשו ולבשו בגדי עמונים כדי שלא יכירום בני ישראל לפי שהיו תחת יד מלכי יהודה עד שפשעו בימי יהורם בן יהושפט. ויתכן לפרש שהיו אומה אחרת נקראו בני עמונים כי לא נקראו בני עמון עמונים בשום מקום כי אם בני עמון והעמונים היו אומה אחרת נקראו כן ע"ש מקומם וכן בדברי עזיהו ויתנו העמונים מנחה לעזיהו ואפשר שהם העמונים שזכר שם והוא הפוך והוא הנכון ושם מקומם מעון

מצודת דוד

לבית אחאב: וישב ויצא. ר"ל הלך פעם בפעם בין העם: (ו) ראו מה אתם עושים. ר"ל אחד ההתבוננו במעשה המשפט: כי לא לאדם. אין המשפט מצות אדם לשתוכלו לכחש ולומר לפניו כן היה הדעת נוטה ולא במעל יצא המשפט מעוקל: כי לה'. ויודע הוא אם נעשה במעל אם בטעות הדעת: ועמכם. ה' עמכ' בדבר המשפט לדעת העלומות לב: (ז) ועתה. הואיל והכל ידוע לפניו יהי פחדו עליכם: שמרו ועשו. כתורה וכמצוה: כי אין עם ה' וכו'. אין חפצו במעשה העולה לעול את המשפט ולשאת פניו במשפט ולקחת שוחד עבם יענש עליהם: (ח) לישראל. של בני ישראל: למשפט ה'. לשפוט משפט ה' בדבר המצות: ולריב. בדבר שבין אדם לחברו: וישובו. יהושפט ואשר עמו שבו אל ירושלים אחר שהעמיד שופטים בארץ (ואף שבב לירושלים עד לא העמיד בה שופטים מ"מ כמך העמדת השופטים בירושלים להעמדת השופטים בכל הארץ ולזה"ז אמר ששב לירושלים עם שבב מקודם): (ט) עליהם. על שופטי ירושלים: כה תעשון ביראת וכו'. כן תעשו את דבר המשפט עשו אותה ביראת ה' וכו': (י) וכל ריב. כאשר יהיו שופטי הערים הולקין בדבר מה ויבואו לשאול את פיכם: בין דם לדם. בין יהיו מחולקים בדבר משפט רציחה אם הוא דם מזיד או לשוגג יחשב: בין תורה למצוה. ר"ל בין בדבר הוראה באחת ממצות ה' שבין אדם למקום: לחקים. הם המצות שהמה כחק מבלי טעם: ולמשפטים. בדברים שבין אדם לחברו: והזהרתם אותם. לעשות כמו שתאמרון אתם: ולא יאשמו לה'. לעשות כמו שאמרו הם: והיה קצף עליכם. אם לא הזהרתם אותם: ועל אחיכם. על שעמדו בדבריהם: כה תעשון. להזהירם בדבר: ולא תאשמו. הואיל ועשיתם את שלכם והם אם ישמעו ואם יחדלו: (יא) אמריהו. יתכן שהוא עזריה הנזכר (בדה"א ה') ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות: הראש עליכם. אשר הוא הראש עליכם הוא יהיה לכל דבר ה' וכל דבר הקשה מכם תביאו אליו: לכל דבר המלך. אל פיו תשאלו בכל דבר הנוגע בחק המלוכה: לפניכם. מזומנים לפניכם לכל אשר תצום להכריח את העם על המשפט: עם הטוב. עם העושה הטוב והישר בעיני ה': כ (א) מהעמונים. שם אומה נקראת ע"ש מקומה וכן נאמר ויתנו העמונים מנחה לעזיהו (לקמן כ"ו) ואולי הוא הפוך מן המעונים שזכר שם ובמדרש אמר שהם עמלקים והם בני שעיר האמור למטה וקראם עמונים כי התנכרו ולבשו בגדי עמונים שלא יכירום בני ישראל כי כל בני אדום בכללם היו תחת ממשלת יהודה עד שפשעו בימי יהורם בן יהושפט: (ב) מעבר לים. הוא

מצודת ציון

(ז) ומשא פנים. נקרא כן על כי החייב מתביים ונופלים פניו להטות כלפי הקרקע וכמ"ש ולמה נפלו פניך (בראשית ד) והמכביר לו פנים הוא כאלו נושא הפנים שנפלו: (י) תורה. מל' הוראה ולמוד: יאשמו. מל' אשם והטא: (יא) ושוטרים. הם הרודים ומוגבים לקיים דברי השופטים: גומלים

וג' נמסר בתלים סי' קל"ח ועי' במס"ר בערך אדנ"י מה דקשה לי על האי מנינא : מושל י"ד מ"ל וסי' נמסר במיכה סי' ה' וקהלת סי' י' ע"ש מה דכתיבנ' : ויבנו לך בה חד מן י"א בטעם פי' האתהגתא לא ישרתנה כ"א מונח במי"א מקומות שישרתנה מאילא וסי' ויצא נח ובניו ואשתו ונשי . בשבעתיכם דפנחס דוביום הבכורים : ובאת שמה . אם ארץ מאפליה . מדוע אמרו עמי רדנו . קפדה בא . והסירו את כל שקוציה : וישבו בה ויבנו לך בה מקדש . ובאו שמה . ותאמרנה לה כי אתך נשוב . ומזון לכולא ביה . וחבירו . לאפנים להם קרא הגלגל . בחרב פלוגתא . הקהתים ג' בקריאה וסי' ונסעו הקהתים נושאי המקדש . והאנשים עשים באמונה . ויקומו הלוים מן בני :

ו' כסיפרא מִכָּל־עָרֵי יְהוּדָה בָּאוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה׃ ה וַיַּעֲמֹד
ל"ט יְהוֹשָׁפָט בִּקְהַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם בְּבֵית יְהוָה לִפְנֵי
ל"ה הֶחָצֵר הַחֲדָשָׁה׃ ו וַיֹּאמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ
ד'. י"ד מ"ל הֲלֹא אַתָּה־הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה מוֹשֵׁל
בְּכֹל מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וְאֵין עִמְּךָ
ד' לְהִתְיַצֵּב׃ ז הֲלֹא ׀ אַתָּה אֱלֹהֵינוּ הוֹרַשְׁתָּ אֶת־
י"ט בכתובים יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִלִּפְנֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וַתִּתְּנָהּ
ל' י"א בטעם לְזֶרַע אַבְרָהָם אֹהַבְךָ לְעוֹלָם׃ ח וַיֵּשְׁבוּ־בָהּ וַיִּבְנוּ
לְךָ ׀ בָּהּ מִקְדָּשׁ לְשִׁמְךָ לֵאמֹר׃ ט אִם־תָּבוֹא
ג' ב' חסר וה' מלא. ב' עָלֵינוּ רָעָה חֶרֶב שְׁפוֹט וְדֶבֶר וְרָעָב נַעַמְדָה
ב' לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה וּלְפָנֶיךָ כִּי שִׁמְךָ בַּבַּיִת הַזֶּה
ל'. ב'. ל' וְנִזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרָתֵנוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ׃ י וְעַתָּה
הִנֵּה בְנֵי־עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר־שֵׂעִיר אֲשֶׁר לֹא־
ב' חס' וה' מלא נָתַתָּה לְיִשְׂרָאֵל לָבוֹא בָהֶם בְּבֹאָם מֵאֶרֶץ
ל' י"ב ומ"ל מִצְרָיִם כִּי סָרוּ מֵעֲלֵיהֶם וְלֹא הִשְׁמִידוּם׃ יא וְהִנֵּה־
ב'. ל' וחס' הֵם גֹּמְלִים עָלֵינוּ לָבוֹא לְגָרְשֵׁנוּ מִיְּרֻשָּׁתְךָ אֲשֶׁר
הוֹרַשְׁתָּנוּ׃ יב אֱלֹהֵינוּ הֲלֹא תִשְׁפָּט־בָּם כִּי אֵין
בָּנוּ כֹּחַ לִפְנֵי הֶהָמוֹן הָרָב הַזֶּה הַבָּא עָלֵינוּ
ג' וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ׃

יג וְכָל־יְהוּדָה עֹמְדִים לִפְנֵי יְהוָה גַּם־טַפָּם נְשֵׁיהֶם
ל' וכל עזרא דכו' וּבְנֵיהֶם׃ יד וְיַחֲזִיאֵל בֶּן־זְכַרְיָהוּ בֶּן־בְּנָיָה בֶּן־
יְעִיאֵל בֶּן־מַתַּנְיָה הַלֵּוִי מִן־בְּנֵי אָסָף הָיְתָה עָלָיו
רוּחַ יְהוָה בְּתוֹךְ הַקָּהָל׃ טו וַיֹּאמֶר הַקְשִׁיבוּ כָל־
ח' יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וְהַמֶּלֶךְ יְהוֹשָׁפָט כֹּה־אָמַר
יְהוָה לָכֶם אַתֶּם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחַתּוּ מִפְּנֵי
ג' הֶהָמוֹן הָרָב הַזֶּה כִּי לֹא לָכֶם הַמִּלְחָמָה כִּי
לֵאלֹהִים׃ טז מָחָר רְדוּ עֲלֵיהֶם הִנָּם עֹלִים בְּמַעֲלֵה
הַצִּיץ וּמְצָאתֶם אֹתָם בְּסוֹף הַנַּחַל פְּנֵי מִדְבַּר
ל'. ג' יְרוּאֵל׃ יז לֹא לָכֶם לְהִלָּחֵם בָּזֹאת הִתְיַצְּבוּ עִמְדוּ
ס' וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה עִמָּכֶם יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם
אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תֵּחַתּוּ מָחָר צְאוּ לִפְנֵיהֶם וַיהוָה
ו' מלעו' ססו' עִמָּכֶם׃ יח וַיִּקֹּד יְהוֹשָׁפָט אַפַּיִם אַרְצָה וְכָל־יְהוּדָה
ה' וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם נָפְלוּ לִפְנֵי יְהוָה לְהִשְׁתַּחֲוֺת
ג' לַיהוָה׃ יט וַיָּקֻמוּ הַלְוִיִּם מִן־בְּנֵי הַקְּהָתִים וּמִן־
ג' בְּנֵי הַקָּרְחִים לְהַלֵּל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּקוֹל
גָּדוֹל לְמָעְלָה׃ כ וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיֵּצְאוּ לְמִדְבַּר
תְּקוֹעַ וּבְצֵאתָם עָמַד יְהוֹשָׁפָט וַיֹּאמֶר שְׁמָעוּנִי
ח' יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם הַאֲמִינוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם

תולדות אהרן ויעמוד יהושפט . פסחים צב יבמות ז הוריות ה זבחים לב:

רד"ק

מעון וכן מצאנו בספר שופטים וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם : (ה) לפני החצר החדשה . אפשר שהיתה צריכה חזוק וחדשו וחזקו אותה . ורז"ל פי' שחדשו בה דברי' ואמרו טבול יום אל יכנס במחנה לויה כלומר בחצר חדשו מה שלא היה מן התורה וזה הוא שחדשו בה : (ט) שפוט . שם בשקל שמור יקוד : ותאמנו

רש"י

יהודה לבקש אלו יושבי ירושלים לבד הם אלא מכל ערי יהודה באו : (ו) ואתה מושל בכל ממלכות הגוים ובידך כח וגבורה . לנהוג ממשלתך עליהם לכך אנו מבקשים ממך לעזרנו מהם : ובידך כח . בעל כח וגבורה הרדי"ן בלע"ז : ואין עמך להתיצב . אין שום בריה יכולה לעמוד נגדך בכל ממלכות הגוים דוגמתו (יהושע א') לא יתיצב איש לפניך וכן (מ"א) מי הוא לפניו יתיצב (כך פי' רבינו מנחם בר חלבו זצ"ל):(ז) ותתנה לזרע אברהם . לפיכך עליך להחזיקה בידם ולגרש העמי' האלה כי אפי' מלך ואפי' שום אדם כשנתן מתנה לאוהב ובא אחר לגוזלו הימנו דוחק בעצמו להחזיקה בידו כ"ש אתה ושמא תאמר לא נתתיה לכם אלא לפי שעה בשביל כך נאמר לעיל ירושת עולם נתת לנו : (ח) ויבנו לך בה מקדש לשמך לאמר . שאם תבוא עלינו רעה חרב שפוט או שום דין ודבר ורעב : (ט) ונזעק אליך מצרתנו . בבית המקדש : ותשמע ותושיע . כאשר התפלל לפניך שלמה והבטחתו לעשות כך כמ"ש (לעיל ב' ו') ואם ינגף עמך וכל הפרשה עד וסלחת ונתתה לאיש ככל דרכיו ויעתר לו ה' כדכתיב (שם) ויירא ה' אל שלמה ויאמר לו שמעתי את תפלתך וכל הפרשה עד ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם ועתה אני מתפלל שתזכור אותה הבטחה שהבטחתו ותשמע ותושיענו מאויבינו הבאים עלינו: (י) ועתה. על כל זאת שהבטחתנו להושיענו מאויבנו הבאים עלינו : הנה בני עמון ומואב והר שעיר אשר לא נתת לישראל לבוא בהם . להלחם: בבואם מארץ מצרים . ועליהם היה לזכור את החסד ולבא בעזרתינו והם לא די להם שאינן זוכרין לנו אותו החסד להיות עמנו בכל צרותינו אלא שגומלין אלינו רעה ובאין עלינו : (יא) לגרשנו מירושתך אשר הורשתנו.אתה בעצמך ולפיכך מה יש להם לערער על ירושתינו : (יב) כי עליך עינינו . להושיענו : (יג) גם טפם . כמנהג כשהגדודים באים על הארץ בורחים מן הכפרים לערי מבצריהם טפם נשיהם ובניהם : (טו) אל תיראו ואל תחתו . מוסב על שאמרו אין בנו כח לפני ההמון והנביא אמר להם אף על פי שהם רבים מכם אל תיראו מהם : כי לא לכם המלחמה כי לאלהים . מוסב על ואנחנו לא נדע והשיב הנביא ודאי כאשר אמרתם שעל הקב"ה עיניכם ובטחונכם להושיעכם כן יעשה כי לא לכם המלחמה כי לאלהים : (טז) במעלה הציץ . שם מקום : (יז) התיצבו . מוסב על לא לכם המלחמה : וראו את ישועת ה'. מוסב למעלה הלא אתה אלהינו הורשתנו ואמר להם הקב"ה הדין עמכם עלי להחזיקה בידכם : מחר צאו . ואלחם בעדכם

מצודת ציון

ב (יא) גומלים . ענין תשלום שכר : הורשתנו . מל' ירושה : (טו) תחתו . ענין פחד ושבר :
החלון

מצודת דוד

ים המלח : מארם . בדרך מהלכם באו מעבר ארם : והנם . והנה הם עתה בחצצן תמר : (ג) את פניו . ר"ל שם במחונו לדרוש ה' : (ד) ויקבצו יהודה . מיושבי ירושלים : (ה) החצר החדשה . אולי תקנו אותה וחדשו הבנין : (ו) ואין עמך . אין מי להתיצב ולעמוד למולך : (ז) הורשת . גרשת אותם : ותתנה וכו' לעולם . כאומר והנה מדרך הנותן מתנה לעולם לעזור להמקבל להשאר בידו : (ח) לאמר . ר"ל כי אמרו ע"י יהיו נושעים וכמ"ש במקרא שלאחריו : (ט) שפוט . משפט פורעניות : ולפניך . ר"ל והמידה ההיא לא תהיה לפניך כי שמך בבית הזה : (י) לבא בהם . לרשת את ארצם : (יא) והנה הם גומלים . ר"ל והנה ראה הגמול שמשלמים לנו לגרשנו וכו' וכי הוא הגמול הראוי : (יב) מה נעשה . להנצל מידם : כי עליך עינינו . אלא עינינו עליך להצילנו מידם : (יג) לפני ה' . לפני בית ה' : (יד) בתוך הקהל . באמצע בתוך הקהל : (טו) לא לכם המלחמה . לא עליכם ללחום עמהם כי ה' ילחם לכם : (טז) הנם עולים . עתה עולים הם במקום שעולים בו אל הציץ והוא שם מקום : ומצאתם . למחר תמצאו אותם בסוף הנחל לפני מדבר ירואל ונתן להם אות למען יחזק לבבם : (יז) בזאת . בהמלחמה הזאת : התיצבו . עמדו ואל תתגרו בם מלחמה ולזרז כפל הדבר : (יח) ויקוד . כפף הקדקד והשתחוה על פניו ארצה לפני ה' : (יט) להלל לה' . על בשורת השמועה : למעלה . ר"ל גדול מאד : (כ) ותאמנו

והתקיימו כמו והיה אמונת עתיך

הקרחים ג׳ וסימ׳ אלקנה וישיהו ועזראל. ושלום בן קורא בן אביאסף. ויקומו הלוים מן בני הקהתים: הודו לה׳ כי לעולם ב׳ חסר כי טוב וסימ׳ ועמהם הימן וידותון. ויועץ אל העם ויעמד משררים: לבז ג׳ ב׳ מל׳ וא׳ חס׳ וסימ׳ ויבא יהושפט ועמו. ושללם לבוז. וחברו. קרמא חסר: עד היום ט׳ יחידאין בקריאה וסי׳ הוא אבי מואב עד היום. הוא אבי בני עמון עד היום. ויצב יעקב מצבה על קבורתה. למן היום לכת המלך. וישימוהו למוצאות עד היום. ותכן כל מלאכת שלמה. ובשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש. נקהלו לעמק ברכה. עד היום ויתנום לחוק על ישראל. ולו ד׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ ולו שתי נשים שם האחת חנה. ולו הכין כלי מות חציו. ולו היה בן ושמו שאול. ולו

ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו: כא ויועץ אל־ ל׳
העם ויעמד משררים ליהוה ומהללים להדרת־
קדש בצאת לפני החלוץ ואמרים הודו ליהוה ב׳ חס׳ כי טוב ל׳
כי לעולם חסדו: כב ובעת החלו ברנה ותהלה
נתן יהוה | מארבים על־בני עמון מואב והר־
שעיר הבאים ליהודה וינגפו: כג ויעמדו בני עמון ל׳
ומואב על־ישבי הר־שעיר להחרים ולהשמיד ח׳. ד׳
ובכלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו ל׳
למשחית: כד ויהודה בא על־המצפה למדבר ל׳ ר״פ. ל׳
ויפנו אל־ההמון והנם פגרים נפלים ארצה ואין ל׳
פליטה: כה ויבא יהושפט ועמו לבז את־שללם ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳
וימצאו בהם לרב ורכוש ופגרים וכלי חמדות
וינצלו להם לאין משא ויהיו ימים שלושה בזזים כ׳ את מגרים י״ב מ״ל
את־השלל כי רב־הוא: כו וביום הרבעי נקהלו בכיפרא ב׳ ר״פ ג׳ חס׳
לעמק ברכה כי שם ברכו את־יהוה על־כן ל׳ וחד וברכו
קראו את־שם המקום ההוא עמק ברכה עד־ ד׳
היום: כז וישבו כל־איש יהודה וירושלם ויהושפט ט׳ חס׳ הזס ה׳ חס׳ בכתו׳
בראשם לשוב אל־ירושלם בשמחה כי־שמחם י״ג. ג׳
יהוה מאויביהם: כח ויבאו ירושלם בנבלים י׳ מ״ל
ובכנרות ובחצצרות אל־בית יהוה: כט ויהי
פחד אלהים על כל־ממלכות הארצות בשמעם ל׳. ד׳. ג׳
כי נלחם יהוה עם אויבי ישראל: ל ותשקט י״ג. ב׳ מ״ל

ו׳. י״ד בסע׳ מלכות יהושפט וינח לו אלהיו מסביב:
לא וימלך יהושפט על־יהודה בן־שלשים וחמש
שנה במלכו ועשרים וחמש שנה מלך בירושלם
ל׳ ושם אמו עזובה בת־שלחי: לב וילך בדרך
ד׳ אביו אסא ולא־סר ממנה לעשות הישר בעיני
ג׳. ג׳ יהוה: לג אך הבמות לא־סרו ועוד העם לא־
ט׳ חס׳ בסיפ׳ הכינו לבבם לאלהי אבתיהם: לד ויתר
דברי יהושפט הראשנים והאחרנים הנם כתובים
ג׳ הספר בדברי יהוא בן־חנני אשר העלה על־ספר מלכי
ל׳ ישראל: לה ואחרי־כן אתחבר יהושפט מלך־
ז׳. ל׳ יהודה עם אחזיה מלך־ישראל הוא הרשיע
ל׳ לעשות: לו ויחברהו עמו לעשות אניות ללכת
תרשיש ויעשו אניות בעציון גבר: לז ויתנבא
ל׳. ל׳ אליעזר בן־דדוהו ממרשה על־יהושפט לאמר
ל׳ כהתחברך עם־אחזיהו פרץ יהוה את־מעשיך
וישברו אניות ולא עצרו ללכת אל־תרשיש:

כא א וישכב יהושפט עם־אבתיו ויקבר
עם־אבתיו בעיר דויד וימלך יהורם בנו תחתיו:
ד׳ ר״פ ב ולו־אחים בני יהושפט עזריה ויחיאל וזכריהו
ל׳ ועזריהו ומיכאל ושפטיהו כל־אלה בני יהושפט
ל׳ מלך־ישראל: ג ויתן להם | אביהם מתנות רבות
ל׳ לכסף ולזהב ולמגדנות עם־ערי מצורות ביהודה

תולדות אהרן כנאת. מגלה י סנהד׳ לט: ויתן להם אביהם. קדושין כו (פאה יז):

רשי

בעדיכם והם האמינו ונזדרזו וישכימו בבקר: (כ) ותאמנו. ותהיו בני אמונה ותצליחו דוגמא (ישעיה ז׳) לא תאמינו: (כב) נתן ה׳ מארבים. נתן מארבים להשמידם ולהחרימם דוגמא באביה בן רחבעם (לעיל כ׳ י״ג) וירבעם היסב את המארב כמו כן הסיבם הקב״ה זה בזה ושוב חזר מואב ועזר לבני עמון וקמו שניהם על בני שעיר: (כג) ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים ובכלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו. הסיבן הקב״ה זה אל זה להשחיתם עד כלותם עד שנפלו הפגרים לארץ לאין פליטה: (כה) לאין משא. מרוב: (כו) נקהלו לעמק ברכה. לאותו עמק שלאחר כן נקרא עמק ברכה על שם המעשה כמו שמפורש בסמוך כדאמר כי שם ברכו את ה׳ והודו על כל הטובה אשר עשה להם בעוזרם מעכומ״ז: (כח) ויבאו ירושלים בנבלים ובכנרות ובחצצרות. הרי ג׳ כלי שיר כנגד ג׳ כל איש יהודה וירושלים ויהושפט: (לב) וילך בדרך אביו אסא. מאיזה דבר לא סר מלעשות הישר מדרך הטוב והישר של אביו לא סר אבל מדרכו הרעה של אסא סר כמו שכתוב (לעיל ב׳ טו) ויוצא אסא כסף וזהב וכל הפרשה אבל יהושפט לא עשה כן אלא בטח בכל ימיו בהקב״ה: (לד) בדברי יהוא בן חנני. שאמר אל המלך יהושפט (שם י״ט) הלרשע לעזור: (לז) ולא עצרו

רדק

(כ) תאמנו. תהיו נאמנים להב״ה: (לד) אשר העלה על ספר מלכי ישראל. ספר יהוא בן חנני נכתב עם ספר מלכי ישראל: (לה) אתחבר. כמו התחבר האל״ף תמורת ה״א וכן כל מלבושי אגאלתי כמו הגאלתי: (לז) ולא עצרו ללכת

פתרון

מצודת דוד

עתיך (ישעיה ל״ג): (כא) אל העם. את העם: להדרת קדש. על המקום ב״ה שאמר שהוא מהודר ומפואר בקדושה: ובצאת. בעת יציאו לפני החלוץ ישוררו ויהללו ויהיו אומרים הודו וכו׳: (כב) נתן ה׳ מארבים. נתן בלב אנשים לארוב עליהם ולהכות בהם: וינגפו. הוכו מן האורבים ונחלשו: (כג) על ישבי הר שעיר. כי חשבו שבני המארב הם מאנשיהם: ביושבי שעיר. להשמיד את כולם: עזרו איש ברעהו. האחד עזר את חבירו להיות משחית את הבא כנגדו להלחם בו ואח״ז בא אחר לעזור לאחד מהם להשחית את השני וכן היה הולך והוזר עד כלותם: (כד) על המצפה. על המקום שצופים בה אל המדבר מקום המחנה היא: ואין פליטה. לא נשאר בהם שארית: (כה) ופגרים. ר״ל מלאום פגרים מתים ואין מי מוחה מלקחת: וינצלו להם. עשו המקום ריק לקחת הכל לעצמם: לאין משא. עד שלא יוכלו לשאתם מגודל הרבוי: (כו) לעמק ברכה. אמר ע״ש סופו שקראו לו עמק ברכה: (כז) מאויביהם. במה שעזרם מאויביהם: (ל) ותשקט מלכות יהושפט. לא היה מי מערער על מלכותו: (לא) וימלוך יהושפט. ר״ל קבלו מלכותו באהבה ברצותם הנלחתו: (לב) לעשות הישר. ר״ל בזה הלך בדרכי אביו לעשות הישר כמוהו אבל לא הלך בדרכו מה שלא בטח בה׳: (לג) הבמות. הנעשים לה׳ ואסורים הם משנבנה הבית: ועוד

מצודת ציון

(כא) החלוץ. האנשים המזוינים בכלי מלחמה: החלו. התחילו: (כה) ורכוש. הוא שם כולל לזהב וכסף ומטלטלין: וינצלו. ענין רקות כמו וינצלו את מצרים (שמות יב): (כו) נקהלו. נאספו כמו ויקהל משה (שם לה): (לה) אתחבר. כמו התחבר ובאה האל״ף במקום ה״א: כא (ג) ולמגדנות. המלה הזאת יורה על דבר החשובה והמעולה בין בפירות בין בבגדים בין באבני

אחים בני יהושפט: ויתחזק ב׳ וסי׳ ויקם יהורם על ממלכת אביו. ויתחזק ויבן. ואינון מן א״ב מן ב״ב וי״א מלעיל: וכל ההחזק דכו׳: ניר ח׳ בקריא׳ ז׳ מ״ל והר חס׳ וסי׳ למען היות ניר לדוד. נתן ה׳ אלהיו לו ניר בירושלם: לתת לו ניר ולבניו כל הימים. לתת לו ניר ולבניו דד״ה. נירו לכם ניר ואל תזרעו. נירו לכם ניר דהושע. רב אוכל ניר ראשים. נר רשעים חטאת. בתרא חסר: הפלשתים ח׳ בקריאה וסימ׳ ויראו הפלשתים כי מת גבורם. ויכנעו הפלשתים. וירדו כל ישראל. ויראו הפלשתים כי אמרו. ויקומו אנשי ישראל ויהודה. ואת

ואת־הממלכה נתן ליהורם כי־הוא הבכור׃
ד ויקם יהורם על־ממלכת אביו ויתחזק ויהרג ג׳
את־כל־אחיו בחרב וגם משרי ישראל׃ ה בן־ י״א ס״פ וגם וכתריה תרין
שלשים ושתים שנה יהורם במלכו ושמונה מלין
שנים מלך בירושלם׃ ו וילך בדרך ׀ מלכי
ישראל כאשר עשו בית אחאב כי בת־אחאב
היתה לו אשה ויעש הרע בעיני יהוה׃ ז ולא־ ג׳ בטעם.ל׳
אבה יהוה להשחית את־בית דויד למען הברית
אשר כרת לדויד וכאשר אמר לתת לו ניר ולבניו ח׳
כל־הימים׃ ח בימיו פשע אדום מתחת יד־
יהודה וימליכו עליהם מלך׃ ט ויעבר יהורם עם־
שריו וכל־הרכב עמו ויהי קם לילה ויך את־
אדום הסובב אליו ואת שרי הרכב׃ י ויפשע ג׳
אדום מתחת יד־יהודה עד היום הזה אז תפשע
לבנה בעת ההיא מתחת ידו כי עזב את־יהוה
אלהי אבתיו׃ יא גם־הוא עשה במות בהרי ג׳ מטעים
ג׳.ב׳ ירנעס יהודה ויזן את־ישבי ירושלם וידח את־יהודה׃
ל׳ יב ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא לאמר
כה ׀ אמר יהוה אלהי דויד אביך תחת אשר
לא־הלכת בדרכי יהושפט אביך ובדרכי אסא
ל׳ מלך יהודה׃ יג ותלך בדרך מלכי ישראל ותזנה
ג׳.ל׳ את־יהודה ואת־ישבי ירושלם כהזנות בית
ב׳ מטס לוי אחאב וגם את־אחיך בית־אביך הטובים ממך
ג׳ר״פ בסיפ׳ הרגת׃ יד הנה יהוה נגף מגפה גדולה בעמך
י״ח בטעם ובבניך ובנשיך ובכל־רכושך׃ טו ואתה
י״ד בחליים רבים במחלה מעיך עד־יצאו מעיך מן־
ל׳.ג׳ החלי ימים על־ימים׃ טז ויער יהוה על־יהורם
ח׳ את רוח הפלשתים והערבים אשר על־יד
ל׳ כושים׃ יז ויעלו ביהודה ויבקעוה וישבו את
כל־הרכוש הנמצא לבית־המלך וגם־בניו ונשיו
ד׳. ל׳ וחס׳ ולא נשאר־לו בן כי אם־יהואחז קטן בניו׃
ב׳ כל ר״פ יח ואחרי כל־זאת נגפו יהוה במעיו לחלי לאין

תולדות אהרן ואת הממלכה. כתובות קג הוריות יב כריתות ה:

רדק

ללכת אל תרשיש. פי׳ ולא עצרו כח: (ז) לתת לו ניר. כי המלך כמו הנר המאיר כמו בן ובין. רם ורים: (ח) פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך. כי מימי דוד שהכניעם ומשל עליהם כן היו תחת ממשלת מלכי יהודה עד עתה ולא היו יכולין להמליך עליהם מלך לפי שהיו תחת מלך יהודה והוא היה ממנה עליהם נציבי׳: (יב) ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא. זה היה אחר שעלה וענין זה כי נגלה אליהו ברוח הנבואה לאחד מן הנביאים ושם בפיו דברי המכתב הזה ואמר לו שיכתבו במכתב ויביא המכתב ליהורם ויאמר לו שזה המכתב שולח אליו אליהו כדי שיחשוב יהורם שזה המכתב בא לו מן השמים ויכניע לבבו וידע כי רעה גדולה עשה והיאך אנו יודעים כי זה היה אחר שעלה כי בימי יהושפט כבר עלה כי כתיב כאשר התחבר יהושפט עם יהורם בן אחאב ללכת למלחמה על מואב ויאמר יהושפט האין פה נביא ויאמרו פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו ואלישע לא נפרד מאליהו עד עלותו ועוד שאמר אשר יצק ואלו לא עלה עדיין היה אומר אשר יוצק מים. ובסדר עולם אמר כי כבר היה לאליהו

רשי

פתרון לא עצרו כח האניות ללכת ונשברו: (ז) ניר. פי׳ עול על ישראל: (ח) בימיו פשע אדום וגו׳. כי דוד הכרית כל זכר באדום ויתן בהם נציבים במקום מלך ופרעו לו מס וכן היו עושין כל מלכי יהודה נותנין הנציבים הטובים בעיניהם ומימיו של יהורם ואילך פשעו מתחת יד יהודה: (ט) הסובב אליו. ויך אותו אדום הסובבים וסומכים לו לעזרו כי היה דרכם כשנוצחים במלחמה היו תופשים האנשים הגבורים ומביאים אותן עמהם שלא יתוספו על שונאיהם להיות לעזרה לאדום בני עמם וקם לילה פתאום והרגם ורבותינו פירשו הסובב אליו סמוכים לפניו: (י) ויפשע אדום. והלא כבר נאמר למעלה בימיו פשע אדום אלא כך דרך הפסיק לפי שהפסיק בנתיים פסוק אחד ורוצה לומר אז תפשע לבנה לכך סידרן מתחילה ואומר ויפשע אדום אז תפשע לבנה של יהודה היתה והיתה עומדת על גבול אדום כדכתיב בספר יהושע ויהי הערים מקצה למטה בני יהודה אל גבול אדום וכשראו שמרדו אדומיים מרדו אף הם בעת ההיא שיושבים על גבול אדום ועזרו לאדום וזהו אז תפשע לבנה:

כי עזב את ה׳ אלהי אבותיו. מגיד מה גרם לו שמרדו בימיו יותר משאר מלכי יהודה שהיו לפניו: (יא) ויזן. כל מי שעוזב ומימר יראת הקב״ה בעבודת כוכבים ומזלות נופל ל׳ זנות שעשה דוגמ׳ אשה זונה ומנאפת מאחרים ודומה כי זנה תזנה הארץ (הושע א) וזנו אחרי אלהי נכר וגו׳ (דברים ל״א): (יב) ויבא אליו מכתב מאליהו. לאחר שעלה לשמים בא לו כתב זה של נבואה זו: (יז) ויבקעוה. כמו (ישעי׳ ז׳) נעלה ביהודה ונקיצנ׳ ונבקיענ׳ וכן (מלכי׳ ב׳ ג׳) להבקיע אל מלך

מצודת ציון

באבני יקר כמו ומגדנות נתן לאחיו (בראשית כד): מגדנות. ענין מגד: (ז) ולא אבה. ולא רצה: (ח) פשע. מרד: (טז) ויער. מל׳ התעוררות: רוח. ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח

מצודת דוד

ועוד העם לא הכינו. ורק הוא לבד הכין לבו לה׳: (לד) אשר העלה. ספורי יהושפט העלה במכתב על ספר דברי הימים של מלכי ישראל: (לה) הוא הרשיע לעשות. אף כי אחזיה הרשיע לעשות הרע לא נמנע יהושפט מלהתחבר עמו:

(לו) ויחברהו עמו. יהושפט חיבר את אחזיה להיות עמו לעשות יחד אניות וכו׳: בהתחברך. בעבור התחברך עם אחזיה פרץ ה׳ וכו׳ ר״ל תבוא פרצה ושבר במעשיך ולא תצלח בהם: ולא עצרו. לא עכבו אנשים הכח להתחזק ללכת עד תרשיש ובמ״א נאמר בענין אחר ואולי הנאמר שם היה בפעם אחר: כא (ד) ויהרוג וכו׳. לבל יהיו מערערי׳ על המלוכה: משרי ישראל. אותם שהיו ידם עם אחיו: (ז) ולא אבה ה׳ להשחית. אף שהיו ראויים להשחתה: ניר. כמו נר ור״ל מלוכה כי המלך מופיע ומאיר כנר: (ח) וימליכו. כי עד הנה היה עליהם נציב מלך מתחת יד מלכי יהודה: (ט) ויעברו. אל ארץ אדום: ויהי קם לילה. כי לא עצר כח ללחום עמהם ביום בפומבי: הסובב אליו. הסמוך אליו ולא עצר כח ללכת בעומק המלחמה: (י) אז. בעת ההיא פשעה גם לבנה וידמה שהיתה מארץ יהודה סמוכה לאדום ופשעה גם היא במלך יהודה: כי עזב את ה׳. ובא עליו מגד הענש: (יא) עשה במות. לע״ג: ויזן. הסיתם לזנות אחר הע״ג: וידח. הדיחם מעבודת ה׳: (יב) מכתב. אגרת כתובה ועם שהיתה אחר שעלה בסערה השמים כי נגלה לאחד מהנביאים ושם הדברים האלה בפיו וצוהו לכתבו בספר ולהביא אליו: לאמר. ובזה נאמר בה כה אמר ה׳ וכו׳: (יג) כהזנות וכו׳. כמו שזנו בית אחאב אחר הע״ג: (טו) ואתה בחליים. ואתה תהיה בחליים רבים: ימים על ימים. בכל יום ויום: (טז) על יד. הסמוכים לארץ כוש: ויבקעו. בקעו חומת העיר ופרצו בה: יהואחז. הוא אחזיהו בהפוך אותיות: (יח) לחלי לאין מרפא. חולי מעמה עד לא מגלה רפואה אף לפי שעה: ויש

וארץ הנשארת. וישאל דוד דשמואל תנינא דפסוק. ויער ה' על יהורם את רוח הפלשתים. וחד והפלשתים נאספו: ברמות ו' כתיב כן בקריאה וסימ' ולאשר ברמות נגב. ויעל ויפל ברמות גלעד דסיפרא. גם בעצתם הלך. ועינים רמות תשפיל. עינים רמות לשון שקר. ושוב ושאל ורמות. ועיין במשלי גבי פסוק עינים רמות לשון שקר בסימן י: ויבקש את אחזיהו חד מן ח' פסוקים בקריאה אית בהון והוא הוא וסימ' והוא יצא ועבדיו באו. וישלח ויביאהו והוא אדמוני עם יפה עינים. ויאמר לה מה תארו דבעלת אוב.

ב' מותה מרפא: יט ויהי לימים | מימים וכעת צאת הקץ
ל לימים שנים יצאו מעיו עם־חליו וימת בתחלאים
ס'. ל רעים ולא־עשו לו עמו שרפה כשרפת אבתיו:
ד' כ בן־שלשים ושתים היה במלכו ושמונה שנים
מלך בירושלם וילך בלא חמדה ויקברהו בעיר
דויד ולא בקברות המלכים: כב א וימליכו
ל"ד מ"ל יושבי ירושלם את־אחזיהו בנו הקטן תחתיו
ל כי כל־הראשנים הרג הגדוד הבא בערבים
למחנה וימלך אחזיהו בן־יהורם מלך יהודה:
ב בן־ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו
ושנה אחת מלך בירושלם ושם אמו עתליהו
בת־עמרי: ג גם־הוא הלך בדרכי בית אחאב
ל. ל כי אמו היתה יועצתו להרשיע: ד ויעש הרע

בעיני יהוה כבית אחאב כי־המה היו־לו יועצים
ל' אחרי מות אביו למשחית לו: ה גם בעצתם
ל הלך וילך את־יהורם בן־אחאב מלך ישראל
ל. ו' כ"כ למלחמה על־חזאל מלך־ארם ברמות גלעד
ויכו הרמים את־יורם: ו וישב להתרפא ביזרעאל
כי המכים אשר הכהו ברמה בהלחמו את־
חזהאל מלך ארם ועזריהו בן־יהורם מלך יהודה
ירד לראות את־יהורם בן־אחאב ביזרעאל כי־
ח. ל. ל חלה הוא: ז ומאלהים היתה תבוסת אחזיהו
ג'.ג' כסיפ' לבוא אל־יורם ובבאו יצא עם־יהורם אל־יהוא
בן־נמשי אשר משחו יהוה להכרית את־בית
ל אחאב: ח ויהי כהשפט יהוא עם־בית אחאב
ל וימצא את־שרי יהודה ובני אחי אחזיהו משרתים

רש"י

מלך אדום: (יט) וכעת צאת הקץ. אותו קץ שאמר לו הנביא: ולא עשו לו עמו שרפה. אע"פ שהיה צריך לאותו שרפה לפי שחלה בחליים רעים ובשרו מסריח לא חפץ הקב"ה בכבודו שיעשו לו שרפה וגם לא נקבר בקברות המלכי': (כ) בלא חמדה. פתרון כל ימיו היה ברעה ובתחלואים ועליו נתקיים (דברים ל"ח) ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' וגם קצר ימים ושבע רוגז: (ב) בן ארבעים ושתים. ובמלכים (ב' כ"ח) הוא אומר בן עשרים ושתים הא כיצד לפי זה היה הבן גדול מאביו ב' שנים אלא ב' שנים קודם שנולד יהורם אביו נגזרה גזירה זו על בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן הוא אומר ומאלהים היתה תבוס' אחזיה וגו' וביום שנשא אסא את בת עמרי ליהושפט בנו נגזרה גזירה זו כך שנויה בסדר עול' ובתוספתא דסוטה אך בכל המקראות לא מצינו שנשא יהושפט בת עמרי אך מצאתי (מלכים ולעיל ב' יח) ויתחתן לאחאב ושמא זו היא אחותו שנשא ובשנת ל"א לאסא נשאה שנא' (במלכי' א' ט"ז) ובשנת ל"א לאסא מלך עמרי וכשנשא אסא את בתו ליהושפט בנו שנתעלה עמרי והרגו תבני לא וחשוב משנת ל"ג לאסא עד שמלך אחזיהו ותמצא מ"ב שנה ועוד כתוב אחד אומר (במלכים ב' ח') בשנת י"ב ליורם בן אחאב מלך אחזיהו בן יהור' וכתוב א' אומ' (שם ב' ט') ובשנת י"א ליורם מלך אחזיהו על כרחינו יהורם אביו לא מת אלא בשנת י"ב ליורם בן אחאב שהרי כתיב (שם ב' ח') בשנת ה' ליורם בן אחאב מלך יהורם בן יהושפט וח' שנים מלך ומה שאמר שוב בשנת י"א ליורם לפי שמלך בחיי אביו שנה אחת לפי שהיה אביו נגוע בתחלואי' קשים כמ"ש (לעיל ב' כג) ואחרי כל זאת נגפו ה' וגו' וימליכו יושבי ירושלי' את אחזיהו בנו הקטן שנה אחת בחיי אביו וזהו דכתיב בשנת י"א ליור' ומה שאמר בשנת י"ב ליורם לאח' שמת אביו אז היה י"ב ליורם: (ה) ויכו הרמים. כמו הארמי' הרבה מקומות חסר אל"ף כגון לעמשא תומרו ופעמים האל"ף נוספת בתיבה כגון (תלים פט) איתן האזרחי כמו הזרחי והאל"ף של ואחותי באזניכם (איוב יג): (ו) כי המכים אשר הכוהו. פתרון מן המכים וכן (במלכים ב' ח'): ועזריהו בן יהורם. זה אחזיהו וכן הוא אומר (שם) ואחזיהו מלך יהודה ירד לראות את יורם: (ז) תבוסת. פתרון עירבוב כמו (יחזקאל טז) מתבוססת בדמיך: (ח) ובני אחי אחזיהו. ומה שלא נאמר ואחי אחזיהו לפי שנהרגו

רדק

לאליהו שבע שנים שנגזר כשבא ליהורם המכתב ממנו: (יט) לימים שנים. פי' שתי שנים: (ב) בן ארבעים ושתים שנה אחזיה במלכו. ובספר מלכים הוא אומר בן כ"ב שנה אחזיהו במלכו. ועוד כל ימי יהורם אביו לא היה ארבעים שנה שכך כתיב בן ל"ב היה במלכו ושמנה שנים מלך וכו' א"כ היאך הוא בן מ"ב כשמת אביו זה לא יתכן ואומר בסדר עולם כיון שהשיא אסא בתו של עמרי ליהושפט בנו לאסה נגזרה גזרה זו על מלכות בית דוד שתכלה עם בית אחאב וכן היה כשמת אחזיהו מלך יהודה עם מלך ישראל שהרגם יהוא ועתליהו אם אחזיהו ראתה כי מת בנה ותאבד כל זרע המלוכה ולפי' מנה מ"ב יום שנגזרה הגזרה ובשנת ל"א לאסא נשאה שנאמר בשנת שלשים ואחת שנה לאסא מלך עמרי על ישראל. והלא קודם לכן מלך ארבע שנים אלא ר"ל מלך מלכות שלמה על ישראל שנתחתן עם אסא ונתעלה והרגו לתבני ומלך על ישראל ומשנת ל"א לאסא עד שמת אחזיהו מלך יהודה מ"ב שנה כיצד ט' שנים לאסא וכ"ה ליהושפט הרי ל"ד וח' שנים ליהורם הרי מ"ב וזה המדרש הוא רחוק מדרך הפשט. ויתכן לפרש כי יהורם חיה יותר ממ' שנה ולא מנה מימי מלאותו אלא ח' שנים שמלך בחזקתו אבל מעת שנפל ביד הערבים ונפל ג"כ בחליים לא מנו לו ימי מלכותו והמליכו אחזיהו בנו בהייו מעת שנפל אביו והלך בלא חמדה והיו כ' שנה וכשהמליכוהו בחיי אביו היה בן עשרים ושתים וזהו שאמר במלכים בן כ"ב שנה אחזיהו במלכו וכשמת אביו היה בן מ"ב שנה ולא מלך אחר שמת אביו אלא שנה אחת: ושם אמו עתליהו בת עמרי. בת אחאב היתה כמו שכתוב למעלה אלא שיחס אותה לאבי אביה וכן ותבאנה אל רעואל אביהן שהיה אבי אביהן: (ה) ויכו הרמים. חסר אל"ף כמו הארמים וכן מבית הסורים יצא: (ו) כי המכים. שם. כמו המכות. כלומר שהיה צריך להתרפאות בעבור המכות: ועזריהו בן יהורם מלך יהודה. הוא אחזיהו מלך יהודה ושני שמות היו לו: (ז) תבוסת אחזיהו. כמו מהומה וכן יום מהומה ומבוסה כלומר מהאלהים היתה מהומה ומבוסה לאחזיה שיבא אל יורם כדי שיפול עמו: (ח) ובני אחי אחזיהו משרתים לאחזיהו. הוא שאמר במלכים ויהוא מצא את אחי אחזיה ר"ל בני אחיו ויאמר מי אתם ונרד לשלום בני המלך ובני הגבירה וכן אמר הנה משרתים לאחזיהו כלומר היו הולכים לעבודת אחזיהו לעזור

מצודת דוד

(יט) ויהי לימים מימים. החולי הזה הי' לו מתחלת השנה עד סופה מבלי הפסק: וכעת. וכאשר בא עת יציאת הקץ של שתי שנים עם חליו במכאוב החולי יצאו מעיו אל החוץ מכל וכל: בתחלואים רעים. אחר שעבר עליו תחלואים רעים מת: ולא עשו וכו'. לשרוף עליו מטתו וכלי תשמישו כדרך ששורפין על המלכים: (כ) וילך. הלך מן העולם בלא חמדה כי כל ימי חייו לא היה לו קורת רוח למלאות חמדתו כי היה מעונה ומדוכא: כב (א) הבא בערבים. הבא מערבים אל מחנה פלשתים להלחם ביהורם כמו שכתוב למעלה: (ב) בן ארבעים ושתים שנה. שנויה בסדר עולם שהמנין הזה הוא לגזירת מלכות עמרי על כל ישראל אשר היתה ע"י שנשא יהושפט את בתו לאסא כמ"ש שם ויתכן שנשאה שנה אחת לפני מלוך עמרי על כל ישראל ובעבור היות אחזיה מזרעו קרה לו שנהרג עם מלך ישראל על ידי יהוא ולזה תלה מלכותו בגזירת מלכות עמרי: בת עמרי. ולמעלה נאמר שיהורם אביו נשא בת אחאב ויהושפט אבי אביו נשא בת עמרי ויתכן שעמרי גדלה ונקראת בתו אף כי בני בנים הם כבנים: (ד) למשחית לו. וכאומר עצתם לא היו לטובתו כי אם להשחיתו: (ה) גם בעצתם הלך. הם היו מייעצים אותו וגם הוא הלך בעצתם ושמע להם: (ו) כי המכים. הוא מקרא קצר וכאלו אמר כי כאבו לו המכים וכו' ולזה היה צריך לרפואה: ועזריהו. הוא אחזיה ולמעלה קראו יהואחז ובשלש השמות היה נקרא: ירד לראות. ר"ל לבקרו בחליו: (ז) ומהאלהים היתה. מה' באה רמיסת אחזיה ולזה נתן בלבו לבוא אל יורם ומזה באה לו המיתה: (ח) כהשפט. כאשר

מצודת ציון

רוח (מ"ב יט): כב (א) בערבים. הבי"ת הוא במקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח) ומשפטו מבשר ומלחם: (ה) הרמים. כמו הארמים באלף: (ז) תבוסת. מל' בסיסה ורמיסה

וברזלי זקן מאד דמלכים. ויהי כשמוע את. כי מישראל והוא. והוא במלכים יתקלס. ויבקש את אחזיהו. ובשנה השביעית התחזק חד מן ג' זוגין בקריאה קדמא' שי"ן תנינא ז"ן וסימ' נמסר במלכים ב' סימן י"א: בבית המלך ג' בקריאה וסי' וישמע עבד מלך הכושי. והשלישי בשער היסוד. כי גדול מרדכי בבית המלך. וחד בבית מלך אשר נשאר בבית מלך: והיו ו' בקרי' וסימ' התחזקו והיו לבני חיל. והקפתם על המלך סביב דמלכים. ועתה תחזקנה ידיכם והיו לאנשים פלשתים פן. והקיפו הלוים את המלך סביב

לאחזיהו ויהרגם: ט ויבקש את־אחזיהו וילכדהו
והוא מתחבא בשמרון ויבאהו אל־יהוא וימיתהו (ח' פסוקים והוא הוא)
ויקברהו כי אמרו בן־יהושפט הוא אשר־דרש (ז'. ז')
את־יהוה בכל־לבבו ואין לבית אחזיהו לעצר
כח לממלכה: י ועתליהו אם אחזיהו ראתה
כי־מת בנה ותקם ותדבר את־כל־זרע הממלכה
לבית יהודה: יא ותקח יהושבעת בת־המלך את־ (ב')
יואש בן־אחזיהו ותגנב אתו מתוך בני־המלך
המומתים ותתן אתו ואת־מינקתו בחדר המטות (ב'. ב')
ותסתירהו יהושבעת בת־המלך יהורם אשת (ב')
יהוידע הכהן כי היא היתה אחות אחזיהו מפני
עתליהו ולא המיתתהו: יב ויהי אתם בבית (ל'. ל"ו)
האלהים מתחבא שש שנים ועתליה מלכת (ז' כלים')
על־הארץ: כג א ובשנה השבעית התחזק (ב')

יהוידע ויקח את־שרי המאות לעזריה בן־ירחם
ולישמעאל בן־יהוחנן ולעזריהו בן־עובד ואת־ (ב'.ד'כסי')
מעשיהו בן־עדיהו ואת־אלישפט בן־זכרי עמו
בברית: ב ויסבו ביהודה ויקבצו את־הלוים מכל־ (ה' דגשים)
ערי יהודה וראשי האבות לישראל ויבאו אל־ (י"ג)
ירושלם: ג ויכרת כל־הקהל ברית בבית האלהים (ד')
עם־המלך ויאמר להם הנה בן־המלך ימלך
כאשר דבר יהוה על־בני דויד: ד זה הדבר
אשר תעשו השלשית מכם באי השבת לכהנים
וללוים לשערי הספים: ה והשלשית בבית (ב'. ג')
המלך והשלשית בשער היסוד וכל־העם (ב' ס'מלעו'פסו')
בחצרות בית יהוה: ו ואל־יבוא בית־יהוה כי (בסיפרא ב' בכל עם)
אם־הכהנים והמשרתים ללוים המה יבאו כי־
קדש המה וכל־העם ישמרו משמרת יהוה: (ב'.ט' מלעו' פסו' בפיפ')

תולדות אהרן ויבקש את אחזיהו. סנסד' קב:

רדק

לעזור לבני מלך ישראל: (ט) והוא מתחבא בשמרון. ובמלכים הוא אומר ויכס דרך בית הגן וירדוף אחר יהוא ויאמר גם אותו הכוהו וכו' נראה כי בדרך הכוהו כשהיה נס אפשר כי כשרדפו אחריו לא השיגוהו כי לא אמר ויכוהו אל המרכבה אלא הכוהו ולא השיגוהו הם בעצם אלא הורו לו חצים והוא נס כמו שאמר וינס מגדו ואפשר כי יצא ממגדו ומה שאמר וימת שם לא מת ממש אלא השיגוהו החצים בדרך כשהיה נס מגדו ושם מת שנשתתק בחולי מחמת המכות כמו שאמר בנבל וימת ולא מת עד עשרה ימים ואח"כ נשאוהו עבדיו להתחבא בשומרון ויתחבא בשמרון וימצאוהו שם ויביאוהו אל יהוא וימיתוהו כי עדיין לא מת. ומה שאמר הנה ויקברוהו כי אמרו בן יהושפט הוא. פי' נתנו אותו לקבורה והניחו עבדיו שישאוהו ירושלים כמו שאמר במלכים וירכיבו אותו עבדיו ירושלימה ויקברו אתו בקברתו עם אבותיו בעיר דוד: ואין לבית אחזיהו לעצור כח לממלכה. מעט שמת הוא כי לא היה לו בן גדול ראוי למלוך וכל אותן שהיו מזרע המלוכה היו קטנים לפיכך היה כח ביד עתליה להמית כל זרע המלוכה לבית יהודה: (י) ותדבר. ותמית מענין דבר כבד מאד: (יא) בחדר המטות. כמו שפי' במלכים באדרון בית משכבא כלומר בחדר שהיו יהוידע ויהושבעת אשתו: (ד) לשוערי הספים. הוא האמור למעלה בענין המשמרות בית האספים וזה שער היה לדרום העזרה: (ה) בשער היסוד. ובמלכים בשער סור ופי' רז"ל שהיה שער מזרחי ושבעה שמות היו לו: (ו) והמשרתים ללוים. הלמ"ד במקום ה"א הידיעה וכן אשר למלך נשען על ידו: ישמרו משמרת ה'. פי'

רשי

שנהרגו בימי יהורם אביהם כדכתיב לעיל (ב' כ"א) ויעלו ביהודה ויבקעוה ולא נשאר בן כי אם אחזיהו קטן בניו: (י) ותקם ותדבר. לשון דבר ובמלכים (ב' י"א) כתיב ותאבד ועל הדור הזה אמר דוד (תהלים יב) למנצח על השמינית שראה ברוח הקודש שדור שמיני יהרג כל זרעו על ידי עתליה שהרי משלמה עד כאן שמנה דורות והתפלל שישתייר זרעו לזכרון ואומר (שם) הושיעה ה' כי גמר חסיד וגו' ובמלכים (ב' יא) אומר שע"י סם המות הרגתם שהרי כתיב שם ותגנוב אותו מתוך בני המלך הממותי' וקרינן המומתי' ויש אם למקרא ויש אם למסורה המומתי' משמע שכבר מתו ואם למסורת הממותים שמתים והולכים ע"י יסורים ל' הוה ולא לאלתר וזהו מיתת כיסוף וסם המות שלא מתים לאלתר הולכים ומדוכים בתחלואים ושוב מתים ודוגמא ממותי תחלואי רעב כי גם הם אינם מתים לאלתר: (יא) בחדר המטות. תרגום באדרון בית ערסתא כלומר בעזרה בחדר שכיבת הכהנים ורבינו שלמה זצ"ל פי' בעליית בית קדש הקדשים כדכתי' במלכים (ב' י') ויהי אתה בבית ה' מתחבא וגו' ועליו אמר דוד (תילים כז) כי יצפנני בסוכה וגו' וקורהו חדר המטות (במלכים ב' יא) על שם בין שדי ילין והוא שיסד הקליר (קרא ר' אליעזר ובזכרונות דיום א' דר"ה יסד זה ע"ש) אם פן למטות כפן חדר המטות לכפור יזכור חרבן הבית יכפר עליכם: (ג) ויכרות כל הקהל ברית בבית האלהים עם המלך. שיהיו לעזרתו: (ד) באי השבת. וגם יוצאי השבת כדכתיב בסמוך ויקחו איש את אנשיו באי השבת עם יוצאי השבת המשמרות היו מתחדשות בשבת כהונה ולויה אחת יוצאה ואחת נכנסה ואז עכב יהוידע שם משמר היוצא עם משמר הנכנס וחלקן לשלשה חלקי': (ה) והשלשית בבית המלך. לשמור שלא יקבלו עליו להרוג אותו: והשלישית. היא השנית: בשער היסוד. ובמלכים (ב יא) כתיב ובשער סור וביומא ירושלמי מפורש ז' שמות היו לו לשער היסוד סור על שם שהיו מטהרים שם את המצורעים על בהן ידם ועל שם סורו טמא קראו למו (איכה ד): (ו) וכל העם ישמרו. שלא יבואו בית ה':
וכליו

מצודת ציון

ורמיסה כמו כפגר מובס (ישעיה יד): (ט) מתחבא. מסתתר: כג (א) למאיות. את עזרים: (ד) הספים. הוא בית האספים האמור בדה"א ובמ"ב נאמר בשער אחר כרלים והיא היא:
והקיפו

מצודת דוד

כאשר עשה משפט מות לבית אחאב: משרתים לאחזיהו. אשר היו משרתים לאחזיה: (ט) והוא מתחבא. בעת שבקשוהו היה מתחבא בשומרון ומצאו שם: ויקברהו. זה להוליכו לירושלים לקברו בקבר הראוי לו. כמ"ש במ"ב כי אמרו וכו' ובעבור כבוד אביו ראוי לקבר בדרך כבוד: בן יהושפט. בן יהורם בנו היה אבל בן הבן יחשב לבן: ואין וכו'. לא נשאר מי מבית אחזיה לעכב הכח אלו להתחזק במלוכה כי כל זרע הממלכה היו קטנים: (י) ותדבר. הביאה עליהם הדבר כי האכילה אותם דבר ארסי וכדומה: לבית יהודה. של בית יהודה: (יא) בת המלך. בת יהורם היתה אחות אחזיה: בחדר המטות: שהיה בבה"מ: יהוידע הכהן. יתכן שהוא יוחנן הנזכר בד"ה א' ה' ועיין בסוף מלכים בחשבון הדורות: כי הוא וכו'. ולזה חמלה על בנו: מפני עתליה. מוסב על ותסתירהו לומר ההסתרה היה מפני עתליה: (יב) ויהי אתם. יואש היה עם יהושבעת ובעלה בבית האלהים כי יהוידע בעלה היה כ"ג והתמידו לשבת בבה"מ: כג (א) עמו בברית. לקחם עמו בברית להיות ידם עמו להמליך את יואש: (ג) עם המלך. להיות בעזרתו: ויאמר. יהוידע הכהן אמר להם הנה בן המלך ראוי למלוך כאשר דבר ה' וכו': (ד) השלישית. חלק שלים: באי השבת. כי משמרות הכהנים והלוים היו מתחלפים בכל שבת אלו יוצאים ואלו באים וקרויים המה באי השבת. ואמר להם השלישית מכם ר"ל חלק שלים משומרי המלך יהיו מאנשי באי השבת מן הכהנים ומן הלוים: לשוערי הספים. ר"ל במספר שלים ישמרו שערי הספים אולם לא באי השבת היו שומרים שם כי מקום משמרתם היה מסגרת בית המלך כמ"ש במ"ב: (ה) והשלישית. משומרי המלך יהיו שומרים בבית המלך אחר שיבא המלך אל ביתו: והשלישית. שני השלישים היו מיוצאי השבת כמ"ש במ"ב וזהו לפי שיוצאי השבת המה פנויים
מעבודם

דסיפרא. עזבו ערים ושכנו בסלע. נודו מתוך בבל ומארץ כשדים: על המלך ה׳ בקריאה וסי׳ ויך עם הארץ את כל דמלכים. ויכו עם הארץ דסיפרא. ויעמדו הרצים איש וכליו. ויעמד את כל העם. ואת יתר העם הנשארים דמלכים. והקפ־ם על המלך סביב דמלכים. ותרא והנה המלך עמד על עמודו דסי׳. ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים.

ז וְהִקִּיפוּ הַלְוִיִּם אֶת־הַמֶּלֶךְ סָבִיב אִישׁ וְכֵלָיו
בְּיָדוֹ וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת יוּמָת וִהְיוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ
בְּבֹאוֹ וּבְצֵאתוֹ׃ ח וַיַּעֲשׂוּ הַלְוִיִּם וְכָל־יְהוּדָה כְּכֹל
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיִּקְחוּ אִישׁ אֶת־אֲנָשָׁיו
בָּאֵי הַשַּׁבָּת עִם יוֹצְאֵי הַשַּׁבָּת כִּי לֹא פָטַר
יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת־הַמַּחְלְקוֹת׃ ט וַיִּתֵּן יְהוֹיָדָע
הַכֹּהֵן לְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת אֶת־הַחֲנִיתִים וְאֶת־הַמָּגִנּוֹת
וְאֶת־הַשְּׁלָטִים אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ דָּוִיד אֲשֶׁר בֵּית
הָאֱלֹהִים׃ י וַיַּעֲמֵד אֶת־כָּל־הָעָם וְאִישׁ ׀ שִׁלְחוֹ
בְיָדוֹ מִכֶּתֶף הַבַּיִת הַיְמָנִית עַד־כֶּתֶף הַבַּיִת
הַשְּׂמָאלִית לַמִּזְבֵּחַ וְלַבָּיִת עַל־הַמֶּלֶךְ סָבִיב׃
יא וַיּוֹצִיאוּ אֶת־בֶּן־הַמֶּלֶךְ וַיִּתְּנוּ עָלָיו אֶת־הַנֵּזֶר
וְאֶת־הָעֵדוּת וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ וַיִּמְשָׁחֻהוּ יְהוֹיָדָע וּבָנָיו
וַיֹּאמְרוּ יְחִי הַמֶּלֶךְ׃ יב וַתִּשְׁמַע עֲתַלְיָהוּ אֶת־
קוֹל הָעָם הָרָצִים וְהַמְהַלְלִים אֶת־הַמֶּלֶךְ וַתָּבוֹא
אֶל־הָעָם בֵּית יְהוָה׃ יג וַתֵּרֶא וְהִנֵּה הַמֶּלֶךְ עוֹמֵד
עַל־עַמּוּדוֹ בַּמָּבוֹא וְהַשָּׂרִים וְהַחֲצֹצְרוֹת עַל־
הַמֶּלֶךְ וְכָל־עַם הָאָרֶץ שָׂמֵחַ וְתוֹקֵעַ בַּחֲצֹצְרוֹת
וְהַמְשׁוֹרְרִים בִּכְלֵי הַשִּׁיר וּמוֹדִיעִים לְהַלֵּל וַתִּקְרַע
עֲתַלְיָהוּ אֶת־בְּגָדֶיהָ וַתֹּאמֶר קֶשֶׁר קָשֶׁר׃ יד וַיּוֹצֵא
יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת ׀ פְּקוּדֵי הַחַיִל
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוֹצִיאוּהָ אֶל־מִבֵּית הַשְּׂדֵרוֹת
וְהַבָּא אַחֲרֶיהָ יוּמַת בֶּחָרֶב כִּי אָמַר הַכֹּהֵן לֹא
תְמִיתוּהָ בֵּית יְהוָה׃ טו וַיָּשִׂמוּ לָהּ יָדַיִם וַתָּבוֹא
אֶל־מְבוֹא שַׁעַר־הַסּוּסִים בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְמִיתוּהָ
שָׁם׃ טז וַיִּכְרֹת יְהוֹיָדָע בְּרִית בֵּינוֹ וּבֵין כָּל־
הָעָם וּבֵין הַמֶּלֶךְ לִהְיוֹת לְעָם לַיהוָה׃ יז וַיָּבֹאוּ
כָל־הָעָם בֵּית־הַבַּעַל וַיִּתְּצֻהוּ וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו
וְאֶת־צְלָמָיו שִׁבֵּרוּ וְאֵת מַתָּן כֹּהֵן הַבַּעַל הָרְגוּ
לִפְנֵי הַמִּזְבְּחוֹת׃ יח וַיָּשֶׂם יְהוֹיָדָע פְּקֻדֹּת בֵּית
יְהוָה בְּיַד הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֲשֶׁר חָלַק דָּוִיד עַל־
בֵּית יְהוָה לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת יְהוָה כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת
מֹשֶׁה בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁיר עַל יְדֵי דָוִיד׃ יט וַיַּעֲמֵד
הַשּׁוֹעֲרִים עַל־שַׁעֲרֵי בֵּית יְהוָה וְלֹא־יָבֹא טָמֵא

תולדות אהרן ויוציאו את בן המלך. ע״ג מד:

רש״י

(ז) וכליו בידו. כלי מלחמתו בידו: (ח) באי השבת עם יוצאי השבת כי לא פטר. אותן מחלקות היוצאי׳ ללכת לבית׳ אלא עכבם שם עם הבאים דוגמא בלשכות פטורים כלומר פטורים היו מכל מלאכה שבעזרה כי אם לשמור הלשכות כי יומם ולילה חובה עליה׳ במלאכ׳ לשמור העזרות והלשכות לפיכך היו פטורים מכל שאר מלאכת העזרה: (י) ואיש שלחו בידו. כלי זיינו כמו ובעד השלח דיואל: (יא) את הנזר. היא העטרה שלקח דוד מרבת בני עמון כדכתיב (לעיל א׳ ד׳) ויקח דוד עטרת מלכם ותהי על ראש דוד ומשם והלאה היו מלכי יהודה מניחים אותה הנזר על ראשם: ואת העדות. זה ספר תורה וכן הוא אומר (דברים יז) וקרא בו כל ימי חייו ורבותינו אמרו הנזר זה העדות שכל הראוי למלכות הולמתו ושאינו ראוי למלכות אינה הולמתו: (יג) עומד על עמודו. כדאמר (לעיל ב׳) ויעמוד המלך על העמוד כי עשה שלמה כיור נחשת וגו׳ ויעמד עליו ויברך על ברכיו (שם) ועד היום מנהג כשמוועדים יחד עומד המלך או הדוכוס במקום גבוה כדי שיוכלו לראותו לשמוע את דברו: קשר קשר. מרד מרד: (יד) השדרות. פירש״י מקום מבוא המלך מביתו לבית ה׳ לא ידעתי מה ל׳ שדרות ויונתן תרגם סידריא: והבא אחריה יומת. אל תניחוה לצאת דרך מוצא העזרה אל העיר פן תמצא עוזרים מתחברים אליה. והבא אחריה לעזרה יומת. המיתוהו: (טו) וישימו לה ידים. מקום לנוס: (טז) ברית בינו ובין כל העם ובין המלך. שיהו כולם המלך והעם אחרי ה׳: (יח) פקודת. ממונים על זה להעלות עולות וכל האמור בפרשה דוגמ׳ (ירמיה כ׳) וישמע פשחור וגו׳ והא פקיד נגיד בית ה׳: (יט) ולא יבא טמא לכל דבר. אף היו פקידים שלא יניחו ליכנס בעזרה שום

רד״ק

פי׳ הכהנים והלוים ישמרו בתוך בית המקדש כי קדש המה האולם וההיכל ולא יכנסו שם ישראל וכל עם ישראל ישמרו משמרת ה׳ מבחוץ: (ח) כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות. פי׳ המחלקות שהיו נחלקים מימי דוד כל משמר ומשמר שבת הוא עכבם כלם ולא פטר יוצאי השבת אלא עכבם כלם עם באי שבת להיות שומרים המלך: (י) ואיש שלחו בידו. חרבו כמו בשלח יעברו: (יא) את הנזר. פי׳ כתר מלכות: ואת העדות. בגדי מלכות מן ועדית עדי. עדות בשקל גאות: (יג) עומד על עמודו. ובמלכים על העמוד ת״י על אצטוונא. ר״ל על הכפיו שעומד בו המלך בבית ה׳: (יד) אל מבית השדרות. מקום נסדר למושב השרים: והבא אחריה. לעזרה: (טו) וישימו לה

מצודת דוד

מעבודה כי באי השבת באו במקומם: בשער היסוד. ישמרו בשער היסוד והוא שער המזרחי שהוא מקום התחלת הקדושה כמו היסוד שהוא התחלת הבנין: וכל העם. מבני ישראל ישמרו בחצרות בית ה׳: (ו) בית ה׳. הוא ההיכל: והמשרתים ללוים. משרתי הבית מן הלוים: ישמרו וכו׳. לבל יקרבו לגשת אל המקום האסור להם: (ז) וכליו. כלי זיינו: והבא. איש זר הבא שמה יומת כי אולי הוא מאנשי עתליה ומבקש להרוג את המלך: בבואו. אל הבית ובצאתו ממנה: (ח) איש את אנשיו. כל שר מאה מבאי השבת ויוצאי השבת לקח את אנשיו: כי לא פטר וכו׳. לא נתן רשות למשמרת יוצאי השבת ללכת לבתיהם כדרכם תמיד אבל הטיל עליהם החיוב להתעכב עוד: (ט) אשר למלך דויד. אשר שמה למלך דויד שעשאם הוא: בית האלהים. בבית האלהים: (י) ואיש. וכל איש חרבו בידו: למזבח. לפני המזבח וההיכל: (יא) ויוציאו. ממקום מחבואו: הנזר. כתר מלכות: העדות. היא התורה הנקראת עדות ותלו אותה בזרועו וכמ״ש רז״ל בס״ת היתירה של מלך. או הוא מלבוש עדי וקשוט ור״ל קשטו אותו בעדי מלוכה מאבני יקר: (יב) קול העם הרצים. קול מרוצת העם וקול המהללים את המלך: (יג) על עמודו. על המקום המיוחד למלך לעמוד שם: במבוא. במקום שבאים בה לעזרה: ומודיעים. מלמדים דעת זה לזה היך להלל: קשר קשר. מרד יש כאן וכפלה דבריה כדרך החרד: (יד) ויוצא. מבית ה׳: פקודי החיל. הממונים על החיל: הוציאוה אל מבית לשדרות. ר״ל הוציאו אותה מחוץ לבה״מ אולם הלך אל מבית השדרות ר״ל מבפנים למערכת השומרים לבל תמלט: והבא אחריה. להיות בעזרתה דתו להמית בחרב: כי אמר וכו׳. ולזה לא הרגוה מיד: (טו) וישימו לה ידים. עשו לה מקום פנוי ללכת מבית ה׳ ובאה אל בית המלך בדרך אשר הסוסים באים בה ושם נהרגה: (טז) בינו וכו׳. ר״ל כולם קבלו עליהם בברית להיות לעם לה׳ ולעבדו: (יח) וישם וכו׳. עשה ממונים בבית ה׳ כי בהיותם עובדים לבעל בטלו הממונים: ביד הכהנים. המינוי הזה מסר ביד הכהנים בני לוי כפי אשר חלק דוד לממונים על בית ה׳ להעלות עולות בזמנם: על ידי דויד. בשיר הנעשה ע״י דוד מה שתקן הוא: (יט) השוערים. הממונים לשמור שערי המקדש:

מצודת ציון

(ז) והקיפו. וסבבו: (ח) פטר. הוא הלוף החיוב וכן בלשכות פטורים (דה״א ט): המחלקות. המשמרות הנחלקים לחלקים: (ט) השלטים. הם כעין מגינים: (י) שלחו. חרבו כמו בשלח יעבורו (איוב לג): מכתף. מעבר: (יד) השדרות. כמו הסדרות בסמ״ך והוא מל׳ סדור ועריכה וכמו בחיל המסודר נקראים מערכות כן יקראו סדרות: (טו) מבוא. מל׳ ביאה: (יז) ויתצוהו. מל׳ נתיצה ושבירה: צלמיו. מל׳ צורה ודמות: מתן. כן שמו: (יח) פקודת. ממונים: האדירים

וכל טוב אם על המלך טוב דכו׳ במ״ג אל המלך וסימ׳ ותאמר בת שבע טוב דריש מלכים. והמלאך אשר הלך לקראתם. וחברו והמלאך : צביה ג׳ ב׳ כתיב ה׳ וא׳ כתיב א׳ וסי׳ ואת מישא ואת צביא. מבאר שבע דמלכים. וחברו דסיפרא. קדמא כתיב א׳ : מהרו ג׳ בקריאה וסימ׳ מהרו שכחו מעשיו. מהרו בניך מהרסיך ומחריביך. ולא מהרו הלוים. וסי׳ בלשון ארמי אנשון לוייא בניהון. ויתנהו ד׳ ג׳ חסר וא׳ מ״ל וסי׳ ויתיכו את הכסף דיאשיה דסיפרא. ויתנהו בסוגר בחחים. ויעשו ארון אחד ויתנהו בשער.

לְכָל־דָּבָר׃ כ וַיִּקַּח אֶת־שָׂרֵי הַמֵּאוֹת וְאֶת־
הָאַדִּירִים וְאֶת־הַמּוֹשְׁלִים בָּעָם וְאֵת ׀ כָּל־עַם
הָאָרֶץ וַיּוֹרֶד אֶת־הַמֶּלֶךְ מִבֵּית יְהוָה וַיָּבֹאוּ בְּתוֹךְ־ ל׳ מ״ל
שַׁעַר הָעֶלְיוֹן בֵּית הַמֶּלֶךְ וַיּוֹשִׁיבוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ עַל ל׳ ומ״ל
כִּסֵּא הַמַּמְלָכָה׃ כא וַיִּשְׂמְחוּ כָל־עַם־הָאָרֶץ וְהָעִיר
שָׁקָטָה וְאֶת־עֲתַלְיָהוּ הֵמִיתוּ בֶחָרֶב׃ ב
כד א בֶּן־שֶׁבַע שָׁנִים יוֹאָשׁ בְּמָלְכוֹ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה ל׳ חס׳
מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ צִבְיָה מִבְּאֵר שָׁבַע׃ ג׳ב׳ כתיב ה׳
ב וַיַּעַשׂ יוֹאָשׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כָּל־יְמֵי יְהוֹיָדָע
הַכֹּהֵן׃ ג וַיִּשָּׂא־לוֹ יְהוֹיָדָע נָשִׁים שְׁתָּיִם וַיּוֹלֶד מ״ז. ל׳ ל׳ בטעם
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ד וַיְהִי אַחֲרֵי־כֵן הָיָה עִם־לֵב יוֹאָשׁ
לְחַדֵּשׁ אֶת־בֵּית יְהוָה׃ ה וַיִּקְבֹּץ אֶת־הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם וַיֹּאמֶר לָהֶם צְאוּ לְעָרֵי יְהוּדָה וְקִבְצוּ מִכָּל־ י״ו בטעם

ל׳ והלך ועלו ודין יִשְׂרָאֵל כֶּסֶף לְחַזֵּק ׀ אֶת־בֵּית אֱלֹהֵיכֶם מִדֵּי
ג׳ שָׁנָה בְּשָׁנָה וְאַתֶּם תְּמַהֲרוּ לַדָּבָר וְלֹא מִהֲרוּ
הַלְוִיִּם׃ ו וַיִּקְרָא הַמֶּלֶךְ לִיהוֹיָדָע הָרֹאשׁ וַיֹּאמֶר
לוֹ מַדּוּעַ לֹא־דָרַשְׁתָּ עַל־הַלְוִיִּם לְהָבִיא מִיהוּדָה
ב וּמִירוּשָׁלִַם אֶת־מַשְׂאַת מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה וְהַקָּהָל
ל׳ לְיִשְׂרָאֵל לְאֹהֶל הָעֵדוּת׃ ז כִּי עֲתַלְיָהוּ הַמִּרְשַׁעַת
ג׳. מ״ח בָּנֶיהָ פָרְצוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים וְגַם כָּל־קָדְשֵׁי
בֵית־יְהוָה עָשׂוּ לַבְּעָלִים׃ ח וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ וַיַּעֲשׂוּ
ד׳ אֲרוֹן אֶחָד וַיִּתְּנֻהוּ בְּשַׁעַר בֵּית־יְהוָה חוּצָה׃ ט וַיִּתְּנוּ־
כ״א. ב׳ קוֹל בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלִַם לְהָבִיא לַיהוָה מַשְׂאַת
ד׳ מֹשֶׁה עֶבֶד־הָאֱלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר׃
ט׳ מלעיל פסו׳ בסיפ׳ י וַיִּשְׂמְחוּ כָל־הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם וַיָּבִיאוּ וַיַּשְׁלִיכוּ
י״. ל׳ י״ג לָאָרוֹן עַד־לְכַלֵּה׃ יא וַיְהִי בְּעֵת יָבִיא אֶת־הָאָרוֹן

תולדות אהרן ויעבו ארון. (שקלים ג) :

רדק

לה ידים. כלומר נתנו לה מקום לנוס ולהכנס אל מבוא שער הסוסים : (ו) את משאת משה עבד ה׳. הוא כסף שקלים מחצית השקל שהיה נותן כל ישראל פעם אחת בשנה כמו שכתוב בתורה כי תשא את ראש בני ישראל ומפני מה קראו משאת על שם כי תשא. ובמלכים כתיב שלשה כספים. כסף עובר והוא מחצית השקל כמו שאמר כל העובר על הפקודים. איש כסף נפשות ערכו הוא האומר ערכי עלי או ערך פלוני עלי. כל כסף אשר יעלה על לב איש הוא המתנדב לבדק הבית : והקהל לישראל. פי׳ משאת משה עבד ה׳ והקהל שצוה משה לישראל להביאו במדבר לאהל העדות : (ז) כי עתליהו המרשעת. אחר. וכן הערים המבדלות אחר. המ״ם בחירק : בניה פרצו את בית האלהים. פי׳ היא ובניה פרצו את בית האלקי׳ לפיכך צריך חזוק ותקון. ופי׳ בניה בנים שהיו לה מאיש אחר לא מן המלך : וגם כל קדשי בית ה׳ עשו לבעלים. שאלו לא הוציאו קדשי בית ד׳ לבעלים היו הקדשים ההם מספיקים לחזק בדק הבית אבל עשו אותה לבעלים לפיכך צריך לקבץ כסף מכל ישראל ולא הוציאו עתליה ובניה כל קדשי הבית אלא רוב הקדשים לפיכך אמר כל קדשי בית ה׳ שפירושו רוב כמו וכל טוב אדוניו בידו והראיה כי נשארו מן הקדשים בבית ה׳ כמו שאומר בספר מלכים כשעלה חזאל ירושלים ויקח יהואש מלך יהודה את כל הקדשים אשר הקדישו יהושפט ויהורם וכו׳. והנותר ההוא לא רצה יהואש להוציאו במלאכה שלא ישאר האוצר רק ואלו לא פרצו עתליה ובניה הבית עדיין היה קיים כי מיום שנבנה הבית עד שבדקו יהואש לא היה אלא כ״ה שנה ובנין חזק היה אותו הבנין והיה עומד יותר אלולי שפרצוהו : (ח) ארון אחד. פי׳ ארון איש אחד. ופירוש ויעשו שתקנו אותו לתת בו הכסף כמו

רשי

שום טמא משום צורך כל דבר : (ב) כל ימי יהוידע. ובמלכים (ב׳ י״ב) כתיב כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן אבל לאחר שמת אז באו שרי המלך להשתחוות לו לעשותו קדש ובמדרש מפורש לפי שנטמן בבית קדש הקדשים ולא הוזק אמרו כדי אתה להיות אלוה : (ג) ויולד בנים ובנות. לפי שנאמר למטה (כ״ד) שהרג יואש את בני יהוידע הוצרך לומר שהיו לו בני׳ : (ה) וקבצו מכל ישראל. כלומר קבצו אותו כסף שהיו ישראל נותנים מדי שנה בשנה כדכתיב (שמות ל׳) כל העובר על הפקודים ובמלכים (ב׳ י״ב) כל כסף הקדשים אשר יובא בית ה׳ כסף עובר וגו׳ שלשה כספי׳ היו כסף עובר שקלים בכל שנה שנאמר (שמות ל׳) כל העובר על הפקודים עובר על שם העובר. כסף נפשות ערכו. על איש שהתנדב ערך נפשו כמו האומר ערכי עלי. וכל כסף אשר יעלה על לב איש נדבה לבדק הבית : ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים. מפורש בטוב (במלכים ב׳ יב) שאמר המלך יקחו להם הכהנים איש מאת מכרו ויתעצלו בדבר להטריח מכריהם וכשראה המלך כן אמר להם (שם) ועתה אל תקחו כסף מאת מכריכם כי לבדק הבית תתנוהו. זהו שאמר כאן ואתם תמהרו לדבר ולא מהרו הלוים : (ו) משאת משה עבד ה׳. כלומר שקלים שצוה עליהם במדבר : משאת. על שם כי תשא : (ז) כי עתליהו המרשעת בניה פרצו. הוצרך לומר כי מחדש בנאו שלמה בנין חזק כי משבנאו שלמה עד יואש לא היו רק קכ״ה שנה וכבר הי׳ נפרץ שאם לא שפרצו עתליהו ובניה עדיין היה קיים שהרי מיואש עד יאשיהו יותר ממאתים שנה ולא הוצרכו לחזקו עד יאשיהו ואעפ״כ לא עשאו יואש חדש כבתחילה ומגמר הבית עד יואש קכ״ה כיצד שלמה מלך מ׳ שנה וד׳ שנה למלכותו התחיל לבנותו וז׳ שנה עיכב בבנינו הרי י׳ שנה ונשאר ל׳ ורחבעם מלך י״ז הרי מ״ז ואביה ג׳ הרי נ׳ ואסא מ״א הרי צ״א ויהושפט כ״ה הרי קי״ז יהורם ח׳ הרי קכ״ד ואחזיה א׳ הרי קכ״ה ומיואש עד יאשיהו כיצד אמציהו מלך כ״ט שנים עזיהו נ״ב יותם ט״ז אחז ט״ז חזקיה כ״ט מנשה נ״ה ואמון ב׳ הרי מאתים חסר אחת ואותן שנים יותר שחיה יואש לאחר חזקת הבית נמצא שלא הוצרכו לחזק את בדק הבית אם לא עתליהו המרשעת ובניה פרצוהו : כי עתליהו וגו׳. לכן אין תימה אם צריך מהרה כל כך חיזוק וגם אל תתמה שלא היה כסף וזהב של הקדשות באוצרות בית ה׳ עד שהוצרכו ליתן קול ביהודה ובירושלים להביא משאת כי גם כל קדשי בית ה׳ עשו לבעלים : (ח) ויעשו ארון אחד. ובמלכים (ב׳ יב) כתיב ויקוב חור בדלתו ע״י אותו חור היו זורקין בארון ההקדשות ולא לפתוח הדלת פן יבא רמאי ויגנוב ממנו : ויתנהו בשער בית ה׳ חוצה. כדי שיכלו לבא אליו כל נדיב לב לתת בו את תרומת ה׳ :
וכראותם

מצודת ציון

(כ) האדירים. ר״ל השרים : (כא) שקטה. נחה : כד (ה) מדי. מחי ר״ל בכל עת שנה ושנה כמו מדי עלותם (ש״א א) : (ו) משאת. ענין דורון ותשורה כמו ארוחה ומשאת (ירמיה מ) : (ז) פרצו. שברו : (ח) ארון. ארגז : (יא) אל פקדת. כמו בפקדת וכן ואל הארון (שמות כה)

מצודת דוד

ולא יבוא. לשמור שלא יבא בהם הטמא לכל דבר ממיני הטומאות : (כא) והעיר שקטה. לא נתעורר עוד מלחמה בעבור זה כי את עתליהו המיתו ולא היה עוד מי לעורר מלחמה : כד (ד) לחדש. לתקנו ולבנות מה שהרס : (ה) מדי שנה בשנה. להוצאות התקון הצריך בכל שנה ושנה : תמהרו לדבר. לכו מהרה וקבצו הכסף :

(ו) מדוע לא דרשת. כאומר היה לך לדרוש עליהם אם ממהרים הם להביא מיהודה וכו׳ : את משאת משה. במ״ב מפורש שלשה כספים והם מחצית השקל המוטל על כל איש מישראל ומי שהעריך עצמו או זולתו ומי שהקדיש מה לבדק הבית וכולם קרואים משאת משה ר״ל התשורה שצוה משה להביא : והקהל לישראל. ר״ל ומה שהיה מדרך הקהל מישראל להביא מאז לאוהל העדות : (ז) בניה. שהיו לה מאיש אחר הם פרצו את בית האלהים אם כן מהצורך לתקן וגם כסף הקדשים שהיה בבית ה׳ עשו לבעלים ולזה א״כ הכסף ולכן מהצורך לקבץ כסף מאת הקהל על צורך התקון : (ח) חוצה. בהעבר שבלפני החוץ : (ט) ויתנו קול. ר״ל הכריזו ברבים : על ישראל. מה שצוה על ישראל בהיותם במדבר והם הכספים האמורים למעלה : (י) וישמחו. ר״ל הביאו הכסף בשמחה : עד לכלה. ר״ל הביאו יום יום עד שכלו כולם להביא איש לא נעדר : (יא) ויהי בעת יביא וגו׳. בעת שהביאו את הארון אל תוך הבית בפקודת המלך אשר ביד הלוים וכאשר ראו את
הכסף

התיכו עבדיך את הכסף דמלכים. ומה דנמסר ביחזקאל סימן י"ם ההוא ויתנהו על ידי עשי המלאכה המפקדי׳ ר"פ טעות הוא כי בשוא הויו קד א: וביתו ד׳ בקריאה וסי׳
ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה. וישב דוד עם אכיש בגת. ואנשים אשר עמו העלה דוד. ועשקו גבר וביתו. ועם האלהים וביתו: להשיבם ג׳ בקריאה וסימ׳ וישלח
בהם נביאים. וימרו בך דנחמיה. ודבתריה ותעד בהם להשיבם: רגימת אבן ה׳ בקריאה וסימ׳ ויוציאו את המקלל אל מחוץ. ויקח יהושע את עכן בן זרח. את הדורם אשר

אֶל־פְּקֻדַּת הַמֶּלֶךְ בְּיַד הַלְוִיִּם וְכִרְאוֹתָם כִּי־רַב
הַכֶּסֶף וּבָא סוֹפֵר הַמֶּלֶךְ וּפְקִיד כֹּהֵן הָרֹאשׁ וִיעָרוּ
אֶת־הָאָרוֹן וְיִשָּׂאֻהוּ וִישִׁבֻהוּ אֶל־מְקֹמוֹ כֹּה
עָשׂוּ לְיוֹם בְּיוֹם וַיַּאַסְפוּ כֶסֶף לָרֹב׃ יב וַיִּתְּנֵהוּ
הַמֶּלֶךְ וִיהוֹיָדָע אֶל־עוֹשֵׂה מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת בֵּית־
יְהוָה וַיִּהְיוּ שֹׂכְרִים חֹצְבִים וְחָרָשִׁים לְחַדֵּשׁ בֵּית
יְהוָה וְגַם לְחָרָשֵׁי בַרְזֶל וּנְחֹשֶׁת לְחַזֵּק אֶת־בֵּית
יְהוָה׃ יג וַיַּעֲשׂוּ עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה וַתַּעַל אֲרוּכָה
לַמְּלָאכָה בְּיָדָם וַיַּעֲמִידוּ אֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים עַל־
מַתְכֻּנְתּוֹ וַיְאַמְּצֻהוּ׃ יד וּכְכַלּוֹתָם הֵבִיאוּ לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ וִיהוֹיָדָע אֶת־שְׁאָר הַכֶּסֶף וַיַּעֲשֵׂהוּ כֵלִים
לְבֵית־יְהוָה כְּלֵי שָׁרֵת וְהַעֲלוֹת וְכַפּוֹת וּכְלֵי זָהָב
וָכָסֶף וַיִּהְיוּ מַעֲלִים עֹלוֹת בְּבֵית־יְהוָה תָּמִיד כֹּל
יְמֵי יְהוֹיָדָע׃ טו וַיִּזְקַן יְהוֹיָדָע וַיִּשְׂבַּע יָמִים
וַיָּמֹת בֶּן־מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּמוֹתוֹ׃ טז וַיִּקְבְּרֻהוּ
בְעִיר־דָּוִיד עִם־הַמְּלָכִים כִּי־עָשָׂה טוֹבָה בְּיִשְׂרָאֵל
וְעִם־הָאֱלֹהִים וּבֵיתוֹ׃ יז וְאַחֲרֵי מוֹת יְהוֹיָדָע
בָּאוּ שָׂרֵי יְהוּדָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַמֶּלֶךְ אָז שָׁמַע הַמֶּלֶךְ
אֲלֵיהֶם׃ יח וַיַּעַזְבוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם
וַיַּעַבְדוּ אֶת־הָאֲשֵׁרִים וְאֶת־הָעֲצַבִּים וַיְהִי־קֶצֶף
עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם בְּאַשְׁמָתָם זֹאת׃ יט וַיִּשְׁלַח
בָּהֶם נְבִאִים לַהֲשִׁיבָם אֶל־יְהוָה וַיָּעִידוּ בָם וְלֹא
הֶאֱזִינוּ׃ כ וְרוּחַ אֱלֹהִים לָבְשָׁה אֶת־זְכַרְיָה
בֶּן־יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיַּעֲמֹד מֵעַל לָעָם וַיֹּאמֶר לָהֶם
כֹּה ׀ אָמַר הָאֱלֹהִים לָמָה אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־
מִצְוֹת יְהוָה וְלֹא תַצְלִיחוּ כִּי־עֲזַבְתֶּם אֶת־יְהוָה
וַיַּעֲזֹב אֶתְכֶם׃ כא וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו וַיִּרְגְּמֻהוּ אֶבֶן
בְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ בַּחֲצַר בֵּית יְהוָה׃ כב וְלֹא־זָכַר
יוֹאָשׁ הַמֶּלֶךְ הַחֶסֶד אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָדָע אָבִיו
עִמּוֹ וַיַּהֲרֹג אֶת־בְּנוֹ וּכְמוֹתוֹ אָמַר יֵרֶא יְהוָה וְיִדְרֹשׁ׃

תולדות אהרן וכלותם. כתובות קו: ולא זכר. (מגילה עד):

רשי

(יא) וכראותם כי רב הכסף. אז בא סופר המלך ופקיד כהן ראש משרת הממונה תחת כהן הראש והוא סגן כהונה עם סופר המלך ובמלכים (שם) כתיב ויעל סופר המלך וכהן גדול פתרון ויעל סופר המלך ואף כהן גדול שלא פקידו הוא הסופר הכותב מה שכ"ג מצוה לו כי אין הגון וכבוד לכ"ג לילך עם עבדי המלך: ויערו את הארון. דוגמא ותער כדה (בראשית כ"ד): וישאהו. בכל יום ויום כשרואין כי רב הכסף שבו מביאין אותו לפקיד המלך בתוך העזרה מערין אותו ונושאין אותו ומחזירין אל מקומו בשער ה׳ חוצה: (יג) ותעל ארוכה למלאכה. דוגמא היתיו האבנים דעזרא וגם לעיל (ד"ה א׳) יואב יחיה את שאר העיר: על מתכונתו. על מכונו: (יד) כלי שרת והעלות. שטושיל בל׳ אשכנז הוא שכותשין את הבשמים במכתשת דוגמא (משלי כז) אם תכתוש אויל במכתש כן אמר לי ר׳ יצחק בר שמואל מנרבונ"א. ויש אומרים והעלות אלו הכסרים שהותכין עליהם בשר ודוגמא בבילה אין מטלטלין את העלי לקצב עליו בשר: וכפות וכלי זהב וכסף. ובמלכים (ב׳ יב) כתיב אך לא יעשה בית ה׳ ספות כסף. הא כיצד מפורש בכתובו׳ בפרק קמא בעא מיניה רב הונא מרב כלי שרת מהו שיעשו מקדשי בדק הבית וכו׳: (כ) מעל לעם. גבוה מכל העם כדי להשמיע קולו. ובאיכה רבתי דורש סמך על עצמו שהיה שר גבוה מכל העם נביא וכהן וביום הכפורים וחתן המלך ולא נתיירא מלומר נבואה ועל זה נאמר (איכה ב׳) אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא ובמותו אמר ירא ה׳ וידרוש כי לא הרגוני אלא שאמרתי שליחותו של מקום ומאחר שנהרגתי עליו מן הדין והגון וכדי הוא שידרוש דמי וכן היה כי מיד נדרש דמו כי לתקופת השנה וגו׳: (כג) ויהי לתקופת השנ׳. לפי שבני יהוד׳ חטאו יות׳ משאר שבטי׳ כמו

רדק

כמו שאומר במלכים ויקוב חור בדלתו: (יא) ויערו את הארון. כמו ותער כדה: (יג) ותעל ארוכה למלאכה. בדרך השאלה. וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים. וירפא את מזבח ההרוס: (יד) ויעשהו כלים לבית ה׳ כלי שרת. ובמלכים אך לא יעשה בית ה׳ ספות כסף וכו׳. ורז"ל הקשו אלו הפסוקים ותרצו כאן שגבו והותירו כאן שגבו ולא הותירו. וזהו שאמר וככלותם הביאו לפני המלך כי כאן לפני כלות המלאכה לא יהיו עושים כלים ממנו כמו שאמר במלכים כי לעושי המלאכה יתנוהו שעדיין לא נעשית המלאכה אך כאשר נעשית כמו שאמר הנה ויעמידו בית האלהים על מתכונתו ויאמצוהו וככלותם וכו׳ עשו מהנותר כלי שרת: והעלות. י"מ כמו עלי שהוא יד המכתש כמו בתוך הריפות בעלי ועשו אותו לכתוש בו הבשמים לקטורת. ולפי דעתי שהוא כלי קטן ששואבין בו היין מן ההין לנסכים ומצאנו אותו בדברי רז"ל אמהתא דבי רבי כד הוה משתעי׳ מלשון חכמה אמרה הכי עלת נקפת בכד. פי׳ הכלי הקטן שהיו שואבין בו היין מן הכד שמו עלת והית׳ אומרת לו כי העלת היתה מכה בשולי הכד שלא היה יין בכד ועוד אמרו מרגניתא זבנא בתליסר עיליאת דדינרי. פי׳ מכרה בי"ג סלים מלאים דינרים מאותן הסלים הקטן הנקרא עלת. ויקרא הא׳ עלת או עלה והרבות עלות: (יז) וישתחוו למלך אז שמע המלך עליהם. השתחוו לו ופתו אותו בדבריהם ואמרו שיהיו נשמעים לו לכל מצותיו וגם הוא ישמע אליהם לעבוד האשרים ככל העמים וכיוצא בדברים האלו אז שמע המלך אליהם ועזבו עבודת בית המקדש ועבדו האלילים. ובדרש וישתחוו לו שעשאוהו לאלוה וכך אמרו והזר הקרב יומת ואתה אדוני המלך היית בבה"מ שש שנים ועדיין אתה חי וראוי אתה שנעבדך עבודת אלוה

מצודת דוד

הכסף רב בו כי משקנו כבד אז בא סופר המלך וכו׳: ויערו. שפכו הכסף מן הארון: ליום ביום. כי מצות המלך היה להביאו בכל לילה מן החוץ אל תוך הבית וכאשר ראו שרב הכסף אז שפכו הכסף ממנו: (יב) אל עושי מלאכת וכו׳. הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה׳ ומתחת ידם בונים האומנים הפועלים כפי אשר יורו אותם ובדרז"ל נקראין אדרכלין: ויהי שוכרים. והם יהיו שוכרים הוצבי אבן וחרשי עץ: להרשי ברזל. גם יהיו שוכרים את חרשי הברזל ונחשת: (יג) ויעשו וכו׳. עשו מה שעליהם לעשות: ותעל וכו׳ בידם. על ידם עלתה הזוק למלאכת התקון: על מתכנתו. על כנו ובסיסו ור"ל שתקנו את כל הצריך לתקן: (יד) וככלותם. להזק את כל בית ה׳: וכלי זהב. ושאר כלי זהב וכסף: תמיד. הם התמידין שבכל יום בבוקר ובערב: (טז) בישראל. במה שהעמיד להם מלך מזרע דוד: ועם האלהים. במה שקרב את ישראל לעבודת המקום: וביתו. במה שהעמיד בה הממונים: (יז) וישתחוו למלך. ארז"ל שעשאוהו אלוה באמרם אליו הנה נאמר והזר הקרב יומת (במדבר י"ח) ואתה היית בבה"מ ששה שנים ועודך חי ומהראוי לעבוד אותך עבודת אלהות: אז שמע המלך. קבל דבריהם: (יח) ויעזבו וכו׳. ונמשך מזה שעזבו את בית ה׳ ועבדו האשרים: באשמתם זאת. בעבור האשמה זאת: (יט) ויעידו בם. התרו בם ע"ש שדרך המתרה להתרות בעדים למען לא יכחש בדבר: ולא האזינו. לא הטו אזן לשמוע: (כ) מעל לעם. במקום גבוה מכל העם למען ישמעו כולם: (כא) במצות המלך. כמו שאמר אשר רגמו נאמן: (כב) כחסד אשר עשה. אשר הציל מן המיתה והמליכו על ישראל: ירא ה׳.

מצודת ציון

כה) ומשפטו ובהארון ופקדת הוא ענין נוהה כמו והוא פקד עלי (לקמן לז): ויערו. ענין שפיכה וריקה כמו ותער כדה (בראשית כד): (יג) ארוכה. הוא ענין רפואה ובא בדרך השאלה על חיזוק הבנין וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים (נחמיה ד): ויאמצהו. מל׳ אמיץ וחוזק: (יד) וככלותם. כהשלימם: והעלות. הוא יד המכתשת וקרויה כן ע"ש שמעלין ומורידין אותה בעת

על המס דמלכים . וחברו את הדורם דסיפרא . וירגמהו אבן במצות המלך : ירושלים ה׳ מ״ל בקריאה וסימ׳ ירושלים עיים תהיה . ואלה נולדו לו בירושלים . ושם אמו יהועדן דסיפרא . אחר זה שלח סנחריב . אשר הגלה מירושלים : חיל ד׳ קמצין בקריאה וסימ׳ וישכר מישראל מאה רכב . כל מספר ראשי האבות . ולמשלמיהו בנים אחים . ויקהל דוד את כל שרי . וכל אס״ת דכו׳ : בחרי אף ה׳ בקריאה וסימ׳ ויצא מעם פרעה בחרי אף . ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף . בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו . ויבדילם אמציהו להגדוד .

כג וַיְהִי ׀ לִתְקוּפַת הַשָּׁנָה עָלָה עָלָיו חֵיל אֲרָם
וַיָּבֹאוּ אֶל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ͏ִם וַיַּשְׁחִיתוּ אֶת־כָּל־ ד׳
שָׂרֵי הָעָם מֵעָם וְכָל־שְׁלָלָם שִׁלְּחוּ לְמֶלֶךְ דַּרְמָשֶׂק׃ ד׳ דגשים כ״ט רפין
כד כִּי בְמִצְעַר אֲנָשִׁים בָּאוּ ׀ חֵיל אֲרָם וַיהוָה נָתַן ל׳
בְּיָדָם חַיִל לָרֹב מְאֹד כִּי עָזְבוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵיהֶם וְאֶת־יוֹאָשׁ עָשׂוּ שְׁפָטִים׃ כה וּבְלֶכְתָּם ל׳
מִמֶּנּוּ כִּי־עָזְבוּ אֹתוֹ בְּמַחֲלֻיִים רַבִּים הִתְקַשְּׁרוּ ל׳
עָלָיו עֲבָדָיו בִּדְמֵי בְּנֵי יְהוֹיָדָע הַכֹּהֵן וַיַּהַרְגֻהוּ עַל־
מִטָּתוֹ וַיָּמֹת וַיִּקְבְּרֻהוּ בְּעִיר דָּוִיד וְלֹא קְבָרֻהוּ
בְּקִבְרוֹת הַמְּלָכִים׃ כו וְאֵלֶּה הַמִּתְקַשְּׁרִים עָלָיו ל׳
זָבָד בֶּן־שִׁמְעָת הָעַמּוֹנִית וִיהוֹזָבָד בֶּן־שִׁמְרִית ל׳. ג׳ מ״ל
הַמּוֹאָבִית׃ כז וּבָנָיו וְרֹב הַמַּשָּׂא עָלָיו וִיסוֹד בֵּית ירב ק׳ ל׳. מ״ח
הָאֱלֹהִים הִנָּם כְּתוּבִים עַל־מִדְרַשׁ סֵפֶר הַמְּלָכִים
וַיִּמְלֹךְ אֲמַצְיָהוּ בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ כה א בֶּן־
עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה מָלַךְ אֲמַצְיָהוּ וְעֶשְׂרִים
וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְהוֹעַדָּן
מִירוּשָׁלָ͏ִם׃ ב וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה רַק לֹא ס׳ מ״ל
בְּלֵבָב שָׁלֵם׃ ג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר חָזְקָה הַמַּמְלָכָה
עָלָיו וַיַּהֲרֹג אֶת־עֲבָדָיו הַמַּכִּים אֶת־הַמֶּלֶךְ אָבִיו׃

ד׳ ד וְאֶת־בְּנֵיהֶם לֹא הֵמִית כִּי כַכָּתוּב בַּתּוֹרָה
נ׳ בְּסֵפֶר מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר לֹא־יָמוּתוּ
ל׳ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יָמוּתוּ עַל־אָבוֹת כִּי
אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יָמוּתוּ׃ ה וַיִּקְבֹּץ אֲמַצְיָהוּ אֶת־
יְהוּדָה וַיַּעֲמִידֵם לְבֵית־אָבוֹת לְשָׂרֵי הָאֲלָפִים
וּלְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת לְכָל־יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וַיִּפְקְדֵם
ל׳ לְמִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה וַיִּמְצָאֵם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת
אֶלֶף בָּחוּר יוֹצֵא צָבָא אֹחֵז רֹמַח וְצִנָּה׃ ו וַיִּשְׂכֹּר
ד׳ וכל אסף דכו׳ מִיִּשְׂרָאֵל מֵאָה אֶלֶף גִּבּוֹר חָיִל בִּמְאָה כִכַּר־כָּסֶף׃
ז וְאִישׁ הָאֱלֹהִים בָּא אֵלָיו לֵאמֹר הַמֶּלֶךְ אַל־
יָבוֹא עִמְּךָ צְבָא יִשְׂרָאֵל כִּי אֵין יְהוָה עִם־יִשְׂרָאֵל
ג׳ וח׳ ואם בוא יבא כֹּל בְּנֵי אֶפְרָיִם׃ ח כִּי אִם־בֹּא אַתָּה עֲשֵׂה חֲזַק
לַמִּלְחָמָה יַכְשִׁילְךָ הָאֱלֹהִים לִפְנֵי אוֹיֵב כִּי יֶשׁ־
ג׳ מ״ל. ל׳ כֹּחַ בֵּאלֹהִים לַעְזוֹר וּלְהַכְשִׁיל׃ ט וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָהוּ
ל׳. נ׳ לְאִישׁ הָאֱלֹהִים וּמַה־לַּעֲשׂוֹת לִמְאַת הַכִּכָּר אֲשֶׁר
נָתַתִּי לִגְדוּד יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים יֵשׁ
לַיהוָה לָתֶת לְךָ הַרְבֵּה מִזֶּה׃ י וַיַּבְדִּילֵם אֲמַצְיָהוּ
ל׳ לְהַגְּדוּד אֲשֶׁר־בָּא אֵלָיו מֵאֶפְרַיִם לָלֶכֶת לִמְקוֹמָם
ס׳ וַיִּחַר אַפָּם מְאֹד בִּיהוּדָה וַיָּשׁוּבוּ לִמְקוֹמָם בָּחֳרִי־

תולדות אהרן (סוטה כב קדושין ס) :

רדק

אלוה : (כג) וישחיתו את כל שרי העם מעם . יצאו אליהם למלחמה המלך ושרי יהודה וחיל לרוב . וחיל ארם השחיתו את כל שרי העם ומן העם גם כן השחיתו : (כה) בדמי בני יהוידע הכהן . אולי כשהרגו זכריה הרגו גם כן שאר בני יהוידע או לא היו לו בנים אז ליהוידע אלא זכריה כי שאר בניו שאמר ויולד בנים ובנות כבר מתו ולא נשאר מבני יהוידע אלא זכריה ואותו הרגו . ואמר בדמי כמו ובני דן חושים : (כז) ובניו ירב המשא . וכתוב ורב שהוא שם . כמו ורב שלום בניך כלומר רוב המשא שנשאו הנביאים עליו כמו שנאמר למעלה וישלח בהם נביאים . וקרי ירב המשא ירבה . והוא עתיד במקום עבר כלומר המשא שרב עליו ובניו שב אל יואש כי זכר בניו ומה שרבה המשא והוא הנבואה עליו וספור יסוד בית האלהים שחזק הכל כתוב בספר מלכים וכבר פרשנו למה נקרא שמו מדרש : (ז) ואיש האלהים בא אליו . אמרו כי זה היה אמוץ אבי ישעיה הנביא : (ח) יכשילך האלהים לפני אויב . פי׳ אם יבוא עמך צבא ישראל יכשילך האלהים

רשי

כמו שאמר לעיל ויעזבו את בית ה׳ אלהי אבותיהם : וישחיתו את כל שרי העם . מוסב למעלה ואחרי מות יהוידע באו שרי יהודה וישתחוו למלך והחטיאו את יואש אחריהם על זה נפרע להם גמולם שבאו חיל ארם והשחיתו את כל שרי העם : מעם . מהיות עם : (כה) בדמי בני יהוידע . בשביל דמי זכריה שהיה בן יהוידע כי היה לו לזכור טובה וחסד שגמל עמו יהוידע ובשביל אותו עון נתקשרו עליו עבדיו והרגוהו על מטתו מדדו לו מדה כנגד מדה על שנהרג זכריה שקט ושליו ובוטח שאין לו לדאג כי בן יהוידע הוא ולכבודו ינהגו בו כבוד ושפכו דמיו לארץ וע״כ נהרג גם הוא בשלום והשקט על מטתו : (כו) המואבית . מה לי מי היו וממי יצאו אם מבני ישראל או ממואבים אלא יבאו כפויי טובה שכפו טובתו של אברהם אבינו ללוט אביהם שנלחם עם המלכים כששמע שנשבה לוט והם שכרו את בלעם לקלל בניו ויפרעו מיואש שכפה טובתו של יהוידע והרג את זכריה בנו כן מפורש במכילת׳ : (ז) כי אין ה׳ עם ישראל כל בני אפרים . לפי שירבעם משבט אפרים והוא היה הראשון שהחטיא את ישראל ובכל דור ודור אחריו היה להם למוקש שהיו עובדין לעגלי זהב של ירבעם : (ח) כי אם בא אתה . פתרון אם לא תאמין בדברי הלא תנסה בא אתה ועשה

מצודת ציון

בעת הכתישה וכן בתוך הריפות בעלי (משלי כז) : (כד) במצער . במעט כמו וחיה מצער (בראשית יט) : (כה) התקשרו . ענין קשר אגודת מרידה : (כו) זבד . ובמ״ב נאמר יוזבד ובשתי השמות היה

מצודת דוד

שעל הנס הורגים אותי וידרוש מהם את דמי לקחת נקמתי : (כג) לתקופת השנה . ר״ל כאשר הקיפה החמה לבא אל הנקודה ההיא בעצמה שעמדה בעת שנהרג : מעם . ר״ל מן העם כי עזבו את העם והשחיתו את השרים לבד להראותם שבא בעונם על אשר השתחוו למלך : (כד) כי במצער . ר״ל נראה הדבר שבא בעונם ובהשגחה כי בא ארם באנשים מעטים ובני יהודה היו חיל רב ועכ״ז נפלו בידם : עשו שפטים . עשו בו דין משפט יסורין : (כה) ובלכתם . ובעת שהלכו הארמים ממנו ולא על שהמלו עליו רק כי עזבוהו חולה בחליים רבים כי עשו בו מה שמלאה ידם : התקשרו . בעת ההיא התקשרו עליו עבדיו בעבור נקמת דמי בני יהוידע ועם שרק זכריהו נהרג אמר בני וכן ובני דן חושים (בראשית מו) : (כז) ובניו . אלון ספור בניו : ירב המשא עליו . ומה שרבה עליו המשא רוצה לומר מרבית הנבואות שנבאו עליו הנביאים : ויסוד . ספור יסוד בית האלהים אשר חיזק ותיקן : על מדרש . הספר של דברי הימים מהמלכים נקרא מדרש כי בו נדרש ספורי עניני המלכים והקורות : כה (ד) ככתוב . כי עשה ככתוב בתורה ולהוספת ביאור אמר בספר משה : על בנים . בעבור עון הבנים : איש בחטאו ימותו . ר״ל כל המתים המה כל איש בחטאו ולא בחטא זולתו : (ה) לבית אבות וכו׳ . לכל בית אב לבד ולכל שר אלף ומאה עם אנשיו לבד : (ז) כל בני אפרים . מלכות עשרת השבטים קרויה ע״ש אפרים על כי ירבעם המלך הראשון שעליהם היה מבני אפרים : (ח) כי אם בוא אתה . בוא למלחמה לבד ולא עמהם : יכשילך . ר״ל פן יכשילך ומפניהו תבין חסרונו ור״ל אם יבואו עמך צבא ישראל פן יכשילך האלהים לפני האויב : (ט) ומה לעשות . ר״ל וכי אפסיד הכסף הלא לא יחזירו לי : יש לה׳ וכו׳ . וימלא חסרונך ממקום אחר : (י) ויבדילם . מבין אנשי יהודה : ויחר

ספס

נדע בהדי אף כל קרן ישראל. ישתחוה ג' בקריאה וסימ' ויהי דוד בא עד הראש. ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. ולפניהם ישתחוה. ולהם קטר: לך ג' כתיב לך חסר ה' בלישן הליכה וסימ' לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם. ויאמר לנערו לך ונקרבה דגבעה. ויועץ אמציהו מלך יהודה ויעש. וה' כתובין לכה מ"ל ה' וסימ' ויען יצחק ויאמר אל עשו הן גביר. הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך. ויוסף עוד אחימעץ. כי יתפוש איש באחיהו. לפני אפרים ובנימן: ואת בני י' דסמיכי בקריאה וסימ' אלה תולדות יעקב יוסף. ואת בני המכים לא המית. עלו אלי ועזרוני. ולקח את כל הזהב והכסף דמלכים. ואת בני צדקיהו שחטו דמלכים. לכן עוד אריב אתכם. את אדום ואת מואב ואת

אף: יא ואמציהו התחזק וינהג את־עמו ס'
וילך גיא המלח ויך את־בני־שעיר עשרת ל'
אלפים: יב ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה כ' כסע' מלרע
ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע ב' ב' ח' חס'
וכלם נבקעו: יג ובני הגדוד אשר השיב ג'
אמציהו מלכת עמו למלחמה ויפשטו בערי
יהודה משמרון ועד־בית חורון ויכו מהם שלשת ג'
אלפים ויבזו בזה רבה: יד ויהי אחרי בוא ל'
אמציהו מהכות את־אדומים ויבא את־אלהי ל"א
בני שעיר ויעמידם לו לאלהים ולפניהם ישתחוה ל' נכנ' ותוף ג'
ולהם יקטר: טו ויחר־אף יהוה באמציהו וישלח ס'
אליו נביא ויאמר אליו למה דרשת את־אלהי
העם אשר לא־הצילו את־עמם מידך: טז ויהי ׀
בדברו אליו ויאמר לו הליועץ למלך נתנוך ל' ג' יותר ונתנוך
חדל־לך למה יכוך ויחדל הנביא ויאמר ידעתי
כי־יעץ אלהים להשחיתך כי־עשית זאת ולא ל'
שמעת לעצתי: יז ויועץ אמציהו מלך
יהודה וישלח אל־יואש בן־יהואחז בן־יהוא
מלך ישראל לאמר לך נתראה פנים: יח וישלח ג' לשון הליכה

יואש מלך־ישראל אל־אמציהו מלך־יהודה
לאמר החוח אשר בלבנון שלח אל־הארז אשר
בלבנון לאמר תנה את־בתך לבני לאשה
ותעבר חית השדה אשר בלבנון ותרמס את־
ג' ר"פ. ל' החוח: יט אמרת הנה הכית את־אדום ונשאך לבך
ל' להכביד עתה שבה בביתך למה תתגרה
ברעה ונפלת אתה ויהודה עמך: כ ולא־שמע
ל. ל' אמציהו כי מהאלהים היא למען תתם ביד כי
דרשו את אלהי אדום: כא ויעל יואש מלך־
ישראל ויתראו פנים הוא ואמציהו מלך־יהודה
ו' פסוקי' מן ז' מלין דהיה בכל מליכוני' בבית שמש אשר ליהודה: כב וינגף יהודה לפני
ישראל וינסו איש לאהליו: כג ואת אמציהו
מלך־יהודה בן־יואש בן־יהואחז תפש יואש
מלך־ישראל בבית שמש ויביאהו ירושלם
ויפרץ בחומת ירושלם משער אפרים עד־שער
ד' מ"ל הפונה ארבע מאות אמה: כד וכל־הזהב והכסף
ואת כל־הכלים הנמצאים בבית־האלהים עם־
ל' מ"ל. י"א מ"ל ו' עבד אדום ואת־אוצרות בית המלך ואת בני
התערבות וישב שמרון: כה ויחי אמציהו

רשי

עשה וחזק למלחמה: לעזור ולהכשיל. פתרון יש לו כח וגבורה לעזור לך בלא חיל של אפרים ולהכשיל אותך אם תוליכם עמך: (יב) וכולם נבקעו. ויהי אחרי בא וגו'. באיכה רבתי עליו נאמר ורגז ושחק ואין נחת (משלי כט): (יג) ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון. לאחר שחזרו למקומם כדלעיל ויחר אפם מאד ביהודה וישובו למקומם שאם לא כן אלא מיד שנבדלו מאמציה פשטו בערי יהודה היה לו לומר ויפשטו בערי יהודה מבית חורון עד שומרון:

(טז) כי יעץ אלהים להשחיתך. כלומר אם אין אתה שומע לעצתי לילך בדרך ישרה דע לך אתה המלך כי יעץ ה' להשחיתך הואיל כי עשית זאת ולא שמעת לעצה ומה היא העצ' שהשיאך להתגרות במלך ישראל וליפול לפניו כדכתיב ויועץ אמציה מלך יהודה וישלח אל יואש וגו': (יז) לך נתראה פנים. לבראות גבורתינו על סוסים ברמחים: (יח) החוח אשר בלבנון. שהוא שפל רוח: שלח אל הארז. שהוא שר גדול מכל האילנות. ותעבר ותרמוס. ולא רצה הארז להרגו כי זילות הוא בעיניו לטרוף החוח אלא עברה עליו ורמסתו לבזיון כי היאך נשאו לבו לשלוח בזיון גדול כזה לארז גבוה אף אתה כחוח שאין לך רק שני שבטי' ועת' עבדי יקומון עליך וירמסוך כשישמעו הבזיון הזה: (יט) ונשאך לבך. לרדוף אחר הכבוד ורוצה אתה להתכבד אף כי ובמלכים (ב' י"ד) הכבד ושב בביתך: (כ) כי מהאלהים היא למען תתם ביד. כלומר בידיהם כדלעיל ידעתי כי יעץ אלהים להשחיתך: (כא) בבית שמש. היתה המלחמה והוצרך לומר שלא תאמר כשתפשו אמציה למה הביאו לירושלים ולא לשומרון לפי שהיה בית שמש סמוך לירושלים: (כג) ויפרץ בחומת. שאמר מעתה לא ימרוד בי כי לא גבה לבו כל כך למרוד הואיל ונפרצה החומה: (כד) הנמצאים בבית האלהים עם עובד אדום. כי הוא ובניו נגידים על האוצרות כל ימיהם כדלעיל: ואת בני התערבות. שלא הניחו ישראל את אמציה להיות עוד מלך בירושלים עד שנתנו בני השרים ערבון שלא ימרדו עוד בו וכן תרגם יונתן אותו במלכים (ב' יד) בני רברביא. ורביט

רדק

אלהים ואם לא יעזרך כי יש כח באלהים לעזור ולהכשיל: (יז) נתראה פנים. להלחם: (יט) ונשאך לבך להכביד. להרבות עוד מלחמה. כמו והכבדתים ולא יצערו: (כג) עד שער הפונה ובמלכים עד שער הפנה. ונקראת הפנה פונה. לפי שהפונה מביט הקיר ויופיו: (כד) עם עובד אדום. פי' שהיה נגיד על האוצרות ובניו אחריו: ואת בני התערובות. בני השרים שנותנים המלכים זה ביד זה להקים הברית והשלום ביניהם

מצודת דוד

אפס. כי לבזיון יחשב להם: (יב) נבקעו. נבקע כריסם: (טו) אשר לא הצילו. ונראה א"כ שלא אלהים המה: (טז) הליועץ. וכי מי מינה אותך יועץ למלך: חדל לך. מדבר אלה: למה יכוך. מי מאנשי: כי יעץ אלהים. יען את עצמו: (יז) נתראה פני'. כאומר אין זה גבורה מה שבאו אנשיך פתאום והכו בעמי אך נתראה פנים בפנים ונדעה הגבורה עם מי: (יח) החוח. המשיל את אמציה לחוח ואת עצמו לארז וכאלו אומר אף אם דברת לשלום לכלימה יחשב לי להתחבר עמך מכ"ש לרדת עמך במלחמה: ותרמוס. על אשר נשאו לבו לדבר כזאת ורמז לו שאנשיו ירמסו אותו: (יט) אמרת הנה הכית וכו'. ולדבר גבור' יחשב אצלך ולזה נתגאית ורוצה אתה להרבות כבודך בהלחמך עמדי: עתה. הואיל וקנית כבוד מה בנצחון אדום שב בביתך והפאר בכבודך: למה תתגרה ברעה. למה התגרה עמדי בעבור הביא עליך הרעה ותפול אתה ועמך: (כ) למען תתם. את אמציה ועמו ביד מלך ישראל: (כא) ויתראו פנים. ר"ל נלחמו פנים בפנים: (כג) משער אפרים. התחיל לפרוץ מן השער הנקרא שער אפרים ופרץ עד השער הנקרא שער הפונה והיה באורך ת' אמה: (כד) וכל הזהב. רוצה לומר ולקח את כל הזהב וכו' ומענינו תבין הכתוב: עם עובד אדום. עם כל הנמצא בבית עובד אדום כי בהיות הארון שם בימי דוד היה בביתו אוצרות הקדשים ונשארו

מצודת ציון

היה נקרא וכן כאן שמרית ושם שומר: (כז) ירכב. מל' רכוב: כה (יב) שבו. מל' שביה: (יג) ויפשטו. מל' התפשטות ופזור כדרך שנלחמים ושוללים: (יז) לך. ענינו כמו לכה בה"א: (יח) החוח. הוא מין קוצים כמו כשושנה בין החוחים (ש"ה ב): ותרמוס. ענין דריכה ברגל: (יט) ונשאך לבך. ענין התרוממות וגאוה: תתגרה. מל' תגר ומחלוקת וכן אל תתגר בם (דברים ב): (כג) שער הפונה. הוא שער הפנה כנאמר במ"ב כי השער העומד בפנה הוא פונה לכאן ולכאן: (כד) התערובות. מל' ערבון ומשכון כמו מה הערבון (בראשית לח): המקנוע

בני עמון . ונתתי את רבה וכל הזהב והכסף דסיפרא . ויהי איוב אחרי זאת מאה ושמונים : על שער ב׳ דסמי׳ וסי׳ ויבן עזיהו מגדלים קדמא דפסוק . על שער בת רבים
אפף כמגדל : אדמה י״א בקריאה וסימני׳ ותוסף ללדת את אחיו את הבל . מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו . משא צמד פרדים אדמה דנעמן . כי מי דימון מלאו דם . הוי
רב את יוצרו חרש . שדד שדה אבלה אדמה . אל תראי אדמה גילי ושמחי . לכן כה אמר ה׳ אשתך בעיר תזנה . ואמר לא נביא אנכי . ויבן מגדלים רבים . תשלח רוחך יבראון

בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחֲרֵי מוֹת יוֹאָשׁ בֶּן־
יְהוֹאָחָז מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ כו וְיֶתֶר
דִּבְרֵי אֲמַצְיָהוּ הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הֲלֹא הִנָּם ז׳ מ״ע
כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃ כז וּמֵעֵת ל״ג
אֲשֶׁר־סָר אֲמַצְיָהוּ מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַיִּקְשְׁרוּ עָלָיו
קֶשֶׁר בִּירוּשָׁלַ͏ִם וַיָּנָס לָכִישָׁה וַיִּשְׁלְחוּ אַחֲרָיו ד׳
לָכִישָׁה וַיְמִיתֻהוּ שָׁם׃ כח וַיִּשָּׂאֻהוּ עַל־הַסּוּסִים ד׳ חס׳
וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִם־אֲבֹתָיו בְּעִיר יְהוּדָה׃ ל׳
כו א וַיִּקְחוּ כָּל־עַם יְהוּדָה אֶת־עֻזִּיָּהוּ וְהוּא בֶּן־
שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיַּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו
אֲמַצְיָהוּ׃ ב הוּא בָּנָה אֶת־אֵילוֹת וַיְשִׁיבֶהָ ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מלא
לִיהוּדָה אַחֲרֵי שְׁכַב־הַמֶּלֶךְ עִם־אֲבֹתָיו׃
ג בֶּן־שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה עֻזִּיָּהוּ בְמָלְכוֹ וַחֲמִשִּׁים
וּשְׁתַּיִם שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ יְכִילְיָה יכליה ק׳
מִן־יְרוּשָׁלָ͏ִם׃ ד וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל כ׳
אֲשֶׁר־עָשָׂה אֲמַצְיָהוּ אָבִיו׃ ה וַיְהִי לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים ז׳ חס׳ בכתו׳
בִּימֵי זְכַרְיָהוּ הַמֵּבִין בִּרְאֹת הָאֱלֹהִים וּבִימֵי ב׳ אחד מלא וחד וכראות
דָּרְשׁוֹ אֶת־יְהוָה הִצְלִיחוֹ הָאֱלֹהִים׃ ו וַיֵּצֵא וַיִּלָּחֶם ל׳. ל׳
בַּפְּלִשְׁתִּים וַיִּפְרֹץ אֶת־חוֹמַת גַּת וְאֵת חוֹמַת ג׳
יַבְנֵה וְאֵת חוֹמַת אַשְׁדּוֹד וַיִּבְנֶה עָרִים בְּאַשְׁדּוֹד ג׳

וּבַפְּלִשְׁתִּים׃ ז וַיַּעְזְרֵהוּ הָאֱלֹהִים עַל־פְּלִשְׁתִּים
וְעַל־הָעַרְבִיִּים הַיֹּשְׁבִים בְּגוּר־בָּעַל וְהַמְּעוּנִים׃ יתיר י׳ ל׳ וכל אסף
ח וַיִּתְּנוּ הָעַמּוֹנִים מִנְחָה לְעֻזִּיָּהוּ וַיֵּלֶךְ שְׁמוֹ עַד־ דכו׳ . ל׳
לְבוֹא מִצְרַיִם כִּי הֶחֱזִיק עַד־לְמָעְלָה׃ ט וַיִּבֶן
עֻזִּיָּהוּ מִגְדָּלִים בִּירוּשָׁלַ͏ִם עַל־שַׁעַר הַפִּנָּה וְעַל־ ב׳ בת רבים
שַׁעַר הַגַּיְא וְעַל־הַמִּקְצוֹעַ וַיְחַזְּקֵם׃ י וַיִּבֶן מִגְדָּלִים
בַּמִּדְבָּר וַיַּחְצֹב בֹּרוֹת רַבִּים כִּי מִקְנֶה־רַּב הָיָה ב׳ בליש׳
לוֹ וּבַשְּׁפֵלָה וּבַמִּישׁוֹר אִכָּרִים וְכֹרְמִים בֶּהָרִים י׳ מ״ל
וּבַכַּרְמֶל כִּי־אֹהֵב אֲדָמָה הָיָה׃ יא וַיְהִי י״א אית כפ״א״ג
לְעֻזִּיָּהוּ חַיִל עֹשֵׂי מִלְחָמָה יוֹצְאֵי צָבָא לִגְדוּד ד׳ מ״ל
בְּמִסְפַּר פְּקֻדָּתָם בְּיַד יְעוּאֵל הַסּוֹפֵר וּמַעֲשֵׂיָהוּ יעיאל ק׳
הַשּׁוֹטֵר עַל יַד־חֲנַנְיָהוּ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב כֹּל ב׳ מ״ל בליש׳ וחד שוטר
מִסְפַּר רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְגִבּוֹרֵי חָיִל אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ ד׳ וכל אסף דכו׳
מֵאוֹת׃ יג וְעַל־יָדָם חֵיל צָבָא שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף ל׳
וְשִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת עוֹשֵׂי מִלְחָמָה בְּכֹחַ ג׳ מ״ל
חָיִל לַעְזֹר לַמֶּלֶךְ עַל־הָאוֹיֵב׃ יד וַיָּכֶן לָהֶם עֻזִּיָּהוּ ל׳. ס׳
לְכָל־הַצָּבָא מָגִנִּים וּרְמָחִים וְכוֹבָעִים וְשִׁרְיֹנוֹת ל׳
וּקְשָׁתוֹת וּלְאַבְנֵי קְלָעִים׃ טו וַיַּעַשׂ ׀ בִּירוּשָׁלַ͏ִם ב׳. ד׳ בטע׳
חִשְּׁבֹנוֹת מַחֲשֶׁבֶת חוֹשֵׁב לִהְיוֹת עַל־הַמִּגְדָּלִים כ׳
וְעַל־הַפִּנּוֹת לִירוֹא בַּחִצִּים וּבָאֲבָנִים גְּדֹלוֹת וַיֵּצֵא ל׳ ומ״ל

תולדות אהרן ויסי לדרוש . סוטה מח :

רדק

ביהם המתיי״ם בלע״ז : (ה) בימי זכריה המבין בראות האלהים . פירוש שהיה נביא : (ח) ויתנו העמונים . העמונים שזכר והוא הפוך כמו שפירשנו למעלה : (ט) ועל המקצוע

רשי

ורבינו יוסף פירש תערובות אותן התערובות שהיה לו למלך נתונים בערבות שלא ימרדו אבותם בו ולא נראה לי כי לא מצינו שגברה ידיהודה כל כך על אחרים שיהו צריכים ליתן ליהודה בניהם לערבון : (כז) ומעת אשר סר אמציה מאחרי ה׳ . ונפל לפני מלך ישראל מיד ויקשרו עליו קשר בירושלים להרגו כי הי׳ לבם זה איש על בנו ועל אחיו ועל קרובו שנהרגו על ידו לפי שנתגרה במלך ישראל : (כז) וינס לכישה . עיר מבצר אשר נלחם עליה סנחריב ונס לכישה ויהי שם ט״ו שנים עד ששלחו אחריו לכיש׳ וימיתהו שם ואותן ט״ו שנה שהיו בלכיש מלכה יכליהו אם עזיהו תחתיו אך קשה לי ובפי׳ ר׳ יוסף זצ״ל ראיתי גם אותן ט״ו שנים שהי׳ בלכיש מלך עזיהו בנו תחתיו ולא נכון לפותרו כן שהרי כתיב בסמוך והוא בן שש עשרה שנה נמצא שלא היה בזמן שברח אביו אלא בן שנה ועוד שא״כ היה לו לומר ויקחו את עזיהו וימליכו תחת אביו בחיין אלא משמע שלא מלך בחיי אביו : (ד) ויעש הישר בעיני ה׳ . ככל הישר שעשה אביו עשה ולא עשה כרשעתו : (ה) בימי זכריהו . זה עזיהו וג׳ שמות נקראו לו עזיהו זכריהו עזריהו ודוגמא (מלכים ב׳ יב) יהואחז אחזיהו : המבין בראות אלהים . שהבין ביראת האלהים שטובה היא ונתירא מה׳ : (ט) ויבן עזיהו מגדלים וגו׳ . הוצרך לחזק מה שפרצו בחומה בימי אביו : (י) אכרים . ארטו״רי בלע״ז : וכרמים . דוגמא (שם ב׳ כ״ה) לכורמים וליוגבים שומרי בהמות היה לו : כי אוהב אדמה הי׳ . מפורש בב״ר ג׳ לכוטים אחרי אדמה היו ולא נמצא בם תועלת הוא וקין : (טו) חשבנות מחשבת חושב .
דוגמא

מצודת ציון

כו (ט) המקצוע . הזוית כמו לשני המקצועות (שמות כו) : (י) ובשפלה . בעמק : אכרים . הם עובדי האדמה בחרישה כמו וקראו אכר אל אבל (עמוס ה) : וכורמים . עובדי הכרמים : ובכרמל . ענין גבעות שמנים וטובים כמו ורעה הכרמל והבשן (ירמיה נ) : (יד) ויכן . מל׳ הכנה : וכובעים . עשויים הם מברזל ישימו על הראש להגן ממכת חרב : ושריונות . כעין מלבוש מברזל ילבשו במלחמה להגן : (טו) הפנות . כמה כעין מגדלים כמו ועל הפנות הגבוהות (צפניה א)

מצודת דוד

שמה אף אחר שנלקח הארון משם : בני התערובות . הם בני השרים שהם ביד המלך לערבון שלא ימרדו בו האבות : (כז) ומעת וכו׳ ויקשרו . מעת היא התחילו לקשור עליו ולמרוד בו : (כח) בעיר יהודה . ר״ל בהעיר המיוחדת אשר ביהודה והיא עיר ציון : כו (ב) הוא בנה את אילות וישיבה ליהודה . כי שלמה כבשה מאדום כמ״ש אז הלך שלמה וכו׳ ואל אילות (לעיל ח׳) ובני אדום חזרו ולקחו אותה מיהודה וכאשר הכה אמציה את אדום לקחה מידם ועזיהו בנה את חומתה להיות עיר מבצר ובזה השיבה ליהודה כי בעודה פרוצה אין להתחזק בה ולהחזיקה משלהם : אחרי שכב המלך . על אמציה יאמר כי אף שהוא לכדה עדיין לא הוחזר לידם להחזיק בה עד כי מת ובא עוזיהו ועשאה עיר מבצר : (ד) ויעש הישר וכו׳ ככל וכו׳ . ר״ל בדבר הישר עשה כאביו ולא בדבר מה שלא טוב עשה : (ה) ויהי לדרוש אלהים . היה דרכו לדרוש אלהים : המבין בראות אלהים . היה בעל בינה להבין נפלאות במראות הנבואה הבאה מאלהים : (ח) העמונים . אולי הם המעונים שזכר והוא הפוך : וילך שמו . פרסום שמו הלך עד שבא אל מצרים : עד למעלה . ר״ל גדול מאוד : (ט) ויחזקם . בכל פעם חיזק את המגדלים ההם : (י) ויחצב בורות . החופר במקום אבנים יקרוי חוצב בלשון מקרא : כי מקנה רב . והיה צריך לבורות רבים להשקות המקנה : ובשפלה ובמישור . מהם רועים בשפלה ומהם במישור : כי אוהב אדמה . אוהב היה לעסוק בעבודת אדמה : (יא) במספר פקודתם . במספר מנינם הנמסר ביד יעיאל וכו׳ : על יד חנניהו . הוא היה מוסר בידם המספר : (יב) לגבורי חיל . של גבורי החיל : (יג) ועל ידם . הנתונים בידם ותחת ממשלתם : בכח חיל . הוא כפל ענין במ״ש ויורה על רב הכח : (יד) ולאבני קלעים . הכלים הנערכים לאבני הקלע : (טו) חשבונות . מעשה
אומנים

ותחרש פני אדמה: נדחף ב׳ וסימ׳ והמן נדחף. וגם הוא נדחף לצאת דעזיהו: וישב בית ישיבת בית ו׳ וסימ׳ גמסר בירמיה סימן ל״ו: שופט ו׳ מ״ל בקריאה וסימ׳ גבור ואיש מלחמה. והכרתי שופט מקרבה. ויותם בנו על בית המלך דסיפרא. ישבת לכסא שופט צדיק. כי אלהים שופט זה ישפיל. מלך שופט באמת דלים. ויש ספרים נמסר במקום

שמו עד־למרחוק כי־הפליא להעזר עד כי־חזק:
טז ובחזקתו גבה לבו עד־להשחית וימעל ביהוה ג׳. ס׳
אלהיו ויבא אל־היכל יהוה להקטיר על־מזבח
הקטרת: יז ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו
כהנים ׀ ליהוה שמונים בני־חיל: יח ויעמדו
על־עזיהו המלך ויאמרו לו לא־לך עזיהו להקטיר ל׳
ליהוה כי לכהנים בני־אהרן המקדשים להקטיר
צא מן־המקדש כי מעלת ולא־לך לכבוד מיהוה ל׳
אלהים: יט ויזעף עזיהו ובידו מקטרת להקטיר ג׳. ל׳
ובזעפו עם־הכהנים והצרעת זרחה במצחו ל׳ וחד ולרעת נעמן
לפני הכהנים בבית יהוה מעל למזבח הקטרת: ד׳. ל״ט. ל׳
כ ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל־הכהנים
והנה־הוא מצרע במצחו ויבהלוהו משם וגם־ ס׳. ב׳ מ״ל
הוא נדחף לצאת כי נגעו יהוה: כא ויהי עזיהו ב׳ והמן
המלך מצרע ׀ עד־יום מותו וישב בית החפשות ו׳ כליש׳ החפשיה ק׳
מצרע כי נגזר מבית יהוה ויותם בנו על־בית ג׳. י״ג
המלך שופט את־עם הארץ: כב ויתר דברי ו׳ מ״ל
עזיהו הראשנים והאחרנים כתב ישעיהו בן־
אמוץ הנביא: כג וישכב עזיהו עם־אבתיו
ויקברו אתו עם־אבתיו בשדה הקבורה אשר
למלכים כי אמרו מצורע הוא וימלך יותם בנו ג׳ מ״ל
תחתיו:
כז א בן־עשרים וחמש שנה יותם
במלכו ושש עשרה שנה מלך בירושלם ושם
אמו ירושה בת־צדוק: ב ויעש הישר בעיני ב׳ חד כתי׳ ס׳ וחד כתיב א׳
יהוה ככל אשר־עשה עזיהו אביו רק לא־בא
אל־היכל יהוה ועוד העם משחיתים: ג הוא כ״ג. ד׳ מ״ל
בנה את־שער בית־יהוה העליון ובחומת העפל
בנה לרב: ד וערים בנה בהר־יהודה ובחרשים
בנה בירניות ומגדלים: ה והוא נלחם עם־מלך ב׳. ל״ג ר״פ י״ב
בני־עמון ויחזק עליהם ויתנו־לו בני־עמון בשנה ע״ו
ההיא מאה כבר־כסף ועשרת אלפים כרים
חטים ושעורים עשרת אלפים זאת השיבו לו ב׳ מ״ל וכסיפ׳
בני עמון ובשנה השנית והשלישית: ו ויתחזק
יותם כי הכין דרכיו לפני יהוה אלהיו: ז ויתר
דברי יותם וכל־מלחמתיו ודרכיו הנם כתובים
על־ספר מלכי ישראל ויהודה: ח בן־עשרים ג׳

תולדות אהרן ובחזקתו. סנהדרין מח ערכין לז: והצרעת. סנהד׳ שם ערכין שם: ויהי המלך מצורע. (קדושין ס):

רש״י

דוגמא (שמות כ״ח) מעשה חושב כלי מלחמות עשה באומנות כגון דיק ואילים המנגחים בחומה כדכתיב (משלי כ״ד) כי בתחבולות תעשה לך מלחמה: (טז) וימעל בה׳ אלהיו. כאן נופל לומר מעילה כי בשגגה עשה דוגמא (ויקרא ה׳) נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה: ויבא אל היכל ה׳ שאמר נאה למלך לשרת למלך הכבוד: (יט) ובידו מקטרת להקטיר. ורצה להכות בו הכהן המונעו מלהקטיר קטורת: (כא) בית החפשית. ובירושלמי מפורש עשה לו בית בבית הקברות על שם במתים חפשי (תהלים פ״ח): כי נגזר לו מלבא עוד בין הבריות דוגמא (מגילה ג) ואת אשר נגזר עליה: (כג) בשדה הקבורה. ולא במערה עם המלכים: (ב) ככל אשר עשה עזיהו אביו. הטובות שעשה אביו וזהו שאמר רבי שמעון בן יוחאי במסכת סוכה אלמלא יהי׳ אברהם אבינו מקבל עליו כל עונות הדורות עד לו אני הייתי מקבל עלי חטאי הדורות מאברהם עד לי ואם היה יותם בן עזיהו עמי היינו מקבלין עלינו מאברהם ועד סוף הדורות שבכל המלכים שלפניו ולאחריו מצינו בהם חטא חוץ מיותם. דוד רק באוריה החתי שלמה נשיו הטו לבבו ורחבעם עזב את תורת ה׳ אביה וילך בכל חטאת אביו. אסא הוציא כסף וזהב מאוצרות בית ה׳ ונתן הנביא בית המהפכת. יהושפט נתחבר לרשע יהורם הרג אחיו אחזיהו אמו יועצתו להרשיע יואש הרג זכריה ונעשה קדש אמציה השתחו׳ לפסילי שעיר עזיהו נכנס להיכל להקטיר אחז הלך בדרכי מלך ישראל וגם עשה מסכות לבעלים חזקיה גבה לבו ויהי עליו קצף ועל שלשה לא הודו לו. מנשה עשה הרע בעיני ה׳ יאשיהו לא שמע דברי נבואה מפי אלהים צדקיה עשה הרע בעיני ה׳ ולא נכנע מפני ירמיה אבל יותם לא נמצא בו שום דופי (כך אמר לי ר׳ אלעזר בר משה): ועוד העם משחיתים. כדכתיב (במלכים ב׳ ט׳) עוד העם מזבחים ומקטרים: (ג) ובחומת העופל. דוגמא (ישעיה לב) עופל ובחן היה בונה מגדלות: (ד) ובחרשים בנה בירניות. לשון בירה גדולה את

רד״ק

המקלעת. פי׳ על הזויות כמו בארבע מקלעי העיר: (יט) ובידו מקטרת להקטיר. מקטרת שם המחתה: (כא) וישב בבית החפשית. מפרש בגמרא ירושלמי שעשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אומר במתים חפשי: (ב) רק לא בא אל היכל ה׳. כלומר בזה הדבר לא עשה כעזיהו אביו שבא אל היכל ה׳ להקטיר או פי׳ רק לא בא אל היכל ה׳ בעבור שנכשל בו עזיהו אביו לא רצה להכנס שם להתפלל ולהקריב קרבנותיו והיה מקריב בבמות. וזהו שאמר אחריו ועוד העם משחיתים כמו שמפורש במלכים עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות: (ג) ובחומת העופל. כמו עופל ובחן מקום גבוה: (ד) ובחרשים בנה בירניות ומגדלים. ביערים תרגום יער חורשא: בירניות. כמו בירות מן כי לא לאדם הבירה שפירושו

מצודת דוד

אומנות הבאה ע״י מחשבה ועיון רב ולתוספת ביאור אמר מחשבת חושב ר״ל הנעשה במחשבה של החושב והוא הרגיל במחשבת העיון: להיות על המגדלים. מעשה האומנות ההם עשה לשומם על המגדלים לירות בהם בחצים ובאבנים: כי הפליא. עשה דברים נפלאים להיות נעזר בהם עד כי נתחזק על ידיהם: (טז) עד להשחית. עד כי נשאת להרשיע בעבור רוב גובה הלב: (יח) לא לך. לא הותר לך להקטיר: כי מעלת. כי פשעת בזה: ולא לך לכבוד. ר״ל לא כמו שתחשוב אתה שיהא לך בהקטרה זו כבוד מה׳ כי לא כן הוא: (יט) ויזעף. על שמיחו בו: ובידו מקטרת. וכבר היה בידו המחתה ובו הקטורת: ובזעפו. ובעת זעפו פרחה הצרעת במצחו ולפי שהצרעת לבנה הוא כמ״ש ואם בהרת לבנה הוא (ויקרא י״ג) לזה אמר לשון זריחה כי מבהיק בעבור הלובן: מעל. בעמדו מעל המזבח: (כ) ויבהילוהו. הוניאוהו משם בבהלה ומהירות: נדחף לצאת. מעצמו היה נדחף לצאת מהר כי ראה שה׳ נגעו ובעונש בא: (כא) בית החפשית. בבית ההפשית ר״ל עזב הנהגת המלוכה והיה חפשי מן העמל וכמ״ש רז״ל בהמלכות לעבדות יחשב לפי רב העמל: כי נגזר. כי נכרת מלבוא לבית ה׳ בעבור טומאת צרעתו לזה עזב גם הנהגת המלוכה: על בית המלך. היה ממונה על בית המלך להיות שופט מבפט העם תחת המלך: (כג) בשדה הקבורה. ולא במערה של קבורת המלכים. מצורע הוא ואין מהראוי א״כ לקוברו במערה עם המלכים: כז (ב) ככל אשר עשה. ר״ל בדבר הישר עשה כאביו רק לא בדבר המעל ולא בא

מצודת ציון

א): לירות. להשליך כמו ירה בים (שמות טו): (טז) וימעל. ענין חטא ופשע: (יט) ויזעף. ענין כעס: מקטרת. כן יקרא המחתה כשהיא עם הקטרת ונכונה להקטיר: (כ) נדחף. מל׳ דחיפה ומהירות סילוק: (כא) נגזר. נכרת: כז (ג) העופל. שם מגדל וכן ויבא אל העופל (מ״ב ה): (ד) ובחרשים. ביערות כמו וחרש מצל (יחזקאל לא) ור״ל סעיף: בירניות. ארמונות וכן לא לאדם הבירה (דה״א כט): (ה) השיבו. לפי שנלחו שלשה טעמים לזה אמר השיבו ר״ל שלחו

כי אלהים שופט זה ישפיל אלהים שופט צדיק וגם הוא ראיתיו ברוב הספרים מ״ל ונמסר עליו ו׳ מ״ל ואולי הם ז׳ מ״ל ולאברועי לא ידענא : ולא עשה ח׳ וסימ׳ ומפיבשת בן שאול ירד לקראת המלך ב׳ בו . בן עשרים שנה אחז במלכו . וחברו דד״ה . וירא אלהים את מעשיהם : אלהי אבתם ד׳ דסמי׳ וסימ׳ נמסר בסדר נצבים : רב ורב ל״ז קמצין בקריאה וסימ׳ ולא נשא אתם הארץ לשבת . כי היה רכושם רב משבת דעשו ויעקב . וישלח ה׳ בעם את הנחשים . ויצאו הם וכל מחניהם . ויאמר ה׳ אל גדעון . וזאת ליהודה ויאמר שמע ה׳ קול יהודה . וידברו בני יוסף אל יהושע . ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור . וישמע דוד כי מת נבל . והנה עבדי דוד . ויואב ועבדך בתוך עמך אשר . הוי היורדים מצרים לעזרה . והיה על כל הר גבוה . הוי רב את יוצרו . הנני רב את ריבך . ולא בחיל גדול דיחזקאל . כה אמר ה׳ תצלח דיחזקאל . ועתה אתם אמרים דד״ה . ויאספו ירושלם עם רב . שלום רב לאהבי תורתך . ונתתי חחים בלחייך . וישבו בני ישראל מאחיהם . וישלח חציו ויפיצם דתהלים . רב אבל ניר ראשים . ויבאו ויגידו ליהושפט דד״ה ויקבצו עם רב . ויסתמו דסיפרא . בשרתי צדק בקהל רב . טוב מעט ביראת ה׳ . רב אדם יקרא איש חסדו . כי ברוב חכמה רב כעס . ויתמרמר מלך הנגב . והעמיד המון

וחמש שנה היה במלכו ושש־עשרה שנה מלך
בירושלם: ט וישכב יותם עם־אבתיו ויקברו
אתו בעיר דויד וימלך אחז בנו תחתיו:
כח א בן־עשרים שנה אחז במלכו ושש־עשרה
שנה מלך בירושלם ולא־עשה הישר בעיני יהוה ס׳
כדויד אביו: ב וילך בדרכי מלכי ישראל וגם ס׳
מסכות עשה לבעלים: ג והוא הקטיר בגיא נ״ג ר״פ
בן־הנם ויבער את־בניו באש כתעבות הגוים ד׳ כתיב כן
אשר הריש יהוה מפני בני ישראל: ד ויזבח נ׳ חס׳
ויקטר בבמות ועל־הגבעות ותחת כל־עץ רענן:
ה ויתנהו יהוה אלהיו ביד מלך ארם ויכו־בו ד׳
וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דרמשק וגם ח׳. נ״ו
ביד־מלך ישראל נתן ויך־בו מכה גדולה: ד׳
ו ויהרג פקח בן־רמליהו ביהודה מאה ועשרים
אלף ביום אחד הכל בני־חיל בעזבם את־יהוה
אלהי אבותם: ז ויהרג זכרי גבור אפרים ד׳ דסמי׳
את־מעשיהו בן־המלך ואת־עזריקם נגיד הבית
ואת־אלקנה משנה המלך: ח וישבו בני־ישראל ד׳. ח׳
מאחיהם מאתים אלף נשים בנים ובנות וגם־
שלל רב בזזו מהם ויביאו את־השלל לשמרון: נ״ג. נ״ו
ט ושם היה נביא ליהוה עדד שמו ויצא ס״ר״פ. נ׳
לפני הצבא הבא לשמרון ויאמר להם הנה
בחמת יהוה אלהי־אבותיכם על־יהודה נתנם
ב׳ ולאשמותינו בידכם ותהרגו־בם בזעף עד לשמים הגיע:
י ועתה בני־יהודה וירושלם אתם אמרים
ב׳ כמלכ׳ מ׳ ודין חסר לכבש לעבדים ולשפחות לכם הלא רק־אתם
עמכם אשמות ליהוה אלהיכם: יא ועתה שמעוני
ג׳ והשיבו השביה אשר שביתם מאחיכם כי
ב׳ מזקי׳ חרון אף־יהוה עליכם: יב ויקמו אנשים
ד׳. ד׳ מראשי בני־אפרים עזריהו בן־יהוחנן ברכיהו
ג׳ ו׳ סס׳ בכתו׳ בן־משלמות ויחזקיהו בן־שלם ועמשא בן־חדלי
על־הבאים מן־הצבא: יג ויאמרו להם לא־
ג׳ תביאו את־השביה הנה כי לאשמת יהוה עלינו
נ׳ חס׳ אתם אמרים להסיף על־חטאתנו ועל־אשמתנו
ב׳ וכל אסף דכו׳ כי־רבה אשמה לנו וחרון אף על־ישראל:
ג׳ יד ויעזב החלוץ את־השביה ואת־הבזה לפני
ס׳. כ׳ השרים וכל־הקהל: טו ויקמו האנשים אשר־
ד׳ מ׳ לוב׳ חס׳ נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל־מערמיהם
נ׳. נ׳ וחס׳. ג׳ הלבישו מן־השלל וילבשום וינעלום ויאכלום
ג׳. נ׳ וישקום ויסכום וינהלום בחמרים לכל־כושל
ויביאום ירחו עיר־התמרים אצל אחיהם וישובו
שמרון: טז בעת ההיא שלח המלך אחז על־
ס׳ ר״פ מלכי אשור לעזר לו: יז ועוד אדומים באו ויכו
מ׳ ביהודה וישבו־שבי: יח ופלשתים פשטו בערי

תולדות אהרן ויקמו האנשים. סוטה מג :

רדק

שפירושו ארמון : (טו) וכל מערמיהם הלבישו. תואר או שם והאחד ממנו מערום

רשי

(ז) את מעשיהו בן המלך. אחז. הרג זכרי גבור אפרים : ואת עזריקם. ואת ואת דוגמא (בראשית ל״ז) ואיה וענה וכן נרדם ורכב וסום (תהלים ע״ו) : (טו) ויקמו האנשים אשר נקבו בשמות. למעלה מי הם אותם אנשים שהם מראשי בני אפרים עזריהו בן יהוחנן וחביריו : וכל מערמיהם. לשון ערום ועריה : (יח) ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב. שהוא כנגדם כדכתיב והכנעני

מצודת ציון

שלחו והשיבו ושלחו : כח (ב) מסכות. פסילים יצוקים ממתכת וכן אלהי מסכה (שמות לד) : (ג) ויבער. ענין שרפה : הוריש. גרש : (ז) נגיד הבית. פקיד הבית : משנה המלך. שני למלך : (י) לכבוש. לאחוז בחזקה כמו ותכבשו אותם (ירמיה לד) : (יד) החלוץ. אנשי המלחמה המזויינים : (טו) נקבו. נתפרשו כמו ונוקב שם (ויקרא כד) : ויחזיקו. אחזו : וינהלום. ענין הנהגה כמו אתנהלה לאטי (בראשית לג) : כושל. ענין תשות כח כמו כשל כח הסבל (נחמיה ד)

מצודת דוד

בא אל ההיכל ולהקטיר כמו שבא אביו : ועוד העם. ר״ל עם כי יותם היה צדיק עכ״ז היה העם משחיתים דרכיהם ולא למדו מדרכיו : (ג) הוא בנה. ר״ל בנה עליו בנין גבוה או שנפל וחזר הוא ובנאו מחדש : (ה) ושעורים עשרת אלפים. מוסב הוא על כורים : כח (ג) ויבער את בניו. היא עבודת המולך : (ו) בעזבם. בעבור עזבם ובעונם בא : (ח) בנים ובנות. ר״ל קטנים וקטנות : (ט) לפני הצבא. לקראת הצבא : בחמת ה׳. בעבור שבערה חמת ה׳ על יהודה לזה נתנם בידכם ולא בעבור זכותכם : בזעף. בכעס רב וגדול עד שהגיע אל השמים לרוב גדלו והוא מלשון מליצה וכאומר והנה בזה קבלו די גמולם : (י) ועתה. האויל וקבלו די הגמול וכי מהראוי לכבשם עוד לעבדים ולשפחות : הלא רק אתם. ר״ל השביה ההיא לא לטובה לכם הבאתם עמכם רק אתם מביאים עמכם אשמות ופשעים : (יא) כי חרון. כי פן יהיה חרון אף ה׳ עליכם : (יב) על הבאים. לעורר לבבם לעזור השבוים : (יג) הנה. אל שומרון : כי לאשמת ה׳. את אשמת ה׳ ר״ל דברים הנחשבים בעיני ה׳ לאשמה אתם אומרים להוסיף עלינו עוד על חטאתינו אשר מאז : כי רבה. בדבר הזה יהיה לנו אשמה רבה וחרון אף מה׳ על ישראל : (יד) ויעזוב וכו׳. לפני השרים עזבו הכל מידם והעמידם לפני השרים לעשות בהם הטוב בעיניהם : (טו) אשר נקבו. עזריהו וחבריו הנזכרים למעלה : ויחזיקו בשביה. שיאחזו ידם וכרעותם : וכל מערמיהם. כל מי בהם שהיה ערום מבלי לבוש הלבישו מן השלל : וינעלום. נתנו מנעלים ברגליהם : ויסכום. בשמן : וינהלום הנהיגום על החמורים את כל מי שחלש כחו ונחלש ללכת ברגליו : אצל אחיהם. מבני בני יהודה : (טז) בעת ההיא. שנלחם בו מלך ישראל : (יח) בערי השפלה

רב מן הראשון . העם רב והעת גשמים . והשקות בכלי זהב . יש זהב ורב פנינים . באין אלפים אבוס בר . פן יסיתך בספק : ויאספו י׳ פתחין בקריאה וסי׳ סביא סלויא שלחו ושלחו פלשתאי גרמוי דמלכא ולאחיהון כספא וחמרא . וביאורם וילך משה ואהרן ויאספו . ויקם העם כל היום ההוא כל הלילה . וישלחו ויאספו את כל סרני פלש ים אליהם . וישלחו ויאספו את כל סרני ויאמרו . ויאספו פלשתים את מחניהם דשמואל קדמאה דפסוק . ויעל משם את עצמות דשמואל . וישלח המלך ויאספו אליו . ויאספו את אחיהם ויתקדשו .

הַשְּׁפֵלָה וְהַנֶּגֶב לִיהוּדָה וַיִּלְכְּדוּ אֶת־בֵּית־שֶׁמֶשׁ
וְאֶת־אַיָּלוֹן וְאֶת־הַגְּדֵרוֹת וְאֶת־שׂוֹכוֹ וּבְנוֹתֶיהָ ג׳ מ״ל ו׳ מ״ל
וְאֶת־תִּמְנָה ° וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־גִּמְזוֹ וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ עי׳ מ״ס
וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ יט כִּי־הִכְנִיעַ יְהוָה אֶת־יְהוּדָה בַּעֲבוּר
אָחָז מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל כִּי הִפְרִיעַ בִּיהוּדָה וּמָעוֹל מַעַל ו׳ סבי׳ מלך יהודה
בַּיהוָה׃ כ וַיָּבֹא עָלָיו תִּלְּגַת פִּלְנְאֶסֶר ל׳. ל׳ ומ״ל
מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּצַר לוֹ וְלֹא חֲזָקוֹ׃ כא כִּי־חָלַק אָחָז
אֶת־בֵּית יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיִּתֵּן
לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר וְלֹא לְעֶזְרָה לוֹ׃ כב וּבְעֵת הָצֵר לוֹ
וַיּוֹסֶף לִמְעוֹל בַּיהוָה הוּא הַמֶּלֶךְ אָחָז׃ כג וַיִּזְבַּח ז׳ מ״ל ב׳ מ״ל
לֵאלֹהֵי דַרְמֶשֶׂק הַמַּכִּים בּוֹ וַיֹּאמֶר כִּי אֱלֹהֵי
מַלְכֵי־אֲרָם הֵם מַעְזְרִים אֹתָם לָהֶם אֲזַבֵּחַ וְיַעְזְרוּנִי ל׳. ל׳ ומ״ל
וְהֵם הָיוּ־לוֹ לְהַכְשִׁילוֹ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל׃ כד וַיֶּאֱסֹף ל׳
אָחָז אֶת־כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְקַצֵּץ אֶת־כְּלֵי בֵית־ ד׳. ד׳
הָאֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וַיַּעַשׂ לוֹ
מִזְבְּחוֹת בְּכָל־פִּנָּה בִּירוּשָׁלִָם׃ כה וּבְכָל־עִיר וָעִיר
לִיהוּדָה עָשָׂה בָמוֹת לְקַטֵּר לֵאלֹהִים אֲחֵרִים
וַיַּכְעֵס אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו׃ כו וְיֶתֶר דְּבָרָיו
וְכָל־דְּרָכָיו הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרוֹנִים הִנָּם כְּתוּבִים ל׳. ז׳ מ״ל
עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל׃ כז וַיִּשְׁכַּב אָחָז ל׳ נ״ס בטעס

עִם־אֲבֹתָיו וַיִּקְבְּרֻהוּ בָעִיר בִּירוּשָׁלִַם כִּי לֹא
הֱבִיאֻהוּ לְקִבְרֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ יְחִזְקִיָּהוּ ד׳ כ״כ
בְנוֹ תַּחְתָּיו׃ כט א יְחִזְקִיָּהוּ מָלַךְ בֶּן־ ל׳ ר״פ
עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה וְעֶשְׂרִים וָתֵשַׁע שָׁנָה מָלַךְ
בִּירוּשָׁלִָם וְשֵׁם אִמּוֹ אֲבִיָּה בַּת־זְכַרְיָהוּ׃ כ׳ שס וחס׳
ב וַיַּעַשׂ הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה דָּוִיד
אָבִיו׃ ג הוּא בַשָּׁנָה הָרִאשׁוֹנָה לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ ה׳
הָרִאשׁוֹן פָּתַח אֶת־דַּלְתוֹת בֵּית־יְהוָה וַיְחַזְּקֵם׃ ס״ג
ד וַיָּבֵא אֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־הַלְוִיִּם וַיַּאַסְפֵם לִרְחוֹב ו׳ בטעס בכתו׳ במירכ׳ ד׳
הַמִּזְרָח׃ ה וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׁמָעוּנִי הַלְוִיִּם עַתָּה
הִתְקַדְּשׁוּ וְקַדְּשׁוּ אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם כ׳ חס׳ בסיפ׳
וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנִּדָּה מִן־הַקֹּדֶשׁ׃ ו כִּי־מָעֲלוּ אֲבֹתֵינוּ ו׳ מ״ל
וְעָשׂוּ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֵינוּ וַיַּעַזְבֻהוּ וַיַּסֵּבּוּ ג׳ דגשים
פְנֵיהֶם מִמִּשְׁכַּן יְהוָה וַיִּתְּנוּ־עֹרֶף׃ ז גַּם סָגְרוּ ל׳
דַּלְתוֹת הָאוּלָם וַיְכַבּוּ אֶת־הַנֵּרוֹת וּקְטֹרֶת לֹא
הִקְטִירוּ וְעֹלָה לֹא־הֶעֱלוּ בַקֹּדֶשׁ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כ׳. ל׳
ח וַיְהִי קֶצֶף יְהוָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם וַיִּתְּנֵם
לְזַוָעָה לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים לזועה ק׳
בְּעֵינֵיכֶם׃ ט וְהִנֵּה נָפְלוּ אֲבוֹתֵינוּ בַּחֶרֶב וּבָנֵינוּ ח׳ מ״ל
וּבְנוֹתֵינוּ וְנָשֵׁינוּ בַּשְּׁבִי עַל־זֹאת׃ י עַתָּה עִם־ כ״ה ר״פ

תולדות אהרן הוא המלך אחז. מגלה יא: ויאמר. סנהד׳ קג:

רשי

והכנעני יושב על הים : (יט) כי הפריע ביהודה . דוגמא (שמות ל״ב) כי פרעה אהרן בפרוע פרעות (שופטים ה׳) : (כ) ויבא אליו . שלח אחריו לעזור לו כמו שכתוב במלכים (ב׳ ט״ז) וישלח מלאכים אל תגלת פלנאסר : ויצר לו . ממה שחלק לו את בית ה׳ ואת בית המלך וגומר : (כא) ולא לעזרה לו . אף על פי שאמרינו במלכים (שם) ויעל מלך אשור על דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית לא היה לו לעזרה כל כך לחזקו ולהשיב לו ערים שלקחו ממנו פלשתים : (כד) ויסגר את דלתות בית ה׳ . כדי שלא יבואו הכהנים לעבוד עבודתם באהל מועד כי אם לבוא למזבחות שעש׳ בכל פינה בירושלים וחזקיה פתח דלתות בית ה׳ לפי שאביו סגר דלתות בית ה׳ : (ג) ויחזקם . לפי שאחז קצץ את כל כלי בית האלהים : (ה) והוציאו את הנדה . עבודת כוכבים . את המת לא נאמר כאן כי אם נדה ומאוס יותר מן המת המוטל שלם דוגמא כטומאת הנדה כי דם נדה מאוס ומוסרח : (ז) ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל . אבל לאלהים אחרים עשו במות לכל

רדק

מערום בשקל מגדול : (יט) כי הפריע ביהודה . מענין כי פרעה אהרן ענין גלוי כמו גלה ביהודה שנתגלו על ידו מעשיהם הרעים בפרהסיא : (כ) ויצר לו ולא חזקו . י״מ אותו יואש וכן לשוס חתול לחבשה לחזקה . ואם הוא יואש נפרשנו כן ולא חזק אותו מלך אשור . ולפי שבלא לו אחד לעזור לו אמר לא די שלא חזקו אלא בא עליו והצר לו וכן אמר ולא לעזרה כלומר אע״פ שנתן לו שוחד הועיל לו על רצין ועל פקח שהיה ירא מהם אבל גם עליו עלה והצר לו . ואם הוא עומד פי׳ ולא חזק ממנו כלומר לא היה לאחז חוזק ממלך אשור אלא היה לו ג״כ אחר שהחריב דמשק ושומרון : (כז) כי לא הביאוהו לקברי מלכי ישראל . לפי שבמלכי יהודה היו בהם מלכי ישראל ודוד ושלמה קראם מלכי ישראל כלומר לא היה ראוי לבוא במחיצתם :
(ה) והוציאו את הנדה מן הקדש . הרחוק והוא ע״ג מן

מצודת דוד

השפלה והנגב . בהערים שעמדו בעמק ובערים הדרומים של יהודה : (יט) כי הפריע ביהודה . הוא גלה מעשיהם הרעים כי ע״י עשו בפרסום רב : ומעול . וגם הוא עצמו מעל בה׳ : (כ) ויצר לו . עם שהוא שלח אליו לעזרו הילר לו עוד ולא חזקו כאשר שאל ממנו ואף שנלחם בעבורו עם מלך ארם כמ״ש במ״ב מ״מ לא יחשוב לעזור הואיל והוא הילר לו בסוף : (כא) כי חלק . אף כי חלק אחז את האוצרות הנמצא בבית ה׳ וכו׳ ונתן חלק אחד למלך אשור אעפ״כ לא היה לו לעזרה : (כב) ובעת הצר לו . בעת שהיה צר לו לא שב לה׳ כי אם עוד הוסיף למעול יותר : הוא המלך . ר״ל כל ימיו היה בהויתו ולא חזר בו : (כג) המכים בו . הוא חוזר על אנשי דרמשק : להכשילו . כי בעבור זה היה ה׳ מענשו עוד יותר : (כד) ויקצץ . קלף וכרת מהם את הזהב : ויסגור . לבל יבא מי לבה״מ : (כז) כי לא וכו׳ . בעבור גודל רשעתו : מלכי ישראל . כי גם דוד ושלמה נקברו שמה אשר היו גם מלכי ישראל : כט (ג) פתח . כי אחז אביו סגרם כמ״ש למעלה ובא הוא ופתחם : ויחזקם . הקים בבנין : (ד) לרחוב המזרחה . העומדת בהר הבית : (ה) עתה התקדשו . הואיל ופתחתי את הדלתות התקדשו בטבילה למען תוכלו לבא לבית ה׳ : וקדשו וכו׳ והוציאו . קדשו בזה מה שתוציאו ממנו את הנדה היא העבודת כוכבים הראויה להנידה ממקומה להשליכה חוצה כדבר הנמאס ומתועב : (ו) ויסבו פניהם . הזרו פניהם מהפך לבל הפנות אליה : (ז) את הנרות . של המנורה : (ח) ויהי קצף . ובעבור זה היה לזועה . ויבאם לזועה . נתנם להרדה לכל השומע כי יחרד שלא יקרה לו כמקרם : כאשר אתם רואים . אשר כן הוא : (ט) בשבי . הנה הם בשבי :

מצודת ציון

ד) : עיר התמרים . על שם שגדל בה תמרים הרבה : (יט) הפריע . ענין גלוי כמו ופרע את ראש האשה (במדבר ה) : תלגת פלנאסר . הוא תגלת פלאסר האמור במ״ב : ויצר . מלשון צר ודוחק : (כד) ויקצץ . ענין חיתוך וכריתה כמו ויקצץ פתילים (שמות לט) : פנה . זוית : כט (ה) התקדשו . הטהרו : הנדה . מל׳ נדידה : (ו) עורף . הוא אחורי הפנים : (ח) לזעוה . מל׳ זיע והרדה כמו ונתתים לזעוה (ירמיה טו) : לשמה . לתמהון : ולשרקה . כן יקרא הקול הנעשה בקבוץ השפתים ודרך בני אדם לעשותם על דבר חשוב שנחרב וכן ושמתי את העיר

וישבו כל היהודים מכל המקומות . ויהי בעת יביא את הארון . ויאמר חזקיהו להעלות : חזקיהו ה' בסיפרא וסי' אחז בנו חזקיהו בנו . ויבאו פנימה אל חזקיהו : ויאמר

לְבָבִי לִכְרוֹת בְּרִית לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֹׁב
מִמֶּנּוּ חֲרוֹן אַפּוֹ׃ יא בָּנַי עַתָּה אַל־תִּשָּׁלוּ כִּי־בָכֶם
בָּחַר יְהוָה לַעֲמֹד לְפָנָיו לְשָׁרְתוֹ וְלִהְיוֹת לוֹ
מְשָׁרְתִים וּמַקְטִרִים׃ יב וַיָּקֻמוּ הַלְוִיִּם מַחַת
בֶּן־עֲמָשַׂי וְיוֹאֵל בֶּן־עֲזַרְיָהוּ מִן־בְּנֵי הַקְּהָתִי וּמִן־
בְּנֵי מְרָרִי קִישׁ בֶּן־עַבְדִּי וַעֲזַרְיָהוּ בֶּן־יְהַלֶּלְאֵל
וּמִן־הַגֵּרְשֻׁנִּי יוֹאָח בֶּן־זִמָּה וְעֵדֶן בֶּן־יוֹאָח׃ יג וּמִן־
בְּנֵי אֱלִיצָפָן שִׁמְרִי וִיעוּאֵל וּמִן־בְּנֵי אָסָף זְכַרְיָהוּ ויעיאל ק'
וּמַתַּנְיָהוּ׃ יד וּמִן־בְּנֵי הֵימָן יְחוּאֵל וְשִׁמְעִי יחיאל ק'
וּמִן־בְּנֵי יְדוּתוּן שְׁמַעְיָה וְעֻזִּיאֵל׃ טו וַיַּאַסְפוּ אֶת־
אֲחֵיהֶם וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבֹאוּ כְמִצְוַת־הַמֶּלֶךְ בְּדִבְרֵי
יְהוָה לְטַהֵר בֵּית יְהוָה׃ טז וַיָּבֹאוּ הַכֹּהֲנִים
לִפְנִימָה בֵית־יְהוָה לְטַהֵר וַיּוֹצִיאוּ אֵת כָּל־הַטֻּמְאָה
אֲשֶׁר מָצְאוּ בְּהֵיכַל יְהוָה לַחֲצַר בֵּית יְהוָה
וַיְקַבְּלוּ הַלְוִיִּם לְהוֹצִיא לְנַחַל־קִדְרוֹן חוּצָה׃
יז וַיָּחֵלּוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לְקַדֵּשׁ וּבְיוֹם
שְׁמוֹנָה לַחֹדֶשׁ בָּאוּ לְאוּלָם יְהוָה וַיְקַדְּשׁוּ אֶת־
בֵּית־יְהוָה לְיָמִים שְׁמוֹנָה וּבְיוֹם שִׁשָּׁה עָשָׂר
לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן כִּלּוּ׃ יח וַיָּבוֹאוּ פְנִימָה אֶל־
חִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמְרוּ טִהַרְנוּ אֶת־כָּל־בֵּית יְהוָה
וְאֶת־מִזְבַּח הָעוֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־שֻׁלְחַן
הַמַּעֲרֶכֶת וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו׃ יט וְאֵת כָּל־הַכֵּלִים
אֲשֶׁר הִזְנִיחַ הַמֶּלֶךְ אָחָז בְּמַלְכוּתוֹ בְּמַעֲלוֹ הֵכַנּוּ
וְהִקְדָּשְׁנוּ וְהִנָּם לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה׃ כ וַיַּשְׁכֵּם
יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַיֶּאֱסֹף אֵת שָׂרֵי הָעִיר וַיַּעַל בֵּית
יְהוָה׃ כא וַיָּבִיאוּ פָרִים־שִׁבְעָה וְאֵילִים שִׁבְעָה
וּכְבָשִׂים שִׁבְעָה וּצְפִירֵי עִזִּים שִׁבְעָה לְחַטָּאת
עַל־הַמַּמְלָכָה וְעַל־הַמִּקְדָּשׁ וְעַל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר
לִבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים לְהַעֲלוֹת עַל־מִזְבַּח יְהוָה׃
כב וַיִּשְׁחֲטוּ הַבָּקָר וַיְקַבְּלוּ הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם
וַיִּזְרְקוּ הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ הָאֵלִים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם
הַמִּזְבֵּחָה וַיִּשְׁחֲטוּ הַכְּבָשִׂים וַיִּזְרְקוּ הַדָּם הַמִּזְבֵּחָה׃
כג וַיַּגִּישׁוּ אֶת־שְׂעִירֵי הַחַטָּאת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַקָּהָל
וַיִּסְמְכוּ יְדֵיהֶם עֲלֵיהֶם׃ כד וַיִּשְׁחָטוּם הַכֹּהֲנִים
וַיְחַטְּאוּ אֶת־דָּמָם הַמִּזְבֵּחָה לְכַפֵּר עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
כִּי לְכָל־יִשְׂרָאֵל אָמַר הַמֶּלֶךְ הָעוֹלָה וְהַחַטָּאת׃
כה וַיַּעֲמֵד אֶת־הַלְוִיִּם בֵּית יְהוָה בִּמְצִלְתַּיִם
בִּנְבָלִים וּבְכִנֹּרוֹת בְּמִצְוַת דָּוִיד וְגָד חֹזֵה־הַמֶּלֶךְ
וְנָתָן הַנָּבִיא כִּי בְיַד־יְהוָה הַמִּצְוָה בְּיַד־נְבִיאָיו׃
כו וַיַּעַמְדוּ הַלְוִיִּם בִּכְלֵי דָוִיד וְהַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת׃
כז וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ לְהַעֲלוֹת הָעֹלָה לְהַמִּזְבֵּחַ
וּבְעֵת הֵחֵל הָעוֹלָה הֵחֵל שִׁיר־יְהוָה וְהַחֲצֹצְרוֹת

תולדות אהרן ויבאו הכהנים. ערובין קה : ויחלו. (פסחים לו נדרים לט): וביום ששה עשר. ערכין יא : ואת כל הכלים. ע"ג נד : ויאמר חזקיהו. סוכה נא ערכין יא :

רד"ק

מן המזבח שנתן שם אחז וכן מי נדה שם : (יא) אל תשלו. מתרגם שגגה שלו כלומר לא יהיה לכם שגגה ושכחה בדבר : (טו) לטהר . את בית האלהים : (יט) אשר הזניח. אשר הרחיק כלומר ששמש בהם לע"ג : הכנו והקדשנו והנם לפני מזבח ה'. לפי פשוטו הכנו שטהרנו אותם והקדשנום לה' כבתחלה. אבל רז"ל פי' הכנו גנזנו אותם כי לא היו ראויים עוד לשרת בהם לה'. והקדשנו פי' והקדשנו אחרים תחתיהם : (כא) על הממלכה ועל המקדש ועל יהודה . לכפר עליהם כי כולם היו צריכים כפרה : (כד) כי לכל ישראל . בעבור כל ישראל אמר

רש"י

לכל עיר ועיר לקטר להם : (יא) אל תשלו . לשון שגגה : (טז) ויבאו הכהנים לפנימה · כי לא על הלוים ליכנס פנימה : לחצר בית ה'. מקום מעמד הלוים כאומר ויקבלו הלוים וגו' ויחלו באחד לחדש : (יז) ויקדשו את בית ה' לימים שמונה . לכך עכבו בטהרה לטהר כל כך לפי שאחז צייר כל הכתלים צלמי משכית כדכתיב (יחזקאל כ"ג) צלמי כשדים חקוקים בששר ועכבו ח' ימים עד שהשחיתו דמות הצלמים מן הכתלים וביום י"ו לחדש כלו הכל הבית והעזרה : (יט) הכנו והקדשנו . מפורש בעכו"ם בפרק ר' ישמעאל כלים ששמשו בבית חניו מהו כו' עד איתביה אשר הזניח אחז הכנו והקדשנו מאי לאו הכנו דאטבלינהו הקדשנהו דאקדשינהו אמר לו ברוך אתה לשמים שהחזרת לי אבדתי הכנו שגנזום והקדשנו שהקדשנו אחרים תחתיהם : (כא) וצפירי עזים וגומר . הוראת שעה היתה : על מזבח ה'. ולא על אותן מזבחות שעשה אחז אביו : (כד) לכפר על כל ישראל. שחטאו בעבודת כוכבים כן אמר המלך תהי העולה והחטאת עבור כל ישראל. בפרשת שלח לך (מדבר ט"ו) כתיב ועשו כל העדה פר וגו' וכתיב (ויקרא ד') והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת וכאן כתיב ויביאו פרים ואילים וצפירי עזים שבעה אלא הוראת שעה היתה : (כה) כי ביד ה' המצוה ביד נביאיו. לשורר הלוים בכלי שיר לא כתוב בתורה שיהא קרבן טעון שירה אלא מצות ה' שצוה ביד נביאיו לשורר על הקרבן ורבותינו פי' במסכת ערכין מניין שהלוים טעונין לשורר בכלי שיר דכתיב עבודת עבודה איזהו עבודה שצריכה עבודה אחרת עמה הוי אומר זה השיר בכלי שיר . ועבודת משא (שם) נכון לפרש על השיר כדכתיב (לעיל א' ט"ו) וכנניהו שר הלוים במשא כי מבין הוא שהיה ממונה להרים קול הנגון של שיר : (כו) והכהנים בחצצרות . ככתוב

מצודת ציון

הפיר סואת לשמה ולשרקה (שם יט) : (יא) תשלו . ענין שכחה ושגגה כמו על השל (ש"ב ו) : (יז) ויחלו . התחילו : (יט) הזניח . ענין עזיבה כמו זנח ה' מזבחו (איכה ב) : (כא) וצפירי עזים. ושעירי עזים וכן צפירי חטאת (עזרא ח) : במצלתים וגו'. שמות מיני כלי זמר : כנל

מצודת דוד

(יא) אל תשלו . לא יהיה לכם שכחה ושגגה בדבר טהרת הבית : כי בכם בחר וכו'. אם כן מהראוי שתהיו זהירים בעבודת המקום : (טו) בדברי ה'. בדבר שהיא עבודת ה' : (טז) לפנימה . הוא ההיכל ולתוספת ביאור אמר בית ה' : הטומאה. העבודת כוכבים : ויקבלו הלוים . בהחצר קבלו ביד הכהנים כי לא היו רשאים ליכנס להיכל : חוצה . שהוא מחוץ לעיר : (יז) לקדש . לטהר את כל המקדש : (יח) פנימה . אל בית הפנימי מקום מושב המלך : המערכת . שעורכין עליו לחם הפנים : (יט) הזניח . שעזב מהם עבודת המקום ושמש בהם לעבודת כוכבים : במלכותו . בימי מלכותו : במעלו . ברוב מעלו : הכנו . שהרנו להיות מוכנים לעבודה הקדשנום לה' כבתחלה. ורז"ל אמרו שגנזום והקדישו אחרים תחתיהם כי נמאסו לגבוה : (כא) על הממלכה . לרצות לה' לכפר להם שיתקיים בהם המלכות : ועל המקדש וכו'. למען יעמדו ויתקיימו : (כד) ויחטאו . מתן הדם הנתון באצבע קרוי חטוי וכן ותטהא על המזבח (שמות כ"ט) : כי לכל ישראל וכו'. בעבור כל ישראל אמר המלך להקריבם : העולה . הפרים והאילים והכבשים הביאו לעולה וצפירי

חזקיהו להעלות העולה. כי חזקיהו מלך יהודה. ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו. וכל קרי' דכו': והביאו ו' וסימ' והביאו את אחיכם הקטן. פרקו נזמי הזהב. באו בית אל ופשעו הגלגל.
והביאו אלי ואדעה מספרם דסיפרא. ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם. ואשר ישמעו ויעבירו קול: לעלה ה' בקריאה וסי' זאת התורה לעולה למנחה לחטאת. כל הבקר לעלה שנים

ועל־ידי כלי דויד מלך ישראל: כח וכל־הקהל
משתחוים והשיר משורר והחצצרות מחצצרים ג' וחד ושיר יחיד ג'
הכל עד לכלות העלה: כט וככלות להעלות כרעו
המלך וכל־הנמצאים אתו וישתחוו: ל ויאמר
יחזקיהו המלך והשרים ללוים להלל ליהוה בדברי
דויד ואסף החזה ויהללו עד־לשמחה ויקדו ד'
וישתחוו: לא ויען יחזקיהו ויאמר עתה מלאתם
ידכם ליהוה גשו והביאו זבחים ותודות לבית ג' וחס' ו'
יהוה ויביאו הקהל זבחים ותודות וכל־נדיב לב
עלות: לב ויהי מספר העלה אשר־הביאו הקהל ס' בטעם בסיפרא
בקר שבעים אילים מאה כבשים מאתים לעלה
ליהוה כל־אלה: לג והקדשים בקר שש מאות
וצאן שלשת אלפים: לד רק הכהנים היו למעט ז' וכל אסף דכו'

ולא יכלו להפשיט את־כל־העלות ויחזקום
אחיהם הלוים עד־כלות המלאכה ועד־יתקדשו י"ד פסוקים יעד ועד
הכהנים כי הלוים ישרי לבב להתקדש
מהכהנים: לה וגם־עלה לרב בחלבי השלמים ד'. ט' ר"פ
ובנסכים לעלה ותכון עבודת בית־יהוה: ס'
לו וישמח יחזקיהו וכל־העם על ההכין האלהים ט' מלעי' פסו' בכיפ'. ל'
לעם כי בפתאם היה הדבר: ל א וישלח
יחזקיהו על־כל־ישראל ויהודה וגם־אגרות כתב כ'
על־אפרים ומנשה לבוא לבית־יהוה בירושלם
לעשות פסח ליהוה אלהי ישראל: ב ויועץ המלך
ושריו וכל־הקהל בירושלם לעשות הפסח ה'
בחדש השני: ג כי לא יכלו לעשתו בעת ההיא י' זוגין מתחלפין
כי הכהנים לא־התקדשו למדי והעם לא־נאספו ה' חס' ט' פסו' בסיפ' לא לא לא ל'. י"ד

תולדות אהרן מספתהוים. (תענית סד): וישמח יחזקיהו. עקידה ש' ם:

רשי

ככתוב ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות (במדבר י'): (ל) להלל לה' בדברי דוד. זה הודו לה' קראו בשמו ככתוב למעלה (א' ט"ז) ביום ההוא אז נתן דוד בראש להודות וגו': (לא) ויביאו הקהל זבחים ותודות. דבר המותר לבעלים באכילה: וכל נדיב לב עולות. קצת מהם מי שהתנדב לבו הביאו עולות ולא כולם לפי שאין לבעלים היתר אכילה בהם: (לג) והקדשים. קדשים קלים זבחי' שלמים מה שהבעלים נהנים בהם: (לד) רק הכהנים היו למעט. כלומר אותן שהקדישו היו עדיין למעט ויחזקום אחיהם הלוים עד כלות המלאכה ועד יתקדשו הכהנים. וא"ת היאך יתקדשו הלוים ולא יתקדשו הכהנים ומפרש לפי כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים וישרו לבם הלוים להתקדש יותר מהכהנים והיו הכהנים ולוים וכל יראי השם מתחפשים ומתנכרים ואף מסתתרים כל ימי המלכים הרשעים וכשבא חזקיהו שהיה צדיק לא היו יכולים מיד להתקדש ולטהר שזה בשנה ראשונה היה למלכו והיו באים ומתקדשים על יד כדכתיב (משלי כ"ח) בעלוץ צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחופש אדם וכתיב (שם) בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים כלומר בקום רשע אחז יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים חזקיה וסיעתו: (לו) על ההכין האלהים לעם. לעבדו ולעשות רצונו דוגמא דלמטה (ל') כל לבבו הכין לדרוש וגו' וגם שמחו כי בפתאום היה הדבר עליהם בשנה ראשונה למלכו לשוב אל ה' ושבו מיד: (א) וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה וגו'. כי עדיין לא גלו כי זה היה בשנה ראשונה למלכו והם לא גלו כי אם בשש למלכו כדכתיב (במלכים ב' י"ח) וילכדה בקצה שלש שנים ושנת שש לחזקיה והיא שנת ט' להושע מלך ישראל כאשר תמצא כתוב בסוף הספר: (ג) כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא. בחדש הראשון בניסן: כי הכהנים לא התקדשו למדי. התקדשו להיות די לישראל בהם להקריב פסחיהם ואין צריך לומר שלא היו יכולים לעשותו בניסן שהרי לא כלו לקדש את הבית עד י"ו בניסן וכן פתרון כי לא יכלו לעשותו בעת ההיא כלומר אפי' אם לא שכבו טהר' הבית שלא כלו עד י"ו בניסן לא היינו יכולין לעשותו עתה לפי כי הכהנים לא התקדשו למדי: והעם לא נאספו. עדיין כולם לירושלים:

רדק

אמר להקריב העולה והחטאת: (כח) והשיר משורר והחצוצרות מחצצרים. פירוש בעל השיר משורר או לשון משורר על השיר עצמו והוא פעל עומד כאלו אומר מתשורר. וכן והחצוצרות מחצצרים והצדי השני במחצצרים איננה נקראת: (לא) וכל נדיב לב עולות. לפי שהעולות אינם כזבחים ותודות כי הזבחים והתודות נאכלין לבעלים והעולות היו כולם כליל אמר בהבאת העולות כל נדיב לב: (לד) ויחזקום אחיהם הלוים. ועזרום להפשיט ובזה חזקו אותם וזרזו אותם למהר להתקדש ואע"פ שמקבלת הדם והילך מצות כהונה שעת הדוחק היה זה ועזרו הלוים את הכהנים להפשיט כי הם התקדשו כמו שאומר כי הלוים ישרי לבב להתקדש מהכהנים: (לו) על ההכין. כמו אשר הכין: (ב) ויועץ. אחר שנועץ שלח על כל ישראל ויהודה כי מה שאמר וישלח יחזקיה על כל ישראל ויהודה לעשות הפסח בעבור שנועץ עם השרים והקהל לעשות פסח בחדש השני. ואני תמה על מה שאמרז"ל עבר ניסן בניסן ולא הודו לו שהרי הכתוב אומר ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים הנה הכתוב משמע כי הודו לו. גם מה שאמרו עבר ניסן בניסן אין להם ראיה מן הפסוק כי אפשר כי באדר היתה ההסכמה הזאת לעשות אדר שני במקום ניסן ולעשות הפסח בחדש השני שהוא אייר ויהיה הוא ניסן לעשות בו פסח. גם מה שאמרו והלקו על מה שבקש רחמים חזקיהו הרי מפורש לפי שרבים מהם אכלו הפסח בטומאה כמו שאמר כי אכלו את הפסח בלא ככתוב ולעשות הפסח בחדש השני לא היה זה כמו פסח שני שהרי בחדש ניסן לא עשו פסח כלל אלא עשו מניסן אדר כי עברו השנה מפני הטומאה ומפני העם שלא יוכל להגיע לירושלים כי לא היה עדיין לבבם נכנע אל עבודת האלהים ולא היו רוצים לבא לירושלים לעשות הפסח לפיכך הוצרכו לעבר השנה ולהאריך הזמן כמו שאומר כי לא עשו ככתוב כלומר רוב ישראל לא עשו עד עתה דכתיב כי היו עובדי הגלולים ולא היו חושבין לבוא לירושלים לעבודת האלהי' כי אע"פ ששלח יחזקיהו הרצים רובם היו מלעיגים בם ואף אותם שבאו לא התקדשו כלם ואכלו הפסח בטומאה עד שהוצרך חזקיהו להתפלל עליהם כמו שכתוב וע"כ הוצרכו לעבר השנה

מבאר

מצודת דוד

ולפירי העזים לחטאת: (כה) כמצות דוד. כמו שצוה דוד וכו': כי ביד ה'. מצות השיר אמורה היה מה' ביד נביאיו ועם שלא הוזכר בפירוש בתורת משה: (כז) החל העולה. העלאת העולה: ועל ידי וכו'. חוזר על השיר לומר שהשיר היה ע"י כלי השיר שעשה דוד: (כח) והשיר משורר. ר"ל השיר היה משורר ע"י בעלי השיר: הכל. לא פסקו המשוררים ותוקעי החצוצרות עד שגמרו העלאת העולה: (ל) בדברי דוד. בהלולים שעשה דוד ואסף: עד לשמחה. מרוב הדבקות אל המרום ברוך הוא שהיה להם בעת ההלול באו אל השמחה: (לא) מלאתם ידכם. התחלת הדבר וחנוכו נקרא מלוי ידים כמו ומלאת יד אהרן (שמות כ"ט) ור"ל והנה עד עתה חדלתם מעבודת המקום ב"ה ועתה התחלתם לעבדו: זבחים. שלמים: ותודות. שלמי תודה: נדיב לב. לפי שהעולה כולה כליל ואין לבעליהן בהם כלום לכן קורא למביאיהן נדיב לב: (לב) כל אלה. היו עולות ואמר להוספת ביאור: (לג) והקדשים. שאר הקדשים והם שלמים ותודות: (לד) ויחזקום. רצה לומר היו מסייעין להם: המלאכה. מלאכת ההפשט: ועד יתקדשו הכהנים. ר"ל וכן בכל פעם היו מסייעין להם עד אשר נתקדשו הכהנים להיות די בהם לכלות המלאכה: כי הלוים ישרי לבב. המה היו ישרי לבב למהר לקדש עצמן יותר מן הכהנים אשר נתעצלו בדבר: (לה) וגם עולה לרוב. ר"ל לזה היו צריכים הלוים לסייע את הכהנים כי המלאכה היתה מרובה כי הקריבו גם עולות מרובות עם חלבי השלמים ועם הנסכים לעולה ולא יכלו הכהנים להקריב כל אלה ולהפשיט: ותכון. כי הלוים סייעו בעבודת ההפשט: (לו) על ההכין. על אשר הכין האלהים העם להיות הכל בסדור נכון ועם כי נעשה הדבר בפתאום: ל (ב) בחדש השני. באייר ור"ל לעבר השנה לשיקרא ניסן: (ג) בעת ההיא. ר"ל בעת הראוי

מצודת ציון

(כז) החל. התחיל: (כט) כרעו. נפלו על ברכיהם: (ל) ויקדו. ענין כפיפת הקדקוד: (לא) ויען. ענין הרמת הקול כמו וענו הלוים וכו' קול רם (דברים כז): (לד) להפשיט. להסיר העור: (לה) בחלבי. עם החלבי כמו הרק אך במשה (במדבר יב) ומשפטו עם משה: ותכון

בחדש

עשר פרים . וארבעה שלחנות לעולה . וגם עלה לרב בחלבי השלמים . ויאמר ארונה אל המלך : וישב ט"ו רפין בקריאה וסימ' קח את כל ראשי העם והוקע אותם . ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה . ודברו השטרים אל העם לאמר . ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו . ויספו השטרים לדבר אל העם . שלחו את ארון . ויקצפו עליו שרי פלשתים . הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן . יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו . עתה אל תקשו ערפכם . וילכו הרצים באגרות . וישב העפר על הארץ כשהיה . יתגרה ובניו יתגרו

לִירוּשָׁלָ͏ִם׃ ד וַיִּישַׁר הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וּבְעֵינֵי ג' מ"ע.י'
כָּל־הַקָּהָל׃ ה וַיַּעֲמִידוּ דָבָר לְהַעֲבִיר קוֹל בְּכָל־
יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר־שֶׁבַע וְעַד־דָּן לָבוֹא לַעֲשׂוֹת פֶּסַח כולהון מ"ל במ"ע חס'
לַיהוָה אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָ͏ִם כִּי לֹא לָרֹב עָשׂוּ
כַּכָּתוּב׃ ו וַיֵּלְכוּ הָרָצִים בָּאִגְּרוֹת מִיַּד הַמֶּלֶךְ ל' ומ"ל
וְשָׂרָיו בְּכָל־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וּכְמִצְוַת הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר ל'
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק ד' ל"ג.
וְיִשְׂרָאֵל וְיָשֹׁב אֶל־הַפְּלֵיטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם ט"ע
מִכַּף מַלְכֵי אַשּׁוּר׃ ז וְאַל־תִּהְיוּ כַּאֲבוֹתֵיכֶם
וְכַאֲחֵיכֶם אֲשֶׁר מָעֲלוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם
וַיִּתְּנֵם לְשַׁמָּה כַּאֲשֶׁר אַתֶּם רֹאִים׃ ח עַתָּה אַל־ כ"ס ר"פ
תַּקְשׁוּ עָרְפְּכֶם כַּאֲבוֹתֵיכֶם תְּנוּ־יָד לַיהוָה וּבֹאוּ ג
לְמִקְדָּשׁוֹ אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ לְעוֹלָם וְעִבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְיָשֹׁב מִכֶּם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ ט כִּי בְשׁוּבְכֶם ט"ו
עַל־יְהוָה אֲחֵיכֶם וּבְנֵיכֶם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵיהֶם ל"ג
וְלָשׁוּב לָאָרֶץ הַזֹּאת כִּי־חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה ג'. ה'
אֱלֹהֵיכֶם וְלֹא־יָסִיר פָּנִים מִכֶּם אִם־תָּשׁוּבוּ אֵלָיו׃ ל'

י וַיִּהְיוּ הָרָצִים עֹבְרִים מֵעִיר ׀ לָעִיר בְּאֶרֶץ־
ל. ל' אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְעַד־זְבֻלוּן וַיִּהְיוּ מַשְׂחִיקִים עֲלֵיהֶם
ל' חס' וּמַלְעִגִים בָּם׃ יא אַךְ אֲנָשִׁים מֵאָשֵׁר וּמְנַשֶּׁה
ב' מסכים וּמִזְּבֻלוּן נִכְנְעוּ וַיָּבֹאוּ לִירוּשָׁלָ͏ִם׃ יב גַּם בִּיהוּדָה
הָיְתָה יַד הָאֱלֹהִים לָתֵת לָהֶם לֵב אֶחָד לַעֲשׂוֹת
ה' מִצְוַת הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים בִּדְבַר יְהוָה׃ יג וַיֵּאָסְפוּ
ל"ג יְרוּשָׁלַ͏ִם עַם־רָב לַעֲשׂוֹת אֶת־חַג הַמַּצּוֹת בַּחֹדֶשׁ
ה' הַשֵּׁנִי קָהָל לָרֹב מְאֹד׃ יד וַיָּקֻמוּ וַיָּסִירוּ אֶת־
ל' וחד כי מקטרות הַמִּזְבְּחוֹת אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְאֵת כָּל־הַמְקַטְּרוֹת
הֵסִירוּ וַיַּשְׁלִיכוּ לְנַחַל קִדְרוֹן׃ טו וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח
ה' בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
ל"ג נִכְלְמוּ וַיִּתְקַדְּשׁוּ וַיָּבִיאוּ עֹלוֹת בֵּית יְהוָה׃
ל' טז וַיַּעַמְדוּ עַל־עָמְדָם כְּמִשְׁפָּטָם כְּתוֹרַת מֹשֶׁה
ז' אִישׁ־הָאֱלֹהִים הַכֹּהֲנִים זֹרְקִים אֶת־הַדָּם מִיַּד
ד' דגשים.'ג הַלְוִיִּם׃ יז כִּי־רַבַּת בַּקָּהָל אֲשֶׁר לֹא־הִתְקַדָּשׁוּ
ב' גסי' וְהַלְוִיִּם עַל־שְׁחִיטַת הַפְּסָחִים לְכֹל לֹא טָהוֹר
ג' לְהַקְדִּישׁ לַיהוָה׃ יח כִּי מַרְבִּית הָעָם רַבַּת מֵאֶפְרַיִם

תולדות אהרן כי מרבית. סנהד' יב (פסחים לג) :

רד"ק

השנה והחדש השני נתנו אותו במקום ניסן ועשו בו הפסח ועשו חג המצות שבעת ימים : (ג) כי הכהנים לא התקדשו למדי . כמו למן די והמ"ם פתוחה כמ"ם למרבה המשרה פי' כי לא התקדשו כל כך הכהנים שיהיה די להם להקריב הקרבנות : (טז) הכהנים זורקים את הדם מיד הלוים . כי מקבלה ואילך מצות כהונה : (יז) כי רבת בקהל . שם כמו רבת צררוני מנעורי . כלומר הרבה היו בקהל שלא התקדשו : לכל לא טהור . פי' בעבור כל איש מישראל שלא היה טהור היו הלוים מוכנים על שחיטת פסחיהם כי אע"פ שהרבה מהם אכלו את הפסח בטומאה לא היו יכולין לעשות דבר אחר ומוכרחים היו כי לא היה להם פנאי ליטהר אבל ליכנס לעזרה טמאים זה לא אותר להם כי היו יכולין לעשות ע"י הלויס

רש"י

(ה) מבאר שבע ועד דן . זהו תחום עשרת השבטים : כי לא לרוב . פתרון כי רוב שנים עברו שלא עשהו כהלכתו : (ו) וישוב אל הפליטה הנשארת לכם מכף מלכי אשור . אע"פ שלא הגלו עדיין קורא להם פליט' כי הי' נחשב בעיניה' כאשר גלו כבר ועוד כי מלכי אשור תפשו הכל בימי אחז ומה שהיה בעיניה' כאילו גלו לפי כי ו' שנים היו ישראל למלך אשור עבדים נושאי מנחה והיה מושל בהם ומוליכן בגולה ועושה בהם כרצונו וזה היה בתוך אותן שש שנים וכבר גלו כמה פעמים בימי מלכי ישראל ואחז והם יודעים מיד כשימרדו ישראל במלך אשור יוליכם בגולה ולהם קורא פליטת אשור לפי שלא משל בהם ולא בכל ארץ יהודה : (ז) ואל תהיו כאבותיכם וכאחיכם . פתרון וא"ת עדיין בו טחים אנו שיעלה מעליט מלך אשור אל תהיו כאבותיכם כל דור ודור שהיה לפני כם . ומה אירע להם כשעזבו את ה' וימעלו בו מעל ויתנם לשמה כאשר אתם רואים : (ח) עתה אל תקשו ערפכם וגו' . בשובכם על ה' אחיכם ובניכם יהיו לרחמים לפני שוביהם ולשוב לארץ הזאת . אפילו אותן קצת שגלו כבר שהיו נלחמים עם ישראל ויכלו להם ומוליכין את בניהם ואת בנותיהם בשביה ואם תשובו אליו יתנם לרחמים לפני שוביהם לשובם לארץ הזאת כי חנון ורחום ה' אלהיכם : (יד) המקטרות . מקום שהיו בו כהנים ולוים : (טו) והכהנים והלוים נכלמו . שעיכבו להתקדש ולפיכך עכבו כל כך מלבוא עד עתה כי לא יכלו להאמין בדבר הזה קודם לכן לפי שהזניחן אחז מכבן וכך היו אומרים אפשר אתמול עבד אחז עבודת כוכבים ובנו יחזקיהו לאלתר בשנה ראשונה מיד בחדש הראשון ויאמר לכהנים וללוים לעבוד לאל אחד לבדו ויצטרך לנו ולכך נתעצלו ונתרשלו מלבא וגם שאר יהודה שלפניו הזנית אחז וכשחקרו והבינו בדבר שהכל היה לשם שמים באו ויתקדשו כלם : (טז) הכהנים זורקים . כי מקבלה ואילך מצות כהונה . ואל תתמה למה לא שחטו בעלים עצמם לפי שכתוב בסמוך כי רבת בקהל אשר לא התקדשו והלוים היו על שחיטת פסחיהם: (יז) לכל לא טהור. שהיה לוי במקומו להקדיש לה' : כי

מצודת ציון

ותכון . מל' הכנה : ל (ו) הרצים . ההולכים במרוצה ודריסה : באגרות . בספרים : הפליטה . ענין הצלה : (ז) לשמה . לתמהון : (ח) אל תקשו . הוא ענין מלולה כאלו נתקשה העורף עד שא"א להחזיר הפנים מול ה' ואמר מעתה אל תקשו והחזירו פניכם אל ה' : (יב) יד האלהים . כח האלהים : (טו) נכלמו . ענין בושה : (יח) מרבית . מל' רבוי : ויפסח

מצודת דוד

בחדש הראשון : למדי . למן די ר"ל שיהיה די בהם להקריב כל ישראל : (ד) וישר הדבר . למעלה אמר שהיו מתיעצים בדבר וכאן אמר שהיה הדבר ישר בעיני כולם והסכימו לעבר השנה : (ה) ויעמידו דבר . גזרו אומר להכריז בכל מקומות ישראל וכו' : כי לא לרוב . כי לזמן מרובה לא עשו פסח ככתוב בתורה ולזה היה מהצורך להזכיר' ולזרזם : (ו) וכמצות המלך לאמר . לומר להם כמצות המלך אתם בני ישראל שובו וכו' : וישוב . ואז ישוב גם הוא אל הפליטה הנשארת לעזור לכם : מכף מלכי אשור . כי אותם שבעבר הירדן כבר גלו מארצם ע"י אשור : (ח) תנו יד . ר"ל תקעו כף דרך התחייבות : (ט) אחיכם ובניכם . אשר הם בגולה יתן אות' המקום לרחמים לפני שוביהם לתת להם רשות לשוב להארץ הזאת : (יא) וממנשה ומזבלון . אף שהקו על הרצים מ"מ אנשים מהם נכנעו ובאו : (יב) לב אחד . ר"ל הסכמה אחת : בדבר ה' . בדבר שהוא מצות ה' : (יד) המקטרות . המזבחות העשויות להקטיר בהם לע"ג את הקטורת : (טו) נכלמו . על מה שאחרו להתקדש עד הנה ובעבורם עברו השנה : ויביאו עלות . לרצות לה' על מה שאחרו להתקדש : (טז) ויעמדו על עמדם . חוזר הוא על הלוים ולפי שאמר שהכהנים היו זורקים את הדם מיד הלוים לזה אמר שהלוים עמדו על מקום מעמדם ולא הוליכו את הדם כי ההולכה לעבודה יחשבו המה זריכ לעבודה וז"ש כמשפטם בתורת משה שאסר עליהם העבודה : מיד הלוים . כי הכהנים קבלו את הדם והוליכו אל המזבח והושיבו המזרקות על ידי הלוים להיות מוכן לזריקה : (יז) כי רבת בקהל . בא ליתן טעם מדוע לא שחטו הבעלים עצמן את פסחיהם ואמר כי רבים היו נמאים בהם אשר לא התקדשו ולא הותרו לבוא לעזרה ולזה היו הלוים ממונים על שחיטת הפסחים לשחוט בעבור מי שלא היה טהור : להקדיש לה' . ר"ל לעשות בעצמו את ההקדש והוא שחיטת הפסח : (יח) רבת מאפרים . בא לפרש מי היו מרבית העם ואמר שהיו מאפרים וכו'

ואספו. וישב ארצו ברכוש גדול : הלוים והכהנים ד׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ גם בריתי תופר. וגם בירושלם העמיד. ויעמדו הלוים בכלי דוד. ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דחזקיה דד״ה : שבעת הימים ח׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ מצות יאכל את שבעת הימים. והיה אור הלבנה כאור החמה. ותבך עליו שבעת הימים. ושבעת ימי החג יעשה עלה לה׳. בשביעי בחמשה עשר יום לחדש. וידבר יחזקיהו על לב כל הלוים. ויהי לשבעת הימים ומי המבול. ואחיהם בחצריהם. תרין מנהון לשבעת ואינון

ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו כי־אכלו את־ ל׳ ומד וכנסו נגדיכם
הפסח בלא ככתוב כי התפלל יחזקיהו עליהם
לאמר יהוה הטוב יכפר בעד׃ יט כל־לבבו
הכין לדרוש האלהים ׀ יהוה אלהי אבותיו ולא ג׳ מ״ל
כטהרת הקדש׃ כ וישמע יהוה אל־יחזקיהו ל׳. ל׳
וירפא את־העם׃ כא ויעשו בני־ישראל ב׳ את אבימלך
הנמצאים בירושלם את־חג המצות שבעת ימים
בשמחה גדולה ומהללים ליהוה יום ׀ ביום
הלוים והכהנים בכלי עז ליהוה׃ כב וידבר ד׳
יחזקיהו על־לב כל־הלוים המשכילים שכל־טוב ג׳ מ״ל
ליהוה ויאכלו את־המועד שבעת הימים מזבחים כ׳
זבחי שלמים ומתודים ליהוה אלהי אבותיהם׃
כג ויועצו כל־הקהל לעשות שבעת ימים אחרים ל׳
ויעשו שבעת ימים שמחה׃ כד כי חזקיהו מלך־ ה׳ בסיפרא
יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים
צאן והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן
עשרת אלפים ויתקדשו כהנים לרב׃ כה וישמחו ׀
ח׳. ס׳ כל־קהל יהודה והכהנים והלוים וכל־הקהל
הבאים מישראל והגרים הבאים מארץ ישראל
והיושבים ביהודה׃ כו ותהי שמחה גדולה
בירושלם כי מימי שלמה בן־דויד מלך ישראל
לא כזאת בירושלם׃ כז ויקמו הכהנים הלוים
ל׳ ויברכו את־העם וישמע בקולם ותבוא תפלתם
למעון קדשו לשמים׃ לא א וככלות כל־
זאת יצאו כל־ישראל הנמצאים לערי יהודה
ג׳ וישברו המצבות ויגדעו האשרים וינתצו את־
הבמות ואת־המזבחות מכל־יהודה ובנימן
ל׳. ל׳ ובאפרים ומנשה עד־לכלה וישובו כל־בני
ישראל איש לאחזתו לעריהם׃ ב ויעמד
ל׳ יחזקיהו את־מחלקות הכהנים והלוים על־

תולדות אהרן כי אכלו. (נדרים לט) : כל לבבו. (פסחים לו נדרים לט סנהדרין יח) :

רשי

(יח) כי אכלו את הפסח בלא ככתוב. שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה כי התפלל יחזקיהו עליהם וגו׳ : (יט) כל לבבו הכין. כך מפורש בברייתא דר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי המתחלת בכל מקום שאתה מוצא דברי ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי באגדה עשה אזנך כאפרכסת שנאמר (משלי כ׳) להקשיב אזנך לתבונה משלשים ושתים מדות האגדה נדרש וזה אחד מהם נחלק הסדר כגון זה ה׳ הטוב יכפר בעד כל מי שכל לבבו הכין לדרוש האלהים לעשות פסחו להקריב קרבנו אף על פי שלא עשו בטהרת הקדש כי לא טהרו ויהודה כולם נטהרו לפי שהיו קרובים לירושלים והיו יכולים לטהר ולהתקדש ולשוב לירושלים אבל רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולן אין להם כל כך פשע בדבר לפי שהי׳ להם הדבר רחוק על ידי אגרות לא היה להם להמתין ולאחר מלבוא עד שיתקדשו לפיכך באו ולא נטהרו ולפי שלא היתה פשיעתם לפיכך תכפר בעדם וכן (ישעיה ל״ה) ישושום מדבר וציה וגומר הוא נחלק הסידור : (כא) והכהנים בכלי עוז. בחצוצרות : (כב) המשכילים שכל טוב לה׳. לענין שירה נופל לומר לשון שכל כמו שנאמר (לעיל א׳ כ״ו) ויפל הגורל מזרחה לשלמיהו וזכריהו בנו יועץ בשכל וגומר ודבר חזקיהו על לבם תנחומים ודברים טובים לחזקם ולעזור להם כדי שיחזקו אף הם בשיר שכל טוב לה׳ : מתודים לה׳. על זבח תודה ומודים לה׳ על הנס שעשה להם שזבח תודה על נס הוא בא : (כג) שבעת ימים אחרים. כמו שמפורש ויעשו שבעת ימים שמחה : (כד) הרים לקהל. מאתו ומבקרו : לקהל אלף פרים וגו׳. והיו אוכלים ביחד מלך ושרים והעם שמחים : (כו) כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא היתה כזאת בירושלים. שמא עם רב יותר היו באין לרגל לירושלים בימי שלמה אבל שמחה גדולה לא היתה בירושלים כזאת מימות שלמה כי ביותר שמחו על מה שאם היו כל רגל ורגל מקובצים בירושלים לפי שלא היה להם חדוש אין להם שמחה אבל עתה שכל ימי אחז ומלכי יהודה הרשעים לא עלו לרגל לירושלים ועתה הורשו לעלות לירושלים שמחו שמחה גדולה ולפי שהיה כמה שנים שלא עלו לירושלים עד עתה הוקטן בעיניהם ז׳ ימים דחג המצות והוסיפו עוד ז׳ ימים כדי לשמוח בהם ושמחו שמחה גדולה : (כז) ויברכו את העם. אם תרצה לומר בירכם בזה שבקשו לשוב מארץ שוביהם וישמע ה׳ בקולם ושיטתם או ד״א וישמע בקולם וכן כתוב למעלה (כ׳.
ל׳

רדק

הלוים : (יח) כי אכלו הפסח בלא ככתוב. פי׳ בלא משפטו כי טמא שאכל קדש הוא בכרת שנא׳ כל איש אשר יקרב מכל זרעכם וכו׳ וטומאתו עליו ונכרתה. ופי׳ רז״ל קריבה זו אכילה כי בנגיעה לבד אינו חייב כרת. אלא פי׳ כי יקריב לאכול ופסח קדשים קלים היה : יכפר בעד. דבק עם ראש הפסוק האחר כל לבבו הכין. והחכם אברהם בן עזרא ז״ל אמר כי איננו דבק כי כל לבבו הכין הוא אומר על חזקיהו. ופי׳ יכפר בעד אלו שאכלו אתה פסח בטומאה ולא בטהרת הקדש פי׳ אע״פ שאכלו שלא בטהרת הקדש התפלל חזקיה שיכפר השם להם כיון שהכינו לבבם לדרוש האלהים : (כ) וירפא את העם. שסלח להם עונם. וכן בענין הסליחה רפאה נפשי כי חטאתי לך : (כא) בכלי עז. על דרך מכרכר בכל עז : (כב) ויאכלו את המועד. פי׳ זבחי המועד : (כד) הרים לקהל. פי׳ הפרישם בעבורם ונתנם להם שיעשו להם עולות ושלמים :
וישמע

מצודת דוד

וכו׳ : כי אכלו. בא לפרש אם לא הטהרו איך אכלו הפסח ואמר כי באמת אכלו את הפסח בדרך אשר לא כן כאשר כתוב בתורה : כי התפלל. כי בעבור העון הזה התפלל יחזקיה עליהם ואמר ה׳ הטוב לכל יכפר בעד העון הזה והוא מקרא קצר ומובן מאליו בע״כ עמו שלא כהוגן כי לא היה מאפשר להעמיד ההרים במקומם כי אין הפסח נאכל אלא למנוייו אבל בדבר ביאת העזרה לבהוע הפסחים הואיל והיה אפשר בלוים לא באו בטומאה לעזרו : (יט) כל לבבו הכין. על יחזקיהו חוזר : ולא כטהרת הקדש. ועם שע״י נאכלו הפסחים בלא טהרה הראוי לקודש מ״מ הכנת לבבו היתה לה׳ והוראת טעה היתה : (כ) וישמע ה׳. ולזה שמע ה׳ אל תפלתו וכפר על העון הזה : (כא) ויעשו וכו׳. ר״ל בדבר הקרבנות הקבועים : בכלי עוז. בכלים חזקים בחשיבות : (כב) על לב. ר״ל דברים המקובלים להכנים בלבם אהבת המקום : לה׳. בדבר עבודת ה׳ : את המועד. זבחי המועד והוא מקרא קצר : מזבחים. היו מזבחים : ומתודים. על שלמי התודה הבא להודות עליו על הנסים : (כג) שבעת וכו׳. לשמוח בהם ולזבח לה׳ מלבד שבעת ימי חג המצות : (כד) כי חזקיהו. בא לומר מהיכן ומאין היה להם בשר לכל העם הזה לאכול ולשמוח בכל הימים הללו ואמר כי המלך והשרים הרימו לקהל פרים וכבשים הרבה והכהנים מרובים הטהרו והקריבום שלמים ואכלו הקהל את הבשר : (כה) והגרים. אשר נתגיירו מן האומות : (כו) לא כזאת. לא היתה שמחה כזאת בירושלים כי היתה דוגמת חנוכת הבית שעשה שלמה : (כז) וישמע בקולם. ה׳ שמע בקולם והסכים על ידיהם : לא (א) הנמצאים. בירושלים : עד לכלה. עד שהשלימו לשבור ולהחריב הכל : (ב) מחלוקת המשמרות המחלוקות העמיד כ״א על משמרו : כפי עבודתו. אשר מוטל ע״כ אחד מהכהנים להקריב העולה והשלמים והלוים לשרת בדבר השיר וכו׳ : מתנות ה׳.

מצודת ציון

(כ) וירפא. ענין כפרה כי החטא הוא חולי הנפש ותחשב הכפרה לרפואה וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מא) : (כד) הרים. הפרים כמו ויקחו לי תרומה (שמות כה) : (כז) למעון. ענין מדור כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כו) : לא (א) ויגדעו. ענין כריתה כמו גדע בחרי אף

תרין בתראי : ולמעדים ג' חסר בלישנא בקריאה וסימ' צום הרביעי יהיה לבית יהודה לששון . וכל העלות עולות . ומנת המלך מן רכושו : בחדש ז' ר"פ וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו : ואת עמו ז' בקריאה וסימ' ויאסר את רכבו ואת עמו . ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו . אז עלה יהורם . ויאמר אל יהושע אל תירא ואל תחת : ואת מלך מעכה ואת עמו דד"ה. ויראו את הערמו' ויברכו . ויבאו יחזקיהו . ויאמר ללוים המבנים : ומנימין ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימ' לאבי' זכרי . והכהנים אליקים מעשיה . ועל ידו

מַחְלְקוֹתָם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם ס"תס' כפיס'
לְעֹלָה וְלִשְׁלָמִים לְשָׁרֵת וּלְהֹדוֹת וּלְהַלֵּל בְּשַׁעֲרֵי ג'
מַחֲנוֹת יְהוָה׃ ג וּמְנָת הַמֶּלֶךְ מִן־רְכוּשׁוֹ ל'.ג' ג' מ"ל
לָעֹלוֹת לְעֹלוֹת הַבֹּקֶר וְהָעֶרֶב וְהָעֹלוֹת לַשַּׁבָּתוֹת
וְלֶחֳדָשִׁים וְלַמֹּעֲדִים כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת יְהוָה׃ ד וַיֹּאמֶר ג' חס'
לָעָם לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לָתֵת מְנָת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
לְמַעַן יֶחֶזְקוּ בְּתוֹרַת יְהוָה׃ ה וְכִפְרֹץ הַדָּבָר הִרְבּוּ ל' וחס'
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר וּדְבַשׁ כ"ח. ב'
וְכֹל תְּבוּאַת שָׂדֶה וּמַעְשַׂר הַכֹּל לָרֹב הֵבִיאוּ׃ ל'
ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה הַיּוֹשְׁבִים בְּעָרֵי יְהוּדָה י' מ"ל
גַּם־הֵם מַעְשַׂר בָּקָר וָצֹאן וּמַעְשַׂר קֳדָשִׁים ד'
הַמְקֻדָּשִׁים לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֵבִיאוּ וַיִּתְּנוּ עֲרֵמוֹת
עֲרֵמוֹת׃ ז בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִשִׁי הֵחֵלּוּ הָעֲרֵמוֹת לִיסּוֹד ג' ז' ומ"ל
וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי כִּלּוּ׃ ח וַיָּבֹאוּ יְחִזְקִיָּהוּ וְהַשָּׂרִים
וַיִּרְאוּ אֶת־הָעֲרֵמוֹת וַיְבָרְכוּ אֶת־יְהוָה וְאֵת עַמּוֹ ו'
יִשְׂרָאֵל׃ ט וַיִּדְרֹשׁ יְחִזְקִיָּהוּ עַל־הַכֹּהֲנִים ד'

וְהַלְוִיִּם עַל־הָעֲרֵמוֹת׃ י וַיֹּאמֶר אֵלָיו עֲזַרְיָהוּ הַכֹּהֵן ל'
הָרֹאשׁ לְבֵית צָדוֹק וַיֹּאמֶר מֵהָחֵל הַתְּרוּמָה לָבִיא ג'
בֵית־יְהוָה אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהוֹתֵר עַד־לָרוֹב כִּי יְהוָה ג'. ב' מ"ל
בֵּרַךְ אֶת־עַמּוֹ וְהַנּוֹתָר אֶת־הֶהָמוֹן הַזֶּה׃
יא וַיֹּאמֶר יְחִזְקִיָּהוּ לְהָכִין לְשָׁכוֹת בְּבֵית יְהוָה
וַיָּכִינוּ׃ יב וַיָּבִיאוּ אֶת־הַתְּרוּמָה וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַקֳּדָשִׁים
בֶּאֱמוּנָה וַעֲלֵיהֶם נָגִיד כָּונַנְיָהוּ הַלֵּוִי וְשִׁמְעִי יתיר ו'
אָחִיהוּ מִשְׁנֶה׃ יג וִיחִיאֵל וַעֲזַזְיָהוּ וְנַחַת וַעֲשָׂהאֵל ד'
וִירִימוֹת וְיוֹזָבָד וֶאֱלִיאֵל וְיִסְמַכְיָהוּ וּמַחַת וּבְנָיָהוּ ל'
פְּקִידִים מִיַּד כָּונַנְיָהוּ וְשִׁמְעִי אָחִיו בְּמִפְקַד ד' ב' מ"ל יתיר ו'
יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ וַעֲזַרְיָהוּ נְגִיד בֵּית־הָאֱלֹהִים׃ מ"ח
יד וְקוֹרֵא בֶן־יִמְנָה הַלֵּוִי הַשּׁוֹעֵר לַמִּזְרָחָה עַל
נִדְבוֹת הָאֱלֹהִים לָתֵת תְּרוּמַת יְהוָה וְקָדְשֵׁי ב' ומ"ל נדבות סי'
הַקֳּדָשִׁים׃ טו וְעַל־יָדוֹ עֵדֶן וּמִנְיָמִן וְיֵשׁוּעַ וּשְׁמַעְיָהוּ ג'
אֲמַרְיָהוּ וּשְׁכַנְיָהוּ בְּעָרֵי הַכֹּהֲנִים בֶּאֱמוּנָה לָתֵת
לַאֲחֵיהֶם בְּמַחְלְקוֹת כַּגָּדוֹל כַּקָּטָן׃ טז מִלְּבַד ל'

תולדות אהרן ויאמר לעם. סנהדרין ל חולין קל: ויקומו הכהנים. (תענית כז) : וכפרוץ הדבר. נד"ים נה (בכורים סג) : ויחיאל. (שקלים מט) :

רדק

(כו) וישמע בקולם. נתרצה להם וכן לשמע אוזן ישמעו לי : (ה) וכפרץ הדבר. שהתחילו להביא התרומות והמעשרות. ורז"ל פי' כי לפיכך אמר וכפרץ שפרצו בהבאת המעשרות והביאו אף מפירות אילן וירק שאינם חייבים מן התורה : ראשית דגן. בכורים או תרומה גדולה שהוא ראשית ודבש הוא התמרים כי מהדבש לא יביאו בכורים ולא תרומה, וכן פי' רז"ל ארץ זית שמן ודבש. הוא התמרים כי מאותן השבעה מינין הנזכרים בפסוק מביאים בכורים : וכל תבואת השדה. פירוש שאר האילנות גפן תאנה ורמון שגם מהם מביאים בכורים : (ו) ומעשר קדשים המוקדשים לה'. אפילו מהקדשים שהקדישו הביאו מהם מעשר אע"פ שהם פטורים מן המעשרות : (ז) החלו הערמות ליסוד. יסוד הערמות הוא תכליתם. ליסוד מקור והדגש ללא צורך כי היו"ד כתובה אלא בא לפאר המלה : (י) לבוא בית ה'. כמו להביא : אכול ושבוע. פי' שיגבלו הכהנים והלוים מהתרומות וממעשרות. והנותר את ההמון הזה. פי' והנותר יהיה להמון הכהנים והלוים הזה שישמרו אותם להם ויחלקו אותם להם כקטן כגדול דבר יום ביומו ואמר המון בעבור שנתקבצו שם מכל המקומות הכהנים והלוים : (יג) במפקד חזקיהו. במצותו : (טז) מלבד התיחשם לזכרים מבן שלש שני' ומעלה. כי הזכרים

רשי

ל') וישמע ה' אל יחזקיה וירפא את העם : (ב) איש כפי עבודתו. הכהנים לשרת והלוים להיות משוררים ושוערים וכל איש ואיש על עבודתו הנכונה : (ג) ומנת המלך מן רכושו לעלות וגו'. אשר נתן לעשות אותם (ברצון) : (ד) ויאמר לעם ליושבי ירושלים וגומר. למען יחזקו בתורת ה' יותר ברצון ועוד בעוד שיהא להם פרנסת' מזומנת יכלו לעשות ולעסוק בתורת ה' לפי שלא נתנה התורה אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה:(ה) וכפרץ הדבר. מפי המלך לתת מנת לכהנים והלוים. הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש. דבש תמרים: וכל תבואת שדה. וכל אלו לא מתבואת השדה הם אלא כך מפורש במסכת נדרים בפרק הנוד' מן הירק הנודר מן הירק מותר בדלועים מתיב רב יוסף וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל וגו' ואי אמרת דגן כל דמדגן משמע מאי וכפרוץ וגומר אמר אביי לאתויי פירות האילן וירק עד אמר רבא תבואה לחוד ותבואת שדה לחוד : (ו) ומעשר קדשים המקודשים לה'. המעשר מן המעשר שהלוים נותנים לכהנים : ויתנו ערמות ערמות. הוי"פין בלשון אשכנז דוגמא (שיר ז') ערמות חטים : (ז) החלו הערמות ליסוד. כל תחילת דבר נקרא יסוד כמו יסוד הבית שהוא ראש לבנין ודומה לו (בעזרא ז') הוא יסוד המעלה וגומר : (ח) ויברכו את ה'. שנתן בלב ישראל להפריש תרומותיהם ומעשרותיהם :

(ט) וידרש יחזקיהו. כפי שראה חזקיהו הערימות גדולות אמר בלבו שמא לא לקחו הכהני' והלוים מהם ולא נגעו בהם שאם נגעו בהם איך נתרבו כל כך ותמה ודר' מהם על דבר הערימות על מה זה : (י) ויאמר אליו עזריהו. הוא היה בימי עוזיהו : מהחל התרומה לביא. אכלנו אכול ולא אכילת ערחי אלא אכול ושבוע והותר ומה שאתה מתמה על שאכלנו ד' חדשים ואעפ"כ ערמותיהם כל כך גדולות זה הדבר כי ברך ה' את עמו ונתן להם תבואות הרבה לפיכך הרבה התרומות והמעשרות שלנו : והנותר. מן אכילתנו זה : ההמון הזה. אשר אתה רואה ערמות ערמות : (יא) להכין לשכות בבית ה'. ולשום בהם התרומות : (יז) ואת התיחש

מצודת ציון

אף (איכה ב) : (ג) ומנת. ענין הבורה כמו ומשלוח מנות (אסתר ט) : מן רכושו. מן נכסיו : (ה) וכפרוץ. ענין חוזק כמו מה פרצת (בראשית לח) : תירוש. יין : יצהר. שמן : (ו) ערמות. צבורים כמו בקצה הערמה (רות ג) והכפל יורה על הרבוי : (י) ההמון. ענין רבוי : (יב) נגיד. פקיד

מצודת דוד

זה בית המקדש : (ג) ומנת המלך. והתרומות המלך מן רכושו היה על דמי העולות והוזר ומפרש לעולת הבקר וכו' : (ד) מנת וכו'. הם תרומות ומעשר למען יחזקו כאשר לא יהיו טרודים לפרנסתם יחזקו בתורת ה' בדבר העבודה המוטל' עליהם : (ה) וכפרוץ הדבר. וכאשר נתחזק הדבר הרבו להביא ראשית דגן וכו' והיא תרומה הקרויה ראשית כמ"ש ראשית דגנך (דברים י"ח) : ודבש. הוא דבש התמרים ועם שאינם חייבין מן התורה בתרומה : (ו) וגם הם. הביאו גם הם אף מעשר בקר וצאן : ומעשר קדשים. אף מהקדשים שהקדישו' הביאו מהם המעשרות ואע"פ שהמה פטורים מן המעשר : הביאו. את כל אלה הביאו לירושלים והניחום ערמות : (ז) החלו. התחילו ליסד את הערמות ר"ל להתחיל לצבור והוא מושאל מל' יסוד הבנין : כלו. השלימו את הערמות : (ח) את ה'. על שנתן בלב העם להביא עד להרבות : (ט) על הערמות. אם כבר לקחו מה מהם : (י) עזריהו הכהן. יתכן שהוא אחיטוב הנזכר בד"ה (א' ה') ועיין בסוף מלכים שבבן הדורות : לבית צדוק. אשר היה מבני צדוק. מהחל. מעת שהתחילו להביא התרומה היה לנו מהם לאכול ולשבוע ועוד נותר מהם עד לרוב כי נתברכו התבואות ומרובים התרומות : את ההמון. מרבית הערמות הללו הם הנותר : (יב) ויביאו. אל הלשכות : והקדשים. הם התרומות והמעשרות שהקדישו מהדברים שאינם חייבים מן התורה : (יג) פקידים. היו ממונים תחת יד כנניה וכו' : במפקד יחזקיה. במצות יחזקיה : (יד) השוער. שומר שער המזרח : על נדבות. היה ממונה על הנדבות המובאים בדבר אלהים לחלקם בין הכהנים בין תרומה בין בשר קה"ק : (טו) ועל ידו. ואחריו במעלה

עדן ומנימן וישוע . בתרא חסר יו"ד בתרא : ובניהם ובנתיהם ג' דסמי' וסי' ויבאו דוד ואנשיו . והעם אשר נבאים . ולהתיחש בכל טפם : והאמת ג' בקריאה וסי' ויעש כזאת יחזקיהו . והשלום אהבו : אחר הדברים והאמת האלה . מעשה י' פתחין בקריאה וסי' ויקח משה ואלעזר הכהן . והיה תחת בשם מק יהיה דישעיה . ולא יהיה למצרים מעשה דישעיהו . הפככם אם כחמר היוצר דישעיה . להסיר אדם מעשה . את כל זה ראיתי ונתון . כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך . כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט . ובכל

התיחשם לזכרים מבן שלוש שנים ולמעלה ג' בסיפרא
לכל־הבא לבית־יהוה לדבר־יום ביומו לעבודתם ג'
במשמרותם כמחלקותיהם : יז ואת התיחש ב' א' חס' וח' מלא. ל'
הכהנים לבית אבותיהם והלוים מבן עשרים
שנה ולמעלה במשמרותיהם במחלקותיהם : ל' . ל'
יח ולהתיחש בכל־טפם נשיהם ובניהם ובנותיהם ל' . ג'
לכל־קהל כי באמונתם יתקדשו־קדש : יט ולבני
אהרן הכהנים בשדי מגרש עריהם בכל־עיר ו' כתיב י'
ועיר אנשים אשר נקבו בשמות לתת מנות
לכל־זכר בכהנים ולכל־התיחש בלוים : כ ויעש ל'
כזאת יחזקיהו בכל־יהודה ויעש הטוב והישר ד'
והאמת לפני יהוה אלהיו : כא ובכל־מעשה ג' . ל'
אשר־החל בעבודת בית־האלהים ובתורה ל'
ובמצוה לדרש לאלהיו בכל־לבבו עשה והצליח : ל' ג' חס' בכתו'
לב א אחרי הדברים והאמת האלה בא ג'
סנחריב מלך־אשור ויבא ביהודה ויחן על־
ל' והד בקע' הערים הבצרות ויאמר לבקעם אליו : ב וירא
ג' יחזקיהו כי־בא סנחריב ופניו למלחמה על־
ל' יוחס' וחד בוריו. ל' מ"ל ירושלם : ג ויועץ עם־שריו וגבריו לסתום את־
מימי העינות אשר מחוץ לעיר ויעזרוהו : ד ויקבצו
ל' ג. ל' עם־רב ויסתמו את־כל־המעינות ואת־הנחל
ל' מלא ג' מ"ל השוטף בתוך־הארץ לאמר למה יבואו מלכי
ב' אשור ומצאו מים רבים : ה ויתחזק ויבן את־
ל' כל־החומה הפרוצה ויעל על־המגדלות ולחוצה
ה' החומה אחרת ויחזק את־המלוא עיר דויד
ויעש שלח לרב ומגנים : ו ויתן שרי מלחמות
ו' פסוקי' על אל על. ה' על־העם ויקבצם אליו אל־רחוב שער העיר
ל' . ג' וידבר על־לבבם לאמר : ז חזקו ואמצו אל־
ל' תיראו ואל־תחתו מפני מלך אשור ומלפני כל־
ההמון אשר־עמו כי־עמנו רב מעמו : ח עמו

תולדות אהרן אחר הדברים . סנהד' לד :

רשי

התיחש הכהנים לבית אבותיהם והלוים . עם ייחוס טפם נשיהם בניהם ובנותיה' לכל אותו קהל היו מספיקין מזונותיהם מהתרומות ומעשרות הקדש . והתרומות ומעשרות כל אלו שאמרנו לאותן העומדים לשרת בעזרה וגם לבני אהרן הכהנים שלא הגיע משמרותם לשרת והם בשדה מגרש עריהם בכל עיר ועיר : (יט) אנשים אשר נקבו בשמות . למעלה (ב' ל"א) כנניהו ואחיו היו ממונים עליהם לקבל המנות התרומות והעשרו' מאת ישראל לתת המנות לכל זכר בכהנים ולוים : לכל זכר בכהנים . וגם לכל נשיהם בניהם ובנותיהם ומה שאמר כאן לכל זכר משום רבותא שאפי' לזכרים קטנים היו מספיקין כדלעיל (שם) לזכרים מבן שלש ומעלה וכ"ש שהיו מספיקין לנשיהם ולבניהם ולבנותיהם : (א) אחרי הדברים והאמת האלה וגו' ויאמר לבקעם . כמו לבקעם כמו (עמוס ב') על מכרם בכסף כמו מכרם וסמוך ליה (שם) על בקעם הרות הגלעד ופתרונו ודוגמא (ישעיה ז') ונבקיענה.ויבקע עצי העולה (בראשי' כב): (ה) ויחזק את המלוא . דוגמא (שמואל ב' ה') ויבן את המלוא : ויעש שלח לרוב . כלי זיין דוגמת ואיש שלחו בידו (ד"ה ב' כ"ג פ"י כנ"ל יוש"ה) איש שלחו המים (נחמיה ד')

רדק

הזכרים פחותים מבני שלש לא היו ראוים להביא לבית ה' והנקבות לא היו באות לא כך ולא כך . או אמר בן שלש שנים לפי שפחות מבן שלש אין לו דעת לשמור מה שבידו ואין נותנין בידו תרומה שמא יטמאנה כמנהגו לטפח בטלים הטמאים אבל מבן ג' שנים ומעלה יודע לשמור ידיו אחר שמלמדין אותו ומרגילין אותו . ופירוש התיחשם שיבואו האבות עם הבנים . ופי' מלבד כי היו נותנין להם בערי הכהנים כמו שאמר מלבד מה שהיו נותנין להם בבואם בית ה' : (יז) והלוים מבן כ' ומעלה . יבוא לצבוא צבא לעבודת אהל מועד הזמינם קודם זמנם כדי שיהיו רגילים ולמדים עבודת ה' כי כבר שכחו הכל בבטול העבודה מבית ה' בימי המלכים הרעים : (טו) לכל זכר בכהנים . מנות הראוים לאכול לזכרי כהונה : ולכל התיחש בלוים . לנשיהם ולבניהם : (א) אחרי הדברים והאמת האלה . חזקיהו ויהודה לשוב לעבודת אלהי אמת בא עליהם סנהריב . כי אע"פ שחזקיהו היה לבו שלם ביהודה היו דברים רעים ולא היה לבבם כלם שלם עם ה' כמו שאמר ישעיה הנביא בהרבה מתוכחות שאמר עליהם : ויאמר לבקעם אליו . וכן עשה כמו שאמר במלכים ויתפשם . וכמוהו לשכב את בת יעקב . להרגו בערמה והדומים להם : (ד) ואת הנחל השוטף . הוא גיחון והיה אז מלא ושוטף וסתמו אותו : (ה) שלח לרב . הרב והוא כלל לכלי זיין . וכן ואיש שלחו בידו : וינשא

מצודת דוד

היו ממונים עדן וכו' להיות בערי הכהנים ממונים באמונה לתת לכ"א חלקו בין גדול בין קטן : (ז) מלבד וכו' . ר"ל מלבד הניתן בעריהם היו נותנים עוד לזכרים המיוחסים הנודעים לכהנים אשר היו מבן שלש שנים ומעלה בעת באו לבית ה' : לדבר . להיות להם למאכל ביום ויום : לעבודתם . ר"ל לא הכל עת בואם כ"א בבואם לעבודתם במשמרתם הקבוע להם כפי שנחלקו כי אז היה דרכם להביא עמהם בניהם הקטנים להרגילם לעבודה ואז ניתן להם : (יז) ואת התיחש . הממונים חלקו תרומה לכהנים המיוחסים לסדר תולדת בית אבותיהם והמעשר חלקו ללוים מבן עשרים שנה ומעלה לאותם הקבועים במשמרות כפי אשר נתחלקו : (יח) ולהתיחש . ולכל המיוחסים של כל טפם וכו' של כל קהל הלוים : כי באמונתם . בעבור שהיו נאמנים לה' היו מקדשים את הקדש לשמרו בטהרה ולזה חלקו לכולם את המעשר : (יט) בשדי וכו' . אותם היושבים בשדי וכו' ר"ל הכהנים היושבים בעריהם שלא הגיע זמן עבודת אנשי משמרתם : אנשים וכו' . עליהם היה ממונים האנשים אשר נקבו בשמות למעלה והם עדן והבירו ועליהם לתת מנות וכו' ולכל הלוים המיוחסים ובא לומר שהממונים ההם לא הלקו כ"א להיושבים בעריהם ולא אל הבאים לבית ה' : (כ) כזאת . הנואה הסיא נוה בכל ארץ יהודה לחלק תרומה והמעשר לכל הכהנים והלוים היושבים בכל הארץ : והאמת . עשה הכל באמת לשם ה' ולא ברמיה : (כא) בעבודת וכו' . בין בדבר עבודת בית ה' בין בדבר התורה ובין בדבר מצוה לדרוש לאלהיו את הכל עשה בכל לבבו והצליח בהם :
לב (א) אחרי וכו' . ר"ל אחר הדברים הטובים האלה שעשה יחזקיה באמת לשם ה' מ"מ בא עליו סנהריב וזהו לפי שבני יהודה הרעו מעשיהם : ויאמר לבקעם . חשב לבקעם וכן בקעם ודוגמתו להרגו בערמה (שמות כ"א) ור"ל חשב להרגו וכן הרגנו : (ב) ופניו . שם פניו לפנות להלחם בירושלים : (ג) לסתום וכו' . שלא ימצא מים לשתות וילך לו : ויעזרוהו . לסתמם : (ד) בתוך הארץ . מתוך לירושלים : (ה) ויעל וכו' . ר"ל הגביה את החומה למעלה מן המגדלות : ולחוצה . מן החומה היא בנה עוד חומה אחרת וחיזק פרצות המלוא שהיתה בעיר דוד

מצודת ציון

פקיד וממונה : משנה . שני לו : (יט) מגרש עריהם . כן נקראת ערי הכהנים והלוים ע"ש שהיה לכולם מגרש סביב והם בתים חוץ לחומה כאלו נגרשו מן העיר : נקבו . נתפרשו : (כא) החל . התחיל : לב (א) ויחן . מל' חניה והשכנה : לבקעם . ר"ל לשבור ולפתוח החומות : (ג) העינות . המעינות כמו עין הקורא (שופטים טו) : (ד) השוטף . כן יקרא מרוצת המים בחזקה : (ה) המלוא . מקום מוכן לאסיפת העם כמו קראו אחריך מלא (ירמיה יב) : שלח . קבוצת חרב כמו ואיש שלחו בידו (לעיל כג) : (ז) תחתו . ענין פחד ושבר : ההמון . רבוי העם : רב

מעשה אשר החל. ויקברהו בקברתיו דאסא דסיפרא : במצור ל' וכל במצור ובמצוק דכו' והוא חד מן כ"ג דכל חד וחד ל' דכוו' וכל מלה אחרין מן ליש' דכו' ופי' אמנם ויאמר ה' אל אברהם למה זה וכל האמנם דכוו'. במצור כה אמר סנחריב דדברי הימים וכל ובמצוק דכו'. במצלות ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וכל במצולות דכוו'. במלחמה ועמד על כנו מעביר וכל ובמלחמה דכוות'. דברו ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם וכל בדברו דכוו'. הלל כי הלל רשע על תאות נפשו וכל שום אנש דכוו'. הקריב ויאמרו האנשים ההמה אליו. וכל להקריב דכוו'. הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים. וכל להוסיף דכוו'. ורע שבור זרוע רשע ורע רשעו וכל טוב ורע דכוו'. ויגל השארית מן ההרב וכל ויגל את דכו'. והיל כבד וישלח שמה סוסים וכל ובחיל כבד דכו'. זכר קמץ כי דורש דמים אתם זכר וכל לשון זכר דכוו'. חבלי מנשה ויפלו חבלי וכל בחבלי דכוו'. יגה גם אור רשעים ידעך וכל יגיה דכוו'. למס מן שניהם אשר נותרו דד"ה וכל למס עבד דכוו'. מלכי גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וכל למלכי דכוו'. מצוא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא וכל ממצוא דכו'. ענות ומערת ובית ענות וכל לשון ענייה דכוו'. עמיה ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם וכל מעמיה דכוו'. עזה צוך

זְרוֹעַ בָּשָׂר וְעִמָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעָזְרֵנוּ וּלְהִלָּחֵם ל'
מִלְחֲמֹתֵנוּ וַיִּסָּמְכוּ הָעָם עַל־דִּבְרֵי יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־ ל'. ל'
יְהוּדָה׃ ט אַחַר זֶה שָׁלַח סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר ד' בטעם
עֲבָדָיו יְרוּשָׁלַיְמָה וְהוּא עַל־לָכִישׁ וְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ ב' ל' וחד אל לכיש
עִמּוֹ עַל־יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְעַל־כָּל־יְהוּדָה ל' וחד אל יחזקיהו
אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַםִ לֵאמֹר׃ י כֹּה אָמַר סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ
אַשּׁוּר עַל־מָה אַתֶּם בֹּטְחִים וְיֹשְׁבִים בְּמָצוֹר ב' בגרן. ל' וכל ובמצוק דכו'
בִּירוּשָׁלִָם׃ יא הֲלֹא יְחִזְקִיָּהוּ מַסִּית אֶתְכֶם לָתֵת
אֶתְכֶם לָמוּת בְּרָעָב וּבְצָמָא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ ד'. ב'
יַצִּילֵנוּ מִכַּף מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יב הֲלֹא־הוּא יְחִזְקִיָּהוּ הֵסִיר
אֶת־בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלַםִ מ'
לֵאמֹר לִפְנֵי מִזְבֵּחַ אֶחָד תִּשְׁתַּחֲווּ וְעָלָיו תַּקְטִירוּ׃ ב'
יג הֲלֹא תֵדְעוּ מֶה עָשִׂיתִי אֲנִי וַאֲבוֹתַי לְכֹל עַמֵּי ז' מ"ל
הָאֲרָצוֹת הֲיָכוֹל יָכְלוּ אֱלֹהֵי גּוֹיֵי הָאֲרָצוֹת לְהַצִּיל ב' חד חסר
אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי׃ יד מִי בְּכָל־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
אֲשֶׁר הֶחֱרִימוּ אֲבוֹתַי אֲשֶׁר יָכוֹל לְהַצִּיל אֶת־עַמּוֹ ז' מ"ל ה' מ"ל
מִיָּדִי כִּי יוּכַל אֱלֹהֵיכֶם לְהַצִּיל אֶתְכֶם מִיָּדִי׃
טו וְעַתָּה אַל־יַשִּׁיא אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ וְאַל־יַסִּית ב' כ"כ ה' בסיפרא
אֶתְכֶם כָּזֹאת וְאַל־תַּאֲמִינוּ לוֹ כִּי־לֹא יוּכַל כָּל־ ל'
אֱלוֹהַּ כָּל־גּוֹי וּמַמְלָכָה לְהַצִּיל עַמּוֹ מִיָּדִי וּמִיַּד י' פסו' כל כל ומלה ביניהון
אֲבוֹתָי אַף כִּי אֱלֹהֵיכֶם לֹא־יַצִּילוּ אֶתְכֶם מִיָּדִי׃
טז וְעוֹד דִּבְּרוּ עֲבָדָיו עַל־יְהוָה הָאֱלֹהִים וְעַל ח' ר"פ
יְחִזְקִיָּהוּ עַבְדּוֹ׃ יז וּסְפָרִים כָּתַב לְחָרֵף לַיהוָה ל'. ל'
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְלֵאמֹר עָלָיו לֵאמֹר כֵּאלֹהֵי גּוֹיֵי ג'. ג' מ"ל וכלאורי' דכו'
הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־הִצִּילוּ עַמָּם מִיָּדִי כֵּן לֹא־
יַצִּיל אֱלֹהֵי יְחִזְקִיָּהוּ עַמּוֹ מִיָּדִי׃ יח וַיִּקְרְאוּ בְקוֹל־
גָּדוֹל יְהוּדִית עַל־עַם יְרוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר עַל־הַחוֹמָה
לְיָרְאָם וּלְבַהֲלָם לְמַעַן יִלְכְּדוּ אֶת־הָעִיר׃ יט וַיְדַבְּרוּ ל'. ל'
אֶל־אֱלֹהֵי יְרוּשָׁלִָם כְּעַל אֱלֹהֵי עַמֵּי הָאָרֶץ מַעֲשֵׂה ב'
יְדֵי הָאָדָם׃ כ וַיִּתְפַּלֵּל יְחִזְקִיָּהוּ הַמֶּלֶךְ
וִישַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא עַל־זֹאת וַיִּזְעֲקוּ ל'
הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּשְׁלַח יְהוָה מַלְאָךְ וַיַּכְחֵד כָּל־
גִּבּוֹר חַיִל וְנָגִיד וְשָׂר בְּמַחֲנֵה מֶלֶךְ אַשּׁוּר וַיָּשָׁב ב'
בְּבֹשֶׁת פָּנִים לְאַרְצוֹ וַיָּבֹא בֵּית אֱלֹהָיו וּמִיצִיאֵו ב' ימי ומיציאי ק'
מֵעָיו שָׁם הִפִּילֻהוּ בֶחָרֶב׃ כב וַיּוֹשַׁע יְהוָה אֶת־
יְחִזְקִיָּהוּ וְאֵת ׀ יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ מִיַּד סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־ ט'
אַשּׁוּר וּמִיַּד־כֹּל וַיְנַהֲלֵם מִסָּבִיב׃ כג וְרַבִּים ב'. ז'
מְבִיאִים מִנְחָה לַיהוָה לִירוּשָׁלַםִ וּמִגְדָּנוֹת לִיחִזְקִיָּהוּ ב' א' חס' וא' מלא ג' ובענין
מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּנַּשֵּׂא לְעֵינֵי כָל־הַגּוֹיִם מֵאַחֲרֵי־כֵן׃ ל'. ג'
כד בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה יְחִזְקִיָּהוּ עַד־לָמוּת

תולדות אהרן ויצא ס'. סנהד' צה :

רדק

(כג) וינשא לעיני כל הגוים מאחרי כן. משפטו ויתנשא. ופירוש כמו מתנשא שאמר שהתנשא מפני הגדולה והכבוד שהיה לו וזהו שאמר כי גבה לבו : וארות

רשי

ד') : (י) על מה אתם בוטחים. לפי שכתוב (במלכים ב' י"ח) בה' אלהי ישראל בטח וגם כתיב שם וימרד במלך אשור לכן אמר על מה אתם בוטחים שמרדת בי : ויושבים במצור בירושלים. כדכתיב (כאן) למות ברעב ובצמא : (יב) הלא הוא יחזקיהו. הבוטח באלהיו הלא הוא פשע ואפילו אם היה יכולת לעזור לו לא היה עוזרו כי חטא לו שהסיר את במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהודה ולירושלים לפני מזבח אחד תשתחוו ולא מוטב שישתחוה יהודה לפני מזבח אחד וירושלים לפני אחד או שנים ויותר ומה מועיל אחד לעם רב כזה שהיו סבורים שכל אותן במות שהסיר כדלעיל (ל"א) ויגדע את האשרה וגו' שהיו בנוים לשם אלהי ישראל : (יד) החרימו אבותי. פול מלך אשור ותגלת פלאסר : (יז) וספרים כתב לחרף לה' אלהי. ובמלכי' (ב' י"ט) ובישעיה (ל"ו) כתיב ויקח חזקיהו את הספרים מיד המלאכים ויקראהו ויעל בית ה' ויפרשהו חזקיהו לפני ה' : (יח) בקול גדול יהודית. ליראם ולבהל' כאן סתם הענין ובמלכים מפורש הטיב מה אמר להם וגם בישעיה : (יט) וידברו אל אלהי ירושלים. מי שכתב ספר זה הוא קובל על נבל זה סנחריב שחירף אלהים חיים : כעל אלהי עמי הארץ. שהם מעשה ידי אדם ודמו את אלהי יוצרנו יוצר הכל לאלהי העמים שהם מעשה ידיהם כמו שאמר לעיל מי בכל אלהי וגו' כי לא יוכל אלהיכם להציל אתכם מידי : (כ) ויתפלל יחזקיהו. במלכים ובישעיה מפורשת התפילה : (כא) ומיציאי מעיו. כדכתיב (שם) ובניו הכוהו בחרב : ויתפלל

מצודת ציון

רב. גדול חזק : (י) במצור. מל' צר ומצוק : (טו) ישיא. ענין הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג) : (יח) ולבהלם. מל' בהלה : (כא) ויכחד. ענין כריתה כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט) : (כב) וינהלם. ענין הנהגה בנחת כמו על מי מנוחות ינהלני (תהלים כג) : (כג) ומגדנות. המלה הזאת יורה על דבר המעולה בין בפירות בין בבגדים בין באבני יקר ומסכנות

מצודת דוד

דוד : (ח) זרוע בשר. עזרת זרוע בשר : (ט) והוא על לכיש. אז היה נלחם על לכיש ועמו כל אנשי ממשלתו : על יחזקיה. חוזר על ראשית המקרא לומר ששלח אל יחזקיה : (י) על מה וכו'. כאומר אם היה לכם בטחון מה להנצל מידי היה מהראוי לשבת במצור ובמצוק זמן מה להשיג תכלית טוב אבל הואיל ובטחון אין ובע"כ תהיו נמסרים בידי מה לכם לשבת במצור לאו מיד אלי ועבדו אותי : (יא) הלא יחזקיהו. כאומר הכתת יחזקיה מועיל שהמותו ברעב ובצמא ולא לטובה היא כי אומר ה' יצילנו ואין זה בטחון : (יב) הלא הוא. כי הלא הוא בעצמו הסיר הבמות הנעשים למקום ואמר לכם לפני מזבח אחד השתחוו וכו' ומיעט א"כ בעבודת האלוה ואיך א"כ יעזרו : (טו) כזאת. בדבר הבטחון כזאת : אף כי. כ"ש אלהיכם לא יצילו אתכם הואיל והסיר יחזקיה את במותיו וכמ"ש למעלה וא"כ אין לכם בטחון מה : (טז) ועוד. שדברו דברי חרוף : (יח) יהודית. בלשון יהודית למען יבינו כולם : למען ילכדו. בהוסבם שימם לבבם ולא יעצרו כח להלחם : (יט) מעשה וגו'. אשר המה מעשה ידי אדם : (כא) ומיציאי מעיו. בניו המיתו אותו בבית אלהיו כמ"ש במ"ב : (כב) וינהלם מסביב. את כלם מסביב נהגם בנחת ובהשלמה : (כג) מאחרי כן. אחר שנעשה לו הנס הזה היה מנושא ומכובד לעיני כל העמים : (כד) בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב : עד למות. עד שהיה קרוב למות : ויאמר לו. קצר וסמך על המבין שאמר

אלהים עוד עזה :כל שום בר נש דכות׳ . רצפה דגש ויעף אלי אחד מן השרפים וכל שום אתתא דכו׳ : לעיר ד׳ חספין בקריאה וסי׳ ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד

ויתפלל אל־יהוה ויאמר לו ומופת נתן לו : ב׳ שלש סניס
כה ולא־כגמול עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו ג׳ חד מלא
ויהי עליו קצף ועל־יהודה וירושלם : כו ויכנע
יחזקיהו בגבה לבו הוא ויושבי ירושלם ולא־בא ל״ד מ״ל
עליהם קצף יהוה בימי יחזקיהו : כז ויהי ליחזקיהו ב׳ וכסיפ׳
עשר וכבוד הרבה מאד ואוצרות עשה־לו לכסף
ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל ל׳
כלי חמדה : כח ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ל׳
ויצהר וארות לכל־בהמה ובהמה ועדרים ל׳
לאורות : כט וערים עשה לו ומקנה־צאן ובקר ל׳. ג׳
לרב כי נתן־לו אלהים רכוש רב מאד : ל והוא ל״ג ר״פ
יחזקיהו סתם את־מוצא מימי גיחון העליון ג׳. ו׳
ויישרם למטה־מערבה לעיר דויד ויצלח יחזקיהו נ׳ ומ״ל. ד׳ ב׳
בכל־מעשהו : לא וכן במליצי שרי בבל המשלחים ל׳. ל׳
עליו לדרש המופת אשר היה בארץ עזבו ז׳חס׳בסיפ׳
האלהים לנסותו לדעת כל־בלבבו : לב ויתר ס׳
דברי יחזקיהו וחסדיו הנם כתובים בחזון ישעיהו ל׳
בן־אמוץ הנביא על־ספר מלכי־יהודה וישראל : ג׳בסיפ׳.ל״ג

לג וישכב יחזקיהו עם־אבתיו ויקברהו במעלה
קברי בני־דויד וכבוד עשו־לו במותו כל־יהודה
ח׳ וישבי ירושלם וימלך מנשה בנו תחתיו :
לג א בן־שתים עשרה שנה מנשה במלכו
וחמשים וחמש שנה מלך בירושלם : ב ויעש
ב׳מ״ל הכה בכפך הרע בעיני יהוה כתועבות הגוים אשר הוריש
יהוה מפני בני ישראל : ג וישב ויבן את־
ל׳. ב׳ הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו ויקם מזבחות
לבעלים ויעש אשרות וישתחו לכל־צבא
ח׳ השמים ויעבד אתם : ד ובנה מזבחות בבית
יהוה אשר אמר יהוה בירושלם יהיה־שמי
לעולם : ה ויבן מזבחות לכל־צבא השמים
בשתי חצרות בית־יהוה : ו והוא העביר את־
ט׳ כתיב י׳ ל׳ בניו באש בגי בן־הנם ועונן ונחש וכשף ועשה
ד׳ אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני יהוה
להכעיסו : ז וישם את־פסל הסמל אשר עשה
ז׳. ו׳ בבית האלהים אשר אמר אלהים אל־דויד ואל־
כ״א שלמה בנו בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי

תולדות אהרן לדרוש המופת. סנהד׳ נו : ויסכב. ב״ק טז : וכבוד עשו לו. שם : בן שתים. סנהד׳ קא קב קג :

רשי

(כד) ויתפלל אל ה׳ . כדמפורש במלכים : ויאמר לו. מה האות : ומופת נתן לו . וזה לך האות הכל מפורש שם : (כה) ולא כגמול עליו השיב . לא כמו שגמל הקב״ה על יחזקיהו שרפאהו השיב לו יחזקיהו כי גבה לבו שהראה את כל בית נכותו וגו׳ עד ובכל ממשלתו : ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים. על זאת והכותב הספר הזה קצרו כאן לפי שכתוב במלכים ובישעיה : (כו) ויכנע יחזקיהו בגובה לבו . כדכתיב שם ויאמר חזקיה אל ישעיה טוב וגומר וכשנכנע לא בא עליהם הקצף בימיו : (כז) ולכל כלי חמדה. עשה מיני אוצרות : (כח) ומסכנות לתבואת . על אוצרות התבואה נופל לומר מסכנות בכל מקום כמו (שמות א) ערי מסכנות לפרעה וכן לעיל (ב ח) ויבן תדמר במדבר ואת כל ערי מסכנות אשר בנה בחמת ועל כרחך לצורך תבואה שבמדבר לא היה לו לאצור זהב וכסף : וארות לכל בהמה ובהמה. איצטבלאות גדולות : (ל) ויישרם למטה מערבה. הנהיגם דרך ישר למטה מערבה לעיר דוד : (לא) וכן במליצי. שלוחי דוגמא (בראשית מ״ב) כי המליץ בינותם על שם שהשליח מליץ בין השולח למשתלח ונופל על פסוק שאמר ויצלח יחזקיה בכל מעשיו ואחר כל הטוב הזה שהצליחו הקב״ה עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו ביד מליצי שרי בבל המשלחים אליו : לדרוש המופת אשר היה בארץ . לא עמד בנסיון והראה להם את כל בית נכותו ומסיפיה לרישיה נדרש : (לג) במעלה . במיטב כמפורש בסוף פרק קמא דבבא קמא : (ד) בירושלים יהיה שמי לעולם. הפסוק קובל זה מנשה שבנה מזבחו׳ לעכומ״ז בבית שאמר הקב״ה אני רוצה שיכון שמי שם וגם פסוק שאמר בסמוך לשון קובלנא הוא : וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים וגומר . וגם הפסוק ולא אוסיף להסיר את רגל : (ו) ועשה אוב וידעוני. מלא בוי״ו לפי שהרבה

רדק

(כח) וארות . אבוסים ותרגום אבוס בעליו אוריה דמרוהי : ועדרים לאורות . הוא הפוך מן אוריות ועדרים פי׳ מערכות . וכן עדרי מערכה בלבב שלם : (ל) העליון . נראה כי שני פלגים היה נחל גיחון והעליון סתם . ואני תמה ממה שאמרז״ל סתם מי גיחון ולא הודו לו והנה כתיב למעלה ויועץ עם שריו וגבוריו לסתום מימי המעינות ובכלל שריו חכמי ישראל עמו שכתוב שרי האלפים והם היו החכמים והשופטים . ובהגדה מצאתי שסתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקום : ויישרם למטה מערבה . משפטו ויישרם ובנוח היו״ד פ״א הפעל הוטלה תנועתה על היו״ד הנוספת . מערבה מלעיל והה״א נוספת ר״ל ישירם והעמידם למטה מהארץ על ידי הצנורות לצד מערב לעיר דוד : (לא) במליצי שרי בבל . כמוך על סמוך וכן נהרי נחלי דבש וחמאה. מבחר וטוב לבנון ופי׳ מליצי מענין מליצה : לדעת כל בלבבו . כל אשר בלבבו והוא שמח אליהם והראם את כל בית נכאתו וכל זה לכבוד והגאה בהם והש״י חשב לו זה לעון . ופי׳ לדעת שידעו בני האדם : (לג) במעלה קברי בני דוד . במקום המעולה שבהם כלומר עם הטובים שבהם וכן אז״ל אצל המעולים שבמשפחה ומאן ניניהו דוד ושלמה

מצודת דוד

שאמר לו שקבל תפלתו ויחיה וגם נתן לו מופת ע״ז כמ״ש במ״ב : (כה) ולא כגמול . לא כמו שגמל עליו המקום ב״ה השיב לו : כי גבה לבו. במה שהראה לשלוחי מלך בבל את כל בית נכותו להתגאות בהם כמ״ש במ״ב : (כו) בגובה לבו . בעבור עון גובה לבו : (כח) לכל בהמה ובהמה . לכל מין ומין בפ״ע : ועדרים לאורות . בכל אבוס העמיד עדרים : (ל) את מוצא . את מקום מוצא עליון של גיחון : ויישרם . הוליכם בדרך ישר לצד מטה אל רוח המערב לעיר דוד : בכל מעשהו . ר״ל ברוב כי הרוב הוא ככל : (לא) וכן וגו׳. חוזר למעלה כאומר הנה ברוב הדברים היה מוצלח וכן פעם נסהו ולא הצליח בו והוא בדבר מליצי שרי בבל : לדרוש המופת . לשאול אמיתת המופת הנעשה בארץ בעת חליו כמ״ש למעלה : עזבו האלהים . ר״ל לא הטה אז את לבבו לא לטובה ולא לרעה : לנסותו . למען נסותו לדעת כל אשר בלבבו : (לב) בחזון ישעיהו . ר״ל בדברי נבואות ישעיה : על ספר. כמו ועל ספר : (לג) במעלה . במקום המעולה שבהם ואמרז״ל עם דוד ושלמה : לג (ד) אשר אמר וכו׳ כאלו המקרא קובל עליו לומר ראו מה עשה : בירושלים . בבית ה׳ אשר בירושלים : (ה) בשתי חצרות . עזרת כהנים ועזרת ישראל : (ו) והוא העביר וכו׳ . הוא עבודת המולך ועונן וכו׳ . הם מעשה כשפים : (ז) בבית וכו׳. פסל הסמל שעשה שמה בבית האלהים : לעולם . כמו לעולם : ולא

מצודת ציון

(כח) ומסכנות . מקום אוצרות וכן ויבן ערי מסכנות (שמות א) : וארות . הם מקומות אשר יאכילו שם הבהמות כי אבוס בעליו (ישעיה א) תרגומו אוריה דמרוהי : ועדרים . כן יקראו קבוצת המקנה : (לא) במליצי . השליח נקרא מליץ כי מביא דברי המשלח אל מי שנשלח אליו והוא מל׳ כי המליץ בינותם (בראשית מב) : (לג) במעלה . במקום מעולה ומכובד : לג (ג) הנ״ים . גרם : (ג) צבא השמים . כוכבים ומזלות : (ז) הסמל . צורה מה וכן סמל הקנאה (יחזקאל ח) : ויתע

ברזל . ויעמד שפטים בארץ . ויישרם למטה מערבה לעיר . בנה חומה החיצונ׳ : ותפלתו ג׳ וסימני׳ תהיה לחטאה . ויתר דברי מנשה ותפלתו דסי׳ ושל אחריו ותפלתו והעתר לו : הפסילים לפסילי׳ ד׳ מ״ל בקריאה וסי׳ והוא שב מן הפסילים . והוא עבר את הפסילים תרויהון דגבי עגלון . ולכל הפסילים אשר דאמון דד״ה. וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים . ושארא פסלים

מכל שבטי ישראל אשים את־שמי לעילום׃
ח ולא אוסיף להסיר את־רגל ישראל מעל
האדמה אשר העמדתי לאבותיכם רק ׀ אם־
ישמרו לעשות את כל־אשר צויתים לכל־
התורה והחקים והמשפטים ביד־משה׃ ט ויתע
מנשה את־יהודה וישבי ירושלם לעשות רע
מן־הגוים אשר השמיד יהוה מפני בני ישראל׃
י וידבר יהוה אל־מנשה ואל־עמו ולא
הקשיבו׃ יא ויבא יהוה עליהם את־שרי הצבא
אשר למלך אשור וילכדו את־מנשה בחחים
ויאסרהו בנחשתים ויוליכהו בבלה׃ יב וכהצר
לו חלה את־פני יהוה אלהיו ויכנע מאד מלפני
אלהי אבתיו׃ יג ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע
תחנתו וישיבהו ירושלם למלכותו וידע מנשה
כי יהוה הוא האלהים׃ יד ואחרי־כן בנה חומה
חיצונה ׀ לעיר־דויד מערבה לגיחון בנחל ולבוא
בשער הדגים וסבב לעפל ויגביהה מאד וישם
שרי־חיל בכל־הערים הבצרות ביהודה׃ טו ויסר
את־אלהי הנכר ואת־הסמל מבית יהוה וכל־
המזבחות אשר בנה בהר בית־יהוה ובירושלם
וישלך חוצה לעיר׃ טז ויכן את־מזבח יהוה
ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה ויאמר ליהודה
לעבוד את־יהוה אלהי ישראל׃ יז אבל עוד העם
זבחים בבמות רק ליהוה אלהיהם׃ יח ויתר דברי
מנשה ותפלתו אל־אלהיו ודברי החזים המדברים
אליו בשם יהוה אלהי ישראל הנם על־דברי
מלכי ישראל׃ יט ותפלתו והעתר־לו וכל־חטאתו
ומעלו והמקמות אשר בנה בהם במות והעמיד
האשרים והפסלים לפני הכנעו הנם כתובים על
דברי חוזי׃ כ וישכב מנשה עם־אבתיו ויקברהו
ביתו וימלך אמון בנו תחתיו׃ כא בן־
עשרים ושתים שנה אמון במלכו ושתים שנים
מלך בירושלם׃ כב ויעש הרע בעיני יהוה
כאשר עשה מנשה אביו ולכל־הפסילים אשר
עשה מנשה אביו זבח אמון ויעבדם׃ כג ולא
נכנע מלפני יהוה כהכנע מנשה אביו כי הוא
אמון הרבה אשמה׃ כד ויקשרו עליו עבדיו
וימיתהו בביתו׃ כה ויכו עם־הארץ את כל־
הקשרים על־המלך אמון וימליכו עם־הארץ
את־יאשיהו בנו תחתיו׃ לד א בן־שמונה
שנים יאשיהו במלכו ושלשים ואחת שנה
מלך בירושלם׃ ב ויעש הישר בעיני יהוה וילך
בדרכי דויד אביו ולא־סר ימין ושמאול׃
ג ובשמונה שנים למלכו והוא עודנו נער החל
לדרוש לאלהי דויד אביו ובשתים ׀ עשרה
שנה החל לטהר את־יהודה וירושלם מן־הבמות

תולדות אהרן כל ענין דמנשה ואמון סנהד׳ קג (סנהד׳ כח) : וויעש סופר . שבת נו :

רדק

ושלמה : (ז) לעילום . כמו לעולם : (יד) מערבה לגיחון . מלרע והוא כמו מערב ובא עם הנקבה אשר׳ נוספה עם השמות וכן ממזרח שמש וממערבה . ויתכן שיהיה הה״א במניהם כינוי הנקבה והיה דינו במפיק וכבר כתבנו הדומים בספר מכלל ופי׳ מערבה לגיחון מערב החומה היה לגיחון וכן וממערבה ממערב השמש כי השמש בלשון נקבה ובלשון זכר : וסבב לעפל . מקום גבוה שהיה בחומה : (יט) על דברי חוזי . כמו חוזים . וכן והשפיי שם . וקרא לו הלוני : (כ) ויקברוהו ביתו . כמו בביתו . הנמלא בית ה׳ . ופי׳ ביתו בגן שהיה לו בבית וכן אומר במלכים בגן ביתו . והבית הוא כלל לבתים ולגן : (ג) ובשמונה שנים למלכו . באותה שנה עצמה שמלך שהיתה שמינית לו . ובשתי׳ עש ר׳ שנה החל לטהר . אבל לא כלה עד י״ח שנה למלכו

נתפלל : והעתר לו . והשיבו על מלכותו : (כ) ויקברוהו ביתו . כמו בביתו (ובמלכים ב׳ כ״א) כתוב בגן ביתו לא זכה ליקבר עם אבותיו : (ג) והוא עודנו נער החל לדרוש . פתרון אע״פ שהיה נער החל לדרוש אלהי דוד אביו דוגמת (בראשית ל״ו) והוא נער את בני בלהה ויבא יוסף את דבתם רעה ואין תימה בדבר אבל אם היה בן שלשים שנה לא היה עושה וזה תימה שהיה נער ואף ע״פ כן החל לדרוש וגו׳ : החל לטהר את יהודה וירושלם . מן הבמות והאשרים שעשה

רשי

שהרבה לעשות והוא הוסיף על פסל הסמל אשר עשה : (ז) לעילום . לעולם : (ח) ולא אוסיף להסיר את רגל ישראל . מוסב על פסוק של מעלה והכל קובלנא הוא כלומר הקב״ה אומר כך אמרתי אל דוד ואל שלמה בבית הזה אשים שמי שם לעולם וגם הבטחתים לא אוסיף להסיר רגל ישראל מעל האדמה רק אם ישמרו וגו׳ ועתה ויתע מנשה וגו׳ נמצא שעל ידו נסתלקה שכינה וגם אנו עדיין בגלות על ידו : (יד) לגיחון בנחל . אצל נחל גיחון שם מקום : וסבב לעופל . וסבב משם חוזק המגדלים הבנוי׳ במלאכ׳ עופל : (טו) וישלך חוצה . ולא שברם ולא גנזם מן העין לפיכך נכשל בהם בנו כדכתיב ולכל הפסילים אשר עשה מנשה אביו וגו׳ שלקח אותם ממקום שהשליך אותם : (טז) ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה . שהביא קרבן תודה והתוודה להקב״ה שהשיבו לירושלים ולמלכותו : (יט) ותפלתו . כיאך

מצודת ציון

(ט) ויתע . הוליך אותם בדרך תועה : (י) הקשיבו . ענין שמיעה : (יא) בחוחים . הוא טבעת המשימים בלחיי החיה להוליכה בע״כ כמו ונתתי חחים בלחייך (שם לח) ואמר בל׳ מליצה ושאלה : בנחשתים . שלשלאות של נחושת : (יב) וכהצר . מל׳ צרה : חלה . ענין תפלה כמו חל נא (מ״א יג) : (יג) ויעתר . קבל התפלה כמו ויעתר לו ה׳ (בראשית כה) : (יד) נחל . בעמק : (יט) חוזי . כן היה שם נביא : (כ) ביתו . בביתו : (כג) אשמה . פשע ועון : (כד) ויקשרו . ענין מרידה והתמנים
לד (ג) החל . התחיל :

מצודת דוד

(ח) ולא אוסיף וכו׳ . גם זה מדברי ה׳ שאמר לדוד ולשלמה : (ט) מן הגוים . יותר מן הגוים וכו׳ : (י) וידבר ה׳ . ע״י הנביאים : (יד) מערבה . ממערב מי גיחון ההולך בנחל : ולבוא . משם מסך החומה לבוא בשער הדגים ומהם הלך וסבב את העופל והוא שם מגדל : (טז) ויכן את מזבח . ר״ל תקנו וחדשו : (יז) רק לה׳ . ועל כל זה אסורים הם משנבנה הבית : (יח) הנם על דברי . הנם כתובים על דברי הימים של מלכי ישראל : (יט) והעתר לו . מה שה׳ קבל תפלתו : (כג) כי הוא אמון . ר״ל הוא היה בהויתו מתחלה עד סוף הרבה אשמה ולא שב מדרכיו : לד (ג) ובשמנה וכו׳ . בעת שהיה בן שמנה שנים והיא לעת מלכו בתחלת מלכותו

כתיב ביו"ד בתרא : בהרבתיהם כתיב תרין מלין וקרי' חד והוא מן ח' מלין כתיב תרין וקרי' חד בקריאה וסי' מבן ימין ויהי איש מבן ימין מבנימין קרי'. כי טוב ויהי כי טוב לכם כמוב קרי'. למרבה המשרה ולשלום אין קץ למרבה קרי'. מן המערה ויקם דוד אחרי כן מנהמערה קרי'. מי אתי כה אמר ה' גואלך ויוצרך מאתי קרי'. בחד בתיהם ובערי מנשה ואפרים בחרבתיהם קרי'. מן בת ויצא מן בת ציון כל הדרה מבת קרי'. כי ענים גם תנין חלצו שד כיענים קרי' : נתן ונתן כ"א בקריאה ד' מנהון קמצין וסימ' והפדה לא נפדתה או חופשה : ויהיו פקדיהם שלשה. ואלעזר בן אהרן מת. ויעלו אליה סרני פלשתים. כי ילד יולד לנו בן נתן לנו. ונתן הספר על אשר. פרת תפרת ותגל אף גילת ורנן. איה העדר נתן לך. כי שדד ה' את בבל. הנה לאש נתן לאכלה. ויהי כך הפן מן הנשים. בתוך חללים נתנו ב' בו תנינא קמץ. ויבא שפן

והאשרים והפסלים והמסכות : ד וינתצו לפניו ג'
את מזבחות הבעלים והחמנים אשר־למעלה ל'
מעליהם גדע והאשרים והפסלים והמסכות ל'
שבר והדק ויזרק על־פני הקברים הזבחים להם : ל'
ה ועצמות כהנים שרף על־מזבחותים ב'. יתיר ו'
ויטהר את־יהודה ואת־ירושלם : ו ובערי מנשה ל'
ואפרים ושמעון ועד־נפתלי בחר* בתיהם סביב : ד' בחרבותיהם ק'
ז וינתץ את־המזבחות ואת־האשרים והפסלים
כתת להדק וכל־החמנים גדע בכל־ארץ ישראל ל'. ל'.
וישב לירושלם : ח ובשנת שמונה עשרה ה' בלוס' ע' ר"פ
למלכו לטהר את־הארץ והבית שלח את־שפן
בן־אצליהו ואת־מעשיהו שר־העיר ואת יואח ב'
בן־יואחז המזכיר לחזק את־בית יהוה אלהיו : ד'
ט ויבאו אל־חלקיהו הכהן הגדול ויתנו את־
הכסף המובא בית־אלהים אשר אספו־הלוים ס'
שמרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ב' פסוקים ומכל ומכל
ישראל ומכל־יהודה ובנימן וישבי ירושלם : וישבו ק'

ל"ט י ויתנו על־יד עשה המלאכה המפקדים בבית
ג' מ"ל יהוה ויתנו אתו עושי המלאכה אשר עשים
ל"ט. ל'. זג' בבית יהוה לבדוק ולחזק הבית : יא ויתנו
ו' חס' לחרשים ולבנים לקנות אבני מחצב ועצים
ל'. ל'. ל' וח'ומחבכתי למחברות ולקרות את־הבתים אשר השחיתו
ח' ר"פ מלכי יהודה : יב והאנשים עשים באמונה
ו' בכתובים במלאכה ועליהם מפקדים יחת ועבדיהו הלוים
ז' בסיפרא מן־בני מררי וזכריה ומשלם מן־בני הקהתים
ה' ל' וחד לכל מבין לנצח והלוים כל־מבין בכלי־שיר : יג ועל
ד' הסבלים ומנצחים לכל עשה מלאכה לעבודה
ל' ועבודה ומהלוים סופרים ושטרים ושוערים :
ל' יד ובהוציאם את־הכסף המובא בית יהוה מצא
חלקיהו הכהן את־ספר תורת־יהוה ביד־משה :
כל סיפ' מ"ל טו ויען חלקיהו ויאמר אל־שפן הסופר ספר
ל"ט התורה מצאתי בבית יהוה ויתן חלקיהו את־
כ"א הספר אל־שפן : טז ויבא שפן את־הספר אל־
כ"ס המלך וישב עוד את־המלך דבר לאמר כל אשר־

רשי

שעשה מנשה וחדשה אמון בנו כדלמעלה (ב' ל"ג) וישב ויבן את הבמות אשר נתץ יחזקיהו אביו וגו' : (ד) והחמנים. צורות חמה : אשר למעלה. שהושיבו למעלה מהם גבוה כנגד החמה ומשתחוי' לו כל זה עשה מנשה כדכתיב לעיל (שם) וישתחוה לכל צבא השמים ויעבוד אות' : ויזרוק על פני הקברים. כאן נתקיים מה שאמר לירבעם (במלכים א' י"ג) כה אמר ה' הנה בן נולד לבית

רדק

למלכו אחר אשר מצא הספר כי אז כלה לטהר הכל : (ד) על פני הקברים הזובחים להם. חסר הנסמך הקברי' קברי הזובחים להם. כמו הארון הברית. העם המלחמה. והדומים להם : (ו) בהרבותיהם סביב. הם המקבות שהיו נותצים בהם המזבחות. וכן ומגדלותיך יתון בהרבותיו : (ז) כתת להדק. הוא מבנין פיעל : (ח) לטהר את הארץ והבית.

פי'

דוד יאשיהו שמו וזבח עליך עצמות אדם את כהני הבמות המקטרים : (ו) ובערי מנשה ואפרים וגו'. מאותן עוללות שנשתיירו מחרב ומשבי סנחריב : בחרבותיהם. בחר בתיהם כתוב לפי שלא היו כי אם עוללות מעט נתייראו לישב בשפלה כי אם לקבוע בהר בתיהם : (ח) המזכיר. בכל מקום שכתוב סופר כתוב בסמוך מזכיר שהיה לכל מלך סופר לכתוב כל המאורע לו במלכות בין טוב בין רע ויהי לו מזכיר יושב אצל הסופר להזכיר כל דבר ודבר והסופר כותב על פיו : (ט) אשר אספו הלוים שומרי הסף וגו'. בחרבותיהם סביב : (י) לבדוק ולחזק. לראות את ערות הארץ (ראשית מ"ב) מתרגמינן ולמחזי ית בדקא דארעא : (יא) ועצים למחברות. שפנגי"ן בלשון אשכנז : ולקרות. טרבי"ר בלע"ז : (יב) לנצח. רומי"ש טרי"ר בלע"ז וכן (עזרא ג') לנצח על המלאכה וכן שש מאות מנצחים לעיל (ב' ב') : והלוים כל מבין. בכל מקום אמור לענין שירה הבנה וכן למעלה (א' כ"ה) כשהפילו גורלות כתיב כקטן כגדול מבין עם תלמיד וכן (שם) כל המבין בכלי שיר וכתיב וכנניהו (לעיל א' ט"ו) שר הלוים וגומר כי מבין הוא והיה ממונה עליהם ליסר במשא היאך ישאו כי מבין הוא : (יג) ומהלוים סופרים. לכתוב את הכסף המובא בית ה' והיאך גבו אותו ושוטרים במלאכה : (יד) את ספר תורת ה' ביד משה. משנה תורה : (טו) ויתן חלקיהו את הספר אל שפן. שהרי על הסופר לקרות את הכל לפני המלך : (טז) וישב עוד את המלך דבר. שמתחלה השיב למלך שליחותו ששלחו המלך לחזק בית ה' אלהיו

כמו

מצודת דוד

מלכותו : (ד) וינתצו. אנשיו נתצו לפניו : והדק. עשאם דק דק : הזובחים. של הזובחים להם למען לבזותם : (ה) כהנים. כהני עבודת כוכבים שקבר מתו : (ו) ובערי מנשה וכו'. ואף שכבר גלו עשרת השבטים מ"מ מעט מהם נשארו בארצותם : בחרבותיהם. ר"ל נתן מצבותם מסביב בחרבותיהם של עצמם והם כלים העשויים לנתוץ בהם כמו ומגדלותיך יתוץ בחרבותיו (יחזקאל כ"ו) : (ח) לטהר. ר"ל אשר גמר טהרת הארץ והבית אז שלח את שפן וכו' : המזכיר. הממונה על ספר הזכרונות : (י) עושי המלאכה. הם האומנים הגדולים הממונים בבית ה' ונקראים בדרז"ל אדרכלין ומתחת ידם בונים האומנים הפועלים כפי מה שיורו אותם : ויתנו אותו. והם יתנו אותו אל עושי המלאכה וכו' ר"ל הם ישלמו שכר הפועלים אשר יתקנו ויחזקו את הבית : (יא) ויתנו לחרשים. יפרש מי הם הפועלים ואומר לחרשים והם כורתי העצים בתמונה הנרצה : ולבונים. בוני הקירות : אבני מחצב. אבנים חצובים ביושר : למחברות. הם המקשרין את הבנין להיות הכל בחבור אחד : ולקרות. על תקרת המכסה : (יב) והאנשים. האומנים הפועלים : לנצח. לזרז על המלאכה ולנגוש אותם : כל מבין. כל מי שהיה בעל בינה בדבר השיר עמד בכלי שיר לשורר בעת הבנין : (יג) ועל הסבלים. גם שעמיד ממונים על הסבלים והם נושאי המשאות לבנין : ומנצחים. העמיד נוגשים על כל עושי המלאכה לכל מין עבודה ועבודה : סופרים. לכתוב מספר הכסף הבאה בנדבה לבדק הבית : ושוטרים. הם הכופים לתת את הכסף מה שנדב כ"א : ושוערים. שומרים שערי המקדש ורואים את הבאים אל המלאכה : (יד) ובהוציאם וכו'. לצורך הבנין : ביד משה. ר"ל מה שכתב משה מידו : (טו) ספר התורה מצאתי. יתכן שעל כי אחז שרף את התורה כמ"ש רז"ל לזה פחדו הכהנים פן ישלח ידו גם בספר התורה המונח מצד הארון אשר כתב משה מפי ה' ולקחו הס"ת ההיא והטמינו מפניו ולאחר מותו חפשו אחריה ולא מצאוה וכאשר היה הכ"ג מחפש אחר הכסף המובא ואחר בדקי הבית מצאה ואמרו רז"ל שמצאה כשהיתה מגוללת בפרש' תוכחות והיה התחלת הדף יולך ה' אותך ואת מלכך וכו' ועל כי מאז חפשו אחריה ולא מצאוה אמר כמבשר ספר התורה ההיא מצאתיה בבית ה' : ויתן וכו'. ר"ל הראה לו המצאה כתוב בתחילת הדף כי חשב את הדבר לאות ורמז להחריד את העם : (טז) כל אשר נתן. ר"ל דבר המוטל עליהם ונתון בידם

מצודת ציון

(ד) והחמנים. צורת חמה : גדע. כרת : והדק. מל' דק : ויזרוק. השליך : (ז) כתת. ענין שבר ורצוצה : (ט) שומרי הסף. והם השוערים כי כף היא ענין מזוזה כמו וסף השער (יחזקאל מ) : (י) על יד. ביד : לבדוק. לתקן הבדק והוא מקום השבור וההרוס ונקרא בדק ע"ש שבודקין ומחפשין אחריו : (יב) מופקדים. ממונים : לנצח. מל' נצחון וחוזק ור"ל לנגוש בחזקה : (יג) הסבלים.

ענין

את הספר דד"ה. ויתמרמר מלך הנגב. נתן הסכל במרומים רבים. ואת פ־שגן כתב הדת. ואשר נהן כתר מלכות. תבן אין נתן לעבדיך קמץ. הוא מרומים ישכון קמץ. ויתנהו אלהיו ביד מלך אדום קמץ. וסי' דקמצין בלשון ארמי עבריא דישראל הימנין קטילין: וישיבו ז' חסר וג' מ"ל וסי' וישיבו אותם דבר. וירא כל ישראל כי לא שמע. הנה אוסיפך אל דדברי הימים. הלין קדמאי מ"ל. ויקחו בידם מפרי. וישב פנחס בן אלעזר. ויקחו את דגון וישיבו. וישלח מלאכים אחרי. כי לא שמע המלך דדברי הימים. הנני אוסיפך אל המלכים. וישיבו את העבדים: וכל איש י"ו בקריאה וסי' אשר הניף תנופת זהב לה'. אשר נמצא אתו תכלת וארגמן. ועשה בצלאל ואליאב וכל איש חכם לב. ויכו את מואב. קמו ממקומו. המתחבאים בהר אפרים. ויקבצו אליו כל איש מצוק ב' בפסוק. כראותם את האיש. כי את אשר בחר בו ה'. ויאמר אבשלום.

נתן ביד־עבדיך הם עשים: יז ויתיכו את־הכסף כ"א
הנמצא בבית־יהוה ויתנוהו על־יד המפקדים ד'
ועל־יד עושי המלאכה: יח ויגד שפן הספר ג' מ"ל כתיב י'
למלך לאמר ספר נתן לי חלקיהו הכהן ויקרא־
בו שפן לפני המלך: יט ויהי כשמע המלך את
דברי התורה ויקרע את־בגדיו: כ ויצו המלך
את־חלקיהו ואת־אחיקם בן־שפן ואת־עבדון י"ח פסו' את ואת ואת
בן־מיכה ואת שפן הסופר ואת עשיה עבד־ ואת ואת
המלך לאמר: כא לכו דרשו את־יהוה בעדי
ובעד הנשאר בישראל וביהודה על־דברי הספר ט'
אשר נמצא כי־גדולה חמת־יהוה אשר נתכה
בנו על אשר לא־שמרו אבותינו את־דבר יהוה ט' מ"ל
לעשות ככל־הכתוב על־הספר הזה:
כב וילך חלקיהו ואשר המלך אל־חלדה הנביאה י'
אשת שלם בן־תוקהת בן־חסרה שומר ל' ומ"ל ו' מ"ל
הבגדים והיא יושבת בירושלם במשנה וידברו
אליה כזאת: כג ותאמר להם כה־אמר יהוה
אלהי ישראל אמרו לאיש אשר־שלח אתכם י"ד. ל"ג
אלי: כד כה אמר יהוה הנני מביא
רעה על־המקום הזה ועל־יושביו את כל־האלות ב' מ"ל
הכתובות על־הספר אשר קראו לפני מלך ל' מנה
יהודה: כה תחת אשר עזבוני ויקטירו לאלהים יתיר י'
אחרים למען הכעיסני בכל מעשי ידיהם ותתך י"ת. כתיב י' ל'
חמתי במקום הזה ולא תכבה: כו ואל־מלך
יהודה השלח אתכם לדרוש ביהוה כה תאמרו ל'
אליו כה־אמר יהוה אלהי ישראל הדברים אשר כ"ד
שמעת: כז יען רך־לבבך ותכנע מלפני אלהים ב' אינון ירה
בשמעך את־דבריו על־המקום הזה ועל־ישביו כ'
ותכנע לפני ותקרע את־בגדיך ותבך לפני וגם־
אני שמעתי נאם יהוה: כח הנני אספך ג' חס'
אל־אבתיך ונאספת אל־קברותיך בשלום ולא־ ב' ג' ב' א' חס' וא' מנה
תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על־
המקום הזה ועל־ישביו וישיבו את־המלך דבר: ז'
כט וישלח המלך ויאסף את־כל־זקני כ'
יהודה וירושלם: ל ויעל המלך בית־יהוה וכל־ י"ז
איש יהודה וישבי ירושלם והכהנים והלוים וכל־ ח'

רדק

פי' חשב לכלות טהרת הארץ והבית: (יט) ויקרע את בגדיו. אמרו כי מצא הספר שהיה נגלל בפר' תוכחות יולך ה' אותך ואת מלכך וגו': (כב) ואשר המלך. פי' ואשר צוה המלך ללכת עם חלקיהו לדרוש את ה'. במשנה. בבית המדרש וכן

רשי

כמו שכתוב למעלה שלח את שפן בן אצליהו וגו': (יז) ויתיכו. ויציקו כמו (רמשי' כ"א) ויצוק שמן ומתרגמינן ואתיך: (יח) ויגד שפן הסופר. אחר שהשיב המלך דבר משליחותו הגיד לו שליחות של חלקיהו הכהן ויקרא את הספר לפניו: (יט) ויקרע את בגדיו. כששמע שהיו קורין (דברים כ"ח) יולך ה' אותך

ואת מלכך וגומר ודרש בעצמו אשר תקים עליך העם המליכו ולא נביא על פי הדבור: (כא) אשר נתכה בנו. לפי שהחמה היא אש נופל עליה לשון נתוך ודוגמתו למטה ותתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: (כב) אל חולדה הנביאה. רבותינו דרשו לפי כי האשה רחמנית יותר מן האיש לכן לא שלח אל ירמיהו הנביא: שומר הבגדים. אם תרצה לומר או בגדי כהונה או בגדי מלכות: יושבת בירושלים במשנה. שני חומות היו לעיר והיא יושבת בין שני החומות ותרגומו בית אולפנא פירוש במקום תורה כי לשכה אחת היתה לה לחולדה סמוכה ללשכת הגזית לשכת חולדה היתה פתוחה לחוץ וסתומה כלפי סנהדרין שבלשכת הגזית כך כתוב במסכת מדות מפני צניעות: (כג) אמרו לאיש. לפי שרצה להפסיק חזון העם על המקום הזה ועל יושביו וכששילם אותו חזון אז מאמר הטיב ואל מלך יהודה השולח אתכם ומקצר נבואת המקום ויושביו ומכלקו ותופשו בנבואת המלך שהוא מרובה: (כח) ונאספת אל קברותיך בשלום. והלא נהרג אלא בשלום מזה שלא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה ועל יושביו כלומר חורבן הבית: (ל) ספר הברית. הרי כל החרדה שחרד המלך על שנמצא כתוב (שם) יולך ה' אותך ורואה שקראה התורה אותה ברית (שם) אלה דברי הברית ולכך אף הוא כרת ברית ורואה כתוב בסמוך אחריו (שם ל"ט) ושמרתם את דברי וגו' ושמרתם אותם גם ראה ואשיהו כתוב בסמוך אתם נצבים היום כולכם וגו' עד טפכם נשיכם עד לעברך בברית עד כורת עמך היום אמר אף באותו דוגמא אכרות אף אני ברית ששם כתוב אתם נצבים וגו' אף אני ויעמד כל העם הנמצא בירושלים מקטן ועד גדול. בכל לבבו ובכל נפשו וגו'. אשר מצא שם כתוב (שם ל') ושבת עד ה' אלהיך בכל לבבך

מצודת ציון

ענין טעינת משא: (יז) ויתיכו. ענין היציקה ע"י האש כמו כהתוך כסף (שם לב): (כ) עבדון. ובמ"ב נאמר עכבור ובשתי השמות היה נקרא: (כא) נתכה. ענין יציקה והרקה כמו והתך עלינו האלה (דניאל ט): (כב) תקהת בן חסרה. ובמ"ב נאמר תקוה בן חרחס. וכזה הוא: (כד) האלות. הקללות: (כה) ותתך. ענין יציקה והרקה: תכבה. מל' כבוי והוא מושאל מכבוי האש: (כז) רך לבבך. הוא הפוך מקשה הלב: (כח) אוסיפך ונאספת. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותי (שופטים)

מצודת דוד

בידם: (יז) ויתיכו. התיכו את הכסף לעשות מטבעות להוציא בהוצאה: על יד המופקדים. המה האומנים הגדולים הקרוים ארדכלין והמה נתנו על יד עושי המלאכה הם האומנים הפועלים: (יח) ספר נתן לי. ר"ל נתן לו ספר הנאבד כשהיא מגוללת בדף הזה: ויקרא בו. בהדף ההוא: (יט) ויקרע וכו'. בעבור ההרדה כי גם הוא הבנו לאות וסימן: (כא) דרשו את ה'. שאלו לנביאים עלי

ועל העם הנמצא פה ועל כל יהודה בעבור דברי הספר הנמצא כתוב בה בתחלת הדף אשר מהנראה שהוא לאות אשר גדלה חמת ה' וכו': לעשות. אשר רוצה לעשות ככל הכתוב בתחלת הדף ההוא: (כב) ואשר המלך. ר"ל ואשר השרים אשר שלח המלך: אל חולדה. אחז"ל מפני שהנשים רחמניות הן הלכו אליה שהיא תתפלל בעדם. או יתכן אשר שאר הנביאים לא היו אז בירושלים: שומר הבגדים. של המלך: במשנה. בין שתי החומות שהיא משנה להעיר: כזאת. כדברי המלך: (כד) הנני מביא. ר"ל האות הזה לא במקרה בא כ"א מה' וכאלו אמר הנני מביא רעה וכו': (כו) ואל מלך יהודה. ר"ל דבר הנוגע אל המלך עצמו: הדברים אשר שמעת. ר"ל אף שהגזרה גזורה כאשר שמעת לא תהיה כלול עמהם: (כז) בשמעך את דבריו. ר"ל בעת הבכלת בדברי האות הזה אשר היא מה': (כח) אל קברותיך. ולא תקבר בארץ העמים: בשלום. עם כי מת במלחמה מ"מ אחשב לו לשלום על כי לא ראה ברעה הבאה על ישראל. וישובו. חלקיה וחבריו: (ל) ספר הברית. ספור התוכחות הנאמרים בברית: הנמצא בית ה'. וזה על כי בהספר ההוא נמצאו תוכחות מגולה בפתיחתה ואף היא כתובה בידי משה המקודשות ומפי ה' והמה סיבות

עצומות

ודוד בא מחנימה . ושאול והמה וכל איש . ויעל המלך בית ה' דמלכים . וחברו דסיפרא . ושבעתם על שלחני . ואת עמו ז' וסי' ויאסור את רכבו . ויחלוש יהושע . אז עלה
יהורם . ראה נתתי בידיך את מלך העי . ואת מלך מעכה ואת עמו דדברי הימים . ויראו את הערמות ויברכו . ויאמר ללוים המבינים : וירם ח' וסימ' ויעשו כן משה ואהרן . וירם משה
את ידו . וירם המטה . וירבעם בן נבט אפרתי . וירם את אדרת אליהו . וירם קרן לעמו . ואשמע את האיש . וירם יאשיהו : חלקיה י"א וסימ' ויבא אליקים בן חלקיהו אשר על הבית .
ויתן חלקיהו את הספר אל שפן . ויגד שפן הסופר למלך לאמר ספר . ויצו המלך את חלקיהו הכהן ואת קדמא דסיפרא . כלהון דמלכים . ושלום הוליד את ב' בפסוק . בן חשביה
בן אמציה בן חלקיה דריש סיפרא : ועזריה בן חלקיה בן משלם בן הודויה . ושריו לנדבה לעם הכהנים . ואני הצעיר המאסף לא ידענא בקדמיתא הי מנהון מויצו המלך הוא חלקיהו
דבמסרה לא הוה בריר כולי האי ומלישנא אחרינא דמסר' דאמר חלקיהו הכהן ה' ומני ויצו המלך תנינא דסיפרא ידענא דהוא קדמא דסיפרא :

העם מגדול ועד־קטן ויקרא באזניהם את־כל־ ח'
דברי ספר הברית הנמצא בית יהוה : לא ויעמד ז' כסיפרא
המלך על־עמדו ויכרת את־הברית לפני יהוה ד'
ללכת אחרי יהוה ולשמור את־מצותיו ועדותיו ח' מ"ל. ה'
וחקיו בכל־לבבו ובכל־נפשו לעשות את־דברי ג'
הברית הכתובים על־הספר הזה : לב ויעמד את
כל־הנמצא בירושלם ובנימן ויעשו יושבי ט'. ל"ד מ"ל
ירושלם כברית אלהים אלהי אבותיהם : לג ויסר ג'
יאשיהו את־כל־התעבות מכל־הארצות אשר ט' כ"כ
לבני ישראל ויעבד את־כל־הנמצא בישראל ג'
לעבוד את־יהוה אלהיהם כל־ימיו לא סרו כ' מ"ל
מאחרי יהוה אלהי אבותיהם : לה א ויעש
יאשיהו בירושלם פסח ליהוה וישחטו הפסח
בארבעה עשר לחדש הראשון : ב ויעמד ס"ג
הכהנים על־משמרותם ויחזקם לעבודת בית
יהוה : ג ויאמר ללוים המבונים לכל־ישראל המבינים ק'
הקדושים ליהוה תנו את־ארון־הקדש בבית ג' מ"ל
אשר בנה שלמה בן־דויד מלך ישראל אין־לכם ג'

משא בכתף עתה עבדו את־יהוה אלהיכם
ד' והכינו ק' ואת עמו ישראל : ד והכונו לבית־אבתיכם
ד'. ג' כמחלקותיכם בכתב דויד מלך ישראל ובמכתב
ג' שלמה בנו : ה ועמדו בקדש לפלגת בית האבות
ג' לאחיכם בני העם וחלקת בית־אב ללוים :
ב'. ב' כסיפ' ו ושחטו הפסח והתקדשו והכינו לאחיכם
ח' לעשות כדבר־יהוה ביד־משה : ז וירם יאשיהו
י' בטעם אוסן ועגלה לבני העם צאן כבשים ובני־עזים הכל לפסחים
ג' לכל־הנמצא למספר שלשים אלף ובקר שלשת
אלפים אלה מרכוש המלך : ח ושריו לנדבה
י' וכל עזרא לעם לכהנים וללוים הרימו חלקיה וזכריהו
ג' ויחיאל נגידי בית האלהים לכהנים נתנו לפסחים
יתיר ו' אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות : ט וכונניהו
ושמעיהו ונתנאל אחיו וחשביהו ויעיאל ויוזבד
ג' שרי הלוים הרימו ללוים לפסחים חמשת אלפים
ובקר חמש מאות : י ותכון העבודה ויעמדו
הכהנים על־עמדם והלוים על־מחלקותם כמצות
המלך : יא וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם

תולדות אהרן ואמר ללוים . יומא נב הוריות יב כריתות ה (שקלים פט סוטה כב) : וישחטו . יומא מט זבחים יד :

רשי

לבבך ובכל נפשך : (לא) ויעמד המלך על עמדו . ל' גלדים : (לב) כברית אלהים אלהי אבותיהם . בכל אותן שכתוב שם אלהי אבותיהם לפיכך כתוב כאן אלהי אבותיהם שכרת לאבותם במדבר וכל ברית שלהם על עבודת כוכבים דכתיב (שם כט) ותראו את שקוציהם וגו' עד פונה היום מעם ה' לפיכך ויסר יאשיהו את כל התועבות וגו' : (א) ויעש יאשיהו פסח . לפי שכל מלכי יהודה הרשעים לא עשו פסח כמשפטו : (ג) תנו את ארון הקודש . לפי פשוטו שהעבירו מנשה ואמון את הארון וישימו תחתיו פסיליהם כדמוכח לעיל (ב' ל"ג) במנשה וישם פסל הסמל וגו' לפיכך צוה יאשיהו להושיבו וליתן הארון במקומו אשר בנה שלמה ורבותינו אמרו שאמר ללוים לגונזו שם : אין לכם משא בכתף . זו טענה אחרת היא ותחילת מלה הוא שאמר להם אין לכם שום טורח משא בכתף מכל כלי בית ה' שתוכלו לומר משום טורח משא בכתף אין אנו יכולין לעבוד את ה' ועמו לפיכך מעתה עבדו את ה' אלהיכם בשיר ואת עמו ישראל לשחוט ולהפשיט פסחיהן כדמוכח למטה ושחטו הפסח והתקדשו וגו' : (ה) לפלגות . למחלוקת לעשות הפסח כהלכתו כדבר ה' ביד משה : (ו) וירם יאשיהו לבני העם . דוגמא (במדבר י"ח) כן תרימו גם אתם לשון הפרשה : לכל הנמצא . לכל ישראל הנמצאים הפריש צאן לפסחים : למספר שלשים אלף . בין צאן בין כבשים

רדק

וכן ואת משנה התורה למוד התורה : (לא) על עמדו . ובספר מלכים על העמוד . ר"ל שעמד על רגליו סמוך לעמוד . ויונתן תרגם העמוד אצטוונא וכבר פירשנוהו למעלה : (לג) ויעבד את כל הנמצא בישראל . ואחר כן פי' מה העבודה העבידם לעבוד את ה' : (ג) תנו את הארון הקדש . אולי הוציאו מנשה משם כאשר שם הפסל בבית האלהים . אבל יש לתמוה היאך לא החזירו שם אחר הכנסו ושב בתשובה והסיר הסמל מבית ה' . ורז"ל פירשו שצוה לגנוז את הארון כדי שלא יגלה עם הגולה . ואמרו אבן היתה בבית קדשי הקדשים במערבו ועליה היה הארון מונח ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן ובעת שבנה שלמה את הבית וסופו ליחרב בנה מקום לגנוז בו את הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות והאבן הזאת היתה מכסה למקום ההוא ויאשיהו המלך צוה וגנזו את הארון בתוכו מקום שבנה שלמה שנאמר תנו את ארון הקדש וגנזו עם הארון מטה אהרן וצנצנת המן ושמן המשחה : ויבשלו

מצודת דוד

עמומות להחריד את העם לשוב לה' : (לא) על עמדו . על המקום המיוחד למלך לעמוד שם : את דברי הברית . דברי התורה הכתובה בברית : (לב) ויעמד . העמיד כולם בברית : ויעשו . מאז והלאה עשו כדברי התורה הכתובה בברית : (לג) ויעבד . העביד את כל הנמצא בישראל וחוזר ומפרש מהו העבודה ואמר לעבוד את ה' : לה (א) לחדש הראשון . לפי שנא' למעלה שחזקיה עשה פסח בחדש השני לזה אמר שיאשיה עשה בחדש הראשון כמשפט : (ב) על משמרותם . כ"א במשמר שלו : ויחזקם . זרזם באזהרה לעשות עבודת ה' : (ג) ללוים המבינים . לכהנים בני לוי המלמדים בינה לישראל וכו' : תנו את ארון . רז"ל אמרו שצוה לגנזו במקום מטמון שעשה שלמה למען לא יוליכוהו בגולה עם ישראל ולפי פשוטו יאמר כי המלכים הרשעים אשר קדמו לו העבירו הארון ממקומו והעמידו תחתיו הפסל לזה אמר להם להחזירו למקומו : אין לכם משא בכתף . ר"ל אחר שתשאו את הארון בכתף להחזירו למקומו שוב לא יהיה לכם מעתה עוד עבודת משא בכתף ולזה תהיו פנוים ועבדו את ה' ועמו בדבר הקרבנות : (ד) והכינו . את עצמכם . הכינו כל א' לבית אבותיו כפי אשר נחלקתם כאמור בכתב דוד ושלמה : (ה) בקדש . בעזרה : לפלגות בית האבות . למחלוקת בית האבות כ"א לבד : לאחיכם בני העם . את בני ישראל צוה להעמיד כל בית אב לבד לעשות את הפסח : וחלוקת וכו' . וכן הלוים יעמדו כל בית אב לבד : (ו) והתקדשו . טהרו את עצמכם : והכינו . גם הכינו וזרזו את אחיכם לטהר את עצמם לעשות הפסחים כדבר ה' : (ז) לכל הנמצא . בירושלים : ובקר . לשלמי חגיגה : (ח) לעם . וחוזר ומפרש שהם לכהנים וללוים : חלקיה . ר"ל השרים חלקיה וכו' פקודי בית האלהים הם נתנו לכהנים לפסחים וכו' : (י) ותכון העבודה . נעשית העבודה בתקון ובהכנה : על עמדם . על מקום מעמדם כל משמר לבד : על מחלקותם . כפי שנחלקו למשמרות : כמצות המלך . אשר צוה שתעמוד כל משמר לבד : (יא) וישחטו . הלוים שחטו

מצודת ציון

(שופטים יט) : לה (ה) לפלגות . לחלקים כמו בימיו נפלגה הארץ (בראשית י) : (ז) וירם . והפרש

בהעלות ג' וסי' ויהי בהעלות ה'. בהעלות עליך את התום. העולה: עבודת ה' ג' סי' והניף אהרן את הלוים תנופה. כי עד הוא בינינו וביניכם. ותכן כל עבודת ה':

והלוים מפשיטים: יב ויסירו העלה לתתם ל' ומ"ל
למפלגות לבית־אבות לבני העם להקריב ליהוה ל'
ככתוב בספר משה וכן לבקר: יג ויבשלו הפסח ג'
באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ל'. ל'
ובצלחות ויריצו לכל־בני העם: יד ואחר הכינו ל'. ל'
להם ולכהנים כי הכהנים בני אהרן בהעלות העולה ל' ג' מ"ל ט"מ"ל בסיפ'
והחלבים עד־לילה והלוים הכינו להם ולכהנים ס'
בני אהרן: טו והמשררים בני־אסף על־מעמדם
כמצות דויד ואסף והימן וידתון חוזה המלך ל'. ב' חס' ו' קדמאה
והשערים לשער ושער אין להם לסור מעל ל' מ"ל. ג'
עבדתם כי־אחיהם הלוים הכינו להם: טז ותכון
כל־עבודת יהוה ביום ההוא לעשות הפסח
והעלות עלות על מזבח יהוה כמצות המלך ג'
יאשיהו: יז ויעשו בני־ישראל הנמצאים את־
הפסח בעת ההיא ואת־חג המצות שבעת
ימים: יח ולא־נעשה פסח כמהו בישראל מימי ס'
שמואל הנביא וכל־מלכי ישראל לא־עשו ו'
כפסח אשר־עשה יאשיהו והכהנים והלוים
וכל־יהודה וישראל הנמצא ויושבי ירושלם: ל'
יט בשמונה עשרה שנה למלכות יאשיהו נעשה ח'
הפסח הזה: כ אחרי כל־זאת אשר הכין יאשיהו
את־הבית עלה נכו מלך־מצרים להלחם בכרכמיש ב' כתיב ו' ובענינן
על־פרת ויצא לקראתו יאשיהו: כא וישלח אליו
מלאכים לאמר מה־לי ולך מלך יהודה לא־ ח' בליש' ופסקי'. ד'
עליך אתה היום כי אל־בית מלחמתי ואלהים ס'
אמר לבהלני חדל־לך מאלהים אשר־עמי ואל־
ישחיתך: כב ולא־הסב יאשיהו פניו ממנו כי ב' ד"פ בסיפ' ולא ולא
להלחם־בו התחפש ולא שמע אל־דברי נכו ל' בסיפ'
מפי אלהים ויבא להלחם בבקעת מגדו: כג ויורו ז' חס' ו' בסי'
הירים למלך יאשיהו ויאמר המלך לעבדיו ל' חס'

תולדות אהרן ויבשלו. נדרים מט: ויסלת. תענית כב: ויורו. מ"ק כח סנהד' מח:

רדק

(יג) ויבשלו את הפסח וכו'. לא מלאנו במקום אחר לשון בישול וצלי: בסירות ובדודים ובצלחות. מיני קדרות הם: (יח) ולא נעשה פסח כמוהו בישראל מימי שמואל הנביא. ובמלכים מימי השופטים כי שמואל שופט היה. ומה שאמר לא נעשה פסח כמוהו שהיו כל ישראל בלב שלם לעבוד את ה' וכן אומר בשמואל וינהו כל בית ישראל אחרי ה' ואומר ויסירו בני ישראל את הבעלים וגו'. וגם פסח שעשה יחזקיהו היו רבים מישראל שלא היו שם ולא עוד אלא שהיו מלעיגים ברצים שהיה שולח להם חזקיהו ואף אותם שהיו בירושלם רבים היו טמאים ואכלו את הפסח בטומאה: (כ) עלה נכו. נכו שם כנוי כמו שאמר במלכים פרעה נכה. ונקרא כן לפי שהיה נכה רגלים וכן תרגם יונתן פרעה חגרא: (כא) ואלהים אמר לבהילני חדל לך מאלהים אשר עמי. מחלוקת בדברי רז"ל י"א כי שניהם קדש וכן נראה ממה שאמר ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים. אולי מפי

רשי

כבשים בין עזים: ובקר שלשת אלפים. לשלמי חגיגה: (יג) ויבשלו הפסח כמשפט. צלי אש (שמות י"ב): ויריצו לכל בני העם. הלוים וכשהכינו לכל ישראל אחר כך הכינו להם הלוים לעצמם ולכהנים שלא היה להם פנאי להכין: (טו) חוזה המלך. כל אחד ואחד היה חוזה: (יח) ולא נעשה פסח כמוהו. (במלכים ב' כ"ג) כתיב כי לא נעשה כפסח הזה מימי השופטים מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות שסרו עשרת שבטים מעל מלכי יהודה וישליטו עליהם מלך לבדם שכל הימים שהיו לשני גוים היו שבט יהודה ובנימין עושים פסח לשם ה' בירושלים ואלו לשם עבודת כוכבים בבית אל ובדן ודבר זה לא אירע כל ימי השופטים שנחלקו ישראל לשתי משפחות ולא הי' להם לכל דור ודור רק שופט א' ואותו השופט היה מכריחם ללכת בדרך ה' כמפורש בשופטים והי' ה' עם השופט והושיע' מיד אויביהם כל ימי השופט וכל י' השבטים היו הולכים לשיל' ועושים פסח לשם ה' וכפסח הזה לא נעשה כל ימי מלכי ישראל ויהודה
יחד עושים פסח אבל בימי יאשיהו שכבר פסק מלכות י' השבטים ומשהחזיר ירמיה י' השבטים לא המליכו עליהם עוד מלך אלא יאשיהו מלך עליהם ועשו כולם פסח יחד לשם שמים בירושלים וזהו לא נעשה כפסח הזה לה' בירושלים ופתרון זה מטעה אותי מאד ולא נראה לי נהי נמי דהחזיר ירמיה עשרת שבטים ויאשיהו מלך עליהם בירושלים היאך יכול להיות שלא עשו כפסח הזה כל ימי השופטים ובימי שמואל הרואה ובימי דוד ושלמה שהיו ישראל שרוין על אדמתם שלוים ושקטים ולא היה להם אלא מלך אחד והיה לבם לשמים אך כך פתרונו וכך פתר לי רבי אליעזר ב"ר משלם זצ"ל ולא נעשה פסח כמוהו מעולם שיתן המלך והשרים בהמות לפסחים די ספוקם ובקר לשלמי חגיגה וצוה ללוים להכין להם ולשלוח לכל איש ואיש לפי אכלו: (כ) אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו מלך מצרים. הפסוק קובל ומקונן על יאשיהו שלא נעשה לו נס כמו לחזקיהו שכתוב בו אחרי הדברים והאמת בא סנחריב על חזקיהו ונעשה לו נס: להלחם בכרכמיש על פרת. על מלך אשור כדכתיב (במלכים ב' כ"ג) ורצה לעבור דרך ארץ ישראל עליו ופרעה נכו לא היה יכול לבוא עליו דרך נהר פרת אם לא יעבור דרך ארץ ישראל שהרי מצרים בדרומה של ארץ ישראל ונהר פרת בצפונו של ארץ ישראל: ויצא לקראתו. שדרש וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כ"ו) אפילו חרב של שלום לא תעבור בארצכם ולא ידע חטא ליצני הדור אשר אחרי הדלת קמו לסדור כמו שמפורש במסכת תענית: (כב) ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים. שאמר לו מפי אלהים כי כן אמר ישעיה וסכסכתי מצרים במצרים וזהו שיסד הקליר כל המוניו ללכת ארם נסרים

מצודת ציון

והפרים: (יג) בסירות. קדרות: ובדודים. מל' דוד ויורה: ובצלחות. כעין קדרה וכן את הצלחת (מ"ב כא): (כ) נכו. ת"י חגירא והוא מענין שבירה וכן נכה רגלים (ש"ב ד): (כב) התחפש. ענין לבישת בגדים משונים מבגדים שרגיל בהם ודוגמתו התחפש ובוא במלחמה (לעיל יח): (כג) ויורו. ויזרקו: הירים. זורקי קשת:

מצודת דוד

ויהמן שחטו כי השחיטה כשרה בזרים: מידם. מיד הלוים כי הכהנים הוסיפו בידם המזרקות עם הדם להיות מוכן לזריקה: מפשיטים. עורות הפסחים: (יב) ויסירו העולה. מכל פסח הסירו דבר העולה ממנו על המזבח והם האימורים: לתתם. לתת הפסחים להכתות החלוקות מבתי אבות וגו': להקריב לה'. חוזר על ראשית המקרא לומר הסירו העולה להקריב לה': וכן לבקר. וכן עשו לבקר של שלמי חגיגה שהסירו מהחלב האימורים ואח"ז נתנו הבקר לבעליהם: ויבשלו הפסח באש. ר"ל צלו אותו באש וזהו כמשפט: והקדשים. בשר השלמים: ויריצו. הוליכו במרוצה את הבשר לבני העם: (יד) ואחר. אח"ז הכינו גם לעצמם ולהכהנים כי הכהנים היו עסוקים בהעלאת העולות והאימורים ולזה היו הלוים מכינים לעצמם ולכהנים: (טו) על מעמדם. עמדו על מקום מעמדם לשורר: כמצות דוד. ר"ל בהכלים שתקן דוד ואסף וגו' כי גם המה תקנו מזמורים כמ"ש בס' תהלים: והשוערים. שומרי השערים עמדו במקומם כ"א בשערו: אין להם לסור. לא היה להם צורך לסור מעבודתם להכין פסחיהם כי אחיהם הלוים הפנויים מעבודה הם הכינו להם: (טז) והכון. הכל היה בתקון רב ובסדר נפלא בין בדבר הפסח בין בדבר העולות: (יז) הנמצאים. בירוש': ואת חג המצ'. ר"ל הקרבנות הקבועות בכל יום ועולות ראיה ושלמי חגיגה: (יח) כמוהו. להיות כמוהו בטהרה יתירה ובתקון נפלא: מלכי ישראל. הם דוד ושלמה שהיו גם מלכי ישראל: הנמצא. הבא מעריו ונמצא בירושלים: (כ) אשר הכין וגו'. אשר העמיד דבר הבית על מכונו ובסימו בהעמדת המשמרות וכיוצא: נכו. פרעה נכו וכן נאמר במ"ב: על פרת. סמוך לנהר פרת: (כא) מה לי ולך. ר"ל מה לי עליך ומה לך עלי וכי אויבים אנחנו זה לזה: לא עליך אתה היום. היום הזה אינני הולך עליך ואמר אתה לתוספת ביאור: אל בית מלחמתי. אל מקום מלחמתי והוא על מלך אשור: ואלהים אמר לבהלני. אולי שמע מפי ירמיה בדבר ה' למהר ללכת בבהלה על אשור: חדל לך מאלהים. ר"ל חדל לך מהלחם עם אלהים אשר עמי וכאומר הלא מפי ה' אני הולך וא"כ הוא עמי ואם תעכב על ידי מללכת יחשב כאלו תלחם כמו לזה חדל לך ולא ישחיתך האלהים: (כב) ולא הסב. לא החזיר פניו מעם ובכדי להלחם בו שינה בגדי המלוכה ללבוש בגדי מלחמה:

דבריו ה' וסי' מן השמים השמיעך . הראשונים דיאשיהו דד"ה . ויתר דברי אביה דד"ה . איוב לא בדעת ידבר . חכמת המסכן בזויה : מצרימה כ"ח בקריאה . וסימ' ויהי רעב בארץ וירד אברם מצריםה . ויהי כאשר הקריב לבוא . ויהי כבוא אברם מצרימה . וירא אליו ה' ויאמר אל תרד . וישבו לאכל לחם וישאו . ויעברו אנשים מדינים סוחרים . ויוסף הורד מצרימה ויקנהו . וכל הארץ באו מצרימה לשבר : ויאמר יוסף אל אחיו גשו נא אל תירא מרדה . אנכי ארד עמך מצרימה . ויקחו את מקניהם . ואלה שמות בני ישראל הבאים קדמא .

הַעֲבִירוּנִי כִּי הָחֳלֵיתִי מְאֹד׃ כד וַיַּעֲבִירֻהוּ עֲבָדָיו
מִן־הַמֶּרְכָּבָה וַיַּרְכִּיבֻהוּ עַל רֶכֶב הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־ ל'
לוֹ וַיּוֹלִיכֻהוּ יְרוּשָׁלִַם וַיָּמָת וַיִּקָּבֵר בְּקִבְרוֹת
אֲבֹתָיו וְכָל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם מִתְאַבְּלִים עַל־ ל' וחד מתחלכים
כה יֹאשִׁיָּהוּ׃ כה וַיְקוֹנֵן יִרְמְיָהוּ עַל־יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמְרוּ ג' חס' וא' מלא
כָל־הַשָּׁרִים ׀ וְהַשָּׁרוֹת בְּקִינוֹתֵיהֶם עַל־יֹאשִׁיָּהוּ ב' בליש'
עַד־הַיּוֹם וַיִּתְּנוּם לְחֹק עַל־יִשְׂרָאֵל וְהִנָּם כְּתוּבִים ט' חס' וחד מלא
עַל־הַקִּינוֹת׃ כו וְיֶתֶר דִּבְרֵי יֹאשִׁיָּהוּ וַחֲסָדָיו כַּכָּתוּב
בְּתוֹרַת יְהוָה׃ כז וּדְבָרָיו הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים ס'
הִנָּם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר מַלְכֵי־יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה׃ ד'
לו א וַיִּקְחוּ עַם־הָאָרֶץ אֶת־יְהוֹאָחָז בֶּן־
יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּמְלִיכֻהוּ תַחַת־אָבִיו בִּירוּשָׁלִָם׃ ב בֶּן־
שָׁלוֹשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה יוֹאָחָז בְּמָלְכוֹ וּשְׁלֹשָׁה
חֳדָשִׁים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם׃ ג וַיְסִירֵהוּ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
בִּירוּשָׁלִָם וַיַּעֲנֹשׁ אֶת־הָאָרֶץ מֵאָה כִכַּר־כֶּסֶף ל' וחס'

וְכִכַּר זָהָב׃ ד וַיַּמְלֵךְ מֶלֶךְ־מִצְרַיִם אֶת־אֶלְיָקִים ס'
אָחִיו עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם וַיַּסֵּב אֶת־שְׁמוֹ יְהוֹיָקִים
וְאֶת־יוֹאָחָז אָחִיו לָקַח נְכוֹ וַיְבִיאֵהוּ מִצְרָיְמָה׃ ל' ד' מלאים וכתובים
ה בֶּן־עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יְהוֹיָקִים בְּמָלְכוֹ וְאַחַת
עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ג' בטעם וכענין
יְהוָה אֱלֹהָיו׃ ו עָלָיו עָלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ
בָּבֶל וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם לְהֹלִיכוֹ בָּבֶלָה׃ ז וּמִכְּלֵי ל' חס'
בֵּית יְהוָה הֵבִיא נְבוּכַדְנֶאצַּר לְבָבֶל וַיִּתְּנֵם
בְּהֵיכָלוֹ בְּבָבֶל׃ ח וְיֶתֶר דִּבְרֵי יְהוֹיָקִים וְתֹעֲבֹתָיו
אֲשֶׁר־עָשָׂה וְהַנִּמְצָא עָלָיו הִנָּם כְּתוּבִים עַל־
סֵפֶר מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה וַיִּמְלֹךְ יְהוֹיָכִין בְּנוֹ
תַּחְתָּיו׃ ט בֶּן־שְׁמוֹנֶה שָׁנִים יְהוֹיָכִין בְּמָלְכוֹ
וּשְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַעֲשֶׂרֶת יָמִים מָלַךְ בִּירוּשָׁלִָם
וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה׃ י וְלִתְשׁוּבַת הַשָּׁנָה שָׁלַח
הַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר וַיְבִאֵהוּ בָבֶלָה עִם־כְּלֵי

תולדות אהרן ומשה. סנהד' קא : ולתשובת . יומא ע : ויביאהו . כריתות ה (שקלים מט) :

רש"י

נהרים למען לא תעבור חרב כל שהוא באפרים לא שמע לחוזה וישוב אחורים כי נגזרה גזירה לסכסך מצרים במצרים : על רכב המשנה . לפי שדרך המלך לרכוב על שני מרכבות הראשונה עיקר ואם יצטרך ישב בשניה בראשונה יצא לפניהם וכשחלה הרכיבוהו על הרכב המשנה : (כה) ויאמרו כל השרים . לשון שירה משוררים כי גם שירה וקינה בקול אחת נאמרין עליו ניבא עמוס והבאתי את השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור זה יומו של יאשיהו שמת בן תשעה ושלשים שנים בחצי ימיו דכתיב (תהלים צ') ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכתיב (עמוס ח') והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר וזה שאמר ויאמרו כל השרים ושרות בקינותיהם וכל יהודה וירושלים מתאבלים עליו : ויתנם לחוק . כשמזדמן להם שום צער ובכיה שהם מקוננים ובוכים על המאורע הם מזכירים זה הצער עמו דוגמא בת"ב שמזכירים קינות על ההרוגים בגזירות שאירעו בימינו כן יבכיון על מות יאשיהו דוגמא (שופטים י"א) ותהי חק בישראל וגומר (שם) לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעה ימים בשנה : והנם כתובים על הקינות. על ספר הקינות : (כו) וחסדיו הכתוב בתורת ה'. (ובמלכים ב' כ"ג) כתיב וכמוהו לא היה לפניו מלך וזהו שאמר כאן הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה :

(א) וימליכהו תחת אביו . אע"פ שהיה יהויקים אחיו גדול ממנו כ"ג חדשים : (ג) ויסירהו מלך מצרים בירושלים . מבואר במלכים (שם) היטב ויאסרוהו פרעה נכה ברבלה בארץ חמת : בירושלם . ממלוך בירושלים : ויענש את הארץ . ליתן מסים דוגמא וענשו אותו מאה כסף (דברים כ"ב) : (ד) ויסב את שמו יהויקים . כך דרך המלכים והשרים שמכנים למשרתיהם שם שהם רוצים דוגמא (בראשית מ"א) ויקרא פרעה שם יוסף וגומר וכן (במדבר) ויקרא משה להושע בן נון יהושע וכן (דניאל א) וישם שר הסריסים שמות וגו' והכל כדי להודיע שהוא מושל בו לכנות לו שם כרצונו : ויסב את שמו יהויקים . למה קרא שמו יהויקים למעלה מפורש כי לאחר שהרג פרעה יאשיהו המליך מלך והעניש לאם עובד : (ו) עליו עלה נבוכדנצר . כי לא יכול פרעה לצאת מארצו כמו שכתוב (במלכים ב' כד) ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר למלך מצרים שנלא בשנה רביעית בכרכמיש של נהר פרת כמפורש (בירמיה מה) : להוליכו בבלה . ולא הוליכו לאשור אלא בדרך מת והשליך נבלתו וכן ניבא (ירמיה כ"ב) קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים והיכן קבורת חמור במעי הכלב וכן מוכיח (במ"ב כד) וישכב יהויקים עם אבותיו ולא כתב ויקברהו : (ז) ומכלי בית ה' . ומקצת כלי בית ה'. ועל זה נתנבא ירמיה (כז) כי כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל על הכלים הנותרים וגו' ומקשה בסדר עולם בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה ויתן ה' בידו וכאן מוכיח שהיה בי"א למלכות ומה ת"ל בשנת שלש למרדו שנאמר (במ"ב כד) ויהי לו יהויקים עבד שלשה שנים וישב וימרוד בו שלשה שנים ובשנת שלשה למרדו עלה עליו והוא שנת שמונה לנבוכדנצר דאמ' מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה כבש יהויקי' ושלשה שנים מרד בו והוא לא מלך כי אם בשנ' ארבע ליהויקים שנ' (ירמיה כ"ה) בשנ' הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנצר : (ח) ותועבותיו. שבא על אמו : והנמצא עליו . כתובת קעקע : (י) ולתשובת השנה . שהגלה יהויקים : עם כלי חמדת בית

רד"ק

מפי ירמיהו הנביא היה לו לצאת בכרכמיש ובעודו שם נלחם בכרכמיש על פרת ולקה הכס נקמת יאשיהו ממנו שבא עליו נבוכדנצר והוא שנתנבא ירמיה למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל והומר והיום ההוא לה' צבאות יום נקמה להנקם מצריו וזהו נקמת יאשיהו המלך : (ג) ויסירהו מלך מצרים בירושלים . פי' ממלוך בירושלים . וכן כתיב במלכי' וברבלה בארץ חמת הוא שאסרוהו והסירוהו מהמלוכה : (ו) להוליכו בבלה . ולא הוליכו כי בדרך מת ועליו נאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך וגו' . והנה כתוב בדניאל ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים ויביאם ארץ שנער א"כ הוליכו לבבל עם הכלים ואח"כ הושיבו לירושלים כאחד עשר שנה מלך ואחר כן חזר ומרד בסוף ימיו ותפשוהו הגדודים ומת בדרך בידם כמו שאמר סחוב והשלך . פי' להוליכו כמו להרגו בערמה : (ח) על ספר מלכי ישראל ויהודה. זהו ספר ירמיהו ושם כתובים תועבותיו הוי בונה ביתו וגו' כי בספר מלכים אין כתיב מתועבותיו דבר אלא בסתם ויעש הרע בעיני ה': (ט) בן שמונה שנים יהויכין. ובספר מלכים כתיב בן י"ח שנ' אפשר כי יהויקים אביו המליכו בשנה ראשונה שמלך הוא שימלוך תחתיו אחריו והיה אז בן שמנה שנים

מצודת דוד

מפי אלהים . מה שאמר לו דברי ירמיה מפי אלהים : (כג) ויורו היורים . המורים בקשת ירו בו חצים : העבירוני . העבירו אותי מן המרכבה ההיא כי נעשיתי חולה מאוד וקשה לי לרכוב בה : (כד) על רכב המשנה . השניה ההולכת אצל מרכבתו הנוחה יותר לרכוב בה : (כה) השרים והשרות . המשוררים המשוררות וכאשר המשורר בדבר שמחה נקרא משורר כן בדבר קינה ויללה נקרא משורר כי סוכן א' להם בדבר הרמת קול ובהכרעת הנעימה : בקינותיהם . ר"ל בעת אשר קוננו קינה מה אמרו אז זכרון מיתת יאשיהו לקונן גם עליו : ויתנום לחוק . קבעו חוק בישראל להזכיר מיתת יאשיהו בקינותיהם : והנם כתובים . הקינות של יאשיהו : על הקינות . בספר איכה : (כו) וחסדיו . המעשים אשר עשה ככתוב בתורה : **לו** (ג) בירושלם . ר"ל ממלוך בירושלים : ויענש . על שהמליכו את יהואחז לפני יהויקים אחיו הגדול ממנו אשר לו משפט המלוכה : (ו) ויאסרהו . קשרו בשלשלאות של נחושת להוליכו אל בבל ומת בדרך כמ"ש בירמיה : (ז) בהיכלו . בארמונו שהיה לו בבבל : (ח) והנמצא עליו . ר"ל תועבותיו שבסתר אשר נתגלה לאחר זמן : (ט) בן שמונה שנים . ובמ"ב נאמר בן שמנה עשרה שנה ואלו יהויקים אביו המליכו בחייו עשר שנים על כי ראה אשר עם הארץ המליכו לפנים את אחיו הקטן ממנו והחש פן לאחר מותו ימליכו הקטן לפני הגדול לזה המליכו בחייו ואמר כאן עת מלכו בחיי אביו ובמלכים ב' עת מלכו לאחר מות אביו : ושלשה חדשים וכו' . ר"ל משמלך לאחר מיתת אביו ובמ"ב לא חש לכתוב עוד עשרה ימים : (י) ולתשובת השנה . ר"ל לעת

בניו ובני בניו אתו בנותיו ובנות בניו. כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו. ובני יוסף אשר ילד לו. ועתה שני בניך הנולדים לך. וישב יוסף מצרימה. ואלה שמות דריש סיפרא. בלכתך לשוב מצרימה. ויהי בשלח פרעה. ולמה ה' מביא אותנו. ויאמרו איש אל אחיו נתנה. וירדו אבותינו מצרימה. בשבעים נפש ירדו. רק לא ירבה לו סוסים. וענית ואמרת לפני ה' אלהיך. וימלך מלך מצרים את אליקים: למלאת ו' בקריאה ד' מ"ל וב' חסר וסי' נמסר בסדר כי תשא ודניאל ריש סימן פ':

חמדת בית־יהוה וימלך את־צדקיהו אחיו על־ ס'
יהודה וירושלם: יא בן־עשרים ואחת שנה
צדקיהו במלכו ואחת עשרה שנה מלך בירושלם:
יב ויעש הרע בעיני יהוה אלהיו לא נכנע מלפני כ' נטעס.ל'
ירמיהו הנביא מפי יהוה: יג וגם במלך נבוכדנאצר ס"ר"פ כסיפ'
מרד אשר השביעו באלהים ויקש את־ערפו ל' ד' גליפ'
ויאמץ את־לבבו משוב אל־יהוה אלהי ישראל:
יד גם כל־שרי הכהנים והעם הרבו למעול־מעל ב' מ"ל
ככל תועבות הגוים ויטמאו את־בית יהוה ט"כ"כ כנ"א
אשר הקדיש בירושלם: טו וישלח יהוה אלהי
אבותיהם עליהם ביד־מלאכיו השכם ושלוח ל' מ"ל
כי־חמל על־עמו ועל־מעונו: טז ויהיו מלעבים ס' ל' ומ"ל
במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים ל'
בנביאיו עד עלות חמת־יהוה בעמו עד־לאין י'

יתיר י' מרפא: יז ויעל עליהם את־מלך כשדיים ויהרג
ג' חד חס' בחוריהם בחרב בבית מקדשם ולא חמל על־
ל' בחור ובתולה זקן וישש הכל נתן בידו: יח וכל
מ"ח כלי בית האלהים הגדלים והקטנים ואצרות
בית יהוה ואצרות המלך ושריו הכל הביא
מ"ח. ג' בבל: יט וישרפו את־בית האלהים וינתצו את־
ב' והדגלש ארמנותיה חומת ירושלם וכל־ארמנותיה שרפו באש וכל־
ז' ב' על כל כלי מחמדיה להשחית: כ ויגל השארית מן־
ב'. ו' החרב אל־בבל ויהיו־לו ולבניו לעבדים עד־
ל' מלך מלכות פרס: כא למלאות דבר־יהוה בפי
ב' כתרי לשני וכהירי ירמיהו עד־רצתה הארץ את־שבתותיה כל־
ג'. ע' ר"פ ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה: כב ובשנת
ג' אחת לכורש מלך פרס לכלות דבר־יהוה בפי
ח' ירמיהו העיר יהוה את־רוח כורש מלך־פרס

תולדות אהרן וגם כמלך. נדרים סב שבועות לו סוריות יב כריתות ט: ויהיו מלעיבים. שבת קט:

רדק

שנים. ועתה כשמלך אחריו אביו היה בן י"ח: את צדקיהו אחיו. דודו היה כמו שכתוב בתחלת הספר הזה ביחסים ובספר מלכים אלא שהקרובים יקראו אחי' כמו כי אנשים אחים אנחנו את לוט בן אחיו: (טז) מלעיבים. כמו מלעיגים: ומתעתעי'. תרגום והייתי בעיניו כמתעתע כמו כמתלעב במלאכי האלהים הם הנביאים שהם שלוחי השם ית' ומתעתעים משפטו עם חי"ו ומתעתעים: עד לאין מרפא. כל כך הרבו לפשוע עד שנמנעה מהם התשובה שהיא המרפא: (יז) זקן וישש. בגר"י כמו ישיש בחיר"ק: (כ) לו ולבניו. לבנו ולבן בנו: עד מלך מלכות פרס. והם ל"ב שנה מיום שגלו עד רצתה הארץ את שבתותיה כי לא היתה הפקידה שלמה עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש שמלאו

רשי

בית ה' דברים החמודים אותם לקח והשאר הניח עד גלות צדקיהו אז לקח הכל עמו כמ"ב (כד) מפורש שיצא יהויכין מלך יהודה על מלך בבל וגו': וימלך את צדקיהו אחיו. אחיו של יהויקים וכן (במלכים שם) וימלך מלך בבל את מתניה דודו תחתיו ויסב את שמו צדקיהו דודו של יהויכין: (יב) ויעש הרע. מהו הרע שלא נכנע לפני ירמיהו הנביא מפי ה' כמפורש (בירמיה ל"ח) ויאמר ירמיה אל צדקיהו כה אמר ה' אלהי צבאות אלהי ישראל אם יצא תצא וגומר עד דואג אני את היהודים וגומר וחוץ מחטא זה לא חטא אלא בזה שלא שמע לדבר נביא מפי ה' ושעבר על שבועת נבוכדנאצר אבל בתועבותיו והנמצא עליו על יהויקים לא הרע לעשות. מפי ר' אליעזר ב"ר משלם זצ"ל: (יג) אשר השביעו באלהים. כמפורש (ביחזקאל י"ז) אמר נא לבית המרי וגומר וכל הפרשה נאמר על יהויכין ולדקיהו (שם) ויקח מלכה ושריה ויבא אותם אליו בבלה זה יהויכין וסיעתו (שם) ויקח מזרע המלוכה ויכרות אתו ברית זה צדקיהו: (יד) גם כל שרי הכהנים. להורות את ישראל כדכתיב (דברים כ"ד) ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים לא כהנים הדיוטים למחות אלא שרי הכהנים שהיכולת בידם למחות ולא מיחו: ויטמאו את בית ה' בשקוציה': אשר הקדיש בירושלים. לשכן שמו שם לעולם: (טו) וישלח ה'. כל זה צדק הדין שלא תאמר לא התרה בהם לשוב מדרכיהם הרעה אלא לאלתר ויטרוף לעד אפו לכך נאמר וישלח ה' אלהי אבותיהם עליהם ביד מלאכיו והתרה בהם לשוב מרעתם ולא פעם אחת בשנה או בחודש אלא בכל יום ויום השכם ושלוח: כי חמל על עמו. ולא חפץ ביתתן: ועל מעונו. על דירת בית המקדש שאפילו מלך בשר ודם חומל על עמו ועל בית מדורו מלהחריבם: (טז) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים. בשלוחי הקדוש ברוך הוא ובוזים דבריו של הקב"ה שודאי הדין עמו שאפילו שלוחי בשר ודם אין מבזין אותן וירפים לעבור על צוויו בין לרע בין לטוב ועמו בזו דבריו והלעיבו ותעתעו בנביאיו כל כך וגו': (יז) ויעל עליהם את מלך כשדים. שהם אומה שפלה שנאמר (ישעיה כג) הן כשדים עם לא היה וכאן נתקיים (דברים ל"ב) הם קנאוני בלא אל וגומר עד בגוי נבל אכעיסם: ויהרוג בחוריהם בחרב בבית מקדשם. והושב להם גמולם שכתוב ויטמאו את בית ה' ונתקיים מה שאמר (יחזקאל ט') והכו אל תחוס עיניכם וגו' עד לאו ויצאו והכו בעיר: ולא חמל על בחור ובתולה זקן וישיש. משא"כ מנהג אנשי חיילים כשנלחמי' במלחמה והורגי' אנשי המלחמה אבל על זקן בחור ובתולה חומלי' ומתמלאים רחמים וגם נבואת משה רבינו נתקיימה (דברים לב) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה גם בחור גם בתולה וגו': (יח) וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים. שנותרו מגלות יהויקים ויכניה: (כ) ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס. ולמה עד מלכות פרס כי עד מלכות פרס עד אותו הזמן לא נתפייסה הארץ את שבתותיה והוא שכתוב (ויקרא כו) כל ימי השמה תשבות: (כא) עד רצתה הארץ את שבתותיה. תרצה. כי קודם לכן לא רצתה הארץ שבתותיה: כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה. של שמיטה ויובל

מצודת ציון

לך (יג) ויאמץ. חיזק: (טו) מעונו. מדורו כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כו): (טז) מלעיבים. ענין לעג כי והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית כז) ת"א כמתלעב: במלאכי. בשלוחי: (יז) וישש. כמו וישיש והוא רב שנים מאד כמו גם שב גם ישיש בנו (איוב טו) והוא מל' יש ר"ל עמד בו שיעור ימים רבים: (כא) למלאות. ענין השלמה: רצתה. מל' רצוי ופיוס: שבתותיה. ענין בטול עבודה כמו שבת נוגש (ישעיה יד): שבתה. בטלה ונחה מן עבודה: (כב) העיר. מל' התעוררות: רוח. רצון כמו הנני נותן בו רוח (מ"ב יט): ויעבר קול. ענין הכרזה כמו ויעבירו קול (שמות לו):

מצודת דוד

לפת שבא השמש אל הנקודה ההיא במעלה שהיתה עומדת כאשר שלח גדודיו על יהויקים אז שלח על יהויכין בנו (אולם כבוש יהויקים והמלכת יהויכין וכבשו והמלכת לדקיהו היה הכל בשנה אחת): ויביאהו בבלה. במ"ב נאמר שיצא אליו מעלמו להמסר בידו: כלי חמדת. כלים החמודים של בית ה': לדקיהו אחיו. לפי שנאמר למעלה שאחר יהויקים מלך יהויכין בנו אמר כאן שאחר והמליך את לדקיה אחיו של יהויקים: (יב) מפי ה'. אשר ניבא לו מפי ה': (יג) אשר השביעו. להיות לו לעבד: ויקש את ערפו. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה ערפו עד שהיה לו מהאי אפשר לסבב פניו אל ה': (טו) וישלח. שלח דבריו עליהם: השכם ושלוח. שלח בהשכמה ר"ל בזריזות: כי חמל. והשב אולי ישובו ולא יאבדו הם והבית לא יחרב: (טז) ומתעתעים בנביאיו. ר"ל אמרו שעוד הנביאים המה תועים מדרך הישר. או הוא ענין לעג כמו והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית כ"ז) ור"ל כמלעיג ומתעה: עד לאין מרפא. עד שלא רצה לכפר עוד ועל שההכאה היא חולי הנפש אמר לשון רפואה על הכפרה וכן ושב ורפא לו (ישעיה ו): (יז) ויעל. העיר לב מלך כשדים לעלות עליהם: הכל נתן בידו. ה' מסר בידו את הכל: (יט) להשחית. שברו וקלקלו להשחית אותם: (כ) השארית. מה שנשארו מן החרב הגלה לבבל: עד מלוך וכו'. עד שכבש מלך פרס את בבל ומלך בה: (כא) למלאות דבר ה'. ר"ל מה שהיו בגולה כפי מספר הימים ההם היה כדי להשלים דבר ה' אשר היה בפי ירמיה שיהיו בגולה עד שתהרצה הארץ להתפייס על שלא שבתה מעבודה בשנת השמטות ויובלות כי בעודם עליה לא קיימו השמטות והיובלות כהלכתן: כל ימי השמה שבתה. ר"ל בזה התפייסה כי תמורת השמטות והיובלות שבתה מעבודה כל הימים שהיתה שממה מאנשיה ואין עובר בה: למלאות שבעים שנה. להשלים שבעים שנה של שממון מול שבעים שנה של שמטות ויובלות שבטלו וכמ"ש רז"ל בס"ע: (כב) ובשנת אחת. בשנה הראשונה: לכלות. לעת כלה הזמן אשר דבר ה' בפי ירמיה והוא בכלום שבעים

22 וַיַּעֲבֶר־קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ ע' י"א ס"ס וגם וכתריה
23 כֹּה־אָמַר כּוֹרֶשׁ ׀ מֶלֶךְ פָּרַס כָּל־מַמְלְכוֹת סרין מלין
הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־פָקַד
עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּיהוּדָה מִי־
בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיָעַל׃ ה' ג'

חזק ונתחזק

סכום פסוקי של דברי הימים (א וב) הם אלף ושבע מאות ושמנים ושבעה. וסימנו לבנות לו בית אשר בירושלים אשר ביהודה מי בכם מכל עמו יהוה אלהיו עמו ויעל. והקאפיטולי הם ששים ותמשה. וחציו הם כל בשר מפני ה'. ותגים ועל אצרות המלך עזמות בן עדיאל (ד"ה א' כ"ז כ"ה). וסדרים חמשה ועשרים. עד כה ברכני ה' סימן:

רשי

וויובל שבטלו ישראל בארץ וכנגדן גלו שבעים שנה אותן שבעים שבתה ארץ ישראל שנים שהכעיסו ישראל בארצם ארבע מאות ושלשים שנה מהם ג' מאות ותשעים משנכנסו לארץ עד שגלו מנשה עשרת השבטים ואתה מוצא אותם מפורשים מאתים וארבעים ושלשה משמלך ירבעם עד שגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים שהכעיסו קי"א שנים והשאר סתומים הוא שנא' (ביחזקאל ד') ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל וגו' שלש מאות ותשעים יום וגו' וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים עד שחרבה ירושלים ארבעים שנה כיצד עשרים ושתים של מנשה כדכתיב (מלכים ב' כ"א) ככל אשר עשה אחאב ואחאב מלך כ"ב שנים ול"ג עשה תשובה הרי כ"ה מלך. ושתים דאמון וי"א דיהויקים הרי ל"ה שנה ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לצדקיהו הרי ארבעים סך כולם מישראל ויהודה ארבע מאות ושלשים הרי לארבע מאות שנה ס"ד שמיטין ויובלות ל"ה שנים הרי ה' שמיטין הרי ס"ט ושנת היובל האחרונה נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי שבעים שנה מקודשים של שמיטה שלא שמטום ישראל לפיכך גלו שבעים שנה לקיים מה שנאמר (ויקרא כ"ז) אז תרצה הארץ את שבתותיה כך מפורש בסדר עולם וכאן מסיים בזה דברי הימים לפי שאמר למלאת שבעים שנה הוצרך לומר כאן פסוקים אלו ושל עזרא (תחלתו) להודיענו כשכלו אותן שבעים שנה היאך חזר הגלגל שחזרו לארצם לכך הוצרך לומר כאן בשנת אחת לכורש מלך פרס עד מי בכם מכל עמו ויעל ולכך נוספת וי"ו זו של ובשנת לפי שספר דניאל מפסיק בנתים שהרי ספר עזרא משוך וסדור אחר ספר דניאל וכך וי"ו מוסב מזה לזה: (כב) את רוח כורש. רצונו: ויעבר קול. כרוז הכריז לכל בני מלכותו: וגם במכתב. שלח לכל בני מלכותו לאמר (כג) כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ. שאני מושל מלך על כל ממלכות: והוא פקד עלי. והוא צוה עלי ע"י ישעיה לבנות לו בית בירושלים שנאמר (ישעיה מ"ד) האומר לכורש רועי וגו'. כה אמר ה' למשיחו לכורש (שם מ"ה) וכבר נאמרה לו נבואה זו של ישעיהו: אשר ביהודה. ירושלים במדינות יהודה: מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל. כך היה הכרוז על המדינות מי בכל עמו של הקב"ה יבוא לבנות ביתו אשר בירושלים: ויעל. ויהי הקב"ה בעזרו ובעזרתו:

רדק

שמלאו להרבות ירושלים שבעים שנה: (כג) וגם במכתב. העביר כרוז בכל מלכותו עד שלוח להם כתבים: (כד) והוא פקד עלי. הוא צוה עלי. והיכן צוה עליו אלא שהעיר את רוחו ונתן אל לבו לשנות הגלות לבנות בית בירושלים או צוה ע"י נביאו וכן נתנבא ישעיהו כה אמר ה' למשיחי אנכי העירותיהו בצדק וגו': מי בכם מכל עמו. יהי ה' אלהיו עמו ויעל:

מצודת דוד

שבעים שנה מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה וכאשר פרשנו בדניאל: ויעבר קול. ענה להכריז: בכל מלכותו. בכל מדינות מלכותו: וגם במכתב. שלח הדברים האלה במכתב: לאמר. וכה אמר: (כג) נתן לי. ר"ל הואיל וה' מסר בידי כל הממלכות א"כ מהראוי לי לעשות מצותו: פקד עלי. צוה עלי לבנות וכו' כמ"ש האומר לכורש וכו' והיכל תוסד (ישעיה מ"ד): אשר ביהודה. אשר בארץ יהודה: מי בכם. כי הדברים האלה צוה להכריז ושלח בין האומות ולזה אמר מי הנמצא בכם מעם ה' יהיה ה' עמו ובעזרתו: ויעל. אל ארצם ר"ל הרשות נתון ממני לעלות:

ביאור הגר"א

א (א) אדם שת אנוש. פסקא היינו מפני שג' הראשונים כוללים: אדם. כולל הכל. שת. שממנו הושתת העולם. ואנוש. אז הוחל לקרא ומאנוש ואילך פרטים. והנה שלש שמות הכוללים. אדם על שם אדם אתם. שאות ממנו בן אדם ושאות ממנו אנוש כמ"ש (תלים ח' ה') מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו. והוא כי אדם יאמר כפיו של הקב"ה ובדמות וצלם. שת. אינו אלא בדמות וצלם דכתיב ביה (בראשית ה' ג'). ויולד בדמותו כצלמו ויקרא שמו שת. ובאנוש לא כתיב דמות וצלם (אמר נכדו המסדר. בביאורו נראה אור דברי (ב"ר פ' כ"ג) בעון קומי הכא כהן בדלא אדם שת אנוש ושתק ר"ל פסק פיסקא (וע"ש פי' מ"כ) א"ל עד כאן בצלם ובדמות כו'). וע"ד הרמז בהיות כל מספר עשרה נחלק שלשה פעמים שלשה וא' הוא הכולל. וכן הוא תמונת היו"ד עליון תחתון ואמצעי. ובכל נקודה ראש תוך וסוף ועם הכולל הוא עשר. לכן סדר הכתוב העשרה דורות שמאדם ועד נח שלשה פעמים שלשה ועשירי כפ"ע שהוא הכולל: (ג) חנוך. הוא השביעי והוא המובחר וכן בימים ובשבועות ובחדשים ובשנים ובשמיטין וכן בהנביאים. משה שביעי מאברהם וכן בדוד נאמר והוא השביעי (אה"ס עיין ויקרא רבה פ' כ"ט) וכן רבינו הקדוש שביעי להלל וכמו שנתנה תורה שנכתב ע"י מרע"ה כן נתיסד תורה שבע"פ ע"י רבינו הקדוש: (ד) שם חם ויפת. אין זה סדר לידתן ולא סדר הכתובן אלא לפי סדר הלוקחים בארץ. ודרך ימין קחשיב. שם נטל חלק שלים במזרחי והוא אפריקי. ותם ויפת חלקו המערבי לשנים חם נטל חלק הדרומי והוא אזיע. ויפת הצפוני והוא אייראפיא. וכל השמות שנכתבו כאן הוא שם מדינות. גומר נטל קרוב לקוטב הצפוני. ומגוג אחריו וכן כולם. וכוש קרוב לקוטב הדרומי ומצרים אחריו. ועילם סוף מזרחי ואשור אחריו. לכן הכושים שחורים ביותר. וגומר א גרמטא לבנים ביותר. וז"ש נגעים פ"ב מ"א בהרת עזה נראית בגרמני כהה והכהה בכושי עזה. ועמ"ש הרמב"ם בפי' שם שכ' ומיוחס אל העם אשר שמו גרמא עכ"ל. וכתים הוא רומי כתרגום וצים מיד כתים ואתו סיען מרומאי. וסנחריב הושיב בה בני אדום. והם נקראים רומיים והם שהחריבו בהמ"ק וכן קים להו לחז"ל. מיושב בזה מה שהקשו הרי כתיים מבני יפת ורומיים בני אדום. וכנה השמות שבאו כאן בלתי יו"ד מ"ם באחרונה. כמו גמר ומגוג הוא שם העצם של בן הבוא. אלא שהאומה היוצאת ממנו נקראת ג"כ על שמו. וכל שם שבא כאן עם יו"ד ומ"ם באחרונה. כמו כתים ודודנים. אינו שם של בן הבוא. אלא נכתב ע"ש האומה שיצאה ממנו. וע"ד הרמז כדר שמוהם דכאן רומזים על מדת הצדיק שנאמר בנח איש צדיק תמים ראשית המדה הוא לימוד התורה לדעת את הדרך אשר ילך. ואת המעשה אשר יעשה. שנית. אז יהיה סור מרע לקיים את כל המל"ת. שלישית. אז יקיים ועשה טוב קיום המ"ע. כמ"ש סור מרע ועשה טוב. שם מרמז על לימוד התורה כמ"ש טוב שם משמן טוב. וחם. מרמז על כבוש היצה"ר כמ"ש לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר ויפת מרמז על קיום המעשים טובים כמ"ש יפיפית מבני אדם כו': (ח) בני יפת. נקיט הכא שמנים פלגשים וששים מלכות שמנים פלגשים בני נח עד אברהם. בני יפת י"ד בני חם ל' בני שם כ"ו וכולן ראשי אומות הרי ע' אומות הוסיף עליהם שם חם ויפת. רעו שרוג נחור. תרח ובני בניו נחור והרן ולוט הרי שמנים. ולא חשב כאן נחור והרן ולוט כדרך שלא חשב בששים מלכות: פלגשים מבני קטורה. הוא הטעם שמ"א (בראשית כ"ה ג) לאשורים ולטושים ולאומים (פרש"י ורמב"ן שם) וי"ב בני נחור וב' בני לוט ומספרם ששים. ישמעאל ובניו י"ג בני קטורה ס"ז עשו ובניו י"ז בני נחור י"ב כמ"ש (בראשית כ"ב כ"ג) שמונה אלה ילדה מלכה לנחור ופילגשו וגו' ארבעה ובני לוט ב' הרי ששים: (יב) אשר יצאו משם פלשתים. היינו מכסלוחים: ואת כפתורים. שב אלמעלה על ומצרים ילד (ראב"ע במקומו): (יג) ובני כנען. כאן ובפ' נח חשב בני כנען שנים עשר ובפ' לך לך חשב עשרה ובואתחנן בשבעה ובשמות בששה ובפ' בא חמשה והוא כי שנים ישבו להם על הגבול. סיני בדרום כמ"ש (ישעיה מ"ט יב) מארץ סינים תרגומו מארעא דרומא. וצידון בצפון כמ"ש בגבול נפתלי. מקום הגבולין לא קחשיב בנחינת ארץ כנען. הגם כי בהרבה מקומות נכללין הפרטים במספר העשיריות. כמו מ"ב הוא מ"ם ומ"ם הוא מ"ב. וע"ב הוא פ' וע' הוא ע"ב. וכן אנ"י וה"ו שהם באמצע והם כוללין הראשון מלמעלה עד האיו שבני מאליו ולמטה. וכי ע' אומות והם ע"ב עם עשו וישמעאל דעל שבו נאמר גוי כמו שנאמר שני גוים בבטנך ועל ישמעאל נאמר לגוי גדול אשימנו. ומשום דלא חשיב בנחינה מקום הגבולין. לא נאמר בלך לך אלא עשרה מהם. אלא בשינוי השמות כי חוי האמור כאן נקרא שם רפאים. ועל פי זה יתכן מה שאמרו במסכת שבת חוי שטועמין את הארץ כחויה. ולכאורה קשה דבשלמא חורי יצא להם לדרשה. משום יתור יושבי הארץ דכתיב גביה אבל חוי הוא שמו. ובמות לא נתנו לדרוש. אבל לפ"ז שפיר הוקשה לחז"ל מאחר דנקראו בפרשת לך לך רפאים. למה נקראו כאן חוי וערקי הוא סריזי. וקני וקניזי וקדמוני הוא ארודי צמרי חמתי. ובני עשו לקחו קניזי מבני כנען. ועמון ומואב לקחו קני וקדמוני (ובדברים א ז) פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי ואל כל שכניו אמר בספרי שם זה עמון ומואב ואדום. וכשחטאו ישראל במרגלים נאמר להם בעשו ועמון ומואב כי לא אתן לכם לכן בואתחנן נאמר רק הרן שבעה עממין. ובמראות הסנה (שמות ג ח) הראה לו סוף המעשה. נאמר ששה. כי גרגשי פנה מהם (עיין פי' הרשב"ם): (יט) ושם אחיו יקטן. מוסב ג"כ על כי בימיו נתקטנו מספר שני הדורות. עד ימיו חיו עד ת"מ שנה ואח"כ לא חיו יותר מן ר"מ שנה: (כח) בני אברהם יצחק וישמעאל. למ"ד בישמעאל עשה תשובה דהדביק ליצחק קמיה. דכתיב (בראשית כה ט) ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו ולמ"ד שלא עשה תשובה. אעפ"כ אדכריה קמיה משום שהיה בן האמה ויצחק בן הגבירה זה שהקדים הכתוב כאן ג"כ ליצחק מפא"כ לקמן בבני יצחק שניהם בני הגבירה כתיב עשו וישראל: (לה) בני עשו וגו'. בבראשית (כ"ו ל"ד) כתיב ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילון החתי. ושם כ"ח ט' כתיב את מחלת בת ישמעאל. ושם ל"ו ב' כתיב עדה בת אילון ואת אהליבמה בת ענה ואת בשמת בת ישמעאל ופשר הדבר שהיה לו ב' נשים יהודית ובשמת וכאשר ראה עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו לקח את מחלת ואת אהליבמה וקרא למחלת בשמת שתתבשם בעיני יצחק אביו. ולבשמת הראשונה קרא עדה לשון הסרה שהסירה מגבירה ומהתבשם ומיהודית לא היו לו בנים ולא הזכירה הכתוב אלל ואלה תולדות עשו: (לו) ותמנע. ותמנע היתה פילגש הכתוב (בראשית לו יב) קאי אלמעלה נ"ב אבני עשו כאלו כתיב ויהיו בני אליפז וגו' וגעתם וקנז ותמנע ותמנע היתה פלגש. והראשון זכר מבני אליפז והשני נקבה פלגש לאליפז. וכמוהו תמצא ביהושע י"ג ז' לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה עמו הראובני והגדי ובד"ה א' ט' מ"א ובני מיכה פיתן ומלך ותחרע ואחז הוליד ואחז קאי ג"כ אלמעלה כי כן מבואר שם ח' ל"ה וכן שם ח' י"א ומקלות הוליד קאי ג"כ אלמעלה וכן מבואר ס' ל"ו ל"ח. וכן שם (ל"ג ונר הוליד קאי אלמעלה כי כן הוא שם ט לו) אלא אחר שנשא תמנע לפלגש הוסיף שם תמנע בנו לשם קרח לכן באלופים חשב קרח מה שלא נמנה בתולדות: (לח) ובני שעיר וגו'. כולם שמות מקומות. וכולם השמידום בני עשו וישבו תחתם ואשר ליקח מארצו עד מדרך כף רגל לכן כזכירם הכתוב: (מא) ובני דישון. וכתורה ואלה בני דישן בלא וא"ו ובקמ"ץ ואינו אלא מפני שבא בהתנחתא. אע"פ דואלה בני ענה דשן נמי בהפסק מאמר ובא בהולם היינו להכיר שהוא דישון הראשון. ואף בהתנחתא לא זז ממקומו. ובתורה מסיים ואהליבמה בת ענה ערש"י שם. ועבכ"ב קע"ו ופשוטו אף שבני ענה דישן הוא ענה בן שעיר אבל ואהליבמה בת ענה היינו ענה בת צבעון. וכיון שהזכיר ענה קיצר וסיים ואהליבמה בת ענה והוא ענה בת צבעון: (מג) לפני מלך מלך. היינו משה דכתיב בי' ויהי בישורון מלך. לכן לא הזכיר בתורה מיתת הדד שעדיין היה חי בימי משה (ועוד חמש שנים כמבואר בס' סיהר) אלא שהתחיל מלכותו לפני משה אבל בימי עזרא כבר מת. ולכן כתיב כאן וימת הדד (מראב"ע ורשב"ם): (ב) דן יוסף. הזכיר דן לפני יוסף. כי בשבילו נולד יוסף ז"ל ב"ר פ"ג ע"ג רב הונא כו'. אמר דן יוסף ובנימין בזכות דן עמד יוסף ובנימין: (ה) כל בני יהודה חמשה. לומר לך אף כי מתו ער ואונן אפ"ה בני יהודה חמשה. כי ער ואונן כאלו כחצרון וחמול. וז"ש בראשית מ"ו י"ב וימת ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני פרץ חצרון וחמול: (ו) ובני זרח זמרי. היינו זבדי כמ"ש ביהושע ז' י"ח: כולם חמשה. כללן בנביאות שאלו כולן נביאים שנתנבאו במצרים (כדאיתא בס"ע פכ"א): (ז) ובני כרמי. ובני קאי אלמעלה ולמטה. כמו ובני זמרי כרמי ובני כרמי עכר: (ט) אשר נולד לו. משום דלקמן פסוק כ"ד כתיב ואחרי מות חצרון וגו' והלד לו לכן כתיב הכא אשר נולד ר"ל בחייו: כלובי. זה כלב בן חצרון ואין זהכלב בן יפונה (כמ"ש רד"ק) כי חצרון מבאי הארץ. וכתיב ואחר בא חצרון וגו' והוא בן ששים שנה משמע דילד את כלב קודם היותו בן ששים שנה. וא"כ היה כלב זה יותר מבן ק"ל שנה. כשיצאו

ישראל

ישראל ממצרים. וכלב בן יפונה לא היה כי אם בן ארבעים בשלוח את המרגלים. ומ"ש בסנהדרין ס"ט כ' דחור היה בן ח' כשנולד לו אורי. היינו בסובר שכלב אבי חור הוא בן יפונה והוא שאמור אבי תקוע שנולד אחר מיתת חצרון כדלקמן בפסוק כ"ה: (י) נחשון נשיא בני יהודה. היינו נשיא ראשון. וז"ש ד"ה א' כ"ח ד' כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי. היינו נחשון בית אביו: (טו) דוד השביעי. מ"ש בשמואל י"ו י"א ויאמר עוד שאר הקטן לא משום דהוי השמיני אלא מפני שהיה נבזה בעיני עצמו עד מאוד לכן גם אביו לא חשבו אלא באחרונה (עיין רד"ק) אבל הוא השביעי וזה שיצאו חז"ל לדרוש על ודוד הוא הקטן כשם שבקטנותו הקטין א"ע וכו': (טז) ואחיותיהם צרויה. לכבוד בניה המפורסמים נכתבה כאן: (יח) את עזובה אשה. לפי שהיא אשה ראשונה שנזכר בין הנולדים לכן הוצרך לומר אשה וגם שאשה קאי אכלב. ר"ל שהיתה אשה לכלב בן יפונה וכלב בן חצרון ילדה: ואת יריעות. היינו שהיה לו עוד בת יריעות שמה: ואלה בניה. קאי על עזובה שילדה מכלב בן יפונה: ויקח לו כלב אפרת. והו כלב בן יפונה. ואפרת היא מרים ומהם יצא בצלאל. על זה אמרו חז"ל שכלב הי' בן מ' כשהוליד. ומ"ש למה נקרא בן יפונה שפנה מעצת מרגלים היינו שהוקשה לחז"ל למה יתנו ליפונה ולא לראש האבות והוא חצרון. ע"ז אמרו שהם בן מורה יחוסו שפנה מעצת מרגלי': (כב) ויהי לו כ"ג ערים בארץ הגלעד (ערד"ק). כי אמו או אשתו היו מגלעד ובנדוניא נתנה לו כ"ג ערים ומתה וירש יאיר. לכן כתיב ויהי לו: (כג) ויקח גשור וארם. שהיו סמוכים להם. כמ"ש עד גבול גשורי ומעכתי: את חות יאיר מאתם. מיאיר בן מנשה ומיאיר בן שגוב. היינו כ"ג ערים הנ"ל ואת חות יאיר: ואת קנת. היינו נחלת נובח שהי' ג"כ מבני מנשה וסמוך להם כמ"ש (במדבר ל"ב מ"א): ששים עיר. היינו הכל ארגוב של יאיר בן מנשה הנקראים ג"כ חות יאיר. וכמ"ש ואת כו' ששים עיר וגו': כל אלה בני מכיר. היינו כל אלה שנלקח הערים וחות כנ"ל היו כולם של בני מכיר. כי יאיר ונובח היו בני מכיר בן מנשה וגם יאיר בן שגוב כנ"ל אמו של שגוב היתה בת מכיר כו': (כד) ותלד לו את אשחור. היינו לאחר מותו כדכתיב ברישא הפסוק ואחר מות וגו': (כה) ירחמאל בכור חצרון. ר"ל מה שיחס תחלה משפחות רם ומשפחות כלב אינו אלא מפני כבודו של דוד. אבל ירחמאל הוא הבכור. והנה מה שמצינו בד"ה שלפעמים מקדים מעט השנים לפי רב השנים היינו כשהצעיר התחיל להוליד קודם. ואז הנולדים קודמין או במקום שאין להאריך בדברי תולדות הצעיר וכדאמרי' בשבועות גבי ידיעו'. איידי דזוטר מילייהו פסיק ותני לה ברישא: הבכור רם. ר"ל הבכור של ירחמאל: (כו) ותהי אשה אחרת לירחמאל. כמ"ש רז"ל נכרית היתה לכן קרי לה אחרת. לכן נענש כדלקמן: ושמה עטרה. שלקח' להתעטר בה: (כח) ויהיו בני אונם. כללא הוא שבד"ה אינו מזכיר כ"א ראשי המשפחות: (לב) ובני ידע אחי שמי. מפני שהפסיק בבני בנים של שמי. נוכל לטעות שאחי ידע הוא איזה מהם לכן חזר וכתב אחי שמי: (לד) ולא היה לששן בנים. היינו באותו פעם שנתן בתו לעבדו. ע"כ הוכשר בעיניו עבדו שהיה על ביתו. אבל אח"כ היה לו בן כמ"ש ובני ששן אחלי: (מא) ויקמיה הוליד את אלישמע. הוא זקינו של ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג את גדליה בן אחיקם: (מב) ובני כלב אחי ירחמאל. פי' לפי שיש כלב בן חצרון וכלב בן יפונה והזכיר שניהם לעיל על זה אמר הכא אחי ירחמאל שהוא בן חצרון והתחיל תחלה במשפחות רם שיצא ממנו דוד ואחר שהזכיר נשים המפורסמות דהיינו צרויה ואביגיל הזכיר כלב בן חצרון כדי להזכיר עזובה ויריעות שהיו מפורסמות ואח"כ ירחמאל שהוא בכור ואח"כ כלב בן חצרון: בני מרשה. פי' ובני קאי על אבי זיף כמו ובני אבי זיף מרשה וזיף הוא מערי יהודה דכתיב (ביהושע ט"ו פ' כ"ב) זיף וטלם ובעלות וכל בני העיר יצאו ממישע בן כלב: (מז) ובני יהדי. פי' כמו ובני גזז יהדי ובני יהדי רגם וקאי ובני וגו' אדלעיל מני' והשלמתה ממנו: (מח) פלגש כלב מעכה. פי' כמו מפלגש כלב מעכה ילד. פי' כלב ילד שבר ואת תרחנה ותרחנה היתה נקבה: (מט) ותלד. פי' תרחנה: שעף אבי מדמנה. כלומר שתרחנה ילדה את שעף: מרשה ותכרון ומדמנה ומכבנה. כולן מערי יהודה ועיין בגבולין ותמצא הכל רק שמכבנה היא כבון: (נ) בן חור בכור אפרתה. פי' הבן של חור שהוא בכור אפרתה שובל כו': (נא) שלמא. הערים הם בערי יהודה. ובית גדר הוא גדור האמור ביהושע: (נב) חצי המנחות. פי' שיש עיר שנקראת מנוחות ובן של שובל הוא פקיד על החצי ונקרא ראיה כדכתיב וראי' בן שובל: (נג) ומשפחות קרית יערים. היינו שגם אלו משפחות יצאו משובל אבי קרית יערים. הנאמר פסוק נ': היתרי. כמו והיתרי הצרעתי והאשתאלי. היינו אנשי צרעה ואשתאול: (נד) עטרות בית יואב. הוא עטם האמור לקמן ד' כ'. וביהושע בערי יהודה כתיב עינם: וחצי המנחתי. היינו בן שלמא היה פקיד על חצי השני של עיר מנחת: (נה) ומשפחות סופרים. עוד יצאו משלמא משפחות סופרים. היינו לומדים ר"ל שהיו לומדים אצל יעבץ. ועוד יצאו ממנו משפחות תרעתים וגו'. או שסופרים הללו נקראו בשמות תרעתים: המה הקינים. צורפים (ערש"י): הבאים מחמת. חמת הוא מבני שלמא. והיה אבי ביתו רכב וכו' המשפחות הללו יצאו ממנו. וחז"ל אמרו שמשפחות הללו ג"כ יושבי יעבץ. ונקראו תרעתים ע"ש ששמעו קול תרועה בסיני: המה הקינים ע"ש בני קיני חתן משה: ג (א) השלישי לאבשלום בן מעכה בת תלמי מלך גשור. השמיע הכתוב על דבר שנשא יפת תואר ויצא ממנו בן שנהרג על שמרד באביו. ואין ראוי ליחסו. ויתכו הכתוב רק ליחס את בניו. לכן כתוב לאבשלום: אדניה בן חגית. מפני שנכתב בכל מקום בן חגית ומוכתר בשם אמו ע"כ לא נכתב כאן: לחגית. ומה שכתוב (במלכים א א) והותו ילדה אחרי אבשלום (עיין רש"י ורד"ק שם) אע"פ שנולד מאם אחרת. אבל זמן לידתו היתה אחרי זמן לידת אבשלום. ונמצא רביעי בבני דוד. והבכור אמנון מת. ודניאל היה פנוי לתורה כמ"ש למה נקרא שמו כלאב כו'. ולא רצה למלוך. (ורד"ק כתב אולי דניאל מת) ואבשלום נהרג. ע"כ שנשא אדניה לאמר אני אמלוך וגם ענין שמו נשאהו כי הוא שם אדני. וגם ה' באחרונה. וה' אחרונה של שם הוי"ה מורה על מלכות: (ג) לעגלה אשתו. העיד הכתוב שהיא אשתו גמורה. ולא נאסרה בידו פלטי בן ליש. וגם הקדושין תפסו בה כי נשאה ששה חדשים אחר מיתת מרב וגם קדושי מרב היה קדושי מגוה: (ד) שבע שנים וששה חדשים. ובכלל לא מנה אלא מ' שנה אמרו הז"ל חשבון המרובה בולע את המועט ור' יודן אמר ששה חדשים שברח מפני אבשלום בשעירה היה מתכפר כהדיוט לא עלו לו מן המנין: (ה) שמעא ושובב ונתן ושלמה ארבעה לבת שוע. היינו לבת שבע והנה נאמר בשלמה ויחכם מכל האדם ואעפ"כ לא חשבו בראשונה שמע מינה דרך לידתן קחשיב ולפי זה צריך עיון מה שכתוב פרק בן סורר דורות הראשונים הולידו בת ח' ודייק משלמה שנולד לבת שבע כשהיתה בת ח' וכאן משמע שהולידה שלשה בנים קודם שלמה. והון מהילד שמת: (ז) ונגה. היינו ואלישמע (דשמואל ב' ה'): (ח) ואלישמע ואלידע ואליפלט תשעה: מפני שהזכיר אלישמע ואליפלט פעמים לכן הוצרך הכתוב לומר תשעה: ותמר אחותם. בשביל שהמעשה מפורסם. הזכיר כאן את שמה: (טו) הבכור יוחנן. אמרו הז"ל יהויקים היה גדול ממנו בתי שנים אלא שיוחנן הוא בכור למלוכה ומפני שבמ"ב (כ"ג) כתיב יהואחז לכן אמר רבי יוחנן הוא יוחנן הוא יהואחז. ומ"ש צדקיהו הוא שלום לבכורה קשה מי הכריחו לדרוש כן. ועוד הא כתיב השלישי צדקיהו הרביעי שלום. הרי דנחית הכתוב למנינא. והנכון שרבי יוחנן קאי על הא דכתיב (בירמיה כ"ב י"א) שלום בן יאשיהו מלך יהודה. קשה הלא מבואר במלכים שצדקיהו מלך באחרונה ולא נמצא שם מלך שלום. וע"ז א"ה הוא שלום האמור בירמיה הוא צדקיהו האמור במלכים. אבל בודאי היה ליאשיהו בן רביעי שמו שלום שלא מלך כלל. על זה היה קשה לחז"ל כיון דלא מלך כלל. איך כללם במנין עם המלכים לומר עליו הרביעי. ותרצו דהרביעי קאי אלמעלה ולמטה. דהיינו שצדקיהו היה ג"כ רביעי למלכות. מפני שיכניה בן יהויקים קדם לו במלכות: (טז) ובני יהויקים יכניה בנו צדקיה בנו. פי' שנים הללו היו בני יהויקים: (יז) ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו. פי' בנו אסיר. וקאי נמי למטה על ומלכירם וגו'. שהם היו בני שאלתיאל. ולפ"ז זרובבל בן פדיה בן שאלתיאל. שפיר קרו ליה זרובבל בן שאלתיאל דבני בנים הרי הם כבנים (ערד"ק) וחז"ל אמרו אסיר ושאלתיאל אחד הוא ונקרא כן ע"ש שאסר הקב"ה ושאל כו': (יט) ושלומית אחותם. חשב כאן אותם שנולדו בבבל ונשארו שמה. וגם מפני שהיתה חשובה: (כ) וחשובה וגו'. הפסיק בפסוק בין הבנות לומר שאלו נולדו בא"י: יושב חסד חמש. מגיגא להודיע שיושב חסד. אחד הוא: (כא) ובן חנניה פלטיה וישעיה בני רפיה. בני קאי אלמעלה ולמטה היינו בני ישעיה רפיה ובני רפיה ארנן וכן כולם: (כב) ובני שכניה שמעיה ובני שמעיה חטוש. הא' בני קאי נמי למעלה ולמטה כאלו כתיב ובני שמעיה. שמעיה וחטוש ויגאל

ונוער. ואפי שפיר מה שהיה הכתוב שפה: (כג) ובן נערה אליועני. מן אליועני התחילו ראשי הגליות עד הלל שממנו התחילו הנשיאים: ד (א) בני יהודה פרץ חצרון וכרמי. היינו מן יהודה פרץ ובן פרץ חצרון ובן חצרון כרמי והוא כלב בן חצרון. וכלב בן יפונה מבני בניו של חצרון. ובן כלב חור ובן חור שובל: (ב) וראיה וגו'. הוא הרואה חצי המנחת דלעיל: אחומי ואת להד אלה משפחות הצרעתי. לעיל כתיב מאלה יצאו הצרעתי ולא פירש. ופירש כאן שאחומי ולהד הם משפחות הצרעתי (ערד"ק): (ג) ואלה אבי עיטם. קאי אלמעלה מבני שלמא יצאו עטרות יואב והוא עיטם האמור כאן ופירש כאן יזרעאל וישמא וידבש המה יושבי עיטם: ופנואל אבי גדור: הוא חרף אבי בית גדר מבני שלמא והוא מערי יהודה ופירש כאן שהוא אבי גדור: ועזר אבי חושה. היינו שמבני עזר יצאו יושבי חושה וגם קאי למעלה כאלו כתיב ואבי עזר היינו שחרף היה אבי גדור ואבי עזר: אבי בית לחם. קאי על חור. ולפי שהוא מפורסם ביותר הזכיר בית לחם. והיה מבני בניו של חור: (ה) ולאשחור הוליד את ענוב. וקוץ קאי נמי למעלה ולמטה כאלו כתיב ואתנן וקוץ. וקוץ הוליד וגו': ומשפחות אחרחל. היינו שמשפחת אחרחל יצאה ג"כ מקוץ. וכאן אמר בכלל משפחות אחרחל. ואח"כ מפרש בפרט ואמר: (ט) ויהי יעבץ נכבד מאחיו. פירש שיעבץ א' מבני אחרחל. ונכבד מכולם: (י) אם ברך תברכני. אם ברך פירש תפלתו עשה רצון לברך. אך תברכני בזאת הברכה היינו והרבית את גבולי. בתלמידים והיתה ידך עמי היינו שלא אשכח תלמודי. כמ"ש במגלה אבל לאוקמי גרסא סייעתא דשמיא וסייעתא דשמיא הוא בשאל. וז"ש והיתה ידך עמי: ועשית מרעה לבלתי עצבי. שתצילני מיצה"ר שלא אחטא: לבלתי עצבי. שלא אהיה עצב. ואקיים מ"ע בזריזות: (יא) וכלוב וגו' ובני קנז וגו'. היינו שכולם ממשפחת אחרחל: (יד) ומעונתי הוליד. קאי נמי למעלה ולמטה. כאלו כתוב תתת הוליד מעונתי ומעונתי הוליד את עפרה: ושריה. הוא שריה בן קנז דלעיל: (טו) ומבני אלה וקנז. לאומרים שלא ילד אלא את קנז אין לתמוה על וא"ו היתרון כי מצינו כזה הרבה. כמו ומלכירם ופדיה. אבל פירשו קאי למעלה ולמטה. כאלו כתיב ובני נעם אלה וקנז: (טז) ובני יהללאל. כנ"ל כאלו כתיב ובני קנז יהללאל וגו': וזיף. הוא א' מערי יהודה. ומ"ש לעיל ב' מ"ב משע אבי זיף. שני עיירות היו ושמן זיף. כמ"ש זיף וטלם וכרמל וזיף: (יז) ובן עזרה. עזרא זה נקבה. ובניה יתר וגו': ותהר את מרים וגו'. היינו כלם כבטן אחת: (יח) ואשתו היהדיה. אם שהיתה מעיר יהודית. או על שהיתה לו אשה גיורת בתיה בת פרעה קורא זאת יהודית: ילדה. היינו גדלה אבל היא לא ילדה אותם כ"א בתיה כדלקמן: ירד אבי גדור. כל בני גדור יצאו ממנו. וחז"ל דרשו כל השמות הללו למרע"ה. והיינו מפני שעשה לישראל ג' טובות כוללות. והצילם מן ג' פורעניות כוללות היינו שבזכותו ירד המן. והוריד להם התורה. והקים המשכן. והשרה השכינה במעשי ידיו. והגין מן הפורעניות בעגל ובתבערה ובמרגלים. ע"כ סמכו חז"ל לדרוש אל אלו השמות. והיינו ירד שהוריד את התורה לארץ. חבר שחבר את ישראל לאביהם שבשמים ע"י הקמת המשכן כמ"ש ושכנתי בתוכם. יקותיאל. שקוו ישראל לאל בימיו ע"י המן שלקטו דבר יום ביומו וחם השמש ונמס. גדור. בעגל דכתיב כי פרעה אהרן לשון גילוי ומשה גדרן. סכו. שסיכך בתפלתו את התבערה. כמ"ש (במדבר י"א ב') ויתפלל משה אל ה' ותשקע האש. זנוח. במרגלים וכמ"ש סלחתי כדבריך: (יט) ובני אשת הודיה. היינו אשתו היהדיה דלעיל ושם חשב אותן בנים שגדלה. וכאן חשב אותן שילדה ממש: אחות נחם. הודיה היתה אחות נחם. וגם בנה נקרא נחם אבי קעילה: (כ) ובני שימון. שב למעלה על משפחת אחרחל. ולהיות שימון וישעי היו מפורסמים בעצמם לא יחסם אחר אבותם: (כא) ומשפחות בית עבודת הבץ לבית אשבע. היינו שבמשפחת בית אשבע נמצא משפחה אחת בשם עבודת הבץ ע"ש שעשו בגדי בוץ. וכל המשפחות הללו היו מבני שלה: (כב) ואנשי כזבא. הוא עיר אכזיבה האמור ביהושע: אשר בעלו למואב. שהיו אדונים למואב: וישבי לחם. כמו יושבי לחם. הוא עיר להמם האמור ביהושע: והדברים עתיקים. הן הדברים שהעתיקו אנשי חזקיהו: (כג) המה היוצרים. הנזכרים למעלה היה פרנסתן להוציא צורים מן הר: וישבי נטעים וגדרה. שני ערים ביהודה. גדרה וגדרותים. א' היתה מוקפת גדר חומה. נקראת גדרה. ואחת מוקפת גדר אילנות סביב נקראת גדרותים לשון רבים. וכאן נקראת נטעים. ויושבי הערים הללו היו מבני שלה. ובשעה שבנה המלך שלמה בהמ"ק. האנשים הללו ישבו בעריהם וסייעו את המלך במלאכתו. וז"ש עם המלך במלאכתו ישבו שם: (כד) בני שמעון נמואל. הוא ימואל: יריב. הוא יכין: זרח. הוא צוחר ואוהד לא נחשב כאן. אפשר לא יצאה ממנו משפחה חשובה כפ"ע: (כה) שלום בנו. פי' בנו של שאול: (כט) ובבלהה וגו': (לא) ובבית מרכבות וחצר סוסים. המעיין ביהושע יראה שהמה מדמנה וסנסנה האמור שם. ויפורש בזה מ"ש (גיטין ז) מאי דכתיב קינה ודימונה כו' אלא מעתה צקלג ומדמנה וסנסנה והנה דולג המקבן רבים מהעיירות הכתובים מן קינה ועד צקלג ומדמנה וסנסנה והיינו הוא דקשה ליה על אלה מפני דעלם שמותם בית המרכבות חצר סוסים. ומדוע כתוב הכא מדמנה וסנסנה: (לט) וילכו למבוא גדור עד למזרח. היינו שהיו יושבים במערב גדור והלכו דרך מבוא גדור עד עבר הירדן מזרח'. לבני משבט ראובן: (מ) שקטת ושלוה. שקטת היינו מן המלחמה מן אומה זולתם. ושלוה במגורתם באין ביניהם מחלוקת: כי מן חם היושבים לפנים. ר"ל יושבים שם מן אז חלוקת הארץ לבני נח. ולא היה להם מלחמה מעולם ע"כ שקטת: (מא) ואת המעונים. היינו אומה מעון: (מב) בני ישעי בראשם. ישעי הוא ממשפחת אחרחל משבט יהודה אלא מפני שיהודה עלה עם שמעון במלחמה היה ישעי זה מיהודה ראש לבני שמעון:

ה (א) ולא להתיחש לבכורה. פי' שלא נתנה הבכורה ליוסף אלא ליטול פי שנים כבכור. אבל יחוס הבכורה נשארה לראובן וז"ש לקמן. בני ראובן בכור ישראל (אנ"ה עיין בילקוט): (ד) בני יואל. כאלו כתיב בני כרמי יואל ובני יואל וגו' שמעיה בנו היינו בן יואל בן שמעיה: (ו) בארה בנו. הוא אביו של הושע הנביא. והיה נשיא לראובני. בעת גלות אשור: (ז) ואחיו וגו'. היינו בנו חנוך ופלוא היו מתולדותם נשיא יעיאל וזכריה וכן אותם שמנו להלן היו ראשים: (ח) הוא יושב בערוער. פי' בן ראובן יושב בערוער. והוא לפון מואב ותחלת סיחון: ועד נבו ובעל מעון. הוא גבול סיחון לאורך מדרום לצפון: (ט) ולמזרח ישב עד לבא מדברה למן הנהר פרת. היינו שגבולם היה במזרח מן הנהר פרת עד לבוא מדברה: כי מקניהם רבו בארץ גלעד. גלעד לא היה מנחלת ראובן כ"א מנחלת גד. אלא שאח"כ הרחיבו הגבולין. ונטל ראובן מחלק גד חצי ארץ הגלעד וחצי ארץ בני עמון שכנגד גלעד. שנפלה מסיחון כמ"ש עמון ומואב טהרו בסיחון והתפשטו עוד למזרח עד לבוא מדברה: (יא) ובני גד לנגדם. היינו שהתפשטו יותר לצפון היינו חצי הגלעד השני והבשן עד סלכה: (יב) ושפט. הוא אבי אליפע בן ששם: (יד) אלה בני אביחיל. היינו אלה שבעה הנזכרים: (טו) אחי בן עבדיאל. הוא היה להם הראש: (יז) בימי יותם מלך יהודה. הזכירו לכאן בד"ה של שבטי ישראל. כדי שיתיחסו לימי אדם צדיק: (כא) וישבו מקניהם. הוא שם הכולל. ואח"כ פרט גמליהם כו': (כג) ושניר והר חרמון. ההר בארבעה צדדיו. נקרא כל צד בשם אחר. מצפון צידונים קראוהו שריון. והאמורי ממערב קראוהו שניר. ולמזרח נקרא שיאון. ולדרום נקרא חרמון. והם ישבו במערב ודרום ההר ולמה הוצרך להם כל כך ע"ז אמר המה רבו וגו': (כו) רוח פול מלך אשור ואת רוח תגלת פלנאסר. פירש"י אינו עגל מלבוא עליה ג' פעמים א' בימי פקח לקח את כל ארץ נפתלי והוא בשנת ד' לאחז. ב' בשנת י"ב ויער וגו' פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה. וזה י"ב לאחז תחלת מרד של הושע לאחר שעברו שמנה שנים. וכל זה נלמד מסדר עולם. ג' שש לחזקיהו והוא ט' למרד של הושע לקח שומרון וגלו כולם עכ"ל וכן הוא בס"ע ע"ש ולפ"ז נפתלי

נפתלי וזבולון גלו תחלה ואח"כ ראובני וגדי אבל בערכין אמרו שגלו ראובן וגד בשלש היובלות משמע שהם גלו תחלה ואז התחיל זמן שאין כל ישראל על אדמתן. וכן משמעות הכתובים (מ"ב ט"ו י"ט). בימי מנחם בן גדי בא פול מלך אשור. ואח"כ כתיב בימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור. הרי פול מלך תחלה. וגלות נפתלי היה בימי תגלת פלאסר וי"ם כאן בד"ה את רוח פול וגו' ואת רוח תלגת וגו' היינו בין סוף מלכות פול ותחלת מלכות פלאסר. היינו שזה התחיל לגלות וזה גמר. ובגלות נפתלי כתיב תגלת לבד. מבואר שראובן גלה תחלה והא דאמרו חז"ל שמונה שמות היו לו פול כו'. היינו לכל אלו מלכי אשור. אבל כל א' מלך בפני עצמו. וכך הוא החשבון שהושע מלך י"ט שנה משנת ד' לאחז עד שם להזקיהו. וכשמלך הושע ט' שנה כלה י"ב לאחז. כמ"ש (מ"ב י"ז א') בשנת י"ב לאחז וגו' בהושע זמן עלה מלך אשור ויאסרהו בית כלא שנה א'. הרי יו"ד שנים להושע. וכשהוציאו מרד בו. ובתשע למרדו כתוב בשנה התשיעית להושע לכד מלך אשור כו' היינו תשיעי למרדו. ולפ"ז צ"ל דגלות ראובן קודם ד' לאחז ושני הדיעות פליגי בהו אמוראי בפתיחתא דאיכה רבתי וז"ל כיצד גלו ר' אומר שבט ראובן גלו תחלה כו' ורבי נחמן אמר זבולן ונפתלי גלו תחלה כו' ע"ש: (ל) אלעזר הוליד את פנחס וגו'. כלהו כהנים גדולים קחשיב: (לו) ויוחנן הוליד את עזריה. הוא אשר כהן בבית אשר בנה שלמה כו', ערש"י ורד"ק. שהכריעו לפרש כמ"ש ירושלמי דהוא עזריהו שהי' בימי עוזיהו כו'. וגם ע"ז תימה מימות שלמה ועד עוזיהו לא היו אלא ב' כהנים גדולים. ועוד קשה הרי אמריה כהן בימי יהושפט. אלא נראה כי הוא יהוידע שהיה בימי יואש והוא עזריהו השני. ולפי שעתליה המרשעת פרצה את בהמ"ק ובטלה עבודה. ויהוידע תיקן את הכל. נאמר עליו אשר כהן בבית וגו'. וי"ב כהנים גדולים שהיו בפני הבית היינו מצדוק ועד שריה ויהוצדק בן שריה הלך גולה ולא היה כ"ג כלל. ויהושע בנו הי' כ"ג בבית שני. ומ"ש יהושע בן יהוצדק כ"ג. הוא ע"ד דוד בן ישי מלך ישראל. ויהושע בן יהוצדק קדם לעזרא בן שריה מפני שיהוצדק היה בכור. ויהושע ממלא מקום אבותיו הוי לכן קדם לו: ו (ה) יחת בנו זמה בנו. קצר כאן הכתוב שמה בן יחת וזמה היה בן שמעי. כמ"ש לקמן פ' ל"ז גבי אסף בן ברכיה. וכן קצר שם. לבני בן גרשון (עיין רד"ק) והוא דרך הכותב ד"ה לדלג ולקצר משפחות באמצע או כשגיע למשפחה המפורסמת שהיה ביניהם פוסק או כשמזכיר איזה מפורסם גדול מקצר משפחה הקודם לו: (ז) בני קהת עמינדב. הוא יצהר דלעיל: (ח) אלקנה בנו ואביאסף בנו. קאי אקרח שגלשה הללו היו בני קרח: ואסיר. היינו בן אביאסף כמ"ש (לקמן כ"ב) בן אסיר בן אביאסף בן קרח: (י) ובני אלקנה. היינו נמי כאלו כתיב אלקנה בנו ובני אלקנה עמשי ובני עמשי אחימות בן אחימות אלקנה ובני אלקנה צופי וגו': (יג) הבכור ושני. הוא יואל: (יד) לבני בנו. פי' של מחלי: (טז) ואלה וגו'. פי' הנזכרים למעלה: ע"י שיר. כמו על השיר: ממנוח הארון. פי' בבית עובד אדום ואילך: (יז) יהיו משרתים. היינו שיהיו משרתים. ומפרש אלה ובניהם היו נחלקים לג' כתות על אסף הימן וידותון: (כ) מחת. הוא אחימות: (כא) יואל. הוא שאול: עזריה. הוא עוזיהו: לפניה. הוא אוריאל: (כד) אסף בן ברכיהו וגו'. לא נזכר כלל למעלה: (כו) בן אתני. הוא יאתרי: בן עדיה. הוא עדו: (כז) בן איתן. הוא יואח: (כט) ובני מררי. לעיל יחסן בני מחלי וכאן יחס למושי בן מררי: איתן. הוא איתן הנזכר בשעה שנטלו הארון מבית עובד אדום לירושלים. אבל בירושלים מונה שם השלישי ידותון: (לג) ואחיהם הלוים. פי' שאר הלוים: לכל עבודת המשכן. היינו לסייע לכהנים בשחיטה והפשט ונתוח ושאר עבודות שזר כשר בהם: (לד) ואהרן ובניו מקטירים וגו'. ר"ל כל העבודות שאינן כשרין אלא בכהן: (לה) ואלה בני אהרן למשפחות הקהתי. כי משפחות הקהתי נחלק לשני כהנים ולוים. ע"כ אמר ואלה בני אהרן וגו'. כי להם היה הגורל. חסר כאן תיבת ראשונה האמור ביהושע: (מד) ואת עשן. הוא עין האמור ביהושע. ולא מנה כאן אלא שמנה ערים מפני שחסר יוטה האמור ביהושע: (מה) וממטה בנימן וגו' לא חשב כאן אלא שלש עשרה עיר מפני שחסר כאן גבעון: (מו) ולבני קהת הנותרים. היינו שאר הלוים שמבני קהת. ולפי שיצאו ממנו כהנים אמר על הלוים הנותרים. ולא הזכיר כאן אפרים ודן האמור ביהושע: (נא) ויהי ערי גבולם וגו'. כל הערים היו מ"ח כמ"ש ועליהם תתנו מ"ב ערים. וזה פרטן. בני אהרן נטלו י"ג ערים מיהודה ומשמעון ט' ומבנימן ד' ועיר מקלט א' חברון: ובני קהת הנותרים. י' ערים מדן ואפרים וחצי מנשה ועיר מקלט א' שכם בהר אפרים. ובני גרשון י"ג ערים מחצי מנשה שבעבר הירדן. ומיששכר ונפתלי ואשר. ושני ערי מקלט את גולן בבשן ואת קדש בהר נפתלי. ובני מררי י"ב ערים מגד ומראובן ומזבולן ושני ערי מקלט בעבר הירדן. בצר במדבר. וראמות גלעד לגדי: ז (א) ישוב. הוא יוב: (ב) ראשים לבית אבותם. ר"ל כל המנוים הללו הם ראשים: גבורי חיל לתולדותם וגו'. פי' במספר דוד נמצאו גבורי חיל למשפחת תולע: (ג) ובני עזי. היינו עזי בן תולע: ובני יזרחיה. כאלו כתיב ובני יזרחיה ומיכאל וגו' וז"ש החמשה: (ה) ואחיהם לכל משפחות יששכר גבורי חילים. פי' האמורים לעיל שיצאו מבני תולע וגם מה שיצאו משאר בני תולע ומשאר בני יששכר כולם גבורי חילים: (ו) בנימן בלע. כאלו כתיב בנו בלע וגו': וידיעאל. הוא אשבל. חשב כאן מקצת בני בנימן הגבורים לסמוך לגבורי חיל של יששכר. והבלתי גבורים דבני בנימן חשב לקמן: (ח) ובני בכר וגו'. לא הזכירם בתורה. לפי שבימי משה לא הרבו בנים עדיין להחשב משפחה בפני עצמו. ובימי עזרא כבר נתרבו: (יב) ושפים וחפים בני עיר. הוא עירי בן בלע: חשים בני אחר. הוא אחיראם בן ידיעאל. א"נ בני אהרחר בן בנימן הנזכר לקמן ח' א'. א"נ שפים וחפים היו בני עיר הושם. והם בני אחר כנ"ל: (יד) אשר ילדה פלגשו. ר"ל גדלה והיא בעצמה ילדה את מכיר וגו': ואשריאל. הוא מבני גלעד: (טו) אשה לחפים ושפים. כמו מחפים ושפים (ערד"ק): ושם אחותו. ר"ל אחות שפים: ושם השני. פירוש וכן היה שם אחות השני היינו של חפים: צלפחד. ר"ל אחות צלפחד. כי צלפחד לקח מעכה השניה לאשה: (טז) ותלד מעכה אשת מכיר. זה הדבר שחזר לאמר אשת מכיר. כי אשת צלפחד נקראת ג"כ מעכה: ותקרא שמו פרש. לא שהיה בן מכיר אלא בנה מאיש אחר. שילדתו קודם שנשאת למכיר: ובניו אולם ורקם. ר"ל אבל בניו של מכיר המה החשובים לקמן. ולא בניו ממש כ"א בני בניו מבני גלעד. כמ"ש אלה בני גלעד בן מכיר: (יח) ואחתו המולכת. ר"ל אחות שפים נקראת מלכת. ונשאה גלעד וילדה לו את אליהוד. והוא שמידע: ואת מחלה. הוא חלק האמור בתורה: (כא) והרגום אנשי גת הנולדים בארץ. הארץ היתה של עוים. ופלשתים גרשום וישבו תחתם. ואשר הרגום. המה אותן הנולדים בארץ: כי ירדו לקחת את מקניהם. היינו בני אפרים שיצאו קודם הקץ. ולא עשו להם לדרך ע"כ ירדו לקחת מקניהם: (כג) כי ברעה היתה בביתו. היינו הלידה היתה בעת רעה: ובתו שארה. היינו בת אפרים: (כה) ורפח בנו. היינו בנו של בריעה: ורשף. הוא בנו של רפח וכן כולם: (כח) בית אל. הוא דרום של אפרים: ולמזרח נערן. היינו למזרח אפרים. והוא עיר נערתה האמור ביהושע. ולמערב גזר ושכם הוא לצפון של אפרים: עד עזה. שהיה במקצוע מערבית צפונית של אפרים. וזה עזה של אפרים ולא היא העזה שביהודה: (כט) ועל ידי. כמו סמוך לו. היינו סמוך לאפרים היו בני מנשה ומונה הערים של מנשה: (לא) ומלכיאל אבי ברזית: הוא עיר שגדלו בה זיתים ומלכיאל היה אב של כל בני ברזית: (לה) ובן הלם. הוא חותם האמור למעלה והוא אחיו שמר דסליק מיניה: (לט) ובני עלא. כמו ובני ארח עלא ובני עלא ארח וגו': ח (א) ואחרח. הוא אחירם: (ב) נוחה ורפא. הם מפים וחפים: (ג) לא הזכיר כאן נעמן. ובתורה הזכירוהו. ואשר הוא בן אביהוד בן בלע: (ו) ואלה בני אחוד. הוא אביהוד: אלה הם ראשי אבות. היינו האמורים למעלה מאבישוע ולהלן הם בני אחוד וראשי אבות ליושבי גבע: ויגלום. ואח"כ פירש מי הגלם נעמן הגלם: (ז) הוליד את עזא. פירש אחרי שהגלם: (ח) ושחרים. היינו שהוליד גם את שחרים ושחרים הוליד וגו': מן שלחו אותם. פירש אחרי ששלח את נשיו בגט. וחזר ונשאם. ומפרש שמות הנשים הא' חושים. והשניה בערא: (ט) ויולד מן חדש אשתו. פירש מאשתו שנתחדשה לו כעת. והיא בערא שלקחה תחלה: (יא) ומחשים. הוא אשתו השניה שהחזירה בשנית: (יב) הוא בנה את אונו. היינו שמר בנה: (יג) ובריעה ושמע. הם בני אלפעל: (יד) ואחיו ששק וגו'. בני בריעה. אע"פ שחושב בני אלפעל אח"כ חושב תחלה בני בריעה לפי שנולדו קודם לבני אלפעל: (כא) בני שמעי. הוא שמע: (כז) בני ירחם. הוא ירמות: (כח) לתולדותם ראשים. הם היו הראשים לכל התולדות שיצאו ממנו: אלה ישבו בירושלים. היינו האמורים למעלה: (כט) ישבו אבי גבעון. הוא יעיאל וקיצר כאן: (ל) ובעל ונדב. קיצר כאן נר. שהוא ג"כ מבני יעיאל. כמבואר להלן: (לא) ואחיו וזכר. קיצר כאן ומקלות כמבואר לקמן: (לב) ואף המה נגד אחיהם. פירש אחיהם הראשים הנזכרים. שהתנדבו לישב בירושלים ואותן שחשב כאן. היינו שכולם נפל בגורל לישב בירושלים בשביל כלל ישראל. וז"ש נגד אחיהם. פי' וישבו עם אחיהם הראשים הנזכרים למעלה: (לג) ונר קאי נמי אלמעלה. שגם הוא היה מבני יעיאל והוא הוליד את קיש ולא נר שמו אלא אביאל שמו. ונר הוא בנו אחי קיש. ע"כ יצא לחז"ל לדרוש על נר ע"ש שעשה נרות למקדש: ואת אשבעל. הוא איש בושת האמור במלכים כי בעל נקרא בושת. ובעת שמלך לא חשב הכתוב את איש בושת מפני שנולד אח"כ ולפיכך בטלה מלכות שאול ה' שנים אחר מיתת שאול עד שנתגדל איש בושת והוצלח למלוכה: (לח) בכרו. הוא שם הבן: (לט) ובני עשק אחיו. היינו אחיו של אצל: ט (א) וכל ישראל התיחשו. לפי שעדיין לא יחס דן ונפתלי. לכן חזר כאן לאמר וכל ישראל התיחשו. היינו שהתייחסו על ספר מלכי ישראל אבל הם גלו לחלח וחבור. ויהודה הגלה לבבל זה הדבר שהאריך ביחוסי יהודה ומקצר ביחוסי ישראל: (ב) והיושבים הראשונים. היינו אותם ששבו מהגלה. וישבו בעריהם ראשונה. המה הכהנים והלוים וגו': (ד) עותי. הוא עתיה האמור (נחמיה י"א ד'): בן עמיהוד. הוא בן עוזיהו: עמרי. הוא זכריה: אמרי. הוא אמריה: בנימן. הוא שפטיה. ובן מהללאל הנאמר שם קצרו כאן: (ה) עשיה. הוא מעשיה בן ברוך האמור שם: (ו) ומבני זרח. בנחמיה קיצר ולא הזכירם לכן המספר דשם אינו אלא שש מאות ששים ושמנה. וכאן נאמר ותשעים מפני שחסר שם בני זרח: (ז) ומן בני בנימן. קיצר כאן מ"ש התם. וחשב פה אחרים מה שלא חשב שם: (יא) ועזריה. הוא שריה האמור שם. וכאן חשב עזריה. וקיצר התם: (יב) בן פשחור. קיצר הכא ממ"ש התם ומעשיה הוא מעמשי דשם. ואפשר כי התם חשב הגבורים הגדולים. וכאן מונה כולם לכן נפחת שם המנין אשר כתוב כאן: (טו) בן זכרי בן אסף. הוא בן זבדי האמור שם: (טז) ועבדיה בן שמעיה. הוא עבדא בן שמוע: וברכיה וגו'. הוא מבני קהת ושם קיצר: (יז) ואחיהם שלום הראש. פי' ואחיהם של אלו הארבעה שלום היה הראש עליהם: (יח) ועד הנה. ר"ל מימי דוד ועד הנה: המה השוערים. היינו הנזכרים למעלה: (יט) שמרי הספים לאהל. פירש שמרו על פתח ההיכל שלא יכנוס מי שאינו ראוי: ואבותיהם על מחנה ה' שמרי המבוא. היינו גם אבותיהם היו שומרים במדבר על פתח אהל מועד (ערד"ק): (כ) נגיד היה עליהם. היינו בכניסתן לארץ. (כא) שער פתח. שהיה עומד בפתח ממש: (כב) המה בחצריהם התיחשם. פי' יחוסן נכתבו על שם חצריהם שהיו נקראים בשמותן ע"ש עריהם וחצריהם: יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם: אמונה הוא ענין קיום והייע שיסדו לקיום עולם. שזה יהיה שוער וזה משורר (ערד"ק): (כג) והם ובניהם. ר"ל גם על בניהם יסדו כן: לבית ה'. הוא העזרה: לבית האהל. זה ההיכל: (כד) יהיו השערים. פי' יעמדו השערים: (כה) ואחיהם בחצריהם. היינו אותן שחשב היו יושבים בירושלים. ואחיהם ישבו בחצריהם. והיה עליהם מעמדות לעתים שיבואו למקדש לשרת שם: שבעת ימים מעת לעת. עם אלה הנזכרים שהיו יושבי ירושלים: (כו) כי באמונה המה ארבעת גברי השערים. היינו שלום. עקוב. טלמון. אחימן. והיה הקיום עליהם להיות שוערים לעולם ומפרש ואילך העבודות המוטלים עליהם ועל שאר הלוים: והיו על הלשכות. לשכת הטלאים וכדומה: ועל האוצרות. היינו קדשי מזבח וקדשי בדק הבית: (כז) וסביבות בית אלהים ילינו: היינו שהיו שומרים בלילה וממונים לפתוח

השוערים בבקר בבקר : (כח) ומהם על כלי העבודה. היינו נ"ג כלי שרת שהיו מוציאים בכל יום : (לא) באמונה. על מעשה החבתים לפי שהוא טרחה יתירה וקודמת אפילו לתרומת הדשן. לכן הזכיר כאן אמונה : (לג) בלשכת פטורים. הלשכה נקראת פטורים ע"ש יושבי הלשכה שהיו פטורים מן שאר עבודות ומפרש ואילך כי יומם ולילה וגו' : (לד) אלה וגו'. עיין מה שכתוב לעיל ח' כ"ו : (לה) שב להזכיר מושבות גבעון. בכדי להסמיך אל פרשה שלאחריה. ופלשתים נלחמו : י (יג) וימת שאול במעלו וגו'. על שמה חטאים מת אותו צדיק. א' שמעל בנבואת שמואל להמתינו בגלגל וזהו במעלו ב' שמעל בחורי' ותומים כשראה ההמון הלוך ורב ויאמר שאול אל הכהן אסף ידיך וזהו אשר מעל בה'. ג' בעמלק וזהו על דבר ה' אשר לא שמר : ד' וה'. כשהלך לבעלת אוב. שתים רעות עשה. א' לשאול לבעלת אוב להעלות המת. מה שדורש עניינו מן המת. וז"ש הכתוב ושואל אוב בלשון שאלה ודורש אל המתים בלשון דרישה. וזה שאמר כאן לשאול באוב לדרוש : (יד) ולא דרש בה'. הוא שקיבל לשה"ר על נוב (אנ"ה מה נעשה בדברי הילקוט (שמואל כ"ח) תני על חמש חטאים מת אותו צדיק כו' ע"ש) : יא (א) עצמך ובשרך אנחנו. לפי שיש שלשה שותפים. והעצם בא מן האב והבשר מן האם. לכן לבן שהיה קרוב ליעקב מצד האב ומצד האם אמר ליעקב אך עצמי ובשרי אתה. והנה דואג אמר על דוד עד שאתה שואל אם הגון למלכות. שאל אם ראוי לבא בקהל משום דקאתי מרות המואביה לכן כשבאו ישראל להמליך את דוד. הקדימו לאמר עצמך ובשרך אנחנו. היינו שניהם ישראלים גמורים : (ד) היא יבוס. היינו העיר : ושם היבוסי. הוא האומה : (ח) מן המלוא ועד הסביב. פי' כשעושין מבצר לעיר בונין חומות אבנים עגול סביב. ובכדי להגן על החומה מכלי משחית המפילים את החומה. עושין חוצה לה עוד גדר בעלת קוות וממלאין את הגדר עפר הרבה. והוא הנקרא מלוא. והוא בנה בתחילה מבחוץ המלוא ועד הסביב : ויואב יחיה שאר העיר. היינו הבתים שבעיר. מפני שיהושע שרף את ירושלים. והוא מלשון נחמיה ג' היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות : (יא) ישבעם בן חכמוני. על אביו אמר בשמואל יושב בשבת תחכמוני והכמוני הוא על שם חכם. ויתכן שפי' על שניהם : (יד) ויתיצבו. היינו שניים הוא ודוד וכתיב כאן השדה מלאה שעורים ומ"ש בשמואל כ"ג י"א הוא היה מעשה אחרת זולת זה. כי שם כתיב שמה בן אגא ומלאה עדשים. ובלשון יחיד ויתיצב. היינו הוא לבד : (טו) על הצר. ושם כתיב אל קציר : ומחנה פלשתים. פי' אסיפת פלשתים ושם כתיב וחית פלשתים : (טז) ונציב פלשתים. היינו העומדים במצב המלחמה : והמשחית. המה העומדים עקיפין לראות אם יברחו השונאים ירדפו אחריהם להשחית כלם : (כ) הוא היה ראש השלשה. שהיה בגבורים שלו שלשה מדרגות. שלשה ראשונים ושלשה שניים ושלשה שלישים. והוא היה ראש שלשה השניים ועד השלשה הראשונים לא בא (עיין רד"ק) : (כב) מן קבצאל. היא עיר בעברי יהודה בדרום א"י. והיא עיר החכמה : אריאל. היינו שהיה ארי חזק כי אל לשון חוזק : (כה) על משמעתו. שהיה פקיד לשמוע דבר המלך. ולהשמיע להעם : (כו) וגבורי החילים עשהאל. היינו שהוא היה מן השלשה גבורים השניים האמורים למעלה. ושר על השלשים. ומספר השלשים הוא מן אלחנן עד אוריה החתי. והשאר דקחשיב כאן היו גבורים אבל עד השלושים לא באו והני ל"ו גבורים כולם צדיקים גמורים היו כמ"ש אשרי כל חוכי לו ל"ו צדיקים שהעולם מתקיים עליהם. וזכות מע"ש וצדקתם עומד להם במלחמה. לכן נבחרו אלו לבד לעמוד במספר. והשאר אע"פ שהיו גבורים. לא עלו במספר : יב (טו) והוא ממלא וגו'. היינו מ"ש למעלה כצבאים על ההרים למהר. כי מחמת המהירות עברו מיכל המים. כדרך שאמרו חז"ל נפתלי היה רץ על שבלים ולא כפפן : ויבריחו את כל העמקים. ר"ל את יושבי העמקים. והוא מ"ש למעלה ופני אריה פניהם : (יח) לך דוד. ר"ל מחמת יחוס עצמך ראוי לבוא אליך : ועמך בן ישי. ר"ל וגם ראוי לבוא אליך מחמת שעמך היתרון מן האב שאתה בן ישי : (כב) כי לעת יום. כמו אשר לעת יום : כמחנה אלהים. היינו היוצאים ממצרים. היו שרי האלפים שש מאות. וכן היה מספר מחנה דוד : (לב) יודעי בינה לעתים. ידעו להתבונן בכל דבר לפי העת והזמן כמ"ש חז"ל אחיתופל לא היה מתפלל תפלה אחת פעמיים. משום דהתפילות ראוי להשתנות לפי העת והזמן : ראשיהם. פי' כולם היו ראשי סנהדראות וכל אחיהם היו עושים על פיהם. ובאו ג"כ עמהם : (לג) בכל כלי מלחמה. ולמטה אצל ראובן כתוב כלי צבא מלחמה : (מא) מאכל קמח. היינו בשביל כי היו קרובין והיו יכולין להביא עד שלא יתקלקל המאכל : יג (ה) מן שיחור מצרים עד לבא חמת. הוא גבול ארץ ישראל מן דרום עד צפון : (יד) ויברך ה' את בית עובד אדום וגו'. לפי החשבון ע"כ או שילדו ששה בכרס א' או בכל א' ילדה שני פעמים בחודש. לכן עולה בג' חדשים לכל א' ששה : יד (ב) כי הכינו ה'. שראה צור הוא אדום נכנע לפניו : טו (א) ויכן מקום לארון אלהים. היינו בנין אבנים : ויט לו אוהל. הוא יריעות פרושות מלמעלה : (ב) אז אמר דוד. היינו כי בתחלה חשב דויד האמור בכתף ישאו לא נאמר אלא לדור המדבר שהיה ראוי לישא בכתף כי העדה כלם קדושים ודור דעה ובדורו אין ראוי אלא לישא בעגלה. אבל כשראה פרץ עוזה אז אמר לא לשאת כי אם הלוים ולשרתו עד עולם : (יז) ויעמידו הלוים את הימן וגו'. פירוש שהעמידו את איתן הימן ואסף להיות משוררים : (יח) ועמהם אחיהם המשנים. היינו שהיו שוערים והעמידם להיות משוררים ולקמן מפרש כל א' עם כלי שירו שהיה ממונה עליו : (יט) והמשוררים הימן וגו'. ר"ל אותן המשוררים האמורים היו מקודם ממונים במצלתים להשמיע. וזכריה בנבלים. ומתתיהו בכנורות : (כד) ועבד אדם ויחיה שוערים לארון. פי' הם היו כהנים וברכיהו ואלקנה היו לוים וכולם היו שוערים אלא זה לפנים מזה : (כו) ויהי בעזר האלהים את הלוים נושאי הארון וגו'. היינו הלוים לא נשאו את הארון רק הכהנים נשאו הארון אלא כשראו הכהנים שאלהים בעזרם בהיות הארון נושא את נושאיו. היו נותנים אותו גם על כתפות הלוים והוא נושא את הלוים. וז"ש הלוים הנושאים את הארון ר"ל עם הארון : טז (ח) הודו לה'. פי' החזיק טובה : קראו בשמו. פי' ע"ד שמליצ באבות

כי כל מה שהיו עושין מייחסין להקב"ה. וז"ש ויקרא אברם בשם ה'. וז"ש כאן קראו בשמו : הודיעו בעמים עלילותיו. עלילות. היינו החסד הגדול שמתנהג הקב"ה עם ישראל. בעת ל[illegible] ישראל איזה טובה מהטובות. ואח"כ מהסרהו הטובה ההיא בכדי להמציא מאד למחלתו היינו דבר שיכפר לו עונו בעה"ז : (י) התהללו בשם קדשו. פי' ראוי שתתהללו על שזכיתם להזכיר שם קדשו. וכן אמר יבטח בשם ה'. ר"ל יבטח בזכות שמזכיר שם ה'. דאם לא כן הל"ל לבטוח. ובספרי אמר הכהנים מברכים במקדש שנאמר ושמו את שמי. בגבולין מנין ת"ל בכל המקום אשר אזכיר את שמי עכ"ל. ור"ל כי במקדש היו אומרים השם ככתיבתו והוא הנקרא שמי. אבל בגבולין אינו אלא בכינוי ואינו אלא זכר להשם. ז"ש זה שמי וזה זכרי כו'. והיינו מ"ש הספרי ושמו את שמי אינו אלא במקדש. ובגבולין מדכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי. כי זכרון השם גם הוא לישועה. כמ"ש אלה ברכב וגו' ואנחנו בשם אלהינו נזכיר וגו'. וא"כ ראוי להתהלל בשם קדשו : ישמח לב מבקשי ה'. היינו אם ראוי להלל מי שאינו אלא מזכיר בשם קדשו. גם הוא לו לישועה. כי יבוא אליו ויברכהו. כ"ש מי שמבקש ה' ראוי לו שישמח לבו : (יא) דרשו ה' ועזו. אמר למי ראוי לבקש ה' מי שיודע מדותיו של הקב"ה ומדות התורה הנקראת עוז. והוא שאמר מקודם דרשו ה' ועזו והדר בקשו פניו (אנ"ה אפשר לכוון בזה מ"ש חז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל) : (יב) זכרו נפלאותיו וגו'. מופת נאמר על דבר הנמצא בעולם. אלא שהוא היפך הטבע ופלא הוא ענין חדש שלא נעשה בעולם עדיין. ויתכן האמור כה אמר ה' צבאות וגו' גם בעיני יפלא : (יג) בני יעקב בחיריו. כשיהיו עדיין בני יעקב נבחרו לו : (יד) הוא ה' אלהינו בכל הארץ משפטיו. אף שאנחנו אומרים אלהינו אעפ"כ בכל הארץ משפטיו : (יח) לך אתן ארץ כנען. אמר לך. היינו שא"י נתנה לאברהם. אבל הנחלה היינו ירושלים והר הבית והמקדש לא נתנה לאחד כ"א ירושלים לאברהם. והר הבית ליצחק. ובהמ"ק ליעקב. וז"ש חבל נחלתכם : (כב) אל תגעו במשיחי. אלו האבות. כד"א ולא נתתיך לנגוע אליה : (כד) ספרו בגוים את כבודו וגו'. היינו המון העם ובפניהם לא תוכלו לספר רק כבודו. אבל בכל העמים. היינו החכמים תספרו אף הנפלאות (אנ"ה שמע קול הברה. ולא כיון לבו. וע"כ כצ"ל. גוי הוא הנכבד. לכן דרשו חז"ל גוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. ועם. אינו אלא קבוץ רב גם כי יהיו המונים וז"ש כאן בגוים את כבודו כי לאו כל מוחין סביל דא. כמ"ש הראני נא את כבודך אבל בהמונים די ספורי מעשה נפלאות) : (כה) ונורא הוא על כל אלהים. המה הגלגלים ואישים השמימיים. מה טעם וה' שמים עשה. לכן נורא הוא עליהם : (כז) הוד והדר. הוד היינו יופי עצמות כמו אור החמה שהאיר בו עצמית והדר הוא נגה הירח שמקבל מן השמש : (לא) ישמחו השמים ותגל הארץ. שמחה לא יאמר כ"א על טובה שנתחדש לו מעתה. אבל גילה נאמר גם על דבר ששמח בו כבר ואיפן לו ועד"ז יפורש (משלי כ"ג כ"ד) גיל יגיל אבי צדיק. כי הצדיק במעמד א' תמיד. ויולד חכם ישמח בו כי החכם מוסיף לקח בכל יום ע"כ כתוב ישמח בו וכן כאן בהיות אין כל חדש תחת השמש כתוב ותגל הארץ אבל למעלה מן השמש יש חדש ע"כ אמר ישמחו השמים (אנ"ה גם בזה שמע השומע קול הברה אי"ה יתבאר בידינו בביאור על משלי ואיוב) : (לז) לאסף ולאחיו. היינו זכריהו ויעיאל : לשרת. היינו לשורר : (לח) ותסה. הוא ג"כ בן ידותון : (מא) ועמהם הימן וידותון. כמו עם הימן וידותון : (מב) ובני ידותון. הוא עובד אדום ותסה :

יז (ד) לא אתה תבנה לי הבית לשבת כי לא ישבתי בבית. פי' אא"מ הר"ב זצוק"ל בא לו התשובה בלשון כפול. על שתי דברים שנדמה לדוד שעשה שלא כהוגן. הא' אנכי יושב בבית הארזים והוא שלא כהוגן כמ"ש העת לכם לשבת בבתיכם ספונים שנית מה שארון אלהים יושב בתוך היריעה. ובא לו התשובה. האתה תבנה לי הבית לשמי. וא"כ לא עת בא עת בית ה' להבנות. ומותר אתה לישב בבית ארזים. שנית מה שארון אלהים יושב בתוך היריעה בא התשובה כי לא ישבתי בבית : (ה) מן היום אשר העליתי את ישראל וגו'. הדבר דברתי את אחד שופטי ישראל. פירש אא"מ זצוק"ל ואמר בהיות מן השמים מעכבים על איש לקיים איזה דבר. אם שאין הזמן ראוי לכך. או שהאיש אינו ראוי לכך. לכן הכפיל הכתוב לאמר מן היום כו' את אחד שופטי ישראל כו' : (ח) ואהיה עמך. שלא תהרג. ואכריתה את כל אויביך שתהרוג : ועשיתי לך שם כשם הגדולים. ז"ש מגן דוד. ותהי חתת אלהים על כל אויביו : (י) ובית יבנה לך ה'. פירש אא"מ זצוק"ל. ר"ל אחר אשר הכינות את לבבך בלבב שלם לבנות הבית מעלה עליך הכתוב כאלו בנית כמ"ש חנוכת הבית לדוד. כי גם הבונים לא עשו במעשה הבנין כלום כמ"ש חז"ל שנבנה מאליו והאבנים היו עולים על הדימוס. וכן אמר שלמה אם ה' לא יבנה בית וז"ש כאן ובית יבנה לך ה'. (אנ"ה אלה הארבעה פסוקים מלאתי מדברי אא"מ זצוק"ל ומעתה נשוב לדברי אא"ז הגאון זצוק"ל) : (ט) ושמתי מקום לעמי ישראל. הוא כבוש הארץ : ונטעתיו. הוא חילוק הארץ כי כל אחד על מקומו כענין נטיעה : ולא יוסיפו בני עולה לבלתו. ובשמואל כתיב לענותו. דרשו חז"ל בתחילה לענותו ולבסוף לבלותו. ר"ל בתחילה היינו בבית ראשון לא נמסרו אפי' לענות. ולבסוף בבית שני היו משועבדים למלכים אלא שלא נמסרו לבלות : (י) ולמימים אשר צויתי שופטים וגו'. קאי אלמעלה ולא יוסיפו לענותו כאשר בראשונה ולמימים אשר צויתי שופטים וגו' : (יב) וכננתי את כסאו עד עולם וגו'. ג' פעמים כתיב כאן עד עולם. היינו אחת בעה"ז ואחת בעוה"ב ואחת לימות המשיח : (יז) וראיתני כתור האדם המעלה. ר"ל כמו האדם הראשון שהראה לו הקב"ה כל דור ודור : יח (ג) מלך צובה חמתה בלכתו להציב ידו בנהר פרת. ר"ל כשהלך דוד לחמת להציג לו סימן גבולו. וזהו להציב לו יד. אז לקח דוד את ארץ תועו מלך חמת והכה את מלך צובה בנהר פרת : (י) וכל כלי זהב וכסף. ר"ל ועם כלי זהב וכסף שלחו אל המלך דוד : (יז) הכרתי והפלתי. כתרגומו קשתיא וקלעיא : כ (ג) ובמגרות. פי' מגרות כפולות היו : (ה) אלחנן בן יעיר את לחמי. פי' שהיה מן בית לחם וכ"כ בשמואל בית לחמי : אחי,

קאי לעיל על ספי רצה לומר אחי ספי והיינו גלית הגתי: **כא** (כ) וישב ארנן וגו' וארנן דש חטים. פיר' מעיקר' היה דש חטים. וישב ארנן וירא את המלאך ויברח בהחבא: ו' בעת בניו. אע"ג דאינהו לא חזו רק שראו שנתחבא אביהם היו עמו מתחבאים: (כח) בעת ההיא וגו' ויזבח שם. ר"ל אע"פ שמשכן ה' בגבעון היה זובח שם תמיד. לפי שראה שענהו ה' בפעם הראשון שזבח שם. והטעם שזבח שם פעם ראשון אמר ולא יכול דוד וגו':

כב (ג) ולמחברות. היינו מה שמחברים בדלת ובכותל: (ה) נער ורך. נער פיר' מעט השנים. רך הוא רכות המזג. כמו הרכה והענוגה: להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות. פיר' היינו מה שמגדלין ומפארים בית אלהינו לא לאורה ולא לתפארתנו הוא צריך אלא כשמגדילים ומפארים הבהמ"ק שיהיה מעולה על כל הבתים תפול אימת' ופחד על הרואים ומפרסמים לשם ולתפארת לכל הארצו': (ח) כי דמים רבים שפכת. ובית הזה יקרא מנוחה לכן צריך איש מנוחה לבנותו: **כג** (ד) מאלה לנצח. הוא מאמר דוד. וכאלו כתוב ויאמר דוד מאלה לנצח וכן מסיים הכתוב בלשון מ"ב אשר עשיתי להלל. ופירש מאלה מקצת אלה הנזכרים: לנצח. ע"ש שבכח השיר מנצחים ליצ"ר: (ה) וארבעת אלפים וגו' מהללים לה' בכלים. פי' והעשרים וארבעה אלף לנצח האמורים למעלה. הם היו משוררים בפיהם. ואלו משוררים בכלים: (ו) ויחלקם דוד. היינו לכ"ד משמרות כדלקמן: (ט) בני שמעי וגו' אלה ראשי האבות ללעדן. פי' שגם מבני שמעי לקחו ראשי אבות ללעדן לפי שהיו בני לעדן הרבה. ובפסוק שאח"כ חשב בני שמעי והראשים שלהם משלהם: (יא) ויהיו לבית אב לפקודה אחת. היינו בימי עזרא אבל בימי דוד חשב אותן בפ"ע: (כד) אלה בני לוי. פירש אלה כ"ד ראשי אבות אשר ללוי. ובפרטן המה א' יחיאל ב' וזיתם ג' ויואל מבני לעדן ד' שלומית ה' יחזיאל ו' והרן מבני שמעי ללעדן. ז' יחת ח' זינא ט' יעוש י' בריעה בני שמעי לשמעי אלו יו"ד לגרשון. א' שבואל ב' ורחביה מעמרם ג' שלמית מיצהר ד' יריהו ה' אמריה ו' יחזיאל ז' יקמעם מחברון ח' מיכה ט' ישיה מעזיאל אלו ט' לקהת. א' אלעזר ב' וקיש ממחלי ג' מחלי ד' עדר ה' ירמו' ממושי. אלו ה' למררי. ס"ה כ"ד ראשי משמרות: (כה) כי אמר דוד וגו'. והוא טעם על מ"ש למעלה שנתן דוד אותם לעבודה מבן עשרים שנה למעלה. הוא מפני כי אמר דוד: (כו) וגם ללוים אין לשאת בכתף. אע"פ שצריכים לשאת הארון לק"ק אבל שם היו כהנים. לכן נתנ' דוד למשוררים מבן כ' ולמעלה ומפרש ואמר: (כז) כי בדברי דוד האחרונים. ר"ל לבסוף פרשה שאין להם משא בכתף ולא שאר עבודה רק לשורר. ולשוער ע"כ נמנם בן עשרים:

כד (ה) שרי קודש. היינו בעלי רוח הקודש: ושרי אלהים. היינו בני לוי כמ"ש דברים (יו"ד ח) ה' הוא נחלתו: (טו) לחזיר. לפי שבימי משה כלה בו מנין המשמרות והיו חוזרים חלילה לזכר זאת נקרא כאן חזיר: (יח) למעזיהו כ"ד. ומה שלא חשב למעלה כ"א עשרים מפני שאח"כ חושב ארבעה דהיינו איתמר בני פשחור בני ידעיה בני חרים כמ"ש בנחמיה: (כג) ובני יריהו. פירש ובני חברון יריהו: (כז) בני מררי ליעזיהו בנו. פירוש של יעזיהו בנו. היינו שהם זכור ועברי שלשה. והמה במקום יעוש ובריעה ואלעזר אחי קיש. ומה שהתחיל המנין כאן מן שובאל מפני שמנה הראשונים לא נשתנו בשמותם ואיידי שהתחיל למנות שמות המשתנים חשב גם יריהו ואמריה וכו'. אף על פי שלא נשתנו:

כה (א) ויבדל דוד וגו' בכנורות וגו'. פיר' אלו הבדיל להיות משוררים בכלים והשאר ישוררו בפה: (ג) לידותון בני ידותון וגו' ששה. לא חשב אלא חמשה ואמר ששה והוא כי שמעי לא נולד עדיין. אבל מפני שהיה ראוי לנבואה חשב הכתוב ששה: (ד) ורוממתי עזר. שם אחד הוא כמבואר לקמן ל"א (עיין רש"י): (ט) ויצא הגו. ל. היינו יוסף הראשון גדליהו השני:

כו (ו) ולשמעיה בנו נולד וגו'. ובפסוק שאח"כ מפרש מי הם בני שמעיה. עתני ורפאל וגו': (ז) אחיו מבני חיל. חשב אחיו אח"כ לפי שנולדו אחר לידת בניו: (יב) לעומת אחיהם. שהם ג"כ כ"ד בתי אבות. היינו ח' מבני עובד אדום ז' בני משלמיהו. ה' בני שמעי' מן עובד אדום. ד' בני חוסה: (יד) לשלמיהו. היינו לבני שלמיהו ומפרש מי הם בני שלמיהו זכריהו בנו ונקט כאן זכריהו כי הוא הבכור: יועץ בשכל הפילו גורלות ויצא גורלו צפונה. היינו כי בני שלמיהו היה שומרים למזרח הלוים ששה ובני שלמיהו היו שבעה לכן הפילו גורל מי מבנים ידחה מן המזרח. ונפל הגורל על יועץ בשכל ונדחה ממזרח לכן כתיב ויצא גורלו צפונה: (טו) לעבד אדום נגבה ולבניו. פירש לבניו של עובד אדום נפל הגורל שיעמדו נגבה. היינו שנים נגבה. ושנים בבית האסופים נגבה: (טז) לשפים ולחוסה למערב. ובני חוסה היו ארבעה:

כז (ב) ישבעם. קחשיב הכא י"ב ראשים והמה מן השמנה ושלשים גבורים אשר לדוד האמורים לעיל. וישבעם בן זבדיאל. הוא בן תחכמוני דלעיל: (ד) דודו האחוחי. והוא אלחנן בן דודו דלעיל: (ח) שמהות היזרח. ולעיל הוא שמה ההרודי: (טו) חלדי הנטופתי. הוא חלד בן בענה דלעיל:

כח (ב) ויקם דוד המלך על רגליו וגו'. (הג"ה הנה בחזית פסוק א' אמרו דוד בנה את היסודות דכתיב ויקם דוד על רגליו עכ"ל עמ"ש שם. ובבוא הכתוב לידינו כעת. ראוי לידע ולהודיע מה ראו חז"ל על הדרש ככה. ומה הגיע אליהם מן הקושיא להוציא הדברים מפשטן והנה בביאורנו הספרד שבין לשון עמידה וקימה. הוא שעמידה יובן בעומד על רגליו. או מלשון עכבה. ולשון עומד על גביו. לא אאריך פה כל פרטים ודרשות חז"ל ע"ז. ועתה באנו לברר רק לשון קומה ונאמר שלא הונח על ההעתקה מהישיבה אל העמידה. שלא כתיב (ראשית כ"ז י"ח) קום נא שבה. אלא הונח על העתקת האדם או החפץ מענין שהיה בו על ענין אחר אע"פ שלא התנענע גופו מהשכיבה או ישיבה אל העמידה כמ"ש ב"ר ויקם שדה עפרון דהוה דבר אינש זעיר ואתעבידת לבר נש רב. ויקל עלינו הבנת הכתוב. ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה'. כי בנוח התעוררו רחמים גדולים. ובנסוע לכבוש עמים התפלל משה כביכול שיעתק מרחמים אל נקם להפיץ אויביו. ובירושלמי ברכות (בב"ר כ"ח) אמר רבי יוחנן מן הא תנינן מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש כו' ומכל המצות כו' מן הכא ויקם וידבר אל בני חת וגו'. עיין דברי המפרשים. ולדברינו מלת ויקם קא קשיא ליה. ואמר שהכי פירושו שהועתק ונפטר מחיוב כל המצות שהיו מוטלין עליו. אל החיוב לדבר אל עפרון מעל עסק פני מתו: וכן (במ"ב י"ג כ"א) ויחי ויקם על רגליו. דרשו חז"ל על רגליו קם ולביתו לא הלך הייט דקא קשיא ליה הל"ל ויעמוד על רגליו אלא דקרא קמ"ל שלא הי' שהיה אלא העתקה לעמוד על רגליו. וכן דרשו כאן שנעתק דוד המלך מן הסכנה לבנות אל בנין היסוד. וגם בזה יתורץ קושית בעל מגן אברהם סימן א' סק"ג וז"ל ומייד ל"ד כדאיתא בגיטין א' עכ"ל. ובאר היטב כתבו להלכה. אלא ישהא מעט. ומע קרא לק"מ כי בגיטין לא אמרו אלא יישן ועמד. והשו' כיון על השוכב על מטתו מיד כשיעור משנתו יקום בזריזות ר"ל יעתק מן השינה בזריזות אל עבודת בוראו. ולא יפסוק בהרהורים זולתו): לארון ברית ה' ולהדום רגלי אלהינו. היינו אגרות בית אלהינו. כמ"ש לקמן שלמה בנך יבנה לי בית והגרות וכן נאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי היינו כאשר השמים כסא ד' רוחות העולם המה ד' רגלי הכסא והארץ שבין רגל לרגל נקרא הדום רגליו וכן כאן כאשר ה' בהיכל קדשו הוא מקום כבודו ואז האגרות בית אלהים הדום רגליו:

(דה"י ב) **יד** (א) ויעש אסא הטוב והישר בעיני ה' אלהיו. בספרי פליגי ח"א טוב בעיני אלהים והישר בעיני אדם וח"א טוב בעיני אדם וישר בעיני אלהים וכאן למ"ד ישר בעיני אדם האי ועיני ה' קאי למעלה על הטוב ולמ"ד הישר בעיני אלהים אדסמיך ליה קאי (הג"ה כאשר אזכה להדפיס אי"ה הגהות אא"ז הגאון זצוק"ל על הספרי יראה הרואה בפרשה ראה כי הכותב דכאן לא ידע ואשם ושם נרחיב פה לתקן כאן): (ב) ויסר את מזבחות הנכר והבמות וישבר את המצבות. מזבח הוא הקבוע ובמה ומצבה הם במקרה ולפרקים אלא שמצבה הוא מאבן אחת ובמה בנויה מאבנים ומצבה אינו אלא לנסך ובמה לעולות ומזבח לכל הקרבנות: (ג) לדרוש את ה' ולעשות התורה והמצוה. היינו גם במעשה העבודה ראוי להקדים ידיעת האל. כמש"ל דע את אלהי אביך ועבדהו. ואח"כ יעשה כתורה לסור מרע. ואח"כ יקיים המצוה כאמור ואח"כ ועשה טוב: (ד) ואת החמנים. אשרות היו עושים ללבנה ומה שהיו לעבודת השמש נקרא חמנים מן בשם חמה: ותשקט הממלכה. כי מלך ימלוך על שני אופנים אם שמולך מעצמו ביד חזקה. או אם שכולם רוצים בו וממליכים אותו עליהם. וז"ש כאן הממלכה (הג"ה מה נעים לפ"ז הכתוב (שמות י"ט ו') ממלכת כהנים וגוי קדוש. ואפס מקום פה להאריך בשאר הכתובים ממלכות): (ה) כי שקטה הארץ. היינו מרחוק ואין עמו מלחמה מקרוב (הג"ה גם בזה שנה הכותב מה שכתב לעיל (א' ד' ט') שקטה ושלוה ע"ש וע"כ כנ"ל כי שקטה הארץ ממלחמות מלכים אחרים ואין עמו מלחמה ר"ל שאין העם לוחמים עם המלך בקרב הארץ): (ו) חומה דלתים בריח. ואם אחת משלש אלה לא יעשה לה בשלה המבצר: כי דרשנו את אלהינו דרשנו. טפל המצות להורות כנמש"ל פסוק ג' דרוש את ה' ודרישה השני לתורה ולמצוה: (ז) נושא צנה ורמח וגו' מגן ודורכי קשת. היינו כי הלוחם ראוי שתחלה יקדים תחבולה לעצמו שלא יהרג ואח"כ ישא זיין ללחום ולהרוג: (י) בין רב לאין כח. כי לפי הטבע נצוח המלחמה ע"י גבורה וכ"ש אם רבים וז"ש אין עמך לעזר בין רב. היינו אופן היותר מועיל לאין כח הוא האופן הפחות יותר: כי עליך נשענו ובשמך באנו. היינו נשענים עליך במה שנקראת אלהי ישראל: ובשמך באנו. הוא במה שאנו מזכירין שמך תמיד (כמש"ל ט"ז א'): (יב) לאין להם מחיה. שאין להם מתום בבשרם ע"ש מחית בשר חי: (יג) ויבוזו את כל הערים וגו' וישבו צאן. רכוש וכל דבר שאין בו רוח חיים מיקרי ביזה ובעלי חיים נקרא שבי:

טו (ג) וימים רבים לישראל. היינו ארבע גליות ללא אלהי אמת זה בבל כמ"ש כל הדר בח"ל כמי שאין לו אלוה וללא כהן מורה זה מדי (הג"ה זה שמוע מפי אא"ז הגאון לא השמיע לנו טעם הדבר"י): וללא תורה. זה גלות מוקדון שכתבו על קרן השור כפרו בתורת משה רבכם: (ד) וישב בצר לו זה גלות האחרון. כמ"ש והיה באחרית הימים האלה ושבת עד ה' אלהיך בצר לך וגו' וגם רמז לשלשה חלקי התורה היינו אלות הברית ותורה שבע"פ ותורה שבכתב וז"ש ללא אלהי אמת זה האלות (הג"ה גם זה לא אבין אלא בדוחק) וללא כהן מורה זו תורה שבע"פ וללא תורה זו תורה שבכתב: (ז) חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעולתכם. הוא ע"ד הכתוב ירמיה ל"א כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמע' כי יש שכר לפעולתך וגו' והיינו כי שתים עשתה אמנו רחל האחת מבכה על בניה כדרך שבכו אבות העולם זאת שנית תעשה כסות דמעה את מזבח ה' לכפר על חטאי בניה בטענתה ואני לא קנאתי לצרה שלי ומפני מה קנאת לעבודת כוכבי' שאין בה ממש כו' כדאיתא בפתיחתא דאיכה רבתי ז"ל מאנה להנחם על בניה כי איננו ר"ל הקב"ה איננו אצלם כמ"ש בזוהר וע"ז השיב לה כה אמר ה' מנעי קולך מבכי היינו על בניה כי יש שכר לפעולתך ע"י משיח בן יוסף ועיניך מדמעה היינו על טענתה שמסרה הסמנים ללאה עי"ז יש תקוה לאחריתך ע"י משיח בן דוד דקאתי מלאה ושבו בנים לגבולם (הג"ה הראית כי דבר גדול התחיל לברר ולא סיימוה אך אם אתה לו שמעני מה שהרחבנו לבאר רות ב' ג' ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה הנראה שהם כפל דברים במלות שונות ומחפלי וחפצי להסיר הכלל הזה המאומם מתורת אלהינו ובאנו לומר כי הפרש גדול בין פעולה לשכירות והוא פעולה יאמר על השלום גמול על כל מלאכה ומלאכה בפני עצמה כדרך החייט והרצען ולא יפסיד בעל החפץ אם ימשוך המלאכה או אם מהר ימהרנה בזמן קצר ושכירות הוא הגמול עבור משך זמני כשכיר יום או שכיר שנה בשנה יעשה מלאכה אחת כל ימי מיגר או השנות המלאכה פעמים רבות או מלאכות רבות עדי ישלם זמן הקו והנה מעשה הרועה אינה מלאכה נפרדת כ"א משך שמירת הצאן אמר נקבה שכרך עלי והיה שכרי והחליף את משכורתי וכן הנקה משתלמת עבור כל משך ולא עבור כל יניקה ויניקה אמרה והניקהו לי ואני אתן את שכרך ולהיות כי את כל מעשה יבוא אלהים במשפט לשלם גמול כל דבר ודבר בפרט אמר זאת פעלת שטני פעולת צדיק לחיים והטיב לאדם כפעלו ובאיוב ז' ב' נפרש אי"ה חומר הכתוב כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו ובדברינו אלה נודע המוקשה לחז"ל (נדה ע"א א') מאי שכר פרי הבטן היינו בהל"ל פעולת פרי הבטן ומשני א"ר חמא בשכר שמשהין עצמן על הבטן. היינו ממש שכר זמנו. וגם יתכן הכתוב (ראשית ל' י"ח) נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי. הוא כי גמול הזה. תמורת הכנעת לבבה כל ימי היות שפחתה לאישה. ויתבאר אלינו חומר המאמר באבות פ"ב א' והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. עיין מ"ש הרמב"ם ובעל דרך חיים ותוי"ט ליישב כל הקושיות הנופל על המאמר ההוא וכן האפור

סוף

סוף פ"ב ודע שמתן שכרן של צדיקים אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס העיד ר' השלם הזה נתחבטו כל המפרשים כי יעודי תורה תמיד לא יחסו אל ודת המצוה מפני השכר ולא עוד אלא שהקב"ה בעצמו אמר מי יתן ו גו' למען ייטב להם. ואמרו בר"ה ובפסחים האומר סלע זו לצדקה בשביל ני ובשביל שיהיה לי חלק לעוה"ב הרי זה צדיק גמור ומ"ש רש"א שאני צדקה המצות שנאמר בו בחנוני נא בזאת עכ"ל ואם כדבריו מה הקשו חז"ל מזה המאמר על טורח דכתיב ביה די להוון מקרבין לאלה שמיא ומצלאין לחיי מלכא ובנוהי. והלא בקרבנות לא כתוב בחנוני ועוד פתח בעבדים ומסיים במשמשין ומ"ש רש"א להלק כי עבודה היא קשה ושימוש הוא במלאכות קלות עכ"ל עליו הראיה וכן מ"ש הרמב"ם פרס הוא הגמול לאדם שאין לו טובה עליו השינו העקידה שער מ"ד קכ"ו א' וביותר מקשה על מאמר הנ"ל המובא באדר"נ פ' ה' וז"ל אנטיגנוס איש סוכו אומר אל תהיו כעבדים כו' כדי שיהיה שכרכם כפול לע"ל עכ"ל הראית חומר מאמר כזה שסופו סותר את ראשו ערו עד היסוד בה. ולייטב את כל אלה נקדים כי הנה בעל הגמולות כעל כל ישלם גמול כפול. הראשון יקרא פעולה היינו עבור כל עבודה ועבודה פרטית כנ"ל ובהיות המעשה בעולם ההוא נפסד כמו כן הגמול בעוה"ז שעה בשעה. והן הגמולים הנמצאים בתורה הגלוי לכל העמים. ועוד אחת היא כמו שראינו במלכותא דארעא. אם ישרתנו איש באיזה מלאכה פעמים רבות. הנה לבד אשר יופיע לו המלך גמול כל מלאכה ומלאכה. ובהשלם המלאכות כולם יגמלהו שנית איזה טובה עבור כל משך שירותו לפי נדבות לבו ועושר כבוד מלכותו ק"ו למלכותא דרקיע כי ישלם שנים לרעהו הישראלי אשר עבדו כל ימי היותו חיים על האדמה והנה גמול השני אשר לפי נדבות לבו יתעלה כביכול ולא לפי פעולה האנושית א"כ אין חקר וקץ לגמול ההוא ולא מצא הקב"ה כלי העוה"ז מחזיק ברכה הזאת כ"א בעולם הנצחי וע"כ לא הסכאר בתורה הגלוי לכל העמים הגמול ההוא השנית עבור משך הזמן וההוא יקרא לה שכר ס' וז"ש שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וגם יאמר ה"ז מתן שכר כי אינו לפי הדין וז"ש ודע שמתן שכרן של צדיקים וע"ש ודע דייקא ואם בזה יפורש אלינו האומנם ידוע למו גמול הפרטי והיינו גמול הגשמי ונוכל לשקול בהם המצות אם קלה או חמורה הזהיר התנא הוי זהיר בקלה כבחמורה כי אם שמעזוב מלקיים הקלה ותכשל היותך עובד ה' כל הימים והפסיד גמול הנצחי שנשלם עבור משך עבודה אם בקלות או בחמורות וכי יותן לאיש שנית עד"ז אמר התנא שאין אתה יודע שכרם של מצות: והנה שני הגמולים הנ"ל אהד הם בבטן המצוה וחצי הדבר נקרא בלשון חז"ל פרס ועבד נקרא העובד את רבו בכל מיני עבודתו ובכל זמן ושימוש נקרא באיזה עבודה פרטים או באיזה זמן ומבואר האמור אל תהיו כעבדים היינו השופים מלאכתם רמיה לברר רק איזה עבודה שיקבל עליהם הגמול מיד אף אם יהיה חצי הגמול וז"ש המשמשין את הרב על מנת לקבל ר"ל לקחת מיד פרס ר"ל חצי הדבר כי עי"ז יבא לשקול הקלות והחמורות אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא ע"מ לקבל פרס אלא משליכין את הגמול אשר בעוה"ז אחרי גיוס כ"א לתכלית גמול הנצחי והוא שאמר באדר"נ כדי שיהא שכרכם כפול לע"ה. ומעתה מתורץ כל קושיות המפרשים עיין עליהם וזה הדבר שבירך בועז את רות שישלם לה ב' פי שנים כאשר ישלם לרעהו הישראלי העמוסים מני בטן היינו פעולת כל עבודת פרטים ושכר חלף משך העבודה כולה אף כי נסתפא איזה משך בניותה לא יופחת לה מן השכר. וזה ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה בלי גרעון השנית. וכאשר בא ישעיה (מ' י"ב וס"ב י"א) ורפא לישראל הנה אדני אלהים בחזק יבא וזרועו מושלה לו היינו כי ידבר עמים תחתינו המו גוים משו ממלכות יאמר נא ישראל קטנתי מכל החסדים וינוכה לי כל זכיותי על כל הרעש הגדול הזה ומה יש לנו עוד לזעוק אל המלך לזכות להנות מזיו השכינה עם כל העדונים אשר עין לא ראתה וז"ש הכתוב הנה שכרו היינו גמול עבור המשך והוא גמול הנצחי כנ"ל אתו ר"ל שמונה אצלו רק פעולתו לפניו ר"ל פעולת הוא הגמול הפרטי אשר בעולם השפל הוא ההולך לפניו לנקום נקם וכן אמר בירמיה כי יש שכר לפעולתך וע"י גמול הפעולה ושבו בנים מארץ אויב וע"י השכר הנצחי ויש תקוה לאחריתך היינו תכלית הנצחי וז"ש כאן וכתוא גוי בנוי וגומר ואם יאמר נא ישראל קטנתי כו' ע"ז אמר חזקו ואל ירפא ידיכם כי יש שכר לפעולתכם כו': (ח) ויחדש את מזבח ה'. היינו שעשה מהם צפוי למזבח. כדרך שמצינו בקרח וירקעום צפוי למזבח: (טז) רק לבב אסא היה שלם. היינו לפי ששלח לבן הדד העיד עליו הכתוב שלא היה זה אלא שגגת מעשה אבל לבו היה שלם: טז (י) ויכעס אסא אל הרואה. אע"פ שלבב אסא היה שלם אבל לא אמר הרואה בלשון כה אמר ה' כדרך הנביאים כולם לכן דמה כי הרואה הוציא מלין מלבו כי גם מן העם הוכיחו לו ע"ז לכן וירצץ אסא מן העם בעת ההיא: (יא) הראשוני' והאחרוני'. הראשונים הוא קודם ששלח לבן הדד והאחרוני' הוא אחר ששלח: (יב) ויחלא אסא וגו' ברגליו. הוא לפי דכתיב וירצץ אסא מן העם היינו ברגלים נענש מדה כנגד מדה: יז (ג) ויהי ה' עם יהושפט כי הלך בדרכי דוד אביו הראשונים. פי' שהלך בדרכי דוד. וגם בדרכי אביו הראשונים היינו הראשוני' דכתיב גבי אביו והוא קוד' ששלח להדד: (ו) ויגבה לבו בדרכי ה'. כי המתגא' בדרכי ה' מאמין להוסיף כ"פ: לו (כא) למלאות דבר ה' בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה. עפרש"י שכתב והאחר סתומים גם כי לא עלה בידי רש"י כ"א ס"ם שמיטין גם מה שכתב שנת היובל האחרונה נחשב להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה דברי תימה הם כי לא די שגלו בעונם אלא שנענשו על שגלו (ואם לפ"ז יענשו על כל השמיטין ויובל שבטלו בימי גלותם שבעים שנה שיגלו בעונם) גם חשבון המלכים שברש"י בנביאים אינם כדוקדקים. ובכמה מקומות סותרים זה את זה כי כמה מלכים שמלכו בחיי אביהם וכמה מהמלכים שעמדו באמצע שנה ומונין השנה לזה ולזה ומ"ש רש"י קי"א שנה בחטאו בימי השופטים. וארבעים שחטאו אחרי גלות הושע עד שחרבה ירושלים קשה למנות החשבון ועוד כי ניכר רש"י כל פרטי השנים כולם כאחד והלקם לשמיטות והרבה מהן שחטאו ולא הגיע לשמיטה אחת ופעם שחטאו ח"י שנים ועברו בהם ג' שמיטות גם יובל (אני נכד הצעיר ידעתי דברי האומרים כי אין זה פירש"י ממש על דברי הימים):

דברי מנחת שי הימים

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) אדם. אל"ף של אדם רבתי מכל אלפין שבמקרא שבו התחיל הקב"ה לברא את הכל ובו גמר את הכל ועיין בס' אות אמת סוף מדרש רות וזוהר פרשה מצורע סוף דף נ"ג ובספר פענח רזא ריש פ' בראשית ומסורת סבריה הגדול ריש ד"ה: (ה) ותבל. ברוב ספרים ישנים שלפני הכר וא"ו אחר תי"ו: (ו) ודיפת. בדל"ת ובס' בראשית וריפת ברי"ש ויש בו דרש הביאו רש"י ז"ל וסימן ראשי שמות ספריסון. פרשת בראשית הנקרא ראשית ברי"ש. נכתב וריפת ברי"ש ובד"ה נכתב ודיפת בדל"ת כשם הספר הנקרא דברי בדל"ת ובמס"ג אות דל"ת חשיב לסו באלפא ביתא מן חד וחד חד דל"ת וחד רי"ש: (ז) ורודנים ברי"ש ראשונה ובחומש כתוב בשני דלתי"ן ויש דרש בב"ר פרשת ל"ז הביאו רש"י ז"ל. ובמסורת דלעיל חשיב נמי הנך בהדייהו: (ט) ורעמא וגו' ובני רעמא. במקצת מדוייקים שניהם באל"ף וכן נמסר בהדיא במסורה שלנו פרשת נח: (יא) לודיים. לודים קרי ויש בו דרש בב"ר פרשת ל"ז הביאו רש"י ז"ל ועיין יפה תואר: (יב) ואת פתרוסים. הוא"ו בגעיא: (יז) וגתר ומשך. במקצת דפוסים ישנים המ"ם קמוצה ובכל ספרים כ"י מדוייקים בסגול ודבר זה מוכרע גם מהמסורה האומרת ומשך ב' בסגול ואידך יון תובל ומשך (יחזקאל כ"ז): (כ) חצרמות. מלה אחת רד"ק וכן הוא בחומש כמ"ש שם: (כט) אלה תולדותם. במקצת מדוייקים חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנינא וכן במסורה פ' וארא כל ד"ה תלדותם כתיב במ"א ואחיהם לתולדותם (ד"ה א' ט'): (לג) נפי וגעתם. נפי כתיב ביו"ד ובתורה נפו בוא"ו רד"ק: (לט) והומם. בוא"ו ובתורה והימם ביו"ד רד"ק: (מ) עלין. ביו"ד ובתורה עלון בוא"ו רד"ק: שפי. ביו"ד ובתורה שפו בוא"ו רד"ק: (מא) חמרן. ברי"ש ובתורה חמדן בדל"ת ויש בו דרש הביאו רש"י ז"ל שבתחלה היו חמודין ונחמדין כצדיקים ולבסוף מכוערים כחמור כן דרך החמור בתחלה חמוד ולבסוף נעשה מכוער וסוס מתחלה מכוער ולבסוף יפה: (מב) בני אצר. הבית בגעיא: יעקן. ביו"ד ובתורה ועקן בוא"ו: בני דישון עוץ וארן. בדפוסים אחרונים כתיב בני דישן בקמ"ץ ושבוש הוא מהדפוסים בלי ספק דמרגלא בפומייהו הכי באורייתא אמנם בכל ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים ראשונים כתב כאן דישון מלא וא"ו וכן נראין דברי רד"ק כי לא נזכר שם זה כאן כי אם בחולם: (מה) וימלך תחתיו חושם: וימת חושם. חושם ד' תרין מנהון מליין ותרין חסרים. וסימן וימת יובב ותכרו. וימת חושם ותכרו. דאורייתא חסרים דד"ה מלאים: (מו) עיות. עוית קרי: (נ) וימת בעל חנן וימלך תחתיו הדד. בדל"ת ובתורה ברי"ש וסימנהון ראשי ספריסון: פעי. ביו"ד ובתורה בוא"ו: (נא) וימת הדד. כמ"ג כתוב בדד וטעות הוא מהדפוס: אלוף עליה. עלוה קרי עיין בחיי סוף פרשת וישלח:

ב (ג) ובני איתן עזריה. עיין מ"ש בפרשה וישב גבי ובני דן חשים: (יג) ושמעא השלשי. בס' מוגה חסר יו"ד וכן בדפוס ישן ומסורה יתרו מוכיח שאין זה מן מלאים דד"ה: (יז) יתר הישמעאלי. ובשמואל (ב' י"ז) אומר יתרא הישראלי עיין מ"ש שם: (יח) וארדון. בדגש הדל"ת: (כט) אשת אבישור אביהיל. כ' אביהיל בס"א חד קמץ וחד פתח דין קמץ ואידך אביהיל בת אליאב (ד"ה ב' י"א) נפתח: (לט) הוליד את אלעשה. בעשרים וארבע קטן מבומבירגי שנת ש"ד כתוב אלעשה ושבוש זה נתפשט ג"כ בדפוסים אחרים על כן ראיתי להעיר עליו: (מ) את ססמי וססמי. במדוייקים כתוב יד הסמ"ך במאריך בשניהם: (מד) ושמע הוליד. מלא וא"ו במדוייקים וספיר קאי דלויתיה מן י"א חסרים במסורת פרשת פינחס: (מו) את חרן ואת מוצא ואת גזז. בעשרים וארבע עם ביאור המלות דפוס ווניציאה ש"ל חסר ואת מוצא ושבוש הוא מהמדפיסים: (נג) ומשפחות קרית יערים. כתיב במכלול דף רכ"ח ובא בהמן בסמוך ומשפחות קרית יערים. וכראוי בשו"א כמו משפחות השפתי. ובמקצת ספרים ראיתיו בשו"א עד כאן לשונו. ולדידי חזי לי למפסק הדין כפיקא מן הדא מסרה דאמרה ומשפחות ד' תרין כהאי סימנא והרין כסימן ד' דלקמן כדאיתא במסרה רבתא תלתא מנהון מלאים וחד חסר ומשפחות אחרתל. ומדאחריני בשו"א ש"מ דהאי נמי כוותייהו והכי הוויין בכולהו ספרי דילן בשו"א ועיין עוד לקמן סי' ד': (נה) ישבו יעבץ. ישבי קרי: שוכתים. בדפוס נפולי כתוב שבתים וטעות הוא: המה הקינים. בספר אחד כתב ישן וגם בשני דפוסים ישנים כתוב הקינים באירי הקו"ף וגם רד"ק כתב מצאתי בספר מדוייק בזירי הקו"ף ובספרים אחרים מצאתי ג"כ בחיריק הקו"ף והמסורה עליו לית וחד קינים והגה והי (יחזקאל ב'):

ג (א) נולד לו בחברון. במאריך הנו"ן: (ג) השלשי לאבשלום. בלמ"ד כמו שכתב רד"ק ובמקצת דפוסים כתוב אבשלום בלא למ"ד וטעות הוא מהמדפיסים שחשבו לתקן וקלקלו: (ה) נולדו לו. בשור"ק עם דגש אחריו רד"ק בפירוש ושרשים ומכלול דף ק"ס ודף קכ"ה ועיין גם כדף פ"א: (טז) מלכד בני. בגעיא הבית: (יב) עזריה בנו. בדפוס ישן כתוב עזריהו וטעות הוא: (טו) השלשי צדקיהו. בדפוס ישן ובס' מוגה כ"י חסר יו"ד ומסורת יתרו מוכיח שאין זה מן המלאים הנזכרים שם: (יז) אסר שאלתיאל בנו. בויקרא רבה פ' י' אסר בנו שאלתיאל בנו. וכן הוא בסנהדרין פ' אחד דיני ממונות ובזוהר פ' משפטים דף ק"ו וכן הובא בערוך ע' אסר ולא נמצא כן במקראות ואולם במדרש חזית פ' שימני כחותם קאי שפיר אסר שאלתיאל בנו: (כד) הודיוהו. הודויהו קרי:

ד (ג) ושם אחותם. במדוייקים מלא וא"ו: הצללפוני. בספרים מדוייקים הגדי"ק בשו"א נח: (ו) תימני. בשו"א כמ"ש לא בקמ"ץ כמו שראיתי בס"א: (ז) יצחר. וצחר קרי: (ח) בן הרם. בס"א: (טו) ובני אלה וקנז. במקצת דפוסים כתוב קנז בלא וא"ו והיקון הסילים הוא זה כי בכל ספרים כ"י מדוייקים כתוב וקנז בוא"ו וכ"כ רד"ק כך הוא שמו וקנז בוא"ו: (יח) היהדיה. היו"ד ראשונה בלא דגש: (יט) אחות נחם. בחי"ת: (כ) ותולון. ותילון קרי: (כא) ומשפחות. במדוייקים מלא וא"ו וכן מצאתי במסורת כ"י ומשפחות ד' ג' מלא וחד חסר וסי' שלה (דין). קרית ספרים (לעיל כ') וקינן (סי' י"ז פ"ח) בתראה חסר ועיין גם כן לשון המסרה שכתבתי למעלה (בסימן ב') והא והא הדא היא: (ל) ובציקלג. במקצת מדויקים ובציקלג מלא יו"ד: (לג) ועין רמון. בס"א כ"י מצאתי ורמון בוא"ו אבל הוא טעות: (לו) ויישימאל. י"ס שי"ן ימנית וי"ס שי"ן שמאלית ומחליפים גם במלוי וחסור יו"ד אחר כמ"ס: (מא) המעינים. המעונים קרי ובשורק:

ה (א) ולא להתיחש לבכרה. ב"ר פרשה פ"ב ר' לוי ור' סימון חד מנהון אמר לא לראובן להתיחש ואומרנא

ולאיתיחש אמר אין מייחסין ליוסף אלא לראובן . ובפירוש רש"י דב"ר חד מנהון אמר ליוסף מייחסין ואין מייחסין לראובן והכי כתיב ולו ליוסף ואין לראובן להתייחס ולאידך אמר אין מייחסין ליוסף אלא לראובן ע"כ . וככל הספרים כתוב ולא באל"ף וכן פי' רש"י בפי' המקרא וכתב בעל מתנות כהונה דפירוש רש"י דב"ר למ"ד ולא לראובן להתייחס דרש כאילו כתיב ולו להתייחס בוא"ו כי' לו ליוסף להתייחס ולא לראובן עיין עוד שם וביפה תואר סימן י"ב : (ד) שמעי בנו . הבי"ת רפויה : (ו) תלגת פלנאסר . הלמ"ד בלא דגש : לראובני . עיין מ"ש בסוף פ' דברים : (יג) ועבר י"ב ועבר בשו"א הוא"ו : (טז) וישבו בגלעד בבשן . חד מן אלפ"א ביה"א מן חד חד מפרקין תיבותן לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר במסרה רבתי אות וא"ו : ובבנותיה . בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר וי"ו וכן משפטו לפי המסורת האומרת ובבנותיה ד' מלא וכ' חסר וסימנהון בשבת ישראל בחשבון דיפתח כ' בו . בגלעד בבשן וכן ? והמכנס ע"כ . והמלאים הם דיפתח וכמ"ג שלנו כתוב ובצקלג ומדמנה וטעות הוא כי הוא ביהושע (ט"ו) ואין שם ובבנותיה . אך צריך לומר ובצקלג ובמכנה שהוא בנחמיה (י"א) ובסוף הפסוק ובבנותיה : (כא) גמליהם . בגעיה : (כג) ושניר . בשי"ן שמאלית כמ"ש בסוף פ' דברים : (כד) ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי . בהרה פ' יש נוחלין אמר רבה בר שילה ישעי נמי ממנשה אתי דכתיב ובני מנשה חפר וישעי . והריטב"א כתב אין המקרא הזה בשום מקום אלא מקרא קצר נקטו' דהתם בד"ה מונה לישעי בתוך בני מנשה ודרך הגמרא לקצר בפסוקים ופעמים שמוסיף בהם לביאור כאותה שאמרו במס' תענית סוף פ"ד לתת להם אחרית ותקוה בגולה (ירמיה כט) שהוסיף בגולה על המקרא לפי דרך ענינו למעלה מאותו מקרא אבל אין בעיקר המקרא אלא לתת לכם אחרית ותקוה ותו לא מידי עכ"ל . ואיתא נמי בהך פירקא בירושלמי ר' יוחנן מתיב והבאתי אתכם אל ארץ אבותיכם וגו' ומקרא כתוב והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב . וכתב היפה מראה דנקט הכי כדי לקצר הכתוב כדאשכחן בקדושין ונתן הכסף וקם לו . ובריש עירובין אל פתח אולם הבית וזה אינו פסוק אבל מדקדק הכי ר' יהודה הכא מהאי קרא דקך ר"ל הפסוק (כמ"ש הכריתות בחלק לשון למודים שער א' סי' י"א) (ורש"י) [נ"ל ור"י] כתב שבפסוק כזה לא מצינו והוא מורכב משני פסוקים פסוק א' כתיב פתח הבית (יחזקאל מז) ופסוק אחר כתיב אולם הבית (שם מ') והוי כאלו נכתב בפי' בפסוק א' פתח אולם הבית עד כאן . ובפרק מרובה בגמ' עליו הכתוב אומר משיות טוב אל תקרי רע ופריך ומי כתיב הכי ומשני אין דכתיב אל תמנע טוב מבעליו . ובפרק החובל קאמר דכתיב כל עוף למינו ישכון . וכתבו התוספות דהיינו פ' אלא בס' בן סירא . וכן סלסלה ותרוממך ובין נדיבים תושיבך דאיתא פ' שלשה שאכלו . וכן בכ"ד פ' נ"ע משה ניסן של ישראל דכתיב לכ: האותות והמופתים אשר עשה משה . וכתב היפה תואר שם סימן א' דדרך רז"ל לקצר המקראות כדכתבו התוספות בפ' מפנין גבי ונתן הכסף וקם לו . והכא נמי כדי לקצר חבר סוף הפסוק השני עם הקודם שהוא צרכו ללמוד שמשה ניסן של ישראל וכו' . וכן בפ"כ פ' בהר סיני ומייתי לה נמי בפ"ק דקדושין (דף כא.) בכל גאולה תתנו לרבות בתים ועבד עברי וזהו קצור פ' ובכל ארץ אחזתכם גאולה תתנו לארץ . ועיין עוד בהליכות עולם שער ב' פ' ב' ומ"ש במזמור פ"ד וד"ה ב' י"ד ויחזקאל ל"ז ובפ' עקב סי' י' וסוף פ' קדושים : (כו) תלגת . בדגש הלמ"ד כמ"ש למעלה : לראובני . הרי"ש בשורק והאל"ף נחה כמ"ש בסוף דברים ולקמן סי' י"א : (כז) בני לוי גרשון קהת . בלא וא"ו כמ"ש בפ' ויגש סימן מ"ו : (כח) ובני קהת . בשו"א : עמרם יצהר וחברון ועזיאל . נפל מחלוקת במקצת ספרים בוא"ו קדמאה של וחברון וזהו א' מן ה' פסוקים דמיין במתחהון ומתחלפין באתיהון . ועל מסורת דפ' וארא יש לתמוה שזהו קדמאה דד"ה דכתיב עמרם ויצהר וחברון ועזיאל וכן מצאתי במסורת כ"י וחד פסוק סימן ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת . והתם המסורה חסרה פסוק אחר דפ' במדבר עמרם ויצהר חברון ועזיאל . ועיין עוד לקמן ריש סי' ו' ובסימן כ"ג : (ל) את פינחס פינחס . בס"א כ"י מצאתי פינחס ופינחס ואין לסמוך עליו :

(מא) ביד נבוכדנאצר . מלה חדא :

ו (ב) בני גרשום . הרי"ש בגעיא בס"ס : (ג) ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועזיאל . וסימן ישמעו ענוים וישמחו ועיין לעיל סי' ה' : (ה) לגרשום . הלמ"ד בגעיא בס"ס : (ט) עזיה בנו . ה' . חד כתיב אל"ף וד' כתיבין ה"א וסי' במס"ג ערך עז ומ"ש שם ובירושלם ישבו . ר"ל ישבו והוא בנחמיה י"א : (יא) אלקנה בנו . בני קרי : (יח) הקהתי . במקצת ספרים הקו"ף בחטף קמ"ץ ומקצתן בשו"א לבדו : (כ) בן ציף . צוף ק' : (כה) בן עשיה . בבי"ת ובדפוס ישן כתיב מעשיה וטעות הוא : (כט) על השמאול מלא אל"ף וא"ו : בן קישי . בחירק הקו"ף עם יו"ד : בן עבדי . נפל טעות בדפוס נפולי שחסר מלת בן : (לד) ואהרן . הוא"ו בגעיא במקצת ספרים כ"י וכן הוא בחילופים לב"א : קדש הקדשים . הקו"ף בחט"ף קמ"ץ : (לט) הקהתי . במקצת ספרים הקו"ף בחטף קמ"ץ ומקצתם בשו"א לבד : (מב) ולבני אהרן נתנו את ערי המקלט . בכמה דפוסים כתוב את ערי יהודה המקלט . ואנן עיינין בהאי נוסחא ואשכחנא דמשבשתא היא דלא חזינא הכי בכל נוסחאי דוקני ועתיקי לחוד בספרי חדתי דאתן מזמן קריב וליכא דוכתא לפלוגתא בהאי . דבהדיא אתמר במסורת ערי המקלט ד' בקריאה דסמיכין וסימנהון בפ' מסעי ודין חד מנהון והכי אשכחנא בכל מסרות כ"י : (מג) ואת חילז . בספרי הדפוס כתוב חילן בנו"ן אבל בספרים מדוייקים כ"י בזיי"ן וכן בדפוס נפולי ובמסרה לית כוותיה : (מה) עלמת . בקמ"ץ העי"ן בספרים כ"י : (מז) ולבני גרשום . במקצת ספרים גרשון בנו"ן והמסורת מוכיח שהוא כמ"ש דכל ספר ד"ה במ"ם בר מן ב' בנו"ן כמו שנמסר בעזרא סי' ח' ובפרשת שמות : (מו) את יעזיר . בשו"א לבד העי"ן ומלא יו"ד אחר הזיי"ן ובמסורת יעזיר ב' מלא בקריא דין ואידך גבורי חיל ביעזיר גלעד ד"ה א' כ"ו :

ז (א) ישיב . ישוב ק' : (ז) ובני בלע אצבון וגו' וירימות . ברוב המדוייקים הרי"ש בחירק ומלא יו"ד ומסרה גדולה שלנו ירימות ו' מלא ונראה שצריך להוסיף זה עמהם וא"כ יהיה ז' וזהו פרטן וירימות ועירי דסכה . וירימות ובעליה (ד"ה א' י"ב) ובני מושי מחלי ועדר וירימות (ד"ה א' כ"ד) וזהו שכתוב שם האחרון דבמסורת שלמעלה כתיב בני מושי הראשון והוא בד"ה א' סי' כ"ה כמ"ש לקמן להימן וגו' . שבואל וירימות (ד"ה א' כ"ה) וזהו שכתוב שם לסימן ומלא ידותן לא ידעתי מה היא . לנפתלי ירימות (ד"ה א' כ"ז) מחלת בת ירימות (ד"ה ב' י"א) וירימות ויוזבד (ד"ה ב' ל"א) ושנים אלה האחרונים הם הנזכרים במסורת מחלת ויוזבד : (ח) ובני בכר וגו' ועמרי וירימות . הרי"ש בציר"י ובלא יו"ד אחריו במדוייקים וכן במסור' ירמות ד' בקריא . וסימן ובני בכר זמירה . דסכה ואחיו שפק וירמות (ד"ה א' ח') בני מושי מחלי ועדר (וירמות וזהו האמור במסורת בני מושי הראשון שהוא בד"ה א' כ"ג ודסי' כ"ד נקרא אחרון כמ"ש למעלה לחמשה עשר לירמות (ד"ה א' כ"ה) כן מצאתי במסרה כ"י וכן צריך להוסיף במס"ג ואחיו שפק ולמתוק בני ידותן גדליהו כי הוא בד"ה א' סי' כ"ה ולא נזכר מלת ירמות באותו פ' : (י) בלהן יעוש . יעוש קרי : (יג) יחציאל . ברוב המדוייקים החי"ת בחט"ף פתח והצד"י בחירק : (יז) ובני אולם בדן . עיין מה שכתבתי בפרשת ויגש אצל ובני דן חשים : (יח) איש הוד . י"ס אישהוד מלה חדא : (כג) ויקרא את שמו בריעה . חד מן ג' דסבירין ותקרא וקריין ויקרא וסי' נמסר בפרשה וישב סימן ל"ח : היתה בביתו . במקצת מדוייקים כ"י בי"ת ראשונה דגושה כמשפט אותיות בג"ד כפ"ת כשהראשונה נקודה בשו"א אע"פ שסמוכה לאותיות אהו"י ובס"ס רפויה וא"כ הוא יוצא מכלל ועיין פרשה אמור על בבתולים : (כז) נון בנו . ברוב הספרים בחולם : (כח) ואחזתם ומשבותם בית אל ובנתיה . כל ובנתיה שבפסוק חסר וא"ו אחר נו"ן ובפ' הנמשך בנים הראשונים חסרים ושנים האחרונים מלאים וכבר כתבתי ענין זה ביהושע סימן י"ז : עד עיה ובנתיה . טעות גדול נפל בהרבה ספרים מהדפוס שכתוב בהם עד עזה . וזה ברור כשמש שקלקול מדפיסים הוא כי בכל כ"י מדוייקים וגם בדפוסים ישנים כתוב עיה ביו"ד וכן הוא בספרי המסרות ובחלופים שבין מערבאי למדינחאי יש מחלוקת אם הם תרין מלין או הדא מלה ולמערבאי תרין מלין ולמדינחאי חדא מלה אבל כלם שוים שכתוב עיה ביו"ד : (לא) ברזות . ברזית קרי : (לד) ורוהגה . יתיר וא"ו אחרי הרי"ש והוא חד מן מלין יתירין וא"ו ותטפין קמצין ע"פ המסורה : יחבה . וחבה ק' :

(מ) גבורי חילים . ביו"ד אחד לבד אחר חי"ת וטעות נפל בספרים שיש ב' יודי"ן :

ח (ז) ואת אחיהד . בחי"ת וכן במסורת חשיב ליה עם זוגין דחד ק' חי"ת וחד ה"א : (ח) בערא . באל"ף : (י) ואת שביה . בשי"ן שמאלית קמוצה עם מאריך . וכתוב בכ"ף לא בבי"ת ואל"ף בסוף הובה כך מצאתי במדוייקים : (יב) ושמד . ברוב הספרים בדל"ת לא ברי"ש : הוא בנה . ומלא הוא

בשופר ולכן הבי"ת דגושה : (כס) ופניאל . ופנואל ק' : (כז) ויערשיה . בסגול הרי"ש : (לב) שמעה ואף המה . ע' מ"ש בסימן ט' : (לז) את בנעא . במדוייקים באל"ף ומסורת נמי הכי מסרה בנעא תרין בקריא כוליה וכתיבין אל"ף וסי' הוליד את בנעא ותברו לקמן ס"פ סי' ט') : (לט) אולם בכרו . בכל ספרים ישנים חסר וא"ו וכן דינו מכח המסורת דפרשת ויצא שאין זה מן ג' מלאים האמורים שם : ואליפלט השלשי . במקצת ספרים מוגים חסר יו"ד ומסורת יתרו מסייעא להו שאין זה מן המלאים דד"ה הנזכרים שם : (מ) גבורי חיל . הב' במארך : דרכי קשת . חד מן אלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן במסרה רבתא :

בפרשה זו יש ספורי דברים שהם כמו כן בנחמיה סימן י"א ולא יתחלפו אלא במקומות מועטים ועיין בפי' רד"ק הנה ובפי' רש"י בפרשה של מעלה :

ט (ב) והיושבים . מלא וא"ו אחר יו"ד וכן אומרת המסורה ב' חד חסר וחד מלא דתאנים חסר עיין ירמיה סימן כ"ד במ"ג : (ד) בנימן . בני מן קרי . כתיב חד וקרי תרתי מסורת ד"ה א' כ"ז : (ה) ומן השילוני עשיה . כאן מצאתי ספרים מתחלפים במלוי וחיסור יו"ד וא"ו והרבה גמגומים יש בדבר כי המסורה הכתובה במ"ג המסורה אינה כתובה כתקנה ומההיא ליכא למשמע מינה מידי ברם לפום מאי דמשתכח בספרי דוקני צריכא למימר הכין . השילוני ב' כ"כ וסי' ומן השילוני עשיה (דין) . ושאר דברי שלמה (ד"ה ב' ט) . כי היתה נסבה מעם האלהים (ד"ה ב' י') השלוני כתיב . בן חורי' בן זכריה (נחמיה י"א) השלני כתיב חסר דחסר . ואחרון השילוני כתיב מלא יו"ד וחסר וא"ו : (ו) בני זרח יעואל . הוא"ו שרוקה ואין זה מהכתובים יעואל וקריא יעיאל : (ט) ואחיהם לתולדתם . לפי מה שכתבתי בראש הספר אבל תלדותם זה ראוי להיות מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וכן מצאתי בס' מדוייק : (יא) נגיד . בהרבה ספרים ישנים מלא יו"ד : (טז) וברכיה בן אסא . בדפוס של נפולי כתיב הכף ושבוש הוא : (יז) והשוערים שלום . במקצת דפוסים ישנים מלא וא"ו אחר שי"ן וכן ראוי לפי המסורת שנמנה בנחמיה ה' במנין המלאים וכן מצאתי בספר מוגה כ"י : וטלמון . י"ס חסר וא"ו אחר מ"ם : (יח) ועד הנה . הוא"ו בגעיא בספרי ספרד : (יט) קרח ואחיו . הוא"ו בגעיא בס"ס : (כו) ועל האצרות . במקצת ספרים חסר וא"ו קדמאה ומסורת איוב ל"ח מסייעא להו דהתם נמסר י"א מלא וליה דין בגווייהו ברם צריך למידע דבירמיה נ"א נמסר אוצרות ד' מלאים בלישנא בקריאה ותו איכא התם מסרה אחריתי בלישנא אחרינא ואיכא ביניהו שכנת על מים רבים רבת אוצרת דלישנא קמא מלא דמלא ולישנא בתרא חסר וא"ו תנינא ואיכא ביניהו נמי והאצרה על האצרות (נחמיה י"ג) דלישנא קמא חסר וא"ו קדמאה וללישנא בתרא מלא דמלא והנך תרתי מסרתא דירמיה לא פליגי אמסרה דאיוב דבאיוב קא מסיר אוצרות דנד"י דלכון בו"א ובירמיה מסיר אוצרות דנד"י דלכון קמץ ותו צריכנא לאודועי דבמסורת איוב כתיב ויונא אסא את כל אוצרות . ושיבושא הוא דצ"ל . ויוצא משם וגו' (מלכים ב' כ"ד) : (לב) הקהתי . בחט"ף קמץ הקו"ף : שבת שבת . הראשון בפת"ח הבי"ת אע"פ שלא ידמה סמוך והוא אחד מן ד' פתחי"ן עפ"ה וסימן נמסר בריש פ' בהר סיני ובמסרה כ"י נמסר שבת ה' פתח ויש בתוכם שבתון שבת קדש (פ' בשלח) ואי הכי הוו להו חמשה וכן הובאו כלם בספר מכלול דף ר"ע : (לג) פטירים . פטורים ק' : (לח) ובגבעון ישבו וגו' . מכאן עד אלה בני אצל שבסוף פרשה הוזכר כמו כן בפרשה של מעלה סימן ח' ועיין בפירש"י שם ורד"ק כאן : יעואל . ויעיאל ק' : ושם אשתו מעכה . בכמה דפוסים אחרונים כתוב ושם אחתו וזהו טעות מהמחוקקים כי בכל ספרים כ"י וגם בדפוסים ראשונים כתוב אשתו וכן כתיב בפרשה שלמעלה סימן ח' :

(לח) שמאם ואף הם . ב' פסוקים מכוין בספרא וסימן שמאה המה (לעיל סימן ח') . שמאם הם (דין) וסי' ס"ס מ"ס וחד פסוק סימן המה ישאו את המשכן ואת כל כליו והם : (מא) פיתון . פליגי ביה ספרי אם חסר הוא או מלא :

י (ח) ויבאו פלשתים . מלת ויבאו בגלגל במדוייקים ולכן הפ"א רפויה : (יא) יביש גלעד . בספר מוגה כ"י ובדפוס ישן מלא יו"ד אחר הבי"ת ומסורת דסוף שופטים אזלא כוותייהו :

יא (א) ויקבצו . במקצת דפוסים ישנים ויקבצו בשני שוואי"ן וטעות הוא : (ד) ושם היבוסי . במקצת ספרים ספרדים ושם בציר"י וגרסא של תימה היא :

(ז) במצד . הוקל המ"ם כדלקמן בסימן י"ב שרשים : (י) ראשי הגברים . חסר וא"ו במדוייקים וכן דינו כי לא מנה כאן במסורת עם המלאים : (יא) מספר הגברים . חסר וא"ו מהטעם שכתבתי למעלה : השלושים . השלישים ק' : (יב) האחוחי . בחי"ת וכן כתוב בספר שמואל : (יג) עם דויד . מלא יו"ד וכן במסורת כל תריסר ועזרא וד"ה מלא : בפס דמים . ובספר שמואל (א' י"ז) באפס דמים ויש דרש באגדה שמואל פ' כ' ובירושלמי פ' כהן גדול : חלקת השדה מלאה שעורים . ובסוף ספר שמואל בזאת המלחמה כתיב מלאה עדשים . עוד באו באלה הפרשיות כמה חילופים ממה שנזכר בס' שמואל קצתם נדרשו בירושלמי פ' כהן גדול ובגות רבתא ריש פ' ס' ובאגדת שמואל ובפירושי המפרשים ואחרון בעל כלי יקר בפירוש נביאים ומהרי"א ז"ל העיר עליהן יותר מכולן והרוצה לעמוד עליהן יעיין במקומם שאין כאן מקום להאריך : (טו) וירדו שלושה . השי"ן בגעיא בס"ס : (יז) ויתאו . במקצת מדוייקים הוא"ו בפתח וכן נכון ממה שכתבתי בשמואל א' כ"ה על מלת ויספכו : (כ) הלל ולו שם בשלושה . בס"ס כתיב ולו בוא"ו ובספרים אחרים כתוב ולא באל"ף וקרי ולו בוא"ו וכבר ביארתי ענין זה על תשלומו בישעיה סימן מ"ט : בשלושה . במדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת בשלושה ב' אחד מלא ואחד חסר . ולו שם בשלשה דשמואל חסר ותברו דד"ה מלא : (כא) ועד השלושה . במדוייקים מלא וא"ו ולא מצאתי המסורת : (כב) בן איש חיל . עיין מ"ש בשמואל ב' כ"ג : מן קבצאל . ובספר שמואל מקבצאל והוא חד מן ב' ב' חילוף חד מן וחד מיתדין וסימן נמסר במ"ג סוף סדר ואלה שמות : (כה) ואל השלשה לא בא . במדוייקים חסר וא"ו : (כח) הענתותי . בדגש הנו"ן : (ל) מהרי . במדוייקים כ"י הה"א בשו"א לבדו וכן לקמן סימן כ"ז : מהרי הנטפתי . במדוייקים חסר וא"ו והשני שבפסוק מלא וכן במסורה הנטופתי ג' מלאים וסימן חלד בן בענא תניינא דסיפרא דד"ה . העשירי השנים עשר ע"כ והם לקמן בסימן כ"ז : בענה . מתחלפת בענא באל"ף : (לא) בניה הפרעתני . ברוב המדוייקים חסר וא"ו אחר תי"ו וכן חברו דלקמן בסימן כ"ז ומסורת עליו ב' חסר : (לד) בני השם . הנו"ן בציר"י : בן שגה . ברוב ספרים ישנים בה"א : (מב) הראובני ראש לראובני . נקוד הרי"ש שורק והאל"ף נחה כמ"ש לעיל סימן ה' : (מד) ויעואל ויעיאל קרי :

יב (א) לציקלג . ברוב המדוייקים מלא יו"ד : (ב) ומשמאלים . בנות האל"ף : ובחצים . בפתח הבי"ת לא בשוא כמו שהוא בדפוס ישן : (ג) השמעה . בדגש השי"ן ברוב הספרים : ויזואל . ויזיאל קרי וכן הוא למערבאי : הענתתי . בדגש הנו"ן : (ד) וישמעיה הגבעוני גבור בשלשים ועל השלשים : כאן הוא סוף פסוק בכל ספרים כ"י ובדפוסים ישנים וראש פסוק שלאחריו וירמי' ויחזיאל וגו' : (ו) החריפי . החרופי ק' : (ח) מן הגדוד . קא שכיחן ספרי דכתיבין עפי מן ארבע מאה שנין וכתיב בהו הגדוד בשני דלתי"ן ובשורק ואיכא נוסחי דכתיבין הגדור בשורק ורי"ש ומ"א בחולם ורי"ש : (ט) למגד . הוקל המ"ם כדלעיל סימן י"א ולקמן בהאי סי' והלמ"ד בלא מתגיך מכלול דף נ"ת : ערכי צנה ורמח . בכל ספרים מדוייקים וישנים כ"י וגם מהדפוס כתוב ורמח ובדפוסים אחרונים כתוב צנה ומגן ובודאי כי טעות נפל בהם ולקמן נמי בהאי פרשתא כתיב בני יהודה נשאי צנה ורומח והכי מייתי להו בעל מאיר נתיב : וכצבאים . האל"ף נחה למשך והוא למ"ד הפעל ויו"ד הרבים הסרה ושרשו צבי מכלול דף כל"ט ושרשים ועיין מ"ש בתילים סימן ל"ד וסימן קי"ו : (יא) משמנה במקצת מדוייקים מ"ם ראשונה בחיר"ק ובמקצתם בפתח : (טז) גדיותיו . גדותיו ק' : (יז) למגד . הוקל המ"ם כחברו של מעלה ר' יונה בספר הרקמה ונשתנה זה להיות בקמץ הגד"י וכן מסור עליו ב' חד קמץ וחד פתח וסימן למגד מדברה פתח . עד למגד קמן : (יט) השלושים . השלישים ק' : (כא) עדנח . בחי"ת במקצת מדוייקים ובמקצתם עדנה בה"א ואם בחי"ת הוא בחי"ת הנו"ן בפתח . ואם בה"א הנו"ן בקמ"ץ : (כג) עד למחנה גדול כמחנה . הנו"ן בציר"י בשניהם במדוייקים : (כה) ושמנה מאות . במקצת מדוייקים מלא וא"ו אחר מ"ם . וכן משמע ממסורת דסוף ירמיה ואע"ג דהתם קאמר שמונה ג' מלאים בנביאים כלא וא"ו כראשית המלה ומסיים בה וכל ד"ה דכוותה מלא מסתברא דהה"נ ושמונה כיון דחזינן בספרי דיקי דכולהו מלאים בד"ה : (לא) הראובני . נקוד הרי"ש שורק והאל"ף נחה כמ"ש עתים רבות :

(לס) באו חברונה . בכל מדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת יהושע י' נמסר חברונה ט' ח' מלאים וא' חסר והתם חשיב לכולהו ולא מסיק בה מילתי הי ניהו החסר אמנם בשמואל ב' ריש סי' ב' על ויאמר חברנה

תברנה נמסר לית חסר: כל שרית ישראל. לית וחסר אל"ף כמו שארית. ולשון רש"י לכך חסר אל"ף ר"ל אפילו שארית לא היה שלא נשתיירו כי אם מעט כי כולם באו לחברון בשמחה: (מא) מאכל קמח. בטעם פזר גדול ואינו סמוך: ומקים. י"ס ונמוקים מלא וא"ו:

יג (ו) הכרובים. ברוב המדוייקים מלא וא"ו וכן נכון לפי המסורת דפרשת תרומה יען לא נחשב זה במנין החסרים: אשר נקרא שם. בצירי וכן פירש רש"י ורד"ק: (ט) ויבאו עד גרן כידן. ובספר שמואל ב' סי' ו' כתיב נכון עיין מה שכתבתי שם:

יד (א) ועצי ארזים. חורש קרי: (י) על פלשתיים. פלשתים ק': (טז) כאשר צוהו. בכ"ף בגעיא: (יז) נתן את פחדו. בדפוס ישן אין בו מלת את וגם בדפוס וויניציאה שנת רע"ח יש הערה מזה ושבוש הוא כי בכל המדוייקים יש בהם את:

טו (יא) וללוים לאוריאל. בדפוס ישן כתוב והלוים ולאוריאל וגם מדפוס ישן מוויניציאה יש הערה מזה ודא בשותא מרעיתא בבעלי דפוסא דלא מסתייא דלא גמירי אלא מגמר נמי מגמרי שבושיהון לאחריני כי היכא דאיסתבש להו הכא: (יג) למבראשונה. במ"ם פתוחה ומשפטה חירק רד"ק בפירוש ומכלול ד' מ"ז ושרשים ומי שהשבו בחירק טעה: (יח) ובניהו ומעשיהו. אין דגש ביו"ד: (כ) וזכריה וְעֲזִיאֵל כן כתיב לא וְעֻזִּיאֵל: (כב) במשא. בפתח הבי"ת: (כד) ושבניהו. בבי"ת: ויושפט. כ"כ ... וטעם מי שכתב ויהושפט: מחצצרים. יתיר לד"י הראשונה נקראת והשנית אינה נקראת וכן כתוב בהגהת לוית חן פ' כ"ד שער ג' דלד"י שניה מן מחצצרים בחצצרות במכתב ולא במבטא כשי"ן יששכר וכבר נתבאר זה הענין בפ' ויגש סימן ל': לפני ארון האלהים ועבד אדם. במקצת דפוסים חסר מלת ועבד ושבוש הוא: (כה) להעלות. הלמ"ד בגעיא בס"ס: מן בית עבד. במקרא עם ביאור המלות דפוס וויניציאה שנת ש"ל כתוב מן עבד וטעות הוא מהמדפיסים: (כו) בעזר. הבי"ת בסגול והעי"ן בשו"א לבדו מכלול דף מ"ז ולוית חן ש' ג' פ' י"ט:

טז (ה) ואסף במצלתים. קלה המ"ם והבי"ת בפתח ובמאריך כמ"ש לעיל עזרא ג': (ח) הודו לה' קראו בשמו. זה המזמור הוא ג"כ בספר תהלים סימן ק"ה עד ובנביאי אל תרעו והוא סוף המזמור כי שירו לה' כל הארץ הוא מזמור אחר ג"כ בתהלים סימן צ"ו וכבר העירותי בספר תהלים על קצת מהחילופים שיש בין כל אחד ואחד מהם משם יקחם המעיין: (ט) בכל נפלאתיו. בכל הספרים חסר וא"ו וכן זכרו נפלאותיו. בכל הטעמים נפלאותיו בבפ' ובעיני נפלא כי לא נמנה בפ' ואלה במות עם החסרים כי אם זכרו נפלאותיו: (לח) בן ידיתון והסה. לית כתיב יו"ד: (מ) להעלות. בגעיא הלמ"ד בס"ס וכן הוא בחילופים לב"א:

יז (ס) אשר העליתי את ישראל. במקצת דפוסים ישנים כתוב את בני ישראל ואין כן בכל שאר ספרים: (ט) ולא יוסיפו בני עולה לבלתו. פרק קמא דברכות רב הונא רמי כתיב לענותו וכתיב לבלותו. בתחלה לענותו ולבסוף לבלותו. ובפירש"י כתיב לענותו בספר (שמואל ב' ז') וכתיב לבלותו בד"ה. בתחלה כשנבנה הבית נבנה ע"מ שלא לענות עוד אויבים לישראל ולבסוף כשחטאו נגזר עליהם עינוי ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון ע"כ. נראה שבספרו הי' כתוב לבלותו בכ"ף וכן פירש בעל מכלל יופי ענין כליה ואף רד"ק הביא בספר שמואל מדרש הנזכר ופירש כפירש"י. אמנם בספר השרשים הביאו בשרש בלה בבית וכן בכל הספרים (זולתי מעט מזעיר) כתוב לבלתו בבי"ת: (טז) הביאתני. עיין מ"ש בשמואל ב' ז': (כ) בכל אשר שמענו. בספרים כ"י מדוייקים בבי"ת:

יח (ג) את הדדעזר. במקצת מדוייקים כ"י בשני דלתי"ן וכן כולם שבענין: (י) לשאול לו לשלום. חד מן מלין יתירין וא"ו וחטפים קמצים על פי המסורת:

יט (ב) אעשה חסד. מאריך באל"ף: (ג) המכבד. מאריך בה"א: ולהפך. הה"א בחט"ף פתח: ולרגל הארץ. בספר אחד כ"י ישן כתוב ולרגל את הארץ. וגם בדפוס ישן מוויניציאה כתוב בגליון את ואין כן בשאר ספרים: (ד) המפשעה. בשי"ן שמאלית: (ה) בירחו. במקצת מדוייקים הרי"ש בציר"י ובלא יו"ד אחריה. ובקצתם בחירק עם יו"ד: (ח) כל צבא. קמו"ץ ובס"א כ"י בשו"א ויהיד הוא אצל רבים: (יב) ושועתיך. בבוא לבד העי"ן: (טז) ושופך. בספר שמואל כתיב ושובך שר צבא ופירשו רבותינו בסוטה שובך שהיה גבוה כשובך שופך היה שופך דמים כמים לשון רש"י. ולשון הגמרא בפרק משוח מלחמה כתיב שובך וכתיב שופך רב ושמואל ואמרי לה רב אמי ורב אסי חד אמר שובך שמו ולמה נקרא שמו שופך שכל הרואה אותו נשפך לפניו כקיתון. וחד אמר שופך שמו ולמה נקרא שמו שובך שעשוי כשובך ובאגדות שמואל פרק כ"ו כתוב אחד אומר שופך שהיה דומה לשובך שופך בנשפך דמו על הארץ. ובאגדת תילים מזמור ג' למה נקרא שמו שובך שהי' קומתו כשובך הזה ושופך היה שמו שהיה שופך דמים: הדדעזר. בשני דלתי"ן וכן חברו שבענין ופליגי בה ספרי כמ"ש לעיל סימן י"ח: (יז) ויאהמו עמו. החי"ת בחטף פתח:

כ (ב) את עטרת מלכם. עיין מה שכתבתי בשמואל ב' י"ב. את ספי מילידי הרפאים. בדפוסים ישנים ובכל ספרים מדוייקים כתובי יד שלפני כתוב הרפאים לא הרפא וכן בפירש"י ובמאיר נתיב כתוב הרפאים: (ה) יעור. יעיר ק'. ועיין בפירש רד"ק כאן ובשמואל ב' כ"א ומה שכתבתי שם: (ו) וגם הוא נולד להרפא וכן אל נולדו להרפא בגת. שבשמוך נכתבו שניהם באל"ף ובס' שמואל נכתבו בה"א מסורת ושרשים: (ח) אל נולדו. ב' אל דסבירין אלה הדין ואידך ואמר ליה אל מאניא עזרא ס': אל נולדו. בשורק וסלמ"ד דגושה רד"ק בפירוש ושרשים ובמכלול דף ק"ס ודף קכ"ס ועיין בספר הרכבה אות הנו"ן:

כא (ב) לכו ספרו. ספ"א רפויה ובהדיא איתמר במסורת ספרו תרין בקריא רפין וסימן לכו ספרו את ישראל. ספרו מגדליה (תהלים מ"ח): (ה) על עמו כהם. בכ"ף: (ו) ומאה אלף איש שלף חרב. בב' טעמים וכן חברו שבפסוק שלף חרב: (ח) את עוון. ד' מלאים הן בקריאה וזה אחד מהם ורש"י נתן טעם לכולן ועיין עוד במסורת הברית הגדול: (יא) קבל לך. סימן ד"ה קַבֶּל מגלה קַבֵּל דניאל קַבֵּל: (יג) שמואל נפלה נא ביד ה'. ד"ה אפלה נא ביד ה'. וחד פסוק סימן כי נשא אשא להם: שמואל וביד אדם אל אפלה. ד"ה וביד אדם אל אפל:
(כג) והמורגים. בספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר יו"ד אחר רי"ש:

כב (א) ויאמר דוד לכנוס את הגרים וגו'. טוב בעיני לעשות כאן תחלת הפרשה: (ב) למחמרי'. בחיר"ק המ"ם: ולמחברות. סלמ"ד במאריך: (ד) למעלה. העין בבוא לבדו: (ו) דויד לשלמה בנו. בני קרי ולפי הכתוב היה ראוי להיות האתנח תחת בנו ולפי שהקרי הוא בני שמו האתנח תחת לשלמה וכן שמו תמיד טעם המלה תחת הכתיב לפי משמעות הקרי כמו שנקדו לעולם מלת הכתיב עם הנקודות השייכים ההם הקרי שבגליון ונשארה מלת הכתיב שבפני' בלי נקודות הראויות לה: (ט) והכינותי כסא. ברוב ספרי הדפים כתוב והכינותי את כסא אבל בכל ספרים מדוייקים כ"י שלפני אין בהם מלת את וכן הוא כמאיר נתיב: (יא) בכל. השי"ן בציר"י לפי המסורת דנחמיה סימן א' ושמואל א' סי' כ"ה ורד"ק הביא במכלול דף ר"ד שתי מסרות מהחלפות ולמסרא קמייתא בשב נקודות ולבתראה בחמש נקודות: (יב) ואמץ. בחטף סגול האל"ף: (יג) מאה אלף. כמ"ש במאריך: (טו) לכסף ולנחשת. במקצת דפוסים ישנים כתוב לנחשת בלא וא"ו בתחלה המלה ובשאר ספרים בוא"ו:

כג (ט) שלומות. שלמית ק': (י) ובני שמעי יחת זינא. זינא כתיב בלא וא"ו בראש ההיבה והוא חד מאלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וכו' במסרה רבתא: (יג) בני קהת עמרם יצהר וגו'. וסימן ראו ענוים ישמחו ועיין מ"ש לעיל סי' ה': (יג) להקדישו. הלמ"ד בגעיא בס"ס: (כח) לעבדת בית ה'. בספרים מדוייקים חסר וא"ו והמסרה כמותם: טהרת. בחט"ף קמ"ץ הה"א: (לא) כמשפט עליהם. בכ"ף וכן נמנה במסורת רים פרשת המשפטים עם הדומים בכ"ף:

כד (ג) ויחלקם. בא בפתח קטן תחת פתח גדול ומשפטו וַיְחַלְּקֵם היו"ד והחי"ת בפת"ח רד"ק בפי' ומכלול דף מ"ג ובמסורת ב' וחברו וַיֶּחָלְקֵם דויד מחלוקת. כאמור בפרשה שלמעלה ושוים הם בקריאה אלא שזה בפת"ח קטן ושלמעלה בקמ"ץ קטן: (ד) וימצאו בני. הבי"ת בגעיא בס"ס: (ה) שרי קדש. השי"ן במאריך: ובבני איתמר. במקצת דפוסים ישנים כתוב ומבני איתמר ואין כן בספרים כ"י מדוייקים: (ו) ויכתבם שמעיה. השי"ן בגעיא: (טו) להפצץ במונח. במדוייקים מלא וא"ו ועיין מ"ש לעיל סי' י"ב: (טז) ליחזקאל. כן כתיב ברוב המדוייקים והא' נחה: (כד) שמור. שמיר קרי: (כח) ולא היה לו בנים. ולמעלה סימן כ"ג אומר ולא היו לו

בנים וזהו אחד מן ג' זוגים מן ב' ב' כחד ענינא קדמאה היו תניינא היה וסימן היו היה דבר ה' אל יחזקאל תסו' בפ' דלעיל:

כה (א) הנביאים. יתיר יו"ד: (ב) ואשראלה. במדוייקים כ"י בשין שמאלית: (ג) על הודות. במקצת ספרים הדות חסר וא"ו קדמאה: (ד) שבואל וירימות. בחירק הרי"ש וכן נמנה במסורת עם אותם שהם בחירק: אליאתה. האל"ף בחטף סגול: ישבקשה. במדוייקים שי"ן ראשונה ושניה ימנית וכן לקמן בהאי סימן וכל קמ"ץ על שני שואים יקרא הטף: (ז) ושמונה. במדוייקים מלא וא"ו כמ"ש לעיל סי' כ"ד: (יח) עשתי עשר עזראל בניו ואחיו שנים עשר. במקרא עם ביאור המלות דפוס וויניציאה ש"ל יש פסוק זה ב' פעמים וטעות הוא מהמדפיסים: (כה) לחנני בניו. מלעיל כדלעיל בסמוך ועיין מ"ש בריש נחמיה: (כז) לעשרי' לאליתה. לי' וכ"כ למערכתי בס"א כסו' תיב' ולמדינחאי באל"ף לאליתה וכנ"ל בחילופי':

כו (ב) ידיעאל. במקרא גדולה כתוב ידיאעל וטעות הוא מהמתוקקים: (ד) יואח השלשי. בספר מוגה חסר יו"ד וכן דינו כי לא נמנה בפרשת נשא ופרשת יתרו עם ז' מלאים בסיפרא: (ה) פעלתי השמיני כי ברכו. הלמ"ד דגושה: (יא) טבליהו השלשי. במקצת מדוייקים חסר יו"ד וכן ראוי עפ"ה דפרשת יתרו ופרשת נשא: (יו) במסלה. השי"ת במאריך: (יח) לפרבר. ב' בפסוק בבי"ת ורי"ש וכן דרשו רבותינו בפ' איזהו מקומן ופ"ק דתמיד כלפי בר: (כג) לעזיאלי. בקמ"ץ חטף השי"ן בעבור דגשות הזי"ן כמ"ש בפרשת במדבר סי' ג': (כד) ושבאל בן גרשום בן משה. בתרא פ' יש נותלין גבי יהונתן בן גרשום בן מנשה דפסל מיכה כיון שראה דוד שממון חביב עליו ביותר שמו נגיד על האוצרות שנאמר ושבואל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות וכי שבואל שמו והלא יהונתן שמו א"ר יוחנן ששב לאל בכל לבו וכתבו התוס' דהכא גרסינן משה שאין לירותו על שם מנשה שהרי כבר שב בכל לבו ויש ספרים דגרסי בן מנשה לפי שחזר לקלקולו כדאמרינן בירושלמי פרק בתרא דברכות עד כאן. ובד"ה א' כ"ג בני משה גרשום ואליעזר. בני גרשום שבואל הראש. ועיין מ"ש בשופטים י"ח: (כח) ושלמות. ושלמית קרי: (ל) מערבה. ג' בקריא וסימן להברוני חשביהו. וייברם למטה מערבה (ד"ה ב' ל"ג). ואחרי כן בנה חומה (ד"ה ב' ל"ג). ומה שכתוב כאן במ"ק ג' מלעיל טעות כי אינם מלעיל רק שנים הראשונים והשלישי מלרע כמ"ש בשרשים והעי"ן בחט"ף פת"ח כולם במקצת ספרים אבל בס"ס כולם בשוא לבדו: (לא) ביעזיר גלעד. העי"ן בשו"א לבדו ועיין לעיל ס"ס ו': (לב) הראובני. נקוד הרי"ש שורק והא' נחה כמ"ש עתים רבות:

כז (א) למספרם. במקצת ס"ס הלמ"ד בגעיא: (ו) גבור השלשים. במקצת דפוסים ישנים כתוב בשלשים בבי"ת וכן הוא בפרש"י שלפנינו וכבר חקרתי על הנוסחאות הישנות ומצאתי כמו שהוא בס"א: (יב) לבנימיני. לבן ימיני קרי והוא חד מן ט"ו מלין כתיב חד וקריא תרין וסימן נמסר במסורת במקום הזה ובמקצת מדוייקים שלפני הלמ"ד בפת"ח והבי"ת בצירי ובדגש והנו"ן בלי נקוד: (יג) מהרי הנטופתי. בס"ס הה"א בשו"א לבד וי"ס בחטף פת"ח וכן לעיל סימן י"א: (יד) בניה הפרעתני. במקצת מדוייקים חסר וא"ו ועיין מ"ש לעיל בסי' י"א: (טז) לראובני. נקוד הרי"ש שורק והאל"ף שבאמצע נחה כמנהג: (כא) המנשה. הה"א במאריך: (כה) ועל אצרות המלך. חצי הספר בפסוקים:
(כט) שטרי. שרטי ק':

כח (ז) אם יחזק. החי"ת בחטף סגול: (יא) ואת בתיו. אין געיא בוא"ו ואת: וגנזכיו. אין דגש בזיי"ן: (יג) עבודת בית ה' ולכל כלי עבודת. בספרים מדוייקים שניהם מלאים וא"ו. וכן משמע מהמסורת: (יד) לכל כלי הכסף. בס"ס לְכָל־ כלי בקמ"ץ הט"ף וס"א לְכָל כלי כהולם: (טו) כעבודת. בכ"ף: (כ) חזק ואמץ. עיין מ"ש בריש כדר יהושע:

כט (ג) למעלה. העי"ן בשו"א לבדו: מכל הכינותי. בקמ"ץ חט"ף: (ה) למלאות. מלא אל"ף וא"ו ע"פ המסורה והם ד' מלאים וב' חסרים דאורייתא חסר וא"ו וסימן נמסר בפ' כי תשא ודניאל ריש סימן ט': (יד) כי נעצר. עי"ן בבוא לבדו: נתנו לך. נו"ן שניה דגושה: (טז) הכינונו. במקצת מדוייקים חסר וא"ו: מידך היא. הוא ק': (יח) שמרה זאת. השי"ן בקמץ לבד והוא הסוף ועיין מ"ש בתילים סימן פ"ו: (יט) עדותיך. בלא וא"ו בתחלת המלה ועמ"ש ריש אלפ"א ביה"א רבתי דתילים: (כא) למחרת היום. הלמ"ד בגעיא בס"ס: (כו) ודויד בן ישי מלך על כל ישראל: (כז) והימים אשר מלך על ישראל ארבעים שנה וגומר. קראי הכי כתיב ואצטריכנא לכתבי משום דחזינא בכו טעותא בעשרים וארבע דפוס וויניציאה שנת ש"ל עם ביאור המלות וכתם חסר ממלת ישראל עד ישראל:

א (ד) העלה. השי"ן בחטף סגול. בהכין. הבי"ת בפתח: (ו) לפני ה'. ב' סבירין אשר לפני ה' כמ"ש בפרשת ויקרא סימן ג': (טז) ממצרים ומקוא סחרי המלך מקוא. ב' כתיבי אל"ף ובפ' אבל במלכים (א' י') שניהם בה"א מסו' ורד"ק בפי' ומכלול ד' רל"ט: (יז) ויעלו ויוציאו. בכל ספרי מדוייקים מלא וא"ו ובמסורה סוף פ' אמור ויוציאו י"ב ד' מנהון מלאים וכו' לא מסיים בס המלאים והרבה גמגומים יש בדבר כי מסרה זו נמסרה גם בסוף פרשה שלח לך ויש בה חברון הניכר וגם אינה שוה עם הגירסא דפ' אמור דבפ' אמור אומר ד' מנהון מלאים ובפ' שלח לך אומר כמקלל. אוריהו. ובתיביא. ויוציאו כתיב. סימן כתיביא כתובים. והיינו דברי הימים ובד"ה לבדו יש ד' ויוציאו. ואף בספרים יש הרבה חילופים ואין אחד מהם מסכים לא' מהמסורות ואין ידוע על מי ראוי לסמוך ואולם יש נכחא כ"י אצלי בטעה זו וזה תוארה ויוציאו ג' מלא וסי' ויוציאו את המקלל פרשת אמור. ויוציאו את אבותיכם (שמואל א' י"ב). וזהו בפסוק כאשר בא יעקב מצרים הנזכר במסורת שדקום. ויוציאו את אוריהו ממצרים (ירמיהו כ"ו). וכל כתובים דכותים. ויוצאו את מצבות בית הבעל (מלכים ב' י') ויוצאו כתיב. ובתרא ויציאו כתיב ע"כ. ונמצאת דמסרה זו דומה לאותה דפ' שלח לך ואין ביניהם רק חילוף מעט מזעיר ואחרים אומרים דכוונת מסרה זו ודפרשת אמור אחת היא אלא שבמלות מתהלפת בגרסתן ואפשר לקיים את שתיהן כשנאמר דכל כתובים נחשב כאחד במנין ד' מלאים דפ' אמור ונמצאו שתי מסורה אלו שוות בדינן ודרך אחד לכן. נקטינן מיהא דכל ד"ה כתיב ויוציאו מלא וא"ו ומלא יו"ד וה' יורנו בדרך סיבתה:

ב (א) ובמונים. מלא וא"ו בכל מדוייקים וכן במסורה כל ד"ה מלא בר מן א' ויעש מהם שבעים אלף כבל ושמנים אלף לקמן בסוף זה הסימן: (ג) לִבְנוֹת־לוֹ בית במרכא טפחא: (ג) אני בונה בית. בדגש הבי"ת מדין דחיק: (ה) ועצר כח. השי"ן בס"פ: (ו) שלח לי. הבי"ן בגעיא: עם החכמים אשר עמי ביהודה. בדפוס ישן חסר מלת עמי וקלקול הוא מהמדפיסים: (ז) ושלח לי. ע' מ"ש בשופטים ה' אצל וששה שבוך: (טו) נכרתי העצים. הלמ"ד בגעיא: לעבדיך כרים עבדים אלף. הראשון והשלישי והשני והרביעי אֶלֶף: (יח) יבנה בית. בספר א' מהבוכי ספרד היו"ד במאריך ועיין מה שאני עתיד לכתוב בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליוצ"א בדין דחיק ואתי מרחיק בעזרת האל: (יג) וחכמי אדני. כוא"ו בגעיא בס"ס: (סו) לכך. בדגש בכ"ף ובסגול והמלה מלעיל: (יז) להעביד את העם (א"ס במק"ג כתיב להעביר ברי"ש אבל בכל שאר דפוסים כתוב בדל"ת וכן בעל מאיר נתיב הביאו בשרש עבד בדל"ת וכן עיקר ע"כ):

ג (ה) ויחפהו זהב טוב. בדפוס נפולי כתיב זהב טהור ואחרים ג"כ נסתפקו בזה והמסורת תוכיח שכתוב טוב שכן אומרת זהב טוב ב' בקריא כולם וכו' ואת הבית הגדול חפה ויעש את בית קדש הקדשים לקמן בסמוך: (ז) הכפים. בדפוס נפולי כתוב והכפים וטעות הוא: (ח) ויחפהו זהב טוב. בדפוס הנזכר כתוב זהב טהור וכבר הוכחתי למעלה שצ"ל זהב טוב וכם ב' ובענין: (יז) בם הימיני. הימני קרי ועיין בשרשו:

ד (יא) ויכל חירם. חורם קרי: (יב) על ראש העמודים. בספרים מדוייקים מלא וא"ו כחבריו שבענין כי לא נמנו במסו' עם החסרים שנמסר סימנם בד"ה ב' ג' ופרשת ויקהל: (יח) ויעש שלמה כל הכלים האלה לרב מאד. בס"א כ"י כתיב את כל הכלים וגם בדפוס ישן מוויניציאה נכתב את בגליון ולא מצאתי כן בכל שאר הספרים: (כ) לבערם כמשפט. בכ"ף ובפתח:

ה (ב) להעלות. הלמ"ד בגעיא: (ז) כנפי הכרובים. מלא וא"ו וכן ויכסו הכרובים. ויכסו הכרובים. שבפסוק הנמשך כולם מלאים וא"ו כי לא נמנו בפרשת תרומה עם החסרים וכך הם בספרים מדוייקים: (יב) מחצררים. יתיר רי"ש וכן ברוב ספרים מדוייקים שלפני כתוב בשני רשי"ן הראשונה נקראת והשניה אינה נקראת. ויש ספרים שכתוב מחצצרים כמ"ש בד"ה א' ט"ו ולקמן בפסוק הסמוך ואחרים כמותם בד"ה. ודעת רד"ק נראה שהלד"י כפולה בכולם כי לא זכר כשל הרי"ש בשום אחד

מהם

מסס: (יג) ויהי כאחד למחצצרים. יתיר לד"ו: וכחצצרים בכ"ף :
ו (ט) רק אתה לא תבנה הבית כי בנך. חד מן ה' פסוקים דליה בהון אם ומטעין בהון וסימן נמסר
במ"ג פ' תא שרה: (יד) והחסד. הוא"ו בגעיה בס"ס וכן מצאתי בחילופים כ"י לב"א הפך חילופי
הדפוס: (יח) הנה השמים. ודמלכים הנה השמים: (כ) עיניך פתחות. במדוייקים חסר הו"ו בתר ת"ו
וכן נמסר (מלכים א' ח') כל ספר מלכים פתחת. כתרת. חסר. ד"ס פתחות. כתרות
כתיב כן: (כד) ואם ינגף. הוא"ו בגעיה. והתפללו והתחננו. במאריך: (כו) בהעצר השמים.
ודמלכים בהעצר שמים: מחטאתם. במקצת דפוסים ישנים כתוב ומחטאתם הוא"ו וטעות מדפיסים
הוא בלא הבחינו בין זה לאותו של ספר מלכים שכתוב הוא"ו וכן במסורה נמסר על כל אחד מהם לית
כותיה: (כח) כי יצר לו. הוי"ד במאריך: (לג) שבו אותם. ד' מלרע במ"ש לקמן סימן כ"ה :
(מא) קומה. מלרע עפ"ה: לנוחך. הלמ"ד בגעיה בס"ס: עזך. הזיין דגושה :
ז (א) מהשמים. בספר אחד ישן מגויל כתוב מן השמים וכן נכתב בגליון מדפוס וויניציאה שנת רע"ח
וטעה הסופר הראשון שכתב כן שהמסורת אומרת מהשמים לית כותיה ואלו מן השמים טובא
הוו: (ג) הרצפה. בס"ס מדוייקים הרי"ש במאריך והפ"א רפויה ועיין מ"ש ביחזקאל מ': (ו) מחצצרים.
יתיר לד"ו ועיין לעיל סימן ה': (י) וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי וגו'. פרקא קמא דמועד קטן
תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת דכתיב ביום השמיני שלח את
העם (מלכים א' ח') וכתיב בד"ה וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם וגו'. מכאן
לתלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם שניה. ופירש"י ביום השמיני של חג
היינו בעשרים ושתים וכתיב ביום עשרים ושלשה אלמא דבעשרים ושתים ובעשרים ושלשה איפטרו מיניה
ע"כ וכן פירש"י בפירוש שכתוב כאן והכי גרסינן עשרים ושלשה בתוספתא דסוכה סוף פ' ד'
ובראשית רבה פרשה ל"ס וכן כתבו התוספות בחגיגה פרק אין דורשין וכן כתוב בכל ספרים שלנו ומה
מאד יש להפליא על הרי"ף ורבינו ישעי' הראשון מטראני דגרסי במ"ק וביום עשרים וארבעה לחדש וגם
על הנמוקי יוסף אני תמיה שפי' כפי גרסתם עיין עליו : (יג) הן אעצר. בס"ס המדוייקים השי"ן בשוא
לבדו : (יד) נקרא שמי. מאריך בנו"ן : (טז) והקדשתי את הבית. במקצת דפוסים ישנים אין בהם מלת
את וכל שכן דספרי פליגין עליהון :
ח (ד) ויבן את תדמר. עיין מ"ש במלכים א' סימן ט' : (אמר הצעיר רפאל חיים באזולאי המגיה מכל
מה שכתב הרב המחבר שם במלכים לא יכולתי להבין את דעתו בזה שהרי הוא הביא דעת רש"י כאן
בד"ה ונראה דאליביה התם במלכים קרינן תרמוד בהי"ש בתחלה ודלי"ת בסוף ולא הוכיח עליו ולא כתבו
ועם כל זה הניח דתדמור קרי בדל"ת וכי"ש. אבל לפי עניות דעתי נראה להוכיח בברור דתדמור
קרינן בדל"ת וכי"ש וליכא הפרש בין הכא דד"ה והתם דמלכים נגד סברת רש"י שהרי במסורת מערכת
אות דל"ת נמנו הני מילי דקריין חד דלי"ת וחד רי"ש ולא נמנה דין בהדייהו ואי דאיהו מהני מילי
דחסר דלי"ת וקריין וכי תימא דהא לא קשיא. כיון דמתחלפין הדלי"ת והרי"ש בקרייתן דהדי רי"ש
דבסוף אתמנע תיבותא ונקוט דל"ת דתחלה ושדי אסוף תיבותא. אפ"ה קשיא דא"כ אליבא דהאי רי"ש
דבסוף קרינן לה דל"ת וזה לא אריא דהרי בירמיה ל"א נמסרו ד' מילין דכתיב רי"ש וקריין דלי"ת ולית
דין בהדייהו. גם רד"ק שדרכו להוכיח על כל הני מילי דהני קראי דמלכים ודד"ה דאיכא הפרש
ביניהם לא כתב מאומה וכן בב"ר פ' נ"ו כתוב תדמור בדלי"ת ורי"ש וכ"כ בעל מ"כ ה"ג תדמור ופ'
הוא כד"ה ויבן את תדמור עכ"ל. ואיכא ספרי שכתוב שם במתנות כהונה ה"ג תרמוד והא ליתא שהרי
הביא ראיה מפ' דד"ה ואליבא דכ"ע כתיב בדלי"ת ורי"ש ע"כ) : (י) שרי הנציבים. הנצבים קרי :
(יא) העלה. בחטף סגו"ל העי"ן : בנה לה. במאריך הבי"ת : (טז) מוסד. דגש בסמ"ך במדוייקים
ועיין ישעיה כ"ח : (יח) וישלח לו. מאריך ביו"ד : אוניות. יתיר וא"ו :
ט (א) ומלכת שבא שמעה. עמאריך המ"ם מלכת ושי"ן שמעה : את שמע. בכל המדוייקים השי"ן
בגר"י ומסור עליו ה' וכן במסורה ה' קמצי"ן וסימן בפ' וילך : (י) וגם עבדי חורם. חורם קרי
ובמלה זו רבו החילופים בספרים והנסחא הישרה והנכונה כמ"ש דכתיב חירם ביו"ד וקרי חורם בוא"ו
וברמזי מהרי' דשמיא אסכמא בירורא דהאי מילתא במסורה פרשה וישלח דאמרה הכי יעיש חד מן
ב' זוגין מן ג' ג' דכתיבין יו"ד באמצע תיבותא וקרי וא"ו וסימן יעוש חורם. יעיש. ואהליבמה
ילדה את יעיש. ואלה היו בני אהליבמה. ובני ידיעאל בלהן וגו' (ד"ה א' ז'). חירם. וישלח חירם
מלך צר (ד"ה א יד). וגם עבדי חירם ועבדי דהכ'. ויכל חירם לעשות דד"ה ב' ד'. תניינא דפסוק
ויעש חורם את הסירות כך נראה לי להגיה במסורה הנזכרת ומייתי לה נמי במסרה רבתא אות ההי"ת
חורם ג' כתיב יו"ד וכו' ומ"ש שם וישמע חירם ר"ל וישלח חירם כדלעיל : עצי אלגומים. כתוב אחד
אומר בספר מלכים אלמגים. וכתוב אחד אומר בד"ה אלגומים. ויש בו דרש בפסיקתא הביאה רש"י
ז"ל : (יב) למלכת שבא. במאריך המ"ם : (יח) וכבש בזהב. ברוב המדוייקים השי"ן ימנית כלשון בני
אדם המורגל במשנה עלה בכבש וגו' וכן דעת רד"ק בשרשים : מאחזים. האל"ף בחטף קמ"ץ : (כד) והם
מביאים איש מנחתו. קדמאה דמלכים והמה מביאים איש מנחתו. תניא דד"ה והם מביאים איש
מנחתו וחד פ' סימן כמה ישאו את המשכן ואת כל אשר בו והם ישרתהו : סוסים ופרדים. בדפוס
ישן כתוב וסוסים וטעות הוא : (כה) ויהי לשלמה ארבעת אלפים אריות סוסים. ובספר מלכים
ארות. ובסנהדרין פרק כ"ג רמינן דהכא כתיב ארבעת אלפים ובספר מלכים ארבעים אלף. הא כיצד
אם ארבעים אלף איצטבלאות היו. כל אחד ואחד היו בו ארבעת אלפים ארוות ואם ארבעת אלפים
איצטבלאות היו כל אחד ואחד היו בו ארבעים אלף ארוות וכה"ג איתא בב"ר סוף פ' י"א ותדא מהני
שנויא נקט ועיין בפירושי המפרשים (מלכים א' ד') וכלי יקר : (כט) הלא הם כתובים. במקצת מדוייקים
הלא כתיב חסר וא"ו גם לא נמנה במסורה עם המלאים דספר כתובים: ועדי. יעדי קרי :
י (ה) ויאמר אליהם עוד שלשת ימים. ובספר (שמואל) [נ"ל מלכים א יב] לכו עוד שלשה ימים וכתב
רבי יונה בספר הרקמה שאף כאן הכוונה לומר לכו עוד כאשר נאמר בנוסחא השנית : קטני. הקו"ף
בקמץ והטי"ת בקמץ חטוף מפני דגשת הנו"ן וכן אברו במלכים כמ"ש שם ולית דכוותהון בקריא :
(יא) העמים. ברוב ספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשו"א לבדו וכן הברו דמלכים : (יד) וידבר אלהם כעצת
הילדים לאמר אכביד את עלכם ואני אסיף עליו. בספרי הדפוס כתוב לאמר אבי הכביד את עלכם
וגומר. וכבר חקרתי על הנוסחאות הישנות מספרד ובאר ארצות כתובים על הגוילים יותר מאלף מאות
שנה ובכולם כתוב אכביד את עלכם. וכן תמצא מפורש בפירוש רד"ק הגם הלום ראיתי בספרו של החכם
ר' מנחם די לונזאנו שהגי' כן וכתב שכן מצא בשמנה ספרים כתובי יד ובמכלל יופי כתוב אבי אכביד וצריך
למחוק אבי : (טז) וכל ישראל כי לא שמע. בהרבה מקראות מהדפוס כתוב וכל ישראל ראו כי לא שמע
וטעות גמור הוא כי בכל הספרים כ"י הקדמונים אין בהם מלת ראו כן כתב רבי יונה בספר הר מה
שר"ל וירא כל ישראל כאשר נאמר בנוסחא השנית או רוצה וכל ישראל ראו : איש לאהליך ישראל. זה
אחד מן י"ח מלין תיקון סופרים וכבר ביארתי ענין זה בזכרי' ב' ומלכים א' י"ב :
יא (יח) בן ירימות. בת קרי : אביהיל. ב' בה"א בקרי' כולי' ולית דכוותהון ועיין מ"ש בד"ה א'
סימן ב' : (כג) ויבן. ד' קמץ בקריא וסי' ויבן עלי (שמואל א' ג'). ויבן דוד (שמואל ב'
י"ב). ויבן ויפרץ (דין). ויבן וידבר עמי (דניאל ט') : לכל ארצות. הלמ"ד בגעיה :
יב (א) וכחזקתו. בכ"ף כמ"ש לקמן סי' כ"ו : (ז) וכראות. במקצת ספרים כתוב וכראות בכ"ף. ורבו אומן
שכתוב ובראות בבי"ת : (יג) ושבע עשרה. הוא"ו במאריך וכהרבה מדוייקים השי"ן בשוא ופתח ועמ"ש
בשופטי' ה') ובגליון אחד מטולטיל' מצאתי כתו ב' בטעם לדעת ר' פנחס. עוד מצאתי בס' אחר ב' בטעם וסימנ'

ושבע עשרה שנה מלך בירושלם. ואיננו חסר לנפשו מכל אשר
יתאוה קהלת ו' ע"כ. ופירוש של דבר שר"ל שפסוקים אלה הם שווים בטעמיהם עיין עליהם :
(טו) ומלחמות רחבעם וירבעם. בספר אחד מטולטילא נמחק וא"ו וירבעם ונכתב רחבעם עם ירבעם.
וכן הוא במאיר נתיב ולא מצאתי כן בספרים אחרים מדוייקים :
יג (ג) ויאסר אביה. י"ס שהאל"ף בה"ס ועל המסורת יש לסמוך האומרת בפרשת מקץ על ויאסר
אתו לעיניהם לית רפי וכל כתפתייא דמשון דכוותיה ועיין מ"ש שם : (י) במלאכת. מ"ם רפה
אבל ג"כ בגעיא מהבי"ת רד"ק בפי' ומכלול דף נ"א ור' יונה בספר הרקמה : (יב) אל תלחמו. ג'
בטעם מאריך ותברא במלה הדא ומלך ביניהון וסימן ותערך על השם (יחזקאל ל"ו). אל
תלחמו עם ה'. וידרש יחזקיהו על הכהנים (ד"ה ב' ל"א) : (יג) את המארב וגו'
והמארב מאחריהם. בס"ס האל"ף בשו"א לבדו כמ"ש ביהושע ח' ותילים י' :
(יד) מחצצרים. יתיר לד"ו ועיין לעיל סימן ה' : (יט) ואת עפרון ובנותיה. עפרין ק' :
יד (ה) ויבן ערי מצורה ביהודה. פ"ק דמגלה (ד' ד') אריב"ל לוד ואונו וגיא החרשים מוקפות חומה
מימות יהושע בן נון הוו. הני יהושע בנינהו והא אלפעל בנינהו דכתיב (בד"ה א' ח') ובני אלפעל
עבר ומשעם ושמר הוא בנה את אונו ואת לד ובנותיה וליטעמיך אסא בנינהו דכתי' ויחזק אסא את
הערים הבצורות אשר ליהודה (נ"א אמר ר' אלעזר הני מוקפות וכו') אלא מוקפות חומה מימות יהושע
בן נון הוו וחרוב בימי פלגש בגבעה ואתא אלפעל בנינהו והדר איגפול ואתא אסא ושפצינהו (פי' החזיק
את בדקיהן) דיקא נמי דכתיב ויחזק אסא ולא כתיב ויבן ש"מ. כך היא הגרסא במדרשי השמעוני
רמז ר"ו במלכים ורמז אלף ע"ז בד"ה. ולשון רש"י ויחזק אסא אינו בכל המקרא אבל מקרא אחר
כתב ויבן ערים ביהודה דיקא נמי (לא) גרסינן עכ"ל ובכל ספרים שלנו כתוב ויבן ערים מצורה ביהודה.
ובערוך ערך שפ"ן גרים דיקא נמי דכתיב ויבן אסא את הערים הבצורות אשר ביהודה וכי כל הערים
אסא בנאן אלא בנויות היו ושפצינהו כך יש לומר אלפעל שפצינהו (ס"א) דיקא נמי דכתיב ויאמר ליהודה
נבנה את הערים הבצורות מכלל דערים בצורו' הוו מעיקרא פ"מ ע"כ. וכבר כתבתי בד"ה א' ה'
ובתילים כי' פ"ד דדרך הגמרא לקצר או להאריך בפסוקים כדי לפרש הדרשות כפי דעתם וסברתם של
חכמי הגמרא והמשכילים יבינו : (ו) דלתים ובריחים. כל בריחים שבמקרא חסר יו"ד תנינא חוץ מזה
שהוא מלא : (י) ויקרא אסא אל ה' אלהיו. ד' פסוקים דאי' בהון שם הקדוש ד' פעמים וסי' על פי ה'
יחנו ועל פי ה' יסעו פ' בהעלתך. ואם משא ה' דירמי' כ"ג. קול ששון וקול שמחה (ירמיה ל"ג).
ויקרא אסא : עמך לעזר. בס"ס העי"ן בשוא לבד : עליך נשענו. הנו"ן דגושה : (יג) ויבזו. הזי"ן דגושה :
טו (ב) ויאמר לו שמעוני. בחילופי מערבאי ומדינחאי אשר אתנו בדפוס כתוב למערבאי שמעני
למדינחאי שמעוני מלא ובכל ספרים שלנו מלא כמדינחאי ואע"פ שאין אנו סומכים עליהם
מצאנו פעמים רבות שהספרים נמשכים אחריהם : (ז) וכתחו. הכ"ף בשורק ובדפוס נפולי כתוב וכתחו
בחירק וטעות הוא כי המסו' אומרת וכתחו ג' בחירק וסי' וכתתו חרבותם דישעיה. וכתתו תרבתיהם
דמיכה. וכתתו את הארן דזכריה : (טז) וידק. היו"ד קמוצה והדלי"ת רפויה :
טז (ד) עיון. בחולם : (ה) כשמוע בעשא. השי"ן בשוא לבדו כחבריו : (ז) חנני. מלעיל כמו שאמרתי
בריש נחמיה וכן לקמן סימן י"ט : (יד) בקברתיו. בדפוס נפולי כתיב בקבורתיו ואין
מבטלין רבים בשביל היחיד : כרה לו. ב' חד מלעיל וחד מלרע וסימן אשר
כרה לו. בור כרה ויחפרהו (תילים ז') :
יז (ה) מעיהו. השי"ן בגעיא : ושמירמות. ושמירמות קרי : וטוב. בחולם ע"פ המסורת :
(יב) בירניות. וערי מסכנות. במקרא עם ביאור המלות דפוס וויניציאה חסר מלת וערי וטעות
הוא מהמדפיסים : (טז) מאתי' אלף גבור חיל. ג' דסבירין גבורי וסי' ערך עמסיה ויששכר ע"כ.
פירוש ערך ר"ל ויאסר אבי' וגו' בד"ה ב' י"ג דכתיב ביה ערך עמו מלחמה. עמסיה פסוק דהכא.
ויששכר פסוק הוא בד"ה ב' כ"ה דכתיב וישכר מישראל מאה אלף גבור חיל : (יז) ומן בנימן. במקצת
דפוסים ישנים כתוב ומבן בנימן ואין מבטלים מפני היחידים :
יח (ב) ויזבח לו אחאב. היו"ד במאריך בס"ס : (ה) את הנבאים ארבע מאות. במקצת ספרים ישנים
כתוב הנבאים חסר יו"ד קדמאה וכן כולם בענין והתם נמי נמסר במ"ק לית מלא בספרא ומסורה
ירמי' כ"ז צריכה עיונא לגבי שאר נביאים וכתובים : (ו) ונדרשה מאתו בקצת ספרים כתיב
מאתו ואין כן בס"ס מדוייקים : (ח) מהר מיכ*הו. מיכיהו קרי : (יט) יושבים איש על
כסאו ויושבים בגרן. מלת בגרן חסר וא"ו כך מצאתי בהרבה מדוייקים והכי מוכח במסורת :
(י) בן כנענה. העי"ן בחטף פתח : (יא) וכל הנבאים נבאים. במקצת ספרים חסר יו"ד קדמאה
כמ"ש למעלה וכן הנבאים פה אחד בסמוך : (יב) ויהי נא. הוא"ו במאריך : (יג) כי את אשר.
במקצת דפוסים ישנים חסר מלת את וטעות הוא בידם : יאמר אלהי. כן כתיב אלהי לא בה הכינוי :
(טו) לא תדבר. התי"ו רפוי' כמ"ש במלכים א' כ"ב : (טז) אין לבן רעה. במקצת דפוסים ישנים
כתוב לבם כמ"ש ושבוש הוא מהמדפיסים שלא הבחינו בין זה לאותו של מלכים שכתוב כמ"ש ובהדיא
איתמר במסורת פ' פינחס. ויחזקאל כ"ג דסדין דד"ה בנו"ן : ישובו איש לביתו. מתחלפת ישבו
חסר וא"ו : (כג) בן כנענה. העי"ן בחטף פתח : (כה) והשיבהו מי שכתב והשיבהו בזיר"י
טעה וממקומו הוא מוכרע דהכא כתיב קחו אבל במלכים וכבר דהתם כתיב קח :
(כט) ויבאו במלחמה. י"ס שכתוב בהם ויבא כלשון הכתוב דמלכים אמנם ברוב הספרים זה דד"ה כתוב
ויבאו : (ל) את הקטן את הגדול. בדפוס ישן וגם בספרים כ"י מספרד כתוב ואת הגדול בוא"ו אבל
במ"ג נמנה פסוק זה עם אחרים שכתיב בהם ד' פעמים את ובס' מלכים כתיב את קטן ואת גדול וכן
בשמואל חלק ב' סימן ג' נמנה אותו דמלכים עם פסוקים שיש בהם הא את ואת את : (לג) ידיך. ידך קרי :
יט (ג) בן הנני החזה. מלעיל כמ"ש לעיל סימן ט"ז שאין טעם הזרקא עושה מלרע כמ"ש בס' בא על
והנה וכן בס"ס יש טעם אחר בני"ן ראבונה לסורות כי הוא מלעיל כדלקמן סוף סימן כ' :
תאהב. האל"ף בחטף סגול : (ג) לדרש האלהים. במקצת דפוסים ישנים כתוב לדרש אלהים בלא ה"א
וטעות הוא ויש לזה הוכחה מהמסורת דברים פרשת יתרו נמסר לדרש אלהים ד' ואין זה בתוכם :
(ד) עד הר אפרים. עד כתוב בלא וא"ו : (ו) לא לאדם תשפטו. כ"כ בשני שואים לא כמו שכתוב
בפ"ק דסנהדרין בכמה ספרים תשפוטו : (ז) ומקח שחד. בחיר"ק המ"ם : (י) ולא תאשמו. האל"ף
בשו"א לבדו. בדפוסים ישנים ובמדוייקים כ"י :
כ (א) וישבו כם. במקף בין שהי המלות והבי"ת רפויה שבטעם שבמלת וישבו היא מאיילא המשרתת
לאתנח ותבא כן בי"א מקומות כדקביב הכא במסורת. ובמקצת מדוייקים זה הטעם ביו"ד וכן
נכון לפי מה שכתב ר' אליהו המדקדק בספר טוב טעם פ"א בהמונת המאיילא בתנאי שיהיה בין
המאיילא והאתנח תנועה אחת פעם בשני תיבות ועיין מה שכתבתי בדניאל סימן
ד' על לכלא ביה : (יא) מירשתך. בא בנוע היו"ד עם הדגש כמו שכתבתי בסוף דניאל: (יט) ויקמו
הלוים מן בני הקהתים. ג' בקריא וסימן ונסעו הקהתים פרשת בהעלותך. ויקמו הלוים והאנשים
עשים באמונה (ד"ה ב' ל"ד) ע"כ במסורת וברוב ס"ס כולם הקו"ף בשוא לבדו : (כ) האמינו
בנביאיו. כן כתיב : (כב) החלו ברנה. הבי"ת רפויה : (כה) ורכוש ופגרים. במקצת
דפוסים ישנים כתוב ובגדים וכל שאר ספרים חלוקים עליהם וכן הביאו המאיר נתיב
בשרש פגר וגם בהגהת ר"א המדקדק בשרשים שורש פגר ב"ש ספרים כתוב ורכוש ובגדים והוא טעות
והראי' שמסר עליו לית ואם הי' ובגדים הרי נמצאים יותר הדוק והמצא ע"כ : (לב) וילך בדרך אביו אסא.
במקצת דפוסים כתוב הכא אביו ואין כן בשאר ספרים : (לז) בהתחברך. בס"ס בבי"ת ובספרי אשכנזים בכ"ף :
כא (ג) ובמגנה בנים. במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכ' למטה בסוף הפרשה ועיין מ"ש בד"ה א' י"ב :
(ו) היתה לו אשה. ג' סבירין לאשה בקריא וסימן כי בת אחאב. ברזלי הגלעדי (עזרא ב').
והברו (נחמיה ז') : (יא) בהרי יהודה. במקצת ספרים כ"י ובדפוס ישן מצאתי בערי וטעות הוא
באותם ספרים וכן נמסר על זה ג' מטעין ולא מצאתי האחרים :
כב (ו) להתרפא ביזרעאל באל"ף אחר עי"ן : בהלחמו. ברוב הספרים הח"ת בשוא ופתח :
(ח) כהשפט. במדוייקים בכ"ף : (יא) מינקתו. מלא יו"ד אחר מ"ם ולא אחר נו"ן :
כג (א) השבעית. במדוייקים חסר יו"ד קדמאה ונמסר עליו ב' כתיב כן ולא מצאתי שכתוב כן רק
ויהי בשבעית (מלכים א' י"א) והתם נמי נמסר ב' חסר יו"ד קדמאה : (ד) השלשית מכם. לפי
המסורת דפרשת שלח לך חסר יו"ד קדמאה וכן השנים שבפסוק הנמשך יען לא נמנו שם עם המלאים
וכן במקצת מדוייקים מצאתי שלשתם חסר יו"ד קדמאה : (ו) ויעמד את כל העם. בדפוס ישן חסר מלת
את ושבוש הוא : (יח) להעלות. הלמ"ד בגעיה : עלות ה'. בלא למ"ד בתחלת השם : (יט) השוערים.
מלא וא"ו וכן הוא במסורת נחמיה ה' : ולא יבוא. במדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וכן ראוי ע"פ
המסורת דפרשת בהעלתך :
כד (ה) הכהנים והלוים. במקצת דפוסים ישנים כתוב הלוים בלא וא"ו וטעות נפל בהם :
(ז) המרשעת. המ"ם בחירק : (י) עד לכלה. בגירי עפ"ה : (יא) בעת. הבי"ת בשוא : ויערו.

ברוב הספרים מלעיל בשני פשטין : (יט) וישלח בכם נבאים. במקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה והמסורת מסייען כי לא נמנה זה במסורת סוף פרשת בהעלתך עם ג' מלאים: (כ) למה אתם. מלרע ורפה : (כד) כי כמלער. הבי"ת רפה: (כז) ורב. ורב קרי :

כה (ד) לא ימתו. באורייתא יוּמְתוּ. יוּמָתוּ מלכים יוּמְתוּ יוּמָתוּ. ימות כתיב יומת קרי ד"ה יומתו. יומתו יומתו : (ו) במאה ככר. כ"ף ראשונה רפה: (ט) למאת הככר. במקצת דפוסים אחרונים כתוב למאות ונמסר עליו יתיר וא"ו ואין כן בספרים כ"י מדוייקים גם לא בדפוסים ראשונים ובמסורת למאת הככר. ב' דסמיכין וסימן ככר לאדן פ' פקודי. ומה לעשות למאת הככר : (יב) שבו בני יהודה. ד' בטעם מלרע וסימן ואת נשיהם שָׁבוּ. פ' ויגלת אשר שבו אתם (מ"א ח') והכרו (בד"ה כ' ז') ועברה אלפים חיים שבו : (יד) את אדומים. במקצת דפוסים כתוב אֲדוֹמִים בחטף סגול וככל ספרים כ"י בחטף פתח וגם מהמסורת יש לסוכיח כן שאומרת אדומים ב' בקריאה וסימן ויהי אחרי מות אמציהו. ועוד אדומים באו. לקמן סימן כ"ח ואיכו נמי בחטף פתח : (טו) נתנוך. הת"ו פתוחה והנו"ן דגושה : (יז) לך נתראה פנים. חד מן ג' כתיב לך בלשון הליכה : (כד) התערבות. השי"ן רפוי' כמ"ש במלכים ב' י"ד : (כח) בעיר יהודה. בדפוס נפולי כתוב בערי יהודה ובס"א בעיר דוד וכולהו איטתבשו :

כו (ג) יכולי'. יכלי' קרי : (ז) ויעזרהו. בבני שואין : ועל הערביים. הערבים קרי : (יח) יעואל. יעיאל קרי : (יג) עושה מלחמה. בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוס נפולי כתוב עושה בס"א וכן נכון כפי המס' דפ' יחזקאל כי לא נמנה שם זה עם הכתובים עושי ביו"ד : (טו) חשבנות. החי"ת בחירק והשי"ן דגושה כמ"ש בקהלת סי' ז' : (טז) וכחזקתו. בכ"ף וכן במס' וכחזקתו ג' וסי' וכחזקתו בעשרו יעיר הכל דניאל י"א. וכחזקתו עזב את תורת (ד"ה ב' י"ב). וכחזקתו גבה לבו : (יח) המקדשים. הס"א במאריך במדוייקים : (יט) ובזעפו. השי"ן בשוא לבדו. והס"א דגושה : זרחה במצחו. הבי"ת רפה : (כא) וישב בית החפשית. ובס' מלכים בבית ושם מסרתי הסימן : החפשות. החפשית קרי : שופט. במק"ג הביא המגיה מסרות מתחלפות מן ו' שופט מלא בקריאה והנסחא הנכונה והברורה כמ"ש באחרונה דליכא בגוויהו כי אלהים שפט תולים ע"ם דהוא חסר וא"ו בכל הספרים ואיכא בדוכתי' אנשים שפט נדיק תולים ז' וכן הוא מלא בכל הספרים וכבר עיינינן לכך מסרה בנסחי עתיקי ודוקני והכי אשכחנא לה בעמוס ב' ומאי דכתיב התם שופט ואיש מלחמה ר"ל גבור ואיש מלחמה שופט (ישעי' ב'):

כז (ה) ויחזק. הה"א בחטף סגול וכן נמנה במסורת שמואל א' י"ז עם הדומים אליו :

כח (ו) ועתה בני. הבי"ת רפה : (יח) ואת תמנה ובנותיה. בדפוסים אחרונים כתוב ואת התמנה ואת בנותיה אבל בכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים כתוב ואת תמנה ובנותיה : (כג) ויעזרוני. בבני שואין : (כז) הביאהו. במקצת דפוסים ישנים הה"א בחטף פתח וטעות הוא כי הוא בחטף סגול במדוייקים וחסר וא"ו בתר אל"ף :

כט (ח) לזועה. לזעוה קרי : (יב) הקהתי. הקו"ף בשו"א לבדו בס"ם : (יג) ויעואל. ויעיאל קרי : (יד) יחואל. יחיאל קרי : (טו) כמצות המלך. בכ"ף : (כ) ויאסף. האל"ף בחטף סגול וכן נמנה במסורה גדולה עם הדומים : (כא) ואילים שבעה. בספרים מדוייקים מלא דמלא בתרי יודי"ן וכן דינו מכח המסורת והאי דמסיר בפ' וישלח ואלים ז' ודין חד מינייהו לאו לענין חיסור ויתור נקיט נהו דהא הזינן דאיכא מינייהו חסר ואיכא מינייהו מלא אלא לענין הקריאה בלחוד איתמר דאינון ז' בכולה קריא וסי' ואילים שבעה : (כז) ויאמר חזקיהו להעלות העלה לְהַמִּזְבֵּחַ. טעם לתוספת הה"א עיין בחיי פ' ויקרא : (כח) מחצצרים. לב"י שנים יתירה ואינה נקראת : (כט) וכל הנמצאים. בשני שואין ואלא וכל מתוגה במקצת ספרים אע"פ שהוא במקף וכבר בארתי ענין זה בסוף פרשת ראה : (לא) מנאהים. הלמ"ד בגיר"י והאל"ף נחה : (לב) שבעים אילים. בספרים מדוייקים מלא דמלא וכן ראוי לפי המסורת : (לג) והקדשים. הוא"ו בגעיא בס"ם : (לה) וגם עלה. בכל ספרים המדוייקים חסר וא"ו כי לא נמנה במסורה גדולה עם ט' מלאים בספרא : (לו) בפתאם. בספרים מדוייקים כ"י חסר וא"ו :

ל (ב) לעשות הפסח. השי"ן בשוא ופתח וכן לעשות שבפסוק הסמוך : (ג) בעת ההיא. כן כתוב בכל הספרים בעת ההיא כזה אלא שראיתי בדפוס וויניציאה שנת רע"ח שנשתבשו בכ"ף וכתבו בגליון כיום ההוא לפיכך הוצרכתי לכתוב כדי שלא ילמדו שיבושים שבידם לאחרים : למדי. מ"ם פתוחה במקום חירק רד"ק כאן ובד"ה א' ט"ו ומכלול דף מ"ז : (ו) וכמצות המלך. ברוב הספרים בכ"ף וכן בס"א מטולטלא נמסר עליו לית כתיב כ"ף : (יב) כדבר ה'. בבי"ת ודבר זה ידוע לנו מפי המסרה האומרה כדבר ה' דסמיכי בקריאה וסימן נמסר במ"ג (ירמיה ח') וזה א' מהם : (יד) המקטרות. הס"א סמוכה במאריך : (יט) הכין לדרוש. במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכן נראה מהמסורה כי לא נמנה בד"ה א' כ"ח עם ז' חסרים שנמנו שם : ולא כטהרת. בכ"ף והס"א בחטף קמץ : (כא) הנמצאים בירושלם. בשני שואין וכן הנמצאים לערי :

לא (ג) ומנת המלך. בקמץ הנו"ן והוא סמוך כמ"ש במזמור ס"ג : (ה) ומעשר הכל. וכן מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים שבסמוך כולם העי"ן בשוא לבדו ומה שיש לדקדק ע"ז נתבאר בנחמיה סי' י' בעזרת העוזר והסומך יתברך שמו : (ו) המקדשים. במקצת ספרים הה"א במאריך : (ז) ליסוד. הדגש לגא נורך כי היו"ד כתובה אלא בא לפאר המלה רד"ק בפי' וע' עוד מ"ש במכלול דקכ"ז ודף ע"ו : (י) ויאמר אליו עזריהו. בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים בוא"ו וכן דינו מכח מסורה מלכים ב' ט"ו : (יב) והקדשים. ראיתי בספרים גירסאות מבוגות במלה זו במקצתה הקו"ף בחטף קמץ וקצתה בקמץ גדול ויש מהם בשוא לבד : נגיד כוננירו. יתיר וא"ו : (יג) מיד כונניהו. יתיר וא"ו : (יד) לתת תרומת ה' וקדשי הקדשים. במקצת מדוייקים בחטף קמץ הקו"ף : (יז) לבית אבותיהם. ברוב המדוייקים מלא וא"ו וכן נכון לפי המסורה :

לב (ג) ויעזרהו. במקצת ספרים ויעזרוהו מלא וא"ו : (ד) בתוך. כ"כ בכל הספרים בתוך לא בכל : (ה) החומה אחרת. בדפוס וויניציאה רע"ח כתוב האחרת ושבוש הוא : (ח) ולהלחם מלחמתינו. במקצת דפוסים ישנים יש פה סוף פסוק ואין כן בשום ספר מדוייקים : (יד) מי בכל אלהי. הבי"ת בגעיא : (טו) אל ישיא. מלא יו"ד ועיין מ"ש במלכים ב' י"ח : אתכם כזאת. בכ"ף : לא יצילו אתכם מידי. בס"א ישן כ"י כתוב יציל וראיתי ג"כ מי שנסתפק בזה אמנם בשאר ספרים יצילו בוא"ו : (יז) גויי הארצות. כתב בעל מכלול יופי נפלה יו"ד הרבים מהמכתב ונשארה במבטא ודבריו הם לקוחים מרד"ק בשרשים ובמכלול דף י"ג אבל בספרים שלנו הוא בשני יודי"ן וכן במסור' ירמיה ל"ג גויי ג' מלא וסימנם והית' לי לשם שמון להלה ולתפארת לכל גויי הארץ. ונאספו עליה כל גויי הארץ (זכריה יב). וספרים כתב לחרף דד"ה . וכל אורייתא דכותי' עד כאן. וכן מצאתי במסרה כ"י : (יח) ילכדו. הכ"ף דגושה : (כא) ומיציאו. ומיציאי קרי ונמנה במסורת עם מלין דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקריין יו"ד : (כב) ומיד כל וינהלם וגו'. כ"כ ומיד כל בחולם : (כה) ולא כגמול. הכ"ף רפה : ויהי עליו קצף ועל. בדפוס נפולי כתיב על בלא וא"ו וראיתי ג"כ בס"י שבתחלה כתבו על בלא וא"ו ואחרי כן הוסיפו בהם הוא"ו : (כז) ולבשמים. אין בבי"ת דגש : (ל) מימי גיחון. הגימ"ל רפה : ויישרם. במקצת ספרים כתוב ויישרם ביו"ד א' בלבד וכן כתב ר' אליהו המדקדק בס' הרכבה וישרם למטה מערכה עתיד לנסתר עם כינוי הנסתרים מבנין פִּעֵל וכראוי ויישרם כאשר כתבתי במלת ויבשהו (נחום א) כי דין א' לשניהם ובמסורת מצאתי ויישרם לית ומלא ודגש כן דינו להכתב בשני יודי"ן וכן הוא בספרים מדוייקים עד כאן לשונו. וגם רד"ק כתב בפירוש ובשרשים שכתוב בשני יודי"ן הראשונה נקראת בפת"ח והשנייה נחה משפטו ויישרם בהנעת שתי יודי"ן ובנות היו"ד פ"א הפעל הוטלה תנועתה על יו"ד הנוספת ובמשקל אחר כהראות פ"א הפעל בקריאה ופעפיך יישירו נגדך משלי ד' עכ"ל. ובס"א כ"י מטולטלא נכתב על זה במחזורא רבא ויישרם : מערבה. בשו"א לבד בס"ם כמ"ש למעל' בחלק הראשון סי' כ"ו וכתב רד"ק המלה מלעיל : (לג) במעלה. הבי"ת בגעיא : וכבוד עשו לו. כן כתיב :

לג (ג) ויקם. הקו"ף בסגול במדוייקים וכן הוא במסורה : (ו) וכשף. הוא"ו בגעיא : וידעוני. לית מלא וא"ו וכ"כ רש"י וכן הוא בכל ספרים כתיבת יד ודפוסים ישנים וכן במסרה ידעני ג' חסר וא' מלא בלישני' וסימנם כי יהיה בהם אוב או ידעני דסוף קדשים וחבר חבר דפרשה שופטים. אשר הכרית את האבת ואת הידעני (שמואל א' כ"ח) ועשה אוב וידעוני דד"ה. נהגאה מלא וכל ידענים הידענים חסר : הרבה לעשות. השי"ן בחטף פתח : (ז) מכל שבטי ישראל. בחולם לא כמקצת דפוסים ישנים בשוא בקמ"ן : (ח) בעמדתי לאבותיכם. במדוייקים מלא וא"ו וכן במסור' כל כתובים מלא בר מן ב' חסר וסימן והנה עמנו בראש (ד"ה ב' י"ג) ויאמר אליהם שמעוני הלוים (ד"ה ב' כ"ט) וכן נריך להגיה במסורה שופט ט' : (יח) בחזים. במקצת כתוב בַּחֹזָים ושמו מין זה לאונס שביחזקאל סי' י"ט שהם בפתח אבל זה הוא בחולם וחסר וא"ו במדוייקים וכן נמסר עליו לית וחסר : בנהשתים. הבי"ת במאריך והנו"ן קלה כמ"ש בשופטים סימן ז' : (יג) ויעתר לו. בסנהדרין פרק חלק א"ר יוחנן משום רשב"י מ"ד וישמע אליו ויחתר לו ויעתר לו מיבעי ליה מלמד שעשה לו הקב"ה כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה והשמיננו מפני מדת הדין ופירש"י ויעתר לו ומנהון כתוב ויחתר לו כך שמעתי ע"כ. ובנ"א מצאתי כפירש"י ושמע אליו ויחתר לו ומנהון כתוב ויעתר לו ע"כ. ול' זה האחרון הוא כמד' דברי' רבה פ' ואתחנן ובמדרש פסיקתא הובא בשמעוני דמלכים רמז רמ"ו וכל אלו הגירסאות אינן אלא מן המתמיהים דלא איפסכה כדין בסיפרי דידן אדרבא איפכא משמע במסרה בכתב דנמסר ויעתר ה' וסימן דריש סדרא דתולדות יצחק ודין חד מינייהו אבל בירושלמי בסוף פירקא גרים ויעתר לו כספרי דילן ואמרינן עלה א"ר אלעזר בר שמעון בערביא טוחן לחתרה עתרתה וה"ג במדרש רות רבתי ובויקרא רבה פרשה ל' והכא נמי המריך א"ר לוי בערביא טוחין לחתירה עתירה ובבבלי גופיה בסוף פירקא לעיל מינה כשחלה ר' אליעזר נכנסו ד' זקנים לבקרו וכו' גרים התם ויעתר כדקתני במתני' והכי היא כספרי פרשת ואתחנן וס' וזאת הברכה ומדבר רבה פרשה נשא ריש פ' י"ד בתרי דוכתי ופירקי דר' אליעזר פ' מ"ג ואבות דר' נתן פ' ל"ה וכן כתב בעל הטורים בס' נצבים דכתי' ויעתר לו ודרשינן ויחתר לו מלמד שהתר וכו' וכתב בעל מתנות כהונה בפרשת ואתחנן. דבדברי הימים לא כתיב ויחתר אלא ויעתר בחילוף חי"ת בעי"ן כמשפט אותיות אחה"ע עד כאן. והעד לדבריו מצאתי בספר הזוהר פרשת תולדות יצחק אבל פסוק ויעתר לו ה' אל תקרי ויעתר לו אלא ויחתר לו בחתירה חתר ליה קב"ה וקביל ליה ואיתא נמי בבראשית רבה פרשה ס"ג ויעתר לו ה' ר' לוי אמר משל לבן מלכים שהיה חותר על אביו ליטול ליטרא של זהב והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ שכן בערביא קורין לחתירתא עתירתא וכתב בעל יפה תואר שזה מעין מה שאמרו בפ' חלק גבי מנשה מאי דכתיב ויחתר לו ויעתר מיבעי ליה וכו' ע"כ ודוגמא בב"ר פרשת וישלח דרשו פסוק קדמה פניו הכריעהו כמו הכריתהו בחילוף עי"ן בחי"ת ובבראשית רבה פ' ע"ט דרשו תנא בכלה אלי קבר תנא בטלא אני קבר בחילוף הכ"ף בתי"ת בהג"ה ר"ל בכל טוב ובב"ר פ' ע"ט בא יבא ברנה נשא אלמותיו אתי טעין עולימין ועולמיתא בחילוף אל"ף בע"ן וכן בזוהר טוב ובבמדבר רבה סוף פ' י"ז נדרש ותעטו לשון חנייס בחילוף ה"א בחי"ת ובפ' כ' מן ארם ינחני כד"א נסה על המון מצרים (יחזקאל לב) בחילוף חי"ת בס"ם וברים מדרש מגלת אסתר והכינך ה' מצרים באניות אמר רבי יצחק בספינות ממעטים טובים ובפסוק איש יהודי אל תקרי יהודי אלא יחידי לפי שייחד שמו של הקב"ה ובפ"ק דמגלה אמר רב התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שהתכוהו מגדולתו ושמואל אמר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו ודוגמת זה באסתר רבתי ובשוחר טוב אספוני חבלי מות אל תקרי אפפוני אלא עפפוני הצרות הסות ובאות עלי כעוף ודוגמא אחרת בברכות פ' אין עומדין אמר ר' אלעזר חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על ה' וכו' ואמרינן נמי התם בתר הכי ואמר ר' אלעזר משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ויתפלל משה אל תקרי אל ה' אלא על ה' שכן דבי ר' אליעזר בן יעקב קורין לאלפי"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפי"ן ע"כ. ועיין שערי אורה דף ל"א כל זה כתבתי ללמוד וללמד בדברי חכמים בצדק ומשפט ומישרים ומי שהוא חכם ומבין מדעתו יוסיף לקח להבין דבריהם וחידותם בכדומה וכמו שכתבתי ביחזקאל מ"ת על יעבדוהו וישעיה י"ט על עיר ההרס ולשניה א' על אהפש את ירושלים ופ' בראשית על והנה טוב מאד : (יד) מערבה. בשוא לבד השי"ן בס"ם כמ"ש בד"ה א' סי' כ"ו וזהו מלרע למ"ש רד"ק : (טז) ויכן. ויבן ק' והוא חד מן מלין דכתיב כ"ף וקרי' בי"ת : (יח) המדברים. הה"א במאריך לב"א : (יט) והעתר לו. העי"ן במאריך : ימעלו. העי"ן בשוא לבדו במדוייקים :

לד (א) בן שמונה. במדוייקים מלא וא"ו. וכבר ברירנא לכה מילתא בד"ה א' י"ב : (ג) והפסלים והמסכות. במקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן לקמן במסורת הנמשך ופסוק הנמשך ובפסוק וינתץ את המזבחות. ובמסורת פסילים. ד' מלא וסי' והוא שב מן הפסילי'. והוא עבר את הפסילים תרויהון גבי עגלון. ולכל הפסילים דאמון בסימן דלעיל. ותהלתי לפסילי' (ישעיה מ"ב). ואשרת פסלים כתיב ביו"ד בתרא : (ד) אשר למעלה. העי"ן בשוא לבדו : והפסלי'. חסר יו"ד קדמאה כמ"ש לעיל בסמוך: והדק. הה"א בציר"י : (ה) מזבחותם. מזבחותם קרי : (ו) בחר בתיהם. בחרבותיהם ק'. והוא חד מן מ'מלין דכתיבין תרתין מלין וקריין חד וסימן במסורת כאן: (ז) והפסלים. חסר יו"ד קדמאה כמ"ש למעלה : וישב לירושלם. במקצת דפוסים ישנים כתיב ירושלם ובמדוייקים כ"י כתוב לירושלם בלמ"ד : (ה) ובשנת שמונה. במדוייקים מלא וא"ו וכן נכון ע"פ מה שכתבתי בד"ה א' י"ב : בן יואחז המזכיר. זהו א' מן ד' מקומות הכתובים יואחז על פי המסורת : (ט) ויבשי. וישבו ק' : ירושלם. במקצת דפוסים ישנים כתוב לירושלם ואין כן בספרים כ"י : (יא) למחברות. הלמ"ד במאריך : (יב) הקהתים. הקו"ף בשוא לבדו כמ"ש לעיל סימן כ' : (כב) חלדה. בשלש נקודות : שלם. חסר וא"ו מסורת מלכים ב' ע"ו : תוקהת. חד מן מלין דיהירין וא"ו וחטפים וקמצים עפ"ה : (כה) ויקטירו. ויקטרו ק' : (כח) אספך. חסר יו"ד עפ"ה ועיין מ"ש בשמואל א' ע"ו ובס"א מטוליטנא האל"ף במאריך : (לא) ועדותיו. חד מן ה' מפקין וא"ו בלישנא וסימן נמסר במלכים א' ב' : (לב) ככתוב. בכ"ף : (לג) ויעבד. במקצת ספרים בצירי"ם וברוב המדוייקים בסגו"ל וכן פירש רד"ק :

לה (ג) המבונים. המבינים קרי : (ד) והכונו. והכינו קרי : (ה) לפלגות. במקצת ספרים לפלגת בפתח וברוב המדוייקים בחולם וכן הוא בפרש"י. וברד"ק בשרשים ובמאיר נתיב : (ט) וכונניהו. יתיר וא"ו : (יב) וכן לבקר. בס"א ישן מצאתי לַבָּקָר וגם בדפוס ישן מויניציא' יש הערה מחילוף זה ואין להאזין להם : (יז) הנמצאים. בשני שואי"ן : (כא) ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי. כתב רד"ק יש מחלוקת בדברי רז"ל י"א כי שניהם קדש וכן נראה ממה שאמר ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים ע"כ. ולא ידעתי אנה מצא זה המחלוקת דבהדיא אמרינן בפ"ג דשבועות ואלהים אמר לבהלני חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך. מאן אלהים אמר רב יהודה אמר רב זו ע"ג אמר הואיל וקא בטח בע"ג יכילנא ליה וכו' ופרש"י מאן אלהים דקא"ל פרעה דקאמר חדל לך מאלהים אשר עמי ע"כ הנה כי רש"י גומר שלא נפרש מאן אלהים זו ע"ג לכל בני הבמות האמורים בפסוק ולפיכך פי' דלא קאי אלא על חדל לך מאלהים אבל ואלהים אמר לבהלני הוא קדש וראיה לדבריו מצאתי במדרש איכה רבתי שילהי אלפא ביתא קדמאה אבל פסוק צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. ואלהים אמר לבהלני. מפי הקב"ה אני עולה חדל לך מאלהים אשר עמי זה לבון ע"ג. ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים. זה ירמיה שאמר ליאשיהו כך מקובלני מישעיה רבי והסכסכתי מצרים במצרים ולא שמע לו וגו'. שוב מצאתי במסכת סופרים פ"ד ואלהים אמר לבהלני קדש חדל לך מאלהים אשר עמי קדש כדברי ר' יוסי בר' יהודה ע"כ. ואם כגי' נכונה אתיא כי"ת רד"ק :

לו (א) וימליכהו תחת. החי"ו רפויה : (ב) בן שלוש ועשרים במקצת ספרים מלא וא"ו וכן במסו' כל כתובים מלא : (ו) בנחשתים. במאריך הבי"ת : (ט) בן שמונה שנים יהויכין במלכו. בספר ג'ש עזרא שלהם כתוב בן שמנה עשרה כמ"ש במלכים ב' כ"ד אמנם בספרים שלנו כתיב כאן בן שמונה שנים ועיין בסדר עולם סימן כ"ה ומ"ש רד"ק והרי"א ובעל כלי יקר בס' מלכים : (יד) למעול מעל. כתיב בוי"ו וקרי בקמץ חטוף והדומים אליו הנם כתובים במ"ג אות וא"ו : (טו) אבותיהם. במדוייקים מלא וא"ו וכן דינו ע"פ המסורת : (טז) מלעיבים. בכמה ספרים ישנים מלא דמלא וכן נמסר עליו לית מלא : ומתעתעים. במקצת דפוסים ישנים כמ"ש בשו"א וטעות נפל בהם כי היא בחירק : בנביאו. במקצת מדוייקים חסר יו"ד ומסו' עליו לית חסר : (יז) כשדיי'. כשדים ק' : ויפש. בציר"י : ואגלות המלך. במדוייקים חסר וא"ו קדמאה כחברו שבפ' ואלה שמות ומ"ש שם ויגל את השארית. לפשט רש"י היו"ד בציר"י כמו שכתב בפ' ואלה שמות ומ"ש שם ויגל את השארים דנבוזראדן נראה להגיה ויגל השארית דנבוכדנאצר והכתוב בסדר חלוקים עליו והוא עצמו כתב דבריו במלכים ב' י"ז כי רבים מאומן בכתב כתומם בסס בציר"י כתב במלכים שהם בפעל :

נשלם דברי הימים, בעזרת שוכן מעונים :

vol. IX – X

חלק תשיעי

ישעיה ירמיה

אהרן

משה

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה המה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו, ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך, מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת אליהו, מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח, אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי, תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל, וסדר הפטרות עם ביאור המלות, ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

בשנת וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ

т. е. Писаніе съ Коментаріями Частъ

ВАРШАВА въ Типографіи Н Шрифтгисера

на улице Налевки № 2242

1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюля) 1875 года.

ד' זוגין מן ב"ב בספרא. קדמא נסיב אות וחסר מלה
שנים עדים או שלשה עדים. שני על פי שני עדים או על פי שלשה עדים.
תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע. שנים על פי
ואזעק. ואפל ויהיו בהנבאי ופלטיהו בן בניה ואזעק קול גדול:
ה' אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע. אתו את ה' אלהיך
בנים לא אבו שמוע תורת ה'. ואפלה ויהי בהכתם ונשאר אני ואפלה על פני
יתנין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימניה: את
ולא אבו אשר אמר אלהים ואת המנוחה. לא אבו כי עם מרי הוא

ג' ר"פ חזון מוכחיהון ודין וא' סגינת חזון נחום האלקושי

א א חזון

(א) חזון ישעיהו בן אמוץ וגו'. א"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו אמוץ ואמציה מלך יהודה אחים היו: אשר חזה על יהודה וירושלים. והלא על כמה אומות נתנבא משא בבל משא מואב הא למדת שאין זה תחלת הספר ולא נקרא הספר על כל החזון הזה וכן שנינו בברייתא דמכילתא. בשנת מות המלך עוזיהו תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בסדר והדברים מוכיחים שהרי ביום הרעש יום שנצטרע עוזיהו נאמר ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח ומי ילך לנו (לקמן ו) ואמר הנני שלחני למדנו שהוא תחלת שליחותו ונבואה זו נאמרה אח"כ ועל זו לבדה נאמר אשר חזה על יהודה וירושלים כשם שאמר על משא כל אומה ואומה משא אומה פלוני אף כאן כתב חזון זה חזה על יהודה וירושלים ולפי שהם תוכחות קושי קראם חזון שהוא קשה מעשרה לשונות שנקראת נבואה כמש"א בב"ר ראיה לדבר חזות קשה הוגד לי (לקמן כא): בימי עוזיה וגו' מלכי יהודה. ד' מלכים הללו קפא בימיו ביום שנצטרע עוזיהו שרתה שכינה עליו ונתנבא כל ימי המלכות הללו עד שעמד מנשה והרגו (ונבואה זו נאמרה בימי חזקיהו אחר שגלו עשרת השבטים כת"י): (ב) שמעו שמים והאזיני ארץ. משה אמר האזינו השמים ותשמע הארץ (דברים לב) למה שינה ישעיה את הלשון שנו רבותינו בדבר זה ומדרשות רבים בפ' האזינו בספרי

א חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה׃ ב שִׁמְעוּ שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי׃

ג' בנביאים וכל׳ ד"ס דכוו' כמ"ב ג'. כ' ומנ' נוס' וא' חסר

א נְבוּאַת יְשַׁעְיָה בַר אָמוֹץ דְאִתְנַבֵּא עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה׃ ב שְׁמַעוּ שְׁמַיָּא דְזָעוּ כַּד יְהָבִית אוֹרָיְתִי לְעַמִּי וְאַצִּיתִי אַרְעָא דְאִתְרְגִישַׁת מִן קֳדָם פִּתְגָמַי אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל קְרֵיתִי לְהוֹן בְּנִין חֲבִבְתִּינוּן וְאִינוּן

יחזקיהו ג' בנביאים וסי' בגלל מנשה. חזון ישעיהו בן אמוץ. ויאמר חזקיהו נקל לצל. וכל ד"ה דכוו' יחזקיהו במ"ה חזקיהו וסי' אחז בנו חזקיהו בנו. ויבאו פנימה אל חזקיהו. ואמר חזקיהו להעלות. כי חזקיהו מלך יהודה הרים. ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו. וכל שאר קריא יחזקיה׃

תולדות אהרן חזון ישעיהו. פסחים סו סוטה י כתרא עו׃ שמעו שמים. עקידה שער סג זוהר האזינו׃

(א) חזון ישעיהו בן אמוץ. לא ידענו יחסו אלא זה שבט היה אלא שרבותינו ז"ל קבלו כי אמוץ ואמציה אחים היו: (ב) שמעו שמים. כהל ספרו כדברי תוכחה כי בני דורו היו רעים ואע"פ שכתוב בעוזיהו ויעש הישר בעיני ה' וכן יותם הרי נאמר בעוזיהו ובחזקת גבה לבו עד להשחית ובימי שניהם היו העם מזבחים ומקטרים בבמות. וכתיב בדברי הימים במלכות יותם. עוד העם משחיתים. כל שכן בימי אחז שהיה רע ועשה רעות גדולות כמו שכתוב וכל העם היו רעים כימיו כמש"כ בעזבם את ה' אלהי אבותם ואף בימי חזקיהו לא היה לבבם שלם את ה' כמש"כ בד"ה. ואמר בפתחו דברי תוכחה

ביאור מהגר"א

(א) חזון פסוק זה ... בין שקדמה לס' מודיע את השלם ואת הפועל והפעול והפעולה והזמן, חזון ר"ל זהו ספר נבואה של מי של ישעיהו, אשר חזה הוא הפעולה, על יהודה וגו' הוא הפעול, בימי הוא הזמן: על יהודה וירושלים. ר"ל רוב נבואתו. ואף שהיה בימי ישראל ג"כ לפי שהיה דירתו בירושלם ועמוס דירתו בישראל נבא על ישראל וכן כולם: חזון ישעיהו. נביאים הראשונים ראו באספקלריא המאירה שבחינה מאירה לנגד מרע"ה אבל נביאים האחרונים ראו בחינה מאירה שבחינה מאירה לכן נקראו חוזים שהוא פתוח מגביה אע"פ שהוא תרגום של מראה (אנ"פ שנראה בלא כשלים הכותב לבאר ומקום הניחו לי לחוות דעתי בהפרד שם חוזה שהונח על הראיה בדרך העברה איזה מקום או דבר או ענין, כהעומד בחוץ ומביט אל בית השנוי דרך בית החלון יקרא חוזה, וענין הנראה בדרך הלזה נקרא מחזה, וכבית יער הלבנון היו פתחים ארבעה טורים ומכוונים זה כנגד זה, והעומד חוצה רואה דרך פתח הראשון את פתח השני גם השלישי גם הרביעי, כתיב שם ומחזה אל מחזה שלש פעמים, וכיום נועם ה' בעצמיותו, אינו נראה בעוה"ז כ"א

מצודת דוד

א **(א) חזון**. זו היא מראית הנבואה של ישעיה אשר ראה במראה הנבואה על יהודה וירושלים ואין זה תחלת הספר לומר שכל נבואתו היתה על יהודה וירושלים לבד כי באמת ניבא גם על בבל כו' אלא שבא לומר הנבואה ההיא היתה על יהודה וירושלים ולכך שאמר משא בבל משא מואב אבל תחלת הספר הוא בשנת מות המלך עוזיהו וכו' ואין מוקדם ומאוחר בספר והדברים מוכיחים כן שהרי שם נאמר ואשמע וכו' את מי אשלח וכו' למדנו שאז היתה תחלת השליחות: בימי עוזיהו וכו'. בימי ארבעת המלכים האלה ניבא עד שעמד מנשה והרגו: (ב) שמעו שמים. מה שאני קובל ומתרעם על ישראל: והאזיני ארץ. אמר בלשון יחיד כי סדנא דארעא חד היא משא"כ השמים כי שבעה רקיעים הם לפי הכונת הקדמונים

מצודת ציון

(א) חזון. ענין ראיה והבטה כמו ותחז בציון עינינו (מיכה ד) ועפ"ז נקרא הנביא בשם חוזה כי רואה במראה הנבואה והאשר יקרא רואה וחוזה: (ב) והאזיני. השטי האזן לשמוע וכן

י'
בִּי: ג יָדַע שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס
בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע עַמִּי לֹא
ג' חסר הִתְבּוֹנָן: ד הוֹי גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד
ח' ד' מ"ג עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים
עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־קְדוֹשׁ

וְאִינוּן מְרָדוּ בְּמֵימְרִי: ג יְדַע
תּוֹרָא זַבְנֵיהּ וַחֲמָרָא אוּרְיָא
דְמָרוֹהִי יִשְׂרָאֵל לָא אֲלִיף
לְמִידַע דַּחֲלְתִי עַמִּי לָא
אִסְתַּכַּל לְמֵיתַב לְאוֹרַיְתִי:
ד וַי עַל דְאִתְקְרִיאוּ עַם קַדִּישׁ
וַחֲטוּ כְּנִישָׁא בְחִירָא
וְאַסְגִיאוּ חוֹבִין אִתְכְּנִיאוּ בְּזַרְעָא רְחִימָא וְאַבְאִישׁוּ אִתְאֲמַר לְהוֹן בְּנִין חֲבִיבִין
וְחַבִּילוּ אוֹרְחַתְהוֹן שְׁבָקוּ יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ קָצוּ בְּדַחֲלַת קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל
וּבְדִיל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא אִסְתְּחָרוּ

חטא כחטא ג' חס' בקריאה וסי' הוי גוי חטא עם כבד עון. אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו. כשוב
תולדות אהרן ידע שור. מכות כג עקידה שער פז: בנים משחיתים. קידושין לו:

רד״ק

תוכחה שמעו שמים, וכן אמר מרע"ה כשבא להוכיח את ישראל אמר האזינו השמים כי הם עדים בין ה' ובין ישראל כמו שכתוב והעידה בם את השמים ואת הארץ לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכין, או לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את יבולה ויש דרשות למה אמר שמעו לשמים והאזיני לארץ בהפך מה שאמר משה רבינו ע"ה ואחד מהם לפי שהיה משה קרוב לשמים לפיכך אמר האזינו השמים, ולפי שהיה רחוק מן הארץ לפיכך אמר ותשמע הארץ. בא ישעיהו ואמר שמעו שמים לפי שהיה רחוק מן השמים ואמר והאזיני ארץ שהיה קרוב לארץ: כי ה' דבר. מה שאני אומר הם דברי ה' אשר שלחני שהוא נועק על בניו, ואמר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי. כי גדלתי אותם ורוממתים מעל כל עם והכפל לחזק הענין במלים שונים והענין אחד, וכן מנהג המקרא במקומות רבים, ואדוני אבי ז"ל פירש גדלתים בתורתי ורוממתים בשכינתי: והם פשעו בי. מרדו בי במרד ובמעל עברו על תורתי להכעיסני כי יש מכירים וכופרים ויש שאין מכירים ועליהם אמר: (ג) ידע שור. זכר הבהמות שהן גדלות עם האדם לעבודתו ואף על פי שאינן בני דעת בכח ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שייטיב להם תמיד והם הבעלים ושבים לביתם ולמקום מאכלם כשבאים ממלאכתם ואין פירוש קונהו קונה אותו בדמים לבד אלא המגדלו ועושה לו צרכיו תמיד וכן אביך קנך וכן אמר קונה שמים וארץ ופירוש אבוס מקום מאכל הבהמה והוא בצר"י בשקל אטון והוא אחד בסמוך ובמוכרת והנה אלה הבהמות אף על פי שהם בהמות מכירים המטיב להם וישראל שהם עמי שקניתים מבית עבדים הם לא ידעו כי אני המטיב להם ונתתי להם ארץ נחלה וגרשתי גוים מפניהם שאם הכירו זה לא עזבוני ולא עבדו אלהים אחרים במקומי והם לא התבוננו כי בשמרם את תורתי הם בטובה ובעזבם אותה הם ברעה איך לא התבוננו זה: (ד) הוי גוי חוטא. הוי לשון קריאה וצעקה הן לאבל הן להשמיע השומע. ויו"ת זה לשון אבל כמו אוי שתרגם ווי על עם דאתקריאו עם קדיש וחטו: כבד. שם תאר בשקל מלך עבד והוא אחד בסמוך ובמוכרת: מרעי'. אינו אומר על האבות אלא עליהם אומר שהם זרע המרעים לעצמם במעשיהם הרעים הפך זרע ברוכי ה', וכן הם בנים משחיתי' דרכיהם: נאצו. הכעיסו: את קדוש ישראל. שנתקדש בתוכם

רש״י

ונחלקו חכמים עליהם ואמרו אין הדבר כן אלא בזמן שהעדים באים ומעידים ונמצאו דבריהם מכוונין עדותן קיימת ואם לאו אין עדותן קיימת אילו לא בא ישעיה ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ היו שמים מעידים ואומרים כשנקראו לעדות זו בימי משה שאמר העידותי בכם היום בהאזנה שמענו והארץ מעידה אני נקראתי בלשון שמיעה ואין עדותן מכוונת בא ישעיה וחלק את הדבר נמצאו שניה' מעידים בלשון האזנה ובלשון שמיעה: כי ה' דבר. (שתהיו עדים בדבר כשהתריתי בם בימי משה לכן באו ושמעו שאני מתווכח עמם שעברו על התראה אני לא סרחתי בהם אלא גידלתים ורוממתים והם פשעו בי. ס"א שתהיו עדים לדבר והיכן דבר האזינו השמים ואדברה (שם) במכילתא: (ג) קונהו. מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מכין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קלת חקותי והם עזבוני כדמפורש (ביחזקאל כ ל"ט) ואומר איש את גלולי וגו' ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (סא"א) ד"א ידע שור קונהו מכיר השור קונהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שאם זכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות: לא ידע. לא אבו לידע וידעו ושו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן: (ד) הוי. כל הוי שבמקרא לשון קובל וקינה כאדם הגונח מלבו וצועק אהה אלא שיש מהם מוסבין שהם ל' צעקת קריאת קול כמו הוי הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב) ותרגומו אכלו לשון הכרזה. הוי יש לזעוק על גוי קדוש הנהפך להיות גוי חוטא ועם שנאמר בו כי עם קדוש אתה נהפך להיות עם כבד עון: עם כבד עון. כבדות עון, ככבד אדם שהוא כבד פיסכ"ע בלעז כבד שם דבר של כבדות פשנטומ"א בלעז ודבוק עם תיבת עון: זרע מרעים. והם היו זרע ברך ה'. בנים היו להקב"ה נהפכו למשחיתים: נאצו. הרגיזו: נזורו אחור. אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישות וכה"א

ביאור מהגר״א

כ"א דרך לבוש הגופני. אמר דהע"ה שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה'. והנה אין בכוכבים להרע או להטיב כ"א הוברי שמים יביטו דרך סמני הכוכבים את אשר נגזר למעלה מן הפרגוד. לכן נקראו חוזים בכוכבים. אמר אשר מחזה שדי יחזה כי בגלל שדי יתלונן. וכשאמר ה' בהיכל קדשו אמר עיניו יחזו וגו'. והנביאים הראשונים עלה ראייתם למקום שאין שם גשם ולא דמיון בגשם ושם ראו מה שראו. אמר יקרא לפנים רואה. אבל מישעיהו ואילך מצינו שהיה ראייתם דרך העברת דמיון וגשם כמ"ש ראיתי את ה' יושב על כסאו וכן במרכבה דיחזקאל. וכן כולם לכן נאמר אשר חזה וירדה מדרגתן להקרא נביאים אחרונים). וכמ"ש בתקונים נביאים תרין נביאים וחוזים נו"ה: חוזה הוא שם התאר ושם המקרה. אבל שם העצם הוא מאת ה' שהוא מבותף בכל שאינו בידי אדם כמ"ש בסוד ברא וז"ש חז"ל מבלי יכולת יכול מבעי ליה אלא מלמד כו' והוא שם הקריאה והכתיבה: (ב) שמעו שמים וגו'. שמים הם רבים וזכרים והארץ יחידה ונקבה ארץ הפרטית לכן היא בסגול. ומ"ש בילקוט לפי שהיה משה קרוב לשמים וכו' הענין הוא כי האדם נחלק לשתים הגוף אשר בארץ יסודו והנפש אשר בשמים ממעל וכנגדם שני חלקי התורה תורה אשר בשמים והמצות אשר בארץ האדם בקיימו התורה והמצות מחבר שמים וארץ ז"ש בחזית יונתי תמתי אמר הקדוש ברוך הוא לכ"י לא אני גדול ממך ולא את גדולה ממני והוא שדרשו תמתי מלשון תאומתי (אנ"ה ע"כ היינו טעמי' דעל עסק התורה אמרו חז"ל אנכי נפשי כתבית יהבית) ומפרש לא אני היינו התורה שממני גדול מהמצות שממך ולא המצות שממך גדולים מהתורה שממני והנה מרע"ה נתן התורה ז"ש שהיה קרוב לשמים וישעיהו בא להוכיחן על שלא קיימו המצות אמרו עליו שהיה קרוב לארץ ועוד אמרו חז"ל שקראו לשמים והארץ שהם עדים ולפי שאין מזמנין את העדים אלא בעת הנתינה או בעת הגביה לכן לא נאמר לשון הזה אצל שום נביא כ"א משה בשעה שנתן התורה וישעיהו בעת הגביה על עוונותיהם: כי ה' דבר. איתא בספרי והיכן דבר האזינו השמים וגו': בנים וגו'. הזכיר כאן שלשה שמות האומה בנים ישראל עמי הם כנגד ג' דרכים שהתורה נקנית לבעליהן בעלי חכמה בעלי תורה בעלי מצות כמ"ש בזהר בן דעסיק בגנזי דאבא. ובעלי תורה נקרא ישראל ועם ה' אלו המקיימין מצות ה'. וכן הנה ג' דרגין אדם שור חמור כי אדם דרגא דחכמה ושור מרמז על התורה כמ"ש הרואה שור בחלום כו' נגחו הוין ליה בניה שמנגחין בתורה וגם נקראים בעלי תריסין בעלי קרניים והוא נגד שלשה פעולות שבאדם מחשבה דבור מעשה מחשבה בחכמה העליונה דבור בתורה מעשה בקיום המצות ומחשבה נחלקת לשלשה חכמה בינה ודעת והדבור שבתורה נחלקת לשלשה סוד דרוש פשט ומעשה התורה נחלקת לשלשה חקים משפטים ומצות והמה כנגד שלשה כמ"ש הודעת חקות שמים שמים וארץ ואדם וכתיב במשפט יעמיד ארץ. והאדם בקיום המצוה מתחבר את השמים והארץ והמצות נחלק לשלשה שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו והמדות שלעצמו וכנגד זה אמרו חז"ל האי מאן דבעי למהוי חסידא יקיים מילי דברכות הוא בין אדם למקום. וא"א יקיים מילי דנזיקין הוא בין אדם לחברו. וא"א יקיים מילי דאבות הוא המדות שלעצמו. וכן המה ג' דברים שהעולם עומד עליהם תורה ועבודה וגמילות חסדים תורה לעצמו ועבודה למקום ג"ח לחבירו. וכן שלשה גבולין בימי האדם ימי עליה ימי עמידה ימי ירידה וגם כנגד אלה שלשה דרגין דאדם חמור שור ואדם כי בימי עליה רודף אחר התאוות כחמור ובימי עמידה נושא בעול הפרנסה כשור לעול ובימי הירידה נשבר התאווה ונתגבר חכמת הנפש והוא דרגא דאדם לכן בחר לו הג' מיני בכורים פטר חמור ובכור שור ובכור אדם ועליהם רמזו חז"ל שלש משמרות הלילה ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים הוא ע"ד מ"ש נזכר צוחי ככלבי הב הב שלישית תינוק יונק משדי אמו הוא במקום תבונה וע"פ הרוב כמאמר ג' מגדלין שנה ללמוד: גדלתי. היינו בחכמ' כמ"ש גדלתי והוספתי חכמה: ורוממתי. בבינה כמ"ש סלסלה ותרוממך: והם פשעו בי. בתד"א אין פשע אלא פשעה של תורה. והוא יציאה מרשות כמו או תפשע. מלך מואב פשע בי: (ג) ידע שור קונהו. הוא אדוניו ר"ל המתקנו ועושה צרכיו כמו אביך קנך קונה שמים וארץ: וחמור וגו'. מקום אכילתו לפי שאין בו דעת כשור אבל ישראל שהוא מדרגה אריפין בעלי התורה לא ידע: ועמי. שהוא נגד החמור כמו בני אדם בלי תורה וכן כל העם היינו שאינם יודעים התורה והדעת שהקרן קיימת לעוה"ב אבל היה לו להבין האבוס היינו פירותיהן שבעה"ז ולא התבונן: (ד) הוי גוי חוטא וגו'. כפל הדברים בד' לשונות גוי עם זרע בנים וכן כפל חטאן בארבעה לשונות חטא כבד עון מרעים משחיתים והנה ההפרש בין גוי ובין עם כי עם יאמר על קיבוץ אנשים רבים יהיו המוגיים או שומרי הדת או בלתי בעלי דת אבל גוי אינו אלא שומרי הנימוס כראוי אף היחיד ששומר הנימוס שקבלוהו הרבים יקרא גוי (אנ"ה יתכן מ"ש אבימלך על עצמו הגוי גם צדיק תהרג) ז"ש חז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם. והנה אחר המבול נתחלקו לשבעים אומות אם בסבת פירוד משפחה ומשפחה לעצמם או מחמת לשונות מופלגות או ארצות מופלגות. או נימוסים מופלגים. ז"ש שם למשפחתם בארצותם ללשונותם בגויהם וז"ש כאן הוי גוי שראוי להיות מצוין לטוב והנה הוא חטא עם הוא קיבוץ רב. והשעושין טוב ברוב עם הדרת מלך וכמו כן השעושין עון בקיבוץ רב הנה הוא כבד עון ההפרש בין זרע לבנים כן ההפרש בין נברא או נשחית כי רעה הוא הנעשה בגוף והשחתה הנעשה בנפש ז"ש זרע מרעים בנים משחיתים וזהו שסדרו לנו בתפלה אבל אנחנו עמך בני אברהם

ארע

מצודת ציון

אזון עד תבונותיכם (איוב לב): פשעו. מרדו כמו מלך מואב פשע בי (מ"ב ג): (ג) אבוס. הוא המקום המיוחד למאכל הבהמות וכן אם ילין על אבוסך (איוב לט): (ד) הוי. מלה הזאת היא ענין קריאה בין לצער בין לשמחה כמו הוי אחי והוי אחות (ירמיה כב) וכמו הוי ציון המלטי (זכריה ב): כבד. ענין רבוי כמו עמך הכבד הזה (מ"א ג): מרעים. רשעים: נאצו. הוא מושאל על הבזיון וכן כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב): נזורו. ענין הפרשה

מצודת דוד

הקדמונים: כי ה' דבר. לא מאלי אני אומר כי דבר ה' בפי ולזה שמעו אמרי: בנים גדלתי. ר"ל וזהו דברי ראו נא הטובה שעשיתי לבני בכורי ישראל אשר גדלתים ורוממתים על כל האומות הקדמונים והם לא השיבו גמולי כי מרדו בי: (ג) ידע שור. הנה אף השור יודע ומכיר את בעליו אשר קנהו ונשמע הוא אליו והחמור הזה עם שהוא סכל ביותר עכ"ז יודע הוא מקום האבוס של בעליו והולך שמה להנאתו: לא ידע. לא אבו לדעת אותי להיות נשמעין לי: עמי. עם שהמה עמי ואני בעזרתם עכ"ז לא יתבוננו לדעת מה טוב להם כי כלא בשמעם טוב הארץ יאכלו ואינם אפילו כחמור הזה המכיר בטובה: (ד) הוי. הנביא מתאנח וקובל על ישראל שהיו מאז גוי קדוש ונהפכו להיות גוי חוטא: עם כבד עון. מאז היו עם קדוש ונהפכו להיות עם כבד עון: זרע מרעים. מאז היו זרע ברך ה' ונהפכו להיות זרע מרעים: בנים משחיתים. מאז היו בני אל חי ונהפכו להיות בנים משחיתים:

ישְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר׃ ה עַל מֶה תֻכּוּ
עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה כָּל־רֹאשׁ לָחֳלִי
וְכָל־לֵבָב דַּוָּי׃ ו מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־
רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע וְחַבּוּרָה
וּמַכָּה טְרִיָּה לֹא־זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ
וְלֹא רֻכְּכָה בַּשָּׁמֶן׃ ז אַרְצְכֶם
שְׁמָמָה עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ
אַדְמַתְכֶם לְנֶגְדְּכֶם זָרִים אֹכְלִים
אֹתָהּ וּשְׁמָמָה כְּמַהְפֵּכַת זָרִים׃
ח וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם
כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃

ל' נגפו ס' במעיו. ג'. ד' וחסר. ב' חלי. ב' בתרי לישנ'. ב' חד מ"ל וחד חסר.

וַהֲווֹ לַאֲחוֹרָא׃ ה לָא מִסְתַּכְּלִין לְמֵימַר עַל מָה לָקִינָא עוֹד מוֹסְפִין לְמֶחֱטֵי וְלָא אָמְרִין מָא דֵין כָּל רֵישׁ מְרַע וְכָל לֵב דְּוֵי׃ ו מִשְּׁאַר עַמָּא וְעַד רֵישָׁא לֵית בְּהוֹן דִּשְׁלִים בְּדַחַלְתִּי כּוּלְהוֹן סָרְבִין וּמָרְדִין אִתְגְּעָלוּ בְּחוֹבִין כְּמָחָא מַרְסְסָא לָא שַׁבְקִין מְזֵידֵיהוֹן וְלָא מְחַמְדִין לְתְיוּבְתָּא אַף לָא זַכָּן לְהוֹן לְאַגְנָא עֲלֵיהוֹן׃ ז אַרְעֲכוֹן צַדְיָא קִרְוֵיכוֹן יְקִידַת נוּר אַרְעֲכוֹן לִקְבְלֵיכוֹן עַמְמַיָּא מַחְסְנִין יָתַהּ וּבְחוֹבֵיהוֹן צַדְיַאת מִנְּכוֹן אִתְחֲלָפַת וַהֲוָת לְנוּכְרָאִין׃ ח וְאִשְׁתְּאָרַת כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן כִּמְטַלַּלְתָּא בְּכַרְמָא בָּתַר דְּקַטְפוּהִי כְּעַרְסָל מְבִתוּתָא בְּמִקְשְׁיָא בָּתַר דְּאַבְעֲיוּהִי כְּקַרְתָּא דְּצָיְרִין

כחטא הנשבע כאשר שבועה: דוי ג' בקריאה וסי' מבליגיתי עלי יגון. על מה תכו עוד. כי רבו אנחותי

רשי

ויכזרו מקדשי בני ישראל (ויקר' כב) מזיר אחיו (בראשית מט) אף כאן נזורו נסוגו לאחוריהם מאצל המקום: (ה) על מה תוכו וגו'. אדם שלקה וחוזר על סרחונו חברו מוכיחו ואומר לו על זה לקית ואיך נותן לב לומר על סורחן זה לקיתי לא אשוב לעשות עוד אף כאן על מה תוכו מאחר שעדיין אתם מוסיפים סרה לסור מאחרי המקום הלא כבר כל ראש לחלי ולמה לא תבינו: (ו) מתום. לשון תמימות שלם מאין מכאוב: פצע. מכת חרב: חבורה. ל' חבלה: ומכה טריה. תירגם יונתן מרססא כתות' ומרוססת: טריה. דמגיליי"א בלעז ובל' גמרא יש טרייה לרישיה מנחם פי' לשון לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נובעת מייסמ"א בלעז: לא זרו. הנגעים האלה לא זורו ע"י רופאים אבקת סממני תחבושת לשון יזורה על נוהו גפרית (איוב יח) ומנחם פי' לשון רפואה כמו אין דן דינך למזור (ירמיה ל): ולא חובשו. לשון רפואה: ולא רוככה בשמן. לא רככה מכתם בשמן כמשפט שאר מכות ואין נופל כאן לומר לא רוככו בשמן שאין מרככין אלא במקום המכה אבל המזור והחבישה נופל לשונם על כל הגוף לפיכך נופל בם לשון רבים לא זורו הנגעים ולא חובשו ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועונות וחטאים. לא זורו וגו' כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רככה בשמן אפילו לב הרהור תשובה אין בלבם: (ז) לנגדכם זרים אוכלים אותה. לעיניכם יאכלוה אויביכם: ושממה. מכם כנחלה הנהפכת לזרים והיא שממה מבעליה כך תרגם יונתן: (ח) ונותרה בת ציון. ריקנית מיושביה כי יגלו מתוכה כאשר תותר סוכת הכרם שעשאה נוצר ובעת יבצר הכרם מניח סוכתו והולך. בתר דקטפוהי לאחר שבצרה אותה: כמלונה במקשה. כאשר תעזב המלונה שעשה נוצר בראש המקשה לשמור קישואין שלה ומשתלקט מניחה והולך. זו שבכרם קרויה סוכה לפי שהוא גר שם יומם ולילה ביום שומרה מן העופות

רדק

בתוכם בנפלאותיו ובנקמותיו אשר עשה באויביהם והם עזבוהו: נזרו. בשקל יכלו מענין וינזרו אקדשי בני ישראל, כלו' נבדלו מאחריו והלכו להם אחורנית מעבודתו, או פירושו שהפכו לאל ערף ולא פנים כמו שאמר ויהיו לאחור ולא לפנים, ותרגם יונתן ותזרו לפולחני קדל וגו' ויתכן להיות נזרו מבנין נפעל בשקל שדי' נכונו, נסגו מענין זר, ויונתן תרגם נזורו אחור לענין הטועה ולא לענין המצפה שתרגם ובדיל עוכדיכון וגומר: (ה) על מה תכו. לא תעלו על לבבכם על מה אתם מכים: כי עוד תוסיפו סרה. ולא תחשבו כי האל הוא המכה אתכם על עונותיכם אלא תלכו בקרי ותאמרו כי הרע בא עליכם דרך מקרה ולא עונש עונותיכם, ויש מפרשים על מה תכו מה יועל הכות אתכם כי לא תוסרו בזה. כי עדין אחר המכות תוסיפו לחטוא ולא תוסרו על ידי המכות, וסרה שם תאר כלומר דרך סררת ומעוותת: כל ראש לחלי. לא תחשבו אם האל יתברך מכה אתכם ותאמרו דרך מקרה נפלו האלהים הרעים על כולכם אין זה כי אם על עונש עונותיכ' כי כל ראש מזומן לחלי וכל לבב דוי כמו שאמר בתוכחות משה רבינו עליו השלום יככה ה' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: (ו) מכף, כמו שכתוב בתוכחות יככה ה' בשחין רע על הברכים ועל השוקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך: לא זרו ולא חבשו ולא רככה בשמן. כי לא תועיל בה רפואה כמו שאמר בתוכחות אשר לא תוכל להרפא, ורפואת המכה לזור אותה ולחבשה ולרכך אותה במשיחה וכיון שאתם רואים כי לא תועיל רפואה למכתכם היה לכם לתשוב כי מהשם היה כמו שיעד לכם בתוכחות, ופירוש מתום ר"ל שלמות כלומר אין בבשרכם דבר שלם ובריא כי כלו נגוע, ופירוש פצע מכה המוציאה דם או ליחה שנפצע הבשר, ופירוש חבורה מכה שנצרר הדם או ליחה, ופירוש טריה לחה כלומר מכתה טריה היא שלא תתנגב לעולם אלא כל זמן היא לחה, וזה סימן למכה שאין לה רפואה, ויונתן תרגם הפסוק הזה על דרך משל מהאר עמא ועד רישא וגומר: (ז) ארצכם. כמו שכתוב בתוכחות והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה, ופירוש שרופות אש כאלו הם שרופות אש כל כך הם חרבות, ופירוש אדמתכם שדות הזריעה ואילנותיהם: זרים אוכלים אותה. לעיניכם ולנגדכם ואין בכם יכולת למנעם כמו שכתוב בתוכחות ישא ה' עליך גוי מרחוק וגומר, ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך וגו': כמהפכת זרים. והנה נותרה האדמה שממה, כי גוים זרים באים ואוכלים אותה מה שמצאו ואתם אין אתם יכולים לעבוד את האדמה כי הנה האויבים באים עליכם יום יום, והנה האדמה שממה והיא כמהפכת סדום ועמרה שהיו זרים מירחת האל, וכן כתוב בתוכחות כמהפכת סדום וגומר, ויונתן תרגם ובחוביכון וגו', ויש מפרשים זרים כמו זרם מטר כלומר המקום ששטף המטר הסוחף: (ח) ונותרה. כי רוב ערי יהודה היו חרבות ובימי חזקיהו כל הערים הבצורות תפשם מלך אשור והנה נותרה ירושלם לבדה כמו הסכה שהיא בכרם וכמו המלונה שהיא בשדה הקשואין שאין סביבותיה בית והכה אחרת, והסכה ומלונה ענין אחד

ביאור מהגר"א

זרע ישחק עלת יעקב עמך הוא היפך עם כבד עון בני אברהם היפך בנים משחיתים זרע ישחק היפך זרע מרעים עדת יעקב היפך גוי חטא ולכן אמר כאן הוי ה' אברהם יו"ד ישחק ו' יעקב. א"נ שידוע כ"א התחברו זו"נ ממין א'. הולד יהא גדול מאד ממין ההוא כמ"ש לכן לא ישא לבנה שמא כו'. וכן כאן כשהזרע של אבות ואמות מרעים כמו זרע מנאף ותזנה יצאו הבנים משחיתים שהוא גדול ממרעים: עזבו את ה' גו' נאצו גו' נזורו. הוא היפך מ"ש לאהבה את ה' וליראה אותו ולדבקה בו ועזיבה היפך הדביקה וניאוץ היפך היראה ונזור היפך האהבה ותשב כאן יו"ד דרגין ג' בתורה וד' במצות וג' ביראה והוא היפך ע"ס שבקדושה: (ה) על מה תוכו עוד. שאין לכם עוד מקום. בגופכם שם ללקות כמ"ש מכף כו' ור"ל על כו' תוסיפו סרה שילקה עוד אבר הלא אין מקום: כל ראש. ר"ל כל הראש וכל הלב ואמר גבי ראש חלי וגבי לב דוי ע"ד מ"ש כל מיחוש ולא מיחוש הראש כל כאב ולא כאב לב ואמר לבב נגד ב' התללים ואמר עיקר האברים שבהם מחשבת המעשה ואח"כ פורט הכל: והנה ד' המה עיני העדה. ראשיכם שבטיכם זקניכם שוטריכם וכן ד' מיני שרים שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות וכן אמר כאן ד' כל ראש ולבב: (ו) מכף רגל ועד ראש. ובזוהר איתא ו' דרגין במנהיגי העדה ראש העדה המה אשר יצאו ואשר יבואו לפניהם לכל נכח עיני העדה המה השופטים המשגיחים על כל עול לב העדה הם הזקנים ויושבים בישיבה ולומדים תורה שבכתב שהיא סתום כמו הלב ופה העדה הם הלומדים תורה שבע"פ שהוא המגלה כדרך שהפה מגלה מה שבלב וז"ש לבא לפומא לא גליא פירוש לא ניתן דבר זה לתורה שבע"פ לגלות ע"כ היו הזקנים שנים ממאה והם שרי חמשים בכדי ללמוד יומם ולילה שבכתב ושבע"פ ורגלי העדה המה השוטרים ואמר כאן שמכף רגל ועד ראש אין בו מתום שכולם רשעים: פצע וגו'. מכה בברזל אף שמוציאה דם וחבורה הוא שנצרר הדם תחת העור ומכה טריה שנולד בעצם מליחה שורפת והמה נגד ג' מיני רעים שמריפוי' לזולתם א' במעשה בפרהסיא והשני בדבור ומלבין פניו והג' במחשבה בנפש היינו בעצם: לא זרו. קאי על פצע וחבורה וז"ש בל' רבים וכן חבשו על שניהם רככה קאי על מכה טריה וזהו מל' ויזר את הגזה להוצי' הליחה ואח"כ לחבו' וכמ"ש רחצו הזכו כו' והנה ג' מיני רפואו' א' שמסיר הסבה ומנקה כל רע ופסולת הנמצא בדם אזי יסור המסובב מכל וכל והשני מוציא הליחה והמורסא הנראית מבחוץ והשלישי אינו אלא מרכך העור והמורסא שנתקשה והטבע דוחה מאליה את כל הרעה. וכמו כן ג' מיני מוכיחים לרפאות את הנפש. א' שמוכך הסכל אשר בקרב איש ולב עמוק עד אשר יסיר מתוכה כל מוטה והשני שמנהיגו לסור מעל אסלי הרעות שעשה כדרך גדר והרחקה שלא ישוב לכסלה עוד והשלישי שמעמם עלין הגופים להכניע יצרו וז"ש לא רוככה בסיגופים ולא חובשו מבחוץ במיני הרחקות ולא זרו מבפנים: (ז) ארצכם שממה. הוא המליצה של פצע כו' ארצכם היא המדינה אדמתכם הוא השדות ואמר ארצכם שהיא לסחורה שממה כאין יוצא ואין בא: ועריכם שהוא לדירה. שרופות אש ואדמתכם שהיא לתבואה זרים אוכלין והרצכם הוא א"י ועריכם הוא ירושלים ואדמתכם הוא בהמ"ק כמ"ש מזבח אדמה וכמ"ש את האדם עפר מן האדמה אמרו חז"ל מלמד שבראו ממקום בית המקדש וכמו שעיקר חיות האדם מן האדמה כן היה עיקר החיות מבהמ"ק: כמהפכת זרים. כמהפכת של זרים המהפכים עד היסוד בה: (ח) כסוכה וגו'. שהיא יחידי אבל יושבים בה יומם ולילה אבל המלונה שבמקשה שאינה צריך שימור מן העופות אין יושבים בה אלא בלילה לשמור מהגנבים אבל עיר נצורה שהיא

מצודת דוד

המשחיתים את דרכם: נזרו אחור. פרשו מהם ללכת לאחור כאדם הממאן לשמוע דברי המדבר אליו: (ה) על מה תוכו. על העבירה עצמה שלקיתם עליה על העבירה היא בעצמה תוסיפו עוד לעשות סרה ר"ל עשיתם שוב העבירה ההיא בתוספות איסור ואיככה תשימים על לב לחשוב הלא בשבילה לקיתו: כל ראש לחלי. הלא ע"י הכאה נחלה כל הראש וכל הלב ומדוע לא תקחו מוסר: (ו) אין בו. אין בכל אחד מקום שלם ממכה במקום אחד יש פצע ובמקום וכו': לא זרו. לא נפזר עליהם אבק סממנים המרפאים: ולא חובשו. לא נכרך עליהם מטלית כדרך שכורכים על המכות: ולא רככה. לא נתרכך המכה בשמן כדרך שמרככין המכות ר"ל הלא עדיין לא נרפאתם מהמכות אשר באו עליכם מאז על העבירות שעשיתם ומדוע חזרתם לעשות שוב והוא דרך משל לאמר הלא מאז באו הפורעניות על השרים ועל יתר העם ועדיין משמשת בכם ולמה תחטאו שוב: (ז) ארצכם. לכן תהיה ארצכם שממה: אדמתכם. פרי אדמתכם: לנגדכם. בעיניכם תראו ואין לאל ידכם לעמוד כנגדם: ושממה. ותהיה שוממה כארץ אשר יבואו עליה אויבים זרים ורחוקים כי המה מהפכים ומחריבים הכל ועושים שממה על כי המה לא יעמדו בה

מצודת ציון

כמו אשר נזורו מעלי (יחזקאל יד): (ה) סרה. ענין הסרה מדרך הישר וכן סורר ומורה (דברי' כא): דוי. ענין מכאוב כמו על ערש דוי (תהלים מא): (ו) מכף רגל. כן נקרא שטחות הרגל וכמו שנקרא שטחות היד כף יד: מתום. מלשון תמימות ושלימות: פצע. מכה שנבקעה ונפתחה ומוציאה דם: וחבורה. מכה שנצרר הדם תחתיה וממעל נראה כתם אדום כמו ונמר חברברותיו (ירמיה יג) וכן פצע תחת פצע חבורה וגו' (שמות כא): טריה. לחה כמו לחי חמור טריה (שופטים טו): זורו. ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב): חבשו. ענין קשור הכריכה שעל המכה כמו לנשברת לא חבשתם (יחזקאל לד): רככה. מל' רך וטוב (בראשית יח): (ח) בת ציון. עיר ציון: כמלונה. מל' מלון: במקשה. מל' קשואין ואוא שם פרי:

מלאת שאות ב' ססכה סיא שילון כה סשומר תקרא מלונה, ויונתן תרגם כמטללתא בכרמא גומר, ופירוש דהכעיוהי חפסוהו שלא נשארו בו קשואים מן נכעו מלסוניו, ורוצה לומר שלא נשארו בו קשואים אחר שנקטפו הענבים שהלך לו השומר, וכן כמלונה במקשה אחר שלקטו הקשואים ותפשו המקשה שלא נשאר בה קשואים והולך לו השומר כן נשארה ציון בלא שומר כי הקב"ה שומר ישראל סילק שכינתו מהם ואמר סוכה בכרם ומלונה במקשה ולא אמר כסוכה בגן כי בסוכת בגן כל הימים השומר שם כי אחר שילקטו פרי זה או ירק זה ישאר אחר וכן כל השנה אבל בכרם ובמקשה אחר שילקטו הענבים והקשואים לא נשאר דבר לשמור והולך לו השומר: כעיר נצורה. פירוש כעיר הרבה מאנשים וכן ובנצורים ילינו ונצורי ישראל להשיב פנין הרבה ויונתן תרגם כקרתא דציירין עלה: (ט) לולי ה' צבאות. כן נקרא על שם צבאות מעלה ועל צבאות מטה שהם ישראל שנקראו צבאות לפיכך לא רצה לכלותינו כולנו כמו שהיינו חייבים והותיר לנו שריד למען שמו הנקרא עלינו והשריד הוא מעט ולולי כי ברחמיו הותיר לנו כמעט כסדום היינו ולעמורה דמינו שלא היה בהם שריד ופליט כי אנחנו עשינו מעשיהם והיינו חייבים כליה כמוהם וכ"ף כמעט כ"ף האמתות שבאה על המלין לאמת הדבר כמו השבעה לי כיום כי אותו כיום תמלאוך אותו היו שרי יהודה כמשיגי גבול והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול וזה הפסוק הוא לשון הנביא וכלל עצמו עם הפושעים לכבוד ישראל כמו שאמר ירמיה נחנו פשענו ומרינו ואמר הקב"ה למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי וגו': (י) שמעו. אמר לשרים ולעם כי הקצינים הם דומים לקציני סדום ועמה בעשקם העניים ובעיוותם המשפטים והעם גם כן דומים לעם סדום ועמורה במעשיהם הרעים ואמר להם שמעו דבר ה' ותורת אלהינו והדבר והתורה היא זאת התוכחה שאמר להם למה לי רוב זבחיכם וכל הפרשה: (יא) למה לי רוב זבחיכם. אף על פי שהיו מזבחים ומקטרים בבמות היו מביאים גם כן קרבנו' לבית המקדש בחדשים ובמועדים ואמר ואתם עוזבים תורתי למה לי רוב זבחיכם כי לא צויתי אתכם עליהם אלא כדי שתזכרוני ותפלוני על נבכם תמיד ולא תחטאו, ואם חטאתם שתודו עם הקרבן ותשובו מדרכיכם הרעה ואלו עשיתם כן היו לי לריח ניחוח כמו שאמור בתורה אבל עתה אני קץ בהם ומואסם כאדם השבע מן הדבר שהוא קץ בו ומואסו, והו שאמר שבעתי עולות אלים ודם פרים וכבשים וגו': (יב) כי תבאו. בשלש רגלים זו הראייה מי בקש מידכם שתבאו לפני ותאמרו אם דברי אוני אוהב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתרמסו חצרי, ואמר חצרי כי בחצרות בית השם היו עומדים ישראל ולא היה נכנס להיכל כי אם הכהנים: (יג) לא תוסיפו. אם עשיתם עד עתה לא תביאו עוד מכאן ואילך כי תביאו מנחה לפני ואין לבבכם אלי זאת היא מנחת שוא והבל ותועבה היא, וכשתקראו מקרא קדש ותאספו

ובלילה מן הגנבים אבל הקישואין קשין הם ואין ליראה מן העופות ואין צריך לשומר ביום לפיכך נקראת מלונה על שהיא לינת הלילות כפרסל מבחותא כמשכב המלונ' במקשה. במקשיא בתר דאבעיוהי לאחר שלקטוהו לשון המשנה שלש אבעיות ביום: כעיר נצורה. כעיר שצרו עליה ועושים סוכות סביב לה להסתתר שם החיילות וכשמסתלקים מעליה מניחין אותם והולכין כל זה ת"י: (ט) לולי הותיר לנו שריד. מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: כמעט כסדום היינו. כולנו כלים: (י) קציני סדום. שרים שמעשיהם כסדום מכאן אמרו אל יפתח אדם פיו לשטן: (יא) שבעתי עולות אילים. כמו פן ישבעך ושנאך (משלי כה יז): מריאים. בהמות נאן פטומות: לא חפצתי. אחר שאתם עוברים על תורתי זבח רשעים תועבה: (יב) מי בקש זאת מידכם רמס חצרי. לרמוס את חצרי אחרי שאין לבבכם שלם עמי: (יג) לא תוסיפו הביא מנחת שוא. מתרה אני בכם לא תביאו לי מנחת שוא שלכם שהפשן עולה תמנה קיטור של תיעוב הוא לי ולא לנחת הרוח: חדש ושבת קרא מקרא לא אוכל וגו'. ולקרוא מקרא חדש ושבת שאתם נאספי' לקרא עצרה ואסיפה בהם לא אוכל לסבול און שבלבבכ' הטע' לפסו"ס ועצרה פתו שאין שני הדברים כאלו האון יחד לקרוא עצרה בואסף לפני והאון

ט לוּלֵי יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ
שָׂרִיד כִּמְעָט כִּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה
דָּמִינוּ: י שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי
סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם
עֲמֹרָה: יא לָמָּה־לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם
יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים
וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים
וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי: יב כִּי תָבֹאוּ
לֵרָאוֹת פָּנָי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיֶּדְכֶם
רְמֹס חֲצֵרָי: יג לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא
מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי
חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל

ז' ר"פ · ד' · ח' . ל' · ז' דסמי' · ב' · פ' · ג' ומ"ג · ל' וחסר. ה' · ב' סכת ס' בליון . ד"כ

עֲדָה: ט אִלוּלָפוֹן מוֹתַר
טוּבֵיהּ דַיָי צְבָאוֹת אַשְׁאַר
לָנָא שֵׁיזָבָא בְּרַחֲמוֹהִי אִית
עַמָּא חוֹבִין דְּכַאֲנָשׁ סְדוֹם
פּוֹן אֲבַדְנָא וּכְיָתְבֵי עֲמוֹרָה
אִשְׁתֵּיצָנָא: י קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא
דַיָי שִׁלְטוֹנַיָּא דְּעוֹבָדֵיהוֹן
בִּישִׁין כְּשִׁלְטוֹנֵי סְדוֹם אַצִּיתוּ
לְאוֹרַיְתָא דֶּאֱלָהָנָא עַמָּא
דְּעוֹבָדֵיהוֹן דָּמַיִן לְעַם
עֲמוֹרָה: יא לָא רַעֲוָא קֳדָמַי
בְּסַגִּיאוּת נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן
אֲמַר יְיָ שְׂבָעִית מִסַּת עֲלָוַת
דִּכְרִין וּתְרַב פַּטִּימִין וְדַם
תּוֹרִין וְאִמְּרִין וְגַדְיָין דְּכָאִלֵּין
לָא רַעֲוָא קֳדָמַי בְּהוֹן: יב כַּד
אַתּוּן אָתַן לְאִתְחֲזָאָה קֳדָמַי מַן תָּבַע דָּא מִיֶּדְכוֹן לְמֵיתֵי וּלְאִתְדָּשָׁא עֲזָרָתִי:
יג לָא תוֹסְפוּן לְאַיְתָאָה מִנְחַת אֲנִיסָא קוּרְבַּן מְרַחַק הוּא קֳדָמַי יַרְחִין וְשַׁבִּין
כְּנִישָׁא אַתּוּן מִתְכַּנְשִׁין לָא שָׁבְקִין חוֹבֵיכוֹן לְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן בְּעִידַן

ולבי דוי: כסדם ד' בקריאה וסי' כסדום היינו לעמרה דמינו. הכרת פניהם ענתה בם. כי מואב כסדום תהיה. היו לי כלם כסדום וישביה כעמרה: הביא ח' בקריאה וסי' למען תביא ה' על אברהם את אשר דבר. ואותנו הוציא משם למען. ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתפל. לא תוסיפו הביא מנחת שוא. יבשו רדפי ואל אבשה אני. והיה אם שמוע תשמעון דירמיה. גם אני נשאתי ידי. ויאמר תולדות אהרן כסדום היינו. ברכות יט ס כתובות ח: רוב זבחיכם. ברכות לב חגיגה ד: לראות פני. שם:

ביאור מהגר"א

סוף המגיד כמ"י כקרמא כו' אין יוצא ואין בא ובוא כנגד בנים ישראל עמי כדלעיל שהבנים דרגא דתכמה ששם לילות הימים וישראל דרגא דפלפול ולא אברי נילה אלא גברסא נעמי אלו כמון עם כאין יוצא ובא בחדרי התורה והמה שלשה בגליות א' יכוניקים נשאר עדיין החרש והמסגר וכמ"ש הרס בונה כו' ובגלות יכניה יצאו גם החרש והמסגר ונשארה כמלונה גו' ובגלות צדקיהו לא נשאר עד א' כ"א מדלת עם הארץ והיא כעיר נצורה: (ט) שריד כמעט. שריד הוא מתי מספר כמעט הוא מעט זמן היינו שהותיר את גדליה בן אחיקם רק עם דלת עם הארץ ורק נ"ב יום היה מגלות צדקיהו עד הריגת גדליה ואח"כ נתקיים גפרית ומלח וכמו שבסדום ישבו השרים ובעמורה ההמוניים כן בציון ישבו השרים ובירושלים היו שאר העם והשרים שבציון לא גלו בפעם אחת כ"א בג' גליות כנ"ל לכן אמר כסדום היינו ולא דומין ממש לסדום שנהפכה כאחת אבל בירושלים לעמורה דמינו ממש (הג"ה גם בזה לא ביאר הכותב ומקום הניחו לי לשמי מה שבארתי ההפרש בין משל ודמיון שמשל נמצא בו כמה דברים ובחינות ואין לנו להמשילו לנמשל אלא בדבר אחד או בחינה אחת בלבד אבל דמיון דומה בדומה ממש הדמיון להנדמה והנה כשמשלים נורשו דרגא דאדם כתב"ד אין אדם דומה לחבירו אלא זה למעלה מזה וא"א לנמלם שנים דומין ממש אבל שבהמות תמלא הרבה מהן דומין ממש בלי שום הפרש כלל וז"ש הכתוב ואדם ביקר ולא ילין נמשל ר"ל כבחינה זו כבהמות נדמו שהם דומין ממש זה לזה כן דומה בדומה לאשר לא ילין כמותו וז"ש נמשל לשון יחיד ונדמו לשון רבים): (י) קציני סדום. שהם היו הראשים כו' עם עמורה שהיו הם ההמונים כנ"ל ולכן אבל השרים נולא זכו היו ראוים לנבואה אמר שמעו שהוא מרחוק כי הנביאים מרחוק וכמ"ש מרחוק ה' נראה לי והאזינו עם עמורה שהיא ההמוניים אמר רק תורת אלהינו ואמר עליהם האזינו שהוא מקרוב כי הוא קרוב בפיך ובלבבך לעשותו: (יא) למה לי רוב זבחיכם וגו'. ע"ד מ"ש המתפלל וטעם יתפלל בנים תפלה נדבה אבל אם אינו יכול לכוין גם תפלת החובה אך למותר ואמר כאן עולות וחלב ודם רמז בזה על הלומדים שלא ע"מ לעשות מה לו שלא נבראת והם כנגד מקרא ומשנה וגמרא דם שהיא עבודה ראשונה כן לימוד המקרא ולכן אמר אבל דם ג' מינים פרים וכבשים ועתודים כנגד תורה נביאים וכתובים וכמו שעולה כליל כן המשנה כל דבר ודבר הוא דיני דינים וכמו שהחלב אינו אלא מקצת הקרבן והוא הטוב והשמן כ"ה פלפול בגמרא שקלא וטריא עד שמועתא הדין והנה נמצא הרבה לומדים משנה וגמרא בכדי לקנטר לכן אמר גבי עולות וחלב שבעתי אבל מעט העוסקים במקרא לקנטר אמר לא חפצתי וגם כי הדם בא לרצון אמר לא חפצתי והחלב לשביעה אמר שבעתי: (יב) חצרי. הם שני אזורות ע"י וע"ג והם כנגד שני חדרים הפנימיים היכל וק"ק וכן בלב האדם שתי חצרות ושני חדרים פנימים וכן שני מיני תפלות ע"פ פשוט וע"פ סוד ושניהם אזורות לעסק התורה הפנימיים ובתורה שני' פשוט וסוד הוא ק"ק: ואמר כי תבאו לראות פני. היינו בבקר כדרך ראיית פנים והוא כנגד תפלת שחרית לא תוסיפו הביא מנחת שוא הוא תפלת המנחה וקטורת תועבה היא הקטרת אמורים בלילה והיא תפלת ערבית לכן היא רשות (הג"ה עיין מה שנדפס בשם אא"ז הגאון זצוק"ל במשניות בפרק תפלת השחר) ואמר כנגד שחרית מי בקש כי בבקר עדיין לא נתלכלך במעשים מגונים כי כל הלילה ישן אופיהם ובבקר יחמו כחמור ואין לבבם שגם עם ה' עד המנחה אמר מנחת שוא ובנשף בערב יום עושים כל התועבות אמר אבל הקטרת ערבית תועבה היא לי שב אל המנחה ונגד אזכרתה אמר קטרת: קרא מקרא. כל הי"ט. שכולם נקראו מקראי קדש כמ"ש אשר תקראו כו' ואמר כאן ד' לשונות לא אוכל שנאה נפשי היו עלי לטרח נלאתי נשא והוא כנגד מ"ש אם תשיב משבת רגליך וגו' והשיב שם ג"כ ארבעה שהם שמונה הא' בביתה המעשה הנעשים ביד ורגל ע"ז אמר משבת רגליך עשות חפציך ב' לענג את השבת במאכל ומשקה ולכבדו בכסות נקיה ובישיבה כוונתו לשם שבת ולא לסנאה שלמו ע"ז אמר וקראת לשבת

מצודת ציון

נצורה. מל' מצור: (ט) לולי. לו אם לא: שריד. שארית כמו פליט ושריד (איכה ב): דמינו. מל' דמיון והשואה: (י) קציני. ענין שררה כמו כל קציניך נדדו (לקמן כב): (יא) מריאים. השמנים ובמנים וכן ושלם מריאכם (עמוס ה): ועתודים. הם הזכרים מן העזים: (יב) פני. כמו לפני וחסר הלמ"ד: רמוס. ענין דריכה ברגל כמו ורמסי בחומר (נחום ג): (יג) קטורת. ענין העלאת עשן והוא מל' קטור הארץ כקיטור הכבשן (בראשית יט): אוכל. מל' יכולת: און. ענינו מחשבת שקר כמו הנה יחבל און (תהלים ז): ועצרה. ענין קבוצת

מצודת דוד

בה משא"כ כשהאויב הוא מבני הארץ הקיא וסמוך אליה: (ח) ונותרה. השאר דקנית תיושבים כמו סוכת הכרם מה שהשומר יושב בה כי בעת יבצר הכרמו תניח סוכתו ריקן והולך לו: כמלונה במקשה. כמו המלונה העשויה בשדה קשואין כי משתלקם מניחה ריקן והולך לו (זה שהכרם קרוי סוכה כי השומר יושב בה ביום ומשמרה מפני העופות ובלילה מפני הגנבים אבל הקשואים קשים הם למאכל העופו' ואינו שומרם אלא מפני הגנבים ובלילה ולכן נקראת מלונה מענין לינה): כעיר נצורה. כמו העיר אשר האויבים צרים עליה העושים הסוכות לעמם להסתתר בהם וכשמסתלקין מעליה נשארים הסוכות ריקן: (ט) לולי ה'. אם לא היה המקום משאיר לנו בחסדו שארית כחשבון המעט: כסדום. היינו ראוים להיות כלים כסדום ועמורה מבלי שארית מה: (י) קציני סדום. שרים הדומים לשרי סדום: (יא) למה לי וכו'. הלא כל עולם הזבח בא להתוודות עם הבאתו ואתם הואיל ואינכם שבים למה לי הזבח: שבעתי וכו'. ר"ל אני קץ בהם כאדם השבע שהוא קץ בדבר שבע ממנו: לא חפצתי. הואיל ואינכם שבים: (יב) כי תבואו. כאשר תבואו לראות לפני ברגל אז אומר לכם מי בקש זאת מידכם לדרוך ולרמוס בחצרי: (יג) מנחת שוא. כי הואיל ואינה לי לרצון היא מנחת שוא כי אין בה תועלת כי הקטרת הקומץ היא תועבה לפני: חודש ושבת.

בזו

רשי

והאון שבלבבכם לעכו"ם ואין אתם מוציאין אותו מתוך לבבכם : (טו) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם. לפי שידכם דמים מלאו : דמים. רציחה : (טז) רחצו הזכו. (פתח הוא) ל' צווי לפי שהוא מגזרת רחץ. אבל רחצו קמץ לשון עבר שהוא מגזרת רחץ: רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו י' אזהרות של ל' תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות: חדלו הרע. כמו להרע א"נ לכתוב מלהרע שכן לשון המקרא נופל על ל' חדל' וחדל לעשות הפסח (במדבר ט) עד כי חדל לספור (ברא' מא מט) כלומר חדלה הספיר' חדלה העשיה אף כאן תחדלו הרעה : (יז) למדו. רפי נקוד והוא מגזרת למוד היו למדין להטיב המלמד לעצמו הוא ממשקולת ל' קל לפיכך צווי ל' רבים שלו נקוד בחירק כמו אמרו שמעו אבל המלמ' לאחרי' הוא ממשקולת ל' כבד המדגיש ואם בא לצוות את הרבים הוא נקוד למדו וכן דרשו מגזרת דרוש אבל אשרו שהשי"ן מודגש' ממשקולת ל' כבד ומגזרת אשר לפיכך ל' צווי לרבים נקוד פתח (כמו אשרו דברו ספרו בשרו) : אשרו חמוץ. החזיקו את הגזול והוא לשון משנה אשרטוהי אי אישר חילי ישר כחך ל"א הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו לשון באשורו אחזה רגלי (איוב כג יא) ואשר בדרך לבך (משלי כג יט) : שפטו יתום. פלוני זכאי ופלוני חייב : ריבו אלמנה. השתדלו בריבה להתווכח בעדה שאינה יוצאת לחזור אחרי בעלי דינה (סא"א) : חמוץ. גזול ודומה לו מכף מעול וחומץ (תהלים עא) : (יח) לכו נא ונוכחה. יחד אני ואתם ונדע מי סרח על מי ואם

ישעיה א

אָוֶן וַעֲצָרָה׃ יד חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם
שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי
נְשֹׂא׃ טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים
עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי
שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ׃ טז רַחֲצוּ
הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד
עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ׃ יז לִמְדוּ הֵיטֵב
דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ
יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה׃ יח לְכוּ־נָא
וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ
חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־

ל' · ל' · ג' וסי' מיא דענלא דכיא וא' רחצו · ל' · ל' · מסתלפין לכו נא מקף · י"א פסוקי' אם אם

תרגום

בְּנִישַׁתְכוֹן : יד יַרְחֵיכוֹן
וּמוֹעֲדֵיכוֹן רְחִיק מֵימְרִי הֲווֹ
קֳדָמַי לְרָחוּק אַסְגֵּיתִי
לְמִשְׁבָּק : טו וְכַד כַּהֲנַיָא
פָּרְסִין יְדֵיהוֹן לְצַלָאָה עֲלֵיכוֹן
מְסַלֵיקְנָא אַפֵּי שְׁכִנְתִּי מִנְכוֹן
וְאַף כַּד אַתּוּן מַסְגָן לְצַלָאָה
לָא רַעֲוָא קֳדָמַי לְקַבָּלָא
צְלוֹתְכוֹן מִדִי יְדֵיכוֹן דַם זַכַּאי
מַלְיָן : טז תּוּבוּ לְאוֹרַיְתָא
וְאִדַּכּוּ מֵחוֹבֵיכוֹן וְאַעְדוּ
בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן מִקֳבֵיל
מֵימְרִי אִתְמְנַעוּ
מִלְאַבְאָשָׁא : יז אַלִּיפוּ
לְאוֹטָבָא תִּבְעוּ דִינָא זַכּוּ דְאָנִיס דוּנוּ דִין יַתְמָא קַבִּילוּ קְבִילַת אַרְמַלְתָּא :
יח בְּכֵן כַּד תְּתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא תִּבְעוּן מִן קֳדָמַי וַאֲעָבֵיד בָּעוּתְכוֹן אֲמַר
יְיָ אִם יְהוֹן חוֹבֵיכוֹן כִּתִימְנִין כִּצְבְעוֹנִין כְּתַלְגָא יְחַוְרוּן אִם יִסְמְקוּן

הבי המספחת. בתראה חסר א' : רחצו ג' בליש' ב' פתח וא' קמץ וסי' יקח נא מעט מים. סורו נא תולדות אהרן חדשיכם. שבת קמה מגלה לא : ובפרשכם כפיכם. ברכות לב : תרבו תפלה. (ברכות ; תענית טו): דמים מלאו. נדה יג : רחצו. (ר"ה נט) : למדו היטב. יומא לט קידושין כג : אשרו חמוץ. סנהדרין לה : ונוכחה. (שבת יב) : חטאיכם כשנים. שבת פט יומא סז סח (יומא מג ר"ס נט) : כשלג ילבינו. שבת פט :

רדק

ואתם נעצרים בביתי לקדש חדש או מועד שהוא יום שבתון ובלבבכם און ושוא לא אוכל אני לראות זה און ועצרה וכפל עוד ואמר : (יד) חדשיכם. לטורח למשא כבד היו עלי עד שנלאיתי לסבול אותם ויונתן תרגם אסגיתי למשבק כלומר הרבה נשאתי וסלחתי לכם עונותיכם ולא אוכל עוד לסלוח : (טו) ובפרשכם. ההי"ם בחיר"ק תחת סגול כדברכם פרישת כפים היא נתפלה כמו אפרוש כפי אל ה' ואין לא תבוטו ותפרשו אלו כפיכם ששפכו דמים לפיכך אני אעלים עיני מכם ולא אקבל תפלתכם אפילו תרבו תפלה ותצעקו כל היום. ורבותינו זכרונם לברכה דרשו הפסוק בנשיאת כפים בכהן ואמרו כל כהן שהרג הנפש לא ישא כפיו שנאמר ובפרישכם כפיכם ידיכם דמים מלאו : (טז) רחצו הזכו. רחיצת הלב וזכותו ופירוש הסירו רוע מעלליכם חדלו הרע חדלו לכם מלהרע איש לאחיו. ורבינו שלמה ז"ל פירש חדלו הרע כמו להרע : (יז) למדו. מן הטוב ומן הרע תדלו ותלמדו להטיב איש לחבירו : דרשו משפט. בין עושק לעשוק : אשרו. כמו ישרו : חמוץ. הוא הגזול כמו מכף מעול וחומץ שפירושו גוזל, ישרו מי שהוא גוזל ומעוות בדינו, ורבותינו פירשו לשון חמץ ואמרו אשרי הדיין שמחמץ את דינו : שפטו יתום ריבו אלמנה. שפטו משפט יתום ריבו ריב אלמנה, כי הם העשוקים בריב ואינכם מקימים אצילים לעשקם : (יח) לכו נא. לכו אינו ענין הליכה ממש אלא ענין זירוז וכן לכו ונחשבה על ירמיהו לכה נא אנסכה בשמחה והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : ונוכחה. ענין ספור הטענות בעל דין עם בעל דינו וכן שם יושר נכח עמו ועם ישראל אתוכח והדומים להם יאמר האל שיתוכחו עמו ויספר הוא הטובות שעשה להם והרעות שעשיתם אתם לפניו ואתם כיון שלא תוכלו לטעון כנגדו דבר תתחרטו על מעשיכם הרעים ואם תעשו כן אם יהיו חטאיכ' כשנים כשלג ילבינו ופירוש תולע כמו תולעת השני שהוא' לצבע קרימאזי"ן ואף על פי שזכר שנים שפירושו אדום זכר אחריו תולע רצה בו יותר אדום ודמה החטא לאדום שהוא לצבע חזק ונראה למרחוק ואם יהיה כנגד כתם מאותו לצבע לא יסור בכיבוס. וכן אמר אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני. והתשובה היא נגון הכתם : ילבינו יאדימו. פועלים עומדים : כלומר יהיו. חסר התואר ופירושו כלומר לבן ונקי וכן הנותן שלג כלומר וכמוהו בחסרון התאר וזכר המתאר מלובשים

ביאור מהגר"א

לשבת עונג לשבת דייקא וכן אמרו כל המענג את השבת וכן סדרו לנו בתפלה מענגיה לעולם כבוד ינחלו מענגיה דייקא היינו הנשמה היתירה שזוכין לה המשמרין את השבת כדת ולכן כשאמרו חז"ל כל המענג את השבת כו' הביאו ראיה מהכתוב אז תתענג על ה' ועפ"ז נוכל להבין מ"ש ריב"ח לקיסר תבלין יש לנו ושבת שמו וא"ל תן לי ממנו כו' א"ל כל המשמר את השבת כו' ר"ל שריב"ח אמר להקיסר שמועיל לנו הכוונה שאנו מענגים לשם שבת וא"ל הקיסר תן לי ממנו ר"ל שילמד אותו הכוונה ויזכה גם הוא למעלה הנ"ל ע"ז השיב ריב"ח כל המשמר את השבת כו' היינו שאין הכוונה מועלת אלא למשמרים את השבת כדת וזוכין לקדושה ולטהרה נוספות מור עובר על כפות המנעול. את השבת ע"כ ריחו נודף ; הג' שיזהר האדם אפי' בדבר הרשות היינו שלא יהא הלוכו בשבת כדרך הלוכו בחול ושלא יחשיך על התחום לומר אל מלאכתו בדבר הרשות ע"ז אמר וכבדתו מעשות דרכיך וממצוא חפציך : והד' שיזהר בדבור כדבר האסור וגם בדברי הרשות כמו בדברים בטלים יזהר ג"כ כמ"ש שלא יהא דבורך בשבת כדבורך בחול. ע"ז אמר כפל מלות ודבר דבר וכשבטלו לשמור כראוי ארבעה דברים הללו הוכיחן הנביא כאן ואמר אף מי שנעכר מתנהגה לעיני האדם אבל ה' יראה ללבב שלבו יקבן אוון לו לחשוב כל היום על העבודה והטורח ע"ז אמר כאן לא אוכל און ועצרה כאחת : והשני שבטלו הכוונה לענג השבת לשם שבת דוקא והוא לשם נשמה יתירה שעליה דרשו חז"ל וינפש וי אבדה נפש ע"ז אמר כאן חדשיכם ומועדיכם ר"ל מה שאתם מענגים לשם עצמיכם שנאה נפשי היינו נפשי היתירה כמש"ל : והג' שהיו ממהרין לצאת לומר שמעשה הטריחו את קונם אשר שבת מכל המעשה ביום השביעי נתעלה על כסא כבודו ע"ז אמר כאן היו עלי לטורח ; הד' כנגד מה שבטלו ודבר דבר אלא שהיו מדברים דברים בטלים ואמרו במדרש הוגעתם בדבריכם אין אדם מיגעו כביכול אלא בדברים בטלים ע"ז אמר כאן נלאתי נשא : (טו) ובפרשכם כפיכם וגו'. מבואר בזוהר בתפלה וכ"כ שיהיה בנשיאת כפים אלא שבכ"כ בהפרשה היינו הכפות למטה ואחורי הידים למעלה להוריד הברכה מלמעלה למטה ובתפלה הכפים למעלה להעלות התפלה מלמטה שיקובל למעלה וכנגד ה' רקיעין מעון ומכון כמ"ש השקיפה ממעון גו' לברך וכתיב שמעת השמים מכון וגו' והם עין ואוזן עין להשגיח ואזן לשמוע וז"ש כאן ובפרשכם כפיכם היינו נ"כ אעלים עיני מהשגחה והשקפה לברך גם כי תרבו תפלה אינני שומע ממכון שבתי השמים : ידיכם דמים מלאו. ידיכם תרתי משמע ימין ושמאל ולא הרלה ולא תחלף בימין ושמאל הלוחות היו תרותין וכן דמים תרתי משמע גזל וש"ד ושלשה אלה גזל ועריו' וש"ד מעכבין את התפל' וע"כ כמ"ש כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו : (טז) רחצו וגו'. חשב כאן תשעה דברים ואח"כ אמר לכו נא ונוכחה והמה כנגד עי"ת והעשירי יוה"כ ואמר בפסוק הראשון ד' דברים רחצו הזכו הסירו חדלו שהם ד' דרכי התשובה היינו חרטה וידוי עזיבת החטא ולחדול מכל הדרכים שהביאו לחטוא והם כנגד ארבעה פעולות שהאדם במחשבה בדיבור במעשה והמעשה נחלק לשתים עשה ול"ת : (יז) למדו היטב. הרגילו א"ע להיטיב : דרשו. לדרוש יפה : אשרו. לשון הדרכה כמ"ש רש"י ור"ל הגזול תמיד שלא היה יכול לילך בדרך מפני העושקים והנאנים וז"ש בתולם לשון מקור שהיה תמיד עשוק וגזול תדריכוהו : שפטו. בשביל היתום כמו שפטוני אלהים וגו' וריב הוא יותר כי שפיטה מדת השופט וריב הוא מדת בע"ד : ואצל אלמנה שהיא מעונה יותר מהיתום וגם כל כבודה פנימה אמר ריבו שתהיה בע"ד בשבילה וכמ"ש שפטני אלהים וריבה וגו' והנה דיין ההגון צריך להיות פי שנים ברוחו הא' להיות בקי בחדרי התורה להוציא הדין לאמיתו והב' להיות בקי בישובו של עולם שיוכל להכיר בין האמת והשקר בדברי הבע"ד או העדות וז"ש הכתוב והנה אמת נכון הדבר אמת הדין ע"פ התורה נכון הטענה ע"פ ישובה של עולם וז"ש חז"ל אם ברור לך הדבר כאחותו ועוד אמרו אם ברור לך הדבר כבוקר היינו שצריך שיתברר לו ע"פ התורה שהיא כאחותו שמבואר איסורה בתורה וגם שיתברר לו ע"פ ישובו של עולם כענין הבוקר שהוא ענין הטבע בישובו של עולם וז"ש הכתוב כי השוחד יעור עיני חכמים וכתיב עיני פקחים והיינו שחכם הוא ע"פ חכמת התורה ופקח הוא ע"פ ענייני העולם ואמר שהשוחד יעור אף הבקי בשתיהן וז"ש כאן למדו היטב היינו להוציא הדין לאמיתו ע"פ התורה דרשו משפט אם אמת הדבר ע"פ ישובו של עולם ואמר כאן ה' דרגין נגד הכתוב ראשיכם וגו' למדו הוא על זקניכם דרשו הוא על ראשיכם אשרו על שוטריכם שפטו על שופטיכם ריבו הוא כל איש ישראל : (יח) ונוכחה. לשון נפעל שתהיו נתווכחים לעצמכם : כשנים. הוא שאמר שלבוש מתולע בשנים וזהו שני

מצודת דוד

בין בר"ח בין בשבת בין בימי המועד אשר תקראו מקרא קודש ואתם נעצרים לפני בהבאת קרבנות הנה לא אוכל לסבול האון שבלבבכם עם העצרה שאתם נעצרים לפני כי אין פני אלו ראוים להתאסף : (יד) חדשיכם. זבחי חדשיכם וכו' : לטורח. למשא כבד המסרים עד שלאי עיף לשאת את המשא ואמר בלשון הנופל באדם להשמיע האוזן כפי שהורגלה : (טו) ובפרשכם כפיכם. בעת התפלה: ידכם וכו'. לפי שידיכם מלאים משפיכת דם : (טז) רחצו הזכו. הסירו כתמות העון בתשובה : הסירו וגו'. לפי הרוע מעללי גבר עומדים מול ה' לקטרג עליו לזה אמר עשו תשובה וגזה הסירם מנגד עיני : הרע. מלהרע : (יז) היטב. להטיב מעשיכם : דרשו. חקרו המשפט לדעת הדין עם מי והיו מישרים את העשוק ושפטו משפט היתום וריבו ריב האלמנה כי המה הנעשקים ע"פ רוב : (יח) ונוכחה. נברר הדברים

מצודת ציון

אנשים כמו עצרת בוגדים (ירמיה ט) ע"ש שהם עצורים ועכובים במקום אחד : (יד) נלאיתי. ענין יגיעה כמו ומה הלאיתיך (מיכה ו) : נשוא. מל' משא : (טו) אעלים. מל' העלמה והסתרה : (טז) הזכו. מל' זכות ובהירות : חדלו. מנעו : (יז) אשרו. מל' יושר ובאה האל"ף במקום היו"ד וכן בהסוף כמו ובכבודם תתימרו (לקמן סא) ומשפטו תתאמרו : חמוץ. עשוק כמו מכף מעול וחומץ (תהלים עא) : (יח) לכו. הוא ענין לשון זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית לז) והנה לא הלכו אליו : ונוכחה. ענין ברור דבר כמו אשר הוכיח ה' (שם כד) : כשנים. תועים

רדק

מלובשים בגדים, רע אנשים. ימותו אנשים. בא כאנשים. ופי׳ אדוני אבי ז״ל אם יהיו חטאיכם כשנים שאינו אדום מאד כשלג ילבינו אכפר על עונותיכם ואם יהיו אדומים מאד כתולע אז יהיו כצמר שאינו לבן מאד כמו השלג : (יט) אם תאבו . טוב הארץ . מה שאוכלים זרים לעיניכ׳ תאכלו אתם: (כ) ואם תמאנו ומריתם. לא תהיו אוכלים אבל אכולים לחרב ; חרב . כמו בחרב חסר בי״ת השימוש וכן שנמצא בית ה׳ לזנות בית אביו ויקברוהו ביתו ורחצו מים כי ששת ימים ושדומים להם : כי פי ה׳ דבר . וכיון שדבר הוא יקים את דברו: (כא) איכה . הזונה איננה נאמנת לבעלה אבל משקרת בו ומזנה תחתיו וכן ירושלם שהיתה נאמנת לאל בימי דוד ובימי שלמה ובימי אסא ובימי יהושפט לא היו מזבחים ומקטרים בבמות אלא בבית המקדש ואחר כך שנה להיות זונה ועזבו בית ה׳ והם זובחים ומקטרים בבמות ולאשרות : מלאתי משפט . ה׳ו״ד נוספת אומר כי ירושלים היתה מלאה משפט מתחיל׳ כי יהושפט העמיד שופטים בכל ערי יהודה ואמר להם ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי אם לאלהים וגו׳, וגם בירושלם העמיד למשפט ה׳ ולריב וגו׳, ועתה אין בה משפט כמו שאמר בסמוך כלו אוהב שחד ורודף שלמונים ; צדק ילין בה . ילין אינו לשון לינה ממש אלא לשון שקידה והשתמדה בדבר וכן ובהמרותם תלן עיני ובצוארו ילין עוז ולנה בתוך ביתו והדומים לו וירושלם היה הצדק תמידי בה ועתה מרצחים ועוד כשהם היה לסיגים וגו׳ כל זה השך הצדק ורבותינו ז״ל אמרו דיני ממונות גומרין בו ביום בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה ושמו לפסוק הזה סמך וחשבה מרצחים כשאין מלינים בו דיני נפשות אלא דנין אותו בו ביום ; (כב) כספך . עושים בה מטבע שקר והשבים בני אדם כי כלו כסף ויש בו סיגים נחשת וברזל ודומים להם ומאופה בכסף ומטעין בו בני אדם וכן מוכרי יין השבים הקונים שהם קונים יין חי והוא מעורב במים : סבאך הוא היין הנמכר בחנות לפי שבאים שם רקים ופוחזים וסובאים ומשתכרין שם : מהול . מעורב ואין לו ריע במקרא ואדוני אבי הביא לו חבר מהערבי אלמהל ; (כג) שריך . השרים שהיה להם לתקן המעוות הם סוררים ומעוותים היושר והם חברי גנבים כי כגנבים חולקים עמהם לפיכך לא ייסרו אותם ולא ימנעום מלגנוב : כלו . דרך כלל על השרים כי כלם בדרך אחד לפיכך אמר כלו בלשון יחיד והם אוהבים לקבל שחד ומטים המשפט : ורודף שלמונים . כתרגומו אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדינו ואשלם לך בדינך : יתום לא ישפוטו . מן העושקים אותו : לא יבא אליהם . כי אינם רוצים לשפוט משפטה ולריב ריבה מן העושקים אותה לפיכך לא תביא אליהם ריבה כי לא תועיל ויונתן תרגם קבילת ארמלתא לא עלת קדמיהון כלומר צועקת לפניהם על ריבה ואינם שומעים אותה : (כד) לכן האדון . כי בעת ההיא יכירו הכל כי הוא אדון הכל וכן אדון צבאות מעלה ומטה ; אביר ישראל . שהיה עוד חוזק השפוטים על ישראל ויקח נקמה מהעושקים אותם והם צריו ואויביו נקמה שלמה יקח מהם עד שינחם מהם כלומר שיכלה כעסו וינחם , ומלת הוי פירשתיה ;

רשי

אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב : אם יהיו חטאיכם כשנים. כתומים לפני כאודם שנים אלבינם כשלג : יאמר ה׳. תמיד הוא אומר לכם כן כמו על פי ה׳ יחנו (מדבר ט כ). ד״א לכו נא ונוכחה מה כתוב למעלה ממנו חדלו הרע למדו היטב ואחר שתשובו אלי לכו ונוכחה יחד להודיעני מפינו מה שעליט עשה מה שעליך ואני אומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וגו׳ : כתולע . צבע שצובעים בו אדום גרעינים הם ויש תולעים בכל אחד ואחד : (כ) כי פי ה׳ דבר . והיכן דבר והבאתי עליכ׳ חרב (ויקר׳ כו כה) : (כא) לזונה . תועה מעל אלהיה : קריה . שהיתה נאמנה ומלאה משפט וצדק היה בה ועתה מרצחים : מלאתי משפט . כגון רבתי עם (איכה א) : צדק ילין בה. תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום. ד״א שהיו מלינים בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הא׳ לא היו גומרין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין ומציטו בפסיקתא ר׳ מנחם בר אושעיה אמר תפ״ם בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגי׳ ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה : (כב) כספך היה לסיגים . שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם : סבאך מהול מים. משקים שלכם מעורבים במים כדאיתא בפסיקתא. מהול מערב ואין לו דמיון במקרא ומ״א פותר לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב׳ ב׳) מעורבב : (כג) סוררי׳ . סרים מן הדרך הישרה : ורודף שלמונים . תשלומין ת״י אמרין גבר לחבריה עביד לי טב בדיני ואשלם לך בדינך שופט שהיה גזלן והנגזל צועק עליו בפני שופט אחר . זה אומר לו צדקני היום ואני אשלם גמולך כשיצעקו עליך בפני הוי רודף תשלום גמולות : וריב אלמנה לא יבא אליהם . האלמנה באה לצעוק והיתום יוצא וזו פוגעת בו ושאלתו מה הועלת בצעקתך לפני השופט והוא אומר כל היום הזה יגעתי לו במלאכה וסופו לא הועלתי וזו חוזרת לאחוריה ואומרת ומה זה שהוא איש לא הועיל אני לא כ״ש הוי יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבא אליהם כלל:(כד)נאם האדון. שהכל שלו ובידו לעקור אתכם מארצכם ולנטוע בה אחרים : וידעו

יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ׃ יט אִם־
תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ׃
כ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ
כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃
כא אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה
מְלֵאֲתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה
מְרַצְּחִים׃ כב כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִגִים
סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמָּיִם׃ כג שָׂרַיִךְ
סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַּנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב
שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא
יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא
אֲלֵיהֶם׃ כד לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה
צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם

כְּזְהוֹרִיתָא כַּעֲמַר נְקִי יְהוֹן׃
יט אִם תֵּיבוּן וּתְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי
טוּבָא דְאַרְעָא תֵּיכְלוּן׃
כ וְאִם תְּסָרְבוּן וְלָא תְקַבְּלוּן
לְמֵימְרִי בְּחֶרֶב סָנְאָה
תִתְקַטְּלוּן אֲרֵי מֵימְרָא דַיְיָ
גְּזַר כֵּן׃ כא אֵיכְדֵין תָּבוּ
עוֹבָדָהָא לְמֶהֱוֵי כְּטָעֲיָתָא
קַרְתָּא מְהֵימַנְתָּא דַּהֲוַת
מַלְיָא עָבְדֵי דִינָא קוּשְׁטָא
הֲוָה מִתְעֲבֵיד בָּהּ וּכְעַן אִינוּן
קָטוֹלֵי נַפְשָׁן׃ כב כַּסְפֵּךְ הֲוָה
לְפְסוֹלָא וְחַמְרֵיךְ מְעָרַב
בְּמַיָּא׃ כג רַבְרְבַיִךְ מָרְדִין
וְשׁוּתָּפִין לְגַנָּבִין כּוּלְהוֹן
רְחִימִין לְקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא
אָמְרִין גְּבַר לְחַבְרֵיהּ עֲבֵיד
לִי טַב בְּדִינִי וַאֲשַׁלֵּם לָךְ
בְּדִינָךְ דִּין יַתְמָא לָא דָיְנִין וּקְבִילַת אַרְמַלְתָּא לָא עָלַת לְקֳדָמֵיהוֹן׃ כד בְּכֵן
אֲמַר רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת תַּקִּיפָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם אֲנָא עָתִיד
לְנַחָמוּתָהּ בְּרַם וַי רַשִׁיעַיָּא

תולדות אהרן אם תאבו . קידושין סא : חרב תאכלו . שם סב : היתה לזונה . מגלה לא : מלאתי משפט . סנהדרין לה זוהר מצורע : היה לסיגים . ב״ב עו :

אביר ישראל . תקפו של ישראל : הוי . ל׳ הזמנה והכרזה ודומה לו הוי הוי ונוסו מארץ צפון (זכריה ב׳ י׳)

ביאור מהגר״א

והצבע בצבע האמון הוא נקרא תולע וז״ש כלמר שהוא למטה מן השלג כמ״ש בריש נגעים : (יט) אם תאבו ושמעתם . כיונו שתים החפץ לעשות והמעשה נגד זה בכרן שתים שהארץ תתן יבולה לטוב ולא יאכלו זרים כ״א הם וז״ש טוב הארץ תאכלו : (כ) ואם תמאנו ומריתם . גם כן שני דברים היפך הנאמר למעלה חרב תאכלו ג״כ שני עונשים האדמה לא תתן את יבולה לטוב כ״א למתים קשים כחרבות לגוף ויהיו הלמחים מכלים אתכם וז״ש תאכלו שיהיו נאכלים מן הלמחים : כי פי ה׳ דבר . הברכות בין הברכות שבתורה והכלתם לשובע כו׳ והקללות בין הקללות שבתורה : (כא) לזונה קריה נאמנה . נאמן הוא בלב ונפש כמ״ש ומצאת את לבבו נאמן והיפך הזונה תחת אישה תקח זרים : מלאתי משפט צדק ילין בה . צדק כיינו בלי עולם וכשעשה עולם יבא למשפט וז״ש לצדק ימלך מלך ר״ל ממנין את המלך לסכין את הצדק במדינה וממנין את השרים למשפט על עושי עול נגד הצדק ולפ״ז מוקשה דברי הכתוב בצדק תשפוט וגו׳ לכן דרשו חז״ל ע״ז שלא יהא אחד עומד וא׳ יושב ושלא יאמרו לא׳ קצר דבריך כו׳ שיעשו צדק בסדר המשפט ; ועתה מרצחים . לא די שאינם עושים משפט לרוצחים אלא שמשפכין כסא הצדק שלא יבא לידי עול ורציחה אלא מפעילים הרציחה: (כב) היה לסגים . ר״ל שהיה מעורב כ״כ עד שאם נותן אותם לתוך כסף לצרוף נעשה סיג וז״ש לסיגים : מהול במים . ר״ל בתוך המים שהיו המים מרובין כ״כ עד שהיין מזוג בתוך המים : (כג) שריך סוררים . פירוש סרים מן התורה : ורדף שלמונים . שוחד הוא מה שנותן קודם הדין ושלמונים הוא שנותנים אחרי הדין וז״ש רדף שקודם א״ל לרדוף ואמר כאן יו״ד דברים נגד יו״ד דברים שנאמר לעיל רחצו הזכו כו׳ ; (כד) האדון ה׳ צבאות אביר וגו׳ אנחם מצרי וגו׳. השפרשם בין צ׳ לאויב

מצודת ציון

צבוע אדום כמו ותולעת שני (שמות כה) ; כתולע . הוא שם הצבע שצובעים בו אדום ; (יט) תאבו . תרצו כמו לא אבה יבמי (דברים כה) : (כ) תמאנו . מל׳ מיאון וסרוב : ומריתם . מל׳ מרי ומרד : (כא) קריה . עיר ; מלאתי . היו״ד נוספת ובעבור תוספות היו״ד נהפכה הה״א לתי״ו להסמיכה אל היו״ד : ילין . ענין התמדה וכן ולנה בתוך ביתו (זכריה ה) : (כב) לסגים . הוא פסולת הכסף כמו סגים כסף היו (יחזקאל כב) : סבאך . כן נקראים משקים המשכרים כמו ונסבאה שכר (לקמן נו) : מהול . מזוג ומעורב ודומה לו לשחוק אמרתי מהולל (קהלת ב) ; (כג) שלמונים . מל׳ תשלומין : (כד) אביר . חוזק כמו מידי אביר יעקב (בראשית מט) ;

מצודת דוד

הדברים לדעת מי סרח על מי : אם יהיו וכו׳. ר״ל וכאשר תודו שהדין עמדי ותשובו לי אז אם יהיו חטאיכם אדומים כשני תולעת יולבנו כשלג ר״ל אכפר על חטאתכם (דימה העון לכתם אדום שהוא צבע חזק ונראה למרחוק ולא יוסר מהר בכבוס) : (יט) אם תאבו . להיות מוכנעים לי ושמעתם בקולי אז תאכלו מיטב הארץ : (כ) ואם תמאנו . אם תהיו ממאנים לשמוע אמרי ותמרו פי : חרב תאכלו . לא תהיו אוכלים אלא אכולים לחרב : כי פי ה׳ דבר . ובידו לקיים מאמרו : (כא) איכה . מתאונן לומר איך ירושלים עיר אמונה נהפכה להיות מפקרת כה׳ כזונה המפקרת בבעלה : מלאתי . מעולם היתה מלאה משפט והצדק התמיד בה ועתה נהפכו אנשים להיות מרצחים : (כב) כספך . הכסף שאתה מחן לצורת הוא סיגים ואתה מרמה ומאנה אותו : (כג) סוררים . סרים מדרך הטוב ומתחברים עם הגנבים : כלו . כל העם : שלמונים . האחד אומר לחבירו הצדיקני היום בדיני ולמחר אצדיקך בדיך : לא יבוא . כראותה שאף היתום לא הועיל עם כי הוא איש ומכ״ש היא ותחדל לבוא : (כד) האדון . שהכל שלו ובידו מאין מוחה : אנחם . במה שאשלם

רשי

וידעו הכל כי אנחם מצרי שהכעיסוני במעשיהם: (כה) ואשיבה ידי עליך. מכה אחר מכה עד כלות הפושעים: כבור. ל' בורית סבו"ן בלע"ז ולשונו ל' נקיון כמו ובר לבב (תהלים כ"ד) ע"ש שהוא מנקה הבגד מכתמיו סיגיך האמור למעלה כמו כספך היה לסיגים תערובת נחשת בכסף קרוי סיג אף כאן תערוב' רשעים עם הכשרים אני אכלה הפושעי' שהם הסיג: כל בדיליך. בדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שבך בדיל אשטיי"ט בלע"ז: (כו) כבראשונה. אעמיד לכם שופטים כשרים: עיר הצדק. כבתחלה צדק ילין בה: (כז) במשפט תפדה. ע"י שיהיו בה עושי משפט: תפדה. מעונותיה: ושביה. עושי תשובה שבתוכה (בצדקה במצדיקים עצמ' במשפט ובצדק' שבתוכה): (כח) ושבר פושעים וגו'. שבכולן הוכיחן למעלה. והם פשעו בי. גוי חוטא. עזבו את ה': פושעים. מורדים והעובדים לעכו"ם: וחטאים. אלו עבריינים העוברים על שאר איסורין: (כט) מאילים. לשון אלה מין אילן שקורין אולמ"א בלע"ז: אשר חמדתם. לעבוד תחתיהם עבוד' כוכבים כענין שנאמר תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד): מהגנות. שם היו עובדים כוכבים כמה דאת אמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן סו יז): (ל) נובלת עלה. העלה שלה נובלת כמוש בלישטוישכ"ט בלע"ז שבא עליו שרב או קרח הוא כמוש וליחלוחו אבד וכלה ואין נובל ל' רקבון כמו בלה שאין נו"ן נופלת באותו ל' אלא נובל ל' דבר הבלאה וכלה כמו מגזרת נבול תבול (שמות יח) כמו תנבול ומתרגמינן מילאי תילאי: אשר מים אין לה. להשקות זרעיה בדבר שחוטאים בו משווה פורענותם: (לא) החסון. התוקף שהיו אונסין את העניים וגוזלין אותן ומתחסנין בממון כמו שאמר למעלה וחברי גנבים יהיה אותו ממון לנעורת שמנערין מן הפשתן שהוא קל ונוח לישרף: ופעלו. והעושה אותו תוקף יהיה

מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי: כה וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ: כו וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה: כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה: כח וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יְהוָה יִכְלוּ: כט כִּי יֵבֹשׁוּ מֵאֵילִים אֲשֶׁר חֲמַדְתֶּם וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם: ל כִּי תִהְיוּ כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶהָ וּכְגַנָּה אֲשֶׁר־מַיִם אֵין לָהּ: לא וְהָיָה הֶחָסֹן לִנְעֹרֶת וּפֹעֲלוֹ לְנִיצוֹץ וּבָעֲרוּ

כַּד אִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין מִסַּנְאֵי עַמִּי וְאָתֵיב נִקְמָא לִבְעֵיל דְּבָבִי: כה וְאָתֵיב מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וַאֲבָרֵר כְּמָא דִמְנַקַּן בְּבוּרִיתָא כָּל רַשִׁיעַיָּא וְאַעְדֵּי כָּל חוֹבָךְ: כו וַאֲמַנֵּי בִיךְ דַּיָּנֵי קוּשְׁטָא תַּקְנִין כִּבְקַדְמֵיתָא וּמַלְכֵי מַלְכָךְ כַּד מִן אוּלָא וּבָתַר כֵּן יִתְקְרֵי לָךְ קַרְתָּא דְקוּשְׁטָא קַרְתָּא מְהֵימַנְתָּא: כז צִיּוֹן כַּד יִתְעֲבֵד בַּהּ דִּינָא תִּתְפְּרוֹק וְדַעֲבָדוּ אוֹרַיְתָא יְתוּבוּן לַהּ בְּזָכוּ: כח וְיִתַּבְּרוּן מָרוֹדִין וְחַיָּבִין כַּחֲדָא וּדְשָׁבְקוּ אוֹרַיְתָא דַיְיָ יִשְׁתֵּיצוּן: כט אֲרֵי תִתְבַּהֲתוּן מֵאִילָנֵי טַעֲוָתָא דַּחֲמַדְתּוּן וְתִתְכַּנְעוּן מִגִּנֵּי טַעֲוָתָא דְּאַתּוּן מִסְתַּיְעִין בְּהוֹן: ל אֲרֵי תְהוֹן כְּבוּטְמָא דִּי מְנַתַּר טַרְפּוֹהִי וּכְגִנַּת שַׁקְיָא דְּמַיִן לֵית לַהּ: לא וִיהֵי תוּקְפֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא כִּנְעוֹרֶת כִּתָּנָא וְעוֹבַד יְדֵיהוֹן כְּנִיצוֹץ נוּרָא כְּמָא דְמִתְקָרְבִין דֵּין לִסְטַר דֵּין וְדָלְקִין תַּרְוֵיהוֹן

אל בית עבדכם. רחצו הזכו. וסי' מיא דעברא דכיא: ורדף ג' בקריאה וחס' וסי' וכשלו איש באחיו כמפני חרב. ורדף שלמנים. אפרים רעה רוח: וריב ד' בקריאה ג' מ"ל וא' חסר וסי' וריב אלמנה לא יבא אלהם. וריב לה' עם יהודה. כי ראיתי חמס וריב בעיר. ורב לא ידעתי אחקרהו. בתרא חסר: ואשיבה ד' וסי' נמסר בש"ב סי' י"ז: כבראשנה ה' וסי' נמסר בספ' שופטים סי' כ': וחטאים ד' וסי' בסדר לך לך:

תולדות אהרן ואשיבה ידי. שבת קלט מגלה יז סנהדרין לח: ושבר פושעים. מגלה טז: ועוזבי ה'. ברכות ח (מגלה עב): והיה החסן. שבת ד:

רדק

(כה) ואשיבה ידי. פעם אחר פעם עד שאצרוף אותך ותשארי נקיה והטובים והבדיל הם הרשעים: כבור. כמו הדבר המברר הכסף מן הסיגים וישאר נקי ואני שמעתי כבור שונו בורית ספון בלע"ז כמו שהבורית מוציא כל כתם כך אוציא אני סיגיך ובדיליך בדילך מה ר"ל כי הבדיל מעורב בכסף עד שינקוהו ממנו, ואמר בלשון רבים בדיליך לרבות כל התערובות המעורבים בו: (כו) ואשיבה שופטיך כבראשונה. כמו שאמר אנחם מהם וזה יהיה בימות המשיח שיכלו הרשעים כלם ושארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב: (כז) ציון. במשפט שיעשו ישראל תפדה כלומר יפדו הם וישובו לה ובצדקה שיעשו ישובו לה הגולים מתנה זכו ושביה בצדקה: (כח) ושבר. ואז ישברו ויכלו הפושעים וחטאים יחדו כמו שאמר בנבואת מלאכי והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא: (כט) כי יבשו. אמר יבשו ואמר תחפרו כי כן מנהג המקראות לדבר נוכח ושלא נוכח כאחד כמו שמעו עמים כלם תשובו וכאלו נא והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל אלה הג' פסוקים עד סוף הפרשה אינם לימות המשיח כי מימי חרבן בית ראשון ואילך לא היו עובדים עכו"ם בישראל בגנות ותחת כל עץ רענן כמו שהיו ואין זכרון אלים וגנות אלא לאותם דורות שהיו בבית ראשון לפי שזכרו כליון הרשעים כלם בין מעובדי עכו"ם בין משאר עבירות וזה יהיה בימות המשיח אמר כי כליון עכו"ם תהיה טרם זה והוא בחרבן בית ראשון שיכלו עובדי עבודת עכו"ם בישראל שהיו בוחרים הגנות והאילים לאשירה ואז בחרבן הבית יבשו כי יראו כי לא יועילו להם כאשרים ולא יצילום מיד האויב המחריב אותם והמגלה אותם אז יבשו ויחפרו וידעו כי שקר היה נסכם ועבודתם לעכו"ם לפיכך לא היה בבית שני עובדי עכו"ם כלל בישראל ואילים כמו אילנים וכן הנחמים באלים. אילי הצדק ותרגם יונתן ארי תתבהתון מאילני טעותא דחמדתון והפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג: (ל) כי תהיו. יאמר אתם המרתם אותי באלים והייו כאלה נובלת אתם בחרתם גנות ותהיו כגנה אשר אין מים לה: עלה. חסר יו"ד הרבים מהמכתב אמר כן תהיו כאלה נובלת עליה שלא ישאר בה דבר ירוק כן תהיה כל ארצכם חרבה שלא ישאר בה אחד מכם ותהיו כמו הגנה אשר מים אין לה להשקותה שיבשו הירקות והזרעים לא יצמחו וכאשר המשילם לאלה כשיהיו שישובו לארצם כמו האלה שתוציא העלים עוד לזמן הגלות שאילנות וכן הגנה כשיבאו מים לה תצמיח זרעים ויצמחו הדשאים הירקות ואלה תרגומו בוטמא וכן תרגם רבינו סעדיה בערבי בוטמא: ואלה נובלת עליה פירושו אלה שעליה נובלים וכן מגלתי זקן ש זקנם מגלת ודמה אותם לאלה ולא לאילן אחר כי האלה והאלון כשיפלו עליהם ידמה שהם יבשים מכל וכל יותר משאר אילנות וזכר אחד מהם למשל: (לא) והיה החסון. אמר על האלילים ואל

ביאור מהגר"א

לאויב כי צר הוא המריע לגוף והאויב לנפש ז"ש אנחם מצרי ר"ל שיעשה בהם דין אבל יתנחם מלעשות בהם כלה אבל אנקמה מאויבי: (כה) ואשיבה ידי עליך. ר"ל מקודם אנקמה מאויבי ואח"כ ואשיבה גו' והנה ג' כתות ליום הדין לדיקים ובינונים ורשעים ואשיבה ידי על הלדיקים ואצרוף על הבינונים ואסירה כל בדיליך על הרשעים כמו שאין שום כסף בבדיל כן הם הרשעים וגם כי מבדילים בין ישראל לאביהם שבשמים נקראים בדיליך: (כו) ואשיבה שפטיך וגו'. כמדרש יועליך אלו משה ואהרן ובשפטיך אלו דוד ושלמה ז"ש אבל משה ואהרן יועליך כבתחלה כי לא קדם להם יועלים בתורה ותחלה הוא ראשית שאין קודם לו אבל ראשון יאמר גם על דבר שקדם לו כמוהו אלא שבמספר זה הוא ראשית וכן קדמו שופטים לדוד ושלמה אלא שבמלכים הם ראשונים לעשות לדקה ומשפט לכן אמר שפטיך כבראשונה. ואח"כ יקרא לך עיר הלדק היינו ע"י השופטים שיחזרו את הלדק לכמו שהיה: קריה נאמנה. ע"י היועלים כמשה ואהרן שיחזרו תורה הנאמנה: (כז) ליון במשפט תפדה וגו'. כמ"ש ובא ללין גואל ולשבי פשע ביעקב והנה ליון במשפט תפדה כי ככר לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה אבל ושביה ר"ל השבים ללין והם שבי פשע יפדו בלדקה ואינו לשי המשפט כמ"ש שאלו לחכמים ולנביאים

נפש החוטאת כו': (כח) ושבר פשעים וחטאים וגו'. בתחלת התוכחה אמר פשעו בי וגוי חוטא ועזבו את ה' ושלשה אלה כמה כוללים לכל העשרה דברים דחשיב התם לכן כאן בעונש חשב ג"כ הכוללים שלשה פשעים וחטאים ועוזבי ה': (כט) כי יבושו מאילים וגומר. אמר אצל האלים בושה והמדה ואצל גנות חפירה ובחירה והענין שהיה להם בעת ההוא שתי מיני עבודות כוזבות א' לאלים אשר אין לה פירות ונבלת עליה לרמז שאין תכלית עבודתם ההיא לאכול פירות בעוה"ז כ"א חמדתם לקרן שבעוה"ב והשני עבודתם לגנות שמקרבת הנייתה וזרועיה מהרה פלמית ואין להם מלב מתקיים בארץ ככה תכלית עבודתם ההיא לקבל מהר הפירות בעוה"ז ואין להם קרן קיימת לעולם הבא והנה ההפרש שבין בושה ותפירה בושה הוא מעלמו והפירה מאחרים וז"ש ותפרה הלבנה ובושה החמה היינו כי אור הלבנה אינו אלא מנוגה השמש לע"ל כאשר נוגה פירה לא יאיר לה השמש תשיג בושה מהשמש ותחפיר מאחרים אבל כשתעדר אור השמש בעלמו יבוש השמש בעלמו והנה טובות האמיתות שלעוה"ב נחמד הוא לכל באי העולם אלא השאור שבעיסה מעכב מלבא אליו אבל טובות העוה"ז תחלתו כך וסופו קשה ואחריתו מרה טוב לפני אלהים ימלט בהם וחטא ילכד בהם

מצודת דוד

שאשלם כגמול אנחם על הכעס שהכעיסוני: (כה) ואשיבה. להכותך מכה אחר מכה: ואצרוף. אסיר ממך הסיג כמו שמסירים כתמי הבגד ע"י הבורית ור"ל אכלה ממך הפושעים והמורדים: (כו) ואשיבה. אעמיד עליך שופטים כשרים ולדיקים כמו שהיה מאז: (כז) במשפט. ע"י המשפט שיעשה בה תהיה פדויה: ושביה. ההשבה מן הגולה תהיה ע"י הלדקה אשר יעשו: (כח) ושבר. הפושעים והחוטאים שבהם ישברו יחדו זה כזה איש לא נעדר: יכלו. בלי שארית: (כט) כי יבושו. עוזבי ה' יבושו אז ממה שחמדו האלים להעמיד עבודת כוכבים ומזלות בצלה כמ"ש תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צלה (הושע ד'): מהגנות. ממה שבחרו הגנות להעמיד בה עבודת כוכבים ומזלות כענין שנא' המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן סו): (ל) כי תהיו. בעבור שבחרתם באלה תהיו דומים להם בדבר העונש כי תהיו כמושים מבלי לחלוחית טובה כעלי אילן האלה הכמושים ביותר: אין לה. להשקותה לרוות צמאונה: (לא) החסון. הפסל העשוי מעץ חזק כמ"ש עץ לא ירקב יבחר (לקמן מ): לנעורת. שהוא דבר חלש וקל להשרף: ופועלו. המרגש הפועם

מצודת ציון

(כה) ואצרוף. ענין זכוך וזקוק: כבור. כבורית שמנקין בו הבגדים מכתמיהם: בדיליך. היא מין מתכת כמו ואת הבדיל (במדבר לא): (כט) מאילים. שם אילן סרק כמו הנחמים באלים (לקמן נז): (ל) נבלת. ענין כמישה כמו נבל ציץ (לקמן מ): עלה. העלין שלה: (לא) החסן. החזק וכן הסין יה (תהלים פט): לנעורת. היא הפסולת שמנערין מעלי הפשתן: לניצוץ. הוא הנתז מן הבערת האש וכן ונוצצים כעין נחושת (יחזקאל א): ובערו. ענין שרפה ודלקה:

רדק

ומל שוכחיהם. אמר כי החסון והחזק שבהם שהם כמו שאמר עץ לא ירקב יבחר, אמר מה יועילו להם חוזק הפסילים כי כמו הנעורת יהיו ביכלה מהרה מפני נצוץ האש כן ישרפו מהרה וכן היה כי נבוזראדן שרף כל בתי ירושלם באש ובהם היו הפסילים והאלילים ואמר ופועלו לנצוץ כי העושה אותו פסל הוא גרם לו שנערה כמו שהנצוץ מבעיר הנעורת וכשהנצוץ נאחז בנעורת במעט זמן ובבו שניהם, כי הנצוץ אינו אש שעומד אלא מעט והוא כבה וכן הנעורת הבוערת לא תהיה בוערת אלא זמן מועט ותכבה כן יהיו פועלי הפסל והאליל כי שניהם יכלו יחד כי בהרג ירושלם נשרפו הבתים והאלילים עמהם ונהרגו העובדים הפסילים והעושים אותם: ואין מכבה. ואין מציל אותם מן הדלקה ונעורת הוא מה שמנערין מן הפשתן שקוראין סטופ"א בלע"ז ונצוץ הוא שביב האש בלאגה בלע"ז ויונתן תרגם הפסוק כן ויהי תוקפהון דרשיעיא וגו': (א) הדבר. אחר שאמר הפורענות אשר חזה על יהודה וירושלם אמר הנחמה אשר חזה על יהודה וירושלם גם כן: (ב) והיה באחרית הימים. כל מקום שנאמר באחרית הימים הוא ימות המשיח: הר בית ה'. זהו הר המוריה שבו נבנה בית המקדש: בראש ההרים. שיהא נכון ונשא ונעלה מכל שאר הר וגבעה שכל הגוים יכבדוהו וישתחוו ויבאו לעבוד בו לשם ה' וזכר הרים לפי שהגוים היו עובדים את אלהיהם על ההרים הרמים: ונהרו. וירוצו ומזה נקרא מקום מרוצת מים ההרים נהר: (ג) והלכו. לכו ונעלה כל עם יאמר לחברו, כי מציון זה דברי הנביא לא דברי העמים כלומר למה יאמרו הגוים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים והמורה הוא מלך המשיח ועליו אמר ושפט: (ד) ושפט. השופט הוא מלך המשיח. וכן ויגד ליעקב המגיד ויאמר ליוסף האומר והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל, אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבא למשפט לפני מלך המשיח שיהא אדון כל העמים והוא יוכיח להם ויאמר למי שימצא בו העול ישר המעוות לבעל דינך ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי לעבודת האדמה: לאתים. כמו שחופרים בו נקרא את ודגש תי"ו לאתים מקום הנח אשר במלת את מהרשתו ואת אתו: למזמרות. הם הכלים שזומרים בהם הגפנים ושאר אילנות כמו וכרמך לא תזמר: (ה) בית יעקב. אלה דברי הנביא לאנשי דורו, ואמר בית יעקב לפי שאמר למעלה כי לעתיד יאמרו כל העמים לכו ונעלה אמר אתם

רשי

לניצוץ אש ובערו זה בזה: ניצוץ אישטנצל"א בלע"ז ת"י ופועלו ועובד ידיהון ואין זה אחר ל' העברית שא"פ היה לו לינקד ופעלו חטף קמץ ויהא נבער ל' פעול עכשיו שהוא נקוד מלאפום (ר"ל חולם) נבער ל' פועל: ואין מכבה. ת"י ולא יהא עליהון חיים: (ב) באחרית הימים. לאחר שיכלו הפושעים: נכון. מתוקן: בראש ההרים. בהר שהוא ראש לכל ההרים בחשיבות ההרים: ונשא מגבעות. יגדל נס שנעשה בו מניסי סיני וכרמל ותבור: ונהרו. יתקבצו ימשכו אליו כנהרות: (ג) אל בית אלהי יעקב. לפי שהוא קראו בית אל לפיכך יקרא על שמו אבל אברהם קראו בהר ה' וראה יצחק קראו שדה לשוח בשדה: (ד) לאתים. קולטר"ש בלע"ז: למזמרות. שרפ"ש בלע"ז שזומרין בהן הכרמים: (ה) בית יעקב וגו'. אחרים יאמרו לכן כן והמקרא הזה הוא מוסב על והלכו עמים רבים וגו': לכו ונלכה באור ה'

שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו וְאֵין מְכַבֶּה:

ב א הַדָּבָר אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־
אָמוֹץ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ‍ִם: ב וְהָיָה ׀
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר
יו"ג בֵּית־יְהֹוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא
ג' מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם:
ג וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ ׀
יו"ג וכל אל הכרמל דכוו' וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהֹוָה אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי
ג' יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה
בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה
ו' וּדְבַר־יְהֹוָה מִירוּשָׁלָ‍ִם: ד וְשָׁפַט
בֵּין הַגּוֹיִם וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים
ג'. ב' וְכִתְּתוּ חַרְבוֹתָם לְאִתִּים
ב' חד חסר וַחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשָּׂא
ג' גוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּ עוֹד
מִלְחָמָה:
ה בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר

תרגום

כַּחֲדָא כֵּן יְסוּפוּן רַשִׁיעַיָא אִינוּן וְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָא וְלָא יְהֵא עֲלֵיהוֹן חַיִס: א פִּתְגָם נְבוּאָה דְאִתְנַבִּי יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ עַל אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם: ב וִיהֵי בְּסוֹף יוֹמַיָא מִתַּקַן יְהֵי טוּר בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ בְּרֵישׁ טוּרַיָא וּמִנַטַל מֵרָמָתָא וְיִתְפְּנוּן לְמִפְלַח עֲלוֹהִי כָּל מַלְכְוָתָא: ג וִיהָכוּן עַמְמִין סַגִּיאִין וְיֵימְרוּן אֱתוֹ וְנִסַק לְטוּר בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ לְבֵית שְׁכִנַת אֱלָהֵיהּ דְיַעֲקֹב וְיַלְפִינַנָא מֵאוֹרְחָן דְתַקְנָן קֳדָמוֹהִי וּנְהָךְ בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתֵיהּ אֲרֵי מִצִיוֹן תִּפּוֹק אוֹרַיְתָא וְאוּלְפַן פִּתְגָמָא דַיְיָ מִירוּשְׁלֵם: ד וִידִין בֵּין מַלְכְוָתָא וְיוֹכַח לְעַמְמִין סַגִּיאִין וִיעַפְפוּן סַיְפֵיהוֹן לְסִכִּין וּמוֹרְנְיָתֵיהוֹן לְמַגְלֵי לָא יִטוּל עַם בְּאַפֵּי עַם זַיִן וְלָא יִתְאַלְפוּן עוֹד מִבְּעֵן קְרָבָא: ה יֵימְרוּן דְבֵית יַעֲקֹב אֱתוֹ וּנְהָךְ

תולדות אהרן

באחרית הימים. זוכר חטא פקודי: ונהרו אליו. ב"ב ד: עמים רבים. פסחים סח: תצא תורה. ב"ב כא (נדרים מ): והוכיח לעמים. עקידה שער מו: וכתתו חרבותם. (שבת סג):

ביאור מהגר"א

בהם ולכן באן בעבודת הגנות שהוא לקבל שכר בעוה"ז אמר אשר בחרתם והאשר לא ישיג הטובה בעוה"ז יראו הכל כי נכזבה תוחלתם ויחסרו מאחרים מענין הטובה הכוזבה שנתברו להם אבל העובדים הכו"ם לקבל שכרם בעה"ב לא יראה האדם למינים איך נכזבה תוחלתם אשר חמדו להם אלא בבואם עד גלה לא יראו אור אז יבושו בעצמם מהאלים אשר חמדו לבב ולכן אמר יבושו לשון נסתר על הנפש הבאה לקבל שכר: (ל) כי תהיו כאלה נובלת עליה וגו'. כמ"ש כמוהם וגו' בל אשר בטח בהם ואמר לא די שלא יקבלו הטובה שבבחינת הנעבדים אלא יענשו לקבל הרעות שבבחינת הנעבדים: נבלת עליה. פי' העלים רומזים אל השוכר כמ"ש לבעי רחמי אתכליא על עליא: וכגנה אשר מים אין לה. וכל הגנה וכל ישעה לא ימצאו כלל: (לא) והיה החסון לנעורת וגו'. לפי שבתחלה הוכיחן על ד' עונות הכוללים כל הפשעים והחטאים כמ"ש פשעו בי גוי חוטא כ' על שבהרו בעגלים ואכור ואחשו בציון כמ"ש ונוהרה בת ציון וגו' ג' על המרבים לעשות מצות ובלתי שהולים על פלגי מי התורה והיראה כמ"ש ל"ל רוב זבחיכם ד' על המחזיקין ידי עוברי עבירה כמ"ש שריך סוררים וגו' לכן באמר והסירה כל בדיליך אמר כנגד הפושעים וכבר פושעים וחטאים יחדיו וכנגד הכותרים במצרים ואמר אמר כי יבושו מאילים אשר בחרתם וכנגד המצות שאינם שהולים על פלגי כו' אמר כי תהיו כאלה נבלת וכנגד מחזיקי ידי עוברי עבירה אמר והיה החסון לנעורת: (א) הדבר אשר חזה וגו'. מכאן ואילך קאי על המאמר הסוה לבד כמו משא בבל כו': (ב) מגבעות וגו'. הר הוא מגופע והר אבל גבעה הוא רחב ומישור וז"ש הרים אלו אבות וגבעות אלו אמהות נכון ונשא בחשיבות שלכן הכנענים עובדים עכו"ם על ההרים הרמים וכן אמרו אין בונין בה"כ אלא וכו' וכן בהמ"ק גבוה מכל א"י וא"י גבוה כו' ואמר למעלה שיהיו כל עץ רענן בטלים ועכשיו אמר על ההרים (אנ"ה מראש הפרשה ועד כאן מכ"י קדשו ממש אות באות ע"כ נמנעתי מעלות ידי בהם אף שהם קלרי הסבנה) והנה בה"מ שלעתיד יעמוד על כל והכר יעמוד על גבעה וז"ש נכון בראש הרים ונשא מגבעות כמו הרגלים מנשאין הגוף והראש והרים וגבעות הוא תורה ותפלה ותורה הוא ממעלה למטה לכן אמר נכון ממעלה על ראש ההרים ונשא ממטה מגבעות למעלה והם כנגד ימין ושמאל ואמר בראש ההרים בבי"ת מגבעות במ"ם כי בית הוא פתוחה בסוף כי ימינך פשוטה לקבל שבים ומ"ם סתומה לכן באברהם כהיב בכל וביצחק מכל וז"ש חז"ל בטובו חיינו ה"ז ת"ח מתוכו ה"ז בור והוא נגד גן כדן והנהר ז"ש ונהרו אליו כל הגוים וכן נגד ב' של בראשית ומ"ם של סוף ספר בראשית וא"כ ג' מעלות בראש ונשא ונהרו אליו כל הגוים שהם כנגד תורה ועבודה וג"ח בהיה במקדש וג"ח היינו תפלה כמ"ש גומל נפשו איש חסד וכתיב אליך ה' נפשי אשא וכתיב שרף נפשו באשו וגו' והם כנגד אברהם שקראו הר ויצחק שדה ויעקב בית והם כנגד הר הבית והעזרה וק"ק והר הבית היה לתפלה היינו ג"ח והיינו הר והעזרה לקרבנות היינו עבודה והיינו שדה כמ"ש לשדה נעבד ולפי שהם נגד יצחק לכן שחיטתן בצפון וק"ק שם הארון מונח והיינו בית וכן בראש ההרים היינו תפלה ונשא מגבעות היינו תורה ונהרו אליו כל הגוים היינו עבודה כמ"ש כל צאן קדר יקבצו לך וגו': נכון ונשא הוא נושא עון בסוד ותמלא הארץ אותם: ונהרו אליו פי' יבואו בששונות על הנהרות: (ג) והלכו עמים וגו'. אמר כאן אומים ועמים כנגד מ"ש ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב כי עמי הארץ יבואו רק להקריב קרבן ולפי שלא היה בלתי ישראל נכנם לפנים מן החיל אמר כאן אל הר אבל הגוים בעלי הנמוס יבואו לשמוע את דרך ה' על פי התורה אשר יורוך וז"ש אל בית אלהי יעקב וז"ש ויורנו מדרכיו היינו תורה ונלכה בארחותיו היינו קרבנות (אנ"ה לא אכחד כי פסוק זה בערתי מדעתי וכתבתי בהיפוך כפי שהיה כתוב לפנים ומרובה על הכתב שהיה כהוב) ומ"ש אל הר שם הוי"ה ואל בית שם אלהים היינו כי הוי"ה כלול לכל באי עולם וכן הר הבית כל הגוים רשאין לכנס לשם אבל שם אלהים מורה על מי שמיחד שמו עליו כמו אלהי אברהם וכן הבית אפילו כהן אין נכנס לשם אלא לעבודה: ואמרו. אחד לחבירו: ויורנו. הש"י: כי מציון. דברי הנביא: ודבר ה'. זו הנבואה: ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו. כמ"ש בזוהר בפסוק ואורח צדיקים כו' אורח הוא באתכסיא ודרך הוא באתגליא ז"ש ונלכה בארחותיו היינו מעשה המצות צריך לעשות את כל דברי התורה אפילו החוקים שטעמם נסתרים ולכן אמר בארחותיו היינו בכל תורתיו אבל ויורנו מדרכיו עם מ"ש מקלת התורה הנגלה לבד: כי מציון וגו'. ציון נגד הלכות וירושלם נגד אמתות וז"ש במדרש דבר ה' זו הלכה דבר ה' זו נבואה וז"ש זה הקץ דבר ה' זו הלכה ובנבואתם פי מגיש כמ"ש בזוהר גבואים מרין אינון נביא ומהם וסוה נגד ד' אמתות: (ד) ושפט בין הגוים וגו'. פירוש בין הגוים היינו שאר הגים שפוט על שעשו עולה וזה לזה אבל בין העמים שהן החכמים ודאי לא יעשו עולה יוכיח אותם בדברים שילכו

מצודת ציון

מכבה. מלשון כבוי: (ב) נכון. מוכן ומתוקן: ונהרו. ר"ל ימשכו אליו כנהר המושך וכן ונהרו אל טוב ה' (ירמיה לא): (ג) לכו. הוא ענין לשון זרוז: ויורנו. ענין למוד: (ד) והוכיח. ענין ברור דברים: וכתתו. ענין כתישה: לאתים. הם כלי חפירה וכן את מחרשתו ואת אתו (ש"א י"ג): למזמרות. הם הכלי שכורתין בו הזמורות מה' וכרמך לא תזמור (ויקרא

מצודת דוד

העושה הפסל. היה דומה לניצוץ אש: שניהם. הפסל והחרש: ואין מכבה. לא ימצא מי מכבה ואין ביד הפסל לעזור ואף לא לעצמו: ב (ב) באחרית הימים. בימי המשיח: הר בית ה'. ההר שיעמוד עליו בה"מ: בראש ההרים. בהר החשוב ובראש שבכל ההרים: ונשא. יגבה במעלה וחשיבות: (ג) והלכו. עם לעם: ואמרו. אלו לאלו: ויורנו. המקום ילמד אותנו ע"י יודעי התורה: מדרכיו: מה מדרכיו: כי מציון. כי התורה האמתית היא היוצאת מציון ואין זולתה בעולם: (ד) ושפט. ר"ל וכאשר יבקשו כן יהיה כי השופט וכוא מלך המשיח הוא ישפוט בין האומות בדברי ריבותם והוא יברר המשפט לעמים רבים: וכתתו. ישברו כלי המלחמה לעשות מהם כלי עבודת אדמה כי לא יעשו עוד מלחמה ולא ילמדו אותה כי המשיח ישפוט בדברי ריבותם: (ה) בית יעקב. הנביא מזרזם לומר הואיל וכן יהיה נלכה גם

יְהוָֽה׃ ו כִּ֣י נָטַ֗שְׁתָּה עַמְּךָ֙ בֵּ֣ית
יַעֲקֹ֔ב כִּ֤י מָֽלְאוּ֙ מִקֶּ֔דֶם וְעֹנְנִ֖ים
כַּפְּלִשְׁתִּ֑ים וּבְיַלְדֵ֥י נָכְרִ֖ים יַשְׂפִּֽיקוּ׃
ז וַתִּמָּלֵ֨א אַרְצ֜וֹ כֶּ֣סֶף וְזָהָ֗ב וְאֵ֥ין קֵ֨צֶה֙
לְאֹֽצְרֹתָ֔יו וַתִּמָּלֵ֤א אַרְצוֹ֙ סוּסִ֔ים
וְאֵ֥ין קֵ֖צֶה לְמַרְכְּבֹתָֽיו׃ ח וַתִּמָּלֵ֥א
אַרְצ֖וֹ אֱלִילִ֑ים לְמַעֲשֵׂ֤ה יָדָיו֙
יִֽשְׁתַּחֲו֔וּ לַאֲשֶׁ֥ר עָשׂ֖וּ אֶצְבְּעֹתָֽיו׃
ט וַיִּשַּׁ֥ח אָדָ֖ם וַיִּשְׁפַּל־אִ֑ישׁ וְאַל־
תִּשָּׂ֖א לָהֶֽם׃ י בּ֣וֹא בַצּ֔וּר וְהִטָּמֵ֖ן
בֶּעָפָ֑ר מִפְּנֵי֙ פַּ֣חַד יְהוָ֔ה וּמֵהֲדַ֖ר

(כ' חד מ"ל וחד חסר · ל' · ל'. ל' וג"כ · ו'. ס' · ו' · ס'. ו' · ל' · ל' · י"ג מ"ל וכל שמו' וכתובים · דכו' כמ"ה)

בְּאוֹרְפַן אוֹרַיְתָא דַייָ׃ ו אֲרֵי
שְׁבַקְתּוּן דַחֲלָא תַקִיפָא דַהֲוָה
פָּרִיק לְכוֹן דְבֵית יַעֲקֹב אֲרֵי
אִתְמְלִיאַת אַרְעֲכוֹן טְעָוָן
כִּמְקַדְמִין וְעָנְנִין כִּפְלִשְׁתָּאֵי
וּבְנִימוֹסֵי עַמְמַיָא אָזְלִין׃
ז וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן כְּסַף
וּדְהַב וְלֵית סוֹף לְגִנְזוֹהִי
וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן סוּסָוָן
וְלֵית סוֹף לִרְתִיכוֹהִי׃
ח וְאִתְמְלִיאַת אַרְעֲהוֹן טַעֲוָן
לְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן סַגְדִין
לִדְאַתְקִינָא אֶצְבְּעָתֵיהוֹן׃
ט וְיִמָאךְ אֱנָשָׁא וְיֶחְלַשׁ תְּקוֹף
גַבְרִין וְלָא תִשְׁבּוֹק לְהוֹן׃
י וְיֵעֲלוּן לִמְעָרַק בִּמְעָרַק בִּטְנָרָא וּלְאִטְמָרָא בְּעַפְרָא מִן קֳדָם דְחִילָא דַייָ וּמִזִיו יְקָרֵיהּ׃

ואין קצה ה' בקריאה וסי' ותמלא ארצו סוסים ב' בפסוק. כוש עצמה ומצרים. ואין קצה לתבונה. ואין קצה לגויה: בוא י"ג מ"ל וסי' במסרה רבתא:

רשי

כ' יאמרו להם כן וי"ת יימרון דבית יעקב אתו וגו': (ו) כי נטשתה עמך בית יעקב. הנביא מיסב הדיבור אל השכינה ואומר כי עד הנה עוזבת את עמך בשביל עונם (ד"א הנביא מוכיחן ואמר להם כן. כי נטשתה עמך בית יעקב כו' עוזבת את מעשה הטוב אשר על ידו נהיית לעם אתם בית יעקב): כי מלאו מקדם. נתמלאו לבאותם ממעשי ארמי' שהיו יושבים במזרח שהיו מכשפים ומשתמשים בשם עבודת כוכבים: ובילדי נכרים ישפיקו. בועלים בנות עכו"ם ומתערבים בהם ויולדות להם ילדים ובהם הם מספיקי' תמיד ומתעסקים ומתרפקין ונטרחים בהם ל' פן יסיתך בספק (איוב לו) דיבטימנ"ט בלע"ז: (ז) ואין קצה. ל' קץ: (ח) ישתחוו. כמו משתחוים: (ט) וישח אדם. הקטנים: וישפל איש. הגדולים והגבורים אנשי החיל: ואל תשא להם. הנביא אומר להקב"ה וידעתי כי לא תסלח להם מלהפרע מהם: (י) בוא בצור. לבוא בצור לברוח בנקרת

רדק

שאתם חייבים ומצווים מעתה ללכת באור ה' לכו ונלכה באור ה', ואור ה' הוא התורה והמצות, ואלה לכו פירשנו למעלה שהיא ענין זרוז, ויונתן תרגם ויימרון וגו', ואמר ונלכה בשתף הנביא עצמם כמו שפירשנו בפסוק גולי ה' נכאות: (ו) כי נטשתה. כנוי נטשתה כנגד האל, אמר אתה האל שנטשתה עמך בית יעקב עתה הדין עמך כי הם מלאו מקדם, ויונתן פירשו כנגד ישראל ארי שבקתון דחלא תקיפא דהוה פריק לכון דבית יעקב, ופירוש עמך לפי דעתו אתם שהיית עושה מעשה עמך, כמו שאמרו רבותי' ז"ל כעושה מעשה עמך ולא ס"ת גואל אותם מכל צרה ועתה נטשת אותו: כי מלאו מקדם. פירוש מלאו כשפים יותר מבני קדם, וידוע היה זה בזמנים כי בני קדם היו מכשפים ומעוננים, וכן פלשתים היו יותר מעוננים מבני קדם וישראל כהם, ועוננים הם אלה, וכן בני ענוה, ונקרא ארם בני קדם לפי שהם למזרח ארץ ישראל, והם למדו מעשים רעים מהם לגנותם ומאשר לאחריהם, וכן ארם מקדם ופלשתים מאחור: ובילדי נכרים ישפיקו. עוזבים תורת ה' ומתעסקים בספרי הכשופים והנחושים ומספיקים בהם, והם אומרים דיינו באלה הספרים, והם ספרים נולדים להם מקרוב, כמו שאמר משה רבינו עליו השלום חדשים מקרוב באו שלמדו אותם מהאומות שהם מעכו"ם והתורה שלמדו אותם מקדם ונטעו בה הם והבותיהם מכמה שנים עזבו אותה, ויונתן תרגם כי מלאו מקדם ארי אתמליאת וגו'. ר"ל כמו שהיתה ביתי הכנענים, ותרגם ובילדי נכרים ישפיקו ובנמוסי עממיא אזלין: (ז) ותמלא ארצו. ארצו של זה העם שזכר כי נטשת עמך, אמר כאשר נתמלאה ארצו כסף וזהב וסוסים עד שאין סוף לאוצרותיו ולמרכבותיו אז נמלאה ארצו אלילים, כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט, ואמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל, וזה היה בימי שלמה שהיתה ארץ ישראל מלאה כסף וזהב, כמו שכתוב ויתן שלמה את הכסף בירושלם כאבנים, וכן זהב לרוב שהיו מביאין לו מאופיר וממלכת שבא ומכל המלכים, וסוסים כמו שכתוב ויהי לו ארבעים אלף ארות סוסים, ובימות שלמה החלו לעשות ולעבוד להם ואף בחייו החלו לעשות כמו שכתוב, ופירוש ואין קצה, ואין סוף, כלומר אין סוף למספרם, והוא דרך הפלגה: (ח) ותמלא. פירשנוהו: (ט) וישח אדם וישפל איש. הכל הענין במלות שונות, ויש מפרשים אדם הקטנים, איש הגדולים, וישח וישפל כוי"ו פתוחה עבר במקום עתיד כמנהג הלשון, וברוב דברי הנבואות, אמר עוד יבא זמן שישפלו בני אדם ולא יגבהו ברוב כסף וזהב וברוב סוסים, וזה יהיה בימות המשיח שיתקבצו כל הגוים להלחם בירושלם ואז יראו כי לא יועילו להם לא כספם וזהבם ולא גבורתם ולא הרבות עמים ואז תשפל גבהותם וישח גאונם: אל תשא. תי"ו תשא כנגד האל, אמר לא תשא ולא תסלח להם מה שהרעו לישראל אלא תענישם בשעה ההיא על כל מה שעשו: (י) בא בצור. ואז יאמר איש לאחיו בא בצור: בעפר. במחלות עפר:

ביאור מהגר"א

בדרך הטוב וכמ"ש ושפט גוים רבים והוכיח לענוי ארץ (אנ"ה הודעתיך ככר אף עתה כי בכ"מ אבר מלאתי כותב כלו שמפרש גוים על הסמוכים מהספק אני דבריו לפי הכלל שקבלתי בכ"י קדשו ממש של אא"ז הגאון זצוק"ל בפסוק הוי גוי חטא גו' כי כל גוי בעלי נמוס וגוים בעלי גם הם חלוקים ואין שנאה כשנאת בדת עורר מדנים לכן יש לשופט לשפוט ביניהם על דבר המדנים אבל גם שאינם אלא קיבוץ רב כאחד ואין בהם לעורר מדנים אלא אם כולם יתילבו על דרך לא טוב יבא מוכיח עליהם וכמו כי יש לפרש מ"ש ושפט גוים רבים והוכיח לענוי ארץ): וכתתו חרבותם גו'. היינו ההמונים שדרכם לילך בחרבות: וחניתותיהם למזמרות. הם השרים שדרכם בחנית וכידוי כמ"ש והחנית ביד שאול ויהושע נטה בכידון וכן יאמר חרבותם לאתים שהוא מלאכה כבידה ראוי להמונים וחניתותיהם למזמרות שהוא מלאכה קלה והרמז בזה שע"י מה שיעמדו זרים ויעשו מלאכתם הגופניית יכינו ישראל לבבם לשלימות התורה בשני חלקיו בפשט ובסוד והנה האתים הכנה לקצור התבואה ללחם והמזמרות לגפנים הכנה ליין ולחם הוא רמז לפשוטי התורה ויין רמז לסוד כמ"ש לכו לחמו בלחמי וז"ש חז"ל עד ארבעין שנין מיכלא מעליא כו': ולא ישא גוי אל גוי חרב. היינו אנשי המלחמה שגבורתם בחרב ולא ילמדו עוד מלחמה הם השרים הלומדים תכסיסי המלחמה: כי כל העמים ילכו אל הר בית ה' ללמוד תורה. והוא נגד ג' הנ"ל נגד והלכו עמים אמר האו כו' שילכו ללמוד ונגד ושפט בין הגוים אמר לא ישא גוי אל גוי ונגד והוכיח לעמים אמר ולא ילמדו עוד מלחמה: (ה) לכו ונלכה וגו'. לפי שלעת"ל החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וז"ש והלכו גוים לאורך אמר כאן לכו ישראל אתם ונלכה אחריהם כדבר העור אל הפקח המוליכו והנה בגאולת מצרים אשר הם שתי גאולות הללו מעוני מצרים וקריבתן תחת כנפי השכינה וכתוב מבואר שם שתים שהן ארבע והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי והייתי וכן יהיה לע"ל ע"כ כפל לאמר לכו ואמר פעם ראשון לכו ונעלה ואח"כ אמר לכו ונלכה באור ה': (ו) כי נטשת עמך וגו'. פירוש בשביל שלות שנטשת עמך כמ"ש ושכחי עמך ובית אביך ויתאו המלך יפיך: כי מלאו מקדם וגו'. פירוש בשביל שעמך מלאו מקדם לכן נטשת עמך וזכית לאור ה': (ז) ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאוצרותיו. פי' הממלא ביתו כסף וזהב רק לתכלית שיתאוה על חמדת קניני התאוות כמו שיש אלה להיות האדם כי יש קץ לחמדת הממון לצורך התאוות אבל המחמד לאסוף כסף וזהב לעשות מהן אוצרות אין קץ לחמדה שהיא וז"ש ואין קצה לאוצרותיו וכן חמדת קניני הסוסים יש קץ אבל המאסף סוסים למרכבות אין קץ כי המרכבה אחד כמה סוסים (אנ"ה שהרוצה לרכבות סוס יש קץ מפני שאתה ועוד המרובה לצורך מהלכים אבל למרכבות באו סוסים אין קצה): (ח) ותמלא ארצו אלילים. הנה דהמע"ש כאשר נענש להם בזה בעיות עליהם אמר עליהם כסף וזהב הוא פתיחת ההומר כי הוא הפתות שבדלח"ש ועל פתיחת הפועל אמר מעשה ידי אדם ועל פתיחת הצורה אמר פה להם וגו' ועל בחינת התכלית אמר כמוהם יהיו עושיהם וגו' וכן כאן כי המלאכות הנסים עושה האדם במלא פס ידו אבל תריעת הצורה בתמונות דקים יעשה באצבעותיו וז"ש כאן מעשה ידיו וכלל בזה החומר והפועל ואשר עשו אצבעותיו הוא הצורה ומ"ש אלילים הוא התכלית כמ"ש רפאי אליל כלכם. אלה ג' הכתובים. וכנגדו עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה וכן הקנאה והתאוה והכבוד. כי הקנאה ועין רעה שולדים נתם הקדמוני שקינא באדם הראשון והוא ראש לכל עכו"ם: והתאוה. הוא מנפש רחבה וכראש התאוות כסף וזהב והכבוד הוא מרוח גבוה וכנגדן הכום גאה בבהמות ואמרו בכל על הוב מלך: (ט) וישח אדם וגו'. פי' שהוא מלא קומתו נקרא שח ושפל נקרא למקום עמוק והם איש הוא על החשוב כמו איש שר ושופט ואדם הוא כמו כל האדם והשפלו כולם ממדרגתן כוי שהם למדרגת אדם והשפלה סרך נאמר למדרגת איש שר ושופט: ואל תשא להם. כלא יהא להם נשיאות ראש: (י) בוא בצור וגו'. מיני יראה שנים המה יראת העונש ויראת הרוממות ומירא העונש מתחבא בחתר בצור ומיראת הרוממות אין נגוס כ"א להשפיל את עצמו והשפלה היתירה הוא תחת העפר כמ"ש ושפלת מארץ תדברי וז"ש בא בצור היינו מפני פחד כ' והטמן בעפר היינו מהדר גאונו (אנ"ה בכתוב הזה שניתי הרבה מאשר כתוב לפני אם אמנם שניתי אלינה לא עמך כלשון במלאתי כתוב לפני ז"ל פי' כי ב' עניני פחד הן א' שמתיראין מחמת גדולתו ורוממתו והב' מחמת שיש יכולת בידו להרע והחילוק כשמתמחה שלא ירע לו די כשמתבהלין ממנו שאינו רואהו אבל מחמת גדולתו לא די בזה שמתחבא שאינו רואהו אלא צריך להתחבא יותר וזה הוא בצור כדי שלא יראהו אותך והטמן בעפר שהוא מתגולה יתירה ואח"כ מפרש מפני פחד ה' שלא יענוש ביסורין קשים הוא בצור ומהדר גאונו שהוא גדולתו ורוממתו הטמן בעפר ופחד ומהדר גאונו הם ואמר כאן בא בצור ולקמן כתיב לבא במערות צורים ואח"כ כתוב לבא בנקרת הצורים הס' לימות המשיח לא יהיה עדיין הפחד כ"כ אלא שיזרו אחד לחבירו בא בצור הכ' נזמן המיים המשיח אז תגדל הפחד אז ככר באו אפילו במערות צורים והג' לעוה"ב יבואו אפי' בנקרת צורים: בא כו' והטמן כו'

מצודת דוד

נא באור ה' ר"ל באור התורה והמצוה כי יש תקוה: (ו) כי נטשתה. הנביא מסב הדבור כלפי המקום ואמר כי עד הנה בדין עזבת עמך כי מלאו כשפים יותר מבני קדם המלאים כשפים: ובילדי נכרים ישפיקו. מספיקים עצמם במחשבות ועניני פילוסופיות ואינם חוששים למחשבת התורה ועצתה: (ז) ותמלא. בעבור שארץ של העם הנה' נתמלא בכסף ובזהב וכו' ובעבור שנתמלא ארצו סוסים כו': (ח) ותמלא. מוסב למעלה לומר בעבור שנתמלא ארצו כסף וכו' לכן נתמלא ארצו אלילים וכן נאמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל (הושע ב): ישתחוו. כולם ישתחוו כל אחד למעשה ידיו: (ט) וישח. בעבור זה יהיה כ"א כפוף ושפל: וישפל. הדבר כמ"ש: ואל תשא. כן ידעתי שלא תשא להם העון: (י) בוא. אז יאמר איש לאחיו בוא להטמן בנקיקי הצור ובמחילות העפר מפני הפחד והוא ענין מליצה

מצודת ציון

כ"ה): (ו) נטשתה. עזבת: ועוננים. הוא מין כשוף כמו לא תנחשו ולא תעוננו (שם יט): ובילדי. כן יקראו המחשבות והעצות לפי שהלב מוליד אותם: ישפיקו. ענין די הצורך כמו אם ישפוק עפר שומרון (מ"א כ): (ז) ואין קצה. אין סוף: (ט) וישח. ענין השפלה וכפיפה כמו שחו רעים לפני טובים (משלי יד): תשא. ענין מחילת העון: (י) גאונו. מל' גאוה

(יא) עיני גבהות אדם. לפי שגבהות האדם נראה בעינים לפיכך סמך עיני אל גבהות, וכן אמר עינים רמות, רום עינים : שפל. בשקל כי חפץ נבת יעקב, והוא עבר במקום עתיד, כמו ישפל, וטעמו לגבהות, כמו ושח גבהות אדם, או טעמו לעיני, כמו ועיני גבוהים תשפלנה, ואמר שפל על כל אחד ואחד, ונמצא עין בלשון זכר, שהפה עינים, עיניך לנוכח יביטו, עיני ה' המה משוטטים : ונשגב ה' לבדו. כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ : (יב) כי יום. טעם למה שאמר ונשגב, אמר כי יום לה' צבאות כי כל גאה ורם ונשא ישפל ואותו היום יהיה לה' כי הכל יכירו במלכותו, ושפל כמו וישפל : (יג) ועל כל ארזי. ארזי ואלוני משל על מלכי העכו"ם, וזכר ארזים ואלונים כי הם הגדולים מכל העצים, וכן אשר כגובה ארזים גבהו, וחסון הוא כאלונים, ותרגם יונתן על כל מלכי עממיא וגומר : (יד) ועל כל ההרים, זכר הדברים אשר יתגאה האדם בהם וכל הגאות ישפל ביום ההוא, כי האל יגבה על כלם ויודו לו גבהותו וישפלו לפניו, והדברים שיתגאה אדם בהם על בני אדם הם ההרים הרמים והגבעות הנשאות שיהיה נשגב בהם מפני אויביו, ויעשה הוא בהם והם לא יעשו בו, וכן מי שיש לו במישור מגדל גבוה או חומות בעיר בצורה, וכן מתגאה האדם בעושר וברוב נכסים גדולים שבאים לאדם דרך סחורת הים ברוב, ועל כן אמר (טז) ועל כל אניו' תרשיש. וזכר תרשיש כי היא חוף אניות, ויונתן תרגם ועל כל דיתבין בנסי יומא, ויתגאה אדם גם כן בדירות גדולות ונאות ומצויירות : ועל כל שכיות החמדה. פירוש שכיות ציורים, כמו איש בחדרי משכיתו, ותרגם יונתן ועל כל בירניות שופרא : (יז) ושח. מפורש הוא : (יח) והאלילים. אף על פי שהאלילים כבר פסקו מרוב האומות היום עוד יש בקצה המזרח עובדי אלילים ועוד יחשבו גם הם עכו"ם שהם משתחוים ועובדים לגילולים, ואז בימות המשיח כל האלילים יכרתו עד גמירא, לפיכך אמר כליל וכן כליל תקטר, ופירוש יחלוף, יכרית, כלומר האל יכרית אותם כלם, וכן בענין כריתה אם יחלוף ויסגיר ותלפה רקתו : (יט) ובאו במערות צרים. מערות לא נשתנה בסמיכות, ואמר עכו"ם יתחבאו במערות ובמחלות כי יחשבו להנצל שם : לערוץ הארץ. כתרגומו למתבר רשיעי ארעא : (כ) ביום ההוא. בימות המשיח כשיעשה האל משפט ברשעי': אלילי כספו ואלילי זהבו. כמו שפירש'. כי עוד היום בקצה ארץ המזרח עובדים אלילי כסף וזהב. וכן בצורות בל כסף ושל זהב : לחפר פירות. טעם הלמ"ד למלת ישליך שזכר. כלומר אל החפירות ואל חורי העטלפים הם ישליכו האלילים, ויונתן פירש טעם הלמ"ד למלת להשתחות הסמוך לה, שתרגם למיסגד לטעותא ולצלמניא, תרגם ולעטלפים ולצלמניא, כי יש עובדים צורות עטלף, ולפירושו גם כן יהיה לחפור פירות פירוש כמו מלה אחת אף על פי שהוא שתי מלות, ומפרשים אותו עוף שמנקר הפירות, ויש מפרשים שרץ שחופר בארץ חפירות והיו עובדים צורתו, ולפיכך יהיה פירושו לחפר

יא עֵינֵי רָמוּת אֱנָשָׁא יִמְאֲכָן
וְיִחְלַשׁ תְּקוֹף גַּבְרִין וְתַקִּיף יְיָ
בִּלְחוֹדוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא :
יב אֲרֵי יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי
מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת עַל כָּל
גֵּיוְתָנַיָּא וּרְמֵי לִבָּא וְעַל
כָּל תַּקִּיפַיָּא וְיִמְאֲכוּן : יג וְעַל
כָּל רַבְרְבָנֵי עַמְמַיָּא תַּקִּיפַיָּא
וַחֲסִינַיָּא וְעַל כָּל טוּרָנֵי
מְדִינָתָא : יד וְעַל כָּל טוּרַיָּא
רָמַיָּא וְעַל כָּל רָמָתָא
מְנַטְּלָתָא : טו וְעַל כָּל דְּיָתְבִין
בְּמִגְדָּל רָם וְעַל כָּל דְּשָׁרָן
בְּשׁוּר כְּרִיךְ : טז וְעַל כָּל
דְּיָתְבִין בְּנַסֵּי יַמָּא וְעַל כָּל
דְּשָׁרָן בְּבִירָנְיָתָא שַׁפִּירָן :
יז וְיִמְאַךְ רָמוּת אֱנָשָׁא וְיֶחֱלַשׁ
תְּקוֹף גַּבְרִין וְתַקִּיף יְיָ
בִּלְחוֹדוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא :
יח וְטַעֲוָתָא גְּמִירָא יְסוּפוּן :
יט וְיֵעֲלוּן בִּמְעָרַת טִנָּרַיָּא
וּבִמְחִילֵי עַפְרָא מִן קֳדָם
דַּחֲלְתָא דַיְיָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ
בְּאִתְגְּלְיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי
אַרְעָא : כ בְּעִדָּנָא הַהִיא
יִרְחֲקוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא יַת טַעֲוַת
כַּסְפֵּיהוֹן וְיַת טַעֲוַת דַּהֲבְהוֹן
דַּעֲבָדוּ לְהוֹן לְמִסְגַּד לְטַעֲוָתָא וּלְצַלְמָנַיָּא : כא לְמֵיעַל בִּמְעָרַת

גַּאֹנוֹ : יא עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל ל' חסר ל' וחד גבהות האדם
וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה
לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא : יב כִּי יוֹם
לַיהוָה צְבָאוֹת עַל כָּל־גֵּאֶה וָרָם ל'
וְעַל כָּל־נִשָּׂא וְשָׁפֵל : יג וְעַל כָּל־ ב' כתיב סס
אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשָּׂאִים וְעַל
כָּל־אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן : יד וְעַל כָּל־
הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל כָּל־הַגְּבָעוֹת
הַנִּשָּׂאוֹת : טו וְעַל כָּל־מִגְדָּל גָּבֹהַּ ל' ב' ויעזקהו
וְעַל כָּל־חוֹמָה בְצוּרָה : טז וְעַל כָּל־
אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ וְעַל כָּל־שְׂכִיּוֹת
הַחֶמְדָּה : יז וְשַׁח גַּבְהוּת הָאָדָם ל'
וְשָׁפֵל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה ג' ב' וא'
לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא : יח וְהָאֱלִילִים ל' ר"פ
כָּלִיל יַחֲלֹף : יט וּבָאוּ בִּמְעָרוֹת ל' ד' וחסר
צֻרִים וּבִמְחִלּוֹת עָפָר מִפְּנֵי פַּחַד ל'
יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ
הָאָרֶץ : כ בַּיּוֹם הַהוּא יַשְׁלִיךְ
הָאָדָם אֵת אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וְאֵת אֱלִילֵי ל'
זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ־לוֹ לְהִשְׁתַּחֲוֺת
לַחְפֹּר פֵּרוֹת וְלָעֲטַלֵּפִים : כא לָבוֹא ל' ג' וחסר

בכקרת הצורים : ולהטמן בעפר. ולהטמן בעפר : (יא) עיני גבהות אדם. גסות הרוח וכן כל לשון גובה עינים שבמקרא. כמה דאת אמר גבה עינים ורחב לבב (תהלים קא) : (יג) ארזי הלבנון. דוגמא הוא על הגבורים : אלוני הבשן. השלטונין כמו שאלונים פחותים מן הארזים : (יד) ועל כל ההרים הרמים. על יושביהם : (טז) ועל כל אניות. תירגם יונתן ועל כל דיתבין בנסי ימא באיי הים שמוצאן ומובאן באניות : תרשיש. שם ים ששמו תרשיש : שכיות החמדה. פלטרין רצופין במשכיות רצפת שיש כמו ואבן משכית (ויקרא כו) על שם שסוככי' בו את הקרקע: (יז) ביום ההוא. הוא יום הדין : (יח) כליל יחליף. כלו יחליף כולם יאבדו : (יט) ובאו. יושבי הארץ במערות צורים : מחלות. הם הם מערות : בקומו. ליום הדין : לערוץ הארץ. לשבור רשעי הארץ : (כ) להשתחות לחפור פירות. גלולים בדמות חפרפרות מיני שרצים שחופרין הארץ שקורין טלפ"ש בלע"ז : ועטלפים. קולבא סורי"ץ בלע"ז יש לפתור עוד את אליליו אשר עשה

יחלף ד' בקריאה וחסר וסי' והאלילים כליל יחלף. ורוח על פני יחלף. בבקר כחציר יחלף. אם יחלף ויסגיר :

תולדות אהרן ההרים הרמים. סוטה ה ובזעות
ו : ונשגב. ר"ה לא סנהדרין לב לג :

ביאור מהגר"א

כו'. לשון מקור : (יא) עיני גבהות אדם שפל. פי' מקודם אמר וישח אדם נגד ותמלא ארצו אלילים כשיבלוכו אים אלילי כספו גו' ישכן שחה אבל אדם הפשוט ושפל אבל אים החשוב וכאן אמר נגד והמלא ארצו כסף וזהב שיחסרו כל הטוב ההוא ואם יקח מאדם הפשוט כסף וזהב אשר לו והנה ביתו ריקם וישפל מאוד אבל החשובים והקצינים בפעם אם יחסר מכסף ביתו ישאר לו עדיין בית מלא טוב לכן אמר כאן אבל רום אנשים היינו החשובים והקצינים גדר ושח :

(אנ"ה גם בפסוק הזה הוספתי והפכתי מעל הנמצא כתוב לפני) : (יב) על כל גאה ורם וגו'. פי' ד' מיני גאים הם אחד אשר נשא לשוא נפשו בלי מעלה ויתרון וב' מתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו והעשיר בעשרו ואלה השנים מתגאים בפני עצמם ועוד שנים המתגאים על זולתם הא' חכם בחכמתו וכו' והשני מרוב גאותו מראה א"ע ענוו ושפל רוח וז"ש על כל גאה הוא מתגאה בלי מה ורם הוא שיש לו חכמה וגבורה ועושר ומתרומם א"ע בהלה ועל כל נשא שמגבה א"ע על זולתו ושפל שמשפיל א"ע בכדי להתגאות : (יג) ועל כל ארזי הלבנון וגו'. הוא נגד חב"ד והאדם חכם ומבין ויודע וזהו הרמים היינו החכמים שקבלו החכמה מרבותם והנשאים היינו המבינים דבר מתוך דבר ואלונים הם החזקים כמ"ש והחסן כאלונים היינו היודעים דבר על בוריו : אלוני הבשן הוא בדעת א"ל ואחד נעלם וכן י"ו ובנו"ן מתגלים כולם כמ"ש בזהר תרומה איהו כו' תוקפה וכו' כמ"ש בידך כח וגבורה ובידך כו' וכמ"ש במס"ג פרשה וירא באלוני ממרא בכה כו' ומהו באלוני תוקפיה הה"ד אביר יעקב אילן הוא שם הדעת כבשלן כמ"ש עד מקום שכם אל אלוני מורה : (טו) ועל כל מגדל גבוה. פירוש שיש ב' מיני גבורות, גבור בעצמיות, והוא כמו מגדל גבוה, והאחד גבורתו מפני שיש לו עוזרים סביביו, והיינו כמו עיר בצורה מפני החומה אשר סביב לה : (טז) ועל כל אניות תרשיש וגו'. פירוש שיש בני מיני עושר הא' משופע בכסף וזהב והב' בכלים נאים וכל שכיות החמדה ואניות תרשיש היינו שמביאין כסף וזהב כמ"ש ביחזקאל וחשב כאן חמשה דברים שהאדם מתגאה ע"י. כנוי והכח והעושר והחכמה וכולי וכן אחז"ל והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול בחכמה וגבורה ועושר ונוי וכולי היינו כה"ג ודרשינן מדכתיב הגדול היינו ה' גדול והרבעה מכן חשיב במתני' איזהו חכם איזהו גבור איזהו עשיר איזהו מכובד היינו כו' והם חמשה וכל אחד נחלק לשתים וכן חמשה כנגד חמשה כמ"ש הסי' : (יט) בקומו לערוץ. לערוץ הוא מן המלות המשמשות דבר והפוכו א"נ לערוץ כפשוטו כי כתוב זה קאי על החיות המתים כנ"ל : (כ) לחפור פירות ולעטלפים. היינו כדברי חז"ל אתום יעטלפים ובניהם בניס

מצודת ציון

וממעלה : (יג) אלוני הבשן. שם אילן הגדל בבשן : (טו) שכיות. מל' סכך ומכסה והוא הרצפה וכן ואבן משכית (ויקרא כו) : (יח) כליל מל' כל וכן כליל תכלת (שמות לח): יחלף. ענין העברה מן העולם : (יט) ובמחלות. הוא כענין מערה : לערץ. לשבר כמו לא תערוץ מפניהם (דברים ז): (כ) לחפר פרות. פתרונו כמו מלה אחת והוא מל' חפירה ונכפלה העי"ן והלמ"ד הפעל לומר החפירות עמוקות כמו אדמדם שפי' אדום ביותר וכן יקרקר

מצודת דוד

כי אין מסתור לפניו : (יא) עיני גבהות וכו'. אז ישפיל עיני גבהות שבאדם ר"ל בעלי הגאוה : ושח וכו'. כפל הדבר במ"ש : ונשגב וכו'. אז יודע לכל שהגאוה הוא לה' לבדו : (יב) כי יום. יש יום מוכן לשלם לכ"א כפי הגמול : (יג) ארזי הלבנון וכו' : (יד) ועל כל ההרים וכו'. ר"ל על היושבים שמה : (טו) מגדל גבוה. ר"ל הבוטחים במבצר חוזק המגדל : (טז) אניות תרשיש. ההולכים באניות על ים תרשיש : שכיות החמדה. השרים היושבים בהיכלי עונג הרצופים ברצפת אבנים המשוכיות : (יז) ושח. אז יושפל גבהות האדם : (יח) כליל יחלוף. את כולם יעביר מן העולם : (יט) ובאו. עובדי כוכבים יבואו להטמן במערות וכו' : הארץ. יושבי הארץ : (כ) אשר עשו לו. אשר עשו כולם כ"א לעצמו להשתחות אליה : לחפור פרות. מוסב על מלת ישליך לומר האלילים ישליך אל החפירות העמוקות ואל חורי

בְּנִקְרוֹת הַצֻּרִים וּבִסְעִפֵי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי פַּחַד יְהוָה וּמֵהֲדַר גְּאוֹנוֹ בְּקוּמוֹ לַעֲרֹץ הָאָרֶץ: כב חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי־בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא:

ג א כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מֵסִיר מִירוּשָׁלִַם וּמִיהוּדָה מַשְׁעֵן וּמַשְׁעֵנָה כֹּל מִשְׁעַן־לֶחֶם וְכֹל מִשְׁעַן־מָיִם: ב גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקֹסֵם וְזָקֵן: ג שַׂר־חֲמִשִּׁים וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ: ד וְנָתַתִּי נְעָרִים שָׂרֵיהֶם וְתַעֲלוּלִים יִמְשְׁלוּ־בָם:

ל׳. ל׳ וחסר · ל׳ הרע · ס׳ דסמיכי · ל׳ בסיפרא · ל׳. ל׳ · ל׳ · ו׳ מ״ל · ד׳ · ג׳ · ל׳ ומ״ל

טִנָּרַיָּא וּבִשְׁקִיפֵי כֵּיפַּיָּא מִן קֳדָם דַּחֲלְתָא דַייָ וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ בְּאִתְגְּלְיוּתֵיהּ לְמִתְבַּר רַשִּׁיעֵי אַרְעָא: כב אִתְמְנָעוּ לְכוֹן מִלְאִשְׁתַּעְבָּדָא לֶאֱנָשָׁא בְּמֶעְבְּדֵיהּ דַּחֲלָא דְנִשְׁמַת רוּחַ חַיִין בְּאַפּוֹהִי אֲרֵי יוֹמָא דֵין הוּא קַיָּם וּמְחַר לֵיתוֹהִי וּכְלְמָא חֲשִׁיב הוּא: א אֲרֵי הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת מַעְדֵּי מִירוּשְׁלֶם וּמִיהוּדָה סְמַךְ וְסָעִיד כָּל סְמַךְ מֵיכַל וְכָל סָעִיד מִשְׁתֵּי: ב גִּבָּר וּגְבַר עָבֵיד קְרָב דַּיָּן וְסָפַר וּמִשְׁתְּאַל וְסָב: ג רַב חַמְשִׁין וּנְסַב אַפִּין וּמָלֵיךְ מֵילַךְ וַאֲמַר וּמִשְׁתְּמַע וְחַכִּים וְסוּכְלְתָן בְּעֵצָא: ד וְאֶמַנֵּי יַנְקַיָּא פַּרְנְסֵיהוֹן וְחַלָּשַׁיָּא יִשְׁלְטוּן

לחסר ג׳ וחסר וסי׳ ביהושע ריש סי׳ ב׳: האדון ה׳ צבאות ה׳ דסמיכי בקריאת וסי׳ אביר ישראל. מסיר ומירושלים ומיהודה. במשענת רזון.

תולדות אהרן חדלו לכם . ברכות יד זוכר תלוס: האדון ס׳. חגיגה יד:

רשי

עשה לו להשתחוות ישליך האדם בחרולים ובנקיקים שימצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן : (כב) חדלו לכם מן האדם. שלא לשמוע לאותן המתעים אתכם מאחרי ולהשתחוות למעשה ידיו : אשר נשמה באפו . אשר כל חייתו וכחו תלויה בנשמת אפו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר תלא ממנו וק״ו לדמות חפרפרות שאין בו ממש ד״א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמה באפו הראית׳ למה נחשב הוא וקל וחומר (לגלולים) שאינו נחשב לכלום : (א) מסיר מירושלים וגו׳. כולה מפורשת במסכת חגיגה שמנה עשר קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד : (ג) יועץ . יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים: וחכם חרשי׳. שכשפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשי׳: ונבון לחש : ראוי למסור לו סתרי תורה שנתנו בלחש כגון מעשה בראשית ומעשה מרכבה: (ד) ונתתי נערים שריהם . אלו בני אדם המנוערים מן המצות: ותעלולים ימשלו בם . שועלים בני אדם חלשים ואני אומר לפי פשוטו תעלולים ליצנים בני אדם המתעוללים בהן ומבזין אותם כמו (איוב טו) ועוללתי בעפר קרני את אשר התעללתי (שמות)

רדק

לחשר פירות פירוש שתי מלות , וויהיה פירוש פירות חפירות , ודומה לו בדברי רבותינו פירא דספולי , שפירושו חפירה שמשליכים שם גרעיני התמרים , ואמר שישליך האדם האלילים למקומות שיחפרו החפירות להסתר שם וישליכו האלילים שם דרך בזיון כי לא הועילו להם ואם ינצלו ישברום לשיות כסף וזהב לא צלמים : (כא) לבא בנקרת הצורים . ר״ל יברחו להכנס במערות הצורים , ונקראו המערות נקרות , וכן ושמתיך בנקרת הצור לפי שמנקרים בצורים ועושים שם מערות : ובסעיפי הסלעים , ויבאו גם כן להשגב בבוני הסלעים הגבוהים , ודמה שן הסלע לסעיף האילן הגבוה , וכן בסעיף סלע עיטם : (כב) חדלו לכם . אז יאמר כל אחד לחבירו חדלו לכם מן האדם כי יהיה פחד ה׳ על כל העולם, ויאמר איש לאחיו לא יהיה עוד מורא בשר ודם עליכם אלא מורא האל לבדו, כי האדם כאין נחשב כי במעט רגע ימות כי הנשמה באפו , כלומר קרוב לצאת , ואמר באפו כי רוח החיים תלוי באף , כי דרך נקבי האף יצא החום הטבעי אשר בלב תמיד , וכן יכנס אליו דרך נקבי האף קרירות האויר ובזה חיי האדם כמו שידוע בחכמת הטבע , אם כן שחייו קצרים כמה נחשב הוא ואיך יתכן לבטוח עליו או לירא ממנו : (א) כי הנה האדון . אמר בפרשה שלמעלה גמול הרשעים וכלותם בימי מלך המשיח , ועתה אמר כי עתה יעשה דין ברשעים בירושלם וביהודה וימותו ברעב ובחרב הגדולים שבהם וישארו הנערים והתעלולים, ואמר האדון להודיעם כי הוא אדון ובידו להרוס ולבנות להשביע ולהרעיב , והם אינם חושבים כי הוא דן ויפנה אל מעשיהם כי אם היו חושבים זה לא היו חוטאים ולא היו יוצאים מרשותו וממצותו : משען ומשענה . לפי שכפל הענין לחזק כמנהג שנה הענין במלות שונות זכר ונקבה , ואחר כך פירש כל משען לחם ומשען מים , ואמר משען כי המאכל והמשתה משען גוף האדם ובהם ישען ויחיה , וכן אמר בתורה בתוכחות בשברי לכם מטה לחם כמו המטה שישען האדם עליו כן ישען במאכל ובמשתה : (ב) גבור ואיש מלחמה. אלה ימותו בשדה בחרב : שופט ונביא וקוסם וזקן . אלה ימותו בעיר ברעב ובדבר, ואלה הארבעה אנשים הנכבדים שבעם, ויונתן תרגם ונביא וסופר ותרגם וקוסם ודמשתאיל , ר״ל סופר ומזכיר בעם , ודמשתאיל האדם הנשאל שישאלו את פיו על העתידות כמו הוזה בכוכבים : (ג) שר חמשים. אפילו שר חמשים אין צריך לומר שרי אלפים ושרי מאות : ונשוא פנים. מי שהוא נכבד מרוב עשרו וגדולתו : ויועץ . מי שיש לו דעה ודעת בדרכי העולם ובעסקים שבין אדם לחבירו : וחכם חרשים. הוא מי שמתעסק בחכמות וקנה אותם וידעם : וחרשים . כפלם הכמים, ופירוש חרשים מענין מחשבה , כמו אל תחרוש על רעך רעה, כי עיקר החכמה במחשבת הלב, ואמר וחכם סמוך לומר כי הוא חכם על החכמים אחרים כלומר שיש לו תלמידים חכמים: ונבון לחש. פירוש מי שהוא נבון בחכמת הטענה והדבר , ואמר לחש שהוא הדבור בחשאי ובנחת , כמו כי עבדיו מתלחשים , לפי שבענין זה הם דברי חכמים , כמו שכתוב דברי חכמים בנחת נשמעים , ובאלה הד׳ בזכר הוא תיקון העיר וקיומה וזולתם הוא חרבות העיר והשחתה , והחכם הגדול רבי משה בר׳ מיימון פירש יועץ נקרא מי שעצתו נכונה ועסקיו כראוי בדברים המנהגים אך לא יבין שום שכל ואשר יש לו החכמות המושגות בפעל הוא נקרא חכם חרשים , ואשר הוא מבין וזך הטבע ויכול לכלול הענינים בפירוש קצר מתוקן הוא הנקרא נבון לחש אך לא התעסק בחכמה ולא השיג החכמות ויונתן תרגם רב חמשין וגומר , ובדברי רבותינו ז״ל י״ח קללות קלל ישעיהו הנביא את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד , מאי היא דכתיב כי הנה האדון ה׳ צבאות וגו׳, משען אלו בעלי מקרא , משענה אלו בעלי משנה, כל משען לחם אלו בעלי תלמוד , שנאמר לכו לחמו בלחמי , וכל משען מים אלו בעלי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים , גבור אלו בעלי שמועות , ואיש מלחמה זה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה , שופט זה דיין שדן דין אמת לאמתו , נביא כמשמעו , קוסם זה מלך , שנאמר קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו , זקן זה שראוי לישב בישיבה , שר חמשים זה שיודע לישא וליתן בחמשה חומשי תורה, דבר אחר שר חמשים אמר רבי אבהו מכאן שאין מעמידין תורגמן על הצבור פחות מחמשים שנה : ונשוא פנים . זה שנושאים פנים לדורו בעבורו למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא, למטה כגון רבי אבהו בקסרי : יועץ . זה שיודע לעבר שנים ולקבוע חדשים : חכם . זה תלמיד המחכים את רבותיו : חרשים . שבשעה שפותח פיו נעשו הכל כחרשים : ונבון . זה המבין דבר מתוך דבר : לחש . זה מי שראוי למסור לו דברי תורה בלחש , ואמר עוד אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש לו חמשה דברים הללו יועץ וחכם חרשים ונבון לחש : (ד) ונתתי נערים . כיון שהוא הסיר הזקנים הרי הוא כאלו נותן הנערים להיות שרים עליהם , ודרך הדרש אלו בני אדם שמנוערין מן המצות : ותעלולים . כמו נערים , וכן עוללים שאלו לחם , אלא שהוא משקל אחר , והוא תאר בשקל פעלולי רעב , ויונתן תרגם וחלשיא , והדרש תעלי בני תעלי , פי׳

ביאור מהגר״א

בריה שאין לה עינים אלא שמין הפירות והיא האיבות משכנה בחפירה עמוקה בעפר להיות בעפר יסודה והעטלף העוף באויר ביסודה מן האויר ויש לה חפירה ג״כ בארץ : (כא) בקומו לערוץ הארץ וגו׳. אמר ב״פ לערוץ הארץ כמ״ש הבוק תבוק הארץ כו׳ פור התפוררה ארץ היינו מתחלה על לבא מרום במרום: בסעיפי הסלעים. שן הסלע כמו ענף : (כב) הדלו כו׳. קאי למעלה שאמר וישח אדם וישפל כו׳ על כל גאה ורם כו׳ וג״כ עכשיו חדלו כו׳ כי במה כו׳ וכן אמר למעלה והיה באחרית הימים כו׳ לכן ג״כ עכשיו בית יעקב לכו ונלכה כו׳ וכן כאן והנה מותר האדם מן הבהמה בנשמה והרות שהנשמה גבוה מעל גבוה וכן רוח האדם כמ״ש ויהי האדם לנפש חיה מתרגמין לרוח ממללא וז״ש חדלו לכם מן האדם היינו יתרון הרוח שהו שנקראת נפש האדם כו׳ ויתרון השני אשר נשמה באפו כמ״ש ויפח באפיו וגו׳ כי במה נחשב הוא רלה לומר הוא הגוף והנפש שלו שהוא גרוע מכל חי אשר על פני האדמה ואלם יותר מכולם : (א) משען ומשענה . זכר ונקבה שלא יהיו מחזיקים לבריות באוכל ומשקה כמש״ל : כל וכו׳ . כל קאי אהאנשים כל האנשים שהיו להם משען לחם או. מים והנה ד׳ דברים ההכרחים לאדם מאכל ומשקה כסות ודירה וכ״ה בעולמות העליונים וכסות הוא לשון זכר אמר עליו משען ודירה נקבה כמ״ש ביתו זו אשתו ומימי לא קריתי כו׳ אלא לביתי אשתי : (ב) גבור . בכחו : ואיש מלחמה. מלומד מלחמה : וקוסם . הוא שמשער דבר העתיד בחכמתו : וזקן . זקני העדה : (ג) שר חמשים . הוא סדר הראשונה כי שרי העשרות אינן בכלל השרים ופסוק הראשון יאמר כנגד ראשיכם שופטיכם כו׳ וכן ה׳ דברים שאמרו ואחרי אחיתופל כו׳ גבור ואיש מלחמה הוא שר צבא למלך יואב שהיה גבור ואיש מלחמה שופט זה מלך וקוסם זה יועץ שמכוון מה שעתיד להיות והוא אחיתופל כמ״ש כאשר ישאל איש בדבר אלהים : ונביא. הוא שאמר שם אורים ותומים : ונשוא פנים . פירוש בעל מע״ט וז״ש שנושאים פנים לדורו בעבורו : ויועץ . זה דעת וז״ש שיודע לעבר שנים וכמ״ש ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת : וחכם חרשים . של אומנות כמו ומלאת אותם כו׳ ובחרשת כו׳ : ונבון לחש . לסבין

מצודת דוד

חורי העטלפים : (כא) לבוא . ר״ל כשילך לבוא בנקרות הצורים וכו׳ אז בדרך מהלכו ישליך האלילים מידו : (כב) חדלו לכם . מנעו עצמכם מעבודת האלילים כי הבינו הדבר מן האדם אשר יש נשמה באפו הראיתם במה נחשב הוא הלא תצא רוחו ישוב לאדמתו ואיך א״כ ראוי לעבוד האליל שאפילו נשמת חיים אין בו :

ג (א) מסיר וכו׳. ר״ל לא ימצא בהם לא איש ולא אשה אשר יחונן דלים להספיק להם לחם ומים : (ב) גבור וכו . מוסב על מלת מסיר שאמר בהמקרא שלפניו : (ג) שר חמשים . מסיר שר חמשים כי יבוטל השררה מכל וכל : ונשוא פנים . איש נכבד שהכל נושאים לו פנים : וחכם חרשים . חכם על חכמים אחרים כלומר שיש לו תלמידים חכמים : ונבון לחש . המבין סתרי תורה הנאמרים בלחש והם מעשה בראשית ומעשה מרכבה : (ד) נערים שריהם . כי הנער לפי עזות נערותו ישתרר בהם

מצודת ציון

והדומות : ולעטלפים. שם עוף עטלף והוא הפורח בלילה : (כא) בנקרת . ענין חור ונקב כמו ואל מקבת בור נקרתם (לקמן נא) : ובסעיפי . עניינו שן הסלע הבולט וכן בסעיף סלע עיטם (שופטים טו) והוא ל׳ מושאל מהגוף הבולט מן האילן הנקרא סעיף כמ״ש וכלה סעיפיה (לקמן כז) : (א) משען לחם . על כי חיות האדם תלויים בלחם ובמים ונשען בהם אמר משען לחם וכמ״ש כל מטה לחם שבר (תהלים קה) : (ג) וקוסם . הוא החוזה בכוכבים ויודע מהעתידות : חרשים . הוא ענין מחשבה כמו אל תחרוש על רעך רעה (משלי ג) ר״ל חכמים כי החכמה היא במחשבה : לחש . ענין קול נמוך הנאמר בלחישת האוזן : (ד) ותעלולים. ענין שחוק ולעג כמו כי

בָּם: ה וְנִגַּשׂ הָעָם אִישׁ בְּאִישׁ וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן וְהַנִּקְלֶה בַּנִּכְבָּד: ו כִּי־יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה לְכָה קָצִין תִּהְיֶה־לָּנוּ וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ: ז יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא ׀ לֵאמֹר לֹא־אֶהְיֶה חֹבֵשׁ וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שִׂמְלָה לֹא תְשִׂימֻנִי קְצִין עָם: ח כִּי כָשְׁלָה יְרוּשָׁלַםִ וִיהוּדָה נָפָל כִּי־לְשׁוֹנָם וּמַעַלְלֵיהֶם אֶל־יְהוָה לַמְרוֹת עֵנִי כְבוֹדוֹ: ט הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם הִגִּידוּ לֹא כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי־גָמְלוּ לָהֶם רָעָה: י אִמְרוּ צַדִּיק כִּי־טוֹב כִּי־פְרִי מַעַלְלֵיהֶם יֹאכֵלוּ: יא אוֹי לְרָשָׁע רָע כִּי־גְמוּל יָדָיו

בְּהוֹן: ה וְיִתְגָּרוּן עַמָּא גְּבַר בִּגְבַר וּגְבַר בְּחַבְרֵיהּ יִשְׁלְטוּן עוּלֵימַיָּא בְּסָבַיָּא וּדְשִׁיטִין בִּדְיַקִּיר: ו אֲרֵי יֶחֱוֵד גְּבַר בְּאַחוּהִי מִזַּרְעִית בֵּית אֲבוּהִי לְמֵימַר כְּסוּ אִית לָךְ רַב תְּהֵא עֲלָנָא וּמַגְבִּיתָא הָדָא תְּהֵא תְּחוֹת יְדָךְ: ז יָתִיב בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר לֵית אֲנָא כְּשַׁר לְמֶהֱוֵי רֵישׁ וּבְבֵיתִי לֵית מָה דְּאֵיכוּל וְלֵית מָה דְּאִתְכַּסֵּי לָא תְמַנּוּנִי רַב בְּרֵישׁ כָּל עַמָּא: ח אֲרֵי אִתְקִילוּ יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וֶאֱנָשׁ יְהוּדָה גְּלוֹ אֲרֵי מַמְלַל פּוּמְהוֹן וַאֲגַר עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָם יְיָ וּמַרְגְּזִין קֳדָם יְקָרֵיהּ: ט אִשְׁתְּמוֹדָעוּת אַפֵּיהוֹן בְּדִינָא אַסְהֵיד בְּהוֹן וְחַטָּאֵיהוֹן כִּסְדוֹמָאֵי קַבְלִין וְלָא מַנְעִין וַי לְנַפְשֵׁיהוֹן אֲרֵי גְרַמוּ דְּתֵיתֵי לְהוֹן בִּישְׁתָּא: י אֱמָרוּ לְצַדִּיקַיָּא טוּבֵיכוֹן אֲרֵי פֵּרֵי עוֹבָדֵיהוֹן יִשְׁתַּלְמוּן: יא וַי לְרַשִׁיעַיָּא דְּעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין

מסעף פארה במערצה. והכרתי את מצרים: ישא ד' ר"פ וסי' ישא ה' פניו. עליך גוי מרחק. לא אהיה חבש. ישא ברכה מאת ה': לרשע ה' בקריאה וסי' אוי לרשע. יסר לץ. אמר לרשע צדיק אתה.

תולדות אהרן כי יתפש. שבת קיט: והמכשלה. גטין מ"ג: הכרת פניהם. יבמות קכ בכורות מו (סוטה כג יבמות סו): אמרו צדיק. יומא לח חגיגה יב קידושין מ ב"ב יא עקידה שער מא (פ"א סו טו):

רש"י

(שמות י): (ה) ונגש העם. יהיו דחוקין ונגושין זה על זה בחיגור וחירום: ירהבו הנער בזקן. יתגדל הנער על הזקן: והנקלה בנכבד. כפשוטו ומדרשו יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהב במי שהקלות דומות עליו כחמורות: (ו) כי יתפש איש באחיו. כאשר יתפוש איש באחיו בבית אביו לאמר עשיר אתה בתורה ומחוורת היא בידך כשמלה: קצין תהיה לנו. ותלמדנו: והמכשלה הזאת. שאנו נכשלים בה באיסור או בהיתר בטומאה או בטהרה תחת ידיך הוא שאתה יודע להורות לנו. דבר אחר שמלה לך להלביש ערום. והמכשלה (פוילנג"א בלע"ז) מחסרוני שאני מחוסר לחם תחת ידיך להספיקני ולכך קצין תהיה לנו והוא משיב בביתי אין לחם ואין שמלה ומה טיבי לקצין: (ז) ישא ביום ההוא. אין ישא אלא לשון שבועה הוא ישבע להם לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי בית המדרש ובביתי אין לחם ושמלה אין בידי לא טעם משנה ולא טעם אגדה, דבר אחר לפי פשוטו לא אהיה חובש לא אהיה שופט שהוא חובש את הנדונים בבית הסוהר: (ח) כי כשל ירושלים. כולם חסירים ונפולים ואין עוזר זה לזה ולמה כי מאנו לשמוע ועתה כולם תכפישים: כי לשונם ומעלליהם אל ה'. לנגדו להכעיסו: למרות עיני כבודו. להקניט לפני כבודו ד"א ענני כבודו: (ט) הכרת פניהם. עון שהם מכירים פנים בדין היא ענתה בם לפני. ל"א הכרת פניהם ניכרים הם בעזות פניהם: כסדום הגידו. לא כחדו בפרהסיא עשו: (י) אמרו. לאותו שהוא צדיק כי טוב עשה: (יא) אוי לרשע רע. שהוא רע לעצמו ורע לאחרים גורם רעה לו

רד"ק

פירוש מועלים: (ה) ונגש העם. עוד קללה אחרת שלא יכנעו מפני שריהם ומפני המושלים שישימו עליהם אלא כל אחד יהיה נגש נוגש ונוטר בחברו ואפילו הקטן כנגדו, ופירוש ירהבו יחזיקו עליו ויעיזו בו פניהם הנער בזקן והנקלה בנכבד: ירהבו. ענין חוזק, מן ורהבם עמל ואון, ויונתן תרגם ונגש ויתגרון, ותרגם ירהבו ישלטו, וענין אחד הוא כמו שפירשתי, והדרש הנער בזקן מי שמנוער מן המצות ירהב במי שמלא מצות כרמון: והנקלה בנכבד. מי שחמורות דומות עליו כקלות ירהב במי שקלות דומות עליו כחמורות: (ו) כי יתפש. כאשר יתפוש איש באחיו, כלומר כשיתפשהו בבגדו לדבר עמו ולבקש ממנו זה, ופירוש בית אביו משפחת בית אביו, כי אינו רוצה לומר אחיו בן אביו אלא איש ממשפחתו שיש לו קרוב דעת עמו. ויאמר לו בבקשה כיון ששמלה לך, כלומר שאתה מלובש בגדים נאים ונראה גדול ויפה פניך תהיה קצין לנו ותוכיח מי שראוי להוכיח ותהיה תחת ידך ותחת ממשלתך המכשלה הזאת שאנחנו נכשלים איש ברעהו ואין אנחנו יראים מפני רעהו: לכה. כתוב בה"א נוספת, כמו ולכה איפוא מה אעשה בני, והדרש שמלה דברים שמתכסה אדם בהם כשמלה, והמכשלה דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אלא אם כן נכשלים בהם ישנן תחת ידך, קצין תהיה לנו, וי"ת המכשלה ומגביתא, כלומר נגבות המס שהיו מלכי העכו"ם מטילים עליהם, כמו שכתוב בפרעה נכה ויתן עונש על הארץ מאה ככר כסף וככר זהב: (ז) ישא. פירוש ישא קולו בפיו, כלומר ישבע, וכן לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא: וחובש. מושל. נקרא כן לפי שחובש ואוסר העוברים על מצותיו, וכמוהו האף שונא משפט יחבש, וטעם לא אהיה, כי איני ראוי לכך כי אין בביתי לחם ושמלה, ואף על פי שאני מתראה בחוץ בשמלה זו, וכל זה אמר להודיע כי עניות ומסכנות רב יהיה בעיר כי אפילו המתראים בחוץ ביתם רק מכל טוב, והדרש לא אהיה חובש לא הייתי מחובשי עצמן בבית המדרש ובידי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא טעם מקרא ולא טעם משנה: (ח) כי כשלה. ומה טעם כשלו ונפלו, לפי שחטאו לה' בפה ובמעשה להכעיסו, וזה למרות עיני כבודו, כלומר כי הוא רואה מעשיהם והם עוברים על מצותיו כאלו הוא אינו רואה מעשיהם: למרות. כמו להמרות: עני. חסר היו"ד עי"ן הפעל: (ט) הכרת. מענין ואת אחיו לא הכיר. ר"ל כי בפניהם יוכל האדם להכיר שהם רעים וחטאים כסדום והם גם הם מגידים חטאתם בפיהם ואינם מכחידים כמו שהיו אנשי סדום עושים שהיו מספרים ברשעם, והאדוני אבי ז"ל פי' הכרת הס"א שרש ופירש עזות פניהם, וכן פירוש לא תבושו תהכרו לי, העיזו פניכם לי, ודמהו ללשון ערב שאומרים הכר לעזות מצח, ויונתן תרגם הכרת פניהם שהם מכירים פניהם בדין, אשתמודעות אפיהון בדינא אסהיד בהון: אוי לנפשם. כלומר שתאבד נפשם במותם מפני מעשים הרעים לבד מן הפורענות שיבא להם בחייהם והנה הם גמלו רעה לנפשם, כלומר לעצמם ברעה שעושין לאחרים: (י) אמרו. אינו צווי לאנשים מיוחדים אלא לכל אדם, כמו ראה ריח בני, אמר למלך ולגבירה, והדומים להם, אומר לכל מי שיכיר האמת וידע כי משפט האל אמת, אמרו וקראו לכל כי האל צדיק ה' ישלם לכל צדיק כצדקתו ולרשע כרשעתו, וסמך זה לפסוק אוי לנפשם, לפי שלפעמים יהיה טוב לרשע בעולם הזה, אמר כי על כל פנים תאבד נפשו גמול מעשיו הרעים כי האל אמונה ואין עול: צדיק כי טוב. פירוש צדיק כאשר יהיה טוב שלא ישוב מצדקתו ועשה עול אמרו כי פרי מעלליהם יאכלו בזה ובבא וכן אמרו אוי לרשע רע: (יא) אוי לרשע שיעשה רע. ולא שב מרשעתו כי על כל פנים גמול ידיו יעשה לו בזה או בבא, אבל בזה העולם יהיה גמולם ברוב כמו שתראו בישראל כי כשלו ונפלו מפני מעשיהם הרעים ועליהם הצדיקו את הדין ורז"ל דרשו הפסוק אמרו צדיק כי טוב, וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים וטוב לבריות, זהו צדיק טוב, ועליו נאמר כי פרי מעלליהם יאכלו שאוכל פירות בעולם הזה, והקרן קיימת לעולם הבא, טוב לשמים ואינו טוב לבריות זהו צדיק שאינו

ביאור מהגר"א

להבין כל הלחשים: (ו) שמלה לכה. ורצוי אתה להיות קצין ור"ל מדות הוא בגדיו של אדם כמ"ש פשטתי את כותנתי כו' והוא חלוקא דרבנן כמ"ש חז"ל איזהו ת"ח שיודע לפשוט חלוקו כדרכו היינו שמקפיד במדותיו להעמידן בדרך הישר: והמכשלה הזאת. רצה לומר ירושלים שנקראת מכשלה כמ"ש כי כשלה ירושלים ותהיה תחת ידיך: (ז) ישא. ישא ידיו כלומר יסלק ידיו מזאת לא אהיה חובש שאינו מוכיח לכבוש היצר ובביתי אין לחם זו תורה ואין שמלה זו מדות: (ח) למרות כו'. נגד השגחתו שיודעים שרואה מעשיהם ומתכוונים להכעיס ואמר כאן שלשה דברים נגד דיבור ומעשה ומחשבה לשונם הוא בדבור ומעלליהם הוא במעשה למרות במחשבה: (ט) הכרת פניהם ענתה בם. שניכרים הם בחטאתם שעושים בגילוי פנים והכרת פניהם שניכר בפניהם מחשבותם: כסדום הגידו. בדיבור כלומר בפרסום כמו סדום שפרסמו חטאיהם: לא כחדו. פירוש לא נמנעו לעשות במעשה מפני הבושה: אוי לנפשם. יש מהן שנולדו בנפשות מעולות ממקום גבוה קא זכו ועליהם אמר אוי לנפשם שגמלו ליוצרם וגורם וגו': (י) אמרו צדיק כי טוב וגו'. שבחו את הצדיק כמו יתאמרו כל פעלי כו': כי פרי מעלליהם. היינו שהקרן קיימת לעוה"ב אבל הפירות שאוכלין בעוה"ז אימתי בזמן שיש בדור הרבה צדיקים אבל אם אינו אלא צדיק אחד גם פירותיו אין נאכלין בעוה"ז ח"ש כי פרי מעלליהם יאכלו בלשון רבים: (יא) אוי לרשע. פירוש אבל עבירות אין להם פירות אלא גמול ידיו יעשה

מצודת דוד

בהם: ותעלולים. הליצנים ימשלו בם ע"י ליצנותם בדברי שחוק: (ה) ונגש העם. כ"א יהיה נוגש בחבירו על כי לא יהיה בהם מושל: ירהבו. הנער יתגאה על הזקן והאדם נקלה על איש נכבד: (ו) כי יתפוש. כאשר יתפוש איש באחיו ולא אחיו ממש אלא הקרוב אליו מבית אביו ויאמר לו הלא יש לך שמלה ר"ל הלא אתה מלובש מלבושי פאר ושעתך מצלחת ויהיו דבריך מקובלים לזאת תהא לנו קצין ולראש: והמכשלה הזאת. מה שאנו נכשלים איש ברעת רעהו תהיה תחת יד ממשלתך ר"ל אתה תסיר המכשול בכח הזרוע: (ז) ישא. והוא ישיב לומר בשבועה לא אהיה מושל החובש את המחויב במאסר כי אינני ראוי למשול: ובביתי. ר"ל אף שאני מתראה בחוץ לבוש מלבושי פאר אבל בביתי אין כל ואין שעתי מצלחת למשול: (ח) כי כשלה. במרבית העוני: אל ה'. ר"ל להקניט אותו: למרות עיני כבודו. ר"ל שאומרים שעיני המקום המה מחולפים מעיני האדם כי לא יבים ולא יבין במעשה הבריות: (ט) הכרת. היכר עזות פניהם העידה על רשעותם: וחטאתם. מפרסמים חטאם כאנשי סדום כי המה מגידים ומספרים אותם ולא מנעו מלהגיד וכפל הדבר במ"ש: כי גמלו. במעשיהם גמלו רעה לעצמם: (י) אמרו צדיק. שבחו ורוממו את הצדיק כי עשה את הטוב כי הצדיקים יאכלו גמול מעשיהם ולזה שבחוהו למען ילמדו ממנו לטוב להם: (יא) אוי. אבל רשע האוחז ברע ולא שב ממע

מצודת ציון

כי התעללת בי (במדבר כב): (ה) ונגש. ענין לחץ כמו מפני נוגשיו (שמות ג): ירהבו. ענין התחזקות וגאוה כמו רהב הם שבת (לקמן ל): בזקן. הבי"ת היא במקום על כמו כן ינתן בו (ויקרא כד) ומשפטו עליו כי על עונש ממון ידבר: (ו) יתפש. ענין אחיזה: שמלה. ענין מלבוש: לכה. כמו לך: קצין. שר: (ז) ישא. ענין שבועה כמו לא תשא (שמות כ): חובש. ענין מאסר כלא כמו חבוש בטמון (איוב מ): (ח) ומעלליהם. ומעשיהם: למרות. כמו להמרות והוא מל' תמורה וחלוף: (ט) ענתה. העידה כמו לא תענה (שמות כ): לא כחדו. לא מנעו: (י) אמרו. ענינו שבח ורוממות כמו את ה' האמרת (דברים כו) והוא לשון

לו ולאחרים בתנחומא והמקרא מוסב על אמרו לדיק כי טוב לו ואוי לו לרשע רע: (יב) נגשיו מעולל. ליצנים הם: ונשים משלו בו. נשים נואפות משלו בו כמו שאמר למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרעה (לפיכך כל חלשים משלו בו) ויונתן תירגם לשון (נשים): מאשריך. מדריכך שיש להם לאשרך בדרך טוב הם מתעים אותך: בלעו. קלקלו: (יג) נצב לריב. עמידה זו לשון עכבה: (יד) ה' במשפט יבוא עם זקני עמו. שהי' להם למחות. ולעכו"ם אומר אתם בערת' את כרמי אני קצפתי מעט ואתם עזרתם לרעה: גזלת העני. דור שהיו עניים במעשים טובים כל זה במדרש אגדה ולפי משמעות פשוטו כל הענין על ישראל ועומד לדין עמים הם השבטים: ואתם בערתם הכרם. הזקנים והשרים אכלו את שאר העם: (טו) מלכם. כמו מה לכם: תטחנו. תכתתו ותמעיטו לבזות' בדינם: (טז) ויאמר ה'. על הנשים אשר משלו בעמי יען כי גבהו וגו': ומשקרות עינ'. לשון הבטה ד"א צובעות עיניהם בסיקרא ובכחול: הלוך וטפוף תלכנה. לשון דבר צף על גבי חבירו כמו (דברים יא) אשר הציף ומתרגמינן דאטיף כך היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות כדי שתהא נראית צפה למעלה מהם ויונתן תירגם ובפתהן מקפן. היו קושרות פיאות נכריות קליעת שערות תלושין כורכות עם קליעותיהן שיראו גסות וטפופות: וברגליהם תעכסנה. כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורסתו ברגלו ורמזתו צד חיבת נואפות כדי להבעיר בו יצר הרע כעכס זה של נחש: עכס הוא ארס של נחש: (יז) ושפח. לשון צרעת כמו (ויקרא יג) מספחת היא ועל שנכתב בשי"ן דרשו בו רבותינו שתעשנה שפחות מכודנות ויש שדרשוהו שהרבה כאן

שאינו טוב, אוי לרשע רע, וכי יש רשע רע ורשע שאינו רע אלא רע לשמים ורע לבריות זהו רשע רע, רע לשמים ואינו רע לבריות זהו רשע שאינו רע, ורשע רע גמול ידיו יעשה לו בעולם הזה, ואמרו הזכות יש לה קרן ויש לה פירות, שנאמר כי פרי מעלליהם יאכלו, עבירה יש לה קרן ואין לה פירות, שנאמר כי גמול ידיו יעשה לו, שהעבירה עקרה היא ואין לה פירות, אלא אם כן עשתה פירות כגון שבאת על הערוה והוליד ממנה בן, ויונתן תרגם אמרו לצדיקיא טוביכון וכו': (יב) עמי נוגשיו מעולל. כמו עולל, כמו שאמר ונפתי נערים שריהם וגו', ויונתן תרגם עמי דסרכוהי בזזוהי כמעללי לכרמא: ונשים משלו בו. הנשים כמו נשים, או פירוש מרוב רודפם אחריהם במעגל משלו בהם הנשים, הפך והוא ימשל בך, ויונתן תרגם נשים מענין נושה בה"א, וכמרי חובא שליטו ביה: עמי מאשריך מתעים. מי שאומר לך אשריך בהתעשה מעשים רעים אותם הם מתעים אותך והם נביאי השקר המשבחים אותך במעשיך הרעים והם בלעו ושחתו דרך אורחותיך שלא תזרת לדרך הטובה והלכת בדרך רעה וכן ת"י יונתן משבחך אטעיוך ואורח שבילך קלקילו, ויש מפרשים מאשריך כמו מישריך, כלומר אותם שהיו ראויים ליישר אותך בדרך הטובה הם הטעו אותך: (יג) נצב לריב. כמו להריב, וכן לדין כמו להדין, ואלו היה שם היה הלמ"ד בשוא. לדין עמים, אמר אל תחשבו כי לא יענישכם האל על הרעות שתעשו כי בכל זמן הוא נצב ועומד לדין כל העכו"ם כל שכן עמו ישראל שהשגחתו יותר עליהם מפני שהם קרובים אליו יותר מכאשר העכו"ם: (יד) ה' במשפט יבא. כי גם זקני העם ושריו עליהם עון השם שלא יוכיחו אותם וגם הם אונסים וגוזלים דלת העם: ואתם בערתם. יאמר להם בשפטו אותם ישראל הנקרא כרם השם אתם בערתם וכליתם אותו, ובערתם מענין ובער בשדה אחר: גזלת העני. מי שיחפש אחריכם ימצא גזלת העני בבתיכם שגזלתם וכלי ביתו שאתם גוזלים אותם, ובדברי רז"ל עם זקני עמו ושריו, אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא לפי שלא מיחו בשרים:

(טו) מלכם. פירוש מלה אחת, הה"א נבלעת בדגש, וקרי מה לכם, וכן מזה בידך, אמר להם לשרים מה לכם תדכאו עמי והם העניים, וכן אם כסף תלוה את עמי העני עמך, וקרא אותם עמי לפי שהעניים אין להם עוזר וסומך אלא האל יתברך לא די לכם שתגזלו ממונם אלא שתדכו אותם בגופם ותמרטו פניהם, כלומר תכו אותם ותכתתו פניהם, ר"ל מכת לחי: נאם ה'. הוא אומר לכם זה כי הוא יודע במעשיכם הרעים ואתם תחשבו אין ה' רואנו והנה הוא מעיד בכם על גזלת העני בהיא בבתיכם ועל מה שתדכאו ותכו עניים והוא רואה הכל וישפוט אתכם על הכל כי הוא אדון לגאות מעלה ולגאות מטה: (טז) ויאמר ה'. גבהו. פירושו לפניו: נטויות גרון וגו'. אלה דברי גבהות וגאות, ורבותינו פירשו מהלכות בקומה זקופה: בנות ציון. ציון היתה עיר מלוכה לפיכך זכר בנות ציון, ועוד כי רוב א"י היתה חרבה בימי אחז והיו הנשים מתגאות ביופיין ומראות עצמן בשוקים וברחובות: נטויות גרון. [illegible] הנואפים, ורבותינו פירשו נטויות גרון שהיו מהלכות ארוך בצד קצר: ומשקרות עינים. כלומר רומזות להם עיניהן שילכו אחריהן לבית, ותרגום עין שזפתו עינא דסקרתיה, ורז"ל פירשו שהיו הולכות עקב בצד גודל: תעכסנה. מקשקשות ברגליהם בעכסים בתלויין בהם שהם כפעמונים ומשמיעין קול: (יז) ושפח ה'. כתוב בשי"ן והוא ענין ספחת. אמר במקו' שהיו מתגאות בו, תהיינה נספחות והקדקד הוא מקום חלוק השער לכאן ולכאן והיו מחלקות שער ראשן ומתיפים

יַעֲשֶׂה לּוֹ: יב עַמִּי נֹגְשָׂיו מְעוֹלֵל וְנָשִׁים מָשְׁלוּ בוֹ עַמִּי מְאַשְּׁרֶיךָ מַתְעִים וְדֶרֶךְ אֹרְחֹתֶיךָ בִּלֵּעוּ: יג נִצָּב לָרִיב יְהוָה וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים: יד יְהוָה בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם: טו מַלָּכֶם תְּדַכְּאוּ עַמִּי וּפְנֵי עֲנִיִּים תִּטְחָנוּ נְאֻם־אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת: טז וַיֹּאמֶר יְהוָה יַעַן כִּי גָבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן וַתֵּלַכְנָה נְטוּוֹת גָּרוֹן וּמְשַׂקְּרוֹת עֵינָיִם הָלוֹךְ וְטָפֹף תֵּלַכְנָה וּבְרַגְלֵיהֶם תְּעַכַּסְנָה: יז וְשִׂפַּח אֲדֹנָי קָדְקֹד בְּנוֹת צִיּוֹן וַיהוָה פָּתְהֵן יְעָרֶה:

אֲרֵי גְמָלָא דִידֵיהוֹן יִתְּתֵב לְהוֹן: יב עַמִּי דְסַרְכוֹהִי בְּזָוֵהִי כִּמְעַלְלֵי לְכַרְמָא וּכְמָרֵי חוֹבָא שַׁלִּיטוּ בֵיהּ עַמִּי מְשַׁבְּחָךְ אַטְעֲיָךְ וְאוֹרַח שְׁבִילָךְ קַלְקִילוּ: יג עָתִיד לְמִדַּן יְיָ וּמִתְגְּלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעֲנוּת דִּין מִן עַמְמַיָּא: יד יְיָ בְּדִינָא יֵעוֹל יַת סָבֵי עַמָּא וְסַרְכוֹהִי וְאַתּוּן אַנְסְתּוּן יַת עַמִּי חֲטוֹף מִמִּסְכְּנָא בְּבָתֵּיכוֹן: טו מַה לְכוֹן דְּאַתּוּן מְמַסְכְּנִין יַת עַמִּי וְאַפֵּי חֲשִׁיבַיָּא מְבַלְּיָן אַתּוּן וּמֵיתִין בְּדִינֵיהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת: טז וַאֲמַר יְיָ חֲלָף דְאִתְרַבְרְבָאוּ בְּנַת צִיּוֹן וְאָזְלָן מְרִימָן צַוַּאר וּמְסַרְבְּקָן עֵינֵיהוֹן אָזְלָן וּבְפַתְּיָהֶן מְקַפְּן וּבְרַגְלֵיהֶן מְרַגְּזָן: יז וִישַׁעְבֵּיד יְיָ יְקָרַת בְּנַת צִיּוֹן וַיְיָ יְקָרְהֶן יַעְדֵּי:

ואתה תשמע מן השמים קדמא דד"ה. ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע: עניים ג' וסי' מלכם תדכאו עמי. ועניים מרודים תביא. לא יחיה רשע. וכל דסמיך לדלים ואביונים דכוו' במ"ב וסי' השאפים על תולדות אהרן
ונשיא מבנו. זוכר ויקרא: ה' במשפט. שבת כד: ואתם בערתם. ברכות ו: כי גבהו. שבת סב יומא ט: נטויות גרון. סוטה מז:

ביאור מהגר"א

יעשה לו ואין לאחרים עמו כלל ומ"ש אמרו לדיק כי טוב שאין הלדיק אוכל פירות אלא אם הוא לדיק לשמים וטוב לבריות: ומ"ש אוי לרשע רע. היינו שכל העונשים של עבירות הכתוב נהורם בכל בלדק ובכל בדין אלא כשהרשע טוב לבריות אזי הקב"ה מטיב עמו ג"כ ומעניש בהסד לא לפי הגמול הראוי על פי הלדק וז"ש בתחילה לדיק רלה לומר בתהלה העונש לפי הכתוב על פי הלדק ולבסוף בחסד וז"ש לדיק ה' בכל דרכיו היינו דרכי התורה על פי הלדק והעונש על פי הדין וחסיד בכל מעשיו ולבסוף בשעת מעשה העונש מתנהג בהסד אבל כשהוא רע לבריות אזי אין מנכין לו מן העונש כלל אלא כגמול ידיו בשלימות יעשה לו וז"ש יד ליד לא ינקה רע היינו מי שהוא רע לבריות לא ינקה מעונש הכתוב אלא משלמין יד ליד וכן אמר כאן אוי לרשע רע היינו רע לבריות לא ינקה עונש הכתוב לפי גמול ידיו יעשה לו: (יב) מאשריך. כמו באשורו אחזה רגלי ודרך הוא דרך הכוללת ואורח הוא לפרקים ואמר שהדרך אשר אתם ראוי לילך תמיד בה ועכשיו הוא הרחיק בלעו אפילו לילך באקראי בה: (יג) נלב לריב ה'. הוא הקדמה למה שיאמר אח"כ והקדים כי השי"ת הוא נלב כו' שופט כל הארץ לכן ה' במשפט כו' פירוש נלב הוא תחלת הקמה ועומד הוא בהוה כיונו שהוא בעל דין והוא עתיד לדין וז"ש נלב לריב כמו וריב אלמנה היינו בעל דין ועומד לדין היינו דיין עומד בהוה להנקם בעד עמו: (יד) ה' במשפט יבוא. פירוש שהוא הדיין והוא השופט לעשות כפי הפסק: עם זקני עמו. היינו המלמדים תורה לעם ושריו היינו שוטר ומושל: בערתם. כמו ובער בשדה אחר: הכרם. רלה לומר הכניסה של הורה כמו כרם ביבנה היינו עם זקני עמו גזלת העני בבתיכם היינו עם שריו: (טז) כי גבהו בנות ציון גו'. בהמשה דברים נמלא פרי המתגאה אם בעינים וכנו הוא כצואר אם בגוף וכנו הוא הרגליה ואם בלב ואמר כי גבהו היינו בלב: ומשקרות עינים. היא בעינים: נטויות גרון. הוא בצואר הלוך וטפוף היינו בגוף וברגליהם תעכסנה היינו ברגלים: ומשקרות. כמו נסקרין בסקירה אחת והוא תרגום שזפתו: וטפוף. שברגליהם נוגעות ואינם נוגעות כדרך גסי הרוח: תעכסנה. הוא הכשיט על הרגל ובירושלמי אמר קורדקייא: (יז) פתהן יערה. יגלה כמו תגל ערותך ועל שם גבהו בנות ציון ותלכנה כו' אמר ושפח וע"ש הלוך כו' וברגליהם

מצודת דוד

תמנו אוי לו כי יקבל גמולו משלם: (יב) נוגשיו מעולל. הליצנים שבהם המה לוחצים אותם ומושלים בהם והנשים הנואפות המה משלו בהם כי הטו לב השרים אחרי דעתן: מאשריך. המנהיגים המדריכים אותך המה מתעים אותך מדרך הישר: בלעו. משחיתים דרך הישר שהלכת בו מאז למען לא תשוב אליו וכפל הדבר במ"ש: (יג) נצב. לכן נצב ה' לעשות מריבה עם העמים ולדון אותם (ולפי שכל שבט לעצמו קרוי עם לזה קרא לכל ישראל בכללם בלשון עמים): (יד) ה' במשפט. יערוך ויכוח עם זקני עמו ושריו וכה יאמר לא האומות השהיתו עמי אבל אתם בעצמכם רעיתם את כרמי ר"ל ישראל הקרואים כרם ה' צבאות (לקמן ה) הם היו לכם למרעה כי אכלתם אותם בכל פה: גזלת העני. לא חסתם אף על העני וגזלתם אותו והנה עדיין בבתיכם ולא תאתה לו: (טו) מה לכם. ר"ל מדוע תדכאון את עמי ומדוע תטחנו פני עניים: (טז) יען כי גבהו. בעבור שהולכות בקומה זקופה: נטויות גרון. נוטות בגרון אילך ואילך להראות יפיין: ומשקרות עינים. רומזות עם העינים אל הנואפים: הלוך וטפוף. הולכות דרך גאוה בנחת כדבר הצף על פני המים: תעכסנה. כשהיא עוברת אצל בחורי ישראל דורסת במנעלה אשר ברגלה: (יז) ושפח. בגמול זה תהיינה מוכות בצרעת על הקדקד: פתהן יערה: לפי שאמרו

מצודת ציון

לשון מושאל מהגוף העליון ברום האילן הנקרא אמיר כמ"ש בראש אמיר (לקמן יז): (יב) נוגשיו. לוחציו: מעולל. ענין שחוק ולעג: מאשריך. ענין דרך והלוך כמו בם נטה אשורי (איוב לא): מתעים. מל' תועה: בלעו. ענין השחתה: (יד) ואתם. הוי"ו היא במקום אבל כמו ועבדין באו (בראשית מב): בערתם. רעיתם כמו ובער בשדה אחר (שמות כב): (טז) גרון. צואר כמו קרא בגרון (לקמן נח): ומשקרות. ענינו הבטת קריצה ורמיזה כי עין שזפתו (איוב כ) תרגומו עינא דסקרתא: וטפוף. ענין הצפה וממעל כי אשר הציף (דברים יא) ת"א דאטיף: תעכסנה. ענין ארס כמו וכעכס אל מוסר אויל (משלי ז): (יז) ושפח. מל' ספחת הצרעת כמו שאת או ספחת (ויקרא יג): קדקד. היא אמצעית הראש מקום יחלק בם השער אילך ואילך: פתהן. כליבן ובדרז"ל פתיא אוכמא (פסחים פה) או הוא מל' והפותות לדלתות (מ"א ז): יערה ומהר

רדק

ומתיפים בו והאל יביא על קדקדן מספחת ספך גאותן ביופיין : פתהן יערה . פתחם יגלה , והוא כנוי לבית הערוה , כלומר בתלכנה ערומות לפני האויב המוליך אותן בשביה , וי"ת יקריהון יעדי והדברי רז"ל רב ושמואל חד אמר שנשפכו כקיתון וחד אמר שנעשו פתחיהן כיער : (יח) ביום ההוא . זה וביום ההוא שבא אחריו י"ת בימי אחז וחזקיהו כי הפורענות אשר בפרשה היה בימי אחז והנשארים היה הטוב והכבוד בימי חזקיהו , ועליו נאמר צמח ה' לצבי ולכבוד , ויש לפרש כל זה בסוף הגלות שיכלו רבים מישראל שלא שבו לה' בכל לבם כמו שנאמר עליה' וברותי מכם המורדים והפושעי' בי וגו' , ונאמר עוד עליהם והסרותי את שליפיהם בהם והנשארים יהיו ענוים וקדושים כפך מה שהיו בימי אחז שהיו גאים ועצאים ולא תהיינה הנשים עוד מתפארות בתכשיטיהן , לפיכך אמר יסיר ה' את תפארת העכסים וגו' , ונאמר בנבואת צפניה אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה' ועתה זכר הדברים אשר היו מתגאות ומתפארות בהם בימי אחז שכולם יהיו בטלים לעתיד לבא שלא תהיה אז גאוה לא באנשים ולא בנשים והדברים ההם הם העכסים והשביסים והשהרונים , ופירוש העכסים עדי שמשימה האשה ברגליה שמקשקש , ויונתן תרגם מסניא, ואפשר שיהיה זה שמקשקש תלוי במנעל : והשביסים . כמו בלד"י , מן ושבצת את הכתנת שש , והוא כלי עשוי במלאכת תשבץ : והשהרונים . כלי עשוי בדמות ירחא סהרא , ויונתן תרגם וסבכיא כולן מיני שבכה : (יט) הנטפות . מן נטף ושחלת , ופירוש כלי שמניחין בו הנגרי והולין אותו הנשים בצואריהן , ויש מפרשים הענקים שעושין אותו מאבני הבדולח הקטנים וכן נקרא הבדולח הזך בערבי אלנטף , וכן תרגם יונתן ענקיא : והשרות , ת"י ושירי ידיא , וכם בלמידים כתרגומו : והרעלות . מן המשנה מדיות רעולות , ופירשו הגאונים לעיף משימות על ראשן ומתכסות בו כל הפנים שאין נראה להם אלא העינים וקושרות למטה , ויונתן תרגם חנוסנסיא כמו שתרגם תמנים , וכן תרגם אנקלוס חמניכם חניסינסכון : (כ) הפארים . כמו מגבעות מן את פארי המגבעות , פארי פשתים יהיו על ראשם , ויונתן תרגם כליליא : והצעדות . כמו אצעד' והוא עדי שנושאות הנשים בשוקיהן , וכן תרגם יונתן ושירי רגליא : והקשורים . יתרי משי שקושרות מהם ראשן , ויונתן תרגם קל מסמסאי , ולא ידעתי מה הוא : ובתי הנפש . הוא עדי בתולות הנשים בין שדיהן על לבן , ויונתן תרגם קדשיא : והלחשים . הוא עדי שתולין אותו הנשים באזניהם נקראו כן לפי שהאזנים בעלות הלחש , ויונתן תרגם וחליטתא , וכן תרגום ותעד נזמה וחליתה והתקינה בקדשא ובהליטת מרגליתה : (כא) הטבעות . ידוע וכן נזמי האף , וכן ואשים הנזם על אפה : (כב) המחלצות . כמו והלבש אותך מחלצות והם לבושים נאים , וכן תרגם יונתן כתוניא : והמעטפות . כסות שמתעטפת בו : והמטפחות . כמין לניף , וכן הבא המטפחת אשר עליך : החריטים . כיסים , וכן כשני חריטים , וכן נקרא בערבי הכיס כרטא והוי"ת בעברי בערבי כ"ף במקומות רבים , ויונתן תרגם ומחכיא , ותרגום אונקלוס וכומז ומחוך : (כג) והגליונים . המראות נקראו כן לפי שנגלים בו הפנים לרואה בהם , וכן תרגם יונתן ומחזיתא , וכן תרגם אונקלוס במראות הצובאות במחזיית נשייא : והסדינים . ידוע : והצניפות . ידוע . כמו מצנפת בד יצנף : והרדידים . הוא לבוש דק נקרא בערבי אריד , וכן נשאו את רדידי מעלי , וכן תרגם יונתן ככבינתא . ובדברי רז"ל תנתן כבנתי לבתי . והיה זו הקללה עד סוף הפרשה בימי אחז : (כד) והיה . בשם . מתוק הבשר ומעמידו , ויהיה מק בהפכו והוא מסיסת הבשר , כמו ולשונו תמק בפיהם : נקפה . יהיה הבשר נגוע ומכה שלא יוכלו לחגור עליו , כמו ואחר עורי נקפו זאת , ובדברי רז"ל אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין עליו מלמעלה : מעשה מקשה . פירוש מעשה שוה , וכן כתמר מקשה המה , וענינו תחת אשר היו מתקנות השער ומשוות

יָעְרֶה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא יָסִיר אֲדֹנָי
אֵת תִּפְאֶרֶת הָעֲכָסִים וְהַשְּׁבִיסִים
וְהַשַּׂהֲרֹנִים׃ יט הַנְּטִפוֹת וְהַשֵּׁרוֹת
וְהָרְעָלוֹת׃ כ הַפְּאֵרִים וְהַצְּעָדוֹת
וְהַקִּשֻּׁרִים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְּחָשִׁים׃
כא הַטַּבָּעוֹת וְנִזְמֵי הָאָף׃
כב הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת
וְהַמִּטְפָּחוֹת וְהָחֲרִיטִים׃ כג הַגִּלְיֹנִים
וְהַסְּדִינִים וְהַצְּנִיפוֹת וְהָרְדִידִים׃
כד וְהָיָה תַחַת בֹּשֶׂם מַק יִהְיֶה וְתַחַת
חֲגוֹרָה נִקְפָּה וְתַחַת מַעֲשֶׂה מִקְשֶׁה

יח בְּיוֹמָא הַהוּא יַעֲדֵי יְיָ יָת
תּוּשְׁבְּחַת דְּמִסָנַיָא וּשְׁבִיסַיָא
וְסַבְּכַיָא׃ יט עֲנָקַיָא וְשֵׁירֵי
יְדַיָא וַחֲנִיסְנְסַיָא׃ כ כְּלִילַיָא
וְשֵׁירֵי רִגְלַיָא וְקַלְמַסְמַסַיָא
וְקָדָשַׁיָא וַחֲלִיטָתָא׃ כא עִזְקָתָא
וְטַלְטוּלַיָא׃ כב כִּתּוּנַיָא
וְשׁוֹשִׁיפַיָא לְבוּנְקַיָא
וּמַחְכַיָא׃ כג וּמַחְזְיָתָא
וְקַרְטְסַיָא וְכִתְרַיָא וּכְבֵינָתָא׃
כד וִיהֵי אֲתַר דַּהֲוָאָה יְהָבָן
בּוּסְמִין יִתְמְסֵי וַאֲתַר דַּהֲוָאָה
אָסְרָן פְּסִיקְיָא יְהֵי רוּשְׁמִין
דְּמָחָא וַחֲלַף אַקָּפוּת פָּתָא
גְּזוּז רֵישׁ וַחֲלַף

עפר . ויספו ענוים בה' שמחה : מעשה י' פתחין בקריאה וסי' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב . והיה תחת בשם מק יהיה . ולא יהיה למצרים מעשה . הפככם אם כחמר היוצר . ויקברהו בקברתיו דאסא

רשי

בהן משפחות משפחו' של כני': פתהן יערה . כליהן יערה ל' ארמי היא פתיא אוכמא הן היו אומרת ימהר יחישה מעשהו שר רואה אותי ונוטל אותי כשבא הפורענות היו שרי כ"כ נוטלין אותן להיות לנשים מחמת יופין . ורמז הקב"ה והיו שופעות כאדם המערה מכלי אל כלי וכאשר נענשו בדם נדה והיו נמאסות עליהן ומשליכין אותן לארץ מעל קרונות שלהן . וי"ת יקרהן יעדי : פתהן . ל' רוחב ל' גודל : (יח) ביום ההו'. לעתי' לבא כשיבא הקב"ה להשיב את ישראל אליו יסיר ה' מהם את תפארת העכסים שלא יהיו תולין תפארתם בנוי תכשיטי נשים ודברי נבלה : העכסים . המנעלים אשר ברגליהם אשר בהם תעכסנה : והשביסים . מיני שבכה לתכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנה שבים של שבכה : והשהרונים . יונתן תירגם סיבכיא : (יט) הנטיפות . עונקיא לשון ענקים לגרגרותיך (משלי א) ולשון נטיפות ע"ש שתלויות על הצואר ונוטפות על החזה והן כמין מרגליות נקובות וחרוזות בחוט ובלע"ז מוסטיגלא"ש : והשרות . צמידי הזרוע דמתרגם ושיריא : והרעלות . צניף שמצניפות כל פרצופיהם חוץ מגלגל העין כדי שיתאוה אדם ליזון במראות הלסתות (סא"א) ל"א והרעלות מיני סרבלים נאים להתעטף בהן ובל' משנה מדיות רעולות במס' שבת : (כ) הפארים . תרגום כליליא (שמות לט) פארי המגבעות : והצעדות . אצעדה של שוקים : והקשורים . כמשמעו קשורים קלרים שקושרים בהן ויש שעושין אותו מוזהבים פרשייג"ש בלע"ז : ובתי הנפש . שכנגד הלב נושק"א בלע"ז : והלחשים . נזמי האוזן מקום שלוחשין לה שם : (כב) המחלצות . כיתוניא כמו (שמואל ב ב) וקח את חליצתו שהגוף מלובש בהם וכשפושטין אותם חולצין אותם מן הגוף : והמטעפות . מצעות המטה כתרגומו שושיפא : והמטפחות . מפות : והחריטים . תרגומו מחכיא דפוס של בית הראש כדמתרגמינן וכומז מחוך (שמות לה) : (כג) והגליונים . הן המראות כתרגומו מחזייתא (ספיקיי"ן בלע"ז) על שם שמגלו' צורות הפנים קרוין גליונים או שמא מראות שלהם נגללות היו : והסדינים . של פשתן הם המתעטפין בהם . והצניפות (מולקיל"ש בלע"ז) : והרדידים . כבינתא (פרמל"ן בלע"ז) והם של זהב שמכבנין בה הסרבל שהאשה מתעטפת בו : (כד) והיה תחת בשם מק . מקום שהיו מתבשמות בו יהיה נימק : ותחת חגורה נקפה . מקום שחגרה שם יהיה ניקף נחתך בחבורות ורפומי מכות כמו ואחר עורי נקפו (איוב יט) ונקף סבכי היער (לקמן י') : ותחת מעשה מקשה . מקום שהיו עושות בו המעשה האמור למעלה הלוך וטפוף תלכנה והוא בגובה הראש שם תהיה נוקשה קרחה מכה המקרחת את הראש מקשה ל' דא לדא נקשן (דניאל ה) ואני הייתי מפרשו תחת המעשה מקשה מקום שהיו שם חגורות נותנות עשי הזהב העשויות מקשה בטדי"ן בלע"ז אלא

ביאור מהגר"א

וברגליהם אמר פתהן כו' . ואמר קדקד על המחשבה ופתהן על המעשה : (יח) תפארת העכסים . הם הסנדלים המהופים בעור נחש ותפארת : והשביסים . עושים בשבכה כמין עיגול מלבע אחר כמ"ש חז"ל ושבכ' סבכה : והשהרונים . בירושלמי עונקייא כמ"ש השהרונים אשר בצוארי גמליהם : (כ) והקשורים . בירושלמי אמר קרקשיא והוא פעמונים כמ"ש הכא תרגומו קרקשתא וכ"ה בת"י : (כב) המהללות . הוא חלוק העליון : והמעטפות . מה שמעטפין הראש : המטפחות . הוא השכוין דכלבן שמקנחים בה הפנים : והחריטים . בירושלמי אמר דונפין מלייריון כמ"ש וילר אותו בחרט רלה לומר הגורות מלוירין : (כג) הגליונים . בירושלמי גלגלים והוא מלשון גלגליון דפי"א דנגעים והמפרש מראות בגד כזה כי כל אלו תכשיטין הן ואמרו שאלו הן כ"ד תכשיטי אשה כ"א כאן ולמטה ג' . הגורס ומקשה ופתיגיל : והצניפות . כמו וישימו לניף עטור כו' ירושלמי ואינו כובע חפור אלא שכורך פעמים הרבה על ראשו כמו מלנפת של כ"ג וזהו החילוק בין מלנפת למגבעות כמ"ש בברייתא דמלאכת המשכן וז"ש לנוף ילנף כו' : והרדידים . כמו נשאו את רדידי מעלי ירושלמי : (כד) מעשה מקשה . שהשיער שהיה מקשר כל השערות

מצודת ציון

יערה . ענין הרקה ושפיכה כמו ותער כדה (בראשית כד) או הוא ענין גלוי ערוה כמו מקורה הערה (ויקרא כ) : (יח) העכסים . המנעלים שברגליהן אשר בהם תעכסנה : והשביסים . מין שבכה לתכשיט הראש ובדרז"ל ושבים של סבכה (נגעים פי"א) : והשהרונים . תכשיט עשוי בדמות ירח כי תרגום של ירח הוא סיהרא וכן לבד מן השהרונים (שופטים ח) : (יט) הנטיפות . מרגליות הרוזות בחוט התלוי בצואר ונוטף על החזה : והשרות . צמידי הזרוע כי תרגום של צמידים הוא שיריא : והרעלות . סרבלים נאים עשויין להתעטף ובדרז"ל ערביות רעולות (שבת סה) : (כ) הפארים . כענין כיפת כובע כמו פארי המגבעות (שמות לט) : והצעדות . העדי שמשימות בשוקיהן כמו אצעדה וצמיד (במדבר לא) : והקשרים . חוטי משי שקושרות בהם שער ראשן : ובתי הנפש . עדי זהב שהנשים תולות בין שדיהן על לבן : והלחשים . נזמי האוזן התלוי במקום שלוחשין שם : (כב) המחלצות . מין מלבוש נאה וכן והלבש אותך מחלצות (זכריה ג) : והמעטפות . כסות שמתעטפות בו : והמטפחות . כענין צניף וכן הבי המטפחת (רות ג) : והחריטים . מין כיסים נאים וכן ויצר וגו' בשני חריטים (מ"ב ה) : (כג) והגליונים . הם המראות ע"ש שפני האדם נגלה אליו כשרואה בו או כן יקרא האכנט (ובעדיות פ"ג) גגלוגין (וע"ש בתוי"ט) : והסדינים . סדיני פשתן עשויין להתעטף : והצניפות . מצנפות הראש : והרדידים . הלבוש מה מרודד ודק כמו נשאו את רדידי (ש"ה ה) : (כד) מק . ענין המסה והמגה כמו המק כשרו (זכריה יד) : נקפה . ענין שבירה ורצוצה כמו ואחר עורו נקפו (איוב יט) : מקשה . תכשיט השער מקשה הקורנס : קרחה . ענין נפילת השער כמו קרח הוא (ויקרא יג) : פתיגיל , חגורה רחבה ושל משי ואין לו דומה ויתכן בשהוא לשון מורכב כי פתי היא תרגומו של רחב כי ירחיב

מצודת דוד

ימכר יחיש מעשהו ומה בכך דוכם רואה אותי ביפיי ויקחני במרכבתו וכן היה רומז הקדוש ברוך הוא והיו שופעות ונמאסו ונשלכו מן המרכבה . או ר"ל שילכו בגולה ערומות בגילוי ערוה : (יח) יסיר ה' . רלה לומר לא יתקשטו עוד בתכשיטי פאר כמאז : (כד) תחת בושם . במקום שהיו מתבשמות שם יהיה שמה המקה והמסה : ותחת חגורה . במקום שהיו חוגרות שם בתכשיטי פאר שמה יהיה שבירה ורצוצה ותחת מעשה מקשה . במקום שהיו מתקשטות בעדי זהב מעשה מקשה שמה יהיה קרחה כי יפול שער ראשן והוא דבר מגונה ומאוס : ותחת פתיגיל . במקום שהיו

קָרְחָ֔ה וְתַ֥חַת פְּתִיגִ֖יל מַחֲגֹ֣רֶת שָׂ֑ק כִּי־תַ֖חַת יֹֽפִי׃ כה מְתַ֖יִךְ בַּחֶ֣רֶב יִפֹּ֑לוּ וּגְבוּרָתֵ֖ךְ בַּמִּלְחָמָֽה׃ כו וְאָנ֥וּ וְאָבְל֖וּ פְּתָחֶ֑יהָ וְנִקָּ֖תָה לָאָ֥רֶץ תֵּשֵֽׁב׃

ד א וְהֶחֱזִ֨יקוּ שֶׁ֤בַע נָשִׁים֙ בְּאִ֣ישׁ אֶחָ֔ד בַּיּ֥וֹם הַהוּא֖ לֵאמֹ֑ר לַחְמֵ֤נוּ נֹאכֵל֙ וְשִׂמְלָתֵ֣נוּ נִלְבָּ֔שׁ רַ֗ק יִקָּרֵ֤א שִׁמְךָ֙ עָלֵ֔ינוּ אֱסֹ֖ף חֶרְפָּתֵֽנוּ׃ ב בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יִֽהְיֶה֙ צֶ֣מַח יְהוָ֔ה לִצְבִ֖י וּלְכָב֑וֹד וּפְרִ֤י הָאָ֙רֶץ֙ לְגָא֣וֹן וּלְתִפְאֶ֔רֶת לִפְלֵיטַ֖ת יִשְׂרָאֵֽל׃ ג וְהָיָ֣ה׀ הַנִּשְׁאָ֣ר בְּצִיּ֗וֹן וְהַנּוֹתָר֙ בִּיר֣וּשָׁלִַ֔ם קָד֖וֹשׁ יֵאָ֣מֶר ל֑וֹ כָּל־הַכָּת֥וּב לַחַיִּ֖ים בִּירוּשָׁלִָֽם׃ ד אִ֣ם׀ רָחַ֣ץ אֲדֹנָ֗י אֵ֚ת צֹאַ֣ת בְּנֽוֹת־צִיּ֔וֹן

ל' ומ"ג · ל' · ל'. נ' וא' ונקתה · ד' · כ"ו · ל' וכל שיר השירים דכו' · ב' שמות לכבודו ולתפארת · ל'. ב' · קל"ד. ל'

דַהֲוָאָה מְהַלְכָן בְּגֵיוָה יִסְרָן סַקִין דָא פּוּרְעֲנוּתָא תִתְעֲבִיד מִנְהוֹן אֲרֵי טְעָאָה בְשׁוּפְרְהוֹן׃ כה שְׁפַר גִבָּרַיִךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן וְעָבְדֵי נִצְחָנַיִךְ בִּקְרָבָא׃ כו וְיִצְדּוּן וְיִסוּפוּן תַּרְעֵי קִרְוָהָא וְתִתְרוֹקַן אַרְעָא וְתֶחֱרוּב׃ א וְיִתְקְפָן שְׁבַע נְשִׁין בְּגַבְרָא חַד בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר מִדִּילָנָא נֵיכוּל וּמִדִּילָנָא נִתְכַּסֵי לְחוּד יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלָנָא כְּנוֹשׁ חִסוּדָנָא׃ ב בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי מְשִׁיחָא דַייָ לְחֶדְוָה וְלִיקָר וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא לְרָבוּ וְלְתוּשְׁבְּחָא לְשֵׁיזָבַת יִשְׂרָאֵל׃ ג וִיהֵי דְאִשְׁתְּאַר יְתוּב לְצִיוֹן וּדְעָבַד אוֹרַיְתָא יִתְקַיַם בִּירוּשְׁלֵם קַדִּישׁ יִתְאֲמַר לֵיהּ כָּל דִּכְתִיב לְחַיֵי עָלְמָא יֶחֱזֵי בְּנֶחָמַת יְרוּשְׁלֵם׃ ד אִם יַעְדֵי יְיָ יַת תְּנֶאֱלַת בְּנַת צִיוֹן וְיַת אַשְׁדֵי

דד"ה. להסיר אדם מעשה. את כל זה ראיתי ונתון. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. ובכל מעשה אשר החל. כי את כל מעשה אלהים יבא במשפט על כל נעלם: ישיבה לארץ ד' בלישנא בקריאה וסי' ונקתה לארץ תשב. שבי לארץ אין כסא בת כשדים. וישבו אתו לארץ שבעת. ישבו לארץ ידמו

תולדות אהרן לארץ תשב. נדה ס: הנשאר בציון. ב"ב עה סנהדרין לב זוכר בשלח: אם רחץ. סוטה יב:

רש"י

אלא שהוא נקוד פתח והוא במסורה בעשרה נקודים פתח ואין אחד מהם דבוק לתיבה שלאחריו וכל מעשה שהוא דבוק לתיבה שלאחריו נקוד קמץ: ותחת פתיגיל. והוי (ס"א והרי) כמתי תיבו' פתי גיל כלי שהוא מביאן לידי גילה והוא בית הרחם האמור למעלה פתהן חלוף אותה גילה תהיה מחגורת שק בכל מתניה: כי תחת יופי. כי זאת הוגנת להיות להם תחת יופי שהיו מתחטאות בו: (כה) מתיך. גבוריך מתי מלחמותיך היוצאים בצבא במניין: (כו) ואנו. ל' אנינה: פתחיה. שערי עיירות ובתים בכל שעריה' יהא הספד: ונקתה. ותתרוקן מכל כמו וגם אני נתתי להם נקיון שינים (עמוס ד) וכל' משנה יצא פלוני נקי מנכסיו: לארץ תשב. מגוב' לשפלות ישבו לארץ ידמו (איכה ב) בתשעה באב: (א) והחזיקו. ויאחזו: שבע נשים באיש אחד. מרוב אלמנו' רבות. באיש אחד מבקשות ממנו שישא אותן: אסוף. הטמן חרפתנו כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"א) שהאשה כשהיא נשואה אין נוהגין בה מנהג הפקר ומ"א כשנבוכדנאצר גזר שלא יבעלו א"א שלא יענשו לכן היו מבקשות שיהא עליהן שם אישו': (ב) ביום ההוא. לאחר שיכלו כל תכשיטי הנואפות והנבלות לא תכלה (ס"א לא תסולה) עוד צבי נוי כבודם באלה: יהיה צמח ה'. להם לנוי לצבי ולכבוד. הם הצדיקים הנשארים בם והחכמים תלמידי התורה בהם יתלו את צבי כבודם: ופרי הארץ. הם בני הצדיקים פרי עץ חיים הם יהיו לגאון ולתפארת אשר בהם יתפארו ויתהללו פליטת ישראל: צבי. הוא נוי דבר צביון שיש חפץ בו: (ג) והיה הנשאר. בהם בציון יתיישבו: והנותר. בכל מקום ישכנו בירושלים: קדוש יאמר לו. כולם יהיו צדיקים וא"ת צדיקים המתים לפני אותו היום אבד כבודם ת"ל כל הכתוב לחיי העוה"ב יהיו בירושלים כת"י: (ד) אם רחץ. כי רחץ יש אם משמש כן בלשון כי וכן (איוב ח) אם יבלענו ממקומו כי יבלענו. עד אם כלו לשתות (בראשית כד): צואת. תגאלת כתרגומו כלומר העביר עונם ע"י יסורין

רד"ק

ומשאת אותו תהיה עתה קרחה תחת אותה השוות השער ותקונו, ומעשה אינו סמוך כי הוא נקוד סגול ומקשה תאר לו: פתיגיל. חגורת משי רחבה: תחת יופי. כל זה כשעור בא לה תחת שהיו מתיפות בעדיהן ובקישוטיהן ויש מפרשים כי זה לשון כויה, וכן בדברי רבותינו ז"ל כי תחת יופי, אמר רבא היינו דאמרי אנשי חלופי שופרא כותא: (כה) מתיך. תהיה זאת לאנשים הקללה הנזכרת, לאנשים בחרב יפלו, והדבור כנגד ציון כמו שאמר למעלה בנות ציון: וגבורתך. פירוש מתי גבורתיך, ומתיך שהכל עומד במקום שנים, פירוש אנשי גבורתך שהיית בוטחת בגבורתם יפלו במלחמה, וכן תרגם יונתן ועבדי נצחניך בקרבא: (כו) ואנו. מענין תאניה ואניה: ואבלו. ענין אבל. והוא על דרך משל כמו כל שעריה שוממין: ונקתה. תהיה נקיה מאנשים מאין יושב בה: לארץ תשב. שתהיה חרבה ויפלו חומותיה ובתיה ומגדליה לארץ, או פירוש לארץ תשב על דרך משל דרך אבלות. כאלו תשב העיר לארץ על אנשיה שגלו ממנה, כמו ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון, ויונתן תרגם ותתרוקן ארעא ותחרוב: (א) והחזיקו. כמו והחזיקי את ידך וזה היה בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים, ועל זה אמר עצמו לי אלמנותיו מחול ימים, ושבע אינו לחשבון מכוון אלא כן דרך המקרא לזכור שבע ושבעה לחשבון רב לפי שכל ימי העולם שבועות, כמו שבע כחטאתיכם, שבע יפול צדיק וקם, על אבן אחת שבעה עינים, וכן שבע נשים רוצה לומר נשים רבות: לחמנו נאכל. מה שחייב אדם לעשות משלו אחר כסות, יאמרו לו אנחנו נעשה משלנו אחר כסות רק שתקחנו לנשים שיאמרו עלינו בעולות בעל כן: אסף חרפתינו. כי חרפה היא לאשה היושבת בלי בעל, ויש דרש כי נבוכדנצר צוה לחייליו שלא יבעלו אשת איש לפיכך היו מבקשות שיהיה להם שם בעל: (ב) ביום ההוא. כבר פירשנו למעלה כי ביום ההוא ביום התשועה בבא הגואל, ופירוש צמח ה' משיח בן דוד, כמו שנאמר והקימותי לדוד צמח צדיק: לצבי. פירושו חפץ, או הדר ותפארת, כמו צבי היא לכל הארצות, לעטרת צבי, ופרי הארץ הוא אומר גם כן על המשיח, מתחילה יהיה כמו צמח היפה שישמח האדם בראיתו וכשיגיע להיות פרי יהנו עוד ממנו וישמחו בו יותר. כן מלך המשיח מתחילה ישמחו ואחר כן כשיעשה מעשה ויגלה מלחמת גוג וישים הארץ שלוה ושקטה שכל העולם ייראו ממנו, אח"כ יהיה לגאון ולתפארת שיתגאו ויתפארו בו על כל הגוים ואמר לפליטת, כמו שכתוב והסירותי מקרבך עליזי גאותך והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בה' וגומר, וכן אמר הנה והיה הנשאר, ויונתן תרגם צמח ה' משיחא דה' ותרגם ופרי הארץ ועבדי ארעא: (ג) והי'. זכר ציון וירושלים כי היא ראש מלכות ישראל, או לפי ששם תהיה מלחמת גוג ומגוג: יאמר לו. יאמר בעבורו. כי הוא קדוש. וצדיק שהכתוב שיגזור עליו שיחיה לפי יושרו ומעשיו הטובים, וכמוהו מחני נא מספרך אשר כתבת, ויונתן תרגם הפסוק כן ויהא דאשתאר יתוב לציון וגו': (ד) אם רחץ. אם זה ענינו כמו והיה אם בא אל אשת

ביאור מהגר"א

...עברות כאמר מקשה: (כד) פתיגיל. לבוש על המהנים: מתיך בחרב יפלו. היינו בעיר: וגבורתך. ומתי גבורתך יפלו במלחמה ומתיך יפלו מובך כאן גם כן: (כו) ואנו וגו'. כמו שעריה שוממין ואמר אנו על המתים בעיר והם מוטלים לפניהן הוא דין אנינות ואבלו על המתים במלחמה מרחוק: ונקתה. פירוש מכל חמדה: לארץ תשב. היינו תכלית השפלות שאין לה מותר מן הארץ: (א) והחזיקו וגו'. כי חרפה היא לאשה בלא איש ובנים כמו ... אנשים וגו': (ב) לצבי. הוא שררות משורש נציב אשר בארץ נצבים והנו"ן נופל לצבי כמו לגאון ולכבוד כמו ולתפארת וצמח כמו ופרי הארץ: כל הכתוב. שישאר לחיים: צמח ה'. היינו ישראל הדרים בח"ל צומחים וגדלים מה' לבדו יהיו לצבי במדות טובות שנפשו של אדם מתמדתן ולכבוד הוא מע"ט: ופרי הארץ. היינו הדרים בארץ ישראל יהיו לגאון שהוא חכמה ותפארת שהוא תורה: (ג) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים. הוא נגד אהבה ויראה שהוא נגד מו"ב וכן דו"כ כל הכתוב לחיים הוא הדבקות כמ"ש ואתם הדבקים בה' חיים: (ד) צואת בנות ציון. הוא ניאוף כמ"ש התאוני: ואת דמי ירושלים. הוא רציחה וסוף כה כעסני והתאום קבה

מצודת דוד

יהיו חוגרות בחגורה של פאר שמה יהיה מחגורת שק בעבור הצער והאבל: כי תחת יופי. ר"ל כי כן ראוי והגון להם במקום שהיו מייפות א"ע בפני הנואפים והוא מקרא קצר ומאליו יובן: (כה) מתיך. אנשיך יפלו בחרב האויב: וגבורתך. הגבורים שבך הבר לא ימסרו עצמן לחרב האויב ויצאו למולם למלחמה עכ"ז שמה במלחמה יפלו בחרב כי האויב יתגבר עליהם: (כו) פתחיה. בכל פתחי הבתים יהיה אנינות ואבלות: ונקתה. תהיה נקיה וריקנית מכל טובה ותשב לארץ בשפל המצב: ד (א) והחזיקו. אחז"ל נ"נ גזר על עמו שלא יאנסו הנשואות לאיש ועל שיתרבו האלמנות יחזיקו שבע נשים באיש אחד להנשא לו: לאמר. וכה תאמרנה אל תחוש לדאוג על צורך הספוק והמזון כי נאכל לחמנו ונלבש שמלתנו ואין לנו עליך כלום רק יקרא שמך עלינו לומר שאתה בעל בלנו ואנו כנואות לך: אסוף. כנוס החרפה מאתנו שלא יאנסו אותנו חיל נ"נ: (ב) ביום ההוא. ר"ל אחר שיתמרק עון ישראל בקושי ובמרבית היסורים אז תהיה גאולה שלמה ויהיה צמח ה' להדר ולכבוד והוא משיח בן דוד הנקרא צמח כמ"ש והקימותי לדוד צמח צדיק (ירמיה כג): ופרי הארץ. גם זה על המשיח יאמר: לפלטת ישראל. להנשארים שחסו במקום ועמדו באמונתם: (ג) הנשאר בציון. הנשאר מישראל ישב בציון. והנותר מהם ישכון בירושלים וכפל הדבר במ"ש: יאמר לו. על כל הנשאר יאמר עליו שהוא קדוש: כל הכתוב. כל מי שכתוב בספר להיות חי בעולם הגאולה ישכון בירושלים: (ד) אם רחץ ה'. ר"ל הדבר הזה יהיה כאשר ירחץ ה' את צואת וכו'

מצודת ציון

פ' את גבולך (דברים יב) ת"א יפתי וגיל הוא ענין שמחה כי הדרך לחגור בה בשמחות לרקד בה במחולות או הוא מלה מורכבת לשון פתיל גיל ר"ל אבנט העשוי מפתילים (ועיין בתוי"ט בעדיות פרק ג) ופתיל ענינו חוט כמו פתיל תכלת (במדבר כח) וגיל ענינו אבנט מל' הגליונים שנאמר למעלה: (כה) מתיך. אנשיך כמו מתי מספר (בראשית לד): (כו) ואנו. מל' אנינות: ואבלו. מל' אבלות: ונקתה. מל' נקי: (א) והחזיקו. ענין אחיזה: אסוף. הכנס כמו ואין איש מאסף (שופטים יט): (ב) לצבי. להדר ויופי כמו וצבי עדיו (יחזקאל ז): לגאון. לממשל רב וכן לפני שבר גאון (משלי טז): לפליטת. לנשארים: (ד) אם. ענינו כמו כאשר וכן ואם יהיה היובל (במדבר לו): צואת. מל' צואה ויאמר על עבירות מגונות: ידיח. מלשון הדחה ושטיפה

וְאֶת־דְּמֵי יְרוּשָׁלִַם יָדִיחַ מִקִּרְבָּהּ
בְּרוּחַ מִשְׁפָּט וּבְרוּחַ בָּעֵר: ה וּבָרָא
יְהוָה עַל כָּל־מְכוֹן הַר־צִיּוֹן וְעַל־
מִקְרָאֶהָ עָנָן ׀ יוֹמָם וְעָשָׁן וְנֹגַהּ אֵשׁ
לֶהָבָה לָיְלָה כִּי עַל־כָּל־כָּבוֹד חֻפָּה:
ו וְסֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל־יוֹמָם מֵחֹרֶב
וּלְמַחְסֶה וּלְמִסְתּוֹר מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר:
ה א אָשִׁירָה נָּא לִידִידִי שִׁירַת
דּוֹדִי לְכַרְמוֹ כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי
בְּקֶרֶן בֶּן־שָׁמֶן: ב וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ
וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ
וְגַם־יֶקֶב חָצֵב בּוֹ וַיְקַו לַעֲשׂוֹת

דַם זַכַּי דְבִירוּשְׁלֵם יְגַלֵי מִגַוַהּ
בְּמֵימַר דִין וּבְמֵימַר גְמִירָא:
ה וְיִבְרֵי יְיָ עַל כָּל מַקְדַשׁ
טוּרָא דְצִיוֹן וְעַל אֲתַר בֵּית
שְׁכִנְתֵּיהּ עֲנַן יְקָר יְהֵא מַטִיל
עֲלוֹהִי בִּימָמָא וְאַמִטְתָּא
וְזֵיהוֹר כְּאֶשָּׁא שַׁלְהוֹבֵי
בְּלֵילְיָא אֲרֵי יַתִּיר מִן יְקָרָא
דַאֲמִיר לְאַיְתָאָה עֲלוֹהִי
שְׁכִנְתָּא תְּהֵי מְגַנָא עֲלוֹהִי
בִּגְנוּן: ו וְעַל יְרוּשְׁלֵם תְּהֵי
מַטְלַת עֲנָנֵי לְאַטְלָלָא עֲלַהּ
בִּימָם מִשָׁרָב וּלְבֵית סְתַר
וּלְאַגָנָא מִזַרְמִית וּמִמִטְרָא:
א אֲמַר נְבִיָא אֲשַׁבְּחֵיהּ כְּעַן
לְיִשְׂרָאֵל דְמַתִיל לְכַרְמָא
זַרְעֵיהּ דְאַבְרָהָם רַחֲמִי תּוּשְׁבְּחַת רַחֲמִי לְכַרְמִי עַמִי חֲבִיבִי יִשְׂרָאֵל יְהָבִית
לְהוֹן אַחְסָנָא בְּטוּר רָם בְּאַרְעָא שְׁמֵינָא: ב וְקַדֵשְׁתִּינוּן וְיַקַרְתִּינוּן
וְקַיֵמְתִּינוּן כְּמַצַב גֶפֶן בְּחִירָא וּבְנֵיתָא מַקְדְשִׁי בֵּינֵיהוֹן וְאַף מַדְבְּחִי יְהָבִית
לְכַפָּרָא עַל חֲטָאֵיהוֹן וַאֲמָרִית דְיַעַבְדוּן עוֹבָדִין טָבִין קֳדָמַי

רדק

שמת אחיו, אם יהיה היובל לבני ישראל, ואם תקריב מנחת בכורים, והדומים לכן כמו שכתבנו בספר מכלל, ופי' הפסוק לענין הנזכר למעלה קדוש יאמר לו וגו', מתי יהיה זה כשירחץ ה' צואת בנות ציון, כלומר הטנוף והצואה, והוא דרך משל למעשים הרעים שהם בציון היום לא יהיו שם אז אסיר מקרבך עליזי גאותך: והסן. ענה במקום עתיד, וכמוהו רבים בדברי הנבואה ברוב: ורחץ. וידיח, הפך ענין במלות שונות, וכן צואת ודמי וכן משפט ובער, כלומר כי במשפט ישפט ולא יצריך עוד לרשעים ובזה יבער הרע כלו ולא ישאר ממנו דבר וסמך רוח אל לשון הדחה ורחיצה רוצה לומר לרוב הבעור שלא ישאר מלחלוחית החטא דבר כמו שהרוח מנגב הדבר, או יהיה פירוש רוח כמו וברוח שפתיו וברוח פיו, וכן תרגם יונתן במימריה: (ה) וברא ה'. מתחילה היה ענן הכבוד חונה במשכן ובבית המקדש אבל בסוף הגלות יראה ענן הכבוד על בתי החכמים והגדולים והחסידים. וזהו שאמר על כל מכון הר ציון, ועל מקראיה, כלומר על כל נכון ונשא בכבוד יושביו ונקרא גם כן המקום ההוא מקראה לפי שנקראים שם העדה לפני החכמים, וכנוי ה"א מקראיה לציון ויהיה שם ביומם ענן ועשן ובלילה נוגה אש להבה כמו שהיה במשכן עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה, ועשן הוא הענן העב, ותרגם יונתן ועשן ואמטתא, ופירוש על דרך שאמר וערפל סביביו, והוא משל על השגת האמת האל שלא תושג על האמת, כי לא יראני האדם וחי, אפילו חיות הקדש אין רואין אותו, ואמר שבאותו הזמן תרבה השגת בני אדם: כי על כל כבוד חפה. פירוש על כל כבוד בתי ירושלם חפה, כלומר תהיה כבוד האל חופף עליהם הענן ביום והאש בלילה, ויונתן תרגם על כל מכון על כל מקדש טורא דציון: (ו) וסכה. ואותה החופה תהיה להם לצל יומם מחורב שלא יכם שמש ושרב ולא יזיקם, וכן המטר לא יזיקם כי החופה תהיה להם למחסה ולמסתור, ותרגם יונתן ועל ירושלים תהא וגו': (א) אשירה נא. דברי הנביא עושה משל בין האל יתברך ובין ישראל, וקורא ישראל כרם והאל בעל הכרם, וקורא זה המשל שירה, ודבר זה המשל על אנשי דורו לפי שהגיע עת התוכחה ואהבתו עם האהוב, וכן שיר השירים אמר שלמה לפי שהוא מספר אהבת האוהב עם החשוק, והוא משל האל עם כנסת ישראל, וקורא הנביא האל יתברך ידידו ודודו על דרך כי בי חשק: בקרן בן שמן. כתרגומו בטור רם ובארע שמנה, וקרא ארץ ישראל קרן לפי היות גבוהה מכל הארצות, והקרן גבוה מכל הגוף, וקורא ארץ ישראל בן שמן כמו שנאמר עליה ארץ זבת חלב ודבש, ותרגם יונתן וקדישתינון וגומר: (ב) ויעזקהו. פירוש חפרו, מדברי רבותינו ז"ל מנאום יושב ועוזק תחת הזיתים, או פירוש גדרו סביב, ותרגומו טבעת עזקא שהיא עגולה מסבבת, והכוונה לנטעת כרם גודרו תחילה כדי שלא תכנס שם חיה ותשחית הנטעים וגם תוסר מקום נטיעת הגפנים, וכן מסקל ממנו האבנים ואחר כך נוטע ממבחר הנטעים שימצא, זהו שאמר ויסקלהו שהסיר משם האבנים ואחר כך ויטעהו שורק, והשורק היא הנטיעה המשובחה, וכן נטעתיך שורק, ואמר כי נקרא שורק הגפן שמוציא ענבים טובים שאין בהם חרצן, ופי' המשל כי גדר האל ישראל כשהכניסן לארץ, והגדר הם הענקים אשר סביבותם וסקל מן הכרם האבנים, זהו שהעביר אומות מארץ ישראל, ונטע בו זה העם שהוא נטע נבחר זרע אמת שהוא זרע אברהם יצחק ויעקב והיו ראויים שיעשו פרי טוב, ויש דרש תרי"ו מלות כמנין שור"ק שהוספתי להם על שבע מצות שנצטוו בני נח: ויבן מגדל בתוכו. מי שיש לו כרם טוב ויראה לשמרו תמיד שמירה מעולה בונה מגדל בתוכו וגם עושה בו יקב ודורך שם הענבים ושומר שם היין כל זה עושה לאהבתו הכרם, גם יש שבונים מגדל אחד בכרם לשמור כל הכרמים כן האל יתברך בנה מגדל בתוכו שהבטיחם בשמירתו כל זמן שישמעו לקולו ויבטחו בשמו שלא יבואם רע, וזהו המגדל החזק, כמו שכתוב מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב: וגם יקב חצב בו. הם הנביאים, כמו שנאמר הנבאי בנביאים, והיקב דורכין בו הענבים להוציא פרי הענבים למעשה, כן הנביאים מורים לישראל התורה כדי שיהיו

רשי

יסורין וביעור מן העולם: ידיח. ל' רחיצה בל' משנה ובמקרא וגם ידיחו את העולה (יחזקאל מ): ברוח משפט. ע"י יסורין טלנ"ט בלע"ז שיטלה על רוחו לשפוט אותם: וברוח בער. לבערם מן העולם בער כמו לבער דישקבמ"ט בלע"ז ל' פעול הלוך: (ה) ועל מקראיה. הקרואים בתוכה. ענן יומם ועשן. להגין עליהם מן המט"ס. כי על כל כבוד. האמור להם תהא החופה שתחופף שכינתי עליהם ושבע חופות יש כאן ענן ועשן נוגה אש להבה חופה סוכה: (ו) וסוכה תהיה לצל וגו' מחורב. להגין מלהט יום הבא שנאמר ברשעים ולהט אותם היום הבא (מלאכי ג) שהקב"ה מוציא חמה מנרתקה ומקדרה עליהם: ולמחסה. ל' כיסוי: ולמסתור. להסתר בה: מזרם. אש המקלחת מנהר דינור על הרשעים בגיהנם שנאמר על ראש רשעים יחול (ירמיה כג) במס' חגיגה: וממטר. מטר היורד על הרשעי' כענין שנאמר ימטר על רשעים פחים (תהלים יא): (א) אשירה נא לידידי. הנביא אומר אשירה נא לידידי. תחת ידידי ובמקומו ובשליחותו כמו ה' ילחם לכם (שמות יד) בשבילכם: שירת דודי. היא זו אשר שר בשביל כרמו על עסקי כרמו כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כו): כרם וגו' בן שמן. בזוית העושה פירות שמנים כשמן טוב: בן שמן. זוית ראוי לשמן לזיתים לעשות שמן כמו בן מות (שמואל ב' ב') ראוי למות ודוגמא הוא זו ובסוף הענין יפרשנה: (ב) ויעזקהו. סייגו וגדרו סביב מוקף כמין טבעת דמתרגמינן עיזקא: ויסקלהו. הוציא אבנים מתוכו הרעים לגפנים כמו סקלו מאבן (לקמן סב): ויטעהו שורק. הם זמורות היפות לנטיעה משאר זמורות. ויבן מגדל בתוכו. גת לעצור ענבים: וגם יקב חצב בו. הבור שלפני הגת לקבל היין וכן כל יקב שבמקרא ל' בור הוא

תולדות אהרן וברא ה'. ב"ב עה: וסכה תהיה. סוכה ב ו (סוכה נב): אשירה נא. בס מע מנחות נג זוכר לך (חגיגה עח): ויעזקהו. ר"ה כג (סוכה נד ר"ה נח):

ביאור מהגר"א

קשה מן הכעס כמ"ש טוב כעס משחוק וז"ש גבי דמי ידיח בהדחה בעלמא ואמר ברוח משפט נגד הכעסני וברוח בער נגד' תאוה' שצריך לבער רוח טומאה מן הארץ ואמר ציון וירושלים שהן נגד חו"ב וב' קליפות שנ"ל הן כנגדן: (ה) מכון. הר ציון. מכון כמו המכונות לכיורות והיינו כמ"ש למעלה נכון יהיה וגו': ועל מקראיה. הם כל הכתוב לחיים: וענן. כמו במדבר בעת יומם ולילה כו': ועשן ונגה אש להבה. הכל אחד ועשן ונגה אש של להבה כמו והר סיני עשן כולו מפני כו': כי על כל כו'. על כל כבוד בתי ירושלים תהיה הענן כו' חופה עליהם: (ו) מחרב מזרם וממטר. ג' נגיעות של הקדוש ברוך הוא בנפרע בהן מעוברי רצונו וכן ג' אמות. אמ"ש חורב אש זרם רוח מטר מים ובסדום נפרע באש ומבול במים ודור הפלגה ברוח לפיזור על פני כל הארץ ומצרים בשלשתן דם וצפרדע במים ארבה ברוח שחין באש ובברד היו שלשתן הוא עצמו מים ואש מתלקחת בתוך הברד וכי קולות וגו' הוא ברוח וז"ש שם את כל מגפותי וכן המה שלשה באדם והדיבור מחבר את כולם וז"ש חז"ל מי שפרע מדור המבול ומדור הפלגה ומאנשי סדום וממצרים הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו: (א) אשירה נא לידידי וגו'. ידידי הוא הנאהב ודוד הוא האוהב אשירה נא לידידי בשביל הקדוש ברוך הוא שהוא שוכן בג' עולמות וענין השירה מספר חסדו שעשה לישראל: (ב) ויטעהו שורק. שנטל שורק מובחר ונטעו: יקב חצב בו. היינו תחלה נעשה הכרם

מצודת ציון

ובטיפה: בער. ענין הפנוי מן העולם כמו כאשר יבער הגלל (מ"א י"ד): (ה) מכון. מ"ל הכנה: מקראיה. הקרואים ומזומנים לבוא בה: ונוגה. האורה וזריחה: חופה. ענין מכסה: (ו) מחורב. ענין יובש כמו ונתתי יאורים חרבה (יחזקאל ל) ור"ל מחרב וחום השמש היורד: מזרם. ענין שטיפת ומרוצת המים: (א) לידידי. אהובי וכן דודי: בקרן. שנה וזוית וכן על קרנות המזבח (ויקרא ד): בן שמן. הראויה לעשות פירות שמנים וכן בן מות הוא (ש"א כ) שר"ל ראוי למות: (ב) ויעזקהו. תרגום של טבעת עזקא ור"ל גדר סביבו כהיקף כעין טבעת: ויסקלהו. הסיר האבנים מתוכו וכן סקלו מאבן (לקמן סב): שורק. זמורות נבחרים כמו ואנכי נטעתיך שורק (ירמיה ב): מגדל. הגת שעוצרים בו הענבים להוציא היין. יקב. הוא הבור שלפני הגת והיין יורד בו: חצב. החפירה באבנים נקרא חציבה בל' המקרא: ויקו

מצודת דוד

וכו' ר"ל כשיסיר מהם לכלוכי העון: דמי ירושלים. דם הנקי הנשפך בה: ברוח משפט. בחוזק משפט יסורין ור"ל כמו הרוח הזה מייבש את הלחלוחית כן ימרקו היסורין לחלוחית העון: וברוח בער. ביסורין יבער החטאים מן העולם: (ה) וברא וכו'. אז יברא ה' ענן חדש להיות שוכן ביום על כל מקומות המוכן לשבת אשר בהר ציון: ועל מקראיה. על האנשים הקרואים לבוא בהמה: ועשן וכו' לילה. כל אלה ישכנו עליהם בלילה: ונגה אש להבה. הארת להבת אש: כי על כל וכו'. מלבד הכבוד שיהיה להם אז יהיו כל אלה לחופף עליהם להגן מן השדים: (ו) וסוכה תהיה. הענן הזה יהיה לסוכך עליהם להיות לצל ביום להציל מחורב ושרב השמש. מזרם. משטיפת המים והוא דרך משל לומר שיגין עליהם לבל תשיגם יד האויב:

ה' (א) לידידי. אמר הנביא אשירה נא במקום ידידי ובשליחותו: שירת דודי. השירה אשר שר דודי על עסקי כרמו: כרם. והוא העיר הזה כרם היה לידידי וכו': (ב) ויעזקהו וכו'. גדרו מסביב וסקל אותו מן האבנים ונטע בו זמורות יפות ועשה בו גת וחצב בו יקב: ויקו. על פי המעשים והתקונים האלה היה

עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים׃ ג וְעַתָּה
יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וְאִישׁ יְהוּדָה שִׁפְטוּ־
נָא בֵּינִי וּבֵין כַּרְמִי׃ ד מַה־לַּעֲשׂוֹת
עוֹד לְכַרְמִי וְלֹא עָשִׂיתִי בּוֹ מַדּוּעַ ב׳
קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ
בְּאֻשִׁים׃ ה וְעַתָּה אוֹדִיעָה־נָּא נ׳. וחסר : ב׳
אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה לְכַרְמִי
הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ וְהָיָה לְבָעֵר פָּרֹץ נ׳ וכתיב ס״ ל׳
גְּדֵרוֹ וְהָיָה לְמִרְמָס׃ ו וַאֲשִׁיתֵהוּ
בָתָה לֹא יִזָּמֵר וְלֹא יֵעָדֵר וְעָלָה נ׳ · ל׳
שָׁמִיר וָשָׁיִת וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה
מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר׃ ז כִּי כֶרֶם ל׳
יְהוָה צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאִישׁ ו׳
יְהוּדָה נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו וַיְקַו לְמִשְׁפָּט ל׳
וְהִנֵּה מִשְׂפָּח לִצְדָקָה וְהִנֵּה צְעָקָה׃ נ׳ וכתיב ס״

ואינון אבאישו עובדיהון : (נ׳ וחסר · י״ח בטעם)
ג נביא אמר להון הא בית
ישראל מרדו מן אוריתא ולא
צבן למיתב כען יתבי ירושלם
ואנש יהודה דינו כען דינא
קדמי מן עמי : ד מה טבא
אמרית למעבד עוד לעמי
ולא עבדית להון מה דין
אמרית דיעבדון עובדין טבין
ואינון אבאישו עובדיהון :
ה וכען אחוי כען לכון ית
דאנא עתיד למעבד לעמי
אסליק שכנתי מנהון ויהון
למבז אתרע בית מקדשהון
ויהון לדיש : ו ואשוינון
רטישין לא אסתערון ולא
יסתמכון ויהון מטלטלין
ושביקין ועל נביא אפקיד
דלא יתנבון עליהון נבואה :
ז ארי עמא דיי צבאות בית
ישראל ואנש יהודה נצבא דחדותיה ואמרית דיעבדון דינא והא אינון אנוסין
אמרית דיעבדון זכו והא אינון מסגן

זקני בת ציון : ועתה ואתה י״ח בטעם תברין וסי׳ נמסר בסדר בהעלתך

רשי

וכן עד יקבי המלך (זכריה יד) ת״י עד סיחות דמלכא הוא עומק אוקינוס שהיין נופל בו כאן ל׳ חציבה כמו ובורות חצובים (דברים ו) : ויקו לעשו׳ ענבים : ויקו ידידי לעשות לו הכרם הזה ענבים : ויעש באושים. דומים לענבים וקורין אותם (לגברוויי״ש בלע״ז) : (ה) הסר משוכתו · להסר גדר המסוכך ומגין עליו. סוכה הוא סייג קוצים: גדר הוא גדר אבנים : והיה : הכרם לבער: שירעו בו בהמה וחיה : (ו) ואשיתהו בתה . ל׳ שממה וריקנית הוא וכן (לקמן ז) בנחלי הבתות : ולא יעדר · ל׳ חפירת כרם היא : ועלה שמיר ושית : מיני קוצים פתר בהם מנחם בן סרוק ואני אומר שמיר ל׳ תולעת חזק הוא המבקע אבנים שבו בנה שלמה את בהמ״ק כענין שנאמר (יחזקאל ג) כשמיר חזק מצור: שית : ל׳ שאת והשבר (איכה ג) ל׳ השאה שממה (לקמן ו) לדו מאין דורש ליכנס בו ומתוך כך תעלה בו תולעת : (ז) כי כרם ה׳ לצבאות בית ישראל . לכרם הזה אתם משולים בית ישראל כי כל מה שעשה לכרם הזה עשה לישראל. והכרם הוא אדם הראשון כי מצינו במ״א במקומות הרבה בתנחומא ובבראשית רבה שמקראות הללו נדרשין עליו לא נטרד אדם הראשון עד שחירף וגידף שנאמר ויקו לעשות ענבים וגו׳ ובמקו׳ אחר מצינו הושיב עליו שומרים שלא יאכל מעץ החיים שנאמר ועל העבים אצוה וכן נדרשו עליו: (א) (כרם : זה אדם הראשון : לידידי: זה הקב״ה: בן שמן בג״ע) : (ב) ויעזקהו . בעשר חופות האמורות (ביחזקאל כח) בפ׳ חירם מלך צור : ויסקלהו . מיצר הרע עד שאכל מן העץ ונכנס בו יצר הרע. : ויטעהו שורק תחילת יצירתו ממקום המזבח : ויבן מגדל בתוכו . ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים : וגם יקב חצב בו. מעיין נובע מקור חכמה: ויקו לעשות ענבים · שיודה וישבח לפניו : ויעש באושים. דברים נבאשים חירף וגידף: שפטו נא · לפי ססוף המשל בא לומר שאף הם עשו כמותו שואל להם המשפט : (ה) אודיעה נא אתכם : מה נראה בעיני לעשות לו ועשיתי. הסר משוכתו · טרדתיו מתוך חופותיו : והיה לבער · סופו למות ולמשול בו חיות רעות : פרוץ גדרו · טרדתיו ממחילת גן עדן : (ו) ואשיתהו בתה : לדו הושבתיו. שלא נתתי תורה בימיו : לא יזמר ולא יעדר · לא ילמדו ממנו לא זכות ולא מעשה טוב : ועלה שמיר ושית. שלט בו יצר הרע ובדורותיו אחריו לעשות מעשים מקולקלים : ועל העבים אצוה : לויתי עליו שומרים לשמור את דרך עץ החיים: (ז) כי כרם ה׳ לצבאות בית ישראל . כי כאותו הכרם לי בית ישראל עשרת השבטים הם היו לי ככרם יין ככרם זית כקרן שמן בארץ שמינה שמן כהונה שמן מלכות שמן מנורה שמן מנחות עזקתים תחלה בהיקף ענני כבוד במדבר וסקלתים ונקיתים מפושעי הדור נטעתים שורק שם מאות ושם מצות כמני״ן שורק הוספתי עליהם על שבע מצות שנצטוו בני נח בניתי מגדל בתוכו משכני ומקדשי וגם יקב המזבח והשיתין : ויעש באושים . קילקלו מעשיהם ועתה

רדק

שהיו מעשיהם טובים עם אלהים ואדם , ויונתן תרגם מגדל בית מקדשא : ותרגם יקב מדבחא : ויקו לעשות ענבים ויעש באושים . והנה הוא קוה שיעשה זה הכרם ענבים טובים כמו שהיה המטע טוב כי ממטע טוב היו מאברהם יצחק ויעקב , וכן תורת אמת והיה ראוי שיהיו מעשיהם טובים : ויעש באושים . פירוש ענבים רעים · וכן פירש רבינו סעדיה שתרגום וירע ובאש , ורבינו האיי ז״ל כתב באושים הוא מין ידוע ממיני הענבים והוא הרע שבהם · וידוע הוא מלשון משנה הענבים האובשים במוקדם האל״ף על הבי״ת , כן ישראל במקום שהיו ראוים לעשות מעשים טובים עשו מעשים רעים : (ג) ועתה · כלומר אתם בעצמכם תהיו שופטים ביני וביניכם , ואמר יושב ירושלם ואיש יהודה כי שאר עשרת השבטים גלו כשנאמרה נבואה זו , כי בשנת שש לחזקיהו גלו עשרת השבטים : (ד) מה לעשות · כל השמירות והמלאכות שאדם עושה לכרמו עשיתי לו לא נשאר לי דבר טוב לעשות שלא עשיתי אם כן מדוע היה שקויתי לעשות ענבים ויעש באושים , קויתי בצר״י הוי״ו : (ה) ועתה . הסר משוכתו · בדג״ש עם הוי״ו כמשוכת חדק , ברפ״י , והמשוכה היא שעושים לכרם מקוצים חוץ לגדר אבנים שעושים לו ועושין זה לרוב שמירה ואם אין משוכה יכנס בו אדם על ידי הדחק , וזהו והיה לבער כלומר למאכל , כמו ובער בשדה אחר , ואחר שיפרוץ גדר האבנים הוא למרמס שירמסוהו חיות ובהמות , והמשל במשוכה ובגדר הוא שמירת האל שיסלק מעליהם ואומות העולם יהיו שולטות בהם , כמו שאמר הכתוב והסתרתי פני מהם והיה לאכול : (ו) ואשיתהו בתה · ועוד אעשה לו זה כי אף על פי שעשיתיו הפקר ואכלוהו ורמסוהו החיות אף על פי כן הגפנים הנשארים בו לא אעשה בהם שום עבודה שיוציאו פירות אלא אניחנו שיהיה שממה לא יזמר ולא יעדר ופירוש יזמר כריתת הזמורה להרבות בפירות · ופירוש יעדר שחופרים סביב הזמורה ותולשין הקוצים והעשבים הרעים וכיון שלא יעבד יעלה שמיר ושית כמו הארץ שאינה נעבדת שצומחין בה שמיר ושית , ושמיר ושית מיני קוצים הם , ובתה פירוש שממה , וכן בנחלי הבתות אף על פי שהוא דגוש וזה רפי , והמשל אף על פי שסלקתי שמירתי מהם והם למאכל לגוים והגלו אותם מארצם רובם כי עשרת השבטים גלו אף על פי כן הנשארים לא אעשה עמהם טובה ולא אשלח ברכתי להם שיפרו וירבו כמו שתוספין הזמורה כדי שתוציא פירות יותר : ועלה שמיר ושית · שיהיו מעשיהם לקללה , כמו שאמר והמשתכר ישתכר אל צרור נקוב , ומשל ועל העבים אצוה יתפרש כמשמעו שאמנע ברכתי מארצם · כמו שכתוב ועצר את השמים ולא יהיה מטר , ויונתן תרגם על נביאה וגו׳ : (ז) כי כרם ה׳ : עתה פירש המשל בית ישראל עשרת השבטים : איש יהודה . שבט יהודה ובנימן : נטע שעשועיו · מתחלה כשנטעם נטע שעשועיו היו שהיה מתעסק בהם ושמח עמהם כשהיו עושים מעשי׳ טובים וקוה מהם שיעשו תמיד מעשים טובים ויעשו משפט העניים כמו שהיה עושה עמהם תמיד טובות : והנה משפח · פי׳ נגע , כמו ספחת , ולנאות הלשון סמך משפח אל משפט , וכן צעקה לצדקה מפני שהם קרובים להם באותיות , וענין הפסוק רוצה לומר אני קויתי שיעשו

ביאור מהגר״א

הכרם משא״כ בנין מגדל על הארץ אמר בתוכו : (ג) יושב ירושלם · היינו הפשוטים שבעם ואיש יהודה היינו החשובים : (ה) והיה לבער וגו׳ והיה למרמס : זהו שן ורגל אבות נזקין : (ו) שמיר · הוא קוצים ודרקנים שהם קשין כאבן ושית הוא קוצים חדודים שלא יוכל איש ליגע בהם : (ז) כי כרם וגו׳ · נטע שעשועיו פירוש שני מיני הנאות לבעל הכרם אחד הפירות ושני השעשוע מן הנטעים ובית ישראל העושים מצות התורה והוא הפירות ואיש יהודה היינו התשובים הגדולים בתורה ובמצות הם נטע שעשועיו : ויקו למשפט · שיעשו דין בגנבים : והנה משפח · חברי גנבים כלו · והנמשל קרן בן שמן הוא ארץ ישראל שממנה במצות על ידי גדר מ״ע ויסקלהו מן יצה״ר והקליפות על ידי מל״ת ויטעהו שורק חכמת אלהים בקרבם תורת ה׳ : ויבן מגדל · הוא הנבואה שראשו בשמים והנביא נקרא צופה : יקב חצב בו : רוה״ק שבקרב איש

מצודת דוד

היה מקוה שיעשה הכרם ענבים טובים ולא כן היה כי עשה באושים : (ג) ועתה : הואיל וכן היה : יושב ירושלים · כל מי שיושב בירושלים וכל איש מאנשי יהודה : שפטו נא · ברצו הדבר הנעשה ביני ובין כרמי ורצו הדין עם מי : (ד) מה לעשות מה היה לי לעשות עוד לכרמי מכל הדברים שעושים לכרם ולא עשיתי לו אותן הדברים : מדוע קויתי : ר״ל מדוע לא היה כן כמו שקויתי : (ה) את אשר אני עושה · את אשר בלבבי לעשות לכרמי : הסר · להסר גדרו ותהיה למרעה : פרוץ . לפרוץ גדרו והיה למרמס הרגל והוא כפל ענין במ״ש : (ו) ואשיתהו · אשים אותו שממה : לא יזמר · לא יחתכו הזמורות להרבות ענפים כדרך שעושים לכרמים : ולא יעדר · לא יחפרו תחת האילנות כדרך שחופרים בכרמים לתקון הגפנים : ועלה שמיר ושית · תגדל קוצים כדרך השדה שאינה נעבדת : מהמטיר · ר״ל שלא להמטיר עליו מטר [illegible] הוא מ״ש הצלילה וכן תעבר מי נח (לקמן נד) : (ז) כי כרם וכו׳ . עכשיו מפרש המשל ואמר שבית ישראל הם הכרם : נטע שעשועיו . הנטיעה שהוא משתעשע ומשמח בו : ויקו . לפי מרבית הטובה שעשה להם היה מקוה שיעשו משפט והנה לא כן הוא כי אספו חמסים רבים או עשו מעשים מגונים כנגע צרעת

מצודת ציון

ויקו . מל׳ תקוה : באושים · פירות דומים לענבים וגרועים מהם וכן תחת שעורה באשה (איוב לא) שר״ל שעורה גרועה : (ה) משוכתו . הוא הגדר הסוכך ומגין בעדו כמו הלא אתה שכת בעדו (שם א) : והיה · כמו ויהיה : לבער · למרעה כמו ובער בשדה אחר (שמות כב) : למרמס · למדרך הרגל : (ו) ואשיתהו · אשים אותו : בתה · ענין שממון כמו בנחלי הבתות (לקמן ז) : יזמר · כן יקרא קציצת ענפי גפן כמו וכרמך לא תזמור (ויקרא כה) : יעדר · ענין חפירה כמו וכל ההרים אשר במעדר יעדרון (לקמן ז) : שמיר ושית · שמות מיני קוצים : (ז) שעשועיו · ענינו התעסקות בדבר מה לשמוח בו : משפח . ר״ל אסיפת חטא כמו וספחו על בית יעקב (לקמן יד) או הוא מל׳ ספחת הצרעת ולפי שהל׳ משפח נופל על ל׳ משפט אמר כן

ביעשו משפט העניים והעשוקים והנה הם להם משפח ונגע לרעת וקויתי שיעשו להם לדקה והנה לעק' שלועקים העניים מהעושק שעושקים אותם : משפח : כתוב בשי"ן : (ח) הוי מגיעי בית • רולה לומר שמשיגים גבול וגוזלים העניים ואם יש לעני בית סמוך לבית העשיר או שדה סמוך לשדהו כא עליו בעקיפין עד שלקחו ממנו ומתכרו עם שלו : עד אפס מקום . עד שלא נשאר מקום לעניים לשבת ואתם סבורים שאתה לבדכם תשבו בארץ שאתם גדולים ועשירים : והושבתם . מבנין הופעל • והמושיבים הדיינים הרעים :

(ט) באזני • אמר הקדוש ברוך הוא , אמר מה שאתם מדברים ביניכם ומסכימים לגזול העניים באזני עלה כי אני אדון לנאות מעלה ולנאות מטה ובידי להשפיל ולהרים , ואני אומר בתים רבים לשמה יהיו , אתם הייתם חושבים שאתם תשבו לבדכם ואני אומר שאתה תגלו מהם ובתיכם שהיו רבים וגדולים יהיו שממה מאין יושב : אם לא • לשון שבועה , וכן אם לא כאשר דמיתי כן היתה , אם לא שויתי ודוממתי , והוא כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה זה : רבים • כמו רבי המלך , כלו' חשובים בבנין יפה , וכן גדולים וטובים , והוא כפל ענין במלות שונות , ויונתן תרגם הפסוק כן אמר נביא באודני הויתי שמע וגו' : (י) כי עשרת למדי כרם • עתה נתן טעם למה יהיו הבתים שממה מאין יושב כי תבא קללה בשדות ובכרמים תחת אשר היו גוזלים אותם מהעניים לפיכך תהיה תבואתם לקללה וכיון שלא יהיו הפירות לא יהיו היושבים , ופירוש עשרת למדי בקר מקום בכרם שיחרשו עשרת למדי בקר ביום אחד לא יצא ממנו יין אלא בת אחת , ומדת בת היא כלא כשיעור איפה ביבש , ומקום עשרה בשדה כשיזרעו בו כור לא יעשה אלא איפה , וחומר הוא הכור והוא עשר איפות : (יא) הוי משכימי בבקר • לשתות יין , אוי להם שכל עסקם הוא לשתות ולהתענג בשכר ואינם עוסקים בדברי תורה וחכמה ובבקר ישכימו לשתות כאלו ירדפו השכר אנה ימצאו אותו טוב , וכן בנשף מאחרים בבית המשתה עד שידליקם היין ויבעירם לעשות כל תאות נפשם : (יב) והיה כנור • עתה מספר איך היו משתיהם הכנור והנבל והתוף והחליל שמנגנין בהם והיין לפניהם ובדרך הזה הוא משתיהם בדברים שמוסף אותם

ועתה יושב ירושלים ואיש יהודה אשר לא גליתים עדיין ישפטו נא ביני וביניהם על הרעה שהבאתי עליהם מי סרח על מי מה היה לי לעשות עוד טובה לכרמי ולא עשיתי לו אודיע נא אתכם גם אתם המכעיסים אותי את אשר הגון בעיני לעשות לכרמי ככל אשר עשיתי לאדם הראשון הסר משוכתו אסלק שכינתי מעליה' המסוכך' עליהם כמה שנאמר (לקמן כב) ויגל את מסך יהודה : פרוץ גדרו . אתוץ חומותיו : ואשיתהו בתה • ואשויכון רטישין : לא יזמר ולא יעדר. לא אסתעדון ולא יסתמכון : ועלה שמיר ושית . ויהיו מטלטלין ושביקין דוגמת שמיר ושית של כרם ואלל הכרם ממש במקום אחר הוא מתורג' הובאי ובור: ועל העבים אלוה: ועל נביאיא אפקד דלא יתנבון עליהון . הנבואה נמשלה למט' שהעבים מקבלין אותה מן השמים כך הנביאים מקבלין הנבואה מפי הקדושה : נטע שעשועיו . כמו נטע ולפי שהוא דבוק נקוד (פתח) כמו בקר זבח השלמים (במדבר ז) :ויקו. שיעש' משפ' והנה משפח אסיפ' חטא על חטא כמו מהסתפח (שמואל א כו) • דבר אחר ל'נגע ולפי שהוא לשון נופל על הל' בקריאתו דומה משפט למספח וכן לעקה לצדקה נפל בו רוח הקודש בפי הנביא : (ח) הוי מגיעי בית בבית . עשרים ושני' אשרי נאמר בספר תלים על מקיימי התורה ועשרים ושנים הוי אמר ישעיה על הרשעים : הוי ל' לעקת אנחה על פורעניות העתידה לבא :

8 הוֹי מַגִּיעֵי בַיִת בְּבַיִת שָׂדֶה בְשָׂדֶה יַקְרִיבוּ עַד אֶפֶס מָקוֹם וְהוּשַׁבְתֶּם לְבַדְּכֶם בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ 9 בְּאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ 10 כִּי עֲשֶׂרֶת צִמְדֵּי־כֶרֶם יַעֲשׂוּ בַּת אֶחָת וְזֶרַע חֹמֶר יַעֲשֶׂה אֵיפָה׃ 11 הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף יַיִן יַדְלִיקֵם׃ 12 וְהָיָה כִנּוֹר וָנֶבֶל תֹּף וְחָלִיל וָיַיִן מִשְׁתֵּיהֶם וְאֵת פֹּעַל יְהוָה לֹא יַבִּיטוּ וּמַעֲשֵׂה יָדָיו לֹא

חובין : ח וי דמקפין ביתא על ביתא חקל אונסא בחקלתהון מקרבין אמרין עד דנחסין כל אתר ומדמן דיתבין בלחודיהון בגו דארעא : ט אמר נביא באודני הויתי שמע כד אתגזירת דא מן קדם יי צבאות אם לא בתין סגיאין לצדו יהון רברבין וטבין מבלי יתיב : י ארי בחובא דלא יהבו מעשריא בית עסר אשכרין דכרם יעבדון ביתא חדא ובית כור זרע יעביד תלת סאין : יא וי דמקדמין בצפרא למשתי חמר עתיק רדפין מאחרין למפטר מרמשין על שויהון חמר אונסין מדליק להון : יב והוי על ידי כנור ונבל קתרוס אבובא וחמרא משתיהון ובאוריתא דיי לא אסתכלו ועובד גבורתיה

בשרה ה' רפין בקריאה וסי' נעברה נא בארצך לא נעבר • וחברו אעברה בארצך • הוי מגיעי בית בבית • ותאמר נעמי אל רות כלתה • ויאמר בעז אל רות הלא שמעת בתי , ויין ז' בקריאה וסי' ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין ' וגם תבן גם מספוא יש דפלגש בגבעה • והיה כנור ונבל תוף וחליל • ויחזק את המצרות דד"ה • לאמתם יאמרו איה דגן ' לחם חמודות לא אכלתי ובשר . והפחות הראשונים •

תולדות אהרן

באזני ה' • ברכות נח : הוי משכימי • שבת קיט סוטה מח : ואת פועל ה' • שבת מס קיט עקידס שער ח :

מגיע בית בבית . מקרבים בתיהם זה אצל זה ומתוך כך גוזלים קרקע העניים החלשים שבין ב' הבתים וכן שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום· שאין מקום לעני לישב : והושבתם לבדכם בקרב הארץ. כסבורים אתם שאין חלק להקדוש ברוך הוא ולא לעניים בארץ חלקו במעשרות אתם גוזלים ולעניים את הרלם שתהיו אתם לבדכם יושבים בה : (ט) באזני ה' לבאות : אמר הנביא שתי אזני שמעו כשנגזר עליהם גזירה מאת ה' ובשבועה אם לא על דבר זה בתים רבים לשמה יהיו ובתים גדולים וטובים יהיו מאין יושב : (י) כי עשרת למדי כרם • ומפני הרעב יגלו יושבי הבתים ואין יושב בה וגם זאת תהיה לכם מדה במדה על הקרבת השדה בשדה שגזלתם חלקו של מקים במעשר הארץ : עשרת למדי כרם : (ארפינ"ט בלע"ז) ואומר אני כדי עבודת יום אחד בלמד בקר קרוי למד : יעשו בת אחת. מדה אחת של יין . בת שלש סאין : וזרע חומר • בית כור שהיא שלשי' סאין של תבואה יעשה איפה שלש סאין : (יא) מאחרי בנשף לשתות יין בלילות : יין ידליקם. בוער בם: (יב) כנור ונבל נימין יתירות יש בנבל מן הכנור ולמה נקרא שמו נבל שמנבל כל מיני כלי זמר במדרש תהלים : תוף . של עור הוא : וחליל : אבוב של קנה (ללמייל בלע"ז) ואת פועל ה' לא יביטו . ובאורייתא דה' לא אסתכלו : ומעשה ידיו

ביאור מהגר"א

איש ואשיתהו בתה לא יזמר וגו' • היינו מזריעה וחרישה וקצירה וז"ש במתניתין זורע תחלה ואחר כך חורש וקוצר וז"ש כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה בית המקדש בימיו וז"ש יודע היה בצלאל לצרף האותיות שבהן נבראו שמים וארץ : ועלה שמ'ר • הוא יראה דעבירה הקשה כאבן ונימח כמים ויראה דגזל ורציחה שהוא כעשני הקשה כברזל ומתפוצץ באש ומ"ש ועלה כי השמרים שימור טוב ליין אימתי בזמן שהיין שקט על שמריו היין צלול למעלה והשמרים מלמטה וכשהשמרים עולים למעלה מתערבים בכל היין והיינו ראוי לבתיה כך הוא ה' לה"ר הכנה טובה ליסודו של עולם אימתי בזמן שהוא למטה מן היצ"ט יין הצלול אבל כשעולה נעשה עכור : אצוה מהמטיר • הוא נבואה שבא מלמעלה מטר היינו רוה"ק שסורה בתוך האדם כמ"ש ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש הוא נבואה ורוה"ק דגנך ותירושך ויצהרך היא תנ"ך עשב בשדך היא מאכל בהמות והם חיות הקדש שית סדרים דנער נוהג בם ואצלת זו אכילה ושבעת זו שתיה וכן הלכות ואגדות כמ"ש שבע רלון ומלא ברכת ה' : כי כרם ה' • היא המצות והיא הפירות : נטע שעשועיו . הוא התורה כמ"ש ואהיה שעשועים ועיקר התורה ביהודה כמ"ש זקני הנגב : (ח) מגיעי בית בבית וגו'. שמדינה נחלקת לשלשה תועלת הבתים לדירה השדות לזריעות הארץ לסחורה כמ"ש ואת הארץ תסחרו וכן אמר כאן בית בבית שדה בשדה והושבתם לבדכם בקרב הארץ שלא יסחרו בה אחרים : (ט) אם לא בתים רבים • של רבים והוא בהמ"ד שמרבים בה תורה וגדולים היינו בעלי מצות וטובים של טובים היינו במדות טובות כמ"ש לעיל אמרו לדיק כי טוב כו' : (י) בת אחת . חמר • בת הוא מדת הלח וחומר מדת היבש ושני חלקי התורה הלכות ואגדות נאמר עליו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי והאגדות נקרא יין שכל הסודות גנוזין באגדות ויין סוד וכמ"ש לעיל דזכו מ"ם חז"ל עד מ"ם שנין תיכלא מעליא מכאן ואילך משתא מעליא וז"ש מר אמר אימר לן במעשתא ומ"א אימר לן אגדתא אמר ליה אמשול לכם משל לאדם שהיו לו שתי נשים אחד ילדה ואחד זקנה כו' ומעתה יתכן בחינת הילדה וזקנה שבמשל דומה גם כן לנמשל הלכות ואגדות לזה ראוי לילד עד מ' שנין וזה לזקן אחר מ' שנין וכן יתכן לפ"ז זרע אלל חמר שהוא ההלכות דרגא דחכמה וכתיב בחכמה יסד ארץ ואלל בת שהוא הסוד והוא הבינה אמר למדי והוא החרישה וכן אמר עשרת שהם עשר דרגין הידועים יעשת בת אחד הוא דרגא עשירית והאחרונה : (יא) בבקר שכר ירדפו • בבקר יצא האדם לפעלו ולעבודתו נא יבתה הרבה כי אם מעט וחזק ובנשף מאחרים על היין לשתות הרבה עד אשר ידליקם ויבעירם : (יב) והיה כנור וגומר • חשב ד' מיני כלי זמר מכוונים אל ד' מרות שבאדם ובכל א' כח לגרש העלב הנולד ממרה שכנגדם : ואת פועל ה' לא יביטו וגומר • אמר כאן פועל ומעשה וגבי

מצודת ציון

כן : (ח) אפס • הוא כמו אין : (י) למדי • ענין זוג כמו למד בקר (ש"א יא) ועבודת יום אחד בלמד בקר קרוי למד כרם : בת • מדת הלח מחזקת ג' סאין : חמר • הוא כור מחזיק ל' סאין איפה מדת היבש מחזקת שלשה סאין : (יא) בנשף • בהשכת הלילה כמו נשף חשקי (לקמן כא) : (יב) כנור ונבל תוף וחליל • הם

מצודת דוד

לצדקה • היה מקוה שיעשו לדקה והנה נשמע לעקת עשוקים : (ח) הוי • ר"ל יש להתאונן על מה שהמה מגיעים בית בבית כשאדם אלם היה לו בית בין בתי אנשי' חזקים בעלי זרוע היה החזק שמלד זה מגיע ביתו בתוך גבול בית האלם ולקח מגבולו וכן זה שמלד השני עד שלא נשאר מקום להאלם שביניהם : והושבתם . אמר הנביא לבעלי הזרוע וכי סבורים אתם שרק אתם לבדכם תשבו ותתקיימו בקרב הארץ ואין להאלם מקום עמכם : (ט) באזני ה' לבאות • באזני אמר ה' לבאות ותחסר מלת אמר ומאליו יובן : אם לא • הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא יהיה כן אזי יהיה ענשי כך וכך ומגזם ואינו אומר וכן אם לא כאשר דמיתי (לקמן יד) : בתים רבים וכו' . וכאומר הואיל וכן מה תועלת להם מה שלוקחים עוד מגבול האלמים : (י) כי עשרת וכו' . מקום עבודת עשרת וכו' יעשה בת אחת יין ומקום זרע חומר יעשה איפה אחת ובעבור הרעב יעזבו בתיהם וילכו להם וישארו שממה מבעליהן : (יא) משכימי בבקר . משכימים בבקר ורודפים לבקש יין המשכר ומאחרים לשבת בערב לשתות הרבה עד אשר היין דולק ובוער בהם : (יב) והיה כנור וכו' . בידם היה הכנור וכו' לנגן בעת האכילה להתענג וגם יין משתיהם

רש"י

ידיו לא ראו. עשו עצמם כאילו לא ראו את גבורותיו ד"א לא קלסוהו שחרית יוצר אור ולא ערבית המעריב ערבים: (יג) מבלי דעת. לפי שהיה להם בלי דעת: וכבודו מתי רעב. נכבדיו ימותו ברעב: למה. כנגד רוב משתיהם: צחה. תרגום של צמאה: (יד) לכן הרחיבה. מדה במדה הם הרחיבו נפשם לבלוע מאכל ומשתה לרוב ופערו פה לבלוע אף שאול תרחיב נפשה לבלוע: ופערה. ופתחה: לבלי חק. באין סוף ולמה לבלי חק לפי שלא היה בידם של אלו חק וקצבה לתפנוקיהם: וירד. שם הדרה של ירושלים: ועלז בה. העליזים שבה: (טו) וישח. ויחלש תקוף גברין ולפי מדרשו זה הקב"ה שהם גרמו לו להראות כאיש נדהם וכן הוא אומר צור ילדך תשי (דברים ל"ב) ואומר בעצלתים ימך המקרה (קהלת י): (טז) ויגבה ה' צבאות במשפט. כשיעשה משפטי' בהם יגבה שמו בעולם. במשפט יושטיצ"א בלע"ז: והאל הקדוש. יתקדש בתוך הצדיקי' הנשארים בהם: (יז) ורעו כבשים כדברם. צדיקים הנמשלים כעדר הרחלים: כדברם. כמנהגם ביושר ובמד' מכלכלים דבריהם במשפט ככבשים הללו. ורבותינו דרשו כדברם כמדובר בם נחמות הנדברות להם: וחרבות מחים. בתי הרשעים שהם שמנים: גרים יאכלו. הצדיקים שהם כגרים יאכלום: מחים. שמנים כמו עולות מחים אעלה (תהלים ס"ו): (יח) הוי מושכי העון. גוררים יצר הרע עליהם מעט בתחילה בחבלי השוא כחוט של

ישעיה ה

רָאוּ׃ יג לָכֵן גָּלָה עַמִּי מִבְּלִי־דָעַת וּכְבוֹדוֹ מְתֵי רָעָב וַהֲמוֹנוֹ צִחֵה צָמָא׃
יד לָכֵן הִרְחִיבָה שְּׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי־חֹק וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ׃
טו וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְעֵינֵי גְבֹהִים תִּשְׁפַּלְנָה׃
טז וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה׃
יז וְרָעוּ כְבָשִׂים כְּדָבְרָם וְחָרְבוֹת מֵחִים גָּרִים יֹאכֵלוּ׃
יח הוֹי מֹשְׁכֵי הֶעָוֹן בְּחַבְלֵי

(מסורה: ג' מ"ל; ל' וכתיב ה"א; ל'; כ' ל' ל'; ל'; ח' דגשים; ל' ד' ומ"ל; ל' כ' חד מ"ל וחד חסר; כ' ר"פ)

תרגום

חֲזוֹ׃ יג בְּכֵן גְלוֹ עַמִּי מִבְּלִי דַעְתָּא וְיַקִּירֵיהוֹן מִיתוּ בְּכַפְנָא וְסַגִּיהוֹן בִּבְצוּרְתָּא בְּצַחוּתָא׃
יד בְּכֵן אַפְתִּיאַת שְׁאוֹל נַפְשַׁהּ וּפְתַחַת פּוּמַהּ וְלֵית סוֹף וּנְחָתוּ יְקָרְהוֹן וְסַגִּיהוֹן וְאִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן וּדְתַקִּיף בְּהוֹן׃
טו וְיִמְאַךְ אֱנָשָׁא וְיֶחֱלַשׁ תְּקוֹף גַּבְרִין וְעֵינֵי רָמַיָא יִמְאֲכוּן׃
טז וְתַקִּיף יְיָ צְבָאוֹת בְּדִינָא וֶאֱלָהָא קַדִּישָׁא קַדִּישׁ בִּזְכוּתָא׃
יז וְיִתְפַּרְנְסוּן צַדִּיקַיָא כְּמָא דַאֲמִיר עֲלֵיהוֹן יִסְגוּן וְנִכְסֵי רַשִׁיעַיָא צַדִּיקַיָא יַחְסְנוּן׃
יח וַי דְמִשָּׁרַן לְמֶחֱטֵי צִבְחַר

תולדות אהרן לכן גלה׳ שבת קיט סוטה מח סנהדרין לב: לכן הרחיבה שם קיא (קידושין סא): ויגבה ה׳ ברכות יב: וחרבות מחים׳ פסחים סח:

רד"ק

אותם לשתות בכלי הנגון והיין לפניהם: ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, הנה הם פנויים ממלאכה כי הם עשירים, והנה כל עסקם במשתה ובשמיעת הנגונים ולא יתעסקו בכל עתות הפנאי בדברי תורה ובדברי חכמה שהם פעל ה', ומעשה ידיו שכתוב על הלוחות עשרת הדברים, והם כלל לכל המצות שבין אדם לחברו ושבין אדם למקום, ויש לפרש את פעל ה', ומעשה ידיו חכמת הכוכבים כי ממנו יגיע האדם לכבוד הבורא כמו שאמר במזמור מה אדיר שמך בכל הארץ, אמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך, ואמר השמים מספרים כבוד אל, ר"ל כל העומד על סוד בריאתם ידע כבוד האל, ואמר הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, רוצה לומר שיתבוננו בחכמה זאת וממנה ידעו כבוד הבורא, וכן אמרו רז"ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב עליו הכתוב אומר ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, ועוד דרשו ואת פעל ה' לא יביטו שלא התפללו שחרית וערבית כלומר יוצר אור ומעריב ערבים, זהו פעל ה' ומעשה ידיו: (יג) לכן גלה עמי מבלי דעת. בעבור שלא ידע מעשה האל ולא התבונן בו ופנה אל המאכל והמשתה והתענוג לפיכך יגלה ממקומו ויהי' ברעב ובצמא מדה כנגד מדה, ופירוש כבודו, ואנשי כבודו כלומר אותם שהיו נקראים אנשי הכבוד יהיו נקראים אנשי רעב: מתי. כמו אנשי, כמו מעיר מתים: והמונו. והמון העם יהיו יבשים בצמא: צחה. מן והשביע בצחצחות נפשך שהוא ענין יובש. ותרגום צמא צחותא, וענין יבשים שייבש גרונם מפני הצמא, וצחה תאר סמוך בשקל אשה ריח ניחוח לה'. ואמרו זה וזה על זה אלא כולם יהיו שוים ברעב ובצמא אנשי הכבוד והמון העם, ויונתן תרגם מתי כמו מתי בצר"י המ"ם מענין מות, שתרגם ויקירהון מיתו בכפנא וסגוהון בבצורתא בצחותא, ולפי הדקדוק לא יתכן כי מתי בשו"א המ"ם שרשו מתה ומתי בצר"י המ"ם שרשו מות: (יד) לכן הרחיבה. אמר דרך משל לרוב בני אדם שימותו מישראל: הרחיבה שאול נפשה. לקבל המתים: וירד הדרה. פירוש הדר ארץ ישראל, או הכנוי כנגד ירושלם, אמר שירדו לשאול אנשי הכבוד והמון העם, ועוד כפל הענין במלות שונות, ואמר ושאונה ועלז בה, ושאונה, כמו המונה שזכר: ועלז בה. כמו הדרה שזכר. ופירוש ועלז בה ומי שהיה עלז ושמח בעיר מרוב הטובה ירד לשאול כמו כן, ויונתן תרגם ועלז בה ודתקיף בהון, והוא כענין שפירשנו, ויש מפרשים ועלז בה האויב: (טו) וישח אדם. כפל הדבר במלות שונות, או פירוש אדם על הפחותים ואיש על הגדולים, כמו גם בני אדם גם בני איש. וכן תרגם יונתן וימאך אינשא ויחלש תקוף גברין: ועיני גבוהים. לפי שגבהות אדם נראה בעינים לפיכך אמר עיני גבוהים וכן אמר ועיני גבהות אדם, וכן אמר עינים רמות, וכן אמר רום עינים: (טז) ויגבה. באותו משפט שיעשה ברשעי ישראל יהיה הוא גבוה במשפטו, ויאמרו כי הוא רם ונשא ושופט העולם כרצונו והאל הקדוש בעשותו בהם המשפט יהיה נקדש בהם, כמו שאמר בקרובי אקדש, ונאמר ונקדשתי בם. ופירוש בצדקה ביושר כמו משפט: (יז) ורעו כבשים. משל הוא על הצדיקים והחלושים שהיו עד עתה גרושים מבתיהם והולכים מפני הרשעים ובכלות הרשעים יאכלו העניים מה שהיו אוכלים הרשעים, וזה היה בימי חזקיהו שהיה מלך צדיק ושופט אמת ובימיו לא היה כח ביד החזקים לעשוק החלושים ומתו או גלו רוב ישראל בימיו ופירוש כדברם, כמנהגם. מתרגמינן וינהג ודבר, כלומר אין אונס להם, ופירוש וחרבות מחים, חרבות השמנים בעלי מות והם העשירים שהיו עושקים העניים בתיהם שיהיו חרבות גרים יאכלו העניים שגרתו מפניהם יבאו עתה לגור בהם ולאכול את חלקם, ויונתן תרגם הפסוק כן ויתפרנסון צדיקיא וגו', תרגמו על דעת שפירשתי אלא שתרגם כדברם ענין דבור: (יח) הוי מושכי העון. אמר על דרך משל כי כמו שמושך האדם העגלה הטעונה בחבלים ובעבותות כן הם מושכים העון אליהם בחזקה, וחבליהם הם חבלי שוא ושקר, וחטאת המשיכה

ביאור הגר"א

וגבי פעולה אמר לא יביטו וגבי מעשה אמר לא ראו והוא על דרך מה שכתוב כי שמחתני ה' בפעליך במעשה ידיך ארנן אמר גבי פעולה שמחה וגבי מעשה רנה וכן מ"ש עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה אמר השמחה לעבודה וביאה רננה והיינו ע"פ מ"ש בזוהר שמחה בצפרא ורננה ברמשא והוא כי פעולה נאמר על ענין בלתי נראית בראיה בעלמא כ"א אחרי הבטה והסתכלות היטב (אנ"פ בזה נכון מ"ש ברוב המקומות אצל השם לשון פעולה וכן יפורש כתובים הרבה ואין מקום פה להאריך ואל תשיבני מרשע עושה פעולתו שקר כי גם הרשע אינו עושה באופן שיתראה לצדיק השקר כי אם מכסהו עפה ואינו נראה אלא אחרי ההבטה והסתכל היטב) וז"ש כי אראה שמיך וגו' ירח וכוכבים אצל השמש לא נראה לצדיק ונקראת פעולה וז"ש בשחרית בזריחת השמש שהוא פנין פעל ה' ובצפרא שמחה אמר שמחתני ה' בפעלך וברמשא רנה והוא לעת צאת ירח וכוכבים הנקראים מעשה ה' ואמר ובמעשה ידיך ארנן וזה שאנו אומרים אברהם יגל היינו בתפלת שחרית צלותא דאברהם אז הוא גילה ושמחה וברמשא רנה לעת תפלת המנחה צלותא דיצחק וז"ש יצחק ירנן והנה בשחרית כאשר תזרח השמש יצא האדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב וכשיוצא לעבודתו אמר עבדו את ה' בשמחה ולעת ערב בואו מן העבודה זמן רנה וז"ש בואו לפניו ברננה וכהנים המה כנגד אברהם והוא כנגד שחרית אמר כהנים לעבודתם ולוים כנגד יצחק ברמשא רנה אמר ולוים לשירם ולזמרם וז"ש כאן ואת פעל ה' שאינה נראית אלא אחרי ההבטה לא יביטו ואת מעשה ידיו דנראים בעלמא סגי גם כן לא ראו ועפ"ז מובן דברי חז"ל את פעל ה' לא יביטו שלא אמרו יוצר אור בשחרית ואת מעשה ה' לא ראו שלא אמרו מעריב ערבים בערבית: (יג) עמי מבלי דעת. הם ג' דרגין דחשיב לעיל בנים ישראל עמי אמר כאן מי שראוים להיות בנים בעלי בינה עוסקים בסודות התורה והוא הדעת וכשהם מבלי דעת קראן עמי וכבודו הם נגד ישראל העוסקים באמונה לפי התורה הקדושה והוא כבוד התורה כמ"ש חז"ל אין כבוד אלא תורה והנה הם מתי רעב כמ"ש לא רעב ללחם כי אם לשמוע דבר ה': והמונו. שנמשכין אחר דברי אגדה כמ"ש חז"ל שבקו לר"ע ובאו לשמוע דברי אגדה ואגדה נמשלים למים וכן דרשו בכתוב בריכת מים להשקות מהן יער צומח עצים היינו דברי אגדה להמונים שנקראים עצים והנה הם צחה צמא שאינם שותים דברי האגדה: (יד) לכן הרחיבה וגו'. קאי למעלה על מ"ש בבקר שכר ירדפו היינו שאינם שותים הרבה אלא שותים מעט שכר הוא יין שחזק מאד לצאת נפשם במעט שתיה אמר כאן לכן הרחיבה שאול נפשה ונגד מ"ש מאחרי בנשף יין ידליקם שאינם שותים שכר חזק אלא יין הבל מאחרים על היין לשתות כ"כ הרבה עד שידליקם אמר כאן ופערה פיה לבלי חק: וירד הדרה. אלו בעלי התורה כמ"ש חז"ל אין הדר אלא תורה: והמונה. היינו רוב עם: ושאונה. אלו הגבורים כמ"ש כאריה ישאג: ועלז בה. המה העשירים כמ"ש והסיר את עליזי יהודה והשארתי עם עני ודל וז"ש חז"ל השותה יין בד' מיני זמר מביא ד' מיני פורעניות לעולם הם ד' כתות הנ"ל שהם כלל העולם: (טו) וישח אדם וישפל איש ועיני גבוהים. עמ"ש קפיטל ב' ואמר כאן שלשה נגד שכר ירדפו ויין ידליקם ויין משתיהם: (טז) ויגבה וגו' במשפט. היינו נקמה שעושה ברשעי ירושלים כמ"ש והתקדשתי בצדקה לישראל כמ"ש יצא מפי צדקה בה' יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל וכן כאן האל הקדוש (היינו קדוש ישראל) נקדש בצדקה וז"ש ציון במשפט תפדה היינו ע"י משפט תפדה: ושביה. הם ישראל השבים לתוכה בצדקה שירחם ה' על עמו: (יז) ורעו כבשים. דרשו חז"ל עתידין ישראל להחיות מתים דכתיב כאן ורעו כבשים וכתיב ירעו בשן וגלעד בשן זה אלישע בן שפט אשר בבשן וגלעד זה אליהו מתושבי גלעד: (יח) משכי העון. הוא שעובר על ל"ת וחטאה שעובר על מ"ע ואמרו חז"ל יצר אדם ובעל מ"ע עובר עליה בכל עת ובכל שעה והוא מרבה לחטוא וז"ש כעבות

מצודת דוד

משתיהם היה בידם: פועל ה'. אינם עושים לב להסתכל פועל ה' שעל הכל יביא במשפט: ומעשה וכו'. כפל הדבר במ"ש: (יג) מבלי דעת. על שאינו לדעת דרכי המקום: וכבודו. אנשי הכבוד והחשובים יהי' מתי רעב והמון העם ימותו בעבור יובש הצמאון ומלת מתי משמשת בשתים: (יד) הרחיבה. מדה במדה על שהרחיבו נפשם להתענג ביותר לכן תרחיב השאול נפשה לבלוע את הכל: הדרה. תפארת עדתה: בה. בשאול ומוסב על וירד ור"ל הכל תרד אל השאול: (טו) וישפל איש. כפל הדבר במ"ש: ועיני גבוהים. העינים שהיו מגביהים להסתכל כלפי מעלה כדרך גסי הרוח: תשפלנה. להסתכל למטה כדרך השרוי בצרה וצער. (טז) ויגבה וכו' במשפט. כשיעשה משפט יתרומם ויתעלה שמו: נקדש בצדקה. יתקדש שמו במה שיעשה צדקה להנשארים שבדור: (יז) כבשים. הצדיקים הנמשלים לעדר הרחלים המה ירעו בנחת והשקט כמנהגם מאז ולא יהיו נכללים עם הרשעים: וחרבות מחים. בתי החרבות של הרשעים בעלי השומן יאכלו הצדיקים שהמה עתה כגרים מול רשעי': (יח) מושכי העון. ממשיכים על עצמן את היצר הרע המסית על העון: בחבלי השוא

מצודת ציון

הם שמות כלי נגון: (יג) מתי רעב. אנשי רעב: צחה. ענין יובש וצמאון כמו על צחיח סלע (יחזקאל כד): (יד) ופערה. פתחה ביותר כמו פי פערתי (תהלים קיט): לבלי חוק. בלא קצבה: והמונה. המון עמה: ושאונה. הוא כמו המונה וכפל הדבר במ"ש: ועלז. ענין שמחה: (טו) וישח. ענין כפיפה כמו שחו רעים לפני טובים (משלי יד): (יז) כדברם. כמנהגם כי וינהג תרגומו ודבר וכן אני אשימם דוברות בים (מ"א ה) שהוא ענין הנהגה: מחים. רשעים

השוא וכעבות העגלה חטאה : ומ"ל · ל'
יט האמרים ימהר יחישה מעשהו ל'
למען נראה ותקרב ותבואה עצת ה' · ל' ·
קדוש ישראל ונדעה : כ הוי · כ' ר"פ
האמרים לרע טוב ולטוב רע ד' · ל'
שמים חשך לאור ואור לחשך י"ג · כ'
שמים מר למתוק ומתוק למר : ב' האור
כא הוי חכמים בעיניהם ונגד כ' ר"פ
פניהם נבנים : כב הוי גבורים כ' ר"פ
לשתות יין ואנשי־חיל למסך ל' וחסר
שכר : כג מצדיקי רשע עקב שחד ל'
וצדקת צדיקים יסירו ממנו : כד לכן ל' · ב'
כאכל קש לשון אש וחשש להבה ל' · ל'
ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם י' · ל'
כאבק יעלה כי מאסו את תורת וא' כאבק ל'
יהוה צבאות ואת אמרת קדוש־ ל'
ישראל נאצו : כה על־כן חרה ס' ר"פ בטעס
אף־יהוה בעמו ויט ידו עליו ויכהו אית בפסו' א"כ
וירגזו ההרים ותהי נבלתם כסוחה ל'

נגדין חובין בחבלי למא אזלין וסגן עד דתקיפין וכגדילת עגלתא חובין : יט דאמרין אימתי יוחי ויגלי פרשתיה בדיל דנחזי ויקרב וייתי מלכיה דקדישא דישראל ונדעיניה : כ וי דאמרין לרשיעיא דמצלחין בעלמא הדין אתון טביא ולענותניא אמרין אתון רשיעיא הלא במיתי נהורא לצדיקיא יחשוך לרשיעיא ויבסמון פתגמי אוריתא לעבדיהון וייתי מרדא לרשיעיא וידעון דבסופא מריר חטאה לעבדיה : כא וי דחכימין בעיני נפשהון וקביל אפיהון סוכלתנין : כב וי דגברין למשתי חמר וגברין מרי נכסין לאתרוואה מן עתיק : כג מזכן ליה לחיבא חלף דמקבלין מניה ממון דשקר וזכות זכיא ברשע מעדן מנהון : כד בכן יתאכלון כקשא באשתא וכעמירא בשלהוביתא מסגן תוקפהון כשבו יהי וממון אונסיהון כאבקא דפרח ארי קצו באוריתא דיי צבאות וית מימר קדישא דישראל רחיקו : כה על כן תקיף רוגזא דיי צבאות בעמיה וארים מחת גבורתיה עליהון כד מתנון וזעו טוריא והואה נבלתהון

רש"י

של קורי עכביש ועשתגרה בהם מתגבר והולך עד שנעשה כעבות העגלה שקושרין בו את הקרון למשוך : השוא . דבר שאין בו ממש · חטאה · חטא : (יט) יחישה מעשהו . הפורענות שהוא אומר להביא : למען נראה . דבר מי יקום : (כ) האומרי' לרע טוב : מקלסין לעכו"ם ורע בעיניהם לעבוד הקב"ה שהוא טוב : שמים חשך לאור . דבר שהוא עתיד להביא עליהם חשך אומרים שיאיר להם : שמים מר למתוק . עון שהוא עתיד להביא עליהם פורענות מר אומרים שימתיק להם : ומתוק למר . עבודת הקב"ה המתוקה אומרים מרה היא : (כב) למסוך שכר . למזוג שכר תיקון המשקה קרוי מסך : (כג) וצדקת צדיקים . שהן ראויין לזכות בבית דין יסורו ממנו ומחייבין אותו בדין וגוזלין ממונו : (כד) לכן . והיה הדבר הזה לכם וגו' : כאכול קש לשון אש כאכול את הקש לשון אש : וחשש . תירגם יונתן עמירא קשין של שבולין וכחשש אשר הלהבה תרפנו ותעשנו אפר : כמק . כדבר הנימוק : ופרחם : גדולתם כאבק העולה לפני רוח ומסתלקת כך מסתלק : (כה) על כן . על מעשיהם הללו : וירגזו ההרים · מלכי יהודה ושריהם : כסוחה . כרוק וקיא הניסח מתוך גופו

נראה ה' וס' האומרי' ימהר יחיש' מעשהו · כחשו בה' ויאמרו : נשכימה לכרמים · לא נראה מלחמה . באורך נראה אור . לרע ד' קמצין בקריאה וסי' נמסר בסדר בחקתי ·

תולדות אהרן בחבלי השוא · ברכות כד סכה נב
סנהדרין לט זוהר בראשית ופ' מקץ :
הוי האומרים · סוטה מז :

ביאור מהגר"א

כעבות עגלה אבל עבר ל"ת אינו אלא עון אחת לשעה שעשה והעושה עבירה שאין לו בו ריוח גופני נקרא בחבלי השוא וגדול מנשוא כמ"ש הז"ל מה יתרון לבעל הלשון לע"ל יאמרו לנחש כו' וכמ"ש למען ספות הרוה היינו שאין לו הנאה מזה : (יט) האמרים ימהר יחישה מעשהו וגו' · אין זה כפל ענין במלות שונות אלא כל מלה מורה של ענין בפ"ע והוא כי בשני דרכים מנהיג הקב"ה את האדם לקבל שכר או עונש בעולם הזה אם בנותן עלה בלב איש להרע לעצמו או לזולתו בגוף או בממון וז"ש עצת קדוש ישראל ונדעה ודרך השני שמעניש בענין שנראה בעליל כי הוא מעשה ה' וז"ש כאן מעשהו למען נראה והנה בהפרש שבין זמן ועת הוא שעת הוא המשכת הזמן עד התחלת הענין וזמן הוא כל ימי משך הענין ואמר כאן ימהר המשך הזמן עד ההתחלה ויחישה המשך הזמן מן תחלה תכלה וכן הוא מ"ש כאן ותקרב התחלת הענין ותבואה הענין כולו מראש ועד סוף : (כ) הוי האמרים לרע טוב וגו' · ע"ד שאמר שלשה חלוקי אהבה הן אם אהבת הערב או המועיל או הטוב ואמר כאן האומרים לרע טוב ולטוב רע הוא נגד הטוב כמה שהוא טוב : אור לחשך · הוא נגד המועיל מתוק למר הוא נגד הערב : (כא) הוי חכמים וגו' · השב כאן ד' חכמים ונבונים גבורים אנשי חיל : (כג) וצדקת צדיקי' יסירו ממנו · אמר כמה גדול כח השוחד מהעיוות תחלה כדבר אחד שמזכ' את החייב בדין והיינו מצדיקי רשע שהוא החייב בדין ובכדי שלא יסתור דינו מחזק את לבבו לחייב את הזכאי בכגון זה בכל עת אשר יבא לידו בכגון זה וזה צדקת צדיקים לשון רבים ואמר ממנו היינו מכח אותו שחד שלקח : (כד) וחשש להבה כו' · חשש הוא הנשאר בארץ וז"ש שרשם כו' כו' ואמר כאכול קש לשון אש .

רד"ק

המשיכה היא התענוגים ומשתה היין שמושכין האדם ומביאין אותו לעון גלוי עריות ולגזל ולשפיכות דמים והם מושכים העון כרצונם אליהם בהרגילם התענוגים אליהם ומשתה היין , וכן אמר שלמה בזה הלשון למשוך ביין את בשרי : וכעבות . בכ"ף השמוש . רוצה לומר כמו שמושכים העגלה בעבות כן הם מושכים החטאת אליהם , וחטאה שם כמו חטאת : ועבות . שם לחבל היחיד בשקל שאור יאור בשו"א הוא במוכרת או בסמו"ך כמו מעשה עבות ולרבים עבותים או עבותות , והחבל שהוא עבות משלש יתרים יקרא עבות , ובדברי רז"ל יצר הרע בתחילה דומה לחוט השער ולבסוף לעבות העגלה שנאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא : (יט) האומרים · כשאני שולח להם נביאי ואומרים להם הרע שאני מביא להם בעונם מעשיהם הרעים הם אומרים אין אנו מאמינים : ימהר יחישה מעשהו · כלומר מעשה הפורענות ונראה שנביאינו אומרים אמת כי עתה אין אנו מאמינים : עצת קדוש ישראל · מה שיעץ להביא עלינו כי הוא קדוש ישראל ואיך ירע לנו כי הם חושבים שאין מעשיהם רעים , כמו שאמר הוי האומרים לרע טוב : (כ) הוי האומרים · למעשיהם הרעים שהם עושים הם אומרים כי טובים הם ולהתעסק בתורה ובחכמה הם אומרים רע ויגיעת בשר , והם כאלו שמים חשך לאור כיון שלא יבדילו בשכל מה הוא טוב ומה הוא רע הרי הם כמי שלא יבדילו בחושים ויכזב להם חוש הראות וחוש הטעם : (כא) הוי חכמים · הם חושבים עצמם חכמים ונבונים וכשאומרים להם הנביאים זו דרך טובה לכו בה וסורו מדרך הרעה הם אומרים להם לא כי אלא הדרך שאנחנו אוחזים הטובה ואנחנו חכמים מכם להכיר הטוב והרע , ואדוני אבי ז"ל פירש חכמים המה לעשות היושר בעיניהם ונבונים המה לתקן מה שהוא נגד פניהם נכון , והוא על דרך שאמר חכמים המה להרע : (כב) הוי גבורים · כל גבורתם היא לשתות יין , כלומר כחם וגבורתם אינם נראית להלחם עם אויביהם אלא כל עסקם לשתות יין , ושתיית היין והתענוגים מביאים החולשה , והנה הם מפסידים חכמתם וגבורתם בשתיית היין והתענוגים , וכן אמר ושריך בבקר יאכלו , ובהפכו אומר ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי , הנה כי שתית היין מונעת הגבורה : ואנשי חיל · כמו גבורים כי פי' חיל כח כמו ותאזרני חיל למלחמה , ותרגום כח חילא ויונתן תרגם וגוברין מרי נכסי , כמו עשה לי את החיל : למסוך · כמו למזוג : (כג) מצדיקי · השופטים מצדיקים הרשע בדינו : עקב שוחד · בשכר שוחד שלוקחים ממנו , והצדיק בדינו יסירו במשפטם צדקתו ממנו , ואמר ממנו אחר שאמר צדיקים רוצה לומר מכל אחד ואחד מהצדיקים הבאים למשפט : (כד) לכן כאכול קש . מנהג הלשון להקדים הפועל לפעול אבל כשהדבר מבואר שאין לטעות בו יקדימו הפעול לפועל כמו זה כי ידוע כי האש אוכלת הקש ולא הקש האש , וכן מים תבעה אש , אבנים שחקו מים , ולשון אש הלהבה שהיא כצורת הלשון : וחשש להבה · היא כפל ענין במלות שונות , חשש הוא הקש הדק , ופירוש ולשון להבה ירפה החשש , כלומר יחלישנו ויבעירנו , כלומר כמו שמעשה זה יאכל הקש ולשון להבה ירפה החשש כן יבא להם הרע קל מהרה , ומק הוא מקק הנזכר בדברי רז"ל מקק של סופרים והוא הרקב , ומשל פרשם ר"ל החזק שלהם יהיה נמק ונמס : ופרחם הוא משל על החלשים כמו האבק שמרוב קלותו יעלה באויר ויכלה כן יכלו כלם החזקים והחלשים שהם רעים : כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו , כפל ענין במלות שונות כאבק כלו קמוץ וגם הכ"ף , וי"ת וכעמירא בשלהוביתא , ודרש לכן כאכול קש לשון אש , וכי יש לך קש שהוא אוכל אש אלא קש זה עשו שכל זמן שמרפים ישראל ידיהם מן המצות שולט בהם בישראל , שהם אש ועשו שהוא קש , שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש : (כה) על כן · וירגזו ההרים · דרך משל כאלו רגזו ההרים ורעשה הארץ להם מרוב צרתם : כסותה

מצודת ציון

רשעים השמנים בעלי המות : (יח) וכעבות . חבלים עבות : (יט) יחישה . הוא כמו ימהר וכן אחישה מפלט לי (תהלים נה) וכפל הדבר בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : (כב) למסוך · מזיגת היין קרוי מסך : (יג) עקב · בשכר כמו והיה עקב תשמעון (דברים ז) : (כד) קש · תבן : לשון אש · להב אש ע"ש שנמשך כלשון : חשש . היא תבן הדק וכן תהרו חשש (לקמן לג) : ירפה · מל' רפיון : כמק . מל' המקק והמסה : ופרחם . כמשיל הגדולה לפרחי האילן : יעלה . יסתלק כמו כעלות גדיש (איוב ה) : כאלו · ענין בזיון : (כה) וירגזו · ענין תנועת

מצודת דוד

השוא . בחבלים דקין וכמעט שאין בהם ממש : וכעבות · לבסוף ממשיכים הילה"ר המחטיא בחבלים עבות שמושכים בהם את העגלה ר"ל בתחלה מעט נמשכים אחריו ולבסוף נמשכים הרבה : (יט) האומרים וכו' · אומרים בלעג ימהר להביא מעשה הפורעניות שאומר למען נראה אם יוכל עשוהו : ותקרב ותבואה · כפל הדבר במ"ש : ונדעה · שיש בידו ככה : (כ) לרע · על עבודת אלילי כנענים היו אומרים שהוא טוב : ולטוב : הוא עבודת המקום : שמים חושך וכו' · כפל הדבר פעמים ושלא כדרך המליצה ולהתמדת הדבר : (כא) בעיניהם · מחזיקים א"ע לחכמים : ונגד פניהם . לפי השתכלות פניהם וכפל הדבר במ"ש : (כב) לשתות יין · מראים גבורות לשתות יין הרבה : ואנשי וכו' · כפל הדבר במ"ש : (כג) מצדיקי · מצדיקים בדין את הרשע בשכר שוחד : יסירו ממנו · מכ"א מן הצדיקים מסירים צדקתו לומר עליו שאינו צדיק בדינו : (כד) לכן · בעבור הטיית המשפט : כאכול קש לשון אש . כמו לשון אש שורף את הקש וכמו להבה מרפה את החשש ומחלישו עד כי ישוב לאפר כן יחלש שרשם להיות כדבר הנימק : ופרחם · גדולתם יסתלק כאבק דק המסתלק ברוח קמעא : (כה) עליו . על עמו : ההרים · מלכי יהודה ושריהם : כסוחה

בְּקֶרֶב חוּצוֹת בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב
אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ כו וְנָשָׂא־נֵס
לַגּוֹיִם מֵרָחוֹק וְשָׁרַק לוֹ מִקְצֵה
הָאָרֶץ וְהִנֵּה מְהֵרָה קַל יָבוֹא׃
כז אֵין־עָיֵף וְאֵין־כּוֹשֵׁל בּוֹ לֹא
יָנוּם וְלֹא יִישָׁן וְלֹא נִפְתַּח אֵזוֹר
חֲלָצָיו וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נְעָלָיו׃
כח אֲשֶׁר חִצָּיו שְׁנוּנִים וְכָל־
קַשְּׁתֹתָיו דְּרֻכוֹת פַּרְסוֹת סוּסָיו כַּצַּר
נֶחְשָׁבוּ וְגַלְגִּלָּיו כַּסּוּפָה׃ כט שְׁאָגָה
לוֹ כַּלָּבִיא ושאג כַּכְּפִירִים וְיִנְהֹם
וְיֹאחֵז טֶרֶף וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל׃
ל וְיִנְהֹם עָלָיו בַּיּוֹם הַהוּא כְּנַהֲמַת־
יָם וְנִבַּט לָאָרֶץ וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר
וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ׃

מְשַׁגְּרָן כִּסְחִיתָא בְּגוֹ שׁוּקַיָּא
בְּכָל דָּא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן
דִּיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְּהוֹן וַעֲד כְּעַן
מִתְקְפִין מְרָדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ
עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן׃
כו וְיִזְקוֹף אָת לְעַמְמַיָּא מֵרְחִיק
וִיכְלֵי לֵיהּ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְהָא
בִּפְרִיעַ מְלַךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ
כְּעַנְנִין קְלִילִין יֵיתֵי׃ כז לֵית
דְּמִשְׁלְהֵי וְלֵית דְּמִתְקִיל בֵּיהּ
לָא יְנוּם וְלָא יִדְמוּךְ וְלָא
יִשְׁתְּרֵי זְרִיז חַרְצֵיהּ וְלָא
תִתְפְּסֵיק עַרְקַת מְסָנֵיהּ׃ כח דִּי
גִירוֹהִי מְחָרְפִין וְכָל קַשְׁתָתֵיהּ
מְתִיחָן פַּרְסַת סוּסְוָתֵיהּ
כְּטִנָּרָא תַּקִּיפִין וְגַלְגְּלוֹהִי
קְלִילִין הָא כְּעַלְעוֹלָא׃
כט נִיהוֹמֵי לֵיהּ כְּאַרְיָא וְיִנְהוֹם
כִּבַר אַרְיָוָן וִיכְלֵי וְיֵיחוֹד בִּזָּא
וִישֵׁיזִיב וְלֵית דְּמַצִּיל׃ ל וִיכְלֵי
עֲלוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּאִתְרְגוּשַׁת יַמָּא דְּאִם יִבְעוֹן שֵׁיזָבָא סָעִיד מִיתְבֵי אַרְעָא עָקָא
וּתְבַר אַיְתִי עֲלֵיהוֹן בְּרַם צַדִּיקַיָּא דִּיהוֹן בְּשַׁעֲתָא הַהִיא יִתְכַּסּוּן מִן קֳדָם בִּישְׁתָּא׃

ט' פסוקים בקריאה לא ולא ולא וסי' במס' רבתא .

רש"י

גופו של אדם שהוא מאוס ובלשון חכמים קרוי סחי וכן סחי ומאוס (איכה ג'):בקרב חוצות : כן יהיו נמאסים בין הבבלים : בכל זאת . הבאה עליהם : לא שב אפו · לא נתקנו במעשיהם להשיב אפו מהם : נטויה · להרע להם : (כו) ונשא . הקב"ה נס לגוים · ירמוז להם רמזים להתאסף ולבא עליהם:נשיאת נס הוא כמו כלונס ארוך וזותנין בראשו בגד ועולין בראש הר גבוה ורואין אותו מרחוק והוא סימן לקיבוץ בני אדם וכן על עמים ארים נסי (לקמן מ"ט) וכן ושים אותו על נס (במדבר כא) . כלונס פירקא בלע"ז ועל שם שהוא לאות קרוי נס:ושרק · שיבליר בלע"ז אף הוא סימן לקיבוץ : מקצה הארץ . שיבאו מרחוק לצור על ישראל : קל יבוא . האויב עליהם כמו שמפרש והולך : (כז) אין עיף ואין כושל בו : לא ייעף ולא יכשל במרוצתו לקיים ימהר יחישה שהם אומרים לפניו : נפתח . לשון ניתר כמו ויפתח הגמלים (בראשית כד) : ולא נתק : ולא יראו שם סי' כשלון לירא נמנו מלבא : (כח) כצר . ת"י כטינרא כמו צור: וגלגליו.אופני מרכבותיו : (כט) שאגה . אימה זו תהיה עליכם כמו לביא : ויפליט : יצילנו לטרפו מיד כל הבאים להציל יפליט אישקמולייר בלעז : (ל) וינהום . אותו האויב על עם ה' הנזכר למעלה: כנהמת ים . אשר יהמו גליו כן יבוא כחיילות האומות : ונבט לארץ · לשון הבטה יביטו ישראל וילפו שינזרום מלכי ארץ שהם סומכין עליהם כענין שנאמר היורדים מצרים לעזרה (לקמן לא):והנה חושך. שלא יהא עוזר להם· ונבט לשון נפעל כמו לא נפתח ולא נתק בהוי"ו גורמת לו להסב הדיבור להבא איר"ט אוסגרד"י בלעז : צר ואור חשך .כמו וכשל עוזר ונפל עזור (שם) מי שאור לו שבאת עליו הצרה וזה שבא להאיר לו עיניהם חשכו ויש פותרין צר היא הלבנה שנתמעטה ואור היא החמה . בעריפיה בבא מאפליה שלה לשון יערף כמטר (דברים לב) וכן דרך בערוף מטר

רד"ק

כסוחה · בשקל ושכולה אין כנס , ופירוש כרותה , תרגום לא תזמר לא תכסח : לא שב אפו · לפי שהם אינם שבים בתשובה : (כו) ונשא נס · כאלו האל ישא להם נס וכאלו ישרוק להם שיבאו לא"י להחריבה · וענינו שיעור את רוחם לבא מהרה קל הכפל לחזק המהירות והוא מלך אשור שיבא מהרה וקלות , כמו הקל ברגליו שהולך מהרה , ויונתן תרגם קל כענין קלילין : (כז) אין עיף · הפסוק הזה הוא על דרך הפלגה מרוב חפזם ומהירותם לבא לא יעפו ולא יגעו מן הדרך ולא יכשל אחד מהם בדרך , כלומר שלא תגוף רגלו באבן מדרך מפני מהירותם ללכת לא ינום ולא ישן ביום וגם בלילה לא ישן אחד מהם דרך קבע שיצטרך להתיר אזורו ולהתיר שרוך נעליו אלא לבוש ונעליו ברגליו ישן מה שישן בלילה וכל זה דרך הפלגה : נתק · פירושו התרת קשר המנעול : (כח) אשר חציו · וכן כלי מלחמתו כולם ערוכים להלחם , חציו שנונים ומחודדים , וכן קשתותיו דרוכות , לא יצטרכו לדרוך אותם כשיצ'ו להלחם שלא יתעכבו במלחמה , ופי' פרסות סוסיו כמו הצור , והוא כאבן החזק נחשבו שלא יכאבו מן הדרך ולא יצטרכו להטיל להם ברזלים , וכן גלגלי המרכבה יבאו מהרה כמו הסופה , והוא הקש המתגלגל ברוח , וכל זה דרך הפלגה : (כט) שאגה לו · ושאג כתוב , ישאג קרי , והענין אחד : ויאחז טרף . כי לא תהיה שאגתו ונהמתו לחנם אלא שיאחז טרף , כמו שנאמר הישאג אריה ביער וטרף אין לו כן האויב הזה והוא מלך אשור יאחז טרף ואין מציל מידו שהרי בא וכבש כל ארץ ישראל וגם כל ערי יהודה הבצורות ופירש ויפליט יקח הפלטה , אכן יהודה כי הכל כבש זולתי ירושלם : (ל) וינהום · כנהמת ים · כנהמת גלי הים : ונבט לארץ · מבנין פעל הדגוש בשקל אבד ושבר , אומר יביט ישראל לארץ בבא עליו האויב פתאום יביט אם יבא לו עוזר ואין ולא יראה כי אם חשך , ותהו החושך חושך צר , כלומר חשך האויב הבא עליו , ואף על פי שבמלת חשך עמד הטעם הענין דבק עם צר : ואור חשך בעריפיה . ואור השמש חשך לו לישראל בשמים , כלומר קדרו לו השמים ממעל מרוב הצרה · והשמים נקראו עריפים מפני שמזילים מטר , כמו שאמר אף שמיו יערפו טל , ופירוש יערפו יזלו , וכן יערוף כמטר לקחי יזל , ויש מפרשים בעריפיה , ברחובותיה , כמו יערף מזבחותם , שהוא ענין הריסות , ויש מפרשים צר ואור שמש וירח : בשנת

ביאור מהגר"א

ם לומר כשם שא"א לקש לאכול את האש כך א"א לכלות אנשים תמימים כי ה' מגינם : שרשם . היינו מה שתחת העפר כמק יהיה ולא יצמח : ופרחם · היינו גם שיצמח כאבק יעלה והוא כנגד זכות אבות על בנים וזכות בנים על אבותם כמ"ש ברא מזכה אבא שרשם היינו זכות אבות ופרחם היינו זכות בניהם : נאצו · לשון מיאוס גם כן כדרך המקרא לכפול וכן נאצו את קדוש ישראל דכאן אין שייך לשון כעס על אמרת : ותורת ה' · הוא תורה שבכתב ואת אמרת היא תורה שבע"פ לכן אמר קדוש ישראל שהוא קדושת ישראל כי תורת ה' בלבם והם נגד יעקב ויוסף : (כה) על כן חרה אף ה' · היינו גזירה שלמעלה נמסר מעולם העליון אל עולם התיכון והוא השמים ומשם נמסר אל הארץ והארץ מעניש כמ"ש אענה את השמים והשמים יענו את הארץ והארץ יענה את יזרעאל אף כאן אמר וחרה אף ה' הוא בעולם העליון ויט ידו הוא השמים כמ"ש וימיני טפחה שמים וירגזו ההרים אלו הארץ ואח"כ נעשה העונש ותהי נבלתם כסוחה : בכל זאת לא שב אפו · היינו היסף מ"ם אל תקוץ בתוכחתו וכאב את בן ירצה ר"ל מתרצה לו אחרי הכהו ומתנחם אבל כאן בכל זאת לא שב אפו : ועוד ידו · היינו כמ"ש לעיל שהוא השמים נטויה בגזירות רעות : (כו) ונשא נס לגוים מרחוק · ע"ד מ"ש כל גוים סבבוני והא"כ אמר סבוני גם סבבוני ואח"כ אמר סבוני כדבורים היינו סב הוא מקרוב וסבב הוא מרחוק ואמר כי שלשה רעות עשו הכשדים עמו שמתחילה סבבוני מרחוק ואח"כ קרבו הרחוקים וסבוני מקרוב ונוסף עליהם עוד לסבב גם מרחוק וז"ש סבוני גם סבבוני ואחר כך קרבו הרחוקים השניים וסבוני עד באפס מקום ועמדו זה על זה כאשר תעשנה הדבורים עומדים אחד ע"ג חבירו וז"ש סבוני כדבורים וכן אמר כאן ונשא נס לגוים מרחוק שיקרבו ושרק לו לאותו שראוי לעמוד מרחוק על מקום הראשונים שיבא עתה מקצה הארץ : מהרה קל יבא אותו שהוא קל לא ישתהא בדרך הלוכו : (כז) אין עיף · מסיבת עצמו שנפשה משא לעיפה או מסיבת מרוצתו : ואין כושל · זולתו המכשילו ושניהם המניעה בגוף : לא ינום ולא יישן · היינו יגיעת הנפש : ולא נפתח וגו' · שלא יהיה להם שום עיכוב (הג"ה היינו כנגד מש"ל ימהר ויחישה ומבואר שמיהר הוא על משך התחלת הענין וכנגד זה אמר מהרה קל יבא שלא ישתהא עד שיתחיל לילך וכנגד מ"ש יחישה הוא ניכר מן התחלה עד גמרו ע"ז אמר אין עיף וגו' לא ינום ולא נפתח ויכנס עליו ביום ההוא) : (כט) שאגה לו כלביא · אמרו שהלביא שואג שלשה שאגות אחד בעוד הטרף מרחוק שיתא מקולו מלברוח והשני כבואו אליו שלא יתגבר כנגדו והשלישי בעת טרפו אבל הכפיר מקולו לא יתא ע"כ לא ישאג מרחוק ולא מקרוב כי אם מקבץ נהמות שאגתו ומוציאן כאחת ויכנס כשיאחז טרף וז"ש כאן שאגה לו כלביא היינו מרחוק ואף על פי כן ישאג בכחו כגדול בעת יאחז טרף ישאג ככפירים : (ל) והנה חשך צר · כלומר וצר : ואור חשך · ר"ל שהאור חשך (גו] עד סוף הפסוק נמחק כ"י קדשו ממש של הא"ז הגאון ז"ל והנראה שדעתו ערפה לשון מטר והכי פירושו ונבט לארץ בדעתו שהרעה באה לו מתחת ולא היה אלא צר אבל כיון שראה

מצודת דוד

כסוחה · כרוק המושלך בקרב חוצות : בכל זאת . עם כל הפורעניות הזאת לא שב אף ה' ועוד ידו נטויה להכות בהם : (כו) ונשא נס · ר"ל יעורר לב האומות היושבים במרחק לבוא עליהם כאלו נשא להם נס וכאלו שרק להם להתאסף ולבוא : (כז) אין עיף · בהעם הבא לא ימצא בו עיף וכושל : לא ינום . ר"ל לא יהיה מי מתעצל בדבר : ולא נפתח . ר"ל לא יהיה למי שום צד עכוב : (כח) אשר חציו שנונים · יהיה עם אשר כליו יהיו שנונים ר"ל יהיה מוכן למלחמה : כצר . חזקים כסלע ולא יתנגפו במרוצתם : כסופה. ימהרו ללכת כרוח סופה : (כט) שאגה לו·להעם הזה · ויפליט. יציל הטרף לעצמו מיד הבא להסוף מידו : ואין מציל . לא יהיה ביד מי להציל מידו : (ל) עליו · על ישראל : ונבט לארץ. יביט למלכי ארץ אולי ימצא מהם עזרה : והנה חושך צר · יש לו חושך מהצר והאויב ס"ל עליו כי לא מצא עזר : ואור חשך בעריפי' הם

מצודת ציון

תנועת החרדה : כסוחה · כרוק סניפת מן הגוף וכן סחי ומאוס תשימנו (איכה ג) : (כו) נס · הוא כלונס ארוך ובראשו בגד ועשוי לרמוז בו ולהתאסף ולבוא : ושרק · הוא קול הנעשה בקבוץ השפתים והוא סימן להתאסף וכן אשרקה להם ואקבצם (זכריה י) : (כז) נפתח · ענין התרת הקשר כמו יתרי פתח (איוב ל) : אזור : חגורה : חלציו · מתניו : נתק · נעתק ממקומו : שרוך · ענין קשורים כמו מחוט ועד שרוך נעל (בראשית יד) : (כח) שנונים · חדודים : דרוכות · שדרך לדרך ברגליו על הקשת למתחו היטב : פרסות · הוא כענין מנעלים : כצר · כסלע : וגלגליו · אופן העגלה : כסופה · רוח חזק : (כט) כלביא · שם מבמות האריה : וינהם · מל' המייה : ויפליט · ענין הצלה : (ל) כנהמת · מל' המייה : ונבט · מל' הבטה וראיה : בעריפיה · כן נקראים השמים על כי יערפו ויזלו את הטל כמ"ש אף שמיו יערפו טל (דברים לג) או ר"ל במאפלים ושוליו

רד"ק

(א) בשנת מות המלך עוזיהו, תרגם יונתן בשתא דאתנגע בה מלכא עוזיהו, והוא כשנכנס להקטיר קטרת בהיכל והצרעת זרחה במצחו, ויש לפרש מיתה ממש, ולפירוש הזה לא יהיה זה תחילה נבואתו ומה שספר הענין שראה זאת במראה לפי שבמותו הרעו העם כמו שנאמר בתחילת מלכות יותם אמר וראה את ה' ראה במראה הנבואה כבוד ה' כי פי ה' כבוד ה', וכן תרגם יונתן יקרא דה', וכן נאמר על הכבוד וירד ה' על הר סיני, ותרגם גם כן אנקלוס ואתגלי יקרא דה' וכן אמר יחזקאל על דמות הכסא ועל דמות הכסא כמראה אדם עליו מלמעלה, וזהו שאמר וראה את ה' יושב על כסא רם ונשא, ורם ונשא הוא על הכסא, והכל הוא דמות במראה הנבואה, ורבותינו הקשו הפסוקים ואמרו כתיב כי לא יראני האדם וחי וכתיב ואראה את ה', לא קשיא כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה, ואמרו רבותינו ז"ל כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו יחזקאל למה הוא דומה לבן כפר שראה את המלך ישעיהו לבן כרך שראה את המלך, כלומר שיחזקאל ספר פרטי הדברים לפי שהי' תמה גדול אצלו או אצל בני דורו אבל ישעיה לא ספר אלא דרך כלל כי הוא היה שלם יותר מיחזקאל ולא היתה המראה כל כך תמה אצלו או בני דורו היו שלמים יותר מבני דורו של יחזקאל וישעיהו זכר שרפים ולא זכר החיות: ושוליו. הכנוי כנגד הכבוד, וכן תרגם יונתן ומזיו יקריה אתמלי היכלא, או יהיה הכנוי כנגד הכסא והשולים הם תחתית הבגד או זולתו, והמשל הנה כי ההיכל מכוון כנגד כסא הכבוד: מלאים את ההיכל. כמו ממלאים וכן וכבוד ה' מלא את המשכן והיכל הוא היכל בית המקדש, או פירוש ההיכל השמים כמו ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו: (ב) שרפים ממעל לו. סמוך לו וכן ועליו מטה מנשה, וזבחת עליו, וי"ת ממעל במרומא, ותרגם לו כמו לפניו קדמוהי, ותרגם שרפים עומדים שמשין קדישין, תרגם עומדים קדישין ר"ל עומדים קיימים והם המלאכים הקדושים שהם קיימים לעד: שש כנפים לאחד. ולא זכר מנין השרפים אבל זכר כי לכל אחד מן השרפים ראה שש כנפים ויחזקאל ראה לכל אחד מהחיות ארבע כנפים וזה כי לכל תנועה מהם הם ארבע סבות כמו שיתבאר בספר החכם הגדול רבינו משה זכרונו לברכה, והכנפים הם סבת התנועה המהרת מכל תנועות והוא כעופפות: וישעיה זכר לברך שש כנפים, והנה זכר הנגלה כי בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף והנה מפרש בספרי טעם ההסתר וטעם שתים, ורז"ל אמרו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכול נתמעטו כנפי החיות, ואני תמה למה סמך הרב הארבעה לתנועה כי לא היו בחיות אלא שתים לעופף ושתים לכסות גויותיהם כמו שאמר ושתים מכסות את גויותיהם ובשתים שהיו פרודות מלמעלה היתה העופפות, והוא שאמר פרודות מלמעלה, פירוש פרודות מהגוף ופרושות לעופף כי השתים האחרות היו מחוברות לגוף כדי לכסות את גויותיהן, והנראה לנו לפי מה שלמדנו מדברי הרב כי טעם ארבע וטעם שש כי ההסתר בשרפים בפנים וברגלים וזה דרך משל, וההסתר בחיות בגופן לא ברגליהם וגם לא בפניהם וזה סוד ידוע למשכילים, ויונתן תרגם בתרי מכסי אפוהי דלא חזו ובתרין מכסי גויותיהון דלא מתחזי ובתרין משמש ומה מאד הטיב פירושו למבינים וכל המראה הזה במראה הנבואה ובהשגת השכל ולא בהשגת חוץ לשכל, כי אין למלאכים שקראן שרפים לא פנים ולא רגלים ולא כנפים לפי דעת חכמים הפלוסופים, וכן דעת החכם הגדול הנזכר וגם בדברי רבותינו זכרונם לברכה דברים מסכימים מורים זו הדעת וקראם שרפים לפי שראה במראה הנבואה כדמות אש שורף וזהו לגלות עון הדור שהיו חייבים כליה: (ג) וקרא זה אל זה ואמר. במעתי שהיה קורא שרף אל שרף זה והיה אומר אחד לחבירו דרך זרוז והיה קורא אחד לחבירו קדוש קדוש כקורא לחבירו פלוני פלוני והיו אומרים נקדש האל ביחד ונאמר קדוש ה' צבאות כי הוא אדון לצבאות מעלה ולצבאות מטה: מלא כל הארץ כבודו. כי הוא ברא הכל ועל הכל יכבדוהו בעלי השכל, ויש לפרש כי השלש תיבות הם על האל, וזכר שלש פעמים קדוש כנגד שלשה עולמות עולם העליון והוא עולם המלאכים והנשמות, ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים, ועולם השפל והוא זה העולם, והנכבד בזה העולם הוא האדם, ואמר שהוא קדוש ומרומם ונעלם מג' העולמות ובשני העולמות יקדישוהו ורוממוהו בתפלתם והאדם גם כן בעולם השפל, וי"ת קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא, כלל כל העליונים כאחד, וזכר אחר כן הארץ שהיא עולם השפל, ומה שאמר קדיש לעלם ולעלמי עלמיא רוצה לומר לאורך זמן כן היה וכן יהיה לעולם ועד, וכן תרגם אונקלוס ה' ימלוך לעולם ועד ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא, והחכם הכוזרי כתב כן וקדוש הוא כנוי שהוא נקדש ומרומם משתהגה לו מדה ממדות הברואים ואם יקרא בהם הוא דרך העברה, ועל כן שמע ישעיה קק"ק עד אין תכלית, והטעם שהוא נקדש ומרומם משתשיגהו מאומה מטומאת העם אשר השכן כבודו ביניהם ובן ראה אותו על כסא רם ונשא: (ד) וינועו אמות הסיפים. כתוב בסדר עולם עמוס נתנבא לפני הרעש שנאמר שנתים לפני הרעש ישעיהו נתנבא בימי הרעש שהוא דאמר וינועו אמות הסיפים מקול הקורא, ונדרש עוד כי אותו יום שנכנס עוזיהו להיכל להקטיר היה הרעש, ואמת הוא כי הרעש היה בימי עוזיהו כמו שכתוב בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה

תרגום

א בְּשַׁתָּא דְאִתְנְגַע בַּהּ מַלְכָּא עֻזִּיָּה אֲמַר נְבִיָּא חֲזֵיתִי יַת יְקָרָא דַייָ שָׁרֵי עַל כּוּרְסֵיהּ רָם וּמִתְנַטֵּל בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וּמִזִּיו יְקָרֵיהּ אִתְמְלֵי הֵיכְלָא׃ ב שַׁמָּשִׁין קַדִּישִׁין בְּרוּמָא קֳדָמוֹהִי שִׁתָּא גַּפִּין לְחַד שִׁתָּא גַּפִּין לְחַד בִּתְרֵין מְכַסֵּי אַפּוֹהִי דְּלָא חָזֵי וּבִתְרֵין מְכַסֵּי גְוִיָּתֵיהּ דְּלָא מִתַּחֲזֵי וּבִתְרֵין מְשַׁמֵּשׁ׃ ג וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּיהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָל אַרְעָא זִיו

ישעיה ו

ו א בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ עֻזִּיָּהוּ וָאֶרְאֶה אֶת־אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא וְשׁוּלָיו מְלֵאִים אֶת־הַהֵיכָל׃ ב שְׂרָפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפַיִם שֵׁשׁ כְּנָפַיִם לְאֶחָד בִּשְׁתַּיִם ׀ יְכַסֶּה פָנָיו וּבִשְׁתַּיִם יְכַסֶּה רַגְלָיו וּבִשְׁתַּיִם יְעוֹפֵף׃ ג וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ׃ ד וַיָּנֻעוּ אַמּוֹת הַסִּפִּים

קל"ד · י"ב · ספוק · ג' · כ' · ר' פסוקות דמיין · כ'

ישב ח' חסר בסיפרא וסי' בשנת מות המלך · ובתוך עם טמא שפתים אנכי · אל תירא עמי ישב ·

תולדות אהרן רם ונשא · יבמות מט עקרים מ"ג פי"ז זוהר בראשית : שרפים · עקדה שער סו זוהר תרומה : שש כנפים · חגיגה יג : יכסה פניו · (ברכות יא) : קדוש · חולין נא : כל הארץ · ברכות מג קדושין לא :

רש"י

מטר האור מאפיל : (א) (בשנת : סימן זה תחלת הספר ותחילת נבואת ישעיה וחמשה סימנים הקודמים כאמרו אחר זה הסימן אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ורא"יה לדבר ישעיה נבא ונותרה בת ציון כסכה וגו' זה היה לאחר שהחריב וגלה סנחריב את עשרת השבטים ונשארו רק יהודה וירושלים לכך אמר חזון ישעיה וגו' על יהודה וירושלים וגו' על מה תכו עוד תוסיפו סרה וגו' אברבנא"ל) : (א) בשנת מות. כשנצטרע : ושוליו. כמו שולי המעיל (שמות כח) תחתיתו ראיתיו יושב על כסא בשמים ורגליו בהיכל הדום מרגלותיו בבית המקדש לדון על עוזיה שבא ליטול כתר כהונה: (ב) שרפים עומדים ממעל. בשמים : לו: לשמשו כן תירגם יונתן שמשין קדישין ברומא קדמוהי: בשתים יכסה פניו. שלא יביט לצד השכינה : ובשתים יכסה רגליו. לצניעות שלא יראה כל גופו לפני בוראו ובתנחומא ראיתי כסוי הרגלים לפי שהם ככף רגל עגל שלא להזכיר לישראל עון העגל : ובשתים יעופף ובתרין משמש : (ג) וקרא זה אל זה. נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא הם כן פתחו כולם כאחד וזהו שיסד ביוצר אור קדושה כולם כאחד עונים כו' ומדרש אגדה מעשה מרכבה הוא וכן תירגם קק"ק ג' פעמים כתרגומו: (ד) וינועו אמות הספים : אילות סיפי הם מזוזות הפתח שנמדדין במדות אמות

ביאור מהגר"א

שראה והנה חשך וגו' ידע שיוגעם ממעל עליהם הגרם לכן מחמת העבים וטיפי כמטר אשך עליהם האור) : (א) רם · הכסא הוא רם ונשא (כדברי א"ע) ומ"ש חז"ל אלא ישעיהו דומה לבן כרך פירוש שראה במקום הראויה כמו בכרך שדרך המלך להיות שם וא"ל סימן שראה את המלך · ויחזקאל ראה בח"ל שאין דרך המלך להיות שם כמו שאין דרכו להיות בכפר והיה נ"ל סימנים שראה כמ"ש בזוהר פ' שמות ולכן אמר ישעיהו ה' שהוא בהיכל קדשו ויחזקאל אמר אלהים : על כסא רם ונשא · ג' דרגין שהכסא שג"ר מקננין בכורסיא וכסא עצמו הוא השמים כמ"ש השמים כסאי שמים דלעילא : ושוליו · הם שולי הכסא שהוא הדום רגליו כמ"ש השמים כסאי : (ב) שרפים עומדים ממעל לו · ד"מ כמו דרש הוא גלילאה עליה דר"ח לפי שר"ח יושב והוא עומד וכמ"ש והוא עומד עליהם : ממעל · הוא לפנים מן הפרגוד שאצל חיות הקודש כתיב ודמות רקיע נטוי על ראשיהם מלמעלה כו' כאן ממעל לו היינו מעל אותו הרקיע : לו · רצה לומר מיוחדים לשמשו כמ"ש והיו לי הלוים : שש כנפים שש כנפים · הוא בתפלה וכן בתמצעות שבתפלה בשתים יכסה פניו כן כ"ר ובשתים יכסה רגליו הוא כ' אחרונות ובשתים יעופף שכן קדוש ומודים שבכן מעופפים : (ג) וקרא זה אל זה · הוא ק"ש דשחרית וערבית זה הוא פרשה והיה אם שמוע אל זה הוא פרשה ויאמר ואמר הוא פרשה ושמתם שהוא מעלים לרמ"ח : וקרא כו' · בכנפיהם בעפיפתם : קדוש כו' · ג"פ להגדיל הענין שאין למעלה ממנו כמו מלך מלכי המלכים וכיוצא כי כפולות ב"פ הוא בכל הנמצאים כשאחד יותר מחבירו נגלה הארץ המושלים בכיפה נקרא מלך מלכיא וכל כיוצא בזה : ה' צבאות · שהוא הוא ומתפשט בכל צבאות ובכולם קדוש ומופרש בקדושתו מהם : מלא כו' · כמו והארץ האירה מכבודו שאין בארץ התפשטות כמו למעלה שלכן אינן חיין לעולם וכן בבחירה וישר ברע שולט בהן רק מלכותו בכל משלה ואדון עליהם לכן שם אדני בארץ והויה בשמים ממעל וזהו כבוד מלכותו וכמו בשכמל"ו שאומרים אחר יחודו בחשאי : קדוש כו' · חמשה דרגין ד יסודות והשמים וכן נחלקים לג' שמים ארץ ואויר וכן למעלה ומ"ש מלא כל הארץ כבודו ידוע שב' אורות הן כמ"ש ואת הארץ והארץ תניא לאו בחושבנא כמ"ש בספרא דצניעותא כל הארץ הוא נקודת ציון וכמ"ש וכבוד ה' מלא את המשכן ומשם הוים לעזרה רב ומלאת כל ארעא : (ד) אמות הספים · כמ"ש על המשקוף ועל כו' בסוד הא' : והבית ימלא

מצודת ציון

(א) ושוליו · תחתיתו ר"ל רגליו : מלאים · ממלאים : (ד) וינועו · מל' תנועה והסרה ממקומה ברבה אמות ולא פי' כמה אמות : הספים · הם המזוזות הנמדדים באמות כמ"ש והסף קנה אחד (יחזקאל)

מצודת דוד

אור השמש חשך לו בשמים מרוב הלרה . או בעריסיה ר"ל בבוא מאפליה ועל כי בעת יערוף המטר מאפיל האור אמר בעריפיה : ו (א) בשנת מות כשנצטרע כשנכנס בהיכל להקטיר כמ"ש והצרעת זרחה במצחו (דה"ב כ"ו) כי המצורע חשוב כמת :

(ב) ממעל · בשמים : לו . לשמשו : לאחד · לכל אחד ואחד : יכסה פניו · לבל יביט כלפי השכינה : יכסה רגליו · לצניעות שלא יראה בכל גופו לפני בוראו · ורז"ל אמרו שלא להזכיר מעשה העגל כי כף רגליהם ככף רגל עגל : יעופף · יעוף בשליחות המקום : (ג) וקרא וכו' . שרף קורא לחבירו לומר קדוש כאחד ולא יקדים האחד לחבירו : ואמר . הקול יוצא מבין כולם כאחד כאילו הוא קול אחד : קדוש וכו' . ר"ל שהוא מקודש ומרומם בעולם המלאכים ובעולם הגלגלים ובעולם השפל : מלא וכו' · כבודו מלא בכל הארץ : (ד) וינעו · מזוזות הפתח היו נעים מחוזק קול הקריאה והרים ממקומם הרבה אמות ולא פירש כמה : והבית · ההיכל : ימלא עשן · היה נמלא עשן : ולובר

רשי

אמות לגובה ולרוחב והן מזוזות ההיכל : מקול הקורא. מקול המלאכים הקוראים והוא הי׳ יום הרעש שנאמר בו ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה(זכריה יד) בו ביום עמד עוזיה להקטיר בהיכל רעשו שמים לשורפו לומר דינו בשריפה כמו שנא׳ ותאכל את החמשים ומאתים איש (במדבר טז) וזהו שקראם שרפים שבאו לשורפו רעשה הארץ לבולעו כסבורה דינו לבלע כקרח שערער על הכהונה יצאה בת קול ואמרה זכרון לבני ישראל וגו׳ (שם) ולא יהיה עוד אדם המעורר על הכהונה כקרח בבליעה וכעדתו בשריפה אלא כאשר דבר ה׳ ביד משה בסנה הבא נא ידך בחיקך (שמות ד) והוציאה מצורעת כשלג אף כאן צרעת פרחה במצחו: והבית ימלא עשן: היה נמלא עשן : (ה) כי נדמיתי : הריני מת שלא הייתי כדאי שאראה פני השכינה ודוגמתו מצינו במנוח מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים יג): נדמתי · כמו כי נדמה כל עם כנען : טמא שפתים.דמגעל בחובין:(ו) רצפ׳. גחלת וכן עוגות רצפים (מלכים א יט) כמו עוגת רשפים ונאמר בישעיהו ובאליהו כלד״י רצפה מפני שאמרו דילטוריא על ישראל זה קרא׳ עם טמ׳ שפתי׳ וזה אמר כי עזבו בריתך (שם) אמר הקב״ה למלאך רצוץ פה שאמר דלטוריא על בני : במלקחים . בצבת : לקח מעל המזבח. שבעזרה : (ז) ויגע על פי וגו׳ : וסר עונך מזה ליסרך לכפר עונך שחירפת את ישראל וגדול כחו שהמלאך ירא לקחתה כ״א במלקחים והגיעה על שפת הנביא ולא הוזק בתנחומא וזהו שנאמר כי רב מאד מחנהו (יואל ב) אלו מלאכים ועצומים מהם עושי דברו (שם) הם הנביאים ויונתן תירגם ובידו רצפה ובפומיה ממלל לשון רצפה דבר הרצוף בפה ובלשון · קבל הדבור מפי הקב״ה מכסאו בשמים שהיה מכוון כנגד המזבח שבהיכל : (ח) את מי אשלח · להוכיח את ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס לפי שהיה כבד לשון והוא נתנב׳ שנתים לפני הרעש והיו ישראל אומרים הניח הקב״ה את העולם והשרה שכינתו על הדין קטיע ליסנא כו׳ כדאיתא בפסיקתא : (ט) שמעו שמוע. אני אומר לכם שמעו

ישעיה ו

מִקּוֹל הַקּוֹרֵא וְהַבַּיִת יִמָּלֵא עָשָׁן׃
ה וָאֹמַר אוֹי־לִי כִי־נִדְמֵיתִי כִּי אִישׁ
טְמֵא־שְׂפָתַיִם אָנֹכִי וּבְתוֹךְ עַם־
טְמֵא שְׂפָתַיִם אָנֹכִי יוֹשֵׁב כִּי אֶת־
הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת רָאוּ עֵינָי׃
ו וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ
רִצְפָּה בְּמֶלְקַחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ׃
ז וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה
עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֺנֶךָ וְחַטָּאתְךָ
תְּכֻפָּר׃ ח וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל אֲדֹנָי
אֹמֵר אֶת־מִי אֶשְׁלַח וּמִי יֵלֶךְ־לָנוּ
וָאֹמַר הִנְנִי שְׁלָחֵנִי׃ ט וַיֹּאמֶר לֵךְ
וְאָמַרְתָּ לָעָם הַזֶּה שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ

תרגום

מִיקָרֵיהּ׃ ד וְזָעוּ אִילוֹת סִפֵּי
הֵיכְלָא מִקָּל מְלוּלָא וּבֵית
מַקְדְּשָׁא אִתְמְלֵי אַמִּטְתָא׃
ה וַאֲמָרִית וַי לִי אֲרֵי חֲבֵית
אֲרֵי גְבַר חַיָּב לְאוֹכָחָא אֲנָא
וּבְגוֹ עַמָּא דִמְגָעַל בְּחוֹבִין
אֲנָא יָתֵיב אֲרֵי יָת יְקָר שְׁכִינַת
מַלְכָּא עָלְמַיָּא יְיָ צְבָאוֹת חֲזָאָה
עֵינָי׃ ו וְאִשְׁתְּדִי לְוָתִי חַד מִן
שַׁמָּשַׁיָּא וּבְפוּמֵיהּ מַמְלַל
דְּקַבֵּיל מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ
עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא
עֵיל מִן מַדְבְּחָא׃ ז וְסַדַּר
בְּפוּמִי וַאֲמַר הָא שַׁוִּיתִי פִּתְגָּמֵי
נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ וְיֶעְדּוֹן חוֹבָךְ
וְחֶטְאָךְ יִתְכַּפְּרוּן׃ ח וּשְׁמָעִית
יָת קָל מֵימְרָא דַּייָ דַּאֲמַר יָת
מַן אֲשַׁלַּח לְאִתְנַבָּאָה וּמַן יֵיזִיל לְאַלָּפָא וַאֲמָרִית הָא אֲנָא שְׁלַח יָתִי׃ ט וַאֲמַר אֱזִיל וְתֵימַר

י״ מ״ל · ח׳ יקר״ה · ס׳ · ב׳ הריעו לפניו · ל׳ · ל׳ וכל סוס אתתא דכו׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ : קל״ד · ל׳ · ב׳ כסיפרא״ג׳

לפקוד עון ישב הארץ · ה׳ צבאות דויתפלל . אנכי ישב ה׳ וסי׳ נמסר בסדר חיי ובש״ב סי׳ ו׳ .

תולדות אהרן והבית ימלא · יומא נג : נדמיתי : עקרים מ״ג פי״ז : טמא שפתים · יבמות מט : וסר עונך · ברכות נז שבת קיט :

רדק

יסודם אבל פסוק זה אינו מן הדומה אלא במראה הנבואה דבר הלמד מענינו , ואמר כי הקול אשר בו״ע במראה הנבואה שהיה קורא זה אל זה ואמר קדוש קדוש אותו הקול היה גדול עד שנעו וזעו אמות הסיפים ממנו , וראה גם כן שהבית נמלא עשן פירוש בית המקדש , ראה במראה הנבואה שהיה מלא עשן כמו שראה אברהם אבינו עליו השלום במראה הנבואה שאמר והנה תנור עשן ולפיד אש , ותרגם יונתן וזעו אילות ספי היכלא מקל מלולא ובית מקדשא אתמלי אמטתא , והסיפים הם מזוזת השער והאמות הם האלים אשר על הסיפים מבית ומחוץ בהם עשוים כמין כפה , ובסמכו אמות אל הסיפים רצה לומר כי האמות נעו עם הסיפים , וי״מ מפרשים אמות כמו אמה ארכו כלומר הסיפים נעו ממקומם אמות שהיה או שלש כמו שהיו : והבית ימלא עשן · זה היה משל על חרון האף על ישראל כמו אז יעשן אף ה׳ : (ה) ואמר אוי לי כי נדמתי כיון ששמע הקול הגדול וראה הבית נתמלא עשן פחד שימות כי חשב שלא היה ראוי להסתכל בכבוד אלא להסתיר פניו כמ״ש במשה ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים וזהו שאמר כי את המלך ה׳ צבאות ראו עיני כיון שראיתי הכבוד אמות כמו שאמר מנוח מות נמות כי אלהים ראינו ופירוש המלך כבוד המלך , וכן תרגם יונתן ארי ית יקר שכינת מלך עלמיא ה׳ צבאות חזו עיני , ופירוש נדמתי נכרתי כמו נדמה מלך ישראל , ויונתן תרגם וי לי ארי חבית ארי גברא חייב לאוכחא אנא ובגו עמא דמגעל בחובין אנא יתיב , ואדוני אבי זכרונו לברכה פירוש נדמתי נשתתקתי , ופירוש טמא שפתים שהאבון כגור שפתים כמו נטמינו בעיניכם ונטמתם בם ר״ל כי חשב בעצמו עון שלא הקדיש האל עם כתות השרפים כי לא נתן לו רשות לדבר עד שהגיע המלאך הרצפה אל פיו והנראה בעיני כי לפיכך זכר טומאת שפתים ולא טומאת הגוף כי כששמע הנביא דברי השרפים המקדישים האל אמר להם נאה לראות הכבוד ולהקדיש האל כי הם טהורים ודבריהם טהורים ולהם נאה לראות בשכליהם הכבוד ולהקדיש האל בדבריהם אבל אני שאני טמא כי כל גוף בשר טמא ושפתי טמאים מלהזכיר בפי קדושת האל כשאעריך עצמי כנגדם כל שכן שאני שוכן בתוך עם טמא שפתים כמו שנאמר עליהם וכל פה דובר נבלה ואיך אני ראוי לכל זה הכבוד לפיכך אני ירא באמות מהמראה הזאת שראיתי והקול הזה בעבורי נהיה לכלותי ולאבדני מן העולם לפי שנסתכלתי בכבוד ואני בשר ודם טמא : (ו) ויעף · העי״ן נקרא בקמץ חטף ויעף דוד העי״ן נקרא בפת״ח שהוא ענין אחר ענין עיפות וזה ענין עופפות והניקוד שרש אחד אמר אחר שנבהלתי מהמראה ומהקול וחשבתי שאמות עף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה והיא גחלת אש ואני ראיתי שהוא לקחה מעל המזבח במלקחים להגיעה אל פי , וכתב אדוני אבי זכרונו לברכה כיון שהוא שרף למה לקחה במלקחים אלא עשה כן כדי שלא ישרף הנביא אם יגע על פיו בידו , ויונתן תרגם הפסוק על דרך משל ואשתדי לותי חד מן שמשיא ובפומיה ממלל דקביל מן קדם דשכינתיה על כורסיה יקרא בשמי מרומא עיל מן מדבחא : (ז) ויגע על פי · הגיע הרצפה על פי להסיר העון במכות אש הגחלת ומכאן והלאה יהיה לי רשות לדבר , ויונתן תרגם דרך משל וסדר בפומי ואמר הא שויתי פתגמי נבואתי בפומך ויעדון חובך וחטאך יתכפרון , ובדרש העון הוא שחרף ישראל ואמר ובתוך עם טמא שפתים : (ח) ואשמע את קול ה׳ · ומזה הפסוק אמרו כי זה היה תחלת נבואתו וכבר פירשנו הענין בפתיחת הספר , ופי׳ לנו בעבורנו , ואמר לנו לשון רבים כאלו היה מדבר עם השרפים ונמלך עמהם בזה הדבר וכן הבה נרדה , ובדרש את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי היינו הוא דאמר בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פילוסא אמר ולא היה לו להקדוש ברוך הוא להשרות שכינתו אלא על הדין פסילוסא פירוש קטיע ליסנא , אמר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס על שהיה עמוס בלשונו , והומר הנני שלחני אמר לו הקדוש ברוך הוא ישעיה בני טרחנים הם סרבנים הם אם אתה מקבל להתבזות לך ואמר לו על מנת כן היינו הוא דאמר גוי נתתי למכים : (ט) ויאמר · יש מפרשים שמעו וראו לשון צווי כמשמעו וכן השמן וזה דין ומשפט מאת האל יתברך כשירצה החוטא לחטוא הקדוש ברוך הוא מונע ממנו דרכי התשובה עד שיקבל עונשו וכן נאמר בפרעה ויחזק ה׳ את לב פרעה וכן בסיחון כי הקשה ה׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו , וכן בבני עלי ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה׳ להמיתם ושם פירשנו , ויש לפרש שמעו וראו צווי במקום איתן כאלו אמר תשמעו וראו , כלומר אתם שומעים באזניכם דברי הנביאים המוכיחים אתכם ואין אתם מבינים ותראו נפלאות הבורא ואין אתם יודעים כלומר לא תשימו לבב ואין אתם משגיחים אלי ואתם משמינים בכונה לבבכם ומכבידים אזניכם ומשיעים עיניכם שלא תשמעו ולא

ביאור מהגר״א

ימלא עשן · מאת השרפים כמו והר סיני עשן כולו וכמ״ש כי בענן אראה ה׳ אמר לשכון בערפל : (ה) כי נדמיתי · פירוש מד״ת כמ״ש נאלמתי דומיה כו׳ והיינו ממ״ע : כי איש טמא שפתים · היינו ל״ת דבור שאינו הגון : ובתוך עם טמא שפתים · כמ״ש חז״ל ראוי היה שתשרה השכינה עליו אלא שאין דורו ראוי לכך : כי את המלך · הוא את ה׳ : ה׳ צבאות · הוא ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו כאמרו המלכים וכן ג׳ התתונים שמאירין בה והיה מירא׳ אומר ג׳ דרגין שבקדושה שמא בגג באחד מהן כדרך שהצדיקי׳ מתיראין תמיד וכמ״ש וירא יעקב : (ו) במלקחים · כמו שאין האדם יכול ליגע באש שלמטה כך אין העליונים יכולין ליגע באש שלמעלה שהיא אש אוכלת אש : מעל המזבח · כי מה שעלה למזבח מכפר ומטהר : (ז) ויגע על פי · שיטהר מטומאות שפתיו : על שפתיך · נגד מ״ש בתוך עם טמא שפתים : וסר עונך · שאמרת טמא שפתים : וחטאתך תכופר · הוא מ״ש נדמתי כי עון הוא ל״ת וחטא הוא מ״ע כמש״ל וכיפר על חטאיו : ובידו במלקחים מעל המזבח · הוא גם כן כנגד ג׳ דרגין הנ״ל : (ח) ומי ילך לנו · פירוש אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן שלא מצינו שהתפלל בעד ישראל יונה תבע כבוד הבן שלא רצה בתשובת נינוה שלא יצא ריעותא לישראל ולא תבע כבוד האב שכל משה אמר למה יחרה וכו׳ ודי זהב וכו׳ ותבע כבוד האב ואמר לישראל מעתה תעלה גדולה וז״ש כאן ומי ילך לנו ר״ל בשביל שנינו : הנני · תשובה על את מי ילך לנו ושלחני תשובה על את מי אשלח : (ט) שמעו שמוע וגו׳ · היינו כי לשון שמע יפול על חוש השמע לאוזן ועל קבלת הדברים כמו ואתה תשמע השמים ועל הבנת הענין כמו תשמע חלום לפתור וכן לב שמוע וז״ש כאן שמעו שמוע ר״ל שקיימו ב׳ חלקי השמיעה באוזן

מצודת דוד

(ה) ואומר · אמרתי אוי לי וכו׳ · כי פחד פן ימות על שראה מראה כבוד ה׳ : כי איש וכו׳ · עוני אני איש טמא שפתים וכו׳ ואינני אם כן כדאי לא מצד מעשי ולא מצד מעשה העם אשר אני בקרבו: כי את המלך וכו׳ · מוסב למעלה כאומר אוי לי וכו׳ כי את המלך וכו׳ כי איש וכו׳: (ו) במלקחים · בצבת לקח הגחלת מעל המזבח : (ז)ויגע׳ השרף נגע הגחלת על פי : הנה נגע · ר״ל בכוית נגיעת הגחלת קבלת העונש ובזה סר עונך ואחז״ל שהעון היה במה שאמר ובתוך עם טמא שפתים וכו׳ ולא היה ראוי לומר כן על ישראל : (ח) אשלח . לדבר דברי לישראל : לנו · בשליחותנו וכאלו מדבר עם השרפים ונמלך בהם : הנני. אני מוכן ללכת ושלחני : (ט) שמעו שמוע · הלא אתם שומעים דברי מפי הנביאים ואינכם נותנים לב להבין : וראו ראו · הלא אתם

מצודת ציון

(יחזקאל מ) : (ה) נדמיתי · ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י) ור״ל נאבדתי כי הנאבד מן העולם הוא מושתק כי לא ישמע קולו וכן ער מואב נדמה (לקמן טו) : (ו) רצפה · גחלת והוא כמו רשפה בשי״ן כי זשסר״ץ מתחלף וכן עוגת רצפים (מ״א יט) : במלקחים · בצבת כמו מלקחים

רדק

ולא תראו ולא תבינו ולא תדעו כי אינכם חפצים בתשובה ולא ברפואה שהיא הסליחה אחר התשובה, ועל הדרך הזה תרגם יונתן דשמעין משמע ולא מסתכלין חזן מחזי ולא ידעין: (י) השמן · פירשנוהו על שני פנים: השע · כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם והרגום וטח את הבית וישוע ית ביתא כאלו טח על העין כדי שלא יראו: ולבבו יבין · כמו ובלבבו: ורפא · רפואת הנפש והיא הסליחה וכן כתוב רפאה נפשי כי חטאתי לך: (יא) ואמר עד מתי · לפירוש הראשון יהיה פירושו עד מתי תמנע מהם התשובה כבר לקו בעונם וקבלו עונש חטאתם עתידים הם לקבל עוד עונש: ויאמר עד אשר אם שאו ערים מאין יושב ולפי' השני יהיה פי' עד מתי יהיו מקשים לבבם ואזנם רוצים לשמוע תוכחות ויאמר ידעתי כי לא ישובו עד אשר אם שאו ערים: אשר אם · זה פירושו כי כמו ואם תקריב מנחת בכורים שהוא כמו וכי תקריב וכן אם יהיה היובל לבני ישראל כי יהיה היובל והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו וזה גם כן כמותם כאלו אמר עד כי שאו ערים, ואמר אשר ואמר אם שפירושו כי כפל הענין במלות שונות כמנהג הלשון לחזק הענין, ושאו עבר במקום עתיד והפסר שיבאו הערים שיהיו מעטים היושבים בהם אבל נשארו קצת בתים בעיר שימצא בהם אדם אמר גם זה לא יהיה אלא כל הבתים גם כן יהיו שאיות מאין אדם והאדמה גם כן תשאה שממה כי אין עובד אותה על דרך והאדמה לא תשם: (יב) ורחק ה' · במה שאמר יגלו למקום קרוב וישובו לארצם לא כן אלא ירחק אותם בקצות הארץ כמו עשרת השבטים שגלו לחלח וחבור ויהודה ובנימן לבבל וכן אמר בנבואת עמוס והגליתי אתכם מהלאה לדמשק כלומר לא תחשבו כי תגלו למקום קרוב לארצכם כמו דמשק אלא רחוק מדמשק מאד, ומה שאמר את האדם אינו אומר על המין כולו כמו אמחה את האדם, אלא על ישראל וכן ונפלה נבלת האדם: העזובה · שם בשקל מלוכה כלומר העזובה שתעזב הארץ מהם: רבה תהיה · כלומר זמן רב: (יג) ועוד בה עשיריה · שם בשקל תחתיה וענינו כי עוד ימלכו בארץ עשרה מלכים מעת נבואה זו ונבואה זו היתה בשנת מות המלך עזיהו ועשרה מלכים הם יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיה יואחז יהויקים יהויכין צדקיהו · ואחרי כן ושבה האדמה והיתה לבער שיכלה הכל שיגלו כולם ותחרב ירושלם: לבער · ענין כליון כמו ובערת הרע כאשר יבער הגלל: כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת בם, ובעורם יהיה כבעור האלה והאלון שישירו עליהם בזמן החורף ויראה שהם יבשים, וזהו פירוש בשלכת פירוש בהשליך עליהם ואף על פי כן מצבת בם, פירוש העמדה כי עמדה לאותם בהם אף על פי שנראין יבשים כי בימי ניסן ישובו ויפרחו העלים כן זרע קדש מצבתם כי אף על פי שיגלו כולם לא תחשבו כי יכלו בגלות ולא ישובו לארצם כי עוד יפרחו וינמחו וישובו לארצם, וכן תרגם יונתן הפסוק כבוטמא וכבלוטא וגו' פירוש מצבת כמו מטע כתרגום ויטע ונציב' וכנוי ה"א מצבתה כנגד האדמה כמו שאמר ושבה והיתה לבער, ויונתן תרגם ועוד בה עשיריה וישתארון בה חד מן עשרא יש מפרשים בשלכת שם שער שהיה בבית המקדש וזה זכר בדברי הימים עד שער שלכת ושם היו נטועים אלה ואלון ואמר המשל בהם: (א) ויהי בימי אחז · אמר בן יותם בן עזיהו, כי שניהם היו צדיקים ואע"פ שהוא היה רשע וחטיא את יהודה עד בהעניעם האל ונתנם ביד מלך ארם וביד מלך ישראל, ומלך ארם שבה ממנו שביה רבה, ומלך ישראל הרג ביהודה מאה ועשרים

ד' וְאַל־תָּבִ֑ינוּ וּרְא֥וּ רָא֖וֹ וְאַל־תֵּדָֽעוּ׃

לְעַמָּא הָדֵין דִּשְׁמְעִין מִשְׁמַע וְלָא מִסְתַּכְּלִין וַחֲזוֹ מֶחֱזָא וְלָא יָדְעִין׃

ג' י הַשְׁמֵן֙ לֵב־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה וְאָזְנָ֥יו הַכְבֵּ֖ד

י טַפֵּישׁ לִבֵּיהּ דְּעַמָּא הָדֵין וְאוּדְנוֹהִי יַקַּר וְעֵינוֹהִי

י"א · ב' ד' וְעֵינָ֣יו הָשַׁ֑ע פֶּן־יִרְאֶ֨ה בְעֵינָ֜יו

עַמְעֵם דִּלְמָא יֶחֱזוּן בְּעֵינֵיהוֹן

ג' קמץ · ג' וּבְאָזְנָ֤יו יִשְׁמָע֙ וּלְבָב֣וֹ יָבִ֔ין וָשָׁ֖ב

וּבְאוּדְנֵיהוֹן יִשְׁמְעוּן וּבְלִבְּהוֹן

קל"ד וְרָ֥פָא לֽוֹ׃ יא וָאֹמַ֕ר עַד־מָתַ֖י אֲדֹנָ֑י

יִסְתַּכְּלוּן וִיתוּבוּן וְיִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן׃ יא וַאֲמָרִית עַד אֵימָתַי

וַיֹּ֗אמֶר עַ֠ד אֲשֶׁ֨ר אִם־שָׁא֜וּ עָרִ֗ים

יְיָ וַאֲמַר עַד דְּיִצְדּוּן קִרְוַיָּא

ד' מֵאֵ֣ין יוֹשֵׁ֔ב וּבָתִּים֙ מֵאֵ֣ין אָדָ֔ם

מִבְּלִי יָתֵיב וּבָתַּיָּא מִבְּלִי

ג' וְהָאֲדָמָ֖ה תִּשָּׁאֶ֥ה שְׁמָמָֽה׃ יב וְרִחַ֥ק

אֱנָשָׁא וְאַרְעָא תֶּחֱרוּב

ד' יְהוָ֖ה אֶת־הָאָדָ֑ם וְרַבָּ֥ה הָעֲזוּבָ֖ה

וְתִצְדֵּי׃ יב וִירַחֵק יְיָ יָת

ח' ר"פ · ל' בְּקֶ֥רֶב הָאָֽרֶץ׃ יג וְע֥וֹד בָּהּ֙ עֲשִׂרִיָּ֔ה

בְּנֵי אֱנָשָׁא וְתִסְגֵּי

וְשָׁ֖בָה וְהָיְתָ֣ה לְבָעֵ֑ר כָּאֵלָ֣ה וְכָאַלּ֗וֹן

צַדְיוּתָא בְּגוֹ דְּאַרְעָא׃

ד' סבירין בה אֲשֶׁ֤ר בְּשַׁלֶּ֙כֶת֙ מַצֶּ֣בֶת בָּ֔ם זֶ֥רַע

יג וְיִשְׁתַּאֲרוּן בַּהּ חַד מִנֵּי עַסְרָא צַדִּיקַיָּא וִיתוּבוּן וִיהוֹן

קֹ֖דֶשׁ מַצַּבְתָּֽהּ׃

לְצָרְבָא כְּבוּטְמָא וּכְבַלּוּטָא דְּבְמִתַּר טַרְפּוֹהִי דָּמְיָן לְיַבְשִׁין וְעַד כְּעַן אִנּוּן רַטִּיבִין לְקַיָּמָא מִנְּהוֹן זַרְעָא כֵּן גָּלְוָתָא

ה' ז א וַיְהִ֡י בִּימֵ֣י אָ֠חָז בֶּן־יוֹתָ֨ם

בֶּן־עֻזִּיָּ֜הוּ מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֗ה עָלָ֣ה רְצִ֣ין

דְּיִשְׂרָאֵל יִתְכַּנְּשׁוּן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן אֲרֵי זַרְעָא דְּקוּדְשָׁא נִצְבַתְהוֹן׃ א וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אָחָז בַּר יוֹתָם בַּר עֻזִּיָּה מְלַךְ שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה סְלֵיק רְצִין מַלְכָּא דַּאֲרָם וּפֶקַח בַּר

ראו ד' ב' וב' בה"א בוי"ו וסי' נמסר בסדר תולדות · והאדמה ג' בקריאה וסי' בסדר עקב · ורבה ד'

רשי

שמעו שמוע ואתם אין אתם נותנים לב להבין וראו ניסים שעשית לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי: (י) השמן לב העם הזה · כמו הכבד את לבו (שמות ח) לשון הלוך (לשון) פועל לבם הולך הלוך והשמן (אנגרייש"ט בלעז) ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע: ועיניו השע. טחים כענין שנאמר (לקמן מד) כי טח מראות עיניהם. הטוח מתרגמינן דאיתשע: פן יראה בעיניו: אתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאים שהם יראים שמא יוטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם: (יא) עד מתי · יכבידו את לבם ולא ישמעו: ויאמר: ידעתי כי לא ישובו עד תבא פורענות עליהם וילכו בגולה ושאו עריהם מאין יושב: שאו תשאה · לשון גלמוד מאין יושב: (יב) ורבה העזובה: שהארץ תעזב מהם וכן הלשון ירבו מק מות עזובים בקרב הארץ: (ג) ועוד בה עשיריה. גם אותה השארית אשיב ידי עליה בצרוף אחר צרוף והיתה לבער עד שלא ישארו אלא צדיקים גמורים שישובו אלי בכל לבם: כאלה וכאלון · אשר בעת זמן שלכת שאלן משליכין עלין שלהן בימי הסתיו שילוך אחר שילוך עד שאין נותר בה זולתי המצבה אף הם זרע הקדש הנמצאין בה עומדין בקדושתו הם יהיו לה למצבת. ד"א מצבתה נטיעתה לכך אינו מכלה אותם נטעתים זרע קודש: ויש פותרים שער שלכת היתה בירושלים כמו שאמר בעזרה והיו שם אלה ואלון נטועים: (א) ויהי בימי אחז. מה ראה הכתוב לייחסו אלא מפני סופו הכתוב לומר ולא יכול

תולדות אהרן השמן לב · ר"ה יז עקידה שער לו (ברכות ד): ולבבו יבין · מגלה יז: ועוד בה · כתובות קיב: בימי אחז · מגלה י:

ביאור מהגר"א

באוזן ובקבלה ואל תבינו אבל לא בחלק השלישי היינו בהתבונות הלב: וראו ואל תדעו · הראיה נמי יחלק לשלשה ראית חוש העינים וראית עיני השכל וראות הדעת כמ"ש וירא אלהים כו' וידע אלהים וארא אל אברהם כו' לא נודעתי להם: (י) השמן וגו' · כי ג' חלקי התורה שבכתב ושבע"פ וסודות התורה יפול הראיה על מה שבכתב והשמיעה על שבע"פ והבנת הלב על חלקי הסוד בהבנת דליבא תליא ואמרו אלא במי שמבין מדעתו ומדרגת הלימוד תחלה בכתב ואחר כך כו' הקל הקל תחלה אבל כשיסב ויסירם מלבו אוי שוכח תחלה התמור וז"ש השמן לב היינו לסבות סודות התורה ואזניו הכבד על תורה שבע"פ ועיניו השע על תורה שבכתב וכשנאמר ושב ורפא לו היינו שיחזור ללמוד כסדרן תחב כסדרן יראה בעיניו הוא בכתב ובאזניו ישמע הוא ע"פ ולבבו יבין הסודות: (יא) שאו ערים וגו' · ערים היינו המדינה והבתים היינו הדירות והאדמה אלו השדות אשר תפקידתן לזריעה ושמה שלשה תועלת היוצאת מן הארץ כדלעיל: (יב) ורבה העזובה בקרב הארץ · הוא ע"ד אמרם ח"י אמלעי בארצות וירושלים בקרב ארץ ישראל ובית המקדש בקרב ירושלים וכל מקום שקדושתו יתירה עזובה יתירה וז"ש ורבה העזובה בקרב הארץ: (יג) ועוד בה עשיריה · ר"ל יו"ד דרגין בישראל כמ"ש בריש תקונים והיא דרגת עשירית ואמר שלא ישאר מכל הדרגין אלא זאת העשירית ואחר כך תשוב גם היא והיתה לבער: כאלה וכאלון · הוא דו"ג שלמה ושלמון תורה שבכתב ובע"פ ובסודות התורה סוד ודעת ונדעת חדרים ימלאו כל הו"ן יקר ונעים וסן בסוד ל"א נתיבות וא' נעלם והן כפולים בסוד כבוד אל וסן ס' חומשי תורה ו' סדרי משנה ומ"ב

מצודת ציון

מלקחיה ומחתותיה (שמות כה): [י] השע · ענין הסרה כמו השע ממני ואבליגה (תהלים לט): (יא) אם · כמו אשר וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר [דניאל יב]: שאו תשאה · ענין שממון וכן ושאיה יוכת שער (לקמן כד): (יג) לבער · לכליון כמו כי אם יהיה לבער קין (במדבר כד): כאלה וכאלון · שמות אילני סרק: בשלכת · מל' השלכה: מצבת · היא הנטיעה

מצודת דוד

אתם רואים נפלאותי ואינכם שמים על לב לדעת ולהכיר בהם: (י) השמן · היצר הנסוע בלבו הוא השמן והאטים את הלב לבל הבין וקלר בדבר המובן מאליו כי זהו דרך מעשה היצר: הכבד. היצר הכביד אזניו לבלי שמוע והשע עיניו לבל יראה: פן יראה. כי היצר חושב פן כשיראה בעיניו וישמע באזניו ויבין בלבבו שלא עשה את הטוב ויעשה א"כ תשובה ויבוא לו בזה רפואת הנפש והיא הסליחה ואין בעת היצר נוחה מזה כי אינע דורש אליו לשלום ולזה מממסם את הלב למען ישאר חייב: (יא) עד מתי · יהיה לבם אטום מלהבין. עד אשר וכו'. ר"ל לבם יהיה אטום עד שיבוא הפורעניות ויהיו עריהם חרבה ובתיהם שממה: (יב) ורחק ורחק האדם ישראל הקרואים אדם יהיה גולה למקום רחוק: ורבה השובה זמן מרובה תהיה הארץ עזובה מהם: (יג) ועוד בה עשיריה · עוד ימלכו בה עשרה מלכים כי נאמר אחר שנצטרע עוזיה ומלכו אחריו יותם אחז חזקיה מנשה אמון יאשיה יהואחז יהויקים לדקיה ובימיו תשוב להיות לבער וכליון · או ר"ל תשעה חלקים יהיו אבודים ונשאר חלק עשירי ואף היא תשוב להיות לבער: אשר בשלכת. בימי הסתיו עת שמשליכין העלין דרכם להשליך מעט מעט עד שלא ישאר כי אם הנטיעה אשר בה כמות שהיא ואמר שכן יהיה ישראל לבעור אחר בעור: זרע וכו' · הנשאר בה יהיה זרע קודש ולפי שהמשיל לאילנות אמר מצבתה לשון הנופל באילן ורצה לומר שארית: ז (א) למלחמה עליה. לעשות מלחמה עליה: ולא יכול מוסב על רצין כי הוא היה העיקר במלחמה: להלחם עליה · להתגבר ולהתחזק במלחמה עם כי מאז כשנלחם פקח לבד התגבר במלחמה כמ"ש בד"ה ב': או מוסב

רשי

יכול להלחם עליה ולמדך שזכות אבות עמדה לו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה ווי (ס"א מי הוא זה שמלך רשע זה אמר להם בן יותם הוא בן עוזיהו הוא אבותיו היו צדיקים לפיכך אי אפשי לפשוט ידי בו הדא הוא ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו בבראשית רבה) : (ב) ויגד לבית דוד : לפי שרשע היה לא הזכיר שמו : נחה ארם על אפרים . נתחבר מלך ארם על מלך ישראל לבא עליך · נחה לשון נקבה על שהמלכות נחה פוסי"ר בלעז לשון וינח בכל גבול מצרים (שמות י) : וינע לבבו · לפי שכבר נלחם בו כל אחד מהם בפני עצמו ויכלו לו שנאמר ויתנהו ה' ביד מלך ארם וגו' (ד"ה ב כח) אומר ויהרג פקח בן רמליה ק"כ אלף איש שניהם בדברי הימים (שם) : כנוע עצי יער קול אילני סרק ישמע יותר מכל אילני פירי כדאיתא בבראשית רבה : (ג) ושאר ישוב בנך . שארית מעט שישובו אלי על ידך והם כבנך : אל קצה תעלת. שם תמלאהו (תעלת פוסי"ר בלעז) : ברכה . כעין מקוה מים שעושים לדגים : העליונה · במורד ההר ויש ברכה אחרת למטה הימנה בתחתיתו : שדה כובס . שדה שהכובסים שוטחים שם בגדים לנגבם כך תירגם יונתן ורבותינו דרשו נכנע אחז לפני ישעיהו ושם על ראשו אוכלא דקצרי כפה עליו כלי פי' כלי מנוקב של כובסים שמזלפין בו מים על הבגדים : (ד) השמר · שב בשלום כיין על שמריו : זנבות האודים העשנים . יהיו בעיניך כזנבות אודים שכבתה שלהבת שלהם · אודים טיזונ"ש

מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלִַם לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ׃ ב וַיֻּגַּד לְבֵית דָּוִד לֵאמֹר נָחָה אֲרָם עַל־ ג' בטעם לעיל אֶפְרָיִם וַיָּנַע לְבָבוֹ וּלְבַב עַמּוֹ כְּנוֹעַ עֲצֵי־יַעַר מִפְּנֵי־רוּחַ׃
ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ צֵא־נָא לִקְרַאת אָחָז אַתָּה וּשְׁאָר יָשׁוּב בְּנֶךָ אֶל־קְצֵה תְּעָלַת הַבְּרֵכָה הָעֶלְיוֹנָה אֶל־מְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ ג' ב' מ"ל
ד וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִשָּׁמֵר וְהַשְׁקֵט אַל־תִּירָא וּלְבָבְךָ אַל־יֵרַךְ מִשְּׁנֵי זַנְבוֹת ג' · ל' הָאוּדִים הָעֲשֵׁנִים הָאֵלֶּה בָּחֳרִי־אַף ג' ומ"ל ל' · ס' רְצִין וַאֲרָם וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ ה יַעַן כִּי־יָעַץ עָלֶיךָ אֲרָם רָעָה אֶפְרַיִם וּבֶן־

רְמַלְיָא מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לִירוּשְׁלֵם לַאֲגָחָא קְרָבָא עֲלַהּ וְלָא יְכִיל לַאֲגָחָא עֲלַהּ׃ ב וְאִתְחֲוָא לְבֵית דָּוִד לְמֵימַר אִתְחַבַּר מַלְכָּא דַאֲרָם עִם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵיתֵי עֲלוֹהִי וְזָע לִבֵּיהּ וְלִבָּא דְעַמֵּיהּ כְּאִשְׁתַּדְיוּת אִילָנֵי חוּרְשָׁא מִן קֳדָם רוּחָא׃ ג וַאֲמַר יְיָ לִישַׁעְיָה פּוּק כְּעַן לְקַדָּמוּת אָחָז אַתְּ וּשְׁאָר תַּלְמִידָךְ דְּלָא חֲטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֶטְאָה לְסִיפֵי מְזִיקַת בְּרֵיכְתָא עִלָּיְתָא דִּי בִּכְבַשׁ חֲקַל מַשְׁטַח קַצָּרַיָּא׃ ד וְתֵימַר לֵיהּ אִסְתַּמַּר וְנוּחַ לָא תִדְחַל וְלִבָּךְ לָא יְזוּעַ מִן קֳדָם תְּרֵין דְּרַבְרְבַיָּא דְּאִינוּן כְּאוּדַיָּא מִתְנַנְיָא הָאִלֵּין בִּתְקוֹף רְגַז רְצִין וַאֲרָם וּבַר רְמַלְיָהוּ׃ ה חֲלַף אֲרֵי מְלַךְ עֵלַךְ אֲרָם בִּישָׁא אֶפְרַיִם וּבַר

וסי' ורבה עליך חית · ורבת העזובה · ורבת משטטה . ורבת היא על האדם : ויגד כ"ד וסי' נמסר במסרה רבתא דאסר' בריש האי היבורא כשרש נגד : נחה ג' מלעיל וסי' נמסר במלכים חלק ב' סי' ב' · אל קצה ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בס' בשלח וביהושע סי' י"ח . בחרי אף ה' בקריאת וסי' ויצא מעם פ עה בחרי אף · ויקם יהונתן מעם השלחן בחרי אף · בחרי אף רצין וארם ובן רמליהו · ויבדילם אמציהו להגדודי תולדות אהרן לקראת אחז ז סנהדרין קד (סנהד' כו) :

רדק

ועשרים אלף ביום אחד ועתה עלו שניהם להלחם עליה : ולא יכול · ר"ל כי הוא היה עקר המלחמה והוא היה עמו פקח , וכן אמר עלה בלשון נראה כי הוא העקר , ואמר ולא יכול לו מפני חוזק יהודה וירושלם שהיו שם פחדו שלא יכבשו ירושלם שנאמר וינע לבבו ולבב עמו אלא ולא יכול כי לא רצה האל לתת את ירושלם ביד אויב כי זכות היתה עומדת להם עדין כמו שאמר גם בימי חזקיהו למעני ולמען דוד עבדי עד עת בא עתה ונחרבה על ידי נבוכדנצר · ובדרש ויהי בימי אחז בן יותם בן עוזיהו מה ראה הכתוב ליחסו אלא אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא ווי הוא זה שמלך זה הרשע אמר להם הקדוש ברוך הוא בן יותם הוא בן עוזיהו אבותיו צדיקים היו לפיכך א"א לפשוט יד בו הדא הוא דכתיב ולא יכול להלחם עליה מפני זכות אבותיו : (ב) ויגד לבית דוד · אמר לבית דוד כי לולי דוד כבר פסקה המלכות מזרעו בעונם ובעון זה המלך שהיה רשע : נחה ארם על אפרים . כמו ויבאו האנשים על הנשים · והגד למלך כי מחנה ארם עם מחנה אפרים נחה כלומר באו עד קרוב לירושלם ותקעו אהליהם ונחו שם לצור על ירושלם ולהלחם עליה · ואמר נחה לשון נקבה על המחנה או על עדת ארם כמו ותהי ארם ותהי ישראל : וינע לבבו · פחדו מאד כי כבר נכשל לפניהם כי כן כתוב במלכים . וינע מן הקל ונפתחה הנון מפני העי"ן : ואמר עצי יער · שכולם נעים מפני הרוח ואחד מניע חברו שנוגע בו מפני התנועה והנה התנועה רבה מתנועת עץ יחידי מפני רוח כן היו כל אחד מהם פוחדים והאחד מפחיד · ויש דרש קול אילני סרק נשמע יותר מקול אילני פירות לפיכך אמר עצי יער : (ג) ויאמר · ושאר ישוב בנך · שני בנים היו לו לישעיהו האחד שמו שאר ישוב לאות ולסימן כי שאר יהודה ישובו עוד אחר הגלות ולא כן עשרת השבטים שלא שבו אחר שבעים ועדין לא שבו אף על פי שעתידין לשוב . ועוד כי לא מסרו לגלות יהודה כמו עשרת השבטים . והבן האחר קרא שמו מהר שלל חש בז לאות ולסימן עשרת השבטים שימהרו לגלות קודם שבט יהודה : ודעת יונתן כי שאר ישוב לא שם בן ישעיהו אלא פירוש שאר ישוב אנשים טובים שהיו תלמידי ישעיהו · ותרגם כן ושאר דלא חטו ודתבו מחטאה תלמידך : תעלת הברכה , תעלה היא אמת המים הנמשכת מן הברכה והברכה היא עשויה כבנין אבנים שמי המטר מכונסין בה , ואמר העליונה כי שתי ברכות היו שם וזו היתה העליונה : שדה כובס · שהיו כובסים שם הבגדים לפיכך נקרא שדה כובס , ויונתן תרגם חקל משטח קצריא שהיו מכבסים הבגדים לפיכך נקרא שדה בתעלה והיו שוטחין הבגדים לשמש בזה השדה : (ד) ואמרת · השמר·זה לבדו מלרע לפיכך פירשנוהו ענין אחר ענין שמרים כלומר שב על שמריך בנחת כיין היושב על שמריו , ויונתן תרגם ענין שמירה כלומר השתמר , וכן פירש רבינו סעדיה השמר מעשות מלחמה והשקט לך אל תירא , והשקט שעל עומד או יורה פירוש השקט לבך : מפני זנבות האודים . האוד הוא עץ שמגדלין בו האש , ובדברי רז"ל ליטול אוד מבין העצים ואינו עשוי להדליק אלא שנשרף מאליו מעט מעט כשמגדלין בו האש תמיד וכשנשרף עד שחוזר קטן שאין ראוי לאוחזו ביד ולגדגד בו האש משליכין אותו לגד אחד והוא עשן ויקרא זנב האוד ותרון האף נמשל לעשן כמו יעשן אף ה' עד מתי עשנת , וכמו שזנב האוד אין בו כח להבעיר דבר אלא שהוא עשן ומעט בכי הבית מעט עד שיכלה שעשן כן אלו המלכים באו בחרון אפם אבל אין כח בהם להבעיר ולכלות ובמעט זמן יכלה עשן וישובו להם ויכלו : ובן רמליהו , פירוש עם הפרים כמו שאמר רצין וארם , וקצר הכתוב דבריו וסמך על המבין כי בזכור שמלך הוא הדין לעם , וכן אמר בפסוק הבא אחריו : (ה) יען · שזכר ארם ולא זכר המלך : נעלם

ביאור הגר"א

ונש"כ יש דאורייתא : (א) ולא יכל · כמו ויבא משה ואהרן וכיוצא · וכדרך דרוש ולא יכל מדה"ד להלחם עלין כמו שכתב במדרש שהיה מדה"ד מקטרג והשיב הקב"ה שהוא בן יותם בן עוזיהו שהיו צדיקים גדולים שלא היה בהם שום חטא עכ"ל וז"ש כאן אלו שני המלכים ולא חשב יותר · כי לא נאמר כן באמליה ויואש א"כ חשב אלו השתים לעמוד זכותן נגד רצין ונגד פקח : (ב) וינע לבבו וגו' כנוע עצי היער · שמשיל הכתוב תנועת לבבם אל נוע עצי היער והוא ע"ד שאמרו חז"ל שאלו לאילני מאכל מ"מ אין קולכם נשמע והשיבו שכבר נשמעים ע"י פירותיהם ושאלו לאילני סרק מ"מ משמיעים קולם והשיבו כי אינם נשמעים בלא"ה והענין כי אילני מאכל מפני כבדות פירותיהם לא ישובו מפני הרוח אבל אילני סרק מפני קלותם מבלי פירות ע"כ תדפנו רוח כל שהוא וז"ש כאן היו מתיראין מרוח כל שהוא מפני קלותן מן המצות וזהו בחינת כנוע עצי היער והנה הסירים שמיתותן יותר אף מכל עצי היער ואין קולם נשמע בעת גדילתן אלא בעת שרפתן שנשרפים תחת הסיר משמיעים קולם לאמור שראוים לשרפה תחת הסיר ככל עצי הגן ובדמיונם תלוקת אנשים כי יתרון האדם על בע"ח ולתו החכמה וכת השחוק שלא נמצא בשום בע"ח כמותם ובעלי החכמה לא ישמיעו קולם בשחוק כי לכבדות חכמתו אפילו כל רוחות הסיתול שבעולם אין מזיזין אותו ממקומו אבל הכסיל רוח ההיתול וליצנות כל שהוא יתנועע לבבו ודעתו למלאות פיו שחוק בקולי קולות ואף כי בשחוק יכאב לב ואם הגיהנם תוקד בפיו משמיע קולו לאמר כי ראוי לשחוק תחת הסיר של גיהנם ככל בעלי החכמה וז"ש המלך בחכם (קהלת ז ו) כי כקול הסירים תחת הסיר כן שחוק הכסיל : (ג) ושאר ישוב בנך · שבן היה לו נקרא שאר ישוב ע"ש שאר ישוב שאר יעקב שכל בניו נק' ע"ש המופתים כמ"ש הנה אנכי והילדים כו' : אל קצה תעלת וגו' · כמ"ש חז"ל מ"מ לא מנו את אחז א"ד מפני שהיה לו בשת פנים מיטעים שנאמר לא נא לקראת אחז כו' וא"ד אוכלא דקצרי שתף אריסיה ותלף ר"ל מפני מה זכה ותיקן מפני שהיה לו בשת פנים כו' ולכן אמר במשל אל קצה תעלת הבריכה כלומר שעכשיו הוא מתחלת תיקונו וכיבוסו : (ד) השמר והשקט אל תירא · אל ירך · והוא כנגד מ"ש אל ירך לבבכם מגלות סוסים ואל תערצו מקול הקרנות ואל תחפזו מקול החצוצרות (אנ"ם ביאור הדברים לכוונה נכאן כתבן הכותב בספת יתר עד אשר קשה עלי לברר האוכל ואם כך מגוה שלא לכתוב

מצודת דוד

מוסב הוא על אחז לומר שהוא לא היה יכול לעמוד למולם להלחם בעבור העיר : (ב) ויוגד · שרם עלו למלחמה : לבית דוד · הוא אחז ועל שהיה רשע לא רצה להזכירו בשמו : נחה ארם וכו' · ארם עם אפרים חנו אליהם להלחם בהם : וינע · מגודל הפחד נעה לבבו כמו עצי היער הנעים ברוח : (ג) אתה ושאר ישוב בנך . גם אתה לא לקראתו גם בנך אשר נקרא שמו שאר ישוב לאות וסימן אשר שארית יהודה ישובו מן הגלות בימי עזרא : אל קצה וכו' : כי שם תמצאנו : העליונה · כי שתים היו אחת ממעל ואחת מטטה : שדה כובס · השדה שהיה שוטחים שמה אל מול השמש את הבגדים המכובסים : (ד) השמר והשקט · השמר מעשות מלחמה והשקט לבך אל תירא ואל יבוא מורך בלבבך : זנבות האודים · שהמה כמו האודים האלה שאין בהם כח לבער אלא לעשן כך אין כח בידם לעשות לך מאומה רע רק כמה מפחידים : בחרי אף . הבאים בחרי אף : רצין : עכשיו מפרש מי הם האודים : ובן רמליהו . פי' עם אפרים כמ"ש רצין וארם וסמך על המבין : (ה) יען · בעבור שיעץ

מצודת ציון

הנעיפה הנלג ומתקיים ותרגום של ויטע היא ונליב : (ב) נחה · ענין חניה : על אפרים · עם אפרים כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה) : וינע · מל' תנועה : (ג) תעלת הברכה · הברכה הוא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים והתעלה היא חפירה סמוך לה ובעת הצורך ממשיכים לה אמת המים מן הברכה וכן בתעלת הברכה (מ"ב יט) : מסלת · מל' מסילה ושביל : (ד) זנבות · מל' זנב : האודים · הם העצים שמגדלין בהם האש לישבו על מקומו ונשרף מעט מעט על ידי התחיה באש וכשחוזר לסיום קטן ואינו ראוי עוד להאחז ביד משליכים אותו

רַמַלְיָהוּ לֵאמֹר׃ ו נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה וְנַבְקִעֶנָּה אֵלֵינוּ וְנַמְלִיךְ מֶלֶךְ בְּתוֹכָהּ אֵת בֶּן־טָבְאַל׃ ז כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה׃ ח כִּי רֹאשׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֹאשׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְעוֹד שִׁשִּׁים וְחָמֵשׁ שָׁנָה יֵחַת אֶפְרַיִם מֵעָם׃ ט וְרֹאשׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֹאשׁ שֹׁמְרוֹן בֶּן־רְמַלְיָהוּ אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ׃
י וַיּוֹסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֶל־אָחָז לֵאמֹר׃ יא שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ

ל׳ וחסר · ל׳ · ל׳ וחד טבאל · ח׳ · י״א · י״א · י״א · ל׳ וא׳ ותאמנו · ז׳ מ״ל · ל׳ · פ׳

רַמַלְיָהוּ לְמֵימָר׃ ו נִסַּק בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וּנְחַבְּרִינוּן וּנְשַׁוֵינוּן עִמָּנָא וְנַמְלִיךְ מַלְכָּא בְּגַוָּהּ יָת מַן דְּכָשַׁר לָנָא׃ ז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תְקוּם וְלָא תְהֵוֵי׃ ח אֲרֵי רֵישׁ אֲרָם דַּמֶּשֶׂק וְרֵישׁ דַּמֶּשֶׂק רְצִין וּבְסוֹף שִׁתִּין וְחָמֵשׁ שְׁנִין יִבְטְלוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל מִמַּלְכוּ׃ ט וְרֵישׁ אֶפְרַיִם שֹׁמְרוֹן וְרֵישׁ שֹׁמְרוֹן בַּר רְמַלְיָה אִם לָא תְהֵימְנוּן בְּמִלֵּי נְבִיָּא אֲרֵי לָא תִתְקַיְמוּן׃ י וְאוֹסִיף נְבִיָּא דַיְיָ לְמַלָּלָא עִם אָחָז לְמֵימָר׃ יא שְׁאַל לָךְ אָתָא מִן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ שְׁאַל

גרע בחרי אף כל קרן ישראל ולא תהית ח׳ וסי׳ נמסר בסדר קדשים. וראש י״א וסי׳ במסרת רבתא:

רש״י

טילני״ש בלעז: (ו) ונקיצנה. נעוררה במלחמה: ונבקיענה אלינו. נשוה אותה עמנו כבקעה זו שהיא שוה. וכן ת״י ונשוינון עמנא. שיהיו שוין עם עשרת השבטים במלך אחד: את בן טבאל. בן הטוב אלינו כן ת״י ויש לפרש טוב אל אשר לא טוב בעיני המקום ובגימט׳ של אות ת אלב״ש טבאל הוא רמלא ע״ר ב״ש א״ל בן טבאל בן רמלא: (ז) לא תקום. עצתם זאת שתהא יהודה כבושה תחתיהם: (ח) כי ראש ארם היא דמשק. ואין לירושלי׳ עמהם כלום: וראש דמשק רצין. בדמשק יהיה ראש ולא בירושלים וגם פקח ועשרת השבטים בעוד ששים וחמש שנה מיום שנגזר בימי עמוס וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז): יחת אפרים. תרוצץ אפרי׳ מעם היגלם סנחריב עם מלכם הושע בן אלה לא וחשב נבואת עמוס עד שגלו עשרת השבטים ותמצאם ס״ה שנים נבואת עמוס היתה שתי שנים לפני שנתנגע עוזיה שנאמר (בעמוס א) שנתים לפני הרעש ועוזיה נתנגע עשרים וחמש שנים הרי כ״ז וי״ו של יותם וי״ו של אחז ו׳ של חזקיה שנאמר (מלכים ב יח) וילכדה בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע ויגל את ישראל אשורה הרי ששים וחמש ומניין שימי חלופו של עוזיהו כ״ה שנים שנאמר (שם טו) בשנת עשרים ושבע לירבעם בן יואש מלך ישראל מלך עוזיה בן אמציה על יהודה אפשר לומר והלא עוזיה וירבעם מלכו כאחת לפי חשבון שתמצא בספר מלכים אלא שמלך מלכות מנוגעת בשנת עשרים ושבע למלכו נתנגע והוא מלך חמשים ושתים שנה ואי אפשר לימנות בעוד ששים וחמש שנה מיום שאמר ישעיה נבואה זו שהרי בימי אחז אמרה והם גלו בשנת שש לחזקיהו: וכך מפורש בסדר עולם שמנה הכתוב לנבואתו של עמוס: (ט) אם לא תאמינו. לנבואתי אתם אחז ועמו אשר ידעתי כי רשעים אתם: לא תאמנו. לא אמון בכם: (י) ויוסף ה׳. ואוסיף נבואת דה׳: (יא) שאל לך אות. לדבר הזה כי ידעתיך שאין אתה מאמין לדברי הקב״ה
העמק

רד״ק

(ו) נעלה ביהודה. כמו שהוא ראש יהודה והיא ירושלם. ונקיצנה. נעשה לה מצור עד שיקיצו מפנינו ויפתחו לנו: ונבקיענה אלינו. או נבקיענה כלומר נבקע חומותיה ונכנס בה ותהיה ברשותינו ונמליך מלך בתוכה על ידינו וממנו, ומי יהיה זה את בן טבאל והוא היה איש מבני אפרים שהיו חושבים להמליכו בירושלם זאת היתה עצתם ולא תקום ולא תהיה, ויונתן תרגם ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונחברינון ונשוינון עמנא, ותרגם את בן טבאל ית מאן דכשר לנא עשה מלת טבאל נוטריקון שטוב אלינו. ויש מפרשים טבאל רמלא באלפא ביתא דא״ל ב״ש ורמלא הוא בן רמליהו: (ז) כה אמר. לא תקום. עצתם ולא תהיה: (ח) כי ראש: לא יהיו שם ראש ומלך בירושלם כמו שחשבו. כי דמשק הוא ראש ממלכת ארם וראש דמשק הוא רצין ולא יהיה ראש ירושלם ועוד אני אומר להם כי בעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם. ופירושו יחת עם אפרים: כלומר רצין וארם יחת עם אפרים מהיות זה עם זה. ויהיה חסר אפרים וי״ו השמוש. כמו שמש ירח. ורבים כמוהו. ופירוש יחת רצין הנזכר כי עליו היה מדבר ועל ארם. ואמר כי הוא יחת ואפרים גם כן מהיות עם ולא יהיה ראש רצין אפי׳ מארם וגם ארם לא יהיה עיר שיוכלו להלחם ולעשות דבר מעצמם. וכן שמרון שהוא ראש אפרים היום וראש שמרון הוא בן רמליהו לא יהיה זה לאורך זמן כי יחתו ארם ואפרים מעם. וכן אמר ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור. ואמר ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו. וחשבון ששים וחמש שנה איננו מתחיל מנבואה זו שהרי בזה הפרק נולד הבן שנקרא עמנו אל. ואמר בטרם ידע הנער קרוא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור וכן נאמר במלכים ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית, אלא פירושו ובעוד ששים וחמש שנה כשלמות ששים וחמש שנה מנבואת עמוס שהתנבא על דמשק, ואמר ושברתי בריח דמשק וגומר, וגלו עם ארם קירה אמר ה׳, וכן התנבא על גלות ישראל והיתה נבואת עמוס לפי החשבון בשנת שבע עשרה לירבעם בן יואש מלך ישראל, כיצד ירבעם מלך אחד וארבעים ומנחם עשר הרי אחד וחמשים ופקחיה בן מנחם שנתים הרי חמשים ושלש, ופקח עשרים הרי שבעים ושלש והושע בן אלה תשע ואז גלו ישראל הרי שמנים ושנים הסר מהם שבע עשרה הרי ששים וחמשה חשבון מכוון ולא חשבנו ששה חדשים לזכריה וירח ימים לשלום: (ט) וראש אפרים. פירשתיו. אם לא תאמינו כי לא תאמנו. אמר הנביא אם לא תאמינו לדברי אלה למה הוא זה לפי שאין אתם נאמנים וקיימים באמונת האל: תאמנו. ענין קיום כמו מימיו נאמנים: (י) ויוסף ה׳ דבר אל אחז. פירוש על ידי ישעיהו: (יא) שאל לך אות. ידע שלא היה מאמין בדברי האל והוא עצמו הוכיח שלא היה מאמין ששלח מלאכים אל מלך אשור ואמר לו עלה והושיענו מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי, ואם היה מאמין בדברי האל לא היה עושה כן ולא היה שולח לו שחד אלא מתוך שלא בטח בדברי האל שהטעיתו מהם שלח שחד למלך אשור לעזור לו מהם: ה׳ אלהיך. אמר לו אלהיך אף על פי שאתה לא היה מאמין בו אמר הוא אלהיך ושופטיך

ביאור מהגר״א

לכתוב דבר שלא נשמע ע״כ התחלתי מלהעתיקם): משני זנבות. ע״ש הנמשל שפקח היה קרוב לסוף מלכי ישראל ורצין סוף מלכי ארם: האודים. האוד הוא עץ שמגדדין בו האש (כמ״ש רד״ק) כ״ה האש בחרי אף של רצין כו׳ וחרי הוא נגד האש ואף הוא נגד העשן כמ״ש עלה עשן באפו והם נגד מעשה ומחשבה אש וחרי הוא במעשה ועשן ואף הוא במחשבה: רצין וארם ובן רמליהו. ולא אמר ישראל ובן רמליהו כי לא היה לישראל חרי אף על יהודה: (ה) יען עליך ארם רעה אפרים וגו׳. רצה לומר כי יען ארם את אפרים רעה עליך: לאמר. פירוש וכך אמרו לאפרים: (ו) נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה. הוא כנגד ג׳ גליות בגלות יהויקים כתיב בימיו עלה נבוכדנצר ובגלות יכניה כתיב ויקצץ את כל כלי הזהב ובגלות צדקיהו כתיב ותבקע העיר: בן טבאל. שר אחד ידוע להם. וסוד בן טבאל: (ז) לא תקום. היינו הקמת המלך את בן טבאל ולא תהיה יהודה וירושלם תחת ממשלתם: (ח) כי ראש וכו׳. לא תהיה דמשק ראש יהודה אלא ראש ארם: וראש. לא יהיה רצין ראש לירושלם אלא לדמשק וסוד הקוים הוא כללות ב׳ שמות הידועים שמהם נאצות וכנגד השם השלישי אמר ובעוד ששים וחמש וכו׳: ובעוד ששים וחמש וגו׳. בעוד רצה לומר בתוך משך ס״ה וגם אחרי המשך היינו שאחרי ס״ה יחת אפרים מעם ר״ל מהיות עם אלא גלה יגלו ובתוך ס״ה יהיה ראש אפרים שמרון ולא ירושלם כי לא יהיה ירושלם תחת ממשלתם כלל וראש שמרון בן רמליהו ולא ראש ירושלם וביאור חשבון ס״ה (אנ״ה לא אכפיל הדברים כי כבר הדפסתים עלי לוח מסודר ומבואר בסוף ד״ה בתוך ביאור שנות המלכים והשמיטות ועמידת הבית ע״פ דעת חז״ל נאמנים לפי המקראות ונחמדים למי שעמל בו קודם ראות דברינו): (יא) העמק שאלה. פירוש עמוקה בשאול ומפני שהוא נקוד חולם ונתוסף אות נשתנה לקמץ כמו קדם קדמים: הגבה למעלה. רצה לומר כי נמלא גבוה וגבוה מעליהם היינו שמים ושמי השמים וז״ש כי ה׳ כו׳ בשמים ממעל ז״ש כאן הגבה למעלה ובזה יתכן מ״ש בזהר שאל לך אות מעם ה׳ אלהיך מה׳ ממש וכן נאמר הארץ נקראת עמוק נגבי שמים כמ״ש השליך משמים ארץ מאיגרא רמה לבירא עמיקתא

מצודת ציון

אותו ומעלה עשן רב וזהו נקרא זנב האוד וכן באוד מוצל משרפה (עמוס ד): (ו) ונקיצנה. ענין מאוס כמו קצתי בחיי [בראשית כז]: ונבקיענה. מל׳ בקוע: (ח) ובעוד. ר״ל בתוך משך זמן: יחת. ישבר כמו תחתה קשתותם (ירמיה נא): (ט) תאמנו. ענין קיום כמו אמונת

מצודת דוד

מחשבות כאלו לגלחון המלחמה שלויה בכח חכמתו: (ו) ונקיצנה. ר״ל נעשה לה מצור על שיקוצו מפנינו ויפתחו לנו שערי העיר: ונבקיענה. או נבקיע חומתה לדרכינו ליכנס בה ותהיה אם כן תחת ממשלתנו: ונמליך בתוכה את בן טבאל. והוא היה איש מהר אפרים: (ז) לא תקום. לא תתקיים עצתם ולא תהיה כן והוא כפול במ״ש: (ח) ראש ארם. עיר המלוכה של ארם היא דמשק ואין לה כלום על ירושלים: וראש דמשק רצין. הוא ראש ומלך על דמשק ולא על ירושלים: ובעוד. ר״ל ואף מה שבידו לא ישאר כי במשך זמן ס״ה שנה מעת שנגזר הדבר בנבואת עמוס שאמר ושברתי בריח דמשק (עמוס א) יחת וישבר מלכות ארם וכמ״ש ויעל וכו׳ דמשק ויתפשה (מ״ב טז) וזה היה בימי אחז והכתיב הזמן בעבור שזכר גם אפרים: אפרים מעם. מחסר הו״ו ומשפטו ואפרים מעם ור״ל גם מלכות אפרים תשבר במשך זמן ס״ה שנה מהיות עוד עם כי ילכו גולה בימי הושע בן אלה והיתה בשנה הששית לחזקיה בתוך זמן ס״ה שנה מנבואת עמוס שניבא על ארם ועל מלכות אפרים כמ״ש הנה אנכי מעיק וכו׳ (עמוס ב) וישראל גלה יגלה (שם ז) כי נבואתו היתה שתי שנים קודם שנצטרע עוזיה כמ״ש שנתים לפני הרעש (שם א) והרעש היה כשנצטרע עוזיה בכ״ו למלכו כמ״ש בשנת עשרים ושבע וכו׳ (מ״ב טו) וכמ״ש שם וכל ימי מלכותו נ״ב הרי נשאר כ״ה ושנתים לפניהם הרי כ״ז ימי יותם ט״ז ימי אחז ט״ז ושש של חזקיה הרי היתה בתוך זמן ס״ה שנה כי יותם ואחז מלכו שנים מקוטעות כמ״ש במ״ב וע״ש בחשבון הדורות: (ט) וראש. ואף עתה עיר המלוכה של אפרים היא שמרון ואין לה כלום על ירושלים: וראש שמרון בן רמליהו. הוא ראש ומלך על שומרון ולא על ירושלים: אם לא תאמינו. אם אינכם מאמינים לדברי אלה זהו לפי שאין אתם קיימים ומחוזקים באמונת האל: (י) דבר. ע״י ישעיהו: (יא) אות. לעשות אות למען דעת שיתקיימו דברי: העמק שאלה. שאל

רשי

העמק שאלה · העמק ושאל שאלה כמו שמעה סלחה (דניאל ט) שאל אות בעמקי תהום להחיות לך מת או הגבה למעלה לשאול אות בשמים : (יב) לא אנסה · אין רצוני שיתקדש שמו על ידי : (יג) הלאות אנשים . נביאי ה' : כי תלאו וגומר · לפי שהוא יודע שאתם אין מאמינים בו והוגעתם לפניו ברשעכם : (יד) יתן ה' הוא לכם אות · יתן הוא מאליו על כרחכם : הרה . ל' עתיד הוא כמו שמצינו באשת מנוח שאמר לה המלאך והרית וילדת בן וכתיב ויאמר לה הנך הרה וגו': העלמה · אשתי הרה השנה הזאת והיא היתה שנת ד' לאחז: וקראת שמו · רוה"ק תשרה עליה : עמנואל : לומר שיהא צורנו עמנו וזה האות שהרי נערה היא ולא נתנבאית מימיה ובזו תשרה בה רוה"ק וזהו שנאמר למטה ואקרב אל הנביאה וגו' ולא מצינו אשת נביא שנקראת נביאה אא"כ נתנבאה ויש פותרין שעל חזקיהו נאמ' וא"א שהרי כשאת' מונה שנותיו תמצא שנולד חזקיהו לפני מלכות אביו ט' שנים ויש פותרין שזה האות שעלמה היתה ואינה ראויה לילד : (טו) חמאה ודבש יאכל · הולד שתהא ארצנו מלאה כל טוב · לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב · כשידע למאוס ברע ולבחור בטוב ומאין לנו הטובה הזאת הלא עתה הארץ חרבה בגדודי מלכי ארם ופקח בן רמליהו : (טז) כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב תעזב הארץ מיושביה אדמת רצין ואדמת פקח : אשר אתה קץ . ויגור מפני ב' מלכים רצין ופקח שבאותה שנה עלה מלך אשור על דמשק כי שכרו אחז כמה שנאמר בספר (מלכים טז) ויתפשה ויגלה קירה ואת רצין המית ואותה שנה ויקשר קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו בשנת עשרים ליותם (שם טו) שהיא שנת ארבע לאחז : (יז) יביא ה' עליך ועל עמך · על חזקיהו בנך המולך אחריך ולפי שהוא צדיק לא קראו בנו : ימים אשר לא באו . מיום שנחלקה מלכות בית דוד וסר אפרים מעל יהודה ומה הם הימים
ימי

ישעיה

העמק שאלה או הגבה למעלה :
יב ויאמר אחז לא־אשאל ולא־
אנסה את־יהוה : יג ויאמר שמעו־
נא בית דוד המעט מכם הלאות
אנשים כי תלאו גם את־אלהי :
יד לכן יתן אדני הוא לכם אות
הנה העלמה הרה וילדת בן
וקראת שמו עמנו אל : טו חמאה
ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע
ובחור בטוב : טז כי בטרם ידע
הנער מאוס ברע ובחור בטוב
תעזב האדמה אשר אתה קץ
מפני שני מלכיה : יז יביא יהוה
עליך ועל־עמך ועל־בית אביך
ימים אשר לא־באו למיום סור־

תרגום

די יתעביד לך נס על ארעא
או תתחזי לך את בשמיא :
יב ואמר אחז לא אשאל ולא
אנסי קדם יי : יג ואמר שמעו
כען בית דוד הזער לכון
דאתון מחלן ית נביא ארי
תחלון אף ית פתגמי אלהי :
יד בכן יתן יי הוא לכון אתא
הא עולמתא מעדיא ותליד
בר ותקרי שמיה עמנואל :
טו שמן ודבש יכול עד לא
ידע עולימא לרחקא בישא
ולקרבא טבא : טז ארי עד
לא ידע עולימא לרחקא
בישא ולקרבא טבא תתרטיש
ארעא די את מעיק מן קדם
תרין מלכהא : יז ייתי יי
עלך ועל עמך ועל בית
אבוך יומין דלא אתו למיומא

וקראת ד' רפין בקריאה וסי' וקראת שמו ישמעאל כי שמע · וק־את שמו עמנואל . וקראת אתכם הרעה באחרית הימים . וק־את ישועה חומותיך ושעריך · מאוס ג' בקריאה וסי' חמאה ודבש יאכל . כי בטרם ידע הנער . כי אם מאס מאסתנו קצפת · וחד סחי ומאוס תשימנו . בטוב ט' דגשין וסי' הנה ארצי לפניך · עמך ישב בקרבך · כי בטרם ידע · חמאה ודבש יאכל . תנני פקר על שמעיה . יבלו בטוב · וחברו אם

רדק

ושיפטך מיד אלה המלכים , והאמן בו כי הוא אלהים עניינו אדון ומשגיח ושופט : העמק שאלה · העמק לשאל איזה אות תרצה שיתן לך , שאלה מקור במשקל הגווי · ה' שמעה ה' סלחה · ופי' העמק והגבה אם תרצה אות בשמים או בארץ , ובת"י שאל דיתעביד לך נסין על ארעא או יתחזי לך בשמים , יאמר נסין על אשר בארץ כי על ידי נס היה האות שנתן לו בארץ להיות דעת והכרה לתנוק : (יב) ויאמר אחז לא אשאל ולא אנסה · כל זה היה מעט האמנה ואף על פי שהוא אומר בלשון האמנה , כי לא ינסה האל אף על פי כן הנביא ידע את לבבו כי לא אמר אלא ממיעוט האמנה כאומר איני חושש לנסותו בזה לפיכך ענה לו הנביא כי תלאו גם את אלהי : (יג) ויאמר · בית דוד · לגנותו לא קראו בשמו , כמו שמע נא בן אחיטוב, וזכר דוד ולא זכר אביו כי בעבור דוד היתה לו המלוכה ובעבורו עושה עמו האל נסים , וכן ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי : אנשים · כתרגומו ית נבייא , וכן את אלהי ית פתגמי אלהי , כלומר שאין אתם מאמינים בהם ותחשבו בלבבכם כי הוא נלאה והלא מלעיגים את דבריו , והלאות והיגיע' בדבריה או בפעולות : (יד) לכן · היא יתן לכם אות מעצמו אף על פי שאין אתם חפצים בו והוא יתננו לכם כדי שתאמינו בו על כרחכם : הנה העלמה הרה · העלמה איננה בתולה אלא עלמה כמו נערה תהיה בתולה או בעולה , והנה דרך גבר בעלמה היא בעולה , וכן לזכר קטן בשנים יקרא עלם , בן מי זה העלם , וזאת היתה קטנה בשנים , לפיכך נקראת עלמה , והעלמה הזאת היא אשת הנביא או אשת אחז , והוא הנכון , כי אם היתה אשת הנביא היה אומר הנביאה כמו שאמר ואקרב אל הנביאה , ועוד שאמר מלא רחב ארצך עמנואל , משמע כי בן מלך היה , אמרו עתה היא הרה ועתה היא יולדת בן ותקרא אמו שמו עמנואל : וקראת · על אמו הוא אומר והיה מנהג כי האמות היו קוראות שם לבניהן , ואמר וקראת דרך צווי כי הנביא היה אלוה שתקרא שמו כן , כי מיום שיולד יהיה לכם שלום ויהיה האל עמכם לכך תקרא שמו עמנואל , ומהו האות : (טו) חמאה ודבש יאכל · כלומר מיום שנולד יאכל לדעתו חמאה ודבש וכל דבר מתוק שיקריבו לפניו הוא יפתח פיו לו ויקחנו ואם יקריבו לפניו מאכל רע ימאסנו ויסגור פיו לו ולא ירצה בו וזהו מאוס ברע ובחור בטוב · ויבחר במאכל הטוב · כמו שאמר חמאה ודבש יאכל לדעתו ומלת לדעתו הוא נקשרת למעלה ממנה ולמטה ממנה וזה הבן לא נוכל לומר כי הוא חזקיהו , כי כשמלך אחז היה יחזקיהו ובנו בן תשע שנים וזאת הנבואה נאמרה לאחז בימי מלכותו , והעלמה גם כן איננה אם חזקיהו כי לא היתה עלמה כשנאמר נבואה זו , ויונתן תרגם פסוק חמאה ודבש כן שמן ודבש ייכול עד לא ידע לרחקא בישא ולקרבא טבא , ולהשיב לחולקים בזאת הפרשה מבואר בספר הברית שחבר אדוני אבי זכרונו לברכה בתשובת החולקים , וענין הפרשה כי אחז היה מפחד בעבור שני המלכים האלה שלא ילכדו את ירושלם ונתן לו אות כדי להאמין שלא ילכדוה ואם האות דבר כאשר הם אומרים מה אות היה זה לאחז דבר שהיה אחר כן ליותר מארבע מאות שנה ואיך יתחזק לבו בזה בדבר שלא היה בימיו , ושאר התשובות מסודרות שם בספר הברית : (טז) כי בטרם · פי' אדוני אבי ז"ל אמר לו כי בטרם שיגיע זה האות להם ילכו להם המלכים וזהו שאמר תעזב האדמה , כלומר תעזב מהם שילכו להם , אבל היה יכול שישוב אחרי כן וילכדו אותם לכך נתן לו האות שכיון שיראה האות בנער יבטח לבו באל כי כמו שהאות הזה שנתן לו נתקיים כן יתקיים דברו שלא ילכדו ירושלם ולא תקום עצתם ולא תהיה , ומה שאמר מפני מלכיה והם לא היו מלכי האדמה ההיא שהיא ירושלם אלא מלכי דמשק ושמרון כך פירוש מפני אלה השנים שהיו מחשבים שהיו מלכים , ויש לפרש הפסוק בענין אחר ולא יהיה פירוש מאוס ברע השני כמו הראשון אלא פירוש זה השני מאוס ברע ובחור בטוב כשאר נערים שיגדלו ותכנס בהם דעת הבחירה מעת שיחלו לדבר , ואמר כי בטרם שיחל נער זה לדבר שיהיה בעת בחירת הטוב ומאוס ברע כשאר הנערים וזה עד שלש שנים או קודם תעזב אדמת שמרון ודמשק ותהיה שממה אשר אתה קץ עתה מפני שני מלכים , והם רצין ופקח , וכדי שתאמין זה נתן לך האל זה האות מעתה , כי מיד שיולד הנער יבחר במאכל טוב וימאס ברע לדעתו כמו שפירשנו : (יז) יביא ה' עליך · מאלה המלכים לא תפחד אבל עוד יביא ה' עליך
ועלי

ביאור מהגר"א

עמיקתא אבל השאול עמוק יותר · וז"ש ובארץ מתחת והוא שאומר כאן העמק שאלה היינו בשאול : ומ"ש אלהיך · שהוא נגד בית דוד וכן אמר שמעו נא בית דוד וכן ויגד לבית דוד וגו' : (יג) כי תלאו גם · היינו הנביאים : (יד) לכן יתן כו' את כו' · אות איננו מופת אלא סימן לדבר שהוא מאת השם שמגיד מראשית אחרית שבו באותו הפרק יהיה וז"ש חמאה ודבש כי באותו הזמן שידע מאוס ברע כו' יהיה הרבה חמאה ודבש וכמ"ש למטה והיה מרוב עשות חלב כו' : וקראת את שמו · פי' ש היא עלמה תקרא אף שאינה יודעת שהם ב' אותיות : (טו) חמאה ודבש יאכל · היינו כי ארבעה מיני טעם הם מתוק ומר שמן וחד והמובחר הוא מתוק ושמן וז"ש דבש ושמן תחת לשונך · וכן נשתבח א"י זבת חלב ודבש וחלב היינו שמן וממנו יוצא החמאה והענין הנה ע"ד מ"ש חז"ל דברים המתוקין מדבש וחלב יהיו תחת לשונך והיינו שבימיו לא היה תינוק ואשה שלא היו בקיאין בטומאה וטהרה : לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב · רצה לומר למתי יקוים האמור למעלה כשיהיה לו דעת בטו"ר והוא עץ הדעת כמ"ש עץ הדעת טו"ר ואז ומלאה הארץ דעה וגומר : (טז) תעזב האדמה · ע"י סנחריב : (יז) עליך ועל עמך ועל בית אביך · היינו צרה גדולה נגעת לכל שלשה חלקי בעלי המלחמה :
את

מצודת דוד

שאלה לעשות אות בעומק התהום או בגבהי השמים ממעל : (יב) לא אשאל וכו'. לא אשאל אות ולא ארומם את המקום בעשיית האות כי לא רצה שיתקדש שמים על ידו : (יג) המעט מכם · וכי מעט לכם מה שאתם מייגעים אנשים כמוני ולמות רוח כי גם תרצו ליגע לפני המקום ב"ה בדברי עזות כאלה : (יד) לכן · הואיל ואין רצונך שיתקדש שם שמים לזה יתן המקום אות מאליו ויתקדש שמו : העלמה . היא אשת אחז : הרה · עדיין לא היה נודע אם היא הרה : וקראת · העלמה עלמה תקרא שמו עמנואל והשם הזה יורה שהאל יהיה עמנו ולא תשלוט בנו יד האויב : (טו) חמאה ודבש יאכל · מעת הוולדו יאכל חמאה ודבש כאוב באלה : לדעתו . לדעת עצמו ימאס ברע ויבחר בטוב עודו לא יבוא למספר הימים הראוים לדעת ולהבחין בין רע לטוב : (טז) כי בטרם וכו' : אשר לא יבוא זה האות תעזב האדמה אשר אתה קץ . האדמה אשר אתה קץ בה עכשיו מפני שני המלכים היושבים מלכים ולמשול בה : (יז) יביא ה' עליך · אולם ממקום אחר יביא ה' עליך וכו' ימים רעים שלא היו כמוהם מיום שנחלק אפרים מעל יהודה בימי ירבעם שאז נחלקה מלכות בית דוד ואז החטא ירבעם לבנו על ישראל : ועל בית אביך · זהו חזקיה בנו ולפי שאחז היה רשע וחזקיה היה צדיק לא קראו בנו : את מלך אשור :

מצודת ציון

אמונת עתיד (לקמן נג) : (יב) אנסה · מל' נס ועניינו התנשאות ורוממות כנס והוא כלומר ארוך : (יג) הלאות · ענין יגיעה כמו ומה הלאתיך (מיכה ו) : (יד) העלמה · כן תקרא הרכה בשנים ואם היא בעולה וכן דרך גבר בעלמה (משלי ל) : [טז] קץ · ענין מאוס :
ישרוק

רד"ק

ועל עמך ועל בית אביך ימים אשר לא באו וגומר, כלומר ימי רעה אשר לא באו מיום שנחלק המלכות , כי אז החלו הרעות לבא על ישראל ולא היו בכלל הימים שעברו ימי רעה כמו אלה הימים , ומי יהיה העושה הרעה הגדולה הזאת שיביא ה' עליך את מלך אשור , ואמר עליך , כי עליו עלה תגלת פלאסר מלך אשור ויצר לו , כמו שכתוב בדברי הימים , ואמר ועל בית אביך , בעבור חזקיהו בנו שעליו עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא נשארה עיר בכל ארץ יהודה שלא כבש אלא ירושלם , ואמר ועל בית אביך , ולא אמר על בנך לכבוד חזקיהו שהיה צדיק ואחז היה רשע : (יח) והיה ביום ההוא ישרוק : כאלו ישרוק להם שיבאו , כלומר שיעור את רוחם , וכן אמר למעלה ושרק לו מקצה הארץ , ואמר זבוב ודבורה לפי שמתאספים לרוב ברגע לפי' המשיל חיל מצרים וחיל אשור לזבוב ולדבורה שיתאספו מהרה ויבאו מהרה כמו שאמר למעלה והנה מהרה קל יבא , וכן נאמר במשל סבוני כדבורים , כאשר תעשנה הדבורים , וי"ת כן יכלי ה' לעם קטרי משרית גבריא וגו' , ואמר בקצה יאורי מצרים כי הקצינים שבמצרים יבאו עם מלך אשור כשיעלה על ארץ ישראל , וזכר יאורי לפי שעובדי האדמה מתקנים יארים בכל מקום להשקות אדמתם , ואמר כי אפילו עובדי האדמה יניחו עבודתם ויבאו מרוב תאותם להשחית את ארץ ישראל : (יט) ובאו ונחו כולם · אמר ונחו כולם לפי שהדבורים נחות על הפרחים , ואמר בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים , כלומר בערים אשר בעמקים ובערים הבצורות אשר בסלעים , ופירוש הבתות חרבות , כמו ואשיתהו בתה , ודגש התי"ו תמורת הנח , ופירוש נקיקי הסלעים שני סלעים : ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים , הם עצים פחותים , כמו תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס , והם משל על ערי הפרזות , וי"ת ובכל הנהלולים בתי תושבחתא : (כ) ביום ההוא · זה היה במגפה אשר היה במחנה אשור כשבא לירושלם אחר שכבש כל ארץ ישראל , ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור , והמשיל המגפה לתער לפי שהתער משחית השער מכל וכל כך היתה המגפה רבה בהם ובגדוליהם , כמו שכתוב ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה מלך אשור , ופירוש בעברי נהר בחיל הבא מעברי הנהר , וזהו במלך אשור שבא עם צבאותיו לירושלים , ומה שאמר יגלח בהם הראש , וכן וגלח את ראשו . והוא משל על ראשי צבאותיו , ושער הרגלים הוא שער שערום והוא כנוי להמון העם : וגם את הזקן תספה · והזקן כנוי למלך , לפיכך אמר וגם כי אין דרך לגלח את הזקן ואפילו מי שיגלח את ראשו לא יגלח את זקנו , אבל שער הרגלים דרך העולם לגלח , ואמר על הזקן תספה ולא היתה בכלל יגלח לפי שמלך אשור לא מת במחנה כי בארצו מת בשובו פי בניו הכוהו בחרב , ומלת תספה שעל עומד , ותי"ו תספה לזקן כי הוא לשון נקבה כמו וכל זקן גדועה אף על פי שנמצא גם כן בלשון זכר , וי"ת את הראש ית מלכא , ותרגם וגם את הזקן ואף ית שלטוניה , ושער הרגלים , תרגם כמו שפירשנו , ופירוש השכירה כי התער שישכור אדם הוא טוב ומחודד , וי"מ שכירה גדולה , וכן גם שכיריה בקרבה גדולים , וי"ת חרבא חריפא , ושער הוא משקל אחד בסמוך ובמוכרת והוא בשקל נער שער ואינו ממשקל שער להוב : (כא) והיה ביום ההוא יחיה איש · גם זה בימי חזקיהו , ואמר שיהיה שלום וברכה בארץ ומרוב הברכה יגדל איש עגלת בקר ושתי צאן ודי לו בהם , כמו אם יהיו לו עדרים מהם בזמן אחר כי זמן ברכה יהיה בימים ההם : (כב) מרוב חלב · מרוב שיעשו חלב יאכלו החמאה כי החלב יש בו הקום שהוא נסיובי דחלבא וכשישתם החלב ישתנו מעורב ובימים ההם מרוב שיהיה להם חלב יעשו ממנו חמאה ולא יחושו על הקום וישפכו אותו ולא יאכלו מן החלב אלא החמאה שיוציאו ממנו וגם דבש יהיה להם הרבה מאד , כמו שנאמר על האדמה זבת חלב ודבש : כל הנותר · כי בימי חזקיהו גלו רוב ישראל

תרגום

דאתפליגו בית ישראל על
דבית יהודה ית מלכא דאתור:
יח ויהי בעדנא ההיא יכלי יי
לעם קטרי משרית גבריא
דסגיאין כדבוביא וייתינון
מסיפי ארעא דמצרים ולעליזי
משריתא דאינון תקיפין
כדבריתא וייתינון מסיפי
ארעא דאתור : יט וייתון
וישרון כולהון ברחובי קרויא
ובשקיפי כיפיא ובכל מדברי
נעצוציא ובכל בתי
תושבחתא: כ בעדנא ההיא
יקטול יי בהון כמא
דמתקטיל בחרבא חריפא
בסבביא ובמגריא בעברי
נהרא במלכא דאתור ית
מלכא דבבל וית משריתיה
ואף ית שלטוני דבבל כחדא
ישיצי : כא ויהי בעדנא ההיא
יקים גבר עגלת תורין ותרין עז : כב ויהי מסגי טוב משח ייכול שמן ארי שמן
ודבש יתפרנסון כל צדיקיא דאשתארון בגו ארעא :

ישעיה ז

אפרים מעל יהודה את מלך
אשור : יח והיה ביום ההוא ישרק
ל' יהוה לזבוב אשר בקצה יארי
ל' ומ"ל מצרים ולדבורה אשר בארץ
אשור : יט ובאו ונחו כלם בנחלי
ל' ומ"ל הבתות ובנקיקי הסלעים ובכל
ל' . ל' הנעצוצים ובכל הנהללים : כ ביום
קל"ד · ל' ההוא יגלח אדני בתער השכירה
ל' בעברי נהר במלך אשור את
ל' הראש ושער הרגלים וגם את
ג' · ג הזקן תספה : כא והיה ביום
ז' · ג' ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי
צאן : כב והיה מרב עשות חלב
יאכל חמאה כי חמאה ודבש
י"ג יאכל כל הנותר בקרב הארץ :

ישמעו ויעברו יבלו · ותסידיך ישסחו · תמשביע בטוב · יחיה ז' וסי' ואיש ואשה לא יחיה דוד · והכה דוד את הארץ · ויואב יחיה את שרר תעיר דר"ה . יחיה איש עגלת בקר . כי לא יחיה רשע · נשימה נא

תולדות אהרן בשער השכירה · סנהדרין נה : עגלת בקר . שם נד חולין קלב :

רש"י

ימי חיל מלך אשור ואף בהם יעשה ליהודה גם וכן מצינו (בדברי הימים ב כח) שבא מתחילה על אחז דכתיב ויבא עליו תגלת פלאסר ויצר לו ולא חזקו ובימי חזקיהו בנו נעשה הנס : (יט) ישרק ה' . ירמוז להם שיתקבצו : לזבוב · חיילות רבות כזבובים מארץ מצרים יבואו עם סנחריב : יאורי מצרים . לפי שכל ארץ מצרים עשוייה יאורים שאין הגשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה: ולדבורה : חיל גבורי' עוקצים כדבורים : (יט) בנחלי הבתות : נחלי עמקים שדות בורים : ובנקיקי הסלעים : לארוב . נקיקי נקרות הצור : ובכל הנעצוצים . מקום הסירי' (סקירין ברוצ"ש בלעז) וכן תחת הנעצוץ יעלה ברוש (לקמן נה): הנהלולים · בתי תושבחתא : (כ) יגלח ה' בתער השכירה : הגדולה וכן גם שכיריה בקרבה (ירמיה מו) ת"י רברבהא יגלח: בעברי הנהר . ביושבי עבר הנהר ובמי מן היושבים במלך אשור את הראש יגלח ואת שער הרגלים לפי שהוא דבוק נשתנה לינקד פתח : תספה : תכלה והתגלחת היא ההריגה והתער היא החרב : את הראש : הוא סנחריב : הרגלים . משריותיה: הזקן. שילטוניים ורבותינו אמרו גילוח ממש וספת הזקן תריכתה באש הזקן זקן סנחריב כדאיתא באגד' חלק:(כא) יחיה איש וגו'. ולפי שתהא אהל, ריקנית שיבוזו החיילות את הבהמות ובמעט הנותר אתן ברכה : (כב) והיה מרוב חלב· שיעשו ב' הצאן הללו יבוזו בעיניהם החלב ויאכלו החמאה הוא שומן החלב : כל הנותר : הצדיקים הפלטים מחרב סנחריב בשירה גדולה הוא מבשר להם שתזדמן להם פרנסה אחר כל השממון ההוא:

והיה

ביאור מהגר"א

את מלך אשור · קאי למעלה יביא ה' את מלך אשור : (יח) לזבוב אשר בקצה יארי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור · הזכיר מצרים ואשור שמצרים הוא ראש לכל הגליות ואשור האחרון ארבע גליות ואמר זבוב אל מצרים שהזבוב משוקץ ומתועב ואוכלת הצואה ומכה פרים וכן מצרים מקור הטומאות ועומדת על היאור שהוא ע"א ודבורה (עוקצת ודובשת וכן אמר אשור ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם) הוא המזיק : (יט) בנחלי הבתות וגו' · שב כאן ד' דברים נגד ד' דברים חכמה ויראה ומע"ט ותורה כשישראל טרודים מהם אזי יכולת ביד שונא לבא בישראל אמר בנחלי הבתות נחל ע"ש נחל נובע מקור חכמה הבתות ע"ש ואשיתהו בתה היינו במקומות שהם רקים מן החכמה ואמר נקיקי הסלעים עת"ז תיקון כ"א ד' נ"ד קרקפתא איהי סלע כו' והוא אינו אלא מלא נקיקים ובקיעים שאין בו יראה : ובכל הנעצוצים · שדוקרים כקוצים והיינו רע לבריות שיסך מע"ט וכמ"ש ובליעל כקוץ מונד : ובכל הנהלולים · כתרגומו בתי תושבחתא והוא שיסך התורה והם בסוד אחותי רעיתי כמ"ש בשיר השירים ע"ש : [כ] בתער השכירה · פי' שאינו דומה תידוד השער כשמגלחין בה בתער לתידודו כשהיא שכורה : בעברי הנהר · רצה לומר בשני עבריהם סנחריב יפול בחרב בארצו מעבר לנהר ועמו יפלו בהכאת המלך מעבר לנהר מזה : את הראש · שער הראש ושער הרגלים והוא כנגד מ"ש חז"ל מ' אלף בני מלכים וס' אלף גבורים וס' אלף אחוזי חרב שרצים לפניו ועל שאר העם אמר תספה : (כא) יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן · לומר שלא ישנו אחרי השוחרות אלא כדי סיפוק וסיעו עגלת בקר לחרישה וב' צאן א' לחלוב לצאת כמ"ש ודי חלב עזים ללחמך וא' ללבוש כמ"ש כבשים ללבושך : (כב) והיה מרוב עשות חלב · כענין שאמרו חז"ל כל הבורח מן הכבוד הכבוד רודף אחריו כן הוא בכל התאוות : כי חמאה ודבש וגו' · הענין אגדות נמשלו לדבש והלכות נמשלו לחמאה שהוא שמן הרבה ואינו מוצאן אלא בסורת רב שמקשה ומפרק עד שמוציא הדין לאמתו וכמ"ש חז"ל אם ראית ת"ח שתלמודו קשה עליו כברזל מפני שאין משנתו סדורה עליו פירוש שלא למד עדיין הרבה אבל כלומד הרבה תורה פנים במקום

מצודת ציון

(יח) ישרוק · ענין השמעת קול בקבוץ השפתים וכן שרקו ויניעו ראשם (איכה ב') : יאורי · בתורה ת"א נהרא . (יט) בנחלי · ענין עמק וכן ויחפרו עבדי יצחק בנחל (בראשית כו) : הבתות · השוממות כמו ואשיתהו בתה [לעיל ה] : ובנקיקי · ענינו שן הסלע וכן בנקיק הסלע [ירמיה יג] : הנעצוצים · מין קוצים וכן תחת הנעצוץ [לקמן נה] : הנהלולים · הם אילני סרק פחותים ונבזים : (כ) השכירה · מל' שכר · או הוא ענין גדלות וחשיבות וכן גם שכיריה

מצודת דוד

ר"ל את מי יעורר לעשות הרע את מלך אשור והוא תגלת פלאסר שהצר לו וסנחריב הצר לחזקיהו כי כבש כל ערי הבצורות ביהודה זולת ירושלים : (יח) ביום ההוא · ביום בוא סנחריב מלך אשור : ישרוק · ר"ל יעיר לבם : לזבוב · חילות רבות כזבובים : אשר וכו' . כי כל חיל מצרים מקצהו יבואו בעזרת סנחריב : יאורי מצרים : אמר כן לפי שכל ארץ מצרים עשויה יאורים והנילוס עולה דרך שם להשקות השדות : ולדבורה . חיילות גבורים עוקצים כדבורה : (יט) בנחלי הבתות · על כי יהיו רבים לזה ימנו אף במקומות ההם : (כ) ביום ההוא · כאומר אבל אחרית עדי אובד כי ביום ההוא יגלח וכו' והתער הוא משל על החרב והתגלחות על ההרג : השכירה : הוא התער שמוכרין אותה בדמים הוא חדה מאד : בעברי נהר ; באנשי עבר הנהר ובמי במלך אשור : את הראש · יגלח את שער הראש ואת שער הרגלים רצה לומר השרים ויתר העם : וגם את הזקן תספה . התער ההיא תכלה גם שער הזקן הוא סנחריב כי גם הוא נהרג אז מבניו : (כא) יחיה איש · כל אחד יגדל בביתו עגלת בקר ושתי צאן ומרוב הברכה יהיה די לו בהם : (כב) מרוב

פספס

רש"י

(כג) והיה ביום ההוא. אשר תהיה הארץ שממה יהיה מקום שהיו שם לפני בא חיילות: אלף גפן שוות אלף כסף יהיו לשמיר ולשית כי יניחום בעליהם ובורחין והם מעלות קימשונים ותולעים ועקרבים: (כד) בחצים ובקשת יבא שמה. כל הרוצה ליכנס לתוכו יהא צריך קשת וחצים בידו למלט עצמו מחיות רעות ונחשים ועקרבים: (כה) וכל ההרים. אשר שם שדות לבן לתבואה: אשר במעדר יעדרון. היא כמין מרים שקורין פשויי"ר בלעז: לא תבא שמה יראת שמיר ושית: כי בהם יתעסקו לזרוע תבואה למאכל שאי אפשר בלא התבואה אבל הגפנים יהיו לבז כי אותו הדור של חזקיה ישובו אלי לעסוק בתורה ולא לשתות יין וכן היתה. כדאיתא בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש שלא היה בקי בהלכות איסור והיתר וטומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר והיה כל מקום וגומר הוא שנאמר (משלי כה) אשר העתיקו אנשי יחזקיהו מלך יהודה: והיה למשלח שור. שם ירעו בהמותיהם מרעה שמן: (א) גליון. מגילה: בחרט אנוש: במכתב כתב אשר ירוץ כל אנוש הקורא בו אפי' אנוש כל שהוא ואפילו אינו חכם וכן ת"י כתב מפרש: למהר שלל. לבא סנחרב ולשלול את כל הון עשרת השבטים ולהחיש לבוז נבוכדנצר אחריו את צדקיהו ודורו: (ב) ואעידה לי. גם באותן הימים בימי יהויקים על אותו פורעניות שני עדים נאמנים האח' לבשרם רעה העתידה לבא עליהם אוריה הכהן שהרגו יהויקים שנאמר (ירמיה כו) וגם איש היה מתנבא בשם ה' אוריה בן שמעיה מקרי' היערי' ויתנבא על העיר הזאת ועל המקום הזה את כל דברי ירמיה: ואת זכריה בן יברכיה בשנת ב' לדריוש עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלי' (זכריה ח) אורי' סימן לזכריה אם תרא' שתתקיים נבואת אוריה תהיו מלפים שתתקיים נבואת זכריה כשם שהעדותי בשל סנחרב עמוס וישעי' עמוס לפירעניתן של עשרת השבטי' וישראל גלה יגלה (עמוס ז) וישעיה (לקמן לב) להבטחתו של חזקיהו כשימלוך: (ג) ותלד בן. הוא הבן עצמו שקראה הנביאה עמנו אל על שם שהיה הקב"ה בעזר

ישעיה ז–ח

כג והיה ביום ההוא יהיה כל־מקום אשר יהיה־שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה:
כד בחצים ובקשת יבוא שמה כי־שמיר ושית תהיה כל־הארץ:
כה וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא־תבוא שמה יראת שמיר ושית והיה למשלח שור ולמרמס שה:

ח א ויאמר יהוה אלי קח־לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז:
ב ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת־זכריהו בן יברכיהו:
ג ואקרב אל־הנביאה ותהר ותלד בן ויאמר

תרגום

כג ויהי בעדנא ההיא יהי כל אתר דיהון תמן אלף גופנין שוין באלף מנין כסף להובאי ובור יהי: כד בגירין ובקשתן יהכון לתמן הרי הובאי ובור תהי כל ארעא: כה וכל טוריא דבית יהודה די במעדר יתפלחון לא תיעול לתמן דחלת הובאי ובור ויהי לבית ארבעה בקרן דתורין ולבית משרי עדרין דען: א ואמר יי לי סב לך לוח רב וכתוב עלוהי כתב מפרש מוחי למבז בזאו למעדי עדאה: ואסהיד קדמי סהדין מהימנין ית לוטיא דאמרית לאיתאה בנבואת אוריה כהנא והא אתו אף כן כל נחמתא האמרית לאיתאה בנבואת זכריא בר יברכיה אנא עתיד לאיתאה: ג ועלית לות נביאתא ועדיאת

ג' חסר ת"רוכג · ג' · ג' · ג' . ג' · ג' . ג' · ג' · ליג' כ"ה סיפרא ב' · ג' . ז' בטעם כלא מקף ופתח

שקים במתנינו • הוא את נפשו יחיה • בחרט חד מן י"א זוגין חד מלרע וחד מלעיל נסב ב' בריש תיבות וסי' ברמעות האכלתם לחם דמעה • ברמעות כלו בדמעות עיני • בחיין ושאר חיותא העדיו • בחיין ומשך אבירים בכחו • בחרט ויקח מידם ויצר אותו • ודין. במדינות ושאר היהודים אשר במדינות איכה ישבה בדד • במצולה המה ראו מעשה ה' • במצולה ראיתי חלילה והנה איש. בממלכה וסכסכתי מצרים במצרים • בממלכה הנה עיני ה' אלהים בממלכה • בסבך יורע כמביא למעלה בסבך. בסבך וישא אברהם את עיניו. בסירות נשבע אדני ה' בקדשו • בסירות ויבשלו את הפסח. בנגע השמר בנגע הצרעת. בנגע וראה הכהן את הנגע בעור • בשאת והובא את בדיו בטבעות • בשאת וראה הכהן והנה שאת. בתנור בשברי לכם מטה לחם בתנור כל המנחה אשר תאפה. מלעיל ומיגנו •

תולדות אהרן כל מקום • סנהדרין לד: וכל ההרים (נזיר נח): ואעידה לי • מכות כד

רדק

ישראל, ואמר כי הנותרים יהיה להם שבע גדול בימי חזקיהו: [כג] והיה. הפסוק כמו הפוך. וככה פירושו, כל מקום אשר הוא עתה לשמיר ולשית שאין יכולין לעובדו מפני המלחמה יהיה מעובד בו, כאלו אמר אשר הוא עתה לשמיר ולשית וכמוהו רבים, ואמר כי אותו המקום יהיה עבוד ביום ההוא עד שאלף גפן בו ישוו אלף כסף שיהיה הפרי מבורך ומוציא הרבה ופרי טוב: [כד] בחצים יבא שמה. עתה בא שמה מי שירצה לבא בחצים ובקשת מפני המלחמות לפיכך תהיה עתה כל הארץ שמיר ושית שאינם עבודים מפני המלחמה ותעלה שמיר ושית: (כה) וכל ההרים. וגם ההרים שהם בישוב שנעבדו, גם הסריה בימי חזקיהו לא תבא שמה יראת שמיר ושית כמו שהוא עתה, כי יעדרון במעדר ולא יהיו יראים שיעלה שמיר ושית גם אבל יהיו למשלח שור ולמרמס שה שירעו בהם הבהמות ולא יחושו מרוב התבואה, על דרך משלחי רגל השור והחמור ומעדר הוא שם הכלי שחופרין בו: יעדרון. יחפרון: (א) ויאמר ה' אלי. גליון. פירוש אגרת, וי"ת לוחי וכאמרו גדול והוא לא נזה לכתוב בו אלא ארבע תיבות אולי היו דברים רבים והיה ענינם זה למהר שלל חש בז או לא היו אלא ארבע תיבות אלה, והגליון היה גדול למשל על ארץ ישראל כמו שהיה הגליון גדול והכתב בה מעט כן היתה ארץ ישראל רחבת ידים והיושבים בה מעט שגלו עשרת השבטים והיתה חרבה רובה, ופירוש בחרט אנוש, לפי שהיה זה במראה הנבואה אמר לו שיכתוב זה בחרט אנוש כלו' שלא יחשוב כי זה שצוה לו לכתוב במראה הנבואה לבד אלא שיעשה כן ממש בעבור הנבואה מעליו יכתוב זה בחרט אנוש כי אותו שהוא נכתב בחרט אנוש במראה הנבואה אינו בחרט אנוש כי אינו מעשה ממש כמו שהלך ישעיהו ערום ויחף ולקח הושע אשת זנונים והעביר יחזקאל תער על ראשו ועל זקנו כל זה היה במראה הנבואה, לפיכך אמר לו וכתיב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז, והמלות האלה כפל ענין במלות שונות, והכפל לחזק הענין ולמהרו, ויונתן תרגם בחרט אנוש כתב מפרש: (ב) ואעידה לי. אי"ה הם דברי הנביא ואע"פ שלא זכר כתיבת הגליון ידוע הוא כי כתבו כמה שלוה לו האל, ועוד עשה בו ואף על פי שלא ראינו שלוה בו האל העיד עליו עדות כלומר החתים בו העדים שתהיה נבואה זו כתובה וחתומה כי כן עתידה להיות בקרוב, ואוריה נתנבא בימי יהויקים וזכריה בשנת שתים לדריוש, ואף על פי ששניהם היו בימי ישעיהו, ודעת רבותינו ז"ל שלא היו בזמן אחד שאמרו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אלא אוריה נתנבא פורענות ציון שדה תחרש וזכריה נתנבא נחמות עוד ישבו זקנים וזקנות וגו', נבואות אוריה עדות לנבואת זכריה כשם שנתקיימה נבואת אוריה כך תתקיים נבואת זכריה, ולדעתם יהיה ואעידה לי דברי האל יתברך, וכן תרגם יונתן ואסהיד קדמי סהדי וגו': (ג) ואקרב אל הנביאה: היא אשתו וקראה נביאה לפי שהיתה אשת נביא, ושני דברים העיד בענין זה כתיבת הגליון והבן הנולד לישעיהו

ביאור מהגר"א

במקום אחד ועבירם במקום אחר וז"ש והיה מרוב עשות חלב וכו' כשילמוד הרבה יוכל להוציא הדין לאמיתו: (כג) והיה כל מקום אשר כו' • וזהו גודל הנס אף שיהיה מקום אלף גפן כו' מחמת עזיבת הארץ ושממותים מ"מ ההרים אשר במעדר וכו' למשלח וכו' שירעו בם ויהיה הרבה חלב וחמאה: ואמר אלף גפן באלף כסף • ענין שהוא יקר מחמת טובו ומחירו רב כי עידית מעט יקר מחמת טובו וזיבורית הרבה יקר מחמת מחירו: לשמיר ולשית שביניהם ישחרו ויסכנו חיות וזחלי עפר שמזיקין וז"ש יראת שמיר ושית וז"ש בחצים ובקשת כו' • ואמר כאן גפן • כי היין יש שותהו וטוב לו אבל בגפן אמרו ענבים שחטא בו: [כד] בחצים ובקשת יבא שמה כי שמיר ושית • היינו כי שמיר הוא קוצים קשים כברזל ושית הם שיש להם עוקצים חדים בלתי יקרב איש אליהם ז"ש בחצים היינו מרחוק היינו במקום שית שלא יוכל לקרב אליהם: ובקשת יבא שמה • היינו במקום שמיר: [כה] וכל ההרים • אשר במעדר וגו' • היינו לתבואה והוא ההכרח לא תעזב הארץ מהם ויתעסקו בה ע"כ לא תבוא שמה יראת שמיר ושית: והיה למשלח שור ולמרמס שה • היינו עגלת בקר וב' צאן האמורים למעלה שיאכלו

לגדל לסכרתי, והענין הוא למשל אל שני סיגות שלר היינו תאוני כעסי והוא אוכד ומרי נפש התאוני אוכד כי כל כליו לא ישוכון, והכעסני מרי נפש, וז"ש תנו שכר לאוכד (אנ"ס אפשר ר"ל מפני שכל כליו לא ישוכון ע"כ הלעיטהו לרשע כו') ויין למרי נפש והם כנגד שמיר ושית (אנ"ס אפשר שמשילן לאלו בבחינתם האמור לעיל כמו שהשית לא יקרב איש אליהם כי אם יתנזק כן התאוני אל תקרב אל פתח ביתם וגו' לא ינקה כל הנוגע בה] וז"ש אלף גפן כו' לשמיר ולשית והיה היינו תנו שכר לאוכד כו' • וכל ההרים אשר במעדר פי' הת"ח שעוקרין הרים שנקראו הרים הרמים ועוסקים תמיד בתורה לא תבא בהם יראת שמיר ושית (אנ"ס אפשר לא כיון השומע והנראה שדעתו לפרש ע"ד מ"ש חז"ל שיגיעת שניהם משכחת עון, וז"ש ההרים ויעדרון ל' רבים במעדר היינו שתי ההרים מעלת התורה ומעלת ד"א, ושניהם אם יעשו ביגיעה לא תבא שמה יראת שמיר ושית]: למשלח שור • היינו ת"ח יקראו בעלי תריסין בעלי קרנים • ולמרמס שה • אנו בעלי מצות ההולכים בעקבי הת"ח לעשות כמותן (אנ"ס כמ"ש ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים): (א) גליון גדול כו' בחרט אנוש • פי' של אדם חלוש שכותב אותיות גדולות מכדי דרכו לכתוב

מצודת דוד

מחמת רוב עשיית החלב ויאכל החמאה: כי חמאה וכו'. מרוב כל: (כג) באלף כסף. הנמכר באלף כסף: לשמיר ולשית. לא יעבדו הגפנים והקוצים יצמחו שם ר"ל לא יחושו על היין כי דורו של חזקיה הרבו לעסוק בתורה וחדלו מן היין: (כד) בחצים ובקשת. הרוצה ליכנס שמה יהיה צריך לכלי זיין למלט נפשו מהחיות הטורפות אשר ישכנו שמה על כי לא יהיה שם דריסת רגלי אדם: (כה) וכל ההרים וכו'. ר"ל אבל שדות התבואה הנחרשים בכלי מחרישה: יראת שמיר. ר"ל לא יפחדו פן יגדל שם קוצים וזהו הואיל וא"א להיות בלא תבואה: למשלח שור. בהמתם ירעו שם ויאכלו כרצונם וירמסו ברגליהם ולא יחושו כי יגדל הרבה תבואה: ח (א) בחרט אנוש: לפי שהיה זה במראה הנבואה אמר לו שיכתוב זה בחרט אנוש במעשה ממש ולא במראה הנבואה לבד: למהר שלל. ר"ל למלאות הגליון במאמרים שהיו מורים על מהירות בוא זמן השלל מן דמשק ועל מהירות בוא זמן הבזה של שמרון: (ב) ואעידה. אלה

מצודת ציון

סבירה בקרבה (ירמיה מו): חפשה • ענין כליון כמו ספו תמו (תהלים עג]: (כג) לשמיר ולשית • שמות מיני קוצים: (כה) במעדר יעדרון • הנחפרים בכלי חפירה וכן לא יעדר [לעיל ה]: ולמרמס • ענין דריסה ברגל: [א] גליון • הוא מלשון מגילה ונקרא ע"ש סופו כמו ובגדי ערומים תפשיט [איוב כב] והדומים: בחרט • ענינו עט וקולמוס ודומה לו ויצר אותו בחרט (שמות)

רדק

ליפעיהו הנביא: מהר שלל חש בז • לא נקרא שם הנער בד' תיבות האלה כאחד אלא אמר שיקראו שמו מהר שלל או חש בז כי שני הזוגות ענין אחד פעם יקראו אותו מהר שלל ופעם יקראו אותו חש בז: (ד) כי בטרם • זמן אחד הוא זה עם מה שאמור למעלה בבן אחז שטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב כי אז יחל לדבר הנער ותחלת דבורו הוא שיקרא אביו ואמו כי בזה הדבר ירגילוהו תחלה: ישא את חיל דמשק • ישא הנושא את נכסי דמשק ואת שלל שמרון לפני מלך אשור ישא חסר הפעל, כמו ויגד ליעקב, רוצה לומר המגיד, וכן אמר ויאמר ליוסף, רוצה לומר האומר, וכמוהם רבים: (ה) ויוסף ה' • אמר ויוסף לפי שזכר בזה הענין עצמו, ולפיכך אמר גם כן עוד: (ו) יען • כי היו ביהודה ובירושלם רבים שהיו רוצים במלכות פקח בן רמליהו והיו מואסים במלכות בית דוד לפי שהיתה יד מלכות אפרים תקפה ומלכות בית דוד חלושה בימי אחז • וזכר עם בן רמליהו רצין לפי ששניהם יחד היו נלחמים ביהודה והמשיל מלכות בית דוד למי השלוח ההולכים לאט שהוא נחל קטן ומימיו הולכים בנחת כן מלכות בית דוד לא היה להם כח להרע לאויביהם רצין ובן רמליהו: ומשוש את רצין • יהיו ששים ושמחים עמהם אם יהיו הם הולכים בירושלם, ומשוש שם סמוך למלת את • וכן מקום לא ידע אל: (ז) ולכן • הוי"ו איננה לתוספת ענין שהרי הוא בתחלת דברים, טעם למה שאמר יען אשר עשו כך וכך יעשה להם כך וכך כמו ויצא אברהם את עיניו, ורבים כמוהו, אמר הנביא דבר אלי ה' כי בעבור ששמחו להם עם הנלחמים עם מלכות בית דוד יפלו ביד קשים מהם, והם מחנה אשור, והמשיל אותם למי הנהר העצומים והרבים כאשר הם מתגברים בארץ וישטפו כל אשר יעבור עליהם כן מלך אשור ומחנהו הרג שכבש כל ארץ יהודה זולתי ירושלם: ואת כל כבודו. הוא חילו הגדול שהתכבד בו על כל העמים וכבש אותם תחת ידו: ועלה על כל אפיקיו • אף על פי שהאפיקים הם עמקים, ואמר ועלה כנגד א"י שהיא גבוהה מכל הארצות, ר"ל שכל הארץ תמלא מהם, כמו שהאפיקים מלאים מים, ועוד מרובם ילכו על כל גדות האפיקים והם שפתי העמקים למעלה שהם גבוהים מן העמק, וגדותיו הם משל על כל ערי יהודה הבצורות: [ח) וחלף • תרגום ועבר: עד צואר יגיע • המשיל ירושלם לראש הגוף, וכשהמים מגיעים לאדם עד צוארו הנה הוא קרוב לטבוע בהם • ואם יתגברו מעט יעבר ראשו ויטבע בהם כן מלך אשור בבאו עד ירושלים היה כמו המים המגיעים עד הצואר והיתה ירושלם קרובה להכבש לולי רחמי האל, וכת"י עד צואר יגיע עד ירושלם ימטי: והיה מוטות כנפיו, הדגש הוא לחסרון נו"ן מוגשות מן נטה, ר"ל נטית מחנהו והתפשטותו יהיה מלא

ישעיה ח

יְהוָה אֵלַי קְרָא שְׁמוֹ מַהֵר שָׁלָל חָשׁ
בַּז׃ ד כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר קְרֹא
אָבִי וְאִמִּי יִשָּׂא ׀ אֶת־חֵיל דַּמֶּשֶׂק
וְאֵת שְׁלַל שֹׁמְרוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃
ה וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר׃
ו יַעַן כִּי מָאַס הָעָם הַזֶּה אֵת מֵי
הַשִּׁלֹחַ הַהֹלְכִים לְאַט וּמְשׂוֹשׂ אֶת־
רְצִין וּבֶן־רְמַלְיָהוּ׃ ז וְלָכֵן הִנֵּה
אֲדֹנָי מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם אֶת־מֵי הַנָּהָר
הָעֲצוּמִים וְהָרַבִּים אֶת־מֶלֶךְ אַשּׁוּר
וְאֶת־כָּל־כְּבוֹדוֹ וְעָלָה עַל־כָּל־
אֲפִיקָיו וְהָלַךְ עַל־כָּל־גְּדוֹתָיו׃
ח וְחָלַף בִּיהוּדָה שָׁטַף וְעָבַר עַד־
צַוָּאר יַגִּיעַ וְהָיָה מֻטּוֹת כְּנָפָיו מְלֹא

מן פתחין · נאסף בסיפרא · י"ט · ד' · ל' וחסר ב' פתח · ס' · ת' סגול · ל' ומ"ל · ל' : ל' · ד' ומ"ל · פ' · ל'

וִילֵידַת בַּר וַאֲמַר יְיָ לִי קְרֵי שְׁמֵיהּ
מוֹחִי לְמִבַּז וּלְמֶעְדֵּי עֲדָאָה׃
ד אֲרֵי עַד לָא יְדַע עוּלֵימָא
מִקְרֵי אַבָּא וְאִמָּא יִשְׁבֵּי יַת
נִכְסֵי דַמֶּשֶׂק וְיַת עֲדָאֵי שֹׁמְרוֹן
קֳדָם מַלְכָּא דְאַתּוּר׃ ה וְאוֹסֵף
מֵימְרָא דַייָ לְמַלָּלָא עִמִּי עוֹד
לְמֵימָר׃ ו חֲלַף דְּקַץ עַמָּא
הָדֵין בְּמַלְכוּתָא דְבֵית דָּוִד
דִּמְדַבַּר לְהוֹן בְּנִיחַ נִכְמֵי
שְׁלוֹחָא דְנַגְדִין בְּנִיחַ וְאִתְרְעִיאוּ
בִּרְצִין וּבַר רְמַלְיָא׃ ז בְּכֵן
הָא יְיָ מַיְתֵי וּמַסֵּיק עֲלֵיהוֹן
יַת מַשִׁרְיַת עַמְמַיָּא דְּסַגִּיאִין
כְּמֵי נַהֲרָא תַּקִּיפַיָּא וְחַסִּינַיָּא
יַת מַלְכָּא דְאַתּוּר וְיַת כָּל
מַשִׁרְיָתֵיהּ וְיִסַּק עַל כָּל פְּצִידוֹהִי
וִיהַךְ עַל כָּל כֵּיפוֹהִי׃ ח וְיַעְדֵּי
בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה כְּנַחַל מִגַּבַּר עַד יְרוּשְׁלֵם יִמְטֵי וִיהֵי עַם מַשִׁרְיָתֵיהּ מְלֵי פְּתָאֵי

רשי

בעזר של חזקיה כשימלוך וא"א לומר שבן שני הוא שהרי שנינו בשנת ד' לאחז נאמרה נבואה זו ובשנת ד' לאחז נהרג פקח וא"א שני בנים להוולד בשנה אחת בזה אחר זה וישעיה אביו קרא שמו מהר שלל על שם פורעניות העתידה לבא על רצין ובן רמליהו שהיו באין ליטול מלוכה מבית דוד ותישבת מלכותו של חזקיה: (ד) ישא את חיל דמשק: ויעל דמשק ויתפשה (מלכים ב טז): ואת שלל שמרון. לאחר שנהרג פקח ומלך הושע עליו עלה שלמנאסר מלך אשור ויהי לו הושע עבד ונתן לו מנחה ושוחד (שם טז) הוא שלל שומרון כל אלה היה בשנת ד' לאחז: (ו) את מי השלוח ההולכים לאט: במלכותא דבית דוד דמדבר להון בניח כמי שלוחא דנגדין בניח: שלוח מעין הוא ושמו גיחון ושילוח שרצו להסיר את מלכות בית דוד בימי אחז לפקח בן רמליהו וכאן ניבא על שבנא וסיעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשולחן מלכים אלא אוכל ליטר' ירק ועוסק בתורה עליו נאמר צדיק אוכל לשובע נפשו (משלי יג) וראו את פקח בן רמליה אוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה והיו מליזין על חזקיהו ואומרין זה הגון להיות מלך אין זה מלך אלא רצין בן רמליהו היו ראויין למלוך בחייהן וזהו ומשוש את רצין וגו' אמר להם הקב"ה אוכלין אתם מתאוו' אני מביא עליכם אוכלין הרבה הנה ה' מעל' עליכם וגו' את מי הנהר העצומי' תחת מי השילוח הלשי' והנוחים: (ז) ועלה • הנהר: על כל אפיקיו: יתגברו מימיו לעלות על כל אפיקי מולא מימיו: והלך. הנהר ממולא על כל גדותיו: על גדותיו הן שפתותיו הזקופות במקום שהנהר מושך בין גידודין זקיפין והוא כבתוך מרזב: (ח) וחלף ביהודה. בארץ יהוד': שטף. בחזקה: עד צואר. עד עיקר חוזק צוארו ות"י עד ירושלים ימטי: מוטות כנפיו: פרק קטן שבסוף הכנף קרוי מוט' וראיתי בתנחומא כמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מן ששים באוכלוסי סנחריב: מלא רוחב. ארץ

תולדות אהרן מי השלוח ∙ סנהדרין צד: וחלף ביהודה ∙ שם לה:

ביאור מהגר"א

לכתוב והמקום יכיל שהוא גליון גדול היינו שיתפרסם הנבואה ואינה חוזרת: למהר שלל • שימהר אחר שלל ויחיש הבוזז וזהו בז שקאי על האדם: (ב) ואעידה כו' • תאומים למטה היו על הגליון: עדים נאמנים • עדים היינו שנים ונאמנים היינו ג' כמ"ש על פי שנים עדים או ע"פ שלשה יקום דבר, ונאמן הוא קיום כי על פי שני עדים אם יוכחש אחד בטלה עדותן (אף שלא באו לב"ד כאחד) אבל שלשה אם יוכחש אחד עדותן קיימת ע"פ שני עדים, וז"ש בס"י ראיה לדבר עדים נאמנים: את אוריה • פי' עם אוריה נעמו היה עוד ירמיהו כמ"ש וגם אוריה היה מתנבא וגו' • ואת זכריהו • פי' הנאמנים היינו שלשה כי את זכריהו היו עוד שנים היינו חגי ומלאכי שהיו מתנבאין עמו על העתיד כמ"ש מה ענין אוריה אצל זכריה כו' ע"ש: (ד) כי בטרם ידע כו' • היינו בסוד הדעת כמ"ש לדעתו מאוס ברע כו' כמש"ל ועכשיו הוא בסוד תוב"ד שהוא או"א ונקראו כן שאב אינו ניכר שהוא אלא מחכמה נודע לו זאת וזה שנאמר בטרם ידע הנער קרוא אבי ואמי ישא את חיל דמשק שהם אחים מן האם, ואת שלל שמרון הם אחין מן האב, וזה שתלה בקרא אביו ואמו ואמר שלל שומרון נגד שלל וחיל דמשק נגד ביזה: (ה) ויוסף וגו' • מפני שהוא דבור אחר באותו ענין במתחלה היה הדיבור לאמר לאחז ולישראל ועכשיו הדיבור אליו ז"ש ויוסף דבר אלי: (ו) השילוח ההולכים לאט • היינו כ' פתיחות אחד שמימיו מועטים כ' שהולכים לאט בלי מרוצה בחזקה ושתי הפתיחות יחסו לחזקיה שחילו מועטים שאינו מולך כי אם על יהודה וגם אלה המעט בלתי גבורים: ומשוש את רצין וגו' • שיש להם עם רב וגם גבורים זה שכתוב עצומים והרבים: (ז) ועלה על כל אפיקיו כו' • אפיקים היינו מקומות העמוקים והנסמים במילואה ממלאים עד השפה כמים לים מכסים וכשפרץ המים יותר עולה על האפיקים והולך על כל גדותיו היינו השפה הגבוה וכן בנמשל עלה סנחרב על ארץ י' שבטים היינו מקום המוכן לו מן השמים לגלותם ואחר כך הלך על גדותיו שהם הגבוה ארץ יהודה: (ח) וחלף ביהודה וגו' • היינו כי ג' פעמים עלה סנחריב בפעם ראשון לכד ערי יהודה הבצורות כמ"ש ויהי בי"ד שנה וגו' על כל ערי יהודה הבצורות בפעם שני כתיב וישלח את רבשקה כו' ואמרו ששטף לשבנא וסייעתו והרג לשבנא לכן כתיב ויצא אליקים אשר על הבית כי שבנא אשר היה על הבית כבר נהרג ובפעם ג' עבר עשר מסעות עד ירושלים וז"ש וחלף היינו דרך ערי הבצורות ושטף היינו לשבנא וסיעתו ועבר היינו בעשר מעברות עד צואר יגיע היינו עד ירושלם שנקרא צואר כי הבא במים עד הצואר הוא קרוב לטביעה וכן כשהגיע עד ירושלם וכן משום דבה"מ נקרא צואר כמ"ש ויפל על צוארי בנימין וכן צוארך כמגדל השן: והיה מוטות כנפיו מלא רוחב ארצך • היינו פריסת חילו מלא רוחב הארץ ובמדרש אמרו מוטות כנפיו שלש של

מצודת ציון

(שמות לג): חש • ענין מהירות: [ג] הנביאה • כן תקרא אשת הנביא: (ד) חיל • הון ועושר: [ו] השלוח • שם נחל קטן: לאט • בנחת וכן אתנהלה לאטי (בראשית לג): (ז) אפיקיו • הוא המקום שנגרים שם המים בחוזק וכן כאפיקים בנגב [תהלים קכו]: גדותיו • הם שפתי האפיקים וכן והירדן מלא על כל גדותיו (יהושע ג'): (ח) וחלף • ועבר: מוטות • מל'

מצודת דוד

דברי ישעיה שאמר אחר שכתבתי הדברים האלה העדתי לי עדים נאמנים ר"ל האמתים עליו אלה העדים שהיה כתובה וחתומה בעדים שכן היה בקרוב: אוריה הכהן. יתכן שהוא אוריה כ"ג שהיה בימי אחז: זכריהו • יתכן שכן היה שם אחד מחשובי ירושלים בזמן ההוא • וחז"ל אמרו שאוריה הוא שניבא בימי יהויקים וזכריהו הוא שהיה בתחלת בית השני ופירשו שאמר המקום כאשר תתקיים נבואת פורעניות אוריה תהיה לעדות שתתקיים נבואת נחמות זכריה: (ג) ואקרב. אח"ז קרב אל אשתו והרה וכו'. מהר שלל וכו'. להיות לאות על דברי הגליון: (ד) בטרם ידע • עדיין לא היה בו דעת לקרוא אבי ואמי: ישא • הנושא ישא והוא מקרא קצר: לפני מלך אשור • כי הוא ישללם כמ"ש ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה וכו' (מ"ב טז) ונאמר עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וישב לו מנחה (שם יז) וזהו השלל ושניהם היו בימי אחז: (ה) ויוסף וכו' עוד הוסיף לדבר עוד כדבר רצין ובן רמליהו: (ו) כי מאס. רבים מאנשי יהודה מאסו במלכות בית דוד כי היה חלושה מול מלכות אפרים והיו רוצים במלכות פקח בן רמליהו: את מי השלוח. המשיל מלכות בית דוד למי השלוח ההולכים בנחת מבלי הרעשת קול וכן רוב מלכי בית דוד הנהיגו המלכות בנחת ובענוה: ומשוש • ר"ל בוחרים המשוש וההשתררות אשר עם רצין ובן רמליהו: (ז) ולכן • על שמאסו בנחל קטן: העצומים • המרעישים בקול גדול: את מלך אשור • ר"ל הוא הנמשל להמים העצומים ואותו יעלה עליהם: ואת כל כבודו. יעלה עמו כל כבוד עשרו כי יחשב לבו נכון במות להתגבר על כל ואין פחד מלחמה לנגד עיניו: ועלה וכו' • ר"ל במרבים אנשיו יכסה פני תבל: (ח) וחלף ביהודה: יעבור בארץ יהודה וישטוף ויעבור לה לג ר"ל יכבש ערי בצורים ויגר

ארץ יהודה : עמנואל. הוא שבע יהודה שהבטיחו הקב"ה להיות עמם בימי חזקיהו כדברי הנביאה שקראה שם בנה עמנואל : (ט) רעו עמים. לשון רעהו רעך כת"י איתחברו. התחברו יחד אוכלוסי סנחריב : וחתו. ותשברו : התאזרו וחתו. התאזרו בכל מיני גבור' וסופכם להיות חתים : (י) עוצו : לשון לווי :

מלא רחב של ארץ יהודה כלה, ואמר עמנו אל שהוא שם הנולד לאחז, נאות כי לא תכנס, כלומר אתה עמנו אל שאתם בירושלם כן יכירו כי עמהם האל שתנצל מיד מלך אשור כי רל שאר ארצך תהיה מלאה מהם, ובדרש כמה הם מוטות הפרגול א' מס' בכנפיו א' מס' באכלוסי סנחריב מלא רחב ארץ יהודה : (ט) רעו · ענין שבר, כמו תרועם בשבט ברזל, אמר כנגד העמים הנאספים עם מלך אשור שברו ואחר כן תהיו נשברים : וחתו · פעל

ח רֹחַב־אַרְצְךָ עִמָּנוּ אֵל׃ ט רֹעוּ עַמִּים וָחֹתּוּ וְהַאֲזִינוּ כֹּל מֶרְחַקֵּי־אָרֶץ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ׃ י עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל׃ יא כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי בְּחֶזְקַת הַיָּד וְיִסְּרֵנִי מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה לֵאמֹר׃ יב לֹא־תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ׃ יג אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ תַקְדִּישׁוּ וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא מַעֲרִצְכֶם׃ יד וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לִשְׁנֵי בָתֵּי יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִָם׃ טו וְכָשְׁלוּ בָם

אַרְעָךְ עִמָּנוּ אֵל׃ ט אִתְחַבָּרוּ עַמְמַיָּא וְאִתְבָּרוּ וְאַצִּיתוּ כָּל דִּי בְּסִיפֵי אַרְעָא אִתְקִיפוּ וְאִתְבָּרוּ אִתְקִיפוּ וְאִתְבָּרוּ׃ י אִתְמְלִיכוּ מְלַךְ וְיַעְדֵּי מַלִּילוּ פִּתְגָּמָא וְלָא יִתְקַיֵּם אֲרֵי בְּסַעְדַּנָא אֱלָהָא׃ יא אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לִי בִּמְתְקַף נְבוּאֲתָא וְאַלְפַנִי מִלְּמֵהַךְ בְּאוֹרַח עַמָּא הָדֵין לְמֵימָר׃ יב לָא תֵימְרוּן מְרוֹד לְכָל דְּיֵימַר עַמָּא הָדֵין מְרוֹד וּדְחַלְתֵּיהּ לָא תִדְחֲלוּן וְעַל תּוּקְפֵּיהּ לָא תֵימְרוּן תַּקִּיף׃ יג יָת יְיָ צְבָאוֹת תֵּימְרוּן קַדִּישׁ וְהוּא דַחַלְתְּכוֹן וְהוּא תּוּקְפְכוֹן׃ יד וְאִם לָא תְקַבְּלוּן וִיהֵי מֵימְרֵיהּ בְּכוֹן לְפוּרְעָן וּלְאֶבֶן מָחֵי וּלְכֵיף מַתְקַל לְתַרְתֵּין בָּתֵּי רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל לְתַבָּר וּלְתַקָּלָא עַל דְּאִתְפְּלִיגוּ עַל דְּבֵית יְהוּדָה דְּיָתְבִין בִּירוּשְׁלֵם׃ טו וְיִתְקְלוּן בְּהוֹן

תאמרון ט' וסי' נמסר בריש סדר וישלח ובמלכים ב' סי' י"ח.

(יא) בחזקת היד. בהתגבר הנבואה עלי כשהוסיף לדבר אלי בדבר זה כמו שכתוב למעל' ויוסף ה' דבר אלי (לעיל ז) ובלשון זה אמר (יחזקאל ג) ויד ה' עלי חזקה לשון נבואה : ויסרני מלכת וגו'. הזהירני שלא להיות בעלת שבנא הסופר וסיעתו שנקשרו למרוד על חזקיהו כמו שמפורש (בסנהדרין כו') ויש רמז בספר הזה (לקמן כב) לך בא אל הסוכן וגו' : ויסרני. כמו וליסרני : (יב) לא תאמרון קשר. אתם סיעתו של חזקיה אע"פ שהם מועטי' מסיעת שבנא לא תאמרו אחרי רבים להטות : לכל אשר יאמר העם הזה. שעם שבנא לפי שה"א קשר רשעים ואינו מן המנין וכן בקשר של עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים : ואת מוראו. העם הזה שהם אומרים לכם לירא מסנחרב ולהשלים עמו : לא תיראו ולא תעריצו. לא תאמרו חזק הוא וכן ת"י לא תימרון תקיף : (יג) והוא מעריצכם. מחזיקכם : (יד) והיה למקדש. אותה עלה שיעץ שבנא ושיעץ פקח להשבית מלכות בית דוד יהיה לסימן פורענות לבא עליהם : למקדש · כמו התקדשו למחר (יה"ש ע"ג) : ולאבן נגף שהרגלים נגפים בה לשון מכשול כמו בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יג) פן תגוף באבן רגלך (תהלים צא): ולצור מכשול. ר"ה לשון אבן נגף שהצור הוא אבן : לשני בתי ישראל. שבאו להיות לפח ולמוקש ל[י]ושבי ירושלים ומי הם שני הבתים פקח בן רמליהו וסיעתו ושבנא וסיעתו : (טו) וכשלו בם רבים. ואותן האבנים יכשלו אלו וסיעתם שניהם יפלו ביד

עמד, השברו והאזינו כל מרחקי ארץ כל העמים שבאת ממרחק ארץ לירושלם האזינו זאת הנבואה כי בתחלה השברו ואחר כך תשברו : מרחקי · המ"ם בסגו"ל : התאזרו · התאזרו תחלה, התחזקו למלחמה ואחר כך תשברו, והכפל לחזק הענין ויונתן תרגם רעו מענין רעך ורע אביך אתחברו עממים ואתברו : (י) עוצו, מה תועיל לכם עצתכם על ירושלם כי תופר, וכן דברכם עליה לא יקום, ולמה כי עמנו אל, ומלת עוצו השור"ק במקום חולם, ויבא בחולם בנחי הפ"א כמו נשו הנה בחסרי הפ"א : (יא) כי כה אמר ה' · הטעם בכי למה שאמר כי לא תקום עצתם על ירושלם, כי כן אמר אלי בחזקת היד כי הוא יהיה מעריצכם שיתן לכם חוזק ותוקף למאמינים בו ולמקדישים שמו, גם יסר אותי שלא אלך בדרך העם הזה המואסים במלכות בית דוד מפני מורא המלכים האלה, ופירוש בחזקת היד בחוזק הנבואה, וכן ויד ה' היתה עלי חזקה, והחוזק בנבואה הוא שירא במראה הנבואה מראה נוראה ונפלאה, או שיאמר דברים והוא יסרני שלא אלך אלא בדרך ה' ולאמר גם כן לאחרים וליסרם ולהזהירם שלא ילכו בדרכי העם המורדים · ואומר לכם : (יב) לא תאמרון · לא תחשבו ולא תרצו זה שתקשרו ותמרדו במלכות בית דוד, וכמוהו הלהרגני אתה אומר, ויאמר להכות את דוד, או פי' לא תאמרון איש לאחיו : ואת מוראו לא תראו · מה שהם יראים והם רצין ופקח לא תראו אותם ולא תערצון לא תתנו להם בלבבכם ובפיכם הערצות והכח כמו שהעם הזה עושים, כי אין להם כח עליכם אם לא ירצה האל, ויש מפרשים נבואה זו בימי חזקיהו שהיו יראים ממלך אשור, ואמר כי שבנא וסיעתו השלימו בסתר עם מלך אשור וכן פירשו רז"ל : (יג) את ה' צבאות · הוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל ואם תיראו אותו ותקדישו הוא יציל אתכם מצבאות מטה הנלחמים עליכם והוא מוראכם שתיראו אותו לבדו : והוא מעריצכ' : והוא יתן לכם ערצות וכח ולא יוכלו אויביכם להרע לכם : (יד) והיה למקדש : מקדש, הוא ארמון ומקום משגב שישגב אדם בו, כמו כי מקדש מלך הוא : ובא אל מקדשו · אמר כי הקב"ה יהיה לשני בתי ישראל לאחד למקדש, והם הבוטחים בו ורוצים במלכות בית דוד, ולאחד לאבן נגף ולצור מכשול : לפח ולמוקש ליושב ירושלם, לאחד מן הבתים היושבים בירושלם והם שמואסים במלכות בית דוד ובוחרים במלכות בן רמליהו וי"מ בימי חזקיהו שבנא וסיעתו, וי"ת דיתבין בירושלם : (טו) וכשלו בם · כאבן נגף וכצור מכשול שזכר יכשלו בם רבים והם המורדים

תולדות אהרן לא תאמרון קשר · סנהדרין כו : והיה למקדש · שם לח :

ביאור מהגר"א

של כנף שהוא חלק עשירית מהכנף היה כרוחב הארץ והיינו כי עלה הכנף הוא עיקר מיוחד הכנף היה חלק עשר וכן אמרו חז"ל שכל המחנה שלו היה רוחב ת' פרסה פירוש הסוסים עם הרוכבים היה ת' פרסה והרוכבים היה מ' פרסה והיינו כי הרוכבים הוא עיקר חיזוק המחנה וכן מלא רוחב כל א"י היה ת' פרסה אבל ארץ יהודה לבד היה מ' פרסה וזה שנאמר רוחב ארצך היינו ארץ יהודה וז"ש עמנואל הוא כנוי לכלל א"י כמ"ש כל הדר בארץ ישראל יש לו אלוה : (ט) רעו עמים וחתו וגו' · רצה לומר התחברו אבל אני אומר לכם כי תתפו ואתם אחר כך תתאזרו ואף על פי כן שובו וחתו וכן עצו ותופר כו' ואמר רעו ועצו עלה היינו כי עלה וגבורה למלחמה ואמר רעו והתעזרו על שני תחבולות ההתגברות כאחד במה שמתחברים כאחד הב' במה שכל אחד נאזר בגבורה וגם העלה בשתים האחד שמתיעצים השרים בעצמן באיזה תחבולות תעשה המלחמה הב' שמיעצים ומדברים אל העם וזה שנאמר עוצו עלה ודברו דבר : (יב) לא תאמרון קשר · היינו בדיבור ואת מוראו לא תיראו היינו במחשבה ואמר לא תיראו ולא תעריצו היינו לשני חלקי המחשבה במותא וליבא וכן כנגד תרי חללי דליבא : (יג) את ה' צבאות אותו תקדישו וגו' · רצה לומר ראוי לקשור קשר לפני ה' צבאות כמ"ש וקרא זה אל זה וגו' לעומתם וגו' ואז כל העולמות צריכין להיות בקושר ואמר תקדישו והוא מוראכם ומעריצכם היינו נגד ג' ראשונות של שמנה עשרה תקדישו נגד אתה קדוש מוראכם נגד ברכה ראשונה ומעריצכם נגד אתה גבור : ואת מוראו · שהעם הזה מפירא : (יד) לאבן נגף ולצור מכשול היינו שני דברים מה שתיראו ומה שתעריצו הוא יהיה לשני דברים לאבן נגף ולצור מכשול : לשני בתי ישראל · עשרת השבטים ויהודה וכן' יהיה לפח כו' ליושב ירושלם ואמר והיה כו' על קשר העם ומוראו שיהיה לאבן כו' וז"ש וכשלו בם כו' רצה לומר באותן האבנים וצור מכשול : (טו) וכשלו בם . עגד צור מכשול

מצודת דוד

ויגר על אחרות : עד צואר יגיע . יבוא עד חוזק הצואר והוא ירושלים ולפי שהמשילו למי הנהר אחז לשון שכנת מים שוספים אם מגיע אל הצואר : מטות כנפיו · בהשמות מחנהו יהיה מלא רוחב ארצך אתה עמנו אל והוא יהודה שהבטיחם המקום להיות עמם כאשר יורה שם עמנואל בן העלמה אשת אחז : (ט) רועו · אתם חיל סנחריב שברו עמים ואח"ז תשברו גם אתם : והאזינו וכו'. השבאים ממרחק לעזרת סנחריב האזינו אמרי וחדלו לכם : התחזקו במלחמה ובסוף תשברו וכפל הדבר לחזק הענין : (י) עצו וכו'. התייעצו מה לעשות ומה בכך כי הלא תופר : דבר וכו'. דברו דבריכם אבל לא תתקיים כי עמנו אל ולא יעזבנו בידכם : (יא) כי כה אמר ה' אלי . חוזר למעלה שאמר עצו עלה ותופר וכן כי כה אמר ה' אלי שיופר עצתכם וכו' : בחזקת היד . ר"ל יפר עצתם בחוזק יד ובזרוע נטויה כגבור ואיש מלחמה כי יכה כל חילו הרב : ויסרני · גם הוכיח והזהיר אותי מלכת בדרך העם הזה והם שבנא וסיעתו שהמה מפחדים מחיל סנחריב וחושבים למרוד בחזקיה מלכם ולהשלים עם סנחריב : לאמר . וכה אמר אלי : (יב) לא תאמרון קשר וכו'. ר"ל עם כי שבנא וסיעתו המה הרוב מול חזקיה וסיעתו והתורה אמרה אחרי רבים להטות מ"מ לא תאמרון להתקשר ולהתחבר לכל אשר יאמר העם הזה בקשר המרד . ואת מוראו · לא תיראו מפחד סנחרב : ולא תעריצו · ולא תתנו לו בפה העריצות והחוזק לומר עליו שהוא חזק ביותר כאשר יאמרו העם הזה : (יג) אותו תקדישו · ר"ל השענו בה' וקדשו שמו : והוא מוראכם . ורק הוא לבד יהיה מוראכם ר"ל לא תפחדו ממני כי אם ממנו יתברך : והוא מעריצכם . והוא יתן לכם עריצות וכח מול האויב : (יד) והיה למקדש · שמקום ב"ה יהיה לשני בתי ישראל והם חזקיה וסיעתו ושבנא וסיעתו לאחד יהיה לארמון משגב ומגדל עוז להשגב בה והוא חזקיה וסיעתו כי ינצלו מיד סנחריב ולאחר יהיה לאבן נגף ולצור מכשול והוא שבנא וסיעתו כי אחר נתחבלו עם סנחריב ויצאו אליו נאבדו כולם : לפח ולמוקש חוזר למעלה לומר למה יהיה לאחד לאבן נגף וכו' לפי שהוא היה לפח ולמוקש להמלך היושב בירושלים והוא חזקיה : (טו) וכשלו בם . בהאבן הנגף ובהצור המכשול יכשלו רבים והם סיעת

מצודת ציון

מל' הטיה : כנפיו · מל' כנף : (ט) רועו · ענינו שבירה ורצוצה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : וחותו · גם הוא ענין שבירה כמו יחת אפרים מעם (לעיל ז') : התאזרו · התחזקו כי האזור במתניו הוא מחזק ומזרז ביותר : (יב) קשר · ענין אגודה אחת : תעריצו · ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ') : (יד) למקדש · ענינו ארמון משגב וכן כי מקדש מלך הוא (עמוס)

המורדים הם חושבים להמלט במרדם והם יפלו בתוך המוקש וילכדו : (טז) צור תעודה · צור בשקל סוב כחשלוש ענינו ענין קשירה · כמו ותהיינה צרורות · ומבוקעים ומצוררים, וצ"ר מקור, וכן חתום והוא דברי הנביא, אמר אין לי אלא לצרור ולחתום התורה בלמודי כלומר עם לומדי שלא ירחוש אחרים אלא התלמידים כי האחרים אינם רוצים לא לראות ולא לשמוע דברי תורה, ואחר שהוא כן טוב שיצרור אותה אדם ויחתמנה ולא יזכר אלא עם התלמידים כי האחרים אם אזכור להם או אראה להם דברי תורה ולא יעשו הנה עונשם כפול אחר שהזהרה, ולמודי הם פועל לתלמידים, וכן כל בניך למודי ה' למוד מדבר, ויש מפרשים כי הוא דברי האל ויהיה צור וחתום צווי וכן תרגם יונתן, ופי' צור כמו נצור טור סהדותא וגו' : (יז) וחכיתי · לפירושינו יהיה זה הפסוק נקשר עם אשר לפניו, ולפירוש האחר יהיה זה דברי הנביא ואשר לפניו דברי האל וכן תרגם יונתן, ואמר וחכיתי לה' כל זמן אני מחכה לה' אפילו בעת שמסתיר פניו מבית יעקב : וקויתי לו · הפעל ענין נח"ם : וחכיתי · החיר"ק עי"ן הפעל, וקויתי בצר"י : (יח) הנה אנכי · מעשים שעשיתי לאות כמו כתיבת הגליון וקריאת שמות הילדים שאר ישוב ומהר שלל חש בז מעם ה' נבאות לא עשיתי דבר מעצמי אלא הכל נאמר לי מעם השם צבאות השוכן בהר ציון והוא יושיענו מיד מלך ארם ומיד מלך אשור, ואלה הדברים היה אומר הנביא לתלמידים היושבים לפניו, ואמר להם גם כן : (יט) וכי יאמרו אליכם · כי יאמרו אליכם העם הזה דרשו אל האובות והידעונים כמו שאנו עושים הלא תראו כי הם מלפלפים ומהגים, א"כ ראוי לדרוש מהם ולהאמין בהם, אתם תאמרו להם הלא עם אל אלהיו ידרוש אפי' אותם שדורשים אל אלהים אחרים כל עם ועם דורשים אל אלהיו יש שיעבדו אלוה החמה ויש שיעבדו הלבנה ויש שאר הככבים וכל אלה הם חיים ויש בהם כח אף על פי שאין ראוי לדרוש מאותם כי הכח בא להם מהאל יתברך והוא אדון הכל ואליו ראוי לדרוש, אבל זה שאתם אומרים לנו שנדרוש אל האובות ואל הידעונים וזו דבר שאין הדעת סובלו כי הם מתים, ואיך נדרוש בעד החיים אל המתים כי המתים אינם יודעים מאומה והצפצוף הוא דרך מרמה למתעסקים בהם, ויונתן תרגם וארי ימרון עממיא וגו' : (כ) לתורה ולתעודה · שבועה כאדם האומר בתורה

סגיאין ויפלון ויתברון ויתצדון ויתאחדון : טז נביא טר סהדותא לא תסהיד בהון ארי לא מקבלין חתום וטמר אוריתא לא צבן דילפון בה : יז אמר נביא על דא צליתי קדם יי דאמר לסלקא שכנתיה מדבית יעקב ובעיתי מן קדמוהי : יח הא עד דאנא קים ועולימיא דיהב לי יי יתקימון בננא אתין ומופתין דאמירן למיתי על ישראל דאם יחזון ויתובון תתבטל גזירתא די גזרא עליהון דיגלון מלאתחזאה קדם יי צבאות די שכנתיה בטורא דציון : יט וארי יימרון לכון עממיא דאתון ביניהון תבעו מן בדין ומן זכורו דמנצפצין ודמנהמין הלא כן אורח עממיא פלחי טעותא עמא מן טעותיה תבעין חיא מן מיתיא : כ כדין תימרון להון לאוריתא דאתיהיבת לנא ולסהדו אנחנו

רַבִּים וְנָפְלוּ וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ וְנִלְכָּדוּ׃
טז צוֹר תְּעוּדָה חֲתוֹם תּוֹרָה בְּלִמֻּדָי׃
יז וְחִכִּיתִי לַיהוָה הַמַּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִוֵּיתִי־לוֹ׃
יח הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן־לִי יְהוָה לְאֹתוֹת וּלְמוֹפְתִים בְּיִשְׂרָאֵל מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת הַשֹּׁכֵן בְּהַר צִיּוֹן׃
יט וְכִי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם דִּרְשׁוּ אֶל־הָאֹבוֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים הֲלוֹא־עַם אֶל־אֱלֹהָיו יִדְרֹשׁ בְּעַד הַחַיִּים אֶל־הַמֵּתִים׃
כ לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה אִם־לֹא יֹאמְרוּ

חתום ד' מלאים בליש' וסי' והעד עדים · חתום תורה בלמודי · וביד כל אדם יחתום . ונחתום בטבעת

תולדות אהרן צור תעודה · סם קג זוהר לו אמר : וחכיתי מגלה כד (סנהדרין כה) : אל האובות · סוטה יב: ולתעודה · זוהר אמר :

ביד שונאיהם פקח נהרג שהרגו הושע וי' השבטים נפלו ביד סנחרב ושבנא יצא מירושלים כשעלה סנחרב מעליה לילך על תרהקה מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו : (טז) צור תעודה . כל זה מן הנבואה שנאמרה למעלה כי כה אמר ה' אלי ועוד זאת אמר לי צור תעודה לשון העדותי בכם היום לשון התראה קשור התראה וחתום התורה על לב לימודי תלמידך וירא שמים הנקראים לימודי ה' ואם תאמר אין לשון קשירה נופל בלימוד תורה נופל הוא בו שנאמר קשרם על לבך תמיד (משלי ו) : (יז) וחכיתי לה' : אמר ישעיה אני המחכה לה' המסתיר פניו מי' השבטים קויתי לו לאמת דברי אלא ולהושיע את בית דוד : (יח) הנה אנכי והילדים וגו' לאותות . לפני אותות פורענות פקח כמו שנקרא הילד מהר שלל חש בז ותשועת בית דוד כמו שנקרא הילד עמנו אל זהו הישוב בענין לפי פשוטו ומדר' אגד' בבראשי' רבה על אחז שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות שלא ילמדו תינוקות של בית רבן תורה אמר אם אין גדיים אין תיישים אם אין צאן אין רועה אגרום לו לסלק שכינתו אמר לו הנביא כל מה שאתה קושר התעודה וחותם התורה לסותמה שלא תמצא בישראל לא יועיל לך : (יז) וחכיתי לה' המסתיר פניו וגו'. אין לך נבואה קשה כאותה שעה שאמר משה (דברים לא) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא ואף בו ביום הבטיחם ועכשיו השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו (שם) : (יח) הנה אנכי והילדי' וגו'. הם תלמידים שחביבין עלי כבנים יהיו לאותות ולמופתים שתתקיים תורה בישראל על ידם : (יט) וכי יאמרו אליכם אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו ולא היה בהם כדי ספר וטפלו בישעי' ונבאם לגלות עשרת השבטים כשהגלה סנחרב לראובני ולגדי (והגלוהו עמהם) כמה שנאמר (ד"ה א ה) בארה בנו נשיא לראובני הוא אשר הגלה תגלת פלאסר: וכי יאמרו אליכם. הא מות: דרשו אל האבות וגו' המלפלפים והמהגים. לשון נגאי היא שאף הדבור אין בהם אלא כעופות הללו שמצפצפין בקולם לשון ליפליף והגה נופל בעופות כסוס עגור כן אצפצף (לקמן לח) אהגה כיונה וכן מצינו לשון ליפליף בקול, נמוך שנאמר (לקמן כט) והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף : הלא עם אל אלהיו ידרוש . זו תשובת' הלא עם כמונו אשר לו אלהים כאלהינו אל אלהיו ידרוש שמא תאמרו לנו להיות כמותכם לדרוש לצורכי החיים מן המתי' : (כ) לתורה ולתעודה . מחובר למעלה הימנו שמא נדרוש אל המתים לתורה ולתעודה בעד החיים להורות לנו מה נעשה כל זה לפי המדרש . ולפי פשוטו יש לפתור וכי יאמרו אליכם וגו' . גמר נבואתו הוא שאמר ויסרני מלכת בדרך העם הזה והוכיחו הקב"ה לנביא ולסיעתו של חזקיה כשיאמרו אליכם שבנא וסיעתו שיהא את

אומרים לנו שנדרוש אל האובות ואל הידעונים וזו דבר שאין הדעת סובלו כי הם מתים, ואיך נדרוש בעד החיים אל המתים כי המתים אינם יודעים מאומה והצפצוף הוא דרך מרמה למתעסקים בהם, ויונתן תרגם וארי ימרון עממיא וגו' : (כ) לתורה ולתעודה · שבועה כאדם האומר בתורה

ביאור מהגר"א

מכשול ונפלו נגד אבן נגף נושלים עליו ונשברו נגד למקדש היינו מקום מוכן וכאן מוכן לפורענות ונוקשו נגד למוקש ונלכדו נגד פח : (טז) צור תעודה · הוא צווי השם אל הנביא תעודה הוא דבר הנבואה ותורה הוא תורת משה ופי' צרור שלא יבינו אותם שאין ראוין לידע ופירש חתום תורה בלימודי באותן שראוין לידע חתום שיבינו הם ולא אחרים : (יז) וחכיתי לה' · היינו כמ"ש אסתירה פני מהם והסתר פנים היינו כמ"ש ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר · פירוש אף מה שיבינו לא יהיו ראוין לגלות ויהיה בהסתר וז"ש בינת נבוניו אף שמחכין כמה שנאמר בזוהר לאינון דמחכין לאורייתא וכמ"ש יעשה למחכה לו וז"ש וחכיתי לה' המסתיר פניו : (יח) הנה אנכי והילדים · פירוש יתקיים התורה על ידי אנכי ועל ידי ילדי והילדים הם ב' עמנואל ושאר ישוב ועל ידי אנכי יתקיים התעודה בסוד הדעת וכמ"ש ה' אלהים נתן לי לשון למודים לדעת ועל ידי הילדים יתקיים התורה בלמדי וזה שנ' לאותות ולמופתים · שבלמודי ה' כל האותות והמופתים בסוד כל העובר על הפקודים וז"ש מעם ה' צבאות השוכן בהר ציון ה' צבאות היינו צבאות מעלה ומטה כמו שכתוב וכל צבאם השמים וצבאם והארץ וצבאם וכשם הכ"ל הוא מקום הבנים כמ"ש ותתפלל חנה ותאמר ה' צבאות ומשם מתקבצין להר ציון כמ"ש כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם והשכן בהר ציון נגד אנכי ונגד תעודה כי הר ציון היא המחבר שמים וארץ ומחבר השני צבאות ושם מונחים השני לוחות אנכי ה' : (יט) וכי יאמרו · רצה לומר הכשדים דרשו על האובות היינו אחר שהתעודה צרורה והתורה חתומה והאובות וכו' גלויה וקלה למצוא המלפלפים היינו האובות ואינו אלא לצפצוף והמהגים היינו הידעונים שהוא בפיו וכמו שכתוב כי הגה מפיו יצא ושני פרי כנגד שנים תעודה ותורה וכנגד אנכי והילדים : הלא עם ונומר . פירוש הלא כל עם שעבד את אלהיו אעפ"כ ידרוש אל המתים ומצאו כן גם אתם : (כ) לתורה ולתעודה · (לשון תמים כראוי

מצודת ציון

(עמוס ז') : נגף · ענין הכאה : (טו) ונוקשו · יפלו במוקש : (טז) צור · ענין קשירה כמו מי צרר מים בשמלה (משלי ל) : תעודה · ענין התראה ע"ש שדרך להתרות בעדים לבל יכחישו והתורה נקראת כן על שהיא מלאה מהתראות ואזהרות : חתום · ענין הגניזה כמו הספר החתום (לקמן כט) : בלמדי · ר"ל בתלמידים וכן וכל בניך למודי ה' (לקמן נד) : (יז) וחכיתי · ענין תקוה כמו אשרי כל חוכי לו (לקמן ל) : (יט) האובות · המעלים את המת לשאול ממנו עתידות : והידעונים · המכניסים עצם חיה ששמה ידוע והעצם מדבר ע"י כישוף : המצפצפים · כן נקרא השמעת קול העוף כמו ופוצה פה ומצפצף (לקמן י) : והמהגים · כן נקרא השמעת קול היונה כמו אהגה כיונה (לקמן לח) : (כ) לתורה · באה הלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ומשפטו ככה : ולתעודה · כן נקראה התורה עם שאמר לתורה אמר גם לתעודה

מצודת דוד

סיעת שבנא · ונפלו וכו' · כפל הדבר במ"ש לחזוק הענין : (טז) צור תעודה : אולי קשר התעודה וכפל במ"ש ואמר חתום התורה בגב התלמידים למען לא ישכחו אותה כי לולי זאת לא היה להם למקדש ולאבן נגף : (יז) וחכיתי לה' . כהתימו לדבר דבר ה' אמר אקוה לה' שכן יהיה עם כי עתה הוא המסתיר פניו מבית יעקב הם עשרת השבטים [לא יסתיר פניו מבית יהודה אם ישמרו התורה : וקויתי לו . כפל הדבר במ"ש לחזוק הענין : (יח) הנה אנכי : רצה לומר הנה המעשה שעשיתי אנכי והוא כתיבת הגליון ושמות הילדים אשר נתן לי ה' והם שאר ישוב ומהר שלל חש בז המה לאותות ולמופתים בישראל רצה לומר לרמז על הקורות אותם דעו שהכל נאמר מעם ה' וכו' ולא מלבי נעשו הדברים : (יט) וכי יאמרו אליכם . ואם המסיתים יאמרו אליכם דרשו הדבר אל האובות ואל הידעונים והם יגידו לכם את האמת כן הוא כי יפתו אתכם לומר הלא תראו שהם מלפלפים ומהגים וא"כ יש ממש בהם ויוסיפו עוד לומר הלא כל עם מהאומות דורש אל אלהיו עכ"ז בעד דברי החיים ידרשו אל המתים רצה לומר ישאלו באובות לדעת אם האמת הוא כדברי החיים ולא יחשבו זאת לעון ולמכחים באלהיו ומדוע לא תעשו כמוהם : (כ) לתורה ולתעודה · ר"ל הריני נשבע בתורה אם לא יאמרו המסיתים

כַּדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אֵין־לוֹ שָׁחַר׃
כא וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה כִי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה׃
כב וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח׃
כג כִּי לֹא מוּעָף לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן וְאַרְצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד דֶּרֶךְ הַיָּם עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם׃

שמעין ארא תגלון לביני עממיא ויימרון לכון כפתגמא הדין מכען לית ליה מן דשחר ויבעיניה:
כא ויעדי תקלא בארעא ויהי עקא וכפן ויהי ארי יחזי כפן וסיגוף ויילוט ויבזי שום פתכריה וטעותיה ויתפני לעילא למבעי פורקן בתר דתתחתם גזירתא ולא יכיל:
כב ולסעיד מיתבי ארעא יבעי ארי ייתי עלוהי עקא כפן ושלהוי עקא קבל ובדור:
כג ארי לא ישתלהי כל דייתי לאעקא להון כעידן קדמי גלו עם ארע זבולן ועם ארע נפתלי ושארהון מלכא תקיף יגלי על דלא אדכרו גבורת ימא ונסי ירדנא קרב כרכי

המלך אין להשיב : שחר ח' בקריאה וסי' לתורה ולתעודה · הילל בן שחר · עיירה שחר · וחברו אשא כנפי שחר · ואל יראה בעפעפי שחר · ועיניו כעפעפי שחר · מי זאת הנשקפה כמו שחר · ותחר עורי שחר מעלי : זבולן ט' כתובים כן וסי' נמסר בסדר ויגש :

ת"א כי ירעב · עכו"ם נג : מועף · סנהדרין לד קד :

רש"י

את חזקיה מבטע בעבודת כוכבים דרשו אל האובות ואל הידעונים וברכו בעבוד' כוכבים כאשר עשו אבות הראשונים והסיבו את המלוכה אל סנחרב : הלא (כל) עם אל אלהיו ידרוש · עובדים עבודת כוכבים ודורשי' בעד החיים אל המתים אף אתם יש לכם לעשות כן : לתורה ולתעודה · זו תהא תשובתכם שתשמרו את התורה כמה שנא' למעלה צור תעודה חתום תורה ולא תאמינו לדבריהם : אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר · מאחר שתשיבו לו תשובה זו תראו ותשמעו אם לא יהיו מודים כשרים שבהם לדבריכם ויאמרו כדבר הזה אמת אשר אין לו אלוה אוב וידעוני שום שחר אין ראוי לשחר פניו כן תירגם יונתן · ומדרש אגדה על עצמו אינו מזריח השחר שהרי עינים לו ואינו רואה ואיך יזריח על אחרים · ענין אחר אם לא יאמרו כדבר הזה עתה תראו אם לא יאמרו אליכם כדבר הזה דרשו אל האובות אע"פ שאין לו שחר ולא ממש בדבר הזה לא יבושו מלומר אליכם : (כא) ועבר בה נקשה ורעב. מוסב למעלה מה אמור בתחלת הענין ויסרני מלכת בדרך העם הזה ופירש מה הוא הדרך לא תאמרו קשר לקשר עשרת השבטים שיתקשרו עם מלכי מצרים ופירש את עונשן והיה למקדש וכשלו בם וכל הענין : ועבר בה · העובר באותה הדרך שעוזבים את הקב"ה וסומכין על מלכי מצרים : נקשה : מאורע קשה : נקשה ורעב : גלאה בצרות קשות ורעב כי קושי ומצור ומצוק ורעב יבא עליהם בימי מצור שלש שנים שצר סנחרב על שומרון : והיה כי ירעב וקלל : בעגלים ובעלים שהיו עובדים להם : ופנה למעלה . לבקש מאת הקב"ה ולא ישמע כי יתחתם גזר דין וכן ת"י : (כב) ואל ארץ יביט · אולי ימצא עזר אשר שלח מלאכים הושע בן אלה אל סוא מלך מצרים (מלכים ב' ג) : והנה צרה : כי לא יעזרוהו וגם שבנא יצא לסנחריב לרעה לו : מעוף צוקה : עיפות צוקה : ואפלה מנודח : על ידי אפילה הוא מנודח שכן לשון נידיח נופל באפלה כמו (ירמיה כג) לכן יהיה דרכם להם כחלקות באפלה ידחו ונפלו בה : ולאפיל' הם מנודחים : (כג) כי לא מועף לאשר מוצק לה : כי מלך אשור אשר ניתן למוצק ולהצר לה לארצכם אינו עיף ואינו עצל מלבא עליהם עד שלש פעמים אחת בימי פקח (מלכים ב טו) אשר לקח את עיון ואת אבל מעכה ואת קדש ואת הגליל כל ארץ נפתלי והגלות ההוא בשנת ד' לאחז ובשנת שתים עשרה ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה מקרא זה (בדברי הימים א ה')וגלות זה בשנת שתים עשרה לאחז תחלת מרדו של הושע בן אלה כענין שנאמר (מלכים ב יז) וימצא מלך אשור בהושע קשר וגו' לאחר שנשתעבד לו שמנה שנה ואין החשבון מפורש במקרא בגלוי אבל יש ללמוד מברייתא דסדר עולם והשלישית בשנת שש לחזקיה שנת תשע למרדו של הושע אשר נלכדה שומרון היא עיר המלוכה וגלו כולם וזה האמור כאן כי לא עיפות לאויב אשר הוא מוצק לה לארץ ישראל האמורה בענין ואל ארץ יביט': כעת הראשון הקל ארצה זבולן . הגלות הזה האמצעי קלה תהיה כאותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון ונפתלי שאף בשנייה לא הגלה אלא שנו המטות וחצי המטה שבעבר הירדן אבל האחרון מסע השלישי הוא: הכביד:עיאט
את

רד"ק

בתורה יהיה כן וכך וכן אם לא שבועה . כמו אם לא שויתי ודוממתי , והדומים להם , יאמרו אלה שאמר , וכי יאמרו אליכם , תדעו באמת כי כן יאמרו אליכם כדבר הזה אשר אמרתי , וזהו דבר אשר אין לו שחר , פירוש אורה כלומר אין להם שום טעם ודבר חשוך ואופל הוא , ויונתן תרגם כדי תאמרון לכון לאוריתא וגו' , כלומר לאוב ולידעוני אין לו מי שישחר פניו ויבקשנו , כלומר אין ראוי לכך , ובדרש אין לו שחר על עצמו אינו מזריח את השחר שהרי עינים לו ולא יראה ואיך יזריח על אחרים , ובדרש עוד אמר רבי סימון בארה אביו של הושע בן בארי נבא שני מקראות הללו , הרי יאמרו לתורה ולתעודה , ולא היה להם כדי ספר ונטפלו בישעיה ונבא לגלות עשרת השבטים כשגלה מלך אשור לראובני ולגדי הגלוהו עמהם שנאמר בארה בנו נשיא לראובני ולגדי הוא אשר הגלה תגלת פלאסר : (כא)ועבר בה . פירוש בארץ, שהרי זכר למעלה בשר ציון , כלומר מי שיעבור בה נקשה ורעב יהיה כי לא ימצא בארץ מה יאכל , ופירוש נקשה קשה יומו , כמו אם לא בכיתי לקשי יום : והיה כי ירעב · כאשר לא ידע מה יעשה ולא ידע עצה לנפשו כי ירעב והתקצף וקלל במלכו שאין לו כח להושיעו כי הרעב מפני מלחמת האויבים : ובאלהיו . באלילים שהיה עובד וכאשר יראה שאין לו עזר מזה ומזה ופנה למעלה ישוב לאל ית' שיעזרהו וגו' · ויונתן תרגם פתכריה וטעותיה ויתפני לעילא למבעי פורקן בתר דתתחתם גזירתא ולא יכיל , ופתכריה ענין עכו"ם, וכן תרגם סכות מלככם הנשבעי' במלכם: (כב) ואל ארץ · כתרגומו ולסעיד מיתבי ארעא יבעי , והפסוק כפול בענין במלות שונות : צרה וחשכה : כמו צוקה ואפלה , ופירוש מעוף חשך , כמו ארץ עיפתה כמו אופל , כי שניהם שרש אחד להם , ויונתן תרגם לשון עייפות : ואפלה מנדח . כמו ולאפלה , כלומר יראה עצמו מנודח אל החשך ואל האפלה , וי"ת מנודח שם כאלו אמר ואפלה ודחי : (כג) כי לא מועף · לא חשב ישראל עצמו בחשך ובצרה וצוקה הבאה לארץ תחלה , כלומר עדין לא הרגיש בעצמו כשהגלו זבלון ונפתלי , ופירוש מועף פעול מן הפעיל מנחי העי"ן , והוא ענין חשכה , כמו ארץ עיפתה ומוצק גם כן פעול , וכמוהו ענין צוקה : לה · פירוש לארץ : הקל · המגלה אותם , והוא תגלת פלאסר אשר הגלה לראובני ולחצי שבט המנשה ולזבלון ולנפתלי , וגלות ראובני וגד כתוב בספר דברי הימים , וגלות נפתלי בספר מלכים , וכן זבלון

ביאור מהגר"א

הראוי לדמות אלה לתורה ולתעודה) : אם לא יאמרו · פירוש העכו"ם יאמרו ההפרש בין תורה ותעודה ובין האובות כו' דבתורה כתיב כל משחרי ימצאונני היינו ע"י השחר והטורח ישיגו תו"ב כמ"ש רק עם חכם ונבון וגו' אבל האובות וגו' כדבר הזה אשר אין לו שחר אין לבקש כי לא ימצא בתוכו : (כא) ועבר בה נקשה ורעב וגו' · רצה לומר אף דכולם ידעי להאי מלתא ועברי עליה וז"ש ועבר בה ומי הוא העובר ע"ז שנקשה והרעב כמ"ש מעוות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות ומעוות היינו שמזלו מעוות והיינו קשה יום והוא נקשה האמור כאן וחסרון הוא חסר לחם והוא רעב האמור כאן והיה כי ירעב והתקצף · ר"ל אחרי שיראה שאין מועיל לו האובות וגו' ואעפ"כ ירעב הוא נגד רעב יתקצף נגד קשה יום קוצף על כל דבר שאירע לו : וקלל במלכו ובאלהיו · במלכו שבטח בו למטה ובאלהיו שבטח בו למעלה וזה שנא' ופנה למעלה היינו לבקש לו שאר עבודות עכו"ם : (כב) ואל ארץ יביט · ז"ש יביט והבטה היינו מרחוק : והנה צרה וגו' ; חשב כאן ג' מיני צרות שישיגם אחד בהיותם בארצם והשני בהליכתם לגולה והשלישי בהיותם נדחים בארץ אחרת וכאשר יחשיך ככב נשפו ממעלה אזי צרה מלמטה בהיותם בארצם וזה שנאמר צרה וחשכה ועוד צרה שיהיה להם בהליכתם גולה ז"ש מעוף צוקה והשלישי שיהיה להם בהיותם נדחים יחשך גם כן ככב נשפי ארץ ההוא וז"ש ואפלה מנודח : (כג) כי לא מועף לאשר מוצק · היינו מ"ש מעוף צוקה שמציקים להם בדרך האומנם שדרכם להיות עיף בדרך אבל להמציקין להם בדרך לא יהיה להם עייפות : כעת הראשון וגו' · עיין פירוש הפסוק כמה שפירשנו בד"ה כי פשוטי הכתובים הוא כדעת חז"ל בגמרא כי ראובן וגד גלו תחלה וכו' עיין שם : דרך הים עבר הירדן וגומר · דרשו חז"ל סנהדרין ל"ד ב' יעשה הקב"ה ניסים לחזקיהו כעוברי ים ודורכי ירדן וע"ש שם וצריך לומר נופל על לשון שהכתוב כדורכי ים וכעוברי הירדן והענין כפלא

מצודת דוד

דברי הבאי כדבר הזה אשר נראה לעין כל שאין לו זוהר ובהירות כי אין להדמות אמונת עבודת כוכבים לאמונת האל ורצה לומר כמו שהבאים הזה הוא הבל ואין בו ממש כן יהיו כל הראיות שיביאו וכאומר השמרו בנפשותיכם לבל תהיו נפתים להם כי כל אמריהם אמרי תהו : (כא) ועבר בה . ומי שעבר בדרך הזה לדרוש באובות והם בני עשרת השבטים : נקשה ורעב · בא עליו מאורע קשה וסבל הרעבון כי נחסר לחמו : וקלל במלכו ובאלהיו . כי לא מצא עזר לא ממושלי ישראל ולא מעגלי הזהב והבעלים שעבדו : ופנה למעלה לבקש עזר מאלוה האמיתי וכאומר הוא פנה אבל לא הועיל כי כבר נחתם הגזר דין : (כב) ואל ארץ יביט . אולי ימצא עזר ממושלי ארץ : והנה צרה וחשכה · כי לא מצא עזר : מעוף צוקה . צרה חשיכה וכפל הדבר במ"ש : ואפילה מנדח · יהיה מנדח אל האפילה : (כג) כי לא מועף · כי לא יהיה עייפות ותשות כח להעם אשר הועמד להיות לה למוצק ולהצר כי שלש פעמים יבא עליהם : כעת הראשון . גלות האמצעית תהיה קלה כאותה של עת ראשון אשר הקל להגלות את ארץ זבולון וארץ נפתלי וכן בגלות האמצעית לא יגלה רק אותם שבעבר הירדן : והאחרון הכביד · אבל גלות האחרון יכבד מהם כי הכל יגלו : דרך הים עכשיו מונה סדר גלותם ואמר בתחלה גלו היושבים דרך ימה של טבריה והיא ארץ נפתלי שנאמר בו ים ודרום ירשה (דברים לג) וזה היה בימי פקח בן רמליהו כמ"ש במ"ב והוא בשנת ד' לאחז : עבר הירדן . אח"ז גלו אותם שבעבר הירדן כמ"ש ויער וכו' ויגלם לראובני וכו' (דה"א ה) וזה היה בימי הושע בן אלה והיא בשנת י"ב לאחז כן משמע בס"ע : גליל הגוים · אח"ז גלו כולם בסוף ימי הושע והיא בשנת ו' לחזקיה כמ"ש במ"ב . א"י בכללם נקראה גליל הגוים שהיתה גוללת אליה כל הגוים שהכל היו מתאוים לה ובאין לה לסחורה כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים

מצודת ציון

לתעודה וכן אדמת עפר (דניאל יב) והדומים : שחר · ענין זוהר ואורה והוא מל' אור השחר : (כא) נקשה · מל' קשה : והתקצף · מל' קצף וכעס : (כב) מעוף · ענין חשך כמו תעופה כבקר תהיה (איוב יא) : (כג) מועף · מל' עיפות : מנודח · מל' דחיה

זבלון היה סמוך לנפתלי: והאחרון הכביד, המגלה אותם והוא סנחריב הכביד עליהם והגלה אותם עם השבטים, ואמר דרך הים עבר הירדן גליל הגוים, לפי שנשארה ירושלם שלא נכבשה והיא באמצע ארץ ישראל ספר המקומות שהם בגבול ארץ ישראל והים והירדן מגבולות ארץ ישראל, כי גם ארץ יהודה לא נכבשה עד בימי חזקיהו ולא היה זה אלא לפי כי שבו אליהם אחר שהוכה מחנהו בשבא לירושלם, ונדרש כעת הראשון הא הראשונים שהקלו מעליהם עול תורה אבל האחרונים הכבידו עליהם עול תורה והאוין לעשות להם גם כדורכי הים וכעוברי הירדן, מאי גליל הגוים אמר הקדוש ברוך הוא אם חוזר בו מוטב ואם לא אעשה אותו גלילה בגוים: (א) העם ההולכים אמר עתה כשיכביד מלך אשור לבא על ירושלם שבט יהודה ובנימן שהיו הולכים בחשך ראו אור גדול במפלת מחנה אשור, ואלי הפסוק האחרון כפל ענין במלות שונות: (ב) הרבית הגוי· גוי ישראל הרבית אותו משל לאויביהם במפלת מחנה אשור: לא הגדלת השמחה· פירוש לו לגוי שזכר, וכתוב לא באל"ף· ופירוש לו לגוי הרבית השמחה אבל לאויביהם לא הגדלת אבל המעטת: שמחו לפניך· בבית המקדש שנתנו שבח והודאה ושמחו שמחה גדולה: כשמחת בקציר כמו שדרך העולם לשמוח בעת הקציר והתי"ו במקום ה"א כמו כשמחה וכן אם אתן שנת לעיני, שפעת אני ראה, והדומים: כאשר יגילו בחלקם שלל· כמו ששמחו בעת שחלקו שלל מחנה אשור כן שמחו שמחה גדולה אחר כן כשבאו לבית ה' להודות ולשבח על הנס הגדול שעשה להם האל, ויש לפרש כאשר יגילו בני האדם בחלקם שלל כן שמחו הם לפניך, על דרך שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב, ואלא שגם הם חלקו מחנה אשור ואין צריך לומר משל אחר· ופירוש הראשון הוא הנכון: (ג) כי את· עול אשור היה עול סבלו של ישראל ומטה שכמו, כלומר שהיה למשא עליו והיה שבט הנוגש בישראל ואתה החתות אתו השבט: כיום מדין, כמו שהחתות מדין במלחמת גדעון, וכן אמר במזמור עשה להם כמדין, כי אותו היום היה בו נס גדול ותשועה גדולה כי גדעון בשלש מאות איש הכה

עַמְמַיָּא׃ א עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּהֲווֹ מְהַלְּכִין בְּמִצְרַיִם כִּדְבְקַבְלָא נְפָקוּ לְמֶחֱזֵי נְהוֹר סַגִּי יָתְבִין בְּאַרְעָא טוּלֵימוּתָא נְהוֹרָא אַזְהַר עֲלֵיהוֹן׃ ב אַסְגֵיתָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהוֹן אַסְגֵיתָא חֶדְוָא חֲדִיאוּ קֳדָמָךְ כְּחֶדְוַת נִצְחֵי קְרָב כְּמָא דַהֲווֹ חָדָן בְּפַלְגוּתְהוֹן בִּזְתָּא׃ ג אֲרֵי אַעֲדִיתָא יַת נִיר מְרוּתֵיהּ וְיַת שׁוּלְטַן עָקְתֵיהּ שִׁלְטוֹן דַּהֲוָה

ט א הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם׃ ב הִרְבִּיתָ הַגּוֹי לֹא הִגְדַּלְתָּ הַשִּׂמְחָה שָׂמְחוּ לְפָנֶיךָ כְּשִׂמְחַת בַּקָּצִיר כַּאֲשֶׁר יָגִילוּ בְּחַלְּקָם שָׁלָל׃ ג כִּי אֶת־עֹל סֻבֳּלוֹ וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ

לו ק' ט' כ"כ

לא ט"ו דכתיב א' וקרינן ו' וסי' נמסר בסדר שמיני ותרין פלוגתא יוצרי מבטן לעבד לו. ואנשי אחי יואב דד"ה ותרין חלוף כתיב ו' וקרינן א' וסי' ויאמר לו כי אתה תתן. חנה לו יעשה אבי דבר גדול: תולדות אהרן לא כגדלת· זוכר וירח ויחי:

את הכל כמכבד את הבית ויש לפרשו אף לשון כובד לפי ענין המקרא שפתח ראשונה בלשון הקל ארצה זבולן והאחרון הכביד וכשאמר ישעיה נבואה זו כבר גלו הראשונים: דרך הים: אותן היושבים על ימה של טבריה היא ארץ נפתלי שנ' ים ודרום ירשה (דברים לג): עבר הירדן. היא גלות שנייה של ראובן וגד: גליל הגוים. היא כל ארץ ישראל שהיתה גוללה אליה כל הגוים שהכל מתאוין לה ובאין לה לסחורה כענין שנ' (ירמיה ג) נחלת צבי צבאות גוים. ויונתן תירגם לשון אחר: (א) העם ההולכים בחושך הם יושבי ירושלים שהיו חשוכים מדאגת סנחרב כענין שאמר חזקיהו (לקמן ל"ז) יום צרה תוכחה ונאצה היום הזה: ראו אור גדול· במפלתו של סנחרב: (ב) הרבית הגוי. נעשו גדולים לכל שומעיהם כששמעו האומות הנסי' שנעשו להם: לו הגדלת השמחה· ולא לאויביו וכתיב לא בלמ"ד אלף לפי שלא היתה שמחת חזקיה שלימה לפי שבאותו הפרק נאמ' לו הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך (לקמן לט): כשמחת בקציר. ת"י כחדות נצחי קרב שהוא כענין הקציר הורגי אדם קוצלי לואה' ושינה הכתוב בלשונו לדרוש שהיה אותו הנס בליל קציר העומר: כאשר יגילו בחלקם שלל. מצרים בימי משה שאף כאן חלקו שלל כוש ומצרים וחמדת כל הגוים כמ"ש (לקמן לז) שכשחזר מעל תרהקה מלך כוש בא לו לירושלים עם כל אוצרות כוש ומצרים כענין שנ' (לקמן מה) יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים וגו' והכל בזזו חזקיה ועמו: (ג) כי את עול סבלו· עול שהיה סבל לחזקיה

ביאור מהגר"א

בפלג לשונם דריכה על הים והעברה על הירדן כי בירדן המים היורדים מלמעלה קמו נד אחד וכל ישראל עוברים בחרבה בקריעת הירדן משא"כ בים אלולי היו המים נחרבין ונכרתין היה להם טורח גדול לירד לעומקה של בור המים כי שולי הים עמוק עמוק ואלולי היו המים כמו שהם מתייבשין כמו נד היה טורח גדול לדרוך ולעלות על מי הים כי המים תלול באמצע גבוה כמין הר גבוה לכן הפליא הקדוש ברוך הוא חסדו ונפלאותיו בקע גבהו של ים עד מקום שהמים שוין עם הארץ וגזר אותן לגזרים כמין חומה מימינם ומשמאלם אבל המים השוין עם פני כל הארץ נתייבשו כענין קרח ועליהם דרכו בני ישראל וז"ש והים בקעת לפניהם היינו המים הגבוהים ואחר כך ויעברו ביבשה והאותן המים עצמן ואת רודפיהם השלכת וכן ז"ש לגוזר כו' כל"ח והעביר כו' כל"ח וניער כל"ח וכן סידר בעל ההגדה אלו קרע לנו את הים ר"ל כדרך שעשה בירדן דיינו עאכו"כ שקרע לנו את הים ולא הטריחנו לעלות והעבירנו בתוכו בחרבה ולא הטריחנו לרדת וז"ש חז"ל כדורכי ים וכעוברי ירדן (הג"ה הראוי לברר כאן הפרש אשר בין מלת יבשה למלת חרבה ויתמלאו ביאור דברים כללו והוא כי חרבה נאמר ביטול עצם הענין מכל וכל כאלו לא היה העצם אבל נשאר לחלוחית המים והוא קרוב ללשון חורבן וז"ש ועל הגזה יהיה חרב היינו מעצם המים שלא יפול עליו וכן (בישעיה י"ט ה') אמר ונשתו מים מהים ואם כן המים היורדים מהנהר מלמעלה תמו נכרתו ונתבטלו וזה שנאמר ונהר יחרב וכן בירדן דכתיב תמו נכרתו אבל נשאר לחלוחית כתיב גביה וכל ישראל עברים בחרבה ובמבול דכתיב והנה חרבו פני האדמה לא תאמר שלא נשאר לחלוחית אלא היינו עפ"י מ"ש חז"ל אף ג"ט של עומק המחרישה נמחו ונטשטשו אבל יבשה נאמר על בטול הלחות או התרופפות המים יהיה על פי חורב או על פי קרח או נקרש על פי נס וכן אמרו בב"ר חרבו המים שנעשו כמין טפה היינו שעצם רוב המים נתבטל ונשאר הלחלוחית קיים בארץ ועל יבשה הארץ אמרו שנעשה גריד היינו יבש בלי לחלוחית לכן בישעיה (שם שם) הרגה לומר שיחסר המים גם הלחלוחית אמר ונהר יחרב ויבש וכן (בירמיה נ"א) אמר בכפל לשון חורב אל מימיה ויבשו וכן נ"א ל"ו והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה היינו שלא ישאר לחלוחית במקור והנה עדיין עלינו לבאר הכתובים אצל כריתת מי הירדן ונאמר כי כמאמר השם אל יהושע כתוב שאו לכם מתוך הירדן י"ב אבנים וגו' והנחתם אותם במלון ובמאמר יהושע אל העם כתיב הרימו לכם איש אבן וגו' ולא כתיב שישאו מן הירדן אל המלון והטיבו ישראל לעשות כדבר שניהם וז"ש ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע ר"ל להרים האבנים מתוך הירדן כמאמר יהושע וכפלו להרים אבנים עוד לישא למלון וז"ש וישאו י"ב אבנים מתוך הירדן כאשר דבר ה' ולכן כמו שהוסיפו בני ישראל במעשה הטוב כן נוסף להם הנס דמעיקרא כתיב כנוח כו' נושאי ארון ה' כו' מי הירדן יכרתון היינו בשביל הארון יחרב המים ואח"כ כתיב ביבשה עבר ישראל היינו בזכותם שהוסיפו לעשות מצוה נתוסף להם נס דיבשה היינו שנעשה גריד וז"ש בתחלה בהרמת האבנים מתוך הירדן כי ישאלון בניכם וגו' ואמרתם להם אשר נכרתו ממי הירדן מפני ארון ברית ה' ובהקמת האבנים בגלגל כתיב אשר ישאלון בניכם וגו' והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה אשר הוביש ה' אלהיכם את מי הירדן מפניכם וגו' כאשר עשה לים סוף אשר הוביש מפנינו וז"ש בירדן מפניכם שהם קיימו גם מצות יהושע ובים סוף אמר מפנינו שבכלל עמהם ומעתה יתבאר אלינו דברי הכתובים בקריעת ים סוף לפי דעת הא"ז הגאון זצוק"ל היינו שחלק המים מכפי שטח השוה על פני הארץ ועד גובה שטח העליון מן המים נעשה קרחת שנחרב באמצע והמים להם חומה מימינם ומשמאלם וז"ש וישם את הים לחרבה ויבקעו המים אבל המים התחתונים השוים עם שטח הארץ נקרשו ונתייבשו לדרוך דרך עליהם וז"ש ויבאו בני ישראל בתוך הים היינו ביאה ישרה על פני המים ולא אמרו וירדו בתוך הים או ויעלו אל הים ומ"ש ביבשה היינו על יבושת המים התחתונים וירדפו מצרים כו' אל תוך הים היינו נמי על יבושת המים תוך התהומות וכתיב ויאמר מצרים אנוסה הנס היינו נסוג אחור ויט משה את ידו על הים וישב הים לאיתנו היינו המים הגבוהים אשר קמו כמו נד הגיעו אחד אל אחד ולא נפרץ כל החומות מים כאחד אלא החלק שהיה אחורי מצרים בבואם לתוך הים הוא שנפרץ ולכן כשהפכו המצרים פניהם לנוס כתיב ומצרים נסים לקראתו אבל החלק מהחומות מים שהיה כנגד ישראל עדיין עמדו כמו נד וז"ש עוד הפעם ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חומה וגומר ואמר כאן ביבשה ואחר כך בתוך הים מפני שכאן מסדר הנס היפך דרך מפלת מצרים ובמפלתם כתיב טבעו בים סוף היינו במים של מטה מהם ואחר כך תהומות יכסימו היינו החומות שלמעלה שנצבו כמו נד קפאו תהומות וגו' וכאשר ראו המצרים ששבו המים לאחוריהם הפכו שוב פניהם לנוס דרך, הלכו גאולים זה שאמר הכתוב וישבו המים ויכסו היינו המים שלפני המצרים דרך אחורי ישראל שבו ג"כ לכסות אבל במקום שישראל הולכים לא שבו המים לכן כתיב אח"ז ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים) ופשט הכתוב דרך הים וגו' היינו שיקבץ מארבע כנפות ודרך הים הוא מערבי כמ"ש תשורי מראש אמנה וגומר עבר הירדן היינו מזרחה שמש גליל הגוים היינו דרום וצפון כמ"ש הנדחים בארץ מצרים והאובדים בארץ אשור באשור הוא מצפון ומצרים בדרום: (א) העם ההלכים וגו'· פירוש כי במפלת סנחריב היתה תשועה גדולה לאנשי חזקיה שהלכו עד הנה בחשך הפחד והיגון זה שאמר ההולכים בחשך ראו אור גדול אבל לעשרת השבטים שגלו כבר ויושבים בארץ צלמות במפלת סנחריב לא ראו אור גדול אבל מ"מ הוקל עולם משל לוחציהם וראו מעט אור כעין אור נגה עליהם ואמר כאן ראו אור והרבית הגוי והשמחה קציר המה נגד חיי בני ומזוני ואלו הג' הם שהם תלת כליל בתלת נגד ב"כ שהן תלת כליל בתלת והם נגד שהם קללות דלעיל שהם גם כן תלת נגד תלת שנתהפכו לברכות והם בני ושלום חכמה וחיי מזונא ועושר וכן נגד ו"ק שהכן שהם תותמות כמ"ש בת"ז תיקון כ"ח והן; ראו אור גדול הוא חכמה כמ"ש ותורה אור ואור נגה עליהם הוא חיים וחיים נכלל בחכמה כמו שכתוב מקור חיים שכל בעליו וכמ"ש והחכמה תחיה את בעליה ושלום נכלל בבנים כמ"ש וראה בנים לבניך שלום וכל בניך למודי ה' ורב שלום לו הגדלת השמחה הוא שלום כי אין כלי מחזיק ברכה אלא השלום ואם אין שלום אין כלום ואם יש שלום אז הגדלת השמחה בכל מיני ברכות ועושר בכלל מזון כמה שכתוב ונתתי גשמיכם הוא מזון ואכלתם ישן נושן הוא עושר וזה שאמר שמחו לפניך כשמחת בקציר הוא מזון כאשר יגילו בחלקם שלל הוא עושר: (ג) כי את עול וגומר· היינו ג' מיני עבודות שמשעבדין בישראל ע"ד שלשה מיני עבודות

מצודת ציון

דחיה: מוצק· מל' צוקה וצרה: גליל· ענין סבוב: (א) צלמות· צלו של מות ר"ל חשכת הקבר: נגה· ענין האורה וזריחה: (ב) הרבית· ענין גדולה כמו רבי מלך בבל (ירמיה לט): (ג) סבלו· מל' סבל ומשא: שבט· כן יקרא המושל כמו לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט): הנוגש· ענין

מצודת דוד

גוים (ירמיה ג) וכ"ז חוזר למעלה שאמר לא תהיו נפחים אחר המפיחים לדרוש באובות כי בני עשרת השבטים דרשו באובות והגיע להם הרבה מהרעות: ט (א) העם ההלכים בחשך. מוסב למעלה לומר אבל העם הזה על שלא היו כמוהם עם כי אף המה הלכו בחשך מפחד סנחרב הנה בסוף ראו אור גדול בעת מפלתו: יושבי וכו'. כפל הדבר במ"ש: (ב) הרבית הגוי· בזה נעשו גדולים וחשובים בעיני הכל: לו הגדלת השמחה· ר"ל אם למלכות ישראל היה חושך אפלה הנה ליהודה הגדלת השמחה: שמחו לפניך. בבה"מ נתנו שבח ושמחו שמחה גדולה: כשמחת בקציר. כמו שדרך העולם לשמוח בעת הקציר: כאשר יגילו· כמו ששמחו בעת שחלקו שלל סנחרב כן הרבו לשמוח לפניך בבה"מ: (ג) כי את עול סבלו· העול שהיה סובל חזקיהו ומי שהיה תמה שכמו להטעמים עליו משא כבד לבעלת מס

הַחִתֹּת כְּיוֹם מִדְיָן׃ ד כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ׃ ה כִּי־יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם׃ ו לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ לְהָכִין אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם קִנְאַת יְהוָה צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה־

מְפַלַּח בֵּיהּ אִתְּבַר כְּיוֹם מִדְיָן׃ ד אֲרֵי כָל מְסַבְהוֹן וּמִתַּנְהוֹן בִּרְשַׁע אִתְגַּעֲלוּ בְּחוֹבִין הָא כִּבְסוּ דִמְלוּשָׁא בְּדַם דְּלָא דָכָן רִשְׁמֵי כִתְמָא מִנֵהּ כֵּן כְּמָא דְלֵית בֵּיהּ צְרוֹךְ אֱלָהֵין לְאִתּוֹקָדָא בְנוּרָא כֵּן יִתֵּן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וְיִקְטְלוּנוּן׃ ה אֲמַר נְבִיָא לְבֵית דָוִד אֲרֵי רַבֵי אִתְיְלִיד לָנָא בַּר אִתְיְהַב לָנָא וְקַבֵּל אוֹרַיְתָא עֲלוֹהִי לְמִטְּרַהּ וְאִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ מִן קֳדָם מַפְלִיא עֵצָה אֱלָהָא גִּבָּרָא קַיָם לְעָלְמַיָא מְשִׁיחָא דִשְׁלָמָא יִסְגֵי עֲלָנָא בְּיוֹמוֹהִי׃ ו סַגִּי רְבוּ לְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא וּלְנָטְרֵי שְׁלָמָא לֵית סוֹף עַל כּוּרְסֵיהּ דָוִד וְעַל מַלְכוּתֵיהּ לְאַתְקָנָא יָתַהּ וּלְמִבְנַהּ בְּדִינָא וּבִזְכוּתָא מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא בְּמֵימְרָא דַייָ צְבָאוֹת תִּתְעֲבֵיד דָא׃

רשי

לחזקיה ושהיה מטה את שכמו למשא כבד להעלו' מס קשה ואת שבט יהודה שהיה נוגש בו בחזקיהו: החיתות: שברת יחד בלילה אחד כיום מדין. בימי גדעון שאף הם נפלו יחד בלילה אחת ובליל קציר העומר כמו שנאמר והנה צליל שעורים מתהפך במחנה מדין: (ד) כל סאון סאן ברעש: יש פותרין אותו לשון סאה ומדה כמו שדרשוהו רבותינו אך לפי פשט ל' המקרא לא יתכן לפרש מגזרתו מאחר שאין הוי"ו והנו"ן מעיק' התיבה אלא כמו שאון מן שואה והמון מן הומה וחרון מן חרה לא יתפעל עם הנון לומר סואן אלא סואה כמו מן המון הומה ומן שאון שואה ולא יאמר שואן הומן חורן ואני אומר שפתרונו לפי הענין ואין לו דומה מן המקרא ופתרונו לשון נהלת גלחון במלחמה: כי כל סאון סאן ברעש קול גלחון שוס גולה במלחמה ברעש שעטת סוסים והגפת תריסין הוא· ושמלת הרוגי מלחמה מגוללה בדמים אבל גלחון זה אין בו רעש ואין בו דם: והיתה לשריפה. יקד יקוד מאכולת: (ה) כי ילד יולד לנו. אע"פ שאחז רשע הוא בנו הנולד לו זה כמה שנים להיות לנו תחתיו למלך צדיק יהיה ותהיה משרת הקב"ה ועולועל שכמו שיהיה עוסק בתורה ושומר מצות ויטה שכם למשאו של הקב"ה ויקרא שמו הקב"ה שהוא מפליא עצה ואל גבור ואבי עד: קרא שמו של חזקיהו שר שלום כי שלום ואמת יהיה בימיו: (ו) למרבה המשרה. למי יקרא השם למלך המרבה המשרה של הקב"ה על עצמו לירא מפניו משרה לשון שררה זו לתשובת אחרים· אך יש לומר שאף שר שלום משמותיו של הקב"ה וקריאת שם זה אינה לשם ממש אלא לשם גדולה ושררה כמו וקרא שם בבית לחם וכמו ועשיתי לך שם: אף כאן ויקרא שמו ויתן לו שם וממשלה ולשלום הנותן לו אין קץ שהיה לו שלום מכל עבריו ואין קץ זה לשון הפסק עולמית אלא אין קץ לסביבי: על כסא מלכות דוד יהיה שלום זה במשפ' ולצדק' שעש' חזקיה ולשלו' וי"ו זו תיקון המלה היא הרבה משרה על שכמו ומה גמול ישלם לו הנה לשלומו אין לו קץ ואין קצבה: מעתה ועד עולם עולמו של חזקיה כל ימיו וכן מלינו שאמרה חנה על שמואל וישב שם עד עולם ולתשובת אחרים האומרים שהוא שם יש להשיבם מהו מעתה והלא לא בא עד לסוף ג' מאות שנה: קנאת ה' צבאות. שקנא לציון על אשר יעץ עליה ארם ופקח: תעשה זאת· ולא אחז ראוי לכך ואף זכות אבות תמה· תוספת ואמרו רבותינו בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מי שקלץ דלתות ההיכל ושגרן למלך אשור יעשה משיח מיד סתמו הכתוב

רדק

הכה את כל מחנה מדין שהיה כדי הרבה לרוב ולשם ונגמליהם אין מספר: (ד) כי כל סאון סואן ברעש, כי לא תהיה זאת המלחמה כשאר המלחמות כי כל שאר המלחמות ילחם הלוחם ברעש הסוסים, כמו שנאמר עליו ברעש ורגז יגמא ארץ, וכן רעש הכידונים, כמו שאמר עליו לרעש כידון, וכן בשאר המלחמות שמלה מגוללה בדמים, כי יכו אלה באלה במכת חרב ושמלה מגוללת בדמי' אבל זו לא תהיה כה לא חרב ולא רעש ולא דמים אלא נהיתה לשרפה מאכלת אש שהכה בה המלאך בלילה ונשרפו, ויש מחלוקת זה בדברי רז"ל י"א כי היתה נשמה נשרפת וגוף קיים, וי"א כי גם הגוף נשרף אבל לא בגדיהם: סואן סאן הנו"ן שרש ופי' לפי ענינו ענין מלחמה, ולא מצאנו לו חבר, ויהיה סאון תאר וסואן פעל, כאלו אמר כי כל עושה מלחמה לוחם ברעש, או יהיה סאון שם למלחמה, אמר כי כל מלחמות לוחם אדם ברעש: (ה) כי ילד ילד· זה אמר על חזקיהו לפי שבימי מלכותו היתה התשועה הזאת לישראל שנגף מחנה אשור, כאלו אמר זה יהיה בזכות הילד שילד לנו: בן נתן לנו· כפל ענין במלות שונות: ותהי המשרה על שכמו. למה אמר שכמו לענין משרה, והלא לא נזכר שכמו אלא לענין עבודה כמו ויט שכמו לסבול, ואת מטה שכמו יסור סבלו מעל שכמך, אלא לפי שאחז היה עובד למלך אשור והיה סובלו על שכמו אמר כי זה הילד לא תהיה עבודה על שכמו אלא משרה: ויקרא שמו· פי' הקב"ה שהוא פלא יועץ ואל גבור אבי עד, קרא שם הילד הזה שר שלום בעבור כי המשרה תהיה לו ולא יעבד מלך אחר, כמו שאמר וימרד במלך אשור ולא עבדו: שלום· כי שלום יהיה לישראל בימיו, ואמר אלו הכנוים באל יתברך לענינים מורים על דבר חזקיהו: פלא· על דבר הפלא שעשה השמש אחורנית: יועץ· כי עצת ה' קמה לו ועצת סנחריב הופרה: אל גבור· יכול גבור שאף על פי שבא סנחריב בחיל גדול וגבורים היה יכול עליהם: וגבר וברגע קטן הכה את מחנהו: אבי עד· שהוא קיים לעולם והוא אבי הזמן והוא בראו ובידו הוא להוסיף ולגרוע ולהוסיף זמן חיי חזקיהו ט"ו שנה: (ו) למרבה המשרה. המ"ם סתומה בכתוב, וקרי במ"ם פתוחה ובהפך זה בעזרא המ"ם פרוצים, מ"מ פתוחה בסוף התיבה, בכתוב, ויש בו דרש כאשר יסתמו חומות ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות ולעת הישועה יסתמו הפרוצים ואז תפתח המשרה שהיא סתומה עד מלך המשיח: למרבה· הוא שם· והוא סמוך לפיכך הוא נקוד בצר"י, אמר לרוב המשרה ולשלום אין קץ, שיהיה על כסא דוד ועל ממלכתו, והוא כפל עניין במלות שונות: ולסעדה· שלא תמוט מלכותו ומשרתו מעתה ועד עולם, ואף על פי שיהיה לה הפסק בימי הגלות עוד תשוב' לקדמותה, ואמר במשפט ובצדקה

למרבה חד מן מלין מיחרין קמצין וסי' במסרה רבתא :

תולדות אהרן

כל סאון · סוטה ט (סוטה יז) : כי ילד · סנהדרין לד : למרבה המשרה · שבת נס סנהדרין לד (סנהדרין כו) :

ביאור הגר"א

עבודות שנאמר ינות שורך וחמורך ועבדך הייני שור לעבודת הקרקע וחמור למשא ועבד לכל אשר ינוס עליו הייני הסמון משעבדים בעבודת הקרקע והוא עול סבלו והשרים למשא והוא מטה שכמו כמה שכתוב ויט שכמו לסבול שבט הנוגש לכל אשר ינוס: החתת כיום מדין שהם נפלו שלשה המשעבדים הסמון כדכתיב ויפלו מחנה מדין והשרים כדכתיב ויהרגו את עורב וגו' והמלכים דכתיב ויתפש את זבח ואת צלמונע: (ד) והיתה לשרפה· היפך סואן ברעש אשר במלחמה: מאכולת אש· הוא היפך האמור ושמלה מגוללת בדמים מברעש מלחמה: (ה) כי ילד וגו'· ילד נקרא אף בבטן אמו כי א"א לא יכנ בשר בלא מלך וניתן בו הנפש כשנולד יקרא ילד ועי"ד הרמז חשב בכתוב הזה גבוה י' ורחב ד' והד' המה כי ילד אחד: יולד לנו ב': ניתן ג': ותהי המשרה ד': ויקרא שמו וגו': השב ח' דרגין ושלום כולל ג' דרגין כי ג' שלומות הן הרי כאן יו"ד· ואמר כי ילד היינו בבטן אמו· ואז אין בו כי אם הנפש ולא הרוח כי אין יכול לשאוב שם אויר נקי והיה התינוק נחנק ואמר יולד לנו היינו שניתן לו גם הרוח ואמר בן כשמגיע לי"ג שנה וזוכה לנשמה זה שאמר ניתן לשון מתנה כי לאו כל אדם זוכה ותהי המשרה היינו נשמתא לנשמתא· ומרומז כאן האמור לקמן ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה· הוא פלא אל בינה נקרא אל עליון רוח עצה וגבורה הוא גבור יועץ רוח דעת ויראת ה' הוא נגד אבי עד ורוח ה' הוא נגד שר שלום ושלום הוא ג' שמות של הייס מלאים לפיכך הוא כולל ג' שמות שלומות וכן שם עם ג' שמות של מה עבו ושר הוא שם שדי במילוי של שדי. (ו) למרבה המשרה· הוא נגד שר לשלום אין קץ הוא נגד שלום: על כסא דוד: הוא נגד אבי: להכין אותה ולסעדה: הוא נגד אל יכין ובעז שהן מקבלין מחו"ג: במשפט ובצדקה. נגד תו"ב שהן גומל חסדים טובים: מעתה ועד עולם: הוא נגד עד: קנאת ה' צבאות· כמ"ש חז"ל חזקיה אמר לא לנו ורוה"ק משיבה למעני ועוד ם לרמז אבי שלמד תורה ברבים שהתלמידים נקראו בנים בני הנביאים: עד· הוא יראה שמעגיד חכמתו לעד כמ"ש יראת ה' טהורה עומדת לעד וכמ"ש חז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכמ"ש בת תחלה יפה לבנים וזה שאמר על כסא דוד ועל ממלכתו שהוא בשביל התורה כמו שכתוב וקרא בו כל ימי חייו למען יאריך ימים וכו': להכין אותה ולסעדה להכין הוא נגד עצה ולסעדה נגד גבורה כי עצה וגבורה למלחמה: למשפט· הוא פלא כמ"ש כי יפלא ממך דבר למשפט ואמרו במופלא שבסנהדרין הכתוב מדבר: ולצדקה· הוא נגד אל כמו שכתוב והאל הקדוש נקדש בצדקה:
דבר

מצודת דוד

מס קשה ואת השבט שהיה נוגש ורודה בו והוא אשור וכפל הדבר במ"ש לתפארת המליצה: החתות. הטעם הזה שברת בלילה אחת כמו עת מפלת מדין בימי גדעון כי גם המה נאבדו בלילה אחת: (ד) כי כל סאון· כל שאון המיית מלחמה הדרך להיות המיית ברעש גדול ושמלת ההרוגים מגוללת בדמים ומלוכלכת בו: והיתה. אבל גלחון המלחמה הזאת היתה דומה לשרפה הנאכל באש כי לא נשמע רעש מלחמה ולא נראה דם כי המלאך הכה בהם: (ה) כי ילד יולד לנו. כל זה בזכות הילד אשר יולד לנו וזהו חזקיה שבימיו היתה מפלת סנחריב: ותהי המשרה· ממשלת ה' יהיה על שכמו ר"ל ישים שכמו לסבול עול התורה והמצוה. ויקרא שמו פלא יועץ וכו'· ר"ל ה' שהוא יועץ פלא ואל גבור ואבי עד יקרא שם הילד היולד שר שלום: (ו) למרבה המשרה· ר"ל השם שר שלום יורה על מרבית ממשלה ועל מרבית השלום עד אין סוף: על כסא דוד· מרבית הממשלה והשלום יהיה על כסא דוד ר"ל על המלך היושב על הכסא: ועל ממלכתו. גם על אנשי ממלכתו יהיה מרבית הממשלה והשלום: להכין אותה· להשאר עומד על כנה ובסיסה וחוזר על הכסא ועל העדה: ולסעדה· לבל תהיה נפלה: במשפט ובצדקה· ר"ל אם במשפט לבד לא יכון כראוי לזה כי אין הזכות רב כ"כ מ"מ יעשה עוד צדקה: מעתה
ועד

מצודת ציון

עניין לחץ ודחק: החתות: עניין שברון: (ד) סאון· כמו שאון בשי"ן והוא המיית מלחמה: ושמלה· עניין מלבוש: מגוללה· מל' גלגול וסבוב: (ה) המשרה· מל' שררה וממשל: אבי
עד

זֹאת׃ ז דָּבָר שָׁלַח אֲדֹנָי בְּיַעֲקֹב
וְנָפַל בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָדְעוּ הָעָם כֻּלּוֹ
ב' אחד מ"ל ואחד חסר אֶפְרַיִם וְיוֹשֵׁב שֹׁמְרוֹן בְּגַאֲוָה וּבְגֹדֶל
ב' ב' לֵבָב לֵאמֹר׃ ט לְבֵנִים נָפָלוּ וְגָזִית
ל' ל' נִבְנֶה שִׁקְמִים גֻּדָּעוּ וַאֲרָזִים נַחֲלִיף׃
וַיְשַׂגֵּב יְהוָה אֶת־צָרֵי רְצִין עָלָיו
וְאֶת־אֹיְבָיו יְסַכְסֵךְ׃ יא אֲרָם מִקֶּדֶם
וּפְלִשְׁתִּים מֵאָחוֹר וַיֹּאכְלוּ אֶת־
יִשְׂרָאֵל בְּכָל־פֶּה בְּכָל־זֹאת לֹא־
כ"ג שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ יב וְהָעָם
ו' לֹא־שָׁב עַד־הַמַּכֵּהוּ וְאֶת־יְהוָה
ב' צְבָאוֹת לֹא דָרָשׁוּ׃ יג וַיַּכְרֵת יְהוָה
מִיִּשְׂרָאֵל רֹאשׁ וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן
י' ד' יוֹם אֶחָד׃ יד זָקֵן וּנְשׂוּא־פָנִים הוּא
ז' הָרֹאשׁ וְנָבִיא מוֹרֶה־שֶּׁקֶר הוּא
ל' הַזָּנָב׃ טו וַיִּהְיוּ מְאַשְּׁרֵי הָעָם־הַזֶּה

ז פִּתְגָמָא שְׁלַח יְיָ בְּדְבֵית
יַעֲקֹב וְאִשְׁתְּמַע בְּיִשְׂרָאֵל׃
ח וְאִתְרַבְרְבוּ עַמָּא כּוּלְהוֹן
אֶפְרַיִם וְיָתֵיב שֹׁמְרוֹן בְּרִבוּ
וּבִתְקוֹף לֵב לְמֵימָר׃ ט רֵישַׁיָא
גְלוּ וּלְטָבִין מִנְהוֹן נְמַנֵי נִכְסַיָא
אִתְבְּזָזוּ וּדְשַׁפִּירִין מִנְהוֹן נִקְנֵי׃
י וְתַקִיף יְיָ סַנְאָה רְצִין עֲלוֹהִי
וְיָת בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי יְעָרֵר׃
יא אֲרָם מִמַדִינְחָא וּפְלִשְׁתָּאֵי
מִמַעַרְבָא וּבְזוֹ יָת נִכְסֵי יִשְׂרָאֵל
בְּכָל אֲתַר בְּכָל דָא לָא תָבוּ
מֵחוֹבֵיהוֹן דְתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְהוֹן
וְעַד כְּעַן מִתְקְפִין מְרָדֵיהוֹן
וְעוֹד מָחָתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע
מִנְהוֹן׃ יב וְעַמָּא לָא תָבוּ
לְפוּלְחַן מִן דְאַיְתִי עֲלֵיהוֹן
מָחָא וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
לָא תְבָעוּ׃ יג וְשֵׁיצֵי יְיָ מִיִשְׂרָאֵל
רֵישׁ וְהֶגְמוֹן שִׁלְטוֹן וְאַטְרוֹן
יוֹמָא חַד׃ יד סָב וּנְסֵיב אַפִּין
הוּא רֵישָׁא וְסָפַר מַלִיף שְׁקַר הוּא חַלָשָׁא׃ טו וַהֲווֹ מְשַׁבְּחֵי

תולדות אהרן דבר שלח. מולין לא:

רשי

הכתוב: (ז) דבר שלח ה' ביעקב. הנבואה שנתנבא לפורענות פקח בן רמליה: ונפל בישראל. מעתה תתקיים בהם: (ח) בגאוה ובגודל לבב לאמר. מה שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב: (ט) לבנים נפלו וגזית נבנה: המלכים שהיו לנו קודם שמלך פקח כגון יהואחז בן יהוא שבימיו נתמעטו כענין שנאמר (מלכים ב יג) כי אבדם מלך ארם שפלים היו והם הלכו להם כבניין לבנים רעוע הנופל אבל זה שבא עכשיו חזק הוא כבנין אבני גזית וכן ארזים טובים משקמים לבנין: (י) וישגב ה' את צרי רצין עליו. הם בוטחים במה שנסמכו על רצין מלך ארם והקב"ה ישגב את מלך אשור עליו ויסכסכו להסיתו לבא עליו כך שמעתי ואני אומר את אויביו כלפי השכינה הוא אומר הקב"ה יסכסך את אויביו זב"ז גוי בגוי ארם ופלשתים בישראל וישראל זה בזה כמו שנאמר למטה בענין מנשה את אפרים וגו': (יא) ארם מקדם: ארם הרעו להם מקדם בימי יהואחז ויואש ופלשתים הרעו להם מאחור שהפלשתים להם במערב: בכל זאת גו' ועוד ידו נטויה: עד שיביא עליהם את סנחרב: ד"א ארם מקדם ופלשתים מאחור. היו משחיתים ביהוד' בימי אחז כמו שמפורש (בד"ה ב כח) ועל ישראל על יהודה היה ישעיה מתאונן על הצרות הללו: (יב) עד המכהו. עד הקב"ה שהוא מביא עליו המכות האלה: (יג) כפה ואגמון. לשון מלכים ושלטונים: כפה ארקוול"ר בלעז כלומר אותם החופפים עליהם ככיפה זו: ואגמון. ואף היא כופה קטנה וע"ש שכפופה כאגמון קורא לה אגמון ובברייתא דשמואל מלינו שיש מזלות ברקיע ממונים ואלה שמותם וכאן אמר הנביא שכל הכמיהם המתנבאים להם וחוזים בכוכבים את הבאות עליהם יכרית ה' מהם: (טו) מאשרי. מדריכי כמו באשורי אחזה רגלי (איוב כג). ומאושריו שלמדו דרכי מדרכי התועה סא"א: ומאושריו מבולעים. הדורכים בדרך

רדק

ובצדקה כי בהם יכון הכסא ותקום המלוכה: קנאת ה'. לצבאות תעשה זאת. זאת המשרה שתהיה עתה לבית דוד והתשועה הגדולה כי יקנא ה' לצבאות כדברי נערי מלך אשור אשר חרפו וגדפו ה' יתברך: (ז) דבר שלח. הרעה הזאת הבאה על יעקב שגלטו אויביהם בהם מאת האל כזאת שלא יאמרו מקרה הוא אלא בעונם עונותם באה להם כי טרם ביאת הרעה שלח על ידי נביאיו כך וכך יבא להם אם לא ישובו, וכמו ששלח הדבר בהם כן נפל בהם, וכן יפלו עד שיגלו מארצם כמו שאמרו להם הנביאים מפיו. (ח) וידעו. ולא ידע העם הזה כי אמת אמרתי להם שהם היו אומרים בתחלת הפורענות הבאה עליהם כן לבנים נפלו וגזית נבנה ולא היו נותנים אל לבם כי בעונם בא להם עתה הרע, אבל היו אומרים אם בא עתה הרע עוד יבא הטוב כפלים, וכשיפול בהם דבר ה' יכלו ויגלו מארצם אז ידעו כי הדברים שהיו אומרים בגאוה ובגודל לבב, כי הכל ינחמון כי אז תכלה גאותם וגודל לבבם: (ט) לבנים נפלו: דרך משל כתרגומו רישיא גלו וגו': (י) וישגב: צרי רצין: מלך אשור ומחנהו שתפש דמשק והמית רצין ואמר זה לפי שאפרים היה עמהם בברית ושניהם היו נלחמים על יהודה' אמר כי לא יועיל אחד לחבירו כי האל ישגב ויחזק את אויבי רצין עליו: ואת אויביו יסכסך, יבלבל עמו בארצו שיבאו לנלחם: (יא) ארם מקדם. כי לפני מלוך פקח בן רמליהו היה נלחם ארם בישראל מאד, כמו שנאמר וישימו כעפר לדוש' וארם היה להם ממזרח ארץ ישראל ופלשתים ממערב, ואלה ואלה נלחמים בהם ואכלו אותם בכל פה: בכל זאת לא שב אפו' כלומר לא שבו הם כדי שישוב האל מחרון אפו, ועוד יד האל נטויה עליהם לכלותם כיון שלא שבו כמו שאמר: (יב) והעם לא שב עד המכהו: לא התבוננו כי האל הוא שמכהו בעונותיו ולא שב אליו ולא דרשו אותו: (יג) ויכרת: כפה ואגמון: החזקים והחלשים, כפה הוא ענף העץ, כמו וכפתו לא רעננה ואגמון הוא הגומא הגדל במים: יום אחד. הוא אותו היום שגלו השבטים: (יד) זקן: הוא הזנב: כי נביאי השקר מקטני העם היו ולמצא חן בעיני הגדולים היו מתנבאים להם טובה ומבטיחים אותם על שקר כדי שיתנו להם פת או יין, כמו שכתוב אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה: (טו) ויהיו, אותם שהו ראוים ליסר אותם ולהדריכם בדרך טובה אותם היו מתעים אותם והם בעיניהם מאשרים אותם: לפיכך ומאושריו מבולעים. שהן מאושרים בעיניהם כשהיו מורים אותם הדרך הרעה היו מבולעים

ביאור מהגר"א

(ז) דבר שלח אדני ביעקב ונפל בישראל. וישראל הם התשובים כן יהודה הם התשובים נגד עשרת השבטים ועיקר ביאת סנחרב על עשרת השבטים ונפל גם ביהודה: (ח) בגאוה ובגודל לבב. היינו רוח גבוה ונפש רחבה כמ"ש ונפש כי תחטא כי הנפש היא המתאוה: (ט) לבנים וגו'. היינו שבניינים הגדולים עושין מלבנים ומחזקים בארזים (כמ"ש ויאחז את כבית בעלי ארזים מ"א ו' יו"ד) והוא נגד עיקר בנין המלחמה שהיה נבנה מעשרת השבטים שהחזקו בחיל מלך ארם ואמר לבנים נפלו היינו מנחם מלך ישראל וגזית נבנה הוא פקח בן רמליהו וכן בארם: (י) וישגב ה' את צרי רצין עליו. רלה לומר עליו על ישראל שאשור לא בא אלא על דמשק כמה שכתוב ואת רצין המית ואחר כך ויעל על שומרון: (יא) ארם מקדם. היינו שארם עלמו נספך לאויב לו: ויאכלו בני ישראל בכל פה. כמ"ש על שלשה פשעי אדום שישבו בנגב ועל שלשה פשעי עמון שישבו במזרח ופלשתים במערב ואשור מצפון שאכלו את ישראל בכל פה: ועוד ידו נטויה. עמש"ל ה' כ"ה: (יב) והעם לא שב וגו'. רלה לומר כשהקב"ה משעבד את ישראל ת"י איזה אומה הראוי לקבל באהבה ולהכניע את עלמו ת"י האומה ההיא כמ"ש ועבדו את מלך בבל וחיו ומכת השעבוד הסוה ראוי לשום על לב ולדרוש אל ה' בכל לבבם: (יג) כפה. היינו גוף שבהמה שהוא כמו כפה: ואגמון. הם הרגלים שהבהמה נשען עליהם: (יד) זקן. היינו זה שקנה חכמה והוא בעל תורה והוא פנים שהוא בעל מע"ט כמ"ש לעיל והם הראש שהם עקרן של ישראל: נביא ומורה שקר הוא הזנב. היינו כמו שהזנב מכסה את הערוה כן נביאי השקר היו מכסין את הרע וכמ"ש בזכר וירא בלק ראה בזנבי דשולי בכהניהם לכן נקראו זנבי: (טו) ויהיו מאשרי וגו'. היינו הרגלים שמוליכין את

מצודת דוד

ועד עולם. כל ימי חזקיה: קנאת ה'. כ"ז הלדקה יעשה על כי יתקנא על מה שחרף סנחריב כלפי מעלה: (ז) דבר וכו'. זה אמר על מלכות אפרים דעו שפורענות הבאה עליהם לא במקרה בא כי הדבר הזה שלח ה' ע"י הנביאים הקודמים להתנבאות עליהם וכן היה כי נפל ונתקיים כי כבר גלו מקלתן: (ח) וידעו כל העם הנשארים ידעו שלא כן דבריהם אשר ידברו בגאוה ובגודל לבב והוא מקרא קלר ומובן מאליו: (ט) לבנים נפלו. מה בכך שנפלו בנין הלבנים הלא נבנה תמורתן באבני גזית ר"ל אם האויב גלה המקלת הנה עתה נתחזק ביותר כי חושבים שבא במקרה והיא לא תתמיד: שקמים גדעו. אם נכרתו השקמים נחליף ארזים המעולים מהם וכפל הדבר במ"ש: (י) וישגב. כאומר הנה כל עלמם לא סמכו אלא על רצין ודעו שה' ישגב ויחזק את צרי רצין עליו וא"כ כשל עוזר ונפל עזור: ואת אויביו יסכסך. ובזה יבלבל דעת אויביו הם רשעי ישראל: (יא) ארם מקדם. אף כי מאז בימי יהואחז הכעו להם ארם היושב במזרח א"י וגם פלשתים היושבים במערב הרעו להם: בכל פה. ר"ל מלאו כל תאותם מהם: בכל זאת. בכל הפורענויות שעבר בא לא שב אף ה' מישראל ועוד ידו נטויה להכות עוד בהם: (יב) לא שב. לא עשה תשובה המגעת עד ה' שהכה בם כי חושבים הכל למקרה ואינם דורשים את ה': (יג) ויכרת ה'. לכן יכרית האל ביום אחד החשוב והשפל: כפה ואגמון. השרים הדומים לענף יפה וכפל הדבר במ"ש: (יד) ונשוא פנים. מי שהכל נושאים לו פנים לפי רוב השיבות: מורה. המלמד לעשות שקר: הוא הזנב. הוא השפל שבהם: (טו) מאשרי. המדריכים את העם המה מתעים אותם ללכת בדרך לא ישר: ומאשריו

מצודת ציון

עד. אב עולם: ולסעדה. ענין השענה: (ט) וגזית. אבנים גזוזים ומחוטבים ביותר רב: שקמים. מין אילן האנה וכן ובולס שקמים (עמוס ז): גדעו. נכרתו כמו ואשריהם תגדעון (דברים ז): (י) יסכסך. ענין בלבול וכן וסכסכתי מלרים (לקמן יט): (יג) ראש. ר"ל החשוב: וזנב ר"ל השפל: כפה. כן נקרא הענף כמו וכפתו לא רעננה (איוב טו) לפי שהיא כפופה: ואגמון. הוא הגומא הגדל במים: (יד) מורה. מלמד כמו את מי יורה דעה (לקמן כח): (טו) מאשרי. מדריכי כמו ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד): מתעים. מל' תועה: ומאושריו. כמו ומישריו והאם האל"ף במקום היו"ד וכן אשרו חמוץ (לעיל א): מבולעים

רשי

בדרך המתעי' המאשרים אותם בדרכים הללו דרכים מסותרים ונבוכים שאין פתח לצאת מהם ולשון בילוע נופל על הדרך כענין שנאמר במקום אחר עמי מאשריך מתעים ודרך אורחותיך בלעו (לעיל ג) : (טז) ומרע · רשע כמו זרע מרעים (לעיל א') : (יז) כי בערה כאש רשעה · רשעתם תבער בהם ותאכלם כאש : שמיר ושית · שלהם תאכל המורדים והפושעים שבהם ותצת בסבכי היער : בדלת העם · סבכי · ענפים : ויתאבכו גאות עשן · יהיו נבוכים ומסוגרים בחוז' עשן התבערה· ויתאבכו כל לשון נבך אין יסוד תיבה אלא בך כמו מבכי נהרות (איוב כח) עמק הבכא (תהלים פד) והנון באה לו לפרקים וכאן בא בו אל"ף במקום נו"ן כמו אלף של אבחת חרב (יחזקאל כ"א) ואל"ף של אחוותי באזניכם (איוב יג): (יח) נעתם הארץ · יונתן תירגם חרוכ' ארעא וקשה בעיני לפרש כן . שהיה לו לומר נעתמה הארץ ואחרי שאין לו דמיון במקרא בא לשון התרגום ולא לשון אחר אני מפרשו לפי ענייננו בעברת הקב"ה נעתם העשן הזה לארץ והוא לשון נגזר על הארץ או לשון נתך והגיע לארץ : (יט) ויגזור על ימין : יבוזו וישללו זה את זה על ימין או על שמאל ולא ימלא להם : איש בשר זרעו : ת"י גבר נכסיה קריביה יבזון : (כ) מנשה את אפרים . מנשה יתחבר עם אפרים : ואפרים את מנשה : עם מנשה ויחדו המה יתחברו על יהודה : (א) חקקי און : שטרי און : שטרות מזוייפין : ומכתבים . לשון ערבי . הוא כמו מכתבין (שהמ"ם חירק וכ"ף שוא ות' קמוצה) בלשון עברי:(ב) להטות על ידי שטרות שקר את הדלי' מדין

ישעיה ט

מְתַעִים וּמְאֻשָּׁרָיו מְבֻלָּעִים׃ טו עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח ׀ אֲדֹנָי וְאֶת־יְתֹמָיו וְאֶת־אַלְמְנֹתָיו לֹא יְרַחֵם כִּי כֻלּוֹ חָנֵף וּמֵרַע וְכָל־פֶּה דֹּבֵר נְבָלָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃ יז כִּי־בָעֲרָה כָאֵשׁ רִשְׁעָה שָׁמִיר וָשַׁיִת תֹּאכֵל וַתִּצַּת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן׃ יח בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת נֶעְתַּם אָרֶץ וַיְהִי הָעָם כְּמַאֲכֹלֶת אֵשׁ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֹא יַחְמֹלוּ׃ יט וַיִּגְזֹר עַל־יָמִין וְרָעֵב וַיֹּאכַל עַל־שְׂמֹאול וְלֹא שָׂבֵעוּ אִישׁ בְּשַׂר־זְרֹעוֹ יֹאכֵלוּ׃ כ מְנַשֶּׁה אֶת־אֶפְרַיִם וְאֶפְרַיִם אֶת־מְנַשֶּׁה יַחְדָּו הֵמָּה עַל־יְהוּדָה בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה׃

י א הוֹי הַחֹקְקִים חִקְקֵי־אָוֶן וּמְכַתְּבִים עָמָל כִּתֵּבוּ׃ ב לְהַטּוֹת מִדִּין דַּלִּים וְלִגְזֹל מִשְׁפַּט עֲנִיֵּי עַמִּי

תרגום

עַמָא הָדֵין מַטְעַן וְרַבְרְבָנוֹהִי מְסַלְעֲמִין׃ טו עַל כֵּן עַל עוּלֵימוֹהִי לָא יֶחְדֵי יְיָ וְעַל יַתְמוֹהִי וְעַל אַרְמְלָתוֹהִי לָא יְרַחֵם אֲרֵי כוּלְהוֹן חֲנִיפִין וּבִישִׁין וְכָל פּוּמְהוֹן מְמַלְלִין שְׁקַר בְּכָל דָא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְהוֹן וְעַד כְּעַן מִתְקְפִין מַרְדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרָעָא מִנְהוֹן׃ יז אֲרֵי תַדְלִיק כְּאֶשָׁתָא פּוּרְעָנוּת חוֹבֵיהוֹן חַטָאַיָא וְחַיָבַיָא תְּשֵׁיצֵי וְתִשְׁלוֹט בִּשְׁאַר עַמָא וּתְשֵׁיצֵי סַגֵי מַשִׁרְיָתָא׃ יח בְּתַעֲבוּר מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת חֲרוֹכַת אַרְעָא וַהֲוָה עַמָא כְּיָקִידַת נוּר גְבַר עַל אֲחוּהִי לָא חָיְסִין׃ יט וּבַז מִן דָרוֹמָא וְכָפִין וְשֵׁיצֵי מִן צִפּוּנָא וְלָא שְׂבַע גְבַר נִכְסֵיהּ קָרִיבֵיהּ יִבְזוּן׃ כ דְבֵית מְנַשֶׁה עִם דְבֵית אֶפְרַיִם וּדְבֵית אֶפְרַיִם עִם דְבֵית מְנַשֶׁה כַּחֲדָא יִתְחַבְּרוּן לְמֵיתֵי עַל דְבֵית יְהוּדָה בְּכָל דָא לָא תָבוּ מֵחוֹבֵיהוֹן דִיתוּב רוּגְזֵיהּ מִנְהוֹן וְעַד כְּעַן מִתְקְפִין מַרְדֵיהוֹן וְעוֹד מַחְתֵיהּ עֲתִידָא לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן׃ א וַי דְרָשְׁמִין רִשְׁמִין דְמֵינַס וּכְתַב דְלֵיאוּ כָּתְבִין׃ ב לְאַסְטָאָה מִדִין מִסְכְּנִין וּלְמֵינַס מַה דְרָעַן מְחַשִׁיכֵי עַמָא בְּדִינָא לְמֶהֱוֵי

מדין ג' בקריאה וסימן מדין וסבכה · רכבי אתונות צחורות ישבי על מדין . להטות מדין דלים · חד שם

תולדות אהרן על בחוריו · שבת לג כתובות ס : על ימין · שבת לג ב"ב כח : בשר זרועו . תענית ס :

רדק

מבולעים ונשחתים בעלתם הרעה : (טו) על כן · לא ישמח , כהסך וגלתי בירושלם וששתי בעמי , כי כשאוחז אדם דרך הרעה ותבא לו בעבור זה הרעה שנה האל אל דרך משל יעצב כמו ויתעצב אל לבו , וכשאוחז אדם הדרך הטובה ותבא לו בעבור זה הטובה שם האל על דרך משל שמח , כמו שאמר וששתי בעמי , ואמר ישמח ה' במעשיו , ואמר בחוריו כי הם ברוב תרים אחר עיניהם ולא תגילם גבורתם וכחם מהרעה שבאה עליהם , ע"כ לא ישמח ה' בהם כי אינם עושים רצונו : ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם : אפילו היתומים והאלמנות שראוי לחמול ולרחם עליהם לא ירחם אלא עליהם: כי כלו חנף ומרע · בין גדולים בין קטנים בין חזקים בין חלושים בכל זאת שתבא להם רעה גדולה שלא מאלו מרחמים לא שבו הם , לפיכך לא שב אפו מהם , ועוד ידו נטויה עליהם להרע להם אפילו בגלות : (יז) כי בערה כאש רשעה · הרשעה שעשו הם בערה בהם כאש , ודרך האש שתחל לבער בקוצים ובעצים דקים תחילה כמו שאמר ומצאה קוצים ואחר כך תבער בעצים הגדולים כן רשעתם תאכלם תחל בקטנים , והם הקוצים ואחר כן ותצת בסבכי היער , והם הגדולים : ויתאבכו · לפי מקומו ויתגאו : גאות עשן . חסר כ"ף שדמיון כגאות עשן , וכן לב שמח ייטיב גהה כגהה , לפי שהמשיל רשעתם לאש בוערת אמר שתגאו , כלומר עשנם גאה כגאות עשן , כלומר שהתפרסמו במעשיהם הרעים עד שכל האומות ידעו בה' כי יש רואה העשן ולא יראה האש כן ידעו הרחוקים מהם מעשיהם הרעים : (יח) בעברת · נעתם ארץ , חשך מלשון ערבי , ויונתן תרגם חרוכת ארעא , ובא ארץ בלשון זכר , כמו שרץ ארצם צפרדעים : כמאכולת אש , כמו הדבר הנאכל באש שהעץ שאכלו בו האש דולק העץ האחר כן העם הזה איש את אחיו לא יחמלו , לא די להם הרע שעושין להם אויביהם כי גם הם מריעים זה לזה : (יט) ויגזור . העם הזה חוזר על כל צדדיו וחוטף מכל אחד מחברו , ואף על פי כן הוא רעב כי לא יספיקו לו , ופי' ויגזור ויחטוף , כי החוטף גוזר הדבר ממקומו וכן אומר אחר כן : (כ) מנשה את אפרים ' זכר אלה לפי שמלכות היתה לאפרים ומנשה ואפרים אחים אף על פי כן אלה יבוזו את אלה ואחר כך יחדו המה על יהודה : בכל זאת · עם כל הרעה הזאת הבאה עליהם לא שבו ממעשיהם הרעים כדי שישוב ה' מחרון אפו : (א) הוי החוקקים · עתה דבר על הדיינים ועל סופריהם הדיינים היו מטים את הדין ואומרים לסופריהם לכתוב דין שפסקו שיהא להם קיום , ואומר החקקים על הסופרים , ואמר ומכתבים על הדיינים , כי הם מכתבים , וכתבו יוצא לשלישי הם מצוים לסופרים לכתוב והסופרים כותבים וחוקקים חקקי און והדיינים מכתבים להם אותו העמל והאון : (ב) להטות : כשבאים לפניהם לדין העשיר והגדול עם העני או האלמנה

ביאור מהגר"א

את כל הגוף ואם הרגלים נכשלים נכשל כל הגוף וז"ש ומאשריו מבולעי': (טז) חנף ומרע : חנף הוא כח יצר התאוני (כמ"ש כי חלק משמן חכה) היינו רע לשמים וטוב לבריות ומרע הוא כח יצר הכעסני שהוא רע לבריות ופה דבר נבלה הוא המחבר בין שניהם כנגדן ניתן לנו מצות עשה ומל"ת ותורה מחבר שניהם וכמ"ש בס"י כף חוב וכף זכות ולשון חק מכריע בנתים וכנגדן חשב ג' עושין בחוריו ויתומיו ואלמנותיו ואמר על בחוריו לא ישמח כנגד פה דובר נבלה כמ"ש בגמרא ויתומיו ואלמנותיו לא ירחם נגד תאווני וכעסני וזהו לא ירחם וכנגדן אמר כי בערה כאש רשעה היינו פה דובר נבלה: (יז) שמיר ושית תאכל · הוא חנף ומרע תאוני כעסני כמש"ל ו' כ"ד ומתוך שיבער ברשעים ותצת בסבכי היער הם הצדיקים כמ"ש חז"ל בגמרא ובזוהר על פ' כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש כו' : ויתאבכו גאות עשן · כי דרך העשן לעלות למעלה ומרוב האש יתחזק העשן למעלה למעלה : (יח) בעברת ה' נעתם ארץ · היינו כמ"ש תשלח חרונך יאכלמו כקש בשר ודם כשנתמלא חרון ספק אם יתקיים גזירתו או לא יתקיים אבל הקדוש ברוך הוא כאשר יצא חרון מאפו החרון הוא השליח לאכול מיד כאש תאכל קש וכן אמר כאן בעברת ה' שהוא אש מיד נעתם הארץ ויהי העם כמאכולת אש : נעתם הארץ · הוא והארץ היתה כמ"ש ולילה ללילה יחוה דעת ומלאה הארץ דעת יעקב תיקן תפלת ערבית אחר כך בוה"ו ויהי העם בו"ק : איש אל אחיו : הוא תהו ובהו : (יט) ויגזור על ימין כו': הוא נגד מים חשך ורוח: (כ) מנשה את אפרים כו' : הוא נגד ע"פ תהום ג' ראשי שור שבתהום ג' גווני קשת וכולן נתגשמו בקרבנות כמ"ש את קרבני לחמי כו' : (ב) להטות מדין דלים ולגזול וגו' היינו העושים חוק מכוונים אין שיגיע לדין דלים ועניים

מצודת דוד

ומאשריו · אותם שהיו מיושרים בעיני העם המה נשחתים : (טז) לא ישמח . כי כשאדם חוטא ובא עליו העונש אין שמחה לפני המקום : כלו חנף · כולם מחניפים לרשעים : ועוד ידו נטויה · להכות בהם עוד יותר : (יז) כי בערה · הרשעה שעושים תבער כמו אש ובתחלה תשרוף הפחותים שבעם ואח"ז בהגדולים שבהם ר"ל העון עצמו יקטרג עליהם ויפרע מהם : ויתאבכו · בעבור מרבית התבערה יתרוממו גאות העשן כי תנשא למעלה למעלה ר"ל הפורעניות תגדל מאד : (יח) בעברת ה'. בחמת ה' תתחרך ותשרף ארץ : כמאכלת אש · כמו הדבר הנאכל באש שהעץ שנאחז בו האש מדליק את העץ האחר כן העם הזה איש אל אחיו לא יחמולו ולא יהיה די להם הרע שעשה האויב : (יט) ויגזור . יחטוף בתי שעומד בימין וישאר עדיין רעב ויאכל ממי שעומד בשמאל ולא ישבעו כי מעט ימצא בהם : איש · כל אחד יאכל בשר זרועו מעקת רעבון : (כ) מנשה את אפרים. מנשה יבוז וישלול את אפרים : יחדו המה · שניהם יחד ילכו על יהודה לשלול שלל : ועוד ידו נטויה . להכות עוד : י (א) הוי . יש להתאונן על החוקקים הם סופרי הדיינים על כי המה חוקקים און ר"ל כותבים דבר שאינו הגון וכשר : ומכתבים . הדיינין עצמם המצוים לסופריהם לכתוב המה ילוו לכתוב דברי עמל : (ב) להטות · מכתבם יהיה סיבה

מצודת ציון

מבולעים · ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ג) : (טז) ומרע · מרשיע : נבלה · דבר מגונה · נטויה · מל' הטיה : (יז) שמיר ושית · מיני קוצים : ותצת · מל' הצתה והבערה : בסבכי היער · הענפים המסובכים ונאחזים זה בזה כמו עד סירים סבוכים (נחום א) : ויתאבכו · הוא ענין התרוממות ואין לו דומה : גאות · מל' גאוה : (יח) בעברת · מל' עברה וחמה : נעתם ארץ · ת"י חרוכת ארעא : אל אחיו · על אחיו : (יט) ויגזור · ענינו חטיפה כי החוטף דבר מה גוזרו וכורתו ממקומו : על ימין · בימין על במקום ב"ת כמו עמדתם על חרבכם (יחזקאל)

להיות אלמנות שללם ואת־יתומים יבזו׃ ג ומה־תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא על־מי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כבודכם׃ ד בלתי כרע תחת אסיר ותחת הרוגים יפלו בכל־זאת לא־שב אפו ועוד ידו נטויה׃ ח הוי אשור שבט אפי ומטה־הוא בידם זעמי׃ ו בגוי חנף אשלחנו ועל־עם עברתי אצונו לשלל שלל ולבז בז ולשימו מרמס כחמר חוצות׃ ז והוא לא־כן ידמה ולבבו לא־כן יחשב כי להשמיד בלבבו ולהכרית גוים לא מעט׃ ח כי יאמר הלא שרי יחדו מלכים׃ הלא ככרכמיש כלנו אם־לא כארפד חמת אם־לא כדמשק שמרון׃ י כאשר מצאה ידי לממלכת האליל ופסיליהם

נ׳ · ל׳ · ומ״ל · ה׳ מ״ל וא׳ חסר · ג׳ מ״ל · ד׳ ר״ס · ולשומו ק׳ · ל״ג ר״ס · י״ט · ה׳ · ג׳ · ואמר חסר כסיפרא · ל״י ג״ט · ג׳ · ל׳ · ד׳ · ל׳ וחסר ל׳ ומ״ל

ארמלן עדיהון וית נכסי יתמיא יבזון׃ ג ומה תעבדון ליומא דיסערון עליכון חוביכון ולריגוש עקא מרחיק ייתי לאן תערקון לסעיד והיכא תשבקון יקרכון׃ ד בכן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון ובר מקרויכון קטילין תתרמון בכל דא לא תבו מחוביהון דיתוב רוגזיה מנהון ועד כען מתקפין מרדיהון ועוד מחתיה עתידא לאתפרע מנהון׃ ה ווי אתוראה שולטן רוגזי ומלאך שליח מן קדמי עליהון בלוט׃ ו בכנישא חניפא אשלחיניה ועל עמא דעברו על אוריתא אפקדיניה למבז בזא ולמעדי עדאה ולשויותיה לדייש כסין שוקין׃ ז והוא לא כן מדמי ולביה לא כן מחשיב ארי לשיצאה אמר בלביה ולאספא עממין לא בחים׃ ח ארי יימר הלא כל שלטוני כחדא כמלכין חשיבין קדמי׃ ט הלא כמא דכרכמיש בבישא קדמי כן כלנו אם לא כמא דארפד מסירא בידי כן חמת וכמא דעבדית לדמשק כן אעביד לשמרון׃ י כמא דאשכחת ידי מלכון דפלחן לטעותא וצלמניהון

קרתא וחד לשון ארח וחד לשון דין : בלבבו ה׳ בקריאה וסי׳ והתברך בלבבו לאמרו שלום יהיה לי . וכן במליצי שרי בבל ד״ה · וישם דוד את הדברים האלה · והוא לא כן ירמה . ודבר אמת בלבבו וחד ובלבבו יגדיל : הלא ו׳ חסר בסיפרא וסי׳ כי יאמר הלא שרי יחדו . הלא ככרכמיש כלנו : הלא כאשר

תולדות אהרן
זעמי · עקרים מ״ב פ״ג :

רדק
האלמנה והיתום שהם חלושים אם כדין עם החלושים שהוא כרוב מפני חולשתם ותוקף שכנגדן אזדוינים מעין את הדין ונותנים לעשיר ומהדרין פניו בדין והנה הדיינים כאלו הם שוללים ובוזזים העניים היתומים והאלמנות : (ג) ומה תעשו ליום פקודה · ליום שיפקוד האל עונותיכם: ממרחק · זה מלך אשור שבא מארץ רחוקה לא״י להשחיתה : על מי · כמו אל, כמו הרמתה על ביתו והדומים להם: ואנה תעזבו כבודכם · כי אתם תגלו מכבודכ׳ : (ד) בלתי כרע · היו״ד לכנוי כמו ומושיע אין בלתי, אמר לפי שהעם הזה בלתי אינם עמי ולא שומעים אלי לפיכך כרע תחת אסור , כלומר במקום האסירים כרע להיות עמהם ובמקום הרוגים גם כן יפלו הם הרוגים , כלומר מהם שבוים ומהם הרוגים לא ישאר אחד מהם בארצו כי כולם יהיו גולים או הרוגים , והמפרשים פירשו בלתי כי היו״ד אינה לכנוי , יש מפרשים כן לא ימלט אלא מי שיכרע ויחביא עצמו בין האסורים או במקום ההרוגים שלא יחשבוהו שהוא חי , ואדוני אבי ז״ל פירש בעבור שלא כרע לאל אסורים והרוגים יהיו , ורבי אחי הר׳ משה ז״ל פירש זולתי הכריעה שיש להם בארצם שהגוים מכניעים אותם וזולתי זאת תבא להם גדולה מזאת והיא הגלות שהיו מהם אסורי׳ או מהם הרוגים : (ה) הוי אשור · לשון קריאה · קורא לו שיבא על ארץ ישראל לשלול שלל , וקוראהו שבט אפו ומטה זעמו שהו מיסר ישראל , ופירוש בידם במקומם , כלו׳ בארץ ישראל אשלח זה השבט , ויש מפרשים בידם של מחנה אשור , כלומר מטה זעמי שמתי בידם ואחר כך פירש עוד ואמר : (ו) בגוי חנף , הפסוק כפל בענין במלות שונות , ולשומו מרמס , כי הכל יהיו דורכים ורומסים עליהם : (ז) והוא לא כן ידמה · כפול הענין במלות שונות , אמר כי מלך אשור לא יחשב כי הוא שלוחי ומטה זעמי אבל חשב כי בכח ידו עושה מה שעושה מצליחת האמת והוא אינו יודע כי הוא שלוחי וכאשר ארצה אמנענו מלהשחית והוא חושב להשחית הכל ואפי׳ ירושלם : לא מעט · אמר שהשחית כל הממלכו׳ וגם רוב מלכות ישראל אמר שלא ישאר זה כמעט והיא ירושלם שלא יכבוש אות׳ : (ח) כי יאמר · בלבבו או לעמו . איך תעמוד עיר או ממלכה לפני שהא כל אחד משרי הוא חשוב כמלך ויש לכל אחד מהם עם גדול וחיל רב , או פירוש שרי מלכים שם והם מלכי האומות שכבש : (ט) הלא ככרכמיש · אלה העיירות על נהר פרת ממלכות ארם וכבשם מלך אשור , לפיכך אמר שלא ככרמים . כלומר זו כזו כי כולם היו שוות לפני ונמכרו בידי , וכן שמרון כמוהם : וכלנו : הוא כלנה הוא הנזכר בספר עמוס : (י) כאשר . ממלכות האליל ופסיליהם , כלומר אף על פי שיש בהם אלילים ופסילים לא היה בהם כח להציל ארצם מידי : מירושלם

רשי
מדין זכות הראוי להם : (ג) ליום פקודה : שיפקד הקב״ה פעולת עוניכם : שואה ל׳ חורבן : על מי תנוסו לעזרה · הקב״ה אינו בעזרתכ׳ : והנה תעזבו . את כל הכבוד אשר אתם קובלים מן הגזל כשתלכו בג לה : (ד) בלתי כרע תחת אסור · במקום אשר לא כרע ולא יבין אחד מכם שלא היה שם כריעת המרבץ שם באותו המקום תהיו אסורים כלומר חוץ מארצכם תאסרו וכן תירגם יונתן בר מן ארעכון אסירין תתאסרון : תחת . מקום כמו שבו איש תחתיו (שמות טז) : ותחת הרוגים יפלו : ובאותו מקום יפלו הרוגים : (ה) הוי : כי עשיתי את אשור שבט אפי לרדות בו את עמי : ומטה הוא זעמי בידם של בני אשור: (ו) בגוי חנף . ישראל : (ז) והוא : סנחרב : לא כן ידמה · שהגזרה מאתי : ואני שולחו : ידמה קווידייר בלע״ז· ולבבו לא כן יחשוב · ששלחתיו על עסקי ממון לשלול ולבוז בז כי בלבבו להשמיד את הכל בגאותו : (ח) כי יאמר וגו׳: לכך גבה לבו : (ט) הלא ככרכמיש : כאשר בני כרכמיש שרים ושלטונים כן בני כלנו על כן אם לא כארפד אשר הוא משלטנות חמת שלקחתי מיד ארם ואם לא כדמשק שלקחתי מיד ארם כן עשיתי לשומרון אם לא כארפד חמת דבוק הוא כארפד של חמת לכך נקוד פתח : (י) ופסיליהם . היו מירושלים ומשומרון : מכאן שרשעי ישראל היו מספיקין דמות עכו״ם שלהם לכל האומות סביבותם ואחרי שעובדי פסילי שומרון וירושלי׳ נפלו בידו ולא הלילום פסיליה׳ כן

ביאור מהגר״א
ועניים ודלים היינו עשירים שהיו שמנים ונדלדלו והיינו כמ״ש חז״ל מגיעי בית בבית זה המגליא מעות לעני בשעת דוחקו בכדי לקחת ביהו: ומשפט עניים · היינו המתנות הראוים לתת לעני כמ״ש וזה משפט הכהנים : להיות אלמנות שללם ואת יתומים יבזו · אינם יכולים לעשות עמל נגד בעלי כח כי יביאו הדבר עד המלך : (ד) בלתי כרע : רלה לומר אותן המכבאים את נפשם אשר לא יכרע ולא ישתחוה ועכשיו היו תחת אסיר : ותחת הרוגים יפלו : היינו שיפילו א״ע להנצל שיסברו שגם הם נהרגין אבל תחת אסיר יהיו שלא ברצונם : בכל זאת כו׳ אמר ה״פ בכל זאת : על ה״פ שבא סנחריב לא״י ג״פ על עשרת השבטים כנ״ל והרביעי על ערי יהודה הבצורות והחמישי שטף את שבנא ובפעם ששי היתה מפלתו לכן אמר ה״פ בכל זאת שמשמע מתחלתו היה גם כן נרה : (ה) הוי אשור שבט אפי וגו׳ · כמ״ש לעיל שמשעבדין את ישראל בנפש ובגוף ובממון וזה שאמר שבט אפי ומטה הוא הגוף לעבודה : (ו) בגוי חנף וגו׳ · חנף ועברה הוא נגד תאוני וכעסני ותוקף ותאוני הוא בסתר וזה שאמר אשלחנו היינו גמי בסתר ועברה וכעסני הוא בגלוי זה שאמר אצונו היינו גמי בגלוי : לשלול שלל וגומר · היינו מה שחוטפים בתחלה דברים החשובים נקרא שלל ומה שלוקחים בשניה גם דברים הנבזים קרוי ביזה מלשון בזיון ומה שלוקחים בשלישית הוא לשומו מרמס תחת רגליו כחמר חוצות רק בכדי שלא ישאר אחריו מאומה : (ז) כי להשמיד וגו׳ ולהכרית וגו׳ · עמ״ש במגלת אסתר שלהשמיד היינו הסשמדה מן המצות ולהכרית היינו הגופים שלא יזכר שם ישראל עוד וזה שאמר לא מעט שלא ישאיר אפילו מעט : (ט) שלא ככרכמיש כלנו · רלה לומר כמ״ש החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב שבמחנים אם במבצרים וז״ש ככרכמיש המרובה באוכלסין כן כלנה שנתשבת בפרשת כה בין העירות הגדולות אם לא כארפד שיושביה גבורים כן חמת אם לא כדמשק שהיא עיר בצורה כן שמרון : (י) כאשר מצאה וכו׳ · שפסילים ואלילים

מצודת ציון
(יחזקאל לג) : (ג) פקודה · ענין זכרון כמו ותפקוד עלי עון (את החוקקים · ענין כתיבה :) : ולשואה · ענין תושך כמו אמש שואה (איוב ל) : על מי · כמו אל מי : ואנה · איה : כבודכם · כן יקרא העושר וכן עשה את כל הכבוד הזה (בראשית לא) : (ד) בלתי · ענינו כמו לא : תחת · במקום כמו שבו איש תחתיו (שמות טז) : (ז) ידמה · מל׳ דמיון ומחשבה : יבלע

מצודת דוד
סיבה להטות את הדלים מן הדין הראוי להם : ולגזול · להעביר משפט האמת מן עניים : להיות · עי״ז תהיינה האלמנות שללם רלה לומר הרי כאלו הם בוזזים ושוללים את האלמנות והיתומים : (ג) ומה תעשו · כאומר אם אין כח ביד האלמנות והיתומים אבל מה תשיבו למקום ב״ה בעת יפקוד עליכם עון הזה . ולשואה . לעת תבוא עליכם התושך ממרחק וזהו מלך אשור : לעזרה . לעזור לכם : ואנה תעזבו : כשתלכו בגולה איה תעזבו ההון אשר אספתם בגזל שלא לא ישאר לא בן ולא בת : (ד) בלתי כרע . במקום אשר לא כרע כריעת המרבץ שם באותו המקום יהיה אסור רלה לומר חוץ מארצכם תאסרו : ותחת · ובאותו מקום יפלו הרוגים : ועוד ידו נטויה · להכות בהם בהיותם בארץ אויביהם : (ה) הוי אשור וכו׳ . יש להתאונן על כי אשור יהיה השבט לעשות בהם אפי להכות ולרדות אותם : ומטה : הזעם מה שאני זועם על ישראל הוא ביד אשור למטה כי עי״ז יכה בהם כרצונו : (ו) בגוי חנף . הם ישראל המחניפים לילרם למלאות שאלתו ותאויו : עברתי . מה שאני מלא עליו עברה וזעם : ולשומו מרמס · לרמסו ברגל כטיט המושלך בחוצות : (ז) והוא · אבל סנחריב מלך אשור לא ידמה כן כמו שהיא שגזרה היא מלפני : ולבבו וכו׳ : כפל הדבר במ״ש : כי להשמיד בלבבו . כי חושב בלבבו להשמיד הכל ואף ירושלים כאלו נעשה הנלחון בכח זרועו : ולהכרית . חושב להכרית הכל לבל ישאיר אף מעט : (ח) יחדו · זה כזה כל אחד חשוב כמלך לפי מרבית העם שיש לכ״א : (ט) הלא ככרכמיש : הלא כמו שכבשתי את כרכמיש כן כבשתי את כלנו : אם לא וכו׳ . האם לא כמו שכבשתי את ארפד אשר היא משלטנות חמת האם לא כמו שכבשתי את דמשק כן אכבש את שומרון : (י) כאשר מצאה ידי : כמו שכבשתי

רשי

כך שומרון וירושלים לא תנצל : (יא) כאשר עשיתי לשומרון וגו' : זאת יאמר לאחר שיכבוש את שומרון : (יב) והיה כי יבלע וגו' : אבל לא היה כמו שדימה אלא מאחר שיגמור הקב"ה את כל מעשהו ונקמתו בישראל ובקלה ערי יהודה ומאותה יראה יכנעו בני ציון וירושלים לשוב אלי אודיע למלך אשור כי לא בכוחו גבר : אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור · על אשר הפרה והרבה גודל לבב מלך אשור להתהלל בכחו על שקר פרי גודל קרייסמנ"ט דגרגדיי"א בלע"ז של לב סנחרב : תפארת רום עיניו . על שנתפאר בגאותו · תפארת וכטמנ"ט בלע"ז : רום עיניו · גסות רוחו כעניין שנא' גבה עינים ורחב לבב (תהלים קא) : (יג) כי אמר בכח ידי עשיתי כל גבורתי לא מאת הקב"ה : נבונותי : חכמתי : ועתידותיהם · מעמדם ומלבם : ואוריד . הורדתים מגדולתם : כביר יושבים · יושבים רבים . כביר פולשיר"ש : (יד) כקן · כקיני עופות הפקר : וכאסוף ביצים עזובות · וכאשר יאסוף איש ביצים עזובות שעזבתם אמם ואין מוחה בידם לכסות עליהם : נודד כנף ופוצה פה ומצפצף · כל הל' הזה נופל בעופות לפי שדימה אותם הגולים לקן לפרים ולביצים עזובות אמר לשון זה לא לפלפו עליהם האב והאם · (טו) היתפאר הגרזן הקב"ה אומר לא היה לך להתהלל בזאת כי אינך אלא כגרזן שלי ואני החוצב בך

רדק

מירושלם ומשמרון · פירוש שהיו חזקים מירושלם ומשמרון , וכיון שלפסם מצאה ידי כל שכן שמרון וירושלם , וזה אמר קודם שלכד שמרון ואחר שלכד שמרון אמר : (יא) הלא כאשר · אליליה ועצביה , ענין אחד במלות שונות : (יב) והיה כי יבלע · כי ישלים , כמו ידי ותבלעמ , בלע אמרתו , אמר כאשר ישלים ה' את כל מעשהו בגוים ובישראל על ידי מלך אשור בשר ציון ובירושלם אפקוד עליו עונות שחשב כי בכחו עשה מה שעשה בירושלם כי שם את מחנהו ושם נפקד עונו , ומה שאמר על פרי גדול לבב מלך אשור לפי שמחשבתו הרעה עשתה פירות , שהיה מתפאר בה לבני אדם , ואומר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונתי והיה מצליח בכל דרכיו לפיכך היה חושב כי בחכמתו תלויה הצלחתו , וזהו שאמר על פרי , וכפל הענין ואמר ועל תפארת רום עיניו , כי גבהות הלב נראה בעינים , וכן אמר רום עינים ורחב לב : (יג) כי אמר . גבולות עמים , לפי שכבש כל הארצות כאלו הסיר כל הגבולות , כי לכל עם יש גבול לארצו לפי התפשט הממלכות , כאמרך מלכות עם פלוני מכאן ועד כאן , וכיון שהוא כבש הכל שב הכל מלכות אחת , וכאלו אין מלכיות הגוים נחלקות והנה הוא כאלו הסיר הגבולו': ועתידותיה' שושיתי · כתוב ביו"ד וקרי ועתודותיהם בוי"ו ואחד הוא בענין: שושיתי בשני שיני"ן , השנים קורין סי"ן והוא כמו סמך , מן שוסים את הגרנות ושוסתי מן הדומה למרובע , ופירוש עתודותיהם אוצרותיהם , לפי שממון האוצרות הוא טמון בהם לעתיד אם יצטרך לו , ויונתן תרגם וקרוי תושבחתהון בזיתי : ואוריד כאביר יושבים · אל"ף כאביר נוספת, או המלה נוספת מן כביר ואביר , ושניהם ענין אחד והסרכבה להגדלה , פירוש אותם שיושבים במקום כביר וחזק אני אוריד אותם לארץ ובפסוק ואסיר ואוריד לעתיד כי הוי"ו בשוא , ושוסיתי עבר והנה עבר ועתיד בפסוק , והטעם כי כבש המדינות ועתיד לכבוש הארצות : (יד) ותמצא כקן ידי : כמו שהקן מופקר ונעזב לכל עובר , וכן כתוב גם כן כעוף נודד קן משולח, אמר חיל העמים מצאה אותו ידי כמו שימצא האדם הקן ויקחנו ואין ממחה בידו כן אני לא מצאתי בכל העמים מי שיעמוד כנגדי , וכמו שיאסוף אדם בצים עזובות שאין האם עליהם , כי כשהעוף עליהם נודד כנפיו ומכה בקן למנוע מלקחתם אם יוכל , אבל כשהם עזובות יקחם בלא מניעה , כן אני לא מצאתי מונע לכל מה שלקחתי ואספתי , ולא אפילו בדבור כל שכן במעשה . ולפי שהמשיל חיל עמים לקן ולבצים עזובות המשיל העמים לעוף , לפיכך אמר נודד כנף ופוצה פה ומצפצף ולמ"ד לחיל כלמ"ד הרגו לאבנר , ונודד הוא פעל יוצא או יהיה פעל עומד כחבריו , והוא עמו נובלת עליה , לפי שעליה נובלים תקרא האלה נובלת , כלומר מגד עליה שהם נובלים , וכן נודד כנף , מגד כנפיו שהוא נודד : (טו) היתפאר · אמר הנביא אלה דברי מלך אשור · וזה תימה היאך יתפאר הגרזן על החוצב בו , והגרזן הוא מלך אשור והחוצב בו הוא האל יתברך , וכפל הענין לחזק : ומשור · הוא המגרם ושרשו נשר והנו"ן נבלע בדגש השי"ן , וממנו מסככין בנסרים הנזכר במשנה : כהניף שבט · כמו שמניף זה השבט והוא מלך אשור כמו שאמר שבט אפי , ועם מי הוא לא עם המטה כמוהו אלא עם מי שמרים אותו לכות העמים והוא

מירושלם וּמִשֹּׁמְרוֹן : יא הֲלֹא
כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְשֹׁמְרוֹן וְלֶאֱלִילֶיהָ
כֵּן אֶעֱשֶׂה לִירוּשָׁלַם וְלַעֲצַבֶּיהָ :
יב וְהָיָה כִּי־יְבַצַּע אֲדֹנָי אֶת־כָּל־
מַעֲשֵׂהוּ בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלָם אֶפְקֹד
עַל־פְּרִי־גֹדֶל לְבַב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר
וְעַל־תִּפְאֶרֶת רוּם עֵינָיו : יג כִּי
אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי
כִּי נְבֻנוֹתִי וְאָסִיר ׀ גְּבוּלֹת עַמִּים
וַעֲתִידֹתֵיהֶם שׁוֹשֵׂתִי וְאוֹרִיד
כַּאבִּיר יוֹשְׁבִים : יד וַתִּמְצָא כַקֵּן ׀
יָדִי לְחֵיל הָעַמִּים וְכֶאֱסֹף בֵּיצִים
עֲזֻבוֹת כָּל־הָאָרֶץ אֲנִי אָסָפְתִּי וְלֹא
הָיָה נֹדֵד כָּנָף וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף :
טו הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחֹצֵב בּוֹ
אִם־יִתְגַּדֵּל הַמַּשּׂוֹר עַל־מְנִיפוֹ

מירושלם ומִקְּמָתָא דְשָׁמְרוֹן:
יא הֲלָא כְּמָא דַעֲבָדִית לְשָׁמְרוֹן
וּלְטַעֲוָתָהָא כֵּן אַעֲבֵיד לִירוּשְׁלֵם
וּלְצַלְמָנַיָא דִי בָהּ : יב וִיהֵי
אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ לְמֶעְבַּד יַת כָּל
דַּאֲמַר בְּטוּרָא דְצִיוֹן וּבִירוּשְׁלֵם
אַסְעַר עַל עוֹבָדֵי רָם לִבָּא
דְמַלְכָּא דְאַתּוּר וְעַל תּוּשְׁבַּחַת
רְמוּת עֵינוֹהִי : יג אֲרֵי אֲמַר
בִּתְקוֹף יְדִי עֲבָדִית וּבְחוּכְמְתִי
אֲרֵי סוּכְלְתָן אֲנָא וְאַגְלֵיתִי
עַמְמַיָא מִמְדִינָא לִמְדִינָא
וְקִרְוֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן בְּזֵיתִי
וְאַחֲתֵית בִּתְקוֹף יַת יָתְבֵי
כְּרַכִּין תַּקִיפִין : יד וְאַשְׁכַּחַית
כְּקִנָּה יְדִי נִכְסֵי עַמְמַיָא
וּכְמִכְנַשׁ בֵּיעִין שְׁבִיקִין כָּל
דַיְרֵי אַרְעָא אֲנָא כְנֵישִׁית וְלָא
הֲוָה נָטֵיל מְכָּא וְשָׁדֵי כָא
וּפָתַח פּוּמָא וּמְמַלֵּיל מִלָּא :
טו הַאֶפְשַׁר דְיִשְׁתַּבַּח חוּלִילָא
עַל דְחָלֵיל בֵּיהּ לְמֵימַר הָא אֲנָא חֲלֵילִית אִם יִתְרַבְרַב מַסְרָא עַל

כ' ו'חסר בסיפרא · ל' · ל' · ל' : קל"ד · כ"א · ל' · ל' · ועתידתיהם ק' · כ' נאחן · י' · ל' · ס' · ל' · ל' · בו ל"יד' מייחדין בלישנא · ל' · ל'

עשיתי לשמרון ולאלי' יה . הלא על האנשים חישבים . הלא אני מחשה · חלא מעט מוער : הגרזן ד' מיחרין בלישנ' וסי' לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן · ונדחה ידו בגרזן לכרות . היתפאר הגרזן על

תולדות אהרן

ואסיר גבולות עמים · ברכות כח ידים עו : היתפאר הגרזן · עקדה שער לח עקרים מ"ב פ"ג :

ביאור מהגר"א

ואלילים הם תמונות ממלכות האליל שבשמים והנה בירושלים היו עושין תמונות להקדושות אשר בקרבם אבל בשומרון שלא היו קדושות בתוכה היו עושין אלילים להוריד לשם קדושה מלכת השמים שהיו חושבין שהם בקיאין בחכמות הכוכבים ומבינים בממלכות האליל ושאר האומות סביבם היו לוקחים תמונות לפסילים ואלילים מירושלים ומשמרון וזה שכתב מירושלים ומשמרון וז"ש לשמרון ואליליה לירושלם ולעצביה : (יב) פרי גודל לבב ותפארת רום עיניו · היינו עין גבוה ונפש רחבה (והנפש רחבה כשהיא בכח אינו נענש אבל כשהוא מוציא פרי ופרי נפש רחבה היינו עבירות על רוב ל"ת שבתורה כמו החמס והגזל והניאוף בכדי למלאת תאותו אז נפקד לעונש אבל מעניש על הגאוה אף שאינו עושה מעשה כי אם על תפארת רום עיניו) : (יג) כי אמר בכח ידי עשיתי וגו' · רלה לומר כי עוה וגבורה למלחמה ובכח ידי היינו בכח וגבורה עשיתי : ובחכמתי כי נבונותי · היינו עצתי ובחכמתי רלה לומר שלמדתי כי נבונותי מעצמי היינו מבין דבר מתוך דבר : ואסיר גבולת עמים וגו' כי האדם ניכר בסימניו במצריו ממדינה פלונית או מעיר פלוני או מבית פלוני ואמר אסור גבולת היינו מדינות ועתידותיהם היינו עיירות : כביר יושבים : היינו גרשתים מבתיהם : (יד) ותמצא כקן ידי לחיל העמים · בפסוק שלמעלה אמר כי לקח מידם קרקעותיהם וכאן אמר שלקח מאתם רכושם במטלטלין והוא ע"ד ועזבו לאחרים חילם היינו רכוש : ולא היה נודד כנף ופוצה פה ומצפצף · היינו כשעוף עומד כנגד הבא אל קינו אם להכות בכנף או לשאוג בקולי קולות או בקול נמוך מצפצף כאלו מתחנן להשיב מרעתו ואמר כי שלם אלה לא נעשה לו : (טו) המשור על מניפו . המשור הוא מה שמחליקין בו הקורות ודרכו בהנפה . והנפה הוא שמניף החפץ בידו למעלה ולמטה והרמה הוא הגבהת החפץ ואינו מגיף ידו למעלה בכח והמכה במטה די בהרמה מעט והמכה בשבט

מצודת דוד

ידי לכבוש הממלכות האלה עובדי האליל והלא פסיליהם חזקים מפסילי ירושלים ומפסילי שמרון וכאומר אם כן כ"ש שאכבוש את ירושלים ואת שמרון : (יא) הלא כאשר וכו' · אחר שיכבוש שמרון בבואו על ירושלים יאמר הלא כאשר וכו' : ולאליליה · כי גם האלילים שבר ולקח עמו לאשור : (יב) כי יבלע . כאשר ישלים ה' את מעשהו להביא חיל סנחריב על ציון וירושלים : אפקוד . אז אשגיח על מה שהפרה והרבה גודל לבב : ועל תפארת : על התפארות גאותו :(יג) עשיתי כל מה שעשיתי בדבר הנלחון עשיתי בכח ידי ובחכמתי כי אני נבון : ואסיר · באמרם ע"כ גבול מלכות זו וע"כ וכו' וכיון שכבש הכל הסיר הגבולים כי נחשב הכל כמלכות אחת : ועתידותיהם שוסתי : שללתי אוצרותיהם : ואוריד : הורדתי היושבים במקום חוזק ומוזר על תחלת המקרא שאומר אם כל אלה עשה בכח הזרוע ובחכמה נפלאה : (יד) ותמצא כקן ידי : ר"ל השיגה ידי לגבא העמים כמו היד כל משגת קן לפור המופקר : וכאסוף וכו' . אספתי אני את כל אנשי הארץ כמו המאסף בצים שעזבם אמה והלכה לה : ולא היה נודד כנף : לפי שדמה הגולים לקן לפור ולביצים עזובות אמר לשון הנופל בעופות שמנדדים בכנפיהם ופותחים פיהם ומצפצפים בתושבם שבזה יגלו וכ"ל שלא עמד מי למולו למחות בידו . (טו) היתפאר . אמר הנביא וכי מהראוי שיתפאר הגרזן על החוצב בו לומר אני החוצב ולא אתה כ"ל שלא אשור אינו אלא כגרזן ביד האל ולא בכוחו יעבר : אם יתגדל וכו' : כפל הדבר במ"ש : כהניף שבט : כאילו השבט עם מרימיו הניף את השבט רצה לומר כאילו כח מניפו עצמו את המניפה . כאלו המטה הרים וכו' וכפל הדבר במ"ש : לא עץ . הנה באמת לא העץ הוא המרים כי אם האדם הוא המרים וכ"ל הגס

מצודת ציון

(יב) יבלע · ענין השלמה כמו וידיו תבלענה (זכריה ד) : אפקוד · ענין השגחה כמו פקדו נא וראו (ש"א יד) : (יג) ועתודותיהם . אוצרותיהם המזומן לעת הצורך והוא מל' התעתדו לגלים (איוב טו) שהוא ענין הזמנה : שוסתי · כמו שוסתי בסמ"ך והוא ענין בזה ושלל כמו שוסים את הגרנות [ש"א כג] : כביר · ענין חוזק כמו כביר כח לב (איוב לו) : (יד) כקן · הוא מדור העופות כמו ודרור קן לה (תהלים פד) : חיל · ענין לבא העם : ופוצה · ענין פתיחה כמו פציתי פי (שופטים יא) : ומצפצף · כן נקרא השמעת קול העופות : (טו) הגרזן · שם הכלי שחוטבים בו העצים כמו ונדחה ידו בגרזן (דברים יט) : החוצב · ענין חטיבה ובקיעה ודומה לו וגם יקב חצב בו (לעיל ה) : המשור · שם כלי מלא פגימות עשוים לחתוך בה העצים וכן וישר במגרה (דה"א כ) : מניפו . מל' הנפה והרמה : כהרים · מל' הרמה והגבהה : מרימיו : עם מרימיו

רד"ק

יהוה האל יתברך, ואמר מרימיו לשון רבים, כמו אלהים קדושים הוא וכפל הדבר במלות שונות: ואמר כהרים מטה להזק הענין, ופירוש לא עץ זה המטה לא יבא שיפא עץ כשאר העצים, כלומר לא יגדל יותר ממה שהוא עתה ומעתה בהשארו יסוף ויכלה: (טז) לכן ישלח האדון. בעבור זה שלא חשב הוא שיש עליון מנהיג אותו אלא אמר כי בכחו ובחכמתו היה עושה מה שהיה עושה לפיכך יראה לו האל כי הוא האדון והוא אדון לצבאות מעלה ולצבאות מטה והוא ישלח בצבאותיו מגפה, ואמר רזון והוא המות, כמו וישלח רזון בנפשם, ועוד לפי שאמר במשמניו אמר גם כן רזון, ופירוש במשמניו גדולים שבהם גבורים ובריאים, כמו ויכחד כל גבור חיל ונגיד וכו' וכן נקראו הבריאים והחזקים בלשון הזה, כאמרו כל שמן וכל איש חיל וכן אמר ויכרע במשמניהם ובחורי ישראל הכריע, ותחת כבודו, ובמקום כבודו כלומר במקום שהיה שם מתכבד מחנהו הגדול והעלום שם יקד יקוד כיקוד אש תבער בו מגפה שורפם שתשרפנו כשרפת אש: (יז) והיה אור ישראל. האל שהוא אור ישראל והאיר להם בחשכה שהיו בה, כמו שאמר למעלה העם ההולכים בחשך ראו אור גדול, והנה האל יתברך כמו האור המאיר והאוכל ויאיר לישראל ויאכל במחנה אשור, וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין, ופירוש שיתו ושמירו כתרגומו וקרא השרים הגדולים שבמחנהו קוצים לפי שבהם היה מכאיב העולם כקוץ מכאיב: (יח) וכבוד יערו וכרמלו. היער הוא מקום העצים הגדולים והארזים והכרמל הוא מקום העבוד שבו שדות וכרמים. והמשיל מחנה אשור ליער ולכרמל כי היו במחנהו מלכים ושרים גדולים והיה במחנהו די לכל צרכיהם וממון רב משלל מצרים וכוש והיה בהם עם רב עובדי אדמה וזולתם, וכבוד כל המחנה מתו כולם, ומה שאמר מנפש ועד בשר יכלה, מראה כי הגוף גם כן נשרף, ויש בזה מחלוקת בדברי רבותינו, וחלקו על פסוק ותחת כבודו ולא כבודו ממש כמו שהוא בפרק חלק והנה פסוק זה מסייע למי שאומר כי הנפש עם הגוף נשרפו, והפסוק שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים מסייע למי שאמר נשמה נשרפו וגוף קיים, כי הפגרים היו אלה שהיו מתים, ואף על פי שבזה לא הביאו אלא שני פסוקים הנה מראה טעם כל אחד ואחד, ונוכל להרך שני הפסוקים כי נשרף מקצת גופם, וכן אומר למטה בפרשת בן הראלים לעקו תוהו והיו עמים משרפות שיד, והיה כמסוס נוסס, והיה מחנהו כמו מחנה שימם נושא הנס כי יפול כל המחנה, ויונתן תרגם ויהא תביר ועריק והיו נשברים ינוסים. כלומר המעטים הנותרים ינוסו: (יט) ושאר עץ יערו לפי שהמשיל המחנה לעצי היער אמר הנשארים מעץ יערו שלא ימותו מספר יהיו, כלומר מעטים, כמו ואני מתי מספר: ונער יכתבם. פירוש בו כי עשרה היו הנשארים והנער כשמתחיל לכתוב בלמדו הכתיבה תחלה יכתוב אות היו"ד, כי היא ראשית האל"ף, ויתכן לפרש כי הנער לא ירצה לכתבם כי מעטים יהיו והנער יכול לספרם ולכתבם: (כ) והיה ביום ההוא. להשען על מכהו כמו שהיה אחז נשען על מלך אשור והיה מכהו במס שהיה מכביד עליו או מכהו במלחמה כי אחר כן נלחם בו ועתה הכירו כי אין להשען באדם כי צריך לו שיעבדנו ויתן לו מס וכאשר לא יתן או הוא לא ירצה בו יכהו וילחם בו, אבל ראוי להשען על ה' לבדו כי לא יבקש מהאדם דבר אלא שישען בו באמת ויושיעו מכל צרותיו, ולפי שחזקיהו נשען על ה' הכה מלך אשור שהיה מכהו, ונודע לכל כי ה' קדוש ישראל: (כא) שאר ישוב. לפי שבימי חזקיהו גלו רוב ישראל לפיכך אמר שאר, כלומר מה שנשאר מישראל ישוב ובאר עוד ואמר שאר יעקב למי ישוב

ישעיה י

טו כְּהָנִיף שֵׁבֶט אֶת־מְרִימָיו כְּהָרִים
מַטֶּה לֹא־עֵץ׃ טז לָכֵן יְשַׁלַּח
הָאָדוֹן אֲדֹנָי צְבָאוֹת בְּמִשְׁמַנָּיו
רָזוֹן וְתַחַת כְּבֹדוֹ יֵקַד יְקֹד כִּיקוֹד
אֵשׁ׃ יז וְהָיָה אוֹר־יִשְׂרָאֵל לְאֵשׁ
וּקְדוֹשׁוֹ לְלֶהָבָה וּבָעֲרָה וְאָכְלָה
שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ בְּיוֹם אֶחָד׃ יח וּכְבוֹד
יַעְרוֹ וְכַרְמִלּוֹ מִנֶּפֶשׁ וְעַד־בָּשָׂר
יְכַלֶּה וְהָיָה כִּמְסֹס נֹסֵס׃ יט וּשְׁאָר
עֵץ יַעְרוֹ מִסְפָּר יִהְיוּ וְנַעַר יִכְתְּבֵם׃
כ וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יוֹסִיף עוֹד
שְׁאָר יִשְׂרָאֵל וּפְלֵיטַת בֵּית־יַעֲקֹב
לְהִשָּׁעֵן עַל־מַכֵּהוּ וְנִשְׁעַן עַל־יְהוָה
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בֶּאֱמֶת׃ כא שְׁאָר
יָשׁוּב שְׁאָר יַעֲקֹב אֶל־אֵל גִּבּוֹר׃

תרגום

דְנָגִיד בַּהּ לְמֵימַר הֲלָא נַגָרִית
כַּאֲרְמָא חוּטְרָא לְמִמְחֵי לָא
חוּטְרָא מָחֵי אֱלָהֵין מַן דְמָחֵי
בֵיהּ׃ טז חֲלַף דְאִתְרַבְרַב מַלְכָּא
דְאַתּוּר בְּכֵן יְשַׁלַּח רִבּוֹן עָלְמָא
יְיָ צְבָאוֹת בְּרַבְרְבָנוֹהִי מְחָא
וּתְחוֹת מָנֵי יְקָרְהוֹן מֵיקַד
יִיקְדוּן כִּיקִידַת אֶשָׁא׃ יז וִיהֵי
מָרֵי נְהוֹרֵיהּ דְיִשְׂרָאֵל וְקַדִישֵׁיהּ
מֵימְרֵיהּ תַּקִיף כְּאֶשְׁתָּא
וּפִתְגָמוֹהִי כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וְיִקְטוֹל
וִישֵׁיצֵי שִׁלְטוֹנוֹהִי וְטוּרְנוֹהִי
בְּיוֹמָא חָד׃ יח וִיקַר סַגִי
מַשִׁרְיָתֵיהּ נַפְשֵׁיהוֹן עִם פִּגְרֵיהוֹן
יְשֵׁיצֵי וִיהֵי תְּבִיר וַעֲרִיק׃
יט וּשְׁאַר עַבְדֵי קְרָבֵיהּ יְסוּפוּן
לְמֶהֱוֵי עַם דְמִנְיָן וּמַלְכוּ
חַלָשָׁא יִתְחַשְׁבוּן׃ כ וִיהֵי
בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא יוֹסְפוּן
עוֹד שְׁאָרָא דְיִשְׂרָאֵל וְשֵׁיזָבַת
בֵּית יַעֲקֹב לְאִסְתְּמָכָא עַל עַמְמַיָא דַהֲווֹ מַפְלְחִין בְּהוֹן וְיִסְתַּמְכוּן עַל מֵימְרָא דַיְיָ
קַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל בְּקֻשְׁטְ׃ כא שְׁאָר דְלָא חָטוּ וּדְתָבוּ מֵחֲטָאָה שְׁאָרָא דְבֵית יַעֲקֹב
יְתוּבוּן לְמִפְלַח קֳדָם אֱלָהָא

רש"י

בך נפרע על ידך מאויבי אתה המסור ואני המניפו וכי דרך המסור להתהלל על מניפו מסור מגיי"ר בלע"ז: כהניף שבט את מרימיו. כאלו היה השבט מניף את עצמו ואת יד המרימו והלא אין שבט מניפו אלא האדם: כהרים מטה לא עץ. לא העץ הוא המרים אלא האדם הוא המרים: (טז) ותחת כבודו. תחת בגדיהם יהיו נשרפין. הבגדים הם מכבדים את האדם: יקד יקוד. ישרף שריפה כשריפת אש: ומדרש אגדה כאן פרע לבני שם הכבוד שעשה שם לאביו כשכסה ערות נח אביו שנאמר (בראשית ט) ויקח שם ויפת וגומר: (יז) אור ישראל. התורה שעוסק בה חזקיה תהיה לאש לסנחרב: וקדושו. הקב"ה: ד"א וקדושו לדיקים שבדור: שיתו ושמירו. שריו וגבוריו: (יח) וכבוד יערו וכרמילו. הם רבוי חיילותיו: כרמל: יער גבוה: כמסוס נוסס. לפי שדימה אותם לעצי יער דומה פורענותם לתולעת הנוסר בפיו וטוחן העץ וקורהו סס כמו שנאמר יאכלם סס (לקמן נא): כמסוס טסס. כמנור המגורר: כמסוס נוסס. כמסוס של נוסס שהוא נטחן דק דק שהתולעת טוחן כך היה האפר ושריפת גופן דק: מסוס הוא הנטחן ונופל ע"י תולעת. נוסס הוא התולעת: (יט) ושאר עץ יערו. הנותרים בחיילותיו מספר יהיו. נוחים לספור כי מעט הם ונער יוכל לכתבם ואמרו רבותינו עשרה נשאר מהם שאין לך קטן שאינו כותב יו"ד קטנה: (כ) להשען על מכהו: לסמוך על מלכי אשור שהם היו תחלת המזיקים להם: (כא) שאר ישוב. השארית

תולדות אהרן

ישלח האדון. סנהדרין לד לה: ותחת כבודו. שבת קיג סנהדרין לד: אור ישראל. עקרים מ"ב פכ"ט: עץ יערו. סנהדרין לה:

ביאור מהגר"א

בשבט לא ירגיש המוכה עד אם אשר יניף המכה את ידו בכח וא"ש כהניף שבט כהרים מטה: (טז) לכן ישלח האדון כו'. כל מקום שנאמר אדון עוקר דיורין ומושב דיורין: במשמניו. היינו שרי מעלה: רזון. פיטול מהם ממשלתם: (יז) והיה אור ישראל. הוא תורה כמ"ש ותורה אור: קדושו. הוא תפלה כמ"ש ואתה קדוש יושב תהלות ישראל גייטו תורה ועבודה נגד יעקב ויוסף שהם אש ולהבה: ולהבה הוא תוספות על האש: ובערה. היינו מבפנים את נפשם: ואכלה. היינו מבחוץ את גופם: שיתו ושמירו. היינו בעלי גאוה ובעלי כעס כמ"ש לעיל ז' כ"ג: (יח) וכבוד יערו וכרמלו. הם הפרשים והרגלים ותסר בגמרא שלנו ושאר פרשים ורגלים: והיה כמסוס טסס. היינו השאר כנ"ל ימסו כהמס דונג מפני אש כן ימסו מפני האש אשר ירד על השרים: (יט) שאר וגו' מספר יהיו. אמרו חז"ל היינו עשרה והוא כי סוף גדר המספר היא עשרה: ונער יכתבם: (כ) שאר ישראל. היינו יהודה נקראים ישראל ע"ש התיבות כמ"ש לעיל: ופליטת בית יעקב היינו עשרת השבטים שיפלטו מהם והוא שירמיהו החזירן: להשען על מכהו. כי מנחם ואחז בטחו על מלך אשור ונכסוף הכה אות': ונשען על ה' קדוש ישראל באמת. רצה לומר שישענו על ה' בזה שמקדשין ישראל אותו תמיד באמת כי בטחון הוא מעלה היותר גדולה היינו כשהוא בצדקתו אבל לא ע"ד מ"ש חז"ל רשפים היו אלא שתלו בטחונם בהקדוש ברוך הוא וכמ"ש אל פבטחו כו' הגנוב ורוצח וכו' ועמדתם בבית הזה לפני וכו': (כא) שאר ישוב שאר יעקב: היינו מי יסודה ועשרת השבטים ולפי שיהודה ישב בדרום א"י ושבטים

מצודת ציון

מרימיו: (טז) משמניו. מלי שמן: רזון. ענין כחשות: ותחת. במקום: יקד. ענין הבער כמו על מוקדה (ויקרא ו): (יז) שיתו ושמירו. מיני קוצים: (יח) וכרמלו. שם כרמל הונח למקום שדות וכרמים וכמ"ש והיה מדבר לכרמל (לקמן לב): כמסוס נוסס. שם התולעת האוכל וטוחן את העץ נקרא נוסס ודומה לו וכמאמר יאכלם סס (לקמן נא) והנטחן עצמה נקרא מסוס: חרון

מצודת דוד

הנה כן לא אשור הוא בעל הנצחון כי אם המקום שהמשילו: (טז) לכן. בעבור גודל לבבו: במשמניו רזון. ירזה את השמנים שבעמו רצה לומר יאבדו מן העולם: ותחת כבודו. ובמקום שהיה מתכבד בעצמו לתלות הדבר בכח זרועו במקום זה יהיה ללעג וקלס כי תבער הבערה כתבערת אש רצה לומר כל אנשיו ימותו על ידי המלאך המכה בהם כאלו נשרפו באש וכן נאמר בו והיתה לשרפה מאכולת אש (לעיל ט): (יז) והיה אור ישראל. האל המאיר לישראל: וקדושו. הוא האל קדוש ישראל וכפל הדבר במ"ש: שיתו ושמירו. וקראם כן לפי שבהם היה מכאיב העמים כקוץ מכאיב: (יח) וכבוד יערו. מרבית אנשיו כעצי היער אשר היה מתכבד בהם: וכרמלו. ר"ל בעלי העושר ככרמל הזה שהוא מלא ברכת ה' שדות וכרמים: מנפש וגו'. כי ישרוף גופם ונפשם: והיה. השם הסוא יהיה כהנטחן מן התולעת אשר יטחן בפיו את העלים דק דק ולפי שהמשילם לעצי היער אמר לשון הנופל בהשחתת העלים: (יט) ושאר. שאר העץ הנשאר ביערו ר"ל הנשאר במחנהו מספר יהיו: יהיה מעט מתי מספר: ונער. אף הנער לא ילאה לכתבם ולפרסם כי מעטים יהיו: (כ) ביום ההוא. כשילאה גדול הנס הזה: על מכהו. על מלכי מצרים שהם היו מסילם המזיקים להם: באמת. בכל לבב: (כא) שאר ישוב. השארית ישובו ולתוספת ביאור אמר שאר יעקב וכו' רצה לומר השארים מבני יעקב הם ישובו

רש"י

שבהן ישובו אל הקב"ה : אל גבור : שהראה להם גבורה בסנחרב : (כב) כי אם יהיה עמך : לחזקיהו אמר הנביא אם יהיה עמך כחול הים השאר שישוב בו למוטב תשטף את כליון החרוץ לבא עליהם ויעכבנו מלבא בצדקה שיתנהג בה : (כג) כי כלה ונחרצה : הראה שהקב"ה עושה (דין) ברשעים ותכנעו ותשובו אליו : (כד) לכן לפי שידעתי שתשובו אלי חזקיהו וסיעתו (דבר אחר לכן · ל' שבועה לכן באמת) : כה אמר ה' אל תירא מאשור בשבט יככה : בשבט פיו יחרף ויגדף אתכם על ידי רבשקה : ומטהו ישא עליך : לאיים כדרך שעשה למצרים : ועוד יש לפרש בשבט יככה אשר עד הנה הכך בשבט והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים משום ר' מנחם אמר לי ר' יוסף : (כה) כי עוד מעט מזער וכלה זעם • הזעם שלי שניתן למטה ביד אשור כמ"ש למעלה ומטה הוא בידם זעמי : ואפי. שהי' לשבט ישוב על תבליתם. ל' תבל עשו (ויקרא כ) על חירופי' וגידופין אשר גדפו נערי מלך אשור אותי : (כו) ועורר עליו ולעורר עליו : שוט . מכת יסורין : כמכת מדין : שנהרגו בלילה אחת והמלכים שברחו משם ונמלטו נהרגו עורב בצור עורב כדמפורש בספר שופטים אף זה לאחר שישוב לארצו ימות שם בחרב : ומטהו על הים · ועוד יעורר עליו את מטהו אשר היה על הים כפרע' ובחילו : ונשאו . וטילטלו מן העולם כדרך שנשא את מצרים : (כז) וחובל עול · סנחריב מפני חזקיהו שהיה נוח לדורו כשמן: ורבותינו פירשו מפני שמנו של חזקיהו שהי' דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיאם לעסוק בתורה כענין שנאמר

ישעיה י

כב כִּי אִם־יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ כִּלָּיוֹן חָרוּץ שׁוֹטֵף צְדָקָה׃ כג כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ׃

כד לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת אַל־תִּירָא עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּכָּה וּמַטֵּהוּ יִשָּׂא־עָלֶיךָ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃ כה כִּי־עוֹד מְעַט מִזְעָר וְכָלָה זַעַם וְאַפִּי עַל־תַּבְלִיתָם׃ כו וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָה צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃ כז וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יָסוּר סֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמֶךָ וְעֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ

(מסורה: ג' · י"ד בטעם בסיפרא · ה' חסר בסיפר' · ג' · ל"ז · ג' · ל' · ד' ומ"ל · ב' · ג' · ח' בטעם בסיפרא · ב')

תרגום

גִּבָּרָא׃ כב אֲרֵי אִם יְהֵי עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל סַגִּי כְּחָלָא דְּיַמָּא שְׁאָר דְּלָא חָטוֹ וּדְתָבוּ מֵחֲטָאָה יִתְעַבְדוּן לְהוֹן גְּבוּרָן דְּמִתְגַּבְּרִין וּמְדַבְּרָן בִּזְכוּ׃ כג אֲרֵי גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עָבֵד עִם כָּל רַשִׁיעֵי בְּגוֹ אַרְעָא׃ כד בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת לָא תִדְחַל עַמִּי יָתֵיב צִיּוֹן מֵאַתּוּרָא בְּשׁוּלְטָנֵיהּ יִמְחִינָךְ וּמָרְוָתֵיהּ יִרְמֵי עֲלָךְ כְּדִבְאוֹרַח מִצְרָיִם׃ כה אֲרֵי עוֹד צִבְחַר כִּזְעֵיר וִיסוּפוּן לְוָטַיָּא מִנְּכוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב וְרוּגְזִי עַל עַמְמַיָּא עָבְדֵי תִבְלָא לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן׃ כו וְיַיְתֵי עֲלוֹהִי יְיָ צְבָאוֹת מָחָא כְּמָחַת מִדְיָן בְּשָׁקִיף עוֹרֵב וּמָרְוָתֵיהּ תֶּעְדֵי מִנְּכוֹן כְּמָא דַּעֲדַת מָרְוַת פַּרְעֹה עַל יַמָּא וְיִתְעַבְדָן לְכוֹן גְּבוּרָן כְּדִבְאוֹרַח מִצְרָיִם׃ כז וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא תֶּעְדֵי מָרְוָתֵיהּ מִנָּךְ וְנִירֵיהּ מֵעַל

מסורה

החוצב בו : ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע ונחרצה ג' בק-יאת וסי' כי כלה ונחרצה • ועתה אל תתלוצצו • והגביר ברית לרבים • וא' נחרצה כי נחרצה נעשתה : יככה ג' בקריאה וסי' למת יככה נפש • מאשור בשבט יככה • יומם השמש לא יככה : עורב ד' מלאים וסי' ויכו את עורב ב' בו • במכת

רד"ק

ישוב אל אל גבור ישוב בתשובה שלמה אל ה' שהראה גבורתו בגבורי האדם : (כב) כי אם יהיה כנוי עמך כנגד חזקיהו אמר אפילו אם יהיו רבים כחול הים שאר יקראו מי שישוב בו, כי השאר הרוב כמעט יקרא שאר , כן ישראל רובם יגלו ויעבור עליהם כליון חרוץ שישטפם בצדקה ויגלם לפי שהם פושעים והנשאר בו שהוא המעט ישוב לאל · וזה אומר על עשרת השבטים שגלו והשאר יהודה ובנימין שבו לאל בימי חזקיהו והושיעם האל מיד מלך אשור : וכליון חרוץ · פי' כליון גמור : (כג) כי כלה ונחרצה · כמו שאמר כליון חרוץ , וכפל ונחרצה לחזק, כלומר כי הכלה תהיה גמורה , אמר כלה אני עושה והכלה תהיה נחרצה : (כד) לכן · אמר יושב ציון לפי שכבש מלך אשור כל ארץ יהודה , כמו שכתוב ויחן על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא נשארה אלא ירושלם , ואמר ציון שהיא ראש הממלכה, בשבט יככה לא יכלה אותך מכל וכל אלא כמי שמכה בשבט שמכאיב האדם המוכה ואינו ממיתו כן יעשה מלך אשור ביהודה : ומטהו ישא עליך · זה המס שהטיל על יושבי ירושלם שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב : בדרך מצרים · כאותו דרך ובאותו ענין שעשו המצריים בישראל , שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ענו אותם במסים ובעבודה קשה אבל לא כלו אותם כן עשה מלך אשור בישראל : (כה) כי עוד מעט מזער · הכפל להמעיט הזמן אמר עוד מעט זמן יהיה שיכלה זעמי על מלך אשור כי הוא היה עד הנה שבט אפי ומטה זעמי להכות העמים ועתה יכלה זעמי ואפי עליו עד שיכלה וזה הוא ואפי על תבליתם , תבליתם בשקל תכליתם : (כו) ועורר עליו · שוט הוא קשה משבט ומטה אמר הוא הכך בשבט והקב"ה יכהו בשוט ותהיה המכה שיכהו כמכת מדין בצור עורב שהכה מחנה מדין ושרי מדין שברחו רדפו אחריהם והרגו את עורב בצור עורב ואת זאב ביקב זאב וזכר צור עורב לבד כמי שמזכיר ראשי הדברים כי ידוע הוא הענין וכתוב בספר שפטי' כן הכה מחנה מלך אשור והמלך שברח הכוהו בניו בחרב : ומטהו על הים · ומטהו שהיה נושא עליך יהיה סופו כמו שהיה סוף מטה פרעה על הים כי שם כלה זעם ה' עליו ונשא הקב"ה מטהו עליו · בדרך מצרים · כאותו דרך שעשה במצרים שטבעם בים כן כלה מחנה אשור בירושלם , וכ"ף כמכת במקום שנים , ופי' מטהו על הים , כלומר כמו שהיה על הים : (כז) והיה ביום ההוא , וחובל עול מפני שמן , עול סנחריב ישחת מפני שמן חזקיהו , והנה הוא בכפך כי שמן נואר השור ישחת מהעול אשר עליו תמיד כן הוא דרך העולם , וכן היה ראוי שישחת שמנו של ישראל מפני עול סנחריב כי הם היו מעטים וסנחריב עם רב והקב"ה ברחמיו הפך את הדבר והיה השמן קשה מן העול וחובל עול סנחריב מפני שמן ישראל וי"ת ויתכרון עממיא מן קדם משיחא פירוש חזקיהו שנמשך בשמן המשחה , ואע"פ שלא נמשח כי אין מושחין מלך בן מלך ראוי היה

ביאור הגר"א

השבטים לפונה לו לכן אמר אל אל גבור היינו נמי אל בימין וגבור בשמאל כידוע : (כב) כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים וגו' • רצה לומר כי לכאן כתיב כי כלה ונחרצה וגו' אינו הכליון חרוץ גמור כללו' ישראל ממנו היינו השאר שישוב לא נכנסם לבד הטיבו להנצל מכליון הנ"ל אלא צדקתם ישטוף דרך כל הים של הכליון חרוץ עד הגיע צדקתם אל העם הרבה כחול הים שלא שבו עדיין ויגללו גם המה בזכות צדקה הנ"ל וזה שאמר כי אם יהיה עמך ישראל כחול אשר על שפת הים היינו עמך שלא ישובו עדיין אפילו אם יהיו בבחינת ריבוי כחול הנ"ל • אבל השאר שישוב בו • שוטף בצדקה את הכליון חרוץ כנ"ל • וכמ"ש ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי ים • רצה לומר כמו הנהר שבין גן לעדן הוא המתחבר ועושה שלום בין גן לעדן עד"ז יהיה שלומך מחבר • וצדקתך יהיה שוטף דרך כל הים • כגלי הים כשוטפים בחוזקה עד הגיע לחול אשר גבול לים כן יהיה צדקת המעט היינו השאר שישובו בו שוטף בצדקם עד הגיע לרבוי עם ישראל הנדחים בכל הארצות ורבים כחול אשר על שפת הים : (כד) בשבט יככה וגו' • היינו ג' מיני עבודות שמשעבדין בישראל כמ"ש לעיל שבט הנוגש ומטה שכמו ועול סובלו • ואמר כאן בשבט יככה הוא שבט הנוגש : ומטה • הוא מטה שכמו : בדרך מצרים • היינו עול סובלו שבמצרים שעבדו בגופות בני ישראל : (כו) שוט כמכת מדין • היינו גם כן הוא ושריו והמונו • וכוא נמי ג"כ שבט ומטה ועול כמ"ש לעיל ומ"ש כמכת מדין היינו כמו עורב שר של מדין נמלט מן המלחמה ונהרג בביתו ובעירו כן יהיה בסנחריב • ומטהו היינו השרים כנ"ל • על הים • היינו כמו שעל הים תשלח חרונך יאכלמו כקש • כן דכאן וכבוד יערו וכרמלו מנפש ועד בשר יכלה : ונשאו בדרך מצרים • כמו הנשארים במצרים נמסו מפני חרון אף ה' כן הסמון של סנחריב והיה כמסוס נוסס כנ"ל : (כז) יסור סובלו וגו' • היינו גם כן ג' הנ"ל : וחובל עול מפני שמן • אמרו חז"ל מפני שמן שהיו מדליקין בבית המקדש היינו כי כל הנותן עליו עול תורה

מצודת דוד

שובו לה' שהראה גבורות באשור : (כב) כי אם וגו' • רצה לומר אף על פי שיהיו מרובים לא ישאר בהם כי אם שארית אשר ישובו לה' כי כליון חרוץ יבוא כנאל שוטף במשפט צדק ואמת כי יהיו ראוים לכליון : (כג) כי כלה ונחרצה • רצה לומר הכלה תהיה נחרצה מה שיעשה ה' בקרב הארץ ולזה ישארו מעט מהרבה : (כד) לכן . לפי שידעתי אשר חזקיה וסיעתו המה ישובו אלי : בשבט יככה . ר"ל לא יעשה בך כלה רק יכה אותך בשבט המכאיב וישא עליך מטהו לאיים ולהפחיד : בדרך • כענין שעשה במצרים שהכאיבו לישראל והיימו עליהם ולא כלו אותם : (כה) וכלה זעם • הזעם שלי הנתון ביד אשור להיות לו למטה כמ"ש למעלה ומטה הוא בידם זעמי הנה במעט זמן יכלה הזעם : ואפי . חמתי תשוב על התבל שעשו הם החרופין והגדופין אשר גדפו נערי מלך אשור ורצה לומר החמה תחול עליהם לגמול התבל : (כו) ועורר . ה' יעורר עליו שוט המכה דוגמת מכת מדין בימי גדעון שנפלו בלילה אחד והמלכים שברחו נהרגו עורב בצור עורב וכן כולם כמ"ש בשופטים ולקצר לא זכר אלא א' מהם ורצה לומר כמותם יהיה סנחריב אחר שישוב לארצו ימות שם בחרב : ומטהו . חוזר על מלת יעורר לומר שיעורר עליו מטהו אשר היה על הים בפרעה ובחילו : ונשאו ישלטלנו מן העולם כדרך שנשא את מצרים : (כז) סבלו . המשא שהטעים סנחריב על שכם ישראל יוסר אז : ועולו העול אשר על צוארך יוסר וכפל הדבר במ"ש : וחבל עול • הוא מאמר תלוי על כי הדרך אשר שומן העול נשחת מפני העול אשר ע"י בהסך שמשחם השפ' יתפרד מפני השומן ר"ל סנחרב המטיל העול

מצודת ציון

(כב) חרוץ • גזור וחתוך כמו כן משפטך אתה חרצת (מ"א כ) : (כג) ונחרצה • נגזרה ונחתכה : (כה) מזער • ענינו כמו מעט וכן זעיר שם (לקמן כח) וכפל בשמות נרדפים להמעטת הזמן • תבליתם • ענינו דבר מגונה שאין ראוי לעשותם כמו תבל הוא (ויקרא כ) : (כו) ועורר • מי התעוררות : שוט • ענינו כמו שבט וכן שוט לסוס (משלי כ) : ונשאו • מל' משא וטלטול • בדרך • בענין : (כז) סבלו • ענין משא ככד כמו נושא סבל (מ"א ה) : שכמך • כתפך • ועולו • הוא הכושם בנואר הבהמה כשהיא חורשת : וחובל • ענין השחתה כמו וחבל את מעשה ידיך (קהלת)

צַוָּארֶךָ וְחֻבַּל עֹל מִפְּנֵי־שָׁמֶן׃ כח בָּא עַל־עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו׃ כט עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה׃ ל צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת׃ לא נָדְדָה מַדְמֵנָה יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ׃ לב עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בית־[בַּת] צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלִָם׃ לג הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה

צַוְרָךְ וְיִתַּבְּרוּן עַמְמַיָּא מִן קֳדָם מְשִׁיחָא׃ כח אֲתָא עַל עַיַּת עֲבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמַשׂ יַמְנֵי רַבָּנֵי מַשִּׁרְיָתֵיהּ׃ כט גְּזוּ עֲבָרוּ יַרְדְּנָא בְּגֶבַע בָּתוּ לְהוֹן אִתְבָּרוּ יָתְבֵי רָמְתָא אֱנָשׁ גִּבְעַת שָׁאוּל עֲרָקוּ׃ ל אֲרִימוּ קָלֵיכוֹן אֱנָשׁ בַּת גַּלִּים אֲצִיתוּ דְּיָתְבִין בְּלַיִשׁ דְּדָיְרִין בַּעֲנָיָה עֲנָתוֹת׃ לא אִתְבָּרוּ אֱנָשׁ מַדְמֵנָה יָתְבֵי גֵּיבִים גְּלוֹ׃ לב עַד כְּעַן יוֹמָא רַב וְסַגִּי עִדָּן לֵיהּ לְמֵיעַל הָא סַנְחֵרִיב (מַלְכָּא דְאַתּוּר נְטַל וַעֲבַר תְּלַת אוֹנִין וּדְבַר עִמֵּיהּ אַרְבְּעִין אַלְפִּין גּוּסְפְּנִין דִּדְהַב דִּבְנֵי מַלְכִין קְטִירֵי תָגָא יָתְבִין בְּהוֹן וּדְבַר עִמֵּיהּ מָאתָן אַלְפִּין אֲחִידֵי סַיְפִין וְרוּמְחִין וּדְבַר עִמֵּיהּ מָאתָן וְשִׁתִּין אַלְפִּין מְחַצְּצֵי גִּירִין גּוּבְרִין דִּרְהָטִין קֳדָמוֹהִי מְאָה אַלְפִּין וְאוּרְכָּא דְמַשִּׁרְיָתֵיהּ אַרְבַּע מְאָה פַּרְסִין צַוַּאר סוּסְוָתֵיהּ אַרְבְּעִין פַּרְסִין מִנְיַן מַשִּׁרְיָתֵיהּ מָאתָן וּשְׁתִּין אַלְפִּין רִיבּוֹא חָסַר חַד וְכֵן אֲתוֹ עַל אַבְרָהָם כַּד רְמוֹ יָתֵיהּ לְגוֹ נוּרָא יְקִדְתָּא וְכֵן עֲתִידִין לְמֵיתֵי עִם גּוֹג וּמָגוֹג כַּד יִשְׁלַם עָלְמָא קִצֵּי לְמִתְפָּרְקָא מַשִּׁרְיָתָא קַדְמֵיתָא כַּד עֲבַרוּ בְּיַרְדְּנָא שְׁתוֹ מַיָּא דַּהֲווֹ בְּיַרְדְּנָא מַשִּׁרְיָתָא תִנְיָתָא כַּד עֲבָרוּ בְּיַרְדְּנָא דָלוֹ עִקְבֵי סוּסְוָתָא וּשְׁתוֹ מַיָּא מַשִּׁרְיָתָא תְּלִיתָאָה כַּד עֲבָרוּ בְּיַרְדְּנָא חֲפָרוּ בֵירִין וּשְׁתוֹ מַיָּא) אֲתָא וְקָם בְּנוֹב קִרְיַת כַּהֲנַיָּא לָקֳבֵיל שׁוּרָא דִירוּשְׁלֵם וְעָנֵי וַאֲמַר לְחֵילוֹתֵיהּ הֲלָא דָא הִיא קַרְתָּא יְרוּשְׁלֵם דְּעֲלַהּ אַרְגֵּישִׁית כָּל מַשִּׁרְיָתִי וַעֲלַהּ כְּבָשִׁית כָּל מְדִינָתִי הָא הִיא זְעֵירָא וַחֲלָשָׁא מִכָּל כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא דִכְבֵישִׁית בִּתְקוֹף יְדִי עֲלַהּ קָם מָנִיד בְּרֵישֵׁיהּ מוֹבִיל וּמַיְתֵי בִּידֵיהּ עַל טוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דִי בְצִיּוֹן וְעַל עֲזַרְתָּא דִבְירוּשְׁלֵם׃ לג הָא רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת רָמֵי קְטוֹל

מרין בצור עורב • שחרות כעורב ; פערה ג' מ"ל ב' כתיב פורה וחד כתיב פארה וסי' מסעף פארה במעוצה כן כתיב . פורת דרכתי לבדי ; לחשוף חמשים פורה ; וב' חס' וסי' ואם ירא אתה לרדת .

רש״י

שנאמר אשר העתיקו אנשי חזקיהו וגומר (משלי כה): (כח) בא על עית : מונה והולך מסעות שנסע סנחרב ובא על ערי יהודה לבא ירושלים ביום מפלתו : עית מגרון ומכמש רמה גבעת שאול בת גלים ליש' ענתות מדמנה גביס כולן מקומות הן : (כט) לנו : לשון לינה : נסה . ברחה ברחו כולן מפני חיילותיו : (ל) צהלי קולך : להזהיר לעם : הקשיבי לישה • את קול השופר וברחו לכם וכן עניה ענתות : (לא) העיזו . נאספו לברוח : ורבותינו דרשו צהלי קולך וכל המקרא במדרש אחר בהגדת חלק והעמידו המסעות על עשר אבל יונתן תירגם את כולן שמות מקומו': (לב) עוד היום בנוב לעמוד : כל הדרך הזה נתלבט כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שאמרו לו אילטגניניו אם תלא' בה היום תכבש' וכשעמד בנוב וראה את ירושלים קטנה לא חש לדברי אילטגניניו והתחיל להניף ידו בגאו' וכי על עיר כזו הרגזתי כל החיילות הללו לנו פה הלילה ולמחר ישליך בה אים אבנו : הר בת ציון : להר בת ציון : (לג) הנה האדון: בלילה ההוא : מסעף פארה במערצה . יפשח פארותיו עיקר ענפי אילנותיו : במערצה : במשר המקצץ הענפים אין פארה זו לשון גת שהרי לא נכתב בוי"ו כמו פורה דרכתי (לקמן ס"ג) וכמו לחשוף חמשים פורה (חגי ב') אלא בא"ף כמו ותארכנה פארותיו (יחזקאל לא) ומסעף הוא לשון מקצץ ענפים אישפרנקיי"ר בלע"ז כמו וכלה סעיפיה (לקמן כז) וכן בסעיפיה פוריה (לקמן יז) : במערצה : בכלי משחית העורן

תולדות אהרן צהלי קולך • זוכר נח ויהי : בנוב לעמוד • מגלה לא סנהדרין צד נה זוכר בשלח :

רד״ק

היה להמשח אלא שלא היה צריך , ומדרש מפני שמנו של חזקיהו שהיה מדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות : (כח) בא על עית • עתה מספר כשבא סנחריב עם מחנהו על ירושלם וזוכר המסעות שעבר בארץ בנימין וביהודה והיה בהבטחה להשחית ירושלם כל אלה שמות הערים לא נזכרו רובם בספר יהושע כי לעיר אחת שני שמות : למכמש יפקיד כליו , הלמ"ד במקום בי"ת , כמו הרגתי לפלני, לסניכם לחרב , והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל בשמוש האותיות , והפקיד במכמש רוב כלי מלחמתו כדי שילך לו במהרה לירושלם כי היה חושב בלבו כי לא היה צריך לרוב כלי מלחמה כי היה נקל בעיניו לכבשה : (כט) עברו מעברה • ת"י מעברא דירדנא : גבע מלון • אמר כשעברו הירדן באו ללון בגבע שהיא עיר לבנימין וכיון שראו כן יושבי הרמה חרדו : חרדה הרמה • פירוש יושבי הרמה חרדו : וכן גבעת שאול נסה ; פי' יושבי גבעת שאול נסו , כי כן דרך המקרא במקומות רבים , וגבע וגבעה שתי עיירות הן בארץ בנימן , כמו שכתוב בספר יהושע , ואפשר כי גבעת שאול היא גבעת בנימן שזכר בספר שמואל והסמכה אל שאול לפי שהיה מלך והיה משבט בנימן , או בנה הוא שם ארמון לשבתו לפיכך נקראת על שמו , וכן בספר שמואל ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול , ואפשר גם כן כי גבעת שאול היתה זולתי גבעת בנימן ושאול בנה אותה הגבעה ונקראת על שמו : (ל) צהלי קולך • הרימי קולך כשופר כדי שישמעו אנשי ליש ויברחו ומחנה אשור היה בדרכו פוגע בעיר שמה בת גלים תחלה ואחר כן בלים : (לא) נדדה מדמנה • זאת העיר מצאנוה בערי מואב שמה מדמנה • אבל בערי ישראל לא מצאנו זה השם , והוא כמו שכתבנו שיש לעיר שני שמות , ואפשר שהוא העיר הנזכרת בערי יהודה וצקלג מדמנה וסנסנה אף על פי שאין נקודם שוה אותיותיהם שוות , וכן הגבים שם העיר , והעיזו , לשון אסיפה , כמו שלח העז את מקנך : (לב) עוד היום בנוב • דרך הדרש כי ביום אחד הלך כל המסעות הנזכרים ודחק עצמו שיהיה באותו היום בנוב כי משם יראה ירושלם , וכיון שראה אותה משם : ינופף ידו • על ירושלם כאדם המבזה הדבר אמר אין זו נחשבת בעיני כי כמה עיירות בצורות ממנה כבשתי , ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק כן עוד היום שישובו לנוב לעמוד שם אותם שברחו משם מפני סנחריב : ינופף ידו הר בת ציון , אמר על דרך משל כי עוד ינופף ידו הר בת ציון על מחנה אשור במפלתו , וכן גבעת ירושלם , והוא כפל הענין במלות שונות , שבא הפסוק הזה כענין שאמר בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם : (לג) הנה האדון • סנחריב חשב כי אין עליו אדון כמו שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי , אמר הנביא הנה האדון ה' צבאות הוא אדון צבאות מעלה ומטה והוא יפיל צבא מלך אשור והמשיל מחנהו ליער מלא עצים

ביאור מהגר״א

תורה מעבירין ממנו עול דרך ארץ : (כח) בא על עית וגו' • חשב כאן עשר מקומות עד צהלי קולך בת גלים שהוא מאמר הנביא אל תירא ממנו אלא צהלי קולך • והיינו עשרה מקומות שעבר שאול : עית • רלה לומר גלגל שלא שמר העת והמועד שאמר לו שמואל • ומאז נגזר על מלכותו שתפסק • והיה זה התחלת הגלות : עבר במגרון • כמ"ש ושאול יושב בקצה הגבעה תחת הרמון אשר במגרון : במכמש • כמ"ש ויעל ויתן במכמש קדמת בית און : (כט) עברו מעברה • כמ"ש ואיש ישראל עוברים כו' והנה היה גם כן בהסתר פנים והדוחק כמ"ש וכין המעברות אשר ביקש יהונתן לעבור : גבע מלון לנו • כמ"ש ויעל שאול מאחרי הפלשתים היינו שחזר לביתו הוא גבע • וכמ"ש ויראו הצופים לשאול בגבעת בנימן והנה על כך • וכמ"ש ושאול ויהונתן בנו והנמצאים עמם יושבים בגבע בנימן : חרדה הרמה • גבעת שאול נסה • היינו מעשה עמלק כמ"ש וילך שמואל הרמתה ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול וכמ"ש ושאול יושב בגבעה תחת האשל ברמה : (ל) צהלי קולך כו' • רמז לד' גליות • בת גלים הוא גלות ראשון שעדיין היה קיים התמהם דברים שחסרו במקדש שני : הקשיבי לישה • בגלות שני שהיו עדיין הגבורים קיים כמו מרדכי והסתר וזה שאמר הקשיבי לפי שמעשה מרדכי ואסתר מפורסם : עניה • הוא גלות ראמולוס שפסקה אז רוה"ק ונבואה : ענתות • מדמנה • נגד אבנר ועמשא שנתקו בשעה שנלטין דואג ולכן נהרגו והיה גורם לגליות : יושבי הגבים • היינו בעלי לשון הרע כמ"ש כמשק גבים שוקק • והם דואג ודוסים : (לב) עוד היום בנוב • היינו הריגת נוב על ידי דואג • כמ"ש כשאתה מגיע לפרשת רוצחים ולפרשת לכ"ר מה אתה אומר • ועל כולם החטא של עמלק שבשאירו קיים • ובאלו הי"ד מעברות עבר לעקור קרן ישראל ת"ו עשר קרנות • וכנגדן יו"ד גליות גלתה סנהדרין ושכינה וגם ביקש לעקור עשר דרגין שבישראל מלכים צדיקים וכו' כמ"ש ברים ת"ו • ובאלו המעברות סוביר שהתאים לולא עמלק לא היה סנחריב והאריכות כולם עמלק וז"ס מ"ם בירושלמי מעשה עמלק קורין ע' פסוקים : יונופף ידו הר בת ציון • הוא ק"ק שעומד ברא"ה הסר : גבעת ירושלים • הוא העזרה : (לג) במערצה • היינו גרזן רהב בכורת ענפים הרבה בפעם אחד ; ורמי הקומה • פירוש אותם שבעלמותם גבוהים • והגבוהים • היינו שמגביהים א"ע ואמר מסעף פארה על סנחריב שנהרגו

מצודת ציון

(קהלת ה) : (כח) למכמש • במכמש והלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ומשפטו בכסא וכמוהו רבים : יפקיד • מל' פקדון וגנוזה : (כט) נסה • ענין בריחה : (ל) צהלי • ענין השמעת קול גדול וכן לצהלי מים (לקמן כד) : (לא) העיזו • ענין אסיפה כמו שלח העז (שמות ט) : (לב) ינופף : ענין הרמה : (לג) מסעף • ענין ענפים כמו וכלה סעיפיה (לקמן כז) ר"ל יסיר הסעיפים וכן ויסקלהו (לעיל ה) ורלה לומר הסיר האבנים : פארה • גם הוא ענין ענף כמו ותארכנה פארותיו (יחזקאל לא) ומה כי אמר מסעף אמר גם פארה לתוספת באור וכן רתקו כוקים (נחום ג) : במערצה • כן שם הכלי המשמית ומשבר והוא מל' בקומו לערוץ הארץ (לעיל)

מצודת דוד

יאבד על ידי חזקיה : (כח) בא על עית : התחיל הנביא להעיד על סנחריב על שבא במסירות נמרץ לכבוש ירושלים עד שהלך מסעות רבות ביום אחד ואמר שבא על עית ומשם עבר במגרון ובמכמש הניח רוב כלי המלחמה להקל המשא ובחושבו שלא יצטרך לכולם : (כט) עברו • אנשיו עברו מעבר הירדן : גבע • בעיר גבע : לנו במלון בבטוחים מבלי פחד ולא חנו בשדה כדרך אנשי המלחמה : חרדה • אז אנשי הרמה חרדה אחזתם ואנשי גבעת שאול נסו מפחד : (ל) צהלי קולך • רלה לומר המקומות ההם שלחו לאנשי בת גלים לומר אליהם הרימו קול להזהיר להעם למהר לברוח ואתם בני ליש הקשיבו הקול ומהרו לברוח וכן יעשו העניה אשר בענתות ויברחו גם המה : (לא) נדדה : עדת מדמנה נדדה ממקומה וברחה . העיזו ; ימהרו לברוח : (לב) עוד היום . כ"כ מיהר בהליכתו למען יעמוד בנוב בעוד יום כי משם יוכל הרואה לראות את ירושלים : ינופף : כשראה את ירושלים היה מניף

סעורן ושובר אותם : ורמי הקומה : המלכים והשרים : גדועים : אין לשון נידע נופל אלא באילנות ודבר קשה : (לד) ונקף : אף זה לשון קלילה כמו כנוקף זית ונקף לשון ונפעל : סבכי היער : הענפים החשובים והגבורים והלבנון : עובי יערו וכרמילו הן מרבית חיילותיו : באדיר יפול : על ידי מלאך יפלו : ד"א באדיר בזכות חזקיהו שהוא אדירים ומושלם של ישראל כמה שנאמר והיה אדירו ממנו (ירמיה ל): (א) ויצא חוטר מגזע ישי ואם תאמרו הרי תנחומין לחזקיהו ועמו שלא יפלו בידו ומה תהא על הגולה אשר הגלה בלחלח וחבור שמא אבד סברם לא אבד סוף שיבא מלך משיחנו ויגאלם : חוטר : שבט מלוכה: ונצר . ל' יונק ואילן : ונצר משרשיו יפרה . ובכל הענין ובסופו והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו הרי שנאמרה נבואה זו לנחמת הגולים מאשור אמר המעתיק בימי חורפי הקשתי לשאול לכמה גאונים על מה שכתב א"מ זקני הרמ"א בהגה"ה שהל' ר"ה שאגו בגי' ח"ע והלא הוא גם גי' טו"ב : ותרלתי על פי הזוהר מה שהקשה ר"א את אביו רשב"י: (ג) והריחו ביראת ה' : ימלא רוח יראת ה' ובלע"ז אירא"ומי"רלו"י : ולא למראה עיניו ישפוט . כי בחכמת הקב"ה בקרבו ידע ויבין מי זכאי ומי חייב : (ד) במישור : לשון נוח ורך : והכה ארץ בשבט פיו : כתרגומו וימחי חייבי ארעא : וברוח שפתיו : ובממלל סיפוותיה : (ה) והיה צדק אזור מתניו : ויהון צדיקיא סחור סחור ליה דבקים בו כאזור

עלים גבוהים , ואמר כי האדון מסעף , פירוש כורת הסעפות : במערצה : פי' ביד חוזק יערצם וישברם : ורמי הקומה · כלומר העלים רמי הקומה יהיו גדועים והוא משל על השרים הגדולים שהיו עמו : (לד) ונקף · מבנין הדגוש והוא כריתה כמו אשר ינקופו ותרגום וערסתו ותנקפים : וסבכי · משל על השרים הגדולים שבאו בעצה אחת עם סנחריב והסתבכו זה עם זה בעצה אחת ובלב אחד כמו ענפי העלים המסתבכים זה עם זה : בברזל · כמו העץ שהענפים נכרתים בברזל כן יהיו הם נכרתים בחוזק מכה : והלבנון · כלל כל עצי היער · ואמר לבנון שהוא שם יער בארץ ישראל , ודבר הכתוב על ההוה : באדיר · הוא המלאך שהכה אותם : (א) ויצא חטר · סמך פרשה זו שהיא עתידה לימות המשיח להבטחה שהיתה בימי חזקיהו · אמר אל תתמהו על פלא גדול כזה שיעשה בימי חזקיהו במפלת מחנה אשור ברגע אחד כי עוד יעשה לישראל פלא גדול ממנו בימות המשיח שיהיה לישראל בקבוץ גליות , וזה יהיה ממשפחת המלך חזקיהו , וזכר ישי לפי שממנו יצא המלך הראשון ופירוש חטר מטה כתרגומו · ואמר מגזע , משרשיו , לפי שהעץ הנכרת יחליף ויוציא יונקות מגזעו ומשרשיו , ופירוש גזע מה שנשאר מן העץ על הארץ ומלדי הגזע יעלו הגלדים , וכן מן השרשים שהם תחת הארץ יפרחו גם כן , ולפי שישראל גלו מארצם כמה שנים ונפסקה מלכותם כאלו נכרת העץ אבל הגזע והשרשי' נשארו אמר כי עוד יש תקוה שיחליף הגזע , ואמר הנביא כי משרשי ישי ומגזעו יצא עוד חטר נצר ויהיה עוד מלך על ישראל כבתחלה ויותר ממה שהיה ואמר : (ב) ונחה עליו רוח ה' · כי מה' יהיה כל זה , אמר בתחלה רוח ה' ואחר כך פירוש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' והחכמה הוא הדבר שילמדנו אדם וידענו ויהיה מזומן בכל עת , והבינה התבוננות האדם במה שלא למד ממה שלמד : ועצה · היא שידעם והרגילות במוסרים ודרכי בני העולם זה עם זה , ודעת ויראת ה' שניהם סמוכין על השם , ר"ל שידע ה' וירא ממנו : (ג) והריחו ביראת ה' · לפי שהריח היא הרגשה קלה אומר לדבר קל שנהרגש ריח , וכן מרחוק יריח מלחמה , כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש , וכן אמר והריחו ביראת ה' , כלומר במעט הבנה ירגיש בני אדם הטובים והרעים , ולא יצטרך לראיית עינים ולמשמע אזן בשפטו בני אדם ולהוכיח אותה כי מדעתו ומתבונתו יבין מעשיהם במעט התבוננות ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש והריחו ודבורו , ר"ל רוח פיו וכן לרוחתי לשועתי , ר"ל כי דבורו תמיד יהיה ביראת ה' : (ד) ושפט בצדק · אמר דלים וענוי ארץ ואף על פי שהוא ישפוט כל האדם בצדק דלים ועשירים , לפי שדרך העולם להדר פני הגדולים והעשירים אומר כי הוא לא יעשה כן אלא בצדק יקח משפט הדלים מן העשירים ויוכיח החזקים במישור בעבור ענוי ארץ שלא יגזלום ולא יעשקום בעבור שהם רפים ותלשים , ולמ"ד לענוי ארץ במקום בעבור כלמ"ד אמרי לי אחי הוא וזולתו : והכה ארץ בשבט פיו , ר"ל רשעי ארץ , ולפי שזכר ענוי ארץ שהן הפכם סמך על המבין , גם סוף הפסוק מוכיח שאמר ימית רשע , וגם בלא חסרון יובן שענין היכה בני ארץ מי שראוי להכות שהרי אמר והוכיח במישור לענוי ארץ · ופירוש בשבט פיו וברוח שפתיו · כי יקללם וימותו כמו שכתוב בצדיקים ותגזר אומר ויקם לך , ואמר בשמואל הנביא כל אשר ידבר בא יבא , ונאמר באלישע הנביא ויקללם בשם ה' , ותצאנה שתים דובים מן היער , ותבקענה מהם ארבעים ושנים ילדים : (ה) והיה צדק · הצדק והאמונה שיתחזק בהם יהיו לו חוזק שלא ימעדו

וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדֻעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ׃ לד וְנִקַּף סִבְכֵי הַיַּעַר בַּבַּרְזֶל וְהַלְּבָנוֹן בְּאַדִּיר יִפּוֹל׃

יא א וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה׃ ב וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת יְהוָה׃ ג וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה וְלֹא־לְמַרְאֵה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא־לְמִשְׁמַע אָזְנָיו יוֹכִיחַ׃ ד וְשָׁפַט בְּצֶדֶק דַּלִּים וְהוֹכִיחַ בְּמִישׁוֹר לְעַנְוֵי־אָרֶץ וְהִכָּה־אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּיו וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע׃ ה וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו׃

בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ כִּבְעוֹט דְּמִתְבְּעֵיט בְּמַעֲצַרְתָּא וְרָמֵי קוֹמָא יִתְקַטְּפוּן וְתַקִּיפַיָּא יִמְאֲסוּן׃ לד וְיִקְטֵיל גִּבָּרֵי מַשִׁרְיָתֵיהּ דְּמִתְגַּבְּרִין כְּבַרְזְלָא וְעָבְדֵי קְרָבֵי עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל יִתְרְמוּן׃ א וְיִפּוֹק מַלְכָּא מִבְּנוֹהִי דְּיִשַׁי וּמְשִׁיחָא מִבְּנֵי בְנוֹהִי יִתְרַבֵּי׃ ב וְתִשְׁרֵי עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ רוּחַ חוּכְמָה וְסוּכְלְתָנוּ רוּחַ מְלַךְ וּגְבוּרָא רוּחַ מַדַּע וְדַחְלְתָא דַּייָ׃ ג וִיקָרְבִינֵיהּ לְדַחַלְתֵיהּ דַּייָ לָא לְחֵיזוּ עֵינוֹהִי יְהֵי דָאֵן וְלָא לְמִשְׁמַע אוּדְנוֹהִי יְהֵי מוֹכַח׃ ד וִידִין בְּקוּשְׁטָא מִסְכֵּינִין וְיוֹכַח בְּהֵימְנוּתָא מַחְשִׁיכֵי עַמָּא דְאַרְעָא וְיִמְחֵי חַיָּבֵי אַרְעָא בְּמֵימַר פּוּמֵיהּ וּבְמַמְלַל סִפְוָתֵיהּ יְהֵי מְמִית אַרְמִילוֹס רַשִׁיעָא׃ ה וִיהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר

הוא ופרה נערו : חסר ב' ויצא חטר מגזע ישי . חסר גאוה : כל מישור המישור חסר יו"ד במ"י מ"ל וסי' נמסר במלכים חלק א' סי' ב' : בשבט ו' רפין בקריאה וסי' ומזבלון משכים בשבט סופר · והוכחתיו בשבט אנשים · והכה ארץ בשבט פיו · ועקרתו בשבט ברזל . ופקדתי בשבט פשעם · אני הגבר ראה

תולדות אהרן ורמי הקומה · סוטה ה : והלבנון · גטין נו (ברכות ה) : ונצר משרשיו · סנהדרין מג : רוח ה' · שם צג : והיה צדק · עקידה שער פד אשר בלק :

ביאור מהגר"א

שנהרגו כולם בפעם אחד כמ"ש ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור : ורמי הקומה · על נבוכדנאצר דכתיב ביה אנת רישא דדהבא · וכמ"ש אעלה על במתי עב וגו' : והגבהים · על מלכי מדי ופרס שהם הקרנות הגבוהות והם הידים של הצורה וכמו שהיד"ס בעצמיותן נמוכים וכשמגיהים א"ע הם גבוהים למעלה מהראש : וניקף בברזל · כמ"ש ואחרי תקיפא כפרזלא : (ד) ושפט בצדק דלים כו' והוכיח במישור כו' · כמש"ל בפסוק ואשיבה שופטיך וגו' וכמשיח יהיה הכל היינו ושפט והוכיח ואמר ושפט דלים היינו דלת העם שצריכי' למשפט:והוכיח לענוי ארץ·שהם הצדיקים שא"צ אלא להוכיח וליעץ כמ"ש במס' תמיד איזהו דרך כו' אהוב את התוכחו' שכ"ז שתוכחה בעולם טובה וב"ר בעולם ועליהם תבא ברכת טוב · וכן במשלי אחר שאמר צדק ומשפט ומשרים · אמר כל מעגל טוב היינו התוכחה : והכה ארץ וגו' בשבט פיו וברוח שפתיו וגו' · היינו ש יש ברשעים שהמה רק רע לשמים בסתר וטוב לבריות בפרהסיא · ויש מהם שרע לבריות גם כן והיינו בפרהסיא וזה שאמר והכה היינו בפרהסיא · ימות היינו בהסתר מדה כנגד מדה ואמר ארץ ורשע הוא כמ"ש לא אוסיף עוד להכות כל חי לא אוסיף לקלל את האדמה והם נגד שני כחות של מתעורר ומניע · מתעורר בפנים בהסתר · ומניע מבחוץ בפרהסיא · ושפט והוכיח הם ימין של שניהם מבחוץ ומבפנים · והכה ובשפתיו הן שמאל של שניהם כנ"ל · וכנגד השלישי שהוא הפך השכלי אמר · והיה צדק אזור כו' הוא מלבר שצדק הוא לבריות · והאמונה הוא מלגו בינו למקום וכן מתניו מלבר · וחלציו מלגיו וכמ"ש יצאי חלציו · וז"ש אח"כ יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה הרי כאן ספרטים · של מניע ומתעורר · ולעיל מבואר ששה כחות של המרגים ג' כלולן בג' וכן נגד רוחין כפולין שלמעלה וכנגד רוח ה' אמר גם כן ד' דברים והריחו ביראת ה' וכו' שהשבעה שהן עשרה ביו למעלה בין כאן · אמר לא למראה עיניו ולא למשמע אזן אלא בריח שהריח כולל

מצודת דוד

מניף ידו עליה בדרך בזיון ולעג כאומר הלא בנקל אכבשנה : הר וכו' גבעת וכו' · כפל הדבר במ"ש : (לג) הנה האדון . כאומר אבל לא היה כמו שחשב כי הנה האדון ה' כרת ענפיו בכלי המשחית רלה לומר שלא המלאך והכה בהם : ורמי הקומה · האילנות גבהי הקומה נעשה כרותים ר"ל מתו הגבורים : (לד) ונקף · הענפים המסובכים זה בזה יוכרתו בברזל ר"ל חילו הרב יומתו על ידי המלאך: והלבנון . עצי הלבנון יפלו על ידי אדיר וחזק והוא המלאך וכפל הדבר במ"ש לחוזק הענין ולתפארת המליצה : יא (א) ויצא חוטר . כאומר אל תתמהו מהפלאה הגדול הזה כי יבוא זמן שיפליא לעשות עוד יותר מזה כי יצא שבט מלוכה מגורש ישי מזרע דוד הוא מלך המשיח : ונצר וכו' · כפל הדבר במ"ש : (ב) רוח ה' · רוח נבואה : רוח חכמה וכו' . כל אלה ינוחו עליו ובו ימצאו : (ג) והריחו . לפי שהריח היא הרגשה קלה מאד לכן קורא להרגשה קלה בשם ריח ור"ל במעט הבנה והתבוננות ירגיש ויבחין בבני אדם המובים המה אם רעים : ביראת ה' : ההרגשה הזאת תהיה לו בעבור היראה מה' : ולא למראה וכו' . בהשפטו בני אדם לא יצטרך לראות הדברים בעיניו ולשמוע באזניו כי בלבבו יבין מדעתו : (ד) ושפט בצדק דלים . יקח משפט הדלים בצדק מן העשירים ולא יהדר פני הגדולים ואת החזקים יוכיח במישור כפי הראוי בעבור ענוי הארץ שלא יגזלום עוד מעתה : והכה ארץ · רשעי הארץ יכה בקללת פיו והכי הוא כשבט המכה : וברוח וכו' כפל הדבר במ"ש : (ה) והיה צדק וכו' . הצדק והאמונה שיחזיק מהן יהיו לו לחוזק כאדם המגור אזור

מצודת ציון

(לעיל ב) : ורמי הקומה · ענינם רוממות וגבהות : גדועים · ענין כריתה כמו שקמים גדעו (לעיל ט) : (לד) ונקף · ענין כריתה כנוקף זית (לקמן יז) : סבכי · ענין התאחזות כמו עד סירים סבוכים (נחום א) : והלבנון · כן שם יער בא"י : (א) חוטר · ענינו כמו מטה וכן חוטר גאוה [משלי יד) ורלה לומר שבט מלוכה : מגזע · משורש ובדרז"ל גוזעו מחליף (תענית כה) וכן אף בל שורש בארץ גזעם (לקמן מ) : ונצר · ענינו כמו כנצר נתעב (לק' יד) : יפרה · יעשה פרי : (ג) והריחו · מל' ריח : יוכיח · ענין ברור דבר : (ד) והוכיח : מלשון תוכחה ומוסר : במישור . מלשון יושר : לענוי · הלמ"ד הוא במקום בעבור כמו פתח פיך לאלם (משלי לא) : וברוח · הוא הדבר הבא בהפחת רוח הפה : (ה) אזור : חגורה : מתניו · חלציו שמות אחד

מעדן מתניו, והפסוק כפול במלות שונות: [ו] וגר זאב · יש מפרשים כי בימות המשיח יתחלפו טבעי החיות והבהמות וישוב למה שהיה בתחלת הבריאה ובתיבת נח, כי בתחלת הבריאה אלו היה אוכל האריה השה הנה נשחתה, הבריאה ומה אכל האריה או זולתו מן הטורפים אוכלי בשר כי אם אכל בשר משאר החיות והבהמות הנה היה חסר העולם אותה בריה כי כולם נולדו זכר ונקבה לא יותר ולא המתינו מלאכול עד שפרו ורבו הטרפים, אלא בודאי אכלו עשב השדה עד שפרו ורבו הנטרפים, והיה טבעם מאותו היום והלאה לאכול בשר, וכן בתיבת נח אלו אכלו הטורפים הנטרפים הנה חסרה אותה הנטרפת מן העולם, כי שנים שנים נכנסו ולא יותר אלא אם כן נאמר כי שבעה שבעה שהכניס מן הטהורה היו לצורך הטורפים, ויש מפרשים כי כל זה משל כי הזאב והנמר והדוב והאריה הם משל לרשעים העושקים והגוזלים שהם לחלשים כמו החיות הטורפים לנטרפים, והכבש והפרה והעגל והגדי הם משל לענוי ארץ, ואמר כי בימות המשיח יהיה שלום בארץ ולא ירעו איש את חברו, ולא יתכן זה הפי' לפי שאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, ובימות המשיח בכל העולם יהיה שלום כמו שכתוב וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, ואמר ונכרתה קשת מלחמה, ואמר במשיח ודבר שלום לגוים, והנכון כי טבע החיות לא תתחלף ויטרפו ויאכלו בשר כמו שהם עושים עתה אלא הבטיח את ישראל שהחיות הרעות לא יזיקו בכל ארץ ישראל וזהו שנאמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, והטעם כי מלאה הארץ דעה את ה' כיון שהם טובים ושמרו דרך ה' לא תשלוט בהם חיה רעה ולא בבהמתם ובכל אשר להם כמו שהבטיח על ידי משה רבינו עליו השלום, והשבתי חיה רעה מן הארץ · ואפי' אם יעברו בארץ לא יזיקו: (ז) ופרה ודוב תרעינה וגו', וכן אמר בהושע הנביא וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים וגו' ומה שאמר ואריה כבקר יאכל תבן, כאלו יאכל תבן כמו הבקר שלא יטרוף בשר הבהמה בארץ ישראל אם לא ימצאנה נבלה, ויש לפרש עוד הענין דרך משל ואחרי והדוב

כאזור: (ו) ומריא: שור פטם: (ח) ושעשע: ושחק: על חור פתן: על חור עפר שהנחש מקנן בתוכו קרו"ע בלע"ז: פתן נחש משהזקין נעשה חרש ונקרא פתן שוב אין לו לחש שנאמר (תהלים נח) אשר לא ישמע לקול מלחשים: ועל מאורת לפעוני: יונתן תירגם חיזו גלגלי עיני חיוי חורמן: ומנחם פתר בו לשון נקב וחורי עפר וכן אור כשדים (בראשית י"א) וכן באורים כבדו את ה' (לקמן כד): גמול: תינוק הגמול משדי אמו: ידו הדה. ת"י ידוהי יושיט כמו הד הרים (יחזקאל ז) וכמו הידד (לקמן טז) שהוא ל' הרמת קול אף זה לשון הרמה וה"א אחרונה באה בתוכה יסוד נופל כמו עשה בנה קנה: (ט) דעה את ה'. לדעת את ה': (י) לנס עמים · להיות עמים מרימים נס להקבץ אליו: (יא) שנית · כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין שיעבוד אבל גאולת בית שני אינה מן המנין שהרי משועבדים היו לכורש. ומאיי הים · הן איי כתיים עכו"ם: (יב) ונשא נס: פרקא בלע"ז והיה לאות לקבוץ אליו

סְחוֹר לֵיהּ וְעָבְדֵי הֵמְנוּתָא
מְקָרְבִין לֵיהּ׃ ו בְּיוֹמוֹהִי
דִמְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל יִסְגֵּי שְׁלָמָא
בְּאַרְעָא וְיָדוּר דִּיבָא עִם אִמְּרָא
וְנִמְרָא עִם גַּדְיָא יִשְׁרֵי וְעֶגְלָא
וְאַרְיָא וּפַטִּים כַּחֲדָא וְיָנִיק זְעֵיר
יְהֵי מְדַבַּר לְהוֹן׃ ז וְתוֹרְתָא
וְדִיבָא יִרְעֲיָן כַּחֲדָא יִשְׁרוֹן
בְּנֵיהוֹן וְאַרְיָא כְּתוֹרָא יֵיכוּל
תִּבְנָא׃ ח וִיחִיךְ יָנְקָא עַל חוֹר
חֵוֵי פִתְנָא וְעַל חֵיזוּ גַלְגַלֵּי עֵינֵי
חֵוֵי חוֹרְמָן חֲסִילָא יְדוֹהִי
יוֹשִׁיט׃ ט לָא יַבְאֲשׁוּן וְלָא
יְחַבְּלוּן בְּכָל טוּרָא דְקוּדְשִׁי
אֲרֵי תִתְמְלֵי אַרְעָא לְמִידַע יָת
דַּחַלְתָּא דַיְיָ כְּמַיָּא דְלְיַמָּא חָפַן׃
י וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא בַּר בְּרֵיהּ
דְיִשַׁי עָתִיד דִּיקוּם אָת לְעַמְמַיָּא
לֵיהּ מַלְכְּוָן יִשְׁתַּמְעוּן וִיהֵי אַתְרֵהּ
בֵּית מֵישְׁרוֹהִי בִּיקָר׃ יא וִיהֵי
בְּעִדָּנָא הַהִיא יוֹסִיף יְיָ תִנְיָנוּת
גְּבוּרְתֵיהּ לְמִפְרוֹק יָת שְׁאָרָא
דְעַמֵּיהּ דְאִשְׁתְּאַר מֵאַתּוּר וּמִמִּצְרַיִם וּמִפַּתְרוֹס מֵהוֹדוּ וּמֵעֵילָם וּמִבָּבֶל וּמֵחֲמָת וּמִנְּגָוַת יַמָּא׃ יב וְיִזְקוֹף יָת

ג' ר"פ
ו וְגָר זְאֵב עִם־כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם־גְּדִי
יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו וְנַעַר
ל' · ל' . ג' קָטֹן נֹהֵג בָּם׃ ז וּפָרָה וָדֹב תִּרְעֶינָה
ג' יַחְדָּו יִרְבְּצוּ יַלְדֵיהֶן וְאַרְיֵה כַּבָּקָר
חסר י' · ל' יֹאכַל־תֶּבֶן׃ ח וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק עַל־חֻר
ל' · ב' פָּתֶן וְעַל מְאוּרַת צִפְעוֹנִי גָּמוּל יָדוֹ
ל' הָדָה׃ ט לֹא־יָרֵעוּ וְלֹא־יַשְׁחִיתוּ
בְּכָל־הַר קָדְשִׁי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ
ב' דֵּעָה אֶת־יְהוָה כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים׃
י וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר
י' עֹמֵד לְנֵס עַמִּים אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ
ד' חסר בליש' וְהָיְתָה מְנֻחָתוֹ כָּבוֹד׃
ח' בטעמים ס"א יא וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יוֹסִיף אֲדֹנָי ׀
שֵׁנִית יָדוֹ לִקְנוֹת אֶת־שְׁאָר עַמּוֹ
ב' . ג' אֲשֶׁר יִשָּׁאֵר מֵאַשּׁוּר וּמִמִּצְרַיִם
ל' . ל' וּמִפַּתְרוֹס וּמִכּוּשׁ וּמֵעֵילָם וּמִשִּׁנְעָר
ל' י' י"ז וּמֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם׃ יב וְנָשָׂא נֵס

עני: כבקר ג' בקריאה וסי' ואריה כבקר יאכל תבן: זאב וטלה ירעו כאחד: חזיר כבקר יאכל: מנחתו ד' חסר ו' בליש' מנוחה וסי' וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי, דבר אדני המלך למנוחה · והיתה מנחתו כבוד · ודמשק מנחתו. וכל המנחות דכוו' חסר: ואסף ג' בקריאה וסי' ואסף איש טהור את אפר

ת"א וגר זאב · עקדה שער מא: לא ירעו . ב"ב עה: דעה · (סוטה יז): שורש ישי · זוהר פקודי עקרים מ"א פ"א: ונשא נס · עקידה שער צט:

והנחש הם משל לאמונות הרעות, ופירש ופרה ודוב תרענה, כי כל עסק הבהמה לא יהיה אלא לעסוק בעבודת האל לא לכבלי העולם, וזהו שאמר כי מלאה הארץ דעה את ה': ומריא, יש אומרים שהוא מין ממיני הבקר הגדולים, ויש מפרשים המפוטמים שהבהמות יקראו מריאים, וכן ת"י ופטים · ופרה ודוב · ודוב היא הנקבה, וכן ותצאנה שתים דובים, וכן עז עזים רחלים, וכן ילדיהן ירבצו יחדו: (ח) ושעשע · מאורת, כמו חור נקרא כן לפי שיכנס ממנו למקום שהנחש בו, וכן המנהרות אשר בהרים שפירשנו המערות ויש להם חור שתכנס ממנו האורה לפיכך נקראו כן, והפסוק כפול בענין במלות שונות, ופירש גמול, כמו יונק אלא שגמול נקרא בעת השלמת יניקתו, ואמר יונק וגמול, לענין הנחש לפי שהנחשים נמצאים פעמים בחורי הבית והקטנים מטפחים בקרקע הבית ובחורי הקירות, ופי' הדה כמו ידה, ר"ל שלח ידו · והנה איבת הנחש הנגזרה בימי בראשית עם האדם תסתלק בימות המשיח בכל ארץ ישראל ולעם ישראל בכל מקום שילכו לא יזיקם נחש ולא חיות רעות, וי"ת מאורת לפעוני חיזו גלגלי עייני חיון חורמן, פירוש כי הנחש כשהוא בחורו והוא מקום חשך וגלגל עינו מאיר והיונק רואה את האורה מבחוץ וסבור אבן מאירה היא או זכוכית ומושיט ידו לקחת אותו הדבר שסבור נוגע בצפעוני ולא יזיקנו הצפעוני, וזכר פתן וצפעוני, לפי שהם רעים שבמיני הנחש ואעפ"כ לא יזיקו כל שכן שאר הנחשים: (ט) לא ירעו, כל ארץ ישראל קרא הר קדשי, וטעם הר לפי שהיא גבוה מכל הארצות, והטעם למה לא ירעו כי מלאה הארץ דעה את ה', ר"ל ארץ ישראל כמו שאמר ירמיהו הנביא כי כלם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם וגו': כמים לים מכסים · מקום המים יקרא ים והמים ממלאים אותו המקום עד שמכסים אותו שלא יראה קרקע הים: (י) והיה שרש ישי · פי' היוצא משרש ישי · כמו שאמר ונצר משרשיו יפרה, כי ישי הוא השרש, וכן תרגם יונתן בר בריה דישי: אשר עומד · פירוש אשר יהיה עומד ביום ההוא שהוא יום קבוץ גליות ויהיה הוא לכל העמים כמו הנס בחיל שילכו אחר נושא הנס כל החיל, כן ידרשו כל הגוים אל המשיח וילכו אחריו לעשות מה שיצוה, כולם יהיו נשמעים אליו, לפיכך יהיה בכבוד שלא יהיה לו מלחמה ויהיה במנוחה ובכבוד כי כל הגוים יכבדוהו ויעבדוהו: (יא) והיה שנית · כי הראשונה קנה אותם מבית עבדים ממצרים וביום קבוץ גליות יוסיף ה' שנית ידו לקנותם מכל הגוים אשר נפוצו שם, ועל גלות בבל לא נאמר זה כי לא יצאו אלא יהודה ובנימן שהיו בגלות בבל ולא נקבצו עשרת השבטים לפיכך לא נוכל לומר על אותו הקבוץ שנית כי ממצרים יצאו כל ישראל לא נשאר אחד ולא יאמר שנית אלא שתדמה לראשונה וקבוץ זה שבגלות תהיה שנית למצרים שיצאו כולם, וכן יצאו כולם בהקבוץ זה בגלות, לפיכך אמר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילם ומשנער ומחמת ומאיי הים, ומה שאמר את שאר עמו אשר ישאר, לפי שרבים מהם כלו בגלות: ומאיי הים · גם אשר בארצות אדום וישמעאל אשר מארץ ישראל והנה שהם איי הים: (יב) ונשא נס · כאלו הקב"ה ירים נס לגוים שיתרדו לבוא אל מקום

מצודת ציון

אחד להם: (ו) וגר · ידור: ונמר · שם חיה: ירבץ · ענינו השכיבה לנוח: וכפיר שם משמות האריה: ומריא · בהמה פטומה וכן ותלב מריאים [לעיל א']: נוהג בם · יוליך אותם: (ח) ושעשע · ענין התעסקות לשמוח כמו אני תורתך שעשעתי (תהלים קיט): חור · נקב כמו והנה חור אחד בקיר (יחזקאל ח): פתן · מין נחש רע: מאורת · ענינו בקוע וחריץ כמו באורים כבדו ה' (לקמן כד): צפעוני · מין נחש רע: גמול · תינוק הנעתק מקרוב משדי אמו נקרא גמול כמו ביום הגמל את יצחק (בראשית כא): הדה · ענין הרמת היד להושיט והוא קרוב מלשון הידד השבתי (לקמן טז) אשר יאמר על ענין הרמת קול: (י) לנס · הוא כלונס ארוך ובראשו בגד ועשוי להוליכו לפני אנשי החיל וכולם הולכים אחריו: (יא) לקנות · מלשון קנין בלא

מצודת דוד

אזור במתניו שהוא מזורז ומחוזק: (ו) וגר זאב. אף החיות לא יטרפו טרף והזאב ידור יחד עם הכבש ולא יטרפנו: יחדו: ירבצו יחדו ולא יפרדו זה מזה: נוהג בם: ולא יזיקו את הנער: (ז) תרעינה. כל אחת תרעינה במקום מרעה ואף הדוב לא יטרף טרף: יחדו: במקום ילדיהן ולא יפרדו זה מזה: כבקר: כמו הבקר אוכל תבן כן יאכל האריה: (ח) ושעשע: תינוק היונק יתעסק לשמוח בהושטת ידו על הנקב אשר הפתן יושב שם ולא יזיקנו: ועל מאורת. על הבקע אשר הצפעוני יושב שם: גמול: תינוק הנגמל משדי אמו יושיט שם ידו ולא יוזק: (ט) לא ירעו. החיות הרעים לא ירעו עוד ולא ישחיתו את מי: כי מלאה וכו'. ובעבור זה יהיה הטובה הזאת: כמים לים מכסים. מקום המים קרוי ים והמים ממלאים אותו המקום עד שלא יראה הקרקע ואמר כמו שכל הים מכוסה במים כן יהיו כולם מכוסים וממולאים בדעה: (י) שורש ישי · משיח היוצא משורש ישי אשר יהיה עומד ביום ההוא לכל העמים כמו נושא הנס אשר הדרך הוא שכל אנשי החיל הולכים אחריו כן ידרשו כל העובדי כוכבים אל המשיח ואחריו ילכו לעשות מה שיצום: והיתה מנוחתו כבוד. בוחר במנוחה ולא יתגרה בו אף אחד במלחמה תהיה לו לכבוד כי כולם יהיו נשמעין אליו: (יא) יוסיף ה' וכו' · כי מאז קנה אותם מבית עבדים מיד מצרים ועתה יוסיף שנים ידו לקנות את הנשארים בגולה אשר לא מתו: מאשור וכו' חוזר על מלת לקנות לומר לקנות אותם מאשור וכו': (יב) ונשא נס · ר"ל יעורר לב הפרסיים ולשלוח את ישראל מן הגולה וכאלו נשא לנס

רשי

אליו ולהביא את גליות ישראל מנחה לו: (יג) אפרים לא יקנא את יהודה: משיח בן יוסף ומשיח בן דוד לא יקנאו זה בזה: (יד) ועפו בכתף פלשתים ימה: יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל ויכבשו את ארצם כמו דרך ירצחו שכמה (הושע ו) שכם אחד (צפניה ג) וכן ת"י ויתחברון כתף חד למימחי פלישתאי די במערבא: ובני עמון משמעתם. כתרגומו ישתמעון להון. מקבלין מצותם עליהם: (טו) והחרים: ליבשו כדי שיעברו בו גליות ישראל ממצרים. על הנהר. נהר פרת לעבור בו גליות אשור: בעים רוחו. אין לו דמיון במקרא ולפי הענין יפתר בחוזק רוחו: לשבעה נחלים. לשבע גזרים לעבור בו שבע גליות האמורות למעלה מאשור וממצרים וגו': ומאיי הים אינו מאותו לד: והדריך. בתוכו את הגליות: בנעלים. ביבשה: (טז) והיתה מסלה: בתוך המים לשאר עמו: (א) ואמרת. בראותך זאת: אודך כי אנפת בי: והגליתנו בספר גלותי עלי ועתה נראה שוני וישב אפך ותנחמני ויונתן תרגם אודך ה' כי חטאתי לך ועל כן אנפת בי ולולי רחמיך לא הייתי כדאי לשוב אפך לנחמני והנה שב אפך ממני: (ב) עזי וזמרת יה ה'. עז ושבח של הקדוש ברוך הוא הוא היה לי לישועה. ואין לפרש עוזי עוז שלי שלא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק עזי חוץ משלש מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא על כרחך וזמרת דבוק הוא לתיבה של אחריו לכך אני אומר שאין יו"ד של עזי אלא כמו יו"ד של שוכני סנה (דברי' לג): יה יהוה. עד הנה היה

רדק

מקום שהם כן ישלחו ביום ההוא כל הגוים את ישראל אשר בארצם שילכו להם בכבוד: (יג) וסרה. כשיקבצו בני ישראל בארצם תסור הקנאה שהיתה ביניהם בגלותם מארצם שהיתה בהם חלוק מלכיות מקנאתם במלכות בית דוד: צוררי יהודה יכרתו. כי מקדם היו ביהודה צוררים לאפרים: ואפרים. ר"ל כל ישראל לבד מיהודה, ומפני שהיו ישראל מקנאים במלכות בית דוד היו יהודה צוררים ואויבים להם, וכן ראינו שעכבו המלכות שבע שנים שלא מלך דוד אלא על יהודה, וכן בסוף דוד אל המלכות אחר שברת מפני אבשלום אמר מדוע גנבוך אחינו וגו' ואומר ויקש דבר איש יהודה מדבר איש ישראל ויתקע שבע בן בכרי בשופר וגו', וכן עד שנחלקה המלכות במלוך רחבעם שאמר אני אוסיף על עלכם, ומה שאמר יכרתו, ר"ל שלא יהיו, וכן ונכרתה קשת מלחמה. והפסוק כפול בענין במלות שונות: (יד) ועפו. ינועון אל עבר פלשתים למערבה של א"י, וכת"י, ואנחנו מפרשים ועפו ענין עוף עופפת שהיא התנועה המהירה, ואמר בלשון עופפת למהירות תנועתם אל מקום פלשתים להכותה ולבזוז אותם, ויש מפרשים ועפו ענין ויגע, כלומר יהיו עיפים מהכות בכתף פלשתים, ומלת בכתף סמוך ובא על דרך במוכרת, כי ע"פ דרך הסמיכות משפטו בשם נקודות, וכתב בן אשר כי בא כן בהיותו מלרע לתקן קריאת הפ"א מפני פא פלשתים: אדום ומואב, אף על פי שאין נכרים היום באומות לבד ישראל שהם היו נבדלים מן העכו"ם בתורתם ושלא התערבו עם האומות, אבל שאר האומות התערבו רובם, והנה הם בין דת ישמעאלים ובין דת עכו"ם כשזוכר אדום ומואב ובני עמון ר"ל ארצותם והיושבים בהם היום, וכן מה שאמר בנבואת דניאל העתידה ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון כן פירושו: משלוח ידם. ש פי' בהם ישראל ידיהם לכל אשר ירצו משמעתם. שיהיו נשמעים לכל אשר יצוו אותם, וזכר אלה המקומות לפי שהם קרובים לארץ ישראל אבל גם כך כל האומות יהיו תחת ידי ישראל: (טו) והחרים. ענין כריתה כי כל לשון חרם כריתה והשחתה, וכן והחרים ענין כריתה וגזרה, ובא בענין הזה כיס שאמר לגוזר ים סוף לגזרים: את לשון ים מצרים, הוא נהר מצרים הנקרא שיחור, ויבא ברצון האל שיעור הדרך שיעברו בו גאולים: והניף ידו על הנהר. הנהר הזה הוא נהר פרת, וכן תרגם יונתן, ופירוש והניף ידו שינהג רוח חזק שייבשהו כמו שעשה בים סוף ביציאת מצרים כמו שאמר והיתה מסלה לשאר עמו וגו: בעי' ריחו בחוזק רוחו שיוליך על הנהר ויבשהו, ומלת בעים מתפרש לפי הענין ואין לה חבר במקרא, ורבי אתא רבי משה פירוש עים מן לעי השדה שפירושו גל, ופירש בעים כמו בגלים כלומר בגלי הים, והנהר יניף ידו ורוחו להשקיטם וליבשם: והכהו לשבעה נחלים, יכה הקדוש ברוך הוא נהר פרת וינהגהו ברוח עזה עד שישוב לשבעה נחלים ויהיה דרך בין נחל לנחל: והדריך. העוברים באותם הדרכים בנעלים שתהיה הדרך חרבה כאלו לא היה שם מים ויעברו בהם בנעליהם ברגליהם, והדריך פעל יוצא והאל הוא המדריך והעובר היא הדורך, ומה שאמר לשבעה אפשר שיהו שבעה דרכים ולא יותר ואפשר ג"כ שיהיה שבעה ענין רבוי כלו' לדרכים רבים כי כן הוא דרך הלשון כמו שבע כחטאותיכם, שבע יפול לדיק וקם: (טז) והיתה, בזה הנהר תהיה מסלה לשאר עמו כלומר שתהיה דרך סלולה כאלו זמן רב היתה דרך, ומה שאמר לשאר פירשנוהו, ומה שאמר מאשור, כי אותם שהם באשור הוא דרך ישרה לעבור בנהר פרת של ארץ ישראל: כאשר היתה. פירוש כאשר היתה מסלה בים סוף כן תהיה מסלה בנהר פרת: (א) ואמרת, כי אנפת בי פירוש לפי שאנפת בי והגליתני ועתה שב אפך ונחמתני, לפיכך צריך אני להודות לך ששב אפך ממני ולא הנחתני בגלות כמו שהייתי חייב לפי עונותי: (ג) הנה אל ישועתי. כי עזי, העין בקמץ חטף

מסורה: ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה: משלוח ג' מ"ל בליש' שלוח וסי' אדום ומואב משלוח ידם. השכם ושלוח דד"ה. ונשלוח ספרים ביר הרצים: עזי וזמרת יה ג' דסמיכי בקריאה

תולדות אהרן אודך ה' נדה לא: כי עזי. עקידה שער מ:

לַגּוֹיִם וְאָסַף נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל וּנְפֻצוֹת
יְהוּדָה יְקַבֵּץ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ:
יג וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה
יכרתו אפרים לא־יקנא את־יהודה
ויהודה לא־יצר את־אפרים:
יד ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו
יבזו את־בני־קדם אדום ומואב
משלוח ידם ובני עמון משמעתם:
טו והחרים יהוה את לשון ים־מצרים
והניף ידו על־הנהר בעים רוחו
והכהו לשבעה נחלים והדריך
בנעלים: טז והיתה מסלה לשאר
עמו אשר ישאר מאשור כאשר
היתה לישראל ביום עלתו מארץ
מצרים: יב א ואמרת ביום ההוא
אודך יהוה כי אנפת בי ישב אפך
ותנחמני: ב הנה אל ישועתי אבטח
ולא אפחד כי־עזי וזמרת יה יהוה

(תרגום) לעממיא ויכניש מבדרי ישראל וגלות יהודה יקרב מארבע רוחי ארעא: יג ותעדי קנאתא דבית אפרים ודמעיקין לדבית יהודה ישתיצון דבית אפרים לא יקנון בדבית יהודה ודבית יהודה לא יעיקון לדבית אפרים: יד ויתחברון כתף חד לממחי פלישתאי די במערבא כחדא יבוזון ית בני מדינחא באדום ומואב יושיטון ידיהון ובני עמון ישתמעון להון: טו ויבש יי ית לישן ימא דמצרים וירים מחת גבורתיה על פרת במימר נביוהי וימחיניה לשבעא נחלין ויהכון ביה בסנדלין: טז ותהי אורח כבישא לשארא דעמיה דישתאר מאתוראה כמא דהות לישראל ביום מסקיהון מארעא דמצרים: א ותימר בעדנא ההיא אודי קדמך יי ארי על דחבית קדמך הוה רוגזך עלי וכדו דתבית לאוריתא יתוב רוגזך מני ותרחם עלי: ב הא על מימר אלהא פורקני אנא רחיץ ולא אזדעזע ארי תוקפי

(מסורה בגליון:) ל' וכ"כ · ל' · ל' מלעיל · ל' וחסר · ג' מ"ל בליש' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ג' · ג' חסר · ל' · ג' · ג'

ביאור מהגר"א

כולל שניהם בסוד יודע היה בגלגל נגרף כו'. ולפי שהמשפט והתוכחה אינו אלא לפרקים בעת הצורך (לא) המשילן לאזור מתניו אבל הצדק והאמונה בכל עת. המשילן לאזור מתניו כמ"ש כאשר ידבק האזור במתני: (יג) וסרה קנאת אפרים. לפי שיו"ד השבטים יושבים במקום אחד בשלוה והשקט מתקנאין בהם אבל יהודה הנפוצים מצירין להם אמר שיכרתו הצוררים: אפרים לא יקנא למב"ד. ומשיח ב"ד לא יצור את משיח ב"י: (יד) ועפו בכתף פלשתים. נגד מש"ל ארם מקדם ופלשתים מאחור וגו' ואמר שלא יתקנא אפרים ביהודה אלא ילכו שניהם על הפלשתים שהן במערב יהודה: יחדיו יבוזו את בני קדם. פירו' אחר כך יעזור יהודה לאפרים על ארם שהם במזרחו של א"י: אדום ומואב משלוח ידם. פירוש אדום הוא בקרן מזרחית דרומית ומואב במזרח א"י הם יהיו משלוח ידם פירוש שתמיד יבוזו אותה: ובני עמון משמעתם שהם מרחוק יהיו משמעתם. אבל אדום ומואב שקרובים לא"י הם יהיו משלוח ידם: (טו) לשון ים מצרים. כדרך שעברו גאולי מצרים את לשון ים: והניף ידו על הנהר. הוא פרת שהוא ע"ד אשור: בעים רוחו. פירוש ברוח חזק: והכהו לשבעה נחלים. כתיב ביה החרים ובנהר הכהו לפי שמצרים אבות הטומאה וכתיב ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ שלא יהיה כלל לכן כתיב כאן והחרים אבל אשור שהוא אבות נזיקין לא יתרים אלא יכהו לז' נחלים שהן ז' ואחד כנ"ל: והדריך בנעלים. פירוש נסי שבמקום קדוש כתיב של נעלך כו' אבל לע"ל אע"פ שיקרא לירושלים כסא ה' כולו קודש אעפ"כ ידריכו בנעלים: (יט) והיתה מסלה וגו'. פירש המכשולים שבדרך או אבן עם

מצודת דוד

להם נס לרמז על הדבר: ואסף. ובזה יאסף נדחי ישראל וכו': (יג) וסרה קנאת אפרים. לא יתקנאו ביהודה על כי יהיה המשיח ממשפחתם לא כמו שהיה לשעבר בעת נחלק המלכות בימי ירבעם: וצוררי יהודה. הם בני אפרים וזכר וכפל הדבר במ"ש: יכרתו. ר"ל שיהיו עוד צוררים כי השנאה תכרת ואין לה: אפרים וכו'. ר"ל משיח בן יוסף הבא מאפרים ומשיח בן דוד לא יתקנאו זה בזה ולא יצורו זה לזה: (יד) ועפו. ימהרו כעוף הפורח ללכת בלד פלשתי היושב במערבה של א"י: יחדיו. יהודה ואפרים: משלוח ידם. יהיו משלוח ידם ר"ל ישלחו ידם בהם לבוזם: משמעתם. ישובו אל משמעתם ר"ל יהיו נשמעים להם לקבל מצותם: (טו) והחרים. יכרית מי נהר מצרים להיות בו דרך לעבור בו גאולים: על הנהר. זה נהר פרת: והכהו. לא כל אחד יכה להיות נחלק לשבעה נחלים ויהיה שביל ודרך בין נחל לנחל: והדריך. דרך שם נים ההם ודרך בני הגולה לדרוך בנעלים אשר ברגליהם כי המקום להיות יבשה: (טז) והיתה מסלה. תהיה דרך סלולה כאלו היה שם דרך מעולם: כאשר

מצודת ציון

בלא מתיר ואף אם אין מוכר וכן קונה שמים וארץ (בראשית יד): (יב) ונפצות. ענין פזור: כנפות. קצות: (יג) יצור. מלשון צרה: (יד) ועפו. מלשון עפיפה: בכתף. בצד ועבר: יבוזו. מלשון בזה ושלל: (טו) והחרים. ענין כריתה ואבוד: לשון ים מצרים. הוא הנילוס ולפי שהוא מתדבק אל הים נראה כאלו הוא לשון הים ועל שם שהוא נמשך כלשון נקרא לשון: והניף. ענין הרמה: בעים. ענין חוזק ואין לו דומה: והדריך. מלשון דרך והלוך: (טז) מסלה. דרך סלולה וכבושה: (א) אנפת. כעסת כמו פן יאנף (תהלים ב) עזי. ענין חוזק והיו"ד יתירה

חסף : וזמרת · כמו וזמרתי , והראיה כי הרי"ש קמוצה והלא היה סמוך היה פתח , וכן אשר נתנך היום ביד כמו בידי : (ג) ושאבתם מים בששון · דרך משל כמו השואב מים מן המעיין שלא יפסקו מימיו כי בכל עת ימצא בו לשאוב כי הוא מקור תמידי כן לא תפסוק מהם הברכה והישועה ויהיה בששון כל ימיהם , ויונתן תרגם הפסוק במשל לנגוד החכמה כי החכמה נמשלת למים , והמלמדים הם כמו המעיין והתלמידים הם השואבים ות"י תקבלון אולפן חדת ואמר חדת לפי שאותו הלמוד יהיה חדש וכן ילמדו אז דעת את ה' מה שלא למד אדם עד אותו היום כמו שאמר כמים לים מכסי' : (ד) ואמרתם , תאמרו זה אל זה דרך זרוז : קראו בשמו , קראו לעמים בשמו , כמו ויקרא שם אברם בשם ה' , וזהו טעם הודיעו הזכירו או פי' קראו בשמו כשתתפללו לו , וכן ואני אקרא בשם אלהי , ות"י צלו בשמיה : (ה) זמרו ה' כי גאות עשה . כמו שאמר על ים סוף כי גאה גאה וזאת הגאות תהיה מודעת בכל הארץ שיוצא עם דל מבין עמים רבים והעצומים , ומגפת גוג ומגוג גם כן תהיה מודעת בכל הארץ , ועל כל זה ראוי לכם לזמר לה' : (ו) צהלי · הרימי קולך בשירה ובשבח האל כי קדוש ישראל היה גדול בקרבך , כלומר גדול שמו בקרבך בנפלאות שעשה כמו שאמר בנבואת גוג ומגוג ביחזקאל והתגדלתי והתקדשתי וגו' : (א) משא בבל אמר אשר חזה להודיע כי נתנבא גם על אומות העולם , ובראשון אמר אשר חזה ולא הוצרך לומר על האחרים : (ב) על הר נשפה , נשא וגבוה , כמו וילך שפי , אפתח על שפיים קינה , ויונתן תרגם על כרכא דיתיב שליוא ר"ל בבל שהיתה שלוה ושקטה , פירוש מלשון רבותינו והוא שאכלום בעליהם שלש שנים בשופי אמר שאו נס הניפו יד על דרך משל כאלו קראו להם ונשאו להם נס על הר גבוה והניפו להם יד שיבאו מהרה אל בבל להשחיתם והבאים אליה הם מדי ופרס , ותנופת היד הוא כאדם הקורא והוא רחוק לו שאינו שומעו ומניף לו בידו שיבא : ויבאו פתחי נדיבים · כמו בפתחי חצר בי"ת השמוש , כמו לזנות בית אביה , ואחרים רבים , ושרי בבל קורא נדיבים שהיו גדולים בעושר ובמעלה והם שנקראים נדיבים כי ברוב אנשים גדולים ואנשי שם רוח נדיבה בהם , ויש מפרשים נדיבים על מדי ופרס , ויפרשו פתחי כמו חרבות , וכן ואת הרץ הגמרד בפתחים : (ג) אני צויתי למקודשי · והם מדי ופרס , ואמר צויתי ואמר למקודשי ר"ל שהעיר את רוחם לבא אל בבל והרי הם כאלו זמן וקדש וזמן אותם לבא : לאפי · קראתי אותם לעשות בבבל אפי וחמתי ויהיו עליזים ושמחים : בגאותי · שאני מתגאה על בבל על ידם : (ד) קול המון · אמר הנביא כי שמע בנבואתו קול המון בהרים דמות עם רב כאלו היו עם רב בהרים מדברים ונשמע קול המון ההרים בו ושמע קול שאון ממלכות גוים נאספים ורב הנבא שזה היה ה' לבאות והוא היה מפקדם , כלו' מונה אות' , כענין שנאמר תפקדו אותם לצבאותם , כי כן דרך העולם בבא צבא למלחמה מונה אותם האדון המושל עליהם לדעת מנינם בבאם למלחמה , ויש לפרשו ענין

ג וְתוּשְׁבַּחְתִּי דְחִילָא יְיָ אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ וַהֲוָה לִי לְפָרִיק: ג וְתְקַבְּלוּן אוּלְפַן חֲדַת בְּחֶדְוָא מִבְּחִירֵי צַדִּיקַיָּא: ד וְתֵימְרוּן בְּעִידָנָא הַהִיא אוֹדוּ קֳדָם יְיָ צַלּוֹ בִּשְׁמֵיהּ חַוּוּ בְעַמְמַיָּא עוֹבָדוֹהִי אַדְכַּרוּ אֲרֵי תַקִּיף שְׁמֵיהּ: ה שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי גְבוּרָן עֲבַד גַּלְיָא דָא בְּכָל אַרְעָא: ו בּוּעִי וְשַׁבַּחִי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי רַבָּא אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּגַוִּיךְ קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל: א מַטַּל כָּס דִּי לְוָט לְאַשְׁקָאָה יָת בָּבֶל דְּאִתְנַבֵּי יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ: ב עַל כַּרְכָּא דְיָתְבָא שְׁלֵיוָא זְקוֹפוּ אָתָא אֲרִימוּ קָלָא לְהוֹן אֲנִיפוּ יַד וְיֵיעֲלוּן בְּתַרְעָהָא מִתְנַדְּבִין: ג אֲנָא פַקֵּדִית לִמְזַמְּנַי אַף עָרְעִית גִּבָּרַי וְיִתְפָּרְעוּן מִנְּהוֹן רוּגְזֵי תוּקְפִּי וְתוּשְׁבַּחְתִּי: ד קַל הֲמוֹן בְּטוּרַיָּא דְמוּת עַם סַגִּי קַל אִתְרְגוּשַׁת מַלְכְּוָן עַמְמַיָּא דְמִתְכַּנְּשִׁין יְיָ צְבָאוֹת מְמַנֵּי

וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: ג וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה: ד וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ: ה זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה מידעת זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ: ו צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

יג א מַשָּׂא בָּבֶל אֲשֶׁר חָזָה יְשַׁעְיָהוּ בֶּן־אָמוֹץ: ב עַל הַר־נִשְׁפֶּה שְׂאוּ־נֵס הָרִימוּ קוֹל לָהֶם הָנִיפוּ יָד וְיָבֹאוּ פִּתְחֵי נְדִיבִים: ג אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי: ד קוֹל הָמוֹן בֶּהָרִים דְּמוּת עַם־רָב קוֹל שְׁאוֹן מַמְלְכוֹת גּוֹיִם נֶאֱסָפִים יְהוָה צְבָאוֹת מְפַקֵּד

ג' · ג' · כ' חסר וי"ו · ג' · מודעת ק' · כ' · ו' · ג' · רפין · ג' · ג' · ב"ג

היה שמו חלוק ובמפלתו של עמלק נעשה שלם וכן הוא אומר כי יד על כס יה (שמות יז) אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שתהא מלחמה לה' בעמלק : ויהי לי לישועה . כמו היה לי לישועה ודרך מקראות לדבר כן כמו ואשר לא שם לבו (שם ט') וגו' ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו ועוד בדברי הימים (ב י) ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם : (ג) ושאבתם · ותקבלון אולפן חדת : ממעיני הישועה · כי ירחיב לבם על ידי ישועה הבאה להם ויתגלו להם רזי התורה שנשתכחו בבבל על ידי הצרות : (ד) עלילותיו · מעלליו : הזכירו . לשבח כי נשגב הוא : (א) משא בבל : משא פורעניות של בבל : (ב) על הר נשפה שאו נס · להקבץ על הר שקט ובוטח בשופי שאו נס לגוים והרימו קול לנקבלים שיבואו עליו : הניפו להם יד . לרחוקי' שאין יכולים לשמוע ויראו אות הנפת היד ויבואו בפתחי נדיבי' של שרי בבל: פתחי · כמו בפתחי ותשב בית אביה (בראשית לח) הנפתר בבית אביה ומנחם בן סרוק פתר חרבות כמו והמה פתיחות (תהלים קה) : (ג) אני צויתי למקודשי : שיבואו ויתחילו להתגרות בם והם פרס ומדי אנשי כורש ודריוש שזמנתים לכך · קראתי גבורי לאפי . לעשות חרון אפי בהם שהם עליזי גאותי שאני מתפאר בהם

ביאור מהגר"א

נגף או המים אבל כאשר רוח הטומאה יעביר מן הארץ והוא מבול ים מצרים ויבטר את הנזקין היינו אשור · אז היתה מסילה : (ה) זמרו ה' כי גאות עשה · זה שאמר אשירה לה' כי גאה גאה כו' גאותו בשחקים ונסתר ועתה נתגלה גאותו בארץ כמ"ש ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' וכן לע"ל והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי כו' וידעו כי אני ה' וז"ש מודעת זאת בכל הארץ שעתה כסיל לא יבין את זאת וזאת הברכה לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם · ודוד אמר בזאת אני בוטח בזאת יבא אהרן כו' וסוד זה וזאת י"ב אבני מלואים שכתב עליהם י"ב שבטים וב' אבני שוהם שכלולין שכתובין עליהם י"ב שבטים שספירות כלולין בג"ר ולכן עשר הם י"ב ז"ס אבני שוהם ואלו הב' הם בחו"ג והוא ו' של המלוי הנ"ל : [ו] צהלי ורוני וגו' · הוא שמחה ורנה לפרא ורמשא המלך הגדול הקדוש וז"ש לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש כי גדול הוא בסוד ברוך ברכו וסגי וקדוש הוא הקדושה וזהו לדור ודור נגיד גדלך שהוא ברוך כבוד ה' ממקומו ולנצח נצחים קדושתך נקדיש הוא הקדושה ואין הסי"ת גדול אלא בציון כמ"ש גדול ה' ומהולל מאוד בעיר אלהינו אימתי הוא גדול מאוד בעיר אלהינו וזהו יושבת ציון כי גדול בקרבך פירוש שבציון הוא יתגדל קדוש ישראל כי קדוש ישראל הוא נסתר מעין כל חי והוא נגלה מצד פעולותיו וגדול וקדוש הוא פ"ת ויסוד וז"ס את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו וזהו קדוש ישראל וכנגדן הוא צהלי ורוני שמחה בלפרא והוא נסתר ורוני ברמשא בגלוי כמ"ש לעיל בארוכה כי שמחה בכסוי ורנה בגלוי וכסוי כל עובדיהו באתאי ובגלוי הוא רננה באתגליא שמן ויין שאין אומרים שירה אלא על היין ושמן הוא באתאי :

וסי' ויהי לי לישועה דוושע · הנה אל ישועתי אבטח ולא · ודהלל : הישועה ג' בקריאה וסי' בשמואל חלק א' סי' י"ד : נשגב ג' קמצין בקריאה וסי' ואמרתם ביום ההוא הודו לה' · נשגב ה' כי שכן מרום · יהללו את שם ה' : צויתי ה' בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר צו : ויבאו ז' רפין וסי' ואתה הרם את מטך · ואני הנני מחזק את לב מצרים · קום לך למסע · הבו לכם שלשה אנשים · על הר נשפה · בימים ההמה

תולדות אהרן ושאבתם מים · סכה מח ג זוטר בלק (סוכה נה) : ביום ההוא · עכו"ס כד : זמרו ה' · פקידה שער לט : צהלי ורוני · (ברכות ג תענית סס) : אני צויתי · ברכות ט :

מצודת ציון

יתירה : חמרת · מלשון זמר ושבח : ויהי לי · כמו היה לי וכן ויעזב את עבדיו (שמות ט) ומשפטו עזב : (ג) ושאבתם · לקיחת המים נקראת שאיבה : עלילותיו · מעשיו : נשגב · חזק : (ו) צהלי · ענין הרמת קול וכן צהלי קולך בת גלים (לעיל י) : (א) משא · כן נקראת הנבואה ע"ש שהיא נשאת בפי האדם : חזה · ראה במראה הנבואה : (ב) נשפה · ענין גבהות כמו אפתח על שפיים נהרות (לקמן מא) : פתחי · בפתחי : נדיבים · כן יקראו בעלי העושר כי ע"פ רוב המה נדיבי לב : (ג) למקדשי · ענין הזמנה כמו התקדשו למחר (במדבר יא) : עליזי · ענין שמחה כמו יעלוז שדי (תהלים צו) : (ד) דמות · מלשון דמיון : שאון · המייה : מפקד · ענין מספר

מצודת דוד

ישאר · שלא מתו בגולה : מאשור · חוזר על מלת מסלה המסלה בדרך ישר יהיה מאשור: כאשר וכו' · כמו שהיתה מסלה בים סוף ביום עלותו וכו' כן יהיה מסלה בנהר פרת ונהר מצרים : יב (א) כי אנפת בי · והגליתני וכפר גלותי עלי ועתה נגלה עווני וישוב מעלי אפך ותנחמני בהבאת הטובה : (ב) הנה אל ישועתי · הואיל ועמי אל ישועתי אבטח ולא אפחד עוד: כי עזי וכו': העוז והשבח של המקום הי' לי לישועה ר"ל התשועה היתה למען הראות חזקו ולמען אזמר בשבחו : (ג) ושאבתם מים בששון . ר"ל כמו השואב מים מן המעין הנובע הנה שואב הוא בששון כי לא ידאג פן יכלה המים כן תשאבו בששון את הישועה ממעיני הישועה כי לא תופסק התשועה כי יד ה' לא תקצר : (ד) ואמרתם · תאמרו זה לזה דרך זרוז · הודיעו · לפרסם הנס : הזכירו . היו מזכירים זה את זה שבחי המקום כי נשגב שמו ומהראוי אם כן להזכיר שבחיו : (ה) זמרו ה' · זמרו אל ה' כי עשה דבר הראוי להתגאות בו : מודעת זאת · הגאוה הזאת נודעת ומפורסמת בכל הארץ : (ו) צהלי . הרימי קולך ברנן כי קדוש ישראל גדול בקרבך ר"ל ע"י הנפלאות שעשה בקרבך נתגדל שמו והוא מקרא מסורס : יג (א) משא בבל : זו הנבואה על בבל : (ב) על הר נשפה . הרימו נס על הר גבוה שיהא נראה למרחוק וקראו בקול רם לאנשי פרס ומדי : הניפו יד · לרמז להם שימהרו ללכת ויבואו בפתחי נדיבי בבל : (ג) צויתי · הערתי לבם : למקודשי . הם פרס ומדי שזמנתים לכך : לאפי · לעשות בבבל חרון אפי : עליזי גאותי . להיום שמחים בגאותי שאתגאה על בבל על ידם : (ד) קול המון . קול הומים נשמע בהרים דמות קול עם רב והוא קול שאון ממלכות פרס ומדי הנאספים יחד : מפקד · במקום

רש"י

בהם: (ה) וכלי זעמו: הם גבורי מדי ופרס: לחבל כל הארץ: של בבל: (ו) כשוד. כיום ביזה מאת הקב"ה יבא: (ז) כל ידים: של בבל: (ח) צירים וחבלים · הם לשון יסורי אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקים להפתח: יחילון. חיל וחלחלה לשון רתת הם: איש אל רעהו יתמהו · בני בבל על הלובאים עליהם כי משונים הם: ופני להבים פניהם: אומר אני שפניהם להובים ומאויימין מאד או י"ל שהם עם חושבי מחשבות ואת בני בבל (דימה להם על שם התמהון): (ט) וחטאיה: חוטאיה: (י) וכסיליהם · מזלותיהם: יהלו: יאירו וכן בהלו נרו (איוב כט) וכן אור כי יהל (שם לא): חשך השמש · מתוך צרתם נדמה להם כאילו חשך השמש: (יא) על תבל. על ארצם: (יב) אוקיר אנוש מפז. בו בלילה אכבד את דניאל מפז כשהביאוהו לקרות מכתב מנא מנא תקל ופרסין (דניאל ה) באדין אמר בלטשאצר והלבישו ית דניאל ארגונא וגו': כתם אופיר. קבולת זהב אופיר: (יג) שמים ארגיז. כל צבאה ירגז ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר (לקמן יד) ואחר כך נגדעת לארץ חולש על גוים אף כאן תחלה שמים ארגיז ואחר כך ותרעש הארץ ירעשו יושביה לקול מפלתה שיתמהו כדבר: (יד) והיה. יושב בבל: כלבי מודח: ממקומו

ישעיה יג

צְבָא מִלְחָמָה׃ ה בָּאִים מֵאֶרֶץ
מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם יְהוָה וּכְלֵי
זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ׃ ו הֵילִילוּ כִּי
קָרוֹב יוֹם יְהוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא׃
ז עַל־כֵּן כָּל־יָדַיִם תִּרְפֶּינָה וְכָל־לְבַב
אֱנוֹשׁ יִמָּס׃ ח וְנִבְהָלוּ צִירִים וַחֲבָלִים
יֹאחֵזוּן כַּיּוֹלֵדָה יְחִילוּן אִישׁ אֶל־
רֵעֵהוּ יִתְמָהוּ פְּנֵי לְהָבִים פְּנֵיהֶם׃
ט הִנֵּה יוֹם־יְהוָה בָּא אַכְזָרִי וְעֶבְרָה
וַחֲרוֹן אָף לָשׂוּם הָאָרֶץ לְשַׁמָּה
וְחַטָּאֶיהָ יַשְׁמִיד מִמֶּנָּה׃ י כִּי־כוֹכְבֵי
הַשָּׁמַיִם וּכְסִילֵיהֶם לֹא יָהֵלּוּ אוֹרָם
חָשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ בְּצֵאתוֹ וְיָרֵחַ לֹא־יַגִּיהַּ
אוֹרוֹ׃ יא וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־
רְשָׁעִים עֲוֺנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים
וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל׃ יב אוֹקִיר
אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר׃
יג עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז וְתִרְעַשׁ הָאָרֶץ
מִמְּקוֹמָהּ בְּעֶבְרַת יְהוָה צְבָאוֹת
וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ יד וְהָיָה כִּצְבִי
מֻדָּח וּכְצֹאן וְאֵין מְקַבֵּץ אִישׁ אֶל־
עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ אֶל־אַרְצוֹ יָנוּסוּ׃

תרגום

מַשְׁרְיָן בִּקְרָבָא׃ ה אָתָן
מֵאַרְעָא רְחִיקָא מִסְיָפֵי אַרְעָא
יְיָ וּמָנֵי כַם דְּלְוָט קֳדָמוֹהִי
לְחַבָּלָא כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃
ו אֵילִילוּ אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא
דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ
כְּבִיזָא מִן קֳדָם שַׁדַּי יֵיתֵי׃
ז עַל כֵּן כָּל יְדַיָּא יִתְרַשְׁלָן
וְכָל לִבָּא דֶּאֱנָשָׁא יִתְמְסֵי׃
ח וְיִתְבַּהֲלוּן עָקָא וְחֶבְלִין
יֶחְדוּנְנוּן זִיעַ כְּלִידְתָּא יְזוּעוּן
גְּבַר לְחַבְרֵיהּ יִתְמְהוּן אַפֵּי
שַׁלְהוֹבִין אַפֵּיהוֹן׃ ט הָא יוֹמָא
מִן קֳדָם יְיָ עֲתִיד לְמֵיתֵי
אַכְזָרֵי וְתַעֲבוּר וּתְקוֹף רְגַז
לְשַׁוָּאָה אַרְעָא לְצָדוּ וְחַיָּבַהָא
יְשֵׁיצֵי מִנַּהּ׃ י אֲרֵי כוֹכְבֵי
שְׁמַיָּא וּנְפִילֵיהוֹן לָא יַזְהֲרוּן
נְהוֹרֵיהוֹן קְבֵל שִׁמְשָׁא בְּמִפְקֵיהּ
וְסִיהֲרָא לָא מַזְהַר נְהוֹרֵיהּ׃
יא וְאַסְעַר עַל דָּדַיְרִין בְּתֵבֵל
בִּישְׁתָא וְעַל רַשִׁיעַיָּא חוֹבֵיהוֹן
וְאֲבַטֵּיל רְבוּת רַשִׁיעִין וּתְקוֹף
תַּקִּיפִין אַמְאִיךְ׃ יב אֲחַבֵּב
דָּחֲלֵי מִדַּהֲבָא דְּמִתְיַקְּרִין מִנֵּיהּ
בְּנֵי אֱנָשָׁא וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא
מִמַּסְנָא דְּאוֹפִיר׃ יג עַל כֵּן
שְׁמַיָּא אַזִּיעַ וּתְזוּעַ אַרְעָא
מֵאַתְרַהָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
וּבְיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ יד וִיהֵי כְּטַבְיָא מְפָרַד וּכְעָאנָא דְּמִתְבַּדְּרָא לֵית דִּמְכַנֵּשׁ גְּבַר לְעַמֵּיהּ יִתְפְּנוּן

רד"ק

ענין מנוי כלומר הוא היה משים פקידים עליהם, וכן תרגם יונתן: (ה) באים · מקצה השמים ממזרח, אמר מקצה השמים על דרך הפלגה לרחוק ההוא כאלו נוגע לשמים מן הצד ההוא: ה' וכלי זעמו, הוא המנהיג הצבא ועם הצבא הם כלי זעמו ובהם יחבל ארץ בבל: (ו) הלילו: אמר כנגד אנשי בבל: כשוד משדי יבא · כשוד שיבא מחזק שאין דרך להנצל ממנו, וכן כקול שדי כקול חזק, וכן תרגם יונתן: על כן · כי אין להם תחבולה להנצל כיון שבא להם זה להנצל מאת ה': תרפינה · הידים מלהלחם כנגד אויביהם והלב ימס שלא ימצא בעצמו שום גבורה ואומץ כי הגבורה היא בלב · כמו שאמר ואמיץ לבו בגבורים: (ח) ונבהלו · בקמץ מפני השלשלת כי יש לה משפט הפסק, ופירוש יושבי בבל יהיו נבהלים ולא יוכלו להשיב יד: יאחזון · בנו"ן מפני ההפסק, ופי' הם יאחזום צירים, וזה הענין משמש בשני פנים כי הצירים יאחזו האדם הנבהל, כמו חיל אחז יושבי פלשת, הנה חבלים יאחזון, צירים אחזוני, והבתחזק הצירים על האדם תמיד כאלו האדם יאחז הצירים שלא יפרדו ממנו, לפיכך אמר צירים וחבלים יאחזון, לדעת יונתן יהיה נו"ן יאחזון נו"ן הכנוי והוא כמו יאחזום ויהיה הענין כמו חבריו וטוב הוא פירושו לכן תרגם יחדונונון: יתמהו · לפי שבא להם הרעה פתאם יתמהו איש אל רעהו איך היה זה: פני להבים פניהם, כאדם שיש לו בשת שישובו פניו אדומים: (ט) הנה יום ה' בא אכזרי ועברה, יהיה אכזרי ועברה וחרון אף עמו: הארץ · פירוש ארץ בבל: וחטאיה · יושבי בבל שהם חטאים ורשעים ישמידם מבבל עד שתשאר שממה בעונותיה מאנשים: (י) כי כוכבי, הנביאים מדברים דרך משל ואומרים על מי שתבא לו צרה כי הוא יושב בחשך ולא יזרח לו השמש ולא יאירו לו הככבים ולא שום אורה כמו שאמר ידעך נרו באשון חשך, וכן זה הפסוק ואחרים רבים בזה הענין, ופירוש וכסיליהם, כתב רבי יונה כי כסיל הוא ככב גדול נקרא בערבי סוהי"ל והככבים המתחברים אליו נקראים על שמו כסילים: יהלו אורם, ענין נוגה כמו בהלו נרו · ויהלו כמו יגוהו, כמו שאמר וירח לא יגיה אורו, כאלו אמר לא יתנו אורם והפעלה על הככבים, אם אראה אור כי יהל הפעלה על האו' בנאמו שיקוו אורו: (יא) ופקדתי על תבל · ר"ל על ארץ בבל אפקוד עליהם רעה שעשו לישראל: ועל רשעים, הכשדים שהם רשעים והרעו לישראל יותר מדאי, כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה: גאון זדים שהיו גאים ואנשי זדון אשבית זדונם: (יב) אוקיר אשים בני תבל יקרים יותר מפז, כלומר אם ירצה אדם לפדותה שלא יהרגום לא יקחו מדי ופרס ההם משקלה זהב שלא יהרגו אותם: מכתם אופיר · מזהב אופיר, והפסוק כפל בענין במלות שונות, ויונתן תרגם הפסוק בענין אחר אמר אחבב דחלי וגו', ר"ל על ישראל שהיו בבבל שלא יומתו בין המומתים מאנשי בבל כי יהיו יקרים בעיני מדי ופרס יותר מפז וישמרו אותם שלא יהרגו: (יג) על כן שמים · דרך משל, כאלו ירגזו השמים ותרעש הארץ מרוב הרעה הבאה על בבל כי לא יוכלו להנצל מן החרב בשום ממון, לפיכך אמר על כן: (יד) והיה · העם הנכרי אשר בבבל יהיה כבא הרעה על בבל כלבי מודח, שידימוהו וירדפו אחריו ללכדו שהוא רץ בכל כחו כן כל אשר בבבל מעם

אחר

מסורה

ילכו · ויבאו אליך כמבוא עם · בתרא מ"ל: לחבל ג' וסי' וכלי זעמו לחבל · וכלי כליו רעים · בראתי משחית לחבל: ונבהלו צירים הר מן ז' מלין בטעמא מרעימין ומפסיקין וסי' ויתמהמה ויחזיקו · ויאמר ה' אלהי אדני · וימאן ויאמר אל אשת אדניו. וישחט ויקח משה · ונבהלו צרים וחבלים · ויאמר ה' מציון · ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו: זדים ד' וסי' ועתה אנחנו מאשרים · ופקדתי על תבל רעה דמלאכי · ודבתרי' כי הנה היום בא · אלהים זדים קמו עלי תניינא דסיפרא · ובכל אלפא ביתא דכוו':

מצודת דוד

המקום יצוש לספור אנשי צבא המלחמה כדרך שעושה אוסר המלחמה ר"ל יצליחו במלחמה כאלו המקום יהיה אוסר המלחמה: (ה) מקצה השמים. אמר דרך הפלגה: ה' וכלי זעמו. כאלו יבוא ה' להיות אוסר המלחמה וכלי זעמו עמו והם חיל פרס ומדי: לחבל. להשחית כל ארץ בבל: (ו) הילילו. כאלו לבבל יאמר שיעשו יללה כי קרוב יום הפורעניות הבא מה' לא במקרה: כשוד משדי יבוא · רצה לומר תהיה גדולה וקשה כדרך השוד הבא משדי בעל היכולת: (ז) כל ידים · כל ידי אנשי בבל יהיה רפוים מרוב אימה וכל לבב אנשיהם ימס: (ח) ונבהלו. יהיו בהולים ופחודים: יאחזון · יאחז אותם צירים וחבלים וכאשה לידה יחילון: איש אל רעהו · בני בבל יתמהו זה מול זה על הלובאים עליהם כי יהיו פניהם להובים כלהבת אש: (ט) אכזרי · היום ההוא יהיה יום אכזרי ויהיה עוד עמו עברה וחרון אף: הארץ · ארץ בבל: וחטאיה · אנשיה החוטאים: (י) לא יהלו אורם · מרוב הצרה ידמה להם שאין אורם מזהיר: בצאתו. עם כי אז נראה ביותר הבהקת אורו: (יא) ופקדתי על תבל רעה. אזכור על ארץ בבל את הרעה שעשו לישראל ואשלם להם גמולם: ועל רשעים. על אנשי בבל אזכיר עונם: (יב) אוקיר · אז אשים בן אנוש יותר יקר מפז כי האויב לא יקח פז מחירו לבל יהרגנו: ואדם וכו' · וכפל הדבר במ"ש: (יג) על כן · בעבור הרעה הבאה על בבל ארגיז צבא השמים: ותרעש הארץ. מחרדת מפלת בבל ירעשו יושבי הארץ ביום בוא עברת ה' וחרון אפו: (יד) והיה וכו' · בבוא הרעה על בבל אז העם הנכרי אשר בבבל יהיה כצבי המודח ממקומו על ידי רודפים שהוא רץ מפניהם בכל כחו כן אשר בבבל מעם אחר ינוסו

[illegible]

מצודת ציון

מספר ומנין כמו ויפקדם בטלאים (ש"א טו): (ה) לחבל · להשחית כמו וחובל עול (לעיל י): (ו) הלילו · מלשון יללה: כשוד · מלשון שדידה ועושק הנפש וכן מקטב ישוד צהרים (תהלים צא): (ז) תרפינה · מלשון רפיון: (ח) צירים · הם יסורי אשה הכורעת לילד שצירי דלתי בטנה מתפרקין להפתח וכן כי נהפכו עליה ציריה (ש"א ד): וחבלים · גם הוא ענין מכאובי לידה כמו חבלי יולדה (הושע יג): יחילון · מלשון חיל וחלחלה: (י) וכסיליהם · מזלות השמים וכן כסיל וכימה (איוב ט): יהלו · יזהירו כמו בהלו נרו (שם כט): יגיה · ענין הארה כמו וה' יגיה חשכי (ש"ב כב): (יא) ופקדתי · ענין זכרון כמו וה' פקד את שרה (בראשית כא): תבל · כן נקרא הארץ: והשבתי · ענין בטול כמו שבת נוגש (לקמן יד): גאון · ענינו כמו גאוה: זדים · רשעים: עריצים · חזקים כמו כגבור עריץ (ירמיה כ): (יב) אוקיר · מלשון יקר וחשוב: מפז · הוא זהב הטוב: מכתם אופיר · מזהב טוב הבא מאופיר: (יג) ארגיז · ענין רעדה כמו רגזו ואל תחטאו

רד"ק

אשר ילאו בחפזון מתוכו איש אל עמו יפנו ואיש אל ארצו ינוסו : (טו) כל הנמצא · כל הנמצא בתוכו מעם אחר ידקר, כמו אנשי העיר, וכפל הענין במלות שונות, ואמר על הנספה יפול בחרב ופירוש הנספה כמו נוסף שהוא מעם אחר ונוסף אל אנשי העיר, והוא משרש ספו שנה על שנה למען ספות הרוה ויסף וספה בענין אחד, ובענין הזה תרגם יונתן, וענין ידקר הוא מכת החרב, ויש מפרשים כל הנספה כמו ויש נספה בלא משפט ואמר כל מי שיגיע זמנו למות לא ימות על מטתו אלא יפול בחרב : (טז) ועולליהם ירטשו · הבנים בעיני האבות, ישסו בתיהם ונשיהם תשכבנה לעיניהם, ואחר כן יהרגו אותם, וכל זה הוא דרך אכזריות, וענין ירוטשו הוא הפלת העוללים בקרקע או אל הקירות דרך אכזריות. וישסו ענין בזה והוא מפעלי הכפל מבנין נפעל : ותשכבנה · כתיב ותשגלנה קרי : (יז) הנני מעיר · אעיר את רוחם לבא אל בבל להלחם עליה וזה מדי כי דריוש המדי הוא שהרג בבל ובמותו מלך עליהם כורש הפרסי, וזה טעם לא יחשבו כלום כסף וזהב לפדיון אנשי בבל אלא יהרגו אותם ולא יהיה להם פדיון כמו שאמר אוקיר אנוש מפז : (יח) וקשתות · פי' עם קשתותיהם ירוטשו הנערים כי הנה הקשתות תרטשנה הנערים, ופי' בו כי היו משימים הנערים בקשתות מקום החצים ומורים אותם על הקרקע ואל הקירות : פרי בטן · ובנים · ר"ל בעודם קטנים, וכן ואכל פרי בטנך, אם בנים ואם בנות יגיל, או בן יגח או בת יגח : לא תחוס עינם, בשורק והוא לבדו בשורק כי כל השאר בחולם : (יט) והיתה בבל · פירוש בבל שהיתה צבי ממלכות תפארת גאון כשדים תהיה עתה כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה גם רום צבי חפץ שכל הממלכות היו תאבים בה והכשדים שהיתה להם היו מתפארים ומתגאים בה עתה תהיה כמהפכה שהפך אלהים את סדום ואת עמורה שתהיה חרבה ולא יהיה בה יישוב לעד, והעיר בבל שמלכו עליה דריוש וכורש, ושהיא היום אינה בבל הקדומה כי אותה החריב דריוש ובנה עיר אחרת באותה הבקעה היא שמה בבל עד היום, ובסדר עולם אומר כי בשבשה אותה דריוש והרג בלשאצר ומלך עליה שנה ובשנה השנית נהפכה אלהים כמהפכת סדום ועמורה, וזהו שאמר הכתוב ובא בשנה השמועה שמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השנית השמועה זאת כמהפכה שהפכה אלהים כסדום ועמורה : (כ) לא תשב, פי' תשב ותשכון על העיר כנגד היושבים והשוכנים בה, כמו העיר היושבת אלף, רוצה לומר על אנשיה היוצאים ממנה : לא יהל · משפטו לא יאהל רוצה לומר לא יטה אהלו ואמר ערבי לפי שהערביים הם השוכנים באהלים : ורועים · ואפילו רועים לא ירביצו שם צאנם · כי אמר תחלה לא תשב, כלו' לא תהיה בנוים עד שישבו בה אנשים ולא אפי' אהל לא יטה אדם שם דרך ערחי ואין צריך לומר אלא אפילו הצאן לא ירביצו שם שלא ירבצו אותם שם הרועים כי תשכן החיות רעות תהיה כמו המדבר : (כא) ורבצו · הצאן לא ירביצו שם אלא מי ירבצו שם חיות המדבר ירבצו שם, ופי' ציים חיות השוכנות במקום ציה לפיכך נקראו ציים, וי"מ שהם גמיות הנזכר בדברי רבותינו כדי שלא תקפוץ הגמיות מרטי"נא בלע"ז . בתיהם · החרבים · אוחים חיה שקורין בלע"ז פרו"ן : בנות יענה · הם הקטנים מן היענים והאמות מעופפים בעולם ויניחו קטניהם ויתאבלו לחוסר מזונותם, לפיכך אמר ואבל כבנות יענה ודרך היענים לשכן במדבר ובמקומות החרבים : ושעירים · הם השדים, כמו לשעירים אשר הם זונים אחריהם ונקראו כן לפי שהם נראים כדמות שעירים למאמין בהם, וכן ת"י ושידין יחייכון תמן : (כב) וענה · פי' ויצעק כמו ענו לה, ותען להם, וענתה שמה, והדומים להם ענין הגבהת קול וכן

רש"י

ממקומו : (טו) כל הנמצא : בחוץ ידקר : וכל הנספה : על בני העיר נהיות נקלט עמהם במצור יפול בחרב כשתלכד העיר . נספה לשון ספות הרוה (דברים כט) ספו שנה על שנה (לקמן כט) ספו על זבחיכם (ירמיה ז) הקוייליי"ר בלעז : (טז) ירוטשו : יתבקעו וכן נערים תרטשנה : (יז) הנני מעיר עליהם את מדי · דריוש המדי הרג את בלשאצר וכן הוא אומר ביה בליליא קטיל בלשאצר (דניאל ה) ודריוש מדאה קביל מלכותא (שם ו) : וזהב לא יחפצו בו · אין חופצי' כי אם להרוג ולהנקם על כל הרעה אשר עשו מלכי בבל לכל העמים : (יח) וקשתות : של בני מדי : נערים · של בבל : תרטשנה · תבקענה בחציהם אשר יורו בקשתותיהם : ופרי בטן · עוללים דקים : (יט) והיתה בבל : שתי פורעניות באו לה בשתי שנים דריוש הרג בלשאצר ומלך שנה ולשנה השנייה נהפכה כמהפכת סדום מן השמים וכן שנינו בסדר עול' (ירמיה נא) ובא בשנה השמועה של דריוש ואחריו בשנה השמוע' והיתה בבל צבי ממלכות ונומר: שהיתה מלכה ורואה הממלכות ושהיתה תפארת גאון כשדים עתה והיתה כמהפכת סדום . (כ) ולא יהל שם ערבי . כמו לא יאהל לא יפרוש שם אהל אפי' ערבי שדרכ' ליושב באהלי' ולהסיע מקניהם ממקום למקו' לא תמצא חן בעיניהם לקבוע שם אהליהם כי אף למרעה לאן לא תהיה ראויה ואל תתמה על לא יהל הנכתב כאילו היתה בו אל"ף כי הרבה מקומות יש שהברת קול האות במקום אות וכן (איוב לה) מלפנו מבהמות ארץ כמו מאלפנו וכן (משלי יז) שקר מזין על לשון הות כמו שקר מאזין : (כא) ציים . ת"י תמון הם כמיות מרטריכ"ש בלע"ז : אוחים · לא ידעתי מה מין חיה הם : (אחים לשון קולים ואוחים ודרדרים) : ושעירים . שדים : (כב) וענה איים באלמנותיו : ויגורו חתולי' בארמנותיו : וענה : כמו וענתה שמה (הושע ב) ומעונותיו טרפה (נחום ג) ויש לפרש עוד וענה לשון עניית קול : ותנים · יענו בהכלי עונג שלהם : וימיה · ימי טובתם לא ימשכו כי כבר הובטחו ישראל (ירמי' כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והיתה פקידה על ידי כורש מלך פרס שיטול המלוכה מבבל אחר דריוש המדי כי

טו כָּל־הַנִּמְצָא יִדָּקֵר וְכָל־הַנִּסְפֶּה
יִפּוֹל בֶּחָרֶב׃ טז וְעֹלְלֵיהֶם יְרֻטְּשׁוּ
לְעֵינֵיהֶם יִשַּׁסּוּ בָּתֵּיהֶם וּנְשֵׁיהֶם
תִּשָּׁגַלְנָה׃ יז הִנְנִי מֵעִיר עֲלֵיהֶם
אֶת־מָדָי אֲשֶׁר־כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ
וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ׃ יח וּקְשָׁתוֹת
נְעָרִים תְּרַטַּשְׁנָה וּפְרִי־בֶטֶן לֹא
יְרַחֵמוּ עַל־בָּנִים לֹא־תָחוּס עֵינָם׃
יט וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת
תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת
אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה׃
כ לֹא־תֵשֵׁב לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכֹּן עַד־
דּוֹר וָדוֹר וְלֹא־יַהֵל שָׁם עֲרָבִי וְרֹעִים
לֹא־יַרְבִּצוּ שָׁם׃ כא וְרָבְצוּ־שָׁם צִיִּים
וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים וְשָׁכְנוּ שָׁם
בְּנוֹת יַעֲנָה וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ־שָׁם׃
כב וְעָנָה אִיִּים בְּאַלְמְנוֹתָיו וְתַנִּים
בְּהֵיכְלֵי עֹנֶג וְקָרוֹב לָבוֹא עִתָּהּ
וְיָמֶיהָ לֹא יִמָּשֵׁכוּ׃

תרגום

תְּבַר לְאַרְעֵיהּ יְעַרְקוּן׃ טו כָּל
דְּיִשְׁתְּכַח בַּהּ יִתְקְטֵל וְכָל דְּיֵיעוֹל
לִכְרַכֵּי צִירָא יִתְקְטֵל בְּחַרְבָּא׃
טז וְעוּלֵימֵיהוֹן יִתְרַפְּון לְעֵינֵיהוֹן
יִתְבַּזְזוּן בָּתֵּיהוֹן וּנְשֵׁיהוֹן
יִשְׁתַּכְבַן׃ יז הָא אֲנָא מַיְתֵי
עֲלֵיהוֹן יַת מָדַי דִּי בְּכַסְפָּא
לָא מִתְקַסְּין וְדַהֲבָא לָא מִתְרְעִין
בֵּיהּ׃ יח וְקַשְׁתָּתְהוֹן עוּלֵימִין
יְבַזְעָן וְעַל וְלַד מְעִין לָא יְרַחֲמוּן
עַל בְּנַיָּא לָא תְחוּס עֵינֵיהוֹן׃
יט וּתְהֵי בָבֶל דַּהֲוַת מִקַּדְמִין
חֶדְוַת מַלְכְוָן תּוּשְׁבַּחַת רְבוּת
כַּסְדָּאֵי כַּהֲפֵיכְתָּא דַּהֲפַךְ יְיָ
יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָא׃ כ לָא
תְתַב לְעָלַם וְלָא תִשְׁרֵי עַד דָּר
וְדָר לָא יִפְרוֹס תַּמָּן עֲרָבִי
מַשְׁכְּנֵיהּ וְרָעַיָן לָא יַשְׁרוֹן תַּמָּן׃
כא וְיִשְׁרוּן תַּמָּן תַּמְוָן וְיִתְמַלוּן
בָּתֵּיהוֹן אוּחִין וְיִשְׁרְיָן תַּמָּן בְּנַת
נַעֲמִין וְשֵׁידִין יְחַכּוּן תַּמָּן׃
כב וִינַצְּפוּן חֲתוּלִין בְּבִרְנְיָתְהוֹן
וְיַרוֹדִין בְּבֵית מִישְׁרֵי תַּפְנוּקֵיהוֹן
וְקָרִיב לְמֵיתֵי עִדָּן תַּבְרָהּ דְּבָבֶל׃

ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיב' וסי' אשה תארש ואיש אחר · ועלליהם ירטשו לעיניהם · שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת · ואספתי את כל הגוים אל ירושלם : וקרוב ד' בקריאה וסי' וענה איים באלמנותיו · כי קרוב יום וקרוב יום לה' · הודינו לך אלהים הודינו · וקרוב לשמוע מתת הכסילים

תולדות אהרן בנות יענה : חולין סד : ושעירים · שבת קמט :

מצודת ציון

שחטאו (תהלים ד) : בעברת · מלשון עברה וזעם : (טו) ידקר · ענין נעיצה ותחיבת חרב בגוף כמו ודקרו אבי ואת אשר דקרו (זכריה יב) : (טז) ירטשו · ענין בקיעה וכן אם על בנים רטשה (הושע י) : ישסו · ענין בזה ושלל : תשגלנה · מלשון משגל ומשכב : (יז) מעיר · מלשון התעוררות : [יח] תחוס · ענין חמלה כמו יחוס על דל (תהלים עב) : (יט) צבי · ענין הדר ופאר כמו נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג) : גאון · מלשון גאוה : [כ] יהל · כמו יאהל ונפלה האל"ף וכן ולמשא תמרו (ש"ב יט) ומשפטו תאמרו : ירבצו · ענין השכיבה : (כא) ציים · אוחים · שמות מיני חיות : בנות יענה · שם עוף בת היענה : ושעירים · הם השדים הנראים בדמות שעירים למי שמאמין בהם וכן ושעיר על רעהו יקרא (לקמן לד) : ירקדו · ענין קפיצה ודלוג : (כב) וענה · ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וכו' קול רם (דברים כז) : איים · שם חיה : באלמנותיו · כמו בארמנותיו או הוא מלשון אולם ותנים מין נחש

מצודת דוד

בחפזון מתוכה איש אל עמו וכו' ולא ישובו עוד כאן הנדחה מהעדר ואין מי מקבצם : (טו) כל הנמצא · כי כל הנמצא בתוכה ידקר בחרב ואם הוא מעם נכרי : וכל הנספה · כל הנוסף על בני העיר להיות עמהם יפול בחרב והוא כפל ענין במ"ש : (טז) ועולליהם קטניהם יתבקעו לעיניהם ואין לאל ידם למחות : ישסו בתיהם · יבוזו וישללו בתיהם ויאנסו נשיהם : (יז) את מדי · לפי שהוא אכזר ביותר לזה הזכיר אותו לבדו . לא יחשבו · לקחת בפדיון נפש : וזהב . ואף זהב לא יחפצו בו . (יח) וקשתות . הקשתות של אנשי פרס ומדי תבקענה את נערי בבל בחציהם אשר יורו עליהם : ופרי בטן . עוללים דקים · ר"ל בנים קטנים : על בנים · על בנים . (יט) צבי ממלכות . אשר היה פאר כל הממלכות : תפארת · אשר היה תפארת לבני כשדים אנשיה כי היו מתפארים ומתגאים בה : כמהפכת . בבוא עתה תהיה כמהפכת אשר הפך ה' את סדום וכו' : (כ) לא תשב . לא תהיה מיושבת עד עולם : ולא תשכן · לא תהיה שכונה מבני אדם עד סוף ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש : ולא יהל . אף הערבי השוכן באהלים על פני השדה לא יטה שם אהלו לגודל השממון : לא ירביצו שם . את מקניהם : (כא) ורבצו שם . לגודל השממון ירבצו שם חיות היער : (כב) וענה · כל אחד מהציים יצעק בהארמונות והתנים יצעקו גם המה בהיכליהם אשר היו מתענגים בהם (דרך הציים והתנים לצעוק בתמידות) : וקרוב . הזמן קרוב לבוא עליה עת הפורענות ימי שלותה לא יהיו נמשכין לזמן מרובה וכפל הדבר במ"ש לחוזק הענין :

רש"י

כי שניהם מדי ופרס נתחברו עליהם והתנו ביניהם אי מינן מלכי מנייכו אפרכו : (א) כי ירחם ה' את יעקב . לאמור להם הבטחת גאולתם מיד בבל : ובחר עוד בישראל . עתיד יגאלם גאולה שלימה . ונספחו . ונוספו וכן ספחני נא (שמואל א' ב) וכן מהסתפח בנחלת ה' (שם כו) : (ב) והתנחלום . יהיו נוחלים מהם וכן והתנחלתם אותם (ויקרא כה) : ורדו . לשון רדוי ונגישה כמו לא תרדה בו (שם) : (ג) ביום הניח ה' לך . לישראל הכתוב מדבר : מעצבך ומרגזך . שיעציבך וירגיזך מלך בבל וברואתך מפלתו ינוח לך כי תלא חפשי : (ד) מדהבה . לשון מרבית גאוה ומשא כבד . ורבותינו דרשו האומרים מדוד והבא : (ה) שבר ה' מטה רשעים . שהיה מכה עמים בעברה : (ו) מורדף בלי חשך . מורדף כל גוי וגוי על ידו בלי חשך עצמו מרדוף ומדלוק אחר כל אומה ואומה : (ז) פצחו רנה . זאת הרנה פצחו נחה שקטה כל הארץ : (ח) גם ברושים שמחו . אף שלטונין חדיאו שמחו על מפלתך : (ט) לקראת באך . כשתרד לגיהנם ומה היא

ישעיה יד

יד א כִּי יְרַחֵם יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב
וּבָחַר עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחָם עַל־
אַדְמָתָם וְנִלְוָה הַגֵּר עֲלֵיהֶם וְנִסְפְּחוּ
עַל־בֵּית יַעֲקֹב׃ ב וּלְקָחוּם עַמִּים
וֶהֱבִיאוּם אֶל־מְקוֹמָם וְהִתְנַחֲלוּם
בֵּית־יִשְׂרָאֵל עַל אַדְמַת יְהוָה
לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְהָיוּ שֹׁבִים
לְשֹׁבֵיהֶם וְרָדוּ בְּנֹגְשֵׂיהֶם׃
ג וְהָיָה בְּיוֹם הָנִיחַ יְהוָה לְךָ
מֵעָצְבְּךָ וּמֵרָגְזֶךָ וּמִן־הָעֲבֹדָה הַקָּשָׁה
אֲשֶׁר עֻבַּד־בָּךְ׃ ד וְנָשָׂאתָ הַמָּשָׁל
הַזֶּה עַל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאָמָרְתָּ אֵיךְ
שָׁבַת נֹגֵשׂ שָׁבְתָה מַדְהֵבָה׃ ה שָׁבַר
יְהוָה מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים׃
ו מַכֶּה עַמִּים בְּעֶבְרָה מַכַּת בִּלְתִּי
סָרָה רֹדֶה בָאַף גּוֹיִם מֻרְדָּף בְּלִי
חָשָׂךְ׃ ז נָחָה שָׁקְטָה כָּל־הָאָרֶץ
פָּצְחוּ רִנָּה׃ ח גַּם־בְּרוֹשִׁים שָׂמְחוּ
לְךָ אַרְזֵי לְבָנוֹן מֵאָז שָׁכַבְתָּ לֹא־
יַעֲלֶה הַכֹּרֵת עָלֵינוּ׃ ט שְׁאוֹל
מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ לִקְרַאת בּוֹאֶךָ

(מסורה: ל' . ל' . כ' . ג' ב' מ"ל ואחד חסר . ל' . ל' . ב' . ל' . ס' . ל' . ל' . ל' . ב' . ל' . ח' ב' כי הוא רדה . ל' . ז' . ג' . ל' בטעם . ל' וחסר . י')

זבח : והביאום ג' ב' מלאים וא' חסר וסי' למען אשר יביאו בני ישראל . ולקחום עמים והביאום . ובזזום ולקחום : מכה ה' פתחין וסי' בלשון ארמי עברא בחוטרא לא תלקי עממין ברוגזא ה' מחי :

תולדות אהרן ונלוה סגר . יבמות מז קידושין ע : שבת נוגש . שבת קמט : שבר ה' . שבת קלט (מגלה עב) :

תרגום

ויומהא לא יתרחקון : א ארי ירחם יי על דבית יעקב ויתרעי עוד בישראל וישרינון על ארעהון ויתוספון גיורין עליהון ויסתמכון על בית יעקב : ב וידברינון עממין ויובלונון לארעהון ויחסנון בית ישראל על ארע שכנתא דיי לעבדין ולאמהן ויהון שבין לשוביהון ויפלחון במשעבדיהון : ג ויהי ביומא דיניח יי לך מצערך וממרותך ומן פולחנא קשיא דאתפלח בך : ד ותטול מתלא הדין על מלכא דבבל ותימר איכדין בטילת מרות משעבדנא סף תקוף חיבא : ה תבר יי תקוף רשיעין שולטן חיבין : ו דהוה מחי עממין בתקוף מחא די לא פסיק מפלח בתקוף עממין מפלח ולא מנע : ז נחת שדוכת כל ארעא יבעו תושבחא : ח אף שלטונין חדיאו עלך עתירי נכסיא אמרין מעידן דשכיבתא לא סליק מחבלא עלנא : ט שאול מלרע זעת לך לקדמות

רד"ק

וכן דרך החיות והתנים להגביה קולם והוא כקול אבל: איים. שם חיה מחיות המדבר . וי"ת וינפלון תתולין בבירנתהון . כ"א וינצפון לד"י קודש לפ"א : באלמנותיו . כמו בארמנותיו . כתרגומו: ותנין בהיכלי ענג . וכן תנין יענו בהיכלי ענג שהיו ועתה יהיו חרבים מדור החיות : וקרוב לבא עתה . עת חרבן בבל קרוב לבא : וימיה . ימי שלותה לא ימשכו כי קצרים יהיו : (א) כי ירחם ה' . בעבור שירחם ה' את יעקב יבא בקרוב עת חרבן בבל כי בחרבנה תהי' תשועת ישראל . והניחם . כתרגומו וישרינון : ונלוה סגר עליהם . יתחברון גרים אליהם לראותם כי בחרבן בבל תהיה תשועתם יודו כי בסבתם היה החרבן ההוא לפי שהרעו לישראל יותר מדאי כמו שאמר קצפתי על עמי וגומר לא שמת להם רחמים , ומלך מדי ופרס שלקח בבל הודה כי מה' היתה לו כמו שאמר כל ממלכות הארץ נתן אלהים בידי וגו' ואמר מי בכם בכל עמו ויעל , וגרים שנתגיירו אז בעלותם מבבל לא ראינו זה בכתוב ולא לקחום עמים וגו' . אבל מצאנו שהיו להם שוטני' רבים בבנין ירושלם , לפיכך הנכון בעיני בזה כי זה הפסוק יתפרש לשני פנים כי ירחם ה' את יעקב , עתה בגלות בבל ירחם עליהם ויוציאם מגלותם ובחר עוד בישראל בימי המשיח ואז ונלוה הגר עמם , כמו שכתוב ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא , וכמה פסוקים מורים על זה הענין ביאת המשיח בדברי הנביאים , וכן ולקחום עמים , כמו שכתוב והביאו את כל אחיכם מנחה לה' וכמה פסוקים מורים על זה : ונספחו . ויתחברו . כמו ספחני נא אל אחת הכהונות : (ב) ולקחום והתנחלו' . יתנחלו מהם להנחילם לבניהם אחריהם : להיות להם לעבדים ולשפחות . כמו שכתוב ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם : (ג) והיה . אמר כנגד ישראל היושבים בגלות בבל ביום שהניח ה' מעצבך תשא המשל הזה . והוא יום חרבן בבל : מעצבך . מצער הגלות : ומרגזך . המ"ם בחירק , וכן מאחרי דוד , מלדף אחרי ישראל : אשר עבד בך . אף על פי שמלת העבודה לשם נקבה אמר עבד לשון זכר , רוצה לומר על ענין העבודה , וכן יעשה מלאכה , והדומים להם : (ד) ונשאת המשל . משל הוא הדבר שאינו מובן כמשמעו , וכן בזה . מדהבה . מטה , שבט , גם ברושים , ארזי לבנון , ופי' מדהבה מתרגום זהב דהבא , והוא תאר לבבל שהיתה בעלת הזהב שהיתה לוקחת מס מכל הארצות , ויונתן תרגם סף תקוף חייבא : (ה) שבר . מטה . ושבט משל על החוזק והממשלה רשעים מושלים , אמר על נבוכדנצר ועל אויל מרודך ועל בלשצר : (ו) מכה . אומר על נבוכדנצר ולפי שהוא היה תחלת הממשלה והוא כבש כל הארצות אמר זה הענין עליו כי בניו אף על פי שאבדו אותם כל הגוים הם לא לקחו להם דבר אלא מה שהניח להם אביהם בעברה שלא היה לו חמלה עליהם . מכת בלתי סרה . התי"ו כמקום ה"א כי אינו סמוך . וכן חכמה ודעת . שפעת אני רואה . והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל . אמר כי אני רואה מכל מכתו לא היתה סרה מכל העמים אלא תמיד היה מכה אותם : רודה באף . והיה רודה בהם באף ובחימה . וכי"ת באף קמוצה מורה על ה"א הידיעה . רוצה לומר האף הידוע לו למלך בבל : מורדף בלי חשך . כל גוי וגוי מורדף מפניו בלי חשך ולא מנע מלרדפו אלא תמיד הוא מורדף מפניו לא יתן לו מנוחה : (ז) נחה . ועתה במות בן בנו והיה ממשלת הרשע נבוכדנצר נחה שקטה כל הארץ ופצחו רנה . ואמר דברים כנגד נבוכדנצר כאלו מת הוא ביום ההוא : (ח) גם ברושים . לפי שאמר נחה שקטה כל הארץ יהוא אומר על עם הארץ שהיו תחת עבודתו והיו בצרה לפיכך אמר גם ברושים . והוא משל על המלכים וכן ארזי הלבנון . אמר שגם המלכים שמחו בהכבוד מלכותו וממשלתו . כלומר אפילו המלכים והשרים שאין נותנים עליהם עבודה כמו על עם הארץ אפילו הם שמחו לו כאבודו כי במות בן בנו אבדה ממשלתו : לא יעלה הכורת עלינו . לפי שהמשיל הגדולים לברושים ולארזים אמר גם כן הכורת דרך משל . ואמר מאז שכבת . כלומר מעת שמת נבוכדנצר . כי אף על פי שעבדו העכו"ם את בנו ואת בן בנו לא היו מצירין להם אלא שהיו נותנים להם מס . אבל נבוכדנצר היה הורגם ונותנם בבית האסורים ומעביד עבודות קשות : (ט) שאול מתחת . החיים

מצודת דוד

יד (א) כי ירחם ה' . חוזר למעלה לומר וזה יקרב עת קץ בבל כי ירחם וכו' ובחורבן בבל תהיה תשועה לישראל : ובחר . עוד כאומר ותקטן עוד זאת בעיני ה' כי עוד יבחר בכל ישראל בימי המשיח ותהיה גאולה שלמה ואת כולם יניח על אדמתם : ונלוה . יתחברו גרים עליהם ונספחו וכו' כפל הדבר במ"ש : (ב) ולקחום . העמים יקחו את ישראל והביאום אל מקומם : והתנחלום . בית ישראל ינחלו מהם בהיותם על אדמתם להיות להם לעבדים ולשפחות : והיו שובים . הם ישבו את האומות אשר שבו אותם מאז : ורדו . ימשלו באותם שנגשו אותם לעבודה : (ג) והיה ביום . חוזר הוא על מפלת בבל : הניח ה' . שיתן לך מנוחה ממה שהיית עד הנה בעצב וברוגז : ומן העבודה. ויהיה לך מנוחה מן העבודה הקשה אשר מלך בבל עבד בך : (ד) ונשאת . תרים קול לדבר המשל הזה וכו' : שבת נוגש . נתבטל הנוגש לעבוד עבודה : שבתה . נתבטלה המדה המוזהבת רצה לומר העשירות בעלת מרבית הזהב : (ה) מטה רשעים . רצה לומר העם שהיו מכים באומות כמטה הזה : שבט וכו' . כפל הדבר במ"ש : (ו) בעברה . בחרון אף : מכת בלתי סרה . הכה מכה מתמדת שלא תסור מן המוכה : רודה באף גוים וכו' . ר"ל על כי הוא משל על העובדי כוכבים באף ובחימה שסובה לכן היה הוא מורדף מבלי מניעה כי היה מורדף עד לכלה : (ז) נחה . הנה עתה במפלתו שקטה הארץ ואנשיה פצחו רנה : (ח) גם ברושים וכו' . הוא משל על השרים והשלטונים : מאז . יאמרו בשמחתם הנה מאז שמת נ"כ לא יעלה עוד הכורת עלינו ולפי שהמשיל אותם לברושים וארזים אמר לשון הנופל בהם . (ט) שאול מתחת . בני שאול אשר מתחת לארץ חרדו לקראת בואך שמה והוא ענין מליצה והפלגה כאלו יפחדו ממנו גם שמה : עורר לך . השאול להקיץ בעבורך את המתים מן העתודים הם השרים המנהיגים את העם כעתודים ההולכים בראש העדר הקים השאול : הקים . כל המלכים מכסאותם לצאת

מצודת ציון

נחש : עתה . מלשון עת : (א) והניחם . תרגומו וישרינון : ונלוה . ענין חבור כמו לוית חן (משלי א) : ונספחו . ענין אסיפה וקבוץ כמו תחת הרול יסופחו (איוב ל) : (ב) והתנחלום . כמו ונחלים : שובים . מלשון שבי : ורדו . ענין ממשלה כמו וירד מיעקב (במדבר כד) : (ג) ומרגזך . ענין תנועת הרעדה כמו ותחתי ארגז (חבקוק ג) : (ד) שבת . ענין בטול כמו רסב הם שבת (לקמן ל) : מדהבה . תרגום של זהב הוא דהבא וכן נאמר ביה אנת רישה די דהבא (דניאל ב) : (ו) רודה . ענין ממשלה : חשך . ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כב) : (ז) נחה שקטה . פתרון א' להם וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) והדומים : פצחו . ענין פתחון פה והרמת קול שמחה וכן פצחי רנה וצהלי (לקמן נד) : (ט) שאול . גיהנם : רגזה . ענין תנועת החרדה : עורר . מלשון התעוררות והקיצה : רפאים

החיים שמחו והמתים רגזו ופחדו . על דרך משל לפי שהיה מחריד כל העולם בחייו אמר כי המתים יפחדו בלא יחרידם כמותו . והוא על דרך משל מרוב שהחרידו כל העולם . אמר בדרך ההפלגה כי המתים חרדו ופחדו בבואו אליהם . ושאול בזה הפסוק זכר ונקבה . כמו שאמר רגזה . ואמר עורר . אמר עד"מ כי השאול העיר המתים הגדולים לצאת לקראתך במותך . וכאלו המלכים בקברם בכסאותם כמו בחייהם והשאול הקים אותם לקראתך : רפאים . מתים וכן רפאים בל יקומו . אם רפאים יקומו , וי"ת גברין , כלומר הגדולים והגבורים המתים . עורר לך . עתודי ארץ , המלכים נקראים עתודים דרך משל , כמו שהעתודים מנהיגים הצאן והולכים לפניהם , כמו שאמר כעתודים לפני צאן כן המלכים מנהיגים העם : (י) כלם יענו . ויענו התחלת הדיבור , כמו ועניתם ואמרתם , ויען איוב , גם אתה ואף על פי שבחיים היית מושל על כולנו עתה נראה שגם אתה חלית כמונו וקרך מקרה המות כמו שקרה לנו . וחלית מבנין שלא נזכר שם פעלו כמו אשר חלה ה' בה : (יא) הורד שאול גאונך , שהיית מתגאה ומדמה בעצמך שאתה כמו אל לפי שהיית מושל על כל העמים , ועתה נראה שהורד שאול אותו הגאון ושכב מת כאחד העם : המית נבליך . שהיה נשמע בביתך קול המיית נבלים וכנורות ועתה הורד שאול עמך . כי פסקו אותם השמחות : תחתיך , ועתה הנה תחת המצעים היקרים והמכסים הנכבדים שהיו לך בחייך עתה במותך שם רמה ותולעה ואמר יצע ומכסיך בלשון זכר ואעפ"י שרמה ותולעה לשון נקבה לפי שרמה ותולעה הוא דרך כלל על רבים מן התולעים וכשידבר דרך כלל ידבר פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה , כמו ומכסך תולע לשון זכר ורמה תכסה עליהם לשון נקבה , וכן ותהי הכנם ותעל הצפרדע : (יב) איך נפלת . כי היית בחייך כמו ככב השמים ולא כל ככב אלא ככב המגיה אורו הרבה , והוא ככב השחר , והוא הנקרא הילל , מענין בהלו נרו עלי ראשי , ועתה איך נפלת משמים לארץ ונגדעת והנה בחייך היית חולש על גוים ועתה נחלשת ונגדעת : חולש . כמו ויחלש יהושע , ועל במקום בי"ת השמוש , כאלו אמר חולש בגוים , וכת"ו וכמו זה ועל חרבך תחיה , כמו בחרבך , ונתת אותם על כל אחד כמו בכל , ורז"ל פי' כי חולש מפיל גורל , כמו שאמר מטילים חלשים על הקדשים בי"ט אבל לא על המנות , ואמר מאי משמע דהאי חלשים לישנא דפוריא היא דכתיב חולש על גוים והוא שאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך וגו' , ואמר קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד . ואמר בימינו היה הקסם בירושלם הנה שהיה מפיל גורלות באיזה עם ילחם . כי כלם היו לפניו לעשות בהם כרצונו ובכחו ירושלם הטיל גורל אם ילך לרבת בני עמון או לירושלם : (יג) ואתה אמרת . בחייך היית חושב בלבבך מרוב הגאוה שהיה לך היית חושב השמים אעלה דרך משל כלומר למעלה מכל בני אדם . ובת"י לרומא אסק : ממעל לכוכבי אל . ועוד ארים יותר גבוה מכל הככבים על דרך משל . דמה ישראל לכוכבי אל . וכפה פיר' . ואשב בהר מועד בירכתי צפון . הר מועד הוא הר ציון לפי שהיו נועדים שם כל ישראל תמיד נקרא הר מועד ואמר ירכתי צפון כי ציון לצפון ירושלם וכן אמר הר ציון ירכתי צפון . כלומר התפאר בעצמו שיכבוש ירושלם וישים כסאו בה . ואדוני אבי ז"ל פי' הר מועד בירכתי צפון בבל . אמר כשאשב הר מועד בירכתי צפון אני חושב בעצמי כי ממעל לכוכבי אל ארים כסאי . וקורא בבל הר מועד לפי שכל העולם היו נועדים שם אל מלך בבל . וקראה הר לפי שהיתה עיר חזקה . וכן קראוה ירכתי צפון כי היא צפונית מזרחית ליישוב העולם : (יד) אעלה . כפל הענין לחזק ובמתי עב ר"ל השמים שהם ממעל לעבים : אדמה . מבנין התפעל ומשפטו אתדמה : (טו) אך אל שאול . תחת ממעל לכוכבי אל שהיית חושב תורד אל שאול . ושתם ירכתי לשון תורד אל ירכתי בור ובור הוא הקבר : (טז) רואיך . במותך אליך ישגיחו והשגחה היא דקות הראות : (יז) שם תבל . גם

זה

היא הרגזה לעורר לקראתך : רפאים . ענקים השוכבים שם : כל עתודי ארץ . כל מלכי העכו"ם השרים והשרות הכתוב מושלם לפרים ולפרות ולעתודים כמו (תהלים כב) כי סבבוני פרים וכמו (עמוס ד) פרות הבשן אשר בשומרון וכאן מושלם לעתודים : הקים . השאול : מכסאותם . שנכנסים כל מלכי גוים : (י) גם אתה חלית כמונו . תמיהים אנו איך באת עליך רעה שגם אתה נחלית להיות כמונו למות : (יא) המית נבליך . נבלים וכנורות שהיו מזמרים לפניך ויש לפתור המית נבליך המית בני נבל עושי נבלה שנהיילולתיך ומדומה אני שבמסורה הגדולה חיבר את זה ואת זמרת נבליך (שם ה) באלף בית של ב' לשונות : הילל בן שחר . כוכב הנוגה המאיר אור ככוכב הבוקר זו הקינה על שרה של בבל נאמרה היפול משמים : נגדעת לארץ . אתה נבוכדנצר שהיית חולש על גוים מפיל גורל עליהם על המלכים מי הם ישרתך ביום פלוני ומי ביום פלוני ורבותינו דרשוהו שהיה מפיל גורל על המלכים כו' : (יג) ממעל לכוכבי אל . ישראל . בהר מועד . הר שהכל מתועדים שם הוא הר ציון : בירכתי צפון . בעזרה מקום שנבחר בו ירך הצפוני כענין שנא' (ויקרא א) על ירך המזבח צפונה : (יד) אעלה על במתי עב . איני כדאי לדור עם בני אדם אעשה לי עב קטנה באויר ואשב בה יונתן תרגם אסק עלוי כל עמא : (טז) ישגיחו . יביטו דרך חורין וחרכין אבוטי"ר בלע"ז : יתבוננו . פורופנסי"ר בלע"ז : (יז) לא פתח ביתה . לא פתח להם בית אסוריהם להוציאם כל ימי חייהם לשוב' ללכת לביתם כל תיבה שצריכ'

למ"ד

עֹורֵר לְךָ רְפָאִים כָּל־עַתּוּדֵי אָרֶץ הֵקִים מִכִּסְאוֹתָם כֹּל מַלְכֵי גוֹיִם׃

י כֻּלָּם יַעֲנוּ וְיֹאמְרוּ אֵלֶיךָ גַּם־אַתָּה חֻלֵּיתָ כָמוֹנוּ אֵלֵינוּ נִמְשָׁלְתָּ׃

יא הוּרַד שְׁאוֹל גְּאוֹנֶךָ הֶמְיַת נְבָלֶיךָ תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה וּמְכַסֶּיךָ תּוֹלֵעָה׃

יב אֵיךְ נָפַלְתָּ מִשָּׁמַיִם הֵילֵל בֶּן־שָׁחַר נִגְדַּעְתָּ לָאָרֶץ חוֹלֵשׁ עַל־גּוֹיִם׃

יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ בִלְבָבְךָ הַשָּׁמַיִם אֶעֱלֶה מִמַּעַל לְכוֹכְבֵי־אֵל אָרִים כִּסְאִי וְאֵשֵׁב בְּהַר־מוֹעֵד בְּיַרְכְּתֵי צָפוֹן׃

יד אֶעֱלֶה עַל־בָּמֳתֵי עָב אֶדַּמֶּה לְעֶלְיוֹן׃

טו אַךְ אֶל־שְׁאוֹל תּוּרָד אֶל־יַרְכְּתֵי־בוֹר׃

טז רֹאֶיךָ אֵלֶיךָ יַשְׁגִּיחוּ אֵלֶיךָ יִתְבּוֹנָנוּ הֲזֶה הָאִישׁ מַרְגִּיז הָאָרֶץ מַרְעִישׁ מַמְלָכוֹת׃

יז שָׂם תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר וְעָרָיו הָרָס אֲסִירָיו לֹא־פָתַח בָּיְתָה׃

מֵיתָךְ אֲעִירַת לָךְ גִּבָּרִין כָּל עַתִּירֵי נִכְסַיָא אֲקִימוּ מִכּוּרְסַוָתְהוֹן כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָא׃ י כּוּלְהוֹן יְתִיבוּן וְיֵימְרוּן לָךְ אַף אַתְּ מְרַעְתָּא כְּוָתָנָא כָנָא דְמִיתָא׃ יא אִתְּחַת לִשְׁאוֹל יְקָרָךְ אִתְרְגוּשַׁת תּוּשְׁבְּחַת זְמָרָךְ תְּחוֹתָךְ יְשַׁוּוּן רִמָּה וְעִיל מִנָּךְ רִיחֲשָׁא׃ יב אֵיכְדֵין אִתְרְכֵינְתָּא מִן רוּמָא דַהֲוֵיתָא זִיוְתָן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא כְּכוֹכָב נוֹגְהָא בֵּין כּוֹכְבַיָא אִתְרְטֵישְׁתָּא לְאַרְעָא דַהֲוֵיתָא קְטוֹל בְּעַמְמַיָא׃ יג וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בְּלִיבָּךְ לְרוּמָא אֶסַק עֵיל מִן עַמֵיהּ דֶאֱלָהָא אֲשַׁוֵי כוּרְסֵי מַלְכוּתִי וְאֶתֵּיב בְּטוּר זִמְנָא בְּסְיָפֵי צִפּוּנָא׃ יד אֶסַק עֲלָוֵי כָּל עַמָּא אֱהֵי עִילָאִי מִכּוּלְהוֹן׃ טו בְּרַם לִשְׁאוֹל תִּתְּחַת לְסְיָפֵי גוֹב בֵּית אֲבַדְנָא׃ טז חָזָךְ עֲלָךְ יְדוּקוּן בָּךְ יִסְתַּכְּלוּן וְיֵימְרוּן הֲדֵין גַּבְרָא דַאֲזִיעַ אַרְעָא אַצְדֵי מַלְכְּוָתָא׃ יז שַׁוֵי תֵבֵל כְּמַדְבְּרָא וְקִרְוֹהִי פַּגַר לַאֲסִירוֹהִי לָא

ארץ י"ד זקפין קמצין בקריאה וסי' ירכיבהו על במותי ארץ . שאול מתחת רגזה לך . הכינו לבניו מטבח אבל אומללה ארץ . רנו שמים כי עשה ה' . רנו שמים וגילי ארץ . ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך . ותשכח ה' עושך . חשף ה' את זרוע קדשו . כי קול נהי נשמע מציון . הנני מביא אתם מארץ צפון וקבצתים . ה' עזי ומעזי . משא דבר ה' על ישראל תניינא דזכריה . כי לא בחרבם . וכל אתנחתא וס"פ דכוו' קמץ במ"ד בסגול וסי' כי לא שלום ידברו . בשמך אלהים . דור חרבות שניו . תחת שלש רגזה ארץ : ויאמרו ט' רפי' בקריאה וסי' זכור ימות עולם בינו . ה' עזי ומעזי ביום צרה . בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים . כלם יענו ויאמרו אליך דסיפרא . כל הגוים נקבצו לך דסיפרא . ישישו וישמחו בך . ירונו וישמחו חפצי צדקי . ישמחו השמים ותגל הארץ . התשלח ברקים וילכו:

תולדות אהרן אדמה לעליון . פסחים לד חגיגה יג חולין פט :

מצודת ציון

רפאים . כן נקראים המתים כי נרפו ונחלשו על ידי המיתה : (י) יענו . ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וכו' קול רם (דברים כז) : חלית . מלשון חולה : נמשלת . ענין דמיון והשואה : (יא) הורד . מלשון ירידה : המית . מלשון המיה והמון : נבליך . שם כלי זמר נבל : יצע . מלשון מצע המשכב : (יב) הילל . ענין אורה ונוגה כמו בהלו נרו (איוב כט) ויקרא כן כוכב השחר על כי הוא המאיר ביותר : נגדעת . ענין כריתה כמו שקמים גודעו (לעיל ט) : חולש . ענין גורל וכדרז"ל ומטילין חלשים על הקדשים בי"ט (שבת קמח) : (יג) מועד . מלשון וועד ואסיפה כמו הנה המלכים נועדו (תהלים מח) : בירכתי . ענינו צד ועבר וכן ירך המזבח (ויקרא א) : (יד) במתי . גבהי וכן על במותימו תדרוך (דברים לג) : עב . ענן : אדמה . מלשון דמיון : (טו) ירכתי . ענינו סוף ואחרית וכן וירכתו על צידון (בראשית מט) : (טז) ישגיחו . ענין הבטה בכונת הלב : יתבוננו . ענין הסתכלות בעיון רב כמו ואתבונן אליו בבוקר (מ"א ג) : מרגיז . ענין תנועת הרעדה : (יז) תבל . כן נקרא מקום הישוב : ביתה . הה"א בסופה במקום למ"ד

מצודת דוד

לצאת לקראתך וענין מליצה הוא : (י) כולם יענו . כולם ירימו קול ויאמרו אליך גם עתה עם רוב ממשלתך הנה נעשית חולה במכאובי המיתה ויסורי גיהנם כמונו : (יא) הורד . מה שהייתי מתגאה עודך חי הנה הורד הגאוה אל השאול כי הנך כאחד העם : המית נבליך . קול המית נבלים וכלי נגון שהיה נשמע בביתך הנה גם היא ירדה שאולה כי פסקו אותן השמחות : תחתיך . הרמה היה לך למצע והתולעה למכסה ממעל : (יב) משמים . ר"ל מרום המעלה והממשלה : הילל בן שחר . אתה ר"ל אשר היית דומה לכוכב הבוקר המאיר ביותר : נגדעת . נכרתה לנפול בארץ אתה המטיל גורלות על האומות על מי ילך להלחם כמ"ש כי עמד מלך בבל וכו' לקסם קסם וכו' (יחזקאל כא) : (יג) השמים אעלה . רצה לומר אעלה במעלה רמה למשול על כולם עד ימי עולם : ממעל וכו' . כפל הדבר במ"ש : בהר מועד . והוא הר ציון כי שם היו נועדים כל ישראל והשכינה עמהם : ירכתי צפון . היא ציון שעמדה בצד צפון ירושלים וכפל הדבר במ"ש : (יד) על במתי עב . על גבהי העב : אדמה לעליון . להיות כמוהו לשבת מופרד מבני אדם והוא ענין מליצה על מרבית הגאוה שהי' לו : (טו) אך . כלפי שאמר אעלה על במתי עב אמר לא כן יהיה אך תורד לשאול ולתחתית הבור : (טז) רואיך . הרואים אותך בשאול יביטו אליך ויתבוננו להסתכל אליך בכונת הלב ויאמרו היתכן שזהו האיש אשר היה מרגיז הארץ בחייו : (יז) שם תבל . מקום המיושבת שמה לשממה כמדבר : ועריו . אף

יח כל מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו: יט ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב לבש הרגים מטעני חרב יורדי אל אבני בור כפגר מובס: כ לא תחד אתם בקבורה כי ארצך שחת עמך הרגת לא יקרא לעולם זרע מרעים: כא הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקמו וירשו ארץ ומלאו פני תבל ערים: כב וקמתי עליהם נאם יהוה צבאות והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד נאם יהוה: כג ושמתיה למורש קפד ואגמי מים וטאטאתיה במטאטא השמד נאם יהוה צבאות: כד נשבע יהוה צבאות לאמר אם לא כאשר

פתח תרעא: יח כל מלכי עממיא כולהון שכבין ביקר גבר בבית עלמיה: יט ואת אתרכיתא מקברך כחטר חמיר חפיקטילין מטעני חרב נחתין לגוב אבני בית אבדנא כפגר מדרש: כ לא תהי כחד מנהון בקבורה ארי ארעך חבילתא ועמך קטילתא לא יתקיימין לעלמא זרע מבאשין: כא אתקינו לבניהון קטול בחובי אבהתהון דלמא יקומון ויחסנון ארעא ויתמלון אפי תבל בעיר דבבו: כב ואתגלי לאתפרעא מנהון אמר יי צבאות ואשיצי לבבל שום ושאר בר ובר בר אמר יי: כג ואשוינה לירותת קופדין בית צדו ביצין דמין ואהממינה כמא דמהממין במבינא ואתבבינה לשיצאה אמר יי צבאות: כד קים יי צבאות למימר אם לא כמא דחשיבית

תולדות אהרן מלכי גוים. שבת קמט: כנצר נתעב. סנהדרין מג: שם ושאר. מגלה י: למורש קפוד. ברכות נח:

רשי

למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה: (יח) איש בביתו. בקברו וכן ת"י בבית עלמיה: (יט) כנצר נתעב. כיונק אילן הנתעב בעיני בעליו שחופר ומשרש ומוציאו כך הושלכת מקברך. אמרו חכמים כשנעשה בהמה וחיה ז' שנים המליכו עם הארץ את אויל מרודך וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורין עד יום מותו כשמת הוציאו אויל מרודך מבית הסוהר להמליכו ולא קבל עליו אמר אם ישוב למלכותו יהרגני אמרו לו מת ונקבר ולא האמין עד שהוציאוהו מקברו: לבוש הרוגים מטועני חרב. בלבוש מלוכלך כמו לבוש הרוגים: מטועני חרב. מדוקרי רמחים מדוקר בלשון ערבי מוטען: יורדי אל אבני בור. אל עמקי בור מקום שהאבנים גוללים שם ירדת: כפגר מובס. ת"י מדשדש כמו נבוס קמינו (תלים מד) ועל הרי אבוסנו (כאן כ"ה) מתבוססת בדמיך (יחזקאל טז). הנדוש בטיט חוצות: (כ) לא תחד אתם בקבורה. לא תשוה לשאר מלכים לנוח בקברך: כי ארצך שחת. ברוב עבודה ועמך הרגת אם כמו שמפורש בדניאל אמר להובד' לכל חכימי בבל לכך שנאוך ונהגו בך בזיון להשליכך מקברך: לא יקרא לעולם זרע מרעים. ואף בניך ילקו בעוניך ולא יתקיימו אחריך ימים רבים כי יתחברו עליהם שונאיך וישחיתום ויאמרו זה לזה: (כא) הכינו לבניו מטבח לבל יקומו וירשו ארץ. והמלא הארץ שונאים ומזיקים וכן תירגם יונתן בעלי דבבי כמו (שמואל א' כח) ויהי ערך. ועוד יש לפתור ומלאו פני תבל ערים כלפי שאמרנו למעלה שם תבל כמדבר ועריו הרס חזר ואמר וכלה זרעו ויחזרו יושבי הערים למקומן ומלאו פני תבל עיירות: (כב) ושאר. שארית: נין. בן מושל במלכות אביו: ונכד. בן הבן: נין זה בלשצר. ונכד זו ושתי: (כג) קפוד. הריצ"ן בלע"ז: וטאטאתיה. לשון כיבוד השקובי"ר בלע"ז כמו שאמרו רבותינו לא הוי ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעי כו': (כד) כאשר דמיתי. כאשור כן היתה. אתה נבוכדנצר ראית

רדק

זהו מדברי המתבוננים בו. ויאמרו הזה הוא אשר שם תבל כמדבר. ותבל הוא שם לארץ המיושבת: לא פתח ביתה. לא פתח להם בית הסהר לעולם כיון שנכנס בבית האסורים לא הוציאם עוד משם: (יח) כל מלכי. איש בביתו. פי' איש בקברו וכן ת"י: (יט) ואתה השלכת מקברך. אמרו בשע' שנטרד נבוכדנצר והיה עם החיות שבעה שנים ועם הארץ המליכו אויל מרודך בנו. וכאשר שב נבוכדנצר לדעתו ושב אל היכלו אל בבל ומצא בנו יושב על כסאו נתנו בבית האסורים ולא יצא משם עד שמת נבוכדנצר והוציאוהו העם להמליכו והוא לא רצה למלוך, אמר איני מאמין שמת ואם יבא כמו שבא בפעם אחרת וימצאני יהרגני הוציאו אותו מקברו והראו לו שמת, על זה נאמר ואתה השלכת מקברך, נ"א בתרגום שתרגם שכבו בכבוד איש בביתו אתכנשו ביקר גבר בביתיה, ותרגם ואתה השלכת מקברך ואת אתרכינת מאתרך, וזה נוטה לדרך הפשט יותר ויתפרש איש בביתו כמשמעו, כלומר כל המלכים נחו בביתם בהיכליהם ואתה השלכת מקברך, מביתך שהיית חושב שתהיה בו לזמן רב כמו שאדם בקבר והשלכת מתוכו כלומר שרוח רעה שעברה עליך מאת האל השליכה אותך מביתך והלכת לדור בין החיות: נצר נתעב. כשנוטע אדם נטועים ויש ביניהם שאינו מצלית עוקר אותו משרשיו ומשליכו, וכן לבוש הרוגים שהוא מלוכלך בדם משליך אדם אותו, כי כיון שהיא לבוש הרוג אין אדם חושש בו לרחצו וללבשו, כי אין דרך בני אדם ללבשו כיון שהוא מהרוג, ועוד שהוא מנוקב מדקירות החרב: מטועני חרב, הוא הרוגים, וכפל הענין במ"ש לחזק הענין, ופי' מטועני מדוקרים וכן פירש אדוני אבי ז"ל טענו את בעירכם, ודמהו ללשון הערב: יורדי אל אבני בור, אמר על המלבושים, ואעפ"י שאמר לבוש בלשון יחיד הרבה כמהו במקרא: אמר כי מלבושי ההרוגים מושלכים ויורדים אל אבני בור כמו ההרוג, והוא פגר מובס ונרמס בין הרוגיו, וכן השלכת אתה כמו אותם הלבושים, ואמר אבני בור בעבור הקבר שבונין בתוכו באבנים סביב שנקבר, והוא הנקרא בלשון משנה דופק: (כ) לא תחד אתם. לא תתיחד עם מלכי גוים בקבורה. כלומר לא תהיה שוה להם במותך ובקברך כי לשאר מלכים יעשו כבוד גדול בקברם אותם ושורפים עליהם והונטים אותם. אבל לך לא יעשו עמך כבוד אלא שתקבר כאחד העם. ולמה כי ארצך שחת. פי' בכובד המס שהיית מטיל עליהם עמך הרגת מרוב אימה שהיה מטיל עליהם עד שבהשמעת קל היה הורג אנשיו. כי הנה חכמי ארצו הרג על שלא ידעו להגיד לו חלומו ופתרונו. וזה אכזריות גדולה. לפיכך שמחו כל עמו במותו ולא עשו לו כבוד בקבורתו כמו שעושים לשאר מלכים: לא יקרא לעולם זרע מרעים. בניו שהם זרע מרעים לא יקרא לזמן רב בן פלוני: כי במהרה יכרת זרעו. כי במות בלשצר בן בנו נכרת זרעו מכל וכל: (כא) הכינו. לבניו שיהרגו אותם וזה בעון אבותם. ויש לכם לירא שיהיו הבנים כמו האבות רעים לפיכך הרגו אותם בלא יקומו וירבו ארץ: ומלאו פני תבל ערים. אם הם יקומו וימלאו פני תבל שונאים וערים לפי' השמרו שלא יקומו: ערים. שונאים, כמו ויהי ערך, וכן בלשון ארמי ופריה לערך, וכן ת"י, ויש לפרש ערים כמשמעו ויתפרש כך אם הם לא יקומו וירבו ימלא פני תבל ערים וירבה הישוב כי הם היו חובבים הערים ומחריבים הישוב: (כב) וקמתי עליהם, כלומר אתעורר עליהם להכריתם: לבבל. פי' למלך בבל, ואמר לבבל כי בהכרת זרעו של מלך נכרתה והרבה בבל, או פי' לבבל ליושבי בבל כי כולם ימותו בחרב אבות ובנים יחדו: שם ושאר. הכרתת השם הוא שלא ישאר לו דבר בזכר שמו עליו, או יהיה ושאר קרוב כמו איש איש אל כל שאר בשרו, ואם זה בקמץ וזה בציר"י: נין. הוא הבן: ונכד. הוא בן הבן, וכן ת"י בר ובר בר: (כג) ושמתיה למורש קפד. כמו שאמר בהרבן אדום וירשוה קאת וקפוד, וקפוד הוא הנקרא בערבי קנאפד, ובלע"ז טארטוג, והיא נמצאת תמיד במקום המים: וטאטאתיה במטאטא השמד, ענין מכבדות שמכבדין את הבית בלשון משנה, והוא הנקרא בלשון מקרא יעים ויעה ברד אמר כמו שמכבדין הבית וישאר קרקע הבית נקי כן תהיה בבל נקיה מאנשים ומכבודם ומהרכום ומכל דבר ואותו הכבוד יהיה כבוד השמד והשמם, וכן בדברי רבותינו ז"ל לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה עד דשמעוה לאמתיה דבי רבי דקאמרה להיא אתתא שקלי טאטיתך וטאטי ביתא, והנה נשלמת נבואת בבל, ופרשה זאת אחריה על מלך אשור: (כד) נשבע. דברו הוא שבועתו, כי דברו קיים כמו השבועה, לפיכך אמר אם לא שהוא כענין שבועה, כאדם שאומר אם יהיה כך לא יהיה כך, וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו אם לא

מצודת דוד

פרי עלמו הרס בעברתו: לא פתח ביתה. לא התיר אסיריו ללכת לביתם: (יח) איש בביתו. כל אחד שכב בכבוד בקברו: (יט) ואתה. אבל אתה נשלכת מקברך כמו שעוקרין ענף המתועב לזרקו להלן כי ארז"ל בשעה שנטרד נ"נ לשבעה שנים עם החיות המליכו עם הארץ את אויל מרודך בנו וכשחזר למלכותו נטלו וחבשו בבית האסורים עד יום מותו כשמת הוציאו את אויל מרודך להמליכו ולא קבל אמר אם ישוב למלכותו יהרגני ולא האמין שמת עד שהוציאוהו מקברו: לבוש הרוגים. בלבוש מלוכלך כמו לבוש הרוגים מדוקרי חרב מרוב הלכלוך: יורדי אל אבני בור. ר"ל אשר מרוב הלכלוך יורדים במלבושים כאלה בעמקי הבור כגוף הפגר הנרמס כי לגודל המאוס לא יפשטו המלבושים מעליהם ואמר שבמלבוש כזה יגררו פגר נ"נ ללעג ולקלס: (כ) לא תחד. לא תהיה כאחד להיות שוה למלכי העכו"ם בדבר הקבורה לנוח בכבוד: כי ארצך שחת. ולזה פחד מאד עד שהוציאוהו מקברו: עמך הרגת. כמ"ש ואמר להובדא לכל חכימי בבל (דניאל ב): לא יקרא וכו'. בניו שהם זרע מרעים לא יקרא לזמן רב לומר אלו לזרע נ"נ כי במהרה יכרת זרעו: (כא) הכינו. האומות יאמרו זל"ז הכינו מטבח לבני נ"נ: בל יקומו. לרשת הארץ: ימלאו. ואז כשיוכרת זרעו ימלאו פני תבל ערים ולפי שאמר למעלה ועריו הרס לכן אמר שמעתה ימלאו ערים: (כב) וקמתי. אקים להפרע מהם: שם ושאר וכו'. לא ישאר מה מאלו להיות שמו נקרא עליו ולא ישאר מי מבשר בשרו ולא בן ולא בן הבן: (כג) ושמתיה. אשים את בבל להיות למורשה לקפוד ואגמי מים כי שמה תדור הקפוד ושם יהיו אגמי מים כדרך המקומות החריבות: וטאטאתיה. אכבד ואנקה אותה מכבדות של השמדה כי תתרוקן מכל טוב ולא ישאר מאומה: (כד) אם לא. הוא ענין שבועה ונוס ולא אמר והוי הוא כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה ענשי כך וכן אם לא בתים רבים (לעיל ה): כאשר דמיתי. כמו כאשר חשבתי באשור כן היתה וכן

כאשר

מצודת ציון

למ"ד בתחלתה: (יט) כנצר. כענף וכן ונצר משרשיו יפרה (לעיל יא): מטעני חרב. מדוקרי חרב והוא לשון ערבי: אבני בור. עומק הבור מקום שהאבנים גוללים ויורדים: כפגר. כן נקרא גוף ההרוג וכן רב הפגר (עמוס ח): מובס. נרמס ונדרס כמו יבוס צרינו (תהלים ס): (כ) תחד. מלשון חד ואחד: (כא) מטבח. מקום טבחה: (כב) ושאר. ענינו קרוב כמו שאר בשרו (ויקרא יח): ונין. הוא בן: ונכד. הוא בן הבן וכן אם תשקר לי ולניני ולנכדי (בראשית כא): (כג) למורש. מלשון ירושה: קפוד. שם עוף מדברי. ואגמי מים. כן נקרא מקום קבוצת המים וכן לאגם מים (תהלים קז): וטאטאתיה במטאטא. ענין נקוי וכבוד במכבדות העשוי לכבד את הבית ובדרז"ל שקולי טאטיתא וטאטי ביתא (ר"ה כו):

דמיתי

דִּמִּיתִי כֵּן הָיָתָה וְכַאֲשֶׁר יָעַצְתִּי הִיא תָקוּם׃ כה לִשְׁבֹּר אַשּׁוּר בְּאַרְצִי וְעַל־הָרַי אֲבוּסֶנּוּ וְסָר מֵעֲלֵיהֶם עֻלּוֹ וְסֻבֳּלוֹ מֵעַל שִׁכְמוֹ יָסוּר׃ כו זֹאת הָעֵצָה הַיְּעוּצָה עַל־כָּל־הָאָרֶץ וְזֹאת הַיָּד הַנְּטוּיָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃ כז כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר וְיָדוֹ הַנְּטוּיָה וּמִי יְשִׁיבֶנָּה׃ כח בִּשְׁנַת־מוֹת הַמֶּלֶךְ אָחָז הָיָה הַמַּשָּׂא הַזֶּה׃ כט אַל־תִּשְׂמְחִי פְלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי נִשְׁבַּר שֵׁבֶט מַכֵּךְ כִּי־מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע וּפִרְיוֹ שָׂרָף מְעוֹפֵף׃ ל וְרָעוּ בְּכוֹרֵי דַלִּים וְאֶבְיוֹנִים לָבֶטַח יִרְבָּצוּ וְהֵמַתִּי בָרָעָב שָׁרְשֵׁךְ וּשְׁאֵרִיתֵךְ יַהֲרֹג׃ לא הֵילִילִי שַׁעַר זַעֲקִי־עִיר נָמוֹג פְּלֶשֶׁת כֻּלֵּךְ כִּי מִצָּפוֹן עָשָׁן בָּא וְאֵין בּוֹדֵד בְּמוֹעָדָיו׃ לב וּמַה־יַּעֲנֶה מַלְאֲכֵי־גוֹי כִּי יְהוָה יִסַּד צִיּוֹן וּבָהּ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמּוֹ׃

כֵּן תְּהֵא וּכְמָא דְּיַעֲצִית הִיא תְקוּם׃ כה לְמִתְבַּר אַתּוּרָאָה בְּאַרְעִי וְעַל טוּרֵי עַמִּי אֲדוּשְׁשִׁינֵיהּ וְתֶעְדֵּי מִנְּהוֹן מָרְוָתֵיהּ וְנִירֵיהּ מֵעַל צַוְרֵיהוֹן יִתְפְּסַק׃ כו דָּא מִלְּכָא דִּי מְלִיךְ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא וְדָא גְבוּרְתָּא דִּי מְרַמְמָא דְּשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְּוָתָא׃ כז אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת מְלַךְ וּמַן יְעַדֵּיהּ וּגְבוּרְתֵּיהּ מְרַמְמָא וְלֵית דִּיתִיבִנֵּיהּ׃ כח בְּשַׁתָּא דְּמִית מַלְכָּא אָחָז הֲוָה מְטַל נְבוּאֲתָא הָדָא׃ כט לָא תֶחֱדוּן פְּלִשְׁתָּאֵי כּוּלְּכוֹן אֲרֵי אִתְּבַר שׁוּלְטָן דַּהֲוָה מַפְלַח בְּכוֹן אֲרֵי מִבְּנֵי בְנוֹהִי דְּיִשַׁי יִפּוֹק מְשִׁיחָא וִיהוֹן עוֹבָדוֹהִי בְּכוֹן כְּחִיוֵי מַפְרִיחַ׃ ל וְיִתְפַּרְנְסוּן חֲשִׁיכֵי עַמָּא וְעִנְוְתָנַיָּא בְּיוֹמוֹהִי לְרוּחְצָן יִשְׁרוֹן וְיֵמִית בְּכַפְנָא בְּנָךְ וּשְׁאָר עַמִּיךְ יִקְטוֹל׃ לא אֲלִילִי עַל תַּרְעִךְ צְוַחִי עַל קַרְוִךְ אִתְבַּרְתּוּן פְּלִשְׁתָּאֵי כּוּלְּהוֹן אֲרֵי מִצִּפּוּנָא פּוּרְעָנוּתָא אָתְיָא וְלֵית דִּמְאַחַר בְּזִמְנוֹהִי׃ לב וּמָה יְבַסְּרוּן אִזְגַּדֵּי עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ שַׁכְלֵיל צִיּוֹן וּבַהּ יִתְרַחֲצוּן חֲשִׁיכֵי עַמָּא׃

היתה ד' בקריאה וסי' אם לא כאשר דמיתי. ומלחמה לא היתה. ציון מדבר היתה. על כן לנידה היתה: וידו ג' בקריאה וסימ' בסדר תולדות: בודד ג' ומל' וסימ' ואין בודד במועדיו. פרא בודד לו. כצפור בודד על גג: ובה ג' בקריאה וסי' ובה אדע כי עשית חסד. ובה אבן יקרה. ובה יחסו

רדק

שויתי ודמנתי. כאשר דמיתי. כמו שחשבתי על מלך אשור: כן היתה. עבר במקום עתיד. וכן תרגם יונתן כן תהא: וכאשר יעצתי. היא הגזרה תקום כמו שיעצתי עליו. ועצה היא תקון הדבר וכרותו: (כה) לשבור אשור. ומה היא העצה לשבור אשור בארצי. והיא ארץ ישראל. כי שם קרוב לירושלם נפל אשור. כי יצא מלאך ה' והכה מחנהו. כמו שכתוב ואמר ועל הרי כי ירושלים הרים סביב לה ושם היה מחנה אשור: וסר מעליהם עולו. שהיה מטיל עליהם מס גם כבש כל הארץ לבד ירושלם כמו שכתוב: (כו) זאת העצה. אמר על כל הארץ, ואמר על כל הגוים כי מלך אשור כבש כל אלו הארצות והיה פחדו ואימתו על כל הגוים וכיון שהיתה יד ה' נטויה עליו והכהו חרדו כל הגוים ויראו מה' ואנשי כוש ומצרים שהיו במחנה וראו מפלת מלך אשור עבדו את ה' ויראו ממנו, כמו שכתוב יהיה מזבח לה' בארץ מצרים: (כז) כי ה', כיון שהוא רוצה אין מי שיפר עצתו אם כן דברו קיים, כמו שאמר על יד נביאיו כן יהיה וכן יקום: (כח) בשנת מות המלך אחז. נבואה זו על פלשתים נאמרה בשנת מות אחז ומלך חזקיהו, אמר הנביא כנגד פלשתים עוד: (כט) אל תשמחי פלשת כלך. כמו ששמחת עד עתה משמת עזיהו, והוא שבט מכך, כמו שהוא אומר בדברי הימים ויצא וילחם בפלשתים ויפרץ את חומת גת ואת חומת יבנה ואת חומת אשדוד ויבנה ערים באשדוד ובפלשתים, וכשמת עזיהו שמחו פלשתים ולחצו את ישראל בימי אחז כמו שכתוב שם ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה ולכדו בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ובנותיה ואת גמזו ואת בנותיה וישבו שם, וכשמת אחז ומלך חזקיה אמר הנביא אל תשמחי פלשת כי הנה קם מי שיכך והוא מזרע מי שהכך בתחילה: נחש. משל על עזיהו שהכהו כמו שהנחש מכה וממית. ויונתן תרגם ארי מבני בנוהי דישי יפוק משיחא, אמר נחש על ישי כי כן נקרא כמו שכתוב אשר בא אל אביגיל בת נחש: צפע ושרף מעופף. נאמר על חזקיהו, כלומר זה יהיה קשה לך מעזיהו כמו שהצפע והשרף קשים מהנחש, ופירוש מעופף מדלג ממקום למקום, ויונתן תרגם ויהון עובדוהי בכון כחוי מפרח, ואמר כלך לרוב השמחה שהיו שמחים כולם במות עזיהו. וחזקיהו הכה בפלשתים כמו שכתוב בספר מלכים הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: (ל) ורעו בכורי דלים. ישראל שהיו להם עד עתה בכורה וחלק גדול בדלות עתה ירעו והנה שלא יהיה להם פחד מאויביהם ולבטח ירבצו. דמה אותם לצאן הרועים במדבר בלא פחד. כי בעוד שהיו האויבים בוזזים בהם לא היו יוצאים מעריהם הבצורות והיו רעבים ועתה יצאו לכל מקום בלי פחד וישבעו מטוב הענים: והמתי ברעב שרשך. הם ירעו ואתם תמותו ברעב, ואמר שרשך על האספים בערי המבצר: ואת שאריתך. והנשארים מן הרעב שלא ימותו ברעב: יהרוג. חזקיהו, ואמר והמתי שהוא מאמר האל, ואמר יהרוג כי מה שעשה חזקיהו הוא מעשה האל כי בעזרתו עשה מה שעשה: (לא) הלילי שער זעקי עיר. הלילי על שער זעקי על עיר על השבר הגדול שבא עליך, וכן תרגם יונתן הלילי על תרעך צווחי על קרוך: נמוג פלשת כלך. נמוג ונשבר את פלשת כלך, ואמר נמוג לשון זכר, ואמר הלילי זעקי לשון נקבה, לשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה כנגד העדה: כי מצפון עשן בא. הפורענות שהיא כעשן, ואמר מצפון ארץ ישראל שהיא צפונית לארץ פלשתים ואין בודד במועדיו ביתן חזקיהו ללכת ולהלחם על פלשתים אין בישראל שיהיה בודד בעצמו שלא ילך עם החיל כי כלם ילכו בשמחה, וכן תרגם יונתן ולית דמאחר בזמנוהי: (לב) ומה יענה מלאכי גוי. כל אחד ממלאכי העכו"ם ההולכים בשליחות מארץ אל ארץ כשישאלו אותו הדבות מה יאמר, יאמר כי ה' יסד

ציון

רשי

ראית שנתקיימו דברי נביאי ישראל בסנחריב: (כה) לשבור אשור בארצי. ובזאת תדע כי את אשר יעצתי אליך גם הוא תקום: לשבור אשור וגו'. מוסב על כאשר דמיתי כן היתה: אבוססנו. אשר אמרתי לרומסו ולבוססו: (כו) על כל הגוים. על אשור בשעתו ועל בבל בשעתה: (כח) בשנת מות המלך אחז. ומלך חזקיהו בנו היה המשא הזה על פלשתים: (כט) אל תשמחי פלשת כולך. שהכריתות ראש בימי אחז שהי רשע שגרם לו רשעו שנמסר בידכם כענין שנאמר (דברי הימים ב כח) ופלשתים פשטו בערי השפלה וגו': כי נשבר שבט מכך. כי נחלשה ונשפלה מלכות בית דוד שהיו למודים להכות בכם כמו שמצינו בדוד וכן עוזיהו מלך יהודה שהכה אתכם כענין שנאמר (ד"ה ב' כו) ויצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת: כי משרש נחש. משורש אותו נחש יצא צפע שהוא קשה מנחש ומי היה זה חזקיה שנאמר בו (מלכים ב' יח) הוא הכה את הפלשתים ואת עזה ואת גבולה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר: ופריו שרף מעופף. ת"י ויהון עובדוהי בכון כחיוי: (ל) ורעו בכורי דלים. ורעו בימי שרי ישראל שהן שהיו דלים מפניכם. בכורי לשון שרים כמו (תהלים פט) גם אני בכור אתנהו: (לא) כי מצפון עשן בא. פורעניות קשה כעשן תבא עליהם מצפון. עזה וגבוליה שהכה חזקיה היו בדרומה של ארץ ישראל במקצוע דרומית מערבית נמצאת ארץ ישראל לה מצפון וכן מצינו בספרי בהאזינו בקשו לברוח כלפי דרום היו מסגירין אותן שנא' (עמוס א) על שלשה פשעי עזה למדנו שעזה בדרום. ואין בודד במועדיו. ת"י ולית דמאחר בזמנוהי בגדודים שיעד לבא עליכם ואין מאחר פעמיו להיות בודד ובא בדד לבדו אלא כלם כאחד יבואו בחזקה: (לב) ומה יענה מלאכי גוי. ומה יגידו בימי חזקיהו מלאכי ישראל ההולכים לבשר בשורות כן יגידו ה' יסד בציון הקים בה מלך הגון וחזק ה' עמו: ובה יחסו עניי עמו. אף מעשרת השבטים באים שם כמו שמפורש (בד"ה ב ל) ששלח חזקיהו מלאכים בכל גבול ישראל

לשוב

מצודת ציון

(כד) דמיתי. ענין מחשבה כמו אותי דימו להרוג (שופטים כ): תקום. תתקיים: (כה) אבוססנו. ענין רמיסה ודריסה: עולו. אמר בלשון שאלה מהעול ההונח על צואר הפרה נאמר בעד ר"ל הכבדת העבודה: וסבלו. ענין טעינת משא וכן יסור סובלו (לעיל י): שכמו. כתפו: (כז) יפר. ענין בטול ומניעה: (כט) צפע שרף. מיני נחשים רעים: (ל) בכורי. ענין גדולים וחשובים וכן בכור אתנהו (תהלים פט): ירבצו. ענין השכיבה לנוח: (לא) הילילי. מל' יללה: נמוג. ענין המסה והמקה: בודד. מלשון בדד ויחידי: במועדיו. מל' מועד וזמן: (לב) יענה. ענין

מצודת דוד

כאשר יעצתי בבבל היא תקום: (כה) לשבור. חוזר על כאשר דמיתי וכו' לומר מחשבתי היה לשבור את אשור בארצי כי סביב ירושלים נפל: וסר. ואז יסור מישראל העול מה ששם אשור עליו: וסבלו. ממשא שהטעימם אשור על שכמו יסור אז: (כו) זאת העצה. כן תהיה העצה הזאת היעוצה על כל הארץ על אשור בשעתה ועל בבל בשעתה: היד הנטויה. להכות בהם בכ"א בשעתה וכפל הדבר במ"ש: (כז) ומי יפר. וכי ימצא מי יפר עצתו: וידו הנטויה. ר"ל ידו הלא היא נטויה להכות וכי ימצא מי ישוב ידו: (כט) פלשת כולך. כל ארץ פלשתים: כי נשבר. כי המלכים שמלכו קודם אחז היו מכים בך ובימי אחז נחלשה המלכות: כי משורש נחש. ר"ל מגזע המלכים המכים בך מהם יצא מלך מולך הדומה לצפע והוא חזקיה שירבה להכות בו: ופריו. פרי השורש יהיה שרף הדולג במהירות כעפיפת העוף ותם זה יאמר על חזקיה וכפל הדבר במ"ש: (ל) ורעו בכורי דלים. בימיו ירעו מרעה שמן הראשים שבישראל אשר המה עתה עם דל ואביון: ואביונים. כל העם בכללה: שרשך. היסוד והעיקר של פלשתים: ושאריתך. הנשארים מן הרעב יהרוג חזקיה: (לא) הילילי שער. עשו יללה על חורבן השער וזעקי מרה על שוממות העיר: נמוג. נמס ונחרב כל פלשת: כי מצפון. מא"י היושבת לצפון מזרח פלשת בא עליה פורעניות הקשה כעשן. ואין בודד במועדיו. אין מי באנשי חזקיה יבוא בדד בזמן המועד שקבע להלחם בו כי כולם יחד יבואו: (לב) ומה יענה מלאכי גוי. כל אחד ממלאכי האומות ההולכים בשליחות מארץ לארץ כשישאלו אותו חדשות מה

טו א מַשָּׂא מוֹאָב כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד
עָר מוֹאָב נִדְמָה כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד קִיר־
מוֹאָב נִדְמָה: ב עָלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן
הַבָּמוֹת לְבֶכִי עַל־נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא
מוֹאָב יְיֵלִיל בְּכָל־רֹאשָׁיו קָרְחָה
כָּל־זָקָן גְּרוּעָה: ג בְּחוּצֹתָיו חָגְרוּ
שָׂק עַל גַּגּוֹתֶיהָ וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה
יְיֵלִיל יֹרֵד בַּבֶּכִי: ד וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן
וְאֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם עַל־
כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ נַפְשׁוֹ יָרְעָה
לוֹ: ה לִבִּי לְמוֹאָב יִזְעָק בְּרִיחֶהָ
עַד־צֹעַר עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי | מַעֲלֵה
הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ כִּי דֶּרֶךְ
חוֹרֹנַיִם זַעֲקַת־שֶׁבֶר יְעֹעֵרוּ: ו כִּי־
מֵי נִמְרִים מְשַׁמּוֹת יִהְיוּ כִּי־יָבֵשׁ
חָצִיר כָּלָה דֶשֶׁא יֶרֶק לֹא הָיָה:
ז עַל־כֵּן יִתְרָה עָשָׂה וּפְקֻדָּתָם עַל

(Masorah: ב' ובפסוק. ב'. ב'. בספר מוגה נורינן כתיב. ג'. ג'. ג'. ג' כתיב ה"א. ג' חס'. ג'. ג' כ"כ. ג' א' מ"ל. ס'. ג'. ג' וחסר. ב"א' כתיב א')

תרגום יונתן

חֲשִׁיבֵי עַמָּא: א מַטַל כָּס דְּלוּט לְאַשְׁקָאָה יַת מוֹאָב אֲרֵי בְּלֵילְיָא אִתְבְּזֵיזַת לְחֵיַת מוֹאָב וְאִינוּן דָּמִיכִין וּבְלֵילְיָא אִתְכְּבֵישׁ כְּרַכָּא דְּמוֹאָב וְאִינוּן רָדְמִין: ב סְלִיקוּ לְבָתַיָּא דְּדִיבוֹן לְבָמָתָא לְמִבְכֵּי עַל נְבוֹ וְעַל מֵידְבָא מוֹאֲבָאֵי מְיַלְלִין בְּכָל רֵישֵׁיהוֹן מְרַטָּה וּבְכָל דְּקַן גְּלוּחַ: ג בְּשׁוּקֵיהוֹן יִסְרוּן סַקִּין עַל אִיגָּרֵיהוֹן וּבִרְחוֹבֵיהוֹן כּוּלְּהוֹן מְיַלְלִין מְצַוְחִין וּבָכָן: ד וּצְוָחוּ יָתְבֵי חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד יַהַץ אִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן עַל כֵּן מְזָרְזֵי מוֹאָב מְיַלְלִין וְעַל נַפְשֵׁיהוֹן מְצַוְחִין: ה בְּלִבְּהוֹן מוֹאֲבָאֵי יֵימְרוּן לְמֶעְרַק עַד צוֹעַר עֶגְלַת תְּלָתוּת רַבְּתָא אֲרֵי בְּמַסּוּקִית לוּחִית בִּדְבָכָן יִסְקוּן בֵּיהּ אֲרֵי בְּמַחוּתִית חוֹרְנַיִם צְוַחַת תְּבִירֵי קְרָב יְבַסְּרוּן: ו אֲרֵי מֵי נִמְרִים לְצָדוּ יְהוֹן אֲרֵי יְבֵשׁ עִסְבָּא סַף דִּתְאָה יָרוֹק לָא הֲוָה: ז עַל כֵּן שְׁאָר

רש"י

לשוב להקנים: (א) משא מואב. נתנבא ישעיה שיבוא סנחרב על מואב ויגלם כמו שנאמר (לקמן טז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב: כי בליל שדד ער מואב נדמה. נדמה מואב כאילו ישן דומה ואין יכול להלחם ובליל אחר אשר שודד בו קיר מואב נדמה ת"י ואינון רדמין ער וקור שתי מדינות מואב הם: (ב) עלה הבית ודיבון. עלה מואב הבית ואנשי דיבון על הבמות: לבכי. אלו בוכים בבית ואלו בוכים בראשי במותיהם: (ג) ירד בבכי. גונח ונוהג בבכי כמו (שופטים יא) וירדתי על ההרי' וכן (איכה ג) זכר עניי ומרודי: (ד) על כן חלוצי מואב יריעו. על אשר מזויני מואב יריעו לקראת המלחמה ונפשו של מואב ירעה לו מהרועעת כאבל על עצמו: (ה) לבי למואב יזעק. נביאי ישראל אינם כנביאי אוה"ע בלעם היה מבקש לעקור את ישראל על לא דבר ונביאי ישראל מתאוננים על פורענות הבאה על האומות: בריחה עד צוער. על כל חזקת של מואב יזעק לבי עד צוער שהיא עגלה שלישיה עיקר חוזק שלהם כעגלה שהיא שלישית לבטן. ל"א שלישיה גברתנית ויונתן תירגם בריחיה כמו בורחיה הבורחים יברחו מהם להמלט עד צוער כמו שעשה לוט אביהם שברח לצוער: מעלה הלוחית: מקום מעלות הר ששמו מעלה הלוחית וכן מורד חורני' (ירמי' מח) יבכו הבורחי' דרך שם וכל המקומות האלה ממואב הם: יעערו. יצעקו ולשון ארמי הוא שת"י לא ידכוך הד וכך הידד לא יעוערון בקלהון: (ו) מי נמרים. נהר של אותו מקום: משמות יהיו. מדם חלל המתערב ונופל בהם: כי יבש חציר וגו'. כלומר גבוריהם ומלכיה' ושליטיהם ולפי ששבחה של ארץ מואב הוא מרעה הטוב שבה כמו ששנינו אלים ממואב לפיכך משל את פורענות בחורבן מרעה שלה: (ז) על כן יתרה עשה. על אשר יתרה עשה תבא עליו הפורענות הזה שהיו כפויי טובה שהרי בכמה מקומות עמד אברהם ללוט בנאתו

רד"ק

ציון במלוך חזקיהו כי היה לציון כמו יסוד לבנין. כי חשב מלך אשור להחריבה ותפלת חזקיהו ועיהו הנב' על ידי ישעיה הנביא. ואמר לא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפך עליה סוללה. ואמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה: ובה יחסו עניי עמו. כל ערי יהודה הבצורות נתפשו והיא נשארה ובה חסו ישראל: (א) משא מואב. נבואה זו על פורענות מואב. ואמר הנביא כי בלילה יבא לה השדד כעודם ישנים שלא יהיו נשמרים ממנו. ואמר בליל בדרך הסמוכות אולי יחסר הנסמך, רצה לומר בליל פלוני, או בא סמוך במקום מוכרת כמו אל חזקיהו בחיל כבד, ופירוש נדמה נכרת, ושדד ונדמה מלות שונות והענין אחד ואמר שדד ונדמה ועלה עבר במקום עתיד בדרך הנבואות: ער מואב. הוא עיר מואב ששמה ער, ונסמכה אל מואב אולי היתה עיר אחרת ששמה כך, ותרגומה לחית, ואולי ער היא ערוער שהיה למואב, וכן תרגום ירושלמי מערוער על שפת נחל ארנון מלחית די על כיף נחלא דארנונא. ויש מפרשים ער כמו עיר, תרגום יונתן ואנון דמיכין, פירושו בענין דממה כי כשהאדם ישן הוא דומם: וקיר. הוא עיר למואב ששמה קיר. וכן כתוב וארם מקיר וגלו עם ארם קירה, וזה היה למואב לפיכך אמר קיר מואב, ויונתן תרגם כרכא דמואב: (ב) עלה הבית ודיבון, עלה מואב אל הבית, והוא בית עכו"ם, ודיבון הוא שם המקום שהיה שם בית עכו"ם: הבמות. וכן היו שם במות לבד בית עכו"ם. וכאשר יבאו האויבים עליהם פתאום יעלו עליהם לבכי ולבכות שם לפני עכו"ם שלהם ולספוד ולקרוע בגדיהם כדי שירחם עליהם כמות אנשיהם לפי דעתם: על נבו ועל מידבא ייליל. שכבשו אותם האויבים ויקרהו ראשיהם עליהם ויגדעו זקניהם. ואמר לשון גדועה על הזקן ולשון קרחה על הראש כי כן המנהג לתלוש שער הראש על צער הגדול ועל אבל לגדוע הזקן כלומר לגלח הזקן. כי הזקן המגודל הוא הפארת הפנים ומפני האבל יסירו התפארת, וכן אמר מגלחי זקן וקרועי בגדים, ולא אמר הנה מגלחת ואמר גדועה לגנאי: בכל ראשיו קרחה, זה לבדו בא כחולם הרי"ש בלשון רבים: (ג) בחוצותיו. בשוקים וברחובות, ועל הגגות. כלומר בגלוי יחגרו שק ויללו ויבכו. וכשמדבר בלשון יחיד הוא על הכלל ובלשון רבים הוא על כל אחד. ופירוש יורד בבכי כאילו כל גופו יורד ונהך בבכי. והוא דרך הפלגה מרוב הבכי. ויונתן תרגם יורד מצוחין. מעניין אריד בשיחי ואף על פי באינו משרשו: (ד) ותזעק חשבון ואלעלה. ערי מואב. וכן יהץ. והיא יהצה הנזכר בתורה. והיא בגבול מואב לפיכך אמר ער: על כן חלצי מואב. אותם הליצי צבא שהיו במואב כשראו כל העם בוכים. גם הם הריעו תרועת הבכי והיללה עמהם ולא שמו לבם להלחם כנגד אויביהם: נפשו ירעה לו. ירעה מענין תרועה ואע"פ שאינו משרשו ופירוש נפש מואב ירעה בעבור עצמו. כלומר על הרעה שבא לו: (ה) לבי למואב, מדבר הנביא על לשון העם שיאמר כל אחד מהם כך ואמר זעקה ללבב על דרך משל מרוב המייתו. ויונתן תרגם בלבהון מואבאי יימרון למערק עד צוער: בריחיה. אמר בכנוי הנקבה לפי בהמשיל מואב לעגלה שלישיה. ופירוש עגלה גדולה בת שלשה שנים כי היא הטובה. וכן היתה מואב מלאה כל טוב כבהמה אליה הרעה. ואמר כי הנמלטים ממואב יברחו עד צוער. ואמר עגלת בתי"ו כמו בה"א. כמו ותועבת לאדם לץ. אף גילת ורנן. אל תתני פוגת לך. והדומים להם כבתבנו בספר מכלל. ויונתן תרגם עגלת תלתא רבתא: הלוחית. שם מקום גבוה. אמר כאשר יברחו ילכו הלוך ובכה ויזעקו זעקת שבר הבא עליהם פתאום: חורונים. שנים הם חורון העליון וחורון התחתון. פירוש יעוערו. כמו יעירו. ונכפלה הפ"א. וי"מ בהוא הפוך כמו ירועעו מענין תרועה. ולפי דעתי שהוא מענין שבר ומדברי רבותינו נמקה המגלה ואמרה אוי שוהה מערערין אותה. פירוש משברין ומכין אותה עד בתחתה. אף על פי שלעוערו לא נכפלה בו כי אם הפ"א בלבד שניהם ענין אחד. ופירוש יעוערו ישברו עצמם בזעקם על בכרם ויכו כף אל כף וכף אל ירך כמנהג הצועקים הבוכים: (ו) כי מי נמרים. נמרים שם נהר או שם מקום בארץ מואב. ואמר משמות יהיו כיון שאין שם יושבים כאילו אין שם מים ואין שם רק ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נהרגו ומהם ברחו: (ז) על כן יתרה עשה. חסר מלת אשר ומשפטו אשר עשה. וכן לעם עניה. אשר עליה. את הדרך ילכו בה. אשר ילכו בה. בעבור זה עשה ה' לי. בעבור זה אשר ה' עשה לי. ופי' על כן ייליל מואב ויבכה כי יתר ההמון שכבש ופקודתם שכל ישאו האויבים על נחל

(מסורה: ענייי עמו: סי' ישעיהו בכל ראש קרחה. ירמיהו כי כל ראש קרחה. ישעיהו כל זקן גדועה. ירמיהו וכל זקן. ישעיהו עד יהץ נשמע קולם ירמיהו נתנו קולם. ישעיה ברידה כתיב. ירמיה וקצות בריחיה. ישעיהו יעלה בו ירמיה יעלה בבכי. ישעיה כי דרך חורנים. ירמיה במורד חרנים: שלישיה ג' וסימ')

מצודת דוד

יענה לשואלים: כי ה' וכו'. כאומר את זה יענה לומר דעו אשר ה' יסד את ציון ולא גבר עליה סנחריב: ובה יחסו. בציון יחסו להסתתר מפני סנחריב כי לא כבשה: טו (א) משא מואב. נבואה זו על מואב אשר בליל בעת השינה בא השודד ושדד את העיר ער העומדת במואב ונכרת עמה: קיר מואב. העיר קיר העומדת במואב גם היא נשדדה בליל ונכרת עמה: (ב) עלה הבית. מואב עלה לבית העבודת כוכבים ואנשי דיבון עלו על הבמות לבכות שמה בהושבם שהעבודת כוכבים תרחם עליהם ותצילם: על נבו. על חורבן נבו ומידבא ייליל מואב: קרחה. כי ימרטו שערות ראשם וישאר קרח: גדועה. תלש השערות ונחסר מהם: (ג) בחוצותיו. בפרסום חגרו שקים לאבל וכער כלה ייליל בכל מקום מהמקומות האלה ישמע קול יללה ונהימה בבכי: (ד) ותזעק חשבון. עדת חשבון: קולם. קול זעקתם: על כן. בעבור זעקת העם גם חלוצי הצבא שבמואב יריעו גם המה תרועת הבכי והיללה ולא שתו לבם להלחם עוד: נפשו ירעה לו. נפשו של מואב ירעה הרועת שבר על עצמו: (ה) לבי למואב יזעק. הנביא מדבר כן על לשון העם שיאמר כל אחד ואחד לבי למואב יזעק ר"ל אזעק ממרירות לב ולא לפנים: בריחיה וכו'. ר"ל הנה מעולם היתה מואב מדינה חשובה כעגל השלישי לבטן המעולה ביותר ועתה ברחו מפני המלחמה ובאו הבורחים עד צוער וסרס המקרא: כי מעלה הלוחית. כי בעת יברחו דרך מעלה הר הלוחית הנה יעלה שם בבכי: דרך חורנים. בדרך חורנים יעירו זעקת שבר: (ו) מי נמרים. מי נהר נמרים יהיה שממה ר"ל יחרב מימיה: יבש חציר. לפי שכל בבה ארץ מואב במרעה שמן ודשן לכן אמר בחורבנה שיחרב מימיהם ותכלה המרעה: ירק לא היה. כך תחרב כאלו לא היה שם ירק מעולם: (ז) על כן. בעבור כובד המלחמה: יתרה עשה. יתרון העושה ומרבית ההון שקבץ והממון

מצודת ציון

ענין תבוסה: מלאכי. שלוחים: (א) שדד. ענין עושק ואבדון: נדמה. ענין שתיקה כמו וידם אהרן (ויקרא י) ויאמר כן על האבדון והכריתה על כי הוא מושתק מעתה ולא נשמע קולו וכן אוי לי כי נדמיתי (לעיל ו): (ב) קרחה. ענין מרוטת השער: גרועה. מל' גרעון והסרון: (ג) יורד. ענין נהימה וגניחה כמו אריד בשיחי (תהלים נה): (ד) חשבון ואלעלה יהץ. שמות מקומות: חלוצי. מזוין בכלי קרב: יריעו ירעה. מלשון תרועה: (ה) בריחה. מלשון הבריחה וניסה: יעוערו. כמו יעורו ונכפלה הפ"א כפעל: (ז) יתרה. מלשון יתרון והוא ענין רבוי: עשה. ענינו הקנין והאסיפה כמו ויעש חיל (במדבר כד): ופקודתם. מל'

רדק

נחל הערבים: נחל הערבים. נחל סמוך לעיר מואב שהיו בו ערבים כמו ערבי נחל. ומה שהותירו מן העיר ישאו על שפת הנחל ההוא ושם יקבצו הכל ואחר כך יחלקו ביניהם השלל. ופירוש פקודתם ממונם. נקרא הממון פקודה לפי שהאדם פקיד ונגיד עליו. וכפל הענין במלות שונות: (ח) כי הקיפה. בכל גבול מואב. סביב יזעקו ויילילו. וכן עד אגלים ובאר אלים. וכן ערי מואב על הגבול או סמוכות לגבול: (ט) כי מי דימון. דימון שם נהר בערי מואב, ואמר כי מדם החללים מלאו מי הנהר דם כי אשית. מאמר האל אמר אשית על דימון: נוספות, שיהיה הדם נוסף על מי הנהר, ופירש נוספות בלשון נקבות תעלות או גלות מדם נוספות על הנהר שילכו מזה ומזה לנהר פלגים יגלו דם: לפלטת מואב אריה. הפלטים מן האויבים יבא להם אריה שימיתם: ולשארית אדמה, כפל ענין במלות שונות: אדמה. אדמת מואב, ויש מפרשים אריה נבוכדנצר שהיה נמשל לאריה כמו שאמר עלה אריה מסבכו. רוצה לומר כי זה החרבן הראשון הוא שיהיו כשהחריב מלך אשור ומה שישאר מהם יחריבם נבוכדנצר, וכן תרגם יונתן מלך במשרייתיה יסק: (א) שלחו כר. כתוב במלכים ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צמר, ויהי כמות אחאב ויפשע מלך מואב במלך ישראל לפיכך אמר הנביא שלחו כר, כלומר אותן כרים ואילים שהייתם שולחים למלך ישראל למס ומדתם בו היה לכם לשלוח אותו מס ולא בא אליכם זאת הרעה אם תעשין כן, ואמר מסלע מדברה שהוא עיר ראש מלכות מואב, ואמר על הר בת ציון שהיא ראש ממלכת ישראל, ואמר שלא היה מלך בשמרון היה לכם לשלוח לציון אל מלך יהודה, ואפשר שיהיה פי׳ שלחו לעתיד כלומר עתה שתשפל מלכותכם שיחריב אתכם מלך אשור וסרה גאותכם תשלחו שמה שהייתם שולחים מתחלה למלך ישראל תשלחו עתה על הר בת ציון לחזקיהו מלך יהודה שיהיה מלך צדיק וחזק במלכותו ותכנעו לפניו והעלו לו מס: (ב) והיה כעוף נודד. כן יהיה מואב כמו העוף הנודד מקנו, וכמו קן האפרוחים משלחים מקנה שאין להם מקום לנוח כן תהיינה בנות מואב, והם הכפרים כמו חשבון ובכל בנותיה כולם יעבירו לארנון ויוליכים בגולה. וארנון היא גבול מואב: (ג) הביאו עצה עשי פלילה. הביאו כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד. עשי כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו. והענין אחד. כי כשמדבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכנסה וכשידבר לשון רבים כנגד העם. ואמר היה לך להביא עצה לעשות משפט בעצמך להצלת ישראל. כי אברהם עשה כמה ענינים להצלת לוט והיה לך לשמור החסד לבניו והיה לשית לך צלך כליל בתוך צהרים. והוא דרך משל שהיה להם להסתיר אותם מישראל שהיו בורחים מפני האויב דרך ארצם. ודמה צרת האויב לחום הצהרים שמצר לאדם כשיעמד לחום השמש בצהרים שהחום בצהרים בתקפו והצללה ממנו הוא הצל. ואמר כליל לפי שהלילה צל. כלומר צל גדול כצל הלילה היה לך לפרוש עליו. כלומר כשתר גדול מתכסי ותסתירו אותם מפני האויב שלא ימצאם. סתרי נדחים. אל תגלי. כפל הענין במלות שונות: (ד) יגורו בך נדחי. הכנוי כנגד האל כשהיו ישראל נדחים מארצם ועוברים דרך ארצך היה מן הדין שיגורו ויסכנו בך ושתהיה להם סתר מפני שודד והוא סנחריב ומואב הוא לשון קרובה כמו מבה מבה. כי אפס המץ. היה לך להשגיח כי הנה עתה אפס השודד שלהם והמוץ כל עונה והשבר תרם כוגם התם. חם תמה מה אחריב ירושלם. ושוד אחר. והוא כמו שודד, וכן המבניג שהיה פוגע. תמה לך ויגלו

רשי

בצאתו מחרן ובלכתו למצרים ובזכותו שולח מתוך ההפכה וגלחם פליו עם אמרפל וחביריו והיה להם לגמול טובה לזרעו והם היו מוגים אותם כשהגלה סנחרב לראובני ולגדי והיו ישראל בוכים ומתאוננים והיו אומרים להם על מה אתם מתאוננים והלא לבית אביכם אתם הולכים אברהם אביכם לא מעבר הנהר בא וזהו שנאמר (צפניה ב׳) שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון ועוד שסייעו את סנחרב שלש שנים שצר על שומרון הוא שנא׳ (לקמן טז) בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כל כבוד מואב: ופקדתם. ת״י ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב והוא ל׳ מינוי כמו (במדבר ד) ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן כלומר ארצם שפקדתם עליה תלקח מהם: על נחל הערבים ישאום. יקחו האויבים אותם את הגבולין ועוד יש לפרש ופקדתם עליהם זה תהיה נחל הערבים: ישאום. האויבים יגלו אותם אל ארץ בבל שהוא נחל ערבים שנא׳ (תהלים קלז) על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו: (ח) אגלים ובאר אלים. מקומות הם בגבול מואב: יללתה. של מואב: באר אלים. כמו ולבאר אלים: (ט) מי דימון. שם הנהר: מלאו דם. כשם הנהר: כי אשית. על דימון נוספות. דם שמו ודם חללים אוסיף עליו למלאותו והוא ל׳ ספו שנה על שנה (לקמן כט) ספות הרוה (דברים כט) וי״ת נוספות כנישת משיריין מחנות הנאספות יחד: לפליטת מואב אריה. פליטה שישאיר סנחרב יבא נבוכדנצר בעתו וישחיתה והוא נקרא אריה כענין שנאמר (ירמיה ד) עלה אריה מסובכו: ולשארית ישראל: אדמה. אדמתכם: (א) שלחו כר מושל ארץ. אל תתגאו בגאותכם הלא ידעתם שמושל ארץ שלכם מישע מלך מואב במלכים (ב׳ ג׳) היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים שלחו אותו כר המושל שלכם מסלע מדברה אל הר בת ציון: (ב) כעוף נודד. מקינו: קן משולח. כאפרוחים משולחים מקינם ההולכים מטולטלין כן תהיינה בנות מואב למעברות ארנון: (ג) עשו פלילה. כוס לשון זכות משפט לבחור לך את הטוב כמו (איוב לד) משפט נבחרה לנו: שיתי כליל צלך. שיתי לך צל כצהרים שיחשיך לך כלילה להסתר בו מפני אויביך: סתרי נדחים. אם יברחו עוד נדחי עמי דרך עליכם בימי נבוכדנצר אל תסגירם אלא תסתירם: (ד) יגורו בך נדחי. בני ישראל הבורחים: הוי סתר למו. כי גם את דעי נפש הנודדים מה היא צרתם: כי אפס המץ. המיץ שלך עשרך וכבודך שהיה לך על ידי נאנך ובקרך שאת מוצאת מהם חלב וחמאה: כלה שד. לשון שדים המספיקין חלב כמו (לקמן ס) ושד

ישעיה טו טז

נחל הערבים ישאום: ח כי־הקיפה הזעקה את־גבול מואב עד־אגלים יללתה ובאר אלים יללתה: ט כי מי דימון מלאו דם כי־אשית על־דימון נוספות לפליטת מואב אריה ולשארית אדמה:

טז א שלחו־כר מושל־ארץ מסלע מדברה אל־הר בת־ציון: ב והיה כעוף־נודד קן משלח תהיינה בנות מואב מעברות לארנון: ג הביאו עצה עשו פלילה שיתי כליל צלך בתוך צהרים סתרי נדחים נודד אל־תגלי: ד יגורו בך נדחי מואב הוי־סתר למו מפני שודד כי־אפס המץ כלה שד תמו רמס מן־הארץ:

תרגום

גבסיהון יתבזזון ותחומיהון דעל ימא מערבא יתנסיב מנהון: ח ארי אקפת צוחתא ית תחום מואב עד אגלים מיללין ובאר אלים מצוחין: ט ארי מי דימון אתמליאו דם קטולין ארי אמני על דימון כנישת משירין לשיזבת מואב מלך במשריתיה יסק ולמבז שארא דארעהון: איהון מסקי מסין למשיחא דישראל דיתקוף על דהוו במדברא טור כנשתא דציון: ב ויהי כעופא דאפרחוהי מקניה ויטלטיל יתפקן ויהוין בנת מואב מגיזן להון לארנון: ג אתמליכו מלך עבידו עצה שויאו כליליא טוליך ביממא בגו טיהרא טמרי מטלטליא ומבדריא לא תקרבון: ד יתיתבון ביך מטלטלי מלכות מואב הוי סתרא להון מן קדם בזוזין ארי סף מעיקא אשתיצי בזזא ספו

מסורה

ג׳ · ג׳ · ב׳. ב׳ · ב׳ ובפסוק · ג׳ ומ״ג · י״א · ג׳ י״ד · ב׳ מ״ל. ג׳ · הביאו ק׳ · עשי ק׳ ג׳ · ג׳ · ו׳. ג׳ · ג׳. ז׳ · ג׳. ג׳ ס׳

עד צער עגלה שלשיה. עד חרנים עגלת שלשיה. ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה. בתראה מ״ל: מדברה ה׳ ג׳ קמץ. וב׳ פתחין וסימן והיו תצאתיו מדברה. לך שוב לדרכך מדברה שלחו כר מושל תולדות אהרן שלחו כר. סנהדרין נו נדס לא:

מצודת ציון

מלשון פקדון וגניזה: (ח) הקיפה. ענין סבוב: (ט) אשית. אשים: לפליטת. ענין שארית: (א) כר. קבוצת כרים והם הכבשים השמנים: (ב) קן. הוא מדור האפרוחים: משולח. נעזב לרצון עצמו כמו ונער משלח (משלי כט): (ג) פלילה. ענין משפט כמו פקו פלילה (לקמן כח): (ד) יגורו. ידורו: הוי. היה: אפס. הוא כענין

מצודת דוד

והממון הפקוד והגנוז אצלם את הכל ישאום על הנחל הגדלים שם ערבים להטמינם מעיני השודד תוך ענפי הערבים: (ח) כי הקיפה. בכל הגבול מסביב ישמע קול זעקה: עד אגלים יללתה. יללת מואב יהיה נשמע עד אגלים ועד באר אלים שעמדו בסוף גבול ארצם: (ט) מי דימון. שם נהר: מלאו דם. מדם הרוגים: כי אשית על דימון נוספות. שמו דימון מלשון דם ואוסיף עליו דם חללים והוא ענין מליצה לשון נופל על לשון: לפליטת מואב אריה. על הפליטים ממואב יבוא האריה וחיות הטורפות ולא ישאירו שארית: ולשארית אדמה. על הנשארי׳ באדמת מואב יבוא האריה וחיתו יער וכפל הדבר במ״ש לחוזק הענין: טז (א) שלחו כר. אמר הנביא אותם הכרים שהייתם רגילים לשלוח מאז למס למלך ישראל כמ״ש ומישע מלך מואב וגו׳ והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים (מ״ב ג) ובמות אחאב פשע ואמר הנביא היה לך לשלוח אותם הכרים למלך יהודה אל הר בת ציון שהיה מלך כשר ואם כן עשית לא קרה לך כזאת: מושל ארץ. אתה המושל בארץ מואב היה לך לשלוח הכרים מסלע מדברה היא העיר המלוכה שבמואב: (ב) והיה כעוף נודד. ובעבור שלא כן עשית לכן תהיה ארץ מואב כעוף הנודד ממדורו: קן משולח. כאפרוחי הקן המשולחים ממנה ונעזבים לרצון עצמם והולכים מטולטלים נעים ונדים: תהיינה. כן תהיינה בנות מואב משולחות מפה לפה כי השבאים יעבירו אותו לארנון שהוא גבול מואב לחלקם שמה ביניהם ומשם יעברון בגולה: (ג) הביאי עצה. אמר הנביא היה לך להביא עצה ולעשות משפט בעצמך להצלת ישראל כי אברהם אביהם עשה הרבה להצלת לוט: שיתי. היה לך להשים צלך להיות חשך כחשכת הלילה להסתיר בו את ישראל שהיו בורחים מפני האויב דרך ארצם. בתוך צהרים. שהוא עת תוקף החמימות ר״ל בעת שהיו ישראל בצרה היה לך להסתירם: סתרי נדחים. היה לך להסתיר הנדחים מארצם ולא היה לך לגלות איה הטמון הנודד את עצמו: (ד) יגורו וכו׳. אתה מואב הלא הגכון היה אשר נדחי עמי יגורו בארצך ותהיה סתר להם מפני השודד וכפל הדבר פעמים רבות להפלגת המליצה ולגודל התרעומות: כי אפס המץ. ר״ל אם היית מסתירם היו יכולים עתה לחזור למקומם כי עתה אפס המוצץ דמם וכלה השודד אותם והרומס ארצם

רשי

ושד מלכים תינק : תמו רומס . שבהמות שלך הרומסות בארץ : (ה) והוכן בחסד כסא . כשיבא עליך השבר הזה אז יכון כסא דוד ויגדל שבאותו הפרק יפול סנחריב ע"י חזקיהו ויהיה נכון כסאו בחסד שיעשה כמו שמצינו שהיה גומל חסד שנא' בד"ה (ב ל) כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפי צאן : וישב עליו וגו' שופט ודורש משפט ומהיר צדק . ת"י ועביד קשוט : (ו) גא מאד . נתגאה מאד : גאותו וגאונו . שלא כדין הוא כי עיקר גידולי בניו ע"י ממזרות וניאוף הבנות מאביהן : עברתו . עיבורו והריון שלו . ד"א עברתו חמתו שמר לישראל לא פן גבוריו עשו שהיו כפויי טובה : (ז) ייליל מואב למואב . על מואב : לאשישי קיר חרשת . אל חומות קיר חרשת . אשישי כמו (ירמיה מ) נפלו אשיותיה: תהגו אך נכאים . שברים : תהגו . תקוננו : (ח) שדמות . שדות תבואה : גפן שבמה . יש ללמד שחשבון היתה מקום שדות ושבמה מקום כרמים ואם תאמר כל אלה ערי עבר הירדן הם וישראל לקחום מיד סיחון ואימתי חזרו ליד מואב כשהגלה סנחריב לראובני ולגדי באו המואבים הסמוכים להם וישבו בהם : אמלל . חרב . שרוקיה . נטיעות שורק שלה עד יעזר נגעו . שדמות הגפן ושורק הנזכרים כאן אינם אלא משל והם מחנות וכיתות בימי בעמים האלה וכת"י : עד יעזר נגעו . הלכו בגולי' : תעו מדבר. למדבר : שלוחותיה . זמורותיה והם משל גליותיה : נטשו . נפלו כמו נטשתיך המדברה (יחזקאל כט) והנה נטושים (שמואל א כז) וינטשו בעמק רפאים (שם כה): (ט) אבכה בבכי יעזר . ת"י כמא דאייתיתי משריין על יעזר כן אייתי קטולין על שבמה ולשון המקרא הנביא אומר כעין קינות יעזר יש לי עליך לקונן את הגפן שבמה : אריוך דמעתי . אתרוה עליך דמעה יש תיבה משמשת כשתי תיבות כמו בני יצאוני (ירמיה י) ארץ הנגב נתתני (יהושע טו) דברו לשלום (בראשית לז): קיצך. תאנים שמייבשין בקיץ : הידד . קול שודדים ובוזזים : (י) מן הכרמל . הוא מקום יער ושדות תבואה

רדק

יגלגו מן השודד : והוכן בחסד כסא . למלך חזקיהו ומואב יכלה ויבא עליו עוד שודד אחר שודד וישפלו מגאותם . וזה שאמר אחריו שמענו גאון מואב וגומר : (ה) והוכן בחסד כסא . של חזקיהו יהיה נכון בהסד שיעשה . וכן וישב עליו באמת שיעשה . כמו שכתוב ויעש הטוב והישר והאמת לפני ה' אלהיו . או פירוש באותו חסד ואמת שהבטיח האל את דוד . כמו שאמר וחסדי לא אסיר ממנו . ואמר וחסדי לא אסר מעמו ולא אשקר באמונתי : באהל דוד . רצה לומר בית המלכות אשר לדוד , ויהיה זה המלך שופט ודורש משפט : ומהיר צדק . פירוש שופט שהיה שופט משפט צדק בביתו לכל הבא לפניו וגם היה דורש ותוקר על אשר לא יבא לפניו והיה דורש משפט העניים והעשוקי' אף על פי שלא יזעקו אליו : ומהיר צדק . זריז ומהיר לעשות מעשה היושר והצדק : (ו) שמענו . מאמר הנביא בלשון האומות שיאמרו כן על מואב , שמענו שהיה מתגאה מאד מואב בעודו בשלותו , וכפל לשון הגאוה כמה פעמי' לרוב הגאוה : גא מאד , כמו גאה אלא שנפל ממנו למ"ד הפעל : ועברתו . שהיה מתקצף ומתעבר ללא דבר על הגוים שכניו מרוב גאותו : לא כן בדיו . לא אמת כזביו , כלומר דבריו שהיה מדבר בגאותו לא נתקיימו עתה שבאה אליו הרעה , כמו כן בנות צלפחד דברות : בדיו . כמו חרב על הבדים ונואלו : (ז) לכן ייליל . המואבים הנשארים יבכו ויילילו על הנהרגים : לאשישי קיר חרשת. אשישי הם היסודות, כמו נפלו אשיותיה , וכן בארמית ואושאי יתיטו . והוא משל על אצילי מואב וגדוליה : תהגו אך נכאים . אתם נכאי' הנשארים תהגו , כמו אהגה כיונה : נכאי' . כמו נכאי לבב : קיר חרשת. שם מערי מואב : (ח) כי שדמות . פירוש גפנים , וכן ומשדמות עמורה , כל הפסוק הוא על הגפן : בעלי גוי'. מלכי גוי' : שרוקיה . כמו נטעתיך שורק , והוא הטוב מן הגפנים , ומלת שרוקיה נכתבה בוי"ו עם הדגש : שלוחותיה הם הפארות הגפן המתפשטות: נטשו . התפשטו עד שעברו ים , וכן והנם נטושים מתפשטים , והפסוק הזה הוא משל על בני מואב שיהרגו מקצתם וילכו בגולה מקצתם , ובדמות משל על המון העם , וכן גפן ברוקי' על השר , וכן תרגם יונתן שדמות משריית גפן וגו' : (ט) על כן אבכה . מאמר הנביא בלשון מואב : גפן שבמה . בבכי גפן שבמה . ובבכי שזכר עומד במקום שנים : אריוך דמעתי . כנגד חשבון ואלעלה הוא מדבר ואומר אריוה אותך דמעתי , ודרך הפלגה כאלו הדמעה כמטר שמרוה הארץ , ומלת אריוך מן הדגוש היו"ד עי"ן הפעל והוי"ו למ"ד הפעל : כי על קיצך ועל קצירך הידד נפל . בזמן הקציר באו עליהם האויבים והידד הוא לשון קריאה והוא שצועקים השוללים כשיבאו על העיר פתאום . וכן הוא לשון הדורכים כמו שכתוב הידד כדורכים יענה : וקיצך , הוא פירות הקיץ להיות ויבשים : (י) ונאסף , כאלו יאסף מן המקום ההוא אל מקום אחר השמחה והגיל , ומה שאמרו נאסף שמחה הסמוך אליו הוא לשון נקבה פירוש בהסרון מלת דבר , כלומר כל דבר שמחה יהיה נאסף מן הכרמל ופירוש כרמל מקום שדות זריעה ועצי פרי , ויש לפרש ונאסף ענין כליון מן אסף אסיפם והדומים לו : לא ירנן ולא ירועע. כי מנהג הוא לשמוח ולרנן ולהריע בשמחה בבציר ובקציר ובאסיפת הפירות ; וכן כתוב כשמחת בקציר , ובכרמי מואב לא יעשו בהם שמחה והלולים כי יגלו מארצם ותהיה ארצם שממה

ישעיה טז

ה וְהוּכַן בַּחֶסֶד כִּסֵּא וְיָשַׁב עָלָיו
בֶּאֱמֶת בְּאֹהֶל דָּוִד שֹׁפֵט וְדֹרֵשׁ
מִשְׁפָּט וּמְהִר צֶדֶק׃ ו שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־
מוֹאָב גֵּא מְאֹד גַּאֲוָתוֹ וּגְאוֹנוֹ
וְעֶבְרָתוֹ לֹא־כֵן בַּדָּיו׃ ז לָכֵן יְיֵלִיל
מוֹאָב לְמוֹאָב כֻּלֹּה יְיֵלִיל לַאֲשִׁישֵׁי
קִיר־חֲרֶשֶׂת תֶּהְגּוּ אַךְ־נְכָאִים׃ ח כִּי
שַׁדְמוֹת חֶשְׁבּוֹן אֻמְלָל גֶּפֶן שִׂבְמָה
בַּעֲלֵי גוֹיִם הָלְמוּ שְׂרוּקֶּיהָ עַד־יַעְזֵר
נָגָעוּ תָּעוּ מִדְבָּר שְׁלֻחוֹתֶיהָ נִטְּשׁוּ
עָבְרוּ יָם׃ ט עַל־כֵּן אֶבְכֶּה בִּבְכִי
יַעְזֵר גֶּפֶן שִׂבְמָה אֲרַיָּוֶךְ דִּמְעָתִי
חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה כִּי עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־
קְצִירֵךְ הֵידָד נָפָל׃ י וְנֶאֱסַף
שִׂמְחָה וָגִיל מִן־הַכַּרְמֶל וּבַכְּרָמִים
לֹא־יְרֻנָּן לֹא יְרֹעָע יַיִן בַּיְקָבִים לֹא־

תרגום

כָּל דַהֲווֹ דָיְשִׁין מִן אַרְעָא׃
ה בְּכֵן מְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל יִתְקַן
בְּטוּב כּוּרְסוֹהִי וְיִתֵיב עֲלוֹהִי
בְּקְשׁוֹט בְּקַרְתָּא דְדָוִד דָאִין
וְתָבַע דִין וַעֲבֵד קְשׁוֹט׃
ו שְׁמַעְנָא רַבְרְבֵי מוֹאָב
דְמִתְנָאַן לַחֲדָא יַקִירֵיהוֹן
וּמִפַּנְקֵיהוֹן וְגֵוְתָנוּתְהוֹן לָקֳבֵיל
פּוּרְעָנוּתְהוֹן לָא שָׁוֵי לְהוֹן׃
ז בְּכֵן מְיַלְלִין מוֹאֲבָאֵי עַל
מוֹאֲבָאֵי כּוּלְהוֹן מְצַוְחִין
וּמְיַלְלִין עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפֵּהוֹן
דְּהֲוֹן יַמְרוּן בְּרַם כְּבִישִׁין׃
ח אֲרֵי אִתְבְּזִיזָא מַשְׁרְיַת
חֶשְׁבּוֹן אִתְקְטְלָא סִיעַת
שִׂבְמָה מַלְכֵי עַמְמַיָא קְטִילוּ
שִׁלְטוֹנֵיהוֹן עַד יַעְזֵר מְטוֹ טְעוֹ
לְמַדְבְּרָא מְטַלְטְלֵיהוֹן גְזוּ
עֲבַרוּ יַמָּא׃ ט עַל כֵּן כְּמָא
דְאַיְתִיתִי מַשְׁרְיָן עַל יַעְזֵר כֵּן
אַיְתֵי קָטוֹלִין עַל שִׂבְמָא
אֲרַוֵינָךְ דִמְעָתָא חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה אֲרֵי עַל חַצְדִיךְ וְעַל קִטְפִיךְ בָּזוֹזִין נְפַלוּ׃ וְתִתְכְּנֵישׁ

מסורה

ג' ב' מ"ל ואחד חסר . ג' חסר . ל' וחסר . ל' כ"כ . י"ט . ג' כתיב ה' . ל' . ל' . ל' . ג' . ל' מ"ל . ג' מלעיל ל' וכ"כ . ה' ר"פ בטע ח' . ל' . ל' . ל' וחסר

ארץ . ולמזרח ישב דד"ה . ומן הגדי נבדלו אל דויד , ג' בתראי קמצים : ודרש ג' חס' וסי' ודרש אל המתים . שפט ודרש משפט . שהר טוב יבקש רצון : בבכי ז' רפין וסים' נמסר בסדר ויגש :

תולדות אהרן והוכן בחסד . זוכר פקודי :

מצודת דוד

ספו תמו כי סנחריב ועמו נפלו סביב ירושלים : (ה) והוכן בחסד . המקום הכין כסא המלוכה בירושלים : וישב עליו באמת . המלך היושב על הכסא והוא חזקיה הנה ישב עליו באמת ומתקיים : באהל דוד . בבית המלכות : שופט . לכל הבא למשפט ודורש יחקור מעצמו לעשות משפט העשוקים ואף אם לא יצעקו לפניו : ומהיר צדק . יהיה מהיר וזריז לעשות צדק ומוסב למעלה לומר הואיל ונפל סנחריב והוכן כסא חזקיה אם כן יכולים הי' לחזור למקומם אם היית מסתירם : (ו) שמענו . מאמר הנביא בשם האומות שיאמרו הנה מעולם שמענו גאות מואב שהיה מתגאה מאד : גאותו . חוזר על מלת שמענו לומר שמענו גאותו וגאונו וכפל הדבר פעמים רבות לפי רוב הגאוה : ועברתו . גם שמענו עברתו שהיה מתעבר ומתקצף ללא דבר מרוב הגאוה : לא כן בדיו . לא היה אמת הדבר שבדה מלבו כי לפי רוב הגאוה בדה מלבו מה שעלה בדעתו : (ז) לכן . הואיל והתגאה על כולם לא ימצא מי שיצטער בצרתו ורק מואב עצמו ייליל על מואב ולא זולת : כלה ייליל . ר"ל כל היללה יליל הוא ולא אחר עליו : לאשישי קיר חרשת . על עקירת היסודות של קיר חרשת תהמו אך הנשברים הם אנשי מואב ולא יהמה מי זולתם : (ח) כי שדמות חשבון . השדות של חשבון נכרת והגפנים של שבמה הנה שרי העובדי כוכבים שברו הזמורות היפות שבהם : עד יעזר נגעו . היו מגועים וגפים עד יעזר : תעו מדבר . תעו מדרך הישר לברוח מדברה : שלוחותיה . התפשטות ענפיה פשטו למרחוק ועברו את הים ר"ל הגולים גלו למרחוק : (ט) על כן . אמר הנביא בלשון מואב על כן בענין הבכי שבכיתי על יעזר בזה הענין עצמו אבכה על אבדן גפן שבמה : אריוך וכו' . אתה חשבון ואלעלה ארוה את כל אחת מכם בדמעות עיני ואחז במשל כאלו הוא מטר המרוה את הארץ : על קיצך . על תליפת פירות הקיץ ועל קציר שדך תנה קול הידד והיא קריאת צעקת השוללים הבאים פתאום : (י) ונאסף . מעתה כלה שמחה מן הכרמל כי לא תגדל שם מאומה : לא ירונן . לא ישמע שם קול רנה וקול תרועת שמחה : יין ביקבים . להוציא יין להמשיך ביקבים לא ידרוך מי שהיה רגיל לדרוך כי האויב יכלה

מצודת ציון

כענין כליון : המץ . מל' מציצה . שוד . כמו שודד וכן המבליג שוד (עמוס ה) : תמו . מל' הם והשלמה : רומס . ענין דריכת הרגל : (ה) באמת . ענינו דבר המתקיים : (ו) גאון . מלשון גאוה : גא . כמו גאה : ועברתו . מל' עברה וזעם : כן . ענינו כמו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז) : בדיו . ענין דבר כזב הבדוי מן הלב כמו בדיך מתים יחרישו (איוב יא) : (ז) לאשישי . הם היסודות כמו נפלו אשיותיה (ירמיה נ) : קיר חרשת . שם מקום : תהגו . ענין המיה כמו המצפצפים והמהגים (לעיל ח) : נכאים . ענין שבירה כמו נאספו עלי נכים (תהלים לה) : (ח) שדמות . שדות תבואה כמו ושדמות לא עשה אוכל (חבקוק ג) : אמלל . ענין כריתה כמו ימולל ויבש (תהלים צ) : בעלי . ענין אדון ושר כמו אם בעליו עמו (שמות כב) : הלמו . ענין שבירה כמו והלמה סיסרא (שופטים ה) : שרוקיה . זמורות נבחרים כמו ויטעהו שורק (לעיל ה) : נגעו . מל' נגע ור"ל נגפו וכן וינגעו יהושע וכל ישראל (יהושע ח) : שלחותיה . ענין התפשטות הענפים וכן שלחיך פרדס רמונים (ש"ה ד) : נטשו . ענין פזור והתפשטות כמו וינטשו בלחי (שופטים טו) : (ט) אריוך . ענין שביעה כמו כגן רוה (לקמן נח) : קיצך . פירות הקיץ : נופל . ענין חניה כמו על פני כל אחיו נפל (ברא' כה) : (י) ונאסף . ענין כליון כמו אסוף אסיפם (ירמיה ח) : הכרמל . הוא מקום שדות וכרמים כמו והיה מדבר לכרמל (לקמן ל"ב

ידרך הדרך הידד השבתי: יא על־כן מעי למואב ככנור יהמו וקרבי לקיר חרש: יב והיה כי־נראה כי־נלאה מואב על־הבמה ובא אל־מקדשו להתפלל ולא יוכל: יג זה הדבר אשר דבר יהוה אל־מואב מאז: יד ועתה דבר יהוה לאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הרב ושאר מעט מזער לוא כביר:

יז א משא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה: ב עזבות ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו ואין מחריד: ג ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק ושאר ארם ככבוד בני־ישראל יהיו נאם יהוה צבאות: ד והיה ביום ההוא ידל כבוד

ג' וס"פ
ד' . ב' ג'
ר"פ וסוף ז'
ל'
ל"ס מ"ע
ל'
ה' חסר וכל ב אורי' דכו' ג'
חצי הנביאים
ל'
י"ב פתח בלישנא

ביע וחדוה מן כרמלא ובכרמיא לא ידוצון ולא יחיכון וחמר במעצריא לא יעצרון עצורין עצור אבטלית: יא על כן מעיהון דמואבאי ככנריא המן ולבהון על אנש כרך תוקפיהון דון: יב ויהי ארי יחזי ארי ילאה מואב על במתא וייעול לבית טעותיה למבעי ולא יכול: יג דין פתגמא די מליל יי על מואבאי מבכן: יד וכען מליל יי למימר בתלת שנין כשני אגירא ויסוף יקרהון דמואבאי בכל המון סגיא ושאר צבחר כזעיר יסוף כל יקריהון: א מטל כס דלוט לאשקאה ית דמשק הא דמשק מתעדיא ממלכו ותהי לכרך מחמרא: ב שביקן קרויהון חרבו לבית משרי עדרין דען יהון וישרון ולית דמניד: ג ויבטיל שולטן מאפרים ומלכו מדמשק ושאר יתידאין מארם ויקרהון כיקר בני ישראל יהון אמר יי צבאות: ד ויהי בעדנא ההיא ימאך יקר יעקב ועותר

ולא יוכל ד' בקרי' וסי' וכסה את עין הארץ ולא יוכל ובא אל מקדשו להתפלל. ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו. ולא יוכל ה' עוד לשאת. וכל ולא יכול דכוו' במ"ד וסימ' וירא כי לא יכול לו ויגע. אתה ידעת את דוד אבי. ואחיהו לא יכול לראות כי קמו. לא יכול להכיל את העלה דד"ה: ערער ה' חס' וסימ' נמסר בשמואל חלק א' סוף סי' ד' ובמלכים חלק ב' סימן י': ידל י"ב בלי' פתחין וסי' נמסר בשפטים סימן ו'

רדק

בשמחה: לא ידרך, אמר על היין לא ידרך על שם סופו, כמו ועתני קמה אפיתי על גחליו להם, והידד הוא קריאת הדורכים בשמחה: (יא) על כן. מאמר הנביא בלשון מואב: מעי וקרבי, הוא כפל ענין במלות שונות, כי הקרב הוא המעים ויונתן תרגם קרבי ולבהון, ובן הוא הלב בכלל הקרב: וקיר חרש הוא קיר חרשת הנזכר למעלה: (יב) והיה כי נראה כי נלאה, כאשר יהיה נראה נעם כי נלאה מלבכות בבמה כמו שאמר למעלה בבמות, לבכי וכאשר יהיה נראה בהיות נלאה מהבכי יבוש לעמוד שם בבמה: ובא אל מקדשו, ירצה יבא אל בית מקדשו, והוא בית אלהיו ירצה לבא שם ולהתפלל אולי יועילנו ולא יוכל ללכת מתוך לאותו מן הבכי: וכן תרגם יונתן אל מקדשו לבית טעותיה: (יג) הדבר. נבואה זו נאמרה על מואב מאז זה שנים ולא קבע לה זמן ועתה הוסיף לאומרה וקבע לה זמן: (יד) בשלש שנים. כשני שכיר ונקלה כבוד מואב, כלומר עד שלש שנים מצומצמות כימי שכיר שהוא מדקדק בזמנו ולא יוסיף עליו כן תבא הרעה על מואב עד שלש שנים מצומצמות, וכבודו ישוב לקלון. כבודו שהוא עתה וגאותו בכל ההמון הרב שיש לו עם רב וממון הכל יסוף: ושאר מעט מזער. ומה שישאר מהם יהיה מעט מזער, והכפל למעט. לוא כביר. לא יהיה עוד כביר חזק כמו שהיה, ובדרש אשר דבר ה' אל מואב מאז כשהשכיר בלק את בלעם נגזרה גזרה זו על מואב, ובסדר עולם בשנת בא תרתן אשדודה בשלוח אותו סרגון מלך אשור שטף עמונים ומואבים שהיו מסייעים אותו כשצר על שמרון שלש שנים לקיים מה שנאמר בשלש שנים כשני שכיר ונקלה כבוד מואב, כלומר לפי שהם סייעו מלך אשור שלש שנים על שמרון כאילו היו שכירים, לפיכך יפלו בידו ונקלה כבוד מואב ביד מלך אשור: (א) משא, נבואה זו של דמשק שהחרב כי מלך אשור החריבה כמו שכתב, וכן החריב שמרון אחר כן וזכר חרבן ישראל בזאת הנבואה כי שני המלכים רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל נועדו על ירושלם להלחם, לפיכך זכר חרבן ישראל שהיא מלכות אפרים בנבואה זו: מוסר מעיר. מוסר מהיות עיר: והיתה מעי מפלה. שתפילנה ותהיה גל אבנים, וזכר דמשק לפי שהיתה ראש הממלכה כמו שאמר כי ראש ארם דמשק: (ב) עזובות ערי ערוער. אפשר שהיתה בארם עיר ששמה ערוער והיתה עיר גדולה לפיכך סמך אליה הערים הקטנות ואמר ערי ערוער ואף על פי שהיתה בערי מואב ערוער שכבשוה בני ישראל היתה גם כן בערי דמשק עיר ששמה ערוער כמו שכתוב עד ערוער אשר על פני רבה, ובמדרש עומד בדמשק ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שוקים כמנין ימות החמה וכל אחד יש בו עכו"ם והיו עובדים כל אחת ביומה וישראל היו עובדים כולם ביום א' לכך הזכיר מפלת ערוער שהיתה בישראל אצל מפלת דמשק: לעדרים תהיינה. שיהיו חרבות ויהיו למדבר נאה: (ג) ונשבת מבצר, היא שמרון שהיה מבצר אפרים וראש ממלכתם. וממלכה מדמשק כי מלך אשור המית רצין מלך ארם והחריב דמשק: ושאר ארם. לפי שזכר דמשק אמר לא דמשק לבד כי גם שאר ארם יגלו כמו כבוד בני ישראל כן יגלה כבודם כי שניהם גלו בזמן אחד ע"י מלך אשור: (ד) והיה ביום ההוא. בזמן ההוא שגלו עשרת השבטים שהיו כבוד יעקב: ידל. ענין דלות ועניות והוא הפך הכבוד, כי עם העושר הוא הכבוד: ומשמן בשרו ירזה

רשי

תבואה: לא ירועע. לי תרועת שמחה: הידד השבתי. קול המתאספים להטיל הקורה לעצור הענבים: (יא) יהמו. בקינה: (יב) כי נלאה מואב. להלחם על במות המגדלים: ובא אל מקדשו. אל מקום אשר הם מתקדשים שם ומזדמנים שם להתפלל: (יג) זה הדבר. סוף כליית של מואב ביד נבוכדנצר: אשר דבר ה' אל מואב מאז. מימים רבים לפני בא הרעה עליו ניבא לו ישעיה את זאת. ד"א מאז מאת אשר שכר בלק את בלעם: (יד) ועתה דבר ה'. לקרב את הפורענות להם: בשלש שנים כשני שכיר. בשביל שלש שנים שסייע את סנחרב כשצר על שומרון ועזרוהו בלי בצע כאלו היו לו שכירים לפיכך ונקלה כבוד מואב בין כל שאר המונו של סנחריב שהיפה בשני מתוך אותו החיל וילך לו וכן מפורש בסדר עולם שטף עמונים ומואבים שהיו מסייעין אותם כשצר על שומרון שלש שנים לקיים מה שנאמר שלש שנים כשני שכיר וגו'. ועוד יש לפרש שלש שנים כשני שכיר שלש שנים נגזרו עליכם לאורך זמן אבל מצומצמין יהיו ולא תאחר עוד הפורענות כאשר ידקדק השכיר בשני שכירותו לצמצם: ונקלה כבוד מואב בעיני כל המון סנחריב הרב: ושאר. פליטה הנשארת למואב: מעט מזער. תהיה: לא כביר. לשון רוב: (א) מוסר מעיר. לשון הסרה: מעיר. מהיות עיר: מעי. לשון שפלות ועומק כמו מעות ימים: (ב) עזובות ערי ערוער. י"ת לשון חורבן כמו ערער תתערער ופירושו על ערי ארם. ומדרש אגדה מתמיה לפי שערוער מארץ ישראל היתה שנאמר (במדבר לב) ואת ערוער. עומד בדמשק ומכריז בערוער אלא שהיו בדמשק שווקים כמנין ימות החמה וכל אחת יש בה עכו"ם ועובדים לה יום אחד בשנה וישראל עשו את כולן קבוץ אחד והיו עובדין את כלם בכל יום לכך הזכיר מפלת ערוער אצל דמשק. ואני מפרשו לפי פשט המקרא על שנתחברו רצין ופקח בן רמליהו יחד והנביא היה מתנבא על מפלת דמשק ואמר הנה דמשק מוסר מעיר ערי ערוער שהיו של פקח כבר היו עזובות שגלו הראובני והגדי כבר והרי תמיד לעדרי צאן הם נתונות ורובצים שם צאן מואב ואין מחריד עוד תהי מלכות פקח הולכת וכלה ותלכד גם שומרון בימי הושע ואז ונשבת מבצר מאפרים וממלכה מדמשק שיהרג רצין: (ג) ככבוד. עשרת השבטים יהיו גם אלו גלו לחלח וחבור ואלו יגלו לקיר שנאמר ויגלה קירה ואת רצין המית (מלכים ב טז): (ד) ומשמן בשרו ירזה. ועושר יקריה

מצודת ציון

[י]: ירונן. מל' רינה: ירועע. מלשון תרועה: יקבים. הוא הבור שלפני הגת והיין יורד בו: ידרוך הדורך. הדרך לדרוך ברגל על הענבים להוציא היין: השבתי. ענין בטול כמו שבת נוגש [לעיל י"ד]: [יא] מעי וקרבי. פתרון אחד להם: [יב] נלאה. ענין עייפות כמו המעט מכם הלאות אנשים [לעיל ז]: הבמה. ענינו מקום גבוה ורמה כמו במתי עב [לעיל י"ד]: מקדשו. מקום המזומן לו: [יד] ונקלה. מל' קלות: ההמון. ענין עם רב ולתוספת ביאור אמר הרב: מזער. ענינו כמו מעט כמו כתר לי זעיר [איוב ל"ו]: כביר. ענין רבוי כמו יתן אוכל למכביר [שם]: [א] מעי. תל ודגור כמו לעי השדה [מיכה א]: [ג] ונשבת. ענין בטול: ככבוד. העושר נקרא כבוד כמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד

מצודת דוד

יכלה הכל: הידד השבתי. בטלתי את קול צעקת הידד כי גם היא לשון קריאת לצעקת דורכי היין לזרז זה את זה וכן נאמר הידד כדורכים יענה (ירמיה כה): (יא) על כן. בעבור גודל החורבן ואמר בלשון מואב: מעי למואב. בני מעי יהמו ככנור על חורבן מואב: וקרבי וכו'. הוא כפל ענין במ"ש: (יב) כי נראה. כאשר יראה מואב אשר הוא נלאה ועיף לעמוד על הבמה להלחם שמה מול האויב: אל מקדשו. לבית העבודת כוכבים שלו להתפלל לפניו לעזור לו: ולא יוכל. עכו"ם לא יוכל להתחזק כי אין בידו לעזור: (יג) מאז. מימים הרבה נגזרה עליו: (יד) ועתה דבר ה'. עתה הוסיף לקבוע זמן: כשני שכיר. ר"ל מצומצמות כשכיר הזה המצמצם בשני שכירתו: ונקלה. כבודו יהיה נקלה ונבזה עם כל ההמון הרב שיש לו כי לא יועילו לו: ושאר. השארית שיהיה לו הנה יהיו מעט מזער לא הרבה ישארו וכפל הדבר להמעיט: יז (א) מוסר מעיר. יהיה סר מהיות עיר: מעי מפלה. ימלא תלים מן מפולת הבתים: (ב) עזובות. הלא הערים הסמוכות לערוער כבר עזובות המה כי גלו מהם הראובני והגדי: לעדרים. והרי הם נתונות לעדרי צאן והמה רובצים שם ואין מי מחרידם כי שממה המה ואין מי בא שמה: (ג) ונשבת. וכן ונשבת כל ערי מבצר מאפרים וכן יושבת הממלכה מדמשק ולפי שרצין מלך ארם ופקח מלך ישראל התחברו להלחם על ירושלים לכן אמר שהמה שניהם יפלו ביד סנחריב וירושלים תנצל: ושאר ארם. הפליטה הנשארת מארם יהיו ככבוד בני ישראל כי גם כבודם ידל: (ד) ידל כבוד יעקב. יהיה דל ורש כי יוקח עשרו: ומשמן. השמנונית בשרו יהיה רזה וכתוש ר"ל לא ישאירו בידו מאומה:

ד

והיה

יקריה יגלי : (ה) והיה כאסוף קציר קמה . כמו שבעת קצירת קמה אוסף הקוצר בכת הקמה ביד אחת וזרועו השנית שבלים יקצור כמגל כן יעקור סנחרב ויגלה הכל ואף לקט הנושר בשעת קצירה ילקט וישאנו כלומ' אף הבורחים לא ימלטו מידו וילקטום (כמו שמלקט שבלים סא"א) : בעמק רפאים . הוא הגיא אשר על פני ירושלים כספר יהושע תמצא שעמק רפאים סמוכה לירושלים : (ו) ונשאר בו. חזקיהו וסייעתו שהם תוך ירושלים אנשים מעט כעוללות כרם . וכנוקף זית כמשאיר שנים שלשה גרגרים : כנוקף זית . קוצץ זיתים ללוקטן מן האילן וכן ונקף בסבכי היער (לעיל י) . ורבותינו דרשו ונשאר בו בהמון סנחרב אנשים מעט כנוקף זית כדאיתא באגדת חלק : בראש אמיר . בראש הענף : בסעיפיה . בענפיה וכן וכלה סעיפיה (לקמן כז) וכן מסעף פארה (לעיל י) : (ז) ישעה . יפנה אל עושהו כמו וישע אל הבל (בראשית ד) : האדם . צדיקים שנשארו בם : (ח) לא יראה . לא יחשבו בעיניו : (ט) ערי מעוזו . של ישראל : כעזובת החרש והאמיר . עזובות כיער הזה חריבות מאין אדם : חורש . הוא יער כדמתרגם כיער בחורשא : והאמיר . אף הוא יער מקום אילנות כעזובת ערי האמורי שהניחום חריבות בימי יהושע כחורש והאמיר וברחו להם מפני ישראל והיתה ארץ ישראל שממה : (י) על כן תטעי וגו' . על כן כאשר נטעתיך מתחילה נטעתי נטעי נעמנים שנים עשר בני יעקב ובהעלות נטעיך לזמורות נתנו זרע שאינו הגון כזמורות זרות שאינם ממין גפן אלא דומים לגפן : תזרענו . תתני זרעך כאותו נטע ועוד י"ל וזמורות זר תזרענו התחתנת בכותים ונתערבו בכם : (יא) ביום נטעך תשגשגי .

יעקב ומשמן בשרו ירזה : ה והיה
כאסף קציר קמה וזרעו שבלים
יקצור והיה כמלקט שבלים בעמק
רפאים : ו ונשאר־בו עוללות כנקף
זית שנים שלשה גרגרים בראש
אמיר ארבעה חמשה בסעפיה
פריה נאם־יהוה אלהי ישראל :
ז ביום ההוא ישעה האדם על־
עשהו ועיניו אל־קדוש ישראל
תראינה : ח ולא ישעה אל־
המזבחות מעשה ידיו ואשר עשו
אצבעתיו לא יראה והאשרים
והחמנים :
ט ביום ההוא יהיו ׀ ערי מעזו
כעזובת החרש והאמיר אשר עזבו
מפני בני ישראל והיתה שממה :
י כי שכחת אלהי ישעך וצור
מעזך לא זכרת על־כן תטעי נטעי
נעמנים וזמרת זר תזרענו : יא ביום
נטעך תשגשגי ובבקר זרעך

יקריה יגלי : ה ויהי כמכנש
חצד קמה ודרעיה שובלין
יחצוד ויהי כמלקט שובלין
במישר גבריא : ו וישתארון
ביה עוללין כביעור זיתא
תרין תלתא גרגרין בריש
ענפא ארבעא חמשא
בסוכא מרדא כן ישתארון
יחידאין צדיקיא בגו עלמא
בני מלכותא אמר יי אלהא
דישראל : ז בעדנא ההיא
יסתמיך אנשא לפולחן
עבדיה ועינוהי למימר
קדישא דישראל יסברון :
ח ולא יסתמיך על אגוריא
עובד ידוהי ודאתקנא
אצבעתיה לא יתקים
ואשריא וחניסנסיא :
ט בעדנא ההיא יהוין קרוי
תוקפיהון כברך דחריב
ואתחמר די אשתביק מן
קדם בני ישראל ותהי
לצדו : י ארי שבקת אלהא
דפורקניך ודחלת תקיפא די
מימריה בסעדיך לא אדכרת
בדיל דאת נציבא נצבא
בחירא ועובדין מקלקלין אסגית : יא באתר דאתקדשתון למהוי עם תמן
קלקלתון עובדיכון ואף כד עלתון לארע בית שכינתי תמן

ל' . ג' מ"ל . ד' בלישנא. כ' . ל'. נ"כ . כ' כתרי לישני . כ' . שעייה על ג' בלישנא ישען על ביתו. הוי היורדי' מצרים ודין . ל' . ל' . ל' מ"ל והד חס' וכתיב ה' . ל' . כ' כרמים . ל' וחסר . ל' . ל' . ו'

ג בי פסוק וידל ישראל : ועיניו י"א בקריאה וסימ' במסר' רבת' : ובבקר ו' בקריאה וסימ' נמסר בסדר תולדות אהרן כנוקף זית . סנהדרין לה :

ירוס. דרך משל על עשרם וכבודם שגלה ושרזון ספך השמן : (ה) והיה כאסוף קציר . כמו שהקוצר יאסוף הקמה ויקצרנה יחד לא ישאר אלא שבלים מעטים אחת הנה ואחת הנה כך יעשה מלך אשור בישראל שיגלה אותם ולא נשארו בשמרת בבטים אלא מעטים מפוזרים כלקט וגם מהם יקחו וילקטו אותם אשר ימצא : קציר . שם תאר כמלת שכור ופליט : וזרועו שבלים יקצור . כפל הענין במלות שונות : והיה כמלקט שבלים בעמק רפאים . זה המשל מלקט ישראל הבורחים כמו שמלקט שבלים אחת הנה ואחת הנה כן ילקט האויב מה שנמצא מהם בורחים והנה ולקטם בעמק רפאים . ובשאר המקומות אבל זכר עמק רפאים כי הוא סמוך לירושלם ומלך אשור תפש הכל מה שלכד שהיה חוץ לירושלם ועמק רפאים נזכר בספר יהושע אשר בקצה עמק רפאים לפונה נקרא כן בעמק הזה אולי היו לענקים : (ו) ונשאר . אמר זה על יושבי ירושלם שהיו כעוללות כנגד שאר ישראל שהיו רבים והם מעטים כעוללות להם : וכנוקף זית . כמו אחר נקיפת זית הנשארים בזית גרגרים מעטים שלא נשרו בעת הנקיפה והם אשר בראש אמיר שלא השיג יד המנקף להשירם ואמיר נקרא הסעיף העליון כן הוא ירושלם שהיא גבוהה ומעולה בארץ ישראל ואשר יהיו בתוכה לא תשיגם יד מלך אשור : (ז) ביום ההוא ישעה . פי' יפנה או יבטח ועל כמו אל הם פירוש יפנה , והוא כי חזקיהו החזיר למוטב ישראל ובער עכו"ם מבית המקדש ומן הארץ והבין והורה אותם כי ה' הוא אלהים ולו ראוי לעבוד ולבטוח בו וזהו שאמר על עושהו שיבינו כי האלהים הוא עושה את האדם ויוצרו והוא קדוש ישראל שקדש ישראל והבדילם מן העמים להיות לו ולעובדו לבדו : (ח) ולא ישעה אל המזבחות מעשה ידיו . לא אמר על המזבחות מעשה ידיו כי כל מזבחות מעשה ידי אדם אלא המזבחות סמך למעשה ידיו ומעשה ידיו הם האלילים והוא עושה המזבחות להם ועובד עליהם לשמים ואף על פי שהא הסמיכות בה"א הידיעה כך בא כמוהו המזבח בית אל והאחרים כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלל : ואשר עשו . כפל הענין במלות שונות : (ט) ביום ההוא . כעזובת החרש והאמיר שם דבר כמו ורבה העזובה בקרב ומלוכה אמר כי ערי מעוזו יהיו עזובות מפני האויב כעזובת החרש והאמיר שעוזב מלקט הפירות העוזב אותם לגבהם ולמעוטם כמו שאמר למעלה שנים שלשה גרגרים בראש אמיר : אשר עזבו מפני בני ישראל . פירוש כעזובה שעזבו הכנענים מפני בני ישראל וכעזובה שהכל עומד במקום שנים כי מכבע' אומות רבים מהם ברחו ועזבו עריהם כשבאו ישראל לארץ , וגדרש אומר כי הכנעני פנה לפניהם והלך לאפריקי , ויש אומרים כי הפריזי פנה , כן ישראל עזבו אפי' ערי המעוז מפני אשור , ואפשר שעליהם נאמר ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ולא הוצרך להלחם עליהם כי מצאן עזובות ולא הניחו בהם אלא הנשים והטף , וזהו שאמר ויאמר לבקע אליו כלומר חשב לבקעם כדיק ומתי קבל ולא הוצרך כי מצאם עזובות : והיתה שממה . והיתה הארץ שממה מאין יושב : (י) כי שכחת . אמר כנגד כנסת ישראל למה קרה לך כל זה אפילו ערי מעוזך עזובות לפי שאת עזבת צור מעוזך ואלהי ישעך שהוא לך מגדל עוז ומושיעך מן האויב ואת שכחת אותו ולא זכרת אותו בעת צרתך לסוכך הניחך ביד אויב : על כן תטעי נטעי נעמנים , על כן כה לך זה לפי שהיית מתחילה נוטעת נטעי נעמנים ועתה זמורת זר תזרענו אותו , הנעימות הפכת לזרות , והוא משל כי עבודת האל הגדול הפכת לעבודת זר : (יא) ביום נטעך . מתחילה בעוד שהיית הולכת אחרי

מצודת דוד

(ה) והיה כאסוף קציר . הדבר יהיה דומה כמו הקוצר אשר בידו האחת אוסף שבלי הקמה ובזרועו השנית יקצרם כן האויב יקבצם ויכלם מן העולם : והיה כמלקט . רלה לומר אף הבורחים לא ימלטו מידו כי ילקטם אחד אחד כהמלקט שבלים בעמק רפאים והוא הגיא הסמוך לירושלים כמו שכתוב ביהושע והמקום היה רב וכחום ומעט תבואה למה שם אחת הנה ואחת הנה נלקטים אחת אחת : (ו) ונשאר בו עוללות . זה חזקיהו וסיעתו שהיו תוך ירושלים והמה המעט כעוללות הכרם : כנוקף זית . כבורת זיתים מן האילן אשר ישארו שנים או שלשה זיתים יחידים בראש הנוף העליון לפי שקשה לכרתם שמה : ארבעה חמשה . וישארו ארבעה או חמשה גרגרים בענפים של אותה הזית שהיתה בעלת פרי ר"ל כמו כן מעט ישארו שלא יכבשם סנחריב : (ז) ישעה האדם . יפנה האדם אל ה' שעשה אותו ובו יבטח : ועיניו וכו' . כפל הדבר במ"ש : (ח) אל המזבחות . אל המזבחות הנעשים לעכו"ם שהמה מעשה ידיו : ואשר וכו' . לא יסתכל עוד אל העכו"ם אשר עשו אצבעותיו וגם האשרים והחמנים לא יראה עוד : (ט) ערי מעוזו . ערי המבצר שהיו לו למעוז וחוזק : כעזובת החורש והאמיר . עזובות תהיינה מיושביהן כמו היער שהוא עזוב מבני אדם וכמו הנוף העליון מן האילן שלרוב גבהה עזובה היא מאנשים כי אין מי עולה שמה : אשר עזבו . חוזר על מלת כעזובת לומר וכעזובה אשר עזבו הכנענים מפני בני ישראל כי רבים מהכנענים עזבו עריהם והלכו להם מפני בני ישראל בעלותם ממצרים : והיתה שממה . והיה ארצם שממה מאין יושב : (י) כי שכחת . בעון אשר שכחת וכו' : וצור מעוזך וכו' . כפל הדבר במ"ש : על כן . על אשר מתחילה נטעת נטעי נעמנים וערבים ועתה תזרע הרבך זמורת זר שאינו ממין הגפנים ר"ל הפכת עבודת האל לעבודת האליל : (יא) ביום נטעך . לכן היית מגלחת בתחילה כי ביום שנטעו אותך נתגדלת למעלה ובבקר שאחריו הוציא פרחי הזרע ר"ל במהירות

מצודת ציון

הזה (בראשית ל"א) : (ו) עוללות . הם הענבים הקטנים הנשארים באילן ואין מי חושש עליהם והוא מלשון עולל ויונק : כנוקף . ענין כריתה כמו ונקף סבכי היער (לעיל י) : גרגרים . כן יקראו פירות דקים יחידים : אמיר . הוא נוף העליון וכן כעזובת החרש והאמיר שאמור למטה : בסעיפיה . בענפים כמו בסעפותיו קננו (יחזקאל לא) : (ז) ישעה . יפנה כמו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו (בראשית ד) : על . כמו אל : (ח) והחמנים . הוא אילן הנעבד : והחמנים . לורה מה עשוי לחמה : (ט) מעוזו . ענין חוזק : החורש . ענינו יער בעל סעיפים כמו וחורש מצל (יחזקאל ל"א) : והאמיר . הוא הנוף העליון : (י) וצור . ענין החוזק : נעמנים . מל' נעים ויופי : וזמורות . כן נקרא ענף הגפן וכן ויכרתו משם זמורה (במדבר י"ג) : (יא) תשגשגי . ענין גדול למעלה כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צ"ב) ונכפלו הש"ח והעי"ן

במהירות

אחרי האל הגדול היות מצלחת במעשיך. כמו על דרך משל אם יטע אדם נטע ויעשנה ביום שנטעהו ובבקר יוציא פרח ואין זה כן היו כל מעשי ידיך באים על הכונה והיתה בהם ברכה מרובה ועתה כשהשחתך דרכך נד קציר יגוד שנטע והקציר: ביום נחלה וכתב אנוש. ביום שבאה לך המכה הגדולה והכאב האנוש: קציר. כמו ועשה קציר כמו נטע, ואמר תטעי, ואמר תזרענו, ואמר נטעך, ואמר זרעך, כי הצומח צומח בשני דרכים בנטיעה ובזריעה, ואמר תטעי בלשון נקבה ואמר תזרענו לשון זכר כי כן דרך הפסוק כשידבר לעם פעם בלשון זכר ופעם בלשון נקבה כשידבר לשון נקבה הוא כנגד הכנסת וכשידבר לשון זכר הוא כנגד העם: (יב) הוי המון עמים. הוי כמו אוי או הוא לשון קריאה, אמר על מחנה אשור הבא בירושלם בחיל כבד והמון ושאון ענין אחד ושנה הענין ושלש לחזק הענין, ודמה החיל הכבד למים רבים ששוטפי' הארץ כן מחנה אשור שטף כל ישראל עד ירושלם וכשבא לירושלם גער בו האל: ונס. זאת היא המליצה, גם כן המים כמו שתרגם ויגער בים סוף ויחרב וכן אמר מה לך הים כי תנוס וכן גער האל במחנה אשור והמתים רבים מהם בגערתו והנשארים נסו והמלך ג"כ נס לו, ואמרו ממרחק והיה לו לומר למרחק אלא ר"ל כי הוא נס מירושלים ואפילו כשהיה רחוק מירושלים גם עדין מאותו מקום רחוק כי לא היה בוטח בעצמו וכן אמר וסלעו ממגור יעבר: ירדף. יחשוב כאלו רודפים אחריו ומלאך ה' היה רודפו, ואמרו כמוץ הרים לפי שהרוח נושבת בהרים בחוזקה יותר מאשר נושבת במישור ר"ל כי רודפו היה חזק: (יג) לאומים. מפורש הוא: (יד) לעת ערב. כמו שכתוב ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף: בטרם בקר איננו. כמו שכתוב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים: זה חלק שוסינו. מאמר הנביא זה החלק והגורל ראוי לשוסינו ולבוזזינו והם מחנה אשור ששסו ובזזו את ישראל: (א) הוי ארץ צלצל כנפים. אחר שזכר הישועה אשר היתה בימי חזקיהו סמך אליה הישועה הגדולה העתידה להיות בימות המשיח, ואמר הוי והוא לשון קריאה קרא כנגד הארץ ההיא אשר מעבר לנהרי כוש וקראה צלצל כנפים לרוב הספינות אשר בה כי בפרש הקלעים בהם ידמו לכנפים וילכו בהם כמו העוף שיעופף בכנפיו והקלעים יעשו צל וכן תרגם יונתן ווי ארעא דאתו וגומר: (ב) השולח בים צירים. הוא המלך אשר מעבר לנהרי כוש ישלח מלאכים דרך ים: ובכלי גמא ישלחם, פירושו ספינות עשויות מהגומא והם קלות ללכת על פני המים, ורבינו סעדיה ז"ל כתב כן בספר האמונות ומי שהיה מהם בארץ כוש ישאו אותם בערבות של גומא עד שיגיעו למצרים כי במקום הגבוה מהנהר הר יוצר במים לא יוכלו הדוגיות לעבור שלא ישברו, אך עריבות הגומא העשויות בשעוה אם יגעו בהר יפלו ולא ישברו וענין צלצל כנפים שארצותם מסובכים ונסתרים מהרבה בני אדם, ואלה המלאכים ישלחם עם מנחה וגם בני ישראל אשר בארצו ישלחם למנחה, כמו שכתוב בנבואת צפניה, מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי, ויאמר מלאכים לכו מלאכים קלים, כלומר שהם בספינות קלות, כמו שאמר ובכלי גמא לכו אל ישראל שהיו עד עתה גוי ממושך ומורט שמשכו אותו העובדי כוכבים אלה מזה ואלה מזה ומרטו אותו, כלומר מכתם אותו היתה במריטת שערם ובשרם, כלומר שהשחיתו גופם והרגם: אל עם נורא מן הוא והלאה. מהיום אשר היה לעם היה עם נורא, רוצה לומר שהיה אדם רואה בהם נפלאות ונוראות שהיה עושה עמהם האל בטובתם וברעתם, כי בטובתם הי' מגליה על כל גוי, וברעתם היה מכה אותם דרך מופר לא לכלותם כי בכל אשר משכום הגוים ומרטו אותם לא היה כח בידם

הֲוָה חָזֵי לְכוֹן לְמִפְלַח
שְׁבַקְתּוּן פּוּלְחָנִי וּפְלַחְתּוּן
לְטַעֲוָתָא אַרְחֵיקְתּוּן תְּיוּבְתָּא
עַד דִּמְטָא יוֹם תְּבָרְכוֹן בְּכֵן
הֲוָה כֵּיבְכוֹן לְמַפַּחַת נְפָשׁ:
יב וַי הֲמוֹן עַמְמִין סַגִּיאִין דִּי
כְּמֶהֱמֵי יַמָּא הָמָן וְאִתְרְגוּשַׁת
מַלְכְּוָן דִּכְאִתְרְגוּשַׁת מַיִין
תַּקִּיפִין מִתְרַגְּשִׁין: יג מַלְכְּוָן
דִּכְאִתְרְגוּשַׁת מַיִין סַגִּיאִין
מִתְרַגְּשִׁין וְיִזּוֹף בֵּיהּ וְיֵעֲרוֹק
מֵרָחִיק וְיִתְרְדֵף כְּמוֹץ טוּרַיָּא
קֳדָם רוּחָא וּכְגַלְגְּלָא קֳדָם
עַלְעוֹלָא: יד לְעִדָּן רַמְשָׁא
וְהָא כִּדְלָא הֲוָה עַד דְּלָא
צַפְרָא וְהָא כִּדְלֵיתוֹהִי דֵּין
הוּלַק לְאַנְסָנָא וְעַדַב לְבָזָזָנָא:
א וַי אַרְעָא דְּאָתָן לַהּ בִּסְפִינָן
מֵאַרְעָא רְחִיקָא וְקִלְעֵיהוֹן
פְּרִיסָן כְּנִשְׁרָא דְּטָאִים
בְּכַנְפוֹהִי דְּמֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי
הוֹדוּ: ב דִּמְשַׁלַּח בְּיַמָּא
אִזְגַּדִּין וּבִדְגוּגִין עַל אַפֵּי מַיָּא אֱזִילוּ אִזְגַּדִּין קַלִּילִין עַמָּא אֲנִיסָא וּבְזִיזָא לְוָת
עַמָּא דְתַקִּיף מִבְּכֵין וּלְהָלָא עַמָּא אניסא

תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה
ד' וּכְאֵב אָנוּשׁ׃
ב' ר"פ יב הוֹי הֲמוֹן עַמִּים רַבִּים כַּהֲמוֹת
ג', ב' יַמִּים יֶהֱמָיוּן וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן
ב' מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן׃ יג לְאֻמִּים
כִּשְׁאוֹן מַיִם רַבִּים יִשָּׁאוּן וְגָעַר בּוֹ
ל' וְנָס מִמֶּרְחָק וְרֻדַּף כְּמֹץ הָרִים
ל' לִפְנֵי־רוּחַ וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה׃
יד לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה בַלָּהָה בְּטֶרֶם
ל' בֹּקֶר אֵינֶנּוּ זֶה חֵלֶק שׁוֹסֵינוּ וְגוֹרָל
לְבֹזְזֵינוּ׃
ב' ר"פ. ג' יח א הוֹי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם אֲשֶׁר
מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ׃ ב הַשֹּׁלֵחַ בַּיָּם
ג' צִירִים וּבִכְלֵי־גֹמֶא עַל־פְּנֵי־מַיִם
לְכוּ ׀ מַלְאָכִים קַלִּים אֶל־גּוֹי מְמֻשָּׁךְ
ב' וּמוֹרָט אֶל־עַם נוֹרָא מִן־הוּא
ג' בסיפרא ג' ומ"ל וָהָלְאָה גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר־

בשלח: יהמיון ג' וסימ' כהמות יהמיון. אך בצלם יתהלך איש. כי הנה אויביך יהמיון: גמא ג' וחס' וסימ' ותקח לו תבת גמא. ובכלי גבא על פני מים. היגאה גמא. וחד חצור לקנה וגמא: ומורט ב' וסימ' אל גוי ממשך ומורט. עם ממשך ומורט: ומבוסה ג' ומ"ל וסימ' השולח בים צירים. יובל שי לה'. יום מהומה ומבוסה ומבוכה:

תולדות אהרן צלצל כנפים. וזכר קדושים:

לשון הכסוך נשתגשגו זמורותיך במיני דשאים וערבובים המקלקלים ענפי הגפן כלומר במקום שנטעתיך לי לכרם שם קלקלת במעשיך הוא שאמר להם (יחזקאל כ) ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ונאמר (שם) וימרו בי ולא אבו לשמוע וגומר ואף כאן תשגשגי נתערבת בתועבות המצריים: ובבקר זרעך תפריחי. וליום המחרת כשהוצאתיך משם והכנסתיך לארץ גם שם זרעך הרע הפרחת: נד קציר ביום נחלה. גדיש של קציר רע אשר הונח ביום ובלילה: נחלה. אותו קציר הגיע ליום צרה. נד הוא לשון גובה וכן נצבו כמו נד נוזלים (שמות טו) וכן כונס כנד (תהלים לג) ואין נד ונוד שוים: וכאב אנוש. שנשלמת סכרך: אנוש. נעכר בחולי רע וכן ויאנש (שמואל ב' יא) וכן כי אנושה מכותיה (מיכה א). ד"א ובבקר זרעך תפריחי עד שלא בא השרב הפרחתם ודרך הכרם לפרוח בבא השרב והמפריח בבקר איננו הגון זה במדרש רבי תנחומא: (יב) הוי המון עמים רבים. מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקים בו סופו ללקות לפיכך הנביאים הנבאים פורענו' ישראל על ידי האומות סומכין אחריו פורענות האומה שלקה ישראל על ידה: המון עמים. אוכלסי סנחריב: ישאון. לשון תשואה והומה: (יג) וגער בו. הקב"ה באותו שאון: כמוץ הרים. משל את הרשעים במקולקל שבמינים ובמקולקל שבאותו המין מוץ הרים יבש משל עתקים: כגלגל. הוא מפריח של קוצים שקורין קרדו"ן בלע"ז הדומים לאותו שגוררין בהן בגדי למר ואינן קשין וכשהגיע סמוך לסוף הקוץ הם מתנפלין מאליהן והרוח מפזרן ואותו הכפוף עשוי כמין גלגל עגולה כמין (הען) (ס"א העין) באמצע וחמש זרועותיו סביב לה: (יד) והנה בלהה. שדים באים על האויב ומבהלין אותו: בטרם בקר איננו. והאויב אין בעולם: זה חלק שוסינו. חלק סנחריב וחלק גוג ומגוג כשיבואו לבוזזינו: (א) הוי ארץ צלצל כנפים. ת"י דאתן לה בספינן מארע רחיקא וקולעיהון פריסן כנשרא דטאים בכנפוהי. ואני אומר לפי שכן שרוין במזרח והארץ חמה העופות נאספים שם והיא מצוללת בכנפי עופות ונבואה זו על אוכלסי גוג ומגוג כענין שנא' (ביחזקאל לח) פרס כוש ופוט אתם: (ב) לכו מלאכים קלים. לראות אם אמת הוא שחזרו ישראל למקומ' אשר הוא הי' גוי ממושך וממורט אל עם אשר הוא היה טורא בחזקתו: מן הוא והלאה. מן היום אשר נבחר לעם והלאה: גוי קו קו. שנפרע בו בעוטו מדה במדה וניתן למבוסה. ד"א קו קו ל' קיא סחי ומאום (איכה ג): קו

מצודת ציון

ועי"ן הפעל ויורה על הפלגה וכן לחשר פרות (לעיל כ') שפי' חפירות עמוקות ביותר: נד. מל' נדידה: קציר. ענינו ענף כמו תשלח קציריה (תהלים פ): נחלה. מל' חולי: אנוש. כאוב ביותר וכן אנוש הצי בלי פשע (איוב ל"ד): (יב) המון ושאון. פתרון אחד לשם: כבירים. חזקים או מרובים: (יג) כמוץ. הוא פסולת התבואה כמו כמוץ אשר תדפנו רוח (תהלים א): וכגלגל. הוא פרח הקוצים העשוי כגלגל: סופה. רוח סערה: (יד) בלהה. הפוך מן בהלה וכן בלהות היית (יחזקאל כ"ז): שוסינו. ענין בזה ושלל: וגורל. הוא כמו חלק ע"ש שדרך לחלוק ע"פ גורל: (א) הוי. הוא ענין קריאה: צלצל. מל' צל: (ב) צירים. שלוחים כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א): גומא. מין עץ הקלה לשוט על המים וכן תיבת גומא (שמות ב): מלאכים. שלוחים: ממשך. מלשון משיכה: ומורט. ענין תליפת השער כמו ואמרטה משער ראשי (עזרא ט'): והלאה. ולהבן: קו. מלשון תקוה: ומבוסה. ענין רמיסה ודריסה

מצודת דוד

במהירות רב בא לך הגדולה: נד קציר. אבל עתה בהשחיתך דרכך הנה תנוד הענף ממך ביום בוא עליך נחלה ומכאוב אנוש ור"ל ביום בוא האויב יכלה הכל מבלי שארית: (יב) הוי. הנביא מתאונן על רב הבלבול שיעשה סנחריב: המון עמים רבים. הם אוכלוסי סנחריב: כהמות. כהמות הימי' יהמו: כשאון וכו'. כפל הדבר במלות שונות: (יג) לאומים וכו'. כפל עוד לחזוק הענין: וגער בו. אבל סוף הדבר אשר המקום יגער בו ויגום מפני הקול הבא ממרחק מן השמים רלה לומר הנשארים ינוסו מפני הכאת המלאך שהכה במחנה: ורדף. יהיה נרדף כמוץ אשר בהרים הנרדף מפני רוח כי לפי שהמוץ הוא דבר קל והרוח שולט הרבה בהרים נרדף הוא ביותר: וכגלגל וכו'. כפל הדבר במ"ש: (יד) לעת ערב. כי המלאך הכה בהם בלילה במכה המבהיל: איננו. אינו בעולם כמ"ש וישכימו בבוקר והנה כולם פגרים מתים (לקמן לז): זה חלק. אמר הנביא זהו החלק הנחלק לאשור אשר שסה אותנו: וגורל לבוזזינו. כפל הדבר במ"ש: יח (א) הוי ארץ. כאלו קורא אליהם ואומר אתם ארץ אשר הצל רב בך מקלעי הספינות הפרושים ככנפי העופות: אשר מעבר. אשר הארץ ההיא יושבת מעבר נהרי כוש: (ב) השולח. אשר ישלח שלוחים דרך הים ללכת בספינות מעצי גומא הקלים לשוט ע"פ המים: לכו. וכה יאמר אתם מלאכים ההולכים

רש"י

נהרים. מושלי כוש ונוף: (ג) כל יושבי תבל וגומר. אינכם צריכים לשלוח צירים על כך כי כנשוא נס הרים תראו בהקבץ הגליות וכתקוע שופר תשמעו: (ד) אשקטה. מתשלום שכרו של גוג אפנה מכל עסקי ואביטה במכוני להטיב לו: כחום צח עלי אור. יאיר ויבהיק לו כחום השמש צח על ירק כמו ללקט אורות (מלכים ב' ד): כעב טל. שהקוצרים מתאוים לו להשיב נפש בחום קציר: (ה) כי לפני. בישול קצירו של עמלק ושל גוג טרם תמלא תאותו וסברו שהוא זומם לכלות את אחיו: כתם פרח. שלו ויתקרב להתבשל תבואה במלילותיה ולהיות פגה נצה של גפנה בוסר וגומל נגמל להיות גסיס כפול הלבן. הוא בוסר הוא גירוע: וכרת. הכורת את זלזלי הגפן הם הזמורות השריגים. במזמרות שרפ"ש בלע"ז: ואת הנטישות. הם עיקרי הגפנים שקורין ציפ"ש בלע"ז: התז. כרת וקצץ כלו' יהרוג השרים והשליטים של גוג וחיילותיו ועוזריו: (ו) יעזבו יחדיו: פגריהם. לעיט הרים. לעוף הרים: וקץ עליו. כל ימות הקיץ: תחרף. כל ימות החורף מכאן אמרו משפט גוג לעתיד לבוא שנים

ישעיה יח

בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ׃
ג כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא־נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ׃
ד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי אֶשְׁקוֹטָה וְאַבִּיטָה בִמְכוֹנִי כְּחֹם צַח עֲלֵי־אוֹר כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר׃
ה כִּי־לִפְנֵי קָצִיר כְּתָם־פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז׃
ו יֵעָזְבוּ יַחְדָּו לְעֵיט הָרִים וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְקָץ עָלָיו הָעַיִט וְכָל־בֶּהֱמַת הָאָרֶץ עָלָיו תֶּחֱרָף׃
ז בָּעֵת הַהִיא יוּבַל־שַׁי לַיהוָה צְבָאוֹת עַם מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט וּמֵעַם נוֹרָא מִן־הוּא וָהָלְאָה גּוֹי קַו־קָו וּמְבוּסָה אֲשֶׁר בָּזְאוּ נְהָרִים אַרְצוֹ אֶל־מְקוֹם שֵׁם־יְהוָה צְבָאוֹת

ל' וחסר · ד' · ל' ויתיר וי"ו · ל' ומ"ל . ד' · ל' וחסר · ל' . ב' · ל' ויחד סגול

תרגום

אניסא ובזיזא דבזו עממיא ארעיה: ג כל דיתבין בתבל ודשרן בארעא כמזקף אתא על טוריא תחזון אתא וכמתקע שופרא תשמעון פורקן: ד ארי כדנן אמר יי לי אניח לעמי ישראל ואשקיט להון ואתרעי ממדור קודשי לאוטבא להון ברכן ונחמן איתי להון בפריע כשחין פציח על שמש כענן טל בשחין חצד: ה ארי עד לא ימטי זמן חצדא אלנא לאפרחא ובסרא מניה סמדר ויקטול שלטוני עממיא בחרבא וית תקיפיהון יעדי ויעבר: ו ישתבקון כחדא לעופא דטוריא ולבעירא דארעא בקיטא יהי שרי עלוהי כל עופא דשמיא וכל בעירא דארעא עלוהי יעברון סתוא: ז בעדנא ההיא ייתיניה בתוקרבתא לקדם יי צבאות לעמא אניסא ובזיזא ולות עמא דיתקף מבכן ולהלא עמא אניסא ובזיזא דבזו עממיא ארעיה לאתרא דאתקרי שמא דיי צבאות דשכינתיה בטורא דציון:

תולדות אהרן וכרם שלמה. שם לח : כנשא
ספיה . שם :

רד"ק

בידם להכריתם מגוי: גוי קו קו ומבוסה. נוטע מעט בשטובו הגוים, וענין קו קו דרך משל כמו שהבנאי נוטה הקו ועושה נדבך אחד ונוטה אותו למעלה מזה לעשות נדבך אחר, וכן מעט מעט עד כלותו הקיר, כן כל עושה דבר עתה עושה מעט ועוד מעט עד שיעשה הדבר, וכן מה שאמר קו לקו צו לצו זעיר שם זעיר שם: אשר בזאו נהרי' ארצו. בזאו כמו בזזו האלף תמורת הכפל: נהרים. הוא משל על מלכי העכו"ם: (ג) כל יושבי תבל. כמו שיעשה זה אשר מעבר לנהרי כוש כן תעשו כולכם: כנשא נס הרי'. כמו שאמר ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל: וכתקוע שופר. כמו שאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, וזה דרך משל כי כשירצה אדם לקבץ עם ישא נס בהרים כדי שיראו הנס למרחוק ויבאו, וכן יתקע בשופר וישמעו הקול למרחוק ויבאו כן יקבצו כל ישראל אל ארצם מפה ומפה בעת הישועה, וכן הגוים יביאו אותם ויקבצו אותם כאלו נשאו להם נס והקעו בשופר: (ד) כי כה אמר ה' אשקטה כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בחטף קמץ הקוף ואחת היא, אמר הנבואה הו בבא הגואל אנוח ואשקוט מהמיותי עליהם, כמו שאמר למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה, ואז כשיצא כנוגה צדקה אשקוט ואביטה במכוני והוא בית המקדש אביט בו לטובה: כחום צח עלי אור. כמו שיהיה לטובה חם צח ובהיר עלי אור והוא המטר, כמו יפיץ ענן אורו, כי כשיהיה השמש בהיר על הארץ אחר המטר הוא יפה וטוב לצמחים כמו שאמר מנוגה ממטר דשא מארץ וכן עב טל בחום קציר הוא טוב כי בעת הקציר יהיה החום הגדול וכשהעבור עב טל יהיה טוב לבני אדם לקרר האויר ואמר טל ולא אמר מטר כי המטר יזיק לקציר אבל הטל ייטיב ולא יזיק: (ה) כי לפני קציר. המשיל גוג ומגוג והגוים הבאים עמו על ירושלם אחר הישועה לגפן פורחת וכשישליך הפרח יהיה הנץ, והנץ יהיה בוסר והבוסר גומל מעט מעט עד שיהיו ענבים בשולות וזה משל על גוג ומגוג שיבא בעם רב סוסים ופרשים לבושי מכלול כולם קהל רב צנה ומגן תופשי חרבות וירבו בכל יום כמו שאמר פרס כוש ופוט אתם כלם מגן וכובע, ופירוש לפני קציר, לפני השלמת זמן קציר כי חצי ניסן ואייר וחצי סיון יקרא עת הקציר מארבע עתי השנה ובחצי סיון יהיה פרי הגפנים בוסר בארץ ישראל ברוב וזהו שאמר יהיה נצה שאז הנה לתיות בוסר והבוסר גומל ומתבשל והטעם כי כמו שהבוסר גומל יהיה קרוב לבשולו כן גוג ומגוג כשיהיו קרובים לגמור הצלחתם עד שיכבשו ירושלי' ויצא חצי העיר בגולה אז יצא ה' ונלחם בגוים ההם וזהו וכרת הזלזלים במזמרות והזלזלים הם יניקות הגפנים הרכים והם קרובים להשחת והנטישות הם הענפים המתפשטים יקראו שלוחות כמו שאמר שלוחותיה נטשו עברו ים: התז. ענין כרת והוא מפעלי הכפל שרשו תזז מדברי רבותי' ז"ל רוח תזזית: ונצה. רפה הה"א עלתה נצה מפיק ה"א ואפשר כי נצה הרפה הה"א לנקבה לא לגוי וממנו ויהלך כזית נלאו: (ו) יעזבו. זהו מחנה גוג ומגוג וכן אמר בנבואת יחזקאל לצפור כל כנף וחית השדה הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם וגו' ואמר כי הנה קיץ וחורף ויהיו הפגרים מושלכים ובאמרו העוף בקיץ והבהמה בחורף העוף יעיפף ברוב בימי הקיץ והחיות ילכו בימי החורף ברובו והנה אמר בנבואת יחזקאל וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים ואיך אמר יעזבו יחדיו לעיט ההרים ולבהמת הארץ זה יהיה בעוד שיתעסקו בקבורתם ואעפ"כ לא יוכלו לקברם כולם ויאכלו מהם החיות והעופות בקיץ ובחורף: (ז) בעת ההיא יובל שי. אומות העולם יובילו שי עם ישראל לה' מנחה כמו שאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' וגו': אל מקום שם ה' צבאות. אל מקום אשר יקרא שם שם ה' צבאות והוא הר ציון:

מצודת דוד

ההולכים בקלות ובמרוצה לכו אל גוי ממשך וכו' וזה יהיה בימי המשיח כשישמעו שחזרו ישראל לארצם ישלחו שלוחיהם אליהם לדעת אם האמת כן הוא: ממשך ומורט. אשר מאז היו נמשכים בידי האומות ומרטו שער ראשם וזקנם במספרם: אל עם נורא. אשר נראה בהם מעשים נוראים: מן הוא והלאה. מן היום אשר היה לעם והלאה: גוי קו קו ומבוסה. בכל זמן גלותם היה מקוה לה' וחוזר ומקוה וגם כי היה נדרס ונרמס ברגלי כשדים: אשר בזאו. אשר העובדי כוכבים בזזו את ארצם ורמסוהו ברגליהם: (ג) כל יושבי תבל. כאלו יאמר להם מה לכם לשלוח ולדעת אם האמת כן הוא הלא כל יושבי תבל בעיניכם תראו החזרת ישראל כאשר ירצה נשיאת הנס על ההרים ובאזניכם תשמעו הדבר כאשר ישמע תקיעת השופר: (ד) אשקטה. לפי שנאמר למען ציון וכו' לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה (לקמן סב) לזה אמר כשיצא כנוגה צדקה ויגאלו אז אשקטה ואביטה בבה"מ המכון לשבתי להטיב לה: כחם צח. כמו חום צח ובהיר שהוא לטובה כשבא על המטר וסמוך לה כי אז תצמח האדמה וכמ"ש מנוגה ממטר דשא מארץ (ש"ב כג): כעב טל. כעב המביאה טל בחום הקציר כי בעבור החום שבעת הקציר יתאוו הקוצרים להקר נפשם בקרירות הטל שאינו מזיק לקציר כמו המטר: (ה) כי לפני קציר. לפני בוא עת הקציר: כתם פרח. כשיתם הפרח ויהיה קרוב להתבשל: ובוסר גומל יהיה נצה. ר"ל כשיהיה הנץ בוסר הנגמל מעט מעט עד שיתבשלו הענבים מכל וכל: וכרת. אז יכרות הכורת את יונקות הגפנים הרכים במזמרות ואת הענפים הגדולים הסיר בהכרתה וזה משל על גוג ומגוג לומר כשיהיו קרובים לגמר הצלחתם עד שיכבשו ירושלים ויצא חצי העיר בגולה אז יצא ה' ונלחם בגוים ההם ויאבדם בשטף קצף: (ו) יעזבו יחדו. כולם יחדיו יהיו נעזבים לעופות המצוים בהרים וכו': וקץ. העופות ישכנו עליהם בימי הקיץ והבהמות בימי החורף ויאכלו מבשרם וישתו מדמם: (ז) יובל שי. יובא דורון את עם ישראל שהיה עם ממשך ומורט ומעם נורא יובא דורון מהעם אשר נראה בהם מעשים נוראים מן היום אשר היה לעם והלאה וכפל הדבר במ"ש: גוי קו קו. אשר בכל ימי גלותם היה מקוה לה' וחוזר ומקוה ועם בוזזו את ארצו ורמסוהו ברגליהם: אל מקום. ההבאה תהיה אל המקום אשר נקרא שמה שם ה' צבאות והוא הר ציון וכן נאמר והביאו וכו' מנחה לה' וכו' על הר קדשי

מצודת ציון

ודריסה כמו יבוס צרינו (תהלים ס): בזאו. בזזו ובא האל"ף במקום אות הכפל וכן ימאסו כמו ימסו מים (שם נ"ח) ומשפטו ימססו: (ג) נס. כלונס ארוך: (ד) אשקטה. ענין מנוחה: ואביטה. מל' הבטה והשגחה: במכוני. מל' הכנה: צח. ענין זוהר ובהירות כמו צחו מחלב (איכה ד): אור. ענינו מטר כמו יפיץ ענן אורו (איוב ל"ז): (ה) כתם. ענין השלמה: ובוסר. כן נקרא הפרי שלא נגמר בשולו כמו אבות אכלו בוסר (ירמיה ל"א): גומל. ר"ל תגדל מעט מעט והושאל מלשון הילד הנגמל מדדי אמו שמרגילין אותו לאכול מעט מעט: נצה. הוא כענין פרח וגדול ממנה וכן נאמר והיא כפורחת עלתה נצה (בראשית מ'): הזלזלים. הם יונקות הגפנים הרכים: במזמרות. הם הכלי שכורתים בו הזמורות וכן ומזמרותיכם לרמחים (יואל ד'): הנטישות. כן יקראו הענפים הגדולים המתפשטים אנה ואנה והוא מל' וינטשו בלחי (שופטים ט"ו) וכן הסירו נטישותיה (ירמיה ה): הסיר. מלשון הסרה: התז. ענין כריתה וחתוך וכדרז"ל התיז את ראשו (חולין ל): (ו) לעיט. הם עוף דורס וכן וירד העיט (בראשית ט"ו): וקץ. מלשון קיץ: תחרף. מלשון חורף: (ז) יובל. יובא: שי. מנחה ודורון כמו יובילו שי למורא (תהלים ע"ו):

והבאתי

רדק

(א) משא מצרים. אמר רוכב על עב קל, דרך משל לרוב מהירות הגזירה עליהם: ונעו אלילי מצרים. אליליהם שהיו בוטחים בהם ינועו מפניו לא יושיעום בעת צרתם, ואמר ונעו אלילי מצרים ידמה כי אלילים רבים היו להם, וכן אמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, ותרגם יונתן ונעו ויתברו: (ב) וסכסכתי. ענין בלבול וכן ואת אויביו יסכסך. אמר יבלבל אותם ביניהם לבד מהאויבים שיבאו עליהם תהיה ביניהם בלבולים ונלחמו איש באחיו ממלכה בממלכה אף על פי שמצרים כולו מלכות אחת והיו בהם שרים תחת המלך הגדול זה מולך במדינה אחת וזה מולך במדינה אחרת כמו מלכי כנען: (ג) ונבקה. מבנין נפעל מענין גפן בוקק והוא ענין רקות כלו' לא נשאר בהם חכמ' ובינה ולא ידעו לקחת עצה לעצמם: ועצתו אבלע. בפעל ענין כמ"ש אבלע ענין השחתה ואמר זה הענין במצרים לפי שהיו בהם חרטומים וחכמים כשראו שאבדה עצתם ידרשו אל האלילים ואל האטים ותרגם יונתן ומן חרשין ותרגום מכשפה לא תחיה חרשא לא תחי: (ד) וסכרתי. כמו וסגרתי מן יסגרך ה' בידי וכן תרגם יונתן ואמסר: אדנים קשה ומלך עז. כפל הענין במלות שונות ואדונים לשון תפארת ליחיד וכן אם אדניו יתן לו אשה וזולתו ומלך עז הוא מלך אשור: (ה) ונשתו. מה שאמר בנבואה זו מיובש הנהר ומהפסק המים ממנו הכל הוא דרך משל לפי שנהר נילוס הוא משקה הארץ עד שלא יצטרכו לגשמים ומהנהר יבא להם רוב הדגים כמו שאמר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם ולולי היאור לא היה ישוב במצרים ותהיה חרבה מאין אדם כי לא ירדו שם גשמים לפיכך המשיל חורבנה על יד מלך אשור כאלו פסק מהם הנהר וכן היה הסמוך לנהר שלא יוכל לבא להם דרך ים שום מחיה: ונשתו מבנין נפעל מענין נשתה גבורתם ענין הפסק הדבר והאבודו: (ו) והאזניחו נהרות. נהלכו במלה הזאת יש אומרים כי הה"א לבנין הפעיל כה"א הפקידו העמידו והאל"ף נוספת ויש אומרים כי נכנו האל"ף על לשון ארמי אשתיו חמרא אתכריאת רוחי וכתבו הה"א על לשון עברית והאל"ף על לשון ארמית, ואחי ר' משה פירש כי האל"ף במקום ה"א הבנין כאל"ף וכל מגבוהי תגאלתי והה"א כה"א ההשב אשיב את בנך במקום אם כאלו אמר ואם האזניחו ופירושו כן ונהר יחרב ויבש ואם הנהרות יחרבו ויבשו דללו וחרבו יאורי מצור כי היאורים ימיו מהנהרות כו', בשילא הנהר ומלאו היאורים מים וכן קנה וסוף שהם על שפת היאורים קמלו אחר שאין שם מים, ופירוש האזניחו רחקו כמו ותזנח משלום נפשי והביבו הנהרות בהם רחקו, ופירוש דללו כמו חרבו כמו דלו מאנוש נעו, ופירוש מצור מצרים, ופירוש קמלו נכרתו כמו החפיר לבנון קמל ויונתן תרגם יאורי מצור נהריהון עמיקיא: (ז) ערות על יאור. ערות אחר לירקות ולדשאים שלחים וכן ומתערה כאזרח רענן מתגלגל, ואמר הירקות שהיו סמוך ליאור ועל פי יאור כלומר על שפת היאור יבש נדף ואיננו: (ח) ואנו הדיגים. הפסוק כפול בענין במלות שונות, הדיגים הם צדי הדגים והם צדים אותן בבני דרכים כמשליכים חכה והוא כמין מחט שראשו כפוף ונכנס בפי הדגים ומושכין אותן בה ופורשין גם כן מכמורת

תרגום

א מטל כם דלטת לאשקאה
ית מצראי הא יי מתגלי
בענן יקריה לאתפרעא
ממצרים ויתברו טעות
מצראי מן קדמוהי ולבא
דמצראי יתמסי במעיהון:
ב ואגרי מצראי במצראי
ויגיחון קרב גבר באחוהי
וגבר בחבריה קרי בקרי
ומלכו במלכו: ג ותתמסי
רוחא דמצראי במעיהון
וחכימיהון אסלעם ויתבעון
מן טעון ומן חרשין ומן בידין
ומן זכורו: ד ואמסר ית
מצראי ביד רבון קשי ומלך
תקיף ישלוט בהון אמר
רבון עלמא יי צבאות:
ה ויצדון מיא מימא ונהרהון
יחרוב ויבש: ו ויצדון
נהרותהון ויבשון ויחרבון
נהריהון עמיקיא קני וגומא
לא יסקון: ז ויבש רוביה
דנהרא ויהי בכיפי וכל בית
מזרע נהרהון ייבש ויחרב
ולא יצמח: ח ויצדון צידי
נוניא ויתאבלון כל דהוו רמן

ישעיה יט

הר ציון:
יט א משא מצרים הנה יהוה רכב
על עב קל ובא מצרים ונעו אלילי
מצרים מפניו ולבב מצרים ימס
בקרבו: ב וסכסכתי מצרים
במצרים ונלחמו איש באחיו ואיש
ברעהו עיר בעיר ממלכה
בממלכה: ג ונבקה רוח מצרים
בקרבו ועצתו אבלע ודרשו
אל האלילים ואל האטים ואל
האבות ואל הידענים: ד וסכרתי
את מצרים ביד אדנים קשה ומלך
עז ימשל בם נאם האדון יהוה
צבאות: ה ונשתו מים מהים ונהר
יחרב ויבש: ו והאזניחו נהרות
דללו וחרבו יארי מצור קנה וסוף
קמלו: ז ערות על יאור על פי
יאור וכל מזרע יאור יבש נדף
ואיננו: ח ואנו הדיגים ואבלו
כל משליכי ביאור חכה ופרשי

מפניו כ"ג מצוין במסרה רבתא בערך פנה : קשה הקשה ה' פתחין בקריאה וסי' נמסר בסוף סדר וילך : ונהר ד' בקריאה וסי' ונהר יוצא מעדן להשקות. ונהר יחרב ויבש אזלו מים מני ים. ונהר יסובבני סוף חבוש : ואיננו י"ב בקריאה וסי' במסרה רבתא :

תולדות אהרן עב קל. זוהר שמות: קנה וסוף. סוטה יב: ואנו הדיגים. (פסחים נו סנהדרין כ):

רשי

שנים עשר חדש: (א) רוכב על עב קל. מהרה לשלוח קל מהרה גזירת דברו ליפרע ממצרים: ונעו אלילי מצרים מפניו. לא יהיה להם כח להציל את עמם מיד שלוחיו של אשור וזה שאמר הנביא פורענות מצרים בלשון הזה מה שלא אמר בלשון הזה לשאר אומה מפני שהם למודים ללקות במדה הזאת ועברתי בארץ מצרים (שמות יב) ובכל אלהי מצרים (שם) ודרך ארץ מייראין את האדם במכה שכבר לקה בה: (ב) וסכסכתי מצרים במצרים. סופו מפרש את תחלתו ונלחמו איש באחיו: (ג) ונבקה רוח. תתרוקן חכמתו כמו (לקמן כד) בוקק הארץ: האטים. א' מן השמות של עז"ג: (ד) וסכרתי. כמו וסגרתי. ויש עוד לפרש לשון ויסכרו מעינות תהום (בראשי' ח) אסתמנו ואחבשנו ביד אדונים קשה. כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים ואפי' יחיד כמו (שם לט) אדני יוסף. עד בא אדוניו (שם): ומלך עז. מלך אשור: (ה) ונשתו מים מהים. ונחרבו מים מן הים: ונשתו. ל' השאת והשבר (איכה ג) שכל שבח ארץ מצרים ע"י נילוס הוא שאין גשמים יורדים שם אלא נילוס עולה ומשקה אותה דרך יאורי' העשויים בידי אדם לפיכך הוא מדמה פורענות שלה ליובש יאורים. ונשתו מים מהים ולא יחזיר הים את נילוס לאחוריו וירד נילוס לתוכו ולא יעלה וישקה את מצרים: ונהר. זה נילוס: (ו) והאזניחו. כשהמים מתמעטין הטיט ניכר בהם ונעשין רפש וזנחין: דללו. במחברת אם דל הוא ויקרא (יד): יאורי מצור. יאורים עמוקים בחריצי מצורי עיירות: קנה וסוף. שהיו גדלים שם מרוב מימיהם: קמלו. כשיבשו היאורים עמדו הקנים מלגדל עוד והם מתייבשים ונופלים ת"י קמלו לא יסקון ובמקום אחר תירגם החפיר לבנון קמל נתר. ואומר אני שהוא לשון קמילה שנקמטי' מאליהן מחמת יובשן ונופלין: (ז) ערות על יאור על פי יאור. וכל מזרע יאור וגו'. ערות לשון דבר המעורה ונשרש יפה יפה ודומה לו (תהלים לז) רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן וכן חברו מנחם במחברתו זרעים הנשרשים על נילוס ואפי' ע"פ שפתו וכל הנזרעים עליו הכל יבש ונדף: (ח) ואנו. לשון אוני ואבל: הדייגים. הם מצרים שצדין דגים מנילוס שהוא מתפשט ועולה ביאורים

מצודת ציון

(ב) וסכסכתי. ענין בלבול וגרוי כמו ואת אויביו יסכסך (לעיל ט): (ג) ונבקה. ענין רקות כמו הבוק תבוק הארץ (לקמן כ"ד): אבלע. אשחית: האטים. שם ממיני הכשוף הנעשה בנחת ובחשאי והוא מלשון ויהלך אט (מ"א כ"א): הידעונים. מיני כשוף: (ד) וסכרתי. כמו וסגרתי כי גיכ"ק מתחלף והוא ענין מסירה כמו היסגרוני בעלי קעילה (ש"א כ"ג): אדונים. וזה ענין לשון תפארת ליחיד לומר עליו בלשון רבים וכן אדוני יוסף (בראשית ל"ט): עז. חזק: (ה) ונשתו. ענין העתקה והסרה וכן גיד הנשה (שם ל"ב): יחריב. ענין יובש: (ו) והאזניחו. האל"ף נוספת כי הוא ענין עזיבה כמו כי לא יזנח (איכה ג): דללו. ענין הרמה כמו דלו מאנוש נעו (איוב כ"ח): מצור. מל' צור וחוזק כי חריצי המים הסביב לעיר שם לה לחוזק וכן ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור (לקמן ל"ז): קנה וסוף. מיני דשאים הגדלים על שפת הנהר כמו כאשר ינוד הקנה במים (מ"א יד) וכמו ותשם בסוף (שמות ב): קמלו. ענין כריתה כמו החפיר לבנון קמל (לקמן ל"ג): (ז) ערות. ענינו דבר המעורה ונשרש יפה כמו ומתערה כאזרח רענן (תהלים ל"ז): נדף. ענין כתישה כמו אל ידפנו (איוב ל"ב): ואיננו. ואין לו: (ח) ואנו. מלשון אנינות: הדיגים. צדים את הדגים: ואבלו. מלשון אבלות: חכה. שם כלי הצדים עשויה כמחט כפוף וכן תמשוך לויתן

מצודת דוד

קדמי (לקמן סו): יט (א) רוכב וכו'. רצה לומר מהרה ישלח דברו להפרע מהם: ונעו. תנועת החרדה והרתת: בקרבו. בתוך הגוף: (ב) וסכסכתי. אעשה בלבול ותגר ביניהם ונלחמו זה בזה: ממלכה בממלכה. ממלכות רבות היו בארץ מצרים: (ג) ונבקה. תתרוקן רוח השכלי אשר בקרבו ואשחית עצתו באופן לא ייעצו בחכמה והוא כפל ענין במלות שונות: ודרשו וכו'. כראותם שכלתה עליהם הרעה ידרשו אל האלילים וכו' וכאומר הנה יהיו עסוקים בדברי הבאי: (ד) וסכרתי. אמסרם ביד אדון קשה והוא מלך אשור: ומלך עז. כפל הענין במלות שונות: (ה) ונשתו. מי הים יסיר ויעתק ממקומו ולא יוכלו להביא לה בר ומזון דרך אניה בלב ים: ונהר. הנילוס יחרב ממימיו ולא ישקה שדותם והאדמה לא תצמח ויבלו ברעב ולפי שכל שבח מצרים הוא מה שהנילוס עולה ומשקה שדותם המשיל חורבנה אל יבושה המים: (ו) והאזניחו נהרות. נהרות מצרים יעזבו מימיהם: דללו וגו'. המים אשר ביאורים העמוקים הנקיים בחריצי מגורי העיירות הורקו ממקומם ונסתלקו ונשאר מקומם יבש: קנה וסוף. הגדלים על שפתי היאורים ירקבו מחסרון המים: (ז) ערות. העשבים הנשרשים ואחוזים על היאור ותוך ומרבה פי יאור ר"ל על שפת היאור: וכל מזרע יאור. הזרעים הנזרעים בידי אדם על שפת היאור: יבש. כ"א יתייבש וינדף ולא יהיה בעולם: (ח) ואנו הדיגים. הרגילים לצוד את הדגים יתאוננו כי כשיחרב המים לא ימצאו דגים: כל משליכי. כל הרגילים להשליך ביאור כלי צידה לצוד הדגים יתאבלו והפורשים רשתות ע"פ המים

רשי

ניאורים רבים העשויין על שפתו על פני ארץ מצרים כולה מה שאין כן בכל הנהרות : חכה . אמ"ן בלע"ז : (ט) עובדי פשתים. זורעי פשתים על הנהר : שריקות . פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין : חורי . כמו בהמות שדי (שם ח) וקרע לו חלוני (ירמיה כב) : (י) והיו שתותיה מדוכאים כל עושי שכר . אישקלוז"א בלע"ז כמו (בראשית ח) ויסכרו מעינות תהום שסוכרים המים היוצאין חוץ לשפת הנהר ומתפשטים ונעשים אגם מים הנקוים ועומדין במקומן ורבים שם דגים ואמר הנביא שיהו יסודות תפירותיהן מדכאים ויפלו אגמי השכר שעשו : אגמי נפש . אגמי שבת לשון שבת וינפש (שמות לא) שמי האגמים נחים ועומדים במקום אחד וי"ת דהוו עבדין סיכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה : (יא) איך תאמרו . מעתה לפרעה כל איש מכם על עצמו בן חכמים אני ומאחר שיכשל בעצתכם איך תתהללו לפניו לאמר בני חכמים אנחנו אתה בן מלכי קדם : (יג) נואלו . ל' אוילים : נשאו . כמו הנחש השיאני (בראשי' ג) : (יד) מסך בקרבה . משקה מזג להם בתוכה שעוה את רוחם לשון מסכה יינה (משלי ט) עירוב משקה בחבית עד שמעמידו בטעמו קרוי מסך : עועים . הם חולי של טירוף הדעת : (טו) אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון . הם החרטומים והאיצטגנינים החוזים בכוכבים שיש ברקיע מזלות וכוכבים המכונים כן ועשויין דוגמת ראש וזנב והם נתונים בתלי (ס"א בטלה) ויש לפרש כתרגומו ראש והגמון

ישעיה יט

מִכְמֹרֶת עַל־פְּנֵי־מַיִם אֻמְלָלוּ׃
ט וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִשְׁתִּים שְׂרִיקוֹת
וְאֹרְגִים חוֹרָי׃ י וְהָיוּ שָׁתֹתֶיהָ
מְדֻכָּאִים כָּל־עֹשֵׂי שֶׂכֶר אַגְמֵי־
נָפֶשׁ׃ יא אַךְ־אֱוִלִים שָׂרֵי צֹעַן
חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה
אֵיךְ תֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה בֶּן־
חֲכָמִים אֲנִי בֶּן־מַלְכֵי־קֶדֶם׃
יב אַיָּם אֵפוֹא חֲכָמֶיךָ וְיַגִּידוּ נָא לָךְ
וְיֵדְעוּ מַה־יָּעַץ יְהוָה צְבָאוֹת
עַל־מִצְרָיִם׃ יג נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן
נִשְּׁאוּ שָׂרֵי נֹף וְהִתְעוּ אֶת־מִצְרַיִם
פִּנַּת שְׁבָטֶיהָ׃ יד יְהוָה מָסַךְ
בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עִוְעִים וְהִתְעוּ אֶת־
מִצְרַיִם בְּכָל־מַעֲשֵׂהוּ כְּהִתָּעוֹת
שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ׃ טו וְלֹא־יִהְיֶה
לְמִצְרַיִם מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה רֹאשׁ
וְזָנָב כִּפָּה וְאַגְמוֹן׃ טז בַּיּוֹם הַהוּא

תרגום

בְּנַהֲרָא חַכְּתָא וּפָרְסֵי מְצָדָן
עַל אַפֵּי מַיָּא יִצְדּוּן׃
ט וְיִבְהֲתוּן פָּלְחֵי כִּתָּנָא
דְּסָרְקִין וּמָחָן מִנֵּיהּ מְצָדָן׃
י וִיהֵי אֲתַר בֵּית שָׁתֵי מְחָא
כְּבִישִׁין אֲתַר דַּהֲווֹ עָבְדִין
סִכְרָא וְכָנְשִׁין מַיָּא גְּבַר
לְנַפְשֵׁיהּ׃ יא בְּרַם אִטַּפְּשׁוּ
רַבְרְבֵי טָאנֵס חַכִּימַיָּא
דְּמַלְכוּהִי לְפַרְעֹה מְלַךְ דְּטָעוּ
אֵיכְדֵין תֵּימְרוּן לְפַרְעֹה בְּנֵי
חַכִּימִין אֲנַחְנָא וְאַתְּ בַּר
מַלְכִין דְּמִלְקַדְמִין׃ יב אָן
אִנּוּן חַכִּימָךְ וִיחַוּוּן כְּעַן לָךְ
וְיֵדְעוּן מָה מְלַךְ יְיָ צְבָאוֹת עַל
מִצְרָיִם׃ יג אִטַּפְּשׁוּ רַבְרְבֵי
טָאנֵס טְעוֹ אֱנָשׁ מְפִיס אַטְעִיוּ
יַת מִצְרָאֵי רַבְנֵי פִלְכְּהָא׃
יד יְיָ רְמָא בֵּינֵיהוֹן רוּחַ דִּטְעוּ
וְאַטְעִיאוּ יַת מִצְרָיִם בְּכָל
עוֹבָדֵיהוֹן כְּמָא דְטָעֵי רַוְיָא
וּמִדַּשְׁדֵּשׁ בְּתִיוּבְתֵּיהּ׃ טו וְלָא
יְהֵי לְמִצְרַיִם מַלְכָּא דִּמְלַךְ
רֵישׁ וְהֶגְמוֹן שִׁלְטוֹן
וְאַטְרוֹן׃ טז בְּעִדָּנָא הַהִיא

ויגידו ד' רפין וסי' שאל את נעריך . אים איפוא חכמיך . יגישו ויגידו לנו . יבאו ויגידו צדקתו לעם :
מעשה י' פתחין וסי' נמסר בריש סיפרא דא סי' ג' :
תולדות אהרן נואלו שרי צוען . ברכות סג תענית ז מכות י :

רדק

מכמורת והיא הרשת והנשבים שם הדגים : ואנו . כמו ואבלו וכן תאניה ואניה : (ט) ובשו עבדי פשתים . פירוש עושי מתרגמין מעשה עובדא וכן יכיר מעבדיהם כמו מעשיהם ואמר יבושו עובדי פשתן : שריקות . כלומר שמסרקין הפשתן במסרק והטוב והיפה שבו עושים ממנו הרשתות וזהו שאמר ואורגים חורי, כי הרשתות הן עשויות נקבים נקבים : חורי . כמו חורים וכן ותשופני שת כמו חשופים וקרע לו חלוני כמו חלונים ואמר שיבש הנהר יבשו עושי הרשתות לציד הדגים , ויש מפרשים שריקות הטוב שבפשתן וכן נקרא בערבי שרק וכן מפרשים חורי לבנים : (י) והיו שתותיה . כמו השתותים וכן כי השתות יהרסון , וכן בדברי רבותינו הבית שותה דכתו מגלו עליה כי תרי פירוש רבה : מדוכאים. נשברים כאלו הם נכתתים שלא יגודו בהם כי אין נהר ואין יאור : כל עושי שכר . וכן כל עושי שכר היו : אגמי נפש . והוא כמו עגמי מן עגמה נפשי ושכר כמו ויסכרו מעינות רוצה לומר שסוגרים בפני המים כדי שיקוו המים ויאגדו בהם דגים כמו שאמרו בתלמוד הסוכר אמת המים מערב יום טוב ולמחר השכים ומצא בה דגים , אמר אותם שהיו עושים שכר עתה יהיו מדוכאים ואגמי נפש ויש מפרשים אגמי נפש האגמים שיש בהם דגים וקרא הדגים נפש , וי"ת ויהא אתר בית שתי מחא כבישין אתר דהוו עבדין סכרא וכנשין מיא גבר לנפשיה : (יא) אך אוילים . חכמי יועצי פרעה , לא סמוך על סמוך כמו נכרי נהלי דבש ותמאה את מספר מפקד העם : אל פרעה . בעבור פרעה , איך תאמרו בעבור פרעה שהוא אומר בן חכמים אני בן מלכי קדם ואין חכמתו ומלכותו ואיה חכמתכם גם כן שלא תוכלו לתת לו עצה להנצל מרעתו , ויש מפרשים שכל אחד מחכמיו היה אומר בן חכמים אני כלומר אני חכם וכן חכם ויודע לתת עצה טובה לכל דבר ואיך נואלתם בפעם הזאת ועל דרך הזה תרגם יונתן איכדין תימרון לפרעה בני חכימין אנחנא ואת בר מלכין דמלקדמין : (יב) אים איפה חכמיך . כפל הענין במלות שונות אמר בכל חכמתכם לא יוכל להגיד מה יעץ ה' צבאות על מצרים הפורענות שעתידה לבא עליהם , ואמר יעץ כאלו יעץ האויב לבא עליהם : (יג) נואלו . נשאו . מבנין נפעל מענין השא השאת כאלו הטעו אותם ואבדו חכמתם : התעו את מצרים . הם השרים והחכמים התעו את מצרים שהוא פנת שבטיה כלומר ראש הממלכה והם שתעו אותם שהיו מבטיחים אותם בחכמתם שלא יוכל לבא לה רעה שלא ידעו הם בחכמתם והנה זאת הרעה לא ידעו אותה : (יד) ה' מסך בקרבה . כלו' מאת האל יתברך בא להם זה שבלבל עצתם והשחית חכמתם : מסך . ענין ערוב ובלבול כמו ביין מסכתי שהוא ענין ערוב המים ביין : עועים . שרשו עוה והוא כפל הפ"א מענין ונעוה לב : והתעו . פירוש השרים והגדולים שזכר בלומר השרים הגדולים שדרכה ליעץ אותה הם התעו אותה שהאל בלבל עצתם וכנה מצרים בלשון נקבה שאמר פנת שבטיה ובלשון זכר באמרו את כל מעשהו כן מנהג הלשון במקומות רבים כי כשידבר בלשון נקבה ידבר כנגד הכניסה וכשידבר בלשון זכר ידבר כנגד העם : כהתעות שכור בקיאו . תרגם יונתן כמא דטעי רויא ומדשדש בתיובתיה פירוש כמו שהשכור נתעה ולא ידע מה יעשה ויקיא ויתגלגל אחר כן בקיאו : (טו) ולא יהיה . למעשה אשר יעשה פירוש לא ישאר למצרים שום מעשה שיעשה ולא יועילנו : ראש וזנב . כלומר כל חכמת חכמיו וחרטומיו שכל ינסה להנצל מרעתו ולא יועילנו : ראש וזנב כפה ואגמון . הן משל על חכמי מצרים החכמים שהגדולים הם ראש והפחותים זנב וכן כפה ואגמון כי כפה הם החזקים בחכמה ואגמון הם החלושים והוא כפל הענין במלות שונות רוצה לומר הם יעשו חכמתם ולא תועילם ויונתן תרגם מעשה כמו עצה אמר מלכא דימלוך ריש ואגמון שלטון ואטרון וי"מ ראש וזנב בתלי וזנבו המתעסקים בחכמת הכוכבים ולא ידעו הרעה הבאה עליהם : (טז) ביום ההוא . אמר ביום ההוא לפי שבזמן אחד היה שהחריב מלך אשור

מצודת דוד

המים נכרתו וכפל הענין במ"ש : (ט) ובושו וכו'. העושים מלאכתם בפשתים לסרקו במסרק ואורגים רשתות העשויים חורים חורים יחפרו ויבשו כי לא יהיה עוד צורך במלאכתם : (י) והיו שתותיה מדוכאים . דרך ציידי דגים לסתום בפני המים המתפשטים ויוצאים משפת הנהר שלא ישובו למקומם והמים המתפשטים נעשים אגמים נחים ועומדים במקומם ובהם נצים הדגים ולזה אמר שבהחרב היאור ידוכאו יסודי הסתימות של כל העושים סתימה להיות אגמי נפש כי הואיל ואין מים אין עוד צורך בהסתימות ההם : (יא) אך אוילים . החכמה הלכה משרי צוען ונשארו אך אוילים : חכמי יועצי פרעה . החכמים אשר ביועצי פרעה ייעצו עצה נבערה וכסילות כי לא הועילו בעצתם להציל עצמם : איך תאמרו . כל אחד מהם היה משבח עצמו לפני פרעה ואמר אני בן חכמים והחכמה מוחזקת בידי מאבותי : בן מלכי קדם . אבותי היו מלכי קדם אשר שם נמצא הכישוף וידיעת שמות הטומאה : (יב) אם איפוא . כאלו לפרעה יאמר איה הם ואיה פה חכמיך ויגידו לך עתה במה תנצל : וידעו . יתחכמו לדעת מה יעץ ה' וכו' להיות נשמר מהרעה היעוצה : (יג) נואלו . שרי צוען נעשו אוילים ושרי נוף נפתו בהסתת חכמים והיועצים בעצתם הנבערה : והתעו . השרים התעו את העם היושב במצרים אשר היא ראש הממלכה כי השרים הבטיחו את העם בדברי היועצים לאמר שהם יהיו המנצחים במלחמה : (יד) ה' מסך . המקום ערבב ובלבל בהם רוח עוות ועקום ר"ל בלבל דעתם בענין תכסיסי המלחמה : והתעו . היועצים והשרים התעו את מצרים בכל הדברים כמו השכור אשר יהיה נתעה בעת יקיא מאכלו בעבור רוב השכרות אשר לא ידע אז מה לעשות : (טו) ולא יהיה . לו שום תועלת בכל מעשה אשר יעשה הן הראש הן הזנב ר"ל לא יצליחו לא במעשה הראשים ולא במעשה הפחותים : כפה ואגמון . ר"ל

מצודת ציון

לויתן בחכה (שם מ) : מכמורת . רשת כמו ויאספהו במכמרתו (חבקוק א) : אמללו . נכרתו כמו ימולל ויבש (תהלים צ) : (ט) עובדי פשתים . עושי פשתים וכן יכיר מעבדיהם (איוב ל"ד) : שריקות . מלשון מסרק והוא כלי עשוי לסרוק הפשתן להפרידו ולהשליך הקסמים ממנו : חורי . נקבים וכן מלא חורי (בראשית מ) : (י) שתותיה . ענין יסודות כמו כי השתות יהרסון (תהלים י"א) : מדוכאים . ענין כתיתה כמו דכא לארץ חייו (שם קמ"ג) : שכר . ענין סתימה כמו ויסכרו מעיינות תהום (בראשית ח) : אגמי . כן יקראו מים מכונסים כמו לאגם מים (תהלים ק"ז) : נפש . ענין מנוחה והשקט כמו שבת וינפש (שמו' ל"א) : (יא) נבערה . ענין כסילות כמו איש בער לא ידע (תהלים צ"ב) : מלכי קדם . מלכי מזרח : (יג) נואלו . ענין אוילות ושטות כמו אשר נואלנו (במדבר י"ב) : נשאו . ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג') : והתעו . מי ששוגה בדעתו קרוי תועה והוא מושאל ממתועה בדרך : פנת . דבר החשוב נקרא בשם פנה על כי הדרך לשום האבן המובחרת בפנת הבנין לסיום נראה משתי הצדדים וכמ"ש אבן וכו' היתה לראש פנה (תהלים קי"ח) : שבטיה . מלשון שבט ומשפחה : (יד) מסך . ענין ערבוב ובלבול כמו מסכה יינה (משלי ט) שהוא ערבוב המים ביין : עועים . מל' עוות ועקימות : בקיאו . ענינו הוא המאכל אל הקיא כמו וספק מואב בקיאו (ירמיה מ"ח) : (טו) וזנב . תחתיות הדבר קורא זנב והוא על השפלות : כפה . ענינו ענף כמו כפות תמרים (ויקרא כ"ג) : ואגמון . הוא

רדק

מצרים וכוש ואחר כן בא לירושלם ונגף שם לפיכך אמר ביום ההוא כי בזמן אחד היה זה הכל: כנשים. חלשים כנשים מפני תנופת יד ה' צבאות כלומר מאת ה' צבאות באה להם זאת הרעה לפיכך לא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם ויהיו כנשים: (יז) והיתה. כשישמעו מצרים הנותרים בארצם מפלת סנחריב בירושלים תהיה להם אדמת יהודה לפחד ורגזו וחלו ממנה: לחגא. פירוש תנועת הפחד ורעדה וכן יחוגו וינועו כשכור: מפני עצת ה' צבאות. מפני שראו מחלת מפלתן ביד מלך אשור ואחר כך מפלת מלך אשור בארץ יהודה ידעו כי עצת ה' צבאות היתה מפלתם כמו שהיתה מפלת אשור ביד ה' שהרי היו כלם פגרים מתים בלא חרב ידעו כי הכל מאת ה' הוא: (יח) ביום ההוא. כשיראו מפלת אשור שהי מצרים וכוש שהיו שם במחנה אשור בשלשלאות של ברזל כמו שאמ' יגיע מצרי' וסחר כוש וגו' ואומר בזיקים יעברו וגו', ויאמרו אך בך אל וגו' יכירו וידעו כי אין אלהי' כי אם אלהי ישראל וישובו לאמונת ישראל, כי חזקיהו התיר כל השבויים שהיו במחנה ממצרים ומכוש ולקח כל הבזה והתיר השבויים ושבו לארצם והגידו נפלאות הבורא והיו חמש ערים במצרים שבנו לאמונת האל ובנו מזבח והעלו עולות לה' ועל זה נאמר יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען רוצה לומר שפת ארץ ישראל שהוא לשון עברי לפי שהיו הולכים ושבים לארץ ישראל ולומדים מעשיהם ולשונם, ואמר כנען לפי שמצרים וכנען היו אחים בני חם ונפלה ארץ כנען לישראל לנחלה ושבה ארץ כנען כנכרים למצרים ועתה ישובו אליה כאלו היא לכנען אחיהם כי יחשבו ישראל אחים: ונשבעות לה' צבאות. כי בו יאמינו ובו ישבעו לא באלילים שהיו מאמיני' מתחילה: עיר ההרס יאמר לאחת. כל כך יהיו דבקים באמונת האל עד שיסכימו ביניהם שאם תשוב מעבודת האל אחת מחמש ערים יאמר לה עיר ההרס כלומר שיעמידו עליה ויהרסוה, ויונתן תרגם כמו החרס בחי"ת מן האומר לחרס ותרגם קרתא בית שמש דעתיד ליחרב יתאמר היא חדא מנהון: (יט) ביום ההוא. שירשנוהו: (כ) והיה לאות ולעד. זה יהיה למצרים לאות ולעד כי כל זמן שיחזיקו באמונת האל יקראו אל ה' והוא יושיעם מיד כל נוגשיהם וזה יהיה להם לאות כי האל ישמרם כשיחזיקו באמונתו: מושיע ורב. גדול כמו על כל רב ביתו כלומר גדול יהיה המושיע שישלח להם והוא מלאך ה' שיכה בשונאיהם והם נגולים ויונתן תרגם ורב דיין וזה רוצה לומר שישפט בשונאיהם: (כא) ונודע ה'. כי בזה ידעוהו עוד ויכירוהו מלבד מה שידעוהו מתחילה במגפת מלך אשור גם בעלמם ידעוהו ויכירוהו שיצילם בכל אשר יקראוהו: ועבדו זבח ומנחה. ועבדו כמו ועשו מתרגמי' מעשה עובדא. וכן ועבדת כלדקה והדומים לו, או פירושו כמשמעו ופירוש ועבדו לה' בזבח ומנחה וכן תרגם יונתן ויפלחון בנכסת קודשין ובקרבנין: ונדרו נדר לה'. בעת צרתם ידרו נדרים וישלמו לא שידרו ולא ישלמו אחר שינצלו אלא שישלמו מה שידרו כי יכירו כי ה' הוא המושיעם: (כב) ונגף ה'. יכם וירפאם כדי שיכירו כי הוא המוחץ והרופא כי בשובם אל ה' ובזעקתם אליו יעתר להם וירפאם מיד: (כג) ביום ההוא. לפי שמתחילה היו מתגרים זה בזה מצרים ואשור ועתה בנותרים מתגפם מחנה אשור

ישעיה יט

16 בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִצְרַיִם כַּנָּשִׁים וְחָרַד | וּפָחַד מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד־יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא מֵנִיף עָלָיו׃ 17 וְהָיְתָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָּא כֹּל אֲשֶׁר יַזְכִּיר אֹתָהּ אֵלָיו יִפְחָד מִפְּנֵי עֲצַת יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר־הוּא יוֹעֵץ עָלָיו׃ 18 בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ חָמֵשׁ עָרִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מְדַבְּרוֹת שְׂפַת כְּנַעַן וְנִשְׁבָּעוֹת לַיהוָה צְבָאוֹת עִיר הַהֶרֶס יֵאָמֵר לְאֶחָת׃ 19 בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַיהוָה בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וּמַצֵּבָה אֵצֶל־גְּבוּלָהּ לַיהוָה׃ 20 וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לַיהוָה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם כִּי־יִצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה מִפְּנֵי לֹחֲצִים וְיִשְׁלַח לָהֶם מוֹשִׁיעַ וָרָב וְהִצִּילָם׃ 21 וְנוֹדַע יְהוָה לְמִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם אֶת־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְעָבְדוּ זֶבַח וּמִנְחָה וְנָדְרוּ־נֵדֶר לַיהוָה וְשִׁלֵּמוּ׃ 22 וְנָגַף יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם נָגֹף וְרָפוֹא וְשָׁבוּ עַד־יְהוָה וְנֶעְתַּר לָהֶם וּרְפָאָם׃ 23 בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה

ג' דגשים · וכל קרי' ההרס · ג' יהו בארצו · ג' וחד מלא · ס"א קמצין וסי' · ג' מ"ל · ל' וא' ונעתר

תרגום

בעדנא ההיא יהון מצראי חלשין כנשין ויזועון ויתברון מן קדם ארמות גבורתא דיי צבאות דהוא מרים עליהון: יז ותהי ארעא דבית יהודה למצרים לדחלא כל דידכר יתה ליה יזוע מן קדם מלכא דיי צבאות דהוא מליך עליהון: יח בעדנא ההיא יהוין חמש קרוין בארעא דמצרים ממללן ממלל כנענאה וקימן בשמא דיי צבאות קרתא בית שמש דעתידא למחרב יתאמר היא חדא מנהון: יט בעדנא ההיא יהי מדבחא מתקן קדם יי בגו ארעא דמצרים וקמתא בספר תחומה קדם יי: כ ויהי לאת ולסהיד קדם יי צבאות בארעא דמצרים ארי יצלון קדם יי מן קדם דחקיהון וישלח להון פריק ודין וישיזבינון: כא ותתגלי גבורתא דיי לאוטבא למצראי וידעון מצראי למדחל מן קדם יי בעדנא ההיא ויפלחון בנכסת קודשין ובקורבנין וינדרון נדרין קדם יי וישלמון: כב וימחי יי ית מצרים מחא ויסנון ויתובון לפולחנא דיי ויקבל צלותיהון ויסי יתהון: כג בעדנא ההיא תהא אורח כבישא

כנשים ג' דגשים וסי' חדל להיות לשרה. כי לא כנשים המצריות. ביום ההוא יהית מצרים כנשים: יצעקו ג' וסי' שם יצעקו ולא יענה מפני גאון. והיה לאות ולעד לה'. ובעת צרתם יצעקו דעזרא: תולדות אהרן חמש ערים. מנחות קט: מזבח לה'. (יומא מג): נגוף ורפוא. מגלה יג:

רשי

והגמון שלטון ואטרון: (יז) והית' אדמת יהודה למצרים לחגא. כשישמעו הנותרים במצרים משבי סנחרב את מפלתו שיפול בארץ יהודה בלא שוס מלחמות זרוע בשר ידעו כי יש שכינה בישראל ומושיעם חזק וייראו ויפחדו מפני אדמת יהודה: חגא. לשון שבר ואימה ופחד לשון יחוגו וינועו כשכור (תהלי' קז) וכן חגוי הסלע (שיר ב): מפני עצת ה' צבאות אשר הוא יועץ עליו. להפילו ביד סנחרב ויהודה ימלט מידו: (יח) ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו'. שנינו בסדר עולם אחר מפלתו של סנחרב עמד חזקיהו ופטר את האוכלסין שהביא עמו ממצרים ומכוש בקולרין לפני ירושלים וקבלו עליהם מלכות שמים וחזרו למקומן שנאמר ביום ההוא יהיו חמש ערים וגו' והלכו ובנו מזבח לה' בארץ מצרים ומקריבין עליו קרבן לשמים לקיים מה שנאמר ביום ההוא יהיה מזבח לה' בארץ מצרים. ויש מרבותינו שדרשוהו במסכת מנחות על מזבח בית חוניו או של שמעון הצדיק שברח לו למצרים ועשה שם מזבח: מדברות שפת כנען. כישראל שבארץ כנען: עיר ההרס יאמר לאחת.(ת"י קרתא דבית שמש דעתידא למיחרב יתאמר היא חדא מנהון)ההרס ת"י לשני פנים לשון האומר לחרס ולא יזרח (איוב ט) ולשון הריסה וחורבן ותהיכן למדה יונתן מנבואתו של ירמיה שנבא בתחפנחס ושבר את מצבות בית השמש אשר בארץ מצרים (ירמיה מג) למדנו שבית שמש שבארץ מצרים ומצבה עתידה ליחרב ומצבות האמורות שם היא מצבה אצל גבולה לה' האמורה כאן ויש לומר שהיתה בית שמש יושבת בגבול מצרים על הספר לכך נאמר אצל גבולה: (כ) והיה. המזבח לאות ולעד בינם ובין המקום: מושיע ורב. מושיע ושר: (כא) ונודע ה'. יהיה כח גבורתו ניכר להם: (כב) ונגף. לשון מכה הוא: נגוף ורפוא. ואחר המכה יבוא להם רפואה: ונעתר להם. ירצה להם: (כג) תהיה מסלה. תהיה דרך כבושה

מצודת דוד

ר"ל במעשה החזק ולא במעשה החלש וכפל הענין במ"ש: (טז) כנשים. חלושי כח ורכי לבב כנשים: מניף עליו. להכותו בו: (יז) אדמת יהודה. ר"ל השכינה השורה באדמת יהודה תהיה למצרים לשבר רוח ופחד לבב: כל אשר. ר"ל כל זמן אשר המזכיר יזכיר אותה אליו יפחד: מפני עצת. כי בעת שכבש סנחריב את מצרים חשב שבמקרה באה אבל כשראה שנפל סנחריב סביב ירושלים ע"י המלאך נוכה בהם ישכיל לדעת שהיתה בעצת ה' אשר יעץ עליו להפילו ביד סנחריב: (יח) שפת כנען. לשון הקדש: ונשבעות וכו'. כי מעתה יאמינו בה' ויקבלוהו לאלוה: עיר ההרס. ר"ל יסכימו ביניהם שאם אחת מהערים ההם תשוב מאחרי המקום שיאמר עליה עיר ההרס ר"ל שיעמדו עליה ויהרסוה: (יט) מזבח וכו'. כי מצרים יקריבו קרבנות לשמים: ומצבה. מזבח מאבן אחת: (כ) לאות ולעד. המזבח יהיה לאות ולעד בארץ מצרים שהמה עובדים לה' ואם יצעקו לה' וכו' ישלח להם מושיע והמושיע יהיה גדול ונכבד והוא יצילם מיד הלוחצים: (כא) ונודע. יהיה ניכר למצרים: וידעו. והמה יתנו לב לדעת: זבח ומנחה. בזבח ובמנחה: ושלמו. את נדרם: (כב) ונגף. כאשר יחטאו לו ינגוף אותם אבל לא תתמיד כי מיד אחר הנגיפה ירפאם ר"ל לא יאריך להם עד שתתמלא סאתם ויגנפו מבלי תקומה כי לסובתם יפרע מהם מעט מעט: ושבו. כאשר יעשו תשובה יתרצה להם ויקבל עתר תפלתם וירפאם: (כג) תהיה מסלה. דרך כבושה תהיה מזה לזה כי צבוע אהבה והתוך ירבו לבוא אלה באלה: את אשור. מצרים יעבדו עבודת המקום עם אשור כי המה יכירו עוד יותר נפלאות ה' כשהכה בהם מלאך ה': שלישיה

מצודת ציון

הוא נמח רך והוא הסוף מן גומא וכן הלכוף כאגמון ראשו (לקמן נ"ח): (טז) וחרד. ענין רעדה: תנופת. ענין הרמ': (יז) לחגא. ענין בקוע ושבר כמו חגוי הסל' (ש"ה ב'): (יח) ההרס. מל' הריס' ונתוצה: (כ) לאות. לסימן: לוחצים. ענין דחק כמו וגר לא תלחץ (שמות כג): ורב. ענינו גדול וחשוב כמו ורבי המלך (ירמי' מא): (כב) ונגף. ענין הכאה כמו ונגפו אשה הרה (שמות כ"א): ונעתר. הוא ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח) ור"ל יקבל מרבית

מסלה ממצרים אשורה ובא־אשור במצרים ומצרים באשור ועבדו מצרים את־אשור:
כד ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ: כה אשר ברכו יהוה צבאות לאמר ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור ונחלתי ישראל:
כ א בשנת בא תרתן אשדודה בשלח אתו סרגון מלך אשור וילחם באשדוד וילכדה: ב בעת ההיא דבר יהוה ביד ישעיהו בן־אמוץ לאמר לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגלך ויעש כן הלך ערום ויחף: ג ויאמר יהוה כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על־מצרים ועל־כוש: ד כן ינהג מלך־אשור את־שבי מצרים ואת־גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים: ה וחתו ובשו

כבישא ממצרים לאתור ויגיחון אתוראי למצראי ומצראי באתוראי ויפלחון מצראי ית אתוראי: כד בעדנא ההיא יהי ישראל תליתאה למצראי ולאתוראי ברכא בגו דארעא: כה דברכיה יי צבאות למימר בריך עמי דאפקית ממצרים דעל דחבו קדמי אגליתי יתהון לאתור וכדו דתבו מתקרן עמי ואחסנתי ישראל: א בשתא דאתא תרתן לאשדוד כד שלח יתיה סרגון מלכא דאתור ואגיח קרבא באשדוד וכבשה: ב בעדנא ההיא גזר יי ביד ישעיה בר אמוץ למימר אזיל ותיסר סקא בחצדך ומסנך תשלוף מעל רגלך ועבד כן אזל פחיח ויחיף: ג ואמר יי כמא דהליך עבדי ישעיהו פחיח ויחיף תלת שנין את ומופת על מצראי ועל כושאי: ד כן ידבר מלכא דאתור ית שבי מצרים וית גלות כוש עולימין וסבין פחיחין ויחיפין וגלן עריה קלן מצרים: ה ויתברון ויבהתון

רשי הבוסה שיוצאו בה תמיד ממצרי' לאשור: ובא אשור במצרים. ת"י ויגיחון אתוראי למצראי: (כד) יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור. לשלום ולברכה לפי שלא היתה אומה חשובה בעולם באותו הזמן כמצרים וכאשור וישראל היו שפלים בימי אחז ובימי הושע בן אלה ואמר הנביא על ידי הנס שיעשה לחזקיהו יגדל שם של ישראל למעלה ויהיו חשובים כאחת מאלו הממלכות לברכה ולגדולה: (כה) אשר ברכו. לישראל: ברוך עמי. ישראל אשר בחרתי לי לעם בהיותם במצרים: ומעשה ידי. הראתי להם בגבורות שהפלאתי באשור וע"י אותם ניסים ישובו אלי ויהיו כאילו עתה עשיתים מחדש והם יהיו נחלתי ישראל דוגמא זו ת"י: (ב) ופתחת השק מעל מתניך. ת"י ותיסר סקא בחרצך והדברים מוכיחים שהרי עד עכשיו לא ציוהו לחגור שק שהוא אומר לו להתירה ועוד שהוא אומר ונעלך תחלוץ והוא סימן לאבלות ופי' ופתחת כמו (שמו' לט) מפותחות פתוחי חותם לחגור שק בדוחק על בשרו כדי שתראה חקוקה בבשרו: מעל מתניך. למעלה ממתניך: ערום. ת"י פחיח בבגדים קרועים ובלואים ולא ערום ממש: (ג) שלש שנים. ילך כן לאות ולמופת למצרים ולכוש שלסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגו' למדנו שכבש תרתן את אשדוד שלש שנים לפני מפלתו של סנחרב שהרי מפלתו היתה כשהביא את שבי מצרים ותרהקה מלך כוש לפני ירושלים בקולרין כשבא לצור על חזקיהו: (ד) וחשופי שת. כמו חשף שת והיו"ד יתירה כיו"ד חלוני וחורי ושדי: שת. בית מוצא הרעי וכן (ש"ב י) ויכרות את מדויהם עד שתותיה' וגמול זה היה להם תחת חם אביהם אשר ראה ערות אביו ולא כסה אותה מדה כנגד מדה: (ה) וחתו ובשו. כל המביטים ומצפים

רדק אשור וראו יד ה' שעשה בהם ידעו כי ה' הוא האלהים ותהיה לנס הברכה והאות ויתבאר עם מצרים שידעו גם כן את ה' ותהיה מסלה ממצרים לאשור ומאשור למצרים: ועבדו מצרים את אשור. פירוש עם אשור שניהם יעבדו את ה' וישראל תהיה להם שלישית: (כד) ביום ההוא. שלישיה, שלישית תהיה להם באמונת האל ויהיו ברכה בקרב הארץ שתהיה להם ברכה על שאר האומות כל זמן שיחזיקו באמונת האל: (כה) אשר ברכו ה'. אחת משלשתם ברכו ה' צבאות ויאמר ברוך עמי מצרים שהכו להיות עמי: ומעשה ידי אשור שהכירו שהם מעשה ידיו ואני האל ואין עוד: ונחלתי ישראל. ישראל הם נחלתי מקדם ויונתן תרגם הפסוק כלו על ישראל ברוך עמי וגומר: (א) בשנת בא תרתן. זה הענין היה בשנת ארבע עשרה שנה לחזקיהו מלך יהודה שבא על ירושלם ושמע על תרהקה מלך כוש שיצא להלחם עמו ונסע משם ונלחם עם מצרים ועם כוש וכשהב ובא עם השבי וחזר לירושלם וקודם לכן באותה שנה שלח תרתן לאשדוד ולכדה, ואז נאמרה נבואה זו לישעיה כי כמו שלכד מלך אשור אשדוד כן ילכד מצרים וכוש, ויש מפרשים כי שלש שנים קודם שבא לירושלם מלך אשור היה זה שבא תרתן לאשדוד ולכדה ואז נאמרה נבואה זו לישעיה, כי לסוף שלש שנים ינהג מלך אשור את שבות מצרים ואת גלות כוש כמו שאמר שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש, ופירושינו שלש שנים ידבק עם הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף, אמר כי שלש שנים הלך וזה אות ומופת על מצרים ועל כוש כי כן ילכו הם: וסרגון. הוא סנחריב, ורבותינו ז"ל אמרו שמונה שמות יש לו: (ב) בעת ההיא. ביד ישעיהו הנביא פורענות מצרים וכוש דבר בידו ואמר לו שיעשה האות בעצמו שיהיה סימן להם וילך ערום ויחף, ומה שאמר לו ופתחת השק לפי שהיה לובש שק על גלות השבטים ומתאבל עליהם ואמר לו שיפתח אותו השק שהיה חגור על בשרו ועל מתניו ויחלוץ נעליו וילך ערום ויחף: ויעש כן. הלוך ערום ויחף הדבר הזה אין לפרשו כמשמעו שצוה האל את הנביא שילך ערום ויחף חלילה וכן מה שאמר האל להושע קח לך אשת זנונים וכן מה שאמר ליחזקאל והעברת על ראשך ועל זקנך תער, וכן מה שאמר לו שיאכל עוגת שעורים אפויה בגלעי הבקר וכל אלו והדומים להם אינם דברים שיצוה האל לנביאיו לעשותם, אלא הכל היה במראה הנבואה שהיה רואה הנביא במראה הנבואה שהיה מצוה אותו האל שיעשה כן והיה עושה כך במראה הנבואה היה ואף על פי שיצריך הזמן כמו בזאת הנבואה שלש שנים ובנבואת הושע וילך ויקח ותהר ותלד בן ואחר כן ותהר ותלד בת כי זה במראה הנבואה ואף על פי שיראה שהיה זמן רב הכל היה במראה הנבואה בפעם אחת: ונעלך. אמר לשון יחיד דרך כלל ויונתן תרגם ופתחת השק בהפך הענין ותיסר סקא בחרצך: (ג) ויאמר. כן שמע במראה הנבואה אחר שהלך ערום ויחף שהיה ה' קורא אותו ואומר כאשר הלך עבדי ישעיהו אות ומופת מה שעשה עבדי ישעיהו זה כאשר צויתיו לאות ולמופת על מצרים ועל כוש עשה כן להודיע כי כן ילכו הם לפני שוביהם: (ד) כן ינהג. אמר וחשופי שת אחר שאמר ערום ויחף כי הגנות בלכתם ערומים הוא שילכו חשופי ערוה כמו שעשה מלך עמון במלאכי דוד לגנות ויכרות את מדויהם בחצי עד שתותיהם: וחשופי. כמו וחשופים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים והדומים להם: ושת. הוא כנוי לעגבות לערום וכן עד שתותיהם ואמר ערות מצרים והוא הדין לכוש כי כבר זכר שניהם ומה ששנה הענין במצרים לרוב גנותם כמו שאמר עליהם גדלי בשר אשר בשר חמורים בשרם: (ה) וחתו ובשו. על ישראל אמר שהיה בטחונם בכוש ובמצרים לפי שהיו בעלי מלחמה למלך אשור כמו שאמר על תרהקה מלך כוש יצא להלחם אתך ועל יסודה וכיוצא אמר ועל השרידים שנשארו מעטים בארץ כי עשרת השבטים בכלל כבר גלו בשנת שש לחזקיהו וכאשר נגע מלך אשור את שבות מצרים וגלות כוש היה בשנת
רבע

נדר ה' קמצי בלישנא בקריאה וסי' במסרה רבתא: ברכו ד' בקריאה וסי' ראה ריח בני כריח. וישטם עשו את יעקב על הברכה. אשר ברכו ה' צבאות לאמר ברוך. עמיאל הששי יששכר השביעי: רגלך ח' חסר בלישנא בקריאה וסי' ויאמר אל תקרב הלום של נעלך. והם תכו לרגלך. של נעלך דיהושע. ונעלך תחלץ מעל רגלך. אם תשיב משבת רגלך. הטבעו בבוץ רגלך. וכל כתובים דכוו' חסר בם"א

תולדות אהרן ופתחת השק. יומא מז: עבדי ישעיהו. שבת קיד:

מצודת דוד

(כד) שלישיה. שלישית תהיה לה באמונת האל. או שתהיה מושלת על מצרים ועל אשור: ברכה. כל השלשה יהיו ברכה בקרב הארץ שתהיה להם ברכה יותר מכל האומות: (כה) אשר ברכו. אשר כל אחד משלשתן ברכו ה' ויאמר ברוך עמי מצרים ר"ל ברוך הוא על שסבה להיו' עמי להאמין בי: ומעשה ידי. חוזר על מלת ברוך לומר ברוך מעשה ידי אשור ר"ל ברוך הוא על אשר הכיר שמה שעלתה בהם היה מעשה ידי ולא במקרה: ונחלתי ישראל. גם זה חוזר על מלת ברוך לומר ברוך נחלתי ישראל ר"ל ברוך הוא על אשר מעולם הוא נחלתי ומאמין בי: כ (א) בשנת וכו'. אז התחיל אשור לעשות גבורות ולכבוש ארצות העמים: (ב) ופתחת השק. כי ישעיה היה מתאבל על גלות עשרת השבטים ולבש השק על מתניו לצער ולאבל ואמר לו המקום שיתיר השק מעל מתניו וישאר ערום כי אותו לבד לבש: הלוך. היה מהלך ערום ויחף: (ג) שלש שנים. זהו סימן מה שיהיה בסוף שלש שנים על מצרים ועל כוש: (ד) כן ינהג. כמו שהלך ישעיה כן ינהג וכו': וחשופי שת. מגולה עגבות ערות מצרים וכן כוש כי כבר זכר שניהם ואמר מצרים לרוב גנותן שנאמר בהם גדלי בשר (יחזקאל טז): (ה) וחתו. ישראל שהיו מביטים לעזרת כוש והיו מתפארים
בבטחון

מצודת ציון

מרבית הפלאת ומעלה להם וכן ונעתור להם (דה"א ה): (כד) שלישיה. מל' שלש או יתכן שהיא מענין ממשלת ונסיכות כמו ומבחר שלשיו (שמות טו): (א) סרגון. הוא סנחריב כן אחז"ל: (ב) לך. הוא ענין זרוז: ופתחת. ענין התרה כמו ותרי פתח (איוב ל): מתניך. חלציך: תחלוץ. ענין שליפה כמו חלוץ הנעל (דברים כה): ויחף. ענין חוסר מנעלים כמו מנעי רגלך מיחף (ירמיה ב): (ג) שלש שנים. כמו לשלש שנים ותחסר הלמ"ד: אות ומופת. פתרון אחד להם והם ענין סימן וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) והדומים: (ד) וחשופי. ענינו מגולה כמו מחשוף הלבן (בראשית ל): שת. ענין יסוד כמו שתותיה מדוכאים (לעיל יט)
והוא

מִכּוּשׁ מַבָּטָם וּמִן־מִצְרַיִם תִּפְאַרְתָּם׃ ו וְאָמַר יֹשֵׁב הָאִי הַזֶּה בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה־כֹה מַבָּטֵנוּ אֲשֶׁר־נַסְנוּ שָׁם לְעֶזְרָה לְהִנָּצֵל מִפְּנֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְאֵיךְ נִמָּלֵט אֲנָחְנוּ׃

כא א מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם כְּסוּפוֹת בַּנֶּגֶב לַחֲלוֹף מִמִּדְבָּר בָּא מֵאֶרֶץ נוֹרָאָה׃ ב חָזוּת קָשָׁה הֻגַּד־לִי הַבּוֹגֵד בּוֹגֵד וְהַשּׁוֹדֵד שׁוֹדֵד עֲלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי כָּל־אַנְחָתָה הִשְׁבַּתִּי׃ ג עַל־כֵּן מָלְאוּ מָתְנַי חַלְחָלָה צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ נִבְהַלְתִּי מֵרְאוֹת׃ ד תָּעָה לְבָבִי פַּלָּצוּת בִּעֲתָתְנִי אֵת נֶשֶׁף חִשְׁקִי שָׂם לִי לַחֲרָדָה׃ ה עָרֹךְ הַשֻּׁלְחָן צָפֹה

מִכּוּשׁ בֵּית רוֹחֲצָנֵיהוֹן וּמִן מִצְרַיִם תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן׃ ו וְיֵימַר יָתֵיב נְסָא הָדֵין בְּעִדָּנָא הַהִיא הָכְדֵין הֲוָה בֵּית רוּחְצָנָא דַּהֲוֵינָא סְבִירִין לְמֶעֱרוֹק לְתַמָּן לְסָעִיד לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִן קֳדָם מַלְכָּא דְּאַתּוּר עַד כְּדוּן נַפְשְׁהוֹן לָא שֵׁיזִיבוּ וְאֵיכְדֵין נִשְׁתֵּיזִיב אֲנַחְנָא׃ א מַטַּל מַשִּׁירְיָן דְּאָתְיָן מִמַּדְבְּרָא כְּמֵי יַמָּא דְּנָגְדָן כְּעַלְעוֹלִין דְּאָתְיָן בְּאוֹרַח דָּרוֹמָא מַדְבְּרָן וְאָתְיָן מִמַּדְבְּרָא מֵאַרְעָא דְּאִתְעֲבִידָא בָּהּ חֲסִינִין׃ ב אֲמַר נְבִיָּא נְבוּאָה קַשְׁיָא אִתְחֲוָאָה לִי אֲנִיסַיָּא מִתְאַנְסִין וּבָזְזַיָּא מִתְבַּזְזִין סְקוּ עִילָמָאֵי תְּקִיפוּ מָדָאֵי כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַנְחִין מִן קֳדָם מַלְכָּא דְּבָבֶל אֲנִיחֵית לְהוֹן׃ ג עַל כֵּן אִתְמְלִיאוּ חַרְצֵיהוֹן זִיעָא דַּחֲלָא אֲחַדְתִּינוּן הָא כְּחֶבְלִין לְיָלֵדְתָּא אִטַּפְּשׁוּ מִלְּמִשְׁמַע טָעוּ מִלְּמֶחֱזֵי׃ ד טְעָה לִבְּהוֹן עָקָא וּבִיעוּתִין אַחֲדוּנוּן אֲתַר בֵּית רוּחְצָנֵיהוֹן הֲוָה לְהוֹן לִתְבַר׃ ה סַדַּרוּ פָּתוֹרִין

כ"א עד אשית אויביך הדום: שודד ז' מלאים בקריאת וסי' כי בא עליה על בבל שודד. יגורו בך נדחי. חזות קשה הגד לי ב' בפסוק. הוי שודד ואתה לא שדוד ב' בפסוק. קול פחדים באזני: פלצות ד' בקריאה וסי' תעה לבבי פלצות בעתתני. וכסתה אתם פלצות. יראה ורעד יבא בי. ואם זכרתי ונבהלתי:

רד"ק

ארבע שערה להקיפו והיו מביטים לכוש שילחמו למלך אשור ומשם כן ימלטו מידו, וכן היו מהפארים להנצל על ידם ממלך אשור וכאשר ראו מפלת כוש ומצרים ביד מלך אשור יחתו ויבשו: (ו) ואמר. האי ארץ ישראל כי היא על גבול הים: אשר נסנו שם לעזרה. כתרגומו דהוינא סבירין למערק לתמן לסעיד לאשתזבא מן קדם מלכא דאתור עד כען נפשיהון לא שזיבו ואיכדין נשתזיב אנחנא: (א) משא מדבר ים. נבואה זו נאמרה על בבל ואף על פי שכבר נתנבא עליה באמרו משא בבל הנה ושלש פעמים לפי שהרעו לישראל יותר מדאי וכן נתנבא על מפלת מלך אשור כמה פעמים וקרא בבל מדבר ים לפי שמדי ופרס היו במזרחית צפונית של בבל כמו שאמר העירותי מצפון ויאת ממזרח שמש, והנה בבל מערב למדי ופרס והמערב יקרא ים ואמר מדבר כי מדבר יש בין בבל למדי ופרס, וי"ת מטלן משרין דאתו ממדברא כמי ימא: כסופות בנגב. כמו רוח סערה בנגב במדברא במקום יבש שהוא שם תמיד הרוח כן יבאו מדי ופרס להלוך אל בבל וי"ת בנגב דרום, ואתן בארח דרומא מדברן ואתין ממדברא והוא מה שפי' שארץ מדי ופרס מזרחית צפונית לבבל אם כן בבל לה מערבית דרומית (ים) ונגב: מארץ נוראה. מארץ רחוקה והוא מדי ופרס שהם רחוקים מבבל והרחוק יקרא נורא לפי שהאדם יירא הרחוק שלא ידע גבורתו ומנהגו יותר מן הקרוב שידע גבורתו ומנהגו ויונתן תרגם מארע דאתעבידו בה חסינן: (ב) חזות קשה. אמר הנביא נבואה קשה לבבל נאמר לי מאת השם ומה היא הנבואה הבוגד בוגד מי שהיה בוגד יבא בוגד שיבגוד בו ומי שהיה שודד יבא שודד שישדדנו ומי הוא הבוגד והשודד זה מלך בבל שהיה בוגד באומות שהיו בשלום עמו ושודדן כי היא הבגידה שהיה שודד אותם ולא היה שומר להם ברית כן יבא לו בוגד שיבגוד בו ושודד שישדדנו והוא כורש: עלי עולם צורי מדי ופרס. ואמר כל הנבואה כנגד עילם ומדי שיעלו לבבל ויצורו עליה: צורי. טעמו מלרע: כל אנחתה השבתי. פירוש אנחת בבל ר"ל מה שהיו נאנחים מפחדה כי הכנויים בשמות יפלו על הפועל ועל הפעול, כמו מנגד נגעי ועמודו ספר מעלי נגעך בית תפלתי שמעתי את תפלתך, נסכתי מלכי ואלהי מלכי מקדש, וה"א אנחתה רפה ומשפטה במפיק, וכמוהו רבים כמו ושערה לא הפך לבן, ורחמה הרת עולם, ראמה בתה עונה בה, ויאמר לה בעז ובדומים להם: (ג) על כן. הנביא מדבר בלשון כל אחד מבני בבל או בלשון בלשאצר המלך: נעויתי משמוע. משמוע הפורענות הבאה לבבל כל שכן שאראה כשתבא: (ד) תעה. חשקי כתרגום יונתן, הנביא מדבר בלשון בלשאצר שעשה משתה רב בלילה והיה אותו הלילה נשף חשקו ותאותו שהוקם מלך והיה שמח ושם לו הקב"ה אותו הנשף לחרדה בכתב שכתב המלאך בכותל ההיכל חרד מאד על הכתב ההוא כמו שכתוב אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין וארכבתיה דא לדא נקשן: פלצות. ענין רעדה כמו שכתוב דא לדא נקשן: (ה) ערוך השולחן. בעת שהיו עורכים שולחנות היו אומרין צפה הצפית שיצפה הצופה כי היו משתדים

רש"י

ומצפים על עזרת כוש והמתפארים במשען מצרים: תפארתם. ווגט"ש בלע"ז: (ו) יושב האי הזה. ארץ ישראל שהיו נשענים על פרעה לעזרה: האי. לשון איי הים: (א) משא מדבר ים. הנבואה הזאת על בבל כמו שמפורש בה וא"ת הרי כבר ניבא עליה (לעיל יג) על הר נשפה שאו נס וכל הפרשה כולה. פעמים שהנבואה באה בפיו היום בסיגנון אחד ולאחר זמן בסיגנון אחר: משא מדבר ים. ת"י מטל משרין דאתיין ממדברא כמי ימא: כסופות בנגב לחלוף. כרוח סופה המתהפך בארץ יבשה שהיא מעלה אבק רב: לחלוף. כך יחליפו לבוא מחנות ריבות על בבל: ממדבר. יבואו לה מארץ נוראה. ת"י מארעא דאתעבידא בה חסינין ויש לפרש שהוא מקום נחש ועקרב כמו שנא' (דברים ח) המדבר הגדול והנורא: (ב) חזות קשה. הנביא אומר נבואה זו קשה על בבל הוגד לי: הבוגד בוגד. ת"י אניסיא מתאנסין ובזויא מתבזזין ולשון העברית לפי התרגום כך פירושו את הבוגד בא אחר ובוגד אותו (ס"א אותך) ואת השודד בא אחר ושודד אותו (ס"א אותך) אלו פרס ומדי שבוזזין ושודדין את בבל ששדדה ובזזה עד עתה את כל המדינות: עלי עילם. ובואי עליה: צורי מדי. על בבל במצור. אלהי צורי (ש"ב כב) הטעם למטה ברי"ש וזה טעמו למעלה בצד"י כמו שובי: כל אנחתה השבתי. לא מפיק ה"א לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים שוספיר"ש בלעז כל אנחות השבתי שהי' העול' נאנח מפני עולה של מלכות בבל עתה השבתי אותה: (ג) מלאו מתני חלחלה. הנביא הוא רחמני ומתאנח על פורענות האומות זו מדרש אגדה ולפי פשוטו הנביא אומר הקינה והאניות כאלו זו בבל מתאוננת: צירים. לשון חיל וחבלים רבותינו אמרו יש דלתות וצירים לאשה כמו שיש צירים לדלתות הבית: נעותי. חולי הוא הקרוי עוית בל' חכמים: (ד) פלצות. בהלה: את נשף חשקי. לילה שהייתי חושק בה לשמחה ולמשתה כמ' יוסיפון מליצ' שהיה שמח על שנצחו גדודיו את חיל פרס אותו לילה שם לו לחרדה שנא' (דניאל ה) בלשאצר מלכא עבד לחם רב וגו' אישתיו חמרא וגו' ביה בליליא קטיל וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא (שם ו): (ה) צפה הצפית. זקוף המנורה כב"ר

מצודת ציון

והוא שבאדם כמו היסוד בבנין וכן עד שתותיהם (ש"ב י'): (ה) וחתו. ענין שבר: (ו) כה. כמו כן: נסנו. מלשון ניסה ובריחה: (א) כסופות. רוח סופה וסערה: בנגב. ענין יובש כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו): לחלוף. לעבור כמו וחלף ביהודה (לעיל ח): (ב) חזות. מראה נבואה: הבוגד. ענין מרד: והשודד. ענין עושק: עילם. היא ממדינת מדי: צורי. מלשון מצור והוא היקף גייסות סביב העיר לכובשה: (ג) חלחלה. ענין רעדה ורתת: צירים. ענין כאב כמו צירים וחבלים יאחזון (לעיל יג): נעויתי. מלשון עוות ועקום: (ד) תעה. מי שאינו יודע מה לעשות נקרא תועה והוא מלשון מתועה בדרך ואינו יודע להיכן ילך: פלצות. ענין חרדה כמו ועמודיה יתפלצון (איוב ט): בעתתני. מלשון בעתה ופחד: נשף. ערב כמו קדמתי בנשף (תהלים קיט): חשקי. ענין תאוה כמו חשק שלמה (מ"א ט): (ה) ערוך. ענינו סדור כמאכל: צפה. ענין ראיה כמו יצף ה' (בראשית לא): הצפית. [illegible]

מצודת דוד

בבטחון מצרים בבוא מפלתם יחתו ויבושו ממבטם ותפארתם: (ו) יושב האי הזה. זהו א"י שהוא בגבול הים: כה מבטנו. כזאת עלתה להאומות אשר היינו מביטים אליהם לעזרה אשר חשבנו לנוס אליהם להנצל ממלך אשור: ואיך נמלט אנחנו. אם כך עלתה בהם ולא יכלו למלט את עצמם איך נמלט אנחנו בעזרתם: כא (א) מדבר ים. ר"ל על בבל היושבת אצל המדבר במערבו של פרס ומדי הבאים עליה למלחמה: כסופות. כרוח סופה המתהפך בארץ נגובה ויבשה שמעלה אבק רב: לחלוף. כן יהיה מרבית האבק לעת יחלוף צבא רב להלחם על בבל: ממדבר בא. מדרך המדבר יבוא: מארץ נוראה. כן יקרא המדבר שהוא מקום נחשים ועקרבים המיראים את העובר בו וכמ"ש המדבר הגדול והנורא (דברים ח) וכפל הדבר במ"ש: (ב) חזות. נבואה קשה נאמר לי על בבל: הבוגד בוגד. כל הרוצה לבגוד בגד בו וכל הרוצה לבדד משדד אותו: עלי עילם. אתה עילם עלי למלחמה ואתה מדי שים עליה מצור: כל אנחתה. כל האנחות שהיתה בבל מאנחת את העכו"ם במה שהטילה עליהם עול כבד הנה עתה בבוא מפלתה השבתי כל האנחות: (ג) על כן. בעבור גודל הצרה: מלאו מתני חלחלה. הנביא אמר בלשון בבל: צירים החזוני. כאבים אחזו אותי כמו כאבי יולדת: נעויתי משמוע. נתעקם גופי מקול השמועה ונבהלתי מראיית פלאי האבדון: (ד) תעה לבבי. לא ידע לבבי מה לעשות מרוב צער: פלצות בעתתני. חרדה הבעית והפחיד אותי וכפל הדבר במ"ש לגודל החרדה והפחד: את נשף חשקי. הלילה שהייתי חושק ומתאוה לעשותה משתה ושמחה על אשר נצחו את חיל פרס כמ"ש ביוסיפון: שם לי לחרדה. מי שבידו להשים שם לי הלילה ההיא לחרדה כי בה נהרג בלשאצר ונלכדה בבל ומלך בה דריוש כמפורש בדניאל: (ה) ערוך השלחן. בעת שהיו עורכים השלחן על המשתה אמרו אלו לאלו צפה הצפית ר"ל יעמוד הצופה על המצפה לראות אם

הַצָּפִית אָכוֹל שָׁתֹה קוּמוּ הַשָּׂרִים
מִשְׁחוּ מָגֵן׃
ו כִּי כֹה אָמַר אֵלַי אֲדֹנָי לֵךְ הַעֲמֵד
הַמְצַפֶּה אֲשֶׁר יִרְאֶה יַגִּיד׃ ז וְרָאָה
רֶכֶב צֶמֶד פָּרָשִׁים רֶכֶב חֲמוֹר רֶכֶב
גָּמָל וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב רַב־קָשֶׁב׃
ח וַיִּקְרָא אַרְיֵה עַל־מִצְפֶּה ׀ אֲדֹנָי
אָנֹכִי עֹמֵד תָּמִיד יוֹמָם וְעַל־
מִשְׁמַרְתִּי אָנֹכִי נִצָּב כָּל־הַלֵּילוֹת׃
ט וְהִנֵּה־זֶה בָא רֶכֶב אִישׁ צֶמֶד
פָּרָשִׁים וַיַּעַן וַיֹּאמֶר נָפְלָה נָפְלָה
בָּבֶל וְכָל־פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר
לָאָרֶץ׃ י מְדֻשָׁתִי וּבֶן־גָּרְנִי אֲשֶׁר
שָׁמַעְתִּי מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל הִגַּדְתִּי לָכֶם׃
יא מַשָּׂא דּוּמָה אֵלַי קֹרֵא מִשֵּׂעִיר
שֹׁמֵר מַה־מִּלַּיְלָה שֹׁמֵר מַה־מִּלֵּיל׃
יב אָמַר שֹׁמֵר אָתָא בֹקֶר וְגַם־לַיְלָה

אֲקִימוּ סְכוָאִין אֱכוֹלוּ שְׁתוּ
קוּמוּ רַבְרְבַיָא מְרִיקוּ
וְצַחְצַחוּ זַיְנָא׃ ו אֲרֵי כְדְנַן
אֲמַר לִי יְיָ אֱזִיל אֲקִים סַכּוּאָה
דְיֶחֱזֵי יְחַוֵי׃ ז וְיֶחֱזֵי רְתִךְ אֱנָשׁ
וְעִמֵיהּ זוּג פָּרְשִׁין רָכֵב עַל
חֲמָר רָכֵב עַל גַמְלָא אֲמַר
נְבִיָא אֲצֵיתִית אֲצָתָא וַחֲזֵית
וְהָא מַשְׁרְיָן לַחֲדָא׃ ח אֲמַר
נְבִיָא קָל מַשְׁרְיָן דְאָתְיָן
בְּסִיטוֹנֵיהוֹן כְּאַרְיָא וְעַל
סְכוּתָא קֳדָם יְיָ אֲנָא קָאִים
תְּדִירָא בִּימָמָא וְעַל מַטְרְתִי
אֲנָא מְעַתַּד כָּל לֵילְיָא׃
ט וְהָא דֵין אָתָא רְתִךְ אֱנָשׁ
וְעִמֵיהּ זוּג פָּרְשִׁין וַאֲתִיב
וַאֲמַר נְפַלַת וְאַף עֲתִידָא
לְמִפַּל בָּבֶל וְכָל צַלְמֵי
טַעֲוָתַהָא יְדַקְדְקוּן לְאַרְעָא׃
י מַלְכְּוָן דְאוּמְנִין לְאַגְחָא
קְרָבָא יֵיתוּן עֲלַהּ לְמִבְזְהָא
כְּאִבְּרָא דְאוּמָן לְמִידַשׁ יָת
אִדְּרָא אֲמַר נְבִיָא דִשְׁמָעִית
יָת קָל מֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל חַוֵּיתִי לְכוֹן׃ יא מַטַּל כָּס דְלוּט
לְאַשְׁקָאָה יָת דוּמָה עֲלַי אַכְלֵי מִן שְׁמַיָא נְבִיָא פְּרֵישׁ לְהוֹן יָת נְבוּאֲתָא נְבִיָא
פְּרֵישׁ לְהוֹן מָה דַעֲתִיד לְמֵיתֵי׃ יב אֲמַר נְבִיָא אִית

רש"י

בכ"י לווחין למגרתא לפיתא : אכל שתה . ומתוך האכילה והשתיה לעקו קומו השרים : משחו מגן . מגיני עור שלוק הן ומושחים אותן בשמן כדי שיחליק את הזיין וכן נאמר בשאול כי שם נגעל מגן גבורים פלט את משיחתו ולא קיבלה ונעשה מגן שאול כאילו לא נמשח בשמן : (ו) לך העמד המצפה . עתיד אחד מתלמידך לקרא תגר על מדותי על ארך שלוותה של בבל והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר (חבקוק ב) על משמרתי אעמודה ואצפה לראות מה ידבר כי אמר הקב"ה לישעיה העמידהו לאותו מצפה והבטיחהו מאתי שיעמד על מצפהו ואשר יראה במפלתה של בבל יגיד : (ז) וראה רכב . ואני הראיתי שם כמין רכב צמד פרשים אחד רוכב חמור ואחד רוכב גמל וסימן הוא לפרס ומדי : והקשיב קשב . ושם ישמע בנבואתו כמין רוב הומיות תשואות חיילות : (ח) ויקרא אריה . הוא חבקוק אריה בגי' כמניין חבקוק ישעיה נתנבא שעתיד חבקוק להתפלל על זאת ולומר כן : על מצפה ה' . ה' אלהי על מצפה אנכי עומד תמיד יומם להודיעני על זאת : (ט) והנה זה בא . כשיתפלל על כך יראה כמין רכב אדם וגו' : נפלה נפלה בבל . ת"י נפלת ואף עתידה למיפל . ב' נפילות שנה אחר שנה תחלה ע"י מדי ופרס ובשנה השניה ע"י שמים והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת סדום וכן מצינו בסדר עולם ובא בשנה השמועה זו של דריוש ואחריו בשנה השמועה והיתה בבל צבי ממלכות כמהפכת וגו' (לעיל יג) : (י) מדושתי ובן גרני . תבואת קדש שלי ערימת חטיי אשר נלטויתי מפי רוח הקדש לתקן אתכם בדרך הישרה כאדם הדש וזורה תבואתו בגורן : אשר שמעתי . מאתו הגדתי לכם : (יא) דומה . הוא אדום וכן הוא אומר מי כצור כדומה בתוך הים (יחזקאל כז) : אלי קורא משעיר. אמר הקב"ה אלי קורא הנביא או מלאך מעול מלכות שעיר : שומר מה מלילה. שומר ישראל מה תהא מן הלילה והחשכה הזאת : (יב) אמר שומר . הקב"ה : אתא בקר . יש לפני להזריח לעשות בקר :

רדק

מפחדים מעם מדי ופרס ובעת שהיו אוכלים ושותים היו אומרים קומו השרים משחו מגן כלומר נאלהו השמינים למלחמה , וכן תרגם יונתן לשם כלפיה אקימו סכואין , ותרגם משחו מגן מריקו ונהלהו זיינא , תרגם יונתן מגן זיינא , ר"ל כלי זיין כגון השריונות והכובעים כי גם הם מגן על האדם במלחמה , ויש מפרשים משחו מגן משחו המלך כי המלך מגן העם לפי שבאותו הלילה מת בלשצר כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכא , אמר הנה מת מלככם משחו אחר תחתיו , ובכ"י לשם הלפים סדר מגורשא היא אתרא דקריא מגרתא לפיתא : (ו) כי כה אמר . כאלו הנביא בבבל , ואמר על לשון שרי בבל שיאמרו זה לזה שיעמידו המצפה לראות אם בא חיל מדי ופרס ויגיד אשר יראה : (ז) וראה רכב . וראה המצפה רכב צמד פרשים רכב שרוכבים עליו זוג פרשים . וראה גם כן רכב חמור רכב גמל : והקשיב קשב רב קשב . יקשיב אם הם קרובים אם ישמע קול פרסותם , ויונתן תרגם ויחזו כחד אינש ועמיה זוג פרשים וגומר : (ח) ויקרא . וקרא המצפה אריה על המצפה המשיל מדי ופרס לאריה שעומד על המצפה ומביט אילך ואילך אנה יטרוף , אמר הנביא בלשון קריאה כראותו זה : אדני אנכי עומד תמיד . יומם ולילה על משמרתי אנכי נצב כל הלילות , כלומר ביום ובלילה אני עומד ומצפה מתי יהיה זה שיבא חיל מדי ופרס ויחריבו בבל לפי שהרעו לישראל , ובמדרש כי אריה אמר על חבקוק הנביא , אמר ישעיהו כי חבקוק עתיד לומר זה אנכי עומד תמיד יומם ולילה שעג עוגה ועמד בתוכה כמו שמפרש בתרגום תפלה לחבקוק וקרא חבקוק אריה כי כן הוא בגמטריא חשבון חבקוק כחשבון אריה , וי"ת הפסוק כן אמר יבעים נביאה קל משריין וגומר : (ט) והנה זה . בעוד שהיה המצפה מקשיב הנה בא החיל כמו שהיה רואה קרבו אל העיר : ויען המצפה . ויאמר נפלה נפלה בבל , הכפל לחזק : שבר. פירוש המשבר ויונתן תרגם נפלה נפלה אף עתידה למיפל בבל , ר"ל בתי נפילות ראשונה על ידי מדי ופרס והשניה על ידי שמים , שנאמר והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה , וזה היתה לעולם כי אותה בבל לא נתישבה עוד לעולם כמו שפירשנו למעלה במשא בבל : (י) מדשתי ובן גרני . ואמר הנביא בלשון האל בבל היא מדשתי שאדוש אותה בחיל מדי ופרס כמו שדשין התבואה. ובן גרני , כפל ענין במלות שונות , כי הבר והתבן יקרא בן גרן לפי שיודש בגורן : אשר שמעתי . אמר הנביא זאת הנבואה אשר שמעתי על בבל הגדתי לכם כמו ששמעתיה ואמר אלהי ישראל לפי שבעבור ישראל יביא האל הפורענות לבבל : (יא) משא דומה. דומה היה מבני ישמעאל כמו שכתוב ומשמע ודומה ומשא אמר הנביא אני קורא קול הנבואה כי משעיר יבא להם המחריב ארצם ובקרוב תבא אליהם הרעה וישימו שומרים בחומות העיר , ואומר שיקומו בני אדם מרוב פחדם ויסובבו בעיר וישאלו לשומרים מה מלילה , וכפל הדבר כדרך השואלים : מה מליל . בא על דרך הסמיכות , וכמוהו בא אל תוקעו בחיל כבד : (יב) אמר . ענה להם השומר אתא בקר , כלומר הבקר יבא , אבל מה תועילו כי גם הלילה יבא אחרי שתצטרכו לשמור עוד מפחד האויב : אם תבעיון בעיו . אם תשאלו שאלו : שובו אתיו . לשאול , כלומר עוד הלילות תשאלו בזה כי אין לכם בטח מן האויב וא"א ז"ל פירש כי עתידים בני העיר להחריב דומה וקורא הנביא שומר וצופה והנביא מדבר כאלו בני העיר קוראים אליו ושואלים לו מה מלילה כלומר מה מלילותם ויומותם של דומה , כלומר אם הגיע זמן קיצן עדיין ונלך עליהם , והנביא משיב להם כבר נשלמו הימים והלילות ובא בקר מפלתם שובו אתם עליה ותלוהו , ותרגם יונתן כן מטל
כם

תולדות אהרן משא דומה . סנהדרין לד זוכר תרומה ויקרא (תענית סד) : אמר שומר . כ"קג :

מצודת דוד

הם באים חיל פרס ומדי : אכול שתה . בעוד שהיו אוכלים ושותים אמרו אלו לאלו קימו השרים ומשחו המגן לרדת אל המלחמה : (ו) לך העמד המצפה . הנביא יאמר על לשון שרי בבל שיאמרו זה לזה לך העמד המצפה שיגיד את אשר יראה : (ז) וראה . כאלו העומד על המצפה ראה רכב שרוכבים עליו זוג פרשים וראה ג"כ רכב חמור וכו' ר"ל אחד רוכב על חמור ואחד רוכב על גמל ר"ל ראה הרבה מיני בעלי מלחמה : והקשיב קשב . הקשיב באזניו אשר רב הקשב ר"ל קול המון העם היה נשמע מאד ויורה שיש המון רב : (ח) ויקרא אריה על מצפה . ר"ל העומד על המצפה קרא לאמר הנה בא האריה והמשיל פרס ומדי לארי הטורף הוא שקרא לאמר הנה האריה על מצפה והמשיל פרס ומדי לאריה העומד על מצפה ומביט אילך ואילך אנה יטרוף : ה' אנכי עומד וכו'. כשראה הנביא את כל זה במראה הנבואה אמר אתה ה' הנה אנכי עומד תמיד בכל יום ומצפה מתי תחרב בבל על שהרעו לישראל : ועל משמרתי . ר"ל כאדם היושב ומשמר שאינו זז ממקומו כן לא זזתי מלצפות : (ט) והנה זה בא . ר"ל זמן רב הייתי מצפה לה ועתה הנה זה בא רכב המיוחד לאיש ועליו זוג פרשים ר"ל באו פרס ומדי המחריבים את בבל : ויען ויאמר . המלאך הדובר בי אמר עתה נפלה בבל וכפל המלה לחזק הענין : שבר . המשבר שבר אותם והפילם לארץ : (י) מדושתי . גם אלה דברי המלאך שאמר שבבל תהיה מדושתי ר"ל אני אדוש אותה כמו שדשים התבואה : ובן גרני . התבואה נקראת בן גורן לפי שיונק וגדל בגורן וכפל הדבר במ"ש : אשר שמעתי . אמר נביא הדבר אשר שמעתי מאת ה' וגו' אותה הגדתי לכם : (יא) דומה . הוא מבני ישמעאל כמ"ש ומשמע ודומה ומשא (בראשית כה) : אלי קורא משעיר . אמר הנביא אלי קורא קול הנבואה כי משעיר יצא המחריב ארצם : שומר מה מלילה . ר"ל בעת יבוא האויב וישימו שומרים בעיר ובני העיר יקומו ויסובבו בעיר וישאלו לשומר ויאמרו אתה שומר מה היה בלילה אם בא האויב : שומר מה מליל . דרך השואלים ומהפחדים לכפול אמריהם : (יב) אמר שומר. השומר

מצודת ציון

באים נקרא טפס : משחו מגן . יש מגן עשוי מעור שלוק ומושחין אותו בשמן להחליק מעלה מכת חרב וחנית וכן מגן שאול בלי משוח בשמן (ש"ב א) : (ו) המצפה. כמו הצופה : (ז) צמד. זוג כמו צמד בקר (איוב א) : פרשים . כן יקראו רוכבי הסוס המלומדים בכך וכן פרש מעלה (נחום ג) : והקשיב . ענין שמיעה : (ח) מצפה. כן נקרא המקום שעומד עליו הצופה : (ט) פסילי . כן יקראו הגלולים כי המה נפסלים ונחצבים והוא מל' ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה) : (י) מדושתי. מלשון דישה : (יב) אתא . ענין ביאה כמו ואתא מרבבות קדש (דברים לג) : תבעיון בעיו ענין

רש"י

לכם: וגם לילה. מתוקן לעשו לעת קץ: אם תבעיון בעיו. אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ שובו אתיו. בתשובה: (יג) משא בערב. על ערביים: ביער בערב תלינו. ראיתי מה עשיתם בהגלות אשור את עמי והיו מבקשים לשבאים שלהם להוליכם דרך עליכם לפי שאתם בני דודיהם אולי תרחמו עליהם ואתם הייתם יוצאים ולנים ביער דרך העברת שיירות: אורחות דדנים. בני דודכן: (יד) לקראת צמא. דרך להביא מים ואתם יושבי ארץ תימא לא עשיתם כן אלא בלחמו קדמו נודד הביאו להם מיני מאכלים מלוחים ונודות נפוחים מלאי רוח והיה אוכל ומבקש לשתות ונותן פי הנוד לתוך פיו והרוח נכנס במעיו והוא מת. ד"א לקראת צמא התיו מים לא כן עשיתי לאביכם כשהיה צמא גליתי לו באר מים: (טו) כי מפני חרבות נדדו. עמי: וחרב נטושה. פשוטה על פני הארץ כמו (ש"א ל) והנם נטושים על פני כל הארץ (שם כה) וינטשו בעמק רפאים ד"א נטושה כמו לטושה כל אותיות אשר מוצאיהם קרובים להיות ממקום אחד מתחלפות זו בזו כנו"ן בלמ"ד כענין שנא' (נחמיה יג) לעשות לו נשכה כמו לשכה: (טז) כשני שכיר. אדקדק בה לצמצם המועד כשכיר הנשכר לשנים שמדקדק במועד תשלום שכרו: (יז) ושאר. שארית: קשת גבורי בני קדר. בעלי רובי קשת שהם כאביהם שנאמר בו (ברא' כא) ויהי רובה קשת: (א) גיא חזיון. היא ירושלים גיא שנתנבאו עליה רוב נבואות: כי עלית כולך לגגות. כשבא עליהם חיל עולים על גגותיהם לראות החיל ולהלחם ורבותינו פירשו על כהנים שעלו על גגו של היכל ומפתחות העזרה בידם כדאיתא במסכת תענית. ומדרש אגדה אומר שהיו גסי הרוח. (באיכה רבתי): (ב) תשואות מלאה. עיר שהיתה תשואתו קול רוב אדם: הומיה ועליזה. עכשיו מה לך מתאבל: חלליך לא חללי חרב. טובים היו אילו חללי חרב היו מעכשיו שהם חללי רעב: (ג) כל קציניך נדדו יחד. צדקיהו ושריו שיצאו לברוח בלילה: מקשת אוסרו. אשר מאימת המורים חצים בקשת היו נאסרים להסגר בתוך העיר וכל

ישעיה כא כב

אִם־תִּבְעָיוּן בְּעָיוּ שֻׁבוּ אֵתָיוּ׃ ל׳. נ׳

יג מַשָּׂא בַּעְרָב בַּיַּעַר בַּעְרַב תָּלִינוּ ל׳

אֹרְחוֹת דְּדָנִים׃ יד לִקְרַאת צָמֵא ל׳ וא׳ ארחת

הֵתָיוּ מָיִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ ג׳. ס׳. ג׳

קִדְּמוּ נֹדֵד׃ טו כִּי־מִפְּנֵי חֲרָבוֹת ס׳

נָדָדוּ מִפְּנֵי ׀ חֶרֶב נְטוּשָׁה וּמִפְּנֵי

קֶשֶׁת דְּרוּכָה וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה׃

טז כִּי־כֹה אָמַר אֲדֹנָי אֵלָי בְּעוֹד ד׳ כסיפרא

שָׁנָה כִּשְׁנֵי שָׂכִיר וְכָלָה כָּל־כְּבוֹד

קֵדָר׃ יז וּשְׁאָר מִסְפַּר־קֶשֶׁת גִּבּוֹרֵי

בְנֵי־קֵדָר יִמְעָטוּ כִּי יְהוָה אֱלֹהֵי־ ל׳

יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר׃

כב א מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה־לָּךְ אֵפוֹא ל׳

כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת׃ ב תְּשֻׁאוֹת ׀ ד׳. ג׳. ג׳

מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה קִרְיָה עַלִּיזָה ג׳ ב׳ חסר וא׳ מ"ל

חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי־חֶרֶב וְלֹא מֵתֵי ל׳

מִלְחָמָה׃ ג כָּל־קְצִינַיִךְ נָדְדוּ־יַחַד

מִקֶּשֶׁת אֻסָּרוּ כָּל־נִמְצָאַיִךְ אֻסְּרוּ ל׳. נ׳

תרגום

אֲגַר לְצַדִּיקַיָּא וְאִית פּוּרְעָנוּת לְרַשִׁיעַיָּא אִם תְּתִיבוּן אַתּוּן תּוּבוּ עַד דְּאַתּוּן יָכְלִין לְמֵיתָב׃ יג מַטַּל כָּס דְּלוּט לְאַשְׁקָאָה יַת עַרְבָאֵי בְּחוּרְשָׁא בְּרַמְשָׁא יְבִיתוּן שְׁיָרַת בְּנֵי דְדָן׃ יד לָאַפֵּי צַחְיָא פּוּקוּ נַגְדִין דְּמַיָּא דְּיָתְבֵי בְּאַרְעָא דָּרוֹמָא לַחְמָא דְאַתּוּן אָכְלִין זַמִּינוּ לְמֶעֶרְקַיָּא׃ טו אֲרֵי מִן קֳדָם קְטוֹל עֲרָקוּ מִן קֳדָם חַרְבָּא שְׁלִיפָא וּמִן קֳדָם קֶשֶׁת מְתִיחָא וּמִן קֳדָם תְּקוֹף קְרָבָא׃ טז אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לִי בְּסוֹף שַׁתָּא כִּשְׁנֵי אַגִּירָא וִיסוּף כָּל יְקָרְהוֹן דַּעֲרָבָאֵי׃ יז וּתְקוֹף עָבְדֵי קְרָב גִּבָּרֵי בְּנֵי עֲרָבָאֵי יִזְעֲרוּן אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל גְּזִיר כֵּן׃ א מַטַּל נְבוּאֲתָא עַל קַרְתָּא דְיָתְבָא בְּחֵילְתָא דְּאִתְנַבִּיאוּ עֲלַהּ נְבִיַּיָּא מָה לְכוֹן כְּדֵין אֲרֵי סְלֶקְתּוּן כּוּלְכוֹן לְאִגָּרַיָּא׃ ב מִן קֳדָם אִתְרְגוּשָׁא דְּאִתְמְלִיאַת קַרְתָּא מְשַׁבַּחְתָּא כְּרַכָּא חֶדְוָאָה קְטִילַיִךְ לָא אִתְקְטִילוּ בְחַרְבָּא וְאַף בִּקְרָבָא לָא מִיתוּ׃ ג כָּל שִׁלְטוֹנַיִךְ אִטַּלְטָלוּ כַּחֲדָא מִן קֳדָם מְתַח קַשְׁתָּא גְּלוֹ

תשואות ד׳ בקריא וסי׳ תשואות מלאה עיר הומיה, תשואות חן חן לה. תשואות נוגש לא ישמע. תשואות סכתו: הומיה ג׳ ב׳ מ"ל וא׳ חסר וסי׳ תשואות מלאה. המיה היא וסררת. אשת כסילות הומיה. הומיה דסוררת חסר:

תולדות אהרן משא בערב. (תענית סט): לקראת צמא. תענית ז: מפני חרבות. סנהדרין לה: גיא חזיון. תענית כט זוכר מקן (שקלים ו):

רד"ק

בם דלוט וגומר, ובדברי רבותי׳ ז"ל בספרו של רבי מאיר מצאו כתוב משא דומה משא רומי: אלי קורא משעיר. אמר רבי יוחנן אלי קורא מפני שעיר: שומר מה מלילה. אמרו לישעיה רבינו ישעיה ומה יוצא לנו מתוך הלילה הזה אמר להם המתינו לי עד שאשאל כיון ששאל חזר אצלם אמרו לו שומר מה מליל, שומר העולמים, אמר להם לא כשאתם סבורין אלא בקר לצדיקים ולילה לרשעים בקר לישראל ולילה לכותיים, אמרו לו אימתי אימת דאתון בען הוא בעי אם תבעיון בעיו, והאומרים להם ומי מעכב אמר להם תשובה שובו אתיו: (יג) משא בערב. נבואה זו נאמרה על ערב והם בני קדר, וביו"ד בערב במקום על, כמו כן ינתן בו כי אם הבהמה אשר אני רוכב בה כמו עליה: ביער בערב תלינו ארחות דדנים. אומר כנגד שיירות בני דדן שהיו עוברים והבים בערב, אמר עתה בחרבן ערב תלינו ביער כי לא תמצאו אהלים ללון בהם כי חרבו אהלי קדר, ויונתן תרגם בחורשא ברמשא תביתון, תרגם בערב כמו בערב: (יד) לקראת צמא התיו מים. התיו כמו אתיו, אומר דרך משל למים שיביאו לקראת הצמא כי בני קדר יהיו גולים ונודדים במדבר ולא ימצאו מים לשתות ויושבי ארץ תימא כשימצאום גולים ונודדים צריך שיקדמום בלחמם: (טו) כי מפני חרבות. והם תשאלם מפני מה הם נודדים מפני חרבות שפשטו בארצם מפני חרב נטושה שפשטה בארצם, וכן וינטשו בלחי, כמו ויפשטו, ויש מפרשים כמו לטושה, ויונתן תרגם שליפא: (טז) כי כה אמר ה׳ בעוד שנה. שנאמרה אלי נבואה זו: וכלה כל כבוד קדר. כשני שכיר, שהם מצומצמים, ומדקדק בזמנו יותר כמו שאומר כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו, וכן זאת השנה תהיה מצומצמת: (יז) ושאר מספר קשת. מה שישארו מהם רובי קשת שיברחו יהיו מתי מספר: ימעטו. יהיו הולכי׳ ומתמעטים: כי ה׳ אלהי ישראל דבר. לפי שהרעו לישראל כשהגלם מלך אשור, אולי באו בני קדר עם מלך אשור והרעו לישראל בעת שהיו מוליכים אותם בשביה. או שעברו ישראל דרך ארצם בגלותם והרעו להם: (א) משא גיא חזיון. נבואה זו נאמרה על ירושלם, וקראה גיא חזיון לפי שהיא מקום הנבואה, ומה שקראה גיא והיא הר לכנותה לרעה לפי שהשפילוה יושביה ברעתם ובשיבוש מהר אל בקעה והיתה ראויה שתקרא עתה הר אלא גיא: מה לך איפה כי עלית כלך לגגות. דרך בני העיר לעלות לגגות ולמגדלים בעת שיבאו להם האויבי׳ ויכנסו בעיר בחזקה יעלו לגגותם להשגב בהם, או להלחם בהם אל נפשותם אם יוכלו. אמר הנביא כנגד ירושלם מה לך ובלא היית אתמול תשואות מלאה עיר הומיה מה לך עתה שנאספת אל הבתים ועלית אל הגגות מפני מה היה זה מפני עונך: (ב) תשאות מלאה. האמרך. תשאות פירוש קול המון העיר מרוב העם אשר בתוכה, וכן תשאות חן חן לה: חלליך לא חללי חרב. כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם עם אויביהם אלא נאספו אל העיר ומתו בתוכה ברעב והנה אינם חללי חרב אלא חללי רעב: (ג) כל קציניך נדדו. קציניך וראשיך שנדדו וברחו: מקשת אסרו. כלומר

מצודת ציון

ענין שאלה ודרישה ובדרז"ל בעי מיניה וכו׳ ודומה לו נבעו מצפוניו (עובדיה א) שהוא ענין דרישת החפוש וכמו שמלת בקשה הונח לדרישת שאלה ולדרישת החפוש כן מלת בעיו הונח לשניהם: אתיו. בואו: (יג) בערב. הבי"ת היא במקום על כמו כן ינתן בו (ויקרא כד) ומשפטו עליו: תלינו. מל׳ לינה: ארחות. שיירות הולכי אורח: (יד) התיו. הביאו: קדמו. הביאו לפניהם וכן אשר לא קדמו (דברים כג): (טו) חרבות. מלשון חרב: נטושה. ענין התפשטות כמו וינטשו בלחי (שופטים טו): (טז) כבוד. ענין רבוי: (א) גיא. עמק: חזיון. ענין נבואה: איפוא. כמו עתה וכן עשה זאת איפוא בני (משלי ו): כלך. מלשון כל: (ב) תשואות. ענין הומים כמו תשואות נוגש (איוב לט): קריה. כרך כמו תעלץ קריה (משלי יא): עליזה. ענין שמחה: (ג) קציניך. שריך כמו קצין תהיה לנו (לעיל ג): (ד) שעו. ענין

מצודת דוד

ישיב לאמר אף אם בא הבוקר ואין פחד מהאויב אבל גם הלילה תבוא ומהלך לשמור עוד מפחד האויב: אם תבעיון בעיו. אם תשאלון לדרוש שאלה כזאת שובו ובואו למחר ולמחרתו כי בכל הלילות תצטרכו לשמור ותוכלו לבוא בכולם: (יג) בערב. על ערב והם בני קדר: ביער בערב וכו׳. אתם שיירות בני דדן שהייתם רגילים ללון באהלי אנשי ערב הנה עתה שחרבו אהליהם תלינו ביער אשר בערב: (יד) לקראת צמא. לקראת ערב הצמא בלכתו בגולה הביאו לו מים לשתות: יושבי וכו׳. אתם היושבים בארץ תימא קדמו כל אחד בלחמו לקראת ערב הנודד ממקומו: (טו) כי מפני וכו׳. כאומר ואם תשאלו למה נדדו ממקומם אשיב לאמר שנדדו מפני חרבות האויב: חרב נטושה. אשר פשטה בארצם: קשת דרוכה. הדרך לדרוך ברגל על הקשת למותחו היטב לירות למרחוק: כובד מלחמה. חוזק מלחמה: (טז) בעוד שנה. בעת תשלום שנה מהיום: כשני שכיר. ר"ל מצומצם כשכיר המדקדק בשני שכירתו: כל כבוד קדר. מרבית המון עם ערבי בני קדר: (יז) ושאר. השארית של מספר רבי קשת מגבורי בני קדר יהיו הולכים ומתמעטים: כי ה׳ וכו׳. דבר ובידו לקיים: כב (א) גיא חזיון. זה ירושלים שהיתה מקום הנבואה ועם כי עמדה בהר קראה גיא לכנותה לרעה ולומר שהשפילוה האויבים בחטאתיה ומהר נעשה גיא: מה לך איפוא. מה נעשה לך עתה אשר עלית על הגגות כי כן הדרך כשבא העיר במצור עולים על הגגות לראות כמה יש המון עם הצרים: (ב) תשואות. עד הנה היית מלאה המיית אנשים: עיר הומיה. כפל הדבר במ"ש: קריה עליזה. כרך מלאה שמחה במרבית הממשלה והעושר: חלליך. עתה איך עלתה בך אשר חלליך לא חללי חרב המה כי ברעב מתו הקשה ממיתת חרב: (ג) כל קציניך. צדקיהו ושריו אשר נדדו יחד וברחו הנה נאסרו מרובי הקשת כי כאשר ברחו דרך המערה הזמין הקב"ה צבי אחד רץ על המערה ממעל ורדפו אחריו רובי קשת וכשבאו לפתח המערה מצאו את צדקיהו ושריו יוצאים ותפסום ואסרום: כל נמצאיך. את כל הנמצאים כולם יחדו אסרו: מרחוק ברחו. אשר

ברחו

רש"י

וכל הנמלאים בו אוסרו יחד בזיקים ורובן מרחוק ברחו קודם לכן : (ד) שעו מני . חדלו ממני כך הקב"ה אומר למלאכי השרת: (ה) ומבוסה. מרמס כמו בוססו את חלקתי (ירמיה יב) וכמו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י) : מקרקר קיר. יום קרקור קיר החומה : ושוע אל ההר . וקול שועה לנוס אל ההרים להמלט : (ו) נשא אשפה. אשפות חצים קוייבר"ן בלע"ז : וקיר ערה מגן . ת"י ועל שור דבקו תריסין והוא כמו ערות על יאור (לעיל יט) ומתערה כאזרח רענן (תהלים לז). ויש לפרש וקיר ערה מגן קיר של העיר כמו (מ"ב טו) ויגלם קירה בני אותה מדינה גלו מגיניהם על ירושלים : (ז) שת שתו השערה. שמו מצור על השערים ודוגמתו יש במלכים במלחמת בן הדד שימו על העיר (שם א כ) : (ח) ויגל . לשון גילוי : מסך יהודה. הוא בית המקדש שהי' מגין ומיסך ומסכך עליה' : ותבט ביום ההוא . תתבוננו להלחם בה : אל נשק בית היער . הם המגינים שלש מאות ומאתים (צנה) שעשה שלמה ויתנם המלך בית יער הלבנון (שם א ז) : (ט) בקיעי עיר דוד . בקיעי החומה ראיתם כי רבו : ותקבצו את מי הברכה. י"ת וכנישתון ית עמא למי בריכתא ארעיתא שהוא אצל בקיעי עיר דוד להלחם שם לפי שראיתם שיש שם תורפה לירושלים ונוחה לכבש משם : (י) ואת בתי ירושלים ספרתם. כמה בתים יש לכל אחד שיתנו מהם לפי חשבון כדי לקחת האבנים והעצים לבצר את החומה : לבצר . לחזק לשון ערים בצורות (במדבר יג) : (יג) ומקוה עשיתם. אגם מים להיות חוזק לעיר בין החומותים החומות כפולות חיל וחומה ובין מי הברכה הישנה: ולא הבטתם אל עושיה . ואם תאמרו אף חזקיה עשה כן שנא' (ד"ה ב לה) ויתחזק ויבן את כל החומה הפרוצה ויעל על המגדלי' ולחוצה החומה האחרת ויחזק את המלא עיר דוד חזקיהו בה' אלהי ישראל בטח וגו' (מ"ב יח) אבל אתם בימי יהויקים וצדקיה לא הבטתם אל עושיה

ישעיה כב

יַחְדָּו מֵרָחוֹק בָּרָחוּ׃ ד עַל־כֵּן אָמַרְתִּי
ל' . ל' . ל' שְׁעוּ מִנִּי אֲמָרֵר בַּבֶּכִי אַל־תָּאִיצוּ
לְנַחֲמֵנִי עַל־שֹׁד בַּת־עַמִּי׃ ה כִּי־יוֹם
ג' מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה לַאדֹנָי
ל'. ל' חסר יְהוִה צְבָאוֹת בְּגֵי חִזָּיוֹן מְקַרְקַר קִר
וְשׁוֹעַ אֶל־הָהָר׃ ו וְעֵילָם נָשָׂא אַשְׁפָּה
ב' בְּרֶכֶב אָדָם פָּרָשִׁים וְקִיר עֵרָה
ל' מָגֵן׃ ז וַיְהִי מִבְחַר־עֲמָקַיִךְ מָלְאוּ
ג' . ל' וחסר רָכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֹׁת שָׁתוּ הַשָּׁעְרָה׃
ג' ס' את עיני בלעם ח וַיְגַל אֵת מָסַךְ יְהוּדָה וַתַּבֵּט בַּיּוֹם
הַהוּא אֶל־נֶשֶׁק בֵּית הַיָּעַר׃ ט וְאֵת
ל' . ג' בְּקִיעֵי עִיר־דָּוִד רְאִיתֶם כִּי־רָבּוּ
וַתְּקַבְּצוּ אֶת־מֵי הַבְּרֵכָה הַתַּחְתּוֹנָה׃
ל' . ל' י וְאֶת־בָּתֵּי יְרוּשָׁלַםִ סְפַרְתֶּם וַתִּתְצוּ
ל' . ל' הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוֹמָה׃ יא וּמִקְוָה
ל' וחסר עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֹמֹתַיִם לְמֵי הַבְּרֵכָה
ל' הַיְשָׁנָה וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל־עֹשֶׂיהָ
וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם׃

כָּל דְאִשְׁתְּכַח בִּיךְ אִתְקְטָלוּ
כַּחֲדָא מֵרְחִיק עֲרַקוּ : ד עַל
כֵּן אֲמָרִית שְׁבוּקוּ מִנִּי אֶבְכֵּי
בְּמָרַר לָא תִתְבְּעִיתוּ
לְנַחָמוּתִי עַל תְּבַר כְּנִשְׁתָּא
דְעַמִּי : ה אֲרֵי יוֹם רְגוֹשׁ
וְאִתְדְּשָׁא וּקְטוֹל קֳדָם יְיָ
אֱלֹהֵי צְבָאוֹת עַל קַרְתָּא
דִיתָבָא בְחֵילְתָא דְאִתְנַבִּיאוּ
עֲלַהּ נְבִיַיָּא מְבַלְּשִׁין בָּתַּיָא
מַקְפִין מִגְדְּלַיָא בְרֵישֵׁי טוּרַיָא:
ו וְעֵילָמָאֵי נְטַלוּ זַיִן בִּרְתֵךְ
אֱנָשׁ וְעִמֵּיהּ זוּג פָּרָשִׁין וְעַל
שׁוּר דַּבְקוּ תְרֵיסִין : ז וַהֲוָה
שְׁפַר מִשְׁרָךְ דְּאִתְמְלָאוּ רְתִיכִין
וּפָרָשִׁין מְמַנַן עַל תַּרְעִין :
ח וּגְלֵי יַת מַטְמוֹרִית בֵּית
יְהוּדָה וְאִסְתְּכֵי בְעִידָנָא
הַהוּא עַל זֵין בֵּית גִנְזֵי
מַקְדְּשָׁא: ט וְיַת פְּלוּגַת קַרְתָּא
דְדָוִד חֲזֵיתוּן אֲרֵי סַגִּיאַת
וְכַנֵּישְׁתּוּן יַת עַמָּא לְמֵי
בְרֵיכְתָא אַרְעִיתָא: י וְיַת בָּתֵּי
יְרוּשְׁלֵם מְנִיתוּן וְתָרַעְתּוּן בָּתַּיָא לְתַקָּפָא שׁוּרָא : יא וּמִקְוְיָא עֲבַדְתּוּן בֵּין שׁוּרַיָּא
לְמֵי בְרֵכְתָא עַתִּיקְתָא וְלָא אִסְתַּכַּלְתּוּן בְּדַעֲבְדָהּ וְדִי בְרָאָהּ מִלְקַדְמִין

שתו ד' מלעיל וסי' נמסר בסדר כי תשא : ותבט . ג' בקריאה וסי' ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב . ותבט ביום ההוא אל נשק. ותבט עיני בשורי . אנ"ך :

רד"ק

כלומר רובי קשת שרדפו אחריהם השיגום ואסרו אותם והם נדקיסו ושריו שבלחו ויצאו מירושלם לילה ורדפו אחריהם הכשדים ותפשום : כל נמצאיך . פירוש כל הנמצאים בתוך העיר אסרו , וכן אשר מרחוק ברחו שחשבו להמלט אסרו גם כן : (ד) על כן אמרתי . דברי הנביא אמר כנגד המנחמים : שעו מני . כלומר הרפו ממני אל תנחמוני כי אמרר נפשי בבכי שאבכה: אל תאיצו לנחמני . כפל ענין במלות שונות אמר אל תדחקו לנחמני על שד בת עמי כי רב הוא מלהנחם עליו : (ה) כי יום מהומה . ענין שבר , כמו והמם מהומה גדולה : מבוסה . ענין הרמיסה והגאול , כמו כפגר מובס , בוסס בטיט חוצות : מבוכה . ענין בלבול , כמו נבוכים הם בארץ : מקרקר קיר . הורס הקיר כמו משרש עוקר השורש , ומה שאמר קיר תוספת ביאור , כי די לו במקרקר , וכן ונצנא נבא , ותשרש שרשיה, ויקסמו קסמים , וענין מקרקר קיר שהרסו הכשדים חומת ירושלם , כמו שכתוב ותבקע העיר , ואומר וינתצו את חומת ירושלם : ושוע אל ההר . היוצאים מן העיר הולכים וצועקים מהר אל הר ומגבעה אל גבעה , ויונתן תרגם מבלשין בתיא מקפין מגדליא ברישי טוריא : (ו) ועילם . פירוש בני עילם : נשאו אשפה . בחצים וקשת להלחם על ירושלם , וכן קיר והיא עיר למלך אשור כמו שאמר ויגלם קירה , וכן בני קיר גלו המגינים לבא למלחמה על ירושלם : ערה . ענין גלוי , כמו את מקורה הערה , ויש לפרש קיר כמשמעו כותל וערה ענין דבוק , וכן בדברי רבותינו ז"ל מעורה בטרפשים , פירוש דבוקה , ופירוש הפסוק עילם נשא אשפה לירות החצים אל ירושלם , וכן דבק אל החומה המגינים לחתור החומה תחתיה להפילה , וכן תרגם יונתן ועל שוריא דבקו תריסין : ברכב אדם פרשים . תרגם יונתן ברתך אנש ועמיה זוג פרשין : (ז) ויהי מבחר עמקיך . אומר כנגד ירושלם מבחר ארצך ימלא ברכבי האויבים ואמר עמקיך כי הרכב לא ילך בהרי' אלא בעמקים: שות שתו. שמו פניהם לשערי ירושלם להלחם , ויש מפרשים נלחמו , וכן ופה ישית בגאון גליך ינחם , ויונתן תרגם עמקיך משרך , ושום שתו ממנן על תרעין , וכן וישימו על העיר , ר"ל הפרשים שמו עסקם וכלי תפשם לכבוש העיר : שות שתו . שמו כלי המצור אל השער : (ח) ויגל את מסך יהודה . גלה האויב את מסך יהודה היו בצורים שהיו מסוככין שלא תבא עליהם רעת האויב מפני בית המקדש שהיה בנחלתם , והנה בא האויב בעונותם וגלה המסך שלהם : ותבט . אומר כנגד עם ירושלם או כנגד המלך . אמר כשראית האויב שבא עליך הבטת אל נשק בית יער הלבנון שנתן שם שלמה מגינים ונתת עיניך בהם לחביאם אל ירושלם , כלומר הכינות עצמך למלחמה ולא לתשובה ומעשים טובים, כלומר הבטחתך היתה אל הנשק ולא אל האל , כמו שאמר ולא הבטתם אל עושיה , ויונתן תרגם אל נשק בית יער על זין בית גנזי מקדשא : (ט) ואת בקיעי עיר דוד ראיתם. פרצות שהיו בחומות עיר דוד היא ציון ועשיתם הכנה לבנות אותם פרצות : ותקבצו את מי הברכה התחתונ' . מי הברכה שהיו מתפזרים ממנה ולחוץ קבצתם אותם לתוכ' להיות המים מזומני' לעשות בהם חמר לבנין הפרצות , והבריכה היא חריץ בנוי באבנים מהקבלים בה מי גשמים : (י) ואת בתי . הנה הכינותם המים , וכן הכינותם האבנים שספרתם הבתים ומי שהיה לו בית יותר נתצתם אותו לבנות פרצות החומה מאותם האבנים : ותתצו . הי"ו השרש רפה ומשפטו להדגש כי שרשו נתץ : לבצר . ענינו לחזק מן ערים בצורות : (יא) ומקוה . בקמץ בשקל מערת , עוד עשיתם הכנה למים בין שתי החומות כמוך למי הברכה הישנה עשיתם שם חריץ שיקוו בו מי גשמים כל אלה ההכנות עשיתם מפני האויב כדי להציל ירושלם מידו : ולא הבטתם אל עושיה . ולא הבטתם אל הבורא אשר עשה אותה ותקנה עד הנה ושמר מיד האויב לא הבטתם לשוב אליו ונלכת בדרכיו כי הוא היה מציל אתכם אם שבתם אליו יותר מכל ההכנות שעשיתם : ויוצרה מרחוק

מצודת דוד

ברחו למרחוק מנאום האויב והסרים : (ד) שעו מני. חדלו ממני ואל תנחמוני : אמרר בבכי . אמרר לב השומעים במרבית הבכי : אל תאיצו . אל תדחקו לנחמני על העושק של בת עמי כי רב הוא להנחם עליו וכפל הדבר במ"ש כדרך המקונן : (ה) כי יום וכו' לה' וכו'. מוכן לה' להביא על ירושלים יום מהומה וכו' : מקרקר קיר . האויב יהרוס קירות החומות : ושוע אל ההר . האויב יצעק עליו לה' להר ציון וכבשוה : (ו) ועילם . בני עילם שהוא ממדינת מדי באו גם המה לעזרת בבל ונשאו אשפות מלאים חצים ובאו עם רכב המיוחד לאדם ועליו פרשים : וקיר . אנשי קיר גלו המגינים לקראת המלחמה : (ז) מבחר עמקיך . העמקים המובחרים מלאו רכב מאנשי המלחמה : שות שתו . שמו פניהם לשערי ירושלים להלחם : (ח) ויגל . האויב גלה את מסך יהודה כי היו סבורים שיהיו מסוככין מרעת האויב לפי שבה"מ היה בנחלתם ובא האויב וגלה המסך ר"ל לא הועיל להם סכך המקדש : ותבט . אל מול יהודה יאמר כשראית אשר בא האויב הבטת אל הנשק אשר בבית יער הלבנון שנתן שם שלמה מגינים וצנות כמ"ש ויעש המלך שלמה מאתים צנה וכו' ושלש מאות מגינים וכו' ויתנם המלך בית יער הלבנון (מ"א י) ונתת עיניך בהם להלחם עמהם וכאומר הכינות עצמך למלחמה לא לתשובה : (ט) בקיעי עיר דוד . ראיתם שנתרבו בקיעות וסדקים בחומות ציון והיתה נוחה לכבוש משם : ותקבצו . ולזה קבצתם את המים המפוזרים להיות מוכן לגבל הטיט לבנות פרצות החומה : התחתונה . כי היא היתה סמוכה אל החומה : (י) ספרתם . לקחתם לפי הערך להרסם לחזק באבניהם את החומה : (יא) ומקוה . עשיתם חריץ להקוות מים

מצודת ציון

ענין מניעה והסרה כמו שעה מעליו (איוב יד) : מני . ממני : אמרר. מלשון מרירות : תאיצו. ענין דחק כמו ואני לא אצתי (ירמיה יז) : שוד. עושק : בת . כנסיה : (ה) מהומה. ענין שברון כמו והמם גלגל עגלתו (לקמן כח) : מבוסה. ענין רמיסה ודריסה כמו יבוס צרינו (תהלים ס) : ומבוכה . ענין בלבול כמו נבוכים הם בארץ (שמות יד) : מקרקר . מל' קיר וכותל ר"ל הורס את הקיר ולתוספת ביאור אמר קיר וכן מסעף פארה (לעיל י) : ושוע . ענין צעקה כמו שועתי קולי (יונה ב') : (ו) אשפה . הוא נרתק החצים כמו עליו תרנה אשפה (איוב לט) : וקיר . שם מקום כמו ויגלם קירה (מ"ב ט"ז) : ערה . ענין הגלות הדבר כמו מקורה הערה (ויקרא כ) : מגן . כעמין מלבוש ברזל עבוי ללבוש במלחמה להגן ממכת חרב וחנית : (ז) שות שתו. ענין שימה כמו שתו עלי (תהלים ג) : (ח) מסך . מל' סכך ומכסה : נשק . כלי מלחמה כמו ועיר מבצר והנשק (מ"ב י) : (ט) הברכה . הוא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים כמו תעלת הברכה (לעיל ז) : (י) ותתצו . מלשון נפילה והריסה: לבצר . מל' מבצר ור"ל לחזק : (יא) ומקוה . מקום כנוס המים כמו ומקוה המים (בראשית א) :

היקוים

יב וַיִּקְרָא אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת בַּיּוֹם
הַהוּא לִבְכִי וּלְמִסְפֵּד וּלְקָרְחָה ג' . ג'
וְלַחֲגֹר שָׂק ׃ יג וְהִנֵּה ׀ שָׂשׂוֹן ב' ר"פ בכיפר'
וְשִׂמְחָה הָרֹג ׀ בָּקָר וְשָׁחֹט צֹאן ג'
אָכֹל בָּשָׂר וְשָׁתוֹת יָיִן אָכוֹל י' מלאים
וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת ׃ יד וְנִגְלָה
בְאָזְנָי יְהוָה צְבָאוֹת אִם־יְכֻפַּר הֶעָוֹן ב' . ד'
הַזֶּה לָכֶם עַד־תְּמֻתוּן אָמַר אֲדֹנָי ד' ג' חסר וא' מ"ל
יֱהֹוִה צְבָאוֹת ׃
טו כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת לֶךְ־ ד'כתע' כסיפ'
בֹּא אֶל הַסֹּכֵן הַזֶּה עַל־שֶׁבְנָא אֲשֶׁר
עַל־הַבָּיִת ׃ טז מַה־לְּךָ פֹה וּמִי־לְךָ ג'
פֹה כִּי־חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר חֹצְבִי ג' . ג'
מָרוֹם קִבְרוֹ חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן
לוֹ ׃ יז הִנֵּה יְהוָה מְטַלְטֶלְךָ טַלְטֵלָה ג' . ג'
גָּבֶר וְעֹטְךָ עָטֹה ׃ יח צָנוֹף יִצְנָפְךָ ג' . ג' . ג'
צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל־אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם ג'

לָא חֲזֵיתוּן ׃ יב וַאֲכְלֵי נְבִיָא
דַיְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּיוֹמָא
הַהוּא לְמִבְכֵּי וּלְמִסְפַּד וּלְגַזָזָא
רֵישׁ וּלְמֵיסַר סַקִּין ׃ יג וְהָא
בִּיעַ וְחֶדְוָא אָמְרִין נִקְטוֹל
תּוֹרִין וְנִנְכּוֹס אָעַן נֵיכוּל בְּסַר
וְנִשְׁתֵּי חֲמַר נֵיכוּל וְנִשְׁתֵּי
מְדִנְמוּת לָא נֵחֵי ׃ יד אֲמַר
נְבִיָא בְּאוּדְנַי הֲוֵיתִי שְׁמַע כַּד
אִתְגְזַר דָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת
אִם יִשְׁתְּבֵק חוֹבָא הָדֵין לְכוֹן
עַד דִּי תְמוּתוּן מוֹתָא תִנְיָנָא
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת ׃
טו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
צְבָאוֹת אֱתָא אֱזִיל לְוַת
פַּרְנָסָא הָדֵין לְוַת שֶׁבְנָא דִי
מְמַנָא עַל בֵּיתָא ׃ טז וְתֵימַר
לֵיהּ מָה לָךְ כָּא מַה לָךְ
כְּדֵין אֲרֵי אַתְקֵינַת לָךְ כָּא
אֲתַר אַתְקִין בְּרוּמָא אַתְרֵיהּ
שַׁוֵּי בְכֵיפָא בֵּית מְדוֹרֵיהּ ׃
יז הָא יְיָ מְטַלְטְלָךְ טִלְטוּל
דִגְבְרָא וְתַחְפִּינָךְ בַּהֲתָא ׃ יח יַעְדֵּי מִנָּךְ יַת מִצְנֶפְתָּא וְיַקִּיפוּנָךְ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ כְּשׁוּר

הרג ג' וחסר וס' נמסר בהעלותך : אכול י' מ"ל וסי' נמסר בסדר שמיני : תמתון ד' ג' חסרים וא' מ"ל בקריאה וסי' ולא תגעו בו פן תמתון . הנחש אל האשה לא מות תמתון . אם יכפר העון הזה . אכן כאדם תמותון . בתראה מלא :

תולדות אהרן לבכי ולמספד . חגיגה ה ע"ב ג : הרוג בקר . תענית יא : ונגלה באזני . יומא פו תענית כט : ה' צבאות . חגיגה טו : יכפר העון . (יומא מח סנהדרין כו שבועות לג) : הסוכן הזה . סנהדרין כו : טלטלה גבר . כתובות כח סנהדרין כו :

רדק

מרחוק לא ראיתם . מי שיצר לירושלים זמן רב ורחוק לשמרות שכינתו בה ובחר אותה מכל הארצות לא ראיתם אותו לשוב אליו , ובדרש ויוצרה מרחוק לא ראיתם מי שברא אותה קודם שנברא העולם , כמו שאמרו רבותינו ז"ל ז' דברים נבראו קוד' שנברא העולם ואלו הן גן עדן ותורה וצדיקים וישראל וכסא הכבוד וירושלם ומשיח בן דוד , ואין משמעות הדרש הזה כמו שמבינים אותו המון התלמידים אלא פירוש שעמדו בכח לבבראות קודם שנברא העולם לפי שהדברים האלה הם תכלית בריאת העולם : (יב) ויקרא . קרא ה' על ידי הנביאים נבואה אז טרם בואת הפורענות כדי שיבכו ויספדו ויקרחו ויחגרו שק וישובו בתשובה שלמה לפני האל יתברך וינחם על הרעה והם לא עשו כן אלא והנה ששון ושמחה : (יג) והנה ששון ושמחה . לא דאגו ולא פחדו לדברי האל אלא לעגו ושמחו , ואמרו הואיל וסופנו למות מעתה נעשה ששון ושמחה ונהרג בקר ונשחוט צאן ונאכל בשר ונשתה יין כי מחר נמות ונשמח בעודנו בחיים וכל זה ללעג ולשחוק לדברי האל וזהו חלול ה' : (יד) ונגלה . מה שהם אומרים נגלה באזני וידוע לפני אני ה' צבאות , לפיכך אני נשבע : אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון . כי קשה עון זה הדבר מהעונות שקדמו לכם ולא יכופר העון הזה בגלות אלא עד תמותון אבל במיתה שתמותו בחרב אותה תכפר עליכם , ויונתן תרגם עד תמותון מותא תנינא , ר"ל מיתת הנפש בעולם הבא , ותרגם ונגלה באזני אמר נביא באודני הויתי שמע כד אתגזר דא מן קדם ה' , ואמרו רז"ל כל מי שיש בידו חלול השם אין כח בתשובה לתלות וביום הכפורי' לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת , שנאמר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון : (טו) כה אמר ה' . הסוכן , פירוש אוצר מן ערי מסכנות לפרעה , וכן תרגם יונתן פרנסא , ושבנא היה פקיד ואוצר בבית המלך חזקיהו ונטה דעתו אל מלך אשור להסגיר לו העיר וקשר קשר עם קצת אנשי העיר ועליו נאמר ולא תאמרו קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר כמו שפירשנו במקומו : על שבנא . כמו אל שבנא , וכן ויתפלל על ה' כמו אל ה' : ואשר על הבית . ר"ל שממונה על בית המלך : (טז) מה לך פה : כאלו אמר ואמרת אליו מה לך פה בהרי אמר לו לך בא אל הסוכן הזה , וכן תרגם יונתן ותימר ליה מה לך כא , נראה כי שבנא לא היה מבני ירושלם אלא שבא לגור שם ונעשה פקיד בבית המלך , ובדרש כי מעיר ששמה סכני היה לפיכך קראו סוכן ובא לו לירושלם ולפי שלא היה מחשובי העיר ונשאו לבו לקבור קבר להסגיר העיר למלך אשור אמר לו מה לך פה מה עסק יש לך בעיר הזאת ואינה ארץ מולדתך , ומי לך פה אי זה אח או קרוב יש לך בעיר שאתה עושה דברים כאלה בעיר : כי חצבת לך פה קבר . אתה מדמה בעצמך כאלו חצבת לך פה קבר שאתה בוטח שתמות כאן לא יהיה זה אלא הנה ה' מטלטלך : חצבי מרום קברו . ואתה כמי שחוצב במקום גבוה קברו שלא יפחד שיורידוהו משם , וכמי שחקק משכנו בסלע שאתה בוטח שתהיה לעולם בעיר הזאת בשררה שאתה בה היום שלא יהיה אדם שיורידך ממנה , לפיכך קשרת עם מלך אשור לא יהיה זה כי אחר יבא תחתך שיורידך מן שררתך , כמו שאמר וקראתי לעבדי לאליקים בן חלקיהו , וי"א קבר קברו אחר אחרים , ורז"ל פירשו חצבי מרום שחצב לו קבר בקברי בית דוד לפיכך אמר מה לך פה ומי לך פה מי קבור כאן ממשפחות אבותיך , ויו"ד חצבי חקקי נוספת על הפעל כיו"ד היושבי בשמים והיא דרך לחום : (יז) הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר . פירש אדוני אבי ז"ל טלטול גדול וכבד , וגבר שם תאר לטלטול וה"א טלטלה נוספת ואינה לנקבה , ורז"ל פירשו טלטלת איש ואמרו טלטולא דגברא קשה מדאתתא , וזה לפי שהאשה תמצא יותר מרחמים בגלותה מן האיש , כלומר תגלה למקום שלא תמצא מרחמים , וכן ת"י טלטול דגבר , ולפי דעתי כי מלת גבר הוא לשון קריאה , כלומר אתה הגבר הנה ה' מטלטלך טלטלה , וקראו גבר לפי שהיה מתגאה ומתגבר , ובדרש טלטלה גבר כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר : ועוטך עטה . כמו שאומר צנוף יצנפך צנפה כדור כמו שאחד עוטה הבגד וגוללו וכורכו כמו כדור ומשליכו למקום רחוק , ויש שפירשו ענין עיט , כלומר מפריחך אבל אינו מפרשו , ובדברי רז"ל עטך מלמד שפרחה בו צרעת כמו על שפם יעטה , וי"א ותתעטף בכתפה , פירוש הכסך בושה כמו האדם שמתבייש שמכסה פניו : (יח) צנוף . צנוף מקור לנפס שם , ופירושו כמה שפירשנו : ועוטך עטה . כמו שכורך אדם המצנפת ומשליכה למקום רחוק :
ואמר

רשי

עושיה : ויוצרה מרחוק . מאז שברא את העולם עלתה ירושלים ובית המקדש במחשבה : לא ראיתם . לא השבתם : (יג) והנה ששון ושמחה . הקב"ה כביכול אבל לפניו ואתם אוכלים ושמחים : כי מחר נמות . בעולם הבא הנביאים אומרים לנו מאת הקב"ה שלא יהיה לנו חלק לעוה"ב נעשה לנו הנאה בחיינו : (יד) עד תמותון . ת"י מותא תנינא לעולם הבא : (טו) הסוכן . בעל הנאות היה וכן (שם א א) ותהי לו סוכנת ות"א אומר מן סכני היה ובא לו לירושלים בויקרא רבה : אשר על הבית . ממונה היה על בית המקדש י"א כהן גדול וי"א אמרכל : (טז) מה לך פה . הכתוב מגנהו לפי שרצה להסגיר את חזקיהו למלך אשור כדאמרינן בסנהדרין כתב פיתקא ושדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו : ומי לך פה . מי ממשפחתך קבור כאן : חצבי מרום קברו . שחצב לו קבר בקברי בית דוד ליקבר בין המלכים לכך הוא אומר לו מה ירושה לך בקברות הללו : חצבי חקקי . יו"ד יתירה כמו שוכני סנה (דברים לג) מקימי מעפר דל (תהלים קיג) : (יז) טלטלה גבר . כהדין תרנגולא דמטלטל מאתר לאתר ורבותינו אמרו טלטולא דגברא קשה מדאיתתא' : ועוטך עטה . כמו (שמואל כה) ויעט בהם לשון עיט ופריחך כעוף בגלות . ורבותינו אמרו צרעת פרחה בו כד"א (ויקרא יג) על שפם יעטה : (יח) צנוף יצנפך . כמצנפת המקפת את הראש יקיפוך אויבים ומציקים : כדור . כשור מקף רבותינו פירשו לשון כדור שקורין פלוט"א בלעז שזורקין אותו ומקבלין מיד ליד : אל ארץ רחבת ידים . בכסיפיא שם המקום : שמה
תמות

מצודת ציון

הישנה . הנעשה מזמן רחוק : ויוצרה . ענין בריאה : (יב) ולקרחה . ענין תלישת השער ועל מקומה נשאר קרח וכן ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא (ויקרא יג) : (יג) הרוג . ענין שחיטה ואמר בלשון בזיון : (טו) הסוכן . הממונה על האוצרות כמו ערי מסכנות (שמות א) : על שבנא . אל שבנא : (טז) פה . הוא כמו כאן : חצבי . חפירה באבנים נקרא בל' חציבה : מרום . מלשון רם וגובה : (יז) גבר . ר"ל גדול וחזק : ועוטך עטה . ענין עפיפה והפרחה כמו ותעט אל השלל (ש"א יד) : (יח) צנוף ויצנפך . מל' מצנפת : כדור . כמו ככדור ותחסר כ"ף השמוש כמו לב שמח ייטיב גהה (משלי יז) ומשפטו כגהה וכדור הוא דבר עגול מה שזורקין מיד ליד ומקבלים אותה וכן עתיד לכידור (איוב טו) : ידים . ענין מקום כמו והארץ רחבת ידים (בראשית לד) : קלון . ענין חרפה : (יט) והדפתיך . ענין דחיפה כמו
והארץ

מצודת דוד

מים בין החומות הכפולות להיות נמשך לימי הברכה הישנה להיות לחוזק להעיר מול האויב : ולא הבטתם . ר"ל הנה עשיתם הכנות אנושית אבל לא הבטתם אל ה' העושה ותקנה עד הנה כי לא שאלתם עזר ממנו : ויוצרה . היוצר את ירושלים מזמן רחוק להיות למשכן לו אותו לא ראיתם לשוב אליו בתשובה : (יב) ויקרא ה' . ע"י הנביא קודם בוא הפורענות קרא ה' להזהיר להעם למען יספדו ויבכו ויקרחו קרחה לשוב מעונותיהם : (יג) והנה ששון ושמחה . והם לא עשו כן כי הנה לפניהם היה ששון ושמחה : הרוג בקר . ששחטו בהמות ואכלו בשר ושתו יין ואמרו זה לזה דרך לעג נאכל ונשתה בעודנו חיים כי מחר נמות ביד האויב ואם לא עכשיו אימתי : (יד) ונגלה באזני ה' צבאות . מאמר הנביא בשם ה' שאמר הנה דבריכם נגלה באזני אני ה' צבאות ואחסר מלת אני : אם יכופר . ר"ל לכן הריני נשבע אם העון הזה יכופר לכם בגלות כי אם עד המותון בחרב : (טו) אל הסוכן . אל הממונה על האוצר וחזר ופירש אל שבנא אשר הוא פקיד על בית המלך : (טז) מה לך פה . כאלו אמר ואמרת אליו מה לך פה וכו' ולפי שחשב למסור את ירושלים ביד סנחריב אמר לו מה לך חלק בהעיר הזאת למסרה ביד סנחרב : ומי לך פה . ר"ל וכי יש לך פה משפחה מחשובי העיר לעשות בה דבר כזה : כי חצבת לך פה קבר . ר"ל אשר תדמה בנפשך לחצוב לך פה קבר כאלו פה תמות ופה תקבר כאחד מחשובי העיר אשר בעבור כן נשאך לבך לדבר כזה : חצבי מרום קברו . אתה כמי שחוצב קברו במקום גבוה שלא יפחד שיורידוהו משם וכמי שחוקק בסלע מקום שכנו שהוא לו למשגב ר"ל סבור אתה שתהיה לעולם בעיר הזאת בהשררה שאתה בה היום ולא יורידך מי ממנה ולזה מלאך לבך להסגיר העיר ביד סנחרב : (יז) הנה ה' מטלטלך . ר"ל לא כן יהיה כמו שחשבת כי ה' יטלטל ויגלה אותך מכאן : טלטלה גבר . טלטול גדול וחזק : ועוטך עטה . יפריחך כעוף בגלות : (יח) צנוף
יצנפך

רשי

תמות. ולא תקבר בקברי בית דוד ושמה יהיו מרכבות כבודך נהפכים לקלון בית אדוניך שבקשת: (יט) וממעמדך. ומשימושך במקדש יהרסך: (כ) לאליקים. הוא היה על הבית כשנפל סנחרב כמו שמצינו כשיצאו אל רבשקה וגלה לו שבנא וסיעתו וגררוהו בזנבות סוסיהם כדאיתא בסנהדרין כשהלך סנחרב אל תרהקא מלך כוש שטף שבנא וסיעתו והלך לו כך שנינו בסדר עולם: (כב) מפתח בית דוד. ת"י מפתח בית מקדשא ושולטן בית דוד: (כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן. ואמניניה אמרכל מהימן משמש באתר קיים. ת"י נאמן לשון קיום מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא ימוט סרס את המקרא ותקעתיו יתד נאמן במקום: (כד) הצאצאים והצפיעות. ת"י בנייא ובני בנייא ומנחם חברו עם צפיעי הבקר (יחזקאל ד) לימד שהוא ל' עוללים דקים היוצאים ממעי אמן ויהיה צפיעי לשון יציאה דבר היוצא: כל כלי הקטן. הקטנים שבמשפחותם יהיו מתפארין בו ונסמכין עליו: מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים. ת"י מכהני לבשי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא. ויהיה אגנות ל' כלי שרת שמשרתין בהם הכהנים בבית המקדש. הנבלים שאומרים בני לוי בהן השיר: (כה) תמוש היתד. גדולתו של שבנא: ונכרת

ישעיה כב

שָׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ׃ יט וַהֲדַפְתִּיךָ מִמַּצָּבֶךָ וּמִמַּעֲמָדְךָ יֶהֶרְסֶךָ׃ כ וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְקָרָאתִי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ׃ כא וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ וּמֶמְשַׁלְתְּךָ אֶתֵּן בְּיָדוֹ וְהָיָה לְאָב לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַםִ וּלְבֵית יְהוּדָה׃ כב וְנָתַתִּי מַפְתֵּחַ בֵּית־דָּוִד עַל־שִׁכְמוֹ וּפָתַח וְאֵין סֹגֵר וְסָגַר וְאֵין פֹּתֵחַ׃ כג וּתְקַעְתִּיו יָתֵד בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְהָיָה לְכִסֵּא כָבוֹד לְבֵית אָבִיו׃ כד וְתָלוּ עָלָיו כֹּל ׀ כְּבוֹד בֵּית־אָבִיו הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת כֹּל כְּלֵי הַקָּטָן מִכְּלֵי הָאַגָּנוֹת וְעַד כָּל־כְּלֵי הַנְּבָלִים׃ כה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תָּמוּשׁ הַיָּתֵד הַתְּקוּעָה בְּמָקוֹם נֶאֱמָן וְנִגְדְּעָה

מרכבות ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' בסדר בשלח ובמ"ב סימן כ"ג: ולבית י' וסי' נמסר בסדר נשא: לכסא ו' רפין וסי' ותקעתיו יתד במקום נאמן. כי עשית משפטי

תרגום

מַקַּף וְיַגְלוּנָךְ לְאַרְעָא פְּתַיוּת יְדַיִן תַּמָּן תְּמוּת וּלְתַמָּן רְתִיכֵי יְקָרָךְ יְתוּבוּן בִּקְלָן עַל דְּלָא נְטַרְתָּא יְקָר בֵּית רִבּוֹנָךְ׃ יט וְאַדְחִינָּךְ מִמְּקוֹמָךְ וּמִשַּׁמּוּשָׁךְ יְמַגְרִינָּךְ׃ כ וִיהֵי בְּעִידָּנָא הַהוּא וַאֲרַבֵּי לְעַבְדִּי לְאֶלְיָקִים בַּר חִלְקִיָּהוּ׃ כא וְאַלְבְּשִׁנֵּיהּ כִּתּוּנָךְ וְהֶמְיָנָךְ אַזְרְזִנֵּיהּ וְשׁוּלְטָנָךְ אֶתֵּן בִּידֵיהּ וִיהֵי לְאַב לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וּלְבֵית יְהוּדָה׃ כב וְאֶתֵּן מַפְתַּח בֵּית מַקְדְּשָׁא וְשׁוּלְטַן בֵּית דָּוִד בִּידֵיהּ וְיִפְתַּח וְלֵית דְּאָחִיד וְיֵיחוֹד וְלֵית דְּפָתַח׃ כג וְאֶמַנֵּינֵיהּ אַמַּרְכָּל מְהֵימָן מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּם וִיהֵי לְכוּרְסֵי יְקָר לְבֵית אֲבוּהִי׃ כד וְיִסְתַּמְכוּן עֲלוֹהִי כָּל יַקִּירֵי בֵית אֲבוּהִי בְּנַיָּא וּבְנֵי בְנַיָּא מֵרַבְרְבַיָּא וְעַד דַּעְדְקַיָּא מִכַּהֲנַיָּא דְּלָבְשֵׁי אֵפוֹדָא וְעַד בְּנֵי לֵוָאֵי אָחֲדֵי נִבְלַיָּא׃ כה בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת יַעְדֵּי אַמַּרְכָּל מְהֵימָן דִּי מְשַׁמֵּשׁ בַּאֲתַר קַיָּם וְיִתְקְטֵף

ד' ; י' ; ג'. ג'. י' ; ג'. י' ; ב' בכל דור ודור ; ו' ; י"ג פסוקים ואין ואין ; ג' ; ו' רפין ; ג'. ג' ; י' ; ג'. ו' ; ג' ; י'

רדק

ואמר עוד כדור אל ארץ רחבת ידים, כמו שמשליך אדם הכדור בארץ רחבת ידים שאין שם גדר או דבר מעכבו שהוא מתגלגל והולך עד שימצא דבר שיעכבנו, והכדור הוא הנקרא פלוט"א בלע"ז וכ"ף כדור כ"ף השרש, וכן במבנה הכדור וכאמור והתמר ממנו במקום הזה כ"ף הדמיון יצנפך ככדור, וכן לכ שמה ייטיב גסם כגסם וגו': שמה תמות. לא כמו שחשבת לך פה קבר: ושמה מרכבות כבודך קלון בית אדונך. פי' אדוני אבי ז"ל שמה באותו מקום שתהיה שם מטולטל תרכב מרכבה שתחשב אותה לנפשך לכבוד גדול וכאלו היה לך בה קלון אם תרכב אותה אך שם תהיה מכובד בה. כלומר הכבוד שיש לך בעיר הזאת יהפך שם לקלון לך, ורבותינו פירשו בקש קלון בית אדוניו נהפך כבודו לקלון, כי כשיצא למלך אשור שאלו אותו איה העם שקשרת עמהם, אמר להם הזרו בהם נקבוהו בעקביו וקשרום בזנבות סוסיהם והיו מגררין אותו על הקוצים ועל הברקנים, וזהו מרכבות כבודך המרכבות שהיית חושב שיתנו לך מרכבות לכבוד נהפכו אותם לך לקלון שקשרו אותך בזנבי סוסיהן, ויונתן תרגם תמן המות וגו': והדפתיך. אמר והדפתיך כאלו הוא מדבר, ואמר יהרסך דבר הנביא על האל, וכן מנהג לשון הקדש במקומות רבים, כמו שמעו עמים כלם, כלם תשובו ובאו נא, לכלם ולשריכם, והדומים להם, והמצב והמעמד הוא הפקידות שהיה בה: (כ) והיה ביום ההוא, ביום שתגלה ממקומך זה אתן במקומך אליקים בן חלקיהו, ופירוש ביום בזמן ההוא, כמו והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עומד לנס והדומים לו פירושם בזמן ההוא, ופירוש וקראתי שיתן בלב חזקיהו למנות פקיד אליקים במקום שבנא וכאלו האל יקראהו שיבא ויקח הפקידות, ויונתן תרגם וקראתי וארבי, כלומר אגדילהו ואמנהו על בית דוד, וכן תרגם אונקלוס ראה קראתי בשם אזו דרביתי בשום, וטוב הוא פירושו וכן שליטים וקרואים ר"ל גדולים וכן קריאי עדה גדולי העדה שהם נקראים לכל עצה, והנה מצאנו בספר מלכים ובספר זה כי אליקים היה על הבית ושבנא היה סופר כמו שאמר ויצא אליו אליקים אשר על הבית ושבנא הסופר וזה היה כשבא סנהרב לירושלם, ואפשר כי קודם לכן מרד והיו דבריו עם מלך אשור והיה מכסה עצמו והאל גלהו על ידי הנביא ואמר לו לך בוא אל הסוכן הזה, והנביא אמר לחזקיהו והורידהו מגדולתו ושם תחתיו אליקים וכשבא סנחריב לירושלם היה אליקים על הבית ושבנא נשאר סופר ואעפ"כ היה שבנא מכסה עצמו וקרע בגדיו על דברי רבשקה כמו האחרים כאילו היה הדבר קשה בעיניו: (כא) והלבשתיו כתנתך ואבנטך. ד"מ כי הכתונת מלבוש הוד ותפארת לגדולה והאבנט היא חגורה על המתנים, והוא משל לחוזק שלא ימעד מגדולתו: והיה לאב. ליועץ נאמן ולמנהיג טוב כמו וישימני לאב לפרעה יועץ ומנהיג מדינתו: (כב) ונתתי מפתח. ד"מ כי הוא יהיה יועץ של מלך יהודה ועל פיו יעשה לסגור ולפתוח. ואמר על שכמו והמפתח לא ישא אדם אותו על שכמו אמר שענין בב' מבלים אמר מפתח כי בידו יהיה ענין בית המלכות לפתוח ולנעול. ואמר על שכמו שהוא כמו משא שישא אדם על שכמו, ר"ל כי הוא ישא ויסבול ויכלכל דברי המלכות, ואפשר שהיה אליקים בן חלקיהו כהן ומצאנו חלקיהו ביחס ד"ה ושלום הוליד את חלקיה ותלקיה הוליד את עזריהו ועזריה זה אפשר שהוא אליקים ושני שמות היו לו ומצאנו עזריה שהיה נגיד בית האלהים בימי חזקיהו: (כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן. הוסיף עוד למשול משל על הגדולה ועל הסדרה שתהיה לו עד שיהיה לכבוד לכל בני משפחתו וכלם יהיו נתלים בו כמו הקטן שהוא נתלה בגדול ונסמך עליו, והמשילו ליתד שהוא תקועה במקום נאמן חזק וקיים שהיא ראויה לתלות בה כל דבר ולא יראו שתשבר ותזוז ממקומה: (כד) ותלו עליו. נפי שהיתה תולין עליה אמר ד"מ כי כל בני משפחתו יהיו מתכבדים בו ונתלים עליו, ופי' הצאצאים והצפיעות הבנים והבנות, ות"י בנייא ובני בנייא: כל כלי הקטן. אמר אפי' הקטנים יהיו מתכבדים ומתפארים בו כי כל כך תהיה גדולתו מפורסמת. ואמר כלי ד"מ לפי שהמשילו ליתד יהיו תולין עליה גדולים וקטנים לפי חוזקה של יתד, ופי' כלי קטן כלי התשמיש הקטן כי מכל התשמישים תולין על היתד לפיכך אמר מכלי האגנות עד כל כלי הנבלים וסמיכות כלי האגנות וכלי הנבלים לפי שהאגנות יש בהם גדולות וקטנות ומוכנות לתשמישים משונים זה מזה, וכן הנבלים יש בהם זה משונה מזה ביתדותיו או במיתריו וכלם יקראו נבלים, ות"י כלי הקטן מרברביא ועד דעדקיא, ותרגם מכלי האגנות עד כל כלי הנבלים מכהניא לבושי אפודא ועד בני לוי אחדי נבליא: (כה) ביום ההוא.

היפד

מצודת דוד

יצנפך צנפה. ר"ל תהיה מסובב באויבים ומציקים כמצנפת המסבבת את הראש מסביב: כדור אל ארץ רחבת ידים. תהיה מושלך בגולה למרחוק ככדור המושלך אל ארץ רחבת ידים ר"ל במקום שלא ימצא דבר המעכבו שאז נתגלגל והולך למרחוק: שמה תמות. במקום שתגלה תמות ולא פה כמה שחשבת: ושמה מרכבות כבודך קלון בית אדניך. במקום שתהיה מטולטל תרכב במרכבה שתחשוב אותה לנפשך כבוד גדול ואם היית רוכב בה בבית אדניך ר"ל בעוד היותך אדון היה לך בה קלון רצה לומר מה שיהיה נחשב לך בגולה לכבוד היה נחשב לך במקומך לקלון: (יט) והדפתיך. אמר במקום האל אהדף אותך מן המצב שלך ר"ל לא תהיה עוד בה בממשלה אשר אתה עתה בה: וממעמדך יהרסך. זה מאמר הנביא לומר שהאל יהרוס אותו ממעמדו והוא כפל ענין במ"ש: (כ) וקראתי וכו'. להיות פקיד וממונה במקומך: (כא) והלבשתיו כתנתך. הוא דרך משל לפי שהכהונת הוא מלבוש הוד ותפארת לגדולה ר"ל אלבישו בהוד הגדולה שיש לך עתה: ואבנטך אחזקנו. אחזק אותו בחגורת אבנטך להיות חזק ומזורז כמוך עתה: וממשלתך וכו'. מפרש המשל לתוספת ביאור: והיה לאב. ולא כמו אתה שהיית למסור העיר ביד האויב: (כב) מפתח בית דוד. ר"ל הוא יסבול טורח לורך בית המלכות: ופתח. כשיפתח שערי הבית אין מי יסגור וכו' ר"ל הכל יהא נעשה על ידו: (כג) ותקעתיו יתד במקום נאמן. ר"ל לא יהיה נעתק ממשלתו כיתד התקועה במקום חזק ומתקיים: והיה לכסא כבוד וכו'. ר"ל כל משפחת בית אביו יתכבדו בו: (כד) ותלו עליו. לפי שהמשילו ליתד אמר ותלו עליו לשון הנופל ביתד ור"ל כולם יהיו סמוכים עליו: כל כבוד וכו'. כבוד בית אביו יהיה סמוך עליו ונשען בו: הצאצאים והצפיעות. הבנים והבנות: כלי הקטן. כלי התשמיש הקטן במין ולפי שהמשילו ליתד אמר בין הנופל ביתד שתולין בו כלים הגדולים עם הקטנים ור"ל אף הקטנים יהיו מתכבדים ומתפארים בו כי תהיה גדולתו מפורסמת מאד: מכלי האגנות. בין כלי אגנות בין כל מין כלי נבלים ור"ל כולם יתכבדו בו איש לא נעדר: (כה) תמוש היתד. ר"ל שבנא שחשב להיות קבוע בממשלתו כיתד התקועה במקום

מצודת ציון

אשר הדפנו רוח (תהלים א): ממצבך. מל' מצב ומעמד: (כא) כתנתך. מין מלבוש מפואר: ואבנטך. כמו והאבנטך והוא חגורה כמו ועשית להם אבנטים (שמות כח): לאב. למנהיג טוב ויועץ נאמן כמו וישימני לאב לפרעה (בראשית מה): (כב) מפתח. שם הכלי שפותחין בו המנעול: שכמו. כתפו: (כג) ותקעתיו. ענין תחיבה כמו ותתקע את היתד (שופטים ד): יתד. מסמר: נאמן. ענינו מתקיים כמו ונאמן ביתך (ש"ב ז): (כד) ותלו. מל' תליה: הצאצאים. הבנים היוצאים מרחם אמן: הצפיעות. ענינו היוצאים מן הגוף וכן צפיעי בקר (יחזקאל ד) שהוא דבר היוצא מן הגוף ועל הבנות יאמר כאלו אמר הצאצאים והצאצאות: האגנות. הספלים כמו אגן הסהר (ש"ה ז): הנבלים. שם כלי נגון: (כה) תמוש. הסור כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות יג): ונגדעה. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (לעיל ט): היללו

רדק

היתה הקרקע במקום נאמן, וזה משל על שבנא שהיה סבור שיהיה בכבודו קיים עד יום מותו כמו שאמר חוצבי מרום קברו ונכרת המשא אשר עליה כמו היתד כשתשבר ותפול ישתברו ויפלו ויכרתו הכלים התלוים והנשואים עליה שיפלו עמה כן כשישבר שבנא תשבר משפחתו וכל סיעתו: (א) משא צור. נתנבא על צור שתחרב והיתה עיר סחורה, כמו שאומר, לפיכך קרא כנגד תרשיש שהיא על הים והיא היתה עיר סחורה ג"כ והיו באות הספינות

רשי

ונכרת המשא אשר עליה. בני משפחתו וסיעתו הנסמכין עליו והתולים בו כלי תפארתם ולפי שדימהו ליתד דימה המתפארים בו ונשענים עליו למשא שמטעינים על היתד ויש פותרים אותו ותתקיים הנבואה שנתנבאה עליו: (א) הילילו אניות תרשיש. שהיו מתעשרים על ידי סוחרי צור שהיו מביאים אניות תרשיש סחורה לצור:

ישעיה

ס׳ וְנָפְלָה וְנִכְרַת הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר־עָלֶיהָ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

כג א מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ ׀ אֳנִיּוֹת
ו׳ ס׳ מ״ל תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא
ב׳ מֵאֶרֶץ כִּתִּים נִגְלָה־לָמוֹ׃ ב דֹּמּוּ
ל׳ יֹשְׁבֵי אִי סֹחֵר צִידוֹן עֹבֵר יָם מִלְאוּךְ׃
ל׳ חסר ו׳ מ״ל ג וּבְמַיִם רַבִּים זֶרַע שִׁחֹר קְצִיר יְאוֹר
תְּבוּאָתָהּ וַתְּהִי סְחַר גּוֹיִם׃ ד בּוֹשִׁי
צִידוֹן כִּי־אָמַר יָם מָעוֹז הַיָּם לֵאמֹר
ג׳ לֹא־חַלְתִּי וְלֹא־יָלַדְתִּי וְלֹא גִדַּלְתִּי
בַחוּרִים רוֹמַמְתִּי בְתוּלוֹת׃ ה כַּאֲשֶׁר
ל׳ שֵׁמַע לְמִצְרָיִם יָחִילוּ כְּשֵׁמַע צֹר׃
ד׳ ו עִבְרוּ תַּרְשִׁישָׁה הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי אִי׃
ג׳ ר״פ ז הֲזֹאת לָכֶם עַלִּיזָה מִימֵי־קֶדֶם
ל׳ וכ״כ קַדְמָתָהּ יֹבִלוּהָ רַגְלֶיהָ מֵרָחוֹק

תרגום

ס׳ וְיִפּוֹל וְתִבְטַל מִטַּל נְבוּאֲתָא דִּי עֲלוֹהִי אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַּיְיָ גְּזַר כֵּן׃ א מַטַּל כָּס דְּלוּט לְאַשְׁקָאָה יַת צוֹר אִילִּילוּ
ו׳ ס׳ נָחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא אֲרֵי
ב׳ אִתְבְּזִיזוּ מֵחוֹזֵיהוֹן מִלְּמֵיתֵי מֵאַרְעָא כִּתָּאֵי אֲתָא עֲלֵיהוֹן׃
ל׳ ב אִתְבַּרוּ יָתְבֵי נִיסָא תַּגָּרֵי צִידוֹן דַּהֲווֹ עָדָן בְּיַמָּא מַלּוּךְ׃
ג דַּהֲוַת מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְעַמְמִין סַגִּיאִין דִּבְחֲצַד כְּנִישַׁת נַהֲרָא עֲלַלְתָּא וַהֲוַת
ג׳ סְחוֹרָא לְעַמְמַיָּא׃ ד בְּהִיתוּ סִידוֹנָאֵי אֲרֵי אֲמַר מַעַרְבָאָה
ל׳ דִּי יָתִיב בִּתְקוֹף יַמָּא לְמֵימָר לְוַי לָא מַרְעִית לָא אַעְדִּיתִי
ד׳ וְלָא רַבֵּיתִי עוּלֵימִין פַּנֵּקִית
ג׳ ר״פ בְּתוּלָן׃ ה כְּמָא דִּי שְׁמַעוּ
ל׳ וכ״כ לְמַחְתָּא דִּלְקוֹ מִצְרָאֵי זָעוּ כַּד שְׁמַעוּ צוֹרָאֵי׃ ו גְּלוֹ לִמְדִינַת יַמָּא אֵילִילוּ יָתְבֵי נִיסָא׃ ז הֲהָדָא לְכוֹן תַּקִּיפְתָּא צוֹר מִיּוֹמֵי קֳדָם מִלְּקַדְמִין הֲווֹ מַיְתַן לַהּ תִּקְרוּבְתָּא מֵאֲרַע רְחִיקָא כַּדּוּ לְאִתּוֹתָבָא הָא גַלְיָא׃

ודיני . ועל ידם החזיק מלטיה הגבעני . וידבר אתו טובות . נשבע ה׳ לדוד . אם ישמרו בניך : ובמים ג׳ בקריאה וסי׳ ובמים רבים זרע שיחור . ובמים עזים נתיבה . ובמים לא רחץ למשעי : תרשישה ה׳ בקריאה וסי׳ עברו תרשישה הלילו . ויקם יונה לברוח תרשישה ב׳ בפסוק קדמאה ובתראה . על כן קדמתי לברוח תרשישה . ובני יון אלישה ותרשישה דד״ה :

רדק

תמיד מתרשיש לצור, לפיכך אמר הילילו אניות תרשיש, כלומר ספדו כי אין לכם מקום שתלכו שם שצור תחרב, וזהו שאמר שדד מבית מבוא שדד בתיכם ומקומכם שהיה באתם שם עתה שדד מבא שם כל סוחר, ופירוש מבית מהיות בית ומקום וכן והשבתיך מזונה מהיות זונה, וימאסך ממלך מהיות מלך, ויסירה מגבירה מהיות גבירה: מארץ כתים נגלה למו. ת"י מארע כתאי אתי עליהון, ואנו רואים כי נבוכדנצר החריבה כמו שמפורש ביחזקאל, וכתים הם מבני יון, אם כן איך אמר מארץ כתים נגלה, ופירש אדוני אבי ז"ל כי כתים היו סוחרים הולכים לבבל ואמרו לכם שיבא נצר ויוכלו לתפוש אותה והם יעזרום ויבאו לכם דרך הים: (ב) דמו יושבי אי. היושבים באיים אשר על הים שהם סוחרים והולכים באניות עשה דמו, כלומר בתקו והעצבו כי עיר שהורתכם נחרבה, ויונתן תרגם דמו אתברו, וצידון היה על הים גם כן: סוחר צידון עובר ים מלאוך. לשון יחיד דרך כלל, כמו ויהי לי שור וחמור, כי אם כהום אסור וחמור אסור, כה תאמרו לאיש יבש גלעד, והדומים לכם: מלאוך. כנגד צור. ופירושו מלאו אותך בסחורה, ומלאוך קל הלמ"ד וראוי לסדגש כי הוא מסדגוש: (ג) ובמים רבים. הפסוק כמו הפוך, אמר וזרע שיחור שהוא במים וקציר יאור הוא הבואה לצר כלומר כי ממצרים היה בא לה צרכה מתבואה לפי שמצרים רבת תבואות כי לא הצרך לגשמים כי הנהר שנקרא שיחור משקה את הארץ ההיא, וזהו שאמר במים רבים: ותהי סחר גוים. צר היתה סחורת גוים כי כלם היו סוחרי׳ בה: (ד) בושי צידון. כיון שנחרב מקום סחירתך בושי והכלמי. כי הנה אמר ים. והוא צר לפי שהיתה בהורהם דרך ים והוא היתה מעוז הים, כלומר מעוז כל הערים שהם לחוף הים, אמר כשראתה בחורבנה הנני היום כאלו לא חליתי ולא ילדתי ולא גדלתי בחורים ולא רוממתי בתולות כי אני היום חרבה ושכולה והוא דרך משל למשיל העיר באשה אלה ויולדת בנים ומגדלת אותם ומרוממת אותם, וכן אמר כי חלה גם ילדה ציון את בניה, ויונתן תרגם כי אמר ים אריי אמר מערבאה דיתיב בתקוף ימא ותרגם לא חליתי ולא ילדתי לוי לא מרעית ולא אעדיתי ולא רבתי עולמין פנקית בתולין, כלומר כלואי שלא היה לי כל הכבוד כי מה יועיל אחר שבושי להיות הרבה: (ה) כאשר שמע למצרים. וכאשר ישמעו מצרים חרבן צר יפחדו ויחילו בעבור עצמם, כמו באלו יושבי צר כששמעו כי נבוכדנצר בא עליהם להלחם, כי קודם החריב נבוכדנצר צר ואחר כך החריב מצרים כמו שמפורש בספר יחזקאל: (ו) עברו תרשישה. אמר כנגד הסוחרים אשר בצור עברו לכם תרשישה כי צור תחרב ותרשיש גם כן על הים והיו סוחרים באיים אליה אבל לא כמו אל צור, ועתה אין לכם עוד מסחר אל צור ועברו לכם תרשישה: הילילו יושבי אי. יושבי איי הים הילילו כי חרבה עיר סחורתכם, ולדעת יונתן אומר כנגד אנשי העיר שתרגם עברו גלו למדינת ימא: (ז) הזאת לכם. אמר כנגד אנשי העיר הזאת חשבתם שתהיה לכם צור שהיתה עליזה מרוב כבודה

רשי

תרשיש. שם הים: כי שודד מבית מבוא. כי שודד מהכניס מקום שהייתם רגילין לפונדק מלבוא עוד לתוכו ולא יהי׳ עוד לכם מקום בצור ללון שם: מארץ כתים. הם הרומיים: נגלה למו. השודד לאנשי צור. ד"א מארץ כתים נגלה לאנשי תרשיש סוד של צור שברחו בני צור אל כתים ומשם נשמעה השמועה: (ב) דומו יושבי אי. התאבלו ושבו דומם יושבי אי הים למה סוחרי צידון עוברי ימים היו רגילים למלאותך כל סחורה עכשיו כשתפול צור תפול צידון עמה שסמוכות היו זו לזו בתוך מהלך יום: (ג) ובמים רבים. היה בו זרע ממצרים היושבת על נהר שיחור אל צור: קציר. יאור מצרים היה תבואה של צור. שיחור הוא נילוס שנאמר (יהושע יג) מן השיחור אשר על פני מצרים והיו מביאים התבואה לצור באניות מצרים: ותהי צור סחר גוים. מעם רב שהיה בה כל הגוים מביאין לה סחורה: (ד) בושי צידון. שטפלה לצור: כי אמר ים. כי אמרה צור היושבת במעוז הים שהוא עיקר ראש המלכות הריני כמו שלא חלתי ולא ילדתי בחורים כי כולם נהרגו והרי כמו שלא רוממתי בתולות וכן ת"י. ורבותינו אמרו באגדה בושי צידון כי אמר ים מה אני שאין לי בנים ובנות לדאג עליהם שלא יתפשו בעוני איני משנה מצות קוני לעבור גבול חול אשר שם לי על אחת כמה וכמה בושי צידון שיש לך לדאג בכל אלה: (ה) כאשר שמע למצרים. אשר שמעו על מצרים שהבאתי עליהם עשר מכות וסוף טבעו בים: יחילו. יבהלו: כשמע. השומעים כשילא שמע צור כי גם מכותיה של צור יהיו דוגמת אותן מכות. דם ואש (יואל ג) דוגמת מכת דם. קול שאון מעיר (לקמן סו) זו קרקור הצפרדעים. ונהפכו נחליה לזפת וכו׳: (ו) עברו. אנשי צור לברוח לתרשיש: (ז) הזאת לכם עליזה. הרי נפלה לפניכם ויאמר לכם הזאת העיר שהיתה עליזה בעיניכם אשר מימי קדם קדמתה היתה עליזה עכשיו יובילוה

מצודת ציון

(א) הילילו. מל׳ יללה: שודד. נעשק: מבית. מהיות בית וכן מבוא ודוגמתו וימאסך ממלך (שמואל א טו) ופי׳ מהיות מלך: למו. להם: (ב) דומו. ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י) ור"ל התעצבו כי דרך המתעצב לשבת דומם: (ג) שיחור. הוא הנילוס: יאור. הנילוס נקרא יאור: (ד) מעוז. ענין חוזק: חלתי. כן יקראו חבלי הלידה וכן חלנו כמו ילדנו (לקמן כו): רוממתי. ענינו כמו גדלתי: (ה) יחילו. מל׳ חיל ורעד: (ז) הזאת. בה"א התימה: עליזה. ענין שמחה: יבלוה. ענין הבאה כמו יובל שי (לעיל יח): מרחוק. כמו

מצודת דוד

במקום המתקיים הנה ביום ההוא תסור ממשלתו: נגדעה. חסיה נכרתה ממקומה ותפול להרץ ר"ל יבוטל הממשלה ויושפל מעלתו: ונכרת המשא. בנפול היתד ישבר ויוכרת משא הכלים התלוים בה ור"ל במפלת שבנא יושפל משפחתו ואנשיו המתכבדים בו ונשענים עליו: כי ה׳ דבר. ובידו לקיים: כג (א) הילילו אניות תרשיש. אנשי הספינות ההולכים על ים תרשיש להביא סחורה לצור הילילו מעתה על חורבן צור: כי שדד. כי צור שודד מהיות בה בית מהיות בא בה: מארץ כתים. סוד צור נהגלה לאנשי האניות מארץ כתים כי שמה ברחו בני צור: (ב) דומו יושבי אי. יושבי כל אי מהאיים סביבות צור שבו דומו והתעצבו כי עיר סחורתכם נחרבה: סוחר צידון. ר"ל וכן כל סוחר מסוחרי צידון: עובר ים מלאוך. כי כל מי בהיה עובר ים בספינות הים ממלא אותך צור בהרבה סחורות ומזה היה לסוחר צידון ריוח גדול ועתה שבת המסחר: (ג) ובמים רבים. בדרך מים רבים היה בא לצור זרעים ממצרים היושבת על שיחור: קציר יאור תבואתה. התבואה הבאה אל צור היה מקציר יאור ר"ל הנקצרות משדות מצרים הגדל על ידי השקאת היאור והיתה רבה התבואה וטוב למאכל והוא כפל ענין במ"ש: ותהי סחר גוים. צור היתה סחר גוים כולם היו סוחרים עמה: (ד) בושי צידון. כיון שחרבה מקום סחורתך בושי והכלמי: כי אמר ים. כי הים המקיף את צור אמר ומקונן בעד צור וכה יאמר אתה צור מעוז כל הערים היושבים לחוף הים יש לך לומר ולקונן הריני כאלו לא חלתי וכאלו לא ילדתי וכו׳ כי נשארתי שממה מבלי בנים ובנות והואיל וכן בושי צדון כי להיכן תוליך סחורתך: רוממתי. חוזר על מלת ולא כאלו אמר ולא רוממתי בתולות: (ה) כאשר שמע למצרים. כאשר יהיה נשמע למצרים אבדן צור יחילו מפחד האויב שלא יבוא גם עליהם וימלאו רעדה כמו שחרדו אנשי צור בשמעם אשר האויב בא עליהם: (ו) עברו תרשישה. אתם הסוחרים המסחרים אל צור מעתה עברו לארץ תרשיש להסתחר במה והיא גם היא יושבת בחוף הים ויש מקום להסתחר שמה בשעת הדחק: יושבי אי. יושבי כל אי מהאיים סביבות צור עמו יללה כי מעתה לא תלכו שמה להסתחר: (ז) הזאת לכם. אמר כנגד אנשי צור וכי זאת חשבתם שתהיה לכם צור שהיתה קריה עליזה מרוב העושר והכבוד מימי קדם קדמתה קדמה

רשי

יובילוה רגליה מרחוק לבקש לה מנוח : (ח) כנעניה . תגריה כמו (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה . ולא יהיה כנעני עוד (זכריה יד) : (ט) כל צבי . מלא חזק : (י) עברי ארצך . לגולה : כיאור . כיאור הזה שעולה ומתפשט : בת תרשיש . צור היושבת בים תרשיש : אין מזח . אין לך עוד חוזק ואזור לשנס מתני'. מזח. לשון אזור כמו (תהלים קט) ולמזח תמיד יחגרה וכל אזור לשון חוזק : (יא) ידו נטה . הנוטה : ה' צוה אל כנען . צוה את קוראיו על כנען : לשמיד . כמו להשמיד וכןללכת לגיד ביזרעאל (מלכים כט) כמו להגיד וכן לשמיע קול תודה (תהלים כו) כמו להשמיע : מעזניה . צור וצידון משל כנען היו כמו שנא' את צידון בכורו : (יב) כתים . אל ארץ כתי קומי עבורי גם שם לא ינוח לך למה אני אומר קומי עבורי : (יג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה . אשר לא כדאי הוא להיות עם שהרי נקראו הגוי המר והנמהר (חבקוק א) עם שוטה הוא מן הבריות שהקב"ה מתחרט עליהן על שבראם כמו ששנינו שלשה הקב"ה מתחרט עליהם במסכת סוכה : אשור יסדה . להשכין בה ציים שלו ספינותיו בירניות גדולות כמו צי אדיר (לקמן לג) : הקימו בחוניו . הם יקימו מגדלותיהם על צור . בחוניו ל' עופל ובחן (לקמן לב) בופרוי"ן בלע"ז שעושין למצור על הכרכים : עוררו ארמנותיה . יחריבו ל' ערו ערו (תהלים קלז) ל' נתיצה עד היסוד :

ונשכחת

ישעיה כג

לָגוּר׃ ח מִי יָעַץ זֹאת עַל־צֹר
הַמַּעֲטִירָה אֲשֶׁר סֹחֲרֶיהָ שָׂרִים
כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃ ט יְהוָה
צְבָאוֹת יְעָצָהּ לְחַלֵּל גְּאוֹן כָּל־צְבִי
לְהָקֵל כָּל־נִכְבַּדֵּי־אָרֶץ׃ י עִבְרִי
אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת־תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזַח
עוֹד׃ יא יָדוֹ נָטָה עַל־הַיָּם הִרְגִּיז
מַמְלָכוֹת יְהוָה צִוָּה אֶל־כְּנַעַן לַשְׁמִד
מָעֻזְנֶיהָ׃ יב וַיֹּאמֶר לֹא־תוֹסִיפִי עוֹד
לַעֲלוֹז הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת בַּת־צִידוֹן
כִּתִּיִּים קוּמִי עֲבֹרִי גַּם־שָׁם לֹא־יָנוּחַ
לָךְ׃ יג הֵן ׀ אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם
לֹא הָיָה אַשּׁוּר יְסָדָהּ לְצִיִּים הֵקִימוּ
בַחִינָיו עֹרְרוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ שָׂמָהּ

תרגום

ח מַן מְלִיךְ דָא עַל צוֹר דַהֲוַת מְמַלְכָא מַלְכִין דִי תַגָרָהָא רַבְרְבִין שִׁלְטוֹנָאָה יַקִירֵי אַרְעָא׃ ט יְיָ צְבָאוֹת מַלְכֵּהּ לְאַפָּסָא יְקַר כָּל חֶדְוָתָא לְאַקָלָא כָּל יַקִירֵי אַרְעָא׃ י גְלָא מֵאַרְעִיךְ כְּמֵי נַהֲרָא עֲרוֹקִי לִמְדִינַת יַמָא לֵית תְקוֹף עוֹד׃ יא גְבוּרְתֵיהּ מְרַמְמָא עַל יַמָא לְאַזָעָא מַלְכְוָתָא יְיָ פַּקִיד עַל כְּנַעֲנָאֵה לְשֵׁיצָאָה תּוּקְפָהָא׃ יב וַאֲמַר לָא תוֹסְפוּן עוֹד לְמִתְקַף דַהֲוֵיתוּן אָנְסִין לְעַמָא דִי בְצִידוֹן לְכִתִּים קוּמוּ גְלוֹ אַף לְתַמָן לָא יְהֵי לְכוֹן נְיָח׃ יג הָא אַרְעָא כַּסְדָאֵי דֵין עַמָא כַּד לָא הֲוָה אַתּוּרָאָה שַׁכְלְלָהּ לִנְגָוָן אֲקִימוּ חֲזוֹתָהָא פַגָרוּ בִרְנְיָתָהָא שַׁוְיוּהָא לְדִמְחַמְרָא׃

נכבדי ג' בקריאה וסי' כנעניה ארץ. לחלל גאון כל צבי. נכבדי מים: יסדה ד' בקריאה וסי' אשור יסדה לציים. כי הוא על ימים יסדה. כארץ יסדה לעולם. ואגדתו על ארץ יסדה: שמה ג' בקריאה וסי' שמה למפלה. שמה לשממה. ושמה לצלמות ישית לערפל:

תולדות אהרן סוחריה שרים. פסחים נ ב"ב עט: ארץ כשדים. סכה נב (תענית כו):

רדק

והיתה מימי קדם ועתה יובילוה רגליה לגור מרחוק, כלומר לגלות מארצה ולגור בארץ שהיא מרחוק, ואמר רגליה, כלומר כי על כרחה יוליכוה רגליה ללכת בגלות, והוא על דרך שאמר רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה לאתר דמתבעי תמן מובילים יתיה, וקדמתה, שם כמו שקדמת שלף יבש, וה"א לנקבה והיא במפיק, כלומר קדמת העיר היא מימי קדם, ויונתן תרגם מיומי קדם מלקדמין וגו': (ח) מי יעץ. מי היה יועץ להחריב צור שתקום עצתו לזאת כי האל יתברך יעץ ועצתו תקום, כי צור היתה עיר גדולה ומעטירה, כלומר נותנת עטרה למלכה ולעמה מרוב עשרה וכבודה, ולמי היה עולה בלב להחריבה כי סוחריה היו שרים, היו נחשבים כמו שרים, וכנעניה כמו נכבדי ארץ. והענין כפול במלות שונות: כנעניה. פירוש סוחריה, וכן כנען בידו מאזני מרמה, אלא שהוא משקל אחר, ויונתן תרגם שלטונאה: (ט) ה' צבאות יעצה לחלל גאון כל צבי להקל כל נכבדי ארץ. הכל ענין במלות שונות, ופירוש הפסוק השם צבאות יעץ זאת לפי שהיתה מתגאה ברוב עשרה והיתה נותנת העטרה לעצמה ולא לאל לפיכך צוה להחריבה: לחלל גאון כל צבי. כלומר כל ארץ צבי וחפץ יחפיל גאונם ויחולל כשיראו חרבן צור ישאו קל וחומר בעצמם ויהיו בעיניהם נקלים ומחוללים: (י) עברי ארצך. מהרה וגלי משם: כיאור. יש מפרשים כיאור מצרים היוצא ממקומו ומתפשט כן תצאי ממקומך אנה ואנה, או יהיה פירושו כמו היאור שעובר במהרה, ועל הדרך הזה המשיל במקום אחר כי יבא כנהר צר ואנה תעברי לבת תרשיש, כלומר לעדת תרשיש, כמו בת ציון, ותרשיש גם כן על הים סמוך לצור, ואומר שתעבור אל תרשיש כי אין מזח עוד, כלומר אין לך עוד חוזק בארצך, ובת תרשיש חסר למ"ד השמוש, כמו ויבא ירושלם, וכמוהו רבים: (יא) ידו נטה. הקב"ה נטה ידו על הים, ר"ל על צור שהיא על הים וכל עושרה מהים, וכאלו הקב"ה נטה ידו על הים שלא יבא לצור עוד דרך ים כל עובר ים כי הרגיז הממלכות אל צור שהיא כנען, כלומר שהיא עיר סחורה כמו שפירש כנעניה: צוה. לנבוכדנצר שיבא עליה לשמיד מעזניה, או יהיה פירוש הפסוק כן, והוא שב למה שאמר למעלה השם צבאות יעצה, אמר לא יהיה זה פלא בעיניכם אם ה' צוה להחריב צור כי כן צוה ונטה ידו על הים בטביעת פרעה ומצרים, וכן הרגיז ממלכות רבות כסיחון ועוג וזולתם, והוא שצוה על ארץ כנען לשמיד מעזניה אף על פי שהיתה ארצם ערים גדולות ובצורות בשמים הוא צוה להשמיד כל המעוזים ההם וישראל במצותו וברצונו כבשו הכל לא היתה קריה אשר שגבה מהם: לשמיד. כמו להשמיד וכן בחסרון הה"א, ולנפיל ידך, ולשבית ענוי ארץ, והדומים להם: מעזניה, הנו"ן במקום אות הכפל שהוא משפטו מעוזזיה ולהקל הקריאה החליפו אות הכפל בנו"ן, וכן כי לא תמנו כמו תממו: (יב) ויאמר. האל אמר כנגד צור, ומה שאמר לא תוסיפי עוד לעלוז לא אמר עוד לעולם שהרי לשבעים שנה חזרה להיתנה אלא פירוש עוד זמן רב, וכן ולא יספו עוד גדודי ארם, ועמלו לא יזכר עוד: המעושקה. אמר ואת בת צידון גם כן. קומי עברי לך לארץ כתיים כי חרבה צור שהיא כמה הליך בסחורה שהיתה שכנה לך ואין לך עוד מעמד ואת מעושקה מצד צור, גם אפשר כי צידון גם כן החריב נבוכדנצר כשהחריב צור כי סמוכות היו, ואמר המעושקה שעשקוה עם צור, וכן נבא על שתיהן יואל, ואמר וגם מה אתן לי צור וצידון וגומר, קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם, אבל צור היא העיקר, ולפי' נאמרה הנבואה על צור, ואמר בתולת לפי שלא נכבשה עד היום, וכן בתולת בת ציון, בתולת בת יהודה, קורא העיר בתולת קודם שיכבשוה ותהיה ברשות אחר כי היא כבתולה קודם בואה לרשות בעל: כתיים. בשני יודי"ן כתיב ולא קרי, כי החיר"ק בתי"ו ולא ביו"ד ואחד הוא, כמו עבריים ועברים: (יג) הן ארץ. הנה בבל ונינוה וכל שאר הארץ כשדים שהיא ארץ כשדים היום זה העם לא היה שם מקדם כי אשור יסדה לציים, כמו שאמר בתורה מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה ואת רחובת עיר ואת כלח, וכשדים היו בני כשד בן נחור וכבשו הארץ הזאת והיא נקראת היום ארץ כשדים ואשור יסדה מקדם על כן נקרא הארץ ההיא בכלל אשור, והמלכים עליה נקראים מלכי אשור, אבל היא היום לבבל ולכשדים כי הם כבשוה והם הקימו בחוניו שהם היום, ועוררו ארמנותיה שהיו בה מתחלה ושמוה למפלה, ובאמרו שמה לשון יחיד הוא אומר על מלכה, ובכלל כל הגוים, ופי' לציים כמו לפניו יכרעו ציים, לעם ציים, והם השוכנים במדבר בארץ ציה, ואמר כי

אשור

מצודת דוד

קדמת העיר וראשית בניינה היא מימי קדם ר"ל משנים מרובות : יובילוה . חזר להתחלת המקרא לומר וכי חשבתם שאנשי עיר כזאת יוליך אותם רגליהם לארץ מרחק לגור שמה ר"ל לברוח מפני האויב וללכת רגלי למרחוק : (ח) מי יעץ זאת . כאלו הנביא מתמה ואומר מי יעץ עצה כזאת על צור המעוטרת בעושר וכבוד אשר סוחריה המה שרים ומכובדים ר"ל על דעת מי עלה להחריב עיר כזאת : (ט) ה' צבאות יעצה . כאלו משיב לעצמו לומר ה' יעץ העצה ההיא ולא בא מקרה כי אם בהשגחה צוה להחריבה על מרבית גאותה בעשרה : לחלל גאון כל צבי . למען השפיל גאון כל ארץ חמדה להבזות דעת הנכבדים כי הכל יקחו מהם מוסר ולא יוסיפו להתגאות : (י) עברי ארצך כיאור בת תרשיש . אתה עדת תרשיש המגלאים בצור להסתחר עברי מהר לארצך כמו היאור השוטף מהר כי פן תדבקך הרעה : אין מזח עוד . אין עוד לצור חוזק ואזור להיות מזורז מול האויב לעזור לעצמו וכ"ש לזולת : (יא) ידו נטה . כאלו המקום נטה ידו על הים לעכב על עוברי הים לבלי הביא עוד סחורה לצור : הרגיז ממלכות . העיר לב הממלכות לבוא עליה בחרדה ומהירות רב : ה' צוה . לא במקרה באו אבל ה' צוה לבוא על צור עיר המסחר להשמיד כל חזקה : (יב) ויאמר וגו' המעשקה וגו'. ה' אמר אתה עדת צידון הנעשקה משודדי צור בהיות סחורתו שמה מעתה לא תוסיפי עוד לשמוח על כי מקום סחרך היה קרוב לך : כתים קומי עבורי . לפי שאנשי צור ברחו לארץ כתים אמר עבורי לארץ כתים ועשה שם עמהם סחורה : גם שם . אבל גם שם עם כי תמלא אנשי סחורתך מ"מ לא תמצא שם הנחת רוח כי לא תמצא ידך להתעסק בסחורה כמאז : (יג) הן ארץ כשדים . הנה זאת העיר צור מארץ כשדים היא כי זה העם היושב בה עתה לא היה בה מאז ולא בנה אותה : אשור יסדה . אשור שהיתה ראש הממלכה לכשדים הוא יסדה להשכין בו אנשי ספינות עושי מלאכה במים רבים והמה אנשים פחותים ונבזים : הקימו בחוניו . ר"ל הנה אנשי אשור הם בנוה והקימו מגדלות העיר והם החריבו ארמנותיה ושמה את העיר למפלה כאדם העושה בשלו :

היליל

מצודת ציון

כמו למרחוק : לגור . לדור : (ח) המעטירה . מל' עטרה ור"ל המפוארה : כנעניה . ענין תגר וסוחר כמו וחגור נתנה לכנעני (משלי לא) וכפל הדבר במ"ש : (ט) לחלל . מל' חלול והפסלה : גאון . מל' גאוה : צבי . ענין חמדה כמו נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג) : להקל . מל' קלות ובזיון : (י) בת תרשיש . עדת תרשיש : מזח . ענין אזור וחגורה כמו ומזיח אפיקים רפה (איוב יב) ור"ל חוזק וזרוז כי החגור במתניו הוא מזורז ביותר : (יא) הרגיז . ענין תנועת החרדה והמהירות וכן ואת התרגזך אלי (לקמן לז) : אל . כמו על : כנען . ענין תגר ומסחר וכן כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב) : לשמיד . כמו להשמיד וכן לנפיל ידך (במדבר ס) ומשפטו להנפיל : מעזניה . מל' עוז וחיזוק ומשפטו מעוזזיה ולהקל הקריאה החליפו אות הכפל בנו"ן וכן כי לא תמנו (איכה ג) ומשפטו תממו : (יב) לעלוז . לשמוח : המעשקה . השדודה : בתולת . לפי שלא נכבשה עדיין קראה בתולה כי לא באה ברשות אחר כבתולה שלא באה ברשות בעל וכן בתולת בת ציון (מ"ב יט) : בת צידון . עדת צידון : כתים . אל כתים : ינוח . מל' הנחת רוח : (יג) לציים . לאנשי ציים ר"ל לבעלי ספינות כמו וצי אדיר (לקמן לג) : בחוניו . ענין מגדל ומצור כמו עופל ובחן (לקמן לב) : עוררו . ענין חרבן

והשחתה

לַמַּפֵּלָה׃ יד הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
כִּי שֻׁדַּד מָעֻזְּכֶן׃
טו וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְנִשְׁכַּחַת צֹר
שִׁבְעִים שָׁנָה כִּימֵי מֶלֶךְ אֶחָד מִקֵּץ
שִׁבְעִים שָׁנָה יִהְיֶה לְצֹר כְּשִׁירַת
הַזּוֹנָה׃ טז קְחִי כִנּוֹר סֹבִּי עִיר זוֹנָה
נִשְׁכָּחָה הֵיטִיבִי נַגֵּן הַרְבִּי־שִׁיר
לְמַעַן תִּזָּכֵרִי׃ יז וְהָיָה מִקֵּץ שִׁבְעִים
שָׁנָה יִפְקֹד יְהוָה אֶת־צֹר וְשָׁבָה
לְאֶתְנַנָּה וְזָנְתָה אֶת־כָּל־מַמְלְכוֹת
הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ יח וְהָיָה
סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא
יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן כִּי לַיֹּשְׁבִים לִפְנֵי
יְהוָה יִהְיֶה סַחְרָהּ לֶאֱכֹל לְשָׂבְעָה
וְלִמְכַסֶּה עָתִיק׃

כד א הִנֵּה יְהוָה בּוֹקֵק הָאָרֶץ
וּבוֹלְקָהּ וְעִוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ יֹשְׁבֶיהָ׃
ב וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן כַּעֶבֶד כַּאדֹנָיו
כַּשִּׁפְחָה כַּגְּבִרְתָּהּ כַּקּוֹנֶה כַּמּוֹכֵר

יד אֵילִילוּ נָחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא
אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מְחוֹזֵי
תּוּקְפְּכוֹן׃ טו וִיהֵי בְּעִידָּנָא
הַהִיא וְתִתְרְחֵיק צוֹר שַׁבְעִין
שְׁנִין כְּיוֹמֵי מַלְכָּא חַד מִסּוֹף
שַׁבְעִין שְׁנִין יְהֵי לְצוֹר
כְּתוּשְׁבַּחַת נַפְקַת בָּרָא׃
טז אִתְחַלִּיף יְקָרִיךְ אִטַּלְטַל
לִמְדִינָא קַרְתָּא דִּי הֲוַת
כְּנַפְקַת בָּרָא אִתְרְחֵיקַת
הֲפוּכִי כִנָּרִיךְ לְאֵבְלָא וְזִמְרִיךְ
לְאִלְיָא מָאִים יֵיעוֹל דָּכְרָנִיךְ׃
יז וִיהֵי מִסּוֹף שַׁבְעִין שְׁנִין
יֵיעוֹל דָּכְרָנַהּ דְּצוֹר קֳדָם יְיָ
וּתְתוּב לְאַתְרַהּ וּתְהֵי
מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְכָל מַלְכְוַת
עַמְמַיָּא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא׃
יח וִיהֵי סְחוֹרְתַהּ וְאַגְרַהּ
קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ לָא יִתְאֲצַר
וְלָא יִתְגְּנַז אֲרֵי לִדְמְשַׁמְּשִׁין
קֳדָם יְיָ יְהֵי אַגְרַהּ לְמֵיכַל
לְמִסְבַּע וְלִכְסוּ דִּיקָר׃ א הָא
יְיָ מְבִיז אַרְעָא וּמְסַר לַהּ
לְסַנְאָהּ וְתַחְפֵּי בַּהֲתָא אַפֵּי
רַבְרְבָהָא עַל דַּעֲבַרוּ עַל
אוֹרַיְתָא וִיבַדַּר יַת דְּיָתְבִין בַּהּ׃
ג וִיהֵי חִילוֹנָאָה כְּכַהֲנָא עַבְדָּא כְּרִבּוֹנֵיהּ אַמְתָא כְּמָרְתַהּ זָבְנָא כְּמִזַּבְּנָא יָזְפָא

ל' וחד מעוזכם · י"ג בסיפרא · ל' · ל' · ל' · ל' · ג' מלרע · לא מפ'ק ה"א · ד' · לא מפיק ה"א · ל'. ל' · ד'. ד' · ל' · ב' גפן · ל'. ל' ל' · ל'. ל'. ל' · ל'. ל'. ל'

רשי

(טו) ונשכחת צור. לפי שמזכירה בלשון גנאי ל' זונה אמר ונשכחת כזונה שנשכחה מאהביה אף היא תשכח מאין סוחרים ותגרים פונים אליה לפי שתהיה חריבה: כימי מלך אחד. ימי דוד שבעים שנה היו ואיני יודע מה הסימן הזה הניתן כאן: יהיה לצור. זכרון מעט שתתנער מאבלותה ותחזור לאותן שהיו רגילין אצלה לחזור אליה לשוב לקדמותה: כשירת הזונה. שרואה שאין פונה אליה ונושאת קול ערב ונעים בשיר אולי תערב על מאהביה: (טז) הרבי שיר. כלומר אף הרבי תחנוניך והשפילי גאותך: (יז) לאתננה. לקדמותה ולעשרה ע"י סחורתה ומכנה אותה בל' גנאי: וזנתה. ותספק סחורה אך בל' גנאי כינה אותה: (יח) קדש לה'. עתידים צדיקים לבוז אותה כשיבא מלך המשיח: לא יאצר. להיות אוצר: ולא יחסן. לא ינחילנה לבניה: למכסה עתיק. למלבושי נוי: עתיק. חשובה כמו ידברו עתק (תהלים לד): (א) הנה ה' בוקק הארץ ובולקה. הרי נבואה זו פורענות לישראל שניבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה לכך אמר להם לא לכם אני אומר שתירשוה כי הנה הקב"ה בוקק ובולק אתכם והנותרים מכם ליום הגאולה המה ישאו קולם ירונו וזהו סוף הענין ולהם נבאתי הנבואה הטובה: בוקק. מריקן: ובולקה. מחריבה: ועוה פניה. והשפיל חשוביה שהוא ל' נעותי משמוע (לעיל כא): (ב) תוספת. והיה כעם ככהן. לא כשאר הולכי דרכים שהאדון מוליכו עבדו והגבירה מוליכה שפחת' האדון נכבד והעבד נקלה הגביר' נכבדת והשפחה נקלית אבל כשהשבאי מוליך השבויים הכל שוין לפניו: כקונה כמוכר.

בזמן

רדק

אשור יסד זאת הארץ שהיו שוכנים בה אותם יושבי אהלים בציים קודם זה, ואמר ענין הפסוק על צור, כלומר אל יהי הדבר הזה קל בעיניכם אם תחרב צור כי הנה חיל כשדים שבאים להחריב ארצם גם כן היתה לאחר מתחילה ואחר כך נקחוה הם מהראשונים והם עוד נקחום אחרים מהם, כי כן מנהג העולם זה עולה וזה יורד להודיע כי האל הוא אדון כל הארץ, ופי' בחוניו מגדליו, כמו עפל ובחן. ופירוש עוררו שברו, כמו ערער תתערער, ויש מפרשים הן ארץ כשדים על צור, כלומר ואם תעיר ארץ כשדים היא כי זה העם לא היה אותה אלא אשור יסדה לשומותיו: ציים. ספינה כמו וצי אדיר. והם ערי אשור הקימו מגדליו ועתה באו כשדים עם נבוכדנצר ועוררו ארמנותיה ושמה למפלה, ויש מפרשים הן ארץ כשדים גדולים הם ממך והכורת עתיד להחריבה על ידי פרס ומדי והוא עתיד להחריבה ולשמה עד שיאמרו ראיה זה העם לא היה, וכן אשור יחריב את ארצו ותהיה מיוסדת לציים ולחיות והם הקימו מגדלים והוא שמה למפלה: הילילו. שהייתם באים בספינות לסחורה לצור או לצידון עתה הילילו כי שדד מעוזכם שהוא צור, כי רוב האניות הם בתרשיש והסוחרים היו באים שם באניות ללכת לצור או לצידון וכיון שנחרבו הילילו כי אבד שברכם כי צור היה מעוז לכם שהייתם באים שם עם הסוחרים: (טו) והיה ביום ההוא. ביום שתחרב צור יהיה נגזר עליה שתהיה נשכחת שבעים שנה שלא תבנה: כימי מלך אחד. ופירשו המפרשים כימי מלך דוד, ולא פירשו למה נתן הסימן הזה, והנראה בעיני כי אמר כימי מלך אחד לפי שימי האדם הם שבעים שנה ברוב, כמו שאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה, ואמר כי זמן זה תשבת ממלוכה, ולפי שהיתה לה מלוכה גדולה וכבוד גדול, כלומר כמו שיוכל לחיות מלכה ומלכותה כן תהיה מאין מלוכה, ולדברי המפרשים שפירשו כימי מלך דוד נראה לי הטעם לפי שמלך דוד היה לו ברית עם חירום מלך צור ואחרי מות דוד ושלמה לא שמרו הברית והרעו לישראל כפי יכולתם, ואמר כי זמן זה תשבת מלכותם כדי שיזכרו ברית דוד שהיה לו עם מלכם והם לא שמרו הברית וידעו כי באותו עון בא להם הגזרה הזאת: מקץ שבעים שנה יהיה לצור כשירת הזונה. לפי שהיתה צור רבת הסחורה ומכל הגוים והממלכות יוצאים לה ובאים לה בסחורה דמה אותה לזונה שיבאו אליה בני אדם רבים ופעמים תשכח ולא יבא אליה אחד, כן תהיה צור שתשכח מן הזונים אחריה והם הסוחרים, ובסוף ע' שנה יהיה לה פקידה כמו שירת הזונה, כי הזונה אחרי שתהיה נשכחת זמן רב ורואה הזונה עוברים ולא יפנו אליה היא מרימה קולה בשיר כדי שיבאו אליה, כן צור לסוף שבעים שנה תבנה וישובו הסוחרים אליה כאלו היא הרימה קולה בשיר כדי שיפנו אליה וישובו אליה: (טז) קחי כנור. אמר לה דרך משל שתעשה כמו שעושה הזונה הנשכחת שתקח הכנור בידה ותסובב העיר אחרי שנגנזה בביתה וראתה שאין פונה אליה תקח הכנור ותסובב בעיר יראה אותה אדם וישמע אותה ויערב לו קולה ויבא אליה, לפיכך אמר סבי עיר זונה נשכחה וגו': (יז) והיה מקץ. יפקד ה'. הוא ההריגה והוא יפקדנה ולמען תדע כי מה' היתה לה כי הנביא נבא עליה בשם ה' טרם שתחרב נבא על חרבנה ועל פקודתה: וזנתה. תסחר, כמו שפירשנו, וכן תרגם יונתן ותהא מספקא סחורה לכל מלכות עממיא די על אפי ארעא: (יח) והיה סחרה. זה הפסוק היא נבואה העתידה בימי המשיח, או אולי היתה בבית שני אך הקרוב כי היא עתידה, וכן הפרשה הבאה אחריה: (א) הנה ה' בוקק. המפרשים פירשו פרשה זו על גלות עשרת השבטים, וכן נראה מדברי רז"ל, וכן דעת יונתן, והנכון בעיני כי היא עתידה, וכן מבואר בסוף הפרשה: בוקק. מריק. כלומר אני אריק אותה שתהיה רקה מאנשיה, אבל גפן בוקק הוא פעל עומד וזה יוצא: ובולקה, גוזר אותה מן הישוב, וכן ומבוקה ומבולקה, וכזה הענין בדברי רבותינו ז"ל לא חולק ידענא ולא בולק ידענא, פירוש שתבלק הטבעת וכרותה, ואדוני אבי ז"ל פירש ענין פתיחה מן הערבי בלקת אלבאב, ר"ל פתיחת השער, ופירוש בולקה פותח אותה שיצאו אנשיה ממנה, ולזה נטה דעת המתרגם שתרגם ובלקה ומסר לה לסנאה: ועוה פניה, על דרך משל יעוה פני הארץ שלא ימצא בה כל חי, ויונתן תרגם ותחפי בהתא אפי רברבהא על דעברו על אוריתא, וכל אלו המלות אשר זכר בזה הפסוק הם כפל ענין בהשחתת הארץ, וכפל ענין במלות שונות כמו שהוא דרך המקרא כדי לחזק הענין: (ב) והיה כעם.

אלה

סחרה ד' בקריאה וסי' והיה סחרה ואתננה קדש לה'. לא יאצר ב' בפ'. כי טוב סחרה מסחר כסף. טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה:

תולדות אהרן ונשכחת צר. סנהדרין לט: סחרה. פסחים קיח: כעם ככהן. שבת קיט:

מצודת ציון

והשחתה כמו ערו ערו (תהלים קלז): ארמנותיה. מלשון ארמון ופלטרין: (יד) שודד. נעשק: מעוזכן. מל' עוז וחוזק: (טו) מקץ. מסוף: (יז) יפקוד. ענין זכרון והשגחה: לאתננה. כן יקרא מתן הזונה כמו לא תביא אתנן זונה (דברים כג): (יח) יחסן. ענינו כמו אוצר וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כב): ולמכסה. ולכסות: עתיק. ענינו חוזק וחשוב וכן הון עתק (משלי ח): (א) בוקק. ענין רקות כמו גפן בוקק ישראל (הושע י): ובולקה. ענין כריתה וכן בוקה ומבוקה ומבולקה (נחום ב) ובדרז"ל לא חילק ידענא ולא בילק ידענא (חולין יט): ועוה. מל' עוות ועקום: פניה. ר"ל החשובים: והפיץ. ענין פזור: (ב) כעם ככהן. כפל הכפי"ן להורות על דמיון גמור: כגבירתה. כאדונים: כנשה. ענין הלואה לדברים זולת הכסף

כיון

מצודת דוד

(יד) הילילו אניות תרשיש. אנשי הספינות ההולכות על ים תרשיש להביא סחורה לצור הילילו מעתה כי שודד צור שהיתה מעוז וחוזק כל הערים היושבים לחוף הים: (טו) ונשכחת צור. ר"ל לא ילכו עוד אליה לסחורה: כימי מלך אחד. כימי דוד שהיה מלך מיוחד (ולפי שהיה לדוד ברית ושבועה עם חירם מלך צור והם לא שמרו את הברית והרעו לישראל ולזה נגזר עליהם שבעים שנה שממון מול שנות דוד להכיר שמהאל נעשה ולא במקרה): יהיה לצור כשירת הזונה. כי דרך הזונה שבאים רבים אליה ולפעמים תשכח מאהוביה ולא יוסיפו לבוא ודרכה להרים קול בשיר ערב לעורר לב הזונים וכן יקרה לצור שהיו רבים באים לה לסחורה ונשכחה במפלתה ותצטרך לעורר לב הסוחרים לבוא אליה: (טז) קחי כנור. לפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה נשכחה שלוקחת כנור בידה ומסבבת העיר ומנגנת בטוב ובנעימות ומרבה בשיר ערב למען תהיה זכורה למאהביה ור"ל ראוי לעורר לב הסוחרים לבוא אליך כמאז: (יז) יפקוד ה'. יעלה זכרונה לפני המקום: ושבה וכו'. תקח אתנן כבראשונה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון אתנן ור"ל תקנה סחורה מן המביאים: וזנתה וכו'. ר"ל היא תספיק סחורה לכל העמים: (יח) סחרה ואתננה. הוא כפל ענין במ"ש: קדש לה'. מאשר תרויח תקדיש ממנו לשם ה': לא יאצר. לא יונח הריוח בבית האוצר: ולא יחסן. כפל הדבר במ"ש: כי ליושבים וכו' סחרה. ריוח סחרה תקדיש ל— היושבים לפני ה' בבה"מ: לאכול לשבעה. להיות להם למאכל עד כדי שביעה ולכסות חזק וחשוב: כד (א) הנה ה' בוקק וכו'. יריק את א"י מיושביה כי יגלו ממנה: ובולקה. גוזר אותה מן הישוב: ועוה פניה. יעות ויעקר חשובי הארץ: והפיץ. יפיצם ע"פ הארץ: (ב) כעם ככהן וכו'. המשחיתים את הארץ לא

ישאו

כמלוה כלוה כנשה כאשר נשא
בו: ג הבוק | תבוק הארץ והבוז |
תבוז כי יהוה דבר את־הדבר הזה:
ד אבלה נבלה הארץ אמללה נבלה
תבל אמללו מרום עם־הארץ:
ה והארץ חנפה תחת ישביה כי־
עברו תורת חלפו חק הפרו ברית
עולם: ו על־כן אלה אכלה ארץ
ויאשמו ישבי בה על־כן חרו ישבי
ארץ ונשאר אנוש מזער: ז אבל
תירוש אמללה־גפן נאנחו כל־
שמחי־לב: ח שבת משוש תפים
חדל שאון עליזים שבת משוש
כנור: ט בשיר לא ישתו־יין ימר
שכר לשתיו: י נשברה קרית־תהו
סגר כל־בית מבוא: יא צוחה על־
היין בחוצות ערבה כל־שמחה
גלה משוש הארץ: יב נשאר בעיר

כמוזפא רשא כמן דרשי ביה: ג אתבזזא תתבזז ארעא ואתדשא תתדש ארי יי מלל ית פתגמא הדין: ד אתאבלת חרובת ארעא צדיאת חרובת תבל ספו תקוף עמא דארעא: ה וארעא חבת תחות יתבהא ארי עברו על אוריתא אבטילו מועדיא אשניאו קימא די מן עלמא: ו על כן מן קדם מומי דשקר חרובת ארעא וצדיאו דיתבין בה על כן ספו יתבי ארעא ואשתאר אנשא כזעיר: ז אתאבלו כל שתי חמר ארי אתפריכו גופניא אתאנחו כל חדי לבא: ח בטלת חדות תופין אתמנעת אתרגושת תקיפין פסקת חדות כנרא: ט על ידי זמר לא ישתון חמר ימר עתיקא לשתוהי: י אתברת קרתהון צדיאת אחידו כל בתיא מלמעל: יא מצוחין על חמרא בשוקיא שלימת כל חדותא גלא ביע מן ארעא: יב אשתאר בקרתא

תולדות אהרן בשיר. כוטס מח גיטין ז:

רשי

בזמן שהעם יושב על נחלתו לבטח הקונה שמח והמוכר עצב שלא ישוב ממכרו אבל כשהשבאי מוליכם הקונה אל ישמח והמוכר אל יתאבל וכן כמלוה כלוה שניהם שוים שהלוה אין לו לפרוע והמלוה אם לא הלוה לזה היה השבאי נוטלו כמו כן כנושה כאשר נושה בו לוה נופל בכסף ונושה נופל בכל שאר דברים כגון יין ושמן ותבואה ודבש כדכתיב (דברים כד) כי תשה ברעך משאת מאומה ע"כ: (ג) הבוק תבוק. תתרוקן: הבוז תבוז. ל' בזה ושלל: (ד) נבלה. כמו (ירמיה ח) והעלה נבל ל' כמש ותשות כח: אומללה. ל' שפלות כמו היהודים האמללים (נחמיה ג): תבל. היא א"י שהיא מתובלת במצות הרבה: מרום עם הארץ. גאון עם הארץ: (ה) והארץ חנפה. כמין חניפות עושה עשב ואינו עושה קמה מראה קמה ואין חטין בקשיה: תחת יושביה. בשביל יושביה: ברית עולם. היא התורה שקיבלו בברית: (ו) על כן אלה. בעון שבועת שוא: חרו. ל' יבש ונמא בחם חורב כמו נחר מפוח (ירמיה ו): (ח) משוש תפים. שהייתם אומרים הנה ששון ושמחה (לעיל כב): (י) קרית תוהו. כשתשבר נקראת קרית תהו: מבוא. מלבוא לתוכה איש: (יא) ערבה. החשיכה: משוש הארץ. היא ירושלים

והארץ ח' ר"פ וסי' נמסר בסדר בהר סיני וביהושע סי' י"ג: אבל ג' וסי' אבל הירוש אמללה גפן. אמללה ארץ החפיר. לעגלות בית און יגורו. וא' ואבל העל זאת לא תרגז: בשיר ג' דגשים וסי' ימר שכר לשתיו. כל אלה על ידי אביהם. ויהיו משרתים לפני משכן דד"ה:

רדק

אלא הם כפי הדמיון וכל אחד נושא ונשוי לפיכך תבא הכ"ף עם שניהם, ר"ל זה כזה וזה כזה, וכן כמוך כמוהם, כמוך כפרעה, ובאמרו כעם ככהן כעבד כאדוניו, וכן כולם, ר"ל כי בהשחתת הארץ לא יכירו בם המשחיתים הנכבד ולא ישאו פני גדול אלא כולם יהיו שוים בגזירה ויהיו הגדול כקטן והקטן כגדול, וכל אלה שזכר הם זה למעלה מזה, כי הכהן אדון לעם, כמו יתרו כהן מדין, והקונה למעלה מן המוכר, כי המוכר נחלתו מפני עניו מוכר והקונה עשיר והעשיר כאדון לעני וכן אמר הכתוב עשיר ברשים ימשול וכן המלוה כאדון ללוה, וכן אמר הכתוב עבד לוה לאיש מלוה, ומה שאמר כנושה כאשר נושה בו אחר שאמר כמלוה כלוה לפי שהאחד משאת כסף והאחד משאת אוכל, ופירוש כנושה הוא הלוה, ונושה בו הוא המלוה, וקשר הב' מפריד ביניהם: (ג) הבוק. כי ה' אמר דבר. וכיון שהוא דבר לא יוכל אדם לגזור עליו כי באמת יהיה שתבוק הארץ ותבוז: (ד) אבלה. ענין השחתה, וכן אבל תירוש: נבלה. כמו נפלה, וכן כנבול עלה מגפן. וכפל הענין לחזק: מרום עם הארץ. גדולי כל עם ועם ישופו: (ה) והארץ חנפה. כאלו הראתה שפעה שהיתה שמנה ולא נהגה פירותיה, ולמה היה זה לה בעון יושביה, וזהו פי' תחת בעונם, כמו תחת אשר לא עבדת: כי עברו תורות. אם על הפשעים אמר כמו שפירשו המפרשים הוא כפשוטו כי לרוב פשעם גלו, ולפי שהיא עתידה על העכו"ם יהיה פירוש כי עברו תורות על השעבוד ששעבדו בישראל יותר מדאי, כמו שאמר הקב"ה אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, הנה כי עברו תורות וחלפו חק בשעבוד ישראל: הפרו ברית עולם. כמו שאמר באדום ולא זכר ברית אחים, וכן עמון ומואב וישמעאל אחים היו לישראל וכולם הרעו להם והרעות שבאו להם בעונם ישראל באו להם וכן לעתיד לגוג ומגוג ולשאר האומות בעונם ישראל יבא להם מה שיבא מהרעה: (ו) על כן. אע"פ שיש שאר עבירות שבעבורם נענשו ישראל ושאר האומות האלה הוא על כולם שנשבעים בשם האל לשקר ועליה היא חרבן הארץ ברוב, וכן אמרז"ל כל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כולו שנאמר אלה וכחש וגו', ואמר מפני אלה אבלה ארץ: אבלה ארץ. בכ"ף: ויאשמו. בשו"א האל"ף והשי"ן והוא לשון שממה: חרו. ענין יובש ושרפה, ר"ל ענין כליון: אבל. חרבן הארץ היא בכלות פירותיה שלא תתן הדגן והתירוש והיצהר ואם אין עובדי האדמה אין פירות: (ז) אבל. ענין שממה, וכן ע"כ תאבל הארץ: נאנחו כל שמחי לב. טעם הדגן והתירוש כי ברבותם ישמח האדם ובכלותם יאנח: (ח) שבת משוש תפים. כי התפים והכנורות היו שמחים בבית המשתה שהיו עליזים ושמחים ועתה שבת וחדל: (ט) בשיר. כמו שהוא דרך השמחים ששותים על השיר והזמירות והם יהיו נאנחים ואין בפיהם שיר, וגם אותו המעט שכר שישתו ימר להם יהיה כמו מר בפיהם מרוב הצרות: (י) נשברה קרית תהו. אחר שנשברה היא קרית תהו, וכן אפיתי על גחליו לחם והדומים להם: סגר כל בית מבא. באמרו כל ר"ל רוב, כמו וכל הארץ באו מצרימה. כי הרבים יהיו רוב הבתים ואין בהם ענין לשכנם בהם: (יא) צוחה על היין. בשוקים צועקים על היין מי שיש לו יין למכור יבא וימכור, והצועקים הם עוברי דרך או המעט שישארו בעיר, או פירוש צוחה ויללה תהיה על היין בחוצות כי חסר מהם: ערבה כל שמחה. חשכה כל שמחה כי השמחה ביין, כמו שאמרו ויין ישמח לבב אנוש, וערבה מן ערב שהוא חשך, והשמחה אורה והפכה חשך: גלה משוש הארץ. גלה והלך המשוש מארצם: (יב) נשאר. המשוש גלה מן העיר ולא נשאר בה אלא שמה ושאיה, ופירש בעיר, בכל עיר ועיר מעיר עכו"ם, ופירוש שאיה ובשאיה יוכת שער העיר, כי

מצודת דוד

פני גדול אלא כולם יהיו שוין בגזרה כקטן כגדול: כקונה כמוכר. בזמן שהעם יושב בטח על נחלתו הקונה שמח והמוכר עצב בעת ימכר מה מאחוזתו אבל בעת ילכו בגולה לא ישמח הקונה והמוכר לא יתאבל על המכירה: כמלוה כלוה. דרך המלוה למשול בלוה כמ"ש עבד לוה לאיש מלוה (משלי כב) אבל כיון שהשבאי יקח הכל כאלו אין לזה על זה כלום כי הלוה אין לו מה לשלם ולא הפסיד למלוה כי אם היה נשאר בידו היה השבאי נוטל ממנו: כנשה. הוא הלוה בדבר זולת הכסף: כאשר נשא בו. הוא המלוה את הלוה: (ג) הבוק תבוק וכו'. ר"ל בוודאי כן יהיה כי ה' דבר וכו' ומי יפר דברו: (ד) אבלה נבלה. נשחה ונכמשה הארץ: אומללה נבלה. נכרתה ונכמשה ארץ ישראל שהוא העיקר להמקומות המיושבות: אמללו. נכרתו גדולי עם הארץ: (ה) והארץ חנפה. ר"ל כמו המחניף בשפתיו ולבו בל עמו כן הארץ עושה עשב ואינה עושה קמה מראה קמה ואין חטים בקשים: תחת יושביה. בעבור עון יושביה: כי עברו תורות. עברו תורה שבכתב ותורה שבע"פ: חלפו חוק. עברו להלן מחוק התורה ולא קיימוה: ברית עולם. היא התורה שקבלו בברית לקיימה עד עולם וכפל הדבר פעמים ושלש כדרך המליצה: (ו) על כן אלה. בעבור האלה אשר היתה לשוא לכן כלתה הארץ ושממו יושביה: על כן. בעבור עון האלה נשרפו יושבי הארץ ונשאר מהם מעט אנשים: (ז) אבל תירוש. נשחת ענבי היין כי אין זומר ועודר: אמללה גפן. כפל הדבר במ"ש: נאנחו כל שמחי לב. אף הרגילים בשמחה יאנחו כי נאבד היין המשמח את הלב כמו שכתוב ויין ישמח לבב אנוש (תהלים קד): (ח) שבת משוש תפים. בעל השמחה ששמחו בקול תופים: שאון עליזים. המית השמחים: (ט) בשיר וכו'. לא ישתו לשמחת משתה ששותים בשיר אלא השכר יהיה מר להשותים כי ישתוהו להפג האבל והצער: (י) נשברה קרית תוהו. כל עיר תהיה שבורה וקראה קרית תוהו ע"ש סופה כשתהיה נשברת תהיה תוהו וכן אפיתי על גחליו לחם (לקמן מד) שקוראהו לחם ע"ש סופו: סוגר כל בית מבוא. הבתים יהיו נתוצים ואין מי יבוא בהם כאלו סוגר הבית מבלי תת בא בו: (יא) צוחה על היין. יצעקו ויללו בחוצות על היין שחסר מהם ולזה חשכה כל שמחה כי היין ישמח לבב ואין להם במה לשמוח (ולפי שהשמחה קרוי אור

מצודת ציון

כיין ושמן ותבואה כמ"ש משאת מאומה (דברים כד): (ג) הבוק תבוק. ריקנות תתרוקן: והבוז תבוז. מלשון בזה ושלל: (ד) אבלה. ענין השחתה כמו תאבל הארץ (הושע ד): נבלה. ענין כמישה כמו ועליהו לא יבול (תהלים א): אמללה. ענין כריתה כמו ימולל ויבש (שם צ): תבל. כן נקראה הארץ המיושבת: מרום. ענין גבהות וגדלות: (ה) תחת. ר"ל בעונם וכן תחת אשר לא עבדת (דברים כח): חלפו. ענין העברה כמו וחלף ביהודה (לעיל ח): חוק. ענין גזירה: הפרו. בטלו: (ו) אלה. שבועה וכן ושמעה קול אלה (ויקרא ה): אכלה. ענין השחתה וכליון: ויאשמו. מלשון שממה וכן גם עדרי הצאן נאשמו (יואל א): חרו. ענין יובש ושרפה וכן נחר מפוח (ירמיה ו): אנוש. הוא שם מאמות האדם: מזער. מעט כמו ושאר מעט מזער (לעיל טז): (ז) אבל. ענין השחתה: תירוש. ענבי היין: אמללה. נכרתה: נאנחו. מלשון אנחה: (ח) שבת. בטל כמו ושבת נוגש (לעיל יד): משוש. ענין שמחה: תפים. מין כלי נגון: חדל. ענין מניעה: שאון. ענין המיה: עליזים. ענין שמחה: (ט) ימר. מלשון מרירות: שכר. יין ישן: (י) קרית. עיר: תוהו. ענין שממון וכן והארץ היתה תוהו ובוהו (בראשית א): (יא) ערבה. מלשון ערב ור"ל חשכה כערב:

כי אין יוצא ואין בא, ושאיה אמר' שמה כמו אם שאו ערים מאין יושב וכל הפורענות הגדול הזה שזכר יהיה בימי המשיח בגוג ומגוג ובשאר העכו"ם, ואלה השלשה פסוקים אשר זכר בסוף פרשה זו מעידים על פירושינו כי עתידה היא זו הנבואה בימי גוג ומגוג ובשאר העכו"ם שיסופו רוב העכו"ם וישאר המעט, כמו שאמר ונשאר אנוש מזער, ובפסוק אחר זה גם כן אמר כנוקף זית: (יג) כי כה יהיה. כל הנזכר יהיה בקרב הארץ: בתוך עמים. עד שיהיו הנשארים כנוקף זית או כעוללות אם כלה בציר, ופירוש כנוקף זית כחביטת עץ זיתים כשאדם חובט ונוקף אותו ישארו מעט זיתים שלא יפלו בחביטתו אחת הנה ואחת הנה. וכן אחר שיבצר אדם כרמו ישארו בו עוללות מעט. כן יהיו העמים רובם יסופו והמעט ישארו והנשארים יודו באל ויכלתו כי הוא אדון הכל ויחזו הכל כשיראו מפלת גוג ומגוג. ועליהם נאמר לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד. וכן הנשארים ממחנה אשור כשראו מפלתו שבו לעבוד את ה'. כמו שכתוב וכמו שפירשנו למעלה בפרשת נבואת מצרים: אם כלה. כאשר כלה. וכן אם יהיה היובל לבני ישראל. ואם מזבח אבנים תעשה לי והדומים להם: (יד) המה ישאו קולם. בשבח האל וירונו בגאון ה' שראו שגאה על כל העמים בהפילו אותם בבואם על ירושלים: צהלו מים. כמו יצהלו עבר במקום עתיד וכמהו רבים ובנבואות ברוב. ופירוש מים ממערב, כלומר אותם בהם רחוקים מירושלים בארץ מערב ירונו ויצהלו בגאון ה': (טו) על כן באורים. בעמקים כמו מאור כשדים ומה שאמר באורים כי רוב הערים הם בעמקים לא בהרים. ואמר ע"כ ר"ל כשתראו ותשמעו ביכולת האל וגאונו על העמים כבדוהו בדברי שבח וכן באיי הים הרחוקים כבדו לה' אלהי ישראל. כי בעבורם עשה מה שעשה בעמים: (טז) מכנף הארץ. גם זו הפרשה עתידה כמו אשר לפניה. אמר הנביא מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק. מכנף הארץ פי' קצה הארץ. וכן לאחוז בכנפות הארץ בקצות הארץ. כלומר מרחוק באה לנו השמועה והבשורה הזאת. ואמר שמענו כי גם הנביאים שהיו בימיו נבאו על עתידה זו כמו שכתוב בנבואתם: צבי לצדיק. פי' צבי חפץ ופאר, וכן צבי היא לכל הארצות והדומים להם. כלומר אלו הזמירות ששמענו למי הם לצדיק כי הצדיק ראוי לשמוח בהם והם לו לזמירות. כמו שאמר הוא בתחלת הספר ביום ההוא יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד, ולמי יהיה לפלטת ישראל הם הצדיקים כמו שאמר הנה לצדיק ואמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם, ואמר רזי לי רזי לי, כאלו אמר הנביא כשראיתי זה הפורענות שעתידה לבא בישראל בימי הגלות שיצרפו ולא ישארו אלא הצדיקים: רזי לי. כלומר רזון לי, כאלו אמר מצמן בשרי ירזה על זה ואוי לי על זה כי כמה בוגדים יש בהם וכולם יכלו, או פירוש כמה בוגדים יבגדו בהם, או פירוש שהוא רמז על ארבע מלכיות, בבל בוגדים, מדי ופרס בגדו, ובגד בוגדים על מדי ופרס בגדו יון וכותא, וכולם נשתעבדו בישראל ובגדו בהם בגלותם ביניהם, ורז"ל דרשו ואמרו יצאתה בת קול ואמרה רזי לי רזי לי, אמר הנביא עד מתי יצאתה בת קול ואמרה בוגדים בגדו וגו' עד דאתא בזוזי ובזוזי דבזוזי, ויו"ד רזי למד הפעל כיו"ד נקי ורזי תלפיל מפני מלת לי בהיא בלדה שהיא מלה זעירה, ויונתן תרגם רזי ענין סוד כמו וכל רז לא אניס לך, וכן תרגם הפסוק מבית מקדשא דמתמן וגו': (יז) פחד. זה אמר כנגד אדום וישמעאל וזולת שהיו יושבי הארץ והאדונים עליה וישראל בגלות ביניהם, אמר אל התבהלו כי לישראל לבד הביא הצרה כי גם לכולכם שתחשבו בהיותכם אדונים ויושבי הארץ תנוע מתוכה וכל האומה תניע ממקומה וישראל יגלו מהצרה והצדיקים ההם יכתבו לחיים אבל אתם לא המלטו: (יח) והיה. זה הפסוק פירוש לאשר לפניו: ופחת. היא הפירה הגדולה: כי ארבות ממרום נפתחו. לפי שהגזרות יורדות מן השמים אשר כאילו הוא מטר גובר כמו שאמר כמבול וארובות השמים נפתחו. וכן תהיינה הגזרות יורדות מן השמים לרוב מאוד כמו במבול ומפני זה וירעשו מוסדי ארץ בלא ספק

צדו ואתרגושתא בפגור תרעין: יג ארי כדין ישתארון יחידאין צדיקיא בגו ארעא ביני מלכותא כביעור זיתא כעוללן בתר קטף: יד אנון ירמון קליהון ישבחון במימרא דיי יבעון כמא דבעו על גבורן דאתעבידא להון על ימא: טו על כן במיתי נהורא לצדיקיא יקרון קדם יי בניסי ימא יהון מודן ומברכין שמא דיי אלהא דישראל: טז מבית מקדשא דמתמן עתיד למפק חדוא לכל יתבי ארעא תושבחא שמענא לצדיקיא אמר נביא רז אגר לצדיקיא אתחזי לי רז פורענות לרשיעיא אתגלי לי ווי לאנוסיא דמתאנסין ולבזוז בזוזין דהא מתבזזין: יז דחלא וכומצא ומצדא עלך יתיב ארעא: יח ויהי דיערוק מן קדם דחלא יפול לגו כומצא ודיסק מגו כומצא יתאחד בסריגתא ארי גבורן בשמיא אתעבידא וזעו יסודי ארעא: יט מזע תזוע ארעא מנד תנוד

שַׁמָּה וּשְׁאִיָּה יֻכַּת־שָׁעַר׃ יג כִּי כֹה — ל'. ל' נסעם
יִהְיֶה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ בְּתוֹךְ הָעַמִּים
כְּנֹקֶף זַיִת כְּעֹלֵלֹת אִם־כָּלָה בָצִיר׃ — ב' ג' כ"כ
יד הֵמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרֹנּוּ בִּגְאוֹן יְהוָה — י"ח כ"ס : כ'
צָהֲלוּ מִיָּם׃ טו עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ — כ' חד מלא וחד חסר
יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי — בתרי לישני
יִשְׂרָאֵל׃
טז מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי — ל' חסר דחסר
לַצַּדִּיק וָאֹמַר רָזִי־לִי רָזִי־לִי אוֹי לִי — ב' בפסוק
בֹּגְדִים בָּגָדוּ וּבֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ׃ — ס' מ"ל
יז פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃ — י"ב
יח וְהָיָה הַנָּס מִקּוֹל הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־ — ג'
הַפַּחַת וְהָעוֹלֶה מִתּוֹךְ הַפַּחַת יִלָּכֵד — ל' ומ"ל
בַּפָּח כִּי־אֲרֻבּוֹת מִמָּרוֹם נִפְתָּחוּ — ג'
וַיִּרְעֲשׁוּ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ יט רֹעָה — ב'
הִתְרֹעֲעָה הָאָרֶץ פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אֶרֶץ — ל'. ל'

ירושלים: (יב) ושאיה יוכת שער. על ידי שאיית גלמוד שיהו הבתים שוממין מאין יושב יוכתו השערים ע"י מזיקין: (יג) כי כה. ישארו ישראל בקרב העמים אחד בעיר ושנים במשפחה: כנוקף זית. המשאיר גרגרים בראש אמיר: (יד) המה ישאו קולם. לאותו המעט הנשאר תבא הטובה שנבאתי למעלה: צהלו מים. יותר ממה שצהלו על הים בגאולת מצרים: (טו) על כן באורים. ת"י במיתי נהורא לצדיקיא פל סתי (בשורות) (ס"א אורות) של גאולות בבל ושל ישמעאל ומנחם אמר אורים ל' בקיעים וסעיפים שהיו בורחים שם וכן אור כשדי' (בראשית יא) בקעת כשדים. וכן מאורת צפעוני (לעיל יא) בקע חור מעונתו: (טז) מכנף הארץ. ת"י מבית מקדשא שהוא בסוף ת"י במזרחה כמו ששנינו לוד מן המערב וירדן מן המזרח כנגדו מירושלים לירדן מהלך יום ואני אומר לפי פשוטו שמענו מאחורי הפרגוד שעתידין להעלו' זמירו' מכנף הארץ ומה הן הזמירות צבי לצדיק עתיד להיות מצבות קומה לצדיקים: ואמר רזי לי וגו'. אוי לי שנגלו לי שני רזים רז פורענות ורז ישועה והרי תרחק הישועה עד שיבאו אויבי' בוזזים אחר בוזזים אחרים ושודדי' אחרי שודדי' ה' בגידות אמורות כאן: (יז) פחד ופחת ופח עליך. על יושבי הארץ: פחת. גומא ליפול בה כמו שמפרש ואומר: (יח) הנס מפני הפחד יפול אל הפחת וגומר. הנמלט מחרב משיח בן יוסף יפול אל חרב משיח בן דוד והנמלט משם ילכד בפח במלחמת גוג: (יט) רעה התרועעה. לשון שבר כמו (תהלי' ב) תרועם בשבט ברזל: פור התפוררה. לשון פירורין: כמלונה

באורים ב' בתרי לישני וסי' גם בהלומות גם באורים. ע"כ באורים כבדו ה'. בתראה חסר: בוגדים ה' מ"ל בקריאה וסי' ובגד בוגדים בגדו. למה תביט בונדים. יבושו הבוגדים ריקם. ורשעים מארץ יכרתו. אף היא כחתף: נפתחו ג' בקריאה וסי' וארובות השמים נפתחו. כי ארבות ממרום נפתחו. שערי הנהרות נפתחו: רעה ג' מג' ליש' בקריאה וסי' כי רעה היא. שן רעה ורגל מועדת. רעה התרועעה הארץ בתראה תולדות אהרן ומשה. סוטה מח ב"ק כא נז: בגאון ה'. ערכין יא: מכנף הארץ. כנסדרין לז לד. זוכר וילך:

מצודת ציון

גלה. מלשון גלות: (יב) שמה. שממה: ובשאיה. כמו ובשאיה והוא מענין שממה כמו שאו ערים (לעיל ו): יוכת. מלשון כתיתה: (יג) כה. כן: כנוקף. ענין כריתה וכן ונקף סבכי היער (לעיל י): כעוללות. הם הענבים הקטנים הנשארים באילן ואין מי חופש עליהם והוא מלשון עולל ויונק: כלה. נשלם: בציר. כן יקרא אסיפת הענבים כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד): (יד) ישאו. ענין הרמה: גאון. ענין ממשלה רב: צהלו. ענין השמעת קול גדול וכן צהלי קולך בת גלים (לעיל י'): (טו) באורים. ענין בקיע וחריץ וכן מאורת צפעוני (לעיל יא): (טז) מכנף. מקצה כמו לאחוז בכנפות הארץ (איוב לח): זמירות. ענין כריתה כמו זמיר עריצים יענה (לקמן כה): צבי. ענין הדר כמו לעטרת צבי (לקמן כח): רזי. קדמאה ענין סוד כמו וכל רז לא אנס לך (דניאל ד) ותניינא ענין רזון והכחשות: (יז) ופחת. הפירה עמוקה כמו באחת הפחתים (ש"ב יז): ופח. רשת: (יח) הנס. ענין בריחה: ארבות. חלונות כמו וארבות השמים (בראשית ז): ממרום. מן השמים הרמים: מוסדי. מל' יסוד: (יט) רעה התרועעה. ענין שבירה כמו ורעו דלותיו (ירמיה יח): פור התפוררה. ענין הרגון להתיכות רבות כמו אתה פוררת (תהלים עד):

מצודת דוד

לזה אמר בהעדרו ענין חושך): גלה משוש הארץ. השמחה הלכה מהם: (יב) נשאר בעיר שמה. ר"ל המשוש הלכה ונשאר השמה: ושאיה. ובעבור השאיה יוכת שער כל עיר כי כן דרך עיר שוממה ששעריה כתותים ונתוצים כי אין מי משגיח בתקנתם: (יג) כי כה יהיה. כי כן יהיה מספר הנשארים בין בנשארים בא"י בין הנשארים בגולה בתוך העמים: כנוקף זית. חוזר לתחלת המקרא לומר מספר הנשארים יהיו ככורת פרי אילן זית אשר מעט ישאיר אחריו וכמספר העוללות הנשארים בגפנים כאשר כלה הבציר והמה המעט וכן מעטים יהיו הנשארים מבני ישראל: (יד) המה ישאו קולם. המה יזכו לגאולה וישאו קולם ברנה: בגאון ה'. בעבור גאון ה' יצהלו בקול יותר ממה שצהלו בקול שמחה על הים כאשר שקעו מצרים בעומק הים: (טו) על כן. הואיל ומובטחים הם על הגאולה לכן אותם הנסתרים בבקיעי הארץ מפחד האויב כבדו את ה': באיי הים. מלת כבדו משמשת בשתים לומר אותם שגלו לאיי הים כבדו את ה' וכו': (טז) מכנף הארץ זמירות שמענו. ר"ל אני וחברי הנביאים שמענו בנבואה אשר בעת הגאולה תהיה כריתה והשחתה מקצה הארץ עד קצהו ואחריה יהיה ההדר לכל צדיק וצדיק: ואומר. כשמעי הדבר הזה המרתי הסוד האמור לי מביא רזון לי ואוי לי על השמועה כי הבוגדים יבגדו בישראל וירעו להם: ובגד בוגדים בגדו. ר"ל קבוצת בוגדים אשר יבגדו בהבוגדים ההם יבגדו גם המה בישראל ר"ל יהיה הגבר ומלחמה בין העכו"ם וכולם יבגדו בישראל: (יז) פחד וכו'. ר"ל צרות משונות ותכופות: עליך. יבואו עליך ישראל יושב הארץ ההיא: (יח) והיה הנס. מי שיברח ממקומו מקול הפחד יפול וכו' ר"ל מי שינצל מצרה אחת יפול באחרת: כי ארבות. אמר במשל כאלו נפתחו חלוני שמים ויורדים דרך בם צרות מרובות: וירעשו וכו'. ר"ל אף החזקים ירעדו מפחד הצרות המרובות: (יט) רעה וכו'. כאומר אבל סוף הדבר תהיה הצרות על העכו"ם והאר'

ממגר

(כ) כמלונה. סוכת נוצרים שבראש האילן : (כב) ואוספו. העכו"ם : אספה. שהיא לרפתם להכניס אסיר אל בור המוכן לו מתוייבי גיהנם לגיהנם : וסוגרו על מסגר. שהם שבעה מדורי גיהנם : ומרוב ימים יפקדו. עונות ימים רבים יפקדו עליהם וזהו שיסד הקלירי (בסילוק של יוצר דפרשת זכור) לרוב ימים לכמות לחשוב להם חשבונות : (כג) וחפרה הלבנה וגו'. ת"י ויבהתון דפלחין לסיהרא ויתכנעון דסגדין לשמשא : (א) עצות מרחוק אמונה אומן. עצות שיעצת מרחוק לאברהם בברית בין הבתרים : אמונה אומן. אמונה נאמנת אומן כמו אוכל אוכל ואינו ל' פועל אלא ל' מפעל אבוי"רמינט בלע"ז : (ב) כי שמת. הר שעיר מעיר לגל : ארמון זרים מעיר. מעון שעשו בעירך שהחריבוה תחת ארמנותיה חורבן אשר לעולם לא יבנה : (ד) מחסה מזרם. כיסוי אהל בשביל מזרם וצל להגין מחורב ומהו אותו זרם הוא רוח עריצים כי רוחם דומה לזרם השוטף בקיר ומפילו : (ה) כחורב בציון. בעת יובש שמייבש הזרעים להתמולל כן תכניע שאון זרים : חורב בצל עב. כשהשמים מתקשרים בענן עב בימי השרב שהכל שמחים בו כן יענה שיר הצדיקים על זמיר עריצים ומפלתן : זמיר. ל' לא תזמור (ויקרא כה) :
ועשה

מלעיל : ולא תוסיף ד' בקריאה וסי' נוע תנוע ארץ כשכור. ולא תוסיף עוד לשקלם. עין שזפתו ולא תוסיף. ואמר עד פה תבא: ייראוך ג' מ"ל וא' חסר וסי' למען ייראוך כל הימים דמלכים. וחברו למען ייראוך ללכת דד"ה. קרית גוים עריצים ייראוך. ייראוך עם שמש. קדמא חסר :

תולדות אהרן והפרה הלבנה. פסחים סח נדרים ג סוטה לד סנהדרין נא ע"ג יז אבות יג : ונגד זקניו. ב"ב י (סנהדרין כט ע"ג מד) : ה' אלהי. זוהר פ' נו ופ' בלק :

מוֹט הִתְמוֹטְטָה אָרֶץ׃ כ נוֹעַ תָּנוּעַ ל'
אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה ל' ומ"ל . ל'
וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה וְלֹא־ ל' ד'
תֹסִיף קוּם׃ ד' ג' כ"כ
כא וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה
עַל־צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל־מַלְכֵי
הָאֲדָמָה עַל־הָאֲדָמָה׃ כב וְאֻסְּפוּ ל'
אֲסֵפָה אַסִּיר עַל־בּוֹר וְסֻגְּרוּ עַל־ ל' . ל'
מַסְגֵּר וּמֵרֹב יָמִים יִפָּקֵדוּ׃ כג וְחָפְרָה כ' , ל'
הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי־מָלַךְ ל' , ל'
יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם כ"א
וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד׃ כ'
כה א יְהוָה אֱלֹהַי אַתָּה
אֲרוֹמִמְךָ אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא ג' ומ"ל
עֵצוֹת מֵרָחוֹק אֱמוּנָה אֹמֶן׃ ב כִּי ס' חסר . ל'
שַׂמְתָּ מֵעִיר לַגָּל קִרְיָה בְצוּרָה
לְמַפֵּלָה אַרְמוֹן זָרִים מֵעִיר לְעוֹלָם
לֹא יִבָּנֶה׃ ג עַל־כֵּן יְכַבְּדוּךָ עַם־עָז ל'
קִרְיַת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ׃ ד כִּי־ ד', ג' מ"ל
הָיִיתָ מָעוֹז לַדָּל מָעוֹז לָאֶבְיוֹן בַּצַּר־
לוֹ מַחְסֶה מִזֶּרֶם צֵל מֵחֹרֶב כִּי רוּחַ י"ו בלישנא

ארעא פרוק תתפרק ארעא:
כ אשתדאה תשתדי ארעא
כרויא ותהי אזלא ואתיא
כערסלא ויתקפון עלה
חובהא ותפול ולא תוסיף
למקם: כא ויהי בעדנא ההיא
יסער יי על חילותא תוקפא
דיתבין בתוקפא ועל מלכי
בני אנשא דדירין על ארעא:
כב ויכנשונון מכנש לבית
אסירי ויעגנונון לבית עגנה
ומסגי יומין יעול דכרניהון:
כג ויבהתון דפלחן לסיהרא
ויתכנעון דסגדין לשמשא
ארי תתגלי גבורתא דיי
צבאות בטורא דציון
ובירושלם וקדם סבי עמיה
ביקר: א יי אלהי את
ארוממינך אודי שמך ארי
עבדתא פרישן מלכין
דאמרתא לאיתאה מלקדמין
בכנאיתא וקימתא: ב ארי
שויתא קרוי פצחין לגלין
כרך תקיף לדמחמרא בית
דחלת עממיא בקרתא
ירושלם לעלם לא יתבני:
ג על כן יקרון קדמך עם
תקיף קרית עממין חסינין ידחלון מן קדמך: ד ארי הויתא תקוף למסכן סעיד
לחשיך בעידן עקא כמא דמטמרן מן קדם זרמית כטלל משרב כן מלי
רשיעיא לצדיקיא כזרמית בשקפא

תכה עמידה ליושביה : (יט) רעה התרועעה. ענין שבר וכן פוע"ה התפוררה כמו אתה פוררת בעוז ים וכל הכפל לחזק הצרות הגדולות שתהיינה בעת ההיא על כל הארץ : (כ) נוע תנוע ארץ. כמלונה. סכת שומר הכרמים שעושה סכתו בהר ושומר משם כל הכרמים והאותה הסוכה היא עשויה מעצים קלים כי אין לה קבע כי אין יושב בה השומר אלא כל זמן שהענבים בכרמים לשומרם והאותה הסכה נקראת מלונה לפי שגם בלילה לן שם השומר וכשהרוח מכה באותה מלונה היא מתנודדת אילך ואילך ומפני קלותה היא עומדת בהתנודדה בלא הפול לארץ ואם יש בראשה דבר שיכבד עליה תפול כן תהיה הארץ ינודו יושביה אילך ואילך ולא תהיה להם עמידה כי פשעיהם יכבדו עליהם ויפלו לארץ ולא יוסיפו לקום עליה עוד : (כא) והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרו' במרום. יש מפרשי' זה על קדרות המאורות כי הוא סימן ואות לרעת האומות לפיכך אמר ועל מלכי האדמה והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש כי צבא המרום הם המלאכים שהם עומדים לעזור לגוי אחד ולהסטין לגוי אחר כאשר הוא מפורש בספר דניאל. וע"כ אמר ועל מלכי האדמה כי מלכות הגוים דבק עם מלכות המלאכים : (כב) ואספו אספה אסיר. חסר כ"ף הדמיון. ופי' כאסיר, כמו שמאספים האסורים בלילה אל הבור וסוגרים אותם במסגר עד הבקר שיוציאום לעבודת' כן יאספו הרשעים. ר"ל יהיו כאסירים מפני ישראל בלא יהיה להם רשות להרים יד ורגל עד שיאספו לפנים בהכלית המפלות : ומרוב ימים. ר"ל לימים רבי' יפקדו ויהיו כל גוי וגוי בממלכתו כי אחר שהורגו ימים רבים בהפלות לא ירעו עוד וישבו גוי וגוי בממלכתו, ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק על ישראל שיהיו בגלות ימים רבים וסגרו על מסגר בין עכו"ם ובין ישמעאל ומרוב ימים יפקדו כל גוי וגוי ואחר שיהיו ימים רבים בגלות יראה עליהם האל ויפקדו : (כג) וחפרה הלבנה. פי' וחפרה להם לעכו"ם הלבנה ובושה להם החמה. כלומר יחשיך העולם עליהם מרוב הצרות וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג ואז תראה מלכות ה' נגלות בהר ציון ובירושלם כי שם יחנו על ירושלם גם יכבשו חצי העיר ויצא השם ונלחם בגוים ההם. ואז יכירו כל הנשארים מכל הגוים כי לה' המלוכה ויהיה נגד זקני עמו לכבוד ולתפארת. כמו שאמר בראש הספר יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד וגו', ואמר והיה הנשאר בציון וגו'. והם זקניו הנזכרים הנה : (א) יהוה אלהי. ואז יאמר בימים ההם כל אחד מהזקני' בזכר ונגד זקניו כבוד לאמר ה' אלהי אתה. כלומר אתה שופטי כי לקחת משפטי מהעכו"ם עתה אני מכיר באתה אלהי באמת על כן ארוממך אודה שמך. כלומר אתן לך בתהלה רוממות לפי שהתרוממת ונשאת על כל הגוים, ואמר ארוממך ואמר שמך, כי הוא שמו ושמו הוא : כי עשית. עמנו פלא דבר נפלא בעינינו כי קחתנו מבין הגוים שהיינו נפזרים ביניהם ועובדים להם, ועוד אחרי קבוץ גליות שיתקבצו עלינו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו יפגם על הרי ישראל כולם, כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה פלא גדול יהיה זה : עצות מרחוק אמונה אומן. העצות שאמרת מזמן רחוק על ידי נביאיך נתקיימו קיום חזק, וזהו אמונ' אומן, כמו רעים ונאמנים שפירושו חזקים וקיימים, וכן במקום נאמן חזק וקיים : (ב) כי שמת מעיר. מאותו היקום שהיה עיר עשית גל, כלומר שמת גל אבנים כי רבים מערי הגוים יהרסו באותן הימים, וכפל הדבר במלות שונות לחזק הענין ואמר קריה בצורה למפלה בצ"רי הפ"א : ארמון זרים מעיר. יהיה נבנת מעיר כי לעולם לא יבנה, והארמון זרים אמר על בבל שהיא כמו ארמון לכל ערי העכו"ם והם יקראו זרים ונכרים : (ג) ע"כ. אפילו העזים והעריצים שבעכו"ם יראוך ויכבדוך כשיראו מה שיה בגוג ומגוג ומהנהו : (ד) כי היית מעוז לדל. מהכה דל והאביון הם ישראל, ודמה הצרות והגלות לזרם מים ולחורב השמש והאל היה מחסה וצל להם בלא כנו בגלות.
ופירש

מצודת דוד

הבכך ותפרך לפרורים והיה נוטה ליפול והוא משל על מרבית הצרות וכפל הדבר לחזק : (כ) נוע וכו'. הארץ תתנועע כשכור המתנועע ולא יוכל לעמוד ביושר מבלי הנעה : והתנודדה. תהיה נדה ונעה כסוכת שומר קשואין הנדה ברוח : וכבד עליה פשעה. הפשע אשר פשעו בישראל להציר להם יכבד על הארץ ותפול למטה ולא תוכל לקום עוד רצה לומר העון הזה יקטרג : (כב) ואספו וכו'. יהיו מאוספים לקבל תשלומים כדרך שמאספין בלילה את כל האסירים אל בור בית הסוהר וסוגרין אותם במסגר עד הבוקר שיוצאין איש איש לעבודתו ר"ל האסיפה שיתאספו יחד על ה' ועל משיחו האסיפה ההיא תהיה לרעתם ר"ל כאסיפת האסירים : ומרוב ימים יפקדו. אז יפקד עליהם פורעניות על העונות שעשו מימים רבים : (כג) וחפרה הלבנה. אל מול העכו"ם תחפור הלבנה והחמה רצה לומר יחשך מאורם בעיני העכו"ם לפי רוב הצרות הבאות עליהם וכן נאמר במפלת בבל כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (לעיל יג) : כי מלך וכו'. ר"ל כאשר תגלה מלכותו בעשות נקם באנשי גוג : ונגד זקניו כבוד. ולנגד זקני עמו יהיה לכבוד ולתפארת מה שהשכילו לדעת מאז שה' הוא האלהים : כה (א) ה' אלהי אתה. בראות הנביא הגבורה ההיא התחיל לקלס למקום ואמר ה' אלהי אתה וכו' : עצות מרחוק. העצות שיעצת מזמן רחוק אשר הבטחת ע"י הנביאים היא אמונה אמתית וקיימת כי כן נעשה : (ב) מעיר לגל. אותו מקום שהיה עיר שמתו להיות גל אבנים כדרך ההרוסה : קריה בצורה. עיר מבצר שמת להיות מפלה : ארמון זרים. מקום הארמונות של הבבליים יהיה נשבר מעיר ולעולם לא יבנה עוד לשוב לקדמותו : (ג) על כן. בראות ממשלתך יכבדוך כל עם חזק ואנשי ערי העכו"ם החזקים יפחדו ממך : (ד) כי היית. כי בכח זרועך היית
למעוז

מצודת ציון

מוט התמוטט. מל' נטיה ונפילה : (כ) נוע תנוע. מל' הנעה והנדה : והתנודדה. מל' נדידה : כמלונה. כן יקרא סוכת שומר הקשואין על כי אינה עשויה אלא ללינת לילה כמ"ש כמלונה במקשה (לעיל א) : (כא) יפקוד. כמו והוא פקד עלי (עזרא א) : (כב) אסיר. כאסיר ותחסר כ"ף הדמיון : על בור. אל בור : על מסגר. כמו במסגר על במקום בי"ת וכן על הרבבה (יחזקאל לג) ור"ל במנעול המסגר : (כג) וחפרה. ענין בושה ור"ל שכהה מאורה כי המתבייש יכסה מאור פניו : כי. כאשר : (א) אומן. ענינו דבר המתקיים כמו יתד במקום נאמן (לעיל כב) : (ב) לגל. תל ודגור : ארמון. היכל ופלטרין : זרים. נכרים וכן יקראו האומות כמ"ש וגם אל הנכרי (מ"א ח) : מעיר. מהיות עיר וכן כי שודד מבית (לעיל כג) : (ג) עריצים. חזקים כמו כגבור עריץ (ירמיה כ) : (ד) מעוז. חוזק : מזרם. ענין שטיפת המים כמו כזרם מים (לקמן כח) : מחורב. ענין יובש החמימות כמו בחרבוני קיץ (תהלים לב) : רוח. ענין
כעס

עריצים כזרם קיר: ה כחרב בציון
שאון זרים תכניע חרב בצל עב
זמיר עריצים יענה: ו ועשה יהוה
צבאות לכל־העמים בהר הזה
משתה שמנים משתה שמרים
שמנים ממחים שמרים מזקקים:
ז ובלע בהר הזה פני־הלוט | הלוט
על־כל־העמים והמסכה הנסוכה
על־כל־הגוים: ח בלע המות לנצח
ומחה אדני יהוה דמעה מעל כל־
פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל־
הארץ כי יהוה דבר: ט ואמר ביום
ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו
ויושיענו זה יהוה קוינו לו נגילה
ונשמחה בישועתו: י כי־תנוח יד־
יהוה בהר הזה ונדוש מואב תחתיו
כהדוש מתבן במי מדמנה:
יא ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש

בשקפא בכותל: ה כשרב
בארעא צחיא אתרגושת
תקיפין תמאיך בטלל כיף
מקר בארעא משלהיא כן
ניח רוחא לצדיקיא כד
ימאכון רשיעיא: ו ויעבד יי
צבאות לכל עממיא בטורא
הדין שירו וזמנא מדמן
דהיא דיקר ותהי להון לקלן
מחן חילא מחן דלא ישתיזבון
מנהון מחן דיסופון בהון:
ז ויסתלעמון בטורא הדין
אפי רבא דרב על כל
עממיא ואפי מלכא דשליט
על כל מלכותא: ח יתנשון
מותא לעלמין וימחי יי
אלהים דמעתא מעל כל
אפיא וחסודי עמיה יעדי
מעל כל ארעא ארי במימרא
דיי גזיר כן: ט ויימר בעדנא
ההיא הא אלהנא דין די
סברנא ליה ויפרקיננא דין
יי דהוינא מסברין למימריה
נבוע ונחדי בפורקניה: י ארי תתגלי גבורתא דיי בטורא הדין ויתדשון
מואבאי באתריהון כמא דמתדש תבנא בטינא: יא ויפרים מחת גבורתיה
ביניהון כמא דמפרים שיטא

רשי

(ו) ועשה ה' לצבאות לכל העמים. כשיבאו לצבא על ירושלים: משתה שמנים. שהם סבורים שיהא נוח להם כשמן יהפוך למשתה שמרים: שמנים ממחים. נוחים ושמנים כמוח עצמות יהיה שמרים מזוקקים מכל משקה שמן ויין שלא יהא שם אלא שמרים לבדם וכל זה במלחמות גוג ומגוג: (ז) הלוט. הכסוי: הלוט על העמים. המכסה את כל העמים. הלוט כמו וילט פניו (מלכים א יט) הנה היא לוטה בשמלה (שמואל א כא): המסכה. לשון נסיכות ושררה: (ח) בלע המות. יכסנו ויעלימנו עולמי' מישראל: (ט) ואמר. עמו ביום ההוא הנה וגו': קוינו לו ויושיענו. היינו מקוים לו שיושיענו: (י) כי תנוח יד ה'. גבורתו של מקו': ונדוש. יהא נדוש: תחתיו. במקומו ונדוש כמו ונרוץ הגלגל (קהלת יב): מתבן. תבן: מדמנה. טיט וכן לדומן על פני האדמה (ירמיה טו): (יא) ופרש ידיו. ישבר ידאו וזרועותיו כספוק כפים כבכי:
השוחה

בצל י"ב בקריאה וסי' במסרה רבתא: ונשמחה ד' בקריאה וסי' זה קינו לו ויושיענו. נרגנה ונשמחה בכל ימינו. זה היום עשה ה'. משכני אחריך נרוצה: במו ט' בקריאה וסי' כהדוש מתבן במו מדמנה. הציו שרפתי במו אש. חציו שרף במו אש. במו פי אתחנן לו. כי תלך במו אש לא תכוה. לירות במו אפל. ואניעה עליכם במו ראשי. אאמיצכם במו פי. ותבוא חיה במו ארב דאיוב. קדמא במי כתיב וקרינן במו:

תולדות אהרן

בלע המות. פסחים כח סנהדרין נא: ומחה ה'. מ"ק כח סנהדרין נא: וחרפת עמו. זוהר חיי שרה: ביום ההוא. תענית לא:

רדק

ופירש המשל ואמר כי רוח עריצים כזרם קיר. רוצה לומר כעס עריצי הגוים על ישראל היה להם כזרם מים המפיל הקיר. ולולי רחמי האל לא היה לנו תקומה: ורוח. כעס. כמו אל תבהל ברוחך לכעוס. כל רוחו יוציא כסיל. הניחו את רוחי: (ה) כחורב בציון. כי כחורב והשרב במקום ציה ואין לאדם בעבורו מחסה במפלט כן הכנעת אתה אותם שאון זרים וכמו שהם שלא יהי' להם מפלט ומקלט: כחורב בצל עב. ואותו החורב יהיה לגוים כחורב בציון ויהיה לישראל כחורב בצל עב כלומר כי צרות גדולות יהיו באלו הימים לעכו"ם ולישראל. כמו שכתבנו למעלה בפסוק ותפרם סלכנה וישראל ימלטו מאותה הצרה כמו שכתוב כל הנמצא כתוב בספר. ויהיה להם אותו החורב כמו החורב שיבא עליו צל ויקרר אותו אבל לעכו"ם יהיה כריתה שיכניע אותם: זמיר. ענין כריתה. כמו וכרמך לא תזמור: יענה. ענין כניעה כמו לענות מפני והעריצים הם העכו"ם: (ו) ועשה ה'. בהר הזה. בהר ציון כי שם יהיו נקבצים כל הגוים על ירושלם: משתה שמנים. מענין שומן. והוא דרך משל על הכוס שישתו שם כמו שאמר כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים. וכל זה דרך משל כמו שאמר גם כן אתן התירוש סף רעל לכל העמים. ואמר שהמשתה ההוא שיעשה יהיה משתה שמנים. ממחים. כלומר שמנים הרבה מענין מוח ואם אינו משרשו. והמשתה השמן ביותר כשישתה אדם ממנו הרבה מכביד הלב וטורדו וכל שכן משתה שמרים שיהיו מזוקקים מן היין. וכל זה משל למהומו' ה' שתהיינה בהם והם עצמם יהרגו אחד את חברו. כמו שאמר ועלתה ידו על יד רעהו. וי"ת בטורא הדין שרו וגו'. ופי' שרו סעודה, ופי' זמן שיזמינם לבוא לסעודה זאת. וזהו ענין שאמר והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך על הרי ישראל: (ז) בלע. ענין השחתה כמו בבלע רשע צדיק ממנו. והדומים להם: הלוט הלוט. הראשון שם והשני פעול. כמו והמסכה הנסוכה. ואע"פ שהוא בתואר, או הוא תואר. והפסוק כפול במלות שונות. כי ענין הלוט הלוט כענין המסכה הנסוכה. ופי' הפסוק הסתר והכסוי שנסתרו בו הגוים עד היום ההוא שהיו כולם בשלו' ובהצלחה. ישחית האל אותו הכסוי ויהיו מגולים ומוכנים לרעה הבאה עליהם ולא יהיה להם מכסה ומחסה ממנה. ופי' פני כי עד היום ההוא היו מכוסים כאלו לא היה פניהם נראים כענין הבת בעדו אשר דרכו נסתרה, וא"א ז"ל פי' הלוט הלוט רמז לאומה שמכסים את פניהם: (ח) בלע המות. ישחית ויבטל המות, רצה לומר מיתה מיקרים לא מיתה טבעית, רצה לומר ההריגה שהיו הורגים אותם הגוים בגלות אז תבטל אותה המיתה והדמעה שהיתה על כל פנים, ר"ל על כל פני עם ישראל שהיו בוכים בגלות תמיד מהרעות שהיו עושים להם הגוים אז ימחה האל אותה הדמעה מעל פניהם כי לא תהיה להם צרה עוד, וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ שהיו מפוזרים בכל הארץ והיה להם חרפה בכל מקום האל יסיר אותה חרפה: כי ה' דבר. באמת יהיה זה כי ה' דבר. ומה שהוא מדבר יקיים על כל פנים: (ט) ואמר. עמו יזכר יאמר ביום ההוא כשיראו התשועה הגדולה הנה אלהינו זה קוינו לו בגלות שיושיענו הנה הוא הושיענו וכפל הענין ואמר זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו: (י) כי תנוח יד ה'. להיות בגוים: ונדוש מואב. אע"פ שהאומות נתבלבלו ולא נכר היום איזהו עמון ואיזהו מואב ואיזה אדום. וכן בשאר האומות. וכן באחרית הימים גם כן לא יהיו נכרים העמים, וכן כתוב בנבואת דניאל ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון, פירוש מיד מלך הצפון. אבל הם ימלטו מיד מלך הצפון לא ימלטו מיד האל במלחמת גוג ומגוג, והענין כי אע"פ שאינם נכרים והם מעורבים זה עם זה אפשר שיהיו בהם משפחות ידועות, או אפשר בקורא אדום האומה השוכנת בארץ אדום. וקורא מואב לשוכנת בארץ מואב וכן לכולם, וזכר הנה מואב כי יהיה לעזר לגוים הבאים מארץ צפון לירושלם עם גוג ומגוג, ולפי שמואב הם שכנים לא"י וקרובים להם יכונו להם לבאים דרכים ויהיו עמהם, לפיכך זכר מואב בפרט, ואמר נדוש מואב ההיו, ופירשו במקומו, וכן ת"י באתריהון, ויהיה נדוש כמו שהוא נדוש התבן באשפה: מתבן. כמו תבן: ומדמנה. הוא האשפה כי הזבל באשפה יקרא דומן, היו דמן לאדמה, כדמן על פני השדה, ואדוני אבי ז"ל פירש מדמנה שם עיר מערי מואב. כמו שכתוב בנבואת מואב, גם מדמן תדמי. ופי' הפסוק כן ונדוש מואב במקומו שהיא מדמנה כהדוש מתבן כמו שדשין התבן: (יא) ופרש. האל יפרש ידיו בקרב מואב כאשר יפרש השוחה לשחות כי האדם השט במים יפרש ידיו בכל כחו והאל ישפיל גאות מואב: עם ארבות ידיו. והם אגלי הידים, כי

מצודת ציון

כעס כמו אל תבהל ברוחך (קהלת ז): קיר. כותל: (ה) בציון. מל' ציה ושממה שאיון. ענין המיה: זרים. נכרים והם האומות בא"י: עב. ענן: זמיר. ענין כריתה כמו וכרמך לא תזמור (ויקרא כה): יענה. ענין הכנעה כמו מאנה לענות (שמות י): (ו) משתה. כן נקרא סעודת שמחה וכן עשה משתה (אסתר א): שמנים. מל' שמן: שמרים. פסולת המשקה השוקעת בתחתית הכלי וכן אך שמריה ימצו (תהלים עה): ממחים. מל' מוח העצמות: מזוקקים. ענין צרוף להסיר הסיג והמר כלבון שאלה על הסרת המשקה: (ז) ובלע. ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב): פני. ר"ל התכונה וכן ועוה פניה (איוב כד): הלוט. ענין מכסה כמו לוטה בשמלה (ש"א כא): והמסכה. גם הוא ענין מכסה כמו קשות הנסך אשר יסך בהן (במדבר ד): (ח) בלע. ענין השחתה: ומחה. ענין מחיקה וקנוח כמו אכלה ומחתה פיה (משלי ל): (י) תנוח. מל' הנחה: ונדוש. מל' דישה וכתישה: תחתיו. במקומו: מתבן. מל' תבן: במו. בתוך כמו כי תלך במו אש (לקמן מג): מדמנה. ענינו אשפה כמו כדומן על פני השדה (ירמיה ט): (יא) ופרש. ענין פשיטה: השוחה

מצודת דוד

למעוז בעת צר לישראל עם דל ואביון: מחסה. היית להם למחסה מזרם מים וגלי המים הבאים ר"ל הצלתם מיד העכו"ם המכאיבים לישראל: כי רוח. המקרא מסרס והוא הזרם אשר כעס העריצים דומה הוא לזרם מים השוטפים בחוזק להפיל הקיר: (ה) כחורב בציון. כענין החורב והחום אשר היא במקום ציה מבלי מלוא מחסה שהיא מגירה עד מאוד כן מאד הכניע גאון הזרים המשמיעים קול שאון: חורב בצל עב. כמו החורב תהיה נכנעת ותתקרר בבוא צל העבים כן הכריתה תכניע את העריצים: (ו) לכל העמים. הבאים למלחמה עם גוג: בהר הזה. הר בת ציון: משתה שמנים. ר"ל הם יחשבו שיהיה נוח להם לכבוש את ירושלים כשמן שהוא נוח ויהפך להם למשתה שמרים הקשה לגוף ר"ל בם יפלו מבלי תקומה: שמנים ממחים. שמנים הנוחים ושמנים כמוח עצמות יהפך לשמרים מזוקקים מן המשקה שהוא בלתי שמרים לבדם והוא כפל ענין שיהפך מחשבתם מן הקלה אל הקשה: (ז) ובלע. המקום ישחית בהר הזה את חשובי המכסה וחוזר ומפרש המכסה ומגין על כל העמים ועל גוג יאמר: והמסכה. המסך המכסה על כל העכו"ם וכפל הדבר במ"ש: (ח) בלע. אז ישחית ויבטל המיתה לעולם: ומחה וכו'. ר"ל ישבית דמעת הבכי: וחרפת עמו יסיר. לא ימצא עוד מי יחרף את ישראל כי לא יהיו עוד גולים בין העכו"ם: מעל כל הארץ. כי כולם ישובו אים לא נעדר ולא ימצא גולה מהם בכל הארץ ולא יחרפו למי: כי ה' דבר. ובידו לאמת דברו: (ט) ואמר. אז יאמר ישראל הנה זהו אלהינו אשר קוינו לו והוא יושיענו: זה ה' וכו'. כפל הדבר במ"ש: נגילה. ונשמחה בהישועה הבאה ממנו: (י) כי תנוח יד ה'. להכות בעמים אשר נצבאו על ירושלים: מואב תחתיו. מואב יהיה נדוש וכתוש במקומו על שעזרו את הבאים למלחמה על ירושלים: כהדוש מתבן. כמו שנדוש התבן בתוך האשפה כי הדרך להשליך תבן במקום האשפה להיות נדוש ברגלי אדם ובהמה להיות זבל לזבל בהם את השדות: (יא) ופרש ידיו בקרבו. האל יפרש ידיו

ידיו

רש"י

השוחה. השט במים: לשחות. לשון שטיה וכן מי שחו (יחזקאל מז י׳): והשפיל. המשפיל את גאוותו: עם ארבות ידיו. לשון וארב לו (דברים יט) תירגם יונתן אשוות ידוהי מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלים גבוהים אשוות תופות ומגדלים כמו (ירמיה ג) נפלו אשויתיה: (יב) משגב חומותיך. למואב הוא אומר: (א) עיר עז לנו ישועה ישית. העיר ירושלים שהיה מאז תמיד לנו לעז ישועה ישית המושיע את חומותיה ואת חילה. וחל. חומה נמוכה שלפני החומה הגבוה: (ב) פתחו שערים. שלה ויבא לתוכה גוי צדיק: שומר. ששמר וצפה בגלותו ימים רבים לאמונתו של הקב"ה שיקיים הבטחתו שהבטיח ע"פ נביאיו לגאלם: שומר. ממתין וכן (בראשית לז) ואביו שמר את הדבר וכן (דברים ו׳) ושמו ה׳ אלהיך לך: (ג) יצר. שהיה סמוך על הקב"ה ונשען עליו בחזקה שלא זז מאמונתו בשביל שום אימה ויסורין: תצר. שיהא שלום כי בך היה בטוח לפיכך הגון לך לנצרו: (ד) כי ביה ה׳. כי יש לסמוך עליו שהוא דחילא ה׳ סלע וצור מחסה עולמים: (ה) יושבי מרום. צור ושאר ארצות: (ו) רגלי עני. מלך המשיח שנאמר בו עני ורוכב על החמור (זכריה ט׳ ט): פעמי דלים. ישראל שהיו דלים עד הנה: (ז) אורח לצדיק מישרים. אורח שתהא מישור לקיבול שכרו של צדיק אתה ה׳ שאתה אל ישר תפלס מעגל צדיק להוליכו באותו אורח שיקובל שכרו והצדיק הוא יעקב וזרעו וכה פתרונו אורח לצדיק ליטול שכר מישרים שנוהג בכן: ישר. אתה הקב"ה מעגל רגלי הצדיק תפלס לאותו אורח פילוס זה לשון קונטרפיי"ש בלע"ז כמלך היושב ומחשב ומשקל בלבו איזה יכשר הזה או זה כך הישר בלבו להוליכו בדרך קיבול שכר על כל אשר הנהיג מעשיו לפניך בכשרון: (ח) אף אורח משפטיך ה׳ קוינוך. כאשר לפינו לקבול הטובה מאתך אף כך קוינו להראותנו אורח משפטי נקמתיך ברשעים: לשמך ולזכרך תאות נפש. אותה נפשנו לראות שם שיגלה לך מאז לעשות נקמה בצריך: (ט) נפשי אויתיך

ישעיה

הַשֹּׂחֶה לִשְׂחוֹת וְהִשְׁפִּיל גַּאֲוָתוֹ עִם אָרְבּוֹת יָדָיו׃ יב וּמִבְצַר מִשְׂגַּב חוֹמֹתֶיךָ הֵשַׁח הִשְׁפִּיל הִגִּיעַ לָאָרֶץ עַד־עָפָר׃

כו א בַּיּוֹם הַהוּא יוּשַׁר הַשִּׁיר־הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה עִיר עָז־לָנוּ יְשׁוּעָה יָשִׁית חוֹמוֹת וָחֵל׃ ב פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים׃ ג יֵצֶר סָמוּךְ תִּצֹּר שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם כִּי בְךָ בָּטוּחַ׃ ד בִּטְחוּ בַיהוָה עֲדֵי־עַד כִּי בְּיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים׃ ה כִּי הֵשַׁח יֹשְׁבֵי מָרוֹם קִרְיָה נִשְׂגָּבָה יַשְׁפִּילֶנָּה יַשְׁפִּילָהּ עַד־אֶרֶץ יַגִּיעֶנָּה עַד־עָפָר׃ ו תִּרְמְסֶנָּה רָגֶל רַגְלֵי עָנִי פַּעֲמֵי דַלִּים׃ ז אֹרַח לַצַּדִּיק מֵישָׁרִים יָשָׁר מַעְגַּל צַדִּיק תְּפַלֵּס׃ ח אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ׃ ט נַפְשִׁי

ל׳.ל׳ · ל׳.ל׳ · ב׳.ב׳ · ב׳.ס׳ · ב׳ קמצין וכל אסף דכוו׳ · ז׳ · י״א · ז׳.ב׳. ל׳ חסר ס׳ · ב׳ אחד מ״ל · ב׳ · ב׳ · ל׳ ומ״ל. ל׳ · ל׳ · ל׳ ומ״ל

תרגום

לְמֵישַׁט וְיַמְאִיךְ יְקָרֵיהּ עִם אֲשְׁוַת יְדוֹהִי׃ יב וּכְרַךְ תְּקוֹף כְּרַכֵּי עַמְמַיָּא יְמַגַּר יַרְמֵי יְמַטֵּי לְאַרְעָא עַד עַפְרָא׃ א בְּעִדָּנָא הַהִיא יְשַׁבְּחוּן תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָּא בְּאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה קִרְיַת תּוּקְפָּא לָנָא פּוּרְקַן יְתַשַּׁם עַל שׁוּרַהָא וְרַחֲמִין׃ ב פְּתַחוּ תַּרְעַיָּא וְיֵיעוֹל עַמָּא זַכָּאָה דִּי נְטַרוּ אוֹרַיְתָא בְּלִבָּב שְׁלָם׃ ג בְּלִבָּב שְׁלָם נְטַרוּ שְׁלָמָא שְׁלָמָא יִתְעֲבֵיד לְהוֹן אֲרֵי בְּמֵימְרָךְ אִתְרְחִיצוּ׃ ד אִתְרְחִיצוּ עַל מֵימְרָא דַיָי לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא בְּכֵן תִּתְפָּרְקוּן בְּמֵימַר דְּחִילָא דַיָי תַּקִּיף עָלְמַיָּא׃ ה אֲרֵי אַמְאִיךְ יָתְבֵי רוּמָא קִרְיָא תַקִּיפָא יְמַאכִינַהּ וְיִרְמִינַהּ עַד אַרְעָא יְמַטִּינַהּ עַד עַפְרָא׃ ו יְדוּשׁוּנַהּ רִגְלִין רִגְלֵי צַדִּיקַיָּא פַּרְסַת עִנְוְתָנַיָּא חֲשִׁיבֵי עַמָּא׃ ז אוֹרְחַת צַדִּיקַיָּא כּוּנַן אַף עָבְדֵי אוֹרְחַת צַדִּיקַיָּא תְּתַקַּן׃ ח אַף לְאוֹרַח דִּינָךְ יָי סַבַּרְנָא לִשְׁמָךְ וּלְדָכְרָנָךְ חֲמִידַת נַפְשָׁנָא׃ ט נַפְשִׁי מַחְמְדָא

תולדות אהרן גוי צדיק. שבת קיט סנהדרין קי זוכר וילך (שבועות לס): בטחו בה׳. מנחות כט: כיה ה׳. (חגיגה טז): כי השח. ר"ס לח: תרמסנה. חגיגה ג:

רד"ק

כי השוחה ישפיל כל דבר שיזדמן לו במים בשחותו תחת אצילי ידיו בפשטו אותם. כן האל ישפיל כל גאות מואב ובמקום אחר זכר גם כן מואב בגאות. כמו שאמר שמענו גאון מואב גאה מאד וגו׳: (יב) ומבצר משגב. סמוך על סמוך. וכן מספר מפקד העם, והדומים להם: עד עפר. שלא תהיה לו תקומה: (א) ביום ההוא. כל זה בזמן הישועה, והשירה שיאמר בה אלו הפסוקים שאומר והולך. ואמר בארץ יהודה כי שם תהיה המלחמה והתשועה, ואמר על ירושלים שהיא עיר עז לנו ושמית הקב"ה חומותיה וחילה ישועה, וכן אומר וקראת ישועה חומותיך. וחיל היא כתל קטנה שלפני החומה הגדולה. ובדברי רז"ל מאי חיל וחומה שורה ובר שורה. ופירוש חיל החפירה שסביב החומה. ומתרגמינן גיא הילה: (ב) פתחו. דרך משל שארץ ישראל הפתח נאה שהיא כיום כאלו כגורה בפניהם: שומר אמונים. שאמרו בגלות אמונת האל ולא עבדו ע"ג כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר: (ג) יצר סמוך. אומר כנגד האל יצר שהיה סמוך ונשען עליך הנצר אותו כי בך בטוח לפי שבטח בך נצרת אותו ונתת לו שלום שלום והכפל לחזק השלום: בטוח. שם תאר בשקל פעול: (ד) בטחו בה׳ עדי עד. עד עולם. או יהיה עדי גם כן עולם ויהיה כפול. כלומר בכל העולמים בטחו בו. וכן תרגם יונתן לעלם ולעלמי עלמיא: כי ביה ה׳ צור עולמים. כי בו ראוי לבטוח כי הוא צור העולמים. פירוש החזק הזמנים כולם. וצור תאר. וכן הצור תמים פעלו. ויש לפרש צור שם ופירושו כי ה׳ הוא החזק העולמים. ועל דרך זה תרגם יונתן. ופירוש ביה ה׳ שאותן שם האל נורא על היות העולם מאתו ושני יו"ד ה"א וי"ו ה"א שם העצם: (ה) כי השח. בזה תאהו כי טוב להבית ובטוח בו לפי שראה גוים ישראל בעתם בו כי השח והשפיל שונאיהם שהיו יושבים מרום קריה נשגבה וכל קריה נשגבה מהם השפיל. או אמר על קריה מיוחדת מהם והוא ישפילנה וגו׳. הכפל לחזק הענין: (ו) תרמסנה. אחר שתפול לארץ תרמסנה רגל. ואיזה רגל רגלי עני והם ישראל: פעמי דלים. כפל הענין במלות שונות כמנהג. ר"ל שיהיו ישראל גאותם וגאונם ויהיו אדוניהם עליהם תחת אשר היו עבדים מתחתיה: (ז) ארח לצדיק. כמו ארח מישרים לצדיק, ופירושו אתה התקן לצדיק ותכונן לפניו ארח מישרים ותפלס מעגלו: וישר. הוא לשון קריאה כנגד האל יתברך. אמר אתה האל ישר ותישר מעגל צדיק, וסוא על דרך שאמרו בא לטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו: והפלס. ענין יושר, וכן פלס מעגל רגליך, ולזה נקרא מטה המאזנים פלס לפי שהוא מיושר המשקל, וכן ושקל בפלס הרים: (ח) אף ארח. אף בדרך משפטיך ה׳ קוינוך, כלומר אפילו בעת שהגיעו משפטיך עלינו שהיות מוסר אותנו בגלות בחטאתינו אע"פ כי קוינו לך ולא היינו מתיאשים מן הגאולה ולשמך ולזכרך היתה תאות נפשנו, ופי׳ ולשמך ולזכרך שהיינו מתאוים לגאולה שיזכור לנו שמך, ויאמר לנו בגלות דבר מאתך: (ט) נפשי אויתיך. כמדבר על לשון ישראל

מצודת דוד

ידיו בקרב מואב להכותו: כאשר וכו׳. כי השט במים יפרש ידיו בכל כחו: והשפיל. הוא ישפיל גאות מואב עם המקומות שהיה לו לארוב בהם והם המגדלים הגבוהים ר"ל לא יועילו המגדלים: (יב) חומותיך. אל מול מואב יאמר: עד עפר. כפל הדבר פעמים רבות להורות על גודל ההשפלה והאבדון: כו (א) ביום ההוא. ביום מפלת גוג: עיר עז לנו. ירושלים שהיתה לנו למעוז מעולם הנה גם עתה ישים האל ישועה בחומתה וחילה ולא תבלע בהם יד האויב: (ב) פתחו שערים. פתחו שערי ירושלים ולא תפחדו מן האויב: ויבוא. בפתחי השערים יבוא ישראל שהיה שומר ומצפה להאמנת הבטחת האל: (ג) יצר סמוך. המחשבה שהיה נשען על האל השלום הנוצר אותו לבל יהרג וכפל מלת שלום לחזק הדבר: כי בך בטוח. ר"ל כן ראוי הדבר הואיל ובטח בך: (ד) בטחו בה׳. כאלו מזרזים אלה לאלה ואומרים בטחו בה׳ עד עולם כי בו תלוי חוזק עוה"ז ועוה"ב והכל בא ממנו ית׳: (ה) כי השח. הוא השפיל הכשדים אשר ישבו ברום המעלה: קריה. וכן השפיל כל קריה חזקה: ישפילנה. וכן ישפיל אותה עוד עד הארץ ועד העפר וכפל הדבר במ"ש לפי מרבית ההשפלה: (ו) תרמסנה רגל. הרגל תרמום אותה וחזר ופירש לומר רגלי עני הרמוס והם ישראל שהמה מוכנעים בעני ואביון: פעמי דלים. כפל הדבר במ"ש: (ז) אורח לצדיק מישרים. ר"ל כל זה הגדולה והממשלה תהיה להצדיקים בעבור כי אין אורח לכל צדיק ולדיק כי אם ללכת בדרך ישר ולא ינטה ממנה: ישר. אתה האל הישר הלא תפלס ותשקל מעגל כל צדיק וצדיק ותדע שכן הוא: (ח) אף אורח משפטיך. אף בבוא לנו אורח משפטיך לייסר אותנו ביסורי הגולה עכ"ז קוינו לך ולא היינו מתייאשים מן הגאולה: לשמך ולזכרך. להזכיר לנו שמך ולומר לנו דבר מאתך: תאות נפש. תאות כל נפש היתה להזכיר לנו שמך ולומר לנו דבר מאתך: (ט) נפשי אויתיך. נפשי תאוה לך בלילה היא היא דחה יזכר ובפל בעשות נרדפים: תאות נפש. היא

מצודת ציון

השוחה לשחות. ענין השטיה במים כמו מי שחו (יחזקאל מז): ארבות. מל׳ מארב: ידיו. ענין מקום כמו יד אבשלום (ש"ב יח): (יב) ומבצר משגב. פתרון אחד לשם מענין חוזק וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) והדומים: השח. ענין השפלה כמו ושח רום אנשים (לעיל ב) וכפל המלה בשמות נרדפים ואמר השפיל וכדרך המקרא: (א) ישית. ענין שימה כמו שתו בשמים פיהם (תהלים עג): חומות. כמו בחומות: וחל. הוא החומה נמוכה שלפני הגבוה כמו ויאבל חל וחומה (איכה ב): (ב) שומר. ענין המתנה ותקוה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז): (ג) יצר. ענין פעולת המחשבה כמו וכל יצר מחשבות לבו (שם ו): סמך. ענין השענה: תצור. ענין שמירה כמו יצרנהו כאישון עינו (דברים לב): (ד) עדי עד. עד עולם וכן שוכן עד (לקמן כז): צור. ענין חוזק: (ה) השח. ענין השפלה: מרום. מל׳ רום וגבוה: קריה. עיר: נשגבה. חזקה: (ו) תרמסנה. ענין דריסה: פעמי. רגלים שפוסעים בהן כמו הרימה פעמיך (תהלים עד): (ז) אורח. דרך: מעגל. שביל ומסילה וכן הדרכתיך במעגלי יושר (משלי ד): תפלס. תשקול בפלס והוא שם הכלי ששוקלין בו כמו ושקל בפלס הרים (לקמן מ): אויתיך. מל׳ תאוה: אשחרך. ענין דרישה כמו שוחר טוב (משלי יא)

ישראל פעמים מדבר בלשון רבים על דרך פרט ופעמים בלשון יחיד, אמר בנפשי אויתיך, כלומר בכל כחי ורצוני אויתיך: אף רוחי בקרבי. כל עוד שיהיה רוחי בקרבי אשחרך ואקדמך בתפלתי: כי כאשר משפטיך לארץ. אע"פ שמשפטיך יבואו עלינו לא אמנע בעבור זה מרדף אחריך ומהתאוות אליך כי אני רואה כי משפטיך טובים, כי כאשר משפטיך יבאו לארץ הם נוסרו ולמדו לעשות צדק יושבי תבל והם אשר נגע אלהים בלבם שבעבורם מתקיימת תבל, אבל הרשעים לא יוסרו וזהו שאמר:

(י) יוחן רשע. ופירשו בתמיה. אמר יוחן רשע והוא לא למד צדק בעבור משפטיך, כי אמר אינם למוסר אלא מקרה הוא בעולם לית דין ולית דיין: בארץ נכוחות יעול. בארץ שהבו לעשות נכחות ונוסרו בעבור משפטיך שנגעו בהם הוא לא כן יעשה אלא יעול יעשה עול במשפטו: ובל יראה גאות ה'. יש מפרשים אותו דרך תפלה לאל שלא יראה הרשע גאות ה'. כלומר שלא יראה בטובה, והנכון שהוא על דרך הוה, כמו שאמר יעול ולמה שאינו רואה בגאות ה' ולא יחשוב שהאל משגיח בעניני בני אדם ויגאה עליהם לגמלם כרשעם: (יא) ה' רמה ידך בל יחזיון. הם הרשעים אינם רואים כשרמה ידך, כלומר אינם חושבים בבא הפורענות על הרשעים כי מידך הוא: יחזו ויבושו קנאת עם. יראו בעת הישועה כשתקנא לעמך ותושיעם יראו הם ויבושו, כמו שאמר קנאתי לירושלם קנאה גדולה, כי אז לא יוכלו לומר מקרה הוא כי יראו מעט עם נושעים מעמים רבים ואז יבשו ויכלמו: אף אש צריך תאכלם. אותה האש תאכל צריך כי כשיבוש האדם ישחרו פניו כאש, כמו שאומר פני להבים פניהם: (יב) ה' תשפת. תערוך מן שפות הסיר, אמר תערוך שלום לנו כי בידך לעשות כמו שפעלת ועשית לנו כל מעשינו מה שקרה לנו ממעשה העולם הן טוב הן רע אתה פעלת הכל ולא היה בדרך מקרה, והואיל ובידך הכל ערוך לנו השלום כי כמה ימים היינו בצער בגלות ומכאן ואילך תן לנו שלום, ואדוני אבי ז"ל פירש תערוך לנו השלום כי כשתתן לנו השלום כל מעשינו פעלת לנו הכל תלוי בשלום: (יג) ה' אלהינו. זכור לנו מה שקרה לנו עמך בגלות כי אע"פ שהיו האומות בעלים ואדונים לנו והיו עובדים בנו בפרך אע"פ כן לבד בך נזכיר שמך. ואלו היינו זוכרים שם אלהים אחרים כאויבינו אשר היינו תחתיהם היינו נצולים מידם והיינו במעלה ובגדולה כמותם ולא רצינו וסבלנו העינוי וזכרנו את שמך לאויבינו ואמרו כי בך בטחונינו ולא נמיר אותך באחר: (יד) מתים בל יחיו. ואלה העמים ההם שלא פנינו אליהם בגלות כי הם מתים ואין בהם ממש, ופירוש לא יחיו אין בהם היות והם כמו המתים שלא יקומו כמו שאמר ממקומו לא ימיש: לכן פקדת. אתה עליהם ועל עובדיהם והשמדת אותם מן העולם עד שלא נשאר זכר להם: כל זכר. פירוש שום זכר כמו כל מלאכה לא תעשו: (טו) יספת לגוי ה'. אותם השמות השמדת ואבדת אבל הגוי שהוא לך יספת והגדלת להם כל טובה יספת להם לפי שנכבדת עמהם ולא עם הגוים האחרים, לפיכך רחקת אותם עד קצוי ארץ, כלומר טלטלתם הנה והנה והגליתם מארצם עד קצוי ארץ: (טז) ה' בצר פקדוך. כשהיו ישראל בגלות בצרה פקדוך. כלומר אותך לבדך פקדו בעת צרתם לא אחר: צקון לחש מוסרך למו. בעת שהיה מוסרך להם היו

אויתיך. בגלותי שדומה ללילה לעשות את אלה: אף רוחי בקרבי אשחרך. אתחנן לך לכל זה למה כי כאשר משפטיך באים לארץ שאתה עושה משפט ברשעים: צדק למדו יושבי תבל. למדי' להצדיק את דיניך ולהודות על מדותיך שרואים החוטא לוקה והצדיק מקבל שכר טוב: (י) יוחן רשע. בארץ נכוחות ירושלים ובית המקדש יעול לשלול ולבוז ולהשחית: בל יראה גאות ה'. לא חשב בעיניו גדלך וגאותך ובל יראה ל' רגילות ותמידות לא ראה לא חשב כמו ככה יעשה איוב (איוב א): (יא) ה' רמה ידך וגו'. ראיתי מדרשי אגדה רבים למקראות של פרשה זו עליונה ותחתונה ואינם מיושבים או על דקדוק הלשון או על סדר המקראות והוצרכתי לבאר אותם על אפני סדרם ומ"א יש שתבקש הנביא כו' אמר לו מוטב שיחזו ויבושו ואין זה אחר הל' שאין כתוב כאן הרימ' ידך ועוד שאף התיבה חלוקה מתיבה כיוצא בה כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו למעל' כמו (בראש' לז) הנה קמה אלומתי וכמו (רות א) הנה שבה יבמתך שכולו לשון עבר אף זה ה' נסתלקה יד גבורתך מעל צריך בל יראו קנאת עם בטובה שתיטיב לעמך אף בעלמן יראו משפט נקמתך שתאכלם האש: (יב) תשפות. תכין וכן שפות הסיר (מ"ב ד') וכן לעפר מות תשפתני (תהלי' כב) ויש לפתור את כולן ל' שימה תשית שלום לנו: כי גם כל מעשינו. הרעים: פעלת לנו. כנגדם לקחנו מידך בכל חטאתינו: (יג) בעלונו. נעשו לנו אדונים ונגשונו: שמך. שם אלהותך נזכיר לאמר כי אלהינו לבד הוא אלהים: (יד) מתים בל יחיו. הלא פקד' עליהם כבר ותשמידם באמרי פיך כענין שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק (שמות יז): (טו) יספת לגוי. לישראל יספת להם תורה וגדולה וכבוד וכל כמה שיספת להם נכבדת שהם מודין ומשבחין לפניך על כל הטובה הרי בטובתם כך עושים ישראל לפניך קילוס וכבוד ובשר להם: (טז) ה' בצר פקדוך. אינם מהרהרים אחר מדותיך: צקון לחש. שפך שיח ותפלה

ט אִוִּיתִ֣יךָ בַלַּ֔יְלָה אַף־רוּחִ֥י בְקִרְבִּ֖י אֲשַׁחֲרֶ֑ךָּ כִּ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר מִשְׁפָּטֶ֙יךָ֙ לָאָ֔רֶץ צֶ֥דֶק לָמְד֖וּ יֹשְׁבֵ֥י תֵבֵֽל׃ י יֻחַ֤ן רָשָׁע֙ בַּל־לָמַ֣ד צֶ֔דֶק בְּאֶ֥רֶץ נְכֹח֖וֹת יְעַוֵּ֑ל וּבַל־יִרְאֶ֖ה גֵּא֥וּת יְהוָֽה׃ יא יְהוָ֛ה רָ֥מָה יָדְךָ֖ בַּל־יֶחֱזָי֑וּן יֶחֱז֤וּ וְיֵבֹ֙שׁוּ֙ קִנְאַת־עָ֔ם אַף־אֵ֥שׁ צָרֶ֖יךָ תֹאכְלֵֽם׃ יב יְהוָ֕ה תִּשְׁפֹּ֖ת שָׁל֣וֹם לָ֑נוּ כִּ֛י גַּ֥ם כָּל־מַעֲשֵׂ֖ינוּ פָּעַ֥לְתָּ לָּֽנוּ׃ יג יְהוָ֣ה אֱלֹהֵ֔ינוּ בְּעָל֥וּנוּ אֲדֹנִ֖ים זֽוּלָתֶ֑ךָ לְבַד־בְּךָ֖ נַזְכִּ֥יר שְׁמֶֽךָ׃ יד מֵתִים֙ בַּל־יִחְי֔וּ רְפָאִ֖ים בַּל־יָקֻ֑מוּ לָכֵ֤ן פָּקַ֙דְתָּ֙ וַתַּשְׁמִידֵ֔ם וַתְּאַבֵּ֥ד כָּל־זֵ֖כֶר לָֽמוֹ׃ טו יָסַ֤פְתָּ לַגּוֹי֙ יְהוָ֔ה יָסַ֥פְתָּ לַגּ֖וֹי נִכְבָּ֑דְתָּ רִחַ֖קְתָּ כָּל־קַצְוֵי־אָֽרֶץ׃ טז יְהוָ֖ה בַּצַּ֣ר פְּקָד֑וּךָ צָק֣וּן לַ֔חַשׁ

ט לִצְלָאָה קֳדָמָךְ בְּלֵילְיָא אַף רוּחִי בִּמְעַי מְבָרְכָא לָךְ אֲרֵי כְּמָא דְדִינָךְ תְּקִין לְאַרְעָא קוּשְׁטָא יִתְאַלְּפוּן לְמֶעְבַּד דָּיְרִין בְּתֵבֵל: י יְהַבְתָּא לְהוֹן אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָּא אִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָךְ וְלָא תָבוּ כָּל יוֹמֵי דַהֲווֹ קַיָּמִין עֲבַדוּ קְשׁוֹט עַל אַרְעָא הֲווֹ שַׁקְּרִין אַף אִינוּן לָא יֶחֱזוּן בְּתוּשְׁבַּחַת יְקָרָךְ יְיָ: יא יְיָ כַּד תִּתְגְּלֵי בִּגְבוּרְתָּךְ לְאוֹטָבָא לִדְחַלְתָּךְ לָא יְנַהַר לְסָנְאֵי עַמָּךְ יֶחֱזוּן רַשִׁיעַיָּא וְיִבְהֲתוּן פּוּרְעָנוּת עַמָּא תַּחְפִּינוּן אַף אֶשָּׁתָא לְבַעֲלֵי דְבָבָךְ תְּשֵׁיצֵי: יב יְיָ תְּתַקֵּין שְׁלָמָא לָנָא אֲרֵי בְּכָל עִידָּן חֲסִיכְנָא מֵחוֹבָנָא אַתְּ עֲבֵיד עִמָּנָא: יג יְיָ אֱלָהָנָא שַׁלִּיטוּ בָּנָא עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי עֲלָנָא רִבּוֹנִין בַּר מִינָךְ בְּרַם בְּמֵימְרָךְ אֲנַחְנָא רְחִיצִין בִּשְׁמָךְ אֲנַחְנָא מוֹדָן: יד אִינוּן פָּלְחִין לְמֵתִין דְּלָא יֵיחוֹן לְגִבָּרֵיהוֹן דְּלָא יְקוּמוּן בְּכֵן כַּד תִּסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן וְתְשֵׁיצִינוּן וְתוֹבֵיד כָּל דָּכְרָנְהוֹן: טו אִתְגְּלֵיתָא לְכַנָּשָׁא מְבַדְּרֵי עַמָּךְ יְיָ אַף עֲתִיד אַתְּ לְקָרָבָא גָלְוָתְהוֹן לְאִתְגְּלָאָה בִּגְבוּרְתָּךְ לְרַחָקָא כָּל רַשִׁיעַיָּא לְגֵיהִנָּם: טז יְיָ בְּעָקָא הֲווֹ דְּכִירִין לִדְחַלְתָּךְ בְּעָקְתְהוֹן הֲווֹ מַלְפִין

בקרבי י"א וסי' נמסר ביהושע סי' ט': רמה ג' לעיל בקריאה וסי' פן יאמרו ידינו רמה. רמה קרני. רמה ידך בל יחזיון: יחיו ג' וסי' ויאמרו אלי־ם הנשיאים יחיו. מתים בל יחיו. יחיו מתיך נבלתי. ה' עליהם יחיו. וגם אני נתתי להם. מדוע רשעים יחיו. ונמס' גם ביהושע סי' ט': קצוי ארץ ג' וסי' יספת לגוי ה' יספת. נוראות בצדק תעננו. כשמך אלהים כן תהלתך. קדמה ארץ מלעיל:

תולדות אהרן אויתיך. זוכר לך אהרי ז יוחן רשע. מגלה ו': שלום לנו. ברכות נו: בעלונו. זוכר שמום: רפאים. זוהר בראשית:

מצודת ציון

(ט): תבל. כן נקרא מקום המיושב: (י) יוחן. מל' חנינה וחסד: נכחות. ענין ישרות כמו נכוחים למבין (שם ח): יעול. מל' עול: (יא) יחזיון. ענין הסתכלות כמו ואתה תחזה (שמות יח): קנאת. ענין נקמה: (יב) תשפות. ענין עריכה וסדור כמו שפות הסיר (יחזקאל כד): (יג) בעלונו. ענין אדון ומושל כמו אם בעליו עמו (שמות כב): זולתך. כמו בלעדיך: (יד) רפאים. הם המתים שנרפו ונחלשו ע"י המיתה וכפל הדבר במ"ש: פקדת. ענין נוחת הפורענות כמו יפקוד ה' על צבא המרום (לעיל כד): ותשמידם. ענין כליון: כל זכר. שום זכר וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ) ור"ל שום מלאכה: למו. להם: (טו) יספת. מל' הוספה: כל. כמו בכל ותחסר הבי"ת: (טז) פקדוך. ענין זכרון כמו וה' פקד את שרה (בראשית כא): צקון. מל' יציקה ושפיכה ויאמר כן על הרבות הפלל וכן ישפוך שיחו (תהלים קב)

מצודת דוד

היא עת שמחשבת האדם פנויה ממחשבות הטורדות: אף רוחי בקרבי. ר"ל כל עוד שרוחי בקרבי אשחר ואדרוש לך: כי כאשר וכו'. ר"ל כי אמרתי גם המשפט לטובה היא כי כאשר תבוא משפט בארץ אז יושבי תבל למדו צדק ועזבו הרשע מפחד המשפט הבא: (י) יוחן רשע. ר"ל וכי מהדין שיוחן הרשע הלא בל למד צדק אף מיראת המשפט: בארץ נכוחות יעול. עם כי הוא בארץ ששבו לעשות נכחות ונוסרו בעבור המשפט הבאה הנה הרשע הזה לא כן יעשה כי יאחז דרכו לעול עוד: ובל יראה. ואינו מסתכל בגאות ה' ר"ל חושב שבא במקרה ולא מעשה ה' המה שמתגאה לשלם גמול: (יא) רמה ידך. כשרמה ידך להכות ברשעים הללו הינם מסתכלין שרמה ידך כי יחשבו למקרה: יחזו. לכן יראו תשועת ישראל ויבושו אז בראותם הקנאה שיקנא ה' לעמו כי אז לא יוכלו לחשוב שבא במקרה כי יראו מעט עם נושעים מעמים רבים: אף הם. ר"ל אף יראו משפט נקמתך שהאש תאכל צריך והם הצרים לישראל וכאלו צרו למקום: (יב) ה' תשפות וכו'. ר"ל אתה ה' הערוך לנו שלום כי גם כל המעשים הבאים עלינו בין טוב בין רע הלא הכל אתה פעלת לנו ולא באו במקרה ואם כן הואיל והכל בידך ערוך לנו שלום: (יג) ה' אלהינו וכו'. הוא דרך רצוי לומר ראוים אנו לשלום: לבד בך. אבל לא שמענו אליהם כי בך לבד נזכיר שמך לומר שאתה לבדך [illegible] אלהים ואין מי לשתף עמך: (יד) מתים. כי מתים המה ואין בהם היות: בל יקומו. לא יוכלו לקום על רגליהם. לכן פקדת: (טו) יספת לגוי ה'. כל מה שיוסף [illegible] עמך פעם אחר פעם עכ"ז הודו כבודך ולא מרו בך ואף כי הרחקתם ממקומם ללכת גולה בכל קצות הארץ לא זזו ממך: (טז) בצר. בעת בוא צרה עליהם [illegible] בך ודורשים אליך בתפלה

מוֹסָרְךָ לָמוֹ׃ יז כְּמוֹ הָרָה תַּקְרִיב לָלֶדֶת תָּחִיל תִּזְעַק בַּחֲבָלֶיהָ כֵּן הָיִינוּ מִפָּנֶיךָ יְהוָה׃ יח הָרִינוּ חַלְנוּ כְּמוֹ יָלַדְנוּ רוּחַ יְשׁוּעֹת בַּל־נַעֲשֶׂה אֶרֶץ וּבַל־יִפְּלוּ יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ יט יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל׃ כ לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דְּלָתְיךָ בַּעֲדֶךָ חֲבִי כִמְעַט־רֶגַע עַד־יַעֲבוּר־זָעַם׃ כא כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ לִפְקֹד עֲוֹן יֹשֵׁב־הָאָרֶץ עָלָיו וְגִלְּתָה הָאָרֶץ אֶת־דָּמֶיהָ וְלֹא־תְכַסֶּה עוֹד עַל־הֲרוּגֶיהָ׃

כז א בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה

ס' ונטעס · ז': כ' ; כ' · ב' · ג' · ב' · דלתך ק' · ז' מ"ל . ס' חסר בסופרא · ג' ומ"ל · כ'. כ' חד מ"ל וחד חסר

אוּלְפַן אוֹרָיְתָךְ בַּחֲשַׁי׃ יז כִּמְעַדְיָא דִמְטָא דְבִעְדַן מֵילְדָא זָיְעָא וּמְצַוְחָא בְחֶבְלָהָא כֵּן הֲוֵינָא מִן קֳדָם דַחֲבְנָא קֳדָמָךְ יְיָ׃ יח אַחֲדָתְנָא עָקָא כִּמְעַדְיָא דִמְטַת עִדָן מֵילְדַהּ קְלִיל כְּרוּחָא פּוּרְקָן לָא אִתְיָאוּ אַרְעָא לָא עֲבַדוּ אַף פְּרִישָׁן לָא יָכְלִין לְמֶעְבַּד דְּדַיְרִין בְּתֵבֵל׃ יט אַתְּ הוּא מְחַיֵי מֵיתִין גַרְמֵי נְבִלְתְּהוֹן אַתְּ מְקִים יְחוֹן וִישַׁבְּחוּן קֳדָמָךְ כָּל דַהֲווֹ רְמַן בְּעַפְרָא אֲרֵי טַל נְהוֹר טַלָּךְ לְעָבְדֵי אוֹרָיְתָךְ וְרַשִׁיעַיָא דִי יְהַבְתָּא לְהוֹן גְבוּרָא וְאִינוּן עֲבָרוּ עַל מֵימְרָךְ לְגֵהִנָם תִּמְסַר׃ כ אֱזִיל עַמִּי עֲבִיד לָךְ עוֹבָדִין טָבִין דִיגְנוּן עֲלָךְ בְּעִדַן עָקָא אִטְמַר כִּזְעֵיר זְמַן עַד דְיֶעְדֵי לוּט׃ כא אֲרֵי הָא יְיָ מִתְגְלֵי מֵאֲתַר שְׁכִנְתֵּיהּ לְאַסְעָרָא חוֹב יָתִיב אַרְעָא עֲלוֹהִי וּתְגַלֵּי אַרְעָא עַל דַם זַכַּאי דְאִתְּשִׁיד בָּהּ וְלָא תְכַסֵּי עוֹד עַל קְטִילָהָא׃ א בְּעִדָנָא הַהִיא יַסְעַר יְיָ בְּחַרְבֵּיהּ רַבְּתָא

רשי

ותפלה: מוסרך למו. בהיות מוסר יסוריך באין עליהם וכך הוא תפלתם: (יז) כמו הרה תקריב ללדת וגו'. כן היינו מפניך. רואים אנו שהם מיני סימני ישועה וגאולה: מפניך. מפני גזירותיך: (יח) הרינו חלנו. חיל כיולדה כאלו ילדנו רוח ואין ישועה: ישועות בל נעשה ארץ. בכל כאלו קרובים אנו להגאל והוא סגליטו ורדתינו אין אנו מכינים לנו ישועה: ובל יפלו. אין נופלין הכשדים שהם יושבי תבל שכבשו ומלאו את הארץ ויונתן תרגם בל יפלו ל' ונפלינו אני ועמך (שמות לג) אין יושבי תבל יכולין לעשות פלא: (יט) יחיו מתיך. כאן התפלל שיחיו הצדיקים בבקשה ממך יחיו אותן שמומתין עליך יצא דבר מלכות מלפניך לומר נבלתי יקומון נבלות עמי שנבלו עצמן עלי להם תהי תקומה זו חילוף למה שכתוב למעלה רפאים בל יקומו אבל אלו יקומון: הקיצו ורננו. כל זה יאמר להם הקב"ה הקיצו ורננו ל' צווי הוא זה: כי טל אורות טליך. כי נאה לך לעשות כן שיהא טל תורתך ומצותיך להם טל של אור: וארץ רפאים תפיל. ולארץ ולעפר תפיל את ארץ רפאים שריפו ידיהם מתורתך: רפאים תפיל. לפי שאמר ובל יפלו יושבי תבל חוזר ואומר אתה הפילם כי אין בצדקותינו כדי להפילם: (כ) לך עמי בא בחדריך. תשובה זו השיבהו לנביא לך עמי בא בחדריך בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ד"א התבונן על מעשיך בחדרי לבך כך דרש רבי תנחומא: וסגור דלתך בעדך. ת"י עביד לך עובדין טבין דיגנון עלך ורבי תנחומא דרש סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מידת הדין: חבי. התחבאי מעט עד יעבר זעם כי אותו אפקוד על שונאיך: (כא) כי הנה ה' יוצא וגומר. ממדת הרחמים למדת הדין: יושב הארץ. הוא בר עשיו: על הרוגיה. שהרגו בישראל: (א) על לויתן נחש בריח וגו'. ת"י על מלכא דאתרברב כפרעה מלכא

רדק

שופכים לפניך תפלה כי יודעים היו כי הצרה הבאה להם בגלות מוסרך היה ולא בדרך מקרה אלא שהיית מיסר אותם על עונם והם היו מתודים ומתפללים לפניך כן היה דרכם ותקם כל זמן שהיו בגלות: לחש. הנו"ן נוספת כנו"ן אשר לא ידעון אבותיך, והוא חסר פ"א הפעל ושרשו יצק, ולחש פירוש תפלה, נקראת כן לפי שהיא נאמרת בלחש, וי"ת ה' בעקא וגו', ר"ל בעתות השמד בגלות בשעה שהיו גוזרים עליהם שלא ללמוד תורה ושלא לעשות מצוה והם היו לומדים ועושים בחשאי; (יז) כמו הרה. פירשו א"א ז"ל דבק עם הפסוק שלמעלה לקון לחש מוסרך למו, אמר כל כמה שתכה ותיסרם הם בכל עת שבים אליך ויאהבוך, כמו הרה תקריב ללדת כי בעת שהיא קרובה ללדת חבליה יותר חזקים ואע"פ שהיא יודעת כי בעלה גרם לה זה אינה שונאה: אותו ובאותה שעה שחבליה חזקים היא תאהבנו, וכן היינו מפניך כי בעת שתכנו ותיסרנו אנו אוהבים אותך יותר ושבים אליך בכל לב: (יח) הרינו חלנו כמו ילדנו רוח. פירש אדוני אבי ז"ל היולדת כאשר ילדה ידעה כי כבר נמלטה, אך שנינו כמו האשה שתקריב ללדת בלא עתה ולא ילדה וזהו כמו רוח, ואינה במה' בהפסק החבלים כי יודעת היא כי בקרוב תעמד עוד במשבר בנים, כן היינו אנחנו בגלות כי בעת שהיינו נמלטים מצרה לא היינו שמחים כי ידענו כי אחרת תכופה ועתידה לבא אחריה. כן בענין זה היינו בכל ימי הגלות כי דבר הישועות אשר הבטחתנו לא היה נעשה בארץ: ובל יפלו יושבי תבל. לא היו נופלים ממלכות העכו"ם כי אוהו דבר הוא סימן לישועתינו כשיפלו הם נקום אנחנו ובכל עת שהיינו נגולים מצרה לא היינו שמחים בזה כי היינו יודעים כי לא הגיע עת הישועה ולא היינו רואים שהיו נופלים יושבי תבל: נעשה. נפעל עומד: (יט) יחיו מתיך. אמר אז בעת הישועה יחיו מתיך כי עתיד הקב"ה להחיות מתים בעת הישועה וכן אמר בנבואת דניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. וכבר כתבנו בתחילת פרשה זו שהוא ביום ההוא יושר השיר הזה, והשיר הוא ענין הפרשה הזאת עד זה הפסוק, ואמר הנביא הזיחיו מתיך והכנוי הוא כנגד האל. ר"ל הצדיקים שהם לאל כמו שאמרו רבותינו זכרם לברכה כי תחית המתים לצדיקים ולא לרשעים וכן נראה בזה הפסוק שאמר מתיך וכן בנבואת דניאל שאמר ורבים ולא אמר כלם: נבלתי יקומון, וחסר עם או כ"ף כנבלתי או עם נבלתי. אומר כשתקום נבלתי מן העפר יקומו גם כן שאר הצדיקים והוא היה בוטח באמת ביקום שהיה יודע בעצמו שהוא צדיק: הקיצו ורננו. ויאמר כל אחד לחברו הקיצו ורננו שוכני עפר, או יצא קול מן השמים ויאמר להם זה: כי טל אורות טלך. אורות הם ירקות, כמו ללקוט אורות, אמר על דרך משל טל הראוי לירקות הוא טלך כמו שהטל מחיה הירקות ומצמיחם כן טלך אמר כנגד השם שיחיה המתים: וארץ רפאים תפיל. הארץ תשליך המתים ממנה ולחוץ, לשון האשה המפלת והארץ כמו והארץ נעדרה ממנו ה"א הידיעה או יהיה תי"ו תפיל כנגד האל אמר, תחיה מתיך אבל הרשעים והם הרפאי' תפיל אותם לארץ עד שלא תחיה אותם: (כ) לך עמי. זה הפסוק אמר במלחמת גוג ומגוג שההיה צרה לישראל מעט זמן אמר דרך משל לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך, וזה משל להסתר במעשים טובים ובתשובה שלמה, כי כמעט רגע יהיה הזעם ויעבור והטובים ימלטו, כמו שאמר כל הנמצא כתוב בספר: חבי. אמר לשון נקבה כנגד עמי שוכר כי עם מלאנו בלשון נקבה, כמו מדוע שובבה העם הזה. והטאת עמך. אבל ברוב הוא לשון זכר. ויש מפרשים אותו שם בפלס שבי לבי. ודלתיך כתיב ביו"ד לשון רבים וקרי דלתך לשון יחיד על דרך כלל, ואינו ממשקל דלת בסגול. כי היחיד אומר דלתך. כמו ויקוב חור בדלתו: יעבור. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף מפני המקף: (כא) כי הנה ה' יוצא ממקומו. על דרך משל כמו שאמר גם כן ויצא ה' ונלחם בגוים ההם וכל עונם בקדם יפקד עליהם בעת ההיא וכל דם נקי ששפכו יפקד עליהם וכאשר לא ינקם הדם יראה כאלו הוא מכוסה תחת הארץ וכשינקם כאלו הוא מגולה, וכן אמר איוב ארץ אל תכסי דמי, לפיכך אמר ולא תכסה עוד על הרוגים, וזכר הדם ולא זכר החמסים האחרים שעשו כי הדם הוא החמס הגדול. וכן אמר בנבואת יואל ונקיתי דמם לא נקיתי: (א) ביום ההוא. הקשה הגדולה והחזקה: הכפל לחזק כריתתן השחרב בגוים שלא היתה כמוה, וכל זה במלחמת גוג ומגוג כמו שפירשנו. ולויתן שזכר הוא משל על

וארץ ג' בקריאה וסי' וארץ רפאים תפיל. כי הנה ברא שמים חדשים. שמים לרום וארץ לעמק. וכל שמים וארץ דכוו': יעבור ז' מ"ל וסי' חבי כמעט רגע עד יעבור. וסלעו ממגור יעבור. ומאלהי משפטי יעבור. ירדפם יעבור שלום. חק נתן ולא יעבור. ודתי פרס ומדי ולא. קימו וקבלו היהודים:

תולדות אהרן כמו הרה. זוהר תשא: הרינו. נדה ה (יבמות ו): יחיו מתיך. כתובות קיא סנהדרין צ זוהר חיי שרה תרומה ויקהל (ברכות ט תענית סג): הקיצו. סוטה ה: טל אורות. כתובות קיא: לך עמי. ב"ק ס סנהדרין כה קה עכו"ם ד' זוהר וישב: כמעט רגע. ברכות ז (ברכות יח):

מצודת דוד

בתפלה: לקון לחש. שפיכת תפלה מצויה ביניהם כאשר בא להם מוסרך: (יז) כמו הרה. ר"ל וכה יאמרו בתפלתם הנה כמו אשה הרה אשר תקריב ללדת שאז תאחוז החלה ותזעק בעבור ייסורי חבלי הלידה כן היינו גם אנחנו חלים וזועדים מפני זעמך: (יח) הרינו חלנו. לפי שאנו מובטחים להגאל אחז במשל מאשת לידה שיש לה צער הריון וחיל הלידה ויולדת רוח בעלמא שאין לה במה להתנחם על הצער שסבלה ור"ל יאמרו בתפלתם הלא דמינו לאשת לידה כזאת כי סבלנו קושי השעבוד ואין במה להתנחם כי עדיין לא נעשה ישועה בארץ ועדיין לא נפלו הכשדים שכבשו ומלאו פני תבל: (יט) יחיו מתיך. אמר דרך תפלה ובקשה קרב יום יעמדו בתחיה אלו המומתים על קדוש שמך: נבלתי יקומון. יצא דבר מלכות מלפניך לומר נבלתי יקומון ר"ל נבלת עמי שנבלו עצמן עלי יקומון בתחיה ואתם שוכני עפר הקיצו משינת המיתה ושבחו לה': כי טל. כי על התחיה שאוריד עליך יהיה כטל היורד על הצמחים שמגדל אותם כן יהיו המתים על ידי טל תחיה: וארץ וכו'. הארץ תפיל ותשליך לחוץ את המתים הקבורים בה: (כ) לך עמי. מאמר הנביא בדרך משל בוא בחדרך וסגור הדלת בעדך שלא יוכל לבוא מי אצלך לעשות עמך רעה והסתרי כשיעור רגע מועטת עד אשר יעבור הזעם וילך לו ורוצה לומר סתרי עצמך במסתר תשובה ומעש"ט להגן עליך מזעם הצרות שיבואו קודם בוא הגאולה: (כא) יוצא ממקומו. הוא ענין משל וכמ"ש ויצא ה' ונלחם בגוים (זכריה יד): לפקוד. לזכור עון יושב הארץ על היושב בה לשלם גמול המפעל: וגלתה. הארץ תגלה את הדם על ההרוגים הנקברים בה: **כז** (א) יפקוד ה'. ישגיח להכות בחרבו: על לויתן נחש בריח. הוא משל על ישמעאל שהוא מבריח

מצודת ציון

קב): לחש. ר"ל תפלה הנאמרה בלחש ובקול נמוך: מוסרך. משפט יסורין: למו. להם: (יז) תחיל. מל' חיל והלחלה: בחבליה. הם מכאובי הלידה כמו שמה חבלתך אמך (ש"ה ח): מפניך. ענין כעס וזעם כמו פני ה' חלקם (איכה ד): (יח) הרינו. מל' הריון: חלנו. מל' חיל והלחלה: (יט) נבלתי. אף גוף הצדיק המות יקרא נבלה כמו את נבלת איש האלהים (מ"א י"ג): הקיצו. ענין הערה כמו לא הקיץ הנער (מ"ב ד): אורות. הוא שם למה שהוא כמו ללקט אורות (שם): רפאים. כן יקראו המתים על כי נרפו ונחלשו ע"י המיתה: (כ) בעדך. כנגדך: חבי. מלשון מחבואה ומסתור: זעם. כעס: (כא) לפקוד. ענין זכרון: וגלתה. ל' גלוי: (א) יפקוד. ענין השגחה: לויתן. הוא הדג הגדול שבים וכן התמשוך לויתן בחכה (איוב מ)

א בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְהוָה בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לִוְיָתָן נָחָשׁ בָּרִחַ וְעַל לִוְיָתָן נָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן וְהָרַג אֶת־הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם׃ ב בַּיּוֹם הַהוּא כֶּרֶם חֶמֶר עַנּוּ־לָהּ׃ ג אֲנִי יְהוָה נֹצְרָהּ לִרְגָעִים אַשְׁקֶנָּה פֶּן יִפְקֹד עָלֶיהָ לַיְלָה וָיוֹם אֶצֳּרֶנָּה׃ ד חֵמָה אֵין לִי מִי־יִתְּנֵנִי שָׁמִיר שַׁיִת בַּמִּלְחָמָה אֶפְשְׂעָה בָהּ אֲצִיתֶנָּה יָּחַד׃ ה אוֹ יַחֲזֵק בְּמָעֻזִּי יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם לִי שָׁלוֹם יַעֲשֶׂה־לִּי׃
ו הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל תְּנוּבָה׃

רַבְּתָא תַקִּיפְתָּא וַחֲסִינְתָּא עַל מַלְכָּא דְאִתְרַבְרַב כְּפַרְעֹה מַלְכָּא קַדְמָאָה וְעַל מַלְכָּא דְאִתְגָּאֵי כְּסַנְחֵרִיב מַלְכָּא תִנְיָנָא וְיִקְטוֹל יַת מַלְכָּא דְתַקִּיף כְּתַנִּינָא דִי בְּיַמָּא׃ ב בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּהֲוָת כְּכֶרֶם נְצִיב בְּאַרְעָא טָבָא שַׁבַּחוּ לַהּ׃ ג אֲנָא יְיָ נְטַר לְהוֹן קְיָם אֲבָהַתְהוֹן וְלָא אֲשֵׁיצֵינּוּן אֶלָּא בִּזְמַן דְּאִינּוּן מַרְגְּזִין קֳדָמַי אֲנָא מַשְׁקֵי לְהוֹן כַּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן אֱלוּלֵי חוֹבֵיהוֹן גָּרְמִין לְאִתְפְּרַע מִנְּהוֹן כְּבַר לֵילֵי וְיֵימָם מֵימְרִי מֵגִין עֲלֵיהוֹן׃ ד הָא גְבוּרָן סַגִּי קֳדָמַי הֲלָא אִם יְשַׁוּוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אֶשְׁלַח רוּגְזִי וְחֵמְתִי בְּעַמְמַיָּא דְמִתְגָּרוּן בְּהוֹן וְאֲשֵׁיצֵינּוּן כְּמָא דְמְשֵׁיצֵי אֶשָּׁתָא הוּבַאי וְכוּר כַּחֲדָא׃ ה אִם יִתְקְפוּן בְּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתִי אִתְעֲבִיד שְׁלָמָא לְהוֹן מִכְּעַן שְׁלָמָא יִתְעֲבִיד לְהוֹן׃ ו יִתְכַּנְּשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן תַּמָּן יִתְיַלְּדוּן דְּבֵית יַעֲקֹב יִפְשׁוּן וְיִסְגּוּן

א' ב' חסר וג' חסר בלישנא ל'. ל' והסר. ג'. ל'. ד'. ג'. ג'. ל'. ל' ו"ס סי"ן בחט"ף קמץ. ל'. ל'. ל'.

לרגעים ד' בקריאה וסי' אני ה' נצרה. חרדות ילבשו על הארץ ישבו. חרדו לרגעים איש לנפשו. לרגעים

רש"י

מלכא קדמאה ועל מלכא דאתגאי כסנחרב מלכא תנינא. בריח ל' פשוט כבריח הזה לפי שהוא ראשון: עקלתון. לשון כפול לפי שהוא שני ואומר אני לפי שאלו שלש אומות חשובות מצרים ואשור לכך אמר על אלו כמו שאמר בסוף הענין ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים: לויתן נחש ברוח. הוא מצרים לויתן נחש עקלתון. הוא אשור והרג את התנין: אשר בים. היא יושבת בלב ימים וכן כתיים קרויים איי הים: (ב) ביום ההוא. בעת הגאולה ישירו לישראל זו היא כרם חמר הוליאה יינה הטוב. חמר ווינס בלע"ז: (ג) אני ה' נוצרה. בעת הגלות: לרגעים אשקנה. מעט מעט אני משקה אותה כוס פורענות הבא עליה פן הפקד עליה בבת אחת ואכלנה לכך לילה ויום אני מתבונן בה ויונתן תירגם אם לא שאני פוקד עליהם עונות שהם מרגילים לפני לילה ויום הייתי מגין עליהם: (ד) חמה אין לי. אין לי פה להגביר חמתי על העכו"ם לפי שאף ישראל חוטאין ומדת הדין מקטרגת: מי יתנני שמיר שית במלחמה. בבני מלחמתי והוא ישמעאל מי יתנני ואוכל לפקוד עליהם ולא תוכל מדת הדין למחות שישובו ישראל בתשובה והוא נותנת אותי שמיר ושית בבני מלחמה אפשע פסיעה על מדת הדין ואפקוד עליהם אף יתרון ונוספות על עונם ואציתם יחד כן ת"י על האומו' ורז"ל פירשו על ישראל והוא מוסב על הכר' חמה אין לי בכל הכעסים שהכעיסני הכר' הזאת לא אוכל לשפוך חמתי לבערה מפני השבועה שנשבעתי לאבותיהם מי יתנני כימיה שעברו לולי השבועה הייתי שמיר ושית ופוסע בכרם ואציתנה יחד: (ה) או יחזק במעוזי. או ל' אם כמו או נודע כי שור נגח הוא (שמות כא) או יחזיק עמי במעוזי שלא יבקש מעוז אלא מעוזי או יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי שמתקשקשת בי על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם: שלום יעשה לי. ממדת הדין שלא יוכל לקטרג ולומר מה נשתנו אלו מאלו: (ו) הבאים ישרש יעקב. הלא ידעתם מה עשיתי בראשונה הבאים למצרים אשר השריש יעקב שם ופרחו שם
עד

רד"ק

על מלכי העכו"ם כאחים. לויתן הוא הדג הגדול אשר בים. ויקרא גם כן תנין. כי כן כתוב ויברא אלהים את התנינים הגדולים, לפיכך המשיל העכו"ם הגדולים בלויתן ותנין, והתנין הוא בנהר, ומה שאמר בריח ואמר עקלתון כאלו היה מבריח הים מן הקצ' אל הקצה מרוב גדלו ובמקומות מעקל עצמו מרוב ארכו לפיכך נקרא עקלתון, ומה שאמר לויתן תנין שלשה רמז למלכות אדום וישמעאל ומלכות השודיי' שלישי וי"מ נחש בריח התלי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה גם הוא עקלתון. ועליו נאמר חוללה ידו נחש בריח. ולפירוש הזה גם כן הוא משל על גדולי העכו"ם, וכן הוא בפרקי דרבי אליעזר התלוי מגיד המאורות ונטוי מן הקצה אל הקצה כבריח נחש עקלתון: (ב) ביום ההוא כרם חמר ענו לה. פירוש לכנסת ישראל שירו לה וענו לה כרם חמר כרם שעשה יין טוב. ולפי שהנביא בתחילת נבואתו קרא לה כרם שעשה באושים ולא ענבים לפיכך אמר כי בעת ההיא שהיא עת הישועה אז יקראו לה כרם חמר שעוש' ענבים טובי' שיצא מהם יין השוב אדום טוב, כי חמר ענין אדמימות וכן אמר יין חמר רוצה לומר שאודם היין בו כי כן חשיבות היין אדמימותו, כמו שאמר אל תרא יין כי יתאדם, ותרגם יין חמרא, והאדום יקרא בערבי אל חמר: (ג) אני ה' נוצרה. הפך מה שאמר הסר משוכתו והיה לבער: לרגעים אשקנה. הפך מה שאמר ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר: פן יפקד עליה. פירש אדוני אבי ז"ל עליה מן עלה זית, אמר לרגעים אשקנה פן יחסר אפי' העלים שלה כל שכן הפרי, או פירוש פן יפקד האויב עליה לילה ויום אצרנה, ופירוש המשל אני ה' נוצרה בהשגחתי תמידה עליה, כמו שאמר ושמתי עיני עליהם לטובה: לרגעים אשקנה. שאשפיע עליהם רוח דעת ורוח נבואה כמים לרוב, כמו שאומר כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, ונאמר אשפוך רוחי על כל בשר ואינו אומר כל בשר אלא על ישראל, כמו שאומר אחר כן ונבאו בניכם ובנותיכם וגו': אצרנה. בקמץ חטף כנ"ו במקצת ספרים: (ד) חמה אין לי. כי אינה ממדותי אלא ארך אפים, ואע"פ שכתוב נוקם ה' ובעל חמה הרי פירש אחריו נוקם הוא לצריו להם הוא נוקם ונוטר לעת יבא אידם, ואע"פ שמאריך להם זמן רב עושה זה כדי להאבידם ולהשמידם מכל, כמו שאומר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ואומר להשמדם עדי עד, אבל לישראל אינו עושה כן אלא כשחטאו מעט מעט הוא פוקד עונם ואינו שומר להם עד שיכלם כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם, לפיכך אמר חמה אין לי, כלומר על ישראל שאם היה לי חמה מי הוא שיתן לי שמיר ושית, כלומר הכרם שנותן לי שמיר ושית במקום ענבים אם היה לי חמה הייתי פוסע בה פסיעה אחת והייתי שורפה כלה כאחד במלחמה כשאני נלחם עמם על כל עונותיהם, כן פירש לי אדוני אבי ז"ל הפסוק, והוא הטוב שבפירושים: שמיר שית. חסר וי"ו השמוש כאלו אמר שמיר ושית, כמו שמש ירח ראובן שמעון, והדומים להם, שמיר שית הם מיני קוצים: (ה) או יחזק במעזי. או יחזק בתורתי, כלומר הייתי מכלה אותם או היה מחזיק במעזי, כלומר תורתי שהיא מעוז להם: יעשה שלום לי. כלומר יבא זמן עוד שיעשה שלום לי: שלום יעשה לי. הכפל לחזק השלום שלא תהיה עוד מלחמה בין האל ובין ישראל והוא זמן הישועה, וזהו שאמר אחריו: (ו) הבאים. כלומר הימים הבאים והוא זמן הישועה כמו הנה ימים באים נאם ה' והקמותי לדוד צמח צדיק וגו', ואז בימים ההם ישרש יעקב, ופירוש ישרש יתן שרש כמו שאמר ויך שרש ב כנון כי עתה בגלות הוא כמי שאין לו שרש אבל בימים ההם ישרש מלמטה ויציץ פרח מלמעלה: ומלאו פני תבל תנובה. כלומר כתנובה כמו שאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ, ותנובה
חבר

תולדות אהרן בחרבו הקשה. ב"ב עד: נצרה (ברכות יד עכו"ם מג): חמה אין לי. נדרים ל"ב עכו"ם ד: במעזי. סנהדרין נט: שלום לי. זוהר ויקרא: הבאים ישרש. שבת קמה:

מצודת ציון

(א): נחש. הלויתן הוא דומה לנחש: בריח. כענין מטה המושם לסגור השער ומבריח מקצה השער עד קצהו ולכן יקרא הלויתן בריח כי מבריח מקצה הים עד קצהו: עקלתון, ענין עקום ועוות כמו ארחות עקלקלות (שופטים ה): התנין. כן נקרא הדג הדומה למראית הנחש וכן התנינם הגדולים (בראשית א): (ב) חמר. ענינו יין משבח כמו תשתה חמר (דברים לב): ענו. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו קול רם (שם כז): לה. עליה: (ג) נוצרה. ענין שמירה כמו נוצר חסד (שמות לד): לרגעים. מל' רגע: יפקד. ענין חסרון כמו כי יפקד מושבך (ש"א כ): עליה. עלי הגפנים: אצרנה. אשמרנה: (ד) חמה. ענין כעס: שמיר שית. כמו שמיר ובית והחסר הוי"ו והם מיני קוצים וכן ועלה שמיר ושית (לעיל ה): אפשעה. כמו אפשעה בשמ"ך וענינו פסיעת הרגל: אציתנה. ענין הדלקה והבערה כמו ותצת בסבכי היער (לעיל ט): (ה) יחזק. ענין אחיזה כמו ויחזיקו האנשים בידו (בראשית יט): במעזי. מלשון עוז וחוזק וכן נקראת התורה כמו שכתוב ה' עוז לעמו יתן (תהלים כט): (ו) יציץ. כענין הפרח וגדול ממנה וכן נאמר ויצא פרח ויצץ ציץ (במדבר י"ז): תנובה. כמו כתנובת ותחסר הכ"ף כמו ייעף גהה (משלי יז) ומשפטו כגהה, ותנובה ענינו לפתי השדה כמו מתנובות

מצודת דוד

ברוב הישוב מהקצה אל הקצה כמו הלויתן שמבריח את הים מקצה אל הקצה: ועל לויתן נחש עקלתון. הוא משל על שהוא מעוקל במעשיו כמו הלויתן שבעבור רוב ארכו מעקל עצמו במקומות מהים: התנין אשר בים. הוא במשל על יתר האומות השוכנים באיי הים שאינם לא מאמונתם ולא מהמונם: (ב) כרם חמר ענו לה. כולם ירימו קול על ישראל לומר שהוא כרם המוציא יין משובח לא כמו לשעבר שנאמר בה ויקו לעשות ענבים ויעש באושים (לעיל ה): (ג) אני ה' נוצרה. מעתה אשמרה לא כמו לשעבר שנאמר בה הסר משוכתו והיה לבער וגו': לרגעים אשקנה. בכל רגע אשקה אותה במי מטר ולא כמו לשעבר שנאמר בה ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר: פן יפקוד עליה. כי פן יסיה וחסר העלים שלה ע"י כמישה לכן אצרנה לילה ויום להשקותה בזמנה ורצה לומר אחוס על העלין וכל שכן על הענבים והוא דרך משל לומר אשפיע להם הרבה טובה מגדוליהם ועד קטניהם: (ד) חמה אין לי. גם מאז לא הערתי עליהם כל חמתי כי אם הייתי מעיר כל חמתי אז מי הוא שית לי שמיר ושית כלומר זה הכרם שנתן לי מאז שמיר ושית במקום ענבים אם היה לי חמה מרובה הייתי פוסע בה בפסיעה אחת והייתי שורפה כולה כאחד במלחמה כשהגי נלחם עמה להפרע ממנה על עונותיה: (ה) או יחזיק במעוזי. ר"ל או הייתי שורפה כאחת או היה כ"א שב מדרכו לאחוז במעוז שלי היא התורה שהיא לחזק ועוז: יעשה שלום לי. אז היה עושה שלום עמדי ולא הייתי נלחם בו: שלום וכו'. כפל הדבר לחזוק הענין: (ו) הבאים. תחסר מלה בימים ר"ל בימים הבאים ומעתה יובן החסרון וכאומר אם מאז לא הערתי כל חמתי כ"ש בימי הגאולה ארחם עליהם ויתן יעקב את שרשו להיות מתפשט למרחוק וישראל יציץ ויפרח ר"ל ימשלו עד למרחוק ויגדלו עד מאד: תנובה. כלמתי האדמה:
הכתבת

רש"י

עד (אשר) מלאו פני תבל תנובה: (ז) הכמכת מכהו הכהו. הראיתם כגבורתי שבמכת המכה יעקב הכתיו הם טבעום במים ואני טבעתים במים יש תמיהות שהם מתקיימו' כגון ה וכגון (שמואל א ב') הנגלה נגליתי אל בית אביך (יחזקאל ח) הרואה אתה מה המה עושים: אם כהרג. ישראל שהיו הרוגין של פרעה הורגיו פרעה ועמו: (ח) בסאסאה. במדה מדה: בשלחה תריבנה. כששילחה מצרים את ישראל תריבנה המדה בסאה שלה: הגה ברוחו הקשה. הגה. דבר בדבורו הקשה: ביום קדים. ביום ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה (שמות יד): (ט) לכן. גם עתה בזאת היה מתכפר עון יעקב לזכות להגאל כמאז: וזה כל פרי. הטוב לו מהסיר חטאתו אם ישים כל אבני מזבחות במותיו כאבני גיר מנופצות מדוקרות וכן (תהלי' קלז) ונפץ את עולליך וכן (ירמיה יג) ונפצתים איש אל אחיו. גיר מין צבע הוא: לא יקומו אשרים וחמנים. למען לא יקומו להם עכו"ם: (י) כי עיר בצורה בדד. כי בעשותם זאת עיר בצורה של ישמעאל תהיה בדד והטה יהיה משולח ונעזב כמדבר: שם ירעה עגל. אפרים ירשנו שקרוי עגל שנא' (ירמיה לא) כעגל לא לומד: וכלה סעיפיה. ענפיה: (יא) ביבש קצירה. קצירי שרשיה כמו תשלח קצירה (תהלים פ) ועשה קציר (איוב יד) כלומר כשתכלה זכות מעט שכיבד את אביו אז תשברנה סעיפיה: נשים באות מאירות אותה. עם חלש כנשים ידליקום כך ת"י. מאירות כמו (מלאכי א) ולא תאירו מזבחי חנם וכן פתר דונש מחתת שהענפים יהיו יבשים יהיו נחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו אריתי מורי (שיר ה) וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ) השיב לו דונש והלא כתיב ביבש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין פרי וכן רבותינו שאסרו לקבל מהן צדקה מפני הטעם הזה שאמרו בבא בתרא פ"ק (דף י') לית ליה ביבש קצירה תשברנה: (יב) יחבט ה'. ת"י יתרמון קטילין ואני אומר ב' לשונות הללו

ישעיה כז

ז הַכְּמַכַּת מַכֵּהוּ הִכָּהוּ אִם־כְּהֶרֶג
הֲרֻגָיו הֹרָג׃ ח בְּסַאסְּאָה בְּשַׁלְחָהּ
תְּרִיבֶנָּה הָגָה בְּרוּחוֹ הַקָּשָׁה בְּיוֹם
קָדִים׃ ט לָכֵן בְּזֹאת יְכֻפַּר עֲוֺן־
יַעֲקֹב וְזֶה כָּל־פְּרִי הָסִר חַטָּאתוֹ
בְּשׂוּמוֹ ׀ כָּל־אַבְנֵי מִזְבֵּחַ כְּאַבְנֵי־
גִר מְנֻפָּצוֹת לֹא־יָקֻמוּ אֲשֵׁרִים
וְחַמָּנִים׃ י כִּי עִיר בְּצוּרָה בָּדָד
נָוֶה מְשֻׁלָּח וְנֶעֱזָב כַּמִּדְבָּר שָׁם
יִרְעֶה עֵגֶל וְשָׁם יִרְבָּץ וְכִלָּה סְעִפֶיהָ׃
יא בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים
בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־
בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֶנּוּ
עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ׃
יב וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה

ל׳. ל׳ · ל׳. ל׳. ל׳ · ל׳. ל׳ · י״א בטעם בסיפרא. ד׳ · ל׳ חסר · ב׳ · ל׳ וחסר · ד׳ וחסר · ה׳ · ג׳. ו׳ · ו׳. ל׳ · כ׳ וקלרהס. ג׳ · ל׳ ומ״ל · ג׳ מ״ל בסיפר׳ · ל׳ וחסר · י״ג. ל׳

דְבֵית יִשְׂרָאֵל וִימַלּוֹן אַפֵּי תֵבֵל בְּנֵי בְנִין׃ ז הַכְּמַחֲתָא דַהֲוָה מָחֵי מָחוֹהִי אִם כִּקְטוֹל קְטִילוֹהִי יִתְקְטִיל׃ ח בִּסְאתָא דַהֲוֵיתָא כָּאֵיל בַּהּ יְכִילוּן לְדַהֲוֵיתָא שָׁלַח וּמְעִיק לְהוֹן הֲנֵי עֲלֵיהוֹן בְּמִלָּא מַתְקִיף עֲלֵיהוֹן בְּיוֹם לְוָט׃ ט בְּכֵן בְּדָא יִשְׁתַּבְקוּן חוֹבֵי בֵּית יַעֲקֹב וְדֵין כָּל עוֹבָדֵי אַסְטְיוּת חוֹבוֹהִי בְּשַׁוְיוּתֵיהּ כָּל אַבְנֵי אֱגוֹרָא כְּאַבְנֵי גִיר מְנַפְּצָן לָא יִתְקַיְּמוּן אֲשֵׁרַיָּא וְחַנִסְנְסַיָּא׃ י אֲרֵי קַרְתָּא דַהֲוָת כְּרִיכָא בִּלְחוֹדָא תְּתֵב תְּהֵי מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא כְּמַדְבְּרָא בַהּ יְנִיחוּן צַדִּיקַיָּא וְיִבְזוֹן יַת נִכְסַהָא וִיסוֹפוּן מַשִׁרְיָתְהָא מִלְּמִפַּק׃ יא יִתְקַצַּר חֵילֵיהוֹן וְיִבְהֲתוּן בְּעוֹבָדֵיהוֹן יִתַּבְּרוּן נְשַׁיָּא עָלָן לְבֵית דַּחַלְתְּהוֹן וּמַלְפָן יַתְהוֹן אֲרֵי לָא עַם סוּכְלְתָן אִינוּן עַל כֵּן לָא יְרַחֵם עֲלֵיהוֹן דַעֲבְדִינוּן וּדְבָרְנוּן לָא יָחוּס עֲלֵיהוֹן׃ יב וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְרְמוֹן קְטִילִין קֳדָם

תבחננו: יכפר ד' וסי' ולארץ לא יכפר. אם יכפר העון הזה. בזאת יכפר עון יעקב. בחסד ואמת יכפר עון. ונמסר גם בסדר מסעי: משלח ג' בקריאה וסי' נוה משלח ונעזב. והיה כעוף נודד. ונער משלח תולדות אהרן בסאסאה. שבת קה סוטה ח ט סנהדרין ק (סוטה יז): כאבני גיר. עכו"ם נד: ביבוש קצירה. ב"ב י: עם בינות. סנהדרין נב:

רד"ק

חסר כ"ף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה: (ז) הכמכת מכהו הכהו. כי עתה בזמן הזה תוכלו להכיר ולדעת כי אין חמה לאל על ישראל כמו שאמר חמה אין לי כי אם כמכת מכהו הכהו ומכהו הוא מכה ישראל כמו פרעה וסנחריב וזולתם ועתה אם בכל אשר חטאו ישראל הכהו האל כמו שהכה מכה ישראל שהכה בעשר מכות: אם כהרג הרוגיו הורג. כפל הדבר אמר אם הורג ישראל כמו שנהרגו הרוגיו והם אויבי ישראל והכנוי כנגד ישראל כי הם הרוגי האל שהרגם בשביל ישראל או יהיה הכנוי לישראל ואמר הרוגיו כי בעבור ישראל הם הרוגים והרי הם כאלו הרגם: (ח) בסאסאה. ענינו סאה והוא כפול הפ"א והעי"ן אמר לא עשה האל עם ישראל כמו שעשה עם אויביו ששפך חמתו להם והכרם מן העולם לא עשה כן לישראל אלא כשהיו חוטאים לפניו במדה נפרע מהם לא יותר מן המדה שהוא שפיכת חמה אלא במדה קו לקו הוא נפרע מהם והמדה שהוא שולח להם תריבנה כלומר תריב כנסת ישראל בשלחה והוא כלל לשדות התבואה ולעצי הפרי כלומר ששולח להם השדפון והירקון ארבה וחסיל וכיוצא בהם: הגה ברוחו הקשה. הסיר הפרי ברוחו הקשה שמשיב בהם: ביום קדים. יום שנושבת רוח קדים עזה רוחו הוא ששולח בהם להנקם מהם לאכול תבואתם ופירותיהם לא שישפך חמתו עליהם בלא מדה עד שיכלם זה לא יעשה האל עם ישראל וזהו שקדם חמה אין לי אלא הכמכת מכהו, ושלחה הוא שם על הגנות ושדות התבואה כמו ברכת השלח לגן המלך, שלחיך פרדס רמונים, ואדוני אבי ז"ל פירש הפסוק כן במדה שמדדה רצית לריב אתה ולשפוט ובשלחה והרבה רצית להורגה לדון אותם באש כמדת סדום כי מעשיהם היו כמעשיהם לולי שחמל האל והגה האש הסירה ברוח קדים עזה לאחר שנזרקה על העיר כמו שמפורש ביחזקאל, הגה ענין הסרה כמו הגה סיגים מכסף הגה רשע לפני מלך: (ט) לכן בזאת יכופר עון יעקב. אע"פ שיש בה עונות אחרים זהו עיקר עונם האשרים והחמנים שהם עובדים אותם ואם יתן המזבחות אשר עשו לבעלים ישים וינפצם היטב כמו אבני גיר מנופצות ובתנאי שלא יקימו עוד אשרים וחמנים כי אם ינתצום עתה ויחזרו ויבנו אותם אחר זמן אין תשובתם שלמה אלא שיעקרו אמונתם מלבם וינתצום וינפצום שלא ישובו לבנותם עוד בזה יכופר עונם. וזה יהיה כל פרי הסיר חטאתו. כי אם יסיר מה יהיה פרי ההסרה הסרת כל חטאתו כי מאחר שיעקרו עכו"ם כל שכן שישובו משאר עונות כי מעט שימחו עכו"ם ממעשה וממחשבה ישובו לאל בתשובה שלמה ויעשו מצותיו כי העכו"ם היא עיקר כל העונות וגיר הוא סיד ובארמית על גירא די על כותל היכלא: (י) כי עיר בצורה. כי עתה שיעבדו עכו"ם העיר שהיתה בצורה היתה בעונותם בדד מאין יושב בה ואותו שהיה נוה ומשכן האדם הוא עתה חרב: משלח ונעזב כמדבר. והוא מקום מרעה הבהמות או פי' עיר בצורה בדד עתיד' כלומר בעונותיהם עיר שהיא בצורה עתה תהיה בדד ויאמר זה על ירושלם או על שומרון כי כשנאמר הנבואה זו לא גלו עדיין השבטים כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים, ונוה אמר על בית המלכות או על בהמ"ק אמר שיחרב בעונותם ויהיה משלח ונעזב כמדבר ושם ירעה עגל ושאר בהמות והוא כמשמעו או על דרך משל: וכלה סעיפיה. אמר סעיפיה לפי שהמשיל כנסת ישראל לכרם אמר כי העגל ירעה אותה וכלה סעיפיה כמו שאמר בנבואה הראשונה הסר משוכתו והיה לבער, ואדוני אבי ז"ל פירש עגל משל על מלך מצרים כמו שקרא עגלה יפהפיה מצרים וזה כשלקח יהואחז, ופירש החכם ר' אברהם בן עזרא סעפיה משל על ערי הפרזות, ואם עגל משל על פרעה יהיה סעפיה משל על הכסף והזהב שענש פרעה את הארץ: (יא) ביבש קצירה. קציר הוא ענף העץ כמו וטל ילין בקצירי תשלח קצירה עד ים. וקצירה הוא ל' יחיד דרך כלל ואמר על הצרע דרך רבוי תשברנה ר"ל הסעיפי' והפארות, ואמר דרך משל כמו העץ כשיבש בו ענף ישבר מאליו כן ישראל בהגיע עת פורענותם ישברו מאליהם ואפילו נשים באות מאירות אותה. פירוש מבעירות ומדליקות אותה כי כיון שיבש הענף אינו ראוי כי אם לשרפה, פירוש אותה כנסת ישראל, ורוצה לומר כי כל אומה אפילו יהיו חלשים כנשים ירעו לה וישחיתו אותה: כי לא עם בינות הוא. ישראל עתה אינו עם בינות באלו היה עם בינות היה מתבונן בעצמו ורואה כי כל זה הרע בא לו על שעזב ה': על כן לא ירחמנו. לפי שאינו מתבונן על מעשיו ואינו שב לאל בבא עליו הרעה לא ירחמנו מי שעשה אותו וגדלו לו על כל

עם

מצודת דוד

(ז) הכמכת. ר"ל אף מאז שהכה בו וכי הכה בו באכזריות כמו שהכה המצרים שהכו את ישראל: אם כהרג הרוגיו. וכי הורג הוא כמו שהרג את המצרים שהרגו בו והוא כפל ענין במ"ש: (ח) בסאסאה. ר"ל במדה שחטאו במדה ההיא נפרע מהם ולא העיר כל חמתו: בשלחה תריבנה. כשהיה מריב עמה להפרע ממנה היה שופך חמתו על השדות והגנות לשלוח בהם שדפון וארבה ולא פגע בנפשות תחלה: הגה. הסיר הפרי ברוחו הקשה ביום שמנשבת בו רוח קדים העזה שברוחות: (ט) לכן. הואיל ורחמיו עליו העשה לו גם זאת להתכפר בדבר קל: וזה כל פרי. זה יהיה לו פרי טוב להסר ממנו חטאתו להיות נמחל לו: בשומו. במה שיהון המזבחות העשויות לעבודת כוכבים וישים אבניהם מנופצות כדרך שמנפצים אבני גיר הדק היטב: לא יקומו. ר"ל בתנאי שלא יחזרו לסורם ולא יקימו מעתה אשרים וחמנים: (י) כי עיר בצורה. כי בעשות זאת אז העיר הבצורה היא כרך גדול וכו' תהיה בדד מיושביה והנוה שלו תהיה משולח מיושבים ונעזב מהם כמדבר הנעזב מאנשים וכפל הדבר במ"ש: שם. במקום העיר הבצורה ירעה עגל וירבץ שמה ויכלה ענפי האילנות אשר יגדלו שמה: (יא) ביבוש קצירה. כשתתייבש ענפיה תשבר מעצמה ולא צריך לומר כשתתמלא כחתם ישברו מאליהם: נשים באות. נשים תבאנה ויבעירו בהם האש ור"ל עם חלש כנשים יבא עליהם וישחיתו אותה: כי לא עם בינות הוא. להבין שכל ממעלליו ביאה לו מה' ולא בכח זרועו: עושהו. המקום שגדלו והמשילו: ויוצרו וכו'. כפל הדבר במ"ש: (יב) יחבוט ה'. ר"ל כמו שמוכנין את השבלים במקל להסיר התבואה

מצודת ציון

מתנודות שדי (איכה ד): (ח) בסאסאה. מלשון סאה והיא מלה כפולה כמו ירקרק אדמדם: בשלחה. הוא שם כולל לשדות ולגנות וכן שלחיך פרדס רימונים (ש"ה ד): תריבנה. מלשון מריבה: הגה. ענין הסרה כמו הגו רשע לפני מלך (משלי כה): (ט) גיר. הוא הסיד וכן על גירא די כתל היכלא (דניאל ה): מנופצות. ענין רצוצה וכתיתה כמו ונפץ הכדים (שופטי' ז): אשרי'. אילן הנעבד: וחמנים. דמות מה עשוי לעבודת החמה: (י) בצורה. מלשון מבצר וחוזק: בדד. יחידה מבלי יושביה כמו איכה ישבה בדד (איכה א): נוה. ענין מדור כמו נוה איתן (ירמיה מט): משולח. מגורש וכן כן ישלח איש את אשתו (שם ג): ירבץ. ענין השכיבה לנוח: וכלה. מלשון כליון: סעיפיה. ענפיה כמו בסעיפותיו קננו (יחזקאל לא): (יא) קצירה. כן נקרא הענף כמו ועשה קציר כמו נטע (איוב יד): מאירות. מבערות כמו ולא תאירו מזבחי חנם (מלאכי א): בינות. מל' בינה: עושהו. המגדל ומרומם אותו וכן ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט): (יב) יחבט. ענין הכאה במקל להפריש התבואה מהקשין כמו כי במטה יחבט קצח (לקמן כח):

משבולת

מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז׳ פתח
יג וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָםִ׃ ס׳ בספרא
כח א הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא־שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃ ד׳ ר״פ א״מ וא״ס
ב הִנֵּה חָזָק וְאַמִּץ לַאדֹנָי כְּזֶרֶם בָּרָד שַׂעַר קָטֶב כְּזֶרֶם מַיִם כַּבִּירִים שֹׁטְפִים הִנִּיחַ לָאָרֶץ בְּיָד׃ ג׳ וח״ל ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ יין חסר
ג בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃ ג׳ מ״ל
ד וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא

קֳדָם יְיָ מִכֵּיף נַהֲרָא פְּרָת עַד נַחֲלָא דְמִצְרַיִם וְאַתּוּן תִּתְקָרְבוּן חַד לִסְטַר חַד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתָּקַע בְּשׁוֹפְרָא רַבָּא וְיֵיתוּן דִּי גְלוֹ לְאַרְעָא דְאַתּוּר וּדְאִטַּלְטָלוּ לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיִסְגְּדוּן קֳדָם יְיָ בְּטוּרָא דְקוּדְשָׁא בִּירוּשְׁלֵם׃ א וַי דִּי יָהֵב כִּתְרָא לְגֵיוְתָנָא טִפְּשָׁא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל וְיָהֵב מִצְנֶפְתָּא לְרַשִׁיעָא דְבֵית מַקְדְּשָׁא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ דִּי עַל רֵישׁ חֵילָא שַׁמִּינָא כְּתִישֵׁי חֲמַר׃ ב הָא מְחָן תַּקִּיפָן וְחַסִּינָן אָתְיָן מִן קֳדָם יְיָ כְּזַרְמִית בָּרָד בְּעַלְעוֹל רוּחַ כְּזַרְמִית מַיִין תַּקִּיפִין שָׁטְפִין כֵּן יֵיתוֹן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא וְיַגְלוּנוּן מֵאַרְעֲהוֹן לְאַרְעָא אוֹחֲרִי בְּחוֹבַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן׃ ג בְּרַגְלִין יִתְדָּשׁ כִּתְרָא דְגֵיוְתָנָא טִפְּשָׁא רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ד וִיהֵי דְיָהֵב מִצְנֶפְתָּא לְרַשִׁיעָא דְבֵית מַקְדְּשָׁא תושבחתיה

מביש אמו: לאחר ולאחד ז׳ פתחין וסי׳ נמסר במלכים חלק ב׳ סי׳ ט׳: לאדני ז׳ כתובים בן וסי׳ ויאמר אל נא יחר לאדני דשלשים. ויאמר אל נא יחר לאדני דעשרה. הגה חזק ואמץ לאדני. וארור נוכל ויש בעדרו. לאדני אלהינו הרחמים והסליחות. זרע יעבדנו יספר לאדני. נפשי לאדני משמרים לבקר:

תולדות אהרן בשופר גדול. ברכות נו ר"ה יא סנהדרין קי מכות כד זוכר ואתחנן (סנהדרין כט):

רש"י

חיבוט ולקיטה טפלין זה על זה. כחובט זיתיו וחוזר ומלקטן ואחרים מלקטין אותו מן הארץ כך הקב"ה יתחיל האסיפה כמו שנאמר תקע בשופר גדול: משבולת הנהר. הם האובדי׳ בארץ אשור: עד נחל מצרים. הם הנדחים בארץ מצרים: הנהר. פרת. הם בני אשור היושבים על פרת: עד נחל מצרים. הם יושבי מצרים יחבט אותם כחובט זותים: ואתם תלוקטו. מן הגליות: לאחד אחד. המוצא אחד מכם יביאהו מנחה: (יג) האובדים בארץ אשור. לפי שנפוצו בארץ רחוקה לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים: (א) שכורי אפרים. שהיו משתכרין ביין טוב של מדינת פרוגיתא כדאמר מיא דדורמסקית וחמרא דפרוגיתא קפחו עשרת השבטים: וציץ נובל צבי תפארתו. ומצב מטע תפארתו יהיה ציץ הפרח שלו: נובל. הם לאינים המקולקלות כמו ששנינו בברכות על הנובלו׳ ופירשו רבותינו בשולי תמרה. ואין כן כדמתרגמינן ויצא ציץ ואנץ נץ. אשר נטועים על ראש גיא שמנים היא כנרת שפירותיה מתוקים ושם הם הולמים עצמן ביין: הלומי יין. כתושי חמר. ויש עוד לפתור צבי תפארתו אשר על וגו׳ צבי התפארת שעל ראש עטרת השבטים המשוחין בגאוה ראש שמנים כמו שנאמר (עמוס ו) ראשית שמנים ימשחו. גיא לשון גאוה כמו (לעיל טו) מואב גיא מאד (ואותו הלין כיונה נובל תהיה): הלומי יין. כך קוראן על שם שכרותן שנאמר בהם (עמוס ו) השותים במזרקי יין: (ב) הנה. יש רוח חזק ואמיץ לה׳ שהוא כזרם ברד ושער קטב מרירי: הניח לארץ ביד. יניחהו על ארצם בידו החזקה ויפיל

רד"ק

עם ז וויצרו. להיות לעבד לו וזהו לא כן עשה על כן לא ירחם עליו ולא יחננו והסתיר פניו מהם והיה לאכול ומצאוהו צרות רבות ורעות אולי אז ישוב. ויונתן תרגם אלה שני הפסוקים על העכו"ם כלומר אם יעשה שיסיר האשרים והחמנים תהיה נייר צורה של העכו"ם כדד וכן תרגם יונתן ארי קרתא וגו׳: (יב) והיה ביום ההוא. בזמן הישועה: יחבט. כמו שהוא חובט חטים מן הקש וכמו שהוא חובט זיתים מהאילן כן יחבט האל יתברך את ישראל מהאומות כי הם בתוך העמים כחטים בתוך הקש וכזיתים בין אילן כאשר שילקט אדם ממנו הטוב שהם הפרי ויניח הקש והעלים: משבולת הנהר. שבולת הוא חזק מרוצ׳ הנהר כמו ושבלת שטפתני ופי׳ הנהר הוא נהר סבטיון כמ"ש על השבטים ורם מעבר הנהר. ואמר עד נחל מצרים כי עד מצרים יבאו וגם יתקבצו עם אחיה׳ בני הגלות הזה ויעלו לירושלם. ואמר ואתם כנגד בני הגלות שהם יהודה ובנימין שהם מפוזרים בכל פאה לפיכך אמר ואתם תלוקטו כאלו אמר אתם בני ישראל אשר מעבר הנז תלוקטו לאחד אחד כמו שאמר בנבואת ירמיהו ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון ופירוש לאחד אחד להבירו כלומר אחד מזה ואחד מזה יתקבצו יחד ומה שאמר עד נחל מצרים כי במצרים סוף מלכות העמים בהלחם מלך הצפון עם מלך הנגב ויבא מלך הצפון עד מצרים ומשל במכמני הזהב והכסף ובכל חמודות מצרים וכו׳ כמו שכתוב בחזיון דניאל ואמר בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו׳: (יג) והיה ביום ההוא. כפל עוד הענין לחזק: יתקע בשופר גדול. כך יתקבצו כאלו היה נתקע בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם כמו שאמר גם כן וה׳ אלהים בשופר יתקע כך יבאו מכל פאה כאלו תקעו להם בשופר שיבאו האובדים הם השבטים שהגלו מעבר הנהר שהגלם שם מלך אשור והוא בארץ אשור שהיו שם כאלו אבודים שלא יצאו עוד משם כי גלות בבל שהיו יהודה ובנימין שבו אחר כן לסוף שבעים שנה ואחר כן גלו פעם שנית והם נדחים בכל פאה ומפוזרים ומה שאמר בארץ מצרים כי שם יבאו כמו שפירשנו ומשם יעלו והשתחוו לה׳ בהר הקדש ובירושלם פי׳ בהר הקדש שהוא בירושלם: בהר הקדש. הוא הר המוריה והוא מקום בית המקדש: (א) הוי עטרת גאות. עתה דבר על אנשי דורו במלכות אפרים על השבטים שלא גלו עדיין והיו מתענגים בטובה שהיתה להם והיה כל עסקם במאכל ובמשתה ובתענוג בשמן המבושם עד שבאים לידי שכרות ומקיאים וצואים כדרך השכורים והיו נמשכים אחר הנאות העולם ושכחו האל ומצותיו כמו שאמר שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וגומר, ואמרו רבותינו ז"ל חמרא דפרוגיתא ומיא דדורמסקית הם קפחו עשרת השבטים מישראל, ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות על דרך משל כי מן הגאוה היו עושין עטרות להם והיו מתפארים בעשרם ובתענוגם ודמה תמדתם והתפארותם כציץ העשב או האילן שהוא יפה בצאתו וכשהרוח נושבת בו הוא נובל ונופל לארץ והנה נבחת יפיו ושב עפר כן יהיה צבי תפארת אפרים ועטרת גאותם ואמר אפרים כי הוא ראש מלכות ישראל, וצבי פירושו חפץ וחמדה ופאר כמו צבי היא לכל הארצות, ואמר אשר על ראש גיא שמנים פירוש עטרת הגאות ואין התפארת שהוא על ראש גיא השכורים האלה שהם הלומי יין כלומר מוכי היין שהיין מכה אותם לארץ שנופלים שכורים מתגוללים בקיאם ובצואתם: וקרא ראש גיא שמנים כל דרך הפלגה מרוב השמן המבושם כשיוצקים על ראשם כאלו היה גיא מלאה מים ועתה אומר להם מה סוף תענוגם ואמר: (ב) הנה חזק ואמיץ לה׳. הנה יום חזק לה׳ שיבא עליה׳ כזרם ברד שמפיל האילנו׳ ומשברם: שער קטב. וכשער, וכ"ף כזרם עומדת במקום שנים, ושער הוא אומר על רוח סערה שקוטב וכורת הכל, ועוד המשיגו כזרם מים כבירים שיבאו וישטפו כל אשר יעבור עליהם ויפילו האילנות הגבוהים לארץ כן זה היום החזק והאמיץ: הניח לארץ. כמו יניח עבר במקום עתיד וכמוהו רבים אמר שזה היום החזק יניח עטרת גאותם לארץ ביד כלומר בחזקה: (ג) ברגלים תרמסנה. ולא די שיניח עטרת גאונם לארץ אלא שירמסנה ברגלים לאחר שתפול לארץ וזה כלו משל לרוב שפלותם, ואמר תרמסנה לשון רבות ואמר עטרת יחידה ואמר עטרת דרך כלל ואמר תרמסנה דרך פרט על כל עטרותיהם רוצה לומר כל הדברים שהם מתגאים בהם וכן כי תקראנה מלחמה: (ד) והיתה ציצת. נזכר בלשון זכר ציץ ובלשון נקבה ציצת וכן נץ ונצה, וציצת אינו סמוך אלא התי"ו תבא במקומות רבים במקום ה"א כמו עגלת שלשיה, אל תתני פוגת לך, והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל, ולפי שזכר הציץ בלשון זכר ובלשון נקבה אמר והיתה ואמר נובל עוד דמה ציץ תפארתם לבכורה בטרם קיץ ואמר כבכורה בטרם קיץ כלומר כתאנה הבכורה בטרם שיצאו פירות הקיץ כלומר הבכורה שתבא בתחלה בני אדם קופצין עליה לקחתה ובולעה

מצודת ציון

משבלת. הוא חוזק מרוצת המים כמו אל תשטפני שבולת מים (תהלים סט): לאחד אחד. כמו אחד לאחד ור"ל לצרף אחד לאחד: (יג) יתקע. מלשון תקיעה: (א) הוי. ענין קריאה לצער: וציץ. הענין פרח: נובל. ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (תהלים א): צבי. ענין סדר כמו וצבי עדיו (יחזקאל ז): גיא. עמק: הלומי. ענין הכאה וכתות כמו הלמוני בל ידעתי (משלי כג): (ב) כזרם. ענין בטף הבא בחוזק רב וכן כזרם קיר (לעיל כה): שער. רוח סערה והכ"ף של כזרם משמשת בשתים כאלו אמר כשער: קטב. ענין כריתה כמו אהי קטבך שאול (הושע יג): כבירים. חזקים או מרובים: שוטפים. נמשכים והולכים במרוצה: הניח. כמו יניח עבר במקום עתיד: ביד. ר"ל בכח ע"ש שהכח הוא ביד: (ג) תרמסנה. ענין דריכה: (ד) ציצת. מלשון ציץ: כבכורה. מלשון בכור ור"ל הנגמר והנתבשל ראשון וכן בכורי

מצודת דוד

מן הקשין כן יסיר את ישראל מבין האומות: משבולת הנהר. מארץ אשור היושבים על נהר פרת עד נחל מצרים ר"ל מכל המקומות שבין זה לזה יפרים את ישראל מבין האומות: ואתם וכו׳ בני ישראל. סרס המקרא ואתם בני ישראל תלקטו וכו׳ רצה לומר אחר הפרשה תהיו אתם הנלקטים אחד אחד והמוצא אחד מכם יביאהו לירושלים: (יג) יתקע בשופר גדול. הוא ענין משל לומר כולם יתקבצו ויבואו כאלו תקעו בשופר גדול להשמיע הקול בכל העולם להתקבץ ולבוא: האובדים. לפי שלא חזרו לארצם מעת שגלו שמה לכן קראם אובדים: בהר הקדש בירושלים. בהר המוריה העומד בירושלים והוא מקום מקדש: כח (א) הוי. הנביא מתאונן על עטרת הגאוה של שכורי אפרים ר"ל על מה שהיו מתכבדים בגאותם: וציץ נובל צבי תפארתו. הדר תפארתו היא עטרת הגאוה שזכר הכלה מהר כציץ השדה אשר במעט זמן יבול ויכמוש והוא כפל ענין במ"ש: אשר על ראש. חוזר על עטרת גאות לומר העטרה אשר על ראש בני אפרים שהיו מפנקים עצמם למשוח ראשם הרבה בשמן מבושם וכאלו היה הראש גיא מלא שמן: הלומי יין. אשר היו מוכים מהיין כי לפי רוב השכרות יפלו בארץ ויוכו על האבנים המושלכים על פני האדמה וכאלו היין היא המכה: (ב) הנה חזק ואמיץ. הנה יש רוח חזק ואמיץ לה׳ שהוא כזרם ברד המשבר אילנות: שער קטב. כרוח סערה הכורת ומשחית: שוטפים. אשר המה שוטפים בחזקה: הניח לארץ ביד. זה הרוח יניח עטרת גאונם לארץ בחזקת היד ובכח רב: (ג) ברגלים תרמסנה. ברגלי האויב תרמסנה עטרת הגאוה של שכורי אפרים ר"ל האויב ישפיל גאותם: (ד) והיתה וכו׳. הדר תפארתו הדומה לציצת הנובל אשר היא לעטרה על ראש גיא שמנים: כבכורה. חוזר על והיתה האמור בתחלת המקרא לומר עטרת הגאוה תהיה כתאנה שנתבכרה בטרם ימי הקיץ והוא עת בשול התאנים כולם: אשר יראה וכו׳. אשר מיד כשיראה אותה הרואה יבלענה מיד

שְׁמֵנִים כְּבִכּוּרָהּ בְּטֶרֶם קַיִץ אֲשֶׁר
יִרְאֶה הָרֹאֶה אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ בְּכַפּוֹ
יִבְלָעֶנָּה׃
ה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת
לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה
לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ ו וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט
לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה
מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃
ז וְגַם־אֵלֶּה בַּיַּיִן שָׁגוּ וּבַשֵּׁכָר תָּעוּ
כֹּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בַשֵּׁכָר נִבְלְעוּ מִן־
הַיַּיִן תָּעוּ מִן־הַשֵּׁכָר שָׁגוּ בָּרֹאֶה
פָּקוּ פְּלִילִיָּה׃ ח כִּי כָּל־שֻׁלְחָנוֹת
מָלְאוּ קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם׃
ט אֶת־מִי יוֹרֶה דֵעָה וְאֶת־מִי יָבִין
שְׁמוּעָה גְּמוּלֵי מֵחָלָב עַתִּיקֵי
מִשָּׁדָיִם׃ י כִּי צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו
קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם׃

ג׳ · מפיק ה"א וחד רפי · ג׳ מ"ל בסיפ׳ · ל׳ · ל׳ · ס׳ · ל׳ ומ"ל · ל׳. ל׳ · ל׳ · ג׳ ר"פ. ל׳ · ז׳ · ל׳. ל׳ וחסר · ל׳ · ל׳ ומ"ל · ל׳ וחסר ד׳ · ג׳ ומ"ל

תושבחתיה די על ריש חילא
שמינא כבכורא עד לא
קיטא דאם יחזי דחזי יתה
כאלו היא בידיה יבלעינה:
ה בעדנא ההיא יהא משיחא
דיי צבאות לכלילא דחדוא
ולכתר דתושבחא לשארא
דעמיה: ו למימר קשוט דדין
לדיתבין בבית דינא למדן
דין דקשוט ולמתן נצחנא
לדנפקין בקרבא
לאתבותהון בשלם לבתיהון:
ז ואף אילן בחמרא רוו
ובעתיקא אסתלעמו כהנא
וספר רוו מן עתיק אסתלעמו
מן חמר טעו מן עתיק
אתפניאו בתר מיכל בסים
טעו דינהא: ח ארי כל
פתוריהון מלן מיכל מגעל
ומשקין לית להון אתר די
נקי מן אונס: ט למן
אתיהיבת אוריתא ומן
אתפקד למסבר חוכמא הלא לבית ישראל דרחימין מכל עממיא וחביבין מכל
מלכותא: י ארי אתפקדו למעבד אוריתא ומא דאתפקדו לא צביאו למעבד
ואתנביאו עליהון נביא דאם יתובון ישתבק להון ולמלי נביא לא קבילו
הליכו ברעות נפשיהון ולא חמידו למעבד

וגם ג' ר"פ בסיפרא וסי' וגם הוא חכם ויבא רע. וגם אלה ביין שגו. וגם שהם אקת לכהנים: ואת מי ד' בקריאה וסי' ואת מי עשקתי. ואת מי יבין שמועה. ואת מי דאגת ותיראי. את מי אין כמו אלה: מחלב

רש"י

ויפיל הנובלת מן התאנים: (ד) כבכורה בטרם קיץ. כבישול' של תאינת צין מכל: בטרם קיץ. עת בישול שאר התאנים אשר מתוך שהיא בכורה קופץ עליה ובולעה בעודה בכפו כך וישקד על הרעה ויביאה עלינו (דניאל ט'): (ה) ביום ההוא. כהתם הפושעים: יהיה ה' צבאות לעטרת צבי. לצדיקים הנשארים בה: (ו) ולרוח משפט. יהיה הקב"ה להורות משפט: ליושב על המשפט ולגבורה. יהיה לאותן שהם משיבי מלחמה מלחמתה של תורה: (ז) וגם אלה. יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור הזה כלומר טובים וחשובים שבהן ביין שגו כי אתה אין טוב בהם: שגו בראה. הלעיגו בדברי הנביאי' וי"ת במאכל מעדנים שראוהו עונג להם: פקו פלילה. הכשילו המשפט. פקו. לשון פיק ברכים (נחום ב') פוקה (שמואל א' כ"ה): (ח) כי כל שולחנות. שלהם של זבחי מתי' הם שהם כקיא צואה: בלי מקום. אין הדעת סובלתן: (ט) את מי יורה דעה. שמא לתינוקות שאין יודעין להבין כי הגדולים פנו לדרך רעה: גמולי מחלב. גדולי מחלב: עתיקי משדים. לשון ויעתק משם (בראשית יב). ד"א גדולי' מן התורה שנקראת חלב ועתיקי משדים מוסרים מלפני ת"ח: (י) כי צו לצו צו לצו. נביא מצוה להם מאת הקב"ה והם יש להם צו של עכו"ם כנגד צו זה וחוזר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו שלנו חשוב משלך: קו לקו. יש להם קו משקולת משפטי רשע כנגד קו הצדק: זעיר שם. הנביא אומר להם עוד מעט תבוא עליכם רעה והם אומרים זעיר שם ימהר יחישה מעשהו לימים מועטין: בלעגי

תולדות אהרן לעטרת צבי. מגלה טו סנהדרין קיא: קיא צואה. אבות ה זובר תרומה: יורה דעה. סוטה יב עכו"ם ג (יבמות ג):

רדק

זהרואה אותה בתחלה לוקח אותה: בעודה בכפו יבלענה. כלומר בזמן שתהיה בכפו תכף יבלענה מרוב חמדתו אותה כן יהיה עושר אפרים וטובם יבלעם האויב במהר': כבכורה. מפיק ה"א ואינה כנוי רק הוא לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור וצולה על ראשה, ואדוני אבי ז"ל פירש בכפו ענף כמו וכפתו לא רעננה כלומר כשיראה אותה בענף יבלענה מרוב תאותו לה: (ה) ביום ההוא. שיגלו עשרת השבטים כמו שאמר בואתו עת יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו והם יהודה ובנימין שנשארו ומלך עליהם חזקיהו שעשה הישר בעיני ה' ובשנת שש לחזקיה גלו השבטים, ואמר לעטרת צבי הפך לעטרת גאות שאמר על השבטים וכפל הענין ואמר ולצפירת תפארה לחזק הענין כי עטרה וצפירה אחד וצבי ותפארה אחד ומנהג המקרא הוא לכפול הענין במלות שונות לחזק הענין, וצפירה הוא ענין סבוב לפיכך נקראה העטרה או מצנפת הראש צפירה לפי שהיא סביב הראש ובמשנה הקופה מסועפה בה שתי צפירות והם מה שעושין מן הגומא סביב הקופה ואמר שהאל יהיה להם לכבוד ולתפארת בימי חזקיהו: (ו) ולרוח משפט. ויהיה האל לרוח משפט למי שיהיה יושב על המשפט והוא חזקיהו שיהיה מלך ויושב על כסא מלכות לעשות משפט ואמר כי האל יהיה לו לרוח משפט כלומר שהאל יתן לו דעת ובינה לעשות משפט אמת ואמר רוח כמו שאמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה כי החכמה והבינה מחלקי הרוח שהיא הנשמה: ולגבורה. שיהיה להם האל לגבורה וכן יהיה להם לשלום במחנה אשור בעבורם ולא הוצרכו לגבורת אדם כי האל יהיה להם לגבורה וכן כשנלחמו באויביהם והשיבו מלחמה להם עד שער עריהם הבצורות האל היה להם לגבורה ובגבורתו נצחו אויביהם כמו שכתוב הוא הכה את פלשתים עד עזה ואת גבוליה ממגדל נוצרים עד עיר מבצר ויונתן תרגם שני הפסוקי' כן בעדנא ההיא יהא וגו', וכן רבותינו ז"ל פירשו הענין הזה בימי המשיח לעתיד ואמרו לעושים רצונו של הקדוש ברוך הוא ולצפירת תפארה למצפין תפארתו: (ז) וגם אלה. אלה אומר על יהודה ובנימין אמר כמו שאמר על השבטים שכורי אפרים הלומי יין כן אמר על יהודה ובנימין כי אפילו הם ביין שגו ובשכר תעו עוזה היה בימי אחז וכן היו אלה ראויים לגלות כמו אלה אלא שעתיד למלוך מלך עליהם שישיבם אל הדרך הטובה והוא חזקיהו: כהן ונביא. הכהן והנביא שהיה להם להורות התורה הם שגו כמוסם במשתה ובתענוג העולם ונביא אינו אומר על נביאי האמת כי אם על נביאי השקר שהיו ביניהם והם היו מתעים אותם ומתירים להם התענוג ואומרים להם שלום יהיה לכם אל תיראו עשו מה שתרצו, וי"ת כהנא וספר רוצה לומר תלמיד: נבלעו מן היין. נשחתו מרוב שתיית היין ותעו מן הדרך הנכונה מרוב שתיית השכר: שגו בראה פקו. רואה שם כפלם יורה ומלקוש ופירוש שגו בנבואה בנבואת נביאי אמת שגו ולא הלכו בה ואדוני אבי ז"ל פירש אפילו בדבר הנראה לעין הם שגו בו: פקו פליליה. כשלו מן ופיק ברכים שפירושו מכשול אמר כשלו במשפט ולא שפטו דין אמת הכהן והנביא שהיה להם להורותם התורה ולהפסם המשפט משפט אמת: פליליה. מן ונתן בפלילים: (ח) כי כל שלחנות. אפילו שלחן הכהנים מלאו קיא צואה פי' קיא וצואה וחסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון אמר שהם שותים עד שמשתכרי' ומקיאי' כי כן דרך השכור כמו שאומר כהתעות שכור בקיאו והנה הם מקיאים דרך פיהם ויוצאים דרך נקביהם ממעל ומתחת: בלי מקום. עד שאין מקום נקי במקום משתיהם אלא הכל מלא קיא וצואה: (ט) את מי. אחר שהם משתכרים וכל עסקם במאכל ובמשתה ומשתכרים התורה שיבא להורותם למי יורה דעה ולמי יבין שמועה מה ששמע הנביא מאת האל לצוותם ולהורותם ולהבינם ולמי יורה דעה ולמי יבין שמועה והנה הם אינם בני דעה והשכל והרי הם כנערים שמתגלגלים בעצמן ואין להם דעת ללכת למקום מוקצה להפנות: גמולי מחלב עתיקי משדים. הם הנערים הקטנים אחר שנשלמה יניקתם כמו ויגדל הילד ויגמל, עד יגמל הנער, והנערים כהשלם יניקתם מתחילין לדבר ואין להם עדין מתכונת האדם והבדל מן הבהמה אלא הדבור כי אין להם עדין דעת כן הם אלה הגדולים כקטנים ופי' עתיקים משדים, מוסרים מן השדים כמו שאמר ויעתק משם, ואמר גמולי עתיקי בדרך הסמיכות על אות השמוש כמו לנביאי מלכם, האלהי מקרוב, השכוני בהסגים: (י) כי צו לצו. צו הוא שם כמו מצוה ולא נאמרה המלה בזה הלשון במקום אחר, ורוצה בו באמרו צו מצוה קטנה, אמר כי הם כמו הנערים ולנערים יצוה אדם אותם מעט

מצודת דוד

מיד כשהיא עדיין תלויה על הענף ואינו ממתין עד שיתלוש ואמר שכן ימהר האויב להשפיל גאותם: (ה) ביום ההוא. ביום מפלת מלכות אפרים: לעטרת צבי. ר"ל יהללו הכבוד בגאון ה': ולצפירת תפארה. כפל הדבר במ"ש: לשאר עמו. הם יהודה ובנימין: (ו) ולרוח משפט. האל יהיה לרוח משפט למי שיושב על המשפט ר"ל יחונן דעה לחזקים לעשות משפט אמת: ולגבורה. הוא יהיה לגבורה לבני יהודה אשר שבו ממקום המלחמה להכנס אל שער העיר להשגב שמה ר"ל לא יצטרכו לגבורת מלחמה כי האל ילחם להם ויכה את האויב: (ז) וגם אלה. גם יהודה ובנימין בעבור שכרות היין שגו בדעתם ובעבור השכר תעו מדרך הישר: כהן. הוא המורה וכן נאמר כי שפתי כהן וכו' ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב): ונביא. הנביא השקר אשר העמידוהו להוכיחם ולייסר דרכם: שגו בשכר. בעבור שתיית השכר שגו בדעתם: נבלעו: נשחתו מן השכרות: שגו ברואה. שגגו בדעתם בענין הראיה כדרך השכור שאין דעתו מסכמת לאמיתת הדבר הנראה: פקו פליליה. הכשילו את המשפט ולא דנוהו דין אמת: (ח) כי כל שלחנות. אשר הם מסובים עליהם: קיא צואה. הקאה ושלשול היציאה כדרך היין המביא הקאה ושלשול מלמטה: בלי מקום. אין מקום פנוי ונקי מהם: (ט) את מי. הואיל והגדולים פונים אל השכרות א"כ למי ילמוד הנביא דעה ולמי יבין השמועה אשר שמע מאת ה': גמולי מחלב. וכי ילמד לאלה שנגמלו מהנקת החלב: עתיקי. הנעתקים משדי אמן וכפל הדבר במ"ש: (י) כי צו לצו

מצודת ציון

בכורי ענבים (במדבר יג): קיץ. הוא זמן בישול התאנים וכן והלחם והקיץ (ש"ב טז): בכפו. ענינו ענף כמו וכפתו לא רעננה (איוב טו): (ה) ולצפירת. כן יקרא העטרה או המצנפת המסבב את הראש כי צפירה היא ענין סבוב ובמשנה הקופה מסועפה שתי צפירות לרוחב שלה (כלים פי"ו) ור"ל הסבוב שעושים לקופה: (ו) ולרוח. ענין התעוררות וכן ותהי על יפתח רוח ה' (שופטים יא): (ז) שגו: מל' שגגה ומשגה: ובשכר. יין ישן: תעו. מי שהוא מבולבל בדעתו ואינו יודע מה לעשות נקרא תועה והושאל מהתועה בדרך שאינו יודע להיכן ילך: נבלעו. ענין השחתה כמו ובלע בשר הזה (לעיל כה): פקו. ענין הכשלה כמו ופיק ברכים (נחום ב): פליליה. ענין משפט כמו ופללו אלהים (ש"א ב): (ח) קיא. הוא המאכל החוזר מן הגוף דרך הפה: צואה. כמו וצואה והיא צואת הגוף: (ט) יורה. ענין למוד כמו ולהורות נתן בלבו (שמות לה): גמולי מחלב. כן נקרא התינוק הנפרש מקרוב מן הינקה כמו ויגדל הילד ויגמל (בראשית כא): עתיקי. מל' העתק והסרה וכן ויעתק משם ההרה (שם יב): (י) צו לצו. מל' צואה: קו לקו. ענינו חוט המשקולת של הבנאי וכן וקו ינטה (זכריה א): זעיר. מעט כמו כתר לי זעיר (איוב לו): שם. ר"ל במקום הידוע המוכן ללמוד שמה וכן על כל המעשה שם קהלת

רדק

ישמע מעט וילמדם כדי שיקבלו כי אין להם לב לקבל אלא דברים מעטי' וכן פי' קו לקו והקו הוא קו הבנין והבנאי מטה אותו עד שיעשה אותו טור אחד ואח"כ יסלקהו ויטהו לעשות טור אחר, וכן יעשה מעט מעט עד שישלים הקיר, וכן הוא הלמוד והסרגל לנערים, וכן צריך שילמד הנביא לעם הזה כי הם מעטי הבינה ועוד כי הם נלאים לשמוע דבר ה' בעבור שאינם חפצים בו, ואחר שאמר צו לצו קו לקו וכפלם לחזק הענין ואמר זעיר שם זעיר שם כלומר יאמר להם מעט בדבר זה ומעט בדבר זה ואעפ"כ אינם מקבלים: (יא) כי בלעגי שפה. אמר הנביא שידבר אל העם הזה ידמה שידבר להם בלעגי שפה כמו שלועג בשפתותיו שלא יוכלו בני אדם להבין את דבריו היטב או כמי שידבר בלשון אחרת הן עושין עצמן שלא יבינו דברי הנביא: (יב) אשר אמר אליהם. והנביא לא יאמר להם אלא דברים טובים שינוחו בהם אם ישמעו לו ויאמר להם זאת המנוחה אם תשמעו אל דברי ה' ותעשו מצותיו תהיה לכם מנוחה בארצכם ולא תגלו ממנה והיה אומר לכהנים ונביאיהם הניחו לעיף ישראל שהוא עיף רגע בצרו' רבות שיאמרו הניחו לו והורוהו דבר ה' בו ינוח ולא תטעוהו בשקרותיכם ובפחזותכם: ולא אבוא שמוע. נכתב באל"ף, וכן ההלכוא אתו וכן מלא פוא: (יג) והיה להם דבר ה'. שלא רצו לשמוע מעט מעט היה להם למכשול עון מעט מעט מדה כנגד מדה: למען ילכו וכשלו אחור. כלומר כשיחשבו ללכת לפנים יכשלו לאחור והיה בהם יד אויביהם ונשברו ונוקשו ונלכדו: (יד) לכן שמעו. אנשי לצון שאתם מתלוצצים על דבר ה' ולא תחשבוהו לכלום: מושלי העם הזה. אמר כנגד שרי יהודה שהם מושלים על העם הזה כי אחז המלך לא היה עושה התועבות הכם אם השרים היו מוחים בידו אבל כשהנביא היה מוכיחם ומודיעם הפורענות העתידה לבוא עליהם היו מתלוצצים ואומרים כרתנו ברית את מות: (טו) כי אמרתם. שאתם מתיאשים מן הפורענות ואומרים דרך ליצנות כרתנו ברית את מות שלא יבא לנו וכן שוט השוטף כשיעבור בעולם לא יבא אלינו: חוזה. הוא כמו רואה שפירשנו. כלומר מחזה עשינו עמו כאדם המתראה פנים עם בעל דינו לעשות שלום עמו: כי שמנו כזב. והם נביאי השקר: כזב מחסנו. הם לא היו אומרים כזב ושקר אלא הנביא קורא אותו מחסה כזב והם דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר: שיט. כתוב ביו"ד וקרי שוט בוי"ו ואותיות אהו"י מתחלפות: עבור. כתוב בלא יו"ד והוא מקור וקרי יעבור ביו"ד האיתן, והענין אחד: (טז) לכן כה אמר ה'. יסד שם תאר, ואף על פי שהוא פתח, אמר הנני מיסד בציון אבן והוא המלך המשילו לאבן גדולה שנותנין אותה ליסוד הבנין, וכן פינות הבית עושים מאבנים גדולות לקיום הבנין, ואמר שימלוך מלך טוב בציון שתנצל ציון על ידו מן האויב והוא חזקיהו שיחזור העם בתשובה ויבער הבמות, ופי' בחן מבצר מן הקימו בחוניו פועל ובחן: יקרת. שם כמו יקר, ותרי"ו במקום ה"א ואינו סמוך כמו שעיר'

ישעיה כח

ל' יא כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן
אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה:
יב אֲשֶׁר | אָמַר אֲלֵיהֶם זֹאת
ל' רפוי. ל' הַמְּנוּחָה הָנִיחוּ לֶעָיֵף וְזֹאת הַמַּרְגֵּעָה
ל' מ"ל. ד' מ"ל וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ: יג וְהָיָה לָהֶם
ד' דְּבַר־יְהוָה צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו
קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם לְמַעַן
ב' ומ"ל יֵלְכוּ וְכָשְׁלוּ אָחוֹר וְנִשְׁבָּרוּ וְנוֹקְשׁוּ
וְנִלְכָּדוּ:
ג' ומ"ל יד לָכֵן שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה אַנְשֵׁי לָצוֹן
מֹשְׁלֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָםִ:
טו כִּי אֲמַרְתֶּם כָּרַתְנוּ בְרִית אֶת־
שוט קרי מָוֶת וְעִם־שְׁאוֹל עָשִׂינוּ חֹזֶה שִׁיט
יעבור קרי ל' וכ"ל שׁוֹטֵף כִּי־עֲבֹר לֹא יְבוֹאֵנוּ כִּי שַׂמְנוּ
כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ:
טז לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי
ד'. ל' יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת

תרגום

לְמֶעְבַּד אוֹרָיְתִי סְבָרוּ דְיִתְקַיֵּים לְהוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתָא וְלָא סְבָרוּ לְפוּלְחַן בֵּית מַקְדְּשִׁי כִּזְעֵיר הֲוָה בְּעֵינֵיהוֹן בֵּית מַקְדְּשִׁי לְמִפְלַח תַּמָּן כִּזְעֵיר בְּעֵינֵיהוֹן שְׁכִנְתִּי תַּמָּן: יא אֲרֵי בְּשַׁנּוּי מַמְלַל וּבְלִישָׁן תּוּלְעֲבָא הֲווֹ מַלְעֲגִין לְקָבֵל נְבִיַּיָא דְמִתְנַבַּן לְהוֹן עַמָּא הָדֵין: יב דַּאֲמָרִין לְהוֹן נְבִיַּיָא דֵין בֵּית מַקְדְּשָׁא פְּלַחוּ בֵיהּ וְדָא אַחְסָנַת בֵּית נְיָחָא וְלָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא אוּלְפַּן: יג דֵין יְהֵי כַס פּוּרְעֲנוּתְהוֹן עַל דַּעֲבָרוּ עַל פִּתְגָמָא דַיְיָ וְעַל דְּאִתְפַּקְדוּ לְמֶעְבַּד אוֹרָיְתָא וּמָא דְאִתְפַּקְדוּ לָא צְבִיאוּ לְמֶעְבַּד בְּכֵן יִתְמַסְרוּן לְעַמְמַיָא דְלָא יָדְעוּ אוֹרָיְתָא עַל דַּהֲלִיכוּ בִרְעוּת נַפְשְׁהוֹן וְלָא חֲמִידוּ לְמֶעְבַּד רְעוּתִי בְּכֵן יִסְבְּרוּן לְסָעִיד בְּעִדָּן דְּאֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עָקָא וְלָא יְהֵי לְהוֹן סָעִיד וְסָמִיךְ עַל דַּהֲוָה זְעֵיר בְּעֵינֵיהוֹן בֵּית מַקְדְּשִׁי לְמִפְלַח תַּמָּן בְּכֵן יִשְׁתָּאֲרוּן כִּזְעֵיר בֵּינֵי עַמְמַיָא דִיגְלוֹן לְתַמָּן בְּדִיל דִּיהָכוּן וְיִתְקְלוּן לַאֲחוֹרָא וְיִתַּבְּרוּן וְיִתְצַדוּן וְיִתְאַחֲדוּן: יד בְּכֵן קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַיְיָ גַּבְרִין רַשִׁיעִין שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא הָדֵין דִּי בִירוּשְׁלֶם: טו אֲרֵי אֲמַרְתּוּן גְּזַרְנָא קְיָם עִם קְטוֹלָא וְעִם מְחַבְּלָא עֲבַדְנָא שְׁלָמָא מְחַת סַנְאָה אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן כְּנַחַל מַגְבַּר דְּאַתּוּן אָמְרִין לָא תֵיתֵי עֲלָנָא אֲרֵי שַׁוֵּינָא בְּבְדִיב רַחֲצָנָנָא וּבְגִין שִׁקְרִין אִטַּמַּרְנָא: טז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא מְמַנֵּי בְצִיּוֹן מֶלֶךְ מֶלֶךְ תַּקִּיף גִּבָּר וְאֵימְתָן אַתְקְפִינֵהּ וְאַחְסְנִינֵיהּ אָמַר נביא

ג' וסי' ולבן שנים מחלב. גמולי מחלב עתיקי משדים. זכו נזיריה משלג: לצון ג' ומ"ל וסי' שמעו

רשי

(יא) בלעגי שפה. וכן כל ל' לעגים וכן (לקמן לג) עלגים וכן שניהם לשון דבור הפוך שאינו מיושר להשמע: ידבר אל העם הזה. כל המדבר אליהם דבר נבואה ותוכחה דומה להם ללשון נלעג שאין יכולין להבין בו: (יב) אשר אמר. הנביא להם זאת המנוחה להיותכם בשלוה הניחו לעיף שלא תגזלוהו וזאת תהיה לכם המרגעה: (יג) והי' להם דבר ה' וגו'. כמדתם ימדוד להם יגזור שדברו עליהם צו של אומות המשתעבדים בם על צו פקודה על פקודה עבודה על עבודה קו של פורענות כנגד קו של עבירות שבידם קו לקו תקוה חילוף תקוה יקוו לאור והנה חשך: זעיר שם זעיר שם. ליתים מועטים תבא עליהם והם יתמעטו שם בארץ אויביהם: (יד) משלי העם הזה. האומרים לצון בל' משל כגון: (טו) כרתנו ברית את מות. שלא יבא עלינו: עשינו חוזה. גבול שלא יעברנהו וכן מחוז חפצם (תהלים קז) וכן מחזה אל מחזה (מלכים א ז') כולם ל' גבול הם וקילוטו של דבר אשומיי"ר בלע"ז: שוט שוטף. מכה המתהלכת בארץ: לא יבואנו. לא יבא עלינו: שמנו כזב. שמנו ע"א: מחסנו. מחסה שלנו: ובשקר נסתרנו. בע"א בטחנו להסתירנו: (טז) הנני יסד. ל' עבר הוא כמו (מגלה א) יסד המלך וכן צריך לפותרו הנני הוא אשר יסד כבר (בציון אבן. כבר) נגזרה הגזרה לפני והעמדתי מלך משיח שיהא בציון לאבן בוחן

מצודת ציון

(קהלת ג) ופי' במקום המוכן אל הדבר: (יא) בלעגי. המדבר בספך תכונות הדבר שאין נוח להבין קרוי נלעג בל' המקרא כמו נלעג לשון אין בינה (לקמן לג): (יב) המרגעה. ענין מנוחה כמו הלוך להרגיעו ישראל (ירמיה לא): אבוא. ענין רצון וחפץ כמו לא אבה יבמי (דברים כה) והאל"ף נוספת וכן ההלכוא אתו (יהושע י): (יד) לצון. מל' לץ: מושלי. מל' ממשלה: שאול. הוא בור הקבר: חוזה. ענין גבול כמו מחוז חפצם (תהלים קז): (טו) שוט. שבט המכה כמו שוט לסוס (משלי כו): שוטף. ענינו מסירות ההליכה והושאל מל' נחל השוטף: (טז) בוחן. ענין מבצר חוזק כמו הקימו בחוניו (לעיל כג): פנה. מל' פנה וזווית: יקרת. מל' יקר וחשוב: מוסד. מל' יסוד: יחיש. ענין מהירות כמו ימהר יחישה מעשהו (לעיל ה): לקו

מצודת דוד

לנו מהתענג ומרב כל המה רחוקים ממצות ה' עד שההכרח לעשות להם צוואה למצות ה' ר"ל לעשות עוד סייג וגדר למצות ה' ואל הצוואה והסייג הזה ההכרח לעשות עוד לה סייג וצוואה אחרת: קו לקו. ע"ש שקו המשקולת עשויה להשמר לבל יעקמו הבנין לזה קורא למשמרת בלשון קו ורצה לומר ההכרח לעשות להם משמרת למשמרת התורה ולעשות עוד משמרת למשמרת והענין כפול במ"ש: זעיר שם. ר"ל אף במקום המוכן ללמוד תורת ה' אין ללמד להם כי אם מעט מעט כי למשא יחשב להם: זעיר שם. הכפל יורה על התמדה: (יא) כי בלעגי שפה. כי דברי הנביא בעיניהם כאלו ידבר אליהם בלעגי שפה ובלשון אחרת שאינם מכירים בו: אשר אמר אליהם. רצה לומר הלא למובחס ידבר כי זהו הדבר אשר אמר אליהם הניחו לעיף ואם כח ואל תגזלו אותו ובזאת תמצאו מנוחה ומרגוע ועכ"ז אינם רוצים עם שהדבר היא למובחס: (יג) והיה להם דבר ה' וכו'. ר"ל מאד נקל להם לעבור על דבר ה' כאלו לא היתה רק צוואה וסייג לצוואה אחרת ואף האחרת היתה רק צוואה וסייג למצות ה' שאין אדם נזהר כ"כ בשמירתה לפי שהיא צוואה רחוקה ממצות ה': קו לקו. כאלו היתה רק משמרת למשמרת אחרת ואף האחרת רק משמרת למשמרת התורה שאין אדם סופנה כ"כ והענין כפול במ"ש: זעיר שם. ר"ל אף במקום שלמדוה נחשבת מעט ואף כי אותם שלא דרכו בנתיבותיה: זעיר שם. הכפל יורה ההתמדה: למען ילכו. בעבור זאת כשילכו וכשלו לסוף אחור ונשברו ויפלו בהמוקש וילכדו בה ר"ל יפלו בצרה ולא יוכלו להמלט: (יד) אנשי לצון. המלעיגים בדברי הנביא: מושלי. המושלים על העם אשר בירושלים: (טו) כי אמרתם. אשר אמרתם בלעג הנה כרתנו ברית עם המות שלא יבא עלינו קודם הזמן ולא נירא א"כ מהפחדת הנביא: עשינו חוזה. עשינו גבול שלא נבוא אל השאול קודם הזמן: שוט שוטף וכו'. כאשר יעבור מכה המתהלכת בארץ לא יבוא עלינו: כי שמנו כזב מחסנו. נחסה בצל הכזב כי נכחד לומר לפני המכה שלא נזה המקום לבוא עלינו והוא ענין לנגות: ובשקר נסתרנו. כפל הדבר במ"ש: (טז) לכן. הואיל ויש בכם אנשים מלעיגים בדברי הנבואה יבוא עת שיקבלו גמולם וכאשר מסיים והולך: הנני יסד. הנה אני הוא אשר מאז גזר ויסד להיות בציון מלך חזק כאבן ועל חזקיה יאמר. אבן בוחן. האבן הזה יהיה להם למבצר: פנת יקרת. יהיה כאבן יקר ההושם בפנת הבנין למען יחזק נראה מהעבר מזה ומהעבר מזה: מוסד מוסד. יהיה כהיסוד המיוחד שביסודות: המאמין לא יחיש. לפי שרובם לא היו מאמינים בדברי הנביא בימי אחז לכן אמר המאמין לדברי לא ימהר

בוחן ל' מבלר וחוזק כמו (לקמן לב) עופל ובחן וכמו הקימו בחוניו (לעיל כג): מוסד מוסד. הראשון פתח לפי שהוא דבוק מוסד של מוסד (מוסד) שהוא מוסד גמור: המאמין לא יחיש. המאמין דבר זה לא ימהרנה לא יאמר אם אמת הוא ימהר לבא: (יז) ושמתי משפט לקו. לפני כא אותו מלך אביא עליכם גזרות להתם הפושעים שבכם ושמתי משפט יסוריו להיות לקו כלומר אשים קו מדת יסורין להביא עליכם ואת צדקה אשים שתהא משקולת המיושרת בניין הבונין בחומות כלומר שתהא צדקה מהלכת לפניהם ומיישרת דרכיהם שיכלו הפושעים ונותרו הצדיקים: ויעה ברד מחסה כזב. אותו כיסוי שאמרתם כי שמנו כזב מחסנו יבא ברד ויטאטאנו ויעה לשון טיאוט כמו (מ"א ז) את היעים שגורפין בהם אפר הכירות וסתר שאמרתם עליו ובשקר נסתרנו המים ישטפוהו כלומר אביא המון (אומו') שישברו מלכותיה' ופסיליהם ולשון משפט האמור כאן יושטיצ"א בלע"ז: (יח) וכופר בריתכם את מות. ויתבטל הברית אשר אמרתם כרתנו ברית את מות כל כפרה לשון קנוח סילוק דבר וכן (בראשית לב) אכפרה פניו: וחזותכם. אשר אמרתם עם שאול עשינו חוזה: שוט שוטף. אשר אמרת' לא יבואנו והייתם לו למרמס: (יט) בבקר בבקר. כלו' תדיר תדיר אביא עליכם גזירות: והיה רק זועה הבין שמועה. זועה לכל השומעים להבין שמועות פורענו' הקשות שאביא עליכם כל השומעים יזועו: (כ) כי קצר המצע מהשתרע. כי אביא עליכם שונא דוחק אתכם אשר לא תוכלו להספיק עבודתו כשיגיע מלכו עליכם יקצר לו מהשתרע השוכב עליו. מהשתרע מהשתטח להאריך איבריו אישטנדליי"ר בלע"ז: והמסכה צרה. הנסיך שימשול עליכם יהיה מקומכם דחוק לו בהתכנסו לתוכו. ורבותינו דרשוהו על עכו"ם שהכניס מנשה להיכל קצר המצע הזה מהשתרר עליו שני רעים ואני פרשתיו לפי פשוטו ובדרך זה ת"י ואף מדרש רבותינו יש לישבו על אופן הדבור כלומר למה אני מביא עליכם פורענות זו לפי שקצר המצע מהשתרע אני לבדי עליו שנאמר (מ"א ח) הנה השמים לא יכלכלוך וכל שכן בהכניסכם מסכה עמי כביכול צר לנו המקום: (כא) כי כהר פרצים. ת"י ארי כמא דזעו טוריא כד אתגלי יקרא דה' ביומי עוזיה מלכא וכניסין דעביד ליהושע במישר גבעון וכו' כן יתגלי לאתפרעא מדעבדין וכו': זר מעשהו. ידמה לכם לזר כי יבוא עליכם פורענות קשה

מוּסָד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ׃
יז וְשַׂמְתִּי מִשְׁפָּט לְקָו וּצְדָקָה
לְמִשְׁקָלֶת וְיָעָה בָרָד מַחְסֵה כָזָב
וְסֵתֶר מַיִם יִשְׁטֹפוּ׃ יח וְכֻפַּר
בְּרִיתְכֶם אֶת־מָוֶת וְחָזוּתְכֶם אֶת־
שְׁאוֹל לֹא תָקוּם שׁוֹט שׁוֹטֵף כִּי
יַעֲבֹר וִהְיִיתֶם לוֹ לְמִרְמָס׃ יט מִדֵּי
עָבְרוֹ יִקַּח אֶתְכֶם כִּי־בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר
יַעֲבֹר בַּיּוֹם וּבַלָּיְלָה וְהָיָה רַק־זְוָעָה
הָבִין שְׁמוּעָה׃ כ כִּי־קָצַר הַמַּצָּע
מֵהִשְׂתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס׃
כא כִּי כְהַר־פְּרָצִים יָקוּם יְהוָה
כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ
זָר מַעֲשֵׂהוּ וְלַעֲבֹד עֲבֹדָתוֹ נָכְרִיָּה׃

נְבִיָּא וְצַדִּיקַיָּא דְהֵימָנוּ
בְּאִלֵּין בְּמֵיתֵי עָקָא לָא
יִזְדַעְזְעוּן׃ יז וְאֶשַׁוֵי דִינָא
תַּקִּין דְאִתְמַרְתּוּן כְּחוּט
בִּנְיָנָא וּזְכוּתָא כְּאֶבֶן
מַשְׁקוֹלְתָּא וְיִדְלַק הוּגְזֵי
בְּרוּחָצָן כְּדִבֵיכוֹן וְעַל
דְאִתְמַרְתּוּן מִן קֳדָם מְעִיקָא
יִתְכוֹן עַמְמַיָּא יִגְלוֹן׃
יח וְיִבָּטֵל קְיָמְכוֹן דְעִם
קְטוֹלָא וּשְׁלָמְכוֹן דְעִם
מְחַבְּלָא לָא יִתְקַיָּם מְחַת
סָנְאָה אֲרֵי תֵיתֵי עֲלֵיכוֹן
כְּנַחַל מִגְבַּר וּתְהוֹן לְהוֹן
לְדִישׁ׃ יט בִּזְמַן מֶעֱדוֹהִי יִגְלֵי
יִתְכוֹן אֲרֵי בִּצְפַר בִּצְפַר
יֶעְדֵּי בִּימָם וּבְלֵילֵי וִיהֵי עַד
לָא יִמְטֵי זִמְנְהוֹן תִּסְתַּכְּלוּן
בְּמִלֵּי נְבִיַּיָא׃ כ אֲרֵי יִתְקַצַּר חֵילֵיהוֹן מִשִּׁעְבּוּד תַּקִּיף וְשׁוּלְטָן בַּבְלָאֵי מְעִיק יִסְגֵּי
מַרְוָא׃ כא אֲרֵי כְּמָא דְזָעוּ טוּרַיָּא כַּד אִתְגְּלֵי יְקָרָא דַיְיָ בְּיוֹמֵי עוּזִיָּה מַלְכָּא
וּכְנִיסִין דַּעֲבַד לִיהוֹשֻׁעַ בְּמֵישַׁר גִּבְעוֹן לְאִתְפְּרַע מֵרַשִׁיעַיָּא דַעֲבַרוּ עַל מֵימְרֵיהּ
כֵּן יִתְגְּלֵי לְאִתְפְּרָעָא מִדְּעָבְדִין עוֹבָדִין נוּכְרָאִין

דבר ה' אנשי לצון. עד מתי פתיים תאהבו פתי. אנשי לצון יפיחו: הבין ה' בקריאה וסי' ושאלת לך תבין. והיה רק זועה הבין שמועה. והכלבים עזי נפש. אל תהיו כסוס כפרד. חכמת ערום הבין דרכו.

הולדות אהרן מדי עברו. סנהדרין לט: קצר המצע. יומא ט סנהדרין קג:

שפיר' במלת נלאת: מוסד מוסד. הראשון שם והשני פועל והוא דגוש עם הוי"ו ופי' יסוד חזק שביסודות יהיה זה היסוד והוא חזקיהו והוא המאמין לא יחיש לפי שרובם לא היו מאמינים בדברי הנביא בימי אחז לפי' אמר המאמין לא יחיש המאמין שיש בכם לא יחיש וימהר לראות זאת הנבואה אבל על כל פנים יראה אותה ואם לא תהיה כל כך בקרוב לא תרחק: (יז) ושמתי. על יד זה המלך שיקום אשים משפט לקו לא כמו שהוא עתה שאין משפט ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ אבל בימי המלך הזה יהיה המשפט במישור כמו הקו שנוטין אותו ליישר הבנין, וכמו המשקלת והוא אבן הבדיל או העופר' שמעבירי' אותו על הבנין גם כן לראות אם הוא ישר ועל פי המשקלת היא מיישרים הבנין כן תהיה הצדקה במישור: למשקלת. שם כפלס משמרת ומפני האתנח נקמצה הקו"ף: ויעה ברד. המשיל האויב לברד ולמים שוטפים כמו שאמר למעלה כזרם מים כבירים שוטפים, ויעה מגזרת יעים שהם המנקות במנקה אדם בהם הבית ואותו הכזב שהיו אומרי' כי שמנו כזב מחסנו הברד יסיר אותו המחסה ואותו סתר שקר שאמרתם ובשקר נסתרנו אותו הסתר ישטפו אותו מים והוא רמז למחנה אשור שיבא כמים כבירים שוטפים כמו שאמר למעלה את מי הנהר העצומים והרבים ואמר וחלף ביהודה שטף ועבר וגומר כמו שאמר ויעל על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ואז נשטפו הרשעים אשר ביהודה שהיו משימים סתרם ומחסם בשקר ובכזב: (יח) וכפר. יתבטל ויוסר כמו ואיש חכם יכפרנה: וחזותכם. שאמרתם עשינו חוזה לא תקום כמו מחשבתם, וכן שוט שוטף שאמרתם לא יבאנו לא כמו שאמרתם אלא שתהיו לו למרמס: (יט) מדי עברו. מעת שיעבור אותו השוט יקח אתכם. כי בבקר בבקר יעבור. כלומר בכל יום ויום כי מעת נסעו לבא לארץ ישראל לא ינוח ביום ובלילה כמו שאמר למעלה לא ינום ולא יישן, ומה שאמר בבקר בבקר והמחנה היה הולך ביום ובלילה כי בלילה לא היו נראים אלא בכל בקר ובקר היו נראים בארץ שהיו באים אל ירושלם: והיה רק זועה הבין שמועה. כשיבינו שמועתו יזועו וירעדו ויפחדו ממנה כי עתה אינם מאמינים: זועה. תנועה כמו ולא קם ולא זע ממנו כי המפחד ירעד ויזוע וינוע גופו: (כ) כי קצר המצע. פעל עבר כי חליו קמץ ותליו פתח, וכן צרה פעל עבר כי הוא מלעיל אמר דרך משל כאדם שהוא שוכב על מצע והוא קצר ואינו יכול לפשוט רגליו ולהשתרע בו, וכן כאדם שיתכסה במכסה שהיא צרה ולא יוכל להתכנס ולהתאסף תחתיה כן יהיה ישראל כי מחנה אשור יתפשט בארצם והנה רחב ארצם תשוב צר וקצר כמו שאמר מלא רחב ארצך עמנו אל, ולא נשאר להם מכל ארצם אלא ירושלם והיתה צרה וקצרה מהתכנס כולם בתוכה: מהשתרע. מענין שרוע וקלוט שהוא ענין יתרון: כהתכנס. כשירצה להתכנס תחתיה לא יוכל, התכנס ענין אסיפה כמו נדחי ישראל יכנס: (כא) כי כהר פרצים. כמלחמה שנלחם דוד בפלשתים בבעל פרצים והיה שם הר כמו שכתוב ויעלו בבעל פרצים ואותו הדבר היה פלא גדול שהכה אותם דוד בעת אשר היו אתו אז ועליהם נאספו כל פלשתים ואמר דוד פרץ ה' את אויבי לפני כפרץ מים כלומר מאת ה' היתה זאת וכמו אותו המעשה שהיה גדול שקם ה' ונלחם בהם כן יקום עתה וילחם בישראל וכמו מלחמת יהושע בגבעון שהיה פלא גדול ואמר ויהומם ה' כן יהום עתה ה' את ישראל ולא יהיה בהם כח לעמוד כנגד אויביהם ומה שאמר כעמק בגבעון ר"ל כמו שעשה

מצודת דוד

ימהר לראות הדבר ר"ל לא יחשוב בלבבו שעתה תהיה הדבר כי לא תהיה עד לאחר זמן: (יז) ושמתי משפט לקו. אז אשיב גמול המפעל ואשים משפט יסורים להרשעים האלו כפי קו הפשע ר"ל כדבר הנמדד בקו לא פחות ולא יותר: וצדקה למשקלת. ואל הצדיקים אעשה צדקה כפי משקל צדקתם כי בימי חזקיה יכבוש סנחריב ערי הבצורות ביהודה ויהרוג הרשעים והצדיקים יותרו ויקבלו הטובה: ויעה ברד. כלפי שאמרו כי שמנו כזב מחסנו אמר שהברד יכבד ויטאטא את המחסה הכזב ר"ל סנחריב המכה לא יפנה אל דברי הכזב: וסתר. כלפי שאמרו ובשקר נסתרנו אמר בהמים תשטוף את מסתור השקר ר"ל סנחריב לא יפנה אל השקר וכפל הדבר במ"ש: (יח) וכפר וגו'. כלפי שאמרו כרתנו ברית את מות אמר אז יוסר הברית ויבוטל כי בוא יבוא עליכם: וחזותכם וגו'. כלפי שאמרו ועם שאול עשינו חוזה אמר אז לא תקום הגבול שעשיתם עם השאול כי כן תבואו אל השאול: שוט שוטף וגו'. כלפי שאמרו שוט וגו' לא יבואנו אמר כאשר יעבור המכה המתהלכת תהיו לו למרמס כי עליכם יבוא וירמוס אתכם: (יט) מדי עברו. מתי שיעבור שוט השוטף יקח אתכם אליו: כי בבקר. בכל בוקר יעבור עליכם ואח"ז יתמיד לבוא ביום ובלילה: והיה וגו'. מי שיתן לב להבין שמועת הפורעניות לא ישקוט לבבו רק יהיה מלא מרתת וחרדה: (כ) כי קצר וגו'. המצע אשר ישכב עליו יהיה קצר להשתטח עליו ולהאריך עצמו בפשוט הרגלים ר"ל ארצם תהיה צר מהכיל התפשטות מרבית חיל האויב בה: והמסכה צרה כהתכנס. המסכה תהיה צרה לו כאשר יתכנס להתאסף תחתיה עם כל איבריו והוא כפל ענין במ"ש ויורה על הפלגת הדבר שיהיה רב מחנהו וכמ"ש והיה מטות כנפיו מלא רוחב ארצך (לעיל ח'): (כא) כי כהר פרצים. כמו בעת מלחמת דוד בפלשתים בבעל פרצים העומדת בהר כמ"ש ויעל בבעל פרצים (דה"א י"ד) ושם נעמדו הפלשתים פתאום ואמר כן יקום ה' להשמידם פתאום מעל פני האדמה: כעמק בגבעון. כמו בעת מלחמת יהושע באמורי בעמק אשר בגבעון אשר מן השמים נלחמו עמהם כמ"ש וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים וגו' (יהושע י') כמו כן ירגז ה' עליהם וילחם בם: לעשות מעשהו. להפרע מהם: זר מעשהו. המעשה תהיה זרה ר"ל דבר פלא עשה עמהם יתמול שלשום: ולעבוד וגו'. הוא כפל ענין במ"ש כי עבודה
היא

מצודת ציון

(יז) לקו. ענינו חבל המדה: ויעה. ענין כבוד וטאטא והוא מל' ואת היעים (שמות לח) שהם הכלים העשוים לכבד ולהסיר את הדשן: (יח) וכופר. ענין הסרה ובטול וכן איש חכם יכפרנה (משלי טז): וחזותכם. מל' מחוז וגבול: לא תקום. לא תתקיים: למרמס, ענין דריכה ברגל: (יט) מדי. כמו מתי וכן מדי דברי בו (ירמיה לא): זועה. ענין רתת וחרדה כמו ביום שיזועו שומרי הבית (קהלת יב): (כ) המצע. ענינו הכרים והכסתות ההושם תחת האדם בשכבו כמו ערש יצועי (תהלים קלב): מהשתרע. ענין עודף ויתרון האורך כמו שרוע וקלוט (ויקרא כב): והמסכה. מל' מסך ומסכה כמו והמסכה הנסוכה (לעיל כה): צרה. דחוקה: כהתכנס. ענין אסיפה כמו נדחי ישראל יכנס (תהלים קמז): (כא) ירגז. מל' רוגז וכעס: ולעבוד
עבודתו

עֲבֹדָתוֹ׃ כב וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם כִּי־כָלָה וְנֶחֱרָצָה שָׁמַעְתִּי מֵאֵת אֲדֹנָי יֱהוִה צְבָאוֹת עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃ כג הַאֲזִינוּ וְשִׁמְעוּ קוֹלִי הַקְשִׁיבוּ וְשִׁמְעוּ אִמְרָתִי׃ כד הֲכֹל הַיּוֹם יַחֲרֹשׁ הַחֹרֵשׁ לִזְרֹעַ יְפַתַּח וִישַׂדֵּד אַדְמָתוֹ׃ כה הֲלוֹא אִם־שִׁוָּה פָנֶיהָ וְהֵפִיץ קֶצַח וְכַמֹּן יִזְרֹק וְשָׂם חִטָּה שׂוֹרָה וּשְׂעֹרָה נִסְמָן וְכֻסֶּמֶת גְּבֻלָתוֹ׃ כו וְיִסְּרוֹ לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ׃ כז כִּי לֹא בֶחָרוּץ יוּדַשׁ קֶצַח וְאוֹפַן עֲגָלָה עַל־כַּמֹּן יוּסָּב כִּי בַמַּטֶּה יֵחָבֶט קֶצַח וְכַמֹּן בַּשָּׁבֶט׃ כח לֶחֶם יוּדָק כִּי לֹא

עוֹבָדֵיהוֹן וּמְדַפְלְחִין פּוּלְחַן טַעֲוָתָא פּוּקְחֲנָהוֹן׃ כב וּכְעַן לָא תִתְרַשְׁעוּן דִּלְמָא יִתְקְפוּן יְסוּרֵיכוֹן אֲרֵי גְמִירָא וְשֵׁיצָאָה שְׁמַעִית מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ כג אֲמַר נְבִיָּא אֲצִיתוּ וּשְׁמַעוּ קָלִי אִתְפְּנוּ וְקַבִּילוּ לְמֵימְרִי׃ כד בְּכָל עִדָּן מִתְנַבָּן נְבִיַּיָּא לְאַלָּפָא מָאִים יִתְפַּתְּחָן אוּדְנֵי חַיָּבַיָּא וִיקַבְּלוּן אוּלְפָן׃ כה הֲלָא אִם יְשׁוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל אַפֵּיהוֹן לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא וִיתוּב וִיכְנֵשׁ יָתְהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא דְּאִינוּן מְבַדְּרִין בֵּינֵיהוֹן הָא כִּקְצְחָא וְכִכְמוּנָא דִמְזַדְּרִיק וִיקָרֵיב יָתְהוֹן זַרְעִין לְשִׁבְטֵיהוֹן הָא כְּזַרְעֵי חִטִּין עַל בַּיִר וּסְעוֹרִין עַל סוּמָנִין וְכוּנָתִין עַל תְּחוּמִין׃ כו הָא כָּל אִלֵּין אוּלְפַן דְּדִין דְּיֵידְעוּן דִּי אֱלָהָא מְחַוֵּי לְהוֹן אוֹרְחָא דְּתַקְנְיָא דִּיהָכוּן בַּהּ׃ כז אֲרֵי לָא בְמוֹרִיגֵי בַּרְזְלָא מַדְרְכִין קִצְחָא וְגַלְגְּלֵי עֶגְלָא עַל כְּמוּנָא מְחַזְרִין אֲרֵי בְחוּטְרָא חָבְטִין קִצְחָא וְכַמּוּנָא בְּמַחְבּוּטָא׃ כח יָת עֲבוּרָא

רשי

קשה: לעבוד עבודתו. לעשות מלאכתו כמו עבודת האדמה לבורי"ר בלע"ז: (כב) ועתה אל תתלוצצו. לאמר כרתנו ברית את מות: מוסריכם. יסורין: (כד) הכל היום. לשון תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח: יחרוש. מי שחורש לזרוע וכי החורש כדי לזרע לעולמים חורש א"כ מה מועיל אף הנביאים מוכיחים אתכם להחזירכם למוטב הלעולמים יוכיחו ולא יועילו: יפתח וישדד אדמתו. וכי לעולם לא יזרע אלא תמיד יפתח את האדמ' בחתים ובכלי מחרישה. וישדד לשון עבודת שדה יפתח וישדד בתחלה הוא עושה תלמים רחבים וסוף הוא עושה תלמים קטנים במדרש ר' תנחומא: (כה) הלוא. כן דרך החורש כיון שחורש משוה פני האדמה ואח"כ זורע: והפיץ קצח. אם קצח בא לזרוע זורע בתפוצה ואם כמון בא לזרוע זורעו בזריקה קצח מין אוכל הוא: ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו. ואם תבואה בא לזרוע כך הוא מנהגו זורע החטין באמצע החרישה. והשעורה זורע סביב להם והכוסמין זורעה על גבולי השד' ומצריו שורה לשון שורה זורע באמצ' ונמצא' שורה על השעורין והכוסמין: (כו) ויסרו למשפט וגו'. אף מי שאלהיו יורנו לא לנצח ישלח נביאים להוכיחו אחרי שאינו שומע לתוכח' הוא ייסרנו במשפט יסורין כדי שתועיל עמל תוכחתו שהוכיח כזה שמשוה פני הארץ לזרוע כדי שתגלה עמל חרישתו שחרש: (כז) בחרוץ. הוא עצעשוי חריצי' חריצים ושמו מורג ומחתך בו הקשין להיות תבן: כי לא בחרוץ דשין את הקצח. לפי שזרעו נוח לצאת מתוך קשין שלו וכן על כמון לא יסבו אופן עגלה לדושו לפי כי קל הקצח לחובטה במט' והכמון בשבט: (כח) לחם יודק. ואת מי דקים בדברים קשין את הלחם של תבואה לפי שאינה נוחה ליחבט: כי לא לנצח

רדק

שעשה בעמק אילון ובגבעון: לעשות מעשהו זר מעשהו. כשיקום לעשות מעשהו זר בישראל יאמרו זר מעשהו כי לא עשה כזה מתמול שלשום. וכפל הענין במלות שונות כי זר ונכריה אחד ומעשהו ועבודתו אחד כתרגום מעשה עובדא ואאז"ל פי' זר מעשהו כי בהר פרצים ובגבעון קם בעזרת ישראל להנקם מאויביהם אך עתה זה יהיה בהפך כי מישראל ינקם עתה ויו"ם הפסוק כן אדי וגו': (כב) ועתה אל תתלוצצו. כמו שאמר עליהם אנשי לצון ולרוב הפעלים בפעל יבא בלשון התפעל, כמו מתנקם בנפשי. מתדפקים על הדלת. והדומים להם. יחזקו בשו"א החי"ת והזי"ן: מוסריכ'. יסוריכם, אמר השמרו לכם שלא תתלוצצו עוד על דברי ה' פן יהיו יסוריכם חזקים הכל כפי מעשיכם כי הפורענות עתידה לבא כי שמעתי מאת ה' כי כלה ונחרצה. הכלה שהיה נחרצה תהיה כלומר גמורה, וכן כליון חרוץ כליון גמור: (כג) האזינו. אמר להם דרך משל, ואמר להם שיאזינוהו וישמעוהו, וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין: (כד) הכל היום יחרש החרש. דמה משפטי האל ומנותו על ידי הנביאים למשפטי החרישה והזריעה, ונפרש תחילה המליצה ואחר כך נפרש המשל, אמר כחורש שהוא חורש אדמתו כדי לזרעה יחרוש כל היום לא יעשה אלא מה יעשה אחר שחרש קלא היום יפתח ויסיר שרשיו וישדד אדמתו, כלומר יכתוש הרגבים וזהו וישדד שהולך בשדה וכותת הרגבים במקום שימצאם: (כה) הלא אם שוה פניה. אם כמו כאשר, וכן אם יהיה היובל. אמר כאשר ישוה פני האדמה שכתת הרגבים ישוה פני הניר כדי שיפול הזרע בשוה: והפיץ קצח וכמון. כי לכל אחד מן הזרעים יש משפט איך יזרע והקצח והכמון צריך לזרעם במקום שהעפר כמות הרכה ודק מאד: שורה. מדה. כמו במשקל ובמשורה שפירושו מדה, ושורה תאר לדבר הנתן במדה, והיא בלשון נקבה לפי שהיא תאר לחטה שהיא לשון נקבה: ואמר וכן ישים החטה בזריעתו במקום שהוא יודע מן האדמה שהוא מקום טוב לזריעת חטה יזרענה שם במדה לא יוסיף על המקום ההוא ולא יגרע מן האדמה שהיא עוכה: וכן שעורה גם כן נסמן שיש לו סימן ומקום זריעת השעורים, וכוסמת גם כן ישימנה בגבולה הידוע לו, וכן לכל זרע וזרע כמשפטו ובמקום הראוי לו אבל זכר אלו שהן עיקר מאכל האדם והבהמה וכן הקצח והכמון הם מיני תבלין צריכים למאכל האדם כן הוא משפט הזריעה ושורה ונסמן וגבולתו ענין אחד ואמר הענין במלות שונות כמנהג, וקצח הוא זרע שחור והוא ממיני התבלין וכמון ידוע והוא הנקרא קומי"ן בלע"ז: (כו) ויסרו למשפט. האל יסר הזורע משפט הזריעה והורהו כאלו אמר ואלהיו יסרו למשפט ויורנו כלומר שנתן חכמה זו לבדו בלבו ואאז"ל פירש הפסוק כן ואמר ויסרו למשפט על דרך משל כמו שמיסר המכה אמר שיכה הזורע הרגבים הקשים כדי לשוות פני הקרקע כמשפטו, כמו שאמר אחר כך אלהיו יורנו, פירוש ימטירנו מענין יורה ומלקוש, כלומר הזורע יזרע כמשפט ואח"כ יקוה לאל שיתן מטר וימטירנו הזרעים: (כז) כי לא בחרוץ. פי' הוא לוח עץ ואבנים דקות תקועות תחתיו לדוש אמר כמו שיש חלוק בין הזרעים בעת הזריעה ומשפט זה אינו כמשפט זה כן בעת האסיפה: כי לא בחרוץ יודש קצח. ואופן עגלה על כמון יוסב. יוסב בוי"ו עם הדגש ופירוש ולא אופן עגלה ולא שזכר עומד במקום שנים פירוש כי הקצח והכמון הם מיני זרעים דקים ולא ידושו אותם לא בחרוץ ולא בעגלה אלא במטה יחבטו ומטה ושבט אחד: (כח) לחם יודק. אבל הלחם רוצה לומר מה שעושין ממנו הלחם והם החטים והשעורים והכוסמין יודק עליהם על ידי החרוץ והעגלה, ומה שאמר יודק כמו יודש אלא אמר יודק על התבן שעל הזרע שיודק כדישה עד שיתגלה הזרע שבתוכו: כי לא לנצח, אף על פי כן לא יודשו לעולם אלא זמן קצוב יש להם שיבין האדם הדש בחרוץ או בעגלה מה שהוא מודש ואדוש האל"ף
בו

וסי' בלשון תרגום הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא: האזינו ה' ומ"ל וסי' השמים ואדברה. שמעו מלכים האזינו רזנים. שמעו דבר ה' קציני סדם האזינו. האזינו ושמעו קולי. ולאמי אלי האזינו. האזינו כל יושבי תולדות אהרן אל תתלוצצו. (ברכות ה): ויסרו למשפט. סנהדרין קה (תלם נס):

מצודת ציון

עבודתו. תרגום של מעשה הוא עובדא: (כב) תתלוצצו. מל' לץ: מוסריכם. מל' יסורין: כלה. מל' כליון: ונחרצה. ענין כריתה כמו נחרצת שוממות (דניאל ט): (כד) יפתח. מל' פתיחה: וישדד. ענין כהישת רגבי העפר וכן אם ישדד עמקים אחריך (איוב לט) ויתכן שהוא מל' שדה ר"ל יתקן השדה: (כה) אם. כאשר כמו ואם יהיה היובל (במדבר לו): שוה. ר"ל דומה בכל המקומות שלא יהיה תל מזה ותריץ מזה: והפיץ. ענין פזור: קצח וכמון. הם מיני זרעונים: ושם. מל' שומה: שורה. ענין מדה כמו במשקל ובמשורה (ויקרא יט): נסמן. מל' סימן: וכסמת. מין תבואה: (כו) ויסרו. ענינו הכאה וחבטה כמו אבי יסר אתכם בשוטים (מ"א יב): למשפט. כמו במשפט והאם הלמ"ד במקום הבי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ור"ל בכסא ומשפט ענינו דבר הנהוג והראוי כמו המלך עומד על העמוד כמשפט (מ"ב יא): יורנו. ענין למוד כמו יורנו בדרך יבחר (תהלים כה): (כז) בחרוץ. שם כלי מלא חריצים עשוי לדוש בו וכן ובחריצי הברזל (ש"ב יב): יודש. מל' דישה: ואופן. גלגל ולתוספת ביאור אמר עגלה מל' עגול: יוסב. מל' סבוב: כי במטה. אלא במטה: יחבט. ענין הכאה ודישה כמו חובט חטים בגת (שופטים ו): (כח) יודק. מל' דק: כי לא. אלא לא: לנצח. ר"ל לזמן

מצודת דוד

היא כמו מעשה ונכריה הוא כמו זר ופתרון אחד להם: (כב) אל תתלוצצו. לומר דרך לעג כרתנו ברית את מות וגו': פן יחזקו מוסריכם. פן יתחזקו היסורים המוכנים לכם: כי כלה וגו'. מאת ה' שמעתי שיבוא כליון וכריתה על כל הארץ לכן אל תתלוצצו: (כג) האזינו. הטו אוזן ושמעו קול דברי: הקשיבו וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כד) הכל היום. פתח במשל ואמר וכי כל היום יחרוש החורש לתקן השדה לזריעה: יפתח. מוסב על כל היום לומר וכי כל היום יפתח האדמה בכלי המחרישה ויכתת רגבי העפר: (כה) הלא אם שוה פניה. הלא כאשר תשוה פני האדמה מניח עבודתה ועוסק בזריעה: והפיץ קצח. כשבא לזרוע קצח זורעה בהפצה ואם בא לזרוע כמון זורעה בזריקה כל מין כדרכו: ושם חטה שורה. החטים משים בשורה ר"ל באמצעית השדה במדה הראוי לו לא יוסיף ולא יגרע. ושעורה נסמן. השעורה יזרע סביבות החטים כמו המסמן דבר מה: וכסמת גבולתו. הכוסמין זורע על גבולי השדה ומצריו כל מין במקום הראוי לו והנמשל הוא לומר כמו שאין דרך החורש לחרוש כל היום כי אחר שמשוה פני האדמה יזרע בה כל מין כדרכו ובמקום הראוי כן אין תועלת בתוכחת הנביא לבד כי מהראוי שאחר שישמעו דברי הנביא יתקנו מעשיהם ולשוב בתשובה כפי הראוי לכ"א לפי חטאו אשר יחטא ואשם: (כו) ויסרו למשפט. עוד מדבר במשל ואומר הנה כאשר מגדל התבואה והזרעונים צריך להפרידם מהם הפסולת והקשין הנה דרכו להכות ולחבוט כל מין ומין במשפט הראוי כאשר למדו אלהיו ונתן חכמה בלבו לדעת משפט כל מין ומין: (כז) כי לא בחרוץ. ר"ל כי לא דישת כל המינין שוה אולם יש הפרש בין מין למין כי הקצח לא יודש בחרוץ לפי שהוא נוח וקל להפרד מהקשין ואין מהצורך לדושו בחרוץ: ואופן עגלה על כמון יוסב. מלת לא האמור בתחילת הפסוק משמשת בשתים כאלו אמר על כמון לא יוסב ר"ל אין מהצורך לסבב אופן עגלה על כמון להפרישו מהקשין כי גם נוח להיפרד בדבר קל: כי במטה. אלא במטה יחבט קצח. וכמון יחבט בשבט כי גם באלה נפרדים מן הקשין: (כח) לחם יודק. התבואה שעושים ממנו הלחם שאינו נוח להיפרד מהקשין בדבר קל לכן הוא נידש בחרוץ ובאופן עגלה לכתת את התבן דק דק עד שיתגלה הגרעין: כי לא

לָנֶצַח אָדוֹשׁ יְדוּשֶׁנּוּ וְהָמַם גִּלְגַּל עֶגְלָתוֹ וּפָרָשָׁיו לֹא יְדֻקֶּנּוּ׃ כט גַּם־זֹאת מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת יָצָאָה הִפְלִא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה׃

כט
א הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָה דָוִד סְפוּ שָׁנָה עַל־שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ׃
ב וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל וְהָיְתָה תַאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה וְהָיְתָה לִּי כַּאֲרִיאֵל׃
ג וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלָיִךְ

מַדְרְכִין אַף יָתֵיהּ אֲרֵי לָא לְעָלְמָא אַדְרָכָא יְדָרְכוּנֵיהּ וּמְבַלְבֵּל בְּגַלְגַּלֵּי עֲגַלְתֵיהּ וּמַפְרִישׁ יָת עֲבוּרָא וּמַפְרַח יָת דּוּקָא׃ כט אַף דָא מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת נַפְקָא דְאַתְקֵין עָלְמָא בְּמַחֲשֶׁבֶת דַעְתֵיהּ רַבְּתָא אַסְגֵי עוֹבָדֵי בְרֵאשִׁית בְּסַגִּי חוּכְמְתֵיהּ׃ א וַי מַדְבְּחָא מַדְבְּחָא דִבְנֵי בְּקַרְתָּא דִי שְׁרָא בָהּ דָוִד מִן קֳדָם כְּנִישַׁת מַשְׁרְיָן דְמִתְכַּנְשִׁין עֲלַהּ שְׁנָא בִשְׁנָא בְּדַחֲגִין יִבְטְלוּן׃ ב וְאָעִיק לְקַרְתָּא דְמַדְבְּחָא בָהּ וּתְהֵי צַדְיָא וְרֵקַנְיָא וּתְהֵי מַקְּפָא קֳדָמַי דַם קְטִילִין כְּאַקָּפוּת מַדְבְּחָא דַם נִכְסַת קוּדְשַׁיָא בְּיוֹמָא דְחַגָּא סְחוֹר סְחוֹר׃ ג וְאַשְׁרֵי עֲלַיִךְ מַשְׁרְיָן

רשי

לנצח אדוש ידושנו . הרי כי זה משמש בלשון אלא . לא לנצח כותשין עליו לפי שלעולם לא יכתשו גרעיני הזרע להיו' נדשין ליכתת ע"י החרוץ ואופן העגלה : והמם גלגל עגלתו ופרשיו . וכשמסבבין עליו אופני עגלה לדוקו ולדושו אפי' הגלגל הומם ומשתבר וכן שאר כלי העגלה עמו המפרישים את התבואה מקשים לא ידוקנו והחטי' אינם נידוקין להיות נטחנין : אדוש ידושנו . כמו עשה יעשה (יחזקאל לא). צנף יצנף (לעיל כב) והאל"ף זו באה במקום ה"א כמו ואחרי כן אתחבר יהושפט (דה"ב כ') כמו התחבר אף כאן הדוש ידושנו וכן חברו מנח': (כט) גם זאת מעם וגו' . גם זאת כדרך דשי תבואה וחובטי קצח וכמון מעם הקב"ה יצא: הפליא עצה. להראותכם רמזים בדרך חידוש משל נפלא ומכוסה כי כאשר הכמון והקצח אינם מכבידין עליהם במדושה רבה לפי שהם נחבטין בקל כך אילו הייתם ממהרין לקבל מוסר לא היה מכביד עליכם גזירות ואתם קשים לקבל תוכחות כתבואה הקשה לדוש לכך יכביד עליכם הרבה ולא לנצח לכלייה יריב וידקה כאשר לא לנצח אדוש ידושנו ויכלו חצי מכותיו ואתם לא תכלו דוגמת המימת הגלגל והעגל' והחטין לא ידוקו ואילו הייתם נוחי' לכלות לא הי' בודק אתכם ביסורין קשין כפשתני הזה כשהוא יודע שפשתנו יפה הוא מנקש עליה: (א) הוי אריאל. ת"י מדבחא דה' ואף יחזקאל קראו כן שנא' (יחזקאל מג) והאריאל שתים עשרה על אש של מעלה שהיתה רובצת כארי על גבי המזבח כמו ששנינו בסדר יומא ורבותינו פירשו על ההיכל שהיה צר מאחוריו ורחב מלפניו : קרית חנה דוד . דאיתבני בקרתא דשרא בה דוד : ספו שנה על שנה . ותמיד עונותיכם הולכים וחזקי' עד שחגים שלכם ינקופו ויכרתו ל' נוקף זית (לעיל יז): (ב) והיתה לי כאריאל. תהא מוקפת חללי חרב כמזבח המוקף זבחי בהמ' : (ג) כדור . כשורה של גייסות מקיפות : מוצב . ל' כרקום המוצב

חלד . שמעו חכמים מלי . ובית המלך האזינו : תושיה ד' מ"ל בלישנא וסי' הפליא עצה הגדיל . עמו עז ותושיה . ותושיה יראה שמך דמיכה. כיכסלים לתושיה . לי עצה ולי תושיה . לתאוה יבקש נפרד . יצפן לישרים תושיה :

תולדות אהרן הפליא עצה . סנהדרין כו עכו"ס טז : הוי אריאל . מדות לו :

רדק

בו נוספת והראשונה בחיר"ק ושניה בפת"ח והוא מקור : והמם גלגל עגלתו . כמו אופן עגלה שזכר כי אופן ועגלה אחד הוא כי אם יעשה זה זמן רב אופן עגלה יהום ויכתת הזרע וכן בחרוץ גם כן ישמר שלא יעבירנו על התבואה זמן רב כדי שלא ידיקו פרשי החרוץ הזרע ופרשיו הם השנים מהחרוץ שבהם נכתת התבן מעל הזרע ואם יעשה זה זמן רב אפי' הזרע יהום שבור ומכותת וכנוי ידושנו וידוקנו על הלחם שזכר ופעל ידושנו שהוא לבנין יחיד על האופן , וכן פעל ידוקנו על החרוץ : (כט) גם זאת . לפי שאמר בתחילת הפרשה קולי ואמרתי אמר אל תחשבו כי זה אמרתי לכם מלבי כי גם זאת העידה כמו הדברים האחרים שאני אומר לכם מעם ה' נבואות ויצאה שהפליא בזה עצה והגדיל בו תושיה . כי המשל הזה הוא נפלא וגדול ותושיה היא החכמה והתורה כי החכמה יש במשל הזה , ועתה נפרש המשל האחר הוא האל יתברך והאדמה הוא ישראל וכמו שהחורש יתקן האדמה כדי שתהיה נכונה לקבל הזרע כן האל יתברך תקן ענין ישראל כדי שיהיו נכונים לקבל דבריו , תחילה הוציאם ממצרים שהיו בה כשדה שאינו עבוד ומעלה קוצים כן היו הם במצרים במעשים רעים הדומים לקוצים והוא שלח להם משה נביאו אחר שלח להם אהרן ונביאים אחרים . כמו שאמר בנבואת יחזקאל ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו וגו' ואחר שלח להם משה ועשה להם אותות ומופתים עד שהאמינו , כמו שאמר ויאמן העם והוציאם בכסף וזהב והכה אויביהם במכות ידועות והראה להם עמוד הענן ביום ועמוד האש לילה והעבירם בים ביבשה ונער פרעה וחילו , וכל זה הוא תקון האדמה לקבל הזרע שיקבלו מצותיו וחקותיו , וכן אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע , ותקון האדמה ובזוי פניה לא יעשה אותו החורש כל היום כן האל לא יראה הנפלאות ההם בכל עת ואחר תקון האדמה התחיל לזרוע בה והוריד שכינתו לעיניהם בהר סיני בקולות וברקים ולפידים והשמיע להם דבריו עד שכולם היו במדרגת נביאים אבל לא היו כולם שוים כמו שאמרו רבותינו ז"ל משה מחיצה בפני עצמו ואהרן מחיצה בפני עצמו וכן כולם איש איש לפי שכלו והטובים בשכלם והם דקי העיון הם הנמשלים למקום שהוא מיטב האדמה דקת העפר שראוי לזרוע בה הקצח והכמון שהם זרעים דקים ואינם מאכל בפני עצמם אלא לטעם כל זה הוא דקות הענין ומעוט הכנשמה וכן קבלו דקי העיון שבהם והשכילו הדברים הדקים הרוחניים והחטה והשעורה והכוסמת גם בדברים גסים יש בהם זה דק מזה וכן במקבלין יש בהם שעיונו טוב זה מזה כמו שהחטה טובה דקת המאכל מהשעורה והכוסמת וצריך לה מקום טוב מן האדמה לזורעה בו וכן השעורה והכוסמת כל א' לפי מה שהוא כן כל א' מהדברים הדקים העיוניים יש לו משפט בפני עצמו וכן במקבליהם ומשכיליהם כל אחד יש לו משפט וכמו שהזורע מקוה בזרעו שתוציא לו האדמ' מגרגיר א' כמה גרגירים כן קוה האל מישראל שיוסיפו על מה שהורם וישכילו ויבינו דבר מתוך דבר , כי כמו שטבע האדמה להוציא יותר על מה שנזרע בה כן טבע האדם להוציא יותר בכח הנפש המשכלת שנתנה בו להוסיף על מה שילמדוהו וכן אמר שלמה תן לחכם ויחכם עוד וגומר . ויסרו למשפט הוכיחם תמיד וכמטר לאדם הוא המעורר לאדם והם הנביאים , והנה האל שלח להם נביאים תמיד לעוררם ולהשכילם , והם כמו המטר באדמה כמו שאמר אלהיו יורנו . ועוד כי הזרע יעמוד באדמה זמן קצוב עד זמן צמיחתו וגמר בשולו ואחר כך יקצור אדם אותו וידושנו להוציא המאכל וליהנות בו כן ישראל אחר שנתן הזרע בהם , והם החכמה והתורה והמצות ונתקיימו בהם והורגלו בהם וזה כנגד זמן עמידת הזרע באדמה היה ראוי שימצא הזורע תוספת ויראה הטוב שבו לעיני כל כמו שאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים והיה להם להשכיל ולהטיב מעשיהם עד שיאמרו העמים עליהם רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה , והדישה הוא מאמר הנביא והזכרתו להוציא הפרי הטוב , והם המעשים הטובים והמשכילים ראוים שיספיק להם מעט האזהרה כמו הקצח והכמון שיחבטו אותו בשבט והעם ראוים לאזהרה גדולה וחזקה כמו הזרעים הגסים החטה והשעורה והכוסמת שצריך לדושם בחרוץ ואופן עגלה ואעפ"כ לא יהיה זה לנצח כן הנביאים לא יעשו אזהרתם לנצח כי כמו שהזורע יהיה נשבר ונפסד ברוב הדישה כן דברי הנביא הם נפסדים ברוב האזהרה אחר שאינם מקובלים , והנה נשארו באדמה לא תועלת כי ישראל כל מה שיזהירם הנביא יוסיפו לחטוא והנה הדברים נשחתים אחר שלא יהנו מהם ולא ישובו בעבורם מדרך הרעה והנה הם ספק המבוקש מהם והתקוה בהם ויאמרו העמים עליהם עם סכל ואין לב ספק מה שנאמר עליהם כשהיו שומרים דרך ה' רק עם חכם ונבון , ויונתן תרגם כן כל הענין בכל עדן מתנבין וגו' : (א) הוי אריאל אריאל . המזבח נקרא אריאל וכן בספר יחזקאל ומהאריאל ולמעלה קרנות ארבע , וכן תרגם יונתן ווי מדבחא מדבחא דבני בקרתא דשרא בה דוד , ורבותינו ז"ל אמרו שההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו ודומה לארי , שנאמר הוי אריאל מה הארי הזה צר מאחריו ורחב מלפניו וכו' וכפל אריאל כדרך הנוהים שכופלים דבריהם הנביא היה נוהה עליו ואמר עליו הוי : ופירוש קרית חנה דוד כתרגומו . או יהיה אריאל השני סמוך לקרית , וקרית אינו סמוך אלא התי"ו במקום ה"א כמוכרת , כמו חלת מנה אחת , חמת למו , נולת נובל והדומים להם , וטעם שזכר דוד בספור הזה לפי שלדוד נראה מקום המזבח תחילה בהר המוריה והיה קרבנו שם ונעתר שם בארץ ונעצרה המגפה , אבל מה שמקריבים עתה שם אינו לרצון כמו שאמר עולותיכם לא לרצון כיון שמעשיהם רעים גם זובחים גם כן לאלהים אחרים והשוחט שם נחשב לו כאלו נוקף ועורף , וכן אמר זובח השה עורף כלב , לפיכך אמר חגים ינקופו הכבשים שישחטו נחשב להם כאלו עורפים אותה , תרגום וערפתו ותנקפיה : חגים . כמו כבשים , וכן אסרו חג בעבותים , ומה שאמר ספו שנה , פירוש מה שתוסיפו לזבוח שנה בשנה לזבוח זבחים אינם זבחים : (ב) והציקותי לאריאל . קרא שם העיר ירושלם אריאל על שם המזבח אשר בה , ואמר שיציק לה , וכן היה כי כל סביבותיה תפש מלך אשור : והיתה תאניה ואניה . שיבכו בעיר ירושלם על אחיהם הנהרגים בערים סביבותיהם וגם יפחדו על עצמם : והיתה לי כאריאל . ירושלם תהיה לי כמו המזבח שמוקף זבחים כן תהיה היא מוקפת הרוגים בערים אשר סביבותיה , ומה שאמר לי כי כמו שזבחי המזבח הם לי שמקריבים אותן כן דם ההרוגים הוא לי כי ברצוני נעשה כמו שקרא מלך אשור שבט אפי ומטה זעמי : (ג) וחניתי . כשיחנה מלך אשור על ירושלם אני הוא שאחנה עליה כי במצותי וברצוני יעשה מה שיעשה , וכן וצרתי והקימותי , ופי' כדור

מצודת דוד

לא לנצח . אלא לא לזמן מרובה ידוש בהם את התבואה רק לפי צורך הפרשת הגרעין מהקשין : והמם גלגל עגלתו . ר"ל כי אם יעשה זה זמן רב אז אופן העגלה יכתת וישבר אף את הזרע : ופרשיו לא ידקנו . ר"ל וכן החרוץ לא יעביר זמן רב על התבואה בכדי שלא יהיו שיני החרוץ מכתתים את הזרע דק דק והנמשל הוא לומר שכמו שאין דרך האדם לדוש קצח וכמון בחרוץ באופן לפי שנוחים המה להיפרד מהקשין ודי להם בדבר קל כן אלו הייתם נוחים לקבל מוסר במעט רמז משפט יסורים לא היה המקום מכביד היסורים עליכם אבל הואיל ולא כן הוא מהצורך להכביד היסורים למען תוסרו כתבואה הזה שאינה נוח להיפרד מהקשין אשר מהצורך לדושו בחרוץ ואופן ואולם לא לנצח יריב ולא יעשה כליה כתבואה זה שאינו נידש זמן מרובה שלא להפסיד הזרע : (כט) גם זאת וכו' . כאומר עם שאמרתי שמעו קולי דעו שמהשם נאמר לי המשל הזה ולא מלבי אמרתי : הפליא עצה . בזה המשל הראה עצה נפלאה : הגדיל תושיה . הראה חכמה גדולה ומוסר נפלא : כט (א) הוי אריאל . אמר הנביא יש להתאונן על המזבח העומד בהעיר אשר שכן שם דוד : ספו וכו' . כי מעולם לא לן אדם בירושלים ועון בידו כי תמיד השחר כפר על עוונות הלילה ותמיד של בין הערבים כפר על עוונות היום אבל מעתה יתוסף עוונות שנה זו על עוונות שנה שעברה כי הקרבנות יכרתו ואינם להתכפר : (ב) והציקותי וכו' . הביא מצוק וצרה על ירושלים ותהיה מלאה מצער ויללה

מצודת ציון

לזמן מרובה : אדוש . מל' דישה והאל"ף נוספת : והמם . ענין כתיתה ושבירה כמו ויום מהומה ומבוסה (לעיל כב) : גלגל . אופן ולתוספת ביאור אמר עגלתו מל' עגול : ופרשיו . הם שיני החריצים הפרושים ופרודים זה מזה : ידקנו . מל' דק : (כט) הפליא . מל' פלא : הגדיל . מל' גדול : תושיה . מל' יש וחכמת התורה נקראת כן על כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כשאר הדברים שבעולם : (א) הוי . ענין צעקת יללה : אריאל . המזבח נקרא אריאל וכן קראו יחזקאל כמ"ש והאריאל שתים עשרה אורך (יחזקאל מג) ונקרא כן ע"ש שירד עליו האש מאכל מן השמים ורבצה עליו כארי וכפל המל' כדרך הנוהה והצועק כמו מעי מעי אוחילה (ירמיה ד) : קרית . עיר : חנה . שכן : ספו . מל' תוספת : חגים . כן יקראו הקרבנות על כי רובם באים בחג וכן אסרו חג (תהלים קיח) : ינקופו . ענין כריתה וחתוך כמו ונקף סבכי היער (לעיל י) : (ב) והציקותי . מלשון צוקה וצרה : לאריאל . קרא שם העיר ירושלם ע"ש המזבח העומד בה : תאניה ואניה . ענין אבל וצער כמו וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכה ב) : (ג) וחניתי . מלשון חניה ושכונה : כדור . כמו כדור ותתפשר כ"ף השמוש וכן כדור אל רחבת ידים (לעיל כב)

רד"ק

כדור . סבוב , וכן במשנה הכדור והאמוס ונקרא כן לפי שהוא עגול וחסר כ"ף או כי"ס השמוש ותניפי עליך סביביך כמו הכדור וכן כדור אל ארץ רחבת ידים והמשקל אחר במלך עתיד לכדור : וצרתי . מענין כי תצור אל עיר : מוצב . מגדל עץ שמעמידים על העיר ללכדה : מצורות . מן ובנית מצור ואע"פ שלא נכתב בפרשה הזאת שבנה מלך אשור על ירושלם מצור אבל אמר הנביא לא יבא אל העיר הזאת ולא יורה שם חץ ולא יקדמנה מגן ולא ישפוך עליה סוללה ומה שאמר לא יבא רוצה לומר לא יכנוס לתוך העיר שיכבשנה , ומה שאמר לא יורה ולא יקדמנה ולא ישפוך לא עשה אבל הכינו אות' ביום לירושלם ולשפוך מחר גם הקימו מגדל עץ ומצור להלחם מחר ובלילה ההם מלאך ה' והשחית עלתם , וי"מ וצרתי עליך מוצב ואבני עלך כרקום כמו שתרגם אונקלוס ובנית מצור ואבני כרכומין , ותרגום והקימותי עליך מצורות ואצבר עלך מליתא כמו שתרגם ולא ישפוך עליה סוללה לא יצבר עלה מליתא : (ד) ושפלת . אז תשפילי . אמר כנגד ירושלם רוצה לומר היושבים בה : מארץ תדברי . אמר תדברי בשפל קול כאלו יצא הקול מתחת הארץ , וכן אמר גם תשח כאלו תצא מעפר . וכפל הענין במלות שונות כמנהג . ועוד כפל ואמר והיה כאוב מארץ קולך וגומר , ופירוש כאוב כי בעלי האוב ישמיעו קול נמוך מתחת הארץ . כמו שפירשנו בספר שמואל בפרשת בעלת אוב : תצפצף . על האמירה . כמו תי"ו תשח , אמר כל כך יהיה הקול נמוך עד שלא ידמה אל דבור אדם אלא לצפוף העופות . והענין הזה אמר על אליקים ושבנא ויואח שאמרו אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם הזה ואלה הדברים קול נמוך אמרו לו כדי שלא ישמעו העם , ואומר ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית כדי שישמעו העם : (ה) והיה כאבק . כמו האבק הדק שילך בנשיאת הפה כן יהיה המון זריך שיכלו במהרה , ופירוש זריך הזרים החונים עליך והוא מחנה אשור , וכפל הענין עוד ואמר וכמוץ עובר וגומר : לפתע פתאום . הלמ"ד לשמוש בי"ת כמו בפתע פתאום , וכן הרגתי לפצעי , לפניכם לחרב ודומיו להם כלומר יבא פתאום שבבקר כי בבקר מצאום כולם פגרים מתים , ופתע כמו פתאום , וכפל הענין במלות שונות לחזק : (ו) מעם . אומר איך תהיה זאת הגזרה הגדולה פתאום לפי שתבא מעם ה' צבאות , והמשיל המגפה לרעם ולרעש וכו' : (ז) והיה כחלום חזון לילה . מה שרואה אדם בחלומו יקרא חזון ואע"פ שאיננו נבואה , ותרגם יונתן כמחלם הרהור ליל , וזה מפרש בפסוק הבא לפניו : על אריאל . על העיר שהמזבח בתוכה כמו שפירשנו : צוביה . כמו צובאיה : ומצדתה . כחולם ופי' אנשי מצודתה , כלומר בונין מצודות עליה ללכדה : (ח) והיה כאשר יחלום . כמו שהאדם רעב ישן ובנפשו רואה שהוא אוכל ובוא מה שהיה מהרהר בעוד שהיה ער והנה בהקיצו רקה נפשו כמו שהיתה קודם השינה כי כל חולם לא ימצא דבר בהקיצו מכל מה שהיה חולם וכן הצמא והנה עיף כמו הצמא לפי שהעיף מן הדרך צמא נקרא העיף צמא וכן הארץ הצמאה כלל סלע כבד בארץ עיפה : שוקקה . מתאוה מן ואל אישך תשוקתך וסוא תאר מן המרובע על משקל כפרה סוררה : (ט) התמהמהו ותמהו . זאת הנבואה בימי אחז אמר התמהמהו ותמהו כנגד אנשי יהודה ופירושו התעכבו כמו ויתמהמה והעכוב הזה במחשבה אמר האריכו במחשבותיכם ותחשבו בלבבכם בעכוב כדי שתתבוננו בדבר ואחר שתתבוננו בדבר תמהו בעצמכם איך נהיתה בכם הרעה הזאת שתניחו דברי אלהים חיים שאומרים לכם נביאי האמת ואתם מתפתים בדברי נביאי השקר אשר השתעשעו ושעו ופירש אדוני אבי ז"ל השתעשעו ושעו אחרים , מענין ועיניו השע , והם נביאי השקר , השעורו ועורו אתכם מלראות הנכונה : שכרו ולא יין . הם נביאי השקר , ואמר ולא יין ולמעלה אמר שגו בשכר . אינו אומר בזה הפסוק שאינם משתכרים

ישעיה כט

וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֻצָּב וַהֲקִמֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת׃
ד וְשָׁפַלְתְּ מֵאֶרֶץ תְּדַבֵּרִי וּמֵעָפָר תִּשַּׁח אִמְרָתֵךְ וְהָיָה כְּאוֹב מֵאֶרֶץ קוֹלֵךְ וּמֵעָפָר אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף׃
ה וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן זָרָיִךְ וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים וְהָיָה לְפֶתַע פִּתְאֹם׃
ו מֵעִם יְהוָה צְבָאוֹת תִּפָּקֵד בְּרַעַם וּבְרַעַשׁ וְקוֹל גָּדוֹל סוּפָה וּסְעָרָה וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה׃
ז וְהָיָה כַּחֲלוֹם חֲזוֹן לַיְלָה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־אֲרִיאֵל וְכָל־צֹבֶיהָ וּמְצֹדָתָהּ וְהַמְּצִיקִים לָהּ׃
ח וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יַחֲלֹם הָרָעֵב וְהִנֵּה אוֹכֵל וְהֵקִיץ וְרֵקָה נַפְשׁוֹ וְכַאֲשֶׁר יַחֲלֹם הַצָּמֵא וְהִנֵּה שֹׁתֶה וְהֵקִיץ וְהִנֵּה עָיֵף וְנַפְשׁוֹ שׁוֹקֵקָה כֵּן יִהְיֶה הֲמוֹן כָּל־הַגּוֹיִם הַצֹּבְאִים עַל־הַר צִיּוֹן׃
ט הִתְמַהְמְהוּ וּתְמָהוּ הִשְׁתַּעַשְׁעוּ וָשֹׁעוּ שָׁכְרוּ וְלֹא־יַיִן נָעוּ

תרגום

וְאַבְנֵי עֲלַיִךְ כַּרְקוֹם וְאֶצְבּוֹר עֲלַיִךְ מְלִיתָא׃
ד וְתִתְמְאַכִין מֵאַרְעָא תְּמַלְלִין וּמֵעַפְרָא יִנְצְפָן מִלַּיִךְ וִיהֵי כְּאוֹב מֵאַרְעָא קָלִיךְ וּמֵעַפְרָא מִלַּיִךְ יִנְצְפָן׃
ה וִיהֵי כְּאַבְקָא דְּקִיק הֲמוֹן מְבַדְרָיִךְ וּכְמוֹץ דְּעָדֵי אִתְרְגוּשָׁא תַּקִיפִין וִיהֵי בִּתְכֵּיף אִתְרְגוּשָׁא׃
ו מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת תִּתְפְּקֵיד בְּרַעַם וּבְזִיעַ וְקָל סַגִּי בְּעַלְעוֹל וּבְרוּחַ וְשַׁלְהוֹבֵי אֶשָּׁא דִּמְשֵׁיצְיָא׃
ז וִיהֵי כְּמֶחֱלַם הִרְהוּר לֵילֵי הֲמוֹן כָּל עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין עַל קַרְתָּא דְּמַדְבְּחָא בַהּ וְכָל מַשִּׁרְיָתְהוֹן וְחֵילֵיהוֹן וּדְמְעִיקִין לַהּ׃
ח וִיהֵי כְּמָא דִי יַחְלוּם כַּפְנָא וְהָא אָכֵיל וּמִתְּעַר וַחֲסִירָא נַפְשֵׁיהּ וּכְמָא דְּיַחְלוּם צַחְיָא וְהָא שָׁתֵי וּמִתְּעַר וְהָא מְשַׁלְהֵי וְנַפְשֵׁיהּ מְשַׁלְהֲיָא כֵּן יְהֵי הֲמוֹן כָּל עַמְמַיָּא דְּמִתְכַּנְשִׁין עַל טוּרָא דְצִיּוֹן׃
ט אִתְרַפּוּ וּשְׁהוּ אִשְׁתַּגִּישׁוּ אִיזְדַּמִּימוּ וְאִשְׁתְּמָמוּ רְווֹ וְלָא מִן חֲמַר טְעוֹ וְלָא מִן עֲתִיק׃

רש"י

המוצב על העיירות : מצורות . ל' מצור : (ד) מארץ תדברי . והא נראה כאילו דבור היוצא מפיך יוצא מתחת הקרקע : אמרתך תצפצף . להתחנן אלי ומתוך תחינתך יכמרו רחמי : תצפצף . הוא ל' קול לחש כקול עופות דקים : (ה) והיה כאבק דק המון זריך . אוכלסי סנחריב שיהיו לאכולת אש ויעשו אבק : והיה . הדבר פתאום : (ו) מעם ה' צבאות תפקד . ואחרי שתשפלי ותצפצף אמרתך תפקד אריאל מאתי להושעה ברעם וברעש וגו' : (ז) והיה כחלום . שדומה שקולה ולא ראה . כך יהיה המון כל הגוים ידמו לכבוש ולא תעלה בידם : וכל צוביה . המצובים עליה מצב ומצודות שקורין בנכי"ל בלע"ז כמו שנאמר בשאול (שמואל א יד) המצב והמשחית חרדו : (ח) שוקקה . תאבה וכן אל אישך תשוקתך (בראשית יג) כן יהיה וגו' לא ישיגו תאותם אשר יזמו לעשו' : (ט) התמהמהו . הוו מתונים להתבונן לחשוב על מעלליכם : ותמהו . ותהיו תמהים על קלקולכם : השתעשעו . ל' ועיניו השע (לעיל ו) היו עורים מראות : שכרו . עצמכם ולא מיין למה כי נסך ה' וגו' לשון מזג כמו מסכה יינה (משלי ט) או

כחלום ג' וסי' כחלום חזיון לילה. כחלום מהקיץ . כחלום יעוף ולא ימצאהו : ונפשו ה' וסי' קשורה בנפשו . ונפשו לא חיה . ונפשו מאכל תאוה. ונפשו אוהה ויעש. ונפשו משאול תציל . ונפשו עליו תאבל . ונפשו לא תשבע מן הטובה . ונפשו שוקקה . וגם נמסר בריש סדר ויגש : הצובאים ג' וסי' נמסר בסדר מטות :

תולדות אהרן ובשלח . ר"ס לא : והיה כתוב . סנהד' סס :

מצודת ציון

(ג) כדור . הוא דבר עגול מה שזורקין מיד ליד ומקבלין אותה : וצרתי . מל' מצור וכן יקראו הבניינים שעושין ומקיפין את העיר לכבשה ונקראו כן ע"ש שהם מצירים ודוחקים אותה בזה : מוצב . מגדל עץ גבוה נצב הקומה : מצורות . מלשון מצור : (ד) תשח . ענין כפיפה כמו וישח אדם (לעיל ב) : כאוב . כן יקרא גוף המת המגיד עתידות על ידי כשוף כמו דרשו אל האובות (לעיל ח) : תצפצף . כן נקרא קול העופות וכן ופוצה פה ומצפצף (לעיל י) : (ה) כאבק . כן יקרא העפר הדק וכן והיה לאבק על ארץ מצרים (שמות ט) ולתוספת ביאור אמר דק : המון . ענין רבוי עם כמו כל ההמון הגדול הזה (מ"א כ) : זריך . מלשון זר ונכרי : וכמוץ . הוא פסולת התבואה כמו כמוץ יסוער מגורן (הושע יג) : עריצים . חזקים כמו כגבור עריץ (ירמיה כ) : לפתע . כמו בפתע וכן יבא לכסא (תהלים ט) ותפשו בכסא ופתע ענינו כמו פתאום וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : (ו) תפקד . ענין השגחה הבאה בפורעניות וכן באו ימי הפקודה (הושע ט) : סופה וסערה . רוחות חזקות : ולהב . שלהבת : אוכלה . שורפת : (ז) חזון . ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות יח) והחלום נקרא חזון לילה : הצובאים . מלשון נבא עם : אריאל . זו ירושלים : צוביה . מלשון מוצב הנאמר למעלה והוא מגדל עץ : ומצודתה . הוא ענין מבצר וחוזק וכן מצודת ציון (ש"ב ה) : והמציקים . מלשון מצוק ומצור : (ח) הקיץ . ענין הערה מהשינה : וריקה . מלשון ריק : נפשו . כמו גופו וכן ברזל באה נפשו (תהלים קה) : עיף . ענין צמאון כי העיף צמא לשתות וכן בארץ עיפה (לקמן לב) : שוקקה . ענין תאוה כמו ואל אישך תשוקתך (בראשית ג) : הצובאים . החונים על צבאם : (ט) התמהמהו . ענין עכבה כמו אם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב) : השתעשעו ושעו . ענין לעקם כמו ושוע אל הבשר .

מצודת דוד

ותהיה מוקפת הרוגים כמו המזבח המוקף זבחי בהמות : (ג) וחניתי כדור עליך . אשכין עליך גייסות מסביב כהדור הזה שהיא עגולה ועל מחנה סנחריב יאמר : וצרתי עליך מוצב . אעיר לב סנחריב לצור עליך בהעמדת מוצב הוא מגדל עץ שמעמידים סמוך לעיר לזרוק ממנו חצים ואבני בליסטראות : מצורות . שאר מיני מצור : (ד) ושפלת . תהיה מושפלת ותדברי בהכנעה בקול נמוך כאלו הקול יוצא מתחת לארץ : ומעפר תשח אמרתך . תכופף אמרתך כאלו תדבר מן העפר וכפל הדבר במ"ש להורות על גודל ההכנעה : והיה כאוב . ותדבר בלחש בהכנעה וישמע קול כקול האוב הנשמע מארץ שהיה קול נמוך עד שלא ידמה אל דבור אדם אלא לצפוף העופות : ומעפר . תצפצף בקול כאלו יוצא מן העפר וכפל הדבר פעמים רבות על גודל ההכנעה ומרבית התחנונים : (ה) והיה כאבק . ובעבור מרבית ההכנעה יכמרו רחמי עליך ויהיו המון הזרים הצרים עליך כאבק דק ההולך בנפיחת הפה כי יכלו מהרה על ידי מלאך המכה בהם : וכמוץ עובר . כמו המוץ שעובר ברוח קימעא כן יכלו המון העריצים וכפל הדבר במ"ש : והיה לפתע פתאום . הדבר הזה יהיה בפתע פתאום : (ו) מעם ה' . מאת המקום תבוא עליהם הפקודה הזאת ברעם וברעש וכו' והמשיל הכאת המלאך בהם לרעם ורעש וכו' : ולהב אש אוכלה . כאלו שרפה בהם להבה אש : (ז) והיה כחלום וכו' . המון העמים הבאים בצבא על ירושלים יהיו כחלום הנראה בלילה שאין ממש : וכל צוביה . וכן יהיו כל המעמידים מוצב ומצודות וכל המצירים לה : (ח) והיה כאשר יחלום . הדבר הזה יהיה דומה למי שהוא רעב וראה בחלומו שהוא אוכל למלא בטנו וכאשר הקיץ מלא בטנו ריק ממאכל כשהיה : והנה שותה . לרוות הצמאון : והנה עיף . שהוא צמא כשהיה ונפשו תתאוה אל השתיה : כן יהיה ... אשר יחשבו שילכדו העיר ולא כן יהיה : (ט) התמהמהו . חזר להוכיחם ואמר התעכבו להתבונן הרבה ;

ותמהו

וְלֹא שֵׁכָר׃ י כִּי־נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה
רוּחַ תַּרְדֵּמָה וַיְעַצֵּם אֶת־עֵינֵיכֶם
אֶת־הַנְּבִיאִים וְאֶת־רָאשֵׁיכֶם הַחֹזִים
כִּסָּה׃ יא וַתְּהִי לָכֶם חָזוּת הַכֹּל
כְּדִבְרֵי הַסֵּפֶר הֶחָתוּם אֲשֶׁר־יִתְּנוּ
אֹתוֹ אֶל־יוֹדֵעַ הַסֵּפֶר לֵאמֹר קְרָא
נָא־זֶה וְאָמַר לֹא אוּכַל כִּי
חָתוּם הוּא׃ יב וְנִתַּן הַסֵּפֶר
עַל אֲשֶׁר לֹא־יָדַע סֵפֶר לֵאמֹר קְרָא
נָא־זֶה וְאָמַר לֹא יָדַעְתִּי סֵפֶר׃
יג וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם
הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ
רִחַק מִמֶּנִּי וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת
אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה׃ יד לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף
לְהַפְלִיא אֶת־הָעָם־הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא
וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבֹנָיו
תִּסְתַּתָּר׃ טו הוֹי הַמַּעֲמִיקִים מֵיהוָה
לַסְתִּר עֵצָה וְהָיָה בְמַחְשָׁךְ מַעֲשֵׂיהֶם

י אֲרֵי רְמָא בֵּינֵיכוֹן יְיָ רוּחַ
דְּטָעוּ וְאַטְמַר מִנְּכוֹן יַת
נְבִיַּיָא וְיַת סַפְרַיָּא וְיַת מַלְפַיָּא
דַּהֲווֹ מַלְפִין לְכוֹן אוּלְפַן
אוֹרַיְתָא טַמַּר׃ יא וַהֲוָת
לְכוֹן נְבוּאַת כּוֹלָא כְּפִתְגָמֵי
סִפְרָא דַחֲתִים דְּאִם יִתְּנוּן
יָתֵיהּ לִדְיָדַע סִפְרָא לְמֵימַר
קְרִי כְעַן דֵּין וְיֵימַר לֵית אֲנָא
יָכִיל אֲרֵי חֲתִים הוּא׃
יב וְיִתְיְהֵב סִפְרָא לִדְלָא יָדַע
סִפְרָא לְמֵימַר קְרִי כְעַן דֵּין
וְיֵימַר לֵית אֲנָא יָדַע סִפְרָא׃
יג וַאֲמַר יְיָ חֲלַף דְּאִתְרַבְרַב
עַמָּא הָדֵין בְּפוּמְהוֹן
וּבְסִפְוָתְהוֹן מִיקְרִין קֳדָמַי
וְלִבְּהוֹן אִתְרָחַק מִדַּחַלְתִּי
וַהֲוָת דַּחַלְתְּהוֹן קֳדָמַי
כְּתַפְקִידַת גֻּבְרִין מַלְּפִין׃
יד בְּכֵן הָא אֲנָא מוֹסִיף
לִמְמְחֵי יַת עַמָּא הָדֵין מְחָן
מַפְרְשָׁן וְתֵיבַד חוּכְמְתָא
מֵחַכִּימֵיהוֹן וְסוּכְלְתָנוּתָא
מְסוּכְלְתָנֵיהוֹן תִּטַּמַּר׃ טו וַי דִּמְדַמָּן לְאִטַּמָּרָא עֵצָא מִן קֳדָם יְיָ וַהֲווֹ
כִּדְבְקַבְלָא עוֹבָדֵיהוֹן וְאָמְרִין

י׳ מ״ל ספר קרי · ל׳ ר״פ וחד נתן הככל · ל׳ · קל״ד ל׳ כסיפרה · ל׳ וחד ורחק · ב׳ חפריס עגלה. י״ח ס׳ כ״כ · ג׳ · כ׳ ר״פ · ל׳ ומ״ל · ל׳ וחסר

רשי

או לשון נסיכות השליט בכם רוח תרדמה על פושעי ישראל היא. ניבא שהיו חוזים בכוכבים: (יא) חזות הכל. כל מה שהייתם חוזים במזלות יהיה מכוסה מכם כדברי אגרת החתומה בשעוה אשר יתנוה לקרותה ליודע לקרות אגרת ואמר לא אוכל שהרי אין אני רואה בתוכה לפי שהיא חתומה: (יב) ונתן הספר על אשר לא ידע ספר. וכשנוטלין ממנו ופותחין חותמה ונותנין אותה למי שאינו מכיר ל׳ אגרת ואומרין לו קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר כך כשתגיע שר האש יאמר לא אוכל כי חתום הדבר ממני וכשתשביע את חבירו יאמר איני מכיר את השם הזה שאתה משביעני בו שאין זה שמי וזהו שאמר ירמיה הנני מיסב את כלי המלחמה אשר בידכם (ירמיה כא) זה השם המפורש במדרש תהלים: (יג) יען כי נגש העם הזה. יונתן תירגם חלף דאיתרברב עמא הדין כלומר נגשו להגביה עצמן עד לשמים הם מראין עצמן כמכבדין אותי בפה ושפה ואת לבם הרחיקו ממני: ותהי יראתם אותי. לא בלב שלם כי אם במצות האנשים המלמדים אותם התראו כהכנעים מלפניו כדי לפתותו בפיהם: (יד) לכן הנני. הוא אשר יוסיף להפליא פלא ונוסף על פלא כיסוי על כסוי אוטם על אוטם ומהו הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו. קשה סילוקם של חכמי ישראל כפלים כחורבן בה״מ וכל קללו׳ שבמשנ׳ תורה שכולן אינן אלא הפלאה אחת והפלא ה׳ את מכותך (דברי׳ כח) וכאן שתי הפלאות: (טו) לסתיר עצה. כמו להסתיר עצה

הולדות אהרן ושני ירואם. עקידה שער נא: הנני יוסיף. שבת קלח: המעמיקים. כלה קמא פט:

רדק

משתכרים אלא אומר כי גם בעת שאינם שותים הם שכורים כי לא ישכילו ולא יבינו כמו השכור וכפל הפסוק במלות שונות כן נשו כמו שכרו כי השכור ינוע וינוד גופו הנה והנה עד שנופל: (י) כי נסך. הסה כמו והמסכה הנסוכה ולא קשות הנסך שהוא ענין כסוי כלומר כסה אתכם בכח תרדמה שהטיל עליכם עד שאתם הנוגים כנרדמים שאין אתם שומעים למי שיקרא לכם: ויעצם. ויסגור וכן מן הקל עוצם עיניו כסה עליכם וסגר עיניכם שלא תראו ולא אתכם לבדכם אלא הנביאים שהם נביאי שקר: ואת ראשיכם החוזים כסה. וכם הם המעלמים את עיניכם עד שלא תראו ומה שאמר כי נסך ה׳ עליכם כלומר כל כך הוא הכסוי חזק עד שידמה כי מה׳ הוא, או פירושו על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו: (יא) ותהי לכם חזות הכל. נבואת הכל, כלומר נבואת כל נביאי ה׳ המתנבאים לכם הוא לכם כמו הספר החתום שאם יתנו האגרת ליודע לקרותה יאמר לא אוכל כי חתום הוא, ימנע זאת העלה לפי שאין רצונו לקרותה כי אם היה רצונו לקרותה היה אומר פתח אותו ואקראנו כן החכמים שבכם אומרים כי יש בדברי השם דברים סתומים לפיכך לא יתנו לב להם ואם היה רצונם לשמוע ולהבינם יאמרו לנביא פרש לנו זה הדבר הסתום: (יב) ונתן לאשר לא ידע ספר. ואמר לא ידעתי לקרות ספר ואפילו יהיה פתוח, כי הכסילים שבכם ימאנו עלה אין אנחנו מבינים דברי אלהים אמרו לחכמינו והנה חכמיהם ונביאיהם יטעום הנה כי בין זה ובין זה הספר לא יקרא כן דברי ה׳ לא ישמעו ביניכם לא לחכמים ולא לכסילים. ויתכן לפרש הזות הכל שלא יהיה חזות סמוך, ויהיה הכל כמו לכל ופירוש הנבואה היא לכולכם בין לחכמיכם בין לכסיליכם כדברי הספר החתום: על אשר לא ידע. כלומר אל אשר לא ידע כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו וכמו ותתפלל על ה׳ כמו אל ויש מפרשים הספר החתום שדבריו סתומים והתומים: (יג) ויאמר ה׳. כי נגש יש מחלוקת בקריאת המלה הזאת יש קוראים אותה בשי״ן הנקודה לצד ימין כמו נגש יוסף והוא ענין קריבה, וכן הוא לפי המסורה אשר עליו שאמר לית כוותיה בספרא, ואם בשי״ן הנקודה בצד שמאל הנה אחר כמוהו נגש והוא נענה אבל ו״א בשי״ן כמו והנוגשים אלים בתרגם חזף דאתרברב וכן נמצא במקצת הספרים נגש בשי״ן, ופירוש הפסוק לקריאת נגש בשי״ן כן, ויהיה טעם יען נמשך אל לכן שאמר בפסוק אחר. אמר בעבור שעשו זה לכן הנני יוסיף אמר הנה הם קרובים אלי בנראה ומכבדים אותי בפיהם ומרחקים לבם ממני ולקריאת נגש בסי״ן יתפרש לפי דעת המתרגם בעבור שהם גדולים בעיניהם ומראים עצמם כנוגשים אל שאר העם לכבד את ה׳ בפיהם ולהתפלל לפניו ואנחנו נפרש נדתק כמו נגש והוא נענה יאמר כי בעת שוש להם צרה יכבדוני בפיהם ומקרבים אלי פיהם ושפתותיהם ומלחקים ממני לבם ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה כי מי שאינו עושה אלא מה שמצוה לבד ואינו מוסיף מעצמו אינו עושה הדבר מתאלו מרצונו: (יד) לכן יוסיף. פעל והוא בחירק כמו בלרי וכן הנני יוסיף על ימיך תומיך גורלי בחירק. ואמר יוסיף רוצה לומר עוד על מה שהבאתי עליכם עוד אביא רעה גדולה עליכם: להפליא. להביא רעה עליהם עד שיפלא בעיני הרואה על דרך ותרד פלאים לפיכך כפל ואמר הפלא ופלא: ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו. בגלות ובטלטול תאבד החכמה שהם חכמים אבל החכמה שהם חכמים להרע ולהטיב לא ידעו או פי׳ ואבדה כי כשתבא להם הרעה תאבד חכמתם שלא יכיה להם עלה ותחבולה להנצל ממנה ולא תועיל להם או חכמתם: (טו) הוי המעמיקים. מעמיקים במחשבתם להסתיר עלתם מהאל, כלומר כי הם חושבים כי ה׳ אינו משגיח בעניני הארץ לפיכך עושים כל רצונם כי אומרים כי אין רואה ואין יודע ופירוש במחשך כאלו מעשיהם במקום חשך כנגד בני אדם שאין רואים אותם כן חושבים כל מעשיהם בסתר ונגלוי לא יראם האל וכן תרגם יונתן במחשך כדבקבלא: לסתיר. כמו להסתיר: (טז) הפככם אם. כענין אמת כמו ואם בריאה יברא ה׳ ואם ללנים הוא יליץ והדומים להם שפירשתי אותם כך בספר מכלל בחלק הדקדוק אמר כאלה הפככם נקל בעיני כחומר היוצר יחשב לפני כמו היוצר שהחומר בידו שיעשה ממנו כלי אחד ואחר כך שב לעשות כלי אחר כאשר ישר בעיני היוצר כן נקל הפככם בידי כי

ראשיכם ו׳ וסי׳ אל תפרעו. אתם נצבים ריש סדרא. ואת ראשיכם החוזים. ואארכם על ראשיכם שאו שערים. וחברו שאו שערים: יוסף ה׳ כ״ב חסר יו״ד וסי׳ ויאמר שאול. הנני יוסף להפליא. הנני

מצודת דוד

והמהו על עצמיכם איך נהיתה הדעה הזאת לעזוב דברי הנביא האמת ולהתפתות מנביאי השקר: השתעשעו ושעו. התעסקו בצעקה וזעקו מרה על קלקולכם: שכרו. המה שכורים ולא משתיית יין ר״ל המה מבולבלים בדעתם כשכור: נעו. המה נעים ונדים כדרך השכור שאינו יכול לעמוד ביושר כ״א מתנענע: ולא שכר. לא משתיית השכר וכפל הדבר במ״ש: (י) כי נסך עליכם ה׳. המקום כסה עליכם: רוח תרדמה. להיות מבולבל כמי שהתרדמה אחזתו כי הבא לטמא פותחין לו: ויעצם. הוא סגר את עיניכם עד שלא תבחינו אף בדבר הנגלה לעינים: את הנביאים. עם נביאי השקר ר״ל גם עליכם נסך וכו׳ גם על הנביאים: ואת ראשיכם החוזים. הם הנביאים החוזים לכם וכפל הדבר במ״ש: (יא) ותהי לכם חזות הכל. לכם היו נבואות של כל נביאי ה׳ כמו דברי הספר החתום אשר אם יתנהו אל היודע לקרות ויאמרו לו קרא נא זה ויסיב הוא לאמר לא אוכל לקרות כי חתום הוא והנה מולא עילה ותואנה לפי שאין רצונו לקרות כ״א היה רצונו לקרות היה מסיר פתח החותם והקראנה וכן החכמים בכם אומרים הלא יש בדבר ה׳ דברים חתומים ולזה לא יתנו לב עליהם ואם היו חפלים בהם היו אומרים להנביא פרש לנו זה הדבר הסתום: (יב) ונתן הספר. וכאשר נתן הספר אל אשר לא ידע לקרות ספר ישוב לומר לא ידעתי לקרוא אף אם היה פתוח וכן הכסילים שבכם אומרים אין אנו מבינים אף הדברים המפורשים לנו ואמרו להחכמים: (יג) יען כי נגש. בעבור כי העם הזה נגש אלי להתקרב בדבור הפה ובכבודי בשפתי׳ ולא בלב ידברו כי לבו רחק ממני: ותהי יראתם אותי. מה שהם יראים מפני אינה באה מן הלב אלא כמצות אנשים המלמדים ואומרים התראו כאלו אתם יראים ונכנעים: (יד) לכן וכו׳. בעבור זה הנני הוא אשר יוסיף להביא רעה עד אשר יפלא בעיני הרואים: הפלא ופלא. ר״ל פליאה רבה ועצומה: ואבדה. אז תהיה אבודה חכמת החכמים ותהיה לפון ונסתר בינת הנבונים ר״ל לא יוכלו להתחכם להמלט מהרעה הבאה: (טו) הוי המעמיקי׳ מה׳. אמר הנביא יש להתאונן על העם החושבי׳ להסתיר עלתם מה׳ במעמקי הלב כי יאמרו אין האל יודע מחשבות האדם: והיה במחשך מעשיהם. כל מעשיהם הרעים יעשו בחושך להסתתר מבני אדם ויאמרו מי רואה אותנו ומי יודע ממעשינו הואיל ונעשה בחושך

מצודת ציון

הסר (לעיל כב): ולא יין. שירוש ולא מיין: נעו. מלשון תנועה: שכר. יין ישן: (י) נסך. מלשון הסך ומכסה כמו המסכה הנסוכה (לעיל כה): תרדמה. היא שינה עמוקה כמו והוא נרדם ויעף (שופטים ד): ויעצם. ענין סתימה וסגירה כמו ועוצם עיניו (לקמן לג): את הנביאים. עם הנביאים: החוזים. מלשון חוזה ור״ל נביאי השקר העושים עצמם כחוזים: (יא) חזות. ענין נבואה: החתום. ענין סתימה וסגירה כמו חתום תורה (לעיל ח): אוכל. מל׳ יכולת: (יב) על אשר. כמו אל אשר: (יג) נגש. מל׳ הגשה וקרוב: (טו) המעמיקים. מל׳ עומק: לסתיר

כי אתם בידי כמו החומר ביד היוצר והיאך אתם אומרים מי רואנו מעשיכם כי יאמר מעשה לעושהו בתמיה וכי יאמר מעשה לעושהו לא עשאני ואם לו להפוך אותי מכלי אל כלי וכפל הדבר במלות שונות ואמר ויצר אמר ליוצרו לא הבין: ויצר. הוא שם לכלי הנוצר ביד היוצר ולמ"ד לעושהו ליוצרו במקום בעבור כלמ"ד אמרי לי: (יז) הלא עוד. הלא עוד במעט זמן תראו הפסך מאשר עושה בכם ואמר מעט מזער כפול ענין במלות שונות להמעיט הזמן והנבואה נאמרה בימי אחז ואמר שזה יהיה בקרוב בימי חזקיהו: ושב לבנון לכרמל. לבנון הוא יער הלבנון שיש בו ארזים גבוהים ונשאים: והכרמל. הוא מקום שדות התבואה וכרמים ועניים שפלים וזה המשל אמר על הגאים הרמים שהיו בימי אחז שישובו שפלים בימי חזקיהו עד שלא יהיה להם רשות לדבר ישובו על ברחם לדרך הטובה והכרמל והם השפלים והענוי' שהיו בימי אחז ולא היה כח בידם להוכיחם בימי חזקיהו יהיו נשאים כארזי יער הלבנון ויוסיפו בכבוד ובגדולה עד שידמו לארזי הלבנון כמו שאמר ויספו ענוים בה' שמחה: (יח) ושמעו. אותם שהיו חרשים יכולו עתה לשמוע דברי הספר והם היו עורים נראותם, כמו שאמר למעלה ותהי לכם חזות הכל כדברי הספר החתום, ומאפל ומחשך שיהיה להם רוצה לומר הצרה תראינה הנבואה שתתקיים שהיו עורים בה כשהיה מוכיחם הנביא: (יט) ויספו. הם יהיו בצרה והענוים יוסיפו לשמוח בהשם שהיו מאמינים בו קודם בא הצרה עתה יוסיפו לשמוח כשיראו שתתקיים להם הנבואה ולרשעים הצרה ולהם הרוחה והכבוד, וכפל הענין במלות שונות, ואמר ואביוני אדם כלו' האביונים שבאדם שהיו בירושלם והם הענוים: (כ) כי אפס. ישמחו ויגילו כשיראו אפיסת העריצים והלצים ושוקדי און שהם לא היה להם רשות לדבר לפניהם ולא להוכיחם כשיראו כפורענותם יגילו כמו שאמר באבוד רשעים רנה, פירוש שוקדי און מתעסקים ומהירי' אל האון ומתכווני' תמיד איך יפעלו אותו: (כא) מחטיאי. כשאדם מוכיחם בדברים חושבים הדבר עליו לחטא כאלו הכה אותם וכן למוכיח בשער יקושון מי שמוכיחם בשער כלומר ברבים כדי שיוסרו ישימו לו מוקש ויכשילוהו בדרכיו, כלומר יזמינו לו כל רע וילשינו עליו למלך ומטים הצדיק בתהו והבל ות"י ואסטיאו בשקר דין זכאין: יקושון. מנחי העי"ן והוא מענין מוקש ויהיה יקש וקוש בענין אחד וכת"י כען ליה תקלא ויש לפרש יקושון מענין

וַיֹּאמְרוּ מִי רֹאֵנוּ וּמִי יֹדְעֵנוּ׃
ג'. ב' חסר טז הַפְכְּכֶם אִם־כְּחֹמֶר הַיֹּצֵר יֵחָשֵׁב
ל' כִּי־יֹאמַר מַעֲשֶׂה לְעֹשֵׂהוּ לֹא עָשָׂנִי
ג' וְיֵצֶר אָמַר לְיֹצְרוֹ לֹא הֵבִין׃ יז הֲלוֹא־
עוֹד מְעַט מִזְעָר וְשָׁב לְבָנוֹן לַכַּרְמֶל
וְהַכַּרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ יח וְשָׁמְעוּ
בַיּוֹם־הַהוּא הַחֵרְשִׁים דִּבְרֵי־
ל'. ל' סֵפֶר וּמֵאֹפֶל וּמֵחֹשֶׁךְ עֵינֵי עִוְרִים
ג' תִּרְאֶינָה׃ יט וְיָסְפוּ עֲנָוִים בַּיהוָה
ל' ומ"ג שִׂמְחָה וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם בִּקְדוֹשׁ
ד' יִשְׂרָאֵל יָגִילוּ׃ כ כִּי־אָפֵס עָרִיץ
ל'. חסר וְכָלָה לֵץ וְנִכְרְתוּ כָּל־שֹׁקְדֵי אָוֶן׃
ל'. ל' ומ"ג כא מַחֲטִיאֵי אָדָם בְּדָבָר וְלַמּוֹכִיחַ
ל' בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן וַיַּטּוּ בַתֹּהוּ צַדִּיק׃
כב לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־בֵּית יַעֲקֹב
אֲשֶׁר פָּדָה אֶת־אַבְרָהָם לֹא־עַתָּה
ל' יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ׃

וְאָמְרִין לֵית דְחָזֵי לָנָא וְלֵית
דְיָדַע בְּעוֹבָדָנָא׃ טז הַלְמֶהְפַּךְ
עוֹבָדֵיכוֹן אַתּוּן בְּעַן הָא
כְּמָא דְטִינָא בְּיַד פַּחָרָא כֵּן
אַתּוּן חֲשִׁיבִין קֳדָמַי הַאֶפְשַׁר
דְיֵימַר טִינָא לְעָבְדֵיהּ לָא
עֲבַדְתָּנִי וּבְרִיְתָא דְתֵימַר
לְבָרְהָא לָא חַכִּימְתָּא לִי׃
יז הֲלָא עוֹד צִבְחַר כִּזְעֵיר
וִיתוּב לִבְנָן לְמֶהֱוֵי כְּכַרְמְלָא
וְכַרְמְלָא קִרְוִין סַגִּיאִין יִתּוּב׃
יח וְיִשְׁמְעוּן בְּעִדָּנָא הַהִיא
דְכַחַרְשִׁין מִלֵּי סִפְרָא וּמְקַבֵּיל
וּמַחֲשׁוֹךְ עֵינֵי סַמְיָן יֶחֱזְיָן׃
יט וְיוֹסְפוּן מְקַבְּלֵי עוּלְבָּן
בְּמֵימְרָא דַיְיָ חֶדְוָא וַחֲשִׁיכֵי
בְּנֵי אֱנָשָׁא בְּמֵימַר קַדִּישָׁא
דְיִשְׂרָאֵל יִבְעוּן׃ כ אֲרֵי סָף ד' ב' ואחכדו
מְעִיקָא וְאִשְׁתֵּיצִי בָזָזָא וְסָפוּ י"א בטעם
כָּל דַהֲווֹ מְשַׁחֲרִין לְמֵינַם׃
כא מְחַיְבִין בְּנֵי אֱנָשָׁא
בְּמִלֵּיהוֹן וְלִדְמוֹכַח לְהוֹן
בֵּית דִינָא בְּתַרְעָא פִּתְגָמֵי אוֹרָיְתָא בָּעַן לֵיהּ תַּקְלָא וְאַסְטִיאוּ בְשִׁקַר דִין זַכָּאִין׃
כב בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל בֵּית יַעֲקֹב דִפְרִיק יַת אַבְרָהָם לָא מִכְּעַן יִבַהֲתוּן דְבֵית
יַעֲקֹב וְלָא מִכְּעַן אפיהון

עלה: (טז) הפככם אם כחומר היוצר יחשב. תהפוכות שלכם הזאת אתם יודעים שהוא כחומר היוצר שאין החומר יכול לומר לעושהו לא עשאני כך אינכם יכולין לומר שאיני מבין מעשיכם: כחומר וגו'. ל' תמיה הוא ויש תמיהות המתקיימות: לעושהו. כמו על עשהו ודוגמתו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד). פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטי' ט): ויצר אמר ליוצרו לא הבין. אמר על יוצרו לא הבין מה ביצרי והלא הוא בנה את המטמוניו' והחדרי' והמחשכו': (יז) הלא עוד מעט. בימים מועטין נקל בעיני אם תשובו אלי: ושב לבנון. שהוא יער עצים להיות כרמל ויטוב שדות וכרמים: והכרמל ליער יחשב. תירגם יונתן קירוין סגיאין יתיב ואגדה בבראשית רבה חורשין דבר אינש ישוב ערים ובני אדם רצוף ומלא כיער הזה שהוא מלא עצים: (יח) ושמעו ביום ההוא וגו'. ותיבטל הקללה האמורה למעל' כי נסך ה' עליכם וגו' ותהי לכם חזות הכל ואבדה חכמת חכמיו: (יט) ענוים. השפלים שסבלו עולו של הקב"ה וגזרותיו: (כ) כל שוקדי און. השוקדים ומתבוננים היאך יפעלו און: (כא) מחטיאי אדם בדבר. הם נביאי השקר: ולמוכיח בשער יקושון. ולדמוכח להון כעון תקלא ל' מוקש: ויטו בתהו צדיק. ואסטיאו בשקר דין זכאין: (כב) אשר פדה את אברהם. מאור כשדי': לא עתה יבוש יעקב. מאביו: ולא עתה פניו יחורו. מאבי אביו שאין נמצא פסול במטתו שלמה

יוסף על ימיך. אם יעמד ראש אלישע. ולא יוסף עצב עמה: מעשה ו' פתחין וסי' נמסר בסדר מטות ולעיל בסיפרא סוף סי' ג': כל מלכים וישעיה ותריסר על בית ועל בית במי"א אל בית ואל בית וסי' נמסר במלכים חלק א' סימן י"ד:

תולדות אהרן בית יעקב. סנהדרין יט זוכר אתרי:

קש ומשרשו שהוא שרש קשש וכן התקוששו וקושו מן לקושש קש כי כמו שמקוששם עצים או קשים לוקט מכאן ומכאן ואוספן יחד כן מחרף האדם מלקט מומיו מזה ומזה ואומרין לו כן היה עושים מי שמוכיחם אומרים לו חרפה וגדופין מלקטים ואומרים לו הלא אתה עשית כך וכך במקום פלוני או בזמן פלוני ועוד עשית כך ואיך תעשה עצמך מוכיח: (כב) לכן. אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. פי' הפסוק כן אמר ה' אשר פדה את אברהם אמר אל בית יעקב שלא יבוש יעקב והענין כי כולם בני יעקב וכאשר יש בהם אבות רשעים הרי יעקב אביהם כאלו בוש ממעשיהם אלו היה חי כאדם שהוא צדיק שיצא בנו לתרבות רעה שהוא בוש ונכלם ממעשיו, וטעם אשר פדה את אברהם כי כמו שהיה אברהם אבינו דר בין רשעים ופדה ה' אותו מידם והוציאו מארצם כן היו הבנים שוכר למעלה בין הרשעים ולא היה בידם יכולת להחזיק בדרכי ה' בפרהסיא אמר עתה יבא זמן והוא בימי חזקיהו שיחזיקו בגלוי בדרכי ה': והקדישו קדוש יעקב. והם יקראו בית יעקב באמת ולא יבוש יעקב ממעשיהם אלא ישמח במעשי' ילדיו בימי חזקיהו שישובו לדרך טובה ויכלו הרשעים במלחמות שקדמו ואותם שישארו מהם שלמדו ממעשיה' ולא היו רשעים כהם אותם שהיו תועי רוח ורועים ישובו לדרך טובה ולא יבוש יעקב ממעשיה' אלו היה חי: פניו יחורו. יתלבנו מתרגום לבן חיור והבושה יתלבנו פניו וכן בדברי רז"ל המלבין פני חברו ברבים: (כג) כי בראותו. פי' בראות יעקב ילדיו שהם ילדיו ובניו באמת בלכתם בדרך הטובה ובראותו מעשה ידיו בקרבו והוא מה שהעבה במתנה אשר הבא בארצו ובראותו כי יקדישו ילדיו שמי על הנס הגדול: והקדישו את קדוש יעקב. שיאמרו בהקדישם שמו קדוש יעקב ואלהי ישראל שהוא אביהם אז לא יבוש יעקב אבל ישמח וכל זה דרך משל כמו שפירשנו ופירוש יעריצו יתנו לו בתפלתם הכח והמערצה שהכח במתנה אשר בלולי' מהם ובמנים והמתנה אלף ולא הועילה להם גבורתם והכחם ורוב חילם ומה שסמך קדושת האל ליעקב בכל מקום לא עשה כן לשאר האבות כמו שאמר קדוש יעקב ואמר כי כה אמר ה' לגאולם קדוש ישראל אביר

מצודת ציון

לסתיר. כמו להסתיר: (טז) הפככם. מל' הפוך ור"ל הפך היוצר: אם. באמת וכן ואם בריאה יברא ה' (במדבר טז): כחומר. כטיט: היוצר. כן נקרא אומן חרש: כי יאמר. שמא יאמר: לעושהו. על עושהו וכן אמרי לי אחי (בראשית כ) והדומים: ויצר. הכלי הנעשה מיוצר חרש: הבין. מל' בינה: (יז) מזער. כמו מעט כמו ונשאר אנוש מזער (לעיל כד) ואם באמר מעט אמר מזער לסורות על הגלמים: לבנון. שם יער בא"י: לכרמל. הוא מקום שדות וכרמים וכן והיה מדבר לכרמל (לקמן לב): (יח) דברי ספר. ר"ל ספורי דברי המקום: ומאופל. מל' אפלה וחושך: (יט) ואביוני. מל' אביון ודל ע"ש שהתאב לכל דבר כי הכל נחסר לו: (כ) אפס. ענין כליון כמו אפס כסף (בראשית מז): עריץ. חזק ר"ל חזק ברשע: שוקדי. ענין המהירות וההשתדלות כמו שקדו ושמרו (עזרא ח): און. ענין דבר שאינו הגון: (כא) יקושון. מל' מוקש: בתוהו. ענין דבר שאין בו ממש כמו והארץ היתה תוהו (בראשית א): (כב) פדה. מל' פדיון וגאולה: יחורו. תרגום של לבן הוא חיור והוא ענין בושה כי

מצודת דוד

בחושך אבל לא יראו מה': (טז) הפככם. התפוכות שלכם באמת כמו החומר של היוצר כן יחשב הפככם אלי ר"ל כמו שהיוצר יודע מה בחומר כן נגלה אלי כל מחשבותיכם: כי יאמר. שמא יאמר דבר הנעשה על מי שעשה אותו הנה הוא לא עשני: ויצר. וכי הכלי הנעשה מהיוצר יאמר על היוצר הוא לא הבין יצירת מלאכתי ור"ל כמו שאין זאת כן אין נעלם ממני מחשבותיהם: (יז) הלא עוד מעט. כאומר ואם תאמרו לומר אם המקום יודע כל המחשבות מדוע לא ישלם לצדיק כצדקו ולרשע רע כרשעתו לזה אמר הלא במעט מן הזמן אשיב גמול אשר יער הלבנון יהפך להיות כרמל והכרמל יתהפך להיות נחשב כיער ר"ל אגביה השפלים ואשפיל הגבוהים: (יח) ושמעו ביום וכו'. כאשר יראו שאני משיב גמול אז אף אלו שאטמו אזנם מלשמוע דברי ספר כאלו היו חרשים הנה אז ישמעו דברי ספר: ומאופל ומחושך וכו'. אף מתוך החושך ואף עיני העורים תראינה דברי הספר רצה לומר אף אלה שלא אבו לראות דברי הספר כאלו היו בתוך החושך ואף היו סומים בעיניהם הנה אז יראו: (יט) ויספו. אז יוסיפו הענוים לשמוח במה שבטחו בה' מאז כי יראו שלא נאבדה תקותם: ואביוני אדם. האביונים שבבני אדם יגילו במה שבטחו בקדוש ישראל וכפל הדבר במ"ש: (כ) כי אפס עריץ. כי אז יכלה כל עריץ וכלה לץ ויכרתו כל הממהרים לעשות און: (כא) מחטיאי וכו'. חוזר על מלת ונכרתו האמור במקרא שלפניו לומר שגם יכרתו אותם שהיו מחטיאים בני אדם בדבר שפתים והם נביאי השקר: ולמוכיח. גם יכרתו אותם שהיו מכינים מוקש למי שהיה מוכיח בשער מקום מושב השופטים כמ"ש ועלתה יבמתו השערה (דברים כה): ויטו וכו'. גם יכרתו אותם שהיו מטים את הצדיק מצדקתו בדברי תוהו: (כב) לכן. הואיל ואעשה

כג כִּי בִרְאֹתוֹ יְלָדָיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ יַקְדִּישׁוּ שְׁמִי וְהִקְדִּישׁוּ אֶת־קְדוֹשׁ יַעֲקֹב וְאֶת־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ: כד וְיָדְעוּ תֹעֵי־רוּחַ בִּינָה וְרוֹגְנִים יִלְמְדוּ־לֶקַח:

ל א הוֹי בָּנִים סוֹרְרִים נְאֻם־יְהוָה לַעֲשׂוֹת עֵצָה וְלֹא מִנִּי וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי לְמַעַן סְפוֹת חַטָּאת עַל־חַטָּאת: ב הַהֹלְכִים לָרֶדֶת מִצְרַיִם וּפִי לֹא שָׁאָלוּ לָעוֹז בְּמָעוֹז פַּרְעֹה וְלַחְסוֹת בְּצֵל מִצְרָיִם: ג וְהָיָה לָכֶם מָעוֹז פַּרְעֹה לְבֹשֶׁת וְהֶחָסוּת בְּצֵל־מִצְרַיִם לִכְלִמָּה: ד כִּי־הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו וּמַלְאָכָיו חָנֵס יַגִּיעוּ: ה כֹּל הָבְאִישׁ עַל־עַם לֹא־יוֹעִילוּ לָמוֹ לֹא לְעֵזֶר וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי לְבֹשֶׁת וְגַם־לְחֶרְפָּה: ו מַשָּׂא בַּהֲמוֹת נֶגֶב בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה לָבִיא וָלַיִשׁ מֵהֶם אֶפְעֶה וְשָׂרָף מְעוֹפֵף יִשְׂאוּ עַל־כֶּתֶף עֲיָרִים

כג אֲרֵי בְּמַחְזוֹהִי גְבוּרָן דַאֲעֲבִיד לִבְנוֹהִי טַבְוָת אַבְרָהָם לְזַרְעֵיהּ בַּתְרוֹהִי עַל אַרְעֲהוֹן בֵּינֵיהוֹן יַקְדְּשׁוּן שְׁמִי וְיֵימְרוּן קַדִּישׁ עַל קַדִּישָׁא דְיַעֲקֹב וְעַל אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל יֵימְרוּן תַּקִּיף: כד וְיֵידְעוּן דְלָא אֲלִיפוּ רוּחַ דְסוּכְלְתָנוּ וְדַהֲווֹ אָמְרִין לֵית כָּל אִלֵין יְקַבְּלוּן אוּלְפָן: א וַי בְּנַיָא מְרוֹדַיָא אֲמַר יְיָ לְמֶעְבַּד עֵצָה וְלָא מִמֵימְרִי וּלְאִתְמַלָכָא מְלַךְ וְלָא שָׁאֲלִין בִּנְבִיַי בְּדִיל לְאוֹסָפָא חוֹבִין עַל חוֹבֵי נַפְשְׁהוֹן: ב דְאָזְלִין לְמֵיחַת לְמִצְרַיִם וּבְפִתְגָמֵי נְבִיַי לָא שְׁאִילוּ לְאִתַּקָפָא בִּתְקוֹף פַּרְעֹה וּלְאִתְרַחֲצָא בִּטְלַל מִצְרָיִם: ג וִיהֵי לְכוֹן תְּקוֹף פַּרְעֹה לְבַהֲתָא וְאִתְרַחֲצָנָא בִּטְלַל מִצְרַיִם לְאִתְכְּנִיעוּ: ד אֲרֵי הֲווֹ בְּטָאנֵיס רַבְרְבוֹהִי וְאִזְגַדוֹהִי עַד תַּחְפַּנְחֵס מְטוֹ: ה כּוּלְהוֹן אָזְלִין לְמִבְהַת לְוָת עַמָא דְלָא יְהַנוּן לְהוֹן לָא לְסָעֵיד וְלָא לְהַנָאָה אֲרֵי לְבַהֲתָא וְאַף לְחִסוּדִין: ו מַטְלִין עַל בְּעִירְהוֹן בְּאוֹרַח דָרוֹמָא בְּאַרַע עָקָא וְעָיוֹק אֲתַר דְאַרְיָא בַר אַרְיָוָן וְחֵיוָן חוּרְמָנִין מַפְרְחִין נָטְלִין עַל

רשי

שלוחה: (כג) כי בראותו ילדיו. אשר יהיו מעשי ידי כלומר לדיקים בקרבו כי בראותו בקרבו אשר ידיו מעשה ידיו יקדישו שמי כגון חנניה מישאל ועזריה לכך לא יחורו פניו: (כד) ורוגנים ילמדו לקח. לשון ותרגנו באהליכם (דברים א) אותם שהיו (מתלוננים) ונרגנים על דברי הנביאים ילמדו לקח:

(א) סוררים. סרים מן הדרך: לנסוך מסכה. להמשיל עליהם מושל ולא רוחי ודעתי בדבר ומהו הנסוך הוא פרעה: (ב) ההולכים לרדת מצרים. על הושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים (מלכים ב י"ז): לרדת מצרי'. ארץ ישראל גבוה מכל הארצו' דבר אחר ירידה היא להם: ולחסות. להתכסות אבריא"ר בלע"ז: (ד) כי היו בצוען שריו. של מלך ישראל בשליחות למלך מצרים: חנס. היא תחפנחס: (ה) כל הובאיש. כולם ביישו את עצמן לקנות להם אדונים חנס ועם הארץ לא יועילו למו: על עם. בשביל עם לא יועילו למו: לחרפה. גידוף דישטרב"ר בלע"ז: (ו) משא בהמות נגב. מטולין על בעירהון באורח דרומא לפי שארץ מצרים בדרומה של א"י וזהו הגידוף והחרפ' שמחרפין אותן (ורואין) את אלו שטוענין משאות ממונם על בהמתם להוליך שוחד למצרים חנס ומסכנין עצמן במדברות ארץ צרה וצוקה וכו': אפעה. מין נחש רע הוא ואין בעולם כי אם שנים זכר ונקבה והם יולדים לשבעים שנה ואף שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהיו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו

שאלו ג' בקריאה וסימניהון ויקחו האנשים מצידם. ההלכים לרדת מצרים. נדרשתי ללא שאלו: אפעה ד' בקריאה וסי' לביא וליש ת"א אלהי ישראל. מגלה יז (ברכות ד): מני ארח. עקידה שער ק: היו בצוען. כתובות קיב סוטה לד:

רדק

אביר יעקב ואמר קדוש ישראל מושיעך ואמר גאלכם קדוש ישראל ואמר קדוש ישראל ויוצרו ואמר גואל ישראל קדושו. ואע"פ שמקראם יש לפרש על כלל ישראל מכל מקום יש בהם שאין להם דרך לפרשם אלא על יעקב עצמו, ואמר זה לפי שיעקב ראה קדושת האל במראה הנבואה במחזה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה: (כד) וידעו. אותם שהיו תועי רוח מתחלה בראותם הנס הגדול הזה ידעו בינה כלומר יתבוננו במעשה האל וידעו כי הוא משגיח במעשה האדם וידעו כי כל אשר היו אומרים להם הנביאים נבואתי הכם היה אמת וכפל הענין במלות שונות ואמר ורוגנים הם תועי רוח ולקח הוא התורה כמו כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: (א) הוי בנים סוררים. הנה אמר בתחלת הספר שישעיהו נבא בימי עוזיהו יותם אחז ולא ראינו במלכים אלה שבקשו עזר ממצרים כמו שאמר באלה הפרשיות והוכיחם בזה ואם נאמר כי נתנבא על דור לדקיה שהיה אחריו ואמר עליהם הוי שישלחו למצרים לעזרם וכן עשו, ולא יראה כן לענין הפרשיות שהוא אומר אחרי כן בתשועה שנעשית בימי חזקיהו, לפיכך נאמר כי בימי אחז היה זה ואע"פ שלא נכתב זה בספר מלכים ולא בדברי הימים או בימי חזקיהו עצמו שלא היו שרי יהודה טובים כי בשכרת גדול השיבם חזקיהו למוטב והנה מלך אשור עלה על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם ואילו היו טובים לא בא להם כן, וזהו הנכון לפי ענין אלו הפרשיות הסמוכות, ומה שאמר בכל פרשה מהם קדוש ישראל לפי שנקדש בישראל בדבר מחנה אשור ואמר הוי בנים סוררים אוי להם לאותם שנקראו בנים כמו שכתוב בנים אתם לה' אלהיכם אבל הם סוררים כפרה סוררה ונוטה מדרך הטובה ועוזבים אביהם שבשמים ובשתבא אליהם צרה לא ישובו אליו ולא יבקשו ממנו עזר אלא מבקשים עזר מאויביהם ובכל אשר הם עושים לא ישאלו פי נביא לשאול את פי ה' על מעשיהם אלא עושים בעצת עצמם ולא מני. ובעצה אינה ממני וכפל הענין במלות שונות ואמר ולנסוך מסכה ולא רוחי. לא מרוחי ולא מדברי: ולנסוך מסכה. כמו לעצות עצה כי העצה בסוד ובסתר, וכן לנסוך מסכה ענין כסוי וסתר העצה ובת"י ולאתמלכא מלך ולא שאלן בנביי או פירוש ולנסוך מסכה שחושבים להתכסות בצל מצרים: למען ספות חטאת על חטאם. לא די להם בעונם ובחטאתם אלא שמוסיפין עליהם חטאת זו שישאלו על פני עזר מאחר שלא ברשותי וזהו מרד גדול כעבד באדוניו שנתלה באדון אחר על פניו: (ב) ההולכים. הולכים מארצם לרדת מצרים לבקש להם עזר ואמר לרדת כי ההולך מירושלים הוא יורד: (ג) והיה מעוז פרעה. שתבטחו שיהיה לכם מעוז והיה לכם לבשת שלא תעזרו בו ותכלמו מעלתכם: והחסות בצל מצרים. חסות שם בפלם גלות: (ד) כי היו בצוען שריו. שרי יהודה או הכנוי למלך יהודה: (ה) כל הבאיש. בשני נחין באל"ף ובו"ד, וכבר כתבנוהו עם חביריו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו, והוא מענין בשת, ופי' הכל בושו ממני ונכלמו כשהלכו אל עם לא יועילו למו: על. במקום אל כמו ותתפלל על ה' וילך אלקנה הרמתה על ביתו והדומים להם: (ו) משא בהמות נגב. נבואה זו שנתנבא שילאו בהמות הנגב, ר"ל חיות המדבר שיאכלו ההולכים לבקש עזר ממצרים, ונגב פי' ארץ יבשה והרבה, כמו ארץ הנגב נתתני, והוא מדבר חיות הרעות יקרא נגב מצרים לפי שהיא דרומית לא"י: בארץ צרה וצוקה. אותה הדרך שהם הולכים בה היא צרה וצוקה שישכנו בה חיות רעות ואמר שילא מהם לביא וליש אפעה ושרף מעופף אל אשר ישאו על כתף עירים חיליהם שנושאים ממון על העירים ועל הגמלים לתת למלך מצרים שיעזרם ממלך אשור: דבשת. היא חטטרת הגמל ושיה סובלת המשא כמו הכתף בחמור: על. פי' שהוא כמו אל עם וי"ם משא כמו משא למד פרדים אדמה אמר מטלין על בעירהון באורח דרומא

מצודת דוד

ומעשה הדבר הזה: אשר פדה. ר"ל ה' אשר פדה את אברהם מאור כשדים כשהלך לכבשן האש: לא עתה יבוש יעקב. כי כשאין ישראל עושים רצון המקום הוא כאלו יעקב אבינו בוש בדבר ולכן אמר מעתה לא יבוש יעקב: פניו יחורו. כפל הדבר במ"ש: (כג) כי בראותו וכו'. סרס המקרא כמו כי בראותו בקרבו וכו' ר"ל לזה לא יבוש כי בראותו בקרבו ילדיו מעשה ידי רוצה לומר צדיקים וכשרים אשר המה יקדישו שמי: והקדישו וכו'. כפל הדבר לחזוק: יעריצו. ישבחו לומר שהחוזק בידו: (כד) תועי רוח. אפילו התועים ברוחם לבלי דעת אותי ידעו אז בינה: ורוגנים. הלומדים בתלונה ותרעומות יעזבו דרכם וילמדו לקח היא התורה הקרויה לקח טוב כמ"ש כי לקח טוב (משלי ד) וכאומר ואם כל אלה בהם מדוע אם כן יבוש יעקב מעתה: ל (א) הוי. אמר הנביא יש להתאונן על ישראל שהמה בנים הסוררים מדרך הטוב במה שעושים עצה ואין העצה היא ממני רצה לומר אין אני חפץ בה: ולנסוך מסכה. להתכסות במכסה ולחסות בצלם ואין רצוני בזה: למען ספות. כאלו מעט להם בחטאות שמאז ותפלם להוסיף עליו כי לחטאת תחשב לבקש עזר ממצרים ואת פי ה' לא שאלו: (ב) ההולכים. עתה יפרש מה עשו ואמר אשר הלכו לרדת למצרים לבקש מהם עזר ולא שאלו פי ה': לעוז. להתחזק בחוזק פרעה: (ג) לבושת. כי לא יועילו: (ד) שריו. שרי ישראל הכניעו עצמם לבוא אל פרעה לצוען (ואלה היו מעברי הבשורות שביהודה שלא חסו בה' ושאלו עזר מפרעה וכבוש סנחריב): חנס. היא עיר המלוכה: (ה) כל הבאיש. הכל בושו ונכלמו בלכתם אל עם אשר לא יועילו להם: לעזר. הסליחה שמה לא יהיה לעזר כ"א לכלימה: (ו) משא בהמות נגב. ר"ל הכלימה תהיה על אשר נשאו משאות מכסף וזהב בהמתם להוליך שוחד למצרים הוסבת בנגב א"י: בארץ צרה וצוקה. ועברו דרך המדבר שהוא ארץ צרה וצוקה מקום אריות: מהם. ר"ל מהמזיקים המצויים שמה יש אפעה ושרף

מצודת ציון

שמתביישים ותלבנו פניו: (כג) בקרבו. ר"ל בקרב זרעו: יעריצו. ענין חוזק: (כד) תועי. ענין בלבול הדעת והשאל מההולך מדרך הישר אל דרך המעוקם: ורוגנים. ענין תלונה ותרעומת כמו ותרגנו באהליכם (דברים א): (א) סוררים. ענין נטייה מדרך הישר וכן סורר ומורה (שם כא): מני. ממני: ולנסך מסכה. מל' סכך ומכסה כמו והמסכה הנסוכה (לעיל כה): רוחי. ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (לקמן ל"ז): ספות. מלשון תוספה: (ב) לעוז במעוז. ענין חוזק: (ד) ומלאכיו. שלוחיו: (ה) על עם. אל עם: (ו) לביא וליש. שמות משמות האריה: אפעה. מין נחש רע: ושרף מעופף. מין נחש המדלג ממקום למקום ונראה כאלו הוא עף ופורח: כתף. כן יקרא המקום הסמוך לראש מהעבר מזה ומהעבר מזה: עירים. החמור הקטן יקרא עיר

רד"ק

דרומא: (ז) ומצרים. לכן קראתי לזאת פי׳ קראתי לזאת. ירושלם: רהב הם שבת. שחוזק שלהם הוא שבתם בעיר ירושלם ולא יכלו לבקש עזר ממצרים כי לא יועילו להם ורהב פי׳ חוזק כמו ורהבם עמל ואון וי״ת בכן ערעית מנהון קטולין: (ח) עתה. אמר האל לנביא בוא כתוב אותה הנבואה על לוח אתם ר״ל אתם שיראה מה שהכתוב על לוח ואחר כך חקה אותה שנבואה על ספר כדי שתהיה עדות ליום אחרון ופי׳ לעד עד עולם כדי שיראו הם והבאים אחריהם כי לא לחנם הבאתי עליהם פורענות אלא בעבור עונם כי עם מרי הוא והכר העידותי בהם יום יום ע״י נביאי ולא אבו שמוע, לפיכך כתוב התוכחה והרעה העתידה לבא עליהם כדי שתהיה לעדות: חקה. הה״א במפיק וענינו חקוק אותה, ולדעת יונתן אין ה״א חקה במפיק ולא ה״א כתבה שתרגם עול כתב על לוח ביניהון ועל שיטין דספר רשום: (ט) כי עם מרי. כחשים, תאר שאחד כחש והוא מן הדגושים ואולי שתי״ו היה דגוש בשקל אכר אכרים ופירוש עם מרי כתרגומו עם סרבן שמורים באל ובמצותיו: בנים כחשים. שהם היו בני האל וכחשו בו שאיננו אביהם כי אינם עושים אלא כי הבן שאיננו שומע לאביו הרי הוא כאלו מכחש בו שאיננו אביו: (י) אשר אמרו לרואים. ולחוזים. הם נביאי ה׳: נכוחות. דברים ישרים: חלקות. כמו שאומרים נביאי השקר שמחליקים להם ואומרים שלום יהיה לכם עשו כתאותיכם: מהתלות. הם אינם אומרים שהם מהתלות אבל הנביא קורא לדברי נביאי השקר מהתלות שהם מהתלים בהם ואומרים להם אל תיראו, והם אומרים לנביאי ה׳ חזו לנו כדברי אלו הנביאים שרואים לנו שלום וטוב והם אינם יודעים כי הם מהתלות ולא דברים ישרים: (יא) סורו מני דרך. מני ארח. שניהם כמו״ן בלי״ו, אומרים לנביאי ה׳ סורו מן הדרך הזה ומן הארח הזה שאתם רוצים שנלך בו ולא נעשה כתאות לבנו השביתו מפנינו מה שאתם אומרי׳ לנו בכל יום ויום בשם קדוש ישראל: (יב) לכן. בדבר הזה. בדבר נביאי ה׳ שמוכיחים אתכם ללכת אל הדרך הטובה: בעשק ונלוז. ותבטחו בממונכם שהוא מעושק וגזל: ונלוז. פירוש מוטה, כלומר דין מוטה כלו׳ שהטו משפט דין העשוקים בממון שלקחו מהעושק והנה ממונכם חמס ועשק ואתם בוטחים ונשענים עליו שחושבו בו שתשלחו שחד למלך מצרים לעזור לכם מיד מלך אשור, כמו שאמר למעלה ישאו על כתף עירים חיליהם, ואמר קדוש ישראל על הבוטחים בו כי הבוטחים בו ומקדישים שמו הוא יהיה בעזרם ואתם שבוטחים בהם תפלו כפרץ נופל: (יג) לכן. כפרץ נופל. אחר שנפל הבנין הוא פרץ כי הפרץ לא יפול אלא נאמר על שם סופו וכן ועתני קמה, והנה פירש אחריו מה הפרץ ואמר נבעה בחומה נשגבה: ונבעה. הוא מקום נפוח בקיר והוא מענין שחין אבעבועות וכאשר בקיר מקום נפוח הוא קרוב ליפול ואמר בחומה נשגבה לפי שתכבד החומה שהיא גבוהה על מקום הנפח שהיא כאלמנים׳ או לתמכ ממנה ותפול פתאום ותשבר לכובד גבהותה וכמו שאותו מקום הנפוח הוא גורם לנפילת החומה הנשגבה כן יהיה לכם העון הזה שאתם מבקשים עזר ממצרים יגרום לכם מפלתכם נפילה גדולה בשבר גדול מאין מרפא כנפילת החומה הנשגבה שישברו אבנים בנפילת׳ מפני שנתכתת הביטה רבה מפני גבהותה וכן המשיל לענין אחר בחומה נשגבה מפני שהם חשבו להם קרבה מלך מצרים שיהיה להם כמו חומה נשגבה מפני האויב: (יד) ושברה. האל ישבור אותה החומה שאתם חושבים להשגב בה ישבור אותה: כשבר נבל יוצרים. כמו שישבר נבל יוצרים שהוא כלי חרש כי השובר כלי חרש יקרא נשתם

ישעיה ל

כְּתַף עִילִין נִכְסֵיהוֹן וְעַל חַטּוּרִיאַת גַּמְלִין מָא דְבְאָצְרֵיהוֹן מוֹבְלִין לְעַם לָא יְהַנוֹן לְהוֹן׃ ז וּמִצְרָאֵי לְמָא וְרֵיקָנוּ סַעֲדְהוֹן בְּכֵן עֲרָעִית מִנְהוֹן קְטִילִין זְמִינִין אֲתֵי עֲלֵיהוֹן׃ ח כְּעַן עוּל כְּתַב עַל לוּחַ בֵּינֵיהוֹן וְעַל שִׁטִּין דִסְפַר רְשׁוּם וּתְהֵי לְיוֹם דִּין לְסַהֲדוּ קֳדָמַי עַד עָלְמָא׃ ט אֲרֵי עַם סָרְבָן אִינוּן בְּנַיָא כַּדִּיבַיָא בְּנַיָא לָא אֲבוֹ לְקַבָּלָא אוּלְפַן אוֹרָיְתָא דַייָ׃ י דְאָמְרִין לִנְבִיַּיָא לָא תִתְנַבּוֹן וּלְמַלְפָא לָא תַלְפוּן לָנָא אוּלְפַן אוֹרָיְתָא בְּסִימָן מַלִּילוּ עִמָּנָא אִשְׁתְּעוּ לָנָא שַׁנְיָן׃ יא אַסְטִיוּנָא מֵאוֹרְחָא דְתַקְנָא אַבְטִלוּנָא מִמַּסְרַתָא אַרְחִיקוּ מִן קֳדָמָנָא יַת מֵימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ יב בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל חֲלַף דְקַצְתּוּן בְּפִתְגָמָא הָדֵין וְאִתְרְחֵצְתּוּן בְּשִׁקְרָא וּבְאוֹנְסָא וְאִסְתְּמַכְתּוּן עֲלוֹהִי׃ יג בְּכֵן יְהֵי לְכוֹן חוֹבָא הָדֵין כִּכְרַךְ דַּחֲרוּב וְאִתְחַמַּר בְּשׁוּר מַתְקַף דְּבִתְקֵיף שְׁכוּ יֵיתֵי תַבְרֵיהּ׃ יד וְתַבְרָהּ כְּתַבּוּר מָן דַּחֲסַף דְּפַחֲרָא דִמְדַקְדַק לָא בַחַיִם

חֵילֵיהֶם וְעַל־דַּבֶּשֶׁת גְּמַלִּים אוֹצְרֹתָם עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ׃
ז וּמִצְרַיִם הֶבֶל וָרִיק יַעְזֹרוּ לָכֵן קָרָאתִי לָזֹאת רַהַב הֵם שָׁבֶת׃
ח עַתָּה בּוֹא כָתְבָהּ עַל־לוּחַ אִתָּם וְעַל־סֵפֶר חֻקָּהּ וּתְהִי לְיוֹם אַחֲרוֹן לָעַד עַד־עוֹלָם׃
ט כִּי עַם מְרִי הוּא בָּנִים כֶּחָשִׁים בָּנִים לֹא־אָבוּ שְׁמוֹעַ תּוֹרַת יְהוָה׃
י אֲשֶׁר אָמְרוּ לָרֹאִים לֹא תִרְאוּ וְלַחֹזִים לֹא תֶחֱזוּ־לָנוּ נְכֹחוֹת דַּבְּרוּ־לָנוּ חֲלָקוֹת חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת׃
יא סוּרוּ מִנֵּי־דֶרֶךְ הַטּוּ מִנֵּי־אֹרַח הַשְׁבִּיתוּ מִפָּנֵינוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃
יב לָכֵן כֹּה אָמַר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל יַעַן מָאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו׃
יג לָכֵן יִהְיֶה לָכֶם הֶעָוֺן הַזֶּה כְּפֶרֶץ נֹפֵל נִבְעֶה בְּחוֹמָה נִשְׂגָּבָה אֲשֶׁר־פִּתְאֹם לְפֶתַע יָבוֹא שִׁבְרָהּ׃
יד וּשְׁבָרָהּ כְּשֵׁבֶר נֵבֶל יוֹצְרִים כָּתוּת לֹא יַחְמֹל וְלֹא־יִמָּצֵא

רש"י

מפיו: חיליהם. ממונם: דבשת. חטוטר׳ אלדרוב״א בלע״ז יש לו לגמל במקום טעינת המשא וע״ש שמתרקקת תמיד נסבין שם דבש לדבשת קרויה דבשת כדאמרינן בב״מ דבש והדביש חזי לכתושא דגמלי: (ז) לזאת. למצרים: רהב הם. גסי הרוח: שבת. עם בטל ומתגאים חנם. ה״א שבת רהבם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות: (ח) חוקה. חקוק אותה. הנבואה הזאת. (ט) עם מרי הוא. ישראל: (י) חלקות. חנפיות: חזו. הנבאו: (יא) הטו. אותנו: מני אורח. חפצים אנו בנבואות שקר: (יב) בדבר הזה. בנבואות אמת: ונלוז. תנופה וליזה: (יג) כפרץ. של חומה שנפל: נבעה בחומה נשגבה. מגולה ליכנס בה בחומות משגבכם נבעה לשון גלוי כמו בעובדיה (א׳ ו׳) נבעו מצפוניו איגליין מטמרוהי. ודונש פתר נבעה בליטה שהחומה נעשית כמין אבעבועות מפני הגשמים וקילקול טיט הטוח: (יד) נבל יוצרים. כד של חרש: ולא ימצא. במכתתו שברון חרש גדול שיהא ראוי לחתות בו אש

סהם. כיולדה אפעה אשום ואפאף יחד. תהרגהו לשון אפעה. והזורה תבקע אפעה: לזאת ג׳ וסי׳ ויפן פרעה ויבא אל ביתו. לכן קראתי לזאת רהב. אי לזאת אסלח לך: י״ב בחד ליש׳ דכתיב ה׳ וסי׳ אתה דכאת כחלל רהב. אזכיר רהב ובבל. תרהבני בנפשי עז. ולא פנה אל רהבים. ורהבם עמל ואון. לך התרפס ורהב רעך. ובתבונתו מחץ רהב. תחתיו שחו עוזרי רהב. שהם הרהיבוני שערך כעדר. ירהבו הנער בזקן והנקלה. לכן קראתי לזאת רהב. עורי עורי לבשי עז. וא׳ נ״ל ופחד ורחב לבבך: כפרץ ד׳ וסי׳ פרץ ה׳ את אויבי לפני השמואל. וחברו דד״ה פרץ האלהים את איבי. כפרץ נופל נבעה. כפרץ רחב יאתיו:

מצודת ציון

וכן על עיר בן אתונות (זכריה ט): חיליהם. עושרם: דבשת גמלים. הוא חטוטרת הגמל שמניחים המשא עליו וע״ש שמרקיב תדיר ורפואתו למשחו בדבש קרוי דבשת: על עם. אל עם: (ז) הבל וריק. ר״ל דבר שאין בו ממש: רהב. ענין גאוה והתחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (לעיל ג): שבת. ענין בטול כמו שבת נוגש (לעיל י״ד): (ח) לוח. כענין טבלא עשוי לכתיבה והוא מלשון לוחות העדות (שמות ל״ב): חוקה. מל׳ חקיקה וכתיבה: (ט) מרי. ענין מרד: כחשים. שקרים: לא אבו. לא רצו כמו לא אבה יבמי (דברים כ״ה): (י) ולחוזים. ולנביאים: נכוחות. ענין דברים ישרים כמו כולם נכוחים למבין (משלי ח): חלקות. דברים רכים וחניפה: מהתלות. ענין לעג כמו ואיש ברעהו יהתלו (ירמיה ט): (יא) מני. כמו מן והיו״ד נוספת: השביתו. ענין בטול: (יב) ונלוז. ענין נטיה מדרך הישר כמו ונלוזים במעגלותם (משלי ב): ותשענו. ענין סמיכה: (יג) כפרץ. ענין שבירה: נבעה. מל׳ אבעבועות וכן מים תבעה אש (לקמן ס״ד): נשגבה. חזקה: לפתע. כמו בפתע וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ומשפטו בכסא וכפל שמלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י״ב): (יד) נבל. כן יקרא כד היוצר וכן ונבליהם ינפצו (ירמיה מ״ח): יוצרים. אומן חרש נקרא יוצר: כתות. ענין כתישה ושבירה לחתיכות דקות:

מצודת דוד

ושרף המעופף: ישאו. היו נושאים עושר רב על עירים וגמלים אל עם אשר לא יועילו: (ז) ומצרים הבל וריק יעזרו. ר״ל מלבד שאין הכח בידם לעזור הנה עוד מזדון לבם לא ירצו לעזור כי מצרים המה לאויבים לישראל: לזאת. למצרים: רהב הם. מתגאים בדבר שאין בידם להבטיח עזר ואין לאל ידם: שבת. והם עם בטל ואינם רוצים לעזור: (ח) עתה בוא כתבה. אמר להנביא עתה כתוב זאת לזכרון על הלוח אשר אתם וחקוק הדבר על הספר למען תהיה לזכרון לימים האחרונים עד עולם לדעת שלא על חנם הבאתי הפורעניות עליהם כ״א בעבור עונם: (ט) כי עם מרי הוא. מה ששאלו עזר מפרעה ולא שאלו פי ה׳ נחשב למרד: בנים כחשים. מכחישים בהשגחת המקום: לא אבו שמוע. אינם רוצים לשמוע תוכחתו ולזה לא שאלו פיו גם בדבר המלחמה: (י) לרואים. לנביאי האמת יאמרו לא תראו נבואה למען הגיד לנו: לא תחזו לנו. לא תנבאו לנו נכוחות: דברו לנו חלקות. דברו כמו נביאי הבעל שמחליקין דבריהם וממגיפין לומר שלום יהיה לכם: חזו מהתלות. הם אינם אומרים שהם מהתלות אבל הנביא קורא לדברי נביאי השקר מהתלות וכאלו הנביא אומר להם הנה תאמרו הנבאו לנו כדברי הנביאים האומרים שלום הלא דבריהם המה מהתלות ולא דברים ישרים: (יא) סורו מני דרך. אומרים לנביאי ה׳ סורו מן הדרך הזה מן האורח הזה שאתם אומרים לנו בכל יום שלא נעשה כתאות לבבינו: השביתו וכו׳. השביתו ממה שאתם אומרים לנו כל יום בשם קדוש ישראל: (יב) בדבר הזה. בדברי הנביאים האומרים בשם ה׳: בעושק ונלוז. במה שתעשקו עניי העם לתת שוחד ומתן לנלוז הוא מלך מצרים הנלוז במעגלותיו: (יג) העון הזה. הסרת הבטחון מה׳ וההשענה במצרים: כפרץ נופל. כפרץ של חומה שנפל קלח ממנה וכמקום נפוח כעין אבעבועות הנמצא בחומה מקלקול הגשמים שהגיה עם כי הפרצה או הנפוח היא בקצת החומה ובנין החומה היא חזקה עכ״ז תשבר ותפול כל החומה פתאום בעבור זה: (יד) ושברה. ושבר החומה פסיח הביה

בְּמְכִתָּתוֹ חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד
וְלַחְשֹׂף מַיִם מִגֶּבֶא׃
טו כִּי כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן
בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה תִּהְיֶה גְּבוּרַתְכֶם
וְלֹא אֲבִיתֶם׃ טז וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי
עַל־סוּס נָנוּס עַל־כֵּן תְּנוּסוּן וְעַל־קַל
נִרְכָּב עַל־כֵּן יִקַּלּוּ רֹדְפֵיכֶם׃ יז אֶלֶף
אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת אֶחָד מִפְּנֵי גַּעֲרַת
חֲמִשָּׁה תָּנֻסוּ עַד אִם־נוֹתַרְתֶּם כַּתֹּרֶן
עַל־רֹאשׁ הָהָר וְכַנֵּס עַל־הַגִּבְעָה׃
יח וְלָכֵן יְחַכֶּה יְהוָה לַחֲנַנְכֶם וְלָכֵן
יָרוּם לְרַחֶמְכֶם כִּי־אֱלֹהֵי מִשְׁפָּט
יְהוָה אַשְׁרֵי כָּל־חוֹכֵי לוֹ׃ יט כִּי־
עַם בְּצִיּוֹן יֵשֵׁב בִּירוּשָׁלִָם בָּכוֹ לֹא־
תִבְכֶּה חָנוֹן יָחְנְךָ לְקוֹל זַעֲקֶךָ
כְּשָׁמְעָתוֹ עָנָךְ׃ כ וְנָתַן לָכֶם אֲדֹנָי
לֶחֶם צָר וּמַיִם לָחַץ וְלֹא־יִכָּנֵף עוֹד
מוֹרֶיךָ וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת־

וְלָא מִשְׁתְּכַח בִּדְקוּקֵיהּ חֲסַף לְמִחְתֵּי נוּר מִמַּבְעוֹר וּלְמִדְלַח מַיִן מִפְצִיד׃ טו אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל אֲמָרִית דִּי תְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא תְנוּחוּן וְתִתְפָּרְקוּן תִּשְׁקְטוּן וְתִשְׁרוּן לְרוֹחֲצָן תְּהוֹן גִּבָּרִין וְלָא אֲבִיתוּן׃ טז וַאֲמַרְתּוּן לָא אֱלָהֵן עַל סוּסָוָתָא נֶעְרוֹק וְעַל כֵּן תַּעְרְקוּן וְעַל קַלִּילִין נִרְכּוֹב עַל כֵּן יְהוֹן קַלִּילִין רָדְפֵיכוֹן׃ יז אַלְפָא חַד מִן קֳדָם מְזוֹפִית חַד מִן קֳדָם מְזוֹפִית חַמְשָׁא תַּעְרְקוּן עַד דְּתִשְׁתַּאֲרוּן כְּבוּעֲרָא עַל רֵישׁ טוּרָא וּכְאָתָא עַל רָמְתָא׃ יח וּבְכֵן עָתִיד יְיָ לְמִיחַם עֲלֵיכוֹן וְתַקִּיף הוּא דִּירַחֵם עֲלֵיכוֹן אֲרֵי אֱלָהָא עָבֵיד דִּינָא יְיָ טוּבֵי צַדִּיקַיָּא דִּמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנֵיהּ׃ יט אֲרֵי עַמָּא בְּצִיּוֹן יָתֵיב בִּירוּשְׁלֶם מִבְכָּא לָא תִבְכֵּי רַחֲמָא יְרַחֵם עֲלָךְ קָל צְלוֹתָךְ יְקַבֵּל וְיַעֲבֵד בָּעוּתָךְ׃ כ וְיִהַב לְכוֹן יְיָ נִכְסֵי סַנְאָה וּבִזַּת מְעִיקָא וְלָא יְסַלֵּק עוֹד שְׁכִנְתֵּיהּ מִבֵּית מַקְדְּשָׁא וִיהוֹיָן עֵינָךְ חָזְיָן יָת

תנוסו ה' חסר בלישנא וסי' נמסר בסדר אם בחקתי : בכו ה' כתיב וי"ו בסוף וסימנהון כי עם בציון ישב . בבו בכו להולך . הלוך ובכו ילכו . בגת אל תגידו המיכה . בכו תבכה בלילה :

תולדות אהרן מים מגבא: שבת פב : בשובה ונחת. סנהדרין לז (תענית סב) : חוכי לו . סוכה מה סנהדרין צז : עם בציון . סוטה מט : מוריך . עירובין יג סוטה מט הוריות יב כריתות ו :

רשי

אש מיקוד ולשאוב בו אש מן ההסק כל שאיבת אש נופל בה לשון חתייה : ולחשוף מים . לדלות וכן (חגי ב) לחשוף חמשים פורה וכן חשפי שובל (לקמן מז) דלי מים מן שבילך אספוייש"כט בלע"ז : מגבא . גוב מלא מים : (טו) כי כה אמר . הקב"ה לכם זה ימים אין אתם צריכים לבקש לכם מעוז מצרים ולאבד ממונכם כי בשובה ונחת תהיה לכם תשועה בלא שום טורח אם תשמעו לי : שובה . לשון ישוב ומרגוע וכן שובה ה' רבבות אלפי ישראל (במדבר י) : בהשקט . הבא לכם מאתי ובבטח' תהי' גבורתכ': (טז) על סוס ננוס . נתקשר במלכי מצרי' ונביא משם סוסים קלים לנוס : (יז) אלף אחד מכם מפני גערת אחד . מן האויבים או כולכם מפני גערת חמשה תנוסו : אם נותרתם . כמו אשר נותרתם : כתורן . עץ גבוה תקוע בארץ כמין תורן הספינה שקורין מש"ט בלע"ז : וכנס . אף הוא כלונס גבוה שנותנים בראש הגבעה וכשרוא' הצופה גייסות באין נותן עליו סודר והרוח מוליכו והוא סימן שיכוסו או יתקבצו : (יח) ולכן . על שלא אביתם לשמוע : יחכה ה' לחננכם . אינו מדלג לכם על הגזרה הרעה שנגזרה עליכם כדי למהר ולהביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בא קיצה : ולכן ירום לרחמכם . יתרחק לרחמכם : כי אלהי משפט ה' . ויפרע תחילה מן המורדים בו : אשרי כל חוכי לו . לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר : (יט) כי . עוד ימים באים אשר ישאר להיות יושב בציון ובירושלים צדיק יהיה : בכו לא תבכה . לא תצטרך לבקש בקש' מאת הקדוש ברוך הוא בבכי כי לקול זעקך יענך : (כ) לחם צר ומים לחץ . לא תהיו בוכים אחר תענוגי' כאשר אתם עתה כמה שנאמר השותים במזרקי יין (עמוס ו') הנה ששון ושמחה (לעיל כב) : ולא יכנף . לא יתכסה ממך בכנף בגדיו כלומר לא יסתיר ממך פניו : מוריך .

רדק

בסתם יוצר וזהו זה השבר כמו שישבור כלי היוצר בלי חמלה שאין בדעתו להשאיר ממנה מכתת אחת להתות בה אש מיקוד . או להשוף בה מים מגבא אלא ישברהו עד שיהיה כתות כתיתות דקות והמקום שיוקדת בו האש נקרא יקוד וכן בדרך העולם לקחת אש מיקוד במכתת חרש ולחתות כמו לקחת וכן היחתה איש אש בחיקו וגבא יקרא מקום שיקוו בו מעט מים וכן בצאותיו וגבאיו ואין אדם יכול לקחת ממנו בכלי כי אם בשבר כלי שיכול לסמוך שפתי השברים בקרקע הגבא ויקח מעט מים בהו וכאשר יקח המים מן הגבא בנה נשאר הגבא חשוף ומגולה , לפיכך אמר ולחשוף , וכן לחשוף המשים פורה לקחת כל התירוש עד שלא ישאר היקב כלוש וי"ת ולחשוף ולמדלה ענין דלות מים : (טו) כי כה אמר ה' בשובה ונחת . כפל ענין במלות שונות , וכן כפל עוד ואמר בהשקט ובבטחה , אמר אני אמרתי אם תשמעו לי כי בנחת תושעון ולא תצטרכו ללכת לשרוח לבקש עזר כי אם שתשבו בעריכם וזאת תהיה גבורתכם , ר"ל כי ה' נלחם לכם ולא אביתם : (טז) ותאמרו לא כי על סוס ננוס . אם יבא האויב יש אתנו סוסים וננוס עליהם מפני האויב עד יעבור ואחר כן נשוב לארצנו : ועל קל נרכב . סוס או גמל קל , וכדבריהם כן יהיה שתנוסון אבל לא המנוסה שחשבתם שתנצלו מיד האויב כי אם תרכבו אתם על קל רודפיכם יקלו מכם וישיגו אתכם : (יז) אלף אחד . אמר אחד והעט"י שאין צריך אלא אמר כן לפי שהאל"ף הוא אחד במעלה הרביעית והאחד הוא אחד במעלה הראשונה , ואמר שהרבה ינוס מפני המעט : מפני גערת חמשה תנוסו . כולכם : עד אם נותרתם . אם במקום אשר , כי ימצא במקום אשר כמו עד אם דברתי דברי ובמקום כאשר כמו אם יהיה היובל לבני ישראל ואם מזבח אבנים תעשה לי , והדומים להם , אמר כל כך תנוסו הנה והנה עד שהנשארים בכם יהיו מעט' בין רבים כמו התורן על ראש ההר שיראה יחידי מרחוק , וכן כמו הנס על הגבעה , והענין כפול כי הנס יפרשו על התרן: (יח) ולכן יחכה ה' לחננכם . יחכה פעל יוצא , כלומר ובטיחכם בחכתכו לו לחננכם שעוד יחון אתכם ויסעד אתכם והענין הזה על אשר יחלתי , יש מפרשים הפסוק הזה עם הפרשה הבאה אחריו עתידה . והנכון שהוא מענין הפרשה שמדבר על דורו של חזקיהו ועל הרעים שבהם שמבקשים עזר ממצרים אמר עד הפסוק הזה והפסוק הזה כנגד הטובים חזקיהו וסיעתו : לחננכם . לחנן אתכם , לחנן בשקל אין נחלת לחמם : ירום לרחמכם . ירום וינשא על מתנה אשר לרחם אתכם : כי אלהי משפט ה' . ולא יספה הצדיקים עם הרשעים : אשרי כל חוכי לו . כי הם יוצלו : (יט) כי עם בציון ישב : לא כאשר ערי יהודה שנתפשו ביד מלך אשור בעבור שלא היו חוסים באל : ירושלים בכו לא תבכה . אתה העם אשר בירושלם שלא יצאתם ממנה לבקש עזר ממצרים בכה לא תבכה כמו שבוכים האחרים שנתפשו כי האל יחנך לקול זעקך : כשמעתו ענך . כאשר שמע זעקך ענה אותך וזהו שקרע חזקיהו בגדיו והתכסה בשק ובא בית ה' והתפלל שם ועונה אותו האל על ידי ישעיהו בנביאה ואמר אל תירא מפני הדברים אשר שמעת וגו' : (כ) ונתן לכם ה'. המפרשים פירשו כמו ואם נתן , כמו כי אינך יוצא , שפירושו כי אם אינך יוצא , ולמית והלכת , ואם למית והלכת והדומים להם , ויהיה לזה הפי' וי"ו ולא יכנף כפ"א רפ"א בלשון יתפעל , אמר אם עד עתה נתן לכם לחם צר ומים לחץ לא יהיה עוד זה כי לא יכנף עוד מוריך

מצודת דוד

תהיה מכותה כשבר נבל מיוצר חרס אשר הוא כתות דק דק כי המכתת לא יחמול עליו מלכתתו כי טוב לו להחזירם לעפר לעבדו בסיד לטוח הבתים והבורות : ולא ימצא במכתתו . בהשברים הכתותים לא ימצא חרס גדול שיהיה ראוי לשאוב בו אש מן היקוד או לקחת בו מים מן הגבא וכאומר אם העון הזה הוא קטן בעיניכם מ"מ יהיה סיבה על כליון נפלא : (טו) בשובה ונחת תושעון . אם הייתם בוטחים בי ולא במצרים הייתם אז נושעים בהשקט ונחת מבלי טורח מלחמה : תהיה גבורתכם . הייתם מתגברים על האויב בישיבת השקט ובבטחון ה' מבלי עמל : ולא אביתם . לא רציתם בזה כ"א במלחמה בעזרת מצרים : (טז) ותאמרו לא . אמרתם לא נבטח בה' אלא נתרומם כנס הזה בעזרת סוסים הבאים ממצרים : על כן תנוסון . בעבור זה תנוסון מפני האויב ויהיה לכם השפלה ולפי שהוא לשון נופל על לשון אמר כן : ועל קל נרכב . נתחזק ברכיבת סוסים קלים הבאים ממצרים : על כן יקלו רודפיכם . בעבור זה יקלו הרודפים ויתחזקו עליכם : (יז) אלף אחד . אלף אנשים מכם אשר כל אחד יהיה מיוחד : מפני . הוזר על מלת תנוסו לומר אלף מכם תנוסו מפני גערת אחד מן האויבים ומפני גערת חמשה תנוסו כולכם : עד אם . תהיו מפוזרים כאשר תשארו יחידים כתורן הספינה כאשר יעמידו על ראש ההר שנראה למרחוק יחידה כי אין דבר נראה עמו : (יח) ולכן . הואיל ולא אביתם לשמוע : יחכה וכו' . לא ידלג על הגזירה הרעה למהר להביא הטובה אלא יחכה וימתין עד בוא קיצה : ירום . יתרומם ויתרחק לרחמכם : כי אלהי משפט ה' . ולכן יפרע תחלה מן המורדים בו : אשרי וכו' . אבל אשרי לכל המקוים לו לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר : (יט) כי עם בציון , עוד ימים באים אשר העם הנשאר בציון והעם אשר ישב בירושלים לא יצטרכו לשאול בקשה מה בבכיה כי יחון אותם לשמוע קול זעקתם ואם תהיה בזילת הבכי : כשמעתו . מיד כשישמע את קול זעקה לך : (כ) ונתן וכו' . רצה לומר המקום יתן בלבבכם להסתפק בלחם צר ומים לחץ כאלו

מצודת ציון

יחמול . ענין רחמנות : במכתתו . בשבריו : חרש . כמו חרס בסמ"ך : לחתות . ענין לקיחת האש כמו גחלים אתה חותה על ראשו (משלי כ"ה) ועפ"ז יקרא הכלי שחותין בו האש בשם מחתה : מיקוד . כן נקרא מקום תבערת אש כמו על מוקדה (ויקרא ו) : ולחשוף . ענין שאיבה כמו לחשוף חמשים פורה (חגי ב) : מגבא . מקום כניסת מעט מים וכן בגאיו וגבאיו (יחזקאל מ"ז) : (טו) בשובה . ענין השקט ומרגוע וכן נפשי ישובב (תהלים כ"ג) : ולא אביתם . ולא רציתם : (טז) ננוס . מלשון נס והוא כלונס ארוך ועניינו הרמה כנס וכן נס להתנוסס (שם ס) : תנוסון . מלשון ניסה ובריחה : (יז) גערת . ענין גערת נזיפה : כתורן . הוא העץ הגבוה הזקוף על הספינה וכן בל יחזקו כן תרנם (לקמן ל"ג) : וכנס . הוא כלונס ארוך עשוי לתלות בו מפה לסימן לאנשי הצבא להתאסף ולבוא : (יח) יחכה . ענין איחור כי לדבר המתאחר מחכים ומקוים לה : לחננכם מלשון חנינה : ירום . מלשון הרמה למעלה : חוכי . ענין תקוה : (כ) צר לחץ . פתרון אחד להם מענין דחק : יכנף . מלשון כנף בגד והוא קצות הבגד : מורך . מלמדך וכן יורה דעה (לעיל

מוריך. ויהיה מוריך כמו מערך מן יורה ומלקוש ופי' לא יכנף לא יאסף ולא יעצר והדומה לו בדברי רז"ל כנופיא לאסיפת העם ולעצירתם ואז בימי חזקיהו היה להם בצורת ובצר להם אותם בשבע כמו שאמר אכול השנה ספיח ובשנה השנית סחיש ובשנה השלישית זרעו וקצרו וגו' או פירוש ולא יכנף לא ירחק בכנף הארץ כלומר לא יהיה רחוק מכם המטר אלא קרוב שיהיו עיניכם רואות תמיד ויש לפרש מוריך מן ולא שמעתי לקול מורי ואמר זה על חזקיהו ואם יו"ד מוריך לרבים יהיה חזקיהו ושריו, ר"ל שלא ישלח שלוחים בכנף הארץ כמו שעשה אחז ששלח למלך אשור לעזור לו במלחמת רצין ופקח אבל חזקיהו יהיה בטוח במקומו ולא יצטרך אל עזר אדם ועיניך יראו אותו תמיד בירושלים שיורה אותך הדרך הטובה והישרה. ויונתן פירש הפסוק על מחנה אשור שתרגם הפסוק כן ויהיה פ' לכון נכסי שנאה וגומר, ונכון הוא פירושו: ומים לחץ. בא בסמיכות עם המ"ה, כמו מ"ם ברכים: (כא) ואזניך. אפילו יקרא אותך המורה מאחריך ויאמר לך זה הדרך לכו בה תשמענה אזניך ותקשבנה כל שכן כשיורה אותך פנים בפנים, ר"ל שיהיו דורו של חזקיהו בימיו הכם תפצים לשמור התורה והמצות ושומעים לקול מוריהם אפילו יקראו אותם מאחריהם: כי תאמינו וכי תשמאילו. כשתרצו לנטות אל הימין או אל השמאל לא תעשו אלא הדרך הישר נגד עיניכם לכו בה לא תטו ימין ושמאל ממצות התורה. ותאמינו. כמו כי תימינו הא"ף תמורת היו"ד: (כב) וטמאתם. כשידבר כנגד העם ידבר פעם לשון יחיד דרך כלל ופעם לשון רבים דרך פרט, ופירוש וטמאתם תתנו אותו כמו טמא, כי כן אמר חזקיה על הפסילים שעשה אחז אביו, אמר ללוים והוציאו את הנדה מן הקדש, ואמר ויוציאו את כל הטומאה אשר מצאו בהיכל ה' ואמר ויקבלו הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה והנדה והטומאה הם הפסילים והמסכות: אפדת. כמו ויאפד אפדתו כתרגומו ענין תקון: תזרם. תזרם למקום רחוק: כמו דוה. כמו הנדה שתשב במקום רחוק מבעלה בימי נדת דותה: לא תאמר לו. תאמר לפסל לא חולה, וי"מ לא כמו נואה ותשלכי' לחוץ, וכן הוא במסרה לית לשון טנוף: (כג) ונתן. יתן לך האל מטר לצורך זרעך אשר תזרע וכן יתן לך לחם תבואת האדמה כי לא יבא בו שדפון וירקון ולא יאכלנו הארבה ועוד יהיה לחם ארצך דשן ושמן. וגם מקנך ירעה כמו כן: כר נרחב. כי הכל יהיה מלא תבואה וירעה המקנה ברחב, כר הוא מקום מרעה: ומקנך. כתוב ביו"ד אפשר שהוא לרבים, או הוא תמורת למ"ד הפעל: (כד) והאלפים. השורים כמו שגר אלפיך: והעירים. הם עולי החמורים: עובדי האדמה. שעובדים בהם האדמה: בליל חמיץ בליל. הוא המספוא, כמו אם יגעה שור על בלילו: חמיץ. נקי לפי ענינו, וגם יש לו דומה בלשון ערבי, וי"א בליל פסים: זורה. בינוני מפלא נזכר פעלו מן הדגוש לפי' הוא בסגול: וברחת. רחת מן רוח לפי שזורין בה ומנקים הקש מן התבואה: (כה) והיה. לענין שאמר שיתן מטר על פני האדמה אמר כל כך יהיה שפע המים עד שההרים והגבעות ימלאו בהם מים ויהיה זה ביום הרג רב בנפול מגדלים: ביום. כמו בעת, כמו ביום הכותי כל בכור, יום לעקתי בלילה נגדך, וכן כל ביום שהוא שאומר על עתידה: הרג רב. הוא מה שהכה האל במחנה אשור כי אחר כן נרבה האל ליושבי ירושלם ויהודה בכל טוב ופי' בנפול מגדלים שרים גדולים וכן ת"י רברבין כמו שאומ' ויכחד כל גבור חיל ונגיד במחנה אשור: (כו) והיה אור הלבנה. רוב המפרשים פירשו פסוק זה לעתיד, ויש שפירשו כמשמעו ואיננו נכון, ויש שפירשו משל לרוב הטובה שתהיה לעתיד בימי המשיח, וכן הוא, אבל יתכן לפרשו גם כן משל בימי חזקיהו שיהיה להם

הקב"ה המלמדך להועיל: (כא) ואזניך תשמענה וגו'. לא כמו שאתם עושים עתה שאתם מואסים בדברו ואומרים לא תחזו לנו נכוחות כי אם אזניך יהיו נטויות אף אחריך לשמוע דבר מאתי אולי יבא נביא ויורך דרך ללכת בין ימין ובין שמאל: (כב) אפדת. נוי: כמו דוה. יהיו מאוסות בעיניך כנדה: (כג) ונתן. הקב"ה מטר זרעך: ושמן. ל' דבר שמן ואינו ל' שמן לפיכך טעמו למט' ונקוד קמץ: כר נרחב. עד שיהיו הכרים שמינים ורחבים: כר. כבש ל"א מישור נרחב כמו (בראשית יג) ככר הירדן וכמו (ויקרא כג) כרמל כר שהוא מלא תבואה: (כד) והאלפי'. שוורי': בליל חמיץ. כמו (איוב ו) על בלילו קשין ותבן מחומצין ומחוזקין בתבואה שבתוכם יאכלו: אשר זורה. התבואה פעמיים אחת ברחת ואחת במזרה כדי לנקות התבואה לפיכך יהיה התבן בלול בתבואה שזורה במזרה אצל הקשין. רחת פול"א בלע"ז. מזרה וו"ן בלעז. ומדרש אגדה בליל ל' בלול שיהא האוכל בלול בתבן: (כה) יבלי מים. נהרי מים כמו (ירמיה יז) ועל יובל ישלח שרשיו: ביום הרג רב. שיהא טבח גדול (בארץ אשור) יונתן תירגם ביום קטול רב במיפל רברבין: (כו) שבעתים כאור שבעת הימים. שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים הרי ארבעים ותשע שביעות העולים לשלש מאות וארבעים ושלשה

מוֹרֶיךָ׃ כא וְאָזְנֶיךָ תִּשְׁמַעְנָה דָבָר מֵאַחֲרֶיךָ לֵאמֹר זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ כִּי תַאֲמִינוּ וְכִי תַשְׂמְאִילוּ׃ כב וְטִמֵּאתֶם אֶת־צִפּוּי פְּסִילֵי כַסְפֶּךָ וְאֶת־אֲפֻדַּת מַסֵּכַת זְהָבֶךָ תִּזְרֵם כְּמוֹ דָוָה צֵא תֹּאמַר לוֹ׃ כג וְנָתַן מְטַר זַרְעֲךָ אֲשֶׁר־תִּזְרַע אֶת־הָאֲדָמָה וְלֶחֶם תְּבוּאַת הָאֲדָמָה וְהָיָה דָשֵׁן וְשָׁמֵן יִרְעֶה מִקְנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא כַּר נִרְחָב׃ כד וְהָאֲלָפִים וְהָעֲיָרִים עֹבְדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר־זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה׃ כה וְהָיָה עַל־כָּל־הַר גָּבֹהַּ וְעַל כָּל־גִּבְעָה נִשָּׂאָה פְּלָגִים יִבְלֵי־מָיִם בְּיוֹם הֶרֶג רָב בִּנְפֹל מִגְדָּלִים׃ כו וְהָיָה אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ יְהוָה אֶת־שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא׃

שכנתי בבית מקדשא: כא ואודנך ישמעון פתגמא מבתרך למימר הדא אורחא דתקנא הליכו בה לא תסטון מניה לימינא ולסמאלא: כב ותסאבון ית חפוי צלמי כספיכון וית תקון מתכת דהבכון תרחיקינון כמא דמרחקין ית טומאתא כן תרחיקינון: כג ויתן מטר זרעך די תזרע ית ארעא ועבורא ועללא יסגי בארעא ויהי פרנוס וטב ויתפרנסון צדיקיא מיגיתיהון בעדנא ההיא שמן רכיבין ופטימין: כד ותוריא וחמריא די מפלחין בהון ית ארעא בליל מפטמיכלון די דאבריתתא ובמדירא: כה ויהי על כל טור רם ועל כל רמא מנטלא פצידין נגדין מיין תקלא למלכין ולשריתהון ביום קטול רב במפל רברבין: כו ויהי ניהור סיהרא כניהור שמשא וניהור שמשא יהי עתיד לאנהרא על חד תלת מאה ארבעין ותלתא כניהור שבעת יומיא ביומא דיתיב יי ית גלות עמיה ומרע מחתיה יסי: הא

דוה ג' וסי' ואיש אשר ישכב את אשה. תזרם כמו דוה. נתנני שוממה כל היום. אנ"ך: שבעתים ו' בקריאה וסי' נמסר בסדר בראשית: שבעת הימים ח' ומקומ' מצויין במסרה רבתא דאהדרנא בריש האי חבורא בערך יום: חבוש ג' בקריאה וסי' ביום חבוש ה' את שבר עמו. פארך חבוש עליך. פניהם חבוש בטמון: ירפא ג' בקריא' וסי' נמסר במ"ב סי' כ':

תולדות אהרן ואזניך תשמענה. שבת קנג מגלה לב (שבת ח): פסילי כספך. (שבת יא): כמו דוה. שבת פב: ירעה מקנך. מנחות פז: והאלפים. (מעשרות מט): אור הלבנה. פסחים סח סנהדרין לא: שבעתים. עקידה שער כע:

מצודת ציון

כח): (כא) תאמינו. מל' ימין ובאה האל"ף במקום היו"ד: (כב) צפוי. ענין חפוי וכסוי: אפדת. חגורה כמו ויאפד לו בחשב האפוד (שמות כ"ט): מסכת. פסל הניצוק ממתכת וכן אלהי מסכה (שם ל"ד): תזרם. ענין פזור למרחוק וכן זרה הלאה (במדבר י"ז): דוה. כן יקרא הנדה כמ"ש כימי נדת דותה (ויקרא יב): (כג) דשן. ענינו כמו שמן: כר. כבש שמן וכן שלחו כר (לעיל טז): (כד) והאלפים. השוורים כמו שגר אלפיך (דברים ו): והעירים. כן יקראו החמורים עודם קטנים: בליל. מל' בלבול וערבוב: חמיץ. מל' חמץ ור"ל מחוזק כדבר המחמץ: זורה. ענין פזור התבואה מול הרוח להפריח הפסולת וכן זורה את גורן (רות ג): ברחת. הם כלי שזורין בו התבואה ונקרא כן לפי שמניפין אותו אל הרוח: ובמזרה. גם הוא שם כלי עשוי לזרות בו התבואה: (כה) פלגים. אמות המים המתפלגים ומתפרדים הילך והילך: יבלי מים. גם הוא מענין פלגים כמו ועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה יז) וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב): (כו) חבוש. ענין כריכה מטלית על מקום השבר כמו ולא חובשו (לעיל א):

מצודת דוד

חזקיה והוציאו את הנדה מן הקדש (דה"ב כט) ועל הפסל אמר: (כג) ונתן מטר זרעך. האל יתן מטר לצורך זרעך וכו' וכן יתן לך לחם תבואת האדמה כי לא בוא שדפון וירקון ולא יאכלנו הארבה: והיה דשן ושמן. ארצך תהיה דשן ושמן לגדל פירות מעובחים: ירעה. כל אחד ממקניך ירעה במרעה טובה עד שכל אחד מהכרים יהיה רחב ובעל בשר: (כד) עובדי האדמה. כי בהם חורשים השדה לזריעה: בליל חמיץ יאכלו. מאכלם יהיה תבואה בלולה במוץ המחוזק ברב תבואה: אשר זורה. ר"ל יחזקו המוץ בתערובות תבואה נקיה אשר זורה ברוח על ידי הרחת והמזרה להסיר הפסולת כי מרוב הברכה יאכילו גם לבהמות תבואה נקיה: (כה) והיה על כל הר גבוה ועל כל גבעה וכו': פלגים. מרוב המטר: ביום הרג רב. כל זה הטובה יהיה בעת שיהיה הרג רב במחנה אשור על ידי המלאך המכה בם: בנפול מגדלים. באבדן השרים הגדולים שבהם: (כו) כאור החמה. תבהיק אורה

כאלו דחוק לכם הלחם והמים ולא תהיו שטופים אחר התענוגים כמו עתה: ולא יכנף עוד מוריך. הקב"ה המלמדך להועיל לא יסתיר פניו ממך ואחז במשל כאדם המכסה פניו בכנף בגדו שלא יראוהו: והיו עיניך. כאלא יסתיר פניו אם כן יהיו עיניך רואות אותו ר"ל תוכל לשאול כל צרכיך כי ימלא משאלותיך: (כא) ואזניך וכו'. לא כמו שאתם מואסים עתה בדברי ותאמרו לא תחזו לנו נכוחות כי אז תהיינה אזניך נטויות לאחורך לשמוע דבר מאתי אשר יאמר זה הדרך לכו בו: כי תאמינו. בין כשתרצו ללכת אל הימין בין אל השמאל תהיו תאבים לשמוע דבר ה' אם נכון הדבר: (כב) וטמאתם וכו'. רצה לומר בעיניכם יהיה טמא לפוי פסילי הכסף ותגורת מסכת הזהב: תזרם כמו דוה. תפזרם ותזרקם למרחוק כמו הנדה היושבת רחוק מבעלה בימי נדת דותה: לא תאמר לו. תאמר עליו לא חולה וכן אמר

רשי

ושנאה : (כז) שם ה'. גבורתו שתהא לו לשם מה שיעשה סנחרב : בא ממרחק. להאמין מה שהבטיח זה ימים רבים : משאה. ה"א יתירה ואינו אלא כמו משא לפיכך נקודה רפי : (כח) כנחל שוטף. אשר העובר בו יחלה בו עד צוארו שאין בו שום כח לעמוד בפני שטף המים : להנפה. להניף אוונ"ר בלע"ז : בנפת שוא. לא להועיל להם והם סבורים להועיל : רסן. פרומב"א פרינ"ק בלע"ז : (כט) השיר יהיה לכם. בליל פפסח תבא לכם שמחה זו : בליל התקדש חג. כמו שאמרת' שיר של הפסחים במצרים ונראה מקרא זה כאילו בא ללמד על סנחרב ולימד על פרעה שאמרו הלל בליל אכילת פסחים (מדרש תהלי') : כהולך בחליל. ותשמחו במפלת סנחריב כשמחת מביאי ביכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבוא בהר ה'. כמו ששנינו במס' בכורים : (ל) ונחת זרועו. אין זה ל' כוח אלא ל' נוחת בו שלמנ"ט בלע"ז כמו וינח בכל גבול מצרים (שמות יז) הנחת גבורתו יראה בלהב אש שנשרפו אוכלוסי סנחריב : נפץ. ל' שיבור יותר : וזרם. קילוח מטר סוחף : (לא) מקול ה' יחת אשור. אזנים פתח להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו (באגדת חלק) : בשבט יכה. אשור אשר היה רגיל להכותך בשבטו : (לב) והיה כל מעבר מטה מוסדה. כל מעברות תוקף יסודות אוכלוסיו כל המקומות אשר עברו שם והשחיתום וביום מפלתם יניח ה' עליהם על שמועת מפלתם והם יהיו בתפים ובכינורות. וכה פתרון המקרא בסירוס והיה בתפים ובכינורות כל מעבר

ישעיה ל

כז הִנֵּה שֵׁם־יְהוָה בָּא מִמֶּרְחָק בֹּעֵר אַפּוֹ וְכֹבֶד מַשָּׂאָה שְׂפָתָיו מָלְאוּ זַעַם וּלְשׁוֹנוֹ כְּאֵשׁ אֹכָלֶת׃ כח וְרוּחוֹ כְּנַחַל שׁוֹטֵף עַד־צַוָּאר יֶחֱצֶה לַהֲנָפָה גוֹיִם בְּנָפַת שָׁוְא וְרֶסֶן מַתְעֶה עַל לְחָיֵי עַמִּים׃ כט הַשִּׁיר יִהְיֶה לָכֶם כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ־חָג וְשִׂמְחַת לֵבָב כַּהוֹלֵךְ בֶּחָלִיל לָבוֹא בְהַר־יְהוָה אֶל־צוּר יִשְׂרָאֵל׃ ל וְהִשְׁמִיעַ יְהוָה אֶת־הוֹד קוֹלוֹ וְנַחַת זְרוֹעוֹ יַרְאֶה בְּזַעַף אַף וְלַהַב אֵשׁ אוֹכֵלָה נֶפֶץ וָזֶרֶם וְאֶבֶן בָּרָד׃ לא כִּי־מִקּוֹל יְהוָה יֵחַת אַשּׁוּר בַּשֵּׁבֶט יַכֶּה׃ לב וְהָיָה כֹּל מַעֲבַר מַטֵּה מוּסָדָה אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה עָלָיו בְּתֻפִּים וּבְכִנֹּרוֹת וּבְמִלְחֲמוֹת תְּנוּפָה נִלְחַם־

תרגום

כז הָא שְׁמָא דַיְיָ מִתְגְלֵי כְּמָא דְאִתְנַבִּיאוּ עֲלוֹהִי נְבִיַיָא מִלְקַדְמִין תַּקִיף רוּגְזֵיהּ וְקַשֵׁי מִלְסוֹבְרָא מִן קֳדָמוֹהִי עַל רַשִׁיעַיָא נְפַק לְוָט וּמֵימְרֵיהּ כְּאֶשָׁא אָכְלָא׃ כח וּמֵימְרֵיהּ כְּנַחַל מִגַבַּר עַד צַוָאר תַּקִיפִין יִקְטֵיל לְאַרְמָא עַמְמַיָא בְּרָמוּת רֵיקָנוּ וְזִמָם דְטָעוּ בְּלִיסַת עַמְמַיָא׃ כט תּוּשְׁבַּחְתָּא תְּהֵי לְכוֹן כְּלֵילְיָא דְאִתְקַדַשׁ בֵּיהּ חַגָא וְחֶדְוַת לִבָּא כְּמָא דְנָגְדִין בְּתוּדְתָא בְּאַבּוּבָא לְמֵיעַל בְּטוּר קוּדְשָׁא דַיְיָ לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם תַּקִיפָא דְיִשְׂרָאֵל׃ ל וְיַשְׁמַע יְיָ יַת זִיו קַל מֵימְרֵיהּ וּתְקוֹף דְרַע גְבוּרְתֵּיהּ יְגַלֵי בִּתְקוֹף רְגַז וְשַׁלְהוֹבֵי אֶשָׁא דְמִשֵׁיצָא פְּסִילָן בַּדוּר וְזַרְמִית וְאַבְנִין דְבָרָד׃ לא אֲרֵי מִקָל מֵימְרָא דַיְיָ מִתְּבַר אַתּוּרָאָה דִי בְשׁוּלְטָן מָחֵי׃ לב וִיהֵי כָּל מַעֲבַר דְבִרְבֵיהוֹן וְתַקִיפֵיהוֹן דִי יָנִיחַ יְיָ פּוּרְעָנוּת גְבוּרְתֵּיהּ בֵּינֵיהוֹן בְּתוּפִּין וּבְכִינוֹרִין יְשַׁבְּחוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַל קְרָבָא

ולשונו ז' מ"ל בקריאה וסי' נמסר בספר שפטים סי' ז' : גלתם י"ב פתחין וסי' נמסר בספר שפטים סי' מ :
תולדות אהרן התקדש חג. פסחים לה ערכין י :

רדק

לכם טובה רבה אחרי מות מחנה אשור והתשועה ממנו היתה גדולה וכמו שקורא הצרה השך ואפלה כמו שאומר שמש וירח קדרו והכוכבים אספו נגהם והפסוקים הדומים לזה. כן יקרא התשועה אורה כמו שאומר ליהודים היתה אורה ושמחה לא שיוסיף להם אור השמש ואור הלבנה אלא הישועה היא האירה וכן לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף עוד והדומי' לזה. ושבעתים ר"ל אורות גדולות רבות כמו שבעתים יוקם קין ר"ל נקמות רבות לא שני פעמים שבעה לבד, כי השבון שבע ושבעה יבא להגדיל החשבון, כמו שבע יפול צדיק וקם, שבע כחטאתיכם, והדומים להם : כאור שבעת הימים. דרך משל כאלו אור שבעת ימי השבוע יהיו כאחד בתוספת האחד על הכרו : ביום חבוש ה' את שבר עמו. אם לעתיד ביום קבוץ גליות או אחר מלחמת גוג ומגוג ועליו יתפרש לזה הפי' הפסוק שלפני זה ביום הרג רב שלא תהיה אחר המלחמה הביא צרה בעולם, וכאלו יהיה כל העולם אורה, ואם בימי חזקיהו אחרי מות מחנה אשור, ולענין הפרשיות האלה לפני הפסוקים הבאים האלה ולאחריהם יראה הענין הזה בימי חזקיהו כמו שפי' וכן דעת הגדול רבי' משה מימון ז"ל. ופיר' ש כאור שבעת הימים שבעת ימי חנכת שלמה : (כז) הנה שם ה'. שם ה' שחרפו מלאכי מלך אשור הנה הוא בא להנקם ממנו, ומה שאמר ממרחק לפי שהיה חושב מלך אשור כי האל הוא כאלו הוא במרחק ממנו ולא יוכל להרע לו. לפיכך אמר כי הנה הוא בא ממרחק : בוער אפו. שאפו בוער על מלך אשור ועל מחנהו : וכובד משאה. הה"א אינה כנוי לנקבה כי היא רפה ואמר כובד משאה כלומר כבד יהיה עליה' לם זו המשא הכבדה הסוא שישא האל עליהם : שפתיו מלאו זעם ולשונו וגו'. כפל הענין במלות שונות ושפתיו ולשונו הם דברי הנבואה שהתנבא הנביא עליהם : (כח) ורוחו. ודבורו וכן ת"י ומימריה כמו שאמר שפתיו ולשונו כן אמר ורוחו או יהיה פי רוח ורוחו מלאכו והוא המלאך שהכה במחנה אשור יהיה להם כנחל שוטף שישטפם : עד צואר יחצה. כמו מי הנהר שהגיעו לאדם עד צוארו שאין לו דרך לנאת מהם אלא ימבע בתוכם או הוא קרוב להיות טובע וכן מחנה אשור כמעט כלו כולם כי לא נשארו אלא מעט כשעור שהם אלל הגוף : להנפה גוים בנפת שוא. מקור, כמו להניף פירוש רוחו יבא להניף הגוים אשר במחנה אשור בהנפת שוא. ונפה הוא הכברה שמניפין בה התבואה והוהם אינה לבוא אלא לברר הבר מן התבן, אבל זאת הנפה שיניף האל בה הגוים תהיה נפת שוא שלא ישאר בה דבר לורך אלא הכל ילך לשוא ולאבוד, ויהיה גם כן רוחו לעמים האלה כמו רסן מתעה כי הרסן שמשימין בפי הבהמה הוא מיסר הבהמה שתלך דרך ישרה למקום שרוצה הרוכב אבל זה הרסן יהיה האל על לחיי העמים להתעותם לא לישרם ויוליכם לאבדון : (כט) השיר. באותו היום שתהיה המגפה במחנה אשור והיה לכם יושבי ירושלים שיר ושמחה כמו הלילה שמתקדש בו החג והוא הלילה של חג שבשמחים בו ואומרים בו שיר כן יהיה כם זה ביום מפלת מחנה אשור שתשמחו ותשירו ותהללו לאל שעשה לכם נס גדול, והשיר הזה הוא בפה והשמחה היא בלב לפיכך אמר ושמחת לבב ואמר כהולך בחליל כי ההולך בחליל באמת יש לו שמחת לבב ואמר הולך כי המחול הוא שהולכים רבים איש ביד חברו סביב סביב והחליל מכה בתוכם : לבא בהר ה'. שיבאו בהר ה' שהוא בית המקדש לשיר ולהלל שם אל צור ישראל שהיה [illegible] חזקם עם מלך אשור, ורז"ל פירשו כי בליל פסח היתה מגפת מחנה אשור, שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג שאומרים בו שירה והלל זהו ליל הפסח : (ל) והשמיע ה'. כשבא מלאך ה' בא בקול רעש בהבהילם ויצאה נשמתם : ונחת. מתרגמינן ויורד ונחת, ונחת הוא שם הירידה ר"ל שיוריד האל זרועו עליהם, ר"ל מכתו : ולהב אש אוכלה. פירשו רז"ל שרפת נשמה וגוף קיים כמו שפירשנו בפסוק ותחת כבודו יקד יקוד : נפץ וזרם. כאלו ירדו ברקים מנפצים ומשברים וזרם מטר ואבן ברד כן יכלו במהרה : (לא) כי מקול ה'. בשבט יכה. האל יכה אותו בשבטו, או פירוש אשור שהיה מכה בשבט עתה יחת וישבר שהרי קראו שבט כמו שאמר הוי אשור שבט אפי וכן פי"' : (לב) והיה כל מעבר מטה מוסדה. בכל מקום שיעבור במחנה המטה שיסד האל לו

מצודת דוד

אורה כמו אור החמה : יהיה שבעה פעמים כאור וכו'. יהיה שבעתים ככה וחזר ופירש שיהיה כאור שבעת הימים ביחד והוא ענין משל על רוב הטובה כלפי שנאמר ביום רעה שמש וירח קדרו (יואל ב) : ביום חבוש. זה הטובה יהיה בעת ירפא שברם ומכתם ר"ל אחר מפלת אשור שיהיה מכה בהם : (כז) הנה שם ה'. מפלת אשור בהוא שם גבורתו של המקום הנה המפלה ההיא בא ממרחק רצה לומר מן השמים על ידי המלאך המכה בהם : בוער אפו. הבערת האף וכובד המשא העמוסה על אשור בא ממרחק מן השמים : שפתיו. שפתי ה' והוא דברי הנבואה על מפלת אשור : ולשונו וכו'. כפל הדבר במלות שונות : (כח) ורוחו. רוח פיו הוא כנחל השוטף בחזקה המגיע עד הצואר ושמה יחלקו את הגוף להיות מה ממעל למים ומה במים ור"ל כמו שיש סכנה במים הבאים ושוטפים בשעור זה כן יסתכנו מחנה אשור ויפלו : להנפה גוים. רוח ה' דבר להניף העמים אשר במחנה אשור בנפת שוא כי הנפה היפה עשויה לברר הבר מן התבן אבל הנפה הרעה שנקביה גסות אין בה תועלת כי הכל נופל דרך הנקבים וכן מחנה אשר ינפו בנפת שוא כי כולם יכלו ולא ישאר שארית : ורסן מתעה. כי הרסן הבוטח על לחיי הבהמה מייסרה להוליכה בדרך הישר לבל התע אבל הרסן שישים האל על לחיי העמים הבם להוליכם לירושלים הרסן הזה יתעה אותם כי ילכו לאבדון ר"ל המקום יתן בלבבם ללכת לירושלים לרע להם : (כט) השיר יהיה לכם. בעת יפלו מחנה סנחריב יהיה לכם שיר כמו השיר שהיה במצרים בלילה אשר התקדש להיות בו חג והוא ליל פסח : ושמחת לבב. יהיה לכם שמחת לבב כשמחת מביאי בכורים שהיה החליל מכה לפניהם לבוא בהר ה' הוא הר הבית : (ל) והשמיע ה' וכו'. אחז במשל מדרך בני אדם הנלחמים שמרימים קול צווחה לאיים על שכנגדם : ונחת זרועו. הנחת זרועו להכות בהם יראה בקצף גדול ובלהב אש השורפת ובנפץ וזרם ואבן ברד ר"ל לא ישאר מהם שארית כאלו הביא עליהם כל המכות הללו : (לא) כי מקול ה'. מגערת ה' ישבר אשור כאלו הכה אותו בשבט המשבר : (לב) והיה כל מעבר וכו'. פתרון המקרא בסרוס כאלו אמר והיה בתופים ובכנורות כל מעבר מטה מוסדה אשר יניח ה' עליו ובמלחמות

מצודת ציון

ומחץ. ענין מכה ופצע כמו מחץ ראש (תהלים קי) : (כז) זעם. כעס וקצף : אוכלת. שורפת : (כח) ורוחו. ענין דבור הבא כנפחת הרוח : שוטף. ענין מהירות ההלוך : יחצה. ענין חלוקה כמו ותחץ לארבע רוחי השמים (דניאל יא) : להנפה. להוליך ולהביא ולפזרה בתוך הנפה והוא כענין כברה ובדרז"ל ונפה שמוליאה את הקמח (אבות פ"ה) : שוא. ר"ל רעה : ורסן. הוא מה שמוליכין הבהמה ע"י כמו במתג ורסן (תהלים לב) : מתעה. מל' תועה : לחיי. הוא המקום שאצל העין : (כט) התקדש. מל' קודש : בחליל. שם כלי נגון : צור. חוזק ומעוז : (ל) הוד. הדר ויופי : ונחת. מל' הנחה : בזעף אף. כפל המלה בשמות נרדפים : נפץ. ענין רצילה עם השבור כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז) : וזרם. ענין מרוצת המים : ואבן ברד. ר"ל ברד קשה וכבד : (לא) יחת. ענין שבירה כמו חתת קשתותם (ירמיה נא) : (לב) מעבר. מל' מעברה : מוסדה. מל' יסוד וחוזק : בתופים ובכנורות. שמות כלי נגון : תנופה.

רדק

לו שיניחנו עתה על מלך אשור בתפים ובכנורות לא בכלי מלחמה ומה שאמר בתופים ובכנורות כי כאשר רשעים רגם והאלו שמלאך מנגן בעת שמכה אותם: ובמלחמות תנופה. כפל ענין כי המנגן מניף בידו: מוסדה. שם והה״א רפה: נלחם בם. בה כתיב ר״ל במחנה כי הוא ל׳ נקבה. כמו המחנה האחת אם תחנה עלי מחנה וקרי בם ר״ל באנשי המחנה: (לג) כי ערוך מאתמול. בשור״ק כמו בחול״ם: תפתה. הוא גיהנם אומר כי ערוך הוא להם מאתמול קודם מותם שהנביא התנבא בטרם בא הגזרה על נפילתם ובמות גופם תמות גם כן נפשם ותהיה בגיהנם. ותפתה. זכרו בפסוק בלשון זכר ובלשון נקבה: גם הוא למלך הוכן. גם למלך אשור הוכן התפתה אע״פ שהיה מתגאה ומתנשא בעצמו ואומר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי לפיכך אמר גם כן העמיק הרחיב האל העמיק והרחיב תפתה למחנה הגדול הזה שיכנסו כולם שם: מדורתה. מדורות התפתה תהיה גדולה לשרוף נפשות הרשעים האלה כי יש שם אש ועצים רבים ונשמת ה׳ שהיא כנחל גפרית להם הם שם כמדור׳ שבוער׳ בה שלא תכבה. בוערה. דולקת ופי׳ נשמת ה׳ ההבל היוצא מהפה שיקרא נשימה וכן אמר נשמו גחלים תלהט. וכל הענין הזה דרך משל על הגזרה שהביא האל עליהם קשה ורעה. וכן אמר על אבדון נפשות הרשעים מדורתה אש ועצים הרבה והעמיק והרחיב הכל דרך משל: (א) הוי. על סוסים ישענו. על סוסי מצרים: ולא שעו על קדוש ישראל. ולא בטחו וכן ישעה האדם על עושהו: (ב) וגם הוא חכם. וגם האל חכם ויודע מחשבותם כי לא דרשו אל ה׳ וירדו אל מצרים לעזרה בעבור כי דעתם ומחשבותם כי לא ייטיב ה׳ ולא ירע ולכן לפי מחשבתם הביא עליהם רע להראותם כי ייטיב וירע ולא תועיל להם מה שחשבו להעזר במצרים: ואת דבריו לא הסיר. מה שנבאו הנביאים בשמו לא הסיר אותם הדברים אלא הקים אותם למען ידעו כי האל משגיח בעניני בני אדם ומדבר עם הנביאים ושולח אותם להוכיח בני אדם ובראותם שיבא עליהם הרע שדברו להם הנביאים בשם ה׳ ידעו כי רואה אותם: וקם על בית מרעים. אלו ישראל: ועל עזרת פועלי און. אלו מצרים: (ג) ומצרים אדם ולא אל. אין בידם לעזור אם לא ירצה האל כי בידו הטוב או הרע שיבא לו כי האדם אומר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה: וסוסיהם. גם כן שהיו בוטחים בהם ישראל בשר ולא רוח, ופי׳ ולא מלאך ושקר הסוס לתשועה ואיך יעזרום מצרים והם לא יעזרו לעצמם כי ה׳ יעילכו עליהם: וכשל עוזר. מצרים: ונפול עזור. ישראל: ויחדו. הוא מלך אשור והכה אותו ומטה זעמו כי גם בזו נבזה מלך אשור ובאותו השבי והבזה בא ירושלם כשחנה עליהם ועל זה נאמר יגיע מצרים וסחר כוש וגו׳ וי״ת ולא אל ולא רב: (ד) כי כה אמר ה׳. הנה אשור ומצרים יכליון באשר לא ידעוני והנה תדעו כי ירע הסם לאשר ירצה וכן ייטיב לאשר ירצה והם יושבי ירושלם כי מלך אשור שהשחית את ישראל ויהודה ומצרים יבא להשחית ירושלם ולא יהיה כח בידו לפי שלא ירצה האל: כי כה אמר ה׳ אלי. אמר הנביא כי כן אמר לו האל כי יבא האל על המחנה ההוא כמו הארי על טרפו ויהגה

רשי

מעבר מטה מוסדה אשר יניחם ה׳ עליו ובמלחמות תנופה שוא מעלה ומוריד נלחם בם הקב״ה. ומדרש אגדה תנופת קציר העומר עמדה לישראל באותה מלחמה כי ליל ששה עשר בניסן היה: (לג) כי ערוך מאתמול. יום שני לבריאת עולם יום שיש לו תמול ואין לו שלשום: תפתה. גיהנם שכל המתפתה בילרו נופל שם: למלך הוכן. לצורך סנחריב וחילו: מדורתה. לשון אש נסקת מערכת עצים של האש קרויה מדורה: נשמת ה׳. נפיחת רוחו: בוערה. בוערת: (א) הוי. על הרשע ועצת השבטים היורדים מצרימה לעזרה אשר שלחו מלאכים אל סוא מלך מצרים (מלכים ב יז): על סוסים. הבאים משם שהם קלים לרוץ: ישענו. (כמו ולא שעו על קדוש ישראל) כמו ששעה חזקיה שנ׳ (מלכים ב יח) בה׳ אלהי ישראל בטח וימרוד במלך אשור: (ב) ואת דבריו לא הסיר. אשר אמר והשיבך ה׳ מצרים באניות (דברים כח) מדה כנגד מדה שאמרתי לך (שם) לא תוסיף עוד לראותה ואתה הלכת מדעתך סופך לילך בגלות על כרחך: וקם. על עצרת השבטים שהם בית מרעים ועל מצרים אשר הם להם לעזרה: (ג) יטה ידו. שהקב״ה סומך הכל בידו וכשיטה אותה יפלו כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל כך מדרש אגדה וי״ת ירים יד מחת גבורתיה: (ד) כאשר יהגה. המיית קול כמו וכיונים הגו נהגה (לקמן נט): אשר יקרא עליו מלא רועים. יאספון עליו בקריאת קול המון. מלא רועים אסיפת רועים וכן קראו אחריך מלא (ירמיה יב) וכן יחד עלי יתמלאון (איוב טז) כולם ל׳ קיבוץ: לא יענה. לא יכנע לא יעשה עצמו עני וכן לענות מפני (שמות י) וכן וענה גאון ישראל (הושע ה): כן ירד. ולא

ישעיה

בה: לג כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא (היא ק׳) למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה נשמת יהוה כנחל גפרית בערה בה:

לא א הוי הירדים מצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ויבטחו על רכב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד ולא שעו על קדוש ישראל ואת יהוה לא דרשו:
ב וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר וקם על בית מרעים ועל עזרת פעלי און:
ג ומצרים אדם ולא אל וסוסיהם בשר ולא רוח ויהוה יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזר ויחדו כלם יכליון:
ד כי כה אמר יהוה אלי כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה כן ירד

תרגום

קרבא תקיפא דיתעביד בהון בעממיא: לג ארי מסדרא מן עלמין לקביל חוביהון גהנם אף היא מלך עלמיא אתקנא לעמיקא ולאפתאה מדורא דאשתא דלקא בה כד באעין סגיאין מימרא דיי כנחל מגבר גפרית דלקא בה: א וי דנחתין למצרים לסעיד ועל סוסותא מסתמכין ומתרחצין על רתיכיא ארי סגיאין ועל פרשיא ארי תקיפין לחדא ולא אסתמיכו על מימר קדישא דישראל ואולפן מן קדם יי לא תבעו: ב ואף הוא בחוכמתיה איתי בישתא על דעבדיה וית פתגמוהי לאבטיל ואקים על בית מבאשין ועל דסעדין ליאות שקר: ג ומצרים אנש ולא רב וסוסותהון בסר ולא רוח ויי ירים מחת גבורתיה ויתקל סעיד ויפול סעיד וכחדא כולהון ישתיצון: ד ארי כדנן אמר יי לי כמא דמכלי אריא בר אריון על צידיה דמזדמנין עלוהי דיר רעין מקלהון לא אתבר

ירידה מצרים ד׳ בלישנא וסי׳ ויקומו וירדו מצרים ויעמדו. ויעקב ובניו ירדו מצרים. ההלכים לרדת מצרים. הוי היורדים מצרים לעזרה: ויבא נ״א וסי׳ נמסר בסדר ויקהל: עוזר ה׳ מ״ל וסי׳ וכשל עוזר ונפל עזור. יתום אתה היית. אל הרחק ממני כי צרה קרובה. זכרה ירושלים. אהלי אפרנו:

תולדות אהרן תפתה. עירובין יט פסחים נד נדרים לט: העמיק. מנחות לט: היורדים מצרים. (סוכה נא): גם הוא חכם. יבמות ע (קידושין סה): אדם ולא אל. (סוכה נה):

מצודת ציון

מל׳ נפה והוא כעין כברה: (לג) ערוך. ענין סדור: מאתמול. ר״ל מזמן קרוב וכן ואתמול עמי לאויב יקומם (מיכה ב): תפתה. כן יקרא הגיהנם ע״ש שכל המתפתה בילרו נופל בו וכן ותופת לפנים אהיה (איוב יז): הוכן. מלשון הכנה: מדורתה. ענין תבערה כמו אגדיל המדורה (יחזקאל כד): נשמת. ענין נשיבת רוח הפה כמו מנשמת אל יתן קרח (איוב לז): בוערה. דולקת: (א) ישענו. ענין בטחון וסמיכה: פרשים. הם רוכבי הסוסים כרגלים בזה: עצמו. ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה טו): ולא שעו. ולא פנו וכן ישעה האדם על עושהו (לעיל יז): (ב) מרעים. רשעים: (ג) רוח. כן נקרא המלאך וכן ה׳ אלהים שלחני ורוחו (לקמן מח): (ד) יהגה. ענין המיה כמו וכיונים הגה נהגה (לקמן נט) והמשל על שאגת האריה: והכפיר. שם משמות האריה והוא אריה בחור: יקרא. ענין אסיפה כי על ידי קריאה יתאספו המתאספים כמו ויזעק ברק את זבולון (שופטים ד): עליו. בעבורו: מלא. ענין אסיפה כמו

מצודת דוד

ובמלחמות תנופה נלחם בם רצה לומר יהיה שמח לנגן בתופים ובכנורות כל מקום אשר מחנה אשור שהוא כמטה מוסדה עבר שם בדרך מהלכו והשמיחם והשמחה תהיה בשמעם אשר המקום הניח עליו זרועו להכותו ונלחם בם במלחמת תנופת שוא כי כולם כלו ולא נשאר שארית כמו שכתוב למעלה להנפה גוים בנפת שוא: (לג) כי ערוך מאתמול תפתה. הגיהנם בוערה בחוזק רב כאילו נערך מאתמול רצה לומר מזמן קרוב שלא נתקלקל הסדור עדיין: גם היא למלך הוכן. לצורך סנחרב וחילו: העמיק הרחיב. האל העמיק והרחיב את הגיהנם להחזיק את כל המחנה הגדול של אשור: מדורתה אש ועצים הרבה. מדורת הגיהנם היא גחלי אש ושלהבת מעצים הרבה: נשמת ה׳. ההבל היוצא מפי ה׳ שהיא כנחל של גפרית דולק בוערה שם בגיהנם והכל הוא דרך משל על מרבית היסורים: לא (א) הוי. אמר הנביא יש להתאונן על הושע ועצת השבטים. היורדים למצרים לבקש עזרה מול סנחריב: ועל סוסים ישענו. בטחונם היה על הסוסים הקלים הבאים ממצרים: על רכב כי רב. על המרכבות אשר רבו ועל מרבית הפרשים רוכבי הסוסים: ולא שעו. לא פנו לבטוח על ה׳: (ב) וגם הוא חכם. אם הם נתחכמו לבטל הרעה המיועדת ע״י עזרת מצרים הנה גם הוא חכם להפר עצתם ויביא את הרעה ולא יסיר דבריו אשר גזר עליהם על ידי הנביאים: וקם על בית מרעים. האל יקום על ישראל שהם בית מרעים ויביא עליהם הרעה, וגם יקום על אנשי עזרתם הם מצרים פועלי האון: (ג) ומצרים. ר״ל מהו הבטחון הזה הלא מצרים אדם ולא אל: וה׳ יטה ידו. להכות בהם: וכשל עוזר. אלו מצרים שרצו לעזור לישראל כי גם הם יפלו ביד אשור: ונפל עזור. אלו ישראל שחשבו להיות נעזרים במצרים: ויחדו. העוזר והעזור יכלו מן העולם: (ד) כי כה אמר ה׳ וכו׳. ר״ל אז ידעו שהכל בהשגחה כי ירושלים שבטחה בה׳ לא תפול ביד אשור וכאשר מסיים והולך והם יפלו בידו: כאשר יהגה. כמו האריה שהומה כשעומד על טרפו אשר אם יתאספו עליו אסיפת רועים הנה לא יפחד מקולם ולא יכנע מהמונם הרב לעזוב טרפו כן ירד ה׳ להגן על הר ציון ולהחנות לבאו שמה ולא יחוש להמון העמים ואמר בלשון הנהוג בבני אדם:

כלפרים

ולא יפחד מהמון האומות: (ה) פסוח. דילוג ויש עוד לפותרו לשון חיים: והמליט. יוציא את ישראל מן הצרה ל' המלטה איסקמולייר בלע"ז: (ו) שובו. למי שהעמקתם מחשבות היאך לסור ממנו וסרתם מעליו עתה שובו אליו: (ט) וסלעו ממגור יעבור. וחזקו מרוב פחד יחלוף: וחתו מנס. מפני הנסים שיראו שהקב"ה עושה לישראל: אשר אור לו בציון. שם יהיה האש מוכן לשורפם: (א) הן לצדק ימלך מלך. הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק: ולשרים למשפט ישורו. ועל מי יש לו למלוך על שרים אשר למשפט ישורו. ואמר הנביא זאת על אחז שהיה רשע אבל חזקיהו בנו ימלוך וכדי הוא: (ב) והיה איש. הגבור ביראת הקב"ה הוא חזקיה יהיה לישראל: כמחבא רוח. כמחסה סלע שנחבאים בו מפני רוח ונסתרים שם מפני זורם כן יבטחו בו הנותרים מי' השבטי': בציון. ל' יובש ציה: כצל סלע כבד בארץ עיפה. במקום שמש הארץ עיפה שם וחריבה ותאבה לצל: (ג) לא תשעינה עיני רואים. לא כמות שהם עכשיו אזניו הכבד ועיניו השע (לעיל ו) ל' טוח: (ד) ולבב נמהרים יבין לדעת. לא כמו שעכשיו השמן לב העם (שם): ולשון עלגים וגו'. ולא כמו שעכשיו כי בלעגי שפה (לעיל כח): עלגים. כל

ויהגה כמו ישאג אשר יקרא כתרגומו דמזדמן: מלא רעים. אסיפת רועים כמו קראו אחריך מלא והדומים לו ענין אסיפה וקבוץ ולשאגת האריה יבאו הרועים מפה ומפה להציל הטרף מידו אם יוכלו והוא האריה מקול הרועים לא יחת ולא יעזוב בעבורם טרפו: ומהמונם לא יענה, פי' לא יכנע כמו לענות מפני והדומים לו, כן ירד ה' לצבאות על המחנה שבא לצבא על הר ציון וגבעתה וציון הוא לשון זכר וגבעתה לשון נקבה כמו ציון היא דורש אין לה או פירוש לצבא כי האל ירד עליו לצבא צבא כנגד צבא מחנה אשור: (ה) כצפרים עפות. לשון נקבה כמו כל צפור טהורה, וכתב אא"ז ז"ל כמשל מלאך ה' אשר הכה מחנה אשור לאריה בגבורתו ולצפרים עפות למהירותו: והציל. מקור כהיכר בה"א וכן והמליט וכמו כן למען הרגיע את הארץ והדומים לו כתבתי בספר מכלל: (ו) שובו. אומר כאשר העמיקו לעשות סרה שובו והם בני ישראל שהרשיעו לעשות שובו מדרככם הרעים שובו טרם בא היום שתשובו על כל פנים כאשר תראו המעשה הגדול שיעשה האל במחנה אשור ויותר יהיה לכם גמול טוב אם תשובו קודם לכן ותאמינו לדברי הנביא: (ז) כי ביום ההוא. ביכה האל מחנה אשור ויראו כי לא בחרב איש יפול ידעו כי יד ה' עשתה זאת וימאסו כל איש אלילי כספו וידעו כי האל המה וה' הוא האלהים ואין עוד והאלילים שעשו לכם ידיכם תכירו שהוא הטא ושגיאה גדולה שעלתה בדעתיכם כי הם לא יועילו ולא יצילו כי תבין כמה ולא הצילו המחזיקים בהם שהרי נתפשו כל ערי יהודה ונצלה ירושלים לפי שהחזיקו בה' והתפללו לפניו שיושיעם מיד מלך אשור: (ח) ונפל. כי המלאך לא איש ולא אדם: וגם לו מפני חרב. פי' וגם לו מלך אשור כמפני חרב כאלו שולפי חרב ירדפו אחריו כשיראה המגפה הגדולה במחנהו ינוס לו: ובחוריו. המעט הנותרים למס יהיו. שימס לבבם מפני פחדם: (ט) וסלעו. והאל סלעו ומגדלו החזק יעבור כי לא יבטח בעצמו עד היותו שם מרוב פחד ויש מפרשי' אפילו סלעו יעבור מרוב פחד ויברח לו יותר רחוק. והראשון נכון וי"ת ושלטונוהי מן קדם דחלא יעדון: וחתו מנס שריו. כמו מנס שיפחד אדם ויחת כשיראהו גם החיילות כן יחתו שריו השרידים מהמגפה אשר יראו: אשר אור לו. זה האור וזה התנור יש לו בירושלם שישרפם וי"ת אשר אור לו בציון ותנור על המזבח שהוא בבית המקדש. כלומר לכבוד מזבחו ומקדשו יהיה זה: (א) הן לצדק. זה המלך הוא חזקיהו ימלוך לעשות צדק ומשפט לפיכך תהיה תשועה זו בימיו, וכן השרים ישורו למשפט וצדק ולמ"ד לשרים להזרות על העלם ויספיק זולתם, כמו הרגו לאבנר, והשליכו לאבשלום, לאמות

יְהוָה צְבָאוֹת לִצְבֹּא עַל־הַר־צִיּוֹן וְעַל־גִּבְעָתָהּ׃ ה כְּצִפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן יְהוָה צְבָאוֹת עַל־יְרוּשָׁלִָם גָּנוֹן וְהִצִּיל פָּסֹחַ וְהִמְלִיט׃

ו שׁוּבוּ לַאֲשֶׁר הֶעְמִיקוּ סָרָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

ז כִּי בַּיּוֹם הַהוּא יִמְאָסוּן אִישׁ אֱלִילֵי כַסְפּוֹ וֶאֱלִילֵי זְהָבוֹ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָכֶם יְדֵיכֶם חֵטְא׃

ח וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב לֹא־אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ וְנָס לוֹ מִפְּנֵי־חֶרֶב וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ׃

ט וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר יַעֲבוֹר וְחַתּוּ מִנֵּס שָׂרָיו נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר־אוּר לוֹ בְּצִיּוֹן וְתַנּוּר לוֹ בִּירוּשָׁלִָם׃

לב א הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ־מֶלֶךְ וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ׃

ב וְהָיָה־אִישׁ כְּמַחֲבֵא־רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵי־מַיִם בְּצָיוֹן כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה׃

ג וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים וְאָזְנֵי שֹׁמְעִים תִּקְשַׁבְנָה׃

ד וּלְבַב נִמְהָרִים יָבִין לָדָעַת וּלְשׁוֹן עִלְּגִים

ומאתרגושתהון לא מזדעזע כן תתגלי מלכותא דיי צבאות למשרי על טורא דציון ועל רמתה: ה כעופא דטאים כן תתגלי גבורתיה דיי צבאות על ירושלם יגין וישיזיב יציל ויעדי: ו תובו לאוריתא ארי אסגיתון למחטי בני ישראל: ז ארי בעידנא ההיא ירחקון גבר טעות כספהון וטעות דהבהון דעבדו לכון ידיכון חובא: ח ויפול אתוראה בחרב לא אנש וחרב לא אנש תשיצייניה ויערוק ליה כמן קדם דקטלין בחרבא וגברוהי לתבר יהון: ט ושלטונוהי מן קדם דחלא יעדון ויתברון מן קדם ניסא רברבוהי אמר יי דזיהור ליה בציון לעבדי אוריתא ותנור בעיר ליה דאשא בירושלם לדעברו על מימריה: א הא לקושטא ימלוך מלכא וצדיקיא למעבד פורענות דין מן עממיא יתרבון: ב ויהון צדיקיא דמיטמרין מן קדם רשיעיא כמא דמטמרין מן קדם זרמית יתובון ויתרבון ויתקביל אולפנהון בפריע כפצידי מיא דנגדין בארעא משלהיא כטלל כיף מיקר בארעא משלהיא: ג ולא יטמטמן עיני צדיקיא ואודני מקבלי אולפן יציתן: ד ולבב מהרהרין יסבר למידע

והציל ג' וסי' מן כצא לו ערים. גנון והציל. ורעו את ארץ אשור: בחרב ה' רפין וסי' נמס' בשמואל חלק א' סי' י"ז: כצל ד' רפין וסי' כפלגי מים בציון. כצל בנטותו נהלכתי. ימי כצל נטוי. ימינו כצל עובר:

תולדות אהרן כצפרים. ברכות נו: אור לו בציון. עירובין יט:

תמת, והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: (ב) והיה איש. איש זה חזקיהו יהיה לבני דורו מחסה: כמחבא רוח. כמקום שנחבא אדם שם מפני הרוח או שנסתר אדם מפני זרם מטר כן יסתרו בני דורו בו בצדקתו להנצל מרעת מלך אשור: כפלגי מים בציון. יהיה להם כפלגי מים שימצא אדם במקום ציה או כצל סלע כבד בארץ עיפה פי' בארץ צמאה וכן הארץ ציה ועיף בלי מים והוא המדבר שהוא מיבור אין שם מים ואין שם צל וימצאו ההולכים בו שמכה אותם כל היום שרב ושמש ואם ימצאו מים וכן אם ימצאו סלע גדול ביניהו כצלו מפני השמש וישיבו נפשם אליהם כן כן היה חזקיהו שהיו ישראל כנער בשבי ובבזה בימי אביו, וככבד גדול, כמו עמך הכבד הזה: (ג) ולא תשעינה. מענין ועיניו השע שני פרשים והענין אחר אמר כי באותו זמן לא יהיו עורים וחרשים לדברי ה' אלא יראו וישמעו ויקבלו דברי ה' וכן אמר למעלה ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר וגו' כי עד הזמן הזה היו עורים וחרשים כמו שאומר ויעצם את עיניכם: (ד) ולבב נמהרים. שהיו עד עתה נמהרים עתה יבינו לדעת דבר ה' ונמהרים הם הכסילים כמו ועצת נפתלים נמהרה אמרו לנמהרי לב אמר אותם שהיו עושים עצמם פתאים

מצודת דוד

(ה) כצפרים עפות. כצפרים הממהרות לעוף כן ימהר ה' להגן על ירושלים: גנון והציל. יגן עליהם ויצילם: פסוח והמליט. כבוא המלאך להכות במחנה אשור ידלג מעל ירושלים ויהיו הם נמלטים מן המכה: (ו) שובו וכו'. אתם בני ישראל שובו למי שהעמקתם מחשבות היאך לסור ממנו ר"ל שובו לה' אשר סרתם ממנו: (ז) כי ביום ההוא. חוזר למעלה לומר שובו עד לא נעשה הנס כי אחר הנס ימאס כל איש אלילי כספו אשר עשו לכם ידיכם לעבדם ולחטוא בהם ובהיות כן לא תהיה התשובה תשובה כ"כ לכן מהרו בתשובה עד לא יבא הנס: (ח) ונפל אשור. ר"ל אחר התשובה יבוא הנס אשר יפול אשור בחרב לא של איש כי אם בחרב המלאך: וחרב וכו'. כפל הדבר במ"ש: וגם לו. כשיראה מלך אשור את המגפה ינוס לו כמפני חרב: ובחוריו למס יהיו. הנשארים מחילו ימס לבבם מפחד: (ט) וסלעו. חזקו יעבור ממנו וילך לו מרוב הפחד: וחתו מנס שריו. שריו יפחדו כאשר יתפחדו אנשים מנס הנראה למרחוק ובאשון לכל אנשי הצבא: אשר אור לו בציון. אשר הכין שם שלהבת ותנור אש לשרוף בהם מחנה אשור והוא דרך משל: לב (א) הן לצדק. הנה המלך חזקיהו ימלוך לעשות צדק ולמען ינהגו השרים את שררותם לעשות משפט ולא לעשוק עושק: (ב) והיה איש כמחבא רוח. האיש חזקיהו יהיה לבני דורו כמקום מחבואה מפני הרוח וכמקום סתר להסתר שמה מפני זרם מים ר"ל בצדקתו ינצלו ממחנה אשור: כפלגי מים בציון. והוא יהיה להם כנחלי מים במקום ציה שמשיב נפש האדם: כצל סלע כבד. כמו הצל הבא מסלע כבד בעבור גדלו ועביו שאז הצל הוא עב וגדול ומשיב נפש ההולך בארץ עיפה המגולה לאור השמש ר"ל הוא ידריכם בדרך הישר לטוב להם: (ג) ולא תשעינה. לא תהיינה עיני הרואים לפנות מה' לא כמו עכשיו שנאמר בהם ועיניו השע (לעיל ו): תקשבנה. לא כמו עכשיו שנאמר בהם

מצודת ציון

עלי יתמלאון (איוב טז): לא יחת. לא יפחד כמו ואל תחת (יהושע א): ומהמונם. ענין רבוי אנשים כמו על ההמון הזה (דה"ב כ): יענה. ענין הכנעה כמו מאנת לענות מפני (שמות י): לצבא. ענין חיל אנשי מלחמה: גבעתה. מל' גבעה והר: (ה) כצפרים. כן יקראו העופות כולן: עפות. מל' עפיפה ופריחה: פסוח. ענין דלוג וקפיצה כמו ופסח ה' על הפתח (שם יב): והמליט. ענין הצלה והשמטה מן הצרה: (ח) תאכלנו. ענין השחתה: ונס. ענין בריחה: למס. מל' המסה והמגה: (ט) וסלעו. ר"ל החוזק כסלע: ממגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): וחתו. ענין פחד: מנס. כלונס ארוך אשר ינשא בגבה: אור. שלהבת כמו אור לשבת נגדו (לקמן מז): (א) ישורו. מל' שררה: (ב) כמחבא. מל' מחבואה ומסתור: זרם. ענין מים שוטפים: כפלגי מים. כנחלי מים: בציון. מל' ציה ומדבר: בארץ עיפה. ר"ל במקום המגולה לאור השמש שהמקום יבש וצמא למים וכושאל מהאדם העיף הצמא למים: (ג) תשעינה. ענין הסרה והפנה כמו ועיניו השע (לעיל ו): תקשבנה. ענין שמיעה והאזנה: (ד) נמהרים. מל' מהירות: עלגים. כן יקרא המדבר בספק הבנת הדבר וכן נלעג

בהם

רד"ק

שאתם ועלגים לסבין דבר ה' כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה ואחרי התשועה הגדולה הזאת ישובו להיות רואים ושומעים ומבינים ומדברים צחות: (ה) לא יקרא עוד. אינו אומר עוד כל ימי עולם אלא עוד כל ימי חזקיהו. וכן הוא אומר ועמלו לא יזכור עוד, ר"ל כל זמן שהיין בו, ואמר זה בעבור כי היו מתחלה מחניפים הרשעים ומיפים להם מעשיהם בפניהם וקוראים לנבל נדיב ולכילי שוע, ואמר כי עוד כל ימיו לא ייראו מפני הרשעים ולא יחניפום עוד אלא לכל אחד יאמרו מה שיש בו והנדיב הוא האיש שהוא בעל נפש טובה ונותן מה שנותן בעין טובה ונבל הפכו שהוא אדם פחות ולא יתן אלא בסכלות ובעין רעה: ולכילי. שנותן במדה לא יותר דבר בשום פנים ועינו צרה אבל אינו שהוא כמו הנבל: ושוע הוא ותרן בממונו מאד שמח במתנותיו והוא יותר במעלה מהנדיב: (ו) כי. צריך לספרים בין הנבל והנדיב כי מעשיהם יעידום בהפך כי נבל ידבר בפיו נבלה ויחשב בלבו לעשות און כי הלב אינו עושה אלא חושב, ואמר יעשה כי הוא חושב תמיד עד יביא לידי מעשה, וכן אמר לעשות חונף ולדבר אל ה' תועה יחשב לדבר בעבור דבר התועה שאומר שאינו משגיח בבני אדם לפיכך יגזול כביכול כי חושב כי אין משפט ואין ה' רואה את הארץ ואינו מפחד כי אם מבני אדם: להריק נפש רעב. כי העניים שהם רעבים וצמאים אין להם עוזרים ברוב והנבל יריק נפשם כלומר יגזול מהם מאכלם והרי הוא כאלו יריק נפשם ויוציאה וכן יחסיר משקם: (ז) וכילי. בצר"י הכ"ף. והוא כמו ולכילי שזכר בחיר"ק הכ"ף ודבר על הנבל שהוא עושה מעשה נבלה ועתה מדבר על הכילי שמחשבתו רעה אבל אינו כמו הנבל כי הנבל יעשה מעשה הרעה אבל הכילי אינו רע כל כך שיעשה מעשה אבל חושב ומדבר רע על החלושים העניים ובאמרי שקר שמדבר יועץ לחבל העניים. וכן במשפט האביון ידבר להייב אותו בדין ולהענישו זהו שאמר ובדבר אביון משפט כאלו אמר בדבריו על אביון במשפט להכנו ולהשחיתו ופי' כליו רעים מדותיו. ואומר כמו שהוא צר עין ודעת חסרה ורעה כן כליו רעים והס"י וכשימכור ימכור במדה חסרה: זמות. דבריו נבלות כמו כי זמה עשו: (ח) ונדיב. נכלל בכללו השוע והנה הוא הפך הכילי כי הוא זמות יעץ והנדיב נדיבות יעץ: והוא על נדיבות יקום. בעבור הנדיבות יקום ויעלה במעלה גדולה: (ט) נשים. כתרגומו מדינן, וכן בנות כרכין אמר כנגד ערי יהודה שהיו יושבות להיות שאננות ובטוחות אמר להן אע"פ שאתם בוטחות עתה עוד הרגזנה: (י) ימים על שנה. כמו עם שנה וכן ויבאו האנשים על הנשים ר"ל שנה עם שנה כלומר לא שנה אחת לבד אלא שנה אחר שנה תרגזנה כי האויב ישחית הקציר והבציר ואחר כן יגלה אותם ותהיינה הערים חרבות: אסף. אסיפת התבואה ונבואה זו אפשר לפרשה עתידה על חרבן ארץ ישראל כלה וחרבן בית המקדש בימי צדקיהו או חרבן בית שני וכן ת"י כי ארמון נוטש בית מקדשא חריב. והיה נחמת עד יערה עלינו רוח ממרום וגו' וכל הפרשה עתידה בימי המשיח או תהיה נבואה זו על חרבן ערי ישראל וגלותם בימי הושע בן אלה ויהיה פירוש ארמון נוטש על שמרון שהיה הרמון מלך ישראל וגם על ערי יהודה שתפשם מלך אשור ותהיה נחמת עד יערה עלינו וכו' בימי חזקיהו אחר מגפת מחנה אשור: (יא) חרדו שאננות. אמר חרדו שהוא לווי דברים לפי שעניינו על העם אשר בתוך הערים: רגזה. לווי הנקבות בא בנו"ן הא ופעמים בנו"ן לבדה כמו קראן לו ופעמים בה"א לבדה כמו רגזה וכן פשטה ועורה וחגורה, ויש אומרים כי ארבעתם מקור, ועורה מן ערום ועריה: וחגורה. פירוש וחגור שק: (יב) על שדים ספדים. על שדים שהיו לנשים מרעב, וכן יהיו סופדים על שדי חמד

על

רש"י

כל מי שאינו יודע לכוין דיבורו להיות לא קרוי עלג ולעג: (ה) ולכילי. רמאי שכל חורש רעים: שוע. ל' אדון שהכל שועין ופונין אליו: (ו) נבלה ידבר. מדבר ל' הוה הוא: יעשה און. יקבץ מחשבות און כמו (דברי' ח) עשה לי החיל הזה: לעשות חונף. חושב מחשבות איך יוכל לעשות חנופה. חונף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח: ומשקה צמא יחסיר. לפי פשוטו שגוזלין העניים ותרגומו פתגמי אורייתא דאינון כמיא לצחיא מדמן לבטלא: (ז) ובדבר אביון משפט. לחבל אביון במשפטו. משפט זה ל' תחלת דברים במשפט כשמדבר האביון טענותיו זה יועץ זימו' להכשילו בכלליו משפט משמש שלשה לשונו' תחלת טענת דריישמנ"ש בלע"ז וגמר הדין יואיימב"ט בלע"ז ומשטר ששוטרין אותו ביסורין יוסטיצ"א בלע"ז: (ח) על נדיבות יקום. בשביל נדיבותיו תהי' לו תקומה: (ט) נשים שאננות. מדינן דיתבן שליון: בנות בוטחות. כרכין דיתבין לרוחצן: (י) ימי' על שנה. כמו (לעיל כט) ספו שנה על שנה ותמיד עונותיכם מתגברין וסוף תרגזנה אלו שהן עכשיו לבטח כי יכלה מהם בציר הענבים ואוסף התבואה לא יבוא אל הבית: אוסף. שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח: (יא) רגזה. כמו לרגז: פשוטה. כמו לפשוט: ועורה. כמו לערות ל' עריה (מיכה א): וחגורה. כמו לחגור לכך טעמו למעלה וכן תירגם יונתן שלחו איתערטלו ואסרו על חרצין מתוך טיפשיטו ויתערמו מבגדיהם לא יחגרו על בגדיהם כי על מתניהם: (יב) על שדים סופדים. יטפחו על לבם: (על שדי חמד. על שדות) חמדתן. ומ"א על חכמי סנהדראות שהם כשדי' המניקי' וספדו. ועל עיר חמדתן

ישעיה לב

תְּמַהֵר לְדַבֵּר צַחוֹת׃ ה לֹא־יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ׃ ו כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה־אָוֶן לַעֲשׂוֹת חֹנֶף וּלְדַבֵּר אֶל־יְהוָה תּוֹעָה לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעֵב וּמַשְׁקֶה צָמֵא יַחְסִיר׃ ז וְכֵלַי כֵּלָיו רָעִים הוּא זִמּוֹת יָעָץ לְחַבֵּל עֲנִוִים (עניים ק׳) בְּאִמְרֵי שֶׁקֶר וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט׃ ח וְנָדִיב נְדִיבוֹת יָעָץ וְהוּא עַל־נְדִיבוֹת יָקוּם׃

ט נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קֹמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי בָּנוֹת בֹּטְחוֹת הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי׃ י יָמִים עַל־שָׁנָה תִּרְגַּזְנָה בֹּטְחוֹת כִּי כָּלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא׃ יא חִרְדוּ שַׁאֲנַנּוֹת רְגָזָה בֹּטְחוֹת פְּשֹׁטָה וְעֹרָה וַחֲגוֹרָה עַל־חֲלָצָיִם׃ יב עַל־שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל־שְׂדֵי־חֶמֶד עַל־גֶּפֶן

תרגום

וְלִישָׁנְהוֹן דַהֲוָה בְּלִים יוֹחֵי לְמַלָּלָא בְּצַחְצְחָן׃ ה לָא יִתְאֲמַר עוֹד לְרַשִׁיעַיָא צַדִּיקַיָא וּלְדַעֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ לָא יִתְאֲמַר תַּקִּיפִין׃ ו אֲרֵי רַשִׁיעַיָא רִשְׁעָא מְמַלְּלִין וּבְלִבְּהוֹן מִתְעַשְּׁתִין אוֹנֵס לְמֶעְבַּד שְׁקַר וּלְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ סַטְיָא לְשַׁלְהָאָה נֶפֶשׁ צַדִּיקַיָא דְמִתְחַמְדִין לְאוּלְפָנָא הָא כְּכַפְנָא לְלַחְמָא וּפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא דְאִינוּן כְּמַיָא לְצַחְיָא מְדַמַּן לְבַטָּלָא׃ ז וְרַשִׁיעַיָא דְעוֹבָדֵיהוֹן בִּישִׁין וְאִינוּן עַל עֵיצַת חַטָאִין מִתְמַלְכִין לְחַבָּלָא עִנְוְתַנַיָא בְּמִלֵּי שְׁקַר וּפִתְגָמֵי חֲשִׁיכַיָא בְּדִינָא׃ ח וְצַדִּיקַיָא קוּשְׁטָא מִתְמַלְכִין וְאִינוּן עַל קוּשְׁטֵיהוֹן יִתְקַיְמוּן׃ ט מְדִינָן דְיָתְבִין שְׁלֵיוָן קוּמָא שְׁמַעָנָא קָלִי כְּרַכִּין שַׁרְיָן לְרוּחֲצָן אַצִּיתָא לְמֵימְרִי׃ י יוֹמִין עִם שְׁנִין יְזוּעוּן דִי שַׁרְיָן לְרוּחֲצָן אֲרֵי סַף עֲבוּרָא עֲלָלָא לֵית לְמִכְנַשׁ׃ יא אִתְבָּרוּ דְיָתְבִין שְׁלֵיוָן זָעוּ דִי שַׁרְיָן לְרוּחֲצָן שְׁלָחוּ וְאִתְעַרְטִילוּ וְאֱסָרוּ עַל חַרְצִין׃ יב עַל דַדִּין סָפְדִין

על

ג' פסוקים בקריאה מן ז' מלין ג' מלין סכא וג' מלין סכא והוא באמצע וסי' מאשר שמנה לחמו והוא יתן. ונדיב נדיבות יעץ. אלהים הבין דרכה. אנ"ך שדי ו' כתיב י' בקריאה וסי' במסרה רבתא: שאננות ג' נשים שאננות קומנה. וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות, חרדו שאננות רגזה:

תולדות אהרן לנבל נדיב. סוטה מא: וכילי. (סנהדרין נה): נשים שאננות. ברכות יז זוטר ויקרא: על שדים. מ"ק כז:

מצודת ציון

לבון (לקמן לג) והוא מתהפך כמו כבש כשב והדומים: צחות. דברים זכים וברורים: (ה) לנבל. כן נקרא אדם פחות ונבזה: נדיב. אדם ישר ובעל מתן: ולכילי. רמאי ובעל מרמה כמו ואכזר נוכל (מלאכי א): שוע. ענינו כמו נדיב וכן היערוך שועך לא בצר (איוב לו): (ו) נבלה. דברי כעור וגנות וכן לבלתי עשות עמכם נבלה (בס מב): יעשה. ענין קבוץ וכן וישראל עושה חיל (במדבר כד): און. דברי רשע: אל ה'. על ה': תועה. ענינו הפך האמת והוא מלשון והתועה בדרך בהולך בהפך: להריק. מל' רקות: (ז) זמות. מחשבת רשע כמו זמה היא (ויקרא כ): לחבל. ענין השחתה: משפט. ענינו דברים ישרים ונכוחים: (ח) נדיבות. נתינת המתן: יקום. ענין עמידה והוא הפוך ההעברה: (ט) שאננות. ענין השקט ושלום וכן שאנן מואב (ירמיה מח): קומנה. הוא ענין לשון זרוז וכן קום עבור את הירדן (יהושע א): האזנה. ענין נטיות האוזן לשמוע: (י) ימים. ענינו שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה): על שנה. עם שנה וכן ויבואו האנשים על הנשים (שמות לה): תרגזנה. ענין חרדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד): כלה. ענין השלמה: בציר. כן נקרא תלישת הענבים כמו כי תבצור כרמך (דברים כד): אוסף. הענבים המכניסים אל הבית עד לא יבואו ימי החורף וכן ולא נאסף את תבואתנו (ויקרא כה): (יא) פשוטה. מל' הפשט המלבוש: ועורה. ענין גלוי הבשר כמו

מצודת דוד

בהם ואזניו הכבד: (ד) ולבב נמהרים. מי שלבו נמהר מבלי דעת מיושבת יבין אז לדעת לא כמו עכשיו שנא' בהם השמן לב העם הזה: ולשון עלגים. מה שנדמה להם מאז דברי הנביאים כאלו ידברו בלשון עלגים כמ"ש כי בלעגי שפה וכו' (לעיל כח) הנה מעכשיו יחשב להם כאלו תמהר לדבר צחות אמרים ברורים המקובלים כל הלב: (ה) לא יקרא. לא ימצא בהם חונף לקרוא לנבל בשם נדיב ועל כילי לא יאמר שהוא שוע: (ו) נבלה ידבר. בכל עת מדבר דברים מגונים ומכוערים ומחשבות לבו לקבץ און לחשוב מחשבות לעשות חנופה ולדבר על ה' דברי תועה הפך האמת כי יאמר שאינו משגיח: להריק. ר"ל יחשב כזאת למען לעשוק מאכל הרעב וכאלו יריק נפשו ממנו ולא ירא מה' בחושבו שאינו משגיח: ומשקה צמא יחסיר. ר"ל ולמען יחסיר המשקה מן הצמא כי חפצו לקחת ממונו בעושק וזה חוזר למעלה לומר הם כל אלה המדות הרעות נמצאו בנבל איך א"כ ראוי לקראו נדיב שהוא ההפך: (ז) וכלי כליו רעים. והרמאי הלא ערמותיו רעים המה לבריות כי הוא מתייעץ בנפשו להביא עניים באמרי שקר: ובדבר אביון משפט. כשהאביון מדבר דברים ראוים ר"ל גם מתייעץ בנפשו לחבל הדברים ההם בדברי שקר וחוזר למעלה לומר הם כל אלה בו איך יקראהו שוע: (ח) ונדיב. אבל הנדיב מתייעץ בנפשו לעשות נדיבות והוא עומד על נדיבות רבה לומר לא בלבד יחשוב אלא עומד הוא על נדיבות ולא יעבור ממנו ואם כן אינו דומה לנבל וכלי לא במחשבה ולא במעשה ואיך א"כ יהיו נקראים בשם נדיב ושוע: (ט) נשים שאננות. אמר דרך קינה אתן נשי בית יהודה היושבות שאנן כי לא השיגו אותן יד סנחריב: בנות בוטחות וכו'. כפל הדבר במ"ש: (י) ימים על שנה. שנה עם שנה ר"ל לא שנה אחת כי אם שנה אחר שנה תהיה הרגזנה אתן נשים בוטחות כי גם עליכם יבוא האויב והוא נ"כ מלך בבל: כי כלה בציר. כי אף שיכלה הבציר לא יבוא האוסף אל הבית כי האויב יקחהו: (יא) חרדו. מעתה חרדו על הצרה הבאה: רגזה. כפל הדבר במ"ש: פשוטה ועורה. כי כל אחת

תהיה

שתחרש כשדה ועל גפן פוריה הם ישראל שנקראו גפן ממצרי' תסיע : (יג) קוץ שמיר . הובאי ובור כי כל הורבן זה יהיה על כל בתי משוש : ועל קריה עליזה . ירושלים שהיא משוש לכל הארץ (איכה ב) : (יד) כי ארמון . מלך יהודה נוטש : והמון העיר . גלה : עופל ובחן . בית מקדשו שהיה להם למבצר: היה בעד מערות. יהיה בתוך חורבות מערת ל' ערו ערו (תהלים קלז) . ובעד כמו כבעד ערפל ישפוט (איוב כב) : עד עולם . עד עת קץ : עופל ובחן . שניהם ל' מבצר : משוש פראים . לתאות ישמעאל (ולמרעה אדום) לחיילותיו : (טו) עד יערה עלינו . ישפוך עלינו כמו ותער כדה (בראשית כד) ל' שפיכה נופל על הרוח כמו ושפכתי על בית דוד רוח חן (יואל ג) וכן אשפוך רוחי על כל בשר (זכריה יב) : ליער יחשב . קירוין סגיאין כיער הזה שהוא מלא עצים · (טז) ושכן במדבר משפט . בירושלים שהיא כמדבר : וצדקה בכרמל . היא ארץ ישראל שתהא באותן הימים ככרמל : (יט) וברד ברדת היער . על כרחך אין ברד זה שם דבר שהרי נקוד אליו קמץ ותניו פתח בל' פעל וכן פתרונו ל' פעולה כמו ורחץ וישב ועמד . וברד ויברוד את ברידת היער ויהי' הבי"ת של ברדת מן יסוד כמו עטרת עקרת כלומ' וימטיר הקב"ה את מטר פחי הרשעים שהם עכשיו בנויים ומלאים ערים כיער : ובשפלה . שנשפלו ישראל עד עכשיו תשפל עיר מטרפולין של פרס ודוגמא כן תרגם יונתן ויחות ברדא ויקטול משריית עממיא : (כ) אשריכם ישראל . שהצליחה זריעת צדקתכם כזורעים על מים מעטה תקצרו ותאספו תבואת שכרכם הטוב תשלחו רגל השור לדוש התבואה והחמור להביא אל הבית כך ת"י כלומר תקבלו שכר פעולתכם הטובה: (א) הוי. כאויב שאתה שודד תמיד ואתה לא שדוד ובוגד אתה תמיד ואין אדם בוגדך ובוזזך : כהתימך . להיות שודד ככלותך שדידתך כאותם שנגזרה גזרה

פְּרִיָּה׃ יג עַל אַדְמַת עַמִּי קוֹץ שָׁמִיר תַּעֲלֶה כִּי עַל־כָּל־בָּתֵּי מָשׂוֹשׂ קִרְיָה עַלִּיזָה׃ יד כִּי־אַרְמוֹן נֻטָּשׁ הֲמוֹן עִיר עֻזָּב עֹפֶל וָבַחַן הָיָה בְעַד מְעָרוֹת עַד־עוֹלָם מְשׂוֹשׂ פְּרָאִים מִרְעֵה עֲדָרִים׃ טו עַד־יֵעָרֶה עָלֵינוּ רוּחַ מִמָּרוֹם וְהָיָה מִדְבָּר לַכַּרְמֶל וְכַרְמֶל לַיַּעַר יֵחָשֵׁב׃ והכרמל ק'
טז וְשָׁכַן בַּמִּדְבָּר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בַּכַּרְמֶל תֵּשֵׁב׃ יז וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שָׁלוֹם וַעֲבֹדַת הַצְּדָקָה הַשְׁקֵט וָבֶטַח עַד־עוֹלָם׃ יח וְיָשַׁב עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטַחִים וּבִמְנוּחֹת שַׁאֲנַנּוֹת׃
יט וּבָרַד בְּרֶדֶת הַיָּעַר וּבַשִּׁפְלָה תִּשְׁפַּל הָעִיר׃ כ אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל־כָּל־מָיִם מְשַׁלְּחֵי רֶגֶל־הַשּׁוֹר וְהַחֲמוֹר׃
לג א הוֹי שׁוֹדֵד וְאַתָּה לֹא שָׁדוּד וּבוֹגֵד וְלֹא־בָגְדוּ בָךְ כַּהֲתִמְךָ

עַל חַקְלֵי חֲמִידָתָא עַל גוּפְנִין טָעֲנִין׃ יג עַל אַרְעָא דְעַמִּי הוּבָאֵי וּבוּר תַּסִּיק אֲרֵי עַל כָּל בָּתֵּי דִין קִרְוָא תַּקִּיפָא׃ יד אֲרֵי בֵית מַקְדְּשָׁא חֲרוּב הֲמוֹן קִרְוַיָּא דַהֲוָאָה פַּלְחִין בֵּיהּ צַדְיָאָה בֵּית תָּקְפָּנָא וּמַטְמוֹרָנָא אִתְבְּלַשׁ וּכְדִי חֲרוּב וְצַדִּי עַד זְמַן אֲתַר דַהֲוָה בֵית חֶדְוָא וְחֵידוּ לְמַלְכַיָּא כְּדוּ הֲוָה מִבַּז לְמַשְׁרְיָן׃ טו כָּל דְּנָה עַד דְּיֵיתֵי לָנָא רְוַח מִן קֳדָם דִּשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וִיהֵי מַדְבְּרָא לְכַרְמְלָא וְכַרְמְלָא קִירְוִין סַגִּיאִין יִתְּחֵיב׃ טז וְיִשְׁרוֹן בְּמַדְבְּרָא עָבְדֵי דִינָא וְעָבְדֵי צִדְקְתָא יַת כַּרְמְלָא יִיתְבוּן׃ יז וִיהוֹן עָבְדֵי צִדְקְתָא שְׁלָם וּמְפַלְחֵי צִדְקְתָא יִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוֹן לְרוּחְצָן עַד עָלְמַיָּא׃ יח וְיִתְבוּן עַמִּי בְּמָדוֹרֵיהוֹן שְׁלָם וְעַל אַרְעֲהוֹן לְרוּחְצָן וּבְקִירְוֵיהוֹן שַׁלְיָן׃ יט וְיֵחוֹת בַּרְדָא וְיִקְטֵיל מַשְׁרְיַת עַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא וְיִצְדוּן וִיסוּפוּן דַּיְרֵיהוֹן׃ כ טוּבֵיכוֹן צַדִּיקַיָּא עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין טָבִין דְּאַתּוּן דָּמָן לְדִזַרְעִין עַל שַׁקְיָא מְשַׁלְּחִין לְאַדְרָכָא בְּתוֹרַיָּא וּלְמִכְנַשׁ בַּחֲמָרַיָּא׃ א וַי דְּאַתְּ לְמִבְזְוָתָךְ לָא יְבוּזוּן וּדְאַתְּ לְמִינַס וְיָתָךְ לָא יֵינְסוּן כַּד תֵּיתֵי

תולדות אהרן מעשה הצדקה, כ"ב ט עקרים מ"ג פכ"ח : אשריכם, ב"ק יז עכו"ם ח זוכר שמות ובגלה : משלחי רגל . ב"ק ג נס חולין קמא (ב"ק ג) :

על גפן פוריה . כלומר על נחם ויין שאין להם שדי חמד בדי תגדה שהיו מתמלה ועתה הם בוריס , וכן גפן פוריה שהיתה מתהילה ועתה בוקקה : (יג) על אדמת עמי . וכן יהיו סופדים על אדמת עמי שתעלה והצמיח קוצים ושמירים ואע"פ שאמר על בדי חמד לא פירש מה הם ועתה פירש קוץ ושמיר תעלה : קוץ שמיר . הסר וי"ו השמוש כמו קוץ ושמיר וכן שמש ירח כאומן פמעון מגן ברים והדומים להם : כי על כל בתי משוש . כי גם עליהם יהיה הספד שהיו בתי משוש מתהלה וכן קריה שהית' עליזה מתהלה: (יד) כי ארמון . פירשנוהו : עופל ובחן . מגדלים גבוהים וחזקים יהיו : בעד מערות . יהיו עוד למערות שידורו בם חית השדה : בעד . במקום למ"ד השמוש , כי תבא זאת המלה בענין אותיות השמוש וכן באה במקום מ"ם בעד החלון : משוש פראים . שישמחו בם פראים במדבר פרא , למוד מדבר , מרעה עדרים מחיות השדה : (טו) עד יערה . עד ישפך עלינו רוח רצון ממרום כלומר יהיה זה החרבן עד יגלה הקץ וישפוך רצונו עלינו והנה יהיה המדבר לכרמל : רוח . רצון ה' כמו אל אשר יהיה שמה הרוח : והיה מדבר לכרמל . מה שהוא מדבר יהיה כרמל שהוא מקום זרע ושדות תבואה ועצי מאכל : והכרמל ליער יחשב . ברוב עצים כלו' יעלו ישראל ממדרגה למדרגה , וכרמל כתיב והכרמל קרי והענין אחד : (טז) ושכן . כתרגומו : (יז) והיה מעשה . בעבור מעשה הצדק' שיעשו יהיה להם שלום , ובעבור עבודת הצד' ה יהיה להם השקט ובטח עד עולם והפסוק כפול בענין במלות שונות כי עבודת פירוש מעשה , כתרגום מעשה עובדא , וכן עובדי פשתים שריקות , אבל יונתן תרגמו עבודה ממש ומפלחי צדקתא : (יח) וישב . הפסוק כפול בענין במלות שונות ופשוט הוא : (יט) וברד . הלמ"ד קמץ והצי"ו פתח והוא פעל עבר והם היה שם היה כולו קמוץ , אמר כשיברד ויפול הברד כיער שלא יזיק לצמחים ועצי מאכל . ברדת שם כמו ברד . ובשפלה תשפל העיר . לא יזכר שום שפלות בעיר ירושלם אלא אם כן יזכרו השפלה שהיא העיר רבל לא שפלות מעלה כי לא תשפל מעלת ישראל , ויש מפרשים שהשב פרזות שיבנו בתים בבקעה כי לא יצטרכו לבנו' בהר מגדלים חזקי': (כ) אשריכם זורעי על כל מים . על כל מקום מים כי בכל מקום שתזרעו תמצאו מים: משלחי רגל השור והחמור . כל כך יהיה השבע גדול עד שישלחו השורים והחמורים לרעות בשדות : (א) הוי שודד . אם נאמרה זו כמו שכתבנו היא בימי חזקיהו אמר הוי שודד על סנחריב ואם עתידה בימות המשיח יאמר הוי שודד על מלך העכו"ם שיהיה בימים ההם , והיא מלכות רביעית במראה דניאל . ואמר אוי לך שודד שלא היית עד עתה שדוד והיית בוגד ולא בגדו בך עדין : כהתימך שודד שדד . כשתשלים להיות שודד כן תושד

מצודת דוד

היה מופשטה מבגדיה והשאר מגולה בשרה בעת תלך בגולה : וחגורה . תחגור עצמה על החלצים לכסות הערוה לבד : (יב) על שדים . יספדו על שדיהן דרך הספד : על שדי חמד . ההספד תהיה על אבדן השדות החמודות ועל הגפנים המגדלים פירות הרבה : (יג) על אדמת עמי . על האדמה אשר תהיה שממה ויגדלו בה קוצים : כי על כל בתי משוש . כי הקוצים יגדלו אף על כל הבתים שהיו שמחים בהם תדיר העומדים בירושלים קריה עליזה : (יד) כי ארמון נטש . היכל המלך יהיה נעזב כי מלך יהודה יגלה ממנו : המון עיר . המון העם שבעיר יהיה נעזב ומופקר : עופל ובחן . מגדלי המבצר יחרבו וישובו למערות מדור לחיות השדה : עד עולם . ר"ל עד זמן רב וכן ועבדו לעולם (שמות כא) : משוש פראים . הם ישמחו שמה כי ימצאו שמה מרעה : מרעה עדרים . יהיה מקום מרעה לעדרים : (טו) עד יערה . ר"ל כן תהיה חרבה עד אשר ישפוך עלינו ממרום רוח הרצון והרחמים : והיה מדבר לכרמל . מקום שממה כמדבר תשוב להיות כרמל והוא מקום שדות וכרמים : והכרמל . מקומות שהם עתה ככרמל תחשב להיות כיער מבלי מגוא שדות וכרמים : (טז) ושכן במדבר . ירושלים שהיתה כמדבר ישכון בה משפט ר"ל אנשיה עושים המשפט : בכרמל . בא"י שתהיה באותן הימים ככרמל שמה תשב צדקה ר"ל אנשים יעשו צדקה : (יז) והיה מעשה הצדקה . בגמול הצדקה תבוא שלום : ועבודת הצדקה . כפל הדבר במ"ש : (יח) וישב עמי וכו' . מאז והלאה ישב עמי בנוה שלום וגו' וכפל הדבר פעמים ושלש ויורה על מרבית השלום : (יט) וברד ברדת היער . ר"ל והף ברדת ברד לא תרד על הצמחים כי ביער תרד : ובשפלה . בנין העיר תשפל להבנות במקום שפל ועמוק ועכ"ז יהיו בטוחים מן האויב ולא יצטרכו לבנותה בגובה הר להשגב שמה : (כ) אשריכם . הצלחה תהיה לכם כי תזרעו על כל מים ר"ל בכל מקום שתזרעו ימצא מים לגדל התבואה : משלחי רגל . ותהיו משלחים שמה רגל השור והחמור לאכול לשבעה ולרמוס ברגל ולא יחושו כי תגדל הרבה תבואה :
לג (א) הוי שודד . אוי לך סנחריב השודד כל האומות שלא היית עד עתה שדוד ממי ואתה הוא הבוגד בכולם ועדיין לא בגדו בך : כהתימך . כאומר לא כן תהיה לעולם

מצודת ציון

ואת ערום ועריה (יחזקאל טז) : חלצים . מתנים : (יג) קוץ שמיר . שמות מיני קוצים : תעלה . תגדיל : קריה . עיר : עליזה . ענין שמחה : (יד) נוטש . נעזב כמו והנה נטש אביך (ש"א י) : המון . רבוי עם : עופל . מגדל ומבצר כמו וסביב לעופל (דה"ב ל"ג) : ובחן . גם הוא כעין מגדל וכן הקימו בחוניו (לעיל כ"ג) : בעד . הוא במקום למ"ד השמוש ופן באה במקום מ"ם השמוש כמו בעד החלון (בראשית כ"ו) ומשפטו מהחלון : מערות . מלשון מערה : פראים . חמור הבר : (טו) יערה . ענין שפיכה כמו תחת אשר הערה (לקמן נ"ג) : לכרמל . כן יקרא מקום שדות וכרמים : (יז) ועבודת . תרגום של מעשה הוא עובדא : (יח) בנוה . ענין מדור : שאננות . ענין השקט ושלוה : (יט) ברדת . מלשון ירידה : (כ) אשריכם . ענין הצלחה כמו אשריך ישראל (דברים ל"ג) : משלחי . ענינו דבר הנעזב לרצונו וכן ונער משולח מביש אמו (משלי כ"ט) : (א) הוי . ענין קריאה לצער : שודד . עושק : ובוגד . ענין מרד ומרד : כהתמך . מל' תם והשלמה וכן כי אם

רד"ק

תושד אתה שישדדו אותך, ר"ל שיבא זמן שתשבר שתשלים מלכותך: כנלותך. משפטו כהנלותך כי הוא מקור מבנין הפעיל וענינו כמו כהשלימך וכן לא יטה לארץ מנלם שפירושו השלמתם ותכליתם: כהתימך. משפטו נדגש המ"ם כי שרשו תמם והוא קל כמו בהוקלו רבים הכפל: תושד. בוי"ו עם הדגש: (ב) ה' חננו. אם בימי חזקיהו פחדו יושבי ירושלם ממלך אשור עד שהוצרכו להתפלל ולבקש רחמים, כמו שכתוב ואמרו ה' חננו לך קוינו ואם בימי המשיח יפחדו מפני גוג ומגוג ויצטרכו להתפלל ולבקש רחמים: היה זרועם לבקרים. בכל בקר ובקר היה זרועו מפני האויב: אף ישועתינו. כ"ש בעת צרה שצריך שתהיה ישועתינו ונהיה נושעים בך: ומה שאמר זרועם בכנוי הנסתרים ואמר חננו קוינו ישועתינו בכנוי המדברים בעדם כן דרך הלשון, כמו שמעו עמים כולם ואולם כולם תשובו ובאו נא, והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל: (ג) מקול המון נדדו. אם במחנה אשור פי' מקול המון שמלאך שהכה במחנה אשור, ואם בגוג ומגוג גם כן כמו שכתוב ויצא ה' ונלחם בגוים ההם: נדדו עמים. נפצו גוים הנשארים מן המגפה: מרוממתך. מהרוממות שלך שידעו כי רמת ונשגבת עליהם ולא הועילה להם גבורתם ורב חילם: (ד) ואוסף שללכם. שלל הגוים שיהיה שללכם שתאספו ותשללו אותו: אוסף החסיל. כאסיפת החסיל והארבה שאוספים אותם כשנתנו על האדמה שיוצאים בני העיר ואוספים אותם בכליהם שלא ישחיתו התבואה כן יצאו בני ירושלם ויאספו שלל מחנה אשור ודמה גם כן הליכם שמחנה במחנה אשור להלוך הארבה בתבואה שמשחיתה: ואמר כמשק גבים שוקק בו. ומשק ושוקק ענין הליכה כמו וכן משק כיתי: גבים. ארבה כתרגום ארבה גובא וי"ת הפסוק כן ויכנשון בית ישראל וגו' ואם הענין בימות המשיח הנה כתוב גם כן ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והסיקו בנשק וגו' ושללו את שולליהם ובזזו את בוזזיהם אבל רז"ל פירשוהו בימי חזקיהו וכך אמרו אמר להם נביא לישראל אספו שלליכם אמרו לו לבוז או לחלק אמר להם אוסף החסיל מה אסיפת החסיל זה כל אחד ואחד לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו, אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו אמר להם כמשק גבים שוקק בו מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונם של ישראל כיון שנפל ביד עכו"ם מיד טהור: (ה) נשגב ה'. בזאת התשועה נשגב הוא שיגבוהו העמים על הנס הזה ויודו לו כי הוא שוכן מרום ובידו להשפיל הגבוהים ולהרים השפלים שהשפיל מחנה אשור שבאו על ירושלם ביד רמה והרים יושבי ציון שהיו שפלים ומלא ציון משפט וצדקה. נשגב. בינוני מבנין נפעל כי הוא קמוץ: ופירוש מלא ציון כי מהיום ההוא והלאה יהיו בציון עושין משפט וצדקה וכן ת"י דאמר לממלי ציון עבדי דין דקשוט וזכו ויש לפרש מלא ציון משלל העמים במשפט ובצדקה: (ו) והיה אמונת עתך. אמר כנגד ישראל קיום זמנך וחוזק ישועתך יהיה חכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם כלומר הנה באה לכם ישועה זאת ואתם בשלום אם תרצו שיהיה קיום לכם השלום והישועה כל זמניכם התעסקו בחכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם כי כמו שאוצר האדם הוא מבטחו של אדם ועומד לו בעת צרה כן יראת ה' לפיכך תהיו יראי ה'. ותתעסקו בחכמה ודעת אלהים והנצלו מכל צרה ותהיו בשלום כל עתכם אמונת קיום כמו במקום נאמן שפירושו קיום: חוסן. חוזק כמו והיה החוסן לנעורת: חכמת. בתי"ו במקום ה"א כמו צלת ווכל חלת מלה מכת בלתי הרה והדומים להם והאז"ל פי' הו גרם לכם ישועה זאת הכמת אלהים ודעת שבחזקיהו ויראת ה' שהיא אוצרו וי"ת הפסוק כן ויהא מה דאמרת וגומר: (ז) הן אראלם. פרשה זו על הפורענות הבאה לישראל קודם מפלת מחנה אשור: ואראלם. מלאכים, כי אראל שם למלאך וכן רז"ל זכרו המלאך בזה השם ואמרו נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש כי כמו שמלת מלאך ואמר על שליח גופני ועל שליח רוחני כן מלת אריאל והפסוק כפול בענין במלות שונות. אמר המלאך שלהם שהיו שולחים מתחלה מעיר אל עיר והיו מתחלה מלאכי שלום עתה יצעקו חוצה כי האויב בא בארץ ויבכיון מר וי"ת מלת אראלם כשתי מלות כלומר אראה להם וכן תרגומו הא כד אתגלי להון וגומר: (ח) נשמו מסלות. מפני האויב נשמו המסלות כי שבת עובר אורח: הפר ברית מאס ערים. פירש אדוני אבי ז"ל כיון ישראל

ישעיה לג

שׁוֹדֵד תּוּשַּׁד כַּנְּלֹתְךָ לִבְגֹּד יִבְגְּדוּ בָךְ׃ ב יְהוָה חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם לַבְּקָרִים אַף־יְשׁוּעָתֵנוּ בְּעֵת צָרָה׃ ג מִקּוֹל הָמוֹן נָדְדוּ עַמִּים מֵרֹמְמֻתֶךָ נָפְצוּ גּוֹיִם׃ ד וְאֻסַּף שְׁלַלְכֶם אֹסֶף הֶחָסִיל כְּמַשַּׁק גֵּבִים שֹׁקֵק בּוֹ׃ ה נִשְׂגָּב יְהוָה כִּי שֹׁכֵן מָרוֹם מִלֵּא צִיּוֹן מִשְׁפָּט וּצְדָקָה׃ ו וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְהוָה הִיא אוֹצָרוֹ׃ ז הֵן אֶרְאֶלָּם צָעֲקוּ חֻצָה מַלְאֲכֵי שָׁלוֹם מַר יִבְכָּיוּן׃ ח נָשַׁמּוּ מְסִלּוֹת שָׁבַת עֹבֵר אֹרַח הֵפֵר בְּרִית מָאַס

(Masoretic marginal notes: מ"ג. ר.ג׳ — ג׳. ב׳ חד מ"לב — ד׳ דגשים — ג׳ — ב׳ — ג׳ — ג׳ חסר וא׳ מ"ל — ד׳ — ד׳ — ג׳. ב׳ ל. חסר ב׳ תלמיס)

תרגום

לְמִבַּז יְבַזּוּנָךְ וְכַד תִּלְאֵי לְמִינַס יְסוּנָךְ׃ ב יְיָ רַחֵים עֲלָנָא לְמֵימְרָךְ סַבַּרְנָא הֲוֵי תוּקְפָנָא בְּכָל יוֹם אַף פּוּרְקָנָנָא בְּעִידָן עָקָא׃ ג מִקָּל הֲמוֹן אִתְבְּרוּ עַמְמַיָא מִסְגֵי גְבוּרְתָּךְ אִתְבַּדַּרוּ מַלְכְּוָתָא׃ ד וְיִכְנְשׁוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא סַנְאֵיהוֹן כְּמָא דְכַנְשִׁין יַת זַחְלָא וְאָזַן בְּמָאנֵי זֵינָא כְּמָא דְאָזַן בְּזִירְקָתָא׃ ה תַּקִּיף יְיָ דְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא דַאֲמַר לְמַמְלֵי צִיּוֹן עָבְדֵי דִין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ׃ ו וִיהֵי מָא דַאֲמַרְתְּ לְאוֹטָבָא לְדַחֲלָתָךְ אַיְתֵיתָא וְקַיֵּימְתָּא בְּעִידָנֵיהּ תְּקוֹף וּפוּרְקַן חוּכְמְתָא וּמַדַּע לְדַחֲלַיָא דַיְיָ אוֹצַר טוּבֵיהּ עָתִיד׃ ז הָא כַּד אִתְגְּלֵי לְהוֹן יְצַוְחִין בְּמַרַר אִזְגַּדֵי עַמְמַיָא דַאֲזַלוּ לְבַסָּרָא שְׁלָם תָּבוּ לְמֶהֱוֵי בָכָן בִּמְרִיר נְפָשׁ׃ ח צְדִיאוּ כִּבְשַׁיָא פְּסָקוּ עָדֵי אוֹרְחָא עַל דְּאַשְׁנִיאוּ קְיָמָא אִתְרְחִיקוּ מִקִּרְוֵיהוֹן

רש"י

גזרה עליהם להיות שדודים על ידך תושד: כנלותך לבגוד. מנחם חיבר כנלותך עם לא יטה לארץ מנלם בחלק אחד ומנלם המ"ם הראשונה בו יסוד נופל כמו מ"ם של מאמר ושל מדע ויתכן להיות לשון כליון לפי הענין: כנלותך. לשון ככלותך ולא יטה לארץ מנלם כליון הנגזר עליהם לא יטה לארץ להיות בטל והולך אלא הולך וחזק: (ב) היה זרועם. של שדודים ביד השודד: לבקרים. מדי יום יום כשהוא מיצר להם אף ישועתינו תהיה בעת צרה: (ג) מקול המון. הבא מלפניך נדדו עמים עד הנה כשהפלאת לנו נסיך: (ד) ואוסף שללכם. זה מוסב על כנלותך לבגוד יבגדו בך ואוסף שללכם אתם הבוגדים את עמי בבא פקודתכם יבוזו אתכם שארית עמי ויאספו שללכם כאסיפת הסיל שאוסף לו תבואה בקיץ כל א' לעצמו אף כולן יבוזו איש לו: כמשק גבים שוקק. כקול נהם מ"ם הנאספים וטופלין בגבים בנהם כן ינהמו הבאים לשלול ולבוז. משק ל' נהם כמו (משלי כח) ארי נוהם ודוב שוקק. וכן ממשק חרול (צפניה ב) כשהרוח מנשבת בחרולים והם מכים זה על זה נותנים קול וכן בעיר ישוקו (יואל ב): גבים. כמו לחשוף מים מגבא ורבותינו דרשוהו באגדת חלק בביזת אוכלוסי סנחריב: (ה) כי שוכן מרום. הראה גבורתו שהוא רם על כל ויודו על העליונה: (ו) והיה אמונת עתיך וגומר. והיה לחוסן ישועות ולחכמה ודעת את אשר תאמין לבוראך עתים שקבע לך לתרומות ולמעשרות בעת הפרשתן ללקט שכחה ופיאה: בעתם לקיים את שהאמנת בהקב"ה בעתים שמיטין ויובלות בעתם: ד"א אמונת עתך. שעברו עליך ובפית לישועה היה לך לחוסן: יראת ה'. שתירא מלפניו הוא אוצר טוב להפתח לך מאתו על ידה: (ז) הן אראלם צעקו חוצה. היה הנביא מתנבא נחמות ואומר שהפורענות כבר אכלוהו ומעתה אקום ואגשא לגאלם: הן אראלם. שלהם הוא המזבח כבר צעקו וספדו בחוצותם וברחובותם בבכי והי: מלאכי שלום. מלאכי שליחותם שהיו רגילין לבשר שלום מר יבכיון ואומרים נשמו מסילות שבת עובר אורח: (ח) הפר. האויב ברית שכרת לישראל: מאס ערים. ביזה

מסורה

לבקרים ד' וסי' ה' חננו לך קוינו. ותוכחתי לבקרים. לבקרים אצמית כל רשעי ארץ. חדשים לבקרים רבה. וא' לבקרים וסי' ותפקדנו לבקרים: ודעת ד' ג' קמצים וא' פתח וסי' והיה אמונת עתיך חוסן. טוב טעם ודעת למדני. הלא כתבתי לך שלישים. ולבי ראה הרבה חכמה:

תולדות אהרן

מרוממתך. סנהדרין לח: אמונת עתך. שבת לא זוכר פקודי: יראת ה'. ברכות לג: הן אראלם. חגיגה ה זוכר ויראה:

מצודת ציון

תם הכסף (בראשית מ"ז): כנלותך. ענין הכליה וההשלמה וכן לא יטה לארץ מנלם (איוב ט"ו) ור"ל הכליתם והשלמתם: (ב) לבקרים. מל' בוקר ור"ל בכל יום: (ג) המון. מלשון המיה: נפצו. ענין פזור: (ד) החסיל. מין ארבה: כמשק. ענין קול נהם כמו דוב שוקק (משלי כ"ח) וכן ממשק חרול (צפניה ב): גבים. בורות כמו באו על גבים (ירמיה י"ד): שוקק. נוהם קול: (ה) נשגב. ענין חוזק: מרום. מל' רום וגובה: (ו) אמונת. ענין קיום כמו יתד במקום נאמן (לעיל כ"ב): עתיך. מל' עת וזמן: חוסן. ענין חוזק כמו חסין יה (תהלים פ"ט): (ז) אראלם. המלאך נקרא אריאל ובדרז"ל נצחו אראלים את המצוקים (כתובות ק"ד) וכמו בשם מלאך מבוסף למלאך רוחני ומלאך גשמי כן שם אריאל משותף לשניהם: מלאכי. ענין שליח: (ח) נשמו. מל' שממה: מסלות. ענינו דרך כבושה: שבת. בטל: אורח. דרך: הפר. ענין בטול: חבב. מל'

מצודת דוד

לעולם כי כאשר תשלים לשדוד אחרים אז תושד גם אתה: כנלותך. כשתכלה לבגוד באחרים אז הם יבגדו בך: (ב) ה' חננו. לבל תשלוט בנו יד סנחריב כי לך נקוה ולא נבטח במצרים כאשר בטחו עשרת השבטים: היה זרועם לבקרים. בכל יום היה לחוזק להמקוים לך: אף ישועתנו בעת צרה. אף היה לנו לישועה אם כבר באה הצרה: (ג) מקול המון. ר"ל וכן היה לנו לישועה כי מקול המיית המלאך המכה בהם נדדו העמים מן העולם: מרוממתך. מהרוממות שלך אשר נשגבת עליהם נפלו הנשארים מן המגפה: (ד) ואוסף שללכם. השלל שתקחו מאת מחנה אשור יהיה מאוסף באין מוחה ומבלי פחד כדרך האסיפה שמאספים את החסיל כשבאים על האדמה שיוצאים בני העיר ומאספים אותם בכליהם לבל ישחיתו תבואת האדמה: כמשק גבים. כקול נהמת מים שנאספים וגובלים בבורות כן ישמעו קול נהמת שוללים במחנה אשור: (ה) נשגב ה'. המקום נתחזק עליהם כי הוא שוכן מרום בשמים ממעל ואף אם החלש למעלה לגבור יחשב ומכ"ש חזק ממפל: מלא ציון. בהנס הזה מילא את ציון משפט וצדקה כי מאז בעבור כלאי הנס יעשו משפט וצדקה: (ו) והיה אמונת עתיך. קיום זמניך והוזק ישועתך יהיה על ידי הכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם ר"ל היא לו למבטח כאוצר בעת הצורך וכאומר הנה באה לכם הישועה ואתם בשלום ואם תרצו שתהא קיים לזמן מרובה וישועה חזקה התעסקו בחכמה בדעת ויראתו את ה': (ז) הן אראלם. אמר הנביא ראוים המה לרחמים כי כבר קבלו גמול העון כי כל מלאך השלוח מאתם הנה כולם בחוצות במקום מושבם צעקו בקול מר: מלאכי שלום. השלוחים ההולכים לבשר שלום העיר הנה בכו במר נפש על חורבנה: (ח) נשמו מסלות. הדרכים נעשו שממה כי נשבת עוברי דרך מפחד האויב: הפר ברית. האויב הפר הברית שכרת עם ישראל ומאס עריהם מלהניחם על תלם כי הרסה עד היסוד: לא חשב אנוש. לא חשב אותנו לבני אדם

עָרִים לֹא חָשַׁב אֱנוֹשׁ׃ ט אָבַל ג׳
אֻמְלְלָה אֶרֶץ הֶחְפִּיר לְבָנוֹן קָמַל י"ד פתח
הָיָה הַשָּׁרוֹן כָּעֲרָבָה וְנֹעֵר בָּשָׁן ב׳
וְכַרְמֶל׃ י עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה כ"ה ר"פ . ב׳
עַתָּה אֵרוֹמָם עַתָּה אֶנָּשֵׂא׃ ג׳ . ג׳
יא תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ תֵּלְדוּ קַשׁ רוּחֲכֶם ל׳
אֵשׁ תֹּאכַלְכֶם׃ יב וְהָיוּ עַמִּים ל׳
מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים ד׳ ב׳ מ"ל וכ׳ חסר
בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ׃ יג שִׁמְעוּ רְחוֹקִים אֲשֶׁר ו׳ מ"ל
עָשִׂיתִי וּדְעוּ קְרוֹבִים גְּבֻרָתִי׃ ג׳ חסר
יד פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה
חֲנֵפִים מִי ׀ יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה ג׳ ומ"ל
מִי־יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם׃ טו הֹלֵךְ ל׳
צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע ה׳ . ג׳
מַעֲשַׁקּוֹת נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד ל׳
אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים וְעֹצֵם ז׳ . ד׳ חסר ל׳

מִקִּרְוֵיהוֹן לָא חֲשִׁיבוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא דְבִישְׁתָּא אַתְיָא עֲלֵיהוֹן׃ ט אִתְאַבָּלַת חֲרוּבַת אַרְעָא יְבֵישׁ לִבְנָן נְתַר הֲוָה שָׁרוֹנָא כְּמֵישְׁרָא צְדֵי מַתְנָן וְכַרְמְלָא׃ י כְּעַן אִתְגְּלֵי אֲמַר יְיָ כְּעַן אֶתְרוֹמֵם כְּעַן אֶתְנַטַּל׃ יא אִתְעַשְׁתּוּן לְכוֹן עַמְמַיָּא עֶשְׁתּוֹנִין דְּרָשַׁע עֲבַדְתּוּן לְכוֹן עוֹבָדִין בִּישִׁין בְּדִיל עוֹבָדֵיכוֹן בִּישַׁיָּא מֵימְרִי כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְשֵׁיצֵי יָתְכוֹן׃ יב וִיהוֹן עַמְמַיָּא יְקִידַת נוּר כּוּבִין מְפַסְּקִין בְּנוּרָא יִתּוֹקְדוּן׃ יג שְׁמַעוּ צַדִּיקַיָּא דְּנַטְרוּ אוֹרַיְתָא מִלְּקַדְמִין מָא דַעֲבָדִית דְּעוּ חַיָּבַיָּא דְּתָבוּ לְאוֹרַיְתָא קְרִיב גְּבוּרְתִּי׃ יד אִתְבָּרוּ בְצִיּוֹן חַיָּבִין דַּחֲלָא אַחֲדַתִּינוּן לְרַשִּׁיעַיָּא דַהֲווֹ מְנַגְּבִין אוֹרְחָתְהוֹן אָמְרִין מַן יְדוּר לָנָא בְצִיּוֹן דְּבַהּ זִיהוֹר שְׁכִינְתֵּיהּ כְּאֶשָּׁא אָכְלָא מַן יִתּוֹתַב לָנָא בִּירוּשְׁלֶם עֲתִידִין רַשִּׁיעַיָּא לְאִתְדָּנָא לְאִתְמַסָּרָא לְגֵיהִנָּם יְקִידַת עָלַם׃ טו אֲמַר נְבִיָּא יִתְבוּן בַּהּ צַדִּיקַיָּא כָּל דִּמְהַלֵּךְ בְּזָכוּ וּמְמַלֵּל כֵּיוָנַן מִתְרַחֵק מִמָּמוֹן דִּשְׁקַר מַרְחִיק נַפְשֵׁיהּ מִן אָנוּסִין מְנַע יְדוֹהִי מִלְּקַבָּלָא שׁוֹחֲדָא מְטַמְטֵם אוּדְנֵיהּ מִלְּמִשְׁמַע בְּאַשְׁדֵי דַם זַכַּאי וְכָל עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי

רש"י

בעיניו כל שונא אינו חושב אנוש: (ט) אבל. ל' אבילות: קמל. יבש ונכרת היה. לשון עבר הוא: השרון. שם מחוז מרעה בהמות כמו ששנינו אילים ממואב עגלים משרון: כערבה. חורבה: ונוער. ל' תשנוק כמו (שמות יד) וינער ה': (י) עתה אקום. מרוב רעות שעשה האויב לעמי לא אתאפק עד עתה אקו' וארומ' ואנשא: (יא) חשש. מין מוץ דבר שנוח לידלק: רוחכם אש. מגופכם תצא רוח אש ותאכל החשש והקש: (יב) כסוחים. קצוצים: כסוחים כמו (ויקרא כה) לא תזמור ת"א לא תכסח: (יג) רחוקים. המאמינים בי ועושים רצוני מנעוריהם: קרובים. בעלי תשובה שנתקרבו אלי מחדש: (יד) פחדו בציון חטאים. היאך ימצאו פתח לתשובה: מי יגור לנו אש אוכלה. כלומר מי יעמוד בפניו לסבך חומה בוערת. ל"א מי יגור לנו פי' מי הוא לנו שיגור בציון עם הגור שהוא אש אוכלה והוא משיב אוהב צדקות וגו': (טו) הולך צדקות. מי הוא ימצא הולך צדקות: נוער כפיו. אשקו"ש בלע"ז: אוטם. סותם. וכן שקופים אטומים (מלכים א ו): עוצם. סוגר:

רד"ק

וישראל אומרים הפר הסף בריתו כאלו עמנו ואתם פרענו הפך מה שאמר עיני ה' אלהיך בה: לא חשב אנוש. לא חשב אותנו לכלום וי"ת על דחשיאו וגו': (ט) אבל. ענין השחתה וכן על כן תאבל הארץ, וזכר ארץ בל' זכר ובלשון נקבה, וכן נעתם ארץ, שכן אבלה, כלשון זכר ובלשון נקבה ברוב: היה השרון כערבה. השרון יקרא מקום דשן ושמן וכן על הבקר הרועים בשרון ואומר שאותו המקום יהיה כמדבר: ונער בשן וכרמל. נוער פירותיו הבשן והכרמל כלומר ישלו אילנותיהם פירותיהם: (י) עתה אקום. אקום על מלך אשור המחריב ארצכ' וארומ' ואנשא עליו: (יא) תהרו חשש. אומר כנגד העמים אשר במחנ' מלך אשור, וקורא המחשבה הריון והמעש' לידה וכם חשבו ללכוד ירושלם ולא עלה בידם הנה מחשבתם הבל ומעשיהם תהו. וזהו חשש וקש, ותאש הוא הקש הדק: רוחכם אש תאכלכם. מחשבתכם תהיה אש שתאכל אתכם, כלומר כי בעבור שבאתם לירושלים וחשבתם ללכדה תצא אש ה' באכלכם והוא מלאך ה' שהכה במחנה אשור. והנה אומר המגפה בשרפת אש, וכן למעלה בפרשה לכן ישלח האדון וכן האדנו בפירושו: (יב) והיו עמים משרפות שיד. אותם עמים אשר במחנה מלך אשור יהיו כמו האבנים ששורפים לסיד או כמו קוצים כסוחי' שיצתו וידלקו באש: כסוחים. פירוש כרותים ותרגם לא תזמור לא תכסח ואמר כסוחים לפי שהקוצים שאינם כרותים אלא מחוברים הם לחים ולא ידלקו במהרה אבל כשהן כרותים והם יבשים ידלקו במהרה כן תהיה המגפה בפתע: (יג) שמעו רחוקים אשר עשיתי. במחנה מלך אשור הרחוקים ישמעו והקרובים שהיו במחנה אשור ידעו גבורתי כאשר שגבר עליהם והכה וידעו כי מלך אשור מה שעשה לא בכחו עשה כמו שהתפאר ואמר בכח ידי עשיתי: (יד) פחדו בציון. החטאים שהיו בציון פחדו כאשר ראו מחנה אשור הגדול והחנפים שהיו בה אחזם רעדה: ואמר מי יגור לנו כלומר מי יעמוד בעבורנו כנגד מחנה הזה שהוא אש אוכלה ומוקדי עולם, והחטאים והחנפים אשר בציון הם שפחדו כי לא בטחו בה' שיצילם והם שבנה וסיעתו אבל הצדיקים אשר בה הם לא פחדו ובטחו בה' ולא אמרו מי יגור כי ידעו כי האל יצילם בבוכם אליו וצעקם והתפללם לפניו והם חזקיהו וסיעתו: אוכלה. בלה"ו עי"ן הפעל וכן לכב את אוכלה, נוטרה את הכרמים והדומים להם ויונתן תרגם את אוכלה על האל ותרגם אמרין מאן ידור לנא בציון וגו':

(טו) הולך צדקות. אמר הנביא אתם אומרים מי יגור לנו הולך צדקות יגור לכם והוא חזקיהו וצדקתו הגנה העיר ואף על פי שאמר הגנות כדוד ואמר למעני ולמען דוד עבדי זכות דוד עמדה להם עם זכות חזקיהו אלא זכר דוד כי הוא עיקר ראש ממלכת ציון ונקראת עיר דוד וי"ת כל הפסוק על כל הצדיקים אשר בירושלם אמר יתבון בה כל צדיקיא וגומ': הולך צדקות. חסר בי"ת השמוש כמו הולך בצדקות ואלה המדות אשר אמר בפסוק הם לראוות למלך ובהם תעמוד מלכותו: הולך צדקות. כל דרכיו ומעשיו הם בצדקה ובמעשים טובים: מואס בבצע מעשקות. הנה אומר בתורה בשופטים שונאי בצע ואמר בצע בכלל כי כל ממון שנוטלים שאינם רודפים אחר הממון כי מתוך שאינם חומדים לא יטו אל השחד אבל הנה אמר בצע מעשקות שהוא נוטר בממון של גזל וכל עשק לפי שזה מדבר במלך והמלך יצטרך לממון לתת לבני חילו ואנשי מלחמתו ועבדיו ומשרתיו וצריך לו שישתדל אחר הממון שיהיה מן הדין אבל ממון שאינו דין מואס אותו לפיכך אמר בבצע מעשקות אע"פ שיש בידו כח לקחת ממון אחרים מואס אותו אם לא יהיה מן הדין כגון שיענש אדם למלכות בממונו: נוער כפיו מתמוך בשוחד לפיכך אמר נוער כפיו לומר כי הוא שוחד בעולם לא יקבל אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב ואפילו מנחה לא יקבל מיד בעל הדין בעוד הדין לפניו מנער ידיו משום שוחד בעולם: אוטם אזנו משמוע דמים. לפי שהיה המלך להרוג העונשים העוברים על מצותו אמר כי לא יהרוג כי אם בדין ואם יבאו בני ביתו ויאמרו לו פלוני חייב לך מיתה שעשה לך כך וכך אוטם אזנו כלומר אינו רוצה לשמוע אם לא יתברר לו באמת שהוא חייב מיתה ודמים ר"ל דם זכאי או אפילו חייב בדבר שהוא לעצמו מוחל ומעביר פשעו כי קשה בעיניו הריגת אדם אם לא לבער רעה מן הארץ: ועוצם עיניו מראות ברע. אינו רוצה לראות בשום רע שבעולם:

עתה כ"ה ר"פ וסי' נמס' במסרה רבתא בשרש עת: קוצים ד' ב' חסר וב' מ"ל וסי' כי תצא אש ומצאה קצים. קוצים כסוחים באש יצתו. ואל תזרעו אל קצים. דעכו כאש קוצים. תניינא ובתרא מ"ל. וא' זרעו חטים וקוצים:

תולדות אהרן תהרו חשש. סנהד' קח (יבמות ו): משרפות שיד. סוטה לה (סוטה כח): פחדו בציון. ברכות ס: הולך צדקות. מכות כד עקבים מ"ג פ"ג: מואס בבצע. עקדה שער ק: ועוצם עיניו. שבת סז ב"ב נו:

מצודת דוד

אדם: (ט) אבל. השחית הארץ ונכרתה: החפיר. הוביש ומאס את הלבנון וכרת האילנות: היה השרון. מקום המרעה נעשה שממה כמדבר: ונוער וכו'. מקומות השמנים השירו והפילו פירותיהן: ר"ל אין מגדל שם פירות: (י) עתה אקום. ר"ל הואיל וקבלו עונש כזה לכן יאמר ה' עתה אקום להפרע ממלך אשור: עתה ארומם. כי בהתנקם עושה דין בעכו"ם הוא מרומם ומנושא: עתה אנשא. כפל הדבר במ"ש: (יא) תהרו חשש. קרא אל המחשבה הריון ואל המעשה לידה ר"ל לומר מה שחשבתם לכבוש את ירושלים לא תצליחו בה והנה המחשבה הבל והמעשה כמוה: רוחכם. מחשבותיכם תהיה אש אשר תאכל אתכם ר"ל המחשבה ההיא היא סיבה להביא עליכם האבדון: (יב) והיו עמים. מחנה סנחריב ידמו אל האבנים הנשרפים להיות סיד: קוצים כסוחים. ידמו אל הקוצים הנכרתים שהמה יבשים ובמהרה יתלקחו בהם האש הנשרפים מהרה וכן מחנה סנחריב מהר יכלו: (יג) שמעו רחוקים. העומדים ממרחק שמעו את אשר עשיתי במחנה אשור: ודעו קרובים. אותן שהיו במחנה אשור תנו לב לדעת את גבורתי: (יד) פחדו בציון. אז בבוא אסון על ציון הצדיקים בטחו בה' אבל החטאים פחדו: אחזה וכו'. כפל הדבר במ"ש: מי יגור לנו. ר"ל וכה אמרו מי הוא מעמנו שיוכל לגור ולהתקיים פה מול מחנה אשור שהוא כאש אוכלה: מי יגור וכו'. כפל הדבר במ"ש: מוקדי עולם. ר"ל אשר שרפו והקלושו כל בני עולם: (טו) הולך צדקות. כאלו רוה"ק משיב זהו המתקיים מי שהולך בדרך צדקות ומדבר מישרים מואס בחמדת עושק: נוער כפיו. המנער כפיו מתמוך בשוחד ולא יאבה לקחתו: אוטם. סותם אזנו משמוע דברים המסיתים לשפוך דם: ועוצם

מצודת ציון

מחשבה: (ט) אבל. ענין השחתה כמו תאבל הארץ (הושע ד): אמללה. ענין כריתה כמו בשם ה' כי אמילם (תהלים קיח): החפיר. ענין בושה ומיאוס: לבנון. שם יער בא"י: קמל. ענין כריתה כמו קנה וסוף קמלו (לעיל יט): השרון. הוא מקום שמן ודשן וכן חבצלת השרון (ש"ה ב): כערבה. ענינו כמו מדבר וכן ארץ ציה וערבה (ירמיה לא): ונוער. ענין השלכה מתנועה חזקה וכן גם חצני נערתי (נחמיה ה): בשן. הוא מקום מרעה שמן כמ"ש שמעו וגו' פרות הבשן (עמוס ד): וכרמל. הוא מקום שדות וכרמים: (יא) תהרו. מל' הריון: חשש. הוא תבן הדק וכן וחשש להבה ירפה (לעיל ה): קש. תבן: רוחכם. ענין רצון ומחשבה וכן הנני נותן בו רוח (לקמן לז): (יב) שיד. כמו סיד בסמ"ך: כסוחים. ענין כריתה וכן שרופה באש כסוחה (תהלים פ): יצתו. מל' הצתה והבערה: (יד) רעדה. ענין חרדה: חנפים. רשעים המתחנפים ליראה למראות פניו: יגור. ענין מדור כמו עם לבן גרתי (בראשית לב): לנו. כמו מעמנו: מוקדי. ענין הבערת אש כמו על מוקדה (ויקרא ו): (טו) מישרים. מל' יושר: בבצע. ענין חמדה כמו מה בצע בדמי (תהלים ל): מעשקות. מל' עושק: נוער. ענין הפלה בתנועה חזקה: מתמוך. ענין הסעד: אוטם. ענין סתימה כמו שקופים אטומים (מ"א ו) ועוצם. ענין סגירה כמו ויעצם את עיניכם (לעיל כט):

עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע׃ טז הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים ג' מ"ל
מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים׃ ד'
יז מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶינָה עֵינֶיךָ ב'
תִּרְאֶינָה אֶרֶץ מַרְחַקִּים׃ יח לִבְּךָ ב'
יֶהְגֶּה אֵימָה אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל
אַיֵּה סֹפֵר אֶת־הַמִּגְדָּלִים׃ יט אֶת־
עַם נוֹעָז לֹא תִרְאֶה עַם עִמְקֵי שָׂפָה ג' ומ"ל . ד'
מִשְּׁמוֹעַ נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה׃ כ"א
כ חֲזֵה צִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ עֵינֶיךָ ל' ומ"ל
תִרְאֶינָה יְרוּשָׁלַ‍ִם נָוֶה שַׁאֲנָן אֹהֶל ל' קמץ
בַּל־יִצְעָן בַּל־יִסַּע יְתֵדֹתָיו לָנֶצַח קמץ
וְכָל־חֲבָלָיו בַּל־יִנָּתֵקוּ׃ * כא כִּי אִם־ חצי הספר בפסוקים
שָׁם אַדִּיר יְהוָה לָנוּ מְקוֹם־נְהָרִים
יְאֹרִים רַחֲבֵי יָדָיִם בַּל־תֵּלֶךְ בּוֹ ל' . ל'
אֳנִי־שַׁיִט וְצִי אַדִּיר לֹא יַעַבְרֶנּוּ׃

בְּעֻבָדֵי בִישׁ׃ טז הוּא בַּאֲתַר רָם וּמְנַטַּל יְהֵי בֵית מַשְׁרוֹהִי בֵּית מַקְדְּשָׁא תִּסְבַּע נַפְשֵׁיהּ מְזוֹנֵיהּ מְסַפַּק מוֹהִי קַיָּמִין כְּמַבּוּעַ דְמַיִן דְּלָא פָסְקִין מוֹהִי׃ יז יַת יְקָר שְׁכִינַת מֶלֶךְ עָלְמַיָּא בְּתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ יֶחֶזְיָן עֵינָךְ תִּסְתַּכַּל וְתֶחֱזֵי בְּנַחְתֵּי אֲרַע גֵּהִנָּם׃ יח לִבָּךְ יְחַשֵּׁב רַבְרְבָן אֵיכָא סַפְרַיָּא אֵיכָא רַבְרְבַיָּא אֵיכָא חֻשְׁבְּנַיָּא יֵיתוֹן אִם יִכְלוּן לְחַשְׁבָּא מִנְיַן קְטִילֵי רֵישֵׁי מַשְׁרְיַת גִּבָּרַיָּא׃ יט יַת מְרָוַת עַם תַּקִּיף לָא תִכּוּל לְמֶחֱזֵי עַמָּא דַהֲוָה עֲמִיק מִמַּלָּלְהוֹן מִלְמִשְׁמַע מְלַעֲגִין בְּלִישְׁנְהוֹן מִדְלֵית בְּהוֹן סוּכְלְתָנוּ׃ כ תֶּחֱזֵי בְּמַפַּלְתְּהוֹן צִיּוֹן קִרְיַת זִמְנַנָא עֵינָךְ יֶחֶזְיָן בְּנֶחָמַת יְרוּשְׁלֶם בְּאַצְלָחוּתָא בְּשַׁלְוָתָא כְּמַשְׁכְּנָא דְּלָא מִתְפָּרַק וְלָא מִשְׁתַּלְּפָן סִכּוֹהִי לְעָלַם וְכָל אַטוּנוֹהִי לָא יִתְפַּסְקוּן׃ כא אֲרֵי אֱלָהֵן מִתַּמָּן תִּתְגְּלֵי גְבוּרְתָּא דַיְיָ לְאוֹטָבָא לָנָא מֵאֲתַר נָפְקִין נַהֲרִין שָׁטְפִין פְּתָיוּת יְדִין דְּלָא תֵיזִיל בֵּיהּ סְפִינַת צַיָּדִין

מצדות ט' בלישנא וסי' את המנהרות ואת המצדות. וישב דוד במדבר במצדות. ויעלו זיפים. וישב במצדות עין גדי. נלכדה הקריות והמצדות. חדלו גבורי בבל. ואשר במצדות ובמערות מדבר. והוא מרומים ישכון. ויתנהו בסוגר בחוחים. וסי' בל' ארמי במערתא דגדיא בטורא מטמר מרום בבל אקש לה

תולדות אהרן מרומים. ב"ב ו: מלך ביפיו. תענית יז סנהדרין כב (יומא מז סנהדרין כ): איה שוקל. חגיגה טו סנהדרין קו: עיניך תראינה. זכר נשא: אני שיט. יומא עז:

רדק

שבעולם או פירוש ברע באדם רע כלומר אדם שהוא רע לא יוכל לראותו כמו שאמר דוד דובר שקרים לא יכון לנגד עיני וכל אלה המדות היו בחזקיהו: (טז) הוא מרומים ישכון. זה המלך ישכון בטח כשוכן במגדלים גבוהים. וכפל עוד הענין במלות שונות להזק, ופירוש מצדות מגדלים חזקים ולא נשהנה בסעיפות לסקל הקריאה: לחמו נתן. קמץ כי הוא בינוני: מימיו נאמנים. קיימים שלא יפסקו, ואמר הענין הזה לומר כי בשבע יהיה בימי חזקיהו כמו שאמר בפרשה של מעלה אשריכם זורעי על כל מים וגו': (יז) מלך ביפיו. הוא חזקיהו ואמר תחזינה עיניך כנגד שבט יהודה ואמר תראינה ארץ מרחקים פי' עיניך שהיו רואות עד עתה מלך ארץ מרחקים והוא מלך אשור שהיו עובדים אותו מתחלה ורואים את פניו במנחה שהיו מביאים לו. אמר עוד לא תראו אותו אלא מלך זה תראו ביפיו ובהדרו שלא יפחד וישב על כסאו בכבוד ועליו נאמר וינשא לעיני הגוים, ומלך הזכר עומד במקום שנים כמנהג המקרא כאלו אמר מלך ביפיו תחזינה עיניך תראינה מלך ארץ מרחקים ומרחקים המ"ם פתוחה: (יח) לבך יהגה אימה. לבך שהיה הוגה אימה עד זה כלו' כל היום היית בפחד המס והיית מחשב בלבך איה סופר עתה יבא עלינו כותב המס ושוקל הכסף מידינו: סופר את המגדלי'. פירוש שהיה סופר המגדלים אשר בעיר ועיר כי אותם הבתים הגבוהים היו חשובים ונותנים יותר במס וכל אותה המחשבה והפחד לא יוסיף לך עוד: (יט) את עם נועז לא תראה. עוד לא תראה השופרים והשוקלים: את עם נועז. כמו עז והוא נפעל ושרשיו עז ויעז ועזוז בענין אחד, ועם עז הם הכשדים, עם עמקי שפה משמע שהיו מדברים ארמית שלא היו שומעים ומבינים אותו ישראל אלא יחידים, כמו שאמרו אליקים ושבנא ויואח אל רבשקה דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ואל תדבר אלינו יהודית באזני העם נראה כי העם לא היו מבינים ארמית, ולשון אחרת לאפר לא יבינו הוא לו עמוק ונלעג כמו שאמר כי בלעגי שפה ובלשון אחרת: משמוע. פי' מהבין כמו גוי אשר לא תשמע לשונו וכן אמר אין בינה שלא היו מבינים אותו והענין כפול במלות שונות: (כ) חזה ציון. אותו עם נועז לא תראה אלא מה תראה ציון קרית מועדינו שהיו באים שם במועדים שלש פעמים בשנה כי עד עתה לא היתה קרית מועדינו בימי מלכי ישראל שלא היו באים שם כל ישראל גם בימי אחז שהיו בטלים מועדי השם וקרבנותיו כי גם בתחלת מלכות חזקיהו כתב על אפרים ומנשה אגרות שיבאו בירושלם לעשות פסח היו מלהקים ברצים ומלעיגים בם ועתה עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן כי עד עתה לא היה נוה שאנן כי היתה יד מלכי העכו"ם עליה: אהל בל יצען. פי' לפי ענינו כתרגומו במשכנא דלא מתפרק כי לא מצאנו לו חבר במקרא ואחז"ל פי' משרש צען ומענינו והנו"ן נוספת בשקל בנין קנין אלמן רחמן ופי' אהל שלא יורד ולא יהיה מלע לעולם אלא לעולם יהיה ערוש ונטוי: בל יסע יתדותיו. אפילו אחת מיתדותיו לא יסע ולפי שדמה אותו לאהל אמר יתדותיו וחבליו שינטה עם יתדות וחבלים ומה שאמר לנצח ר"ל זמן רב: כי אם שם. זה אם פירושו כמו אמת וכן כי אם יש אחרית כי אם כחמר היוצר יחשב והדומים להם אמר איך תהיה ירושלם נוה שאנן ואהל בל יצען: (כא) כי באמת שם בירושלם אדיר ה' שהוא לנו ובעזרתינו והוא אדיר ויכול על מחנה אשור ואע"פ שהוא רב ועצום: מקום נהרים יאורים. והוא יהיה לנו מקום נהרים כאלו סביב לירושלם לעבור וכן ניבא יואל ומעין מבית ה' יצא (יואל ד יח) והוא הנחל שיהא מתגבר והולך: אני שיט. אניה השטה במים

רשי

סוגר וכן (לעיל כט) ויעצם את עיניכם: (טז) לחמו נתן. לא יהא מבקש לחם כי מן השמים יספיקו לו מזון: מימיו נאמנים. מקור מימיו לא יכזב. כלומר זרעו יגדל וכל צרכיו יספוקו: (יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך. פי' תזכה לראות מארץ מרחקים מלכך בהדר גאונו. או פי' (הקב"ה שהוא מלך אותו תחזה מארץ מרחקים שאתה עומד תראה הניסים והגדולה שאעשה לך ועם נועז עמקי שפה לא יראה שכינת המלך ביפיו ע"כ. כל זה בספרים אחרים אינו): מלך ביפיו תחזינה עיניך. לך הצדיק אני אומר שתזכה לראות זיו שכינתו של מקום: תראינה ארץ מרחקים. תירגם יונתן תסתכל ותחזי בנחתי ארע גיהנם: (יח) לבך יהגה אימה. כשתראה השרים והחכמים של עכו"ם שהיו שליטים בחייהן והרי הם נידונים בגיהנם יהגה לבך אימה ותאמר איה חכמתן וגדולתן של אלו איה שהיה סופר בחיין ושוקל כל דבר חכמה שהיו שואלין ממנו כל עצת מלכות: איה סופר את המגדלים. פירוש שהיה סופר המגדלים אשר בעיר ועיר כי אותם הבתים הגבוהים היו חשובים ונותנים יותר במס וכל אותה המחשבה והפחד לא יהיה לך עוד: (יט) את עם נועז. כמו לועז אלו אשור ובבל שאין לשונם לשון הקודש: לא תראה. לא תחשוב בלבך כי כולם יהיו חכמים ושפלים: עמקי שפה. כמו ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית יא): נלעג לשון. עלגים ועמקי שפה (לעיל כג) כל זה לשון נכרית שאינן מכירין בלה"ק: (כ) חזה ציון. זאת תראה בלבך להחשב מלוכה ושררה את ציון אשר היא קרית בית וועד לנו: בל יצען. בל יסח ודומה לו אילון בצעננים (שופטי' ד') ומתרגמינן משר אגניא והם נקעי' שבשדות שקורין פושי"ר בלע"ז כמו אגני דארעא מקרי שהמים נאספי' שם מן ההרים והגבשושיות וכי"ת של בצעננים אומר אני שאינה נשרשת בתבה אלא משמשת היא: בל יסע יתדותיו. היתדות שקושרין בו מיתרי האהל בל יסע אותם מן הארץ ממקום תקיעתם כמו ויסיעו אבנים גדולות (מלכים א ה) וכן ויסעם עם הבריח (שופטים טז) ל' תלישה: (כא) כי אם שם. כי אם מוסב על בל יסע יתדותיו ועל בל ינתקו. הרעה לא תהיה כי אם הטובה ה' יהיה שם אדיר לנו והעיר תהיה מקום נהרים יאורים כענין שנאמר (יחזקאל ד) וימד אלף ויעבירני נחל אשר לא אוכל

מצודת ציון

(טז) מרומים. מל' רוממות וגובה: מצדות. ענין מגדל ומבצר חזק כמו מצודת ציון (ש"ב ה): משגבו. ענין חוזק: נאמנים. ענינו דבר המתקיים כמו יתד במקום נאמן (לעיל כב): (יז) תחזינה. ענין ראיה: (יח) יהגה. יחשוב כמו והגיון לבי (תהלים יט): אימה. פחד: שוקל. מל' משקל: (יט) נועז. מל' עז וחוזק: עמקי. כן נקרא דבר הקשה שאין להשיגו כאלו הוא במקום עמוק: שפה. כן יקרא לשון עם כמו ושפה אחת לכולם (בראשית יא): משמוע. מלשון הבין כמו שומע יוסף (שם מב): נלעג. כן נקרא המדבר בהפך תכונת הדבר כמו בלעגי שפה (לעיל כח): (כ) חזה. ענין ראיה: מועדנו. מלשון וועד ואסיפה: נוה. ענין מדור: שאנן. ענין השקט ושלוה כמו שאנן מואב (ירמיה מח): יצען. ענין דקירה והנעה ממקום למקום כמו ושלחתי לו צועים וצעהו (שם): יסע. ענין עקירה כי העוקר דבר מה מסיעו ממקומו: יתדותיו. מל' יתד ומסמר: לנצח. ר"ל לזמן רב: חבליו. מל' חבל וקו: ינתקו. ענין העתק והסרה ממקומו: (כא) אם. באמת כמו כי אם תם הכסף (בראשית מ"ז): אדיר. ענין חוזק: יאורים. הם העשוים בידי אדם: ידים. ענין מקום וכן יד חזית (לקמן נ"ז): אני שיט. ספינה השטה במים והוא מלשון השטים אותך (יחזקאל כ"ז): וצי

מצודת דוד

סוגר עיניו מראות דבר האסור לראות: (טז) הוא. העושה כל אלה ישכון בטח כאלו היה במקום מרום אשר לא תשיג אותו יד האויב: מצדות. כאלו היו מבצרי סלעים לו למשגב: לחמו נתן. מן השמים יספיקו לו צרכיו: מימיו נאמנים. לא יפסק מי בארו: (יז) מלך ביפיו. בעיניך תראה את המלך חזקיה ביפיו ובגדולתו ולא תהיה גולה מארצך: תראינה ארץ מרחקים. מלת מלך האמור בתחלת המקרא עומדת במקום שתים כאלו אמר תראינה מלך ארץ מרחקים ור"ל העינים שראו עד הנה מלך אשור הנה עתה תראינה את המלך חזקיהו ביפיו ובגדולתו: (יח) לבך יהגה אימה. לבך שהיה חושב אימה ואומר איה סופר המלך עתה יבוא עלינו ויכתוב המס ואיה שוקל כסף המס מידינו ואיה הסופר את מגדלי העיר והבתים הגבוהים כי לפי מספר המגדלים היה המס: (יט) את עם נועז וכו'. ר"ל הנה מעתה לא יהיה כן כי לא תראה בעיניך את העם החזק והוא אשור: עם עמקי שפה. העם אשר שפת לשונם עמוק וקשה להבין: נלעג לשון. מי שאינו מכיר הלשון ידמה לו שמדבר בהפך תכונת הדבר ואין הבנה לדבריו ומוסב לתחלת המקרא לומר לא תראה עוד את העם הזה והענין כפול במ"ש: (כ) חזה ציון. אבל תראה את ציון ולא תגלה ממנה: קרית מועדנו. העיר אשר אנחנו מתוועדים ומתכנסים שמה ברגל: נוה שאנן. שיהיה מדור שקט ואוהל אשר לא יהיה נע ממקומו כי יעמוד תחתיו ועד זמן רב לא יהיו נעקרים יתדות האהל וכל חבלי האהל הקשורים ביתדות לא יהיו נעתקים מן היתדות: (כא) כי אם שם וכו'. כי באמת שם בירושלים ה' האדיר יהיה

רשי

כמים : וצי אדיר . וכורני רבתא : (כב) כי ה' שופטינו . שר ושופט שלנו : (כג) נטשו חבליך . המושכים את הספינה את רומי החייבת : כן . הכן היטב : תרנם . תורן הספינה : בל פרשו נס . לא יוכלו לפרוש וילון המנהיג את הספינה : אז חולק עד שלל . עדאה : מרבה . הרבה יחלקו שלל סנחריב : פסחים . (ישראל) שהיו עד עכשיו חלשים : (כד) ובל יאמר שכן . של ישראל : חליתי . בשביל האומה הזאת באתני הרעה : כי העם . ישראל שנקראו עם היושב בירושלים יהיה סלוח עון : (ד) ונמקו כל צבא השמים. יפחדו כשאשליך את שרי אשור ובבל : ונגולו. ל' גולל ונגלו כספר השמים ת"י ויתמחון מתחות שמיא כמא דאמר עליהון בסיפרא ואני מפרשו לפי הענין מפני שעכשיו הטובה והאורה לרשעים לכשיתמחו ויחרבו יהיה דומה העולם חשך עליהם כאילו נגלל השמש והאור כגלילת ספר : יבול . יכמוש : וכנובלת מתאנה . כמושה באילן קרויה נובלת וזהו שפירשו רבותינו (ברכות מ) מאי נובלות בושלי כומרא שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן נובלת ומתחממות ומתבשלות : (ה) כי רותה בשמים חרבי . להרוג שרים של מעלה ואחר כך תרד על עמלק למטה שאין כל אומה לוקה עד שילקה שר שלה במרום: עם חרמי . עם מלחמתי ל' משנה (כתובות יז) בשעת חירום שנו וכן (מלכים א כ) את

מותא : צבאם ז' וסי' ויכלו השמים והארץ . כי קצף לה' על כל הגוים. ונמקו כל צבא השמים. המוציא במספר צבאם. ואדם עלי' בראתי . וברוח פיו כל צבאם . אתה עשית את השמים : וכל צבאם ד' וסי' נמ' בס' בראשית :

תולדות אהרן ה' שפטנו. שקרים מ"א פ"ד : נשוא עון . כתובות קיא : קרבו גוים . עקידה שער ס : ונמקו . שבו"ס יז :

ישעיה לג לד

כב כִּ֤י יְהוָה֙ שֹׁפְטֵ֔נוּ יְהוָ֖ה מְחֹקְקֵ֑נוּ
יְהוָ֥ה מַלְכֵּ֖נוּ ה֥וּא יוֹשִׁיעֵֽנוּ׃
כג נִטְּשׁ֖וּ חֲבָלָ֑יִךְ בַּל־יְחַזְּק֤וּ כֵן־
תָּרְנָם֙ בַּל־פָּ֣רְשׂוּ נֵ֔ס אָ֣ז חֻלַּק עַד־
שָׁלָ֣ל מַרְבֶּ֔ה פִּסְחִ֖ים בָּ֥זְזוּ בַֽז׃
כד וּבַל־יֹאמַ֥ר שָׁכֵ֖ן חָלִ֑יתִי הָעָ֛ם
הַיֹּשֵׁ֥ב בָּ֖הּ נְשֻׂ֥א עָוֺֽן׃
לד א קִרְב֤וּ גוֹיִם֙ לִשְׁמֹ֔עַ
וּלְאֻמִּ֖ים הַקְשִׁ֑יבוּ תִּשְׁמַ֤ע הָאָ֙רֶץ֙
וּמְלֹאָ֔הּ תֵּבֵ֖ל וְכָל־צֶאֱצָאֶֽיהָ׃ ב כִּ֣י
קֶ֤צֶף לַֽיהוָה֙ עַל־כָּל־הַגּוֹיִ֔ם וְחֵמָ֖ה
עַל־כָּל־צְבָאָ֑ם הֶחֱרִימָ֖ם נְתָנָ֥ם
לַטָּֽבַח׃ ג וְחַלְלֵיהֶם֙ יֻשְׁלָ֔כוּ וּפִגְרֵיהֶ֖ם
יַעֲלֶ֣ה בָאְשָׁ֑ם וְנָמַ֥סּוּ הָרִ֖ים מִדָּמָֽם׃
ד וְנָמַ֙קּוּ֙ כָּל־צְבָ֣א הַשָּׁמַ֔יִם וְנָגֹ֥לּוּ
כַסֵּ֖פֶר הַשָּׁמָ֑יִם וְכָל־צְבָאָ֣ם יִבּ֔וֹל
כִּנְבֹ֤ל עָלֶה֙ מִגֶּ֔פֶן וּכְנֹבֶ֖לֶת מִתְּאֵנָֽה׃
ה כִּֽי־רִוְּתָ֥ה בַשָּׁמַ֖יִם חַרְבִּ֑י הִנֵּ֤ה עַל־
אֱדוֹם֙ תֵּרֵ֔ד וְעַל־עַ֥ם חֶרְמִ֖י לְמִשְׁפָּֽט׃

ל' חד חסר וחד מ"ל · מ"ל · ל' . ל' . כ' לשון ביזה · ג' פתח · ל' וחסר · י' · ו' · ל' · ל' . ב' · ל' וחסר · ל' . ד' · ל' · ל' ול' ורפה

תרגום

וּבוּרְנֵי רַבְּתָא לָא תְגוּזְנֵיהּ׃ כב אֲרֵי יְיָ דַּיָּנָנָא דְּאַפְקָנָא בִּגְבוּרְתֵּיהּ מִמִּצְרָיִם יְיָ מַלְּפָנָא דִּי הַב לָנָא אוּלְפַן אוֹרָיְתָא מִסִּינַי יְיָ מַלְכָּנָא הוּא יִפְרְקִנָּנָא וְיַעֲבֵיד לָנָא פּוּרְעָנוּת דִּין מִן מַשִּׁרְיַת גּוֹג׃ כג בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתַּבְּרוּן עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר יְרוּשְׁלֵם מִתּוּקְפְּהוֹן וִיהוֹן דָּמַן לִסְפִינָא דְּאִתְפַּסְקוּ חֲבָלָהָא וְלֵית לַהּ תְּקוֹף עַל תָּרְנַהוֹן דְּאִתְפְּסִיק וְלָא אֶפְשַׁר לְמִפְרַס עֲלוֹהִי קְלַע בְּכֵן יִפַּלְגוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָּא סְחוֹר סְחוֹר יְרוּשְׁלֵם סַגִּיאוּת עֲדֵי וּבִזּ וְאַף אִלּוּ יִשְׁתַּאֲרוּן בְּהוֹן עַוְרִין אַף אִינוּן יִפַּלְגוּן סַגִּיאוּת עֲדֵי וּבִזּ׃ כד וְלָא יֵימְרוּן מִכְּעַן לְעַמָּא דְּשָׁרַן סְחוֹר סְחוֹר אֲתִיב לִשְׁכִינְתָּא מִלְּוָתְכוֹן אַתְּ עַלְּנָא מְחַת מְרַע עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יִתְכַּנְשׁוּן וִיתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן שְׁבִיק לְחוֹבֵיהוֹן׃ א אִתְקַרְבוּ עַמְמַיָּא לְמִשְׁמַע וּמַלְכְּוָתָא אֲצִיתוּ תִּשְׁמַע אַרְעָא וּמְלָהָא תֵּבֵל וְכָל דְּדָיְרִין בַּהּ׃ ב אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עַל כָּל עַמְמַיָּא וְרוּגְזָא עַל כָּל מַשִּׁרְיָתְהוֹן חַיְּבִינוּן מְסָרְנוּן לְקַטָּלָא׃ ג וְקַטִּילֵיהוֹן יִתְרְמוֹן וּפִגְרֵיהוֹן יִסַּק תַּנְנְהוֹן וְיִתְמַסְמְסוּן טוּרַיָּא מִדְּמְהוֹן׃ ד וְיִתְמַסְמְסוּן כָּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְיִתְמְחוּן מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כְּמָא דַּאֲמִיר עֲלֵיהוֹן בְּסִפְרָא וְכָל מַשִּׁרְיָתְהוֹן יְסוּפוּן כְּמִיתַּר טְרַף מִגֻּפְנָא וּכְנַבְלָא מִתְּאֵנָה׃ ה אֲרֵי תִתְגְּלֵי בִשְׁמַיָּא חַרְבִּי הָא עַל אֱדוֹם תִּתְגְּלֵי וְעַל עַמָּא

רדק

לירושלם יהיו נהרים ויאורים רחבי ידים שלא יוכלו לעבור עליה האויבים ואפילו אני שיט וצי אדיר לא יוכל ללכת בנהר הגדול הזה ולא לעבור אותו , ולפי שהמשיל מחנה אשור לנהר גדול כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו' אמר כי ה' יהיה להם מקום נהר גדול ממנו שלא יוכל מלך אשור לעבור בו ולכבוש ירושל' : אני שיט . שמוליכי' אותו במשוטים : וצי אדיר. ספינה גדולה : (כב) כי ה' שפטנו. והוא ישפטנו מיד מלך אשור כלומר שיקח משפטנו ממנו שעשה בנו כמה רעות : ה' מחוקקנו . הוא מושל בנו , כי המושל יקרא מחוקק כמו ומחוקק מבין רגליו לפי שהוא משים חקים בעם , כלומר האל שופטינו ומחוקקנו ומלכנו והוא יושיענו מידו : (כג) נטשו חבליך . אמר כנגד מחנה אשור שדמה אותו לאני שיט ולצי אדיר . והספינה ינהיגו' בחבלים הקשורים בוילון הפרוש על התרן שימשכו החבלים כפי חכמת רב החובל ויפרשו הנס שהוא הוילון ותלך הספינה ברוח שקולט הוילון , ואמר נטשו חבליך בל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס , כאלו נטשו החבלים ואין חבל למשוך והחובלים לא יוכלו לחזק היטב התורן שלהם ולפרוש הנס כיון שהחבלים נטשו ונפסקו או פירוש נטשו נתפשטו ואינם נטוים כמו והנם נטושים על פני האדמה : אז חלק עד שלל מרבה . אז כיון שלא תוכל הספינה ללכת יחלקו שללה השוללים כן מחנה אשור כיון שמתו יצאו ישראל ושללו ובזזו המחנה ואפילו הפסחים אשר בירושלם הלכו לשלול ולבזוז כי קרוב לשער היה המחנה : עד . כמו שלל מתרגמינן שלל עדאה , וכן בבקר יאכל עד , וחסר וי"ו השמוש כאלו אמר עד ושלל , וכן שמש ירח , ראובן שמעון והדומים להם , ואמר עד ושלל כפל ענין במלות שונות לחזק הענין כמו שהוא דרך המקרא : מרבה . שם בפלס מראה מקום , ר"ל שהשלל רב שללו : (כד) ובל יאמר שכן . לא יאמר השוכן בירושלם חליתי כמו שהיו אומרים מתחילה מרוב הצרות חלינו ואכננו לא יאמרו עוד זה כי ה' נשא עונם בסבת חזקיהו שהוכיחם והחזיר' למוטב והושיעם האל תשועה גדולה ויש מפרשים הפרשה הזאת כולה עתידה לימות המשיח והנכון כמו שפירשנו : (א) קרבו גוים . פרשה זו עתידה ואחר כך זכר תשועת ישראל עד וחכי בארבע עשרה שנה , וקרא אותה בשם בצרה כמו שהיתה בצרה עיר גדולה וכן אמר ירמיה הנביא במגלת איכה תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך הנה כשתחרב ארץ כותיי יצאו ישראל מגלות זה שלא יוסיפו עוד לגלות ואמר בנבואה זו גוים ולאמים תבל וכל צאצאיה : (ב) כי קצף לה' על כל צבאם שיצבאו גוי על גוי ובזה יהיה ההרג והטבח בהם : (ג) וחלליהם ישלכו. שלא יהיה להם קובר לפיכך יעלה באשם וסרחונם : ונמסו ההרים מדמם , זה על דרך הפלגה : (ד) ונמקו . זה על דרך משל כי למי שתבא לו צרה גדולה כאלו נהפכו השמים והארץ עליו והרי העולם לו נהפך וכאלו אין צבא השמים כי אין לו אורה והעולם חשך עליו וזה המשל תראהו תמיד בדברי הנביאים : ונגלו כספר . כי השמים נטוים כאהל ועתה ידמו להם שיהיו נגללים כמו הספר הנגלל : וכנובלת . פירוש וכעלה נובלת מתאנה והנכון שיהיו הנסתר תאנה לא עלה כי עלה מן הדומה הוא לשון זכר אלא ר"ל כתאנה הפרי שנובלת מעץ התאנה כי הפרי יקרא תאנה והעץ תאנה לפיכך היה נכון שיאמר בהתם וכנובלת מגואמר וכתאנה מתאנה , ותאנה ל' נקבה לפיכך אמר עליה נובלת : (ה) כי רותה . שהיא בשמים תרוה מדם החללים האלה ועל מי תרד החרב הזאת מן השמים על עם חרמי

מצודת דוד

יהיה לנו ובעזרתנו : מקום נהרים . יהיה ירושלים כאילו סביב לה מקום הנהרים ויאורים רחבים עד שלא תוכל לילך שם ספינה השטה ע"פ המים ואף ספינ' חזקה וגדולה לא תוכל לעבור את הנהר ור"ל תהי' שמור' מאשור כאלו היה מהאי אפשר לבוא שמה : (כב) כי ה' שופטנו . הוא יקח משפטנו מיד אשור אשר הרע לנו מאז : ה' מחוקקנו . ה' הוא מושל בנו והוא מלך עלינו והוא יושיענו מיד אשור וכאשר יאות למלך להושיע : (כג) נטשו חבליך . לפי שהמשיל את ירושלים כאלו היו נהרות סביב לה אחז במשל ההוא לומר לא תוכל לבוא לכבשה כי יהיה כאלו מוליכי הספינה עזבו החבלים שמושכים בהם הוילון להפנותה אל מול הרוח : בל יחזקו . לא יוכלו להחזיק כראוי את תורן הספינה ולא יוכלו לפרוש הוילון אל מול הרוח : אז . ביום מפלת אשור יחולק שללו הרב : פסחים . אף הפסחים ההולכים על משענתם יבוזו שלל כי מפלתו יהיה סמוך אל העיר ואף הפסחים ילכו שמה לשלול שלל : (כד) ובל יאמר שכן חליתי . השוכן בירושלים לא יאמר מעתה הן נחליתי מרוב הצרות כי העם היושב בה יהיה נשוא ומכופר עון ולא יבוא עוד צרות ולא יהיו חולים : לד (א) לשמוע . את דברו : ומלואה . הבריות הממלאים אותה : צאצאיה . היוצאים ומתהלכים בה : (ב) כי קצף . וזהו דברי דעו אשר יש קצף ה' על כל העמים וזה יהיה לעתיד : החרימם . כבר נגזר הדבר וכאלו כבר החרימם מסרם לטבח : (ג) ישלכו . בקרב חוצות : יעלה באשם . כי אין מקבר להם : ונמסו . מרוב הדם ימסו ההרים בהם והוא ענין גוזמה והפלגה : (ד) כל צבא השמים . הם שרי מעלה של הבבלים : ונגולו וכו' . כי השמש והירח קבועים ברקיע השמים וכשיהיו נגללין יכוסו גם המה ולא יאירו בעולם והוא ענין משל לומר שיהא חשך להם מרוב צרות : וכל צבאם . הם הבבליים הנחונים תחת שרי מעלה : יבול . כ"א יכמוש כאשר תכמוש עלה מן הגפן : וכנובלת . וכאשר תכמוש עלה מן התאנה : (ה) כי רותה . בתחלה תהיה חרבי רוה בשמים מדם שרה של בבל והוא ענין

מצודת ציון

צי אדיר . ספינה חזקה וגדולה כמו אשור יסדה לציים (לעיל כ"ג) : (כ) מחוקקנו . המושל יקרא מחוקק וכן יהודה מחוקקי (תהלים ס') : (כג) נטשו . נעזבו כמו כי לא יטוש (ש"א יב) : חבליך . מל' חבל : כן . ענינו כראוי והנכון כמו לא יכין לדבר כן (שופטים יב) : תרנם . הוא עץ הגבוה של הספינה וכן וכתורן על ראש ההר (לעיל ל') : נס . כן יקרא וילון הספינה וכן להיות לך לנס (יחזקאל כז) : עד שלל . פתרון אחד להם כמו בבקר יאכל עד (בראשית מט) וכפל המלה במלות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : פסחים . חגרים : בזזו . מל' ביזה : (כד) חליתי . מלשון חולי : (א) הקשיבו . ענין שמיעה : תבל . כן נקראו המקומות המיושבות : (ב) החרימם . ענין אבדן וכריתה : (ג) ופגריהם . גוף המת נקרא פגר : באשם . ענין סרחון : (ד) ונמקו . ענין המסה : ונגלו . מל' גלילה וכריכה : יבול . ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (תהלים א) : (ה) רותה . ענין שביעה כמו כגן רוה (לקמן נח) : חרמי . מלשון חרם ושממה . או הוא ענין רשת וכן אים חרמי (מ"א כ) והוא מלשון

הרמי כי הוא עם שאני רוצה להחרים לעשות משפט בהם על מה שהרעו לישראל, וטעם בשמים וטעם חרב דרך משל כי הגזרות יורדות מן השמים והוא פעל עומד מן הדגוש וכן רוהה אראי מדם: (ו) חרב לה'. החרב שתהיה בגוים שיהרגו אלה את אלה לה' היא כי הוא ורצה זה: מלאה דם. מרוב הריגה. ואמר מלאה דרך משל על דרך אשכיר חצי מדם: הודשנה. מלשון דשן ושמן כלומר ששמנה מחלב כרים: ועתודים. ואילים והאמים ופרים והאבירים הוא משל על מלכי עכו"ם פחות וסגנים ודקדוק מלת הדשנה היא מורכבת מן הפעל והתפעל כי הראוי התדשנה והשי"ן ראויה לדגש: (ז) וירדו. עמם ימותו מלכים רבים אחרים ממלכי עכו"ם: (ח) כי יום נקם. כל זה סוף נקם ושלומים לה' שנוקם מהם ומשלם להם גמולם וריב ציון הוא רב עמהם: (ט) ונהפכו נחליה לזפת. תרגום יונתן ויתהפכון נחלהא וגומר ומה שאמר לזפת ולגפרים משל על חרבנה או תהיה כארץ סדום ועמורה: (י) לילה. על שאמר תהיה גפרית וזפת בערה אמר כי לעולם יעלה עשנה כמו שהיה עוד היום ארץ סדום ועמורה שעולה עשן תמנה תמיד: מדור לדור. בקמץ הלמ"ד ולית כותיה: (יא) וירשוה. שיהיו תמיד בה כאדם שעמד על ירושתו ואלה שזכר דרכם לעמוד בחרבות: קאת. הוא הנקרא במשנה קיק והוא עוף מדברי נמצא בחרבי הים וקפוד הוא הנקרא קאפ"ד בערבי בלע"ז סרטיג"א: וינשוף כתרגום והוא עוף שהוא עף בלילה או מתוך שהוא צועק בלילה, ולפיכך נקרא ינשוף מן נשף: ונטה עליה. אשר נטה עליה קו תהו ואבני בהו כי מי שבונה נוטה קו ואבן השוקל' שהיא המשקולת והקו והמשקלת יהיו של תהו ושל בהו כלומר הפך הבנין יעשה בה שהוא החרבן: (יב) חוריה. שהיו קוראים מתחילה את שם מלוכה כי אנחנו מלכים והם יהיו עתה אפס וכל שריה. ואין שם. כוי"ו, כמו ושא אבותכם אם פיוון והדומים לו שאינם לתוספת: חוריה. כנויה, וכן ואת כל חורי יהודה והריבה את החורים: (יג) ועלתה. תעלה הארץ מקום ארמנותיה סירים כי במקום החרב יעלו ויצמחו הקוצים: סירים קמוש וחוח. מיני קוצים הם: חציר. כמו חצר בצר"י וכן ישיש וישש, ותרגם יונתן כמו מקום אתרא לבת נעמא: (יד) ופגשו. חיות עם חיות יפגשו שם כי מדור החיות המדבריות תהיה העיר: ציים. חיות השוכנות בציה במדבר, ופ"י קמוש טמיון, ואיים תרגם חתולין ושעיר כתרגומו שד וכן לשעירים אשר הם זונים אחריהם מתרגמינן לשדים ואפשר שהיא חיה מחיות המדבר וכן לילית חיה שצועקת בלילה או עוף שעף בלילה ודברי רז"ל המפלת דמות לילית שאמה נידה ולד הוא אלא שיש נס

ל' ו וחרב ליהוה מלאה דם הדשנה
ס' מחלב מדם כרים ועתודים מחלב
כליות אילים כי זבח ליהוה
בבצרה וטבח גדול בארץ אדום:
ב'. ל' ז וירדו ראמים עמם ופרים עם־
ל' אבירים ורותה ארצם מדם ועפרם
ל' מחלב ידשן: ח כי יום נקם ליהוה
ל'. ב' שנת שלומים לריב ציון: ט ונהפכו
נחליה לזפת ועפרה לגפרית
ב'. ל' וחד מלעיל. ג' והיתה ארצה לזפת בערה: י לילה
ז' ויומם לא תכבה לעולם יעלה
ל'. ל' עשנה מדור לדור תחרב לנצח
ל'. ד' נצחים אין עבר בה: יא וירשוה קאת
ל' וקפד וינשוף וערב ישכנו־בה
ל' ונטה עליה קו־תהו ואבני־בהו:
ל'. ל' יב חריה ואין־שם מלוכה יקראו
ב' וכל־שריה יהיו אפס: יג ועלתה
ד' חסר ארמנתיה סירים קמוש וחוח
במבצריה והיתה נוה תנים חציר
לבנות יענה: יד ופגשו ציים את־
ה' איים ושעיר על־רעהו יקרא אך־
שם הרגיעה לילית ומצאה לה

דחיבית לדינא: ו חרבא דיי איתמליאת דם אדהנת מתרב מדם מלכין ושלטונין מתרב כולית רברבין ארי קטלא קדם יי בבצרה ונכסא סגיאה בארעא דאדום: ז ויתקטלון גברין דארעא חדא עמהון ושלטונין עם טורנין ותרוי ארעהון מדמהון ועפרהון מתרבהון ידהן: ח ארי יום פורענותא קדם יי שנת תושלמא למעבד פורענות דין עולבנא דציון: ט ויתהפכון נחלהא לזפא ועפרא לגופריתא ותהי ארעה לזפא בערא: י ליליא ויממא לא תטפי לעלם יסק תננה מדר לדר תחרוב לעלם עלמיא לית די עדי בה: יא ויחסנונה קתין וקפודין וקפופין ועורבין ישרון בה ויתנגיד עלה חוט דחורבנא ומשקלתא דצדיותא: יב דהוו אמרין בני חירין אנחנא ולא צבן לקבלא עליהון מלכו וכל רברבהא יהון לרמא: יג ויסקון בבירניתהא סירין קרסולין וחוחין בתקוף כרכהא ותהי מדור ירודין אתרא לבת נעמא: יד ויערען תמן בחתולין ושידין חד עם חבריה יחיכון ברם תמן ישרין לילין וישכחן

תולדות אהרן קו תוהו. חגיגה יב: שם הרגיעה. זוכר ויקרא:

את איש חרמי דאחאב: (ו) כרים עתודים. שרים ושלטונים: בבצרה: מארץ מואב היא אבל לפי שהעמידה מלך לאדום שנאמר וימת חושם וימלוך תחתיו יובב בן זרח מבצרה (בראשית לו) לפיכך חלקה עמהם. בפסיקתא: (ז) ראמים עמם. עם העתודים הכתובים למעלה: אבירים. פרים בריאים וגדולים כמה דאת אמר פרים אבירי בשן סבבוני: (ח) שלומים לריב ציון. שישלם גמול על עוסקי ריב ציון הצועקת לפניו לשופטה את המריעים לה: (ט) ונהפכו נחליה. של בבלים: (י) מדור לדור. תאותו דור אחרון. ד"א היא קללת משה (שמות יז) מלחמה לה' בעמלק מדור דור מדורו של משה לדורו של שאול ומשם לדורו של מרדכי ומשם לדורו של מלך משיחנו: (יא) וקפוד. עוף הפורח בלילה צוהיט"א בלע"ז: קו תהו. משפט של שממה: ואבני בהו. משקלות של דין חורבן כמו (דברים כה) אבן שלמה: (יב) חוריה ואין שם מלוכה יקראו. שרים שלה עומדים ואין אחד מהם קורא על עצמו שם שררה ומלוכה: אפס. כלייה: (יג) ועלתה ארמנותיה סירים. כך דרך חורבות לצמוח בהם קוצים וסנאים והוא קימוש והוא חוח כולם מיני קוצים הם כגון אורטיא"ש וכיוצא בהם: נוה תנים. הוא מדבר שהוא דרך להיות בו תנים שהוא מין חיה רעה: (יד) ופגשו ציים את איים. ויערען תמון בחתולין כך תירגם יונתן תמון כמין מרטרינ"ש בלע"ז: ושעיר. שד: הרגיעה. לשון תרגוע: לילית

לא תכבה ו' בקריאה וסי' אש תמיד תוקד על המזבח. והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. ואמרת ליער הנגב. ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי. לילה ויומם לא תכבה. כי אני ה' בערתיה: על רעהו. ה' בקריאה וסי' וכי יזיד איש על. כי באשר יקום איש על רעהו. ופגשו ציים את איים. כה תאמרו איש על רעהו. גבר מחליק על רעהו:

מצודת ציון

ילודו חרס (מיכה ז'): (ו) הודשנה. מלשון דשן ושמן: כרים. כבשים שמנים: ועתודים. הם הזכרים מן העזים הגדולים: כליות. שם מקום השומן וכמ"ש ואת הכליות ואת החלב אשר עליהן (ויקרא ג'): (ז) ראמים. שם חיה גדולה: אבירים. בהמות חזקים: ידושן. מל' דשן ושמן: (ח) שלומים. מל' תשלומין: (ט) לזפת. הוא שרף האילן הבוער ביותר: (יא) קאת וקפוד. שמות העופות השוכנים בחרבות: וינשוף ועורב. שמות מיני עופות: קו. חבל הבנאי: תהו. ענין שממה: ואבני. אבן העופרת של הבנאי: בהו. ענין ריקות: (יב) חריה. ענין גדולה כמו והריבה את החורים (נחמיה ה'): אפס. ענין העדר וכליון: (יג) סירים קמוש וחוח. שמות מיני קוצים: נוה. מדור: תנים. מין נחשים: חציר. כמו חצר. וכן ישיש וישש (דה"ב לו): לבנות יענה. שם עוף מדברי בת היענה: (יד) ופגשו. ענין פגיעה: ציים איים. שמות חיות קטנות: ושעיר. כן נקרא השד כי נראה כשעיר למי שמאמין בו וכן ושעירים ירקדו שם (לעיל יג): על רעהו. אל רעהו: הרגיעה. מל' מרגוע והשקט: לילית. היא שם

מצודת דוד

ענין משל בלשון הנהוג בבן אדם: הנה. אח"ז הנה תרד על בבל ועל העם אשר גזרתי להחרימו. או על העם אשר ילכד בחרמו עליו תרד לעשות משפט: (ו) חרב לה'. החרב של ה' היא מלאה דם הרוגים: הדשנה. נעשית דשן ושמן מן חלב ההרוגים ומדם כרים ועתודים ומחלב של כליות אילים והוא ענין משל על גודל האבדון: בבצרה. היא מארץ מואב אבל לפי שהעמידה מלך לאדום כמ"ש וימלוך וכו' מבצרה (בראשית לו) לפיכך חלקה עמהם. או היא מלשון מבצר ויאמר על כרך גדול וכו': (ז) וירדו ראמים עמם. הראמים ירדו על המטבח עם הכרים והעתודים: מדם. ארצם יהיה שבע מן הדם והעפר יהיה שמן מן החלב: (ח) כי יום נקם לה'. היום ההוא יהיה נקם לנקום נקמת עמו: שנת שלומים. בשנה ההיא ישלם גמול להבבליים בעבור ריב ציון הצועקת לפניו לעשות לה דין: (ט) נחליה. של ארץ הבבליים: לזפת. להיות זפת: (י) עשנה. עשן השרפה: מדור לדור. מדור ההוא עד סוף כל הדורות תהיה חרבה: אין עובר בה. כי שממה תהיה: (יא) וירשוה. ידורו שמה כאדם בירושתו: ונטה. המקום ימשה עליה קו תוהו ואבני בוהו כמו שהבונה נוטה על בנין הקו עם אבן העופרת ליישר הבנין כן ינטה עליה שמקום הקו והאבן להחריבו והוא ענין מליצה: (יב) חוריה. שרים שלה עומדים ואין אחד בהם קורא על עצמו שם מלוכה ומושל: יהיו אפס. יהיו כאין: (יג) ועלתה ארמנותיה. הסלטרין שלה הגדל קוצים מרוב השממון: במבצריה. תעלה בערי המבצר שלה: נוה. מדור לתנים וחציר לבנות יענה כי שם ידורו שמה: (יד) ופגשו. ר"ל שיהיו הרבה מהם עד שיפגשו אלה באלה בדרך מהלכם: ושעיר. השד יקרא שמה אל רעהו כי שמה יספר זה עם זה כי דרכם לשיות במקום שממה: אך שם. רק שמה תמצא הלילית מנוח מרגוע ותשיבה מנוח כי לא ימצא שם מי מבני אדם לטורדם ולגרשם: קננה

מנוח : טו שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה אך־שם נקבצו דיות אשה רעותה : טז דרשו מעל־ספר יהוה וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו כי־פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן : יז והוא־הפיל להן גורל וידו חלקתה להם בקו עד־עולם יירשוה לדור ודור ישכנו־בה :

לה א ישׂשום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת : ב פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן־לה הדר הכרמל והשרון המה יראו כבוד־יהוה הדר אלהינו : ג חזקו ידים רפות וברכים כשלות אמצו : ד אמרו לנמהרי־לב חזקו אל־תיראו הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים הוא יבוא וישעכם : ה אז תפקחנה עיני עורים ואזני

(מסורה בגליון: ל׳ . ל׳ · ל׳ . ל׳ . ל׳ · ל׳ . ה׳ · ל׳ · ו׳ . ל׳ ס״א ואשה ה׳ · ל׳ . נ״ג ר״פ · י״ד . ג׳ . ל׳ · ב׳ · ל׳ וכ״כ · ל׳ · ב׳ א׳ חסר וא״מ״ל . ל׳ · כ״א ב׳ מנכון קמץ · ל׳ · ב׳ . ב׳ · ל׳ . ל׳ . ב׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳)

ת״י: ויִשׁכחן להן ניח : טו תמן תקנין קופדא ותשׁיזיב וקיריהון ינצפון בטולא כרם לתמן יתכנשׁון דיתא אתתא לות חברתה : טז תבעו מעל ספרא דיי ובעו חדא מנהון לא שׁגת ואתתא לחברתה לא עכיבת ארי במימריה יתכנשׁן וברעותיה יתקרבן : יז והוא במימריה רמא להון עדבא וברעותיה פליג להון בחוטא עד עלמא יחסנונה לדור ודור ישׁרון בה : א יחדון דיתבין במדברא בארעא ציחיא ויבעון דשׁרן במישׁרא ויזהרון כשׁושׁניא : ב מידע ידוצון ויחדון אף ביע וחדוא יקר לבנן יתיהיב להון זיו כרמלא ושׁרונא בית ישׂראל דלהון אמרין אלין אינון יחזון יקרא דיי זיו תושׁבחתא דאלהנא : ג אמר נביא תקיפו ידין דמרשׁלן ורכובין דרעלן חסינו : ד אמרו לדמוחן בלבהון למעבד אוריתא תקפו ולא תדחלון הא אלהכון למעבד פורענות דין אתגלי מרי גמליא יי הוא יתגלי ויפרקינכון : ה בכן יתפתחן עיני בית ישׂראל דאינון כסמן מן אוריתא

רעותה ה׳ וסי׳ נמסר בסדר בא : מהנה ז׳ וסי׳ נמסר בסדר ויקרא : ואזני ג׳ וסי׳ ואזני חרשים תפתחנה . ואזני שמעים תקשבנה . ואזני כל העם אל ספר התורה : תולדות אהרן ודגרה ב׳ בלשון. סנהדרין קמ : גילת ורנן . יומא כא ע״ב (יומא מה) :

רשי

לילית . שם שידה : (טו) קננה . לשון קן לפור (שם כב) . קפוז . הוא קפוד : ותמלט . ותלד ביצה : ובקעה . היא יציאת האפרוחים מן הביצה וכן הוא אומר ביצי צפעוני בקעו (לקמן נט) : ודגרה . היא קריאת העוף שהעוף קורא בגרונו להמשיך אפרוחים אחריו גלוגלייר בלע״ז וכן (ירמיה יז) קורא דגר : דיות . ולטוייר״ש בלע״ז : אשה רעותה . כמו אל רעותה : (טז) דרשו מעל ספר ה׳ . קראו מעל ספר בראשית כשהביא המבול גזר שיתקבצו כל הבריות להסגר בתיבה זכר ונקבה אחת מהנה לא נעדרה מלבא על אחת כמה וכמה כשיגזור עליה׳ זאת ולהקבץ לשתות דם לאכול בשר וחלב : לא פקדו . לא חסרו כמו (במדבר לא) לא נפקד ממנו איש : כי פי הוא צוה : שיבואו : ורוחו . של פי הוא קבצן . רוחי מוסב על פי כמו (תהלים לג) וברוח פיו כל צבאם אף כאן רוחו של פי הוא קבצן : (יז) והוא הפיל להן . עכשיו הנביא אומר על הקב״ה והוא הפיל להם לאותן החיות והעופו׳ גורל שיעלו אלו לחלקם : (א) ישושום . ישישו עליהם במו ישושו מהן . כמו בני יצאוני (ירמיה י) שפתרונו יצאו ממני וכן בשלם הבשר (מ״א יט) בשל להם הבשר: מדבר וציה. ירושלי׳ הקרוי׳ ציה וציון הקרוי׳ מדב׳ הן ישושו על מפלת׳ של גבורי שעיר (ובצרה) : ותגל ערבה . של ירושלים : (ב) ורנן . כמו ולרנן : הלבנון . בית המקדש : הדר . כבודו לציון : (ג) חזקו ידים רפות . כל הנביאים מבשרי ישועה נחמו את ישראל וחזקו את ידיהם הרפות . חזקו ל׳ משקל כבד ופתרונו חזקו את אחרים ואם היה בא לומר חזקו אתם שידכם רפות היה לינקד חזקו ואמצו (דה״ב לב) עכשיו שאומר להם לחזק ולאמץ אחרי׳ נקוד חזקו אמצו:חזקו אל תיראו. זה נקוד חזקו ל׳ קל חזקו אתם מאליכם כמו שיאמר ליחיד חזק ואמץ (יהושע א) ולא יאמר חזקו: (ד) לנמהרי לב. שממהרין את הגאולה ומצירין על איחורה : נקם יבא . כמו בנקם יבא : גמול אלהים . על הרשעים הוא יבא ואתכם יושיע : (ה) עיני עורים . אותם שהיו עד הנה עורים מהכיר את מוראו עליהם: ואזני חרשים. שלא היו שומעים לקול נביאים עד הנה תפקחנה ותפתחנה כי אתן להם רוח נכון ליראה אותי ועל ישראל הוא אומר שקראם עורי׳ וחרשי׳ כענין שנאמר

רדק

לה כנסים : (טו) שמה קננה קפוז . כמו קפוד : ותמלט . כמו והמליטה זכר , ר״ל ותלד : ובקעה ודגרה . כמו קורא דגר ענין אסיפה כלומר אסיפת הבנים וי״ו ודגרה כמו אחר כלומר אחר שאספה הבנים ותחמה אותם ואחר כך תבקע הבנים ויצאו הבנים , כמו וי״ו ונבקעו המים הן אתה קלעת ונהטא : דיות . כמו ואת הדיה אוולטו״ר בלע״ז : אשה רעותה . פי׳ עם רעותה : (טז) דרשו מעל ספר ה׳ וקראו. אומר כנגד מי שיראה דרשו מעל ספר ה׳ והוא הספר הזה וקראו החיות והעופות הנזכרות בזאת הפרשה כי כן תראו אותם כולם בהרבנה שתהיינה שוכנות בעיר הזאת לא תחסר אחת מהן : לא פקדו . לא חסרו אחת מהן את רעותה אלא כולם שהיינה שם ואדוני אבי ז״ל פירש ספר ה׳ זה ספר תורת משה רבינו דרשו כל חיות ועופות הכתובו׳ בפרשת ויהי ביום השמיני אחת מהן לא נעדרה והחכם רבי אברהם פירש כי הוא דרך משל רמז לגזרות שמים שכתובות כאלו בספר אלהים והטעם שכל הגזרות תבאנה : כי פי הוא צוה . מאמר אלה יתברך פירוש צוה שיהיה כך נפיכך יהיה על כל פנים לא יעדר : ורוחו . פירוש רוח פי האל על דרך וברוח פיו כל צבאם , ר״ל רצונו וחפצו והוא קבצן שיבאו כולם בארץ כותי : (יז) והוא הפיל . כאלו הפיל גורל בארץ שתהיה להם ירושה : וידו חלקתה . ידו חלקה אותה הארץ לכן לחיות ולעופות : בקו . על דרך משל כמו שמחלק אדם הארץ בחבל ובקו : (א) ישושום מדבר וציה . ע״ד משל . ומ״ם ישושום במקום נו״ן הנוספת בעתידים רבים ישמעון יזכרון או מ״ם במקום הם או עמם כמ״ם בבלה הבשר שהוא כמו בשל להם רוצה לומר המדבר והציה שהיו שוכני׳ בהם שהיו׳ שלא ישושו בהם כשילכו לשכון בארץ כותי . ויש לפרש מדבר וציה ארץ ישראל שהיתה כמדבר מיום שגלו ישראל ממנה עתה בחרבן ארץ כותי תשיש ותגיל כי כשתחרב זאת תתישב זאת כמו שפירשנו . וי״ת יחדון דיתבין במדברא בארעא צחיא : ותפרח כחבצלת . כמו הוורד שפורח ותתן ריחה : (ב) פרוח . אף גילת ורנן תגל גילה אחר גילה ופתי״ו במקום ס״א וכמוהו רבים ורנן שם מקור : נתן לה . לארץ ישראל : המה . בני ישראל בשובם לארצם יראו כבוד ה׳ בשוב כבודו בירושלם : (ג) חזקו . פעמים יבא הצווי לא לאדם מיוחד אלא למי שיהיה. כמו ראה ריח בני אמור למלך ולגבירה וכן זה חזקו ידים רפות או אומר זה כנגד הנביאים או כנגד מי שיש להם לב חזק בגלות ובוטחים באל ובוטחים יום יום לבואת הישועה אומר להם שיחזקו ידי הרפים בגלות וכן ת״י אמר נביא תקיפו ידין דמרשלן : (ד) אמרו לנמהרי לב . אותם שהיו נבהלים בלבם בצרות גדולות מן הגלות : נקם יבא . בנקם יבא או לעשות נקם : גמול אלהים . ועתה קראו גמול אלהים כי הוא יבא ויושיעכם מהגלות : (ה) אז תפקחנה . ישראל שהם בגלות כעורים וכחרשים וכפסחים

מצודת דוד

(טו) קננה קפוז . שמה תעשה לעצמה קן ומקום מדור ושמה תטיל ביציה ותבקעם להוציא האפרוחים ושמה תקרא בקול להמשיך האפרוחים אליה להסתירם בצלה כדרך העופות : אך שם . ר״ל לא תמצא מקום הגון לקבוץ כמו שמה : אשה רעותה . ר״ל אחת עם חברתה : (טז) דרשו מעל ספר ה׳ . דרשו בספר ויקרא בפ׳ שמיני וקראו החיות והעופות הנזכרים שמה ודעו אשר אחת מהנה לא יהיה נחסר מלהיות שמה : אשה . אחת מהנה לא תחסר את חברתה כי כולן תהיינה שמה : כי פי . אמר במקום ה׳ הנה פי הוא צוה שיבא׳ ורוחו של פי הוא קבצן והוא הדבור היוצא בהפחת רוח והוא כפל הענין במ״ש : (יז) והוא הפיל . ר״ל נהגה לחלקם כאלו נפל להן בגורל : חלקתה . בידו חלק להם בקו המדה והוא ענין מליצה : לה (א) ישושום מדבר וציה . ר״ל שהוא עתה כמדבר וציה ישישו אז : ותגל ערבה . ר״ל שהיא עתה כערבה תגל אז וכפל הדבר במ״ש : ותפרח . תעלה פרחים כחבצלת : (ב) אף גילת ורנן . ר״ל תגל גילה אחר גילה : כבוד הלבנון . הפאר והכבוד שיש בלבנון יהיה נתן לה מה׳ וגם יותן לה הדר הכרמל והשרון ר״ל תהיה ממולאת מכל טוב : המה . יושבי הארץ ההיא יראו כבוד ה׳ : (ג) חזקו . הוא מאמר ה׳ אל הנביאים חזקו ידים הרפות ר״ל בשרו הגאולה למי שידיו רפות ומתייאש מן הגאולה : וברכים . את מי שברכיו כורעות ונוטות לפול אמצו וחזקו והוא כפל ענין במ״ש : (ד) לנמהרי לב . לאלה שלבם מהאוות מהירות הגאולה ומצטערים על האיחור אמרו להם חזקו לבבכם ואל תיראו לחשוב פן לא תבוא עוד : הנה . באמת אלהיכם יבוא לנקום נקמת עמו ולשלם גמול הראוי לאלהים לפי מדת המשפט ואז יבוא הוא ויושיעכם : (ה) אז וכו׳ . רצה לומר שהיו כעורים וחרשים רואים עלבונם ושומעים חרפתם ועושים

מצודת ציון

אם השדים : מנוח . מקום מנוחה : (טו) קננה . ענין מדור כמו קן לפור (דברים כב) : קפוז הוא קפוד האמור למעלה : ותמלט . כן נקרא לידת הביצה וכן והמליטה זכר (לקמן סו) : ודגרה . כן יקרא קריאת העוף להמשיך אחריו האפרוחיו וכן קורא דגר (ירמיה יז) : דיות . שם מין עוף דיה : אשה רעותה . כן דרך המקרא לומר על דברים השוים ואף אם אינו בעל חי כמ״ש בכרובים איש אל אחיו (שמות כה) : (טז) נעדרה . ענין חסרון כמו איש לא נעדר (לקמן מ) פקדו . גם היא ענין חסרון כמו ויפקד מושבך (שמואל א כ) : קבצן . ענין אסיפה : (יז) בקו . הוא חבל המדה : (א) ישושום . המ״ם במקום נו״ן הנוספת בפעלים כגון ישמעון יזכרון : וציה . מקום שממון : ערבה . ענינו כמו מדבר : כחבצלת . הוא הורד וכן חבצלת השרון (ש״ה ב) : (ב) כבוד ר״ל פאר : הלבנון . שם יער בארץ ישראל : הדר . ענין יופי : הכרמל . כן נקרא מקום שדות וכרמים : והשרון . הוא מקום מרעה שמן : (ג) רפות . מלשון רפיון : כושלות . ענין חלשות ומטות לנפול : אמצו . ענין חוזק : (ד) לנמהרי . מלשון מהירות :

חֵרְשִׁים תִּפָּתַחְנָה׃ ו אָז יְדַלֵּג כָּאַיָּל פִּסֵּחַ וְתָרֹן לְשׁוֹן אִלֵּם כִּי־נִבְקְעוּ בַמִּדְבָּר מַיִם וּנְחָלִים בָּעֲרָבָה׃ ז וְהָיָה הַשָּׁרָב לַאֲגַם וְצִמָּאוֹן לְמַבּוּעֵי מָיִם בִּנְוֵה תַנִּים רִבְצָהּ חָצִיר לְקָנֶה וָגֹמֶא׃ ח וְהָיָה־שָׁם מַסְלוּל וָדֶרֶךְ וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ יִקָּרֵא לָהּ לֹא־יַעַבְרֶנּוּ טָמֵא וְהוּא־לָמוֹ הֹלֵךְ דֶּרֶךְ וֶאֱוִילִים לֹא יִתְעוּ׃ ט לֹא־יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה וּפְרִיץ חַיּוֹת בַּל־יַעֲלֶנָּה לֹא תִמָּצֵא שָׁם וְהָלְכוּ גְּאוּלִים׃ י וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה׃

לו א וַיְהִי בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ עָלָה סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה הַבְּצֻרוֹת וַיִּתְפְּשֵׂם׃ ב וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ־אַשּׁוּר ׀ אֶת־רַבְשָׁקֵה מִלָּכִישׁ יְרוּשָׁלְַמָה אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ בְּחֵיל כָּבֵד וַיַּעֲמֹד בִּתְעָלַת הַבְּרֵכָה

ואודניהון דכחרשין לקבלא למלי נביא יציתן: ו בכן יחזון גלותא דישראל דמתכנשין וסלקין לארעהון הא כאילין קלילין ולא לאתעכבא וישבח לישנהון דהוה בלים ארי בכן אתבזעו במדברא מיא ונחליא במישרא: ז ויהי שרובא לאגמין דמין ובית צחונא למבועי מיא אתר דהוה ירודין שרן תמן יסקון קנה וגומא: ח ויהי תמן כבש אורח ותקון אורחא דקודשא יתקרי לה לא יעדון ביה מסאבין ולא יפסקון עדי אורחא ודלא אליפו לא יטעון: ט לא יהי תמן מלך מבאיש ושילטון מעיק לא יגוזניה ולא ישתכחון תמן ויהכון פריקין: י ופריקיא דיי יתובון ויתכנשון מביני גלותהון ויעלון לציון בתושבחתא וחדות עלם תהי להון די לא פסקא ועגן יקר תהי מטל על רישיהון ביע חדוא ישכחון ויסוף מנהון מבית ישראל דוונא ותינחתא: א והוה בארבע עסרי שנין למלכא חזקיה סליק סנחריב מלכא דאתור על כל קרויא דבית יהודה כריכתא ואחדנון: ב ושלח מלכא דאתור ית רבשקה מלכיש לירושלם לות מלכא חזקיה במשירית סגיאן וקם במזיקת בריכתא עיליתא דכביש חקל משטח

רשי

שנאמר החרשים שמעו וגו': (ו) אז ידלג כאיל פסח וגו'. ישראל שהם עכשיו פסחים וחלשים מלינו שקוראם פסחים חלשים כמו שנאמר פסחים בזזו בז (לעיל לג): ותרון. בישועתי: לשון אלם. לשונם של ישראל שהיו בין הכשדים אלמים שומעים חרפות ואינם משיבים: כי נבקעו במדבר מים. כי תשמחם ישועתי ויפרחו כמדבר ציה הצמאה למים ומעיינות נבקעי' בתוכה כלומר כי יצמח ישע לנדכאים: (ז) והיה השרב להם לאגם. התאב לתשועה יהא נושע והנביא דבר בלשון משל: בנוה תנים רבצה וגו'. בנוה מקום שהיה מדבר ציה שהוא נוה מרבץ תנין יהיה לח מקום חציר הנעשה לקנה וגומא ואין דרך קנה וגומא גדלים אלא במקום מים כענין שנאמר היגאה גומא בלי בצה (איוב ח): רבצה. שם דבר הוא כמו מרבץ שהרי אינו מפיק ה"א: (ח) והיה שם מסלול. לעוברים ושבים: והוא למו. והוא הדרך של אותן עורים וחרשים ופסחי' ואלמים הנזכרים למעלה והיה הלוך אותו דרך ואפילו הם אוילים לא יתעו כי איישירנו לפניהם: (ט) ופריץ חיות. חזיר מיער (תהלים פ) אין לך פריץ בחיות כחזיר הבר וגם אריה מסובכו (ירמיה ד) הוא נבוכדנצר לא ימצא שם: בל יעלנה. לאותה הדרך דרך משמש לשון זכר ולשון נקבה כדכתיב את הדרך אשר ילכו בה (שמות יח) הרי נקבה. בדרך אחד יצאו אליך (דברי' כח) הרי זכר: לא תמצא. חיה רעה שם: (י) ושמחת עולם. שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך יציאתן ממצרי' וה' הולך לפניהם יומם (שמות יג): ונסו. היגון והאנחה מהם: (ב) בתעלת. פוסי"ד בלע"ז: בריכה. מקום כינוס מים חפור בקרקע בידי אדם לתת בו דגים ארוך ורחב: במסילת. דרך כבושה קמי"ן בלע"ז: שדה כובס. ת"י חקל משטח קצריה שמשטחין שם הכובסים את הבגדים

תולדות אהרן אז ידלג. סנהדרין צא: ופדויי ה'. ברכות נז שבת פח סנהדרין ק (סנהדרין כט) ששון ושמחה. כותה מה:

רדק

השבחים והתלמים: (ו) כי נבקעו במדבר מים. הנה אמר מיכה המורשתי כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, והנה יהיה זה מהנפלאות שיבקעו במדבר מים: ונחלים בערבה. שימצאו מים רבים בדרך בשובם לארצם: (ז) והיה השרב. מקום השרב ומקום הצמאון יהיה לאגם ולמבועי מים שיהיו נובעים להם בדרכם בלכתם במקום ציה שהוא מקום השרב באין שם מים מרוב החום, ותרגום אכלני חורב אכלני שרבא: בנוה תנים רבצה. מקום שהיה נוה התנים והיו רובצות השנות שם יהיה החציר לקנה וגומא שימלאהו שם קנה וגומא שאינם צומחי' אלא במקום מים: החציר. כמו הנה כמו שפירשנו למעלה ואמר רבצה כי ארץ והאת מהתנים ותנים אומר על הנקבות כמו שאומר גם תנים חלצו שד: (ח) והיה שם. שם במדבר שלא היה שם דרך מעולם יהיה עתה מסלול ודרך ובדרש עכשיו אין דרך במדבר שכולו חול והשיירה אינה הולכת בלילה אלא לאור המזלות ואז יהיה מסלול ודרך, ומסלול כמו מסלה: ודרך הקדש יקרא לה. לאותה הדרך כי עם קדש ילכו בה: לא יעברנו טמא. ר"ל אחד מן הרשעים: והוא למו. לישראל לבד יהיה אותו הדרך: הולך דרך. בין הולך דרך שהוא רגיל ללכת דרכים בין אוילים לא יתעו באותה הדרך: ואוילים. ר"ל אותם שהם אוילים לענין דרכים שלא הורגלו בהם בזה הדרך לא יטעו, אבל ילכו דרך ישר עד ירושלם: (ט) לא יהיה. לפי שמתחלה היה מדור חיות רעות שהיה מדבר עתה שילכו בה בני ישראל לא יהיה שם אריה, ופריץ חיות לא יעלה באותה הדרך ואל תאמר שם היה רעה, ופי' ופריץ חיות, אפילו הפריץ שבחיות שפורץ מנהג החיות שהולך למקום שבני אדם מצויין אפילו אותה לא תמצא שם והלכו שם גאולים בלי פחד: (י) ופדויי ה' ישובון. ושמחת עולם על ראשם, דרך משל כי ילכו קוממיות ראשם נשוא בשמחה: ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. וזהו ישיגו ונסו ושלמטה מזה בפרשת עורי עורי לבשי עוזך ישיגון בנו"ן, נס', אין וי"ו בראש המלה, והסימן שלא תטעה בהם וי"ו נון, ופירוש הסימן כי הוי"ו קודם לנו"ן, וזה שהוא ישיגו ונסו בוי"ו בסוף ישיגו וי"ו בראש ונסו הוא הראשון, והאחרון נו"ן בסוף ישיגון ונון בתחלה נסו אין שם וי"ו: (א) ויהי בארבע עשרה שנה. פרשה זו פירשנוה בספר מלכים באר היטב,

ויש

לאגם ג' פתחין וסי' והיה השרב לאגם. אשים מדבר לאגם. ישם מדבר לאגם: ונסו ד' בקרי' וסי' ונסו מניסת הרב ונפלו ואין. ונסו יגון ואנחה קדמא' דישעיה. ונסו הצללים סב. וחברו ונסו הצללים אלך לי אל: ירושלימה ה' ד' מנהון חסר בקריאה וסי' ותבא ירושלימה בחיל כבד מאד דמלכת שבא. וירכיבו אותו עבדיו ירושלמה. וישלח מלך אשור דישעיה. וישלח תבנית יד. אחר

מצודת דוד

ועופים עצמם כאלו לא יראו ולא ישמעו הנה אז יראו וישמעו: (ו) אז ידלג. ישראל שהיו תשושי כח כחגרים ידלגו אז כמו איל: ותרון. ישראל שהיו כאלם לא יפתח פיו ימלא לשונם רנה: כי נבקעו. במקום שלא היה מים יבקעו מעינות מים וכן ונחלים בערבה ור"ל יצמח ישע רב להנדכאים: (ז) והיה השרב. מקום היובש מרוב החום יהפך להיות אגם מים ומקום צמאון יהפך להיות שמה מבועי מים ר"ל השפלות תהפך לממשל רב: בנוה. במדור שהיה מרבץ לתנין תשוב להיות רטוב ויצמח שמה דשא להיות קנה וגומא שאינם גדלים אלא במקום רטוב מאוד: (ח) והיה שם מסלול. בהמקומות השוממות יהיה מסילה ודרך כבושה ויקרא בשם דרך הקדש: והוא למו. הדרך הזה יהיה מיוחד להם לישראל: הולך דרך. בין הרגיל ללכת בדרך בין האוילים בענין הכרת הדרך על כי לא הורגלו ללכת בדרך: לא יתעו. לא יהיו תועים בזה הדרך כי יהיה דרך כבושה: (ט) לא יהיה שם. בזה הדרך לא יבוא אריה ואפי' הפריץ שבחיות הפורץ גדר החיות ללכת במקום אנשים הנה לא יעלה בדרך הזה ולא תמצא שמה: והלכו גאולים. ולכן ילכו שם ישראל הנגאלים מן הכשדים מבלי אימה ופחד: (י) ופדויי ה'. ישראל אשר יפדה ה' מן הגלות ישובון לארצם ויבואו לציון ברנה: ושמחת עולם. השמחה שהיה להם מימות עולם תשכון על ראשם: ישיגו. כאלו ירדפו אחריהם וישיגום: ונסו. היגון והאנחה ינוס ויברח מהם ולא עליהם יהיו: לו (ב) מלכיש. כי שם היה: ירושלמה. אל ירושלים: בתעלה. בתעלה הנמשכת מהברכה העליונה אשר היא במסילה ההולך אל:

מצודת ציון

(ה) תפקחנה. תפתחנה כמו אפקח את עיני (זכריה י"ב): (ו) ידלג. ענין קפיצה כמו מדלג על ההרים (ש"ה ב): פסח. חגר: ותרון. מלשון רנה: (ז) השרב. ענין יובש החום כמו ולא יכם שרב ושמש (לקמן מ"ט): לאגם. מקום קבוץ המים: ולמאון. ר"ל מקום יובש: למבועי. ענין מעין ומקור וכן ותשבר כד על המבוע (קהלת י"ב): בנוה. במדור: תנים. מין נחש: רבצה. ענין השכיבה לנוח: חציר. דשא: לקנה וגומא. שם מיני צמחים: (ח) מסלול. מלשון מסילה ודרך כבושה: למו. להם: יתעו. מלשון תועה: (ט) ופריץ. ענין עזות והתחזקות: (י) ישיגו. ענין הקרוב והדבוק: ונסו. ענין בריחה: יגון. מלשון תוגה וצער: (א) הבצורות. החזקות: ויתפשם. כבשה ולכדה: (ב) בחיל. ענין צבאות עם: כבד. ענין רבוי וכן עמך הכבד הזה (מ"א ג): בתעלת הברכה. הבריכה היא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים והתעלה הוא החפירה הסמוך לו ובעת הצורך ממשיכים לה אמת המים מן הבריכה וכן אל קצה תעלת הברכה (לעיל ז): במסילת. בדרך הכבושה:

הבגדים : (ג) המזכיר. כותב הזכרונות בספרי דברי הימים. (ד"א המזכי' אוזה דין בא לפניו ראשון שיפסקנו ראשון) : (ה) אמרתי. עד הנה אך דברי שפתים הוא בפיו לאמר לא אעבוד למלך אשור ומשיראה שאעלה עליו לצבא יחזור בו עכשיו הרי עליתי מעתה או יעבדני או צריך הוא לבקש עצה וגבורה למלחמה : עתה. שבא העת אמור נא על מי בטחת למרוד בי : (ו) אשר יסמך איש. על הקנה הרצוץ הנשבר והקרומיות באים בכפו ונוקבין אותה כן פרעה לבוטחי' בו סופן להיות עזרתו לרעתן : (ז) אשר הסיר חזקיה את במותיו. ביער את כל בתי עכו"ם ומזבחות ובמות והזקיק את כל יהודה להשתחות לפני מזבח אחד : (ח) התערב נא. בדבר זה אם תוכל לקיימן ל' ערבון שקורין גי"ר בלע"ז : (ט) ואיך תשיב. אפי' פני פחת אחד שהוא מעבדי אדוני הקטנים שהקטן בראשי גייסות שלו ממונה על אלפים איש : אחד עבדי. אחד מעבדי כמו אחד השיחים (בראשית כא) אחד הריקים (שמואל ב ו) : (י) המבלעדי ה'. שלא מרשותו: ה' אמר אלי. כבר נבאו הנביאי' ישא את חיל דמשק ואת שלל שומרון לפני מלך אשור (לעיל ח) והוא טעה לומר כאשר עשיתי לשומרון כן אעשה לירושלים : (יא) כי שומעים אנחנו. מכירים אנחנו אותו ול' שומעים אינטנדנ"ש בלע"ז : ואל תדבר אלינו יהודית. שכל העם מכירים בל' יהודית והם מתפחדים מדבריך (לפי שאמר להם אמרו נא אל חזקי' (סברו) שלא בא להפחיד העם ורבשקה ישראל מומר היה כשבורים הם אך שמלות רבו על רבשקה אבל לבו נמשך למשפחתו ויכמרו ניחומיו) : (יב) האל אדוניך. תמיהה הוא לכך נקוד חטף פתח וכי אל שניכם לבדכם שלחני אדני הלוא אל כולם שלחני ולכך באתי שכל העם ישמעו ויראו ואל יסיתם חזקיהו למרוד

הולדות אהרן עצה וגבורה. עקדה שער נא : קנה הרצוץ. ברכות נו יבמות נג :

הָעֶלְיוֹנָה בִּמְסִלַּת שְׂדֵה כוֹבֵס׃ ג'
ג וַיֵּצֵא אֵלָיו אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ
אֲשֶׁר עַל־הַבָּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח
בֶּן־אָסָף הַמַּזְכִּיר׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
רַבְשָׁקֵה אִמְרוּ־נָא אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־
אָמַר הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר מָה ד'
הַבִּטָּחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בָּטָחְתָּ׃ ג'
ה אָמַרְתִּי אַךְ־דְּבַר־שְׂפָתַיִם עֵצָה ג' ר"פ סימן
וּגְבוּרָה לַמִּלְחָמָה עַתָּה עַל־מִי
בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בִּי׃ ו הִנֵּה בָטַחְתָּ
עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל־ ג' מ"ג
מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסָּמֵךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא ג'
בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם ג'
לְכָל־הַבֹּטְחִים עָלָיו׃ ז וְכִי־תֹאמַר ג' ר"פ
אֵלַי אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּטָחְנוּ הֲלוֹא
הוּא אֲשֶׁר הֵסִיר חִזְקִיָּהוּ אֶת־
בָּמֹתָיו וְאֶת־מִזְבְּחֹתָיו וַיֹּאמֶר
לִיהוּדָה וְלִירוּשָׁלִַם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ ח'
הַזֶּה תִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וְעַתָּה הִתְעָרֶב
נָא אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר וְאֶתְּנָה
לְךָ אַלְפַּיִם סוּסִים אִם־תּוּכַל לָתֶת
לְךָ רֹכְבִים עֲלֵיהֶם׃ ט וְאֵיךְ תָּשִׁיב ג' ר"פ. ו'
אֵת פְּנֵי פַחַת אַחַד עַבְדֵי אֲדֹנִי כ"ס
הַקְּטַנִּים וַתִּבְטַח לְךָ עַל־מִצְרַיִם
לְרֶכֶב וּלְפָרָשִׁים׃ י וְעַתָּה הֲמִבַּלְעֲדֵי ג' בסיפרא
יְהוָה עָלִיתִי עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת ג' מי נח
לְהַשְׁחִיתָהּ יְהוָה אָמַר אֵלַי עֲלֵה ד'
אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהַשְׁחִיתָהּ׃ ג'
יא וַיֹּאמֶר אֶלְיָקִים וְשֶׁבְנָא וְיוֹאָח
אֶל־רַבְשָׁקֵה דַּבֶּר־נָא אֶל־עֲבָדֶיךָ
אֲרָמִית כִּי שֹׁמְעִים אֲנָחְנוּ וְאַל־
תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ יְהוּדִית בְּאָזְנֵי הָעָם ז'. ג"ז
אֲשֶׁר עַל־הַחוֹמָה׃ יב וַיֹּאמֶר
רַבְשָׁקֵה הַאֶל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ שְׁלָחַנִי

משטח קצריא : ג ונפק לותיה אליקים בר חלקיה די ממנא על ביתא ושבנא ספרא ויואח בר אסף די ממנא על דכרניא : ד ואמר להון רבשקה אמרו כען לחזקיה כדנן אמר מלכא דרבתנא מלכא דאתור מה רוחצנא הדין דאיתרחיצתא : ה אמרית ברם במלל ספון במלך וגבורא אעביד קרבא כען על מן איתרחיצתא ארי מרדתא בי : ו הא איתרחיצתא על סמך קניא רעיעא הדין על פרעה מלכא דמצרים דאם יסתמיך גברא עלוהי ויעול בידיה ויבזעיניה כן פרעה מלכא דמצרים לכל דמתרחצין עלוהי : ז וארי תימרון לי על מימרא דיי אלהנא אתרחיצנא הלא הוא דאעדי חזקיה ית במתוהי וית אגרוהי ואמר לאנש יהודה וליתבי ירושלם קדם מדבחא הדין תסגדון : ח וכען אתערב כען עם רבוני מלכא דאתור אתן לך תרין אלפין סוסון אם תכול למנאה לך רכבין עליהון : ט ואיכדין את מדמי לאתבא ית אפי חד משלטוני עבדי רבוני זעריא ואיתרחצתא לך על מצרים לרתיכין ולפרשין : י וכען הבר ממימרא דיי סליקית לארעא הדא לחבלותה יי אמר לי סק על ארעא הדא וחבלה : יא ואמר אליקים ושבנא ויואח לרבשקה מליל כען עם עבדך ארמית ארי שמעין אנחנא ולא תמליל עמנא יהודית קדם עמא די על שורא : יב ואמר רבשקה הלות רבונך ועמך שלחני

ויש בעיניהם פנוי מעט אלא בבנין אחד, במלכים אמרת אך דברי שפתים אמר רבשקה כנגד חזקיהו הבאת בלגך בדבר בפתים יליגך, וזו הוא ההבנה והין זה כי עלה וגבורה לריך למלחמה, וכזה כספר אמרתי אמר רבשקה אמרתי כי אתה חושב לבטון על דבר שפתים רולה לומר על תפלתך וההכם רבי אברהם בן עזרא פי' אך דבר שפתים העלה והגבורה שלך כדבר שפתים

זה שלח סנחריב : ולירושלם ח' בקריאה וסי' נמסר בירמיה סימ' ד': יהודית ד' וסי' נמ' במלכים חלק ב' סי' י"ח : סימן מלכים ובארבע עשרה שנה. ישעיה ויהי בארבע עשרה שנה. מלכים וישלח מלך אשור את תרתן. ישעיה וישלח את רבשקה. מלכים וישלח מלך אשור פזר. ישעיה וישלח מלך אשור פסק. מלכים מן לכיש אל המלך חזקיהו. ישעיה מלכיש ירושלמה. מלכים ויעלו ויבאו ירוש'. ויעלו ויבאו ויעמדו אשר בטסלת. ישעיה ויעמד בהעלת במסלות. מלכים ויקראו אל המלך ויצא אלהם. ישעיה ויצא אליו אליקים. מלכים אמר' אך דבר שפתים. ישעיה אמרתי אך דבר שפתים. וסימ' ואיך אמרת אחתי היא כו' כי אמרתי. מלכים עתה הנה בטחת. ישעיה הנה בטחת. מלכים וכי תאמרון אלי. ישעיה וכי תאמר אלי. סימן מלכים רבים ישעיה לשון יחיד. מלכים ויאמר ליהודה ולירושלם לפני יתיב. ישעיה ויאמר ליהודה ולירושלם לפני תביר. מלכים השתחוו בירושלם. ישעיה הזה תשתחוו. מלכים את אדני את המלך. ישעיה את אדני המלך. מלכים עתה המבלעדי. ישעיה ועתה המבלעדי. מלכים על המקום על עלה על הארץ. ישעיה עליתי על הארץ עלה אל הארץ. מלכים עליתי על המקום הזה להשחיתו על הארץ. ישעיה על הארץ הזאה להשחיתה אל הארץ. מלכים ויאמר אליקים בן חלקיהו ושבנא ויואח. ישעיה ויאמר אליקים ושבנא ויואח. מלכים ואל הדבר עמנו. ישעיה ואל תדבר אלינו. מלכים חריהם את שיניהם כתיב. ישעיה חראיהם שיניהם כתיב. מלכים העל אדניך

מצודת ציון

(ו) משענת. ענין סמיכה : הרצוץ. משובר ומרוסס כמו הרוצצות אביונים (עמוס ד) : (ח) התערב. מל' ערבון ומשכון כי כשבנים חלוקים בדבר מה וכ"א מחייב עצמו בממון באם לא יהיה כדבריו הדרך הוא שכ"א נותן ערבון להיות נמות ומקוים : (ט) פחת. ענין שררה : (י) המבלעדי. ענינו כמו

מצודת דוד

ל הפדה שמכבסים שם הבגדים ושוטחים שמה מול השמש לנגבם : (ג) על הבית. הממונה על בית המלך : המזכיר. הממונה על ספר הזכרונות : (ד) מה הבטחון. מה הבטחון אשר בטחת בו למרוד בי : (ה) אמרתי. אומר אני שרק כדבר שפתים בעלמא יועלים תרלה לעשות מלחמה אבל לא כן הוא כי לריכים אליה עלה עם גבורה : עתה. היאיל ושלוכך הוא גם אל הגבורה והעצה בך א"כ על מי בטחת שיתן בך גבורה : (ו) הנה בטחת. הנה בטחונך על מצרים מה הוא כי הלא הוא כמו משענת קנה רצוץ הרלשו אשר אם יסמוך איש עליו באים עוד הקסמין והקרומיות בכפו ונוקבין אותה כן עזרת פרעה נהפך עוד לרעה : (ז) הלא הוא. הלא הוא אשר הסיר חזקיה את במותיו אשר היו בכל הארץ ואמר לישראל שרק למזבח העומד בבה"מ תשתחוו ומיעט א"כ בעבודתו ונבאש בעיניו : (ח) התערב נא. עתה התחייב עצמך עם אדוני אם תוכל למלאות הדבר אשר ישאל : לתת לך. לתת מאנשיך : (ט) ואיך תשיב. את פניך להלחם עם פני פחת וכו' הלא אף הקטן שבהם ממונה הוא על אלפים : ותבטח. א"כ בוודאי כל בטחונך ברכב ובפרשים על מצרים אשר הוא כקנה רצוץ : (י) המבלעדי ה' וכו'. מבלי גזרת המקום : ה' אמר. כבר ניבא ישעיה וכו' ואת שלל שמרון (לעיל ח) וטעה לומר שכן יעשה לירושלים : (יא) ארמית. בלשון ארמית : כי שומעים. כי מבינים אנחנו ארמית : יהודית. בל' יהודית : באזני העם. בפניהם כשהם שומעים כי הכל מכירים בו ואין מהדרך לפרסם דברי המלחמה בפני המון העם ; ההל

ו' חס' כסיפ' אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
הֲלֹא עַל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־
צואתם ק' הַחוֹמָה לֶאֱכֹל אֶת־חֲרָאֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת
מימי רגליהם קרי אֶת־שֵׁינֵיהֶם עִמָּכֶם׃ יג וַיַּעֲמֹד
ז' רַבְשָׁקֵה וַיִּקְרָא בְקוֹל־גָּדוֹל יְהוּדִית
ד' וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ
הַגָּדוֹל מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יד כֹּה אָמַר הַמֶּלֶךְ
ס' אַל יַשִּׁא לָכֶם חִזְקִיָּהוּ כִּי לֹא־יוּכַל
ג' ר"פ . ב' לְהַצִּיל אֶתְכֶם׃ טו וְאַל־יַבְטַח
אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ אֶל־יְהוָה לֵאמֹר
בספר מוגה הַצֵּל יַצִּילֵנוּ יְהוָה לֹא תִנָּתֵן הָעִיר
הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ טז אַל־
תִּשְׁמְעוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כִּי כֹה אָמַר
הַמֶּלֶךְ אַשּׁוּר עֲשׂוּ אִתִּי בְרָכָה
ב' ב' וּצְאוּ אֵלַי וְאִכְלוּ אִישׁ־גַּפְנוֹ וְאִישׁ
ב' הד מ"ל וחד חסר תְּאֵנָתוֹ וּשְׁתוּ אִישׁ מֵי־בוֹרוֹ׃ יז עַד־
בֹּאִי וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ
כְּאַרְצְכֶם אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אֶרֶץ
מלא לֶחֶם וּכְרָמִים׃ יח פֶּן־יַסִּית אֶתְכֶם
כל לישן מ"ל במ"ז חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר יְהוָה יַצִּילֵנוּ הַהִצִּילוּ
אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אִישׁ אֶת־אַרְצוֹ מִיַּד
מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יט אַיֵּה אֱלֹהֵי חֲמָת
ג' דסמיכי ולישנ"ב זוגין וְאַרְפָּד אַיֵּה אֱלֹהֵי סְפַרְוָיִם וְכִי־
הִצִּילוּ אֶת־שֹׁמְרוֹן מִיָּדִי׃ כ מִי
בְּכָל־אֱלֹהֵי הָאֲרָצוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־
הִצִּילוּ אֶת־אַרְצָם מִיָּדִי כִּי־יַצִּיל
יְהוָה אֶת־יְרוּשָׁלַם מִיָּדִי׃ כא וַיַּחֲרִישׁוּ
ב' פסוקים בסיפ' ולא ולא וְלֹא־עָנוּ אֹתוֹ דָּבָר כִּי־מִצְוַת הַמֶּלֶךְ
ב' וחסר הִיא לֵאמֹר לֹא תַעֲנֻהוּ׃ כב וַיָּבֹא
אֶלְיָקִים בֶּן־חִלְקִיָּהוּ אֲשֶׁר־עַל־הַבַּיִת
וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן־אָסָף
ב' מ"ל הַמַּזְכִּיר אֶל־חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים
וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׃
לז א וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ
ב' חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס
כלס קמץ בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְהוָה׃
ב וַיִּשְׁלַח אֶת־אֶלְיָקִים אֲשֶׁר־עַל־
ב' מ"ל בנביאי הַבַּיִת וְאֵת ׀ שֶׁבְנָא הַסּוֹפֵר וְאֵת

רבוני למללא ית פתגמיא
האילין הלא על גבריא
דיתבין על שורא למיכל ית
מפקתהון ולמשתי ית מימי
רגליהון בצירא עמכון׃
יג וקם רבשקה ואכלי בקל
רב יהודית ואמר שמעו ית
פתגמא מלכא דרבתנא
מלכא דאתור׃ יד כדנן
אמר מלכא לא יטעי לכון
חזקיה ארי לא יכול לשיזבא
יתכון׃ טו ולא ירחיץ יתכון
חזקיה על מימרא דיי
למימרא שיזבא ישיזבננא
יי לא תתמסר קרתא הדא
ביד מלכא דאתור׃ טז לא
תקבלון מן חזקיה ארי כדנן
אמר מלכא דאתור
עבידו עמי שלמא ופוקו
לותי ואכולו גבר פרי
גופנוהי וגבר פרי תינוהי
ושתו גבר מי גוביה׃ יז עד
מיתא ואדבר יתכון לארעא
טבא כארעכון ארע עבור
וחמר ארע חקלין וכרמין׃
יח דלמא יטעי יתכון חזקיה
למימר יי ישיזבננא השיזבא
דחלת עממיא גבר ית
ארעיה מיד מלכא דאתור׃
יט אן דחלת חמת וארפד
אן דחלת ספרוים וארי
שיזבו ית שמרון מן ידי׃
כ מן בכל דחלת מדינתא
האלין דשיזבו ית ארעהון
מן ידי ארי ישיזיב יי ית
ירושלם מן ידי׃ כא ושתיקו
ולא אתיבו יתיה פתגמא
ארי תפקידת מלכא היא
למימר לא תתיבוניה׃
כב ואתא אליקים בר חלקיה
די ממנא על ביתא ושבנא
ספרא ויואח בר אסף די ממנא
על דכרניא לות חזקיה כד
מבזעין לבושיהון וחויאו
ליה ית פתגמי רבשקה׃
א והוה כד שמע מלכא
חזקיה ובזע ית לבושוהי
ואתכסי בסקא ועל לבית
מקדשא דיי׃ ב ושלח ית
אליקים די ממנא על ביתא וית שבנא ספרא וית סבי

רשי

למרוד: לאכול את צואתם. אף הם ברעב המצור יאכלו את חריהם. רעי היוצא דרך הנקב שלהם. ול' נאה תקנו סופרים לקרותו צואתם כך שנו רבותינו מקראות הכתובים לגנאי קורין אותו לשבח כמו (דברים כח) בעפולים בטחורים (שם) ישגלנה ישכבנה. חוריהם צואתם. שיניהם. מימי רגליהם. שיניה' צואה לחה שיני דכרכשת' היא כחלחולת שקורין טנבישא בלע"ז עומדת ע"י שלש שינים: (יד) ישיא. יטעה: (טז) עשו אתי ברכה. נאו אלי לשלום וברכוני והביאו אלי תשורת שלום: ברכה. שלו"ד בלע"ז כמו ויברך יעקב את פרעה (בראשית מז י): ואכלו איש גפנו. ואלך מעליכם ושבו בשלום עד שאבא ארץ טובה כארצכם ואגלה אתכם שם כי כן דרכו להעביר האומות מארץ אל ארץ כמה שנאמר (לעיל י) ואסיר גבולות עמים: (יז) אל ארץ כארצכם. אמר ר"ש בן יוחאי שוטה היה זה משל למלך כו' בספרי פ' והיה עקב היה לומר אל ארץ יפה מארצכם אלא שלא היה יכול לספר בגנותה: (יט) וכי הצילו את שומרון מידי. וכי שומרון היו עובדים לאלהי ארם שפיניהם וחמת היא מארם: (כב) קרועי בגדים. על ששמעו גידופי השם והיא כמו ברכת השם

מצודת דוד

(יב) האל אדוניך. וכי רק אל אדוניך ואליך שלחני אדוני לדבר דבריו: על האנשים. אל האנשים: לאכול. להזהירם כי יבואו במצור ומעקת רעבון ובצמאון יוכרחו לאכול צואה ולשתות מי רגלים: עמכם. ר"ל גם הם גם אתם: (טז) עשו אתי ברכה. ר"ל עשו עמי שלום לתת תשורות שלום: ואכלו וכו'. ר"ל לא תהיו עוד כלואים בתוך העיר מבלי לצאת ללקוט פירות האילנות ולשאוב מהבורות: (יז) ולקחתי. אקח אתכם משם להוליך אל ארץ טובה כארצכם כי כן היה דרכו להעביר את האומות שכבש מארצם לארץ אחרת: ארץ דגן. ארץ המגדל דגן: (יח) פן יסית. שמא יפתה אתכם: ההצילו. ר"ל דעו שאין ממש בדבריו כי האם הצילו וכו': איש. ר"ל כל אלוה: (יט) איה וכו'. ר"ל וכי היה בידם הכח להציל: וכי הצילו. וכי אלהי שמרון הצילו את שמרון מידי: (כ) מי בכל וכו'. ר"ל וכי מי מאלהי העמים הציל את ארצו מידי לחשבנו שה' יציל את ירושלים מידי: (כב) קרועי בגדים. על ששמעו דברי רבשקה המחרף ומגדף כלפי מעלה להדמותו לאלהי עמי הארצות: לז (א) ויתכס. כסה עצמו בשק

דרך

מסורה

מלעיל. ישעיה האל אדניך ואליך. מלכים ויאמר אליהם רבשקה. ישעיה ויאמר רבשקה האל. מלכים יהודי' וידבר ויאמר שמעו דבר המלך הגדול. ישעיה יהודית ויאמר שמעו את דברי המלך הגדול. מלכים כי לא יוכל להציל אתכם מידו. ישעיה כי לא יוכל להציל אתכם. מלכים עד באי ולקחתי אתכ' תלישא. ישעי' עד באי ולקחתי זקף. מלכים ושבנא הסופר. ישעיה ואת שבנא הסופר. מלכים אל ישעיהו הנביא בן אמוץ. ישעיה אל ישעיהו בן אמוץ הנביא. מלכים אולי ישמע ה אלהיך את כל דברי רבשקה. ישעיה אולי ישמע ה' אלהיך את דברי רבשקה. מלכים ויאמר להם ישעיהו. ישעיה ויאמר אליהם ישעיהו. מלכים ושב לארצו. ישעיה ושב אל ארצו. מלכים וישמע אל תרהקה מלך. ישעיה וישמע על תרהקה מלך. מלכים הנה יצא להלחם. ישעיה לאמר יצא להלחם חסר הנה. מלכים וישב וישלח מלאכים. ישעיה וישמע וישלח מלאכים. מלכים את אשר עשו. ישעיה אשר עשו. מלכים אשר שחתו. ישעיה אשר השחיתו. מלכים איו מלך חמת. ישעיה איה מלך חמת. מלכים מיד המלאכים ויקראם. ישעיה מיד המלאכים ויקראהו. מלכים ויתפלל חזקיהו אזלא לפני ה' ויאמר. ישעיה ויתפלל חזקיהו יתיב אל ה' לאמר. מלכים ה' אלהי ישראל טרכא. ישעיה ה' צבאות אלהי ישראל אזלא: את השמי' ואת הארץ י"ג וסי' מקומם מצויין במסר' רבהא בערך שמים: מלכים הטה ה' אזנך ושמע את דברי סנחריב. ישעיה הטה ה' אזנך ושמע את כל דברי. מלכים אשר שלחו. ישעיה אשר שלח. מלכים את הגוים ואת ארצם. ישעיה את כל הארצות. מלכים ונתנו את אלהיהם. ישעיה ונתון את אלהיהם. מלכים הושיענו נא מידו. ישעיה הושיענו מידו. מלכים כי אתה ה' אלהים. ישעיה כי אתה ה' לבדך. מלכים אשר התפללת אלי תביר. ישעיה אשר התפללת יתיב. מלכים מבחיר ישעיה מבחר וסי' רישי ספריהון. מלכים ואבואה מלון קצה. ישעיה ואבוא מרום קצו. מלכים אני קרתי זקף. ישעיה אני קרתי טפחא. מלכים ושתיתי מים זרים. ישעי' ושתיתי מים. מלכי' לטימי קדם ויצרתיה. ישעיה מימי קדם ויצרתיה. מלכים להשות גלים.

תולדות אהרן מימי רגליהם. מגלה כה: עד באי. סנהדרין לד: אלהי הארצות. מגלה יא חולין סט: קרועי בגדים. מ"ק כו סנהדרין ס:

מצודת ציון

כמו זולת: (יב) חריהם. מל' חור ונקב ור"ל צואה היוצאת מנקב פי הטבעת: שיניהם. הוא מי רגלים והוא קרוב מל' שתן: (יד) ישיא. ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג): (טז) ברכה. ענין מנחה ותשורת שלום כמו קח נא את ברכתי (שם לג): (יז) ותירוש. ענבי היין: (יח) יסית. מל' הסתה ופתוי: (כא) ויחרישו. שתקו

זקני הכהנים מתכסים בשקים אל־
ישעיהו בן־אמוץ הנביא: ג ויאמרו
אליו כה אמר חזקיהו יום־צרה
ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו
בנים עד־משבר וכח אין ללדה:
ד אולי ישמע יהוה אלהיך את ׀
דברי רבשקה אשר שלחו מלך־
אשור ׀ אדניו לחרף אלהים חי
והוכיח בדברים אשר שמע יהוה
אלהיך ונשאת תפלה בעד
השארית הנמצאה: ה ויבאו עבדי
המלך חזקיהו אל־ישעיהו:
ו ויאמר אליהם ישעיהו כה
תאמרון אל־אדניכם כה ׀ אמר
יהוה אל־תירא מפני הדברים אשר
שמעת אשר גדפו נערי מלך־
אשור אותי: ז הנני נותן בו רוח
ושמע שמועה ושב אל־ארצו
והפלתיו בחרב בארצו: ח וישב
רבשקה וימצא את־מלך אשור
נלחם על־לבנה כי שמע כי נסע
מלכיש: ט וישמע על־תרהקה
מלך־כוש לאמר יצא להלחם
אתך וישמע וישלח מלאכים אל־
חזקיהו לאמר: י כה תאמרון
אל־חזקיהו מלך־יהודה לאמר אל־
ישאך אלהיך אשר אתה בוטח בו
לאמר לא תנתן ירושלם ביד
מלך אשור: יא הנה ׀ אתה שמעת
אשר עשו מלכי אשור לכל־הארצות להחרימם
ואתה תנצל: יב ההצילו אותם אלהי הגוים אשר־
השחיתו אבותי את־גוזן ואת־חרן ורצף ובני־עדן
אשר בתלשר: יג איה מלך־חמת ומלך ארפד ומלך
לעיר ספרוים הנע ועוה: יד ויקח חזקיהו את־הספרים
מיד המלאכים ויקראהו ויעל בית יהוה ויפרשהו חזקיהו
לפני יהוה: טו ויתפלל חזקיהו אל־יהוה לאמר: טז יהוה
צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה־הוא האלהים
לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את־השמים ואת־

כהניא כד מכסן סקיא לות
ישעיהו בר אמוץ נביא:
ג ואמרו ליה כדנן אמר
חזקיה יום עקא וחיסודין
וניאוצא יומא הדין ארי
אקיפתנא עקא כאתתא
דיתבא על מתברא וחיל
לית לה למילד: ד מאים
שמיע קדם יי אלהך ית
פתגמי רבשקה דשלחיה
מלכא דאתור רבוניה
לחסדא עמא קימא ויעביד
פורענותא על כל פתגמיא
דשמעין קדם אלהך ותתחנן
בצלו על שארא דאשתאר:
ה ואתו עבדי מלכא חזקיה
לות ישעיה: ו ואמר להון
ישעיה כדין תימרון
לרבונכון כדנן אמר יי לא
תדחל מן קדם פתגמיא די
שמעתא דחסדו עולימי
מלכא דאתור קדמי: ז הא
אנא יהיב ביה רוחא וישמע
בשורא ויתוב לארעיה
ואפליניה בחרבא בארעיה:
ח ותב רבשקה ואשכח ית
מלכא דאתור מגיח קרבא
על לבנה ארי שמע ארי
נטל מלכיש: ט ושמע על
תרהקה מלכא דכוש
למימר נפק לאגחא קרבא
עמך ושמע ושלח אזגדין
לות חזקיהו למימר: י כדין
תימרון לחזקיהו מלך
שבטא דבית יהודה למימר
לא יטעינך אלהך די את
רחיץ ביה למימר לא
תתמסר ירושלם ביד מלכא
דאתור: יא הא את שמעתא דעבדו מלכי אתור לכל
מדינתא לגמרותהון ואת מדמי לאשתיזבא: יב השיזבא
יתהון דחלת עממיא דחבילו אבהתי ית גוזן וית חרן
ורצף ובני עדן דבתלשר: יג אן מלכא דחמת ומלכא
דארפד ומלכא דלקרתא ספרוים הלא טלטלינון
ואגליאינון: יד ונסיב חזקיה ית אגרתא מיד אזגדיא
וקרא חדא מנהון וסליק לבית מקדשא דיי ופרסיה
חזקיה קדם יי: טו וצלי חזקיה קדם יי למימר: טז יי
אלהא צבאות אלהא דישראל דשכינתיה שריא עיל
מן כרוביא אתה הוא יי ולית בר מנך לכל מלכות
ארעא את עבדת ית שמיא וית ארעא:

רשי

השם: (ג) ותוכחה. אפרונטמג"ע בלע"ז האויבים מוכיחים בהצלחתם לאמר ידינו רמה ואין אלהים כאלהינו: כי באו בנים. בני ישראל בניו של הקב"ה: עד משבר וכח אין ללידה. עת צרה הדומה לאשה היושבת על המשבר ואין כח לולד לצאת: (ד) והוכיח בדברי'. הגיד כחו והראה הצלחתו. והוכיח אישפרובי"ר בלע"ז: (ז) ושמע שמועה. מיד זו שמועת תרהקה מלך כוש ומתוך כך ילך מעליכם הפעם הזאת להלחם עם תרהקה ואין זו סיבה לאבדו ואח"כ ישוב הלום ואני עתיד להשיבו לארצו ולהפילו שם בחרב: (ט) וישמע. מלך אשור: על תרהקה. לאמר יצא תרהקה להלחם אתך: וישמע וישלח מלאכים. אין וישמע השני כמו וישמע הראשון הראשון ל' שמוע' והשני ל' קבל' קבל דברי השלוחי' וייטבו בעיניו לתת לב להסתלק מעל ירושל' להלחם תחלה עם כוש: וישלח מלאכים אל חזקיהו. להודיעו שאינו מסתלק לגמרי אלא ע"מ לשוב: (יב) עדן. שם מלכות כמה דאת אמר (יחזק' כז) חרן וכנה ועדן: (יג) הנע ועוה. הניעם ועוה מלך אשור החריב' וטלטלם

תולדות אהרן יום צרה. (שבת דף ח):

רדק

שיא לבד: (יד) ויקראהו. כל אחד ואחד מן הספרים וכן הוא במלכים ויקראהו, וכן אמר ויפרשהו, ויונתן תרגם ויקראהו וקרא חד מנהון, ואדוני אבי ז"ל פי' ויקראהו ויפרשהו על הספר שהיה בו גדוף האל: את

מצודת דוד

דרך נער ואבל: (ג) ותוכחה. האויב מתווכח להשתבח בהצלחתו ואומר ידי רמה: ונאצה. מבזה את המקום בדברי חרוף: כי באו בנים. דימה בני הדור לאשה הכורעת ללדת בנים ויושבת על המשבר ואין בה כח להוליד הבנים: (ד) אולי ישמע ה'. הלואי יתן לב לשמוע: והוכח. התווכח בדברים כאשר שמע ה': ונשאת. כאומר לזה שלחתי מעמך שתשא תפלה לה': בשארית הנמצאה. שארית ישראל הנמצא בירושלים כי כבר כבש כל ערי הבצורות שביהודה: (ז) נותן בו רוח. אעיר רצונו ללכת מפה כאשר ישמע שמועה היא שמועת תרהקה מלך כוש: ושב אל ארצו. סוף הדבר יהיה שישוב אל ארצו בפחי נפש ובארצו אפיל אותו בחרב: (ח) כי שמע וגו'. ולזה הלך לבקשו באשר ימצא ומצאו נלחם על לבנה: (ט) על תרהקה. על אודות תרהקה: וישמע. קבל דבריו והוטב בעיניו להלחם עמו תחילה: וישלח מלאכים. שלח שוב לומר שאינו מסתלק לגמרי כ"א על מנת לשוב: (יא) ואתה תנצל. וכי אתה תנצל בתמיה: (יב) ההצילו אותם. וכי אלהי הגוים הצילו את הגוים: (יג) לעיר ספרוים. לפי שהיתה גדולה וחשובה אמר בה לעיר: הנע ועוה. הניעם ממקומם והעקימם: (יד) את הספרים. כי שלח הדברים ההם בספר: ויפרשהו. פרש כל אחת ואחת: (טז) הכרובים. שעל הכפורת אשר על הארון וכאומר ואיך א"כ תמסור בידו את ירושלים ויבואו הכרובים ביד נר: וכאה

מצודת ציון

שקו: (ג) ותוכחה. ענין תוכחות ובירור דברים: ונאצה. ענין בזיון וכן נאצו האנשים (ש"א ב): משבר. מקום מושב היולדת וכן במשבר בנים (הושע יג): (ד) אולי. כטעם אך אולי יראה ה' בעניי (ש"ב טז): והוכיח. נתוכח: (ו) גדפו. חרפו: (ז) רוח. רצון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (יחזקאל א): (י) ישיאך. יסית ויפתה אותך: (יג) הנע. מל' הנעה: ועוה. מל' עווה

וטולטלם ממקומם: (יח) אמנם ה'. אמת הוא כי החריבו מלכי אשור. את כל הארצות ואת ארצם. הארצות (ראשי) המדינות ואת ארץ (ארצם) הסמוכה להם. ערי הממלכה אשר הכנס ראש למדינות קורא ארצות ושאר המחוזות אשר סביבותיהם קורא ארצם ובספר (מלכים ב יט) כתוב את הגוים ואת ארצם ול' אחד הוא: (יט) ונתון. כמו ונתון אותו על כל ארץ מצרים ל' פעול שמור זכור דונג"ט בלע"ז: עץ ואבן. הם לפיכך לא היה בהם כח ויאבדם מלך אשור: (כד) מרום הרים. הר הבית: ירכתי לבנון. בית המקדש: ואכרות קומת ארזיו. לא אלך לארצי עד אשר אחריבנו: קצו. סופו: יער כרמלו. טוב שבחו וכובד חזקו: (כה) אני קרתי ושתיתי. כלומר התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי כזה הכורה בור ומוצא מים ומצליח ל' מקור: ואחריב בכף פעמי. (אם) באתי לצור על עיר הבטוחה בחוזק נהרותיה הבאתי עליה גייסות רבים וכלו מימי נהרותם בשתיית בהמת' ומדרך כף רגליהם: ואחריב. ל' הוה כלומר כן דרכי תמיד: יאורי מצור. יאורי עיר הבאה במצור ע"י יאורות: (כו) הלא שמעת. ולמה תתפאר אין זה שלך כי גזרה היא מלפני זה שנים רבות שתהיה אתה פורע פורענות מן העכו"ם כענין שנא' (לעיל י') הוי אשור שבט אפי: הלא שמעת למרחוק. יותר מע' שנה שנתנבא עמוס (עמוס ז) שנתים לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מאז יש לך לשמוע שעשיתי והכנתי פורעניות זו: מימי קדם. משעת ימי בראשית עלתה על לבי אותה גזרה שנגזרה עליך שנאמר (לעיל ל) כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכנעתה כשהגברתי' על העכו"ם הביאותיה לאותה גזרה כדי שתהא להשאות לגלים נצים ערים בצורות. שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה מאדם ויתעתדו לגלים צומחים ירק: (כז) ויושביהן קצרי יד. אני התשתי את כחן לפניך: ושדמה לפני קמה. שדמה הוא שקורין אשטובל"א בלע"ז הנשארת בקרקע שרשי הקציר: לפני קמה. כשלא הגיע להתבשל ולהקשות לבא לידי קמה והוא חלש ורך: לפני קמה. בטרם יהיה קמה: ושבתך

הָאָרֶץ׃ יז הַטֵּה יְהוָה ׀ אָזְנְךָ
ס'. ו' חסר וּשְׁמָע פְּקַח יְהוָה עֵינְךָ וּרְאֵה וּשְׁמַע
אֵת כָּל־דִּבְרֵי סַנְחֵרִיב אֲשֶׁר שָׁלַח
לְחָרֵף אֱלֹהִים חָי׃ יח אָמְנָם יְהוָה
הֶחֱרִיבוּ מַלְכֵי אַשּׁוּר אֶת־כָּל־
ג'. ז' הָאֲרָצוֹת וְאֶת־אַרְצָם׃ יט וְנָתֹן אֶת־
אֱלֹהֵיהֶם בָּאֵשׁ כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה
כִּי אִם־מַעֲשֵׂה יְדֵי־אָדָם עֵץ וָאֶבֶן
כ', ג' וַיְאַבְּדוּם׃ כ וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
י"א הוֹשִׁיעֵנוּ מִיָּדוֹ וְיֵדְעוּ כָּל־מַמְלְכוֹת
הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבַדֶּךָ׃
כא וַיִּשְׁלַח יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֶל־
כ"ד חִזְקִיָּהוּ לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְפַּלַּלְתָּ אֵלַי אֶל־
סַנְחֵרִיב מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ כב זֶה הַדָּבָר
ח' אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה עָלָיו בָּזָה לְךָ
לָעֲגָה לְךָ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן אַחֲרֶיךָ
רֹאשׁ הֵנִיעָה בַּת יְרוּשָׁלִָם׃ כג אֶת־
כ'. ד'. ל' מ"נ מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ וְעַל־מִי הֲרִימוֹתָה
קּוֹל וַתִּשָּׂא מָרוֹם עֵינֶיךָ אֶל־קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ כד בְּיַד עֲבָדֶיךָ חֵרַפְתָּ ׀
קל"ד אֲדֹנָי וַתֹּאמֶר בְּרֹב רִכְבִּי אֲנִי
עָלִיתִי מְרוֹם הָרִים יַרְכְּתֵי לְבָנוֹן
וְאֶכְרֹת קוֹמַת אֲרָזָיו מִבְחַר בְּרֹשָׁיו
כ'. כ' כתיב ו"ו וְאָבוֹא מְרוֹם קִצּוֹ יַעַר כַּרְמִלּוֹ׃
כ' וחסר כה אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מָיִם וְאַחְרִב
בְּכַף־פְּעָמַי כֹּל יְאֹרֵי מָצוֹר׃
ח' ג' מ"ל בסיפרא כו הֲלוֹא־שָׁמַעְתָּ לְמֵרָחוֹק אוֹתָהּ
עָשִׂיתִי מִימֵי קֶדֶם וִיצַרְתִּיהָ עַתָּה
כ'. ל' הֲבֵאתִיהָ וּתְהִי לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים
ג' נִצִּים עָרִים בְּצֻרוֹת׃ כז וְיֹשְׁבֵיהֶן
ל'. כ' קִצְרֵי־יָד חַתּוּ וָבֹשׁוּ הָיוּ עֵשֶׂב שָׂדֶה
ל' וחד ושדפה וִירַק דֶּשֶׁא חֲצִיר גַּגּוֹת וּשְׁדֵמָה לִפְנֵי

יז גלי קדמך יי ודון ושמיע קדמך יי ואתפרע ועביד פורען על כל פתגמי סנחריב דשלח לחסדא עמא דיי קימא: יח בקושטא יי אחריבו מלכי אתור ית כל מדינתא וית ארעהון: יט ומוקדין ית טעותהון בנורא ארי לא טעון דאית בהון צרוך אינון אלהין עובד ידי אנשא אעא ואבנא ואבדונון: כ וכען יי אלהנא פרוקנא מן ידיה וידעון כל מלכות ארעא ארי את יי לית בר מנך: כא ושלח ישעיה בר אמוץ לות חזקיה למימר כדנן אמר יי אלהא דישראל דבעיתא מן קדמי על סנחריב מלכא דאתור: כב דין פתגמא די מליל יי עלוהי מבסרא עלך ממיקא עלך מלכות כנשתא דציון בתרך רישיהון מנידין עמא דבירושלם: כג ית מן חסדתא וית מן אתרברבתא וקדם מן ארימתא קלא וזקפתא לרומא עינך ואמרתא מלין דלא כשרין קדם קדישא דישראל: כד ביד עבדך חסדת עמא דיי ואמרת בסגיאות רתיכי אנא סלקית לתקוף כרכיהון ואף איחוד בית מקדשהון ואקטול שפר גבריהון מבחר שלטוניהון ואכבוש קרית תוקפיהון ואשיצי סגי משריתהון: כה אנא הויתי חפיר גובין ושתי מין וטפחית בפרסת רגלי עמא דעמי כל מי נהרין עמיקין: כו הלא שמעתא מלקדמין מא עבדית לפרעה מלכא דמצרים ואף עלך אתנביאו נביי ישראל ולא תבתא ודא חזיא קדמי מיומי קדם למעבד לך ואף אתקנתא כען איתיתה ודא הות לך לתקלא על דהואה קדמך כאתרגושת גלין דשחו קרוין כריכן: כז ויתביהון אתקצר חילהון אתברו ובהיתו הוו כעשב חקליא וירוק דתאה כעשב אגריא דשלוק עד לא מטא

(יח) את כל הארצות ואת ארצם. כתרגומו ית מדינתא וית ארעהון: ר"ל

מצודת דוד

(יז) וראה. דברי הספרים: אשר שלח. ביד מלאכיו: (יח) אמנם ה'. אתה ה' הנה אמת הוא שהחריבו את הגוים: את כל הארצות. הם ערי הממלכה: ואת ארצם. הם שאר המחוזות: (יט) כי לא אלהים המה. אבל כל זה היה בעבור שאין בהם אלוה ולזה האבידם: (כא) אשר התפללת. בעבור הדבר אשר התפללת אלי: אל סנחריב. על סנחריב: (כב) עליו. על סנחריב: בזה לך. בת ציון תבזה אותך ותלעג עליך (וקראה בתולה על כי לא נכבשה מעולם ולא באה ברשות אחר כבתולה שלא באה ברשו' הבעל) וכן בתול' בת צידון (לעיל כג): אחריך. אחרי מפלתך תניע בראשה בדרך לעג: (כג) את מי. למה לא שמת על לבך להבין את מי חרפת: מרום. לרום רקיע: (כד) מרום הרים. זה הר הבית: ירכתי לבנון. בסוף יער הלבנון מקום הארזים הגבוהים: קומת ארזיו. ר"ל הגבורים: מרום קצו. הוא בה"מ שהוא מקום הרם והקץ מכל הדברים הנחמדים שיש בעולם: יער כרמלו. ר"ל מיטב שבחו וכובד חזקו: (כה) אני קרתי ושתיתי. ר"ל מעולם הצלחתי במעשי כמו הכורה באר ומצליח למצוא המקור ושותה מימיו: ואחריב. כאשר באתי להלחם בעיר שבטוחה בחוזק נהרותיה אשר סביב לה אז הבאתי עלי' חיילות רבו' והחריבו הנהרות במדרך כף רגליהם: (כו) למרחוק. מזמן רחוק: אותה. את הגזרה הזאת עשיתי מימים קדמונים: ויצרתיה. ואני יצרתי את הדבר הזה וכפל הדבר במ"ש: עתה הבאתיה. אני הבאתי עתה את הדבר על ידיך: ותהי. אתה תהיה למכת מדלות להחריב ערים בצורות לעשותם שממה וגלים מצמיחים צצים ופרחים: (כז) ויושביהן. יושבי הערים ההן עשיתים להיות קצרה ידם מלהלחם למולך ונשברו ונחבאו: עשב שדה. כעשב שדה: וירק דשא. מקום הירוק שבדשא החלש מאד: חציר גגות. כחציר הגדל על הגגות שהוא חלש: ושדמה. כשבלים הנשדפים טרם נגמר בשולם לבוא לכלל קמה כי אז המה

תולדות אהרן מרום קצו. סנהדרין לד:

מצודת ציון

עוות ועקום: (יז) פקח. פתח כמו אפקח את עיני (זכריה יב): (כד) כרמלו. מקום שדות וכרמים משובחים קרוי כרמל: (כה) קרתי. חפרתי אחר מקור והוא מל' יקרוה עורבי נחל (משלי ל) שהוא ענין נקב ונקוב: פעמי. רגלי כמו פעמי דלים (לעיל כו): מצור. ענין חוזק והוא מל' צור: (כו) להשאות. ענין שממון וכן אמש שואה ומשואה (איוב ל): גלים. הוא כענין תל: נצים. פרחים וכן הנצו הרמונים (ש"ה ו): (כז) חתו. פחדו ונשברו: ושדמה.

(כח) ושבתך וצאתך ובואך ידעתי . ת"י ומיתבך בעצה ומיפקך לברא לאגחא קרבא ומיתיך לארעא דישראל גלי קדמי כשעלתה מחשבה בלבך ונועצת להחריב את ביתי אני ידעתי : (כט) התרגזך . התרעשך והתגברך עלי : שאננך . כמו ושאונך : חחי . כמין טבעת הוא ותוחבין אותו בשפת בהמה שעסקיה רעים למושכה בו: ומתגי. ת"י זמם והוא של ברזל ותוחבין אותו בנחירי הנאקה והוא ששנינו ונאקה בחטם במס' שבת (נ"ע כי מהפסוק נראה להדיא להיפך כי חח בחטם ומתג בשפה) : (ל) וזה לך האות. הדבור הזה אינו לסנחריב אלא הנביא אמר לחזקיה והתשובה הזאת תהיה לך לאות להבטחה אחרת הנה החריבו הלגיונות את כל הזרעים וגדעו את כל האילנות והקב"ה מבטיחך שתסתפקו השנה הזאת בספיחי הזרעים שילמחו מאליה': (ל) אכול השנ'. לאכול השנה ספיח : ובשנה השנית שחיס. הן ספיחי גידועי אילנו' כך הוא בסדר עולם אבל יונתן תירגם כתכתין ספיחי ספיחים וזה לך האות כשתראה שיתקיים דברי שישוב סנחריב לארצו ויפול תאמין שתתקיים עוד הבטח' השניי': (לב) קנאת ה' צבאות. שיקנא לשמו ולא מחמת זכות שבידכם למדנו שתמה זכות אבות : (לג) ולא יקדמנה מגן. לא יערוך לפניך מגן כדמתרגם לפני קדם : ולא ישפך עליה סוללה. לא יצבור עליה מליתא. אומר אני הוא ששופכין עפר וצוברין לפני החומה והמגדלות לבנות עליה כרכום : סוללה. ע"ש שסוללים וכובשין אותה במקבות כדי שיתקשה ותרגומו מליתא על שם שעושין לו מתחילה שני מחיצות גדר קני' ושופכין העפר ביניהם וכובשין אותו שם לאחר שמלאו את המחיצות ושמעתי שפותרין אותו זריקת האבנים גדולו' שקורין פורייר"א בלע"ז אבל אין באבנים ל' שפיכה ולא ל' סללה ואין ל' התרגום נופל על פתרון זה : (לו) ויצא מלאך ה' וגו'. לאחר שהלך ונלחם עם כוש חזר ובא לירושלים ובאותו שעה ויצא מלאך ה' וכך שנויה בסדר עולם הנני נותן בו רוח ושמע שמועה כמה שנאמר וישמע על תרהקה וגו' (לעיל לו) שתף שבנא הסוכן וסיעתו והוליכם בזיקים והלך לו לכוש ולקח חמדת כל האוצרות ובא לו לירושלים לקיים מה שנאמר (לקמן מה) יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעבורו זו ירושלים : אחריך ילכו. זה חזקיהו. באותה שעה וישלח את תרתן ואת רב סריס הם הנזכרים בספר (מלכים ב יח) והם המלאכים שנאמר עליהם ששלח אחר השמועה שנא' (לעיל לז) וישלח מלאכים אל חזקיהו ולא הם באו עם רבשקה בשליחות הראשון ועל אותן הספרים השיבו ישעיהו (שם) בזה לך לעגה לך אותה שעה ויצא מלאך ה' ויכה וגו'. כלם מלכים קשורי כתרים בראשיה' וקטן שבכולם היה שר על שני אלפים שנאמר (לעיל לו) ואתנה לך אלפים סוסים ואיך תשיב את פני פחת אחד וגו' למדנו על קטן שבפחותים שהוא שר על אלפים איש ונפלו הם וגייסותם: (לז) וישב בנינוה. היא ראש המלכות כענין שנאמר (בראשית י) מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה : (לח) בית נסרוך

קמה : כח ושבתך וצאתך ובואך
ידעתי ואת התרגזך אלי : כט יען ד'
התרגזך אלי ושאננך עלה באזני ד'. ב'
ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך ב'. ב'
והשבתיך בדרך אשר־באת בה : ג'
ל וזה־לך האות אכול השנה כ"ג ר"פ י' מ"ל
ספיח ובשנה השנית שחיס ובשנה ג'
השלישית זרעו וקצרו ונטעו ט' מ"ל
כרמים ואכול פרים : לא ויספה ואכלו ק'
פליטת בית־יהודה הנשארה שרש
למטה ועשה פרי למעלה : לב כי
מירושלם תצא שארית ופליטה
מהר ציון קנאת יהוה צבאות
תעשה־זאת :
לג לכן כה־אמר יהוה אל־מלך י"ה בטעם ב'
אשור לא יבוא אל־העיר הזאת ט' פסוקים לא ולא ולא
ולא־יורה שם חץ ולא־יקדמנה מגן
ולא ישפך עליה סללה : לד בדרך
אשר־בא בה ישוב ואל־העיר ט'
הזאת לא יבוא נאם־יהוה :
לה וגנותי על־העיר הזאת להושיעה
למעני ולמען דוד עבדי : ט' מיחדין
לו ויצא ׀ מלאך יהוה ויכה במחנה י'
אשור מאה ושמונים וחמשה אלף סימן
וישכימו בבקר והנה כלם פגרים
מתים : לז ויסע וילך וישב סנחריב
מלך־אשור וישב בנינוה : לח ויהי
הוא משתחוה בית ׀ נסרך אלהיו ב' וחסר
ואדרמלך ושראצר בניו הכהו
בחרב והמה נמלטו ארץ אררט ג' קמצין
וימלך אסר־חדן בנו תחתיו :

למהוי שובלין : כח ומתבך
בעיצה ומפקך לברא
לאגחא קרבא ומיתיך
לארעא דישראל גלי קדמי
דארגיזתא קדמי גלי :
כט חלף דארגזתא על
מימרי ואתרגושתך סליקת
לקדמי ואשוי שירין בליסתך
וזמם בספותך ואתיבינך
באורחא דאתיתא בה :
ל ודין לך אתא אכול
בשתא הדא כתין ובשתא
תניתא כתכתין ובשתא
תליתאה זרעו וחצודו וצובו
כרמין ואכולו אבהן :
לא ויספון משזביא דבית
יהודה דאשתארון כאילן
דמשלח שורשוהי מלרע
ומרים נופיה לעילא :
לב ארי מירושלם יפקון
שאר צדיקיא ושיזבת
מקימי אוריתא מטורא
דציון במימרא דיי צבאות
תתעביד דא : לג בכן כדנן
אמר יי על מלכא דאתור
לא יעול לקרתא הדא ולא
יקשית תמן גיר ולא
יקדמיניה בתריסין ולא
יצבור עלה מליתא :
לד באורחא דאתא בה יתוב
ולקרתא הדא לא יעול אמר
יי : לה ואגין על קרתא
הדא למפרקה בדיל מימרי
ובדיל דוד עבדי : לו ונפק
מלאכא דיי וקטל במשרית
אתוראה מאה ותמנן
וחמשא אלפין ואקדימו
בצפרא והא כולהון פגרין
מתין : לז ונטל ואזל ותב
סנחריב מלכא דאתור
ויתב בנינוה: לח והוה הוא סגיד בית נסרוך טעותה ואדרמלך ושראצר בנוהי
קטלוהי בחרבא ואינון אשתזבו לארעא קרדו ומלך אסרחדון בריה תחותוהי :

ר"ל המדינות והכפרים: (ל) שחיס. ובמלכים סחיש, והענין אחד כמו כשב

ישעית להשאות גלים: והשיבתיך ג' וסי' והנה אנכי עמך. יען התרגזך דמלכים. וחברו בספרא : השלישי' ט' מ"ל וסי' נמסר בסדר שלח לך : ט' פסוקים אית בהון לא ולא ולא וסי' נמסר לעיל בסיפרא בסוף סי' ה' : ולמען ט' מיחדין וסי' ולמען תספר באזני. ולמען ספר שמי. לא בצדקתך ובישר לבבך. ושמרת את חקיו. ולמען תאריכו ימים. ולמען יאריכו ימים דיעקב. ולמען שמך תנחני. ולמען דוד עבדי. וגנותי על העיר. וחברו ולמען ירושלם : אררט ד' ג' קמצין ואחד פתח וסי' במלכים ב' סוף סימן י"ט :

תולדות אהרן

וגנותי. כתובות קיא : בית נסרוך. סנהדרין דף צו :

מצודת ציון

הוא כמו ושדפ' שנאמר במ"ב כי בומ"ף מתחלף וענינו לקות הזרע : (כח) התרגזך. ענין תנועה חרדת המהירות וכן הרגיז ממלכות (לעיל כ"ג) : (כט) ושאננך. הוא מל' שאון והמייה : חחי. הוא הטבעת המושם בלחי בהמה שעסקיה רעים למשכה על ידם וכן ונתתי חחים בלחייך (יחזקאל ל"ח) : ומתגי. הוא כעין רסן כמו מתג לחמור (משלי כ"ו) : (ל) ספיח. הוא הצומח מהגרעין הנופל מאליו כמו ספיח קצירך (ויקרא כ"ה) : שחיס. ענינו ספיחי ספיחים. או ספיחי האילנות ואין לו דומה : (לג) יורה. ישליך כמו ירה בים (שמות ט"ו) : ולא יקדמנה. לא יערוך לפניה כי התרגום של לפני הוא קדם וכן במה אקדם ה' (מיכה ו') : סוללה. הוא צבור העפר שמוספים מול העיר ועולים בה להלחם וכן ושפכו על ירושלים סוללה (ירמיה ו') : (לה) וגנותי. מל' הגנה

מצודת דוד

המה חלושים עד למאד ור"ל הנה אני הוא הממתים לפניך את העכו"ם ולא בעולם ידך נלחמם : (כח) ושבתך. ת"י ומיתבך בעצה. ואת התרגזך. והוא את התרגזך אלי ידעתי : (כט) אלי. בעבור אלי : ושמתי חחים. ר"ל בע"כ אשיב אותך : (ל) וזה לך האות. אל מול חזקיהו ידבר הנה השמועה הזאת תהיה לך לאות על הבטחה אחרת כי הנה הגליונות החריבו וקלקלו הזרעים וגדעו האילנות והקב"ה מבטיחך לכלכל אתכם בשנה ההיא בספיחי הזרעים : ובשנה השנית שחיס. אולי היתה שנת השמטה והיו אסורים בחרישה וזריעה ולזה נתברכו ספיחי הספיחים : ובשנה השלישית זרעו. ולא תפחדו עוד לצאת השדה מפחד האויב : (לא) שורש למטה. ר"ל יהיו ממולאים בכל טוב כהאילן הנטוע במקום רטוב שמוסיף שורש למטה ומרבה לעשות פרי למעלה: (לב) כי מירושלים וגו'. ר"ל ירושלים תהיה השארית להנצל מיד סנחריב וכן ופליטה מהר ציון וכפל הדבר במ"ש : קנאת ה'. כי יקנא לשמו אשר חרף רבשקה וסנחריב : (לה) למעני. למען כבוד שמי : (לו) ויצא מלאך ה'. לאחר שנלחם בכוש חזר ובא לירושלים ומאז יצא מלאך ה' וגו' : וישכימו בבוקר. סנחריב והמעט אשר נשארו חיים : (לז) בנינוה. היא ראש למלכות אשור : (לח) בית נסרוך. נסר מחיבתו

לח א בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבוֹא אֵלָיו יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה׃ ב וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה׃ ג וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בְּכִי גָדוֹל׃ ד וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יְשַׁעְיָהוּ לֵאמֹר׃ ה הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי דָּוִד אָבִיךָ שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּפִלָּתֶךָ רָאִיתִי אֶת־דִּמְעָתֶךָ הִנְנִי יוֹסִף עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה׃ ו וּמִכַּף מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי עַל־הָעִיר הַזֹּאת׃ ז וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ח הִנְנִי מֵשִׁיב אֶת־צֵל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְמַעֲלוֹת אָחָז בַּשֶּׁמֶשׁ אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת וַתָּשָׁב הַשֶּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעֲלוֹת בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרָדָה׃

ט מִכְתָּב לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֲלֹתוֹ וַיְחִי מֵחָלְיוֹ׃ י אֲנִי אָמַרְתִּי בִּדְמִי יָמַי אֵלֵכָה בְּשַׁעֲרֵי שְׁאוֹל פֻּקַּדְתִּי יֶתֶר שְׁנוֹתָי׃ יא אָמַרְתִּי לֹא־אֶרְאֶה יָהּ יָהּ בְּאֶרֶץ הַחַיִּים לֹא־אַבִּיט אָדָם עוֹד עִם־יוֹשְׁבֵי חָדֶל׃ יב דּוֹרִי נִסַּע וְנִגְלָה מִנִּי כְּאֹהֶל

תרגום

א בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן מְרַע חִזְקִיָּה לִמְמָת וַאֲתָא לְוָתֵיהּ יְשַׁעְיָה בַּר אָמוֹץ נְבִיָּא וַאֲמַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ פַּקֵּד עַל אֱנָשׁ בֵּיתָךְ אֲרֵי מָאֵית אַתְּ וְלָא תֵיחֵי מִמַּרְעָךְ׃ ב וְאַסְחַר חִזְקִיָּהוּ אַפּוֹהִי לְכוֹתֵל בֵּית מַקְדְּשָׁא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ ג וַאֲמַר קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ אִדְכַּר כְּעַן יָת דִּי פְלַחִית קֳדָמָךְ בְּקוּשְׁטְ וּבְלֵב שְׁלֵם וּדְתַקִּין בְּעֵינָךְ עֲבָדִית וּבְכָא חִזְקִיָּה בְּכִיָּא סַגִּיאָה׃ ד וַהֲוָה פִּתְגָּמֵי נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יְשַׁעְיָה לְמֵימָר׃ ה אֱזֵיל וְתֵימַר לְחִזְקִיָּה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּדָוִד אֲבוּךְ שְׁמִיעַ קֳדָמַי צְלוֹתָךְ גְּלֵיָא קֳדָמַי דִּמְעֲתָךְ הָא אֲנָא מוֹסִיף עַל יוֹמָךְ חֲמֵשׁ עַסְרֵי שְׁנִין׃ ו וּמִיַּד מַלְכָּא דְאַתּוּר אֲשֵׁיזְבִינָךְ וְיָת קַרְתָּא הָדָא וְאַגֵּין עַל קַרְתָּא הָדָא׃ ז וְדֵין לָךְ אָתָא מִן קֳדָם יְיָ דְּיַעְבֵּד יְיָ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין דִּי מַלֵּיל׃ ח הָא אֲנָא מְתִיב יָת טוּל אַבְנֵי שָׁעַיָּא דְּנַחֲתַת בְּמַסְקָנָא דְּאָחָז שִׁמְשָׁא לַאֲחוֹרוֹהִי עֲסַר שָׁעִין וְתָב שִׁמְשָׁא עֲסַר שָׁעִין בְּצוּרַת אֶבֶן שָׁעַיָּא דְּנַחֲתַת׃ ט כְּתַב אוֹדָאָה עַל נִיסָּא דְּאִתְעֲבֵיד לְחִזְקִיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית יְהוּדָה כַּד מְרַע וְאִתְּסִי מִמַּרְעֵיהּ׃ י אֲנָא אֲמָרִית בִּדְוָן יוֹמַי אֵהָךְ בְּתַרְעֵי שְׁאוֹל עַל דִּכְרָנִי לְטָב אִתּוֹסַף עַל שְׁנָי׃ יא אֲמָרִית לָא אִתְחֲזֵי עוֹד קֳדָם דְּחִילָא יְיָ בְּאַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתֵּיהּ דִּי בַהּ אֲרִיכוּת חַיָּא וְלָא אֶפְלַח קֳדָמוֹהִי עוֹד בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דְּמִתַּמָּן עֲתִיד לְמִפַּק חֶדְוָא לְכָל יָתְבֵי אַרְעָא מִלְּמֵידַר בִּירוּשְׁלֵם קַרְתָּא דְּקוּדְשָׁא מְדוֹרֵי פְּסַק׃ יב מִבְּנֵי דָרִי אִתְנְטִילוּ יוֹמַי אִתְקַצִּיצוּ וּגְלוֹ מִנִּי אִתְכַּפִּילוּ כְּמַשְׁכְּנָא

רש"י

נסרוך. נסר מתיבתו של נח כדמפורש באגדת חלק: הכהו בחרב. שאמר אם תציל אותי שלא יהרגוני בני מלכותי שהבאתי בניהם כאן ומהו אקריב שני בני לפניך עמדו והרגוהו: (א) בימים ההם. שלשה ימים לפני מפלתו של סנחריב חלה חזקיהו ויום ג' כשעלה בית ה' הוא יום מפלתו של סנחריב והוא י"ט ראשון של פסח: כי מת אתה ולא תחיה. מת אתה בעוה"ז ולא תחיה לעה"ב משום דלא עסקת איתתא כו' כדאיתא בברכות: (ג) אנה ה'. איה רחמנותך: (ה) הנני יוסף. הנני הוא אשר יוסיף על ימיך: (ו) ומכף מלך אשור אצילך. למדנו שלפני מפלת סנחרב חלה: (ז) וזה לך האות. שתתרפא ויתוספו ימיך כמפורש למטה. ובמלכים (ב כ) שאל לו מה אות כי אעלה: (ח) הנני משיב. אחורנית עשר מעלות את הצל אשר ירדה: צל המעלות. כמין מדרגות עשויות כנגד החמה לבחון בהם שעות היום כעין אורלוגין שעושין האומנין: אשר ירדה. מיהרה לירד ונתקצר היום י' שעות ביום שמת אחז כדי שלא יהו מספידין אותו ועלו עכשיו לאחוריהם ביום שנתרפא חזקיהו ונתוספו על היום י' שעות: (ט) מכתב. ת"י כתב אודאה על ניסא דאיתעבד לחזקיה: (י) אני אמרתי בדמי ימי. כשראיתי ימי בדמי. בשממון וחרישה כמו נדמה כל עם כנען (צפני' א) כלומר כשחליתי אמרתי אלכה בשערי שאול עתה אמות. לפי שעד אותו היום לא נתרפא חולה: פקדתי יתר שנותי. כמו (במדבר לא) לא נפקד ממנו איש נחסרתי שאר שנותי ויונתן תירגם על דוכרני לטב איתוספו על שני נפקדתי לטובה ונתייתרו שנותי: (יא) (תוספות. אמרתי לא אראה יה. לא אשתמש עוד בשם של יה: בארץ החיים. חיים משתמשין בו אבל המתים אינם רשאין שנאמר לא המתים יהללויה חק למתים שאין מזכירין שם בן שתי אותיות לעולם ע"כ): בארץ החיים. בכ"ה: לא אביט אדם. חי עוד: עם יושבי חדל. שאהיה עם המתים היושבים בארץ דורי

רד"ק

כבד וכבש שלמה ושמלה: (ט) מכתב. כתב הודאה זו כשנתרפא מחליו ועלה בית ה' אמר הודאה להיות למזכרת על החסד שעשה עמו האל שהוסיף על ימיו ובמלכים ובשמואל פירש ענין תוספת הימים: ויחי. ענין רפואה וכן עד חיותם: (י) אני אמרתי בדמי ימי. בכריתת ימי כי לא היה אלא בן שלשים ותשע שנה, וכן ודמיתי ואמר אוי לי כי נדמתי והדומים להם, ענין כריתה, אמר אני חשבתי כשאמר לי הנביא כי מת אתה ולא תחיה איך אלך בכריתת ימי לקבר טרם זמני ואיך פקדתי יתר שנותי שהיים רוב בני אדם יותר מחמשים שנה ואמרו רז"ל כי מת עד חמשים שנה זו היא מיתת כרת: פקדתי. חסרתי וכן אשה רעותה לא פקדו ולא נפקד ממנו איש והדומים להם ענין חסרון: (יא) אמרתי לא אראה יה. פירש רבינו סעדיה ענין הודאה ונכון הוא כי ראות האל הוא ההודאה והשבח לפניו והתבונן בדרכיו, ואדוני אבי ז"ל פירש לא אראה מעון יה כלומר בית המקדש והנה הוא פירש מהו לא אראה יה בארץ חיים ר"ל בזה העולם שיש בו ראות הלב וראות העין וראות הלב הוא בלב והוסיף עוד ואמר לא אביט אדם עוד וזהו ראות העין: עם יושבי חדל. עם יושבי העולם שזה נקרא חדל וחלד כמו כבש וכשב: (יב) דורי. פירוש מגורי וכן מדור באהלי רשע אמרתי כי מגורי בעולם הזה נסע ממני: ונגלה מני. כמו ממני: כאהל רעי. כמו רועה היו"ד תמורת ה"א

אנה ו' כתיב ה' בסוף וסימ' (זכר נא את אשר התהלכתי דסיפרא. וחברו דמלכים. אנה ה' מלטה נפשי. אנה ה' כי אני עבדך. אנה ה' אל נא נאבדה. אנה ה' הלא זה דברי: יוסף ה' כתיב כן חסרים י' וסימ' נמסר לעיל בספרא בסימן כ"ט: אחרנית ז' וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סי' ב': בארץ החיים ג' וסימ' לא אראה יה. אתה מחסי חלקי.

תולדות אהרן

חלה חזקיהו. (סנהדרין כח): ויסב חזקיהו. ברכות ס זוכר ויחי ואתחנן (ברכות ח): והטוב בעיניך. זוכר ויחי תרומה: צל המעלות. סנהדרין צו עקידה שער יג: אראה יה. זוכר נח: ישבי חלד. זוהר פקודי:

מצודת ציון

הגנה: (ב) הקיר. הכותל: (ג) אנה. הוא ענין לי' בקשה: (ח) המעלות. המדרגות: (ט) ויחי. ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה'): (י) בדמי. ענין כריתה וכן ער מואב נדמה (לעיל ט"ו): פקדתי. ענין חסרון כמו ויפקד מושבך (ש"א כ): (יא) חדל. כן נקרא העולם וכן כל יושבי חלד (תהלים מט) כי הוא מתהפך כמו כבש כשב והדומים: (יב) דורי. מל' מדור: נסע. מל' הסעה

חללה ומנועה מן החיים: (יב) דורי נסע ונגלה מני. בני דורי

מצודת דוד

מתיבתו של נח היה לו לאלוה ובעת אשר השתחוה לה הכוהו בניו: והמה. בני סנחריב אשר הכוהו: לח (א) בימים ההם. אז"ל שהיו שלשה ימים לפני מפלת סנחריב: למות. ר"ל חולי אנושה ומסוכנת שיש בה כדי למות: לו. היה מצוה על ענייני ביתך: (ה) הנני יוסף. הנני הוא אשר יוסיף: (ח) הנני משיב. מעלות היו עשויות מול החמה לבחון בהם שעות היום כי כל שעה ירד הצל מעלה אחת ואמר הנני משיב את הצל עשר מעלות לאחוריו להאריך היום עשר שעות: אשר ירדה. ר"ל את הצל אשר כבר ירדה: במעלות אחז. כי אחז בנה המעלות האלה: בשמש אחורנית. מוסב למעלה לומר בנטיית גלגל השמש אשיב הצל אחורנית עשר מעלות: ותשב השמש. ר"ל שכן היה כי שבה גלגל השמש עשר מעלות אשר ירדה וא"כ שב גם הצל: (ט) מכתב לחזקיהו. מכתב זה היה לחזקיהו ר"ל הוא כתב הודאה זו: בחלותו. בעבור שהיה חולה ונתרפא מחליו: (י) בדמי ימי. בכריתת ימי. אלך אל הקבר: פקדתי. חסרתי שנותי הנשארים עד מלאת השנים הקצובים לרוב בני אדם: (יא) לא אראה יה. עוד לא אסתכל להתבונן במעשה יה ויפרש אמריו לומר לא אסתכל מעשה יה: בארץ החיים. ר"ל בזה העולם כי אמות ואלך ממנה: לא אביט אדם. מעתה לא אביט אותן בני אדם אשר הם עם יושבי חלד ר"ל המתהלכים עם הבריות היושבים בזה העולם: (יב) דורי נסע. מגורי בעוה"ז נסע ונגלה ממני כמו

רָעְיִ קִפַּדְתִּי כָאֹרֵג חַיַּי מִדַּלָּה יְבַצְּעֵנִי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃
יג שִׁוִּיתִי עַד־בֹּקֶר כָּאֲרִי כֵּן יְשַׁבֵּר כָּל־עַצְמוֹתָי מִיּוֹם עַד־לַיְלָה תַּשְׁלִימֵנִי׃
יד כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ עֵינַי לַמָּרוֹם אֲדֹנָי עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי׃
טו מָה־אֲדַבֵּר וְאָמַר־לִי וְהוּא עָשָׂה אֶדַּדֶּה כָל־שְׁנוֹתַי עַל־מַר נַפְשִׁי׃
טז אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי וְהַחֲיֵנִי׃
יז הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי׃

ג' וכענין · וחד וסוס ועגור

דָּרַעִי אִתְקְפָּדוּ כִּגְוַל נַרְדָאִין חַיַּי מִיקַר מַלְכוּתִי אֲנָא גְלֵי יְמָמָא וְלֵילְוָתִי שְׁלִימוּ׃ יג נַהֲמִית עַד צַפְרָא כְּאַרְיָא דְנָהֵים וְתָבַר גַּרְמֵי חֵיוָתָא כֵּן מִתַּבְּרִין מִן קֳדָם דְּוָנָא כָּל גַּרְמֵי יְמָמֵי וְלֵילְוָתִי שְׁלִימוּ׃ יד כְּסוּסְיָא דַאֲחִיד וּמְנַצִּיף כֵּן נְצִיפַת וְנַהֲמִית כְּיוֹנָה זְקָפִית עֵינַי דַּיֵּיתִי לִי רְוַח מִן קֳדָם דִּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא יְיָ קַבֵּיל צְלוֹתִי עֲבֵיד בָּעוּתִי׃ טו מָה אֲמַלֵּיל תּוּשְׁבַּחְתָּא וְאֵימַר קֳדָמוֹהִי וְהוּא אַסְגֵּי טַבְוָן לְמֶעְבַּד עִמִּי מָה אֶפְלַח וַאֲשַׁלֵּים קֳדָמוֹהִי כָּל שְׁנַיָּא דְּאוֹסֵיף עַל חַיַּי וְשֵׁיזֵיב מִמְּרִיר נַפְשִׁי׃ טז יְיָ עַל כָּל מֵיתַיָּא אֲמַרְתְּ לְאַחֲיָאָה וְקֳדָם כּוּלְּהוֹן אַחֲיֵיתָא רוּחִי וְאַחֲיֵיתָנִי וְקַיֵּימְתָּנִי׃ יז הָא לְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא סַגִּי שְׁלָמָא קֳדָמָךְ וְאַתְּ מֵיתֵי מְרִירָא לְרַשִׁיעַיָּא בְּכֵן כַּד יְדַעִית יוֹם מוֹתִי שְׁפָכִית דִּמְעָתִי בִּצְלוֹ קֳדָמָךְ מַר לִי סַגִּי וְאַתְּ אִתְרְעִיתָא בְחַיַּי בְּדִיל דְּלָא לְחַבָּלָא נַפְשִׁי אֲרֵי אַרְחֵיקְתָּא מִן קֳדָמָךְ כָּל חִטָּאַי

רשי

דורי נסעו ממני. נסעו כמו נסחו כמו בל יסע יתדותיו (לעיל לג) : כאוהל. רעי. כאהל רועי בהמה שמסיעו מכאן ותוקעו במקום אחר כשכלה מרעה זה : קפדתי. הכרתי מהר חיי כאורג הממהר לארוג כל זה הייתי סבור. וי"ת כנחל גדודין כנחל המושך בין גדודות גבוהין שאינו מתפשט ומתוך כך מימיו קלים לרוץ. ואומר אני שהוא נחל חריף ששמו אורג והוא שאמר (איוב ז) ימי קלו מני ארג חלפו עם אניות אבה (שם ט) : מדלה יבצעני. ת"י מיקר מלכותי אנא גלי סבור הייתי שעתה יבצעני מכל כבודי דלה ל' גובה וכן ודלת ראשך (שיר ז) : מיום ועד לילה תשלימני. כמו תזכר ועד נקבה כלומר מימים ומלילות תכלני וכן תירגם יונתן יממי ולילותי שלימו : (יג) שויתי. עלמי כל הלילה לסבול יסורי חולי ונתגברתי כארי לסבול : כן ישבר כל עצמותי. כמו (שמות א) כן ירבה וכן יפרוץ כל מה שאני מתגבר כן יגבר החולי עלי לשבור כל עצמותי : (יד) כסוס. כמו כסים והוא שם עוף. כסוס עגור. כמו כסוס ועגור. ד"א כעוף זה שתפשוהו בגרונו והוא מצפצף וכן ת"י כסוסיא דאחיד ומנציף: עשקה לי. כמו עשוק אותי לקחני מיד מלאך המות וערבני להנצל ל' ערבות גרנטיא"ה בלע"ז כמו (תהלים קיט) ערוב עבדך לטוב : עשקה לי. עשוק אותי מידו כאשר תאמר רפא נא לה (במדבר יב) רפא אותה : (טו) מה אדבר. שבח וקילוסין לפניו והרי אמר לי נחמות והוא עשאן : אדדה כל שנותי. כמו (ברא' לא) ותדד שנתי אתנודד בכל שנותי לקלס לפניו. י"ת שנות ל' שנים : על מר נפשי. שהיתה מרה ונחמתני : (טז) ה' עליה' יחיו. י"ת ה' על כל מיתי' אמרת לאחיאה : ולכל בהן חיי רוחי. וקדם כלהון אחייתא חיי רוחי. ואני אומר לפי פשוטו ה' עליהם על שנותי הנזכרים לעיל. אדדה כל שנותי (ה') שיהן שכנו וחסדו עליהם ואמר לי ע"פ נביאו יחיו : ולכל בהן חיי רוחי. ולכל דבר אשר תלויין בהן חיי רוחי אמר ה' עליהם ויחיו : ותחלימני. ומעתה ידעתי שתחלימני ותחייני. תחלימני. תבריאני ותחזקני כמו (איוב לט) יחלמו בניהם : (יז) הנה לשלום מר לי מר. כשנתבשרתי שלום אף הוא לי מר שהרי תלו לי הרפואה בזכות אחרים כה אמר ה' אלהי דוד אביך (לעיל לז) למעני ולמען דוד עבדי כאן הודעתני שאני חוטא כך פירשו חכמים אבל לפי ישוב המקר' משמע הנה לשלום מר לי מר כשנתבשרתי מאתך להושיעני מיד סנחרב מר לי מר על חליי שהייתי נטוי למות ולא שמחתי בבשורה ואתה בטובך

מסורת

ושחת אדני קדקד בנות ציון. אם רחץ אדני. יסיר תמצא בארץ החיים: אדני כ"ב ודי"א בספרא וסי' אדני את תפארת. בשנת מות המלך. ואשמע את קול אדני אמר. ואמר עד מתי אדני. לכן יתן אדני הוא. ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה. ולכן הנה אדני מעלה. דבר שלח אדני ביעקב. על כן על בחוריו. והיה כי יבצע. והיה ביום ההוא יוסיף אדני. כי כה אמר אדני דהעמד המצפה. ויקרא אריה. בעוד שנה. יען כי נגש. לחם צר. ביד עבדיך חרפת. כסוס עגור כן אצפצף. אדני עליהם יחיו.

תולדות אהרן

מדלה יבלעני. נדרים מ : חיי רוחי. מנחות מד : והחלימני. ברכות נס נז : הנה לשלום ברכות יא (סנהדרין כז) :

רדק

ה"א למ"ד הפעל : ופירוש כמו הרועה שמסיע אהלו ממקום למקום, ונגלה ענין גלות שהוא הטלטול : קפדתי כארג חיי. אמרתי שקפדתי חיי כמו האורג שמקפד היריעה כשנשלמה אריגתה, וקפדתי ענין כריתה, כמו קפדה בה שהוא ענין כריתה. ומה שאמר קפדתי רוצה לומר אני גרמתי בעונותי : מדלה יבלעני. אמרתי כי מחולי זה ימיתני הא-ל. מדלה מחלה כמו מדוע את ככה דל בן המלך חולה : יבלעני. ענין פתיחה ותחיכה וכן יתה ידו ויבלעני, ותרגום פתות אותה פתים בלע יתה בלועין : מיום עד לילה תשלימני. ביום החולי אמרתי כי עד לילה תשלימני כלומר תשלים ימי ובאמרו יבלעני ואחר כך אמר ישלימני כן דרך הכתוב לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח כמו שמעו עמים כולם וזולתו : (יג) שויתי עד בקר. שויתי כמו שמתי והנה בהיותי בערב והאיתי כי לא מתי עדין שמתי זמני עד בקר והנה בלילה חזק חליו עד ששבר החולי כל עצמותי כמו האריה ששובר עצמות החיה הנטרפת בפיו. וחשבתי כי מיום עד סוף הלילה והוא עד הבקר שאמר תשלימני. תשלים זמני ואמות. ויש מפרשים כארי כן ישבר רצוני עצמות לא שבירתם מפני הקדחת וזהו שאמר כי האריה תקחנו קדחת בכל יום ויש לו רצון עצמות : (יד) כסים עגור. חסר וי"ו השמוש. ופירוש כסוס ועגור וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם. וסוס הוא עוף והוא נכתב בירמיה ותור וסים ועגור ותרגם יונתן וכורכיא ובדברי רבותינו ז"ל קם רוש לקים ולוה ככרוכיא ופירש רש"י שהוא גרוא"ה בלע"ז : ועגור. תרגם יונתן וסנוניתא והוא כנונית הנזכר בדברי רז"ל. ופירוש רבינו האיי כעטף בערבי והוא בקורין ארונד"א אבל בכאן תרגם יונתן כסוס עגור בענין אחד כמשמעו כמו סוס ורוצנו כסוסיא דאחיד ומנציף כן נצפית תרגם עגור כענין לפצוף וענין מנציף כמו הפוך כדברי רז"ל סוס הציף, אמר אני בחליי אצפצף כמו העופות שמצפצפים ואהגה כמו היונה והוא נהימות החולה בחליו : דלו עיני למרום. ומתוך חליי הכנד נשאו עיני למרום לאל שהוא במרום ואמרתי לו ה' עשקה לי תחלתי : ערבני. אתה כמו ערוב עבדך לטוב. ענין הנחה והשקט ויש לפרש עשקה לווי ואע"פ שהעי"ן אינה חטופה אלא נקראת במאריך וכמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני ועינו ענין תוספת ויתור וכן בדברי רז"ל עשיק לגביך ושווי לכרסיך. אמר הוסיף לי על ימי וערבני : דלו עיני. ענין הרמה ויש לו חברים בהרם דלה ארוממך ה' כי דליתני והדומה לו וענין הרמת העינים כמו שאמר אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים לפי שהאל נקרא יושב שמים ואע"פ שאין לו מקום כבודו הגדול הוא בשמים : (טו) מה הדבר. מה אוכל לדבר ולשבח לפניו ואמר לי על ידי הנביא שאחיה מחלי זה ואעלה בית ה' ביום השלישי וכן עשה וכן יעשה גם כן בתוספת השנים אין לי לעשות אלא באזכור זה כל שנותי ובדברי זה אודה לאל שהצילני ופירוש אדדה כמו כאשה שמדדה את בנה בדברי רז"ל והוא הנעמע מעט מעט וכן הוא דרך האדם כשזוכר הצרה שעברה עליו ונצול ממנה מנענע בראשו. ופירוש על מר נפשי על מרירות נפשי שהיה לי ונצלתי ממנה : (טז) ה' עליהם יחיו. אמר עתה ידעתי כי עליהם יהיו פירוש עליהם על הימים הקצובים לאדם יוכלו לחיות אם רצונך כמו שאני עושה כי כבר נשלמו ימי הקצובים ותוספת עליהם חמשה עשר שנה : ולכל בהן חיי רוחי. לכל אספר ואומר כי בהן בשני התוספת חיי רוחי: ותחלימני והחייני. אני מתחנן לפניך שבאלה השנים שהוספת לי תחלימני ותחייני והוא כפל ענין במלות שונות והוא ענין הבריאות שאהיה בריא באלה השנים : (יז) הנה לשלום. הנה בחליי היה לי מר בעבור שלום שלא היה לי והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הנה לשלום כאשר הייתי כחצי ימי כי בן תשעה ושלשים שנה היה כשחלה כי אם תתגבר המרה האדומה על האדם לעולם יהיה חולה בנערותו ויחיה

מצודת דוד

הרועה המסיע אהלו ממקום למקום : קפדתי. בעבור העון כאלו בעצמי כרתי חיי חיש מהר כמו האורג הממהר לכרות היריעה אחר שנשלמה : מדלה יבלעני. מהחולי הזה ישלים ימי חיי : מיום עד לילה תשלימני. חשבתי אשר מהתחלת היום עד הלילה תשלים ימי חיי כי בודאי אמות במשך זמן היום : (יג) שויתי עד בוקר. ר"ל כשבא הלילה שמתי זמן השלמת חיי עד בוקר : כארי. ר"ל נתחזק חליי עד ששבר החולי את עצמותי כמו הארי המשבר עצמות החיה הנטרפת בפיו : מיום וכו'. ר"ל חשבתי שוב אשר מהתחלת היום עד הלילה תשלים ימי חיי כי אמות במשך זמן היום : (יד) כן אצפצף. מגודל הכאב הייתי מצפצף כעופות והומה כיונה : דלו עיני למרום. הורמו עיני להבים השמימה לעזרתך ואמרתי ה' עשוק ממני החולי הזה והמתק והכשר לי : (טו) מה אדבר. ר"ל הרבה שבח וקילוסין יש לי לדבר כי הוא אמר לי נחמות והוא עשאן : אדדה. לכן אנדד כל השינה לקלס לפניו על נפשי שהיתה מרה ונחם אותה : (טז) ה' עליהם יחיו. על כל המתים גזר ה' שיעמדו בתחיה : ולכל בהן. וראשון שבכולם החיה רוחי כי הייתי קרוב למות : ותחלימני. שלחת לי בריאות ונתת לי החיים : (יז) הנה לשלום. הנה בחליי מה שהייתי מצפה לשלום ולבריאות היה נתוסף לי מר על מר ר"ל כאב על כאב : ואתה. אבל אתה בטובך חשקת נפשי להעלותה משחת התבלה והוא הקבר : כי השלכת. אחז במשל מדרך האדם המשליך דבר מה אחורי גופו לבל יראהו ר"ל בסתרת עין מחטאי ומחלת עליהם כי

מצודת ציון

הסעה ועקירה : ונגלה. מל' גלות : מני. ממני : רועי. כמו רועה בה"א : קפדתי. ענין כריתה כמו קפדה באה (יחזקאל ז) : מדלה. ענין חולי וכחישות כמו מדוע אתה ככה דל (ש"ב יג): יבלעני. ענין ההשלמה כמו כי יבלע ה' (לעיל י): (יג) שויתי. שמתי : (יד) כסוס עגור. כמו כסוס ועגור ושם מיני עופות וכן ותור וסים ועגור (ירמיה ח) : אצפצף. ענין השמעת קול עופות : אהגה. כן נקרא המיית היונה כמו וכיונה הגה נהגה (לקמן נט) : דלו. ענין הרמה כמו ארוממך ה' כי דליתני (תהלים ל) : עשקה. ענין לקיחה וחטיפה ואמר בלשון שאלה : ערבני. היטב והכשר לי וכן ערוב עבדך לטוב (שם קיט) והוא מענין מתיקות כמו ושנתי ערבה לי (ירמיה לא) : (טו) מה אדבר. מלת מה יורה על הרבוי וכן מה רב טובך (תהלים לא) : אדדה. מלשון נדידה : שנותי. מל' שינה : (טז) ותחלימני. ענין בריאות וחוזק כמו יחלמו בניהם (איוב לט) : (יז) חשקת. מל' חשק ותאוה : משחת. הוא בור הקבר : בלי. מל' בליה ורקבון :

ישעיה

יח כִּי לֹא שְׁאוֹל תּוֹדֶךָּ מָוֶת יְהַלְלֶךָּ לֹא־יְשַׂבְּרוּ יוֹרְדֵי־בוֹר אֶל־אֲמִתֶּךָ׃
יט חַי חַי הוּא יוֹדֶךָ כָּמוֹנִי הַיּוֹם אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ אֶל־אֲמִתֶּךָ׃
כ יְהוָה לְהוֹשִׁיעֵנִי וּנְגִנוֹתַי נְנַגֵּן כָּל־יְמֵי חַיֵּינוּ עַל־בֵּית יְהוָה׃
כא וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ יִשְׂאוּ דְּבֶלֶת תְּאֵנִים וְיִמְרְחוּ עַל־הַשְּׁחִין וְיֶחִי׃
כב וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מָה אוֹת כִּי אֶעֱלֶה בֵּית יְהוָה׃

לט א בָּעֵת הַהִיא שָׁלַח מְרֹדַךְ בַּלְאֲדָן בֶּן־בַּלְאֲדָן מֶלֶךְ־בָּבֶל סְפָרִים וּמִנְחָה אֶל־חִזְקִיָּהוּ וַיִּשְׁמַע כִּי חָלָה וַיֶּחֱזָק׃
ב וַיִּשְׂמַח עֲלֵיהֶם חִזְקִיָּהוּ וַיַּרְאֵם אֶת־בֵּית נְכֹתֹה אֶת־הַכֶּסֶף וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַבְּשָׂמִים וְאֵת הַשֶּׁמֶן הַטּוֹב וְאֵת כָּל־בֵּית כֵּלָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר נִמְצָא בְּאֹצְרֹתָיו לֹא־הָיָה דָבָר אֲשֶׁר לֹא־הֶרְאָם חִזְקִיָּהוּ בְּבֵיתוֹ וּבְכָל־מֶמְשַׁלְתּוֹ׃
ג וַיָּבֹא יְשַׁעְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה אָמְרוּ | הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאַיִן יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ מֵאֶרֶץ

ותאמר ציון עזבני ה׳ : ומאין ה׳ וסי׳ נמסר בספר יהושע סי׳ ט׳ :

תרגום

חטאי : יח ארי לא דבשאול מודן קדמך מיתיא לא משבחין לך לא מסברין נחתי גוב בית אבדנא לפורקנך : יט דחי חי יודי קדמך כותי יומא הדין אבהן לבניהון יחוון גבורתיך ויודון למימר דכל אילין קשוט : כ יי למפרקנא אמר יי ונגון תושבחתיה ננגן כל יומי חיננא על בית מקדשא דיי : כא ואמר ישעיהו יסבון דבילת תינין וישורטון על שיחנא ויתסי : כב ואמר חזקיה מה את ארי אסק לבית מקדשא דיי :
א בעידנא ההיא שלח מרודך בלאדן בר בלאדן מלכא דבבל איגרין וקורבנין לות חזקיה כד שמע ארי מרע ואתסי : ב וחדי עליהון חזקיה ואחזנון ית בית גנזוהי ית כספא וית דהבא וית בוסמנא וית משחא טבא וית כל בית מנוהי וית כל דאישתכח בגנזוהי לא הוה מדעם דלא אחזינון חזקיהו בביתיה ובכל שולטניה : ג ואתא ישעיה נביא לות מלכא חזקיה ואמר ליה מה אמרו גבריא האלין ומנן אתו לותך ואמר חזקיה מארעא רחיקא אתו

תולדות אהרן שלח מרודך . יבמות סב סנהדרין נו (יבמות ד) : בית נכתה . סנהדרין קד :

רדק

יהיה בשלום בזקנותו והפך זה אם תתגבר החליה והנה אמצעיים שנות שלום : ואתה חשקת נפשי משחת בלי . חשקת גבי להצילה משחת הבליה , והוא הקבר שגופו של אדם בלה בו : כי השלכת . ואע"פ שהייתי חייב לפי עונותי וחטאי אתה השלכתם אחרי גוך , דרך משל כאדם המשליך הדבר אחרי גוו שלא יראה אותו : (יח) כי לא שאול תודך . ובזה השלים הענין במלות שונות לחזק הענין , אמר טוב הוא שתחיה בני אדם בזעקם לפניך בטובם מתעלם כי יודוך בחייה׳ ולא יודוך במיתתם ועל הגוף אמר שהוא מת לא על הנשמה שתחיה אחר מיתת הגוף : מות . ולא מות ולא שוכב עומד במקום שנים וכמוהו רבים : לא ישברו . הגופות שהם יורדי בור לא ישברו אל אמתך לספרה ולהגידה כמו שהחיים עושים ואין זה כנגד תחיית המתים כי הוא אינו מדבר אלא על הגופות בעודם בקבר ולא כל הגופו׳ יחיו ויעמדו מן הקבר : (יט) חי חי . כל חי וחי יודוך כמוני היום ואם הייתי מת לא הייתי מודה לך הודאה . הפה כמו שאני עושה עתה ועוד אב לבנים יודיע אל אמתך אם לא היו לו בנים והחיה ויהיו לו בנים ויודיע אמתך כמו שאעשה אני ואף אם יהיו לו בנים כל זמן שיחיה עמהם ילמדם ויודיעם אם כן הוא טוב שתאריך לאדם ואם חלה שתרפאהו מחליו ויודה לך הטובה שעשית לו ויודיע לבניו אחריו וכן אמרו רז"ל כי לא היו בנים לחזקיהו אלא עד אחר חליו ואע"פ שההודאה וההודעה לא תועיל לו ולא תסכן כמו שאמר אם צדקת מה תתן לו אף על פי כן אחר שהוא רוצה וברא בני אדם אם כן הוא רוצה בקיומם ובלכתם בדרך טובה ושיהיה בהם דעת להבין בחסדי הבורא ולהודות לפניו עליהם כי זה מהדרך הטובה וכאשר לכם נכון הוא מסייע אותם ועוזרם בזה : אל אמתך . כמו את אמתך וכן יבא את במקום אל כמו וראה את הכהן והדומים לו וכן יבא אל במקום את כמו אספרה אל חק וירדפו אל מדין או פירוש יודיעם הדרך שיגיעם אל אמתך והחסד שעושה האל עם בני אדם אמת הוא מגיד עצמו כי הוא רב הסד וזהו מדרכיו אם כן הוא אמת ונראה כי יונתן תרגם אל זה כמו בלע"ז כמו הארצות האל שתרגם אבהן לבנן יחוון גבורתך ויודון למימר דכל אילן קשוט וכן פירש הרב רבי אברהם אבן עזרא וזהו לשון פירושו אב לבני׳ יודיע אלה האמונות ואני תמה בזה כי לא ראיתי בשום ספר אלא אל נקוד סגול וסמוך במקום עם אמתך כמו האחר . והמסרה אל אמתך שנים והם אלה השנים אשר הם בפסוק כי לא שאול תודך ובפסוק חי חי : (כ) ה׳ להושיעני . ה׳ אמר להושיעני מן החלי וכן עשה שהושיעני וכמו למ"ד להרגו בערמה לשכב את בת יעקב והדומים להם : ונגינותי ננגן . ועל התשועה שהושיעני אודה לפניו תמיד וננגן אני וחברי בנגינותי שחברתי על התשועה כל ימי חיינו ננגן אותם : ועל בית ה׳ . כמו בבית ה׳ כי יבא על בענין בי"ת כמו ועל חרבך תחיה שהוא כמו בחרבך ונתת אותם על של אחד כמו בכל המלט על נפשך כמו בנפשך : (כא) ויאמר ישעיהו . זה הפסוק שאחריו אינם ממכתב ולא מצאתי להם טעם למה נכתבו הנה אחר המכתב , כי משפטם למעלה אחר וגנותי על העיר הזאת וכן הם בספר מלכים : דבלת תאנים . וזה היה נס בתוך נס כי התאנים מזיקים לשחין : וימרחו . ענין תבישה ותחול : ויחי . וירפא כמו עד חיותם : (כב) ויאמר חזקיהו . מה שאמר למעלה שאמר ישעיהו וזה לך האות חזקיהו שאלו מישעיהו ואמר לו מה אות כי אעלה בית ה׳ רוצה לומר שארפא ואעלה בית ה׳ כמו שאתה אומר : (א) בעת ההיא . גם זו הפרשה פירשתיה בספר

רשי

חשקת נפשי מבלי רדת שחת : (יח) כי לא שאול תודך : אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על הנס של מפלת סנחרב ולא הייתי מזכיר אל אמתת הבטחון שהבטחתני עליו : (יט) חי חי . לשון בני אדם חיים כלומר כשיש בני אדם חיים בעולם זה חי וזה חי יוצאת ההודאה מביניהם : יודיע . אשיפ"ר בלע"ז (ס"א חי חי אתה חי ונאה להודות לחי) : אל אמתך . האב מודיע ומכוין דעת בנו אל אמיתך להאמין בך : (כא) דבלת תאנים . דבלת העשויה מתאנים כשהן לחין קרויין תאנים וכשנדרסין בעיגול קרויין דבלה : וימרחו . וימליקוה לדבקה על השחין וזה נס בתוך נס היה שאף בשר חי שנותנין עליו דבלה מסריח אלא הקב"ה נותן דבר המקלקל לתוך דבר המתקלקל ומרפא : מה אות . מה טוב ומה נאה אות זה הניתן לי אשר אעלה בית ה׳ : (א) וישמ׳ כי חלה ויחזק . היה למוד לאכול בשלש שעות וישן עד ט׳ כיון שחזר גלגל חמה לחזקיהו כשעמד משנתו בט׳ שעות מצא שהוא שחרית בקש להרוג את כל עבדיו אמר הנחתם אותי ישן יומם ולילה עד הבקר אמרו לו גלגל חמה הוא שחזר אמר להם ומי החזירו אמרו לו אלוהו של חזקיהו כו׳ כדאיתא בתנחומא ובפסיקתא : (ב) בית נכתה . בית גנזיו של בשמים כמו (בראשית לז) נכאת וצרי ולוט : ואת שמן הטוב . יש פותרים שמן המשחה . וי"א הוא שמן אפרסמון שהיה מצוי בא"י והוא פנג האמור ביחזקאל (כז) יהוד׳ וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג וראיתי בספר יוסיפון שהוא אפרסמון וגדל ביריחו לכך נקרא יריחו על שם הריח : לא היה דבר . אף ס"ת : (ג) מארץ רחוקה באו אלי . זה אחד משלשה בני אדם שבדקן המקו׳ קין וחזקיהו ובלעם חזקיהו היה לו להשיב אתה נביאו של מקום ולי אתה שואל התחיל מתגאה ואומר מארץ רחוקה באו אלי לפיכך נענש ועל ששמח עליהן והאכילן על שלחנו וכן בלעם שאמר לו מי האנשים האלה עמך והשיב ואמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי (במדבר כב) וכן קין שאמר לו אי הבל אחיך (ברא׳ יד) הי׳ לו לומ׳ רבש"ע

מצודת ציון

גוך . גבך כמו גוי נתתי למכים (לקמן נ) : (יח) ישברו . ענין תקוה כמו עיני כל אליך ישברו (תהלים קמה) : (יט) אל אמתך . את אמתך וכן וירדפו אל מדין (שופטים ז) : (כ) ונגינותי . מל׳ נגון וזמר : על בית . כמו בבית על במקום בי"ת וכן עמדתם על חרבכם (יחזקאל לג) : (כא) ישאו . יקחו : דבלת תאנים . חתיכת תאנים יבשות הנדרסות יחד עד שנעשה גוף אחד וכן ויתנו לו פלח דבלה (ש"ב ל) : וימרחו . ענין טיחה וכדרך שמתכושת ובדרז"ל מפני שהוא ממרח (שבת קיז) : השחין , מין נגע שנחלה על ידם וכן שחין אבעבועות (שמות ט) : ויחי . ענין רפואה : (כב) מה אות . מלת מה יורה על גודל הדבר וחשיבותו : (ב) נכתה . ענין אוצר נחמד וכן נכאת וצרי (בראשית לז) ור"ל דברים נחמדים ומאין

מצודת דוד

(יח) כי לא שאול תודך . מי שהוא בשאול אינו מודה לך ר"ל אם הייתי מת לא הייתי מודה לך על מפלת סנחריב : מות יהללך . אנשי מות לא יהללך ומלת לא משמשת בשתים וכפל הדבר במ"ש : לא ישברו . האנשים אשר כבר ירדו אל הבור לא יקוו שתאמת להם הבטחתך כי אין להם תועלת בעניני זה העולם ור"ל אם כבר הייתי מת לא הייתי מקוה עוד על מפלת סנחריב כאשר הבטחת : (יט) חי חי . כל חי חי הוא יודך : כמוני היום . כאשר אני היום בחיים ומודה לך : אב לבנים . כל אב מלמד לבניו ומודיעם אמתך וכאומר הנה כמו כן אעשה גם אני כשאחיה ואוליד בנים אלמדם ואודיעם אמתך : (כ) ה׳ להושיעני . ר"ל ה׳ אמר להושיעני מהחלי וכן עשה ודוגמתו להרגו בערמה (שמות כא) ור"ל שחשב להרגו וכן עשה : ונגינותי ננגן . נגינת השבח הזה אנגנה אני והמשוררים בבית ה׳ כל ימי חיינו : (כא) ישאו . יקחו תתיכה מתאנים דרוסות להניח מחבושת על השחין וירפא : (כב) מה אות . מה טוב ומה נאה שהאות הנפלא הזה אשר נרפאתי ואוכל לעלות לבית ה׳ : לט (א) וישמע . ר"ל על כי שמע שחלה ונתרפא לכן שלח לו ספרים ומנחה דרך אהבה ובד"ה נאמר בשנת

הלא כל הנסתרו' גלויו' לך כו' כדאית' בתנחומ': (ו) לא יותר דבר. מדה כנגד מדה כנגד לא היה דבר: (ז) ומבניך. הם חנניה מישאל ועזריה: (ח) טוב דבר ה'. אחר שבימי יהיה שלום: (א) נחמו נחמו. חוזר על נבואותיו העתידות לפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמו' הפסיק פרשה זו בינה לבין הפורענו' נחמו אתם נביאי נחמו את עמי: (ב) כי מלאה צבאה. ת"י עתידה דתיתמלי מעם גלוותהא כמו כי מלאה מצבאה ויש פותרין צבאה כמו (איוב ז) הלא צבא לאנוש עלי ארץ: נרצה. נתפייס: כי לקחה וגו'. ארי קבילת כס תנחומין מן קדם ה' כאילו לקת על חד תרין בכל חטאתהא ולפי פשוטו יתכן לפרש כי לקחה פורענות כפלים וא"ת היאך מדתו של הקב"ה לשלם לאדם כפלים בחטאו מצינו מקרא מלא (ירמיה טז) ושלמתי ראשונה משנה עונם וחטאתם: (ג) קול. רוח הקדש קורא במדבר פנו דרך ה'. דרך ירושלים לשוב גליותיה לתוכה: (ד) כל גיא ינשא. וההר ישפל הרי דרך חלקה ושוה ונוחה: והרכסים. הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכתן מורד שביניהם זקוף ואינו מעוקם שיהא נוח לירד ולהעלות (הרכסים מתורגם גדודים ל' גובה כמו גדודי הנהר): הרכסים. כמו וירכסו את החשן (שמות כח): לבקעה. קנפניא בלע"ז ארץ חלקה ושוה: (ו) קול. מאת הקב"ה אומר אלי קרא: ואמר. רוחי אליו מה אקרא והקול משיבו זאת קרא כל הבש' חציר כל המגביהי' תהפך גדולתם ותהיה כחציר. (ד"א כל הבשר חציר) סוף אדם למות לפיכך אם אמר לעשות חסד הרי הוא כציץ השדה אשר ימולל ויבש ואין לסמוך עליו שאין בידו לקיים שמא ימות שכשיבש חציר נבל ציץ כן נשמת האדם בטלה הבטחתו אבל דבר אלהינו יקום כי הוא חי וקיים ובידו לקיים לפיכך על הר גבוה עלי בשרי מבשרת ציון כי

רְחוֹקָה בָּאוּ אֵלַי מִבָּבֶל׃ ד וַיֹּאמֶר (ל')
מָה רָאוּ בְּבֵיתֶךָ וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֵת
כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתִי רָאוּ לֹא־הָיָה דָבָר
אֲשֶׁר לֹא־הִרְאִיתִים בְּאוֹצְרֹתָי׃ (ב'. ל')
ה וַיֹּאמֶר יְשַׁעְיָהוּ אֶל־חִזְקִיָּהוּ שְׁמַע
דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת׃ ו הִנֵּה יָמִים (ד')
בָּאִים וְנִשָּׂא ׀ כָּל־אֲשֶׁר בְּבֵיתֶךָ (י"ב)
וַאֲשֶׁר אָצְרוּ אֲבֹתֶיךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה (ב')
בָּבֶל לֹא־יִוָּתֵר דָּבָר אָמַר יְהוָה׃ (ב' ס"פ)
ז וּמִבָּנֶיךָ אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמְּךָ אֲשֶׁר (י"ד)
תּוֹלִיד יִקָּחוּ וְהָיוּ סָרִיסִים בְּהֵיכַל (ל')
מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ח וַיֹּאמֶר חִזְקִיָּהוּ אֶל־
יְשַׁעְיָהוּ טוֹב דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ וַיֹּאמֶר כִּי יִהְיֶה שָׁלוֹם וֶאֱמֶת (כו"ל פתחין. ב' חס"ף. ל')
בְּיָמָי׃

מ א נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר (ב')
אֱלֹהֵיכֶם׃ ב דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַ͏ִם
וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי
נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה (ל')
כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ׃ (ב' כי כפלים לתוקים. ל')
ג קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה (י' מ"ל)
יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ (ל')
ד כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה (ל' ומ"ל. ב')
יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר (ל'. י' מ"ל)
וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ ה וְנִגְלָה כְּבוֹד
יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי (ב'. ג' כסיפ')
יְהוָה דִּבֵּר׃ ו קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר (י"ז בסיפרא)
מָה אֶקְרָא כָּל־הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל־ (ל')

לְוָתִי מִבָּבֶל׃ ד וַאֲמַר מָה חֲזוֹ
בְּבֵיתָךְ וַאֲמַר חִזְקִיָּה יַת
כָּל דִּי בְּבֵיתִי חֲזוֹ לָא הֲוָה
מִדַּעַם דְּלָא אַחֲזֵיתִינוּן
בְּגִנְזַי׃ ה וַאֲמַר יְשַׁעְיָה
לְחִזְקִיָּה קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַּיְיָ
צְבָאוֹת׃ ו הָא יוֹמַיָּא אָתָן
וְיִתְנְטֵיל כָּל דִּי בְּבֵיתָךְ וְדִי
גְנַזוּ אֲבָהָתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין
וְיִתּוֹבַל לְבָבֶל לָא יִשְׁתָּאַר
מִדַּעַם אֲמַר יְיָ׃ ז וּמִבְּנָךְ
דְּיִפְּקוּן מִנָּךְ דְּתוֹלִיד יִדְבְּרוּן
וִיהוֹן רַבְרְבִין בְּהֵיכְלָא מַלְכָּא
דְבָבֶל׃ ח וַאֲמַר חִזְקִיָּהוּ
לִישַׁעְיָה תַּקִּין פִּתְגָמָא דַּיְיָ
דְּמַלֵּילְתָּא וַאֲמַר אֲרֵי יְהֵי
שְׁלָם וּקְשׁוֹט בְּיוֹמָי׃
מ א נְבִיַּיָא אִתְנַבִּיאוּ תַּנְחוּמִין
עַל עַמִּי אֲמַר אֱלָהֲכוֹן׃
ב מַלִּילוּ עַל לִבָּא דִּירוּשְׁלֵם
וְאִתְנַבּוּ עֲלַהּ אֲרֵי עֲתִידָא
דְּתִתְמְלֵי מֵעַם גָּלְוָתַהָא אֲרֵי
אִשְׁתְּבִיקוּ לַהּ חוֹבָהָא אֲרֵי
קַבֵּילַת כָּס תַּנְחוּמִין מִקֳּדָם יְיָ
כְּאִלּוּ לְקַת עַל חַד תְּרֵין בְּכָל
חֲטָאתָהָא׃ ג קָל דְּמַכְלֵי
בְּמַדְבְּרָא פַּנּוּ אוֹרַח מִן
קֳדָם עַמָּא דַּיְיָ כְּבִישׁוּ
בְּמֵישְׁרָא כְּבִשִׁין קֳדָם כְּנִשְׁתָּא
דֶאֱלָהָנָא׃ ד כָּל חֵילַיָּא
יְרָאמוּן וְכָל טוּר וְרָמָא
יִמְאֲכוּן וִיהֵי כְּפִלָּא לְמֵישְׁרָא
וּבֵית גְּדוּדִין לְבִקְעָה׃
ה וְיִתְגְּלֵי יְקָרָא דַּיְיָ וְיֶחֱזוֹן
כָּל בְּנֵי בִשְׂרָא כַּחֲדָא אֲרֵי
בְּמֵימְרָא דַּיְיָ גְּזַר כֵּן׃ ו קָל
דְּאָמַר אִתְנַבֵּי וּמְתִיב וַאֲמַר מָה אִתְנַבֵּי כָּל רַשִׁיעַיָּא כְּעִשְׂבָּא

בספר מלכים באר היטב: (א) נחמו נחמו. כל אלה הנחמות עתידה לימות המשיח והכפל לחזק תרגם יונתן נביי' אתנביאו תנחומין על עמי אמר אלהכון, נחמו וכן דברו כמו שפירשנו בפסוק חזקו ידים רפות. צבאה, זמנה, וכן הלא צבא לאנוש עלי הארץ, ופירוש כי מלאה כי השלימה שם זמנה רוצה לומר זמן שהיה לה להיות בגלות, ויונתן תרגם ארי עתידה דתתמלי מעם גלותהא תרגום צבאה כמשמעה מן לצבא צבא: (ב) כי נרצה עונה, נשלם ענשה כמו אז תרצה הארץ את שבתותיה וכן עונה ענשה כמו כי לא שלם עון האמורי וגומר וי"ת אשתביקו לה חובהא: כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. הכפל יוכל להיות פעמים שתים או יותר כמו והכפל חרב שלישתה ר"ל שלש פעמים תכפל ובאמרו כפלים ר"ל שתים והוא אומר על שתי גליות שגלו ישראל גלות בבל וזה הגלות ולמה היה זה בעבור כל חטאתיה, והחכם ר' אברהם א"ע פי' כפלים מצרו' שלקח כל גוי, ואא"ז ל פירש כפלים עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר ירמיהו הנביא אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וי"ת ארי קבלת כס תנחומין מן קדם ה' כאלו לקת על חד תרין בכל חטאתהא: (ג) קול קורא. כאלו קול קורא, וטעם פנו ישרו, כי ימצאו במדבר ובערבה דרך סלולה כאלו פנו וישרו אותה להם בני אדם וטעם לאלהינו כי הוא מנהיג זה העם היוצא מהגלות: (ד) כל גיא. כל זה דרך משל כי העליה בהרים והירידה תיגע הולכי דרכים והם לא ייגעו ולא ייעפו, והעקוב הוא הדרך המעוות והרכסי' גבשושית הדרכים כי הוא ענין גבהות וכן מרוכסי איש: (ה) ונגלה. אז כשיצאו מהגלות ביד רמה וימצאו אפי' במדבר מים וכל צרכם כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו אז יגלה כבוד ה' לעיני כל העמים: וראו כל בשר. ידעו כל בני אדם כי פי ה' דבר כלו' ידעו אז כי הנחמות האלה שדברו הנביאים על פי ה' דברו מה שדברו כשיראו שיתקיימו הנבואות, וראו ענין ידיעה והבנה ר"ל ראות הלב כמו ולבי ראה הרבה והדומים לו: (ו) קול אומר קרא. כאלו קול קורא או פירושו קול נבואה קורא לנביא קרא ואמר הנביא מה אקרא ויאמר לו הקול קרא ואמור כי כל הבשר חציר ר"ל על הגוים שיבאו עם גוג ומגוג שימותו רובם ומה שאמר כל הבשר הוא דרך הפלגה כמו וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו ומ"א וכל חסדו אפי' עשו החסדים הרבה לא יזכרו להם כי עונותיהם רבים ועוד שהרעו לישראל ויקבלו ענשם, והמשילם לחציר ולציץ השדה שהם יבשים במהרה ובציץ

באצרתי ג' חס' וסי' נמסר בסדר האזינו ובמלכים חלק ב' סי' כ': יקחו י' בקריאה וקמצין וסי' נמסר בריש סדר אמר אל הכהנים: פנו ג' בקריאה וסי' קול קורא במדבר פנו דרך. ואמר סלו סלו פנו דרך. פנו דרך העם: כי פי ה' דבר ג' דסמיכי בקריאה וסי' אם תאבו ושמעתם טוב. ונגלה כבוד ה' וראו. אז תתענג על ה':

תולדות אהרן ימים באים. זובח מקץ: יותר דבר. (פסחים מט): נחמו. עקידה שער פח: לב ירושלים. (ברכות ח): כי לקחה. עקידה שער לז: גיא ינשא. ערובין נד נדרים נה (עירובין כח):

מצודת דוד

שאלו לדרוש המופת הנעשה בחליו: (ג) עליהם. על בואם: (ו) ונשא. יהיה נשא ונלקח: ואשר אצרו. אשר טמנו באוצר: לא יותר דבר. מכל אשר בביתך: (ז) ומבניך. הם דניאל חנניה מישאל ועזריה: אשר יצאו וכו'. כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המקרא: (ח) טוב דבר ה'. טוב הדבר בעיני ופי' דבריו ואמר הואיל ויהיה בימי שלום וה' יאמת לי הבטחתי אינני חושש במה שיהיה אחרי מותי:

מ (א) נחמו נחמו. אלהיכם יאמר אל הנביאים נחמו את עמי וכפל המלה יורה על החוזק: (ב) על לב. דברים המקובלין על הלב: וקראו עליה. אמרו לה אשר מלאה ונשלמה זמן גלותה: כי נרצה. נתפייס עונה ר"ל נתכפר עונה: כי לקחה. כי כבר לקחה תשלומין מיד ה': כפלים. ר"ל שתי גליות גלות בבל וגלות האחרון: בכל חטאתיה. בעבור כל חטאתיה: (ג) קול קורא. כאלו קול מכריז ואומר פנו במדבר דרך ה' להשיב בו בני הגולה: ישרו בערבה. עשו בערבה דרך ישר לאלהינו כי הוא ילך לפניהם: (ד) כל גיא. כל עמק ירומם וכל ההרים ישפלו להיות הדרך ישר ושוה: העקוב. דרך המעוות יהיה מישור: והרכסים. מקומות הגבוהות יהיו בקעה: (ה) ונגלה. אז יגלה כבוד ה' וכולם יראו כי פי ה' דבר הנחמות האלו הואיל ונתקיימו: (ו) קול אומר קרא. קול נבואה אומר להנביא קרא והכרז ורבים: ואמר. כאלו הנביא שואל מה אקרא וקול הנבואה משיבו קרא לאמר כל הבשר חציר ר"ל כל העמים שיבואו עם גוג ירושלים למלחמה יבולו ויכמשו כחציר

מצודת ציון

(ג) ומאין. ומאיזה מקום: (ז) סריסים. שרים וממונים: (ב) צבאה. ענינו זמן קצוב וכן הלא צבא לאנוש (איוב ז): נרצה. מל' רצוי ופיוס: (ג) פנו. ענין הסרת המכשול וכן ואנכי פניתי הבית (בראשית כד): ישרו. מל' ישר ושוה: בערבה. ענינו כמו מדבר: מסלה, דרך כבושה: (ד) גיא. עמק: העקוב. ענין עקום ועוות כמו עקוב הלב (ירמיה יז): למישור. מל' ישר ושוה: והרכסים. ענין גבהות וכן מרכסי איש (תהלים לא) ופי' מגאות האיש ומגבהותו.

רד"ק

והצין נופל גם כן ברוח הנושבת ׃ (ז) יבש . עבר במקום עתיד כמנהג ובדברי הנבואה ברוב ׃ (ח) יבש. כפל עוד הענין לחזק הענין ׃ ודבר אלהינו, שדבר על יד נביאיו ׃ (ט) על הר גבוה . דרך משל כי מי שרוצה להשמיע קולו עולה במקום גבוה ולפי שירושלם היא עיקר ארץ ישראל וכן ציון כי שתיהן עיר אחת לפיכך שם אותן בדברי הנבואה כאלו הן מבשרות שאר הערים . ופירוש מבשרת ציון את ציון המבשרת וכן מבשרת ירושלם ׃ אל תיראי. אל תפחדי מלבשר ולאמר לערי יהודה הנה אלהיכם כי על כל פנים יבא ר"ל כבודו שישוב לירושלם ומה שזכר יהודה בעבור ירושלם ועוד כי המלכות ליהודה ׃ (י) הנה ה' בחזק יבא . ביד חזק כי לא יצטרך ליד אחרת אלא ידו החזקה ׃ וזרועו משלה לו . ר"ל לעצמו היא תעמוד לו למשול בעמים . ותואר היד בחזק שהוא לשון זכר כי ימצא לשון זכר כמו והנה בו מגלת ספר ׃ שכרו . שיתן לבוטחים בו בגלות ׃ ופעלתו . שכר פעלה לפעלי אמת והנה היא פעלתו ופעלתם וכן נסכתי מלכי , לכי מקדש בבית תפלתי שמעתי את תפלתיך והדומים להם וחסרון שכר מפעלתו כמו לא תלין פעלת שכיר ר"ל שכר פעלת שכיר ׃ (יא) כרעה עדרו . כמו רועה טוב שירעה עדרו שיקבץ הטלאים הקטנים שלא יוכלו עדין ללכת כשאר הבהמות ויקבצם מזה אחד ומזה אחד וישאם בחיקו והעלות שהן אמותיהן ינהל לאטם ולא ידפקם כך הקב"ה ינהל את ישראל מסגלות לאטם ויסמוך כל חולה וכל נשבר ונקראו האמות עלות על שם בניהם שהם קטנים כמו עול ימים שהם נסמכים לאמותיהם לינק וא"א ז"ל דקדק במלת עדרו שהעדר שהוא שלו חומל עליו יותר מן העדר שישמור בשכירות ׃ (יב) מי מדד . אמר לא יתמהו הגוים אם אוניית ישראל מעבדותם שעמדו ברשותם כמה שנים כי מי שברא העולם מאין יכול לעשות זה . לפיכך אמר מי מדד בשעלו מים ופירש שעלו אגרופו ונוא עד"מ כי אין לו יד ואגרוף יתברך ויתרכך , ופירוש מדד לפי שהמים במקום מקוה כאדם שמודד מים ונותן בתוך כלי שידע מידתן , כן הם האל המים במקומם וידע מידתן , והשמים לפי שהם נטוים אמר בם מדת הזרת כי דבר הנטוי ימדד אותו בזרת ובקנה , ואמר תכן מפני הנטה שצריך תקון כמו שכתוב וימתח' כאהל לשבת ׃ וכל . פירוש ומדד , תרגם וימדו בעמר וכלו בעומרא ׃ בשליש . מדה גדולה וכן כדמעות שליש ׃ בפלס . הוא מטה הברזל שהוא מסומן בנקודו' לדעת בהם המשקל ׃ מאזנים . ידוע , ואמר וכל בשליש עפר הארץ הוא כאלו הוא מדוד אצלו וכן ההרים והגבעות כאלו הן שקולים אצלו וכולם ברא בשיעור טוב ומדה נכונה , כמו שאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ומי שעשה כל זה בלי עוזר יוכל להוציא ישראל מיד חזקים מהם , וזכר מארבע יסודות העולם כי שמים זכר במקום יסוד האש כי הם לדעת רבים מיסוד האש ואפילו יהיה יסוד תמישי כדברי ארסטו זכרן במקום יסוד האש לפי שהוא סמוך לגלגל הלבנה ולא זכר יסוד הרוח לפי שאיננו נראה ואף על פי שהוא מורגש וענין הפסוק לא נאמר אלא כנגד הסכלים שהם לא יאמינו אלא מה שיראו לפיכך זכר שלש היסודות הנראים אבל החכמים לא יתמהו בזה אם יוציא האל ישראל מסגלות כי ידעו בחכמתם כי לא קרה יד השם מהושיע ויש מפרשים כי זכר גם כן הרוח והוא מי תכן את רוח ה' כי מפרשים מלת ה' תשובה לקצה ואינו נסמך רוח אל ה' והחכם ר' אברהם אבן עזרא פירש על זה בענין סמוך כמו ורוח אלהים מרחפת ולפי דעתי כי שמים שזכר הוא במקום שני היסודות העליונים כי שמים במקום יסוד האש כמו שפירשנו וכן במקום יסוד האויר כי נקרא שמים כמו שכתוב ויקרא אלהים לרקיע שמים וסמך הסלם לעצמו שאמר בשעלו . ובזרת לפי שהם עליונים ואע"פ שהשמים התחתונים פעמים יעלו כמו העבים אבל יסוד העפר שהוא התחתון שבהם והכבד סמוך אותו לדבר חוץ מעצמו בשליש ובפלס ובמאזנים ואע"פ שזה וזה דרך משל כמו שפירשנו ׃ (יג) מי תכן את רוח ה' . כשעשה כל זה מי תכן את רוחו כמו ונפשו אותה ומעם אין מלאך וכל שכן אדם שיתקן את רוחו ושיודיעהו עצתו כשעשה העולם, ואמר לו כן תעשה וכן אמר נוטה שמים לבדו ומי שוכר עומד במקום שנים כאלו אמר ומי איש עצתו יודיענו וכפל הענין עוד

רש"י

כי מפי החי לעולם היא הבטחת הבשורה ׃ וכל חסדו כציץ השדה. כי חסד וגו' חטאת (משלי יד) ׃ (ז) נבל . כמש ׃ (ט) מבשרת ציון . נביאה דמבשרן לציון ובמקום אחר הוא אומר רגלי מבשר (לקמן נב) זכו קל כזכר לא וכו תש כנקבה ומאחר פעמיו עד הקן ׃ (י) בחזק יבוא . על הבבליים ליפרע ׃ הנה שכרו אתו . מזומן אתו לצדיקים ׃ ופעולתו . שכר פעולה שעליו ליתן להם ׃ (יא) כרועה. אשר עדרו ירעה בזרועו ,מקבץ טלאים ובחיקו נשאם ׃ עלות ינהל . מיניקתא בניא מדבר . הצאן המניקות ינהל . כמו מנהל ׃ (יב) מי מדד וגו' . כל זה היה בו כח לעשות וכ"ש שיש בו כח לשמור הבטחות הללו ׃ בשעלו . בהליכתו שנא' דרכת בים סוסיך (חבקוק ג) . בשעלו כמו (במדבר כב) במשעול הכרמים שביל . ד"א שעל שם כלי הוא וכן בשעלי שעורים (יחזקאל יג) ׃ תכן . אמולאי"ר בלע"ז ל' מדה ומנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה) ׃ וכל בשליש. ומדד בשלישיו' שליש מדבר שליש ישוב שליש ימי' ונהרות. ל"א בשליש מגודל עד אמה שלישי לאצבעות . ומנחם פי' שהוא שם כלי וכן ותשקמו בדמעות שליש (תהלים פ) ׃ ושקל בפלס הרים. הכל לפי הארץ הר כבד תקע בארץ קשה והקלים בארץ רכה ׃ (יג) מי תכן . את רוח הקודש בפי הנביאים ה' תכנו ובדאי הוא להאמן ׃ ואיש עצתו יודיענו. רוחו כן ת"י ולפי משמעו ואיש עצתו מוסב לראש המקרא מי תכן את רוחו ומי איש עצתו אשר יודיענו להקב"ה עצה ׃ (יד) את מי נועץ ויבינהו . את מי מן העכו"ם נועץ כמו שנועץ עם הנביאי' כמו שנא' באברהם וה' אמר המכסה אני מאברהם (בראשית כו) וגו' ׃ ויבינהו וילמדהו באורח משפט . את מי מן העכו"ם עשה כן שלמדו חכמה כמו שעשה לאברהם שנתן לב להכירו מאליו ולהבין בתורה שנא' וישמור משמרתי ואומר למען

מקרא ותרגום

ג' רפין כְּעִשְׂבָּא וְכָל תּוּקְפְהוֹן כְּמוֹצָא דְחַקְלָא ׃ ז יְבֵשׁ עִשְׂבָּא נְתַר נִצֵּיהּ אֲרֵי רוּחָא מִן קֳדָם יְיָ נְשַׁבַת בֵּיהּ בְּכֵן כְּעִשְׂבָּא חֲשִׁיבִין רַשִׁיעַיָא בְּעַמָּא ׃ ח מִיתוּ רַשִׁיעַיָא אֲבָדוּ עֶשְׁתּוֹנוֹהִי וּפִתְגָמָא דֶאֱלָהָנָא קַיָם לְעָלְמִין ׃ ט עַל טוּר רָם סַקוּ לְכוֹן נְבִיַיָא דִי מְבַשְּׂרִין לְצִיּוֹן אֲרִימוּ בְחֵילָא קָלְכוֹן דִי מְבַשְּׂרִין לִירוּשְׁלֵם אֲרִימוּ לָא תִדְחֲלוּן אֱמָרוּ לְקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא דֶאֱלָהֲכוֹן ׃ י הָא יְיָ אֱלֹהִים בִּתְקוֹף מִתְגְּלֵי וּתְקוֹף דְרַע גְבוּרְתֵּיהּ שַׁלְטָא קֳדָמוֹהִי הָא אֲגַר עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ עִמֵּיהּ דְכָל עוֹבָדֵיהוֹן גְלַן קֳדָמוֹהִי ׃ יא כְּרַעְיָא דְעֶדְרֵיהּ רָעֵי בִּדְרָעֵיהּ מְכַנֵּשׁ אִמְּרִין וּבְחֵינֵיהּ מְסוֹבַר רַכִּיכִין מֵינִיקָתָא בְּנִיחַ מְדַבַּר ׃ יב מַן אֲמַר אִלֵּין קַיָם אֲמַר וַעֲבַד

חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה ׃ ז יָבֵשׁ חָצִיר
ל' נָבֵל צִיץ כִּי רוּחַ יְהוָה נָשְׁבָה בּוֹ
י"ח אָכֵן חָצִיר הָעָם ׃ ח יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל
ל' צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם ׃
ג' בפסק ד' דגש ט עַל הַר־גָּבֹהַ עֲלִי־לָךְ מְבַשֶּׂרֶת
ל' צִיּוֹן הָרִימִי בַכֹּחַ קוֹלֵךְ מְבַשֶּׂרֶת
יְרוּשָׁלָ‍ִם הָרִימִי אַל־תִּירָאִי אִמְרִי
לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם ׃ י הִנֵּה
ל' אֲדֹנָי יְהוִה בְּחָזָק יָבוֹא וּזְרֹעוֹ מֹשְׁלָה
לוֹ הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו ׃
ל' יא כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ יִרְעֶה בִּזְרֹעוֹ יְקַבֵּץ
ל' וחד בטלאים טְלָאִים וּבְחֵיקוֹ יִשָּׂא עָלוֹת יְנַהֵל ׃
ה' ל' יב מִי־מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם וְשָׁמַיִם
ד' ג' . ל' בַּזֶּרֶת תִּכֵּן וְכָל בַּשָּׁלִשׁ עֲפַר הָאָרֶץ
ל' וחס' ל' וְשָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת
בְּמֹאזְנָיִם ׃ יג מִי־תִכֵּן אֶת־רוּחַ
ל' יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ ׃ יד אֶת־
ב' בפסוק מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ בְּאֹרַח
מִשְׁפָּט וַיְלַמְּדֵהוּ דַעַת וְדֶרֶךְ

דְּכָל מֵי עָלְמָא חֲשִׁיבִין קֳדָמוֹהִי כְּטִפָּא בְשֻׁעֳלָא וּמְשַׁחַת שְׁמַיָא כְּאִלוּ בְזֶרְתָא מְתַקְנִין וַעֲפְרָא דְאַרְעָא כְּאִלוּ בִמְכִילְתָא אִתְכַּל וְטוּרַיָא כְּאִלוּ מִתְקַל תִּקְלִין וְרָמָתָא כַּד בְּמוֹזַנְיָא ׃ יג מַן תַּקִין יַת רוּחַ קוּדְשָׁא בְּפוּם כָּל נְבִיַיָא הֲלָא יְיָ וְצַדִּיקַיָא עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ הוֹדַעִינוּן ׃ יד לְהוֹן דְבָעוֹן מִן קֳדָמוֹהִי אֲסַבַּר חוּכְמָא וְאַלְפִינוּן אוֹרַח דְדִין וִיהַב לִבְנֵיהוֹן

כציץ ג' בקריאה וסי' וכל חסדו כציץ השדה . כציץ השדה כן יציץ . כציץ יצא וימל . ושמים ד' וסי' ביום עשות ה' אלהים . ושמים בזרת תכן . הודו על ארץ ושמים לא זכו בעיניו ׃ תכן ג' בקריאה . וסי' מי תכן את רוח ה' . ושמים בזרת תכן וכל בשליש . ושמים תכן במדה ׃

תולדות אהרן הר גבוה . זוהר שלח ׃ בשעלו . סנהדרין לט ק זוהר תרומה ׃

מצודת ציון

(ו) חציר . כחציר ׃ כציץ . כפרח ׃ (ז) נבל . ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (שם א) ׃ נשבה . ענין הפחה כמו ישב רוחו (שם קמז) ׃ (יא) יקבץ . יאסף ׃ עלות . קטנות והוא מל' עולל ויונק ׃ ינהל . ענין הנהגה בנחת וכן אתנהלה לאטי (בראשית לג) ׃ (יב) בשעלו . באגרופו וכן בשעלי שעורים (יחזקאל יג) ׃ בזרת . שם מדה חצי אמה וכן וזרת ארכו (שמות כו) ׃ תכן . מל' תכנה ׃ וכל . ענין מדידה כי וימודו בעומר (שם יז) ת"א וכלו ׃ בשליש . שם מדה גדולה וכן ותשקמו בדמעות שליש (תהלים פ') ׃ בפלס . כן נקרא מטה המשקל המסומן לדעת משקל הדבר הנשקל וכן פלס ומאזני משפט (משלי יז) ׃ במאזנים . הוא כף המשקל ׃ כמר

מצודת דוד

כחציר ׃ וכל חסדו . ר"ל ואף אם מי מהם עשה חסד מה לא יחשב למאומה ויהיה כציץ השדה הכמוש מהר כי מאד הרעו לישראל והכריע הכף ׃ (ז) יבש חציר . לזה יתייבשו כחציר ויבולו כציץ ׃ כי רוח וכו' . ר"ל בהפחת רוח יאבדו ׃ אכן . באמת העם ההם גוב יהיה כחציר ובטל הדבר להחזיק ׃ (ח) יבש חציר . העם הזה יתייבש כחציר ויכמוש כציץ וכולם יאבדו ודבר ה' שהבטיח על ידי הנביאים יתקיים לעולם ולא יוכלו לבטל דבריו ׃ (ט) על הר גבוה . להשמיע הקול למרחוק ׃ מבשרת ציון . עדת הנביאים המבשרים הגאולה לציון ׃ אל תיראי . להרים קול במוסבך מן תמלא מכחש ומשקר ׃ הנה אלהיכם . בא המקום לגאול אתכם ׃ (י) בחוזק . בכח ובגבורה ׃ וזרועו משלה לו . ר"ל לא יהיה צריך לעזרת עליתו ׃ שכרו אתו . שכר המעשה מזומנת עמו לשלם לכ"א כגמול ׃ ופעולתו . שכר הפעולה מזומנת לפניו והוא כפל ענין במ"ש ׃ (יא) כרועה . כמו הרועה המרעה עדרו בנחת ומקבץ הטלאים בזרועו לא במקל ונושאם בחיקו הקטנות שבהם מנהל בנחת כן יוליכם המקום בנחת בשובם מהגולה ׃ (יב) מי מדד . ר"ל מי כמוהו היודע עומק המים כאלו מדד באגרופו ויודע רוחב השמים כאלו תכן מדתו בזרת ויודע מדת עפר הארץ כאלו מדדם בשליש ויודע משקל ההרים כאלו שקלם בפלס ומאזנים וכאומר היודע כל אלה יוכל הוא לעשות את זאת ׃ (יג) מי תכן . מי הכין רצונו של מקום ר"ל מי הסה רצון המקום אחר דעתו ׃ ואיש . מוסב על מלת מי לומר מי הוא האיש אשר המקום יודיענו עצתו ׃ (יד) את מי . עם מי נתייעץ ומי השכילו בינה ומי למדו ללכת בדרך משפט ומי

רשי

למען אשר ילוה(פס יח) וגו' וכליותיו היו נובעות חכמה שנא' אף לילות יסרוני כליותי (תהלים טז) : (את מי נועץ ויבינהו : האיש להקב"ה הן כל גוים לפניו כמר מדלי ואיך ילמדו לו) : (טו) הן גוים כמר מדלי . העכו"ם הממאנים להכיר את בוראם ואין חשובין לו להעמיד מהם לנביאים לגלות סודו :

כמר מדלי · כטיפה מרה המטפטפת משולי הדלי ומסקע טנופת המים ורוקבין העץ. לימוניד"א בלע"ז . וכשחק מאזנים . שהנחוש' מעלה עיפוש ומשחיק · כדק · אבק דק:יטול. כאבק הניטא ועולה על ידי רוח כדק אשר נטל : (טז) אין די בער . על מזבחו : וחיתו. של לבנון : אין די עולה · ד"א לבנון אין די בער וגו' לכפר על עון הבבליים : (יז) כאין נגדו ·כאין הם בעיניו ואין חשובין לפניו: (יט) נסך . לו מסכה:נסך חרש· חרש של ברזל נוסכו מברזל או מנחשת ואח"כ הצורף מרקעו בטסי זהב ומצפהו מלמעלה. ורתקות . שלשלאות:(כ) המסכן תרומה . אם בא לעשותו של עץ המלומד להבחין בין עץ המתקיים. לשאר עצים שלא ירקב מהר יבחר · המסכן המלומד כמו(במדבר כב)ההסכן הסכנתי.תרומה הפרשה ברירת העצים : (כא) הלא תדעו : מוסדות הארץ מי יסדה ואותו היה

ישעיה מ

תבונות יודיענו : טו הן גוים כמר
מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן
איים כדק יטול : טז ולבנון אין די
בער וחיתו אין די עולה :
יז כל־הגוים כאין נגדו מאפס ותהו
נחשבו־לו : יח ואל־מי תדמיון אל
ומה־דמות תערכו־לו : יט הפסל
נסך חרש וצרף בזהב ירקענו
ורתקות כסף צורף : כ המסכן
תרומה עץ לא־ירקב יבחר חרש
חכם יבקש־לו להכין פסל לא
ימוט : כא הלוא תדעו הלוא
תשמעו הלוא הגד מראש לכם
הלוא הבינותם מוסדות הארץ :

אוריתא ואורח דסוכלתנו
לבני בניהון הודעינון : טו הא
עממיא כטפא מדול וכעיול
מוזניא חשיבין הא נגותא
כרוקא דפרח : טז ואילני לבנן
לא יספקון לאדלקא וחיותא
דבה לית היא כמיסת לעלתא:
יז כל עממיא כלמא עובדיהון
גמירא ושיצאה אינון חשיבין
קדמוהי : יח ולמן אתון מדמין
קדם אל ומה דמות אתון
מסדרין קדמוהי : יט הא צלמא
נגרא עביד וקינאה בדהב
מחפי ליה ושלשלן דכסף
קינאה מאחיד ליה : כ אורן
ברי אעא דלא אחיד רקבא
בחר נגר אומן בעי ליה
לאתרנא צלם דלא יצטלי :
כא הלא ידעתון הלא שמעתון הלא איתחואה מן אולא עובד סדרי בראשית לכון

די ו' וסי' נמסר בסדר תזריע : י"ו פסוקים אין אין במצעות פסוק וסי' ויקם פרעה לילה הוא · וכי יראה הכהן . ויאמר הכהן חרב · ולבנון אין די בער · וירא כי אין איש · דישעיה . הנה קול שועת · לבני עמון כה אמר . וכי תגישון עור . אמר נבל בלבו ויתחברו · הכל סר . כלו סג . עשה גדלות עד אין חקר תנינא דאיוב · עיר פרוצה אין . ידעתי כי כל אשר . הצרי אין בגלעד :

רדק

עוד ואמר : (יד) את מי נועץ ויבינהו · בארח משפט , פירוש בדרך תכונת העולם מי למדהו , וכן וארמון על משפטו ישב פירוש על תכונתו , וכן כמשפט הראשון והדומים להם : (טו) הן גוים ואחר שכל זה עשה מאין עוזר ומאין מלמד איך יוכלו הגוים למונעו מגאולת ישראל מתוכם , והלא כולם הן לפניו כמו הטפה מדלי שהוא דבר מועט כנגד מי הדלי , וזכר הדלי לפי שהטפה' נופלת מהדלי כשנושאין : או כשחק מאזנים · שהוא דבר מועט מן המועט כי בנפיחה מעוטה יצא העפר דק ההוא אשר במאזנים : הן איים כדק יטול : כשירצה כל האיים ישאם ויטלם ויהפכם כמו הדבר הדק , וי"ת הא נגותא כדוקא דפרח , פירוש יטול פעל עומד אם כן הוא מבנין נפעל משרש טיל , וכן כתבו רבי יהודה חיו"ג : (טז) ולבנון . לגוים שחושבים עלי ואומרים שאין לי יכולת לגאולת ישראל מידם לא יכופר להם בשום עולה שיקריבו לפני אחר שירצו שאוליאם ויתחרטו במה שאמרו , כל עצי הלבנון להדליק אש וכל חיות הלבנון לשרפה לעולה לפני לא יספיקו להם · ומה שאמר לבנון דבר על ההוה לפי שהוא יער בארץ ישראל : (יז) כל הגוים מאפס · פתוח מאפס על דרך המה מהבל יחד : (יח) ואל מי · אתם חושבים כי כמו שהאלוהות שלהם אין בהם כח להציל כך הוא האל חלילה שתדמו או תערכו אותם לו כי הפסל שאתם עושים אלוה מעשה ידי אדם הוא : (יט) הפסל נסך · ענין השוי כלומר שעושה הפסל מאבן או מעץ ואחר כך מכסהו בזהב או בכסף ' או פירוש נסך ענין התכה וענינו על הכסף ועל הזהב : ירקענו · כמו וירקעו את פחי הזהב : ורתוקות כסף · שלשלאות כסף כמו עשה הרתוק ואם אינו ממשקלו : צורף · הצורף נותן בו שלשלאות של כסף : וי"ת שלשלן דכסף קינאה מאחיד ליה: (כ) המסכן תרומה · מסכן כמו ילד מסכן כי זכר למעלה זהב וכסף והם העשירים שעושים הפסילים בזהב ובכסף , אבל העני שלא יוכל לעשות בזהב ובכסף יבחר לו עץ טוב שלא ירקב וממנו יעשה פסלו כל כך הוא בטחונם בפסל : (כא) הלא תדעו · אמר כנגד עובדי הפסל איך תוכלו לטעות בזה ולעבוד הפסל וכי הוא אדון העולם שלא תדעו מדעתכם מי הוא אדון העול' ואם לא תדעו זה מדעתכ' הלא תשמעו ממה שקוראים בספרים ואם לא זה וזה הלא הגד מראש לכם והיא הקבלה לא שמעתם דרך קבלה שהיא מראש מימים קדמונים כי באלה השלם ידע האדם או יבין מעצמו או ילמד ממי שילמדהו או ישמע מן המגידים דרך קבלה , וחזר ואמר הלא הבינותם מוסדות הארץ , כלו' אם יש לכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדות הארץ , ואאריך מעט בזה הענין ונאמר כי העובדי הפסילים אינם חושבים שהאבן ההוא או העץ ההוא או הזהב או הכסף ברא את העולם ושהוא אדון העולם לא יעלה על הדעת שיש שכל בעולם שיאמין זה אלא הפסילים נעשו מתחילה לשם כוכב מן הכוכבים או צורה מן הצורות העליונות , דמו' העושים מתחילה שהם מורידים כח הכוכב ההוא על הצורה ההוא ושעובד הצורה כאלו עובד את הכוכב , והכוכבים מנהיגים העולם התחתון אם כן ראוי לעבדם עד שנשתקע דבר זה בלבות בני אדם לעבוד את הצורות ולא נתנו לב למה נעשו בתחילה אלא חושבים שהצורה הזאת הנעשת מאבן או מעץ או משום דבר כיון שנעשה בצורה הזאת מטיבה ומריעה ואחרים בצורה אחת , והנה הראשונים טעו בדעתם והאחרונים טעו מבלי דעת , ועל זה היו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר ולא ישיב אל לבו וגומר , חציו שרפת כמו אש וגו', וכן אומר ממקומו לא ימיש , וכן אמר אף להם ולא יריחון וגו' , נראה שהם היו חושבים כי הצורות ההם ייטיבו ויריעו והיו מקריבים להם מנסכים ומקטירי' להם ולא נתנו אל לבם שיש לעולם בורא והוא מנהיג העולם ומטיב לטובים ומריע לרעים אלא העולם הוא כמו שהוא היה ויהיה מאין בורא ומאין מנהיג כמו הדבר שיפול במקר' , והדברים האלה שאנחנו עובדים ומכבדים כן עשו אבותינו ובעבודה זו היו מצליחים וכן אנחנו אחריהם , וכן חשבו בדברים רבים ובמעשים שיעשו אותם ואומר שהדבר ההוא יועיל או יזיק יחלה או יבריא ואין הדברים ההם לא מדרך חכמה ולא מדרך רפואה ולא מדרך כח מן הכחות הידועים אלא כמו שהורגלו דור אחר דור וחושבים כי הדברים ההם הם עקר ואין לדרוש בורא או מנהיג או מכוין ואלו הם דרכי האמרי שזכרו רבותינו ז"ל ומי שהוא משתדל בדעות להבין העולם בכלל ובפרט יבין כי לעולם מנהיג ואליו ראוי לדרוש לפיכך אמר הנביא כנגד עובדי הפסל הלא הבינותם מוסדי הארץ , כלומר אם יש בכם דעת להבין תוכלו להבין ממוסדי הארץ ומהשמים כמו שאמר הנוטה כדוק שמים וכמו שאמר גם כן אחר זה מן הככבים , אמר הנביא מכל זה תוכלו להבין כי בורא יש לעולם שמנהיגו וברא בסדר מסודר לא נפל כך במקרה , ומוסדות הארץ הם ארבע יסודות האש והרוח והמים ועפר וכל הנבראים אשר בארץ הם מארבע יסודות אלה נמזגים ובין היסודות האלה מחלוקת וטבעם משונה זה מזה והנה האש חם ויבש והמים בהפך קרים ולחים ושניהם כדורים זה על זה והאויר בינותם לא ימנע האש ולא המים מלעבור בתוכו אם כן שם גבול לאש שלא ירד ממקומו ולמים שלא יעלו ממקומם עד שיפגשו זה בזה ותמצא מחלוקת ביניהם ויגלה הגובר כמו שאנו רואים באש ובמים אשר בינינו כשיפגשו זה בזה , אם כן מי יוכל לומר שזה היה במקרה בלא הנהגת מנהיג ששם טבע באש שלא ירד אלא יעלה ובעלותו גם כן שם לו גבול ולא יוכל לעלות אלא עד גלגל הלבנה כי שם גלגל הלבנה חזק בטבעו מגלגל האש שלא יוכל אש לעוברו אף על פי שטבעו הוא לעלות וכן שם טבע במים לרדת ולא לעלות ובירידתן גם כן שם גבול ולא ירדו אלא עד הארץ כי שם לארץ טבע חזק וקשה לעמוד כנגד המים שהם לחים ורכים והארץ יבשה ולא יעברוה המים וכן שם האויר בין האש ובין המים להפריד ביניהם , לפיכך האויר חם ולח דומה בחומו לאש ובלחותו למים , ומי יאמר שהיה כל זה אלא במסדר חכם שם כל אחד מהם בסדר שיוכל לעמוד וכל אחד יעמוד בסדרו ולא ישתנה לעולם ודבר שהוא במקרה לא היה על סדר אחד קיים אלא פעם יהיה כך ופעם יהיה כך , ועוד שהארבע יסודות הם נמזגים בגוף אחד חי וזה כנגד זה וטבעו בהפך חברו ואיך יעמוד הגוף שהם בו בשלום אלא שיש מסדר ומנהיג סדרם בדרך שלא יגבר האחד על חברו ויעמודו ארבעתם כאחד בגוף עד עת יבא קצו , וגם בגופות המתים כגון האבנים והמתכות הם נמזגים ארבעתם בכל אחד ואחד כפי משפטו , והנה העולם בכללו כמו בית בנוי והשמי' כמו התקרה על הבית והככבי' כנרות בבית , ומלאי הארץ כשלחן ערוך בבית ובעל הבית שבנה הבית הוא האל יתברך בעולם והאדם בעולמו כמו הפקיד בבית אשר נתן בידו כל עניני הבית והוא לא ראה בעל הבית בעיניו אלא שגדל באותו הבית ואמרו לו שאביו היה פקיד בזה הבית והוא גם כן יהיה כן אחריו

תולדות אהרן הן גוים · עקדה שער ו. כאין נגדו · סנהדרין לח :

מצודת דוד

מי למדו דעת ומי הודיעו דרך תבונות וכפל הדבר בשמות הרבה לתפארת המליצה : (טו) הן גוים · גבורת העכו"ם נחשב למולו כטפה המרה הנוטף משולי הדלי שהיא דבר מועט מול מימי הדלי : וכשחק מאזנים נחשבו · בעיני המקום חשובים הם כאבק השחק מעפוש מאזני נחושת אשר יוצאים ממנה בנגיעה קלה : הן איים · איי הים ישליך כאבק דק וכאומר ואם כן הוא איך יעמדו למולו למחות בידו מלגאול את ישראל מתוכם : (טז) ולבנון · לפי רוב גדלו אין די בעצי יער הלבנון להבעיר בהם האש על מזבחו ואין די בחיות הלבנון להקריבם עולות לפניו : (יז) כאין · הלא דבר : נחשבו לו · למולו נחשבים כאלו המה מאפס ותוהו : (יח) ואל מי · אל מי מהדברים תדמו את המקום ומהו הדמיון אשר תשוו לו וכפל הדבר במ"ש : (יט) הפסל · וכי תדמו לו את הפסל אשר האומן התיכו ממתכת והצורף ירדד עליו את הזהב ממעל והצורף יעשה בו שלשלאות כסף לנוי : (כ) המסכן · העני מלהפריש מכספו על הפסל כמו העשירים הנה יבחר מבין העצים עץ חזק אשר לא ירקב ויבקש לו חרש חכם להכין לו ממנו פסל חזק שלא ימוט ר"ל שלא יתפרדו חלקיו זה מזה וכאומר אם מהצורך לחזקו לבל יתפרדו חלקיו איך ידמה לעליון : (כא) הלא תדעו · משכל דעתכם תוכלו לדעת מי הוא אדון העולם : הלא תשמעו · מן המגידים והמלמדים אשר חקר ידעו : הלא הגד · מן הקבלה איש מפי איש

מצודת ציון

(טו) כמר מדלי · הכלי ששואבים בו מים נקרא דלי וכן ותבאנה ותדלנה (שמות ב) ור"ל שאינה עם הדלי והטיפה הנופלת מאחורי הדלי היא מרה בעבור עפוש הדלי מאחוריו : וכשחק · מל' שחיקה וכתישה כמו ושחקת ממנה הדק (שם ל): כדק · כאבק דק : יטול · ישליך וכן ויטילו את הכלים (יונה א) : (טז) ולבנון · שם יער הוא : בער · מל' שבערה ומוקד : (יז) מאפס · דבר שאין בו ממש : ותוהו · ענין ריקות : (יח) דמות · מל' דמיון : תערכו · מלשון ערך ושווי : (יט) הפסל · כן נקרא צורה הנעבדת : נסך · ענין התכה וכן אלהי מסכה (שמות לד) : חרש · אומן : ירקענו · ענין שטיחה ורדוד כמו כסף מרוקע (ירמיה י) : ורתוקות · שלשלאות כמו עשה הרתוק (יחזקאל ז) : (כ) המסכן · העני והדל כמו טוב ילד מסכן (קהלת ד) תרומה

תחגיו ואם הפקיד שר שכל ידרוש לבעל הבית מי הוא כדי שיבא לפניו תמיד וכדי שלא יחטא בפקודתו כי יודע הוא כי לזמן קרוב או רחוק יבא לחשבון עמו על פקידתו יחשב בלבו כאלו בעל הבית על ראשו תמיד ויתן עיניו בו ובמעשיו , ואם עשה מעשיו בשכל ימצא חן בעיני בעל הבית ואם ימצא בו רעה יעבירנו מפקידתו והפקיד הסכל לא יעשה זה אלא כיון שרואה עצמו פקיד יעשה בו כרצונו וכתאות לבו , לא ישגיח אל בעל הבית מי הוא ויאמר בלבו כיון שאינני רואה בעיני כי יש לבית זה בעלים מי יביאני לחשוב זה שיש לו בעלים אלא אוכל ואשתה מה שאני מוצא בבית הזה ואעשה בו כלבבי בעוד שאני מוצא איני חושש אם יש בעל בית אם אינו , וכשיודע זה לבעל הבית בא ומוציאו מן הבית בדחיפה ובקלון גדול כן האל יתברך הוא אדון העולם ושם האדם פקיד בעולם התחתון ואם נותן אל לבו שיש אדון בעולם והוא הוא שנתנו פקיד בעולם יירא ממנו כעבד שירא מאדוניו כי יראה בשכלו כי אי אפשר לזה העולם מבלי אדון המנהיג ומסדר ימצא חן בעיני האדון ואם הוא סכל ולא ישיב אל לבו לא דעת ולא תבונה ויאמר בלבו איננו חושש אם יש אדון אם אין אדון כי בשרירות לבי אלך ובכל לבי אעשה כתאות לבי האל טורדו ועוקרו מן העולם ומונע הכח והיכולת ממנו לפיכך אמר אחר זה הנותן רוזנים לאין וגומר , יראה לכם שהוא אדון בעולם מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם : (כב) היושב · כאלו אמר על השמים כי הם חוג הארץ כמו שיעשה אדם במחוגה העגולה כי למחוגה יש שתי אצבעות האחת יעמוד והשנית יקיף העגולה והנה הנקודה בתוך העגולה והארץ כמו הנקודה כי היא התחתון שבעגולה והשמים סביב הארץ כמו העגולה , ואמר היושב דרך משל כי אין לו מקום יתעלה מכל דמיון אלא כאדם היושב על מקום גבוה מאד ומביט במקום השפל ידמה לו הדבר הגדול קטן לפיכך אמר ויושביה כחגבים , כמו שאמר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם , ויונתן תרגם דאשרי בתקוף רומא שכינת יקריה תרגם היושב כמו המושיב , ואלה השמים שהם חוג הארץ הוא נוטה אותם וכפל הענין במלות שונות , כי וימתחם כמו הנוטה וכאהל כמו כדוק , כי פירוש דוק יריעה שיעשה אדם ממנה אהל , ופי' לשבת תחתיהם כי לא ישב אדם בבית אם אין עליו תקרה , ויונתן תרגם הנוטה כדוק דמתח כזעיר , וענין וימתחם הנטיה והפריסה , וכן בדברי רז"ל מקום שנמתח עמו וממנו נקרא השק אמתחת כמו שפירשנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו . (כג) הנותן רוזנים ושופטי ארץ . שמתגאים בגדולתם ובוטחים בכחם ובחילם , ומה שאמר עשה כמו שאמר ונטה עליה קו תהו כי הפריסה איננה מעשה על דרך האמת : ורוזנים · ידוע כמו ורוזנים נוסדו יחד כענין שרים וגדולים : (כד) אף בל נטעו · כל כך יתגם לאין עד שיאמרו עליהם לא נטעו ולא זורעו ולא נשרש בארץ גזעם על דרך שאמר עליהם ולא נודע מקומו איה , ונאמר עוד עליהם על הדרך הזה אם יבלענו ממקומו וכחש בו לא ראיתיך , ואמר אף ג' פעם כל אחד לרבות את חברו כמו גם אנחנו גם אתה גם טפנו : שרש · ענינו כמו נשרש והוא מהבנין אשר לא נזכר פעלו על דרך המרובע : גזעם · שרש האילן מה שנראה ממנו על הארץ יקרא גזע והטמון תחת הארץ יקרא שרש כמו שאמרו רז"ל העולה מן הגזע שלא מן השרשים של בעל הבית : וגם נשף · וגם עקירתם היא במהרה כנשיבת הרוח , נשף כמו נשפת ברוחך : וסערה · כמו ורוח סערה : (כה) ואל מי תדמיוני ואשוה · אל מי תוכלו לדמות אותי שאהיה אני נדמה לאותו הדבר ואשוה לו כי לא תוכלו לדמותי בדבריכם אם לא בשכל ובעבור דמיונכם לא אשוה אני אם כן אני יחיד ובורא העולם כולו , ואמר קדוש כי הוא קדוש ונבדל מהמחשבות : (כו) שאו מרום עיניכם · אמר הסתכלו בככבים לפי שהם גופים עצומים וגדולים בגוף ובמראה מנבראי מטה וכבר אמר להם שיבינו בארבע יסודות והארץ ובשמים הנטוים עליהם כאהל , עתה אמר להם שיסתכלו בככבים שהם נבראים עצומים וראו בדעתכם מי ברא אלה כי ברואים הם ואינם בוראים כי יש לאדם להבין בדרכי החכמה כי העולם מחודש וכיון שיתברר לו שהעולם מחודש ידוע שיש לו מחדש כי אין הדבר מחדש עצמו והמחדש לא יתכן להיות אלא אחד כמו שיתברר במופת בדרכי החכמה אם כן הכוכבים שהם רבים ברואים הם ולא בוראים , וראו גם כן בדעתכם המוציא במספר צבאם מה שאין כן יכולת באדם לספור אותם , ומה שאמרו חכמי התכונה והסכימו כי יש מספר לככבים והם אלף וכ"ב זהו לככבים הגדולים שמאירים על הארץ אבל ידוע מדרך החכמה כי יש ככבים רבים אין מספר להם אצל בני אדם אבל מי שבראם יודע מספרם , ופירוש לכולם בשם יקרא , כמו שאמר דוד עליו השלום מונה מספר לככבים לכולם שמות יקרא , ר"ל כי לכל אחד מהם יקרא שם הנאות לו לפי הדבר הנברא בעבורו לשבת אותו הדבר אחר שבת עצמו כי כל כוכב וכוכב יש לו כח וממשלה על נבראי מטה כל אחד על מין ידוע שנותן בו כח לעשות מלאכתו ותולדתו , וכן אמרו רז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה מכה אותו ואמר לו גדל שנאמר הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ , וזהו שאמר הנה גם כן מרוב אונים השמות שקורא להם מרוב כחות שיש לכל אחד מהם על יצורי מטה , ולפי הכח שיש לכוכב נקרא שמו לפי אותו ענין ושכל א' מהם הוא אמיץ כח כי לא יפסיד כחו ולא ישתנה כמו שהוא בנבראי מטה שהם נפסדים באישיהם אף על פי שעומד מיניהם אבל נבראי מעלה איש מהם לא נעדר לעולם בשום העדר לא בכולו ולא במקצתו וכמו שהיה ביום שבראו כן יהיה כל ימי עולם לא יוסיף ולא יגרע כי אין התוספת אלא לבעלי החסרון והם שלמים בבריאתם וכל זה חייב אדם ללמוד מספרי החכמות ולהבין בדעתו בנבראים בין בנבראי מעלה בין בנבראי מטה ומהם יכיר הבורא והנה הנביא הזכיר בני אדם בזה ואמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הבינותם ואמר שאו מרום עיניכם וראו , ופירוש וראו כמו שפירשנו ראית הלב , ואמרו רז"ל כל מי שאינו מחשב בתקופות ומזלות עליו הכתוב אומר ואת פעל ה' לא הביטו ומעשה ידיו לא ראו , ואמרו מנין שמצוה לאדם לחשב בתקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים זהו חשב תקופות ומזלות , ואמרו רז"ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב אסור לספר הימנו : (כז) למה תאמר יעקב · אומר כנגד ישראל שהם בגלות למה תאמר זה כי בעבור אורך הגלות תאמר כי נסתרה דרכך מה' ולא ישגיח עליך ועל צרות הגלות שאתה סובל : דרכי · ר"ל עניני שאני בו , וכן מדוע דרך רשעים צלחה והדומים לו רבים : משפטי יעבור · משפטי ודיני שהיה לו לריב

כב הַיֹּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ
וְיֹשְׁבֶיהָ כַּחֲגָבִים הַנּוֹטֶה כַדֹּק
שָׁמַיִם וַיִּמְתָּחֵם כָּאֹהֶל לָשָׁבֶת׃
כג הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ
כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃ כד אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף
בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאֶרֶץ גִּזְעָם
וְגַם נָשַׁף בָּהֶם וַיִּבָשׁוּ וּסְעָרָה כַּקַּשׁ
תִּשָּׂאֵם׃ כה וְאֶל־מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה
יֹאמַר קָדוֹשׁ׃ כו שְׂאוּ־מָרוֹם
עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא
בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא
מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא
נֶעְדָּר׃
כז לָמָּה תֹאמַר יַעֲקֹב וּתְדַבֵּר יִשְׂרָאֵל

הֲלָא תִסְתַּכְּלוּן לְמִדְחַל קֳדָם מַן
דִּבְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא׃ כב דְּאַשְׁרֵי
בִּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ
וְכָל יָתְבֵי אַרְעָא חֲשִׁיבִין
קֳדָמוֹהִי כְּקַמְצִין דְּמָתַח כִּזְעֵיר
שְׁמַיָּא וּפַרְסִינוּן כְּמַשְׁכַּן יְקָרָא
לְבֵית שְׁכִינְתָּא׃ כג דִּמְסַר
שִׁלְטוֹנִין לְחוּלְשָׁא דַּיָּנֵי אַרְעָא
כִּלְמָא עֲבֵיד׃ כד אֲפִילוּ יִפְּשׁוּן
אֲפִילוּ יִסְגּוּן אֲפִילוּ יִתְרַבּוּן
בְּאַרְעָא בְּנֵיהוֹן וְאַף רוּגְזֵיהּ
יִשְׁלַח בְּהוֹן וְיִבְהֲתוּן וּמֵימְרֵיהּ
כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָּׁא יְדַבַּר יַתְהוֹן׃
כה וּלְמַן תְּדַמּוּן קֳדָמַי וְתִשְׁווֹן
יֵימַר קַדִּישָׁא׃ כו זְקוֹפוּ לְרוּמָא
עֵינֵיכוֹן וַחֲזוֹ לְמִדְחַל קֳדָם מַן
דִּבְרָא אִלֵּין דְּאַפֵּיק בְּמִנְיַן
חֵילֵי שְׁמַיָּא לְכוּלְּהוֹן בִּשְׁמְהָן
קָרֵי מַסְגֵּי גְבוּרָן וּתְקוֹף חֵיל חַד מִכַּדְרֵיהּ לָא מִתְעַכַּב׃ כז לְמָא תֵימַר יַעֲקֹב תְּמַלֵּיל

היה לכם לעבוד : (כב) חוג · ל' מחוגה (לקמן מד) עוגל קומפ"ס בלע"ז : ויושביה לפניו כחגבים : כדוק . כיריעה טייל"א בלעז : (כד) אף בל נטעו . אף הרי הם כמי שלא נטעו : אף בל זרעו . ועוד יתר מכאן שישורשו ויעקרו כאלו לא זורעו : זריעה פחותה מנטיעה : בל שורש בארץ גזעם . לכשיעקרו לא ישרים הגזע בארץ שיהא מחליף כל שורש שבמקרא טעמו באות ראשונה ונקודה הרי"ש פתח וזה טעמו למטה ונקוד קמץ לפי שהוא לשון פועל אירלצי"ני בלע"ז : (כו) מי ברא אלה · כל הצבא אשר תראו במרום · מרוב אונים . שיש לו ושהוא אמיץ כח איש מהצבא לא נעדר שלא יקרא בשם : (כז) למה תאמר . עמי יעקב ותדבר בגלות נסתרה

וישביה ו' וסי' הישב על חוג הארץ · כמו כן ימותון · העיר ההללה · היו לי כלם כסדם · וישתמר חקות עמרי אשר עשיריה מלאו · צבאם ז' וסי' נמסר לעיל
ברי' סי' לה : ותדבר ג' בקריאה וסי' ותדבר נא אמתך · ותדבר ולא תאלם · למה תאמר יעקב ותדבר ישראל :

תולדות אהרן חוג הארץ · (ברכות ג) : כדוק שמים · חגיגה יב : נשף בהם · סנהדרין לט : תדמיוני · עקדה שער נד עקרים מ"ד פי"ז : שאו מרום · זוהר בראשית : למה תאמר · עקרים מ"ק פ"ג :

מצודת ציון

תרומה · הפרשה : ימוט · מל' נטיה וקלקול : (כב) חוג הארץ · כן יקראו השמים והוא מושאל מעגול הנעשה במחוגה שמעמידים אחד מרגלי המחוגה במקום אחד ובהשני מקיף מסביב ומקום מעמד הרגל נקרא נקודה האמצעית והסבוב נקרא חוג וכן השמים מקיפים הארץ ושם לה לחוג : כדוק · ענין קרום כמו או גבן או דק (ויקרא כא) : וימתחם · ענין משיכה ופריסה ובדרז"ל שמותח זמורה מאילן לאילן (כלאים פ"ו) ומענין זה אמתחת בנימין (בראשית מד) לפי שהוא נמתח בעת שממלאין אותו : (כג) רוזנים · שרים כמו ורוזנים נוסדו יחד (תהלים ב) : (כד) גזעם · שרשם וכן מגזע ישי (לעיל יא) : נשף · ענין הפחה כמו נשפת ברוחך (שמות טו) : כקש · תבן : (כה) תדמיוני · מלשון דמיון : אונים · ענין כח כמו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ) : ואמיץ · ענין חוזק : איש · ר"ל אחד מהם : נעדר · ענין חסרון כמו אחת מהנה לא נעדרה (לעיל)

מצודת דוד

מפי איש המקובל אצלו מראש ר"ל מימים קדמונים : הלא הבינותם וכו' · הלא תוכלו להבין יסודות הארץ מה המה , וכאומר הלא אין לה יסוד כי השמים מקיף אותה מסביב ועל מה עומדת אם לא בגזירת המקום : (כב) היושב וכו' . הלא הוא יושב על השמים המסבבים את הארץ ויושבי הארץ המה בעיניו כחגבים ואחז במשל מדרך האדם היושב ממעל שכל מה שמתחת לו נדמה בעיניו לקטן : הנוטה · הלא הוא הנוטה את השמים כאדם הנוטה קרום כל שהוא : וימתחם · פרשם כאוהל להיות מוכן לשבת תחתיו : (כג) הנותן · הוא הנותן רוזנים להיות כאלו אינם : כתוהו עשה · עושה אותם להיות כדבר תוהו : (כד) אף בל נטעו · והרי הם אפי' כאלו לא נטעו מעולם ואפילו כאלו לא נזרעו מעולם שהוא פחות מנטיעה : אף בל שורש וכו' : לכשיעקרו לא ישרש אפי' הגזע בארץ שיהא מחליף ר"ל לא יחזרו לקדמותם : וגם נשף . ואפילו בנפיחה בעלמא יבושו יאבדו ורוח סערה תשאם ממקומם כקש הנישא ברוח : (כה) ואל מי תדמיוני : ר"ל הואיל וכל אלה בי א"כ אל מי תדמיוני להיות שוה לי באמת : יאמר קדוש . ר"ל האל הקדוש יאמר אל מי וכו' : (כו) מי ברא אלה · הכוכבים והמזלות הנראים במרום ומי הוא המוציא בכל יום צבא מרום מספר אחד : לכלם . לכל כוכב קרא בשם הנאה והראוי לו וכאומר הלא ה' עשה כל אלה : מרוב אונים : בעבור רוב האון ואמצות הכח שיש לו לכן לא נעדר אחד מהם כל ימי עולם כי מתחלה עשאן שיהיו קיימין לעולם : (כז) נסתרה דרכי : העלים עיניו מכל מה שעבדנוהו ומעביר מלפניו משפט הגמול כי לא שלם לנו הטוב כפי

רש"י

נסתרה דרכי מה' · העלים מנגד עיניו כל מה שעבדנוהו והמשיל עלינו אות' שלא ידעוהו ומאלהי משפטי יעבור. העביר מלפניו משפט הגמול הטוב שהי' לו לשלם לאבותינו ולנו : (כח) בורא קצות הארץ וגו' אין חקר לתבונתו : ומי שיש לו כח כזה וחכמה כזו הוא יודע את המחשבות למה הוא מאחר טובתכם אלא כדי לכלות את הפשע ולהתם את החטאת ע"י היסורין . (כט) נותן ליעף כח: וסופו להחליף כח לעייפותכם: (ל) ויעפו נערים. גבורת הכשדי' המנוערים מן המלות תיעף: ובחורים כשול יכשלו . אותם שהם עכשיו גבורים וחזקים יכשלו ואתם קוי ה' תחליפו כח חדש וחזק : (לא) אבר : כנף : (א) החרישו אלי : כדי לשמוע דבר : איים : אומות של עכו"ם: יחליפו כח : יתקשטו ויתחזקו בכל גבורתם אולי יעמדו בדין בכח : יגשו : הלום ואז משיגשו ידברו : למשפט נקרבה. להוכיח' על פניהם·(ב) מי העיר ממזרח. אותו שלדק יקראהו לרגלו מי העיר את אברה' להביאו מארם שהוא במזרח ולדק שהיה עושה היא היתה לקראת רגליו בכל אשר הלך : יתן לפניו גוים · מי שהעירו ממקומו להסיע הו' נתן לפניו ארבעה מלכים וחיילותיהם : ירד : ירדה: יתן כעפר חרבו : רמא כעפרא קטולין קדם חרביה· נתן את חרבו ועושה חללים רבים כעפר ואת קשתו נתן הרבה הרוגים ונופלים כקש נדף : (ג) ירדפם יעבור שלום·הלך על מעברותיו בשלום לא ככשל ברדפו אותם: אורח ברגליו לא יבא . דרך אשר לא בא קודם לכן ברגליו:
לא

פסוקים

נִסְתְּרָה דַרְכִּי מֵיְהוָה וּמֵאֱלֹהַי מִשְׁפָּטִי יַעֲבוֹר׃
כח הֲלוֹא יָדַעְתָּ אִם־לֹא שָׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ׀ יְהוָה בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע אֵין חֵקֶר לִתְבוּנָתוֹ׃
כט נֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ וּלְאֵין אוֹנִים עָצְמָה יַרְבֶּה׃
ל וְיִעֲפוּ נְעָרִים וְיִגָעוּ וּבַחוּרִים כָּשׁוֹל יִכָּשֵׁלוּ׃
לא וְקוֹיֵ יְהוָה יַחֲלִיפוּ כֹחַ יַעֲלוּ אֵבֶר כַּנְּשָׁרִים יָרוּצוּ וְלֹא יִיגָעוּ יֵלְכוּ וְלֹא יִיעָפוּ׃

מא א הַחֲרִישׁוּ אֵלַי אִיִּים וּלְאֻמִּים יַחֲלִיפוּ כֹחַ יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה׃
ב מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ׃
ג יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא׃

תרגום

ל' יִשְׂרָאֵל מִמֵּימְרָא אוֹרְחִי מִן קֳדָם יְיָ וּמִן קֳדָם אֱלָהִי דִינִי יַעְדֵי׃ י"ו · ז' מ"ל
כח הֲלָא יְדַעְתָּא אִם לָא שְׁמַעְתָּא אֱלָהָא עָלְמָא יְיָ דִי בְרָא יְסוֹדֵי אַרְעָא לָא בְעָמַל וְלָא בְלֵיאוּ לֵית סוֹף לְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ׃ י"ז מ"ל · ל'
כט דִיהַב לְצַדִיקַיָא דְמִשְׁלְהָן לְפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא חוּכְמָא וּדְלֵית לְהוֹן תְּקוֹף נִכְסִין מַסְגֵי׃ ב' מ"ל. ב' · ל' חסר
ל וְיִשְׁתַּלְהוּן עוּלֵימִין חַיָבִין וְיִלְאוּן וְרוּקֵי רַשִׁיעַיָא אִתְקְלָא יִתְקְלוּן׃ ל' וחד וקויי · ב'
לא וּדְסַבָּרוּ לְפוּרְקָנָא דַיְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָלְוָתְהוֹן וְיוֹסְפוּן חֵיל וְיִתְחַדְתּוּן לְעוּלֵימַתְהוֹן כְּצִימוּחַ דְסָלֵיק עַל גַדְפֵי נִשְׁרִין יְרַהֲטוּן וְלָא יִלְאוּן יְהָכוּן וְלָא יִשְׁתַּלְהוּן׃ ט"ו דגש · ס' · ב'
א אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי נַגְוָן וּמַלְכְוָן יוֹסְפוּן חֵיל יִתְקָרְבוּן בְּכֵן יְמַלְלוּן כַּחֲדָא לְדִינָא נִתְקְרָב׃ ל'
ב מַן אַיְתֵי בְגַלַאי מִמַּדִינְחָא אַבְרָהָם בְּחִיר צַדִיקַיָא בִּקְשׁוֹט קָרְבֵיהּ לְאַתְרֵיהּ מְסַר קֳדָמוֹהִי עַמְמִין וּמַלְכִין תַּקִיפִין תְּבַר רְמָא כְּעַפְרָא קְטוֹלִין קֳדָם חַרְבֵּיהּ כְּקַשָׁא רְדוּפִין קֳדָם קַשְׁתֵּיהּ׃ ז' מ"ל
ג רְדַפִינוּן עֲדָא שְׁלָם חֵילַת אוֹרַח בְּרִגְלוֹהִי לָא עָלַת׃

רד"ק

לריב עם הרשעים העובדים כי יעבור ממנו ולא יחיה לפניו לזכרון כי חיננו חושש בו ולמה תאמר זה : (כח) הלא ידעת · מדרך השכל מדעתך : אתה לא שמעתי מתלמד ומורה : כי אלהי עולם ה' · אלהי שופט כמו עד האלהים יבא דבר שניהם , וכן כל אלהים שהוא על האל יתברך ר"ל שופט העולם ומשגיח בו ושופט כל א' לפי מה שהוא אלא שאין אנחנו משיגים דעת משפטו בכל מקום לפיכך אמר איך תחשוב כי לא ישגיח עליך והוא משגיח על כל העולם כלו כי הוא ברא‍ו וכיון שמעשה ידיו הוא באמת משגיח עליו ואחר שהוא שופט העולם באמת יקח משפטך מן העובדים בך , ומה שאמר בורא קצות הארץ להודיע שברא הארץ עגולה באמצע הגלגלים המקיפים סביבותיה והיא כנקודה בתוך העגולה והקב"ה מעמידה בכחו באמצע בלי שום סמיכה כמו שנאמר תולה ארץ על בלימה ואין אחת מקצותיה נוטה לאחת משש הפאו' אלא כולה באמצע מכל צד ומכל קצה זהו שאמר בורא קצות הארץ , ואם תאמרו הנה כי הוא אלהי עולם וברא אותו ומשגיח עליו אבל לא יוכל בכל עת לשפוט כי ייגע לפעמים ויאלה לפיכך אמר לא ייעף ולא ייגע שהרי אתה רואה כי הוא מסבב הגלגלים והם סובבים סבוב שאין לו הפסק וזה בכח מסבב שאין הפסק לכחו ולפיכך אין הפסקה לסבוב הגלגלים שהם סובבים בכח שאין לו הפסק אם כן אתה רואה כי לא ייעף ולא ייגע א"כ אינו מגד לאות ויגיע' כאשר אינו עושה משפט ברשעי' המעבידים ישראל·ואם תאמר מאחר שברא העולם ומעמידו בכחו הגדול ומשגיח בו ושופטו והכח בידו לשפוט בכל עת ואין לכחו הפסק למה רחה זה הזמן הארוך בארת ישראל בגלות ולא יושיעם מצרתם ולא יעשה משפט ברשעים , התשובה אין חקר לתבונתו אין אנחנו יודעים ויכולים להשיג חכמתו ותבונתו ולא נוכל לחקור עליה ולדעת אותה אבל הוא יודע מה יעשה אלא שאין אנחנו מכירים ויודעים וזהו : (כט) נותן ליעף כח·והוא יתן כשירצה כח ועצמה לישראל שהם בגלות ויעפים ויגעים מאין אונים: (ל) ויעפו נערים ויגעו · רשעי העולם שמוסיפים כח בכל יום כמו הנערים יעפו כשיהי' רצון האל ייגעו ויפסיק כחם ולא יהיה להם אפילו כח נערים ובחורים ורשעי העולם שהם גם כן כבחורים שהם שלמים בכחם כימי הבחרות לא יועילם כחם כשירצה האל אלא כשול יכשלו : (לא) וקוי ה' · וקוי כתיב ביו"ד אחת לבד והוא עי"ן הפעל ווי"ו הרבים נעלמת מהמכתב ונשארה במבטא , אמר הרשעים כשול יכשלו אבל ישראל שהם קוי ה' בגלות ואפס כחם עוד יחליפו כח כמו העץ אם יכרת ועוד יחליף והוא ענין התחדשות ידבר בתמורת הדבר שחלף ועבר : יעלו אבר כנשרים · כתב רבינו סעדיה כי הנשר יעלה לעשר שנים גבוה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לחום האש ויפיל עצמו לים מרוב חומו וימרט ויתחדש אחר כן ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו וכן כל עשר שנים עד מאה ובשנת המאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות : ירוצו · בשובם לארצם ולא ייגעו ילכו בדרך ולא ייעפו : (א) החרישו אלי איים · החרישו שתקו והאזינו אלי כי המדבר לא יאזין , ופירוש איים יושבי איים : יחליפו כח · יתאמצו בטענות אם יוכלו להשיבני : יגשו אלי · לשמוע דברי : אז ידברו · אז אחר שישמעו דברי ידברו אם יש להם טענה:יחדו·אני והם נקריב למשפט על טענותי וטענותיה' כי הם מחשבי' כחי ויכולתי ואומרים שאין בי כח להציל ישראל מידם ועובדים פסילים שאין בהם ממש יאמרו לי : (ב) מי העיר ממזרח · והוא אברהם אבינו שהעיר אותו הא'! לצאת מארץ מזרח שהיתה ארץ מולדתו כמו שאמר ארלה בני קדם והעיר אותו האל מבית עובדי פסילים : לדק יקראהו לרגלו · בכל מקום שהיה רגלו שם היה קורא לדק ואמת כמו שאמר ויקרא שם אברם בשם ה' וכנוי יקראהו ללדק זהו הלדק והאמת שהיה אומר להם עזבו העכו"ם כי אין בהם ממש ועבדו מי שברא העולם והיה מלמד אותם דרכי האמונה·והיה פלא כזה איש אחד בין כל בני הארץ שהיו כולם עכו"ם ומוכיחם על אמונתם ולא פחד מהם וממלכיהם מי העיר לבבו לעשות זה הלא אני ה'·יתן לפניו גוים·ומי הוא שאתן לפניו גוים והרדה אותו במלכים והם ארבעה מלכים כדרלעומר והמלכים אשר אתו רדפם אברהם בשלש מאות ושמנה עשר איש והכם והציל מהם כל השבי וכל הרכוש אשר לקחו וזה היה ברוב בטחונו בי : ירד · ענין ממשלה והוא מבנין הפעול ומעניינו כמו לא תרדה בו בפרך , ורדו בכם שונאיכם , ופירוש ומלכים ירד , ובמלכים ר"ל שהשליטו במלכים והוא במעט עם , יקראהו יתן ירדפם יעבר כולם עתיד במקום עבר וכמוהו רבים , והטעם שאמר אלה כולם בלשון עתיד כי כמו שעשה האל עם אברהם אז כן יעשה בכל דור ודור עם כל לדיק שיהיה בו אהבת האל כמו אברהם : יתן כעפר חרבו : נתנם האל כעפר לדוש לפני חרב אברהם ונתנם כקש נדף לפני קשתו , וכן ת"י רמא כעפרא קטולין קדם חרביה כקשא רדופין קדם קשתיה , ויש מפרשים נתן חרב של כל אחד מהמלכים וקשתו כעפר וכקש נדף : (ג) ירדפם יעבר שלום · רדף אותם ועבר בשלום כי לא מת במלחמה אחד מאנשיו , שלום כחסרון בי"ת השמוש וכן הנמצא בית ה' כמו בבית ה' וכמוהו רבים , ויש לפרש שלום שם
שם

תולדות אהרן הלא ידעת : תענית ב ע עקדה שער ג כ פח : ויעפו · שם עקרים מ"ד פמ"ט : וקוי ה' : קדושין פב סנהדרין לב (קידושין סו) : מי העיר · שבת קנו ב"ב טו סנהדרין קח זוהר לך תרומה : כעפר חרבו · תענית כא :

מצודת דוד

כפי הגמול : (כח) הלא ידעת · הלא תוכל להשכיל מדעתך אם לא שמעת מתלמד ומורה : אלהי עולם ה' · ר"ל ואת זה תשכיל אשר ה' הוא אלהים עד עולם והוא ברא כל הארץ מהקלה אל הקלה ובכל ידו תשלה ולא ייעף ולא ייגע וכמו שזה בכל זמן א"כ יכול הוא לשלם גמול בכל זמן ובכל מקום : אין חקר לתבונתו . ר"ל ומה שמאחר לשלם הגמול הוא על כי אין חקר לתבונתו כי באמת בתבונה יעשה את זאת ואנחנו לא נדע : (כט) נותן ליעף כח : יבוא הזמן שיתן כח לישראל היעף : ולאין אונים וכו' : כפל הדבר במ"ש : (ל) ויעפו : ואז הבבליים שמוסיפים כח כנערים יעפו ויגעו : ובחורים וכו' : כפל הדבר במ"ש : (לא) וקוי ה' . אבל המקווים לה' יחליפו כח חדש בכל עת : יעלו אבר : יגדלו כנף כנשרים למהר לעוף אל ארצם והוא ענין מליצה : ירוצו . בשובם לארצם ירוצו ולא ייגעו וילכו בדרך ולא ייעפו : **מא** (א) החרישו אלי איים : יושבי האיים החרישו לשמוע אלי כי המדבר לא ישמע ולא יאזין : יחליפו כח . יחדשו כח להתאמץ בטענות אם יוכלו להשיבני : יגשו אז ידברו : יגשו אלי לשמוע אמרי ואז אחרי שמעם ידברו דבריהם אם ימלאו מענה : יחדו : אני והם נקרב למשפט על מה שהם אומרים שאין היכולת בידי להציל את עמי מידם : (ב) מי העיר ממזרח . אברהם שהיה במזרח מי העירו ללכת משם לשוב באלילי ארץ מולדתו : לדק יקראהו לרגלו . בכל מקום מדרך כף רגלו היה קורא את הלדק לעזוב האלילים ולהאמין בה' וכאומר ומי העירו הלא אני ה' : יתן לפניו גוים . ר"ל מי הוא הנותן לפניו גוים הם כדרלעומר והמלכים אשר אתו : ומלכים ירד : השליטו במלכים : יתן כעפר חרבו : · חרבו נתן הרוגים מרובים כעפר הארץ וקשתו הרבה חללים כקש נדף : (ג) ירדפם : רדף אחריהם ועבר בשלום אם
בי

מצודת ציון

(לעיל לד) : (כח) ייעף ייגע · פתרון אחד לשם : (כט) עצמה · ענין חוזק כמו ועולם כח' (דניאל ח) : (לא) יחליפו · ענין התחדשות ותמורה : אבר · כנף כמו אבר כיונה (תהלים נה) : ירוצו · ענין מהירות ההליכה : (א) החרישו · ענין שתיקה כמו יחרישו באהבתו (לפניה ג) : (ב) העיר · מל' התעוררות : ירד · ענין שלטנות כמו רדה בקרב אויביך (תהלים קי): נדף · ענין התיפה כמו אל ידפנו (איוב לב) : (ג) אורח · מסילה ודרך : ויאתיון

יָבוֹא׃ ד מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא
הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן
וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃ ה רָאוּ אִיִּים
וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ
וַיֶּאֱתָיוּן׃ ו אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ
וּלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק׃ ז וַיְחַזֵּק חָרָשׁ
אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הוֹלֶם
פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא
וַיְחַזְּקֵהוּ בְמַסְמְרִים לֹא יִמּוֹט׃
ח וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר
בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃
ט אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְצוֹת הָאָרֶץ
וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ
עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃
י אַל־תִּירָא כִּי־עִמְּךָ אָנִי אַל־תִּשְׁתָּע
כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־
עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃

ד מַן אֲמַר אִלֵּין קַיֵּם אֲמַר
וַעֲבִיד וְסַדַּר דָּרַיָּא מִלְּקַדְמִין
אֲנָא יְיָ בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית
אַף עָלְמֵי עָלְמַיָּא דִּילִי אִינּוּן
בַּר מִנִּי לֵית אֱלָהָא׃ ה חֲזוֹ
נַגְוָתָא וִידַחֲלוּן דִּבְסִיפֵי אַרְעָא
יְזוּעוּן יִתְקָרְבוּן וְיֵיתוּן׃ ו גְּבַר
יַת חַבְרֵיהּ יְסַעֲדוּן וְלַאֲחוּהִי
יֵימַר תְּקִיף׃ ז הֲלָא יִבְהֲתוּן
בְּעוּבָדֵיהוֹן דְּמַתְקֵיף נַגָּרָא עִם
קֵינָאָה מָחֵי בְּפַטִּישָׁא עִם
דִּמְטַפַּח בְּקוּרְנָסָא זִמְנָא אֲמַר
עַל דִּבְקָא תַּקִּין הוּא וּמַתְקִיף
לֵיהּ בְּמַסְמְרִין דְּלָא יִצְטְלֵי׃
ח וְאַתְּ יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב
דְּאִתְרְעִיתִי בָךְ זַרְעֵיהּ
דְּאַבְרָהָם רְחִימִי׃ ט דְּקָרֵיבְתָּךְ
מִזַּרְעִית אַרְעָא וּמִמַּלְכְוָתָא
בְּחַרְתָּךְ וַאֲמָרִית לָךְ עַבְדִּי אַתְּ
אִתְרְעִיתִי בָךְ וְלָא אַרְחֵקְתִּינָךְ׃
י לָא תִדְחַל אֲרֵי בְּסַעְדָּךְ
מֵימְרִי לָא תִתְּבַר אֲרֵי אֲנָא
אֱלָהָךְ אַתְקֵיפִינָךְ אַף אֲסַעֲדִינָךְ אַף אַחֲדִינָךְ בִּימִין קוּשְׁטִי׃

וייראו ו' רפין בקריאה וסי' וכל העם ישמעו וייראו ולא יזידון . והנשארים ישמעו וייראו · וכל ישראל ישמעו וייראו דבן סורר · ראו איים וייראו · יראו רבים וייראו · יראו צדיקים וייראו · וחד המה ואביהם וייראו : צרף ד' חסר וסי' הפסל נסך חרש וצרף קדמא דפסוק , ויחזק חרש את צרף · הוביש כל צרף מפסל · ויוצא לצרף כלי :

תולדות אהרן קורא הדורות · עדיות ב : אני ה' : (סנהדרין יח) : זרע אברהם · סוטה לא :

רש"י

לא יבא לא היה רגיל לבא : (ד) מי פעל ועשה · לו את זאת מי שהוא קורא הדורות מראש לאדם הראשון הוא עשה לאברהם גם את זאת : אני ה' ראשון להפליא פלא ולעזור : ואת אחרונים אני הוא : אף עמהם בניס אחרונים אהיה ולעזור אתכם : (ה) ראו איים : עובדי עכו"ם הגבורות שאעשה ויראו : קרבו ויאתיון · זה אל זה נאספים להלחם כשיראו הגאולה : (ו) איש את רעהו וגו' · יאמר חזק למלחמה אולי יעמדו להם אלהיהם : (ז) ויחזק חרש ניסך הפסל : את צורף המרקעו בזהב : מחליק פטיש . באחרונה כשהוא מכה בנחת להחליק את המלאכה : את הולם פעם . הוא המתחיל בה כשהיא עשת ומכה בכל כחו : אומר לדבק טוב הוא . על אותן שהיו מחזירי' אחר קרקע טובה לדבק בה עששות ברזל : דבק סולדור"א בלע"ז : ויחזקהו : להצורה במסמרי' לא ימוט · כולם יחזקו זה את זה : (ח) ואתה ישראל עבדי · ועלי יש לעזור לך סוף המקרא אל תירא כי אתך אני כך נראה לי חבור הענין לפי פשוטו ומ"א בבראשית רבה דורש כל הענין במלכי' לדק ואברה' ראו איים אותה מלחמ' וייראו שם נתיירא מאברהם פן יאמר לו העמדת רשעים אלו בעולם ואברהם נתיירא משם לפי שהרג את בני עילם שהם משם . איים כשם שאיי הים מסויימין בעולם כך אברהם ושם היו מסוימין בעולם : (ו) איש את רעהו יעזורו : זה עוזר את זה בברכו' ברוך אברם (בראשית יד) וזה עוזר את זה במתנות (שם) ויתן לו מעשר מכל : (ז) ויחזק חרש : זה שם שהיה נפח לעשות מסמרות ובריחים לתבה : את צורף : זה אברהם שהוא צורף את הבריות לקרבן אל השכינה : את הולם פעם · זה אברהם שהלם כל המלכים האלה פעם אחת : אומר לדבק טוב הוא. טוב לידבק באלוה של זה : ויחזקהו : שם לאברהם להיו' דבק בהקב"ה ולא ימוט : (ח) ואתה ישראל עבדי. אברהם שלא היה מזרע צדיקים עשיתי לו כל זאת : ואת ישראל עבדי' הקנוי לי משני אבות: זרע אברהם אוהבי. שלא הכירני מתוך תוכחה ולימוד אבותיו אלא מתוך אהבה: (ט) אשר החזקתיך· לקחתיך לחלקי כמו (שמות ד) וישלח ידו ויחזק : מקצות הארץ : משאר העכו"ם : ומאציליה : מן הגדולים שבהן : קראתיך · בשם לחלקי בני בכורי ישראל : ולא מאסתיך · כזה שנאמר בו (מלאכי א) שנאתי : (י) אל תשתע · אל ימס לבך להיות כשעוה זו וזה הכלל כל תיבה שתחל' יסודה שי"ן כשבא לדבר בל' מתפעל או יתפעל התי"ו חולקת ונכנסת בין שתי אותיות שרשי התיבה כמו (ישעיה כט) וישתומם (מיכה ו) וישתמר חוקות

רדק

שם אחר כמו ויבא יעקב שלם ויהיה בשלום קרוב רחוק וכמוהו עלה ידו בשלומיו : אורח ברגליו לא יבא · וזהו תימה אורח שלא כאבו רגליו ולא עפה בו בלילה שבא עליהם והכם , וי"מ אורח רע ברגליו לא יבא שלא קרה לו שום רע בדרך ההיא , וי"ת חיילא הרה ברגלוהי לא עלת , ויש מפרשים הענין הזה ענין נבואה על כורש שיעירהו האל ממזרח לבא על בבל ויתפסם ולא יעמדו לפניו גוים ומלכי' , והנכון כמו שפירשנו , וכן פירשו א"א ז"ל , וכן פירש יונתן שתרגם מי העיר ממזרח מאן אייתי בגלאי ממדינחא אברהם בחיר לדיקיא : (ד) מי פעל ועשה · כפל הענין במלות שונות אמר מי פעל ועשה גבורות אלו : קורא הדורות מראש · מי שקורא הדורות העתידות מקדם והחזיק אברהם וגדלו שידע שיצא ממנו זרע שיהיה נכון לפניו נבחר מכל העמים: אני ה' . אני הוא שאני ראשון ואני עם אחרונים שעתידים להיות כלומר שאני יודע כל הדורות מראש ועד סוף , ופירוש קורא כאלו קורא כך וכך יהיה בעתיד, וכן קורא ע"י נביאיו עתידות רבות : (ה) ראו איים · יושבי האיים ההם כשראו ושמעו זה הדבר הגדול שעשה יראו ויפחדו גם כן קצות הארץ ששמעו זה הדבר מפי המגידים חרדו לזה הדבר : קרבו ויאתיון · קרבו ובאו לפני אברהם כמו מלך סדום שיצא לקראתו ואעפ"כ איש את רעהו יעזרו לעשות הפסילים ולא נתנו אל לבם לא דעת ולא תבונה איך היה זה הדבר באברהם שלא היה אלא בשלש מאות וי"ח איש וגלה ד' מלכים גדולים וזה דבר פלא שאם תאמרו המלכים היו חלשים הרי הם שהיו ארבעה וגלחו מתחילה חמשה מלכים והכו כל הארץ א"כ היה להם לתת לב למה היה זה הפלא על ידי אברהם אלא שאמונתו נבדלת מאמונת כל גוים והאל אשר דבק בו ועבד אותו הוא עזרהו על המלכים האלה ולא די שלא אמרו זה אלא שהחזיקו יותר בפסילים ואמרו בפחד' וביראת' מהמעשה הגדול אשר ראו נתחזק ונתאמץ בעבוד' אלהינו כל אחד בפסלו והם יעזרונו: (ו) איש את רעהו · ולאחיו , כמו ואיש אל אחיו , והפסוק כפול בענין במלות שונות : (ז) ויחזק חרש . חרש עצים עושה תחלה הפסל מעץ ומחזק בדברו צורף הכסף והזהב לעשות צפוי הכסף מהרה ויצפנו : מחליק פטיש · הצורף מה שעשה ממכר מלאכתו ומחליק פטיש להכות בו עשי הכסף או הזהב , מחליק מענין ואנכי איש חלק , חלקלקות : את הולם פעם · הולם שם דבר כי הוא מלעיל ופירוש הולם מכה מן והלמה סיסרא ופירוש פעם הסדן שמכין עליו:ופירוש מחליק פטיש להכות בו העסין על הסדן ואת במקו' למ"ד השמוש כאלו אמר למכת הסדן , יונתן תרגם מחא בפטישא עם דמטפח בקורנס' , ויהיה לדבריו פטיש המקבת הגדולה ופעם המקבת הקטנה תקרא בדברי רז"ל קורנס וכן דרך הצורף מתחילה מכה במקבת גדולה ואחר כך בקטנה : אומר לדבק טוב הוא · כשמדבק העסין על פסל העץ וכשמדבק יפה שמח ואומר טוב הוא ואחר כן יחזקהו במסמרים כדי שלא ימוט היום או מחר עם הכסף מעל פסל העץ : (ח) ואתה ישראל עבדי · איך כגויי הארצות כי עבדי אתה ואני בחרתיך להיות לי עבד , ולמה שאתה זרע אברהם אוהבי שאהבני ודבק בי ויצא מתוך עובדי פסילים ואלילים : (ט) אשר החזקתיך · עבר במקום עתיד כדרך הנבואות , ר"ל אחזיק בך להוציאך מהגלות : מקצות הארץ ומאציליה · מגדולי הארץ וממלכיה קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעצור אותך : ולא מאסתיך : אע"פ שארך הגלות : (י) אל תירא · זהו כי עמך אני ואשר אחריו בפרשת התרשים שמעו אל תירא כי אתך אני , ותד פסוק סימן וירדתי ודברתי עמך שם וגו' : אל תשתע כי אני אלהיך · לפי ענינו אל תפחד , וי"ת לא תתבר , ובדברי רז"ל אל תשתע כי אני אלהיך אל תהיה כשעוה כלומר כדונג שנמס מפני האש כן אל תמס אתה , ואאז"ל פירש מענין שעו ממני אשעי' כרשו , ופירוש אל תשתע
אל

מצודת דוד

כי רדפם באורח שלא בא ברגליו מעולם ולא היה רגיל באורח ההוא : (ד) מי פעל : מי הוא שפעל ועשה את זאת הלא ה' עשהו הקורא הדורות קודם שיהיו ר"ל שיודע כל הדורות הבאים ויקרא לכל דור לעמוד בעתו : אני ה' ראשון : ראשון לכל הדורות שעברו ואני הוא עם הדורות האחרונים אשר יהיו : (ה) ראו איים : יושבי האיים ראו הנס שעשיתי לאברהם ופחדו גם השוכנים בקצות הארץ חרדו בשמעם הנס : קרבו ויאתיון . קרבו ובאו לפני אברהם לשאול ממנו מתנת חנם ולא באו במלחמה כמ"ש ויאמר מלך סדום וכו' תן לי הנפש וגו' (בראשית יד) :

מצודת ציון

(ה) ויאתיון · ענין ביאה כמו אתא בוקר (לעיל כא) : (ז) מחליק · מלשון חלק : פטיש · הוא המקבת וכן וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כג) : הולם פעם · ענין הכאה כמו והלמה סיסרא (שופטים ה) וכמו נפעמתי ולא אדבר (תהלים עז) וכפל המלה בשמות נרדפים ויורה על חוזק ההכאה : במסמרים · יתדות וכן וברזל לרוב למסמרים (ד"ה כב) : ימוט · מלשון נטיה וקלקול : (ט) החזקתיך · ענין אחיזה כמו ויחזיקו האנשים בידו (בראשית יט) : ומאציליה · כן יקראו הגדולים וכן ואל אצילי בני ישראל (שמות כד) : (י) תשתע · ענין הפנה והסרה כמו ועיניו השע (לעיל ו) : אמצתיך · ענין חוזק : תמכתיך · ענין סעד ומשען :
סנחרים

(ו) איש את רעהו יעזורו : ועכ"ז אף שראו שלפי האל מ"מ עזרו זה לזה לעשות הפסילים : לאחיו : כ"א אמר לאחיו חזק בעשיית הפסל וכפל הדבר במ"ש : (ז) ויחזק חרש : חרש העצים העושה הפסל חיזק בדבריו את הצורף להיות זריז במלאכה לפוי שם הזהב אשר ילפנו : מחליק פטיש · המכה בפטיש קטן להחליק את הפסין היה מזרז את המכה על הסדן בחוזק לב בהתחלה הכדוד למען יתחיל הוא מעשהו : אומר לדבק : כאשר ידבק הפסין על הפסל ישמח ויאמר הנה טוב הוא וכן יפה לו : ויחזקהו · מחזק הצפוי על ידי מסמרים למען לא יתפרד מעל הפסל : (ח) ואתה : אבל אתה ישראל איך כמוהם כי עבדי אתה אשר בחרתי בך לי לעם לפי שאתה זרע אברהם אשר אהבני ופירש מעכו"ם : (ט) אשר החזקתיך : עבר במקום עתיד כדרך הנבואות וכ"ל אחזיק בך להוציאך מקצות הארץ : ומאציליה : מגדולי הארץ קראתיך שתצא מרשותם ולא יהיה בהם כח לעצור אותך : בחרתיך : מאז בחרתי בך ולא מאסתיך : (י) אל תשתע · אל תסור מעלי בחושבך אשר כבר עזבתיך כי
אני

רש״י

ח:קית עמרי (ב״ה א) משתכרין (איוב ל) תשתפך נפשי : (יד) תולעת יעקב . משפחת יעקב החלשה כתולעת שאין לה גבורה אלא בפיה : תולעת וירמול״א בלע״ז : מתי ישראל . מספר ישראל : (טו) למורג חרוץ . כלי הוא של עץ וכבד ועשוי חריצים כעין כלי נפחים של ברזל שקורין לימ״א בלע״ז וגוררין על הקשין של שבלין ומחתכן עד שנעשו תבן דק : חדש . כשהוא חדש עד שלא הוחלקו פיות חריציו הוא חותך הרבה אבל משנתישן הוחלקו פיות חריציו : בעל פיפיות . הם חידודי החריצין: (טז) תזרם . אזרה אותם כבמזרה לרוח : ורוח תשאם . מאליהם לגיהנם : (יז) מבקשים מים נתנבא הנביא על אחרית הימים (עמוס ח) לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' יש טעו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו וכשישוב אפו יכין להם לחם ומים וישכון שכינתו ורוח בפי נביאהם : נשתה . ל' ונשתו מים מהים (לעיל יט) לשון השאת והשבר (איכה ג) וכולן ל' חורבה ויובש ולכך התי״ו מודגשת שהרי באה במקום שתים שאין שאת בלא תי״ו והיה לו לומר לנקבה נשתתה שהרי לזכר יחיד יאמר נשתה ולרבי' ונשתו : (יח) נהרו'. לב מבין לתורה ולנבואה : מדבר . מקום שלא היתה חכמת התורה : (יט) אתן במדבר ארז שטה . כל מיני ישוב אף בה אתן כל מיני חכמה וטובה ושלום

ישעיה מא

יא הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בָּךְ
יִהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃
יב תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי
מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס אַנְשֵׁי
מִלְחַמְתֶּךָ׃ יג כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא
אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃
יד אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי
יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה
וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ טו הִנֵּה
שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל
פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת
כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ טז תִּזְרֵם וְרוּחַ תִּשָּׂאֵם
וּסְעָרָה תָּפִיץ אוֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל
בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃
יז הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים מְבַקְשִׁים מַיִם
וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשָׁתָּה אֲנִי
יְהוָה אֶעֱנֵם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא
אֶעֶזְבֵם׃ יח אֶפְתַּח עַל־שְׁפָיִים
נְהָרוֹת וּבְתוֹךְ בְּקָעוֹת מַעְיָנוֹת
אָשִׂים מִדְבָּר לַאֲגַם־מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה
לְמוֹצָאֵי מָיִם׃ יט אֶתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז
שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן אָשִׂים

תרגום

יא הָא יִבְהֲתוּן וְיִתְכַּנְעוּן כָּל
עַמְמַיָא דַהֲווֹ מִתְגָרִין בָּךְ
יְהוֹן כִּלְמָא וְיֵיבְדוּן אֱנָשֵׁי
דִינָךְ׃ יב תִּבְעֵינוּן וְלָא
תַשְׁכְּחִינוּן לְאֱנָשֵׁי מַצוּתָךְ יְהוֹן
כִּלְמָא וּכְלָא מִדַעַם גֻבְרִין דַהֲווֹ
מִתְגָרִין לְמֶעְבַּד עִמָךְ קְרָב׃
יג אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ מַתְקֵיף
יְמִינָךְ דַאֲמָרִית לָךְ לָא תִדְחַל
מֵימְרִי בְסַעֲדָךְ׃ יד לָא תִדְחֲלוּן
שִׁבְטַיָא דְבֵית יַעֲקֹב זַרְעִיתָא
דְיִשְׂרָאֵל מֵימְרִי בְסַעְדְכוֹן אֲמַר
יְיָ וּפָרִיקְכוֹן קַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃
טו הָא שַׁוִיתִיכוֹן לְמוֹרַג
תַקִיף חֲדַת מְלֵי סַמְפּוּרִין
תְקַטִיל פַּלְחֵי כוֹכְבַיָא וְתְשֵׁיצֵי
כְמוֹצָא תְשַׁוֵי׃ טז תְדָרִינוּן
וְרוּחָא תְטַלְנוּן וּמֵימְרֵיה
כְּעַלְעוֹלָא לְקַשָׁא יְבַדַר יַתְהוֹן
וְאַתְּ תְבוּעַ בְּמֵימְרָא דַיְיָ
בְּקַדִישָׁא דְיִשְׂרָאֵל תִשְׁתַּבַּח׃
יז עִנְוְתָנַיָא וַחֲשִׁיכַיָא דְמִתְחַמְדִין
לְאוּלְפָנָא הָא כְצַחְיָא לְמַיָא
וְלָא מַשְׁכְּחִין רוּחֵיהוֹן בִּסְגוּפָא
מִשַׁלְהֲיָא אֲנָא יְיָ אֲקַבֵּיל
צְלוֹתְהוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא
אַרְחֲקִינוּן׃ יח אֲקָרֵב גָלְוָתְהוֹן
מִבֵּינֵי עַמְמַיָא וְאֶדְבְּרִינוּן
בְּאוֹרַח תַקְנָא וְאֶפְתַּח לְהוֹן
עַל נִגְדִין נַהֲרִין וּבְגוֹ מַשְׁרַיָן
מַבּוּעִין אֱשַׁוֵי מַדְבְּרָא לַאֲגַמִין דְמַיִן וַאֲרַע בֵּית צַחְוָנָא לְמַבּוּעֵי מַיָא׃ יט אֶתֵּן
בְּמַדְבְּרָא אַרְזִין שִׁיטִין וַהֲדַסִין וְאָעִין דִמְשַׁח אֲרַבֵּי בְמֵישְׁרָא

רד״ק

אל תתרפה כענין אל ירפו ידיך : (יא) הן יבשו • הנחרים בך • כמו כל אמי נחרו בי מן חרה : יבשו ויכלמו ' כיון שלא תעלה מחשבתם שהיו חושבים שלא יצאו מרשות' לעולם : (יב) תבקשם ' אפילו אם תבקשם לא תמצאם כל כך יאבדו ויהיו כאין וכאפס : מלחמתך ' כמו ה', לריב ומצה : (יג) כי אני ' ואמר שאני אומר לך אל תירא במות תהיה כי לא איש אל ויכזב ; (יד) אל תיראי תולעת יעקב ' לפי שהם אלביס בגלות כתולעת וכילמדנו למה נמשלו ישראל לתולעת לומר לך מה תולעת זו אינה מכה את הארזים אלא בפה והיא רכה ומכה את הקשה כך ישראל כל כחם בתפלה ומכים רשעי העולם שהם חוקים כארזים ונמשלים כהם שנאמר ארז בלבנון : מתי ' כמו אנשי : עזרתיך ' לשון נקבה כנגד התולעת אע״פ שאמר מתי : (טו) הנה שמתיך למורג חרוץ : כמו למורג ותרוץ וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואע״פ שהמורג הוא החרוץ הכלי ההוא עשוי בשתי תכונות לאחד קוראים מורג ולאחד חרוץ או יהיה חרוץ תאר למורג ר״ל מורג מחתך היטב כי חרוץ ענין חותך כמו אם תרוצים ימיו אמר כנגד תולעת יעקב הנה שמתי אותך לרשעים כאותך מהגלות למורג וחרוץ חדש : בעל פיפיות • בעל פיות רבות לפיכך נכפל בו הפ״א והיו״ד כי כל מורג הוא בעל פיפיות והם שמסירים הקליפה מעל הבר : הרים ' וגבעות ' משל למלכי שבעה האומות ושריהם : (טז) תזרם : אתה תזרם אותם כאדם שזורה התבואה אחר הדישה והרוח תשא והפוץ המוץ והם יהיו כמו המוץ : (יז) העניים והאביונים : בני הגלות בצאתם מהגלות לשוב לארצם וילכו דרך מדברות מקום שאין מים יבקשו מים במדבר ולא ימצאו ולשונם יבשה בצמא ויצעקו אלי ואני אענם כי אני אלהי ישראל ואני הוצאתים מהגלות לא אעזבם למות בצמא במדבר אלא מה אעשה להם : (יח) אפתח על שפיים נהרות ' נשתה ' כמו נשתה גבורתם ודגש התי״ו מפני הפסק : אפתח על שפים . המקומות הגבוהים כמו וילך שפי : נהרות • מים שילכו נהרות מהם : ובתוך בקעות • וכל שכן בתוך בקעות שיצאו מעינות רבות והכל יהיה דרך פלא כי לא ימצאו מים במדבר לא בהר ולא בבקעה : (יט) אתן • לא שימצאו מים במדבר לבד אלא אפילו עצים יגדלו בהם ואם תאמר מה צורך להם בעצים אלא בעלות מהגלות טכל לומר שיבראו אלה העצים במדבר בקומתן כמו שנבראו בימי בראשית ויהיה להם צל שלא יכם שרב ושמש או לעמיד הפלא ההוא מהיום ההוא והלאה ויהיו באותן מדברות לעולם מים ועצים גדלים בהם ויאמרו בני העולם בעברם בהם זה עשה האל לכבוד ישראל ויודו לשם ה' לעולם על הפלא ההוא וכן אמר למטה בפרשה דרשו ה' והיה להם לשם לאות עולם לא יכרת : עץ שמן ' הוא העץ שקורין בלע״ז פי״ן והוא עצי שמן והשמן שיוצא ממנו היא הזפת וכן תרגם יונתן ואעין דמשחא ולא נוכל לומר כי הוא עץ זית כי בעזרא זוכר אותם בשנים והביאו עלי זית ועלי עץ שמן : מדבר • ת״י מורניין ובדברי רז״ל מדבר שאגא וסי'

מסורה

ויאבדו ב' וס' הן יבשו ויכלמו כל הנחרים בך ' בשוב אויבי אחור : פיפיות ב' ומ״ל וסי' הנה שמתיך למורג חרוץ חדש . וחרב פיפיות בידם : כמץ ב' וחסר וסי' וגבעות כמץ תשים ' כי אם כמץ אשר תדפנו רוח : תגיל ב' וסי' ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל ונפשי תגיל בה': תתהלל ב' וסי' בקדוש ישראל תתהלל . אשה יראת ה' : לאגם ג' פתחין וסי' לעיל בסי' ל״ה :

תולדות אהרן

הנחרים בך • זוכר תפא : אל תיראי • זוכר ויצא : למורג חרוץ • עכו״ם כד זבחים קטו מנחות כב : תזרם • עכו״ם מד • ארז שטה • סוכה לז ר״ה כג ב״ב פ (כתובות לא) :

מצודת דוד

אני ה' אלהיך כמאז : אמלאיך ; בדברים טובים ונחומים : אף עזרתיך : בימים הקדמונים : אף תמכתיך : בהיותך ביד האויב תמכתיך בימיני לבל יעשה בך האויב כלה : בימין צדקי : ר״ל לא בגמול כי אם בצדקה : (יא) הן יבושו : באחרית הדבר יבושו כל הכועסים בך : אנשי ריבך . המריבים עמך : (יב) תבקשם : אפילו אם תבקשם לא תמצא את אנשי מצותך : יהיו כאין וכו' . כפל הדבר פעמים רבות לגודל האבדון : (יג) מחזיק ימינך . אוחז ימינך לבל תפול : האומר לך וכו' . ר״ל הואיל ואני האומר לך לזה אל תירא כי אעזור לך : (יד) תולעת יעקב : עדת יעקב החלושה כתולעת ואין כחה אלא בפה היא התפלה כתולעת הזה שבפיה מנסרת בארזים : אני עזרתיך . מאז : וגואלך ' והיה גואלך לעתיד אני קדוש ישראל :
(טו) הנה שמתיך ' שמתי אותך להיות מורג העשוי חריצים והוא חדש המחודד ביותר והוא בעל פיפיות רבות : (טז) תזרם : אתה תפזרם והרוח תשאם למרחוק : וסערה וכו' ' כפל הדבר במ״ש : בה' תתהלל . תתפאר בעצמך במה שתלית בטחונך בקדוש ישראל : (יז) העניים וכו' : בני הגליות כשישובו לארצם דרך המדבר יבקשו מים ולא ימצאוהו : בצמא . בעבור הצמאון כאלו נעתק לשונם ממקומו : אענם . בדבר שאלתם על המים : (יח) על שפיים : במקומות הגבוהים אוליך נהרות עם כי אין דרך הנהרות למשוך שמה : מעיינות ; למוצאי מים : להיות מקום מוצא מים : (יט) אתן במדבר ארז וכו' . שיתענגו בני הגליות בצלם : יחדו . כולם יחדו יביאו שמה : למען יראו וכו' . זה הפלא אעשה להם למען יראו העכו״ם וישימו על לב וישכילו לדעת אשר יד ה' עשתה זאת הגאולה והוא ברא הפלא

מצודת ציון

(יא) הנחרים ' מל' חרון וכעס וכן בני אמי נחרו בי (ש״ה א) : כאין • כלא דבר : (יב) מצותיך ' ענין מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (לקמן נח) : וכאפס ' דבר שאין בו ממש : (יג) מחזיק' אוחז : (יד) מתי : אנשי : (טו) למורג • הוא כעין לוח עץ ובתחתיתו תחובים אבנים דקים וכו דשים התבואה וכן והמוריגים וכלי הבקר (ש״ב כד) : חרוץ • עשוי חריצים ובקיעות בין אבן לאבן : בעל פיפיות ' ר״ל שיש בו פיות ותדודים רבות והם חריצים : תדוש - מל' דישה : ותדוק ' מלשון דק : כמוץ • היא פסולת התבואה : (טז) תזרם ' ענין פזור כמו וזרתי פרש (מלאכי ב) : תפיץ ' תפזר : תתהלל ' מל' הלול ושבח : (יז) נשתה . ענין העתקה וכן ונשתו מים מהים (לעיל יט) : אענם ' מל' עניה ותשובה : (יח) שפיים ' כן נקראו המקומות הגבוהים וכן רוח צח שפיים (ירמיה ד) ; לאגם • כן נקרא מקום כניסת המים וכן ועל אגמיהם (שמות ז) : ציה שממון ; (יט) ארז וגו' • שמות אילני סרק : בערבה • במדבר : ברוש • וגו'

ושלום : תדהר ותאשור : שמות אילני סרק העשויין לבנין : (כא) קרבו ריבכם: כל העכו"ם בואו וריבו והתוכחו עם בני : עצומותיכם : טענות בריאות וחזקות שלכם ול' ריב הוא זה בל' משנה שנים שהיו מתעצמין בדין במסכת סנהדרין : (כב) יגישו : העכו"ם את נביאיהם וקוסמיהם : ויגידו לנו : את אשר תקרינה לעתיד : הראשונות: שהיו קודם בריאת עולם ועל מה נבראת מה הנה (ס"א מאורעות שהתחילו כבר מה יהא בסופן) : או הבאות : לעתיד ישמיענו ונראה אם יש בהם ממש שיתקיימו דבריהם: (כג) הגידו האותיות לאחור : המופתים הבאים באחרונה : ונשתעה ונספר דבריהם ויספר מתרגמינן ואישתעי : (כד) הן אתם מאין . ודבריכם איך יתקיימו : ופעלכם מאפע : אינכם אלא פועים ומרימים קול להטעו' בדברי כזב: תועבה. הנתעבים הם ינחרו בכם ולא הקב"ה ולא עבדיו ולא משרתיו: (כה) העירותי מצפון ויאת : אני מגיד העתידות הנני מעיר לבנות חרבות ירושלי' את כורש מצפון ויאת את בבל להחריבה: ממזרח שמש · יקרא בשמי : כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים (עזרא א) ונראה שארץ פרס במזרחית צפונית היא לארץ ישראל: ד"א העירותי מצפון את נבוכדנצר להחריב את עירי ויאת·וכורש העירותי ממזרח שיקרא בשמי לבנות את עירי שמלכות פרס ממזרח ארץ ישראל היא שנא' ראיתי את האיל וגומר וי"ת אייתית בגלאי מלך דתקיף מרוח צפונא וייתי כמפק שמשא בגבורתיה ממדינחא אגבריני' בשמי:ויבא סגנים : ויבא על מלך בבל ועל שריו כאשר בא לרמוס על חומר וכמו יוצר הרשים ירמוס טיט לכלי חרס כן ירמוס הוא סגנים : (כו) מי מנביאי הבעל הגיד כמוני דבר העתיד לבוא· ומי מלפנים הגידה ולכשתבא נאמר שהיא צדיק שנבואתו צדק : אף מגיד : אבל אין בכם שיגיד עתידות ותתקיים : אף אין שומע אמריכם. שיעיד בבא עתידה פלוני נביא הבעל ניבא

וסירותו שאינן בלע"ז : ותאשור · פי' ואשכרוען , ובדברי רז"ל סאשור סורבינא , וכתב רבי יונה כי כן נקרא בערבי שורבין , ובעל הערוך פירש אשכרוע בערבי בקס והוא שקורין לו בלע"ז בוס"ו אם כן לדבריו ברוש אינו בוי"ש : (כ) למען · אעשה הנפלאות האלה למען יראו אותם אומות העולם לפיכך אמר יחרדו כל הגוים וידעו · וישימו על לבם וישכילו כי יד ה' עשתה זאת שהוציא ישראל מהגלות ועשה להם הנפלאות האלה ; בראה · זאת הפלאה כי הפלא הוא חדוש , לפיכך אמר בלשון בריאה : (כא) קרבו : צווי מפני סדגים אלא בכרי"ש אינה מקבלת דגש עתה שב לדבר כנגד עובדי הפסילים : ריבכם · הריב שיש לכם עם ה' ועם עמו וכפל הענין במלות שונות : עצומותיכם . טענות עצומות שיש לכם פירוש אחר עצמותיכם הוא לשון ריב וזה בלשון משנה שנים שהיו מתעצמין לדין , וי"א עצמותיכם הדברים העצומים שעשיתם בעולם : (כב) יגישו · הפסילים שאתם אומרים שהם אלהים יגישו אלינו דבריהם , אומר הנביא בעדו ובעד ישראל שאינם עובדי הפסילים כמו הגוים אלא האל יתברך לבדו : ויגידו לנו את אשר תקרנה , המקרים העתידים לבא , ואמו בלשון נקבות כאלו אמר הקורות המוצאות בני העולם : הראשונות מה הנה · יאמרו לנו הראשונות שעברו מה הנה : הגידו · אמר כנגד הפסילים כאלו מדבר עמהם : ונשימה לבנו · לזכור אם היו ראשונות כמו שתאמרו : ונדעה אחריתן . ונדעה שתדעו אחריתן אם ידעתם ראשיתם או הבאות השמיענו העתידות לבא : (כג) הגידו האותיות . פירש הבאות , וכן אתא בקר , כתרגום בא אתא : לאחור · לסוף , וכן תרגומו לסופא · כי בתחלה אמר הבאות לעתיד שלא בזמן רחוק מאד ואחר כך אמר הגידו האותיות לאחור ר"ל באחרית הימים אם תעשו זה : נדעה כי אלהים אתם · אף תטיבו ותריעו כמו שחושבים עובדיכם : ונשתעה ונרא · כן כתוב בלא ה"א וקרי ונראה בה"א והענין אחד , ונשתעה פירוש ונספר , כמו שהוא תרגום ואשתעיא , כלו' נספר עליכם ונראה אתכם יתדיו אנחנו כמו עובדיכם אחר שתאמרו כל זה : (כד) הן אתם ופעלכם , על מחשבת העובדים כי אין לאלילים פעל . מאפע · כמו מאפס , כי הסמ"ך עי"ן באותו מהגלפה ביתא אשר במאתים ועשרים ואחד שערים , ורבי אבי רבי משה ז"ל פי' כמו אפעה כלומר פעליכם כמעשה הנחשים שממיתים לדבקיהם : תועבה יבחר בכם · איש תועבה כלומר הנתעבים יבחרו בכם לא הקב"ה כי האל ימאס בכם : (כה) העירותי מצפון ויאת , המפרשים פירשו זה על כרש מלך פרס כי הרצו מזרחית צפונית לבבל · לפיכך אמר מצפון , ואמר ממזרח שמש כי הוא החריב בבל וגזם את ישראל לעלות לארצם לפיכך אמר ראשון לציון הנה הנם ואאז"ל פירש הפרשה על המשיח ואמר העירותי ולא אמר מי עד שאמר הן עבדי אתמך בו , וזהו הנכון , ומה שאמר מצפון ואמר ממזרח כי שם עשרת שבטים בחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי והוא כהארץ היא לפונית מזרחית : ויאת · בא בחסרון למ"ד הפעל והוא כמו ויאתה ; ויבא סגנים · כמו על סגנים והם מלכי העכו"ם : כמו חומר · כמו שיוצר על החומר שמגבל אותו ברגליו , ושנה הענין ואמר וכמו יוצר ירמס טיט , ויוצר הוא האומן העושה כלי החרס : (כו) מי הגיד מראש · מתחלה טרם בא העתידה מתחלה מי הגידה מהאלילים ועובדיהם ואם הגידה אחד מהם נדעה כי הם אמת : ומלפנים · ומי הגידה מלפנים ונאמר עליו כי הוא צדיק ונאמן בדברו : אף אין מגיד · אבל ידענו כי אין מגיד : ואין משמיע · בכל האלילים ואין מעובדיהם שיאמר ששמע את אמריכם , אמר לנכח האלילים כי

בַּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר
יַחְדָּו׃ כ לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ
וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו כִּי יַד־יְהוָה עָשְׂתָה
זֹּאת וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּרָאָהּ׃
כא קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמַר יְהוָה הַגִּישׁוּ
עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ יַעֲקֹב׃
כב יַגִּישׁוּ וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר
תִּקְרֶינָה הָרִאשֹׁנוֹת ׀ מָה הֵנָּה
הַגִּידוּ וְנָשִׂימָה לִבֵּנוּ וְנֵדְעָה אַחֲרִיתָן
אוֹ הַבָּאוֹת הַשְׁמִיעֻנוּ׃ כג הַגִּידוּ
הָאֹתִיּוֹת לְאָחוֹר וְנֵדְעָה כִּי אֱלֹהִים
אַתֶּם אַף־תֵּיטִיבוּ וְתָרֵעוּ וְנִשְׁתָּעָה
וְנִרְאֶ יַחְדָּו׃ כד הֵן־אַתֶּם מֵאַיִן
וּפָעָלְכֶם מֵאָפַע תּוֹעֵבָה יִבְחַר בָּכֶם׃
כה הַעִירוֹתִי מִצָּפוֹן וַיַּאת מִמִּזְרַח־
שֶׁמֶשׁ יִקְרָא בִשְׁמִי וְיָבֹא סְגָנִים
כְּמוֹ־חֹמֶר וּכְמוֹ יוֹצֵר יִרְמָס־
טִיט׃ כו מִי־הִגִּיד מֵרֹאשׁ וְנֵדָעָה
וּמִלְּפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק אַף אֵין־
מַגִּיד אַף אֵין מַשְׁמִיעַ אַף אֵין־

בּוּרָנִין מוּרְנִין וְאַשְׁכְּרוֹעִין כַּחֲדָא׃ כ בְּדִיל דְיֶחֱזוּן וְיִדְעוּן וִישַׁווּן דַחַלְתִּי עַל לִבְּהוֹן וְיִסְתַּכְּלוּן כַּחֲדָא אֲרֵי גְבוּרְתָּא דַייָ עֲבָדַת דָא וְקַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל בְּרָא יָתַהּ׃ כא קָרִיבוּ דִינְכוֹן אֲמַר יְיָ אַעִילוּ חֻזָּתְכוֹן אֲמַר מַלְכֵּיהּ דְיַעֲקֹב׃ כב יִתְקָרְבוּן וִיחַוּוֹן לָנָא יָת דְעָרְעִינָנָא קַדְמֵיתָא מָה אִינוּן הֲווֹ וּנְשַׁוֵּי לִבָּנָא וְנִדַּע סוֹפְהוֹן אוֹ דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי בַּשְׂרוּנָא׃ כג חַווֹ דְאַתְיָן לְסוֹפָא וְנִדַּע אִם לְטַעֲוָן דְאִית בְּהוֹן צְרוֹךְ אַתּוּן פָּלְחִין אִם יָכְלִין אִינוּן לְאֵיטָבָא וּלְאַבְאָשָׁא וְנִסְתַּכֵּל וְנִידוּן כַּחֲדָא׃ כד הָא אַתּוּן לְמָא וְעוֹבָדֵיכוֹן לָא מִדַּעַם תּוֹעֵיבָא דְאִתְרְעִיתוּן בֵּיהּ לְכוֹן׃ כה אַיְתֵיתִי בְגַלַּאי מַלְכָּא דְתַקִּיף מֵרוּחַ צִפּוּנָא וְיֵיתֵי כְּמִפַּק שִׁמְשָׁא בִּגְבוּרְתֵּיהּ מִמַּדְנְחָא אַגְבַּרְנֵיהּ בִּשְׁמִי וְיֵיתֵי וְיֵדוּשׁ שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָּא כְּמָא דְדָיְשִׁין יָת עַפְרָא וּכְפַחְרָא דְעָרֵיךְ יָת טִינָא׃ כו מַן חַוֵּי מִן אוּלָא וְנִדַּע וּמִלְקַדְמִין וְנֵימַר קְשׁוֹט אַף לֵית דִי מְחַוֵּי אַף לֵית דִמְבַסֵּר

וישימו ג' רפי' בקריאה וסי' ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם למען יראו וידעו · וישימו באלהים כסלם : ונדעה ה' בקריאה וסי' הוציאם אלינו ונדעה אותם · יגישו ויגידו לנו · הגידו האותיות לאחור ונדעה בשלמי הרעה הזאת · ונדעה התצליח דרכינו דפסל מיכה · וחד פליגי וסי' ונדעה נרדפה לדעת : ד' פסוקים מיחרין דכל חד וחד לית וזנה וסי' אין קדוש כה' אין אין ואין . מדוע באתי ואין איש ואין : מי הגיד בראש ונדעה אין אין · יש אחד ואין ואין ואין :

תולדות אהרן העירותי מצפון · זוכר ויבא :

מצודת ציון

ונו' · שמות אילני סרק : (כא) עצמותיכם · ענין תוקף הדבר ועצמותו וכן לא נכחד עצמי ממך (תהלים קלט): (כב) תקרינה · מל' מקרה : (כג) האותיות · הבאות כמו אתא בוקר (לעיל כא) : לאחור · מל' אחרון : ונשתעה · ענין ספור דברים כי תרגום של ויספר הוא ואשתעי וכן ואשתעה בחקיך תמיד (תהלים קיט) : (כד) מאפע · הוא אפעה והוא מין נחש רע : תועבה · איש תועבה וכן ואני תפלה (שם קיט) ומשפטו איש תפלה : (כה) העירותי · מל' התעוררות : ויאת · ענין ביאה : סגנים · מין שררה : חומר · הוא כעין טיט : יוצר · אומן חרס

מצודת דוד

הפלא הזה : (כא) קרבו ריבכם : שב לדבר לעובדי הפסל ואמר להם קרבו הריב שיש לכם עם ה' ועם עמו : הגישו עצומותיכם . תוכן הטענות ועצמות הדבר : (כב) יגישו . הפסילים שאתם אומרים אלהים המה יגישו נא ויגידו לנו את אשר יקרה באחרית הימים : הראשונות מה הנה . יאמרו מה היה קודם בריאת העולם : הגידו : אמרו נא ונשימה לבנו לזכור אם כן היה ובזה נדע שתדעו גם אחריתן של העולם : או הבאות השמיענו : השמיעו אותנו את העתידות לבוא אם ידעתם : (כג) האותיות לאחור . הבאות באחרית הימים : ונדעה : ואז נדעה אשר אלהים אתם ואף תוכלו לעשות למי טובה או רעה : ונשתעה . ואז נספר אני והם ונראה יחדו מה לעשות בעולם ואמר בדרך לעג והתול : (כד) הן אתם מאין . באמת אתם והם מדבר שאין בו ממש : מאפע . ממעשה האפעה הממית להדבקים בו : תועבה . איש מתועב בוחר בכם : (כה) העירותי : כלומר הנה אני אגיד עתידות אשר כבר גזורה מלפני להעיר את נ"נ מצפון לבוא על ירושלים להשחיתה ואח"ז יבוא כורש ממזרח ויקרא בשמי להאמין בי והוא יבוא על שרי בבל לרמסם כמו חומר וכמו היוצר הרומס בטיט וכפל הדבר במ"ש : (כו) מי הגיד מראש . מי מהפסילים הגיד דבר מראש טרם בוא ובבוא הדבר נדעה שאמת דבר : ומלפנים . מי הגיד דבר לפני בואו ובבא הדבר נאמר צדקו דבריו והוא כפל ענין במ"ש : אף אין מגיד . אבל באמת אין מהם מגיד שום דבר אף הטוב כי פה להם ולא ידברו : אף אין משמיע : דבור בעלמא והוא כפל במ"ש : אף אין שומע אמריכם : אף אין בכם מי שישמע אמריכם

שְׁמֹעַ אִמְרֵיכֶם׃ כז רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן
הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלִַם מְבַשֵּׂר אֶתֵּן׃
כח וְאֵרֶא וְאֵין אִישׁ וּמֵאֵלֶּה וְאֵין
יוֹעֵץ וְאֶשְׁאָלֵם וְיָשִׁיבוּ דָבָר׃ כט הֵן
כֻּלָּם אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ
נִסְכֵּיהֶם׃

מב א הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ
בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי
עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא׃ ב לֹא
יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא־יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ
קוֹלוֹ׃ ג קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר
וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת
יוֹצִיא מִשְׁפָּט׃ ד לֹא יִכְהֶה וְלֹא
יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט
וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵילוּ׃
ה כֹּה־אָמַר הָאֵל ׀ יְהוָה בּוֹרֵא
הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ
וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ

ת לֵית אַף דְּשָׁמַע לְמִילֵיכוֹן׃
כז פִּתְגָמֵי נֶחָמָתָא דְאִתְנַבִּיאוּ
נְבִיַּיא מִלְקַדְמִין עַל צִיּוֹן הָא
אֲתוֹ וְלִירוּשְׁלֵם מְבַסַּר אֶתֵּן׃
כח וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית גְּבַר דְּלֵיהּ
עוֹבָדִין טָבִין וּמֵאִלֵּין לֵית
דְּמָלִיךְ מֵילַךְ וּשְׁאֶלְתִּינוּן אִם
יְתוּבוּן פִּתְגָם׃ כט הָא
כּוּלְהוֹן לְמָא וְלָא מִדַּעַם
עוֹבָדֵיהוֹן בְּזָא וְתַבְרָא
עֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן׃ א הָא עַבְדִּי
מְשִׁיחָא אֲקָרְבִינֵיהּ בְּחִירִי
דְּאִתְרְעֵי בֵּיהּ מֵימְרִי אֶתֵּן
רוּחָא דְקוּדְשִׁי עֲלוֹהִי דִּינִין
לְעַמְמִין יְגַלֵּי׃ ב לָא יְצַוַּח
וְלָא יַכְלֵי וְלָא יָרִים לְבָרָא
קָלֵיהּ׃ ג עִנְוְתָנַיָּא דְּאִינוּן
דָּמָן לְקַנְיָא רְעִיעַ לָא יִתַּבְּרוּן
וַחֲשִׁיכַיָּא דִּכְבוּצִין עֲמֵי לָא
יִטְפוּן לְקוּשְׁטָא יַפֵּיק דִּינָא׃
ד לָא יִלְהֵי וְלָא יִלְאֵי עַד
דִּיתַקֵּין בְּאַרְעָא דִּינָא וּלְאוֹרַיְתֵיהּ
נַגְוָן יְכַתְּרוּן׃ ה כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלָהּ עָלְמָא יְיָ דִּי בְרָא שְׁמַיָּא וּתְלָנוּן שַׁכְלִיל אַרְעָא וְדַיָּרַתָא יָהֵיב נִשְׁמְתָא לְעַמָּא

וישיבו ג' רפין בקריאה וסי' גבריא שאילו למיכל • ופירושן בסדר דברים : ר' מ"ל בקריאה ללישׁ' שבירת וסי' אחרי שבור חנניה • קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה • וקשת וחרב מלחמת אשבור מן הארץ • ואוכלי פת בגו ישברוהו :

תולדות אהרן ראשון לציון • פסחים ה : קנה רצוץ • ברכות נו יבמות נג : בורא השמים • זוכר ויגש שלח : נותן נשמה • כתובות קיא (כלאים לב) :

רש"י

נבא אותה מלפנים : (כז) ראשון לציון הנה הנם : מלך ראשון שיתן לב לציון הנה זה הוא שאמרתי ואע"פ שלא תגמור הגאולה על ידו הוא יהיה המתחיל מי בכם מכל עמו (עזרא א) : הנם : זקני ישראל יהיו נכונים על פי דברו לעלות מן הגולה ולהתחיל : ולירושלים מבשר אתן : כאותן הימים חגי זכריה אשר יזרזום לבנות בימי דריוש השלישי לפרס : (כח) וארא ואין איש . תמיד אני מביט בנביאי הבעל ואין איש מגיד דבר עתיד : ומאלה • מכל אלה העתידות לבא ואין מהם יועץ שעמד בסוד ה' ידע אותם : ואשאלם וישיבו דבר : אשר ישיבו דבר אם אשאלם : (כט) הן כולם און . יש לכם לדעת שכל נביאי מכחישי תורה און ואפס כל מעשיהם : נסכיהם . דמות מסכותם כמו הפסל נסך חרש וי"ת בענין אחר : ראשון לציון וגו' : כתגמי נחמתא דאתנביאו נבייא מלקדמין על ציון הא אתו ולפי התרגום כל הענין מדבר ממלך המשיח ובגאולה אחרונה אבל אני רואה נבואה שנתנבא ישעיה על כרש כולה בל' הסיגנון של פרשה זו אני ה' העירותיהו בצדק קורא ממזרח עיט האותיות שהלוני מגיד מראשית אחרית כולם נוטה אחר ענין פרשה זו : (א) הן עבדי אתמך בו • הן עבדי יעקב אינו כמותכם כי אתמוך בו : בחירי : ישראל קרוי בחירי (תהלים קלה) כי יעקב בחר לו יה ואומר (לקמן מה) למען עבדי יעקב ישראל בחירי : רצתה נפשי : עליו נתתי רוחי להודיע נביאיו את סודו וסופו משפט לנכרים יוציא שנאמר (לעיל ב) והלכו גוים רבים וגו' ויורנו מדרכיו וגו' : (ב) ולא ישא לא יגביה קול לא יצטרך להוכיח ולהתנבאות אל הגוים שהם מעצמם יבואו ללמוד מהם כענין שנאמר (זכריה ח) נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: (ג) קנה רצוץ לא ישבור • ת"י ענותניא דאינון כקניא רעיע לא יתברון וחשיכיא דאינון כבוצין עמי (פי' כנר כבה) לא יטפון : ופשתה כהה . פתילת פשתה לחה שקרובה ליכבות מלך שלהם לא יגזול את הדלים ולא ירצץ את העניים ואת החלשים : (ד) ולא ירוץ . כמו לא ירצץ כי מלאה הארץ דעה (לעיל יא) וישמעו לכן כענין שנא' (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים וגו' וזהו לתורתו איים ייחלו כולם ישמעו לתורתו : (ה) האל ה' • בעל הדין ובעל הרחמי' : בורא השמים : תחילה כמין פקיע של שתי ואח"כ נטה אותם כדאיתא במס' חגיגה : וצאצאיה . בורא את היוצא ממנה : נותן נשמה : נשמת חיים : לעם עליה . לכולם בשוה

רד"ק

כי הם להם ולא ידברו , והענין כפול במלות שונות : (כז) ראשון לציון • ראשון שיבא לציון מהגלות יבשר ציון ויאמר לציון הנה הנה בניך וכפל המלה למהירות הענין : (כח) וארא ואין איש • שעובדי האלילים שידע דבר : ואין יועץ • מאלה , אמר על האלילים ואין בהם יועץ לעבדיו מה לעשות : ואשאלם וישיבו דבר • אני אשאלם והם לא יענו ולא ישיבו דבר , ואין שזכר שהוא כמו לא עומד ענינו במקום שנים כאלו אמר ולא ישיבו : (כט) הן כולם • כל האלילים ונסכיהם כמו הפסל נסך חרש כלו לרוח ותהו עשו אותם נסכו וחפו אותם כסף וזהב כי לא יועילום ולא יגידו להם מן העתידות דבר : (א) הן עבדי • זהו מלך המשיח כמו שפירשנו • אתמך בו דרך משל כמו המלך הנשען בעבדו הנאמן לו : נתתי רוחי עליו • כמו שאמר גם כן עליו ונחה עליו רוח ה' : משפט לגוים יוציא • יוציא משפטם לאור וישלים בין גוי לגוי שלא יהיה עוד מלחמה ביניהם , כמו שאמר גם כן עליו ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וגו' ואמר ודבר שלום לגוים ומשלו מים ועד ים , וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג : (ב) לא יצעק • כמו שהוא דרך השופט לצעוק על הנשפטים לפניו ולהכריחם לדבר משפטו הוא לא יהיה צריך לזה כי בנחת ידבר להם והם יקבלו דבריו : ולא ישא • פירוש ולא ישא קולו , וכפל הענין לחזק : (ג) קנה רצוץ • רצוץ ענינו קנה שהוא קרוב לשבר , ומן על משענת קנה הרצוץ שאם היה שבור מכל וכל לא היה אדם נשען עליו • אמר כל כך יהיו דבריו והנהגת מלכותו בנחת עד שאפילו החלושים לא ירגישו בו ודמה החלושים לקנה רצוץ ולפשתה כהה שעניה שהיא קרובה לכבות , ולא יעלה על דעתך לפי שיהיה נח ורפה לא יעשה משפט אלא אעפ"כ לאמת יוציא משפט כי לא יבצר ממנו מזימה : (ד) לא יכהה ולא ירוץ , לא יתרפה ולא יחלש ולא יתרפה עד שישים לארץ משפט , ופירוש לארץ ליושבי הארץ וכן איים יושבי איים : ולתורתו • שיורה להם ייחלו , כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו : (ה) כה אמר האל ה' • האל שהוא בורא שמים , הענין הזה אמרו הנביא כמה פעמים לפי שהיו בדורו בעלי אמונה רעה שהיו מאמינים כי העולם לא נברא אלא כך הוה קדמון אבל הוא עגול ויש לו פלס , ויש שהיו מאמינים כי העולם מקרה אין לו בורא ולא עלה כמו שכתבנו , ומפני האמונות הרעות ההם היה שונה תמיד הענין הזה כי השם יתעלה הוא בורא העולם ומחדשו והוא מוציאו מאין ליש , ואמר בורא השמים , אמר אל יחשוב אדם כי השמים בעבור שהם קיימים ולא יקרה אותה שום הפסד ושום שנוי בהם קדמונים אלא האל בראם וחדשם : ונוטיהם • שנטה אותם כאהל על הארץ , ומלת ונוטיהם נכתבה ביו"ד הרבוי בלשון רבים כמו איה אלהי עושי , ישמח ישראל בעושיו : רוקע הארץ • הרקוע היא הפרישה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב , ורקע ברגליך , והנה הארץ עגולה ככדור והנה כשהקוה המים אשר על פני הארץ אל מקום אחד להיות עליה לחיים וכולל אות' במלת וצאצאי' עשה הארץ שהיא היבשה כאלו היא שטוחה לשבת עליה כאדם הרוקע דבר ושוטח אותו כמו הצורף ששוטח הטסים : וצאצאיה • פירוש בורא צאצאיה עליה כי אחר שאמר ותראה היבשה אמר תדשא הארץ ואחר כן נתן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה , וזה היה ביום הששי שברא האדם ונפח בו נשמה כמו שאמר ויפח באפיו נשמת חיים והוא נותן נשמה לעם עליה ויצר שאר בעלי חיים כמ"ש תוצא הארץ נפש חיה למינה , וזהו ורוח

מצודת דוד

אמריכם כי אזנים להם ולא יאזינו : (כז) ראשון לציון • כאומר אבל אני אגיד עתידות אשר הראשון שיבוא לציון מהגלות יבשר ויאמר הנה בא הגאולה ומיד הנה הם יבואו ולא יהיה תוחלת ממושכה : ולירושלים מבשר אתן . ר"ל בהשגחה אביא מבשר כזה לבשר סמוך לה : (כח) וארא • אבל בעובדי הפסל אראה שאין בהם איש יודע העתיד : ומאלה • מהפסילים עצמן אין בהם מי מייעץ לעובדיו מה לעשות : ואשאלם . מלת ואין עומדת במקום שתים לומר אין בהם מי אשר אשאלם שישיבו דבר כי הדבור אין בהם : (כט) הן כולם . באמת הפסילים עם עובדיהם המה הבל ולא ממש וכפל הדבר במ"ש : מב (א) הן עבדי . הנה עבדי אשר אתמך בו והוא מלך המשיח ואמר במשל הנשען על עבדו הנאמן : בחירי רצתה נפשי . הנבחר לי אשר רצתה נפשי בו : נתתי רוחי עליו . כמ"ש ונחה עליו רוח ה' וכו' (לעיל יא) : משפט וכו' . יוציא משפטם לאור וכמ"ש ושפט בין הגוים וכו' (לעיל ב) : (ב) לא יצעק • לא כדרך השופט הצועק על הנשפטים לפניו להכריחם על המשפט כי בנחת יקבלו דבריו : ולא ישא . לא ישא קולו וכפל הדבר לחזק : ולא ישמיע בחוץ קולו • אף כשיעשה משפט בחוצות במקום מרבית אנשים לא יצטרך להשמיע קול חזק להשתיקם לשמוע אמריו כי מעצמם ישימו כף לפיהם : (ג) קנה רצוץ • קנה המרוסס שהוא קרוב להשבר : לא ישבור : ר"ל לא יטה דין חלושי הכח לא כדרך שמחניפים לגדולים ומטים דין החלשים : ופשתה כהה . פשתה הדולקת שהוכהה מאורה וקרובה להכבות לא יגמור כבויה והוא גם כן משל על חלושי הכח וכפל הדבר במ"ש : לאמת יוציא משפט : כי יוציא המשפט לאמתו ולא יטהו בעבור חלשות חלושי הכח : (ד) לא יכהה . לא יכהה מאורו ולא ירוצץ ר"ל לא יחלש ולא יתרפה עד ישים משפט באנשי הארץ : ולתורתו : אל מה שיורה וילמד יצפו ויקוו יושבי האיים הרחוקים : (ה) ונוטיהם • הוא נטה אותם להיות כאוהל : רוקע . פרש את הארץ

מצודת ציון

חרש : ירמוס • ענין דריכה ברגל : (כז) הנה • הנה הם : (כט) און אפס רוח ותוהו • פתרון אחד להם דבר שאין בו תועלת וממש : נסכיהם : הפסל הנעשה בהתכת המתכת וכן הפסל נסך חרש (לעיל מ) : (א) אתמך • ענין השענה : רצתה . מלשון רצון : (ג) קנה • מטה : רצוץ • מרוסס וכן משענת הקנה הרצוץ (לעיל לו) : ופשתה • פשתן : כהה • ענין עכירות וחושך וכן בהרות כהות (ויקרא יג) : יכבנה • מלשון כבוי : (ד) ירוץ • מל' רציצה : ולתורתו : מלשון הוראה ולמוד : ייחלו : יקוו כמו יחל ישראל (תהלים קלא) : (ה) רוקע • ענין

ורוח להולכים בה כי לא יאמר נשמה אלא על האדם, ופי' כל אשר נשמת רוח חיים באפיו אמר נשמת בעבור האדם ואמר רוח בעבור שאר בעלי החיים , והקדים האדם אע"פ שהיה אחרון לפי שהוא עיקר היצירה , וכן אמר עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי , וזכר אדם לבדו לפי שהוא עיקר היצירה : (ו) אני ה' . אומר לישראל אני ה' שעשיתי כל זה יכול להוציאך מהגלות ואני הוא שקראתיך בצדק כשהגיע זמנך לצאת שתצא ולא תירא בצאתך כי אני אחזיק בידך:ואצרך.אשמרך

בשוה : ורוח : קדושה : להולכים בה . למתהלכים לפניו : (ו) קראתיך . לישעיה הוא אומר : ואצרך : כשיצרתיך זאת היתה מחשבתי שתשי' את עמי לברית ולהאיר להם : לאור גוים . כל שבט קרוי גוי לעצמו כענין שנא' גוי וקהל גוים : (ז) לפקוח עינים עורות : שאינ' רואין את גבורתי לתת לב לשוב אלי : להוציא

וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ : ו אֲנִי יְהוָה
קְרָאתִיךָ בְצֶדֶק וְאַחְזֵק בְּיָדֶךָ
וְאֶצָּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְאוֹר
גּוֹיִם : ז לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת
לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא
יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ :
ח אֲנִי יְהוָה הוּא שְׁמִי וּכְבוֹדִי
לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן וּתְהִלָּתִי לַפְּסִילִים :
ט הָרִאשֹׁנוֹת הִנֵּה־בָאוּ וַחֲדָשׁוֹת
אֲנִי מַגִּיד בְּטֶרֶם תִּצְמַחְנָה אַשְׁמִיעַ
אֶתְכֶם :
י שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ
מִקְצֵה הָאָרֶץ יוֹרְדֵי הַיָּם וּמְלֹאוֹ
אִיִּים וְיֹשְׁבֵיהֶם : יא יִשְׂאוּ מִדְבָּר
וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר יָרֹנּוּ
יֹשְׁבֵי סֶלַע מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ :
יב יָשִׂימוּ לַיהוָה כָּבוֹד וּתְהִלָּתוֹ
בָּאִיִּים יַגִּידוּ : יג יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא
כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ
אַף־יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר :

דִי עֲלַהּ וְרוּחַ לִדְמְהַלְכִין בַּהּ :
ו אֲנָא יְיָ רַבֵּיתָךְ בִּקְשׁוֹט
וְאַתְקֵיפִית בִּידָךְ וְאַתְקְנִינָךְ
וְאֶתְנִינָךְ לִקְיָם עַם לִנְהוֹר
עַמְמִין : ז לְפַתָּחָא עֵינֵי בֵית
יִשְׂרָאֵל דְאִינוּן כְּסָמָן מִן
אוֹרַיְתָא לְאַפָּקָא גַלְוָתְהוֹן מִבֵּינֵי
עַמְמַיָא דְאִינוּן דָמָן לַאֲסִירִין
וּלְמִפְרַקְהוֹן מִשִׁעְבּוּד מַלְכְוָתָא
דְאִינוּן עֲגִינִין כַּאֲסִירֵי קְבָל :
ח אֲנָא יְיָ הוּא שְׁמִי וִיקָרִי
דְאִתְגְלֵיתִי עֲלֵיכוֹן לְעַם אוֹחֲרָן
לָא אֶתֵּן וְתוּשְׁבַּחְתִּי לְפַלְחֵי
צַלְמַיָא : ט קַדְמָיָתָא הָא
אֲתָאָה וְחַדְתָּן אֲנָא מְחַוֵי עַד
לָא אַתְיָן אֲבַסַר יַתְכוֹן :
י שַׁבָּחוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא
חַדְתָּא אֲמָרוּ תוּשְׁבַּחְתֵּיהּ
מִסְיָפֵי אַרְעָא נַחְתֵי יַמָא
וּמְלָאֵהּ נַגְוָן וְיָתְבֵיהוֹן : יא יְשַׁבַּח
מַדְבְּרָא וְקִרְוִין דְיָתְבִין בֵּיהּ
פְּצִיחִין יָתְבִין מַדְבַּר עַרְבָאֵי
יְשַׁבְּחוּן מֵיתַיָא כַּד יִפְקוּן
מִבָּתֵי עַלְמֵיהוֹן מֵרֵישֵׁי טוּרַיָא
יְרִימוּן קָלְהוֹן : יב יְשַׁוּוּן קֳדָם
יְיָ יְקָרָא וְתוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בְּנַגְוָן
יְחַוּוּן : יג יְיָ לְמֶעְבַּד גְבוּרָן אִתְגְלֵי לְמֶעְבַּד גְבוּרָא מִתְגְלֵי בִרְגַז כְּמִלוּל אַף בְּזִיעַ עַל

ממסגר אסיר . וע"י שיתפקחו עיניהם ילאו אסורים ממסגר ד"א לבשרם על גלות בבל העתיד' לבא עליהן שסופן לצאת ממנה: (ח) הוא שמי-הוא מפור' בל' אדנות וכח ועלי להראות שאדון אני לפיכך כבודי לאחר לא אתן : (ט) הראשונות : שהבטחתי לאברהם על גלות מצרי' (שם טו) וגם את הגוי וגו': הנה באו.שמרתי הבטחתי ועת' חדשות אני מגיד לעמי להבטיח על גלות שנייה : (י) תהלתו מקלה הארץ . על כרחם כשיראו את גבורתי לישראל יודו כל העכו"ם כי אלהים אני: יורדי הים : פורשי בספינות : ומלואו. הקבועים בים ולא באיים אלא בתוך המים שופכים עפר כל א' ואחד כדי בית והולכים מבית לבית בספינה כגון עיר ווניליי"א : (יא) ישאו מדבר . קול בשיר : חצרים תשב קדר . (מוסב על ישאו) מדבר קדר שהם דרים עתה באוהלים ישאו קול וירונו (כמו והחצרים אשר תשב קדר) . במדבר קדר שהם דרים עתה באהליהם יהיו ערים וחצרים קבועים : יושבי סלע . המתים שיחיו כן ת"י : מראש הרים יצווחו : מרים טוריא ירימון קליהון : החשיתי

מן הגוים שלא יראו לך : ואחזק . בצר"י והחי"ת בשוא לבדו : לברית עם . לקיום כל עם ועם כי בעבורך מתקיים כל העולם וכל ברית הוא ענין קיום וכן תהיה גם כן לאור גוים . כמו שאמר והלכו גוים לאורך , והאור הוא התורה שתצא להם מציון , וישראל יהיו קיום האומות על שני פנים האחד שיהיה שלום בעבורם בכל הגוים כמו שאמר על המשיח ודבר שלום לגוים , ואמר והוכיח לעמים רבים , וכתתו חרבותם לאתים וגו' , השנית כי בסבת ישראל יהיו הגוים שומרים שבע מצות וילכו בדרך טובה כמו ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו וגו' : (ז) לפקח . אני ה' קראתיך לפקוח עינים עורות כלומר עיניכם שהם עורות בגלות מרוב הצרות : וכן להוציא ממסגר אסיר . אתה שאתה אסיר בגלות ובבית כלא ויושב בחשך אסיר , בדגש : (ח) אני ה' הוא שמי . הוא שמי המיוחד לי לא כשם הפסילים אע"פ שעובדיהם ישתתפו אותם עמי בשם אלהים ולא יוכלו לשתפם עמי בזה השם כי אני הוא אדון על הכל ועוד לא אתן כבודי לאחר כמו שעשיתי עד הנה שלא עשיתי משפט ברשעים על כן לא הכירוני ונטו אחרי האלילים ואחרי הוציאי ישראל מהגלות ואעשה עמהם נפלאות גדולות יכירוני כל העמים כי אין בלעדי אחרי עשיתי משפט ברשעים כמו שאומר והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא וגו' : ותהלתי לפסילים . ולא תהלתי : ולא שזכר עומד במקום שנים וכן תקות ענוים תאבד ורבים כמוהם : (ט) הראשונות הנה באו . אמר הנביא הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה באו כי בימי ישעיהו הנביא באו : וחדשות אני מגיד . ועתה אני מגיד לכם נבואות חדשות שלא שמעתם ואשמיע אותן אתכם בטרם תצמחנה ותדעו כי כמו שנתקיימו הראשונות כן יתקיימו האחרונות . והלא הם העתידות שאומר להוציא ישראל מגלות זה , ואמר תצמחנה על דרך משל , וכן אצמיח קרן לדוד אצמיח קרן לבית ישראל כי הדבר החדש הוא כמו הצמח שיתחדש ויתגלה על פני הארץ אחרי הסתרו כן תהיה תשועת ישראל : (י) שירו לה' . בעת גאולת ישראל : מקצה הארץ . תהלתו יגידו הגוים מקצה הארץ כי ממזרח שמש ועד מבואו ידעו בגאולת ישראל כי הם מפוזרים בכל פאות והגוים בראותם הנפלאות ההם ישירו תהלתו : וכן יורדי הים באניות כלומר בים וביבשה ישירו לה', ואמר ומלואו , על דגי הים שהם מלא הים והוא על דרך משל כמו וכל עצי השדה ימחאו כף , וכן איים ויושביהם באלו המקומות ישירו : (יא) ישאו . קול : מדבר ועריו . על דרך משל כאלו ישאו קול בשירה המדבר והערי', כי יש מקומות במדבר שיש שם ערים: חצרים תשב קדר . וכן ישאו קול החצרים שתשב קדר בהם כי בני קדר שוכנים במדבר באהלים שהם כמו החצרים שהם הכפרים , כמו ובתי החצרים , כי בני קדר אינם יושבים באחד אלא מפוזרים במדבר שהם בו הנה והנה כמו הפרזים , ופירוש תשב קדר , עדת קדר כמו ותהי ישראל ותהי ארם , וזכר מדבר ובני קדר כי דרך מדבר יעלו ישראל מהגלות : ירונו יושבי סלע . וכן יושבי סלע ר"ל המגדלים הבנוים על הסלעים ועל ההרים ירונו ויצוחו ושניהם ענין צעקה , וזכר יושבי סלעים והרים שהם רואים הולכי מדבר והערבה מרחוק : (יב) ישימו . יתנו לו בשיחם הכבוד והתהלה : (יג) ה' כגבור יצא . לתשועת ישראל כמו הגבור שיצא למלחמה בלא פחד : יעיר קנאה : קנאת ישראל שהעבירום בגלות כמה שנים : יריע אף יצריח . הכל דרך משל למנצחים במלחמה שהם מריעים

עינים כ"ח בקריאה וסי' הנה היא לך כסות עינים . ותשב בפתח עינים אשר . חכלילי עינים מיין . סכלות עינים דבחקתי . נופל וגלוי עינים . וחברו . וכליון עינים דכי תבא . עם יפה עינים . שמעו נא זאת עם סכל . וגבותם מלאות עינים סביב . וכל בשרם וגביהם . בתוך בית המרי אתה יושב . ומשקרות עינים . טהור עינים דתריסר . נגששה כעורים קיר . לפקוח עינים עורות . על אבן אחת שבעה עינים . ברה מאירת עינים . גבה עינים ורחב לבב . עינים להם ו"א יראו . והברו . ושח עינים יושיע . עינים הייתי לעור . עינים רמות לשון שקר . מאור עינים ישמח לב . רום עינים ורחב לב . למי חכלילות עינים . טוב מראה עינים מהלך נפש :

תולדות אהרן להולכים בה : ערכין טו זוהר ויצא :

מצודת ציון

ענין פרישה וכן לרוקע הארץ על המים (שם קלו) : (ו) ואחזק . ענין אחיזה : ואצרך . ענין שמירה : (ז) לפקוח . ענין פתיחה כמו פוקח עורים (שם קמו) : מבית כלא . מקום מאסר : [illegible]

מצודת דוד

הארץ והוציא צאצאיה הם הצמחים כולם : לעם עליה : אל העם אשר הם עליה נתן נשמה ואל אשר הבריות המתהלכים בה נתן רוח החיוני : (ו) קראתיך בצדק . אל המשיח יאמר מה שקראתי בשמך על ידי הנביאים הוא בצדק ודבר המתקיים : ואחזק בידך : אאחוז בידיך להגביר אותך על כל : ואצרך : אני אשמור אותך : ואתנך לברית עם יאמן הכח בידך להסב עמי לבריתי לקיים התורה והמצות : לאור גוים : להאיר עיני הגוים כולם לדעת שה' הוא האלהים : (ז) לפקוח מי שנתעוורו עיניו מלראות פועל ה' אתה תפקחם ותשכילם : להוציא . את ישראל האסורים בבבל : הוציא מבית מסגרים ומבית כלא הוציא את היושבים שמה במחשך : (ח) הוא שמי : המיוחד לי לא כשם הפסילים שאין שמם מיוחד להם כי יקראום בשם אלוה ואין אל אתם : וכבודי וכו' : לא אתן עוד כבודי לאחר כי עד הנה על מה שלא עשיתי משפט בעכו"ם נתנו אחר הפסילים וכבדו אותם במקום השם הראוי לכבד אותי אבל מעתה אעשה משפט ולא יכבדו עוד לפסילים : ותהלתי . מלת לא עומדת במקום שתים לומר לא תהלתי לפסילים ר"ל מה שראוי להלל אותי לא יהללו לפסילים כמאז וכפל הדבר במלות שונות : (ט) הראשונות : הנבואות הראשונות שנבאתי על סנחריב הנה כבר באו : וחדשות . עתה אני מגיד חדשות אשר לא שמעתם עדיין והיא הגאולה העתידה : בטרם תצמחנה ר"ל עד לא התחילה להתגלות אשמיע אתכם : (י) שירו לה' : אז ישירו לה' שיר חדש ותהלתו יהיה נשמע מקצה הארץ : יורדי הים : המפרשים בים והבריות הממלאים את הים גם המה יהללו לה' : איים ויושביהם : האיים עצמם והיושבים בהם יהללו לה' והוא ענין מליצה כי אין האיים והבריות בעלי דעת והדבור להלל וכן נאמר נהרות ימחאו כף (תהלים צח) : (יא) ישאו מדבר וכו' : כל מדבר ועריו וכל חצרים אשר תשב בהם עדת קדר כולם ישאו קול שיר : ירונו כו' : היושבים על הסלע ירונו תהלות ה' : יצוחו ר"ל יהיה נשמע קול צוחה של שמחה והלל : (יב) ישימו . ר"ל בפיהם יתנו לו כבוד : יגידו . השוכנים באיים יגידו תהלתו : (יג) יצא : להושיע ישראל : יעיר קנאה . יעורר לקנאה קנאת עמו : יריע . כגבור המריע במלחמה : יתגבר . יחזק את עצמו על אויביו : (יד) החשיתי מעולם : זה זמן רב לא אשתוקק על מה שעשו הבבלים לעמי : אתאפק . אתחזק לכבוש כעסי : כיולדה אפעה . אבל מעתה אצעק בקול כיולדה לנקום ולהכריתם : אשום ואשאף
יחד

רש"י

(יד) החשיתי מעולם : זה ימים רבים החשיתי על חרבן ביתי ותמיד אחרים : אתאפק . ל' הווה עד עתה הלוקחני רוחי ומעתה כיולדה אפעה : אשום . אתבהל : ואשאף . ואתאוה להשמיד הכל יחד כל אויבי : (טו) אוביש . ל' יובש הוא לענין דבר לח כגון עשב ונהרות : (טז) והולכתי . ישראל שהיו עורים עד הנה מהביט אלי בדרך הטוב אשר לא ידעו להלוך בה : עשיתים . אעשה כן ל' נבואה לדבר על העתיד כאילו עשוי : (יח) החרשים והעורים . על ישראל הוא אומר : (יט) מי עור . בכם אין אחד כי אם עבדי הוא העור שבכלכ' · וחרש שבכם הרי הוא כמלאכי אשר אני שולח להגבאה נבואי': מי עור כמשולם מי היה עור בכם כבר קבל יסוריו והרי הוא כמשולם כל תגמוליו ויולא נקי : (כ) ראות רבות · ראיות הרבה לפניכם ואזניכם שומרים להביט במעשי ולשוב אלי : פקח אזנים · אני עסוק לפקוח אזניכם ע"י נביאי ולא ישמע איש מכם את דברי ולמ"ן הוס הוא:(כא) ה' חפץ · להראותכם ולפקוח אזניכם למען לדקו ולכך הוא מגדיל ומאדיר לכם תורה: (כב) והוא . העם הזה בזוי ושסוי וסיף הענין ולא ישים על לב כל זה לומר למה קראתנו זאת מי נתן למשיסה יעקב · הפח בחורים כולם · בתריהם פחי נפש כולם · תו' ד"א הפח בחורים כולם ישימו את עלמם בפחי

תנ"ך

יד הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד׃ טו אַחֲרִיב הָרִים וּגְבָעוֹת וְכָל־עֶשְׂבָּם אוֹבִישׁ וְשַׂמְתִּי נְהָרוֹת לָאִיִּים וַאֲגַמִּים אוֹבִישׁ׃ טז וְהוֹלַכְתִּי עִוְרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדָעוּ בִּנְתִיבוֹת לֹא־יָדְעוּ אַדְרִיכֵם אָשִׂים מַחְשָׁךְ לִפְנֵיהֶם לָאוֹר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר אֵלֶּה הַדְּבָרִים עֲשִׂיתִם וְלֹא עֲזַבְתִּים׃ יז נָסֹגוּ אָחוֹר יֵבֹשׁוּ בֹשֶׁת הַבֹּטְחִים בַּפָּסֶל הָאֹמְרִים לְמַסֵּכָה אַתֶּם אֱלֹהֵינוּ׃

יח הַחֵרְשִׁים שְׁמָעוּ וְהַעִוְרִים הַבִּיטוּ לִרְאוֹת׃ יט מִי עִוֵּר כִּי אִם־עַבְדִּי וְחֵרֵשׁ כְּמַלְאָכִי אֶשְׁלָח מִי עִוֵּר כִּמְשֻׁלָּם וְעִוֵּר כְּעֶבֶד יְהוָה׃ כ רָאִית (ראות ק') רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃ כא יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר׃ כב וְהוּא עַם־בָּזוּז וְשָׁסוּי הָפֵחַ בַּחוּרִים כֻּלָּם וּבְבָתֵּי

תרגום

בַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי מִתְגְּלֵי בִּגְבוּרְתֵיהּ׃ יד יְהָבִית לְהוֹן אַרְכָּא מֵעָלְמָא דְּאִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא וְלָא תָבוּ כְּחַבְלִין עַל יָלֵידְתָא יִתְגְּלֵי דִינִי עֲלֵיהוֹן יִצְדוּן וִיסוּפוּן כַּחֲדָא׃ טו אַחֲרִיב טוּרִין וְרָמָן וְכָל עִסְבֵּיהוֹן אוֹבֵשׁ וַאֲשַׁוֵּי נַהֲרִין לְנִגְוָן וְאַגְמִין אוֹבֵשׁ׃ טז וְאֲדַבַּר לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּדָמַן כְּסָמָן בְּאוֹרַח דְּלָא יָדְעוּן בִּשְׁבִילִין דְּלָא אֲלִיפִי אַדְרְכִינוּן אֲשַׁוֵּי קֳבֵל קֳדָמֵיהוֹן לִנְהוֹר וְכַפְלָא לְמֵישְׁרָא אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא אַעְבְּדִינוּן וְלָא אַרְחֵיקִינוּן׃ יז יִסְתַּחֲרוּן לַאֲחוֹרָא יִבְהֲתוּן בַּהֲתָא פָּלְחֵי צַלְמַיָּא דְּאָמְרִין לְצֶלֶם מַתְּכָא אַתּוּן טַעֲוָתָנָא׃ יח רַשִׁיעַיָּא דְּאִינוּן כְּחֵרְשִׁין הֲלָא אוּדְנִין לְכוֹן שְׁמַעוּ וְחַיָּבַיָּא דְּאִינוּן כְּסָמָן הֲלָא עֵינִין לְכוֹן אִסְתַּכָּלוּ וַחֲזוֹ׃ יט הֲלָא אִם יְתוּבוּן רַשִׁיעַיָּא יִתְקְרוֹן עַבְדִּי וְחַיָּבַיָּא דִּנְבִיַּי שְׁלָחִית עֲלֵיהוֹן אֱלָהָא רַשִׁיעַיָּא עֲתִידִין לְאִשְׁתַּלָּמָא פּוּרְעֲנוּת חוֹבֵיהוֹן בְּרַם אִם יְתוּבוּן יִתְקְרוֹן עַבְדַּיָּא דַּיְיָ׃ כ חֲזֵיתוּן סַגִּיאָן וְלָא נְטַרְתּוּן אִתְפַּתְּחָא אוּדְנֵיכוֹן וְלָא קַבֵּילְתּוּן אוּלְפַן׃ כא יְיָ רָעֵי בְּדִיל לְזַכָּאוּתֵיהּ יִשְׂרָאֵל יַרְבֵּי לְעָבְדֵי אוֹרַיְתֵיהּ וְיַתְקֵיף יַתְהוֹן׃ כב וְהוּא עַם בְּזִיז וַאֲנִיס אִתְחַפִּיאוּ בַּהֲתָא עוּלֵימִין

מסורה

מחשך ב' וסי' אשים מחשך לפניהם לאור · מיודעי מחשך : למישור י' מלאים וסי' נמסר במלכים חלק א' סי' ב : ולא ישמע ד' וסי' אליכם פרעה, ויס־ו אתו ולא ישמע · כל איש אשר ימרה . ראות רבות ולא תשמר :

רד"ק

מריעים ומצריחים להתגבר על אשר כנגדם : ויצריח . כמו ויריע , ובאמרו אף יצריח כי הצריחה יותר בהגבהת קול מהתרועה ויתגבר על אויביו : (יד) החשיתי . אמר האל יתברך מזמן רב החשיתי ושתקתי בצער ישראל בגלות והתאפקתי בסבל להם כאדם המתאפק ולא ירצה לאחרים מה שבלבו ומתחזק לסתיר קלונו , כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם , ויתאפק המן : כיולדה אפעה . עתה אצעק כמו היולדה שצועקת בחבלים כן אצעק על הרשעים שהם אויבי כמו שאמר בפסוק שלמעלה מזה כי יותר מדאי התאפקתי ולא אוכל עוד לסבול בצער': אשום ואשאף יחד · אשומם ואבלעם יחד כל אויבי , וכן כי שאפני אנוש , שאפה רוח , שמות ושאוף ענין בליעה והשחתה : (טו) אחריב הרים וגבעות מָשָל על מלכי ז' האומות וכן עשבם משל על ז' האומות · וכן נהרים ואגמים משל על קבעם האומות שהם מלאים כל טוב כמו הנהרות והאגמים עתה יחסרו כל הטוב ההוא ויהיו כמו הנהרות והאגמים שיבשו ושבו איים שהם מקומות יבשה : אחריב . ענין חרבן : (טז) והולכתי · אבל ישראל שהם כעורים בגלות אוליך אותם בדרך לא ידעו שאוליכם לארצם דרך מדבר העמים : לאור · כי ההולך בחשך או בדרך מעקשים יכשל , וההולך בדרך לא ידע כאלו הלך בחשך או במעקשות וישראל ילכו כהולך באור ובדרך מישור': עשיתים , עבר במקום עתיד וכמוהו רבים וכדברי הנבואות ברוב העתידות כאלו נעשו : (יז) נסוגו , ואז יבושו עובדי הפסילים , וכן הבוטחים בהם ויסוגו אחור ממחשבתם : (יח) החרשים · אמר האל כנגד ישראל אשר בדור הנביא אתם ישראל שאתם חרשים לשמוע דבר ה' , ועורים לראות שמעו אלו הטובות שאני עתיד להטיב לישראל ומן הטובות שבאו תדעו שהאחרונות העתידות יבאו ואיך תקשו לבבכם ולא תשמעו לי להטיב דרכיכם ולא עוד אלא שאתם אומרים לנביאי כשאקרא אתכם שאתם חרשים ועורים: (יט) מי עור · אתם תאמרו על נביא ה' שהוא עבדי שהוא עור : כמלאכי · נביאי שאשלח לכם תאמרו מי עור וחרש כמוהו , וכפל הענין במלות שונות : כמשלם · עבדי הנביא שהוא שלם בראות הלב תאמרו עליו מי עור כמוהו : (כ) ראות · ואתם תראו ראות רבות : ולא תשמור , בעין לבכם לכם כאלו אלינו בצרות האלו והנה עיניכם רואות ועורות כי מה תועיל הראיה לרואה אם לא ישמור את דרכו וכן אזניכם פקוחות ולא ישמע אחד מכם התוכחה והנה אתם כחרשים , ראות מקור וכן פקוח , ואמר תשמור וישמע לשון יחיד כי אפילו אחד מכם לא ישמור ולא ישמע לשוב אל הדרך הטובה , ובאמרו תשמור בתי"ו הנוכח ואחר כך אמר ישמע אין תימה בזה כי כמוהו רבים במקרא ידבר לנוכח ונסתר לנכח בפסוק אחד כמו שמעו עמים כולם וזולתו : (כא) ה' חפץ

לדקו · יעשה לא למענכם שיגדיל תורתו עדין בימי הגאולה ויאדיר אותה כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה' ואז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה אבל עתה הם חרשים ועורים ובזויים כי הוא עם בזוז ושסוי ולא יבינו ולא ישכילו כי בעונותיהם יהיה להם זה ; (כב) והוא עם · ישראל הוא עם בזוז שבוזזים אותם אויביהם ושוסים אותם תמיד ; הפח בחורים כולם · כמו על חור

תולדות אהרן החשתי · עכו"ם ג : והולכתי עורים · עקדה שער ע זוכר ואתחנן : החרשים · בס שער ק עקרים מ"ג פ"ב זוכר ויחי : ה' חפץ · מגלה כז מכות כג אבות יג. חולין סו נדה נא עקרים מ"ג פכ"ט :

מצודת דוד

יחד · אעשה שממה אבלע כולם יחד : (טו) אחריב · את ההרים והגבעות אעשה חרבה ואוביש את עשבם וכל המון העם : לאיים · להיות חורב ויובש כאיים : ואגמים וכו' · כפל הדבר במ"ש : (טז) והולכתי עורים . אז אוליך את ישראל לארצם דרך המדבר בדרך אשר לא ידעוהו והמה כעורים לה : בנתיבות וכו' · כפל הדבר במ"ש : אשים מחשך · ההולך בדרך שאין ידוע לו הוא כאלו הולך בחשך : ומעקשים למישור . דרך המעוקם אעשה ישר ושוה : עשיתים · מאז כשיאלו ממצרים עשיתי כאלה : ולא עזבתים : לעתיד לבוא : (יז) נסוגו וכו' אז הבוטחים בפסל יבושו בבושת ויחזרו לאחור כדרך אדם הנכלם שחוזר לאחוריו לבל יראהו בבשתו : האומרים וכו' · כפל הדבר במ"ש : (יח) החרשים שמעו · אתם ישראל החרשים משמוע דבר ה' והעורים מלראות מלותיו שמעו מעתה והביטו לראות הואיל ומובא לה מוכנת לכם : (יט) מי עור וכו' . כאלו יפרש דבריו לומר מה שאמרתי גם הכשרים שבכם לקראם חרשים ועורים כי מי הוא היותר ראוי להקרא עור כי אם עבדי על כי הוא יודע ומכיר בקלקול הדור ואינו משכל במעשיהם להסירם ולתקנם : וחרש וכו' : חוזר על מלת מי הוא היותר ראוי להקרא חרש כמלאכי אשר אשלח רלה לומר מי שנתתי חכמה בלבו וכאלו שלחתיו ללמד דעת את העם והוא כחרש לא ישמע מעשי בני העם להזהירם על הדבר : כמשולם . השלם במדות כעבד ה' · כפל הדבר פעמים ושלש כדרך המליצה : (כ) ראות רבות . הלא המה רואים הרבה חכמה ואין בהם מי אשר ישמור את הזולת להסיבו מדרכו הרעה ולכן מהראוי להקרא עור ; פקוח אזנים · הלא יש להם אזנים פתוחות להבין מלות ה' ואין בהם מי אשר ישמע כי עושה עלמו כאלו לא יבין ואינו מזהיר לזולת ולכן ראוי להקרא חרש : (כא) ה' חפץ · ר"ל הלא עיקר חפץ ה' באנשים כאלה הוא בעבור שכ"א מהם יצדיק את הזולת ללמדו דרך הישר ולהגדיל התורה ולהאדירה ר"ל להרבות למוד דעת את העם : (כב) והוא עם בזוז ושסוי . ר"ל והם לא כן עשו כי לא למדו דעת את העם ולא שבו מדרכם והמה בעיניהם בזויים ורמוסים לכל :

מצודת ציון

יצוחו · ענין הרמת קול : (יג) יעירי מל' התעוררות : יריע · מל' תרועה : יצריח : ענין צעקה בקול גדול כמו מר צורח (צפניה א) : (יד) החשיתי · ענין שתיקה כמו לא אחשה [לקמן סב] : אחריש השתוק: אתאפק ענין התחזקות כמו המון מעיך וגו' התאפקו [לקמן סג] : אפעה·ענין צעקה ובדרז"ל פעיתא היא דא (סוכה נא) : אשום · מל' שממון : ואשאף · ענין בליעה וכן ושאף כמים חילם [איוב ה] : (טו) אחריב · מל' חורבן : אוביש · מל' יבש : ואגמים · מקום כניסת המים: (טז) בנתיבות · מל' נתיב ושביל : אדריכם · מל' דריכה והילוך : אשים · מל' שימה : ומעקשים · מל' עקש ועקום : למישור · מל' ישר ושוה : (יז) נסוגו אחור · ענין החזרה לאחור וכן ונסג מאחר אלהינו (לקמן נט) : למסכה · לצורת גלולים הנעשה ממתכת ביציקה והתכה : (יח) הביטו · ענין הסתכלות וראיה : כמלאכי · ענין שליח : (כ) פקוח · ענין פתיחה : (כא) חפץ · ענין רצון : ויאדיר · ענין חוזק : (כב) בזוז · מל' בזה ושלל : ושסוי · ענין רמיסה כמו שסוהו כל עוברי דרך (תהלים פט) : הפח · ענין דאבון ודאגה כמו ונפש בעליה הפחתי [איוב לא] : ובבתי כלאים · הוא משמר בית

כְּלָאִים הָחְבָּאוּ הָיוּ לָבַז וְאֵין מַצִּיל
מְשִׁסָּה וְאֵין־אֹמֵר הָשַׁב׃ כג מִי
בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע
לְאָחוֹר׃ כד מִי־נָתַן לִמְשׁוֹסָה יַעֲקֹב (למשיסה ק')
וְיִשְׂרָאֵל לְבֹזְזִים הֲלוֹא יְהוָה זוּ
חָטָאנוּ לוֹ וְלֹא־אָבוּ בִדְרָכָיו הָלוֹךְ
וְלֹא שָׁמְעוּ בְּתוֹרָתוֹ׃ כה וַיִּשְׁפֹּךְ
עָלָיו חֵמָה אַפּוֹ וֶעֱזוּז מִלְחָמָה
וַתְּלַהֲטֵהוּ מִסָּבִיב וְלֹא יָדָע וַתִּבְעַר־
בּוֹ וְלֹא־יָשִׂים עַל־לֵב׃

מג א וְעַתָּה כֹּה־אָמַר יְהוָה
בֹּרַאֲךָ יַעֲקֹב וְיֹצֶרְךָ יִשְׂרָאֵל אַל־
תִּירָא כִּי גְאַלְתִּיךָ קָרָאתִי בְשִׁמְךָ
לִי־אָתָּה׃ ב כִּי־תַעֲבֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ
אָנִי וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי־תֵלֵךְ
בְּמוֹ־אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה וְלֶהָבָה לֹא
תִבְעַר־בָּךְ׃ ג כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעֶךָ נָתַתִּי כָפְרְךָ
מִצְרַיִם כּוּשׁ וּסְבָא תַּחְתֶּיךָ׃
ד מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי
אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ

כולהון ובבתי יסורין עגינין
הוו לעדי ולית דמשיזיב לבזא
ולית דאמר אתיב׃ כג מן בכון
יצית דא יקביל ויסבר לסופא׃
כד מן מסר לעדי יעקב
וישראל לבוזזין הלא יי מן
קדם דחבו קדמוהא ולא אבו
למיהך באורחן דתקנן קדמוהי
ולא קבילו אולפן אוריתיה׃
כה ושפך עליהון חימת רוגזיה
ותקוף עברי קרביה איתי
עליהון וקטלון בהון מסחור
סחור ולא ידעו ושליטו בהון
ולא שויאו דחלתיה על לבא׃
א וכען כדנן אמר יי דבראך
יעקב ודאתקנך ישראל לא
תדחל ארי פריקתך רביתך
בשמך דילי את׃ ב ארי
בקדמיתא כד עברתון בימא
דסוף מימרי הוה בסעדכון
פרעה ומצראי דסגיאין כמי
נהרא לא יכילו לכון ואף
בתנייניתא כד תהכון לביני
עממיא דתקיפון כאשתא
לא יכלון לכון ומלכון דחסינן
כשלהוביתא לא ישיצון
יתכון׃ ג ארי אנא יי אלהך
קדישא דישראל פרקך יהבית חליפך מצראי כוש וסבא תחותך׃ ד מדאת
חביב קדמי אתיקרתא ואנא רחימתך ומסרית עממיא תחותך ומלכותא חלף

רשי

כפתי האדמה ובחורים ובבתי כלאים החבאו יוכיח שכן הוא׃ ואין אומר השב׃ כמו השב לפיכך הוא רפי אבל השב באתנחתא הוא דגש׃ (כג) יאזין׃ לתת לב לזאת מי נתן למשיסה יעקב׃ לאחור׃ יקשיב וישמע דבר שיעמוד לו באחרונה וכן ת"י לאחור לסופה וכן כל לאחור שבמקרא עתיד להיות הוא׃ (כד) זו חטאנו לו׃ זו היא שגרמה את המשיסה והבז את אשר חטאנו לו׃ ולא אבו׃ אבותינו בדרכיו הלוך׃ (כה) ותלהטהו מסביב. כדי שיראו ויקחו מוסר כענין שנא' (צפניה ג ו) הכרתי גוים נשמו פנותם אמרתי אך תיראו וגו'׃ ולא ידע. יודע הוא אלא שהשם בעקב לא חש להבין זאת ולשוב מרשעו׃ ותבער בו׃ אחר פורענו' העכו"ם שמסביב בער' בעצמו׃ (א) ועתה׃ אף כל זאת כה אמר ה' אל תירא׃ (ב) כי תעבר במים. כשעברת בים סוף אתך הייתי׃ ובנהרות לא ישטפוך. גרתה בין המצרים והבבליים המרובין כמי נהר ולא יכלו לך לכלות׃ כי תלך במו אש׃ לעתיד לבא כי הנה היום בא בוער כתנור (מלאכי ג) שאקדיר חמה על הרשעים וליהט אותם היום הבא (שם) גם שם לא תכוה׃ (ג) נתתי כפרך מצרי' והם היו לך לפדיון שבכוריהם מתו ואתה בני בכורי נגאלת והייתם חייבים כליה כמו שנאמר (ביחזקאל כ) ואומר לשפוך חמתי עליהם בארץ מצרים׃ (ד) ואתן אדם תחתיך׃ תמיד

ויצרך ג' וסי' בראך יעקב ויצרך ישראל. ויצרך שבטן יעזרך גאלך ויצרך מבטן׃ ולהבה ג וסי' כי תעבר במים אתך אני. בצל חשבון עמדו. אליך ה' אקרא כי אש אכלה דיואל׃

תולדות אהרן למשיסה יעקב. גטין נח זוכר חיי שרה (הוריות מח)׃

רדק

חור שהן אומר כי בחורים אשר התחבאו שם יפיתו אותם אויביהם כלו' ילכדו אותם בפח שלהם, ובאמרם חורים ר"ל מערות ואמר חורים על דרך גנאי כמו שאמרו פלשתים הנה עברים יוצאים מן החורים אשר התחבאו שם׃ ובבתי כלאים התחבאו אמר כשילכדום אויביהם יתביאום בבתי כלאים ובכל שרע הזה ובכל הבזיון הזה לא ישובו אל לבם בעונינו הוא זה׃ השב׃ בפתח השי"ן מקום צרי בעבור ההפסק ור"ל אין אומר להשיב השבי הבזה׃ (כג) מי בכם יאזין זאת אפי' זאת התוכחה מי בכם שיאזינה ויבקשנה וישמע מה שעתיד להיות בסוף הימים זהו לאחור ויתודה ויאמר מי נתן למשסה. (כד) מי נתן. שלא יאמר מקרה הוא היה לנו אלא שהקדוש ברוך הוא עשה זה בחטאתינו׃ למשוסה׃ כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והענין אחד אלא שהכתיב הוי"ו במקום אות הכפל׃ זו חטאנו. זו אשר חטאנו לו, ויש מפרשים זו במקום אשר וכן ברשת זו טמנו׃ ולא אבו׃ כן דרך המקרא כמו שכתוב כמה פעמים שיאמר בפסוק אחד בכנוים משונים זה מזה והענין אחד ודומה לזה היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה׃ (כה) וישפך׃ לפי שחטא ישראל לפניו שפך עליו חמה אפו כמו חמת באפו, או הוא מוכרת במקום סמוך כאלו אמר חמת אפו, וכן כאיפה שעורים איפה אסיר׃ ועזוז׃ שם שלם והוא כמו עז אלא שברוב יבא חסר הכפל וזה בא שלום וכן ועזוז ונפלאותיו׃ ותלהטהו׃ המלחמה׃ ולא ידע. ולא ישים על לב כי בעונותיו בא לו כל זה וישוב בתשובה ותסור מעליו הרעה ואמר ותלהטהו מסביב על ביאת סנחריב על ערי יהודה ויתפשם׃ ותבער בו׃ כאשר בא תילו לירושלם כן פירש אדוני אבי ז"ל׃ (א) עתה כה אמר ה'׃ י"מ פרשה זו בענין כרש מלך פרס שגלה ישראל מגלות בבל והחז"ל פירש אותה בענין סנחריב והוא הנכון. והנה הענין הזה דבוק במה שלמעלה מזה ותלהטהו מסבי' כמו שפירשנו ועתה הבטיח יושבי ירושלם מסנחריב׃ ויש לפרש גם כן זאת הפרשה עתידה׃ בוראך יעקב׃ שתכיר כי אני בוראך ובורא העולם׃ אל תירא כי גאלתיך׃ מחרב סנחריב כי לא ילכוד ירושלם, ואם היא עתידה פי' גאלתיך מן הגלות׃ לי אתה׃ ועלי לגאלך׃ (ב) כי תעבור במים. לפי שהמשיל חיל סנחריב למי הנהר כמו שאמר את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וגו', ואמר שטף ועבר עד צואר יגיע אמר ליושבי ירושלם כי לא ישטפום נהרות מלך אשור ולא תבער בהם אשו כי המשילם ג"כ לאש כמו ותלהטהו מסביב, ואם היא עתידה יאמר כי בלאתך מהגלות ותעביר בין העמי' שהם כנהרות או כמו אש לא יזיקוך׃ (ג) כי אני ה'׃ קדוש ישראל, אני קדוש ישראל אביך ואני מושיע אותך׃ נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך׃ כאשר בא חיל סנחריב ושם פניו לירושלם שמע אל תרהקה מלך כוש לאמר יצא להלחם אתך ושב לו ונלחם עם כוש וסבא ומצרים ושב לו עם השבי הרבה להלחם בירושלם ושם נגף הה"ל מתנהו ועתה אומר כי כוש וסבא ומצרי' נתנם הה"ל כופר לשרא"ל ונתנו ביד מלך אשור תחת ישראל ואף על פי שסבא בן כוש כלל בכוש כענין כאהרן, ואם הוא עתידה יהיה הענין מה שנאמר בנבואת דניאל כי בא מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפלטה, ואמר ומשל במכמני הזהב והכסף וכל חמודות מצרים ולובים וכושים במצעדיו, ואמר בעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך וגו'׃ (ד) מאשר יקרת׃ כפל הענין עוד ואמר מאשר יקר ונכבד ישראל בעיני אתן אלה פעמים

מצודת ציון

בית האסורים׃ החבאו׃ מלשון מחבואה ומסתור׃ משיסה׃ כמו למשיסה והוא ענין רמיסה׃ (כג) יאזין׃ ישמע באזניו׃ יקשיב׃ ענין שמיעה׃ (כד) ולא אבו׃ ולא רצו כמו ולא אבה יבמי (דברים כה)׃ (כה) חמה אפו׃ כפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) והדומים׃ ועזוז׃ מלשון עוז וחוזק׃ ותלהטהו׃ ענין הבערה ושרפה כמו אש לוהט (תהלים קד)׃ ותבער׃ מלשון הבערה׃ (ב) במו׃ בתוך וכן במו מדמנה (לעיל כה)׃ תכוה׃ ענין חרוך ושריפה כמו מכות אש (ויקרא יג)׃ (ג) כפרך׃ ענין פדיון׃ (ד) יקרת׃ מלשון יקר

מצודת דוד

הפח בחורים כולם. כל בחוריהם היו להם מפח נפש והמה היו חבואים ובלואים בבתי כלאים׃ ואין מי מציל. אין מציל מן הבזה׃ משיסה. היו למשיסה ואין מי אומר השיבהו למקומו ואל תוסיף לרמסהו ומוסב למעלה לומר הלא על כי לא נתנו לב לשמוע ולראות קלקול הדור ולתקנם באה עליהם הצרה הזאת ומהראוי הוא לקראם עורים וחרשים׃ (כג) מי בכם. ר"ל וכי נמצא מי בכם אשר יאזין לתת לב לזאת האמור למעלה׃ יקשיב. וכי נמצא מי בכם אשר יקשיב לשמוע דבר שיעמוד לו באחרינה׃ (כד) מי נתן. רצה לומר וזהו הדבר להבין מי הוא אשר מסר את ישראל למשיסה ולבוזזים הלא ה' מסרם ולא במקרה בא׃ זו חטאנו לו. רצה לומר זו היא הסיבה אשר חטאנו לו ובגמול הוא משלם׃ ולא אבו. ולא רצו ישראל ללכת בדרכיו׃ (כה) וישפוך. ולכך שפך עליו חמה קשה ותוקף מלחמה׃ ותלהטהו מסביב. רצה לומר אבל אין נותנים לב לדעת שבאה בהשגחה וכאשר בערה מסביב לא ידע שמה' באה וכאשר בערה בו בעצמו ובגופו עכ"ז אינו משים על לבו להבין שבאה בהשגחה ר"ל אינו משים על הלב לא בעת שהצרה ממשמשת ובאה ולא בעת שכבר באה׃ מג (א) ועתה. ר"ל אף על כל זאת כה אמר ה' וכו' אל תירא שן תכלה בגולה׃ כי גאלתיך. כי הלא ממצרים גאלתיך וקראתי אז בשמך שאתה שלי עמי ובני בכורי׃ (ב) כי תעבור במים. והיה קרוב להיות נטבע בהם׃ ובנהרות׃ אף אם תעבור בנהרות השוטפים לא ישטפוך׃ לא תכוה. לא תהיה נכוה מן האש ואף הלהב לא יבער בך ר"ל אף אם תהיה בעומק הצרות לא תכלה שמה׃ (ג) כי אני ה' וגו'. והכל בידי׃ נתתי כפרך מצרים. הלא במצרים הייתם חייבים כליה כמ"ש ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים (יחזקאל כ') ונתתי אז כפרך מצרים כי המה נאבדו תחתיך׃ כוש וסבא תחתיך. כאשר סנחריב שם פניו להלחם בירושלים יצא להלחם בתחלה עם כוש וסבא ולכדו במקומך והם היו לך לפדיון׃ ילאומים וכו' כפל הדבר במ"ש וכאומר כאשר עשיתי לשעבר כן אוסיף לעשות עוד׃ (ד) מאשר יקרת. בעבור אשר יקרת בעיני ונכבדת ואני אהבתיך ולזה היה דרכי נכם

רש"י

תמיד אני רגיל בכך : (ו) אומר . לרוח צפון תני הגליות שבצפון : ולתימן . שהיא רוח חזקה אל תכלאי מלגשב בחזקה להביא גליותי וכן (שיר ד) עורי צפון ובאי תימן מתוך שהרוח צפונית חלשה צריכה חיזוק לכך כתוב עורי תני אבל דרומית שאינה צריכה חיזוק כתוב בואי כמות שהיא וכן אל תכלאי : (ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו. כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו תכנתיו וכל הצריך לו והכנתי הכל כלומר אע"פ שעברו בגולה וצר' כבר הכנתי להם כל צרכי גאולתם : (ח) הוציא עם עור : הוציא כמו להוציא מן הגולה אותם שגלו על שנעשו כעורים ועינים להם ולא ראו : (ט) כל הגוים נקבצו : אם כל הגוים מעכו"ם נקבצו יחדיו מי בהם ובנביאיהם יגיד עתידות וכיוצא בה מפי טעותם או הראשונים שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם קודם שבאו: יתנו עדיהם : ששמעו שנבאו עליהם קודם לכן ויצדקו אבל אני יש לי עדים שאתם עדי שהגדתי לאברהם אביכם גליות ובאו : (י) ועבדי יעקב אם' בחרתי: הו' יעיד שהבטחתיו בלכתו לארם נהרים ושמרת י הבטחתי · למען תדעו וגו' : כל זה עשיתי למען תתנו לב לדעת אותי : (יב) אנכי הגדתי: גליות לאברהם : והושעתי . לקיים דברי בעת קץ: והשמעתי לכם הראשונו' : ואין בכם זר: באותן הימים שעשיתי כל אלה לא נראה בכולכם ביני העכו"ם אל זר להראות גדולתו ואלהותו בפני : ואתם עדי : שפתחתי לכם

וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ׃ ה אַל־תִּירָא
כִּי אִתְּךָ־אָנִי מִמִּזְרָח אָבִיא זַרְעֶךָ
וּמִמַּעֲרָב אֲקַבְּצֶךָּ׃ ו אֹמַר לַצָּפוֹן תֵּנִי
וּלְתֵימָן אַל־תִּכְלָאִי הָבִיאִי בָנַי
מֵרָחוֹק וּבְנוֹתַי מִקְצֵה הָאָרֶץ׃ ז כֹּל
הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו
יְצַרְתִּיו אַף־עֲשִׂיתִיו׃ ח הוֹצִיא עַם־
עִוֵּר וְעֵינַיִם יֵשׁ וְחֵרְשִׁים וְאָזְנַיִם לָמוֹ׃
ט כָּל־הַגּוֹיִם נִקְבְּצוּ יַחְדָּו וְיֵאָסְפוּ
לְאֻמִּים מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת
יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ
וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃ י אַתֶּם עֵדַי
נְאֻם־יְהוָה וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בָּחָרְתִּי
לְמַעַן תֵּדְעוּ וְתַאֲמִינוּ לִי וְתָבִינוּ כִּי־
אֲנִי הוּא לְפָנַי לֹא־נוֹצַר אֵל וְאַחֲרַי
לֹא יִהְיֶה׃
יא אָנֹכִי אָנֹכִי יְהוָה וְאֵין מִבַּלְעָדַי
מוֹשִׁיעַ׃ יב אָנֹכִי הִגַּדְתִּי וְהוֹשַׁעְתִּי
וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בָּכֶם זָר וְאַתֶּם עֵדַי

נַפְשָׁךְ׃ ה לָא תִדְחַל אֲרֵי
בְסַעְדָּךְ מֵימְרִי מִמַּדִּינְחָא
אַיְתֵי בְנָךְ וּמִמַּעַרְבָא אֲקָרֵיב
גָלְוָתָךְ׃ ו אֵימַר לְצִפּוּנָא
אַיְתָא וּלְדָרוֹמָא לָא תְעַכֵּב
אַיְתוּ בְּנֵי מֵרָחִיק וְגָלְוַת עַמִּי
מִסְיָפֵי אַרְעָא׃ ז כֹּל דָא בְּדִיל
אֲבָהַתְכוֹן צַדִּיקַיָא דְאִתְקְרֵי
שְׁמִי עֲלֵיהוֹן וְלִיקָרִי בְּרֵיתִינוּן
אַתְקֵינִית גָלְוָתְהוֹן אַף עֲבָדֵית
לְהוֹן נִסִּין׃ ח דְאַפֵּיק עַמָּא
מִמִּצְרַיִם דְּאִינוּן כְּסַמָּן וְעַיְנִין
לְהוֹן וּכְחַרְשִׁין וְאוּדְנִין לְהוֹן׃
ט כָּל עַמְמַיָא יִתְכַּנְשׁוּן כַּחֲדָא
וְיִתְקָרְבוּן מַלְכְּוָן מַן בְּהוֹן יְחַוֵּי
דָא וְקַדְמָיְתָא יְבַסְרוּנַנָא יִתְּנוּן
סַהֲדֵיהוֹן וְיִזְכּוּן וְיִשְׁמְעוּן
וְיֵימְרוּן קְשׁוֹט׃ י אַתּוּן סַהֲדִין
קֳדָמַי אֲמַר יְיָ וְעַבְדִּי מְשִׁיחָא
דְאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ בְּדִיל
דְתִידְעוּן וּתְהֵימְנוּן קֳדָמַי
וְתִסְתַּכְּלוּן אֲרֵי אֲנָא הוּא
דְמִלְקַדְמִין אַף עָלְמֵי עָלְמַיָא
דִּילִי אִינוּן וּבַר מִנִּי לֵית
אֱלָהּ׃ יא אֲנָא אֲנָא יְיָ וְלֵית
בַר מִנִּי פָרִיק׃ יב אֲנָא חֲוֵיתִי לְאַבְרָהָם אֲבוּכוֹן מַה דַעֲתִיד לְמֵיתָא אֲנָא פָרְקֵית
יָתְכוֹן מִמִּצְרַיִם כְּמָא דְקַיֵּמִית לֵיהּ בֵּין בְּתְרַיָא וַאֲנָא אַשְׁמָעִית יָתְכוֹן אוּלְפַן
אוֹרַיְתִי מִסִּינַי וְעַד אַתּוּן קַיָמִין וְלֵית בְּכוֹן נוּכְרַי וְאַתּוּן סַהֲדִין

וממערב ג' בקריאת וסי' וממערב אקבצך · כי לא ממוצא וממערב. ומארצות קבצם: ועינים ג' בקריא' וסי' ולא נתן ה' לכם לב לדעת. הוצא עם עור ועינים יש · ועינים רמות תשפיל · אנ"ך : אנכי אנכי ג' בקריאה וסי' הוא מוחה פשעיך למעני · אנכי אנכי ה'. אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את :

תולדות אהרן אומר לצפון · זוהר שלח : הביאי בני · מנחות קי : כל הנקרא · יומא לח ב"ב עם אבות יג זוהר תרומה אמר (יומא מא שקלים מט) : כל הגוים · עכו"ם ב עקרים מ"א פ"ב : אתם עדי · תענית י חגיגה עז עקרים מ"א פ"ב זוהר קדושים : אנכי אנכי · זוהר לך עקרים מ"ב פי"ט ומ"ד פי"ז :

רד"ק

טעמים תחתיך הם יכלו וישראל ינצלו ויצאו מהגלות : (ה) אל תירא · זה לא יתכן פירושם אלא עתידה, ולמה שפירשנו מה שלפני זה על סנחריב יאמר אל תירא כי כמו שעשיתי עמך כאשר עבר כן אעשה עמך בעתיד ואקבץ גלותך מארבע כנפות העולם, ומה שאמר זרעך ר"ל אפי' הקטנים אגאלם לאטם, או אמר זרעך בעבור שהנבואה עתידה לזה הגלות והנבואה נאמרה לאותם שהיו בזמן ההוא והם לא יהיו בזה אלא זרעם הוא שיהיה לפיכך אמר אביא זרעך . ומה שאמר אקבצם יורה על תחית המתים שיחיה אותם שהיו בדור ההוא וגלו : (ו) אומר · והנה זכר ארבעה רוחות כי תימן הוא דרום, ואמר תני תכלאי הביאי בלשון נקבה לפי שהרוח בלשון נקבה, ומה שאמר לרוחות הוא ע"ד משל כאלו הרוחות ישאום במקומם ויביאום אל ארץ ישראל, או אמר על יושבי הרוחות כמו שאמר והביאו בניך בחצן וגו', וטעם בני ובנותי האנשים והנשים כי ינצל לאט כנשים עם ילדיהם כמו שאמר עלות יגהל : (ז) כל הנקרא בשמי · כל ישראל נקרא עם ה' ובהאמרו כל אומר כי לא ישאר אחד מהם אע"פ שהם מפוזרים בכל פאות, או אמר כל הנקרא בשמי מישראל והם הצדיקים כי ינרפם האל בגאתם והטובים ימלטו כמו שאמר כל הכתוב לחיים בירושלים והם הנקראים בשם ה' · ולכבודי בראתיו, כמו שאמר בוראך יעקב ויוצרך ישראל שהם מכירים ויודעים כי האל בראם וברא העולם והם עדים בזה והנה הם נבראים לכבוד האל כי הם מודים בו ומודיעים שהשם ברא יצירת האדם מאין ליש לא מאין ממש שהרי נברא מן העפר אלא כיון שלא נברא מכמותו שהוא בשר כאלו נברא מאין, היצירה תקון אבריו, העשיה תקון מזוגותיו וצרכי גופו לפיכך אמר עשיתיו, לפיכך צריך האדם להתבונן ביצירת האדם ומתקון איבריו היאך נעשו בחכמה ובתקון פרנסתו מיום הולדו וזאת החכמה מביאה האדם להכיר בוראו ולשבחו ולהודות לשמו וזהו כבוד האל, לפיכך אמר ישראל שבראתיו לכבודי והוא מתבונן במעשי ומודה על יחודי דין הוא שהוציאנו מהגלות, ויש לפרש הפסוק על העולם כולו לפי שאמר אומר לצפון תני וגו' אמר אני ראוי לצוות לארבע רוחות העולם כי כל העולם הוא הנקרא בשמי כמו שאמר בראשית ברא אלהים את השמים וגו', ולכבודי בראתיו, שהוצאתיו מאין ליש כי לא היה שם דבר שנברא ממנו : יצרתיו · צורותיו וגבורתו : עשיתיו · ר"ל תקון פרטיו, וי"ת כל דא בדיל וגו' : (ח) הוציא · מקור כלומר אמרתי להוציא עם עור שהם בגלות כעורים וכחרשים : (ט) כל הגוים נקבצו · עבר במקום עתיד ואספו כה ותכמיהם כולם : מי בהם · יגיד זאת העתידה : וראשונות ישמיעונו · הראשונות הם ענין סנחריב : ישמיעונו אותם טרם היותם כמו שהשמעתיך אני על ידי נביאי : יתנו עדיהם · שאמרום טרם היותם : ויצדקו · נאמר עליהם כי צדיקים הם במאמרם ונאמנים בדבריהם : וישמעו ויאמרו אמת · ואם לא ידעו ישמעו מה שיאמר הנביא ויאמרו כי אמת הוא ויודו על האמת : (י) אתם עדי · אמר לישראל, ועבדי אשר בחרתי הוא הנביא, אמר אתם עדי כי מה שאמרתי לכם בדבר סנחריב על הרעה שעשה לכם ועל מפלתו הכל אמרתי לכם על ידי הנביא קודם היותו, וכן הנביא עד שאמר לכם בשמי וכאשר אמר כן היה : למען תדעון · מן הראשונות תדעו האחרונות כי יתקיימו ותאמינו לי כן אקיים העתידות כמו שאמרתי להוציא בניכם מהגלות באחרון ותבינו כי אפילו לא היה לכם עדות בזה מדע כם תוכלו להבין כי מה שאני אומר אמת הוא כי אני הוא אמת ודברי אמת, והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' אני הוא זה היחוד שאין [illegible] ממנו כי כל יש איננו הוא בעצמו : לפני לא נוצר אל · הדבר הזה קשה למפרשים בעבור שאמר לפני ואחרי והוא יתברך אין לו ראשית ואחרית ועוד שאמר נוצר לפיכך פירשו מקצתם נוצר כמו יצר ור"ל לפני שיצרתי היצירות לא יצר אל זולתי שום יצירה ואמר זה על האלילים ואחרי שיצרתי גם כן לא יצר אל זולתי שום יצירה, ואדוני אבי ז"ל פירש נוצר כמשמעו נפעל ופירשו סמוך כי היא פתוח ר"ל לא היה דבר נוצר על ידי אל זולתי לפי שהיו נוצרים היצירות על ידי וכן לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל אחר גם כן כלומר אחר שנוצרו על ידי לא יהיה דבר נוצר על יד שום אל, ויונתן תרגם אתון סהדין וגו' : (יא) אנכי אנכי · הכפל לחזק, וכן אני אני הוא, אמר אנכי השם המורה על עצם אמתתו ואחר שאני עיקר המצואים וכל המצואים בסבתי אין מושיע זולתי, ר"ל אין רצוני ועושה דבר זולתי והושעתי כמה פעמים אתכם ואושיע עוד ואין מונע, והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' אנכי אנכי שתי פעמים שלא השגחה כהשתנות [illegible] מעלה כנגד המזלות והמתחיים בעלם ובתכנית על כן אושיע בכל עת : (יב) אנכי · הגדתי והושעתי ר"ל בפעמים שהושעתי אתכם קודם הגדתי לכם על ידי נביאי והשמעתי אתכם על ידיהם אושיעכם,

וכן

מצודת דוד

להם בני אדם כמו הכנענים והמצרים תחתיך : (ה) ממזרח · הנפוצים שמה : (ו) תני : תן את ישראל הפזורים שמה : אל תכלאי · אל תמנע מליתן את ישראל : הביאי . כאלו יצוה לכל אחד מרוחות השמים להביא את ישראל : (ז) כל הנקרא בשמי . כל ישראל הנקראים בשם עם ה' : ולכבודי . הנעשה להתכבד ולהתפאר בהם כמ"ש ישראל אשר בך אתפאר (לקמן מט) : בראתיו וכו' . ר"ל כבר הכנתי לו כל צרכי הגאולה אין מחסור : (ח) הוציא . להוציא מהגולה אותם שגלו על שנעשו כעוורים ועינים להם ולא ראו מעשה ה' ר"ל יש להם לב ואינם רוצים להשכיל : וחרשים · נעשו כחרשים ואזנים להם ולא ישמעו מצות ה' : (ט) כל הגוים נקבצו · אם כל העכו"ם יתקבצו יחד מי בהם יגיד עתידות כזאת ומי האליל אמר להם : וראשונות · או הראשונות שכבר עברו ישמיעונו לאמר אנחנו הגדנו אותם עד לא באו : יתנו עדיהם . ר"ל יביאו עדים שהשמיע דבר עד לא בא ואז יהיו צדיקים בדבריהם · וישמעו · או ישמעו מה שיאמר הנביא ויאמרו אמת הדבר וכאומר או יביאו עדים או יודו על האמת : (י) אתם עדי · אבל לי יש עדים כי אתם ישראל עדי ועבדי הנביא אשר בחרתי בו גם הוא לעד שהגדתי מפלת סנחריב מאז עד לא בא : למען תדעו · מן הראשונות תדעו על האחרונות שכן יהיה : ותאמינו לי · שאקיים מאמרי : ותבינו כי אני הוא · ממנה שאין מי יודע עתידות כמוני תבינו אשר אני הוא לבד ואין עוד אלהים : לפני לא נוצר אל . ר"ל לפני שיצרתי אני את היצירות לא היה דבר נוצר מאל זולת ואחר שיצרתי את היצירות לא יהיה דבר נוצר מאל זולתי כי אין אלוה זולתי : (יא) אנכי אנכי ה' . הכפל לחזק : ואין מבלעדי מושיע . אין זולתי מושיע : (יב) אנכי הגדתי . קודם כל תשועה הגדתי אותה וכן הושעתי : והשמעתי . ר"ל

מצודת ציון

יקר ותשוב : (ו) תכלאי · ענין מניעה כמו ויכלא העם מהביא (שמות ל"ו) : (ט) וישמעו · הוא"ו הוא וי"ו המחלקת : (יא) מבלעדי · ענינו כמו זולת וכן בלעדי אלהים יענה (בראשית מא)

רד"ק

וכן עשיתי : ואין בכם זר · ואין בכם אל זר , לפיכך שמתי פני אליכם לטובה להושיעכם ולא עשיתי כן לשאר העמים כי יש בהם אל זר ובוטחים בו ואתם עדי בזה כי כן עשיתי עם אבותיכם ועמכם ואני אל היכול בראשונה ובאחרונה , ויונתן תרגם אנא אוריתי לאברהם אבוכון וגומר : (יג) גם מיום : טרם שהיה יום , כלומר קודם שהיה העולם , וטעם גם לפי שאמר הגדתי והשמעתי ר"ל בימים הקדמונים בימי אבותיכם אמר כי גם קודם זה אני הוא , ועוד קודם שהיה העולם גם כן אני הוא , וכן מעולם ועד עולם אתה אל מטרם שהיה העולם , ואחר שאני כן אין מידי מציל כשארצה להושיע עם מעט או ארצה להרע להם : אפעל ומי ישיבנה · וכאשר אפעל ואעשה דבר מי ישיב אותה הפעולה לאחור , ויש לפרש ג"כ מיום אני הוא מזמן רב אני הוא עמכם , כמש"א כי מעולם שברתי עולך וגו', ר"ל מזמן רב ובכל אשר הייתי עמכם והושעתי אתכם מיד צריכם ואין מידי מציל : (יד) כה אמר ה' . נבואה זו על גלות בבל : גואלכם · מגלות בבל : קדוש ישראל · אביכם , וכבר פירשנו בפסוק כי בראותו טעם אמרו קדוש ישראל , ואמר אותו כמה פעמים בזה הספר , ר"ל כי בזכותו הוא מטיב להם בגלותם , כמו שאמר וזכרתי את בריתי יעקב : למענכם שלחתי בבלה · בעבורכם כדי שתצאו מהגלות שלחתי כורש לבבל להחריבה ולהוציא אתכם מתוכה ולהושיבכם לארצכם : והורדתי בריחים כולם · אוריד יושבי בבל ממעלותם ויברחו להם בבא כורש : בריחים · תאר , כמו בריחים עד צוער אלא שזה מן הדגוש ובריחים מן הרפוי : וכשדים באניות רנתם · וכשדים יברחו באניות וצעקתם כלומר צעקת הבכי , וכמוהו קומי רוני בלילה , ויש מפרשים בריחים כמו באניות והבי"ת לשמוש , ובריחים שם האניות לפי שהולכות ברוח , וי"ת במשוטין , ואני תמה מהחכם רבי אברהם אבן עזרא שכתב פי' שלחתי כאלו הוא קורא אותו שולחתי בקבוץ שפתים השי"ן מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו וכך הוא לשון פירושו , והנה הטעם כל כך באתי במהרה לגאול אתכם כאלו שלחתי , ואכם גדול בספרד אמר כי הכבוד ידבר עם הנביא ושר ישראל הוא המשולח אל בבל לגאול ישראל , וזה לשונו , ואני מקובל כי קריאתו שלחתי בחיר"ק השי"ן מבנין פעל הדגוש , וכן מצאתי בכל הספרים המדוייקים אשר ראיתי , והמתרגם ידמה גם כן שכן היה קורא אותו שתרגם בדיל חוביכון אתגלתון לבבל , אלא שאין פירושו כפירושינו כי הוא ר"ל שלחתי אתכם בגלות לבבל , אבל לפי מה שמצאנו בדברי רז"ל ידמה שהם היו קוראין שלחתי בקבוץ שפתים השי"ן שאמרו כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם , גלו לבבל שכינה עמהם , שנאמר למענכם שלחתי בבלה , גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם : (טו) אני ה' קדושכם · שאני מקדים שמי בכם , כמו שאמר כורש כל ממלכות הארץ נתן לי ה' מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל : בורא ישראל · כמו שפירשנו בורא יעקב : מלככם · הוא מלככם באמת ולא יעזבם ביד מלכי העמים : (טז) כה אמר ה' הנותן בים דרך · מי שנתן לעמו ישראל דרך בים סוף הוא יושיעכם מהגלות הזה , כי הענין דבק למעלה , וכפל הענין במלות שונות ואמר במים עזים נתיבה או אמר מים עזים על הירדן : (יז) המוציא · ואחר שזכר הנס שעשה להם בים סוף זכר גם כן הנס שעשה להם בדבר סנחריב , כלומר מי שעשה לכם הניסים האלה יעשה לכם עוד בבבל ואמר שמוציא שהוא הוציא חיל מלך אשור ברכב וסוס והביאו לארץ ישראל , כמו שכתוב ישרוק ה' לזבוב אשר בקצה יאורי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור וגו' , ואמר אשור שבט אפי והנה הוא הוציאם והוא הפילם בירושלם : יחדו ישכבו בל יקומו , כשישכבו בלילה לא קמו , כמו שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים , וזהו שאמר דעכו כפשתה כבו , כלומר כי ברגע מתו כמו הפשתה הדולקת שכבה במהרה , ודעכו כמו כבו : (יח) אל תזכרו ראשונות · אמר הנה אלה הנפלאות הראשונות אל תזכרו אותם בקבוץ גליות כל כך תהיה הפליאה ההיא גדולה , וכפל הענין במלות שונות , ואמר וקדמוניות אל תתבוננו , וכן אמר ירמיהו הנביא עוד לא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה וגו' , ורז"ל פי' אל תזכרו ראשונות זהו שיעבוד מלכיות , וקדמוניות אל תתבוננו , זהו יציאת מצרים : (יט) הנני עושה חדשה · הנני עושה פליאה חדשה , והוא אומר על קבוץ גליות : עתה תצמח · ובאמרו עתה וענין המלה הזאת על זמן קרוב לפי שהגאולה קרובה לבא אם ישובו ישראל בתשובה וזה כמה הגיע זמנה אם זכו ישראל , כמו שאמרו רבותינו ז"ל , ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו , או אמר עתה כאלו עתה תצמח , כלומר תהיו בטוחים בה כאלו תראו אותה בעיניכם : הלא תדעוה · זאת הישועה הלא תדעוה מקדם כי כתובה בתורת משה , שנאמר ושב ה' את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו' , וזה לא נאמר על גלות בבל כי לא היו נפוצים בכל העמים ולא יצאו מן הגולה כי אם גולי בבל כי עשרת השבטים לא יצאו מגלותם , ומה כי אמר כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך , והשבים לבבל לא שבו אל ה' בכל לבבם ובכל נפשם שהרי היו בהם מחללי שבת ונושאי נשים נכריות , ומה שאמר בספר ירמיה לפי מלאת לבבל שבעים שנה , ואמר ובקשתם אותי ומצאתם , על שתי הגליות זכר באותה הפרשה : אף אשים · אמר אף כלומר עוד אעשה עמכם טובה גדולה ופליאה רבה שלא תדעו מן התורה שאשים במדבר דרך בישימון נהרות , כמו שאמר למעלה בפסוק קול קורא , וכן אמר למעלה בפרשת חזקו ידים רפות כל הענין : בישימון · מקום שמם שהוא המדבר , ושרשו ישם מן וכנמות תשמנה : (כ) תכבדני · על דרך משל , כמו או שיח לארץ ותורך · כמו שאמר למעלה ישושום מדבר וציה כי בהיות במקום ציה מים כאלו המדבר והציה ישישו וכל שכן חית השדה שתבא להם הנאה מן.

רש"י

לכם שבעה רקיעי' ולא ראיתם כל תמונה : (יג) גם מיום אני הוא : לא היתה היום לבדו הייתי לבדי כי גם מאז היות היום אני הוא לבדי : אפעל . אם באתי לפעול אין משיב : (יד) למענכם שלחתי בבלה . י"ת בדיל חוביכון אגליתי יתכון לבבל : והורדתי בריחים כולם . ואחתית במשוטין כולהון משוטין הוא עץ שמנהיג את הספינה ומישרה : וכשדים : הוליכו אתכם באניות רנתם . גם יפה לפרשם על בשורת הגאולה : למענכם שלחתי . אשלח מלכי מדי לבבל ואוריד הכשדים בספינות ומשוטין לגולה לארץ מדי . וכשדים אוריד באניות שהיתה רינתם בהם : (טז) הנותן בים דרך : בים סוף ושם הוצאתי מצרים לרדוף אחריכם רכב וסוס וחיל ועיזוז וכולם יחדיו ישכבו מתים על שפת הים בל יקומו : (יז) כפשתה כבו . תירגם יונתן כבוצא עמי טפו : (יח) אל תזכרו ראשונות · הניסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו תעסקו להודות ולהלל : אל תתבוננו · אל תסתכלו בהן אל תתנו להם לב : (כ) תכבדני חית השדה : מקים שהוא חרב ומרבץ לחיות השדה לתנים ולבנות יענה : כי נתתי במדבר מים · כלומר בארץ חריבה אתן ישוב :

עם

ישעיה מג

נאם־יהוה ואני־אל : יג גם־מיום
אני הוא ואין מידי מציל אפעל ומי
ישיבנה :
ל' יד כה־אמר יהוה גאלכם קדוש
ב' ישראל למענכם שלחתי בבלה
ל' והורדתי בריחים כלם וכשדים
באניות רנתם : טו אני יהוה
ל' קדושכם בורא ישראל מלככם :
ד, מ"ל טז כה אמר יהוה הנותן בים דרך
ג' רפין ובמים עזים נתיבה : יז המוציא
ב' רכב־וסוס חיל ועזוז יחדו ישכבו
ל' · ל' בל־יקומו דעכו כפשתה כבו :
ל' וכ"כ יח אל־תזכרו ראשנות וקדמניות
ו' חסר ב' יסנא אל־תתבננו : יט הנני עשה חדשה
ל' זקף קמץ עתה תצמח הלוא תדעוה אף
ל' וכ"כ אשים במדבר דרך בישמן
ל"ו נהרות : כ תכבדני חית השדה תנים
ובנות יענה כי־נתתי במדבר
כ"כ מים נהרות בישימן להשקות עמי

תרגום

קדמי אמר יי ואנא אלהא :
יג אף מעלמא אנא הוא ולית
דמן ידי משיזיב אעבדינה
ולא אתיבינה : יד כדנן אמר
יי פריקכון קדישא דישראל
בדיל חוביכון אגליתי יתכון
לבבל ואחתיה במשוטין
כולהון וכסדאי בספיני
תושבחתהון : טו אנא יי
קדישכון דבראי לישראל
מלככון : טז כדנן אמר יי
דאתקין בימא אורחא ובמיין
תקיפין שבילא : יז דאפיק
רתיכין וסוסון משרין ועם סגי
כחדא אתבלעו ולא קמו
דעיכו כבוצא עמי טפו :
יח לא תדכרון קדמיתא
ודמן אולא לא תסתכלון :
יט הא אנא עביד חדתא וכען
תתגלי הלא תידעונה אף אשוי
במדברא אורח בצדיותא
נהרון : כ ייקרון קדמי כד
איתב מדינן דצדין אתר
דהואה שרין ירודין ובנת
נעמין ארי יהבית במדברא
מיא נהרין בצדיותא לאשקאה גלות עמי דאתרעיתי בה :

באניות ד' וסי' והשיבך ה' מצרים . אז אמר אחזיהו · וכשדים באניות רנתם · יורדי הים באניות . וחד ובאניות רבות ובא בארצות :

ת"א למענכם שלחתי · מגלה כט (תענית סד) : בים דרך · חולין קלט (שבת ח) : אל תזכרו · ברכות יג : עשה חדשה · (ברכות ד) : חית השדה · חולין סד :

מצודת ציון

מ"א) : (יד) בריחים · ענינו כמו ספינות ע"ש שכל מהלכה הוא ע"י הרוח : באניות · בספינות : רנתם · ענין קול צעקה ויללה כמו קומי רוני בלילה (איכה ב') : (טז) עזים · מל' עוז וחזק : נתיבה · שביל ודרך : (יז) ועזוז · מל' עוז וחוזק : דועכו · ענין כבייה וכן דעכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) ע"ש שבעת הכבוי קופצת השלהבת : (יח) תתבוננו · ענין הסתכלות בכונת הלב : (יט) בישימון · במקום שממה : (כ) תנים · מין נחש : ובנות יענה · מין עוף המצוי במדבר וזכתיך

מצודת דוד

ר"ל לא להנביא לבד הגדתי כי אם לכולכם השמעתי על ידו : ואין בכם זר · ר"ל לא היה מי בכם זר מלדעת הדבר כי כולכם שמעתם מהנביא : ואתם עדי . שכן הוא האמת : ואני אל . ר"ל אני הוא אשר הושעתי אתכם : (יג) גם מיום . גם מאז היות יום אני הוא לבדי לעזור ולהושיע : ואין מידי מציל את מי שארצה לאבדו : אפעל מה שארצה אפעל הן להושיע הן לאבד : ומי ישיבנה · מי יוכל להשיב הפעולה ההוא ולמנעה · (יד) למענכם למען תצאו מן הגולה שלחתי את כורש לבבל להחריבה : הורדתי בריחים כולם : כל בני בבל הורדתים כולם בספינות וכשדים השמיעו קול צעקתם באניות שהלכו בהם בגולה : (טו) אני ה' . ר"ל את זה עשיתי אני ה' המקודש לכם : בורא . ר"ל אני בורא ישראל ומלככם עשיתי את זה וכפל הדבר במ"ש : (טז) הנותן אשר נתן דרך בים סוף בצאת ישראל ממצרים : ובמים עזים . זה הירדן שבקע בימי יהושע : (יז) המוציא רכב וכו' . המוציא בלב מצרים להוציא אנשי הרכב וסוסיהם ואנשי החיל עם כל החוזק לרדוף אחר בני ישראל : יחדו . כולם יחדו שכבו ולא הוסיפו לקום כי נטבעו במי הים : דעכו . נפסקו קולם מהם וכבה מהר כפשתה הדולקת הכבה מהרה כי לא תתעכב הרבה בשריפתה : (יח) אל תזכרו ראשונות · אל תזכרו להפליא על הנסים שעשיתי לכם בימים הראשונים · וקדמוניות וכו' כפל הדבר במ"ש : (יט) חדשה . נס חדש אשר לא עשיתי מעולם : עתה תצמח : בזמן קרוב תהיה : הלא תדעוה . את הישועה ההיא כי כתובה היא בתורה שנאמר ושב ה' וגו' ושב וקבצך וגו' (דברים ל) דרך . לפני הגולה : נהרות . לצורך הגולה : עיונות כלמאון : (כ) תכבדני חית השדה · אשר

רש״י

(כא) עם זו יצרת לי. למען תהלתי יספרו: (כב) ולא אותי קראת · ואתה לא אותי קראת בפנותך אחרי עכו"ם: כי יגעת בי: כלאיתם מהר בעבודתי: (כג) לא הבאת לי שה עולותיך: כ"א לעכו"ם לא העבדתיך: עבודה רבה במנחה קומץ מעט עולה לגבוה וגם הוא לא אמרתי לך להקריב לך חובה אלא נדבה: (כד) לא קנית לי בכסף קנה. לקטרת לא הוצרכת לקנותה בכסף. לפי שהיתה מצויה בחצרכם הרבה אמר רבי אבא קינמון היה גדילה בארץ ישראל והיו אוכלין אותה עזים וצביים במדרש אגדה: העבדתני בחטאותיך · אתם גרמתם לי להיות שמש לעובדי פסילים כמו שראה יחזקאל והנה רוח סערה באה מן הצפון שהיתה חוזרת, מרכבת השכינה מבבל שהלכה לכבוש את כל העולם תחת ידו של נבוכדנצר שלא יאמרו ביד אומה שפלה מסר את בניו כדאיתא בחגיגה: (כה) אנכי אנכי: אני הוא המחיתים מאז ואני מוחה אותם גם עתה: למעני · לא בזכותך ולא בצדקת אבותיך: (כו) הזכירני כל הגמול שיש לך ולאבותיך עלי: נשפטה יחד. נבא למשפט · (כז) אביך הראשון חטא · כאומרו במה אדע (בראשית טו): ומליציך פשעו בי. הנך לך בכל מליציך שאתה סומך על זכותם שלא מצאתי בו פשע יצחק אהב את שונאי: (כח) ואחלל שרי קדש: בשביל עונותיכם: (א) ועתה שמע: לשוב לתורתי יעקב עבדי

מקרא

בְחִירִי׃ כא עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ׃ כב וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל׃ כג לֹא־הֵבֵיאתָ לִּי שֵׂה עֹלֹתֶיךָ וּזְבָחֶיךָ לֹא כִבַּדְתָּנִי לֹא הֶעֱבַדְתִּיךָ בְּמִנְחָה וְלֹא הוֹגַעְתִּיךָ בִּלְבוֹנָה׃ כד לֹא־קָנִיתָ לִּי בַכֶּסֶף קָנֶה וְחֵלֶב זְבָחֶיךָ לֹא הִרְוִיתָנִי אַךְ הֶעֱבַדְתַּנִי בְּחַטֹּאותֶיךָ הוֹגַעְתַּנִי בַּעֲוֺנֹתֶיךָ׃ כה אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר׃ כו הַזְכִּירֵנִי נִשָּׁפְטָה יָחַד סַפֵּר אַתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק׃ כז אָבִיךָ הָרִאשׁוֹן חָטָא וּמְלִיצֶיךָ פָּשְׁעוּ בִי׃ כח וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ וְאֶתְּנָה לַחֵרֶם יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים׃

מד א וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל בָּחַרְתִּי בוֹ׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה עֹשֶׂךָ וְיֹצֶרְךָ מִבֶּטֶן

תרגום

כא עַמָא דֵין אַתְקֵנִית לְפוּלְחָנִי בְּתוּשְׁבְּחָתִי יְהוֹן מִשְׁתָּעַן׃ כב אָמִיר עַל יְדֵי נְבִיָא וְלָא כְפוּלְחָנִי עֲרָעִיתוּן דְבֵית יַעֲקֹב אֲרֵי לָאֵיתוּן בְּאוּלְפַן אוֹרָיְתִי יִשְׂרָאֵל׃ כג לָא אַיְתֵיתָא קֳדָמַי אִמְרִין לַעֲלָתָא וְנִכְסַת קוּדְשָׁךְ לָא יַקַּרְתָּא קֳדָמַי לָא אַסְגֵיתִי עֲלָךְ בְּקוּרְבָּנִין וְלָא אַתְקֵפִית עֲלָךְ בִּלְבוֹנְתָּא׃ כד לָא זְבֵינְתָּא קֳדָמַי בִּכְסַף קְנֵי בְּסַם וְתָרַב נִכְסַת קוּדְשָׁךְ לָא דְהֵינְתָּא עַל מַדְבְּחִי בְּרַם אַסְגֵיתָא קֳדָמַי בְּחוֹבָךְ אַתְקֵפְתָּא קֳדָמַי בַּעֲוָיָתָךְ׃ כה אֲנָא אֲנָא הוּא שָׁבֵיק לְחוֹבָךְ בְּדִיל שְׁמִי וְחֶטְאָךְ לָא יִדְכְּרוּן׃ כו אֱמַר כְּעַן נִדּוּן כַּחֲדָא אִשְׁתָּעֵי אַתְּ בְּדִיל אִם תִּכּוּל וְתִזְכֵּי׃ כז אֲבוּךְ קַדְמָאָה חָטָא וּמַלְפָךְ מְרָדוּ בְמֵימְרִי׃ כח וְאַפֵּים רַבְרְבֵי קוּדְשָׁא וְאֶמְסַר לְקַטְלָא יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל לְחִסּוּדִין׃ א וּכְעַן שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וְיִשְׂרָאֵל דְאִתְרְעֵיתִי בֵיהּ׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דַעֲבָדָךְ וְדִאַתְקְנָךְ מִמְּעִין

מסורה

עם זו ג׳ בקריאה וסי׳ עם זו גאלת. עד יעבר עם זו קנית · עם זו יצרתי לי׃ ד׳ מ״ל יו״ד בלישן הבאה בקריאה וסי׳ והביאתי אתם וידעו את הארץ. לך הביא העיר. עד שהביאתיו אל בית אמי. לא הביאת לי שה עלתיך · וי״ם מסרה שאין מונין אלא ג׳ ודין בתרא אין מונין אותו אלא ג׳ קדמאי׃ ספר ב׳ וסי׳ ולמען ספר שמי בכל הארץ. ספר אתה למען תצדק׃ תצדק ד״ג׳ קמצין וא׳ פתח וסי׳ ספר אתה למען תצדק · החפץ לשדי כי תצדק. תרשיעני למען תצדק · למען תצדק בדבריך׃ בתרא פתח׃

תולדות אהרן קראת יעקב · יומא יט : שה עלתיך · עקידה שער נז : הוא מחה · שם נג : אביך הראשון · זוהר וישלח : שמע יעקב · עקידה שער סו :

רד״ק

מן המים שישתו וישמחו וכאלו תכבדני בתהלותיך : עמי בחירי · שבחרתי בו משאר העמים : (כא) עם זו יצרתי לי · יצרתי להיות לי לעם וכם יספרו תהלתי על הנסים שאעשה להם בהוציאו אותם מהגלות , ועתה החל בפרשה אחרת להוכיח את ישראל שבאותו הדור אמר כי כל הטוב שאני עתיד להטיב לבניכם אחריכם שיהיו בגלות לא במעשיכם הטובים ולא למענכם אעשם ואמר : (כב) ולא אותי קראת יעקב · אפילו לא קראת לי בעת צרתך כל שכן שלא יגעת בי ישראל , ופי׳ כי יגעת כי תאמר שיגעת בי לא עשית כי אפילו לא קראת לי : בי · ר״ל בעבודתי כלומר לא קראתני ולא יגעת לעבוד אותי , ויש לפרש לא די שלא קראתני אלא שהוגעתני לעבוד עט״ס שהוא עלי לטורח : (כג) לא הבאת לי · וזה היה בימי אחז שבטל עבודת הא־ל מבית המקדש כמו שכתוב עליו ויסגור את דלתות בית ה׳ ויעש לו מזבחות בכל פנה בירושלם ובכל עיר ועיר בנה בית לקטר לאלהים אחרים , וכן בתודה עליו חזקיהו בנו ואמר כי מעלו אבותינו ויסבו פניהם ממשכן ה׳ ויתנו עורף גם סגרו דלתות האולם ויכבו הנרות וקטרת לא הקטירו ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל : וזבחיך · כמו ובזבחיך חסר בי״ת השמוש וכמוהו רבים : לא העבדתיך · כי אם עבדתני ויגעת בעבודי אני הייתי המעביד והמיגע וכיון שלא יגעת ולא עבדת אינני מעביד ומיגע : בלבונה . כי לבונה זכה היתה בקטרת וגם לא הקטירו : (כד) לא קנית קנה . קנה הוא קנה בשם שהיה בקטרת , ואמר בקנה לא קנית לפי שלא היה הקנה בארץ ישראל כי אם על ידי קנין כי מארץ רחוקה היה בא להם כמו שכתוב וקנה הטוב מארץ מרחק : הרויתני . על דרך משל : אך העבדתני · והנה הדבר הזה להפך כי אני לא העבדתיך ואתה העבדתני והטעם שהייתי סובל כעבד סובל טרחו וכן אמר היו עלי לטורח נלאתי נשוא כי החטאים והעונות היו עלי למשא כבד וזה על דרך משל ואני סבלתי משאכם כעבד שאין לו יכולת להקל טרחו והיה מדרך המשפט שאכלה אתכם כרגע על רוב חטאתיכם אך סבלתי שלא כליתי אתכם וזה למעני כי לא למענכם ועל חטאתיכם אני נפרע מעט מעט מכם : (כה) אנכי אנכי הוא · הכפל לחזק ר״ל אנכי הוא שסלחתי פשעם לדור המדבר ואנכי הוא הסולח ומוחה פשעיכם בכל דור ודור : למעני : שלא יחולל שמי בכם אם אכלה אתכם : (כו) הזכירני · ואם תאמר שאני שכחתי לצדקותיך ואינם רבות חטאתיך כאשר אני אומר הזכירני כאדם המזכיר לחבירו דבר ששכח : נשפטה יחד · אני ואתה אם סכיתיך כפי פשעיך או אם מחיתי אותם לך : ספר אתה למען תצדק · ספר אתה תחילה טענותיך למען תצדק בדין כמו שאמר לדיק הראשון בריבו , ר״ל שאפילו תספר אתה אם תספר האמת לא תצדק ואפי׳ לא תספר כל חטאתיך ולא תספר כל צדקותי שעשיתי עמך : (כז) אביך הראשון חטא · ואיך תאמר לא חטאת אתה והנה אביך הראשון חטא והוא אדם הראשון כי האדם מוטבע בחטא כי יצר לב האדם רע מנעוריו : ומליציך פשעו בי · פירוש שריך וגדוליך וכן במליצי שרי בבל כי הענין אחד כמ״ש כמו את מספר מספקד העם , וזכר השרים שהם היו ראוים להוכיח העם ולהשיב אותם לדרך הטובה והם פשעו בי , וי״מ אביך מלכך כמו והיתה יד ה׳ בכם ובאבתיכם ומפרשים אותו על ירבעם , ויותר נכון להיות פירושו על שאול כי הוא מלך הראשון על כל ישראל : (כח) ואחלל · הוי״ו פתוחה כי אין הענין עבר אלא פירושו בכל דור ודור אני מחלל שרי קדש ואני נותן לחרם יעקב וישראל לגדופי׳ בעונותיה׳ אבל איני מכלה אותם מכל וכל , וזכר שרי קדש לפי שאמר ומליציך פשעו בי אמר כי שרי קדש שיש בישראל הם מחוללי׳ ביד האויב ונספי׳ בעון הסרים הפושעים והעם כי הטובים הם נספים בעון הרעים כשהם רבים וכן אמר פן תספה בעון העיר כי לא ימלט האחד בין הרבים אלא על ידי נס , וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה היו עבדי הא־ל חסידיו ונספו בעון הרבים , ועל זה אמר כי עד לדק ישוב משפט , ופי׳ לחרם להרג כמו ואת כל הנשמה החרים : לגדופים · בהם לחרפה וגדופה בין העכו״ם , ובדרש ואחלל שרי קדש אלו הלוים : (א) ועתה שמע · אע״פ שאני מחלל אתכם ומכה אתכם בעונותיכם עוד איטב לכם טובה גדולה ועתה שמע הנחמה הטובה כי אתה עבדי בין שאר העכו״ם וכך בחרתי מכולם והעבד הטוב אע״פ שחטא לפעמים לא יגרשהו אדוניו אלא מיסרו ובאחרונה אחר שיסיר נוסר כמה פעמים ויחם העבד וישוב לעבוד את אדוניו בישרת לבב וייטיב לו אדוניו טובה רבה : (ב) כה אמר ה׳ · עושך , כמו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו אשר הגדילום ולמדם , או יהיה פירוש עושך , כמו בורא‌ך יוצרך מבטן , פי׳ החכם רבי אברהם אבן עזרא

מצודת דוד

דרך משל כאלו חית השדה תכבדני בתהלותיה על אשר ימלאו מים במדבר במקום תדורם : להשקות עמי . בעת שובם מהגולה דרך המדבר : (כא) יצרתי לי . ילדתים לי לעם למען יספרו תהלתי : (כב) ולא אותי . אבל אתה יעקב לא קראת אותי כי פנית אחרי העכו״ם : כי יגעת · כי נעשית יגע ועיף בעבודתי ובטלת את העבודה : (כג) לא הבאת לי · זה היה בימי אחז שבטל עבודה בה״מ כמ״ש ויסגור את דלתות בית ה׳ וכו׳ (דה״ב כח) וכן התודה חזקיהו בנו ואמר כי מעלו אבותינו וכו׳ גם סגרו וכו׳ ועולה לא העלו בקדש וכו׳ (שם כט) : וזבחיך · לא כבדתני עם זבחיך כי לא הבאתם לי : לא העבדתיך במנחה . לא הטלתי עליך עבודה קשה והוצאה מרובה בהבאת המנחה כי לא צויתי להקטיר רק הקומץ וכן לא הוגעתיך בלבונה כי לא צויתי להרבות בלבונה : (כד) לא קנית . לא הוצרכת לקנות קנה להקטיר על המזבח כי היתה גדלה בירושלים : וחלב וכו׳ . לא השבעת אותי עם חלב זבחיך כי לא הקרבתם לפני : אך העבדתני . אני לא העבדתיך אך אתה העבדתני בחטאותיך וזהו מה שהיה שמש לנ״נ לכבוש את כל העולם תחתיו שלא יאמרו תחת יד אומה עכו״ם שפלה מסר ה׳ את ישראל : הוגעתני · כפל הדבר במ״ש : (כה) אנכי אנכי · ר״ל אני הוא שמחיתי מאז ואני מוחה אותם גם עתה ולא בצדקתך כ״א למעני שלא יחולל שמי כשאעשה עמכם כלה כחטאותיכם : וחטאתיך לא אזכור · ר״ל מתקתים היטב לבל ישאר רושם כלל ולא יזכרו : (כו) הזכירני · אמר דרך משל מהאדם לחבירו לומר הזכיר אותי מה גמול יש לך עלי : נשפטה יחד · נדבר דברינו לראות הדין עם מי : ספר אתה · ר״ל ספר אתה תחילה למען תצדק כי צדיק הראשון בריבו וכאומר אף אם אתה תספר בתחילה לא תהיה צדיק נגדי : (כז) אביך הראשון חטא · אדם הראשון חטא כי באכלו מעץ הדעת ועם כי היה יציר כפי וכ״ש אתם שנולדתם מאיש ואשה המלאים עון : ומליציך . אף המליצים שאתה סומך עליהם להמליץ טוב בעדך והם הכהנים שבדור הנה גם המה פשעו בי : (כח) ואחלל · בעבור עונותיכם אחלל אף השרים הקדושים שבכם : ואתנה · אתנה אתכם לחרם ושמע

מצודת ציון

[כג] וזבחיך · הוי״ו הוא במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א׳) ר״ל עם יוסף שהיה במצרים : הוגעתיך · מלשון יגיעה : בלבונה · מין בושם הנתון על המנחה : (כד) קנה · מין בושם : וחלב · הוי״ו היא במקום עם : הרויתני · ענין שביעה כמו ורותה מדמם (ירמיה מו) : הוגעתני · מלשון יגיעה : (כה) מוחה · ענין מחיקה כמו אכלה ומחתה פיה (משלי ל) : (כז) ומליציך · מל׳ מליץ והוא המטעים הדבר במיטב הענין : [כח] ואחלל · הוא הפוך הקדש וכן לא יחלל זרעו (ויקרא כ״א) : ואתנה · ענין מסירה : לחרם · ענין שממון ואבדון : לגדופים · ענינו כמו

רדק

עזרה כי רמז ליעקב כמו שאמר בבטן עקב את אחיו כלומר מי שילד יעקב כבטן ככה שאחזה ידו בעקב עשו אחיו שלא כדרך שאר העוברים כי אין העובר מוציא ידו מן השליא כל שכן שיתפוש בידו וזה היה מעשה נס ומי שהיה עם אביכם כבטן יהיה עמכם בגלות שהוא מקום צר לכם כמו הבטן לעובר, ויתכן לפרש ויוצרך מבטן כמו שפי' בוראה, ועוזרך מבטן כי בעת לאת הבן מן הבטן יכניסהו בברית האל וימול אותו לשמונת ימים: יעזרך · שיעזרך וזהו אומר לך אל תירא: וישורון · ידוע שהוא ישראל ונקרא כן לפי שהוא ישר בין העמים: (ג) כי אצק · כי כמו שאני יוצק מים על מקום צמא כן אצק רוחי על זרעך, וכן אמר יואל אשפוך רוחי על כל בשר וכל בשר איננו ר"ל אלא ישראל לבד כמו שאמר ונבאו בניכם ובנותיכם, וכן אצק עליהם ברכתי, ובאמרו על זרעך ועל צאצאיך הנביא היה מתנבא כנגד דורו והיה מבטיח הישועה על בניהם שתבא הגאולה בימיהם · והמשיל דבר המים לשני ענינים לרוחי וברכתי האחד לענין הנפש שישראל צמאים בגלות לדבר הנבואה שפסקה זה כמה שנים וכן אמר לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' והבטיח לרוות הצמא כמו שהמי' מרווי' המקו' הצמא והיבש ואמר אצק רוחי על זרעך, ולענין הגוף שישראל צמאים בגלות לישועה ולכל הטוב שהבטיחם האל בשובם לארצם ועל זה אמר וברכתי על צאצאיך, וכאמרו על יבשה ר"ל יבשה וצמאה כי כל הארץ נקראת יבשה על דרך כלל כמו שאמר ויקרא אלהים ליבשה ארץ אבל זהו פרט למקום הצמא והיבש מן הארץ: (ד) וצמחו בבין חציר · בי"ת בבין המשמשת הוא לתוספ' באור כי מספיק היה אם אמר בין חציר וכמוהו בי"ת בתוך, אמר יצמחו ישראל בטובה כאלו היו נזרעים בין חציר וזה על דרך משל והחציר הוא לומח במהרה ולזה המשילם לחציר לרוב מהירות צמיחתם לא לעמידה כי החציר לא יעמוד כמו שאמר כי כחציר מהרה ימלו לפיכך אמר אחר כך כערבים על יבלי מים שעומדים בלחותם כל הימים: (ה) זה יאמר · כי הנשארים בישראל כולם יהיו קדושים וכולם יקראו שהם לה' ושהם מזרע יעקב כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו וגו', וכן אמר והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט: יכתוב ידו לה' · יאמר כפיו ויכתוב בידו לה' ר"ל כי הוא לה', ויונתן תרגם יקרב קרבניה, ובאמרו זה וזה לפי שיבא מזה אחד ומזה אחד כמו שכתוב ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל: יכנה · יכנה עצמו בשם ישראל כי לא יזכר שם עצמו אלא יאמר ישראל אני: (ו) כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו כי כשיגאלנו יהיה הוא מלך ישראל לבדו שלא יהיו ברשות מלכי העכו"ם והוא אדון לבאות מטה ומעלה ובידו הכל והיכולת בידו להוציאם מהגלות אני ראשון אף לבאות מעלה העומדים שלא ישתנו אף להם אני ראשון ואני בראתים ואני אחרון הם יכלו ואני קיים ומבלעדי אין אלהים לבטל אמונת העובדים לשמש ולירח ולככבים אין באחד מהם שהוא אלהים אלא במצותי וברשותי הם מנהיגים מה שמנהיגים: (ז) ומי כמוני ומי שהוא אלהים כמוני יקרא העוברות והעתידות ויגידם ויערכה לי מה שהיה משומי עם עולם כלומר מבריאת העולם, והנה יאמר משומי כלומר כי אני שמתי הנבראים בעת שבראתים כל אחד ואחד בגבולו העליונים למעלה והתחתונים למטה וכן יאמר לי האותיות אשר תבאנה ואינו כפל לשון אלא פירוש האותיות העתידות לבא בזמן קרוב ואשר עתידו' לבא בזמן רחוק, ולפו תרגם יונתן כמו לנו ויש לפרשו כמשמעו, ופי' כעבורם כלומר יגידו כדי לגדק עצמם, ויש מפרשים ואותיות דברי מופת וה"א יגידה ויערכה על השום שעבר מבריאת העולם עד הנה: (ח) אל תפחדו · אמר לישראל אל תפחדו מאלהים אחרים ואל תיראו מהם וכן אמר ירמיהו אל תראו מהם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם: ואל תרהו · פירוש לפי מקומו כמו אל תפחדו, ויונתן תרגם לא תדחלון ולא תתברון כמו לא תירא ולא תחת הלא מאז שהשמעתיך והגדתי העתידות לבא ובאו ואתם עדי כי לכם שלחתי נביאי ועמכם עשיתי נסים ונפלאות ואתם יודעים אם יש אלוה מבלעדי כמו שאמר משה רבינו או הנסה אלהים לבא לקחת גוי מקרב גוי במסות באותות וגו' לעיניכם, כמו שאמר הנה ואתם עדי: ואין צור בל ידעתי · כי אין למעלה ממנו ידוע כי כל הידועים כולם אצלי, או פירוש אין צור שלא ידעתי והם אינם יודעים אותם על האמת כי אינם אלוה, ואמר זה על המלאכים ועל הגלגלים, וי"ת ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיהב ליה: (ט) יוצרי פסל · האומנים שעושים

ישעיה מד

י׳	יַעְזְרֶךָּ אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב	
ל׳ · ב׳	וִישֻׁרוּן בָּחַרְתִּי בוֹ׃ ג כִּי אֶצָּק־מַיִם	
ג׳	עַל־צָמֵא וְנֹזְלִים עַל־יַבָּשָׁה אֶצֹּק	
ל׳	רוּחִי עַל־זַרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל־	
ל׳	צֶאֱצָאֶיךָ׃ ד וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר	
ל׳	כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם׃ ה זֶה	
	יֹאמַר לַיהוָה אָנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם־	
	יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה	
ל׳ : ל׳	וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה׃	
	ו כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ	
ח׳	יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי	
ל׳	אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים׃	
· ל׳ · ל״ז	וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ	
ל׳ · ב׳	לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת	
ל׳	וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ׃ ח אַל־	
ו׳ חסר בסיפרא	תִּפְחֲדוּ וְאַל־תִּרְהוּ הֲלֹא מֵאָז	
ב׳ · ל׳	הִשְׁמַעְתִּיךָ וְהִגַּדְתִּי וְאַתֶּם עֵדָי הֲיֵשׁ	
	אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל־	
	יָדָעְתִּי׃ ט יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ	
ל׳ · ט״ו נקודות בקריאה	וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל־יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה	

תרגום

יסעדינך לא תדחל עבדי יעקב וישראל דאתרעיתי ביה: ג ארי כמא דמתיהבין מיא על ארע בית צחונא ומתנגדין על יבשתא כן אתן רוח קודשי על בנך וברכתי על בני בנך: ד ויתרבין צדיקיא רכיכין ומפנקין כבלבלבי עסב כאילן דמשלח שרשוהי על נגדין דמיין: ה דין יימר מדחליא דיי אנא ודין יצלי בשום יעקב ודין יקריב קורבניה קדם יי ובשמא דישראל יתקרי: ו כדנן אמר יי מלכא דישראל ופרקיה יי צבאות אנא הוא דמלקדמין אף עלמי עלמיא דילי אינון ובר מני לית אלה: ז ומן כותי דין ערעינה ויחוינה ויסדרינה קדמי משויותי עמא דמן עלמא ודאתין ודעתידין למיתי יחוון לנא: ח לא תדחלון ולא תתברון הלא מבכן בסרתך וחויתי ואתון סהדין קדמי האית אלהא בר מני ולית דתקיף אלהין דמן קדמי מתיהב ליה תקוף: ט עבדי צלמיא כולהון למא ופלחיהון דלא יהנון להון וסהדין אינון בנפשתיהון

רשי

עבדי: (ג) כי אצק מים על צמא · כמו שאני יוצק מים על צמא כן אצק רוחי על זרעך: (ד) וצמחו בבין חציר · בתוך עמלק על ידי גרים שיתוספו עליהם: בין חציר הוא עמלק שנאמר עליו והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה (לעיל ד): (ה) זה יאמר לה' אני · אלו לדיקים גמורים: וזה יקרא בשם יעקב: אלו קטנים בני רשעים: וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה: ובשם ישראל יכנה: אלו הגרים מעכו"ם כך שנויה באבות דרבי נתן: (ז) ומי כמוני יקרא. ומי יקרא שהוא כמוני ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה: עם עולם. כל בריות: ואותיות: דברי מופת: ואשר תבאנה. ואת העתידות לבא יגידו כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו: (ח) ואל תרהו: אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין כמו אל תחתו מלהודיע את שמי לבין העכו"ם: הלא מאז השמעתיך· מהר סיני והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם עדי · שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין צור בל ידעתי. ת"י ולית דתקיף אלהן דמן קדמי מתיהב ליה תקיף: בל ידעתי. לשון ואדעך בשם (שמות לג) ידע לכתך (דברים ב) אני ידעתיך במדבר (הושע יג): (ט) ועדיהם המה. הפסילי' הם עדים על בושת עובדיהם שהרי אנו רואין שאינן לא רואין ולא יודעין והיו עובדין להם

ראשון ח' וסי' נמסר בסדר בא ובשמואל חלק ב' סי' י"ט. המה חד מן ד' נקודות בנביאים וסי' נמסר בסדר במדבר סיני:

תולדות אהרן מלך ישראל · עקרים מ"ב פי"ח: יוצרי פסל · עכו"ם ג עקדה שער נג: ועדיהם · (ברכות יב עירובין כב עכו"ם לט):

מצודת ציון

כמו חרסה וכן אשר גדפו (לעיל ל"ז): (ג) אצק · מל' יציקה ושפיכה: ונוזלים · ענין נטיפה כמו יזל מים מדליו (במדבר כ"ד): על יבשה · ר"ל על מקום יבש: רוחי · ענין רלון וכן עד יערה עלינו רוח ממרום (לעיל ל"ב): צאצאיך · הבנים היולאים ממך: (ד) חציר · דשא ועשב: הערבים · שם אילן סרק ערבי נחל: יבלי מים · פלגי מים וכן ועל יובל ישלח שרשיו (ירמיה י"ז): (ה) יכנה · שם שאינו שם העלמי וכן אכנך ולא ידעתני (לקמן מ"ה): (ז) ויערכה · מל' עריכה וסדור: ואותיות · הבאות כמו אתא בוקר (לעיל כ"א): למו · להם: (ח) תרהו · אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו הוא ענין פחד כת"י: צור · ענין חוזק: (ט) יוצר · ענין עשיה וחדוש וכן יוצר עמל

מצודת דוד

ובממון ולגדוף מפי האויב: **מד** (א) ועתה: ר"ל ועתה שמע את הטובה המיועדת לבוא: (ב) עושך ויוצרך. אשר עשה אותך ויצר אותך ומעת לאתך מבטן יעזר לך: וישרון. הן קרוים ישראל בשם שם הישר: (ג) כי אצק. כמו שאני יוצק מים על ארץ צמאה וכו' כן יצוק רלוני הטוב על זרעך: וברכתי. כפל הדבר במ"ש כי הרלון הוא הברכה: (ד) וצמחו. יצמחו וירבו כאלו היו נטועים בין החציר ודומה לה: כערבים · כערבי נחל השתולים על פלגי מים הלומחים וגדילים מהר: (ה) זה יאמר · הצדיקים שבהם יאמרו אנו מעולם לה' להאמין בו: וזה יקרא בשם יעקב. אלו הקטנים בני רשעים לא יהיו נוטים אחר דעת אביהם הרשעים אלא יקראו א"ע בשם יעקב להיות לדיקים כמוהו: וזה יכתוב ידו לה' אלו בעלי תשובה שימיבו את עלמם לשוב לה' כמו המתחייב את עלמו בכתב ידו: ובשם ישראל יכנה. ובשם יהיה מי אשר יכנה עלמו בשם ישראל אלו הגרים מכבליים אשר יתוספו עליהם: (ו) אני ראשון. ר"ל קודם בריאת העולם: ואני אחרון · לאחר שתכלה העולם: (ז) ומי כמוני יקרא. ומי הוא אשר יקרא לומר שהוא כמוני ויגיד ויערוך לפני הדברים שנעשים מעת שומי עם עולם והם כל הבריות: ואותיות. הדברים הבאים בזמן קרוב והדברים אשר תבואנה לזמן רחוק יגידו להם ר"ל בעבור עלמם להלדיק דבריהם ואחר לתחילת המקרא לומר מי הוא אשר יגיד כאלה: (ח) אל תפחדו · מאלהים אחרים: הלא מאז. במעמד הר סיני השמעתיך והגדתי שאין אלוה מבלעדי ואתם עדי בדבר זה כי שמה אז שבעה רקיעים וראו להם שאין עוד אחר כן ארז"ל: היש. וכי יש אלוה מבלעדי: ואין צור. אין חזק בעולם אשר לא ידעתיו אני וכאומר הלא אני הוא הנותן כח לכל החזקים ומכולם ידעתי: (ט) יוצרי פסל. האומנים

בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ׃
י מִי־יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ לְבִלְתִּי
הוֹעִיל׃ יא הֵן כָּל־חֲבֵרָיו יֵבֹשׁוּ
וְחָרָשִׁים הֵמָּה מֵאָדָם יִתְקַבְּצוּ כֻלָּם
יַעֲמֹדוּ יִפְחֲדוּ יֵבֹשׁוּ יָחַד׃ יב חָרַשׁ
בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת
יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ גַּם־רָעֵב
וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף׃
יג חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ
בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה
יְתָאֳרֵהוּ וַיַּעֲשֵׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ
כְּתִפְאֶרֶת אָדָם לָשֶׁבֶת בָּיִת׃
יד לִכְרָת־לוֹ אֲרָזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה
וְאַלּוֹן וַיְאַמֶּץ־לוֹ בַּעֲצֵי־יָעַר נָטַע אֹרֶן
וְגֶשֶׁם יְגַדֵּל׃ טו וְהָיָה לְאָדָם לְבָעֵר
וַיִּקַּח מֵהֶם וַיָּחָם אַף־יַשִּׂיק וְאָפָה לָחֶם

ארן נון זעירא חד מן ג' נונין זעירין דא"ת בא"ב דאתוון זעירין

דְלָא חָזַן וְלָא יָדְעִין בְּדִיל דְיִבַּהֲתוּן : י מַן עֲבַר דַחֲלָא וְצַלְמָא אַתִּיךְ בְּדִיל דְלָא לַהֲנָאָה : יא הָא כָּל פָּלְחֵיהוֹן יִבַּהֲתוּן וְאוּמָנִין עוֹבְדָנִין מִבְּנֵי אֱנָשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן כּוּלְהוֹן יְקוּמוּן יִתַּבְרוּן יִבַּהֲתוּן כַּחֲדָא : יב נַפָּחָא מִבַּרְזְלָא חֲצִינָא עָבֵיד וְנָפַח נוּר בְּשִׁיחוּרִין וּבְמַקּוֹבִין מַתְקֵיף לֵיהּ וְעָבֵיד לֵיהּ בִּתְקוֹף חֵילֵיהּ דְאִם יִכְפַּן עַבְדֵיהּ וְלָא יֵיכוּל לָא יְהֵי בֵיהּ חֵיל וְאִם יִצְחֵי וְלָא יִשְׁתֵּי מַיָּא יְהֵי מִשְׁלְהֵי : יג נַגַּר אָעִין נָפֵיץ בְּחוּטָא מַסַּר לֵיהּ בְּמַשְׁקוּלְתָּא מְגַזֵּי לֵיהּ בְּאִזְמֵילַיָּא וּבִנְצוּרִין מְאַחֵיד לֵיהּ וְעָבֵיד לֵיהּ כִּדְמוּת גְּבַר כְּתוּשְׁבַּחַת אִתְּתָא לְמִיתַּב בְּבֵיתָא : יד לְמִקַּץ לֵיהּ אַרְזִין וּנְסִיב תְּרַז וּבְלוּט וּמַתְקֵיף לֵיהּ בְּאָעֵי חוּרְשָׁא נְצַב אוֹרְנָא וּמִטְרָא יְרַבֵּי : טו וְהָוֵי לֶאֱנָשָׁא לְאַדְלָקָא וּנְסֵיב מִנְּהוֹן וְשָׁחִין אַף אַזָּא וְאָפָא לְחֵם אַף עָבְדֵיהּ דַחֲלָא

רש"י

להם : למען יבושו : העובדים להם : (י) נסך : לשון יציקה ומסכה והנו"ן כתיבה יסוד הנופל ממנו כגון נו"ן של נסך ושל נגף : (יא) הן כל חבריו של אותו יוצר ונוסך פסילים המתחברים אליו לעבוד את יצירתו ונסכו יבושו : וחרשים המה · אותם יוצרים ונוסכים מבני אדם הם קל וחומר ליצירתם שהיא הבל : (יב) חרש ברזל . חרש של ברזל : מעצד. הוא אחד מכלי הנפחים : ופעל · הפסל : בפחם. קרבו"ן בלע"ז : ובמקבות . מרטי"ל בלע"ז : יצרהו : ל' ציור : ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב וגו' . גם הוא היוצר חסר כח וחלש הוא שאם ירעב אין בו כח או אם לא שתה מים ויעף לאחר קל וחומר שפעולתו אין בו תועלת לעזור : (יג) חרש עצים · ואם בא לעשותו של עץ וחרש עצים הוא כך דרכו : נטה קו : כדרך הנגרים ועל פי הקו יתארהו בשרד מיישר אותו במסור שקורין דלאדור"א בלע"ז: יתארהו . ייפהו: יעשהו במקצועות . ומחליק ברהיטני ואיזמל . מקצועות ת"י אזמליא: ובמחוגה יתארהו · לשון ותאר הגבול (יהושע טו) אם בא לעשו' בו ציורים עגולים מסבב אותו במחוגה קונפ"ש בלע"ז: כתפארת אדם · כמין איש : (יד) תרזה ואלון · מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעצי יער · עושה לו חיזוקי' בין לחיזוק בין לנוי במיני עצים המשונים וזה מזה במראיהן : נטע אורן : כשמוצא ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך והגשם מגדלו : אורן ל' נטע יונק פרגלו"ן בלע"ז : (טו) והיה לאדם לבער : והיה אותו עץ מקצתו לצרכי אדם לבער : ויקח . מן העצים ויחם גופו לנגדם : אף ישיק. מהם תנור ואופה

רד"ק

שעושים ויוצרים הפסל כולם תהו כי מעשיהם תהו והפסילים שהם חמודיהם שהם חומדים ואוהבים אותם והם לא יועילו להם למה חומדים אותם : ועדיהם המה · ואם תאמרו לנו אין אנו יודעים שלא יועילו עדיהם המה הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו וכיון שאינם רואים ואינם שומעים ויודעים היאך יועילו לאחרים : למען יבושו · יזכרו זה למען יבושו מעבדתם אותם , וי"מ ועדיהם המה ר"ל הם מעידים על עצמם כי אין להם כח כי אם החרשים לא יוכלו למלט עצמם כל שכן אחרים : (י) מי יצר אל · מי יעשה מעשה תהו כזה שיטרח לתהו וישים כספו להבל היה שגעון כזה : נסך · נסכו או לשון יציקה : (יא) הן כל חבריו · המתחברים אליו לעשותו או לעבדו , או פירוש חבריו כמשמעו שהפסל תהו והמתעסקים בו הם תהו כמוהו כמ"ש יוצרי פסל כולם תהו הנה הם חברים לפסל בדבר תהו : וחרשים המה מאדם · אינם מלאכים ושרפים קדושים זה האל אלא אומנים מבני אדם שעושים אחר מלאכות ועושים אותו אל , זה דבר תימה : יתקבצו כולם · פירוש כל עובדי הפסל יתקבצו וישאלו ויתנו במעשיהם מהו ויסתכלו בו אם יעשו זה יש להם שיפחדו מהאל על מה שעשו ויבושו מעצמם ממעשיהם שהוא תהו שיתבוננו בו : (יב) חרש · סמוך לברזל כי הרי"ש פתוחה , ספר עתה במעשה הפסל איך טורחים להבל מי שהוא אומן ברזל יעשה מעצד ויעשה המקבת כי כל אומן צריך לכלי ברזל יעשו הפסל מעץ או מאבן או מברזל או בדיל או כסף או שאר מתכו' בכלי ברזל יעשו אותם : מעצד · כלי ברזל שחותך בו חרש עצים והוא שקורין דולודויר"א בלע"ז או איש"א: ופעל בפחם ובמקבות · אותו החרש פעל בפחם שנופח בו לחמם הברזל שיעשה ממנו הכלי ופעל במקבות שיעשה אותם שיצייר בהם הפסל וזהו שאמר יצרהו ופעל במקבות שיצרהו בהם , יצרהו שרשו יצר ופ"א הפעל נבלעת בדגש : ויפעלהו בזרוע כחו . בכל כחו הוא פועל בו כי יקוה בפעולתו שכר טוב וענינו בזרוע בכחו ובי"ת בזרוע משמשת במקום שנים , או פירוש כמו שפוך בכח זרועו וכן מקום שם קבר : גם רעב ואין כח · עד שמרוב חשקו במלאכה כשיגיע עת האכילה לא ירצה לקום מהמלאכה והוא רעב ופועל עד שלא ישאר בו כח וכן צמא ולא יקום אפילו לשתות והנה הוא עיף וצמא ורעב ועם כל זה פועל מרוב חשקו במלאכה : (יג) חרש עצים · גם כן סמוך והרי"ש פתוחה : נטה קו . המדה : יתארהו יגבלהו כלומר ישים גבול בעץ בשרד והוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרוצה לכרות מן העץ וכן ותאר הגבול , והצבע ההוא יקרא שרד והקו שאמר הוא החוט שצובע אותו בשרד : יעשהו במקצעות · ואחר שסמן אותו יתקנהו במקצעות ומקצועות הם שני כלים דומין במלאכתם לאחד קורין לו פלאנ"א ולאחר סימנ"ט שמקלף בהם הנגר פני העץ ומחליקו , ותרגום ואת הבית יקציע יקלף ותרגום יונתן במקצעות באזמילא ואלו הכלים עשוין כמו אזמלים : ובמחוגה יתארהו · מחוגה , קונפא"ש בלע"ז ובו יעשו העגולות ותאר הדברים העגולויירים , יתארהו הראשון אל"ף בחטף פתח והשני האל"ף בחטף קמץ : כתפארת אדם · כי צורתו נאה ומפוארת מאשר בעלי חיים , ות"י כתפארת אדם כתושבחת אתתא למתב בביתא כלומר כמו שהוא תפארת האשה בתשב בבית שלא תצא לחוץ כן הוא הפסל יושב בבית וכמוהו ונפש אדם מן הנשים , ואדוני אבי ז"ל פי' כמשמעו והענין כפול ואמר ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם ולמה לשבת בית לא לצורך אחר כי הוא ממקומו לא ימיש : (יד) לכרות לו ארזים · עד הנה ספר מעשה הפסל מעץ הטוב עתה אומר כי עוד יטרח עושה הפסל שהולך אל היער לכרות לו ארזים לעשות מהם פסל , ועוד טורח יותר מזה שנוטע נטיעה ויגדל אותם עד שתהיה ראוים לכרות ממנה עצים לעשות פסל , ראו עד היכן הגיע בה עבודתם והכל נקל בעיניהם בחשבם לקבל שכר טוב על זה והם טורחים לתהו ובהו והבל לא יתבוננו במעשיהם , ובאמרו ארזים מבקש המשובח שבהם לכרותו : תרזה · אילן מאילני סרק , ופירשו בו שהוא שקורין לו בערבי סנאב"ר : אלון · הוא ערמון : ויאמץ לו בעצי יער · לבקש מהם הטוב : נטע ארן · שם אילן גם כן טוב למלאכה , ובדרז"ל עצי ארזים ארנים וברושים : וגשם יגדל · יש מפרשים גשם גוף ר"ל גוף עץ , וכן בארמי גשמי יצטבע , והנכון לפרשו כמשמעו , וכן תרגם יונתן ומטרא ירבי , והוצרך לומר וגשם יגדל כי ידוע הוא כי כל צומח יגדל אותו הגשם אלא אמר שאף על פי שהוא נוטע העץ לשם עכו"ם הגשם יגדל אותו והרי הגשם בשליחות האל יתברך בא ואעפ"כ עולם כמנהגו נוהג כמו שאמרו רבותינו ז"ל בזה הענין הרי שגזל סאה של חטין וזרעה דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין : (טו) והיה · כי כשכורת העץ

חבריו ד' ג' חסר וא' מלא וסי' הן כל חבריו יבשו · קח לך עץ אחר וכתב עליו ב' בו . ושלאחריו דבר אליהם כה אמר ר"פ . קרמא מ"ל : חרש ג' פתחין וסי' מעשה חרש אבן פתוחי חתם . חרש ברזל מעצד ופעל בפחם . חרש עצים נטה קו · וסי' עיברא דקיסא פרזלה : ארן נו"ן זעירא והוא חד מן ג' נוני"ן זעירין וסי' נטע ארן·ונבושו זבן · ונרגן מפריד אלוף.ואינון מן אלפא ביתא דאתוון זעירין ונמסרו בריש ספר ויקר'

מצודת דוד

האומנים שעושים הפסל כולם תוהו כי מעשיהם תוהו : וחמודיהם · הפסילים שהמה חמודים להם הנה אין בהם תועלת : ועדיהם המה · הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו כי לא יראו ולא ידעו מאומה ואיך א"כ יועילו לאחרים : למען יבושו . העדות ההיא תועיל למען יבושו העובדים אותם : (י) מי יצר אל · מי עשה שטות כזאת לעשות אל ולנסך פסל לבלי תועלת : (יא) הן כל חבריו . המתחברים אליו לעבדו : וחרשים ; האומנים העושים אותו הלא הם מבני אדם ואיך אפשר שיעשו אל : יתקבצו כולם . האומנים עם עובדי הפסל יתקבצו יחד ויעמדו להשכיל ולבחון בדבר וכולם יחד יפחדו מה' ויבושו במעשיהם : (יב) חרש ברזל ; עתה יספר מעשה הפסל ואומר האומן של ברזל יעשה מעצד ופעל אותו ע"י גחלים בזרוע ובמקבות עשהו ומחדשו : בזרוע כחו · בזרוע בכחו ובי"ת בזרוע משמשת במקום שתים ור"ל בכל אומן כחו : גם רעב . אף כשירעב לא יעזוב מלאכתו עד שלא נשאר בו כח וכשיצמא לא שתה מים עד שנעשה עיף ויגע וכ"ז מרוב חשקו בהמלאכה ההיא : (יג) חרש עצים וכשהשלים מלאכת המעצד אז אומן העצים ינטה קו המדה על הקורה לחתוך במעצד לפי הראוי : יתארהו בשרד . אח"ז יסמן תואר הפסל בצבע השרד וע"פ המסומן יעשהו במקצעות והוא כלי מכלי הנגרים : ובמחוגה יתארהו ; ובמחוגה מסבב בו ציורים עגולים לייפותו : כתפארת אדם . ר"ל שצורתו מפוארה מאשר בעלי חיים : לשבת בית . ר"ל כל עצמו לא נעשה הלא לשבת בבית כי ממקומו לא ימיש : (יד) לכרת לו ארזים למעלה סיפר מעשה הפסל מעץ הטוב ועתה אמר עוד יש מי אשר יטרח לבוא ביער ולכרות לו ארזים לעשות ממנו הפסל : ויקח תרזה ואלון . יש מי שיקח תרזה ואלון כי העצים ההמה יפים ביותר ועל שאינם חזקים כארז מחזק אותם במסמרי עצי היער : נטע אורן . ר"ל ויש מי אשר יטרח עוד יותר

מצודת ציון

עמל עלי חוק (תהלים צד) : (י) נסך · ענין יציקה והתכה : (יא) וחרשים · אומנים : (יב) מעצד · שם כלי גדול עשוי לחתוך בו וכן מעשה ידי חרש במעצד (ירמיה י) : בפחם . גחלת כמו נופח באש פחם (לקמן נד) ובמקבות · הוא פטיש וכן ותקח את המקבת בידה (שופטים ד) : יצרהו · יעשהו ויחדשהו : (יג) קו · חבל המדה : יתארהו · מלשון תואר ותמונה : בשרד · הוא שם צבע מה : במקצעות · הוא מכלי הנגרים מקלף בהם העץ ומחליקו והוא מל' ואת הבית יקציע (ויקרא יד) שהוא ענין קלוף : ובמחוגה · כן שם הכלי שעושים בו העגולים : יתארהו · ענין סבוב וכן ותאר הגבול (יהושע טו) : כתבנית · דמות לצורה : (יד) תרזה ואלון · שמות אילני סרק : ויאמץ · ענין התחזקות : אורן · שם אילן סרק ובדרז"ל ארונים ערי (ר"ה כג) : (טו) לבער · ענין הדלקה · ויחם · מל' חמימות : ישיק · כמו יסיק בסמ"ך והוא מלשון היסק והבערה : ויסגד · ענין השתחואה כמו ולדניאל סגיד דניאל

הגן ומוסב אותו לפסל בחתיכות הנפסלות יהיו לו לבער ולאחם ולאפות באותם פסילי הפעלים : ויחם · בחי"ת נקראת בקמץ חטף והוקף בוי"ו : ישיק · כמו יבעיר כלומר ישיק בהם את התנור : ואפה לחם · כמו ועתני קמה : למו · כמו לו או כמשמעו , ופי' לפסילים אף על פי שלא זכר אלא אחד רבים הם : (טז) חציו · ר"ל מקלתו אמר כי בחציו שתבער ישבה בשני פנים שיצלה בו צלי ויאכל עד שישבע ועוד שיחם בשרו באש : על חציו בשר יאכל , פירוש יצלה צלי האיך יאכל בשר על חציו שיצלה בו הצלי : ויאמר האח · שמחה וכן האח האח ראתה עינינו , יאמר הסכל הזה מתפתה בדבר הפסל וישמח בו לסכלותו בשני פנים בהנאת הגוף לשעה ובחשבו כי יהיה לו שכר טוב בעבודתו יאמר מה טוב לי זה הפסל כי אני נהנה ממקלתו בהנאת גופי ומקלתו אעבדנו ויצילני בעת צרתי : המותי , מלרע : (יז) ושאריתו לאל · פירוש לפסלו זהו האל שלו : יסגוד לו · ישתחוה כפל ענין במלות שונות כי יסגוד כמו ישתחוה כתרגומו , או פירוש יסגוד לו כריעה : וישתחו · פשוט ידים ורגלים כמו שפירשו רז"ל , יונתן תרגם סגיד ליה ואשתעביד ליה:

(טו) אַף־יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל
וַיִּסְגָּד־לָמוֹ׃ טז חֶצְיוֹ שָׂרַף בְּמוֹ־אֵשׁ
עַל־חֶצְיוֹ בָּשָׂר יֹאכֵל יִצְלֶה צָלִי
וְיִשְׂבָּע אַף־יָחֹם וְיֹאמַר הֶאָח חַמּוֹתִי
רָאִיתִי אוּר׃ יז וּשְׁאֵרִיתוֹ לְאֵל עָשָׂה
לְפִסְלוֹ יִסְגָּוד־לוֹ וְיִשְׁתַּחוּ וְיִתְפַּלֵּל
אֵלָיו וְיֹאמַר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלִי אָתָּה׃
יח לֹא יָדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ כִּי טַח
מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם מֵהַשְׂכִּיל לִבֹּתָם׃
יט וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לִבּוֹ וְלֹא דַעַת
וְלֹא־תְבוּנָה לֵאמֹר חֶצְיוֹ שָׂרַפְתִּי
בְמוֹ־אֵשׁ וְאַף אָפִיתִי עַל־גֶּחָלָיו
לֶחֶם אֶצְלֶה בָשָׂר וְאֹכֵל וְיִתְרוֹ
לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד׃
כ רֹעֶה אֵפֶר לֵב הוּתַל הִטָּהוּ וְלֹא־
יַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֹאמַר הֲלוֹא
שֶׁקֶר בִּימִינִי׃
כא זְכָר־אֵלֶּה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי
עַבְדִּי־אָתָּה יְצַרְתִּיךָ עֶבֶד־לִי אַתָּה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנָּשֵׁנִי׃
כב מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי
כִּי גְאַלְתִּיךָ׃ כג רָנּוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ
תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה

וּסְגִיד אַתְּכֵיהּ צַלְמָא וּבְעָא
מִנֵּיהּ׃ טו פַּלְגֵיהּ אוֹקִיד
בְּנוּרָא עַל פַּלְגֵיהּ בִּסְרָא
אָכִיל טְוָא טָוֵי וְסָבַע אַף
שָׁחִין וַאֲמַר אַח שַׁחֵינִית חֲזֵיתִי
נוּר׃ יז וּשְׁאָרֵיהּ לְדַחֲלָא עֲבַד
לְצַלְמָא סָגִיד לֵיהּ וְאִשְׁתַּעְבֵּיד
לֵיהּ וּבְעָא מִנֵּיהּ וַאֲמַר שֵׁיזְבִנִי
אֲרֵי דַחַלְתִּי אָתְּ׃ יח לָא
יָדְעִין וְלָא מִסְתַּכְּלִין אֲרֵי
מְטַמְטְמָן מִלְמֶחֱזֵי עֵינֵיהוֹן
מִלְּאִסְתַּכָּלָא בְּלִבְּהוֹן׃ יט וְלָא
מְתִיב לְלִבֵּיהּ וְלָא מַדַּע וְלָא
סוּכְלְתָנוּ לְמֵימַר פַּלְגֵיהּ
אוֹקִידִית בְּנוּרָא וְאַף אֲפֵיתִי
עַל גּוּמְרוֹהִי לַחְמָא טְוֵית
בִּסְרָא וַאֲכָלִית וּשְׁאָרֵיהּ
לְתוֹעֵבָא אַעֲבֵיד לִיבְנֵי אָעָא
אֶסְגּוּד׃ כ הָא דַחַלְתָּא
פַּלְגֵיהּ קִטְמָא לִבֵּיהּ שַׁטְיָא
אַטְעֲיֵהּ וְלָא יְשֵׁיזִיב יָת נַפְשֵׁיהּ
וְלָא יֵימַר הֲלָא שִׁקְרָא עֲבָדִית
בִּימִינִי׃ כא אִדְכַּר אִלֵּין יַעֲקֹב
וְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי עַבְדִּי אַתְּ
אַתְקֵינְתָּךְ לְמֶהֱוֵי עֲבֵיד פְּלַח
קֳדָמַי אַתְּ יִשְׂרָאֵל לָא
תִתְנְשֵׁי דַחַלְתִּי׃ כב מְחֵיתִי
כְּעִיבָא חוֹבָךְ וְכַעֲנָן עֲדָיו
כָּל חֶטְאָךְ תּוּב לְפוּלְחָנִי אֲרֵי
פְרַקְתָּךְ׃ כג שַׁבַּחוּ שְׁמַיָּא אֲרֵי עֲבַד יְיָ פּוּרְקָן לְעַמֵּיהּ יַבִּיבוּ יְסוֹדֵי אַרְעָא בּוּעוּ טוּרַיָּא תּוּשְׁבַּחְתָּא חוּדְתָּא

סמוך ידים ורגלים כמו שפ רבו רז"ל , יונתן תרגם סגיד ליה ואשתעביד ליה: (יח) לא ידעו ולא יבינו . טח , מנחי בעי"ן . ואם הוא פתח והוא פעל יונא כתבירו וטעמו הוא כאלו על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו , או יהיה הטח יגרם הרע הנוכר על שכלם : (יט) ולא ישיב · וי"ו ולא דעת כוי"ו וישא אברהם את עיניו , או הוא כפל ענין , אמר ולא ישיב אל לבו אלה הדברים שזכר כי הם דברי תימה ואין בלבו לא דעת ולא תבונה לאמר זה כלומר לחשוב בלבו חציו שרפתי כמו אש ואף וגו' : אפיתי על גחליו . למעלה אמר אף ישיק כי שניהם יעשה אדם בעצים , או ישיק בהם את התנור ויאפה הלחם על ידי הדבקה או יאפה הלחם על הגחלים : ויתרו · הנותר ממנו והוא שם מן יתר הנזה : לתועבה . לדבר שתעב האל ומנע מעבוד אותם : לבול עץ . לגוף עץ , וקוצי בול הרים ישאו לו , ועקרו יבול: (כ) רועה אפר · אמר זה העושה הפסל לעבדו רועה אפר הוא כלומר מתעסק בדבר שלא יועיל לו והוא על דרך אפרים רועה רוח . וי"ת הא דחלתא פלגי קטמא : לב הותל הטהו · הותל תאר והם הוא פעול ומשפטו להדגש אלא בא קל כמו התל בי , אמר יצר הרע שמהתל בו הטהו לדרך רעה והוא לא יבין ולא יציל את נפשו טרם אבדה : ולא יאמר הלא שקר בימיני . מה שפעלתי ועשיתי בימיני שקר הוא וכת"י הלא שקרא עבדית בימיני : (כא) זכור אלה יעקב , אם העמים עובדי פסילים לא יבינו אתה זכור הדברים האלה ולא תפותה לעובדי הפסילים : כי עבדי אתה · מאז עבדי אתה ולא עבד הפסילים ועל כן יצרתיך להיות לי עבד . וטעם יצרתיך כמו שפירש בוראך ויוצרך · או עת שלקח ישראל לעם והוציאם מבית עבדים הוא עת היצירה , וי"ת אתקינתיך למהוי עבד פלח קדמי : וישראל לא תנשני · לא תנשה ממני זכרני אתה ואזכרך : (כב) מחיתי כעב פשעיך . כמו העב שנמחה במים כן מחיתי פשעיך : שובה אלי , ומה שחטאת עד הנה מחיתי , והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב כעת העוברת בגאלת השמש . וכפל הענין במלות שונות : שובה . מלרע : גאלתיך . עתה אגאלך מגלות בבל : (כג) רנו שמים . על דרך משל כאלו כל העולם ישמח בגאלת ישראל מהגלות : כי עשה ה' . עושה עם עמו וגאלם : תחתיות ארץ · היא הנקודה האמצעית אשר בארץ , והנה זכר העגולם והנקודה וזכר הדוממים והצומח והחיים ; לא זכר כי לא ישמחו כולם כי בכל תאכל : פצחו · ענינו הרמת קול , וזכר הרים לפי

ואופה לחם : אף יפעל אל מן הנותר : (יט) ולא ישיב אל לבו חציו שרפתי כמו אש : ולא דעת ולא תבונה · בו לאמר זאת : לבול עץ : לרקבון עץ : (כ) רועה אפר לב הותל הטהו . לבו אשר הותל הטהו לעשות לו רועה של אפר הדמות שנשרף חציו ונעשה אפר השוטה הזה היה אומר שהוא לו לרועה ולפרנס . דבר אחר רועה אפר ל' רועות עובד עבודת אחרים ומסבר אליו עבודת אחרים שהיא אפר : ולא יציל . הנתעה את נפשו לאמר הלא שקר בימיני נפרד מעליו : (כא) לא תנשני · לא תהיה שכוח מירחתי : (כב) מחיתי כעב פשעיך · במצרים ובמדבר גם עתה שובה אלי : (כג) פצחו · ל' פתחון

ויתפלל ג' רפין בקריאה וסי' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא . ויסגוד לו ויתפלל אליו ויחי ויתן לו מזהב שבא · אנ"ך : שובה ה' מלרע בקריאה וסי' ובנחה יאמר שובה ה' רבבות · מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה ה' חלצה נפשי , שובה ה' עד מתי · שובה ה' את שביתנו :

מצודת ציון

(דניאל ב) : (טו) כמו · בתוך : האח · הוא ענין ל' שמחה כמו האח האח ראתה עינינו (תהלים לה) : חמותי · מל' חמימה : אור · שלהבת המאיר וכן אור לשבת בו (לקמן מז) : (יז) ושאריתו · ענין שיור : (יח) טח · ענין מריחה ומשיחה וכן וטח את הבית (ויקרא יד) : לבותם · מל' לב : (יט) ויתרו · מלשון נותר : לבול · כמו ליבול וכן כי בול הרים ישאו לו (איוב מ) וענינו למח וענף : אסגוד · אשתחוה : (כ) רועה · ר"ל ממכב : הותל · ענין לעג וכן ויהתל בהם אליהו (מ"א יח) : (כא) תנשני · ענין שכחה וכן נשני אלהים (בראשית לא) : (כב) מחיתי · ענין מחיקה וכן אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך (לעיל מג) : כעב וכענן · הם ענין אחד וכפל במ"ש : (כג) הריעו · מלשון תרועה : תחתיות · מלשון תחת ולמטה : פצחו · פתחו פה בהרמת קול לרנן וכן פצחי רנה וצהלי (לקמן נד) : יתפאר · ענין שבח והלל

מצודת דוד

יומר ש...זע מתחילה נטיעה של אורן בטוב למלאכה וממתין עד שיגדל ויהיה ראוי לפסל : וגשם יגדל . כאומר עם שאינה הנוטע הוא לעשות ממנו פסל על כל זה מגדלו הגשם בשליחות המקום כי עולם כמנהגו נוהג ועתידין הן ליתן את הדין וכמ"ש חז"ל בגזל סאה חטים וזרעה וכו' : (טו) והיה לאדם לבער . מאותו העץ עצמו יהיה מקצתו לצרכי אדם לבער בו את האש : ויקח מהם · מהעצים ההם יקח מה מהם להבעיר אש להתחמם בו ואף מהם ישיק התנור ואפה לחם ואף מהם יקח ויפעל בו אל וישתחו אליו : עשהו וכו' · כפל הדבר במ"ש : למו · לפסילים עם כי לא זכר אלא אחד הנה רבים הם : (טז) חציו · ר"ל מקצתו שרף בתוך האש על ידי מקצתו אכל בשר כי יצלה בו צלי ויאכל וישבע ואף יחמם בשרו וישמח ויאמר האח הנה חממתי את עצמי ואף נהנתי לראות יושב באור האש : (יז) ושאריתו . הנשאר מהעץ יעשהו אל ומפרש יעשהו לפסלו : יסגד לו . ישתחוה לו ויתפלל וכו' : (יח) לא ידעו · אין בהם לא דעת ולא בינה : כי טח . טח ה' השמים טח עיניהם מלראות ולבותם מלהשכיל : (יט) ולא ישיב · אינו נותן אל לבו לבחון בדבר ואין בו לא דעת ולא תבונה לחשוב הלא מקצתו שרפתי בתוך האש ואף וכו' : אפיתי על גחליו לחם : אמר לחם ע"ש סופו כי אמר שנאפה נעשה לחם וכן ומחטי קמח (לקמן מז) : אצלה . כמו ואצלה : ויתרו . ואיך אעשה הנותר לפסל שמתועב בעיני ה' ואיך אשתחוה לענף עץ : (כ) רועה אפר וכו' · ר"ל לבו המהתל ומלעיג בו הסיתו שיקבל לרועה ומנהיג את הדבר אשר אשר תשוב אל האפר כשישרפוהו : ולא יציל · אף האומן העושה הפסל לא יציל נפש עצמו ולא יאמר הלא מה שעשיתי בימיני הוא שקר ואין בו תועלת כי מעשה ידי הוא : (כא) זכר אלה יעקב : אם העכו"ם לא יבינו את זאת אתה יעקב זכור אלה הדברים ולא תפתה אחריהם כי עבדי אתה ולא עבד האליל : יצרתיך עבד לי . בראתיך להיות לי לעבד ולכן אתה ישראל לא תשכחנו : (כב) מחיתי כעב , מעולם מחיתי פשעיך כעב הזה הנמחה במים : וכענן וכו' · כפל הדבר במ"ש : שובה אלי · לכן שוב אלי כי אני הוא הגואל אותך : (כג) רנו שמים . הוא דרך משל ור"ל שמחה גדולה תהיה בעולם : כי עשה ה' · ר"ל עשה מה שעליו לעשות ולקיים והוא גאולת ישראל : תחתיות ארץ . הוא הנקודה

רש"י

פתחון פה: (כד) ויוצרך מבטן: מאז ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כה) הייתי לך לעזרה ובחרתיך: נוטה שמים לבדי: (כה) מפר אותות בדים: לפי שאני נטיתי שמים לפיכך אני יכול להפר אותם: בדי'. הם החוזים בכוכבי' ע"י אותות השמים ועל שם שפעמים הרבה שהם מכזבים קורין אותם בדים: ולפי שאילטגניני בבל היו חוזים בכוכבי' כמו שהוא אומר (לקמן מז) יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים לכך הוא אומר שיפר אותות בדיהם כי אני הוא שהפרתי אותות בדי מצרים: (כו) מקים דבר עבדו. משה: ועצת מלאכיו. מלאך אחד אמר ליעקב ישראל יהיה שמך (בראשית לב) וקיימתי דבריו. אף כאן אקיים עצת נביאי האומר על ירושלים תושב: (כז) האומר לצולה חרבי: האומר לבבל התיבשי: ונהרותיך אוביש: לפי שהיא יושבת על נהרות מדמה הריגת אוכלוסיה ליובש נהרות: (כח) רועי. מלך שלי: (א) למשיחו. כל שם גדולה קרויה משיחה כמו לך נתתיה למשחה (במדבר יח) ורבותינו אמרו למלך המשיח אומר הקב"ה קובל אני לך על כורש כדאית' במסכת מגילה: לרד לפניו גוים. להרקיע ולרדד לפניו גוים. לרד לשון לשטוח. ומתני מלכים אפתח. ל' חלצות הוא זה ושבר כח כי חגורת מתנים הוא זיזוז כח כמו אזר נא כגבר חלציך (איוב מ) ואתה תאזר מתניך (ירמיה א) ומזיח אפיקים ריפה (איוב יב) ל' שברון כח: לפתוח לפניו דלתי שערי בבל: שערים הוא חלל פתח השער: דלתים הם הפותחים ונועלין בהן את השער: (ב) והדורים אישר: ת"י ושורייא אכבש כמו הדר הדרגה על שם שסובבת החומה את העיר ויש לפרש הדורים אורחות

ישעיה מד

יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר׃

כד כֹּה־אָמַר יְהוָה גֹּאֲלֶךָ וְיֹצֶרְךָ מִבָּטֶן אָנֹכִי יְהוָה עֹשֶׂה כֹּל נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדִּי רֹקַע הָאָרֶץ מֵאִתִּי׃

כה מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל׃

כו מֵקִים דְּבַר עַבְדּוֹ וַעֲצַת מַלְאָכָיו יַשְׁלִים הָאֹמֵר לִירוּשָׁלַםִ תּוּשָׁב וּלְעָרֵי יְהוּדָה תִּבָּנֶינָה וְחָרְבוֹתֶיהָ אֲקוֹמֵם׃

כז הָאֹמֵר לַצּוּלָה חֳרָבִי וְנַהֲרֹתַיִךְ אוֹבִישׁ׃

כח הָאֹמֵר לְכוֹרֶשׁ רֹעִי וְכָל־חֶפְצִי יַשְׁלִם וְלֵאמֹר לִירוּשָׁלַםִ תִּבָּנֶה וְהֵיכָל תִּוָּסֵד׃

מה

א כֹּה־אָמַר יְהוָה לִמְשִׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר־הֶחֱזַקְתִּי בִימִינוֹ לְרַד־לְפָנָיו גּוֹיִם וּמָתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ לִפְתֹּחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם וּשְׁעָרִים לֹא יִסָּגֵרוּ׃

ב אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֵךְ וַהֲדוּרִים אוּשַׁר (אישר ק') דַּלְתוֹת

תרגום

וְכָל אִילָנַיָא דְבֵיהּ אֲרֵי פְרַק יְיָ יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִשְׁתַּבַּח׃

כד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דְּפָרְקָךְ וּדְאַתְקְנָךְ מִמְּעַיִן אֲנָא יְיָ עֲבֵיד כּוֹלָא תְּלֵית שְׁמַיָא בְּמֵימְרִי שַׁכְלְלֵית אַרְעָא בִּגְבוּרְתִּי׃

כה מְבַטֵּל אָתְוָת בַּדִּין וְקָסוֹמִין מְשַׁגֵּשׁ מְתִיב חַכִּימַיָא לַאֲחוֹרָא וְדַעְתְּהוֹן מְקַלְקֵל׃

כו מְקַיֵּם פִּתְגָמֵי עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָא וּמְלַךְ שְׁלוּחוֹהִי מַשְׁלֵם דַּאֲמַר לִירוּשְׁלֵם תִּתּוֹתַב וּלְקִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה יִתְבַּנְיָן וְחָרְבָתְהָא אֲקוֹמֵם׃

כז דַּאֲמַר עַל בָּבֶל תֶּחֱרוּב וְנַהֲרָהָא אֲיַבֵּשׁ׃

כח דַּאֲמַר עַל כּוֹרֶשׁ לְמִתַּן לֵיהּ מַלְכוּ וְכָל רְעוּתִי יְקַיֵּם וְלִדְאֲמַר לִירוּשְׁלֵם תִּתְבְּנֵי וְהֵיכְלָא יִשְׁתַּכְלַל׃

א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לִמְשִׁיחֵיהּ לְכוֹרֶשׁ דְּאַתְקֵפִית בִּימִינֵיהּ לִמְמְסַר קֳדָמוֹהִי עַמְמִין וְחַרְצֵי מַלְכִין אֲשָׁרֵי לְפַתָּחָא קֳדָמוֹהִי דָשִׁין וְתַרְעִין לָא יִתְאַחֲדוּן׃

ב מֵימְרִי קֳדָמָךְ יְהָךְ וְשׁוּרַיָא אֲכַבֵּישׁ דָּשִׁין דִּנְחָשׁ אֲתַבַּר

(מסורה: ס' · ג' · ג' · מאתי ק' · ג' ומ"ל · ד' ב' מ"ל וב' חסר · ג' · ג' · ג' · ג' וחסר · ס' ו חסר · ג' חסר · ב' ה' וה' · ג' · ב' · אישר ק')

ישלים ד' ב' מ"ל וב' חס' וסי' ועצת מלאכיו ישלים · גם איביו ישלם אתו · וכל חפצו ישלם: כי ישלים חקי · קדמאה ובתראה מ"ל:

רד"ק

לפי שעיקר בריאת הארץ הרים שבה: יתפאר: כי תפארת האל יהיה בהגאלה עמו מהגלות והעמים יפארוהו בזה, וכן אמר כרש כל ממלכות הארץ נתן לי ה': (כד) כה אמר ה'. ויוצרך מבטן, פירשתיו: עושה כל. עשיתי כל העולם בעת הבריאה ולא היה אלא אני לבדי ובכל יום אני עושה שאני מעמידו בכחי: נוטה שמים, רוקע הארץ, פירשתים, ובאמרו לבדי ומאתי ר"ל כי אני ראשון לכל הנבראים ובעת הבריאה לא היה אלא אני לבדי ומאתי ומכחי היה הכל, ובבראשית רבה הכל מודים שלא נבראו מלאכי' ביום הראשון שלא יהיו אומרי' מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקדוש ברוך הוא ממדד באמצעיתו אלא אני ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי: מי אתי כתיב לומר מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם: (כה) מפר אותות בדים. וכיון שהוא אדון הכל הוא מפר ומבטל בשירצה המעשים מהחכמים שהיו בבבל שהיו כוזבים באותותם שהם אותות השמים. כמו שאמר ומאותות השמים אל תחתו. או פי' אותות שעות היום, כמו שאמר והיו לאותו', שלא הכירו הרעה שתבוא להם כמו שאמר יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים וגו', וקראם בדים לפי שהם כוזבים במשפט המזלות לפעמים, ובדים מן בדיך מתים יחרישו שפי' כזביך, וכן פי' קוסמים הם החוזים, כמו בלעם בן בעור הקוסם, כי חוזים בכוכבים היה, ובדים וקוסמי' וחכמי' הם כפל ענין במלות שונות, והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש בדים מגזרת בדד כי יש נשמות שיש להם כח להתבודד ויגידו העתידות ולא בדרך חכמה, וקוסמים הם חכמי המזלות וחכמים הם הרואים בכבד ובכתף: (כו) מקים דבר עבדו. הוא ישעיהו ומלאכיו שאר הנביאים שנתנבאו על בנין בית שני: לירושלם. בעבור ירושלם, וכן ולערי: תושב. שישובו יושביה עליה, תושב, שרשו ישב מבנין נפעל נזכר פועלו מהנוסף: וחרבותי' טעמו על ירושלם שזכר: (כז) האומר לצולה: היא בבל המשיל אותה למצולת ים לשני דברים האחד שהיא מלאה מים והשני לפי שהיתה בקעה: חרבי. כלומר יבשי, כלומר שלא ישאר כל טוב בה אלא תחרב על ידי כרש, וכן נהרותיך אוביש דרך משל, והנה ביד האל הכל כי הוא אמר לירושלם שהיתה חרבה שתבנה ואומר לבבל שהיתה בנויה שתחרב: (כח) האומר לכרש. בעבור כרש אומר שהוא רועה שלי כלומר שינהג את נאני והוא ישראל: וכל חפצי ישלים. בבבל ובירושלם: והיכל תוסד. הנה נמצא היכל זכר ונקבה כי נמצא והיכל ה' לא יסד, ואפשר כי התי"ו תי"ו הנכח, ואמר תוסד כי בימי כרש לא עשו אלא היסוד כי בטלו העמונים את מלאכתם והיתה בטלה עד שנת שתי' לדריוש: (א) כה אמר ה' למשיחו לכורש. כמו שקראו רועי כן קראו משיחי, כלומר מלכי כי אני המלכתיו לשבור יד את בבל והמלך הוא משיח, או לפי שבמלוכה היתה על ידי משיחה הנקראת המנוי שממנה האדם על איזה דבר בלשון משיחה, וכן ומשחת את חזאל, תמשח לנביא תחתיך, יען משח ה' אותי. וכן למשיחו לכרש הממונה שלו כי האל מנה אותו למלך: לרד. מקור מן הקל בשקל כשך יקושים, והוא מגזרת הרודד עמי תחתי והוא ענין פריסה ורקיעה כתרגום וירקעו ורדידו: אפתח. שלא יהיה בהם כח לפני כורש כי האזור חוזק המתנים: לפתוח. כאלו הם פתוחות, וכן לא יסגרו כאלו לא יסגרו שהרי אמר דלתות נחושה אשבור: (ב) אני לפניך. כלו' עזרי ילך לפניך: והדורים. דרכים עקלקלות אישרם לפניך, והוא על דרך משל שלא יכשלו בבאו לבבל בשום ענין: ודומה להדורים בדברי רז"ל הדורא דכנתא

תולדות אהרן

תולדות אהרן אותות בדים. עקדה שער נז: משיב חכמים. גטין נו: לצולה. זבחים קיג (ברכות ז) האומר לכורש. עקדה שער נו: למשיחו לכורש. מגלה יב:

מצודת דוד

הנקודה האמצעי' מכדור הארצי: יער. מקו' עמידת האילנו': ובישראל יתפאר. ע"י גאולת ישראל יתפאר בפי כל: (כד) ויוצרך מבטן. מעת לאתך מבטן אמך יצרתיך לי לעם: עושה כל. כל דבר הנעשה: לבדי. ואין מי יעזור לי: רוקע הארץ מאתי. פרישת הארץ הוא מאתי ר"ל ממני: (כה) מפר. מבטל האותות של חוזי הכוכבי' ולא יהיה כן: וקסמי' יהולל. משטה דעת הקוסמ' ולא יועילו בפעולותיה: משיב חכמים אחור. לפי שדרך החכמים להתחכם בכל פעם יותר אמר שהמקום משיב החכמים לאחור ר"ל שמתפשפשים ומתאבדים מן החכמה ונעשים סכלים: (כו) מקים דבר עבדו. זה ישעיהו: ועצת מלאכיו. המה יתר הנביאים: האומר. אשר כל אחד מהם ניבא ואמר בעבור ירושלים שתהיה מיושבת מאנשים ובעבור ערי יהודה אמר שתהיינה בנויות אחר מפלת בבל: (כז) האומר לצולה. אשר כל אחד מהנביאים אמר על בבל העומדת במצולה שתהיה מקום חורב רצה לומר שכל אוכלוסיה יאבדו ולפי שיושבת במצול' המשיל אבדן אנשיה ליבושת המי': ונהרותיך אוביש. כפל הדבר במ"ש: (כח) האומר לכורש. אשר כל אחד אמר בעבור כורש שהוא יהיה רועי לרעות נאני והם ישראל והוא ישלים חפצי לאבד את בבל ולשלוח את ישראל מן הגולה: ולאמר. לצוות בעבור ירושלים לבנות אותה ואת ההיכל יצוה ליסדה (כי בימיו לא נבנה כי אם היסוד וישלם בימי דריוש כמ"ש בחגי): מה (א) למשיחו לכורש. על משיחו על כורש ר"ל על כורש שהגדיל והמשיל אותו: אשר החזקתי בימינו. הוא ענין מליצה ור"ל נתתי הכח בידו: לרד. לשום העכו"ם לפניו להיות לו למדרך הרגל: ומתני מלכים אפתח. ר"ל אתיש כח המלכים הנלחמים

מצודת ציון

(כד) רוקע. ענין פריסה ושטיחה כמו לרוקע הארץ על המים (תהלים קלו): (כה) מפר, ענין מניעה ובטול כמו אישה הפרם (במדבר ל): אותות. מלשון אות וסימן: בדים. ענין כזב הבדוי מן הלב וכן בדיך מתים יחרישו (איוב יא) וחוזי הכוכבים יקראו כן כי ע"פ הרוב ידברו כזב הבדוי מן הלב: וקוסמים. הוא ענין כשוף: יהולל. ענין שטות כמו ושופטים יהולל (שם י"ב): יהולל מל' הללות ושטות: (כו) המקים. מל' קיום: מלאכיו. שלוחיו: ישלים. מלשון השלמה וגמר: לירושלים. בעבור ירושלם וכן פתח פיך לאלם (משלי ל"א): תושב. מל' ישיבה: תבנינה. מל' בנין: וחרבותיה. מל' חורבה: (כז) לצולה. למצולה ועניינו מקום רבוי המים וכן ותשליכני מצולה (יונה ב): חרבי. ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח): אוביש. מל' יבש: (כח) חפצי. רצוני: תוסד. מל' יסוד: (א) למשיחו. הוא ענין גדולה ורוממות וכן נתתיה למשחה (במדבר יח): החזקתי. ענין אחיזה: לרד. ענין שטיחה כמו הרודד עמי תחתי (תהלים קמ"ד): אפתח. ענין התרת הקשר וכן יתרי פתח (איוב ל): (ב) והדורים. ר"ל דרך מעוקם ומסובב ובדרז"ל הדורא דכנתא [חולין קי"ג] והם השעים המעוקמים ומסובבים זה על זה

ב נְחוּשָׁה אֲשַׁבֵּר וּבְרִיחֵי בַרְזֶל אֲגַדֵּעַ׃
ג וְנָתַתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת חֹשֶׁךְ וּמַטְמֻנֵי מִסְתָּרִים לְמַעַן תֵּדַע כִּי־אֲנִי יְהוָה הַקּוֹרֵא בְשִׁמְךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
ד לְמַעַן עַבְדִּי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וָאֶקְרָא לְךָ בִּשְׁמֶךָ אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי׃
ה אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד זוּלָתִי אֵין אֱלֹהִים אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי׃
ו לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָה כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד׃
ז יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה כָל־אֵלֶּה׃
ח הַרְעִיפוּ שָׁמַיִם מִמַּעַל וּשְׁחָקִים יִזְּלוּ־צֶדֶק תִּפְתַּח־אֶרֶץ וְיִפְרוּ־יֶשַׁע וּצְדָקָה תַצְמִיחַ יַחַד אֲנִי יְהוָה בְּרָאתִיו׃
ט הוֹי רָב אֶת־יֹצְרוֹ חֶרֶשׂ אֶת־חַרְשֵׂי אֲדָמָה הֲיֹאמַר חֹמֶר לְיֹצְרוֹ מַה־

ועברין דברזל אקצץ׃
ג ואתן לך אוצרין דחשוך וסימן דמטמרן בדיל דתידע ארי אנא יי דרביתי בשמך אלהא דישראל׃
ד בדיל עבדי יעקב וישראל בחירי וקרית לך בשמך אתקנתך ולא ידעתא למדחל קדמי׃
ה אנא יי ולית עוד ובר מני לית אלהא סעדתיך ולא ידעתא למדחל קדמי׃
ו בדיל דידעון ממדנח שמשא וממערבא ארי לית בר מני אנא יי ולית עוד׃
ז דאתקין נהור וברי חשוך עביד שלם וברי ביש אנא יי עביד כל אלין׃
ח ישמשון שמיא מלעלא ועננייא יגדון טובא תתפתח ארעא ויחון מתיא וזכותא תתגלי כחדא אנא יי בריתינון׃
ט וי די מדמי למידן לקביל פתגמי בריה ורהין דיוטבין ליה צלמי פחרא דעבדין מעפר אדמתא האפשר דיימר

רשי

אורחות עקלקלות אייסר לפניו: (ג) הקורא בשמך. עדיין לא נולדת ואני קורא לך שם כורש: (ד) למען עבדי יעקב · שתוציאהו מגלות בבל: ולא ידעתני: לא עשית רצוני כי אני אמרת הוא יבנה עירי והוא כשעמד אמר מי בכם מכל עמו רשות נתן להם לילך וכל הטורח פורק מעל צוארו: (ז) יוצר אור: לצדיקים: ובורא חושך · לבבל וכן עושה שלום ובורא רע: (ח) הרעיפו שמים וגו׳ · צדק האמור במקרא מוסב על הנזל ועל הרעיפה הרעיפו שמים צדק ושחקים יזלו צדק כלומר מאתי יבא הצדק להיטיב להם מן השמים: בראתיו: בראתי את הדבר הזה: (ט) הוי רב את יצרו. נתנבא ישעיה על חבקוק שעתי׳ לעמוד ולקרא תגר על אורך הגלתו של נבוכדנצר עד אנה ה׳ שועתי וגו׳ ותעשה אדם כדגי הים (חבקוק א) והקב״ה אמר לישעיה למה זה בא לריב אתי סבור הוא שאיני שם על לב להושיע את עמי לעת מלאת אשר תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כו): אין ידים לו: אין
מקום

אוצרות י״א מלאים וסי׳ במסרה רבתא: ישע ה׳ פתחין וסי׳ תפתח ארץ ויפרו ישע · כי הלבישני בגדי ישע · וכהניה אלביש ישע. וקדרים שגבו ישע. ירחקו בניו מישע וידכאו.

תולדות אהרן יוצר אור · ברכות יא נב
עקדה שער סו: עושה שלום · עקרים ס׳ אחרון: הרעיפו · תענית ו וזכר ויקרא: תפתח ארץ · (ברכות יד): הוי רב · (מגלה עב):

רדק

דכנתה: אוצר · כתוב בוי״ו וקרי אישר ביו״ד, והענין אחד כי אותיות אהו״י מתחלפות: אשבור · אגדע, כי בעזרתי תלכד בבל אף על פי שדלתותיה נחושה ובריחיה ברזל: (ג) ונתתי לך אוצרות חשך · כי מה שאדם אוצר מכסף וזהב ואבנים טובות תחת הקרקע יאצור אדם אותם במקום שהוא חושך ומסתרים ובבבל היו אוצרות רבות כמו שקורא אותה מדהבה לומר בעלת הזהב: ומטמוני · בשור״ק המ״ם השניה: למען תדע כי אני ה׳ · כי זה הנצחון שאתה עושה בארצות להכניע מלכי הארצות תחתיך לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי וברצוני וכרש הכיר זה בדעתו כי מה׳ היתה לו, וכן אמר כל ממלכות הארץ נתן לי ה׳ אלהי השמים, ולפי שהמלכים אשר לפניו התגאו ולא הכירו האל עד שגלת ידו בהם, כמו מלך אשור שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי, ונבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון, לפיכך התבונן כורש בעצמו וראה שהראשונים שנתגאו נפלו ביד האל הכיר כי הכח לאל וידע כי בידו הכל והוא המגביה והוא המשפיל: (ד) למען עבדי יעקב · זה שאני עושה לא למענך אלא למען עבדי יעקב וכל זה להחריב בבל שהעבידום יותר מדאי והכבידו עולם ולהוציאם מהגלות בעבור זה אני נותן לך הכח הזה: אכנך ולא ידעתני · כי כמה שנים לפני כורש ולפני גלות ישראל התנבא הנביא על חרבן בבל, ואמר ואקרא לך בשמך, ואמר אכנך כי פעם היתה בשם כורש כמו בזאת הפרשה ופעם בלא זכר שם כרש וזהו הכנוי: ולא ידעתני · ועדין לא היית יודע אותי כשהייתי קורא על ידי נביאי שאתה תחריב בבל: (ה) אני ה׳ אאזרך · אתן אזור במתניך עד שלא ידעתני כי כבר דברתי על ידי עבדי הנביאים אליך שאתן לך כח על ממלכו׳ הארץ ועל בבל: (ו) למען · וממערבה, הה״א רפה והיא לכנוי אלא הוא שם בלשון נקבה כמו מערב שם בל׳ זכר, ויתכן להיות הה״א כנוי לשמש, כי ימצא בל׳ נקבה ואם היא רפה ימצא כמוה, וזכר ממזרח ומערב כי ממזרח למערב הוא הישוב השלם ולא כן מצפון לדרום: (ז) יוצר אור ובורא חשך · מלרע: ובורא רע · מלעיל, וזכר אור וחשך ושלום ורע דבר והפכו וזכרם למשל כי כן יעשה האל יתן אור ושלום וחשך ורע לבבל ורע הפך שלום כי השלום טוב והמלחמה רע, ואמר על אור ושלום יוצר ועשה כי הם מעשה ועל חשך ורע אמר בורא כי אינם דבר כי הסרת האור היא החשך, והסרת הטוב והשלום הוא רע: ובורא · ענין גזרה, כמו ואם בריאה יברא ה׳ גזר ביהיה, ורז״ל פירשו ובורא חשך הארץ, כי היא הגורמת החשך בעולם כשתשקע השמש הארץ מסך בין השמש ובינינו לפיכך הוא החשך, ופירוש עושה שלום בין התולדות שהם הפוכות בטבעם, וההסכמת ארבעה תולדות אלה יהיה בריאות הגוף והוא שלום ואם תכבד אחת מהם על חברתה הקרה על החמה או החמה על הקרה או הלחה על היבשה או היבשה על הלחה זהו חלי הגוף שהוא רע וזה יבא ממאכלים רעים לגוף כי אם יהיו תמים ויאכל מהם יותר מדאי תגבר יד תולדות החמה או ההפך כי כל אחת עומדת כנגד חברתה, או יבא החלי מדברים אחרים והבורא ברא הדברים והמאכלים, ואע״פ שאדם גורם לעצמו החלאים שהם על המאכלים הבורא ית׳ בראם, וזהו ובורא רע, ואע״פ שהוא לא בראם לרע, וכתב רבינו סעדיה יתם הטוב הרע לבריאת האל כנגד מחשב׳ מי שהוא מאמין בשני אלוהות אחד טוב ואחד רע, לפיכך אמר אני ה׳ עושה כל אלה: (ח) הרעיפו שמים ממעל. ענין הזלה: וכן מן הקל ושחקים ירעפו טל, והוא כמו הפוך: ירעפו · אמר זה על דרך משל על התשועה שתבא לישראל כאלו מלאכי שמים באים לעזרתם, וכן יושבי הארץ: ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד, פירוש ויפרו ישע וצדקה שתצמיח הארץ יחד, ואע״פ שהזקף בישע דבק עם וצדקה לפיכך אמר ויפרו לשון רבים: בראתיו. כל אחד מהם הישע והצדקה, וי״ת הפסוק על תחית המתים: (ט) הוי רב את יוצרו · אמר זה על מלך בבל שהיה מתגאה ומתנשא כנגד האל והוציא כלי בית המקדש לשתות בהם והמשיל משל ואמר אם החומר יריב עם היוצר אותו ויאמר לו מה תעשה אני יודע יותר ממך: חרש את חרשי
אדמה

מצודת דוד

עמו ולפי שמי שהוא חגור במתניו הוא מזורז וחזק לכן אמר כאלו אפתח האזור ויותש כחם: דלתים. דלתי שערי בבל: לא יסגרו · יבוא בם כאלו אינם סגורים: (ב) אני לפניך אלך · אצלח במלחמה כאלו אלך לפניך להלחם בעבורך: והדורים אישר · דרכים המעוקמים אעשה ישרים ושוים ר״ל לא תכשל בדרך מהלכך: דלתות וגו׳: הוא ענין מליצה לומר לא יתחזקו בשערי העיר: (ג) ונתתי לך. אמסור בידך אוצרות בבל: אוצרות חושך: דרך האוצר להטמין במקום חושך: ומטמני מסתרים: דברים הטמונים במקום סתר וכפל הדבר במ״ש: למען תדע · אעשה לך כל זה למען תדע כי אני ה׳ עושה זאת ולא בכח ידך כי יכיר הון מן הטבע: הקורא וכו׳. אשר קורא בשם כורש עד לא נולד הוא אלהי ישראל וממנו בא הדבר: (ד) למען עבדי יעקב. כ״ז אעשה בעבור ישראל להוציאם מבבל: ואקרא וכו׳. פעם קראתי עליך בשמך כורש ופעם סתם שמו עם כי ידבר עליו והרי הוא כאלו מזכירו בשם הכנוי: ולא ידעתני. ר״ל ולא בזכותיך כי עדיין לא נוצרת ולא מצאת זכות א״כ אין זה כ״א למען עבדי יעקב: (ה) זולתי וכו׳ כפל הדבר במ״ש: אאזרך · נתתי לך חוזק ועדיין לא ידעת אותי כי עדיין לא נולדת: (ו) למען ידעו. את זה הודעתי מראש למען ידעו כולם אשר אין אלוה מבלעדי למחות בידי לא כבשר ודם במסתיר עצמו מפחד המוחה: (ז) יוצר אור · ר״ל אני הוא העושה דבר והפכו אני יוצר אור לישראל ואני בורא חושך לבבל אני עושה שלום לישראל ואני בורא רע לבבל שהוא הפוך השלום והוא כפל ענין במ״ש: (ח) הרעיפו וכו׳: ר״ל יבוא לישראל הרבה צדקה וישועה כאלו יזלו מן השמים ממעל וכאלו פתחה הארץ פיה והגדילה פרי הישע: תצמיח יחד. עם הישע תצמיח גם הצדקה: בראתיו · ומאז הכנתי להם הישע והצדקה: (ט) הוי רב וכו׳ אמר זה על בלשאצר מלך בבל הוי עליו הרב עם היוצר וזהו במה שהיה מתגאה נגד האל והשתמש בכלי בה״מ: חרש את חרשי האדמה. הלא הוא יחשב כחרש עם שאר חרסי האדמה ודומה להם כי ככלי יוצר ינופץ במהרה כמ״ש ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה (דניאל ה): היאמר · וכי מהראוי שיאמר החומר ליוצר מה תעשה הלא אין ממש במעשיך ר״ל הלא הוא בידי כחומר ביד היוצר ואיך יתגאה למולי: אין ידים לו ·
נדפס

מצודת ציון

זה: אישר · מל׳ ישר ושוה: ובריחי · הוא ענין מטה עשוי לשומו אחורי השער לסגרו: אגדע · ענין כריתה כמו בקמים גודעו (לעיל ט): (ג) ומטמני · מל׳ שטמנה: (ד) אכנך · ענינו שם שאינו שם העצמי וכן ובשם ישראל יכנה (לעיל מ״ד): (ה) אאזרך · מלשון אזור וחגורה והוא ענין חוזק כי האזור במתניו הוא חזק ומזורז: (ו) וממערבה · הוא כמו ממערב והזכיר בלשון נקבה: (ח) הרעיפו · ענין הזלה ונטיפה כמו ירעפון דשן (תהלים ס״ה). ושחקים: כן יקראו השמים: יזלו · מלשון הזלה ונטיפה: ויפרו: מל׳ פרי: (ט) רב · מל׳ מריבה: יוצרו · בוראו:
חרש

רשי

מקים לו : (י) הוי אומר לאב מה תוליד . כסבור נואף להיות מרחם על הבן יותר מאביו . ד"א הוי בן האומר לאב למה הולדת דומה הוא לזה שהוא רב את יוצרו : (יא) האותיות שאלוני וגומר : ה"א נקודה קמץ למדת שאינה תמוהה וכן פירשו אם בא הכתוב לשאול לי את הנביאים שאלוני על אותות שמי' ומופתי' אשר אתם רואים נולדי' בארץ עליכם היו שואלים אותי מה הם אבל על בני ועל פועל ידי ישרים שבשבילם יצרתי את הכל אתם באים לצוותי ולקרוא לפני תגר : תצוני : תמוה הוא וכי עליכם לצוות על בני אני כבר בראתי להם הישועה במחשבה שעלתה לפני כיצד אנכי העירותיהו בצדק על כורש הוא אומר : (יב) אנכי עשיתי ארץ . ונתתיה לאשר ישר בעיני: (יד) יגיע מצרים וגומר · הרי הודעתי אתכם במה אושיע את בני מיד בבל כי כורש לכך העירותיהו בצדקי ועוד אני מודיעכם תשועת סנחריב בימי חזקיהו כאשר ישוב (לעיל לז) מעל תרהקה מלך כוש יבא לירושלים וחמדת כל אוצרות כוש ומצרים שהלכו לעזור את כוש בידו ויבא עם אותו השלל ויפול בירושלים וחזקיהו ועמו יבזו את הכל כן מפורש בסדר עולם שעל סנחריב נאמר : אנשי מדה : גובהי קומה : עליך . ירושלים בזקים יעבורו· שהביאם שם סנחריב שלולים בקולרים ולאחר נפלתו עמד חזקיהו ופטר את כל השבוים ונתגיירו והכירו מלכות שמים: אך בך אל · יהו מודים שאין אלוה אלא ה' לבדו : (טו) אכן אתה אל מסתתר · וכן יאמרו להקב"ה אכן הבנתנו כי לגבות חיבותיהן של עמך אתה מסתתר מלהראות גאונך כביכול אין בך יכולת ובהתעורר רחמיך אתה אלהי ישראל מושיע כך מפורש במכילתא : (טז) חרשי צירים : אומני : ציורים של פסילים שמעכו"ם ומזלות :

לא

תולדות אהרן נוסע בה' · מכות כג עקדה שער ע :

ישעיה מה

תַעֲשֶׂה וּפָעָלְךָ אֵין־יָדַיִם לוֹ׃ י הוֹי
אֹמֵר לְאָב מַה־תּוֹלִיד וּלְאִשָּׁה מַה־
תְּחִילִין׃
יא כֹּה־אָמַר יְהוָה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
וְיֹצְרוֹ הָאֹתִיּוֹת שְׁאָלוּנִי עַל־בָּנַי וְעַל
פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי׃ יב אָנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ
וְאָדָם עָלֶיהָ בָרָאתִי אֲנִי יָדַי נָטוּ
שָׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם צִוֵּיתִי׃ יג אָנֹכִי
הַעִירֹתִהוּ בְצֶדֶק וְכָל־דְּרָכָיו אֲיַשֵּׁר
הוּא־יִבְנֶה עִירִי וְגָלוּתִי יְשַׁלֵּחַ לֹא
בִמְחִיר וְלֹא בְשֹׁחַד אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ יד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה יְגִיעַ
מִצְרַיִם וּסְחַר־כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי
מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ וְלָךְ יִהְיוּ אַחֲרַיִךְ
יֵלֵכוּ בַּזִּקִּים יַעֲבֹרוּ וְאֵלַיִךְ יִשְׁתַּחֲווּ
אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד
אֶפֶס אֱלֹהִים׃ טו אָכֵן אַתָּה אֵל
מִסְתַּתֵּר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעַ׃
טז בּוֹשׁוּ וְגַם־נִכְלְמוּ כֻּלָּם יַחְדָּו הָלְכוּ
בַכְּלִמָּה חָרָשֵׁי צִירִים׃ יז יִשְׂרָאֵל
נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא־

תרגום

טִינָא לַעֲבָדֵיהּ לָא עֲבַדְתַּנִי
וְעוֹבָדָךְ לֵית יְדַיִן לֵיהּ׃ י וַי
דַאֲמַר לְאַב מָה תוֹלִיד וּלְאִתְּתָא
מָה תְעַדִּין׃ יא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל וּדְאַתְקְנֵיהּ
אֲתַיָא דַעֲתִידִין לְמֵיתֵי אַתּוּן
שָׁאֲלִין מִן קֳדָמַי עַל עַמִּי וְעַל
עוֹבַד גְבוּרְתִּי תְפַקְדוּנַנִי׃
יב אֲנָא בְמֵימְרִי עֲבָדִית
אַרְעָא וֶאֱנָשָׁא עֲלַהּ בְּרֵיתִי
אֲנָא בִגְבוּרְתִּי תְלֵית שְׁמַיָא
וְכָל חֵילֵיהוֹן שַׁכְלֵילִית׃
יג אֲנָא אַיְתֵינֵיהּ בִּגְלֵי
בְקֻשְׁטְ וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ אֲתַקֵּן
הוּא יִבְנֵי קַרְתִּי וְגָלוּת
עַמִּי יְשַׁלַּח לָא בִדְמִין וְלָא
בְמָמוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ יד כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ לֵיאוּת מִצְרַיִם
וְתַגְרֵי כוּשׁ וֶאֱנָשֵׁי סְבָא
גַבְרִין דִסְחוֹרָא עֲלָךְ יֶעְדוֹן
וְדִילָךְ יְהוֹן בָּתַר פִּתְגָמָךְ יְהָכוּן
בְּשַׁלְשְׁלָן יֶעְדוֹן וְלִיךְ יִסְגְדוּן
וּמִנָךְ יִבְעוֹן וְיוֹדוֹן לְמֵימַר
בְּקוּשְׁטָא בִיךְ אֱלָהָא וְלֵית עוֹד
אֱלָהָא בַר מִנָךְ׃ טו בְּקוּשְׁטָא
אַתְּ אֱלָהָא אַשְׁרֵיתָא בִּתְקוֹף
רוּמָא שְׁכִנְתָּךְ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
פָּרִיק׃ טז בְּהִיתוּ וְאַף אִתְכְּנַעוּ כּוּלְהוֹן כַּחֲדָא הֲלִיכוּ בְּאִתְכְּנָעוּ פָּלְחֵי
צַלְמַיָא׃ יז יִשְׂרָאֵל יִתְפְּרִיק בְּמֵימְרָא דַייָ פּוּרְקַן עָלְמַיָא

רדק

אדמה · כי זה המלך חרש יתחשב עם חרשי אדמה, כי בכלי יוצר נפץ במהרה כמו שכתוב ביה בליליא אתקטיל בלשצר מלכא : אין ידים לו · ידמה שלא עשהו ידים : (י) וכן המשיל לבן שאמר לאב מה תוליד או לאם מה תחילין כי זה דבר שאינו , ואיך יתגאה מלך בבל על האל שהוא בידו כחומר ביד היוצר , וכן אמר על מלך אשור היתפאר הגרזן על החוצב בו : (יא) כה אמר ה' האותיות שאלוני , יאמר כנגד העכו"ם שאלו לי שעתידות הבאות לישראל אני אגיד לכם לא כאלהיכם שאינם יודעים מאומה : על בני · על ישראל שהם בני ופועל ידי תצוו לנביאים בעבורי שיאמרו לכם דברי והם יגידו לכם מה אני עתיד לעשות בעבור בני והכח בידי לעשות כי אני בראתי הכל : (יב) אנכי · ואדם עליה בראתי , וזכר האדם כי הוא ממונה עליה והוא ראש בריאות הארץ וכל הנבראים בה בעבורו , אמר ידי נטו שמים , ואמר וכל צבאם צויתי , כמו שאמר דוד כי הוא צוה ונבראו , להודיעך כי המעשה והכונה לא היה אלא מצוה והמצוה אינה בדבור אלא רצון : (יג) אנכי העירותיהו בצדק · הכנוי על כורש שזכר למעלה , אמר אני הוא שעשיתי כל זה העיר העירותי לכורש שיעשה צדק ויוציא ישראל מהגלות ויחריב שונאיהם ומעבידיהם , וזהו צדק : הוא יבנה עירי · כי הוא נתן להם כסף וזהב לבנות הבית והעיר : לא במחיר ולא בשחד : כי אם לעשות רצוני כי ידע בלבו כי אני המלכתיו , כמו שאמר נתן לי ה' אלהי השמים , ואמר והוא פקד עלי לבנות לו בית : וגלותי ישלח · כמו שאמר מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל , והנה זאת תשועה לישראל ועוד ישועה אחרת טרם זאת וטרם גלותם והוא דבר סנחריב , ועל זה אמר : (יד) כה אמר ה' יגיע מצרים . וזה הענין כמו שאמר למעלה נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך , ושם פירשנו הענין, וכן פירשנו בפרשת יהיו עוד חמש ערים בארץ מצרים : וסבאים אנשי מדה , פירוש מדה גדולה וכן אנשי מדות : עליך יעברו · כי מלך אשור העבירום על ירושלם : ולך יהיו · כי לקחו ישראל כל הבזה והם היו בזיקים ובשלשלאו', ועליך ואליך אמר לירושלי': ואליך ישתחוו · ואליך יתפללו להתירם ממאסרם ויודו לך שאין אל אלא אתה ואין עוזר זולתך ואפס אלהים אלא אלהי ישראל : (טו) אכן · כן יאמרו הם , או הם דברי הנביא כי כן יודו העכו"ם , וכן הוא באמת שאתה אל מסתתר שאינך נראה ואתה אלהי ישראל כי בהם נראה כחך וגבורתך בתשועה שתושיעם בעת צרתם : מסתתר · פירשו יונתן כמו נסתר שתרגם בקושטא את אלהא אשריתא בתקוף רומא שכינתך , והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש כמשפטו שהוא מבניין התפעל אמת כי אתה אל מסתתר מסתתר מהגוים שאין לך חפץ בו ואתה אלהי ישראל מושיע:(טז) בושו וגם נכלמו · אמר כי הכלימה יותר מן הבשת : חרשי צירים · אומני פסילים , ונקראו צירים שהוא ענין צירים ותבנים יאחוז כמו שנקראו עצבים , והנה הלכו בכלימה אומני הפסילים ועובדיהם כי לא הושיעום בעת צרתם הפסילים שהביאו עמהם אבל : (יז) ישראל

לא

וכל צבאם ה' בק יאה וסי' ויכלו השמים והארץ · ונמקו כל צבא השמים · ונגלו כספר השמים · אנכי עשיתי ארץ ואדם · אתה הוא ה' לבדך : צבאם ז' וסי' נמסר לעיל בסיפרא בראש סי' ל"ד:מסתתר ד' וסי' נמסר בשמואל חלק א' ריש סי' כ"ו ,נושע ג' ב' פתח וא' קמץ וסי' אשריך ישראל מי כמוך . ישראל נושע בה' תשועת · אין המלך נושע ברב חיל · וחד צדיק ונושע הוא · וסי' ישראל פתחי' מלכיא קמצין

מצודת דוד

נדמה הוא כאלו לא עשאוהו ידים : (י) הוי אומר לאב . חזר והמשילו לבן האומר לאב למה הולדת תולדות ולאם יאמר למה היה לך חבלי לידה וכאומר הלא ידעתם כי יבוא יומם וימותו ולמה ילדתם לבהלה וכן יחשוב בלשאצר לומר אם כלי בה"מ ישובו לירושלים למה הוגלה בבלה וה' לא נואם : (יא) האותיות שאלוני : אמר נגד העכו"ם שאלו לי העתידות לבוא על ישראל ואגידה לכם : על בני · בעבור ישראל שהם בני ופועל ידי תצוו בעבורו להנביאים שיאמרו לכם בשמי מה יהיה בסופם : (יב) אנכי עשיתי ארץ ר"ל הלא הכל שלי ובידי לעשות כחפצי באין מוחה ולזה שאלו ואגידה לכם : צויתי . אני צויתי שיהיו נבראים ומידי בא להם הממשלה בארץ : (יג) אנכי העירותיהו . על כורש האמור בתחילת הענין יאמר שהוא העיר לבבו לבוא על בבל ולהחריבה והערה היה בצדק כי ראויה הוא לאבדון : וכל דרכיו אישר . ר"ל לא יכשל בהליכתו כאלו ילך בדרך ישר ושוה : הוא יבנה עירי . ר"ל הוא יתן כסף וזהב לבנותה . וגלותי . ישראל שבגלותים לבבל ישלחם הוא לארצם : לא במחיר · לא יתן לו מי מחירם ולא יקבל ממי שוחד בעבורם : (יד) כה אמר ה' . כאומר הנה השמעתיך בטובה שיבוא ממפלת בבל ועתה אודיעך הטובה שבאה ממפלת סנחריב בימי חזקיה : יגיע מצרים וכו' . כי כשבא סנחריב מעל תרהקה מלך כוש לבוא לירושלים למלחמה הביא עמו חמדת כל האוצרות שלל מכוש וממצרים ועסבא שהלכו לעזור לכוש ומאנשיהם הביא עמו אסורים בשלשלאות וכשנפל סנחריב סביב ירושלים בזזו חזקיהו ועמו חמדת כל האוצרות ושבו את האסירים ממאסרם ולזה אמר העושר של מצרים והסחורות של כוש וסבא גבהי הקומה יעבורו לדך עליך ויאמרו לך : אחריך ע' ר"ל אותם שעברו עליך אסירים בזקים ילכו אחריך כי יהיו סרים אל משמעתך : ואליך ישתחוו . להתירם ממאסרם : יתפללו . ר"ל ישאלו ויבקשו על ההתרה : אך בך אל . ויאמרו עתה ראינו שאך בישראל יש אל האמתי ואין עוד זולת שאלהים אשר בישראל : (טו) אכן · באמת שאתה האל המסתתר ואינו נראה הוא אלהי ישראל המושיע : (טז) בושו וכו' : אז יבושו כלם בראותם שאין ממש באלהיהם כי לא היו להם למושיע כאשר הושיע המקום לישראל : חרשי צירים . האומנים העושים צורי הפסילים

מצודת ציון

הרס : כמו חרס בסמ"ך : חומר · טיט : ליוצרו · אומן החרס : (י) תחילין · ענין חבלי הלידה וכן לא חלתי ולא ילדתי (לעיל כ"ג) : (יא) האותיות · הבאות : (יג) העירותיהו . מל' התעוררות : במחיר · ענין חליפות הדבר ושוויו כמו יקחו מקום במחיר (מ"א י) : (יד) יגיע · הוא העושר הבא ביגיעה : וסבאים · אנשי סבא : אנשי מדה · ר"ל מדה גדולה וכן איש מדה (דה"א י"א) : בזקים · בשלשלאות כמו רתקו בזקים (נחום ג) : (טו) אכן · באמת : מסתתר : מלשון סתר : צירים

ל' . ל' ומ"ל תֵבֹשׁוּ וְלֹא־תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד׃
יח כִּי כֹה אָמַר־יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם
ד' חסר · ל' הוּא הָאֱלֹהִים יֹצֵר הָאָרֶץ וְעֹשָׂהּ
ב' הוּא כוֹנְנָהּ לֹא־תֹהוּ בְרָאָהּ לָשֶׁבֶת
יְצָרָהּ אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד׃ יט לֹא
ל' בַסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי בִּמְקוֹם אֶרֶץ חֹשֶׁךְ
ל' לֹא אָמַרְתִּי לְזֶרַע יַעֲקֹב תֹּהוּ
ל' ומ"ל בַקְּשׁוּנִי אֲנִי יְהוָה דֹּבֵר צֶדֶק מַגִּיד
ג' . ל' מֵישָׁרִים׃ כ הִקָּבְצוּ וָבֹאוּ הִתְנַגְּשׁוּ
יַחְדָּו פְּלִיטֵי הַגּוֹיִם לֹא יָדְעוּ
ל' הַנֹּשְׂאִים אֶת־עֵץ פִּסְלָם וּמִתְפַּלְלִים
אֶל־אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ׃ כא הַגִּידוּ
ל' וְהַגִּישׁוּ אַף יִוָּעֲצוּ יַחְדָּו מִי הִשְׁמִיעַ
ג' זֹאת מִקֶּדֶם מֵאָז הִגִּידָהּ הֲלוֹא אֲנִי
יְהוָה וְאֵין־עוֹד אֱלֹהִים מִבַּלְעָדַי
ב' אֵל־צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אַיִן זוּלָתִי׃ כב פְּנוּ־
ל' אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ כִּי אֲנִי־
אֵל וְאֵין עוֹד׃ כג בִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא
מִפִּי צְדָקָה דָּבָר וְלֹא יָשׁוּב כִּי־לִי
כ"ח תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן׃

לָא תִבְהֲתוּן וְלָא תִתְכַּנְעוּן
לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃ יח אֲרֵי
כִדְנַן אֲמַר יְיָ דִּי בְרָא שְׁמַיָּא
הוּא אֱלֹהִים דְּשַׁכְלֵיל אַרְעָא
וַעֲבָדַהּ הוּא אַתְקְנַהּ לָא לְרֵיקָנוּ
בְרָהּ אֱלָהֵין לְאַסְגָּאָה עֲלַהּ בְּנֵי
אֱנָשָׁא אַתְקְנָהּ אֲנָא יְיָ וְלֵית
עוֹד׃ יט לָא בְּסִתְרָא מַלֵּלִית
בַּאֲתַר אַרְעָא קְבַל וְלָא אֲמָרִית
לְזַרְעָא דְבֵית יַעֲקֹב לְרֵיקָנוּ
תִּבְעוּ דַּחַלְתִּי אֲנָא יְיָ מְמַלֵּל
קְשׁוֹט מְחַוֵּי כֵּיוָנָן׃ כ אִתְכְּנִישׁוּ
וְאָתוּ אִתְקָרְבוּ כַחֲדָא מְשֵׁיזְבֵי
עַמְמַיָּא לָא יָדְעִין דְּנָסְבִין
יַת אָעֵי צַלְמֵיהוֹן וּבָעָן מִן
דַּחֲלָא דְלָא יִפְרוֹק׃ כא חַוּוּ
וְאִתְקָרְבוּ אַף אִתְמְלִיכוּ כַּחֲדָא
מַן בָּסַר דָּא מִלְּקַדְמִין מִבְּכֵן
חַוְיָהּ הֲלָא אֲנָא יְיָ וְלֵית עוֹד
אֱלָהּ בַּר מִנִּי אֱלָהּ דְּזַכֵּי וּפָרִיק
לֵית אֶלָּא אֲנָא׃ כב אִתְפְּנוּ
לְמֵימְרִי וְאִתְפְּרִיקוּ כָּל דִּבְסְיָפֵי
אַרְעָא אֲרֵי אֲנָא אֱלָהָא וְלֵית
עוֹד׃ כג בְּמֵימְרִי קַיֶּמֶת נְפַק
מִן קֳדָמַי בִּזְכוּ פִּתְגָם וְלָא יִבְטֵל
אֲרֵי קֳדָמַי תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ

(יח) לא תוהו בראה : כי לשבת יצרה : (יט) לא בסתר דברתי · כשנתתי את התורה ולא אמרתי על תהו על חנם לזרע יעקב בקשוני כי אם לקבל שכר גדול : אני ה' דובר צדק . מאחר שפתחת להם בדבר צדקי להודיעם מתן שכרן אחר כן הגדתי להם מישרים חוקי ותורתי שקודם מתן תורה נאמר להם (שמות יט) ועתה אם שמוע וגומר והייתם לי סגולה וממלכת כהנים וגומר: (כ) התנגשו . לשון הגשה והנו"ן טפילה בו כאשר יאמר התנגפו : פליטי הגוים : אשר נשארו מחרבו של נבוכדנצר לא ידעו הנושאי' את עץ פסלם: להבין דעת: (כא) השמיע זאת מקדם : מי בפסיליכם אשר השמיע מקדם להביא אליהם תשועה איש איש לעובדיו: הלא אני ה' ואין עוד . שאני מודיע מה אני עתיד לעשות לעמי ואקיים דברי : (כב) פנו אלי: והניחו פסיליכם כל אפסי ארץ ובכך תושעו : (כג) בי נשבעתי. ויצא מפי צדקה לקבל כל השבים אלי דבר דברתי ולא ישוב מהו הצדקה אשר יצאת מפי כי לי תכרע כל ברך ואני אקבלם כענין שנאמר כי אז אהפוך אל עמים וגו' (צפניה ג)

לא יבושו ולא יכלמו כי הוא נושע בה' תשועת עולמים , ופי' עולמים זמנים ארוכים : ולא תבשו · דברי הנביא לישראל : עד עולמי עד · כל ימי עולם : (יח) כה אמר ה' אמר כי לפי שזאת הפרשה טעם לאשר עליה שדבר בענין האלילים שלא יושיעו ולא יגיעו ואין מושיע אלא האל שהוא ברא הכל : ובורא שמים · כבר פירשנו כי זה הענין זכר אותו הנביא כמה פעמי' מפני האמונות הרעות שהיו בדורו : הוא האלהים · וכיון שהוא ברא הכל הוא האלהים ר"ל השופט והמנהיג ולא הגלגלים והככבים כי אף על פי שהם מנהיגים שתחתונים במצותי הם עושים. ואני אלהים עליהם , כמו שכתוב הוא אלהי האלהים , ואמר זה הענין כנגד עובדי האלילים כי אין ראוי לעבוד אלא למי שהוא אדון על הכל , וכן הוא אומר יוצר הארץ לקבל כח והנהגת העליונים : ועושה · מתקנה , כלומר הוא תקנה להיות יושבים עליה כשהקוה המים אל מקום אחד : הוא כוננה · כונן אותה להיות שנבראים עליה פרים ורבים , כמו שאמר להם פרו ורבו , ואם הם מתמעטים הוא בפשע בני אדם שיש להם דעת להבין הטוב והרע ובעשותם הרע הם מתמעטים או זה על ידי זה במלחמה או על ידי מגפה מאת האל , כמו שנגף מחנה אשור שזכר ובעונם נגפו ונתמעטו כי האל ברא הארץ לפרות ולרבות לא ברא אותה לתהו להיות תהו מאין אדם ובהמה אלא להיות יושבים עליה ואינם מתמעטים כ"א בעונם : אני ה' ואין עוד · מוחץ ורופא ממית ומחיה אלא אני לבדי : (יט) בסתר דברתי · כשדברתי במעמד הר סיני לא היה בסתר ובמקו' ארץ חשך שלא ראה ולא שמע אדם כי נגלה נגלתי על הר סיני לזרע יעקב בקולות וברקים וענן כבד וקול שופר חזק מאד ושמעו וראו הקולות המקומו' הסמוכים להר סיני ומהם שמעו אחרים ואחרים מאחרים, כי אי אפשר לענין גדול כזה שלא היה נודע בכל העולם וכל זה לא עשיתי לתהו אלא לצורך כדי שידעו כי אני הוא האלהים ואמרתי לזרע יעקב שיבקשוני , כמו שאמר אנכי ה' אלהיך , ולא יבקשו אחר זולתי , כמו שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני , ואמרתי לזרע יעקב והוא הדין לכל בני אדם אלא הם והאבות היו דבקים בי יותר מאשר הגוים ולקחתים סגולה מכל העמים והיה להם לאשר העמים ללמוד מהם ולא לבקש אלהים אחרים כי לא יועילום , כמו שזכר כי לא הועילו ולא הושיעו הפסילים שהיו במחנה אשור : אני ה' דובר מה שדברתי והגדתי להם לזרע יעקב צדק ומישרים הוא הכל : (כ) הקבצו · התנגשו , תהיו נגשים כלכם אלי : פליטי הגוי' . הפחותים שבגוים והם עובדי הפסילים שאי אפשר שאין בגוים חכמים ומבינים כי שבל הוא עבודת הפסילים ואם הם רבים קורא אותם פליטי , רוצה לומר פחותים , וכן פליטי אפרים אתם פירושו הפחותים שבאפרים לא ידעו אלה הנושאים את עץ פסלם לא ידעו ולא יבינו איך הוא אלוה והוא נושא אותו ומתפלל אליו , ובאמת הוא אל שלא יושיען : (כא) הגידו . איש לחברו והגישו זה את זה לפני גדוליכם ומנהיגיכם : אף יועצו יחדו · הם אם ידעו זה ויאמרו מי מכל אליליכם השמיע זאת מקדם טרם בואה ומי מכל פסיליהם הגידם מאז לפני בואה זאת הגזרה שהבאתי על מחנה אשור , וכן הגזרה שהבאתי על בבל , ואמר זאת כי על שתיהן דבר בפ' שלמעלה מזו : הלא אני ה' · אני הוא שהגדתי על ידי עבדי הנביאים הגזרה הזאת טרם בואה : ואין עוד אלהים מבלעדי · שהגידה ואני הוא אל צדיק , כלומר נאמן בדברי ומושיע שהושעתי ירושלם ממלך אשור והושעתי ישראל מגלות בבל : (כב) פנו אלי · כמו שראיתם ישראל נושעים כי לפי שהם פונים אלי כן אתם כל אפסי ארץ , כלומר כל הגוים מקצות הארץ ועד קצות הארץ פנו אלי גם כן ותהיו נושעים כי גם כן ותדעו כי אני אל ואין עוד · (כג) בי נשבעתי · השבועה היא הגזירה שלא תשוב , אמר כי נשבעתי שזה יהיה באחרית הימים שיפנו אלי ויושעו כל אפסי ארץ , וזהו שאמר יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב , ר"ל יצא מפי בצדקה ולא ישוב אחור אותו הדבר , ומה הוא כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון , כמו שאמר לפניו הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד : תשבע כל לשון · כמו

הקבצו ד' בקריאה וסי' הקבצו ושמעו בני יעקב . הקבצו ובאו התנגשו . הקבצו כלכם ושמעו מי · הקבצו ובאו האספו מסביב : הלוא אני ג' וסי' אף יועצו יחדו · הלוא אני מחשה · הלא אני אמרתי לשנות בעם ג

תולדות אהרן לא תהו · פסחים סח מגלה כז חגיגה ב יבמות סב גטין מא ב"ב יג עדיות ב בכורות מז ערכין ב : מגיד מישרים · זוכר לך : עץ פסלם · עקדה שער לח : כל ברך · נדה ל :

מצודת ציון

(טז) צירים · ציורי הצורות : (יח) ועושה · ענין תקון וכן וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח): כוננה · מלשון הכנה : תוהו · שממון : לשבת · מל' ישיבה : (כ) התנגשו · מל' הגשה : פליטי · ענין פחות ושפל כמו פליטי אפרים (שופטים יב) ופי' הפחותים והנבזים שבאפרים : פסלם · מל' פסל וצורה : (כא) אין · ענינו כמו לא : (כב) פנו · מל' הפנה וסבוב : אפסי ארץ · קצות הארץ כי בקצה הארץ כאלו אפס וכלה : (כג) תכרע · מל' כריעה : ברך · מל' ברכים והם פרקי הרגלים : ועוזו

מצודת דוד

הפסילים ילכו להם בכלימה כי יראו שאין ממש במעשיהם : ישראל נושע בה' : אבל ישראל יהיה נושע בעזר ה' תשועה המתקיימת לעולם ולכן לא תבושו כמו שיבושו עובדי הפסילים : עד עולמי עד . כל ימי עולם · (יח) הוא האלהים . וכאומר אבל אין כח מה בצבא השמים הנבראים : יוצר הארץ · מי שיצר את הארץ ותקנה להיות מג ולא מן המים הוא הכין כל אשר בה ואין דבר ביד צבא השמים : לא תוהו בראה : כשבראה את הארץ לא בראה להיות תוהו כ"א לשבת בה בני אדם א"כ בודאי הכין בה כל הצורך : אני ה' · הבורא את אלה : ואין עוד · מי עמדי כמוני : (יט) לא בסתר דברתי . כשדברתי דברי על הר סיני הלא לא בסתר דברתי ולא במקום ארץ חושך כי הדבר היה מפורסם בכל העולם וא"כ היה להם לאומות בימים ההם לדעת שאני ה' ואין עוד : לא אמרתי וכו' . כשאמרתי להם המצות לא אמרתי להם לעשותם על תוהו ובחנם כ"א לקבל עליהם שכר הרבה וא"כ היה להם להאומות בימים ההם לקבלם גם המה ולקבל שכר ולא לעבוד לאלילים ללא יועיל : דובר צדק . בתחילה אמרתי הצדק שתעשה בשכר המצות ואח"כ הגדתי מישרים הם חוקותי ותורתי שקודם מתן תורה נאמר להם ועתה אם שמוע וכו' והייתם לי סגולה וכו' (שמות יט) : (כ) הקבצו וכו' · הפחותים שבעכו"ם עובדי האליל הקבצו בואו עלי התנגשו כולכם יחד להתוכח עמדי אבל הנושאים את עץ פסלם אשר לא ימיש ממקומו המתפללים אל אשר לא יוכל להושיע לא ישימו לב לדעת ולהבין מעשיהם : (כא) הגידו וכו' ר"ל אם יש עמכם טענה הגידו אתם או הגישו את חכמיהם שיאמרו הם ואף יועצו יחדיו להשכיל למצוא מענה : מי השמיע זאת · מי מהפסילים השמיע השמועה הזאת קודם בואה והוא מפלת בבל ואשור : מאז הגידה : מוסב על מלת מי לומר מי הגידה מאז עד לא באה וכפל הדבר במ"ש : הלא אני ה' · הוא המגיד דבר מאז : ואין עוד זולתי . אין עוד אלהים לדעת הנולדות : אל צדיק וכו' . לא יש זולתי אל צדיק ומושיע : (כב) פנו אלי · אתם העכו"ם היושבים בקצות הארץ פנו אלי להאמין בי ואז תהיו נושעים כי אני אל והכל בידי ואין עוד זולתי : (כג) בי נשבעתי · הריני נשבע בי אשר יצא מה דבר צדק ואמת : דבר · מוסב על יצא מפי לומר יצא מפי דבר ולא ישוב הדבר ההוא ריקם לומר לא אחזור בו והוא כפל ענין במ"ש : כי לי תכרע . וזהו הדבר היוצא אשר בימים העתידים יכרעו כל הברכים לי ולא לעכו"ם כי כולם יקבלו עול מלכותי עליהם :

רשי

ג) : (כד) אך בה' לי אמר : המקרא זה מסורס וכן פתרונו אך לי בה' אמר צדקות ועוז אע"פ שכל הגוים ישתחוו לפניו אך לי לבדי כנסת ישראל בה' הוחזקו לי צדקות ועוז ולא יבאו מכחישי תורה לחלל כבודי : עדיו יבוא ויבשו וגומר . כל הנחרים בהקב"ה יבואו עדיו להתחרטו על מה שעשו בחייהם ויבושו : הנחרים · המתגרים: (כה) בה' יצדקו ויתהללו · בהבטחת משען הבטחו ימצאו צדקה ויתפארו במעוז ויתהללו: פרונגטי"ר בלע"ז : (א) כרע בל קורס נבו . אלהותיהן של בבל כרעו קרסו ל' שחוק של עכו"ם הוא כמי שיש לו חולי מעים ואינו מפסיק ליטב על מושב בה"כ עד שהוא נתרז . כרע בל קורס נבו . איסקרופי"ר בלקינקית"ה נבו כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה : היו עצביהם · ללמי צורתם של בל ונבו היו לחיה ולבהמה נדמו להיות כחיה וכבהמה שמזהימין ומלכלכים עצמן ברעי שלהם נשואותיכם עמוסות משא . ריעי שבמעיהם כבדות הם לעמוס כמשא לאדם עיף לפיכך קרסו כרעו יחדיו הקריסה עם הכריעה : (ב) לא יכלו מלט משא · להפליט מה שבמעיהם כשאר המוליאין כהוגן : מלט : ל' הוצאה ממקום בלוע וכן (לעיל לד) שמה קננה קפוז ותמלט : הוליאה ביצתה וכן (לקמן סו) והמליטה זכר ויונתן תירגם כהמקרא' הללו: (ג) העמוסים מני בטן : מאז נולדתם בבית לבן הארמי עמסתי אתכם על זרועותי כי מאז עמדו עליכם עכו"ם בכל דור ודור ולא כעכו"ם שהיו עומסים ונושאים את אלהיהם כמו שאמור למעלה אבל אתם עמוסים ונשואים בזרועותי : (ד) ועד זקנה : אסר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם:לעמוס ולשאת למלט לפי שאמר על ירחתם שהיא נסבלת וגם משאה היא' יכולה למלט אמר אני הסובל אחרים ואת משאם אמלט:(ה) ותמשילוני כמו (איוב ל) ואתמשל כעפר ואפר ל' דמיון:ונדמה ונהיה אני והוא דומין זה לזה: (ו) הזלים זהב מכיס : ל' יזלו (תהלים קמז) : בקנה ישקולו . הוא קנה המאזנים שקורין פלע"ל

ישעיה

כד אַךְ בַּיהוָה לִי אָמַר צְדָקוֹת וָעֹז עָדָיו יָבוֹא וְיֵבֹשׁוּ כֹּל הַנֶּחֱרִים בּוֹ׃
כה בַּיהוָה יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃

מו א כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה נְשֻׂאֹתֵיכֶם עֲמוּסוֹת מַשָּׂא לַעֲיֵפָה׃ ב קָרְסוּ כָרְעוּ יַחְדָּו לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא וְנַפְשָׁם בַּשְּׁבִי הָלָכָה׃
ג שִׁמְעוּ אֵלַי בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־שְׁאֵרִית בֵּית יִשְׂרָאֵל הַעֲמֻסִים מִנִּי־בֶטֶן הַנְּשֻׂאִים מִנִּי־רָחַם׃ ד וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט׃
ה לְמִי תְדַמְּיוּנִי וְתַשְׁווּ וְתַמְשִׁלוּנִי וְנִדְמֶה׃ ו הַזָּלִים זָהָב מִכִּיס וְכֶסֶף בַּקָּנֶה יִשְׁקֹלוּ יִשְׂכְּרוּ צוֹרֵף וְיַעֲשֵׂהוּ

תרגום

תקים כל לישן : כד ברם במימרא דיי עלי אמר לאיתאה זכון ותקוף במימריה יודון ויבהתון בטעותהון כל עממיא דהוו מתגרין בעמיה : כה במימרא דיי יזכון וישתבחון כל זרעא דישראל : א חמיט בל אתקטף נבו הוו צלמניהון דמות חיוא ובעירא מטולי מעותהון יקורין על נטליהון ואנון משלהין : ב אתקצצו ואתקטפו כחדא ולא יכילו לשיזבא נטליהון ופלחיהון בשביא אזלו : ג קבילו למימרי דבית יעקב וכל שארא דבית ישראל דרחימין מכל עממיא וחביבין מכל מלכותא : ד ועד עלמא אנא הוא ועד עלם עלמיא מימרי קים אנא ברית כל אנשא ואנא בדרית יתהון לביני עממיא אף אנא אשבוק לחוביהון ואסלח : ה למן תדמון קדמי ותשוון ותכונון קדמי בקשוט : ו הא עממיא נכן דהב מכיס וכספא במאזניא תקלין אגרין קינאה

בל ג' וסי' ופקדתי על בל בבבל כרע בל קרס נבו · הוביש בל חת מרודך . רחם ה' ג' קמצין וב' פתחין וסי' הלא ימצאו יחלקו שלל· הנשאים מני רחם ואטמא אותם במתנתם· שאול ועצר רחם . וא' ברכות שדים ורחם:

תולדות אהרן כרע בל · מגלה כה סנהדרין סג : משא לעיפה · עקידה שער ק : ועד זקנה · סנהדרין לח : הזלים זהב · ב"ב כה (כלאים לא כוטה יח יבמות כ קידושין סד ב"ב יז) :

רדק

כמו שאמר ובשמו תשבע , ר"ל שלא יזכירו שם אלהים אחרים ולא יכרעו לפניו אלא לפני האל יכרעו ויתפללו ובשמו ישבעו באמת : (כד) אך בה' לי אמר לדקות · המפרשים פירשו כי אלה דברי הנביא , ויש מפרשים אמר הנביא אלה העתידות לא ידעתי בדרך החכמה אך בשם שאמר לו אלהי הצדקות והעוז , והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש אך בה' לבדו צדקות ועוז ונכנסה מלת לי , והטעם בשם הדבר עמי , ואאז"ל פי' אמר הנביא אני נשבע בה' כי לי אמר לדקות ועוז : עדיו יבא · כלומר בעל לדקות ועוז יקרב אליו ויבשו ויכלמו כל הנחרים בו , ר"ל כל הכועסים והקוצפים בו , ויונתן תרגם ברם במימרא וגו' , והנכון אצלי בפירוש הפ' הזה כי הוא דבק באשר למעלה ממנו , אמר תשבע כל לשון אך בה' לבדו ולא באל אחר , והראיה לפירוש זה כי תשבע אין לו קשר באותו הפסוק , כי לי בזכר אינני לו קשורה כי לא יקשר ענין שבועה בזה הדרך אלא עם בי"ת לא עם למ"ד , כמו בה' נשבעתי , בי נשבעתי , ובשמו תשבע ותשבע לו בה' וכן כולם : לי אמר · ס' לדקות ועוז , וכן האל אמר לי לדקות ועוז לתתם לאשר עבדוני , עדיו יבא ויבשו כל הנחרים בו , כל העמים שהיו נחרים בו ומואסים בו ובעבודתו עד היום ההוא אז יבאו עדיו ויתודו לפניו ויבשו על מה שעשו , ואמר יבא בלשון יחיד ר"ל כל עם ועם , ואמר במסרה כי יבא זה אחד מן דסבירין לשון רבים : (כה) בה' יצדקו · העמים יבשו אבל זרע ישראל יצדקו בעבודת' אותו ויתהללו בו לעיני העמים , כי הם דבקו בו אפילו בגלותם , כמו שאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר : (א) כרע בל · עתה שב לצחוק על פסילי' שזכר הנושאים את עץ פסלם , אמר כי כשנלכדה בבל לא די שלא הצילם אלהיהם אלא הוא עצמו כרע , ר"ל ששברו אותו וכרע ונפל לארץ , וכן נבו קורס , והוא כמו כרע , ובל הוא שם פסל שעובדי' אותו בבבל , וכן נבו : לחיה ולבהמה · שנשאו אותם אחר ששברו אותם טענו אותם על הבהמות להוליכם למדי ופרס כי היו מכוסים כסף וזהב , ויש חיה שטוענים עליה משא כמו הפיל : נשאותיכם עמוסות · אמר דרך שחוק ולעג מנשאותיכם הם עמוסות הבהמות , כלומר טעונות יותר מדאי כי יכבדו המשאות מרוב הזהב שבהם עד שיאמרו החמרים והגמלים : משא לעיפה · עיפה , תאר לבהמה שהיא עיפה מכובד משאה : נשואותיכם · כמו משואותיכם , והוא תאר , ויש לפרש נשואותיכם תאר לבהמות הנושאות , ואמר עמוסות שהם טעונות יותר מדאי , וכנוי נשואותיכם כנגד העצבים ללעג שהבהמות הנושאות אותם עמוסות הם ועיפות , וי"ת תמיע בל אתקטף נבו וגו' , ועוד שנה הענין ואמר : (ב) קרסו כרעו · מלט משא , למלט עצמם מן המשא שלא ישאו אותם הבהמות ,ונפשם הם עצמם הלכו בשבי כל שכן שלא הצילו עובדיהם; ונפשם · עצמם כמו ברזל באה נפשו , או אמר נפשם לפי מחשבת עובדיהם , וי"ת לא יכלו לשיזבא נטליהון ופלחיהון בשביא אזלו : (ג) שמעו · אמר וכל שארית על גלות בבל שהיו שארית עשרת השבטים שגלו ראשונה והם לא שבו בשוב גלות בבל : העמוסים מני בטן · אתם עמוסים ונשואים מבטן ומרח' אמכם , וכן אשא ואסבול עלי אתכם עד שיבה , כלומר כל ימיכם לא אטוש אתכם , או אמר ועד שיבה שצריך יותר סבל וסעד , רוצה לומר כי בכל עת שתהיו בצרה אני אסבול אתכם , וכן אמר דוד עליך השלכתי מרחם : (ד) ואמר ועד זקנה ושיבה אלהים אל תעזבני · שיבה יותר מזקנה , וכן אמרו בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה : אני הוא . אני הוא עמהם : אני עשיתי . וכיון שעשיתי וגדלתי אתכם עלי לשאת ולסבול אתכם והמשא והסבל עליו יתברך היא דרך משל : ואמלט . אמלט אתכם מגלות בבל : (ה) למי תדמיוני · ונדמה , ואהיה נדמה , אמר זה כנגד בני בבל שהיו בוטחים בפסיליהם ומעבידים ישראל ואומרים לא יוכל אלהיהם להציל אותם מידינו כי אלהינו מסרם בידינו , לפיכך אמר איך תדמו אותם אלהים לי כי אותם הם מזהב וכסף ומעשה ידי אדם הם : (ו) הזלים . ענין זול בדברי רבותינו ז"ל מוציאין הזהב בזול אף על פי שהזהב ביוקר הם עושים

מצודת דוד

תשבע · מוסב על מלת לי לומר לי תשבע כל ל' לקבל אותי לאלוה ולהאמין בי : (כד) אך בה' : זהו מאמר הנביא שאמר אף שכל העכו"ם יאמינו בה' אך הריני נשבע בה' אשר לי לישראל לבד השבית ואמר לדקות ועוז ר"ל הצדקות והעוז שיהיו לישראל יהיו מיוחדת ולא יהיו בערך אחד עם של העכו"ם : עדיו יבוא · כל אחד מהעכו"ם יבא לישראל להיות סר למשמעתו וכל הכועסים בו לשעבר יבושו אז: (כה) בה' יצדקו . בהבטחת משען ה' ימצאו ישראל צדקה ויתהללו מפי כולם על שהשכילו לדעת מעולם שה' הוא האלהים ודבקו בו : מו (א) כרע בל . עתה שב לצחוק על הפסילים ואמר כשנלכדה בבל כרע צל על ברכיו ונפל לארץ ולא הציל את עצמו : קורס נבו · כפף קומתו להיות מוטה לארץ : היו עצביהם . השעינו את העצבים על החיות ועל הבהמות להוליכם בגולה : נשואותיכם עמוסות · הבהמות הנושאות אתכם המה עמוסות יותר מדי והנכם משא כבד על הבהמה העייפה : (ב) קרסו כרעו יחדיו · כל העצבים יחד כפפו קומתם וכרעו על ברכיהם ולא יכלו למלט את עצמם מן המשא לבל לשאתם בגולה : ונפשם · הם עצמם הלכו בשבי וכאומר ואיך אם כן יוכלו להציל את העובדים להם : (ג) שארית בית ישראל · כי עשרת השבטים כבר גלו והיו רובם : העמוסים . השעונים עלי מאת נאתם מבטן ולפי שאמר למעלה שהעצבים יהיו עמוסים על הבהמות לזה אמר במשל מסלומן המשא את היונק שהוא נושאו ואינו ניטא ור"ל שהוא מעולם בעזרתם : הנשואים וגו' · כפל הדבר במ"ש : (ד) ועד זקנה · כמו שנשאתי אותם מעת נאתם מבטן כן אשא אותם עד הזקנה ועד ימי השיבה אסבול אותם על שכמי ר"ל כמו שהייתי בעזרתם מאז כן אהיה עד עולם :

מצודת ציון

(כד) ועוז · ענין חוזק : עדיו · אליו כמו תגע עדיך (איוב ד) : הנחרים · מל' חרון כעס וכן בני אמי נחרו בי (ש"ה א) : (כה) ויתהללו · מל' הלול ושבח : (א) כל נבו · שמות גלולים של בבל : קורס : ענין כפיפה והוא מל' קרסי זהב (שמות כ"ו) שהיו כפופים בראשיהם לתחבם בלולאות: עצביהם · כן יקראו הגלולים ע"ש שמעציבים לב עובדיהם צועקים אליהם ואינם נענים : עמוסות · ענין הטענת משא כבד וכן אבי העמיס עליכם (מ"א י"ב) : לעיפה : מלשון עייפות ויגיעה : (ב) מלט . ענין הצלה : ונפשם · כמו וגופם וכן ורקה נפשו (לעיל כ"ט) : (ג) שארית · שיור : מני · מן והיו"ד נוספת : הנשואים · מל' משא: רחם · רחם האשה: שיבה · הוא יותר מהזקנה : אסבול · ענין טעינת משא וכן יסור סובלו (לעיל י) : (ה) תדמיוני · מל' דמיון:ותשוו · מל' השואה: ותמשלוני · ענין דמיון. (ו) הזלים · מל' הזלה ושפיכה וכן יזלו מים (תהלים קמ"ז) : מכיס · ענין אמתחת ושק : בקנה · הוא כעין מטה ובו תולים מאזני המשקל : ישקולו · מל' משקל : ישכרו · מל'

רדק

עושים אותו לפסילים כזול ומוליאים הרבה ממנו מכיסם : בקנה · הוא קנה המאזנים · אף ישתחוו · ההשתחואה יותר מהסגידה , לפיכך אמר אף כמו שפירש בפסוק יסגוד לו וישתחו : (ז) ישאוהו · אחר שיעשהו הצורף ישאוהו לשימם כי לא ילך ברגליו : תחתיו · במקומו ויעמוד · יעמוד שם במקום שיניחוהו : לא ימיש · פעל עומד מבנין הפעיל , וכן לא ימיש מתוך האהל : (ח) זכרו זאת והתאוששו · מבנין איש · כלומר היו אנשים ולא כבהמות שלא יבינו ולא ישכילו , ויש מפרשים התחזקו כענין אשישי קיר חרשת שענינו יסודות שהם חוזק הקיר , וכן ת"י ואתקיפו , ואדוני אבי ז"ל פירש מענין אש הכוו והצרפו , כלומר הכלמו ממעשיכם הרעים : (ט) זכרו ראשונות מעולם · שהוציאתי ישראל ממצרים בעל כרחם ובאלהיהם עשיתי שפטים בזה תוכלו להכיר כי אנכי אל ואין עוד אלהים : ואפס · כמו אין : (י) מגיד · כי כל העתידות האלה הגדתי טרם בואם שיבא כורש ויחריב בבל ואלהים ויוצא ישראל מתוכם : אומר עצתי תקום · אני אומר ועושה ועצתי שאמרתי תקום ואין מפר וכל חפצי אעשה ואין מוחה בידי : (יא) קורא · אמר זה על כורש שיבא מארצו שהיא מזרחית לבבל ויבא קל מהרה כמו העוף לפיכך קראו עיט : איש עצתי · שקיים מה שיעצתי על בבל דברתי זאת הגזרה ואביאנה , ובאמרו אף לרבות המעשה על המאמר , והראשון לרבות הקריאה שזכר , והקריאה היא שהעיר את לבבו כאלו קרא לו והדבור הוא על ידי הנביא , ואדוני אבי ז"ל פי' זה הפסוק על מלך המשיח שקראו עיט שיעוף במהרה בזמנו , וכן שני הפסוקים שאחר זה על גאולת הגלות הזה , וכן תרגם יונתן על הדרך הזה דאמר לכנשא גלותא וגומר : (יב) שמעו · אמר לאנשי בבל שהם אבירי לב ואכזרים לישראל : הרחוקים מצדקה · מעשות צדקה לכם : (יג) קרבתי · תפארתי , התשועה שאתן להם תהיה תפארת לי : (א) רדי ושבי · רדי מכסא ממלכה שהיית מולכת על כל הארצות , ושבי על עפר לא שתהיה לך מלוכה אפילו בארצך כי על עפר תשבי , כלומר שתהיו הרגה , וקראה בתולה שהיתה עד עתה כבתולה שלא נבעלה , כלומר שלא שלטה יד אדם עליה , וכפל הענין במלות שונות , ואמר שבי לארץ וגו' : כי לא תוסיפי · מלרע בפשטא אחד לבד , אמר לא תוסיפי שיקראו לך רכה וענוגה כמו שהיו קוראי' עד עתה שהיית בעלת תענוגי' , ובעל התענוגים יקרא רך , וכן אמר האיש הרך בך והענוג הרכה בך והענוגה , כי לפי התענוג יהיה הרך והחלושה באבריהם כי אנשי העמל והיגיעה שאין להם תענוג ומאכליהם גסים יהיו קשים וחזקים ויסבלו העמל והטורח : (ב) קחי רחים · כדרך השבוים שישימו אותם בבית הסהר ויטחנו שם , כמו שאמר עד בכור השבי אשר אחר הרחים , וכן אמר בשמשון ויהי טוחן בבית האסורים , אמר לה שתלך בשבים : גלי למתך . הלמה הוא השער שמתקנת אותו האשה על לדעיה מעל פניה ומכסה אותו בלעיף , והוא כבודה אבל האשה שתלך בגלות תרד כבגדים ולא תשים לעיף ותגלה למתה

רשי

פלע"ל בלע"ז : (ח) זכרו זאת : אשר אני חפץ לומר : והתאוששו : והתחזקו כמו לאשישי קיר חרשת (לעיל טז) : השיבו פושעים על לב : ומה אני אומר לכם לזכור ולהשיב על לב : (ט) זכרו ראשונות מעולם. אשר ראיתם כי אנכי אל ואין עוד: אנכי אלהים ואפס כמוני : (י) מגיד מראשית אחרית . גלות מצרי' וגאולתה הודעתי בבין הבתרים לפני היותה : (יא) קורא ממזרח עיט . אברהם שהיה במזרח קראתי לי את אברה' להיות נמלך בעצתי : עיט כמו התוב עיטה וטעים (דניאל ב) התיעטו כל סרכי מלכוותא (שם ו) וגם יש לפותרו בל' עוף קראתי למהר אחרי כעוף הפורח ונודד ממקומו : מרחק · קראתי לאיש עצתי ועמו יעצתי בין הבתרים ד' גליות כמו שמפורש בבראשית רבה והנה אימה חשיכה גדולה וגו' : אף דברתי : עמו הגליות וגאולתן אף אביאנה:(יב) אבירי לב : אשר אמלתם לבבכם ונדבקתם בי: הרחוקים מצדקה: אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול : (יג) קרבתי צדקתי . מעתה ולא תרחק : (א) אין כסא · אין מלכות : כי לא תוסיפי · שיקראו לך עוד רכה וענוגה : (ב) קחי רחיים : היא עבודה קשה כלומר השתעבדי מעתה למלכי מדי ופרס . ד"א וטחני קמח לצדה לדרך גלותך : גלו למתך : זרועיך ושוקיך דברים המלומות וקשור ומכוסה : חשפי שובל · גלי השבילים מן המים שעליהם כי דרך שם הלאי בגולה או גלי שוקך ועברי נהרות

ישעיה מו מז

יִסְגְּדוּ אַף־יִשְׁתַּחֲווּ׃ ז יִשָּׂאֻהוּ עַל־כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ תַחְתָּיו וְיַעֲמֹד מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ אַף־יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא יוֹשִׁיעֶנּוּ׃ ח זִכְרוּ־זֹאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ הָשִׁיבוּ פוֹשְׁעִים עַל־לֵב׃ ט זִכְרוּ רִאשֹׁנוֹת מֵעוֹלָם כִּי אָנֹכִי אֵל וְאֵין עוֹד אֱלֹהִים וְאֶפֶס כָּמוֹנִי׃ י מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית וּמִקֶּדֶם אֲשֶׁר לֹא־נַעֲשׂוּ אֹמֵר עֲצָתִי תָקוּם וְכָל־חֶפְצִי אֶעֱשֶׂה׃ יא קֹרֵא מִמִּזְרָח עַיִט מֵאֶרֶץ מֶרְחָק אִישׁ עֲצָתוֹ אַף־דִּבַּרְתִּי אַף־אֲבִיאֶנָּה יָצַרְתִּי אַף־אֶעֱשֶׂנָּה׃ יב שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה׃ יג קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר וְנָתַתִּי בְצִיּוֹן תְּשׁוּעָה לְיִשְׂרָאֵל תִּפְאַרְתִּי׃

מז א רְדִי ׀ וּשְׁבִי עַל־עָפָר בְּתוּלַת בַּת־בָּבֶל שְׁבִי־לָאָרֶץ אֵין־כִּסֵּא בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ רַכָּה וַעֲנֻגָּה׃ ב קְחִי רֵחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח גַּלִּי צַמָּתֵךְ

תרגום

וְעָבֵיד וְלֵיהּ דַחֲלָא סָגְדִין אַף מִשְׁתַּעְבְּדִין׃ ז נַטְלִין לֵיהּ עַל כַּתְפֵּיהוֹן סַבְלִין לֵיהּ מַחֲתִין לֵיהּ וְקָאֵים מֵאַתְרֵיהּ לָא אֶפְשַׁר לֵיהּ דִינוּר צַף יִבְעֵי מִנֵּיהּ לָא יְתִיבִינֵּיהּ מֵעָקְתֵיהּ לָא יִפְרְקִנֵּיהּ׃ ח אַדְכַּרוּ דָא וְאִתַּקְפוּ וַאֲתִיבוּ מְרוֹדִין עַל לֵב׃ ט אַדְכַּרוּ קַדְמֵיתָא דְמִן עָלְמָא אֲרֵי אֲנָא אֱלָהּ וְלֵית עוֹד אֱלָהּ בַּר מִנִּי׃ י מְחַוֵּי מִן אַזְלָא לְסוֹפָא וּמִלְקַדְמִיזְדָא אִתְעֲבִידָא אָמַר מַלְכִּי יִתְקַיֵּם וְכָל רְעוּתִי אַעְבֵּיד׃ יא דַּאֲמַר לְכַנָּשָׁא גָלְוָתָא מִמַּדִינְחָא לְאַיְתָאָה בְּגַלְיֵי כְּעוֹף קַלִּיל מֵאֲרַע רְחִיקָא בְּנֵי אַבְרָהָם רְחִימִי אַף מַלֵּלִית אַף אַיְתִינָהּ אַתְקֵינְתָּא אַף אַעְבְּדִינָהּ׃ יב קַבִּילוּ לְמֵימְרִי תַּקִּיפֵי לִבָּא דִּרְחִיקִין מִזְּכוּתָא׃ יג קְרִיבָא זַכְוָתִי לָא תִתְרַחֵק וּפוּרְקָנִי לָא יִתְעַכַּב וְאֶתֵּן בְּצִיּוֹן פָּרִיק לְיִשְׂרָאֵל תּוּשְׁבַּחְתִּי׃ א חוּתִי וְתִיבִי עַל עַפְרָא מַלְכוּ כְּנִשְׁתָּא דְבָבֶל תִּיבִי לְאַרְעָא לֵית כּוּרְסֵי יְקַר מַלְכוּת כַּסְדָּאֵי אֲרֵי לָא תוֹסְפִין דְּיִקְרוֹן לָךְ רַכִּיכָא וּמְפַנְּקָא׃ ב קַבִּילִי מְרוֹעָא וְעוּלִי בְּשִׁעְבּוּד גְּלָא יְקַר מַלְכוּתִיךְ אִתְבַּרוּ שִׁלְטוֹנִיךְ אִתְדַּבְּרוּ עִם מַשִּׁרְיָתִיךְ גְּלוֹ

תולדות אהרן על כתף · (ברכות י"ג) :מגיד מראשית · עקדה שער לה : אבירי לב · ברכות יו זוכר לך (מעשר שני נו סוטה כד : קחי ריחים · סנהדרין לו :

מסורה

ולא יענה ה' בקריאה וסי' חעקתם ביום ההוא · אז יזעקו אל ה' דמיכה · ישאהו על כתף יסבלהו . שם יצעקו ולא יענה . לעבדי קראתי ולא יענה : מראשית ה' בקריא' וסי' נמסר בסדר שלח לך: תאחר ד' בקריאה וסי' מלאתך ודמעך לא תאחר . כי תדר נדר לה' אלהיך לא . קרבתי צדקתי לא תרחק · כאשר תדר נדר לאלהים לא תאחר : ישיב' לארץ ד' בלישנא וסי' נמסר בריש האי סיפרא סוף סי'ג' :

מצודת ציון

מל' סגר : יסגדו · ענין השתחואה אלא שקטנה הימנה וכן יסגד לו (לעיל מ"ד) : (ז) יסבלוהו · מל' סבל ומשא : תחתיו · במקומו וכן וישבו תחתם (יהושע ה) : ימיש · ענין הסרה כמו לא ימוש עמוד הענן (שמות יג) : יענה · מל' עניה ותשובה : (ח) והתאוששו · התחזקו כבנין היסוד מן לאשישי קיר חרשת (לעיל ט"ז) : (ט) ואפס · ענינו כמו לא : (יא) עיט · כן יקרא העוף הדורס כמו וירד על הפגרים (בראשית ט"ו) : (א) בת בבל · עדת בבל : רכה וענוגה · ר"ל בעלת תענוג וכן הרכה בך והענוגה (דברים כ"ח) : (ב) למתך · הוא המקום המכסה את הפנים כמו מבעד לצמתך (ש"ה ד) : חשפי · ענין גלוי כמו וחשופי שת (לעיל כ) : שובל · מל' שביל ויאמר על הרגל ההולך בשביל וכמו שמלת פעם יאמר על הפסיעות כמ"ש פעמי מרכבותיו (שופטים ה) : וכן

מצודת דוד

אני עשיתי וכו' : לא כהפסילים אשר האומנים עשאום ואף המה נושאים אותם וסובלים משאם ובבוא האויב לא יכלו למלט את עצמם כי אני עשיתי את ישראל ואני אשא אותם ואסבול משאם ר"ל אהיה בעזרתם ואמלטם מן האויב כבואו : (ה) למי תדמיוני . אל מי תדמו אותי ותאמרו שאני שוה לו : ותמשלוני ונדמה . אל מי תמשילו אותי ונהיה דומים אני והוא : (ו) הזלים · אתם העכו"ם השופכים זהב מן הכים ושוקלים כסף בקנה המאזנים ושוכרים צורף ועושים אל וישתחוו אליו : (ז) ישאוהו · כל אחד נושא האל וסובל משאו על כתפו : יניחוהו . ואם מניחו במקומו יעמוד שם ולא יסיר ממקומו : אף יצעק . אף אם הוא צועק אליו בקול גדול לא יענה ולא יושיענו מצרתו וכאומר' הוא סכלות גדול מזה להאמין בדבר שאין בו ממש : (ח) זכרו זאת · דבר התוהו שיש בפסילים : והתאוששו · התחזקו לקנות לב : השיבו . אתם הפושעים בי תנו לב על הדבר : (ט) זכרו · תנו לב לזכור הנפלאות הראשונות בעשיתי מימות עולם : (י) מגיד · אני מגיד אחרית הדבר מראשיתו : ומקדם . ומלפנים אגיד דברים אשר לא נעשו עדיין אף ראשית הדברים : אומר וכו' · הואמר אני עצתי תתקיים כי אין ביד מי לבטלה : וכל חפצי אעשה · כפל הדבר במ"ש : (יא) קורא . אני הוא קורא את העיט לבא ממזרח ר"ל אעיר לב כורש היושב במזרחה של בבל ומהרה קל יבוא כעוף הפורח : איש עצתי · הוא כורש שיעשה מה שיעצתי על בבל וכפל הדבר במ"ש : אף דברתי · הדבר הזה דברתי טרם בואה : יצרתי . הם אנשי בבל שהם אבירי לב : (יב) אבירי לב . את הפורעניות הזאת על בבל : (יב) אבירי לב . הם אנשי בבל שהם אבירי לבב ואכזרים על ישראל ורחוקים המה מעשות לסם צדקה וחסד : (יג) קרבתי הנה אני קרבתי צדקתי לישראל ולא הרחק מהם · ותשועתי · קרבתי תשועתי ולא תאחר לבא : לישראל תפארתי · ר"ל התשועה אתן לישראל שהם עם תפארתי כמ"ש ובישראל יתפאר (לעיל מד) : מז (א) רדי : אבל אתה בבל רדי מן הכסא ושבי על העפר . בתולת בת בבל . קראה בתולה לפי שלא נכבשה עדין משום אומה לבוא לרשות אחר כמו הבתולה שלא נבעלה ולא באה לרשות הבעל וכן בתולת בת צידון (לעיל כג) : אין כסא · לא יהיה עוד לך כסא מלוכה : יקראו לך . שיקראו לך רכה וענוגה ר"ל לא תהיה בעלת התענוגים כמאז : (ב) קחי רחים · כדרך

רשי

נהרות : (ג) ולא אפגע אדם : לא אבקש פני אדם לקחת נקמתי : (ד) גואלנו ה' צבאות שמו . הנביא אומר כל זה הקב"ה עושה לגאלו מהם : (ו) על זקן הכבדת עולך . על הזקנים שלא היו יכולים לסבול טורח הכבדת עולך:(ז) ותאמרי . בלבבך לעולם אהיה גברת ואין פורענות בא עלי והדבר הזה השיאך עד לא שמת אלה המכו' שיבואו עליך אל לבך ולא זכרת אחריתה של רעתך שעשית : (ח) עדינה . ת"י מפנקתא : ואפסי עוד . ואפס מאותי כמו אין זולתי : (ט) שתי אלה : שאמרת שלא תשבי אלמנה ולא תדעי שכול תבאנה לך פתאום: שכול . מיושביך:ואלמון.ממלכך כל קבורת בנים וגלות בני הארץ קרוי שכול: כתומם. כולם שלמי' בגזרת' השכול והאלמנו': חבריך . לשון כשפים כמו וחובר חבר (דברים יח) : (י) חכמתך ודעתך . חכמתך ורוע לבבך היא שובבתך הפכו להיות סובבה איניגז"א בלע"ז שבבך מדרך שאר הבריות : (יא) לא תדעי שחרה : לא תדעי למבעי עלה את פני מי תשחרי

חֶשְׂפִּי־שֹׁבֶל גַּלִּי־שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת׃
ג תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ נָקָם
אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם׃
ד גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל׃ ה שְׁבִי דוּמָם וּבֹאִי בַחֹשֶׁךְ
בַּת־כַּשְׂדִּים כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ
גְּבֶרֶת מַמְלָכוֹת׃ ו קָצַפְתִּי עַל־עַמִּי
חִלַּלְתִּי נַחֲלָתִי וָאֶתְּנֵם בְּיָדֵךְ לֹא־
שַׂמְתְּ לָהֶם רַחֲמִים עַל־זָקֵן הִכְבַּדְתְּ
עֻלֵּךְ מְאֹד׃ ז וַתֹּאמְרִי לְעוֹלָם אֶהְיֶה
גְבָרֶת עַד לֹא־שַׂמְתְּ אֵלֶּה עַל־לִבֵּךְ
לֹא זָכַרְתְּ אַחֲרִיתָהּ׃ ח וְעַתָּה שִׁמְעִי־
זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה
בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד לֹא אֵשֵׁב
אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע שְׁכוֹל׃
ט וְתָבֹאנָה לָּךְ שְׁתֵּי־אֵלֶּה רֶגַע בְּיוֹם
אֶחָד שְׁכוֹל וְאַלְמֹן כְּתֻמָּם בָּאוּ עָלַיִךְ
בְּרֹב כְּשָׁפַיִךְ בְּעָצְמַת חֲבָרַיִךְ מְאֹד׃
י וַתִּבְטְחִי בְרָעָתֵךְ אָמַרְתְּ אֵין רֹאָנִי
חָכְמָתֵךְ וְדַעְתֵּךְ הִיא שׁוֹבְבָתֶךְ
וַתֹּאמְרִי בְּלִבֵּךְ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד׃
יא וּבָא עָלַיִךְ רָעָה לֹא תֵדְעִי שַׁחְרָהּ

ג' • ג' ואם פרא עוד · ג' עורי נאמן ד' · ג' בטעם מלרע ובענין · ג' · ג' • ב' עד לא עשה ארן · ג' א' כתיב א' · ג' דסמיכי · ג' חד ר"פ · ג' וחסר . ג' · ב' . ג' · ז' • ג' · ג' · ג'

כְּמֵי נַהֲרָא : ג תִּתְגְּלֵי בַּהֲתָתִיךְ
אַף יִתְחֲזֵי קְלָנִיךְ פּוּרְעֲנוּת
גְּמִירָא אִתְפְּרַע מִינִיךְ וַאֲשַׁנֵּי
דִּינִיךְ מִבְּנֵי אֱנָשָׁא : ד פָּרְקָנָא
יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ קַדִּישָׁא
דְּיִשְׂרָאֵל : ה תִּבֵי שַׁתְקָא וְעוּלֵי
בְקַבְלָא יְקַר מַלְכוּת כַּסְדָּאֵי
אֲרֵי לָא תוֹסְפִין דְּיִקְרוֹן לִיךְ
תְּקִיפַת מַלְכְּוָן : ו רְגֵיזִית עַל
עַמִּי אַפֵּיסִית אַחְסַנְתִּי
וּמְסַרְתִּינוּן בִּידָךְ לָא אִתְמַלֵּית
עֲלֵיהוֹן רַחֲמִין עַל סָבָא
אַתְקֵיפְתְּ מָרְוָתִיךְ לַחֲדָא :
ז וַאֲמַרְתְּ לְעָלַם אֱהֵי תַקִּיפַת
מַלְכְּוָן עַד לָא שַׁוִּית אִלֵּין עַל
לִבִּיךְ לָא אִדְכַּרְתְּ לְסוֹפָא :
ח וּכְעַן שְׁמַעִי דָא מְפַנַּקְתָּא
דְּיָתְבָא לִרְחָצַן דַּאֲמַרָא בְּלִבַּהּ
אֲנָא וְלֵית בַּר מִנִּי עוֹד לָא
אֵיתִיב אַרְמְלוּ וְלָא אֵדַע תִּיכְלוּ:
ט וְיֵיתְיָן לִיךְ תַּרְתֵּין אִלֵּין זְמַן
בְּיוֹמָא חַד תְּכַל וְאַרְמְלוּ
כִּדְשַׁלְמָן יֵיתוֹן עֲלָךְ בִּסְגִיאוּת
חָרָשַׁךְ בִּתְקוֹף קִסָּמַךְ לַחֲדָא :
י וְאִתְרְחֵיצְתְּ בְּבִישְׁתִּיךְ אֲמַרְתְּ
לֵית דְּחָזֵי לִי חוּכְמְתִיךְ וּמַדְּעִיךְ
הִיא קַלְקַלְתִּיךְ וַאֲמַרְתְּ בְּלִבִּיךְ
אֲנָא וְלֵית בַּר מִנִּי עוֹד :
יא וְיֵיתֵי עֲלָךְ בִּישְׁתָּא לָא

רדק

למתה מגולה נופלת על פניה כאשה בזויה : חשפי שובל • חשפי כמו גלי , מענין מחשוף הלבן ותשופי שת והרגל יקרא שובל מענין שביל שהוא הדרך , שבילי עולם , ושביליך במים רבים , ואשה אע"פ שמכסה רגליה בלכתה בדרך תגלה אותם ואם תעבור נהר תגלה אפילו השוק , ולפי שדמה בבל לאשה רכה וענוגה אמר לה שתהיה עוד שפחה טוחנת ותלך בשבי גליות למה ותעבור נהרות גליות שוק : חשפי • שחי"ת בסגו"ל , ובמדר' מפרש שובל מענין שבלת הנהר שאמר במדרש חזית חשפי שובל קנפי שבלתא דנהרא : (ג) תגל ערותך • וכפל ואמר גם תראה חרפתך רוצה לומר שתראה לכל העולם חרפתה : נקם אקח • מהרעה שעשו לישראל : ולא אפגע אדם • מענין פן יפגעו בדבר או בחרב , ואדם חסר כ"ף הדמיון , כמו לב שמח ייטיב גהה , פירוש כגהה , וכן אדם פירוש כאדם , כלומר לא אפגעם כשאר אדם אלא אקח נקמה שלמה מהם . ועל הדרך הזה תרגם יונתן ואשני דינך מבני אינשא , ויש מפרשים אפגע מענין בקשה , כמו אל תפגעו בי , וכאשר הוא בלא בי"ת הוא נופל על הנעתר , וכן לא אפגע אדם , לא אקבל בקשת אדם עליהם . וכן פגעת את שש , כמו שאני עתיד לפרשו : (ד) גואלנו • מי עשה כל זה בבבל גואלנו ה' צבאות והוא יקרא קדוש ישראל כי בעבור ישראל יראה קדושת שמו בבבל : (ה) שבי דומה • שבי בשתיקה שלא ישמע קולך , כמו שאמר והיה כאוב מארץ קולך , ודומה שם או תואר כלל זכר , כמו לנקבה ריק , וכן עורי לאבן דומם ובאי בחשך שלא תראי כי הדין עליך שתהיו בכלמת ולא ישמעו הותך ולא יראו אותך בני אדם כי היית גברת ממלכות ועתה שבויה וגולה , ואם תאמרי שתשובי עוד לממלכתך : לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות , לא תוסיפי שיקראו לך והוא מלרע , כמו אשר בפסוקים שלמעלה , והם במחברת שניה מלרע : (ו) קצפתי • כל זה העונש בא לך בשביל ישראל שקצפתי עליהם והם נחלתי וחלקי מכל שאר האומות וכאשר קצפתי עליהם בעונם לא שמתי להם רחמים : על זקן . שדרך העולם לכבדו ולא להטריחו , וכן אמר ירמיהו פני זקנים לא נהדרו : (ז) ותאמרי . אלה , פי' אלה העתידות לבא עליך לא חשבת שיוכלו לבא , ופירש עוד אמר כך כך חשבת שתהיי לעולם גברת עד שלא שמת שום דבר על לבך מרעה שתבא עליך כי חשבת שתהיי לעולם לא זכרת אחרית גאותך הגדולה שתשפל , ויש מפרשי' לא זכרת אחרית ירושלם שהיתה גברת ונפלה בידך : (ח) ועתה . עדינה , כמו שקראה גם כן ענוגה : ואפסי • ואפס זולתי בגדולה כמוני : אלמנה • העיר אלמנה במות מלכה שהוא לה כמו בעל לאשה והיא שכולה במות עמה שהם כמו בנים לה : (ט) ותבאנה • הוי"ו כשוא : רגע ביום אחד . כי בלילה נהרג בלשאצר המלך ונכנסו פרס ומדי ולכדו העיר כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדאה ודריוש מדאה קביל מלכותא , ופירש ביום בעת , וכמו יום צעקתי בלילה נגדך : שכול ואלמון . שם , רוצה לומר שימותו נערים וגדולים ותהיינה הנשים אלמנות מבעליהן ושכולות מבניהן : כתמם • כהשלמתם , כלומר רעות שלמות יבאו אליך : ברוב כשפיך . כלומר עם רב כשפיך ועצמת חבריך שלא יועילוך , והענין כפול במלות שונות : חבריך . מן וחובר חבר והוא ענין כשפים : (י) ותבטחי ברעתך • אמר רעתך על הכשפים שהם רעה והסרת הבטחון מהאל ואת בטחת בהם ולא יועילוך : אין ראני . כי מעשה הכשפים יעשה בלט ובסתר , וכן אומר ויעשו כן החרטומים בלטיהם , ואע"פ שהיית עושה בסתר אני ראיתי , והאל"ף ראני פתח במקום ציר"י ובמקצת ספרים הוא קמוץ , וכן להוציאני ממצרים הקמץ במקום ציר"י . חכמתך ודעתך , חכמות חיצוניות שהיו לך החכמה שהיא היא שובבה אותך שלסנות לאל שהיית חושבת שהיא תועילך היא המרידה אותך באל : שובבתך . ענין מרד , כמו שובו בנים שובבים , והדומים להם : (יא) ובא עליך רעה • ובא לשון זכר ורעה ל' נקבה

ובאי ד' ג' הס' וא' מ"ל וסי' נמסר בריש מלכים • וסי' דמ"ל הרוצה להעשיר יצפין • ולא ארע ג' בקריאה וסי' ועתה שמעי זאת ערינה • מי זה מעלים עצה ואני בער ולא ארע : ובא י"ז ר"פ בקריאה וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן • ובא הכהן וראה והנה פשה • ובא אהרן אל אהל מועד ופשה • ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים . ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו. ובא האות והמופת אשר דבר אליך • ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה•ובא המלך דוד עד בחורי'. ובאה והכה את ארץ מצרי' דירמי' כן כתיב : ובא עליך רעה • ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ • ובא לפנימה וימד • ובא לציון גואל • ובא במהלך רישך • וחברו ובא מתהלך . ובא במלכות מלך הנגב • ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו :

תולדות אהרן גלפוק . ברכות כד :

מצודת דוד

כדרך השבוים שעושים מלאכה כבדה : ושחני קמח • אמר קמח ע"ש סופו וכן אפיתי על גחליו לחם (לעיל מד) : גלי צמתך • דרך הנשים המכובדות לכסות פניהם במסוה והוא מכסה דק ולזה אמר כשתלכי גולה תגלי המכסה שהיא מעל פניך כדרך השפחות הבזויות : חשפי שובל . גלי הרגל בלכתך בדרך כי דרך האשה לכסות הרגל ולא כן כשתלך בדרך : גלי שוק • כאשר תעבור הנהרות תגלי גם השוק ולפי שהזכיר את בבל בל' נקבה אמר ענין בזיון הנקבות : (ג) גם תראה • כולם יסתכלו בגלוי ערותך : חרפתך • ר"ל ערותך כי גלוי הערוה לחרפה תחשב : נקם אקח לנקום נקמת ישראל : ולא אפגע אדם • לא אקבל פגיעת אדם לבל עשות בהם נקם : (ד) גואלנו . מוסב על המקראות שלפניו לומר כל אלה יעשה גואלנו אשר שמו ה' צבאות וכו' : (ה) שבי דומם . שבי מושתק כאבל ובואי בחושך להטמן : יקראו לך . שיקראו לך מושלת על הממלכות : (ו) קצפתי כאשר קצפתי על עמי ומסרתם בידך לא רחמת עליהם ואף על זקן מאד הכבדת העול : (ז) ותאמרי , חשבת לומר עד עולם אהיה מושלת על כולם : עד לא שמת וכו' : עד שבעבור המחשבה ההיא לא שמת אלה הדברים על לבך לחשוב שגם לך יקרה כמקרה : לא זכרת אחריתה אחרית וסוף מעשה הרשע ותשלום גמולה : (ח) שמעי זאת הדבר אשר דברתי : עדינה • אתה בבל המפונקת : אני ואפסי עוד • ר"ל אני הגברת ואין עוד זולתי : לא אשב אלמנה • ר"ל לא יהרוג המלך ולא יגלה העם כי במות המלך תחשב המדינה לאלמנה ובהגלות עמה תחשב שעלה מבניה : (ט) שתי אלה • האלמנות והשכול שבאה ברגע אחת כי מיד כשנהרג בלשאצר נלכדה העיר וגלו אנשיה : ביום אחד וכו' • יפרש בזה מה הם השתים : כתומם . כדרך השלמתם באו עליך מבלי מחסור : ברוב • עם רוב כשפיך ר"ל אף שאתה מרובה בכשופים לא נצלת מידם : בעצמות . עם חוזק חבריך אשר חזקו מאד וכפל הדבר במ"ש : (י) ותבטחי ברעתך . כל בטחונך

מצודת ציון

וכן יאמר על הרגלים כמ"ש פעמי דלים (לעיל כ"ו) : שוק • כן יקרא גובה הרגל ממעל : (ג) תגל • תגלה : ערותך • כן יקרא דבר הראוי להתכסות : אפגע • ענין בקשה ושאלה כמו אל תפגעו בי (ירמיה ז) : (ה) דומה • ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י) : גברת • ענין שררה ושלטנות : (ו) חללתי • מל' חולין וגנאי : עדינה • ענין עונג ותפנוק וכן מלא כרסו מעדני (ירמיה כ"א) : ואפסי • כמו ואין : שכול • מי שבניו אבודים קרוי שכול כמו כדוב שכול [הושע י"ג] : (ט) כתומם • מל' תם והשלמה : בעצמת • ענין חוזק כמו ועצם כתי (דניאל ח) : חבריך , הוא ממין הכשוף כמו וחבר חבר [דברים י"ח] : (י) שובבתך • ענין מרד והליכה בדרכי הלב מבלי הכתנה וכן משובת פתים [משלי א] : (יא) שחרה • ענין דרישה כמו

ישעיה

יא וּבָא עָלַיִךְ רָעָה לֹא תֵדְעִי שַׁחְרָהּ וְתִפֹּל עָלַיִךְ הֹוָה לֹא תוּכְלִי
כַּפְּרָהּ וְתָבֹא עָלַיִךְ פִּתְאֹם שֹׁאָה
לֹא תֵדָעִי׃ יב עִמְדִי־נָא בַחֲבָרַיִךְ
וּבְרֹב כְּשָׁפַיִךְ בַּאֲשֶׁר יָגַעַתְּ מִנְּעוּרָיִךְ
אוּלַי תּוּכְלִי הוֹעִיל אוּלַי תַּעֲרוֹצִי׃
יג נִלְאֵית בְּרֹב עֲצָתָיִךְ יַעַמְדוּ־נָא
וְיוֹשִׁיעֻךְ הֹבְרוּ שָׁמַיִם הַחֹזִים
בַּכּוֹכָבִים מוֹדִיעִם לֶחֳדָשִׁים מֵאֲשֶׁר
יָבֹאוּ עָלָיִךְ׃ יד הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ אֵשׁ
שְׂרָפָתַם לֹא־יַצִּילוּ אֶת־נַפְשָׁם מִיַּד
לֶהָבָה אֵין־גַּחֶלֶת לַחְמָם אוּר לָשֶׁבֶת
נֶגְדּוֹ׃ טו כֵּן הָיוּ־לָךְ אֲשֶׁר יָגָעַתְּ
סֹחֲרַיִךְ מִנְּעוּרַיִךְ אִישׁ לְעֶבְרוֹ תָּעוּ
אֵין מוֹשִׁיעֵךְ׃

מח א שִׁמְעוּ־זֹאת בֵּית־יַעֲקֹב
הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל וּמִמֵּי
יְהוּדָה יָצָאוּ הַנִּשְׁבָּעִים ׀ בְּשֵׁם יְהוָה
וּבֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַזְכִּירוּ לֹא בֶאֱמֶת
וְלֹא בִצְדָקָה׃ ב כִּי־מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ

תרגום

תֵּדְעִין לְמִבְעֵי עֲלַהּ וְתִיפּוֹל
עֲלַךְ עָקָא לָא תִיכְלִין לְאַעְדָיוּתַהּ
וְתֵיתֵי עֲלַךְ בִּתְכֵּיף אִתְרְגוּשָׁא
לָא תִידְעִין׃ יב קוּמִי כְעַן
בְּקִסּוּמַיִךְ וּבְסַגִּיוּת חַרְשַׁיִךְ
דַּהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן
מִינְקוּתִיךְ מָאִים תִּכְלִין לַהֲנָאָה
מָאִים תִּכְלִין לְמִתְקַף׃ יג לָאֵית
בְּסַגִּיאוּת מַלְכִּךְ יְקוּמוּן כְּעַן
וְיִפְרְקוּנִיךְ דִּמְסַכְּין לְמַזַּלַת
שְׁמַיָּא וְדַחֲזָן בְּכוֹכְבַיָּא מְהוֹדְעִין
זִמְנַיָּא מַטְעַן לִיךְ לְמֵימַר כֵּן
עָתִיד לְמֵיתֵי עֲלַךְ יְרַח בִּירַח׃
יד הָא הֲווֹ חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא עֲמְמַיָּא
דְּתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא שֵׁיצִיאוּנוּן
לָא יְשֵׁיזְבוּן יַת נַפְשְׁהוֹן מִיַּד
קָטוֹלִין לֵית שְׁאָר וּמְשֵׁיזֵיב אַף
לָא אֲתַר לְאִשְׁתֵּיזָבָא בֵּיהּ׃
טו כֵּן הֲווֹ בִיךְ עוֹבְדֵי שִׁקְרִיךְ
דַּהֲוֵית מִתְעַסְקָא בְּהוֹן
מִינְקוּתִיךְ שִׁלְטוֹנֵי תּוּקְפִיךְ
גְּבַר לְקָבֵיל אַפּוֹהִי גְלוּ לֵית
דְּפָרִיק לִיךְ׃ א שְׁמַעוּ דָא בֵּית
יַעֲקֹב דְּמִתְקְרַן בִּשְׁמָא
דְּיִשְׂרָאֵל וּמִזַּרְעִית יְהוּדָה נְפַקוּ
דְּגָזַר לְהוֹן קְיָם בִּשְׁמָא דַּייָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יִפְסֵיק דִּכְרָנֵיהוֹן הֲלָא קַיָּם מֵימְרֵיהּ
בִּקְשׁוֹט וּבִזְכוּ׃ ב אֲרֵי בְקַרְתָּא דְקוּדְשָׁא חוּלְקְהוֹן וְעַל אֱלָהָא

רשי

תשחרי למלטך ממנה: כפרה · לקנחה ולהעבירה וזהו כל ל׳ כפרה הוא ל׳ קינוח וסילוק. (יב) עמדי נא התחזקי נא: אולי תערוצי · מאים תכלין למיתקף: (יג) הוברי שמים · י"ת כמו לופי שמים דמסכן למזלות שמיא דיתהו לברה לחמה (שיר ו) ולברור מללו (איוב לו) וכן חברו מנחש עמהם מבררי הליכת המזלות וכה פתרונו יען אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום ולילה עד ברור להם השמים לטוהר וגם מיכה אמר בנבואה (מיכה ג) חשכה להם מקסום לימד כי ביום מחשך יתחמו הכוכבים ולא יוכלו לקסום: מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך. כי בהתחדש הלבנה רואים בשעת מולדתה מקלת ממה שעתיד לבא ואין יודעין כל הבירור לכך נאמר מאשר וכן הוא אומר במקום אחר (לעיל ח) המלפלפים והמהגים כעופות הללו שמלפלפין ומהגי׳ ואין יודעים על מה (יד) הנה היו · חוזיך כקש: אין גחלת לחמה: אין שארית להם כקש הזו שאין בדליקתו גחלים להתחמם לאורם: (טו) איש לעברו תעו. איש לדרכו אל עבר פניו: (א) שמעו זאת: שני שבטים העתידין ללכת בגולה לבבל: בית יעקב הנקראים בשם ישראל: הוא שבט בנימין שאינם נקראים על שבט יהודה אלא על שם שבטי ישראל: וממי יהודה יצאו: ושבט יהודה שיצאו ונזלו מימי דליו של יהודה כמה דאת אמר יזל מים מדליו (במדבר כד): לא באמת: כמו שאמר (ירמיה ה) ואם חי ה׳ יאמרו לכן לשקר וגו׳ כלומר לא הייתם כדי ליגאל אלא על כי מעיר הקדש נקראו והיא גרמה להם שלא גלו עשרת השבטי׳ בימי סנחרב בגלה

רד"ק

נקבה, על כן נאמר כי הוא אשר יוסף או דבר, כלומר יום רעה: לא תדעי שחרה · ולא תדעי עת בואה כמו השחר שבא בקל ברגע, וי"מ לא תדעי ממנה אור כי הרעה חשך, ויונתן תרגם לא תדעין למבעי עלה: הוה · כמו שבר: כפרה · להסיר אותה, כמו אכפרה פניו במנחה שפירושו אסיר כעסו: בואה · פירוש שנית: (יב) עמדי · מנעוריך, כלימי היותך, או פירש שמלמדין הנערים אותם כשפים ותברים: אולי · דרך לעג: תערוצי · תתחזקי, והוא פעל עומד מבנין פעיל, כלומר תהיי ערוצה: (יג) נלאת · כי לא יועילוך עצתיך וכשפיך ונלאת בהם: נלאת. כמו יגעת: עצתיך. ברבוי הזכרים לנד: הוברי שמים · פירושו עמו החוזים בכוכבים, ופי׳ גוזרי משפט העתידות על פי הכוכבים, וכתוב הוברי לנו׳ אשר חזו לך עד עתה, וקרי הוברי שהוא׳ עתה ושניהם ענין אחד: מודיעים לחדשים · הלמ"ד בסגול שלא כמנהג, וכתב החכם רבי אברהם אבן עזרא מודיעים העתידות בחכמת לחדשים · כי לא יסתכלו לדעת כל הקורות באויר ובמדינות רק מעט התחברות המאורות כי הם עיקר אמונתם, וזהו טעם לחדשים עליך, ופי׳ כי מאשר יבאו דבק עם ויושיעוך, ורז"ל הדביקוהו לחדשים שאמרו מאשר ולא כל אשר, כלומר מודיעים מקצת העתידות ולא כולם, וטעם הפסוק החוזים שמודיעים הקורות הבאות איך לא הודיעו לך זאת הרעה הבאה עליך טרם בואם אם ידעוה ועתה אם יש להם תחבולה להושיעך ממנה יושיעך: (יד) הנה היו · החוזים היו כקש שנשרף מהר מפני האש והנה הם לא יוכלו להציל עצמם מיד הלהבה שתשרפם ויאת הנרה ואיך יושיעוך: אין גחלת לחמם · הנה החוזים אינם כמו עצי השרף שיש תועלת בגחלתו אלא כמו הקש הנשרף שאין בו תועלת כי אין בו גחלת וגם להבתו לא תעמוד כן אלה החוזים בבא הצרה נכבו ולא הועילו בחכמתם לא לעצמם ולא לאחרים: לחמם · מקור בפלס לשכב את בת יעקב, רוצה לומר להתחמם בם, והלמ"ד פתוחה מפני החי"ת: אור לשבת נגדו: ואין אור, ואין שזכר עומד במקום שנים: ואור היא הלהבת, כלומר הלהבה שרפתה לא שקבלו תועלת לשבת נגדם להתחמם כן בבא הצרה לא מצאו לנפשם שום מקום תועלת: (טו) כן היו לך · חכמיך, כן עמדו לך בעת צרה כמו שאמרתי: אשר יגעת · בהם להיות חכמים באוכן מכשפים והוברים וחוזים וכולם לא הועילוך ולא היו לך בעת צרתך, וכן סוחריך מנעוריך שסחרו בארץ זו כמה שנים בעת צרתך ברחו מן העיר והלכו להם: איש לעברו · זה למזרח וזה למערב: אין מושיעך · ואומר תעו · כי ברחו כתועים בדרך הנה והנה מפני הפחד מבולבלים ומבוכים: (א) שמעו זאת . אמר הנביא כנגד אנשים שהיו רעים שמעו זאת העתידה שאמרתי שאחריב בבל בעבורכם אחר שתגלו אליה בעונותיכם, ועם כל זה לא נשבתי אתכם ואתם בית יעקב שהיה עבדי והיה לכם ללמד מעשה אביכם הנקראים בשם ישראל, וכיון שאתם נקראים בשם ישראל אביכם היה לכם להיות כמוהו, וממי יהודה יצאו, כלומר מזרע יהודה שהיה טוב, ועל הדרך הזה ענין יעקב ממקור ישראל, וזכר יהודה כי על שבט יהודה נבא כמו שאמר בראש הספר אשר חזה על יהודה וירושלים: הנשבעים בשם ה׳ ובאלהי ישראל יזכירו, כפל הענין במלות שונות: והנה הם נשבעים בו. ומזכירים שמו לא באמת ולא בצדקה כי אינם עושים מצותיו ואינם יראים אותו ואינם חוששים בהזכרת שמו אם לאמת אם לשוא כי אם ישבע אדם כחי המלך

תולדות אהרן מודיעים לחדשים עקרים מ"ג פכ"ח ומ"ד פ׳ מ"ב:

לחמם ו׳ בקריאה וסי׳ ככה יאכלו בני ישראל לחמם טמא · לחמם בדאגה יאכלו · אין גחלת לחמם · כי לחמם לנפשם. ושרש רתמים לחמם · ויכינו בקיץ לחמם:

מצודת ציון

כמו שוחר טוב (משלי י"א): הוה · ענין שבר ומאורע קשה כמו הוה על הוה (יחזקאל ז׳): כפרה · ענין קנוח והעברה וכן וכפר בריתכם (לעיל כ"ח): שואה · ענין שממון כמו תשאה שממה (לעיל ו): (יב) נא · עתה: בחבריך. מין כשוף: הועיל · מלשון תועלת: תערוצי · ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ׳): (יג) נלאית · ענין יגיעה כמו ומה הלאתיך (מיכה ו׳): הוברי שמים · הצופים על השמים לדעת רגעי היום והלילה ועל כי לא יכלו לעמוד על דעת הרגעים עד ברור להם השמים לטוהר לכן קרויים הוברי שמים מלשון ברור ומוטהר: החוזים · הרואים וכן ותחז בליון עיניכו (שם ד׳): (יד) כקש · תבן דק: נפשם · ר"ל גופם וכן ורקה נפשו (לעיל כ"ט): לחמם · מלשון חמימות · אור · שלהבת כמו אשר אור לו בציון (לעיל ל"א): לשבת · מלשון ישיבה: (טו) לעברו · מל׳ עבר וצד: תעו · מי שאין יודע מה לעשות קרוי תועה והושאל ממי שאינו יודע באיזה דרך ילך שקרוי תועה כמ"ש והנה תועה בשדה (בראשית)

מצודת דוד

היה בכשפים שהוא רע בעיני ה׳: אין רואני . כי מעשה הכשפים נעשה בלט ובסתר וכאומר וכי אין נראה גם לפני: חכמתך ודעתך . מה שהיית חכם ובעל דעה זהו עשה אותך שובב ומורד: אני ואפסי עוד . אני מלאתי חכמה ואין עוד זולתי: (יא) ובא עליך. לכן תבא עליך רעה לא תדעי אל מי לדרוש עליה להעבירה ממך ותפול עליך שבר אשר לא תוכלי לקנחה ולהעבירה ממך: לא תדעי · שרם בואה להיות נשמר ממנה: (יב) עמדי נא . עתה התחזק בחבריך וכו׳: באשר יגעת · רוצה לומר הואיל ויגעת באלה מעת נעוריך התחזק עתה בהם: אולי תוכל הועיל . לכפול בהם מכף אויביך אולי תוכלי להתחזק בהם ואמר בדרך לעג ושיתול: (יג) נלאית ברוב עצתיך · מאד נתיגעת בהרבות בעלי עצות וכאומר הנה כל הבורות היה בהם: יעמדו נא · עתה יעמדו ויושיעך הצופים אל השמים הרואים בכוכבים המודיעים לעת חידוש הלבנה בתולדתה מה מהדברים אשר יבואו עליך כי כן דרך חוזי כוכבים יודעים מה מהעתידות בעת חידוש הלבנה: (יד) הנה היו כקש . כל החוזים היו כקש והאש שרף אותם ולא יוכלו להציל את עצמם מיד הלהב רוצה לומר החוזים לא יכלו להציל אף את עצמם מיד האויב: אין גחלת לחמם · רוצה לומר אין שארית להם ככקש הזה שאחר הדליקה לא נשאר מהם גחלת להתחמם בה: אור · מלת אין משמשת בשנים לומר אין אור וכו׳ ר"ל לא נשאר להב לשבת נגדו להנות מאורו: (טו) כן היו לך · ר"ל ככקש הזה כן היו לך החכמים אשר יגעת להספם אליך וללמדם: סוחריך מנעוריך · החכמים שלא אשר מעת נעוריך היו סוחריך כי נתת להם כסף במחיר חכמתם הנה עתה בבוא הצרה כולם תעו משכלם כ"א מהם לעבר אחר ואין מי מהם מושיעך כי נסרחה חכמתם ולא מלאם הגלה ועזר: מח (א) שמעו זאת · אל יהודה ובנימין ידבר: הנקראים וכו׳ · זהו בנימין הנקרא בשם שהם שבטי ישראל: וממי וכו׳ · זהו שבט יהודה אשר יצאו מזרע יהודה הדומה אל המים ודוגמתו במקהלות וכו׳ ממקור ישראל (תהלים סח): הנשבעים וכו׳ · הרגילים לשבע בה׳ ולא יאמתו דבריהם ולא ילדיקו מאמריהם וכן נאמר ואם חי ה׳ יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמיה ה׳): יזכירו · לשבע בו וכפל הדבר במ"ש וכאומר ע"ם מעשיהם אלה לא היו כדאים להיות נגאלים מבבל: (ב) כי מעיר וכו׳ · אבל מחמת שהם נקראים על

אנשי ירושלים עיר הקדש ונעבור שמסכו

בחלת וחבור שאין להם גאולה: (ב) ועל אלהי ישראל נסמכו. בימי חזקיהו שנאמר בו בה' אלהי ישראל בטח (מ"ב יח) היא גרמה להם שלא גלו אלא בימי נבוכדנצר שהגלם לבבל ותהי להם גאולה על ידי כורש: (ג) הראשונות שעברו גאולת מצרים והשועת חזקיהו מיד סנחריב מאז הגדתי מטרם היותם ופתאום עשיתים: ותבאנה. כמו שהגדתי תחלה על פי נביאי: (ד) מדעתי כי קשה אתה. מאשר ידעתי אותך כי קשה אתה ואם יבא הנס ולא הגדתיו תחלה תאמר עצבי עשאם ולא מאת הקב"ה הם לפיכך אגיד לך מאז בטרם תבא וגו'· מדעתי מ"ם זו משמשת נתינת טעם כמו לפי שידעתי ודוגמתו כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה (דברים ז): (ו) שמעת חזה כלה. שמעת הראשונות שהגדתי ראה שבאו כולם: ואתם הלוא תגידו. ותעידוני אשר לא נפל דבר: השמעתיך חדשות מעתה. עתה אני חוזר ומשמיעכם חדשות שהם חדשות לכם ולפני הם גלויות מעולם ונצורות ושמורות באוצרותי ואתה לא ידעתם: (ז) עתה. נבראו ולא מאז הם: ולפני יום: היותם אני משמיעכם: ולא שמעתם. עד היום. ולפני יום מוסב על השמעתיך האמור למעלה· (ח) גם לא שמעת וגו'. ת"י אף לא שמעת למילי נבייא אף לא קבילתא אולפן אורייתא אף לפתגמי ברכן ולווטין קיימי דאקיימות עמכון בחורב לא ארכינתא אודנך: כי ידעתי בגוד תבגוד. כשירדתי להצילך מיד מצרים גלוי היה לפני שסופך לבגוד ואעפ"כ שמרתי שבועות אבות וזהו שנא' ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג) שהי ראיות רואה אני שסופן לבגוד ומכל מקום ראיתי את עני עמי כך דרש ר' תנחומא: ופושע מבטן: משהיית במצרים כמו שמפורש (ביחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם וגו': (ט) אאריך אפי: לשון הוה הוא ותהלתי אחטם לך: וזאת הוא תהלתי אשר אחטם לך ל' חוטם חסתו' חוטמי מלאת עשן נחירי ומקלוף עליך שהכועס יוצא עשן מנחיריו כמה דאת אמר עלה עשן באפו (תהלים יח) וכן כל חרון אף הוא לשון חימום החוטם: חרה אפי וכן ועצמי חרה מני חורב (איוב)

נִקְרָאוּ וְעַל־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נִסְמָכוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃
ג הָרִאשֹׁנוֹת מֵאָז הִגַּדְתִּי וּמִפִּי יָצְאוּ
וְאַשְׁמִיעֵם פִּתְאֹם עָשִׂיתִי וַתָּבֹאנָה׃
ד מִדַּעְתִּי כִּי קָשֶׁה אָתָּה וְגִיד בַּרְזֶל
עָרְפֶּךָ וּמִצְחֲךָ נְחוּשָׁה׃ ה וָאַגִּיד לְךָ
מֵאָז בְּטֶרֶם תָּבוֹא הִשְׁמַעְתִּיךָ פֶּן־
תֹּאמַר עָצְבִּי עָשָׂם וּפִסְלִי וְנִסְכִּי
צִוָּם׃ ו שָׁמַעְתָּ חֲזֵה כֻּלָּהּ וְאַתֶּם
הֲלוֹא תַגִּידוּ הִשְׁמַעְתִּיךָ חֲדָשׁוֹת
מֵעַתָּה וּנְצֻרוֹת וְלֹא יְדַעְתָּם׃ ז עַתָּה
נִבְרְאוּ וְלֹא מֵאָז וְלִפְנֵי־יוֹם וְלֹא
שְׁמַעְתָּם פֶּן־תֹּאמַר הִנֵּה יְדַעְתִּין׃
ח גַּם לֹא־שָׁמַעְתָּ גַּם לֹא יָדַעְתָּ גַּם
מֵאָז לֹא־פִתְּחָה אָזְנֶךָ כִּי יָדַעְתִּי
בָּגוֹד תִּבְגּוֹד וּפֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן קֹרָא לָךְ׃
ט לְמַעַן שְׁמִי אַאֲרִיךְ אַפִּי וּתְהִלָּתִי

דְיִשְׂרָאֵל רוּחְצָנְהוֹן יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ ג קַדְמָיָתָא מִכְּבַן חַוֵּיתִי וּמִמֵּימְרִי נְפַקָא וּמְסַרְתִּינוּן בִּתְכֵיף עֲבַדְתִּינוּן וַאֲתָאָה׃ ד גְּלֵי קֳדָמַי דְּאַתְּ סַרְבָן וְקָשֵׁי כְּבַרְזְלָא קְדָלָךְ וּבֵית עֵינָךְ חֲסִין כִּנְחָשָׁא׃ ה וְחַוֵּיתִי לָךְ מִכְּבַן עַד לָא יֵיתְיָן בַּשַּׂרְתָּךְ דִּלְמָא תֵימַר דַּחַלְתִּי עֲבַדְתִּינוּן וְצַלְמֵי וּמַתְּכֵי אַתְכִּינוּן׃ ו שְׁמַעְתָּא הָא אִתְגְּלִיאַת לְכָל עַמָּא מָה דְאִתְגְּלִיאַת לְכוֹן וְאַתּוּן הֲלָא תְּחַווּן בַּשַּׂרְתָּךְ חֲדַתָּן מִכְּעַן וּנְטִירָן וְלָא יְדַעְתִּינוּן׃ ז כְּעַן אִתְבְּרִיאָה וְלָא מִכְּבַן וּקְדָם יוֹם מֵיתֵיהוֹן וְלָא בַּסַּרְתִּינוּן דִּלְמָא תֵימַר הָא יְדַעְתִּינוּן׃ ח אַף לָא שְׁמַעְתָּ לְמִלֵּי נְבִיַּיָּא אַף לָא קַבֵּילְתָּא אוּלְפַן אוֹרַיְתָא אַף לְפִתְגָּמֵי בִּרְכַּן וּלְוָטִין קְיָמֵי דְּאַקֵּמִית עִמְּכוֹן בְּחוֹרֵב לָא אַרְכֵינְתָּא אוּדְנָךְ לְקַבָּלָא אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי דְּשַׁקָּרָא תְּשַׁקַּר וּמְרוֹד מִמְּעֵי אִתְקְרֵי לָךְ׃ ט בְּדִיל שְׁמִי אַרְחֵיק

ב' כ"ו · ב' דין מ"ל וחד חסר ה' · ס' בליסגא · ל' · ל' : ל' · ג' · ג' · ד' · ל' · ד' כ"ה ד"ר"פ · ל' . ל' · י"ב פסוקים גם גם גם · ל' · ב' ומה קלי

צום ג' בקריאה וסי' ויעשו בניו לו כן כאשר · כי הקימו בני יהונדב בן רכב את · ופסלי ונסכי צום: ידעתם ד' קמצים בקריאה וסי' ובא האות והמופת אשר דבר אליך · השמעתיך חדשות מעתה. קרא אלי ואענך · והכעסתי לב עמים: י"ב פסוקים גם גם גם וסי' נמסר בספר שפטים סי' ה:

שמלך והוא מורד בו רצוי שיענשהו: (ב) כי מעיר הקדש · היא ירושלם עיר הקדש כי האל בחרה לשכינתו שהוא קדוש ישראל והיה לכם להיות קדושים ולא לטמא העיר אשר אתם נקראים על שמה, כמ"ש ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם ואינו אומר על ירושלם לבדה כ"א על כל יושבי ארץ יהודה: נסמכו בפיהם ולא בלבבם והוא ה' צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל לעשות כפי רצונו ואיך לא יראתם מפניו: (ג) הראשונות · דבר סנחריב כי זאת התוכחה אחריו נאמרה וכיון שהגדתי ע"י נביאי ובא מה שאמרתי היה לכם להאמין בי ולשמור מצותי כי ראיתם כי פתאום עשיתי בסנחריב מה שגזרתי עליו, כמו שאמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור: ואמר הראשונות בלשון רבים, וכן יצאו ואשמיעם ותבאנה, כי בעמים רבות התנבא על דבר סנחריב כמו שכתוב בזה הספר כמו שפירשנו: (ד) מדעתי · כבר ידעתי כי קשה אתה ואע"פ כן הוכיחך כי התשועה הגדולה שראית בימי סנחריב הרי אתה כאלו לא ראית היה קשי לב בעולם כזה, וכן אמר משה רבינו עליו השלום כי אני ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה, ואמר ידעתי כי השחת תשחיתון: וגיד ברזל · קשה כגיד ברזל כי אחר שהפכת ערפך אלי לא פנית עוד אלי כאלו ערפך גיד ברזל שלא יוכל לחזור כאלו איננו פרקים, וכן מצחך הוא כנחושה שלא תבוש מפני, כי העזות יראה במצח ובפנים, כי מי שיש בו העזות ירים מצחו ופניו כנגד מוכיחו כאלו מצחו ופניו קשים שלא יוכל להכניעם ולהכלם אלא ירים בעזות מצחו ופניו, וכן כתוב חזקו פניהם מסלע: (ה) ואגידה · הגזרה העתידה לבא הגדתי לך אותה מאז בטרם תבא פן תאמרו שאלו לא עשיתי זה שמא היית אומר עצבי עשה עשה אלו הגזרות הבאות ונסכי צוה אותה שיבאו: (ו) שמעת חזה כלם, שמעת אותה הגזרה כמו שהשמעתיך ראה אותה כלם באה: ואתם הלא תגידו, כי כן הוא, וכי תכחישו מה שראיתם בעיניכם והנה השמעתיך עוד חדשות מעתה העתידות לבא והוא חרבן בבל כמו שיספר: ונצורות, שמורות אצלי ולא ידעתם אותם: (ז) עתה נבראו, העת שיבאו מפי השם הוא עת בריאתם: ולפני יום · ולא לפני היום הזה שאני מגידם שמא תאמר הנה ידעתין זה לא היה כי עתה נבראו ולא ידעתם ולא שמעתם עד עתה: (ח) גם לא שמעת, יש לפרשו דבק בפסוק שלפניו, והנכון לפרשו בפני עצמו, אמר לו דרך תוכחה גם לא שמעת מה שצויתיך, מלבבך ושכחתם והנה לא ידעת המצות כלומר לא קבלת גם לא ידעת כי סרו המצות אותם: גם מאז, לא היה עתה תחלת בוגדיך כי גם מאז הדורות שעברו לא פתחה אזנך לקבל דברי, והירק הפ"א מקום שורק, וכן ופתחו שעריך, פתח הסמדר, והנכון שיהיו כמשמעם מבטן פעל והם פעלים עומדים: בגוד תבגוד, בכל דור ודור יש בך בוגדים: כי מבטן, ר"ל מעת היותך לי לעם פשעת בי, וכן קרא לך פושע כי במדבר פשעת בי כמה פעמים כי מי שהוא פושע פעם אחת לא יקרא פושע אלא מי שהוא תמיד בפשעו יקרא פושע, או פירוש מבטן כי הרשע יש קצת ממדותיו בטבע יצירתו, וכן הצדיק כמו שאמר ברשעים זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב, וכן אומר על הצדיק בטרם אצרך בבטן ידעתיך: (ו) למען שמי, שנקרא שמי עליכם שנקראתם עם ה', וכן אמר משה רבינו בתפלתו והם עמך ונחלתך: אאריך אפי, בכל דור ודור כי אתם חייבים כליה במעשיכם הרעים אלא שאני מאריך אפי למען שמי ולמען תהלתי כי תהלה היא לי בהיות לי עם מיוחד מבין העמים דבקים בי כי אם יפשעו בי

מצודת דוד

על אלהי ישראל ששמו ה' צבאות בעבור שהי' אלה יגאלו שלא יחולל שמו באומרם הלא השם מעירו ובשמו בו ומדוע לא גאלם אין זה כ"א מקוצר יד: (ג) הראשונות · זהו מפלת סנחריב: מאז הגדתי. מכבר טרם בואה הגדתים: ומפי יצאו · הדברים ההם יצאו מפי והשמעתי לכולכם וכפל הדבר במלות שונות: פתאום עשית. בסנחריב עשיתי פתאום מה שגזרתי עליו כי בלילה אחת נפלו פגרים מתים: ותבאנה · כפל הדבר במ"ש: (ד) מדעתי · מחמת שידעתי שאתה קשה לב וערפך הוא כגיד ברזל מבלי פרקים לא גיד בשר ר"ל לא פנית פניך אלי כאלו ערפך מגיד ברזל שא"א להחזיר הפנים: ומצחך נחושה · כן יאמר על מי שהוא מעיז ביותר שהוא מרים מצחו וכמחזקו כנחושה וכן נאמר חזקו פניהם מסלע (ירמיה ה'): (ה) ואגיד לך: בעבור כל אלה הגדתי לך מפלת סנחריב מאז והשמעתיך טרם בואה כי פן תאמר בבואה העכו"ם עשה הדברים האלה ולא ה' פעל זאת לכן הקדמתי להשמיעך: לזה. לזה את הדברים הסמה וכפל הדבר במ"ש: (ו) שמעת · מפי הנביאים שמעת מה שגזרתי על סנחריב ועתה ראה הכל כי כן באה: ואתם הלא תגידו. אשר לא נפל דבר: השמעתיך · מעתה אשמיע אותך חדשות והוא מפלת בבל. ונצורות שמורות עמדי ואתם לא ידעתם אותם: (ז) עתה נבראו: כי בעת שיבאו הדברים מפי ה' היא עת בריאתם: ולא מאז ולפני יום: ולא מכבר ולא אפי' לפני יום הזה ולא שמעתם הדברים האלה עד הנה: פן תאמר: שמא תאמר הנה ידעתיו וכאומר זה לא היה כי עתה נבראו ואיך א"כ תדעו: (ח) גם לא שמעת · ר"ל כי הנך רואה שאני לבד מגיד דבר טרם היותה עכ"ז גם לא שמעת אמרי לקבל אותם גם לא ידעת אותם כי הסרתם מלבך: גם מאז · ר"ל לא עתה תחילת הבגידה כי גם מאז מזמן רב לא פתחה אזניך לשמוע אמרי: כי ידעתי. יודע אני שבכל דור ודור אתה בוגד בי ולך יקרא פושע מבטן כי מעת יצאת מבטן רוצה לומר מעת שבחרתיך לי לעם אתה פושע בי: (ט) למען שמי. שלא יחולל בבבליים לזה אני מאריך לך אפי: ותהלתי אלא למען שמשמת בשתים לומר למען תהלתי ר"ל למען יהיה לי לתהלה לזה אאריך תוספי לך והוא דוגמת האריך אפי כי האף והחוטם הוא אחד והוא ענין מגילה בי הכעס כאלו יוצא מן

מצודת ציון

(בראשית ל"ז): (ד) וגיד ברזל · רצה לומר שבע ברזל ולפי שיש בעורס גיד בשר לזה אמר לשון גיד: ערפך · ר"ל אחורי הצואר: ומצחך · מלשון מצח: נחושה · נחושת: [ה] עצבי · כן יקרא העכו"ם ע"ש שמעציב לב עובדיו קורא אליו ואינו נענה: פיסלי · גלולים הנפסל מאבן: ונסכי · הנתך ממתכת: (ו) חזה · ענין ראיה: ונצורות · שמורות כמו נוצר

הפף

רדק

כי ישובו אלי: אחטם, כמו אאריך אפי, כי האף יקרא חוטם: (י) הנה צרפתיך, לא רציתי להכריתך בעונותיך אבל צרפתיך על ידי ענויים בחרב וברעב ובשבי ובדבר: ולא בכסף, ולא כצורף כסף כי צורף הכסף יסיר כל הסיגים מן הכסף ויכלה אותם ממנו עד שלא ישאר בו אלא כסף צרוף ואני לא עשיתי כן כי מעטים היו הנשארים אם עשיתי כן אבל הרשעים שבכם שהם הסיגים עניתים בחלאים או בשבי או בשכול בנים או בפרי בהמה או בפרי האדמה כמו שכתוב בקללות לא להכריתם מכל וכל, וזהו שאמר בחרתיך בכור עוני ובדרש ולא בכסף ולא ע"י אור של גיהנם כי כצרוף הכסף באור שבחרתי לך כור עוני כנגד כור האור, כור הוא כלי שמתיכין בו הכסף, ועוני כולל כל מיני ענויים, יש מפרשים בחרתיך כמו בחנתיך ואין צורך רק הוא כמשמעו כי הצרוף הוא בחירת הכסף מהסיגים: (יא) למעני למעני, הכפל רוצה לומר למען שמי ולמען תהלתי, כמו שאמר כי איך יחל איך יהיה מחולל שמי אם אכריתך: וכבודי לאחר לא אתן, לא אתן לאחר כבודי שישבחו עובדי אל אחר עלי שיאמרו אלהיהם מסר ישראל ולא היה כח בידו להושיעם מידם: יחל, מבנין נפעל מבעלי הכפל: (יב) שמע אלי יעקב וישראל מקוראי, שאני קראתיו ישראל ואתם נקראים על שמו ישראל: אני הוא, בזמן עומד: אני ראשון, בזמן שעבר: אני אחרון, בזמן עתיד: (יג) אף ידי, לא תאמר כי מראשית הזמן אני לבד כי אף טרם הזמן אני כי ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים והזמן נברא בבריאתם, ואמר יסדה לפי שהארץ כיסוד לבנין לפי שהיא תחתונה והשמים נטוים עליה, וזכר היד שהיא שמאל לארץ לפי שהיא נקלה כנגד השמים, וזכר הימין לשמים שהשמים נכבדים מהארץ כמו שהימין נכבדת מהשמאל, ועוד כי פעולת הימין יותר קיימת מפעולת השמאל כן השמים קיימים באישיהם ואין כן אישי הארץ, ופירוש טפחה תכן אותם בטפחו, כמו שאמר ושמים בזרת תכן: קורא אני אליהם יעמדו יחדו, הנה נחלקו רבותינו ז"ל בבריאת שמים וארץ, בית שמאי אומרים שמים נבראו תחלה ואחר כך הארץ, שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ובית הלל אומרים הארץ נבראת תחלה ואחר כך השמים, שנאמר לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים, אמר רבי תנחומא אנא אמרית טעמא לבריאת שמים קדמו, שנאמ' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ולשכלול הארץ קדמה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, אמר רבי שמעון בן יוחי תמה אני איך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריאת שמים וארץ אלא שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו, ואדוני אבי ז"ל פירש יעמדו יחדו כי כאשר ברא הבורא יתברך שמים וארץ הנה הוציאם מאין ליש ומכח הטבע למעשה ומחוברים בראם בראשיתם ועלו השמים בטבעם כדרך העליונים לעלות וירדה הארץ בטבעה כדרך התחתונים לרדת ואלו לא העמידה האל היו עוד היום השמים עולים והארץ יורדת אך כאשר ראה האל יתברך טוב עמידת' העמידם, וזהו שאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו, והחכם רבי אברהם פירש אני עשיתי' ובעת שאקרא אליהם למלאת חפצי יעמדו שניהם לפני כעבדים, והנכון בעיני שפירושו כן אני עשיתים בתחלת בריאתם וכל ימי עולם הם עומדים יחדו בכחי, ופירוש קורא אני אליהם שאני משפיע עליהם כחי בכל עת ובו יעמדו על תכונתם וכאלו אני קורא להם שיעמדו ועומדים: [יד] הקבצו. וכיון שאני עשיתי הכל בידי כל הנבראי' ואני אשפיל מלכות זו ואריס אחרת כמו שהוע' לבבל להשפילה ולהרים כורש, וכשתקבצו כולכם היש בכם בנקבלים מי שידע אלה העתידות שאני עושה: מי בהם, שהגידם: ה' אהבו, פירוש כורש, וכבר זכרו כמה פעמים שהוא יחריב בבל לפיכך סמך על המבין, וזכרו בכנוי ולא זכר שמו, ה' אהב אותו כי יעשה חפץ האל בבבל ויראה זרוע האל בכשדים כי הוא לא התפאר בכחו כמו סנחריב ונבוכד נצר, אלא אמר כל ממלכות הארץ נתן לי אלהי השמים, ומה שאמר הקבצו לנכח ואמר בהם שלא לנכח כן דרך הלשון, וכן שמעו עמים כולם וזולתו: כשדי', חסר בי"ת השמוש, והוא כמו בכשדים, וכן לזנות בית אביה שהוא כמו בבית אביה, ורבים כמוהו, ויונתן פירש ה' אהבו על ישראל שתרגם ה' דרחים ליה לישראל עביד רעותיה בבבל וגו': (טו) אני אני, הכפל לחזק, או פירוש אני שהייתי ואני שאהיה, וכמו שדברתי על כורש על ידי נביאי כן הביאותיו אל בבל ותצלית דרכו, ומה שאמר אף קראתיו בשם, כמו שאומר למשיחו לכורש: [טז] קרבו. אלה דברי הנביא: לא מראש בסתר דברתי: נבואת סנחריב שהיתה ראשונה לא דברתי בסתר אלא בגלוי אמרתי כי כן יהיה: מעת היותם, מעת היות הגזרה כמו שאמרתי ואתם עדי, וכן עתה אדני אלהים שלחני על הגזרה העתידה לבא והיא חרבן בבל: ורוחו, פירוש מלאכו, כלומר ומלאכו בא אלי בשליחות האל יתברך בנבואה והודיעני זאת הגזרה העתידה לבא שלחני אליכם שאודיענה לכם, ומה שהוצרך לומר ורוחו, כי פעמים ישמע הנביא קול בלא ראית מלאך ופעמים יראה מלאך במראה הנבואה, ואדוני אבי ז"ל פירש לא מראש כאשר נבאתי נבואת סנחריב בגלוי דברתי ומעת היותה אותה הנבואה שאמר את מי אשלח ומי ילך לנו שם אני מזומן, ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו שם בקרבי להתנבא העתידות, והגאון רב סעדיה פירש כמו נבואה,

ישעיה מח

ט אֶחֱטָם־לָךְ לְבִלְתִּי הַכְרִיתֶךָ׃ י הִנֵּה
צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכָסֶף בְּחַרְתִּיךָ בְּכוּר
עֹנִי׃ יא לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה כִּי־אֵיךְ
יֵחָל וּכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא־אֶתֵּן׃
יב שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי
אֲנִי־הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אַף אֲנִי
אַחֲרוֹן׃ יג אַף־יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ
וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם קֹרֵא אֲנִי
אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו׃ יד הִקָּבְצוּ
כֻלְּכֶם וּשְׁמָעוּ מִי בָהֶם הִגִּיד אֶת־
אֵלֶּה יְהוָה אֲהֵבוֹ יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ בְּבָבֶל
וּזְרֹעוֹ כַּשְׂדִּים׃ טו אֲנִי אֲנִי דִּבַּרְתִּי
אַף־קְרָאתִיו הֲבִאֹתִיו וְהִצְלִיחַ
דַּרְכּוֹ׃ טז קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ־זֹאת
לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת
הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי יְהוִה
שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ׃

תרגום

רוּגְזִי וְתוּשְׁבַּחְתִּי אֲקִים לָךְ בְּדִיל
דְּלָא לְשֵׁיצָיוּתָךְ׃ י הָא צְרַפְתָּךְ
וְלָא בְּכַסְפָּא בְּחַרְתָּךְ בִּדְחוּק
מִסְכֵּינוּ׃ יא בְּדִיל שְׁמִי בְּדִיל
מֵימְרִי אַעְבֵּיד דְּלָא יִתְחַל
וִיקָרִי דְּאִתְגְּלֵיתִי עֲלֵיכוֹן לְעַמְמַיָּא
אוֹחֲרָן לָא אֶתֵּן׃ יב קַבִּילוּ
לְמֵימְרִי דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל
מְזַמְּנָא אֲנָא הוּא אֲנָא הוּא
דְּמִלְקַדְמִין אַף עָלְמֵי עָלְמַיָּא
דִּילִי אִינוּן וּבַר מִנִּי לֵית
אֱלָהָא׃ יג אַף בְּמֵימְרִי שַׁכְלֵילִית
אַרְעָא וּבִגְבוּרְתִּי תָּלֵית שְׁמַיָּא
קָרֵית אֲנָא לְהוֹן קָמוּ כַּחֲדָא׃
יד אִתְכַּנָּשׁוּ כּוּלְּהוֹן וּשְׁמָעוּ
מַן בְּהוֹן חַוִּי יָת אִלֵּין יְיָ
דְּרָחֵם לֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל יַעְבֵּיד
רְעוּתֵיהּ בְּבָבֶל וְתוֹקַף דְּרַע
גְּבוּרְתֵיהּ יִגְלֵי בְּכַסְדָּאֵי׃
טו אֲנָא בְּמֵימְרִי גְּזָרִית קְיָם עִם
אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן אַף רַבֵּיתֵיהּ
אָעֵילְתֵיהּ לְאַרַע בֵּית שְׁכִינְתִּי
וְאַצְלַחַת יָת אוֹרְחֵיהּ׃ טז אִתְקְרָבוּ
לְמֵימְרִי שְׁמָעוּ הָא לָא מִן אַוְּלָא בְּסִתְרָא מַלֵּילִית מֵעִדָּן דְּאִתְפְּרִישׁוּ עַמְמַיָּא מִדַּחְלְתִי
תַּמָּן אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן קָרֵיבְתֵּיהּ לְפוּלְחָנִי אֲמַר נְבִיָּא וּכְעַן יְיָ אֱלֹהִים שְׁלָחַנִי וּמֵימְרֵיהּ׃

רש"י

(איוב ל) נחר [illegible] ואימות: (י) ולא בכסף: ולא ע"י אור של גיהנם כצורף הכסף שאור: בחרתיך: בחרתי לך כור עוני כנגד אור כור הוא כלי שנותיכין בו כסף וזהב: (יא) למעני: ולמען שמי הקדוש: כי איך יחל: איך יחולל שמי בהכריתו אתכם: וכבודי לאחר לא אתן. שאויבי יאמרו יד גלוליהם רמה: (יב) שמע אלי יעקב: שם שקרא לך אביך: וישראל מקראי. מאתי נקראת ישראל וי"ת וישראל מזומני: (יד) ה' אהבו לזה שיעשה חפצו של הקב"ה בבבל: וזרועו. יראה בארץ כשדים ועל כורש אמר כן: (טו) אני גאלתי יש אל ממצרים ואני אגאל כל ישראל מגלות אחרון ומארבע כנפות הארץ: אף קראתיו. לכורש: וי"ת ה' אהבו לישראל אף קראתיו לאברהם וקריאה זו ל' גידול להיות מקוראי כמו אלה קרואי העדה (במדבר א): (טז) מעת היותה שם אני: מעידן דאיתפרשו עממיא מדחלתי תמן אנא קריבתיה לאברהם אבוכון לפולחני: ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו. אמר נביא וכען ה' אלהים שלחני ומימריה עירובי דברים מי שאמר זה לא אמר זה: ומדרש אגדה רבי תנחומא פירש שמעו זאת תורת משה שנא' בה זאת התורה לא מראש בסתר דברתי בסיני והנביא אומר מעת היות' לאותו דבר שהוא אומר שם אני. ולמדנו מכאן שכל הנביאים עמדו

הקבצו ד' ב' מנהון ר"פ וסי' נמסר לעיל בסיפרא דא סי' מ"ה: הביאתיו ד' בלישנא ב' מ"ל וב' חס' וסי' נמסר בסדר מקץ: ועתה אדני אלהים ג' דסמיכי בקריאת וסי' ועתה ה' אלהים הדבר · ועתה ה' אלהים אתה הוא · ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו · וחד עתה ה' אלהים יאמן נא דבריך דד"ת:

תולדות אהרן צרפתיך · חגיגה ט: למעני למעני. פסחים קיז סנהדרין לח: וישראל מקראי. (סוטה כא): אף ידי. חגיגה יב כתובות ה מנחות לו (חגיגה עז) לא מראש. שבת פו מ"ק עז:

מצודת ציון

נוצר תאנה (משלי כ"ז): (ט) אחטם. מלשון חוטם ואף: (י) בכור. הכלי שצורפים ומזקקים בו הזהב והכסף נקראה כור: (יא) יחל. מלשון חלול: (יג) טפחה. מלשון טפח והוא כף היד שמודדים עמו הטפחים: (יד) כשדים. בכשדים ותחסר בי"ת השמוש וכן לזנות בית אביה (דברים כ"ב) ומשפטו בבית אביה: (טז) ורוחו. ומלאכו וכן ורוח על פני יחליף (איוב ה)

מצודת דוד

האף כמ"ש עלה עשן באפו (תהלים יח) ובהאריך האף יתמהמה הכעס לצאת ולעשות רושם ואמר בלשון הנופל באדם להסביר את האוזן: לבלתי הכריתך: אם זה אעשה למען לא אכריתך כי הגמול כאשר יצא הקצף: (י) צרפתיך. להסר ולמרק סיג העון: ולא בכסף. לא כמצרף כסף שמתיכים בו הכסף באור לצרוף הסיג: בחרתיך בכור עוני. בחרתי לך לשום אותך בכור עוני תמורת כור כסף הנתון על האש ר"ל אמרק סיג עונך בקושי עינוי השעבוד ולא באש הגיהנם ולפי שאחז במשל מצרף כסף אמר כור עוני: (יא) למעני וכו'. הישועה שאעשה לכם לא בצדקתכם כ"א למען שמי כי איך יחולל בין העכו"ם שיאמרו מבלי יכולת ה' וכו' וכפל מלת למעני לומר שבעבור זה לבד ולא בהצטרפות עמו עוד דבר: וכבודי. מה שראוי לכבד אותי לא אעזוב לאל אחר לבל יאמרו יד אלהיהם רמה: (יב) מקוראי. כי אביו קרא לו יעקב וה' קראו ישראל: אני הוא. אני האל לבדי ואתם זולתי: אני ראשון. קודם בריאת העולם אף אני אחרון אחר שתכלה העולם: (יג) אף ידי וכו'. ר"ל בעוד תכן ימיני בטפחה את השמים אז אף ידי השנים יסדה הארץ כי בבת אחת נבראו: קורא וכו'. בזה יפרש אמריו לומר לא נעשו במעשה כ"א קראתי אני אליהם במאמר פי אשר יעמדו יחדיו כאחד: (יד) הקבצו. האספו ושמעו אמרי מי בכל עובדי הפסל יוכל להגיד את האמור למטה: ה' אהבו. הה' אוהב לזה שיעשה חפצו בבבל וזהו כורש: וזרועו. וחוזק זרועו יעשה בכשדים: (טו) אני אני. ר"ל אני לבד דברתי שכן יעשה: אף קראתיו. ר"ל אני הערתי לבו לבא אל בביאותיו. לבבל: (טז) שמעו זאת. השמור למטה: לא מראש וכו'. ר"ל מפלת סנחריב שהיתה ראשונה לא דברתיה בסתר אלא בגלוי מעת היות הגזרה היית

גל זה שהגביה ע"אד גיא נגיאיך, ולגאלו דרשו ה' ושוו כמו משו, והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש ורוחו ומלאכו הממונה על מלכות פרס כי יש מלאכים ממונים על המלכיות כמו כתוב בספר דניאל, ויונתן תרגם מעדן דאתפרשו עממיא וגו' : [יז] כה אמר ה' גאלך, מגלות בבל על ידי כורש : מלמדך, אני מלמד בכל יום להועיל לך שתהיה בשלום אם תשמע לי ולא תגלה לבבל ולא תצטרך לתשועה זאת אם תלך בדרך שאני מדריכך : (יח) לוא הקשבת, אלו עשית זה שהקשבת למצותי : ויהי כנהר שלומך, ולא תשלוט בך יד אויב ובא כנהר, רוצה לומר כמימי הנהר שהם רבים, ויונתן תרגם כשפע נהר פרת : וצדקתך, וצדקה שהייתי עושה עמך כגלי הים שהם תמידים בלי הפסק זה אחר זה : (יט) ויהי כחול, והיה כמו כן כחול זרעך שהיית מברך אותך בפרי בטנך, וכפל הענין במלות שונות ואמר וצאצאי מעיך כמעותיו, ומעות הם אבני החול שהם גרגרות קטנות והם כדמו' מעות הנזכר בדברי רבותינו ז"ל, ויש

עמדו בסיני ועת' שלחני להנבא אליהם ואף לשון זה ישנו עירוב דברים לא מראש בסתר דברתי אמרה שכינה מעת היותה שם אני אומר הנביא ויש לפתור שלא יהו עירובי דברים קרבו אלי שמעו זאת שאני התנבאתי לכם על מפלת בבל וגאולתכם לא מראש בסתר דברתי אותה מעת היות' שגזר הקב"ה להביאה שם הייתי לומד (ס"א למדת) שמשעת הגזירה הקב"ה מעמיד הנבי' שעתי' להנבא על הדבר בסוד פמליא של מעלה ואע"פ שעדיין אינו נולד : (יט) כמעותיו. של ים כדגי הים לרוב : (כב) לרשעי'. לנבוכדנצר וזרעו: (א) מבטן קראני. משאני בבטן עלת' לפניו במחשבה להיו' שמי ישעי' להנב' ישועו' ונחמו': (ב) וישם פי כחרב חדה: להוכיח את הרשעים ולהתנבאו' עליהם פורענות : בצל ידו החביאני : שלא יוכלו להרע לי: לחץ ברור: ממורט קלי"ר בלע"ז: באשפתו. כלי נרתק החצים שקורין קוייבר"א בלע"ז : (ד) ואני אמרתי לריק יגעתי • כשראיתי שאני מוכיחם ואינם שומעים: אכן משפטי את ה' • הוא יודע שאינה מאתי אלא מאתם :
לו

יז כה־אמר יהוה גאלך קדוש
ישראל אני יהוה אלהיך מלמדך
להועיל מדריכך בדרך תלך :
יח לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר מ"ל • ב'
שלומך וצדקתך כגלי הים : יט ויהי ג' ב' חסר וחד מ"ל
כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעתיו ד' • ל'
לא־יכרת ולא־ישמד שמו מלפני : ל' • י"ב
כ צאו מבבל ברחו מכשדים בקול
רנה הגידו השמיעו זאת הוציאוה ס"א והשמיעו ג' ומ"ל
עד־קצה הארץ אמרו גאל יהוה
עבדו יעקב : כא ולא צמאו בחרבות ה' ר"פ
הוליכם מים מצור הזיל למו ויבקע־
צור ויזבו מים : כב אין שלום אמר ל'
יהוה לרשעים :
מט א שמעו איים אלי
והקשיבו לאמים מרחוק יהוה ד'
מבטן קראני ממעי אמי הזכיר ל' • ל'
שמי : ב וישם פי כחרב חדה בצל ג' רפין • ה'
ידו החביאני וישימני לחץ ברור ל' • ל' וחד נחן
באשפתו הסתירני : ג ויאמר לי ל' • ל' • ת'
עבדי־אתה ישראל אשר בך
אתפאר : ד ואני אמרתי לריק ל' • ל'
יגעתי לתהו והבל כחי כליתי אכן ג' וחד סב"ל י"ח

יז כדנן אמר יי פריקך קדישא
דישראל אנא יי אלהך מליף
לך להנאה מתוי לך באורח
דתהך : יח אילו אציתא
לפקודי נהוי פון כשפע נהר
פרת שלמך וזכותך כגלי ימא :
יט והוו פון סגין כחלא דימא
בנך ובני בנך כפירודוהי לא
יפסוק ולא ישתצי שמיה
דישראל מן קדמי לעלם :
כ פוקו מבבל ערוקו ממדינת
ארע כסדאי בקל תושבחתא
חוו ובסרו דא אפקוהא עד
סיפי ארעא אמרו פרק יי
עבדוהי דבית יעקב : כא ולא
אצחינון בחרבתא דברינון מיא
מטינרא אפיק להון ובזע טינרא
ונגודו מיא: כב לית שלם אמר יי
לרשיעיא: א קבילו נגון למימרי
ואציתו מלכון מרחיק יי עד
לא הויתי זמנני ממעי אמי
אדכר שמי : ב ושוי פתגמוהי
בפומי כחרב חריפא בטלל
גבורתיה אגין עלי ושויני כגיר
בחיר די בבית אזינין מסתר :
ג ואמר לי עבדי את ישראל
דבך אשתבח : ד ואנא אמרית
לריקנו לאיתי לרמא ולא
מדעם חילי שיציתי ברם דיני

מפרשים כמעותיו כמעי הים והם הדגים, ויונתן תרגם כפרודוהי והם אבני החול שהם פרודות קטנות : לא יכרת ולא ישמד שמו, פירוש שם זרעך, כלומר אע"פ שלא הקשבת למצותי לא אכריתך מכל וכל אלא אגלה אותך לארץ אויביך ואחר כך אגאלך ואומר לך צאו מבבל : מלפני, שלא אושיבך לפני בבית שכינתי, ואמר נשמו שמו על זרעך בעבור כי רוב השבי הגולה היו הבנים כי האבות מתו : (כ) צאו מבבל ברחו מכשדים, אין זה בריחה מפחד כי ביד רמה יצאו ובקול רנה אלא פירושו מהירות ההליכה, וכן לברוח תרשיש כי מלפני ה' הוא בורח, כמו שפירש אדוני אבי ז"ל : הוציאוה, זאת הבשורה : (כא) ולא צמאו, אם נבואה זו על השבי מגלות בבל כמו שהוא נראה הוא תימה איך לא נכתב בספר עזרא כשספר בואתם מהגלות שנעשו עמהם נסים אלו שבקע צור בעבורם במדבר : (כב) אין שלום אמר ה' לרשעים, לאנשי בבל, וזהו שאמר אמר ה', ולמטה בפרשת כי כה אמר רם ונשא שוכן עד אמר אלהי, והסימן ה' אלהי : (א) שמעו איים, פירוש יושבי איים, ואלה דברי הנביא על עצמו, ואמר שמעו והקשיבו על העמים שהם מרחוק כאלו הם אצלו לפי שהתנבא אליהם פורענות העתידה לבא עליהם, שהרי התנבא על סנחריב מלך אשור כמה פעמים והתנבא על בבל ועל מואב ועל דמשק ועל מצרים ועל דומה ועל צור וצידון : ה' מבטן קראני, אל תתמהו עלי אם אני מתנבא רעות עליכם כי אני מזומן לנבואה מן הבטן, והוא על הדרך שפירשנו בפסוק ופושע מבטן : (ב) וישם פי, לא אוכל למנוע עצמי מלהתנבאות כי הוא שם פי כחרב חדה לדבר העתידות בחתוך לשון בלא מורא : בצל ידו החביאני, שלא יוכלו להרע לי ישראל אע"פ שדברתי עליהם רעות : וישימני לחץ ברור, לירות בלשוני למרחוק לאומות : באשפתו הסתירני, לפי שדמה עצמו לחץ דמה סתרי האל לאשפה שהחצים נסתרים שם, ואמר חרב חדה כנגד ישראל שהם קרובים אליו, ובחרב יכה אדם לקרוב ולא לרחוק, ואמר חץ כנגד האומות שהם רחוקים ובחץ יורה אדם למרחוק, ופירוש ברור מרוק ומרוט עד שהוא זך וברור : (ג) ויאמר לי עבדי אתה, שאתה מזומן לשלוחתי כעבד לאדון שאמרתי הנני שלחני : ישראל, יאמר בכלל ופרט אתה ישראל שאתפאר בך כאדון המתפאר בעבדו הנאמן : (ד) ואני

שלומך ג' בקריאה ב' חס' וא' מ"ל וסי' לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר • הסיתוך ויכלו לך • עד הגבול שלחוך . קדמא מ"ל : הוציאוה ג' בקריאת וסי' הוציאוה ותשרף • הוציאוה עד קצה הארץ הוציאוה אל מבית השדרות דר"ה אנ"ך : בחרבות ב' וסי' כשעלים • ולא צמאו בחרבות . וסי' תעליא צחו : כחרב ג' בקריאה וסי' וישם פי כחרב חדה • ושמתיך בחרב גבור • חדה כחרב פיות : חדה ה' וסי' נמסר ביהושע סי' י"ט : והבל ג' בקריאה והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו • לתהו להבל כחי כליתי • שקר החן והבל היופי • אנ"ך :

תולדות אהרן מלמדך להועיל • מכות י עקדה שער ע : לוא הקשבת • ברכות ו עכו"ם ס' : כנהר שלומך • עקדה שער נח : אין שלום . חגיגה טו : עבדי אתה • יומא פו זוהר ויקהל: לריק יגעתי • (עכו"ם מב):

אמרתי, כראותי כי לא שבו ישראל בתשובה בתוכחתי אמרתי לריק יגעתי, וכפל הענין במלות שונות משפטי ופעלתי הם את השם שהיה שלחני אליהם ולא הועלתי ועמו אריב
על

מצודת דוד

הייתי שם לקבל הנבואה ולהפרסמה על ידי : ועתה • הנה עתה שלחני ה' ומלאכו ר"ל ע"י מלאכו באה עלי הנבואה להשמיע עוד חדשות והיא מפלת בבל : (יז) מלמדך להועיל . אני הוא המלמד אותך להיות לך לתועלת : מדריכך • המנהיג אותך בדרך אשר תלך : (יח) לוא הקשבתי • אם הקשבתי למצותי היה אז נמשך שלומך כמי הנהר הייתי עושה עמך צדקות מרובות וגדולות כגלי הים : (יט) וצאצאי מעיך • כפל הדבר במ"ש : כמעותיו כצאצאי מעי הים ועל הדגים יאמר בדרך השאלה כאלו הים ילדם : לא יכרת • ר"ל אע"פ שלא הקשבת למצותי עכ"ז לא יכרת שם זרעך מכל וכל : (כ) צאו מבבל • כי אמר לך צאו מבבל : ברחו . מהרו ללכת מכשדים : הגידו וכו' : אמרו זאת הבשורה : הוציאוה • הוציאו קול הבשורה להיות נשמע עד קצה הארץ : עבדו יעקב • את עבדו יעקב : (כא) ולא צמאו . לא יצמאו בדרך עם כי יוליך אותם במקומות חרבות ושוממות כי יסיף להם מים מן הצור וימלאו לרוות צמאונם : ויבקע צור . כפל הדבר במ"ש : (כב) אין שלום וכו' . זאת הטובה תהיה לישראל אבל להבבליים הרשעים אין שלום אמר ה' עליהם וכאומר ולזה ישלח כורש את ישראל מסגולה וישמיד את הבבליים כי כן גזרת המקום : מט (א) שמעו איים • יושבי איי הים : מרחוק : היושבים מרחוק : מבטן קראני • מעת היותי בבטן אמי קרא שמי ישעיה לרמז שאנבא ישועות : ממעי וכו' : כפל הדבר במ"ש : (ב) כחרב חדה • להוכיח את הרשעים ולנבאות עליהן פורעניות : החביאני . לבל יוכלו להרע לי : לחץ ברור : להוכיח ולנבאות וכו' וכפל הדבר במ"ש : באשפתו הסתירני • ר"ל היה לי למחסה מן הרשעים ולפי שהמשיל עצמו לחץ אמר לשון הנופל בחצים : (ג) עבדי אתה • מזומן אתה לשליחותי כעבד לאדון : ישראל • בדי אתה לפני ככל המון ישראל אשר אתפאר בך כמו בכולם : (ד) ואני אמרתי • כשהייתי מוכיחם ולא השגיחו חשבתי מתחלה אשר יגעתי לריק כי הואיל ולא הועלתי א"כ
לא

מצודת ציון

ה'): (יז) להועיל • מלשון תועלת : מדריכך • מלשון דרך : (יח) לוא • הוא כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח') : הקשבת • ענין שמיעה : (יט) מעיך • כמו בטנך : כמעותיו • מלשון מעיים ור"ל בטן : ישמד • ענין כליון : (כ) ברחו • ענין מהירות ההליכה ועם היה מבלי פחד : (כא) בחרבות • מלשון חורבה ושממון : הזיל • מל' הזלה ונטיפה : ויזובו • מל' זובה ונטיפה כמו זב עמך (ירמיה מ"ט) : (ב) חדה • חדודה ושנונה : החביאני • מלשון מחבואה ומסתור : ברור • נקי מן החלודה : באשפתו • כן נקרא נרתק החצים כמו עליו תרנה אשפה [איוב]

על זה : (ה) ועתה אמר , לשובב יעקב אליו • לפיכך יצרני להיות לו לעבד ולהשיב יעקב אליו בתוכחתי ושיאסוף ישראל לו , כלומר לעבודתו ואם לא יועיל בדור ההוא די לי שאלכנד ויו ; יעני הודותיו ועתידותיו והוא היה עזי שלא ירעו לי , וכתוב ולא יאסף באל"ף ופירוש הכתוב כתמי' : (ו) ויאמר נקל , השפל עומד והקו"ף בצרי , ופירו' כתמיה והוא חסר ה"א התמה כאלו אמר הנקל למה אמרת כי לריק יגעת וכי נקל הוא מהיותך לי עבד לא די לך בזה אע"פ שלא ישמעו אליך אנשי דורך די לך שעשית שליחותי , ועוד להקים את שבטי יעקב מנפילתם בגלות בין העמים ולא די לך שהתנבאת על הטובה שאני עתיד להביא עליהם : ונצורי ישראל להשיב • פירוש להשיב אותם לקדמותם • ונצורי פירוש חרבות כמו כנצורים ילינו : ונתתיך לאור גוים • פירוש כי נביאותיך יהיו לעתיד לאור גוים שיראו שיתקיימו נבואותיך ישובו לדרך טוב ויאירו בך להיות ישועתו עד קצה הארץ , כי בתשועת ישראל יהיו נושעים גם כן הגוים אחר מלחמות גוג ומגוג , כמו שאמר יבאו כל בשר להשתחוות לפני , ואמר והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך : (ז) כה אמר ה' • גואל ישראל • מגלות העמים כי עתידות הם אלה הפרשיות הבאות אחר זה : קדושו , שיתקדש בהם בנפלאות שיראה בהוציאו אותם מהגלות : לבזה נפש • אמר האל בעבור ישראל שהוא בזוי נפש ומתעב אותו כל גוי והוא עבד מהמה מושלים עוד יראה שיראוהו מלכים ויקומו מפניו ושרים וישתחוו לו : למען ה' אשר נאמן • למען ה' שהוא בעזרת ישראל יעשו זה , כמו שאמר זכריה יחזיקו עשרה אנשים וגומר , נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם : אשר נאמן • הדברו והבטחתו שהבטיח את ישראל ולמען קדוש ישראל אשר בחר בך : (ח) כה אמר ה' בעת רצון • יאמר האל לישראל בעת שתעשה רצוני אני עניתיך בזעקך אלי מצרה אם באה עליך : וביום ישועה , פי' וביום שתהיה צריך לישועתי עזרתיך ואצרך , וכן אעשה בכל דור ודור שאשמרך מן הכליה אעפ"י שאתם חייבים לפעמים מכל מקום אצרך עד שאתנך לברית עם וזה לעתיד לימות המשיח שתהיה צריך להיות לברית עם ר"ל לקיום עם , כמו שאמר יקימך ה' לו לעם קדוש : להקים ארץ , פירוש להקים חרבות ארץ ישראל ולהנחילך נחלות שהיו שממות כל זמן הגלות , וכן ת"י בעת רצון כמו שפירש בעדן דאתון וגומר , ותרגם להקים ארץ לאקמא צדיקיא דשכבין בעפרא : (ט) לאמר לאסורים צאו • שהם בגלות כמו אסורים שאין להם כח לצאת מתחת ממשלת הגוים , וכן דמה הגלות לחשך : ירעו • שימצאו בכל מקום כפקם בצאתם מהגלות : ובכל שפיים • מקומות הגבוהים , וכן וילך שפי , וזכר שפיים כי אין דרך למצוא מרעה לבהמות בהרים כי אינם מקום מים כן במקומות שלא ימצא בהם הולך דרך ספקו אבל הם ימצאו בהם ספקם : (י) לא ירעבו , בכל הדרך לא יהיה להם רעב וצמא כי האל יזמין להם כי יפתח להם במדבר מעינות ויצמית להם גם כן עצי מאכל עם פירותיהם , וזה דרך נס ופלא , כמו שאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות : שרב • כמו אכלני חרב תרגום שרבא : מבועי • שרשו נבע בכל מקום שילכו במדבר יהיו נובעים

י"ו גלי קדם יי ואגר עובדי קדם
אלהי : ה וכען אמר יי דאתקנני
ממעין למהוי עביד פלח
קדמוהי לאתבא דבית
יעקב לפולחניה וישראל
לדחלתיה יתקרב ויקירנא
קדם יי ומימר אלהי הוה
בסעדי : ו ואמר הזעיר לכון
דאתון מתקרן עבדי לאקמא
ית שבטי יעקב וגלות ישראל
לאתבא ואתנינך לניהור
עממין למהוי פורקני עד
סיפי ארעא : ז כדנן אמר יי
פרקיה דישראל קדישיה
לדבסירין בֵיני עממיא
לדמטלטלין בֵיני מלכותא
לדהוו עבדין לשלטונין להון
מלכין יחזון ויקומון רברבין
ויסגדון בדיל יי דמהימן
קדישא דישראל ואתרעי בך :
ח כדנן אמר יי בעידן דאתון
עבדין רעותי אנא מקביל
צלותכון וביום עקא אנא
מקים פורקן וסעיד לכון
ואתקנינך ואתנינך לקים עם
לאקמא צדיקיא דשכבין
בעפרא לאחסנא ירותתדצדין :
ט למימר לדאסירין בֵיני
עממיא פוקו ולדעגינין בֵיני
מלכותא כד בקבלא אתגלו
לניהור על אורחן ישרון ובכל
נגדין בית מישריהון : י לא יכפנון ולא יצחון ולא ילקינון שרבא ושמשא ארי דעתיד לרחמא עליהון ידברינון ועל

משפטי את־יהוה ופעלתי את־
אלהי׃
ה ועתה ׀ אמר־יהוה יצרי מבטן
לעבד לו לשובב יעקב אליו
וישראל לא יאסף ואכבד בעיני (לו ק')
יהוה ואלהי היה עזי׃ ו ויאמר נקל
מהיותך לי עבד להקים את־שבטי
יעקב ונצירי ישראל להשיב (ונצורי ק')
ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי
עד־קצה הארץ׃
ז כה אמר־יהוה גאל ישראל קדושו
לבזה־נפש למתעב גוי לעבד
משלים מלכים יראו וקמו שרים
וישתחוו למען יהוה אשר נאמן
קדש ישראל ויבחרך׃
ח כה ׀ אמר יהוה בעת רצון
עניתיך וביום ישועה עזרתיך
ואצרך ואתנך לברית עם להקים
ארץ להנחיל נחלות שממות׃
ט לאמר לאסורים צאו לאשר
בחשך הגלו על־דרכים ירעו ובכל־
שפיים מרעיתם׃ י לא ירעבו ולא
יצמאו ולא־יכם שרב ושמש כי־
מרחמם ינהגם ועל־מבועי מים

(ה) לא יאסף אליו ישוב כתשוב': (ו) נקל מהיותך וגו' • מתנה קטנה היא בעיני שתהא לך זאת לבדה שתהא לי עבד להקים את יעקב ולהשיב אלי נצורי ישראל והנני מוסיף לך עוד ונתתיך לאור גוים ולהגבא על מפלתהי של בבל שהיא שמחה לכל העולם : ונצורי ישראל • כמו (משלי ז) ונצורת לב שלבם מוקף יצר הרהורי עבירה כעיר נצורה מצור הצרי' עליה: (ז) לבזה נפש נפש בזויה: למתעב גוי למי שהגוי מתעבו: מלכים יראו . אותו וקמו: אשר נאמן . לשמור הבטחתו שהבטיח לאברהם כענין שנאמר והנה תנור עשן וגו' (בראשית טו) : קדוש ישראל : הוא ויבחרך . (ח) בעת רצון : בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפייס לפני: וביום ישועה : שתהא צריך לישועה : ואצרך : ואשמרך : לברית עם • להיות עם ברית לי : להקים ארץ • ארץ ישראל הבחירה לי בכל הארצות : (ט) לאסורים צאו . לעת אשר אומר לאסורי גולה צאו : שפיים • תרגם יונתן נגדין נחלי מים : שרב

למתעב ד' קמצין בליש' וסי' לבזה נפש למתעב גוי • ודבר תמים יתעבו : ויתעב את נחלתו • יתעב ה' • וא' מתעב אנכי • ובמסרה אחריתי מוסיף זה כל אכל תתעב נפשם : שפיים ג' מ"ל וסי' אפתח על שפיים נהרות • לאמר לאסורים צאו • קול על :

תולדות אהרן ונצורי ישראל • (שבועות לה) :
גואל ישראל • תפנית יד סנהדרין לז : בעת רצון • ברכות ח סנהדרין קב : לאסורים צאו • (סנהדרין כט) : לא ירעבו • ב"ק לב ב"מ קז : כי מרחמם • סנהדרין לב :

מצודת ציון

(איוב ל"ט) : (ה) לשובב • מלשון השבה : יאסף • ענין הכנסה : עזי • חזקי : (ו) נקל • מל' קל : ונצורי • מל' מצור והיקף כמו כעיר נצורה (לעיל א') : (ח) עניתיך • מל' עניה ותשובה : (ט) הגלו • מל' גלוי : שפיים • כן נקראו המקומות הגבוהים וכן רוח צח שפיים (ירמיה ד) : (י) שרב • ענין חמימות וחום כמו והיה השרב לאגם (לעיל ל"ה) : מבועי • ענין מקום ומעין כמו למבועי מים (שם) : ינהלם • ענין הנהגה כמו נהלת בעזך (שמות ט"ו) : ומסלתי • מלשון

מצודת דוד

לא אקבל שכר : לתוהו וכו' • כפל הדבר במ"ש : אכן . אבל באמת משפט גמולי הוא עם ה' ושלם ישלם הואיל ועשיתי את שלי : ופעולתי • שכר פעולתי הוא עם אלהי וכפל הדבר ב"ש : (ה) ועתה אמר ה' וכו' • ר"ל ה' אשר מבטן יצר אותי להיות לו לעבד ללכת בשליחותו אמר לי עתה להשיב אליו את יעקב בתשובה ובעבור זה אהיה נכבד בעיני ה' ואף היה חזקו לבל יוכלו הרשעים להרע לי וכאומר כאשר חשב באחרונה כן אמר לי ה' שאף אם לא אועיל אהיה נכבד בעיניו וכן היה לי למעוז ולחוזק : (ו) ויאמר . ה' אמר לי מתנה קלה היא בעיני ממה שתהיה לי עבד בדבר זה לבד להקים את שבטי יעקב להיות עומדים באמונתם ולהשיב אלי בתשובה את ישראל המוקפים בהסתת פתוי היצה"ר כעיר נצורה המוקפת בגייסות : ונתתיך • אלא עוד מתנה גדולה אוסיף לך כי אתן אותך מתנבא ומבשר על הגאולה העתידה להיות אז תשועתי מקצה הארץ עד קצהו כי כולם יהיו נושעים בתשועת ה' : (ז) לבזה נפש . על ישראל : למתעב גוי . על מי שהוא עבד ישר ותמים למושלים : מלכים יראו וקמו . בעת הגאולה כשיראו מלכי כשדים יקומו וכאשר יראוהו השרים : למען ה' ר"ל לא למענכם יעשו הכבוד הזה כי אם למען ה' אשר נאמן בהבטחתו שהבטיח להיות עמכם וכמ"ש יחזיקו עשרה אנשים וכו' לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם (זכריה ח) : קדש • למען קדש ישראל אשר בחר בך וכפל הדבר במ"ש : (ח) בעת רצון . בעת שתעשה רצוני אענה לך בזעקך בעבור הצרה הבאה : וביום ישועה • וביום שתהיה צריך ישועה שתהא בצרה אעזור לך וכפל הדבר במ"ש : ואצרך • בכל דור אשמרך מן הכליה ואתנך להיות עם בריתי להיות בריתי עמך עד עולם להקים על תלה את הארץ המיוחד היא א"י ולהנחיל לך את הנחלות שהיו שוממות בזמן הגולה : (ט) לאמר וכו' • מוסב על ואצרך שבמקרא שלפניו לומר אצרך מן הכליה עד יבוא העת לאמר להאסורים בגולה צאו משם : לאשר בחושך • למי שהסתיר עצמו בחושך מפחד האויב : הגלו . היו מגולים וראים לאור היום : על דרכים ירעו . עם כי אין המרעה מצוי בדרכים ובגובה ההרים ור"ל לומר עם כי ישובו דרך המדבר לא יחסרו דבר : (י) לא ירעבו . בזה ישרה המקרא שלפניו : ולא יכם • לא יכאיבם חמימות האויר וחום השמש ; כי מרחמם • ה' המרחם עליהם מעולם הוא ינהגם וינהלם במקום מבועי מים וירוו למאוגם :
לדרך

נובעים להם מים: (יא) ושמתי. כמו שאמר כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו, וזה יהיה כמשמעו דרך נס כדי שלא יעלו וירדו בדרכים, או הוא דרך משל רוצה לומר שלא יגעו ולא יעפו בדרכים כי העליה והירידה תיגע ההולך והאל יחזק כחם שלא ייעפו: ואמר הרי ומסלותי בכנוי המדבר והוא האל רוצה לומר שהוא יחדש הדרכים ההם במדברות מקום שאין שם דרך, כמו שאמר והיה שם מסלול ודרך וגומר: (יב) הנה אלה. זכר ארבע הפאות שישראל מפוזרים בכולם, ואמר על פאת מזרח מרחוק לפי שארץ ישראל באמצע הישוב בקרוב והיא רחוקה מפאת מזרח יותר כי היא נטה לפאת מערב הארץ, לפיכך אמר על מזרח מרחוק: ומים. הוא המערב: מארץ סינים. הוא הדרום כמו שתרגם יונתן מארע דרומא, כי הסינים שוכנים שם והסינים הוא מבני כנען, כמו שכתוב, ופירש רב סעדיה ז"ל אטרא בלשון: [יג] רנו שמים. דרך משל כאלו כל העולם שמח בגאלת ישראל מהגלות: ופצחו: כתיב יפצחו קרי והענין אחד, ופירוש הרמת קול בשמחה, וזכר הרים בפני עצמם ואף על פי שהם בכלל ארץ לפי שהם עיקר בריאת הארץ והחלק הקיים שבה ועוד כי המתכו' בהרים: (יד) ותאמר ציון. זכר ציון לפי שהיא ראש ממלכת ישראל וכאלו העיר מתאוננת על בניה שגלו ממנה, וכל ישראל בניה ולא יושביה לבד כי אליה היו באים כל ישראל לעבוד את ה': עזבני. שכחני. אמרה זה לאורך הגלות הזה שידמה שעזבה האל ושכחה: (טו) התשכח אשה עולה. בנה הקטן כי היא מרחמת עליו יותר בעבור שאין לו כח לבקש פרנסתו כמו הגדול, וכפל הענין ואמר מרחם בן בטנה, וכן אמר גם כן על הקטן כמו עול וכן או בן ינק או בת ינק, אם בנים ואם בנות, אמר התשכח אשה עולה שלא תרחם בן בטנה זה לא יהיה: גם אלה תשכחנה. פעמים שגם אלה הנשים תשכחנה בניהן כשיש בהן מדת אכזריות כי ימצא בהן אבל כן מעטות אבל אני רחום ולא אשכחך לעולם: (טז) הן על כפים. פירש רב סעדיה ז"ל כמו עננים וכן נשא לבבינו אל כפים, והנכון כמשמעו, וכן תרגם יונתן, כאלו את חקוקה לפני שאזכרך תמיד: חומותיך. פירוש חומותיך ההרוסות: (יז) מהרו. עבר במקום עתיד כמו ימהרו וכן הוא המנהג בנבואות ברוב: מהרסיך ומחריביך. והם הפושעים יצאו ממך שיכלו שלא יהיה בך עוד רשע ופושע כי הם היו סבת ההריסה והחרבן: (יח) שאי סביב עיניך. כי מכל פאה יבאו כולם כל בניך מכל הפאות: חי אני. זו השבועה שלא תשוב אחור כמו כי נשבעתי בהקבץ כל ישראל אליך יהיו לך כמו העדי והקשורים לכלה: (יט) כי חרבותיך ושוממותיך. שאת דואגת עליהם לא תדאגי עוד: כי עתה תצרי מיושב. כל החרבות והשוממות יהיו מיושבות עד שתצרי מרוב יושבים: תצרי. תדחקו: ורחקו מבלעיך. משחיתוך ירחקו בקצה הארץ שלא יבא עוד בגבוליך משחית: (כ) עוד. שכליך. שאת שכולה מהם יהיו רבים בתוכך עד שיאמר כל אחד לחברו צר לי המקום גשה לי ואשבה, כלומר גש הלאה בעבורי שאוכל לשבת כל כך יהיו רבים היושבים, ויונתן תרגם רוח לי ואתיב: (כא) ואמרת וגלמודה

ינהלם: יא ושמתי כל־הרי לדרך
ומסלתי ירמון: יב הנה־אלה מרחוק
יבאו והנה־אלה מצפון ומים ואלה
מארץ סינים: יג רנו שמים וגילי
ארץ יפצחו הרים רנה כי־נחם יהוה ופצחו קרי
עמו ועניו ירחם:
יד ותאמר ציון עזבני יהוה ואדני
שכחני: טו התשכח אשה עולה
מרחם בן־בטנה גם־אלה תשכחנה
ואנכי לא אשכחך: טז הן על־כפים
חקתיך חומתיך נגדי תמיד: יז מהרו
בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו:
יח שאי־סביב עיניך וראי כלם
נקבצו באו־לך חי־אני נאם־יהוה
כי כלם כעדי תלבשי ותקשרים
ככלה: יט כי חרבתיך ושממתיך
וארץ הרסתך כי עתה תצרי מיושב
ורחקו מבלעיך: כ עוד יאמרו
באזניך בני שכליך צר־לי המקום
גשה־לי ואשבה: כא ואמרת
בלבבך מי ילד־לי את־אלה ואני
שכולה וגלמודה גלה ׀ וסורה ואלה
מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה

מבועי מיין ישרינון: יא ואשוי
כל טוריא כבישין קדמיהון
כאורח וכבשיא ירומון: יב הא
אלין מרחיק ייתון והא אלין
מצפונא וממערבא ואלין
מארע דרומא: יג שבחו שמיא
ובועי ארעא ודוצו טוריא
תושבחתא ארי עתיד יי
לנחמא עמיה ועל ענותנוהי
ירחם: יד ואמרת ציון סליק
שכינתיה יי מני ויי רחקני:
טו האפשר דתתנשי אתתא
ברה מלרחמא על בר מעהא
מתיבא כנשתא דישראל
ואמרת אם לית קדמוהי
אתנשאה דלמא לא מתנשי
לי ית דעבדית עגל דדהב
אמר לה נביא אף אלין אתנשין
מתיבא ואמרה ליה אם אית
קדמוהי אתנשאה דלמא
מתנשי לי ית דאמרית בסיני
נעביד ונקביל מיתיב ואמר
לה מימרי לא ירחקינך: טז הא
כדעל ידין את ציירא קדמי
שורך לקבלי תדירא: יז יוחון
בניכי חרבתיך מפגרך
ומחרבך מניך יגלון: יח זקופי
ירושלם סחור סחור עינך וחזא
כל בני עם גלותיך מתכנשין
ואתן לגויך קים אנא אמר יי
ארי כולהון ליך כלבוש דיקר ועובדיהון בגויך כקשוט כלתא: יט ארי חרבתיך
וצדיותיך וארע מפגרותיך ארי כען תדחקון מיתיב ויתרחקון מסלעמך: כ מבען
יימרון חד חד בגויך בני עם גלותיך עק לי אתרא רוח לי ואיתיב: כא ותימרין
בלבביך מן רבי לי ית אלין ואנא תכלא ויחידא גליא ומטלטלא ואלין

(י) שרב. חום: (יא) ושמתי כל הרי לדרך. כלפי שאמר (לעיל לג) על ידי חורבנות שבת עובר אורח עכשיו ישובו וילכו בו עוברי ושבי: ומסלותי ירומון. כלפי שאמר (שם) נשמו מסלות נתקלקלו מאין מתקן אותם עכשיו ומסילותי ירומון ויתקנו קילקול הדרכים ויגביה אותם כמשפט בחלוקי אבנים ועפר: (יב) מארץ סינים. מארע דרומא: (יג) כי נחם ה' את עמו: (יד) ותאמר ציון. היא היתה סבורה ששכחתיה: (טו) התשכח אשה עולה. עולל שלה: מרחם בן בטנה. מלרחם על בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אפילו אם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך: (טז) על כפים. על כפי רואה אני כאילו את חקוקה על כפי לראותך ולזכרך תמיד: ד"א על כפים מעל ענני כבוד כמו (איוב לו) על כפים כסה אור: (יז) מהרו בניך. לשוב: (יט) תצרי מיושב. תהי צרה מרוב יושבים שיבאו לתוכך יהי להם המקום צר מלבנות להם בתים: (כ) בני שכוליך. בנים שהיית שכולה מהם: גשה לי. התקרב לצד אחר בשבילי ואשבה: (כא) גלמודה. סולדא בלע"ז: וסורה. מוסרת מכל אדם הכל אומרים עלי סורו ממנה:
ידי.

הנה אלה חד מן ה' פסוקים אית בהון הנה והנה וסי' נמסר בסדר ויצא: התשכח ב' רפין וסי' התשכח אשה עולה' התשכח בתולת עדיה: אשכחך ב' וסי' ואנכי לא אשכחך · אם אשכחך ירושלם: שאי ה' וסי' קומי שאי את הנער · ויקרא אל גיחזי · שאי סביב עיניך · ותקשרים בכלה · שאי עיניך על שפיים · יען שכחת אתי · גם את שאי כלמתך · קומי רני בלילה · י"ב פסוקים דמיין מן ג' ג' מלין קדמאה ותליתאה לא נסיב ו' וסי' ואך את דמכם לנפשתיכם אדרוש מיד ומיד מידו

תולדות אהרן ותאמר ציון · ברכות לב: התשכח אשה · זוהר חזיינו: על כפים · תענית ד: ואני שכולה · סוטה מב: וגלמודה: ר"ה טו:

מצודת דוד

(יא) לדרך. ר"ל לדרך כבושה. ומסילותי. המסילות שאוליך אותם בהם ירימו מקומות העמוקים שבהם למען יהיה שוה וישר ונוח ללכת בהם: (יב) הנה אלה. מקצת הבאים לא"י יבואו ממקום רחוק והיא פאת המזרח ולפי שא"י ממוצע מקו השוה ולמערב לזה קרא פאת המזרח רחוק: ומים. מפאת המערב: מארץ סינים. הוא פאת הדרום כן ת"י: (יג) רנו שמים וכו'. הוא ענין מליצה ור"ל הרבה שמחה יהיה בעולם: (יד) ותאמר ציון. הנה ציון החשוב לומר ה' עזב אותי ושכח בי: (טו) התשכח כאומר הנה לא כן הוא כי האם תשכח אשה עולה וכי תקשה לבה מלרחם בן בטנה: גם אלה תשכחנה. אף אם יתכן בפעם פעם שתשכחנה גם אלה אולם אנכי לא אשכחך: (טז) חקתיך. זכור אתה לפני כאלו חקקתיך על כפי: נגדי תמיד. לזכור בהם לטובה: (יז) מהרו בניך. יותר מהרה שבאו בני ציון אל ארצם משאשכח אני: מהרסיך. המהרסים והמחריבים אותך יצאו ממך ר"ל הרשעים שבקרבך הם סבבו ההריסה והחורבן ולא מאתי יצאה הרעה: (יח) שאי סביב עיניך. כאלו לציון יאמר ראי איך כל בניך נקבצו באו אליך: כעדי תלבשי. תתפאר בהם כמלבוש של קשוט: ותקשרים. תקשור אותם בצואריך לנוי כקשורי כלה והם תופי התשי שקושרת בהם שערה: (יט) כי חרבותיך וכו'. ר"ל כי דאגת חרבותיך ושוממותיך וכו' לא תדאגי עוד כי עתה יהיו כולם מיושבת עד שתהיה צרה ודחוקה מרוב יושבים: ורחקו מבלעיך. המשחיתים אותך יהיו מרוחקים בקצה הארץ ולא יבואו בגבולך: (כ) יאמרו באזניך. ר"ל באזניך תשמע אשר יאמרו הבנים

מצודת ציון

מלשון מסלה ודרך: ירומון. מלשון הרמה והתנשאות: (יב) סינים. נקרא כן על שם שיושבים שמה כמ"ש ואת הערקי ואת הסיני (בראשית י): (יג) וגילי. ענין שמחה: ופצחו. ענין פתחון פה בהרמת קול וכן פצחי רנה וצהלי (לקמן נ"ד): (טו) עולה. ענינו ולד רך כמו מפי עוללים ויונקים (תהלים ח'): (טז) כפים. כף היד: חקותיך. מלשון חקיקה: (יח) כעדי. ענין תכשיט יפה: (יט) הרסותך. מלשון הריסה ונתיצה: תצרי. מלשון צר ודוחק: מבלעיך. ענין השחתה כמו בלע כל ארמנותיה (איכה ב'): [כ] שכוליך. מי שבניו אבודים ממנו קרוי שכול כמו כדוב שכול (הושע יג): גשה לי. התרחק בעבורי: (כא) וגלמודה. יחידה מבלי אנשים וכן הלילה ההוא יהי גלמוד (איוב ג'): אוסף. כמו מאוספה והמלה ההוא יורה
על

אשר

אֵיפֹה הֵם׃ כב כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
הִנֵּה אֶשָּׂא אֶל־גּוֹיִם יָדִי וְאֶל־עַמִּים
אָרִים נִסִּי וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן
וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה׃ כג וְהָיוּ
מְלָכִים אֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם מֵינִיקֹתַיִךְ
אַפַּיִם אֶרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ־לָךְ וַעֲפַר רַגְלַיִךְ
יְלַחֵכוּ וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר
לֹא־יֵבֹשׁוּ קֹוָי׃ כד הֲיֻקַּח מִגִּבּוֹר
מַלְקוֹחַ וְאִם־שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט׃
כה כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה גַּם־שְׁבִי גִבּוֹר
יֻקָּח וּמַלְקוֹחַ עָרִיץ יִמָּלֵט וְאֶת־
יְרִיבֵךְ אָנֹכִי אָרִיב וְאֶת־בָּנַיִךְ אָנֹכִי
אוֹשִׁיעַ׃ כו וְהַאֲכַלְתִּי אֶת־מוֹנַיִךְ אֶת־
בְּשָׂרָם וְכֶעָסִיס דָּמָם יִשְׁכָּרוּן וְיָדְעוּ
כָל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ
וְגֹאֲלֵךְ אֲבִיר יַעֲקֹב׃
נ א כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר
כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ אוֹ
מִי מִנּוֹשַׁי אֲשֶׁר־מָכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ
הֵן בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם
שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם׃ ב מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין
אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר

מִן רַבִּיתָהָא אֲנָא אִשְׁתָּאֲרִיתִי
בִּלְחוֹדִי אִלֵּין הֵיכָא הֲווֹ׃
כב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא
אֲגַלֵּי בְּעַמְמַיָּא גְּבוּרְתִּי וְעַל
מַלְכְּוָתָא אֲרִים נִסִּי וְיַיְתוּן
בְּנַיִךְ בְּצִיבִין וּבְנָתַיִךְ עַל פַּרְוָן
יִתְנַטְלָן׃ כג וִיהוֹן מַלְכַיָּא
תוּרְבִּיָנַיִךְ וּמַלְכְּוָתְהוֹן
יְשַׁמְשׁוּנִיךְ עַל אַפֵּיהוֹן עַל
אַרְעָא יִשְׁתַּטְחוּן לִמְבְעֵי וַעֲפַר
רִגְלָךְ יְלַחֲכוּן וְתִידְעִין אֲרֵי
אֲנָא יְיָ דְּלָא יִבְהֲתוּן צַדִּיקַיָּא
דִּמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנִי׃
כד הֲיִתְנְסֵיב מִגִּבָּרָא עֲדִי וְאִם
דִּשְׁבוֹ זַכָּאִין יִשְׁתֵּזֵיב׃
ת"א אֲמָרַת יְרוּשְׁלֵם הַאֶפְשַׁר
דְּיִתְנְסֵיב מֵעֵשָׂו רַשִׁיעָא
דַּאֲמִיר עֲלֵיהּ עַל חַרְבָּךְ תִּחֵי
עֲדָאָה דַּעֲדֵי מִנִּי וְאִם שִׁבְיָא
דִּשְׁבָא יִשְׁמָעֵאל דַּאֲמִיר עֲלֵיהּ
דְּצַדִּיקַיָּא הוּא יִשְׁתֵּיזֵיב׃
כה אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אַף
דִּשְׁבוֹ גִּבָּרִין אָתֵיב וְדַעֲדוֹ
תַּקִּיפִין שֵׁיזֵיב וְיָת פּוּרְעָנוּתִיךְ
אֲנָא אֶתְפְּרַע וְיָת בְּנַיִךְ אֲנָא
אֶפְרוֹק׃ ת"א אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר
יְיָ אַף עֲדָאָה דַּעֲדָא מִנִּיךְ
עֵשָׂו גִּבָּרָא יִתְנְסֵיב מִנֵּיהּ
וְשִׁבְיָא דִּשְׁבָא מִנֵּיהּ יִשְׁמָעֵאל
גֵּיוְתָנָא דַּאֲמִיר עֲלֵיהּ עֲרוֹד בַּאֲנָשָׁא יִשְׁתֵּיזֵיב וְיָת פּוּרְעָנוּתִיךְ אֲנָא אֶתְפְּרַע וְיָת בְּנַיִךְ אֲנָא אֶפְרוֹק׃ כו וְאֵיתֵן
יָת בְּסַר דַּהֲווֹ מוֹנַן לִיךְ מֵיכַל לְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּכְמָא דְּמִתְרַוָן מֵחֲמַר מְרִית כֵּן חֵיוַת בָּרָא מִדִּמְהוֹן תִּתְרְוֵי
וְיִדְעוּן כָּל בִּסְרָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ פָּרְקִיךְ וּמְשֵׁיזְבִיךְ תַּקִּיפָא דְיַעֲקֹב׃ א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֵידָא הִיא אִגֶּרֶת פִּטּוּרִין
דִּיהֲבֵית לִכְנִשְׁתְּכוֹן אֲרֵי אִתְרַחֲקַת אוֹ מַן גְּבַר דַּהֲוָה לֵיהּ חוֹבָא קֳדָמַי דְּזַבְּנֵית יָתְכוֹן לֵיהּ הָא מֵחוֹבֵיכוֹן אִזְדַּבַּנְתּוּן
וּבְמַרְדֵיכוֹן אִתְרַחֲקַת כְּנִשְׁתְּכוֹן׃ ב מָא דֵּין שְׁלַחִית נְבִיַּי וְלָא תָבוּ אִתְנַבִּיאוּ וְלָא קַבִּילוּ הָא אִתְקְפַת גְּבוּרְתִּי

רדק

וגלמודה : יחידה : גולה וסורה • מצד בניה שגלו וסרו ממנה וכן כאלה נולגת עליה • וסורה שם תאר כמו וסורי בארץ יכתבו : איפה הם • מאיפה כלומר מאיזה מקום באו , או פירוש איפה היו : (כב) כה אמר • בחצן , זרוע או כנף הבגד וכן חצני נערתי : (כג) והיו • אמניך מגדליך כמו כאשר ישא האומן את היונק : וידעת • אז תדעו כי אני ה' וכידי שכל להשפיל ולהרים ואם היית שפלה ימים רבים תהיו רמה על כל העמים ואני הוא אשר לא יבושו קוי כי אם קויתם אותי ימים רבים בגלות לא אבדה תקותכם ולא יהיה לכם עוד בשת מן האומות שהיו אומרים כי אין לכם תקוה : (כד) היקח מגבור • אלה הם דברי האומות איך יוקח מגבור מלקוח שלקח • ועוד כי הוא שבי צדיק כי בצדק ובמשפט לקחו איך ימלט מידו מפני שהיה האחד שהוא גביר והאחד שהוא צדיק בשביו כן ישראל איך יצאו מתחת רשותינו : (כה) כי כה • ענה הקדוש ברוך הוא : גם שבי גבור יוקח • כי אני גבור מהם שאקחנה מידכם , ומה שאמרו צדיק אינו כי אם פריץ כי בכח ובעריצות לקחתם אותו לא בצדק ובמשפט כן פירשו אדוני אבי ז"ל : יריבך • שם תאר והיו"ד נוספת כיו"ד יקום , כלומר המריב אותך בגלות ואושיע בניך מתוכם : (כו) והאכלתי את מוניך • אונסיך , כמו ולא ינו עוד נשיאי עמי ותרגומו ולא יוכון : את בשרם • על דרך איש בשר זרועו יאכלו : וכעסים • יין ענבים או יין רמונים נקרא כן לפי שיוצא על ידי סחיטה וכתישה , מן ועסותם רשעים , וכן מעסיס רמונים ויטפו ההרים עסיס : דמם • מדמם , ותרגם יונתן ית בשר דהוו מונין לך וגו' : (א) כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם . הנה אמר ירמיהו שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה , פירשו המפרשים כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתות שלא יהיה מהם עוד מלך כי בקבוץ גליות נאמר ועבדי דוד נשיא להם , ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות , אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוציא אשתו מביתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות לפי שעתיד להחזירה אליו כן יהודה עתיד להחזיר המלכות לו , ויוכל לפרש גם כן לפי שעשרת השבטים לא שבו בשוב הגלות מבבל ועוד שמשגלו לא יצאו ממקום גלותם ואורך להם הגלות מאד הרי הם כאלו נתן להם ספר כריתות ובני יהודה שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ארבע מאות ועשרים שנה , ואע"פ שיהודה לא גלה עדין הנביא דבר על העתיד ונחמה שמנחם את ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי אם בעונותיהם ובשובם הא-ל ישיב שבותם , ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות , כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כאשר שבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם ספר כריתות ובשובכם ישובו גם כן שאר השבטים כי דוד ימלוך על ישראל כלו , וכן אמר יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יהודה אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד , ואע"פ שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול ואורך גלות מאד והנה ישיב אותם עם שבט יהודה , והאם היא הכנסת והכלל והבנים הם הפרט והנה לא נמכרתם ואינכם צריכים לכסף בפדותכם אלא עונותיכם היו דמי המכירה והתשובה תהיה כסף הפדות : (ב) מדוע • אתם מעכבים הגאולה כי אני מזומן לקבל אתכם בתשובה אם תשובו , ולמה היה זה
כי

רשי

(כב) ידי • נסי סימן להבאת גליות : נסי פורקא בלע"ז כמו וכנס על הגבעה (לעיל ל) והוא סימן קיבוץ ונותנין בראשה בגד : בחוצן . איישילשי"א בלע"ז ודומה לו בעזרא וגם אני חצני נערתי (נחמיה ה) : (כד) היקח מגבור מלקוח : כשבורים אתם שאי אפשר לקחת מעשו מלקוח שביו של יעקב הצדיק : (כה) ואת יריבך . ועם מריביך אני אריב : (כו) והאכלתי את מוניך . השבלי' לחית השדה את בשרם • מוניך ל' אל תונו (ויקרא כה) אונאת דברים המקנטרי' אותך בגידופיהם : וכעסים • מתק יין : דמם ישכרון . כן ישכרו מדמם אותם הרגילים לשתות דם ומי הם אלו עוף השמים כן ת"י : מדוע באתי : להתקרב אליכם ואין איש מי מכם פונה אלי

ולקחו מן הדם ונתנו על ועל על : כל אשר יגע בבשרה יקדש ואשר אשר • אז ישוב הרוצח ואז אז : הנני ענו בי נגד ה' את ואת את . ויאמר אלהם עד ה' בכם ועד עד• אלהי אברהם ואלהי נחור אלהי : עלי עשור ועלי עלי • ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואלה אלה • לו חפץ ה' להמיתנו לא ולא לא . כי יצומו אינני שומע וכי כי : כה אמר ה' צבאות אל

תולדות אהרן מלכים אומניך • זבחים יב (עכו"ם מ) : ספר כריתות • סנהדרין קה : מדוע באתי • ברכות ו זוהר תרומה ויקרא קצח :

מצודת ציון

על שאלת המקום כמו איפה הם רועים (בראשית ל"ז) : (כב) נסי • הוא כלונס זקוף ומשימים עליו מפה לרמז : בחוצן • כן יקרא כנף הבגד כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה') : על כתף • על השכם : (כג) אומניך • כן נקרא מגדל תינוקת כמו כאשר ישא האומן את היונק (במדבר יא) : ילחכו • ענין לחיכה בלשון כלחוך השור (שם כב) : קוי • מלי תקוה : (כד) מלקוח • כן נקרא שבי הבהמה כמו את השבי ואת המלקוח (שם לא) : (כה) עריץ • חזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ) : (כו) מוניך • ענין קנטור • והונאת דברים וכן וגר לא תונה (שמות כב) : וכעסים • הוא ענין כתישה כמו ועסותם רשעים (מלאכי ג) ונקרא כן יין ענבים או רמונים ע"ש בהמשקה יוצא ע"י סחיטה וכתישה וכן מעסיס רמוני (ש"ה ח) : ישכרון • ענין השתיה יותר מכדי המדה הראויה : אביר • ענין חוזק : (א) ספר כריתות • גט הכורת ומפריד : אמכם • כנסיה שלכם : מנושי • ענין מלוה כמו כנושה כאשר נושה בו (לעיל כד) : (ב) הן • באמת בגערתי

מצודת דוד

אשר הייתי שכולה מהם : צר לי המקום • מרוב מרבית העם : גשה לי • האחד יאמר לחבירו גשה הלאה בעבורי שאוכל לשבת גם אני : (כא) מי ילד וגו' • ר"ל מהיכן באו עם רב כזה : ואני שכולה • הלא זה ימים רבים הייתי שכולה מהם יחידית : גולה וסורה • הלא בני גלו וסרו ממני : אלה איפה הם • אלה השבאים מאיזה מקום באו : (כב) אשא אל גוים ידי • לרמז להם להביא את ישראל ר"ל אעיר לבם על זאת : ארים נסי • ארוממם נס ונס הוא ענין רמז וכפל הדבר במ"ש : בחוצן • ר"ל יביאום בכבוד רב : (כג) וידעת • אז תדע שאני ה' והיכולת בידי : אשר לא יבושו קוי • כי המקוה לדבר ואינו בא תחשב לו לבושה : (כד) היוקח • רצה לומר כסבורים אתם לומר וכי אפשר לקחת מיד עשו הגבור את המלקוח שלל ואת שבי • וכי אפשר להמלט מידו את השבי ששבה את יעקב הצדיק : (כה) כי כה וכו' • ר"ל אבל לא כן הוא כי כה אמר ה' שגם זה אפשר לקחת השבי מיד עשו הגבור ולהמלט המלקוח מיד העריץ : ואת יריבך • עם המריבים בך אריב אני : (כו) והאכלתי • לחיות הראויות לאכול בשר אאכיל את המקנטרים אותך באונאות דברים : את בשרם • להוספת ביאור אמר שיאכיל את בשרם : וכעסים דמם ישכרון • העופות הראויות לשתות דם ישכרו מדמם כדרך השותה עסיס והוא ענין מליצה : וידעו וכו' • אז יבינו הכל אשר ה' עושה כל אלה ולא בא במקרה : וגואליך וכו' • כפל הדבר במ"ש : נ (א) אי זה ספר וכו' • כאומר אם אמנם נתתי לה גם כריתות כמ"ש ואתן את ספר כריתותיה וכו' (ירמיה ג) אבל איזה זה הספר אשר שלחתיה בה ר"ל נראה בה מפני מה שלחתיה שלא היתה בעבור הפשע כמ"ש שם ואל"כ כשתשובו

כי באתי ואין איש עונה אלי: קראתי · שובו אלי ואשובה אליכם: ואין עונה · מהם: הקצור קצרה ידי מפדות · וכי חשבתם לאורך גלותיכם כי לקוצר ידי הוא זה שלא פדיתי אתכם עד עת
אין זה אלא בשבילכם שלא שבתם אלי, והביאה והקריאה הם דברי הנביאים כמו שכתבנו בכמה מקומות כי האל מקבל השבים בכל עת קראם אליו בלב שלם הוא קרוב אליהם ומכין לקבלם:
הן בגערתי · איך תחשבו כי מקוצר ידי הוא זה שלא נגאלתם עד עתה והנה אחריב הים בגערתי כמו שעשיתי בים סוף בגערה לבד, וכן כתיב ויגער בים סוף ויחרב, והגערה הוא שהוליך
רוח קדים עזה את הים לחרבה: אשים נהרות מדבר · כשארצה אוביש הנהרות כמו שעשיתי בירדן שהובשתי אותו עד שעברו ישראל וממקום שמעבר עד הים יבש הנהר כמו שאמר והיורדים
על ים הערבה ים המלח תמו נכרתו והנה מתה הדגה שהיתה בנהר כשתמו המים ובאשה, ומה שאמר על הירדן נהרות והוא אחד משני נהרות אחרים הנשפכים לתוכו, וכן אמר על

הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹחַ ג' · ג'
לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים
נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין
מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא׃ ג אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם ל' רפי וחד דגש
קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם׃ ג'
ד אֲדֹנָי יֱהֹוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים ל'
לָדַעַת לָעוּת אֶת־יָעֵף דָּבָר יָעִיר ל' · ח'
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ י"ג · ח'
כַּלִּמּוּדִים׃ ה אֲדֹנָי יֱהֹוִה פָּתַח־לִי ל' וג"ל
אֹזֶן וְאָנֹכִי לֹא מָרִיתִי אָחוֹר לֹא ג'
נְסוּגֹתִי׃ ו גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים וּלְחָיַי
לְמֹרְטִים פָּנַי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִכְּלִמּוֹת ל'
וָרֹק׃ ז וַאדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי עַל־כֵּן ל' וחסר
לֹא נִכְלָמְתִּי עַל־כֵּן שַׂמְתִּי פָנַי
כַּחַלָּמִישׁ וָאֵדַע כִּי־לֹא אֵבוֹשׁ׃ ל' · ג'
ח קָרוֹב מַצְדִּיקִי מִי־יָרִיב אִתִּי ל' מ"ל
נַעַמְדָה יָּחַד מִי־בַעַל מִשְׁפָּטִי יִגַּשׁ לסבי סבים י"ן
אֵלָי׃ ט הֵן אֲדֹנָי יֱהֹוִה יַעֲזָר־לִי מִי־
הוּא יַרְשִׁיעֵנִי הֵן כֻּלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ פ' · ד'
עָשׁ יֹאכְלֵם׃

תולדות אהרן אלביש שמים · ברכות נט: לשון למודים · עשב אחרי: לעות · (עירובין כב עכו"ם נט):

מִלְמִפְרַק וְאִם לֵית קֳדָמַי חֵיל
לְשֵׁיזָבָא הָא בְּמִזּוֹפִיתִי אַחֲרִיב
יַמָּא אֲשַׁוֵי נַהֲרִין מַדְבְּרָא יִסְרוֹן
נוּנֵיהוֹן מִבְּלִי מַיָּא וִימוּתוּן
בְּצַחוּתָא׃ ג אֲכַסֵּי שְׁמַיָּא
כִּדְבְּקַבְלָא וּכְסַקָּא אֲשַׁוֵי
כְּסוּתְהוֹן׃ ד יְיָ אֱלֹהִים יְהַב
לִי לִשַּׁן דְּמַלְפִין לְהוֹדָעָא
אַלְפָא לְצַדִּיקַיָּא דְּמִשְׁלְהַן
לְפִתְגָמֵי אוֹרַיְתָא חוּכְמָא בְּכֵן
בִּצְפַר בִּצְפַר מַקְדִּים לְשַׁלָּחָא
נְבִיאוֹהִי מָאִים יִתְפַּתְּחַן אוּדְנֵי
חַיָּבַיָּא וִיקַבְּלוּן אוּלְפַן׃ ה יְיָ
אֱלֹהִים שְׁלַחַנִי לְאִתְנַבָּאָה וַאֲנָא
לָא סְרֵבֵית לְאַחוֹרָא לָא
אִסְתַּחֲרֵית׃ ו גַּבִּי יְהָבֵית
לְמָחָן וְלִיסְתֵּי לְמָרְטָן אַפֵּי לָא
טַמְרֵית מֵאִתְכְּנָעוּ וָרוֹק׃ ז וַייָ
אֱלֹהִים סָעִיד לִי עַל כֵּן לָא
אִתְכְּנָעִית עַל כֵּן שַׁוֵּיתִי אַפִּי
תַּקִּיפִין כְּטִינָרָא וִידַעְנָא אֲרֵי
לָא אֶתְבְּהֵית׃ ח קָרִיבָא זְכוּתִי
מַן יְדִין עִמִּי נְקוּם כַּחֲדָא מַן
בְּעֵיל דִּינִי יִתְקְרֵיב לְוָתִי׃
ט הָא יְיָ אֱלֹהִים סָעִיד לִי מַן
הוּא דִי יְחַיְּבִנַּנִי הָא כוּלְהוֹן
כִּלְבוּשָׁא דִבְלֵי וּכְעַשָּׁא אָבִיל

אלי: (ד) נתן לי לשון למודים· ישעיה היה אומר ה' שלחני ונתן לי לשון הראוי ללמד כדי לדעת לעות את העיפים ולמהר לשמוע את דברי הקב"ה דבר: לעות · מנחם חברו במחלוקת עת לעשות לה' (תהלים קיט) לקבוע להם עתים: יעיר לי אזן: מעורר את אזני ברוח קדשו: לשמוע כלמודים· כמשפט הלימודים האמת והנכוחה: (ה) פתח לי אוזן: והשמיעני את מי אשלח (לעיל ו) שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס שלחתי את מיכה כו' כדאיתא בפסיקתא דנחמו נחמו: ואנכי לא מריתי · מלילך בשליחותו ולא נסוגותי אחור אלא ואומר הנני שלחני (שם): (ו) גוי נתתי למכים. הוא אומר לי ישעיה בני סרבנים הם בני טרחנים הם על מנת שלא תכעס עליהם אמרתי לו על מנת כן: (ז) וה' אלהים יעזר לי · אם יקימו עלי: (ח) קרוב מצדיקי· הקב"ה קרוב לי לזכותי בדין: (ט) עש · תולע' הבגדים:
בקול

תהלל חכם ואל אל: ושק ג' וקמץ וסי' אלביש שמים קדרות · בצום ושק ואפר דדניאל · הכזה יהיה צום אבחרהו: יעיר ח' וסי' כנשר יעיר קנו · ה' כגבור יצא · אדני ה' נתן לי לשון למודים ב' בו · והוא רחום יכפר עון · אם זך וישר אתה · ובחזקתו בעשרו יעירי ויך אלחנן בן יעור דד"ה כן כתיב. בתרא שום בר נש: בבקר בבקר י"ג וסי' מצויין במסרה רבתא

זה אתה הובשת נהרות איתן, כמו שפירשתי בספר תהלים: (ג) אלביש. וכן עשיתי במצרים בהפסד האויר להם שהלבשתי להם השמים קדרות שהיה להם חשך שלשת ימים: ושק אשים כסותם · כאלו שק היה כסותם שלא ראו אור, והשק הוא שחור ועם כל זה עשיתי כן אוכל לעשות להוציאכם מהגלות ואעפ"י שאתם בתוך עמים רבים, וזכר המים והאויר לפי שהם יסודות ואם היסודות ישנה חפצו כל שכן בנבראים מהם, ויש לפרש עוד אלביש שמים קדרות על קדרות השמש והירח, או על העננים כמו שנאמר עליהם והשמים התקדרו עבים ורוח, אלא שהנכון הוא לפרש הכל במה שעשה בעבור ישראל, ויתכן לפרש הפסוקים האלה דרך משל דמה טובות העמים שהיה להם בשפע כמו הים והנהרות, ואמר שיחריב אותם ויוביש אותם כלומר שיפסיק טובתם בעבור הרעה שעשו לישראל והענין כמו שפירשנו בפסוק ושמתי נהרות לאיים ואגמים אוביש: (ד) אדני אלהים. אלה דברי הנביא אמרם על עצמו, אמר נתן לי לשון למודים לשון אנשים מורגלים בלשון כמו למוד מדבר וכן אמר למעלה וישם פי כחרב חדה, שתקן לשוני לדבר לאות מהרה כאדם הרגיל בדבר לדעת דברי השם ולעות בו את מי שהוא עיף, ר"ל נמאס לשמוע את דבר ה' כמו לשתות העיף במדבר ר"ל הצמא. וכן בארץ ציה ועיף בלי מים, ופי' לעות לאמר דבר בעתו: יעיר בבקר בבקר · אולי היו נבואותיו במראות הלילה והיה כאלו האל העירו בבקר והנבואה, או פי' בבקר בבקר יום אחר יום כי לא היתה הפסקה בנבואתו שיהיה בלא נבואה חדש או ימים: יעיר לי אזן. הנה תקן פי לדבר ואזני לשמוע כלמודים, כמו שאמר ה' אלהים נתן לי לשון למודים: (ה) אדני. אלהים · אמר שני פעמים ה' אלהים ועוד אמר וה' אלהים הן ה' אלהים, לפי שהיה מדבר על הנבואה והנבואה תבא לנביא באמצעות המלאכים הנקראים אלהים: לא מריתי. ללכת בשליחותו ולא נסוגותי

אחור שלא אלך אלא אמרתי הנני שלחני: (ו) גוי · ואעפ"י שאתבזה בעבור השליחות לא נמנעתי בעבור זה אלא ברצון הלכתי ואין זה כדברי ירמיה שאמר ואמרתי לא אזכרנו וגומר, ומה שאמר גוי נתתי למכים אפשר שהיה זה אבל לא מצאנו זה בכתוב, ואפשר שיהיה פי' הפסוק כן אפי' היו מכים ומורטים אותי אני אקבל ברצון לאהבת האל: למרטים · מורטים שער לחיין וזקנו: (ז) ואדני אלהים יעזור לי, אם הכו אותי, ואמר יעזור לי שלא יתנני בידם להמיתני, ואם לא הכוהו פי' יעזור לי בהקים דברי נבואתי על כן לא נכלמתי באמרי בפרהסיא דברי נבואתי כי ידעתי כי לא אבוש כי יתקיימו דברי: כחלמיש · פי' האבן החזק: (ח) קרוב מצדיקי · שיצדיק דברי ויהיו אותם אמת וקרוב הוא אלי תמיד הוא מחדש נבואות אלי גם שונה הוא אלי קצת נבואות כמו דבר סנחריב וכיון שהוא שונה אלי תמיד על כל פנים יקיים אותם אם לא יעשו הם תשובה שישוב אחור דברו וינחם על הרעה, או פי' קרוב כי בקרוב יצדיק דברי: מי יריב אתי · שלא יהיה כמו שנבאתי: (ט) הן ה' אלהים · מי הוא ירשיעהו בדבריו, ולא אמר מי שלא ימלא מי שירשיעהו כי רבים היו מרשיעים אותו אלא אמר מי הוא שירשיעני

מצודת דוד

כשתשובו נעקר הכריתות: או מי מנושי. מי הלוה לי דבר מה עד שמכרתי אתכם לו בפרעון החוב: הן בעונותיכם נמכרתם · וא"כ כשתעשו תשובה תהיו נפדין: ובפשעיכם: בעבור הפשעים נשלחה הכנסיה שלכם וא"כ בתשובה יהיה נעקר השילוחין: (ב) מדוע באתי. אני באתי להתקרב אליכם ואין איש שונה אלי: קראתי שתשובו אלי ואין מי משיב לי: הקצור · ר"ל וכי אין בי תועלת וכי קצרה ידי מלפדות אתכם: בגערתי: כשאני גוער בים נעשה חורב ויבש והנהרות נעשות יבשות כמקום מדבר ר"ל אחריב העכו"ם המשולים למים רבים: תבאש דגתם · קבוצת הדגים תבאש מחסרון המים כי תמות בצמא ותבאש ורצה לומר אנשי העכו"ם יאבדו ולפי שהמשילם לנהרות אמר לשון הנופל ביובש הנהרות: (ג) אלביש שמים. ושק וכו' · כפל הדבר במ"ש: (ד) ה'. ישעיה הוא אומר ה' שלחני לנבאות ונתן לי לשון לא הראוי ללמד: לדעת לעות. להשיב ללמד לפי העת והזמן את התאב לשמוע דבר ה' כאדם העיף התאב למים: יעיר בבקר · בכל בוקר היה מעורר אותי ללכת לנבאות: יעיר לי אוזן. היה מעורר אזני לשמוע הנבואה כדרך הרב המעורר אזני התלמידים לשמוע אמריו: (ה) פתח לי אוזן · לשמוע דבריו שאמר את מי אשלח (לעיל ו): לא מריתי · לא סרבתי מללכת: אחור וכו' · לא חזרתי לאחור למאן בדבר והוא כפול במ"ש: (ו) גוי נתתי למכים · מסרתי גופי למכים רצה לומר לא מנעתי ללכת מחשש פן יכוני: ולחיי למורטים · מסרתי לחיי למורטים שערותם: פני לא הסתרתי ר"ל לא מנעתי ללכת מחשש פן יכלימוני וירוקו בפני: (ז) יעזר לי · רצה לומר קרוב היה הדבר שיכלימו אותי אבל ה' עזר לי לכן לא נכלמתי: על כן שמתי פני · ר"ל על כי ראיתי שה' עוזר לי לזה שמתי פני כחלמיש לדבר קשות ואדע שלא אבוא לידי בושה: (ח) קרוב מצדיקי · ה' המצדיק אותי בדין הוא קרוב אלי לכן מי הרוצה לריב עמדי נעמדה יחד אני והוא כאומר הנה בודאי לא יוכל לי: מי בעל משפטי. מי הרוצה לבוא עמי במשפט יגש אלי והוא כפול במ"ש: (ט) הן ה' וכו': באמת ה' יעזור לי ומי הוא א"כ אשר יוכל להרשיע ולחייב אותי: הן כולם. באמת כל המועדים עלי ירקבו כבגד הנרקב: עש יאכלם:
לפי

מצודת ציון

בגערתי · ענין צעקת נזיפה: אחריב · מלשון חורב ויובש: תבאש · ענין סרחון: (ג) קדרות · ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): (ד) לעות · מלשון עת וזמן: יעף · מלשון עיפות ולאות: יעיר: מל' התעוררות: כלמודים · ר"ל כתלמידים וכן חתום תורה בלמודי (לעיל ח): (ה) מריתי · מלשון מרי וסרוב: נסוגותי · ענין ההחזרה לאחור כמו ונסוג מאחר אלהינו (לקמן נט): (ו) גוי · גופי כמו גוית שאול (ש"א לא): ולחיי · כן נקרא המקום שאצל השנים: למורטים · ענין תלישת השער כמו ואמרטה משער ראשי (עזרא ט) · מכלמות · מלשון כלימה וחרפה · ורוק · רוק הפה: (ז) כחלמיש · סלע חזק כמו חלמיש למעינו מים (תהלים קיד): (ט) יבלו. מלשון בלוי

רד״ק

שירשיענו כנגד יכלה , ופי' ירשיענו , כמו והרשיעו את הרשע , אשר ירשיעון אלהים : כלם · כל העומדים כנגדי לסתור את דברי : (י) מי בכם · אמר הנה מרשיעים אותי מי שהוא בכם ירא את ה' ישמע אלי וגם מאשר הלכו בחשך עד עתה ישוב מדרכו הרעה ויבטח בשם ה' וטוב לו : (יא) הן כלכם · רוצה לומר רובכם , כי האמת יראי האל היו[?]הם אלא מאותם שהיה קורא להם אשר הלך חשכים שישובו לו אמר ידעתי שלא תשובו כי כלכם אתם שהייתם בדרך רעה עד עתה קדחי את אתם ר"ל קדחי את באף האל , כמו כי אש קדחה באפי אכל אותו פעל עומד וזה פעל יוצא , וכן יוצא כי אש קדחתם באפי : מאזרי זיקות . כפל הענין במלות שונות ומוציאי אש מן הסלעים ומן האבנים יקראו מאזרי זיקות : זיקות . הם ניצוצי האש , ויונתן תרגם מגרן באשתא , כתרגום והשלחתי בהם ואגרי בהון : לכו באור אשכם , אש בערתם ואותו האש תאכלם כי העון יכלה אתכם : מידי היתה זאת · הרעה לכם שתשכבון למעצבה , והשכיבה הזאת שאמר כמו שכיבת החולי או המות , כלומר שלא יהיה בכם כח לקום לפני אויביכם : אשכם . האל"ף בסגול והשי"ן רפה : (א) שמעו דבר ה' כנג' שמובי' יראי ה': הביטו אל צור חצבתם. פי' חצבתם ממנו זה אברהם : ואל מקבת בור נקרתם. נקרתם בו וזהו שרה · דמה רחם האשה לבור · ופירש מקבת נקיבת הבור , כאלו אמר אל בור נקובה שנקרתם בה ממנה , והחכם רבי משה בן עזרא פי' צור שרה , כי היא הנפעלת , והמקבת אברהם כי הוא הכלי הפועל בבור : נקרתם . מן העיני האנשים ההם תנקר : (ב) הביטו . עתה פי' המשל : תחוללכם . תחולל אתכם , ותחולל עתיד במקום עבר [illegible] אמר חוללה אתכם , ועניינו מן [illegible] לדה , אמר הביטו אליהם ולכ' [illegible] דרכיכם וראו מה עשיתי להם : כי אחד קראתיו , ואמרתי לו לך לך מארצך וממולדתך , אחד הי' ואחר כן ברכתיו והרביתיו , ומה שסמך לענין זה נחמת ציון פי' אחז"ל בעבור כי בזמן שנואשו שניהם מהיות להם בן לעת זקנתם אז פקדתי' ונתתי להם בן , כן ישראל אחר שיארך גלותם מאד עד שיהיו נואשים מן הגאולה אז יפקדם האל ויוציאם מן הגלות : ואברכהו וארבהו · עתיד במקום עבר כי וארבהו בשוא וכן ואברכהו פתח הוי"ו שהוא במקום שוא : (ג) נחם ה' ציון . זכר ציון כי היא עיקר המלכות : וערבתה . כמו מדברה , וכן במדבר בערבה , וכדומים להם , ואמר נחם וישם עבר במקום עתיד כמנהגו בנבואות ברוב : (ד) הקשיבו ולאומי , בוי"ו עם הדגש , והדומים לו כתבנו בספר מכלל : כי תורה מאתי תצא , כמו שאמר בתחילת הספר כי מציון תצא תורה , כי המלך המשיח יורה העמים ללכת בדרכי ה' , וזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג : ומשפטי · כמו שאמר שם ושפט

תרגום

לֵיהּ : י (אֲמַר נְבִיָא עָתִיד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמֶהֱוֵי אָמַר לְעַמְמַיָא) מַן בְּכוֹן מִדַחֲלַיָא דַיָי דִי שְׁמַע בְּקָל עַבְדֵיהּ נְבִיָא דַעֲבַד אוֹרַיְתָא בְּעָקָא כִּגְבַר דִמְהַלֵךְ בְּקִבְלָא וְלֵית זְהוֹר לֵיהּ מִתְרְחִיץ בִּשְׁמָא דַיָי וּמִסְתְּמִיךְ עַל פּוּרְקָנָא דֶאֱלָהֵיהּ׃ יא (מְתִיבִין עַמְמַיָא וְאָמְרִין קֳדָמוֹהִי רִבּוֹנָנָא לָא אֶפְשַׁר לָנָא לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא אֲרֵי כָּל יוֹמָנָא אִתְגְרֵינָא דִין עִם דִין בִּקְרָבָא וְכַד נְצַחְנָא דִין לְדִין אוֹקֵידְנָא בָּתֵּיהוֹן וּשְׁבֵינָא טַפְלְהוֹן וְנִכְסֵיהוֹן וּבְהָדָא גַוְנָא שְׁלִימוּ יוֹמָנָא וְלָא אֶפְשַׁר לָנָא לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא מְתִיב קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וַאֲמַר לְהוֹן) הָא כּוּלְכוֹן מְגָרַן בְּאֶשָׁתָא מַתְקְפֵי חֶרֶב אֱזִילוּ פִּילוּ בְּאֶשָׁתָא דִגְרֵיתוּן וּבְחַרְבָּא דְתַקֵיפְתּוּן מִמֵימְרִי הֲוַת דָא לְכוֹן לְתַקְלוּתְכוֹן תְּתוּבוּן׃ א קַבִּילוּ לְמֵימְרִי רָדְפֵי קוּשְׁטָא דְבָעַן אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ אִסְתַּכָּלוּ דִי כְּחַצִיבָא מִטִינָרָא אִתְחֲצַבְתּוּן וּכְפְסוּלָא דְמִגוֹב רֵיקָן אִתְפְּסַלְתּוּן׃ ב אִסְתַּכָּלוּ בְּאַבְרָהָם אֲבוּכוֹן וּבְשָׂרָה דְאַעְדִיאַתְכוֹן אֲרֵי חַד הֲוָה אַבְרָהָם יְחִידִי בְּעַלְמָא קָרֵיבְתֵּיהּ לְפוּלְחָנִי וּבָרֵכְתֵּיהּ וְאַסְגֵיתֵיהּ׃ ג אֲרֵי עָתִיד יְיָ לְנַחָמָא צִיוֹן לְנַחָמָא כָּל חָרְבָתָהָא וִישַׁוֵי מַדְבְּרָהָא כְּעֵדֶן וּמֵישְׁרָאָהּ כְּגִינְתָא דַיְיָ בֵּיעַ וְחֶדְוָא יִשְׁתְּכַח בָּהּ מַעְלֵי תּוֹדְתָא וְקָל דִמְשַׁבְּחִין׃ ד קַבִּילוּ לְמֵימְרִי עַמִי וּכְנִשְׁתִּי לְפוּלְחָנִי אֲצִיתָא אֲרֵי אוֹרַיְתָא מִן קֳדָמַי תִּיפּוֹק וְדִינַי כִּנְהוֹר לֵיהּ עַמְמִין אֲגַלֵי יִשְׁתַּבְּחוּן׃

מקרא

י מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל
עַבְדּוֹ אֲשֶׁר ׀ הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ
לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו׃
יא הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת
לְכוּ ׀ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם
מִיָּדִי הָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְמַעֲצֵבָה
תִּשְׁכָּבוּן׃
נא א שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק
מְבַקְשֵׁי יְהוָה הַבִּיטוּ אֶל־צוּר
חֻצַּבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם׃
ב הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־
שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם כִּי־אֶחָד קְרָאתִיו
וַאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ׃ ג כִּי־נִחַם יְהוָה
צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ
כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן
וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל
זִמְרָה׃
ד הַקְשִׁיבוּ אֵלַי עַמִּי וּלְאוּמִּי אֵלַי
הַאֲזִינוּ כִּי תוֹרָה מֵאִתִּי תֵצֵא
וּמִשְׁפָּטִי לְאוֹר עַמִּים אַרְגִּיעַ׃

רש״י

(י) בקול עבדו . בקול הנביאים : אשר הלך חשכים · אפי' לרה באה עליו יבטח בשם ה' כי הוא יצילהו : (יא) הן כולכם שאינכם שומעים בקול נביאיו : קדחי אש . עברתו עליכם : מאזרי זיקות. מחזיקי זיקות הן גלין ונחלי אש הנזרקין בקלע ויש לו דוגמא בל' ארמי זיקוקין דנור כך וכך זיקתא פסיק לך: לכו באור אשכם : לפי דרככם תלקו : מידי . תהא גמולכם זאת לכם: (א) אל צור חוצבת' ממנו : ואל מקבת בור. שנוקבין וחוצבין בה את הבורות. אשר נוקרתם בה : נוקרתם ל' נקרת הצור (שמות לג) יקרוה עורבי נחל (משלי ל) כמו ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם ומי היא המקבת היא שרה אשר חוללתכם אשר ילדתכם ל' כי חלה גם ילדה (לקמן סו) : (ב) תחוללכם אשר תלד אתכם: כי אחד קראתיו : כי אחד היה יחידי בארץ כנען אשר הגליתיו שם מארצו וממולדתו· קראתיו רביתיו וגדלתיו לשון קריאי העדה (במדבר א) וכשם שהוא היה יחיד וגדלתיו כן אגדל אתכם שאתם יחידים לי: (ג) וערבתה · אף הוא ל' מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה (ירמיה ב) אלא שהערבה כבר היו בה ישוב והוחרבה : תודה . קול הודייה : (ד) כי תורה מאתי תצא . דברי נביאים תורה הוא והמשפטים סופן להיות מרגוע ומנוחה לעמי' אשר אהפוך להם שפה ברורה לעבדני : ארגיע: אניח

בעיד ׳בק : למעצבת אילין משמשין בה בסוף תיבותא וסי' ורבבת ל' יפול מצדך אלף · קרבת ל' לא שמעה בקול · דאבת ל' בצוארו ילין עז · ורחבה ל' ונסבה למעלה למעלה · שאת ל' ואת תזנוניה ממצרים לא · ומריבת ל' ויקרא שם המקום מסה : למעצבה ל' תשכבון הקבה ל' ויבא אחר איש ישראל · בעקב ל' ויהוא עשה בעקבה' לתעציבה ל' עשינו לה כוני' להעציבה דירמי'ה' שובב' מדוע העיר · קרבה ל' אל נפשי גאלה · חובה ל' אשר משמאל לדמשק נעזבה ל' וקראו להם עם הקדש גאולי ה': מארבה ל' כמוץ יסוער מגרן : נקרבת ל' התרישו אלי איים · שגבה ל' ממנו את הכל נתן ה' :

תולדות אהרן מי בכם : ברכות ו זוהר בלק : למעצבה · כתובות קד : צור חצבתם · יבמות סד עקדה שער טז סג : אל אברהם · שם שער כג : כי אחד · שם שער כה :

מצודת ציון

בליו ורקבון : עש · הן יקרא התולעת האוכל הבגד וכן כבגד יאכלם עש (לקמן נא) : (י) נוגה· ענין האורה וזוהר כמו מנוגה נגדו (תהלים יח) : (י) וישען· ענין תמיכה : (יא) קדחי· ענין שרפה כמו אש קדחה באפי (דברים לב): מאזרי . מלשון אזור ומחגורת וכן האזרו חיל (ש"א ב) : זיקות · ניצוצות האש ובדרז"ל נסקין זיקוקין דנור מסומיה דרב (חולין קלז) : באור · שלהבת כמו חמותי ראיתי אור (לעיל מד) : אשכם· מל' אש : בערתם · מלשון הבערה ושריפה : למעצבה · מל' עצבו ודאגה: תשכבון · כן נקרא המיתה כמו וישכב דוד עם אבותיו (מ"א ב) : (א) חוצבתם · כן נקרא תהוך וכריתות הסלע בלשון המקרא וכן וגם יקב חצב בו (לעיל ה) : מקבת · מלשון נקב ועם"ז נקרא הפטיש מקבת כי רואהו הא' חד ובו נוקבין הסלע : נקרתם . ענין בקוע ונקב כמו בנקרת הצור (שמות לג) : (ב) תחוללכם · ענין הולדה ויצירה כמו ותחולל ארץ (תהלים ל) : קראתיו · ענין גדולה ורוממות כמו שלישים וקרואים (יחז' כג) לפי שדרך הגדולים להיות נקראים לכל דבר חשיבות: (ג) כעדן · הוא אשר הגן נטוע בו כמ"ש ויטע גן בעדן (בראשית ב) : וערבתה · ענינו כמו מדבר וכפל הדבר כמ"ש: (ד) ולאומי · ענינו כמו עמי וכן ולאום מלאום יאמץ (בראשית כה) : האזינו · הטו אזן לשמוע : תורה · מל' הוראה ולמוד : ארגיע · מלשון מרגוע והשקט וכן וזאת המרגעה (לעיל).

מצודת דוד

לפי שהמשילם לבגד אמר לשון הנופל בבגד : (י) ירא ה' . אשר הוא ירא מה' ושומע בקול עבדו הנביא : אשר הלך חשכים . אפי' הלך בחשכת הצרות ועדיין לא מצא הארה ותשועה : יבטח בשם ה' . שתבא לו התשועה : וישען . כפל הדבר במ"ש : (יא) הן כלכם · אבל באמת כמעט כלכם מעבירים את חמת ה' : מאזרי זיקות · מאזרים את המקום בניצולי אש והיא היא וכפל הענין במ"ש : לכו באור אשכם : ר"ל לפי המעשה כן יהיה הגמול : ובזיקות בערתם : כפל הדבר במ"ש : מידי וגו' לא במקרה היתה כי אם מידי באה בגזרה למען תמותו בעצבון כי לא תסור העצבון עד כי תמותו : (א) רודפי צדק . המחזרים לעשות צדק : אל צור . אל הסלע אשר נחצבתם ממנו : ואל מקבת : אל נקב הבור אשר יצאתם מנקרה: (ב) הביטו אל אברהם · בזה יפרש המקרא שלפניו ור"ל אברהם הוא הצור אשר נחצבתם ממנו והביטו בו לראות מה נעשה עמו : ואל שרה · ר"ל שרה היא נקב הבור וגו' כי היא ילדה אתכם : כי אחד קראתיו · עם כי היה יחידי בארץ כנען ולא היה מי בם ומשפחה להחזיק בידו עכ"ז אני קראתיו וגדלתיו וברכתי אותו והרבה את זרעו וכאומר כמו שעשיתי כה אברהם אעשה עמכם עם שאתם יחידים בין העכו"ם ואין מי יחזיק בידכם ; (ג) כי נחם · המקום ינחם את ציון כי תבוא ותכון כמאז ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה בברכה מן המקומות כי הדבר ברור כאלו כבר נעשה : כל חרבותיה · כל המקומות החרבות : תודה · קול הודאה על הניסים ועל הנפלאות : (ד) ולאומי וגו' · כפל הדבר במ"ש : כי תורה . אשר מאתי תצא תורה וכמ"ש כי מציון תצא תורה (לעיל ב) כי מלך המשיח יורם

רש"י

ובפט בין הגוים: גפור עמים. שיאיר עיניהם בדרכי ה' וישפוט ביניהם ויוכיחם שיהיו בשלום זה עם זה כמו שאמר וכתתו חרבותיהם לאתים וגו', וזהו שאמר ארגיע, כלומר אניחם ואשקיטם מפל המתי או ממלחמה, או פירוש לאור העמים לעיני העמים ארגיע להם ומשפטי להם, כלומר שאעשה משפט בהם: (ה) קרוב צדקי. אם ישבתו אלי כי בגוים קרוב הוא צדקי גבוה: וישעי סרי הוא כאלו יצא, וכן אמר כי קרובה ישועתי לבא: וזרועי עמים ישפטו. זהו מלחמת גוג ומגוג, ואמר וזרועי בלשון רבים לרוב הנקמה שיעשה כמה כאדם המכה בשתי ידיו: אלי איים יקוו, וושבי האיים יקוו אלי מהיום ההוא והלאה: ואל זרועי. שאסמוך אותם כיד ימיני: (ו) שאו. אם הפסוק הזה כמשמעו איך יאמר וישועתי לעולם תהיה ואם העולם יאבד איך תהיה ישועה ולדקה אם אין העולם נגבה, ואתז"ל פירש זה יהיה ולא יהיה זה, והוא על דרך הפלגה כלומר קודם תחריב העולם משאני אבטל ישועתי ולדקתי, וכמו שאלו קיומים כן תהיה ישועתי קיימת

אניח: (ה) ישפוטו. ייסרו יושטיציא"ה בלע"ז: (ו) שמים כעשן נמלחו. שרי צבאות העכו"ם שבשמים: נמלחו. נסבלו כמו (ירמיה לח) בלויי הסחבות והמלחי. בגד הנשחת. ל"א נמלחו נתבלבלו ל' מלחי הים שמבלבלין המים במשוטות מנהיגי הספינה וכן ממולח טהור קדש (שמות ל): והארץ. שלטוני הארץ: ויושביה. שאר העם: וישועתי. לעמי לעולם תהיה ד"א שמים וארץ ממש וכן פתרונו שאו עיניכם והביטו אל השמים ואל הארץ וראו כמה הם חזקים ובריאים ואעפ"כ יבלו ולדקתי וישועתי יהיו לעולם הרי שלדקתי בריאה וחזקה יותר מהם: (ח) עש וסס. מיני תולעים הם: (ט) עורי עורי. תפילת הנביא היא: (י) רהב. מצרים שכתוב בה רהב (לעיל ל): מחוללת. תנין. פרעה: (יא) ופדויי ה' ישובון. לשון תפלה ומוסב על עורי עורי:

ה קָרוֹב צִדְקִי יָצָא יִשְׁעִי וּזְרֹעַי עַמִּים יִשְׁפֹּטוּ אֵלַי אִיִּים יְקַוּוּ וְאֶל־זְרֹעִי יְיַחֵלוּן: ו שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל־הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי־שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ־כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת: ז שִׁמְעוּ אֵלַי יֹדְעֵי צֶדֶק עַם תּוֹרָתִי בְלִבָּם אַל־תִּירְאוּ חֶרְפַּת אֱנוֹשׁ וּמִגִּדֻּפֹתָם אַל־תֵּחָתּוּ: ח כִּי כַבֶּגֶד יֹאכְלֵם עָשׁ וְכַצֶּמֶר יֹאכְלֵם סָס וְצִדְקָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וִישׁוּעָתִי לְדוֹר דּוֹרִים: ט עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי־עֹז זְרוֹעַ יְהוָה עוּרִי כִּימֵי קֶדֶם דֹּרוֹת עוֹלָמִים הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין: י הֲלוֹא אַתְּ־הִיא הַמַּחֲרֶבֶת יָם מֵי תְּהוֹם רַבָּה הַשָּׂמָה מַעֲמַקֵּי־יָם דֶּרֶךְ לַעֲבֹר גְּאוּלִים: יא וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן

ל' וחסר · ס"א חסר. ל' · ל'ומ'כי השמים · ל' · כ' א' חסר · ס' · ל' · כ'. כ'. ל' כתיב סמך · ג' בלישנא · ל'ומד וזרע כ' · י"ב בלישנא ה' · ל' · י' · י' זוגין מתחלפין · ל' ומ"ל

תוספת י"ר בקריאה וסימן נמסר בסדר מדבר סיני: אנכי אנכי ג' דסמיכי וסי' נמסר לעיל בסיפרא רא סי' מ"ג:

תולדות אהרן כעשן נמלחו. עכו"ם יח עקדם שער לט:
ודעי לדק. עכוים מ"ג ס"ד:

תרגום

ה קְרִיבָא זְכוּתִי נְפַק פּוּרְקָנִי וּבִתְקוֹף דְּרַע גְּבוּרְתִּי עַמְמַיָּא יִתְדַּנּוּן לְמֵימְרִי נַגְוָן יְסַבְּרוּן וְלִיתְקוֹף דְּרַע גְּבוּרְתִּי יְכַתְּרוּן: ו זְקִיפוּ לִשְׁמַיָּא עֵינֵיכוֹן וְאִסְתַּכָּלוּ בְּאַרְעָא מִלְּרַע אֲרֵי שְׁמַיָּא כִּתְנָנָא דְּעָדֵי כֵּן יֶעְדּוּ וְאַרְעָא כִּכְסוּתָא דְּבָלְיָא כֵּן תִּבְלֵי וְיָתְבָהָא אַף אִינוּן הָכֵן יְמוּתוּן וּפוּרְקָנִי לַעֲלַם יְהֵא וְזָכוּתִי לָא תִתְעַכַּב: ז קַבִּילוּ לְמֵימְרִי יָדְעֵי קוּשְׁטָא עַמָּא דְּאוּלְפַן אוֹרָיְתִי בְּלִבְּהוֹן לָא תִדְחֲלוּן מִחִיסוּדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא וּמֵאִתְרַבְרְבוּתְהוֹן לָא תִתַּבְרוּן: ח אֲרֵי כִּלְבוּשָׁא דְּאָכִיל לֵיהּ עֲשָׁא וּכְעַמְרָא דְּאָחִיד בֵּיהּ רוּקְבָא וְזָכוּתִי לַעֲלַם תְּהֵי וּפוּרְקָנִי לְדָר דָּרִין: ט אִתְגְּלָא אִתְגְּלָא לְבְשִׁי תְּקוֹף גְּבוּרָא מִן קֳדָם יְיָ אִתְגְּלָא כְּיוֹמֵי קֳדָם דָּרַיָּא דְּמִלְּקַדְמִין הֲלָא בְדִילָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּבָרֵית גִּבָּרַיָּא שֵׁיצֵיתִי פַּרְעֹה וּמַשִּׁרְיָתֵיהּ דַּהֲווֹ תַּקִּיפִין כְּתַנִּינָא: י הֲלָא בְדִילָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵבִית יַמָּא מֵי תְּהוֹם רַבָּה שַׁוֵּיתִי עוּמְקֵי יַמָּא אוֹרַח לְמִיגַז מְשֵׁיזְבַיָּא: יא וּפְרִיקַיָּא דַּייָ יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי גָּלְוָתְהוֹן וְיֵעֲלוּן לְצִיּוֹן בְּתוּשְׁבַּחְתָּא וְחֶדְוַת עֲלַם תְּהֵי

רד"ק

וכן אמר וימינו סגבית אם ימושו החקים האלה מלפני גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב כן מזה הפסוק למדו אנשי תושיה כי נשמת האדם עומדת ודברים אמת והשמים הוא הרקיע והארץ היא המיושבת וישועת האדם ולדקתו לעולם עומדת, ר"ל כי האויר יקרה לו הפסד ושנוי וכן הארץ כמו רעש הארץ ונפול ההרים ויבא מזה הפסד הישוב: ויושביה. כמו כן ימותון, ואע"פ שהם מד' יסודות זכר השמים כי האויר הם חיי הגוף ויסוד הגוף הוא העפר, וכן אמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב, אבל הנשמה החכמה לעולם תהיה לא תמות, והרב הגדול רבי משה בר מימון ז"ל פי' דרך משל על אבוד האומות והמרעים לישראל, אמר כאלו איך נחתכו השמים ההם ושממה הארץ ההיא וימות מי שעליה ואתם נעדרים כאלו אמר שהם אשר מלאו את הארץ והיה נחשב כהם העמידה והקיום כשמים, על דרך משל וגוזמא אבדו מהר וכלו כבלות העשן ועניניהם הקיימים בקיימות הארץ ואבדו הענינים ההם כאבוד הבגד הבלה: נמלחו. ענין השחתה, וכן ארץ מלחה לא תשב, והוא עבר במקום עתיד: תחת. תשבר, כמו אל תירא ואל תחת: (ז) שמעו. אמר עוד כנגד שני הגלות, וכפל הענין כמ"ש אנא שחדש בו קלת הענין: תורתי בלבם. אותם שתורתי בלבם לא בפיהם לבד כי הם יראו הישועה: חרפת אנוש. שמחרפים אותם האומות על אחור הגלות, וכן אמר כל היום כלמתי נגדי וגומר. ומגדופותם. גדופה כמו חרפה: (ח) כי כבגד. וזה הפסוק מסיוע לפי' הרמב"ם ז"ל: יאכלם. הכנוי לרשעים, כלומר יאכל אותם הרע הבא עליהם כמו הבגד שיאכל אותו העש וסס הוא אחי עש ובעברי יקרא סום כי הם יאבדו מן הארץ ואתם תהיו גם לעולם נלדקתי וישועתי שאתן לכם: (ט) עורי עורי. שהשם מלרע: לבשי עוז. דרך משל כמו גאות לבש: עורי. זה מלעיל: כימי קדם. במצרים: עולמים. זה ימים רבים וזמנים ארוכים שעברו: עורי. רהב. זה מצרים, וכן אזכיר רהב ובבל, ואמר המחצבת שהכה אותם בעשר מכות: מחוללת. מגזרת חיל כיולדה. תנין זה פרעה, וכן אמר התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו: (י) הלא את היא המחרבת ים, זה ים סוף, כמו שאמר וישם את הים לחרבה, והיה הענין ושלש במלות שונות: השמה. מלעיל בשני ספרים כי הוא פעל עבר והוא במקום אשר שמה, וכן הבאה מצרימה שבעים, אשר באה, כי לא תבא ה"א הידיעה על העוברים: (יא) ופדויי. כמו שעשית מקדם כן תעשה עוד עם גלות ישראל ועוד כמו שעברו גאולים בים סוף ובאו לארצם כן פדויי ה' ישובו מהגלות: ובאו ציון ברנה, וי"ו ופדויי במקום כן, כי יש וי"ו להשוות דברים כמו שכתוב בספר מכלל, וכן וי"ו ושפתי רננות יהלל פי כמו שפירשנו בספר תהלים, וכן ושמועה טובה תדשן עצם, ובספר משלי כמו אלה הוי"ן רבים: ושמחת עולם על ראשם, דרך משל כי ילכו קוממיות

מצודת דוד

יורם את בית ללכת בדרכי ה': ומשפטי לאור עמים. ומשפט משיחי יצא להאיר עיני העמים בדברי רבותם כמ"ש ושפט בין הגוים וגו': ארגיע. בזה אמליא מרגוע והשקט לכל אומה ואומה כי לא תוסיף להלחם זו בזו כמ"ש לא ישא גוי אל גוי וגו': (ה) קרוב צדקי. הצדק שיבא להם קרוב הוא לבא וכאילו כבר יצא ישעי: ישפוטו. במשפט הראוי להם: איים יקוו. יושבי האיים יקוו אלי לשום במחוגם כי: ואל זרועי. כפל הדבר במ"ש: (ו) שאו לשמים עיניכם. הסתכלו כלפי השמים וראו שרי של צבאות הכשדים כמה הם חזקים ורב ממשלתם והביטו אל שלטוני הכשדים אשר מתחת כמה הם מושפעים בטובה הרבה על ידי שריהם של מעלה: כי שמים. רלה לומר עכ"ז יושחתו שרי מעלה כעשן הכלה והולך לו: ויושביה. שאר העם: וישועתי. לישראל לעולם תהיה ולא תושחת: ולדקתי. הלדקה שאעשה לישראל לא תשתבר ותתקיים לעולם: (ז) יודעי לדק. הנותנים לב לדעת לדקה: חרפת אנוש. מחרפת הכשדים שמחרפים על איחור הגאולה: ומגדופותם. כפל הדבר במ"ש: (ח) כי כבגד. טעם יאכל את העכו"ם כאשר יאכל את הבגד רלה לומר העכו"ם יכלו כבגד הנאכל מהעש ולפי שהמשילם לבגד אמר יאכלם עש כמו לשון הנופל בבגד: וכצמר וכו'. כפל הדבר במ"ש: ולדקתי. הלדקה שאעשה לישראל תתקיים לעולם: וישועתי. כפל הדבר במ"ש: (ט) עורי עורי. הנביא התפלל ואמר עורי וכו' והחזר ומפרש זרוע ה' עורי כבימי קדם וכו' ר"ל הראה כח זרועך כמו בימי קדם ומימות עולם: המחצבת רהב. אשר חצבת את מצרים במולב כאבנים ר"ל שהכה בם מכה רבה: מחוללת תנין. אשר הרעידה את פרעה: (י) המחרבת ים. אשר עשה את הים לחרבה: מי תהום רבה. המחרבת מי תהום רבה וגדולה וכפל הדבר במ"ש: השמה. אשר שמה עומק הים להיות בה דרך שיעברו בו ישראל אשר גאלת ממצרים: (יא) ופדויי וכו'. וזהו גמל תפלתו שאמר כן ידעתי אשר ישראל שיפדה ה' מן הבבליים ישובו לארצה ויבואו לציון ברנה ועל ראשם תהיה השמחה עד עולם כי לא יגלו עוד: ישיגון. כאלו השמחה וששון

מצודת ציון

(לעיל כח): (ה) יקוו. מל' תקוה: ייחלון. מלשון תוחלת ותקוה: (ו) והביטו. ענין ראיה: נמלחו. ענין השחתה וכליון כמו ובלוי מלחים (ירמיה לח): תבלה. מלשון בליה ורקבון: תחת. ענין שבירה כמו תחתה קשתותם (שם מא): (ז) ומגדפתם. ענין חרפה כמו אשר גדפו (לעיל לז): אל תחתו. אל תשברו: (ח) עש. שם תולעת האוכלת הבגד: סס. שם תולעת האוכלת הצמר ודומה לו כמסוס נוסס (לעיל י): (ט) עורי. מלשון התעוררות והכפל לחזק: המחצבת. זה הלשון יאמר על הכורת אבנים תם יקצב חצב בו (לעיל ה): רהב. כן יקרא מצרים כמ"ש לכן קראתי לזאת רהב (לעיל ל): מחוללת. מל' חיל וחלחלה: תנין. כן יקרא פרעה מלך מצרים כמ"ש התנין הגדול (יחזקאל כט): (י) המחרבת. מלשון חורב ויובש: השום. כן נקרא מקום מים

ג' ואנחה : יב אנכי אנכי הוא
מנחמכם מי־את ותיראי מאנוש
כ' חמשים שנה ימות ומבן־אדם חציר ינתן :
כ' ותכר יג ותשכח יהוה עשך נוטה שמים
י"ד ויסד ארץ ותפחד תמיד כל־היום
כ' בפסוק מפני חמת המציק כאשר כונן
להשחית ואיה חמת המציק :
ב' וחס'. כ' יד מהר צעה להפתח ולא־ימות
ט' ר"ס. לשחת ולא יחסר לחמו : טו ואנכי
ד' יהוה אלהיך רגע הים ויהמו גליו
ס' וחסר יהוה צבאות שמו : טז ואשם דברי
ג' בפיך ובצל ידי כסיתיך לנטע שמים
ג' וליסד ארץ ולאמר לציון עמי־אתה :
ב' בפסוק ומ"ל יז התעוררי התעוררי קומי
ירושלם אשר שתית מיד יהוה
ב' את־כוס חמתו את־קבעת כוס
ג' וחד ומלית התרעלה שתית מצית : יח אין־
מנהל לה מכל־בנים ילדה ואין
ג' מחזיק בידה מכל־בנים גדלה :
ג' יט שתים הנה קראתיך מי ינוד לך
השד והשבר והרעב והחרב מי

להון דלא פסקה וענן יקר יהי
מטיל על רישיהון ביע וחדוה
ישכחון ויסוף מנהון מבית
ישראל דוונא ותינחתא :
יב אנא אנא הוא מנחמכון
ממן אתון דחלין מאנשא
דמאית ומבר אנשא די
כעסבא חשיב : יג ואתנשיתא
פולחנא דיי דעבדך דתלא
שמיא ושכלילארעא ודחלתא
תדירא כל יומא מן קדם חמת
מעיקא כמא דמתקנין לחבלא
וכען אן היא חמת דמעיקא :
יד מוחי פורענותא לאתגלאה
ולא ימותון צדיקיא לחבל ולא
יחסרון מזוניהון : טו ואנא יי
אלהך דנזית בימא והמון גלוהי
יי צבאות שמיה : טז ושויתי
פתגמי נבואתי בפומך ובטלל
גבורתי אגנית עלך לקימא
עמא דאמיר עליהון דיסגון
ככוכבי שמיא ולשכללא
כנשתא דאמיר עליהון דיסגון
כעפרא דארעא ולמימר
לדדירין בציון עמי אתון :
יז אתרבא אתרבא קומי
ירושלם דקבילת מן קדם יי
ית כסא דחימתיה ית פילי כסא דלוטא שתית אערית : יח לית דמנחם לה מכל
בנין דילידת ולית דמתקיף בידה מכל בנין דרביאת : יט תרתין עקן אתאה עלך
ירושלם לא יכילית למיקם כד ארבע ייתון עלך ביזא ותברא וכפנא

רשי

(יב) מי את. בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות : (יג) ותשכח ה' עושך, ולא נשענת עליו : המציק. מושלי אומ"ע המשעבדים בכם : כאשר כונן. מזמן : ואיה חמת המציק. מחר בא ואיננו : (יד) מהר צועה להפתח. אפי' נקבין קשין עליו וצריך הוא להפתח שילוך המעים כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך הוא למזונות רבים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות : צועה. ל' דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין (ירמי' מח) השקט אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ונא' שם ושלחתי לו צועים וצעהו וכליו יריקו. ד"א מהר צועה אותו האויב המציק שהוא עכשיו חגור מתני' חלוץ הוא ימהר להפתח ולהיות הלם : צועה. חוגר כמו (לקמן סג) צועה ברוב כחו: ולא ימות. המסור בידו לשחת אבל הלשון ראשון מדרש אגדה הוא בפסיקתא רבתי : (טו) רוגע הים. לשון עורי רגע (איוב ז) פרונצי"א בלע"ז : (טז) לנטוע שמים. לקיימא עמא דאמיר עליהון דיסגון ככוכבי שמיא : וליסוד ארץ. ולשכללא כנישתא דאמיר עליהון דיסגון כעפרא דארעא : (יז) קבעת. תיי סילי והוא שם כוס ולי נראה קבעת אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי ומלית יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו (תהלים עה) : התרעלה. הוא משקה המטמטמת ומתיש כח האדם כאסור וקשור ומעוטף כמו הברושים הרעלו (נחום ב) והסרות והרעלות שהוא לשון עיטוף ובמס' שבת מדיות רעולו' מין סרבל נאה להתעטף בו : תרעלה. איטומיסמנ"ט בלע"ז : מצית. אגוטייר בלע"ז : (יט) שתים הנה קראתיך. צרות כפולות שתים שתים : מי אנחמך. מי אביא לך לנחמך ולומר אף אומה פלונית כיא לקתה

רד"ק

קוממיות ראש נשוי בשמחה : וישגון נסו , ושל מעלה מזה בפרשה חזקו ידים ישיגון ונסו ושם כהבנו הסימן שהוא וי"ו נו"ן : (יב) אנכי אנכי הוא מנחמכם . אמר מנחמכם לשון רבים ואמר מי את ותיראי לשון נקבה ואחר כך אמר ותשכח ותפחד לשון זכר כי כן מנהג המקרא כשמדבר כנגד כנסת ישראל כשמדבר בלשון רבים מדבר כנגד הפרטים וכשמדבר בלשון יחיד מדבר כנגד הכלל וכשמדבר בל' נקבה מדבר כנגד הכנסה : ימות. כי בן תמות הוא ואם יגר לך היום לא יגר לך מחר : חציר. פירוש כחציר, וכן גור אריה יהודה והחמים לו רבים : (יג) ותשכח. אחר שהוא בורא העולם היה לך להשוב כי יש כח בידו להצילך מיד בן אדם ואיך פחדת מבן אדם ולא זכרת האל שאם תשוב אליו ותבקש מלפניו הוא יצילך מידו : נוטה ויסד, פירשתי כמה פעמים : כאשר כונן להשחית. ולמה אתה מפחד ממנו שוב האל ולא תפחד ממנו כי בן אדם אם עלתה חמתו וכונן להשחית לא יעשה ולא יספיק לו כדבר סנחריב ואיה חמתו הלכה כענן : (יד) מהר צועה. לא תזיקך חמת המציק כי עתה ימהר הגולה להפתח מבית גלות והוא ישראל שהוא גולה בין העמים, ולשון צועה הוא ענין טלטול ונוע ממקום למקום יש בטלטול השבי ויש בטלטול אחר, וכן לשון גלות כי גולה אתה למקומך היינו טלטול השבי, ולשון צועה יש בו פעל עומד כמו זה מהר צועה, וכן את צועה זונה, ויש שהוא פעל יוצא כמו ושלחתי לו צועים וצעהו צועה ברוב כחו : ולא ימות לשחת, לא ימות בגלות שהוא לו כמו קבר, ועל הכלל מדבר כי אם ימותון בגלות יחידים יעלו בתחיית המתים, אבל באמרו ולא ימות על הכלל יאמר, כלומר שלא ישאר שם כי על כל פנים יצא ויפתח ממאסר הגלות : ולא יחסר לחמו, בעודו בגלות אף על פי שהוא שבוי האל מזמין להם בין הגוים אויביהם ושוביהם טרפם וצרכם בכבוד, או פירוש ולא יחסר לחמו בצאתו מהגלות בדרך כמו שאמר לא ירעבו ולא יצמאו, ובדרש מפרש הפסוק כן איך תפחד מבן אדם שימות והנה בעודו בחיים הוא דבר חלוש מאד אפילו נקביו קשים עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעים כדי שלא ימות לשחת, כיון שמהר להפתח צריך למזונות שאם יחסר לחמו ימות, ויונתן תרגם כן מוחי וגו' : (טו) ואנכי ה'. שיש בידי כח להוציאך מהגלות ואני רגע הים כ"ש שאגער בעמים המחזיקים בכם : רוגע. תרגם יונתן כמו גוער דנזיף בימא, ויש לפרשו כמו בוקע, וכן עורי רגע וימאס, ככתוב רגע הים, והנה גערתי בים סוף לעברכם : ויהמו גליו. במקום הבקיעה, ולא יכלו לעבור עד שעברו ישראל, וכן והמו גליו ולא יכלו : ה' צבאות שמו. והוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל : (טז) ואשים. הנה שמתי דברי בפיך להיות לי לעם, וכן ודברי אשר שמתי בפיך : ובצל ידי כסיתיך. שלא יוכלו העמים לכלותך בגלות כל זמן שיהיו דברי בפיך ובלבבך כי לא שמתי אותם בפיך אלא להיותם בלבבך לעשותם כמו שאמר בפיך ובלבבך לעשותו : לנטוע שמים. וכל זה אכסה עליך בגלות עד שיבא עת לנטוע שמים וליסוד ארץ והוא קבוץ גליות שיהיו ישראל עולם חדש, וכן אמר כי בורא שמים החדשים והארץ החדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו' : ולאמר לציון עמי אתה. פירוש לבני ציון וזכר ציון כי היא עיקר המלכות, ויונתן תרגם לקיימא עמא וגו' כבעמוד : (יז) התעוררי. קבעת

ואנכי ט' ר"ס בקריאה וסימ' ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים. ואנכי הסתר אסתיר פני. ואנכי לא חטאתי לך. ואנכי היום רך ומשוח מלך. ואנכי ה' אלהיך רגע הים ויהמו גליו. ואנכי מעשיהם ומחשבתיהם באה לקבץ. ואנכי תולעת ולא איש. ואנכי נטעתיך שורק. ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים. וכל תריסר ר"פ דכוו' ואנכי : ובצל ג' בקריא' וסימ' ובצל ידי כסיתיך. ובצל כנפיך אחסה. ובצל כנפיך ארנן : ארץ י"ד קמצין וסי' נמסר לעיל בהאי ספרא סימן י"ד :

תולדות אהרן מהר צועה. ברכות נז פסחים קיח : ואשים דברי. זוהר בראשית לו. (תענית סח מגלה עד) : ובצל ידי. חגיגה ה סנהדרין צט :

מצודת ציון

מים רבים : רבה. גדולה : השמה. מל' שימה : מעמקי. מל' עומק : (יב) חציר. דשא ועשב : (יג) עושך. ענין הגדלה והרמה כמו הוא עשך ויכוננך (דברים לב) : חמת. מל' חמום וכעס : המציק. מל' צוקה וצרה : כונן. מל' הכנה : (יד) צועה. הוא ענין טלטול הנוע ממקום למקום וכן ושלחתי לו צועים וצעהו (ירמיה מח) : להפתח. ענין התרת המאסר וכן אסוריו לא פתח (לעיל יד) : (טו) רוגע. ענין בקוע כמו עורי רגע (איוב ז) : (יז) התעוררי. מל' הערה והקיצה מהשינה : קבעת. מלשון קבע והם השמרים הקבועים בתחתית הכוס : התרעלה. יתכן שהוא מל' ערל בהפוך ור"ל כוס משקה המטמטם את הלב לרוע תכונתו והוא משל על הפורעניות וכן סף רעל (זכריה יב) : מצית. מלשון מליצה כמו למען תמוצו והתענגתם (לקמן סו) : (יח) מנהל. ענין הנהגה

מצודת דוד

והשמחה רודפת אחריהם וישיגון אותם : נסו. ינוסו ויברחו מהם : (יב) אנכי אנכי. כאלו המקום משיב לומר אנכי הוא המנחם אתכם והם א"כ תנחומין שיש בהם ממש : מי את. ר"ל בת צדיקים כמותך ומלאה זכיות למה תיראי מאנוש אשר סופו למות : חציר ינתן. אשר הוא נתון בעולם כחציר הזה אשר ימול ויבש והוא כפל ענין במ"ש : (יג) ותשכח ה' עושך. שכחת השענת ה' המגדל והמרומם אותך והכל שלו כי הוא נוטה שמים וגו' : ותפחד. בכ"ע תפחד מפני חמת האויב המציק כאשר הכין מחשבות להשחית : ואיה המציק. רצה לומר הלא מחר בא ואיננו כי ימות לשחת ואם כן למה שכחת השענת המקום ותפחד ממנו : (יד) מהר צועה להפתח. הטעה והטלטול הגולה ימהר להפתח וילך לו ואמר בלשון שאלה מן החבוש במאסר ורצה לומר לא יהיה עוד מטולטל בגולה : ולא ימות לשחת. אף עודו בגולה לא ימות להיות נשחת מכל וכל ואף לא יחסר לו די לחמו וספוקו : (טו) ואנכי וגו'. ר"ל ולמה לא תשען עלי הלא אנכי ה' אלהיך והכל בידי שהם בוקע מי הים לבל ילך במהלכו ושפת ימה שירומו הגלים ויהמו בקול גדול : ה' צבאות שמו. לפי שהוא מושל בצבאות מעלה ומטה : (טז) ואשים דברי בפיך. דברי התורה שמתי בפיך לדבר בה' ובצל ידי כסיתיך. מעולם הגנתי עליך מן האויב בזכות התורה : לנטוע שמים. שיהיו נטועים על אדמתם עם ישראל אשר עליהם נאמר ככוכבי השמים כמ"ש הבט נא השמימה וספור הכוכבים וגו' כה יהיה זרעך (בראשית טו) : וליסוד ארץ. שיהיו מיוסדים אלו המשלים גם לעפר הארץ כמ"ש ושמתי את זרעך כעפר הארץ (שם יג) : ולאמר

אנחמך: כ בניך עלפו שכבו בראש כל־חוצות כתוא מכמר המלאים חמת־יהוה גערת אלהיך: לכן שמעי־נא זאת עניה ושכרת ולא מיין:
כב כה־אמר אדניך יהוה ואלהיך יריב עמו הנה לקחתי מידך את־כוס התרעלה את־קבעת כוס חמתי לא־תוסיפי לשתותה עוד:
כג ושמתיה ביד־מוגיך אשר־אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך וכחוץ לעברים:
נב א עורי עורי לבשי עזך ציון לבשי | בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא־בך עוד ערל וטמא: ב התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת־ציון: ג כי־כה אמר יהוה חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו: ד כי כה אמר אדני יהוה מצרים ירד־עמי בראשנה לגור שם ואשור באפס עשקו: ה ועתה

ל' · ל'. ל' · ל' וחסר · ב' כי הוא אדניך והשתחוי · ב' וכעמן · לומ"ל ל' ות"ל · ל' ומ"ל · ל'. ב' · ל'. ל' · ד' דסמיכי · ל' חסר כסיפרא · התפתחי ק' · ל' · ל' · פ"ו רפין · ל'. י"ג דסמיכי · ל'

ותרבא לית די מנחמיך אלהין אנא: כ בניך יהון מטרפין כמן בריש כל שוקיא כמזרקי מצדן מלן חימתא מן קדם יי מזופיתא מן קדם אלהיך: כא בכן שמעי כען דא מטלטלתא דרויא מפעקא ולא מן חמר: כב כדנן אמר רבוניך יי ואלהיך דעתיד למעבד פורענות דין עמיה הא קבילית מן ידיך ית כסא דלוטא ית פילי כסא דחימתי לא תוספין למשתה עוד: כג ואמסרינה ביד דהוו מונן ליך דהוו אמרין לנפשיך אמאיכי ונעדי ואמאיכת בארעא יקריך והוית כשוק לעדן: א אתגלא אתגלא לבשי תוקפיך ציון לבשי לבושי תושבחתיך ירושלם קרתא דקודשא ארי לא יוספון ויעדון ביך עוד ערלין ומסאבין: ב אתנפצי מעפרא קומי תבי על כורסי יקרא ירושלם אתפסקו חנקי צוריכון שביא כנשתא דציון: ג ארי כדנן אמר יי מגן אזדבנתון ולא בכסף תתפרקון: ד ארי כדנן אמר יי אלהים למצרים נחת עמי בקדמיתא לאתותבא תמן ואתוראה בקמא אנסיה:

רשי

נקהה דוגמתך: (כ) עולפו. לשון עייפות כמו (עמוס ח) התעלפנה הבתולות בצמא פשמי"ר בלע"ז: כתוא מכמר. השקר כתוא זה שנפל למכמר. תוא כמו ותאו וזמר (דברים יד): (כא) ושכורת ולא מיין. שכורת מדבר אחר שלא מיין: (כב) יריב עמו. אשר ידין דין עמו: (כג) מוגיך. מניעך ומטלטליך כמו והנה ההמון נמוג (ש"א יד) קרוסלי"ש בלע"ז: שחי ונעבורה. על גביך: (ב) התנערי. איסקורי"א בלע"ז כמנער את הטלית: קומי. מן הארץ מגזרת לארץ חשב (לעיל ג): שבי. על הכסא: התפתחי. הוי נותרת מוסרי. קירגלי"ש בלע"ז: שביה. כמו שבוים: (ג) חנם נמכרתם. על עסקי חנם הוא יצר הרע שאינו לכם לשכר: ולא בכסף תגאלו. אלא בתשובה: (ד) מצרים ירד עמי וגומר. הם המצריים היו להם קצת חוב עליהם שנעשו להם אכסניא וכלכלו' אבל אשור באפס ובחנם עשקו: (ה) מה לי פה. למה אני

אדניך ב' וסימניהון אדניך ה' ואלהיך יריב עמו. כי הוא אדניך והשתחוי לו: עורי עורי ד' דסמיכי בקריאה וסי' עורי עורי דבורה עורי עורי ב' בפסוק, לבשי עז זרוע ה'. לבשי עזך ציון. לבשי בגדי תפארתך: בכסף פ"ו רפין וסי' נמסר ביהושע סי'

תולדות אהרן עלפו. ב"ק קי"ז: ושכורת. עירובין סה (ברכות ה): ערל וטמא. זוסר ויעלת: התנערי. ר"ה לא: חנם נמכרתם. מגלה כד:

רדק

קבעת. שמרי הכוס: התרעלה. הרפדה, או פירושו סם המות אמר די לך בגלות כבר שתית כוס התרעלה עד השמרים גם מצית אותה עד שלא נשאר בכוס אפילו טפה כלומר כל הרעות הכתובות הגיעו עליך ודי לך קומי מהגלות התעוררי והתעוררי: (יח) אין מנהל לה. בעודה בגלות לא היה כח ביד בני הגולה לנהל האחד חברו ולהחזיק בידו ולסמכו מהרעה כי כולם היו שוים בה: (יט) שתים הנה. הרעות הקרובות אותך כשיותך בארצך קרוב לגלות שתים רעות היו השוד והשבר והם הרעב והחרב כי השוד הוא החרב והשבר הוא הרעב אלה הרעות היו לך מלבד רעות הגלות שסבלת זה כמה שנים: קראתיך. בנוע האל"ף: מי אנחמך. איזה עם שלקה כמותך שאוכל לנחמך בו: (כ) בניך עלפו שכבו. מענין על ראש יונה ויתעלף ענין עיפות ורסוק האברים עד שלא יוכל לעמוד על עצמו כמו שאמר בקינות ירמיה שכבו לארץ חוצות נער וזקן: כתוא מכמר. כתוא שהוא שוכב במכמר שלכדו אותו בו, ותוא היא חיה הנזכרת בתורה ותאו וזמר בהפוך האותיות כמו כבש וכשב וסוא שור הבר ומכמר הוא רשת, וכן יפלו במכמוריו רשעים, וכן ופורשי מכמורת: (כא) לכן. ושכורת ולא מיין. פירוש ושכורת הצרות ולא מיין: (כב) כה אמר אדניך. הוא יהיה אדוניך ולא העכו"ם והוא אלהיך שיקח משפטך מן העכו"ם: יריב עמו. יקח ריב עמו ומשפטו מן הגוים, וכן ריבו אלמנה: (כג) ושמתיה ביד מוגיך. שרשו יגה מן כי ה' הוגה: לנפשך. אמר נפשך ואמר גוך כי הנפש מעונה בענוי הגוף: וכחוץ. פירוש כמו השוק שהכל עוברים עליו וכל זה סבלת לאהבתי לפיכך אמר ותשימי: (א) עורי עורי. עוזך. שהיית מופשטת ממנו עד עתה לבשי אותו: (ב) התנערי מעפר. דמה ישיבתם בגלות כמי שהתפלש בעפר ואומר התנערי מעפר וקום: שבי. כמו את השבי ואת המלקוח, ויונתן תרגם ענין ישב קומי תבו על כורסי יקרא ירושלם: התפתחי מוסרי צוארך. חסר מ"ם השמוש ממוסרי צוארך שהרי היא בגלות כאלו עול מוסרים בצואר: שביה. אחר בפלס עניה: (ג) כי כה אמר ה' חנם. בלא כסף אלא בעונות: ולא בכסף. אלא בתשובה, ועוד נאריך בענין זה בפסוק וירא כי אין איש: (ד) כי כה אמר ה' מצרים ירד עמי בראשונה. זכר שתי גליות גלות מצרים וגלות בבל כי מלך אשור הוא מלך בבל, ואמר מצרים שירד שם בראשונה לגור שם ואשור כמו כן באפס עשקו כל אחד מהם, כי מצרים לא היה לו דין להעבידו בפרך כי לגור בא שם תחלה, וכן אשור לא היה לו דין בהם ולא היו בני מלחמתו למה בא סנחריב והגלה עשרת השבטים ונבוכדנצר הגלה יהודה ובנימין והוא באפס בלא משפט ואעפ"י שהיתה גזרה מהאל הם המצריים העבידום וענו אותם יותר מדאי, וכן אשור כמו שאמר אני קצפתי מעט והם עזרו לי לרעה: (ה) ועתה. בזה הגלות שהוא גלות שלישי: מה לי פה. מה לי כל כך בזה הגלות שהארכתי אותם זמן רב בגלות כן יאמר

מצודת דוד

ולאמר לציון. כל העכו"ם יאמרו על בני ציון שהמה עמי כי יהיה נראה בהם שפע טובה מרובה: (יז) התעוררי. זהו מאמר הנביא בבשורה הקיצי מתרדמת הצער וקומי: אשר שתית. אשר עד הנה שתית כוס החמה הבא מה' ותמצק א"כ הטון: את קובעת. השמרים הקבועים בתחתיות כוס התרעלה כבר שתית ומצית את הכל ולא נשאר מאומה ר"ל כל הרעות הכתובות כבר באו עליך ולא תוסיף לבוא עוד: (יח) אין מנהל לה. רודה בבבל לא היה בה מנהיג מי מאנשים: ואין מחזיק. לא היה מי להחזיק בידה שלא תפול לארץ כי מכולם אפס הכח והממשלה: (יט) שתים. צרה כפולה קרה לך ומי הוא אשר ינודד בראש עליך לנחמך כי כולם קמו עליך: השוד והשבר. עכשיו יפרש מה הם השתים ואמר שהם השוד והשבר. והרעב והחרב. הוא פי' על השוד והשבר כי השבר הוא הרעב וכן נאמר בשברי לכם מטה לחם (ויקרא כ"ו) והשוד הוא שדידת גייסות הבאים בחרב במלחמה: מי אנחמך. תחסר הבי"ת והוא כמו במי אנחמך ר"ל את מי אביא לראיה ולדוגמא לומר שגם לו קרה כמקרך שיהיה לך לתנחומין כי כן דרך בני אדם להתנחם בזה וכאומר הנה באמת לא קרה למי כמקרך: (כ) בניך עלפו. מחסרון לחם ומים: שכבו וגו'. מתי רעב וחרב שכבו בחוצות ואין קובר להם: כתוא מכמר. ר"ל נשאר שוכב במקום שהומת כשור הבר הנלכד ברשת שהוא שם במקום שנלכד וא"א לו לזוז ממקומו: (כא) לכן. הואיל וקבלת גמול עוך שמעי עתה זאת וכו': ושכורת. מבולבלת כשכור לא משתיית יין כ"א מצרה ויגון: (כב) ואלהיך יריב עמו. אשר יריב ריב עמו לקחת נקמתם מיד המריעים להם: הנה לקחתי מידך וגו'. רצה לומר עוד לא יהיו הצרות פקודות אצלך: את קובעת. השמרים הקבועים בתחתיות הכוס והוא כפל ענין במ"ש: (כג) ושמתיה ביד מוגיך. את הכוס התרעלה ההיא אשים ביד הכשדים הממסים אותך במכאוב וצרות הם ישתו הכוס ההוא רצה לומר הם יקבלו הפורעניות: שחי ונעבורה. כפוף עצמך להשתטח בארץ ונעבור עליך: ותשימי. עשית גופך בארץ להיות מדרס להם כי סבלת עולם: וכחוץ לעוברים. ושמת גופך כחוצות העיר להיות מדרך הרגל לעוברים ושבים והוא כפל ענין במ"ש: נב (א) עורי וגו'. את ציון הקיצי מעתה מתרדמת הצער ולבשי העוז שהיה לך מאז: לבשי וכו'. את ירושלים עיר הקדש לבשי בגדי תפארתך והיה שמח: יבוא בך עוד. לבוא עוד בקרבך למשול בך: (ב) התנערי מעפר. התרוקני מעפר הארץ אשר ישבת בה בעבור האבל והצער: קומי שבי ירושלים. אתה ירושלים קומי מהארץ ושבי על הכסא: התפתחי וכו'. אתה בת ציון השבויה בבבל התירי מעל צוארך קשורי רצועות העול: (ג) חנם נמכרתם. מה שנמסרתם ביד הכשדים הנה לא לקחתי מהם מחיר לשאפדה אתכם בכסף ולכן תגאלו ולא בכסף: (ד) מצרים וכו'. רצה לומר מה שנעבדו למצרים עם כי היה זמן רב הנה לא על חנם היתה כי מתחלה ירדו לגור בארצם בימי הרעב וכלכלו אותם: ואשור. יאמר על סנחריב וג"כ פי'

מצודת ציון

נהגה כמו נהלת בעזך (שמות טו): מחזיק. אוחז: (יט) קראותיך. מל' מקרה: (כ) עלפו. ענין חלשות הלב והעדר ההרגשה כמו תתעלפנה הבתולות (עמוס ח): כתוא. הוא שור הבר והוא בהפוך מן ותאו וזמר (דברים יד) כמו כבש כשב: מכמר. רשת הלוכד כמו ופורשי מכמורת (לעיל יט): חמת. מלשון חמה וכעס: גערת. ענין צעקת נזיפה: (כג) מוגיך. מל' המגה והמכה: שחי. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (לעיל ב): גוך. גופך כמו גוי נתתי למכים (לעיל נ): וכחוץ. הוא השוק מקום הלוך בני אדם וכן מחוץ האופים (ירמיה לז): (א) עורי. מלשון הערה והקיצה: (ב) התנערי. ענין התנועה חזקה להשליך ולהריק העפר הנדבק כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה): התפתחי. ענין התרת הקשר: מוסרי. קשורי רצועת העול: בת ציון. עדת ציון: (ד) לגור. לדור: באפס. על חנם בלא דבר וכן אפס מעשיהם (לעיל מא): עשקו. מל'

יאמר הלל בהגיע זמן הגאולה : כי לקח עמי חנם . אינם מתעכבים בגלות בבבל כסף שהם חייבים לבוראם אלא בעוונם גלו וכבר לקחו עונשם : משלו יהילילו . הגוים המושלים בהם יהילילו אותם בעבודתם הקשה ובזה לעקתם אלי , ועוד כי כל היום שמי מנואץ בגלות בהעכו״ם יגאלוהו שהיו הורגים והוללים אותם על יחוד שמי : לוקח . שתוא כי הוא פעל עבר שלא נזכר פעלו מן הדגוש : יהילילו . שרשו ילל מענין יללה והוא מבנין הפעיל והוא פעל יוצא : מנואץ . מורכב מפועל והתפעל וכבר באהרנו דקדוקו היטב בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו כבנין אותל : (ו) לכן ידע עמי שמי . שאינו נודע בגלות אבל הוא מנואץ בעת הגאולה ידעו עמי שמי זהו שאמר ביום ההוא אז ידע עמי שמי , וכן אמר פעמים ידעוהו אז לא זכר עמי כי הם ידעוהו באמת ויעד כי הנבואה לא דברה לשוא והבטחה שהבטחתים על ידעו הנביאים אז ידעו שהיא אמת וידעו כי אני הוא המדבר לא שדבה הנביאים מעלמן אלא הם נבאו בשמי , וכראותם שיתקיימו ההבטחות הכם ידעו כי אני הוא שדברתי אותם והנני כמו שהייתי ולא שניתי ולא אשנה אלא שהם לא ידעוני כמו שידעוני אז בעת הגאולה : (ז) מה נאוו , שרשו נאה והאל״ף נחה והנו״ן לנפעל , וכן נאוו לחייך והוא ענין יופי : ואמר ענין יופי על הרגלים על דרך משל כמו מה יפו פעמיך כלומר מה יהיו נאים ויפים רגלי המבשר שיעלה על ההרים להשמיע קול לבשר שלום וטוב וישועה ולאמר לציון מלך אלהיך כי עד הזמן ההוא לא יראה שהוא מלך אבל אז יאמרו הכל שהוא מלך כמו שאמר והיתה לה׳ המלוכה , והענין דרך משל כי ידוע הדבר בעולם כלו כאלו אנשים על ההרים משמיעים קול הישועה וכן דרך העולם לבשר על הטובה הדרין משובח לבשר עליה : (ח) קול צופיך . נביאיך כי הנביא יקרא צופה כמו צופה נתתיך על הגוים לפי שהוא צופה העתידות ואחר כן פירש מה יהיה קול צופיך : ואמר נשאו קול כלומר שישאו קול בשמחה : ירננו יחדו . כי עין בעין בשוב השם ציון כלומר יראו במראה הנבואה כי שב הכבוד לציון והוא רוח הנבואה שפסקה משמתו חגי זכריה ומלאכי ובעת הישועה תשוב רוח הנבואה לקדמותה ועוד יותר משכיתה , וכן אמר עין בעין נראה אתה השם כי מולם היתה בהם רוח הנבואה כמעמד הר סיני מלבד הכבוד שראו כמוש העין , וי״ת צופיך פרנסיך : (ט) פצחו . ענינו הרמת קול . וכן פצחו רנה : (י) חשף . דרך משל . כלומר כי ישועת ישראל תהיה בגלוי . וכן וזרועך חשוף׳ גלויה : (יא) סורו סורו . הכפל לחזק : משם . ממקום הגלות : מתוכה . מתוך כל עיר ועיר שאתם בה : הברו . הנקו מכל טומאה ומכל עון : נושאי כלי ה׳ . כלי זיין שלכם יהיו כלי ה׳ ולא חרב ולא חנית אלא חסדי האל ורחמיו הם יהיו כליכם בצאתכם מהגלות וטעמו לפניו : (יב) כי לא בחפזון . כלומר ביד רמה תצאו אל תפחדו מאדם ולא תהיו צריכים לכלי זיין , ויונתן תרגם נטלי מאני דבית מקדשא , ולא ידעתי דעתו כי אין בזה הגלות כלי בית המקדש כמו שהיו בגלות בבל שנשאו אותם בצאתם מהגלות : כי הולך לפניכם . לסיכך תצאו בנחת כי לא תיראו מאדם

ס״ג קמץ
מַה־לִּי־פֹה נְאֻם־יְהוָה כִּי־לֻקַּח עַמִּי
ד׳ חִנָּם מֹשְׁלָו יְהֵילִילוּ נְאֻם־יְהוָה
ד׳ ג׳ וְתָמִיד כָּל־הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ׃ ו לָכֵן
י״ט יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־
ד׳ אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי׃
ג׳ ז מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים
רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר
טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ
ג׳. י״א אֱלֹהָיִךְ׃ ח קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל
ג׳ דסמיכי יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב
יְהוָה צִיּוֹן׃ ט פִּצְחוּ רַנְּנוּ יַחְדָּו חָרְבוֹת
יְרוּשָׁלָ‍ִם כִּי־נִחַם יְהוָה עַמּוֹ גָּאַל
יְרוּשָׁלָ‍ִם׃
ג׳ י חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי
י״ד כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת
ס׳ יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ׃ יא סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ
מִשָּׁם טָמֵא אַל־תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ
ג׳ מ״ל. ג׳ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה׃ יב כִּי לֹא
בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן
ד׳ כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם
כ״ו אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

ה וּכְעַן עֲתִידְנָא לְמִפְרַק אֲמַר יְיָ אֲרֵי אִזְדַּבַּן עַמִּי מִגָּן עַמְמַיָּא דְּשַׁלִּיטוּ בְהוֹן מִשְׁתַּבְּחִין אֲמַר יְיָ וּתְדִירָא בְּכָל יוֹמָא עַל פּוּלְחַן שְׁמִי מַרְגְּזִין׃ ו בְּכֵן יִתְרַבָּא בְעַמְמַיָּא שְׁמִי בְּכֵן בְּעִדָּנָא הַהִיא תִּידְעוּן אֲרֵי אֲנָא הוּא דְּמַלֵּלִית וּמֵימְרִי קַיָּם׃ ז מַה יָאָין עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל רִגְלֵי מְבַסַּר מַשְׁמַע שְׁלָם מְבַסַּר טָב מַשְׁמַע פּוּרְקָן אָמַר לִכְנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא דֶאֱלָהִיךְ׃ ח קָל פַּרְנָסַיִךְ דִּמְדַבְּרִין קָלְהוֹן כַּחֲדָא מְשַׁבְּחִין אֲרֵי בְעֵינֵיהוֹן יֶחֱזוּן גְּבוּרָן דִּי עֲבַד יְיָ כַּד יָתִיב שְׁכִנְתֵּיהּ לְצִיּוֹן׃ ט בּוּעוּ וְשַׁבַּחוּ כַּחֲדָא חָרְבַת יְרוּשְׁלֶם אֲרֵי עָתִיד יְיָ לְנַחָמָא עַמֵּיהּ פְּרִיק יְרוּשְׁלֶם׃ י גְּלָא יְיָ יָת דְּרָע קוּדְשֵׁיהּ לְעֵינֵי כָּל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזוּן כָּל דְּבִסְיָפֵי אַרְעָא יָת פּוּרְקָנָא דֶאֱלָהֲנָא׃ יא אִתְפָּרְשׁוּ אִתְפָּרְשׁוּ פּוּקוּ מִתַּמָּן בְּמִסְאָב לָא תִקְרְבוּן פּוּקוּ מִגַּוַּהּ אִתְבְּחַרוּ נָטְלֵי מָנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַייָ׃ יב אֲרֵי לָא בִבְהִילוּ תִּפְּקוּן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וּבְעֵירוֹקִי לָא תְתוּבְלוּן לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי מְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן

אני שואג ומשכה בני כאן : יהילילו . מתפארים לאמר ידינו רמה : מנואץ . מתנאץ והרי זה דומות ויסמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז) : (ו) ידע עמי . כשאגאלם יכירו כי שמי אדון שליט ומושל כמשמעו : לכן ביום . גאולתם יבינו כי אני הוא המדבר והנני קיימתי : (ח) צופיך . צופים שמעמידין על החומות והמגדלים לבשר ולראות מי בא לעיר : (י) חשף . גלה : (יא) צאו מתוכה . מתוך הגלות כל מהמו׳ האלו האחרונות אינן אלא על גלות האחרון : טמא . אל תגעו . שקן יהיו לכם מליגע בהם : הברו . הטהרו : נושאי כלי ה׳ . הכהנים הלוים שהיית׳ נושאים כליו (של הקב״ה) במדבר (מכאן לתחיית המתים) : (יב) כי הולך לפניכם . שני דברים שבסוף המקרא הזה מיישבין שני דברים שבראשו : כי לא בחפזון תצאו . מה טעם . כי הולך לפניכם ה׳ למתקנכם הדרך ומי שמלוהו מקדים לפניו לנחותו הדרך אין יציאתו בחפזון : ובמנוסה לא תלכון . לפי שמאספכם אלהי ישראל הולך מאחריכם לשמור אתכם מכל רודף כמו ונסע דגל מחנה דן מאסף לכל המחנות ההולך אחרי המחנה קרוי מאסף לפי שהוא ממתין את הנחלשים ואת הנכשלים וכן הוא אומר ביהושע והמאסף הולך אחרי הארון : הנה

כ״ב : לקח ה׳ ג׳ פתחין וב׳ קמץ וסימ׳ וישלחהו ה׳ אלהים מגן עדן . ויאמר לאמו אלף כסף . ועתה מה לי פה נאם . אילין ג׳ קדמאי קמצין . אם תראה אתי לקח . מעצר וממשפט לקח . וא׳ ולקח מהם קללה . ב׳ בתראי פתחין : נשאו י׳ בקריאה וסי׳ נמסר בסדר מטות ובשמואל חלק ב׳ סי׳ י״ח : עין ג׳ וסי׳ אשר עין בעין נראה אתה . ולא תחס עינך : קול צופיך נשאו קול : ישועת ח׳ פתחין וסי׳ נמסר בסדר בשלח : בחפזון ג׳ ומ״ל בקריאה וסי׳ ואכלתם אתו בחפזון . כי בחפזון יצאתם מארץ מצרים . כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה :

תולדות אהרן מה לי פה . הכה כל מגלה כד זוכר ואתחנן : מה נאוו . ברכות נו : קול צופיך . סנהדרין לא זוכר בעלה פקודי : חשף ה׳ . (מכילתא יג) :

מצודת ציון

מלשון עושק וגזל : (ה) פה . במקום הזה וכן היה פה איש (שופטים ד) : יהילילו . מלשון הלול והתפארות : מנואץ . ענין בזיון כמו נאצו האנשים (ש״א ב) : (ז) נאוו . מלשון נאה ויופי : מבשר . כן נקרא המשמיע חדשות : (ח) צופיך . ענין הבטה וראיה : (ט) פצחו . פתחו פה בהרמת קול שמחה וכן פצחי רנה וצהלי (לקמן נד) : (י) חשף . גלה כמו חשפי שובל (לעיל מז) : אפסי . קצות כי בקצות הארץ כאלו אפס וכלה : (יא) הברו . מלשון ברור ונקי : (יב) כי . אלא : בחפזון . ענין מהירות הבהלה : ובמנוסה . מלשון ניסה ורדיפה : ומאספכם . ההולך אחר המחנה נקרא מאסף וכן מאסף לכל המחנות (במדבר י) והוא לפי שהוא מאסף את הנכשלים הנשארים באחרונה : יוכל

מצודת דוד

גם הוא מלך באשור : באפס עשקו . רצה לומר עם כי היה בלא דבר הנה לא נשתעבדו בידו זמן רב אלא כעושק את מי ומניחו והולך לו : (ה) ועתה מה לי פה . מה לי להשהות את בני פה זה זמן רב הלא מתחילה נלקח עמי להם על חנם כי מעולם לא גמלו להם טובה : מושליו יהילילו . המושלים בו יתפארו בהצלחתם ויאמרו ידיהם רמה : ותמיד כל היום . הוא כפול לתוספת ביאור : שמי מנואץ . שמי מחולל ומבוזה בעיניהם : (ו) לכן ידע עמי שמי . כשיגאלו יכירו שמי לדעת כי נאה לי שמי המורה שאני אדון ושליט : לכן ביום ההוא . ר״ל לכן ידע ביום ההוא כי אני הוא המדבר והמבטיח להביא הגאולה והנני קיימתי הבטחתי : (ז) מה נאוו . מה מאד נאים רגלי המבשר העולה על ההרים להשמיע הקול למרחוק ומשמיע וכו׳ וכפל הדבר פעמים ושלש במ״ש לפי מרבית השלום והישועה : אומר לציון . המבשר יאמר לציון הנה מלך אלהיך ר״ל הראה מלכותו וממשלתו לכל העולם : (ח) קול צופיך . קול של הצופים העומדים על המגדלים לראות ולבשר מי בא לעיר וחוזר ומספר מה יהיה הקול ואמר כולם יחדיו ישאו קול וירננו בשמחה : כי עין בעין . ר״ל ראיה וודאית ונאמנה וכן אשר עין בעין נראה אתה ה׳ (במדבר יד) : בשוב . כאשר שב ה׳ אל ציון להשרות שם שכינתו כמאז : (ט) פצחו וכו׳ . הבתים החרבות אשר בירושלים פתחו פה להרים קול שמחה ורננו יחדיו והוא ענין מליצה : כי נחם ה׳ את עמו . במה שהביא להם הטובה : גאל ירושלים . מיד העכו״ם המושלים בה : (י) חשף ה׳ . גלה זרועו להכות בהם ואחז במשל מגבור המגלה זרועו להלחם מול האויב : כל אפסי ארץ . כל היושבים בקצות הארץ : (יא) סורו סורו . הכפל לומר במהירות רב סורו מארץ כשדים וצאו משם : צאו מתוכה . מתוך כל עיר שאתם בה : הברו נושאי כלי ה׳ . הנקו מכל טומאה אתם הנושאים כלי ה׳ רצה לומר כלי זיין שלכם יהיו כלי ה׳ שהם התורה והמצות לא חרב ולא חנית : (יב) כי לא בחפזון . אלא לא תצאו בחפזון ובהלה ר״ל עם כי אמרתי שתסורו משם במהירות מ״מ לא תצאו בבהלה כאדם הנפחד ולא תלכון במנוסה ורדיפה כאדם הבורח : כי הולך וכו׳ . כי ה׳ הוא ההולך לפניכם והוא המאסף

רשי

(יג) הנה ישכיל עבדי · הנה באחרית הימים יצליח עבדי יעקב לדיקים שבו : (יד) כאשר שממו . כאשר תמהו עליהם עמים רבים בראותם שפלותם ואמרו זה אל זה כמה משחת מאיש מראהו (של ישראל) ראו מה תארם חשוך משאר בני אדם כן כאשר אנחנו רואים בעינינו : (טו) כן יזה גוים רבים . כן עתה גם הוא תגבר ידו ויזה את קרנות העכו"ם אשר זירוהו : יקפצו . יסגרו פיהם מרוב תימהון . כי כבוד אשר לא סופר להם על שום אדם ראו בו : התבוננו. הסתכלו: (א) מי האמין לשמועתנו . כן יאמרו העכו"ם איש לרעהו אילו היינו שומעים מפי אחרים מה שאנו רואים אין להאמין : וזרוע ה' . כזאת כגדולה ועוד על מי נגלת' כד הנה : (ב) ויעל כיונק לפניו . הנה הזה לפני בא לו הגדולה הזאת עם שפל היה מאד ועלה מאליו כיונק מיונקת האילנות : וכשורש. עלה מארץ ציה : לא תאר . היה לו מתחלה ולא הדר : ונראהו ולא מראה' ונחמדהו. וכשראינוהו מתחלה באין מראה היאך נחמדהו . ונחמדהו תמה הוא : (ג) נבזה וחדל אישים . היה . כן דרך הנביא הזה מזכיר כל ישראל כאיש אחד אל תירא עבדי יעקב ואף כאן הנה ישכיל עבדי בבית יעקב אמר ישכיל ל' הצלחה הוא כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א יח) : וכמסתיר פנים ממנו . מרוב בשתם ושפלותם היו כמסתיר פנים ממנו אבושי פנים בממון כדי שלא נראה אותם כאדם מנוגע שמסתיר פניו וירא מהביט : (ד) אכן חליינו הוא נשא . אכן ל' אבל בכל מקום אבל עתה אנו רואים שלא מחמ' שפלותו בא לו אלא מיוסר היה ביסורין : ואנחנו חשבנוהו.
אנו

ישעיה נב נג

יג הִנֵּה יַשְׂכִּיל עַבְדִּי יָרוּם וְנִשָּׂא
וְגָבַהּ מְאֹד׃ יד כַּאֲשֶׁר שָׁמְמוּ עָלֶיךָ
רַבִּים כֵּן־מִשְׁחַת מֵאִישׁ מַרְאֵהוּ
וְתֹאֲרוֹ מִבְּנֵי אָדָם׃ טו כֵּן יַזֶּה גּוֹיִם
רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים פִּיהֶם כִּי
אֲשֶׁר לֹא־סֻפַּר לָהֶם רָאוּ וַאֲשֶׁר לֹא־
שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ׃

נג א מִי הֶאֱמִין לִשְׁמֻעָתֵנוּ
וּזְרוֹעַ יְהוָה עַל־מִי נִגְלָתָה׃ ב וַיַּעַל
כַּיּוֹנֵק לְפָנָיו וְכַשֹּׁרֶשׁ מֵאֶרֶץ צִיָּה לֹא־
תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר וְנִרְאֵהוּ וְלֹא־
מַרְאֶה וְנֶחְמְדֵהוּ׃ ג נִבְזֶה וַחֲדַל
אִישִׁים אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי
וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה וְלֹא
חֲשַׁבְנֻהוּ׃ ד אָכֵן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא
וּמַכְאֹבֵינוּ סְבָלָם וַאֲנַחְנוּ חֲשַׁבְנֻהוּ

תרגום

יְיָ וְעָתִיד לְכַנָשָׁא גָלְוָתְכוֹן אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ יג הָא יַצְלַח עַבְדִי מְשִׁיחָא יָרוּם וְיִסְגֵי וְיִתְקוֹף לַחֲדָא׃ יד כְּמָא דְסַבָרוּ לֵיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יוֹמִין סַגִיאִין דַהֲוָה חֲשִׁיךְ בֵּינֵי עַמְמַיָא חֶזְוֵהוֹן וְזִיוְהוֹן מִבְּנֵי אֱנָשָׁא׃ טו כֵּן יְבַדַר עַמְמִין סַגִיאִין עֲלוֹהִי יִשְׁתְּקוּן מַלְכִין יְשַׁוּוֹן יְדֵיהוֹן עַל פּוּמְהוֹן אֲרֵי דְלָא אִשְׁתְּעִיאוּ לְהוֹן חֲזוֹ וּדְלָא שְׁמַעוּ אִסְתַּכָּלוּ׃ א מַן הֵימִין לִבְסוֹרְתָנָא דָא וְתָקוֹף דְרָע גְבוּרְתָא דַיְיָ כְּדוֹן עַל מַן אִתְגְלִיאַת׃ ב וְיִתְרַבָּא צַדִיקָא קֳדָמוֹהִי הָא כְלַבְלְבִין דְפָרְחִין וּכְאִילָן דִמְשַׁלַח שׁוֹרְשׁוֹהִי עַל נִגְדִין דְמַיִן כֵּן יִסְגוֹן תּוּלְדַת קוּדְשָׁא בְּאַרְעָא דַהֲוַת צְרִיכָא לֵיהּ לָא חֵיזוּ חוּלָא חֶזְוֵיהּ וְלָא אֵימְתֵיהּ אֵימַת הֶדְיוֹט וִיהֵי זִיו קוּדְשָׁא זִיוֵיהּ דְכָל דְיַחֲזִינֵיהּ יִסְתַּכַּל בֵּיהּ׃ ג בְּכֵן יְהֵי לְבוֹסְרָן וְיִפְסִיק יְקַר מַלְכְּוָתָא יְהוֹן חַלָשִׁין וְדַוְנָהָא כָּאֱנַשׁ כֵּיבִין וּמְזוּמַן לְמַרְעִין וּכְמָא דַהֲוַת מְסַלְקָא אַפֵּי שְׁכִנְתָּא מִנָנָא בְּסִירִין וְלָא חֲשִׁיבִין׃ ד בְּכֵן עַל חוֹבָנָא הוּא יִבְעֵי וַעֲוָיָתָנָא בְּדִילֵיהּ יִשְׁתַּבְקוּן וַאֲנַחְנָא

ונשא י"ב וסי' בסדר תרומה : ואשר לא ח' וסי' נמסר בסדר וארא : אישים ג' בקריאה וס"ל וסי' נבזה וחדל אישים . את אישים פעלי און . אליכם אישים אקרא :

תולדות אהרן ישכיל עבדי . זוהר ויצב : נבזה . עקרים מ"ד פי"ג : אכן חלינו . סנהדרין צח :

רדק

מאדם אבל מתגרים ואלו כחפזון לפי שמגרים היו ממהרים אותם לצאת מפני מלותם אבל משיצאו מן העיר הלכו בנחת ביד רמה : (יג) הנה ישכיל עבדי . הפרשה הזאת נאמרה על גלות ישראל , וקרא אותו עבדי כמו שאמר ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך , אמר הנה יבא עת שיצליח עבדי וירום ונשא וגבה מאד : ישכיל . יצליח . כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל, וכן פ"י ויצלח, ואמר ירום ונשא וגבה , אמר לשון המעלה בכל לשון לפי במעלתו תהיה מעלה יתרה , ועתה אפרש הפרשה כמו שפירשה אדוני אבי ז"ל בספר הגלוי : כאשר שממו . ענין תמיה כמו משמים בתוכם : (יד) אמר כאשר תמהו מרוב שפלותך . וכדין היה עליהם שיתמהו כי היו רואים שהיה משחת יותר מכל איש מראהו ותארו יותר משאר בני אדם , ואשר מדבר פעם לנכח כמו שאמר עליך ופעם שלא לנכח כמו שאמר מראהו ותארו כן דרך המקראות בכמה מקומות כמו שכתבנו , והחכם רבי אברהם פירש כי כן משחת מאיש מראהו דברי הגוים שיתמהו על ישראל ויאמרו כי משחת מאיש מראהו כי כמה עכו"ם יש בעולם שיחשבו כי צורת היהודי משונה מכל הצורות גם יש בהם שישאלו היש ליהודי פה או עין כן הוא בארץ ישמעאל ובארץ אדום : משחת . בחיר"ק המ"ם והוא תאר , וכן הערים המבדלות בחיר"ק המ"ם , תאר ותארו בחולם מפני האל"ף : (טו) כן יזה . ענין דבור , כמו יטיף שהוא בענין הזיה , וכענין דבור , נטפו מים לשון הזיה , אל יטיפו יטיפון לשון דבור , כן יזה ענין דבור והוא יוצא לשלישי פרלא"ר בלע"ז , אמר כמו שיתמהו על שפלותו כן יתמהו על גדולתו וידברו עליה תמיד : עליו יקפצו מלכים פיהם , אפילו למלכים יראה כבודם ככבוד גדול , וכן אמר וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך : יקפצו . לשון סתימה , כמו מקפץ על הגבעות שהוא סתימת המלעד בדלוג , ובלשון סגירה כמו לא תקפוץ ידך , והעניין יכולים להתפרש על מלת יקפצו יסתמו פיהם לספר בגדולתו או ישימו יד על פה מרוב תמהון : כי אשר לא סופר להם ראו . יותר יראו מגדולתו משסופר להם ויותר מאשר שמעו יתבוננו באותו הזמן מגדולתו : (א) מי האמין . העכו"ם יאמרו אז מי היה מאמין לשמוע' שהיינו שומעים עליו מפי הנביאים או מפי האומרים בשמם לא היינו מאמינים מה שאנו רואים עתה בעינינו : וזרוע ה' על מי נגלתה . כמו שנגלתה על זה , או יהיה פירוש על מי דרך בזיון על מי נגלתה כמו שנגלתה על זה , כלומר מי היה שנגלתה עליו זרוע ה' : (ב) ויעל כיונק . מן ילכו יונקותיו , כמו השרש שהוא בארץ ציה : ויעל כיונק. ממנו שאין לו תאר ולא הדר כן היה זה , ולפי דעתי כי פי' עתה עלה זה מן הגלות לפני האל ועלה מהגלות על דרך פלא , כמו אם יעלה יונק מארץ ציה או אם יעלה שרש עץ או עשב שצומח בארץ ציה שיהיה פלא כן היה פלא עלותו מהגלות , והענין כפול במלות שונות : לא תאר לו . בעוד שהיה בגלות לא היה לו תאר ולא הדר , ר"ל תאר יפה : ונראהו ולא מראה . והיינו רואים אותו ולא היה מראהו יפה אלא כעור ומשונה משאר בני אדם : ונחמדהו . ולא היינו חומדים אותו אלא מתעבים אותו ולא שזכר עומד במקום שנים : (ג) נבזה . אין צריך לומר שלא היינו חומדים אותו אלא אף נבזה היה בעינינו : וחדל אישים . פחות מבני אדם היה , או פירוש חדל הוא מאישים שלא היו מתחברים עמו : איש מכאובות וידוע חולי . המכאובות והחולי הוא צער הגלות , ופירוש ידוע , כי ידוע ורגיל היה לעבור עליו עול הגלות : וכמסתר פנים ממנו היינו . כמסתירים פניה ממנו שלא היינו רוצים להביט בו מרוב מאוס שהיינו מואסים אותו ולא חשבנוהו לכלום : (ד) אכן חלינו . הנה כתב יחזקאל הנביא בן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן כל שכן איש אחד באיש אחר וכל שכן אומה באומה אחרת , אם כן מה הוא חלינו הוא נשא , מחולל מפשעינו ובהכרתו נרפא לנו , ואינו דומה לזה מה שאמר
ירמיהו

מצודת דוד

האוסף ללכת אחריכם יאסף אתכם בטוחים ביותר : (יג) הנה ישכיל עבדי . אז יצלח עבדי ישראל וקראם כולם בל' יחיד כדרך המקרא במקומות רבות : ירום וכו' . יהיה רם ונשא וכו' וכפל הדבר במ"ש לפי מרבית הגדולה והממשלה : (יד) כאשר שממו . כפי שיעור מרבית התמהון אשר תמהו רבים על שפלותם באמרם הן אמת נשחת מראהו ממראה איש ותוארו משונה מתואר בן אדם ר"ל אין בו לא ממשלה ולא גבורה ולא אמצות הלב : (טו) כן יזה גוים רבים . כמרבית השיעור הזה בעצמו ימשול ויגבר ידו ויאמץ לבבו להזות ולספסף דמי עמים רבים עכו"ם : עליו יקפצו מלכים פיהם . על הדבר הזה יסגרו מלכי העכו"ם את פיהם לבלי דבר מאומה מרוב התמהון : כי אשר לא סופר להם ראו . ר"ל בעיניהם ראו הגדולה והממשלה עוד יותר ממה שסופר להם כי הוסיף על השמועה : ואשר לא שמעו · כפל הדבר במ"ש : התבוננו . הסתכלו בהבנת אמתת הדבר כפי מה שהיא : נג (א) מי האמין לשמועתנו . אז יאמרו בגוים עד הנה לא ראינו הדבר בעינים מי מכולנו האמין אל השמועה אשר שמענו ממרבית הגדולה והממשלה הבאה לישראל : וזרוע ה' . חוזק כח זרוע ה' בעבור מי נגלתה מימות עולם לנאמין שגלה זרוע עוזו בעבור ישראל : (ב) ויעל כיונק לפניו · לפני בא לו הגדולה ההיא עלה כענף היוצא מן האילן שאין לו יניקה מן הקרקע אלא מן האילן רצה לומר לא היה לו השפעה אחרת : כשורש מארץ ציה . ר"ל מעט השפעה שהיה לו מעצמו כלה ואבד במעט זמן כשורש היוצא מארץ ציה ששמה מבלי לחלוחית מים שחיש מהר ימולל ויבש : לא תואר לו ולא הדר . ר"ל ההשפעה לא היתה שלימה ומהודרת כשורש היוצא מארץ ציה שאין לו לא תואר ולא הדר : ונראהו ולא מראה . וכאשר הסתכלנו בו לא מצאנו בו מראה מפואר שנחמדהו על ידו ר"ל לא מצאנו בו לא גבורה ולא אמצות הלב לחמדו בעבורה ולזה היינו מתעבים אותו : (ג) נבזה וחדל אישים . על כי היה נבזה בעיני כל והיה חדל מאנשים כי לא היה מי מהעכו"ם מתחבר עמו לגודל שפלותו והיה בעל מכאובות וידוע ומוחזק לכל כבעל חליים ולא היינו יכולים לראות בפניו כאילו הסתיר פניו ממנו לבל ראותו ר"ל שהיה בכל עת מעונה בגלות וביסורין ובשפלות עד שהיינו ממאסים להסתכל בפניו : נבזה ולא חשבנוהו . ר"ל לכן היה נבזה בעינינו ולא היינו מחשיבים אותו כי אמרנו יד ה' עשתה זאת כי מאס בו : (ד) אכן חליינו הוא נשא . אבל באמת לא מאס בו ה'
כי

מצודת ציון

(יג) ישכיל . הוא ענין הצלחה כי המצליח בדבר נראה כאילו עשה מעשהו בהשכל וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א יח) : (יד) שממו . ענין תמיהה כמו פנו אלי והשמו (איוב כא) : כן . ענינו כמו אמת כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז) : מראהו . הוא זיו קלסתר פנים בלובן ובהירות : ותארו . הוא צורת הפרצוף : (טו) יזה . מל' הזאה והטפה כמו ויז נצחם על בגדי (לקמן סג) יקפצו . ענין סגירה כמו ועולתה קפצה פיה (איוב ה) : התבוננו . ענין הסתכלות יתירה כמו והתבונן אליו כבוקר (מ"א ג) : (א) על מי . בעבור מי : נגלתה · מלשון גלוי : (ב) כיונק . ענף רך היוצא מהאילן כמו ראש יונקותיו (יחזקאל יז) : ציה . שממה ויבשה : הדר . ענין יופי : ונחמדהו. הוי"ו הוא במקום ה"א וכן ויקחו לי תרומה (שמות כה) ור"ל שיקחו לי תרומה : (ג) וחדל . ענין מניעה : אישים . אנשים : (ד) נשא . מלשון משא וסבל : נגוע . ענין חבטות וכאבין וכן ויגעו יהושע
וכל

אנו היינו סבורים שהוא שנאוי למקום והוא לא היה כן אלא מחולל היה מפשעינו ומדוכא מעונותינו : (ה) מוסר שלומינו עליו . באו עליו יסורי השלום שהיה לנו שהוא היה מיוסר להיות שלום לכל העולם : (ו) כולנו כצאן תעינו . עתה נגלה : הפגיע בו . נעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החרי' עולמו. הפגיע אשפריאי"ר בלע"ז ל' תחינה : (ז) נגש והוא נענה . נגש הנה בנוגשים ודוחקים : והוא נענה . באונאת דברים שורפרלדיין בלע"ז : לא יפתח פיו . סובל היה ושותק כמו השה אשר לטבח יובל וכרחל אשר לפני גוזזי' נאלמה : לא יפתח פיו . מוסב על שה לטבח יובל : (ח) מעוצר וממשפ' לוקח . הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו העכו"ם באחרית הימים כשיראו כשנלקח מן העוצר שהיה עצור ביד' וממשפ' היסורין שסבל עד עתה : ואת דורו . שנים שעברו עליו : מי ישוחח . את התלאות אשר מצאוהו כי נגזר היה מתחילה וגולה מארץ חיים היא ארץ ישראל אשר מפשע עמי בא הנגע הזה לצדיקים שבהם : (ט) ויתן את רשעים קברו . מסר את עצמו להקבר ככל אשר יגזרו עליו הרוגה וקבורת חמורים במעי הכלבים : את רשעים . לדעת הרשעים נתרצה ליקבר ולא יכפור באלהי' חיים : ואת עשיר במותיו . ולדעת המושל מסר עצמו בכל מיני מות שגזר : (י) וה' חפץ דכאו החלי . הקב"ה חפץ לדכאו ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו : אם תשים אשם נפשו וגו'

ת"א והוא מחולל אשר ויקבל :
וס' חפץ . ברכות ו זוכר ויפב:

ירמיהו בספר קינות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו , כי הוא על דרך פוקד עון אבות על בנים , והוא כשאוחזים הבנים מעשה אבותם בידיהם , כמו שאמר לשונאי , שזהו משפט אמת האל שנושא הבן עונו ועון האב , ומה שאמר ירמיהו אמר על לשון הגוים כי מתוך צערם לא יהיו דבריהם במשפט ובמשקל , וזה שיאמרו האומות אכן חליינו הוא נשא והדומים כזה הוא דברי עצמם לא שישראל סבלו עון האומות אלא הם יחשבו זה בדעתם כאשר יראו בעת הישועה כי האמונה שהחזיקו בה ישראל היא האמת והאמונה שהחזיקו הם בה היא שקר ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו הבל ואין וגו', יאמרו לפי סברתם אם כן מה היה הצער שהיו סובלים ישראל בגלות הנה לא היה בעונם כי הם היו מחזיקים אמונת ישראל ואנחנו שהיה לנו שלום ושלוה והשקט ובטח היינו מחזיקים אמונת שקר , אם כן החולי והמכאוב שהיה ראוי לבא עלינו היה בא עליהם והם היו כופר וכפרה לנו ואנחנו חשבנוהו בהיותו בגלות שהוא נגוע ומוכה אלהים ומעונה מיד האלהים בעונו והנה אנו רואים כי לא זה בעונו אלא בעונינו זה שאמר : (ה) והוא מחולל פעל מן המרובע . מענין חיל כיולדה ומשרשו : ומדכא . מן דכא לארץ חיתי : מוסר שלומינו עליו . שלומינו כמו כלנו , כמו הגלת שלמים , כמו גלות שלמים כלומר גלות שלמה , היסורים שהיו ראוים לבא עלינו כולם באו עליו , ויש מפרשים שלומינו מן שלום , כלומר כשהיינו בשלום והיה ראוי המוסר לבא עלינו בעונינו והיה בא עליו : ובחבורתו . מן חבורה תחת חבורה אלא שזה דגוש וזה קל , והחבורה והנגע הוא משל על צער הגלות : וטעם נרפא לנו . כמו כי אני ה' רופאך : (ו) כלנו כצאן תעינו , ר"ל כצאן מבלי רועה . לפיכך אמר כצאן בפת"ח הכ"ף לידיעה כי אותו כצאן הוא תועה שאין לו רועה : הפגיע . העון הוא הפוגע בהם והאל הוא המפגיע ששולח להם הרע , פירוש עון ענש העון , כמו כי לא שלם עון האמורי עד הנה : (ז) נגש והוא נענה . נגש בממון , כמו נגש את הכסף , לא יגוש את רעהו : נענה . בגוף שמענים גופו במכות ועם כל זה לא יפתח פיו לא היה לו רשות לזעק ולהתלונן על מה שהיינו עושי' לו אלא היה כמו השה שיובילו אותו לשחוט שלא יפתח פיו ולא יצעק או כמו הרחל שנאלמה לפני גוזזיה , ודמיון השה הוא לענוי הגוף ולתמותתו ודמיון הרחל הוא לגזיזת הממון שהוא כדמיון הגז , ודמה אותו לרחל ולא לכבש לחולשתה יותר , כי בכל המינין הנקבה חלושה מהזכר כן ישראל בגלות הם חלושים מאד : נאלמה . מלעיל והוא נפעל עבר : ולא יפתח פיו . לא לגוף ולא לממון : (ח) מעצר . מעצור הגלות שהיה נעצר שם וממשפט השבי שהיו עושים בו ששטים לוקח ונפדה מכל זה : ואת דורו מי ישוחח . מי הי' מדבר שיהיה דורו כל כך בגדולה , וכמוהו מי מלל לאברהם : ישוחח . ענין דבור , וכן במעשה ידיך אשוחח , והם מבנין מרובע מנחי העי"ן : כי נגזר מארץ חיים , כאשר גלה מארצו שנקראת ארץ חיים , כמו אתהלך לפני ה' בארצות החיים , ויש לפרש כי בגלות נחשב באמת כאלו נגזר מארץ החיים ואיך היינו חושבים שתהיה לו גדולה כזו : מפשע עמי . כל עם ועם יאמר כן כי מפשעו היה בא להם הנגע לא מפשע עצמם : (ט) ויתן . היו הורגים אותו בגלות כמו שהורגים הרשעים על רשעם והוא לא עשה חמס ולא דבר מרמה בפיו והיו הורגים אותו כאלו פשע רע והם היו מונים אותו עם רשעים טעם ויתן שהוא היה מוסר עצמו למיתה כי הם היו פוטרים אותו אם היה כופר בתורתו וחוזר לתורתם והיה מוסר עצמו למיתה ולא יכפור בתורתו . וכן אמר עליך הורגנו כל היום , וטעם ואת עשיר במותיו , כי גם העשיר הורגים אותו בעבור עשרו והוא נהרג לא בעבור רשע שהיה בו אלא בעבור עושר שהיה לו , וטעם במותיו , לשון רבים כי מיתות רבות יעשו לו יש מהם נשרפים ויש מהם נהרגים ויש מהם נסקלים ולכל מוסרים עצמם על יחוד השם : (י) וה' חפץ דכאו החלי . אין אנו רואים במכאוביו ובצרותיו בגלות אלא חפץ

ל' ומ"ג . ל' נָגוּעַ מֻכֵּה אֱלֹהִים וּמְעֻנֶּה׃ ה וְהוּא
ל' מְחֹלָל מִפְּשָׁעֵנוּ מְדֻכָּא מֵעֲוֺנֹתֵינוּ
י"ג . ל' מוּסַר שְׁלוֹמֵנוּ עָלָיו וּבַחֲבֻרָתוֹ
ו' נִרְפָּא־לָנוּ׃ ו כֻּלָּנוּ כַּצֹּאן תָּעִינוּ אִישׁ
ל' ל' לְדַרְכּוֹ פָּנִינוּ וַיהוָה הִפְגִּיעַ בּוֹ אֵת
ד' . כ' עֲוֺן כֻּלָּנוּ׃ ז נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא
ל' ז' ל' יִפְתַּח־פִּיו כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל
לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח פִּיו׃
ל' . ל' . ל' ח מֵעֹצֶר וּמִמִּשְׁפָּט לֻקָּח וְאֶת־דּוֹרוֹ
ל' . ג' מִי יְשׂוֹחֵחַ כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים
מִפֶּשַׁע עַמִּי נֶגַע לָמוֹ׃ ט וַיִּתֵּן אֶת־
ל' וחסר רְשָׁעִים קִבְרוֹ וְאֶת־עָשִׁיר בְּמֹתָיו עַל
לֹא־חָמָס עָשָׂה וְלֹא מִרְמָה בְּפִיו׃
ו' ר"פ בטעם י וַיהוָה חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם־תָּשִׂים

חֲשִׁיבִין כְּתִישִׁין מָחָן מִן קֳדָם יְיָ וּמְעַנַן׃ ה וְהוּא יִבְנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דְּאִתַּחַל בְּחוֹבָנָא אִתְמְסַר בַּעֲוָיָתָנָא וּבְאוּלְפָנֵיהּ שְׁלָמֵיהּ יִסְגֵּי עֲלָנָא וּכְדִנְצִית לְפִתְגָמוֹהִי חוֹבָנָא יִשְׁתַּבְקוּן לָנָא׃ ו כּוּלָנָא כְּעָנָא אִתְבַּדַּרְנָא גְּבַר לְקָבֵיל אוֹרְחֵיהּ גְּלֵינָא וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָת רַעֲוָא לְמִשְׁבַּק חוֹבֵי כוּלָנָא בְּדִילֵיהּ׃ ז בָּעֵי וְהוּא מִתְּחַב וְעַד לָא פְּתַח פּוּמֵיהּ מִתְקַבֵּל תַּקִּיפֵי עַמְמַיָּא כְּאִמְּרָא לְנִכְסְתָא יִמְסַר וּכְרַחֲלָא דְקֳדָם גָּזְזַהָא שָׁתְקָא וְלֵית לְקִיבְלֵיהּ דְּפָתַח פּוּמֵיהּ מְמַלֵּיל מִלָּא׃ ח מִיסוּרִין וּמִפּוּרְעָנוּת יְקָרֵיב גָּלְוָתָנָא וּפְרִישָׁן דְּיִתְעַבְדָן לָנָא בְּיוֹמוֹהִי מַן יִכּוּל לְאִשְׁתְּעָאָה אֲרֵי יַעְדֵּי שׁוּלְטָן עַמְמַיָּא דְיִשְׂרָאֵל חוֹבִין דְּחָבוּ עַמִּי עַד לְוָתְהוֹן יִמְטוֹ׃ ט וְיִמְסַר יָת רַשִׁיעַיָּא לְגֵיהִנָּם וְיָת עַתִּירֵי נִכְסַיָּא דַּאֲנָסוּ בְּמוֹתָא דְאַבְדָנָא בְּדִיל דְּלָא יִתְקַיְּמוּן עָבְדֵי חֶטְאָה וְלָא יְמַלְּלוּן נִכְלִין בְּפוּמְהוֹן׃ י וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָת רַעֲוָא לְמִצְרַף וּלְדַכָּאָה יָת שְׁאָרָא דְּעַמֵּיהּ בְּדִיל לְנַקָּאָה מֵחוֹבִין נַפְשְׁהוֹן יֶחֱזוּן בְּמַלְכוּת

נגש ד' וסי' צר לו כי נגש העם . נגש והוא נענה . ואיש ישראל נגש . וס"א מונה תחת ירהבו ונגש חורש בקוצר . בקצת ספרי מסרה מסרו יען כי נגש העם הזה דסיפרא במקום צר לו כי נגש העם הזה דבשמואל והוא שבוש נפל בספרים כי הדין דסיפרא הוא בשי"ן והוא נמנה עם ד' נגש בשי"ן שיש בקריאה וזה נמנה עם הד' בסי"ן דאית בקריאה ועוד כי בספרי' המדוייקים נמסר על נגש דסיפרא לית דכוו' בסיפרא ואע"ג דאיכא פלוגתא בקריאה לדעת בעלי המסרה הוא בשי"ן :

מצודת ציון

וכל ישראל (יחזקאל ח) : ומעונה . מלשון עינוי : (ה) והוא . הוי"ו הוא במקום או : מחולל . מלשון חיל וחלחלה : מדוכא . ענין שבר וכתיתה : מוסר . מלשון יסורין : שלומינו . מל' שלום : בחבורתו . מלשון חבורה ומכה : (ו) תעינו מלשון תועה : פנינו . מל' פניה : הפגיע . ר"ל הפגיע בו לרעה להכותו וכן גש ופגע בו (ש"ב א) : (ז) נגש . נלחץ ונדחק לקחת עשרו כמו נגש את הכסף (מ"ב כג) : והוא . הוי"ו הוא במקום או : נענה . מלשון עינוי : לטבח . לשחיטה : יובל . כמו יובל שי (לעיל יח) : גוזזיה . ענין כריתת הצמר : (ח) מעוצר . מקום המאסר שהיה כלוי ומעוכב שם וכן והוא עודנו עצור (ירמיה לג) : ישוחח . ענין סיפור ואמירה כמו במעשה ידיך אשוחח (תהלים קמג) : נגזר . ענין כריתה כמו אמרתי נגזרתי (איכה ג) : נגע . ר"ל כשלון וחלשות : למו . להם ולפי שכל הענין מדבר בלשון יחידי על כלל האומה לכן אמר למו לגלות שעל הכלל ידבר : (ט) עשיר . ר"ל מושל כי על פי הרוב ימשול העשיר : במותיו . מלשון מיתה : (י) דכאו . ענין שבר וכתיתה : החלי . מל'

מצודת דוד

כי כל חלי וכל מכאוב אשר סבל הכל בא מפעת עצמינו מה שהיינו מחליאים ומכאיבים אותו ברוע בחירתינו : ואנחנו חשבנוהו . אבל אנחנו תעינו וחשבנו אותו לנגוע ומוכה מאלהים כי מאס בו ועל ידו הוא מעונה ביסורים : (ה) והוא מחולל מפשעינו . האמת שהוא מה' אבל לא בא בעבור מאסו בו ברוע מעלליו אך בעבור פשעינו נתמלא חלחלה להיות פשעי כל העכו"ם מתכפרים ביסורין הבאים עליו : מדוכא מעונותינו . כפל הדבר במ"ש : מוסר שלומינו עליו . הייסורין הראויים לבוא עלינו למרק העון להתמיד שלומינו הנה באו עליו : ובחבורתו . עם החבורה שבא עליו נרפא לנו נגעי העון כי בזה נתכפרו והלכו להם והוא כפל ענין במ"ש : (ו) כולנו כצאן תעינו . ר"ל כי כן היה בידינו עון רב כי כולנו תעינו מדרך האמת וסיפר כדרך הצאן כשאחת מהן תועה מהדרך כולן נמשכות אחריה ותועות עמה ור"ל ולפי שאבותינו תעו מדרך האמת לזה נמשכנו גם אנחנו אחריהם : איש לדרכו פנינו . ר"ל והלואי היינו כהצאן הזה שהולך בתר רחילא אולא בדרך המוטעה אבל אנחנו לא כן היינו אלא כל אחד פנה לדרכו לא ראי זה כראי זה וכולם מקולקלים ואי"כ יש בידינו עון רב : וה' הפגיע בו . עם העון של כולנו ר"ל העון שלנו הוא המכה בו ומייסרו בגזירת המקום : (ז) נגש והוא נענה . בעבור זה היה נלחץ לקחת עשרו או היה הוא נענה בעינויי הגוף אם דל הוא ואין ידו משגת : ולא יפתח פיו . להתלונן ולהתרעם על הדבר כי פחד פן יוסיפו סרה : כשה לטבח יובל . והיה כשה המובלת אל המטבח וכרחל העומדת לפני הגוזז למרה שהרחל היא נאלמה ולא תצעק בקולה והשה לא יפתח פיו וכן לא התלונן המעונה הנמשל לשה המובל לטבח ולא התרעם הממוגש הנמשל לרחל הנגוזה : (ח) מעוצר וממשפט לוקח. ממקום המאסר שהיה שם עצור וכלוא וממקום המשפט שהיה נדון שם הנה נלקח לנגעו או לממתו ולא פטרוהו בלא כלום: ואת דורו מי ישוחח. מי יוכל לספר כל התלאות אשר עברו עליו בכל ימי דורו : כי נגזר מארץ החיים . כי סוף הדבר היה אשר נכרת מארץ חיים כי התלאות היו סיבה לקרב מיתתו : מפשע עמי נגע למו . כן יאמר כל אחד הנה לא באה אליהם הנגע בעוונם כי באה מפשע עמי או עמי פשעו בהם לעמתם ברוע בחירתם או הם היו מנוגעים לכפר פשעי עמי : (ט) ויתן את רשעים קברו . מסר עצמו להקבר עם הרשעים ודומה להם בענין רע ובבזיון ר"ל לא רצה לעבור על דת להנצל מזה : ואת עשיר במותיו . מוסב על מלת ויתן לומר שמסר עצמו להסכים עם דעת העשיר המושל בכל מיני

רשי

וגו'. אמר הקב"ה אראה אם תתן נפשו נותנת ומוסרת בקדושתי לשיבה לי אשם על כל אשר מעל אגמל לו גמולו ויראה זרע וגו'. אשם זה לשון כופר שנותן אדם למי שחטא לו אמינד"א בלע"ז כענין שנא' בפלשתים אל תשיבו אותו ריקם כי השב תשיבו לו אשם: (יא) מעמל נפשו. היה אוכל ושבע ולא היה גוזל וחומס: בדעתו יצדיק צדיק. היה שופט עבדי משפט אמת לכל הבאים לדין לפניו: ועונותם. היה סובל כדרך כל הצדיקים שנא' אתה ובניך תשאו את עון המקד' (במדבר יח): (יב) לכן. על עשותו זאת אחלק לו נחלה וגורל ברבים עם האבות הראשונים: הערה למות נפשו. ל' ותער כדה (בראשית כד): ואת פושעים נמנה. סבל יסורין כאלו חטא ופשע והוא בשביל אחרים נשא חטא הרבים: ולפושעים יפגיע. על ידי יסורין שבאת על ידו טובה לעולם: (א) רני עקרה. ירושלים אשר היתה כלא ילדה: לא חלה. ל' לידה הוא שהיולדת על ידי חיל וחבלי' יולדת: מבני בעולה. בת אדום: (ב) יטו. למרחוק: מיתריך. הם חבלים דקים התלויים בשולי אוהלים וקושרים ביתדות שקורין קבילי"ש בלע"ז ותוקעין בארץ: (ג) תפרוצי. תגברי: עלומיך

אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים
וְחֵפֶץ יְהוָה בְּיָדוֹ יִצְלָח׃ יא מֵעֲמַל נַפְשׁוֹ
יִרְאֶה יִשְׂבָּע בְּדַעְתּוֹ יַצְדִּיק צַדִּיק
עַבְדִּי לָרַבִּים וַעֲוֺנֹתָם הוּא יִסְבֹּל׃
יב לָכֵן אֲחַלֶּק־לוֹ בָרַבִּים וְאֶת־
עֲצוּמִים יְחַלֵּק שָׁלָל תַּחַת אֲשֶׁר
הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת־פֹּשְׁעִים
נִמְנָה וְהוּא חֵטְא־רַבִּים נָשָׂא
וְלַפֹּשְׁעִים יַפְגִּיעַ׃
נד א רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי
רִנָּה וְצַהֲלִי לֹא־חָלָה כִּי־רַבִּים בְּנֵי־
שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְהוָה׃
ב הַרְחִיבִי ׀ מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת
מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל־תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי
מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃ ג כִּי־יָמִין
וּשְׂמֹאול תִּפְרֹצִי וְזַרְעֵךְ גּוֹיִם יִירָשׁ

תרגום

משיחיהון יסגון בנין ובנן יורכון יומין ועבדי אוריתא דיי ברעותיה יצלחון: יא משעבוד עממיא ישיזיב נפשהון יחזון בפורענות סנאיהון יסבעון מבזת מלכיהון בחוכמתיה יזכי זכאין בדיל לשעבדא סגיאין לאוריתא ועל חוביהון הוא יבעי: יב בכן אפליג ליה בזת עממין סגיאין וית נכסי כרכין תקיפין יפלג עדאה חלף דמסר למותא נפשיה וית מרודיא שעביד לאוריתא והוא על חובין סגיאין יבעי ולמרודיא ישתביק בדיליה: א שבחי ירושלם דהות כאתתא עקרה דלא ילידת בועי תושבחתא ודוצי דהות כאתתא דלא עדיאת ארי סגיאין יהון בני ירושלם צדיתא מבני כרכא יתיבתא אמר יי: ב אפתי אתר בית מישרך ומקרוי ארעיך יתבי לא תמנעין אסגא עם משריתיך ושלטוניך תקיפי: ג ארי לדרומא ולצפונא תתקפין ובנך עממין ירתון וקרוין דצדין יתבון: ד לא תדחלין ארי לא תבהתין ולא תתכנעין ארי לא תתכלמין

רדק

חפץ האל כי הוא היה מחזיק בתורתו שהיא תורת אמת והיה מוסר עצמו עליה אם כן אין אנו רואים במכאוביו טעם אלא או היה נאשם בעונותיו או היה חפץ האל כך לדכאו ולהחליאו וחפץ האל לא ידענו: החלי. חסר האל"ף שהיא למ"ד הפעל והוא נקרא כבעלי האל"ף ואעפ"י שרוב השרש הוא בה"א: אם תשים אשם נפשו, אך זה אנו רואים כי גמול טוב יש לו על הרע שסבל ואם שמה נפשו עצמה במקום אשם כמו שאמר את רשעים, עתה יראה זרע רב, כמו שאמר זכריה הנביא עליהם ורבו כמו רבו, ואמר ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם. ואמר יחזקאל ארבה אותם כצאן אדם: יאריך ימים. כמו שאמר בספר הזה כימי העץ ימי עמי, ואמר זכריהו הנביא ואיש משענתו בידו מרוב ימים: וחפץ ה' בידו יצלח. כמו היה בגלות חפץ ה' לדכאו ובגמול זה יצלח בידו. חפץ ה' שירבה אותו וייטיב לו עד מאד, עד כאן דברי האומות מכאן ואילך דברי האל: (יא) מעמל נפשו. מעמל נפשו שסבל בגלות יהיה לו גמול שיראה וישבע, כלומר יראה טוב שישבע בו: בדעתו יצדיק צדיק עבדי לרבים. עבדי הוא ישראל כמו שאמרנו בתחלת הפרשה, ופירוש בדעתו. כמו שכתוב כי מלאה הארץ דעה את ה'. וכתוב כי כולם ידעו אותי. והנה עבדי ישראל שהיה צדיק ויודע את ה' יצדיק בדעתו גוים רבים. כמו שכתוב והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו וגו': ועונותם הוא יסבול. הוא בצדקתו יסבול עונות הגוים כי בצדקתו יהיה שלום וטוב בעולם אפילו לעכו"ם: (יב) לכן אחלק לו ברבים. רבים ועצומים הם גוג ומגוג והעמים אשר יבאו עמו אל ירושלם, כמו שאמר זכריה הנביא ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרוב. וזה יהיה לו תחת אשר הערה למות נפשו גמול שמסר עצמו למיתה ביד העכו"ם בגלות יהיה לו כל הכבוד הזה ויהיה ממונם תחת ממונו שלקחו ונפשם תחת נפשו שימותו שם כל חיל גוג ומגוג כמו שכתוב: הערה. שפך נפשו למות. וכן ותער כדה. ענין שפיכה אבל הוא בענין אחר: ואת פשעים נמנה. כמו שפירשנו ויתן את רשעים קברו והוא חטא רבים, ויתכן לפרשו בגלות ור"ל חטא רבים שחטאו בו העכו"ם והוא נשא וסבל צערם, והוא על דרך ותטאת עמך: ולפשעים יפגיע. ואף עפ"כ היה מתפלל בעבור הרשעים שהיו פושעים בו והיה מבקש מהם לברך את הרגם, כמו שאמר ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה וגו', וכמוהו מן הכבד בלשון תחנה ובקשה הפגיעו במלך וישתומם כי אין מפגיע. גם יש לפרש בעת הגאולה ויהיה פירוש כמו שפירשנו ועונותם הוא יסבל, ורבותינו פירשוה על משה רבינו ע"ה ואמרו תחת אשר הערה למות נפשו שמסר עצמו למיתה שנאמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, ואת פשעים נמנה שנמנה עם מתי מדבר, והוא חטא רבים נשא שכפר על מעשה העגל, ולפשעים יפגיע שבקש רחמים על פשעי ישראל: וי"ת הנה ישכיל עבדי יצלח משיחא ותרגם כאשר שממו כמו דסברו ליה בית ישראל וגו': (א) רני עקרה. כתרגומו, כי ההרה תחיל קרוב ללדתה וכן חיל כיולדה: בני שוממה. אעפ"י שהיתה ירושלם ימים רבים שוממה רבים יהיו בניה: מבני בעולה. והם העכו"ם שהם כבעולות כלומר כאשה שיושבת עם בעלה ובניה והספרה האלמנה והשכולה שהיא שוממה והיא ירושלם שהיא כאלמנה, ואמר כאלמנה ולא אלמנה ממש כי בעלה חי וקיים, וי"ת ארי סגיאין וגו', זכר זאת שלפי דעתי שהיא מלכות הרביעית כי ישמעאל אעפ"י שהיא תקיפה מלכות זאת גוברת עליה: (ב) הרחיבי. מרוב בנים שיבא לך: מקום אהלך. הוא ירושלם: ויריעות משכנותיך. שאר ערי ישראל: יטו. המטים היריעות וימשכו אותה למרחוק להרחיב האהל והמשכנות כמו שאמר זכריה הנביא משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו, ואמר וגם חמת תגבל בה צור וצידון, ואמר ורמה וישבה תחתיה וגומר, ואמר ירמיהו הנביא הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה ויצא עד קו המדה וגו': (ג) כי ימין ושמאל

לרבים ד' בקריאה וסימ' מעמל נפשו יראה. והגביר ברית לרבים. שק ואפר יצע לרבים. ומשכילי עם יבינו לרבים. וב' ברבים ועשה למבצרי מעוז. לכן אחלק לו ברבים: יטו ה' בקריאה וסי' מן הגוים אשר אמר ה' דמלכים. ידיעו' משכנותיך יטו אל תחשכי. ודרך ענוים יטו. ודבתריה ואת בגדים חבולים יטו אצל כל מזבח.

תולדות אהרן יראה זרע. ברכות נז: אחלק לו. סוטה יד (שקלים מח): רני עקרה. ברכות י:

מצודת דוד

מיתות שגזר עליו למען יעמוד באמונתו: על לא חמס עשה. ר"ל ובחנם גזר עליו המיתה לא על החמס שעשה ולא על המרמה שבפיו כי לא עשה החמס ולא דבר מרמה ובעלילה בא: (י) וה' חפץ דכאו החלי. זהו מאמר הנביא כמשיב על דברי העכו"ם שיהיו כמסתפקים אם הצרות הבאות על ישראל היו מרוע בחירתם ולא בגזירת המקום או באו מיד ה' לכפר על עון העכו"ם ואמר להם לא כן הוא אבל ה' חפץ לדכאו ובגזירת המקום נעשתה והוא החלי אותו: אם תשים אשם נפשו. ר"ל אולם לא באו לכפר עון העכו"ם כי אם לנסותו להטיבו באחריתו וכאילו אמר אראה אם נפשו תשים את עצמה אשם לומר שבדין בא מה שבא כי חטא ואשם לא יהרהר אחרי אז יהיה גמולו שכל ימי חייו יראה זרעו בעיניו ויאריך ימים ועכ"ז לא ימות מי בחייו: וחפץ ה' בידו יצלח. והנה הצליח חפץ ה' כי עמד בנסיון ולא הרהר אחר מדת הדין: (יא) מעמל נפשו יראה ישבע. כי מעמל נפשו אשר ראה היה שבע ונהנה ממנה: בדעתו יצדיק צדיק. כי בדעתו יחשוב להצדיק את ה' הצדיק לומר שבא למרק אשם העון למען לא יקופח שכר מעשה הטוב: עבדי לרבים. רצה לומר לא היה עבד של העכו"ם הרבים לשמוע בקולם בדבר האמונה כי היה עבדי אל מול העכו"ם הרבים ולא שמע אליהם ויט שכמו לסבול מה שעוו בו לייסרו ולהכאיבו בעבור זה: (יב) לכן. הואיל ועמד בנסיון אתן לו חלק בנחלת העמים הרבים: ואת עצומים. את העכו"ם החזקים יחלק לעצמו להיות לו לשלל: תחת וכו'. בגמול אשר שפך נפשו והפקירה למיתה: ואת פושעים נמנה. בפי העכו"ם היה מנוי בכלל הפושעים והכופרים וכדי בזיון וקצף: והוא חטא רבים נשא. והוא נטה שכמו לסבול מה שחטאו בו עמים רבים לייסרו ולהכאיבו: ולפושעים יפגיע. אל הכשדים הפושעים בו היה מפגיע ומתחנן ועיניו תלויות אליהם כעיני עבדים אל יד אדוניהם ולכן שורת הדין שבמקום מרבית ההכנעה ימשול בהם בעת הגאולה: נד (א) רני עקרה. אתה ירושלים אשר היית כעקרה שלא ילדה על כי אנשים כלו ממנה ואינם הנה עתה בזמן הגאולה רני ושמחי: פצחי. פתחי פה להרים קול רנה והשמיעי קול גדול אתה ירושלים אשר היית כאשה אשר לא חלה ללדת וכפל הדבר במ"ש: כי רבים. כי עתה יתרבו בני ירושלים שהיתה שוממה מבני אדם שהיתה מיושבת ברבת עם: (ב) הרחיבי. להחזיק את כל בניך המרובים: יטו. יהיו נוטים לאורך ולרוחב ואל תחשוכי מלהטותם: האריכי מיתריך. החבלים התלוים בשולי האוהל לקשרם ביתדות האריכי אותם שיהא נוח לקשרם

מצודת ציון

מלשון חולי: אשם. ענין חטא ופשע: (יא) מעמל. ענין יגיעה וצער: (יב) עצומים. חזקים: שלל. ענין בזה: תחת. במקום ובגמול: הערה. ענין שפיכה וכן אל תער נפשי (תהלים קמא): נמנה. מלשון מנין ומספר: נשא. סבל: יפגיע. ענין תחנה ובקשה כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז): (א) פצחי. ענין פתיחת הפה בהרמת קול כמו פצחו הרים רנה (לעיל מד): וצהלי. ענין השמעת קול גדול כמו צהלו מים (לעיל כד): חלה. ענין חבלי לידה כמו כי חלה גם ילדה (לקמן סו): בעולה. ר"ל מיושבת וכן ולארצך בעולה (לקמן סב): ויריעות. הוא הוילון כמו נוטה שמים כיריעה (תהלים קד): משכנותיך. מלשון משכן: תחשכי. ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כב): מיתריך. החבלים כמו ואת מיתריהם (שמות לה): ויתדותיך. מלשון יתד ומסמר: (ג) תפרוצי. ענין התחזקות כמו מה פרצת (בראשית לח): יירש. מלשון ירושה

ובשמאל תפרצי. על דרך ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה: וזרעך גוים יירש. כולל מזרח ומערב: וערים נשמות. כגון מארץ ישראל כין משאר ארצות ישראל יושיבו אותם: (ד) אל תיראי. אל הפחדי שיהיה לאחך מגלות זה כלאחך משאר גליות שמלאך בארצך צרות רבות ורעות בבית ראשון ובבית שני: כי לא תבושי. לעולם אחר שתגאלי מזה הגלות לא תהיה לך צרה לעולם כי בעלות האדם לגדולה ותמלאכו ששלות אחר כך יבוש ויכלום: כי בושת עלומיך. הצרות שהיו לך בארצך והגיות שהיו בבית קדמונים קראם עלומים: וחרפת אלמנותיך. הצרות שבאו לך בגלות שהיית כאלמנה ומרוב טובה תשכחי כל הצרות הראשונות כמו שאמר בסוף הספר כי נשכחו הצרות הראשונות: ולא תכלמי. במקום אל תראי שזכר כלומר אל תכלמי מפחד שתפחדי אחר שיהיה כארצך (לא יהיה זה כי לא תחפירי והוא כמו לא תבושי והוא פעל עומד מן הכבד, וכן החפיר לבנון: (ה) כי בועליך. מי שהיה אדונך הוא עושך ומי שעשאך והוציאך הוא יהיה בעליך ש

ד ועָרים נשמות יושיבו: ד אל־תיראי כי־לא תבושי ואל־תכלמי כי־לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי־עוד: ה כי בעליך עשיך יהוה צבאות שמו וגאלך קדוש ישראל אלהי כל־הארץ יקרא: ו כי־כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יהוה ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ז ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך: ח בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך יהוה:

ט כי־מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער־בך: י כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא־ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך יהוה:

יא עניה סערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים: יב ושמתי כדכד שמשתיך

ג' ומ"ל · ב' ומ"ל · ג' מ"ל · ל'. ב' · ל' דסמיכי · כ"ח. ב' · ל'. ל'. ו' · ב' · כ' מ"ל. ל' · ל' · כ' כסיפרא · מתחלפין כימי מלה חדה · ב' · ב' · ל'. ב' · ל' ומ"ל · ב' · ל'. ל' · ל'. ג'. ל' · ל' ומ"ל.ל'. ל'

ארי בהתת עולמותיך תתנשין ותיסודי ארמלותיך לא תדכרין עוד: ה ארי מריך דעבדיך יי צבאות שמיה ופרקיך קדישא דישראל אלה כל ארעא יתקרי: ו ארי כאתא שביקא ועיקת רוח ערעך שכינתא דיי וכאתת עולמין דאתרחקת אמר אלהיך: ז בשעא זעירא רחקתיך וברחמין סגיאין אקריב גלותך: ח ברגז זעיר סלקית אפי שכינתי זמן זעירא מניך ובטבות עלם דלא פסקן ארחים עלך אמר פרקיך יי: ט כיומי נח דא קדמי דקיימית במימרי דלא יעדון מי טופנא דהוו ביומי נח עוד על ארעא כן קיימית במימרי דלא יחול רוגזי עלך ולא אזוף ביך: י ארי טוריא יעדון ורמתא יתפרקון וטובי מניך ירושלם לא יעדי וקים שלמי לא יתרחק אמר דעתיד לרחמא עלך יי: יא חשיכתא מקבלא עולבן קרתא דאמרין עלה עממיא לא תתנחם הא אנא כבש בצדידא אבני רצפתיך ואשכללניך באבנין טבין: יב ואשוי במרגלין אעך ותרעיך

בגלות בעלוך אדונים אחרים כמו שאמר בעלונו אדונים זולתך: ה' צבאות שמו. והיכולת בידו כי הוא אדון לצבאות מעלה ומטה: אלהי כל הארץ יקרא. אז יקרא כמו שאמר ולעבדו שכם אחד כי כל העמים יודו בו אז, ובעליך ועושיך לשון רבים דרך כבוד כמו אלה אלהים, וכן ישמח ישראל בעושיו: (ו) כי כאשה. אין את כמו האשה שמת בעלה כי בעלך חי וקים לעולם אלא כמו את האשה שקצף עמה בעלה ועזבה ימים רבים: ועצובת רוח. כן קרא שמך ה' אשה עזובה ולא אשה אלמנה, ואם תאמר שיעזבך לעולם כי מאס בך והלא את אשת נעורים ולא ימאס אותה בעלה לעולם: (ז) ברגע. אף על פי שארכו ימי הגלות כולם יהיו נחשבים כרגע קטן כנגד הרחמים שיהיו גדולים כשאקבצך. ובי"ת ברגע ר"ל בימים שעזבתיך אותם הימים הם רגע כנגד ימי הטובה: (ח) בשצף קצף. זה הפסוק כענין הפסוק הראשון אלא שכפל הענין במלות שונות לחזק הענין, ומלת בשצף פירש מנחם לפי הענין כמו בחרי קצף, ואדוני אבי ז"ל פירש במעט קצף. וכן תרגם יונתן בשעה זעירא סלקית אפי שכינתי זמן זעירא מינך: (ט) כי מי נח. יש מחלוקת בספרים במלה הזאת ברוב הספרים הם שתי מלות ופי' מנחם מי המבול וסמכה לנח שבאו בימיו ונגלו מהם, ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי נדת דותה, וכן תרגם יונתן כיומי נח מכל מקום הענין אחד, אמר כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ והיא גזרה שלא תבטל כן נשבעתי אחרי לאחך מהגלות מקצוף עליך ומגער בך, ופי' זאת הגלות והשבי' היא לך כמו מי נח כמו שהם לא יהיו עוד כן לא יהיה לך גלות עוד, ושבועת נח היא שאמר בני פעמים ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר, כך פירשו רבותינו ולמדו מזה כי לאו לאו שבועה ומדלאו לאו שבועה הן הן נמי שבועה, ויש לפרש כי הברית היא השבועה כמו שאמר והקמותי את בריתי אתכם והברית הוא קיום הדבר וכן שבועה הוא קיום הדבר: מגער בך. העי"ן נקרא בחטף קמץ: (י) כי ההרים ימושו. ההרים והגבעות הם הדברים הקיימים אשר בארץ ואעפ"י כן פעמים ימושו ותמוטנה ברעש הארץ אבל חסדי ובריתי אתך הוא יותר קיים שלא ימוש לעולם ויש לפרש ההרים והגבעות משל על שרי עכו"ם: (יא) עניה סוערה. סוערת בסערת הגלות: לא נחמה. פי' עד עתה לא נחמה. ויונתן תרגם חשיכתא מקבלא עולבן קרתא וגומר: מרביץ. מושיב או משכיב כלומר שיהיו אבני היסוד אבני פוך שהם כעין חול והם מרגליות ועליהם ארבין אבני

(ד) עלומיך. נעוריך: (ו) כי תמאס. כשתמאס פעמים שכועס עליה מעט: (ח) בשצף קצף. מנחם פתר חרי אף ודונש אמר במעט קצף כמו ברגע קטן עזבתיך וכן ת"י: ובחסד עולם. שיתקיים עד עולם: (ט) כי מי נח זאת לי. שבועה בידי והולך ומפרש [דבת] ראשר נשבעתי מעבור מי נח וגו': (י) כי ההרים ימושו. אף אם תכלה זכות אבות ואמהות חסדי מאתך לא ימוש: (יא) סוערה. שלבה סוער ברוחי לרוח: מרביץ בפוך. רוצף רצפתך מאבני נופך: (יב) כדכד. מין אבן טובה: שמשותיך. ית אטך ומנחם חברו עם שמשותיו ויש פותרין לי' שמש חלונות שחמה זורחת בהן ועושין כנגדו מחילה במיני זכוכית צבעים לנוי ומדרש תהלים סותר

ימו אביונים מדרך: ואשת ו' בקריאה וסי' ואשת נח ושלשת נשי בניו. ואשת נעורים כי תמאס. היא חברתך ואשת בריתך. ואשת איש נפש יקרה. ואשת מדינים נשתוה: ואשת חצרון אביה: בפוך ג' בקריאה וסי' ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראשה דאיזבל. כי תקרעי בפוך עיניך לשוא תתיפי. הנה אנכי מרבי'

תולדות אהרן כי בועליך. סנהדרין כב: ברגע קטן. זוהר אדרת נשא: מי נח. סוטה יא סנהדרין לט שבועות לו עקדה שער יד זוהר ויקרא (תענית סו): ההרים ימושו. עכו"ם יז (סנהדרין כז). מרבין בפוך. זוהר פקודי: כדכד: ב"ב עה סנהדרין ק:

מצודת ציון

ירושה: נשמות. מלשון שממון: (ד) תחפירי. ענין בושה וכלימה כמו וחפרה הלבנה (לעיל כד): עלומיך. נעוריך וכן הקצרת ימי עלומיו (תהלים פט): (ה) בועליך. ענין אדון כמו אם בעליו עמו (שמות כב): עושיך. ענין הגדלה והרמה וכן ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט): (ו) ועצובת. מלשון עצבון: כי תמאס. אם תמאס: (ח) בשצף. במעט כן ת"י ואין לו דומה: (ט) מעבור. לבל עבור וכן מקצוף כמו מהמטיר עליו מטר (לעיל ה): ומגער. ענין צעקת נזיפה: (י) ימושו. ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות יג) תמוטינה. מלשון נטיה: (יא) מרביץ. מל' רבילה והשכבת האבן: בפוך. הוא הכחול והוא דק כעין החול ובו הנשים צובעות עיניהם כמו ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט): בספירים. שם אבן יקר: (יב) כדכד. שם אבן יקר המזהיר וכן

מצודת דוד

לקצרה היטב: ויתידותיך. היתדות התקועות בארץ חזקי למען לא יזוזו ממקומם והוא ענין מליצה לומר שתתרחב ירושלים מכמות שהיתה ועד עולם תעמוד ולא תחרב עוד: (ג) כי ימין ושמאל תפרוצי. תתחזק על הכשדים היושבים מימינך ומשמאלך: וערים נשמות. הערים השוממות יתיישבו בבני אדם כי יפרו וירבו: (ד) אל תיראי. אל תפחדי שיהיה לאחך מגלות זה כלאחך משאר הגליות שמלאוך בארצך צרות רבות ורעות כי לא תבושי עוד לעולם להיות משועבדת והכנעת אל הבבלים: ואל תכלמי. להרים ראש ולהראות גדולה בחושבך פן תגלה שוב: כי לא תחפירי. כי היה מובטחת שלא תחפירי עוד ללכת גולה: כי בושת עלומיך תשכחי. כי הבושת שהיה לך בימי נעוריך כאשר היית גולה ומטולטל הבושת הזאת תשכחי כי לא יקרה לך עוד כזאת להזכר על ידה הראשונות: וחרפת אלמנותיך. החרפה שהיה לך מאז שהיית מבלי מלך כאלמנה מבלי בעל החרפה ההיא לא תזכרי עוד כי לא תהיה עוד מבלי מלך להזכיר על ידו את הראשונות: (ה) כי בועליך. כי אדונך והמרומם אותך הנה שמו ה' צבאות על כי הוא מושל בצבאות מעלה ומטה ואם כן מי יעמוד כנגדו לבטל מעשיו: וגואלך. הלא גואלך קדוש ישראל אשר יקרא אלהי כל הארץ וידו בכל משלה וכפל הדבר במלות שונות: (ו) כי כאשה עזובה וכו'. רצה לומר ה' קראך לשוב אליו כדרך האשה העזובה מבעלה והיא עצובת רוח שבעלה קורא אותה לשוב אליו: אשת נעורים. כמו אשת נעורים אם תמאס בעיני בעלה הנה לא תתמיד המיאוס כי ישוב ירחם כן אמר אלהיך לרחם עליך: (ז) ברגע קטן עזבתיך. העזבון שעזבתיך לא היה רק רגע קטן מול הקבוץ שאקבצך כי ברחמים גדולים תהיה ותתמיד לאורך ימים: (ח) בשצף קצף. במעט קצף הסתרתי פני ממך רק רגע ר"ל אל מול החסד תחשב רק לרגע כי בחסד עולם ארחמך: (ט) כי מי נח וכו'. הקצף הזה הוא לי כמו מי המבול שהיה בימי נח אשר נשבעתי שלא יהיה עוד מי המבול כן נשבעתי וכו': (י) כי ההרים ימושו. לפעמים יקרה אשר ההרים עם רוב חוזק יסודם ויעתקו ממקומם על ידי רעש וכן הגבעות יונטו לנפול בארץ: וחסדי. אבל חסדי הוא דבר המתקיים ולא יסור מאתך והבטחת ברית שלומי וכו' וכפל הדבר במ"ש: (יא) עניה סוערה. על ירושלים יאמר שהיא כעניה מרעדת כמורת סערה ואין מי לנחמה: מרביץ בפוך אבניך. אבני הרצפה ארבין ואשכוב בפוך כי יפסק

רש״י

פותר. שמשותיך ושמש ומגן (תהלים פד) שיני החומה: לאבני אקדח: י״ת לאבני גמר גימרין תרגום גחלים פתר אקדח לשון קדחי אש והם מין אבנים טובות בוערים כלפידי׳ והוא קרבונקל״א לשון גחלים ויש פותרין ל׳ מקדח אבנים גדולות שכל חלל הפתח קדוח בתוכו והמזוזות והמפתן והסף כולן מתוך האבן הם: לאבני חפץ לאבני רצון: (יד) רחקי מעושק: כמו (לעיל נב) התנערי מעפר תרחקי מן העושקי׳ אות׳ (רחקי מעושק תרחק לעשוק בני אדם כדרך שעושים רשעי׳ שאוספי׳ ממון מגזל אבל אתם לא תלרכו לגזול כי לא תיראו מדלות ועניות וממחתה כי לא תבא ולא תקר׳ אליך. אברבנאל) (בצדקה שתעשה תהיה נכונה בגאולת עולם ותהיה רחוקה מעושק בני אדם כי לא תראו אפי׳ פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחתה שלא תקרב אליך אל״ה שלוה׳): (טו) הן גור יגור אפס מאותי. הן ירא יירא ויגור מגזרת רעו׳ אותו שאין אני עמו הוא שעיר: מי גר אתך. מי אשר נאסף עליך למלחמה: או מי גר מי שנתגרה בך ורבותינו פירשוהו בגרים לומר שאין מקבלי׳ גרים לימות משיחנו ואף בפשוטו של מקרא יתכן מי שנעשו גרים אתך בעניותך עליך יפול בעשירותך כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כה): (טז) הנה אנכי. אשר בראתי חרש המתקן כלי ואני אשר בראתי משחית המחבלו כלו׳ אני הוא שגריתי בך את האוי׳ אני הוא שהתקנתי לו פורעניות: ומוציא כלי למעשהו לצורך גומרו כל צורכו: (יז) כל כלי יוצר. כל כלי זיין אשר ילטשו׳ ויחדדהו בשבילך להלחם בך: יוצר. ל׳ חרבות צורים (יהושע ה) אף תשיב צור חרבו (תהלים פט): (א) הוי כל צמא הוי זה ל׳ קריאה וזימון וקיבוץ הוא ויש הרבה במקרא (זכריה ב) הוי הוי ונוסו מארץ צפון: לכו למים. לתורה: שברו. ל׳ לשבור בר

רד״ק

אבני הקיר, וכן ויסדתיך בספירים וזה אומר לירושלם. וי״ת הא אנא כבים וגומר: ספיר. פירש הגאון רב סעדיה שהוא אבן לבנה, והחכם ר׳ אברהם כתב שהיא אדומה, וי״ת באבני טבן כמו שתרגם אונקלוס לבנת הספיר כעובד אבן טבא: (יב) ושמתי כדכד. תרגום ירושלמי נפך ספיר כדכדינא וספירינא ונפך היא מרגלית שחורה: שמשותיך. החלונות שתכנס בהם השמש אפשר כי פנות החלונות יהיו אבן כדכד או אפשר אויר החלונות יבנה בכדכד כמו שעושין אותו בזכוכית לבועה במיני לבעונים וכשיכה ניצוץ השמש עליהם יהיה המראה יפה מבפנים: לאבני אקדח. הלמ״ד מורה על העלם כלמ״ד לכל כליו תעשה נחשת, הרגו לאבנר. והשלישי לאבשלום: אקדח. אבן מזהירה כאש וכן בתוך אבני אש התהלכתי לפיכך נקראת אקדח מן קדחי אש, וכן תרגם יונתן לאבני כמר כתרגום גחלת גומרא: לאבני חפץ. אבנים שיש חפץ בהם, ומה שאמר כל גבולך כלומר לא ירושלים לבדה אלא אף ערי גבולה, ויתכן לפרש למ״ד לאבני אקדח לאבני חפץ משמשות כלומר האבנים שהיו בהם מתחלה אשים אותם לאבני׳ טובות ומרגליות, וכן למ״ד ושמתים ליער והדומים להם, והדברים האלה אפשר שיהיו כן כמשמעם או אפשר שהם משל לרוב הגדולה שתהיה לישראל ושפע הטובה עד שאם ירצו יעשו בניניהם באבנים טובות ומרגליות: (יג) וכל בניך למודי ה׳. למודי תאר כמו שפירשנו לשמוע כלימודים, וזה כענין שאמר ירמיהו הנביא ולא ילמדו עוד איש אל רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה׳ כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: ורב שלום בניך. ר״ל וירבה כי רב פעל עבר מבעלי הכפל מוסב ומורה לעתיד מפני הוי״ו: (יד) בצדקה. בצדקה שתעשי תהיי נכונה בגדולה לעולם ותהיי רחוקה מעשק בני אדם: כי לא תיראי. אפילו פחד ויראה לא יהיה לך מהם ותהיה רחוקה ממחיתה שלא תקרב אליך, והענין כפול במלות שונות: רחקי. כמו תרחקי וכן ומות בהר כמו ותמות, ושים בסלע קנך כמו ותשים: (טו) הן גור יגור. פירושו כתרגומו ענין אסיפה כמו יגורו עלי עזים, ודרך פשוט יתפרש כן הנה יתאספו עליך עמים: אפס מאותי. לא במצותי כמו שנאספו עליך פעמים אחרים במצותי כסנחריב ונבוכד נצר אבל אלה הגוים שיאספו אליך והם גוג ומגוג לא במצותי ואין האסיפה ההיא מאתי, ואע״פ שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל, ומה שאמר יעלו דברים על לבבך זהו הענין בעצמו כי האל שם בלבו לבא שם לא לרעת ישראל אלא לטובתם ולקחת נקמת ישראל ממנו ומן העכו״ם האחרים שהרעו לישראל ובאלך ישראל יקח נקמתו מהם לכבוד שמו ולכבוד ישראל ולהנקתם שהיה בזתם ושללם לישראל זהו פירוש אפס מאותי לא יעלו מאתי להרע לך כמו שהיה מחשבתם כן: מי גר אתך עליך יפול. מי שיאסוף אתך להלחם עליך יפול כמו שאמר על הרי ישראל יפול: (טז) הן. כן כתיב וקרי הנה והענין אחד, אמר אף על פי שכלי המלחמה הם מעשה האדם ויבא גוג ומגוג והעכו״ם אשר עמיו בכלי מלחמה לרוב מי שיעשה כלי המלחמה אני עשיתי אותו וכיון שאני עשיתי העושה ובידי לאבד העושה כל שכן המעשה ואם הם באים בכלי מלחמתם אני בראתי משחית לחבל הם וכליהם כמו שאמר והכיתי קשתך מיד שמאלך וחיציך מיד ימינך אפיל: באש פחם. כי בפחם יפעלו חרשי ברזל, ויונתן תרגם הפך בית השמוש שתרגם נפח נור בשחורין: ומוציא כלי למעשהו. למה שהוא רוצה לעשות חץ או חרב או חנית או רומח: (יז) כל כלי יוצר. ענינו יפעל כמו שפירשנו ובמקבות יצרהו ושרשו יצר מבנין שלא נזכר שם פעלו מהנוסף ואם לא נמצא: לא יצלח. לא יצלח לבעליו ולא יזיק לך׳ וכל לשון. אם יהיה לך משפט עם גוי אחד הרשיע אותו במשפט ויצא הוא חייב ותהיה טענתו בטלה ואת תצאי מהמשפט זכאי כלומר לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדברים וזאת הברכה היא נחלת עבדי ה׳, כלומר בנחלה היא להם לעולם וישראל יהיו עבדי ה׳ מיום הגאולה עד עולם: (א) הוי כל צמא. הוי לשון קריאה וכן

ישעיה נד

12 וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃ יג וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ׃ יד בִּצְדָקָה תִּכּוֹנָנִי רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃

טו הֵן גּוֹר יָגוּר אֶפֶס מֵאוֹתִי מִי־גָר אִתָּךְ עָלַיִךְ יִפּוֹל׃ טז הן אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ וְאָנֹכִי בָּרָאתִי מַשְׁחִית לְחַבֵּל׃ יז כָּל־כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח וְכָל־לָשׁוֹן תָּקוּם־אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי זֹאת נַחֲלַת עַבְדֵי יְהוָה וְצִדְקָתָם מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה׃

נה א הוֹי כָּל־צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין־לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא־כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃

(הערות בגליון: י׳ · א׳ מ״ל וא׳ חסר · ומ״ל ס״ס מ״ל · הנה ק׳ · ג׳ י״ח · ג׳ י׳ · ס״ו דגשים · ס׳ דגשים · מ״ל ו׳ מ״ל)

תרגום

לְאַבְנֵי גְמַר וְכָל תְּחוּמִיךְ לְאַבְנֵי צְרוֹךְ: יג וְכָל בְּנַיִךְ אַלְפִין בְּאוֹרַיְתָא דַיְיָ וְסַגִּי יְהֵי שְׁלָם בְּנַיִךְ: יד בִּזְכוּתָא תִּתְקְנִין אִתְרַחֲקִי מֵעוּשְׁקָא אֲרֵי לָא תִדְחֲלִין וּמִתְּבִירָא אֲרֵי לָא יֵעוֹל עֲלָךְ: טו הָא אִתְכַּנְשָׁא יִתְכַּנְשׁוּן לִיךְ גָּלְוַת עַמִּיךְ לְסוֹפָא מַלְכֵי עַמְמַיָּא דְמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לִיךְ יְרוּשְׁלֵם בְּגַוִּיךְ יִתְרְמוֹן: טז הָא אֲנָא בְּרֵית נַפָּחָא נָפַח נוּר בְּשַׁחוּרִין וּמַפִּיק מָנָא לְצוֹרְכֵיהּ וַאֲנָא בְּרֵית מְחַבְּלָא לְחַבָּלָא: יז כָּל זֵין דִּיתְקַן עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם לָא יַצְלַח וְכָל לִישָׁן דִּיקוּם עִמָּךְ לְדִינָא תְּחַיְּבִינֵיהּ דָּא אַחְסָנַת עַבְדַיָּא דַיְיָ וְזָכְוָתְהוֹן מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ: א וַי כָּל דִּצְבֵי לְמֵילַף יֵיתֵי וְיֵילַף וּדְלֵית לֵיהּ כְּסַף אֲתוֹ שְׁמָעוּ וַאֲלִיפוּ אֲתוֹ שְׁמָעוּ וַאֲלִיפוּ בְּלָא בְדָמִין וּבְלָא בְמָמוֹן אוּלְפַן דְּטָב מֵחֲמַר

מסורה

בסוף אבניך: למודי ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר וסי׳ וכל בניך למודי ה׳ • היהפך כושי קדמא מ״ל: לחבל ג׳ וסי׳ נמסר בריש האי כפרא סי׳ י״ג: למשפט ט״ו דגשין וסימ׳ נמסר בשמואל ב סימן ט״ו: למים ה׳ דגשים וסי׳ נמסר בסדר בשלח ובמלכים ב׳ סי׳ ב׳: בלוא ו׳ מ״ל בקריאה וסי׳ הוי כל צמא לכו למים ב׳ בפסוק • למה תשקלו כסף בלוא לחם ב׳ בפסוק • ועמי המיר כבודו בלוא יועיל • אם ישך הנחש בלוא לחש.

תולדות אהרן וכל בניך • ברכות סד יבמות קכב נזיר סו כריתות כח תמיד לב עקידה שער לב זוהר תרומה: מי גר. יבמות כד עקידה שם: בראתי חרש • עקידה שער עה: כל צמא. סכה נב תענית ז קידושין ל ב״ק יז עב עכו״ם ה:

מצודת דוד

מסחת רלפת האבנים במקום החול כי כן הדרך לשפוך חול תחת אבני הרלפה להרכיב בהם האבנים: ויסדתיך. אשים היסודות באבני ספיר: (יב) ושמתי כדכד שמשתיך. מחילות החלונות שהשמש זורחת דרך בהם אשימם מאבן כדכד הבהיר ביותר: ושעריך. מזוזות השערים יהפכו להיות אבני אקדח המאירים ביותר: וכל גבולך. אבני רלפה כל גבוליך יהפכו להיות אבני חפץ ר״ל אבני יקר שהאדם חפץ ורוצה בהם ולא כשאר אבנים המושלכים בחוצות: (יג) למודי ה׳. ר״ל ישכילו בחכמה כאלו יהיו תלמידי המקום ב״ה: ורב שלום בניך. השלום של בניך יהיה הרבה מאד. (יד) בצדקה. בעבור הצדקה שתעשי תהיה נכונה בכל טובה: רחקי מעושק. תהיה מרוחקת מן העושקים אשר לא תיראי מהם כלל וכלל: וממחתה. ותהיה מרוחקת ממחתה כי לא תוכל להתקרב אליך ותהיה א״כ מרוחקת ממנה: (טו) הן גור יגור. באמת יחת ויפחד מי שהוא נעדר ונפרד ומרוחק ממני: מי גר אתך. מי שהיה לו תגר ומריבה עמך הוא יפול אליך לשכון עמך להיות סר למשמעתך: (טז) נופח באש פחם: מנשב באש הנאחז בגחלים כבוים להבעירם יפה: ומוציא כלי למעשהו. ע״י הפחמים מוציא כלי הראויה לעשות עמו הדבר אשר עשאוהו בעבורו: ואנכי בראתי משחית לחבל. בראתי איש משחית לקלקל את הכלי ההוא ור״ל אני המגרה בך את האויב ואני המשלימו עמך וממיס כחו: (יז) כל כלי יוצר עליך. כל כלי זיין אשר יחדדוהו בשבילך להלחם בך לא יצלח. את בעליו לא יצלח כי לא יזיק לך: וכל לשון. כל איש לשון מדבר גדולות אשר תקום עמך למשפט להתווכח עמך: תרשיעי. את תרשיעי אותו במשפט ויצא מחוייב ותצאר זכאי ר״ל לא יזיקו לך לא במעשה ולא בדיבור: זאת. הברכה הזאת היא לנחלה לעבדי ה׳ וזאת היא הצדקה אשר תבוא להם מאתי: נאם ה׳: כה אמר ה׳: **נה** (א) הוי כל צמא. כל מי שהוא צמא מחסרון המים ילכו אל

מצודת ציון

וכן ורקמת וכדכד (יחזקאל כז) והוא מלשון כידודי אש (איוב מא) שמשותיך. מלשון שמש: אקדח. שם אבן יקר המאיר והוא מלשון קודחי אש (לעיל נ): חפץ. ענין רצון: (יג) למודי ה׳. תלמידי ה׳ וכן חתום תורה בלמודי (לעיל ח): (יד) תכונני. מל׳ הכנה: כי לא תיראי. אשר לא תיראי: וממחתה. ענין שבר ופחד כמו ואל תחת (יהושע א) גור יגור. ענין פחד כמו לא תגורו (דברים ח]: אפס. ענין ההעדר כמו באפס עצים (משלי כו): מאותי. ממני: גר. ענין מריבה כמו אל תתגרו בם (דברים ב): אתך. עמך: עליך. כמו אליך: יפול. ענין נטיה והשכנה וכן אל הכשדים אתה נופל (ירמיה לז): (טז) חרש. אומן ברזל: נופח. מלשון הפחה ונשיבה: פחם. גחלים כבוים כמו פחם לגחלים (משלי כו): לחבל. ענין השחתה וקלקול כמו וחובל עול (לעיל י): (י) יוצר. מחודד ושנון כמו חרבות צורים (יהושע ה): תרשיעי. מלשון רשע וחייב: (א) הוי. הוא ענין לשון קריאה: שברו. ענין קנין כמו לשבור אל יוסף (בראשית מא): מחיר. ענין דמי הדבר וערכו כמו ולא רבית במחיריהם (תהלים)

בר (בראשית מב) קנו : יין וחלב · לקח טוב מיין וחלב : (ב) למה תשקלו כסף: למה תגרמו לכם לשקול כסף לאויביכם בלא לחם : (ג) חסדי דוד . שאגמול לדוד חסדיו : (ד) לאומים · שר וגדול עליהם ומוכיח ומעיד דרכיהם על פניהם: (ה) הן גוי לא תדע תקרא · לשמוסך אם אלי תשמעו לשם ה' הנקרא עליך :

וכן הוי ציון שמלעי · ואחר מלחמת גוג ומגוג יכירו העכו"ם כי האל הוא מולך על כל ואין זולתו ואז יבאו אל ירושלם ללמוד משפטי האל ותורותיו כמו שאמר בתחילת הספר לכו ונעלה אל הר ה' ויורנו מדרכיו ויהיה הענין כאלו קראם לבא וללמוד והמים משל לתורה ולחכמה כמו שאי אפשר לעולם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא חכמה וכמו שהנפש מתאוה למים כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמה כמו שנאמר בנבואת עמוס לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה': ואשר אין לו כסף · לא יחוש כי אינו צריך כי בחנם יתנו לו יין וחלב , ומשלה תורה ליין מה יין משמח הלב כמו שנאמר ויין ישמח לבב אנוש אף דברי תורה כן שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב ' וחלב כמו שהחלב קיום היונק וגדולו כן דברי תורה קיום הנשמה וגדולה שהיא הולכת וגדלה בלמודה במדרגתה כמו שהיא , ואמר אכילה על היין והחלב כי הם מאכל ומשקה לגוף : (ב) למה תשקלו כסף . פירוש ההכם רבי אברהם שיגעו עצמם בחכמות נכריות שלא יועילו , ויפה פירש , וזהו בלא לשבעה וגם הם לא יקראו לחם כי לא יועילו לגוף ולנפש : ואכלו טוב · זה התורה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו : ותתענג בדשן נפשכם , לעולם הבא וכן ותחי נפשכם , כי כמו שהדבר שהוא שמן ודשן הוא תענוג הגוף כן התורה והחכמה הוא תענוג הנשמה וחייה : (ג) הטו אזניכם · חסדי דוד הנאמנים , הוא המשיח כי יקרא שמו דוד וכן נאמר עליו ודוד עבדי נשיא להם לעולם : הנאמנים . הקיימים כמו במקום נאמן כלומר כמו שחסדי עם דוד קיימים כן תהיה בריתי עמכם קיימת ועוד זכר דוד בעבור שהוא יהיה המורה לעמים כמו שאמר בתחילת הספר ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים : (ד) הן עד . מזהיר ומעיד בהם כמו העדותי בכם היום העד העיד בנו האיש לאמר והועד בבעליו ואף על פי שאלה והדומים להם ענין התראה לשון עדות הם גם כן כי המתרה מתרה בפני עדים כדי שלא יכחיש בו המותרה , וכן אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כאלו אמר בפניהם אני מתרה בכם שיהיו עדים ביני וביניכם , ועל המשיח אמר שיהיה מזהיר העם ומוכיחם , ויונתן תרגם הא רב : לאומים . בוי"ו עם הדגש : נגיד ומצוה , בצר"י שלא כמנהג : אמר כי יהיה נגיד עליהם ומצוה אותם כמו שהאדון מצוה על עבדיו : (ה) הן גוי · אמר כנגד ישראל גוי שלא תדע

ו' מ"ל · נ' · ג' · נ' · נ' ומ"ל · ד' · ג' · ג' · נ' · ט"ו רפין · נ' . נ' · ב' מ"ל · נ' ומ"ל · ב' מ"ל הן ידעתי · נ' וחסר

יַיִן וְחָלָב׃ ב לָמָּה תִשְׁקְלוּ־כֶסֶף
בְּלוֹא־לֶחֶם וִיגִיעֲכֶם בְּלוֹא לְשָׂבְעָה
שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ אֵלַי וְאִכְלוּ־טוֹב
וְתִתְעַנַּג בַּדֶּשֶׁן נַפְשְׁכֶם׃ ג הַטּוּ
אָזְנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי שִׁמְעוּ וּתְחִי
נַפְשְׁכֶם וְאֶכְרְתָה לָכֶם בְּרִית עוֹלָם
חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ ד הֵן עֵד
לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃
ה הֵן גּוֹי לֹא־תֵדַע תִּקְרָא וְגוֹי לֹא־
יְדָעוּךָ אֵלֶיךָ יָרוּצוּ לְמַעַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃
ו דִּרְשׁוּ יְהוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ
בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב׃ ז יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ
וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־
יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־
יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ׃ ח כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי
מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי
נְאֻם יְהוָה׃ ט כִּי־גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ
כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי

וּמֵחֲלָב׃ ב לְמָא תִתְקְלוּן
כַּסְפְּכוֹן בְּלָא לְמֵיכַל וְלֵאוּתְכוֹן
בְּלָא לְמִשְׂבַּע קַבִּילוּ לְמֵימְרִי
וְאֱכוּלוּ דְּטַב וְתִתְפַּנַּק בִּדְהִין
נַפְשְׁכוֹן׃ ג אַרְכִּינוּ אוּדְנֵיכוֹן
וְקַבִּילוּ לְמֵימְרִי שְׁמָעוּ וְתִתְקַיַּם
נַפְשְׁכוֹן וְאֶגְזַר לְכוֹן קְיָם עֲלַם
טַבְוָת דָּוִד דִּמְהֵימְנָן׃ ד הָא
רַב לְעַמְמַיָּא מַנִּיתֵיהּ מְלַךְ
וְשַׁלִּיט עַל כָּל מַלְכְוָתָא׃ ה הָא
עַם דְּלָא תֵידַע יִפְלְחִינָךְ וְעַם
דְּלָא יָדְעוּךְ יִרְהֲטוּן לְאַסָּקָא לָךְ
מִסִּין בְּדִיל יְיָ אֱלָהָךְ וּלְקַדִּישָׁא
דְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי שַׁבְּחָךְ׃ ו תְּבָעוּ
דַּחֲלְתָּא דַּייָ עַד דְּאַתּוּן חַיִּין בְּעוֹ
מִן קֳדָמוֹהִי עַד דְּאַתּוּן קַיָּמִין׃
ז יִשְׁבּוֹק רַשִׁיעָא אוֹרְחֵיהּ
דִּרְשַׁע וּגְבַר אֲנֵיס עֶשְׁתּוֹנוֹהִי
וִיתוּב לְפוּלְחָנָא דַּייָ וִירַחֵים
עֲלוֹהִי וּלְדַחֲלְתָּא דֶּאֱלָהֲנָא אֲרֵי
מַסְגֵּי לְסַלָּחָא׃ ח אֲרֵי לָא
מַחְשְׁבָתִי מַחְשְׁבָתְכוֹן וְלָא
אוֹרְחָתְכוֹן תַּקְנָן כְּאוֹרְחַת טוּבִי
אֲמַר יְיָ׃ ט אֲרֵי כְּמָא דְרָמִין
שְׁמַיָּא מִן אַרְעָא כֵּן תַּקְנָן
אוֹרְחָתִי מֵאוֹרְחַתְכוֹן וּמַחְשְׁבָתִי

(ו) בהמצאו: קודם נגזר דין בעוד שהוא אומר לכם דרשוני: (ח) כי לא מחשבותי מחשבותיכם. אין שלי ושלכם שוות לכך אני אומר לכם יעזוב רשע דרכו ויתפוש את דרכו : ואיש און מחשבותיו: ויתפוש את מחשבותי לעשות הטוב בעיני · ומדרש אגדה כי לא מחשבותי וגו' אין דיני כדיני בשר ודם אדם מי שמודה בדין מתחייב אבל אני מודה ועוזב ירוחם (משלי כח):(ט) כי גבהו שמים וגו' . כלומר כי יש הבדל וחילוק מעלות ושבח בדרכי יותר מדרכיכ' ובמחשבותי יותר ממחשבותיכם כגבוה שמים על הארץ אתם נותנים לב למרוד בי ואני נותן לב להטיב אתכם:
כי

ונוי ד' בקריאה וסי' ואתם תהיו לי ממלכת · וגוי גדול יעזר מירכתי ארץ · וחברו · וגוי לא ידעוך אליך ירוצו : דרשו ה' ג' דסמיכי וסימ' דרשו ה' בהמצאו קראוהו · דרשו ה' ועזו . וחברו דר"ה : לסלוח ב' מ"ל וסי' ואל אלהינו כי ירבה לסלוח · רם

תולדות אהרן דרשו ה'. ר"ה יח יבמות מט קה עקדם שער סג. זוהר בראשית ויקרא (ברכות ט) ואיש און · עקרים מ"ג ומ"ד פכ"ו : גבהו שמים . עקרים פ"ב פ"ג פירוש נפלא : וירחמהו . מגלה יז (ברכות ד) :

שהוא רחוק מארץ ישראל תקרא אותו ויבא לפניך אף על פי שלא תדעם ולא ידעוך עד היום במעט הנפלאות שיעשה האל עמך ייראו ממך ויבואו לעבודתך למה שתלוה ה' אלהיך : (ו) דרשו ה' · אמר לבני הגלות דרשו ה' בהמצאו , הנכון בפירושו מה שפירש אדוני אבי ז"ל דרשוהו בענין שימצא לכם : בהיותו קרוב · כענין שיהיה קרוב , וזו היא דרישה בכל לב כמו שכתוב קרוב השם לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת , ורבותינו ז"ל פירשו בהמצאו קודם גמר דין , ויונתן תרגם תבעו דחלתא דה' עד דאתון חיין בעו מן קדמוהי עד דאתון קיימין , ר"ל שיעשו תשובה קודם מיתה כי אז הוא נמצא וקרוב ולא אחר מיתה כי אחר מיתה אין תשובה לנפש כמו שאמר כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה : (ז) יעזוב רשע דרכו · במעשה ובפה , וכן יעזוב מחשבותיו הרעות כי אין תשובה מועילה בנראה אם לא תהיה גם כן בנסתר כי עונות האדם ורעותיו הם תלויות ביד ובפה ובלב ומשלשתן צריכה התשובה : כי ירבה לסלוח · אף על פי שהאדם הרבה להרע : (ח) כי לא · כי אם חטא אדם לחברו ינקם ממנו ולא ימחול לו ואף על פי שימחול לו בנראה ישמור לו בלבבו , והנראה יקרא דרך כמו שפירשנו והנסתר מחשבה , הנה אני מרבה לסלוח לא ככם וכאשר אני מוחל אני מוחל באמת ולא ישאר אצלי מהעון דבר : (ט) כי גבהו · כמו שאמר דוד כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו זהו חסד גדול כשישובו לירא מהאל ימחול להם וייטב להם גם אתם בגלות אם הרעותם והרבה לכם גלותכם שובו אלי ודרשוני ותמצאוני קרוב לכם כי לא ימוש דברי הטוב שהבטחתי אתכם , וכמ"ל

מצודת ציון

(תהלים מד) : ותתענג · מל' עונג ותפנוק : בדשן · בשומן כמו ואכל ושבע ודשן (דברים לא) : (ג) הנאמנים · ענין דבר מתקיים וכן במקום נאמן (לעיל כב) : (ד) לאומים · אומות כמו ושני לאומים (בראשית כה) : נגיד · ענין שררה : (ה) ירוצו · מל' ריצה ורדיפה: פארך · מלשון פאר ויופי

מצודת דוד

המים לרוות הצמאון : ואשר וכו' . ר"ל ואף אם אין לו כסף לקנות המים כי בחנם ימלא כלומר החפץ לדבר ה' ילך אל הנביא לשמוע דבר ה' מבלי מתן כסף : לכו שברו · לכו קנו דבר מאכל ואכלו ועל דברי התורה יאמר ומחר ומפרש לכו שברו בלא כסף ובלא מחיר . בזולת מתן מחיר קנו יין וחלב ר"ל כל ענייני חכמת התורה תוכלו ללמוד בזולת מחיר : (ב) למה תשקלו כסף · מה לכם בזה שתשקלו כסף בחנם בלא מאכל לחם ר"ל למה תרבו לתת מחיר בעבור לימוד חכמות נכריות שאין בהם תועלת : ויגיעכם · למה תתנו הון הבאה ביגיעה בעבור דבר שאין משביע ועל החכמות הנכריות יאמר וכפל הדבר במ"ש : שמעו וכו' · ללמוד חכמת התורה : ואכלו טוב . כן יקרא חכמת התורה כמ"ש כי לקח טוב וכו' תורתי אל תעזובו (משלי ד) : ותתענג וכו' · זהו תענוג הנשמה בעולם הבא : (ג) הטו אזנכם · לשמוע אמרי ולכו אלי · לכו ממקומכם לבא אלי ללמוד תורתי : שמעו וכו' . שמעו אלי ותזכו לעמוד בתחיה בימי המשיח : ואכרתה · אז אכרית לכם ברית אהבה להיות מתקיימת עד עולם : חסדי · כחסדי ר"ל יהיה כמו החסדים הקיימים אשר הבטחתי לדוד שלא תופסק המלוכה מזרעו : (ד) הן עד לאומים נתתיו · באמת נתתי את דוד להיות לעד ולראיה מול העכו"ם ר"ל ממשלת המלוכה אשר תתמיד בזרעו יקחו ראיה שדבר ה' יקום לעולם : נגיד ומצוה לאומים · המשיח הבא מזרעו יהיה נגיד ויהיה מצוה אל העכו"ם את המעשה אשר יעשון : (ה) הן גוי וכו' · ר"ל כמו שמתקיים החסד שהבטחתי לדוד כן תתקיים החסד שהבטחתי לך כי באמת גוי אשר לא תדע מעולם תקרא אליך לשמש אותך : לא ידעוך · אשר הם לא ידעוך מעולם : אליך ירוצו · להיות שרים למשמעתך : למען ה' · ר"ל לא למען כח זרועך כ"א למען ה' השוכן בקרבך : ולקדוש וגו' · למען קדוש ישראל אשר נתן לך פאר להשרות שכינתו בקרבך וכפל הדבר במ"ש : (ו) בהמצאו · בעוד הוא מצוי בכם עד לא תגלו מארצכם ועדיין השכינה שורה ממכם : בהיותו קרוב · כפל הדבר במ"ש : (ז) דרכו · דרך הרשע : מחשבותיו · יעזוב מחשבותיו : וישוב · יעשה תשובה אל ה' וירחם עליו : ואל אלהינו · ישוב אל אלהינו ויש תקוה כי ירבה לסלוח : (ח) כי לא וגו' · כי אין מחשבותי כמחשבותיכם כי אתם חושבים שלא יועיל לכם התשובה ולבבי לא כן יחשוב : ולא דרכיכם דרכי · דרך בשר ודם לנקום את המורד בו ואין מועיל תשובתו ופיוס אבל דרכי לא כן הוא : (ט) כי גבהו · כערך גבהות השמים מן הארץ כן דרכי גבהו בהבדל רב מדרכיכם כי דרך בשר ודם שלא ימחול לכל ולכל ודרכי למחול מכל וכל : ומחשבותי ממחשבותיכם , אתם חושבים שאין תשובה מועיל כל

והמשיל זה הענין לגשם היורד מן השמים ואמר: (י) כי כאשר ירד הגשם, ושמה לא ישוב, כי לא יבא גשם לבטלה שלא יעשה מעשה וישוב לו זה לא יהיה אלא מה יעשה הרוה את הארץ: ונתן זרע לזורע • והגשם הוא הנותן וכמו ונתנה הארץ את יבולה ומתבואת הארץ יגיע האדם תחלה מה שיצטרך לזרוע לו בשנה הבאה והשאר הוא לאכלו, ופשוטו של פסוק נראה כי אמר שהרוה ישוב הגשם אל השמים, פירוש אדוני אבי ז"ל כי שוב הגשם הוא חום השמש ששואף אותו ולולי זה לא היתה הארץ צריכה גשם, גם נכון הוא מה שפירשתי בו ושמה לא ישוב לעולם אלא יעשה שליחותו והרוה את הארץ: (יא) כן יהיה דברי. שהבטחתי אתכם להוציאכם מהגלות ומפי אמרוה הנביאים, לא ישוב אלי ריקם אלא באמת יעשה מה שחפצתי: והצליח • הענין שלא ימצאהו פגע שיתבטל קצת ממנו אלא הכל יעשה כמו שאמרתי: (יב) כי בשמחה תצאו, מהגלות: ובשלום • תובלון, לארצכם: ההרים והגבעות, וכל עצי השדה, דרך משל ר"ל שישמחו כל העולם: ימחאו כף • יכו כף לשמחה כמו ויכו כף אל כף ויאמרו יחי המלך • תרגום ויך ומחא, או יהיה ההרים והגבעות משל על הגדולים, וכל עצי השדה משל על הפחותים: (יג) תחת הנעצוץ. מין ממיני הקוצים וכן סרפד ואלה יגדלו במדבר, ואמר שהאל יתן תמורתם במדבר ברוש והדס כמו שאמר למעלה בפרשה העניים והאביונים אתן במדבר ארז שטה והדס וגו': והיה לה' לשם. שזה הפלא יהיה עומד כמו שפי' למעלה ויונתן תרגם דרך משל חלף רשיעיא יתקיימון צדיקיא וגו': (א) כה אמר ה'. אמר לבני הגלות שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא אם תטיבו דרכיכם מראה כי התשובה מעכבת ביאת המשיח: (ב) אשרי אנוש יעשה זאת. שמירת שבת: יחזיק בה. שנזהר בה כל ימיו: מחללו. שלא יעשה בו שום מלאכה, וכן הוא בכלל שמירת שבת לקדשו כמו שאמר זכור את יום השבת לקדשו וקדוש שבת להבדילו משאר הימים כי כן כל לשון קדושה הוא ענין הבדלו מאחר במעלה, כמו שאמר ויבדל אהרן לקדשו קדש קדשים ומבדילו משאר הימים במאכל ובמשתה וכסות נקיה וזהו בענין הגוף ובענין הנפש שתהיה נפשו פנויה מעסקי העולם ובדלה מהם ומתעסקת בדברי תורה וחכמה ומתבוננת במעשי האל, וזכר ענין השבת בפרט במקום הזה לפי שהוא מדבר לבני הגלות שיטיבו דרכיהם ויצאו מהגלות, והטוב' שבהם הוא שמירת השבת ובעון שבת גלו מארצם, ואמרו רז"ל לא חרבה ירושלם אלא בשביל שחללו בה את השבת שנא' ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם, ואמרו אם משמרים ישראל שתי שבתות מיד נגאלים שנאמר אשר ישמרו את שבתותי וגו', וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי וגו', ובזכרו מצות שבת הוא הדין לשאר מצות עשה אבל זכר התמורה ואף ע"פ שיש בה מצות לא תעשה העשה הוא הכלל שאם ישבות לא יעשה מלאכה, ואמר אחר כך מעשות כל רע, שהוא מצות לא תעשה בכלל, ואמר מחללו לשון זכר אף על פי שהשבת לשון נקבה ר"ל יום השבת: (ג) ואל יאמר: מה שזכר בן הנכר והסרים מישראל בן הנכר שאין לו ירושה בארץ והסרים שאין לו בן שירשנו אל יאמרו בעבור זה שהם מובדלים מארץ ישראל אני מבטיח אותם טובות אחרות כן פירש אחז"ל, והנה מצאנו ביחזקאל כי הגרים תהיה להם נחלה בארץ ישראל נאמר כי בן הנכר שאמר הנה שלא הוליד בנים אחרי שהתגייר והרי הוא כסרים שאין לו בן, ויחזקאל אמר על אשר הוליד בישראל אחרי שנתגיירו, וכן אמר אשר הולידו בתוככם יהיו לכם כאזרח בבני ישראל: יבדילני • פתח הלמ"ד מקום צרי, וכן יאשרני אישי והדומים לי שכתבנו בספר מכלל, וההבדלה הזאת שיהו חושבים שיאמר בן הנכר אף על פי שנלויתי אל ה' ונתגיירתי ואין לי בן בישראל לא אהיה נחשב מעם השם בין בעולם הזה בין בעולם הבא, וכן יאמר הסרים מה אני בעולם כיון שלא אניח בן כמותי הרי אני כאלו לא באתי לעולם ולא חפץ בי האל, והרי אני כעץ יבש שלא יוציא פרי וענף והנה האל ברא העולם לפריה ורביה כמו שכתוב פרו ורבו, וכתיב לשבת יצרה, ואחר שלא זכיתי להניח בן כמותי יכרת שמי וזכרי מן העולם אין האל רוצה בי, ועל ענין זה אמרו

מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם׃ י כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד
הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא
יָשׁוּב כִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ
וְהוֹלִידָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לַזֹּרֵעַ
וְלֶחֶם לָאֹכֵל׃ יא כֵּן יִהְיֶה דְבָרִי אֲשֶׁר
יֵצֵא מִפִּי לֹא־יָשׁוּב אֵלַי רֵיקָם כִּי
אִם־עָשָׂה אֶת־אֲשֶׁר חָפַצְתִּי וְהִצְלִיחַ
אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיו׃ יב כִּי־בְשִׂמְחָה
תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים
וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־
עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף׃ יג תַּחַת
הַנַּעֲצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ תַּחַת הַסִּרְפַּד
יַעֲלֶה הֲדַס וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם לְאוֹת
עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת׃

נו א כֹּה אָמַר יְהוָה שִׁמְרוּ
מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי־קְרוֹבָה
יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׃
ב אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה־זֹּאת וּבֶן־
אָדָם יַחֲזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ
וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל־רָע׃ ג וְאַל־
יֹאמַר בֶּן־הַנֵּכָר הַנִּלְוָה אֶל־יְהוָה
לֵאמֹר הַבְדֵּל יַבְדִּילַנִי יְהוָה מֵעַל
עַמּוֹ וְאַל־יֹאמַר הַסָּרִיס הֵן אֲנִי עֵץ

ג' וחסר · ג' ג' · י"ג · ה' בסיפ"א · ג' ג' · ב' ג' · ג' · ותחת ק' · ד' בטעם בסיפרא · ג' · ב' ס' · ג' ג' · ג'

תַּקְנַן מִמַּחְשְׁבָתְכוֹן׃ י אֲרֵי
כְּמָא דְנָחִית מִטְרָא וְתַלְגָּא מִן
שְׁמַיָּא וּלְתַמָּן לָא אֶפְשַׁר לֵיהּ
דִּיתוּב אֱלָהֵין מַרְוֵי יַת אַרְעָא
וּמַרְבֵּי לַהּ וּמוֹעִילָה וְיָהֵיב בַּר
זַרְעָא כְּמִסַּת לְזָרֵעַ וְלַחְמָא
כְּמִסַּת לְמֵיכַל׃ יא כֵּן הָוֵי
פִּתְגָּם טוּבִי דְנָפֵק מִן קֳדָמַי לָא
אֶפְשַׁר דִּיתוּב לְקֳדָמַי רֵיקָן
אֱלָהֵין עָבֵד יַת דְּרַעֲוָנָא וּמַצְלַח
לִדְשַׁלַּחְנָא לֵיהּ׃ יב אֲרֵי בְחֶדְוָא
תִפְּקוּן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא וּבִשְׁלָמָא
תִתּוֹבְלוּן לְאַרְעֲכוֹן טוּרַיָּא
וְרָמָתָא יְבוּעוּן קֳדָמֵיכוֹן
תּוּשְׁבְּחָא וְכָל אִילָנֵי חַקְלָא
יִשַׁעְנוּן בְּעַנְפֵיהוֹן׃ יג חֲלַף
רַשִׁיעַיָּא יִתְקַיְּמוּן צַדִּיקַיָּא וַחֲלַף
חַיָּבַיָּא יִתְקַיְּמוּן דַּחֲלֵי חֶטְאָה
וִיהֵי קֳדָם יְיָ לְשׁוּם לְאָת עָלַם
דְּלָא יִפְסוֹק׃ א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
טָרוּ דִינָא עֲבִידוּ צִדְקְתָא אֲרֵי
קָרִיב פּוּרְקָנִי לְמֵיתֵי וְזַכְוָתִי
לְאִתְגְּלָאָה׃ ב טוּבֵי אֱנָשׁ
דְּיַעְבֵּד דָּא וּבַר אֱנָשָׁא דְּיִתְקֵיף
בַּהּ יְטַר שַׁבְּתָא מֵאַחֲלוּתֵיהּ
וְיִטַּר יְדוֹהִי מִלְּמֶעְבַּד כָּל דְּבִישׁ׃
ג וְלָא יֵימַר בַּר עַמְמִין דְּמִתּוֹסַף
עַל עַמָּא דַיְיָ לְמֵימַר אַפְרָשָׁא
יַפְרְשַׁנַּנִי יְיָ מֵעַל עַמֵּיהּ וְלָא
יֵימַר סָרִיסָא הָא אֲנָא חָשִׁיב

(י) כי כאשר ירד הגשם והשלג: ולא ישוב ריקם אך ייטיב לעול': (יא) כן יהיה דברי אשר יצא מפי: להודיעכם ע"י הנביאים לא ישוב ריקם אך ייטיב לכם אם תשמעו להם: (יב) כי בשמחה תצאו. מן הגלות: ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה • שיתנו לכם פריים ולמחי' ויהנו (ירוננו) יושביה': (יג) תחת הנעצוץ וגומר. רבותינו דרשו תחת הרשעים יעלו לדיקים: נעצוץ וסרפד: מיני קוצים הם כלו' הרשעים יאבדו והצדיקים יעלו ממשלתם: (ב) יעשה זאת: שומר שבת וגו': (ג) הבדל יבדילני ה' מעל עמו. למה אתגייר הלא הקב"ה יבדילני מעל עמו כשיטלם שכרם: ואל יאמר הסרים • למה איטיב דרכי ומעללי הן אני כעץ יבש מאין

הנקי: ושמה ח' וסימ' ושמה קברתי את לאה. כי מנגד תרא'. הראיתיך בעיניך ושמה. ושמה כל סרני פלשתים • ושמה מרכבות כבודך קלון בית. קום וירדת בית היוצר • בבלה יבאו ושמה יהיו. כי כאשר ירד הגשם: כה אמר ה' ד' בטעמא בסיפרא וסי' חנם נמכרת' ולא בכסף תגאלו• הנותן בים דרך ובמים. שמרו משפט ועשו צדקה • השמים כסאי והארץ הדום רגלי: הן אני ה' בקריא' וסי' הן אני ערל שפתים ואיך, הן אני נשארתי לבד, הן אני עץ יבש, הן אני כפיך לאל:

תולדות אהרן כאשר ירד • תענית ו: אם הרוה. עקדה שער כב: והולידה • תענית ח: בשמחה תצאו. סכה מח זוהר בלק: הנעצוץ • מגלה י: שמרו משפט. ב"ב י מכות כד זוהר בלק: אשרי אנוש. שבת קיח:

מצודת דוד

עיקר אבל מחשבתי מועיל הרבה מאד: (י) כי כאשר וכו'. ר"ל כמו הגשם והשלג היורד מן השמים אשר לא ישוב אל השמים על ידי חום השמש השואב הרטיבות כי אם בתחלה מרוה האדמה וכו' ואח"ז תשוב למעלה בחום השמש: והולידה • הוא הוצאת הצמח מהגרעין בעומק הארץ: והצמיחה • הוא הוצאת הצמח ממעל לארץ: ונתן. הגשם הוא סיבה לגדל תבואה לזרוע מהם עוד במקום אחר ולהיות למאכל להצריך לאכול. (יא) לא ישוב אלי ריקם • מבלי יעשה הדבר ההוא יאחז בלשון בן אדם השולח מי לעשות דבר וחוזר לפעמים ריקם ולא גמר השליחות ולפי שאמר במשל ושמה לא ישוב לזה אמר לשון לא ישוב: כי אם עשה • הדבר יעשה וכו' ומוסב למעלה לומר שבודאי תתקיים הבטחתי: והצליח וכו' • כפל הדבר במלות שונות: (יב) כי בשמחה תצאו • וזהו ההבטחה אשר תצאו מן הגולה בשמחה ותובלון לארצכם בשלום: יפצחו וכו' • הוא ענין מליצה כי כשהאדם בשמחה דומה לו שכל העולם שמח עמו: ימחאו כף • יכו בכפיהם לשמוח וגם זה ענין מליצה: (יג) תחת הנעצוץ • ר"ל במקום ממשלת העכו"ם ימשלו ישראל: ותחת הסרפד • כפל הדבר במ"ש: והיה. הדבר הזה יהיה לה' לשם גבורה: לאות עולם • ויהיה לאות ולסימן שכן יהיה עד עולם ולא יכרת הדבר הזה: נו (א) שמרו משפט: שמרו משפטי התורה ועשו צדקה זה עם זה: כי קרובה • עי"ז תהיה תשועתי קרובה לבוא וצדקתי לכם תהיה קרובה להיות נגלה לעין כל: (ב) יעשה זאת • את האמור למטה שישמור את השבת מלחללו כי הוא יסוד מוסד על אמונת חידוש העולם וא"כ בזה בודאי ישמור ידו מעשות כל רע הואיל ומאמין שיש בורא: (ג) הנלוה: המתחבר עצמו אל ה' להאמין בו: הבדל יבדילני. אהיה נבדל מישראל בעת יקבלו הטובה ולא אקבל עמהם ואם כן למה אצדק: הן אני עץ יבש. כמו עץ יבש שאין מגדל פרי כן אני מבלי זרע ולא ישאר שמי לזכרון ועל הם

מצודת ציון

ויופי: הרוה • ענין שביעה כמו כגן רוה (לקמן נח) (יב): תובלון • ענין הבאה כמו יובל שי (לעיל יח): יפצחו • ענין פתיחת הפה בהרמת קול כמו פצחו הרים רנה (לעיל מד): ימחאו • ענין הכאה כף אל כף דרך שמחה כמו מחאך יד (יחזקאל כה): (יג) הנעצוץ • מין אילן קוץ כמו בכל הנעצוצים (לעיל ז): ברוש • שם אילן סרק חשוב: הסרפד • שם צמח גרוע: הדס • שם אילן סמרית: (ב) אנוש: שם משמות אדם: יחזיק • יאחז: מחללו • כמו מחללו: (ג) הנלוה • ענין התחברות ורעיות כמו ונלוה הגר (לעיל יד): הבדל • ענין הפרשה ופירוד: סריסים

אמרו רז"ל מי שאינו מניח בן ליורשו כרי הוא כמנודה לשמים , לא אמר ומנודה אלא כמנודה שירא‍ה כמנודה ואינו אם מעשיו טובים , אמר אל יאמר אל יחשוב זה אלא בן הנכר ולא הסרים : (ד) כי כה אמר ה' לסריסים • והקדים הסריסים לפי שהשלים בסרים וכן דרך הכתוב לתפוס האחרון כמו את יעקב ואת עשו ויתן לעשו את הר שעיר : אשר ישמרו את שבתותי , פירש אדוני אבי ז"ל שבת בראשית ושבת הארץ כי גם בעון שמטת הארץ גלו כמו שכתוב בבריתי ואעפ"י שהיה הכל נכלל בכלל : ובחרו באשר חפצתי • זכר הברית בפי' כי המצות יותר חזוקות לפי שנתנו בברית כמו שאמר משה הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה • או אמר בבריתי על המילה כי הנה גם היא נתנה בשלש עשרה בריתות : (ה) ונתתי בביתי ובחומותי , כתרגומו בבית מקדשי ובארע בית שכינתי , ר"ל בבתי ההיכל ובחומותי תוך חומות העזרה כי שם ימצאו החכמים תמיד ויזכרו מעשי החסידים שהם בזמנם ושעברו : יד • מקום כמו ויד תהיה לך , אבל זה אינו מקום גופני אלא במקום מעלה ושבח , וכן ברוך ה' ממקומו , ובענין הנמצא בדברי רז"ל ממלא מקום אבותיו והדומים : ושם • שאמשיך שמו לדורות הבאים כמו שאמר שם עולם אתן לו אשר לא יכרת , ומה שאמר ונתתי ואתן כמו שאמר לדוד ועשיתי לך שם כשם הגדולים אשר בארץ כי אף על פי שמעשי האדם הישרים והטובים ממשיכים שמו כן הוא אבל בהיות האדם טוב לפני האלהים ומעשיו בכונה טובה , האל נותן בלבות בני אדם להזכירו לטוב כל הימים כמו שישמעו מעשיו בן מפי אב , וזה קצת גמולו הטוב אחרי מותו מלבד הגמול הגדול השמור לנשמתו , ואמר לו אחר שאמר להם , ר"ל לכל אחד מן הסריסים , וכן דרך המקרא בהרבה מקומות : (ו) ובני הנכר • על ה' . כמו אל ה' , וכן ותתפלל על ה' : כל שומר שבת . זכר את השבת בפירוש לטעם שפירשנו , ועוד כי שמירת שבת יסוד גדול באמונ' האל כי לא ישמור שבת אלא מי שיודה שהעולם מחודש ויש לו מחדש בורא מאין ואין זולתו ואם כן אין לשרת ולעבוד זולתו ויאמין כי בששת ימים ברא אלהים את העולם וישבות ביום השביעי כמו שכתב משה רבינו וזוה לעמו אשר בחר בו לשמור את השבת להיות להם לעדות ולזכרון כי הוא ברא את העולם , ובעבור זה נתנה להם קודם מתן תורה כי אחר שהודיעם שהוא אדון ובורא אחר כך היה ראוי לצוותם על תורתו ומצותיו כאדון המצוה אל עבדיו ומי שילוה אל ה' ראוי שיאמין כי משה ותורתו אמת ובזה ילוה עם ה' להיות לעם אחד : (ז) והביאותים . כמו שיכניס אורח בביתו ומקבלו בשמחה כן אמר אלוה לכהנים שיקבלו בשמחה כשיבאו להתגייר : ושמחתים בבית תפלתי . שיהיו שמחים בראותם עצמם בעזרה שהוא בית התפלה שהם בשוה עם ישראל בתפלת' ובעולותיהם וזבחיה' : לכל העמים • כמו שאמר שלמה בתפלתו וגם אל הנכרי כל שכן לשבים לדת ישראל : (ח) נאם ה' . עוד אקבץ עליו לנקבציו : פירש אדוני אבי ז"ל לאחר שאקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליהם נקבצים אחרים על נקבציו והם גוג ומגוג והפסק שאחריו מורה זה הפירוש : (ט) כל חיתו • אמר כל חית השדה וכל חית הארץ אתיו לאכול הפגרים אשר במחנה גוג ומגוג , וכן אמר בנבואת יחזקאל אמור לצפור כל כנף ולכל חית הארץ הקבצו ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זובח לכם : חיתו • הוי"ו נוספת הוי"ו כמו בעור והדומים לו וכן חיתו יער , ובא הסמיכות על בי"ת השמוש , כמו השכוני באהלים , והדומים לו שכתבנו בספר מכלל : אתיו אוי שלא מנחי הלמ"ד , כמו בעיו , ובא אלף בגר"י שלא לחטף עליו : (י) צופי • חסר יו"ד הרבים מהמכתב עתה במשלימו כנחמה שב הנביא להוכיח ישראל בני דורו שהיו רעים , ואמר צופיו עורים הם נביאי השקר שהם מטעים אותם לדרך רעה , ואמר לא ידעו ולא אמר לא ראו כי פירש עורים עורי הלב : כלבים אלמים • דמה אותם לכלבים לפי שהכלבים שומרים הצאן , וכשירגישו בחיה רעה שבאה אל הצאן ינבחו והחיה הולכת לה ונביאי השקר עושים עצמם כצופים ושומרים ישראל , והנה הם כמו כלבים אלמים שלא יוכלו לנבוח שלא יועילו לצאן כי תבא החיה ותטרוף בצאן כרצונה , או הם כמו הכלבים שאוהבים לנום ולא יעורו לקול שאגת החיה ותבא ותטרף , והנה הכלבים כמו שאינם ולא יועילום אבל יזיקום כי שומר הצאן ישען עליהם שיבחו ולא תבא החיה לטרוף , כן נביאי השקר שעושים עצמם שומרי ישראל , והנה יבאו הרשעים שהם כמו חיות רעות וישחיתו בישראל , והנה השומרים לא יועילום אבל יזיקום שבעון דרכיהם הרעים שיורו אותם יבא האויב על ישראל : גם כן מנהג הכלבים לנום תמיד לפיכך המשילם לכלבים גם הם הצופים אוהבים לנום , ובמדרש וכי יש כלב אלם אלא מה הוא אלמים , מה טיבו של

כְּאָע יָבֵישׁ : ד אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ לְסָרִיסַיָא דְיִטְּרוּן יַת יוֹמֵי שַׁבַּיָא דִילִי וּמִתְרְעַן בִּדְצִבְיָנָא וּמִתְקְפִין בִּקְיָמִי : ה וְאֶתֵּן לְהוֹן בְּבֵית מַקְדְשִׁי וּבַאֲרַע בֵּית שְׁכִנְתִּי אֲתַר וְשׁוּם דְטַב מִבְּנִין וּמִבְּנָן שׁוּם עֲלַם אֶתֵּן לְהוֹן דְלָא יִפְסוּק : ו וּבְנֵי עַמְמַיָא דְמִתּוֹסְפִין עַל עַמֵיהּ דַיְיָ לְשַׁמָשׁוּתֵיהּ וּלְמִרְחַם יַת שְׁמָא דַיְיָ לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַבְדִין כָּל דְיִטַר שַׁבְּתָא לְאַחֲלוּתֵיהּ וּמִתְקְפִין בִּקְיָמִי : ז וְאַיְתִינוּן לְטוּרָא דְקוּדְשִׁי וְאַחֲדִינוּן בְּבֵית צְלוֹתִי עֲלָוַתְהוֹן וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן יִתַּסְקוּן לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחִי אֲרֵי בֵּית מַקְדְשִׁי בֵּית צְלוֹ יִתְקְרֵי לְכָל עַמְמַיָא : ח אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים דַעֲתִיד לְכַנָשָׁא מְבַדְרֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקָרֵיב גַלְוַתְהוֹן לְכַנָשָׁא יַתְהוֹן : ט כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָא דְמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לִךְ יְרוּשְׁלֵם בְּגַוִיךְ יִתְרְמוּן יְהוֹן לְמֵיכַל לְחַיַת בָּרָא תִּשְׂבַּע מִנְהוֹן חֵיוַת חוּרְשָׁא : י סַכּוּאֵיהוֹן סָמָן כּוּלְהוֹן לָא יָדְעִין מַדַעַם כּוּלְהוֹן כַּלְבִין חַרְשִׁין לָא יָכְלִין לְמִנְבַּח נַיְמִין שָׁכְבִין רָחֲמִין לְמִדְמָךְ :

יָבֵשׁ : ד כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת־שַׁבְּתוֹתַי וּבָחֲרוּ בַּאֲשֶׁר חָפָצְתִּי וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי : ה וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וָשֵׁם טוֹב מִבָּנִים וּמִבָּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֶתֶּן־לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת : ו וּבְנֵי הַנֵּכָר הַנִּלְוִים עַל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת־שֵׁם יְהוָה לִהְיוֹת לוֹ לַעֲבָדִים כָּל־שֹׁמֵר שַׁבָּת מֵחַלְּלוֹ וּמַחֲזִיקִים בִּבְרִיתִי : ז וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים : ח נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה מְקַבֵּץ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד אֲקַבֵּץ עָלָיו לְנִקְבָּצָיו : ט כֹּל חַיְתוֹ שָׂדָי אֵתָיוּ לֶאֱכֹל כָּל־חַיְתוֹ בַּיָּעַר : י צֹפָו עִוְרִים כֻּלָּם לֹא יָדָעוּ כֻּלָּם כְּלָבִים אִלְּמִים לֹא יוּכְלוּ לִנְבֹּחַ הֹזִים שֹׁכְבִים אֹהֲבֵי לָנוּם :

ט"ו ׀ מ"ג ׀ ס"כ . ליבנא ׀ ל' ׀ נ"א ׀ כ' ׀ ד' ׀ י"ו ׀ ל' כ"כ ׀ ס' ׀ כ"א ׀ ל' ׀ ג' ׀ צפיו ק' ׀ ל' י' צ' רבתי ׀ י"א כ' חסר ׀ ל' . ל'

מאין זכרון : (ד) ומחזיקים • אוחזים : (ז) לכל העמים . ולא לישראל לבדם : (ח) לנקבציו: נוספים על קבוצי ישראל : (ט) כל חיתו שדי . אתיו והתקרבו אלי ותאכלו את כל חיתו ביער את גבורי הכשדים שאמלו את לבם : חיתו שדה : חית השדה אין כחה רב כחית היער חית השדה חלשה ותשות כח מחית היער ועל שאמר עוד אקבץ עליו אמר המקרא הזה : (י) צופיו עורים כולם • לפי שאמר דרשו ה' וכל הענין והם אינם שומעי' חוזר ואומר הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על התשובה ותיטיב להם והרי פרנסיהם כעורים כולם ואינם רואי' את הנולדות כצופה המופקד לראות את החרב בא להזהיר את העם והוא עור מלראות את החרב באה ואלם מלהזהיר את העם ככלב שמינוהו לשמור הבית והוא אלם מלנבוח כך פרנסי ישראל אינם מזהירין אותם לחזור למוטב : הוזים שוכבים • פי' דוגם נרדמים שוכבין וי"ת נייימין שכבין ואין לו דמיון : והכלבי'

אל הר י"ז בקריאה וסימ' ומשה היה רועה את צאן יתרו • ויקם משה ויהושע משרתו . ויאמר משה אל ה' לא יוכל העם לעלות. והיה נכון לבקר ועלית • ופסל שני לחת אבנים . עלה אל הר העברים הזה וראה . עלה אל הר העברים הזה הר נבו • ויעל משה מערבות • ונסב הגבול מבעלה ימה . שלחו כר מושל ארץ .

במראות אלהים הביאני • והלכו גוים רבים ואמרו לכו . ותלכו עמים רבים ואמרו לכו . והביאותים אל הר קדשי . עד שיפות היום . שלה אורך ואמתך המה • וכל הר הכרמל דכוו' אל הר :

תולדות אהרן

לסריסים . סנהדרין נג זוכר יתרו קדושים : בביתי ובחומותי • סנהדרין לג : הר קדשי • ברכות ז שבת קיח (כתובות ד) :

מצודת ציון

סריסים • כן יקראו מי שאינו מוליד : (ה) יד • מקום כמו ויד תהיה לך (דברים כג) : (ו) לשרתו • ענין עבודת ושמוש : (ט) חיתו • הוי"ו יתירה : אתיו • בואו כמו שובו אתיו (לעיל כא) : (י) צופיו • מלשון צופה הרואה על המגדלים : לנבוח • כן נקרא צעקת הכלב : הוזים • ענין תרדמה

מצודת דוד

מה איישר דרכי : (ד) באשר חפצתי . בהדבר אשר חפצתי אני : ומחזיקים . אוחזים בתורתי אשר כרתי עליה ברית עם ישראל : (ה) בביתי ובחומותי . בבה"מ מבפנים לחומות הר הבית אשר שמה ישבו כשאות למשפט מושב הסנהדרין והזקנים שם אתן לו מקום וזכרון שם ר"ל שם יהיה מקומו ושם יזכר לטובה והוא דבר השוב יותר מזכרון הבא מבנים ובנות : שם עולם אתן לו • ר"ל עד עולם יזכר לטובה אשר לא יכרת זכרון שמו : (ו) על ה' • כמו אל ה' : כל שומר שבת • כל מי בהם אשר ישמור את השבת מלחללו וכל האוחזים בתורתו הנחונה בברית : (ז) והביאותים • את העושים כל אלה אביא אל הר קדשי הוא בה"מ שוה בשוה עם האזרח בישראל : ושמחתים : אשמחם בבית המוכן להתפלל שם לפני : לרצון • יהיו מקובלים ברצון על מזבחי : יקרא לכל העמים . ר"ל יהיה מוכן לבית תפלה לכולם : (ח) מקבץ • המקבץ את ישראל : עוד אקבץ עליו • על ישראל אקבץ עוד להיות נוספים על הנקבצים מישראל: (ט) כל חיתו שדה : חיות השדה אין כחה רב כחיות היער ואמר הבבליים הנמשלות לחית השדה והם אותם שלא אמלו לבם : אתיו . בואו לאכול : (י) צופיו עורים • עתה חזר להוכיח את ישראל ואמר הצופים שלהם אשר הועמדו לראות אם הסונא בא להעיר העם המה עורים ואינם רואים וכ"ל שרי העם המדריכים את העם אינם משגיחים לתקן דרך העם ועושים עצמם כאלו לא ידעו בקלקול הסדור : כולם כלבים אלמים • כל השרים מישראל אינם מזהירים את העם על התשובה ולא יועילו להם והמה ככלבים אלמים אשר לא יוכלו לנבוח לשבירת החיות השודפות מן העדר שאין בהם תועלת : הוזים שוכבים: השרים המה נרדמים בשינה עמוקה או שוכבים על המטה להתענג לשבואם לידי טומאה כזו שינה קלה כי ישכבו את הטומאה כדרך המתענגים ילא שמו לב בתקון העם : הכלבים

רשי

(יא) והכלבים עזי נפש · רוצים למלאות כרים' אינגר"ש בלע"ז : והמה רועים. כמו שהכלבים לא ידעו שבעה כן הרועים לא ידעו הבין מה יהיה באחרית ימיהם: כולם . לדרך הנייתם פנו איש לבצעו לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם : מקצהו · כמו בראשית יט) כל העם מקצה מקצה מנייהם ועד קצהו כולם נוהגי' כן:(יב) אתיו אקחה יין · כך היו אומרים זה לזה : והיה כזה יום מחר : במאכל ובמשתה : (א) הצדיק אבד : כגון יאשיהו : ואין איש שם על לב : למה נסתלק : באין מבין . אין בנותרים מבין וזה ראה הקב"ה לסלקו : כי מפני הרעה · העתידה לבא אל הדור נאסף הצדיק : (ב) יבא שלום . כי כן אמר הקב"ה יבא הצדיק הזה אל אבותיו בשלום ואל יראה ברעה : ינוחו על משכבותם .. בהיות הרעה זה שהיה הולך נכוחו ביושרו כמו עם את נכוחה (עמוס ג) : (ג) ואתם קרבו הנה · הנותרים משנסתלקו הצדיקים ותקבלו את רעתכם : בני עוננה · בני הכשפים : זרע מנאף . שהזכר מנאף . ותזנה הנקבה : (ד) על מי תתענגו : מאחר שסבתם מאחרי על מי השענו להתענג בטובה אילו זכיתם אז תתענגו על ה' אבל עכשיו על מי התענגו : על מי תרחיבו פה · שאתם מתעתעים ומלעיבים בנביאיו : (ה) הנחמים באלים · המתחממין בע"ז תחת אלה ואלון : שוחטי הילדים · לקרבן נכו"ס : סעיפי · נקרת הצורים וכן (שופטים טו) אל סעיף סלע: בחלקי

ישעיה

יא והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה והמה רעים לא ידעו הבין כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו: יב אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד:

נז א הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק: ב יבוא שלום ינוחו על משכבותם הלך נכחו: ג ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף ותזנה: ד על מי תתענגו על מי תרחיבו פה תאריכו לשון הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר: ה הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת

תרגום

יא וכלביא תקיפי נפשן לא ידעין למשבע ואינון מבאשין לא ידעין לאסתכלא כולהון גבר לקביל אורחיה גלו גבר למבז ממוניה דישראל : יב אמרין אתו ונסב חמר ונתרוי מן עתיק ותהי שירותנא דמחר טבא מדיומא דין רבא סגיאה לחדא:

א צדיקיא מיתין ולית אנש דמשוי דחלתי על לב וגברי גמלי חסדא מתכנשין ולא מסתכלין ארי מן קדם בישתא דעתידא למיתי מתכנשין צדיקיא : ב יהכון שלם ינוחון על אתר בית משכביהון עבדי אוריתיה : ג ואתון אתקרבו הלכא עם דרא דעובדיהון בישין דמנצבת קודשא נצבתהון ואינון מנאפין ומזנן : ד על מאן אתון מתפנקין וקדם מן תפתחון פומכון תסגון למללא רברבן הלא אתון ילדי מרוד זרעא שקרא: ה דפלחין לטעותא תחות כל אילן עבוף נכסי ינקיא בנחליא תחות

נאסף ג' ב' פתחין וא' קמץ וסי' אני נאסף אל עמי קברו · כאשר נאסף אהרן אחיך · כי מפני הרעה נאסף הצדיק · ב' בתראי פתחין :

תולדות אהרן והכלבים · ברכות נו זוהר קדושים : אתיו . תענית יא : הצדיק אבד . סנהדרין קיג זוהר בראשית וישב : מפני הרעה · ב"ק ע: יבא שלום · שבת קנב כתובות קד (סוטה יז) הנחמים באלים . נדה יג :

רדק

של כלב זה אדם מצליף לו פרוסה סוכר את פיו כך היו דייני ישראל: הוזים · כתרגומו ניימין שכיבי ואין לו חבר : אוהבי לנום · סמוך על אות השמוש , וכן משכימי בבקר , לנביאי מלכם , ודומים להם : (יא) והכלבים · ואם תאמר הכלבים האלה לא יאכילום בעליהם , לפיכך לא ישמרו הצאן , הנה הם אוכלים אבל אינם שבעים כי עזי נפש הם נפשם התאוה היא עזה וחזקה ולא תשבע, כן אלה הצופים כל עסקם במאכל ובמשתה ואינם שבעים כי הם רודפים אחר התאוה , ומי שעושה כן לא ישבע לעולם · שבעה · שם או מקור : והמה רועים · רועים את עצמם ולא יחושו על הצאן שהם ישראל : לא ידעו הבין , לא ידעו להבין במעשיהם כי מעשיהם תהו הם ותועים ומתעים את ישראל וכל אחד מהם פונה לדרכו שיוכל להועיל לעצמו במאכל ובמשתה ולבצוע בצע ולא יחושו על העם : מקצהו · כל אחד מקצה שלו ובשכונתו עושים מעשים כאלה , ומן התימה שתרגם יונתן רעים מבאישים ידמה שהוא קורא המלה בקמץ הרי"ש : (יב) אתיו · אומר כל אחד מנביאי השקר לבני העם בואו אלי ואקח היין לכם שנשתה ביחד : ונסבאה · מן זולל וסובא : יום מחר · נעשה כמו היום , או יותר יהיה גדול יום מחר במשתה מן היום הזה : יתר · שם או תאר , אלה הם הדרכים שמורים נביאי השקר לישראל ומפתים אותם במאכל ובמשתה עד שישמעו להם לכל אשר יצוו אותם ומסירים אותם מדרך ה' : (א) הצדיק. הפסוק כפול במלות שונות , ואינו אומר על צדיק מיוחד אלא על הצדיקים שעברו מן הדור ההוא , וכן אמר ואנשי חסד נאספים , פירוש נאספים אל עמם , ובאמרו אבד לא ר"ל שהצדיק אבד במותו כי לעצמו לא אבד , אבל נשמתו בחיים ערבים טובים מחיי הגוף אלא אבד מדורו כי להם היא האבידה : ואין איש שם על לב · שיוכיח ישראל על המעשים הרעים האלה , או פירוש ואין איש שם על לב כפירוש ואין מבין שטעמו דבק עם כי מפני הרעה נאסף הצדיק , כלומר הצדיק ואנשי חסד נאספו מן הדור טרם זמנם מפני הרעה העתידה לבא על הדור ההוא ושלא יראו הם ברעה ההיא , כמו שאמרה חולדה הנביאה על פי הדיבור ליאשיהו הנני אוסיפך אל אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה : ואין איש שם על לב , ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק שלא יראה ברעה : (ב) יבא שלום · כשנאסף הצדיק טרם זמנו לטובתו היא כמו שאמר מפני הרעה, ועוד כי במותו יבא למנוחה טובה ויבא בשלום , כי טרם הרעה ימות בשלום , כמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום : ינוחו על משכבותם · החסידים שזכר במותם ינוחו במרגוע גדול והמיתה תכונה בשכיבה , כמו ושכבתי עם אבותי, כי אף על פי שיובן ממנו שכיבה כמשמעה והיא שכיבת הגוף בקבר אף על פי כן באותה שכיבה תהיה מנוחה לנפש , כי לשון שכיבה גם כן כענין מנוחה, כמו לא שכב לבו ועורקי לא ישכבו : הולך נכוחו · השלום שזכר ובא נכח הצדיק בהאספו , כלומר בשלום מת ולשלום יבא במותו, וכאלו השלום יצא לקראתו, והחכם רבי אברהם פירש לכל מי שיהיה הולך בחייו נכח השם יהיה לו במותו השלום והמנוחה : (ג) ואתם קרבו הנה · אמר כנגד בני דורו הרעים קרבו הנה למשפט על מעשיכם הרעים : בני עוננה · שאמותיכם מעוננות ומכשפות , כי הכשוף נמצא ברוב הנשים , ואבותיכם מנאפים ואמותיכם זונות ואיך שהיו אתם טובים : ועוננה · תאר , וכן ועוננים כפלשתי', אם שרשם שלם ענן ואם שרשם עונן והוא בינוני : ותזנה · ר"ל ותזנה אמכם , כן היו בני הדור ההוא רעים בני רעים , ועל הדרך הזה אמר הושע לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם הזונות יפרדו : (ד) על מי תתענגו · כמו שאמר אתיו אקחה יין וגו' שהיו מתענגים במאכל ובמשתה והיו מרחיבים פה ומאריכים לשון על נביאי ה' ומתלוצצים עליהם , כמו שאמר למעלה בפרשת הוי עטרת גאות , ואמר שמעו דבר ה' אנשי לצון , על עצמכם היה לכם להרחיב פה שאתם ילדי פשע זרע שקר . ילדי · היו"ד בחירק שלא כמנהג אלא כפתח : (ה) הנחמים · הנה ראינו בספרי הנביאים שהמשילו ישראל ועובדי עכו"ם לאשה שהיא מזנה תחת בעלה , ודבר יחזקאל ברוב על זה הדרך , וכן תחילת דברי הושע על הדרך הזה ועל הדרך הזה ענין פרשה זו , וזהו ענין הנחמים באלים : שמת משכבך · אהבת משכבה , וכל לשון הפרשה : הנחמים · מבנין נפעל שרשו יחם , מן בכל יחם הצאן משכב הזכר והנקבה אמר בלשון תמימות כמו יהמתני אמי , והיה בכל יחם הצאן , ויחמו הצאן , ליחמנה במקלות : באלים · ופירש אחר כך , תחת כל עץ רענן , כי אלים כלל לעצים כי כן היה דרכם לעבוד עכו"ם תחת

מצודת דוד

(יא) והכלבים עזי נפש · כמו שהכלבים המה בטבעם חזקי התאוה ואינם יודעים משביעה כי בכל עת יתאוו תאוה : והמה רועים . וכן השרים המה הרועים את עצמם להתענג בתענוגים אינם יודעים בינה להשכיל אשר מי שמשוקע בתענוגים הוא חסר מהם כי בכל עת יתאוה להוסיף וא"כ הוא עוד מעונג : לדרכם פנו · כל אחד פונה לדרכו במקום שיוכל לענג נפשו : איש לבצעו . כל אחד פונה לבלוע בלע מקצהו · רצה לומר כולם עושין כן מן הקצה אל הקצה והוא מקרא קצר : (יב) אתיו כ"א יאמר לחביריו בואו עמי ואקח יין : ונסבאה שכר · כפל הדבר במ"ש : והיה כזה · כמשפט היום הזה יהיה יום מחר ועוד יהיה גדול ויתר מאד מהיום ר"ל נעסוק במשתה כמו היום אבל ברוב הכמות : **נז** (א) הצדיק אבד · כאשר הצדיק נאבד מן העולם אין איש שם על לב להתבונן בדבר למה הומת מה עשה : ואנשי חסד : עי"ז נאספו הרבה אנשי חסד בעבור שאין מי מבין אשר מפני הרעה נאסף הצדיק הראשון למען לא יראה ברעה המעותדת לבוא כי על כי לא היה מי מרגיש בדבר ולא שב לה' לזה הרבו למות עוד למען ירגישו או למען לא יראו גם המה ברעה : (ב) יבוא שלום · מוסב למעלה לומר כי כן אמר המקום יאסף הצדיק ויבוא בשלום אל הקבר ולא יראה ברעה : ינוחו · אנשי החסד ישכבו במנוחה על משכבותם בקבר : הולך נכוחו . כי כל אחד היה הולך בדרך הנכוחה ואין מהדין שיראה ברעה : (ג) ואתם · הואיל ונסתלקו הצדיקים קרבו אתם הנה למשפט ולקבל הרעה : בני עוננה : אתם בני מעוננה כי ברוב נמצא הכישוף בנשים : זרע מנאף ותזנה : זרע של מנאף ותזנה כי האב היה נואף והאם היתה זונה : (ד) על מי · מאחר שסבתם מעלי על מי תבטחו להתענג בטובה כי אם זכיתם הייתם בוטחים עלי אבל עכשיו על מי תבטחו : על מי תרחיבו פה · על מי תשענו להרחיב פה לשאול כל הצורך וכפל הדבר פעמים ושלש במ"ש ובדרך הנבואה : ילדי פשע · מולידים פשע וזורעי שקר ר"ל כל מעשיכם פשע ושקר ומהו הזנות הנמצא בכם : (ה) הנחמים · המתחממים עצמן תחת אילן אלה סעפיו

מצודת ציון

הרדמה כת"י ואין דמיון : לנום · מלשון תנומה והיא שינה קלה : (יא) עזי · ענין חוזק : נפש · ענין תאוה כמו בנפש צרי (תהלים כז) : רועים · מלשון מרעה והוא לשון מושאל על אכילת התענוג : לבצעו · ענין גזל כמו מה תקות חנף כי יבצע (איוב כז) : (יב) ונסבאה · ענין שכרות כמו זולל וסובא [דברים כא] : שכר · יין ישן : יותר · מלשון יתרון : (א) נאספים · ענין מיתה כמו יאסף אהרן (במדבר כ) : (ב) נכוחו · ענין יושר כמו באלך נכוחות יעוך (לעיל נו) : (ג) הנה · לפה : עוננה · ענין כשוף כמו מעונן ומנחש (דברים יח) : (ה) הנחמים · מלשון חמימה : באלים · שם אילן סרק כמו כי יבושו מאלים וכו' [לעיל א] : רענן · ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים נב) : בנחלים · ענין עומק וגיא וכן ויחפרו עבדי יצחק בנחל (בראשית כו) : סעיפי · כן נקרא שן הסלע כמו אל סעיף סלע (שופטים טו) והוא מושאל מענף היוצא מן האילן

סְעִפֵי הַסְּלָעִים׃ ו בְּחַלְּקֵי־נַחַל חֶלְקֵךְ הֵם הֵם גּוֹרָלֵךְ גַּם־לָהֶם שָׁפַכְתְּ נֶסֶךְ הֶעֱלִית מִנְחָה הַעַל אֵלֶּה אֶנָּחֵם׃ ז עַל הַר־גָּבֹהַּ וְנִשָּׂא שַׂמְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ גַּם־שָׁם עָלִית לִזְבֹּחַ זָבַח׃ ח וְאַחַר הַדֶּלֶת וְהַמְּזוּזָה שַׂמְתְּ זִכְרוֹנֵךְ כִּי מֵאִתִּי גִּלִּית וַתַּעֲלִי הִרְחַבְתְּ מִשְׁכָּבֵךְ וַתִּכְרָת־לָךְ מֵהֶם אָהַבְתְּ מִשְׁכָּבָם יָד חָזִית׃ ט וַתָּשֻׁרִי לַמֶּלֶךְ בַּשֶּׁמֶן וַתַּרְבִּי רִקֻּחָיִךְ וַתְּשַׁלְּחִי צִירַיִךְ עַד־מֵרָחֹק וַתַּשְׁפִּילִי עַד־שְׁאוֹל׃ י בְּרֹב דַּרְכֵּךְ יָגַעַתְּ לֹא אָמַרְתְּ נוֹאָשׁ חַיַּת יָדֵךְ מָצָאת עַל־כֵּן לֹא חָלִית׃ יא וְאֶת־מִי דָּאַגְתְּ וַתִּירְאִי כִּי תְכַזֵּבִי וְאוֹתִי לֹא זָכַרְתְּ לֹא־שַׂמְתְּ עַל־לִבֵּךְ הֲלֹא אֲנִי מַחְשֶׁה וּמֵעֹלָם וְאוֹתִי לֹא

שְׁקִיפֵי כֵיפַיָא׃ ו בְּשְׁעִיעוּת כֵּיף נַחֲלָא חוּלָקִיךְ אַף תַּמָן אִינוּן עַדְבָךְ אַף לְהוֹן נְסִיבַת נִסְכִּין אַסֵיקַת קוּרְבָּנִין הַעַל אִלֵין יְתוּב מֵימְרִי׃ ז עַל טוּר רָם וּמְנַטַל שַׁוִית אֲתַר בֵּית מֵישְׁרִיךְ אַף לְתַמָן סְלֵיקַת לְדַבָּחָא דְבַח׃ ח וַאֲחוֹרֵי דָשָׁא וּמְזוּזְתָא שַׁוִית דּוּכְרָן טַעֲוָתִיךְ הֲוֵית דָמְיָא לְאִתְּתָא דִרְחִימָא עַל בַּעֲלַהּ וּטְעַת בָּתַר נוּכְרָאִין אַפְתִּית אֲתַר בֵּית מֵישְׁרָךְ וּגְזַרְתְּ לִיךְ מִנְהוֹן קְיָם רְחֵימַת אֲתַר בֵּית מִשְׁכַּבְהוֹן אֲתַר בְּחַרְתְּ׃ ט כַּד עֲבַדְתְּ לִיךְ אוֹרַיְתָא אַצְלַחַתְּ בְּמַלְכוּתָא וּכְדַאסְגֵית לִיךְ עוּבָדִין טָבִין סַגִּיאָה מַשִׁירְיָתִיךְ וּשְׁלַחַתְּ אִזְגַּדְךְ עַד מֵרָחִיק וְאַמְאֵיכַתְּ תַּקִּיפֵי עַמְמַיָא עַד לִשְׁאוֹל׃ י בְּסַגִּיאוּת אוֹרְחָתִיךְ לָאֵית לָא אֲמַרְתְּ לְמִתַּב נִכְסִין סַגִּיאִין אַסְגֵית עַל כּוּלָא סְבַרְתְּ לְמֵיתָב׃ יא וְיָת מַן יְצִיפְתְּ וְקָדָם מַן דְחֵילְתְּ אֲרֵי אַסְגֵית לְמַלָּלָא כַדְבִין וּפוּלְחָנִי לָא אַדְכַּרְתְּ וְלָא שַׁוֵית דַחַלְתִּי עַל לִבֵּיךְ הֲלָא אֲנָא אֵיהַב אַרְכָּא

רשי

(ו) בחלקי נחל : אבנים אשר בנחל : חלקך · בהם ירגמו אותך : הם הם גורלך · להתעלב בהם למה כי גם להם שפכת נסך : העל אלה אנחם · מלהרע לך : (ז) שמת משכבך : משכב ניאופך לעכו"ם על ההרים הרמי' : (ח) ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך . לפי שהוא מדמה אותה לאשה מנאפ' אשר נואפי' נופים וממתינים לפני פתח ביתה והיא לבה וזכרונה אל הדלת והמזוזה איך תפתח ותצא אליהם . כי מאתי גלית ותעלי. אצלי הייתי שוכב' וגלית הכיסוי שהיו מכוסי' יחד ותעלי מאצלי· הרחבת משכבך : לקבל בו נואפי' הרבה: ותכרת לך . ברית מהם . אהבת משכבם · כשחזית לך יד ומקום להראות להם אהבתך : יד . אוים"ו בלע"ז וכן ראו חלקת יואב על ידי (ש"ב יד) : (ט) ותשורי למלך בשמן · ואני מתחלה גדלתיך והיית מקבלת פני מלכך בכל מיני תפנוקים : ותשורי לשון ראיית פנים כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד) וכן (ש"א ט) ותשורה אין להביא דורון של הקבלת פנים : ותשלחי ציריך : שלוחיך למרחוק לגבות מס ממלכי עכו"ם : ותשפילי . את חזקי הכשדים עד שאול כן תרגמו יונתן · (י) ברוב דרכך יגעת. נתעסקת בדרכייך למלאו' תאותך להרבות הונך : לא אמרת נואש : אתייאש מאלו ולא אחיה עוד לעסוק בהן כי בתורה ובמצות אתן לב: חית ידך מצאת . צורך ידך מצאת הצלחת במעשיך : על כן לא חלית · לא נחלה לבך לדאג על עבודתו לעסוק בתורה : חית · לשון ערבי הוא צורך : (יא) ואת מי דאגת : ממי נתיראת . כי תכזבי. כי פסקת לך מעבודתי וכזבת בי כמו לא יכזבו מימיו (לקמן נח). כל האדם כוזב (תהלים קטו) פליינ"ק בלע"ז וכן כל לשון כזב מי שבוטחין עליו והוא כוזב ובוגד : הלא אני מחשה . שהחשתי על

רדק

ההא העלים הענני' שענפיהם ועליהם לחים : שוחטי הילדים , הוא עכו"ם שהיו זובחים לה הבנים , וכן אמר יחזקאל הנביא ותשחט את בניהם לגלוליהם , והיו עושים זה בנחלים מקום שהיו בה סלעים תחת הסעיפים ופי' סעפים שנים , וכן בסעיף סלע עיטם , כמו שן סלע , נקרא כן לפי שהוא לסלע כמו הסעיף לאילן : (ו) בחלקי נחל · כשהיו מוצאין אבן חלקה ויפה באבני הנחל היו עובדים לה , על דרך שאמרו רבותינו · זכרונם לברכה · זקף לבנה והשתחוה לה : חלקי · שם תואר לאבן חלקה , כמו חלוקי אבנים אלא שהם שני משקלים ובשניהם הלמ"ד דגושה , הם האבנים חלקך וגורלך , הסך ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי , ואמר חלקי ואמר חלקך לשון נופל על הלשון : אנחם · מבנין נפעל , כמו וינחם ה' על הרעה , אמר העל אלה , כלומר אם על אלה המעשים הרעים אוכל להנחם על הרעה מלהביאה להם : (ז) על הר גבוה , כמו שאמר על ההרים הגבוהים ותחת כל עץ רענן : משכבך · כבר פירשה שהוא כנוי לעכו"ם שהיו עובדים שם גם שם לא חשבת לטורח העליה היה הכל נקל לך לאהבתך העבודה ההיא : (ח) ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך · שמת דבר ממין העבודה שתזכרי תמיד העבודה , הסך וכתבת על מזוזת ביתך ובשעריך , אני נתתי לך מצות מזוזה שתזכרי תמיד עבודתי ואת הנחת עבודתי בעבור עבודת אלהים אחרים ושמת להם זכרון אחר הדלת והמזוזה והנחת הזכרון שנתתי לך לזכרני תמיד , וי"מ זכרונך מן זכרו כיין לבנון , אזכרתה לה' , כלומר שמת קטרת לעכו"ם אחר הדלת והמזוזה : כי מאתי גלית ותעלי · כי מאתי גלית עצמך אני צויתי לך עבודתי במקום סתר , מזבח אדמה תעשה לי , לא בנין אבנים גבוה וצויתי לא תעלה במעלות על מזבחי , ואת עשית הכסף לאלהים אחרים במקום מגולה על ההרים הרמים : הרחבת משכבך · אני אמרתי לא תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר יבחר ה' אלהיך באחד שעריך , ואת הרחבת משכבך במקומות רבים כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : יד חזית · בכל מקום ומקום אשר ראית הסך בכל מקום אשר תראה כי אני צויתי לך זה שלא תלמדי ממעשי הגוים שהם מקריבים בכל מקום ועשית הסך מגותי בכל דבר : (ט) ותשרי למלך בשמן · ותשורי פירש רב סעדיה ז"ל מענין תשורה שהוא מנחה , ואני פירשתיו בספר השרשים כמו ותלכי וכן תשורי מראש אמנה , ישור על אנשים , וכן שרותיך ומערביך , וכן בדברי רבותינו ז"ל שיירא העוברת ממקום למקום : למלך · בפתח הלמ"ד לידיעה , ר"ל מלך אשור שהוא היה מושל בכל הארצות בימים ההם , אמר לא די שעבדת אלהים אחרים אלא שהלכת בטחונך ממני ובטחת בזרוע בשר ודם ועל זה נאמר ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו שאלו היה עובדים כוכבים ודעתה לאל שהוא הסבה הראשונה ועובדים השמש והירח לכבודו ועובדים צורתם לעבודה היה רע · כמו שאמר לא תעשון אתי אלהי כסף וגו' , אלא עוד עשו רעה שהסירו לבם ובטחונם מהאל ובטחו במלך אשור ואמר בשמן כי שמן היו מוליכים מארץ ישראל כמו שנאמר עליה ארץ זית שמן , ואמר יהודה וא"י המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך , ואמר ושמן למצרים יובל : ותרבי רקחיך · שהיית שולחת לכם למנחה שמן רוקח עשית ממנו הרבה לשלוח למלך אשור להיות לך לעזר : ציריך · שלוחיך · שלחת אותם במנחה עד מרחוק כי ארץ אשור רחוקה היא מארץ ישראל : ותשפילי · השפלת עצמך עד שאול ובזית בשלחך אל ארץ רחוקה לבקש עזר , והמפרשים פירשו השפילי פעל עומד · וכן השפילי שבו , כלומר שפלת עד שאול בעבור המעשים הרעים , ויונתן תרגם הפסוק כן כד עבדת לך אוריתא וגומר : (י) ברוב דרכך יגעת , אלו ראית היית נושעת במנוחה בארצך אלו הלכת בדרכי האל יתברך ועתה כי מרדת בו הוצרכת לבקש עזר ויגעת ברוב דרכים : לא אמרת נואש · כמו האדם היגע בדרכים שיאמר נואש לבי מלכת בדרכים האלה אשב ואנוח לא אמרת אחר כן אלא ערב היה לך כל הטורח ההוא על כן לא חלית ולא כאבת בטורח ההוא מאהבתך ללכת בדרכי העמים ולסור מדרך ה' · פי' חית ידך , חיי כחך , כלומר מצאת דבר שהיה ערב לך כמו המזונות שהם חיי האדם וכחו : (יא) ואת מי דאגת · ממי פחדת ויראת : כי תכזבי · אם פרצי לכזבי לאמר שלא עשיתי אלה המעשים

ונשא י"ב וסי' נמסר בסדר תרומה : מרחוק ה' חסר וסי' נמסר בספר שמואל חלק א' סי' כ"ו : ומעולם ג' בקריאה וסי' הלוא אני מחשה · ומעולם לא שמעו · בטרם הרים יולדו : ואותי ה' מ"ל בסיפרא וסי' אשר גדפו נערי מלך אשור · הן גור יגור אפס מאותי · ואת מי דאגת ב' בפסוק . ואותי יום יום ידרשון ודעת

תולדות אהרן בחלקי נחל ג עכו"ס מג : ואחר הדלת , שבת קטז :

מצודת ציון

האילן אשר יקרא סעיף כמ"ש וכלה סעיפיה (לעיל כז) : (ו) בחלקי נחל · באבני נחל ויקראו כן ע"ש שהמה חלקים כמ"ש חמשה חלקי אבנים מן הנחל (ש"א יז) ולקצר לא אמר אבני וסמוך על המבין : גורלך · ענינו כמו חלק וכן וגורל לבוזזינו (לעיל יז) ע"ש שע"פ רוב יחולק בגורל : אנחם · ענין הפוך המחשבה : (ח) והמזוזה · הם העומדים אצל אצל הפתח מזה ומזה : גלית · מלשון גלוי : ותעלי · ענין הסתלקות כמו בעלות גדיש בעתו (איוב ה) : יד · מקום : חזית · ענין ראיה כמו ותחז בציון עינינו (מיכה ד) : (ט) ותשורי · מלשון תשורה ודורון כמו ותשורה אין להביא (ש"א ט) : רקוחיך · בשמים מעשה רוקח וכן רקחי במרקחת (דה"א ט) : ציריך · מלאכיך כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א) : שאול · בור הקבר : (י) נואש · מל' יאוש ועזיבת הדבר כמו ויאמרו נואש (ירמיה יח) : חית · ענין כח ובריאות וכן עד חיותם (יהושע ה) : חלית · מל' חולי ומכאוב : (יא) דאגת · מל' דאגה ופחד : תכזבי · ענין עזיבת הדבר כמו תהיה לי כמו אכזב (ירמיה)

מצודת דוד

הטעוי לעכו"ם : תחת כל עץ רענן · ורצה לומר שחברו את עצמן לעכו"ם ולפי שהמשיל המקרא עובדי העבודת כוכבים לזונה אמר לשון הנופל במשכב האשה כמ"ש ובחטא יחממתני אמי (תהלים נא) : שוחטי הילדים · לפני העבודת כוכבים בנחלים · כן היה דרכם לשחטם בעמקים אשר תחת סעיפי הסלעים כי העבודת כוכבים העמידו על סעיף הסלע במקום גבוה : (ו) בחלקי נחל חלקך . בחרת לך חלק באבני הנחל לעבדם עבודת אלהות : הם וכו' . כפל הדבר במ"ש : שפכת נסך היית מנסך לפניהם יין והעלית להם מנחה : העל אלה אנחם . וכי מהראוי שעל העושים מעשים כאלה יתהפך מחשבתי מרעה לטובה : שמת משכבך · עשית משכב לזנות ר"ל שם העמדת עבודת כוכבים ולפי שנמשלה לזונה אמר לשון הנופל בזונה : גם שם . על גובה ההר : (ח) ואחר הדלת והמזוזה · לפי שהוא מדמה אותם אל אשה זונה אמר לשון הנופל בזונה שנואפים נופים וממתינים לה אחר הדלת לבה וזכרונה אל העומדים אחר הדלת והמזוזה ורצה לומר בעוד היותך במקדש ה' שמת זכרונך ללכת אל בית העבודת כוכבים : כי מאתי גלית ותעלי . אצלי היית שוכבת גלית הכסות שהייתם מכוסים יחד ותעלי מאצלי ללכת אל הנואפים : הרחבת משכבך · עשית לך מקום משכב רחב לקבל בו נואפים הרבה ר"ל עבדת לעבודת כוכבים הרבה : ותכרת · כרת לך מהם ברית אהבה : אהבת משכבם : אהבת שישכבו עמך בכל מקום אשר ראית ואף בפרסום רב : (ט) ותשורי . ר"ל לא די שעבדת עבודת כוכבים אלא שסילקת בטחונך ממני ושלחת תשורה למלך אשור כדורון של שמן והרבית לשלוח לו בשמים מעשה רוקח למען יהיה בעזרך : ותשלחי · שלחת מלאכיך אליו עד אשור הרחוקה מארצך : ותשפילי · השפלת נפשך עד שאול בהראות הכנעה מרובה : (י) ברוב דרכך · במה שהלכת הרבה בדרכי לבך לבקש עזר ממלך אשור הנה נתייגעת הרבה בזה ועכ"ז לא אמרת שתיאש עצמך מלבקש עזרה ממנו לפי רוב הטורח : חית ידך מצאת · על כי מצאת ממנו כח ידך כי

צום

על כמה פשעים שפשעת בי: (יב) אני אגיד צדקתך · אני תמיד מגיד לך דברים שאם תעשי אותם תצדקי: ואת מעשיך: שאתה עושה שלא ברצוני לא יועילוך בעת רעתך: (יג) בזעקך יצילוך קבוציך. יקומו נא קבוצו' אליליך ופסיליך ומכחישו תורה אשר קבלת ויצילוך בזעקך מצרתך הלא את כולם ישא רוח ולא יוכלו להציל: (יד) ואמר סלו סלו · כה אמר הנביא בשמי לעמי כבשו מסילה סלולה פנו יצר הרע מדרכיכם: הרימו מכשול. סלקו האבנים שאתם נכשלי' רגליכ' בהם הם הירהורי רשע · (טו) מרום וקדוש: אני שוכן ומשם אני עם דכא ושפל רוח שאני מרכין שכינתי עליו: שפלים: נדכאים סובלי עוני וחליים: (טז) כי לא לעולם אריב. אם אביא יסורין על האדם אין תחרותי עליו להאריך ימים ולא קצפי לנצח: כי רוח מלפני יעטוף: כאשר רוח האד' שהוא מלפני שניתן בו מאתי יעטוף יודה ויכנע על מעלו כמו (איכה ב) העטופים ברעב. בעטף עולל (שם) והנשמו' שאני עשיתי: כי רוח מלפני · כי זה משמש בלשון כאשר כמו כי תראה כי תבא כלומר כשרוחו נעטפת והוא נכנע אני מבטל ריבי וקצפי מעליו: (יז) בעון בצעו · גזלתו: קצפתי: תחלה והכהו הסתר פני תמיד מצרתו ואקצוף ועל כי הולך שובב בדרך לבו וסרס את המקרא וכן פירושו בעון בצעו וילך שובב בדרכי לבו קצפתי ואכהו:
דרכיו

המעשים שזכרתי ממי פחדת כי אותי לא זכרת כשהיית עושה המעשים הרעים ולא שמת על לבך כי לא היית חושבת שאני רואה מעשיך אם כן לא פחדת ממני למה תכזבי טוב הוא שתתוודי עליהם: הלא אני מחשה · הלא אני שתקתי לך והארכתי אפי ולא הענשתי' מיד: ומעולם · ומקדם מדתי כן עם בריותי שאני מאריך אפי עליהם: ואותי לא תיראו · אבל את לא יראת אותי כי אם יראת אותי לא היית עושה המעשים הרעים ואם לא יראת אותי בעת המעשה לא תיראי אותי

תִּירָאִי׃ יב אֲנִי אַגִּיד צִדְקָתֵךְ וְאֶת־
מַעֲשַׂיִךְ וְלֹא יוֹעִילוּךְ׃ יג בְּזַעֲקֵךְ ל' . ל'
יַצִּילֻךְ קִבּוּצַיִךְ וְאֶת־כֻּלָּם יִשָּׂא־רוּחַ ל' וכ"כ ל' · ל'
יִקַּח הָבֶל וְהַחוֹסֶה בִי יִנְחַל־אֶרֶץ ל' ומ"ל
וְיִירַשׁ הַר־קָדְשִׁי׃ יד וְאָמַר סֹלּוּ־סֹלּוּ
פַּנּוּ־דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי׃
טו כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד י"ב
וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן ג' · כ' מ"ל
וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ ג'
שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים׃ טז כִּי ג'
לֹא לְעוֹלָם אָרִיב וְלֹא לָנֶצַח אֶקְּצוֹף ל' · ל' מ"ל
כִּי־רוּחַ מִלְּפָנַי יַעֲטוֹף וּנְשָׁמוֹת אֲנִי ווי"ב · ל' מ"ל
עָשִׂיתִי׃ יז בַּעֲוֹן בִּצְעוֹ קָצַפְתִּי
וְאַכֵּהוּ הַסְתֵּר וְאֶקְצֹף וַיֵּלֶךְ שׁוֹבָב ל' · ל' וחסר

מֵעָלְמָא דְאִם תְּתוּבִין לְאוֹרַיְתָא
וְלִקְדָמַי לָא תַבְתְּ׃ יב אֲנָא
חַוֵּיתִי לִךְ עוֹבָדִין טָבִין דְאִינוּן
זַכְוָן לִיךְ וְאַתְּ אַסְגֵּית לִיךְ
עוֹבָדֵי בִּישִׁין דְּלָא יַהֲנוּן לִיךְ׃
יג אַצְוָתִי כְּעַן אִם יְפָרְקוּנִיךְ
עוֹבָדֵי שִׁקְרִין דַּהֲוֵית מִתְעַסְקָא
בְּהוֹן מִינַּקוּתִיךְ וְיָת כּוּלְהוֹן
יִטוֹל רוּחָא יְהוֹן כִּלְמָא וּדְרָחֵיץ
עַל מֵימְרִי יַחְסִין אַרְעָא וְיֵירַת
טוּרָא דְקוּדְשִׁי׃ יד וְיֵימַר אַלִּיפוּ
וְאַזְהָרוּ אַפְנוּ לֵב עַמָּא לְאוֹרַח
תַּקְנָא סְלִיקוּ תַקְלַת רַשִׁיעַיָּא
מֵאוֹרַח כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ טו אֲרֵי
כִּדְנַן אֲמַר רָמָא וּמְנַטְלָא דְשָׁרֵי
בִּשְׁמַיָּא וְקַדִּישׁ שְׁמֵיהּ בִּרוּמָא
שָׁרֵי וְקַדִּישָׁא שְׁכִנְתֵּיהּ אֲמַר
לְמִפְרַק לִתְבִירֵי לִבָּא וּלְמַכִּיכֵי
רוּחָא לְקַיָּמָא רוּחַ מַכִּיכִין וּלְמִסְעַד לֵב תְּבִירִין׃ טז אֲרֵי לָא לְעָלְמָא אִתְפְּרַע בְּדִין
וְלָא לַאֲפְרַשׁ יְהֵי רוּגְזִי אֲרֵי רוּחֵי מֵתַיָּא אֲנָא עֲתִיד לַאֲתָבָא וְנִשְׁמָתָא אֲנָא עֲבָדִית׃
יז בְּחוֹבֵי מָמוֹנְהוֹן דַּאֲנָסוּ הֲוָה רוּגְזִי עֲלֵיהוֹן וְאַלְקֵיתִינוּן סַלֵּיקִית שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן
וְטַלְטֵלְתִּינוּן בְּדָרֵית גָּלוּתְהוֹן עַל דְּטָעוּ בָּתַר

בעת התוכחה שתכזבי ותאמרי לא עשיתי רע: (יב) אני אגיד. אעפ"י שתכזבי את ותאמרי צדיקה אני אני אגיד הצדקה שעשית והם המעשים הנזכרים כשתאמרי כי הם מעשים טובים: ואת מעשיך. ואגיד מעשיך שעשית ולא יועילוך המעשים שעשית כאשר תחשבי אבל יזיקוך: (יג) בזעקך · עתה תראי אם יועילוך מעשיך כשתזעקי מרעת האויבי' תראי איך יצילוך קבוציך, ר"ל העמים שהיית מקבצת לעזור לך והיית נושאת מנחה להם להיות לך לעזרה עתה תראי אם יצילוך כי הם יתריעון כי מלך אשור החריב א"י והנה הם לא הצילו עצמם כשבא לירושלם בעם כבד: ואת כולם ישא רוח · כמו הרוח שישא המוץ קל מהר כן מתו כולם ברגע אחד: והחוסה בי. והוא חזקיהו וסיעתו, ינחל ארץ לא כמו שחשב מלך אשור ללכוד ירושלם: ויירש הר קדשי הוא ירושלם, ואף על פי שענין זה על חזקיהו וכלל בו ג"כ כל הארץ וכל קבוץ האדם לא יועיל לו בזעקו מצרתו, כי כל קבוצי האדם בעולם הזה הוא רוח והבל ויראת ה' היא אוצרו, והחוסה בי ינחל ארץ ויירש הר קדשי, העולם הבא נקרא ארץ חיים והר הקדש והעולם הזה מכשול והרמתו היא התשובה: (יד) ואמר סלו סלו · התוספה כי יאמר במגפת האויב סלו סלו פנו דרך, כי המכשול שהיה בדרכים הורס, והוא האויב שלא היו יכולים ישראל לבא ירושלם מפני האויב, אמר פנו להם הדרך עתה והרימו המכשול, אם יש בדרכים אבני מכשול הרימו אותם כי המכשול הגדול והוא האויב כבר הוסר והלווי אינו לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיו, וכן ראה רית בני אמור למלך ולגבירה, חזקו ידים רפות, והדומים להם, ואמר שיפנו להם דרך ויבא עתה ישראל בהשקט ובבטחה, וענין סלו ומסלה שמרימים

דרכי: דכא ג' בקריאה וסי' לא יבא פצוע דכא . את דכא ושפל רוח · תשב אנוש עד דכא · אנ"ך:

ת"א בזעקך. כ"ב נא: סולו סולו. סכה נב מ"ק ה: רם ונשא. מגלה לא עקדה שער ו (שבת ג שקלים מב): ואת דכאי עקרים מ"א פי"א: לא לעולם. עירובין נד עקרים מ"ד פכ"ח: כי רוח: חגיגה יב יבמות סב סג עכו"ם ה נדה יג זוכר משפטים (ברכות יג): וילך שובב: זוכר משפטים:

האבנים משימים בדרכים שהם מקולקלות בטיט, ויונתן תרגם סלו מה שמסירין האבנים מן הדרכים שלא יכשלו בהם בני אדם העוברים בדרכים והבהמות: (טו) כי כה אמר ה': מאמר הנביא: שוכן עד · שוכן לעולם. וטעם שוכן עד כי כמו שיקרא שוכן מי שמתמיד עמידתו במקום וכן יקרא האל ית' שוכן עד לפי שמתמיד השגחתו בנביאים: וקדוש שמו · כמו שמעתי שהיו קוראים אותו השרפים קדוש ה' צבאות מה יאמר האל מרום וקדוש אשכון: ואת דכא ושפל רוח · ואף על פי שאשכון עם מרומים וקדושים והם הגלגלים והמלאכים כן אשכון עם התחתונים עם מי שהוא בהם דכא ושפל רוח להחיות רוחם ולכם אעפ"י שהם בצרה פעמים לא תחשבו שאיני משגיח עליכם, וכן ישראל שעתידין להיות זמן ארוך בגלות והם שפלים ונדכאים אני עתיד להחיותם כי הם כמו מתים בגלות מרוב הצרות: (טז) כי לא לעולם אריב · מיום היותם לי לעם ועד עתה הייתי במריבה עמהם הם חוטאים ואני קוצף עליהם ולא תהיה זאת המריבה והקצף לעולם כי אסיר לב האבן מהם ונשמות אשר עשיתי אשר בחקי ילכו: כי רוח מלפני יעטוף · הרוח מלפני הוא והוא יעטוף וילבש הגוף ויכוף אותו ללכת בדרך הטובה, וכפל הענין ואמר: ונשמות אני עשיתי · כמו שאמר מלפני כי אין הנשמה מטבע הארץ כמו הגוף שהוא מטבע הארץ, לפיכך הוא תועה והולך אחר תאות הבהמות וימשוך הרוח אחריו ולא תהיה כן לעולם אלא יכיר האדם כי הנשמות מלפני הם ואני לבדי עשיתי אותם ואין בהם מטבע הארץ ומלאו דעה את ה' וזה מיום שאעלה אותם מהגלות ואחיה אותם מתמותת הגלות, וי"א הפסוק על תחית המתים, אחרי לא לעולם וגו': (יז) בעון בצעו · שהיה חומד ועושק, כי עון החמס גדול ואף על פי שאין בו מיתה, ומה שלא חייבה עליו תורה מיתה לפי שאין עון זה נמצא ברוב כי הוא מפסיד סדר הישוב לפיכך מונעים אותו בני אדם, אבל כשהעון הזה מתפשט במדינה לא תוכל לעמוד ותחרב מפני החמס, והמבול בא לעולם מפני החמס כמו שכתוב כי מלאה הארץ חמס מפניהם:
הסתר

מצודת דוד

זרוע לך ברכב ובפרשים לכן לא נעשית חולה וכואב עם כל המורא כי קבלת בשמחה: (יא) ואת מי דאגת · ר"ל הנה כ"ז היה בהם כי עמי פחדת ותיראי אשר עזבת בטחונך בי ולא זכרת אותי ר"ל וכי יש מי בעולם אשר לא תגבר ידי עליו: לא שמת על לבך · כי טוב לחסות בה' וכפל הדבר במ"ש: הלא אני מחשה · באמת אני משתיק את כל הקמים עליך ומעולם בא הדבר ממני ולא מעזר העובדי כוכבים ועכ"ז לא תיראי מפני כי אם מן הקמים עליך: (יב) אני אגיד צדקתך · אני מגיד לך כמה מעלה לצדקה ממני ואת המעשה אשר תעשה חנו לחסות בה' לא בעזר העובדי כוכבים: ולא יועילוך: אבל כל דברי אינם מועילים לך כי אינך פונה אליהם:

(יג) בזעקך · בעת תאספי רכב ופרשים מצבא העובדי כוכבים הבאים לעזרתך וכי יצילוך הקבוץ שקבלת בשמחה: ואת כולם וכו' · אבל את כולם ישא הרוח ויפולו על פני האדמה והבל יקחם ר"ל יכלו מן העולם במעט סיבה והיה אם כן בטחונך: והחוסה בי. מאח"כ החוסה בי הנה ארצו ישאר לו לנחלה ועיר ציון הר קדשי ישאר לו לירושה ולא יזיזנו האויב משם ועל חזקיהו נאמר שבטח בה' ולא זז ממקומו לא כמו שחשב סנחריב: (יד) ואמר · חזקיה שחסה בי יאמר סלו סלו ר"ל עשו מסילה ודרך כבושה: פנו דרך: מן המכשולות: הרימו · הסירו אבני מכשול מן הדרך שילכו בו בני עמי כי לא יפחדו עוד מן האויב כי מת ואיננו: (טו) כי כה אמר וכו' · מוסב למעלה לומר טוב לחסות בה' כי הוא משגיח בכל כי כה אמר ה' המרומם והמנושא השוכן נצח כי לא יתואר בו תנועה כאשר בנבראים: וקדוש שמו · שמו מקודש ונבדל ואין ערוך אליו: מרום וכו' · ר"ל וזהו אמריו אשר יאמר אני שוכן במרום במקום קדוש עכ"ז אני עם הדכא ושפל רוח להשגיח להחיות רוח שפלים וכו': (טז) כי לא לעולם אריב: כי המריבה אשר אני עושה עם האומה להעניש בגמול מעשיו הנה לא תתמיד לעולם: ולא לנצח וכו': כפל הדבר במ"ש: כי רוח וכו'. כי רוח האדם מלפני בא לו ועטפה אותו והנשמות כולם הלא אני עשיתי ולכן ראוי לי לרחם עליהם: (בעון בצעו) · בעבור עון הגזל קצפתי עליו והכיתו ולא על חנם: הסתר ואקצוף. הסתרתי פני ממנו ואקצוף בצרתו ועוד הקצפתי עליו להכביד עליו הצרה: וילך שובב. כי אף בעוד הסתרתי פני היה הולך לפני בסרוב ומרד ובדרך תאות לבו ולכן הרביתי עוד לקצוף,

מצודת ציון

(ירמיה טו): מחשה · ענין שתיקה כמו החשתי מעולם (לעיל מב): (יב) יועילוך · מלשון תועלת: (יג) בזעקך · ענין קבוץ ואסיפה על כי באה בזעקה המאסף וכן מה לך כי נזעקת (שופטים יח): הבל · דבר שאין בו ממש: והחוסה · ענין בטחון: ויירש · מל' ירושה: (יד) סלו · מלשון מסילה ודרך כמו ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל): פנו · ענין הסרה: הרימו · ענין הפרשה וכן תרומה לה' (שמות ל): (טו) עד · ענינו נצח וכן בטחו בה' עדי עד (לעיל כו): דכא · כתות ומשובר: ושפל רוח · כן נקרא הענו: נדכאים: כתותים: (טז) אריב · מלשון מריבה: אקצוף · מלשון קצף וכעס: יעטוף · מלשון עטיפה ולבישה: (יז) בצעו · ענין גזל וחמס כמו שונאי בצע (שמות יח): שובב · ענין מרד וסרוב כמו מדוע שובבה העם הזה (ירמיה ח):
ואנחהו

בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ׃ יח דְּרָכָיו רָאִיתִי וְאֶרְפָּאֵהוּ וְאַנְחֵהוּ וַאֲשַׁלֵּם נִחֻמִים לוֹ וְלַאֲבֵלָיו׃ יט בּוֹרֵא נִוב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהוָה וּרְפָאתִיו׃ כ וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגְרָשׁ כִּי הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט׃ כא אֵין שָׁלוֹם אָמַר אֱלֹהַי לָרְשָׁעִים׃

נח א קְרָא בְגָרוֹן אַל־תַּחְשֹׂךְ כַּשּׁוֹפָר הָרֵם קוֹלֶךָ וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם׃ ב וְאוֹתִי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי יֶחְפָּצוּן כְּגוֹי אֲשֶׁר־צְדָקָה עָשָׂה וּמִשְׁפַּט אֱלֹהָיו לֹא עָזָב יִשְׁאָלוּנִי מִשְׁפְּטֵי־צֶדֶק קִרְבַת אֱלֹהִים יֶחְפָּצוּן׃ ג לָמָּה צַּמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ עִנִּינוּ נַפְשֵׁנוּ וְלֹא תֵדָע הֵן בְּיוֹם צֹמְכֶם תִּמְצְאוּ־

הִרְהוּר לִבְּהוֹן יח אוֹרַח תְּיוּבְתְּהוֹן גְּלֵיָא קֳדָמַי וְאֶשְׁבּוֹק לְהוֹן וַאֲרַחֵים עֲלֵיהוֹן וַאֲשַׁלֵּם תַּנְחוּמִין לְהוֹן וּלְמִתְאַבְּלִין עֲלֵיהוֹן׃ יט דִּבְרָא מַמְלַל סִפְוָן בְּפוּם כָּל אֱנָשָׁא אֲמַר נְבִיָּא שְׁלָמָא יִתְעֲבֵיד לְצַדִּיקַיָּא דִּנְטָרוּ אוֹרַיְתִי מִקַּדְמִין וּשְׁלָמָא יִתְעֲבֵד לְתָבַיָּא דְּתָבוּ לְאוֹרַיְתָא קָרִיב אֲמַר יְיָ וְאֶשְׁבּוֹק לְהוֹן׃ כ וְרַשִׁיעַיָּא כְּיַמָּא דִּטְרִיד דְּבָעֵי לְמִינַח וְלָא יָכִיל וְעָבְדִין מוֹהִי סְיָן וְטִין׃ כא לֵית שְׁלָמָא אֲמַר אֱלָהּ לְרַשִׁיעַיָּא׃ א נְבִיָּא אַכְלֵי בִגְרוֹנָךְ לָא תִמְנַע כְּקָל שׁוֹפָרָא אָרֵים קָלָךְ וְחַוֵּי לְעַמִּי מְרָדֵיהוֹן וּלְבֵית יַעֲקֹב חוֹבֵיהוֹן׃ ב וְקֳדָמַי יוֹם יוֹם אוּלְפַן תָּבְעִין כְּאִלּוּ לְמִידַע אוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמַי צָבַן כְּעַמָּא דְּזָכוּ עֲבַד וּמִדִּין אֱלָהֵיהּ לָא אִתְרַחִיק שַׁאֲלִין מִן קֳדָמַי דִּין וּקְשׁוֹט כְּאִלּוּ לְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ צָבַן׃ ג אָמְרִין לְמָא אֲנַחְנָא צַיְמִין וּקְדָמָךְ גְּלֵי מְסַגְּפִין נַפְשָׁתָנָא וּקְדָמָךְ יְדִיעַ נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן הָא בְּיוֹם תַּעֲנִיתְכוֹן אַתּוּן תָּבְעִין צָרְכֵיכוֹן וְכָל תַּקְלַתְכוֹן

רדק

הסתר · פירוש הסתר פנים כמו שאמר ואנכי הסתר אסתיר פני בהם: וילך שובב · מרד שמרד בי ועבודתי ופנה אחרי אלהים אחרים כמו שהטעהו לבו: (יח) דרכיו ראיתי · ראיתי דרכיו כי אינו עומד זמן ארוך בדרך טוב שלא יחטא וישוב וכיון שהכיתיו והגליתיו זמן רב אשוב: וארפאהו · ר"ל רפואות הנפש. כמו רפאה נפשי: ושב ורפא לו · אסלח לעונו: ואנחהו · בדרך הטוב, כלומר אייסר לבו שלא יחטא עוד: ואשלם נחמים לו ולאבליו · על הצרות ועל הרעה שסבל בגלות אשלם לו נחומים, כלו' טובות שינחם בהם ויותר לאבליו לאותם שהתאבלו בגלות על חרבן ירושלם, כמו שאמר שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, ויונתן תרגם דרכיו ראיתי ארח תיובתהון גלי קדמי, ותרגם לו ולאבליו להון ולמתאבלין עליהון: (יט) בורא. ואהיה מחדש דבר בשפתים שיאמר בפי הכל שלום שלום ולא יזכר שם מלחמה בעולם, לזה יהיה אחר מלחמת גוג ומגוג ופי' לרחוק ולקרוב לרחוק מירושלים ולקרוב לה. ולפי שהמלחמה ההיא תהיה בירושלם סמך השלום אליה: ורפאתיו · שב לישראל כמו שפירשנו וארפאהו · ויש מחלוקת בדברי רז"ל בדבר זה, ומקצתם פירשו בהפך זה, ופירשו רחוק בעלי תשובה, ופירשו קרוב הצדיקים, ולמדו מזה ואמרו גדולים בעלי תשובה מצדיקים גמורים שנאמר לרחוק ולקרוב בראשה רחוק והדר קרוב, ופירשו רחוק מי שהיה רחוק ונתקרב וקרוב מי שהיה קרוב כבר: (כ) והרשעים. ואז יסופו הרשעים, כמו שאמר בנבואת מלאכי והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וגומר, ופי' הפסוק נמשך טעמו עד אין שלום לפי שאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אבל הרשעים שהם כים נגרש אין שלום להם אלא יספו כולם אז, ופירוש כים נגרש, כמו הים שהוא נגרש אל השפה כל רגע ורגע כי השקט לא יוכל אלא יבא גל אחר גל לעולם לא ינוח ובבאו אל השפה יגרשו מימיו רפש וטיט מקרקע הים אל היבשה, ודמה מעשי הרשעים לרפש וטיט כי לעולם לא ינוחו הרשעים מהרגש העולם עד שימותו כמו שאמר שם רשעים חדלו רגז: (כא) אין שלום אמר אלהי · כן הוא והספרים שכתוב בהם אמר ה' טעות הוא כי הראשון אשר בפרשה צאו מבבל הוא אמר ה' וזהו אמר אלהי והסימן ה' אלהי: (א) קרא בגרון. אמר האל לנביא שיקרא בקול לבני דורו שהיו מראים עצמם טובים והיו רעים ויוכיחם על מעשיהם וירים קולו עליהם כמו השופר שישמע קולו למרחוק, והקריאה היא בגרון אף על פי שהדבור הוא נחתך בפה הקול יוצא מן הגרון, וכן אמר רוממות אל בגרונם. בקראי נחר גרוני: אל תחשך. אלא תמיד קרא להם: לעמי שהם נקראים עמי. וכפל הענין במלות שונות: (ב) ואותי · דורשים ותפלי' בפה ולא בלב ולא במעשה כי העושה צדקה ומשפט לו נאה לדרוש ולשאול איך יעשה, אבל מי שלא יעשה למה ידרוש הנה כדרשו בפל עונו: (ג) למה צמנו · והם אומרים לי למה צמנו ולא ראית תעניתנו ולא קבלת תפלתינו: ולא תדע · כאלו לא תדע כלומר אין אתה משגיח בנו ואויבינו מושלים בנו. וצמנו ולא ראינו שהושעתנו, והתשובה הן ביום צומכם

רשי

(יח) דרכיו ראיתי · כשהוא נכנע מלפני שבאתהו צרה: וארפאהו ואנחהו. אוליכו בדרך מרפא. או ואנחהו ל' הנחה ומרגוע: לו ולאבליו. למצטערי' עליו: (יט) בורא ניב שפתים. בורא אני לו ניב שפתים חדש כלפי שבאתהו צרה עד עתה והכל קראו עליו תגר יקראו לו שלום שלום: לרחוק ולקרוב. שניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתו ועבודתי מנעורי ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרע' אמר ה' ורפאתיו מחליו ומחטאיו: (כ) והרשעים · שאין נותנין לב לשוב: כים נגרש · הים הזה גליו מתגאים לרום למעלה ולצאת חוץ לגבול החול אשר שמתי גבול לים וכשמגיע שם הוא נשבר על כורחו וכל זה גל חבירו רואה ואינו חוזר בו כך הרשע רואה את חברו לוקה ברשעו ואינו חוזר בו ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם כגון פרעה אמר מי ה' (שמות ה') סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות (ישעיה לו) נבוכדנצר אמר (שם יד) אדמה לעליון: כים נגרש: כים אשר נגרש שגורש כל היום רפש וטיט: (כא) אין שלום · כלפי שאמר לצדיקים ולבעלי תשובה שלום שלום לרחוק וגו' חזר ואמר אין שלום לרשעים: (א) והגד לעמי פשעם · אלו תלמידי חכמים שכל שגגתם פשע שנא' שגגת תלמוד עולה זדון: ולבית יעקב חטאת': אלו עמי הארץ שאף זדונם שגגה: (ב) ואותי יום יום ידרשון: כענין שנא' ויפתוהו בפיהם (תהלים עח): ודעת דרכי יחפצון. חפצים לשאול הוראות לחכמים כאילו רוצים לקיימם: כגוי אשר צדקה עשה וגו' · כך שואלים אותי תמיד משפט צדק ואין דעתם לקיימם וכשהן צמים ואין נענין אומרים למה צמנו ולא ראית ואני אומר הן ביום צומכם תמצאו חפץ כל חפצי צרכיכם אתם עמלים למצוא ואף בגזל וחמס: (ג) וכל עצביכם: בעלי חוב שלכם

ואשלם ג' בקריא' וסי' ואשלם את נדרי אשר בחברון, ואשלם נחמים לו ולאבליו, מי הקדמני ואשלם: חטאתם ט' וסי' וכפר על הקודש מטמאת, וסמך אהרן את שתי, והיתה זאת לכם לחקת, וידבר אל העדה לאמר סורו, קרא בגרון אל תחשך, ישוב ירחמנו, כן אהבו לנוע, זבחי הבהבי, העמיקו שחתו, וכל בחטאתם ובחטאתם דכוותהון:

תולדות אהרן דרכיו ראיתי. עקרים מ"ד פ"מ: בורא ניב: ברכות לד גם ב"ק ס (ברכות ט): שלום שלום · סנהדרין נט: כים נגרש · סוטה ה זוהר נח ויצא: אין שלום. שבת קנב כתובות קד עקרים פ' אחרון: לעמי פשעם. ב"מ לג עקדה שער סא: ואותי יום. חגיגה ח (ר"ס נט) צדקה עשה. עקדה שער מח:

מצודת ציון

(יח) ואנחהו · ענין הנהגה כמו ולא נחם אלהים (שמות י"ג): נחומים · מלשון נחמה: ולאבליו · מלשון אבילות וצער: (יט) בורא · כל דבר חדש יקרא בריאה: ניב · ענין דיבור כמו ינוב חכמה (משלי י') והוא מלשון תנובות שדי (דברים ל"ג) כי הדבור הוא פרי הלשון: (כ) נגרש · מלשון גרושין ותנודה: השקט · ענין מנוחה ומרגוע: יוכל · מלשון יכולת: רפש · הוא עפר לח כענין הטיט ואין לו דמיון במקרא וכדרז"ל לא יהיה אלא כרפשו (ב"ק ל'): (א) בגרון · בצואר: אל תחשוך. אל תמנע כמו ולא חשכת (בראשית כ"ב): הרם · מלשון הרמה: (ג) צמנו · ענין תענית: ענינו · מלשון עינוי התענית: עצביכם · מלשון עצבון תנגשו

מצודת דוד

לקנוף: (יח) דרכיו ראיתי · ובאשר ראיתי דרכיו שהרשיע לו אשר שב ללכת בהם ונחם על הרעה: וארפאהו: אז רפאתיו מן המכות הפקודות עליו: ואנחהו · אוליכו בדרך הישר לטוב לו: ואשלם · אתן לו טובה הרבה שיהיה לו תשלומין תנחומין על הרעה שעברה עליו: לו ולאבליו · אשלם לו תנחומין ולכל המתאבלים והמצטערים בצרתו: (יט) בורא ניב שפתים · אחדש אני לו ניב שפתים מחודש לו כמו לשעבר שהכל קנתרו אותו בדבריהם כי מעתה כולם יאמרו לו שלום שלום והכפל לחזק: לרחוק ולקרוב · בין להרחוק ממנו בין להקרוב לו בשפתי כולם אחדש למולו דברי שלום: אמר ה' ורפאתיו · ר"ל כן אמר ה' וכן היה כי נרפא מן המכות ומן העדר השלום (ומלת ורפאתיו אמר במקום ה' כאלו הוא המדבר): (כ) והרשעים · אבל הרשעים העומדים במרדם יתמידו בצרה כים הזה אשר בכל עת הוא נגרש מן הרוח ומתנדנד בגליו אל השפה כי לא יוכל להיות בהשקט ובמנוחה כי רוח קימעא מגרשו ומנדנדו: ויגרשו מימיו · ר"ל בבואו אל השפה יגרשו מימיו להלן את הרפש והטיט המצויים בשפת הים וכן הרשעים האלה יתמידו בצרה והם עוד יוסיפו סרה להכעיס לזולת: (כא) אין שלום וכו' · כלפי שאמר למעלה שאל מול השב יחדש אמרי שלום לזה אמר אבל על הרשעים האלו אמר אלהי שלא יהיה שלום להם כי כולם יקנתרו אותו בדברי ריב ומצה: נח (א) קרא בגרון: זהו מאמר ה' אל הנביא קרא בגרון ר"ל קרא בקול רם ביותר עד שיצא הקול מן הגרון כדרך הצועק להיות נשמע למרחוק: אל תחשוך · אל תמנע הקריאה: כשופר. כהרמת קול השופר: והגד לעמי פשעם · אמור להם במה הם פושעים והוכיחם עליהם: ולבית וכו'. כפל הדבר במ"ש: (ב) ואותי יום וכו' · ר"ל והם מראים עצמן כצדיקים כי בכל יום ידרשו להתפלל אלי: ודעת · חפצים לדעת דרכי מורתי: כגוי וכו' · כאלו היה גוי העושה צדקה בכל עת ולא עזב משפט אלהיו שדרכו לחקור לדעת את המשפט כן ישאלוני הם משפטי צדק וחפצים להתקרב אל אלהים לדעת מצותיו ור"ל הן מראין עצמם כאלו היו חרדים על המצות אבל לא כן הוא: (ג) למה צמנו · ר"ל כאשר יצומו ואינם נענים מתרעמים עלי ויאמרו למה היתה כזאת אשר אנחנו צמנו וכאלו לא ראית להשגיח בדבר ולהסיר מעלינו ממשלת העכו"ם: ענינו וכו' · כפל הדבר במ"ש: הן ביום צומכם: ר"ל השבועה היא

נוגשים. ואיך ארצה צומכם ואינו כי אם למריבה, כי ביום התענית יאספו כעס וירצה אדם בעל חובו ויצא ממנו חפצו כלומר חובו · כי ימצאהו ביום התענית ואם לא יתן יגנוב אותו וידחקנו עד שיתן וגם יכהו באגרוף רשע אם יענה לו שלא כרצונו הנה כי אין צומכם רצוי כי אם לצורכיכם : עצביכם · ממונכם כמו ועצביך בבית נכרי כי הממון יגיע האדם ועצבונו , ודגש הצד"י עצביכם לתפארת הקריאה כדגש קו"ף מקדש , והדומים להם : תנגשו · מן לא יגוש את רעהו וכא בחולם , ומן התימה שתרגם אותו יונתן וכל תקלתכון מקרבין תרגם כמו בשי"ן כמו ויגש אליו יהודה שתרגומו וקריב לותיה יהודה : (ד) הן לריב · הנה אין צומכם כי אם לריב ומצה ואיך ארצה אותו : אגרוף · ידוע בדברי רז"ל כאמרם בעלי אגרופים וזולתו : כיום · כמו כהיום , והכף כף האמתי , כמו כף השבעה לי כיום , והדומים לו , להשמיע במרום שאתם צועקים בתפלתכם כאלו אתם שופכים נפשיכם לפני ואינו כי אם דרך מרמה כאלו איני יודע לבבכם :

חפץ וכל־עצביכם תנגשו׃ ד הן
לריב ומצה תצומו ולהכות באגרף
רשע לא־תצומו כיום להשמיע
במרום קולכם׃ ה הכזה יהיה צום
אבחרהו יום ענות אדם נפשו
הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר
יציע הלזה תקרא־צום ויום רצון
ליהוה׃ ו הלוא זה צום אבחרהו
פתח חרצבות רשע התר אגדות
מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל־
מוטה תנתקו׃ ז הלוא פרס לרעב
לחמך ועניים מרודים תביא בית
כי־תראה ערם וכסיתו ומבשרך
לא תתעלם׃ ח אז יבקע כשחר
אורך וארכתך מהרה תצמח והלך
לפניך צדקך כבוד יהוה יאספך׃
ט אז תקרא ויהוה יענה תשוע
ויאמר הנני אם־תסיר מתוכך
מוטה שלח אצבע ודבר־און׃

אתון מקרבין׃ ד הא לתחרו
ולמצו אתון צימין ולממחי
בכורמיזא דרשעא לא תתענון
תענין כאלין לאשמעא
במרומא קלכון׃ ה ההדא הוא
תעניתא דרעינא בה יומא
דמסגף אנשא נפשיה הכפיף
רישיה כאגמון כפיף ועל סקא
וקיטמא באית הלדא אתון קרן
תענית ויומא דרעוא ביה מן
קדם יי׃ ו הלא דא היא
תעניתא דרעינא בה פרדו
כנישת רשעא שרו קטרי כתבי
דין מסטי ופטרו דהוו אנוסין
בני חורין וכל דין מסטי
תסלקון׃ ז הלא תפרנס לכפנא
מלחמיך וחשיכין מטלטלין
תעיל לגו ביתא ארי תחזי
ערטילאה ותכסיניה ומקריב
בשרך לא תכבוש עינך׃
ח בכן יתגלי כשפרפרא נהורך
ואסות מחתך בפריע תיסק
ויהכון קדמך זכותך ביקר מן
קדם יי תתכניש׃ ט בכן
תצלי ויי יקבל צלותך תבעי
מן קדמוהי ויעבד בעותך אם תעדי מבינך אסטיות דיזמרמז באצבע ומלילא מלין

שלכם הנעצבים על ידכם אתם נוגשים אותם ביום צומכם : (ד) לא תצומו כיום : כמשפט היום לשוב לבבכם כדי שישמע קולכם במרום : (ה) הלכוף : ה"א תמיהה כלו' שמא לכוף כאגמון ראשו אני צריך · אגמון הוא כמין מחט כפוף וצדין בו דגים וקורין לו איי"ם בלע"ז : הלזה תקרא צום · ל' תמיהה לפיכך הה"א נקודה חטף פתח : (ו) חרצובות · ל' קישור ואיסור : מוטה · הטיית משפט : וכל מוטה תנתקו . ת"י וכל דין מסטי תסלקון : (ז) ועניים מרודים . נאנחים ונאנקים על צרתם כגון עניי ומרודי (איכה ג) אריד בשיחי (תהלים נה) : ומבשרך · ומקרובך : (ח) יבקע כשחר · כעמוד השחר הבוקע בעבים : וארוכתך מהרה : ורפואתך מהרה כמו אעלה ארוכה

תביא י"ג בקריאה וסי' ומכל החי מכל בשר · ראשית בכורי אדמתך תביא · וחברו · לא תביא אתנן זונה · ובם את ימי טהרה . ולא תביא תועבה אל ביתך ; ולקחת מראשית כל פרי האדמה . וצו את יהושע בן נון . ואת עשרת חריצי החלב . תשמע זעקה מבתיהם . הלא פרוס לרעב לחמך ועניים · אף על זה פקחת עיניך · היתה כאניות סוחר ממ' חק :

תולדות אהרן צום אבחרהו · (תענית סה) : כאגמון ראשו · שבת נד קידושין סב (שבת ז) : הלא פרס . ב"ב ט י זוהר ויקהל : ומבשרך. כתובות נב שבועות לט (כתובות לד) : והלך לפניך .סוטה ט ב"ב יא עכו"ם ה : אז תקרא. יבמות סג סנהדרין עו :

(ה) הכזה . אין הצום הנרצה בתענית מאכול ומשתות וכפיפת הראש כמו האגמון שהוא הגומא שכופף ראשו ולא הצעת השק והאפר כי אין המעשים האלה נבחרים ונרצים לפני אם לא הלב נשבר ובמעשים טובים ושוב מדרכים רעים : (ו) הלא זה · חרצובות רשע . קשורי רשע , וכן כי אין חרצובות למותם , כי מעשה הרשע כשיתחזק ידמה לקשר אמיץ שלא יוכל אדם לפתחו ולהתירו כי אם בטורח גדול , וכפל הענין במלות שונות : ואמר התר אגדות מוטה · כי מוטה כמו רשע שמטים העניים מן ימינו עלי און , או יהיה המוטה שם העול , כמו ויקח חנניה את המוטה ' דמה דחקם העניים ונגשם אותם כאלו ישימו עול ומוטה על צוארם , ויונתן תרגם שרי קטרי כתבי דין מסטי : ושלח רצוצים חפשים , הם העבדים שהם רצוצים ושבורים ביד אדוניהם עוברים על לא תרדה בו בפרך ולא ישלחום מקץ שבע שנים כמו שהוכיח ירמיהו הנביא גם כן בני דורו על זה : מוטה . פירשנוהו : (ז) הלא פרוס . הפריסה היא הבציעה ידוע בדברי רז"ל בענין חתיכות הלחם מברך ואחר כך בוצע וזולתו: מרודים · כתרגומו מטלטלין , וכן עניי ומרודי עניה ומרודה ענין טלטול : ומבשרך לא תתעלם · להאכיל הרעב ולכסות הערום הוא חיוב לכל ישראל אבל מי שהוא קרובו הוא חייב יותר זה · ואם יראה אותו שהוא עני לא יעלים עיניו ממנו עד שיצטרך לשאול מאיתו אלא חייב להלוות לו ולפתוח לפניו דרכים שירויח בהם : ומבשרך : כמו אחיך איש אל כל שאר בשרו ומי שעושה המעשים האלה הוחזק הוא שמקיים כל המצות אלא זכר מעשים אלו שהם הפך המעשים הרעים שזכר : (ח) אז . אם תעשה מעשים אלו לא תצטרך לצום ולשק ואפר ויבקע כשחר אורך כמו השחר ההולך ואור עד נכון היום: אורך-הצלחתך . וארוכתך מהרה תצמח רפואתך אם בא עד עתה עליך רעה בגופך או בממונך עתה בהטיבך מעשיך תצמח רפואתך מהרה כצמח האדמה שהולך וגדל כן תהיה הצלחתך זה יהיה בעולם הזה ובעולם הבא : והלך לפניך צדקך · בהתמות כבוד ה' יאספך אל מקום הכבוד אשר נפשות הצדיקים צרורות שם בצרור החיים , ושנה זה הענין ושלש במלות שונות לחזק הענין אלא שבפעם שנית פרט דברים שזכר בכלל ובפעם השלישית זכר בפרט שמירת שבת שהוא יסוד גדול לכל המצות כמו שפירשנו למעלה : (ט) אז תקרא · כי עתה בעשותך המעשים הרעים תאמר למה צמנו ולא ראית אבל בהטיבך מעשיך תדע שאענה אותך בקוראך אלי ואראה צומך ואשמע תפלתך : אם תסיר · אם תשוב מהמעשים האלה הרעים ותעשה מעשים טובים : מוטה · פירשתיו : שלח אצבע · מקור כמו שאמר למעלה ולהכות באגרף רשע , אמר אם תסיר אותו המעשה הרע ואפילו שלח אצבעך תסיר כדרך בני אדם המריבים שישלח אצבעו האחד אל פני חברו לא שיכנו , וכן תסיר

מצודת דוד

הן ביום צומכם וכו' : כלומר כ"א מכם ידרוש וימצא דבר החפץ בו ותאותו אליו ויעסוק בו להפג ממנו צער התענית ולא שת לבו לשוב לה' : וכל עצביכם . כל עצבון התענית תלחצו להסירו מכל וכל בדברים המשמחים : (ד) הן לריב וכו' : באמת הצום היא סיבה לכם לחפוץ לריב ולהתקוטט זה עם זה ולהכות באגרוף כי הדרך להתאסף יחד בימי הצום והאדם מצוי עם שונאו ומתקוטט עמו ובאים לידי הכאה : באגרוף רשע · כי המכה בה קרויה אגרוף רשע : לא תצומו כיום : אינכם צמים כמשפט יום הצום להתפלל לפני להשמיע קולכם אל השמים : (ה) הכזה · וכי כזה הענין ראוי להיות צום שאבחר בו וחוזר ומפרש שהוא יום שהאדם מענה נפשו בתענית : הלכוף : האם מה שהאדם כופף ראשו למטה בהכנעה כצמח הגומא ויציע תחתיו שק ואפר וכי לזה תקרא לה' צום מקובל ויום רצון : (ו) הלא זה · באמת זהו ענין הצום אשר אבחר בו שיפתח ביום ההוא את קשרי הרשע ר"ל לבטל הקשר לבל יעשהו : התר קשרי אגודות מוטה · התר אגודות עלי העול אשר הוכנו לתת על צוארי העניים (ודמה נגישת העניים ודחקם כאלו ישימו העול על צוארם) : ושלח רצוצים חפשים . העבדים הרצוצים ועשוקים בידך שלחם לנפשם בשנה השביעית ויהיו חפשים : וכל מוטה . כל עלי העול אשר שמתם על צוארם תנתקו מהם ר"ל לא תוסיפו לעשות בהם שום עבודה : (ז) הלא פרוס : באמת ביום ההוא פרוס לחמך ותן למי שהוא רעב ואין לו מה יאכל : ועניים מרודים · עניים הנאנחים על כי לא ימצאו מקום לחסות בו הביאם אל ביתך : כי תראה . כאשר תראה ערום מבלי לבוש תכסהו משלך · ומבשרך · לא תתכסה עצמך מקרובך לבל יראוך : (ח) אז יבקע וכו' . כשתעשה כן אז יאיר אור הצלחתך כעמוד השחר הבוקע בעבים ומאיר לעולם : וארוכתך . רפואתך תצמח מהרה : והלך . הצדקה שעשית תלך לפניך להוליכך אל הג"ע וכבוד ה' יאספך אל המקום אשר שם גנוזות נפשות הצדיקים : (ט) אז תקרא וכו' . כשתעשה כן אז כאשר תקרא לה' הוא ישיב לך למלא שאלתך : תשוע וכו' : כפל הדבר במ"ש : הנני להשלים חפצך : אם תסיר אם תסיר מכל וכל תסיר מתוכך את עלי העול שהכבדת על צוארי העניים : שלח אצבע : מוסב על אם תסיר

מצודת ציון

תנגשו · תלחצו ותדחקו כמו ונגש העם (לעיל ג) : (ד) ומצה · ענין מריבה כמו וזדון יתן מצה (משלי י"ג) : באגרוף · כן יקרא היד הכפופה באצבעותיה וכן באבן או באגרוף (שמות כ"א) : במרום · בשמים הרמים : (ה) הלכוף · מלשון כפיפה והשפלה : כאגמון · הוא הסוף מן גומא והוא שם צמח רך וכן כפה ואגמון (לעיל ט') : ושק · יריעה עבה : יציע · מלשון מצע המשכב : (ו) פתח · ענין התרה : חרצובות · ענין קישור ואיסור וכן אין חרצובות למותם (תהלים ע"ג) : אגודות · ענין דבר הקשור יחד וכן אגודת אזוב (שמות י"ב) : מוטה · ענין עלי העול כמו מוסרות ומוטות (ירמיה כ"ז) : רצוצים · ענין שבירה וכתישה כמו הרוצצות אביונים (עמוס ד') : חפשים · ענין חירות כמו יצא לחפשי חנם (שמות כ"א) : תנתקו · ענין העתק והסרה ממקומו : (ז) פרוס · ענין שבירה ובציעה וכן פורש אין להם (איכה ד') : מרודים · נאנחים ונאנקים כמו אריד בשיחי (תהלים נ"ה) : ומבשרך · מקרובך כמ"ש כי אחינו בשרנו הוא (בראשית ל"ז) : תתעלם · מלשון העלם והסתר : (ח) כשחר · הוא האור המאיר בפאת המזרח עד לא יצא השמש : וארוכתך · ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (ירמיה ח') : יאספך · ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י"ט) : (ט) יענה · מלשון עניה ותשובה : תשוע · ענין צעקה כמו שועתי שמעת קולי (יונה ב') : הנני · הנה אני : מוטה · עלי העול : און · ענינו דבר שאינו הגון ותפל

רד"ק

חסיר דבר און שלא תריב עם רעך אפילו בדברים , והכל הוא בכלל חרצובות רשע שזכר : (י) ותפק לרעב נפשך · ואלה המעשים הטובים שתעשה שתוציא לרעב נפשך ורצונך , כלומר כשתפיק לו לתמך ברוח נדיבה תעשה ובהסברת פנים שיכיר כי ברצון ובלב טוב אתה נותן לו , וכן על הכסות שכבר זכרו : ותפק · כמו ותוציא , וכן ויפק רצון מה' , מפיקים מזן אל זן : תשביע · שהשיב פרושה כלחם שתתן לו כדי שביעה : כצהרים · אם היה לך אפלה וצרה תשוב כמו הצהרים שהוא חוזק אור היום : (יא) ונחך ה' · כדרך ה' נחני בצדקתיך , כלומר תמיד ישגיח עליך בכל אשר תפנה : בצחצחות · ענין יובש , כמו צחה צמא בעת שיהיה צמא ותסרון טוב בעולם הוא ישביע נפשך : ועצמותיך יחליץ · ידשן , על דרך ושמועה טובה תדשן עצם , וזכר העצמות כי הם מוסדות הגוף . ובענין זה אמרו רבותינו ז"ל העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אומר החליצנו ה' אלהינו , כלומר השביענו ודשנו במצותיך , או פירוש הניחנו כי כן פירשוהו נשת מנוחה , ואמרו כי בארבע לשונות נשתמשו בלשון הזה , ישלף , ישזבן , יזין , יניח , ישלף כמו וחלצה נעלו , ישזיב כמו חלצני ה' , יזין כמו חלוצים יעברו , יניח כמו ועצמותיך יחליץ , כיך מה דאת אמר רצה והחליצנו : כגן רוה : שיש בו מעינות ישקוהו והוא רוה ושבע תמיד והירקות אשר בו לחים , או תהיה כמו מוצא מים והוא המקור אשר לא יכזבו מימיו כי אפילו בעת היובש הוא נובע , וכלות הדבר הוא כזב כאלו מכזב בו שלא היה שם מעולם , על דרך כחש מעשה זית ותירוש יכחש בה : (יב) ובנו ממך : כי כמו שהמעשים הרעים מחריבים הארץ כן המעשים הטובים מישבים אותה : ופי' ממך . המעשים הטובים היוצאים ממך יבנו חרבות העולם שהיו חרבות זמן רב . מוסדי דור ודור , המוסדות שנפלו זה דור ודור אתה במעשיך הטובים תקומם אותם : וקורא לך גודר פרץ . בני העולם יקראו לך כי בזכותך ובמעשיך הטובים יגדרו הפרצות : משובב נתיבות לשבת · כי בחרבן הארץ הנתיבות שוממות אין עובר בהם , כמו שאמר דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד , ויאמרו עליך כי אתה המשובב הנתיבות לעבור בהם לשבת כי מפני ישיבת הערים ישובו גם כן הדרכים , ויונתן תרגם ויקרון לך מקים ארח תקנא מתיב רשיעיא לאוריתא : (יג) אם תשיב משבת · מלכת בשבת חוץ לתחום , ואמר אם תשיב כלומר אם היית הולך בדרך ונזכרת שהוא שבת והשיבות רגלך אחור מלכת עוד לכבוד שבת כל שכן עשות חפצך שהוא כולל המלאכות שחייבין עליהם מיתה כי אפילו ללכת חוץ לתחום שהוא בלאו תמור עליך ותשמר ממנו : ביום קדשי . שאני קדשתי כמו שאמר ויקדש אותו , והקדוש הוא שהבדילו משאר הימים , ופירוש עשות חפציך מעשות , ומ"ם משבת עומדת במקום שנים , ורגלך , וחפצך , חסרים יו"ד הרבים , ורבותינו זכרונם לברכה פירשו רגלך דרך המקרא לשון רבים שאמרו רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום יכנס שנאמר אם תשיב משבת רגלך , רגליך קרינן , כלומר אף על פי שכתוב רגלך בלא יו"ד יש אם למקרא או וקראת לשבת עונג , אם תשיב משבת , מצות לא תעשה , וקראת לשבת עונג , מצות עשה לענג הגוף ביום השבת במאכלים ערבים וטובים שמתוך שיענהו מאחר ימים לטוב יזכור מעשה בראשית ושהאל חדשו מאין ושבת ביום השביעי ומתוך כך ישבח לאל ויפארהו בפיו ובלבבו , ותתענג נפשו בו , ופי' וקראת כמו מקרא קדש : לקדוש ה' מכובד כפל הענין כמ"ש , ורבים פירשו ביום הכיפורים שאמרו מאי דכתיב לקדוש ה' מכובד זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה : וכבדתו מעשות דרכיך · זהו הכבוד שתמנע מעשות כל מלאכה , כי פירוש דרכיך כמו מעשיך דרכי ספרתי ודרכיך למחות מכנך והדומים להם , ורז"ל פירשו דרכיך מנהגיך שלא יהא מנהגו של שבת כמנהגו של חול , כמו שאמרו וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול , וכן שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול , וכן שלא יהא המאכלות והמשתה של שבת כשל חול , ופי' לשנות מנהג עת האכילה להקדים או לאחר : ממצוא חפצך · כפל ענין במ"ש כי הוא כמו מעשות דרכיך כמו שפירש על דרך הפשט , וכת"י מלספקא צורכך , ורז"ל פירש ממצוא חפצך , בדברים שלא ידבר בשבת בחפציו , והם הדברים שצריך לעשותם בחול , ודקדקו מחפציך , ואמרו חפציך אסור לדבר בה חפצי שמים מותרים כמו שאמרו חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת , ואמרו פוסקין צדקה לעניים בשבת , ואמרו מפדכין על התינוקות ליארס ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות · כי כל הדברים האלה אם ידבר בהם הם מצוה , ואפי' ללמדו כמה שיחיה כדי שלא יהיה גנב ומלסטם את הבריות , ואמרו ודבר דבר · שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול : כלומר שידבר בשבת בנחת וימעט בדברים : ואמר דבר דבור אסור הרהור מותר ואעפ"כ החסידים נזהרים אפי' מהרהור חפצים אלא בחפצי שמים כמעשה בחסיד ההוא שמספר במס' שבת , וי"ת ודבר דבר ומלמללא מלין דאונס , פי' דבר און כי כן מתרגם און אונס וזה אסור אפילו בחול : (יד) אז תתענג על ה' · אם תתענג את השבת תתענג על ה' כלומר ישפיע לך טובות עד שתתענג עליו ותודה בו ובטובו כי מאתו הכל ובידו , והשעונג על

תרגום

דְּאוֹנָס : י וְתִתְפַּח קֳדָם כַּפְנָא נַפְשָׁךְ וְנַפַּשׁ מְסַגְפָא תִּשְׂבַּע וְיִדְנַח בַּחֲשׁוֹכָא נְהוֹרָךְ וְקִבְלָךְ יְהֵי כְטִיהֲרָא : יא וִידַבְּרִינָךְ יְיָ תְּדִירָא וְיַשְׂבַּע בִּשְׁנֵי בְצוֹרְתָא נַפְשָׁךְ וְגוּפָךְ יְחֵי בְחַיֵי עָלְמָא וּתְהֵי נַפְשָׁךְ מַלְיָא תַפְנוּקִין כְּגִנַּת שַׁקְיָא דִמְרַוְיָא וּכְמַבּוּעַ דְּמַיִן דְּלָא פָסְקִין מוֹהִי : יב וְיִבְנוּן מִנָּךְ חָרְבַת עָלַם יְסוֹדֵי דַר וְדַר תְּקוֹמֵם וְיִקְרוּן לָךְ מְקַיֵּם אוֹרְחָא דְתַקְנָא מְתִיב רַשִׁיעַיָּא לְאוֹרַיְתָא : יג אִם תְּתִיב מִשַּׁבְּתָא רִגְלָךְ לְמֶעְבַּד צוֹרְכָךְ בְּיוֹמָא דְקוּדְשִׁי וּתְעָרַע לְשַׁבְּתָא בְּתַפְנוּקִין לְקַדִּישָׁא דַייָ תְּיַקַּר וּתְיַקַּר קֳדָמוֹהִי מִלְּמֶעְבַּד אוֹרְחָךְ מִלְּסַפָּקָא צוֹרְכָךְ וּמַלָּלָא מִלִּין דְּאוֹנָס : יד בְּכֵן תִּתְפַּנַּק קֳדָם יְיָ וְיַשְׁרִינָךְ עַל תּוּקְפֵי אַרְעָא וְיוֹכְלִינָךְ פֵּרֵי אַחְסָנַת יַעֲקֹב אֲבוּךְ אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַייָ גְּזִיר כֵּן :

ישעיה נח

י וְתָפֵק לָרָעֵב נַפְשֶׁךָ וְנֶפֶשׁ נַעֲנָה תַּשְׂבִּיעַ וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם : יא וְנָחֲךָ יְהוָה תָּמִיד וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא־יְכַזְּבוּ מֵימָיו : יב וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם מוֹסְדֵי דוֹר־וָדוֹר תְּקוֹמֵם וְקֹרָא לְךָ גֹּדֵר פֶּרֶץ מְשֹׁבֵב נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת : יג אִם־תָּשִׁיב מִשַּׁבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֲפָצֶךָ בְּיוֹם קָדְשִׁי וְקָרָאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ יְהוָה מְכֻבָּד וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר : יד אָז תִּתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל־בָּמֳתֵי אָרֶץ וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר :

רש"י

ארוכה לך (ירמיה ל):(י) ותפק לרעב נפשך · בתנחומא דברים טובים : (יא) בצחצחות . בעת למחין ובצורת כך ת"י : יחליץ · יזיין כמו חלוצי צבא (במדבר לא) . (יב) משובב נתיבות לשבת : תירגם יונתן מתיב רשיעיא לאורייתא: משובב כמו משיב · לשבת לייסובו של עולם: (יד) נחלת יעקב אביך · נחלה בלא מצרים כמה שנא' ופרצת ימה וקדמה וגו' (בראשית כח) לא כאברהם שנאמר (שם יג) הארץ אשר אתה רואה ויעקב שמר את השבת שנא' (שם לג) ויחן את פני העיר שקבע תחומין עם דמדומי חמה כך פי'

על ה' ל"א וסי' נמסר במסר' רבתא בערך ארני: קורא ו' וקמץ בקריא' וסי' וראו גוים צדקך וכל מלכים כבודך · ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור · לשום לאבילי ציון · גם לא שמעת גם . נדרשתי ללא שאלו . לאופנים להם קורא הגלגל : וכל לשון עץ דכתה' : במותי ג' מ"ל בקריאה וסי' ירכבהו על במותי ארץ · והרכבתיך על במותי ארץ . הנה ה' יוצא ממקומו :

תולדות אהרן ותפק לרעב · ב"ב ט : וזרח בחשך · זוהר תולדות תרומה : ועצמותיך יחליץ . יבמות קב : אם תשיב . עקדה שער נח זוהר בשלח: לשבת ענג. שבת קיח פסחים סח ביצה טז זוהר אמור : וכבדתו . שבת קיג קיט : ממצוא חפצך . שבת קג : אז תתענג . שבת קיח זוהר יתרו :

מצודת ציון

(י) ותפק · ותוציא כמו זממו אל תפק (תהלים ק"מ) : נפשך · ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג) : נענה · מלשון עינוי : וזרח · ענין האור : ואפלתך · מלשון אופל וחושך : כצהרים · היא עת עמידת השמש בחצי השמים : (יא) ונחך · ענין הנהגה כמו ולא נחם (שמות י"ג) : בצחצחות · ענין יובש וצמאון; כמו שכנו צחיחה (תהלים ס"ח) : יחליץ · יזיין כמו חלוצי צבא (במדבר ל"א) ור"ל יבריא ויחזיק : רוה · שביעה כמו תלמיה רוה (תהלים ס"ה) : יכזבו · ענין עזיבת הדבר והפסקה כמו תהיה לי כמו אכזב (ירמיה ט"ו) : מוסדי · מלשון יסוד : גודר פרץ · בונה כותל במקום הפרוץ והשבור כמו והגודר גדר וכו' (יחזקאל מ"ג) : משובב · מלשון השבה : נתיבות · שביל ודרך : לשבת · מלשון ישיבה : (יג) תשיב · מלשון השבה : חפצך · מלשון חפץ ורצון : עונג · מלשון תענוג ותפנוק : דרכיך · ענינך וכן דרכי ספרתי (תהלים קי"ט) : (יד) והרכבתיך · מלשון רכיבה והתנשאות : במותי · ענין גובה כמו על במתי עב (לעיל י"ד) :
נגאלו

מצודת דוד

תסיר לומר אם גם תסיר מלשלוח אצבעך אל מול פני חברך כדרך בני אדם המריבים וגם תסיר מלדבר לחברך און ודברי קנטור : (י) ותפק · תוציא לרעב את רצונך הטוב לדבר דברי נחומים בעת תתן לו המאכל : ונפש נענה . נפש המעונה ברעב תתן לה די שבעה : וזרח בחושך אורך . בהיות בעולם חשכת הצרות יזרח אורך ולא תהיה נכלל עמהם : ואפלתך · אם תהיה לך אפילת צרה תשוב כמו הצהרים בזריחת אור ישועה : (יא) ונחך . המקום ינהג אותך תמיד בדרך הטוב לך : והשביע בצחצחות נפשך . בעת יהיה בעולם צמאון ויובש ישבע את נפשך ולא תהיה חסר מכל טובה : ועצמותיך יחליץ . יבריא ויחזיק את עצמותיך וזכר את העצמות לפי שהם מוסדי הגוף : והיית · תהיה שבע מטובה כגן השבע מן המים כי הדרך הוא להשקותה בכל עת וכמוצא מים תהיה בכל עת מושפע בטובה כמקור המוצא מים אשר המים הנובעין אינם נפסקין : (יב) ובנו ממך . רצה לומר המעשים הטובים היוצאים ממך יבנו את חרבות העולם וכמו שהמעשים הרעים מחריבים את העולם כן הטובים יבנו החרבות : מוסדי דור ודור . היסודות שנפלו בימי הדורות אתה תקומם אותם במעשיך הטובים וכפל הדבר במ"ש : וקורא לך · כל בני העולם יקראו אותך גודר פרץ אשר בזכות מעשיך גדרת פרצות העולם : משובב · אתה הוא המשיב את הנתיבות להיות מיושבות באנשים כי בהיות הערים חריבים נשמו הנתיבות ובזכותך נבנו הערים ונתיישבו הנתיבות : (יג) אם תשיב משבת וכו' . ר"ל אם תחזיק בדרך ללכת חוץ לתחום ונזכרת שהוא שבת והשבות רגלך בעבור השבת : עשות . המ"ם של משבת עומדת במקום שתים ור"ל אם תשוב מעשות חפצך אחד מן המלאכות האסורות : ביום קדשי . זהו שבת שקדשו המקום : וקראת לשבת ענג . תקרא את השבת יום עונג ר"ל יהיה מיוחד לך להתענג בו : לקדוש ה' מכובד · ליום השבת שקדשו המקום תקרא יום מכובד מבלי עשות בו מלאכה של חול : וכבדתו . ר"ל לא בקריאת שם לבד אלא תכבדו מעשות בו מעשיך : ממצוא . מבלי מצוא בו חפצך ר"ל שלא תעשה בו חפצך מדברים האסורים בשבת : ודבר דבר . ומלדבר בו דבר האסור בשבת כחשבונות וכיוצא : (יד) אז תתענג על ה' · כשתעשה כן אז ישפיע לך טובה הרבה ותתענג על ה' ור"ל לא תתענג לעדון הגוף כ"א להעמיד הגוף במצב הראוי להשכיל בתורת ה' : והרכבתיך . ר"ל תשים ברום המעלה .

על ה' הוא תענוג הנפש, והגאון רב סעדיה פירש תענוג הגוף כלומר תענג גופך יהיה על ה' לא ככסילים שנאמר בהם לא נאוה לכסיל תענוג אבל המשכיל לא ירבה בתענוג יותר מדאי כי הוא במשפט בעבור כי הוא נתעסק בחכמה ובזה יתענג יותר אלא שתענוגי הגוף במשפט ייטיבו שכלו ויתחזקו כחותיו הנפשה והם כח הזכרונות וכח הבחינה וכח המחשבה : והרכבתיך על במותי ארץ · כמו ירכיבהו על במותי ארץ והיא ארץ ישראל שהוא גבוה מכל הארצות , כלומר אם תגלה ממנה ישליטך עוד עליה בשכר שמירת שבת ושאר המצות והשבטחה הזאת לכל בני הגלות אם הוא קרוב מזמן הגאולה יזכה לישועה ואם הוא רחוק מזמן הגאולה יזכה לתחיית המתים ויזכה לארץ ישראל ולטובה : והאכלתיך . כפל הענין במלות שונות , ואמר יעקב כי בניו הם מיוחדים בנחלה לא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בן יצחק וכן אמר ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם לאמר לך אתן את ארץ כנען חבל נחלתכם , ורז"ל דרשו כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך . לא כאברהם שנאמר בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה , ולא כיצחק שנאמר בו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל , אלא כיעקב שנאמר בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה : כי פי ה' דבר . וכיון שהוא דבר יקיים דברו :

רשי

פי' ר' שמשון : (א) הן לא קצרה : את אשר לא נושעתם לא מקוצר ידו הוא: (ב) הסתירו פנים · גרמו לכם שהסתיר פניו מכם : (ג) נגאלו . לשון טינוף וכן לחם מגואל (מלאכי א) : (ה) לפעוני . מין נחש רע: בקעו · איסקלורש"ט בלע"ז כלומר מעשים מכוערי' שאינם לטובתם עשו : וקורי עכבים : הירניי"ע בלע"ז וקורי אורטו"ש בלע"ז · קורי הם כלי האורג שהשתי מוסך בהן . ומנתח חברו במחברת מיסך קורות ע"ש שהעכבים (מיסך אריגותיו בקורות : והזורה : ת"י משחנן לשון חימוס שקירין בלע"ז קובי"ר המחממן יוצא מהן כשהוא מבקע הקליפה . ועיקר לשון והזורה לשון עיצור הוא להוציא הבלוע בתוכו כמו ויזר את הגזה (שופטים ו) ועיצורו של זה הוא חימומו : אפעה · מין נחש שהוא רע כך לא ישתלמו במעשיהם אלא רעה: (ח) ואין משפט במעגלותם . כלומר אין במעגל דרכיהם דבר משפט

נשפט ה' קמצין וסימ' אין קורא בצדק · כי באש ה' נשפט · נשפט אותך על אמרך . בא שאון עד קצה · איש חכם נשפט :

תולדות אהרן היו מבדילים · סנהדרין סה : נגאלו בדם · שבת קלט :

נט א הֵן לֹא־קָצְרָה יַד־יְהוָה
מֵהוֹשִׁיעַ וְלֹא־כָבְדָה אָזְנוֹ מִשְּׁמוֹעַ׃
ב כִּי אִם־עֲוֺנֹתֵיכֶם הָיוּ מַבְדִּלִים
בֵּינֵכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם וְחַטֹּאותֵיכֶם
הִסְתִּירוּ פָנִים מִכֶּם מִשְּׁמוֹעַ׃ ג כִּי
כַפֵּיכֶם נְגֹאֲלוּ בַדָּם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם
בֶּעָוֺן שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ־שֶׁקֶר
לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶהְגֶּה׃ ד אֵין־קֹרֵא
בְצֶדֶק וְאֵין נִשְׁפָּט בֶּאֱמוּנָה בָּטוֹחַ
עַל־תֹּהוּ וְדַבֶּר־שָׁוְא הָרוֹ עָמָל
וְהוֹלֵיד אָוֶן׃ ה בֵּיצֵי צִפְעוֹנִי בִּקֵּעוּ
וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ הָאֹכֵל
מִבֵּיצֵיהֶם יָמוּת וְהַזּוּרֶה תִּבָּקַע
אֶפְעֶה׃ ו קוּרֵיהֶם לֹא־יִהְיוּ לְבֶגֶד
וְלֹא יִתְכַּסּוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם מַעֲשֵׂיהֶם
מַעֲשֵׂי־אָוֶן וּפֹעַל חָמָס בְּכַפֵּיהֶם׃
ז רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרֻצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפֹּךְ
דָּם נָקִי מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם מַחְשְׁבוֹת אָוֶן
שֹׁד וָשֶׁבֶר בִּמְסִלּוֹתָם׃ ח דֶּרֶךְ שָׁלוֹם
לֹא יָדָעוּ וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעְגְּלוֹתָם

א הָא לָא מְקַפְּדוּת יְדָא מִן קֳדָם
יְיָ לֵית אַתּוּן מִתְפָּרְקִין וְלָא
מְדַיְקַר קֳדָמוֹהִי מִלְמִשְׁמַע לָא
מִתְקַבְּלָא צְלוֹתְכוֹן׃ ב אֱלָהֵין
חוֹבֵיכוֹן הֲווֹ מַפְרְשִׁין בֵּינֵיכוֹן
לְבֵין אֱלָהֲכוֹן וְחַטָּאֵיכוֹן גְּרָמוּ
לְסַלָּקָא אַפֵּי שְׁכִנְתָּא מִנְּכוֹן
מִלְקַבָּלָא צְלוֹתְכוֹן׃ ג אֲרֵי
יְדֵיכוֹן שׁוּטְפִין בִּדְם זַכַּאי
וְאֶצְבְּעָתְכוֹן בְּחוֹבִין סִפְוָתְכוֹן
מְמַלְּלִין שְׁקַר לִישַּׁנְכוֹן נִכְלִין
מְחַשִּׁיב׃ ד לֵית דְּמַצְלֵי בִּקְשׁוֹט
וְלֵית דְּמִתְדַּן בְּהֵימְנוּתָא
מִתְרַחֲצִין עַל לְמָא וּמְמַלְּלִין
שְׁקַר מוֹחָן וּמַפְּקִין מִלִּבְּהוֹן מִלִּין
דְּאוֹנָס׃ ה הָא כְּבֵיעֵי חִיוֵי חוּרְמָנִין
מַפְרְחִין וּכְקוּיִן דְּעַכּוּבִיתָא מְחַיָּא
דְּמַן דְּאָכִיל מִבֵּיעֵיהוֹן מָאֵית
וּמְשַׁחְנַן וּמַפְּקָן חֵיוָן חוּרְמָנִין
מַפְרְחִין׃ ו הָא כְּקוּיִן דְּעַכּוּבִיתָא
דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְכַּסָּאָה כֵּן לֵית
הֲנָאָה בְּעוֹבָדֵיהוֹן רַשִׁיעַיָּא
עוֹבָדֵיהוֹן עוֹבָדֵי אוֹנָס וְלֵיאוּת
שְׁקַר בִּידֵיהוֹן׃ ז רַגְלֵיהוֹן
לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ רָהֲטִין וּמוֹחִין
לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי עֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן
עֶשְׁתּוֹנֵי אוֹנָס בִּזָּא וּתְבָרָא בִּכְבִשֵׁיהוֹן׃ ח אוֹרַח שְׁלָמָא לָא יָדְעִין וְלֵית דִּינָא בְּמַהֲכֵיהוֹן

רדק

(א) הן לא קצרה · אחר שהשלים להורותם על המעשים הטובים ושיסורו מהמעשים הרעים שב להוכיחם עוד על רוע מעשיהם , ואמר כי לשוא יתלוננו על האל , ואומרים למה צמנו ולא ראית , ואמר להם זה שלא ראה האל צומכם ולא הושיע אתכם מאויביכם לא מפני שקצרה ידו מהושיע ולא מפני שכבדה אזנו משמוע כי הוא שומע לצעקתכם ובידו להושיע אתכם אלא שעונותיכם גרמו לכם והם מבדילים ביניכם לבינו והרי הוא כאילו אינו שומע או כאלו אין כח בידו להצילכם , ולמה מפני עונותיכם : הסתירו · עובר לשלישי (ב) כי אם · מפורש הוא : (ג) כי כפיכם נגאלו בדם . בשפיכות דם נקי; ואצבעותיכם בעון . לשלח אצבע ולהכות באגרוף : ושפתותיכם · והנה העון במעשה ובדבור , ומלת נגאלו מורכבת מן נפעל ופעל שלא נזכר שם פועלו , ושבת ההרכבה כתבנו בספר מכלל , וענינו ענין טנוף מן לחם מגואל : (ד) אין קורא · אחד מהם לחבירו להוכיח בצדק , ויונתן תרגם לית דמצלי בקשוט : ואין נשפט · באמונה כי השופט יעוור דינו : בטוח על תהו : כשמדבר עם חבירו הוא שאין לבו עמו כפיו על מה הוא בוטח על תהו כי חושב בלבו שלא יגלה לחבירו אם הוא מדבר בשוא והלא הוא גלוי לפני האל וגם לחבירו יגלה יום אחד מתוך מעשיו והנה בטחונו בהבל : הרה עמל . דמה המחשבה להריון והדבור והמעשה ללידה : והוליד · נכתב ביו"ד המשך : (ה) ביצי · דמה עוד מחשבות' ומעשיה' לביצי צפעוני כשיבקעו יצאו מהם צפעונים כן מחשבותם רעות ומעשיהם רעים , ופירוש בקעו הצפעונים מבקעים אותם , כמו ביצת האפרוח שמנקר בחוטמו ובוקע הקליפה מעט מעט עד שיצא כך הם מטרידים לבם תמיד במחשבות רעות עד שיוציאום למעשה : וקורי עכבים . יריעות שאורג העכבים שאין להם תועלת וקיום והעמדה כן מעשיהם לא יועילום : האוכל מביציהם . שב לביצי צפעוני שזכר , אמר כמו האוכל ביצי צפעוני שימות בלא ספק כן המתחבר אליהם ולמעשיהם ימות : והזורה · כמו והזורה בקמץ הרי"ם של משקל על פי אבשלום היתה שומה , וכא בסגול תחת הקמץ , כמו ולנה בתוך ביתו שהוא כמו ולנה בקמץ , וענינו כמו ותשכח כי רגל תזורה , והוא אומר על ביצי הצפעוני כשהוא זורה ברגל , אמר אם יאכל אדם מביצי הצפעוני ימות , וכן אם תזורה רגלו על הביצה תבקע הביצה ויצא האפעה וימיתנו כן כל המתחבר עם הרשעים בכל ענין שיתחבר עמהם ימיתוהו , והאפעה הוא הצפעוני ושני שמות יש לו וכן תרגם יונתן שניהם חיון חורמנין , ותרגם והזורה תבקע אפעה , ומשחנן ומפקין חיון חורמנין מפרייתהון : (ו) קוריהם . כמו קורי עכבים שאינם ראוים לעשות מהם בגד ולהתכסות בהם כן לא יתכסו הם במעשיהם בבא הרעה עליהם בעבור כי מעשיהם מעשה און : (ז) רגליהם . וימהרו , כי אפילו המחייב מיתה ראוי לדיין לאמן דינו ולא ימהר בדיני נפשות והם ימהרו לשפוך

מצודת דוד

המעלה והממשלה : והאכלתיך · ר"ל לך תהיה הארץ אשר הנחלתי ליעקב אביך ואמר יעקב לפי שלו ולבניו נתנה הנחלה ולא לישמעאל בן אברהם ולא לעשו בן יצחק וכן נאמר ויעמידה ליעקב לחוק וכו' לאמר לך אתן את ארץ כנען (תהלים קה) : כי פי ה' דבר . וכיון שהוא דבר יקיים : **נט** (א) הן לא קצרה . אמר לא בעבור שקצרה ידו ולא יוכל להושיע ולא בעבור שכבדה אזנו מלשמוע קול צעקתכם תצרת האויב : (ב) כי אם : רק העונות שעשיתם הם המבדילים ביניכם לבין אלהיכם ולכן לא יפנה אליכם : הסתירו . הם גרמו להסתיר פני המקום מכם לבל שמוע צעקתכם : (ג) נגאלו בדם . מטונפים ומלוכלכים בדם נקי אשר שפכתם : בעון · נגאלו בעון כי תכתבו בהן דברי און ומרמה : (ד) אין קורא בצ"מ : אין מי קורא לה' בצדק ובכוונת הלב : ואין נשפט באמונה · כי הדיינין מעוותים את המשפט : בטוח אל תוהו · כל אחד בוטח על תוהו כי כאשר יבטח מי לסברו לא יקיים ההבטחה : ודבר שוא · כל אחד מדבר שוא : הרו עמל · מדמה המחשבה להריון והמעשה ללידה ור"ל לא בהזדמן עשה און כי אם חשב עליה מתחילה לעשותה : (ה) ביצי צפעוני בקעו . ר"ל כמו הביצים האלה שעד לא נתבקעו עדיין אין המזיק בעולם וכאשר יתבקעו אז תצא הצפעון ובא המזיק כן הם חושבים רע בקרבם ואח"ז יעשוהו ויזיקו לבני אדם : וקורי עכבים יארגו · ר"ל אין תועלת וקיום והעמדה במעשיהם כמו שאין תועלת וקיום ביריעות העכבים : האוכל מביציהם ימות · האוכל מביצי הצפעון ימות ר"ל המתחבר עמהם עוד הרעה טמונה בקרבם ישיגהו המיתה והאבדון : הזורה . המעמך אותם להוציא הבלוע הנה מן הבקע תצא אפעה והזיקנו ור"ל וכן המתגרה בו להראות קלונו יפול ברעה ואין תקנה אלא ללכת מנגד : (ו) קוריהם · ר"ל כמו שאין ראוי לעשות בגד מיריעות העכבים כן אין קיום למעשיהם : ולא יתכסו · לפי שהמשיל מעשיהם לקורי עכבים אמר לשון כסוי הנופל ביריעה ור"ל אין העמדה למעשיהם : ופעל חמס . מעשה עושק וגזל : (ז) לרע ירוצו · ברדיפה ילכו לעשות רע : במסלותם . במקום שהם הולכים ימצא שם שוד ושבר כי שם יעשו אותם בדרכיהם : (ח) לא ידעו . אינם מכירים דרך שלום כי בכל מקום שהולכים אין למו שלום בשבתם : ואין משפט · אין במעגל דרכיהם דבר העשוי במשפט וביושר : נתיבותיהם . הנתיבות שהולכים בהם העוו אותם לנוכך עצמם

מצודת ציון

(ג) נגאלו · ענין טינוף ולכלוך כמו לחם מגואל [מלאכי א'] : תהגה · תדבר כמו ולשוני תהגה (תהלים ל"ה) : (ד) תהו · דבר שאין בו ממש : הרו · מלשון הריון : (ה) צפעוני · הם מין נחש רע : וקורי עכבים · אריגת השממית קורא בלשון קורי על שמיסך אריגותיו בקירות הבית : והזורה · ענין מעוך להוציא הבלוע וכן כי רגל תזורה (איוב לט) והוא מלשון ויזר את הגיזה (שופטים ו) : אפעה · הוא הצפעון ובשתי השמות נקרא : (ו) קוריהם · אריגת השממית המחובר בקירות : (ז) ירוצו · מל' ריצה ורדיפה : שוד · מלשון שדידה וגזלה : במסלותם · מלשון מסלה ודרך : (ח) במעגלותם · ענין שביל ודרך כמו מעגל צדיק תפלס (לעיל כו) : נתיבותיהם · מלשון נתיב

לשפוך דם נקי: (ח) דרך שלום לא ידעו · כי לא דרכו בה: עקשו להם · כמו עותו נתיבותיהם לעצמם כי יכשלו בם: (ט) על כן · הפסוקים האלה עד וירא כי אין איש הם דברי הנביא על לשון בני הגלות הזה כי בעון האבות עם עון הבנים ארכה הגלות הזאת כי רוב ישראל לא שבו עוד משגלו בגלות הראשונה, וכן אמר ירמיהו הנביא על לשון בני הגלות אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו · ואמר דוד על לשון בני הגלות אל תזכור לנו עונות ראשונים, ואמר על כן שהרבו אבותינו לפשע אנחנו עוד היום בגלות והנה האל שופטנו מדה כנגד מדה הם רחקו המשפט והצדקה והשלום על כן רחק משפט ממנו: ולא תשיגנו צדקה · כי ממדות הבורא הוא לפקוד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: נקוה לאור · יום יום נקוה לאור וישועה שהיא האור והנה חשך והוא הגלות, וכפל הענין במלות שונות: (י) נגששה כעורים קיר · כמו נמששה. מן והיית ממשש בצהרים והצרות בגלות הם החשך והעורון: באשמנים כמתים · הרי אנו חשובים כאלו אנו נקברים כמו המתים ומלת באשמנים פירשה אדוני אבי ז"ל כי הנון נוספת ופרשו אשם' מן האשם שמרון שהוא ענין שממה והקברים הם מקום שממה וי"ת אתאחד באפנא וגו': (יא) נהמה' כדובים כלנו · קול הדובים בקול המיה ויללה וכן היונים הוגות בקול יללה כי ההגיגה והיללה נמצא בזה הענין בקול יללה, וכן אמר כיוני הגאיות כולם הומות. וי"ת עמנא מן קדם בעלי דבבנא וגו': למשפט. שיקח האל משפטנו מאויבינו: (יב) כי רבו פשעינו · עם פשעי אבותינו כי בתחלה אמר כי בפשעי האבות היה אריכות הגלות, ועתה הוסיף לאמר לא בפשעי האבות לבד ולא בפשעי הבנים לבד אלא אלה ואלה גרמו, ואמר נגדך כי אנחנו מתודים בגלות על עונותינו שהם גלוים וידועים לפניך לפיכך אמר נגדך לא כמו האבות שהיו אומרים מקלחם אין השם רואה אותנו: וחטאתינו ענתה בנו. אמר וחטאתינו לשון רבות ואמר ענתה לשון יחידה רוצה לומר כל אחת ואחת מהחטאות העידה בנו כי בעונש העונות באות לנו הצרות, וכמוהו לשון יחיד על רבים ועיניו קמה, ויבא אלי אנשים, נלכדה הקריות, לא תמעד אשוריו · והדומים להם: אתנו. באתנו מכירים בהם ומתודים עליהם · וכפל הענין ואמר ועונותינו ידענום: (יג) פשע וכחש בה'. בניהם מקור, וכן נסוג דבר: הורו והגו, מקור, או יהיה נסוג מנחי העי"ן והנון לנפעל, כמו לא נסוג אחור לבינו, ופירוש וכחש אין זה כמו כחשו בה' ויאמרו לא הוא שהרי אמר נגדך כלומר שהוא יודע בנו ובמעשינו אלא פירוש וכחש בשקר כי כשיכחש איש בחברו כאלו מכחש בה', וכן אמר ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו וכיון שמכחש בעמיתו שהפקיד אצלו או שהלוה לו בלא עדים הרי הוא כאלו מכחש בה' שהרי הוא עד ביניהם, או פירוש בה' כמו שתרגם יונתן במימרא דה' כלומר כחש במצותו שצוהו לא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו: ונסוג מאחר אלהינו. הפך אחרי ה' אלהיכם תלכו, ונסוג פרשו כהג עניגו ענין התאחרות כמו שסב לאחור: (יד) וכן והוסג אחור משפט · וסרה, רוצה לומר דברו סרה פירוש מעוותת: הרו · כמו הרו עמל הנזכר למעלה ובא הה"א בחולם והיה משפטו בקמץ, וכן והגו כי ברבו הגה ובא הה"א בחולם במקום קמץ, ופירושו כמו הרו עמל שפירשנו למעלה ומה שחושבים בם ומוציאים מן המחשבה אל הדבור ואל כמעשה מחשבותיהם ודבריהם דברי שקר, ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש הרו כמו לסורות את בני ישראל שהרבו ירה, ויונתן תרגם הרו והגו מותן ומפקן: והסג. אמר על דרך משל כי המשפט שב להאחור כי אין לו מקום ביניהם, וכן הצדקה מרחוק תעמוד ולא תקרב אליהם והמשפט הוא לשפוט בין שני בעלי ריב להצדיק הצדיק ולהרשיע הרשע בדינו: והצדקה · היא לתת לעני ולהלוות לו וגמילות חסדים ותקון המדות בין לעניים בין לעשירים, והאמת להיות דובר אמת ולא ישקר בעמיתו בפקדון או בתשומת יד והדומה להם ולא יהיה אחד בפה ואחד בלב וראש האמת שיודה באל ובמצותיו: ונכוחה. הוא היושר שיהיה ישר בדרכיו וכמה שבינו ובין חברו ולא יאהב לעצמו יותר מלחברו כמו שנאמר ואהבת לרעך כמוך: ויהיה

נשפט באמת כמשפטו: נתיבותיהם עקשו להם: הם העוו את דרכם לעצמם: (ט) רחק משפט ממנו: שהיינו לועקים חמס מאויבינו ואין הקב"ה שופט לנקום נקמה: ולא תשיגנו צדקה. הנחמות הטובות שהבטיחנו אין משיגות אותנו לבוא: לנגוהות. נקוה ובאפלות נהלך: (י) באשמנים · מנחם פתר לשון מתשפל ורוב הפותרי' מודים לו אבל דונש פתר בו לשון שומן והאל"ף נוסף בו כמו אל"ף שבאחוותי (איוב יג) ושבאכזב (ירמיה טו) ודרך האתרים (במדבר כא) אף כאן בין האשמני' בין החיים השמני' אנחנו כמתים וי"ת לשון מסגר איתאחד באפנא כמה דאחידין קבריא באפי מיתיא · (יא) הגה נהגה · לשון יללה: דבר עשק. כמו לדבר עשק: (יג) הורו והוגו. לירות ולהוליא הורו לשון ירה בים (שמות טו) ד"א הורו והוגו הרב והתלמיד שם המקור (סא"א) והוגו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב כ) הגו סיגים מכסף (משלי כה): (יד) הוסג אחור משפט. נקמתינו מאויבינו שהיא תלויה בהקב"ה ולדקתו עומדת מרחוק למה כי כשלה אמת ברחובותינו וכיון שהאמת כשלה מארץ אף משמי' אין הלדק והמשפט באין: (טו) משתולל. מוחזק שוטה על הבריות כמו (מיכה א) אלכה שולל והוא מגזרת שוגג דמתרגמינן שלו וכן (ש"ב י) על השל

שְׁבִילֵיהוֹן עַקִּימוּ לְהוֹן כָּל דְּדָרִיךְ בְּהוֹן לָא יְדַע שְׁלָמָא:	נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ לָהֶם כֹּל דֹּרֵךְ בָּהּ לֹא יָדַע שָׁלוֹם:
ט עַל כֵּן אִתְרְחַק דִּינָא מִנָּנָא וְלָא מְעָרְעָן לָנָא זַכְוָן סַבַּרְנָא לִנְהוֹר וְהָא חֲשׁוֹךְ לְזִיהוֹר וְהָא כִּדְבִקְבְלָא אֲנַחְנָא מְהַלְּכִין:	ט עַל־כֵּן רָחַק מִשְׁפָּט מִמֶּנּוּ וְלֹא תַשִּׂיגֵנוּ צְדָקָה נְקַוֶּה לָאוֹר וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ לִנְגֹהוֹת בָּאֲפֵלוֹת נְהַלֵּךְ:
י נְמַשְׁמֵשׁ כְּסָמָן כּוּתְלִין וּכְדְלֵית לְהוֹן עֵינִין נְמַשְׁמֵשׁ אִתְקִילְנָא בְּטִיהֲרָא כְּמָא דְמִתַּקְלִין בְּקִבְלָא אִתְאֲחֵד בְּאַפָּנָא כְּמָא דַאֲחִידִין קִבְרַיָּא בְּאַפֵּי מִתַיָּא:	י נְגַשְׁשָׁה כַעִוְרִים קִיר וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כַּנֶּשֶׁף בָּאַשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים:
יא עַמִּינָא מִן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבָנָא דְּמִתְכַּנְשִׁין עֲלָנָא כְּדוּבִּין כּוּלָּנָא וּכְיוֹנִין נָהֲמָא נְהִימְנָא סַבַּרְנָא לְדִינָא וְלֵית לְפוּרְקָנָא אִתְרְחַק מִנָּנָא:	יא נֶהֱמֶה כַדֻּבִּים כֻּלָּנוּ וְכַיּוֹנִים הָגֹה נֶהְגֶּה נְקַוֶּה לַמִּשְׁפָּט וָאַיִן לִישׁוּעָה רָחֲקָה מִמֶּנּוּ:
יב אֲרֵי סַגִּיאִין חוֹבָנָא קֳדָמָךְ וְחַטָּאנָא אַסְהִידוּ בָנָא אֲרֵי חוֹבַן גְּלַן לָנָא וְעַוָיָתָנָא יְדַעְנָא לְהוֹן:	יב כִּי־רַבּוּ פְשָׁעֵינוּ נֶגְדֶּךָ וְחַטֹּאותֵינוּ עָנְתָה בָּנוּ כִּי־פְשָׁעֵינוּ אִתָּנוּ וַעֲוֹנֹתֵינוּ יְדַעֲנוּם:
יג מְרֵידְנָא וְאִסְתַּחַרְנָא לַאֲחוֹרָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דֶאֱלָהָנָא וַהֲוֵינָא מְמַלְּלִין שְׁקַר וְסַטְיָא מוֹתַן וּמַפְּקִין מִלִּבְּהוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁקַר:	יג פָּשֹׁעַ וְכַחֵשׁ בַּיהוָה וְנָסוֹג מֵאַחַר אֱלֹהֵינוּ דַּבֶּר־עֹשֶׁק וְסָרָה הֹרוֹ וְהֹגוֹ מִלֵּב דִּבְרֵי־שָׁקֶר:
יד וְאִסְתְּחַר לַאֲחוֹרָא עָבְדֵי דִינָא וְעָבְדֵי זַכְוָתָא מְרָחִיק קָיְמִין אֲרֵי אִתְקִילוּ עָבְדֵי קוּשְׁטָא וְעָבְדֵי הֵימְנוּתָא לָא יָכְלִין לְאִתְגַּלָּאָה: טו וַהֲווֹ עָבְדֵי קוּשְׁטָא מִטַּמְרִין וּדְסָטָן מִבִּישׁ מִתְבַּזְזִין וְגָלֵי	יד וְהֻסַּג אָחוֹר מִשְׁפָּט וּצְדָקָה מֵרָחוֹק תַּעֲמֹד כִּי־כָשְׁלָה בָרְחוֹב אֱמֶת וּנְכֹחָה לֹא־תוּכַל לָבוֹא: טו וַתְּהִי הָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת וְסָר מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל וַיַּרְא

תולדות אהרן ותהי האמת נעדרת. סנהדרין לז:

הגה ג' וסי' נהמה כדבים כלנו, הגו סיגים מכסף, ודבתריה הגו רשע לפני מלך, קדמא כתיב ה' בסוף תיבותא: ברחוב ד' ומ"ל בקריאה וסי' ויאמרו לא כי ברחוב נלין, רק ברחוב אל תלן, כשלה ברחוב אמת, ברחוב אכין מושבי: וסר מרע ה' בקריאה וסי' וסר מרע משתולל, איש היה בארץ עוץ איוב שמו, השמת לבך אל עבדי איוב וחברו, חכם ירא וסר מרע:

מצודת ציון

נתיב ודרך: עקשו · ענין עקום ומעוקל: להם · לעצמם: דורך · מלשון דריכה והלוך: (ט) תשיגנו · ענין קריבה: לנגוהות · מלשון נוגה והארה כמו מנוגה נגדו (תהלים יח): באפלות · מלשון אופל ותושך: (י) נגששה · ענין משוש והנגיעה בדבר ואין לו דמיון במקרא ובדרז"ל בזמן שהספינה גוששת (גיטין ז): קיר · כותל: בצהרים · הוא חצי היום: בנשף · ענינו חשכת הלילה כמו ויקומו בנשף (מ"ב ז): באשמנים · בקברים השוממים כמו תאשם שמרון (הושע יד) והנון נוספת: (יא) נהמה · מלשון המייה: כדובים · שם חיה: הגה נהגה · ענין לפצוף היונים כמו אהגה כיונה (לעיל לח): [יב] ענתה · העידה כמו לא תענה (שמות כ): (יג) ונסוג · מענין החזרה לאחור כמו הנסוגים מאחרי ה' (צפניה א): וסרה · ענין עוות ומרד כמו כי דבר סרה (דברים יג): הרו · מלשון הריאה וליעוד: והגו · ענין הוצאה כמו הגו רשע (משלי כה): [יד] והוסג · ענין החזרה לאחור: כשלה · ענין תבות וחלישות הכח כמו והיה הנכשל בהם (זכריה יב): ונכחה · ענין דבר יושר וראוי כמו בארץ נכוחות יעול (לעיל כו): (טו) נעדרת · ענין

מצודת דוד

עלמם ר"ל עשו אותם מעוקל ומעוקם למען יכשלו שם בני אדם ויהיו להם לשלל: כל דורך בה · כל הפוסע בזו הדרך לא ידע מן השלום כי השודדים ישסוהו שמה לשלול שלל: (ט) על כן · בעבור זה רחק מאתנו משפט שאין המקום שופט משפטנו לקחת נקם מיד העכו"ם: ולא תשיגנו צדקה · הצדקה שהבטיח לנו המקום לא השיגו אותנו: נקוה לאור. ר"ל אנו מקוים לישועה ובא עוד צרה: לנגוהות · אנו מקוים לנגוהות ולא כן הוא כי נהלך בחושך והוא כפל ענין במ"ש: (י) נגששה · בעבור החושך נמשש הכותל ללכת אצלה כדרך העורים והוא ענין מליצה לומר שגבר עלינו חשכת הצרות: וכאין עינים. כמו שממשש מי שאין לו עינים כן נמשש אנו וכפל הדבר במ"ש: כשלנו בצהרים · בעת הצהרים · כשלנו באבני מכשול כמו שהדרך להכשל בחשכת הלילה ר"ל אף שיש שלום בעולם אנו יושבים בצער ובחרדה: באשמנים · כאלו אנו שוכנים בקברים השוממים כמו המתים: (יא) נהמה · מרוב הצרות נהמה כולנו כדובים וכיונים המהגים: נקוה למשפט. שיעשה משפט בעכו"ם לנקום נקמתינו · ואין · אין משפט: לישועה. נקוה לישועה והנה רחקה ממנו ולא באה: (יב) כי רבו · מה שפשענו נגדך רבו מאד: וחטאתינו. כ"א מהחטאים העידה בנו לקטרג עלינו: אתנו · ר"ל עדיין לא עזבנום: ידעונום: ידועים הם לנו ומכירים בהם ולא בלא דעת עשינו אותם: (יג) פשוע. דרכנו לפשוע בה' ולכחש בהשגחתו ולחזור לאחור מאחר אלהינו לבל נקבל מצותיו: דבר עושק · ולדברי דברי עושק וסרה: הורו והוגו. כ"א מורה ומלמד ומוציא מלב דברי שקר: (יד) והוסג. ובעבור זה המשפט הראוי לעשות בבבלים הוסג אחור ולא נעשה והצדקה שהבטיח לנו המקום תעמוד מרחוק ולא באה: כי כשלה · על כי האמת נכשלה ונחלשה ברחוב במקום שרבים עוברים שם ר"ל בפרסום רב לכן לא תוכל לבוא מן השמים דבר נכוחה הוא המשפט להבבלים והצדקה לנו: (טו) נעדרת. הולכת ונחסרת: משתולל. מוחזק הוא בעיני הבריות לשוטה ושכל

ויהיה

רש"י

(טו) וירע בעיניו כי אין משפט · לפיכך הביא עליהם הפורענות: (טז) וירא כי אין איש · ועתה בבגתמו על הרעה לעמו רואה כי אין איש לדיק לעמוד בפרץ: וישתומם · ויהרס לראות אם יש מפגיע בעדם ואין מפגיע וישתומם ל' אדם העומד ותוהא ושותק בתמהונו ותי"ו וישתומם כתי"ו של משתולל ושניהם כאן משמשות לשון מתפעל וכן דרך התיבה שיסודה הראשון שי"ן או סמ"ך בהיא נהפכת בלשון מתפעל ויתפעל בה התי"ו באמצע אותיות שרש התיבה ויתבל וישתומם לשון שמו שמים (ירמיה ב) משמים בתוכם (יחזקאל ג) נשמו אחרונים (איוב יח) ל' תמהון: ותושע לו זרועו: וינקם מאויביו: וצדקתו סמכתהו · היא להשיאו ולהמן ידיו בנקמתו ואע"פ שאין אנחנו הגונין להושיע: (יז) קנאה: איפרימנ"ט בלע"ז לקנאות לשמו הגדול: (יח) כעל גמולות · כדאי להשיב על גמולות האויבים: כעל ישלם · כדאי להשיב עליהם ישלם: (יט) כי יבא כנהר · לרה על אויביו: נוססה בו · נפלאות בו ל' נס: ד"א נוססה בו אוכלות בו כתולעת בעץ כמו (לעיל י) והיה כמסוס נוסס: (כ) ובא לציון גואל · כל זמן שציון חריבה

רד"ק

ויהיה ישר עם כל אדם מאוים עם שיהיה, ומה שאמר ברחוב כי בספר היו כהם אנשי אמת וכן אמר ירמיהו ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה כי אנשי אמת היו נחבאים לא היו מתראים בפני האחרים כי היו נבזים ושפלים בעיניהם, ויונתן תרגם משפט עבדי דינא ולדקה עבדי זכותא אמת עבדי קושטא ונכוחה עבדי הימנותא: (טו) ותהי האמת נעדרת · שלא היתה נמצאת ביניהם כלל כאילו לא היתה מעולם: וסר מרע משתולל · אינו נמצא כאלו שללו וגזזו אותו מן העולם: וירא ה' וירע בעיניו · כי אין משפט, זכר משפט והניח האחרים כי זה קשה מכולם כי אם אין משפט בטל סדר בני אדם ולא יעמוד הישוב, ואמרו רבותינו ז"ל גדול כחו של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דין אלא על החמס, שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם: (טז) וירא כי אין איש · הנה מצאנו בתורה ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו, ואמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך, וכן אמר ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך, הנה ע"י התשובה יהיה קבוץ גליות, וישעיה אמר וירא כי אין איש ותושע לו זרועו וגומר · וכן אמר ואביט ואין עוזר, וכן אמר דרכיו ראיתי וגומר, כמו שפירשנו למעלה. ואמר יחזקאל לא למענכם אני עושה בית ישראל וגו', ואמר והוצאתי אתכם מן העמים וגו' ואומר וברותי מכם המורדים והפושעי' כי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבאו, וגם בתורה אמר וזכרתי להם ברית ראשונים וגו' נראה כי בחסד האל ובזכות האבות יגאלו לא בזכותם וגם בדברי רז"ל ראינו שהיו נבוכים בזה אם יגאלו על ידי תשובה אם לאו, ואמרו אמר ר' יוחנן אין בן דוד בא אלא או בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב, בדור שכלו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, והדר ותושע לו זרועו, בדור שכלו זכאי דכתיב ועמך כולם לדיקים לעולם ירשו ארץ, ועוד אמרו רבי יהושע

תרגום יונתן

קֳדָם יְיָ וּבְאִישׁ קֳדָמוֹהִי אֲרֵי לֵית דִּינָא: טז וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי דְּלֵית גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין וִידִיעַ קֳדָמוֹהִי וְלֵית אֱנָשׁ דִּיקוּם וְיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וּפַרְקִינוּן בִּדְרַע תּוּקְפֵיהּ וּבְמֵימַר רְעוּתֵיהּ סַעֲדִינוּן: יז אִתְגְּלֵי לְמֶעֱבַד זַכְוָן לְעַמֵּיהּ תְּקוֹף וּפוּרְקָן אֲיְתֵי בְּמֵימְרֵיהּ לְדַחֲלוֹהִי וְיִתְגְּלֵי לְמֶעֱבַד לְאִתְפְּרָעָא בִּתְקוֹף מִסַּנְאֵי עַמֵּיהּ וִיתִיב נִקְמָא לְבַעֲלֵי דְּבָבוֹהִי: יח מָרֵי גְּמַלְיָא הוּא גְּמָלָא יְשַׁלֵּם פּוּרְעָנוּתָא לְסַנְאוֹהִי גְּמָלָא לְבַעֲלֵי דְּבָבוֹהִי לְנַגְוָתָא גְּמָלָא יְשַׁלֵּם: יט וְיִדְחֲלוּן מִמַּעַרְבָא יַת שְׁמָא דַּייָ וּמִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא יַת יְקָרֵיהּ אֲרֵי יֵיתוֹן כִּשְׁפַע נְהַר פְּרָת מְעִיקִין בְּמֵימְרָא דַּייָ יִתַּבְּרוּן: כ וְיֵיתֵי לְצִיּוֹן פָּרִיק וּלְאַתָבָא מְרוֹדַיָּא דְּבֵית יַעֲקֹב

ישעיה נט

יְהוָה וַיֵּרַע בְּעֵינָיו כִּי־אֵין מִשְׁפָּט:
טז וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ וַתּוֹשַׁע לוֹ זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ:
יז וַיִּלְבַּשׁ צְדָקָה כַּשִּׁרְיָן וְכוֹבַע יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי נָקָם תִּלְבֹּשֶׁת וַיַּעַט כַּמְעִיל קִנְאָה:
יח כְּעַל גְּמֻלוֹת כְּעַל יְשַׁלֵּם חֵמָה לְצָרָיו גְּמוּל לְאֹיְבָיו לָאִיִּים גְּמוּל יְשַׁלֵּם:
יט וְיִירְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת־שֵׁם יְהוָה וּמִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ אֶת־כְּבוֹדוֹ כִּי־יָבוֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְהוָה נֹסְסָה בוֹ:
כ וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע

ובא י"ז ר"פ וסי' נמסר בשמואל ב' סי' י"ו ולעיל בהאי סיפרא סי' מ"ז:

תולדות אהרן

וילבש לדקה חגיגה י"ב ע: כנהר לר: ברכות נו סנהדרין לח: ובא לציון יומא פו סנהדרין לח:

רד"ק (המשך)

בן לוי רמי כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתה הוי, וכתיב עני ורוכב על החמור הא כילד זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור, ועוד בדבריהם רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה מיד נגאלין שנאמר שובו בנים שובבים אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו אלא בתשובה ומעשים טובים, הנה אנו רואים כי מסופקים היו אם יהיה קבוץ גליות על ידי תשובה או לאו וזה מפני מחלוקת הפסוקים ואפשר לתרץ הפסוקים כי רוב ישראל ישובו בתשובה אחר שיראו סימני הגאולה ועל זה נאמר וירא כי אין איש כי לא בתשובה עד שיראו תחלת הישועה ועדין יהיה בהם פושעים ומורדים ויגאו מהגלות בכלל רוב ישראל השבים בתשובה ויבלו בדרך שלא יבאו לארץ ישראל, ובאמרו וירא כי אין איש לומר על כלל ישראל שלא ישובו בתשובה שלמה ולא יפגעו באל בלב נכון עד שיראו סימני הגאולה, ואיש אומר על כלל ישראל כמו ואיש ישראל נשבע במצפה שהיו שם כל ישראל, כי לא יתכן שלא יהיה איש ואנשים בישראל לדיקים וטובים שיהיו ראוים לגאולה אבל לא לגאול כל ישראל בזכותם, וכן מה שאמרו רבותינו ז"ל דור שכלו חייב ר"ל רובו כי לא היה מעט לם בישראל דור שכלו חייב שלא היה בהם אנשים לדיקים וטובים, וגם החייבים לא אמר שיהיו חייבים כליה חס ושלום אלא שאין ראוין לגאולה: וישתומם · ענין תמהון לבב, וכן כאשר שממו עליך רבים, אשתומם כשעה חדא: מפגיע · ענין תפלה ובקשה, כמו אל תפגע בי: ותושע לו זרועו · כי אין עוזר וסומך עמו כי אם כחו ולדקתו לבדו כי מעשה האל ולדקתו הם כעוזרים וסומכים למושיע אותו · ואמר זרועו ואמר לדקתו אמר זרועו כנגד העכו"ם לקחת נקמה מהם כמו שנאמר היוקח מגבור מלקות כמו שפירשנו, ואמר לדקתו כנגד האבות שזכר בריתו עמהם ולזרעם אחריהם ועושה עמהם לדקה להושיעם מהגלות, ובאמרו ותושע לו רוצה לומר לעצמו, והטעם לפי שעל האדון מוטל להושיע עבדו מיד המחזיקים בו והמשתעבדים בו כמו שהיו עושים בנו העכו"ם ועת העבד יושע האדון, רוצה לומר שיגדל שמו, וכן הושיעה ימינך ועננו: (יז) וילבש לדקה · כליו יהיו שני מינים על דרך משל כלי לדקה וישועה לישראל וכלי נקם לעכו"ם, המשיל כלי לכלי מלחמה שהם מגן שריון וכובע, משל שיגן על ישראל בגלות ובצאתם מהגלות מהאויבים שלא ירעו להם, והשריון והכובע אינם מלבושים אלא לפי שעה בעת המלחמה, והתשועה מעת התחלתה עד שיהיו ישראל בארצם ובשעת מלחמת גוג ומגוג · והמשיל כלי הנקם והקנאה לבגדים והמעיל שילבש האדם אותם כל שעה כי עוד כל ימי עולם יהיו העכו"ם ליושעו ישראל ורדו בשונאיהם ובני נכר אכריהם וכורמיהם והוא נקם וקנאה על השעבוד שעבדו בישראל כל ימי הגלות: תלבשת · שם ואמר השם אחר הפעל לחזק הענין · כמו ויגום דוד לום, קוף ה' על אבותינו קוף, ומעלה מעל, למען טבוח טבח, והדומים להם: כמעיל · המ"ם נקראת רפה שלא כמנהג ברוב אלא שנמצא כמוהו: (יח) כעל גמולות · כמו שלבש קנאה על גמול שגמל לפרעה ולסנחריב ולשאר לוררי ישראל כן ילבש קנאה כשיוליאם מגלותם, וכפל הענין עוד לחזק, ואמר כעל ישלם, כמו ששלם על אותם גמולות לאויביו כן ישלם, ומהו השלום חמה לצריו גמול לאויביו: גמול · הרע שעשו לישראל ישלם להם, וכפל עוד ואמר לאיים גמול ישלם, לאיי הגוים, וזכר איים לפי שישראל מפוזרים בגלות בכל האיים וכולם הרעו לישראל וכולם ישלם האל גמול: (יט) וייראו · ואמר שישלם הגמול ייראו אותו כל העולם ממערב וממזרח כלומר בכל העולם: כי יבא כנהר לר · פירש אדני אבי ז"ל יבא לשון שקיעה כמו ובא השמש וטהר, ישקע הלר ולא יראה עוד, כמו הנהר שיכנס בים ולא יראה, ופי' נוססה ענין ניסה, אמר רוח ה' תנוס הלר שלא יראה: ונססו · מבנין מרובע ושרשו נוס, ואז ובא לציון גואל: ובדברי רז"ל אם ראית דור שלרות רבות עליו חכה לו, שנאמר כי יבא כנהר לר וגו', וכתיב בתריה ובא לציון גואל, ויש לפרש כי יבא כנהר לר טעם למה שאמר וייראו ממערב ומזרח, ואמר טעם למה ייראו ה' כי יבא כנהר לר כי יבא גוג ומגוג שהוא הלר בארץ ישראל כמו הנהר הבא במרוצה ואז רוח ה' נוססה בו ותכלנו מן העולם, כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ואת זכריה, ואז ובא לציון גואל, כי אף על פי שיהיו ישראל בירושלם קודם שיבא גוג ומגוג כיון שיבא הוא יאמרו כי לא בא להם גואל הואיל והעכו"ם באים ונלחמים עליכם ותפשו האל שם בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אז יאמרו כי בא לציון גואל באמת ולשבי פשע ביעקב, כי אז ישובו כל ישראל בתשובה שלמה, ונוססה מענין נס, כמו כמסוס נוסס, כי מנהג העולם כי נושא הנס מכה ברגל בהעשותו במלחמה שנכנסו בתוכה ורוח ה' תהיה נוססה בו ומכה בחיל גוג ומגוג, ועל הדרך הזה תרגם יונתן וייתון כשפע נהר פרת מעיקים ובמימרא דה' יתברון:
ובא

מצודת דוד

ה'. את מעשיהם וירע בעיניו כי אין דבר נעשה במשפט הראוי: (טז) וירא. כי ראה שאין בהם איש כשר והגון להיות נגאלין בזכותו: וישתומם. וכאשר עמד בתמהון ויתבונן שאין בהם מי מפגיע ומתפלל על הגאולה: ותושע · זרוע ה' הושע לו להביא הגאולה מבלי זכות ומבלי מפגיע: ולדקתו · מדת הצדקה סמכה אותו לעשות לפנים משורת הדין: (יז) וילבש · לפי שיושיע את ישראל ויעשה עמהם לדקה ויעשה נקם בבבלים לזה אמר בו לשון הנופל בגבור היורד למלחמה: כשריון · כדרך גבור הלובש שריון: בראשו · ישים בראשו כדרך הגבור השם בראשו כובע נחושת: בגדי נקם · ר"ל יעשה נקמה בעכו"ם: תלבשת. שיהיה לו למלבוש: ויעט · יעטוף קנאה כמעיל המעטיף את הלובשו: (יח) כעל גמולות · כלה לומר כמו שלבש קנאה על תשלום גמולת לוררי ישראל אשר מאז כן עתה ילבש קנאה על אשר ישלם חמה לצריו: גמול לאויביו · כפל הדבר במ"ש: לאיים · אף ליושבים באיי הים ממרחק ישלם גמול מה שהרעו לישראל: (יט) ממערב · כל העולם יפחדו מה' ממערב וממזרח: כי יבא כנהר לר · ר"ל בעבור זה יפחדו מה' כי יראו אשר יבוא גוג ומגוג שהוא הלר בארץ ישראל ובמרוצה יבוא כנהר ואז רוח ה' נוססה בו ותכלנו מן העולם ולכן יפחדו מה': (כ) ובא לציון גואל · אז יבוא הגואל לציון והוא מלך המשיח: ולשבי פשע ביעקב: ר"ל גם אותם מבני יעקב שיצאו מן הכלל וישובו מפשעם גם להם יבוא המשיח ויגאלם

מצודת ציון

ענין חסרון כמו איש לא נעדר (לעיל מ): משתולל · ענין שוטה וסכל כמו מוליך יועצים שולל (איוב יב): (טז) וישתומם · ענין תמהון כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג) ואחז במשל מאדם העומד בתמהון ומתבונן בדבר: מפגיע · ענין תפלה ובקשה כמו ויגו עליו כמפגיע (איוב לו): כשריון · הוא כעין מלבוש עשוי מברזל ולובשים בו במלחמה להציל מהכאת חרב וחנית וכן ושריון קשקשים (ש"א יז): כובע הראש · שם כלי מגן על הראש כמו וכובע נחשת על ראשו (שם): נקם · מלשון נקמה: תלבשת. מלשון לבוש ובפני התוי"ן נוספין כתוי"ן של תפארת שהוא מלשון פאר: ויעט · ענין עטיפה כמו כבגד יעטה (תהלים קט): כמעיל · שם מלבוש מה: קנאה · ענין נקמה כמו בקנאו את קנאתי (במדבר כה): (יח) כעל גמולות כעל ישלם · כאו שני כפי"ן לדמיון גמור וכן כעמי כעמך (מ"א כב): גמולות · ענין תשלום שכר המעשה: (יט) וייראו · מלשון יראה והוא חסר יו"ד: נוססה בו · אוכלת בו כתולעת בעץ כמו

(כ) ובא לציון גואל · מפורש הוא : ולשבי · מנרע : (כא) ואני זאת בריתי אותם · פירוש החכם רבי אברהם בן עזרא זאת הברית שאכרות עמהם רוח הנבואה שיהיה להם, וזהו שאמר רוחי אשר עליך : ודברי אשר שמתי בפיך · כפל דבר כמו שכתוב והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר וגו', והנבואה לא תפסק מהם לעולם וזהו שאמר לא ימושו מפיך וגו' · אמר כנגד ישראל, ואדוני אבי ז"ל פירש כי בריתי היא התורה שנתנה בברית והבטיחם שלא תמוש מפיהם לעולם ותהיה ברית דבר שהוא קיים כי כל ברית הוא קיום דבר, ולפי דעתי כי כן הוא פירוש הפסוק, אמר ואני פירוש ואני מבטיח אותם בזאת לפי שאמר ולשבי פשע ביעקב שיהיו בלי עון נקיים מכל פשע אמר כי זאת תהיה בריתי אותם, כמו שאמר ירמיהו וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה וגו', ואמר ונתתי תורתי בלבם וגומר, ואומר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם וזה שאמר רוחי אשר עליך זאת רוח טהרה שאתן בתוכם שלא יחטאו עוד, וזה שאמר יחזקאל ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו וגו' וזהו שאמר ישעיהו רוחי אשר עליך כי זאת הרוח היתה בנבואה ואמר גו שאותה הרוח תהיה לישראל אז ודברי כמו שהם סדורים בפיך, ואמר כנגד ישראל לא ימושו מפיך אחר שאשים אותם בפיהם לא ימושו עוד לעולם לא מפיך ולא מפי זרעך לעולם : (א) קומי אורי . אמר כנגד ירושלם, ואורי ציוי וכבר פירשנו כי האורה משל על השמחה ועל הטובה, והחשך בהפכו על הצרה ועל הרעה שיבא : כי בא אורך . הגיע זמן ישועתך שהוא לך אורה גדולה, וכפל הענין ואמר וכבוד ה' עליך זרח, וכן תרגם יונתן ארי מטא זמן פורקנך, ויש מפרשים כי בא אורך שקע אורך כמו שאמר ובא השמש אמר דרך משל שקע אורך שהוא אור בעולם הזה ויהיה לך תמורתו אור גדול והיא הישועה והשמחה וכן אמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם והכל דרך משל: (ב) כי הנה החשך · חשך וערפל משל על הצרות : יזרח ה' · וכבודו עליך יראה · כפל ענין במלות שונות כי ה' כבוד ה', ויש מפרשים כמו בכבודו, וכן נראה בכבודו : (ג) והלכו גוים · כמו שאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו וזהו שילכו הגוים לאור ישראל הם ומלכיהם ושריהם : זרחך . שם יתאר ממנו זרח על משקל נמח פרח : (ד) שאי סביב . כולם פירוש בניך ובנותיך, וכת"י כל עם גלותא ובא הידיעה אחר הכנוי כמו וישנו את טעמו ותפתח ותראהו את הילד והדומים להם שכתבנו בספר מכלל : תאמנה . מענין כאשר ישא האומן את היונק והיתה הנו"ן ראויה להדגש לחסרון נו"ן השרש כי הנו"ן כתובה לרבות ואדוני אבי ז"ל כתב כי המלה יחידה והנו"ן שרש והה"א נוספת כה"א ותקרבנה ותבאנה ואעפ"י שאמר ובנותיך, ר"ל כל אחת ואחת, ופי' על צד תאמנה, על צד המלכות והשרות כמו שכתוב ושרותיהם מניקותיך : (ה) אז תראי . מן ראה , ורבים טעו בזאת המלה שקראו התי"ו בגעיא , כמו מן ירא , וגם יש ספרים שכתב ביו"ד וטעות הוא כי מן ראה היא , וכן ת"י בכן תחזין ותנהרין , ופירש תראי בניך שיבאו מכל צד ויאהבו פניך , וזהו ונהרת שהוא ענין אורה כמו ואל תופע עליו נהרה הביטו אליו ונהרו : ופחד ורחב לבבך · ופחד האדם ההבהל בבא אליו טובה רבה פתאום ורחב לרוב הטובה ולרוב העם שיבאו לך כי כמו שיצר הלב בעבור הרעה והצרה והאבל כי ירחב לטובה ולשמחה : כי יהפך עליך המון ים, כי היות תרבה ושמחה ועתה תהיו כבסף כי יבאו עליך עמים רבים כהמון ים ות"י ותדחלין ויפתי לביך וגומר : (ו) שפעת · ענין רבוי וכן ושפעת מים תכסך כי שפע ימים יינקו : בכרי · הם גמלים הקטנים עולי ימים , וכן בכרה קלה : ותהלות ה' יבשרו · כתרגומו כלומר הגמלים והסוחרים והזהב והלבונה יביאו אותם בסחורה גם למנחה למלך המשיח ולבית ה', וטעם יבשרו לפי שיהיו אומות העולם חדשים בספור תהלות ה' כי עד אותו הזמן ישראל הוא שיתיחדו בספור תהלות ה' וכל מספר חדשות יקרא מבשר : (ז) כל צאן קדר, ר"ל רוב כמו וכל הארץ באו מצרימה, קדר ונביות מגדלי צאן לרוב כי הם יושבי אהלים ונוסעים ממקום למקום ומבקשים מקום המרעה : אילי נביות ישרתוך · חסר בי"ת השמוש ופי' באילי נביות ישרתוך הגוים שיביאו לך מנחה מהם : ישרתונך · מלעיל באתנחתא בתי"ו לפיכך הנו"ן בסגו"ל : יעלו על רצון מזבחי · כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון , וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם ופירוש יביאו מנחה מהם , וכן יעלו מהם על מזבחי שיקריבו מהם קרבן לה' : או ישראל יקריבו מהם · יש מחלוקת בדבר זה בדברי רז"ל כי רבי אליעזר אומר שאין מקריבין מבהמות העכו"ם לא אתנו ולא הם לפי שחושדין בהם לרביעה, וקשו זה הפסוק לר' אליעזר ופירק

בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהוָה׃ כא וַאֲנִי זֹאת
בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהוָה רוּחִי אֲשֶׁר
עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־
יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע
זַרְעֲךָ אָמַר יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃
ס א קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ
וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח׃ ב כִּי־הִנֵּה
הַחֹשֶׁךְ יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים
וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ
יֵרָאֶה׃ ג וְהָלְכוּ גוֹיִם לְאוֹרֵךְ וּמְלָכִים
לְנֹגַהּ זַרְחֵךְ׃ ד שְׂאִי־סָבִיב עֵינַיִךְ
וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ
מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנֹתַיִךְ עַל־צַד
תֵּאָמַנָה׃ ה אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד
וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן
יָם חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃ ו שִׁפְעַת
גְּמַלִּים תְּכַסֵּךְ בִּכְרֵי מִדְיָן וְעֵיפָה
כֻּלָּם מִשְּׁבָא יָבֹאוּ זָהָב וּלְבוֹנָה יִשָּׂאוּ
וּתְהִלֹּת יְהוָה יְבַשֵּׂרוּ׃ ז כָּל־צֹאן
קֵדָר יִקָּבְצוּ לָךְ אֵילֵי נְבָיוֹת יְשָׁרְתוּנֶךְ
יַעֲלוּ עַל־רָצוֹן מִזְבְּחִי וּבֵית תִּפְאַרְתִּי

לְאוֹרַיְתָא אֲמַר יְיָ׃ כא וַאֲנָא
דֵין קְיָמִי עִמְּהוֹן אֲמַר יְיָ רוּחַ
קוּדְשִׁי דַעֲלָךְ וּפִתְגָמֵי נְבוּאָתִי
דְשַׁוִּיתִי בְּפוּמָךְ לָא יֶעְדּוּן
מִפּוּמָךְ וּמִפּוּם בְּנָךְ וּמִפּוּם בְּנֵי
בְנָךְ אֲמַר יְיָ מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא׃
א קוּמִי אַנְהַרִי יְרוּשְׁלֵם אֲרֵי
מְטָא זְמַן פּוּרְקָנִיךְ וִיקָרָא דַיְיָ
עֲלָךְ יִתְגְּלֵי׃ ב אֲרֵי הָא
חֲשׁוֹכָא יְחַפֵּי אַרְעָא וְרִבְלָא
לְמַלְכְוָתָא וּבִיךְ יִשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא
דַיְיָ וִיקָרֵיהּ עֲלָךְ יִתְגְּלֵי׃ ג וִיהָכוּן
עַמְמִין לִנְהוֹרִיךְ וּמַלְכַיָא לְקֳבֵיל
זְהוֹרִיךְ׃ ד זְקוֹפִי יְרוּשְׁלֵם סְחוֹר
סְחוֹר עֵינָךְ וַחֲזִי כָּל בְּנֵי עַם
גָּלוּתָךְ דְּמִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן לְגַוִיךְ
בְּנָךְ מֵרָחִיק יֵיתוּן וּבְנָתָךְ עַל
גְּסָסִין יִתְנַסְבָן׃ ה בְּכֵן תֶּחֱזִין
וְתִנְהֲרִין וְתִדְחֲלִין וְיִפְתֵּי לִבִּיךְ
בְּדַחֲלַת חַטָאִין אֲרֵי יִתְחֲלַף
לִיךְ עוֹתַר מַעַרְבָא נִכְסֵי פַּלְחֵי
כוֹכְבַיָא יִתְעֲלוּן לְגַוִיךְ׃ ו שֵׁירַת
עַרְבָאֵי תַּחֲפֵי סַחְרָנָךְ הוּגְנֵי
מִדְיָן וְהוֹלַד כּוּלְהוֹן מִשְּׁבָא
יֵיתוּן דְּהַב וּלְבוֹנָה יְהוֹן טָעֲנִין
וְדַאֲתָן עִמְּהוֹן בְּתוּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ
יְהוֹן מִשְׁתַּעַן׃ ז כָּל עָאן
עַרְבָאֵי יִתְכַּנְשׁוּן לְגַוִיךְ דִּכְרֵי נְבָיוֹת יְשַׁמְּשׁוּנִיךְ יִתַּסְקוּן לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחִי וּבֵית

חריבה עדיין לא בא הגואל סא"א):(כא) זאת בריתי אותם. בדבר זה כרתי בריתי להם ואקיים כי אף בגלותם לא תשכח תורתי מהם : (ד) על צד תאמנה : על גססין. כסאים של מלכים תהיינה אמונות : (ה) אז תראי ונהרת : בכן תחזין ותנהרין . ופחד ורחב לבבך : ויתמה וירחב לבך : כי יהפך עליה המון ים . ארי יתחלף ליך עתר מערבא : חיל גוים . נכסי דפלחי כוכבית : (ו) שפעת : רוב : בכרי מדין: הוגני מדין הם גמלים בחורים וכן בכרה קלה (ירמיה ב) : ועיפה . גם הם מבני מדין עיפה ועפר (בראשית כה) : (ז) אילי נביות · דכרי נביות : כראשונה

ומספ' ג' בקריאה וסימ' הראשונות מאז הגדתי . ואני זאת בריתי אותם אמר ב' בפסוק : ועד עולם י"ב דספי' בקריאה וסימ' למרבה המשרה ולשלום אין קץ . ואני זאת בריתי אותם אמר · לאמר שובו נא איש מדרכו · ושכנתי אתכם במקום הזה . ושמתי את הצולעה לשארית · ויברך דוד את ה' לעיני · ואנחנו נברך יה מעתה : יחל ישראל אל ה' . יהי שם ה' מבורך · וחסד ה' מעולם ועד עולם . ירושלם הרים סביב לה . ה' ישמור צאתך ובואך .

תולדות אהרן זאת בריתי ילק"מ
סס עקידה שער
מד עקרים מ"ד פכ"ד : הנה החשך .
סנהדרין לט עקדה שער סו : והלכו
גוים . ב"ב עס עקרים מ"ב פכ"ט :
צאן קדר · עכו"ם כג כד :

מצודת דוד

(כא) ואני זאת בריתי . ר"ל הנה על זאת אכרות ברית עמהם אמר ה' ופירש על מה היא הברית ואמר רוח הנבואה השורה עליך אתה ישראל ודברי התורה אשר שמתי בפיך ללמדם הנה שתי אלה לא יסורו מפיך וגו' כן אמר ה' שלא ימושו מעתה ועד עולם עד סוף כל הדורות : ס (א) קומי אורי אתה ירושלים קומי והאירי כי בא לך ההארה הראויה לך והוא משל על השמחה והטובה : וכבוד ה' וכו' . ר"ל השכינה יגלה עליך ותשרה בך : (ב) יכסה ארץ . רלה לומר צרות יתרבו בעולם : וערפל לאמים · כפל הדבר במ"ש : יזרח ה' , יאיר לך אור הישועה : וכבודו וכו' . ר"ל ישרה השכינה עליך : (ג) לאורך . ר"ל ממך ילמדו דרכי ה' ואתה תאיר עיניהם : ומלכים וכו' · כפל הדבר במ"ש : (ד) שאי . אתה ירושלים שאי עיניך מסביב וראי איך כל אנשיך נקבצו ובאו אליך על צד תאמנה . כל אחת מהן תהיה מגודלת על צד המלכים ובחיקם וכמה שכתוב והיו מלכים אומניך (לעיל מט) : (ה) אז תראי . את בניך באים מכל צד ויאיר פניך מרוב השמחה : ופחד · דרך האדם להיות נבהל וכאלו מפחד בבוא אליו טובה פתאום : ורחב · יתרחב לבך בעבור רוב הטובה והשמחה : כי יהפך · המון עושר העכו"ם ההופכים בפאת המערב יתהפך לבא לך : חיל וכו' . כפל הדבר במ"ש : (ו) שפעת גמלים : רבוי גמלים יביאו לך למנחה ויכסו הארץ : בכרי מדין · גמלים בחורים הבאים ממדין ועיפה : כולם משבא יבואו . כל בני שבא יבואו אליך וישאו עמהם זהב ולבונה לאמנה לה' ובבואם להרלה יבשרו ויספרו תהלות ה' : (ז) כל צאן קדר . הצאן שבארץ קדר המה מובחרים : יקבצו לך . יאספו לסביאם אליך : אילי נביות · האילים שבנביות המה מובחרים : ישרתונך : יהיו לך לצרכך : יעלו וכו' הוא כמו הפוך יעלו על מזבחי לרצון כמו כל תשא עון (הושע יד) ורבים כמוהו : ובית תפארתי

מצודת ציון

כמו והיה כמסוס נוסס (לעיל י) : (כ) נאום · ענין אמירה : רוחי · כן יקרא הנבואה כמו והיה אחרי כן אשפוך את רוחי (יואל ג') : ימושו · ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות יג) : (ב) וערפל · עב הענן : (ג) לנוגה · ענין הארה כמו מנוגה נגדו (תהלים יח) : זרחך · מלשון זריחה : (ד) על צד · הדרך לשאת הקטן על צדו : תאמנה · ענין גידול בנים קטנים כמו ויהי אומן את הדסה (אסתר ב) : (ה) תראי · מלשון ראיה : ונהרת · ענין הארה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג) : המון · ענין רבוי כמו ומי אוהב בהמון (קהלת ה) : ים · פאת מערב : חיל · ענין עושר כמו חיל בלע (איוב כ) : שפעת · ענין רבוי כמו משפעת סוסיו (יחזקאל כו) : בכרי · גמלים בחורים כמו בכרה קלה (ירמיה ב) : ולבונה · שם מין בושם הוא מסממני הקטורת : יבשרו · ענין ספור חדשות : [ז] נביות · שם מקום ישבו שם מבני ישמעאל כמ"ש בכור ישמעאל נביות (בראשית כה) : ישרתונך · יהיו לצרכך וכמוהו את בגדי השרד

ותירץ כולם גרים גרולים הם לעתיד לבא דכתיב כי או אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד : אפאר . שיביאו שם הגוים מנחה וקרבנות , וטעם אפאר שאתן בלבם לפארו , וכן טעם אהפוך אל עמים : (ח) מי אלה . אמר תעופינה לשון נקבות על קהלות ישראל שעולות מסגלות מזה ומזה ותבאנה קל מהרה כמו העב , והמשיל מרוצת הקלות לעופפות כי היא התנועה הקלה שבתנועות וכן מחץ יעוף יומם : וכיונים אל ארבותיהם , כי יותר יעופו מהרה בשובם אל קיניהם ממה שיעופו בצאתם מהם מפני שממהרות לשוב אל גוזליהם שהניחו להאכילם מאשר בפיהם : ארבותיהם . הם חלונות השובך , וכ"ף כיונים פתוחה לידיעה כלומר היונים שיניחו הגוזלים בשובך : (ט) כי לי איים יקוו . פירוש יושבי האיים יקוו לי כי אני המטיב ומריע לפיכך יביאו בניך במקומם , ואפילו יהיו רחוק יביאו אותם אל א"י : ואניות תרשיש בראשונה . בחסרון כף הדמיון כבראשונה כמו שהיו באות אניות תרשיש בראשונה בימי שלמה : כספם וזהבם אתם . אפשר כספם וזהבם של ישראל כלומר עם כל ממונם יבאו לא יניחו ממונם דבר כארצות הגולה , או אפשר כספם וזהבם של העכו"ם כמו שנאמר בעזרא בכל ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה לשם ה' אלהיך כי ישמעו את שמע כבודו וגדלו שיעשה בגוליהו עמו מהגלות ובעשותו נקמה בשונאיהם : פארך . בקמץ הרי"ש לנקבה כמו בכנוי הזכר בעבור כי כאשר מדבר כנגד כנסת ישראל ידבר פעם בלשון זכר ופעם בלשון נקבה לשון זכר כנגד העם ולשון נקבה כנגד הכנסה , ופירוש פארך הוא נתן לך הפאר והכבוד הזה שיעבדוך העכו"ם : (י) ובנו בני נכר . מלבד שיעבדוך במנחות שיביאו לך יעבדוך בארצך שיבנו חומותיך ויעשו מלאכתך : ישרתונך , מלעיל כמו אשר לפניו : כי בקצפי . אז תכיר כי כל ענייניך בין הטוב בין הרע הוא מאתי ואינו מקרה כלל כי בעת שהיה קצפי עליך היית אתה לעבדים בגלות ובעת רצוני שיהיה עליך יעבדוך אפילו מלכי העכו"ם כמו שאמר הנה : (יא) ופתחו . מן הדגש והוא פעל עומד , וכן פתח המדבר פתחה אזניך , כלומר יהיו נפתחים תמיד יומם ולילה להביא אליך חיל גוים , אמר כנגד העיר ירושלם כמו שהיא כל הפרשה שעריך יהיו נפתחים תמיד בלילה כמו ביום כדי שיכנסו נושאי חיל הגוים אליך למנחה כי יהיה שלום בעולם וילכו בלילה בעת החום , וכן תרגם יונתן להביא אליך לאעלא בגוך נכסי עממיא : ומלכיהם נהוגים . יהיו נהוגים אליך שיבאו לפני מלך המשיח כעבדים לפני אדוניהם , ומה שאמר נהוגים כי מנהג המלכים כשילכו בדרך ילכו רוכבים או רגלים ינהגו אותם שרים דרך כבוד , ויונתן תרגם נהוגים זקוקים רוצה לומר אסורים בזיקים : (יב) כי הגוים חרוב יחרבו . ענין חרבן . ויש מפרשים ענין חרב כלומר יהרגו : (יג) כבוד הלבנון . העצים הטובים שבו ואח"כ מפרש מה הם כמו שהיה משלח חירם מלך צור למלך שלמה : ברוש תדהר ותאשור , כבר פירשנו בפרשת העניים והאביונים : לפאר מקום מקדשי . שיבנו בהם בית המקדש : ומקום רגלי אכבד . כי בית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד ואם כסא הכבוד מושבו בית המקדש הדום רגליו אכבד כי הוא יתן בלבם להביא : (יד) והלכו שחוח . שם בשקל גבוה קומתו מן תחתיו שחתו : בני מעניך . אותם שהיו מעניך בגלות ומתו כבר

אֲפָאֵר׃ ח מִי־אֵלֶּה כָּעָב תְּעוּפֶינָה
וְכַיּוֹנִים אֶל־אֲרֻבֹּתֵיהֶם׃ ט כִּי־לִי ׀
אִיִּים יְקַוּוּ וָאֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ בָּרִאשֹׁנָה
לְהָבִיא בָנַיִךְ מֵרָחוֹק כַּסְפָּם וּזְהָבָם
אִתָּם לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהַיִךְ וְלִקְדוֹשׁ
יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ׃ י וּבָנוּ בְנֵי־נֵכָר
חֹמֹתַיִךְ וּמַלְכֵיהֶם יְשָׁרְתוּנֶךְ כִּי
בְקִצְפִּי הִכִּיתִיךְ וּבִרְצוֹנִי רִחַמְתִּיךְ׃
יא וּפִתְּחוּ שְׁעָרַיִךְ תָּמִיד יוֹמָם וָלַיְלָה
לֹא יִסָּגֵרוּ לְהָבִיא אֵלַיִךְ חֵיל גּוֹיִם
וּמַלְכֵיהֶם נְהוּגִים׃ יב כִּי־הַגּוֹי
וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ
וְהַגּוֹיִם חָרֹב יֶחֱרָבוּ׃ יג כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן
אֵלַיִךְ יָבוֹא בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר
יַחְדָּו לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי וּמְקוֹם
רַגְלַי אֲכַבֵּד׃ יד וְהָלְכוּ אֵלַיִךְ שְׁחוֹחַ
בְּנֵי מְעַנַּיִךְ וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל־כַּפּוֹת
רַגְלַיִךְ כָּל־מְנַאֲצָיִךְ וְקָרְאוּ לָךְ עִיר
יְהוָה צִיּוֹן קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ טו תַּחַת
הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר וְשַׂמְתִּיךְ לִגְאוֹן עוֹלָם
מְשׂוֹשׂ דּוֹר וָדוֹר׃ טז וְיָנַקְתְּ חֲלֵב גּוֹיִם וְשֹׁד מְלָכִים תִּינָקִי
וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה מוֹשִׁיעֵךְ

תּוּשְׁבַּחְתִּי אֲשַׁבַּח׃ ח מַן אִלֵּין
דְּאָתַן בִּגְלֵי כַּעֲנָנִין קַלִּילִין וְלָא
אִתְעַכָּבָא גָּלְוָתָא דְּיִשְׂרָאֵל
דְּמִתְכַּנְשִׁין וְאָתַן לְאַרְעֲהוֹן
הָא כְּיוֹנִין דְּתַיְבָן לְגוֹ
שׁוֹבְכֵיהוֹן׃ ט אֲרֵי לְמֵימְרִי נַגְוָן
יְסַבְּרוּן וְנָחֲתֵי סְפִינֵי יַמָּא אֵידָא
פַרְסָא קָלְעָהָא בְּקַדְמֵיתָא
לְאַיְתָאָה בְנַךְ מֵרְחִיק כַּסְפְּהוֹן
וְדַהַבְהוֹן עִמְּהוֹן לִשְׁמָא דַּיְיָ
אֱלָהָךְ וּלְקַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי
שַׁבְּחָךְ׃ י וְיִבְנוּן בְּנֵי עַמְמַיָּא
שׁוּרָךְ וּמַלְכֵיהוֹן יְשַׁמְּשׁוּנִיךְ
אֲרֵי בְרוּגְזִי אַלְקֵיתִיךְ וּבִרְעוּתִי
אֲרַחֵם עֲלָךְ׃ יא וְיִתְפַּתְּחוּן
תַּרְעַךְ תְּדִירָא יְמָם וְלֵילֵי לָא
יִתְאַחֲדוּן לְאַעָלָא לְגַוִּיךְ נִכְסֵי
עַמְמַיָּא וּמַלְכֵיהוֹן זְקִיקִין׃
יב אֲרֵי עַם וּמַלְכוּ דְּלָא
יִפְלְחוּנִיךְ יְרוּשְׁלֵם יֵיבְדוּן
וְעַמְמַיָּא אִשְׁתֵּיצָאָה יִשְׁתֵּיצוּן׃
יג יְקַר לִבְנָן לְגַוִּיךְ יִתְעַל בִּירָנַן
מוֹרָנִין וְאֶשְׁכְּרָעִין כַּחֲדָא
לְשַׁבָּחָא אֲתַר בֵּית מַקְדְּשִׁי
וַאֲתַר בֵּית אַשְׁרָיוּת שְׁכִנְתִּי
אֵיַקַּר׃ יד וִיהָכוּן לְגַוִּיךְ כְּפִיפִין
בְּנֵי מְשַׁעְבְּדַיִךְ וְיִשְׁתַּטְּחוּן
לְמִבְעֵי מִנִּיךְ עַל פַּרְסַת רַגְלַיִךְ
כָּל דַּהֲווֹ מַרְגְּזִין לִיךְ וְיִקְרוֹן לִיךְ
קַרְתָּא דַּיְיָ צִיּוֹן דְּאִתְרְעֵי בַהּ קַדִּישָׁא דְּיִשְׂרָאֵל׃ טו חֲלַף דַּהֲוֵית שְׁבִיקָא וּמְטַלְטְלָא וְלֵית דְּעָדֵי וַאֲשַׁוֵינָךְ לִיקַר
עֲלַם בֵּית דִּיץ דָּר וְדָר׃ טז וְתִסְבְּעִין נִכְסֵי עַמְמַיָּא וּבְבִזַּת מַלְכִין תִּתְפַּנְּקִין וְתִידְעִין אֲרֵי אֲנָא

(ט) בראשונה . כמו כבראשונה בימי שלמה כענין שנא' (מ"א י) כי אני תרשיש למלך בים אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו' : תרשיש שם הים : לשם ה' אלהיך : שנקרא עליך כי ישמעו שמעו ושם גבורתו ויבואו : כי פארך . נתן לך פאר : (י) וברצוני . ובהרילותי לך איטונ"א פיימנ"ט בלע"ז : (יא) ופתחו שעריך תמיד . ל' פתח ממשקולת ל' כבד ע"ש שפתיהתן פתיחת עולם פתיחת תמיד כמו שבר מל' שבירה כך מלשון פתיחה טי"ם אובירט"ש בלע"ז : (יג) ברוש תדהר ותאשור . מיני עצי יער לבנון : (יד) ציון קדוש ישראל . ציון דאיתרעי בה קדישא דישראל ציון של קדוש ישראל : (טז) ושד מלכים : ל' שדים ותינקי

ומקום ג' בקריאה וסימ' ומקום רגלי אכבד : ומקום משכן כבודך : ומקום הצדק שמה הרשע : והשתחוו ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר בא :

תולדות אהרן כעב תעופנה . ב"ב עם זוכר משפטים : והגוים חרב . (סוטה כא) :

בזמן הישועה בניהם ילכו אליך שוחחים ומתנפלים לפניך , ור"ל מעניך מעני בניך . כי כנגד ירושלים מדבר . על כפות רגליך ועל כפות רגלי בניך ורוצה לומר על מדרך הכפות כי הכף מתחת : עיר ה' . כי כבודו יראה בה : ציון קדוש ישראל , סמוך ציון של קדוש ישראל : (טו) תחת שאוכה . שנגלה כבוד ה' מעליך : ואין עובר . כתרגום : משוש דור ודור . לכל דורות העולם תהיה משוש כמו שנקראת יפה נוף משוש כל הארץ : (טז) וינקת חלב גוים . דרך משל כלומר שתאכלי טוב ארץ העכו"ם : ושד מלכים . באולם כמו כפתח כמו אלנו שד , והוא על דרך משל תגלה לומר טובה

מצודת דוד

הפארתי . זהו כפ"ק : אפאר . כי האומות יביאו שמה מנחת כסף וזהב : (ח) מי אלה . כאלו הבריות ישאלו על בני הגולה מי אלה אשר ממהרים לשוב כעפיפת העב וכיונים הממהרים לעוף אל ארובותיהם הם חלונות השובך : (ט) איים יקוו . יושבי איי הים יאספו לבוא אלי והאניות ההולכות על ים תרשיש הם יתעוררו בראשונה להתאסף ולהביא בניך וכו' : כספם וכו' . להביא מנחה לה' : לשם ה' . כ"ז יהיה בעבור פרסום שם ה' : ולקדוש ישראל . כפל הדבר במ"ש : כי פארך . אשר נתן לך פאר והדר ותשיבות : (י) חומותיך : חומות הערים : ישרתונך . ישמשו אותך : כי בקצפי . ר"ל כל הבאה עליך לא היה בדרך הטבע כי מעבר הכיתי אותך בקצפי ולזה היית בתכלית השפלות ועתה רחמתי אותך ברצוני שטוב ולזה תתגדל ממעל רב : (יא) ופתחו וכו' . יהיו פתוחים ועומדים : יומם וכו' . כפל הדבר במ"ש : חיל גוים . עושר העכו"ם : (יג) כבוד הלבנון . האילנות הנכבדים שביער הלבנון יביאו אליך והם ברוש תדהר ותאשור כולם יחדיו : לפאר : לנטוע בהם מקום מקדשי בנין מפואר : ומקום רגלי אכבד : בה"מ יבנה בנין מכובד ואחז במשל כאלו המקום יושב על הכסא אשר בשמים ורגליו יורדים לנוח בבה"מ כמו והשתחוו להדום רגליו (תהלים צט): (יד) שחוח . בכפיפה ובהכנעה : על כפות רגליך . ר"ל עד סמוך לארץ : עיר ה' . עיר של ה' ציון של קדוש ישראל וכפל הדבר במ"ש : (טו) תחת . במקום שהיית עזובה ולא היה מי מתחבר עמך והיית שנואה לכולם ואין מי עובר בארצך לשאול לשלום לך : ושמתיך . במקום זה אשים אותך לגאון עולם ולהיות מושלת עד עולם ולהיות מלאה משוש בכל ימי הדורות : (טז) וינקת : הוא דרך משל לומר שתאכלי טוב הגבלים : ושד וכו' כפל הדבר במ"ש : וידעת . כי אני

מצודת ציון

הפאר לשרת בקודש (שמות לה) : (ח) כעב . כענן : תעופינה : מלשון עפיפה ופריחה : ארובותיהם . מלשון ארובה וחלון כמו וארובות השמים (בראשית ז) ור"ל תנוגות השובך והוא מקום מדורם : (ט) יקוו . ענין אסיפה כמו יקוו המים (בראשית א) : ואניות . ספינות : (י) בקצפי . מלשון קצף וכעס : (יב) חרב יחרבו . מלשון חורבן : (יג) הלבנון . שם יער בארץ ישראל : ברוש וגו' . שמות מיני אילנות חשובים : (יד) שחוח . ענין כפיפה והשפלה כמו תחתיו שחחו עזרי רהב (איוב ט) : מעניך . מלשון עינוי : כפות רגליך . כמו שנקרא שטיחת היד כף היד כן נקרא שטיחת הרגל כף הרגל : מנאציך . ענין בזיון כמו נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב) : (טו) תחת . במקום : לגאון . ענין ממשל רב : משוש . ענין שמחה : (טז) וינקת . מלשון יניקה

טובה, וכן תרגם יונתן ותסבעון נכסי עממין ובזת מלכין תתפנקון: (יז) תחת הנחשת. תחת הנחשת שלקחו העכו"ם ממך אביא זהב, כלומר אתן בלבם שיביאו לך כפלים וכפלי כפלים מאשר לקחו ממך הם ואבותיהם: ושמתי פקדתך שלום. תחת פקודתך שהיו העכו"ם נותנים פקידים על ישראל לגבות מהם מס אשים לך שלום וצדקה ולא יהיו עוד עליך פקידים ונוגשים: (יח) לא ישמע עוד חמס. שיעשו לך העכו"ם לא ישמע עוד: וקראת. או תקראי ישועה חומותיך כי לא תצטרכי עוד לעזרת על החומות ולסגור השערים מפני האויב, לפיכך תקראי להם ישועה כאלו במלחמה שהותה מקדם וכן בשעריה לא יספרו בהם אלא תהלות ה', ויונתן תרגם ויערעון פורקן על שורך ועל תרעך יהון משבחין: (יט) לא יהיה. כבר פירשנו כי ימשיל הישועה והטובה לאורה, ואמר כלשון יהיה. אורך גדול שהוא אור ה' הוא הטובה הגדולה עד שלא יהיה נחשב אור השמש ואור הירח לכלום. והכל דרך משל כמו שאמר. ואור החמה יהיה שבעתים: לתפארתך. שתתפארי בכבודו וטובו שיגדיל עמך: (כ) לא יבא. גם זה משל, כתרגומו לא תבטל עוד מלכותך ויקרך לא יעדי: (כא) ועמך כולם צדיקים. שיצרף אותם כאלו, ובאמר שכתוב וצרפתים כצרוף כסף ובחנתים וכו' והיו כולם לצדיקים וקדושים, כמו שכתוב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו וגו': לעולם ירשו ארץ, שלא יגלו עוד ממנה לעולם כי יהיו צדיקים: נצר מטעי. שיראו במעשיהם כי אני נטעתים, לא כבראשונה שאמר עליהם מדוע קויתי לעשות ענבים ויעש באושים ולא היה כראוי היה מטע ה' אלא זמורת זר: להתפאר. שאתפאר בהם בקרא להם עם ה', כמו שאמר ישראל אשר בך אתפאר: (כב) הקטן. אינו אומר על גוף אחד כי אם ענין קטן וצעיר אלא רוצה לומר השבט והמשפחה הקטן מהם יהיה לאלף פעמים ממה שהוא עתה וכפל הענין במ"ש כמנהג, ואמר הצעיר לגוי עצום: אני ה' בעתה אחישנה. זאת הטובה שאני מבטיחם אני ה' העושה שהיכולת בידי, ואמר בעתה ואמר אחישנה אמרו רז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה, ויש לפרש כשיגיע עתה אחישנה, לגמרה מהרה כי לא יארך זמן מעת התחלת הישועה עד כלותה, וי"ת אנא ה' בזמנה אייתינה: (א) רוח ה' עלי. אלה הם דברי הנביא על עצמו רוצה לומר כי הבשורות הטובות שאמר ושעתיד לומר רוח הנבואה מאת ה' היא ששרתה עליו ושלחו האל לבשר בהם ישראל העתידים להיות בגלות זמן ארוך וימצאו אלה הנחמות כתובות ולא יתיאשו מן הגאולה, כי מפי ה' הם אלה הנחמות ששלחני לאומרם ולכתבם לבשר בהם בני הגלות שהם ענוים ונשברי לב כי סובלים הגלות לשם ה', ואלו רצו לצאת מיחודו ומתורתו היו כאחד מהעמים אשר הם ברשותם, וטעם משח, רבה וגדל ומנה אותי להיות שליח באלה הנחמות, וכן ומשחת את אלישע, תמשח לנביא תחתיך, אל תגעו במשיחי, ולפי שמנוי המלכים הוא על ידי משיחה נאמר למנוי אחר לשון משיחה, ואף על פי שאין שם משיחה, ופירוש יען בעבור, כי אפשר שתשרה עליו רוח נבואה ולא ימנה אותו להיות שליח לבשר בנבואה הביא אחרים, לפיכך אמר רוח ה' עלי יען משח אותי, כלומר מה שאני אומר ברוח נבואה ששרתה עלי בעבור כי האל מנה אותי לזה להיות שליח לבשר ענוים לחבש לנשברי לב: פקח קוח. שתי מלות וענינם מלה אחת, ופירוש פתוח המאסר, ויש לפרשו כענין שתי מלות ושיקראו לאסירים פקח, רוצה לומר שיפתחו ממאסרם, וכן יקראו להם קוח, ר"ל שילקחו מהגלות, ואדוני אבי ז"ל פירש כי שם המאסר קוח לפי שהם נלקחים ונכלאים בו, כאלו אמר פתחו בית המאסר ויצאו האסירים, ויונתן תרגם ולדאסירים אתגלו לנהור:

וגאלך אביר יעקב: יז תחת הנחשת
אביא זהב ותחת הברזל אביא
כסף ותחת העצים נחשת ותחת
האבנים ברזל ושמתי פקדתך שלום
ונגשיך צדקה: יח לא ישמע עוד
חמס בארצך שד ושבר בגבוליך
וקראת ישועה חומתיך ושעריך
תהלה: יט לא יהיה לך עוד השמש
לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר
לך והיה לך יהוה לאור עולם
ואלהיך לתפארתך: כ לא יבוא
עוד שמשך וירחך לא יאסף כי
יהוה יהיה לך לאור עולם ושלמו
ימי אבלך: כא ועמך כלם צדיקים
לעולם יירשו ארץ נצר מטעו מעשה
ידי להתפאר: כב הקטן יהיה לאלף
והצעיר לגוי עצום אני יהוה בעתה
אחישנה:

סא א רוח אדני יהוה עלי יען
משח יהוה אתי לבשר ענוים
שלחני לחבש לנשברי לב לקרא
לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח:

י"ח פסוקים דמיין · מטעי ק' · ג' חסרים וכו' · ג' ותרוץ מלין

יי פרקיך ומשיזביך תקיפא
דיעקב: יז חלף נחשא דבזו
מניך ירושלם איתי דהבא
וחלף ברזלא איתי כספא
וחלף אעיא נחשא וחלף
אבניא ברזלא ואשוי פרנסך
שלם ושלטוניך בזכו: יח לא
ישתמע עוד חטופא בארעיך
בזא ותבירא בתחומיך ויערעון
פורקן על שורך ועל תרעך
יהון משבחין: יט לא תצטרכין
עוד לניהור שמשא ביממא
ואף לא לזיהור סיהרא בליליא
ויהי ליך יי לניהור עלם
ואלהך לתושבחתיך: כ לא
תבטיל עוד מלכותיך ויקריך
לא יעדי ארי יי יהי ליך לניהור
עלם וישלמון יומי אבליך:
כא ועמיך כולהון זכאין לעלם
יחסנון ארעא ניצבא דחדותי
עובד גבורתי לאשתבחא:
כב דזעיר בהון יהי לאלפא
ודחלש לעם תקיף אנא יי
בזמנה איתינה: א אמר נביא
רוח נבואה מן קדם יי אלהים
עלי חלף דרבי יתי יי לבשרא
ענותניא שלחני לתקפא
לתבירי לבא למקרי לדשבן
חירו ולדאסירין תמן אתגלו

ותינקי יורה עליו: (יז) תחת הנחשת. שנטלו ממך: ושמתי פקודתך שלום: ואשוי פרנסך שלם ושלטוניך בזכו: פקודתך. פקידים שלך. ורבותינו אמרו הפקידות שבאו עליך בגלותך והנוגשים שדחקוך יהיו לך לשלום ולצדקה: (יט) לא יהיה לך עוד: לא תצטרכי לאור השמש: (כ) לא יאסף. לשון אספו נגהם (יואל ב) הכניסו אורם: (כא) להתפאר. שאהיה מתפאר בהם פירוונטי"ר בלע"ז: (כב) בעתה אחישנה. זכו אחישנה לא זכו בעתה: (א) יען משח. אין משיחה זו אלא ל' שררה וגדולה: לקרוא לשבויים דרור. כלומר לבשר להם בשורת הגאולה: פקח קוח. פקח את מלקוחם ושביים והתירם:
שנת

ישמע י' בקריאה וסי' ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו · לא ישמע עוד חמס בארצך · וגלתי בירושלם וששתי · כהקיר בור מימיה כן · כה אמר ה' עוד ישמע במקום · ויתנהו בסוגר בחחים · והשבתי המון שריך · קול מלאכה · אחריו ישאג קול · וגם נביאים העמדת · וא' וישמע ויקמו הלוים: לאלף ב' וסי' מאת לאלף ואלף · הקטן יהיה לאלף: לגוי עצום ג' וסי' הרף ממני ואשמידם · הקטן יהיה לאלף · והגלאה לגוי עצום:

תולדות אהרן תחת הנחשת ר"ה כג תמורה כו: ונגשיך, ב"ב ט: ועמך־פסחים נג. סנהדרין קז את זוכר את לך ויתי: נצר מטעי. סוכה כט סנהדרין ל: אחישנה. סנהדרין צח (תענית סג) משח ה'. עכו"ם כ:

מצודת ציון

[illegible] : ושוד · מלשון שדים : תינקי · מלשון יניקה : אביר · ענין חוזק : (יז) פקדתך · מלשון פקיד וממונה : ונגשיך · ענין הלחץ לקחת הכסף כמו נגש את הכסף (מ"ב כג) : (יח) חמס · עושק וגזל : שוד · מלשון שדידה וגזל : תהלה · ענין שבח : (יט) ולנוגה · ענין זהירה וזריחה : (כ) לא יבא · לא ישקע כמו כי בא השמש (בראשית כח) : יאסף · ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט) : ושלמו · ענין גמר : (כא) נצר · ענף כמו ונצר משרשיו יפרה (לעיל יא) : מטעי · מלשון נטיעה : (כב) והצעיר · הקטן כמו ורב יעבוד צעיר (בראשית כה) : עצום · ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה טו) : בעתה · מלשון עת וזמן : אחישנה · ענין מהירות כמו אחישה מפלט לי (תהלים נה) : (א) יען · בעבור : משח · ענין גדולה וכן למשחה לכהונה (במדבר יח) : לחבוש · ענין כריכת המטלית על השבר כמו ולנשברת לא חבשתם (יחזקאל לד) : דרור · חפשי וחירות כמו וקראתם דרור (ויקרא כה) : פקח · ענין פתיחה כמו פקוח אזנים (לעיל מב)

מצודת דוד

תכיר שלא במקרה בא הדבר רק הוא בעבור שאני ה' מושיעך ואביר יעקב הוא גואלך : (יז) תחת הנחושת · במקום הנחושת שנטלו הבבלים ממך אביא במקומו זהב וכו' : ושמתי פקודתך שלום · ר"ל תחת הפקידים שהיו נותנים עליכם לגבות המס אשים עליך שלום כי לא יבואו עוד בחזקה לגבות המס כי אם יבואו לשאול בשלומך : ונוגשיך · במקום הנוגשים את הכסף יבואו לעשות עמך צדקה : (יח) לא ישמע וכו' · מן הגלל הנזכר כי לא יהיה עוד : שוד וכו' · כפל הדבר במ"ש : וקראתי · לא תקראי עוד על חומותיך ובשעריך קול מלחמה כי אם תקראי קול ישועת ה' ותהלתו : (יט) לא יהיה לך · ר"ל לא תהיה צריך לאור השמש להאיר לך ביום : ולנוגה · לזריחת הירח לא תצטרך להאיר לך בלילה : והיה לך ה' · אבל אור השכינה יהיה לך לאור עולם ביום ובלילה : ואלהיך לתפארתך · תתפארי בכבוד ה' : (כ) לא יבא · לא ישקע עוד שמשך וירחך לא יכנס אורו לבל יאיר לך ר"ל לא תבטל מלכותך וממשלתך : כי ה' וכו' · ר"ל הואיל ומה' בא הממשלה א"כ יהיה לאור עולם ולא תבוטל עוד : ושלמו · יתמו ויגמרו ימי אבלך כי לא תתאבלי עוד : (כא) ועמך · העם הנשאר בך והיו כולם צדיקים כי הרשעים יכלו בחבלי המשיח : לעולם יירשו ארץ · הם ירשו הארץ לעולם ולא יגלו עוד ממנה : נצר מטעי · ענף אשר נטעתי מעשה ידי הוא ויש בה להתפאר בו ר"ל העם אשר בחרתי אתפאר בו כי יהיו צדיקים ותמימים : (כב) הקטן · השבט הקטן יתרבה עד אלף פעמים ככה : והצעיר · כפל הדבר במ"ש : אני ה' · אשר היכולת בידי לכן בבוא עת הגאולה אמהר להרבות הקטן לאלף והצעיר לגוי עצום : סא (א) רוח וכו' · רוח נבואה מה' היתה עלי ר"ל כל התנחומין שאני אומר לא מלבי המה כי אם בדבר ה' : יען · בעבור כי ה' משח אותי לבשר את הענוים ושלחני לעשות תחבושת לנשברי לב ר"ל לנבאות נחמה להמצטערים על איחור הגאולה : לקרוא · לנבאות על שבויי ישראל שיצאו לחפשי : ולאסורים · לנבאות על האסורים בגולה שיפתח מאסרם

וילקחו

(ב) לקרא שנת רצון. שנת הגאולה שהיא שנת רצון כמו שכתוב וברצוני רחמתיך אבל שנות הגלות היו שנות קצף כמו שאמר כי בקצפי הכיתיך: ויום נקם. הוא יום גוג ומגוג שינקם ה' ם וכזה ינחם האל כל אבלים ואחר כך פירש מי הם האבלים ואמר לאבלי ציון: (ג) לשום פאר תחת האפר. כי מנהג האבל לשום אפר בראשו: שמן ששון. וכן שמן ששון מחבריך והם על הכרו פאר תחת אפר: מעטה תהלה. הוא משל כי אין מעטה תהלה כאך רוח כהה אם לא יהיה דרך משל כי מצאנו גם כן מעטה ולבישה ברוח כמו ורוח לבשה את עמשי. שמן תחת אבל כי האבל אינו סך שמן כמו שאמר בדבר התקועית: כהה. תאר לנקבה וכן והיא כהה פי' רוח קצרה ותלושה וכן וכהתה כל רוח כי רוח ישראל קצרה בגלות: אילי הצדק. כמו אלני. כמו שאמר מטע ה'. כמו כי יבשו מאלים [illegible] כבר פירשנוהו: (ד) ובנו חרבות עולם. בזה אין בו ממך אלא באותו של מעלה בפרשת קרא בגרון

ב לִקְרֹא שְׁנַת־רָצוֹן לַיהוָה וְיוֹם נָקָם
לֵאלֹהֵינוּ לְנַחֵם כָּל־אֲבֵלִים: ג לָשׂוּם
לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת
אֵפֶר שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה
תְהִלָּה תַּחַת רוּחַ כֵּהָה וְקֹרָא לָהֶם
אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע יְהוָה לְהִתְפָּאֵר:
ד וּבָנוּ חָרְבוֹת עוֹלָם שֹׁמְמוֹת
רִאשֹׁנִים יְקוֹמֵמוּ וְחִדְּשׁוּ עָרֵי חֹרֶב
שֹׁמְמוֹת דּוֹר וָדוֹר: ה וְעָמְדוּ זָרִים
וְרָעוּ צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם
וְכֹרְמֵיכֶם: ו וְאַתֶּם כֹּהֲנֵי יְהוָה תִּקָּרֵאוּ
מְשָׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ יֵאָמֵר לָכֶם חֵיל
גּוֹיִם תֹּאכֵלוּ וּבִכְבוֹדָם תִּתְיַמָּרוּ:
ז תַּחַת בָּשְׁתְּכֶם מִשְׁנֶה וּכְלִמָּה יָרֹנּוּ
חֶלְקָם לָכֵן בְּאַרְצָם מִשְׁנֶה יִירָשׁוּ
שִׂמְחַת עוֹלָם תִּהְיֶה לָהֶם: ח כִּי אֲנִי
יְהוָה אֹהֵב מִשְׁפָּט שֹׂנֵא גָזֵל בְּעוֹלָה
וְנָתַתִּי פְעֻלָּתָם בֶּאֱמֶת וּבְרִית עוֹלָם
אֶכְרוֹת לָהֶם: ט וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם
וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל־
רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ
יְהוָה:

לניהור: ב למקרי שנת
רעוא קדם יי ויום
פורענותא קדם אלהנא
לנחמא כל אבליא: ג לשואה
לאבילי ציון למתן להון כליל
חלף קטם משח דחדוה חלף
אבלא רוח משבחא חלף
רוחהון דהות עמיא ויקרון
להון רברבי קושטא עמיה דיי
לאשתבחא: ד ויבנון חרבת
עלם צדית קדמאי יקוממון
ויחדתון קרוין דהואה חרבן
צדיא דר ודר: ה ויקומון
נוכראין וירעון ענכון ובני
עממיא אכריכון ומפלחי
כרמיכון: ו ואתון כהניא דיי
תתקרון דמשמשין קדם
אלהנא יתאמר לכון נכסי
פלחי כוכביא תיכלון וביקרהון
תתפנקון: ז חלף דבהתתון
ואתכנעתון על חד תרין
בטבון דאמרית לכון איתי
לכון ויתבהתון עממיא דהוו
משתבחין בחולקהון בכן
בארעהון על חד תרין יחסנון
חדות עלם תהי להון: ח ארי
אנא יי רחימנא דינא מרחיק
קדמי שקרא ואונסא ואתן
אגר עובדיהון בקשוט וקים
עלם אגזר להון: ט ויתרבון בעממיא בניהון ובני בניהון בגו מלכותא כל חזאיהון

רשי

(ב) שנת רצון. שנת פיוס ורצוי: (ג) אילי הצדק. לשון אילנות כמו (לעיל ב) מהאילים אשר חמדתם ומטע ה' יורה עליו: (ה) אכריכם. מנהיגי המחרישה: (ו) כהני ה'. נשיאי הקב"ה: חיל גוים. נכסי פלחי כוכבים: תתימרו. אתם תכנסו תחתיהם בכבוד שנטלו עד הנה: (ז) תחת בשתכם. שהיה משנה אף הם כלמת יגונו תמיד חלקם כלו' תחת אשר עד הנה תמיד עמי היו רוננים כלמת חלקם. יש רנה שהוא אבל כמו (איכה ב) קומי רוני בלילה וכמו (מ"א כב) ותעבור הרנה דאחאב: (ח) כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה. לכך איני מקבל עולות העכו"ם שכולן גזל: ונתתי פעולתם. של ישראל שהיא באמת או ונתתי פעולתם שפעלו שכר שסבלו גידופי העכו"ם על כבודי באמת:

כתאן

חרב י"א וחסר וסי' הייתי ביום אכלני חרב. על הגזה לבדה. אל הגזה לבדה. ויהי חרב אל הגזה לבדה. תהיה משלכת לחרב. לחרב וקללה תהיה בצרה דירמיהו. חרב אל מימיה ויבשו. ונתתי את ארץ מצרים. וסוכה תהיה לצל יומם. מחסה מזרם. נהרב בציון ב' בו. וחשו ערי חרב. קול ישורר בחלון חרב בסף. ואקרא חרב. שנא ושנא ד' חסר בקריאה וסי' יהושע. שנא גזל בעולה. ושנא תקעים בטח. שנא בצע יאריך ימים. וכל אוריתא דכוו' חסר: ברך י"ג בקריאה וסי'

תולדות אהרן לאבלי ציון. תענית יז ב"ב ס: ועמדו זרים. ברכות נה פסחים לה סנהדרין צא: לכן בארצם. חגיגה טו: שונא גזל. סכה ל:

רדק

ובנו ממך חרבות עולם, וכן מתחלף באחר סמלות, ופי' ובנו ישראל אילי הצדק שזכר חרבות עולם שהיו חרבות מזמן רב: שממות ראשונים. שהיו שוממות מדורות הראשונים הם יקוממו אותם: וחדשו ערי חרב, אותן הערים שהיו חרבות יחדשו אותם, והפסוק כפול במלות שונות: (ה) ועמדו זרים, ועמדו מעצמם יקומו ממקומם ויבאו לעבוד אתכם ורעו לאנכם: אכריכם. עובדי שדותיכם: וכורמיכם. עובדי כרמיכ': (ו) ואתם. לא תהיו צריכים לעבוד עבודתכם כי בני נכר יעשו אותם ותהיו פנוים לעבוד את השם, כמו הכהנים שהיו מוכנים ומזומנים לעבודת בית המקדש כן תהיו פנוים מעסקי העולם ותתעסקו בתורת אלהים ובדברי חכמה לדעת את ה': חיל גוים תאכלו. וזה מלבד שיעבדו אתכם בארצם יביאו לכם למנחה זהב וכסף וכל טוב ארצם, והחכם ר' אברהם ב"ע פירש והנה יהיו העכו"ם כנגד ישראל כישראל כנגד בני אהרן הכהנים, על כן חיל עכו"ם כנגד המעשר: תתימרו. תתגדלו ותתרוממו בכבודם שהוא ממונם: תתימרו. היו"ד תחת אל"ף וכן וה' האמירך היום, וי"ת תתפנקון: (ז) תחת בשתכם. שהייתם בגלות לבשת ולחרפה ותחת אותו הבשת יהיה לכם הפכו והוא הכבוד על פי שנים שהיה לכם בשת יהיה לכם כבוד, ויונתן תרגם חלף דבהתתון ואתכנעתון על חד תרין בטבון די אמרתי אייתי לכון: וכלימה ירונו חלקם. תחת שזכר עומד במקום שנים, ותחת כלימה שהיה להם בגלות ירונו בחלקם הטוב שאתן להם, וי"ת ויתבהתון עממיא דהוו משתבחין בחולקהון: לכן בארצם משנה יירשו, ולא יצטרכו לצאת מארצם לסחורה להרויח ממון כי בארצם יירשו מטוב העולם משנה ממה שהיה להם ואותה השמחה תהיה להם לעולם שלא תפסק: (ח) כי אני ה' אוהב משפט. נותן טעם למה שאמר שיתן להם משנה, אמר כי אני אוהב משפט, וזה יהיה עול ולא משפט, כי ישראל שהם מבחר הגוים ואשר דבקו בה' כל ימיהם ואלכו להם ימי הגלות והרעה אם לא יהיה להם עוד תקוה לא יהיה משפט, ואני ה' אוהב משפט. אוהב שיעשו אותו בני האדם כל שכן שאעשהו אני כי אפי' בעבודתי אני שונא גזל, וזהו בעולה כמו שאמר והבאתם גזול, אם כן

על כל פנים כיון שאני אוהב משפט ושונא הפכו שהוא גזל צריך שאגמול להם תחת גלותם ורעתם רב טובה כפליים מה שהיה להם ברעה כי הכל סבלו לשמי לפיכך ונתתי פעולתם באמת שכר פעולתם שפעלו ועשו לשמי אתן להם באמת וברית עולם שלא יהיה לו הפסק אכרות להם לא כברית אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים שהיה לו הפסק: (ט) ונודע בגוים. כשילכו בארצות הגוים לטייל או לסחורה אף על פי שלא יצטרכו יהיו נודעים ונכרים לרוב הכבוד והגדולה שיהיה להם וילכו בבגדי חופש ורקמה ויאמרו עליהם אלו בני ישראל הם אלו זרע ברך ה' הם וכאמרם ונודע

מצודת דוד

ויקחו מן הגלות: (ב) לקרוא. לבשר שיבא מה' שנת רצון לישראל עת נקמה מהכשדים: לנחם. נקמת הכשדים יהיה לתנחומין לאבלי ציון על הצער שסבלו: (ג) לשום וכו'. לשום דבר לאבלי ציון וחוזר ומפרש מהו ואמר לתת להם פאר במקום האפר שהיו מתפלשין בו בזמן האבל: שמן ששון. כי לפעמים מושחים בשמן לרפאות המכה לכן אמר שמן ששון העשוי להתענג: מעטה תהלה. עטיפת שבח והלול רוח כהה וחשוכה: וקורא להם. כי אם יקרא אותם אילי הצדק כי יהיו גדולים כמעשה הצדק: מטע ה'. אשר ה' נטע אותם להתפאר בהם: (ד) ובנו חרבות עולם. יבנו הערים החרבות מימות עולם ר"ל מזמן רב: שוממות ראשונים. הערים השוממות מימים ראשונים יקוממו וכפל הדבר במ"ש: וחדשו. יבנו מחדש הערים החרבות והשוממות מדור לדור וכפל הדבר פעמים רבות לחזוק רב: (ה) ועמדו זרים. הכשדים הזרים יעמדו וירעו לאנכם ובני נכר יעבדו אתכם בחרישת השדה ועבודת הכרם: (ו) כהני ה'. נשיאי המקום: יאמר לכם. יהיה נאמר עליכם: ובכבודם תתימרו. אתם תהיו מרוממים בהכבוד שיש עתה אל הכשדים כי לכם יבוא: (ז) תחת. במקום הבושת שהיה לכם יהיה לכם משנה פי שנים מהכבוד: וכלימה. ותחת הכלימה שהיה להם בגלות ירונו וישמחו בחלקם הטוב שאתן להם: לכן. בעבור הכלימה שהיה להם מן העכו"ם לזה יירשו בארצם ירושה כפולה ומרובה: שמחת עולם. כי לא יגלו עוד מארצם: (ח) אוהב משפט. לכן נכון הדבר שיקבלו ישראל את הטובות האלה: שונא גזל בעולה. אפי' בהבאת העולה אני שונא אם בא מגזל וכמ"ש והבאתם גזול וכו' הארצה אותו (מלאכי א): פעולתם. שכר פעולתם אתן באמת: וברית עולם. ברית המתקיים לעולם אכרות להם: (ט) ונודע בגוים. זרע ישראל יהיה ניכר בחשיבות: וצאצאיהם. הבנים היוצאים מהם יהיו נודעים בתוך העמים וכפל הדבר במ"ש: כל רואיהם

מצודת ציון

(לעיל מח): קוח. מלשון לקיחה: (ג) מעטה. ענין עטיפה כמו כבגד יעטה (תהלים קט): תהלה. מל' הלול ושבח: כהה. ענין עכירות וחושך כמו כהה הנגע (ויקרא יג): אילי. הם אילן גדול ויפה כמו מהאילים אשר חמדתם (לעיל א): מטע. מלשון נטיעה: (ד) חרבות. מל' חורבן: (ה) זרים. עכו"ם: ורעו. מלשון מרעה: אכריכם. כן יקראו החורשים בשדה כמו בשו אכרים (ירמיה יד): וכרמיכם. מל' כרם: (ו) כהני. ענין שררה וגדולה כמו ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח'): חיל. עושר: תתימרו. ענין גדולה ורוממות כמו את ה' האמרת (דברים כו) והיו"ד במקום האל"ף וכן אשר יאמרוך למזמה (תהלים קלט): (ז) משנה. כפול כמו וכסף משנה (בראשית מג): (ט) וצאצאיהם. מלשון יוצאה והם הבנים: יכירום. מלשון הכרה שם

זונע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים , כי הם הנמורים הם שילמו לתלותם לראות ארנות הטכו"ס: (י) שוש אשיש בה'. אלה הם דברי ירושלים לדעת המתרגם שתגג המגלת ירושלם
תהלה אהדי במימרא דה', או הם דברי ישראל בשובם מהגלות, וכתב אדוני אבי ז"ל בה' במדת רחמים: באלהי. במדת הדין ועל כן כפל שוש אשיש ועוד כי כאשר זכר מדת רחמים הגוף
והנפש שמחים אך במדת הדין תגל הנפש שהיא עליונית ומקבלת יסורין יותר מהגוף: בגדי ישע מעיל צדקה. דרך משל והבגדים הם שילבש אותם האדם והמעיל הוא שיתעטף בו לפיכך אמר
יעטני על מעיל: יכהן פאר. יגדיל פארו בלבושים נאים כי הכהן שהוא עובד האל הוא ראש העם וגדולם לפיכך נאמרה הגדולה בלשון כהונה וכן ובני דוד כהנים היו ויונתן תרגם
כחתנא דמצלח בגנונים וככהנא רבא דמתקן בלבושוהי: כליה. כלי תכשיטים וקשוריה: (יא) כי כארץ. ועוד המשיל ישועת ישראל לארץ שתוציא צמחה כי היה הגרגיר בארץ נפסד
ונשחת ואחר כך יצמח ויתחדש וישוב

ל׳ י שׂ֣וֹשׂ אָשִׂ֞ישׂ בַּֽיהוָ֗ה תָּגֵ֤ל נַפְשִׁי֙
ס׳ בֵּֽאלֹהַ֔י כִּ֤י הִלְבִּישַׁ֙נִי֙ בִּגְדֵי־יֶ֔שַׁע
ל׳. ל׳ מְעִ֥יל צְדָקָ֖ה יְעָטָ֑נִי כֶּֽחָתָן֙ יְכַהֵ֣ן פְּאֵ֔ר
ל׳. ל׳. ב׳ וְכַכַּלָּ֖ה תַּעְדֶּ֥ה כֵלֶֽיהָ׃ יא כִּ֤י כָאָ֙רֶץ֙
ב׳ ל׳ ומ״ע תּוֹצִ֣יא צִמְחָ֔הּ וּכְגַנָּ֖ה זֵרוּעֶ֣יהָ תַצְמִ֑יחַ
כֵּ֣ן ׀ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֗ה יַצְמִ֤יחַ צְדָקָה֙
וּתְהִלָּ֔ה נֶ֖גֶד כָּל־הַגּוֹיִֽם׃

סב א לְמַ֤עַן צִיּוֹן֙ לֹ֣א אֶחֱשֶׁ֔ה
ג׳ מ״ע וּלְמַ֥עַן יְרוּשָׁלִַ֖ם לֹ֣א אֶשְׁק֑וֹט עַד־יֵצֵ֤א
ל׳. ל׳ כַנֹּ֙גַהּ֙ צִדְקָ֔הּ וִישׁוּעָתָ֖הּ כְּלַפִּ֥יד יִבְעָֽר׃
ב וְרָא֤וּ גוֹיִם֙ צִדְקֵ֔ךְ וְכָל־מְלָכִ֖ים
כְּבוֹדֵ֑ךְ וְקֹ֤רָא לָךְ֙ שֵׁ֣ם חָדָ֔שׁ אֲשֶׁ֛ר
ל׳. ב׳ פִּ֥י יְהוָ֖ה יִקֳּבֶֽנּוּ׃ ג וְהָיִ֛ית עֲטֶ֥רֶת
וצניף ק׳ תִּפְאֶ֖רֶת בְּיַד־יְהוָ֑ה וּצְנִ֥יף מְלוּכָ֖ה
בְּכַף־אֱלֹהָֽיִךְ׃ ד לֹא־יֵאָמֵ֨ר לָ֜ךְ ע֗וֹד
ב׳ בפסוק עֲזוּבָ֗ה וּֽלְאַרְצֵךְ֙ לֹא־יֵאָמֵ֥ר עוֹד֙
כ״ח ב׳ שְׁמָמָ֔ה כִּ֣י לָ֗ךְ יִקָּרֵא֙ חֶפְצִי־בָ֔הּ
ב׳ בפסוק. ב׳ וּלְאַרְצֵ֖ךְ בְּעוּלָ֑ה כִּֽי־חָפֵ֤ץ יְהוָה֙ בָּ֔ךְ
וְאַרְצֵ֖ךְ תִּבָּעֵֽל׃ ה כִּֽי־יִבְעַ֤ל בָּחוּר֙
ב׳ בְּתוּלָ֔ה יִבְעָל֖וּךְ בָּנָ֑יִךְ וּמְשׂ֤וֹשׂ חָתָן֙
ד׳ עַל־כַּלָּ֔ה יָשִׂ֥ישׂ עָלַ֖יִךְ אֱלֹהָֽיִךְ׃ ו עַל־
חוֹמֹתַ֣יִךְ יְרוּשָׁלִַ֗ם הִפְקַ֙דְתִּי֙ שֹֽׁמְרִ֔ים
כָּל־הַיּ֥וֹם וְכָל־הַלַּ֖יְלָה תָּמִ֣יד לֹ֣א

יִשְׁתְּמוֹדְעִינוּן אֲרֵי אִינוּן זַרְעָא
דְבָרְכֵיהּ יְיָ׃ י אֲמָרַת יְרוּשְׁלֵם
מֶחְדָא אֶחְדֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ
תְּבוּעַ נַפְשִׁי בְּפוּרְקָנָא דֶאֱלָהִי
אֲרֵי אַלְבְּשַׁנִי לְבוּשִׁין דְפוּרְקַן
מְעִיל דְזָכוּ עַטְפַנִי כַּחֲתָנָא
דְמַצְלַח בִּגְנוּנֵיהּ וּכְכַהֲנָא רַבָּא
דְמִתַּקַן בִּלְבוּשׁוֹהִי וּכְכַלְתָא
דְמִתְקַשְּׁטָא בְּתִיקוּנָהָא׃ יא אֲרֵי
כְּאַרְעָא דְמַפְקָא צִמְחַהּ וּכְגִנַּת
שַׁקְיָא דְזֵירוּעָהָא מַרְבְיָא כֵּן יְיָ
אֱלֹהִים יְגַלֵי זָכוּתָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא
דִירוּשְׁלֵם לְקֳבֵל כָּל עַמְמַיָא׃
א עַד דַאֲעָבֵד פּוּרְקַן לְצִיוֹן לָא
אֲנִיחַ לְעַמְמַיָא וְעַד דְאַיְתֵי
נְחָמָא לִירוּשְׁלֵם לָא אֲשַׁקִיט
לְמַלְכְּוָתָא עַד דְיִתְגְלֵי
כִּשְׁפַרְפָּרָא נְהוֹרָא וּפוּרְקָנָא
כְּבָעִיר יִבְעַר׃ ב וְיֶחֱזוּן עַמְמַיָא
זְכוּתִיךְ וְכָל מַלְכַיָא יְקָרִיךְ
וְיִקְרוֹן לִיךְ שְׁמָא חַדְתָּא דִי
בְּמֵימְרֵיהּ דַיְיָ יְפָרְשִׁינֵיהּ׃
ג וּתְהוֹן כְּלִיל דְחֶדְוָא קֳדָם יְיָ
וּכְתַר דְתוּשְׁבַּחְתָּא קֳדָם אֱלָהָיִךְ׃
ד לָא יִתְאֲמַר לִיךְ עוֹד שְׁבִיקָא
וּלְאַרְעִיךְ לָא יִתְאֲמַר עוֹד צַדְיָא
אֲרֵי לִיךְ יִתְקְרֵי עָבְדֵי רְעוּתִי
בָהּ וּלְאַרְעִיךְ יָתְבָא אֲרֵי תְהֵי
רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ בִיךְ וְאַרְעִיךְ
תִּתְיַתָּב׃ ה אֲרֵי כְּמָא דְמִתְיַתַּב
עוּלֵים עִם בְּתוּלְתָּא כֵּן יִתְיַתְּבוּן בְּגַוִיכִי בְּנַיְכִי וּכְמָא דְחָדֵי חַתְנָא עִם כַּלְתָא יֶחְדֵי עֲלַךְ אֱלָהָיִךְ׃ ו הָא עַל עוֹבָדֵי
אֲבָהָתִיךְ צַדִּיקַיָא קַרְתָּא דִירוּשְׁלֵם מְתַקְנִין נָטְרִין קֳדָמַי כָּל יְמָמָא וְכָל לֵילְיָא תְּדִירָא לָא פָסְקִין מִתְאֲמַר דְכַרְן

רשי

(י) כחתן. אשר ילבש לבושי פאר הכהן גדול: וככלה תעדה כליה. תכשיטיה: (יא) כי כארץ' תוציא צמחה וגו': (א) למען ציון. אחשה ולא אחשה על מה שעשו לה: לא אשקוט. לא יהא שלום לפני עד יצא כנוגה צדקה: (ב) יקבנו. יפרשנו: (ד) בעולה. מיושבת: (ה) כי יבעל וגו'. ארי כמה דמתיתב עולם עם בתולתא כן יתייתבון בגוייכי בנייכי: (ו) על חומותיך ירושלים. רבותינו דרשוהו כמשמעו מלאכי' המזכירים את ה' על חורבנה לבנותה מאי אמרו אתה תקום תרחם ציון (תהלים קב) כי בחר ה' בציון (שם קלב) כדאיתא במסכת מנחות וי"ת חומותיך אבות הראשונים המגינים עליה כחומה: הפקדתי שומרים. לכתוב ספר זכרונות שלא ישתכח זכותם מלפני: לא יחשו. מלהזכיר זכותם לפני: המזכירים את ה'. את זכות האבות

במסרה רבתי: ישיש ד' בקריאת וסי' כן ישיש ה' עליכם להטיב אתכם ולהרבות. ומשוש חתן על כלה. ישיש עליך בשמחה. ישיש כגבור לרוץ ארח. וחד וישיש בכח יצא לקראת נשק.

תולדות אהרן יכהן פאר, מ"ק כח: שוש אשיש. צקדה שער נא זוכר ישרו: תוציא צמחה. שבת פה שקרים פ' אהנת (כלאים כה שבת יא): והיית עטרת [שבת ח]: כי יבעל. מ"ק כ: ומשו חתן. סנהדרין לט: על חומותיך מנחות פז:

למה שהיה ויותר טוב ויפה בחדושו, כי ברוב החדש טוב מן הישן ועוד כי מגרגיר אחד יצאו כמה גרגירים, כן ישראל היו ימים רבים בגלות נשחתים ונפסדים ובמעט הבדה תקותם ויצמחו בהגיע עת הגאולה ויפרו וירבו ויוסיפו על מה שהיו במספר ובכבוד ובגדולה יותר ממה שהיו כפלי כפליים, ועוד המשיל אותם לגנה שתצמית זרועיה זו אחר זו שאין הירקות צומחין כאחד אלא לפי עתי השנה ויתחדשו בה צמחים לפי עתי השנה, כן ישראל תתחדש להם טובה אחר טובה וזה יהיה נגד כל העכו"ם כי כולם ידעו ויכירו בטובתם שהיא גדולה על כל הטובות שבעולם: זרועיה. שם על כל זרע זרוע תואר ואדוני אבי ז"ל פירש כי מקצת הטובה הם מאת הבורא יתברך והוא משל כארץ תוציא צמחה מעצמה בלא זריעה ומקצתם שישראל זרעו בטובות שעשו והוא משל כגנה זרועיה תצמיח שזורעים אותה ומצמחת כן יצמיח צדקה מאתו ותהלה מזכיות ישראל: (א) למען ציון. אלה הם דברי ה' בהיות ישראל בגלות ואמר למען ציון אשר נקרא שמי עליה, וזכר ציון וירושלם הוא כפל ענין במלות שונות וכן לא אחשה ולא אשקוט כן ציון וירושלם עיר אחת אלא שהמצודה נקראת ציון: כלפיד יבער. כלפיד הבוער שיראו אותו מרחוק כן צדקך וישועתך יראו אותו הגוים הרחוקים: (ב) וראו גוים צדקך. הצדק שיעשה האל עמך צדקך וכבודך אמר כנגד ירושלם: שם חדש. כמו שאמר חפצי בה: יקבנו. יפרשנו כמו אשר נקבו בשמות: (ג) והיית. הענין כפול במלות שונות: עטרת וצניף תפארת ומלוכה יד וכף, וטעם ביד ה' בכף אלהיך לומר כי הוא יחזיקך לך שלא יסלו לעולם עטרת תפארתך וצניף מלכותך כי תמיד יהיה ידו עמך לסמכם והטעם שתהיה היא עטרת הפארת לעכו"ם שיתפארו בה ובמלכותה: (ד) לא יאמר. ולארצך, שאר ארץ ישראל כי לירושלם ידבר: חפצי בה. כי בירושלם יהיה הכבוד בעולם. על דרך משל כי הארץ המיושבת דומה לאשה שיש לה בעל וכשהיא שוממה היא כאלמנה שאין לה בעל וכן אמר העיר רבתי עם היתה כאלמנה, ות"י בעולה יתבא וכן תרג' תבעל תתיתב: (ה) כי יבעל. כי כמו שיבעל בחור בתולה שהוא דבר נאה ומתקבל בחור שיבעל בתולה יותר משיבעל זקן בתולה או בחור בעולה כן ארץ ישראל כל זמן שלא היו בניה בתוכה אף על פי שהיו יושבים בה אומות העולם לא היתה נקראת בעולה כי לא היו מתקבלים בה ולא היה נאה שבתם בה אלא כמו זקן עם בתולה או בחור עם בעולה אבל כשישובו ישראל בתוכה הרי היא כבעולת בחור בתולה: ומשוש חתן על כלה. בימי חופתם שהוא נקרא חתן והיא כלה ואז הוא השמון והשמחה ביניהם יותר כי אז הם כחדשים כן יהיה שמחת אלהיך עליך כל הימים: (ו) על חומותיך. דרך הדרוש בזה ידוע שהשומרים הם המלאכים והם מתפללים לאל על ירושלם שישיבה ליושבה ויש מפרשים כי השומרים הם אבלי ציון שמתפללים בזה

מצודת ציון

(י) שוש אשיש. ענין שמחה: תגל. מל' גילה וששון: ישע. מל' תשועה: מעיל. שם מלבוש מה: יעטני. ענין עטיפה: יכהן. ענין גדולה: תעדה. מל' עדי וקשוט כמו ועדית עדי [יחזקאל כג]: (יא) וכגנה. מלשון גן: זרועיה. מלשון זרעונים: (א) אחשה. ענין שתיקה כמו החשיתי מעולם (לעיל מב): אשקוט. ענין מנוחה: כנוגה. ענין האורה וזריחה: כלפיד. הוא העץ אשר מדליקים בו האש המתייבש מחום האש ומעלה שלהבת רב וכן וכלפיד אש בעמים [זכריה יב]: יבער. ידלק: (ב) יקבנו. יפרש אותו כמו אשר נקבו בשמות [במדבר א]: (ג). וצניף. מל' מצנפת העשוי לסבב את הראש: (ד) בעולה. מיושבת כמו מבני בעולה (לעיל נד): (ו) הפקדתי. ענין מינוי ונזכרות: לא יחשו. לא ישתקו ... ענין שתיקה כמו וידם אהרן ויקרא

מצודת דוד

כל הרואה אותם יכיר בהם אשר הם זרע המבורך מה': (י) שוש אשיש. אז יאמר ישראל שוש אשיש בתשועת ה' תגל נפשי במזל אלהי: כי הלבישני וכו'. ר"ל סבב אותי בישע ובצדקה כלבוש המסבב את הגוף וכמעיל המעטף את הלובשו: כחתן. כמו החתן אשר יגדיל פארו וכמו הכלה אשר תתקשט בכלי תכשיטיה: (יא) כי כארץ. כמו הארץ מוציאה צמחה אחר שנרקב ונפסד הגרגיר הזרוע וכמו הגנה המצמחת הדברים המזרעים בה אחר ההפסד כן יצמיח ה' לישראל צדקה והלול: סב (א) למען ציון לא אחשה. לא אשתוק להעלבון שעשו לציון שהחריבו אותה עד היסוד: לא אשקוט. לא יהיה מנוחה לפני עד אשר יראה הצדקה שתעשה לה כדבר המגיה ומזריח והישועה שתביא עליה יהיה נראה לכל כלפיד אש הבוער: (ב) צדקך. הצדקה שתעשה לך: וקורא לך. יהיה נקרא לך שם חדש אשר פי ה' יפרשנו והוא חפצי בה דרושה עיר לא נעזבה האמור למטה: (ג) עטרת תפארת. ר"ל תהיה שמורה בידו כעטרת תפארת: וצניף מלוכה. כפל הדבר במ"ש: (ד) לא יאמר לך. לא יאמר עוד עליך שאתה עזובה מה'. ולארצך. על ארצך: חפצי בה. רצוני בה והיא נעזבת ממני: ולארצך בעולה. לארצך יקרא מיושבת ולא שממה: כי חפץ וכו'. לזאת יקרא ירושלים חפצי בה כי חפץ ה' בך ולכל הארץ בכללה יקרא בעולה כי תבעל ותתיישב באנשים: (ה) כי יבעל. כמו כשבחור נושא בתולה מתיישבים יחד מבלי פירוד כן יתיישבו בך בניך ולא יתפרדו ממך: ומשוש. כמו השמחה שיש להחתן על כלתו כן ישיש וכו': (ו) על חומותיך. על עסק חומותיך: הפקדתי שומרים. אלה השומרים כינוי על

זל

יָחֱשׁוּ הַמַּזְכִּרִים אֶת־יְהוָה אַל־דֳּמִי ל׳. ג׳
לָכֶם׃ ז וְאַל־תִּתְּנוּ דֳמִי לוֹ עַד־ י״ז פסוקים עד ועד
יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם תְּהִלָּה
בָּאָרֶץ׃ ח נִשְׁבַּע יְהוָה בִּימִינוֹ
וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־דְּגָנֵךְ עוֹד ל׳
מַאֲכָל לְאֹיְבַיִךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר
תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ׃ ט כִּי ל׳
מְאַסְפָיו יֹאכְלֻהוּ וְהִלְלוּ אֶת־יְהוָה ד׳ וחסר
וּמְקַבְּצָיו יִשְׁתֻּהוּ בְּחַצְרוֹת קָדְשִׁי׃ ל׳. ל׳ וחסר
י עִבְרוּ עִבְרוּ בַּשְּׁעָרִים פַּנּוּ דֶּרֶךְ ל׳ דסמי׳
הָעָם סֹלּוּ סֹלּוּ הַמְסִלָּה סַקְּלוּ מֵאֶבֶן ל׳
הָרִימוּ נֵס עַל־הָעַמִּים׃ יא הִנֵּה יְהוָה י״ב ר״ס
הִשְׁמִיעַ אֶל־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ לְבַת־ ו׳ ל׳ דסמיך
צִיּוֹן הִנֵּה יִשְׁעֵךְ בָּא הִנֵּה שְׂכָרוֹ
אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו׃ יב וְקָרְאוּ לָהֶם
עַם־הַקֹּדֶשׁ גְּאוּלֵי יְהוָה וְלָךְ יִקָּרֵא ל׳. כ״א
דְרוּשָׁה עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ ל׳
סג א מִי־זֶה ׀ בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ ל׳
בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ ג׳. ל׳

טַבְוָתִיךְ קֳדָם יְיָ לָא פָּסֵיק
לְכוֹן׃ ז וְלָא יִפְסוֹק דָּכְרַנְהוֹן
מִן קֳדָמוֹהִי עַד דִּיתַקֵּן וְעַד
דִּישַׁוֵּי יָת יְרוּשְׁלֵם תּוּשְׁבַּחְתָּא
בְּאַרְעָא׃ ח קַיֵּים יְיָ בִּימִינֵיהּ
וּבִדְרַע תּוּקְפֵיהּ אִם אֶתֵּן יָת
עֲבוּרִיךְ עוֹד מֵיכַל לְבַעֲלֵי
דְבָבִיךְ וְאִם יִשְׁתּוֹן בְּנֵי עַמְמַיָּא
חַמְרִיךְ דְּלָאֵית בֵּיהּ׃ ט אֲרֵי
דְּכַנְשׁוּהִי לַעֲבוּרָא יֵיכְלוּנֵיהּ
וִישַׁבְּחוּן קֳדָם יְיָ וּדְעַצְרוּהִי
לְחַמְרָא יִשְׁתּוּנֵיהּ בְּדָרַת
קוּדְשִׁי׃ י אֲמַר נְבִיָּא עֲבָרוּ
וְתוּבוּ בְּתַרְעַיָּא אַפְנוּ לֵב עַמָּא
לְאוֹרַח תַּקְנָא בְּסַרוּ בְּשׁוּרָן
טָבָן וְנֶחָמָן לְצַדִּיקַיָּא דְּסַלִּיקוּ
הִרְהוּר יִצְרָא דְּהוּא כְּאֶבֶן
תַּקְלָא אֲרִימוּ אָתָא עַל
עַמְמַיָּא׃ יא הָא יְיָ אַשְׁמַע
לְסִיפֵי אַרְעָא אֱמָרוּ לִכְנִשְׁתָּא
דְצִיּוֹן הָא פּוּרְקָנִיךְ מִתְגְּלֵי הָא
אַגַר עָבְדֵי מֵימְרֵיהּ עִמֵּיהּ וְכָל
עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמוֹהִי׃
יב וְיִקְרוֹן לְהוֹן עַמָּא דְקוּדְשָׁא
פְּרִיקַיָּא דַייָ וְלִיךְ יִתְקְרֵי
תְּבִיעֲתָא קַרְתָּא דְּלָא אִתְרְחֲקַת׃ א מַן אֲמַר אִלֵּין עָתִיד לְאֵיתָאָה מָחָא עַל אֱדוֹם פּוּרְעָנָא תַּקִּיפָא עַל בָּצְרָה

רש״י

באבות אל דמי לכם. אל תחרישו: (ט) יאכלוהו. מוסב על דגנך: ישתוהו. מוסב על תירושך: עברו עברו בשערים. אמר נביא עברו ותובו בתרעיא אפנו לבא דעמא לאורח תקנא: (י) סלו סלו המסלה. כבשו הדרך בטי״ן נוקמיי״ן בלע״ז סולו לשון מסלה הוא: סקלו מאבן. סקלו המסילה והשליכו אבני מכשול לצדדין. סקלו איספירייאי״ן בלעז: מאבן. מהיות שם אבן וכנגד יצר הרע הוא אומר. ויש עוד לפותרו על תיקון הדרכים לקבוץ הגליות: הרימו נס. כלונס פורקא בלעז אות הוא שיקבצו אלי ויביאו לי את הגולים אצלם: (יא) הנה שכרו. שמוכן לתת לעבדיו מוכן אתו: ופעולתו. שכר הפעולה שפעלו עמו לפניו הוא מוכן לתת: (א) מי זה בא מאדום. נתנבא הנביא על שעיר ובצרה. אמרו רבותינו שתי טעיות עתיד שר של שעיר לטעות כסבור הוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט. וטועה משום שאין קולטת אלא שוגג והוא הרג את ישראל מזיד. ועוד יש מדרש אגדה על שהספיקה בצרה מלך לשעיר במות מלכם הראשון וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה ובצרה ממואב היא כענין שנא׳ על קריות ועל בצרה: זה. (שהיה) הדור בלבושו וצועה ונאזר ברוב כחו והקב״ה משיבו אני:

יאכלוהו ד׳ וחסר וסי׳ ואכלו את הבשר בלילה הזה. בחדש השני בארבעה עשר יום בחדש הזה. בשלו את הבשר פתח אהל מועד. כי מאספיו יאכלוהו והללו: מבצרה ג׳ יובב בן זרח. וחבירו דה״ה. מי זה בא מאדום. אנ״ך.

תולדות אהרן וכזרוע עזו. ברכות ו נזיר ג: חמוץ בגדים. מגלה כט מכות יב זוהר אמור:

רד״ק

ביום ובלילה על ירושלם, וגם יש לפרש על כל ישראל בגלותם שהם שומרים ומוסיפים תמיד בנין ירושלים ומזכירין בונה ירושלם ביום ובלילה בתפילותיהם ובברכותיהם, וי״ת על עובדי אבהתך לדיקיא קרתא ירושלם וגו׳ וכן תרגם יונתן אל תתנו דמי לו ולא יפסוק דכרנהון מן קדמוהי עד דיתקן ועד דישווי ית ירושלים תושבחתא בארעא, ויש לפרש הפסוק כן על חומותיך ירושלים אמר שאל לירושלם אחר שימנו חומותיך אל תפחדי שיפלו עוד לעולם כי אני הפקדתי עליהם שומרים כל היום וכל הלילה תמיד: לא יחשו. כי שאר שומרי החומות אם הם ערים בלילה ולא יחשו מלדבר להעיר האחד את חברו וביום הם ישנים. אבל שומרי חומות ירושלם יהיו ערים ביום ובלילה תמיד, והשומרים הם דרך משל כלומר השגחת האל, כמו עיני ה׳ אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה: המזכירים את ה׳, אמר כנגד בני הגלות אתם שעליכם להזכיר את ה׳: אל דמי לכם. לא יהיה לכם דמי ושתיקה והתפללו לפניו תמיד ושפכו לפניו לבבכם עד יכונן ירושלם בחומותיה ובבניניה וישימה תהלה בארץ, הפך מה שהיא עתה כל ימי הגלות חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות, ודברים אלה הם דברי האל. מראש הפסוק. על דרך שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם, הננו אתאנו לך כי אתה אלהינו שמזרז אותם על התשובה, ומה שאמר תחלה הפקדתי ואחר כך אמר המזכירים את ה׳ ואמר אל תתנו דמי לו כן דרך הכתוב, כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳. והדומים לו, ויש לפרש כי המזכירים את ה׳ הם דברי הנביא כנגד בני הגלות ואמר הואיל וכל ההבטחות הטובות האלה מבטיח אותם האל הזכירו את שמו תמיד שפכו לפניו לבבכם עד יקבץ הגלות ויכונן ירושלם וישימה תהלה בארץ: (ז) ואל תתנו דמי לו. כפל ענין לחזק ומפורש הוא בפסוק של מעלה ממנו, ואמר דמי לכם, ואמר דמי לו, כי כמו שהמדבר לחברו מתעסק בדברו ומן התמדת דברו מזקיק את חבירו להיות מאזין לו שיתן את לבו לכל דבריו בלא דמי ובלא הפסק, והנה כשיפסיק מלדבר תהיה השתיקה וההפסק לשומע כמו למדבר: (ח) נשבע ה׳. כי כאשר יזכור השבועה הוא קיום הדבר בלא תנאי׳ ואמר נשבע ואמר אתן, כמו שפירשנו כמו ואל משה אמר עלה אל ה׳, ואמר בימינו ובזרוע עזו, רוצה לומר כי הכח והיכולת בידו לקיים השלום ולא ישלטו עוד בהם אויבים: ובימינו ובזרוע עזו. הוא כפל ענין במלות שונות כי הימין הוא הזרוע העז באדם וכן מדבר האל על דרך משל: (ט) כי מאספיו. מן הדגוש והוא מן הקל וכמוהו רבים וטעם והללו את ה׳ רמז למעשר שני ונטע רבעי. וזהו כי מאספיו יאכלוהו שהיו נאכלים לבעלים ונטע רבעי הוא הלולים לה׳ וכן במעשר שני היה מתודה ומהלל לאל והוא שאמר בחצרות קדשי כי מעשר שני ונטע רבעי לא היו נאכלין אלא בירושלם פנים מן החומה כמו שכתוב לפני ה׳ אלהיך תאכלנו וכל העיר נקראת לפני ה׳ אלהיך וכן נקראת חצרות קדשי והחצר כלל הבתים: (י) עברו עברו. הכוונה כמו שפירשנו במלת סלו סלו והכפל הוא לחזק הענין: בשערים. על דרך עברו משער לשער במחנה: פנו דרך העם עם ישראל וענין סלו ומסלה פירשנוהו גם כן שם: סקלו מאבן. לפירוש הראשון שפירשנו שם יהיה פירוש סקלו מאבן שישליכו המסלות אבנים וזהו פירוש סקלו ומה שאמר מאבן רוצה לומר מאבנים גדולות סקלו אותם ולפירוש השני יהיה פירוש סקלו הסרת האבנים מהדרכים: הרימו נס על עמים שישברו אותם בכל מקום שהם בגלות וכל זה דרך משל לא שירימו נס ויסקלו דרכים אלא דרך משל כאומר פנו דרך לפלוני שבא כי בהגיע עת הישועה יאמרו העמים לישראל לכו לארצכם כאלו הרימו להם נס כל כך תגלה הישועה לכל: (יא) הנה ה׳ הנה שכרו אתו שכר טוב שישלם לישראל על הגלות שסבלו בעבור שמו הגדול: ופעלתו לפניו. ושכר פעלתו שכר שזכר עומד במקום שנים ופירוש ופעלתו הפעלה הטובה שעשו הם לאל שהחזיקו בגלות בתורתו ובמצותיו עם הצרו׳ הגדולות וכנוי וי״ו ופעלתו שב לאל כי פעלתם היא פעלתו כי לשמו יעשום וכן ושמחתים בבית תפלתי כמו שפירשנו ולפניו רוצה לומר עמו כי מה שעמו הוא לפניו ומה שלפניו הוא עמו ויונתן תרגם הא אגר עבדי מימריה עמיה וכל עובדיהון גלן קדמוהי: (יב) וקראו. דרושה הפך שהיו קוראים לך ציון היא דורש אין לה: עיר לא נעזבה. הפך מה שאמרת עזבני ה׳: (א) מי זה בא מאדום. נבואה זו על חורבן ארם העתיד כמו שפירשנו בפרשת קרבו גוים לשמוע. והמשיל האל יתברך

מצודת דוד

אבלי ציון שאין להם עסק אחר כי אם יתמידו בבכי ואבל כשומרי החומות שאינם זזים מן השמירה והוסיף לומר כל היום וכל הלילה כי מנהג שומרי החומות לישן ביום ולא כן המה כי יבכו ויתאבלו ביום ובלילה: תמיד לא יחשו. אינם שותקים בשום זמן וכפל הדבר במ״ש: המזכירים את ה׳. כאלו הנביא מזרזם לומר להם אתם המתאבלים על ציון להזכיר את המקום על בניינם לא יהא שתיקה לכם אלא התאבלו והזכירו את ה׳: (ז) ואל תתנו דמי. לא תניחו את ה׳ לשתוק מלבנותה אלא תפצירו בו עד יכונן את ירושלים על כנה ובסיסה וישים אותה לפאר ותהלה בקרב הארץ: נשבע ה׳. הנביא אומר להם בנחמה הן נשבע ה׳ בימינו ובזרוע עוזו והוא כפל במ״ש: אם אתן. ענין שבועה הוא וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם אעשה הדבר הזה וכן אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהלים פט): אשר יגעת בו. בעבודתו ולאספו אל הבית: (ט) כי מאספיו. המאספים אותו אל הבית הם יאכלו את הדגן: והללו את ה׳. על השפעת הטובה: ישתוהו. את התירוש: בחצרות קדשי. ר״ל בבתיהם העומדות בחצרות ירושלים עיר הקודש ולא ישתוהו העכו״ם בארצותם: (י) עברו עברו. הוא מאמר הנביא אל העכו״ם עברו בשערי העיר ללכת בשדה ופנו ממכשול את הדרך אשר ילכו בו ישראל לשוב לארצם: סלו סלו המסילה. הרימו והגביהו את המסלה להשוות הגומות להיות נוח ללכת: סקלו מאבן. השליכו משם האבנים מהיות נשאר שם אבן מכשול: הרימו נס. הגביהו למעלה נס לרמז את העכו״ם להביא את ישראל לארצם: (יא) השמיע. שבא זמן הגאולה: ישעך בא. ר״ל בא תשועתך: שכרו. גמול השכר שעליו לשלם לישראל הנה מוכן אתו: ופעולתו. שכר הפעולה שעשו לפרוע הוא לפניו ומוכן לתתו והוא כפול במ״ש: (יב) להם. לבני ציון: גאולי ה׳. הנגאלים של ה׳: ולך. על ציון יאמר: דרושה. ה׳ דורש בשלומה ולא נעזבה ממנו: סג (א) מי זה בא. הנביא התנבא שעתיד הקב״ה לעשות נקמה בשעיר

מצודת ציון

(ויקרא י): (ז) ואל תתנו. ואל תניחו וכן ולא נתן סיחון [במדבר כא]: יכונן. מל׳ כן ובסיס. (ח) עוזו. ענין חוזק: תירושך. יין כמו ואספת דגנך ותירושך [דברים יא]: (ט) מאספיו. ענין הכנסה אל הבית כמו ואין איש מאסף אותם [שופטים יט]: והללו. ושבחו: (י) פנו. מל׳ הפנה והסרה: סלו. ענין הרמה והגבהה ודוגמתו סלו לרוכב בערבות [תהלים סח]: המסילה. ענין שביל ודרך: סקלו. הסירו האבנים וכן ויעזקהו ויסקלהו (לעיל ה): מאבן. מהיות כה אבן וכן וימאסך ממלך [ש״א ט״ו] ור״ל מהיות מלך: נס. כלונס ארוך ובראשו אילן: (א) חמוץ. ענין צביעה ואין לו דומה ויתכן שהוא הפוך מן תמחץ רגלך בדם [תהלים סח]: שהרגל הצבוע מדם נראה כפצוע: מבצרה. מלשון מבצר: הדור. ענין פאר ויופי: צועה. ענין

יתברך המתריסה לגבור עושה נקמה באויביו ובגדיו אדומים מדם ההרג. וכאלו אדם שואל מי הוא זה והוא עונה אני מדבר בצדקה, כלומר מה שדברתי אני בצדקתי לישראל עשיתי כי אני רב להושיע, כלומר רב כחי להושיע ישראל כי בחורבן ארם תהיה ישועת ישראל כמו שפירשנו באותה פרשה: חמוץ. אדום. לפי ענין הפסוק: מבצרה. בצרה היתה עיר גדולה לארם לפיכך כינה ארם בשם בצרה: הדור בלבושו. שלבש בגדי נקם: צועה ברב כחו. מניע ומטלטל הגוים מקצה אל קצה, וכבר פירשנו המלה בפסוק מהר צועה להפתח: (ב) מדוע אדום ללבושך. הלמ"ד כלמד לאמות חמס, הרגו לאבנר, ושלישי לאבשלום, והדומים להם, וכל זה דרך משל כמו שפירשנו שדמה האל לגבור הורג באויביו: ובגדיו אדומים. מן הדם וי"ת מה דין יסמקון טורין וגו': (ג) פורה. והנה האל כעונה לשואלין ואמר פורה דרכתי לבדי, הגת נקראת פורה לפי שמפררין ומרצצין בתוכה הענבים כשדורכים אותם, והמשיל הרשעים כאלו הם ענבים בגת והאל דורכם, ומה שאמר לבדי ואין איש אתי, רוצה לומר שאין זכות לישראל והוא היה כעוזר לאל אם היה להם זכות, וכבר פירשנו זה בפסוק וירא כי אין איש: גם מה עמים אין איש. לעזרתי להנקם באויבי ישראל כי העכו"ם היו אויביהם ובהמה אעשה נקמה: לפיכך אדרכם באפי. שיש לי עליהם על שהרעו לישראל שהגליתים ביניהם ואני קצפתי מעט והם עזרו לרעה: נצחם. דמם יזה על בגדי לפיכך הם אדומים ונקרא הדם נצח לפי שהוא חיי האדם ותוקפו: אגאלתי. כמו הגאלתי והאל"ף תמורת ה"א הפעל, וכן אתחבר יהושפט כמו התחבר, ואגאלתי ענין טנוף ולכלוך, וכן לחם מגואל: (ד) כי יום. היה בלבי, זמן רב עד שבאה שנת גאולי, ואז יהיה יום נקם בעמים: (ה) ואביט. פירשנו זה הענין בפסוק וירא כי אין איש ואמר למעלה זרועו וצדקתו, והנה אמר זרועי וחמתי זרועי כמו שפי' שם וחמתי על נקם שיעשה ברשעים בזמן הישועה לפיכך סמך לו ואבוס עמים: (ו) ואבוס. ענין רמיסה ודריכה כמו בוסס בטיט חמר: ואשכרם בחמתי. אשקם כוס חמתי עד שישכרו: נצחם. חזקם ותקפם: (ז) חסדי ה'. אמר הנביא על החסדים שהראה לו האל שיעשה לעתיד לעמו אזכור לבני אדם החסדים שעשה להם בעבר כדי שיודו וישבחו שמו, ואמר חסדי לבד לפי שהם מרו את דברו והוא היטיב להם בכל דור ודור, לפיכך אמר תהלות ה' כי על אותם החסדים ראוי להלל את ה' כעל כל אשר גמלנו ה' אזכיר אותם החסדים כמו שהיו על כל אשר גמלנו: ורב טוב. שעשה לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו לא לפי מעשיהם: (ח) ויאמר. כאשר לקחם לו לעם כשהוציאם ממצרים אמר אך עמי המה. אלה עמי הם שלקחתים מתוך עם אחר ולקחתים לי לבנים ולא ישקרו בי לעולם: ויהי להם למושיע. כיון שהיה להם למושיע שהושיעם ממצרים אמר שלא ישקרו בו לעולם ומלת אך היא לאמת הדבר כמו אך אלמי ובשרי אתה אך טוב לישראל אלהים והדומים להם: (ט) בכל צרתם לא צר. כתוב באל"ף וקרי בוי"ו ופי' הכתוב לא הרבה להם הצרה כי הושיעם ממנה. ופי' הקרי לו לאל צר בצרתם על דרך ותקצר

לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִּין עַמֵּיהּ כְּמָא דְקַיֵּים לְהוֹן בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי כְּמָא דְמַלֵּלִית בִּזְכוּ סַגִּיָא קֳדָמַי חֵיל לְמִפְרַק: ב מָא דֵין יִסְמְקוּן טוּרִין מִדַּם קְטִילִין וּמֵישְׁרִין יִפְקוּן כַּחֲמַר בְּמַעְצַרָא: ג הָא כְּבִיעוּט דְמִתְבְּעִיט בְּמַעְצַרָא כֵּן יִסְגֵּי קְטוֹל בְּמַשְׁרְיַת עַמְמַיָא וְלָא יְהֵי לְהוֹן תְּקוֹף קֳדָמַי וְאֶקְטְלִינוּן בְּרוּגְזִי וַאֲדוּשִׁינוּן בְּחֵמְתִי וְאֶתְבַּר תְּקוֹף תַּקִּיפֵיהוֹן קֳדָמַי וְכָל חַכִּימֵיהוֹן אֶסְלְעִים: ד אֲרֵי יוֹם פּוּרְעָנוּתָא קֳדָמַי וּשְׁנַת פּוּרְקַן עַמִּי מְטָת: ה וּגְלֵי קֳדָמַי וְלֵית גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבְדִין טָבִין וִידִיעַ קֳדָמַי וְלֵית אֱנָשׁ דִּיקוּם וְיִבְעֵי עֲלֵיהוֹן וּפְרַקְתִּינוּן בִּדְרַע תּוּקְפִּי וּבְמֵימַר רְעוּתִי סַעֲדְתִּינוּן: ו וְאַקְטֵיל עַמְמַיָא בְּרוּגְזִי וַאֲדוּשְׁשִׁינוּן בְּחֵימְתִי וְאַרְמֵי לְאַרַע אַרְעִיתָא קְטִילֵי גִּבָּרֵיהוֹן: ז אֲמַר נְבִיָא טִיבְוָתָא דַייָ אֲנָא מְדַכַּר תּוּשְׁבְּחָתָא דַייָ כְּעַל כָּל דְּגַמְלָנָא יְיָ וְסַגֵּי טוּבֵיהּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל דְּגַמְלִינוּן כְּרַחֲמוֹהִי וּכְסַגִּיוּת טוּבֵיהּ: ח וַאֲמַר בְּרַם עַמִּי אִינוּן בְּנַיָא דְלָא יְשַׁקְּרוּן וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ לְהוֹן פָּרִיק: ט בְּכָל עִדָּן דְּחָבוּ קֳדָמוֹהִי לְאַיְתָאָה עֲלֵיהוֹן עָקָא לָא אָעִיק לְהוֹן וּמַלְאַךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמוֹהִי פָּרְקִינוּן בְּרַחֲמְתֵיהּ וּבְמַחְמְלְתֵיהּ עֲלֵיהוֹן הָא שֵׁיזְבִינוּן

צֹעֶה בְּרֹב כֹּחוֹ אֲנִי מְדַבֵּר בִּצְדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ: ב מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת: ג פּוּרָה ׀ דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וְיֵז נִצְחָם עַל־בְּגָדַי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי: ד כִּי יוֹם נָקָם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלַי בָּאָה: ה וְאַבִּיט וְאֵין עֹזֵר וְאֶשְׁתּוֹמֵם וְאֵין סוֹמֵךְ וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי: ו וְאָבוּס עַמִּים בְּאַפִּי וַאֲשַׁכְּרֵם בַּחֲמָתִי וְאוֹרִיד לָאָרֶץ נִצְחָם: ז חַסְדֵי יְהוָה ׀ אַזְכִּיר תְּהִלֹּת יְהוָה כְּעַל כֹּל אֲשֶׁר־גְּמָלָנוּ יְהוָה וְרַב־טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־גְּמָלָם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו: ח וַיֹּאמֶר אַךְ־עַמִּי הֵמָּה בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ וַיְהִי לָהֶם לְמוֹשִׁיעַ: ט בְּכָל־צָרָתָם ׀ לֹא צָר וּמַלְאַךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעָם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחֶמְלָתוֹ הוּא גְאָלָם וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם

אני הוא שאמרתי לפני לדבר בצדקת האבות ובצדקת דורו של גזרה וצדקתי גם היא עמהם ונגליתי להיות רב להושיע והם אומרים מדוע אדום ללבושך מדוע בגדים אדומים: (ג) ומעמים אין איש אתי. מתייצב לפני להלחם: ויז נצחם. דמים שהוא תוקפו ונצחונו של אדם: אגאלתי. כמו נגאלו בדם (איכה ד): (ה) ואביט ואין עוזר. לישראל: ואשתומם. ל' שתיקה וכבר פירשתי למעלה וישתומם כי אין מפגיע: וחמתי היא סמכתני. חמתי שיש לי על בבליים אני קצפתי מעט על עמי והמה עזרו לרעה היא סמכתני חיזקה ידי ועוררה את לבי ליפרע מהם ואע"פ שאין ישראל ראוין והגונים לגאולה: (ו) ואבוס. ל' מתגולל בדם ודורך ברגלים כמו מתבוססת בדמיך (יחזקאל טז) וכמו בוססו את חלקתי (ירמיה יב): נצחם. גבורת נצחונם: (ז) חסדי ה' אזכיר. הנביא אמר אזכיר את ישראל את חסדי ה': ורב טוב. אזכיר אשר גמל לישראל ברחמיו: (ח) אך עמי המה. אע"פ שגלוי לפני שיבגדו בי מכל מקום עמי הם והרי הם לפני כבנים אשר לא ישקרו: (ט) בכל צרתם. שהביא עליהם: לא צר. לא היה צר להם כפי מעלליהם שהיו ראויין ללקות כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים משמשים לפניו הושיעם תמיד בשליחותו של

פורה ב' חסר ג' מ"ל וסי' נמסר לעיל בספרא ס"ס י': ואין עוזר ו' דסמיכי וסי' נמסר במלכים ב' ס"ס י"ד: תהלות ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' חסדי ה' אזכיר נורא תהלת עשה פלא: ואתה קדוש יושב. לא נכחד מבניהם. וא' ותהלות ה' יבשרו. דאורי' חסר: ומלאך ב' פתחין וסי' ומלאך הברית ומלאך פניו הושיעם:

תולדות אהרן ויז נצחם. ברכות נח חולין צב: יום נקם. סנהדרין צט: וחמתי. עקדה שער לג: בכל צרתם. תענית טז: סוטה לא זוכר וירא:

מצודת ציון

ענין הטרוד והטלטול כמו צועה זונה [ירמיה ב]: (ב) ללבושך. על לבושך. כדורך. מלשון דריכה ורמיסה: בגת. כן שם הכלי שדורכים שם הענבים להוציא היין וכן גת דרך ה' [איכה א]: (ג) פורה. הגת תקרא פורה כי שם מפררים הענבים להוציא היין וכן חמשים פורה [חגי ב]: ואדרכם וארמסם. ענינם אחד וכפל הדבר: ויז. מל' הזאה וטפטוף: נצחם. הוא הדם שהוא כח האדם וחזקו והוא מלשון וגם נצח ישראל [ש"א טו]: אגאלתי. ענין לכלוך כמו לחם מגואל [מלאכי א] והאל"ף תחת הה"א: (ה) ואשתומם. ענין תמהון והתבוננות וכן וישתומם כי אין מפגיע [לעיל נט]: (ו) ואבוס. ענין רמיסה כמו כגבורים בוסים [זכריה י]: ואשכרם. מלשון שכרות ובלבול הדעת: נצחם. דמם: (ז) גמלנו. מל' גמול ותשלום טובה: (ט) ובחמלתו. מלשון חמלה ורחמנות: וינטלם. ענין סבל המשא כמו כי נטל עליו [איכה ג] ולהוספת ביאור אמר

מצודת דוד

תחלה והנביא מדבר בלשון הנוהג בבני אדם ללובשי בגדים אשר בהרגם את מי נתז הדם על בגדיהם ולזה אמר כאלו ישאלו מי הוא זה הבא מאדום מולבש בגדים בדם מעיר הבצורה היא כרך גדול וכו': זה הדור בלבושו. אלא זה היה הדור בלבושו המפואר ומה זה נתלכלכו בדם: צועה ברב כחו. הנה ברוב כחו מניע ומטלטל את כל הרוצה ממקום למקום ואין מי עומד נגדו ומה זה הדם על לבושו: אני מדבר בצדקה. כאלו המקום משיב לומר אני הוא זה המדבר והמבטיח לעשות צדקה לישראל ואני הוא המרבה להושיע כאשר הבטחתי: (ב) מדוע אדום ללבושך. כאלו ישאלו גם אותו מדוע כתמים אדומים על לבושך ובגדיך המה כבגדי הדורך בגת להוציא היין מן הענבים שיש על בגדיו כתמים אדומים מהתזת היין: (ג) פורה דרכתי לבדי. כאלו המקום ישיב לומר אני לבדי דרכתי גת הענבים ר"ל לא בזכותם כי אם בצדקתי לבד הרגתי השר להוציא דמו כמו שדורכים בגת להוציא היין: ומעמים. אין מי לעמוד עמדי במלחמה: ואדרכם. אם כן אני דורך גם אותם באפי ואני רומס אותם בחמתי. ויז נצחם. ודמם מטפטף על בגדי ולכלכתי כל מלבושי וכ"ז הוא דרך משל מלשון הנוהג בבני אדם: (ד) כי יום נקם בלבי. זמן רב היה בלבי יום הנקם: ושנת גאולי באה. בא זמן לגאול את עמי ולעשות הנקם: (ה) ואביט. הייתי מסתכל אם אמצא עוזר אבל אין עוזר ר"ל הסתכלתי אם יש זכות בישראל שיהיה עוזר וסעד אל הגאולה ולא מצאתי בהם זכות: ואשתומם. עמדתי בתמהון והתבוננתי אם אמצא בהם זכות להיות סומך את הגאולה ואין סומך וכפל הדבר במ"ש: ותושע לי זרועי. הזרוע שלי תושע לי ואם אין בהם זכות: וחמתי. החמה שיש לי על הבבליים היא תסמוך אותי לגאול את ישראל ולעשות בהם נקם: (ו) ואבוס. ארמוס את הבבליים באפי ואשכר אותם בכוס חמתי (המשיל חמת המקום ליין המשכר המבלבל דעת האדם): ואוריד לארץ נצחם. את דמם אשפוך לארץ: (ז) חסדי ה' אזכיר. אמר הנביא אזכיר את ישראל חסדי ה' שעשה עמהם אשר מהראוי להרבות תהלות ה' כפי הראוי להללו על כל הטובה אשר גמלנו ה' ורב הטיב הנתון לישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו ולא בצדקותינו: (ח) ויאמר. כשהוציאם ממצרים אמר אך המה לבד עמי המה ובהם בחרתי מכל העכו"ם ולבנים יחשבו ולא ישקרו בי לעזבני ולכן היה להם למושיע: (ט) בכל צרתם. בכל זמן שהיו בצרה היה לו צר: ומלאך פניו. מלאך המשמש לפניו הושיעם

רש״י

של מקום ; (י) והמה מרו . הקניטו כמו ממרים הייתם : (יא) ויזכור ימי עולם משה עמו . הנביא מתאונן ואומר בל׳ תחינה היום בגולה אכר עמו את ימי עולם את ימי משה ובצרתו הוא אומר איה משה רועהו המעלנו מים סוף : את רועי צאני . דמיון רועה המעלה את צאנו איה הוא אשר שם בקרב ישראל את רוח קדשו של הקב״ה ולמדנו חוקים ומשפטי׳ : (יב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו . הקב״ה היה מוליך לימין משה את זרוע גבורתו בכל עת שהיה צריך לעזרתו של הקב״ה היה זרועו מוכן לימינו : (יג) כסוס במדבר . שאינו נכשל לפי שהיא ארץ חלקה כן לא נכשלו בתהום : (יד) כבהמה אשר בבקעה תרד ובקעה היא ארץ חלקה ואין בה מכשול קנשיי״א בלעז : תרד . תתפשט כמו (לעיל מה) לרד לפניו גוים כן רוח ה׳ תניחנו לתהום ועשה בו דרך כבושה : כן נהגת עמך . כן היה הכל כמו שאמרנו נהגת עמך : (טו) איה קנאתך . הראשונה : המון מעיך . שהיו רגילים להמות עלינו כאשר מאז כענין שנאמר [ירמיה לא] על כן המו מעי לו והמון רחמיך הראשונים אלינו עתה התאפקו נתחסנו מהיות הומים עלינו כאשר מאז : התאפקו . כמו ויתאפק ויאמר שימו לחם [בראשית מג] נתאפק ולא הכירו את אשר נכמרו רחמיו אל אחיו : כי אתה אבינו . ועליך להביט ולראות בצרותינו :

ישעיה סג

כָּל־יְמֵי עוֹלָם׃ י וְהֵמָּה מָרוּ וְעִצְּבוּ
אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ וַיֵּהָפֵךְ לָהֶם לְאוֹיֵב
הוּא נִלְחַם־בָּם׃ יא וַיִּזְכֹּר יְמֵי־עוֹלָם
מֹשֶׁה עַמּוֹ אַיֵּה ׀ הַמַּעֲלֵם מִיָּם אֵת
רֹעֵה צֹאנוֹ אַיֵּה הַשָּׂם בְּקִרְבּוֹ אֶת־
רוּחַ קָדְשׁוֹ׃ יב מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה
זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנֵיהֶם
לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם׃ יג מוֹלִיכָם
בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ׃
יד כַּבְּהֵמָה בַּבִּקְעָה תֵרֵד רוּחַ יְהוָה
תְּנִיחֶנּוּ כֵּן נִהַגְתָּ עַמְּךָ לַעֲשׂוֹת לְךָ
שֵׁם תִּפְאָרֶת׃ טו הַבֵּט מִשָּׁמַיִם
וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה
קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ
וְרַחֲמֶיךָ אֵלַי הִתְאַפָּקוּ׃ טז כִּי־אַתָּה
אָבִינוּ כִּי אַבְרָהָם לֹא יְדָעָנוּ וְיִשְׂרָאֵל

ל׳ · כ׳ · י״כ׳ פתחין · ל׳. ל׳ · ד׳ · ל׳ · כ׳ ומ״ל · כ׳. כ׳ דגש · ל׳. ל׳ · כרוב הספרים חסר · ג׳ בליש׳ · ל׳ · ל׳. ל״ג

תרגום

ונטלינון וסוברינון כל יומי עלמא׃ י ואינון סריבו וארגיזו על מימר נביי קודשיה ואתהפך מימריה להון לבעיל דבב הוא אגיח קרבא בהון׃ יא וחס על יקר שמיה בדיל דוכרן טבותיה דמן עלמא גבורן דעבד על ידי משה לעמיה דלמא יימר אן דאסקינון מן ימא אן דדברינון במדברא כרעיא לעניה. אן דאשרי ביניהון ית מימר נביי קודשיה׃ יב דבר לימינא דמשה דרע תושבחתיה בזע מי ימא דסוף מן קדמיהון למעבד ליה שום עלם׃ יג דברינון בין תהומיא כסוסיא די במדברא לא מתקל כן אף אינון לא אתקילו׃ יד כבעירא די במישרא מדברא מימרא דיי דברינון כן דברתיה לעמך למעבד שום דתושבחא׃ טו אסתכי מן שמיא ואתגלי ממדור קודשך ותושבחתך אן פורענותך וגבורתך המון טבותך וסגיות רחמך עלי יתחסנון׃ טז ארי את הוא דרחמך עלנא סגיאין כאב על בנין ארי אברהם לא אסקנא ממצרים וישראל לא עבד לנא

רד״ק

ותקצר נפשו בעמל ישראל, והכל דרך משל, ודברה תורה בלשון בני אדם ות״י בכל עידן דחטו קדמוהי וגו׳ ורז״ל כתבו על הפסוק הן יקטלני לא איחל, שהוא קרי וכתיב גם כן אמרו לחזי האי אי בלמ״ד אל״ף כתוב אי בלמ״ד וי״ו כתוב וכל היכא דכתוב למ״ד אל״ף לא הוא אלא מעתה בכל צרתם לא צר דכתיב בלמ״ד אל״ף הכי נמי דלא הוא וכי תימא הכי נמי והא כתיב ומלאך פניו הושיעם אלא משמע הכי ומשמע הכי ומלאך פניו הושיעם מסבב סבות להושיעם והסבות יצאו מלפניו לא שיהו מקרה, והסבה תקרא מלאך גאלה מהצרה שהם בה כן יעשה עמהם בכל דור ודור, וזהו שאמר כל ימי עולם: וינטלם. וינשאם, כפל ענין במלות שונות: (י) והמה מרו. ענין מרי, כמו מריתם פי: ועצבו. ענין הכעסה, וכן כמה ימרוהו וגו׳, אמר אחר שהיה גואל אותם מהצרה המה שנו ומרו את דברו ולא שמעו לקולו ורוח קדשו והוא דברי נביאיו הנאמרים ברוח הקודש, וכן ת״י: ויהפך להם לאויב. הפך שגאלם מיד אויב הוא נלחם בם והיו עיניהם באים להם בדרך רעה עד שהיו אומרים זה מיד האלהים הוא: (יא) ויזכור ימי עולם. ישראל בגלות בעתות הצרה הוא זוכר ימים מקדם, זהו ימי עולם. כשלח משה לעמו, ועמו, חסר למ״ד השמוש, כמו ויבא ירושלים, והדומים לו, ואמר הנביא בדרך הנב ואם ט ישראל זוכר בגלות אותן הימים ואומר הנה ישראל במצרים היו רבים בהם עובדי עכו״ם כמו שמפורש בספר יחזקאל, ואעפ״י כן כיון שראה את עניים רחם עליהם, ואמר וישמע אלהים את נאקתם ונגלה למשה ואמר ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ושלחו לנס ועשה עמהם אותות ומופתי׳ והוציאם ממצרים וגאלם, ואעפ״י כן כשרדפו מצרים אחריהם לא זכרו הנפלאות שעשה עמהם, ואמרו המבלי אין קברים במצרים וגו׳. ואעפ״י כן העבירם בים ביבשה והעלם מן הים ויבאו מים צריהם, ולפיכך הם תמהים בגלות ואומרי׳ איה המעל׳ מים:את רועה צאנו. עם רעי צאנו והם משה אהרן. ואעפ״י שאנו חוטאים לפניו הלא גם אבותינו חטאו והיה מושיעם בעת צרתם למה ארך לנו זה הגלות כל כך עד שנצטרך לומר איה הוא המושיע את אבותינו כאשר היום אינו נמצא: איה השם בקרבו את רוח קדשו. שיצא בהם רוח נבואה מלבד משה אהרן ומרים היו שבעים זקנים שנחה עליהם רוח נבואה גם ביום מעמד הר סיני היו כולם נביאים, ומי שעשה עמהם כל זה איה הוא עתה, והנה עתה נסתלק רוח נבואה משמתו חגי זכריה ומלאכי שאלו היו עמנו נביאים היו מודיעים לנו קץ הגאולה והיה לנו נחת רוח בזה אבל אנחנו זה כמה שנים בגלות ואין לנו נביא ולא אתנו יודע עד מה: המעלם. בצר״י ומנהג הפעל בקמץ עם מ״ם הפעלים. כמו אינני רוצה, והמפרשים פירשו ויזכר על האל יתברך ועל הדרך הזה תרגם יונתן. (יב) מוליך לימין משה. עתה ספר איך העלם מים ואיך ירדו בתוך הים ואע״פ שהוא ידוע אומר כן להגדיל הספור ולהודות האל יתברך כי הנס גדול ופלא מופלא היה שהיה מוליך זרוע תפארתו לימין משה שהיה בימינו המטה ואיך היה מטה משה בוקע הים אלא שהאל היה מוליך לימינו זרוע תפארתו והיה בוקע הים מפניהם פירוש מפני ישראל כדי שיעברו בתוכו: לעשות לו שם עולם. שיזכרו אותו כל העמים על זה הדבר הגדול וייראו ממנו כמו שאמר שמעו עמים ירגזון כי לא היה צריך זה להעביר ישראל לפאה האחרת כי מאותה הפאה שנכנסו לאותה הפאה עצמה יצאו אלא עשה זה להראות ידו הגדולה ולהראות כי בידו הכל אפילו להפך הטבעיים היסודיים וזהו תפארת לו ושם עולם וכל זה הראה על ידי משה וישראל עמו מאהבתו אותם: (יג) מוליכם. עוד ספר גודל הנס שלא תאמר אע״פ שהיה יבש קרקע הים לא היה כל כך יבש שיהיו יכולים ללכת בו בחזקה או לרוץ בו לפיכך אמר מוליכם בתהומות כסוס במדבר הוליכם באותם התהומות כמו הסוס הרץ במדבר שהיא ארץ המישור ואין שם לא אבן ולא טיט שיהיה לו מכשול כן היו הם יכולין לרוץ באותו קרקע הים כל כך נתקשה הקרקע בים כרגע ולא נכשלו בו: (יד) כבהמה. והמשיל עוד לכתם בקרקע הים ואמר כי הם ירדו בתוך הים כמו שתרד הבהמה בבקע׳ בלי עמל כי המורד מעט וההליכה בבקעה נוחה כי היא דרך מישור: רוח ה׳ תניחנו. הכנוי לעמך שזכר אחר כן. כמו ותראהו את הילד והדומים לו, אמר רוח ה׳ הניח עמך מצריו והרודפים אחריו ואמר רוח ה׳ כמו רוחך וכן ולא משה אמר עלה אל ה׳ ומלת כן מוסב לדמיון כבהמה שזכר ועניין הפסוק: כן כבהמה בבקעה תרד כן נהגת עמך ורוח ה׳ תניחנו ויונתן תרגם תניחנו כמו הנחנו מן נחה את העם כבעירא דבמישרא מדברא מימרא ה׳ דברינון: שם תפארת. שם שיהיה לך תפארת וכבוד לעולם והנה כל זה עשית בימים הקדמונים ועתה נטשתנו בגלות זה כמה שנים: (טו) הבט. ע״ד כי רם ה׳ והשפל יראה ובשמים זבול קדשו ותפארתו כי בהם יראה עזו כי הם עומדים לעד לעולם בגבורתם לא ישנו ולא יתלישו: איה קנאתך וגבורתך. שהיית מקנא בראות עוני עמך ומראה גבורתך בעמים איה הם עתה המון מעיך ורחמיך שאמרת המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה׳

מסורה

והמה י׳ ר״פ בקריאה וסי׳ והמה טרם ישכבון. והמה לקחו את אשר עשה מיכה. והמה מביאים איש מנחתו דמלכים. והמה אמרו אל ירמיהו יחי ה׳. והמה מרו ועצבו את רוח. והמה אם ישמעו ואם יחדלו. והמה כאדם עברו ברית. והמה לא ידעו מחשבת ה׳, והמה עזרו עם דוד דד״ה. והמה לשואה יבקשו נפשי :

תולדות אהרן משה עמו זוהר נח (סנהדרין כח סוטה כ) : לימין משה. זוהר וילך : הבט משמים. חגיגה יב : אתה אבינו. שבת פט עקדה שער קג זוהר ויגש:

מצודת דוד

הושיעם בשליחות המקום : באהבתו. בעבור אהבתו להם וחמלתו עליהם גאלם מן הצרה הבאה : וינטלם. סבל משאם לתת די מחסורם כל ימי עולם בכל שני הדורות : והמה מרו. ר״ל לא כן היה כפי מה שחשב אשר לא ישקרו בו כי המה מרו בו ועצבו לפני רוח קדשו : ויהפך. אז נהפך להם לאויב להביא עליהם הרעות והוא נלחם בם ולא באו במקרה : (יא) ויזכור. בגלות יזכור ישראל את ימי עולם שהיה מקדם כששלח את משה לעמו וחסרה למ״ד השמוש במלת עמו : איה המעלם מים. ר״ל יאמרו איה הוא המעלה אותם מן הים עם רועה צאנו ר״ל על ידי משה שהיה מנהיג את עמו וכאלו יאמרו מדוע לא יעשה עמנו כזאת גם היום : איה השם כו׳. איה הוא השם בקרב משה את רוח הנבואה : (יב) מוליך. מוסב עם מלת איה לומר איה המוליך לימין משה את זרוע תפארתו ר״ל חוזק ה׳ היתה מוכנת למשה בכל עת חפצו : בוקע. איה הבוקע מפניהם מי הים והירדן לעשות לעצמו שם גבורה עד עולם : (יג) מוליכם. איה המוליכם בעומק הים כסוס הרץ במדבר במקום ישר ושוה שאינו נכשל במרוצתו כן לא נכשלו כאשר הלכו בעומק הים כי היה המקום שוה וישר : (יד) כבהמה בבקעה תרד. כמו הבהמה היולדת ללכת בבקעה שנוח לה מאלו עלתה ללכת בהר כן רוח ה׳ הנהיג את ישראל בנחת : כן נהגת עמך. ר״ל כך היה הכל כמו שאמרנו באופן זה נהגת עמך לעשות לך פרסום שם תפארת : (טו) הבט משמים. ר״ל הואיל וכן עשית בימים הקדמונים לכן גם עתה הבט משמים וראה ממדור קדשך : איה קנאתך. איה הקנאה והגבורה שהראית במצרים בימים הקדמונים : המון מעיך. מה שבימים הראשונים היו מעיך הומים עלי ורחמת אותי הנה עתה התחזקו אלי כי אמנת לבבך ומאנת לרחם : (טז) כי אתה

מצודת ציון

אמר וינשאם: (י) מרו. מלשון מרי ומרד: (יג) בתהומות. עומק הים : (יד) תניחנו. ענין הנהגה כמו נחית כצאן [תהלים עז]: (ט) מזבול. ענין מדור כמו בית זבול לך [מ״א ח] : קנאתך. ענין חימה וכעס כמו בקנאו את קנאתי [במדבר כה]: המון מעיך. הוא ענין הכמרת רחמים והמלה וכן על כן המו מעי לו [ירמיה לא]: התאפקות. ענין התחזקות ואמצות הלב וכן ויתאפק ויאמר

פי' הם המון המעים והם הרחמים: אלי התאפקו. הם אלה שהתאפקו והחזיקו רחמיך אלא נכמרו למהר לרחם עלי ואיך היה זה: (טז) כי אתה אבינו. והאב לא יתאפק על הבן אלא ירחם עליו מיד: כי אברהם לא ידענו. על דרך אבי ואמי עזבוני וה' יאספני, כי אף על פי שאברהם אבינו הנה כמה דורות שמת והאב בשר ודם לא ידע בנו או בן בנו אלא בחייו אלא אתה אבינו חי וקיים מעולם ועד עולם ואין לנו לצעוק אלא אליך ובכל הדורות שעברו והייתה אתה אבינו ואתה גואלנו מכל צרה ומעולם שמך עלינו, וזכר אברהם כי הוא ראש האבות. ועוד שאמר לו האל כי ביצחק יקרא לך זרע ואמר ואתן לו את יצחק ולא אמר את ישמעאל, כמו שאמר ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, וזכר ישראל כי כל זרעו זרע אמת לא כיצחק שיצא ממנו עשו, ואמר ויאהב יצחק את עשו: (יז) למה תתענו ה'. בראותינו אורך הגלות לנו והצרות התמידות עלינו, הנה אנו תועים מדרכיך ואומרים אין תקוה עוד וכאלו אתה התענו בהאריכך גלותינו, ובאמרו תתענו תקשיח לבנו, איננו אומר על כלם אלא רבים מישראל נתיאשו מהגאולה לאורך הגלות וכיון שיש בהם קצת מדבר בלשון כלל וכן אמר הקב"ה אל משה עד אנה מאנתם, בעבור קצת העם שיצאו בשבת ללקוט מן, וכן אמר דניאל חטאנו והרשענו והעוינו ומרדנו: תקשיח. ענין אכזריות ורחוק הלב מהדבר כשאהב וכן תקשיח בניה ללא לה: שוב למען עבדיך. שוב מחרון אפך בנו ואם לא למעננו כי אנחנו חוטאים שוב למען עבדיך, והם האבות ולמען שבטי נחלתך והם י"ב שבטים ושרשם נחלתך שהיו לך לנחלה כמו שכתוב יעקב חבל נחלתו: (יח) למצער. לזמן מעט ירשו הארץ עם קדשך מעת לכם הארץ נחלה מעט זמן עמדו בה וגלו ממנה כי לא היו בה אלא ארבע מאות ועשר שנים בתחלה ורוב ישראל לא שבו עוד אליה: צרינו בססו מקדשך. זמן מצער עמדו ובאו צרינו וגרשונו ממנה ולא עוד אלא שבססו ורמסו מקדשך שהיה מקום כבוד ולא היו נכנסים בו אלא יחידים: (יט) היינו מעולם, היינו אנחנו תחת ממשלתך לא צרינו כי לא משלת בם ולא נקרא שמך עליהם ואיך באו הם תחתינו בארץ ירושתנו: לוא קרעת שמים ירדת. דרך שאלה שמא קרעת שמים וירדת לדבר עמהם כמו שעשית לנו ואם מפניך הרים נזלו בעבורם כמו בעבורנו וזה היה ביום מעמד הר סיני שירד כבודו על הר סיני והיה אש וענן והכר חרד ונזדעזע הוא והאחרים שהיו קרובים אליו כמו הר שעיר והר פארן גם כן נזלו מים מהענן שהיה עליהם אלא שעיקר הדבר היה על הר סיני לפיכך נזכר בתורה הר סיני לבד והנה היה ההר בוער באש ונוזל מים כי האש והענן עליו: קרעת שמים. דרך משל כמו ודלתי שמים פתח ושמים הוא האויר: נזלו. דגש הלמ"ד לתפארת הקריאה מפני הספסק: (א) כקדוח אש המסים, המסים שם שרשו מסס והיתה הסמך ראויה להדגש בחסרון הכפל אלא שבא הנח תמורת הדגש והאחד מן המסים המס. ואש גדול וחזק יקרא אש המסים שממס כל דבר כן היה האש שהיה על הר סיני: כקדוח. ענין בעירה ושריפה, כמו כי אש קדחה באפי. כי אש קדחתם, והיתה אש שתבעה מים כי האש היתה בהר ומים היו בהר הנה היו המים רותחים והיה ההר עשן כולו בין מקום האש בין מקום המים, כי המים הרותחין יעלו עשן וכל זה להודיעך שמך לצריך שאינם יודעים שמך ולא היו מכירים בך ועל ידי הנוראות הודעת להם כי יש אדון בעולם ומנהיג ועשה בכל כרצונו ויבעיר ההרים שלא כמנהג וטבע העולם, ובעבור שרגזו גוים מפניך כאשר רגזו ההרים שאותו היום נשמע ונודע בעולם: מים תבעה אש. אש הוא הפועל אף על פי שבא אחרון והמים הוא הפעל אע"פ שבא ראשון כי הדבר מבואר כי האש הרתיח המים ואין לטעות בו לפיכך לא הקפידו בראשון ובאחרון: תבעה. ענין רתיחה לפי שהמים ברתיחתם יעלו אבעבועות נאמר בזה הלשון, ויש לפרש הענין הזה כלו דרך משל על המלחמות שנלחם האל בעבור ישראל באויביהם: ואמר קרעת שמים וירדת, על דרך הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא וכן ההרים משל על הגדולים, והאש כמו שאמר והיו עמים משרפות סיד: (ב) בעשותך. לא נקוה הנוראות הגדולות שהיום עושה עמנו לא היינו מקוים להם שתעשה בעבורנו כל כך נוראות שתרד בעבורנו ויזלו הרים מפניך: (ג) ומעולם לא שמעו. אומות העולם ולא האזינו הנוראות שעשית עמנו ולא שמעו ולא ראו: אלהים זולתך. ר"ל שום אלוה זולתך שיעשה למחכה לו מה שעשית

פְּרִישַׁן בְּמַדְבְּרָא אַתְּ הוּא יְיָ וְרַחֲמָךְ עֲלָנָא סַגִּיאִין כְּאָב עַל בְּנִין פָּרְקָנָא מֵעַלַם שְׁמָךְ: יז לְמָה תְרַחֲקִינָנָא יְיָ לְמִטְעֵי מֵאוֹרְחָן דְּתַקְּנָן קֳדָמָךְ כְּעַמְמַיָּא דְּלֵית לְהוֹן חוּלָק בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתָךְ לָא יִתְפְּנֵי לִבָּנָא מִדַּחְלְתָךְ אֲתֵיב שְׁכִנְתָּךְ לְעַמָּךְ בְּדִיל עַבְדָּךְ צַדִּיקַיָּא דְּקַיֶּמְתָּא לְהוֹן בְּמֵימְרָךְ לְמֶעְבַּד בֵּינֵיהוֹן שִׁבְטֵי אַחְסַנְתָּךְ: יח בִּזְעֵיר דִּירִיתוּ עַמָּא דְקוּדְשָׁךְ בְּעֲלֵי דְבָבָנָא דוּשִׁישׁוּ מַקְדְּשָׁךְ: יט הָא אֲנַחְנָא עַמָּךְ דְּמִן עָלְמָא לָא לְעַמְמַיָּא יְהַבְתְּ אוּלְפַן אוֹרַיְתָךְ לָא אִתְקְרֵי שְׁמָךְ עֲלֵיהוֹן לָא לְהוֹן אַרְכֵינְתָּא שְׁמַיָּא אִתְגְּלֵיתָא מִן קֳדָמָךְ טוּרַיָּא זָעוּ: א כַּד שְׁלַחְתָּא רוּגְזָךְ כְּאֶשָּׁתָא בְּיוֹמֵי אֵלִיָּהוּ אִתְמְסִיאַ יַמָּא מַיָּא מְלַהֲבָא אֶשָּׁתָא לְהוֹדָעָא שְׁמָךְ לְסַנְאֵי עַמָּךְ מִן קֳדָמָךְ עַמְמַיָּא זָעוּ: ב בְּמֶעְבְּדָךְ פְּרִישַׁן לָא סְבַרְנָא לְהוֹן אִתְגְּלֵיתָא מִן קֳדָמָךְ טוּרַיָּא זָעוּ: ג וּמֵעָלְמָא לָא שְׁמָעַת אוּדֶן קָל גְּבוּרָן לָא אֲצִיתַת לְמִלּוּל זִיעַ עֵין לָא חֲזַת מָא דַחֲזוֹ עַמָּךְ שְׁכִינַת יְקָרָךְ יְיָ אֲרֵי לֵית בַּר מִנָּךְ דְּאַתְּ עָתִיד לְמֶעְבַּד לְעַמָּךְ:

לֹא יַכִּירָנוּ אַתָּה יְהוָה אָבִינוּ גֹּאֲלֵנוּ מֵעוֹלָם שְׁמֶךָ׃ יז לָמָּה תַתְעֵנוּ יְהוָה מִדְּרָכֶיךָ תַּקְשִׁיחַ לִבֵּנוּ מִיִּרְאָתֶךָ שׁוּב לְמַעַן עֲבָדֶיךָ שִׁבְטֵי נַחֲלָתֶךָ׃ יח לַמִּצְעָר יָרְשׁוּ עַם־קָדְשֶׁךָ צָרֵינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדָּשֶׁךָ׃ יט הָיִינוּ מֵעוֹלָם לֹא־מָשַׁלְתָּ בָּם לֹא־נִקְרָא שִׁמְךָ עֲלֵיהֶם לוּא־קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃

סד א כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֲמָסִים מַיִם תִּבְעֶה־אֵשׁ לְהוֹדִיעַ שִׁמְךָ לְצָרֶיךָ מִפָּנֶיךָ גּוֹיִם יִרְגָּזוּ׃ ב בַּעֲשׂוֹתְךָ נוֹרָאוֹת לֹא נְקַוֶּה יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ׃ ג וּמֵעוֹלָם לֹא־שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא־רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ

ג' ג' . ג' ג' ג' ג' ג' מ"ג ג' ג' ג' ג' ג' ג' ג' חסר ג' מ"ז פסוקים לא לא לא. ג'

תולדות אהרן כקדוח. ז"ל קד': עין לא ראתה. ברכות לד שבת סג סנהדרין לט עכו"ם סה עקרים מ"ד פל"ג:

כי אברהם לא ידענו. בצרת מצרים: וישראל לא יכירנו. נמדבר כי כבר נסתלקו מן העולם ואתה ה' אבינו בכולם נעשית לנו אב. ורבותינו דרשו בו כמו שדרשו במסכת שבת: (יז) למה תתענו. כי בידך להסיר יצר הרע כמה שנאמר כחומר ביד היוצר וגו' (ירמיה יח) ואומר והסירותי את לב האבן וגו' [יחזקאל לו]: תקשיח. ל' אימוץ לב: (יח) למצער ירשו עם קדשך. גדולתם וירושתם זמן מועט היתה להם: בוססו. דוששו: (יט) היינו. עתה בעם אשר לא בחרת למשול בם מעולם וכאילו לא נקרא שמך עליהם: לוא קרעת שמים. וירדת להצילנו עתה כאשר ירדת להציל מיד מצרים או מפניך הרים מולו כרתת חיק: (א) כקדוח אש. את דבר בנימם מלפניו וכאשר המים תבעה האש כשתתן גחלת או מתכת במים יעלו המים אבעבועות כל זה עשית במצרים ויהי ברד ואש מתלקחת בתוכה (שמות ט) אבל יית כקדוח אש המסים על אליהו בהר הכרמל שנאמ' בו גם המים אשר בתעלה לחכה (מלכים א' יח): להודיע שמך לצריך. כענין שנא' באותה מכה ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו' (שם) לו עשית עתה כן או מפניך גוים ירגזו: (ב) בעשותך. במצרים ובכל האויבים נוראות אשר לא היינו מקוים שתעשה לנו כל אותן נוראות שלא היינו הגונים לכך: ירדת. להר סיני או מפניך הרים מולו כך פי' דונש בן לברט: (ג) ומעולם לא שמעו. כאותן נוראות שנעשות לאחת מכל העכו"ם לפני כן וגם עין לא ראתה אלהים אחר זולתך אשר יעשה האלהים למחכי לו מה שעשית אתה למחכה לך כך שמעתי מר' יוסי וכגלתי. אבל

מצודת ציון

ואמר שימו לחם [בראשית מג]: (יז) תתענו. מלשון תועה: תקשיח. הוא מלה מורכבת מן קשה ומן שח ר"ל תקשה ותשיח לבנו וכן הקשיח בניה [איוב לט] ועם כי המה בשי"ן תפס בעבור מלת קשה: (יח) למצער. למעט זמן כמו הלא מצער הוא [בראשית יט]: בוססו. ענין רמיסה כמו יבוס צרינו [תהלים ס]: (יט) לוא. הוא כמו אם וכן לו החייתם אותם [שופטים ח]: נזולו. ענין הטפה כמו יזל מים מדליו [במדבר כד]: (א) כקדח. ענין שרפה כמו אש קדחה באפי [דברים לב]: המסים. מלשון המסה והמגה: תבעה. מל' אבעבועות: ירגזו. ענין תנועת הרעדה כמו רגזו ואל תחטאו [תהלים ד]: (ב) נזולו. נטפו: (ג) האזינו. ענין שמיעה והוא מלשון אוזן: זולתך. בלעדיך: למחכה. ענין תקוה כמו לכן חכו לי [צפניה ג]

מצודת דוד

אתה אבינו וראוי לאב לרחם על בנים: כי אברהם לא ידענו. עשה עצמו כאלו לא ידענו עם כי נגלה לו בברית לא התפלל עלינו: וישראל לא יכירנו. עשה עצמו כאלו לא הכיר אותנו עם כי בשעה שראה סולם מוצב ארצה ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו הם שרי העכו"ם זו עולה וזו יורדת לא שם לבו להתפלל עלינו: אתה ה' אבינו. בכל יום שמת לבך עלינו כדרך האב המשים לבו בתקנת בנו: גאלנו מעולם שמך. מימות עולם שמך הוא גאלנו כי בכל פעם אתה הוא הגואל אותנו: (יז) למה תתענו. ר"ל בעבור שלוות הבבליים ואורך הגלות אנו תועים מיראתך וכאלו אתה מתעה אותנו: תקשיח לבנו. בעבור זה הקשה לבנו ונחם מן היראה וכאילו מידך באה והוא כפל ענין במ"ש: שוב. לכן שוב אלינו להשרות שכינתך בינינו כמאז ואם אין בנו מעשים עשה למען עבדיך הם האבות ולמען השבטים אשר הנחלתם לך לנחלה: (יח) למצער. על מעט זמן ירשו עם קדשך את המקדש ועתה הצרים אותנו הנה בוססו ורמסו את מקדשך: (יט) היינו מעולם. הלא מעולם היינו אנחנו עם ממשלתך ולא משלת בהעכו"ם וחוזר ומפרש לא היה שמך נקרא עליהם כמו שהיה נקרא עלינו להקרא אלהי ישראל: לוא קרעת שמים. האם למענם קרעת הרקיעים להיות נפתח וירדת על הארץ ולתת התורה להרעיד ההרים ולהחרידם להיות הזיעה משפפף מהם מגודל החרדה כמו שירדת למעננו לתת לנו התורה לכן גם עתה עשה עמנו כמאז: סד (א) כקדח אש המסים. ר"ל הנה מאז כלית את הצרים אותנו כמו אש המקדיח ושורף את הדבר כנמס עד התכלית וכמו תוס האש מעלה במים רתיחה ואבעבועות ומוספת והולכת כן הוספת לייסר את הצרים: להודיע. ר"ל לא בצדקותינו כ"א להודיע פרסום שמך אל צריך הם המכחישים בה'. מגויך. או חרדו הגוים מפניך: (ב) בעשותך. בעת עשיית פלאות נוראות אשר לא היינו מקוים להם כי לא היינו כדאים לפלאות כאלה: ירדת. ר"ל לא היה די באלה כי עוד ירדת למעננו על הר סיני נתת לנו התורה ואז חרדו ההרים מפניך עד שהיו מטפטפים זיעה מגודל החרדה: (ג) ומעולם, מימות עולם לא שמעו הבריות ולא האזינו הדברים האלה: עין לא ראתה

בפסוק אתם למחכה לך. וי"א כן ומעולם לא שמעו אוזן וגו' ובדברי רבותינו ז"ל אמר שמואל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו: (ד) פגעת את שש ועשה צדק. י"א פגיעת המיתה כלומר סלקת מן העולם הצדיקים שהיו ששים במצותיך ועושים צדק יש מפרשים פגעת קבלת תחנת הצדיקים וכן לא אפגע אדם לא אקבל תחינת אדם עליהם ולשני הפירושים ענין הפסוק על דרך אבד חסיד מן הארץ. אמר אותם הצדיקים שהיו ששים ועושים מצותיך בשמחה אינם בעולם עתה שיעמדו לנו בפרץ כמו שהיו עושים בראשונים: בדרכיך יזכרוך. היו זוכרים אותך בדרכיך שהם י"ג מדות כשהיית כועס על עמך בעונותם היו הצדיקים עומדים לפניך כמו שעשה משה בדבר העגל ובדבר המרגלים אמר ה' ארך אפים ורב חסד נשא עון וגו' סלח נא לעון העם הזה וגו': הן אתה קצפת ונחטא. כשהיית קוצף עלינו בעבור שחטאנו לפניך: בהם עולם ונושע. בהם היינו סומכים כל ימי עולם כלומר בכל

אבל רבותינו שאמרו כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה וגו' משמע עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב"ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים: (ד) פגעת את שש ועושה צדק. כמו ויפגע בו וימת (שם א ב) סילקת ממנו והרגת את הצדיקים שהיו ששים לעשות צדק לדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם: הן אתה. כשקצפת עלינו על כל אשר היינו חוטאים בהם מעולם נושענו בתפלתם: נושענו מעולם ונושע. לשון הווה: (ה) ונהי כטמא. מאחר שנסתלקו הצדיקים ממנו: וכבגד עדים. וכלבוש מרחק כבגד מאוס שהכל אומרים הסר. עדים תרגום של הסרה: ונבל כעלה. וכמוש כעלה פליישט"ר בלעז: ועוננו כרוח ישאנו. ובחובנא כרוחא איתנטילנ': (ו) מתעורר. כמו מתגבר על יצרו: ותמוגגנו. ותניענו: (יא) תחשה ותעננו. תחרים על העשוי לנו עד כאן תפלת הנביא ותחלתה חסדי ה':

יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ׃ ד פָּגַעְתָּ אֶת־
שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק בִּדְרָכֶיךָ יִזְכְּרוּךָ
הֵן־אַתָּה קָצַפְתָּ וַנֶּחֱטָא בָּהֶם עוֹלָם
וְנִוָּשֵׁעַ׃ ה וַנְּהִי כַטָּמֵא כֻּלָּנוּ וּכְבֶגֶד
עִדִּים כָּל־צִדְקֹתֵינוּ וַנָּבֶל כֶּעָלֶה
כֻּלָּנוּ וַעֲוֹנֵנוּ כָּרוּחַ יִשָּׂאֻנוּ׃ ו וְאֵין
קוֹרֵא בְשִׁמְךָ מִתְעוֹרֵר לְהַחֲזִיק בָּךְ
כִּי־הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ מִמֶּנּוּ וַתְּמוּגְגֵנוּ
בְּיַד עֲוֹנֵינוּ׃ ז וְעַתָּה יְהוָה אָבִינוּ
אָתָּה אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ
וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ׃ ח אַל־תִּקְצֹף
יְהוָה עַד־מְאֹד וְאַל־לָעַד תִּזְכֹּר עָוֹן
הֵן הַבֶּט־נָא עַמְּךָ כֻלָּנוּ׃ ט עָרֵי
קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר
הָיָתָה יְרוּשָׁלַםִ שְׁמָמָה׃ י בֵּית
קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ
אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל־
מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה׃ יא הַעַל־
אֵלֶּה תִתְאַפַּק יְהוָה תֶּחֱשֶׁה וּתְעַנֵּנוּ
עַד־מְאֹד׃

ל' · כ' ד' כתיב ש"ן וא' כתיב סמ"ך · ונחטא פלוגתא ב' · ל' . ג' · ב' . ל' · י' מ"ל · ל' · מ"ל · י' . ל"ג · ל' · ד': · ל' · ל' דסמיכי · ל' · ל'

צדיקיא דמן עלמא דמסברין
לפורקנך: ד מתרעין קדמך
עובדי אבהתנא צדיקיא
דחדיאו למעבד רעותך
בקשוט ובזכו באורח טובך
ורחמך הוו דכירין לדחלתך
הא בכל עדן דהוה רגז מן
קדמך עלנא על דחבנא
בהון בעובדי אבהתנא
צדיקיא דמן עלמא אנחנא
מתפרקין: ה והוינא כמסאב
כולנא וכלבוש מרחק כל
זכותנא ונתרנא כמתר טרף
כולנא ובחובנא כרוחא
אתנטילנא: ו ולית דמצלי
בשמך מתרעי לאתקפא
בדחלתך ארי סליקתא אפי
שכנתך מננא ומסרתנא ביד
חובנא: ז ואת יי רחמך עלנא
סגיאין כאב על בנין אנחנא
טינא ואת בריתנא ועובד
גבורתך כולנא: ח לא יהי
רגז מן קדם יי בנא עד לחדא
לא לעלמא תדכר חובין הא
גלי קדמך דעמך אנחנא
כולנא: ט קרוי קודשך הואה
מדברא ציון מדברא הות וירושלם צדיא: י בית קודשנא ותושבחתנא אתר דפלחו קדמך אבהתנא הוה
ליקידת נור וכל בית רגגנא הוה לחרבא: יא העל אלין תתחסן יי ואת יהיב ארכא לרשיעיא דמשעבדין

דור ודור שהיו בהם צדיקים והיינו נושעים בהם שהיו מתפללין לפניך בעדינו אבל עתה בגלו' אפסו החסידים והצדיקים וכלנו אנחנו כטמא אין דבר אלא שתעשה אתה למען שמך: ונחטא. אחר שחטאנו, וכן וירם תולעים ויבאש, אחר שבאש, וכן ויבקעו המים אחר שנבקעו המים: (ה) ונהי כטמא. עדים. מתרגום ספחת עדיא, מפרשים מתרגום הרה מעדיא, כלומר כשתלד בגדיה מלוכלכים בדם, ויש לפרש בגד כמרטוט ובלוי, וכן בדברי רבותינו ז"ל המשמשת בעדים עד שהוא נתון תחת הכר, והענין אחד כי בגד מלוכלך הוא מוסר מהכריות, אמר אנחנו נשארנו בגלות כמו הדבר הטמא, או כמו בגד עדים שהוא נמאס כן כל צדקותינו אפילו הצדקות שאנו עושים אינן רצויות אלא נמאסות כי אין אנחנו עושים אותם אלא להתפאר בהם ולהתגדל ולקנאת איש מרעהו, ולפיכך ונבל כעלה כלנו כמו העלה שהוא נובל כן אנחנו נובלים כלנו, וכמו הרוח שנושא העלה הנופל כן ישיאונו עונותינו לזרותינו בכל פאה, ודקדוק מלא ונבל יש אומרים שהוא מבנין נפעל ומשפטו וננבל והבעדר פ"א הפעל הועלה תנועתה על נו"ן איתן, ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל והיה משפט הבי"ת להדגש ובא הנח תמורת הדגש, כמו שבא במלת ויזד יעקב: ועוננו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב: (ו) ואין קורא בשמך. כמו שהיו חסידים הראשונים עושים, מתעורר, ואין מתעורר, ואין שזכר עומד במקום שנים: להחזיק בך, במצותיך ובדרכיך: כי הסתרת פניך. כי כענין כאשר, כמו כי תוליד בנים, אמר כאשר הסתרת פניך ותמוגגנו ביד עונינו אין קורא בשמך: מתעורר להחזיק בך. כמו שהיו עושים הראשונים שהיו עומדים בפרץ לפניך: ותמוגגנו. ענין המסיסה ואמר ביד עונינו כי לא אתה עשית אלא עונינו: (ז) ועתה ה'. אע"פ שחטאנו לפניך אנחנו בניך ואתה אבינו והאב לא יזנח הבן ואע"פ שחטא לו, והנה אנחנו החומר ואתה יוצרינו והיוצר ישנה החומר מכלי לכלי כאשר ישר בעיני היוצר כן אנחנו בידך ולא כן שאר העכו"ם כי אין השגחתך עליהם התמידה אבל אנחנו בידך כחומר ביד היוצר שעושה

צדקותינו ג' בקריאה וחסר וסי' הוציא ה' את צדקתינו. ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו. כי לא על צדקתינו אנחנו: היתה ד' קמצין וסי' נמסר בריש האי סיפרא סי' י"ד:

תולדות אהרן פגעת. תענית ח: וכבגד עדים. ב"ב ט: קורא בשמך. עקרים מ"ד פכ"ג: אבינו אתה. שם מ"ג פל"ג: ערי קדשך. מ"ק כו. מדבר היתה. ר"ה כג מ"ק כו: בית קדשנו (ברכות ד):

תמיד כחומר ועושה כלי ואם לא יכשר בעיניו ישוב ועשהו כלי אחר כן אתה עיניך בנו תמיד ופוקד מעשינו ואם חטאנו וקצפת עלינו והנה אנחנו כלי נבהת שוב ועשנו כלי אחר: ואל תזכור לעד עונינו והבט כי עמך כלנו ואע"פ שחטאנו לא יצאנו מתחת רשותך ולא עזבנו שמך הגדול ולא פנינו אל אלהים אחרים לפיכך העבר עונינו ורחם עלינו: (ח) אל תקצוף. מפורש הוא: (ט) ערי קדשך. והבט ערי קדשך שהיו מדבר ציון וירושלם שהיו משכן כבודך הנה הם מדבר ושממה אע"פ שאחר חרבנם שבו הגוים ובנו אותה כיון שאין ישראל עליה הרי היא חרבה ושממה מיושביה ועוד כי בידם תחרב מזמן כי יבואו אדומים ויקחוה מיד ישמעאל ויחריבוה והנה היא היתה בזה הענין מיום גלות ישראל ממנה: (י) בית קדשינו. אבותינו הללוך בו והיה לשרפת אש בראשונה ובשניה ועודנו בחרבנו כי לא נבנה מעולם מקום המקדש ביד הגוים: וכל מחמדינו היה. בית המקדש והנה הוא לחרבה זה כמה שנים: (יא) העל אלה. אין טוב להתאפק על אלה ולא מרחם: תחשה. השתוק כאלו אין אתה שומע לצעקתינו: ותעננו. שאנחנו מעונים בגלות ביד האויבים וי"ת העל אילין תתחסן ה' וגו'.
נדרשי

מצודת דוד

ראתה. שום עין לא ראתה אשר אלהים זולתך יעשה כדברים האלה אל מי אשר מחכה לו ומאמין בו: (ד) פגעת. הנה עתה סלקת ממנו את הצדיקים אשר כל אחד מהם היה שש לעשות צדק כי היה מצפה שתבוא לידו: בדרכיך יזכרוך. בדרכי רחמיך היו מזכירים אותך בתפלתם: הן אתה קצפת. באמת כאשר אתה קצפת עלינו והקצף היה בעבור כי נחטא לך ודוגמתו הקיצותי ואראה (ירמיה לא) ור"ל הקצפה היתה על כי ראיתי: בהם עולם ונושע. בכל ימי עולם בטחנו בזכותם ובתפלתם והייתי מושעים על ידיהם והלך לו הקצף אם כי בא על החטא ולא שבנו עליו: (ה) ונהי. ועתה בהסתלקם נהיה כולנו כטמא כי אין מי להגן עלינו: וכבגד עדים וכו'. כל הצדקות שאנו עושים המה כבגד בלוי וסמרטוטין כי אינם מדעת שלימה רק להתיהר: ונבל כעלה כולנו. ולכן כמשנו ותש כחנו כעלה הכמושה: ועוננו. העונות מקטרגים עלינו ונפרעים מאתנו להיות נעים ונדים כרוח הנושא דבר ומנידו: (ו) ואין קורא. לא יש בנו מי אשר יקרא בשמך להתפלל עלינו: מתעורר. מלת ואין משמשת בשתים לומר אין מי מתעורר להחזיק ידו להיות נמשך אחריך להחזיר אותנו למוטב ולשוב אליך: כי הסתרת. כאשר הסתרת פניך ממנו בעבור מעשינו היינו נמסים בעבור עונינו כי אין מי להסיר ממנו לא כמו לשעבר שהיה מי להעביר הקצף ולבטל הגזירה: (ז) ועתה ה'. ר"ל עכ"ז הלא אתה אבינו ודרך האב לרחם על הבן: אנחנו החומר. ר"ל כמו יוצר חרס הוא העושה הכל מן החומר כן הלא אתה בראת אותנו וכולנו המה מעשה ידך והיאך תשחית מעשה ידיך: (ח) עד מאד. אל תרבה לקצוף: ואל לעד וכו'. אל תזכור העון עד עולם: הן הבט נא. התבונן עתה בנו וראה אשר כולנו המה עמך ומאמינים בך ואין לבב מי פונה מאחריך: (ט) ערי קדשך. הנה ערי קדשך היו חרבות כמדבר וגם ציון היתה כמדבר וירושלים היא שממה: (י) ותפארתנו. אשר היינו מתפארים בו: אשר הללוך. אשר בו הללוך אבותינו: לשרפת אש. להיות

מצודת ציון

ג]: (ד) פגעת. ענין פגישה לרעה בהכאת נפש כמו וה' הפגיע בו (לעיל נג): שש. ענין שמחה: (ה) ונהי. נהיה: עדים. ענינו מוסכר ובלוי ורבז"ל המשמשת בעדים (נדה ב) ור"ל סמרטוטין: ונבל. ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול [תהלים א]: כעלה. עלי האילן: (ו) מתעורר. מלשון הערה והתגברות: להחזיק. לאחוז: ותמוגגנו. מלשון המגה והמסה: ביד. ר"ל בעבור: (ז) החומר. טיט היוצר: יוצרנו. יאמר על יוצר חרס ועל הבריאה המותלעת: (י) הללוך. מל' הלול ושבח: מחמדינו. מלשון חמוד ואהוב: לחרבה. מל' חורבן: (יא) התאפק. ענין התחזקות ואמצות הלב: תחשה. ענין שתיקה כמו עת לחשות [קהלת ג].
ותעננו

(א) נדרשתי. ושבה אל משיב לבני הגולה כי בעונות אבותיהם ובעונותם גלו ועברו על המצות ארך הגלות כל כך. ואמר נדרשתי ללא שאלו נדרשתי לאבותיכם אם ידרשוני ולא שאלוני וכפל הענין במלות שונות וכלל הענין ברגע כאמר נמצאתי ואמר אמרתי ואמר פרשתי ידי וכל זה לחזק הענין כי כמה פעמים היה שולח להם ביד הנביאים שובו אלי ואשובה אליכם וכיוצא בענין הזה: לא קורא בשמי. כאלו לא נקרא בשמי עם ה' כן לא פנה אלי: (ב) פרשתי ידי. לקבלם בתשובה אם ירצו וי"ת שלחית נביאי וגו': לא טוב. ר"ל דרך רע וכן מנהג הלשון כמו יתיצב על דרך לא טוב אבל לא טובה היא אבל איננה טהורה והדומים לו: (ג) הכעס על פני. ר"ל בירושלים גם בבית המקדש עשו תועבות: בגנות. כמו בפיא מנסג תחת כל עץ רענן: על הלבנים. בכעס שהיו שורפין הלבנים היו מגימין עליהם קטרת לעכו"ם: (ד) היושבים בקברים. לדרוש אל המתים וי"ת דיתבין בבתיא וגו': ובנצורים ילינו. בחרבות וילינו בלילה שיראו להם השדים לדעתם. כי המזיקים נראים בחרבות למאמינים בהם, וכן ונצורי ישראל להשיב ענין חרבות, וי"ת ועם פגרי בני אנשא דיירין: בשר החזיר. עוברין על כל הנמנע בתורה: ומרק פיגולים. כולל כל שאר הבהמות טמאות שקצים ורמשים וכלם הם פגולים ונתעבים: ומרק. כמו ואת המרק שפך, כי הוא מרוק הבשר וכליהם נראים באותו השומן הדבק בהם ויכיר אדם כי בשר חזיר ושקצים בשלו בהם אם ירצו לכפור בהם ולומר שלא אכלום, וכתוב ופרק והענין אחד: (ה) האומרים. הם עמאים אוכלים כל טמא ואומרים למי שהוא טהור אני טהור ממך: קרב אליך. כלומר עמוד בעצמך אל תקרב אלי: אל תגש בי כי קדשתיך. אני קדוש ממך: אלה. שעשו המעשים הרעים האלה ולא הכירו בעצמם כי רע עשו הם מעלים עשן באפי: אש יוקדת, באפי כל היום עליהם ועל זרעם אחריהם, לפיכך ארכה הגלות לבניהם זמן רב: (ו) הנה כתובה, השחיתה הגדולה לא נמחית אלא הרי היא כתובה לפני לזכרה תמיד: לא אחשה, ולא אשקוט: כי אם שלמתי, עד אשר אשלם להם משלם רעות אבותיהם המצטרף עם עוונותם בגלות אבל העיקר הוא עונות אבותם שגלו: ושלמתי על חיקם, אף על פי שאני עתיד לשלם גמולם לבניהם אחריהם מעתה אשלם לעצמם שעשו הרעה וי"ת כן הא כתיבא קדמי וגו': (ז) עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו, כלומר הצטרפו אלה עם אלה והאריכו אתכם בגלות: אשר קטרו, אותו המעשה הרע כפרו בי ועבדו עבודת כו"ם, והוא שאמר חרפוני, כי כשעבדו על הגבעות הנה חרפוני ובזוני וכפרו בי כי אני נותיים שלא לעבוד עבודת כו"ם כי העובד עבודת כו"ם כופר בעיקר: ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם, תחלה אמדד להם עצמם פעולתם אל חיקם ואחר כך לבניהם הראשון כתוב אל וקרי על חיקם וזה השני על וקרי אל חיקם: (ח) כה אמר ה', אמר כנגד בני הגלות אל תתיאשו בעבור זה שאמרתי מן הגאולה כי אף על פי שאשלם לכם עון אבותיכם בהאריכי גלותכם בעונם עם עונותיכם לא אתום אתכם, אלא על כל פנים אוציא אתכם מן הגלות ואשיבכם אל ארצכם אחר שישלם ענשכם, והמשיל לאשכול ענבים שבשל ליצואת ממנו התירוש ומם

בְּנָא עַד עָלְמָא: א אִשְׁתְּאֵילִית בְּמֵימְרִי לִדְלָא שְׁאִילוּ מִן קֳדָמַי תְּבָעִית אוּלְפַן אוֹרָיְתִי לִדְלָא תְבָעוּ דַחַלְתִּי אֲמָרִית הָא אֲנָא מִשְׁתְּאֵיל תְּדִירָא כָּל יוֹמָא לְעַם דְלָא מְצַלֵּי בִשְׁמִי:
ב שְׁלָחִית נְבִיאַי כָּל יוֹמָא לְעַמָא מְסָרְבָנָא דְאָזְלִין בְּאוֹרַח דְלָא תַקְנָא בָּתַר עֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן:
ג עַמָא דְמַרְגְזִין עַל מֵימְרִי קֳדָמַי תְּדִירָא דָבְחִין בְּגַנַּן טַעֲוָתָא וּמַסְקִין בּוּסְמַיָא עַל לִבְנַיָא:
ד דְיָתְבִין בְּבָתַיָא דְבָנַן מֵעֲפַר קִבְרַיָא וְעִם פִּגְרֵי בְנֵי אֱנָשָׁא דַיְרִין דְאָכְלִין בְּשַׂר חֲזִירָא וּרְטַב פִּגוּל בְּמָנֵיהוֹן:
ה דְאָמְרִין רַחֵיק לְהָלָא לָא תִקְרַב בִּי אֲרֵי דְכֵינָא מִנָךְ אִלֵין רוּגְזֵיהוֹן כִּתְנְנָא קֳדָמַי פּוּרְעָנוּתְהוֹן בְּגֵיהִנָם דְאֶשָׁתָא דָלְקָא בָהּ כָּל יוֹמָא:
ו הָא כְתִיבָא קֳדָמַי לָא אֶתֵּן לְהוֹן אַרְכָּא בְּחַיַיָא אֱלָהֵין אֲשַׁלֵם לְהוֹן פּוּרְעָנוּת חוֹבֵיהוֹן וְאֶמְסוֹר לְמוֹתָא תִּנְיָנָא יָת גְוִיָתְהוֹן:
ז חוֹבֵיכוֹן וְחוֹבֵי אֲבָהַתְכוֹן גְלַן קֳדָמַי כַּחֲדָא אֲמַר יְיָ דְאַסִיקוּ בוּסְמִין עַל טוּרַיָא וְעַל רָמָתָא חַסִידוּ קֳדָמַי וְאֶתֵּן אַגַר עוֹבָדֵיהוֹן בְּקַדְמֵיתָא עַל חֵינְהוֹן:
ח כִּדְנַן אֲמַר יְיָ כְּמָא דְאִשְׁתְּכַח נֹחַ זַכַּאי בְּדָרָא דְטוֹפָנָא וַאֲמָרִית דְלָא לְחַבָּלוּתֵיהּ בְּדִיל לְקַיָמָא עָלְמָא מִנֵיהּ כֵּן אַעְבֵּיד בְּדִיל עַבְדֵי צַדִיקַיָא בְּדִיל לְחַבָּלָא כֹּלָא:

סה א נִדְרַשְׁתִּי לְלוֹא שָׁאָלוּ נִמְצֵאתִי לְלֹא בִקְשֻׁנִי אָמַרְתִּי הִנֵּנִי הִנֵּנִי אֶל־גּוֹי לֹא־קֹרָא בִשְׁמִי:
ב פֵּרַשְׂתִּי יָדַי כָּל־הַיּוֹם אֶל־עַם סוֹרֵר הַהֹלְכִים הַדֶּרֶךְ לֹא־טוֹב אַחַר מַחְשְׁבֹתֵיהֶם:
ג הָעָם הַמַּכְעִסִים אוֹתִי עַל־פָּנַי תָּמִיד זֹבְחִים בַּגַּנּוֹת וּמְקַטְּרִים עַל־הַלְּבֵנִים:
ד הַיֹּשְׁבִים בַּקְּבָרִים וּבַנְּצוּרִים יָלִינוּ הָאֹכְלִים בְּשַׂר הַחֲזִיר וּפְרַק פִּגֻּלִים כְּלֵיהֶם:
ה הָאֹמְרִים קְרַב אֵלֶיךָ אַל־תִּגַּשׁ־בִּי כִּי קְדַשְׁתִּיךָ אֵלֶּה עָשָׁן בְּאַפִּי אֵשׁ יֹקֶדֶת כָּל־הַיּוֹם:
ו הִנֵּה כְתוּבָה לְפָנָי לֹא אֶחֱשֶׁה כִּי אִם־שִׁלַּמְתִּי וְשִׁלַּמְתִּי עַל־חֵיקָם:
ז עֲוֺנֹתֵיכֶם וַעֲוֺנֹת אֲבוֹתֵיכֶם יַחְדָּו אָמַר יְהוָה אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־הֶהָרִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת חֵרְפוּנִי וּמַדֹּתִי פְעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה עַל־חֵיקָם:
ח כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא הַתִּירוֹשׁ בָּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אַל־תַּשְׁחִיתֵהוּ כִּי בְרָכָה בּוֹ כֵּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבָדַי לְבִלְתִּי הַשְׁחִית הַכֹּל:

ל' י"א. ג' / ז' מ"ל / ג' כ"ג / ג' ר"פ / ג' חסר כסיפרא / ל'. ג' / ג' ומ"ל / ומרק ק' / ג' / ג' וחסר / כ' בליש"א / ג' מ"ל בסיפר' / ג'. י' / אל ק' / ג' ומ"ע / ג' וגעיא

תולדות אהרן נדרשתי. עקדה שער פ: המכעיסים, ב"מ נט: קרב אליך. בכורות: כתובה לפני. עקרים מ"ד פ"ג

ה' אזכיר: (א) נדרשתי ללא שאלו. הקב"ה משיב את שלא לבנקם מהם כי נדרשתי מהם להוכיחם על ידי נביאי והם לא היו שואלים: אמרתי הנני הנני. שובו אלי והנני מוכן לקבל: אל גוי לא קורא בשמי. אשר לא היה חפץ להיות נקרא על שמי: (ב) פרשתי ידי. כדי לקבלם בתשובה: סורר. סר מן הדרך: (ג) זובחים בגנות. מעמידים עכו"ם בגנותיהן ושם מקטרין בשמים על הלבנים: (ד) היושבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים: ובנצורים. הם פגרי המתים שהם נתונים במצור שאינם יכולים לצאת: ומרק פגולים. רוטב נתעב כמו ואת המרק שפך (שופטים ו): (ה) האומרים. אל הצדיקים קרב אליך עמוד בעצמך ואל תגש בי: כי קדשתיך. כי קדשתי ומסרתי יותר ממך כן ת"י: אלה. התועבה אשר עשו הנה לעשן חמה באפי: (ו) הנה כתובה. חטאתם לפני כבר נגזר דינם ונחתם: (ז) עונותיכם. שלכם ושל אבותיכם יחדיו אשלם לכם: (ח) כאשר ימצא התירוש באשכול. ת"י כמה דאשתכח נח זכאי בדרא דטופנא: התירוש. זה נח שהיה מתוק: באשכול. בדור המשוכל ויש לפתור כמשמעו: למען עבדי. למען כל צדיק וצדיק

שאלו ג' קמצין בקריאה וסי' ויקחו האנשים מצידם ואת פי. ההלכים לרדת מצרים. נדרשתי ללא שאלו: פרשתי ג' בקריאה וסי' פרשתי ידי כל היום. כי בארבע רוחות השמים. פרשתי ידי אליך: הלבנים ג' בקריאה וסימן לא תאספון לתת תבן לעם ללבון. ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים. ומקטרים על הלבנים: ראשונה י' בקריאה וסי' נמסר

מצודת ציון

ותענג. מלשון עינוג: (ב) סורר. מעוות וכן בן סורר ומורה [דברים כא]: (ג) על פני. לפני וכן על פניך יברכך [איוב א]: הלבנים. עשוים מחומר ושורפין בכבשן לשום בבנין. (ד) ובנצורים. מלשון מצור כמו כעיר נצורה (לעיל א): ומרק. רוטב מבושל הבשר כמו ואת המרק שפך [שופטים ו]: פגולים. ענין תעוב כמו פגול הוא לא ירצה (ויקרא יט): (ה) עשן. ענין כעס כמו עלה עשן באפו [תהלים יח]: יקדת. בוערת כמו אש תמיד תוקד [ויקרא ו]: (ו) אחשה. ענין שתיקה: על חיקם. ר"ל על עצמם ובשרם: (ז) חרפוני. מל' חרוף וגדוף: מדותי. מלשון מדידה: (ח) התירוש. היין כמו ותירשך ויצהרך [דברים יא]: באשכול.

ענף

מצודת דוד

להיות נשרף באש: וכל מחמדינו. כל המקומות שהיו לנו נחמד כל אחד להיות חרבה: (יא) העל אלה. וכי על חורבן אלה הדברים תתאפק ותאמץ לבך לבל יכמרו רחמיך. תחשה. וכי תחריש לכשדים אשר כל אלה עשו וכי עוד תענה אותנו בידם עד זמן מרובה הלא די במה שעבר: סה (א) נדרשתי. כאלו כאל משיב לבני הגולה על תלונתם לומר איך אגאל אתכם הלא כשלחתי עצמי להיות נדרש בדרך אבל היתה בלא תועלת כי היה היתה לעם אשר לא שאלו לדרוש אלי: נמצאתי. הייתי ממציא עצמי והיא היתה מבלי תועלת כי היתה לעם אשר לא בקשו אותי וכפל הדברים פעמים רבות להפלגת הענין והתמדתו כי הרבה לשלוח נביאים להחזירם למוטב ולא הועיל: אמרתי הנני. לקבל תפלתך: אל גוי. ר"ל אבל היתה אל גוי אשר לא רצו לקרוא בשמי: (ב) פרשתי ידי. שיתקרבו אלי ואקבל תשובתם כאדם המרמז לחבירו לבוא אליו: אל עם סורר. אבל היתה אל עם סורר אשר הולכים בדרך לא טוב אחר מחשבות לבם: (ג) העם. הם העם המכעיסים וכו': על פני. לפני בירושלים מקום השראת השכינה: זבחים. לעכו"ם: בגנות. דרכם היה להעמיד עכו"ם בתוך הגנות וכן נאמר המתקדשים והמטהרים אל הגנות (לקמן סו): על הלבנים. בשעה שהיו שורפים הלבנים היו מעשנים עליהם קטורת לשם עכו"ם: (ד) היושבים בקברים. שתשרה עליהם רוח טומאה של שדים: ובנצורים ילינו. היו לנים בין פגרי המתים שאינם יכולים לצאת ממקומם כמו הנתונים במצור וכוח כפל ענין במ"ש: ומרק פגולים כליהם. כל כליהם בלוע מרוטב מתועב מדבר טמא: (ה) האומרים. לאלה שאינם אוכלים ממאכלים יאמרו גשה אליך לעמוד במקומך אל תגש לנגוע בי כי קדשתי ממך ואל תטמא אותי: אלה. הדברים האלה העלו עשן באפי להיות חמתי בוערת כל היום כאש הבוער: (ו) הנה כתובה לפני. פרעות שעשו כתובה לפני ולא נשכחו: לא אחשה. לא אשתוק עליהם כי אם אשלם גמול והתשלומין יהיה על חיקם ולא לבניהם אחריהם: (ז) שעשיתם. תשלום גמול יהיה על עונותיכם ועל עונות אבותיכם יחדיו: אשר קטרו. לעכו"ם: חרפוני במה שעבדו שמה לעכו"ם בפרסום רב: ומדותי. בראשונה

אם ימצא אדם לבשתיו יאמר לו חברו אל תשחיתהו כי ברכה בו כי תירוש יש בו שהוא ברכה וטובה · ואף על פי שיש בו חרצנים וזגים שאין בהם ברכה בעבור התירוש שיש בו משאירהו
כן ישראל אף על פי שיש בהם חוטאים צדיקים יש בהם שהם ברכה לעולם ובעבור הצדיקים אין ראוי להשחיתו אלא כמו שיעשו באשכול שידרכו אותו ויוציאו ממנו התירוש וישליכו ממנו החרצנים
והזגים כן יעשה האל בישראל יוציאם מהגלות בהגיע עתם ויצרפם בדרך , כמו שכתוב בנבואת יחזקאל וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו' וי"ס כן כדגן אמר ה' כמה דאשתכח תו' :
(ט) והוצאתי מיעקב זרע , פירוש זרע ברכה , כלומר זרע הראוי ליעקב , וכלל בכלל יעקב עשרת השבטים : ומיהודה , כלל בו בנימין , כי מלכות אחת היו וגלו כאחד , וזכר שתי הגליות שלא יחשבו
כאילו עשרת השבטים שלא שבו מהגלות הראשונה מבטיח אותם שישובו עוד לארצם וירשוה , ואמר הרי ר"ל הר ציון והר הבית שהוא בחלק יהודה : (י) והיה השרון לנוה צאן , כמו שהיה , כי השרון

ט וְהוֹצֵאתִי מִיַּעֲקֹב זֶרַע וּמִיהוּדָה
יוֹרֵשׁ הָרָי וִירֵשׁוּהָ בְחִירַי וַעֲבָדַי
יִשְׁכְּנוּ־שָׁמָּה׃ י וְהָיָה הַשָּׁרוֹן לִנְוֵה־
צֹאן וְעֵמֶק עָכוֹר לְרֵבֶץ בָּקָר לְעַמִּי
אֲשֶׁר דְּרָשׁוּנִי׃ יא וְאַתֶּם עֹזְבֵי יְהוָה
הַשְּׁכֵחִים אֶת־הַר קָדְשִׁי הָעֹרְכִים
לַגַּד שֻׁלְחָן וְהַמְמַלְאִים לַמְנִי מִמְסָךְ׃
יב וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב וְכֻלְּכֶם
לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ יַעַן קָרָאתִי וְלֹא
עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּעֲשׂוּ
הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי
בְּחַרְתֶּם׃ יג לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה הִנֵּה עֲבָדַי יֹאכֵלוּ וְאַתֶּם
תִּרְעָבוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׁתּוּ וְאַתֶּם
תִּצְמָאוּ הִנֵּה עֲבָדַי יִשְׂמָחוּ וְאַתֶּם
תֵּבֹשׁוּ׃ יד הִנֵּה עֲבָדַי יָרֹנּוּ מִטּוּב לֵב
וְאַתֶּם תִּצְעֲקוּ מִכְּאֵב לֵב וּמִשֵּׁבֶר
רוּחַ תְּיֵלִילוּ׃ טו וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם
לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי וֶהֱמִיתְךָ אֲדֹנָי

ט וְאַפֵּיק מִיַּעֲקֹב זַרְעָא
וּמִיהוּדָה יָרֵית טוּרַי וְיַחְסְנוּנַהּ
בְּחִירַי וְעַבְדַי צַדִּיקַיָּא יִשְׁרוּן
תַּמָן׃ י וִיהֵי שָׁרוֹנָא לְבֵית
מֵישְׁרֵי עֶדְרִין דְּעָן וּמֵישַׁר
עָכוֹר לְבֵית רְבוּעָה בַּקְרָן
דְּתוֹרִין לְעַמִּי דְּתָבְעוּ דַּחַלְתִּי׃
יא וְאַתּוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁבַקְתּוּן
פּוּלְחָנָא דַּיְיָ אִתְנְשֵׁיתוּ יָת
פּוּלְחַן טוּרָא דְקוּדְשִׁי דִּמְסַדְּרִין
לְטַעֲוַן פָּתוֹרִין וּמְמַזְגִין
לְדַחַלְתְּהוֹן אַגְנִין׃ יב וְאֶמְסַר
יַתְכוֹן לְחַרְבָּא וְכוּלְכוֹן לְקַטְלָא
תִּתְמַסְרוּן חֲלָף דִּשְׁלָחִית נְבִיַּי
וְלָא תַבְתּוּן אִתְנַבִּיאוּ וְלָא
קַבֵּילְתּוּן וַעֲבַדְתּוּן דְּבִישׁ קֳדָמַי
וּבִדְלָא צְבֵינָא אִתְרְעֵיתוּן׃
יג בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
הָא עַבְדַי צַדִּיקַיָּא יֵיכְלוּן וְאַתּוּן
רַשִׁיעַיָּא תִּכְפְּנוּן הָא עַבְדַי
צַדִּיקַיָּא יִשְׁתּוּן וְאַתּוּן רַשִׁיעַיָּא
תִּצְחוּן הָא עַבְדַי צַדִּיקַיָּא
יֶחְדּוּן וְאַתּוּן רַשִׁיעַיָּא תִּבְהֲתוּן׃
יד הָא עַבְדַי צַדִּיקַיָּא יְשַׁבְּחוּן
מִטּוּב לֵב וְאַתּוּן תְּצַוְחוּן מִכְּאֵב
לֵב וּמִתְּבַר רוּחַ תְּיַלְלוּן׃ טו וְתִשְׁבְּקוּן שׁוּמְכוֹן לְקַיָּמָא לִבְחִירַי וִימִיתִנְכוֹן יְיָ אֱלֹהִים

...ייק הנמלא נס : (י) השרון · מחוז שהיה בארץ ישראל : ועמק עכור · כמשמעו : (יא) עוזבי ה' : רשעי ישראל שהחזיקו בעכו"ם ומתו ברשעם : העורכים לגד : שם עכו"ם העשוים על שם המזל ובלשון משנה יש גד גדי וסינוק לא : למני · למניין חשבון הכומרים היו ממלאים אגנות מזג יין : ממסך · יין מזוג במים כמשפטו כמו לחקור ממסך (משלי כג) מסכה יינה (שם ט) ויש פותרים למני לכשדים שמניתם עליכם אבל ומניתי אתכם שלא נקוד ומניתי דגש יורה שהוא לשון מניין : (יג) עבדי · הצדיקים (של ישראל) : ואתם · הפושעים בי : (טו) שמכם לשבועה · יוקח משמכם קללה ושבועה לדורות אם לא יקריני כאשר אירע לפלוני : והמיתך · מיתת עולם

במלכים א' סי' י"ח : וירשוה ד' בקריאה וסי' וירשוה קאת וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה וירשוה · בחירי ועבדי והשיבותים אל הארץ דירמיה · ויבנה ערי יהודה דתהלים : ומשבר ג' קמצים בליש' וסי' ולא נחלו על שבר · ומשבר רוח תיילילו · ושברה

תולדות אהרן גד . שבת סז : סנהדרין עג נג : עבדי יאכלו · שבת קנב :

מקום מרעה , וכן כתוב ואל הבקר הרעים בשרון : ועמק עכור לרבץ בקר , וכן העמקים ירבצו בהם הבקר וירעו בהם כמו שהיו ויותר טוב כי ירבצו בטח ולא יפחדו מאויב והעמקי' מקום מרעה גם כן · ומה שזכר עמק עכור לפי שהיה לו שם גנאי מתחילה , אמר עוד לא יזכר אותו השם כי רבץ בקר יקראו עמק ברכה , וכן אמר הושע ואת עמק עכור לפתח תקוה , ולמי תהיה כל זאת הברכה לעמי אשר דרשוני לא לאשר עזבוני , לפיכך אמר אחריו : (יא) ואתם עוזבי השם , אמר כנגד אנשי הדור שהיו עובדים עכו"ם והם יכלו ברעתם הם ונשמתם ולא יראו בטובת ישראל לעתיד לבא כמו שאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו רבים ולא כלם אלא הצדיקים : השכחים , שם התאר , אמר הם השוכחים הר קדשי שהוא בית המקדש מלהקריב עליו קרבן : העורכים לגד שלחן , גד פירושו מזל , כלומר מקריבי' למזל מן המזלות , ואמר רבי משה הכהן שהוא כוכב צדק כי כן יקרא בלשון ערבי : והממלאים למני ממסך , וכן ממלאים , כלומר משלימים ממסך יין , ר"ל נסך למני והוא שם כוכב , ויש מפרשים לככבים שהם מנוים והם שבעה ככבי לכת : (יב) ומניתי , לשון נופל על הלשון , והוא דרך צחות , כמו גד גדוד יגודנו , דן ידין עמו , ועקרון תעקר , ולפי שאמר למני אמר ומניתי , אתם עובדים למנין הככבים ואני אמנה אתכם לחרב ולא יחסר אחד , וכן אמר אחריו כלכם לטבח תכרעו יען : ובאשר לא חפצתי , זה היה מרד להכעיס שבחרתם באשר לא חפצתי : (יג) לכן כה אמר ה' , מה שאמר למעלה מזה הוא כנגד אותו הדור שהיה הנביא בו כמו שפירשנו שהיו עובדים עכו"ם , ואם כנגדם אמר זאת הפרשה גם כן לא יתכן זה כי כלם גלו הגלו צדיקים ורשעים , גם מהצדיקים מתו בחרב כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ , אלא מה שאמר ומניתי אתכם לחרב על הרשעים גמורים המכעיסים

אלא בעכו"ם , אמר שלא נשאר אחד מהם שלא מת בחרב אבל האחרים גלו הצדיקים ושאינם צדיקים גמורים , ואף על פי שמתו מן הצדיקים אל תתמה ואין אנו יודע מה טעמם אין להרהר
אחריו , ואם נאמר כי זאת הפרשה כנגד עולי הגולה כמו שכתוב שנרפו בעונם מהגלות אינו דבק כמה שכתוב למעלה , ועוד שאמר ואתם תרעבו ולא אמר ואתם אלא לאותם שזכר , על
כן הנכון בעיני כי אלה הפסוקים נאמרו דרך משל על שכר העולם הבא , אמר מתחלה ענשם בעולם הזה ומניתי אתכם לחרבה ועתה אמר ענשם לעולם הבא , ואמר הנה עבדי יאכלו , ר"ל תשיג
נפשם במשכלת החכמה העליונה בידיעת האל והשגה הזאת תענוג בנפש כמו שהאכילה והשתיה תענוג הגוף וכן נאמר גם כן דרך משל הוי כל צמא לכו למים ואמר לכו שברו ואכלו :
ואמר שמעו אלי ואכלו טוב , כל זה משל לחכמה , וכתוב לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר השם , וכן צמאה נפשי לאלהים , וכן בספר משלי הרבה כזה , ורבותינו ז"ל משלו גם כן שכר
העולם הבא וענשו בזה הענין , וכיאור גם כן אלה הפסוקים לראיה , אמרו תנן התם רבי אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך , אמרו לו תלמידיו וכי אדם יודע באיזה יום ימות אמר
להם כל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה , ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו תשובה ומעשים טובים , אמר רבי יוחנן בן זכאי משל למלך שזמן
את עבדיו ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום בית המלך חסר כלום טפשים שבהם הלכו ועשו מלאכה ואמרו כלום יש סעודה שאין בה טורח
בפתאום בקש המלך את עבדיו הללו נכנסו מקושטין והללו נכנסין כשהן מלוכלכים שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשים אמר הללו ישבו ויאכלו והללו יעמדו ויראו , זיוחי חתנו של רבי
מאיר בשם ר"מ אומר אף הם נראים כמשמשים אלא אלו ואלו יושבים הללו אוכלים והללו רעבים הללו שותים והללו צמאים , שנאמר לכן כה אמר השם הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי
ישתו ואתם תצמאו וגו' : (יד) הנה עבדי , מנהג הסעודה לאחר אכילה ושתיה שהם שמחים ישמחו וירונו וירימו קול בשירים ולעקתם תהיה לנסך , כי הרמת קול עבדו תהיה מטוב לב והרמת
קולכם

מצודת דוד

כראשונה אמדוד את חיקם גמול פעולתם ואח"ז אפרע מהם עון אבותם הואיל ואחזו במעשה אבותם : (ח) כאשר ימצא · ר"ל עכ"ז אל תתייאשו מן הגאולה כי כמו כאשר ימצא באשכול ענבים גרגרים מבושלים כל צרכם הראויים לעשות מהם יין : ואמר · ר"ל ואם מי רוצה להשחיתו יאמר האומר אל תשחיתהו כי יש בו תירוש שהוא ברכה וטובה ואף על פי שיש בו חרצנים וזגים שאינם ברכה מ"מ משאירהו בעבור התירוש : למען עבדי · הצדיקים אשר בקרבם : לבלתי השחית הכל . כלל וכלל לא אשחית בעבור עבדי הצדיקים : (ט) זרע · רצה לומר זרע ברכה הראוים ליעקב : יורש הרי · הר ציון והר הבית : וירשוה בחירי · העם שבחרתי לי הם יירשו את הירושה שהבטחתי נכסים ארץ ישראל : ישכנו שמה . ולא יגלו עוד ממנה : (י) והיה השרון · מקום המישור והשמן יהיה לנוה לצאן כי שמה ירעו כמאז ולא תהיה שממה כמות שהיתה בזמן הגולה : ועמק עכור · אף העמקים העכורים והמקולקלים יהיה לרבץ בקר כי שם ירבצו ושם ירעו מרעה שמן : לעמי . כל הטובה הזה יהיה לעמי אשר דרשוני בהיותם בגולה ולא עזבו את ה' : (יא) ואתם . אבל אתם העוזבים את ה' וכפרו בו : השכחים · אשר שכחו את בה"מ ולא זכרו שבו לבד ראוי להקריב קרבנות : העורכים . אשר ערכו מאכלים על השלחן להקריב לגד והוא כוכב צדק והיו ממלאים יין מזוג לנסך למני וגם הוא שם כוכב : (יב) ומניתי אתכם לחרב · במנין אמסר אתכם לחרב למען לא יפקד מי : וכולכם לטבח תכרעו : איש לא נעדר מן המנין : יען · בעבור אשר קראתי אליכם ביד עבדי הנביאים לעזוב דרך הרעה ולא עניתם לאמר נעזב הדרך הרע הזה : ובאשר · בהדבר אשר לא חפצתי אני בחרתם אתם : (יג) לכן וכו' . ר"ל שלבד העונש שיהיה לכם בעולם הזה עוד תקבלו עונש בעולם הבא כי עבדי הצדיקים יאכלו ר"ל יהנו מזיו השכינה וכן ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו (שמות כד) ור"ל שנהנו מזיו השכינה כאלו אכלו ושתו : ואתם · אבל אתם עוזבי ה' תהיו רעבים מזה ההנאה כי לא תזכו לזה : הנה עבדי ישמחו וגו' · כפל הדבר במ"ש : ואתם תבושו . על אשר מעלתם בה' : (יד) מטוב לב . מסיבת טוב לב : ומשבר · מסיבת שבר רוח מעצבון יללו · (טו) והנחתם שמכם · לאמר שמשתמשין

מצודת ציון

ענף · מגרגרי ענבים כמו ואשכול ענבים (במדבר יג) : ברכה · ר"ל דבר טובה : (י) השרון · מקום מישור ושמן כמו הרועים בשרון (ד"ה כז) : לנוה · ענין מדור : ועמק עכור · עמק מקולקל וכן ואת עמק עכור לפתח תקוה (הושע ב) : לרבץ · מלשון רביצה והוא השכיבה לנוח : (יא) העורכים · ענין סדור : לגד למני · שמות כוכבים : ממסך · יין מזוג כמו לחקור ממסך (משלי כג) : (יב) ומניתי · מלשון מנין ומספר : לטבח · ענין שחיטה : תכרעו · ענין נפילה על הברכים : עניתם . מלשון עניה ותשובה : (יד) ומשבר רוח · ר"ל מצער ויגון : תילילו · מלשון יללה

הולכם תהיה מכאב לב ומשבר רוח ויהיה קולכם קול יללה : (טו) והנחתם · על צורת הגוף אמר זה כי ענוש הנפש לא יראה אדם בו , אלא פירוש כשתמותו מיתת הגוף בחרב תניחו אחריכם שמכם לשבועה ולקללה הפך הצדיק שכתוב בו זכר צדיק לברכה , אבל אתם יזכר שמכם לקללה כי בחירי יקללו בכם מי שיקללו ויאמרו יהיה כך וכך והמיתך ה' כמו שהיה פלוני ופלוני כמו שאמר על צדקיהו ואחאב שקלם מלך בבל , שנ' בהם ולוקח מהם קללה ככל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישימך אלהים כצדקיהו וכאחאב אשר קלם מלך בבל באש : ולעבדיו יקרא שם אחר , כהפך זה שיהיה שמם וזכרם אחריהם לברכה ויתברכו בהם , כמו שאמר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה : לשבועה , כמו לקללה , וכן אמר בסוטה יתן ה' אותך לאלה ולשבועה , כי בשבועה יזכיר האדם קללה כמו שאומר אדם כשבועתו תהיה כך וכך אם עשיתי זה , ויונתן תרגם והמיתך וימיתכון ה' אלהים , מותא תנינא : (טז) אשר המתברך , ימתי יהיה זה שיקללו בחירי ה' הרשעים אחר גאלת ישראל מהגלות יכלו הרשעים לעת ההיא לגמרי ויהיו כל זדים וכל עושי רשעה קש כי בהיות הזמן המתברך בארץ יתברך באלהי אמן שלא יאמר בעולם שום אמונה ושום יראה שיתברך וישבע אדם בה אלא באלהי אמן לבד , ואמר בארץ כי בכל העולם תהיה אמונה אחת והיא אמונת אלהי אמן , ופי' אלהי אמן , כמו אל אמונה , כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד , ופי' מתברך מבקש הברכה לעצמו , כמו והתברכו בזרעך , ולא אמר ונברכו בך , והמתברך יאמר אלהי אמן יברכני כמו שבירך פלוני ופלוני הצדיקים , וכן לא ישבעו שום שבועה אלא באלהי אמן , כמו שאמר כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון : כי נשכחו הצרות הראשונות , כי עד אותו הזמן לא היה העולם בלא צרות ובלא מלחמות ובאותו זמן יהיה שלום בעולם , כמו שאמר ודבר שלום לגוים , ואמר וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה , וכל כך יהיה שלום עד שישכחו הצרות הראשונות , ובאמרו וכי נסתרו מעיני , הראה כי הכל היה מאת ה' לכל גוי וגוי לא בדרך מקרה וכן דברו הנביאים מפי ה' על הצרות והמלחמות על כל גוי וגוי טרם בואם : (יז) כי הנני , מרוב הטובה שתהיה באותו הזמן יהיה בעולם חדש שמים חדשים והארץ חדשה , כמו שאמר ולא תזכרנה הראשונות · פי' הצרות הראשונות כמו שאמרנו , והחכם רבי אברהם פירש שמים חדשים על הרקיע , אמר שהאויר יתחדש אויר טוב שיהיו בני אדם בריאים ויחיו שנים רבות גם יוסיף כח הארץ והנה היא חדשה , ואם כפירושו יהיה זה בכל העמים והנה אמר הכתוב כי כימי העץ ימי עמי לא עמים אחרים : (יח) כי אם שישו ואמר כנגד ישראל יאמר להם כאשר שישו וגילו עדי עד מרוב הטובה לא יאמר להם דבר אחר , כלומר שום דבר רע כי אם זה הדבר הטוב : אשר אני בורא , פירוש מחדש , כי הדבר המחדש יקרא בריאה , כמו בראשית ברא אלהים וגו' , ואם בריאה יברא : כי הנני בורא את ירושלים גילה , שיהיה שמה גילה ושם עמה משוש , וזכר ירושלים כי אף על פי שיהיה שלום בכל העולם תהיה ירושלים העיקר ומשם יצא השלום לעולם והתורה והדרך הטוב שבעבורו יהיה שלום , כמו שאמר מלך המשיח ודבר שלום לגוים ואמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו , כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם , ורב הטובה והשלום וארוכות הימים בירושלם ובארץ ישראל יהיה , כמו שאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות : (יט) וגלתי בירושלם , לפיכך יהיה שמה גילה כי אני אשמח בה מפני שיעשו בה רצוני ויבחנו בה כבודי , וכן עמה משוש שאשיש בהם [illegible] עבדי ובחירי ועושי חפצי : קול בכי וקול זעקה , כי יבכו בני אדם בעיר על מת בלא זמנו או על חלל או על שבים שנשבו מן העיר וכל זה לא יהיה כי חרב ומלחמה לא יהיה ומיתה [illegible] לא תהיה כי אם לשנים ארוכים שיהיה האדם מלא ימים כשימות עד שלא יבכו לו , והנה יהיה הפירוש בפסוק שאחריו : (כ) לא יהיה משם , מירושלם , והוא הדין לכל ארץ ישראל אבל ירושלם היא העקר והיא ראש ממלכת ישראל , ופירוש משם כי כאמרו לא יהיה , ר"ל לא יצא משם לקבורה : עול , נער , כמו עולל וזקן , כי בן שנים לזקנה והנה הוא זקן ולא מלא את ימיו עד שיהיה בן שבעים , וזה בזמן הזה אבל באותו הזמן לא יאמרו על זקן שמלא את ימיו עד שיהיה בן כלם מאות או חמש מאות שנה ויותר כמו שהיו הדורות הראשונים בתחילת בריאת העולם כיון כחיים כהם בכלל או ביחידים ולעתיד לא יהיה בכלל ישראל : כי הנער בן מאה שנה ימות , אם ימות אדם בן מאה שנה וזה יהיה בעונו יאמרו עליו נער מת , ופירש זה ואמר והחוטא בן מאה שנה יקולל , כלו' כי קללת החטא תהיה לו והוא החוטא כשימות בן מאה שנה : (כא) ובנו בתים וישבו בהם , כל ימי עמוד הבנין ויותר , וכן ונטעו כרמים ואכלו פרים כל ימי היותם נושאי פרי , [illegible] הענין ואמר : (כב) לא יבנו , כי כימי העץ שיטעו כן יהיו ימיהם , כמו שאמר לא יטעו ואחר יאכל , ואמר עמי ובחירי כי להם יהיה ארוכות הימים לבד ועל דרך מופת לא

מותא תנינא ולעבדוהי צדיקיא יקרי שמא אוחרנא :
טז דמברך בארעא יברך באלהא קימא והמקים בארעא יקים באלהא קימא ארי יתנשין עקתא קדמיתא וארי מסתרן מן קדמי : יז ארי הא אנא ברי שמיא חדתין וארעא חדתא ולא ידכרון קדמיתא ולא יתסקון על לב : יח אלהין יחדון ויבועון בעלם עלמיא דאנא ברי ארי הא אנא ברי ית ירושלם ביעא ועמה חדי :
יט ואבוע בירושלם ויחדון בה עמי ולא ישתמע בה עוד קל דבכן וקל דמצוחין : כ ולא יהי מתמן עוד יניק יומין וסבא דלא ישלם ית יומוהי ארי דחייב עולים בר מאה שנין יהי מאית וחטי בר מאה שנין יתרך : כא ויבנון בתין ויתבון ויצבון כרמין ויכלון אבהון : כב לא יבנון ואחרנין יתבון לא יצבון ואוחרנין יכלון ארי כיומי אילן חייא

ב' ונתן לסריסיו יהוה ולעבדיו יקרא שם אחר :
ל'. ל' טז אשר המתברך בארץ יתברך
ב' בפסוק באלהי אמן והנשבע בארץ ישבע
ב' באלהי אמן כי נשכחו הצרות
י' · ל' · ד' הראשנות וכי נסתרו מעיני : יז כי־
ג' הנני בורא שמים חדשים וארץ
ב' · י' · ז' · ל' חדשה ולא תזכרנה הראשנות ולא
תעלינה על־לב : יח כי־אם־שישו
וגילו עדי־עד אשר אני בורא כי
ל' הנני בורא את־ירושלם גילה ועמה
ד' · ל' · ב' משוש : יט וגלתי בירושלם וששתי
ב' · י' בעמי ולא־ישמע בה עוד קול בכי
וקול זעקה : כ לא־יהיה משם עוד
ל' עול ימים וזקן אשר לא־ימלא את־
ימיו כי הנער בן־מאה שנה ימות
ו' ל' בסיפרא · ב' קרי' דכו' · למ"א והחוטא בן־מאה שנה יקלל :
כא ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים
ואכלו פרים : כב לא יבנו ואחר
ר"ג ישב לא יטעו ואחר יאכל כי־כימי

עולם : ולעבדיו יקרא שם אחר . שם טוב וזכר לברכה : (טז) אשר המתברך בארץ כי תהיה יראתי על כולם ומלא הארץ דעה והמתהלל ומשתבח בארץ יתברך באלהי אמן יתהלל שהוא עבד לאלהי אמן אלהי האמת שאימן ושמר הבטחתו זאת : כי נשכחו הצרות : לכך יקראוני אלהי אמן : (יז) שמים חדשים · ויש אומרים שמים חדשים ממש וכן עיקר כי מקרא מוכיח כי כאשר השמים החדשים וגו' (לקמן סו) : (כ) עול ימים · נער כמו עולל (איכה ב) עול ימים קטן בשנים : בן מאה שנה ימות . יהא בן עונשין להתחייב מיתה בעבירה שיש בה מיתה כך מפרש בב"ר : יקולל : בעבירה שהיא צריכה נדוי : (כב) כימי העץ · ת"י עץ החיים

כשבר נבל : מעיני ד' וסי' ותדד שנתי מעיני · כי נשכחו הצרות · נוחם יסתר מעיני · ויסתר עמו מעיני :

תולדות אהרן כי הנער. פסחים סח סנהדרין צא:

מצודת ציון

ילל"ה : (טז) המתברך · ענין התפארות כמו מברך רעהו (משלי כז) : אמן · ענינו כמו אמת : (יח) וגילו · ענין שמחה : עדי עד · עד עולם כמו בטחו בה' עדי עד (לעיל כו) : (יט) וגלתי · מלשון גילה : (כ) עול ימים · קטן בימים והוא מלשון עולל וכן התשכח אשה עולה (לעיל מט) : לא ימלא · לא ישלים : והחוטא · ענין חסרון כמו משברים יתחטאו (איוב מא) : (כב) יבלו · ענין

מצודת דוד

הניחו את שמכם להיות לשבועה לבחירי הצדיקים כי יאמרו בשבועתם אם עשיתי כזאת יקרני כמקרה הרשעים ההם כמו ישימך ה' כצדקיהו וכאחאב וכו' (ירמיה כט) : והמיתך . כל אחד מהם ימות מיתת עולם באבדן הנפש בעולם הבא : ולעבדיו . אבל לעבדיו שדבקו בו יקרא שם אחר לכבוד ולתפארת וכמ"ש ואתם כהני ה' תקראו וכו' (לעיל סא) : (טז) אשר המתברך בארץ . ר"ל כ"כ יגדל שמם עד אשר שכל המתברך והמתהלל בפני הגוים בכל הארץ לא יתהלל בשום דבר כי אם בזאת יתהלל לומר עליו שנדבק באלהים אמת שאימן ושמר ההבטחה ההיא לגדל שמות הדבקים בו . ישבע באלהי אמן · כי כולם יאמינו בו על שהאמין הבטחתו ולכן ישבעו בו וכמ"ש ונשבעת חי ה' באמת (ירמיה ד) : כי נשכחו · ר"ל כ"כ תרבה הטובה עד שיהיו נשכחים כל הצרות הראשונות שסבלו בהיותם בגולה : וכי נסתרו מעיני . גם מעיני יהיו נסתרים צרות הגולה כי לא יהיה עוד בעולם א"כ לא יהיה נראה : (יז) כי הנני בורא שמים וכו' ר"ל יהיה רוב טובה בעולם כאלו נברא עולם חדש אשר לא ימצא שם צרות . או הדברים כמשמען וכמ"ש כי כאשר השמים החדשים וכו' עומדים לפני (לקמן סו) : ולא תזכרנה הראשונות . לפי רוב הטובה שיהיה אז לא תזכרנה הצרות הראשונות : ולא תעלינה על לב . כפל הדבר במ"ש · (יח) כי אם שישו · רצה לומר לא יאמר להם שום דבר כי אם שישו וגילו עד עולם על אשר אני הוא הבורא את השמחה והיא מקויימת לעולם : בורא את ירושלים גילה : אחדש שם ירושלים להקרא גילה ואחדש שם עמה להקרא משוש : (יט) וגלתי בירושלים . כי כשהיתה ירושלים חריבה ועמה בגולה לא היתה שמחה לפני המקום לכן אמר כשתהיה בנויה ועמה יהיו בטובה יהיה שמחה לפני המקום : ולא ישמע וכו' . כי לא יבואו עוד עליהם צרות : (כ) לא יהיה משם · לא יצא משם לקבר אדם שהוא קטן בשנים ואף הזקן קודם שלא השלים כל ימיו ולא ימות גם הוא כי אז יאריכו ימי האדם באריכות גדולה : כי הנער בן מאה שנה ימות · ר"ל אם ימות מי בן מאה שנים יאמרו עליו נער מת : והחוטא · הנחסר מן העולם בהיותו בן מאה שנה לקללה תחשב כי עודו נער לפי מרבית חיי האנשים שיהיה אז וכפל ענין במ"ש : (כא) ובנו בתים וישבו · לא ימותו טרם יכלה הבנין עד לא ישבו בם וכן ונטעו כרמים וכו' : (כב) ואחר ישב . על כי ימותו הם עד לא ישבו בה : כי כימי העץ . כימי משך זמן עמידת העץ המתקיים הרבה כאילן חרוב והדומה [illegible]

רשי

אחיים : (כה) יאכל תבן · ולא ילטרך להשחית בבהמה : ונחש · הרי עפר לחמו מלוי לו תדיר · ומדרש אגדה ואריה כבקר יאכל תבן לפי שמלינו שנופל ביד בני יוסף שנאמר בית עשו לקש ובית יוסף להבה וגו' (עובדיה א) אבל ביד בני שאר השבטים שנמשלו לחיות לא מלינו לכך נאמר ואריה כבקר יאכל תבן אותם השבטים שנמשלו כאריה כגון יהודה ודן כיוסף שנמשל בשור יאכלו אותו שנמשל כתבן: (א) השמים כסאי. איני לריך לבית המקדש שלכם : איזה בית : אשר הוא כדאי לשכינתי: (ב) ואת כל אלה : השמים והארץ ידי עשתה זאת אשר לימלמתי שכינתי בתוככם בהיותם נשמעים לי לפי שכן דרכי להביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי אבל עתה אין לי חפץ בכם שהרי שוחט השור הכה את בעליו וגזלו ממנו לפיכך זובח השה דומה לפני כעורף את הכלב והמעלה את המנחה הרי הוא לפני כדם חזיר והמזכיר לבונה מקטיר לבונה כמו אזכרתה (ויקרא ה) והיתה ללחם לאזכרה (שם כד): (ג) מברך און · מברך אותי בתשורת אונס מברך און מתפיר אונס זה פירושו ולשון ברכה נופל בתשורה שהוא להקבלת פנים כמו קח נא את ברכתי (בראשית לג) עשו אתי ברכה ולאו אלי : גם המה בחרו בדרכיהם · הם חפלים בדרכים הללו הרעים וגם אני אבחר ואחפוץ בתעלוליה' וא"ת מה גם כן דרך לשון עברי לומר שני גמין זה אצל זה כמו גם בחור גם בתולה (דברים לב) גם לי גם לך (מלכים א ג) גם אהבה גם שנאה (קהלת ט) לי ולא ימותו גם הם גם אתם (במדבר יח) אף כאן גם הם בחרו וגם אני

העץ ימי עמי ומעשה ידיהם יבלו
בחירי: כג לא יגעו לריק ולא ילדו
לבהלה כי זרע ברוכי יהוה המה
וצאצאיהם אתם: כד והיה טרם
יקראו ואני אענה עוד הם מדברים
ואני אשמע: כה זאב וטלה ירעו
כאחד ואריה כבקר יאכל־תבן
ונחש עפר לחמו לא־ירעו ולא־
ישחיתו בכל־הר קדשי אמר יהוה:
סו א כה אמר יהוה השמים
כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית
אשר תבנו־לי ואי־זה מקום
מנוחתי: ב ואת־כל־אלה ידי
עשתה ויהיו כל־אלה נאם־יהוה
ואל־זה אביט אל־עני ונכה־רוח
וחרד על־דברי: ג שוחט השור
מכה־איש זובח השה ערף כלב
מעלה מנחה דם־חזיר מזכיר לבנה
מברך און גם־המה בחרו בדרכיהם

ד' · ל' · ד' · ל' · ל' · ז' פסוקים ואני ואני · ל' · ל' · ס"פ בנביאים · ל' · ד' · ל' · ס' · ל' · ל' · י"ג · ל' מ"ל · ג' וחסר

יומי עמי ועובד ידיהון יבלון
בחירי: כג לא יהלון לריקן ולא
ירבון למותא ארי זרעא
דברכיה יי אינון ובני בניהון
עמהון: כד ויהי עד לא יצלון
קדמי ואנא אקבל צלותהון
עד לא יבעון מן קדמי אעביד
בעותהון: כה דיבא ואמרא
ירעון כחדא ואריא כתורא
ייכול תבנא וחויא עפרא
מזוניה לא יבאשון ולא יחבלון
בכל טורא דקודשי אמר יי:
א כדנן אמר יי שמיא כורסי
יקרי וארעא כבש קדמי אידין
ביתא דתבנון קדמי ואידין
אתר בית אשריות שכנתי:
ב וית כל אלין גבורתי עבדת
והלא הואה כל אלין אמר יי
ובדין רעוא קדמי לאסתכלא
ביה בדענותן ומכיך רוח
ומשתוי לקבל פתגמי: ג נכים
תורא כקטיל גבר דבח אימר
כנקיף כלב מסקי קורבן דם
חזירא קורבן מתנתהון מתנת
אונס אף אינון אתרעיאו

באחד ז' בקריאה וסי' זאב וטלה ירעו כאחד · כל הקהל כאחד : וחברו כל הקהל · כי הטהרו הכהנים . ויעמד ישוע ובניו · בבקר זרע את זרעך ולערב · ויהי כאחד למחצרים ז וסי' דובא וכל קהלנא ארכון קמון

רדק

לא נשאר טעמים · ויונתן תרגם כי כימי העץ ארי כיומי אילן חייא , ואפשר שכיון בזה למה שאמרו רבותינו ז"ל עץ חיים מהלך חמש מאות שנה : יבלו בחירי · שיבלה מעשה ידיהם בימיהם , כמו שאמר ולא יבנו ואחר ישב : (כג) לא יגעו לריק , הפך מה שאמר בקללת וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם, אמר להם כי כל יגיעם יהיה לברכה כי לא יבא אויב שיאכל יגיעם ולא שדפון וירקון : ולא ילדו לבהלה , כי לא ימותו בניהם בחייהם שיבהלו במיתתם : וצאצאיהם אתם · כל ימיהם יהיו אתם כי לא ימותו בחייהם , וכפל הענין במלות שונות : (כד) והיה · הפך מה שנאמר בגלות סכותה בענן לך מעבור תפלה : טרם יקראו · פעמים טרם יקראו ופעמים עוד הם מדברים : (כה) זאב וטלה · כבר פירשנו הענין בפר' ויצא חטר : ונחש עפר לחמו · כמו שהיה לא דבר אחר , כלומר לא ישוך אדם מישראל , כמו שמפרש לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי והיא ארץ ישראל , והמשיל התורה כנחש יהיה פירוש שלא יהיה מאכלו אלא מין שהוא עפר שנאמר כי עפר אתה כי ישראל נאמר עליו בזמן ההוא כי מלאה הארץ דעה את ה' והנה אינו עפר ולא ישוך הנחש עקבו : (א) כה אמר ה' · עתה חזר להוכיח בני דורו הרשעים והוכיחם על דברי הזבחים עם מעשים רעים כמו שהוכיחם בתחילת הספר גם כן למה לי רוב זבחיכם וגו' , אמר השמים כסאי , כלומר וכי סבורים אתם שהבית שאתם מביאים שם הזבחים שאני שוכן בו ושיכילני הבית כמו שמכיל הגוף אין זה כי הנה השמים כסאי והארץ הדום רגלי , כמו שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי אלא אני לא נויתי על הבית שאשכון אני בו ולא על הזבחים שאוכלם לא נויתי אלא כדי שיכינו ישר' לבם אלי ויהיה להם מקום מיוחד לבא שם להתפלל ולעלות עולות וזבחים נעורר לבם לבער המחשבות הרעות ולפרסם כדמות הדבר הנשרף על המזבח אם כן אם אתם עושים הרע ובאים לביתי וזובחים לפני בפסדתם שכונה ואין זה מלותי ואין אתם עושים בזה רלוני אלא כהפך ואתם מכעיסים אותי בזה לפיכך אמר השמים כסאי ' ומה שאמר כסאי לא שיהיה הוא יתברך גוף שישב בכסא אלא דרך משל כמלך שיושב על הכסא ורגליו בשרפרף ומלוה על עמו מה יעשו , והכסא באמת מכובד משרפרף לפיכך דמה השמים לכסא והארץ להדום רגלים שהוא השרפרף , וכל מה שבשמים ובארץ הוא הכה לכל והכל נעשה במלותו ובגזרתו מן העליונים על התחתונים : ואי זה מקום . כפל ענין במלות שונות : (ב) ואת כל אלה · ולא תחשבו לפי שאמרתי השמים כסאי והארץ הדום רגלי כי הם קדומים כמוני לא כן אלא אני הקדמון לבדי וחדשתי ועשיתי את כל אלה השמים וכל לבאם הארץ וכל אשר עליה : ויהיו כל אלה · אני עשיתים והיו כמו שלויתי ועם כל זה באני רם על רמים אני מביט אל השפלים והענוים והחרדים אל דברי לקיים מלותי אף על פי שאין מקריבין קרבן מי שאינו חוטא אין לריך לקרבן אבל המקריבים קרבן ומעשיהם רעים אין קרבנם לרלון אבל הם לעון ועל זה אומר : (ג) שוחט השור · אמר מי שישחוט השור להקריבו לפני והוא ברשעו הרי אני חושב אותו בשוחטו השור כאלו מכה איש ומת , וכן זובח השה להקריבו כאלו ערף כלב לפני , וכן מעלה מנחה לפני כאלו מעלה דם חזיר לפני שהם כמו הכלב והחזיר טמאים , וכן מזכיר לבונה כאלו מברך און ודבר שוא לפני כלומר גזל שהוא און ושוא : מזכיר · מקטיר כמו אזכרתה לה' : מברך · מביא מנחה כמו קח נא ברכתי שענינו כמו מנחתי , וכן קח נא ברכה מאת עבדך מנחה וכן לשאול לו בשלום ולברכו ולהביא לו מנחה , ומה שאמר עורף כלב לפי שאינו בן שחיטה אמר בו לשון עריפה כמו שאמר בפטר חמור וערפתו , וכן וערפו שם את העגלה שהיו מכין אותה

תולדות אהרן

טרם יקראו (ברכות ס' תענית סה סז) ונחם . יומא עם : השמים כסאי . ברכות נט חגיגה יב יד קידושין לא סנהדרין ז אבות ג עקדה שער כח זוכר פקודי (חגיגה עז) : הדום רגלי · חגיגה עז : אביט . עקדה שער כח : מברך און . עקדה שער קא :

מצודת דוד

עץ הזה יהיה ימי עמי : ומעשה וכו' כי יש מעשים שיעשה האדם והוא יזקין והם עדיין נראים חדשים כבנין והמכתב לכן אמר עמי בחירי יבלו מעשה ידיהם כי הם יראו בחורים וחזקים ומעשה ידיהם יזקינו וירקבו בימיהם : (כג) לא יגעו לריק . לא יהיה יגיעתם לריק ר"ל לא ימותו בניהם בחייהם לבהלה . למות בחייהם להבהיל אותם וכפל הדבר במ"ש : כי זרע : כי זרעם המה זרע ברוכי ה' ולא ימותו בקולר שנים : ולאלאיהם אתם · כל ימיהם יהיו לאלאיהם עמהם כי לא ימותו בחייהם וכפל הדבר במ"ש : (כד) והיה טרם יקראו · פעמים אענה להם למלאות שאלות לבבם עד לא יקראו להתפלל בפה פעמים כשעוד הם מדברים בתפלה אשמע אני לתת משאלותם : (כה) ירעו כאחד : ולא יטרוף הזאב את הטלה כי אף החיות הטורפות לא יטרפו עוד כמ"ש וגר זאב וכו' (לעיל יא) : כבקר · כמו הבקר אוכל תבן כן יאכל האריה : ונחש עפר לחמו . הנה עפר יהיה מאכלו כתולדתו וכשבעו ולא יזיק למי : לא ירעו . לא יעשו רעה למי ולא ישחיתו את מי : בכל הר קדשי . הוא ארץ ישראל : אמר ה' : כן יאמר ה' : סו (א) השמים כסאי . עתה שב להוכיחם ואמר הלא השמים הוא מקום המכון לשבתי והארץ היא הדום רגלי ואחז במשל מבן אדם היושב על הכסא ורגליו יורדת לנוח על השרפרף : אי זה בית · מהו הבית אשר תוכלו לבנות לי שיהיה הגון לי לפי רוב גדולתי : ואי זה מקום מנוחתי · כפל הדבר ב"ש : (ב) ואת כל אלה . אף השמים והארץ אינם קדומים כמוני כי ידי עשתה אותם : ויהיו כל אלה : ואח"ז היו כל אלה אבל אינם קדומים כמוני : ואל זה אביט . ועם שאני רם על רמים עכ"ז אביט ואשגיח בשפלים אל העני ואל מי שרוחו נשברת בעבור הלער והיגון ואל החרד על דברי לעשותם וכאומר אבל לא על המקריבים קרבנות ולבם רחוק ממני : (ג) שוחט השור . ר"ל כי קרבנות הרשעים אינם מקובלים לפני והשוחט את השור הרי הוא כאלו מכה איש כי דם יחשב ולא לרלון : עורף כלב . נמאס בעיני כאלו ערף את הכלב : דם חזיר : נתעב בעיני כאלו זרק דם חזיר : מזכיר לבונה . המקטיר לבונה הוא מביא תשורה דבר שאינו הגון וראוי : גם המה בחרו · רלה לומר הואיל ובמה

מצודת ציון

ענין זוקן כמו יבלו בטוב ימיהם (שם כא) : (כד) אענה · ענין תשובה : (כה) ירעו · מל' מרעה : לחמו · מאכל : ירעו · מלשון רעה : (א) הדום · ענין שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי האדם בשבתו יושב וכן והשתחוו להדום רגליו (תהלים צט) : (ב) ונכה · ענין שבור וכתוש כמו ונכאה לבב (תהלים קט) : וחרד · ענין מהירות לב וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א טז) : (ג) עורף · ר"ל כורת עורף והוא אחורי הצואר כמו ואם לא תפדה וערפתו (שמות יג) : מזכיר · כן נקראת הקטרת הלבונה כמ"ש והיתה ללחם לאזכרה [ויקרא כ"ד] : מברך · הוא ענין תשורה הבאה להקבלת פנים וכן קח נא את ברכתי (בראשית לג) : און · ענין דבר שאינו ראוי והגון : ובשקוליהם

רדק

אותה בקופיץ ממול ערפו ופירושו כריתות הערף, וערף קריאתו בשני טעמים והוא פעל כי השה הוא מלעיל ערף ולא פנים, וזכר כלב וחזיר לפי שהכלב מפרים פרסה אף על פי שאינו שוסע שסע והחזיר מפרים פרסה ושוסע שסע, והנה שניהם יש בהם לד סימני טהרה והם טמאים, כך הם מראים בעצמם לד מעשה טוב בהקריבם הקרבן והם טמאים במעשיהם הרעים, ואמר גם המה, פירוש הם שבוחטים השור וזובחים השה גם הם כמו עורף כלב ומעלה דם חזיר למה שבחרו בדרכיהם הרעים: ובשקוציהם נפשם חפצה • לא בדרכי ובמצותי שאמרתי להם אל תשקצו את נפשותיכם: (ד) גם אני אבחר בתעלוליהם • כיון שהם משחיתים דרכיהם גם אני אבחר בהשחתת מעשיהם, וכן ובעלילותם הנשחתות, והדומים להם ענינם מעשה הרם והשחתה: ומגורתם • מה שהם יראים ממנו והוא החרב והרעב אביא להם: יען קראתי • להם על ידי הנביאים להשיבם לדרך הטובה: ואין עונה • כלומר אין מקבל דברי: (ה) שמעו • מנדיכם, מרחיקים אתכם בעבור שאתם חרדים לדבר ה׳ הם שונאים אתכם ומרחיקים אתכם והם אומרים למען שמי יכבד ה׳, כלומר ככה הוא עלינו במצותיו אשר צונו כמו ולא נכבד עליך, הם אמרו זה בעבור ה׳ אבל הוא כאל יהיה נראה ונגלה בשמחתכם שתשמחו בישועתו והם יבשו ומתי יהיה זה כאשר יהיה קול שאון מעיר, ואם כנגד בני דורו החרדים אל דבר ה׳ אמר כמו שאמר וחרד על דברי יהי׳ פירושו ונראה בשמחתכם על שכר הנפשות כמו שפירשנו, או לפי שהם עתידים לחיות בתחית המתים לימות המשיח, ויתכן לפרש כי אמר זה כנגד עולי הגולה החרדים אל דבר ה׳: (ו) קול שאון מעיר • אז לימות המשיח יצא קול שאון מעיר ירושלם על גוג ומגוג והם אויבי ה׳, וכן אמר בנבואת זכריה ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם: (ז) בטרם • ר״ל כי פתאום תבוא הישועה לישראל, והמשיל ירושלם לאם וישראל לבנים, ואמר זכר כי הוא טוב ומזק מן הנקבה וכן ישמחו יולדיו יותר מן הנקבה כן יהיה אותו הדור שתהיה להם הישועה, והנה אמר בטרם תחיל ילדה, ואמר אחר כן היוחל, ואמר כי חלה, הטעם כי הישועה תבא להם פתאום כמו אם תלד הנקבה בטרם יבא חבל לה, אבל קודם שתשלם הישועה וטרם שיקבצו כל ישראל בארצם ותשלם שלותם תהיה להם מעט זמן כמו חבלי יולדה כמו שאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם כמו שפירשנו, וכן אמר בנבואת זכריהו ונלכדה העיר ונשסו הבתים וגו׳, ואחר החבלים האלה ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם, ואמר לעת ערב יהיה אור, וזוהי הלידה אחר שהלם, ואמר וישבו בה וחרם לא יהיה עוד: והמליטה הלידה נאמרה בזה הלשון, וכן שמה קננה קפוד ותמלט ובקעה ודגרה בצלה, כי הביצה הוא נמלטת ויוצאת מן הבית ... (ח) מי שמע • היוחל ארץ, זה בלשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ, והוא מבנין נוח עם פעלו מהנוסף, והנוסף ימלא כן פעל עומד ויוצא, העומד כמו יחילו עמים, והיוצא כמו התולין, והיוצא קול ה׳ יחיל מדבר, יחולל ... ומלת היוחל פעול מהיוצא כי ממנו יבנה שלא נזכר פועלו: (ט) האני אשביר • אחר שהמשיל ציון לאשה יולדת אמר האני אשביר ולא אוליד כלומר אם אביא האשה על המשבר ולא אוליד אותה כן זה לא יתכן, ואם אביא ציון על המשבר במלחמת גוג ומגוג באמת אוליד אותם, והלידה היא הישועה: אם אני המוליד ועצרתי • אני הוא המוליד ארצות הגוים עד הזמן ההוא ולא אעצור אותם מלדת כי

רשי

אני אבחר: (ד) בתעלוליהם. להיות עולל בם לשון כי התעללת בי (שם ל): ומגורותם. מה שהם יראים: יען קראתי שמעו שמוע ושובו אלי: ואין עונה: לאמר שמעתי: (ה) החרדים אל דברו. הצדיקים הממהרים בחרדה להתקרב אל דבריו: אמרו אחיכם: פושעי ישראל הנזכרים למעלה: ד״א אמרו אחיכם מנדיכם. אשר אמרו לכם סורו טמא (איכה ד): שנאיכם מנדכם: האומרים קרב אליך אל תגש בי (לעיל סה): למען שמי: יכבד ה׳ בגדולתי הקב״ה מתכבד שאנו קרובים לו יותר מכם: ונרא׳ בשמחתכם והם יבושו • הנביא אומר אבל לא כן הוא כדבריהם כי בשמחתכם נראה והם יבושו למה כי קול שאון שלהם בא לפני הקב״ה ממה שעשו בעירו וקול יוצא מהיכלו ומקטרג על מחריביו ואחרי כן קול ה׳ משל׳ גמול לאויביו: (ז) בטרם תחיל • ציון חיל היולדת ילדה את בניה כלומר יתקבצו בניה לתוכה אשר היתה שוממה מהם ושכולה והרי הוא כאילו ילדתן עכשיו בלא חבלי יולדה כי כל העכו״ם יביאום לתוכה: והמליטה זכר כל יציאת דבר בלוע קרוי המלטה והמליטה איסקמולייי״ר בלעז: (ח) היוחל ארץ ביום אחד • היבוא חיל ליולדת לילד מלא ארץ בנים ביום אחד: (ט) האני אשביר ולא אוליד: האני אביא את האשה על המשבר ולא אפתח רחמה להוציא עוברה כלומר שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור והלא אני המוליד את כל היולדות ועכשיו שתא עצרתי בתמיה

וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם נַפְשָׁם חָפֵצָה׃ ד גַּם־אֲנִי אֶבְחַר בְּתַעֲלֻלֵיהֶם וּמְגוּרֹתָם אָבִיא לָהֶם יַעַן קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה דִּבַּרְתִּי וְלֹא שָׁמֵעוּ וַיַּעֲשׂוּ הָרַע בְּעֵינַי וּבַאֲשֶׁר לֹא־חָפַצְתִּי בָּחָרוּ׃ ה שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ׃ ו קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל יְהוָה מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו׃ ז בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה בְּטֶרֶם יָבוֹא חֵבֶל לָהּ וְהִמְלִיטָה זָכָר׃ ח מִי־שָׁמַע כָּזֹאת מִי רָאָה כָּאֵלֶּה הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד אִם־יִוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן אֶת־בָּנֶיהָ׃ ט הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְהוָה אִם־אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃

בְּאוֹרְחַתְהוֹן וּבְשִׁיקוּצֵיהוֹן נַפְשֵׁיהוֹן אִתְרְעִיאַת׃ ד אַף אֲנָא אֶצְבֵּי בְּתַבְרְהוֹן וּמִמָּה דִּיצְפָן לָא יִשְׁתֵּיזְבוּן חֲלַף דִּשְׁלָחִית נְבִיַּי וְלָא תָבוּ אִתְנַבִּיאוּ וְלָא קַבִּילוּ וַעֲבָדוּ דְּבִישׁ קֳדָמַי וּבִדְלָא צָבֵינָא אִתְרְעִיאוּ׃ ה קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַייָ צַדִּיקַיָּא דְּמִשְׁתַּוָּן לְקַבֵּיל פִּתְגָמֵי רְעוּתֵיהּ אָמְרִין אֲחֵיכוֹן סַנְאֵיכוֹן מְרַחֲקֵיכוֹן בְּדִיל שְׁמִי יִסְגֵי יְקָרָא דַייָ וְנֶחֱזֵי בְּחֶדְוַתְכוֹן וְאִינוּן יִבְהֲתוּן׃ ו קָל אִתְרְגוּשָׁא מִקַּרְתָּא דִירוּשְׁלֵם קָלָא מֵהֵיכְלָא קָל מֵימְרָא דַייָ דִּמְשַׁלֵּם גְּמָלָא לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃ ז עַד לָא מֵיתֵי עָקָא לַהּ תִּתְפְּרִיק עַד לָא יֵיתֵי לַהּ זִיעַ כְּחֶבְלִין עַל יְלִידְהּ יִתְגְּלֵי מַלְכַּהּ׃ ח מַן שְׁמַע כְּחֶדָא מַן חֲזָא כְּאִלֵּין הַאֶפְשַׁר דְּתִתְעֲבֵיד אַרְעָא בְּיוֹמָא חַד אִם יִתְבְּרֵי עַמָּא זְמַן חֲדָא אֲרֵי עֲתִידָא דְּתִתְנַחֵים צִיּוֹן וְתִתְמְלֵי מֵעַם שְׁבִי גָלְוָתַהָא׃ ט אֲנָא אֱלָהָא בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אֲמַר יְיָ אֲנָא בְּרֵית כָּל אֱנָשָׁא אֲנָא בַדְרֵית יָתְהוֹן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא אַף אֲנָא עָתִיד לְכַנָּשָׁא גָלְוָתִיךְ׃

טבהא בחצרתהון : גם אני ו׳ ר״פ וסי׳ נמסר בספר שפטים סוף סי׳ ב׳ ; ובאשר ד׳ בקריאת וסי׳ ומניתי אתכם לחרב • גם אני אבחר בתעלוליהם • ואפרוחיו יעלעו דם • ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך : בחרו ג׳ בקריאת וסי׳ ויקחו להם נשים מכל אשר • ובאשר לא חפצתי בחרו • תחת כי שנאו דעת • אנ״ך : חלה ב׳ מלעיל וסי׳ פצחי רנה וצהלי לא חלה • כי חלה גם ילדה ציון • כי חלה לטוב יושבת מרות דמיכה :

תולדות אהרן החרדים. ב״מ לג זוכר תפא :

מצודת ציון

ובשקוציהם • מלשון שקץ ותעוב : (ד) בתעלוליהם • ענין לעג והתול כמו כי התעללת בי (במדבר כב) : ומגורתם • ענין פחד כמו ויגר מואב [שם] : (ה) החרדים • הממהרים • מנדיכם • מל׳ הנדה והנעה : (ו) שאון • ענין המייה : (ז) תחיל • היא הצער הלידה וכן לא חלתי ולא ילדתי (לעיל כג) : חבל • צירים ומכאובי לידה כמו חבלי לידה (הושע יג) : והמליטה • כן נקרא לידת הולד כמו ותמלט ובקעה (לעיל לד) : (ח) היוחל חלה • גם מלשון חיל : (ט) אשביר • מקום מושב היולדת נקרא משבר כמו לא יעמוד במשבר בנים (הושע יג) : ועצרתי • ענין עכוב ומניעה

מצודת דוד

והמה גם בחרו בדרכיהם ולא הלכו בהם כדרך קרי וכזדמן ונפשם חפצה לעשות לשקוצים הנראה להם ולא בלא דעת ובלא לב יעשוה : (ד) לכן גם אני אבחר • לכן גם אני אבחר להתעולל בהם בהבאת הרעות ולא אעזבם אל המקרה ר״ל אבאר בהבאת הרעות : ומגורותם . מהדבר אשר הם יראים זה בעצמו אביא עליהם : יען : בעבור כי קראתי אליהם ע״י הנביאים להזהירם ליישר דרכם ואין מי משיב לומר איישר דרכי מעתה : דברתי וכו׳. כפל הדבר במ״ש : הרע בעיני : הדבר הרע בעיני : ובאשר : בהדבר אשר לא חפצתי אני בחרו הם : (ה) שמעו וכו׳ • אתם הצדיקים החרדים אל דבר ה׳ לעשותם שמעו דבר ה׳ : אמרו וכו׳ . פושעי ישראל : אחיכם • השונאים אתכם המנדים להרחיק אתכם כמ״ש האומרים קרב אליך וכו׳ (לעיל סה) הנה הם אמרו למען שמי יכבד ה׳ ר״ל בעבור שירחקו שמי בא כבוד לה׳ כי אנו קרובים אליו ומתכבד הוא עמנו : ונראה • אבל לא כן הוא כדבריהם כי בעיניו נראה בשמחתכם והרשעים הכם יבושו על כי הלכו אחר ההבל : (ו) קול שאון מעיר • אז יצא קול שאון מעיר ציון ותוזר ומפרש שיצא הקול מן היכל ה׳ העומדת בציון ולתוספת ביאור אמר שזהו קול ה׳ היוצא לאיים על עכו״ם לשלם גמול לאויביו הם גוג ומגוג כמ״ש ויצא ה׳ ונלחם בגוים (זכריה יד) : (ז) בטרם תחיל • על ציון יאמר בטרם תחיל חיל היולדה תלד ר״ל יתקבצו בניה לתוכה כאלו ילדה אותם עכשיו מבלי חיל וחבלי לידה : בטרם יבוא וכו׳ • כפל הדבר במ״ש : והמליטה זכר : ילדה זכר ולפי שמרבה השמחה בלידת זכר מלידת נקבה אמר והמליטה זכר לפי גודל השמחה : (ח) מי שמע כזאת • מי שמע פלא כזאת ומי ראה פלא כאלה האם מעולם בא חיל יולדה לכל בני הארץ ביום אחד האם מעולם נולד אומה שלימה בפעם אחת : כי חלה • ר״ל כי זה הפלא נעשה בציון כי חלה מכל בניה וגם ילדתם בפעם אחת ר״ל כולם כאחד יצאו ממקום גלותם ובאו לציון באין שטן ובאין פגע רע : (ט) האני אשביר . האני אביא את האשה על המשבר ולא אפתח רחמה שתלד ר״ל שמא אתחיל בדבר ולא אוכל לגמור : אם אני המוליד : אם אמנם אני הוא המוליד את כל היולדות ושמא עכשיו אעצור אותך בתמיה ר״ל הלא לכל העכו״ם אני הוא הנותן כח בידם ומ״כ

רש"י

בתמיה: (יא) משד. ל' שדים: תמוצו. סוליי"ר בלעז: מזיז כבודה: מכבוד גדול הזז וממשמש לבא לה: זיז: אישמוביר"ט בלעז: (יב) וכנחל שוטף. אני נוטה אליה כבוד גוים: על צד. על צדי אומניכם על גיססין: תשעשעו. תהיו משועשעין כדרך שמשעשעין את התינוק אישבניי"ר בלעז: (יד) ונודעה יד ה'. בעשותו נקמותיו ונוראותיו ידעו עבדיו את כח גבורת ידו: (טו) באש יבוא: בחמת אש יבוא על הרשעים: להשיב: לצריו בחימה את אפו: (טז) כי באש: של גיהנם ה' נשפט עם צריו ולפי שהוא בעל דין ודיין נופל בו ל' נשפט שאף הוא טוען טענותיו למלאת עוונם ופשעם וכן ונשפטתי אתו (יחזקאל לח) הנני נשפט אותך (ירמיה ב) לשון ווכוח הוא דריסניי"ר בלעז. ופשוטו כי באש ה' וחרבו נשפט כל בשר וכן רבים מסורסים במקראות: (יז) המתקדשים: המזדמנים אני ואתה נלך ליום פלוני לעבוד לעכו"ם פלונית: אל הגנות. שזורעין שם ירק ושם היו מעמידין עכו"ם: אחר אחת: כמה שת"י סיעה בתר סיעה מתקדשים ומטהרים לעבוד סיעה אחר שגמרה חבירתה את עבודתה: בתוך: באמצע הגינה כן היה דרכם להעמיד'

ישעיה סו

ו שִׂמְחוּ אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְגִילוּ בָהּ כָּל־
אֹהֲבֶיהָ שִׂישׂוּ אִתָּהּ מָשׂוֹשׂ כָּל־
הַמִּתְאַבְּלִים עָלֶיהָ׃ יא לְמַעַן תִּינְקוּ
וּשְׂבַעְתֶּם מִשֹּׁד תַּנְחֻמֶיהָ לְמַעַן
תָּמֹצּוּ וְהִתְעַנַּגְתֶּם מִזִּיז כְּבוֹדָהּ׃
יב כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹטֶה־
אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף
כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ
וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ׃ יג כְּאִישׁ
אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי
אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַםִ תְּנֻחָמוּ׃
יד וּרְאִיתֶם וְשָׂשׂ לִבְּכֶם וְעַצְמוֹתֵיכֶם
כַּדֶּשֶׁא תִפְרַחְנָה וְנוֹדְעָה יַד־יְהוָה
אֶת־עֲבָדָיו וְזָעַם אֶת־אֹיְבָיו׃ טו כִּי־
הִנֵּה יְהוָה בָּאֵשׁ יָבוֹא וְכַסּוּפָה
מַרְכְּבֹתָיו לְהָשִׁיב בְּחֵמָה אַפּוֹ
וְגַעֲרָתוֹ בְּלַהֲבֵי־אֵשׁ׃ טז כִּי בָאֵשׁ
יְהוָה נִשְׁפָּט וּבְחַרְבּוֹ אֶת־כָּל־בָּשָׂר
וְרַבּוּ חַלְלֵי יְהוָה׃ יז הַמִּתְקַדְּשִׁים
וְהַמִּטַּהֲרִים אֶל־הַגַּנּוֹת אַחַר אַחַד
בַּתָּוֶךְ אֹכְלֵי בְּשַׂר הַחֲזִיר וְהַשֶּׁקֶץ
וְהָעַכְבָּר יַחְדָּו יָסֻפוּ נְאֻם־יְהוָה׃

תרגום

אֲמַר אֱלָהָיִךְ׃ י חֲדוֹ בִירוּשְׁלֵם
וּבוּעוּ בַהּ כָּל רָחֲמָהָא דוּצוּ
עִמַּהּ דִּיצָא כָּל דַּהֲווֹ מִתְאַבְּלִין
עֲלַהּ׃ יא בְּדִיל דְּתִתְפַּנְקוּן
וְתִשְׂבְּעוּן מִבְּזַת תַּנְחוּמָתַהָא
בְּדִיל דְּתִשְׁתּוּן וְתִתְרַוּוֹן מֵחֲמַד
יְקָרַהּ׃ יב אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ
הָא אֲנָא מַיְתֵי לַהּ כִּשְׁפַע נְהַר
פְּרָת שְׁלָם וּכְנַחַל מַגְבַּר יְקַר
עַמְמַיָּא וְתִתְפַּנְקוּן עַל גַּסְסִין
תִּתְנַטְלוּן וְעַל רְכוּבִין תִּתְרַבּוּן׃
יג כִּגְבַר דְּאִמֵּיהּ מְנַחֲמָא לֵיהּ
כֵּן מֵימְרִי יְנַחֵים יַתְכוֹן
וּבִירוּשְׁלֵם תִּתְנַחֲמוּן׃ יד וְתֶחֱזוּן
וְיֶחְדֵּי לִבְּכוֹן וְגַוְיַתְכוֹן כְּדִתְאִין
יְזַהֲרוּן וְתִתְגְּלֵי גְבוּרְתָא דַּייָ
לְאוֹטָבָא לְעַבְדּוֹהִי צַדִּיקַיָּא
וְיֵיתֵי לְוָט לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי׃
טו אֲרֵי הָא יְיָ בְּאֶשָּׁתָא מִתְגְּלֵי
וּכְעַלְעוֹלִין רְתִיכוֹהִי לַאֲתָבָא
בִּתְקוֹף רוּגְזֵיהּ וּמְזוֹפִיתֵיהּ
בְּשַׁלְהוֹבִית אֶשָּׁתָא׃ טז אֲרֵי
בְּאֶשָּׁתָא עֲתִיד יְיָ לְמִידַן
וּבְחַרְבֵּיהּ יָת כָּל בִּשְׂרָא
וְסַגִּיאִין קְטִילַיָּא קֳדָם יְיָ׃
יז דְּמִזְדַּמְּנִין וְדִמְדַּכַּן לְגִנָּן
דְּטַעֲוָתָא סִיעָא בָּתַר סִיעָא
אָכְלֵי בְּשַׂר חֲזִירָא וְשִׁקְצָא
וְעַכְבְּרָא כַּחֲדָא יְסוּפוּן אֲמַר

רד"ק

כי הגדולה והכבוד יהיה לישראל לבדם, וי"ת אנא אלהא בריית עלמא וגו': (י) שמחו. כל אוהביה, בגלות על דרך כי רצו עבדיך את אבניה והו בקבוץ גליות תשמחו בה ותשישו בתוכה שתראו בבנינה כמו שראיתם בחרבנה והתאבלתם עליה כן תשמחו בה ושישו בתוכה: (יא) למען. התאבלתם עליה למען שתראו בשמחת' ותינקו ושבעתם משוד תנחומיה כי ידעתם כי זה יהיה גמולכם: משוד. כמו ושוד מלכים תינקי והוא כמו שד בהמה והוא על דרך משל ר"ל תענוג: תמצו. ענין מצילה: מזיז. ענינו לפי מקומו כמו זיו ויונתן תרגם מחמד יקרים: (יב) כי כה אמר ה' שלום. שלום הגוים שיבואו מכל פאה לשאול שלומם ומביאים לכם מנחה, ומה שאמר כנחל שוטף, לא שיזיק כמו הנחל השוטף אלא כמו שהנחל השוטף יבא במרוצה כן יבא לכם כבודה וממונם במרוצה' ועל הדרך הזה בא כוש תריץ ידיו לאלהים: וינקתם. על דרך משל כמו שיונק התינוק החלב מאין עמל כן תאכלו כבוד העכו"ם שלא יגעתם בה, ואחר שהמשיל אותם לתינוק ביניקה המשיל אותם גם כן ליונק כמו שנושאת אותו האומנת על זרועיה והיא משעשעת אותו על ברכיה וכל זה ממיני גדול היונק כן תהיו אתם מנושאים בעכו"ם ומכובדי' בכל מיני כבוד וגדולה: תשעשעו. מבנין הפעל שלא נזכר שם פועלו מבנין פועל שממנו יונק זה, וכן ושעשע יונק: (יג) כאיש אשר אמו תנחמנו. מצרה שעברה עליו כן אנכי אנחמכם מצרת הגלות: ובירושלם תנוחמו כי שמה יראה כבודי עליכם, ומה שזכר האם ולא האב לפי שהאשה משדלת בדברים יותר מן האיש: (יד) וראיתם. ועצמותיכם כדשא תפרחנה, הפך ורוח נכאה תיבש גרם כי כמו שהדאגה והיגון יבשו עצמותיכם בגלות כן בהשובכם לירושלם השמחה והששון יפריחו עצמותיכם: את עבדיו. כמו עם עבדיו שתהיה יד ה' עמהם לטובה ועם אויביו לרעה ולזעם וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג: וזעם. מלרע כי הוא פעל לפיכך האל"ף קמץ והעי"ן פתח, ויונתן תרגם ועצמותיכם כדשא תפרחנה וגויתכון כדתאין יזהרון: (טו) כי הנה ה' באש נשפט. כמו שאמר בנבואת יחזקאל אש וגפרית אמטיר עליו ועל אגפיו. מרכבותיו. גזרותיו היורדות מן השמים להשיב בחמה אפו שלא היה עדין גדול על כל עכו"ם עתה ישיבנו בחימה, וחימה גדולה מאף, כי חימה לשון חום כי כשיתחמם בעל הכעס בדבר שיכעס בו יהיה כעסו גדול, ועל הדרך הזה תרגם יונתן לאתבא בתקוף רוגזיה, ואדוני אבי ז"ל פירש להשיב להבעיר מן השיב אש, והוא על משקל להקל כל נכבדי ארץ. ואם זה בחיר"ק וזה בצר"י אחד הוא: (טז) כי באש ה' נשפט. נפעל עומד והוא קמוץ: ואמר כי יהיה נשפט עם גוג ומגוג באש כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' ובחרבו הוא מה שאמר שם חרב איש באחיו תהיה והוא חרבו את כל בשר כמו שאמר בנבואת זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה: (יז) המתקדשים. רוב המפרשים פירשו אלו שהם מתקדשים במעשה ידיהם שעושים וזה קוראים בזה הלשון בלע"ז סגמוג"ר: והמטהרים. דינו מתטהרים כי הוא מבנין התפעל כמו המתקדשים וכן הוא הענין בענין התפעל כמו והתברך בלבבו כי לא יהיה ברוך אלא מתברך הוא בעצמו שהוא חושב שיהיה ברוך, וכן שהנכבד וחסר לחם הוא מראה עצמו נכבד ועשיר ואינו כי הוא חסר לחם, וכן המתקדשים מראים עצמם כקדושים והם טמאים, וכן המטהרים והם הפרסיים שהם מטהרים גופותם ורוחצים

משוש ד' בקריאה וסי' כי על כן בתי משוש. גילה ועמה משוש. שישו אתה משוש כל המתאבלים. הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי: נשפט ה' וקמצין וסי' נמסר לעיל

תולדות אהרן וגילו בה. תענית ל ב"ב ס זוהר ויגש במדבר: שישו אתה. גטין נז: כנהר שלום. ברכות נז: באש יבא. סוטה יא סנהדרין לט: כי באש. סוטה יא ונגעים קיז:

מצודת דוד

ליתן הכח בידכם: (י) שמחו. אתם הבאים מן הגולה שמחו את ירושלים בבואכם אליה: כל אוהביה. כל מי שאהב אותה ותאב לראותה בבניינה: כל המתאבלים עליה. בעת חורבנה: (יא) למען תינקו. התאבלתם עליה למען שתראו בשמחתה ותינקו ותשבעו משדי תנחומיה כי ידעתם אשר זה יהיה גמולכם: למען תמוצו. למען תהיו מוצצים ומתענגים מן הכבוד הזז וממשמש לבוא לה והוא כפל ענין במ"ש לומר שהרבה טובה הקבלו בבוא עת בניינה: (יב) נוטה אליה. אטה של ירושלים שלום הרבה כמי נהר וכבוד הבבליים ועשרם אטה לה לבוא במרוצה כנחל שוטף: וינקתם. אתם המתאבלים עליה תהיו יונקים את העושר הזה והוא דרך משל לומר כמו התינוק יונק חלב מאין עמל כן תאכלו כבוד העכו"ם אשר לא יגעתם בה: על צד תנשאו. ר"ל תהיו מכובדים מאד ולפי שהמשילם לתינוק היונק אמר לשון הנופל בתינוק היונק שנושאים אותו על הזרוע בצד הגוף ומשעשעים אותו על הברכים לשמחו: (יג) אשר אמו תנחמנו. דרך האם לנחם את בנה יותר מן האב: ובירושלים תנוחמו. כל התנחומין שלכם תהיה בירושלים כי שם תקבלו הרבה טובה וזה יחשב לתנחומין על הצרות שעברו עליכם: (יד) וראיתם. כאשר תראו ירושלים בבניינה ישיש לבבכם: כדשא תפרחנה. יפרחו כעשב השדה ר"ל יתחזקו בבריאות ולפי שהדאגה והיגון מייבשים העצמות כמ"ש ורוח נכאה תייבש גרם (משלי יז) אמר בעת השמחה יתחזקו העצמות: ונודעה יד ה'. את עבדיו כח גבורת ה': וזעם. גם ידעו הזעם אשר זעם את אויביו: (טו) באש יבוא. לאבד בו את חיל גוג ומגוג: וכסופה. כרוח סופה יבא מרכבותיו ר"ל יבוא בחימה עצומה: להשיב בחמה אפו. להשיב לצריו גמול אף בחימה רבה: וגערתו. הגערה אשר יגער עליהם תהיה בלהבות אש: (טז) נשפט. ה' יהיה מתווכח עמהם בהבלעת אש ובחרבו יהיה מתווכח את כל בשר ויחרבו החללים אשר יהרג ה' וזה יחשב לוויכוח כי בזה יודיע שפשעו לו: (יז) המתקדשים: המזדמנים יחד ומטהרים עצמם ללכת אל העכו"ם העומדים בגנות: אחר אחת בתוך. סיעה אחר סיעה אחר שגמרה הראשונה את עבודתה נכנסת השניה באמצע הגנה מקום מעמד העכו"ם

מצודת ציון

ומניעה כמו עצרני ה' מלדת (בראשית טז): (י) המתאבלים. מלשון אבלות וצער: (יא) תינקו. מלשון יניקה: משד. כמו משד בהמ"ה וכן ושד וכו' (לעיל ס): תנחומיה. מלשון נחמה: תמצו. מלשון מציצה כמו שתית מצית (לעיל נא): והתענגתם. מלשון תענוג: מזיז. מלשון הזזה ממקום למקום וכן וזיז שדי ירענה (תהלים פ): (יב) שוטף. ענין רדיפה ומהירות המשיכה: כבוד. ענין עושר כמו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית לא): תנשאו. מלשון משא וסבל: תשעשעו. ענין התעסקות לשמחה: (יד) כדשא. כעשב: תפרחנה. מל' פריחה וגדול: וזעם. ענין כעס: (טו) וכסופה. רוח סופה וסערה: וגערתו. ענין צעקת נזיפה: (טז) נשפט. ענין ויכוח וכן הנני נשפט אותך (ירמיה ב'): (יז) המתקדשים. ענין הזמנה כמו קדשו עליה מלחמה (שם ו'): בתוך. באמצע וכן ויבתר אותם בתוך (בראשית ט"ו): והשקץ. ר"ל כל מין שקץ והוא שם כולל לכל השרצים: והעכבר. שם שרץ מה: יספו. ענין כליון כמו אסוף

ורוחצים עצמם תמיד והם קמאים במעשיהם הרעים ומטונפים והנה הם מראים עצמם טהורים ואינם : אל הגנות . בברכות המים אשר בגנה : אחר אחד בתוך ' אחר הבריכה הגדולה המיוחדת שהיא בתוך הגן · הולכים אחריה ושם רוחצים גופם ומעשיהם מכוערים הם בזנות, וכתיב אחד וקרי אחת כלומר יהיה מעין או בריכה, כי מעין לשון זכר ובריכה לשון נקבה, ויש מפרשים אחר אחת האשרות בתוך הגן, והנה אין עתה עובדי אשרה אלא יש בקצות הארץ : והשקץ והעכבר,

להעמיד : (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה וגו' · ואנכי מה לי לעשות מעשיהם ומחשבותיהם באה אלי והיא תזקיקני לקבץ את כל העכו"ם ולהודיע שמעשיהם הבל ומחשבותם שהם חושבין למען(שמי) יכבד ה' יבינו שהוא שקר והיכן הוא אותו קיבוץ הוא האסוף שניבא זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלים (זכריה יד) : וראו את כבודי·

יח וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם
בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם
וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃
יט וְשַׂמְתִּי בָהֶם אוֹת וְשִׁלַּחְתִּי
מֵהֶם ׀ פְּלֵיטִים אֶל־הַגּוֹיִם תַּרְשִׁישׁ
פּוּל וְלוּד מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת תֻּבַל וְיָוָן
הָאִיִּים הָרְחֹקִים אֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ
אֶת־שִׁמְעִי וְלֹא־רָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי
וְהִגִּידוּ אֶת־כְּבוֹדִי בַּגּוֹיִם׃ כ וְהֵבִיאוּ
אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם ׀ מִכָּל־הַגּוֹיִם
מִנְחָה ׀ לַיהוָה בַּסּוּסִים וּבָרֶכֶב
וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים וּבַכִּרְכָּרוֹת עַל
הַר קָדְשִׁי יְרוּשָׁלַ͏ִם אָמַר יְהוָה
כַּאֲשֶׁר יָבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַמִּנְחָה בִּכְלִי טָהוֹר בֵּית יְהוָה׃
כא וְגַם־מֵהֶם אֶקַּח לַכֹּהֲנִים לַלְוִיִּם

יְיָ׃ יח וְקָדָמַי גְלַן עוֹבָדֵיהוֹן
וְעֶשְׁתּוֹנֵיהוֹן עֲתִידָנָא לְכַנָשָׁא
יַת כָּל עַמְמַיָא אוּמַיָא וְלִישָׁנַיָא
וְיֵיתוּן וְיֶחֱזוּן יַת יְקָרִי׃ יט וַאֲשַׁוֵי
בְהוֹן אָתָא וַאֲשַׁלַח מִנְהוֹן
מְשֵׁיזְבִין לְבֵינֵי עַמְמַיָא
לִמְדִינַת יַמָא פּוּלָאֵי וְלוּדָאֵי
דְנַגְדִין וּמָחָן בְּקַשְׁתָּא לִמְדִינַת
תּוּבַל וְיָוָן נְגַוָתָא רְחִיקָן דְלָא
שְׁמָעוּ יַת שֵׁמַע גְבוּרְתִי וְלָא
חֲזוֹ יַת יְקָרִי וִיחַוּוּן יַת יְקָרִי
בְּעַמְמַיָא׃ כ וְיֵיתוּן יַת כָּל
אֲחֵיכוֹן מִכָּל עַמְמַיָא קוּרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ בְּסוּסָוָן וּבִרְתִיכִין
וּבִרְחֵלִין וּבְכָדְנָון וּבְכִרְכְּרָן
וּבְתוּשְׁבְּחָן עַל טוּרָא דְקוּדְשִׁי
לִירוּשְׁלֵם אֲמַר יְיָ כְּמָא דְיֵיתוּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת קוּרְבָּנָא בְּמָנָא
דְכֵי לְבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ׃
כא וְאַף מִנְהוֹן אֲקָרֵיב לְמֶהֱוֵי

שהלחמי בהם במכת המק בשרו ועיניו ולשונו (שם)· (יט) ושמתי בהם אות וגו'. פליטים ינצלו מן המלחמה ואני אשאירם כדי לילך לבשר לאיים הרחוקים את כבודי אשר ראו במלחמה ואף באותם פליטים אשים אחת מן האותות שנידונו חביריהם בהם כדי להודיע לרחוקים במגפה זו נגפו הצובאים על ירושלים : (כ) ובצבים . הם עגלות מטוקסות במחילות ואהל ודומה לו שש עגלות צב (במדבר ז) : ובכרכרות . בשיר משחקים ומכרכרים כמו ודוד מכרכר (שמואל ב ו) טריפי"ר בלעז ומנחם פירשו לשון כבש כמו שלחו כר מושל ארץ (לעיל טז). כאשר יביאו . מנחה בכלי טהור לרצון כן יביאו את אחיכם למנחת רצון . (כא) וגם מהם אקח לכהנים ללוים : מן העמים המביאים אותם ומן המובאים אקח

בסיפרא ריש סי' נס : אל הגוים ה' וסי' ושמתי בהם אות · ויבא אל הגוים · בהגלותי אתם · אל הגוים תשוללים אתכם דזכריה · שפוך חמתך דתהלות : ותביאו ד'

וסימ' במסר בסדר ויקרא : בכלי י"ח בלישנא וסי' ובאו האנשים על הנשים · וכל בלי פתוח אשר · לא יהיה כלי גבר · ויקח מקלו בידו · והבית בהבנותו · בשלם הבשר · אך לא יעשה בית ה' · ב' בו · ומוציא כלי למעשהו · והביאו את כל אחיכם · שאנן מואב מנעוריו · ונשחת הכלי אשר הוא עושה · אכלני הממני נבוכדנצר · ואתה קח לך חטין · ויקרא באזני קול גדול · והנה ששה אנשים · לא יערבנה זהב · יש זהב ורב פנינים · וכל יוצר יוצר חרש חפץ חמרה דכוותא במ"א כלי וסימ' ויהי לחזקיהו עושר וכבוד הרבה · וכל תורת כתגים מן ויצאו משה ואלעזר הכהן עד סוף סיפרא וכוותא כלי וכלי וכל תריסר ותהלות דכוותא כלי וכלי במ"ב הפורשים על פי הנבל · ולו הכין כלי מות · ונמסר גם בסדר ויקהל ג

אלו הפרסיים שהם אוכלים השקץ והעכבר : יחדיו יסופו, במלחמת גוג ומגוג כי המלכיות אלה הנזכרות בעולם הזה, והיא מלכות רביעית במראות דניאל ושתיהן נחשבות למלכות אחת לפי שלא שלטה אחת לבדה בעולם· והמפרשים הפסוק על ישראל אינו נכון כי אינו ענין הפרשה אלא על העתיד בימי גוג ומגוג ואין עתה בישראל אוכלי בשר החזיר ועובדי אשרה, וי"ת דמזדמנין ודמדכן לגיני וגו' : (יח) ואנכי מעשיהם . אנכי אהיה עם מעשיהם ומחשבותיהם של אלה העמים שמתקדשים ' אמר העת הבאה לקבץ את כל הגוים, כלומר אני אסבב שיבאו כל העמים עם גוג ומגוג כדי שיראו את כבודי שאכבד בהם כמו שאמר בנבואת יחזקאל ונתם חחים בלחייך, והוצאתי אותך, ואמר והעליתיך והביאותיך ואמר ימצא דברים על לבבך וחשבת מחשבה רעה כמו שאמר הנה ומחשבותיהם, ואמר בנבואת זכריה ואספתי את כל הגוים אל ירושלם, נראה כי האל יסבב ויתן בלבבם, לפיכך אמר הנה ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם, ואמר באה, על העת, כלומר העת הזאת בעתידה, וכן אמר בנבואת זכריה הנה יום בא לה', וכמוהו בחסרון עת הנה באה ונהיתה שנאמר בזה הענין בנבואת יחזקאל : (יט) ושמתי בהם אות, זהו שאמר בנבואת זכריה ועיניו תמקנה בחוריהם והוא האות שיראו האל, ואלה שילכו בגוים יהיו עדות על המעשה הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג, וכן ושלחתי מהם פליטים אל הגוים הוא שנאמר שם והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלם ועלו מדי שנה בשנה וגו', כי האל יותירם להגיד כבודו בגוים שלא באו לירושלם והם איים רחוקים מירושלם שלא שמעו, ואלה הפליטים ובעלי האות ילכו בכל הארצות להגיד ; ואומר מושכי קשת הם הטירק"ש : תובל ויון , ואף על פי שכתוב כי גוג הוא נשיא משך ותובל אם כן יבאו עמו ואיך יאמר כי לכם יגידו כמגידים לא יתכן שלא ישארו בארצם רבים מן הגוים אלא בעלי מלחמה ילכו והמגידים יגידו לנשארים בארצם : (כ) והביאו ישראל · שהיו נשארים באיים הרחוקים שלא עלו עם אחיהם אותם הגוים אשר שם בתוכם כשישמעו זה הפלא הגדול שעשה האל במחנה גוג ומגוג יביאו ישראל בסוסים וברכב מנחה לה' ויביאו אותם מלובשים בגדי תפארת ורוכבים בסוסים וברכב כמו שמביאים ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה' כן יביאו הגוים את ישראל בבגדים טהורים נאים ובמרכבות נאות ונכבדי', ופי' בצבים, כמו שש עגלות צב שתרגומו כד מחפין, והנה כלים מעולים מחוברים שנושאים בהם בני אדם על גבי בהמה ועושים אותם מכסי' כבגדים נאים : ובכרכרות, הם הגמלים או שאר בהמה שהם קלים בהליכתם עד שמרוב מרוצתם ידמה שהם מרקדים לפיכך נקראו כרכרות, כמו ודוד מכרכר שפירושו מרקד, וי"ת מכרכר משבח, ובכרכרות ובתושבחן וגו' : על הר קדשי, כמו אל, וכן ותתפלל חנה על ה' כמו אל ה', וילך אלקנה הרמתה על ביתו כ"ו אל ביתו, והדומים : (כא) וגם מהם, כלומר אפילו מאותם שהיו מתוקעים בגוים באיים הרחוקים עד שלא נודע זכרם ולא עלו עם אחיהם בית ישראל מן הגולה . והאפשר שבנו קנא מן הדת אף על פי כן מהם אקח לכהנים ללוים אותם שהיו כבר ממשפחות כהונה ולויה אקח אותם הכהנים להיות כהנים משרתים לפני והלוי לשרת כמו הלוים לשורר בשיר בכנורות ובנבלים, ובדברי רבותינו ז"ל וגם מהם אקח מהם מביאים אותם ומנחתם הם באים לינק והוא זה ישראל וזה כהן וזה לוי כגון שנמכרו לעבדים ונשתכחו ועל אונס נעשו גוים, אמר רבי אליעזר וגם מהם אקח שהם מביאים את ישראל למלך המשיח כל מי שיש בן ישראל או כהן או לוי, גם מהם אקח מן המביאים ומן המובאים : וי"ת ואף מנהון וגו' ואדוני אבי ז"ל פירש וגם מהם אקח לכהנים ללוים לצורך הכהנים להיות להם חוטבי עצים ושואבי

תולדות אהרן את המנחה . (ברכות מ) :

מצודת ציון

אסוף אסופם (ירמיה ח') : (יח) והלשונות · כן יקראו אומות חלוקות שיש לכל אחד שפת לשון בפני עצמו : (יט) אות : סימן : פליטים · ענין שארית כמו אל יהי לה פליטה [שם כ'] : תרשיש וגו' · שמות ארצות : (כ) ברכב · במרכבות : ובצבים · עגלות מכוסות וכן עגלות צב (במדבר ז'): ובפרדים · הם הנולדים מן הסוס והחמור : ובכרכרים · ברקודים של שמחה וכן ודוד מכרכר בכל

מצודת דוד

העכו"ם : אוכלי . בני ישראל שאוכלים בשר החזיר וכו' : יחדיו . כולם יחד יתמו מן העולם : (יח) ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם · לזה לומר ואנכי עם מעשיהם ומחשבותיהם כלומר הן ידעתי כל מעשיהם ומחשבותיהם כאלו נגלתי עמהם : באה · ר"ל לכן באה העת לקבץ את כל העכו"ם והלשונות כלומר אני אסבב שיבואו כל העכו"ם עם גוג ומגוג למען יראו את כבודי שאתכבד בהם בעשות בהם נקם ויכירו שהבל נחלו : (יט) ושמתי בהם אות · בכל הבאים אשים אות וזהו מ"ש ועיניו תמקנה בחוריהן וכו' (זכריה יד) : ושלחתי מהם פליטים . כי רובם ימותו סביב ירושלים ופליטים מהם אשלח לנפשם ללכת אל העכו"ם היושבים בתרשיש וכו' : מושכי קשת · המלומדים לירות חיצים בקשת ולפי שהדרך למשוך יתר הקשת למותחו לכן אמר מושכי קשת : האיים הרחוקים · ואל היושבים באיים הרחוקים ; אשר לא שמעו . אשר לא שמעו מעולם שמועת ה' ומעולם לא ראו כבוד ה' : והגידו . אלה הפליטים אשר בקם האותות יבואו בכל המקומות ההם ויגידו את כבודי בין העכו"ם כי יראו את האותות ההושם בהם : (כ) והביאו את כ' אחיכם בני ישראל הרחוקים שלא עלו עם אחיהם אותם העכו"ם שישראל הם בתוכם כשישמעו הפלא הגדול שיעשה המקום במחנה גוג ומגוג יביאו את ישרא' בסוסים וברכב וכו' למנחה לה' : על הר קדשי · אל הר קדשי ולתוספות ביאור אמר ירושלים : כאשר יביאו וכו' בכלי טהור · כמו שמביאים ישראל את המנחה בית ה' בכלי טהור כן יביאו העכו"ם את ישראל בבגדים טהורים ונאים ובמרכבות נאות ומכובדות : (כא) וגם מהם . גם מהמובאים אקח להיות כהנים ולוים מאותם שיהיו ממשפחת כהונה ולויה עם כי נשכחה זכרם ביחוסם בארץ רחוקה והיו מחזיקים עצמם בחזקת ישראל הנה לפני גלוי הכל : (כב) אשר אני עושה . בימים ההם : עומדים לפני : אשר יהיו עומדים וקיימים לפני ר"ל שיהיה עמידתם לעולם על ידי ולא יכלו עוד כקדמונים : כן יעמוד . כן יתקיים לעולם זרעכם ושמכם כי

ושואבי מים, וכן אמר בנבואת זכריה ולא יהיה כנעני עוד בבית ה', ר"ל שהגבעונים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים כי מגדולי הגוים יהיו עובדים הכהנים : (כב) כי כאשר השמים החדשים, קרא חדשים כי הם עומדים בחדושם ולא יבלו כמו שהיו ביום שנבראו כן הם היום, וכן יהיו, וכן הארץ עומדת בחדושה לא תבלה אלא שתולדותיהם בלים, וכן אמר שלמה דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת, ופירש לפני כי אני סבת קיומם ועמידתם : ופירוש אשר אני עושה שאני מעמידם בחדושם, וכן יעמד זרעכם ושמכם שלא תחשבו אתם שתהיה כימיכם הגאולה, שמא זרעכם אחריכם יגלו מארצם ויאבד שמם בגלות לא יהיה זה כי הגאולה הטובה שתהיה אתם יעמד זרעכם אחריכם כל ימי עולם כימי השמים על הארץ כי לעולם לא יאבד שם ישראל ולא יגלו עוד מארצם כמו שחשבו אלו הגוים שבאו עם גוג ומגוג להלחם על ירושלם שחשבו להגלות את ישראל ולאבד שמם, לפיכך אמר כי כאשר לא יהיה כמו שהם חשבו כי לעולם יעמד זרעכם כעמוד השמים והארץ [כג] והיה מדי חדש בחדשו, כמו מחדש לחדש. ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק, וזכר שני זמנים הקרובים לקרובים והרחוקי' לרחוקים כמו משנה לשנה או יותר לפי רחוק הארצות וקרבתם לירושלם : כל בשר. ר"ל כל בני אדם ואפילו שאר העמים, וכן ויברך כל בשר את שם קדשו, והנה ראינו בנבואת זכריה כי כל הנותר מכל הגוים הבאים אל ירושלם יעלו מדי שנה בשנה להשתחות למלך ה' צבאות ולחוג את חג הסוכות, וטעם בחג הסכות כי מלחמת גוג ומגוג תהיה באותו הזמן : (כד) ויצאו וראו. אותם הגוים שיבאו להשתחות מחדש לחדש או משבת לשבת יצאו חוץ מירושלם לעמק יהושפט לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו באל וחשבו לכבוש כנגדו להגלות ישראל מארצם, וזה יהיה קרוב ליום המשפט, ואף על פי שיקברום בית ישראל כמו שכתוב וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים אפשר כי באותם שבעה חדשים יראו משפט הרשעים ההם : כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, והאש תהיה לאות בהם, וכן התולעת תהיה גם כן אות שלא תמות מפני האש : והיו דראון לכל בשר, לאותם שבאו להשתחות להשם כמו שאמר יבא כל בשר להשתחות לפני · וכשיבאו ויראו בהם משפט הנגזר להם ויראו פגריהם מלאים תולעים אוכלים אותם והאש הבוער בהם יעלה באפם ויהיה מאום להם וילכו מפניהם אחר שראו משפטם לא יוכלו לעמוד שם מפני מרוב הסרחון, ומלות דראון ענין מאוס, וכן לדראון עולם, ועקר מלת דראון היא תולעת מלשון רבותינו ז"ל הדרא והכנה שבתבואה הכרן מפני שאין בהם לחה, ויש מפרשים שזה הוא יום הדין לפושעי ישראל ויבאו הצדיקים חוץ לירושלם בגיא בן הנום ושם יראו בפושעים זה המשפט, ויש מפרשים שזה יהיה אחר תחיית המתים ויקיצו גם כן הרשעים ויהיו אחר שיקיצו לדראון עולם כמו שכתוב בדניאל, ואחרים אמרו כי והאש לא תכבה, רמז לנשמה הנפרדה מעל גויתה אם לא היתה זוכה לעלות אל מלאכי האל תשאר אלא גלגלי האש : ותולעתם לא תמות · אמר על הגוף שהרי אמר בפגרי האנשים, והנכון בעיני מה שפירשנו, ויונתן תרגם ויפקון ויחזון בפגרי גבריא וגומר :

אמר יְהוָה׃ כב כִּי כַאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֹמְדִים לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם׃ כג וְהָיָה מִדֵּי־חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל־בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְפָנַי אָמַר יְהוָה׃ כד וְיָצְאוּ וְרָאוּ בְּפִגְרֵי הָאֲנָשִׁים הַפֹּשְׁעִים בִּי כִּי תוֹלַעְתָּם לֹא תָמוּת וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה וְהָיוּ דֵרָאוֹן לְכָל־בָּשָׂר׃

והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה : חזק

כַּהֲנַיָא וְלֵוָאֵי אֲמַר יְיָ׃ כב אֲרֵי כְּמָא דִשְׁמַיָא חַדְתִּין וְאַרְעָא חַדְתָּא דַאֲנָא עָבֵיד קַיְמִין קֳדָמַי אֲמַר יְיָ כֵּן יִתְקַיַם זַרְעֲכוֹן וְשׁוּמְכוֹן׃ כג וִיהֵי בִּזְמַן רֵישׁ יְרַח בְּיַרְחֵהּ וּבִזְמַן שַׁבָּא בְּשַׁבָּא יֵיתוֹן כָּל בִּשְׂרָא לְמִסְגַד קֳדָמַי אֲמַר יְיָ׃ כד וְיִפְקוּן וְיֶחֱזוּן בְּפִגְרֵי גַבְרַיָא חַיָבַיָא דִמְרָדוּ בְּמֵימְרִי אֲרֵי נִשְׁמַתְהוֹן לָא יְמוּתוּן וְאֶשַׁתְהוֹן לָא תִטְפֵי וִיהוֹן מִתְדָנִין רַשִׁיעַיָא בְגֵיהִנָם עַד דְיֵימְרוּן עֲלֵיהוֹן צַדִיקַיָא מִסַת חֲזֵינָא׃

חזק

אקח כהנים ולוים ולפני גלוים הכהנים והלוים שבהם ואברור אותן מתוכן ויהיו משמשין לפני אמר ה' והיכן אמר הנסתרות לה' אלהינו (דברים כט) כך מפורש באגדת תהלים : (כד) תולעתם · רמה האוכלת את בשרם : ואשם · בגיהנם : דראון · לשון בזיון : וי"ת כמין שתי תיבות די ראייה : עד דיימרון עליהון לדיקיא מיסת חזינא :

לא תכבה ו' וסי' נמסר בסדר צו ולעיל בסיפרא רא סימן ל"ד · לכל בשר ו' וסי' נמסר בסדר קרח :

סכום פסוקי של ספרי ישעיה אלף ומאתים ותשעים וחמשה וסימנו אמת ארצה וחציו · כי זאם שם אדיר ה' לנו וקאפיטולי ששים וששה וסימנו ועוזבי ה' יכלו וסדריו כ"ו והיה יהוה למלך על כל הארץ סימן :

תולדות אהרן השמים החדשים : עקדה שער כו עקרים מ"ד פמ"ב זוהר בראשית : מדי חדש . מגלה לד סוטה ס זוהר אחרי : כל בשר . זוהר תרומה בלק : בפגרי האנשים · עירובין יט פסחים נד ר"ה טז סנהדרין ק : הפשעים בי · זוהר תרומה :

ברוך השם אשר ברא הרים ונבעות · וחלק לנו מכחו להשלים ספר ישועות ·
הוא יבשרנו בשורות טובות ושמועות · ויראנו מתורתו נפלאות :
וישם לנו לטובה אות · ויקרב לנו קץ הפלאות :

מצודת דוד

לא ימחה שם ישראל עד עולם : (כג) והיה מידי חדש בחדשו · מתי שיהיה ראש חדש והוסיף לומר בחדשו ר"ל בראש חדש עצמו ולא יעבור הזמן וכן ומדי שבת בשבתו : יבוא כל בשר · ר"ל כל בני אדם אפילו שאר העמים : להשתחות לפני · בבית המקדש : (כד) ויצאו · העכו"ם הבאים להשתחות לפני ה' יצאו מירושלים לעמק יהושפט לראות בפגרי מחנה גוג ומגוג שפשעו באל יתברך וחשבו להגלות את ישראל וזה יהיה בתוך אותם שבעה חדשים בעוד שלא קברו אותם וכמ"ש וקברום וכו' שבעה חדשים (יחזקאל לט) : כי תולעתם · כרימה האוכלת בשר ההרוגים ההם לא תמות והאש הבוער בהם לא תכבה . והיו דראון · פגרי מחנה גוג ומגוג יהיו לחרפה ולבזיון בעיני כל בשר הבאים להשתחות לפני ה' :

מצודת ציון

בכל עוז (שמואל ב' ו') : (כג) מדי · ענינו כמו מתי וכן מדי עברו (לעיל כ"ח) : חדש · כן יקרא ראש החדש וכן מחר חדש (ש"א כ') : (כד) בפגרי · כן יקראו גופות ההרוגים וכן כפגר מובס (לעיל י"ד) : תולעתם · מלשון תולעת ורימה : ואשם · מלשון אש : תכבה · מלשון כבוי : דראון · ענין בזיון וכן לדראון עולם (דניאל י"ב) : לכל בשר · לכל אדם :

הקדמת רדק לספר ירמיה

אמר דוד בן יוסף בן קמחי זה הספר מלאכתו מסודר בסדרן של נביאים אחר ספר ישעיהו וכן כתבתי פירושו אחר פירש ספר ישעיהו ואע"פ שאינם מסודרין כן בדברי רז"ל שאמרו סדרן של נביאים יהושע שפטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה תרי עשר ונתנו טעם כיון דמלכים סופיה חרבנא וירמיה כוליה חרבנא ויחזקאל סופיה נחמתא וישעיה כוליה נחמתא סמיך חרבנא לחרבנא ונחמתא לנחמתא אע"פ כן בכל הספרים הטובים אשר ראינו שנכתבו בספרד מכמה שנים סדרם לפי זמנם ישעיהו קודם לירמיהו כמו שקדם זמנו לזמנו וכן ירמיהו קודם ליחזקאל ובשנים עשר שהוא אחרי כן השוו עם סדר רז"ל אע"פ שיש בהם נביאים קדמו לירמיהו ויחזקאל לפי שנבואתן קטנה לא כתבו כל ספר וספר לבד כדי שלא יאבד במעוטו כמו שאמרו רז"ל איידי דזוטר מרכס ונכתבו נבואתם בספר אחד עם נבואת חגי זכריה ומלאכי שהיו נביאים האחרונים ונבואתם גם כן קטנה ואני אכתוב בע"ה בפי' הספר הפסוקים שצריך לפרשה והמלין שצריך לדקדק לא פסוק אחר פסוק בכל מקום כמו שעשיתי בפי' ישעיהו אלא כמו שעשיתי בפירוש ארבעת ספרים הראשונים, ומלאכו שלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור ירמיה וצפניה וחולדה ואמרו רז"ל ירמיהו היה מתנבא בשוקים וצפניה בתוך בתי כנסיות וחולדה אצל הנשים, ועתה אתחיל בעזרת המלמד אדם דעת :

עזור נא אל אדיר, ועין לבי האיר, בכתבי דברי, ירמיהו הנביא · היה עם פי עטי, בדבר לא יחטיא, ויצדק סבטי, ויושר מחשבי:
סמוך אלי תמוך בידי לבבי, היה עזרי בפירוש ירמיהו · בהגתי בעזרתך הלא היא, ובינתי באיפה הוא ומה הוא:

רד"ק

(א) דברי ירמיהו בן חלקיהו · כתב אדוני אבי ז"ל כי חלקיהו זהו חלקיהו בן שפן הכהן שמצא ספר התורה בבית ה' בימי יאשיהו וירמיהו בנו ונבא בימי יאשיהו ותחלת נבואתו היתה בשנת שלש עשרה למלכו ועדין לא שבו יאשיהו ויהודה מרעתם עד שמנה עשרה שנה למלכו שמצא ספר תורה: מן הכהנים · תרגם יונתן מן רישי מטרת כהניא מן אמרכליא דהוו בירושלם גברא דקביל אחסנתיה בענתות: בענתות · היא עיר מערי הכהנים כמו שכתוב בספר יהושע ומה שהחל בדברי. לפי שכולל בספר הזה כל דברי נבואות שנבא על ישראל ועל העכו"ם וכן דברי עצמו מה שקרה לו בנבואתו עם ישראל וכדרך ג' נביאים על ידי שהיתה נבואתם דברי קנתורין לפיכך תלה נבואתן בעצמן ואלו הן דברי קהלת דברי עמוס דברי ירמיהו ר"ל בעצמן שדברו בדברי עצמן כמו שלמה שאמר אני קהלת הייתי מלך וכל הענין שספר בעצמו וכן עמוס ספר בדברי עצמו קבל עליך עמוס וכל הענין כמו שכתוב וכן ירמיהו ספר בתחלת ספרו דברי עצמו בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכל הענין וכן בתוך ספרו מה שספר מן הרעות שעשו לו: (ג) ויהי בימי · דבר ה' שהיה אליו היה גם כן בימי יהויקים בן יאשיהו וכן בימי צדקיהו עד תום מלכותו שמלך י"א שנה בשנה אחת עשרה נפל ביד מלך בבל וגלות ירושלם בחדש החמישי כמו שכתוב בספר מלכים: (ה) בטרם אצורך · כן כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף כמשפטו עם הכנוים ואין עמו וי"ו והענין אחד וענין בטרם אצרך כתב אדוני אבי. כאשר ברא היסודות הד' ידעו בכח הטבע ואח"כ הוציאו לפעל וכן אמר ישעיהו מעת היותה שם אני בכח היסודות הייתי מזמן שהייתה עת בעולם ועתה הוציאני מכח לפעל ושלחני ברוחו או פירש ידעתיך כמו ידעתיך בשם שאמר למשה ומורה עליו. ובטרם תצא מרחם: הקדשתיך · מלשון קודש, וידעתיך לשון גדולה ולפירוש הראשון יש לשאול יכלא כל הנביאים והצדיקים וכן הרשעים בטרם שנבראם ידעם והכירם אך יורה זה שאביו ואמו נזהרו בקדושה וטהרה בעת ההריון שיהיה הנביא מקודש והחכם הגדול ר' משה בר מימון ז"ל כתב כי זה ענין כל נביא אי אפשר לו מבלתי הכנה טבעית בעיקר יצירתו שיהיה נכון לנבואה עם ההתלמדות ויש לדעתו לשאל למה לא אמר זה הענין לנביא אחר אלא לירמיהו ונוכל לומר לפי שידע האל יתברך שירמיהו יסרב בשליחות האל הודיעו כי הוא מוכן לנבואה מן הבטן כדי שיחזק לבו ללכת בשליחות האל ואם תאמר והלא משה רבינו ע"ה היה מסרב ג"כ בשליחות האל ולא אמר לו כן הנה הראה לו אות גדול לחזק את לבו והוא אות הסנה והאותות האחרים שנתן בו יכולת לעשותן לפני פרעה וגם נוכל לומר כי משה רבינו כבר ידע זה מעצמו כי חכם גדול היה וידע כי בעיקר יצירת האדם יש הכנה טבעית לנבואה למי שהוא עתיד להתנבא ולא זה בלבד אלא חכמה וכל טבע שיש באדם שהוא גובר בו יש לו קצת הכנה בו בעיקר היצירה יגבר בה עם ההתלמדות וי"ת הפסוק כן עד לא בריתך וגו' כמעמוד: (ו) ואומר אהה. לשון

תרגום

א פִּתְגָמֵי נְבוּאַת יִרְמְיָהוּ בַּר חִלְקִיָּהוּ מִן רֵישֵׁי מַטְרַת כַּהֲנַיָּא מִן אֲמַרְכְּלַיָּא דַּהֲווֹ בִירוּשְׁלֵם גַּבְרָא דְּקַבֵּל אַחְסַנְתֵּיהּ בַּעֲנָתוֹת בַּאֲרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִן: ב דַּהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְלַת עַסְרֵי שְׁנִין לְמַמְלְכֵיהּ: ג וַהֲוָה בְּיוֹמֵי יְהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַד דִּשְׁלִימָא חֲדָא עַשְׂרֵי שְׁנִין לְצִדְקִיָּה אֲחוּהִי בַּר יֹאשִׁיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה עַד דַּאֲתָא נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וְצָר עַל יְרוּשְׁלֵם תְּלַת שְׁנִין וְאַגְלֵי עַמָּא דְבַהּ בְּיַרְחָא חֲמִישָׁאָה: ד וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: ה עַד לָא בְרִיתָךְ מִמְּעִין אִתְקַנְתָּךְ וְעַד לָא אֲתֵיתָא לְעָלְמָא זַמֵּינְתָּךְ נְבִי מַשְׁקֵי כַּס דְּלוֹט לְעַמְמַיָּא מַנֵּיתָךְ: ו וַאֲמָרֵית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא לֵית אֲנָא יָדַע לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי רַבֵּי אֲנָא וּמִשֵּׁירוּתִי עָקָא וְגָלוּ אֲנָא

ירמיה א

א א דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ בֶּן־חִלְקִיָּהוּ מִן־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִן: ב אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה בִּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְכוֹ: ב' עד סס
ג וַיְהִי בִּימֵי יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־תֹּם עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד־גְּלוֹת יְרוּשָׁלִַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי: ס' · ב' ומ"ל
ד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר:
ה בְּטֶרֶם אֶצּוֹרְךָ בַבֶּטֶן יְדַעְתִּיךָ וּבְטֶרֶם תֵּצֵא מֵרֶחֶם הִקְדַּשְׁתִּיךָ נָבִיא לַגּוֹיִם נְתַתִּיךָ: ג ר"ס ל ומ"לח · ג' · ל'
ו וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה לֹא־יָדַעְתִּי דַּבֵּר כִּי־ ג'

רש"י

(א) דברי ירמיהו בן חלקיהו וגו' · ליתי בר קלקלתא דתקן עובדוהי דמיה בא מרחב הזונה וליתי בר מתקנתא דמקלקלן עובדוהי אלו ישראל שקלקלו מעשיהן שבאו מזרע כשר: (ב) אשר היה דבר ה' אליו וגו' · אשר התחילה שכינה לשרות עליו באותו הזמן: (ג) ויהי בימי יהויקים. ויהי נביא כל ימי יאשיהו הנותרים וימי יהויקים בנו וימי צדקיהו בנו עד תום עשתי עשר' שנה היא השנה עד גלות ירושלים בחדש החמישי: (ה) בטרם אצרך בבטן וגו' · מימי אדם הראשון הראהו הקב"ה לאדם דור ודור ונביאיו. אצרך: לשון צורה: ידעתיך: קנייוסט"וי בלעז כמו לא נודעתי להם (שמות ו): הקדשתיך · זמנתיך לכך: נביא לגוים: לישראל שהיו נוהגים עצמם כעכו"ם כך נדרש בספרי נביא מקרבך וגו' (דברים יח) יקים לך ולא למכחישי תורה הא מה אני מקיים נביא לגוים נתתיך בבני ישראל שהיו נוהגים כעכו"ם ד"א בטרם תצא מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך (דברים יח) זה הכותב וזה הוכיחם זה נתנבא ארבעים שנה וזה נתנבא ארבעים שנה: (ו) אהה: ל' יילל קונפלייג"ט בלעז: כי נער אנכי. איני כדאי להוכיחן משה הוכיחן סמוך למיתתו כבר נתגב בעיניהם שכמה נסים שעשה להם הוציאם ממצרים וקרע להם את הים הוריד את המן הגיז את השליו נתן להם את התורה העלה את הבאר אני בתחלת שליחותי אני בא להוכיחם

אלין מלין דכתיב וי"ו בסוף תיבותא וקרי' י' וסי' מצותו ועשה חסר דמשנה תורה · אזנו ויאמר שאול לרצים · כלבו ושם האיש נבל · שנואו ויאמר דוד ביום ההוא · בנפשו או עשיתי בנפשו שקר · בעינו מדוע בזית את דבר ה' · וישבו בנוב אשר בילידי הרפה · דרכו האל מעוזי חיל · העצנו אלה שמות הגבורים · חצרו הכרמלי פערי הארבי · רגלו ואתה ידעתי את דוד אבי · וקדשו ויבא את קדשי אביו. נביאו ויעף ה' בישראל וביהודה · הביאו עצה עשו פליליה. הברו גלאית בירוב עצתיך · התפתחו התנערי מעפר. עצתו קורא ממזרח עיט · ממשלתו ועמך כולם צדיקים · תקראו ואנכי אמרתי איך אשיתך. תשיבו ב' בפסוק · אכלני תממני נבוכדנצר ה' בפסוק · וידו אדם מתחת כנפיהם, חתיתו כי נתתי את חתיתו · רבו אכתוב לו רבי תורתי · ישבו ומשפחות סופרים · בנו אלקנה בנו אלקנה. בנו ויאמר דוד לשלמה בנו אבי היה. ומוציאי וישלח ה' מלאך ויכחד · גורו למנצח לדוד בה' חסיתי, חסדו אלהי חסדו יקדמוני · ועניי למען יחלצון ידידך · כחו ענה בדרך כחו · ויודעי ישובו לי יראיך · הראתנו אשר הראתנו צרות · תחיינו ב' ופסוק. יתרו כי יתרו פתח. במו אם התרחצתי במו שלג. או אל למלכים למואל: אשתנו בארין נבוכדנאצר אתמלית לשרושו וכל די לא להוי עבד דתא · ויעשו מתנוה מתני ויעשו. ירו סבבי נכו יעיאלי וענו ובקבקיה וענו אחיהם: וחלופיהון חד מן כ"ד כתיבן י' בסוף תיבותא וקרי' ו' וכו' דורי ואח"יו אלעזר בן דדי, במי כי תנות יד ה' בהר הזה · ילודתני אמרים לעץ אבי אתה. תצאי אל תצאי השדה ובדרך. תלכי אל תלכי יבו'. ב' בפסוק · הילילו הוביש מואב כי חתת. וזעקי ב' בפסוק · דברי תנינא כי מי עמד בסוד ה'. תשמחי כי תשמחי כי תעלזי שוסי נחלתי ד' בפסוק · סבבוני אשורנו עתה סבבוני. ושובי שובי נא אל תחי עולה · יערי ושאר דברי שלמה. וישבי ויבאו אל חלקיהו הכהן · ושפי יכל בשרו מראי ושפי עצמותיו. נפשי פרה נפשי מעבר בשתת וחיתי באור תראה ב' בפסו': למלוכי יונתן ושבניה. נשאי כל אלה נשאי נשים נכריות. כלוהי בניה בריה כלוהי: ויהי בימי ה' דסמיכי בקריא' וסי' ויהי בימי אמרפל מלך שנער · ויהי בימי יהויקי' בן יאשיהו מלך יהודה דסיפרא · עד תם עשתי עשרה שנה ויהי בימי אחז בן יותם בן עזיהו מלך יהודה עלה רצין דישעיה. ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ. ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש: ובטרם ג' בקריאה וסימ' ובטרם יקרב

תולדות אהרן דברי ירמיהו. סנהדרין לט: בימי יהויקים. מגלה י: אלרך בבטן · יומא פב עקדה שער לט אשר בראשית אחרי ואדרש רבה:

מצודת ציון

א (ג) תם · ענין השלמה כמו כי אם תם הכסף (בראשית מז): (ה) אצרך · לשון יצירה: ידעתיך · ענין הכרה כמו ושמואל טרם ידע את ה' (ש"א ג) הקדשתיך · מלשון קודש: נתתיך · ענין מנוי ופקידות כמו נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז): (ו) אהה · ענין לשון יללה הוא

מצודת דוד

(א) דברי ירמיהו · אלה הם דברי ירמיהו וכו': אשר בענתות · אשר ישב בענתות שהיא בנחלת בנימין: (ב) אשר היה וגו' בימי יאשיהו. תחלת דבר ה' בו היה בימי יאשיהו וגו': (ג) ויהי בימי יהויקים · היה מתנבא גם בימי יהויקים בנו והתמידה נבואתו עד כלות עשתי עשרה שנה לצדקיהו וגו' לתשלום ביאור אמר עד גלות ירושלים שהיתה בחדש החמישי הוא חדש אב: (ד) ויהי דבר ה' וזהו דברי ירמיה שאמר לישראל: (ה) בטרם. עד לא יצרתיך מבטן אמך הכרתי בך שתהיה הגון ומוכן לנבואה: הקדשתיך · קדשתי אותך והזר ופי' לומר בזה קדשתיך במה שנתתיך להיות נביא להתנבאות על העכו"ם כולם: (ו) ואומר וגו' · אמרתי אהה ה' אלהי על השליחות והמכשול שנמצא כי אשר לא ידעתי לסדר דברי

לשון קריאה על העבר ועל העתיד ומה שאמר לא ידעתי דבר ר"ל דברי תוכחה כי אני נער ואיך אוכיח עם אחד ואין תימה אם באה לו נבואה והוא נער כי הנה גם כן שמואל היה נער בתחלת נבואתו כמו שכתוב ורוח הנבואה שהתימה אותה אע"פ שהיו נערים והפסר כי נער ר"ל משרת ואף על פי שהוא גדול בשנים יקרא נער כמו שכתוב ומשרתו יהושע בן נון נער והיה משרת נביא אחד שהיה בימיו או הכה ר"ל ביד גדול ממני ראוי לשלוח זה השליחות לא מידי כמו שאמר משה רבינו שלח נא ביד תשלח והמפרשים פירשו כי נער היה בשנים כהנבאו וכן שמואל וזכריהו בן עדוא וי"ת כן ואמרית קביל בעותי וגו' כבעמוד : (ז) כי על כל אשר אשלחך · על במקום אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ומה שאמר אשלחך תלך כי בענתות באה לו הנבואה בתחילה ורצה האל לשלחו לירושלם מקום המלוכה להוכיח את המלך ואת עמו והבטיחו שיחזק לבו ללכת למקום שלא היה רגיל שם ויתקן דבריו בפיו שידע לדבר דברי תוכחות בלא מורא :

נַעַר אָנֹכִי׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־
תֹּאמַר נַעַר אָנֹכִי כִּי עַל־כָּל־אֲשֶׁר
אֶשְׁלָחֲךָ תֵּלֵךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוְּךָ
תְּדַבֵּר׃ ח אַל־תִּירָא מִפְּנֵיהֶם כִּי־
אִתְּךָ אֲנִי לְהַצִּלֶךָ נְאֻם־יְהוָה׃
ט וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת־יָדוֹ וַיַּגַּע עַל־פִּי
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הִנֵּה נָתַתִּי דְבָרַי
בְּפִיךָ׃ י רְאֵה הִפְקַדְתִּיךָ ׀ הַיּוֹם
הַזֶּה עַל־הַגּוֹיִם וְעַל־הַמַּמְלָכוֹת
לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ וּלְהַאֲבִיד וְלַהֲרוֹס
לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ׃
יא וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר מָה־
אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר מַקֵּל שָׁקֵד
אֲנִי רֹאֶה׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
הֵיטַבְתָּ לִרְאוֹת כִּי־שֹׁקֵד אֲנִי עַל־
דְּבָרִי לַעֲשֹׂתוֹ׃
יג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה ׀ אֵלַי שֵׁנִית לֵאמֹר
מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר סִיר נָפוּחַ אֲנִי
רֹאֶה וּפָנָיו מִפְּנֵי צָפוֹנָה׃ יד וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֵלַי מִצָּפוֹן תִּפָּתַח הָרָעָה עַל

תולדות אהרן מקל שקד . (תענית כח) : מצפון תפתח · [גטין ו ב"ב כה] :

מִתְנַבֵּי עַל עַמָּא הָדֵין׃ ז וַאֲמַר
יְיָ לִי לָא תֵימַר רַבֵּי אֲנָא אֲרֵי
כָּל אֲתַר דַּאֲשַׁלְחִינָךְ תְּהַךְ
וְיָת כָּל דַּאֲפַקְדִינָךְ תִּתְנַבֵּי׃
ח לָא תִדְחַל מִן קֳדָמֵיהוֹן אֲרֵי
בְּסַעֲדָךְ מֵימְרִי לְשֵׁיזָבוּתָךְ
אֲמַר יְיָ׃ ט וּשְׁלַח יְיָ יָת
פִּתְגָמֵי נְבוּאָתֵיהּ וְסַדַּר בְּפוּמִי
וַאֲמַר יְיָ לִי הָא שַׁוֵּיתִי פִּתְגָמֵי
נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ׃ י חֲזֵי דְּמַנִּיתָךְ
יוֹמָא הָדֵין עַל עַמְמַיָּא וְעַל
מַלְכְוָתָא לְמֶעֱקַר וּלְתַרָעָא
וּלְאַבָּדָא וּלְפַגָּרָא וּלְמִבְנֵי
וּלְקַיָּמָא׃ יא וַהֲוָה פִּתְגָם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימַר מָה אַתְּ חָזֵי יִרְמְיָה
וַאֲמָרִית מַלְךְ דְּמוֹחִי לְאַבְאָשָׁא
אֲנָא חָזֵי׃ יב וַאֲמַר יְיָ לִי יָאוּת
חֲזֵיתָא אֲרֵי מוֹחֵי אֲנָא עַל
פִּתְגָמֵי לְמֶעְבְּדֵיהּ׃ יג וַהֲוָה
פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
תִּנְיָנוּת לְמֵימַר מָה אַתְּ חָזֵי
וַאֲמָרֵת מַלְךְ דְּרָתַח כִּדּוּד
אֲנָא חָזֵי וְטִקּוּם מַשִּׁירְיָתֵיהּ
דְּמִדַּבְּרָן וְאָתְיָן מֵאַפֵּי צִפּוּנָא׃
יד וַאֲמַר יְיָ לִי מִצִּיפּוּנָא תִּשְׁרֵי
בִּישְׁתָּא לְמֵיתֵי עַל כָּל יָתְבֵי

להוכיחם : (ז) על כל אשר אשלחך : אל העכו"ם : ואת כל אשר אצוך · לישראל תדבר · (ט) וישלח ה' את ידו : כל שליחות שהוא אצל יד לשון הושטה ל"א כתרגום ושלח ה' ית פתגמי נבואתיה : (י) הפקדתיך מניתך על העכו"ם: לנתוש ולנתוץ . דישפליר בלעז: (יא) מקל שקד . מנדולי"ר בלעז: ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמוחי לאבאשא : (יב) היטבת לראות . השקד הזה הוא ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות אף אני ממהר לעשות דברי . ומדרש אגדה השקד הזה הוא משעת חניטתו עד גמר בישולו עשרים ואחד יום כמנין ימים שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית : (יג) סיר נפוח . רותח בוייל"ק בלעז : ופניו : רתיחותיו אשיאינדי"ש בלעז : (יד) מצפון תפתח הרעה · בכל לנפולה של ארץ ישראל היא

ודברתי אליהם ויתנכלו אתו · ובטרם תצא מרחם הקדשתיך · ובטרם יתנגפו רגליכם : ויאמר ה' אלי ד' בטעמא בסיפרא וסי' אל תאמר נער אנכי · צדקה נפשה משובה ישראל · קרא את כל הדברים · אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי · וסי' טליא צדיקא קרא לשמואל : על הגוים ה' וסי' ראה הפקדתיך היום הזה. שפוך חמתך על הגוים דירמיה · אשר היה דבר ה' · מן הממלכות תהיה ז' וקצף גדול אני : דברי י"ג וסימ' נמסר

(ח) להצילך · בא בערתא בהגול הלמ"ד לפי שיש לו העמדה ופעמים יש לו משפט ההפסק לא הבטיחו שלא יגעו בו אלא יגעו בו ויכוהו ויצילהו מידם שלא ימיתוהו אף על פי שהיה ברצונם להמיתו כמו שכתוב ויבקשו להמיתו ואת ברוך אמר ויסתירם ה' ' (ט) וישלח ה' את ידו . הוא המלאך שנראה אליו ודבר אליו בשם השם ונקרא בשמו ונראה במראה הנבואה שהושיט ידו אליו והגיע הדברים על פיו ונראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן אף על פי שאין נגעת הדבר אלא על האוזן לא על הפה במראה הנבואה נראה לו כאילו שם בפיו דבר שיש בו ממש לתקן בו בפיו לדבר בתפוך לשון בלא מורא וכן אמר בישעיהו ויגע על פי שהגיע הרצפה על פיו כי שניהם ויגע בפתח היו"ד מבנין הפעיל וי"ת הפסוק דרך משל ושלח ה' ית פתגמי נבואתיה וגו' כבעמוד : (י) ראה הפקדתיך . שמתיך פקיד וממונה עליהם לטוב ולרע כי כאשר תתנבא עליהם כן יבא עליהם וכפל הלשונות הנתישה וההריסה לפי שהרבה לדבר רע על ישראל ועל האומות והטוב היה מעט באומות כמו שאמר בבני עמון ואחר כן אשיב שבות בני עמון ואמר בעולם והיה באחרית הימים אשיב את שבות עולם ואמר לבנות כנגד לנתוש ולנטוע כנגד לנתוץ ויונתן חלק הפסוק הרע לאומות והטוב לישראל שתרגם חזי דמניתך יומא הדין על עממיא ועל מלכוותא לתרעא ולאבדא ולפגרא ועל בית ישראל למבני ולקיימא : (יא) ויהי דבר ה' , זה היה במראה הראשונה כי בתחלה אמר לו שילך כאשר ישלחהו ואחר כן באותה המראה עצמה הראה לו במראה הנבואה מקל שקד כאמרו מקל שקד אני רואה כי ראה המקל בלא עלים ובלא פרחים והתבונן אליו במראה הנבואה והכיר בו שהוא מעץ שקד לפיכך אמר לו הטבת לראות שאילו ראה אותו בעלים ובפרחים מה היתה הטבת הראייה נקל הוא להכיר זה הראה לו האל מקל שקד להיות משל על הפורעניות העתידה לבא על ישראל

שתבא להם במהרה כמו שעץ השקד ממהר לפרות יותר משאר העצים לפיכך נקרא שקד כי השקידה ענין המהירות וההשתדלות וכן אמר כי שקד אני על דברי לעשות ואמר לשקוד על דלתותי יום יום ויונתן תרגם מקל שקד מלך דמוחי לאבאשא אנא חזי : ויהי דבר ה' שנית · ומה שאמר שנית לפי ששתי המראות היו בענין אחד ואף על פי שהדברים הנראים לו כשתנו אמר כי בענין זה נראה לו פעם שנית שאלו ג"כ מה הוא רואה ופי' לו ג"כ המשל תוך המראה לא כבא לספר הפעמים שנראה לו כי לא ספר אלא זאת וכן ויהי דבר ה' אל יונה שנית לפי שדבר עמו בענין ניכוה שתי פעמים לפיכך אמר שנית לא כדברי בעל הדרוש שאמר שנית דבר עמו שלישית לא דבר עמו : סיר נפוח ' נפוח תאר ופירושו רותח והסיר כשהוא רותח מעלה הבל כמו הנופחת באש שמוציאה הבל מפיו בעת הנפיחה : ופניו מפני צפונה · הגד מן הסיר שיוצא ממנו יקרא פנים : מפני צפונה · היה לו לומר אל פני צפונה אלא באמרו במ"ם באר בו שני ענינים כי פני צפונה מורה כי פני הסיר היו פונים פני צפונה ואמר אותו במ"ם להורות כי המרתיחים אותה היו מארץ צפון והיא בבל שהיא מזרחית צפונית לארץ ישראל ואדוני אבי ז"ל פירש ופניו פני השפתים או הבירה שמשפתין עליה הקדרה אמר כי פני השפתים שמכניסים משם האש תחת הסיר היו לצד צפון מורה שהמבעיר האש תחת הסיר יבא מצפון והסיר היא ירושלם כמו שהמשיל אותם גם כן בנבואת יחזקאל לסיר ואמר שפות הסיר שפות וכל הענין ושם מבואר הענין וי"ת סיר נפוח מלך דרתח כדוד אנא חזי וטקום משיריתיה דמדברן ואתיין מאפי צפונא : [יד] תפתח · ענין הסרה כמו ויפתח את הגמלים כאילו היתה קשורה עד הנה ועתה תהיה מותרת לבא על ישראל ועל הדרך הזה תרגם יונתן תשרי בישתא כמו שתרגם אונקלוס ויפתח את הגמלים ואשרי ית גמליא והפסר ג"כ ענין פתיחה כי שני הענינים קרובים : (טו) כי הנני קורא · כאילו אני קורא להם שיבאו כלומר אשים בלבם שיבאו : משפחות ממלכות צפונה · המשפחות אמר על העם וממלכות אמר על המלכים ראשי הממלכות ועל שהם נקראים ממלכות והאומר זה על מלכי ארץ בבל והמלך הגדול היה נבוכדנצר ועל הממלכות אמר ובאו ונתנו איש כסאו ר"ל כשיצורו על ירושלם

מצודת דוד

דברי הנבואה בלאות הלשון כי עדיין אני רך בשנים ולא הורגלתי בזה : (ז) אל תאמר · ר"ל אל תמאן בדבר בעבור הנערות : כי על כל · אלא על כל הדברים אשר אשלחך תלך ותדבר את כל אשר אצוך : (ח) אל תירא · אל תפחד מפני מי אשר אשלחך אליהם פן תכשל בלשון ויקלסו עליך כי אני עמך להצילך מיד הבאים להרע עמך : (ט) וישלח · בנבואה נראה לו כאלו המקום הושיט ידו ונגע על פיו כאלו נותן הנבואה אל פיו : הנה נתתי · בזה שנגעתי ידי בפיך נתתי דברי הנבואה בפיך : (י) הפקדתיך היום · בזה מניתי אותך לנבאות עליהם חורבן והשקם כפי מה שאטה לך : (יא) מה אתה רואה · במראה הנבואה : מקל שקד · ממה מאילן שגדילים בו שקדים : (יב) היטבת לראות · ר"ל ראית דבר הראוי לפי הזמן כי שוקד אני על דברי לעשותו ואם כן ראית דבר המרמז רמז על מה שעתיד להיות כי מקל שקד ראית ואני שוקד על דברי והמה אחד בל' : (יג) שנית · ר"ל שאלני פעם שנית : מה אתה רואה · במראה הנבואה : סיר נפוח · קדירה מעלה רתיחה : ופניו · פני הרתיחה מקום שמעלה רתיחה מרובה הוא מעבר הצפון : (יד) מצפון תפתח הרעה · זה ירמז אשר מבבל העומדת מצפון תפתח הרעה כי עד הנה כאלו היתה הרעה קשורה לבל תבוא ועתה הותר הקשר ותבוא הרעה על יושבי ארץ ישראל והמשילה לסיר לומר כמו הסיר מאספים הנתחים אליה ואח"ז מרתיחין אותה כן כולם יכנעו במצור העיר והאויב ילחם בם וכן נאמר שפוט הסיר שפות וכו' אסוף נתחים

מצודת ציון

הוא כמו ואומר אהה ה' (יחזקאל ד) : (ט) וישלח · ענין הושטה וכן שלח ידך ואחוז (שמות ד): (י) הפקדתיך · מלשון פקידות ומנוי כמו ופקדו שרי צבאות (דברים כ) : לנתוש · ענין עקירה כמו ונטעתי אתכם ולא אתוש [לקמן מב] : ולנתוץ . ענין כתיתה ושבירה כמו תנור וכירים יותץ (ויקרא יא) : ולהרוס · מלשון הריסה וסתירה : לבנות · מלשון בנין : (יא) מקל · מטה : שקד · שם פרי שקדים כמו ויגמל שקדים (במדבר יז) : (יב) שוקד . ענין מהירות כמו וישקוד ה' (דניאל ט) : (יג) סיר · קדרה וכן על סיר הבשר (שמות טז) : נפוח · ר"ל מעלה רתיחה ע"ש שנראה נפוחים ותבעבועות וכן כדוד נפוח ואגמון (איוב מא) : (יד) תפתח · ענין התרת הקשר

כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ טו כִּי ׀ הִנְנִי קֹרֵא לְכָל־מִשְׁפְּחוֹת מַמְלְכוֹת צָפוֹנָה נְאֻם־יְהוָה וּבָאוּ וְנָתְנוּ אִישׁ כִּסְאוֹ פֶּתַח ׀ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם וְעַל כָּל־חוֹמֹתֶיהָ סָבִיב וְעַל כָּל־עָרֵי יְהוּדָה׃ טז וְדִבַּרְתִּי מִשְׁפָּטַי אוֹתָם עַל כָּל־רָעָתָם אֲשֶׁר עֲזָבוּנִי וַיְקַטְּרוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְמַעֲשֵׂי יְדֵיהֶם׃ יז וְאַתָּה תֶּאְזֹר מָתְנֶיךָ וְקַמְתָּ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אָנֹכִי אֲצַוֶּךָּ אַל־תֵּחַת מִפְּנֵיהֶם פֶּן־אֲחִתְּךָ לִפְנֵיהֶם׃ יח וַאֲנִי הִנֵּה נְתַתִּיךָ הַיּוֹם לְעִיר מִבְצָר וּלְעַמּוּד בַּרְזֶל וּלְחֹמוֹת נְחֹשֶׁת עַל־כָּל־הָאָרֶץ לְמַלְכֵי יְהוּדָה לְשָׂרֶיהָ לְכֹהֲנֶיהָ וּלְעַם הָאָרֶץ׃ יט וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהַצִּילֶךָ׃

ב א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה׃ ג קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַיהוָה רֵאשִׁית תְּבוּאָתֹה כָּל־אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ רָעָה תָּבֹא אֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃ ד שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בֵּית יַעֲקֹב וְכָל־מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה מַה־מָּצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עָוֶל כִּי רָחֲקוּ

ארעא׃ טו ארי הא אנא מכלי לכל זרעית מלכות צפונא אמר יי וייתון ויתמון גבר כורסוהי לקבל תרעי ירושלם ועל כל שורהא סחור סחור ועל כל קרויא דבית יהודה׃ טז ואמליל פורענות דיני מנהון על כל בשתהון דשבקו פולחני ואסיקו בוסמין לטעות פלחי כוכביא ואשתעבדו לעובדי ידיהון׃ יז ואת תתקף חרצך ותקום ותתנבי להון ית כל דאנא מפקיד לך לא תתמנע מלאוכחותהון דלמא אתברינך קדמיהון׃ יח ואנא הא יהבתך יומא דין תקיף כקריה כריכא וכעמודא דברזל וכשור דנחש לאשקאה כס דלוט לכל יתבי ארעא למלכא דבית יהודה לרברבהא לכהנהא ולעמא דארעא׃ יט ויהון דינין ומגיחין לקבלך למסתר ית פתגמי נבואתך ולא יכלין לך ארי בסעדך מימרי אמר יי לשיזבותך׃ א והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ ב איזיל ותתנבי קדם עמא די בירושלם למימר כדנן אמר יי דכירנא לכון טבות יומי קדם רחמת אבהתכון דהימנו במימרי ואזלו בתר תרין שליחי בתר משה ואהרן במדברא ארבעין שנין בלא זודין בארעא דלא מזדרעא׃ ג קודשיא אינון בית ישראל קדם יי ועל בזיזיהון כדמעה ארמות עללא דמן דאכל מניה חיב למימת וכשירו חצד עומר ארמותא דעד לא מקרבין מניה כהניא בני אהרן קורבניא על מדבחא מודאכיל מניה מתחיב אף על כן כל בזזיהון דבית ישראל יחובון בישתא תיתי עליהון אמר יי׃ ד קבילו פתגמא דיי בית יעקב וכל זרעית בית ישראל׃ ה כדנן אמר יי מה אשכחו אבהתהון במימרי שקר ארי אתרחקו מדחלתי

רש"י

(טז) ודברתי משפטי אותם. אתווכח עמהם עם יהודה וירושלים: (יז) תאזור מתניך. ל' זירוז כאיש חיל: (יח) למלכי יהודה: כנגד מלכי יהודה: (יט) ונלחמו אליך: ויהון דינין ומגיחין לקבלך למסתר ית פתגמי נבואתך: (ב) זכרתי לך. אם הייתם שבים אלי תאותי לרחם עליכם כי זכרתי חסד נעוריך ואהבת כלולת חופתך שהכללתיך לחופה ול' הכנסה הוא. כלולותיך נוליד"ש בלעז. ומה הוא חסד נעוריך לכתך אחר שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת יצאתם למדבר ואין לדה לדרך כי האמנתם בי: (ג) קדש ישראל. כתרומה. ראשית תבואתה: כראשית קציר לפני העומר שאסור באכילה והאוכלו מתחייב כן כל אוכליו יאשמו כן

בספר מלכים א' סי' ו': לעיר ד' וסי' לעיר מבצר ולעמוד ברזל. ויעמד שופטים בארץ. וישרם למטה מערב' בנת חומה חיצונה: יוכלו י"א בקריאה וסימ' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך כי אתך אני. ולא יוכלו בני ישראל לקום. אמתצם ולא יוכלו קום ויפלו. ויהונתן ואחימעץ עמדים בעין רגל. צפו עורים כלם. ונתתיך לעם הזה. על מי אדברה ואעידה. לכן כה אמר ה' הנני מביא רעה' זנח עגלך שומרון. נעו עורים בחוצות. מים רבים לא יכלו לכבות. ב' קדמאי חסר:

תולדות אהרן הנני קורא. שקדם שפר סט: הלוך וקראת. סנהדרין ק: חסד נעוריך. זוכר אמר: קדש ישראל. קידושין סג זוכר אמור האזינו: כי עולי חגיגה ט:

מצודת ציון

הקשר כמו ימרי פתח (שם ל). (יז) תאזור. מלשון אזור וחגורה: תחת אחתך. ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א): (יט) יוכלו מלשון יכולת והתגברות: (ב) כלולותיך. מלשון כלה ותקרא כן שהוא ענין עלוי היופי כמו כלילת יופי (איכה ב) והכלה בימי חופתה היא כלולה בכל מיני יופי וקשוט: (ג) ראשית. ענין מיטב כמו ראשית גבורתם (לקמן מט): יאשמו. מל' אשם

רד"ק

ירושלם והם נרגל שראצר רב מג וכל רבי מלך בבל שזכר למטה כאשר נלכדה ירושלם: (טז) ודברתי. דבור הפורענות הוא שיביא עליהם המלכים וכן אמר אליהוא כי באחת ידבר אל ונומר ואמר ובמסרם יחתום והוא הדבור שידבר עמהם שיביא יסורים עליהם להוכיחם: למעשי ידיהם. ביו"ד ויש ספרים שכתוב בהם למעשה בה"א טעות הוא וע"פ המסורת הנה ידענו זה: (יז) ואתה תאזור מתניך: ללכת בזריזות כמו שאמר באליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב: פן אחתך. אם לא תירא מהם ותבטח בי אצילך מידם ואם תירא מהם אחתך ואפילך לפניהם: (יח) על כל הארץ. ואחר כך פירש למלכי יהודה אמר תהיה כנגדם כעיר מבצר שלא יוכלו לך כמו שלא יוכל אדם לכבוש עיר מבצר כל שכן אם יהיו לה חומות נחשת ומה שאמר לעמוד ברזל שלא יוכל אדם להטותו ולשברו וי"ת על כל הארץ לאשקאה כס דלווט על כל יתבי ארעא: (יט) ונלחמו עליך. כמו שתרגם יונתן ויהון דינין ומגיחין לקבלך למסתר פתגמי נבואתך: להצילך. שלא ימיתוך: (ב) הלך. מקור או צווי וכן זכור את יום השבת תמוך אשורי: באזני ירושלם. ר"ל עם ירושלם ומדבר כנגד העיר כאלו מדבר כנגד העם: זכרתי לך חסד נעוריך. אף על פי שאני מביא עליך רעה בעבור מעשיך הרעים לא אעשה אותך כלה וגם אענים המריעים לך כי זכרתי לך חסד נעוריך וענין חסד נעוריך אהבת כלולותיך כמו שת"י דכיר אנא לכון טבוות יומי קדם רחמת אבהתכון דהימנו במימרי וגו' כבעמוד ואפשר שהיה דעתו באמרו יומי קדם על האבות אברהם יצחק ויעקב שהיו אנשי חסד או אהבת כלולותיך פירש חסד נעוריך והכל ענין אחד על דור המדבר וקורא הימים הקדמונים ימי נעורים בדרך משלה כמו שהנערים קודמין לבחורים ולזקני' ופי' כלולותיך הם מן כלה כי כנסת ישראל נודעת לכלה ביום מתן תורה והקב"ה נדמה לחתן: (ג) קדש ישראל. כתוב כנגו קדש שלא יאכלנו זר ומה שאמר ראשית תבואתה הוא כפל ענין במלות שונות כי התרומות שהיא ראשית התבואה הוא קדש וכל זרים אוכליו יש עליהם אשם כן ישראל אף על פי שהקב"ה מביא עליהם החויב הוא נענש עליהם כי זוכר להם חסד נעורים שהוא חסד האבות כמו שראינו בסנחריב וכן בנבוכדנצר ולעגום ישראל נחרבה בבל כמו שכתוב: תבואתה: כתוב בה"א במקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו וי"ת קדש התרומה וראשית תבואתה העומר שתרגם כן קודשיא אינון בית ישראל קדם ה' ועל בזיזהון וגומר כבעמוד: יאשמו. האל"ף בשוא בלבד: (ה) כה אמר. מה מצאו אבותיכם. הדורות הראשונים שנכנסו לארץ שעבדו עכו"ם: איש

מצודת דוד

נתתיה אליה וכו' רתח רתחיה (יחזקאל כד): (טו) הנני קורא. ר"ל אעיר לבוא כל משפחות של ממלכות צפונה. והם בבל וכל ארצות ממשלת בבל לבוא על ירושלים: ונתנו איש כסאו. כל אחד יתן כסאו מול פתחי השערים ועל החומות לצור עליה מסביב: (טז) ודברתי. אז אדבר עמהם משפט ר"ל אביא עליהם משפט הגמול בעבור רעתם: (יז) תאזור מתניך. הוא ענין זרוז כי החגור במתניו הוא מזורז: אל תחת מפניהם. אל תפחד מפניהם מלומר להם את כל דברי: פן אחתך. כי בעת פחד אעזוב אותך לפניהם ויוכלו לך להזיק לכן אל תפחד ובטח עלי ואז לא יוכלו לך: (יח) נתתיך היום. נתתי כח בידך להיות חזק כעיר מבצר וכו' להתגבר על כל הארץ ואזור ומסרם על מלכי יהודה ועל שרי יהודה ועל הכהנים ועל כל עם הארץ מיהר העם: (יט) ונלחמו אליך: כולם ילחמו עמך ולא יוכלו לך כי אני עמך להצילך מידם: ב (ב) באזני ירושלים: באזני יושבי ירושלים: זכרתי לך. זוכר אני לך את החסד אשר עשיתי עמך בימי נעוריך בעת בחרתי אותך לי לעם כי מצאת חן בעיני: אהבת כלולתיך. שאהבה שהיה לי עליך בעת היית ככלה בזמן חופתה וזהו במעמד הר סיני לקבל התורה: לכתך. ר"ל זכור לפני ההאמנה שהאמנת בי שהלכת אחרי במדבר בארץ שאין בה זרע זרוע ואין מה לאכול: (ג) קודש ישראל. ולזה הוא קדש לה': ראשית. הוא המובחר שבכל תבואתו כהבלעים: כל אוכליו. הבבליים הנוגשים ומכלים את ישראל יהיו אשמים ורעה תבוא אליהם ר"ל אף שישראל יהיו נמסרים ביד בבל בעבור חטאם עכ"ז אהיה נפרע בסוף מן הבבליים על שהרעו להם: (ה) מה מצאו וכו'. מה דבר עולה

כן ת"י : (ו) ולא אמרו איה ה' : כי נלך אחרי אלהים אחרי': ערבה · פלטר"א
בלעז : ושוחה : נטויה אינפוזיא"ה בלעז : ליה : דיסגאט"ה בלעז :
וצלמות · לשון חשך הוא : (ז) אל ארץ הכרמל . לארעא דישראל דהות
מגלבא ככרמלא · פירש נטועה כיער : (ח) תופשי התורה · סנהדרין : והרועים.
המלכים : נבאו בבעל . בשם הבעל : (ט) עוד אריב : טרם אביא עליכם רעה אתווכח עמכם עוד ע"י נביאי אע"פ שרבתי עמכם כבר ימים רבים: (י) איי כתיים . לאיי כתיים: איי איסל"ש בלעז : וקדר שלחו : ולקדר שלחו לראות מנהגם : והתבוננו מאד : ושימו לב להסתכל בדבר יפה : הן · כמו אם : אם המיר גוי מהם את אלהיו ואע"פ שהמה לא אלהים ועמי המיר את כבודו אשר בו היה נכבד וכתיים וקדריים יושבי אוהלים ורועי מקנה ונוסעים והולכים ומטלטלין ממרעה למרעה וממדבר למדבר ונושאים את אלהיהם עמהם למקום שחונים שם ואני נשאתי אתכם עד אשר קבעתי אתכם והנחתם אותי כך ת"י ורבותינו אמרו כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואע"פ שיודעים שהמים מכבין את האש לא הניחו את אלהיהם : (יא) בלא יועיל · בעכו"ם שאין בה תועלת: (יב) שמו שמים : ל' תמהון כמו השתוממו והוא לשון לווי כמו אם כה יאמרו אלינו דומו (שמואל א יד) : ושערו · לשון סער

ג' מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו׃
ד' ו ולא אמרו איה יהוה המעלה אתנו
מארץ מצרים המוליך אתנו במדבר
ל' בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה
וצלמות בארץ לא־עבר בה איש
ע"ו ולא־ישב אדם שם׃ ז ואביא אתכם
כ' אל־ארץ הכרמל לאכל פריה וטובה
ותבאו ותטמאו את־ארצי ונחלתי
ג' ר"פ שמתם לתועבה׃ ח הכהנים לא
אמרו איה יהוה ותפשי התורה לא
ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים
ב' חסר יו"ד נבאו בבעל ואחרי לא־יועלו הלכו׃
י"ד חסר ט לכן עד אריב אתכם נאם־יהוה
ו' דסמיכי ואת־בני בניכם אריב׃ י כי עברו
ב' מ"ל · נ' איי כתיים וראו וקדר שלחו
והתבוננו מאד וראו הן היתה
ל' ומ"ל כזאת׃ יא ההימיר גוי אלהים והמה
ו' ומ"ל לא אלהים ועמי המיר כבודו בלוא
ל' יועיל׃ יב שמו שמים על־זאת ושערו

ל' וטעו בתר טעותא והוו ללמא׃
ד' ז ולא אמרו נדחל מן קדם יי
דאסיק יתנא מארעא דמצרים
דדבר יתנא במדברא בארע
ל' מישר וחרוב בארע צדיא
וטולימותא בארע דלא עדא
בה אנש ולא אתותב אנשא
ע"ו תמן : ז ואעלית יתכון לארע
כ' דישראל דהות מנצבא
ככרמלא למיכל אבה וטובה
ג' ר"פ ועלתון וסאיבתון ית ארע בית
שכינתי ואחסנתי שויתון לפולחן
טעותא : ח כהניא לא אמרו
נדחל מן קדם יי ומלפי אוריתא
ב' חסר יו"ד לא אליפו למידע דחלתי
ומלכיא מרדו במימרי ונביאי
י"ד חסר שקרא מתנבן בשום טעותא
ו' דסמיכי ובתר דלא יהנון להון אזלו :
ב' מ"ל · נ' ט בכן אנא עתיד לאתפרעא
מנכון אמר יי ומן בני בניכון
דאם יעבדון כעובדיכון אנא
ל' ומ"ל עתיד לאתפרעה : י ארי עברו
ו' ומ"ל לנגות כתאי וחזו ולמדינת
ל' ערבאי שלחו ואסתכלו לחדא
וחזו עממיא דגלן מכרך לכרך
ומדינה למדינה נטלין ית טעותהון ומובלין להון עמהון ובאתר דאינון שרן
פרסין ית משכניהון ומקימין ית טעותהון וסגדין להון אידא היא אומה ולישן
דעבדת כותכון בית ישראל : יא הא עממיא לא שבקו פולחן טעותא ואינון טעון
דלית בהון צרוך ועמי שבקו פולחני די בדיליה אנא מיתי עליהון יקרא ואזלו
בתר דלא יהנון להון : יב אתאבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידא
למחרב ועל בית מקדשא דעתיד לאצטדאה

(ו) איה ה' · לא נתנו על דעתם לאמר איך נעבוד אלהים אחרים ואיה ה' המעלה אותנו כלומר
איה השלכנו אותו אחרי גוינו ולא פנינו אליו : ערבה ושוחה · כתרגומו מישר וחרוב : ולא ישב
אדם שם · שמא תאמר ככר בימים ההם נתישבו המקומות ההם ואחר כך חרבו ושבו מדבר
זה לא היה כי אין המקומות ההם ראוים לישוב כי אינם מקום זרע ומה שדרשו רז"ל בזה ידוע
ופי' אדם אדם הראשון ואמר מאחר שלא עבר משיכן ישב אלא כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון
לישוב נתישבה ושלא גזר עליהם אדה"ר לישוב לא נתישבה : (ז) אל ארץ הכרמל · מה שסמך אותם אל הכרמל לפי שהארץ הנעבדת בשדות ובכרמים ואילנות טובים נקרא כרמל ולפי שארץ ישראל היתה כן כמו שכתוב עליה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון וגו' קראה ארץ הכרמל וי"ת לארעא דישראל דהות מנצבא ככרמלא: לתועבה · כתרגום לפולחן טעותא שהם תועבת ה' ומה שאמר ארצי נחלתי ר"ל הארץ הראויה לי לשרות בה שכינתי כי היה נבחרת מכל הארצות לטעם ידוע אל המשכילים : (ח) הכהנים · איה ה' · פירשנוהו והכהנים שהם לפני ה' כל היום ומקריבים קרבנות לפניו היה להם לומר לעם העובדים לבעל איה ה' שתעבדו לזולתו : ותופשי התורה · הם החכמים לומדי התורה לא ידעוני שלא למדו התורה לשמה לקיים מה שכתוב בה אלא לומדים בפה ולא בלב זהו לא ידעוני כי המחשבה הטובה והמעשים הטובים הוא דעתה לא הלמוד לבד וי"ת ומלפי אוריתא לא אליפו למדע דחלתי : והרועים · הם המלכים שהם רועי העם כמו שהרועים רועים הצאן ות"י ומלכיא מרדו במימרי : והנביאים · הם נביאי השקר : (ט) לכן עוד אריב אתכם · אדבר אתכם עוד דברי ריב ותוכחה ואמר עוד כי הקדים בדברי תוכחה באמרו מה מצאו אבותיכם ואמר כמו שאמרתי על אבותיכם כן אני צריך לומר לכם כי גם אתם רעים כמותם וכן אהיה צריך להריב עם בני בניכם כי גם הם ירעו ככם וזה סדרך שאמר משה רבינו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך, ודברי תוכחה אלה שאחרונים כי עברו איי כתיים וראו וכל הענין וי"ת בכן אנא עתיד לאתפרעא מנכון אמר ה' ומן בני בניכון אם יעבדון כעובדיכון אנא עתיד לאתפרעא : (י) כי עברו איי כתיים · מלה בשתי יודי"ן פירשו רז"ל כי לפיכך זכר אלו האומות כי הקדרים עובדים לאש והכתים עובדים למים ואע"פ שיודעים עובדי האש כי המים מכבים האש אעפ"כ אינם ממירים אלהותם וי"ת כן ארי עברו לנגוות כתאי וחזו למדינת ערבאי וגו' כבעמוד והאריך הוא על זה הפסוק : הן היתה כזאת · בדרך שאלה לא היתה כן בדרך אם כמו שכתב רבינו יונה אבל הן כמשמעו לקיים הדבר בחבריו ויבא ענין השאלה בלא ה"א השאלה ובלא אם כמו אתה זה בני והדומים לו : (יא) ההימיר · כן כתוב ביו"ד בין הה"א והמ"ם ונכתב כן לנכיא במלה ב' ענינים ענין ההחלפה כמו ואם המר ימיר מנחי ספי"ן והענין כשני מן והכבודם תימרו מנחי כפ"א והוא הענין גדולה ר"ל אם החליף גוי אלהיו ואם הגדיל אלוה גוי אחר ואע"פ שהמה לא אלהים לא זה ולא זה כל אחד דבוק בשלו: (יב) שומו· כלומר

ולא אמרו ד' בקרי' וסי' ולא אמרו איה ה' המעלה אתנו מארץ מצרים · ולא אמרו לעלות עליהם לצבא · ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו · ולא אמרו העברים ברכת ה' אליכ' : הכהני' ג' ר"פ וסי' הכהנים לא אמרו איה ה' : הכהנים בני ירעיה · וחברו : ועמי י"א בקריאה וסי' ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים · איש ריב הייתי אני · ועמי שכחוני ימים אין מספר . ועמי המיר כבודו בלוא יועיל · ועמי אהבו כן ומה תעשו. ועמי לא ידעו את דרך ה'. ועמי את טובי ישבעו · ועמי תלואים למשובתי : שמעוני אחי ועמי · בד"ה . כי נמכרנו אני ועמי .
ס

תולדות אהרן לא עבר . ברכות לא סוטה מו : ארץ הכרמל . עקדה שער פו : ותטמאו. : זוכר אחרי (כלאים ב) : איה ה' : זוכר לו : איי כתיים : תענית ה : ההימיר גוי . עקדה שער עג :

מצודת דוד

עולה מאלו בי אשר בעבורם רחקו מעלי : ההבל : זהו עכומ"ז שהוא הבל ואין בו ממש : ויהבלו · ובעבור זה נעשו גם המה הבל מבלי ממש כי נשפל ממעלתם עדי הבל : (ו) ולא אמרו · לא חזרו מדרכם לומר איה ה' ר"ל נשוב לעבוד את ה' אשר העלה אותנו מארץ מצרים: המוליך וכו' : ר"ל ולא תעינו בדרך ולא חסרנו דבר : בארץ וכו' · כפל הדבר במ"ש פעמים רבות להפלגת הענין וכדרך המליצה : לא עבר : בדרך העברה : ולא ישב · בקביעות מקום : (ז) ואביא · הלא הבאתי אתכם ממש אל ארץ הכרמל ר"ל מקום שדות וכרמים : ותטמאו · כמה שעבדתם בה לעכו"ם : ונחלתי . ארץ ישראל שהיא נחלתי שמתם להיות מתועב לפני : (ח) הכהנים · אשר עליהם להורות דרכי ה' כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) : לא אמרו איה ה' · לא הזהירו לעם לומר איה ה' למה תעזבו אותו : ותופשי התורה : הם הסנהדרין אשר עליהם משפטי התורה : לא ידעוני · לא רצו לדעת ולהכיר גודל רוממותי . והרועים · המה מלכי ישראל מרדו בי : והנביאים · נביאי השקר מתנבאים בשם הבעל : ואחרי לא יועילו הלכו · הולכים אחר דברים שאין בהם תועלת והם הפסילים שאין בהם ממש : (ט) לכן עוד אריב אתכם · מלבד מה שהוכחתי את אבותיכם על רשעם הנה עוד אריב אתכם וידעתי שגם את בני בניכם אריב כי האשמה הזאת תלך מאבות לבנים דור אחר דור וכולם ראוים לתוכחה ומריבה : (י) איי כתים : לאיי כתים : וראו · מנהגם : וקדר שלחו · שלחו מלאכים לקדר הם בני ערב אשר הם אלם במאם : והתבוננו מאד · חקרו מאד בתבונה יתירה : וראו הן היתה כזאת · ראו מעשה העכו"ם ההם וכי באמת היתה ביניהם כתועבה הזאת : (יא) ההימיר : וכי גוי מהם החליף אלהיו באחר : והמה . ואף כי גם אלהיהם לא אלהים המה עכ"ז
כיון

מצודת ציון

אתה : (ו) ערבה · הוא כמו מדבר : ושוחה · מקום גומות ובורות כמו בשחת עשו (תהלים ט) · ציה · ענין שממון : וצלמות : לשון צל מות ר"ל חשכת הקבר : (ז) הכרמל · ענין מקום שדות וכרמים וכן ונוער בשן וכרמל (ישעיה לג) : (ח) ותפשי · ענין אחיזה כמו כי יתפוש איש באחיו (ישעיה ג) : בבעל · שם הגלולים : יועילו · מלשון תועלת : (י) הן · כמו הנה והסר ה"א התימה וכן תרקיע עמו לשחקים (איוב לז) ומשפטו התרקיע בה"א התימה : (יא) ההמיר · מלשון תמורה וחלוף וכן ואם המר ימירנו (ויקרא כז) : כבודו · זה תקון סופרים והראוי כבודי : (יב) שומו · מלשון שממון : ושערו · כמו וסער בשמ"ך ור"ל רוח סערה : חרבו : מלשון חורבן: מאד

רשי

שער: חרבו מאד: כאילו אתם נחרבים על בית המקדש שעתיד ליחרב. (יג) שתים רעות: אם המירו יראתם בכיוצא בה יש כאן רעה אחת ועכשיו שאותי עזבו שאני מקור מים חיים ללכת אחרי העכו״ם שהם כבורות של מים מכונסין ונשברין ונסדקין ומימיהם נבלעים בסדקיהם הרי שתים רעות: לחצוב. לחפור: אשר לא יכילו: טינדרוס״ט בלעז את מימיהם שהמים מטפטפין את שפתם וכותליהם והם נופלין: (יד) יליד בית. בן האמה: (טו) ישאגו: שואגים ל׳ הווה: כפירים: מלכים: נצתה. נצתו באש: (טז) גם בני נוף ותחפנחס. הם מצרים שאתם בוטחים עליהם לעזרה: ירעוך קדקוד: ל׳ רציצה כדמתרגמינן ורצוץ ורעעו: (יז) הלא זאת תעשה לך. הלא את הרעה ואת הפורענות הזאת תגרום לך האשמה והעון אשר עזבת את ה׳ אלהיך: בעת מוליכך בדרך: שהיה מלמד אותך דרך הטובה והישרה: (יח) מה לך לדרך מצרים. למה תעזבי אותי ותבטחי על מצרים: לשתות מי שיחור. שטבעו זכוריכם בנילוס שיחור הוא נילוס במה שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים בספר (יהושע יג): ומה לך. למרוד בי למען תגלי לדרך אשור למעבר נהר פרת: (יט) תיסרך רעתך. סוף שרעתך תביא עליך יסורין: ומשובותיך: ל׳ בנים שובבים (לקמן ג): תוכיחוך. ל׳ מוסר: ולא פחדתי. פחד שלי לא היה בלבך

רדק

כלומר ראוי העולם שיהיה חרב על זאת הרעה שומו ענין שממה: שערו. ענין סערה: חרבו. ענין חרבן והתי״ו נקראת בקמץ חטף והוא נזוי מן הקל והמסורת עליו לית חטף וכתב רבי יונה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו חרבו כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשין אותו ג״כ נזוי אבל מן הדגוש כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מפני המסרה ועור המסרה על חרבו פני האדמה שנים ובפסוק וי״ת הפסוק כן אתבלו שמיא על כדין על ארעא דישראל דעתידה לאתחרבא כבעמוד: (יג) כי שתים. המשיל הטוב המשפיע לישראל בעודם מחזיקים בתורתו למקור מים חיים שנובע מים בלא הפסק כן הייתי להם אני ועזבוני לעבוד אלוהות שהם להם כמו בארות נשברים: בארות. הם חריצים עשוים בבנין לאסוף לתוכם מי המטר ואם הם נשברין יצאו המים מהם כמו שיכנסו בהם והנה תוחלת הבוטחין בהם נכזבה והנה טוב האל למיחלין לו הוא נמשל למקור מים חיים לשני פנים לטובה אחת שלא יבאו לו המים ממקום אחר אלא ממקומו הם נובעין ועוד שאין להם הפסק כן טוב האל למיחלים לו כי הטובה יבא להם מאתו והוא לא יקבלנו מאחר וטובו גם כן אין לו הפסק וכן המשיל הטוב שמיחלין ישראל מהאלוהות ומהאומות העובדים אותם והיו בוטחים במלך אשור ובמלך מצרים שהיו בוטחים בו שיעזרום מהאויבים הצרים אותם כמו הבארות הנשברים כי אפילו יהיו שלמים יש להם הפסק כשיכלו המים המכונסים כי ממקום אחר יבאו להם המים המכונסים לא מעצמם כן הכח שהיה לעוזריהם היה בא להם מאחר כי המלך לא יעשה דבר אלא בעזר גבאותיו גם כן אם לא בעזר אלהים כמו שנאמר אין המלך נושע ברוב חיל ואם הם בוטחים שאלהיהם יעזרם הנה הם כמו בארות נשברים שלא יכילו המים כי אפילו ישים אדם בהם מים יצאו בעד השברים ולא ימצא בהם מים כן הם הבוטחים באלהים אחרים אפילו יהיו עם רב אפילו יהיו להם כלי זיין הרי הם כאילו אינם ויגלחום אויביהם ואפילו יהיו מדוקרים וכן דגנם ותירושם יהיו למארה כמו שאמר פנה אל הרבה והנה מעט ואמר והבאתם הבית ונפחתי בו: יכילו. יחזיקו כמו אלפים בת יכיל: (יד) העבד. הה״א תמוה כי היא לתמיה כלומר אם עבד הוא או יליד בית ואם הוא יליד בית שנולד מן השפחה שיש לו לאדם בביתו והלא נקרא בני בכורי בנים אתם לה׳ אלהיכם ומנהג האב לרחם על הבן ואיך נעשו האל שיבוז אותו אויביו וכי נעבד הוא שאין משגיח האדון כל כך עליו כמו שמשגיח האב על הבן ומדוע: (טו) עליו ישאגו כפירים ונתנו קולם עליו הבהילוהו בקולם ובזזוהו בידם ומדוע היה זה והכפירים הם מלכי העכו״ם נדמו לכפירי אריות והשאלה הזאת כאילו ישראל שואלים מדוע היה להם זה והנביא משיבם הלא זאת תעשה לך עזבך את ה׳ אלהיך: נצתה. חרבו ושממו ותרגום יונתן צדיין ושרשו נצה וכתיב נצ״א וקרי נו״ן כמו ידינו לא שפכה והדומים לו או יהיה נצתו ענין הדלקה והבערה כמו ותצת בסבכי היער והוא על דרך עריכם שרפות אש ואדוני אבי ז״ל פירש נצתו נמחו כי המקום שחרב יעלה צמחים: (טז) גם בני נף. אמר הנביא והשיב להם כתוספת דבריכם כן הוא כמו שאתם אומרים ועוד כי אפילו בני נף ותחפנחס שאת בוטחת בהם והולכת למצרים לבקש עזר ממצרים גם הם ירעוך קדקד ומה יעשה לך כל זה עזבך את ה׳: ירעוך. ישברוך כמו רעה התרועעה ורעו את דליותיו ורעו את ארץ אשור ומה שאמר קדקד כי מכת הקדקד מכה רבה מוחלת הראש באמצע כי הוא תוכה הראש וטרף זרוע אף קדקד ות״י ירעוך קדקד יקטלון גיברך ויבזו נכסך: ותחפנחס כתיב וקרי ותחפנחס והיא עיר בארץ מצרים תקרא כזה וכזה כי קרובים הם: (יז) הלא זאת תעשה לך. אמר תעשה בלשון נקבה על עזבך שהוא מקור לפי שהמקור הוא כדמות השם ויבא לשון זכר ולשון נקבה ואמר בלשון זכר כי רע ומר עזבך את ה׳ אלהיך וכשאמר הלא זאת תעשה לך עזבך כאילו אמר עזיבתך כי הוא דמות השם וכן בא בלשון נקבה כמו הנקלה בעיניכם התחתן במלך: בעת מוליכך בדרך. הוא היה מוליך אותך בדרך ישרה ואת נטית מעליה ועזבת את ה׳ ללכת אחרי אלהים אחרים ואמר בדרך הידועה כלומר בדרך הידועה שהלכו בה אבותיך הראשונים: (יח) ועתה מה לך. למה תלכי לבקש עזר ממצרים ומאשור ועזבך במקומך אם תרצי ללכת דרך ישרה לא היתה צריכה לפרות דרכים רחוקים כאילו התאוית לשתות מי שיחור או מי נהר מלך אשור וי״ת וכען מה לכון לאתחברא לפרעה מלכא דמצרים וגומר כבעמוד: (יט) תיסרך. אחר שנכים כמה פעמים

ירמיה ב

(ג׳) חָרְבוּ מְאֹד נְאֻם־יְהוָה׃ יג כִּי־שְׁתַּיִם
רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר
מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארֹת
(ג׳ חסר) נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא־יָכִלוּ הַמָּיִם׃
(ג׳) יד הַעֶבֶד יִשְׂרָאֵל אִם־יְלִיד בַּיִת הוּא
מַדּוּעַ הָיָה לָבַז׃ טו עָלָיו יִשְׁאֲגוּ
(ד׳ חסר) כְפִרִים נָתְנוּ קוֹלָם וַיָּשִׁיתוּ אַרְצוֹ
(נצתו ק׳, ה׳ חסר וכסיפר׳) לְשַׁמָּה עָרָיו נִצְּתָה מִבְּלִי יֹשֵׁב׃
(ותחפנחס ק׳) טז גַּם־בְּנֵי־נֹף וְתַחְפַּנְחֵס יִרְעוּךְ קָדְקֹד׃
(ב׳) יז הֲלוֹא־זֹאת תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עָזְבֵךְ אֶת־
(כ״כ חסר י׳, ג׳) יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּעֵת מוֹלִיכֵךְ בַּדָּרֶךְ׃
יח וְעַתָּה מַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם
(כ״כ חסר י׳, ג׳) לִשְׁתּוֹת מֵי שִׁחוֹר וּמַה־לָּךְ לְדֶרֶךְ
(ל׳) אַשּׁוּר לִשְׁתּוֹת מֵי נָהָר׃ יט תְּיַסְּרֵךְ
(ל׳ וכ׳) רָעָתֵךְ וּמְשֻׁבוֹתַיִךְ תּוֹכִחֻךְ וּדְעִי
(ו׳ בנביאים) וּרְאִי כִּי־רַע וָמָר עָזְבֵךְ אֶת־יְהוָה
(ל׳) אֱלֹהָיִךְ וְלֹא פַחְדָּתִי אֵלַיִךְ נְאֻם־

תרגום

ועל דעובדין בישו עבדו
עמי לחדא אמר יי׃ יג ארי
תרתין בישין עבדו עמי
פולחני שבקו די בדריליה אנא
מיתי עליהון יקרא כמבוע
דמיין דלא פסיק ושעו בתר
טעותא דאינון להון כגובין
תבירין דלא יכלין לקימא
מיא׃ יד הכעבדא הוה ישראל
אם יליד ביתא הוא מדין
אתמסר לבזוזין׃ טו עלוהי
יכלין מלכיא ירימון קלהון
ושוו ארעיה לצדו קרווהי
צדין מבלי יתיב׃ טז אף בני
מפים ותחפנחס יקטלון גברך
ויבזון נכסך׃ יז הלא דא
פורענותא תתעביד מניך
על דשבקת ית פולחנא דיי
אלהך דאחזיך אורחא תקנא
ולא הליכתא בה׃ יח וכען
מה לכון לאתחברא לפרעה
מלכא דמצרים למרמי
דכוריכון בנהרא ומה לכון למגזר קים עם אתוראה לאגלאה יתכון להלאה מעבר
פרת׃ יט איתיתי עלך יסורין ולא מנעתא מבישתיך ועל דלא תבתא לאוריתא
פורענותא תתעביד מניך ודעי וחזי ארי בישתא ומרידא איתי עלך ירושלם
על דשבקת ית פולחנא דיי אלהך ולא שויתא דחלתי לקבל עינך אמר יי אלהים

מסורה

תנתן לי נפשי: ישב ח׳ חסר בסיפרא וסימ׳ עריו נצתה מבלי ישב. כתבו את האיש הזה ערירי ולא יכרת לדוד איש ואת ערי יהודה אתן שממה ואני תנני ישב במצפת׳ לדרך ג׳ רפין בקריא׳ וסי׳ ועתה מה לך לדרך מצרים ב׳ בפסוק. וישם לדרך פעמיו: ת׳ אלהיך ו׳ דסמיכי בקריאת וסי׳ כי לי איים יקוו ואניות תרשיש. הלא זאת תעשה לך עזבך את ה׳ אלהיך. תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך. ותרא איבתי ותכסה בושה: ת׳ אלהיך בקרבך גבור. אך דעי עונך כי בת׳ אלהיך פשעת׳ וכל סופי פסוקים דכוו׳ במ״א ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו:

תולדות אהרן שתים רעות. זוכר ואתחנן: העבד ישראל. עקדה שער סו: תיסרך רעתך. עקרים מ״ג פ״ג:

מצודת ציון

מאד. ר״ל גדול וחזק: (יג) מקור. מעין: לחצוב. זה הלשון נופל על החפירה במקום האבנים וכן ובורות חצובים (דברים ו): יכילו. ענין החזקה כמו קטן מהכיל את העולה (מלכים א ח): (יד) לבז. מלי׳ בזה ושלל: (טו) ישאגו. ענין זעקת קול: כפירים. אריות: וישיתו. ענין שימה כמו שתו בשמים פיהם (תהלים עג): נצתה. ענין שממון כמו נצתה כמדבר (לקמן ט): (טז) ירעוך: ענין שבירה כמו ורעו דליותיו (לקמן יא): קדקד. הוא אמצעית הראש יחולק שם השער אילך ואילך: (יח) שיחור. זה הנילוס: נהר. ר״ל נהר פרת: (יט) תיסרך. מלשון יסורין: ומשובותיך. ענין מרד והליכה בדרכי הלב כמו וילך שובב (ישעיה נז): תוכיחוך. ענין

מצודת דוד

כיון שהחזיקו בהם לא החליפום: ועמי. אבל עמי החליף כבוד המקום בעכו״ם דבר שאין בו תועלת: (יב) שומו שמים. ר״ל ראו שיהיה בעולם שממון וסערה וחורבן גדול בעבור התועבה הזאת: (יג) שתים רעות. ר״ל רעה כפולה ותחשב לשתים: מקור מים חיים. שאני כמעין הנובע מים חיים ר״ל משפיע להם טובות בכל עת: לחצוב. למען לחצוב לעצמם בארות רבות נשברות כותליהם אשר לא יחזיקו את המים אשר נתנו בהם. ר״ל עובדים למזלות השמים המקבלים ההשפעה מאת המקום ואף אין בידם להחזיק את ההשפעה ההיא בכל עת וכאומר הנה המחליף דבר בדבר השוה לו הנה לרע יחשב אף כי המחליף דבר בדבר הגרוע ממנו: (יד) העבד ישראל. וכי ישראל הוא כעבד מקנת כסף או יליד בית בן השפחה כי אלו מפני פחיתותם לא ישגיח האדון עליהם בהשגחה פרטיות ולכן המה נעזבים אל המקרים ואמר וכי ישראל הוא כמותם להיות נעזב אל המקרים ומדוע א״כ היה לבז: (טו) עליו. על ישראל ישאגו הכפירים לאיים עליו והם גבורי הכשדים: נתנו קולם. עליו נתנו קולם וכפל הדבר במ״ש: וישיתו. ישימו ארצו לשממה ועריו נעשו שממה מבלי איש יושב בהם ועל מלכות אחרים יאמר שגלו כבר מארצם: (טז) גם בני נוף ותחפנחס. שהם מארץ מצרים אשר אתם בוטח בהם ושואל מהם עזר גם המה ישברו אותך וחוזר ומפרש את הקדקוד ישברו וכאומר וכי זהו בעבור שנעזבו אל המקרים וכי מהראוי שיהיו נעזבים אל המקרים וכי המה כעבד או כיליד בית: (יז) הלא זאת תעשה לך. ר״ל לא זהו בעבור שנעזבים אל המקרים אלא זאת היה הדבר העושה את הרעה והיא עזיבתך אשר עזבת את ה׳ ולא הלכת אחריו

ללכת לירא אותי: (כ) שברתי עלך: העול של עץ נופל בו ל' שבירה והמוסרות שהן של עור נופל בהן לשון נתיקה: מוסרותיך. הם רצועות שקושרין בהם העול: ותאמרי לא אעבור: על דבריך: כי על כל גבעה. אך אתה לא שמרת הבטחתך ועל כל גבעה את צועה: ל' משכב ונלע כי משמש ל' אלא: (כא) נטעתיך שורק. שורק הוא זמורות גפן טוב כלומר בני אבות כשרים וצדיקים ומדרשו נטעתיך שורק הוספתי לך על שבע מצות של בני נח שש מאות ושש כמנין שורק: סורי. דישטוולטויר"ש בלעז: גפן נכריה. הצומחת ביערים: (כב) בנתר: מין אדמה שחופין ושפין בה את הבגדים: בורית. נקיון כמו ובר לבב (תהלים כד) ויש לועזים בורית שאבו"ן בלעז: נכתם עונך: הא כרושם כתמא דלא דכי כן סגיאו חוביך קדמי: כתם. טאק"א בלעז: עונך. על עון העגל נאמר שהוא קיים לעולם כמו שנאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם (שמות לב) כל פקידות שבאות על ישראל יהיה מקצת עון העגל בהם: (כג) ראי דרכך בגיא: מה עשית מול בית פעור ועוד עתה את מחזקת באותו הדרך כבכרה קלה המשרכת דרכיה: בכרה: גמלה נקבה בחורה שהיא אוהבת לנוע בכרי מדין (ישעיה ס) מתורגם הוגני מדין והם גמלים בחורים כמו שמצינו בסנהדרין נפישי גמלי שבי דטעיני משכי דהוגני: משרכת מחזקת בדרכי נעורי' ל' משריך שריך ויש לחברו עם שרוך הנעל (בראשית יד) קושרת דרכי נערותיה בלבה: (כד) פרה: שלווגי"ו בלעז ויש לועזין קולוי"ן בלעזי למוד מדבר

אֲדֹנָי יֱהֹוִה צְבָאוֹת: כ כִּי מֵעוֹלָם
שָׁבַרְתִּי עֻלֵּךְ נִתַּקְתִּי מוֹסְרוֹתַיִךְ
וַתֹּאמְרִי לֹא אֶעֱבוֹד כִּי עַל־כָּל־ (אעבור קרי)
גִּבְעָה גְּבֹהָה וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן אַתְּ
צֹעָה זֹנָה: כא וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק
כֻּלֹּה זֶרַע אֱמֶת וְאֵיךְ נֶהְפַּכְתְּ לִי סוּרֵי
הַגֶּפֶן נָכְרִיָּה: כב כִּי אִם־תְּכַבְּסִי
בַּנֶּתֶר וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם עֲוֺנֵךְ
לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה: כג אֵיךְ
תֹּאמְרִי לֹא נִטְמֵאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים
לֹא הָלַכְתִּי רְאִי דַרְכֵּךְ בַּגַּיְא דְּעִי
מֶה עָשִׂית בִּכְרָה קַלָּה מְשָׂרֶכֶת
דְּרָכֶיהָ: כד פֶּרֶה לִמֻּד מִדְבָּר בְּאַוַּת (ל' כתיב ס"פ)

צְבָאוֹת: כ אֲרֵי מֵעַלְמָא
תַּבְרֵית נִיר עַמְמַיָּא מִצַּוְרֵיכוֹן
פְּסָקִית חֲנִיקֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן
לָא נוֹסִיף עוֹד לְמֶעְבַּר עַל
מֵימְרָךְ אֲרֵי עַל רָמָא
מְנַטְּלָא וּתְחוֹת כָּל אִילַן עֲבוּף
אַתְּ פָּלְחָא לְטַעֲוָתָא: כא וַאֲנָא
קַיֵּמְתְּכוֹן קֳדָמַי כִּמְנְצַב גַּפְנָא
בְּחִירָא כּוּלְכוֹן עָבְדֵי קְשׁוֹט
וְאֵיכְדֵין אִשְׁתַּנֵיתוּן קֳדָמַי
בְּעוֹבָדֵיכוֹן מְקַלְקְלַיָּא סְטֵיתוּן
מִבָּתַר פּוּלְחָנִי הֲוֵיתוּן כְּגֻפֶּן
דְּלֵית בֵּיהּ הֲנָאָה: כב אֲרֵי אִם
תְּדַמְּיִן לְאִתְנַקָּאָה מֵחוֹבַיִךְ
כְּמָא דִמְנַקַּן בְּנִתְרָא וּמְחַוְרִין
בְּבוֹרִיתָא הָא כְּרוֹשֶׁם כִּתְמָא
דְלָא דְכֵי כֵּן סַגִּיאוּ חוֹבַיִךְ
קֳדָמַי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: כג אֵיכְדֵין תֵּימְרִין לָא אִסְתְּאָבִית וּבָתַר טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא הֲלָכִית זְקוֹפִי עֵינַיִךְ עַל אוֹרְחָתַיִךְ כַּד הֲוֵית יָתְבָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵיל בֵּית פְּעוֹר דְּעִי מָא עֲבַדְתְּ הֲוֵית דַּמְיָא לְיַנְקָא קְלִילָא דִמְקַלְקְלָא אוֹרְחָתְהָא: כד כְּעָרוֹדָא דִמְרוֹדָה בְּמַדְבְּרָא בִּרְעוּת נַפְשַׁהּ שָׁתְיָא רוּחָא

עשית ד' וסי' מה זאת עשית · ראי דרכך בגיא דעי · איפה לקטת היום · אשר עשית את ונכלמת · ומן הודע את ירושלם עד ונחלת בך דכוו':

תולדות אהרן שברתי עולך · עקדה שער סו: נטעתיך שורק · זוהר ויקרא: תכבסי בנתר · ר"ה יח חגיגה טו יבמות קה:

פעמים כי בעשותך רעה יבא לך רע ובעבור משובותיך שאת מורדת כי ימשלו בך האויבים הם בעונש רעתך ומשובותיך יהיו לך מוסר ותוכחה ליסרך שלא תשובי עוד בדרך הרעה שהרי נסית כי יבא לך רעה בעבורם וזהו ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך: פחדתי. שם בשקל פחדה אהבה אחוה אמר יראתי ופחדתי לא היתה אליך ולא פחדת שתביא עליך רע כעונש מעשיך הרעים: (כ) כי מעולם: מזמן קדמון שברתי עול מצרים מעליכם וכן בכל דור ודור נתקתי מוסרות הגוי' מעליך וכשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור עוד על מצותיך וככתוב אעבוד לא אעבוד עוד עכו"ם ולא עשית כן אלא בנות לך עברת על מצותי ושבת לעבוד עכו"ם כמו שאתה עושה עתה כי על כל גבעה גבוהה וגו': צועה זונה. דמה אותם בעבודתה אלהים אחרים כמו הזונה שתדבק מעט זמן בזונה אחד ואחר כך תחשוק זונה אחר ותלך אחריו ובזה המשל הם רוב דברי יחזקאל כן את עבדת עכו"ם פלו' זמן אחד ואחר כך עכו"ם פלו' ואת הולכת מגבעה אל גבעה ומעץ רענן אל עץ רענן לעבוד עכו"ם: צועה. הולכת ונוסעת ממקום למקום וכן מהר צועה להפתח וכן צועה ברוב כחו אך הוא פועל יוצא: (כא) ואנכי שורק. הוא הגפן המשובחת שבמיני הגפן ואומר כי בענביו לא ימצא חרצן ואמר זה על אברהם אמר איך היה זה ואיך יצאת כמו גפן נכריה כי מטעתך היה גפן נבחר וזרע אמת והיה ראוי שיצא ממנו גם כן פרי טוב והגפנים שיטעו ממנו יהיו טובים ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה והוא הגפן הרע והוא נכרי למטע שהיה שורק ונטע אמת הוא לי כמו נכרי וזר כאילו לא יצא ממנו וסורי הגפן הם הבדים הרעים שמסירין אותם מן הגפן שאין בהם צורך אמר נהפכת לי כמו סורי הגפן או כמו גפן נכריה שפירותיה באושים לא ענבים והגפן תמצא בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר גפן בוקק וימצא גפן וילקט ממנו ובלשון נקבה והיא כפורחת לגפן אחת והגפן האדרת והגפן נכריה: (כב) כי אם תכבסי. כמו שמכבסין הבגד בנתר ובבורית להעביר ממנו הכתם כן אם תכבסי עצמך ותנקי עצמך כלומר שתשובי בתשובה אע"פ כן אעניש על עונך כי כך הוא רב ועצום והנה כתוב כבסי מרעה לבך ירושלם למען תושעי בתשובה לזאת הגולה כי על כל פנים אם עשו ישראל שבאותו הדור תשובה היו נושעים מהאויב ולא היה מגלה אותם אבל היו מקבלים עונש עונם הרב בארצם כי יש עון שאינו מכופר בתשובה לבדה אלא עם היסורין שממרקין העון אחר התשובה ורז"ל דקדקו אלו הפסוקים ותרגמו כי זה וזה אחר גזר דין אלא כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כי גזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע כמו שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם: בנתר. יש מפרשים הוא שקורין לו בלע"ז אלומ"י ויש מפרשים שהוא העפר שרוחצין בו הראש ובו מנקין כל דבר: בורית. י"מ שהוא שקורים לו בלע"ז סבו"ן וי"מ שהוא עשב שמכבסין בו: (כג) איך תאמרי. רוצה לומר כל כך עונך מגולה שאם רצית להכחישו לאמר לא נטמאתי ואחרי הבעלים לא הלכתי לא תוכלי לכחש: ראי דרכך בגיא. הנה על הגבעות היתה עבודתה איך אמר בגיא אלא ר"ל ראי דרכך שהוא דרך בגיא לא ות אל הגבעה וזכר הגיא בעבור כי הגבעה כמו ההר היא אבן ולא יכיר בה אדם הדרך כמו בגיא לפיכך תוכלי לראות הדרך שיש לך בגיא שלא היה לך דרך בה אלא לעלות על הגבעה לעלות עולות ואת תגידה ללכת שם עד שהדרך נעשה מסלה נכרת לכל שדורכין בה בני אדם ואין באותו הגיא דרך כי אם לגבעה הסמוכה לו דעי מה עשית מעבודת הבעל בגבעה ולמה שפירש בו יונתן הוא פירוש נכון שתרגם כן ראי דרכך זקפי עיניך וגומר כבעמוד ולפי דרך יונתן נפרש הפסוק כן איך תוכלי לומר אחרי הבעלים לא הלכתי ראי דרכך שהוא כמו שהיה בגיא מול בית פעור שהלכת אחרי בעל פעור כן את הולכת עתה אחרי הבעלים ואיך תוכלי לכחש: דעי מה עשית. בגיא מול בית פעור והנה גם כן בארצך הנה את כבכרה קלה שמשרכת דרכיה פעם תרוץ הנה ופעם תרוץ הנה כן את פעם את עובדת עכו"ם פלונית ופעם עכו"ם פלונית ות"י הוית דמיא כינקתא קלילא דמקלקלא ארחהא ובכרה היא גמלה הקטנה בת ימים והיא רצה יותר מהזכר, משרכת מענין שרוך הנעל שקושרין אותו סביב הנעל כמה פעמים: (כד) פרה. בס"א כמו באל"ף פרא אדם הן פראים במדבר והוא חמור הבר

מצודת דוד

אחריו בעת שהיה מוליך אותך בדרך הישרה ובעונם בא מה שבא ולא במקרה: (יח) ועתה · הואיל והכל בהשגחה למה לך ללכת לדרך מצרים ואשור לרוות ממאוכך במי אהרם ר"ל לבקש מהם עזרה להיות נושע על ידיהם הלא הכל בהשגחה ומה יועילו לך: (יט) תיסרך רעתך · הרעות שאתה עושה המה יוסרו אותך בתוסר יסורין ר"ל בעבורם תיוסר ביסורין: ומשובותיך · מה שהלכת בדרכי לבך תוכיחוך במכאוב וכפל הדבר במ"ש: ודעי וראי · שן לב לדעת ועינים לראות אשר רע ומר דבר העזיבה אשר עזבת את ה' ולא היה פחד ה' אליך כאומר אין היה מהראוי לעזבו אם מפאת העזר הבאה ממנו אם מפאת יראת העונש: (כ) כי מעולם · הלא מימות עולם הייתי לך לעזרה ושברתי העול אשר הכבידו עליך הכשדים: נתקתי. העתקתי מעל צוארך קשרי רצועות העול: ותאמרי · ואז אמרת לא אעבור עוד על דבר ה': כי על כל גבעה: כאומר והנה לא קיימת כי על כל וכו' את זונה הולכת ונוסעת ממקום למקום ר"ל כמו הזונה אין דרכה לשבת במקום אחד וכמ"ש בה בביתה לא ישכנו רגליה וכו' (משלי ז) כן הלכת אתה מבית עכו"ם זו לבית עכו"ם זו: (כא) ואנכי נטעתיך שורק. מתחילה נטעתיך מענפי גפן מעולה ומובחר ומפרש הכל מזרע אמת המה הם אברהם יצחק ויעקב וא"כ ראוי היה להיות כמוהם ואיך נהפכת למולי להיות בדים רעים המוסרים מן הגפן אשר כל אחת נכריה ורחוקה מן הנטיעה ולא דומה אליה: (כב) ותרבי לך בורית · תרבי לעצמך בורית לנקות עצמך ע"י ר"ל אף אם תרבה לפני הבריות לדקות ומעט"כ הנה לא תועיל בזה כי עונך שאתה עושה בסתר נראה לפני כאלו כי לא העבירה הנתר והבורית כלומר הצדקה שאתה עושה לפני הבריות לא כפרו על העון שבסתר: (כג) איך תאמרי. איך תכחשו לומר לא נטמאתי עתה בעכו"ם ומעולם לא הלכתי אחרי הבעלים: ראי דרכך בגיא · כאומר איך תוכל לומר כן הלא ראי דרכך בגיא מול בית פעור ששם עבדת הבעל ודעי מה שעשית היום הזה ותדע ותשכיל שאותו העון אשר התחלת שם הוא עמך עד היום הזה: בכרה קלה · והרי אתה כגמלה נקבה בחורה הקלה לרוץ יותר מהזכר אשר נקשר עמה דרכה ומוסבב עד שכל ימים הספיד במנהג שהוא לרדוף ולרוץ בכל עת וכן אתה כאשר התחלת בעבודת בעל פעור נדבקת

מצודת ציון

ענין משפט הגמול כמו והוכח במכאוב (איוב לג): ומר · מלשון מרירות: (כ) עולך · מלשון עול ההושם על צואר הבהמה והוא משל על הכבדת העבודה: נתקתי · ענין העתק והסרה: מוסרותיך · הם קשרי רצועות העול: גבעה · ענינו כמו הר: רענן · ענין לחות וטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צב): צועה · ענין טלטול ונוע ממקום למקום וכן ושלחתי לו צועים וצעהו (לק' מח): (כא) שורק · זמורות משובחים וכן ויטעהו שורק (ישעיה ה): סורי · מלשון הסרה והפלה: נכריה · זרה: (כב) תכבסי · מלשון כיבוס ורחיצה: בנתר · מין אדמה רכה ומכבסין בו וכן חומץ על נתר (משלי כה): בורית · שם עשב המנקה וכן וכבורית מכבסים (מלאכי ג): נכתם · מל' כתם ורושם: (כג) בגיא · הוא מול בית פעור כמ"ש ונשב בגיא מול בית פעור (דברים ג): בכרה · גמלה בחורה כמו בכרי מדין (ישעיה ס): משרכת · ענין קשירה והוא מלשון שרוך נעל (בראשית יד) שהוא הרצועה שקושרין בו הנעל: דרכיה · ענין מנהג וסדר: (כד) פרה · כמו פרא באל"ף והוא חמור הבר: למוד · ענין הרגל וכן כעגל לא למוד (לקמן לא): באות: מלשון תאוה ותשוק

ירמיה ב

כד נַפְשׁוֹ שָׁאֲפָה רוּחַ תַּאֲנָתָהּ מִי יְשִׁיבֶנָּה כָּל־מְבַקְשֶׁיהָ לֹא יִיעָפוּ בְּחָדְשָׁהּ יִמְצָאוּנְהָ׃
כה מִנְעִי רַגְלֵךְ מִיָּחֵף וּגְרוֹנֵךְ מִצִּמְאָה וַתֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לוֹא כִּי־אָהַבְתִּי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלֵךְ׃
כו כְּבֹשֶׁת גַּנָּב כִּי יִמָּצֵא כֵּן הֹבִישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה מַלְכֵיהֶם שָׂרֵיהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וּנְבִיאֵיהֶם׃
כז אֹמְרִים לָעֵץ אָבִי אַתָּה וְלָאֶבֶן אַתְּ יְלִדְתָּנִי כִּי־פָנוּ אֵלַי עֹרֶף וְלֹא פָנִים וּבְעֵת רָעָתָם יֹאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ׃
כח וְאַיֵּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָּךְ יָקוּמוּ אִם־יוֹשִׁיעוּךָ בְּעֵת רָעָתֶךָ כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה׃
כט לָמָּה תָרִיבוּ אֵלָי כֻּלְּכֶם פְּשַׁעְתֶּם

(מסורה בגליון: נפשה ק' · ל' · ל' · ל' · וגרונך ק' · ד' · ל"ס מ"ל · ל' · ב' · ל' · ל' · ילדתנו ק' · ג' ר"ס)

תרגום

כְּיָרוּדָא כֵּן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מָרְדַת וּטְעַת מִן אוֹרַיְתָא וְלָא צְבִיָא לְמֵיתַב נְבִיָּא אֲמַר לַהּ כָּל בָּעֲהָא דְאוֹרַיְתִי לָא יִשְׁתַּלְהוּן בִּזְמְנָא יִשְׁכְּחוּנָהּ׃ כה מְנָעִי רַגְלִיךְ מִלְאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּפוּמִיךְ מִלְמִפְלַח לְטַעֲוַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָּא וַאֲמַרְתְּ תָּבִית מִבָּתַר פּוּלְחָנָךְ לָא אֲרֵי רְחִימִית לְאִתְחַבָּרָא לְעַמְמַיָּא וּבָתַר פּוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן אֵהָךְ׃ כו כְּבַהֲתַת גְּבַר דְּמִתְחַשֵּׁיב מְהֵימָן וּמִשְׁתְּכַח גְּנִיב כֵּן בְּהִיתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל אִינוּן מַלְכֵּיהוֹן רַבְרְבֵהוֹן וְכַהֲנֵיהוֹן וּנְבִיֵּיהוֹן דְּשִׁקְרָא׃ כז אָמְרִין לְצַלְמָא אָעָא אֲבוּנָא אַתְּ וּלְמָא דְמִתְעֲבֵיד מִן אַבְנָא אָמְרִין לֵיהּ אַתְּ בְּרֵיתָנָא אֲרֵי אַחְזָרוּ בְּפוּלְחָנִי קְדָל וְלָא שַׁוִיאוּ דַחַלְתִּי לָקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן וּבְעִידַן דְּבִישְׁתָּא אַתְיָא עֲלֵיהוֹן כָּפְרִין בְּטַעֲוַתְהוֹן וּמוֹדָן קֳדָמַי וְאָמְרִין רַחֵים עֲלָנָא וּפְרוֹקְנָא׃ כח וְאָן דַחַלְתְּכוֹן דַּעֲבַדְתּוּן לְכוֹן יְקוּמוּן אִם יָכְלָן לְמִפְרְקְכוֹן בְּעִדָּן בִּישַׁתְכוֹן אֲרֵי מִנְיַן קִרְוֵיכוֹן הֲוָאָה דַחַלַתְכוֹן לְבֵית יְהוּדָה׃ כט לְמָא אַתּוּן מַדְמָן לְמֵידַן לְקָבֵל פִּתְגָמֵי כּוּלְכוֹן מְרַדְתּוּן

לעץ ג' בקריא' וסי' אמרים לעץ אבי אתה ולאבן · לעץ הקיצה עורי לאבן · כי יש לעץ תקוה :

תולדות אהרן רגלך מיחף · יומא עו : אומרים לעץ · יבמות ח : פנו אלי · חולין יט עקידה שער ק : למה תריבו · ב"ק לב :

רדק

הנה אמר והנה את כמו הפרא שהוא למוד מדבר שהוא רגיל במדבר והיא ארץ מישור לרוץ בו מאד וזכר הפרא בפסוק זכר ונקבה כי פרא הוא לשון כלל לזכר ולנקבה כמו חמור ושור ויהי לי שור ותמור והפסוק שהנקבה רצה יותר לפיכך זכר לשון נקבה ואמר באות נפשה אבל אחר שהוא כתוב נפשו לשון זכר נאמר המשל הזה על זה והקרי נפשה כמו שהוא רוב הפסוק כל נקבה ואמר באות נפשה שאפה רוח כי היא רצה למקום שתאוה לא יכול אדם להשיבה ממקום תאותה וענין שאפה רוח כמו שאפו רוח כתנים והיא הסרחה ומשיכת האויר אל האף והשאיפה הזה במרוצה כמו שכתב החכם הגדול ר' שלמה בן גבירול כי רמז חוש הריח באמרו כי לא נקלים הגרון מפני שהמרוץ יהיה בשאיפת האויר מחוץ לרחף או לגופף על התמימות הטבעי אשר בתוך גוף האדם והשאיפה תהיה בחוש האף ולולי האף לא היתה הנשימה שהיא מביאה לידי התנועה ויונתן תרגם שאפה רוח שהיא רוח כירודא הוסיף בו כתנים כמו שאפו רוח כתנים : תאנתה · מן אנה לידו שהוא גרם הדבר וסבובו כלומר כאשר מאנה עצמ' ללכת למקום תאוה מי יוכל להשיבה. כל מבקשיה לא יעפו · כי כאשר ירוצו אחריה כי לא יוכלו להשיגה : בחדשה ימצאונה · יש מפרשים החדש שתשלם הריונה אז היא מלאה וכבדה ואז יוכלו להשיגה ולמצאה כן כנסת ישראל והמבקשים אותה הם הנביאים המוכיחים אותה לשוב אל ה' ולא יועילו אמר כי בחדש שיכבד עליה פשעה ונפלה והוא חדש אב שנפל הבית וחורב אז ימצאוה ותודה על פשעה כי לא שמעה אל הנביאים כשהיתה בחורבנה ויש מפרשים בחדשה בחדושה כלומר בכל עת ימצאו' כאלו עתה תחל לרוץ והיא חדשה במרוצה ויונתן תרגם בזמני' ישכחונה : (כה) מנעי · כשהנביאים אומרים לך מנעי רגלך מיחף שלא תלך יחף וגרונך מנעי גם כן מצמאה כלומר שלא תלכי בדרכים רחוקים לעזור מן האומות ובדרכים יקרה לאדם צמא והלך יחף כי ינעלו מנעליו בדרכים וכן לא ימצא בכל מקום מים ואם תרצי לא תצטרכי לזה כי במקומך יהיה לך עזר מהאל אם תלכי אחריו ואת אמרת להם נואש כלומר נואש לבי מלכת אחרי ה' לא אלך עוד אחריו אלא אחרי זרים שאני רואה שהם מצליחים ואהבתי אותם ואחריהם אלך ויונתן תרגם מנעי רגלך מלאיתחברא לעממיא ופומך מלמפלח לטעות עממיא וגו' כבעמוד: יחף · שם כי אילו היה תואר הי' אומר יחפה כי רגל היא בלשון נקבה או יהי' זכר ונקבה כמו יד והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר : צמאה שם בשקל שמלה : וגרונך וגורנך כתיב והענין אחד אולי הם שני משקלים : (כו) כבשת גנב פירוש הנכון כתרגומו כבהתת גבר דמתחשב נאמן ואשתכח גנב כי הגנב המפורסם אין לו בשת : כן הובישו · פירוש היה להם להוביש כי הם לא היה להם בשת כי אילו היה להם בשת היו שבים מדרכיהם הרעים אלא היה להם להובים ממעשים הרעים כי הם היו עם אשר בחר ה' בהם ובאבותיהם והם תעו אחרי אלהים אחרים הנה הם במשל כאדם שהיה מוחזק בנאמן ונמצא בגנבה שיתבייש מהמעשה אשר קרהו באמת כן ישראל היו מוחזקים בעם ה' עושים מצותיו ודבקים בו ושבו לעבוד אלהים אחרים היה להם להובים כי יצאו מחזקתם : שריהם · בלא וי"ו כמו בוי"ו כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : וכהניהם · כהני הבעל : ונביאיהם · נביאי השקר : (כז) אומרים לעץ · ולאבן . לצלמי העץ והאבן : אבי אתה גדולי ואדוני : ילדתנו . כמו ילדתנו וכן בטרם הרים יולדו : כי פנו אלי עורף . רוצה לומר · כל עבודתם אינה אלא לעכו"ם אינם פונים לעבודתי כלל ופנותם אלי אינו אלא בעורף והיא כפירה בי וכן נזכר הפנה בעורף , הפנה עורף מואב בוש : ובעת רעתם . כשתבא עליהם הרעה ורואים כי אין אלהים מושיע אותם יאמרו אלי קומה והושיענו כמו שאמר צדקיהו דרוש נא בעדינו את ה' כי נבוכדנצר מלך בבל נלחם עלינו : (כח) ואיה · כי מספר עריך · ואם תאמר אין לי אלהים אחרים מספר עריך היו אלהיך כי בכל עיר יש לך אלוה : (כט) למה תריבו · ענין מריבה ותלונה אמר כשיבא הטוב עליכם אתם מריבים אלי ואומרים למה עזבתנו ה' ויתננו ביד אויבינו ולמה זה אתם מריבים אלי והלא כלכם

רשי

מדבר : שלמוד להיות במדברות כן אוהבת לנוע . שאפה רוח : פותחת את פיה ושואפת רוח ולעולם הוא חוזר למקומו : תאנתה מי ישיבנה : אותה מדת תנינים שיש בה כי גם התנין שואף רוח כמה שנאמר : שאפה רוח כתנים (ירמיה יד) מי ישיבנה מאותה מדה כן אתם מי יוכל להשיבכם מדרככם הרעה : כל מבקשיה לא ייעפו · כי על חנם ייעפו שלא יוכלו להשיגה ומה סופה בחדשה ימצאונה חדש אחד יש בשנה שהיא ישנה כל החדש ואז היא נלכדת אף אתם חדש אחד (הוא אב) הוכן לכם כבר מימות המרגלים שקבעו אבותיכם בכיית חנם בו תלכדו : תאנתה . סי"ן דגרומינ"ט בלעז וכן ת"י כירודא · ד"א ל' יללה כמו תאניה ואניה (איכה ב) ל"א שאקינטרינ"ה בלעז כמו תאנת שילה (יהושע טז) : (כה) מנעי רגלך מיחף . זו היא מדתך כפרה האוהבת לנוע נביאי אומרי'ליך מנעי עצמך מעכו"ם שלא תלכי יחף בגולה ומנעי גרונך מלמות בצמא ותאמרי על דברי הנביאים נואש אין מיחוש נואשתי בדבריכם · נואש נוקלייי"ר בלעז : (כו) כי ימצ' · בתחלה כשהוא נמצא גנב והוא היה מוחזק נאמן כך ת"י : (כז) ובעת רעתם יאמרו· אלי קומה והושיענו וכן ת"י ובעידן דבישתא אתיא עליהון כפרין בטעותהון ומודן קדמי ואמרין רחם עלנא ופרוקנא : (כח) מספר עריך היו אלהיך. בכל עיר ועיר אלוה אחר : (כט) למה תריבו . איך תבואו להתווכח בריב ולומר לא חטאנו : כולכם פשעתם בי · אף הצדיקים במשמע היינו דאמרי אינשי בהדי הוצא לקיא כרבא

מצודת ציון

וחשק : שאפה · ענין משיכה אל בית הבליעה וכן שאפו רוח כתנים (לקמן יד) : רוח · כן נקרא האויר : תאנתה · ענין צער ואבלות כמו תאניה ואניה (איכה ב) : ייעפו · ענין יגיעה : (כה) מנעי · חדלי : מיחף · כן נקרא ההולך מבלי מנעלים וכן ערום ויחף (ישעיה כ) : וגרונך · מלשון גרון ונוחר : נואש · מלשון יאוש ועזיבת הדבר וכן אמרו נואש (לקמן יח) : זרים · מלשון זר ונכרי : (כו) הובישו · מל' בושה : (כז) אבי · ענין אדון וגדול וכן אבי דבר גדול הנביא דבר אליך (מ"ב ה) : ילדתני · הוא כמו ילדתנו וכן בטרם הרים ילדו (תהלים צ) : פנו · מל' פנה וסיבוב : עורף

מצודת דוד

נדבקת בעבודת הבעלים עד היום הזה ולא תעזבם : (כד) פרה · הרי את כפרא הזה שלמוד והרגיל במדבר אשר באות נפשה שאפה רוח ר"ל אין מי מכריחה לרוץ ולרדוף אבל היא בחפצה תרוץ ותרדוף בכל עת ומושכת את האויר אל בית הבליעה כדרך הרצים מהרה : תאנתה מי ישיבנה · ר"ל בכל פעם תרוץ ותחזור במרוצה למקומה כאלו היה לה צער ואבלות ודאגה מי ישיבנה למקומה ולזה תרוץ מהרה והוא ענין מליצה : כל מבקשיה · כל המבקשים אותה לתפשה ביד אינם צריכים להתייגעות לרדוף אחריה כי בחדשה שנתמלאה הריונה ימצאו אותה בקלות כי אז היא כבדה ואינה יכולה לרוץ וכן ישראל המה כפרא הזה כי ע"י מעשיהם אשר לא טובים בא עליהם האויב והמה מתוספים למצוא עזר ממצרים למען יוכלו עמוד בארצם אם כן כל הפרוד הזה בא באות נפשם וכן סופם יהיה כסוף הפרא כי האויב הבא עליהם לכבשם לא יהיה לו יגיעה רבה כי בקל יכבשם בחדש המוכן לפורעניות והוא אב שהוקבע בכיה לדורות בזמן המרגלים כמ"ש רז"ל : (כה) מנעי רגלך מיחף . ר"ל ראה לתקן מעשיך ולא תלכי בגולה יחף ולמות בצמא : ותאמרי נואש · אמרת אני מתייאשת מעבודת המקום ולא אשוב אליו כי אוהב אני את הזרים הם עובדת הבעלים : ואחריהם אלך . לעבוד אותם . (כו) כבושת גנב כי ימצא . כמרבית בושת הגנב אשר היה בעת ימצא שהוא גנב אחר שהיה מוחזק לנאמן כן ירבה בושת בית ישראל בעיני העכו"ם על כי היו מוחזקים לעובדי ה' ונמצאו עובדי כוכבים ככל העמים : המה · המון העם : וכהניהם כהני הבעל : ונביאיהם . נביאי הבעל : (כז) אומרים . על אשר אומרים לפסל העשוי מעץ אתה אבי ולצלם מאבן יאמרו אתה ילדתנו כאלו הכוכבים בראו העולם ומלואה : כי פנו אלי עורף . ר"ל אינם שומעים לדברי כאדם המהפך עורף מול רעהו ולא יאבה לשמוע אמריו : ובעת רעתם · בעת בוא עליהם הרעה יתפללו אלי ויאמרו קומה והושיענו מן הרעה : (כח) ואיה . ר"ל והנה אשיב לך איה אלהיך אשר עשית לך בפועל ידיך יקומו הם ויקומו אם יכלו להושיע לך בעת בא עליך הרעה : כי מספר עריך . לפי חשבון מספר עריך עשית צורות של כוכבים אתה יהודה א"כ רבים המה ואף אחד לא ימלא מהם שיוכל להושיעך : (כט) למה תריבו אלי. למה תתרעמו למולי על שאין אני מציל אתכם מן הרעה הבאה הלא כולכם פשעתם בי ואיך לא נסדר ומהו כוונה

רשי

כרבה: (ל) לשוא הכיתי: על חנם כי לא הועיל שיקחו מוסר: אכלה חרבכם: את נביאיכם הרגתם את זכריה וישעיה: (לא) ראו דבר ה': הוליא להם צנצנת המן אמר להם ראו כאן מה דבר ה' מועיל: המדבר הייתי לישראל: ל' תימה הוא לכך נקודה מ"ם רפי וה"א בחטף פתח כלום נדמה לאבותיכם שהוא מדבר כשהלכו בו שהורדתי להם לחם זה דבר יום ביומו: מאפליה. ל' חשך: מדוע אמרו עמי רדנו. נבדלנו ממך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש רבי תנחומא ומנחם פירש רדנו ל' ירידה ועוד פנים אחרים: (לג) תיטיבי. תקשטי עלמך לקראת נואפיך כמו (מלכים ב ט) ותיטב ראשה דאיזבל בפר' יהוא: גם את הרעות למדת: חזרת על כל רוע דרך ללמוד את המקולקלת שבכולם: גם. ל' אפילו: לכן. ל' שבועת אמת אך את הדרך הרעה שבכל הדרכים למדת לעלמך: למדת. הנהגת: (לד) במחתרת מצאתים. לא מצאת אותם במחתרת כשהרגת אותם: מצאתים. כה יאמר לנקבה ל' פעלת. והרבה יש כפתר (יחזקאל י"ו) את נשאתים: כי על כל אלה: שהיו מוכיחים אותך בדברים האלה: (לה) ותאמרי. בלבך: כי נקיתי. אשר זכאה אני נפשי. נשפט אותך. בא עמך במשפט: (לו) תזלי. לשון זלזול: לשנות את דרכך: לעזוב אותי ולסמוך על מצרים לעזרה בימי יהויקים ולדקיהו (לקמן ל"ז): לשנות. ל' שינוי: כאשר בושת מאשור: שסמך אחז עליו ויצר לו ולא חזקו כמה שנאמר בד"ה

נביא

בי נאם־יְהוָה׃ ל לַשָּׁוְא הִכֵּיתִי אֶת־
בְּנֵיכֶם מוּסָר לֹא לָקָחוּ אָכְלָה
חַרְבְּכֶם נְבִיאֵיכֶם כְּאַרְיֵה מַשְׁחִית׃
לא הַדּוֹר אַתֶּם רְאוּ דְבַר־יְהוָה
הֲמִדְבָּר הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל אִם אֶרֶץ
מַאְפֵּלְיָה מַדּוּעַ אָמְרוּ עַמִּי רַדְנוּ לוֹא־
נָבוֹא עוֹד אֵלֶיךָ׃ לב הֲתִשְׁכַּח בְּתוּלָה
עֶדְיָהּ כַּלָּה קִשֻּׁרֶיהָ וְעַמִּי שְׁכֵחוּנִי
יָמִים אֵין מִסְפָּר׃ לג מַה־תֵּיטִבִי
דַּרְכֵּךְ לְבַקֵּשׁ אַהֲבָה לָכֵן גַּם אֶת־
הָרָעוֹת לִמַּדְתְּי אֶת־דְּרָכָיִךְ׃ לד גַּם
בִּכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ דַּם נַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים
נְקִיִּים לֹא־בַמַּחְתֶּרֶת מְצָאתִים כִּי
עַל־כָּל־אֵלֶּה׃ לה וַתֹּאמְרִי כִּי נִקֵּיתִי
אַךְ שָׁב אַפּוֹ מִמֶּנִּי הִנְנִי נִשְׁפָּט
אוֹתָךְ עַל־אָמְרֵךְ לֹא חָטָאתִי׃
לו מַה־תֵּזְלִי מְאֹד לְשַׁנּוֹת אֶת־דַּרְכֵּךְ
גַּם מִמִּצְרַיִם תֵּבֹשִׁי כַּאֲשֶׁר־בֹּשְׁתְּ

(Masorah margin: ל' ר"פ · ל' · י' מלין בתרי טעמי · כ' · ל' וחסר ו' · י"א · ל' חסר כלישנ' · למרת ק' · ל' מ"ל. ב' · כ' ודע · ב' · כ"ז · ס' · י"ז · ל' · ל')

תרגום

במימרי אמר יי׃ ל למגן
אלקיתי ית בניכון אולפן לא
קבילו קטלת חרבכון נבייכון
כאריא דמחבל׃ לא עם
דרא אתון קבילו פתגמא
דיי הא כמדבר צדי דלית
ביה הנאה והוה מימרי
לישראל אם כארע תורבא
מה דין אמרו עמי
איטלטילנא לא נתוב עוד
לפולחנך׃ לב האפשר
דתתנשי בתולתא תקונה
כלתא קישוטהא ועמי שבקו
פולחני יומין דלא מנין׃ לג מה
משתפרא באורחתיך למעבד
רחמי לאתחברא בעממיא
בכן אף ית בישן אליפת
מן אורחתיך׃ לד אף בסתרא
אשתכחת דאשדת דם זכאין
דם נפשת דמסכנין זכאין
לא כמא דמשכחין
במחתרתא אלהין על כל
אלין עבדת׃ לה ואמרת ארי
זכיתי ברם תב רוגזיה מני הא אנא עביד עמיך פורענות דין על דאמרת לא חטיתי׃
לו מה את מסתכלא לחדא לקלקלא ית אורחתיך אף ממצרים תבהתין כמא

י' מלין בתרי טעמי פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח במי"א מקומות שישרתנה כאיילת וסי' נמסר בסדר פנחס ושם נמסר י"א כי יש ספרים מוסיפי' לאפנים להם קורא הגלגל׃

תולדות אהרן לשוא הכיתי. שבת לג כתובות עב׃ נשפט אותך׃ (תענית סס)׃

רדק

כלכם פשעתם בי ופי' כלכם גדוליכם וקטניכם וי"ת ענין דין למה אתון מדמן למדן לקבל פתגמי: (ל) לשוא. אמר בניכם לפי שאמר כלכם אמר למה אתם מריבים אלי ואם תאמר למה אני מכה אתכם ביד האויבים אתם פשעתם בי ואם שאמרו למה אני מכה בניכם הנה שהם למדים מקטנותם לדבר שוא ואם מיסרים אותם נביאי ה' מוסר לא לקחו אם כן למה תריבו אלי ויונתן תרגם לשוא למגן כלומר בחנם הכתי אותם כי מוסר לא לקחו ורז"ל פי' לשוא על עסקי שוא שאמרו בעון נדרים בנים מתים שנאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו: אכלה חרבכם נביאיכם. יש מפרשים כי אמר זה על זכריה ועל אוריה הנביאים שהרגום ואין זה הפי' נכון כי לא היה אומר נביאיכם כי לא היו נביאיהם אלא נביאי השקר כמו שאמר כהניהם ונביאיהם אלא הנכון כמו שפירש אדוני אבי ז"ל אמר נביאיכם שהם נביאי השקר אתם הרגתם אותם בשמעכם דבר ה' ונבואתו' גרמה לכם אבוד הנפשות לפיכך אמר כאריה משחית שמשחית הבשר וקורעו קרעים בטרפו כן אתה השחתם אותם בנפשות' ובגופותם: (לא) הדור. הה"א ה"א הקריאה כה"א שקבל חקה אתם לכם: ראו דבר ה'. הבינו מה שהוא אומר לכם כי יש ראיה בלב כמו ולבי ראה הרבה ראה דבריך טובים והדומים להם, ובדרש כי צנצנת המן הראה להם לפיכך אמר להם ראו ולא אמר שמעו: המדבר הייתי. אם הייתי להם כמו המדבר או ארץ מאפליה שלא ימצא בהם האדם צרכו אלא כל צרכם וספוקם מצאו כי כל זמן שהלכו אחרי אם כן מדוע אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו ממשלה מלכים ושרים לא נבא עוד אליך, רדנו מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה, מאפליה מלה אחת בשוא הלמ"ד ונקודתה מחלוקת בין הספרים יש ספרים שנקוד' מאפלי' המ"ם בפתח והאל"ף בשוא ויש ספרים שנקוד בהם מאפליה המ"ם בשוא והאל"ף בפתח והפ"א דגושה ופירוש ארץ אפל ולהגדיל האפל סמך אותו למלת י"ה וכן שלהבת י"ה כהררי אל עיר גדולה לאלהים ותהי לחרדת אלהים וי"ת מאפליה חרובה כי היא כמו ארץ אופל שלא ימצא בה דבר ותרגם רדנו אטלטלנא וכן תרגם עניי' מרודים מטלטלין: (לב) התשכח בתולה עדיה. בתולה כלה וכפל הענין במלות שונות כי אין כלה. בעדים וקשורים כ"א בתולה וכן אין בתולה בעדיה ובקשורין כ"א כלה וישראל נמשלו לכלה ביום מעמד הר סיני ואיך שכחו אותו היום והלכו אחרי אלהים אחרים זה כמה ימים ושנים ובאמרו אין מספר הוא להפלגה: (לג) מה תיטיבי. תתקני דרכך לבקש אהבה כלומר אהבת האומות כמו שאמר מה לך לדרך מצרים ומה לך לדרך אשור ומלאת לשון הטבה ברעה כי רוצה לומר תקון הדבר או חזוקו כמו היטב חרה לך כי יטיב את אבי הרעה עליך על הרע כפים להטיב: גם את הרעות. כלומר האומות הרעות למדת את דרכיך כלומר שהרעות מהם והם למדו מרעותיך וכתיב למדתי והוא מאמר האל רוצה לומר למדתי אותך בדרכיך שהן רעות ויבא לך בעבורן רע כאילו למדתי אותן מדרכיך שיוסרו עליך וקרי למדת כמו שפירשנו: (לד) גם בכנפיך. בכנפי בגדך על דרך ויז נלחם על בגדי וכל מלבושי הגאלתי ויונתן תרגם אף בסתרא אשתכחת דאשדיתא דם זכאי תרגם בכנפיך סתרא כמו ולא יגלה כנף אביו שמפרשין אותו סתר אביו והיא אשתו ומה שאמר נמצאו ואמר דם כאילו אמר דמים שהרי אמר נפשות: לא במחתרת. שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים ואת לא מצאת אותם במחתרת למה הרגת אותם והם נקיים: מצאתים. מצאת אותם כי כן תחבר הנקבה הנמצאת עם הכנוי בחירק התי"ו: כי על כל אלה. טעמו דבק עם הפסוק הבא אחריו: (לה) ותאמרי. אמר כי על כל אלה אני מוכיחך על שאת הולכת אחרי העמים ועובדת אלהיכן ושופכת גם כן דם נקי ואת אומרת כי נקית ממעשים רעים ושב אף האל ממני ולא ירע לי עוד ובזה עוך כפול כמה שאמר החכם כפירת העון שתי עונות ובזה אני נשפט אותך ומענישך בזה על אמרך לא חטאתי: (לו) מה תזלי. פרשו

מצודת דוד

הנמצא לכם: (ל) לשוא. על חנם הכיתי את בניכם כיון שעכ"ז לא לקחו האבות מוסר ועדיין עומדים במרדם וכל עלם כוונת הכאת הבנים היה למען יוסרו האבות: אכלה. כי חרבכם הרבה את נביאיכם כי הרגו את ישעיה ואת זכריה: כאריה משחית. כאריה המשחית בני אדם: (לא) הדור אתם. אתם בני הדור ראו בהבנת הלב את מצות ה' אשר יש תשלום גמול עליהם: המדבר. וכי עד הנה הייתי לישראל כמדבר וארץ מאפליה אשר לא ימצא שמה די צורך האדם ר"ל וכי לא היה ספוק בידי לשלם גמול טוב על המצות שעשו: רדנו. הנה נבדלנו ממך ולא נבוא עוד אליך: (לב) התשכח. וכי הדרך הוא שתשכח הבתולה להשים עדיה עליה להתקשט בו וכי תשכח הכלה את קשוריה הם סוסי השמי שקושרת שערה בהם להתקשט והאומר הלא אין דרך האדם לשכוח דבר הנצרך לו ביותר: ועמי. אבל עמי שכחו אותי ימים הרבה ואין מספר להם עם שזהו עיקר חייהם על האדמה: (לג) מה תיטיבי דרכך. מה תתקני מנהגך בעבודת הבעל לעשות בדמיון גמול אל מעשה העכו"ם לבקש עמהם אהבה בעשותך כמעשיהם: לכן. באמת גם את העכו"ם הרעות למדת אתה את מנהגיך ר"ל אתה הרעות לעשות יותר מכולן ואף להרעות שבהן למדת להרשיע יותר כמוך: (לד) גם בכנפיך. גם בכנפי בגדיך נמלאו דמי נפשות אביונים נקיים מעון מיתה ועל חנם הרגתם: לא במחתרת מצאתים. דמי הנפשות האלה לא מצאתים במחתרת ובמקום נסתר כי אם בגלוי: על כל אלה. הכנפים המוזכרים למעלה: ר"ל לא עשית הדבר בהסתר כי אם בפרסום רב מבלי בוש: (לה) ותאמרי. ר"ל אם אמנם כל אלה עשית בפרסום איך תאמרי לא כן הוא כי נקי אני מעבירה ואין האמת עם הנביאים שאומרים שחרה בי אף ה' אך שב אפו ממני הואיל ואני מנוקה מעון: הנני נשפט אותך. לכן הנני מתווכח עמך גם על מה שתכחש לומר לא חטאתי ר"ל מלבד גמול החטא אוסיף עוד עונש על מה שתכחש חטאיך ושעונש הזה תסבב לעיכוב כי בזה יודע שששו כדבר הזה: (לו) מה תזלי מאד: למה תרבי ללכת לבקש עזר מן המצרים: לשנות את דרכך: פעם

מצודת ציון

עורף. הוא אחורי הפנים והצואר: (כט) תריבו. ענין תרעומות ותלונה: (ל) לשוא. לחנם: (לא) ראו. יאמר גם על הבנת הלב וכן ולבי ראה הרבה חכמה (קהלת א): מאפליה. מלשון אופל וחושך וכפל לסגדיל הדבר סומכו למלת יה וכן שלהבת יה (ש"ה ח) והיא כמו מדבר וכפל הדבר במ"ש: רדנו. ענין ההבדל ממקום הדבוק כמו רדה הדבש (שופטים יד): (לב) עדיה. מל' עדי ותכשיט: (לג) תיטיבי. ענין תקון כמו ותיטב את ראשה (מ"ב ט): דרכך. מנהגך: (לד) בכנפיך. שולי הבגד: במחתרת. ר"ל במקום נסתר והיא מלשון חתירה ותפירה כמו אם במחתרת ימצא הגנב (שמות כב): (לה) נשפט. ענין ויכוח וכן כי בהם ה' נשפט (ישעיה סו): (לו) תזלי. ענין הלוך כמו אזלו מים מני ים (איוב יד): מאוד. היא כמו הרבה: לשנות. מלשון השנות

רד"ק

פירשו אזל והוא ענין הלוך כתרגומו אמר מה תזלי הנה והנה לבקש עזר ותשנה את דרכך פעם לאשור פעם למצרים ומה שאמר מאד כמו שאמר מה תיטיבי דרכך כמו שפירשנו : כאשר בושת מאשור · שלא לו אחז שחד ואומר בדברי הימים ויצר לו ולא חזקו וכן בימי חזקיהו תפש כל ערי יהודה הבצורות ואמר גם כן תבושי ממצרים שנתן יהואחז שחד לפרעה נכה והעריך את הארץ לתת השחד ויעזור לו ממלך בבל ולא הועיל כי יצאו גדודי כשדים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת כי לקח מלך בבל מנחל מצרים והנה בושה יהודה מעזרה וכשל עוזר ונפל עזור לפיכך אמר זה הפסוק : (לז) גם מאת זה תצאי · רוצה לומר מן המקום הזה שלא יועילוך מבטחיך שהיית בוטחת בהם : ולא תצליחי להם . רוצה לומר בעזרם ומה שאמר וידיך על ראשך כי כן דרך האשה המוכה שצועקת על פידה הולכת וידים על ראשה כמו שאמר בתמר ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה וי"ת ובהיתת חוביך על רישיך : (א) לאמר . ענינו עם כי מאס ה' הוא מאס בך בעבור מבטחיך ואומר לך הן ישלח איש את אשתו : חנוף תחנף הארץ ההיא : שיעשה בה זה המעשה כמו שאמרה תורה כי תועבה היא לפני ה' ולא תחטיא את הארץ כן אמר הנה חנוף תחנף הארץ כלומר תחטא : ואת זנית רעים רבים ושוב אלי . במקומות רבים המשיל הכתוב כנסת ישראל לאשה והקב"ה בעלה כלומר שלקחה לו לעם נחלה והוא לו כאשה והוא לה כבעל וכמו האשה שזונה תחת בעלה שהיא חייבת כן ישראל שהלכו אחרי עמים רבי' ודבקו בטעותם קורא הכתוב זה זנות וזה הענין נמצא בנביאים שדברו בזה המשל וקראו ענין זה ענין זנות ושמשו בו בכל לשון של זנות וזה הרבה בספר יחזקאל אמר ואחר שהלכת לבעלים איך תשובי אלי עוד ואפילו תשובי בתשובה לא תוכלי לשוב אלי עד שתגלי מארצך ותשבי שם ימים רבים עד תשכחי עונך הראשון ולא יעלה על לבך עוד עבודת אלילים ואחר כן תשוב אלי ואשוב אליך : (ב) שאי . שפים מקומות גבוהים כמו ההרים הרמים והגבעות הנשאות כי כן היה דרך עובדי עכו"ם בזמן ההוא כמו שכתוב: שגלת · כתיב שכבת קרי כמו ישגלנה ישכבנה לשון נקיה וכבר פירשנו כי לשון הזנות והשכיבה הוא ענין העכו"ם : על דרכים ישבת להם : פי' לעובדי עכו"ם כלומר ישבת מיחלת עוברי דרכים שהם מכמה מקומות רוצה לומר עם ועם עובד אלהיו ואת התאוית לכלם לעבדם כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : במדבר . כי כן דרך הערביים השוכנים במדבר יושבים להם על הדרכים מיחלי השיירות העוברות למכור מהם ולקנות מהם וי"ת שפים נגרין כמו נגרי בריתא בתלמוד ותרגום לא שכבת לא אתחברת ליך למפלח וגו' כנעמוד : בזנותיך בסימן רבוי אחד לבד והדומים לא כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : (ג) וימנעו רביבים . הוא המטר והוא היורד במרחשון והוא הנקרא יורה ומורה וכן בדברי רז"ל יורה במרחשון ומלקוש בניסן כי אלה שני הזמנים הם זמני המטר לצורך התבואה וברוב הזמנים רוב המטר יורד במרחשון לפיכך נקרא ירח בול מענין מבול ונקרא המטר ההוא רביבים במקום שקראו במקום אחר יורה וענין הפסוק אומר כי נמנעו הגשמים מפני מעשיכם הרעים כמו שאמר בתורה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו' וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ועם כל זה שמנעתי הרביבים בעונך ומלקוש לא היה לא נכלמת ממעשיך והיה לך מצח כאשה זונה שאינה בושה מנאפופיה ומרימה מצח ומעיזה פניה אף על פי שהנביאים מוכיחים אותך ואומרים לך בושי ממעשיך ראוי היה שתבושי בעבור' עם כל זה מאנת הכלם וזהו שאמר מאנת כלומר שהיית ממאנת בתוכחת הנביאים ולא בושה מפניהם ורז"ל דרשו הפסוק ואמרו אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנאמר וימנעו רביבים וגומר ות"י ותוקפא כאתתא נפקת ברא הוה לך ועז פנים יקרא חציף בלשון רז"ל : (ד) הלא מעתה קראתי · כתיב ביו"ד כאילו הוא מדבר בעדו וקרי בלא יו"ד כמו לנמצא ופי' הכתוב אמר הלא מעתה כלומר היה לך מעתה לקרוא לי אבי כיון שקראתי לך ע"י נביאי בני היה לך לענות ולומר לי אבי אלוף נעורי אתה ולא עשית כן ופי' הקרי אמר הלא מעתה כיון שראית שעצרתי הגשמים היה לך לשוב אלי ולקרוא לי אבי אלוף נעורי אלופי וגדולי מימי הנעורים והוא זמן יציאת מצרים כי אז נכנסו ישראל תחת כנפי השכינה ונתחנכו במצותיו ובידיעת אלהותו כמו הנער הנכנס ללמוד ומחנכין אותו בידיעת תורה וחכמה ותרגם יונתן אלוף נעורי פרקי דמן עלמא : (ה) הינטור · אמר הנביא אם עשית זה הינטור האל לך לעולם עונך אם ישמור לנצח אלא לא יעשה זה אלא בשובך אליו ישוב אליך ויטיב לך ואת לא עשית כן אלא דברת ותעשי הרעות ותוכל · דברתי כתיב ביו"ד אמר הנביא דברתי לך לשוב ולא עשית אלא הרעות לרשות ותפשי

ירמיה

מֵאַשּׁוּר׃ לז גַּם מֵאֵת זֶה תֵּצְאִי וְיָדַיִךְ עַל־רֹאשֵׁךְ כִּי־מָאַס יְהוָה בְּמִבְטַחַיִךְ וְלֹא תַצְלִיחִי לָהֶם׃

ג א לֵאמֹר הֵן יְשַׁלַּח אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהָלְכָה מֵאִתּוֹ וְהָיְתָה לְאִישׁ־אַחֵר הֲיָשׁוּב אֵלֶיהָ עוֹד הֲלוֹא חָנוֹף תֶּחֱנַף הָאָרֶץ הַהִיא וְאַתְּ זָנִית רֵעִים רַבִּים וְשׁוֹב אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃ ב שְׂאִי־עֵינַיִךְ עַל־שְׁפָיִם וּרְאִי אֵיפֹה לֹא שֻׁגַּלְתְּ עַל־דְּרָכִים יָשַׁבְתְּ לָהֶם כַּעֲרָבִי בַּמִּדְבָּר וַתַּחֲנִיפִי אֶרֶץ בִּזְנוּתַיִךְ וּבְרָעָתֵךְ׃ ג וַיִּמָּנְעוּ רְבִבִים וּמַלְקוֹשׁ לוֹא הָיָה וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ מֵאַנְתְּ הִכָּלֵם׃ ד הֲלוֹא מֵעַתָּה קָרָאתִי לִי אָבִי אַלּוּף נְעֻרַי אָתָּה׃ ה הֲיִנְטֹר לְעוֹלָם אִם־יִשְׁמֹר לָנֶצַח הִנֵּה דִבַּרְתִּי וַתַּעֲשִׂי הָרָעוֹת וַתּוּכָל׃

(שכבת ק' · קראת ק' · דברת ק')

תרגום

דְּבַהֵיתַת מֵאַתּוּרָאָה׃ לז אַף מִלְוַת דֵּין תִּפְּקִין וּבְהֵיתַת חוֹבַיִךְ עַל רֵישִׁיךְ אֲרֵי רְחֵיק יְיָ רוֹחֲצָנַיִךְ וְלָא תַצְלְחִין לְהוֹן׃ א לְמֵימַר הָא יִפְטַר גְּבַר יַת אִתְּתֵיהּ וּתְהַךְ מִלְוָתֵיהּ וּתְהֵי לִגְבַר אוּחֲרָן הַאֶפְשַׁר דִּיתוּב לְוָתַהּ עוֹד הֲלָא מֵיחַב תְּחוּב אַרְעָא הַהִיא וְאַתְּ טְעֵיתָא וְאִתְחַבַּרְתְּ לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְתוּבוּ מִכְּעַן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃ ב זְקוּפִי עֵינַיִךְ עַל נַגְרִין וַחֲזַא הֵיכָא לָא אִתְחַבַּרְתְּ לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא עַל אוֹרְחַת בֵּית מִישְׁרֵיהוֹן אוֹרִיכַתְּ לְהוֹן כַּעַרְבָאֵי דְשָׁרָן בְּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא וְחַיֶּבְתְּ אַרְעָא בְּטַעֲוָתִיךְ וּבְבִישָׁתִיךְ׃ ג וְאִתְמְנָעוּ רְסִיסַיָּא וּמַלְקוֹשָׁא לָא הֲוָה וְחוּצְפָּא כְּאִתְּתָא נָפְקַת בָּרָא הֲוָה לִיךְ מְסָרְבַתְּ לְאִתְכְּנָעָא׃ ד הֲלָא מִכְּעַן תְּצַלִּין קֳדָמַי רִבּוֹנִי אַתְּ פָּרְקִי דְמִן עָלְמָא׃ ה הַאֶפְשַׁר דְּתִתְנַטְרוּן לִיךְ חוֹבַיִךְ לְעָלַם אִם תִּתְקַף עֲלָךְ מְחָא לְאַפְרֵשׁ הָא מַלֵּילְתְּ וַעֲבַדְתְּ בִּישָׁן

רש"י

(בד"ה כח) : (א) לאמר הן ישלח וגו' : יש לי לומר שאין עוד את ראוי לי כי כן דרך המשלח את אשתו והלכה לה וגו' : ואת זנית רעים רבים . עם אוהבים רבים ואעפ"כ שובי אלי : ושוב אלי · כמו שובות ולשוב אלי אני עוסק בך : (ב) שפים : יבלו מים : לא שוגלת : ל' פלגש : ישבת להם : להיות נכונה לקראתם : כערבי . יושב אוהלים שהוא תמיד מלוי בחוץ במדברות ועל שם כך הוא קרוי ערבי שסוכן בערבה : (ג) ומלקוש . כמטר היורד בניסן על המלילות ועל הקשין ומלקיש ערדיי"א בלעז : (ד) הלוא מעתה . הלואי שבת מרעתך וקראת לי אבי ואם תעשי כך הינטור לך אדוניך לעולם את אשר חטאת לו אם ישמור לנצח לא ישמור : (ה) הנה דברת . בפיך לא נבוא עוד אליך ואותה הרעה תעשי ולא תתני לב לשוב : ותוכל . ונלאת למרוד

רעים ח' בקריאה וסי' לאם הן ישלח איש את אשתו . לחלק יגיד רעים · הן יוסיף רעים רבים · איש רע להתרועע · אכלו רעים שתו ושכרו דודים : ותוכל ג' קמצין וסי' כי שרית עם אלהים ועם אנשים . ותעשי הרעות ותוכל . פתיתני ה' ואפת :

תולדות אהרן כן שלחי יומא פו סנהדרין קו : ותחניפי ארץ (תענית סו) : וימנעו רביבים . תענית ז יבמות עח : ומצח אשה . ערכין טו (יומא טו סנהדרין כג קידושין סם) . אלוף נעורי · חגיגה טו :

מצודת ציון

השתנות : (א) ישלח · ענין טרוד וגרושין וכן ושלחה מביתו (דברים כד): חנוף תחניף · ענין חיוב ואשמה כמו ולא תחניפו את הארץ (במדבר לה): (ב) שפים · כן נקראו המקומות הגבוהות כמו אפתח על שפים נהרות (ישעיה מא): איפה · אי פה וכן איפה הם רועים (בראשית לז) : שגלת · ענין משכב המשגל וכן ואיש אחר ישגלנה (דברים כח) : להם : לצרכם : כערבי · שם אומה : (ג) רביבים · הוא המטר החזק וכן כרביבים עלי עשב (שם לב) : ומלקוש · כן נקרא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות וכן יורה ומלקוש (שם יא): ומצח · היא הפדחת: מאנת · מל' מיאון : הכלם · מלשון כלימה : (ד) אלוף · שר ואדון וכן אל תבטחו באלוף (מיכה ז) : (ה) הינטור · ענין שמירה כמו נוטרה את הכרמים (ש"ה א) : לנצח

מצודת דוד

פעם לאשור פעם למצרים : גם ממצרים תבושי · על אשר לא תמצא עזר על ידו כאשר בושת מאשור · כי אחז מלך יהודה שלח מלאכים למלך אשור לעזור לו והיצר לו עוד כמ"ש ויבוא וכו' מלך אשור ויצר לו ולא חזקו (דה"ב כח) : (לז) גם מאת זה : כמו שיצאת בדאגה וביללה מאת מלך אשור כן תצאי ממלך מצרים בדאגה וידיך יהיו מונחים על ראשך כדרך המקונן : כי מאס ה' במבטחיך · דבר שנאוי ונמאס בעיני ה' מה שאתה בוטח בעזרת המצרים ולכן לא תהיה לך הצלחה להם למצוא חן בעיניהם להיות לך לעזר מול הקמים עליך : ג (א) לאמר · ר"ל מהראוי לאמר לישראל את זאת הנה אם יגרש איש את אשתו והיתה הלכה מאתו והיתה לאיש אחר ואף אם לא בא עליה : הישוב . וכי יוכל בעלה הראשון לשוב עוד אליה לקחתה אחר שמת השני או גרשה הלא בעבור עון כזה מתחייב להארץ ההיא הנעשה בה כזאת וקבל גמולה משלם : זאת . אבל אתה ישראל עם כי בעונך חטאתי זנית באיסור עם אוהבים רבים ר"ל עם כי עבדת עכו"ם חלוקות עכ"ז שוב אלי ואקבלך בתשובה : (ב) שאי עיניך · הרימי עיניך לראות על ההרים הגבוהים וראי איה המקום אשר לא שכבת שמה עם נואפים ר"ל אשר לא עבדת שמה עם עכו"ם : על דרכים וגו' . לפי שהמשילה לזונה אמר לשון המושל באמת היושבת על הדרכים להיות מזומנה אל הנואפים ור"ל היית ממציאה עצמך לכל מין עכו"ם : כערבי במדבר . כערבי הזה הרגיל לשבת במדבר במקום שעוברים אנשים כן הושבת עצמך על הדרכים להסתכל עם הנואפים : ותחניפי ארץ · עם זנותך לעכו"ם וגם עם רעתך חייבת את הארץ להיות חרבה ושוממה : (ג) וימנעו : הלא בעונך נמנעו הרביבים ולא היה המלקוש ואם כן היה לך לשום בוש במעשיך : ומצח . אבל יש לך מצח כדרך אשה זונה שאינה מכסה פניה מלאה בושה כן לא תבוש בדבר בושה : מאנת הכלם : מאנת להיות נכלם ובוש ממעשיך : (ד) הלוא מעתה : הלא בעת מנעתי הגשמים בעונך קראת לי בפה אבי ואמרת עלי אלוף נעורי אתה ר"ל אתה היית האדון שלי מעת נעורי : (ה) הינטור · ואמרת בתפלה וכי ינטור לעולם וכי ישמור לנצח : הנה דברת . הנה הדברים האלה דברת בפיך לבד אבל

רשי

למרוד: (ו) משובה. נלחת ומוכחת בימי יאשיה המלך כשאוני להחזיר עשרת השבטים הראית אשר עשתה משובה ישראל השובבה אנבוייאי"ש בלעז: ישראל. עשרת השבטים: הולכה היא. בעודה על אדמתה קודם שגלתה בימי חזקיה עם הושע בן אלה: הולכה. היתה הולכת על כל הר גבוה: ותזני שם. לעכו"ם. ותזני כמו ותזן יו"ד יתירה: (ז) ואמר. על ידי נביאי עמוס והושע בן בארי ושאר נביאים אלי תשוב: ותרא בגודה אחותה יהודה. כל זה. בגודה קשה ממשובה ישראל שהם ראשונים לקילקול ולא ראו פורענות ללמוד ממנו ולשוב קרויין משובה יהודה שראו שגלו אלו ולא לקחו מוסר קרוין בגודה: (ח) וארא. כי על כל אודות וגו'. נקודות טעמי מקרא זה מלמדין על פירושו ישראל נקוד זקף מובדל משלחתיה שלחתיה נקוד זקף גדול לעצמו וזה פירושו וארא נסתכלתי בה ליפרע ממנה ולמה כי על כל אודות אשר נאפה משובה ישראל ומה היתה נקמתי שלחתיה מעל פני ולא יראה בגדה יהודה שראתה בפורענות של שומרון לתת לבה לשוב: (ט) ותנאף את האבן. וטעת עם פלחי אבניא ואעיא. וי"ת מקל זנותה ל' קלות מדקלילא בעינהא טעוותהא: (י) וגם בכל זאת. שראו בקלקלת פורענות חבריהם: כי אם בשקר. דורו של יאשיה מראין עצמם שהם צדיקים והם רשעים היו צרים צורות של עכו"ם על דלתותיהם מכפנים חציה על זו וחציה על זו וכשהיו מבערי עכו"ם בודקים היה הדלת פתוח ולא היו מכירין בה: (יא) צדקה נפשה משובה ישראל. נקתה ופטרה עצמה מן הדין שלא

ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ
הַמֶּלֶךְ הֲרָאִיתָ אֲשֶׁר עָשְׂתָה מְשֻׁבָה
יִשְׂרָאֵל הֹלְכָה הִיא עַל־כָּל־הַר גָּבֹהַּ
וְאֶל־תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וַתִּזְנִי־שָׁם׃
ז וָאֹמַר אַחֲרֵי עֲשׂוֹתָהּ אֶת־כָּל־אֵלֶּה
אֵלַי תָּשׁוּב וְלֹא־שָׁבָה וַתִּרְאֶה (ותרא ק')
בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה׃ ח וָאֵרֶא כִּי
עַל־כָּל־אֹדוֹת אֲשֶׁר נִאֲפָה מְשֻׁבָה
יִשְׂרָאֵל שִׁלַּחְתִּיהָ וָאֶתֵּן אֶת־סֵפֶר
כְּרִיתֻתֶיהָ אֵלֶיהָ וְלֹא יָרְאָה בֹּגֵדָה
יְהוּדָה אֲחוֹתָהּ וַתֵּלֶךְ וַתִּזֶן גַּם־הִיא׃
ט וְהָיָה מִקֹּל זְנוּתָהּ וַתֶּחֱנַף אֶת־
הָאָרֶץ וַתִּנְאַף אֶת־הָאֶבֶן וְאֶת־הָעֵץ׃
י וְגַם־בְּכָל־זֹאת לֹא־שָׁבָה אֵלַי
בָּגוֹדָה אֲחוֹתָהּ יְהוּדָה בְּכָל־לִבָּהּ כִּי
אִם־בְּשֶׁקֶר נְאֻם־יְהוָה׃
יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי צִדְּקָה נַפְשָׁהּ

וְאַסְגִּית׃ ו וַאֲמַר יְיָ לִי בְּיוֹמֵי
יֹאשִׁיָּה מַלְכָּא הַחֲזֵיתָא מָה
דַעֲבָדוּ דְמִתְחַסְנִין לְמֵיתַב
לְפוּלְחָנִי דְבֵית יִשְׂרָאֵל אָזְלִין
אִינוּן עַל כָּל רָמָא מְנַטְּלָא
וּלְתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף טַפְּלְחִין
אֲעָן לְטַעֲוָתָא׃ ז וַאֲמָרִית
בָּתַר דַעֲבָדוּ יַת כָּל אִלֵּין
לְפוּלְחָנִי יְתוּבוּן וְלָא תָבוּ
וַחֲזוֹ מִשְׁקְרַיָא אֲחֵיהוֹן דְבֵית
יְהוּדָה׃ ח וּגְלֵי קֳדָמַי אֲרֵי עַל
כָּל עֵיסַק דְטָעוֹ דְמִתְחַסְנִין
לְמֵיתַב לְפוּלְחָנִי דְבֵית
יִשְׂרָאֵל אַגְלֵיתִינוּן כְּמָה דִיהָבִין
אִגֶּרֶת גֵּט פְּטוּרִין וּמְשַׁלְחִין
וְלָא דְחִילוּ מִשְׁקְרַיָא דְבֵית
יְהוּדָה אֲחֵיהוֹן וַאֲזַלוּ וּטְעוֹ אַף
אִינוּן׃ ט וַהֲוָה מִדְקַלִּילָא
בְּעֵינָהָא טַעֲוָתָהָא וְחַיֵּבַת יַת
אַרְעָא וּטְעָת עִם פַּלְחֵי אַבְנַיָא
וְאָעַיָא׃ י וְאַף בְּכָל דָא לָא
תָבוּ לְפוּלְחָנִי מִשְׁקְרַיָא
אֲחֵיהוֹן דְבֵית יְהוּדָה בְּכָל לִבְּהוֹן אֱלָהֵין בְּשִׁקְרָא אֲמַר יְיָ׃ יא וַאֲמַר יְיָ לִי זַכִּיאוּ

ל' והס' · ותרא ק' · מ"ע · ב' · יל"ל ב' · ב' · ל' חס' בקילותא · ג"ר"פ בספ' · ב' בסיפר' · ד' בטעם בסיפרא. ל'

שלחתיה ב' וסי' איזה ספר כרתות אמכם. ואתן את ספר כריתותיה: ויאמר ה' אלי ד' בטעמא בסיפרא וסי' נמסר בריש סיפרא:

תולדות אהרן אשר נאפה. עקידה שער מח: מקל זנותה. (תלה נח):

רדק

ותעשי הרעות וקרי דברת בשוא התי"ו כמו הנמצאת אמר הנביאה הנה דברת לעשות רעות ועשית כמו בדברת: ותוכל. תרגם יונתן ואסגית כלומר הרבית לעשות רעות בכל יכלתך וזהו הפירוש הוא נכון אמר עשית הרעות כמו שיכולת עשות או פירושו כאשר יכולת לעשות ויש וי"ו במקום כאשר כמו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי ובאמרו ותעשי לשון נקבה ותוכל לשון זכר כן הוא מנהג המקרא במקומות רבים כשדובר כנגד כנסת ישראל ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסה ולשון זכר כנגד העם והכל אחד ואדוני אבי ז"ל פירש שני אלו הפסוקים כן הלא מעתה קראת לי אבי מעתה מקרוב כשחזר יאשיה המלך בתשובה ושבו אנשי יהודה עמו מוכרחים היו כמו שהוא מפורש שאמר בכל זאת לא שבה אלי בגוד' אחותה יהוד' בכל לבה כי אם בשקר. הינטור לעולם כך היו אומרים הם והנביא אומר להם הנה דברת ועשית הרעו' ותוכל: (ו) ויאמ'. בימי יאשיהו המלך. למה אמר זה והלא ידוע כי בימי יאשיהו נתנבא אלא לפי שנתנב' אף בימי יהויקי' ובימי צדקיהו אמר כי נבואתו היתה בימי יאשיהו קודם שעשה תשובה יאשיהו ויהודה שהרי יאשיהו בער עכו"ם מן הארץ וכאן הוא אומר ותנאף את האבן ואת העץ אם כן הנבואה נאמר' קוד' התשובה ומה שאמר בכל זאת לא שבה אלי כי אם בשקר שדומה שעשו תשובה אלא שעשו אותה בשקר אפשר כי בתוכחו' הנביא ירמיה שהתנבא עליה' אפשר ששבו מקנאה בנראה ובגלוי לא בסתר זהו שאמר בשקר וגם יש לפרש שנבואה זו נאמרה אחר התשוב' ואף על פי שאומר כיאשיהו אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו יאשיהו הוא שב בכל לבבו אבל אנשי דורו שבו מוכרחים מאימת המלך וזהו שאמר לא שבה אלי כי אם בשקר: הראית אשר עשתה. זה לא היה בימי יאשיהו שכבר גלו ישראל בשנת שש לחזקיהו ואיך ראה ירמיהו מה שעשו ישראל קודם גלותם והלא בתחלת נבואת ירמיהו היה לגלות ישראל כ"ג שנה והוא אמר לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואם כן נפרש הראית שמעת או הידעת כמו וירא יעקב כי יש שבר במצרים והדומים לו או נפרש אשר עשתה על השארית הנמצא מישראל מפוזרין בארץ מגרים וממנשה ומזבולון ומנפתלי שהיו שם בימי יאשיהו כאמר בדברי הימים ובערי מנשה ואפרים ושמעון ועד נפתלי ואמר אשר אספו הלוים שומרי הסף מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל. משובה. שב אחר ועניינו מורדת מן שובו בנים שובבים: הולכה היא. לפירוש הראשון פירש שהיתה הולכת היא ולפי' השני כי עתה הלכה היא ולא לקחה מוסר כאשר גלו: ותזני שם. היו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל והוא כמו ותזנה וכן לור ילדך תני ותטאתם מלפניך אל תמחי: (ז) ואומר. אמרתי כיון שעשתה כל הרעות האלה ומצאוה צרות רבות ורעות עליה תתחרט על מעשיה הרעים ותשוב אלי והנה לא שבה עם כל זה: ותרא בגודה אחותה יהודה, כלומר ראתה שעשתה כל זה משובה ישראל ולא שתה אל לבה והכתוב חסר העניין אבל מן הכתוב נבין מה שאינו כתוב וכן פסוקים רבים במקרא כמו נגיד חסר תבונות וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו: ותרא. ותראה כתיב ואחד הוא: בגודה. שם תאר בא בקמץ הבי"ת על דרך היחיד: (ח) וארא. ואני ג"כ ראיתי כי היה ראתה ולא שבה ומה ראתה כי על כל אודות אשר נאפה משובה שלחתיה עם כל זה לא יראה בגודה אחותה יהודה שאלה אותה ג"כ ולא שבה אלי ומה שאמר וארא טעמו נקשר בסוף העניין כי אם בשקר לפניך אמר וארא כי בני אדם לא ראו זה אבל אני ראיתי כי תשובתה בשקר ולא בכל לבה ואני בוחן לב ראיתי כל זה ואתן את ספר כריתותיה אליה והנה אמר ישעיהו איזהו ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה וירמיהו אמר ואתן את ספר כריתותיה אליה פי' המשכש כי ירמיה דבר כנגד עשרת השבטים שנתן להם ספר כריתות שלא יהיה עוד מהם מלך כי בקבוץ גליות אמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם ואמר ולא יחצו עוד לשתי ממלכות אבל ליהודה לא נתן ספר כריתות אלא כבעל שמוציא אשתו מביתו שקצף עליה אבל לא נתן לה ספר כריתות מפני שעתיד להחזירה אליו וכן יהודה עתיד להחזיר המלכות אליו ונוכל לפרש ג"כ לפי שעשרת השבטים לא שבו בשוב הגלות מבבל ועוד משגלו לא יצאו ממקום גלותם והרי להם הגלות מאד הרי הם כאילו נתן להם ספר כריתות ואע"פ שעתידים לחזור אבל שבט יהודה הרי הם כאילו לא נתן להם ספר כריתות שהרי שבו לארצם אחר שבעים שנה וישבו בארצם ת"כ שנה ואע"פ ששבט יהודה לא גלו עדיין הנביא דבר על העתיד ונחמה שמנחם ישראל שהם בזה הגלות שישובו כי לא נמכרו כי הם בעונותיהם ובשובם אל האל ישיב שבותם ואמר כנגד יהודה אי זה ספר כריתות כלומר כי קרובים אתם לשוב אלי כמו ששבתם פעם אחרת כי אין ביני וביניכם כריתות ובשובם ישובו ג"כ שאר השבטים כי דוד ימלוך על כל השבטים וכ"א יחזקאל הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ובשבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיהם לעץ אחד ואפילו שנתן להם ספר כריתות כבר היה הכריתות גדול ולכך גלותם מאד והנה ישיב שבותם עם שבט יהודה: בגדה. בא בצרי עין הפעל על דרך היחיד וכן נוטרה את הכרמים והדומים להם: (ט) והיה מקל זנותה. ענין קלות ואמר המסרה עליו לית חסר בקלילותא ופירושו כתרגומו והוה מדקלילא בעינהא טעוותהא וחייבת ית ארעא וטעת עם פלחי אבניא ואעיא וכבר פירשנו כי לשון זנות ונאוף הנזכר בזה העניין הוא ענין הדבקות בעכו"ם: (י) וגם בכל זאת. בכל זאת שראתה שלחתי אחותה לא שבה אלי בכל לבה וזה קודם תשובת יאשיהו או אחר תשובתו כמו שפי' למעלה בפסוק ויאמר ה' אלי: בגודה. שם תאר היה משפטו בשוא פ"א הפעל כמו קרובה רחוקה ונשאר עם הקמץ כמו שהוא לזכר: (יא) ויאמר ה' אלי צדקה נפשה. אע"פ שחטאה משובה ישראל החלה הנה אחותה יהודה הוסיפה להעות עד שנחשבת אחותה ישראל צדקת כנגדה והוספת החטא ביהודה הוא לבזותם בית האל להכניס שם פסיליהם ואליליהם ולבטל שם עבודת האל ולעבוד עכו"ם בבית עצמו כמו שנאמר באחז שצוה לעשות מזבח בב"ה דמות המזבח אשר בדמשק ובטל עבודת מזבח ה' וגו' ויסגר את דלתות בית ה' ונאמר ויכבו את הנרות וקטרת לא הקטירו ונאמר עליו וגם את בנו העביר באש כתועבות הגוים וכן במנשה נאמר וישתחו לכל צבא השמים ונאמר

מצודת דוד

אבל במעשה עשית הרעות וכל מה שיכולת לעשות מן הרעות עשית ומוסב למעלה לומר איך לא תכלמי אם אין לבך שלם עמי איך תדבר בתפלה כדברים האלה: (ו) הראית. אם נתת לב לראות אשר עשתה עדת ישראל המורדת הם בני עשרת השבטים. ותזני שם. עבדת שם לפסילים: (ז) ואומר. אמרתי לה על ידי הנביאים שוב אלי בתשובה: ולא שבה. לא רצתה לשוב: ותרא. ר"ל ועוד הבגדה אחותה בגודה יהודה ראתה מעשיה ולמדה ממנה: (ח) וארא. ר"ל ואני רואה וגלוי לפני כי עם היות שעל כל אודות אשר נאפה משובה ישראל בעכו"ם שלחתיה וכו' רואה אני שלא יראה ממני בגודה אחותה יהודה ותלך ותזן גם היא בעכו"ם כאחותה ישראל: (ט) והיה מקל זנותה. בעבור הקלות שיש עמה בדבר הזנות לעכו"ם חנפה את הארץ להיות חרבה ושממה: ותנאף וכו'. עשתה עכו"ם מעץ ומאבן: (י) וגם בכל זאת. עם כל הרעה שראתה שבא על ישראל עכ"ז לא שבה אלי וכו' בכל לבה כ"א בשקר מהפה ולחוץ: (יא) צדקה נפשה וכו'. ר"ל עם ישראל

מצודת ציון

נגלה. כמו לעולם: ותוכל. מלשון יכולת: (ו) הראית. הה"א השאלה: משובה. ענין מרד והליכה בדרכי הלב כמו וילך שובב (ישעיה נז): רענן. לחה ורטובה: (ז) בגודה. ענין מרד כמו כל רעיה בגדו בה (איכה א): אחותה. רעותה וחברתה: (ח) אודות. ענינו כמו עסק וכן על אודותי (יהושע יד): נאפה. מלשון ניאוף וזנות: שלחתיה. ענין טירוד וגרושין: ספר כריתותיה. כן נקרא גט האשה וכן וכתב לה ספר כריתות (דברים כד) ע"ש שכורת ומפריד ביני לבינה: ותזן. מלשון זנות: (ט) מקל. מלשון קלות: את האבן. עם האבן: (יב) הלוך. הוא ענין

רד"ק

ונאמר והעביר את בנו באש ושנן ונחש וכשף ועשה אוב וידעוני הרבה לעשות הרע בעיני ה' ונאמר עליו הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו וחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא ירושלם פה לפה תלוים : (יב) הלוך וקראת . אינו אומר לנביא שילך צפונה במקום שגלו עשרת השבטים כי הגלה אותם מלך אשור בחלח ובחבור ועדי מדי והם נפון העולם כלפי מזרח אלא פירוש הלוך ענין זרוז כמו לכה נא אנסכה בשמחה לכו ונפילה גורלות והדומים להם ומה שאמר וקראת ר"ל שיקרא הדברי' האלה בירושלם לפני זקני יהודה ויקרא הדברים כנגד ישראל בגלו כאילו מדבר עמהם פנים בפנים ואמר להם שובה משובה ישראל רמז להם שעתידים לשוב באחרית הימי' וזהו שאמר לא אטור לעולם כלומר שלא ישמור עונם לעולם אלא ישיבם אליו אחר זמן ארוך ויקבצם עם גלות יהודה ומה שאמר לא אפיל פני בכם ר"ל לעולם וטעם לעולם לשנים ללא אפיל פני וללא אטור כי כבר הפיל פניו בהם בגלותו אותם ופני פירוש כעסי כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא פני ה' חלקם והדומים להם ומה שאמר כי חסיד אני ר"ל כי אע"פ שחטאתם והייתם חייבים כליה אני חסיד כמו שאמר במדות האל ורב חסד והחסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי : (יג) אך דעי . אך קודם שאשיבך אני צריך שתדעי עונך ותכירי בעצמך על מה הגליתיך כי בה' אלהיך פשעת וכיון שתכירי זה תשובי אלי ואשובה אליך : ותפזרי . כי לא עבדת עכו"ם אחת לבדה אלא פזרת את דרך לזרים לזה ולזה כמו שאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה : ובקולי לא שמעתם. כי הייתי מתרה בכם תמיד על ידי הנביאים ולא שמעתם : (יד) שובו בנים שובבים. מורדים כמו משובה שפירשנו : כי אנכי בעלתי בכם . כלומר אבעל בכם אחר שגרשתי אתכם ות"י אתרעיתי בכון ואדז"ל פירש בעלתי קצתי לפי שהוא קשור בבי"ת וכן אנכי בעלתי בם נאם ה' ודמה אותו כן בזה הענין בלשון ערבי : אחד מעיר . אפי' יהודי אחד יהיה לבדו בעיר מערי הגוים משם אקחנו וכן אם יהיו אפילו שנים לבדם באומה אחת משם אקחם ואומה נקראת משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה וכן לכל משפחות ממלכות צפונה רז"ל פירשו אחד מעיר מזכה את כל העיר שנים ממשפחה מזכים את כל המשפחה ובזכותן יגאו כלם מהגלות : (טו) ונתתי . כלבי . שירעו אותם כלבי וחפצי לא כרועים הראשונים והם מלכי ישראל ויהודה שהיו מדריכים אותם בדרך רעה ולעבוד עכו"ם אבל אותם הרועים שאתן להם בזמן הישועה ירעו אותם דעה והשכל והרועים הם פרנסי ישראל שיהיו עם מלך המשיח כמו שנאמר בנבואת מיכה והקמונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם : (טז) והיה כי תרבו . לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב כלומר אע"פ שתרבו ופריתם בארץ לא יקנאו בכם הגוים שיבאו להלחם בכם ותצטרכו לצאת למלחמה וארון האלהים עמכם כמו שהיה מנהגם שהיו מוציאים הארון במלחמה ובימים ההם לא יצטרכו לזה כי לא יהיה להם מלחמה עוד ולזה אמר לא יאמרו ולא יעלה על לב ולא יזכרו בו ולא יפקדו ולא יעשה עוד כלומר לזה הדבר להוציאו למלחמה וכת"י ולא יעשה עוד ולא יגיחון ביה עוד קרב : (יז) בעת ההיא . אין צריך לומר שלא יבאו הגוים על ירושלים להלחם אלא יקראו אותה כסא השם ונקוו אליה הגוים לשם ה' ולעבדו לא להלחם ומה שאמר לירושלם אחר שאמר אליה רוצה לומר שיאמר אחד לחברו נלך לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שרירות לבם הרע לא ישראל ולא הגוים : שרירות לבם

רש"י

שלא היה לה ממי ללמוד : (יב) הלוך וקראת וגו' . הלוך כתרגומו אזיל . ל' צווי כמו ליווסו לילך ולחזור עשרת השבטים בימי יאשיהו כמו שאמר למעלה שבימי יאשיהו נאמרה לו נבואה זו וחזרו מקצת מהן בשמונה עשרה ליאשיהו : צפונה . אל המקומות שגלו שם לאשור : פני. רוגזי כן ת"י : (יג) פשעת. מרדת: ותפזרי את דרכיך. ל' זנות פיסוק רגלים למשכבי אשה : (יד) שובבים. אנווישיי"ר בלע"ז שהיינבתם דרככם מרוב כל שהייתם בשלוה ועונג כמו שהוא אומר הפורשים על פי הנבל (עמוס ו) השותים במזרקי יין (שם) : כי אנכי בעלתי בכם. ונקראתם בשמי שאני האדון לכם ואין כבודי להניח אתכם ביד אויבי : (טז) לא יאמרו עוד ארון . כי כל כניסתכם תהא קדושה ואשכון בה כאלו הוא ארון : יפקדו . כמו יזכרו ולא יעשה עוד . מה שנעשה בו כבר בשילה שהביאוהו במלחמה עם פלשתים בימי עלי (ש"א ד) : (יז) ונקוו. ונקבצו לשון מקוה מים : שרירות . ל' ראיה כמו אשורנו (במדבר

מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל מִבֹּגֵדָה יְהוּדָה׃

יב הָלֹךְ וְקָרָאתָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה

צָפֹנָה וְאָמַרְתָּ שׁוּבָה מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל ה׳ כסיפ׳ וג׳ חס׳

נְאֻם־יְהוָה לוֹא־אַפִּיל פָּנַי בָּכֶם כִּי־ ג״ס מ״ל

חָסִיד אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לֹא אֶטּוֹר

לְעוֹלָם׃ יג אַךְ דְּעִי עֲוֺנֵךְ כִּי בַּיהוָה

אֱלֹהַיִךְ פָּשָׁעַתְּ וַתְּפַזְּרִי אֶת־דְּרָכַיִךְ

לַזָּרִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן וּבְקוֹלִי ג׳

לֹא־שְׁמַעְתֶּם נְאֻם־יְהוָה׃ יד שׁוּבוּ

בָנִים שׁוֹבָבִים נְאֻם־יְהוָה כִּי אָנֹכִי

בָּעַלְתִּי בָכֶם וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם אֶחָד ב׳ לא כגריס

מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה וְהֵבֵאתִי

אֶתְכֶם צִיּוֹן׃ טו וְנָתַתִּי לָכֶם רֹעִים

כְּלִבִּי וְרָעוּ אֶתְכֶם דֵּעָה וְהַשְׂכֵּיל׃ ב׳ מ״ל

טז וְהָיָה כִּי תִרְבּוּ וּפְרִיתֶם בָּאָרֶץ

בַּיָּמִים הָהֵמָּה נְאֻם־יְהוָה לֹא־יֹאמְרוּ מ׳ י״ב

עוֹד אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה וְלֹא יַעֲלֶה ג׳

עַל־לֵב וְלֹא יִזְכְּרוּ־בוֹ וְלֹא יִפְקֹדוּ

וְלֹא יֵעָשֶׂה עוֹד׃ יז בָּעֵת הַהִיא ג׳ ל״ג

יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלִַם כִּסֵּא יְהוָה וְנִקְווּ ל׳

אֵלֶיהָ כָל־הַגּוֹיִם לְשֵׁם יְהוָה לִירוּשָׁלִָם

וְלֹא־יֵלְכוּ עוֹד אַחֲרֵי שְׁרִרוּת לִבָּם ל׳

תרגום

נַפְשֵׁיהוֹן דְמִתְחַסְנִין לְמֵיתַב
לְפוּלְחָנִי דְבֵית יִשְׂרָאֵל
מִמְשַׁקְרַיָא דְבֵית יְהוּדָה׃
יב אֱזֵיל וְתִתְנַבֵּי יָת פִּתְגָמַיָא
הָאִלֵין בְּאַרַע צִפּוּנָא וְתֵימַר
תּוּבוּ דְמִתְחַסְנִין לְמֵיתַב
לְפוּלְחָנִי דְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ
כַּד תְּתוּבוּן לָא אֶשְׁלַח רוּגְזִי
בְּכוֹן אֲרֵי מְסַגֵי לְמֶעְבַּד טָבְוָן
אֲנָא אֲמַר יְיָ וְלָא יִתְנַטְרוּן לִיךְ
חוֹבַיִךְ לְעָלַם׃ יג בְּרַם דְעִי
חוֹבִיךְ אֲרֵי בְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ
מְרַדְתְּ וְקַבֵּילְתְּ יַת אוּרְחָתָךְ
אִתְחַבַּרְתְּ לְעַמְמַיָא פָּלְחֵי
כּוֹכְבַיָא תְּחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף
וּלְמֵימְרִי לָא קַבֵּילְתּוּן אֲמַר
יְיָ׃ יד תּוּבוּ בְנַיָא דְמִתְחַסְנִין
לְמֵיתַב אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֲנָא
אִתְרְעֵיתִי בְכוֹן וַאֲקָרֵיב יַתְכוֹן
כְּאִלוּ אַתּוּן מִשְׁתָּאֲרוּן חַד
מִקַרְתָּא וּתְרֵין מִזַרְעִיתָא
וְאָעֵיל יַתְכוֹן לְצִיוֹן׃ טו וְאֶמְנֵי
עֲלֵיכוֹן פַּרְנָסִין עָבְדֵי רְעוּתִי
וִיפַרְנְסוּן יַתְכוֹן בְּמַדַע
וּבְחוּכְמְתָא׃ טז וִיהֵי אֲרֵי תִסְגוּן
וְתִפְשׁוּן בְּאַרְעָא בְּיוֹמַיָא
הָאִינוּן אֲמַר יְיָ לָא יֵימְרוּן עוֹד
אֲרוֹן קְיָמָא דַייָ וְלָא יִסַק עַל
לִבָּא וְלָא יִדְכְּרוּן עוֹד בֵּיהּ וְלָא יְזוּעוּן וְלָא יְגִיחוּן בֵּיהּ עוֹד קְרָב׃ יז בְּעִדָנָא הַהִיא יִקְרוֹן לִירוּשְׁלֵם אֲתַר בֵּית שְׁכִנְתָּא
דַייָ וְיִתְנְהוֹן לְמִפְלַח בַּהּ כָּל עַמְמַיָא לִשְׁמָא דַייָ לִירוּשְׁלֵם וְלָא יְהָכוּן עוֹד בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא׃

צפנה ה' חס' בסיפרא וסי' פיר נם אני רואה ופניו : כי הנני קורא ל משפחות ממלכות : הלוך וקר את הדברים האלה. כי אם תי תגינא דספרא. אליעם הקל . ו

תולדות אהרן הלך וקראת. סנהדרין ק : אנכי בעלתי . יומא פד סנהדרין ט : ופריתם . עקדה שער לא : שובו בנים. יומא פ חגיגה טו סנהדרין לז עכו"ם ז בכורות לא עקידה שער א (יומא מח סנהדרי כז שבועות לג) :

מצודת ציון

ענין לשון זרוז : אפיל. ענין הניה והשכבה כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כה) : פני. ענין חמה וכעס כמו פני ה' חלקם (איכה ד) ע"ש שהכעס יוכר בפני אדם : אטור . ענין שמירה : (יג) ותפזרי . מלשון פזור ופרוד : דרכיך . רגליך ע"ש שדורכים ופוסעים בו וכמו שמלת פעם משותף על ענין ההלוך ועל הרגל כמ"ש פעמי מרכבותיו (שופטים ה) ונאמר פעמי דלים (ישעיה כו) : (יד) בעלתי. ענין שר ואדון כמו אם בעליו עמו (שמות כב) : (טז) ופריתם. מל' פרי ר"ל תלדו בנים מרובים : יפקדו . ענין זכרון : (יז) ונקוו . ענין אסיפה וקבוץ כמו יקוו המים בראשית

מצודת דוד

ישראל חטא ראשונה הנה יהודה הכבידה כ"כ בפשעה עד שלעולם נחשבת ישראל לצדקת : (יב) צפונה . אל מול צפון לאשור מקום שגלה ישראל : לא אפיל . לא אשכון חמתי בכם : כי חסיד אני . ר"ל לא כאדם שאינו מוחל לשונאו אף אם ישוב בתשובה : לא אטור . לא אשמור האיבה לעולם כי מיד כשתשובו אלך לה האיבה : (יג) אך דעי עונך . תהא מכיר בעצמך שהרבית עון כי פשעת בה' : ותפזרי . פזרת רגליך זה מזה לנאוף עם הרבה זרים ור"ל עבדת עכו"ם הרבה : ובקולי לא שמעתם. ר"ל לא עבדתם אותי אף בשיתוף : (יד) שובו . אתם בנים מורדים שובו אלי כי אנכי האדון והמושל בכם לכן מהראוי שתשובו אלי : ולקחתי אתכם . ואז אקח אתכם מהגולה : אחד מעיר . ר"ל אף אם מעט ישובו אלי אקח אותם ולא ישתקעו שם עם העומדים במרדם : (טו) רועים כלבי . מלכים צדיקים וכפי רצון לבי לא כמו לשעבר שהמליכו מדעתם מלכים רשעים והם הסיתו אותם לעכו"ם כי לעתיד המשיח ימלוך עליכם : ורעו . ירעו אתכם בדרך דעה והשכל : (טז) לא יאמרו עוד ארון ברית ה' . ר"ל לא יאמרו עוד זה לזה נלך לפני הארון להתפלל שמה כי לפי מרבית העם לא יוכלו כולם לבוא שמה כי המקום לא יכילם : ולא יעלה על לב . לא יעלה מי בלבו ללכת שמה אף יחידי כי מאוד יקשה לבוא שמה מדוחק המון העם : ולא יזכרו בו . לא יזכור מי בארון ללכת שמה וכפל הדבר במ"ש וכן לא יפקדו : ולא יעשה עוד . לא יהיה נעשה עוד ארונות אחרות למען יוכלו כולם לבוא לפני אחד מהם וכאשר יאמר למטה שהשראת השכינה יהיה בכל ירושלים ושמה יקובל תפלת המתפללים : (יז) כסא ה' . ר"ל גם שמה תהיה השראת השכינה : ונקוו אליה . כל העמים יתקבצו אליה בעבור שם ה' השורה בה וחוזר ומפרש אל ירושלים יתקבצו כי שמה תהיה השראת השכינה : שרירות לבם הרע . מראית

הָרָע׃ יח בַּיָּמִים הָהֵמָּה יֵלְכוּ בֵית־
יְהוּדָה עַל־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיָבֹאוּ יַחְדָּו
מֵאֶרֶץ צָפוֹן עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
הִנְחַלְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם׃ יט וְאָנֹכִי
אָמַרְתִּי אֵיךְ אֲשִׁיתֵךְ בַּבָּנִים וְאֶתֶּן־
לָךְ אֶרֶץ חֶמְדָּה נַחֲלַת צְבִי צִבְאוֹת
גּוֹיִם וָאֹמַר אָבִי תִּקְרְאוּ־לִי וּמֵאַחֲרַי
לֹא תָשׁוּבוּ׃ כ אָכֵן בָּגְדָה אִשָּׁה
מֵרֵעָהּ כֵּן בְּגַדְתֶּם בִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל
נְאֻם־יְהוָה׃ כא קוֹל עַל־שְׁפָיִים נִשְׁמָע
בְּכִי תַחֲנוּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי הֶעֱווּ
אֶת־דַּרְכָּם שָׁכְחוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃
כב שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים אֶרְפָּה
מְשׁוּבֹתֵיכֶם הִנְנוּ אָתָנוּ לָךְ כִּי אַתָּה
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כג אָכֵן לַשֶּׁקֶר
מִגְּבָעוֹת הָמוֹן הָרִים אָכֵן בַּיהוָה
אֱלֹהֵינוּ תְּשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל׃ כד וְהַבֹּשֶׁת
אָכְלָה אֶת־יְגִיעַ אֲבוֹתֵינוּ מִנְּעוּרֵינוּ
אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם אֶת־בְּנֵיהֶם
וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם׃ כה נִשְׁכְּבָה בְּבָשְׁתֵּנוּ
וּתְכַסֵּנוּ כְּלִמָּתֵנוּ כִּי לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ
חָטָאנוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ מִנְּעוּרֵינוּ
וְעַד־הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

ח'. י"ב · ז' רפין · י"א מ"ל ט' ר"פ · כ'. ג' · ג' · תקראי ק' · תשובי ק' י"ח · ג' מ"ל. ד' · ל' כתיב ה' · י"ח · י"ח · ח' מ"ל ג' מ"ל · ל' · ל' · ח' מ"ל ג' ומ"ל

יח בְּיוֹמַיָא הָאִינוּן יִתְחַבְּרוּן דְבֵית יְהוּדָה עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיֵיתוּן כַּחֲדָא מֵאֲרַע צִפּוּנָא לְאַרְעָא דְאַחֲסֵינִית יַת אֲבָהַתְכוֹן׃ יט וַאֲנָא אֲמָרִית אֵיכְדֵין אַצְלְחִינָךְ בִּבְנַיָא וְאֶתֵּן לִיךְ אֲרַע חֶמְדְתָא אַחֲסָנַת חֶדְוַת תּוּשְׁבְּחַת עַמְמַיָא וַאֲמָרִית רִבּוֹנִי תְּצַלֶּן קֳדָמַי וּמִבָּתַר פּוּלְחָנִי לָא תְתוּבִין׃ כ בְּכֵן כְּמָה דִמְשַׁקְּרָא אִתְּתָא בְּבַעְלַהּ כֵּן שַׁקַּרְתּוּן בְּמֵימְרִי בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ׃ כא קָלָא עַל נִגְרִין אִשְׁתְּמַע דְבָכַן וּמִתְאַנְחִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲרֵי קַלְקִילוּ יַת אוֹרְחַתְהוֹן אִתְנְשִׁיאוּ יַת פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן׃ כב תּוּבוּ בְּנַיָא דְמִתְחַסְּנִין לְמֵיתַב אֶשְׁבּוֹק לְכוֹן כַּד תְּתוּבוּן הָא כְּבָל עִדָּן אַתּוּן אָמְרִין תַּבְנָא לְפוּלְחָנָךְ פְּרוֹקְנָא אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלָהָנָא׃ כג בְּכֵן לְשִׁקְרָא פְּלַחְנָא עַל רָמָתָא וְלָאלָהֲנָאָה אִתְרְגֵישְׁנָא עַל טוּרַיָא בְּרַם בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא פּוּרְקַן יִשְׂרָאֵל׃ כד וּבְהָתַת חוֹבִין אֲסֵיפַת יַת לֵיאוּת אֲבָהָתָנָא מִזְּעוּרָנָא יַת עָנְהוֹן וְיַת תּוֹרֵיהוֹן וְיַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתֵיהוֹן׃ כה נִשְׁכּוּב בְּבַהֲתַת חוֹבָנָא וְתַחְפִּינָנָא אִתְכְּנָעוּתָנָא אֲרֵי קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא חַבְנָא אֲנַחְנָא וַאֲבָהָתָנָא מִזְּעוּרָנָא וְעַד יוֹמָא

רשי

(מדבר כד).: (יח) ילכו בית יהודה על בית ישראל. עמם יתחברו ויתוספו עליהם להיות ממלכה אחת: (יט) ואנכי אמרתי. בלבי ולכן הנחלתים לאבותיכם: איך אשיתך בבני'. את עדתי ואומתי בתוך שאר בנים לפיכך בררתי מנה יפה ואתן לך ארץ חמדה: צבי צבאות גוים. צביון כל צבאות גוים: (כ) אכן. אבל אתם לא שיתם מחשבתי כי"א כמו אשה שבוגדה מריעה על שאינו יכול להספיק מזונותיה כן בגדתם בי המספיק לכם כל טוב כך מדרש אגדה: (כא) על שפיים נשמע. קרוב הוא להשמע: (כב) הננו אתנו לך. הנביא מלמדם להתוודות ולומר כן הננו אתנו לך אכן לשקר וגו' והבשת אכלה וגו' נשכבה בבשתנו כל זה לשון תפלה שהנביא מלמדם לומר: אתנו. באנו: (כג) אכן לשקר. שמרנו מגבעות והמון הרים שעבדנו שכו"ם שם: אכן. באמת: (כד) והבושת. עכו"ם שעסקנו בה כד"א וימזרו לבשת: אכלה את יגיע אבותינו. בעון עבודתם היה יגיענו לבז:

מס

ימלט: בימים ההמה ח' בקריא' וסי' והיה כי תרבו ופריתם בארץ. ילכו בית יהודה על בית ישראל. לא אעשה אתכם כלה. בני ישראל המה ובני יהודה. אשר יחזיקו עשרה אנשים. וגם על העבדים. אשר אשיב את שבות יהודה. דרכים גתות בשבת ומביאים: ההמה י"ב וסי' נמסר בסדר בהעלותך: ויבאו ז' חטפין וסי' ואתה הרם את מטך. ואני הנני מחזק את לב מצרים. קום לך למסע. הבו לכם שלשה אנשים. על הר נשפה. בימים ההמה ילכו בית. ויבאו אליך כמבוא עם. בתרא מ"ל: נשמע ד' קמצין וסי' קול על שפיים נשמע. קול ברמה נשמע נהי בכי. בלי נשמע קולם. כתיב בה בגוים נשמע: מנעורינו ג' ומ"ל וסי' אנשי מקנה היו. והבשת אכלה את יגיע. ושל אחריו נשכבה

רדק

לנס. הזוק לנס מדבדי רז"ל שריר וקים: (יח) בימים ההמה. בקבוץ גליות: על בית ישראל. עם בית ישראל וכן ויבאו האנשים על הנשים: מארץ צפון. כמו שכתבנו כי השבטים בארץ צפון כלפי מזרח מהלאה נבבל: (יט) ואנכי אמרתי. זה שנאמר עד הנה אני עתיד לקיים כלם באחרית הימים אע"פ שתהיו בגלות ימים רבים אבל אם תרצו לא תגלו כי אנכי ו'אמרתי איך אשיתך בבנים כלומר כמאמר שתקראו לי בנים כמו שאמר בנים אתם לה' אלהיכם: ואתן לך. כלומר אשאירך בהם כמו שנתתיה לך הארץ שנקראת ארץ חמדה שחומדין אותה כל הגוים נחלת צבי כפל הענין במ"ש כי צבי פי' חפץ והוא כמו חמדה שזכר שחפצים בה צבאות הגוים וי"ת צבי צבאות גוים חדות תושבחת עממיא ואיך יהיה זה ובאי זה ענין שאתננה לך ואמר בזה הענין יהיה שאשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה שתקראי לי אבי ומאחרי לא תשובי תקראו כתיב וקרי תקראי כנגד הכנסה והכתוב כנגד העם ואחד הוא אם תקראו לי אב אקרא לכם בנים כמו שאמר אשיתך בבנים תשובו כתיב לשון רבים וקרי תשובי לשון נקבה כמ. שפי' במלת תקראו: (כ) אכן בגדה כמו שבגדה אשה מרעה והוא בעלה כן בגדתם בי. ומה שקשר זה הלשון עם מ"ם שלא כמנהג ר"ל כי כבגדה בבעלה הולכת מאתו לאיש אחר: (כא) קול על שפיים נשמע. נפעל בינוני כי הוא קמץ ופי' שפים המקומות הגבוהים ואמר על שפים כדי שישמע קולם למרחוק בהתודותם ופי' הפסוק אמר היה ראוי להם שישמע קולם למרחוק על שפים ויבכו ויתחננו לאל בני ישראל ויתודו לו כי הם העוו את דרכם ושכחו את ה' אלהיהם כי אם היו עושים זה אני הייתי מקבל אותם בתשובה ואומר להם שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם והם יאמרו הננו אתנו לך כי אתה ה' אלהינו: (כב) שובו. ארפה, כתיב בה"א והוא כמו באל"ף ענין רפואה ואמר ענין רפואה על הסליחה דרך משלה וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך כי כמו שמכת הגוף נרפאת ברפואה שעושין לה כן מכת הנפש והוא העון רפואתה הסליחה עם התשובה: הננו. קל ובשוא הנו"ן: אתנו. נקרא בקמץ כבעלי האל"ף והוא מבעלי הה"א מן ואתא מרבבות קודש: (כג) אכן לשקר. יתודו ויאמרו לשקר עבדנו עבודת כו"ם כי לא הועילה לנו כי העכו"ם היו עובדים על ההרים ועל הגבעות לפיכך אמר מגבעות המון הרים ופי' מגבעות התשועה שהיינו מקוים מעבודת הגבעות לשקר היא כי אין תשועת ישראל כי אם בה' אלהינו והמון קמץ הה"א ואיננו סמוך להרים שאם היה סמוך היה אומר המון בשוא ובפתח הה"א כמו אל המון גוים ופירושו התשועה שהיינו מקוים מהגבעות בעבודה שהיינו עובדים עליהם לשקר הוא וכן ההמון שהיינו מתקבצים בהרים לעבוד שם עכו"ם לשקר הוא והרים חסר בית השמוש כמו הנמצא בית ה' לזנות בות אביה וזולתו והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ועל הדרך הזה פירש יונתן הפסוק בכן לשקרא פולחנא על רמתא ולא להנאה אתרגישנא על טוריא ויש לפר' הפסוק בענין אחר: אכן לשקר מגבעות. אנחנו שהיינו מצפין מהגבעות עזר מהאומות וכן מההרים היינו מצפין שיבא המון מן הגוים לעזרתנו לשקר היה כמו שאומר בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע וכן פי' אאז"ל ובאמרו תשועת ישראל לפי שעינו עליה' לטובה כשילכו בדרכיו ישמרם תמיד ולא כן שאר האומות: (כד) והבשת. ויתודו ג"כ ויאמרו כי הבשת והיא העכו"ם אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו הבעל שהיו עובדים נקרא בשת כמו וינזרו לבשת שהוא כמו לבעל וכן נקרא

תולדות אהרן ארפה משובותיכם. יומא פו: נחלת צבי. כתובות קיב: בגדתם. סנהדרין פב:

מצודת דוד

מראית לכם שמראה להם את הרע ומסית אותם לעשותה: (יח) ילכו. ממקום שגלו: בית יהודה. אלו שגלו מערי יהודה ע"י סנחריב מלך אשור ולא חזרו בבית השני: על בית ישראל. עם בני עשרת השבטים: יחדיו. יהודה וישראל: מארץ צפון. ממקום שגלו שמה: על הארץ. אל הארץ: (יט) ואנכי אמרתי. מתחילה כשלקחתיך לי לעם אמרתי בלבי באיזה ענין אשימך בין הבנים ודומה להם ר"ל להיות דומים למלאכי מעלה הנקראים בני אלהים כמ"ש ויבואו בני האלהים (איוב א): ואתן לך. ולזה נתתי לך ארץ חמדה נחלה מפוארה לכל צבאות הגוים כי כולם משתוקקים ומתאוים לה ומפארים אותה על כי הוא מקום השראת השכינה והוא מבוא גדול ליראה את ה' להיות כמלאכי מעלה: ואומר. אמרתי בענין זה תקראי לי אבי ולא תשובי מאחרי עד עולם: (כ) אכן. באמת לא כן הוא כי כמו שבגדה אשה מאת ריעה שהוא בעלה והלכה מאתו כן אתם בית ישראל בגדתם בי: (כא) קול על שפיים נשמע. ר"ל ראוי היה להיות נשמע קול על המקומות הגבוהות להשמיע למרחוק והקול יהיה מבכי תחנוני בית ישראל לבכות על מעלם ולבקש עליהם סליחה כי הרבה רעות עשו העקימו את דרכם מה שבין אדם לחבירו ושכחו את ה' ולא עבדוהו: (כב) שובו בנים שובבים. אתם בנים מורדים שובו אלי למען ארפא ואסלח על המרידה שמרדתם בי ואמרו הננו באנו אליך בתשובה כי אתה מעולם ה' אלהינו: (כג) אכן לשקר מגבעות. באמת לשקר קוינו עזר מהעכו"ם העומדים על הגבעות ומהמון הפסילים שעל ההרים: בה'. בעזר ה' בא תשועת ישראל: (כד) והבושת. העכו"ם שהיא לבושת ולכלימה לעובדיה עון עבודתה כלה והפסיד את אשר אספו אבותינו ביגיעה ועמל: מנעורינו. ר"ל הכליון וההפסד שהיה מעת נעורינו היה בעון הזה: את צאנם. עכשיו מפרש לומר את זה הפסדנו מה שאספו הם את צאנם וכו': (כה) נשכבה. ר"ל הנה הבושת

מצודת ציון

(בראשית א): שרירות. ענין ראיה והבטה כמו אשר שוררו אנשים (איוב לו): (יח) על בית ישראל. עם בית ישראל כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה): (יט) אשיתך. ענין שימה: צבי. ענין הדר ופאר וכן צבי ממלכות (ישעיה יג): (כ) בגדה. מרדה: מרעה. מלשון ריע והבר: (כא) שפיים. מקומות גבוהות: העוו. מלשון עוות ועקום: (כב) ארפה. מלשון רפואה ועם היא בה"א ועל הסליחה יאמר בדרך משלה וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך (תהלים מא): אתנו. ענין ביאה כמו אתא בוקר (ישעיה כא): (כג) המון. ענין רבוי: (כד) אכלה. מלשון כליון

רד"ק

נקרא ירושת ירובעל כי הבעל בשת וכלמה למי שיתעסק בו והיגיע היא תבואת השדה [כי בעונם זה העון היה. כתבואתן כשדפון או ירקון או ארבה או חסיל וכן אכלה את צאנם ואת בקרם ואת בניהם ואת בנותיהם שהיו מתים בדבר בעונם עון עכו"ם הנה באלהינו יודעים כי הבשת והיא עכו"ם אכלה הכל וי"ת ובהתת תוכין אכלת ית לאות אבהתנא ובאמרו אבותינו ואמר מנעורינו . ר"ל כי אנחנו ראינו מנעורינו כי יגיע אבותינו נאכל בעונינו : (כה) נשכבה בבשתינו . אנחנו ג"כ כמו אבותינו שהיו כלים בבשתם כן אנחנו אחריהם אחזנו דרכיהם ונשכבה בבשתינו ובאמרו נשכבה ר"ל שהאדם שהוא בצרה גדולה לא ידע מה לעשות יפיל עצמו בשינה ושוכב וכן על הדרך הזה אם תשכבון בין שפתים והיית כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל וכ"א ותכסנו כלימתינו על דרך ובשת פני כסתני . מנעורינו פי' מנעורינו עשינו הרע כמו שראינו לאבותינו : (א) אם תשוב . אם תודו בדברים הנאמרים ותשובו אלי אני אקבל אתכם בתשובה ותנוחו ולא תגלו מארצכם תשוב השני ענין מנוחה כמו בשובה ונחת תושעון ובשל הענין במלות שונות ואמר אם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד כלומר לא תנודו מארצכם וי"ו ולא כוי"ו וישא אברהם את עיניו ובאמרו מפני רוצה לומר בכל מקום שהם בארצכם השקוצים והגלולים כי בכ"מ שהם הם לפני ויותר בארצכם שהיא מקום קבול רוח עליוני ויותר בית המקדש ששמו שם השקוצים וי"ת תשוב השני קבול התשובה אמר אם תתוב ישראל לפולחני אמר ה' תתקבל תיובתך עד דלא תתחתם גזרתך : (ב) ונשבעת . לא כמו שאתם נשבעים עתה שאתם נשבעים בשם ה' לשקר כמו שאמר ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו ומה שאמר באמת במשפט ובצדקה פי' אא"ז ל באמת כשתדע שהוא באמת במשפט כשתתחייב מן הדין השבועה ובצדקה שאם תכיר שהמשפט אינו בצדקה לא תקבל השבועה וי"ת ונשבעת ואם נשבעת ואם תקיים בשמי קים הוא ה' בקושטא ובדינא ובזכותא רוצה לומר אם תצטרך להשבע תשבע באמת ויתכן פי' ונשבעת כמו ובשמו תשבע כי השבועה בשם ה' הוא כבוד והדר למי שיראנו ויעבדנו בלב שלם השבועה בדבר שיזדמן לו להשבע הוא מצוה הרי הוא כמו שמהללו ומגדלו כשנשבע בשמו כמו שדרך העולם להשבע במה שיאהב יותר כמו נפשו וראשו וכן הנביאים היו נשבעים תמיד בדבריהם ולא כל אדם ראוי להשבע אפילו באמת אלא יראי השם ואוהביו לפיכך אמר באמת במשפט ובצדקה וכן אמר בתורה את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק ובשמו תשבע ופירשו רבותינו זכרם לברכה כשיהו בו כל המדות האלה ראוי לך להשבע בשמו ואם לאו אי אתה רשאי להשבע בשמו : והתברכו בו גוים ובו יתהללו . כי עוד יבא זמן שאפילו שאר הגוים יתברכו בו ויתהללו בו ולא באלילים ויתכן לפרש כנוי בו שב לישראל כלומר אם תעשה כל זה יתברכו הגוים בך כמו שכתוב והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ומה שאמר ונשבעת לנכח יאמר בו שלא לנכח כן דרך המקרא במקומות רבים : (ג) כי כה אמר ה' נירו לכם ניר . נירו כמו הנירו כמו שימו השיאו כי ה"א הבנין נופלת להקל והניר הוא חרישת השדה קודם הזריעה ובחרישה הסיא יעקרו הקוצים והעשבים הרעים מן השדה ויהיה ראוי לזריעה אחר כן והמשל הוא שיטיבו את לבם להבין דברי השם ולקבלם בלב נכון והוא כחורש האדמה לקבל הזרע לא שיאמרו בפה נשמע את דבר השם ולבם לא נכון עמו כמו שאמר למעלה לא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וזהו כזורע אל הקוצים שלא יצמח וי"ת עבידו לכון עובדון טבין ולא תבעון פורקן בחובין : אל קוצים . כמו על קוצים . כמו ויך הפלשתי אל מלאו כמו על מלאו והדומים לו : (ד) המלו לה' . זאת היא מילת הלב ופירושו לשנו והסירו ערלת לבבכם : (ה) הגידו . אומר לשומעים נבואתו שיגידו איש לחברו שמלך בבל עתיד לבא עליהם מפני רוע מעלליהם שמיעו ע"י כרוז ולהשמיע יותר יתקעו בשופר : קראו מלאו . נוי מהדגוש והוא קל הלמ"ד והיה ראוי להדגש ופירושו אספו כמו מלא רעים קראו אחריך מלא שפירושו ענין אסיפה וכל זה כדי שיאספו אל ערי המבצר ועיד ישאו נס במגדל ציון כדי שיראוהו מרחוק וינוסו ויאספו אל ערי המבצר או לירושלם ואע"פ שכלם עתידים להכבש ערי המבצר וירושלם אמר להם זה להצלת זמן מועט או אמר להם זה לפי מחשבתם שינצלו : (ו) שאו נס . אל ציון כלומר במגדל ציון כי הוא מקום גבוה ויראוהו למרחוק : העיזו . כמו שלח העז את מקנך ענין המנוסה והאסיפה אל העיר

ירמיה ד

ד א אם־תשוב ישראל ׀ נאם־
יהוה אלי תשוב ואם־תסיר שקוציך
מפני ולא תנוד׃ ב ונשבעת חי־
יהוה באמת במשפט ובצדקה
והתברכו בו גוים ובו יתהללו׃
ג כי־כה ׀ אמר יהוה לאיש יהודה
ולירושלם נירו לכם ניר ואל־תזרעו
אל־קצים׃ ד המלו ליהוה והסרו
ערלות לבבכם איש יהודה וישבי
ירושלם פן־תצא כאש חמתי ובערה
ואין מכבה מפני רע מעלליכם׃
ה הגידו ביהודה ובירושלם השמיעו
ואמרו ותקעו שופר בארץ קראו
מלאו ואמרו האספו ונבואה אל־
ערי המבצר׃ ו שאו־נס ציונה העיזו
אל־תעמדו כי רעה אנכי מביא
מצפון ושבר גדול׃ ז עלה אריה
מסבכו ומשחית גוים נסע יצא
ממקמו לשום ארצך לשמה עריך

ל' וחד תנוד
ל' כסיפרא
ח' ז' מ"ל
ב' חס'
ו' תקעו ק'
ג' ב' מ"ל
ל' ב'
ל' . ל'
ל' חס'

תרגום

הדין ולא קבילנא למימרא דיי אלהנא׃ א אם תתוב ישראל לפולחני אמר יי תתקבל תיובתך עד לא תתחתם גזירתך ואם תעדי שקוצך מן קדמי לא תטלטל׃ ב אם תקים בשמי קים הוא יי בקושטא בדינא ובזכותא ויתברכון עממיא בישראל וביה ישתבחון׃ ג ארי כדנן אמר יי לאנש יהודה וליתבי ירושלם עבידו לכון עובדין טבין ולא תבעון פורקן בחובין׃ ד תובו לפולחנא דיי ואעדו רשע לבכון אנש יהודה ויתבי ירושלם דלמא ידלק כאשתא רוגזי וישיצי ולא יהי חיס מן קדם בישות עובדיכון׃ ה החוו ביהודה ובירושלם בסרו ואמרו תקעו שופרא בארעא אכלו אסגו ואמרו אתכנשו וניעול לקרוין כריכן׃ ו זקופו אתא על ציון גלו לא תתעכבון ארי בישתא אנא מיתי מצפונא ותבירא רבא׃ ז גלא מלכא מכרכיה ומחבל עממיא נטל במשריתיה נפק מאתריה לשואה ארעיך

בבשתנו : ניר ח' ז' מ"ל וחד חסר וסי' למען היות ניר לדוד . נתן ה' אלהיו לו ניר בירושלם . לתת לו ניר ולבניו כל הימים . לתת לו ניר ולבניו דד"ה . נירו לכם ניר ואל תזרעו . נירו לכם ניר דהושע . רב אכל ניר ראשים . ניר רשעים חטאת . בתרא חסר : ונבואה ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' לכו ונבואה ונגידה בית

תולדות אהרן נירו לכם, פסחים קיז מסובכו. ברכות נו מגלה יא סנהדרין סב:

רש"י

(א) אם תשוב ישראל . בתשובה אלי תשוב לכבודך וגדולתך הראשונה : ואם תסיר שקוציך מפני . אז לא תנוד לצאת בגולה : (ב) ונשבעת חי ה' באמת . כשתשבע בשמי תשבע באמת ולא כאשר עתה שכתוב בכם (לקמן ה) אם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו : והתברכו בו גוים . אם תעשו כן אז יתברכו בישראל הגוים כל גוי יאמר לבנו תהא כפלוני ישראל : יתהללו . יגידו שבחכם . ד"א יתהללו מי שיוכל להדבק בישראל יתפאר בדבר פורוונטייר בלעז : (ג) כי כה אמר ה' וגו' נירו לכם ניר . הוו למידין מעובדי אדמה שנרים אותה בימי הקיץ להפוך שרשי העשבים שלא תהא מעלה קוצים בשעת הזרע בחורף אף אתם השיבו מעשיכם בטרם תבא עליכם הרעה שלא תהא תפלתכם נמאסת כשתצעקו : ואל תזרעו אל קוצים . ואל תהי צעקתכם לפני מתוך הרשע כי אם מתוך תשובה שלא תהיו דומים לזורע בלא ניר והיא נספחת לקוצים קרדוני"ש בלעז : (ד) המולו לה' . בטרם תצא חמתי כאש וזהו כניר לפני הזרע : (ה) ואמרו תקעו שופר . הזהירו את יושבי הארץ שיתקעו בשופר לברוח : מלאו . לשון אסיפה והרבה יש במקרא אשר יקרא עליו מלא רועים (ישעיה לא) יקראו אחריך מלא (לקמן יב) יחד עלי יתמלאון (איוב טז) : (ו) שאו נס . לברוח לציון : העיזו . האספו כמו שלח העז (שמות ט) : (ז) עלה אריה . נבוכדנצר : מסובכו . דרך אריה לישב במארב סבכי היער אשפייטו"ש בלעז

מצודת ציון

כליון : (א) שקוציך . ענין תעוב כמו שקץ תשקצנו (דברים ז) : ולא . הוי"ו הוא במקום אז וכן אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם (ויקרא כו) : תנוד . מלשון נדוד ונוע : (ב) יתהללו . מלשון הלול ושבח : (ג) נירו . ענין חרישה כמו רב אוכל ניר ראשים (משלי יג) : אל קוצים . על קוצים : (ד) המולו . ענין חתוך וכריתה וכן ומל ה' אלהיך (דברים ל) : ערלות . ענין אוטם וכן ערלי לב (לקמן ט) : מעלליכם . מעשיכם : (ה) מלאו . ענין אסיפה כמו קראו אחריך מלא (לקמן יב) : (ו) נס . כלונס ארוך ובראשו וילון לרמז להתאסף : העיזו . ענין אסיפה כמו שלח העז (שמות ט) : (ז) מסובכו . ענינו ענפים אחוזים אלה באלה כמו עד סירים סבוכים (נחום א) : תלוים

מצודת דוד

הבושת מסבבת אותנו מסביב כאלו נשכב על מצעות הבושת וכאלו הכלימה מכסה אותנו ממעל והוא ענין מליצה : כי לה' וכו' . ואין בושת גדול מזה : מנעורינו . ר"ל מעת שלקח אותנו לעם : ולא שמענו וכו' . כפל הדבר במ"ש : ד (א) אם תשוב . מוסב למעלה לומר אם אתה ישראל תשוב בוידוי ופיוסים כאלה אז תחזור ותשוב אלי להיות לפני כמאז סגולה מכל : ואם תסיר . אם תעביר הפסילים מארצי ומירושלים עירי אז לא תנוד ללכת בגולה : (ב) ונשבעת וכו' . ואם תשבע חי ה' באמת לא כמו שאתם נשבעים עתה לשקר כמ"ש ואם חי ה' יאמרו לכן לשקר ישבעו (לקמן ה) : במשפט ובצדקה . הענין כפול במ"ש : והתברכו . אז יתגדל מאד עד שהעמים יתברכו בו לאמר בברכתם ישימך אלהים כישראל : ובו יתהללו . המהלל עצמו יאמר הנה אני מוצלח כישראל : (ג) לאיש יהודה . כמו לאנשי יהודה : נירו לכם ניר . מתחלה חרשו השדה לחתוך שרשי הקוצים ואח"ז זרעו על שדה נקיה ולא תזרעו על הקוצים בעודם מחוברים בארץ כי לא תצלח הזריעה ור"ל מתחלה הסירו הפסילים ואחר זה יקובל תפלתכם לפני ולא כשעדיין לא עזבתם הפסילים : (ד) המולו לה' . ולתוספת ביאור אמר הסירו אוטם לבבכם לשם ה' להתבונן בדרכיו ולדבקה בו : איש יהודה . אתם אנשי יהודה ויושבי ירושלים : פן תצא וכו' . פן תצא חמתי כאש הדולק ובערה בכם ואין מי יכבה אותה ר"ל לא ימצא מי מעביר החמה מפני רוע מעלליכם אשר גברו ואין בהם זכות להעביר החמה : (ה) הגידו . כאילו לשרי העם יאמר הגידו ביהודה וכו' : תקעו שופר . להשמיע ולזרז : קראו מלאו . קראו את העם ואספו אותם ואמרו להם האספו וכו' להנצל מפני האויב : (ו) שאו נס . הרימו נס לרמז להתאסף לציון להנצל בה . מביא . על הארץ הזאת : מצפון . זה בבל שעומדת מצפון לא"י : ושבר גדול . הרעה הזאת תהיה שבר גדול : (ז) עלה אריה מסבכו . דרך האריה

רש"י

בלעז: תלינה. לשון ציה: (ח) על זאת. מה הוא זאת כי לא שב וגו' ואע"פ שדבר למעלה בנבוכדנאצר על החורבן כאן חזר לדבר במיתת יאשיהו: כי לא שב חרון אף וגו'. ואע"פ ששב יאשיהו בכל לב נאמר בו (מלכים ב כג) לא שב ה' מחרון אפו על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: (ט) והיה ביום ההוא. ביומו של יאשיהו יתמהו למה עלתה לו כל כך והם אין יודעין שאין דורו חוזר יפה כשבא לבער את עכו"ם מה היו ליצני הדור עושין חוקקין צורת עכו"ם על דלתותיהן חציה בדלת זה וחציה בדלת זה כשהיה פותחו לא היתה נכרת וכשהלך משם סוגרה והיא מתחברת: (י) השא השאת. אטינטא"ר בלעז לשון הנחש השיאני (בראשית ג) שנביאי השקר נבאים לכם שלום יהיה לכם: (יא) לעם הזה. על העם הזה כשיגלו כולם: צח שפים. מכבד ומטאטא אף את שדות בלי המים לשיתם מדבר. ל"א צח לי למא דמתרגמינן לחותא: דרך בת עמי. אותו רוח בא וגם לא לזרות מוץ מגורן אבנטייי"ר בלעז כמו ויזרם במזרה (לקמן כא): ולא להבר. ולנקות תבואה הוא בא כלומר לא לטובה כי אם לרעה להגלות את אנשים (ונשים) טף ובהמה: (יב) רוח מלא. מאלה הפורענות יבא לי: רוח מלא. רוח שלם שלא אחזור בו ולא אנחם. רוח סלנ"ס בלעז: משפטים. לשון ויכוח: (יג) וכסופה. איקומפלו"ביון בלעז אונך:

ירמיה ד

תְּצֶ֖ינָה מֵאֵ֥ין יוֹשֵֽׁב׃ ח עַל־זֹ֛את חִגְר֥וּ
שַׂקִּ֖ים סִפְד֣וּ וְהֵילִ֑ילוּ כִּ֥י לֹא־שָׁ֛ב
חֲר֥וֹן אַף־יְהוָ֖ה מִמֶּֽנּוּ׃ ט וְהָיָ֤ה בַיּוֹם־
הַהוּא֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה יֹאבַ֥ד לֵב־הַמֶּ֖לֶךְ כ' וסא"ל כו
וְלֵ֣ב הַשָּׂרִ֑ים וְנָשַׁ֙מּוּ֙ הַכֹּ֣הֲנִ֔ים
וְהַנְּבִאִ֖ים יִתְמָֽהוּ׃ י וָאֹמַ֞ר אֲהָ֣הּ ׀ ח'מ"ל כסיפ'
אֲדֹנָ֣י יְהוִ֗ה אָכֵן֩ הַשֵּׁ֨א הִשֵּׁ֜אתָ לָעָ֤ם י"ח. ל'. ג'
הַזֶּה֙ וְלִיר֣וּשָׁלִַ֔ם לֵאמֹ֔ר שָׁל֖וֹם יִהְיֶ֣ה ס'
לָכֶ֑ם וְנָגְעָ֥ה חֶ֖רֶב עַד־הַנָּֽפֶשׁ׃ יא בָּעֵ֣ת
הַהִ֗יא יֵאָמֵ֤ר לָֽעָם־הַזֶּה֙ וְלִיר֣וּשָׁלִַ֔ם
ר֣וּחַ צַ֤ח שְׁפָיִים֙ בַּמִּדְבָּ֔ר דֶּ֖רֶךְ בַּת־
עַמִּ֑י ל֥וֹא לִזְר֖וֹת וְל֥וֹא לְהָבַֽר׃ יב ר֧וּחַ ל"ס מ"ל. ל'
מָלֵ֛א מֵאֵ֖לֶּה יָ֣בוֹא לִ֑י עַתָּ֕ה גַּם־אֲנִ֛י כ'
אֲדַבֵּ֥ר מִשְׁפָּטִ֖ים אוֹתָֽם׃ יג הִנֵּ֣ה ׀ ט' רפין דסמוך לדבור
כַּעֲנָנִ֣ים יַעֲלֶ֗ה וְכַסּוּפָה֙ מַרְכְּבוֹתָ֔יו
קַלּ֥וּ מִנְּשָׁרִ֖ים סוּסָ֑יו א֥וֹי לָ֖נוּ כִּ֥י ד'
שֻׁדָּֽדְנוּ׃ יד כַּבְּסִ֨י מֵרָעָ֤ה לִבֵּךְ֙ יְר֣וּשָׁלִַ֔ם כ'. ל'

תרגום

לְצָדוּ קִרְוַיִךְ יִצְדְיָן מִבְּלִי יָתֵיב׃ ח עַל דָא יִיסְרוּן סַקִין יִסְפְּדוּן וְיִילְלוּן אֲרֵילָא תַב תְּקוֹף רוּגְזָא דַיָי מִנָנָא׃ ט וִיהֵי בְעִדָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יִתְבַר לִבָּא דְמַלְכָּא וְלִבָּא דְרַבְרְבַיָא וְיִצְדוּן כַּהֲנַיָא וּנְבִיֵי שִׁקְרָא יִשְׁתַּעַמְמוּן׃ י וַאֲמָרִית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים בְּכֵן הָא נְבִיֵי שִׁקְרָא מַטְעַן לְעַמָא הָדֵין וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם לְמֵימָר שְׁלָמָא יְהֵי לְכוֹן וּכְעַן הָא חַרְבָּא מְקַטְלָא בְעַמָא׃ יא בְּעִדָנָא הַהִיא יִתְאֲמַר לְעַמָא הָדֵין וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם כְּרוּחַ טִיהֲרִין עַל רֵישֵׁי נַגְרִין דָמְיָין בְּמַדְבְּרָא כֵּן אוֹרַח כְּנִשְׁתָּא דְעַמִי לָא לְמִדְרֵי וְלָא לְבָרָרָא׃ יב עַל דִטְעוֹ בָּתַר נְבִיֵי שִׁקְרָא דְמִתְנַבָּן לְהוֹן בְּרוּחַ דִשְׁקַר בְּכֵן מַשְׁרְיַת עַמְמַיָא מֵאִלֵין קָלִילִין כְּרוּחָא יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן כְּעוֹנֶשׁ בְּמֵימְרִי אַיְתֵינוּן וַאֲמַלֵיל פּוּרְעָנוּת דִינֵי מִנְהוֹן׃ יג הָא מְלַךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַק עֲלֵיהוֹן כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק וְחָפֵי יַת אַרְעָא וּכְעַלְעוֹלִין רְתִיכוֹהִי קְלִילִין מִנִשְׁרַיָא סוּסְוָתֵיהּ וַי לָנָא אֲרֵי אָתֵי לְמִבְזָנָא׃ יד אִתְחַוְרִי מִלְמֶעְבַּד בִּישָׁא לִבָּךְ יְרוּשְׁלֵם בְּדִיל

מסורה

המלך. האספו ונבואה אל ערי המבצר. קדמא חסר. וא' נבואה למשכנותיו נשתחוה: לעם הזה ב' בעניין וסימן ויאמר אהה. בעת ההיא ולירושלם ה' וסימ' הלא הוא אשר הסיר דמלכים. וחברו דישעיה. ולירושלם מבשר אתן. עכן השא השאת. ודבתריה בעת ההיא יאמר לעם הזה. נירו לכם ניר דירמיה. הלא הוא יחזקיהו דד"ה. כי עזבו הלוים:

תולדות אהרן כבסי מרעה. ר"ה יח.

רדק

העיר. מצפון. מבבל שהוא צפון לארץ ישראל: (ז) עלה אריה מסבכו. זהו מלך בבל והמשילהו לאריה שאין עומד לפניו כן נבוכדנצר כבש כל הארצות לא עמד איש בפניו ופי' המשל לפניו ומשחית גוים. מסבכו הוא סכתו שהוא שוכב בה תמיד ולפי שנעשית מסבכי עצים נקראת כן: תצינה. תחרבנה כמו גלים נצים וכן ת"י קרוין נדין ואא"ז ז"ל פי' תצמחנה מענין הנצו הרמונים ויהי' לפי זה הפתרון שניהם שרשים וענין אחד והערים החרבות יצמיחו דשאים ועשבים: (ח) על זאת כי לא שב חרון אף השם ממנו כי לא שבנו אליו וחרון אפו לא שב ממנו אלא עתיד לבא עלינו: (ט) והיה ביום ההוא. יאבד לב המלך ולב השרים. כי דרך המלך והשרים לחזק לב העם כשתבא עליהם אויב והם יאבד לבם ויהיו נבהלים כשתבא עליהם השבר הגדול והמלך הוא צדקיהו והכהנים הם כהני הבמות ואז יהיו נשמים כי בטלה עבודתם והנביאים נביאי השקר יתמהו כי שקר נבאו לעם שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם ות"י יתמהו ישתעממון כמו שתרגם אונקלוס ותמהו לבב ובשעמימות לבא והוא אבדת הלב והבהלה: (י) ואמר. אכן השא השאת. כיון שאתה מאריך אף לנביאי השקר המטעים אותם ומשיאין אותם שלום שלום הרי הוא כאלו אתה משיא אותם ויחשבו רוב העם כי ה' דבר אתם והם על שני הסעיפים אם ישמעו לי ואם ישמעו להם ורובם נוטים אחריהם לפי שהם רבים או פי' כמו אני ה' פתיתי את הנביא ההוא שענינו הערת חסן כדי נגלות שקריהם ורעתם שעושין בסתר ועוד נפרש זה הענין בספר יחזקאל בפסוק והנביא כי יפותה וי"ת בכן הא נביאי שקרא מטען לעמא הדין וליתבי ירושלם ובאמרו לעם הזה ולירושלם פירוש ולעם הזה לעם שזכר וזכר בפרט ירושלם לפי שהיא העקר ורבינו סעדיה פירש השאת רוצה לומר גלות נביאי השקר המשיאים אותם וכן אני ה' פתיתי את הנביא באחרי עליו שהוא מפותה ומלילה זו כמו והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע: ונגעה חרב עד הנפש. והנה חרב האויב נגעה עד הנפש כלומר שההלך להרוג בעם לא שבי ולא בזה לבד אלא אף הורגים ואיך יאמרו שלום יהיה לכם וי"ת הא חרבא מקטלא בעמא: (יא) בעת ההיא. בעת ובא האויב אמר להם הנה האויב בא עליהם כמו רוח צח העובר על שפיים שהם מקומות הגבוהים כמו ההרים והגבעות או כמו רוח העובר במדבר שבאלה המקומות יעבור הרוח מאין מונע כי בישוב כשתעבור הרוח תמצא מונעים הרבה שלא העבור בבתים ובכותלים ובגדרות אבל בשפיים ובמדבר לא תמצא מונע כן האויב בא ואין מונע אותו ואיזה דרך בא דרך בת עמי וזה הרוח לא ימצאו בו שום נחת רוח כמו רוח שזורים בו התבואה ומבררים אותה מן המוץ ע"י הרוח הנה הרוח כשלא תהיה חזקה יותר מדאי אע"פ שתזיק לדברים תועיל לדברים אבל הרוח הזה שנמשל בו האויב לא יבא לישראל אלא להרע להם ולא ימצאו בו שום דבר טוב וזהו שאומר אחר כן רוח מלא מאלה זהו הרוח יותר חזק מאלה כלומר מרוח שהוא לזרות ושהוא להבר ופירושו רוח צח זך ובהיר כמו דודי צח ואדום צחו מחלב רוצה לומר שהאויב הוא ככל רצונו בעם רב בסוסים ופרשים נבוזי מכלול כולם או פי' רוח צח רוח יבש מן והשביע בצחצחות נפשך כלומר שיבש הארץ ויחריבנה וי"ת כרוח טיהרין על רישי וגו' כבעמוד: (יב) רוח מלא. חזק כלומר יבא הרוח מלא בכל כחו וכן על הדרך הזה מלא ידו בקשת: יבא לי. מאמר הנביא במקום ישראל עתה קודם בואו: גם אני אדבר משפטים אתם. פי' על ישראל ובאמרו גם אני לרבות על משפט הנבואה ותוכחותיה אדבר גם אני מעצמי משפט תוכחה עמם ואולי ישובו כשרבותי תוכחתי עליהם וי"ת על דטעו בתר נביאי שקרא נביאי וגו' כבעמוד: (יג) הנה כעננים. כמו שהעננים עולים מן הארץ כמו שנא' ואד יעלה מן הארץ ועולים קל מהרה כן יעלה האויב על ארץ ישראל ואומר יעלה כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות: וכסופה. היא הרוח החזקה שהולכת במרוצה ובחזקה כן ילכו מרכבותיו: קלו מנשרים. כי הנשר קל לעוף מכל עופות ועף בגובה האויר יותר מכלם וכן אמר כאשר ידאה הנשר: כי שודדנו. כי לשדוד אותנו יבא: (יד) כבסי. לא תהיה תשובתך בנראה לבד אלא אף בנסתר וזהו שאמר לבך כמו שאמר למעלה ולא שבה אלי בכל לבה כי אם בשקר וכן אמר הנה ג"כ תלין בקרבך מחשבות אונך זהו כי תשובתם לא היתה מלב ומה שאמר תלין לשון זכר והוא מדבר כנגד

מצודת דוד

לשבת בתוך סבכי האילנות ועל כ"נ יאמר: ומשחית גוים. זהו כ"נ שהשחית כל העכו"ם וכפל הדבר במ"ש: עריך תצינה. הערים שלך תהיינה שממה מאין מי יושב בהן: (ח) על זאת. על השמועה הזאת: ממנו. ישראל: (ט) יאבד לב המלך. ר"ל יבוא בו מורך לב: ונשמו. ר"ל לא ידעו מה לעשות: (י) ואומר. זהו מאמר הנביא שאמר אתה ה' באמת כאלו אתה הסתה את העם הזה לאמר להם שלום יהיה לכם אל תיראו כי כן נבאו להם נביאי השקר ועל כי לא עשית בהם משפט חשבו העם שהאמת אתם וכאלו אתה פתית אותם: ונגעה. ר"ל בעבור זה לא שבו לה' והנה מגעה החרב עד הנפש כי הפורענות קרובה לבוא: (יא) בעת ההיא. בעת בא הפורענות יאמר לעם וכו' הנה רוח יבש סוער במקומות גבוהות אשר במדבר במטאטא ומכבד הכל הואיל ואין שם דבר לעמוד בפני הרוח ולעכבו והרוח הוא יבוא דרך בת עמי לטאטא את כולם ללכת גולה: לא לזרות. לא יבוא הרוח לזרות המוץ מן הגורן ולא לנקות את התבואה מן העפר ר"ל לא יבוא לטובה כ"א לרעה: (יב) רוח מלא. רוח שלם מאלה הרוחות הנושבות במקומות הגבוהות שבמדבר הנה יבוא לצרכי להפרע מהם: עתה. ר"ל בזמן קרוב אתווכח עמהם גם אני כי עד הנה היה הנביא מתווכח עמהם להגיד להם פשעם ומעתה אתווכח גם אני כי בהביאי עליהם הפורעניות כאילו אגיד להם בזה פשעם אשר גברו למעלה: (יג) כעננים יעלה. האויב יעלה עליהם אים מהר כעננים העולים ברום השמים: וכסופה. כרוח סופה כן ימהרו מרכבותיו: כי שדדנו. קרובים אנו להיות נעשקים ביד האויב: (יד) כבסי. לכן עשי תשובה וכבסי לבך מן הרעה למען

מצודת ציון

תצינה. מלשון ציה ושממון: (ח) חגרו. ולשון חגורה ואזור: ספדו. מלשון הספד: והילילו. מלשון יללה: (ט) ונשמו. ענין תמהון כמו על יומו נשמו (איוב יח): (י) אהה. הוא ענין ל' יללה: השא השאת. ענין הסתה והפתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג): (יא) צח. ענין יובש כמו לחה צחה (ישעיה ה): שפיים. מקומות גבוהות: בת עמי. עדת עמי וכן בת בבל (תהלים קלז): לזרות. ענין פזור וזריקה וכן ואזרם במזרה (לקמן טו): להבר. מלשון ברור ונקי: (יב) רוח מלא. רוח שלם וכן ומלאת החבל (שמואל ב ח): משפטים. ענין ויכוח: (יג) כעננים. כעבים: וכסופה. רוח חזק: קלו. מלשון קלות: שדדנו. ענין עושק וגזל: (יד) תלין. ענין

יבוא

לְמַעַן תִּוָּשֵׁעִי עַד־מָתַי תָּלִין בְּקִרְבֵּךְ
מַחְשְׁבוֹת אוֹנֵךְ׃ טו כִּי קוֹל מַגִּיד
מִדָּן וּמַשְׁמִיעַ אָוֶן מֵהַר אֶפְרָיִם׃
טז הַזְכִּירוּ לַגּוֹיִם הִנֵּה הַשְׁמִיעוּ עַל־
יְרוּשָׁלִַם נֹצְרִים בָּאִים מֵאֶרֶץ הַמֶּרְחָק
וַיִּתְּנוּ עַל־עָרֵי יְהוּדָה קוֹלָם׃ יז כְּשֹׁמְרֵי
שָׂדַי הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב כִּי־אֹתִי
מָרָתָה נְאֻם יְהוָה׃ יח דַּרְכֵּךְ
וּמַעֲלָלַיִךְ עָשׂוֹ אֵלֶּה לָךְ זֹאת רָעָתֵךְ
כִּי מָר כִּי נָגַע עַד־לִבֵּךְ׃
יט מֵעַי ׀ מֵעַי ׀ אָחוּלָה קִירוֹת לִבִּי
הֹמֶה־לִּי לִבִּי לֹא אַחֲרִישׁ כִּי קוֹל
שׁוֹפָר שָׁמַעַתְּ נַפְשִׁי תְּרוּעַת
מִלְחָמָה׃ כ שֶׁבֶר עַל־שֶׁבֶר נִקְרָא
כִּי־שֻׁדְּדָה כָּל־הָאָרֶץ פִּתְאֹם שֻׁדְּדוּ
אֹהָלַי רֶגַע יְרִיעֹתָי׃ כא עַד־מָתַי
אֶרְאֶה־נֵּס אֶשְׁמְעָה קוֹל שׁוֹפָר׃
כב כִּי ׀ אֱוִיל עַמִּי אוֹתִי לֹא יָדָעוּ
בָּנִים סְכָלִים הֵמָּה וְלֹא נְבוֹנִים הֵמָּה
חֲכָמִים הֵמָּה לְהָרַע וּלְהֵיטִיב לֹא

(מסורה: ל׳ · ל׳ · ל׳ · י״א בליש׳ · ב׳ חס׳ · ב׳ את עיין את דנדמלכי׳ · ב׳ כתרי לישני · ד׳ כתיב ו״ו · ל׳ · אוחילה ק׳ · ב׳ ז׳ חס׳ בליש׳ · שמעת ק׳ · ב׳ חד מ״ל וחד חס׳ · ב׳ ז׳ מ״ל · ל׳)

דְּתִתְפָּרְקִין עַד אֵימָתַי יוֹרְכוּן וְיִתְקַיְמוּן עוֹבָדֵי אוֹנְסָךְ בְּגַוִיךְ׃ טו אֲרֵי קָל נְבִיַּיָא דְּמִתְנַבָּן עֲלֵיהוֹן דְּיִגְלוֹן עַל דִּפְלָחוּ לְעֶגְלָא דִי בְדָן וּמְבַשְּׂרֵי בְּשׂוֹרָן בִּישָׁן יֵיתוּן עֲלֵיהוֹן עַל דְּאִשְׁתַּעְבַּדוּ לְצַלְמָא דַּאֲקִים מִיכָה בְּטוּרָא דְּבֵית אֶפְרָיִם׃ טז אַדְכָּרוּ לְעַמְמַיָּא הָא בַשַּׂרוּ עַל יְרוּשְׁלֵם אֲמָרוּ מַשְׁרְיַת עַמְמִין חֲטוּפִין כְּקַטּוּפִין אָתָן מֵאֲרַע רְחִיקָא וְיִשְׁרוֹן עַל קִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וִירִימוּן עֲלֵיהוֹן קָלְהוֹן׃ יז כְּנָטְרֵי חַקְלָן הֲווֹ עֲלָהּ מִסְחוֹר סְחוֹר אֲרֵי עַל מֵימְרִי סָרֵיבַת אֲמַר יְיָ׃ יח אוֹרְחָתִיךְ בִּישְׁתָּא וְעוֹבָדִךְ מְקַלְקְלַיָּא גְרָמוּ אִלֵּין לִיךְ דָּא בִּישְׁתָּא וּמָרְדָא אַיְתִי עֲלָךְ יְרוּשְׁלֵם עַד דְּאִתְּבַר רִשְׁעָא לִבִּיךְ׃ יט אֲמַר נְבִיָּא מֵעַי מֵעַי כֵּיבִין לִיזַע סְמַךְ לִבִּי הֲמֵי לִי לִבִּי לָא שָׁתִיק אֲרֵי קָל צְוָחַת קַרְנָא שְׁמַעַת נַפְשִׁי יַבָּבוּת עָבְדֵי קְרָבָא׃ כ תַּבְרָא עַל תַּבְרָא יִתְעֲרַע אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת כָּל אַרְעָא בִּתְכֵיף חֲרוּבַת אַרְעִי זְמַן חֲדָא כָּל קִרְוַי׃ כא עַד אֵימָתַי אֲנָא חָזֵי סִמָּן אֶשְׁמַע קָל קַרְנָא׃ כב אֲרֵי אִטְפַּשׁוּ עַמִּי מִידַע דַּחֲלְתִּי לָא אֲלִיפוּ בְּנִין טַפְשִׁין אִינוּן וְלָא סוּכְלְתָנִין אִינוּן חַכִּימִין אִינוּן לְאַבְאָשָׁא וּלְאוֹטָבָא לֵית אִינוּן

רדק

כנגד נקבה שהיא ירושלם ככר פירשנו למעלה כי כשמדבר הנביא כנגד כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר פעם לשון נקבה כי הנקבה כנגד הכנסה והזכר כנגד העם וכן כשמדבר כנגד ירושלם והנה אמר הנה כבסי למען תושעי ולמעלה אמר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית ובאותו פסוק כתבנו תשובת השאלה: ואונך. מענין עמל ואון ובא ה היו"ד נחה כמו עולתה ועולתה פעם נחה פעם נעה וענין תלין אינו לינת הלילה אלא השקידה על הדברים תמיד כי כן נמצא בלשון הקדש לשון לינה בזה הענין כמו ובהמרותם תלן עיני בנואצו ילין עז והדומים להם וי"ת עד אימתי יורכון ויתקיימון עבדי אונס דבגויך: (טו) כי קול מגיד מדן. אומר כי מדן יבא מי שיגיד ביאת האויב וזכר דן כי הוא גבול ארץ ישראל כמו שנא' מדן ועד באר שבע וכן הר אפרים ואון פי' עמל ורעה כמו עמל ואון והפסוק כפול בענין במלות שונות כי משמיע כמו מגיד וי"ת הפסוק כן ארי קל נבייא דמתנבן עליהון וגו' כבעמוד: (טז) הזכירו לגוים. ומה הוא הקול המגיד שאומר בעבור הגוים הנה השמיעו על ירושלם כי נוצרים באים וגו' ולמ"ד לגוים כמו בעבור כלמ"ד אמרי לי אחי הוא והדומי' להם ופירוש נוצרים חיל נבוכדנצר ונקראו על שמו וי"ת נוצרים כמו צורים בבי"ת שתרגם משרית עממיא חטופין כקטופין אתן מארע רחיקא ותרגם לא תצור לא תקטף: ויתנו על ערי יהודה קולם. כלומר השמיעו על ירושלם כי ככר נתנו על ערי יהודה קולם ובמהרה יגיעו לירושלם ופירוש נתינת הקול תקיעת השופרות והחצוצרות בחיל: (יז) כשמרי שדי. כמו שדים או שדות ובא בחסרון מ"ס כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו חלונים וחשופי שת כמו וחשופים והדומים להם או היו"ד תמורת הה"א והוא כמו שדה אכל וי"ת לשון רבים כנטרי חקלן ופירוש כשמרי שדי כמו שומרי השדות מהבהמות שלא יכנסו בו לרעות שצריך שיעמדו סביב השדה שלא תכנס בו הבהמה משום צד כן באו האויבים סביב ירושלם כי בכל ערי יהודה שהם סביבה חנו כי פירוש עליה על ירושלם ועליה ר"ל סביב לה בסמוך כמו ועליו מטה מנשה והדומים להם: כי אותי מרתה. אותי פירוש דברי על יד הנביאים כי דברו כמו עצמו וכן ממרים הייתם עם ה' פיר' את פי ה' כי לשון מרי יקשר במלת את עם דבר כמו מריתם את פי ולא מרו את דברו כי ענין מרי הוא שנות והחליף הדבר והמצוה או יהיה פירוש אותי כמו בי כי יבא בקשר הבי"ת כמו כי מרו בך ימתו בי וי"ת ארי על ממרי סריבת: (יח) דרכך ומעלליך. הדרך שהלכת בה והמעשים שעשית הם גמרו לך כל זה הרע שבא האויב להחריב ארצך: עשו. מקור והוא במקום עבר כאילו אמר עשה או עשו: זאת רעתך. רעתך גרמה כי מר וקשה הדבר הרע הבא עליך עד כי נגע עד לבך וי"ת דא בשתא ומרדא אייתי וגו' כבעמוד: (יט) מעי מעי אוחילה. הכפל בדרך הנוהים בכופלים דבריהם וכן ראשי ראשי. אוחילה מענין חיל כיולדה אמר הנביא אצעק מכאב מעי כלומר שאחזני חיל וכאב במעי על הרעה הבאה לנו וכן קירות לבי אוחילה ואם תאמרו אצעק פעם ואחריש פעם הומה לי לבי. לא אחריש. לא אוכל להחריש כי לבי הומה לי תמיד: שמעת נפשי. אמר למה לא אוכל להחריש כי את נפשי שמעת קול שופר ואמר נפשי ולא אמר אזני כי עדיין לא שמעו אזניו כי עדיין לא בא האויב אבל נפשו שמעה בנבואה ודבר כנגד נפשו כלומר את נפשי גרמת לי שלא אוכל להחריש כי את שמעת קול שופר תרועת מלחמה והכתוב שמעתי ביו"ד והאחד הוא עם הקרי כי שמיעתו היא שמיעת הנפש ומה שאמר קירות לבי הוא דרך השאלה לפי שהלב דפנות וחללים שיש בו וי"ת אמר נבייא וגו' כבעמוד: (כ) שבר על שבר. שבר השבטים בא בתחלה ועתה בא שבר יהודה: נקרא. ענין מקרה אע"פ שהוא באל"ף: שדדו אהלי. כנה הבתים החשובים והארמונים הגבוהים באהלים כאילו היו אהלים ויריעות נטויות שנקל לכבסם כמו האהלים כן הם שדדו פתאם ורגע: (כא) עד מתי. השמרים הנסים למעוד במגדלים הגבוהים ובהרים הרמים וכשרואין האויבים באים מרימים הנס כדי שיראוהו העם ויתקעו בשופר כדי שישמעו העם ויהיו נזהרים ואמר הנביא עד מתי יהיה זה שלא תשוב מחרון אפך על עמך ישראל ועניהו האל: (כב) כי אויל עמי. כי אילו היו חכמים ומכירין הדרך הטובה וידעו

רשי

(יד) אונך. חמסך: (טו) כי קול מגיד מדן. ארי קל נבייא מתנבן עליהון דיגלון על דפלחו לעגלא דבדן ומבשרן בשורן בישן ייתון עליהון על דאשתעבדו לצלמא דאקים מיכה בטורא דבית אפרים ואע"פ שכבר גלו העגלים מימות סנחריב מדיין עוונם קיים גדולה היא עבירה שסובבת לפניה ולאחריה לפניה מימות אברהם שנאמר וירדוף עד דן (בראשית יד) כיון שהגיע לדן תשש כחו שעתידין בניו לעבוד שם עבודת כוכבים ולאחריה בחורבן הבית שנאמר כי קול מגיד מדן: ומשמיע און. און שבר: (טז) נוצרים. נותני מצור עליהם: (יז) שדי. כמו שדה: אותי מרתה. הקניטה כמו ממרים הייתם (דברים ט) מרגזין: (יח) עשו אלה. לעשות אלה לך: (יט) אוחילה. לשון חיל ורתת: קירות: אנטינאי"ש בלעז: שמעת נפשי. מאחורי הפרגוד באתני בשורת קול מתרועת מלחמה: (כ) שבר על שבר. חרבות ירושלם על גלות יכניה: רגע יריעותי. רגע שודדו יריעותי: (כא) עד מתי אראה. האסיפות האלה הנושאים נס להקבץ לבוא להלחם

על ערי ב׳ וסי׳ את עיון ואת דן דמלכים. ויתנו על ערי יהודה קולם: מעי מעי חד מן י״א מקומות בטעם לגרמיה משרת לגרש אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסימן את מחלת בת ישמעאל. אי כבד בן פנחס בן עלי. ויען יונדב בן שמעה אחי דוד: בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום. את תרתן ואת רבשקה מלכיש ירושלים. וגם כל היהודים אשר במואב. באים מדרך שער העליון. מעי מעי אוחילה. עבד מלך האנשים. הן ישא איש בשר קדש ויעש בירושלם חשבונות דר״ה:

תולדות אהרן מעי מעי. ברכות י: קירות לבי. (סנהדרין כח): בנים סכלים. קודין לו:

מצודת ציון

עגין התמדה כמו לדק ילין בה (ישעיה א): אונך. מלשון און ועם השור"ו נחה וכן ועולתה קפצה פיה (איוב ה) שהוי"ו נחה עם כי היא נעה בכ"מ: (טו) און. עמל: (טז) השמיעו. ענין אסיפה הבאה בהשמעת קול המאסף וכן וישמע שאול (ש"א טו): נוצרים. בעלי מצור הצרים על העיר וכן ונצורת לב (משלי ז): (יז) שדי. כמו שדה: מרתה. ענין מרד והקנטה: (יח) מעלליך. מעשיך: מר. מלשון מרירות: (יט) אוחילה. מלשון חיל וחלחלה: קירות לבי. כתלי לבי ואמר בדרך השאלה לפי שהלב יש בו דפנות והללים: (כ) נקרא. מל' מקרה ועם הוא באל"ף: שדדה. נעשקה: פתאם. ענין מהירות רב: יריעותי. ענין וילון הנטוי באוהל

מצודת דוד

יבוא לך השועה: תלין בקרבך. תתמיד להיות בקרבך מחשבות עמל ואון שאתה רגילה בהם: (טו) קול מגיד מדן. קול שמועה מגיד מדן שהוא בקצה ארץ ישראל ומשם יבוא השמועה כי בא האויב ומהר אפרים משמיע הקול שבא העמל והצער: (טז) הזכירו. כאלו הקול אומר הזכירו אלה לאלה בעבור העמים הבאים למלחמה להיות נשמרים מהם כי הנה הם נאספו לבוא על ירושלים: נוצרים. בעלי מצור באים מארץ מרחק לצור ועל ערי יהודה נתנו קולם לאיימם ולהפחידם: (יז) כשומרי שדי. כשומרי שדות אשר יסבבום מסביב כן היו האויבים על ירושלים מסביב: כי אותי מרתה. כי הקניטה אותי במעשיה ולכן באה עליה האויב מסביב: (יח) עשו אלה לך. ר"ל הם גרמו לך מרבית הצרות האלה: זאת רעתך. הפורעניות הזאת היא על רעתך כי בעבורה יימר לך: כי נגע. ר"ל קרובה היא והגיעה אליך ונגע עד לבך: (יט) מעי מעי. כפל המלה כדרך הנוסים והצועקים מכאב וכן ראשי ראשי (מ"ב ד) ור"ל בעבור הכאב שיש לי במעי מצער דאגת הפורעניות המעותד לבוא לכן אהיה מלא מחלחלה: קירות לבי. מגודל התוגה מקשקש לבי בקרבי וכתלי הלב משמיעים לי קול הומיה: לבי לא אחרים. לא אוכל להחריש ולהשתיק את לבי מהמייתו: שמעת נפשי. בנבואה שמעה נפשי שיבוא קול שופר ולתוספת ביאור אמר תרועת מלחמה ר"ל שיבוא האויב ויריע בשופר כדרך הנלחמים: (כ) שבר על שבר נקרא. פורעניות על פורעניות יבוא במקרה רעה כי בראשונה גלו עשרת השבטים ועתה יגלה יהודה: כי שודדה. בזה יפרש מהו השבר על שבר ואמר כי ראשונה שודדה כל הארץ היא ארץ עשרת השבטים ועתה פתאום שודדו אהלי והוא בה"מ: רגע. ברגע אחת שודדו יריעותי והוא כפל ענין במ"ש: (כא) עד מתי. ר"ל עד מתי תעמוד הגזירה במקומה ואראה במראה הנבואה כאלו האויב בא ונושא הנס לפניהם וקול שופר מתרועת מלחמה אשמע בנבואה: (כב) כי אויל עמי. אמר במקום ה' כמשיב על דבריו

רשי

נהלאם: (כד) התקלקלו. נתקו ונזרקו ממקומן ועם קלקל בחצים (יחזקאל כא) תברו עמהם: (כו) והנה הכרמל. ארץ הנטוע כל טוב ככרמל נהיה מדבר מדרש אגדה ראיתי ההרים אלו האבות וכל הגבעות אלו האמהות כלומר זכותן תמה. אין האדם. זכות משה שנאמר בו ענין מכל האדם (במדבר יב) והנה הכרמל אליהו: (כז) וכלה לא אעשה. ביושביה כי אותיר פליטים שילכו בגולה: (כח) תאבל. תחרב: זמותי. לי מחשבה: על כי דברתי. הפורענות הזה ואקיימנה: ולא אשוב. ולא אנחם לחשוב מחשבות טובות עליהם: (כט) ורומה. כמו רמה בים (שמות טו): באו בעבים. ביערות עבים מקום סיבוך קוצים להטמן: ובכפים עלו. סלע מתורגם כיפא: (ל) כי תלבשי שני. להתנאות ולמצוא רחמים לפני השודד: תקרעי בפוך. לשון קריעה שהפוך נראה כמרחיב קרע העין כך שמעתי וגם מנחם לא חלק במחברת קרע: פוך. לי כחול: עוגבים. המשחקים עם הנשים בלדי מיני ניאוף כמו ותעגבה על פלגשיהם (יחזקאל כג): נפשך יבקשו. מבקשים להרגך:

ידעו: כג רָאִיתִי אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה־
תֹהוּ וָבֹהוּ וְאֶל־הַשָּׁמַיִם וְאֵין אוֹרָם:
כד רָאִיתִי הֶהָרִים וְהִנֵּה רֹעֲשִׁים וְכָל־
הַגְּבָעוֹת הִתְקַלְקָלוּ: כה רָאִיתִי וְהִנֵּה
אֵין הָאָדָם וְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם נָדָדוּ:
כו רָאִיתִי וְהִנֵּה הַכַּרְמֶל הַמִּדְבָּר וְכָל־
עָרָיו נִתְּצוּ מִפְּנֵי יְהוָה מִפְּנֵי חֲרוֹן
אַפּוֹ: כז כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה שְׁמָמָה
תִהְיֶה כָּל־הָאָרֶץ וְכָלָה לֹא אֶעֱשֶׂה:
כח עַל־זֹאת תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְקָדְרוּ
הַשָּׁמַיִם מִמָּעַל עַל כִּי־דִבַּרְתִּי זַמֹּתִי
וְלֹא נִחַמְתִּי וְלֹא־אָשׁוּב מִמֶּנָּה:
כט מִקּוֹל פָּרָשׁ וְרֹמֵה קֶשֶׁת בֹּרַחַת
כָּל־הָעִיר בָּאוּ בֶּעָבִים וּבַכֵּפִים עָלוּ
כָּל־הָעִיר עֲזוּבָה וְאֵין־יוֹשֵׁב בָּהֵן
אִישׁ: ל וְאַתְּי שָׁדוּד מַה־תַּעֲשִׂי כִּי־
תִלְבְּשִׁי שָׁנִי כִּי־תַעְדִּי עֲדִי־זָהָב כִּי־
תִקְרְעִי בַפּוּךְ עֵינַיִךְ לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי
מָאֲסוּ־בָךְ עֹגְבִים נַפְשֵׁךְ יְבַקֵּשׁוּ:

כ׳. ל׳. ג׳ · ל׳ · ל׳ · כ׳.ב׳ פסוקים בסיפר׳ מפני מפני.ו׳בטע׳ בסיפר׳ וסי׳ שממה. קוע. קול. לבכב. לאסר. כנסר · ל׳ מלעיל · ד׳ · כ׳ א׳כתיב י׳ ב׳ · ל׳ · ט׳ז · ואת ק׳ · ג׳. ל׳

ידעין: כג חזיתי ית ארעא הא צדיא ורקניא אסתכלית בשמיא והא לא מזהרין נהוריהון: כד חזיתי טוריא והא זיעין וכל רמתא אתפרקא: כה חזיתי והא לית עמא שרי עלה וכל עופא דשמיא אטלטלו: כו חזיתי והא ארעא דישראל דהוה מנצבא בכרמלא תבת למהוי כמדברא וכל קרוהא צדיאה מן קדם יי מן קדם תקוף רוגזיה: כז ארי כדנן אמר יי צדו תהי כל ארעא וגמירא לא אעביד: כח על דא תחרוב ארעא ויקבלון נהורי שמיא מלעילא על דגזרית במימרי חשיבית בעצתי אעבדינה ולא אתיבינה: כט מקל פרשין ודנגדין בקשתא גלו כל יתבי ארעא עלו למערק בחורשיא סליקו לאטמרא בכיפיא כל קרויהון שביקן ולית דיתיב בהון אנש: ל ואת הא מתבזזא מה אית ביך חיל למעבד ארי אתרחיצת על לבשי צבענין ועל דמתקנין בתיקונין דדהב ארי תכחלין בצדידא. עינך לא להנאה

כמנכירה

נתצו ג׳ בקריאה וסי׳ וכל עריו נתצו מפני ה׳. והצורים נתצו ממנו. ונתצו רמותיך: פרש ג׳ ב׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ מקול פרש ורמה קשת. פרש וגלגל ורכב פרש מעלה ולהב חרב. מציעתא פתח: בפוך ג׳ וסי׳ בפוך עיניה דאיזבל. מרביץ בפוך אבניך. כי תקרעי בפוך עיניך:

תולדות אהרן ואת שדוד תגינם סו: בפוך. כ"ב ט:

רדק

וידעו אותי כי אני המטיב להם והמריע לפי מעשיהם לא היו רואין נס ושומעים קול שופר: בנים סכלים לפי שנקראו בני האל כמו שאמר בנים אתם לה' אלהיכם ואמר הבנים סכלים המה ולא נבונים המה כלומר תבונתם וחכמתם אינה נחשבת תבונה וחכמה אלא סכלות כיון שלא ידעו את ה' כמו שאמר במקום אחר הנה בדבר ה' מאסו והכמת מה להם וכן אמר ישעיהו הנביא ובילדי נכרים ישפיקו והתחכמה השלמה אינה כי אם עם תורת ה' כמו שאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ואחר שאינם יודעים את ה' ולא עושים מצותיו הכמתם היא ערמה ותחבולה להרע לא להטיב אבל התורה מלמדת את האדם לעשות הטוב והישר: (כג) ראיתי. אמר הנביא ראיתי בנבואה את הארץ: והנה תהו ובהו. כתרגומו צדית והרובת כיון שהיא שממה ואין יושבין עליה הרי היא כתהו ובהו כמו בתחלת בריאתה שנאמר והארץ היתה תהו ובהו: ואל השמים. כמו ואת השמים וכן אספרה אל חק כמו אספרה את חק וירדפו אל מדין כמו את מדין והדומים להם ויונתן הוסיף הבטתי אסתכלית לשמיא וכל זה דרך משל מרוב הצרה כאילו קדרו השמים ורעשו ההרים והגבעות וכן ועוף השמים נדדו אמר דרך הפלגה מרוב חרבן הארץ כלו העופות משם ולא יעופפו באותה הארץ: (כד) ראיתי. התקלקלו. ענין קלקול ידוע בדברי רז"ל ואדוני אבי ז"ל פי' ענין קלות כלומר רעשו מרוב קלותם כי כבדותם יעמידם: (כה) ראיתי. אין האדם. האדם שהיו בארץ אינם והם ישראל: (כו) ראיתי. הכרמל שהוא מקום תבואה ועץ פרי ראיתי אותו כמו המדבר: עריו. כמו הערים לכרמל שאמר עריו לפי שהערים סבת הישיבה בהם שדות וכרמים ועץ פרי והם נקראים בכלל כרמל: נתצו. ענין נתיצה והריסה ויונתן תרגם כמו הפוך נדיה כמו שתרגם נגתו אוני היה לומר כן אבל אנחנו מצאנו נתצו התי"ו קודם לנדי: (כז) כי כה אמר. וכלה לא אעשה. כמו שהבטחתים בתורה לא מאסתים ולא געלתים לכלותם: (כח) על זאת תאבל. תשחת וכן אבל פירוש נשחת: על כי דברתי זמותי. כי מה שדברתי אל הנביאים כאשר חשבתי לא נחמתי עד הנה ולא אשוב ממנה עוד כי כאשר חשבתי ודברתי כן יהיה על זאת ראוי שתאבל הארץ: וקדרו השמים. זה דרך משל לרוב הצרה כמו שפירשנו: (כט) מקול פרש ורמה קשת. לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ורומה קשת יורה החצים בקשת אמר כשישמעו קול הפרשים והקשתות שיהיו מחנה רב וישמעו קולם מרחוק יברחו ויצאו מהערים להסתר במקומות הגבוהים: בורחת כל העיר. בורחים כל אנשי העיר וכן אמר וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו ואינו אומר על עיר מיוחדת באמרו כל העיר אלא רוצה לומר כל אנשי עיר ועיר: באו בעבים. במקומות הגבוהים כעבים ע"ד הפלגה או פירוש בעבים ענין עובי רוצה לומר ביערים העבים והמסובכים באילנות להסתר שם וכן תירגם יונתן עלו למערק בחורשיא ותרגום יער חורשא: ובכפים עלו. בסלעים תרגום סלע כיפא: כל העיר עזובה. רוצה לומר כל העיר ועיר כמו שפירשנו לפיכך אמר ואין יושב בהן איש: (ל) ואת שדוד. י"א שהוא חסר כ"ף הדמיון ענינו ואת כשדוד ואין צורך לכל זה כי לכנסת ישראל ידבר פעם לשון נקבה פעם לשון זכר וכל אחד מהן נכון כמו שפירשנו בפסוק ותעשי הרעות: מה תעשי. כשיבא לך השוד והשבר מה תעשי כלומר במה תנצלי כי תלבשי עתה שני ותתיאשי מן הפורענות ולא תחושי לרעה העתידה לבא עליך ולא תכנעי והיה לך להכנע מפני האל וללבוש שקים כדרך הנכנע והפך מהטאתו לא תלבש שני ולעדות עדי זהב כמו שאמר עליהם ישעיהו הנביא והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחוט צאן וגומר והיו אומרים עוד כרתנו ברית את מות ועם שאול עשינו חוזה שוט שוטף כי יעבור לא יבאנו וגומר והנה אתה רואה שהיו מתיאשים מן הפורענות והמשילם גם כן לזונה כמו שפירשנו וכמו שדרך הזונה ללבוש בגדים נאים ולהתיפות ולקרוע בפוך עיניה כדי שיחשקו בה החושקים כן כנסת ישראל היתה מתדמה במעשה האומות לעבוד את אלהיהם וללבוש כלבושיהם להתגדל ולהתפאר בפניהם בבגדים נאים ובמרכבות נאות כדי שיאהבו אותם ויאמרו הרי היא כמוני ויאהבוה והנביא אומר לה מאסו בך עוגבים נפשך יבקשו אמר להפך בא מה שחשבתם כי אתם סלקתם בטחונכם מעלי ובטחתם באומות והתדמיתם להם במעשיכם כדי למצא חן בעיניהם ויהיו חשקים בכם והנה מאסו בכם עד שיבקשו נפשותיכם להרג ולאבד. תקרעי. כתרגומו תכחלין ואמר בלשון קריעה כי היא קורעת עיניה מרוב התמדתה לכחול אותם: עוגבים. חושקים וכן ת"י קלו בך רחמך וכן ותעגב על מאהביה והדומים לו בזה הלשון ענין חשק:

כי

מצודת דוד

דבריו לומר הלא זה הוא בעבור כי עמי הוא אויל ואינם נותנים לב לדעת אותי: בנים וכו'. כפל הדבר במ"ש: להרע. להערים לעשות הרע: לא ידעו. אינם נותנים לב להערים לעשות הטוב: (כג) ראיתי. זה מאמר הנביא שאמר לכן ראיתי במראה הנבואה את הארץ והנה היא תהו ובהו. כי גלו אנשיה: ואין אורם. האור שהיה בהם מאז הלך לו והוא משל על הצרה כי מי שהוא בצרה העולם חשוך בעדו: (כד) והנה רועשים. הוא משל על אבדון השרים והגבורים: (כה) אין האדם. אין מי מבני האדם שהיו בה כי כולם גלו: נדדו. הלכו להם מן הארץ לגודל השממון: (כו) הכרמל המדבר. מקום הכרמל נתהפך להיות מדבר: וכל עריו. כל ערי הכרמל נתצו ונהרסו מפני ה' וחוזר ומפרש מפני חרון אפו ולא במקרה תהיה כל זאת: (כז) וכלה. אבל לא אעשה כלה ביושביה: (כח) על זאת. על הדבר האמור למעלה תאבל הארץ וחשכו השמים אשר ממעל: על כי וכו'. ר"ל בעבור זה תאבל הארץ וכו' על אשר דברתי מחשבתי לעשות הארץ שממה ולא נחמתי על הדבר ההיא ולא אשוב ממנה וכפל הדבר במ"ש: (כט) מקול פרש. מקול קבוצת הפרשים והמורים חצים בקשת יברחו כל אנשי העיר: באו בעבים. יבואו להסתתר ביערים העבים והמסובכים באילנות: ובכפים עלו. יעלו בין הסלעים להסתתר שמה: עזובה. מיושבים ולתוספת ביאור אמר ואין יושב בהן איש: (ל) ואת שדוד. אתה יהודה שסופך להיות עשוק ביד הבבלים: מה תעשי וכו'. ר"ל מה מועיל אשר תלבשי מלבושי תולעת שני אשר תקשטי עצמך בעדי זהב אשר תתמידי לצבוע עיניך בצבע הפוך להיות נראית יפה להלהיב לבות המנאפים: לשוא תתיפי.

מל

מצודת ציון

כאוהל: (כא) נס. כלונס ארוך: (כב) אויל. שוטה: סכלים. טפשים: (כג) תהו. שממה: ובהו. ענין ריקות וכן והארץ היתה תהו ובהו (בראשית א): ואל השמים. כמו ואת השמים וכן אספרה אל חוק (תהלים ב): (כד) רעשים. מלשון רעש ותנועה חזקה: התקלקלו. ענין השהיה ובדרז"ל וכל המקלקלין פטורין (שבת קו): (כו) הכרמל. כן נקרא מקום שדות וכרמים וכן ונוער בבן וכרמל (ישעיה לג): נתצו. מלשון נתיצה והריסה: (כח) תאבל. ענין השחתה כמו הגל האומללה ארץ (שם): וקדרו. ענין חשך ושחרות וכן שמש וירח קדרו (יואל ב): זמותי. ענין מחשבה כמו זממו אל תפק (תהלים קמ): נחמתי. ענין ספוך מחשבה: (כט) פרש. כן יקרא רוכב הסוס הרגיל בזה: ורומה. ענין השלכה וכן ונושקי רומי קשת (שם עח): בעבים. מלשון עב ור"ל ביערים עבים ומסובכים: ובכפים. תרגום של סלע הוא כיפא וכן חורי עפר וכפים (איוב ל): (ל) שדוד. עשוק: שני. תולעת שני והוא מין צבע אדומה: תעדי. מלשון עדי וקשוט: תקרעי. מרוב ההתמדה לכחול העינים נראה כאלו קורעת פתיחת בית העין: בפוך. הוא הכחל שצובעין בו העינים וכן ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט): לשוא. לחנם: תתיפי.

מל'

(לא) כי קול כחולה. חולה הם חולי בפלם טובא מענין חיל כיולדה ומכרשו ואמר דרך משל כי בת ציון סרים קול כמו האשה היושבת על משבר סחיל תזעק בחבליה ועד הגדול שבנין וסמשילם ל.מבכירה והיא האשה היולדת ראשונה כי חבליה קשים מהבלי אשה אחרת ופירוש צרה שהיא צועקת צרה כמבכירה: תתיפח. מענין ויפח נקך שהוא ענין הגיון: הסגה והאשה ותקונן על הרוגיה ואומרת אוי נא לי כי עיפה נפשי אמרה נפשי כנגד בת ציון אוי נא לי כי עיפה מקבול הצער הגדול לרוב הורגים במלאוני וי"ת דמשתטחא ופרסא ידהא אמרה ווי כען לי וענין תפרש כפיה תשבר ידיה כמו פרשה ציון בידיה כי כן דרך המצטער לפרש כפיו אחת באחת לרוב הצער: (א) שוטטו. חפשו ובקשו והנה אמר דוד כספר תהלים נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ הנה כי היו בירושלם חסידים ועבדי האל ואיך אמר ירמיה אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה פירש אדוני אבי ז"ל כי ירמיה אמר בחוצות ירושלים ואמר ברחובותיה כי החסידים שהיו בירושלם היו מתחבאים בבתיהם ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחוצות מפני הרשעים ורז"ל פירשו כיון שנהרגו ע"י אויבים אף על פי שהיו רשעים ותיובי מיתה נתכפר להם במיתתן וקרי להו עבדיך וחסידך: אם תמצאו איש. ר"ל איש טוב וגדול במעשיהם וכן הלא איש אתה וכן אם גבר דליה עובדין טבין: (ב) ואם חי ה'. כי ברוב הם נשבעי' באלהים אחרים כמו שאמר וישבעו בלא אלהים ואם יהיה שישבעו בי להראות עצמן שהם יראי שמי ונשבעים בשמי לשקר הם נשבעים בשמי ואני היודע: (ג) ה' עיניך הלא לאמונה. אמר הנביא תמיה על זה הענין אמר דרך קריאה ה' עיניך הלא לאמונה כלומר השגחתך בעולם הלא לאמונה כלומר לדבר קיים לא לדבר בטל והנה הכית אותם על מעשיהם הרעים ולא חלו כלומר לא כאבו ולא הרגישו בעצמם כי אתה המכה אותם בעונם אם כן מה הועילה השגחתך בהם ודומה למה שאמר לשוא הכתי את בניכם מוסר לא לקחו וכן מה שאמר ישעיה הנביא על מה תכו עוד תוסיפו סרה: כליתם מאנו קחת מוסר. הבאתם עד קרוב לכלי' אף על פי כן מאנו קחת מוסר ואם נביאיך מזהירים אותם חזקו פניהם מסלע ולא בשו מפניהם מאנו לשוב לאמונה ענין קיום כמו אמונה אומן במקום נאמן וי"ת ה' הלא גלי קדמך וגומר כבעמוד: (ד) ואנו אמרתי. אמר הנביא נסיתי אותם בעניני בתוכחה הקטנים והגדולים אמרתי כלומר חשבתי בעצמי כשהוכחתי העם ולא קבלו אמרתי אך דלים הם נואלו כי ברוב דלת העם אין להם דעת ובינה כמו הגדולים לפי שהם כורמים ויוגבים וכל עסקיהם עבודת האדמה ולא יתעסקו בדברי מוסר ובתורה ובחכמה לפיכך לא קבלו תוכחת כי נואלו ואין להם דעת כי לא ידעו דרך ה' משפט אלהיהם: (ה) אלכה לי אל הגדולים. כי לפי שהם גדולים ועשירים ואינם מתעסקים במלאכה יש להם פנאי ללמוד תורה וחכמה וברוב הם בעלי מוסר ודעת ולמדו תורה ומשפט אלהיהם ואולי תועיל בהם הוכחתי כי יבינו וישכילו למה שאומר להם והנה כשדברתי עמהם יחדיו שברו עול התורה אע"פ שידעוה נתקו עולה מעליהם ונתקו מוסרותיה ואמר יחדו ר"ל כולם מסכימים כן וכן ת"י ברם אינון כחדא מרדו וגו' כבעמוד: (ו) על. כן הכם. על ששברו עול התורה מעליהם הכם אריה מיער המשיל האויב לאריה שיוצא מן היער לטרוף ולזאב שיוצא לעת ערב ובא סמוך ליישוב כדי לטרוף הנמצא יחידי כי.

לא כִּי קוֹל כְּחוֹלָה שָׁמַעְתִּי צָרָה כְּמַבְכִּירָה קוֹל בַּת־צִיּוֹן תִּתְיַפֵּחַ תְּפָרֵשׂ כַּפֶּיהָ אוֹי־נָא לִי כִּי־עָיְפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים׃

ה א שׁוֹטְטוּ בְּחוּצוֹת יְרוּשָׁלַםִ וּרְאוּ־נָא וּדְעוּ וּבַקְשׁוּ בִרְחוֹבוֹתֶיהָ אִם־תִּמְצְאוּ אִישׁ אִם־יֵשׁ עֹשֶׂה מִשְׁפָּט מְבַקֵּשׁ אֱמוּנָה וְאֶסְלַח לָהּ׃ ב וְאִם חַי־יְהוָה יֹאמֵרוּ לָכֵן לַשֶּׁקֶר יִשָּׁבֵעוּ׃ ג יְהוָה עֵינֶיךָ הֲלוֹא לֶאֱמוּנָה הִכִּיתָה אֹתָם וְלֹא־חָלוּ כִּלִּיתָם מֵאֲנוּ קַחַת מוּסָר חִזְּקוּ פְנֵיהֶם מִסֶּלַע מֵאֲנוּ לָשׁוּב׃ ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ דַּלִּים הֵם נוֹאֲלוּ כִּי לֹא יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם׃ ה אֵלֲכָה־לִּי אֶל־הַגְּדֹלִים וַאֲדַבְּרָה אוֹתָם כִּי הֵמָּה יָדְעוּ דֶּרֶךְ יְהוָה מִשְׁפַּט אֱלֹהֵיהֶם אַךְ הֵמָּה יַחְדָּו שָׁבְרוּ עֹל נִתְּקוּ מוֹסֵרוֹת׃ ו עַל־כֵּן הִכָּם אַרְיֵה מִיַּעַר זְאֵב עֲרָבוֹת יְשָׁדְדֵם נָמֵר שֹׁקֵד עַל־עָרֵיהֶם כָּל־הַיּוֹצֵא מֵהֵנָּה יִטָּרֵף כִּי רַבּוּ

(Masorah: ל׳ · ל׳ ל׳ · ל׳. ל׳ · פ׳ · ל׳ ל׳ ומ״ל · ל׳. ל׳ מ״ל · ל׳. ל׳ · י״ג מ״ל. י״ז חס׳ בסיפ׳ · ד׳ · כ׳ סרי נוען · ט׳ כלים׳ רפין · ל׳. ל׳ · ד׳ מ״ל כנפ׳)

לַהֲנָאָה תִּתְקְנִין קָצוּ בִיךְ רַחֲמָךְ מְקַטְלִין נַפְשָׁךְ בָּעַן׃ לא אֲרֵי קָל כִּמְעַדְיָא שְׁמָעִית עָקָא כְּאִתְּתָא דִּמְשַׁרְיָא לְמֵילַד בְּכוּר קָל כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן דְּמִשְׁתַּטְחָא וּפָרְסָא יְדָהָא אָמְרָא וַי כְּעַן לִי אֲרֵי מִשְׁלְהָיָא נַפְשִׁי מִן קֳדָם קָטוֹלִין׃ א הֲלִיכוּ בְּשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם וַחֲזוּ כְעַן וּדְעוּ וּבְעוּ בִרְחוֹבָהָא אִם תַּשְׁכְּחוּן גְּבַר דְּלֵיהּ עוֹבָדִין טָבִין אִם אִית עָבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט בָּעֵי הֵימָנוּתָא וְאֶשְׁבּוֹק לְהוֹן׃ ב וְאִם בִּשְׁמָא דַיְיָ יָמָן בְּכֵן לְשִׁקְרָא אִינוּן מִשְׁתַּבְעִין׃ ג יְיָ הֲלָא גְלֵי קֳדָמָךְ לְאוֹטָבָא לְעָבְדֵי הֵימְנוּתָא רַשִּׁיעַיָּא אַלְקֵיתָא יָתְהוֹן וְלָא תָבוּ שֵׁיצִיתִינוּן סָרִיבוּ לְקַבָּלָא אוּלְפָן אַתְקִיפוּ אַפֵּיהוֹן מִטִּינָרָא מְסָרְבִין לְמֵיתַב׃ ד וַאֲנָא אֲמָרֵית בְּרַם מִדְּמִסְכְּנִין אִינוּן אִטַּפְּשׁוּ אֲרֵי לָא אֲלִיפוּ לְמִידַע אוֹרַח דְּתַתְקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט קֳדָם אֱלָהֲהוֹן׃ ה אֱהָךְ לִי לְוָת רַבְרְבַיָּא וַאֲמַלֵּיל עִמְּהוֹן אֲרֵי אִינוּן אֲלִיפוּ לְמִידַע אוֹרַח דְּתַתְקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט קֳדָם אֱלָהֲהוֹן בְּרַם אִינוּן כַּחֲדָא מְרָדוּ מִן אוֹרַיְתָא אִתְרְחַקוּ מִן אוּלְפָנָא׃ ו עַל כֵּן מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כְּאַרְיָא מֵחוּרְשָׁא וְיִקְטְלִינוּן עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּדֵיבֵי רַמְשָׁא יְבַזְּזוּנּוּן שִׁלְטוֹנִין דַּחֲסִינִין כְּנִמְרָא כְּמִנִּין עַל קִרְוֵיהוֹן כָּל דְּיִפּוֹק מִנְּהוֹן יִתְקְטִיל אֲרֵי סַגִּיאָן מָרְדֵיהוֹן תַּקִּיפִין

(לא) מבכירה. כאשה המבכרת תחלת לידתה: תתיפח. תיילל ותצעק גנחו' קונפלי"ש בלעז כמו ויפח חמס (תהלים כז) ל' דיבור: אוי נא לי. כך אומרת: (ג) ה' עיניך. הלא הם בעלי אמונה להטיב ולמה בגדו אלה כך ואין מבקשין אמונה: הכיתה אותם. ולא נעשו חולים על המכה לשום על לבם לשוב מרעתם: קחת. כמו לקחת: (ד) ואני אמרתי. הנביא אומר כך אך דלים הם מחכמי' אלו שאני מדבר עמהם: נואלו. לשון אויל כתרגומו איטפשו: (ה) אלכה לי אל הגדולים. הם ישמעו אך לא הועלתי וגם המה יחדו שברו עולו של הקב"ה מעליהם: (ו) אריה. מלכות בבל: זאב. מלכות מדי: נמר. מלכות אשור: זאב ערבות. לשון ערבה ושוחה זאב המדבר: שקד. ממהר ומנחם חברו עם ל' שמירה כמו לשקוד על דלתותי (משלי ח) וי"ת לשון שריבה

הכיתה ג' מ"ל ה' וסי' לך והכיתה את עמלק. והכיתה את בית אחאב. הלא לאמונה הכיתה אתם: ב' קדמאי מלרע: כל דבור אתו אתך אתם דגש בש"ם דפי. אותו אותך אותם וסי' נמסר בסדר וירא מהנה ז' בקריאה וסי' ועשה מאחת מהנה כל היוצא מהנה ישרף. ושמרון בחצי חטאתיך. והלשכות העליונות קצרות. אחת מהנה לא נעדרה. אחת מהנה לא נשברה. כתר לך אחת מהנה ואעשה לך:

תולדות אהרן שוטטו. שבת קיט חגיגה יד: חי ה'. עקידה שער מה: אך דלים. עקרים מ"ד פ"ז:

מצודת ציון

מל' יפה: עוגבים. חושקים ואוהבי הניאוף כמו ותעגב על מאהביה (יחזקאל כג): (לא) כמבכירה. יולדת בכור: תתיפח. ענין אמירה ודבור כמו ויפח חמס (תהלים כז): תפרש. מלשון פרוסה ושבירה כמו פרשה ציון בידיה (איכה א): נא. עתה: עיפה. ענין יגיעה: להרגים. בא הלמ"ד במקום בעבור וכן פתח פיך לאלם (משלי לא) ור"ל בעבור האלם: (א) שוטטו. ענין ההליכה אנה ואנה וכן משוט בארץ (איוב א): בחוצות. בשוקים וכן וחוצות תשים לך בדמשק (מלכים א כ): ברחובותיה. מלשון רחוב: איש. ר"ל גדול ובעל מעשים טובים וכן הלא איש אתה (ש"א כ"ו): (ג) עיניך. ר"ל השגחתך: לאמונה. ענין דבר המתקיים וכן יתד במקום נאמן (ישעיה כב): חלו. מלשון חולי: כליתם. מלשון כליון: מאנו. מלשון מיאון: (ד) נואלו. ענין סכלות וטפשות כמו. נואלו שרי צוען (שם יח): (ה) אותם. עלהם: עול. הוא ההושם על צואר בהמה החורשת: נתקו. ענין העתק והסרה: מוסרות. קשורי רצועות העול: (ו) ערבות. ענינו כמו מדבר וכן במדבר בערבה (דברים א): ישדדם. ענין עושק השגוף: נמר. שם חיה מה: שוקד. ענין מהירות כמו

מצודת דוד

על חנם עשית עצמך יפה ומהודרת כי החושקים מאסו בך מעתה ומבקשים לקחת נפשך ממך והוא ענין משל לומר מה תתרצי אל הבבלים בדורונות הנה כל זה לא יועיל לך כי נהפכו לך לאויבים: (לא) כי קול. שמעתי קול כקול חולה: צרה. צעקת צרה שמעתי כאשה המבכרת שחבליה חזקים: קול בת ציון. והוא הקול של עדת ציון אשר תרבה אמרים כדרך המקונן: תפרש כפיה. משברת כפיה זה בזה כדרך המצטער: אוי נא לי. צועקת מר ואומרת אוי עתה לי כי נפשי עיפה בעבור ההורגים אותנו: ה (א) שוטטו. לכו בחוצות ירושלים אנה ואנה וראו עתה בהם ותנו לב לדעת מעשה האנשים ובקשו ברחובותיה אם תמצאו שם איש ישר אם יש מי עושה משפט ומבקש אמונה: ואסלח לה. אם תמצאו אף איש יחידי כזה אז אסלח לכל העיר: (ב) ואם חי ה'. ואם יאמרו בשבועתם חי ה' לא הוא בעבור שהם מאמינים בו אבל באמת בשרוצים להשבע בשקר נשבעין בה': (ג) עיניך הלוא לאמונה. הוא מאמר הנביא אל מול ה' לומר הנה השגחתך בהם הלא היא על דבר המתקיים ולא על דבר בטל שאין בו תועלת: הכיתה אותם. בהשגחתך הכית אותם למען יוסרו לשוב לכם: ולא חלו. לא נעשו חולים מן המכה ר"ל לא הרגישו שבא עליהם לעורר לבם לתשובה: כליתם. הבאתם קרוב אל הכליון ועכ"ז ממאנים לקחת מוסר: חזקו פניהם מסלע. הקשו פניהם יותר מן הסלע ר"ל לא נכנעו אבל העיזו פניהם וממאנים לשוב: (ד) ואני אמרתי. כשהוכחתים ולא קבלו מוסר אמרתי בתחילה אין תבונה בהם ואך דלים המה מתכמה: נואלו. נטפשו בדעתם כי לא ידעו דרך ה' וכו' שמביא פורענות לגלות אוזן למוסר: (ה) אל הגדולים. בדבר החכמה: ואדברה אותם. אדבר עמהם דברי תוכחתי: כי המה ידעו וכו'. שהפורענויות באה לגלות אוזן למוסר: המה יחדו. הדלים עם הגדולים: שברו עול. ר"ל אינם רוצים להיות נכנעים למקום: נתקו. העתיקו מעליהם מוסרי העול והוא כפל ענין במ"ש: (ו) על כן. בעבור שאינם רוצים להיות נכנעים למקום לכן מהרס

רש"י

מריבה : (ז) אי לזאת אסלח לך . בתמיה שמא לזאת אסלח לך ומנחם פירש אי כמו אין אשר בניך עזבוני ואשביע אותם כל טוב : יתגודדו . יתקבצו גדודים : (ח) סוסים מיוזנים משכים היו . בכל בקר היו משכים לאור בקר בהשכמה : יצהלו . ל' זה נופל על הסוסים מקול מצהלות אביריו (לקמן ח) לשון צהלה אנווייטמינ"ש בלעז : (י) בשרותיה . ל' מישור ומנחם חברו ל' תומה עם אדלג שור (תהלים יח) אך לא יתכנו נטישותיה ליי"ש בלע"ז שהם שרשי כרם להיות נחשבים עם החומות ולא עם המישור . ואני אומר שלותיה ל' שורות הכרם וי"ת בשרותיה בקירוהא ונטישותיה ברניתהא: (יב) ויאמרו לא הוא . לא מן קדמוהי אתיא עלנא טבתא : (יג) והנביאים יהיו לרוח . כתרגומו ונביי שקרא יהון ללמא כלומר הנבואה שניבאו' לנו נביאי שקר בשמו של הקב"ה דבריהם יהפכו להבל והדבור של קדושה שהם אומרים לנו בשם הקב"ה אינן בהם : כה יעשה להם . הנביא אומר לאומרים זאת כה יעשה להם כאשר אמר ה' לי ומה אמר ה' לי יען דברכם את הדבר הזה וגו' : (יד) ואכלתם . ותאכל אותם :

פִּשְׁעֵיהֶם עָצְמוּ מְשֻׁבוֹתֵיהֶם : ז אֵי ב'. ס'
לָזֹאת אֶסְלַוח־לָךְ בָּנַיִךְ עֲזָבוּנִי אסלח ק' ג'
וַיִּשָּׁבְעוּ בְּלֹא אֱלֹהִים וָאַשְׂבִּעַ אוֹתָם ל' וחס'
וַיִּנְאָפוּ וּבֵית זוֹנָה יִתְגּוֹדָדוּ : ח סוּסִים ל'
מְיֻזָּנִים מַשְׁכִּים הָיוּ אִישׁ אֶל־אֵשֶׁת מיוזנים ק'
רֵעֵהוּ יִצְהָלוּ : ט הַעַל־אֵלֶּה לוֹא־ ל'. נ"ס מ"ל
אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה וְאִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־ ל'
כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם נַפְשִׁי : י עֲלוּ ס'
בְשָׁרוֹתֶיהָ וְשַׁחֵתוּ וְכָלָה אַל־תַּעֲשׂוּ ל' ומ"ל
הָסִירוּ נְטִישׁוֹתֶיהָ כִּי לוֹא לַיהוָה ל' ומ"ל נ"ס ומ"ל
הֵמָּה : יא כִּי בָגוֹד בָּגְדוּ בִּי בֵּית
יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה נְאֻם־יְהוָה :
יב כִּחֲשׁוּ בַּיהוָה וַיֹּאמְרוּ לוֹא־הוּא נ"ס ומ"ל
וְלֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה וְחֶרֶב וְרָעָב ג'
לוֹא נִרְאֶה : יג וְהַנְּבִיאִים יִהְיוּ לְרוּחַ נ"ס מ"ל. ס'
וְהַדִּבֵּר אֵין בָּהֶם כֹּה יֵעָשֶׂה לָהֶם : ל'. ל"ו
יד לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת ס' כטעם
יַעַן דַּבֶּרְכֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הִנְנִי
נֹתֵן דְּבָרַי בְּפִיךָ לְאֵשׁ וְהָעָם הַזֶּה ג'. ב'
עֵצִים וַאֲכָלָתַם : טו הִנְנִי מֵבִיא

דה"ה . דוא ל"ה מ"ל וסי' נמסר בסדר ויקרא : ואכלתם ב' בקריאה וסי' והעם הזה עצים ואכלתם . ואכלתם חית השדה :

תרגום

תְּיוּבְתְּהוֹן : ז נְבִיָא אֲמַר לְיָה
כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עַל אֵידָא
אֶשְׁבּוֹק לְכוֹן אֲנָא קְרֵיתִי לְכוֹן
בְּנִין וְאִינוּן שְׁבָקוּ פּוּלְחָנִי
וּמְקַיְמִין בְּשׁוּם טַעֲוָתָא עוֹד
שְׂבָעִית יַתְהוֹן טוּבָא וְאִינוּן
תָּבוּ לְמֶהֱוֵי זָנָאִין וּבֵית נַפְקַת
בָּרָא מִסְתַּיְעִין : ח סוּסְוָן
אֲנִירִיסִין אֲחֲרִין הֲווֹ גְּבַר עַל
אִתַּת חַבְרֵיהּ מְצַוְּחִין : ט הַעַל
אִלֵּין לָא אַסְעַר לְאֵיתָאָה
עֲלֵיהוֹן בִּישְׁתָּא אֲמַר יְיָ וְאִם מִן
עַמָּא דִכְדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא
אִתְפְּרַע מִנְהוֹן כִּרְעוּתִי : י סַקוּ
בִּקְרְוָהָא וְחַבִּילוּ וּגְמִירָא לָא
תַעְבְּדוּן פַּגְרוּ בִּרְנְיָתְהָא אֲרֵי
לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּהוֹן : יא אֲרֵי
שְׁקַרָא שַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי בֵּית
יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֲמַר יְיָ :
יב כַּדִּיבוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ וַאֲמַרוּ
לָא מִן קֳדָמוֹהִי אַתְיָא עֲלָנָא
טַבְתָא וְאַף לָא תֵיתֵי עֲלָנָא
בִּישְׁתָּא וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא
וּבְכַפְנָא לָא נֶחֱזֵי : יג וּנְבִיֵי
שִׁקְרָא יְהוֹן לְלָמָא וּנְבוּאַת
שִׁקְרֵיהוֹן לָא תִתְקַיַּם דָא פּוּרְעָנוּתָא תִתְעֲבֵיד מִנְהוֹן : יד בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת חֲלַף דְאִתְנַבִּיתוּן יַת
פִּתְגָמָא הָדֵין הָא אֲנָא יָהֵיב פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי בְּפוּמָךְ תַּקִּיפִין כְּאֶשָׁתָא וְעַמָּא הָדֵין חֲלַשִׁין כְּקַשָּׁא וְיִקְטְלוּנוּן : טו הָא אֲנָא

רד"ק

כי אינו בעל לב חזק כמו הנמר וכל שכן כאריה לפיכך ירא לצאת ברחוב אלא לעת ערב לפיכך אמר זאב ערבות ואמר זאב ערבות יבדדום שלם נקוד על דרך החסר או הוא מבנין מרובע כמו ישודד מלבושיי ובא כמשפטו והוא הנכון האריה משל למלך כמו שהאריה מלך החיות הזאב משל לחיל ונמר לשרי החיל וכן תירגם יונתן מלך במבירתיה יסק עליהון וגו' כבעמוד ויש מפרשים ערבות כמו במדבר בערבה : נמר שקד . כמו בוא שקד שומר ענין השתדלות על הדבר והתמדה בו : מהנה . ר"ל מהערים :

(ז) אי לזאת אסלח לך . מלת אי לשון קריאה והוא הפוך בלשון ערבי י"א מה טובה יש כך שאומר לזאת אסלח לך כלומר בעבור זה הטובה ואיננו מוצא בך טובה רק רעות רבות בניך עזבוני וגו' והקריאה כנגד ירושלם : ואשבע אותם וינאפו . על דרך וישמן ישורון ויבעט : יתגודדו . יתקבצו גדודים ולא יבושו איש מחברו וכן תירגם יונתן מסתייעין : (ח) סוסים מוזנים . כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ואותיות אה"וי מתחלפו' והוא כמו הפוך מזונים מן מזון אמר הנה הם כמו הסוסים שנתנו להם מזון רב בלילה והם שבעים בתאותם בבקר יצאו ויצהלו וצהלתם היא נתינת קולם ובשמחה אורי"ליר בלע"ז כן הם ינאפו בלילה עם נשי רעיהם וימלאו תאותם ובבקר יוצאים שמחים מתהללים ברעתם : אל אשת רעהו . בעבור אשת רעהו : משכים . שם וכן כשל משכים הולך כלומר בהשכמה בבקר : (ט) העל אלה . אם על אלה הרעות לא אפקוד אי אפשר שלא אענישם על הרעות הגדולות האלה וכפל הענין במלות שונות ואמר : ואם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשי ונפשו הוא והוא נפשו וכן נשבע ה' בנפשו כמו כי נשבעתי ויונתן פי' בנפשי כלומר ברצוני תרגם ואם עמא דכדין עבדיהון לא אתפרע מנהון כרעותי : ואם בגוי אשר כזה . זה עם וי"ו השמוש ואם הבאים אחר זה בפרשיות האחרות אם בלא וי"ו השמוש בגוי שיהיה כזה העם או פירוש אם בגוי אשר כזה מעשיהם כתרגומו : (י) עלו בשרותיה . בחומותיה תרגום חומה שורא והכנוי לירושלם והצווי עלו ושחתו כנגד האויבים ויונתן תירגם בשרותיה בקרוהא : הסירו נטישותיה . הם שיני החומה ויונתן תירגם כמו ארמנותיה בירניתהא : כי לא לה' המה . עתה ככר היו הכל' שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה אבל עתה אין חומותיה לה' שיגן עליהם כי עם העיר עזבוהו והוא עזבה והתירם לאויב ויש מפרשים הסיר נטישותי' כמו ואת הנטישו' הסר התז שהם סעיפי האילנות המתפשטי' ובאמרו וכלה לא תעשו אינו אומר על החומה שהרי נתצוה כלה כמו שאמר ואת חומות ירושלם סביב נתצו כל חיל כשדים אלא פי' וכלה לא תעשו בעם : (יא) כי בגוד . לפיכך תקחו נקמתם מהם ובדין אני מצוה לכם שתשחיתום כי הם בגדו בי : (יב) כחשו בה' ויאמרו לא הוא . פירוש לא הוא משגיח עלינו ויראה במעשינו ואם נעשה כהפלגו לא תבא עלינו רעה בעבור זה והרב ורעב לא נראה אע"פ שמפחידין אותנו נביאיו על זה שקר הם אומרים כי לא תבא להם נבואה מאת האל כי הוא אינו רואנו ואינו יודענו ועל הדרך הזה תירגם יונתן כדיבו במימרא דה' ואמרו וגו' כבעמוד : (יג) והנביאים . הנביאים שמטעים אותם ואומרים שלום יהיה להם יהיו לרוח כלומר כמוץ לפני רוח : והדיבור אין בהם . כיון שהדבר אין בהם כלו' רוח הקדש איך ידעו הם כך וכך אלא שהם סומכין בחלומותיהם או בקסמיהם ומבטיחים העם לטוב כדי שימצאו חן בעיניהם כשמיסק להם מעביהם ואומרים לא תבא עליכם רעה ובעונש זה יכלו ויהיו גרות : כה יעשה להם . על דרך כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כלומר כך וכך רעה יעשה להם וי"ת ונביאה בקרא יכון וגו' כבעמוד : (יד) לכן כה אמר . את הדבר הזה באמרם לומרים עלי לא הוא ולא נבואתי והנה דברי מגיעים אליך : הנני נותן דברי בפיך והעם הזה עצים ואכלתם ובזה יכירו כי נבואתי מגעה אליך שיתקיימו עליהם דברי לרעה כמו שהאש אומר ויהי דבריך להם כמו האש לעצים שתאכל אותם ומה שאמר דברכם כמדבר כנגד העם ואמר בפיך כמדבר כנגד הנביא הרי הוא כא ומר אמור להם יען דברכם את הדבר הזה כי הנני נותן דברי בפיך לאש והעם הזה עצים ואכלתם ויונתן פירש דברכם כנגד הנביאים שתרגם

מצודת דוד

כיד הבבליים : הכה אריה מיער . זה משל על הבבליים : זאב ערבות . זאב היושב במדבר יעשוק נפשותם : שוקד . ימהר לבוא על עריהם להשחיתם : כל היוצא מהנה . מן העיירות ההנה : יטרוף . ע"י אחד מהחיות ההם : עצמו . חזקו בדבר המרידה : (ז) אי לזאת . אנה הזכות אשר לזאת אסלח לך הלא בניך עזבוני : בלא אלהים . העכו"ם שאין בו ממש בו האמינו ונשבעו בו : ואשביע . אני השבעתי אותם בכל טוב ומרוב טובה ותאות הלב פנו אל הזנות : ובית זונה . לבית זונה הלכו גדודים יחד ולא יתבוששו אלה מאלה : (ח) סוסים מיוזנים . הם היו כמו הסוסים שנתנו להם מזון הרבה בלילה והמה שבעים לתאותם שכאשר ישכימו בבוקר יצאו ויצהלו וכן המה ימלאו תאותם וינאפו עם אשת ריעיהם כל הלילה וכאשר ישכימו בבקר יצהלו איש אל אשת רעהו מרוב שמחה והשגת תאות הלב : (ט) העל אלה . וכי על מעשים כאלה לא ישגיח להפרע מהם בתמיה : אשר כזה . אשר עושה כדבר הזה : (י) עלו בשרותיה . אתם משחיתי ארץ ישראל עלו בין שורות כרמיה ושחתו אותם אבל לא תכלו את הכל ור"ל שחתו בעם ואל תאבדו את כולם : הסירו נטישותיה כי לא לה' המה . כי אינם עם ה' כי פשעו בו . (יא) כי בגוד וכו' . כי בגדו בי אלה כאלה כמו שבגד ישראל כן בגד יהודה : (יב) כחשו בה' . כחשו בהשגחת המקום : לוא הוא . ר"ל אין הוא משגיח : ולא תבוא עלינו רעה . כי הואיל ואין משגיח אין שכר ועונש : (יג) והנביאים . ר"ל דברי הנביאים יהיו דומים לדברי רוח שאין בהם ממש : והדבר אין בהם . לא ה' דבר בם כי היו מכחישים דברי הנבואה : כה יעשה . היו מקללים את הנביאים לאמר להם כה יעשה ה' להם כפי הרעות אשר הם מתנבאים עלינו : (יד) יען . בעון אשר דברתם הדבר הזה להכחיש ההשגחה והנבואה : הנני נותן וכו' . דברי הנבואה אשר נתתי בפיך תהיה כאש השורף והעם הזה יהיה עת להשרף כעצים : ואכלתם . דבר הנבואה תשרוף אותה ר"ל דבר הנבואה תבוא עליהם :

מצודת ציון

כמו כי שוקד אני (לעיל א'): עצמו . ענין חוזק : משובותיהם . ענין מרד וסרוב : (ז) אי . ענינו כמו אנה וכן אי הבל אחיך (בראשית ד) : ובית . כמו ולבית : יתגודדו . מלשון גדוד ומחנה : (ח) סוסים . כסוסים : מיוזנים . מלשון מזון : משכים . מלשון השכמה : יצהלו . ענין הרמת קול גדול וכן צהלו מים (ישעיה כד) : (ט) אפקוד . ענין השגחה וכן ופקוד גפן זאת (תהלים פ): תתנקם . מל' נקמה : (י) בשרותיה . מלשון שורה וידוע הוא בדרז"ל וכן בין שורתם יצהירו (איוב כד) : נטישותיה . הם הענפים הגדולים המתפשטים למרחוק כמו ואת הנטישות הסיר התז (ישעיה יח) : (יד) ואכלתם . ותשרפם וכן ואש מפיו תאכל (תהלים יח) : (טו) איתן . ענין חוזק כמו איתן מושבך

רדק

שתרגם חלף דאתנביאהון ית פתגמא הדין: (טו) הנני מביא עליכם. בית ישראל קריאה: ממרחק. כי בבל היא רחוקה מארץ ישראל: גוי איתן. חזק שלא תוכל להלחם כנגדו: גוי מעולם הוא. מזמן רב הוא גוי זה חזק ושאר הגוים הם יראים אותו ולא תוכל להעזר עם גוי זולתו: גוי לא תדע לשונו. ולא תבין מה יאמר וזה יותר קשה מאויב שמבין אדם לשונו וכן אמר בתורה בקללות גוי אשר לא תשמע לשונו: ולא תשמע. ולא תבין והענין כפול במלות שונות: (טז) אשפתו. כי חצי האשפה ימיתו כל מי שיגע בהם וכאלו כלם קבורים באשפה ואמר כקבר פתוח שמוכן להשליך בו המתים: כלם גבורים. כי הם מלומדי מלחמה ואין לכם מפלט להנצל מידם: (יז) ואכל. לחמך כלל כל מאכל והאכילה הנזכרת בפסוק יש אכילה היא אכילת המאכל ויש אכילת החרב כמו שתרגם יונתן ויבוז חצדך וגו' כנעמוד: ירושש. ענין רש ושבר וענין הרישות נופל ג"כ בהריסת הערים כמו כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות: בחרב. בעת החרב או טעם בחרב למעלה לבניך ולבנותיך כאלו אמר יאכלו בניך ובנותיך בחרב ומה שאמר בניך ובנותיך כי כמו כן יאכל האבות אלא שאמר בתורה ואכל פרי בטנך וזה להכאיב נפש האבות שישחטו בניהם לעיניהם והם הקטנים שמתים בעון אבותם: (יח) וגם. בימים ההמה. כשיבא האויב ויאכל זה וזה כמו שכתוב לא אעשה אתכם כלה כי אתן בלב האויב להשאיר לכם פלטה: (יט) והיה כי תאמרו. מדבר כנגד העם כמו שדבר עד הנה. ושב לדבר כנגד הנביאת שיענה להם תשובת השאלה כאשר עזבתם וגו' והשאלה והתשובה תהיה אחר שיבא האויב ויגלה העם: כן תעבדו זרים. מדה כנגד מדה אתם עבדתם אלהי נכר בארצכם תעבדו עם נכר בארץ לא לכם: (כ) הגידו. אומר לכל השומעים דברו שיאמרו להם זאת התוכחה דבר חול [?]ול הים: (כא) שמעו נא. מבואר הוא: (כב) האותי. איך לא תיראו מפני אהנה ויש לי שני עדים שלא תוכלו להכחיש כי האחד הוא בכלל העולם והאחר הוא בכם לבדכם אשר הוא בכלל העולם הוא דבר הים כי בראשית בריאת העולם היו המים מכסים הארץ כולה כי כן היה טבעם אחר כן אמרתי שיקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה והנך בהקוות המים שהיו על פני כל הארץ אל מקום אחד היו שופעים על המקום ההוא גבוהים כמו נד והיה להם לפי טבעם לרדת ולהתפשט על פני כל הארץ כבתחלה אלא שאני אמרתי לו עד פה תבא ולא תוסיף והאמירה היא הרצון ושמתי החול על שפתו גבול לו שלא יעברנהו והנה החול אין חומה גבוה שתעמוד בפני המים ולא עוד אלא שגלי הים מתגעשים והומין ובאים עד השפה כאלו יעברו עליה כפי טבעם ולא יוכלו לפי שאני [...] טבעם [...] תוכלו להכיר כי אני משגיח [...] ועושה בהם כרצוני ואיך [...] תיראו אותי ולא תחילו מפני ולא תעלו בדעתכם שאני יכול לעשות בכם כרצוני אם תעברו מצותי אם כן ראוי לקרות אתכם עם סכל ואין לב שלא תבינו זה או אם תבינו ויש לכם לב להבין אם כן לבככם סורר ומורה שאתם מכירים וכופרים כי הנה שמתי בכם עד כי בעשותכם רצוני אני נותן גשמיכם בעתם יורה במרחשון ומלקוש בניסן ונתנה הארץ את יבולה ועץ השדה יתן פריו ובימי הקציר לא ירד לכם מטר וזהו שאמר שבועות חקות קציר ישמור לנו ובהיותכם מיוחדים בין שאר האומות בזאת הברכה איך לא תשימו זה על לב כי אני משגיח עליכם ואיך תכחשו בי ותאמרו לא הוא ואם תאמר למה לא נתן לכם לעדים האותות והמופתים הכתובים כמו קריעת ים סוף והירדן וזולתן משנוי הטבע שאי אפשר לכם מבלתי מכוין ומשגיח הופך הטבע כרצונו נאמר כי כל האותות והמופתים יוכלו להכחיש בהם אם ירצו כי לא היו אלא פעם אחת בזמן אחד ואותם שלא היו בזמן ההוא יוכלו להכחיש בהם אם יהיו כופרים בתורה אבל זה שעד היות החול גבול לים הוא חק עולם לא כר ולא יכור כל ימי היות עולם ובזה לא יוכלו להכחיש שהרי רואים בעיניהם ושומעים באזניהם רואים ביאת גלי הים עד השפה ולא יעבור החול שהוא שפה לים ושומעים התגעשות הגלים והמייתם כאלו בבאם יעברו הכל ויכסו פני הארץ

תרגום

סיתי עליכון עם מרחיק בית ישראל אמר יי עם תקיף הוא עמא דמעלמא הוא עמא לא תידע לישניה ולא תשמע מה דימליל: טז בית אזיניה כקברא פתיח כולהון גברין: יז ויבוז חצדך ומיכלך יקטלון בנך ובנתך ישבי ענך ותורך יבוז פרי גופנך ותינך יפגור קרוי ארעך כריכתא דאת רחיץ לאשתיזבא בהון מן קדם דקטלין בחרבא: יח ואף ביומיא האינון אמר יי לא אעביד עמכון גמירא: יט ויהי ארי תימרון חלף מה עבד יי אלהנא לנא ית כל אלין ותימר להון כמא דשבקתון פולחני ופלחתון לטעות פלחי כוכביא בארעכון כן תשתעבדון לעממי פלחי כוכביא בארעא דלא דילכון: כ חוו דא בבית יעקב ובשרוה בדבית יהודה למימר: כא שמעו כען דא עמא טפשא ולית ליה לב דעינין להון ולא חזן אודנין להון ולא שמעין: כב המן קדמי לא תדחלון אמר יי אם מן קדם מימרי לא תזועון דשויתי חלא תחומא לימא קים עלם ולא עדי ליה ומטרפין ולא יכלין והמנגלוהי

ירמיה ה

עליכם גוי ממרחק בית ישראל

נאם־יהוה גוי ׀ איתן הוא גוי

ל' מעולם הוא גוי לא־תדע לשונו ולא

ג' תשמע מה־ידבר: טז אשפתו כקבר

ד' פתוח כלם גבורים: יז ואכל קצירך

ולחמך יאכלו בניך ובנותיך יאכל

ג' מ"ל צאנך ובקרך יאכל גפנך ותאנתך

ל' וחס' ירשש ערי מבצריך אשר אתה בטח

ג' יח. יב בהנה בחרב: יח וגם בימים ההמה

נאם־יהוה לא־אעשה אתכם כלה:

יט והיה כי תאמרו תחת מה עשה

יהוה אלהינו לנו את־כל־אלה

י"ג מ"ל בספרא ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי

ג' ותעבדו אלהי נכר בארצכם כן

תעבדו זרים בארץ לא לכם: כ הגידו

ב' דסמיכי. ג' זאת בבית יעקב והשמיעוה

ביהודה לאמר: כא שמעו־נא זאת

כ"ג פסוקים ולא ולא עם־סכל ואין לב עינים להם ולא

יראו אזנים להם ולא ישמעו:

ב' א"פ חס'דין מ"ל כב האותי לא־תיראו נאם־יהוה אם

מפני לא תחילו אשר־שמתי חול

ס' גבול לים חק־עולם ולא יעברנהו

ג' ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא־

רשי

מרחק. כי בבל היא רחוקה מארץ ישראל: גוי איתן. חזק שלא תוכל להלחם כנגדו: גוי מעולם הוא. מזמן רב

אותם: (טו) איתן. תקיף: גוי מעולם הוא. מימי קדם התחיל למרוד כי בדור הפלגה בארץ שנער: (טז) אשפתו. מקום נרתק החצים: (יז) ירושש ערי מבצריך וגו'. הרי זה מקרא מסורס ירושש בחרב את ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה: ירושש. ימסכן: בחרב. על ידי נייסות וכן הוא אומר וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כו) (כב) האותי לא תיראו. הלא הים שאינו דואג מפני הפורענות ואינו מצפה לקיבול שכר ירא מפני ואינו עובר הגבול אשר שמתי סביביו: תחילו. לשון פחד: ויתגעשו גליו. ומרומם לעבור הגבול ולא יוכלו לעבור: והמו גליו. שאון קול גדול: ולא יעברנהו. הגלים לא

מסורה

ולא תשמע ד' דסמיכי בקריאה וסימניהון לא תאבה לו ולא תשמע אליו. ואם יפנה לבבך ולא תשמע. הנני מביא עליכם גוי ממרחק. עד אנה ה' שועתי דתריבר: אשפתו ג' בקריאה וסי' אשפתו כקבר פתוח. אשרי הגבר אשר מלא אשפתו. הביא בכליותי בני אשפתו: פתוח ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר חקת: כהנה ג' וסי' לחמו. אשר הוא יושב בהנה. אשר אתה בוטח בהנה בחרב: חק עולם ה' בקריאה וסי' ורחצו ידיהם ורגליהם ולא ימותו. כל זכר בבני אהרן יאכלנה חק עולם. והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אתה. והיתה לאהרן ולבניו ואכלהו במקום קדוש. האותי לא תיראו נאם ה' ואם מפני. וי"א בליש' וסי' נמסר בסדר

תולדות אהרן גוי איתן. סוטה מו: אשפתו. סוטה מב: ואכל קצירך. ב"ק קיט: עם סכל. עקרים מ"ד ס"ח: לא תחילו. ב"ב עג עקדה שער א:

מצודת ציון

מובנך (במדבר כד): תשמע. ענין הבנה כמו כי שומע יוסף (בראשית מב): (טז) אשפתו. הוא נרתק החצים כמו עליו תרנה אשפה (איוב לט): (יז) לחמך. כל המאכל קרוי בל' לחם כמו ונחם עפר לחמו (ישעיה סה): ירושש. מל' רש ועני: (יט) תחת. במקום: זרים. נכרים: (כב) תחילו. מלשון חיל ורעדה: חק. דבר קבוע: ויתגעשו. ענין נדנוד ותנועה חזקה וכן ותגעש ותרעש הארץ

מצודת דוד

(טו) הנני וכו' בית ישראל. ר"ל אתם בית ישראל הנני מביא עליכם וכו': גוי איתן הוא. גוי חזק: גוי מעולם הוא. ר"ל מזמן רב הוא בממשלה ולכן יגבה לבו להשחית הכל: לא תדע. לא תבין לשונו ולזה תחשב כי לא יוכלו להתרצות אליהם בדברים: ולא תשמע. לא תבין וכפל הדבר במ"ש: (טז) אשפתו. נרתק חציו הוא כקבר פתוח ר"ל כמו קבר פתוח הוא מוכן להביא בו את המת כן חצי האשפה יביאו מתים רבים כי יפילום במלחמה: כולם. כל אנשי המלחמה המה גבורים: (יז) ואכל. הנוי ההוא יאכל קציר שדך וכל מאכלך אשר היה למאכל לבניך ולבנותיך: ירושש. ייעני ערי מבצריך אשר אתה בוטח בהנה להשגב בהן מפני האויב: בחרב. ר"ל בעת יבוא עליך בחרב מלחמה: (יח) וגם בימים ההמה. שיבוא עליך צרות מרובות מ"מ לא אכלה הכל כי ישאר ממך שארית ללכת גולה: (יט) כי תאמרו. אתם ההולכים גולה: תחת מה. בעבור מה עשה וכו' את כל אלה להיות מקצתם נהרגים ומקצתם גולים: ואמרת. אתה ירמיה תאמר להם שבא מדה במדה כפי אשר עזבתם את ה' ועבדתם אלהי נכר בארצכם כן תהיו נעזבים מה' ותלכו בגולה לארץ אחרת ותעבדו גויי הארץ ההיא: (כ) הגידו זאת. את האמור למטה: והשמיעוה. את הדבר הזאת: (כא) עם סכל. עם טפש ואין להם לב משכיל: ולא יראו. מפלאות המקום: ולא ישמעו. פלאי מעשיו: (כב) האותי. וכי לא תיראו ממני וכי לא תרעדו מפני: גבול לים. להיות גבול לים שעד החול יבוא: חק עולם. החק הזה הוא כל ימות עולם: ולא יעברנהו. אין מי הים עוברים את הגבול: ויתגעשו. אף כי יעודו בתנועה חזקה עכ"ז לא יוכלו לעבור הגבול: והמו גליו. אף כי ירומו גליו עד כי נשמע קול המייתם עכ"ז לא יעברו הגבול וכ"ש

אם דבר שלא יוכל אדם לסכתיש : תחיל . מן חיל כיולדה : יעברנהו . הנו"ן נוספת כמו כל היום יברכנהו : ויתגעשו . גליו שאומר בסוף . ויעברנהו גם כן בנו"ן נוספת : (כג) ולעם סרו וילכו . סרו מהדרך הטובה והלכו להם בשרירות לבם וי"ת על דסטו מבתר פולחני גלו : (כד) ולא אמרו . נירא נא. נו"ן נא נקראת רפ"א אע"פ שמלת נירא נקראת מלעיל : הנותן גשם . ואחר כך פי' יורה ומלקוש בעהו אבל למה שכתב ויורה בוי"ו השמוש הנותן גשם כשאר עתי השנה לצורך הגנות ולשחות ולשאר צרכי האדם והבהמות ונתן גם כן יורה ומלקוש לצורך התבואה כל אחת בעתו : שבועות חקות קציר ישמור לנו . אותם שבועות מחקות קציר ישמור לנו שלא ירד מטר בימי הקציר שלא יפסיד הקציר וזהו חק הקציר ומשפטו וגם שתהיה רוח טובה נושבת בימי הקציר לזרות ולהבר הוא חק הקציר ומשפטו גם כן לפיכך אמר חקות ומה שאמר שבועות ולא אמר ימי הקציר לפי שאנו סופרים שבעה שבועות עד חג השבועות לפיכך תלה ימי הקציר בשבועות וי"ת בזמן קיים שביעיא דבזמן חצדא נטר לנא : (כה) עוונותיכם. והיה לכם לאמר בלבבכם כי אלה הרעות הבאות עליכם עונותיכם הטו אתכם שהרי כשהייתם עושים רצון האל היה נותן לכם גשם בעתו וכל דבריכם באים על הנכונה אם כן מי מנע הטוב מכם ומי הביא אליכם הרע אלא עונותיכם וחטאתיכם : (כו) כי נמצאו. ישור כשך יקושים . יביט כל אחד בדרכו אם יעבור אדם שיגזלו ממנו מה שעמו ויביט כאדם המניח יקושים ומציב משחית ללכד העופות כן יביטו הם וירצו ויארבו והציבו משחית אנשים ילכדו ולא עופות ומשחית יקרא הפח שלוכד העופות כן הם מציבים ומארבים מזה ומזה ללכוד אנשים ולגזול מהם מה שעמהם : ישור . יביט כמו אשורנו ולא קרוב : כשך . הוא מקור כמו כהנות או תואר והוא כמו מנות מן וחמת המלך שככה שפירושו נחה ושך הוא פעל יוצא ושככה פעל עומד : יקושים . הם כמו מוקשים וי"ת ארי אשתכחו בעמי חייבין וגומר כבעמוד : (כז) ככלוב מלא עוף . כלוב כלי עשוי מנסרין מגדלים בהם עופות ומפטמין אותם שם וכן ת"י בבית פיטמא ודומה לו והנה כלוב קיץ של עשוי מנסרים והמשילה לכלוב מלא עוף כמו שהכלוב ממלאים אותו עופות כפי מה שהוא ונותנים לתוכו מאכלם ומשקה ואוכלין שם תמיד כן בתי אלה הרשעים מלאים מרמה ר"ל ממון מקובץ במרמה וכאין ומתעדנין בו : על כן גדלו ויעשירו . על כן שבא להם ממון זה בלי עמל ויגיעה גדלו בנכסים והעשירו : (כח) שמנו עשתו . על דרך משל כמו וישמן ישורון ויבעט כלומר הרבו בנכסים גם יש בו קנאת המלוכה כי העשירים ברוב הם שמנים ודשנים עשתו זכו מן עשת שן כי השמן עור בשרו זך וכן תרגם יונתן עתרו אף קנו ניכסין : גם עברו דברי רע . לא דים בעשרם אלא שרבו לגזול ולחמוס עד שעברו כל דברי איש רע כלומר יותר הרעו לעשות משאר אנשים רעים עד שעברו עליהם ברעתם ויונתן תרגם אף עברו על פתגמי אוריתא עבדו דביש ופי' דין יתום כלומר משפט היתום והאדם החלוש לא שפטו ולא לקחו משפטם מעושקיהם : ויצליחו . ואף על פי כן ויצליחו : ומשפט אביונים . כפל ענין במלות שונות : (כט) העל אלה . וכי כתרגומו העל אילין לא אסער וגו' כבעמוד : (ל) שמה ושערורה נהיתה . שמה ענין תימה כמו כאשר שממו עליך רבים כלומר דבר תימה הוא מה שיהי' בארץ מרעות שעושין ודבר טנוף ולכלוך וזהו פירוש שערורה ענין טנוף ולכלוך כמו התאנים השוערים וכת"י שמה תימה יש נוסחאות תיומא והוא לשון כליון כמו מתם תיומי מיא כדברי רז"ל ותרגום שערורה ושנו : (לא) הנביאי'. עתה פי' מה היא השמה והשערורה שנהיתה בארץ נבאו בשקר לעם ויאמרו שלום יהיה לכם וזה מטים העם לדרך רע : נבאו בשקר והכהנים ירדו על ידיהם . ענין לקיחה מן רדה הדבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הדבש בידו שהוא טוב וערב וי"מ אותו ענין ממשלה מן כי הוא רודה לא תרדה בו ר"ל הכהנים רדוים בעם על ידי הנביאים ומלותם ומטים המשפט כרצונם : ועמי אהבו כן. ר"ל רוצים בכל זה לפי שהם מיפים להם מעשיהם הרעים : ומה תעשו לאחריתה . כלומר לאחרית שמה ושערורה שזכר כלומר אם השערורה יפה

יַעַבְרֻנְהוּ׃ כג וְלָעָם הַזֶּה הָיָה לֵב
סוֹרֵר וּמוֹרֶה סָרוּ וַיֵּלֵכוּ׃ כד וְלוֹא־
אָמְרוּ בִלְבָבָם נִירָא נָא אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ הַנֹּתֵן גֶּשֶׁם וְיֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ
בְּעִתּוֹ שְׁבֻעֹת חֻקּוֹת קָצִיר יִשְׁמָר־
לָנוּ׃ כה עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ־אֵלֶּה
וְחַטֹּאותֵיכֶם מָנְעוּ הַטּוֹב מִכֶּם׃ כו כִּי־
נִמְצְאוּ בְעַמִּי רְשָׁעִים יָשׁוּר כְּשַׁךְ
יְקוּשִׁים הִצִּיבוּ מַשְׁחִית אֲנָשִׁים
יִלְכֹּדוּ׃ כז כִּכְלוּב מָלֵא עוֹף כֵּן
בָּתֵּיהֶם מְלֵאִים מִרְמָה עַל־כֵּן גָּדְלוּ
וַיַּעֲשִׁירוּ׃ כח שָׁמְנוּ עָשְׁתוּ גַּם עָבְרוּ
דִבְרֵי־רָע דִּין לֹא־דָנוּ דִּין יָתוֹם
וְיַצְלִיחוּ וּמִשְׁפַּט אֶבְיוֹנִים לֹא שָׁפָטוּ׃
כט הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקֹד נְאֻם־יְהוָה
אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם
נַפְשִׁי׃ ל שַׁמָּה וְשַׁעֲרוּרָה נִהְיְתָה
בָּאָרֶץ׃ לא הַנְּבִאִים נִבְּאוּ בַשֶּׁקֶר
וְהַכֹּהֲנִים יִרְדּוּ עַל־יְדֵיהֶם וְעַמִּי אָהֲבוּ
כֵן וּמַה־תַּעֲשׂוּ לְאַחֲרִיתָהּ׃

וְלָא עָדָן לֵיהּ׃ כג וּלְעַמָּא הָדֵין
הֲוָה לֵב סָטֵי וּמָרִיד עַל דִּסְטוֹ
מִבָּתַר פּוּלְחָנִי גְּלוֹ׃ כד וְלָא
אֲמַרוּ בְּלִבְּהוֹן נִדְחַל כְּעַן קֳדָם
יְיָ אֱלָהָנָא דִּמְחֵית מְטַר בַּכִּיר
וְלַקִּישׁ בְּעִדָּנֵיהּ בִּזְמַן קְיָם
שְׁבוּעַיָּא דִּבְזְמַן חַצָּדָא נְטַר
לָנָא׃ כה חוֹבֵיכוֹן גְּרַמוּ אִלֵּין
לְכוֹן וְחַטָּאֵיכוֹן מְנַעוּ טוּבָא
מִנְּכוֹן׃ כו אֲרֵי אִשְׁתְּכַחוּ בְעַמִּי
חַיָּבִין בִּנְכַלִין אִשְׁדִּין דַּם זַכַּאי
כְּלִבּוּשׁ צָיְדִין דִּמְחֵי וְקָטֵיל
מִתְעַשְׁתִּין לְחַבָּלָא נַפְשִׁין
קָטְלִין׃ כז כְּבֵית פִּטְמָא דִּמְלֵי
עוֹפָא כֵּן בָּתֵּיהוֹן מְלַן נִכְלִין עַל
כֵּן סְגִיאוּ וְעַתִּירוּ׃ כח עֲתַרוּ
אַף קְנוֹ נִכְסִין אַף עֲבַרוּ עַל
פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא עֲבַדוּ דְּבִישׁ
דִּין דִּקְשׁוֹט לָא דַיְינִין וְאִלּוּ
הֲווֹ דַיְינִין דִּינָא דְיַתְמָא הֲווֹ מַצְלְחִין
וְדִין חֲשִׁיכַיָּא בִּקְשׁוֹטָא לֵית
אִינוּן דָּיְנִין׃ כט הַעַל אִלֵּין לָא
אַסְעַר לְאֵיתָאָה עֲלֵיהוֹן בִּישָׁא
אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא דִּכְדֵין
עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן
כִּרְעוּתִי׃ ל תֵּימָא וּשְׁנוּ הֲווֹ
בְּאַרְעָא׃ לא נְבִיֵּי שִׁקְרָא מִתְנַבַּן בְּשִׁקְרָא וְכַהֲנַיָּא מְסַיְּעִין עַל יְדֵיהוֹן וְעַמִּי רְחִימוּ כֵּן וּמָה

רש"י: לא יעברו הגבול : (כד) יורה ומלקוש . כתרגום בכיר ולקיש : שבועות חוקות קציר . שבעה שבועות שחקק לנו בהן שתי חוקות קציר חק העומר וחק שתי הלחם : ישמר לנו . שיהא הקציר בזמנו : (כה) הטו אלה . הטו החוקות האלה מעליכם שאינם שומרים לכם ואתם כלים ברעב : (כו) ישור . יארוב וכן למען שוררי (תהלים ה) ל' אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): כשך יקושים. כאשר ישוך היקוש שעושין ללכוד צפרים ביער כשרגלו בא לתוכו והוא נושכו ומחזיקו ברגלו ונלכד וקורין לו פיי"ד בלעז : הציבו משחית . לינצי"ל בלעז כן עושין אורבים על עיר או על דרך : הציבו . כמו מצב פלשתים (ש"א) : (כז) ככלוב. הוא מקום שמפטמין בו עופות וכן תרגמו יונתן כבית פיטמא ובלעז פרנ"ק : (כח) עשתו . ל' עשת שן (ש"ה ה) גוף עב ובלעז אוספיסור"ש : עברו דברי רע . אם באת רעה או עבירה לידם לא נמו ממנה אלא עברו בה ועשאוה : לא דנו דין יתום . למען יצליחו : (ל) שמה. תמהון : ושערורה . דבר מגונה לכל ותהו דבר התמהון הנביאים נבאים שקר ואומרים הוו גוזלין ואונסין והכהנים שהם שופטי העם ומנהיגים ירדו את העם על ידי הנביאים כלומר לאחריהם כמו (שמואל ב ט) והמלך עובר וכל העם עוברים על ידו (רודף) (ס"א לדוד) אחריו אף כאן

כי תשא : שבועות ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' שבעת חקת קציר ישמר לנו. "שבועי שבעות להם . חג שבועות ימים דיחזקאל . שבעות מטות אומר קדמא חסר : כזה ה' וסי' הנמצא כזה איש אשר רוח. והית כזה יום מחר . אם בגוי אשר כזה . ותרין חברוהי :

תולדות אהרן הנותן גשם . עקרים מ"ד פ"ח : הטו אלה . תענית כג קידושין סב :

מצודת דוד

הוא מפחד ה' ומהדר גאונו : (כג) ולעם הזה. אבל לעם הזה היה לב מעוות וממרה: סרו וילכו . סרו מה' והלכו להם : (כד) נירא נא . ר"ל אם עד הנה לא היה פחד אלהים לנגד עיניהו הנה עתה נשים על לב לירא את ה' הנותן גשם וחוזר ומפרש שנותן יורה ומלקוש כ"א בזמן הצורך : שבועות חקות קציר . ר"ל החוק של שבועות ימי הקציר ישמר לנו שלא היה מוריד גשמים בא"י כל ימי הקציר שהוא סימן-קללה וכש"ה הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר (ש"א יב) : (כה) הטו אלה. הטו מכם הידיעה וההשכלה : מנעו הטוב . היא תבונת הלב המביאה טובה : (כו) כי נמצאו בעמי רשעים . ומעשיהם הם המטמטמים את הלב : ישור . יביט לארוב על אנשים כאדם המניח פח יקושים ללכוד עופות כן הציבו הם פח משחית וילכדו אנשים לגזול הונם ולהרגם : (כז) ככלוב . כמו הכלוב הוא מלא מן העופות כן בתיהם המה מלאים מן המרמה : גדלו . בהון רב ולתוספת ביאור אמר ויעשירו : (כח) שמנו . נעשו שמנים ואחו בבהירות רב : גם עברו . ר"ל גם כל דברי רע הבא לידם עברו עליהם : דין לא דנו . לא דנו דין אמת ואפילו דין יתום ואעפ"כ הצליחו ולא נפרעתי עדיין מהם : ומשפט . ר"ל בעבור כי הצליחו אחזו בדרכם ולא שפטו משפט האביונים אשר יצעקו מפני נוגשיהם : (כט) העל אלה . וכי על מעשיהם כאלה לא אשגיח להפרע מהם בתמיה : אשר כזה . אשר עושה כדבר הזה : (ל) שמה . דבר תמהון ומגונה נהיתה בארץ : (לא) הנביאים . נביאי הבעל : בשקר . בשם הבעל שהוא דבר שקר : והכהנים. כהני הבעל : ירדו. ימשלו בכח הנביאים כי הם המסייעים : אהבו כן. להיות הם המושלים

מצודת ציון

הארץ (תהלים יח) : יוכלו . מלשון יכולת . והמו . מלשון המייה : (כג) סורר . מעוות ומורה . ענין מרי ומרד וכן בן סורר ומורה (דברים כא) : (כד) יורה . הוא המטר היורד על הזרעים המרוה הזרעים והאדמה : ומלקוש . הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המגלולות וכן ונתתי מטר וכו' יורה ומלקוש (שם יא) : שבועות . הוא מל' מלא שבוע זאת (בראשית כט) : חוקות. מלשון חק ודבר קבוע : (כו) ישור . ענין הבטה וראיה כמו למען שוררי (תהלים כז) : כשך . ענין הנחה כי וישכו המים (בראשית ח) ת"א ונחו מיא : יקושים. פח מוקשים : משחית. פח משחית : ילכדו . יתפשו : (כז) ככלוב . מעשהו כעין סל ועשוי לעופות ודומה לו כלוב קיץ (עמוס ח) : (כח) שמנו . מלשון שומן : עשתו . ענין לחות ובהירות כמו מעיו עשת שן (ש"ה ה) : (ל) שמה . ענין תמהון : ושערורה. ענין דבר מגונה ומאוס וכן ראיתי שערוריה (לקמן כג) : נהיתה . מלשון היה : (לא) ירדו . ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (תהלים קי) : על ידיהם

יסה בעיניכם עתה מה תעשו לאחריתה כי תדעו כי מרס תהיה באחרונה : (א) העיזו . הניסו כמו שלא הפז מקנך אמר לבני בנימין שהם בירושלם אתם בנימין נוסו והניסו את אשר לכם מקרב ירושלם כל שכן מבאר עריכם כי אפילו ירושלם תלכד ומה שאמר העיזו הוא דרך גוזמא כי אין להם מקום אנה ינוסו שם אלא כאומר אם יש לכם מקום שתנוסו נוסו והניסו מקרב ירושלם כי גם היא תלכד וירושלים היתה ליהודה ובנימן ומה שאמר לבנימן ולא אמר ליהודה כאדם שנוהם על קרוביו תחלה כי הוא כואב עליהם יותר ממה שהוא כואב על אחרים והוא היה מענתות בארץ בנימן והם היו קרוביו בני משפחתו כמו שאמר לו עליהם כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך וי״ת העיזו גלו : ובתקוע תקעו שופר . תקוע שם מקום הוא שנאמר וישלח יואב תקועה ואמר דרך צחות ובתקוע תקעו לשון נופל על לשון כמו ועקרון תעקר ואמר תקעו שופר להניס העם על העיר : ועל בית הכרם שאו משאת . מגדל שבונים בכרם אחד גבוה לשמור בו הכרמי׳ אשר סביבותיו ואותו נקרא בית הכרם וכן הוא אומר ויבן מגדל בתוכו ואמר שישאו בו משאת שיראו הרחוקים הלהבה וינוסו ומשאת כמו משיאין משואות במבוא : נשקפה . נראתה ונגלתה עתה הבא : מצפון . היא בבל שהיא לצפון : (ב) הנוה והמענגה דמיתי. פעל יוצא כמו אם היה מן הדגוש דמיתיך רעיתי כלומר דמיתי בת ציון לאשה הנוה והמעונגה והנה אני רואה שיבאו עליה רועים ועדריהם להחרידה ופירוש הנוה האשה השוכנת בנוה שלה שוקטת ומעונגה ונוה תאר לנקבה בפלס דוה ורבי יהודה חיו״ג פירש הנוה כמו נאוה באל״ף מן נאוו לחייך בתורים ענין יופי וכן ת״י ומפנקא והאדוני אבי ז״ל פירש דמיתי כרתי כמו נדמו עמי : (ג) אליה . המשיל המלכים הבאים אליה להחריבה לרועים והעדרים הם חייליהם וצבאותם וכמו זה רבים במקרא והמשיל המלכים והמנהיגים לרועים והעם לצאן כמו הוי רועה האויל ונתתי לכם רועים כלבי והדומים להם ות״י לה ייתון מלכים ומשריתהון : רעו איש את ידו . את מקומו וכן רועות על ידיהן כלומר מלך אחד או שר יצור על עיר או על עירים וכן האחר עד כלותם לכבוש את הארץ : (ד) קדשו עליה מלחמה . יאמר איש לחברו מהרועים זמנו מלחמה על ציון כלומר אף על פי שרעו איש את ידו כולם זמנו עצמם למלחמה על ציון : (ה) קומו ונעלה בצהרים . ואמר בפסוק שאחריו קומו ונעלה בלילה זכר צהרים ולילה לפי שהם זמני הפגעים כמו שאמר מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים אמרו בזמנים קשים לכם פוגע עליכם אמר הנביא אוי לנו כי פנה היום כלומר בצהרים שאומרים אויבנו לרעה הוא לנו ולא לטובה כי צהרים קשה לרוב החום ועתה יפה לרוב האורה ואנחנו נקח ממנו הרע ולא הטוב כי לנו אבך היום זהו כי פנה היום כלומר האור פנה לו לדרכו והצללים הם נוטים ומתפשטים כי אין לנו אורה אלא חשכה : קומו ארמנותיה . שהם חושבים להשגב בהם נשחיתה אותם : (ו) כי כה אמר ה׳. כלומר מאת ה׳ היתה זאת כי הוא רוצה להשחיתה והעיר את רוחם לבא אליה וכאילו אמר להם כרתו עצה . עצה כמו עץ וה״א איננה לכינוי כי היא רפה אמר כרתו עצים לעשות מהם דיק ולשפוך סוללה על ירושלם והם האבנים שמשליכין בדיק וכדומה לו על העיר לנתוץ חומותיה ומגדליה ולדעת יונתן סוללה הוא תל גבוה שתרגום סוללה מליתא והוא ששופכין עפר ועולים תוך החפירות אשר סביב העיר עד שממלאים אותה מעפר ועולים אלים סביב לעיר על מלוי החפירות כדי לעלות משם להומה והוא הנקראת סוללה : היא העיר הפקד . היא העיר שהפקד עונה אף על פי שהאריך לה הקב״ה לא יאריך לה עוד כי כל העשק בקרבה בכל העיר ומלא אדם עשק בקרבה כלומר אפילו בתוך העיר עושקים אין צריך לומר חוץ לעיר בדרכים : (ז) כהקיר ביר . כהקיר מן מקור ביר כמו באר אמר כמו שבבאר מימיה נובעין תמיד בלי הפסק כן הקרה רעתה והו שאמר על פני תמיד ומה שאמר תמיד כלומר שאני רואה ומשגיח לעד לא כמו שהם אומרים אין ה׳ רואה אותנו : חלי ומכה. אמר חמס ושוד חלי ומכה ישמע בה שמחלים העניים ומכים אותם כמו שנאמר ופני עניים תטחנו או פירושו עונש החמס והשוד שהם עושים אני מביא עליהם חלי ומכה וכן ת״י כגובא דמקיים מוהי וגומר כבעמוד : (ח) הוסרי . פן תקע נפשי ממך . שאם לא תוסרי יפרד רצוני ממך שלא ארצה לך תקע

ו א העזו ׀ בני בנימן מקרב
ירושלם ובתקוע תקעו שופר ועל־
בית הכרם שאו משאת כי רעה
נשקפה מצפון ושבר גדול : ב הנוה
והמענגה דמיתי בת־ציון : ג אליה
יבאו רעים ועדריהם תקעו עליה
אהלים סביב רעו איש את־ידו :
ד קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה
בצהרים אוי לנו כי־פנה היום כי־
ינטו צללי־ערב : ה קומו ונעלה
בלילה ונשחיתה ארמנותיה : ו כי
כה אמר יהוה צבאות כרתו עצה
ושפכו על־ירושלם סללה היא העיר
הפקד כלה עשק בקרבה : ז כהקיר
בור מימיה כן הקרה רעתה חמס
ושד ישמע בה על־פני תמיד חלי
ומכה : ח הוסרי ירושלם פן־תקע

ל׳ וחס׳ · ל׳ וחד ובתקוע · ג׳ · ל׳. ל׳ · ל׳. ב׳ · ג׳ · י״ב · ג׳ · ל׳. ב׳ · ל׳. ל׳ לא מפיק לשון אצה · ב׳ · ביר ק׳. ל׳ · י׳ · ב׳. ל׳

תעבדון לסופא : א גלו בני
בנימין מגו ירושלם ארי קל
צוחת קרנא אשתמעת
בארעא ועל בית בקעת
כרמיא זקופו עממיא סמותא
ארי בישתא אסתכיאת
מצפונא ותבירא רבא : ב יאתה
ומפנקתא איכדין קלקילת ית
אורחתיך כבן בהיתת כנשתא
דציון : ג לה ייתון מלכין
ומשריתהון יגדון עלה משכנין
סחור סחור ומיעין גבר ית
תבריה : ד זמינו עלה עבדי
קרבא קומו ונסק בטיהרא
וי לנא ארי פנא יומא ארי
גגדו טולי רמשא : ה קומו
ונסק בליליא ונחבל
בירניתהא : ו ארי כדנן אמר
יי צבאות קוצו אעא וצברו
על ירושלם מליתא היא קרתא
דאתפקידו לה חובהא כולהון
אונסין בגוה : ז כנובא
דמקיים מוהי כן אוריכו ואתקימו בגוה עבדי בישתא קל חטופין ובזוזין משתמע
בה קדמי תדירא על כן איתיתי עלה מרע ומחא : ח איתרדא ירושלם דקמא

כאן על ידיכם אחריכם לעשות כדברי הנביאים : (א) העזו בני בנימן . ללכת לעריכם לשמור מבצריכם : בית הכרם. שם מקום הוא : שאו משאת . נס להקבץ ולהלחם על נפשכם : (ב) הנוה והמעונגה דמיתי . החרבתי תירגמו יונתן ל׳ ונדמו נאות השלום (לקמן כה) נדמתה אשקלון (לקמן מז) : (ג) רועים ועדריהם . משל הוא מלכים וחיילותיהם : רעו . אכלו : את ידו . את מקומו סביביו : (ד) קדשו . זמנו : אוי לנו . לפת פנות היום: כי פנה היום . כאשר פנה לפת ערב הניתו האור בצה״מ : (ו) כרתו עצה . לא מפיק ה״א והוא ל׳ עץ שאין לשון כריתה נופל על העצה ועצה האמור כאן ל׳ הרבה עצים כמו דגה ל׳ דגים הרבה : העיר הפקד . שנאה פקודתה : (ז) כהקיר . ל׳ מקור : ביר . באר : כן הקרה רעתה . כן נובעת רעתם תמיד מוסיפי׳ ומחדשים: חלי ומכה . ע״כ איתיתי עלה מרע ומחא : (ח) הוסרי . קבלי מוסר : פן תקע . פן תנתק

משאת ג׳ בקריאה וסי׳ ועל בית הכרם שאו משאת . נוגי סמוקד . ויתן משאת כיד המלך . וחד ומשאת ויתן לו ארוחה ומשאת .

קומו ונעלה ג׳ בקריאה וסי׳ קומו ונעלה בצהרים . ודבתריה קומו ונעלה בלילה . קומו ונעלה ציון אל ה׳ וחד קומו נעלה : ישמע י׳ וסי׳

תולדות אהרן אוי לנו. תענית כט זוכר ברלשית תיי אחרי: כה אמר. זוכר ואתחנן: כהקיר בור. ברכות נו עירובין קד: ממסושד . ב״מ נס

מצודת ציון

דיהם. בעבור כותם של הנביאים : (א) העיזו . ענין אסיפה כמו העיזו אל תעמודו (לעיל ד) : ובתקוע . שם מקום כמ״ש וישלח יואב תקועה (ש״ב יד) : שאו . הרימו : משאת . ענינו להבת אש וכן וישאם דוד (ש״ב ה) : נשקפה . ענין הבטה וראיה כמו וישקף אבימלך (בראשית כו) : (ב) הנוה. כמו הנאוה באל״ף והוא ענין יופי כמו נאוה כירושלים (ש״ה ו) : והמעונגה . מלשון עונג ועידון : דמיתי . מלשון דמיון והשוואה : בת ציון . עדת ציון : (ג) תקעו . ענין תחיבה כדבר מה וכן ותקעתיו יתד (ישעיה כב) : רעו . האכילו המרעה : ידו . מקומו : (ד) קדשו . ענין הזמנה כמו הקדיש קרואיו (צפניה א) : קומו . הוא ענין זרוז : בצהרים . הוא חצי היום : פנה . ענין סבוב : צללי . מלשון צל : (ה) ארמנותיה . מלשון ארמון ופלטרין : (ו) עצה . מלשון עץ : סוללה . הוא תל העפר למול העיר : הפקד . ענין השגחה כמו לא הפקוד (לעיל ה) : (ז) כהקיר . ענין נביעה והוא מלשון מקור : ביר . כמו באר : ושוד . עושק : על פני . כמו לפני וכן לא יהיה וכו׳ על פני (שמות כ) : (ח) הוסרי . מלשון מוסר : תקע . ענין הסרה מן המקום וכן ותקע נפשי מהם (יחזקאל)

מצודת דוד

המושלים : ומה תעשו . הנביא אומר להם ומה תעשו בבוא אחרית הדבר הוא גמול התשלומין וכי בידם להציל אתכם : ו (א) העיזו . אתם בני בנימין האספו ללכת מקרב ירושלים כי האויב יכבשה ויהרוג עמה : ובתקוע . בעיר תקוע תקעו שופר להזהיר את העם להיות נכונים למלחמה (ולפי ששם עיר תקוע אמר תקעו שופר לשון נופל על לשון) : ועל בית הכרם . דרך לבנות בית גבוה ומגדל בכרם אחד לשמור בו כל הכרמים אשר סביבותיו : שאו משאת . הרימו להבת אש להיות נראה למרחוק להזהיר את העם (וגם שאו משאת הוא לשון נופל על לשון) : נשקפה. נראתה לבוא מבבל העומדת בצפון : ושבר גדול . הרעה הבאה תהיה שבר גדול : (ב) הנוה והמעונגה וכו׳ . אני דמיתי את בת ציון לאשה נאוה ומעונגה : (ג) אליה . עתה יבואו אליה רועים ועדריהם ר״ל אנשים שפלים ונבזים הם הכשדים אשר אינם יודעים לכבד המכובדים : תקעו . דרך לתקוע שפולי האהל בארץ על ידי יתדות : רעו . כ״א מהם רעו את מקומו שעמד בו ר״ל כל אחד מגדודי הכשדים החריבו את המקום אשר חנו שמה : (ד) קדשו . יזרזו אלו לאלו ויאמרו הזמינו עליה מלחמה קומו ונעלה עליה בצהרים והיא העת המוכן ביותר למלחמה : אוי לנו כי פנה היום . וכאשר לא יכבשו העיר ביומו ועל כי יהיה רב הפלס לשחת העיר יתאוננו לומר אוי כי פנה היום ועדיין לא לכדנו העיר : כי ינטו צללי ערב . הצל של ערב נטה כי כאשר קרבה השמש לבית מערבו לשקוע ינטו הצללים למרחוק ויתארכו ביותר והוא כפל ענין במ״ש: (ה) קומו. מרוב תאוותם להשחיתה יאמרו קומו ונעלה בלילה ונשחיתה ארמנותיה ולא נמתין עד יאיר היום : (ו) כרתו עצה . כרתו העץ אשר סביבות ירושלים לתתם עם העפר בסוללה : ושפכו . דרך כובשי העיר לשפוך תל עפר מול העיר ומשימים בה עצים ועולים עליה להלחם על העיר וכן וישפך סוללה (דניאל יא) : הפקד כולה . ר״ל המקום הפניה בכל העיר ומלאה עושק בקרבה : (ז) כהקיר ביר . כמו הבאר שמימיו נובעים והולכין כן רעתה נובע ואינה פוסקת : חמס ושוד . זעקת חמס ושוד נשמע בה לפני תמיד לכן אביא עליה חלי ומכה : (ח) הוסרי . קבלי מוסר פן

נפשי ממך פן־אשימך שממה ארץ
לוא נושבה: ט כה אמר יהוה צבאות
עולל יעוללו כגפן שארית ישראל
השב ידך כבוצר על־סלסלות: י על־
מי אדברה ואעידה וישמעו הנה
ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב הנה
דבר־יהוה היה להם לחרפה לא
יחפצו־בו: יא ואת חמת יהוה |
מלאתי נלאיתי הכיל שפך על־
עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדו
כי־גם־איש עם־אשה ילכדו זקן עם־
מלא ימים: יב ונסבו בתיהם לאחרים
שדות ונשים יחדו כי־אטה את־ידי
על־ישבי הארץ נאם־יהוה: יג כי
מקטנם ועד־גדולם כלו בוצע בצע
ומנביא ועד־כהן כלו עשה שקר:
יד וירפאו את־שבר עמי על־נקלה
לאמר שלום | שלום ואין שלום:
טו הובישו כי־תועבה עשו גם־בוש
לא־יבושו גם־הכלים לא ידעו לכן
יפלו בנפלים בעת־פקדתים יכשלו
אמר יהוה: טז כה אמר יהוה עמדו

ירחק מימרי יתך דלמא
אשוינך צדיא כארע סדום
דלא אתותבת: ט כדנן אמר
יי צבאות אתבזזא יתבזזון
כמא דמהלכין על שולי גפן
למקטף שארא דישראל
ותתיב מחתך עליהון כדקטיף
על סלסלין: י על מן אמליל
ואסהיד ויקבלון אולפן הא
אטפשת אודנהון ולא יכלין
למיצת הא פתגמא דיי הוה
להון לחיסודין ומדרא צבינו ביה:
יא וית נבואת דיי בתקוף מן
קדם יי אתמליתי לאיתי
לסוברא ולא יכילתי למשפך
על ינקין בשוקא ועל סיעת
עולמין כחדא ארי אתגבר עם
אתא יתאחדון סב עם דשבע
יומין: יב ויסתחרון בתיהון
לאוחרנין חקלן ונשין כחדא
ארי ארים ית מחת גבורתי
על יתבי ארעא אמר יי:
יג ארי מזעירהון ועד רבהון
כולהון אנסי ממון ומספר ועד
כהין כולהון עבדי שקר:
יד ואסיאו ית תבר כנשתא
דעמי במלי שקריהון למימר
שלמא שלמא ולית שלם:
טו עליהון למבהת ארי
תועבתא עבדו אף מבהת לית אינון בהתין אף אתכנעא לית אינון ידעין בכן יתרמון
קטילין בעדן דאסער עליהון חוביהון יתקלון אמר יי: טז כדנן אמר יי קומו על

רש"י

תנתק: שוקע. לשון חיבור והוקע אותם (במדבר כה). ויש לו הסרת החיבור והרבה תיבות משמשות כן: (ט) עולל. גרפי"ן בלעז לאחר שבצרו הכרם ונשארו עוללות והעניים באים ועוללים אותם כן יבוזו ויחזרו ויבוזו: השב ידך. אתה השונא השב ידך לשלול שנית כבוצר המשיב ידו על סלסלות המסלסל ומחפש העוללות וכן היתה משהגלה את יהויקים והרגו והמליך את יכניה חזר לסוף שלשה חדשים והגלהו חזר לסוף עשתי עשרה שנה והגלה את צדקיהו: סלסלות. דבירקירי"ש בלעז כמו סלסלה ותרוממך (משלי ד) כך פירש דונש ומנחם פירש לו סלכלירי"ש בלעז: (י) ואעידה. לו התראה: ערלה. אטומה וכן כל לו ערלה: לחרפה. מחרפין אותו: (יא) ואת חמת ה' מלאתי. לכן מלא נבואה לבוא חמת ה' עליהם: הכיל. כמו להכיל אשופרי"ר בלעז: שפוך על עולל. לשפוך על היונקים: בחוץ. בשוק: מלא ימים. קרוב למות והוא יתר על זקן: (יב) שדות ונשים יחדו. יוסבו לאחרים: (יג) בוצע בצע. אונס ממון: (יד) על נקלה. קל הוא לנביאי השקר להוציא מפיהם ולומר שלום יהיה לכם ובדבר הזה מרפאין בדבורם את השבר העתיד לבא עליהן: (טו) הובישו. עליהון למיבהת: הכלים. כמו להכלים: גם בוש לא יבושו. אינם מתביישין ממעשיהם

נמסר בישעיה סימן ס': ואעידה ה' בקריאה וסי' ואעידה בם את השמים ואת הארץ. ואעידה לי עדים נאמנים. על מי אדברה ואעידה. שמעי עמי ואדברה. שמע עמי ואעידה בך. מלאתי ג' וסי' ואת חמת ה' מלאתי. ואולם אנכי מלאתי כח. כי מלאתי מלים: בתרא מלתי כתיב: שלום שלום. ה' דסמיכי בקריאה וסי' יצר סמך תצר. בורא ניב שפתים שלום. וירפאו את שבר עמי. וחברו וירפאו את שבר בת עמי על נקלה. ורוח לבשה את עמשא

תולדות אהרן ערלה אזנם. בנח קח: על עולל. שם קיט:

רד"ק

תקע נפשי ממך כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ופרשו קעע אויקע: לא נושבה. כאלו לא נושבה מעולם כן תהיה שממה וי"ת כארע דסדום דלא אתותבת: (ט) כה אמר ה'. עולל. מקור מן הדומה למרובע כי שרשו עלל אמר כמו שמעוללין הגפן אחר שבצרו אותה שישובו על העוללות הנשארות ויבצרו אותם כן יעשו האויבים כי שארית ישראל הוא כמו העוללות בגפן ועוד פי' ואמר השב ידך כבוצר על סלסלות כל אחד מהאויבים יאמר לחבירו השיב ידך לבוז ולשלול כמו שהוא בוצר ומשים בסלסלים ומשיב ידו פעם אחר פעם עד שיעולל הגפן כולה ויונתן פירש השב ידך דברי הנביא כנגד הא"ל והשיב מחתך עליהון כדקטיף על סלסלין. סלסילות כמו סלים שרשו סלל והדגש לאות סלי חורי ובסלסלות נכפלה גם כן פ"א הפעל: (י) על מי. ואעידה ענין הזהרה כמו העד העיד בנו האיש בלשון עדות כי המזהיר באחד מזהיר בו בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן: ולא יוכלו להקשיב. הם עושים עצמן כאילו ערלה אזנם ואין בהם יכולת להקשיב: לחרפה. כי מה שהוא חרפה לאדם לא ירצה לשמעו כן הוא להם דבר ה': (יא) ואת חמת. חמת ה' כי נלאה על ישראל מלאתי ממנה עד שנלאיתי להכילה: שפוך על עולל. לשפוך החמה על עולל: בחוץ. כלומר שיהרגו האויבים העוללים בחוצות בלי חמלה וכן נשפכה החמה: ועל סוד בחורים יחדיו. ולא תועיל להם כחם. סוד ר"ל סיעה שמתחברים יחד בסוד אחד ובעצה אחת ולא יועילם כל זה: איש עם אשה. כלומר עם אשתו: זקן עם מלא ימים. כי לא יחמלו על זקן ומלא ימים הוא יותר מהזקן ת"י ואת חמת ה' וית נבואת ה' בתקוף מן קדם ה' אתמליתי: (יב) ונסבו. שדות ונשים. וכן שדותיהם תהינה לאחרים: (יג) כי מקטנם. כמו שחטאו כולם כן ילקו כולם: מנביא. נביא השקר וי"ת ומספר ר"ל סופר מזהיר העם וכן כהן כהן הבעל או מכהני הלוים כי גם הם היו רעים: (יד) וירפאו. נביאי השקר והכהנים רפאו את שבר עמי: על נקלה. כלומר על אמירה נקלה שאין בו ממש: לאמר שלום שלום ואין שלום. הם אומרים שלום והנה אין שלום כי הנה האויב בא יום יום: (טו) הובישו. פי' בהמיה כשעשו תועבה לא הובישו: גם הכלים לא ידעו. פי' לא הרגישו בכלימה שיכלימה אדם על רוע מעשיהם: לכן יפלו בנופלים. נביאי השקר וכהני הבעל יפלו בעת שיפלו שאר הנופלים מישראל וזה יהי' בעת פקודתם שאפקוד עליהם חטאתם והוא יום חורבן הבית והעיר: (טז) כה אמר ה' עמדו על הדרכים. פירוש עמדו בדעתיכם על הדרך הטוב ועל הדרך הרע וראו בבינתכם ואמר זה כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ה' הוא האלהים לכו אחריו וכן אמר להם הנה נביאי האמת אומרים לכם הוסרו ושובו מדרכיכם הרעים ואל תנתנו ביד אויב ונביאי השקר אומרים להם טוב הוא הדרך שאתם אוחזין

מצודת דוד

הסור נפשי ממך: ארץ לא נושבה. כאלו לא היתה מיושבת מעולם: (ט) עולל יעוללו כגפן. כמו הגפן אחר שבצרו אותם ונשארו עוללות חוזרים ללקט גם העוללות כן יהיה שארית ישראל כי יחזור האויב לגלות גם אותם: השב ידך. אתה האויב השב שנית ידך לקחת בגולה את הנשארים כמו הבוצר המשיב שנית ידו בעבור למשמש ולחפש אחר הענבים הנסתרים מעיניו: (י) על מי אדברה. אל מי אדבר ואזהיר וישמעו אלי: ערלה אזנם. כאלו אזנם אטומה ולא יוכלו להקשיב אמרים: לחרפה. שמועת דבר ה' יחשב להם לכלימה לכן לא יחפצו בו: (יא) ואת חמת ה'. החמה אשר אני רואה עליכם הנה מלאתי ממנה כי רבה היא: נלאתי הכיל. נעשיתי עיפוינע לסבול הצער בראותי שהחמה היא לשפוך על קבוצת העוללים היושבים בחוץ מקום קבוצת העוללים: ועל סוד. על קבוצת בחורים על כולם יחדיו: ילכדו. ברשת החמה: מלא ימים. מי שנשלם ימיו והוא קרוב למות: (יב) ונסבו. יצאו מאתם ויסובו לאחרים: יחדו. בפעם אחת: אטה את ידי וכו'. להכות אותם בה והוא ענין מליצי: (יג) בוצע בצע. גוזלים הון מאחרים: ומנביא. מנביא הבעל עד כהני הבמות: (יד) וירפאו. הם מרפאים את שבר עמי ורעתם העתידה לבוא ר"ל הם מוציאים מלבם דאגת הרעה הבאה: על נקלה. עם אמירה נקלה ומבוזה לאמר שלום תהיה ולא תבא הרעה ובזה המה מרפאים שברם אבל לא יהיה שלום והמה מכחשים: (טו) הובישו. ר"ל עכ"פ היה להם להנביאים והכהנים להיות נכלמים כאשר עשו דבר תועבה כדרך החשובים אשר יכלמו אם באה לידם דבר תועבה במקרה: גם בוש לא יבושו. ר"ל עשו התועבה וגם לא יבושו בעבורה: גם הכלים לא ידעו. אינם יודעים מה היא כלימה וכפל הדבר במ"ש: לכן יפלו בנופלים. הנביאים והכהנים ההם יפלו בעת יפלו כל הנופלים ע"י האויבים: בעת פקדתים יכשלו. בעת שאזכור עליהם עונם להפרע מהם והוא בזמן החורבן אז יכשלו גם המה: (טז) וראו. השוכרים והשבים ושאלו אותם על נתיבות העולם אי זה הדרך היותר טוב ולכו בה ואז תמצאו מרגוע ומנוחה והוא ענין

מצודת ציון

(יחזקאל כג): (ט) עולל יעוללו. כן נקרא הליקוט שאחר הבציר כמו לא תעולל אחריך (דברים כד): כבוצר. כן נקרא תלישת הענבים מן המחובר כמו כי תבצור כרמך (שם): על. בעבור: סלסלות. ענין משמוש וחפוש כמו סלסלה ותרוממך (משלי ד): (י) על מי. אל מי: ואעידה. ענין אזהרה והתראה כי ע"פ רוב מתרין בעדים שלא יכחשו: ערלה. ענין אטום כמו ערלי לב (לקמן ט): להקשיב. ענין שמיעה והאזנה: (יא) נלאיתי. ענין עייפות ויגיעה כמו ונלאו מצרים (שמות ז): הכיל. ענין הסבלה והחזקה כמו מרבה להכיל (יחזקאל כג): עולל. ילדים רכים: בחוץ. בשוק: סוד. קבוצה הנאספת להמתיק סוד ועצה וכן בסוד משחקים (לקמן ט): (יג) בוצע בצע. גוזלים הון וכן עוכר ביתו בוצע בצע (משלי טו): (יד) על. הוא כמו עם: נקלה. מלשון קלון ובזיון: (טו) הובישו. מלשון בושה: תועבה. דבר מאוס ומגונה: הכלים. מל'

הואיל לא תסורו ממנו ומה שהנביאים מפתידים אתכם כי תנהגו ביד אויב אל תיראו כי שלום יהיה לכם ועתה נחנו בשכלכם איזה הוא הדרך הטוב גם שאלו בעבור נתיבות עולם כמו שאמר שאל נא רמיני עליו השלום שאל אביך ויגדך כן אמר להם שאלו נתיבות עולם כלומר שאלו בעבור הדרכים אשר מעולם כלומר הדורות שעברו ותמצאו כי מי שאחז דרך האמת בא לו הטוב. ומי שאחז דרך במורים אתכם נביאי השקר בא לו הרע לפי שאחז בדרך השקר מפני פנים אלה תוכלו להכיר איזה הדרך הטוב ולכו בה או מדרך השכל או מדרך הקבלה: ומצאו מרגוע לנפשכם. וכזה המצאו מרגוע נפש ונחת רוח בשתי הסעיפים וכשאמרתי לכם זה אמרתם לא נלך ולא נחקור על הדרכים כי מה שאנו אוחזין הוא טוב בעינינו: (יז) והקימותי צופים. נביאי אמת במזהירים אותם ואומרים להם הקשיבו לקול השופר ראו איך מבטיחין אתכם נביאי השקר על תוכו שאומרים לכם שלום יהיה לכם ועתה הקשיבו לקול שופר שהוקעים הכיבותיכם בשופר מפני שהאויב לסנים העם ויאמרו לא נקשיב וכן אמרו לא נחוש לכל זה כי אנחנו בירושלם נהיה בשלום וי״ת והקימית עליהון וגומר כבעמוד: (יח) לכן שמעו הגוים. שאר העמים שמעו כי אני מסיר בכם: ודעי עדה. ואת עדת ישראל אני: את אשר בם. כמו שאמר ראי את עונך וזכו את אשר בם העונות אשר באגפיך מקטנם ועד גדולם וכן תרגם יונתן ודעי כנישתא דישראל ית חוביהון: (יט) שמעי הארץ. כי אתה עד ביני וביניהם ואמר הארץ ולא אמר השמים כי גם הם ערים לפי שהארץ תהיה חרבה בעונם: פרי מחשבותם. איני אומר שיענשם על המחשבה לבד אלא על מעשיהם שהם פרי מחשבותם בהם חושבים שאין אני רואה מעשיהם לפיכך הולכים אחר לבם למלאות תאותם: על דברי. אל דברי כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו. ורז״ל פי׳ פרי מחשבותם המחשבות שאדם חושב ולא באו לידו על כן נמנע מעשותם עליהם אמר פרי מחשבותם אבל המחשבות שיבאו לידו ונמנע מעשותם מיראת שמים לא יצטרפו למעשים וי״ת פרי מחשבותם תושלמת עובדיהון: ותורתי וימאסו בה. כמו ואל תורתי לא הקשיבו כי על דברי ר״ל דברי הנביאים שמזהירים אותם ותורתי ר״ל תורת משה לא די שלא הקשיבו לה כשקוראים אותה אליהם אלא גם מאסו בה שלא ירצו לקרותה ולשמעה כי בימי יאשיהו כשמצא חלקיהו ספר התורה ויקראו בה היה חדוש אצלם כי כבר שכחו אותה: (כ) למה זה לי לבונה. וקנה הטוב. שהיו מביאין אותם מארץ רחוק לקטרת כי לא היתה נמצאת בארץ ישראל ושאר סמני הקטרת היו נמצאים בה או זכר השנים והוא הדין אחרים והקטרת היתה באה להכשיר הקרבן ואם הקרבן אין נרצה לפני ולמה תטרחו להביא הכפרון בהוא הקטורת: (כא) לכן. אבות ובנים. שכן ורעו. זכר כן להודיע כי האב לא יזהיר הבן אם ידע וכן אם הבן ידע לא יזהיר לאב וכן האיש עם שכנו ר״ל שהוא שוכן אצל ביתו וכן עם רעו שיש לו משא ומתן או שותפות עמו אין אחד מהם מתירא ומזהיר את חברו לפיכך יאבדו כולם כי כל אחד ירצה ברעת חברו: יאבדו כתיב ואבדו קרי והענין אחד: (כב) כה אמר ה׳. יעור. ואני הוא המעיר אותו לבא מבבל אל ירושלם ארץ רחוקה לא יהיה בלתי הערה ויעור מבנין נפעל: (כג) קשת וכידון יחזיקו. כל אחד יחזיק בידו שני כלי זיין: כים יהמה. כגלי הים: ועל סוסים ירכבו. כי לא יבאו רגלים לבד אלא אף רוכבי סוסים יהיו בהם רבים ומלא מתם יותר חזקה: ערוך כאיש למלחמה. כל אחד מהם יהיה ערוך בכלי זיין כמו איש אחד הנועד להלחם עם חברו מלחמה ערוכה שמכין עצמו בכלי זיין וברוב לא יהיו הרבים כל כך מזויינין וזה החיל יהיה כל אחד מהם ערוך למלחמה כאיש אחד ועל מי יבאו עליך בת ציון: (כד) שמענו את שמעו. שמעו שני שזכר והנפרד מן שמעו שומע בפלס רומה ושמענו מאמר הנביא שכולל עצמו עם ישראל המרדים אל דבריו:

עַל־דְּרָכִים וּרְאוּ וְשַׁאֲלוּ ׀ לִנְתִבוֹת
עוֹלָם אֵי־זֶה דֶרֶךְ הַטּוֹב וּלְכוּ־בָהּ
וּמִצְאוּ מַרְגּוֹעַ לְנַפְשְׁכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא
נֵלֵךְ׃ יז וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם צֹפִים
הַקְשִׁיבוּ לְקוֹל שׁוֹפָר וַיֹּאמְרוּ לֹא
נַקְשִׁיב׃ יח לָכֵן שִׁמְעוּ הַגּוֹיִם וּדְעִי
עֵדָה אֶת־אֲשֶׁר־בָּם׃ יט שִׁמְעִי הָאָרֶץ
הִנֵּה אָנֹכִי מֵבִיא רָעָה אֶל־הָעָם הַזֶּה
פְּרִי מַחְשְׁבוֹתָם כִּי עַל־דְּבָרַי לֹא
הִקְשִׁיבוּ וְתוֹרָתִי וַיִּמְאֲסוּ־בָהּ׃
כ לָמָּה־זֶּה לִי לְבוֹנָה מִשְּׁבָא תָבוֹא
וְקָנֶה הַטּוֹב מֵאֶרֶץ מֶרְחָק עֹלוֹתֵיכֶם
לֹא לְרָצוֹן וְזִבְחֵיכֶם לֹא־עָרְבוּ לִי׃
כא לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶל־
הָעָם הַזֶּה מִכְשֹׁלִים וְכָשְׁלוּ בָם אָבוֹת
וּבָנִים יַחְדָּו שָׁכֵן וְרֵעוֹ יֹאבֵדוּ׃ כב כֹּה
אָמַר יְהוָה הִנֵּה עַם בָּא מֵאֶרֶץ צָפוֹן
וְגוֹי גָּדוֹל יֵעוֹר מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ׃
כג קֶשֶׁת וְכִידוֹן יַחֲזִיקוּ אַכְזָרִי הוּא
וְלֹא יְרַחֵמוּ קוֹלָם כַּיָּם יֶהֱמֶה וְעַל־
סוּסִים יִרְכָּבוּ עָרוּךְ כְּאִישׁ לַמִּלְחָמָה
עָלַיִךְ בַּת־צִיּוֹן׃ כד שָׁמַעְנוּ אֶת־
שָׁמְעוֹ רָפוּ יָדֵינוּ צָרָה הֶחֱזִקַתְנוּ חִיל

ב׳ חסר י׳ · ל׳ · ב׳ חסר וי״ו · ל׳ · ד׳ · ב׳ מ״ל פ״א ל׳ מ״ל · ל׳ · ב׳ כ״כ חס׳ וי״ו קדמא · י״ד בטעם · ל׳ וכ״כ · ואבדו ק׳ · ד׳ · ד׳ · ב׳ · ד׳ וכל נדרים דכו׳

אוֹרְחָן וַחֲזוֹ וּשְׁאִילוּ לִשְׁבִילִין
דְּמִן עָלְמָא אֵידָא אוֹרְחָא
דְתַקְנָא וְהַלִּיכוּ בַהּ וְאַשְׁכְּחוּ
נְיָח לְנַפְשְׁכוֹן וַאֲמַרוּ לָא נְיזִיל׃
יז וַאֲקֵימִית עֲלֵיכוֹן מַלְפִין
קַבִּילוּ לְמֵימַר נְבִיָּא וַאֲמַרוּ לָא
נְקַבֵּיל׃ יח בְּכֵן שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא
וּדְעִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַת
חוֹבֵיהוֹן׃ יט שְׁמַעִי אַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מֵיתֵי
בִּישְׁתָּא עַל עַמָּא הָדֵין
תּוּשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי
לְפִתְגָמֵי עַבְדֵי נְבִיַּיָּא לָא קַבִּלוּ
וְאוֹרַיְתִי רְקַצוּ בַהּ׃ כ לְמָא דְנַן
קֳדָמַי לְבוֹנְתָא דְמִשְּׁבָא תֵיתֵי
וְקָנֵי טַבְתָא מֵאֲרַע רְחִיקָא
עֲלָוָתְכוֹן לָא לְרַעֲוָא וְנִכְסַת
קוּדְשֵׁיכוֹן לָא יִתְקַבְּלוּן קֳדָמַי׃
כא בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא
מֵיתֵי עַל עַמָּא הָדֵין תַּקְלָן
וְיִתַּקְלוּן בְּהוֹן אֲבָהָן וּבְנִין
כַּחֲדָא מְגִיר וְקָרִיבֵיהּ יֵיבְדוּן׃
כב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא עַמָּא
אָתֵי מִצִּפּוּנָא וְעַמְמִין סַגִּיאִין
יֵיתוּן בְּגוֹ מִסְיָפֵי אַרְעָא׃
כג קַשְׁתָּן וּתְרֵיסִין אֲחִידִין
אַכְזְרָאִין אִינּוּן וְלֵית לְהוֹן
רַחֲמִין קָלְהוֹן כְּיַמָּא
בְּאִתְרְגוּשֵׁיהּ וְעַל סוּסָוָתָא
רָכְבִין מְסַדְּרִין אִינּוּן כִּגְבַר
עָבֵיד קְרָבִין עֲלָךְ כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן׃ כד שְׁמַעְנָא יַת שִׁמְעֵהוֹן וְאִתְרַשְׁלָא יְדָנָא עָקָא אֲחַדְתָּנָא

ממעשיהם הרעים: (טז) מרגוע. מנוחה: (יז) והקימותי עליכם צופים. הוא שמעמידין אנשים על המגדלים עת הצירוס איש צופה ורואה אם גייס בא לעיר תוקע בשופר ומזהיר את העם להחלץ ולבא על החומה אף אני העמדתי נביאים המשמיעים אתכם את הפורענות הבאה להזהרו ולתקן דרכיכם שתגלו והוא כשופר התקיעות הנופה הקשיבו לקול השופר הזה והתצלו: והקימתי. פירוש העמדתי לכם כבר וכן ת״י ואקימית. צופים נביאים בלעז: (יח) את אשר בם. את הרעה אשר בידם: (יט) פרי מחשבותם. שכר מחשבותם: ותורתי וימאסו בה. הרי זה דוגמת עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות ט״ו) שהיה לו לומר היה לי לישועה אף כאן היה לו לומר ותורתי מאסו בה ודרך המקראות לדבר כן: (כ) למה זה לי לבונה. אשר אתם מקריבים לפני אשר משבא באה. לא ערבו. לא נעמו: (כג) יחזיקו. יקחו כמו וישלח ידו ויחזק בו (שם ד) וכן צרה החזיקתני אחזתני:

מנור

ראש השלישים לך דוד: צפים ב׳ כתיב כן חסר וי״ו וסימ׳ ויקחהו שדה צפים. והקמתי עליכם צפים וא׳ מ״ל דמ״ל צופים מהר אפרים: עלותיכם ב׳ כתיב כן בקריאה וסי׳ למה זה לי לבונה משבא תבוא. עלותיכם ספו על זבחיכם. והיה המקום אשר יבחר אלהיכם בו. והביאותים אל הר קדשי עולתיהם כתיב וישארא עלתיכם כתיב במ״א מ״ל דמ״ל ויכלו את הימים והיה ביום השמיני. בעולתינו ובזבחינו כן כתיב. ועולתיך לנגדי תמיד. ועולתך ידשנה סלה. כן כתיב

תולדות אהרן לנתיבות. עקדה שער ק׳: פרי מחשבותם. קידושין מ:

מצודת ציון

מל׳ כלימה: פקדתים. כנין זכרון: (טז) לנתיבות. ענין שביל ודרך: מרגוע. מנוחה והשקט כמו וזאת המרגעה (ישעיה כח): (יז) צופים. מביטים ממקום גבוה: הקשיבו. ענין האזנה: (כ) לבונה. מין בושם: משבא. שם מדינה: וקנה. הוא קנמון מסממני הקטורת: ערבו. ענין נעימות ומתיקות כמו ובניהי ערבה לי (לקמן לא): (כא) שכן. זהו הדר עמו בבית: (כב) יעור. מגזון התעוררות: מירכתי. מסוף וכן ולירכתי המשכן ימה (שמות כו): (כג) וכידון. הוא כעין רומח וכן נטה בכידון (יהושע ח): ערוך. מסודר ומוכן: כאיש. ר״ל כגבור חיל: (כד) רפו. מלשון רפיון: החזיקתנו. ענין אחיזה: חיל. חלחלה ורעד מגור

מצודת דוד

ענין מליצ׳ לומר שאלו לחכמים והם יורו לכם דרך הטוב: ויאמרו. והם השיבו לא נלך לשאול כי דרכם ישרה בעיניהם: (יז) צופים. בזמן המלחמה הדרך להעמיד צופים לראות אם השונא בא וכשרואה שהם באים תוקע בשופר להזהיר את העם ואמר למשל לומר הנה העמדתי נביאים להזהירם על התשובה כי הצרה קרובה: לא נקשיב. לא נשמע לאזהרת הנביא: (יח) שמעו הגוים. אתם עמים שמעו מה שאני מתרה בכם: ודעי עדה. כל עדה דעי את הרעה אשר בידם: (יט) שמעי הארץ. אתם יושבי הארץ שמעו מה שאני מתרה בכם: פרי מחשבותם. גמול מחשבותם: כי על דברי. כי אל דברי אשר ביד הנביאים לא הקשיבו וגם אל תורתי שנתתי ביד משה לא הקשיבו וימאסו בה: (כ) למה זה לי. מה נחת רוח יש לי בהקטרת הלבונה אשר תבוא משבא ובהקטרת קנה הטוב הבא מארץ מרחק: לא לרצון. אינם לי לרצון. לא ערבו לי. לא נעמו לי: (כא) מכשולים. דברים המכשילים: ורעו. חבירו הרגיל אצלו: ואבדו. כולם יאבדו יחד כי בבוא המכשול אל הבית כולם יכשלו בו ויאבדו: (כב) מארץ צפון. הוא בבל: יעור. יהיה נעור לבוא מסוף הארץ ר״ל ממרחק: (כג) יחזיקו. יאחזו בידם להלחם בהם: ולא ירחמו. על הנופלים בידם: כים יהמה. כמו הים אשר הומה מפני גלים המרפישים בקול: ועל סוסים ירכבו. וימהרו לרדוף אחרי הנסים במלחמה: ערוך כאיש: כל אחד מהם ערוך ומוכן כאיש גבור חיל ללכת למלחמה עליך בת ציון: (כד) הנה שמענו. ר״ל שמועת גבורתו: רפו ידינו. נעשו רפויים

(כה) מגור. יראה. לי"א לי הסיפה כמו מגורי אל חרב (יחזקאל כא) וכן תרגם יונתן: (כו) והתפלשי. התגלגלי: אבל יחיד. אבל של בן יחיד מי שאין לו אלא בן יחיד ומת: מספד תמרורים · לפי שהוא דבוק נקוד מספד בפתח ואינו נקוד מספד בצירי: (כז) בחון נתתיך. לירמיה נאמר חזק נתתיך בתוכם ותדע ובחנת את דרכם שתוכיחם והם לא ישמעו. בחון לי חוזק כמו פופל ובחן (ישעיה לב) הקימו בחוניו (שם נח): (כח) סרי סוררים. סרים מן הדרך: הולכי רכיל. בין הנחשת והברזל מטילי איבה בין שני שרים שיש בהן כח להתגרות יחד כך שמעתי. ואני אומר הולכי רכיל הם וחזקים כנחשת וברזל להזיק כוזיהם. וי"ת רכיל זה לי נוכל מהלכין בנכילו כמא דמערב נחש עם פרזלא. ונוכל הוא לי מחשבה כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית לז): (כט) נחר מפוח. מבל הוא כשצורפים כסף נופחין במפוח ונותנין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל לצרוף אבל אתם באתי לצרוף אתכם המפוח נחר ונחרך מכת האש ותם העופרת כולו. נחר לשון חרה אפי (איוב לב) ועצמי חרה מני חורב (שם ל) איסרי"ש בלעז: לשוא. על חנם צרף הצורף כי לא הועיל: ורעים לא נתקו. מדרכם הרעה כלומר יגעו הנביאים להוכיח ולא הועילו: נתקו. פורנטראקיי"ן בלעז. (כ"א ורעים כמו רשעים סא"א): (ל) כסף נמאס. שאינו נצרף בשום יגיעה: (ד) היכל ה' היכל ה' היכל ה'. תלת זימנין

(כט) אל תצאי. תלכי תצאי הלכי כתוב ביו"ד הנקבה מדבר כנגד הכנסה תלכו הנאו קרי מדבר כנגד הפרטים והענין אחד: חרב. יש לאויב מבחוץ להכותכם אם תצאו: ומגור. ופחד יש בכל סביבותיכם אם תצאו וי"ת מגור מסביב מקטלא למתכנשין מסחור סחור: (כו) בת עמי והתפלשי באפר. התגוללי בתוך האפר וי"ת ותפו ריש‌יכון: אבל יחיד. אבל אדם שמת לו בנו יחידו שהוא אבל קשה: מספד תמרורים. מספד סמוך לפיכך הוא פתוח מספד של מרירות ובמסרה ג' פתחין והכי' תמריא סמכך לרמוניא פירוש תמריא מספד תמרורים סמיכין מספד בית האבל רמניא כמספד הדרימון: כי פתאום. מעתה התהילו לספוד כי לא תדעי עת בואו כי פתאום יבא עלינו: (כז) בחון. אמר לנביא אף על פי שאתה אומר להם דברים קשים ומהנבא עליהם רעות אל תירא מהם כי בחון ומבצר נתתיך להם בחון פירושו נבצר כמו הקימו בחוניו וכן אמר לו בתחלת נבואתו הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל לפיכך אל תירא מהם ותפש אחר דרכיהם זהו שאמר ותדע ובחנת את דרכם ואמר ובחנת לשון נופל על לשון לפי שקראו בחון אמר ובחנת את דרכם ויונתן תרגם בחון בחיר: (כח) כלם סרי סוררים. סרי בסמ"ך כמו בשי"ן השרים הם שרי סוררים כלומר שעבדיהם סוררים והשרים כמו כן סוררים והעבדים הולכי רכיל לאדוניהם לאכל עניים באמרי שקר והנה השרים עם העבדים נמשלים לנחשת וברזל שיעשו המלאכה כאחד כשהן מעורבין זה בזה והנחשת בזה המקום פירוש הברזל שקורין בלע"ז אצי"ר שמבערין אותו עם הברזל לעשות בו כלי אומנות כי לא יתחוך הברזל לבדו אלא עם זה הנחשת וכן פי' אדוני אבי כל נחושת ונחושת שבמקרא שמדבר לענין חוזק וי"ת כל רברביהון מרדין וגו' כבעמוד: (כט) נחר מפוח. לפי שהמשילם לנחשת וברזל שעושה אותה הנפח כלי ע"י האש המשיל עוד למלאכ' הצורף כשיתיך הכסף ישים העופרת עם הכסף כדי שלא יכלה הכסף האש והנופח נופח בנפוח באש לצרף הכסף והמפוח הוא משל על הנביא הנופח הוא הנביא והמפוח הוא פיו וגרונו אמר כי המפוח נחרך מרוב שהתמיד הנופח בו ודבור הנביא הוא הנפיחה והעופרת תם ועדיין הכסף הרע לא נתך והם ישראל הרעים במדבר אליהם הנביא הבכה והערב תמיד עד שנחר גרונו ועדיין רעים לא נתכו ועודם בקשם והעופרת משל למעשה ההשתדלות וההתמדה בדברי משל ומליצה להחזירם למוטב והנה לשוא צרף צרוף צרוף שם תאר בשקל גדול. נחר מבנין נפעל ענין שרפה וכן וחרה נחשתה: מאשתם. כתיב מלה אחת וקרי תרין מלין: (ל) כסף נמאס. ואחר שלא נתקו מרעתם הנה הם ככסף נמאס וכן קראו אותם היודעים אותם ורעתם כי מאס ה' בהם כיון שלא נתקו מרעתם ואינן חוזרים למוטב: (א) הדבר. אמר בזה הענין הדבר אשר היה אל ירמיהו מה שלא אמר כן בפרשיות הקודמות אלא כה אמר ה' לפי שאמר לו זאת הנבואה בשער בית ה' לפיכך אמר הדבר אשר היה להודיע כי מה שעמד בשער בית ה' מאת ה' נאמרה לו דבר זה שיעשה כן: (ב) עמוד בשער בית ה'. הוא שער מזרחי כי הוא המיוחד שבשערים: הבאים בשערים האלה. שבעה שערים היו בעזרה שלשה בצפון ושלשה בדרום ואחד במזרח: (ג) כה אמר. ואשכנה אתכם. אעמידכם בשכונכם במקום זה ולא תגלו ממנו וכמוהו הייתם כל נקבה העמדתם אותן בחיים: (ד) אל תבטחו לכם אל דברי השקר. לשון בטחון נקשר עם מלת אל ועם מלת על כזה הפסוק הוא אל דברי ובפסוק הנה אתם בוטחים הוא על: היכל ה' היכל ה' היכל ה' במה

כיולדה: כה אל-תצאי השדה
ובדרך אל-תלכי כי חרב לאיב
מגור מסביב: כו בת-עמי חגרי-
שק והתפלשי באפר אבל יחיד
עשי-לך מספד תמרורים כי פתאם
יבא השדד עלינו: כז בחון נתתיך
בעמי מבצר ותדע ובחנת את-
דרכם: כח כלם סרי סוררים הלכי
רכיל נחשת וברזל כלם משחיתם
המה: כט נחר מפח מאשתם עפרת
לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו:
ל כסף נמאס קראו להם כי-מאס
יהוה בהם:

ז א הדבר אשר-היה אל-
ירמיהו מאת יהוה לאמר: ב עמד
בשער בית יהוה וקראת שם את-
הדבר הזה ואמרת שמעו דבר-
יהוה כל-יהודה הבאים בשערים
האלה להשתחות ליהוה: ג כה-
אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
היטיבו דרכיכם ומעלליכם
ואשכנה אתכם במקום הזה: ד אל-
תבטחו לכם אל-דברי השקר לאמר
היכל יהוה היכל יהוה היכל יהוה

תצאו ק' · תלכו ק' ל' חס' וג' חס' בליש' · ד' · ב' · ל' · ב'. ל' · ס"א לכם ל'כתי' סמ"ך · ל' · מאש תם ק' · ל'. ג' · ב' בעיניו · כו"ל חסר ס' · ס' טעם בכספרא · ל'

הא כחבלין לילדתא: כה לא
תפקון לחקלא ובאורחא לא
תהכון ארי חרבא דסנאה
מקטלא למתכנשין מסחור
סחור: כו כנשתא דעמי
אסרו סקין וחפו רישכון
בקטמא אבל כיחיד עבידו
לכון מספיד במרר ארי
בתכיף ייתון בזוזין עלנא:
כז בחיר יהבתך בעמי כברך
תקיף ותהודע ותחוי להון ית
אורחתהון: כח כל רברביהון
מרדין מהלכין בנכילו כמא
דמערב נחש עם פרזלא
כולהון מחבלין אינון: כט הא
כמשב נפחין דחריך בגוא
דנורא כן חשא קלהון דנבייא
דמתנבן להון תוב לאוריתא
ולא תבו וכאברא דמתמסי
בגו כורא כן הואה בטילין
בעיניהון מלי נבייא דמתנבן
להון לא להנאה אליפונון
מלפיהון ועובדיהון בשיא לא
שבקו: ל הא מכסף פסולא
מרחקין קרו להון ארי רחיק
יי יתהון: א פתגם נבואה
דהוה עם ירמיה מן קדם יי
למימר: ב קום בתרע בית
מקדשא דיי ותתנבי תמן ית
פתגמא הדין ותימר קבילו
פתגמא דיי כל דבית יהודה דעלין בתרעיא האילן למסגד קדם יי: ג כן אמר
יי צבאות אלהא דישראל אתקינו אורחתכון ועובדיכון ואשרי יתכון באתרא הדין: ד לא תתרחצון לכון על
פתגמי נביי שקרא דאמרין קדם היכלא דיי אתון פלחין קדם היכלא דיי אתון דבחין קדם היכלא דיי אתון

ושארא עלתיך כתיב. שק ד' קמצין וסי' וכל אשר יפול עליו. בת עמי חגרי שק. על כל מתנים שק. ואני בהלותם לבושי שק. וכל השק בשק ואס"ף דכוות'. ורעים ג' וסי' מעט ורעים היו ימי שני חיי. ויתן ה' אתות ומופתים.

תולדות אהרן בת עמי. גטין נח: היכל ה' נזיר לב:

מצודת דוד

ואנשים: צרה החזיקתנו. אחז אותנו צרה וחיל כיולדה: (כה) כי חרב לאויב. כי החרב אשר היא לאויב מביא פחד מסביב. (כו) חגרי שק. דרך צער ואבילות. והתפלשי באפר. התגלגלי באפר ועשי לך אבל כעל בן יחיד ומספד מר: השודד. זה בבל: (כז) בחון. מאמר המקום לירמיה הלא נתתיך בעמי מחוזק כמגדל מבצר ולא תירא מהם להוכיח דרכם על פניהם. ותדע. ואז"כ ידעת ובחנת את דרכם כי הרביתה להוכיחם ואין מי שומע: (כח) סרי סוררים. ר"ל הסרים המיוחדים שבכל הסוררים ודוגמתו שיר השירים (ש"ה א) שר"ל השיר המיוחד שבכל השירים: הולכי רכיל. מדברי לה"ר נחושת וברזל. ר"ל נכונים לאבד אנשים ככלי זיין העשוי מנחושת וברזל מעורב זה בזה שהוא חזק מאד וכן נאמר ברזל מלשון ונחושת (לקמן טו): משחיתים המה. הורגים זה את זה: (כט) נחר מפוח מאש. דרך צורף כסף להסיר הסיג מניח הכסף בכור ועמו עופרת ומעמיד על האש ונופח במפוח עד יותך הכסף והעופרת ונשרף העופרת ונשאר הכסף נקי מבלי סיג ולזה אמר הנה המפוח נתייבש מן האש וגם העופרת כבר תם ונשלם כי נשרף הכל אבל בחנם צרף את הכסף כי הסיגים הרעים לא נעתקו מן הכסף והנה

מצודת ציון

(כה) מגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): (כו) בת עמי. עדת עמי: חגרי. מלשון חגורה ואזור: שק. יריעה עבה: והתפלשי. התגלגלי וכן בעפר התפלשי (מיכה א) · המרורים. מל' מרירות: השודד. העושק: (כז) בחון. ענין מגדל חזק וכן עופל ובחן (ישעיה לב): ובחנת. מלשון בחינה: (כח) סרי סוררים. ענין עוות ועקום כמו סורר ומורה (דברים כא): הולכי רכיל. ענין לה"ר כמו לא תלך רכיל (ויקרא יט): (כט) נחר. ענין יובש כמו חרה מני חורב (איוב ל): מפוח. שם הכלי שמפיחים בו להבעיר האש: תם. ענין גמר והשלמה: עופרת. מין מתכת: צרף צרוף. ענין זיקוק והתכה: ורעים. הם הסיגים שהוא רע מול הכסף: נתקו. ענין העתק והסרה: (ג) היטיבו. מלשון טוב ותקון וכן

הֵמָּה: ה כִּי אִם־הֵיטֵיב תֵּיטִיבוּ אֶת־
דַּרְכֵיכֶם וְאֶת־מַעַלְלֵיכֶם אִם־עָשׂוֹ
תַעֲשׂוּ מִשְׁפָּט בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ:
ו גֵּר יָתוֹם וְאַלְמָנָה לֹא תַעֲשֹׁקוּ וְדָם
נָקִי אַל־תִּשְׁפְּכוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאַחֲרֵי
אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תֵלְכוּ לְרַע לָכֶם:
ז וְשִׁכַּנְתִּי אֶתְכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר נָתַתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם לְמִן־עוֹלָם
וְעַד־עוֹלָם: ח הִנֵּה אַתֶּם בֹּטְחִים
לָכֶם עַל־דִּבְרֵי הַשָּׁקֶר לְבִלְתִּי הוֹעִיל:
ט הֲגָנֹב ׀ רָצֹחַ וְנָאֹף וְהִשָּׁבֵעַ לַשֶּׁקֶר
וְקַטֵּר לַבָּעַל וְהָלֹךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם: י וּבָאתֶם
וַעֲמַדְתֶּם לְפָנַי בַּבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר
נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו וַאֲמַרְתֶּם נִצַּלְנוּ
לְמַעַן עֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת
הָאֵלֶּה: יא הַמְעָרַת פָּרִצִים הָיָה
הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי־עָלָיו
בְּעֵינֵיכֶם גַּם אָנֹכִי הִנֵּה רָאִיתִי נְאֻם־
יְהוָה: יב כִּי לְכוּ־נָא אֶל־מְקוֹמִי
אֲשֶׁר בְּשִׁילוֹ אֲשֶׁר שִׁכַּנְתִּי שְׁמִי שָׁם
בָּרִאשׁוֹנָה וּרְאוּ אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי
לוֹ מִפְּנֵי רָעַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל: יג וְעַתָּה יַעַן עֲשׂוֹתְכֶם אֶת־
כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה נְאֻם־יְהוָה וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם
הַשְׁכֵּם וְדַבֵּר וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וָאֶקְרָא אֶתְכֶם וְלֹא עֲנִיתֶם:
יד וְעָשִׂיתִי לַבַּיִת ׀ אֲשֶׁר נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו אֲשֶׁר אַתֶּם
בֹּטְחִים בּוֹ וְלַמָּקוֹם אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָכֶם וְלַאֲבוֹתֵיכֶם כַּאֲשֶׁר
עָשִׂיתִי לְשִׁלוֹ: טו וְהִשְׁלַכְתִּי אֶתְכֶם מֵעַל פָּנַי כַּאֲשֶׁר

ב' מ"ל · ו' כתיב · ג' ר"פ · ג' · ג' · ב' · י"ב · וכל ד"ה דכו' כמ"ל · ג' וחס' · ב' מתחן · ג' · ב"מ"ל בנבי' · ג' · ב' חד מ"ל וחד חס' וכלהו כה פריצים · ג' מ"ל · ח' מ"ל · ב' ח' מ"ל וח' חסר · קמץ · י"א · ג' · ב' חס'

סָנְדִין תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא אַתּוּן
מִתְחַזַן קֳדָמוֹהִי: ה אֲרֵי אִם
אַתְקָנָא תְּתַקְנוּן יָת אוֹרְחָתְכוֹן
וְיָת עוֹבָדֵיכוֹן אִם מֶעְבַּד
תַּעְבְּדוּן דִּין דִּקְשׁוֹט בֵּין גְּבַרָא
וּבֵין חַבְרֵיהּ: ו גִּיּוֹר יָתוֹם
וְאַרְמְלָא לָא תוֹנִיסוּן וַדְּם זַכַּאי
לָא תִשְׁדְּוּן בְּאַתְרָא הָדֵין
וּבָתַר פַּלְחֵי כּוֹכְבַיָּא לָא תְהָכוּן
לְאַבְאָשָׁא לְכוֹן: ז וְאַשְׁרֵי
יָתְכוֹן בְּאַתְרָא הָדֵין בְּאַרְעָא
דִּיהָבִית לַאֲבָהָתְכוֹן לְמִן
עָלְמָא וְעַד עָלְמָא: ח הָא
אַתּוּן מִתְרְחֲצִין לְכוֹן עַל פִּתְגָּמֵי
נְבִיֵּי שִׁקְרָא בְּדִיל דְּלָא לַהֲנָאָה:
ט גָּנְבִין קָטְלֵי נַפְשָׁן וְגָיְפִין
וּמִשְׁתַּבְעִין לְשִׁקְרָא וּמַסְקִין
בּוּסְמִין לְבַעְלָא וְאָזְלִין בָּתַר
פַּלְחֵי כּוֹכְבַיָּא דְּלָא יְדַעְתּוּן:
י וְאָתַן אַתּוּן וְקָיְמִין קֳדָמַי
בְּבֵיתָא הָדֵין דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי
עֲלוֹהִי וְאָמְרִין אַתּוּן שֵׁיזֵבְנָא
בְּדִיל לְמֶעְבַּד יָת כָּל תּוֹעֲבָתָא
הָאִלֵּין: יא הֲבֵית כְּנִישַׁת
רַשִׁיעִין הֲוָה בֵּיתָא הָדֵין
דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי בְּעֵינֵיכוֹן
אַף קֳדָמַי גְּלֵי אֲמַר יְיָ:
יב אֲרֵי אֱזִילוּ כְעַן לְאַתַר בֵּית
שְׁכִנְתִּי דִּי בְּשִׁלוֹ דְּאַשְׁרֵיתִי
שְׁכִנְתִּי תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא וַחֲזוֹ
יָת דַּעֲבָדִית לֵיהּ מִן קֳדָם
בִּישַׁת עַמִּי יִשְׂרָאֵל: יג וּכְעַן
חֲלַף דַּעֲבַדְתּוּן יָת כָּל עוֹבָדַיָּא
הָאִלֵּין אֲמַר יְיָ וְשַׁלְחֵית לְוָתְכוֹן
יָת כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיָּא מַקְדִּים
וּמַמְלֵיל וְלָא קַבֵּילְתּוּן וְאִתְנַבִּיאוּ לְכוֹן וְלָא תַבְתּוּן: יד וְאַעֲבֵיד לְבֵיתָא דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי דְּאַתּוּן
רָחִיצִין בֵּיהּ וּלְאַתְרָא דִּיהָבִית לְכוֹן וּלַאֲבָהָתְכוֹן כְּמָא דַּעֲבָדִית לְשִׁילוֹ: טו וְאַגְלֵי יָתְכוֹן מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי כְּמָא

רדק

המה . אלו דברי השקר שהוגרים להם נביאי השקר המתעים אותם או כה היו אומרים לנביא והוא ירמיהו והיו אומרים לו לא יחריב היכלו בעבור העון ולא תחרב העיר הזאת ואמר שלשה פעמים היכל ה' לפי שהיו שלשה אולם והיכל ודביר כן פירוש אדוני אבי ז"ל ופי' כי פסוק ארץ ארץ ארץ תשובת דבריהם אמר הרי ההיכלות שאתם אומרים לפני חשובים כמו הארץ כיון שאתם חוטאים לפני ומבזים ההיכלות וי"מ לא תתרהגון לכון וגומר כבעמוד ויתכן כי הכפל לחזק כי כן מנהג הלשון לכפול המלוה לחזק הענין פעם בשתי מלות פעם בשלש : עשו תעשו מקור בוי"ו כמו בה"א : (ו) גר יתום . כמו במש ירח בחסרון וי"ו החבור וזכר אלה והוא הדין לאחרים אלא זכר אלה לפי שהם עשוקים ברוב לחולשתם : במקום הזה . בכל מקום הוא רע ובמקום הזה הוא יותר רע בהות מקום השכינה : לרע לכם. אתם רעים כי לרע לכם הוא הליכתכם אחרי אלהים אחרים כי בזמן שאתם עושים זה אתם נוסלים לפני אויביכם : (ז) ושכנתי . למן עולם ועד עולם . למזמן רב שנתתיה לכם מימי אברהם נהתיה לכם עד עולם ר"ל כל ימי עולם אם ילכו בניכם בדרכי : (ח) הנה . לבלתי הועיל . כי אתם רואים כי אין תועלה באותם הדברים : (ט) הגנוב . התחשבו שתעשו מעשים רעים ותנצלו מעונשם בעבור שתבאו ותעמדו לפני בבית הזה כאשר אתם אומרים אחר שתעשו כל התועבות האלה ותבאו בבית הזה ואמרתם נצלנו ופי' אחר אומרים נצלנו בעבור שתשובו לעשות את כל התועבות האלה : (י) ובאתם. מפורש הוא : (יא) המערת פריצים . וכי תחשבו הבית הזה כמו מערת פריצים וכן הוא בעיניכם הבית הזה מה שתחשבו שאתם נצולים בבואכם אליו הוא כפל עונכם שתעיזו פניכם לבא אלי אחר עשותכם מה שמנעתי לעשותו אין זה אלא פריצות ועזות מצח וקשי לב שתעשו הפך רצוני ותבאו לפני זה מרד גדול והכעסה : גם אנכי הנה ראיתי . לא תחשבו כי אני לא אראה מחשבותיכם הרעות כי איני כמו בן אדם שיכול אחד לגנוב לבו ולהראות לפניו מה שאין בלבו כי אני ראיתי לבבכם וראיתי כי בבואכם אלי אין לבבכם אלי אלא בלבבכם שתשובו עוד את התועבו' אחר עשותם מתחלה ומה שאמר מערת כי כן דרך הפריצים בעשותם הרעות להאסף יחד חוץ לעיר באחת המערות להסתר שם מבני אדם ומה שאמרו כי לא אחריב ביתי בעבור מעשיכם כמו שאמר היכל ה' כמו שפירשנו למעלה אלה הם דברי שקר : (יב) כי לכו נא . ראו מה עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל שהחרבתי אותו וסלקתי שכינתי ממנו וגלה הארון ממנו והיה עם פלשתים ולא חששתי לכבודי אחר שהיו הם מבזים אותו כן אעשה בבית הזה לפיכך אל תבטחו אל דברי שקר כאלו . ושלשת הפסוקים הבאים אחר זה הפסוק מבוארים הם : (טו) את כל זרע אפרים. עשרת השבטים שגלו

רשי

זימנין בשתא אתון מתחזן קדמוהי : (ט) הגנוב רצח וגו'. בתמיה וכי אלה תעשו ויועיל ההיכל לכם : (יא) המערת פריצים . היה בעיניכם הבית הזה בתמיה : הנה ראיתי . שכך הוא בעיניכם : (יד) כאשר עשיתי לשילו . בימי עלי : (טו) כאשר . השלכתי וגו' פסרת

צרוף ורעים לא נתקו : היטיב ב' מ"ל וסי' כי אם היטיב תיטבו את דרכיכם . וגם היטיב אין אתם . גר ג' ר"פ בקריאה וסי' גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת . גר ויתום ואלמנה לא תעשקו . גר אנכי בארץ . אנ"ך : ועד עולם י"ב וסי' נמסר בישעיה סימן ס' : שילו ח' כתיב כן בוי"ו בקריאת וסי' נמסר בסדר ויחי : בראשונה ח' מ"ל בקריא' וסי' כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו. ושמתי מקום לעמי ישראל דמלכים . וחברו דר"ה . כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר . כל מכה יבוסי בראשונה דד"ה ב' בפסוק . נחלה מבוהלת בראשונה . ואמצא ספר היחש .

מצודת ציון

וכן והיטב את דרכם (מ"כ ט) : ומעלליכם . מעשיכם : (ח) לבלתי . ענינו כמו לא : הועיל . מלשון תועלת : (י) נצלנו . מל' הצלה : (יא) המערת . ענין חפירה בקרקע : פריצים . רשעים וקלי הדעת : (יג) עניתם . מל' עניה ותשובה :

מצודת דוד

והנה מעורב בו כשהיה והוא למשל לומר הנה הנביאים מתייגעים להוכיח את העם ואינם מועילים כי עדיין עומדים במרדם : (ל) כסף נמאס קראו להם . קראו שם ישראל כסף נמאס שא"א להפריד מהם את הסיגים הם המעשים המגונים : כי מאס ה' בהם . על אשר אינם עוזבים מעשיהם אשר לא טובים : ז (ג) ואשכנה . אשכין אתכם במקום הזה ולא תגלו ממנה : (ד) אל דברי השקר . אל דבר שאין בו ממש שהם אומרים היכל ה' וכו' המה ר"ל הלא היכל ה' המה בתוכנו ולא יחריב ה' את היכלו ואמר שלשה פעמים היכל ה' על האולם וההיכל והדביר שכולם נקראים בשם היכל ולזה אמר המה בלשון רבים כי שלשה המה : (ו) לרע לכם. אשר מעבודתם תמשך לכם רעה ולא טובה: (ז) ושכנתי. כאשר כן תעשו אז אשכין אתכם במקום הזה ולא בזולת זה : למן עולם . מעת בואכם שמה עד ימות עולם : (ח) על דברי השקר . הוא בטחון ההיכל שאין תועלת בבטחון הזה : (ט) הגנוב . וכי תגנבו ותרצחו וגו' : (י) ובאתם . אחר המעשים האלה תבואו אל ההיכל להתפלל שמה ותאמרו הנה בזה נצלנו מהעונש הראוי לבוא על מעשים כאלה : למען עשות . למען תשובו לחטוא ולעשות שוב כמעשים האלה ותהיה בית ה' סיבה ועזר לעשות התועבות בבוטחכם בו : (יא) המערת. האם חשבתם שהיה הבית הזה וכו' בעיניכם כמערת הפריצים שכאשר יעשו התועבות ילכו להחבא במערה : גם אנכי . ר"ל כמו שים הדבר הזה עם לבבכם לעשות התועבות על בטחון ביאת הבית גם כן אני רואה שכן הוא עם לבבכם ולא נכחד ממני : (יב) לכו נא אל מקומי . ר"ל התבוננו עתה אל המשכן אשר עמד בשילו : בראשונה . עד לא נבחר ירושלים : את אשר עשיתי לו . שהחרבתי אותו מפני רעת ישראל בימי עלי הכהן ולא חששתי עליו : (יג) השכם ודבר . אני משכים ומדבר ע"י הנביאים : ואקרא אתכם. לשוב אלי בתשובה. (יד) ועשיתי. ולכן אעשה לבית וכו' : ולמקום וכו' . הוא ירושלים : (טו) והשלכתי וכו' . לארץ אחרת : כל אחיכם . ואחר ותפרש את כל זרע אפרים והם בני עשרת השבטים

וקרא

בגלו וכנה אותם לאפרים לפי שהמלכות היתה לאפרים ביום שנחלקה המלכות ומשם והלך נקראו עשרת השבטים בשם אפרים: (טז) ואתה אל תשא. ענין הנבהת הקול כמו וישא עשו את קולו: רנה. לעקה כמו ויעבר הרנה קומי רני: (יז) האינך. ובחוצות ירושלם. שלא יבושו להכעיסני בגלוי בשוקים וברחובות: (יח) הבנים. כל בני הבית מתעסקים בעבודה זו לשכר שיקבלו בעבודה: לעשות כונים. מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלאכת השמים וכן עשינו לה כונים וכן ואת כיון צלמיכם ואולי קראם כונים לפי שמכונין לבן ודעתן אליהם לעשותן ולתקנן היטב וי"ת כונים כרדוטין: למלכת השמים. חסר אל"ף ופי' כמו מעשה השמים כלומר לכוכבים וי"ת למלכת השמים לשון מלוכה ר"ל לכוכב גדול שבשמים וי"ת לכוכבת שמיא: (יט) האותי. הם עושים להכעיסני וכי סבורים הם שהם מכעיסים אותי כי לא תחול בי מדת כעס ולא מדה אחרת אינם מכעיסים אותי אלא עצמן כי עליהם יחול הכעס והחרון אף: למען בשת פניהם. שיבושו במעשיהם הרעים כי אני איני רואה שאכעס במעשיהם אפילו

הִשְׁלַכְתִּי אֶת־כָּל־אֲחֵיכֶם אֵת כָּל־
זֶרַע אֶפְרָיִם׃ טז וְאַתָּה אַל־תִּתְפַּלֵּל ׀
בְּעַד־הָעָם הַזֶּה וְאַל־תִּשָּׂא בַעֲדָם
רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל־תִּפְגַּע־בִּי כִּי־אֵינֶנִּי
שֹׁמֵעַ אֹתָךְ׃ יז הַאֵינְךָ רֹאֶה מָה הֵמָּה
עֹשִׂים בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִָם׃
יח הַבָּנִים מְלַקְּטִים עֵצִים וְהָאָבוֹת
מְבַעֲרִים אֶת־הָאֵשׁ וְהַנָּשִׁים לָשׁוֹת
בָּצֵק לַעֲשׂוֹת כַּוָּנִים לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם
וְהַסֵּךְ נְסָכִים לֵאלֹהִים אֲחֵרִים לְמַעַן
הַכְעִסֵנִי׃ יט הַאֹתִי הֵם מַכְעִסִים
נְאֻם־יְהוָה הֲלוֹא אֹתָם לְמַעַן בֹּשֶׁת
פְּנֵיהֶם׃ כ לָכֵן כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יֱהוִה
הִנֵּה אַפִּי וַחֲמָתִי נִתֶּכֶת אֶל־הַמָּקוֹם
הַזֶּה עַל־הָאָדָם וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל־
עֵץ הַשָּׂדֶה וְעַל־פְּרִי הָאֲדָמָה וּבָעֲרָה
וְלֹא תִכְבֶּה׃ כא כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ
עַל־זִבְחֵיכֶם וְאִכְלוּ בָשָׂר׃ כב כִּי לֹא־
דִבַּרְתִּי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים
בְּיוֹם הוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
עַל־דִּבְרֵי עוֹלָה וָזָבַח׃ כג כִּי אִם־אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה צִוִּיתִי אוֹתָם לֵאמֹר

ל' · ל'. ס' · ב' תחת שלחני ב' · ל' · ב' · ב' חד מ"ל וחד חס' · י"ו חס' בנ"ו · כ"ט · ה' פסוקים קדמא אל ותנינא על · ו' בטעם בספרא · ב'. ב' שנה על שנה · הוציאי ק' · י'. ב'

דְּאַגְלֵיתִי יַת כָּל אֲחֵיכוֹן יַת כָּל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ טז וְאַתְּ לָא תְצַלֵּי עַל עַמָּא הָדֵין וְלָא תִתְחַנַּן עֲלֵיהוֹן בִּבְעוּ וּצְלוֹ וְלָא תִבְעֵי מִן קֳדָמַי אֲרֵי לָא רַעֲוָא קֳדָמַי לְקַבָּלָא צְלוֹתָךְ׃ יז הֲלֵית אַתְּ חָזֵי מָא דְאִינוּן עָבְדִין בְּקִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֶם׃ יח בְּנַיָּא מְלַקְטִין אָעָא וְאַבְהָתָא מַדְלְקִין יַת נוּרָא וּנְשַׁיָּא לָשִׁין לִישָׁא לְמֶעְבַּד כַּרְדּוּטִין לְכוֹכְבַת שְׁמַיָּא וּלְנַסָּכָא נִסְכִּין לְפַלְחֵי כּוֹכְבַיָּא בְּדִיל לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי׃ יט הַמְדָמַן דִּיקֳדָמַי אִינוּן מַרְגְּזִין אֲמַר יְיָ הֲלָא לְאַבְאָשָׁא לְהוֹן בְּדִיל דִּיבְהֲתוּן בְּעוֹבָדֵיהוֹן׃ כ בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא רוּגְזִי וַחֲמָתִי חָל בְּאַתְרָא הָדֵין עַל אֱנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא וְעַל אִילַן חַקְלָא וְעַל אִבָּא דְאַרְעָא וִישֵׁיצֵי וְלָא יְהֵי חָיֵס׃ כא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עֲלָוָתְכוֹן אוֹסִיפוּ עַל נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן וְאִכוּלוּ בִסְרָא׃ כב אֲרֵי לָא מַלֵּלִית עִם אֲבָהָתְכוֹן וְלָא פַקֵּדְתִּינוּן בְּיוֹמָא דְאַפֵּקִית יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַל עִסְקֵי עֲלָוָן וְנִכְסַת קוּדְשִׁין׃ כג אֱלָהֵין יַת פִּתְגָמָא הָדֵין פַּקֵּדִית יַתְהוֹן לְמֵימַר קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וֶאֱהֵוֵי

רש"י עשרת השבטים: (יח) לעשות כוונים. דפוס הכוכב: למלכת השמים. כוכב הגדול היו קורין מלכת השמים ל' מלוכה וכן ת"י לכוכבת שמיא: (כ) נתכת. יורדת ומגעת כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט) לא מטא: (כא) עולותיכם. שאתם מקריבים כליל טוב לכם שתוסיפו אותם על שלמיכם ותקריבו אותם שלמים ותאכלו הבשר שהרי אינם מקובלות לפני ולמה תפסידום: (כב) ביום הוציאי אותם. תחלת תנאי לא היתה אלא אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי

המה עשים ה' בקריאה וסי' ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכ': כן המה עשים גם לך בשמואל. האינך ראה מה המה עשים. עד תשוב תראה תועבות גדלות דיחזקאל. כ עגבים בפיהם המה עשים דיחזקאל: מלקטים ב' וסי' שבעת מלכים בהנות. הבנים מלקטים עצים: האותי ב' א' מ"ל וסי' האותי לא תראו נאם ה'. האותי הם מכעיסים קדמא מ"ל: כה אמר ו' בטעמא בסיפרא וסי' עלותיכם ספו. לא יכרת איש ליונדב. על הכלים הנותרים. אנוש לשברך. עוד יקנו בתים. לכל הגולה אשר הגלתי:

תולדות אהרן ואל תפגע. ברכות כו תענית ח סוטה יד סנהדרין לה (ברכות ז): עולותיכם ספו. מגלה כג: לא דברתי. עקרים מ"ב פכ"ח:

רד"ק תחול בי שום מדה מה שלא תחול כי לא יזיקו לי מעשיהם הרעים ולא יועילו לי מעשיהם הטובים כמו שאמר אליהוא לאיוב אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו או מה מידך יקח לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך ומה שאמר בתורה כעסוני בהבליהם הכעיסוני בפסיליהם דברה תורה כלשון בני אדם אבל הוא יתברך אין בו מדת כעס ולא מפעליות המדות המצויות בבני האדם כמו הכעס וזולתו: (כ) לכן. אפי וחמתי. כי הם עשו להכעיסני והכעס יחול ואף וחמה ואמר נתכת לרוב מרוצתם לבא עליהם כדבר הנתך ובאמרו נתכת לשון נקבה וזכר גם כן אף שהוא לשון זכר כי כן הוא דרך לשון הקודש להיות זכר הפועל עם השם הדבוק בו יהיה הראשון או האחרון כמו ותדבר מרים ואהרן וכתוב אסתר בת אביחיל ומרדכי היהודי ותאכל היא והוא גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני: ובערה. אמר בערה ולא זכר האש לפי שהחמה ענין החימום וטבע האש אשר באדם מוליד הכעס והחמה: (כא) כה אמר ה' צבאות. זכר העולות שהן כליל וזכר הזבחים שהם השלמים שמהם יאכלו הבעלים בשר ולא זכר חטאת ואשם כי לא היו מתודים מחטאתם ולא שבים ועוד כי במזיד היו חוטאים ואין על המזיד קרבן אלא היו מביאים עולות לנראות עצמם שהם עובדים את ה' בנראה והשלמים היו מביאין לאכול בשר עם נראות במעשיהם עבודת האל ואמר מה לכם לנביא זהיכם ולהוסיף עוד עליהם עולות ותחשבו כי יהיו נרצין לי כמו שכתוב בהם ונרצה לו לכפר עליו וזה לא יהיה כי אם אין מעשיכם רצוין לפני עולות וזבחים ג"כ לא יהיו רצוין: ספו. ענין תוספת שני שרשים בענין אחד יסף וספה וכן ספות חטאת על חטאת לספות עוד ואפשר גם כן ספו משרש יסף בשקל שבו רדו והציווי הזה אינו למצוה רצונית אלא כאומר לחברו עשה מה שתעשה כי לא יועילך: (כב) כי לא דברתי. ביום הוציאי אותם מארץ מצרים. י"מ כי היא המצוה הראשונה והוא מה שצוה אותם במרה שנאמר בו שם שם לו חק ומשפט והוא מה שאמרו רז"ל שבת ודינין במרה איתפקוד ולא צוה על דבר עולה או זבח וי"ל ג"כ כי עקר המצוה לא היתה על דברי עולה וזבח אלא שמעו בקולי והייתם לי לעם ובזה התנאי נתן להם התורה ואין בכל עשרת הדברים שהם כלל התורה כלה זכר עולה וזבח ואף כשידבר על הקרבנות לא צוה להם שיקריבו קרבן אלא אדם כי יקריב מכם קרבן אם יעשה מדעתו יהיה כך וכך והתמידים שצוה בהם הוא לכבוד הבית והיו כאין לנכיר אבל ליחידים לא צוה להקריב קרבן כמו שצוה ליחידים לעשות משפט ושאר המצות ולא צוה ליחיד לעשות קרבן אלא א"כ יחטא בשוגג וזה כברכת האימורין להשיב החוטא אל לבו לכוף התאוה הבהמיות לפי שהולדתם מחלב ודם ויהיה נזכר שלא יהיה שוגג במצוה כל שכן מזיד והתמידים גם בנין הבית לעבודה אפשר שהוא כמו שכתב מורה צדק רבינו משה ז"ל להעתיק הדעות הזרות ובנין ההיכלות שהיו לשם עכו"ם רצה להעתיקם לעבודת האל ושימחה שם עכו"ם משם: (כג) כי אם

מצודת דוד

וקראם ע"ש אפרים כי ירבעם שמלך בהם ראשונה היה מזרע אפרים: (טז) ואתה. לירמיה ידבר שאל יתפלל בעדם: ואל תשא וכו'. כפל הדבר במ"ש: כי אינני. כי אין אני שומע אליך: (יז) האינך. וכי אין אתה רואה מה המה עושים וכו': (יח) הבנים וכו'. ר"ל כ"א מהם מסייע לעבירה: לעשות כונים. לעשות מיני מאכלים להגיש מנחה למלכת שמים ר"ל לכוכב גדול שבשמים והוא השמש והאלו מולך על כולם: והסך. ולהסך אז נסכים וכו': למען הכעיסני. ר"ל יודעים הם שאין תועלת בעבודתם אבל כל מעשיהם להכעיסני: (יט) האותי. ר"ל וכי הכעס הוא בעבורי כלומר וכי מעשיהם מזיקים לי הלא הכעס יזיק להם כי יהיה להם לבושת ולכלימה: (כ) נתכת. היא נשפכת אל המקום הזה ותחר ומפרש על האדם וכו': ולא תכבה. ר"ל לא תפסק החמה עד תכלה הכל: (כא) עולותיכם ספו וכו'. העולות שאתם מביאים שהמה כולם כליל הוסיפו אותם על זבחי שלמיכם ואכלו שבשר ר"ל הואיל ואין העולות לרצון לפני למה תפסידו הבשר: (כב) כי לא דברתי וכו'. ביום שהוצאתים ממצרים לא דברתי עמהם אז על דבר עולה וזבח ואם היה עיקר ההוצאה בעבור הבאת הקרבנות כי בזה הכל תלוי אף בזולת שמוע בקול ה' היה אם כן מהראוי להצוות עליה ביום שהוצאתים ממצרים: (כג) כי אם וכו' שמעו בקולי. רק הדבר הזה צויתים אז שמעו בקולי וכו' כמ"ש ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וכו' (שמות יט) א"כ זה העיקר והבאת הקרבנות היא כאחד מכל המצות שאין נחת בהם בזולת שמוע בקול ה': והייתי לכם לאלהים. ר"ל

מצודת ציון

(טז) ואל תשא. ענין הרמת קול: בעדם. בעבורם: רנה. הוא ענין ל' תפלה: תפגע. ענין בקשה וכן ופגעו לי (בראשית כג): (יז) האינך. האין אתה וכן אינך יודע אי זה יכשר (קהלת יא): ובחוצות. בשוקים: (יח) מלקטים. מלשון לקיטה: מבערים. מדליקים: לשות. מל' לישה והוא גלגול העיסה: בצק. עיסה כמו מלוש בצק עד חמצתו (הושע ז) ואמר בצק ע"ש סופו וכן אפיתי על גחליו לחם (ישעיה מד): כונים. מין מאכל ויתכן שנקרא כן על כי עשאום בכוונת הלב בתקון רב וכן עשינו לה כונים להעציבה (לקמן מד): למלכת השמים. הוא השמש וכן מקטרים למלכת השמים (שם): (כ) נתכת. ענין התכה והרקה כמו ותתך חמתי באפי (שם): תכבה. מלשון כבה: (כא) ספו. ל'

שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־לִי לְעָם וַהֲלַכְתֶּם בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אֶתְכֶם לְמַעַן יִיטַב לָכֶם׃
כד וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ בְּמֹעֵצוֹת בִּשְׁרִרוּת לִבָּם הָרָע וַיִּהְיוּ לְאָחוֹר וְלֹא לְפָנִים׃
כה לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר יָצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וָאֶשְׁלַח אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ׃
כו וְלוֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְלֹא הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיַּקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם הֵרֵעוּ מֵאֲבוֹתָם׃
כז וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּ אֵלֶיךָ וְקָרָאתָ אֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲנוּכָה׃
כח וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לוֹא־שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָיו וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר אָבְדָה הָאֱמוּנָה וְנִכְרְתָה מִפִּיהֶם׃
כט גָּזִּי נִזְרֵךְ וְהַשְׁלִיכִי וּשְׂאִי עַל־שְׁפָיִם קִינָה כִּי מָאַס יְהוָה וַיִּטֹּשׁ אֶת־דּוֹר עֶבְרָתוֹ׃
ל כִּי־עָשׂוּ בְנֵי־יְהוּדָה הָרַע בְּעֵינַי נְאֻם־יְהוָה שָׂמוּ שִׁקּוּצֵיהֶם בַּבַּיִת אֲשֶׁר־נִקְרָא־שְׁמִי עָלָיו לְטַמְּאוֹ׃
לא וּבָנוּ בָּמוֹת הַתֹּפֶת אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן־הִנֹּם לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃
לב לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְלֹא־יֵאָמֵר עוֹד הַתֹּפֶת וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא

ט' פסוקים ולא ולא ולא. ל' מ"ל חסר הלב. כתקרי לך שלשים. ד' בספרא. ל"ס מ"ל. ג' בספרא. ט' חסר וכל. י"ד בטעם בספרא.

לְכוֹן לֶאֱלָהָא וְאַתּוּן תְּהוֹן קֳדָמַי לְעַם וּתְהָכוּן בְּכָל אוֹרְחָא דַאֲפַקֵּיד יָתְכוֹן בְּדִיל דְּיֵיטַב לְכוֹן׃ כד וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אַרְכִּינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וַאֲזַלוּ בְּעֵצָתְהוֹן בְּהִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא וְאַחֲזַרוּ בְּפוּלְחָנֵי קְדָל וְלָא שַׁוִּיאוּ דַחַלְתִּי לְקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן׃ כה לְמִן יוֹמָא דִנְפַקוּ אֲבָהָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד יוֹמָא הָדֵין וְשַׁלְחִית לְוָתְכוֹן יָת כָּל עַבְדֵי נְבִיַּיא יוֹם מַקְדִּים וּמְשַׁלַּח׃ כו וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרִי וְלָא אַרְכִּינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וְקַשִּׁיאוּ יָת קְדַלְהוֹן אַבְאִישׁוּ מֵאֲבָהָתְהוֹן׃ כז וּתְמַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִתְנַבֵּי לְהוֹן וְלָא יְתִיבוּנָךְ׃ כח וְתֵימַר לְהוֹן דֵּין עַמָּא דִי לָא שְׁמַעוּ לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן וְלָא קַבִּילוּ אוּלְפַן פְּסַקַת הֵימָנוּתָא וְאִתְמְנַעַת מִפּוּמְהוֹן׃ כט תְּלִישִׁי עַל רַבְרְבַיִךְ דִּיגְלוֹן וְטוּלִי עֲלֵיהוֹן אִלְיָא אֲרֵי רַחֵיק יְיָ וּרְמֵישׁ יָת דָּרָא דַהֲוָה עֲבָרוּ עַל מֵימְרֵיהּ׃ ל אֲרֵי עֲבַדוּ בְנֵי יְהוּדָה דְּבִישׁ קֳדָמַי אֲמַר יְיָ שַׁוִּיאוּ שִׁקּוּצֵיהוֹן בְּבֵיתָא דְאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלוֹהִי לְסָאָבוּתֵיהּ׃ לא וּבְנוֹ בָּמַתָּא תוֹפֶת דִּי בְחֵילַת בַּר הִנּוֹם לְאוֹקָדָא יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתֵיהוֹן בְּנוּרָא דְּלָא פְקֵדִית בְּאוֹרָיְתִי וְלָא רַעֲוָא קֳדָמַי׃ לב בְּכֵן הָא יוֹמַיָּא אָתַן אֲמַר יְיָ וְלָא יִתְאֲמַר עוֹד תּוֹפֶת וְחֵילַת בַּר הִנּוֹם אֱלָהֵין

רד"ק

סם. מבואר הוא: (כד) ולא שמעו. במועצות. פירוש בעצה שלהם לא כעצתי כמו שפירש בשרירות לבם הרע שרירות פירוש הבטת לבם מענין ישר גל אנשים למה שלבם פונה אליו וי"ת פוקף לבם מענין שריר וקים כדברי רז"ל וי"ת הרהור לבהון: ויהיו לאחור. ומה היה עונשם שהיו לאחור ולא לפנים כלומר שהיה מארה במעשה ידיהם ולא ברכה וי"ת ואחזרו לפולחני קדל וגו' כבעמוד: (כה) למן היום. כי בכל דור ודור היו בהם פושעים ורוב הדורות היו רובם פושעים ואף על פי שהייתי מזהירם תמיד על ידי הנביאים: יום. כלומר יום ויום: השכם ושלוח. בכל בקר ובקר כי רוב ההזהרה תהיה בבקר קודם שילך אדם למלאכתו ושליח הייתי שולח בהשכמה הנביאים להזהירם: (כו) ולא הטו את אזנם הרעו מאבותם. בכל דור ודור רובה הרעו מאבותם כמו מנשה ואמון שהיו אחרונים הרעו אשמה מן הראשונים: (כז) ודברת. ולא ישמעו, ידעתי כי לא ישמעו אליך ואפי' לא יענוכה כשתקרא להם אע"פ כן הזהירם. יענוכה נכתב בו ה"א במבעת אחר כ"ף הנמלא וכן ותסידיך יברכוכה והדומין לו: (כח) ואמרת. מפיהם. אפילו מפיהם אבדה ונכרתה שלא יאמרו אמת בפיהם כל שכן בלבבם כי רוב בני אדם מדברים בפיהם מה שאין כן בלבבם להראות עצמן טובים ואינם הפך מי שנאמר עליו ודובר אמת בלבבו אבל אלה אפילו בפיהם אין אמת: (כט) גזי נזרך. גדול השער נקרא נזר לפי שהנזיר היה מגדל שערו וענין גזי נזרך כענין קרחי וגזי על בני תעניגיך והשליכי הנזר שהיה לך לפאר גזי אותו והשליכי בעפר להבל ואמר לשון נקבה על הכנסיה וי"ת תליםי על רברבך דיגלון: את דור עברתו. הדור הזה שספך עליהם עברתו וחמתו וי"ת ית דרא די עברו על מימריה: (ל) כי עבו. שמו שקוליה'. אחז ומנשה עשו זה כמו שכתוב ובני יהודה עמהם: (לא) ובנו. אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי. לא היה רצוני בזה ולא צויתי להם שישרפו לי בניהם ובנותיהם ואם צויתי על בשר בהמה לשרוף לפני לא צויתי להם שישרפו בניהם ובנותיהם והם שורפים אותם לאל אחר ואינם מרחמים עליהם לרוב אהבתם העכו"ם וי"ת דלא פקידית באוריתי ולא רעות קדמי ורז"ל פירשו אשר לא צויתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב שנאמר ויקח את בנו הבכור ויעלהו לעולה ודעתם שהעלהו לשמים: (לב) לכן וקברו בתופת מאין מקום. כי לא היה לפני זה מקום לקבורם

רש"י

לי סגולה (שם יט): (כד) בשרירות לבם. במראה לבם לי אשורנו (במדבר כד): (כה) יום השכם ושלוח. מידי יום ביום השכם ושלוח: (כט) גזי נזרך. תלשי שערך כמו ויגז שלוים (שם ס) ויגז את ראשו (איוב א) ל"א נזרך כתרך לי גדולה וכן תרגם יונתן רברביך וכן חיברו מנחם: ויטוש. ויעזוב: (לא) במות התופת. הוא המולך שהיה של נחשת ומסיקין אותו מתחתיו וידיו פשוטות ונוסקות ונותנין את הילד על ידיו והוא נכוה ונוהם והכומרים היו מקישין בתופים שלא ישמע האב קול הבן ויכמרו רחמיו. תופת. על שם התוף: הנם. על שם נהמת הבן: לא צויתי. במלות שיקריבו בניהם לקרבן: ולא דברתי. לאחד מן הנביאי' וכשדברתי לאברהם לשחוט את בנו לא עלתה על לבי שישחוט אלא להודיע צדקו: ואין

ט' פסוקים ולא ולא ולא וסי' ולא אם עודנו חי. ויאמר אלהים יען אשר. ולא ישיב אל לבו ולא. ולא שמעו ולא אבו. והקימותי עליהם רעים. ולא שמעו ולא הטו את אזנם. בן ארם הגני לקח ממך. ולא ימכרו ממנו. אתה תזרע ולא תקצור: ולא ישמעו. ד' בקריאה וסימן והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו. ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי. אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים. ודברת אליהם את כל הדברים האלה: בנתיהם ה' חסר וי"ו וסי' נמסר בסדר ראה: לכן י"ד בטעם בספרא וסי' כל אכליך יאכלו. הנני פקד על שמעיה. הנה אפי וחמתי נתכת. ולא יאמר עוד התפת. על הנביאים. אם תשוב ואשיבך לפני. ולא יקרא למקום הזה עוד. אל יהויקים. על הנביאים הנני. על יהויקים אל קרינא. ושלחתי לו צעים. שמעו עצת ה'. וחברו. ופקדתי על

תולדות אהרן אבדה האמונה. זוכר ויקרא: גזי נזרך. יומא סט סוטה מח נדה לא:

מצודת ציון

ל' סוססס: על דברי. של ענין וכן על דבר כזבי (במדבר כה): (כד) במועצות. מל' עלה: בשרירות. ענין הבטה וראי' כמו אשר שוררו אנשים (איוב לו): לפנים. לצלן מול פנים: (כו) ויקשו. מל' קשה: ערפם. הוא מול הפנים: (כז) יענוכה. מל' עניית ותשובה: (כח) לקחו. ענין למוד: ונכרתה. ר"ל נפסקה: (כט) גזי. ענין תלישה כמו קרחי וגוזי (מיכה א): נזרך. גדול השער יקרא נזר כמו נזר אלהיו על ראשו (במדבר ו): ושאי. ענין הרמה: שפים. כן נקראו מקומות הגבוהות: ויטוש. ענין עזיבה כמו ויטוש מכבן שלו (תהלים עח): עברתו. מל' עברה וזעם: (ל) שקוציהם. מל' שקץ ותועבה: (לא) במות. מל'

מצודת דוד

ר"ל אני בעצמי אשפיע לכם טובה בזולת אמצעי: למען ייטב לכם. ר"ל לא יבוא לי תועלת מזה רק למען ייטב לכם: (כד) ולא שמעו. אף יוצאי מצרים לא שמעו וכו': במועצות. בעצתם מה שהראה להם לבם הרע ר"ל מה שחמדו ונתאוו: ויהיו לאחור. הלכו לאחור ולא לפנים ר"ל בכל יום היו פוחתים והולכים בעבודת ה' ולא היו מוסיפים והולכים. (כה) למן היום וכו'. מאז ועד הנה המה פוחתים והולכים: יום השכם ושלוח. בכל יום אני משכים ומשלח: (כו) ולא שמעו אלי. אנשי הדור הזה: ויקשו את ערפם. הוא ענין מליצי כאלו נתקשה ערפם עד שאין להם להחזיר הפנים מול המקום ואחז במשל מבן אדם לחבירו שאינו רוצה להחזיר הפנים מול חבירו לשמוע דבריו. הרעו. עשו רעות עוד יותר מאבותם: (כז) ודברת. אמר ה' לירמיהו כאשר תדבר אליהם את כל הדברים האלה ידעתי אשר לא ישמעו אליך ויברחו להם ואם תקרא אליהם ידעתי אשר לא יענו לך: (כח) ואמרת אליהם. אז תאמר אליהם זה הגוי וכו' ר"ל אין אלה מבני ישראל אשר שמעו דבר ה' בסיני אלא כאלו אשר לא שמעו בקול ה' וכאלו לא למדו מעולם מוסר: אבדה האמונה. האמונה של אבדה מלבותם וגם נכרתה מפיהם ולא יזכרו בה: (כט) גזי נזרך. לכן תלוש שער ראשך והשלך אותם והוא דרך לצער ואבלות: ושאי. הרימי קול קינה על מקומות הגבוהות להיות נשמע למרחוק: ויטוש. עזב את הדור שספך עליו עברתו: (ל) שמו שקוציהם. עכו"ם המתועב שמו בבהמ"ק לטמא אותו: (לא) במות התופת. במות של התופת אשר עמד בגיא בן הנום לשרוף על הבמות את בניהם וכו' (ולפי שהיו מקישין בתופים לבל ישמע האב בנהימת הבן כשהוא נשרף ויכמרו רחמיו קראו בית הבמות תופת ע"ש התופים ולהגיא קראו בן הנום ע"ש נהמת הבן): אשר לא צויתי. אפילו לפני לא צויתי להקריב בנים ובנות ולא עלתה על לבי. לשאול דבר כזאת: (לב) ולא יאמר עוד. לא יקרא עוד בית הבמות בשם תופה והגיא בן הנום כי אם יקרא

לקבורה: (לג) והיתה. אותם שלא יוכלו לקבור מאין מקום או שילאו הקוברים מרוב ההרוגים: (לד) והשבתי. לחרבה תהיה הארץ. ובמקום קול שמחה יהיה קול יללה קול בכי וזעקה: (א) בעת ההיא. ויוציאו כתיב וקרי יוציאו והענין קרוב כי פירוש ויוציאו שיוציאו לא שילאו מעצמם וזה הענין לא ספר הכתוב בחרבן ירושלם בבשר מלכים שהוציאו הכשדים עצמות המלכים והשרים והכהנים והנביאים מיושבי ירושלם מקבריהם אלא הנבואה נבאה עליהם שיהיה כך והיה כך והע"פ שלא ספר הכתוב וזה יהיה העונש להם אחר מיתתם כמו שנאמר: (ב) אשר אהבום ואת אשר עבדום וכן אמר על יהויקים כשהתנבאה עליו עונשו לא יהיה לו יושב על כסא דוד ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה וכן אמר בפושעי ישראל יהיו מושלכים בחוצות ירושלם ורז"ל אמרו בעון חיים מתים נחטטים וסמכו זה בפסוק והוצא יד ה' בכם ובאבותיכם זה חטוטי שכבי ושמיאו גם זה הפסוק לא יאספו ולא יקברו והקשו אליו הפסוק הבא אחריו ונבחר מות מחיים כלומר למה היה נבחר מות מחיים אם המתים נחטטים ואם היה עונש המתים היה. להם כפרה וזה ונבחר מות אלא אם הוא עונש החיים וכעון החיים מתים נחטטים למה אמר ונבחר מות מחיים ופירש נבחר מות לרשעים שלא יחיו בעולם הזה ויחטאו ויפלו בגיהנם: לדומן. לזבל יהיו כלומר כי לעולם יהיו על פני האדמה כי לא יקברו ולרוב עמידתם על פני האדמה ירקבו וישובו עפר וזבל ונבחר המתים יהיה עונשם מה שאמר שיהיו נחטטים מקבריהם והחיים והם השארית הנשארים שלא יהרגו וינצלו יבחרו בגלותם מות מחיים כי יהיו ביד גוי נבל עבדים לעם אכזרים שלא ירחמו עליהם וטוב מותם מחייהם: (ג) בכל המקומות הנשארים. בכל מקום שיהיו הנשארים כמו הפוך הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם כמו ותשם בפוך עיניך וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף באו ערימה אל יוסף לשבר לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק: (ד) ואמרת. היפלו ולא יקומון עטמו דבק עם הפסוק הבא אחריו מדוע שובבה כלומר למה זה החזיקו כל כך במעשיהם הרעים ומאנו לשוב וכי נפלו בעונש מעשיהם שלא קמו אחר כן כלומר כמה פעמים נפלו בעונש מעשיהם ואחר כן בשובם קמו וכי סבורים הם באם ישובו הם למוטב לא ישוב האל מחרון אפו עליהם היה שום פעם עד עתה שנפלו ולא קמו אחר כן או אם ישוב ישראל ממעשיו הרעים ולא ישוב האל מחרון זה לא היה אם כן מדוע שובבה ת"א היפלון ולא יקומון וגומר כנעתוך: (ה) מדוע שובבה. בא הנה עם לשון נקבה כי רצונו על הכנסה כמו שפירשנו וכן ותטאת עמך העם אשר בקרבה יושבת לבטח שובבה ענין מרד וכן בנים שובבים משובה ישראל: העם הזה ירושלם. חסר הנסמך העם הזה עם ירושלם וכמוהו רבים כמו שפירשנו בחלק הדקדוק מספר מכלל משובה: נצחת, פתח באתנח ופירוש עולמית מן נצח: משובה שם משובה ישראל תאר: החזיקו בתרמית מאנו לשוב. ידמה כי לעולם ירצו להחזיק בה בתרמית כמו מרמה: (ו) הקשבתי. מאמר הנבואה כשאני הולך ביניהם אני מקשיב ומאזין להם אם אחד מדבר טוב ואם לא

ההרגה וקברו בתפת מאין מקום:
לג והיתה נבלת העם הזה למאכל
לעוף השמים ולבהמת הארץ ואין
מחריד: לד והשבתי | מערי יהודה
ומחצות ירושלם קול ששון וקול
שמחה קול חתן וקול כלה כי
לחרבה תהיה הארץ:
ח א בעת ההיא נאם־יהוה
ויוציאו את־עצמות מלכי־יהודה
ואת־עצמות שריו ואת־עצמות
הכהנים ואת | עצמות הנביאים
ואת עצמות יושבי־ירושלם
מקבריהם: ב ושטחום לשמש
ולירח ולכל | צבא השמים אשר
אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו
אחריהם ואשר דרשום ואשר
השתחוו להם לא יאספו ולא יקברו
לדמן על־פני האדמה יהיו: ג ונבחר
מות מחיים לכל השארית הנשארים
מן־המשפחה הרעה הזאת בכל־
המקמות הנשארים אשר הדחתים
שם נאם יהוה צבאות: ד ואמרת
אליהם כה אמר יהוה היפלו ולא
יקומו אם־ישוב ולא ישוב: ה מדוע
שובבה העם הזה ירושלם משבה
נצחת החזיקו בתרמית מאנו לשוב:
ו הקשבתי ואשמע לוא־כן ידברו

תילת קטילא ויקברון בתופת מבלי אתר: לג ותהי נבילתא דעמא הדין משגרא למיכל לעופא דשמיא ולבעירא דארעא ולית דמניד: לד ואבטיל מקרויא דבית יהודה ומשוקי ירושלם קל ביע וקל חדוא קל חתנין וקל כלן ארי לחורבא תהי ארעא: א בעדנא ההיא אמר יי יפקון ית גרמי מלכיא דבית יהודה וית גרמי רברביהון וית גרמי כהניא וית גרמי נביי שקרא וית גרמי יתבי ירושלם מקבריהון: ב וישטחונון לקביל שמשא וסיהרא ולכל חילי שמיא דרחמונון ודפלחונון ודטעו בתריהון ודתבעונון ודסגידו להון לא יתכנשון ולא יתקברון לזיבל מבדר על אפי ארעא יהון: ג ויתרעון במותא מדבחיא לכל שארא דישתארון מן זרעיתא בישתא הדא בכל אתריא דישתארון דאגליתינון לתמן אמר יי צבאות: ד ותימר להון כדנן אמר יי היפלון ולא יקומון אם למיתב גלי קדמי דלא יתובון: ה מה דין מתחסנין למיתב לפולחני עמא הדין יתבי ירושלם תבו למרד מן אוריתא ולא צבן למיתב אתקיפו בנכלין מסרבין למיתב: ו אציתית וגלי קדמי לא כדקשר מסלקין

(לג) ואין מחריד. את העופות מעל הפגרים: (ב) ושטחום לשמש. והכשדים ישכנו לגור על העיר בקברי השרים שהיו נאים כפלטין: לדומה. לזבל: (ג) ונבחר מות מחיים. אעפ"י שהם רואים את המתים נתונין בבזיון צרת החיים גדולה הימנה ויבחרו את המות: (ד) היפלו ולא יקומו. הטוב להם שיפילו את עצמם לנפילה שאין להם תקומה: אם ישוב ולא ישוב. לכשירצו לשוב מרעתם לא ישוב הקב"ה מגזירתו. ד"א אף אם ישובו בתשובה לא תתקיים בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם וכן ת"י אם למיתב גלי קדמי דלא יתובון: (ה) משובה נצחת. משובת עולם כמו נצח: החזיקו. אחזו: בתרמית. במרמה: (ו) לא כן. לא כדין כמו כן בנות צלפחד (במדבר כז)

פסילה: ואת עצמות ז' בקריאה וסי' ואת עצמות יוסף אשר העלו ממצרים. וילך דוד ויקח תניינא דפסוק. ושל אחריו ויעל משם את עצמות שאול תניינא דפסוק. יוציאו את עצמות מלך יהודה ד' בפסוק: ולא ישוב ו' וסי' בלשון ארמי תורא אשתבע ונפל אריה אדכר וגחיך. וסי' שורך טבוח לעיניך. ב' נשבעתי יצא מפי. היפלו ולא יקומו. ליש גבור כבהמה. ויזכור כי בשר המה.

יוציאו ק' · ז' ד' מנהון בפסוק · ח' מ"ל בפס' · ל' דסמיכי

תולדות אהרן את עצמות. סנהדרין נו: לא יאספו יבמות סג: מדוע שובבה. סנהדרין קה:

מצודת דוד

גיא ההרגה כי שמה יפלו הרוגים רבים: וקברו. ההרוגים יקברו בתופת הרבה מאד עד שלא ימצא שם מקום לקבור עוד: (לג) והיתה נבלת העם. הנשארים אשר לא יקברו יהיה למאכל לעוף השמים וכו': ואין מחריד. לא יהיה מי להחרידם ללכת מן הנבלות: (לד) והשבתי וכו'. ר"ל לא ישמעו עוד שמה קול ששון וכו' כי לחרבה תהיה ולא ישאר בה איש: ח (א) יוציאו. האויבים הבאים יוציאום מקבריהם לבזותם: הכהנים. כהני הבעל: הנביאים. נביאי השקר: יושבי ירושלים. מותר העם: (ב) ושטחום. ויפרשו אותם אל מול השמש וכו' לבזותם: אשר אהבום. לקבלם לאלהות: ואשר וכו'. כפל הדבר במ"ש להתמדת הדבר: לא יאספו. לא יכניסום אל הקבר: ולא יקברו. כפל הדבר במ"ש: לדומן. יהיו מונחים ע"פ האדמה דומה לדומן: (ג) ונבחר מות מחיים. הנשארים מן המיתה ההולכים בגולה יהיו בצרה גדולה עד שיבחרו המיתה: המשפחה הרעה. אשר עבדו לבעל: בכל המקומות הנשארים. הוא הפוך כמו הנשארים בכל המקומות אשר הדחתים שם בגולה: (ד) היפלו. וכי בעונם יפלו ולא יוכלו לקום ר"ל וכי אין תשובה מועלת לשיקומו מנפילתם: אם ישוב. וכי אם מי מהם ישוב בתשובה האם לא ישוב ה' מחרון אפו בתמיה (דרך המקרא כשאומר שני תמיהות זא"ז נאמר בראשונה ה"א התימה ובשניה מלת אם וכן המאום מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך) (לקמן יד): (ה) מדוע. למה מרדה העם הזה מרידה מתמדת עד העולם: העם הזה ירושלים. הכר הנסמך העם הזה עם ירושלים ורבים כמוהו: החזיקו. אוחזים בערמה ומאנים לשוב כאלו אין תשובה מועלת: (ו) הקשבתי

מצודת ציון

מל' המה: בגיא. בעמק: (לג) נבלת. כן נקרא גוף ההרוג: מחריד. מל' חרדה ופחד: (לד) והשבתי. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד): לחרבה. מל' חורבן: (ב) ושטחום. ענין פריסה כמו משטח חרמים (יחזקאל כו): צבא השמים. הם הכוכבים: יאספו. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט): לדומן. לזבל כמו כדומן על פני השדה (לקמן ט): (ג) הדחתים. מלשון דחיה: (ה) שובבה. משובה. ענין מרד והליכה בדרכי הלב: נצחת. מלשון נצח ולעולם: החזיקו. ענין אחיזה: בתרמית. ענין מרמה וכן שקר תרמיתם (תהלים קיט): מאנו. מל' מיאון: (ו) הקשבתי. ענין האזנה: נחם. ענין חרטה והפוך

לא : כן . טוב וכשר כמו כן בנות צלפחד דוברות : אין איש נחם. נפעל עומד כי הוא קמוץ גם מלת אין מורה עליו : כלה שב במרוצתם . וכתוב במרצותם לשון רבות והכתוב דרך כלל והקרי דרך פרט כלם הולכים ושבים במרוצתם לעשות כסוס שוטף במלחמה ולרוב המרוצה אמר שוטף שהוא כמו נחל שוטף במרוצתו במלחמה יונתן תירגם הקשבתי מאמר האל יתכרך אימתי וגלי קדמי : (ז) גם חסידה . אפילו העופות שאין להם שכל בהם הדמיון שיש להם יש להם ידיעה להתרחק מן הנזק ולהתקרב אל הטוב ושומרים מנהגם ומה שגדלו עליו ועמי שיש להם שכל לא ידעו את משפט ה' שהיה להם לדעת מן השכל גם לשמרו לפי מה שהנהיגו אותם מורי התורה ומה שנהגו בו מן אבותם דור אחר דור ואמר להם ירמיהו זה כדרך שאמר ישעיהו ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ועוד זכר חסידה וזכר בשמים לפי שהיא מקננת בישוב במגדלים הגבוהים ומדבר בעלים הגבוהים כמו שאמר חסידה ברושים ביתה לפיכך אמר בשמים שהוא גובה האויר כמו שאמר גדולות ובצורות בשמים דרך גשר

אֵ֣ין אִ֗ישׁ נִחָם֙ עַל־רָ֣עָת֔וֹ לֵאמֹ֖ר מֶ֣ה
במרוצתםק' עָשִׂ֑יתִי כֻּלֹּ֗ה שָׁ֚ב בִּמְר֣וּצָתָ֔ם כְּס֥וּס
שׁוֹטֵ֖ף בַּמִּלְחָמָֽה׃ ז גַּם־חֲסִידָ֣ה
כ' מ"ל . ג' וסיס ק' בַשָּׁמַ֗יִם יָֽדְעָה֙ מֽוֹעֲדֶ֔יהָ וְתֹ֤ר וְסוּס
ג' כ' מ"ל ומד חס' וְעָג֔וּר שָׁמְר֖וּ אֶת־עֵ֣ת בֹּאָ֑נָה וְעַמִּ֕י
י"ו לֹ֣א יָֽדְע֔וּ אֵ֖ת מִשְׁפַּ֥ט יְהוָֽה׃ ח אֵיכָ֤ה
כ' חס' תֹֽאמְרוּ֙ חֲכָמִ֣ים אֲנַ֔חְנוּ וְתוֹרַ֥ת יְהוָ֖ה
י"ח אִתָּ֑נוּ אָכֵן֙ הִנֵּ֣ה לַשֶּׁ֣קֶר עָשָׂ֔ה עֵ֖ט
כ' חסר דחסר שֶׁ֥קֶר סֹפְרִֽים׃ ט הֹבִ֣שׁוּ חֲכָמִ֔ים
ס' חַ֖תּוּ וַיִּלָּכֵ֑דוּ הִנֵּ֤ה בִדְבַר־יְהוָה֙ מָאָ֔סוּ
כ"ד וְחָכְמַ֥ת מֶ֖ה לָהֶֽם׃ י לָכֵן֩ אֶתֵּ֨ן אֶת־
כ' חד מ"ל וחד חסר ל' ומ"ל נְשֵׁיהֶ֜ם לַאֲחֵרִ֗ים שְׂדֽוֹתֵיהֶם֙ לְי֣וֹרְשִׁ֔ים
כִּ֤י מִקָּטֹן֙ וְעַד־גָּד֔וֹל כֻּלֹּ֖ה בֹּצֵ֣עַ בָּ֑צַע
מִנָּבִיא֙ וְעַד־כֹּהֵ֔ן כֻּלֹּ֖ה עֹ֥שֶׂה שָּֽׁקֶר׃
ב' יא וַיְרַפּ֞וּ אֶת־שֶׁ֤בֶר בַּת־עַמִּי֙ עַל־
ס' . ס' נְקַלָּ֔ה לֵאמֹ֖ר שָׁל֣וֹם ׀ שָׁל֑וֹם וְאֵ֖ין
כ' חסר דחסר שָׁלֽוֹם׃ יב הֹבִ֕שׁוּ כִּ֥י תוֹעֵבָ֖ה עָשׂ֑וּ
ל' גַּם־בּ֣וֹשׁ לֹא־יֵב֗שׁוּ וְהִכָּלֵם֙ לֹ֣א יָדָ֔עוּ
לָכֵ֞ן יִפְּל֣וּ בַנֹּפְלִ֗ים בְּעֵ֧ת פְּקֻדָּתָ֛ם
כ' ס"פ ג' וחס' . ל' יִכָּשְׁל֖וּ אָמַ֥ר יְהוָֽה׃ יג אָסֹ֥ף אֲסִיפֵ֖ם
ו' פסוקי' אין ואין מלעות פסוק נְאֻם־יְהוָ֑ה אֵין֩ עֲנָבִ֨ים בַּגֶּ֜פֶן וְאֵ֧ין
תְּאֵנִ֣ים בַּתְּאֵנָ֗ה וְהֶֽעָלֶה֙ נָבֵ֔ל וָאֶתֵּ֥ן

לֵית גְבַר דִמְתִיב מִן בִּישְׁתֵיהּ
לְמֵימַר מָה עֲבָדִית כּוּלְהוֹן
מְסַגַן בִּרְעוּת נַפְשֵׁיכוֹן
כְּסוּסְיָא דְגָזַר בִּקְרָבָא׃ ז אַף
חֲוַרִיתָא בִשְׁמַיָא יָדְעָא זִמְנָהָא
וְשַׁפְנִינָא וְכוּרְכְיָא וְסְנוּנִיתָא
נָטְרִין יַת עִדָן מֵיעַלְהוֹן וְעַמִי
לָא הֲווֹ יָדְעִין לְמֶעְבַּד יַת
קְיָמָא דַיָי׃ ח אֵיכְדֵין תֵימְרוּן
חַכִּימִין אֲנַחְנָא וְעַל אוֹרַיְתָא
דַיָי אֲנַחְנָא רְחִיצִין בְּכֵן הָא
לְשִׁקְרָא עֲבִיד סְפַר קוּלְמוֹס
דְשַׁקַר לְזַיָפָא׃ ט בְּהִיתוּ
חַכִּימַיָא אִתְבָרוּ וְאִתְאֲחִידוּ
הָא בְּפִתְגָמָא דַיָי קָצוּ וְחוּלַק
בְּחוּכְמְתָא לֵית לְהוֹן׃ י בְּכֵן אֶתֵּן
יַת נְשֵׁיהוֹן לְאוּחֲרָנִין חַקְלַתְהוֹן
לְירוּתִין אֲרֵי מִן זְעֵירָא וְעַד
רַבָּא כּוּלְהוֹן אַנְסֵי מָמוֹן מִסָפַר
וְעַד כָּהֵן כּוּלְהוֹן עָבְדֵי שְׁקַר׃
יא וְאַסִיאוּ יַת תְּבַר כְּנִשְׁתָּא
דְעַמִי בְּמִלֵי שִׁקְרֵיהוֹן לְמֵימַר
שְׁלָמָא שְׁלָמָא וְלֵית שְׁלָם׃
יב עֲלֵיהוֹן לְמִבְהַת אֲרֵי
תוֹעֵבָה עֲבָדוּ אַף מִבְהַת לֵית
אִינוּן בָּהֲתִין וְאִתְכְּנָעוּ לֵית
אִינוּן יָדְעִין בְּכֵן יִתְרְמוֹן
קְטִילִין בְּעִדָן דְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן
חוֹבֵיהוֹן יִתַּקְלוּן אֲמַר יְיָ׃
יג שֵׁיצָאָה אֲשֵׁיצֵינוּן אֲמַר יְיָ וִיסוּפוּן בְּמֵיסַף עִנְבִין מִגֻפְנָא וּכְנַבְלָא מִתְּאֵינָא וּכְמִטְרַף תְּאֵינָא

תולדות אהרן גם חסידה. עקרים מ"ג פ"ז : אסף. מגלה לא :

(ו) : הלא שב במרוצתם . כדרך הראשון חוטאים וחוזרים וחוטאים . מרוצתם קורש"י בלעז : שוטף . אישפידיי"ן בלעז: (ז) חסידה . ציגוניא"ה בלעז : מועדיה . עת הגרם אל איי הים מפני הצנה ועת שובה : שמרו . המתינו : ותור וסיס ועגור . ושפינא וכורכיא וסנוניתא . כורכיא גרוא"ה בלעז סנונית ארונדל"ה בלעז : (ח) אכן הנה לשקר . הנה המחשבה לשקר נכה לרפאותי על נקלה : עטה עט שקר סופרים . נביאכם : (ט) הובישו חכמים . כמותכם ומה הטעמת הנה נדברי ה' מאסו וחכמת מה להם : (יא) וירפו . כמו וירפאו : (יב) הובישו . בושת וכלימה תבוא להם : גם בוש לא יבושו . אינם מתביישים במעשיהם הרעים לתת לב לשוב : (יג) אסוף אסיפם . ל' כלייה כמו אסוף אסף כל מעל פני האדמה (צפניה א) : אין ענבים בגפן . לא יותר דבר : והעלה נבל . ל' כמוש פלייסיי"א בלעז כמו וכנובלת מתאנה (ישעיה לד) כאלה נובלת עליה (שם א) : ואתן להם

ישחק לפחד ולא יחת : בדבר ה' ה' דסמיכי בקריאה ויוסף ה' להראות בשילה . ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו . הובישו הכמים חתו . גם ביהודה היתה . בדבר ה' שמים נעשו . ומן והנה איש אלהים בא מיהודה עד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם דכוו' במ"א וישמע הנביא אשר השיבו . ואין שלום ה' וסי' וירפאו את שבר עמי . וחברו וירפו את שבר בת עמי . קול חרדה שמענו . נביי ישראל . יען וביען : אסוף ג' וחסר וסי' אסף אסיפם נאם ה' .

בשמים וההחסידה מנהגה לשכון בימי הקור והחורף במקום אחד ובימי הקיץ והחום במקום אחר וזהו מועדיה שאמר ולא תשנה מנהגה ועמי משנים משפט ה' שידעוהו בשכל אם ירצו וגדלו עליו אבותיהם וגם ואינם רוצים להחזיק בו : ותור וסיס ועגור . גם כן שמרו את עת באנה במקום אחד בזמן ידוע ובזמן אחר במקום ידוע הכל לפי השתנות התקופות והזמנים ושומרות חקן ומנהגן ולא ישנוהו ולא כן עמי . חסידה פירשו רז"ל זו דיה לבנה ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה כלומר במזונות שמחלקה להם וי"ת שהיא שקורין לה ציגוניה : ותור . ידוע : וסוס כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד וכן נמצא כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו כסיס עגור כן אלפא ות"י וכירכיא ובדברי רבותינו ז"ל קם ריש לקיש נוח כי כרוכיא ופי' רש"י ז"ל גרוא"ה בלע"ז : ועגור . תרגם יונתן וסנוניתא ובדברי רבותינו ז"ל אימת סנונית על הנשר ופי' רבינו האי קטא"ף בערבי והוא הדרור שקורין בלע"ז רונדוג"א וי"ת הוא העוף המצפצף מלות מעטות כלשון בני אדם כשמלמדין אותו גיי"ט בלע"ז : (ח) איכה תאמרו חכמים אנחנו . בחכמות החיצונות ועוד תורת ה' אתנו כלומר אצלנו היא כהוגנה : אכן לשקר עשה עט . אם תורת ה' אתכם מה תועיל אם לא תקיימו אותה מי שעשה הקולמוס לכתוב אותה לחנם עשה אותו וכן שקר סופרים הסופרים כתבו אותה לחנם כי אחרי שאין אתם מקיימין אותה הרי היא כאילו אינה כתובה לשקר לחנם כמו אך לשקר שמרתי : (ט) הובישו . כי שקר עשו כשיראו שלא תועיל להם חכמתם אז בכא יהיה להם בשת פנים ויראו כי אם התעסקו בתורה וקיימו אותה היתה מועילה להם להצילם מהרעות הבאות עליהם ואחר שבדבר ה' מאסו ולא רצו ללמוד התורה ולעשותה מה חכמה להם לא תועיל החכמה מבלי התורה וחכמת סמוך למלת מה כלומר מה מועיל ממה שיש להם חכמה אם אין להם התורה : (י) לכן אתן . ליורשים . כלומר למי שיחזיקוהו בהם בגלות כאילו הם יורשים : כי מקטון ועד גדול . כל זה הענין הוא כתוב למעלה עם שאר הפסוקים כבאים אחר זה במלות שונות כי כל הכופל ענין ישנה במלות למעלה מקטנם ועד גדולם והנה מקטון ועד גדול למעלה כלו בוי"ו והנה כלה בה"א ואחד הוא : (יא) וירפו . למעלה וירפאו באל"ף נעה והנה וירפו בנעלי הה"א והענין אחד ענין רפואה למעלה את שבר עמי והנה את שבר בת עמי :

(יב) הובישו . פירשנוהו למעלה כי פירושו בתמיה , למעלה גם הכלים והנה הכלם מבנין נפעל ומקור הוא והכלים שהוא מבנין הפעיל פירש למעלה עם שאר הפסוקים ולמעלה בעת פקדתים פירשנו פקדתי' אותם והנה בעת פקדת' שם והענין אחד : (יג) אסוף אסיפם נאם ה' . הניסה לשון כליון אסף מקור מן והאספת נפשך ונפש ביתך אסיפם מן יחדו

מצודת ציון

וספוף מתשבה כמו פן ינחם העם (שמות יג) : במרוצתם . ענין רדיפה ומהירת ההליכה : שוטף . ענין רדיפה ואמר בלשון שאלה מרדיפת המים : (ז) חסידה . שם עוף מה : מועדיה . ענין זמן כמו למועד אשוב אליך (בראשית יח) : ותור . שם תורים ידוע : וסיס ועגור . גם הם שמות עופות וכן כסוס עגור (ישעיה לח) : שמרו . ענין המתנה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז) : (ח) איכה . כמו איך : לשקר . על חנם : עט . קולמוס כמו עט סופר מהיר (תהלים מה) : (ט) הובישו . מל' בושה : חתו . ענין שבר ופחד : (י) בוצע בצע . גוזל הון : (יא) וירפו . מל' רפואה : בת עמי . עדת עמי : על . הוא כמו עם : נקלה . מלשון קלון ובזיון : (יב) תועבה . דבר איסור וגנאי : והכלם . מלשון כלימה : פקודתם . ענין זכרון : (יג) אסף אסיפם . ענין כליה כמו אסף אדם ובהמה (צפניה א) : נבל . ענין כמישה כמו ועלהו לא

מצודת דוד

אני מקשיב ושומע אשר לא ידברו כן לומר שמתאוים לשוב כי חושבים שאין תשובה מועלת אבל גם אין איש מהם מתחרט על הרעה שעשה לאמר מה עשיתי הלא פגמתי בנפשי : כלה שב . ר"ל לא די שאין מי מתחרט אלא אפילו כולם כאיש אחד שב לרוץ במרוצתם שרצו מאז כמו שהיו רודפים מאז אחר הרעות כן הם רודפים גם עתה : כסוס . כמו הסוס הרודף במלחמה כנחל שוטף ואם כי הוא בנפשו כן הם רודפים אחר הרעות עם כי מאבדים נפשם בזה : (ז) גם חסידה בשמים . אפי' עוף החסידה השטה באויר השמים אשר איננה ברשות אדם הלא תדע זמניה מתי תלך ומתי תשוב כי דרכה לעוף בזמן הקור לארצות החמים בזמן הקיץ תשוב לארצות הקרים : שמרו . גם המה בלכתם לארצות החמים ממתינים את עת בואם ולא יקדימו ולא יאחרו : ועמי וכו' . ר"ל הטופות ההם יודעים דרך מנהג העולם ועמי לא ידעו משפט והנהגת המקום ב"ה שמשלם לאיש כמפעלו : (ח) ותורת ה' כו' . ר"ל יודעים אנו את התורה : אכן . באמת הנה לחנם עשה הסופר את הקולמוס לכתוב את ספר התורה ולחנם היו הסופרים שכתבו את התורה הואיל ואינכם מקיימים אותה : (ט) הובישו חכמים . הם המחזיקים עצמם לחכמים הלא יבושו בעת יחתו וילכדו ברעה ולא יצילו נפשם בחכמתם : וחכמת מה להם . ר"ל מה היא החכמה שבידם הלא בחכמת התורה מאסו ואף לא יוכלו להציל נפשם בחכמה א"כ במה יתפארו : (י) לאחרים . לעם אחר : ליורשים . כל מי שירצו לרשת : כולם בוצע בצע . כולם גוזלים הון : מנביא . נביא השקר : כהן . הכהן הבעל : (יא) וירפו . הם מרפאים את שבר בת עמי ורעתם העתידה לבוא ר"ל הם מוציאים מלבם דאגת הרעה הבאה : על נקלה . עם אמירה נקלה ומבזה לאמר שלום תהיה ולא תבא הרעה ובזה המה מרפאין שברם אבל לא יהיה שלום והמה מכחשים : (יב) הובישו . ר"ל עכ"פ היה להם להנביאים והכהנים

להם יעברום: יד על־מה אנחנו ל׳
ישבים האספו ונבוא אל־ערי ב׳ בלו׳ ונכח ירושלים
המבצר ונדמה־שם כי יהוה אלהינו ל׳
הדמנו וישקנו מי־ראש כי חטאנו ל׳
ליהוה: טו קוה לשלום ואין טוב ל׳ . ב׳
לעת מרפה והנה בעתה: טז מדן ל׳ כתיב ה״א
נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות ל׳
אביריו רעשה כל־הארץ ויבואו ג׳ מ״ל
ויאכלו ארץ ומלואה עיר וישבי ג׳ מ״ל
בה: יז כי הנני משלח בכם נחשים
צפענים אשר אין־להם לחש ונשכו ל׳ וחס׳
אתכם נאם־יהוה: יח מבליגיתי ח׳ מלין בב׳ טעמי
עלי יגון עלי לבי דוי: יט הנה־קול
שועת בת־עמי מארץ מרחקים ב׳
היהוה אין בציון אם־מלכה אין בה ל׳
מדוע הכעסוני בפסליהם בהבלי ל׳ וכ״כ . ל׳
נכר: כ עבר קציר כלה קיץ ואנחנו
לוא נושענו: כא על־שבר בת־עמי
השברתי קדרתי שמה החזקתני: ב׳ אתנחתא ג׳ חסר

על דיהבית להון אוריתי
מסיני ועברו עלה: יד על מה
אנחנא יתבין אתכנשו וניעול
לקרוין כריכן ונשתוק תמן
ארי יי אלהנא איתי עלנא
תבר ואבהתנא ואשקנא כס
דלוט ביש כרישי חיון ארי
חבנא קדם יי: טו סברנא
לשלם ולית טב ולעדן סליחות
חובין והא פורענות תטאין:
טז על די פלחו לעגלא דבדן
מלך במשריתיה יסק עליהון
ויגלי יתהון מקל פסיעות
גברוהי יזועון כל יתבי ארעא
ייתון ויבזון ארעא ומלואה
קרויא ודיתבין בהון: יז ארי
הא אנא מגרי בכון עממין
קטולין כחיון חורמנין דלית
להון לחשא ויקטלון יתכון
אמר יי: יח על דהוו מלעיגין
לקבל נביא דמתנבן להון
דונא ותינחתא איתי עליהון
אמר נביא לבי דוי: יט הא
קל צוחת כנשתא דעמי
מארעא רחיקא נביא אוכח
יתהון השכינתא דיי לית בציון אם מלכא לית בה מא דין מרגזין קדמי בצלמניהון
בפולחן טעותא: כ אמרת כנשתא דישראל עדא זמנא שלים קבא ואנחנא לא
מתפרקין: כא אמרית ירושלם על תבר כנשתא דעמי אזדעזעית אתחפיאו אפי

תולדות אהרן מדן נשמע. סנהדרין סו:

רשי

להם יעברום. כל זאת תהיה להם על כי נתתי להם חוקים ועברו עליהם: (יד) ונדמה שם. ונדום שם. נשב שם דומים ואבלים: מי ראש. כס דלוט ביש כרישי חיון ראש פתנים הוא ארס שבפיהן: (טז) נחרת סוסיו. עטישות נחיריו: מדן נשמע. על דפלחו לעגלא דבדן: מצהלות אביריו. צהלות משחק סוסיו ומצינו במקום אחר סוסים נקראים אבירים מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה) לשון סוס דוהר (נחום ג) וי״ת מקל פסיעות גברוהי: (יז) נחשים צפעונים. לסוף שבעים שנה נעשה צפע ואוטם אזנו שלא ישמע לקול חבר המלחש שנאמר כמו פתן חרש יאטם אזנו (תהלים נח) הוא שנאמר אשר אין להם לחש: (יח) מבליגיתי עלי יגון. כמו הבלגתי ושם דבר הוא מישאפיכמי״ן בלעז כלומר אם אמרתי אבליגה ואתאפק עלי יגוני: עלי לבי דוי. מקול נבואות הגלות אלי בפורעניות הבאות: (יט) הנה קול שועת בת עמי. אני שומע שסופן לצעוק בארץ מרחקים ולמה כל זאת הלא ה׳ בציון ואם ישובו אליו ימצא להם: (כ) עבר קציר כלה קיץ. צפינו לעזרת מצרים ולא באה אמרנו יעבור הקציר ויהיו פנויין ויבאו והנה עבר זמן הקציר באייר וזמן הקיץ בתמוז ולא באו: (כא) קדרתי. לשון שחרות ואופל: שמה. תמהון: החזיקתני

אסף אאסוף יעקב. אסף אסף כל מעל פני.: ומלואה ג׳ וסי׳ ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה. וישטפו ארץ ומלואה. לה׳ הארץ ומלואה: י״ו פסוקין בקריאה אית בהון אין אין במצעות פסוק וסי׳ ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו. וכי יראה הכהן את נגע הנתק. הנה היא לוטה בשמלה. ולבנון אין די בער וחיתו. וירא כי אין איש דישעיה. הנה קול שועת בת עמי מארץ. הצרי אין בגלעד אם רופא. הבנים אין לישראל אם יורש. וכי תגישון עוד לזבוח אין רע. אמר נבל בלבו אין אלהים. וחברו. הכל סר יחדו נאלחו אין עשה. כלו סג יחדו נאלחו. עשה גדולות תנינא דאיוב. ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים.

רדק

יחדו יסופו אלא שמלת אסיפם מבנין ההפעיל והוא יותר ויסופו מבנין הקל והוא עומד הכל יכלה עד שלא ימצאו ענבים בגפן ולא תאנים בתאנה וזכר אלו שני המינים כי הם עקר הפירות ואותם שירבה אדם מהם יותר משאר הפירות כמו שאמר בברכה איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואמר בקללה ואכל גפנך ותאנתך: והעלה נבל. אפילו העלה יבול טרם זמנו כדי להרבות רעתם: ואתן להם יעברום. מה שנתתי להם רוב הפירות וברכתי פרי אדמתם יעברו מהם שיאכלום האויבים מ״ה יעברום במקום מהם וכן חזקתני והוכל חזקת ממני תמלאמו נפשי תמלא מהם בני יצאוני יצאו ממני והמפרשים פירשו בעבור שנתתי להם תורה ומצות ועברו עליהם בעונש זה אסיפם וכן דעת יונתן ותרגם הפסוק כן שיאמר אשיצינון אמר ה׳ וגומר כבעמוד: (יד) על מה אנחנו יושבים. בכפרים ובערי המישור כבטוחים ומה עזר יש לנו: ונדמה. ענין שתיקה כלומר אין לנו להתלונן ולהתרעם על מה בא עלינו הצרה כי ה׳ אלהינו הדימנו כי חטאנו לו ונדמה שרשו דמה והוא מן הקל ממשקל ישם וישרק מה אקוב ידמו כאבן ולדעת אדוני אבי ז״ל שרשו נדמה הדמינו שרשו דמם מבנין הפעיל והה״א בשוא ופתח ויהיה ענין שתיקה כלו׳ הוא השתיקנו שאין לנו רשות להתלונן כי חטאנו לו ואיך נעיז פנינו לנגדו או יהיה ענין כריתה כמו ידמו לשאול ונדמו נאות השלום: וישקנו מי רוש. הם המות מסתיעת עשב לפיכך אמר מי ותרגמו כתרגומו ואשקנא כס דלוט ביש כרישי חיון והפסוק מאמר הנביא בלשון ישראל: (טו) קוה לשלום. מקור כלומר ואם נקוה לשלום מהאויב ואין טוב ואיננו השלום שהוא טוב: לעת מרפה. בה״א כמו כאל״ף אם קוינו לעת רפואה מתכאוב הצרות: והנה בעתה. צרות גדולות שמבאיבים ושמבעיסים אותנו וי״ת ולעידן סליחות חובין והא פורענות חטאין כענין רפאה נפשי כי חטאתי לך: (טז) מדן נשמע. לפי שהיה קצה ארץ ישראל זכרו וי״ת על דפלחו לעגלא די בדן מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלה יתהון: נחרת סוסיו. עטישת סוסיו ונקראת העטישה כן על שם הנחירים שהם נקבי האף: מקול מצהלות אביריו. על הסוסים אמר אביריו ומצהלות ענין השמעת קול הסוסים בצהלות ושמחה כמו שנאמר על הסוס ויפיח בכח וי״ת מקל פסיעות גברוהי: (יז) כי הנני משלח בכם. פירושו כתרגומו הא אנא מגרי בכון עממין קטולין כחיוון חורמנין דלית להון לחשא ויקטלון יתכון אמר ה׳: (יח) מבליגיתי עלי יגון. ענין התחזקות כמו ואבליגה מעט ורבי יונה פירש המלה הזאת מורכבת מפועל ופועלה כי מהפועל אומר מבליגי ומהפועלת מבליגיתי והורכבה המלה משניהם ופי׳ אמר הנביא אנשים ונשים המחזיקים אותי עלי יגון אומר להם שלא אוכל להתחזק כי עלי לבי דוי ור׳ אחי רבי משה פירש המלה שם מבליגית בשקל מרבית שהיה בתשלומו מרבותי ובמשקלו מבליגיתי אמר הנביא התחזקי עלי יגון כלומר שארצה להתחזק על יגוני לא אוכל כי עלי לבי דוי ומה שאמר עלי לבי דוי על צרתי מוסף על צרת ישראל שאני מוכיחם ולא ישמעו לי וזהו שאמר עלי: (יט) הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים. צועקים מפחד האויב הבא מארץ מרחקים ואומרים השם אין בציון אם מלכה אין בה אם כן איך יבא עלינו האל ה׳ שכינתו בציון ומלך יש בציון ואיך ישלוט בה האויב והאל משיבם מדוע הכעיסוני איך יחשבו להנצל בהיותי בציון והם הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר רוצה לומר בהבלי אל נכר, מרחקים המ״ם בפתח: היי׳. האל״ף נחה וי״ת השם אין בציון נבייא אוכח יתהון וגומר כבעמוד: (כ) עבר קציר. קציר הוא זמן שיושע אדם בו מפני התבואות ואדם שמח בבא הקציר כמו שכתוב כשמחה בקציר וכן זמן הקיץ אדם שמח בפירות הקיץ ואומר זה דרך משל כלומר עברו הזמנים שחשבנו להושע בהם ולא נושענו: (כא) על שבר. הוא מאמר הנביא

על

מצודת דוד

להיות נכלמים כאשר עשו דבר תועבה כדרך החשובים אשר יכלמו אם בא לידם דבר תועבה במקרה: גם בוש וכו׳. ר״ל עשו התועבה וגם לא יבושו בעבורה: והכלם וכו׳. אינם יודעים מה היא כלימה וכפל הדבר במ״ש: לכן יפלו. הנביאים והכהנים ההם יפלו בעת יפלו כל הנופלים ע״י האויבים: בעת פקודתם. בעת שאזכור עליהם עוונם להפרע מהם והוא בזמן החורבן אז יכשלו גם המה: (יג) אסף אסיפם. אכלה אותם מן העולם: אין ענבים בגפן. באילני הגפן לא ישאר ענבים ר״ל לא יותר דבר: בתאנה. באילני תאנה: והעלה נבל. גם העלים יכמשו ר״ל לא ישאר שארית מה: ואתן להם יעברום. אזמין להם אויבים אשר יעברו אותם מן העולם: (יד) על מה וכו׳. כשיבוא האויב יאמרו יושבי השדות על מה אנחנו יושבים בשדות להיות נמסרים ביד האויב הבא: ונדמה שם. כאומר אבל קרוב הדבר שגם בערי המבצר נהיה נכרתים ואבודים כי ה׳ הכרית אותנו ואין עצה נגד גזרת המקום: וישקנו. הוא השקה אותנו מים הנפסדים מעשב מר ר״ל המקום הכין לנו פורעניות ולא על חנם כי באמת חטאנו לה׳ ובגמול הוא: (טו) קוה לשלום. הם יקוו לשלום לא יהיה טוב כי לא יבא השלום: לעת מרפה. יקוו לעת מרפא והנה בא בעתה ורעד: (טז) מדן. בעוד יהיה האויב בדן בקצה גבול ארץ ישראל יהיה נשמע נחרת סוסיו: מקול מצהלות. מהרמת קול גבוריו רעשה כל הארץ: ומלואה. הדברים שבארץ מלאה מהם: עיר. יאבדו כל עיר והיושבים בה: (יז) משלח בכם. אגרה בהם נחשים רעים אשר אין מועיל להם לחש והם ישכו אתכם ר״ל לא תוכלו לרצות את האויב בדברים רכים ותחנונים: (יח) מבליגיתי, ר״ל אם אמרתי אתחזק על היגון לבל אחמיד בה אבל לא אוכל כי עלי לבי דוי: (יט) הנה קול. ר״ל איך לא ידוה לבי הלא הגלות

בעמי

מצודת ציון

לא יבול (תהלים א): יעברום. ענין העברה מן העולם: (יד) ונדמה. הדמנו. ענין כריתה כמו אל תדמו בעונה (לקמן נא): ראש. שם עשב מר וכן שורש פורה ראש ולענה (דברים כט): (טו) מרפה. מל׳ רפואה ועם היא בה״א: בעתה. מל׳ בעתה ותרדה: (טז) נחרת. הקול היוצא מנחיריו הם נקבי האף וכן הוד נחרו אימה (איוב ל״ט): מצהלות. ענין הרמת קול גדול כמו אל אחת רעהו יצהלו (לעיל ה): אביריו. מלשון אביר וחזק: (יז) משלח. ענין גרוי והסתה כמו וכן בהמות אשלח בם (דברים לב): צפעונים. מין נחש רע: ונשכו. מלשון נשיכה וכן אם ישך הנחש בלא לחש (קהלת י): (יח) מבליגיתי. ענין התחזקות כמו ואבליגה מעט (איוב י): דוי. מל׳ מדוה וחולי: (יט) שועת. צעקת: (כ) כלה. מל׳ כליון: קיץ. היא עת שטיחת התאנים ליבשם וכן כשלג בקיץ (משלי כו): (כא) השברתי. מלשון שברון: קדרתי. ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): שמה. תמהון ובלבול כמו ונשמו הכהנים

על עצמו שהשבר לשבר ישראל וויתן פי' שהוא מאמר ירושלם שתרגם אמרת ירושלם ועל תבר כנשתא וגו' כבעמוד ואכרוס פי' מן אתכרכא פניו : (כב) הצרי אין בגלעד. אמר דרך משל אם אין צרי בגלעד אם רופא אין שם לרפאות עמי ממכותו וגלעד היה מקום הצרי כמו שאמר גם כן עלי גלעד וקחי צרי והיה רפואה לחלאים קשים כמו נשיכת הנחש וזולתו כלומר לא יהיה להם שלום מזאת הצרה וכי אין חסיד ביניהם שיכפר האל בעדו : ארוכת. רפואה וי"ת אמר ירמיהו נבייא וגומר כבעמוד : (כג) מי יתן ראשי מים. מי יתן שיהיה ראשי כלו מים ויזוב דרך עיני בבכי. וכן תהיה עיני מקור דמעה שלא יפסק: את חללי בת עמי. מי שהבוכים עליו נעשה כפעול לבכי ואם לא ישיגנו כן דרך לשון העברי וכן אמר ויבך אותו אביו וכן ולבכות וכן נעשה זה שהמוש בלשון אחר חוץ מי העברי לפי שבעבורו נעשה הבכי הרי הוא כאילו מקבל הפעולה: (א) מי יתנני מלון אורחים במדבר. ישבתי מלון לעוברי אורח שילינו שם בלילה ואמר הנביא שיתאו' להיות שוכן כאותו המלון שלא יראה עוד את ישראל כי לא יוכל לראות רעתם: עצרת בוגדים. שהם נעצרים יחד לדבר בגד ושקר וכן ת"י סיעת שקרין ואדוני אבי ז"ל פירש מלות בוגדים מן יורש עצר זה יעצר בעמי : (ב) וידרכו. מבנין הפעיל משפטו וידריכו וכמוהו בא וידבקו גם המה : לשונם. היא קשת דרוכה והחיצים דבר שקר ודבר מר : ולא לאמונה גברו בארץ. מה שהם מתגברים ומתחזקים על החלשים לא לאמונה שישפטו משפט אמת ושימנעו העושקים : כי מרעה אל רעה יצאו. יש לפרשו על המעשים יוצאים ממעשה רע למעשה רע ר"ל כי כל ימיהם במעשה רע עוסקים עתה בזה ועתה בזה ובכל זה לא נתנו אל לבם שעה אחת לדעת את ה' ויש לפרשו על העונש מרעת אויב זה יוצאים לרעת אויב אחר או לוקים שנה זו בשדפון ובנה זו בירקון או בארבה ועם כל זה לא נתנו לבם לשוב ממעשיהם הרעים ולדעת את ה' : (ג) איש מרעהו. עקוב יעקב. ענין התרמית והערמה כמו ויעקבני זה פעמים ויעקב העי"ן בשו"א לבדו וכל שאר יעקב שם כי גם העי"ן בשו"א ופתח : (ד) ואיש. יהתלו. דגש הלמ"ד לתפארת הקריאה מפני הספסק : למדו לשונם. הרגילו כמו פרא למוד מדבר : העוה נלאו. להתעוות ולעשות מעשה עול ובא על דרך האונים הלאת : (ה) שבתך. אמר האל יתברך מה יועיל שבתך בתוך מרמה כלומר בתוך עם מרמה שלא תוכל להשיבם אליך : במרמה. כל כך גדלו במרמה עד שמאנו לדעת אותי לא יוכלו להניח דרכם הרעה וי"ת יתבין בבית כנישתהון וגומר כבעמוד : (ו) לכן. הנני צורפם. בגזרות שאביא עליהם אראה אם ישארו סיגים או אם ישובו כסף נבחר מפני הגזרות : כי איך אעשה מפני בת עמי. כי איך אעשה שלא אצרפם מפני שהיא בת עמי לא אוכל שלא אצרפם כי איך אניחם ברעתם והם קראים עמי וי"ת איכדין אעביד מן

כב הצרי אין בגלעד אם רפא אין
שם מדוע לא עלתה ארכת בת
עמי: כג מי יתן ראשי מים ועיני
מקור דמעה ואבכה יומם ולילה
את חללי בת עמי:
ט א מי יתנני במדבר מלון
ארחים ואעזבה את עמי ואלכה
מאתם כי כלם מנאפים עצרת
בגדים: ב וידרכו את לשונם קשתם
שקר ולא לאמונה גברו בארץ כי
מרעה אל רעה יצאו ואתי לא
ידעו נאם יהוה: ג איש מרעהו
השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי
כל אח עקוב יעקב וכל רע רכיל
יהלך: ד ואיש ברעהו יהתלו ואמת
לא ידברו למדו לשונם דבר שקר
העוה נלאו: ה שבתך בתוך מרמה
במרמה מאנו דעת אותי נאם
יהוה: ו לכן כה אמר יהוה צבאות
הנני צורפם ובחנתים כי איך
אעשה מפני בת עמי: ז חץ שוחט
לשונם מרמה דבר בפיו שלום את
רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו:

אכרום אוכמין זכקדרא אשתממו אחדתני: כב אמר ירמיה נביא דלמא לא אית בי עובדין טבין למבעי על בית ישראל הלא מחמיד הויתי לאולפניה דאליה נביא דמגלעד דפתגמוהי אינון אסותא ארי על דלא תבו בכן לא סליקת אסו למחת כנשתא דעמי: כג מי יתן רישי כנחל דמין ועיני כמבועא דמעין ואבכי יממ וליליה על קטילי כנשתא דעמי: א מי יתנינני במדברא בית מבתת עדי אורחן ואשבוק ית כנשתא דעמי ואהך מלותהון ארי כולהון זנאין סיעת שקרין: ב ואליפו ית לישנהון פתגמי שקר דמן אינון כקשתא נכילא ולא להימנותא תקיפו בארעא ארי מבישתא לבישתא נפקו ומידע דחלתי לא אליפו אמר יי: ג גבר מחבריה אסתמרו ועל כל אחא לא תתרחצון ארי כל אחא מכמן כמן וכל רחים בנכילו מהלך: ד וגבר בחבריה משקרין וקושטא לא ממללין אליפו לישנהון פתגמי שקר איטפשו טעו: ה יתבין בבית כנשתהון ומשתען על עויתהון בנכילו מסרבין למידע דחלתי אמר יי: ו בכן כדנן אמר יי צבאות הא אנא מיתי עליהון עקא וצריף להון ובחר להון ארי איכדין אעביד מן קדם חובי כנשתא דעמי: ז כגיר די מחדף לישנהון נכלין מחשב בפומהון שלמא גבר עם

החזיקתני. אחזתני : (כב) הצרי אין בגלעד. שהצרי בא משם כמו שנאמר עלי גלעד וקחי צרי (לקמן מו) כלומר וכי לא היו להם אנשים צדיקים ממי ללמוד וישיבו דרכיהם : ארוכת. רפואה אינפלשטר"א בלעז : (א) עצרת בוגדים. כנסיות בוגדים : (ב) וידרכו. לשון זה נופל בהזמנת הקשת לירות חץ וקשת הי' ארבלישט"א בלעז וברגלים דורכין אותה לכך קורא אותה דריכה והנביא המשיל לשונם לקשת שקר שדרכו לשונם קשת בשקר : מרעה אל רעה. מעבירה אל עבירה : (ג) עקוב יעקב. ארוב יארוב : (ד) העוה נלאו. יגעו וטרחו לעוות את דרכם הטובה. כמו הכבד את לבו (שמות ח) להטות : (ה) שבתך בתוך מרמה. כשהן יושבין חושבין מחשבות מרמה ובמרמה כחליפו יראתי ומאנו דעת אותי : במרמה. בשביל המרמה : (ו) הנני צורפם. ביסורין : מפני בת עמי. מן קדם חובי כנשתא דישראל : (ז) חץ שחוט לשונם. משוך כמו זהב שחוט (מלכים א י) וכן ושחטה שמים (הושע ה) פרישי"ש בלעז ליסנא אחרינא לי' שחיטה ממש פרנקאי"ש בלעז וכן חברו מנחם וכן ת"י כגיר די מחריף : ובקרבו. ת"י ובמטוהי : סל

עיר פרוצה אין חומה. ובחנתים ב' הנני צרפם ובחנתים. ובחנתים כבחון את הזהב : ובקרבו ג' וסי' ישים ארבו. ובקרבו הם יושבים.

תולדות אהרן הלוי. תענית ד : וידרכו. עקדה שער כב : למדו לשונם. סוכה מו יבמות סג : חץ שחוט. חולין ל ערכין טו :

מצודת ציון

הכסנים (לעיל ד): החזיקתני. ענין אחיזה : (כב) הצרי. הוא נטף המוזכר בסממני הקטורת והוא שרף אילן והוא מיוחד לרפואה וכן קחו צרי למכאובה (לקמן נא): ארוכת. ענין רפואה כמו הנני מעלה לה ארוכה (לקמן לג) : (כג) מי יתן. ענינו כמו הלואי וכן מי יתן והיה לבבם וכו' (דברים ה) : מקור. מעין: את חללי. על חללי כי ויתנכלו אותו (בראשית לז) ת"א וחשיבו עלוהי : (א) מלון. מקום ללון : ארחים. הולכי אורח: עצרת. קבוצה וכן קראו עצרה (יואל ב) : (ב) וידרכו. הדרך לדרוך ברגל על הקשת למתחו היטב לירות למרחוק: (ג) עקוב יעקב. ענין עקום ועיות וכן והיה העקוב למישור (ישעיה מ) : (ד) יהתלו. ענין לעג כמו הנה התלת בי (שופטים טז): למדו. ענין הרגל כמו פרה למד מדבר (לעיל ב) : העוה. מל' עוות ועקום: נלאו. ענין יגיעה כמו ונלאתי כלכל (לקמן כ) : (ו) צורפם. ענין זקוק : ובחנתים. מל' בחינה : (ז) שחוט. משוך כמו זהב שחוט (מ"א י): ארבו. מל' מארב : אספד

מצודת דוד

בעיני כאלו כבר נעשה וכאלו אני שומע קול זעקת בת עמי מארץ מרחקים אשר הלכו שם בגלות בבל והלא בידם היה לתקן הדבר כי האם אין ה' בציון וכו' ולמה א"כ לא התפללו אליו לבטל הגזרה ומדוע הוסיפו עוד להכעיסני בהבלי אל נכר : (כ) עבר קציר. מצפים אנו לתשועה והיא מתאחרת לבוא כי כבר עבר הקציר וכבר כלה זמן הקיץ ועדיין לא נושענו ר"ל זה זמן רב אנו בתוחלת ממושכה : (כא) על שבר. על הפורעניות העתידה לבוא השברתי גם אני : קדרתי. הושחר תארי והתמהון אחז אותי : (כב) הצרי אין בגלעד. וכי אין בגלעד צרי לרפאות בו החלי הלא שם הוא מקום הצרי וכי אין שם רופא לדעת אופן הרפואה ומדוע לא נתרפאת בת עמי ר"ל וכי אין בידם תורה ומצות וכי אין להם חכמים להורותם הדרך ומדוע א"כ לא החזירום למוטב לבטל את הגזרה : (כג) מי יתן. הלואי והיה ראשי מלא מי בכי ועיני היה מקור הנובע דמעה והייתי אז בוכה יומם ולילה על חללי בת עמי : ט (א) מי יתנני במדבר. מי יתן לי לצרכי להיות במדבר מקום מלון להולכי אורח : ואעזבה. אז הייתי עוזב את עמי ללכת מאתם אל מלון המדבר : עצרת. קבוצת אנשים בוגדים : (ב) וידרכו. הזמינו את לשונם שהיא להם לקשת להרוג אנשים ממרחק כמו שהורגין בקשת אותם הזמינו לדבר שקר ולפי שהמשילם לקשת אמר לשון הדריכה הנופל בקשת : ולא לאמונה גברו בארץ. מה שמקצתן מתגברים על קצתם אין דעתם למען תחזק ידם לעשות אמונה : כי מרעה וכו'. כי יוצאים מעבירה אחת אל עבירה שנית ואינם נותנים לב לדעת אותי ולעשות אמונה : (ג) השמרו. היו נשמרים זה מזה לבל תגלו מסתרי לבבו : ועל כל אח. על שום אח: עקוב יעקב. יעקש ויעוות דרכו מול אחיו : רכיל יהלך. מדבר רכילות על רעהו : (ד) ואיש. כל איש מהתל ומלעיג ברעהו : למדו. הרגילו את לשונם לדבר שקר כי מתמידים בזה : העוה נלאו. כאלו נתייגעו לעוות דרכם כי הרבה עווה עשו והוא ענין מליצי : (ה) שבתך בתוך מרמה. ר"ל שמרמה מקפת אותך

מן קדם תיבא כניכתא דעמי : (ז) חץ שוחט . כן כתיב וקרינן שחוט והכתוב ר"ל כמו שוחט שהוא שורק . כן הורגים הם בני אדם בלשונם הרע שהם הולכי רכיל וקרי שחוט ר"ל נמשך אפול"ט בלע"ז רוצה לומר שהוא נמשך על המשחזת לחדדו וי"ת כגיר די מהריך כמו סכינא חריפא כדברי רבותינו ז"ל שפירשו מחודד ודק המתיכה ומה שפי' בו גם כן לשון משיכה הוא ג"כ מדברי רבותינו ז"ל שאמרו המיץ את הראש בבת אחת פסולה ואמרו מנא הני מילי אמר קרא חץ שחוט לשונם ואמר תנא דבי רבי ישמעאל ושחט אין ושחט אלא ומשך וכן הוא אומר זהב שחוט ואומר חץ שחוט לשונם מרמה דבר ואדוני אבי ז"ל פירש שחוט גם האלה כמו שוחט וכן במשקלו אדם עשוק בדם נפש כמו עושק : מרמה דבר . כל אחד מהם ידבר מרמה לחברו ומפרש מה היא המרמה בפיו שלום את רעהו : (ח) העל אלה . מבואר הוא : לא אפקד בם . והבינוים הראשונים אין כתוב בם והענין אחד : (ט) על ההרים . נאות מדבר . ההרים מקום מרעה הצאן והעזים ברוב או זכר הרים להשמוע קולו

ח הַעַל־אֵלֶּה לֹא־אֶפְקָד־בָּם נְאֻם־
יְהוָה אִם בְּגוֹי אֲשֶׁר־כָּזֶה לֹא תִתְנַקֵּם
נַפְשִׁי׃ ט עַל־הֶהָרִים אֶשָּׂא בְכִי
וָנֶהִי וְעַל־נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי
נִצְּתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ ס' מ"ל
קוֹל מִקְנֶה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד־ ל' כספרא
בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ׃ י וְנָתַתִּי אֶת־
יְרוּשָׁלַםִ לְגַלִּים מְעוֹן תַּנִּים וְאֶת־ ג'. ד'
עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב׃ ב' כספרא
יא מִי־הָאִישׁ הֶחָכָם וְיָבֵן אֶת־זֹאת ג' רפין
וַאֲשֶׁר דִּבֶּר פִּי־יְהוָה אֵלָיו וְיַגִּדָהּ כ'לי.ול' וחס'
עַל־מָה אָבְדָה הָאָרֶץ נִצְּתָה כַמִּדְבָּר ו'
מִבְּלִי עֹבֵר׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה עַל־
עָזְבָם אֶת־תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי
לִפְנֵיהֶם וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא־
הָלְכוּ בָהּ׃ יג וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי שְׁרִרוּת
לִבָּם וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לִמְּדוּם ל'
אֲבוֹתָם׃ יד לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה ג' בטעם בספרא וסי'
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מַאֲכִילָם סק. פוקד. ודין
אֶת־הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה וְהִשְׁקִיתִים מֵי־ ב' חד מ"ל וחד חסר
רֹאשׁ׃ טו וַהֲפִצוֹתִים בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא
יָדְעוּ הֵמָּה וַאֲבוֹתָם וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד־ ס"א ידעום
כַּלּוֹתִי אוֹתָם׃ טז כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת ז' בטעם וין

חַבְרֵיהּ מְמַלֵּיל וּבִמְעוֹהִי
מְשַׁוֵּי כְּמַנְתֵּיהּ׃ ח הַעַל אִלֵּין
לָא אַסְעַר לְאַיְתָאָה עֲלֵיהוֹן
בִּישְׁתָא אֲמַר יְיָ אִם מִן עַמָּא
דְהָדֵין עוֹבָדוֹהִי לָא אִתְפְּרַע
מִנְהוֹן כִּרְעוּתִי׃ ט עַל טוּרַיָּא
אֲנָא מָרִים קָלֵי וּבְכֵי וּמְצָוַח
וְעַל דִּירָוַת מַדְבְּרָא אִלְיָא אֲרֵי
צְדִיאוּ מִבְּלִי אֱנָשׁ דְּעָדֵי וְלָא
אִשְׁתְּמַע קָל בְּעִירָא בְּאַרְעֲהוֹן
מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְעַד בְּעִירָא
אִטַּלְטָלוּ גְּלוֹ׃ י וְאֶתֵּן יָת
יְרוּשְׁלֵם לְיַגְרִין מְדוֹר יְרוֹדִין
וְיָת קִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה אֶתֵּן
לְצָדוּ מִבְּלִי יָתֵיב׃ יא מַן גַּבְרָא
דְחַכִּים וְיִתְבַּר יָת דָא וּדְאִתְמַלַּל
מִן קֳדָם יְיָ עִמֵּיהּ וִיחַוֵּינַהּ עַל
מָה חֲרוּבַת אַרְעָא צְדִיאַת
כְּמַדְבְּרָא מִבְּלִי יָתֵיב׃ יב וַאֲמַר
יְיָ עַל דִּי שְׁבַקוּ יָת אוֹרָיְתִי
דִּיהָבֵית קֳדָמֵיהוֹן וְלָא קַבִּילוּ
לְמֵימְרִי וְלָא הֲלִיכוּ בַהּ׃
יג וַאֲזַלוּ בָּתַר הִרְהוּר לִבְּהוֹן
וּבָתַר בַּעֲלַיָּא דְּאַלְּפִינוּן
אֲבָהָתְהוֹן׃ יד בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וְהָא
אֲנָא מַיְתֵי עָקָא עַל עַמָּא
הָדֵין מְרַר כְּגִידִין וְאַשְׁקֵינוּן כָּס
דְּלוּט כְּרֵישֵׁי חִיוָין׃
טו וַאֲבַדְּרִינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא
דְּלָא יְדַעוּ אִינוּן וַאֲבָהָתְהוֹן וְאֶגְרֵי בָתְרֵיהוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא עַד דְּאֶשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃ טז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת

(ט) על ההרים . על חורבן ההרים : ועל נאות מדבר . נוה רועים שבמדברות נאות לי טוה וכן נאות אלהים (תהלים פג) וכן לביתך נאוה קודש (שם צג) : נצתו . לשון ציה וכן נצתה : נדדו הלכו . סופן לילך . חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה מגלות צדקיהו עד פקידת כורש מלך פרס חמשים ושתים שנה היו ורמז לדבר ועד בהמה השכונה בגימטריא נ"ב והחשבון מכוון במס' מגילה : (י) לגלים . דגורין : (יא) מי החכם . שיבין זאת ומי הנביא אשר דבר פי ה' אליו : ויגידה . ומי יגיד על מה אבדה הארץ ובא כל הפורענות הזה : (יד) לענה . עשב מר : מי ראש

ישית מרמה : לגלים ג' וסי' ונתתי את ירושלם לגלים . והיתה בבל לגלים מעון תנים . אשר התעתדו לגלים : ויבן ג' רפין בקריאה וסי' מי האיש החכם ויבן את זאת . מי חכם ויבן אלה נבון וידעם . ויבן על עזבי ברית קדש : ואשר דבר ב' לי . מי האיש החכם : כה אמר ז' בטעמא בספרא וסי'

נתולדות אהרן על ההרים . ברכות נו שבת קמה : עוד כהמה . (תענית סט) : מי ראש . נדרים פא ב"מ פה :

למרחוק וכן נאות מדבר רוצה לומר אהלי המדבר כי נאות מדבר פירושו אהלים ומשכנים כמו נדמו נאות השלום וכן בוי"ו נוה משלח ונעזב נות כרות רועים ואמר מדבר כי יש מדבר שיש בו מקום מרעה כמו וינהג את הצאן אחר המדבר ותרגם אונקלוס בתר שפר רעיא דמדברא וכן על פני דרך המדבר ואמר הנביא בראותו חרבן הארץ שישא בכי ונהי לקינה במקומות המרעה כי נחרבו מבלי איש עובר אין צריך לומר שאין אהלים תקועים לרועים אלא אפילו איש אין עובר שם לרעות מקנה ולא נשמע קול מקנה כי כלם נדדו הלכו בשבי ובאמרו מעוף השמים הוא דרך גוזמא להפליג הדבר או נאמר זה לענין חרבן הארץ כשממתו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות : נצתו . ענין חרבן וכן נצתו כמדבר ושרשו יצת ובדברי רז"ל ר' יהודה אומר חמשים ושתים שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר על ההרים וגו' מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא נ"ב הוו ר' יוסי אומר שבע שנים נתקיים בה גפרית שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה : (י) ונתתי. לגלים . גלי אבנים מהבתים והחומות שנהרסו : מעון תנים . משכן התנים ומגורם ות"י תנין ירודין : (יא) מי האיש החכם ויבן את זאת . יבין מדעתו והנביא יגיד התשובה והשאלה כמו שנאמרה לו מפי ה' : (יב) ויאמר ה' . לפניהם . לא בשמים היא ולא מעבר לים היא : (יג) וילכו . שרירות . פירשנוהו למעלה : למדום אבותם . הרגילו בהם האבות וראו אבותם עובדים אותם ועבדום הם גם כן אהריהם והאבות הם הדורות הרשעים שעברו : (יד) לכן . מאכיל' . בא הכנוי קודם הידיעם שהוא את העם הזה כמו ותראהו את הילד אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר והדומים להם שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו והמשיל הצרות ללענה ורוש והם סמי המות ובאמרו מי רוש לפי שהוא מי סחיטת העשב שקורין רוש גם יש שהוא מראש הפתן ואמרו כי לפיכך נקרא ראש כי ברוב עושין אותו מראש הפתן : (טו) והפיצותי' . עד כלותי אותם . רובם : (טז) כה אמר

מצודת דוד

אותך מסביב וכאלו א"א לך להפרד ממנו ובעבור עסקם במרמה ממאנים לדעת אותי כי המרמה נוח להם מלדעת את ה' : (ו) צורפם ובחנתים . כדרך הכסף שצורפים אותו בכור להסיר הסיג ולבחון הכסף הטובה היא אם רעה כן אביא עליהם פורעניות למרק ולהסיר מהם סיגי העון : כי איך אעשה וכו' . ר"ל אם אניחם להיות משוקעים בעון הלא המה עדת עמי וראוים המה להיות עם קדוש אם אעשה עמהם כלייה הלא המה עדת עמי ורחמי עליהם ולכן אצרפם בייסורים למרק מהם העון למען ישארו מנוקים מעון : (ז) חץ שחוט לשונם . דמה לשונם לחץ הנמשך על יתר הקשת כי בלה"ר הורגים למרחוק כמו חצי הקשת : מרמה דבר . כל אחד מדבר מרמה כי בפיו ידבר שלום עם רעהו ובקרב לבו ישים מארב עליו : (ח) העל אלה . וכי על מעשים כאלה לא אשגיח בם להפרע מהם : אם בגוי . וכי בגוי אשר וכו' : (ט) על ההרים . על חורבן ההרים אשר לא נמצאו אריס קול בכי ויללה : ועל נאות מדבר . על חורבן אהלי הרועים אשר במדבר אריס קינה כי נצתו שממה ואין איש עובר שם ולא נשמע קול מקנה כי האויב שללם עלמו : נדדו הלכו . נדדו ממקומם והלכו להם כי רוב העופות ישכנו במקום אנשים כי שם ימצאו פירות ופרחי אילנות וזרעים למאכלם וכאשר יהיה שממה ילכו להם והבהמות יקחם האויב : (י) לגלים . כי ינתצו הבתים ויהיו גלי אבנים ויהיו מדור לתנים כי דרכם לשכון בין גלי אבנים : מבלי יושב . כי כולם ילכו בגלות : (יא) ויבן את זאת . האמור למטה על מה אבדה וכו' : ואשר דבר . ר"ל ומי האיש אשר ה' דבר בו הוא הנביא : ויגידה . ויגיד מדעתו בעבור מה אבדה הארץ ונעשה שממה כמדבר מבלי מי עובר שמה ר"ל מהו הדבר העיקרי בדבר החורבן וכאומר אין מי בהם יגיד זאת : (יב) ויאמר ה' . המקום בעצמו אמר שהעיקר הוא על אשר עזבו את תורתי וכו' ר"ל שלא למדו את התורה ולכן לא שמעו בקולי בכל הדברים ולא הלכו בדרך התורה לקיים מצותיה כי אם עסקו בתורה היה המאור שבה מחזיר אותם למוטב אבל בעבור שלא עסקו בה באו לכל אלה הפשעים ואבדה הארץ בעונם : (יג) שרירות לבם . מה שלבם רואה וחמד . אשר למדום אבותם . אשר הרגילום אבותם : (יד) הנני מאכילם וכו' . ר"ל אביא עליהם צרות מרות : (טו) והפיצותים . אפזר אותם במקומות אשר לא הכירו מעולם גם המה גם אבותם :
ושלחתי

מצודת ציון

(ח) אפקד . ענין השגחה כמו פקדו נא וראו (ש"א יד) : (ט) ונהי . ענין יללה כמו יודעי נהי (עמוס ה) : נאות . ענין מדור כמו בנאות דשא (תהלים כג) : מדבר . לפעמים מקום המרעה סמוך למדבר וכן הנאן ההנה במדבר (ש"א יז) : נצתו . מל' ציה ושממה : (י) לגלים . ענין תל ודגור כמו עד הגל הזה (בראשית לא) : מעון . מדור כמו למעון קדשו (דה"ב ל) : תנים . מין נחש : (יא) נצתה . מלשון ציה ושממה : (יג) שרירות . ענין ראיה כמו אשר שוררו אנשים (איוב לו) : למדום . ענין הרגל כמו פרה למוד מדבר (לעיל ב) : (יד) לענה . שם עשב מר : מי ראש . מי סחיטת ראש והוא שם עשב מר :
והפיצותים

אמר. התבוננו. בפורענות הקרוב לבא ומעתה קראו למקוננות. בספרי הלמ"ד ר"ל המקוננות הידועות: ואל החכמות. הכן חכמות בדברי הספד וקינה: ותבואינה. הראשון בתנועת האל"ף בשוא ובכן והבואנה בהעלם האל"ף בתנועה ושני המשקלים נמצאים בנחי העין במקרה: (יז) ותמהרנה ותשנה. בהעלם האל"ף מהמכתב: עלינו. מאמר הנביא בכלל ישראל: ותרדנה עינינו דמעה. כלו' לקול נהיין והספדן נבכה ופי' דמעה בדמעה כי הרדנה פעל עומד ומרב הבכי דמה העינין כאילו העין נתכת ויורדת בדמעה וכן עיני ירדה מים וי"ת ויבגן עיננא דמעין: ועפעפינו. הם אישוני העינים וכפל הענין במלות שונות וי"ת וגלגלי עיננא יגרון מיא: (יח) כי קול נהי נשמע מציון. וכן נשמע משאר המקומות אלא קודם שנכבשה ציון היו חושבים להמלט בציון וירושלם שאם תשאר להם ירושלם עוד היו נבנות שער הערים שנכבשו וחוזרין ליישוב כמו שעשו בימי סנחריב שכבש הכל זולתי ירושלם וכיון שנשארה ירושלם נשאר הכל ולא גלו ולא עזבו ארץ ישראל אבל כיון שנכבשה ירושלם אין עוד תקנה ואז היה קול הנהי נשמע ואומרים איך שדדנו בושנו מאד כי עזבנו ארץ, ארץ בקמץ בזקף והוא אחד מי"ד ארץ בהם זקפין קמצין: כי השליכו משכנותינו. כאילו משכנותינו השליכו אותנו חוצה או כא על דרך ולא תקיא הארץ אתכם ואין בשת גדול מזה שיגלה אדם מוכרח מביתו לפיכך בושנו מאד: (יט) כי שמענו. כי המספד והנהי בנשים ברוב כי הן רכות הלב יותר מן האנשים: (כ) כי עלה. הארמון הוא הבית הגבוה ובהסגר שערי הארמון אין דרך להכנס בו אלא שיעלה הנכנס בו דרך החלונים וזה דבר רחוק כי הם גבוהים לפיכך לא יסגרו חלוני הארמון אלא יהיו פתוחים תמיד ואמר דרך משל כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו כלומר כי באה לנו הצרה פתאום שלא היינו נשמרים ממנה ואע"פ שהיו נביאי האמת אומרים זה אלינו תמיד לא היינו שומעים אליהם ולא עלה על לבנו שתהיה ואם תהיה שתהיה גדולה כזאת: עולל מחוץ. כי דרך העוללים לשחוק בשוק והבחורים ברחובות והנה הם נכרתים משם: (כא) דבר כה נאם ה'. אמר האל לנביא דבר ואמור כה נאם השם כמו כה אמר ה' אלא שנאם הוא שם המאמר: כדומן. כבר פירשנוהו למעלה: וכעמיר מאחרי הקוצר. שבכחו הקוצר ונשאר מאחריו ואין מאסף אותו כן יהיו פגריהם כנשכחים על פני השדה ואין קובר אותם: (כב) כה אמר ה' אם יש בכם חכמים אל יתהללו בחכמתם כי לא תועילם כיון שלא ידעו את ה' ולא הלכו בדרכיו חכמת מה להם וכמו שאמר חכמים המה להרע וכן אם יש בכם גבורים אל יתהללו בגבורתם כי לא תועילם להצילם מן המות או מן השבי וכן אם יש בכם עשיר אל יתהלל בעושרו כי לא יפדהו מן החרב כי הוא ועושרו יאבדו וזכר אלו התכונות השלש כי החכם ינצל פעמות רבות בתחבולותיו ובערמתו וכן הגבור ינצל בגבורתו ובכחו וכן העשיר יפדה נפשו מיד האויב בעשרו כן מנהג העולם ברוב ואמר להם הנביא כי לא ינצלו באלה שדרך העולם להנצל בהם אלא במה ינצלו אותם שינצלו: (כג) בהשכל וידוע אותי. פירוש בהשכל אותי וידוע אותי והשכל האל הוא שישכיל כי הוא אחד קדמון ואינו גוף והוא בורא הכל ומשגיח על הכל ומנהיג כל העולם בחכמתו עליונים ותחתונים וידיעת האל היא ללכת בדרכיו לעשות חסד משפט וצדקה כי כן עושה אותם הוא: בארץ. כלומר עם בני העולם והסולך בדרכיו הוא יודע אותו כמו שאמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו כי דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא היא הדעת אותי נאם ה' הנה כי מעשה המשפט והצדקה הוא ידיעת האל ובזה נצלו דניאל וחבריו שגלו בחרבן הארץ עם גלות יהודה ונצלו מן הקלון והבזיון שהיה מגיע לשאר השבוים והיו נכבדים וגדולים בארץ גלותם לפי שהיו צדיקים וחסידים ולא היה להם דרך להנצל מן הגלות כי איך ישארו בארץ ג' או ד' או

התבוננו וקראו למקוננות
ותבואינה ואל־החכמות שלחו
ותבואנה: יז ותמהרנה ותשנה
עלינו נהי ותרדנה עינינו דמעה
ועפעפינו יזלו־מים: יח כי קול נהי
נשמע מציון איך שדדנו בשנו
מאד כי־עזבנו ארץ כי השליכו
משכנותינו: יט כי־שמענה נשים
דבר־יהוה ותקח אזנכם דבר־פיו
ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה
קינה: כ כי־עלה מות בחלונינו בא
בארמנותינו להכרית עולל מחוץ
בחורים מרחבות: כא דבר כה
נאם־יהוה ונפלה נבלת האדם
כדמן על־פני השדה וכעמיר
מאחרי הקוצר ואין מאסף: כב כה
אמר יהוה אל־יתהלל חכם בחכמתו
ואל־יתהלל הגבור בגבורתו אל־
יתהלל עשיר בעשרו: כג כי אם־
בזאת יתהלל המתהלל השכל
וידע אותי כי אני יהוה עשה חסד
משפט וצדקה בארץ כי־באלה

אסתכלו וקרו לאליתא וייתין
ולחכימתא שלחו וייתין:
יז ויוחין ויטלן עלנא אליא
וישגרן עיננא דמעין וגלגלי
עיננא יגרון מיא: יח ארי קל
אליא אשתמע מציון אכדין
אתבזיזנא בהיתנא לחדא
ארי חרובת ארעא ארי צדיאה
ברניתהא: יט ארי שמעא
נשיא פתגמא דיי ותצית
אודניכון למלי נבוהי
ואליפנא לבנתיכון אליא
ואתתא לחברתה ענויא:
כ ארי סליק מותא בחרכנא
על בברניתנא לשיצאה ינקין
משוקא עולימין מרחובין:
כא אתנבי כדנן אמר יי
ותתרמי נבלתא דאנשא
כזיבל מבדר על אפי חקלא
וכעמירא מבתר חצדא ולית
דמכניש: כב כדנן אמר יי לא
ישתבח שלמה בר דויד חכימא
בחוכמתיה ולא ישתבח שמשון
בר מנוח גברא בגבורתיה
ולא ישתבח אחאב בר עמרי
עתירא בעותריה: כג אלהין
בדא ישתבח דמשתבח דחכים
ואליף למידע דחלתי ארי
אנא יי עבידנא חסדא ודין דקשוט וזכו בארעא ארי באלין רעוא קדמי אמר יי:

ג' ומ"ל · כ' ל' · כ' חסר א' · י"ד קמץ וכל אסף דכו' · כמ"ד · ל' · ס' · ל' מ"ל · כ' · ד' מ"ל · י"ח בטעם · ל' · קונטספר מוג' · ל' וחסר · י"ג מ"ל בס'

רפה. ארם נח: (יח) כי השליכו משכנותינו. את שוכניהם ויש עוד לומר כי השליכו האויבים את משכנותינו לארץ: (כ) להכרית עולל מחוץ. מן השוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק (מלכים א כ): (כב) אל יתהלל חכם. אל תתהללו לומר חכמים אנחנו הנה בדברי מאסתם וחכמת מה לכם אם השכלתם וידעתם אותי אז תתהללו בחכמתכם: (כג) השכל. כמו שכנד (בראשית ח) אנסלייניס

עולל יעוללו. התבוננו וקראו. צורפם ובחנתים. משלח. הנה רעה יוצאת. קשת עילם. עשוקים: רעותה ה' מ"ל וסי' וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת. אך שם נקבצו דיות אשה. דרשו מעל ספר ה' וקראו. ולמדנה בנותיכם נהי ואשה. והנשארות תאכלנה אשה בשר. וא' לרעותה הטובה: מאסף ד' בקריאה וסי' מאסף לכל המחנות דרן דבהעלתך. אין איש מאסף אותם הביתה דגבעה. ושלאחריו ויאמר אליו עברים אנחנו מבית לחם יהודה. וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מאסף. אותי י"ג מ"ל בסיפרא וסי' כי אם בזאת יתהלל המתהלל. כאשר עזבתם אותי. האותי לא תראו. שבתך בתוך מרמה. ואטמנהו בפרת. זה גורלך מנת מדיך. על אשר עזבו אותי. כגבור עריץ. ולא תכעיסו אותי. כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם. ודרך אחד ליראה אותי. כי אויל עמי אותי לא ידעו. כי נתתם אותי אל בית הכלא:

תולדות אהרן ולמדנה בנותיכם. מ"ק כח: עלה מות. ב"ק כ: אל יתהלל. ערכין י עקדה שער טו: בזאת יתהלל. עקרים מ"ב פכ"ד ות"ג ס"ס: עושה חסד. עקדה שער לו:

מצודת ציון

(טו) והפיצותים. ענין פזור: כלותי. מל' כליון: (טז) המקוננות. מל' קינה: (יז) ותשנה. כמו ותשאנה באל"ף: ותרדנה. מל' ירידה: ועפעפינו. הוא אישון העין: יזלו. מלשון הזלה ונטיפה: (יח) שדדנו. ענין עושק: משכנותינו. מלשון משכן ומקום מדור: (יט) ותקח. ר"ל תקבל: רעותה. חברתה: (כ) בארמנותינו. מלשון ארמון ופלטרין: עולל. כן יקרא רכים כמו עוללים שאלו לחם (איכה ד): מחוץ. משוק: (כא) נבלת. כן נקרא פגר המת: כדומן. כזבל: וכעמיר. כן נקרא אגודת שבלי התבואה כמו ושכחת עומר (דברים כד): מאסף. ענין הכנסה

מצודת דוד

ושלחתי. אל המקומות אשר ינוסו ויתפזרו שמה והנה שמה אשלח את חרב האויב עד אכלה אותם: (טו) התבוננו. תנו לב להבין ברעה הזאת המעותדת לבוא ומעתה קראו למקוננות הם הנשים הידועות לספוד ולקונן על המתים: ותבואינה. אליכם לעורר קינות ויללות: ואל החכמות. הם הבקיאות למהר לסדר אמרי עצבון רוח ויגון להדאיב נפשות השומעים: (יז) ותמהרנה. הן תמהרנה לסדרים בעבורינו קול יללה למען יתעוררו לבכות ותרדנה עינינו דמעה: יזלו מים. יוסיפו מי דמעת הבכי וכפל הדבר במ"ש: (יח) כי קול. כי מציון נשמע קול יללה שאומרים איך שדדנו ובשנו מאד כי חשבנו להשגב בציון ועתה לא כן היה כי עזבנו ארץ נחלתנו כי השליכו משכנותינו את השוכנים בהם חוצה וכענין שנאמר ולא תקיא הארץ אתכם וכו' כאשר קאה וכו': (יט) דבר ה'. שאמר שהפורענות מעותדות לבוא ותקח וכו'. כפל הדבר במ"ש: נהי. דברי יללה: ואשה רעותה. ואשה תלמד את רעותה קינה: (כ) כי עלה וכו'. אף כי סגרנו שערי הארמון לבלי תת לבוא האויב הממית הנה עלה דרך החלונות ודרך שם בא אל הארמונות ור"ל לא הועלנו בכל התחבולות והתחכמות למנוע האויב. להכרית. והיה בדעתו להכרית קבוצת העוללים מן החוץ שהוא מקום שמשחקים שם התינוקות כי הרג כולם ואין מי ישחק בחוצות: בחורים. וכן הכרית הבחורים מן הרחובות ששם מנהגם ללכת תמיד: (כא) דבר כה. מאמר ה' אל הנביא כה דבר אל ישראל נאם ה' וכו': ונפלה. הרבה פגרי אדם יפלו על הארץ כמרבית הזבל על פני השדה וכמרבית עומרי התבואה המושלכים מאחרי הקוצר אשר דרכו לעשות עומרים ומניחם ע"פ השדה והולך להלן לקצור עוד: ואין מאסף. אין מי יכנס את הפגרים אל הקבר כי הנשארים יתפחדו לצאת ממקום מחבואם: (כב) אל יתהלל חכם. כי לא יוכל להציל נפשו בחכמתו והגבור לא יוכל להציל נפשו בגבורתו והעשיר לא יפדה נפשו בעשרו וא"כ אין להם להתהלל באלו כי לא יבוא להם או תועלת מאלה: (כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל. המשבח את עצמו ישבח את עצמו בזאת וחוזר ומפרש במה שהשכיל וידע אותי אשר אני ה' ואין עוד מלבדי ואני הוא העושה חסד לאוהבי ולשומרי מצותי ואני הוא העושה משפט להפרע מן הרשעים ואני

רש"י

א:סלויינ"ש בלעז : (כד) על כל מול בערלה . על כל מול שיש לו ערלה אפילו ערלת לב : (כה) על מצרים וגו' . שכיני א"י היו ולקו אחריה בסמוך לה כמו שכתוב (ביחזקאל כט) ומפרש בסדר עולם : קצוצי פאה . ל' קצה המוקצין בפאת מדבר : (ב) אל דרך הגוים אל תלמדו . ואף מאותות השמים אל תחתו מחמה לוקה ומאורות לוקין : (ג) חרש . אומן : מעצד . דולדויר"א בלעז : (ד) מסמרות . קלוי"ש בלע"ז : ומקבות . קורנס מרטי"ל בלעז : יפיק . יכרע ברכיו ל' פוקה (שמואל א כה) ופיק ברכים (נחום ב) :
כתומר

תולדות אהרן פריו לב. נדרים לח: אל תלמדו.
שבת קנו כוכה בט עקדה שער לו :

ירמיה

חָפַצְתִּי נְאֻם־יְהוָה׃ כד הִנֵּה יָמִים
בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־כָּל־
מוּל בְּעָרְלָה׃ כה עַל־מִצְרַיִם וְעַל־
יְהוּדָה וְעַל־אֱדוֹם וְעַל־בְּנֵי עַמּוֹן
וְעַל־מוֹאָב וְעַל כָּל־קְצוּצֵי פֵאָה
הַיֹּשְׁבִים בַּמִּדְבָּר כִּי כָל־הַגּוֹיִם
עֲרֵלִים וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלֵי־לֵב׃
י א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃
ב כֹּה אָמַר יְהוָה אֶל־דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם
אַל־תִּלְמָדוּ וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל־
תֵּחָתּוּ כִּי־יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה׃
ג כִּי־חֻקּוֹת הָעַמִּים הֶבֶל הוּא כִּי־עֵץ
מִיַּעַר כְּרָתוֹ מַעֲשֵׂה יְדֵי־חָרָשׁ
בַּמַּעֲצָד׃ ד בְּכֶסֶף וּבְזָהָב יְיַפֵּהוּ
בְּמַסְמְרוֹת וּבְמַקָּבוֹת יְחַזְּקוּם וְלוֹא

תרגום

כד הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאַסְעַר עַל כָּל עַמְמַיָא פָּלְחֵי כּוֹכְבַיָא וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּדָמַן עוֹבָדֵיהוֹן לְפָלְחֵי כוֹכְבַיָא׃ כה עַל מִצְרָאֵי וְעַל יְהוּדָה וְעַל אֱדוּמָאֵי וְעַל בְּנֵי עַמּוֹן וְעַל מוֹאֲבָאֵי וְעַל כָּל מַקְפֵי פָּתָא דְּשָׁרַן בְּשִׁבּוּנִין בְּמַדְבְּרָא אֲרֵי כָל עַמְמַיָא עַרְלִין בְּבִשְׂרְהוֹן וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל עַרְלִין בְּלִבְּהוֹן׃ א קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא דְמַלִּיל יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ מֵאוֹרְחַת עַמְמַיָא לָא תֵילְפוּן וּמֵאָתְוָן דְּמִשְׁתַּנְיָן בִּשְׁמַיָא לָא תִתַּבְרוּן אֲרֵי מִתַּבְּרִין עַמְמַיָא מִנְהוֹן׃ ג אֲרֵי גְזֵירַת עַמְמַיָא לְמָא אִינוּן אֲרֵי אָעָא מְחוּרְשָׁא קָיִץ לֵיהּ עוֹבַד יְדֵי נַגַּר בְּחַצִּינָא׃ ד בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא חָפֵי לֵיהּ בְּמַסְמְרִין וּבְמַקְבִין מְתַקֵּיף לֵיהּ דְּלָא

רד"ק

לא תפרנו ו' : (כג) כי אם בזאת. בזאת התכונה שתהיה לו תכונה נפשית להשכיל ודעת אותי ומה שאמר כי אני ה' טעם למה שאמר וידוע אותי כי בכלל וידוע אותי עשות חסד ומשפ' וצדקה כמו שפירשנו לפיכך פי' ואמר כי אני ה' עושה חסד אלה הם דרכי ומדותי שאני מתנהג בהם בעולמי : כאלה חפצתי. שיעשה אותם האדם ויחי בהם ומה שאמר בארץ וחסדו וצדקתו גם כן בשמים כמו שאמר ה' בהשמים תכין אמר בארץ לפי שחסדו וצדקתו בארץ גלויה לבני אדם כלם ומה שבשמים אינו גלוי כי אם לחכמים הנה פירשתי לך שני הפסוקים האלה לפי ענין הפרשה דבקים בעניניה ואחר שהטב והחכמים אשר ראינו ספריהם פירשו אלה שני הפסוקים לענין נאות אבל לא הדביקום לענין הפרשה והחכם רבי אברהם ב"ר חייא המכונה לאחי"ב אלנירט"א פירש אלו שלש התכונות בחכמה יקנה האדם החכמה ויקרא הגם ובשיוה מוסיף על קנינו ומתגבר בה נקרא גבור ושמעדיף על זה נקרא עשיר ואשר מגיע אל עומק החכמה נקרא משכיל והכתר על ראש החכמות והמגדל כבנוי עליהם הוא דעת אלהים שאין האדם ראוי להתהלל כי אם בה כמה שאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל בידיעת האל ובלמוד תורתו אשר היא חסד ומשפט וצדקה בה ראוי שיתהלל המתהלל , והחכם הגדול מורה צדק רבי משה בר מימון ז"ל פי' כן ואמר תחלה כי שם החכמה נופל בלשון עברי על ארבעה ענינים נופל על השגת האמיתיות אשר תכלית כונתם השגתו יתברך שמו אמר והחכמה מאין תמצא ונופל על ידיעת המלאכות איזו מלאכה שתהיה וכל חכם לב בהם וכל אשה חכמת לב ונופל על קנות מעלות המדות וזקניו יחכם בישישים חכמה ונופל על הערמה וההתחכמות הבה נתחכמה לו ולפי זה הענין אמר ויקח משם אשה חכמ' ומזה הענין חכמי' המה להרע ואפשר שיהיה ענין החכמה מורה על הערמה ושימוש המחשבה פעמים יהיה החכמה השית וההתחכמו' לקנות מעלת שכליות או לקנו' מעלות מדות אמר שאין שלמות הקנין ולא שלימות בריאות הגוף ולא שלמות המדות הטובות אין כל זה שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו והשלמות שראוי להתהלל בו הוא ידיעת האל יתברך שהיא החכמה האמיתית ופי' גם כן שלשת השמות חסד ומשפט וצדקה חסד הוא ההפלגה בגמילות הטובה וכולל שני ענינים האחד לגמול טוב למי שאין לו חק עליו כלל והשני להטיב למי שראוי לך להטיב לו יותר ממה שהוא ראוי וצדקה הוא היושר לתת לכל אחד כפי הראוי לו ומשפט לדון במה שראוי על הנכון יהיה נקמה או יהיה טוב ואמר שאין ראוי לאדם להתהלל לא בהכמה ולא בגבורה ולא בעושר כי אם בהשכל וידוע שאל שהיא החכמה והגבורה ולא בזה לבד אלא גם בידיעת מדות האל ותאריהם והם לעשות חסד משפט וצדקה כמו שאני עושה אותם והוא ית' לפי המציאו שכל נקרא חסיד ולפי שרחמיו על העניים ר"ל הנהגתו בב"ח בכחותיהם יקרא צדיק ולפי מה שיתחדש בעולם מן הטובות כפי מה שמחייב אותם הדין הנמשך אחר החכמה יקרא שופט והוסיף עוד ואמר בארץ להודיע כי השגחתו ג"כ בארץ כפי מה שהוא כמו שמשגיח בשמים כפי מה שהם : (כד) הנה ימים באים. קרובים לבא וזכר אלה האומות בעבור ישראל כי אלו הם אשר הרעו לישראל ועוד כי אלו האומות החריב נבוכדנצר וגם הוא וזרעו לקו באחרונה לפי שהרעו לישראל יותר מדאי : על כל מול בערלה . על כל מול אלו ישראל שהם מולים ועל אשר בערלה אלו האומות שזוכר ועל שזכר עומד במקום שנים : (כה) על מצרים ועל יהודה . כי ישראל מלכות אפרים החריב מלך אשור כבר ויהודה החריב נבוכדנצר וכל שאר הגוים שזכר : ועל כל קצוצי פאה היושבים במדבר . זה קדר וממלכות חצור אשר הכה נבוכדנצר כמו שהתנבא ירמיהו ונבואתו כתובה בסוף הספר ופירוש קצוצי פאה שוכנים בקצה הפאה כלומר רחוקים במדבר והדבר הרחוק יקרא קצה ויקרא פאה כי קצה ופאה רחוקי הגבול בכל דבר וקצה וקצן בענין אחד : כי כל הגוים . עתה פי' מול ופי' בערלה כי בערלה אמר על העכו"ם שהם ערלים ומול אמר על ישראל כי אף על פי שהם מולי בשר הם ערלי לב וראוין ליענש ולא אמר על העכו"ם שיהיו ענושים בעבור הערלה כי לא נצטוו עליה אלא בעבור ישראל אמר כלומר הרי שבו ככל הגוים שהם ערלים שלא נבדלו מן האומות במילתם אלא שיבדלו מהם גם כן במעשיהם וכיון שמעשיהם כמעשה העכו"ם והם ערלי לב לא הועילם מילת הבשר והרי הם כאילו לא מלו כי מילת הבשר נתנה לברית ולאות להיות סגולה מכל העמים לעבוד את ה' כמו שאמר לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונתתם אות בבשרם למען יזכרו תמיד כי הם נבדלים מן האומות והואיל והתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם הרי הם כהם כאילו הפרו הברית והאות ואינו להם לאלהים כי בחרו אחרים לאלהים אחרים לפיכך אמר אחר זה אל דרך הגוים אל תלמדו וגומר : (א) שמעו . מבואר הוא : (ב) כה אמר ה' אל דרך הגוים . כמו את דרך הגוים וכמוהו אספרה אל חק ה' וירדפו אל מדין אמר אל תלמדו דרך העכו"ם כיון שאתם מולים לאות ולברית ביני וביניכם שמרו את דרכי ולא דרכי העכו"ם : ומאותות השמים אל תחתו . ואם תאמר נעבוד הכוכבים כדרך העכו"ם כי הם שולטים בארץ ואותותם נראים להטיב ולהרע כמו השמש שיש לו ממשל בארץ בתבואות ובפירות כמו שכתוב וממגד תבואות שמש ואם נעבוד אותו ירבו תבואותינו ואם לא נעבדנו ירע לנו ויתכרו תבואותינו ונירא גם כן מקדרותו שהוא סימן רע לעולם אל תחתו ממנו ומזולתו מן הכוכבים כי הם עבדי עושי דברי ואם תעבדו האדון לא הצטרכו אל העבד ואם תעבדו העבד יכעס האדון ושלא מאהבה כהכואתיכם הפך מחשבתכם : כי יחתו הגוים מהמה . אע"פ שיחתו העכו"ם מהמה אתה אל תחתו כי אם תעבדוני אין להם רשות להרע לכם ולא תזיק לכם קדרותם ואם הם דרך הנהגתם בעולם יהיה קיום העולם ולפעמים יבא הפסד בפרטים בדרך מסלכם זהו לשאר העמים כמו שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים אם להטיב אם להרע ואתכם לקח את תעבדוהו בלב שלם יצילכם מכל נזק משפטי הכוכבים וגם העכו"ם לא תועילם עבודתם להם כי האדון ראוי ליעבד לא העבד לפיכך לא תצילם עבודתם אותם מנזקם :(ג) כי חוקות העמים . ראו אל מה הביאם עבודה זו כי מעבודת הכוכבים באו אל עבודת הצלמים כי יאמרו להם כהניהם צלם הזה נעשה במקום השמש ולכבודו נעשה והעובדו כאילו עובד השמש כמו צלם הזהב שעשה נבוכדנצר לשמש וכן יעשו הצלמים לשאר הכוכבים ואלו הם חוקות שמו להם לחק כהני הצלמים והרגילו אותם בזה הדעת עד שהרבו השנים בזה הדעת עד שיחשבו ההמון כי זה הצלם מטיב ומריע וזה הוא הבל ודבר שאין בו ממש כי הצלם הזה עץ הוא ומיער כרתו העושה אותו והוא מעשה ידי חרש שתקנו במעצד והוא שקורין אותו דולדויר"א בלע"ז וזה הצלם אין לו פעולה בעצמו ואיך ייטיב ואיך ירע כאשר יחשבו אלה הסכלים וזה הבל שאין כמוהו : (ד) בכסף ובזהב ייפהו . לפי שהוא עץ חופה אותו בכסף ובזהב כדי שיהיה יפה ונאה בעיני הרואים ויכנס בלבם לעבדו : יחזקום . עשי הכסף והזהב יחזקו אותם על העץ במסמרות ובמקבות שיכו בהם עליהם עד שלא יפיק כלומר שלא יצא מתכונתו ולא יכשל מענין ופיק ברכי' ויש לפרשו מענין ופסק לרעב ויהיה
אז

מצודת דוד

ואני הוא העושה צדקה לקבל את השבים ולהסיר מעליהם המשפט ולא שים חין פיעל טוב ופועל רע כי בכל אלה חפצתי אני לתת לכ"א כגמולו והמשכיל את זאת ראוי להתהלל בעצמו כי בזה יבוא לו תועלת רב : (כד) הנה ימים באים . זהו בעת התגברות נ"נ : ופקדתי . אשגיח לענוש ולהביא גמול : (כה) על מצרים. עתה מפרש מי הם המקבלים העונש והגמול ליפול ביד נ"נ : קצוצי פאה . הנפרדים ומפוזרים בהעבר הפאה היושבים במדבר : י (ב) אל דרך וכו' . אל תלמדו ללכת אל דרך עכו"ם לעבוד אל הפסילים הנעשים למזלות השמים : ומאותות . ר"ל אל תחשבו שבעבור עבודתם תהיו נצולים מהרעות אשר יורו עליהם מחברות הכוכבים ולקיית המאורות כי אין לכם לפחוד מאלה כי העכו"ם יפחדו מהם : (ג) כי חוקות . אשר חוקות העכו"ם הבל היא גם למולם במה שעושים צורה לצבא השמים ואליו יעבדו : כי עץ . ר"ל אף אם היה כח ביד צבא השמים להפך הרעה לטובה ע"י העבודה להם מ"מ הבל הוא לעבוד את הצורה כי הלא הוא עץ . בעלמא הנכרת מן היער והוא מעשה ידי אומן בכלי המעצד : (ד) ייפהו . מייפה את הצורה בחפוי כסף וזהב ומחזק עליו החפוי ע"י מסמרות והבאת המקבות : לא יפיק . למען לא יהיה נכשל

מצודת ציון

הכנסה : (כג) יתהלל . מלשון הלול והתפארות : (כד) ופקדתי . ענין השגחה : מול . מלשון מילה : בערלה . עד שלא נמול : (כה) קצוצי . ענין התוך כמו וקצץ פתילים (שמות לט) ור"ל נפרדים וכאלו הם קצוצים אלה מאלה : פאה . ענין עבר וצד וכן על ארבע הפאות (שם כה) : ערלי לב . אטומי לב כאלו מכוסה בשומן : (ב) ומאותות . מלשון אות וסימן : תחתו . ענין פחד ושבר : (ג) כי . אשר : חוקות . ענין דבר קבוע : חרש . אומן עץ : במעצד . שם כלי גדול עשוי לחתוך בו וכן חרש ברזל מעצד (ישעיה מד) : (ד) במסמרות . ביתדות וכן ברזל לרוב למסמרים (דה"א כב) : ובמקבות . הוא הפטיש כמו ותשם את המקבת בידה (שופ' ד) ויקרא כן ע"ש שראשו א' חד לנקוב בו האבנים : יפיק . ענין כשלון וכן ופיק ברכים (נחום)

ה פעל עומד רוצה לומר שלא יזוז ממקומו : (ה) כתמר מקשה . כמו התמר שהוא שוה אין בגופו עוות כי ענפיו הם למעלה וכל גופו שוה וכן מעשה מקשה שוה כן הצלם עומד זקוף שוה דמות אדם ולא ידברו כי אין בקרבם רוח מניעם כל שכן מדברות וזהו שאמר נשא ינשוא אם יניעום ממקום למקום ינשאו כי הם לא יצעדו ברגליהם ואחר שהם כך אל תבטחו בהם ולא תיראו מהם כי לא ירעו : וגם היטב אין אותם , אין עמם כח להטיב . תומר כמו תמר וכן בא בחולם והיא יושבת תחת תומר . ינשוא הסוף כי הראוי ינשאו וכן נשוא לשוא מריך כמו שוא : (ו) מאין כמוך . ממה שאנו רואים ויודעים שאין כמוך לא בעליונים ולא בתחתונים ידענו כי גדול אתה וגדול שמך בגבורה ואמר אתה ואמר שמך להודיע כי הוא שמו ושמו הוא : (ז) מי לא יראך . ביו"ד האיתן לבד ופ"א הפעל נעלמת מהמכתב ונמשכת היו"ד בגעיא להורות על יו"ד הנפקדת אמר מי לא יראך לפי שאמר אל תיראו מהם אמר אותם אין ראוי לירא מהם אבל אתה מי לא יראך אפילו העכו"ם העובדים האלילים ראוי להם שיראוך כי אתה מלך עליהם : כי לך יאתה . המשכה לא נאהר כלומר ראויה היא לך ואיהם אותה אליך לא לאחר כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם אומרים מאין כמוך ואינם עובדים הכוכבים אלא להיותם אמצעיים בינך ובינם ואמר חכמי הגוים כי הם יודעים כי שכל אינו כלום ואם יעבדו הכוכבים לא יעבדום אלא מפני שהם משרתיך להיותם אמצעיים אף על פי כן הם הוטאים כי אין צריך אמצעי בין הא-ל ובין האדם כי הם ה' ושפל יראה אבל ההמון חושבים כי הפסילים מטיבים ומריעים מפני שהורגלו בעבודתם ואמר ובכל מלכותם כי המלכים ברוב הם חכמים גם יש עמהם חכמים ויודעים ומכירים כי מלכות בן אדם הוא מלכות נפסקת ואין מלכות קיימת כי אם לה' : (ח) ובאחת . חכמי העכו"ם כאחת יבערו ויכסלו שהם מייסרים העם לעבוד הפסילים שהם הבלים ועץ כי הוא מרוקע בכסף וזהב ואין לו פעולה בעצמו כי הוא עשוי מן השפל בנמצאות והוא הדומה כי הנמצאות בלבה חי צומח דומם : (ט) כסף מרוקע . מן וירקעו את פחי הזהב והם מרקעין הטסים לחפות בו פסל העץ ליפותו ועוד מטריחים עצמם להביא כסף טוב מתרשיש וזהב מאופז אעפ"י שהם רחוקים מאלה המקומות ועוד לובשים אותם בתכלת וארגמן מרוקם במלאכת החכמים במלאכה וכל זה להראות בעיני ההמון יפים ושיכנס בלבם יראתם ושיאמינו בהם ויעבדום : (י) וה' אלהים אמת . אלה האלהים שעושין לעבדם הם שקר והם מתים כי אינם אלהים ואין יכולת בהם אבל ה' אלהים אמת שהוא אדון על כל האלהים והם הכוכבים הוא לבדו אמת אלהים ויכול על הכל ושופט הכל ואשר זולתו אינם אמת אע"פ שהם אלהים כי אין כחם אלא ממנו והוא לבדו היכול האמיתי והשופט האמיתי שאין כחו והנהגתו תלויים ביד אחר : הוא אלהים חיים . הוא החי האמתי שאין חייו תלוין באחר כי חייו ממנו וכל החיים זולתו חייהם ממנו ואמר חיים בלשון רבים כמו אלהים קדושים הוא דרך כבוד והוא מלך עולם ותכירו זה כי מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו ואין יכולת בהם שינצלו ממנו כשיקצוף עליהם ולא יוכלו להכיל ולסבול זעמו ורעש הארץ הוא משל לחרבן יושבי הארץ או זה גוי שיהיה ויוכלו להכיר כי מאתו הוא שמודיע אותם תחלה קודם בא הפורעניות ביד עבדיו הנביאים : ותרעש הארץ . נוכל לפרש גם כן כמשמעו שתבקע עיר ויושביה פעמים ברעש הארץ : (יא) כדנה תאמרון להום . זה מאמר הא-ל שלח ירמיהו לבבל בני הגולה שיענו זה לכשדים כשיאמרו להם שיעבדו אלהיהם יענו אותם אלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מן ארעא ומן תחות שמיא אלה וכתב להם המאמר הזה בלשון ארמי שיאמרו אותו לכשדים בלשונם ומה שאמר כדנה תאמרון להום שהוא אזהרה להם לישראל גם כן בלשון ארמי כדי שלא לחלוק בפסוק שיהא חציו עברי וחציו ארמי ואמר להום כמ"ש כי פעמים בא כן כמ"ש כמו שנמצא בעזרא וכן אמרין להום אף על פי שהרוב יבא בנו"ן : אלה . לשון עברי ולשון ארמי גם כן מצאנוהו בעזרא אלה מניא כתוב ג הוא

יִצְטְלֵי: ה עוֹבַד נְגִיד זְקִיפִין
אִינוּן וְלָא מְמַלְלִין אִתְנְטָלָא
יִתְנַטְלוּן אֲרֵי לֵית בְּהוֹן רוּחָא
לְהַלָּכָא לָא תִדְחֲלוּן מִנְהוֹן
אֲרֵי לָא מְבָאְשִׁין וְאַף
לְאֵיטָבָא לֵית אִינוּן יָדְעִין:
ו לֵית בַּר מִנָּךְ יְיָ רַב אַתְּ וְרַב
שְׁמָךְ בִּגְבוּרְתָא: ז מַן לָא
יִדְחַל מִן קֳדָמָךְ מֶלֶךְ עַל כָּל
עַמְמַיָּא אֲרֵי דִילָךְ הִיא
מַלְכוּתָא אֲרֵי בְּכָל חַכִּימֵי
עַמְמַיָּא וּבְכָל מַלְכְוָתְהוֹן לֵית
בַּר מִנָּךְ: ח וּבְחֲדָא יְחוּבוּן
עַמְמַיָּא פָּלְחֵי כוֹכְבַיָּא עַל
דְאִטַּפְּשׁוּ עַל דְפָלְחוּ לְטַעֲוָתָא
דִלְמָא אִינוּן: ט כַּסְפָּא
דִמְחַפַּן מֵאַפְרִיקָא מַיְתָן
וְדַהֲבָא מֵאוֹפִיר עוֹבַד נַגָּר
וִידֵי קֵינֵי תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
לְבוּשְׁהוֹן עוֹבַד חַכִּימִין כּוּלְּהוֹן:
י וַייָ אֱלֹהִים קְשׁוֹט הוּא אֱלָהּ
קַיָּם וּמֶלֶךְ עָלְמִין מֵרוּגְזֵיהּ
תְּזוּעַ אַרְעָא וְלָא יָכְלִין עַמְמַיָּא
לְסוֹבָרָא רוּגְזֵיהּ: יא דְּנָא
פַּתְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּשְׁלַח יִרְמְיָה
נְבִיָּא לְוָת שְׁאָר סָבֵי גָלוּתָא
דִּי בְבָבֶל וְאִם יֵימְרוּן לְכוֹן כַּשְׂדָּאֵי דְאַתּוּן בֵּינֵיהוֹן פְּלַחוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּדֵין תְּתִיבוּ וּכְדֵין תֵּימְרוּן לְהוֹן
טַעֲוָן דְאַתּוּן פָּלְחִין לְהוֹן טַעֲוַת דְלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ אִינוּן מִן שְׁמַיָּא לָא יָכְלִין לְאַחָתָא מִטְרָא וּמִן אַרְעָא לָא יָכְלִין
לְצַמָּחָא פֵּרִין אִינוּן וּפָלְחֵיהוֹן יֵיבְדוּ מֵאַרְעָא וְיִשְׁתֵּיצוּן מִן תְּחוֹת שְׁמַיָּא אִלֵּין: יב וְכִדְנָא תֵּימְרוּן לְהוֹן אֲנַחְנָא פָּלְחִין

ג'. ל' יְפִיק: ה כְּתֹמֶר מִקְשָׁה הֵמָּה וְלֹא
ל'. ומ"ל. ל' יְדַבֵּרוּ נָשׂוֹא יִנָּשׂוּא כִּי לֹא יִצְעָדוּ
אַל־תִּירְאוּ מֵהֶם כִּי־לֹא יָרֵעוּ וְגַם־
ב' מ"ל הֵיטֵיב אֵין אוֹתָם: ו מֵאֵין כָּמוֹךָ
ה' יְהוָה גָּדוֹל אַתָּה וְגָדוֹל שִׁמְךָ
ל' וכ"כ בִּגְבוּרָה: ז מִי לֹא יִרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם
ל' כִּי לְךָ יָאָתָה כִּי בְכָל־חַכְמֵי הַגּוֹיִם
וּבְכָל־מַלְכוּתָם מֵאֵין כָּמוֹךָ:
ל'. י"ב ח וּבְאַחַת יִבְעֲרוּ וְיִכְסָלוּ מוּסַר
ל' וכל קהלת דכו' הֲבָלִים עֵץ הוּא: ט כֶּסֶף מְרֻקָּע
ס' מִתַּרְשִׁישׁ יוּבָא וְזָהָב מֵאוּפָז מַעֲשֵׂה
ד' חָרָשׁ וִידֵי צוֹרֵף תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
לְבוּשָׁם מַעֲשֵׂה חֲכָמִים כֻּלָּם:
ה' כ"כ. ד' י וַיהוָה אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא־אֱלֹהִים
חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם מִקִּצְפּוֹ תִּרְעַשׁ
ב' חסר הָאָרֶץ וְלֹא־יָכִלוּ גוֹיִם זַעְמוֹ:
ג'. ל' מ"ל יא כִּדְנָה תֵּאמְרוּן לְהוֹם אֱלָהַיָּא דִּי־
ל'. סמך שְׁמַיָּא וְאַרְקָא לָא עֲבַדוּ יֵאבַדוּ
ל' מֵאַרְעָא וּמִן־תְּחוֹת שְׁמַיָּא אֵלֶּה:
ה' יב עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין תֵּבֵל

(ה) כתומר מקשה . מקיש אותה בקורנס עד שזוקף לו קומה כדקל : אל תיראו מהם . אם תפרשו מהם כי לא ירעו לכם : וגם היטיב אין אותם . אם תעבדום . היטיב כמו להיטיב : (ז) לך יאתה . לך נאה : (ח) ובאחת יבערו . עכו"ם ומה היא האחת מוסר הבלים של עץ שלהם ויתייסרו עליו . יבערו ל' שטות וכן ויכסלו : (ט) מרוקע . מרודד: (י) וה' אלהים אמת . למה כי הוא אלהים חיים ומלך עולם לכך יכול לאמת דבריו אבל בשר ודם אומר לעשות ומת או תשש כחו או יורד מנכסיו ואין בידו לקיים : (יא) כדנה תאמרון . אגרת היא ששלח ירמיה ליכניה וגלותו בגולה להשיב לכשדים ארמית תשובה אם אומרין להם לעבו' לעכו"ם: (יב) נמס . עונדי"ש בלע"ז

הוא אלהים ה' בנביאים וסימ' ונשמע וימס לבבנו . ולא קמה עוד רוח . מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו . דעו כי ה' הוא אלהים . ויאמ' ה' אלהי אבותינו הלא אתה :

תולדות אהרן מלך הגוים . זוכר בראשית משפטים :
כדנה תאמרון . זוכר בראשית סוטה כא :

מצודת ציון

(נחום ב) : (ה) מקשה . ענין הקשת הקורנס וכן מקשה אחת (שמות כה) : נשוא ינשוא . מל' משא וסבל : יצעדו . ענין פסיעות והילוך כמו מטיבי צעד (משלי ל) : ירעו . מל' רעה : אותם . עמהם וכן ואדבר אותך (יחזקאל ב) : (ז) יאתה . ענין רצוי כמו ויאותו הכהנים (מ"ב יב) : (ח) יבערו . מלשון בער ושוטה וכן איש בער לא ידע (תהלים צב) : ויכסלו . מלשון כסיל : מוסר . ענין תוכחה : (ט) מרקע . מרודד לעשות טסים וכן וטבו אותם רקועי פחים (במדבר יז) : מתרשיש . שם מקום : מאופז . מין זהב טוב וכן בכתם אופז (דניאל י) : תכלת וארגמן . שמות מיני צבעים חשובים : (י) מקצפו . מל' קצף וזעם : תרעש . ענין התנועה והנדה : יכילו . ענין סבל כמו ומי יכילנו (יואל ב) : (יא) כדנה . כזאת : להום . להם ומלתו בל' ארמי המ"ם במקום הנו"ן כמו וכן אמרין להום (עזרא ה) : אלה . בזה לשון ארמי כלשון עברי וכן אלה מאניא (שם) : (יב) תבל . הם המקומות המיושבות מבני אדם

מצודת דוד

ר"ל שלא יתקלקל להפרד הצפוי ממנו : (ה) כתומר מקשה המה . ר"ל אין הפרש בין אלה הצורות ובין צורת אילן תמר הנעשה בהקשת הקורנס ממתכת כי גם המה כמוהו ולא יוכלו לדבר כמוהו : נשוא ינשוא . מהצורך לשאתו על כתף כי לא יצעדו בעצמם א"כ הואיל וכן אין לך הבל גדול מזה : אל תיראו מהם . ר"ל ועתה ישראל אל תיראו אף מצבא השמים עצמם כי אין בידם לעשות לכם רעה וגם אין ממהם לעשות טובה למי מהם כי הכל בא לכם בהשגחת המקום : (ו) מאין כמוך . ממה שאני רואים שאין כמוך ה' לכן גדול אתה על כל צבא השמים : בגבורה . במה שאתה מתגבר עליהם לבטל הוראתם : (ז) מי לא יראך . מי לא יפחד ממך אתה מלך על כל העמים : כי לך יאתה . כי לך נתראת דבר היראה : כי בכל חכמי וכו' . כי היראה ממך תקועה בלב כל חכמי וכו' ממה שהם רואים שאין כמוך אף בצבא השמים (אבל יחשבו שגם להם מועיל העבודה) : (ח) ובאחת . בדבר אחת הם כולם בוערים וכסילים : מוסר הבלים . במה שהם מייסרים ומוכיחים את העם לעבוד להבלי עכו"ם כי הלא עץ הוא! . ומה א"כ יעבדו ור"ל אף לפי טעותם שמועיל עבודה לצבא השמים הנה זהו בודאי כסילות לחשוב שגם יועיל העבודה לצורה מעץ : (ט) כסף מרוקע . טסי כסף יובא מתרשיש לצפות בהם את הצורה והזהב יקחו מזהב אופז ליפות בו את הצורה : מעשה חרש . כל עכו"ם נעשה ממעשה חרש וידי צורף העץ עשה החרש והצפוי עשה ידי צורף : לבושם . בגדי הפסילים מתכלת וארגמן : מעשה חכמים כולם . כל הלבושים המה מעשה חכמים וכאומר ואיך יעסקו חכמים בדבר שטות כזה : (י) . אבל ה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ר"ל הוא חיי כל הברואים והוא מלך מושל על כל העולם מקצפו תרעש כל יושבי הארץ וכל העכו"ם לא יסבלו זעמו כי כל אשר יחפוץ יעשה ואין ערוך אליו בכל צבא השמים : (יא) כדנה . כן אמר הנביא לישראל שיאמרו אל עכו"ם העובדים לצבא השמים : אלהים . האלהים אשר לא עשו את השמים ואת הארץ יהיו נאבדים מן

הוא אלה וקרי אל ואלה . אחד כמו האלונות האל ואמר הנה לפי שהם נראין גבוי האדם אף על פי שהם גבוהים : וארקא . פי' ארץ ו וכדברי רז"ל ארבע שמות נקראו לה כנגד ארבע תקופותיה ארץ תבל אדמה ארקא וי"ת הפסוק כן כבעמוד ולא האריך בלשון הארמי כי עדין לא הפסיק הענין עד ה' צבאות שמו הכל הוא מענה שיאמרו להם בני ישראל כי אנחנו לא נעבוד אלה האלהות שלא עשה שמים וארץ אלא אלהים שעשה ארץ בכחו והם יבינו העברי ויאמרו להם בלשון ארמי אבל פתח הדברים שלא להם ירמיה בלשון ארמי וכן פי' יונתן כזה הענין עשה ארץ בכחו כדין תימרון להום אנחנא פלחין לדעביד ארעא בחיליה ואמת הוא שלא עבדו ישראל ע"א מעולם ומה שהשתחוו לצלם שהעמיד נבוכדנצר אנוסים היו ואעפ"כ היו ענושים בזה בימי המן לולא שרחם עליהם האל כמו שאמרו מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה מפני שהשתחוו לצלם :(יב) עושה ארץ בכחו . למי שעשה הארץ בכחו אנחנו עובדים וזכר בכחו על הארץ לפי שהגלגלים רצים עליהן סביב תמיד בכח שאין לו הפסק הכח מאתו יתברך ובאותו הכח עומדת הארץ תלויה בינתים לא תזוז אילך ואילך אפילו כחוט השערה כמו שכתוב תולה ארץ על בלימה לא ידע האדם כמה אלא שהכם מתכונן כי מכח הסבוב היא עומדת בנתים בלא שום סמיכה אף על פי שיש טעם אחר כי בטבעה הוא שתעמוד באמצע לפי שהיא כבדה אף על פי כן האל שם בה זה הטבע ומכחו הוא הכל : מכין תבל בחכמתו . תבל הוא מקומות הישוב מן הארץ והכין אותם האל בחכמתו בנהרות נמשכים ובמעיינות נוזלים שלא יתכן הישוב מבלעדיהם ויצמחו בהם כל עשב וכל עץ פרי הצריכים לישוב אדם ובהמה וכל התועלות הנמצאות בה הכל עשה בחכמה : ובתבונתו נטה שמים . שנטה אותם כאהל לשבת תחתיו כמו שאמר וימתחם כאהל לשבת והאהל הוא כהגי כדור ואין אנו משיגים מן השמים אלא חצי כדור אשר על הארץ אלא שאנחנו.מתבוננים שיש חצי כדור אחר כי עגולים הם ונטיתם והלכם ומרוצתם ממזרח למערב וממערב למזרח הכל נעשה בתבונתו שלא תושג : (יג) לקול תתו . וכן אנחנו עובדים אותו לקול תתו המון מים בשמים והוא האויר הנקרא רקיע כי ידענו כי הוא הנותן מטר , כמו שאמר הנותן מטר על פני ארץ ולא האלילים , כמו שאמר היש בהבלי הגוים מגשימים אם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא אלהינו והנה אנחנו ישראל שאנו חלק ה' יתברך ועמו מודים בו כי בידו לעשות כל מה שזכר לא יתנו השמים המטר כי אין בהם מים אלא הוא נותן אותם בהם אחר שיעלה נשיאים מקצה הארץ כמו שאמר ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה והמים לא יעלו מן הארץ אלא אד הוא שיעלה מן הארץ שמעלה אותו האל בטבע ששם בו והאל יתנהו מים באויר ככח שנתן בו וזהו שאמר לקול תתו המון מים בשמים : ויעלה נשיאים . וי"ו ויעלה כוי"ו וירד מעשות החטאת והעולה ופי' אחר שירד מעשות העולה נשא ידיו על העם ויברכם וכן מן אתה קנאת ונחטאת אחר שתעשנו קנאת וכן ויעלה נשיאים אחר שמעלה נשיאים נותן המים כי בעבור במקום מיוחד שבו ישוב האיד מים ובאמרו מקצה הארץ זה מאמר הפלוסופים שאומרים שהאידים עולים מפאתי צפון ודרום וזהו מקצה הארץ ספאות הרחוקות מן הישוב , ארץ כתיב הארץ קרי והענין אחד : ברקים למטר עשה . ועוד פלא גדול עושה בירידת המטר שיורדים ברקים עם המטר והברק אש ואין המים מכבין אותו ומה שאמר לקול תתו הוא נהימת התחלת המטר שמשמעת קול וכן אמר כי קול המון הגשם : ויוצא רוח מאוצרותיו . זכר המטר וזכר הרוח כי בסבת הנשיאים שמעלה מן הארץ יהיה המטר ויהיה הרוח כי שני אידים הם שעולים מן הארץ שקורא אותם נשיאים נשואתם מעל הארץ האחד לח והוא הנקרא אד וממנו יהיה המטר והאחד יבש וממנו יהיה הרוח והוא הנקרא קיטור ומה שאמר באוצרותיו לפי שהיא מרחפת ואינה נראית כדבר הנתון באוצר : (יד) נבער כל אדם מדעת . מדעת חכמתו שעושה הדברים בחכמה : הוביש כל צורף מפסל. וכל צורף יבוש לפסלו שלא יוכל לעשות זה וקורא אותו אלוה יש לו להוביש כי שקר נסכו לשקר הפה אותו בזהב כי לא יועיל כלום אלא להטעות העם והוא שקר : כי לא רוח בם . באלילים והוא נסך ויפה אותם בזהב ובכסף ללא צורך : נסכו . ענין כסוי וחפוי כמו המסכה הנסוכה ואת קשות הנסך : (טו) הבל . בעת פקודתם יאבדו , כמו שאמר למעלה יאבדו מארעא ופקודתם היא פקידת בבל שפקד האל עליה עונה והחריבוה מדי ופרס ואז באה פקודת האלילים גם כן שאבדו מאלהותם ומעבודתם כמו שאמר כרע בל קורס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה וגו' כלומר שבברו אותם ונשאו על הבהמות רוצה לומר הכסף והזהב שבהם : (טז) לא כאלה חלק יעקב . לא כמו אלה האלילים שהם חלקם אין חלק יעקב כאלה כי יוצר הכל הוא וישראל שבט נחלתו ואנחנו לא נעבוד בלתו כי הוא יוצר הכל ואין זולתו נוצר ונברא ובחר ישראל לנחלה שיעבדוהו ויהיה הוא חלקם והם נחלתו וחלקו ואף על פי שגלינו לא עזבנוהו ובעבור שעזבנוהו בארצינו גלינו ממנה וזה אנחנו מכירים ומודים ה' צבאות שמו שהוא אדון צבאות מעלה ומטה והאדון ראוי לעמוד לא הכוכבים שהם צבאותיו כל אלה הדברים שלח ירמיהו הנביא לזקני ישראל אשר בגלות בבל שגלו ראשונה עם יהויכין שיענו הדברים האלה לכשדים אם ירצו לפתותם בעבודת האלילים והתכם הכוזרי פירש בעת פקודתם יאבדו אם תפקדם ותחפש עליהם יהיו להפסד כדבר המזויף שאם יחפשו עליו יהיו מוצאים התחבולה אבל הענין האלהי כל אשר תחפש עליו תמצאהו כזהב : (יז) אספי מארץ כנעתך . יאמר כנגד בבל אל תתגאו עתה על ישראל בשביל שגלו ביניכם כי לא בצדקתכם ולא תאמרו להם שיעבדו אלילים בעבור שאתם עתה מושלים באומות כי הנה ה' אומר לך בבל אספי מן הארץ כנעתך ההכנעה שהיית מכנעת העמים אספי אותם ההכנעה כי לא תכניעי עוד וענין אספי כענין אסוף ידך וי"ת כנושי מארעא סחורתך פירש כנעתך מן כנעניה נכבדי ארץ : יושבת במצור . את שאת יושבת במקום חזק ואת חשבת שלא תשלוט בך אומה . מצור ענין חוזק כמו ותבן צור מצור לה וכת"י דיתבא בתוקפא בקירון כריכן וי"מ מן ובנית מצור ופי' את שאת עתידה לשבת במצור , ושבתי כתיב בתוספת יו"ד כמו האהבתי לדוש וקרי יושבת והענין אחד : (יח) כי כה אמר ה'. קולע, כמו שמשליכין אבן בקלע יושלכו כל גוי ונוי ממקומו ויגלו כולם לא ישראל

בלבד

יב בְּחָכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה שָׁמָיִם׃
יג לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם
וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה *אֶרֶץ בְּרָקִים
לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו׃
יד נִבְעַר כָּל־אָדָם מִדַּעַת הֹבִישׁ כָּל־
צוֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ וְלֹא־
רוּחַ בָּם׃ טו הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה
תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ׃
טז לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקוֹב כִּי־יוֹצֵר
הַכֹּל הוּא וְיִשְׂרָאֵל שֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ
יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ יז אִסְפִּי מֵאֶרֶץ
כִּנְעָתֵךְ יֹשֶׁבֶתִי בַּמָּצוֹר׃ יח כִּי־כֹה
אָמַר יְהוָה הִנְנִי קוֹלֵעַ אֶת־יוֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ בַּפַּעַם הַזֹּאת וַהֲצֵרוֹתִי לָהֶם

ג' · ג' חסר בנביאים · הארץ ק' · י"ב מ"ל · ב' וחסר · ט'ר"פ בסיפרא ג' ל"ג · ג' · יושבת ק' · ו' בטעם · כ"ה מ"ל · ל"ד מ"ל · ב' וחסר

לְדַעֲבֵיד אַרְעָא בְּחֵילֵיהּ שַׁכְלֵיל
תֵּבֵל בְּחוּכְמְתֵיהּ
בְּסוּכְלְתָנוּתֵיהּ תְּלָא שְׁמַיָּא׃
יג לְקָל מִתְּנֵיהּ רְכֶפֶת דְמַיִין
בִּשְׁמַיָּא וּמַסִּיק עֲנָנִין מִסְיָפֵי
אַרְעָא בַּרְקִין לִזְמַן מִטְרָא עֲבַד
וּמַפֵּיק רוּחִין מִבֵּית גִּנְזוֹהִי׃
יד אִתְבָּרוּ כָּל פָּלְחֵי כוֹכְבַיָּא
מִלְמִידַע חָכְמָא בְּהִית כָּל
קֵינֵי מִלְמֶעְבַּד צַלְמָא אֲרֵי שִׁקְרָא
אַתְכוּנוּן וְלָא רוּחָא בְּהֵין׃
טו לְמָא אִינוּן עוֹבַד תּוּלְעֲבָא
בְּעִדָּן דְּאַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן
יֵיבְדוּן׃ טז לָא כְאִלֵּין חוּלְקֵיהּ
דְּיַעֲקֹב אֲרֵי דִבְרָא כוֹלָא הוּא
וְיִשְׂרָאֵל שִׁבְטָא דְאַחְסַנְתֵּיהּ יְיָ
צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ יז כְּנוּשִׁי
מֵאַרְעָא סְחוֹרְתִיךְ דְּיָתְבָא
בְּתוּקְפָּא בְּקִרְוִין כְּרִיכָן׃
יח אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עָקָא עַל עַמָּא הָדֵין וּכְמָה דְשָׁדַן אַבְנָא
בְּקַלְעָא כֵּן אֲבַדַּר יָת יָתְבֵי אַרְעָא בְּזִמְנָא הָדָא וְאָעִיק לְהוֹן בְּדִיל

רשי

בלע"ז : (יג) לקול תתו . בעת בא קול שהוא נותן המון מים בשמים : נשיאים . עננים : ברקים . פלגדורים בלעז : (יד) נבער . לשון איש בער (תהלים לב) וכן נבערו הרועים (כאן) : נסכו . לשון מסכה : (טו) בעת פקודתם . כשאפקוד עליהם : (יז) אספי מארץ כנעתך . החביאי כנוסי מארעא סחורתיך כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב) ומנחם פירש כנעתך לשון הכנעה ושפלות ואספי ל' שחייה שחי והשפילי יותר משפלות ארץ את הכנעתך את ירושלים היושבת עתה במצור : (יח) קולע . כזה שהוא זורק אבן בקלע : למען אשר ימצאו . שכר פעולתם :

נחלה

ויוצא י"ב מ"ל וסי' נמסר בספר שפטים סימן ו' : לא ט' ר"פ בסיפר' וסי' לא כאלה חלק יעקב. וחברו. לא ישוב אף ה'. לא ישבתי בסוד משחקים · לא שלחתי את הנביאים. לא תקח לך אשה . לא כברית אשר כרתי . לא דכאו עד היום : והצרתי ב' וחסר וסי' כי כה אמר ה' הנני קלע את ישבי הארץ. והצרתי לאדם :

תולדות אהרן המון מים. ברכות נט מגלה טו : ברקים למטר. ברכות נט : הבל המה. תענית ה סנהדרין נג זוהר בראשית : בעת פקודתם. סנהדרין קב :

מצודת דוד

הארץ ומתחת השמים האלה שעשה המקום ב"ה ר"ל מהראוי שיהיה נאבד מהם שם אלהות בכל המקומות שברא אלהי האמתי כי מה להם בהמקומות האלה (ולפי שכן נוה לומר להכשדים אמר בלשון ארמי לשון שמכירים בו הכשדים ולזה פתח ואמר כדנה תאמרון להום ג"כ בל' ארמי) : (יב) עושה ארץ בכחו . עתה בא לגמור דבריו שאמר ה' אלהים אמת וכו' ואמר הוא העושה ארץ בכוחו : מכין תבל . המקומות המיושבות מכין בהם בחכמתו כל הדברים הנצרכים שמה : נוטה שמים . אמר בל' שאלה מנטיות אוהל : (יג) לקול תתו. בעבור נתינתו קול המיית מים באויר השמים אז מעלה את העננים לרום השמים : מקצה הארץ . ר"ל כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם אל מול המקום אשר ירצה להמטיר שמה : ברקים . לעת בא המטר מבריק ברקים ואי המטר מכבה אותם . ויוצא . הוא מוציא את הרוח ממקום אוצרו : (יד) נבער . כל אדם העובד הפסל הוא נבער מהיות בו דעת וכל צורף העושה צורת כוכבים יקבל בושה מן צורת כוכבים בראותו כי שקר המסכה שנסך ואין במי מהם רוח החיוני : (טו) מעשה תעתועים . המה מעשה ידי התועים מדרך השכל : בעת פקודתם . בעת ישגיח הנוקם להפרע מהם אז יאבדו מבלי תקומה : (טז) לא כאלה . לא כצורת כוכבים האלה הוא אלהי יעקב הנתון לחלקו : כי יוצר הכל הוא . לא כצורת כוכבים שהמה מעשה ידי אדם כי חלק יעקב הוא היוצר את הכל : וישראל . ואת ישראל בחר להיות כ"א משבטיו שבט נחלתו : ה' צבאות שמו . כי הוא מושל על צבאות מעלה ומטה : (יז) אספי . אתה היושבת בירושלים הבצורה אספי סחורתך מן הארץ אל תוך העיר להשאר בה גם אתה : (יח) הנני קולע . ר"ל גם אתם לא

שאמרו

מצודת ציון

אדם : (יג) לקול . באה הלמ"ד במקום בעבור וכן פתח פיך לאלם (משלי לא) : תתו . מל' נתינה : המון . מל' המייה ושאון : ויעלה באה הוי"ו במקום אז וכן אם נקבה תלד וטמאה שבועים (ויקרא יב) ור"ל אז טמאה : נשיאים . עננים ע"ש שמנשאים עצמן למעלה וכן מעלה נשיאים (תהלים קלה) : (יד) נבער . מל' בער ושוטה : מדעת . מהיות בו דעת וכן וימאסך ממלך (ש"א טו) ור"ל מהיות מלך : הוביש . מלשון בושה : נסכו . הפסל הנעשה ביציקת המתכת וכן אלהי מסכה (שמות לד) : (טו) תעתועים . מל' תועה : פקודתם . ענין השגחה : (יז) אספי . ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט) : כנעתך . ענין סחורה כמו ותגור נתנה לכנעני (משלי לא) : במצור . ענין מבצר ע"ש שאין לכבשה בלא מצור וכן ערי מצור (דה"ב ח) : (יח) קולע . ענין השלכת אבן בכלי המיוחד לזה וכן ויקלע ויך את הפלשתי (ש"א יז) : והצרותי . מל' צר וצוק :

נחלה

כנגד לפיך אל תרחיבי פה עליהם וכן נכא עליהם ירמיהו לאחם ולמואב וכן השאר כמה שכתוב בפעם הזאת כי כולם לקו על ידי נבוכדנצר ואחר כך לקה הוא תלכד בבל נתחלת מלכות בן בנו : והצרתי להם למען ימצאו · אשר דברתי עליהם על ידי עבדי הנביאים למען ידעון כי מאתי הכל , והצרתי ענין צרה וצוקה והחכם רא"ב"ע פירש כן כי ה' יביא עליהם קולעים ויצר להם מקומם הטעם להיותם נחברים במקום אחד למען ימצאו אותם הקולעים ואדוני אבי ז"ל פירש סמוך לפסוק הבא אחריו למען ימצאו צרות עד שיאמר כל אחד מהם אוי לי על שברי כי ישראל נוקין והצרתי מלעיל שטעם ברי"ש וי"ת ואעיק להון בדיל דיקבלון חוביהון : (יט) אוי לי על שברי. אמר הנביא לפי שדבר בפורענות יושבי הארץ ר"ל שאר האומות העתידה לבוא אמר כנגדן ובין כן אוי לי על שברי כי ישראל נוקים תחלה : נחלה מכתי. האי"ת בשו"א לבדו נחלה פירוש נכאבת כלומר מכה קשה היא והבנתי שזה חלי שאוכל לסבול אותו ולא אוכל כי אבני בדד, אבלי כמשל ירושלים לאהל וערי יהודה כמיתרים לאוהל:

(כ) בני יצאוני · כי העם כבנים לנביא שמיסר אותם כאב המיסר את בנו אם ישמעו אליו : יצאני . יצאו ממני כלומר שגלו עם יהויכין וכן הזקתני ואוכל הזקת ממני : אין נוטה עוד אהלי . אם אומר עוד ויהיה מלך שיטה האהל בשדד ראיתי כי אינינו ואין מקים יריעת האהל שנפלו כי האהל עמוד מיריעות : (כא) כי נבערו הרועים . לפיכך אין נוטה עוד האהל והרועים הם יהויכין וצדקיהו שהיו מלכים והמלך יקרא רועה וכן תרגם יונתן ארי אטפשו מלכיא : לא השכילו . לא הצליחו כמו ויהי דוד לכל דרכיו משכיל והמזמן לו ויהויכין וצדקיהו בעבור שלא דרשו את ה' כמו יאשיהו על כן לא הצליחו במלכות כמו שהצליח הוא כמו שכתוב עליהם ועל מרעיתם נפוצה כלומר שהיו רועים והם ישראל נאונו בגלות : (כב) קול שמועה . הקול שאנחנו שומעים ורעש גדול בשמועה מבהילות כמו הרעש בא מארץ צפון כלומר ששמענו שנסע נבוכדנצר ממקומו זה היה הקול אבל לא היו אומרים לאיזה מקום יבא ואמר הנביא שראה בנבואה כי יבא לשום את ערי יהודה שממה : (כג) ידעתי ה'. פירושו כמו שפי' אדוני אבי ז"ל כי על נבוכדנצר נאמר שהיה דעתו על בני עמון כמו שאמר כי עמד מלך בבל על אם הדרך כי הוא היה דעתו על בני עמון בנסעו ממקומו וכאשר היה על אם הדרך והיה לשני דרכים האחת לבני עמון והאחת לירושלים עמד בדעתו כאילו חוזר בו מדעתו שהיה בתחילה והאל החליף רוחו ושנה את קסמיו לבא אל ירושלים בעבור צדקיהו שעבר על שבועתו ותלא את שמם ואמר הנביא ידעתי ה' לא לאדם נקמן הלמ"ד נידיעה לאדם הידוע והוא נבוכדנצר : לא לאדם דרכו . כלומר אינו ברשותו כי אתה תשנה רצונו : לא לאיש הולך . וכן לא לאיש הולך בעולם שהולך בדרך אין לו דרכו להכין צעדו כי לא ידע מה יבואהו ואין הסכנה בידו כמו שאמר דוד מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ : (כד) יסרני ה' אך במשפט. פירושו כמו שפירש רבי יונה כי הנביא מדבר בלשון ישראל בלשון יחיד דרך כלל ואמר בראותו נבוכדנצר בא לארץ יהודה לשום הכל שממה אמר ידעתי כי זה מוסר שאתה מיסר אותנו טוב שתיסרנו אך במשפט כפי שנוכל לסבול אל באפך פן תמעיטנו כי אם תיסרני באפך תמעיטני מהיות גוי וכן ת"י איתי עליהון ייסורין וגו' כבעמוד וכן ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך : (כה) שפוך חמתך. אם יש לך אף וחמה שפוך אותם אל הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחות הממלכות אשר בשמך לא קראו כי ישראל אף על פי שחטאו לפניך לא יצאו מתחת רשותך מכל וכל ולא נתערבו עם עם אחר אלא הם נבדלים מה העכו"ם ומחזיקים ברוב המצות וקוראים בשמך ומתפללין לפניך ואף על פי שאין לבם נכון ישובו עוד בתשובה כי לא אבד התקוה מהם ועוד היום יש בהם חסידים : משפחות. כמו גוים כי האומה תקרא משפחת כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה : כי אכלו. ואע"פ שהם שבט אפך על ישראל אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה ורצוין הם ליענש ועליהם שפוך חמתך : ואת נוהו השמו. כתרגומו וית מדוריהון אצדיאו ויתכן לפרש כי על בית המקדש אמר ודבר על העתיד : (א) הדבר. לאמור שיאמרו אותו לאיש יהודה ומהו הדבר שיאמרו שמעו את דברי הברית הזאת ודברי הברית הם כתובים בתורת משה ברכות וקללות אם תשמעו אם לא תשמעו וכתב בסוף אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב ובחורב אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ואמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה ודברי הברית הם שישמעו לקול ה' ויעשו מצותיו והוא יהיו להם לאלהים והם יהיו לו לעם ובאמרו הזאת כמו שכתוב בתורה : (ג) ודברתם. אתה ונביאי

לְמַעַן יִמְצָאוּ׃ יט אוֹי לִי עַל־שִׁבְרִי נַחְלָה מַכָּתִי וַאֲנִי אָמַרְתִּי אַךְ זֶה חֳלִי וְאֶשָּׂאֶנּוּ׃ כ אׇהֳלִי שֻׁדָּד וְכׇל־מֵיתָרַי נִתָּקוּ בָּנַי יְצָאֻנִי וְאֵינָם אֵין־נֹטֶה עוֹד אׇהֳלִי וּמֵקִים יְרִיעוֹתָי׃ כא כִּי נִבְעֲרוּ הָרֹעִים וְאֶת־יְהֹוָה לֹא דָרָשׁוּ עַל־כֵּן לֹא הִשְׂכִּילוּ וְכׇל־מַרְעִיתָם נְפוֹצָה׃ כב קוֹל שְׁמוּעָה הִנֵּה בָאָה וְרַעַשׁ גָּדוֹל מֵאֶרֶץ צָפוֹן לָשׂוּם אֶת־עָרֵי יְהוּדָה שְׁמָמָה מְעוֹן תַּנִּים׃ כג יָדַעְתִּי יְהֹוָה כִּי לֹא לָאָדָם דַּרְכּוֹ לֹא־לְאִישׁ הֹלֵךְ וְהָכִין אֶת־צַעֲדוֹ׃ כד יַסְּרֵנִי יְהֹוָה אַךְ בְּמִשְׁפָּט אַל־בְּאַפְּךָ פֶּן־תַּמְעִטֵנִי׃ כה שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ עַל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל מִשְׁפָּחוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ כִּי־אָכְלוּ אֶת־יַעֲקֹב וַאֲכָלֻהוּ וַיְכַלֻּהוּ וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃

יא א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהֹוָה לֵאמֹר׃ ב שִׁמְעוּ אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וְדִבַּרְתֶּם

דִיקַבְּלוּן פּוּרְעָנוּת חוֹבֵיהוֹן׃ יט וַי לִי עַל תְּבָרִי מְמַרְעָא מַחְתִי וַאֲנָא אֲמָרִית בְּרַם דֵין מַרְעִי וַאֲסוֹבְרִינֵיהּ׃ כ אַרְעִי חֲרוּבַת וְכׇל קִרְוַי אִתְבְּזִיזָא עַמִּי גְלוֹ וְלֵיתִינוּן לֵית דִמְתַח עוֹד מַשְׁכְּנִי וּמְקִים יְרִיעָתִי׃ כא אֲרֵי אִטַּפְּשׁוּ מַלְכַיָּא וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ עַל כֵּן לָא יַצְלְחוּן וְכׇל עַמְהוֹן יִתְבַּדְרוּן׃ כב קָל בְּסוֹרְתָא הָא אַתְיָא וּתְבָרָא רַבָּא מֵאַרַע צִפּוּנָא לְשַׁוָּאָה יַת קִרְוַיָּא דְבֵית יְהוּדָה לְצָדוּ מְדוֹר יְרוֹדִין׃ כג יְדַעְנָא יְיָ אֲרֵי לָא לֶאֱנָשָׁא אוֹרְחֵיהּ וְלָא לִגְבַר דְאָזִיל וּמַתְקִין יַת פְּסִיעָתֵיהּ׃ כד אַיְתִי עֲלֵיהוֹן יְסוּרִין יְיָ בְּרַם בְּדִין חֲשׁוֹךְ לָא יִתְקַף רוּגְזָךְ בְּהוֹן דִלְמָא יִזְעֲרוּן׃ כה שְׁפוֹךְ חֵימְתָךְ עַל עַמְמַיָּא דְלָא אֲלִיפוּ לְמִידַע דַחְלְתָךְ וְעַל זַרְעִיתָא דְבִשְׁמָךְ לָא תְבָעוּ דִי בְּפוּלְחַן שְׁמָךְ לָא תְבָעוּ אֲרֵי שְׁלִיטוּ בִּדְבֵית יַעֲקֹב וּבָזוּ נִכְסֵהוֹן וְשֵׁיצִיאוּנוּן וְיָת מְדוֹרְהוֹן אַצְדִיאוּ׃ א פִּתְגַם נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה מִן קֳדָם יְיָ לְמֵימַר׃ ב קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין וּתְמַלְלוּן

(יט) נחלה. לי חלי : ואשאנו . ת"י ואסוברינה אספורילוירי בלעז : (כ) יצאוני . יצאו ממני ירושלים אומרת כן : (כא) לא השכילו . לא הצליחו במלכותם כמו בכל אשר יפנה ישכיל (משלי יז) : מרעיתם . לאן מרעיתם : (כג) לא לאדם דרכו . כי יצר הרע שבראת בו מסיתו מן הדרך , ד"א ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו אין ביד כל אדם כח להצליח דרכו ואם לא על פיך אין כח ביד אויב להחריב ביתך : (כד) אך במשפט . ביסורין : במשפט · יושטיציא"ה בלעז : אך במשפט ת"י ברם בדין חשוך : אל באפך . פן תהא כלייה : (כה) אכלו . דיוורידנו"ש בלעז וכן

באה י"א בטעם מלרע וסי' בוברי. ט' י"ד: לאדם ה' קמצין וסי' בל' ארמי לבא דידע עקא בפומיה אמרי ופי' מי שם פה לאדם או מי ישים. ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו. והצרתי לאדם. כמים הפנים לפנים כן לב. ויאמר לאדם הן יראת ה' וכל קהלת דכוו' בס"א וסי' לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת: ואכלהו ג' חסר וסי' ואכלהו במקום קדוש. ואכלהו איביכם , כי אכלו את יעקב דירמית:

מצודת ציון

(יט) נחלה . מלשון חולי : ואשאנו . מל' משא וסבל : (כ) שודד . ענין עושק : מיתרי . חבלי האהל וכן יתרים לחים (שופטים יז) : נתקו . נעתקו ממקומם : ומקים . מלשון הקמה : יריעותי . ענין וילון : (כא) נבערו . מלשון בער ושוטה : השכילו . ענין הצלחה וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א יח) : מרעיתם . מל' מרעה ור"ל צאן מרעיתם : נפוצה . ענין פזור . (כב) ורעש . ענין תנועה והנדה : מעון . מדור : תנים . מין נחש : (כג) צעדו . ענין פסיעות והלוך כמו ויהי כי צעדו : (ש"ב ו) : (כד) במשפט . ר"ל במשפט הראוי לגלות אוזן למוסר וכן ויסרתיך למשפט (לקמן ל) : (כה) אכלו . ואכלוהו . ענין אבדון : ויכלהו . מל' כליון : נוהו . ענין מדור כמו יזורה על נוהו (איוב יח) : השמו . מלשון שממון : (ב) שמעו . ענין הבנה : איש יהודה . אנשי יהודה וכן איש ישראל ראו (ש"א יג) : ועל יושבי ירושלים . ואל

מצודת דוד

תשארו בה כי בפעם הזאת אשליך להלאה מן העיר את יושביה כאדם המשליך אבן בקלע וכאומר אל תחשבו שתתחזקו פתח במשגב העיר כמו מאז כשבא עליכם סנחריב כי בפעם הזאת לא תתחזקו עוד : והצרותי להם . אביא עליהם צרות למען ימצאו הגמול הראוי : (יט) אוי לי וכו' . זהו מאמר הנביא המתאונן על צרות ישראל: נחלה מכתי . המכה הבאה אלי יש בה חולי רב : ואני אמרתי . מתחילה חשבתי שאף זה חלי בעלמא ואוכל לשאתו ולסובלו וכאומר אבל לא כן הוא וקצר בדבר המובן : (כ) וכל מיתרי נתקו , כל חבלי האוהל נעתקו ממקומם והוא משל על חורבן ירושלים ובה"מ : בני יצאוני . בני יצאו ממני ואין להם ואין א"כ מי עוד לנטות אהלי ומקים יריעות האוהל : (כא) כי נבערו הרועים . שרי העם נשתטו : לא השכילו . לא הצליחו על כי המצליח נראה שמושם דבריו בהשכל : וכל מרעיתם . כל צאן מרעיתם נפוצו הנה והנה ר"ל בני העם הלכו בגולה ואמר דבריו כאלו כבר נעשה כי כן ראה במראה הנבואה : (כב) מארץ צפון . הוא בבל : מעון תנים . להיות מדור לתנים השוכנים במקום שממון : (כג) ידעתי ה' . זה מאמר בני יהודה שיאמרו אתה ה' הן ידעתי כי לא היה לאדם מכל בני יהודה את הדרך הראוי לו להלוך בו : לא לאיש. לא ימצא ביניהם איש שהיה הולך ומכין את צעדו ללכת בדרך הישר אבל הלכו כפי המזדמן והמקרי : (כד) יסרני ה' . אבל עכ"ז יסרני ה' אך במשפט ר"ל שיהיו הייסורין בדרך משפט ייסורין לבד הבאים לגלות אוזן למוסר אבל אל תייסרני באפך כדרך המתנקם פן אהיה מתמעט והולך עד לא ישאר ממני מאומה : (כה) שפוך . על הכשדים חמתך לעשות בהם נקם : אשר לא ידעוך . שלא היו רוצים לדעת אותך ולקרות בשמך : כי אכלו את יעקב ואכלוהו. ר"ל פעם אחר פעם : ויכלוהו ואת נוהו השמו . גם כלו אותו גם השמו את נוהו זה בה"מ : יא (ב) שמעו . אתה ושאר הנביאים שמעו ר"ל תנו לב להבין את דברי הברית הזאת כלומר הברית הידוע המוזכר בתורה וסם הברכות והקללות שבערבות מואב אשר כרת עליהם ברית כמ"ש שם אלה דברי הברית וגו' (דברים כח) : ודברתם

אֶל־אִישׁ יְהוּדָה וְעַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃
ג וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא
יִשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת׃
ד אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם
הוֹצִיאִי־אוֹתָם מֵאֶרֶץ־מִצְרַיִם מִכּוּר
הַבַּרְזֶל לֵאמֹר שִׁמְעוּ בְקוֹלִי וַעֲשִׂיתֶם
אוֹתָם כְּכֹל אֲשֶׁר־אֲצַוֶּה אֶתְכֶם
וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם
לֵאלֹהִים׃ ה לְמַעַן הָקִים אֶת־
הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבוֹתֵיכֶם
לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ
כַּיּוֹם הַזֶּה וָאַעַן וָאֹמַר אָמֵן ׀ יְהוָה׃
ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קְרָא אֶת־כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּעָרֵי יְהוּדָה
וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר שִׁמְעוּ אֶת־
דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם׃
ז כִּי הָעֵד הַעִדֹתִי בַּאֲבוֹתֵיכֶם בְּיוֹם
הַעֲלוֹתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־
הַיּוֹם הַזֶּה הַשְׁכֵּם וְהָעֵד לֵאמֹר
שִׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃ ח וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־
הִטּוּ אֶת־אָזְנָם וַיֵּלְכוּ אִישׁ בִּשְׁרִירוּת
לִבָּם הָרָע וָאָבִיא עֲלֵיהֶם אֶת־כָּל־
דִּבְרֵי הַבְּרִית־הַזֹּאת אֲשֶׁר־צִוִּיתִי
לַעֲשׂוֹת וְלֹא עָשׂוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי נִמְצָא־קֶשֶׁר בְּאִישׁ יְהוּדָה
וּבְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם׃ י שָׁבוּ עַל־עֲוֺנֹת
אֲבוֹתָם הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר מֵאֲנוּ
לִשְׁמוֹעַ אֶת־דְּבָרַי וְהֵמָּה הָלְכוּ אַחֲרֵי
אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם הֵפֵרוּ בֵית־
יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֶת־בְּרִיתִי
אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־אֲבוֹתָם׃ יא לָכֵן
כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי מֵבִיא אֲלֵיהֶם
רָעָה אֲשֶׁר לֹא־יוּכְלוּ לָצֵאת מִמֶּנָּה
וְזָעֲקוּ אֵלַי וְלֹא אֶשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃

עִם אֱנָשׁ יְהוּדָה וְעַל יָתְבֵי
יְרוּשְׁלֵם׃ ג וְתֵימַר לְהוֹן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
לִיט גַּבְרָא דְּלָא יְקַבֵּיל יָת
פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדֵין׃ ד דְּפַקֵּדִית
יָת אֲבָהַתְכוֹן בְּיוֹמָא דְּאַפֵּקִית
יָתְהוֹן מֵאַרְעָא מִצְרַיִם
מִכּוּרָא דְּבַרְזְלָא לְמֵימַר קַבִּילוּ
לְמֵימְרִי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן כְּכֹל
דַּאֲפַקֵּיד יָתְכוֹן וּתְהוֹן קֳדָמַי
לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ׃
ה בְּדִיל לְקַיָּמָא יָת קְיָמָא
דְּקַיֵּימִית לַאֲבָהַתְכוֹן לְמִתַּן
לְהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ
כְּיוֹמָא הָדֵין וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרִית
אָמֵן יְיָ׃ ו וַאֲמַר יְיָ לִי אִתְנַבֵּי
יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין בְּקִרְוַיָּא
דְּבֵית יְהוּדָה וּבְשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם
לְמֵימַר קַבִּילוּ יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא
הָדֵין וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן׃ ז אֲרֵי
אַסְהָדָא אַסְהֵדִית בַּאֲבָהַתְכוֹן
בְּיוֹמָא דְּאַסֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וְעַד יוֹמָא הָדֵין
מַקְדִּים וּמַסְהֵיד לְמֵימַר קַבִּילוּ
לְמֵימְרִי׃ ח וְלָא קַבִּילוּ וְלָא
אַרְכִינוּ יָת אוּדְנֵיהוֹן וַאֲזָלוּ
גְּבַר בְּהִרְהוּר לִבְּהוֹן בִּישָׁא
וְאַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן פּוּרְעָנוּתָא
עַל דְּלָא קַבִּילוּ פִּתְגָמֵי קְיָמָא
הָדֵין דְּפַקֵּדִית לְמֶעְבַּד וְלָא
עֲבָדוּ׃ ט וַאֲמַר יְיָ לִי אִשְׁתְּכַח
דְּמָרְדוּ בְּמֵימְרִי אֱנָשׁ יְהוּדָה
וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם׃ י תָּבוּ
לְחוֹבֵי אֲבָהַתְהוֹן קַדְמָאֵי
דְּסָרִיבוּ לְקַבָּלָא יָת פִּתְגָמַי
וְאִינוּן טְעוֹ בָּתַר פַּלְחֵי כוֹכְבַיָּא
לְמִפְלְחְהוֹן אַשְׁנִיאוּ בֵּית
יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה יָת קְיָמִי
דִּגְזָרִית יָת אֲבָהַתְכוֹן׃
יא בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא
מַיְתֵי עֲלֵיכוֹן בִּישְׁתָּא דְּלָא
יִכְלוּן לְאִשְׁתֵּזָבָא מִנַּהּ וִיצַלּוּן
קֳדָמַי וְלָא אֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃

רש״י

וכן ואכלוהו: (ה) אמן ה׳. שיהא ארור: (ו) העד העדותי. ל׳ התראה: (ח) ואביא עליהם את כל דברי הברית. האלות האמורות בברית על הדברים אשר צויתי לעשות ולא עשו:

ויאמר ד׳ בט״ס בסיפרא וסי׳ בכל ארמי עולמ׳ צדיקא קרא לשמואל וסי׳ נמסר בריש האי סיפרא: ט׳ פסוקים ולא ולא ולא וסי׳ נמסר לעיל בהאי סיפרא סי׳ ז׳: לשמוע ד׳ מ״ל וסי׳ בני נכר דשמואל. העם הזה הרע. שבו על עונות אבותם. לשמוע אל הרנה דד״ה: יוכלו י״א וכי׳ נמסר ביהושע סי׳ ז׳ ובריש האי סיפרא סוף סי׳ א׳:

תולדות אהרן. למען הקים. סוטה יח: לצאת ממנה. יבמות כג:

רד״ק

ונביאי שמות האחרים עמך. כי היה לפניו שנתנבא בימי יאשיהו ואולי היו אחרים אמר לו שיאמרו דברי הברית לאיש יהודה וליושבי ירושלם וזכר להם הברית לפי שהברית הוא דבר קיום אפי׳ בין אדם לחברו אם יעשו תנאים ביניהם יעשו ברית לקיים התנאים ביניהם כל שכן בין האל ובין בני האדם שראוי לקיים הברית: אל איש יהודה. כולל לכלם כאחד וכן הלשון לומר לשון יחיד על רבים דרך כלל כמו ויהי לי שור וחמור ואיש ישראל נגש ורבים כמוהם: ועל יושבי ירושלם. כמו ואל יושבי ירושלם וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ותתפלל על ה׳ כמו אל ה׳ והדומים להם וי״ת ודברתם ואמללון נראה שהיה קורא ודברתם בקמץ התי״ו ואנחנו מצאנו בכל הספרים המדויקים ודברתם בסגול התי״ו: (ג) ואמרת. עוד תאמר אליהם הדברים בקללה בארור כמו שנאמרו בתורה בסיני ובערבות מואב תדבר להם עוד לשון ארור אולי יפחדו וישובו: (ד) אשר. ביום הוציאי, אשר כיני בעת שהוצאתים מארץ מצרים כי לחמשים יום שיצאו ממצרים נעשה זה הברית: ביום. פי׳ במקום עת וזמן כמו והיה ביום ההוא טרם ישבי ותרה אפי בו ביום ההוא. מכור הברזל. שהיו הם במצרף הצרוף כמו שצורפין הכסף והזהב בכור: ועשיתם אותם. המצות וזהו שמעו בקולי המצות שיצום: (ה) למען. ואען ואמר אמן ה׳, אמת יהיה זה שיהיה ארור מי שלא ישמע אל דברי הברית וה׳ לשון קריאה ותפלה כלומר ה׳ כן יהיה: (ו) ויאמר, הוסיף עוד והזהירו לקרא אליהם את כל הדברים ופי׳ לו כי מה שאמר אל איש יהודה שלא ימתין להם עד שיבאו לירושלם אלא שילך הוא בערי יהודה ויקרא באזניהם כל הדברים ויאמר להם בלשון ארור ויתרה בהם אולי ישובו וכן מה שיאמר ליושבי ירושלם יאמר להם בחוצות בפרהסיא כנגד כל העם: (ז) כי העד. באבותיכם התרתי כשהעליתי אותם מארץ מצרים וכן בכל דור ודור עד היום הזה השכם והעד שלחתי להם הנביאים להתרות בכל בקר ובקר בכל יום ויום תמיד: (ח) ולא שמעו. את דברי הברית, הקללות שהן תנאי הברית אם לא ישמעו זהו שאמר אשר צויתי לעשות ולא עשו צויתי להם לקיום דברי ולא קיימו ובכלל קיום הברית עשה ולא תעשה וקיום הברית קורא מעשה (ט) ויאמר ה׳ אלי נמצא קשר. יראה מן הדומה כי נבואה זו נאמרה בימי יהויקים וזהו שאמר נמצא קשר כלומר מרדו כי אחר ששבו בימי יאשיהו: (י) שבו על עונות אבותם הראשונים. דור אמון ומנשה ואחז וכל הפסוקים עד מה לידידי מבוארים הם ופירוש והלכו ערי יהודה יושבי ערי יהודה וכן וכל הארץ באו מצרימה ופסוק ואתה אל תתפלל פירשנוהו למעלה ולמעלה אמר כי אינני שומע אותך והנה אמר כי אינני שומע בעת קראם אלי הוסיף לומר כי אפילו הם יקראו אלי לא אשמע אליהם אלא אנקם מהם כל כך הרבו לעשות הרע בעיני

מצודת ציון

ואל יושבי ירושלים: (ג) ארור. ענין קללה: (ד) מכור. הוא הכלי שצורפין בו הזהב כמו וכור לזהב (משלי יז): (ה) הקים. מל׳ קיום: זבת. ענין נטיפה כמו זב עמקך (ירמיה מט): (ו) ובחוצות. בשוקים. (ז) העד העדותי. ענין התראה כי ע״פ רוב מתרין כהדה לבל יכחש: השכם. מל׳ השכמה ור״ל בזריזות: (ח) בשרירות. בתאוות: (ט) קשר. ענינו אגודת מרד כמו ותקרא קשר קשר (מ״ב יא): באיש. כמו באנשי: (י) מאנו. מלשון מיאון: הפרו. בטלו

מצודת דוד

ודברתם. אתם הנביאים תדברו דברי הברית אל אנשי יהודה ואל יושבי ירושלים: (ג) אשר לא ישמע. אשר לא ירצה לשמוע: (ד) מכור הברזל. ר״ל נצרפתם שם בצרוף הצרות כמו שצורפין זהב בכור ברזל: לאמר שמעו וכו׳. ר״ל אשר תכלית הברית ההוא כולו לאמר שמעו בקולי ועשיתם את המצות ככל אשר וכו׳: (ה) למען הקים. ר״ל וזהו לתועלתם למען הקים וכו׳: זבת. מתוך רבוי חלב ודבש זב ויורד בארץ: כיום הזה. שהנכם כיום בארץ זבת חלב ודבש. ואען. אמר ירמיה עניתי ואמרתי אמן ה׳ כן יאומן הדבר שיהיה ארור האיש אשר לא ישמע וכו׳: (ו) את כל הדברים. אשר אני אומר אליך:

ועשיתם אותם. עשו המצות אשר בעבורם כרתי הברית: (ז) כי העד העדתי. מאז התרתי על זה באבותיכם ביום העלותים ממצרים ומשם והלאה עד היום הזה: השכם והעד. אני משכים ומתרה ע״י הנביאים לאמר שמעו בקולי: (ח) ולא שמעו. והם אינם שומעים: וילכו איש. כ״א הולך במה שלבם הרע מראה אותם ומתאוה לו: ואביא. ולכן אביא עליהם את כל דברי הברית הזאת והם הקללות הנזכרות בברית: אשר צויתי לעשות. יען אשר צויתי אותם לעשות מצותי והם לא עשו: (ט) נמצא קשר. נמצא אגודת מרד באנשי יהודה כו׳: (י) שבו. חזרו על עונות אבותם וכו׳ כי אחזו בדרך הזה: והמה. יחד הוסיפו במה ללכת אחרי אלהים אחרים: הפרו. א״כ כולם יחד הפרו את הברית כמות בית ישראל כן בית יהודה: (יא) אשר לא יוכלו בכח

בימיו יהכעיסני באה אוכל נאלם אות' מהפורענות : (יד) בעת רעתם. על רעתם וכן בעד הבלה יפלו והדומים לפם רבים : (טו) מה לידידי בביתי. אמר הנביא מה לידידי בביתי קרא כאל ידידי לפי שהוא היה מאוהבי האל אמר מה לו עוד בביתי ר"ל בבית המקדש כלומר להברות שכינתו שם : עשותה המזמתה הרבים. כעבות כנסת ישראל ההועבה את רבים כלומר עם אלהים אחרים כמו שאמר למעלה כי מספר עריך היו אלהיך יהודה וכיון שהיא הניחה אל אחד ועבדה מזמה את הרבים ועבדה אותם מה לו לידידי בביתי ואמר בביתי כמו שאמר לידידי כי ידיד הנביא הוא ולא ידידם וכן בית המקדש בית הנביא הוא ולא ביתם : ובשר קודש יעברו מעליך. חוזר לכנסת ישראל ואומר לה את מקרבת קרבנות לרבים בהם אלהים אחרים ובשר קודש בשר זובחה ה' שהוא קודש אותן קרבנות הקדש עוברים מעליך כלומר כאילו אינם מועלים עליך לעשותה. כי רעתיכי אז תעלוזי. ולא שים לך בושת ורוע לב מזה כי בעת שתעשי הרעות אז תעלוזי ותשמחי וי"מ ובשר קדש כמו ואנשי קדש וכמו יבא כל בשר להשתחות שהירושלים בני אדם כלומר החסידים אנשי קדש עברו מעליך לפיכך את עושה הרעות : המזמתה. הכשל לחזק הענין וכן ישועתה עזרתה : רעתיכי. היו"ד נוספת כיו"ד נעוריכי תהלואיכי וי"ת הפסוק כן מה לעמא דהוה חביב וגו' כבעמוד. ובמדרש בשעה שחרב בית המקדש מצאו הקב"ה לאברהם עומד בבית המקדש ואמר לו מה לידידי בביתי אמר לו על עסקי בני באתי אמר לו בניך חטאו וגלו אמר לו שמא בשוגג חטאו אמר לו עשותה המזמת' אמר לו שמא מעוטם חטאו אמר לו הרבים אמר לו היה לך לזכור בשר המילה אמר לו ובשר קדש יעבור מעליך אמר לו שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשובה אמר לו כי רעתיכי אז תעלוזי אמר לו שמא חס ושלום אין להם תקנה אמר לו זית רענן וגו': (טז) זית רענן. המשילה לזית לפי שהוא רענן כל זמן וכל ימות השנה עליו לחים : יפה פרי תאר. פירוש יפה פרי ויפה תואר ויפה שהכל עומד במקום שנים ר"ל שפריו יפה ותארו יפה אמר לכנסת ישראל מתחלה קרא ה' שמך זית רענן כשהיית עושה רצונו היית כמו זית רענן לא יבול עלהו ר"ל שההצלחה היתה תמידה עמך ואת היית עושה מעשים טובים ויפים דומים לפרי זית אשר בדשנו ובוא שמנו יכבדו אלהים ואנשים : לקול המולה גדולה. ועתה גרמו עליך עונך להביא גוים רבים ישמעו קול המולתם שהיא גדולה ועל ידם הצית אש עליה כאילו אמר עליך כי כל דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח כמו שמעו עמים כולם כי יבשו מאגים אבל תמדתם וה' הודיעני אז הראיתני והדומים להם רבים : ורעו דליותיו. ואתם הגוים ישברו דליות הזית בהיות נמפלת בו ואדוני אבי ז"ל פירש עליה כמו עלה זית ר"ל הצית אש בעליה פי' בעלי הזית שהיו רעננים ולהוש עתה יצית אש בהם וכנה הזית בלשון נקבה ואף על פי שהוא לשון זכר כמו שאמר רענן דליותיו והנה מצאנו גפן בלשון זכר גפן בוקק ומצאנוהו בלשון נקבה לגפן אדרת כן יהיה זית כמוהו ועוד לפי שהמשיל בו כנסת ישראל שהוא בלשון נקבה

יב וְהָלְכוּ עָרֵי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם וְזָעֲקוּ אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הֵם מְקַטְּרִים לָהֶם וְהוֹשֵׁעַ לֹא־יוֹשִׁיעוּ לָהֶם בְּעֵת רָעָתָם׃ יג כִּי מִסְפַּר עָרֶיךָ הָיוּ אֱלֹהֶיךָ יְהוּדָה וּמִסְפַּר חֻצוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם שַׂמְתֶּם מִזְבְּחוֹת לַבֹּשֶׁת מִזְבְּחוֹת לְקַטֵּר לַבָּעַל׃ יד וְאַתָּה אַל־תִּתְפַּלֵּל בְּעַד־הָעָם הַזֶּה וְאַל־תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה כִּי ׀ אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ בְּעֵת קָרְאָם אֵלַי בְּעַד רָעָתָם׃ טו מֶה לִידִידִי בְּבֵיתִי עֲשׂוֹתָהּ הַמְזִמָּתָה הָרַבִּים וּבְשַׂר־קֹדֶשׁ יַעַבְרוּ מֵעָלָיִךְ כִּי רָעָתֵכִי אָז תַּעֲלֹזִי׃ טז זַיִת רַעֲנָן יְפֵה פְרִי־תֹאַר קָרָא יְהוָה שְׁמֵךְ לְקוֹל ׀ הֲמוּלָּה גְדֹלָה הִצִּית אֵשׁ עָלֶיהָ וְרָעוּ דָּלִיּוֹתָיו׃ יז וַיהוָה צְבָאוֹת הַנּוֹטֵעַ אוֹתָךְ דִּבֶּר עָלַיִךְ רָעָה בִּגְלַל רָעַת בֵּית־יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה אֲשֶׁר עָשׂוּ לָהֶם לְהַכְעִסֵנִי לְקַטֵּר לַבָּעַל׃ יח וַיהוָה הוֹדִיעַנִי וָאֵדָעָה אָז הִרְאִיתַנִי מַעַלְלֵיהֶם׃

ג' חד חסר
ד'
ס' ד' וא'
ב' וינזרו
ל'
כ"ד. ג'
ל'
ד'. ל'
ב' הד מ"ל ה' הסר וכל אורייתא דכו' כמ"ד
ל' ומ"ל
ל'
ל'. ב' לרות

יב וִיהָכוּן אֱנָשׁ קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וְיִבְעוּן מִן טַעֲוָתָא דְאִינוּן מַסְקִין בּוּסְמִין לְהֶן הָאִם יִכְלָן לְמִפְרְקְהוֹן בְּעִידַן בִּישְׁתְהוֹן׃ יג אֲרֵי מִנְיַן קִרְוֵיכוֹן הֲוָאָה דַחֲלַתְכוֹן דְבֵית יְהוּדָה וּמִנְיַן שׁוּקֵי יְרוּשְׁלֶם שַׁוִיתוּן אֱגוֹרִין לְבַהֲתָא וֶאֱגוֹרִין לְאַסָקָא בוּסְמִין לְבַעֲלָא׃ יד וְאַתְּ לָא תְצַלֵי עַל עַמָא הָדֵין וְלָא תִתְחַנַן עֲלֵיהוֹן בְּבָעוּ וּבִצְלוֹ אֲרֵי לָא רָעֲוָא קֳדָמַי בְּעִידַן דְאַתְּ מְצַלֵי עֲלֵיהוֹן קֳדָמַי בְּעִידַן בִּישְׁתְהוֹן׃ טו מָה לְעַמָא דַהֲוָה חֲבִיב קֳדָמַי שְׁבָקוּ פּוּלְחַן בֵּית מַקְדְשִׁי עֲבָדוּ עֵצָה לְחֶטְאִין סַגִיאִין מְעָרְבִין בְּשַׂר שִׁקוּצִין עִם בְּשַׂר קוּדְשָׁא יִגְלוֹן מְנִיךְ זְמַן קֳדָם בִּשְׁתִיךְ בְּכֵן הֲוֵיתָא תַקִיפָא׃ טז הָא כְּאִילַן זֵיתָא דְשַׁפִּיר בְּרִיוֵיהּ וְיָאֵי בְּחֶזְוֵיהּ וְסוֹכֵיהּ מְמַלַן בְּאִילָנַיָא כֵּן רַבֵּי יְיָ שְׁמִיךְ בְּעַמְמַיָא וְכַד עֲבַרְתְּ עַל אוֹרַיְתָא מַשְׁרְיַת עַמְמִין דְתַקִיפִין כְּאֶשָׁתָא יֵיתוּן עֲלָךְ וְיִתְחַבְּרוּן לְהוֹן סוּמְכָן׃ יז וַיְיָ צְבָאוֹת דְקַיֵם יָתִיךְ גְזַר לְאַיְתָאָה עֲלָךְ בִּישָׁא בְּדִיל חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה דַעֲבַדוּ לְהוֹן לְאַרְגָזָא קֳדָמַי לְאַסָקָא בוּסְמִין לְבַעֲלָא׃ יח וַיְיָ אַלְפַנִי וַאֲלֵיפִית בְּכֵן אַחֲזֵיתַנִי

(יב) ערי יהודה. מעלי יהודה: (יד) רנה ותפלה. בכעו ובגלו: (טו) מה לידידי בביתי. מה לעם סגולתי לבא עוד בביתי : עשותה המזמתה. לעשות היא מזימת עצת חטאים אלה : הרבים. שבהם: ובשר קודש יעברו מעליך. אף המילה בטלו מבשרם שעל ידה היו מקודשים לי : כי רעתכי אז תעלוזי. כשאתה עוברים עביר' אתם שמחים : (טז) לקול המולה. ל' המון עם רב שיבוא עליהם : ורעו דליותיו. ורצצו את ענפיו : (יח) וה' הודיעני. כך אמר הנביא הקדוש ברוך הוא הודיעני את פורענותם : ואני

והושע ג' וסי' מבא בדמים והושע ידך לך. ברוך מעמך וברוכה. והושע לא יושיעו בעת רעתם: ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסי' מי מנה עפר יעקב. כי מספר עריך היו אלהיך יהודה. כל ימי רשע הוא מתחולל. כי מה חפצו בביתו אחריו. ידעתי כי אז תולד. קדמא קמץ: מעליך ד' בקריאה וסי' הסירי את יינך מעליך. ובשר קדש יעברו מעליך. ואשמיד דמך. אשבור מוטהו מעליך :

תולדות אהרן ומס לידידי. מנחות נג : זית רענן. ברכות נז מנחות נג : לקול המולה. (תענית כח) :

שהמשיל בו כנסת ישראל שהוא בלשון נקבה" זכר הזית שהוא משל לה גם כן בל' נקבה כאילו זכר הכנסה ואחר כן בב דבר בלשון זכר בלשון עצמו ואמר דליותיו. המולה כתיב בוי"ו עם הדגש וכמאנו משמיע נמלאו בחותיות; אהו"י עם הדגש זכרנוס בספר בכלל מחלק הדקדוק ממנו ופי' המולה כמו מלה כמו אין מלה בלשוני וכן קול המולה כקול מחנה ופי' כלות הבעיר כמו ויצת אש בציון והדומים לו ורעו פי' נשברו כמו ירעוך קדקד ורעו את ארץ אשור בפתחיה : דליותיו. פי' ענפיו וקראו בזה הלשון ר"ל בלשון ארוממך ה' כי דליתני ספירתם רוממתני וזכר הענפים בזה הלשון ר"ל כאשר הענפים כרמים ישברו והוא משל על ירושלים ובית המקדש ויונתן תרגם הפסוק כן הא כאילן זיתא וגו' כבעמוד: (יז) וה' צבאות הנוטע אותך. לפי שהמשילה לזית אמר עניו לשון נטיעה כלומר שהשכינך בארץ טובה כמו שעשה לך טובה בעשותך טובה כן דבר עתה עליך על ידי הכשדים שעתיד לבא אליך בגלל רעת בית ישראל ובית יהודה על בית ישראל דבר רעה ובאה להם וכליך גם כן דבר רעה ותבא לך : (יח) וה' הודיעני. פי' אאז"ל הודיעני שהיו חושבים להכשילני סם המות כמו שאמר בפסוק שאחר זה אמר הודיעני גם ואדעה אז ידעת כי לא הייתי יודע כי לא היה עולה על לבי כי אני לא הרעותי להם אם אני מוכיח אותם לטובתם אני עושה : אז הראיתני מעלליהם. כי בזה הראיתני מעלליהם הרעים אם לי היו חושים לטובה

מצודת ציון

בעדם : (יד) בעד. בעבור : תפלה. הוא ענין תפלה : (טו) לידידי. אהובי : המזמתה. ענין מעשה רע כמו זמה היא (ויקרא יח) : רעתכי. מלשון רעה: תעלוזי. ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (תהלים קמט) : (טז) רענן. רטיב ומגודלה כמו דשנים ורעננים יהיו (שם צב): תואר. מסודר: המולה. ענין המייה והמון וכן קול המולה (יחזקאל א): הצית. מל' הצתה והבערה : ורעו. ענין שבירה כמו ירעוך קדקד (לעיל ב) : דליותיו. ענפים גדולים כמו לשנות דליותיו אליו (יחזקאל יז) : (יז) בגלל. בעבור כמו בגלל הדבר הזה (דברים)

מצודת דוד

בכח הזרוע : וזעקו אלי. להושיע למו : (יב) ערי יהודה. אנשי ערי יהודה : והושע. אבל לא יוכלו להושיע להם בעת בוא עליהם הרעה : (יג) מספר. כחשבון מספר הערים כן מספר אליליהם : ומספר. כמספר שוקי ירושלים כמספר הזה עשיתם מזבחות לבושת היא עכו"ם אשר היא לבושת לעובדיה על כן זועקים אליה ואינם נענים : (יד) ואתה. לירמיה אמר שאל יתפלל בעדם: כי אינני וכו'. ר"ל אף אם הם עצמם היו קוראים ומתפללים אלי בעבור הרעה הבאה לשבירה עליהם ומבלי התובה וחרטה על העונות אינני שומע להם וכש"כ שהם אינם מתפללים לפני ואיך א"כ אשמע לך מה שאתה מתפלל עליהם : (טו) מה לידידי בביתי. ישראל שהיו מקדם עם סגולתי מה להם לבוא בבה"מ לעשות שמה המזימות הרבים מאד : ובשר קדש. ר"ל הקרבנות שאתה מקריב שמה יעברו ממך אינני חפץ בהם : כי רעתכי. בעת תעשי הרעות אז תשמחי ולא תדאג עליהם ומה לי א"כ בהקרבנות ולמה תבואו בבה"מ : (טז) זית רענן. אל מול המקדש אמר הנה מאז קרא ה' שמך זית רענן שהוא אילן מפואר : יפה. בך נמצא היופי של פרי בעל תואר מהודר : לקול המולה. אבל עתה לעת בוא קול המייה גדולה של חיל הכשדים הבאים למלחמה אז המקום ב"ה בעצמו יהיה המצית והמבעיר אש עליה וישברו ענפיו ולפי שהמשילו לזית אמר בלשון הנופל באילן : (יז) הנוטע אותך. הבונה הבית והשכין בה שכינתו הוא גזר הרעה ולא באה בכח הזרוע של הכשדים (ועל כי המשילו לזית אמר לשון נטיעה הנופל באילן) : רעת. היא הבעל : עשו להם. עשו לעצמם למען הכעיסני לקטר לבעל : (יח) וה' הודיעני. ה' הודיע לי הרעה הבאה ולכן ידעתיה : אז. כשהודיע לי הרעה אז גלה לי מעביהם אשר לא

לעשות כן קל וחומר לאחרים ואמר הודיעני ואמר הראיתני שלא לנכח ולנכח כאחד וכמוהו רבים במקרא כמו שכתבנו למעלה : (יט) ואני ככבש אלוף . כמו ואלוף חסר וי"ו השמור וכן בשם יראה ראובן שמעון והדומים להם ואלוף הוא שור כמו אלופינו מסובלים וכן במשקל אהר שגר אלפיך וי"ת כאימר בחיר פי' אלוף תאר לכבש שהיה נבחר כמו אלוף תימן אמר הנביא אני הייתי עמהם קודם שהודיעני האל זה כמו הכבש או השור שיובילו אותו לבית המטבחיים לטבח אותו והוא כשמוליכין אותו אינו יודע כי לשוחטו מוליכין אותו כן אני היו מוליכין אותי קרובי ומיודעי לאכול עמהם לא הייתי יודע כי להמיתני מוליכין אותי והנה אם לא הודיעני האל היו ממיתים אותי ומה היו חושבים עלי ואומרים נשחיתה עץ בלחמו ופי' בתרגום נרמי סמא דמותא במיכליה ואמר נשחיתה במקום נשימה כי התשומה הזאת היתה השחתה . ועץ פירוש עץ מות כלומר עץ שהוא סם המות וכן ויורהו ה' עץ אמרו שהוא עץ מר והיה נס בתוך גם : בלחמו . במאכלו כי לחם כלל לכל מאכל : מארץ חיים . מן העולם הזה וי"ת מארעא דישראל : לא יזכר עוד , פירש בחיים וכפל הענין במלות שונות : (כ) וה' צבאות שופט צדק : בוחן כליות ולב . כי אתה בוחן לבם וכליותם והודעתני מחשבותם כדי שאשמר מהם : אראה נקמתך . כלומר שלא אמות עד שאראה שתקח נקמה מהם : כי אליך גליתי את ריבי . אין לי אח וקרוב לגלו' את ריבי כי הם השבו להמיתני. אליך גליתי את ריבי ואתה תקח משפטי מהם ובאמרו גליתי דברה תורה כלשון בני אדם כי גלוי וידוע לפניו וכת"י גליתי אמרית : (כא) לכן ולא תמות בידינו . ואיך אמר ירמיהו וה' הודיעני והרי היו אומרים לו על פניו כי ימיתוהו אם יתנבא אלא שירמיהו לא היה חושש למה שהיו אומרים בפניו כי חשב כי זה דרך הפחד והגזום כי לא יתכן שימיתוהו בגלוי ולא היה מפחד מזה אך שימיתוהו בסתר על ידי סם זה היה יכול להיות כי היה דבר שלא היה נודע כי יש סם שמאכיל אותו שלא ימות מיד אלא עד שמנה או עשרה ימים ואם ימות על הדרך הזה לא היו אומרים כי על ידי סם המות מת : (כב) לכן כה אמר ה'. הבחורים ימותו בחרב . הבחורים שיבטחו בגבורתם ויצאו להלחם ימותו בחרב: בניהם ובנותיהם ימותו ברעב . בעיר וזכר הבנים ולא האבות כי האבות אם ישיגו דבר מאכל יאכלו הם כי חייהם קודמים לחיי בטנם ולא עוד אלא שיאכלו בשר בניהם ובנותיהם מפני הרעב : (כג) ושארית . אנשי ענתות ילקו יותר משאר ישראל לפי שהיה להם לאחזיק יד ירמיהו שהם קרוביו ובני עירו והם היו אומרים להמיתו אם ינבא בשם ה': שנת פקדתם . שנת החרבן שהיתה שנת תשע עשרה לנבוכדנצר שפקד האל עליהם את עונם והרבה הארץ וגלו הנשארים מן החרב ומן הרעב ואמר כי אנשי ענתות לא תהיה להם שארית ואף על פי שנגזרה עליהם גזרה שלא תהיה להם שארית בעת שחלה עליהם הגזרה ולכדו הכשדים את העיר עשו תשובה והיתה להם שארית והוא אמרו רז"ל וכן מצאנו בשוב גלות בבל אנשי ענתות מאה ועשרים ושמונה : (א) צדיק אתה ה' כי אריב אליך כלומר שאם אומר שאריב אליך . לא יתכן שאתה צדיק ואין לי לחלוק בזה : אך משפטים אדבר אותך . אך אדבר עמך כאדם הנשפט על חברו ונושא ונותן בטענות הנידונין כי אני נכון בזה : מדוע דרך רשעים צלחה . כי היו בישראל רשעים מצליחין וכה"י זכאי את ה' מלמידן וגו' כבעמוד : (ב) נטעתם . משל על הצלחתם שהיא קיימת והולכת וגדלה ובאמרו נטעתם הראה כי טובת הרשעים תבא להם מאת האל לא שהיא להם דרך מקרה וכן אמר בתורה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו כתרגומו : שרשו . מבנין פעל הכבד אמר על דרך המרובע וכן בל שורש בארץ גזעם : קרוב אתה בפיהם . אם יקראון בתפלה או יזכרון בשבועה לשקר הוא כי אתה רחוק מכליותיהם ואונס השבים כי כיון טובתם ושאתה המטיב והמריע וי"ת קריבין פתגמי אוריתך וגו' כבעמוד :

ואתם

יט וַאֲנִי כְּכֶבֶשׂ אַלּוּף יוּבַל לִטְבוֹחַ ג'. ד'
וְלֹא־יָדַעְתִּי כִּי־עָלַי | חָשְׁבוּ פ'
מַחֲשָׁבוֹת נַשְׁחִיתָה עֵץ בְּלַחְמוֹ ג'
וְנִכְרְתֶנּוּ מֵאֶרֶץ חַיִּים וּשְׁמוֹ לֹא־ ל'
יִזָּכֵר עוֹד׃ כ וַיהוָה צְבָאוֹת שֹׁפֵט
צֶדֶק בֹּחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב אֶרְאֶה נִקְמָתְךָ
מֵהֶם כִּי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת־רִיבִי׃
כא לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־אַנְשֵׁי ט"ז בטעם וכסיפרא. ד'
עֲנָתוֹת הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשְׁךָ לֵאמֹר
לֹא תִנָּבֵא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא תָמוּת כ'
בְּיָדֵנוּ׃ כב לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה ט"ו בטעם בסיפרא
צְבָאוֹת הִנְנִי פֹקֵד עֲלֵיהֶם הַבַּחוּרִים
יָמֻתוּ בַחֶרֶב בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יָמֻתוּ
בָּרָעָב׃ כג וּשְׁאֵרִית לֹא תִהְיֶה לָהֶם ג' ר"פ
כִּי־אָבִיא רָעָה אֶל־אַנְשֵׁי עֲנָתוֹת
שְׁנַת פְּקֻדָּתָם׃
יב א צַדִּיק אַתָּה יְהוָה כִּי אָרִיב
אֵלֶיךָ אַךְ מִשְׁפָּטִים אֲדַבֵּר אוֹתָךְ
מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֵחָה שָׁלוּ כָּל־ ג'. ו'
בֹּגְדֵי בָגֶד׃ ב נְטַעְתָּם גַּם־שֹׁרָשׁוּ כ'. ל'
יֵלְכוּ גַּם־עָשׂוּ פֶרִי קָרוֹב אַתָּה

עוֹבָדֵיהוֹן׃ יט וַאֲנָא כְּאִימַר בְּחִיר דִנְכִסְתָּא מִתּוּבַל וְלָא יָדְעִית אֲרֵי עֲלַי חֲשִׁיבוּ עֶשְׁתּוֹנִין בִּישִׁין אָמְרִין נִרְמֵי סַמָּא דְמוֹתָא בְּמֵיכְלֵיהּ וּנְשֵׁיצְנֵיהּ מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁמֵיהּ לָא יִדְכַּר עוֹד׃ כ וַיְיָ צְבָאוֹת דַּיָּן קְשׁוֹט גַּלְיָן קֳדָמוֹהִי כּוּלְיָן וְלִבָּא אֶחֱזֵי פּוּרְעָנוּת דִּינָךְ מִנְּהוֹן אֲרֵי קֳדָמָךְ אֲמָרִית יַת עֻלְבָּנִי׃ כא בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל אֱנָשֵׁי עֲנָתוֹת דְּבָעַן לְמִקְטְלָךְ דְּאָמְרִין לָא תִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַייָ וְלָא תְמוּת בִּידָנָא׃ כב בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת הָאֲנָא מַסְעַר עֲלֵיהוֹן עוּלֵימֵיהוֹן יִתְקַטְּלוּן בְּחַרְבָּא בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן יְמוּתוּן בְּכַפְנָא׃ כג וּשְׁאָרָא לָא יְהֵי לְהוֹן אֲרֵי אַיְתֵי בִּישְׁתָא עַל אֱנָשֵׁי עֲנָתוֹת שְׁנַת סוֹעֲרָן חוֹבֵיהוֹן׃ א זַכַּאי אַתְּ יְיָ מִלְּמִידַן לָקֳבֵל פִּתְגָמָךְ בְּרַם שְׁאֵילַת דִּינִין אֲנָא שָׁאֵיל מִן קֳדָמָךְ מָה דֵין אוֹרְחַת רַשִׁיעַיָּא מַצְלְחָא שְׁלַן שְׁלֵיוָא כָּל מְשַׁקְּרֵי שְׁקָר׃ ב קַיֵּימְתִּינוּן אַף תַּקִּיפוּ עֲתָרוּ אַף קְנוֹ נִכְסִין קְרִיבִין פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָךְ בְּפוּמְהוֹן וּרְחִיקָא דַחַלְתָּךְ׃

(יט) ואני ככבש אלוף אשר יובל לטבוח : יובל . לפי שאני מודיעם הרעה הם אומרים להרגני . ככבש אלוף דונש ויהודה בן קוריש פתרוהו ככבש ופר אשר יובל לטבח ואלוף כמו שגר אלפיך (דברים כח) ואע"פ שלא נאמר אלוף יש לנו כיוצא בו שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג) כסוס עגור כן אצפצף (ישעיה לח) ומנחם פתר ככבש אלוף כבש גדול (ע' בתהלים נ"ח בפרש"י) ויונתן מסייעו שתירגם כאימר בחיר : נשחיתה עץ בלחמו נרמי סמא דמותא במכליה : (כ) אראה נקמתך מהם . את אנשי ענתות היה מקלל : (כג) אל אנשי ענתות . כמו על אנשי ענתות : (א) צדיק אתה ה' כי אריב אליך . כשאתווכח עמך ידעתי כי תצדק בדבריך אך חפץ אני לדבר משפטים אותך להודיעני דרכך : מדוע דרך רשעים צלחה . שנתת גדולה לנבוכדנצר הרשע ותצליחהו להחריב ביתך. ד"א על אנשי ענתות היה צועק וקורא תגר : שלו . לשון שלוה

ולא ידעתי ה' בקריאה וסי' ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו . ויאמר המלך שלום . ואני ככבש אלוף יובל לטבוח . המליכו ולא ממני . ובצלעי שמחו ונאספו : על אנשי ד' בקריאה וסי' וישמהו שאול על אנשי המלחמה . ומן העיר לקח סריס אחד דמלכים . אחברו דירמיה . כה אמר ה'

תולדות אהרן ככבש אלוף. עקרים מ"ד פט"ו: צדיק אתה ה'. סנהדרין לו עקדה שער לו עקרים מ"ד פט"ו :

מצודת דוד

לא טובים ובגמול תבא הרעה : (יט) ואני . ר"ל לא מדעתי אני טורח להנבאות עליהם הרעה כי יד ה' היתה חזקה עלי ללכת אליהם ולהנבאות ואני ככבש ואלוף אשר כל אחד מהם יובא לטבוח שלא מרצונו כי אין חפצי להנבאות עליהם רעה : ולא ידעתי . ולא אדע מה פשעי בזה אשר המה חשבו עלי מחשבות רעות ואומרים נשחית מאכלו בעץ הממית ר"ל נשים סם המות במאכלו ובזה נכרית אותו מארץ חיים כי ימות ואין לו ולא יזכר עוד שמו : (כ) וה' צבאות . אבל אתה ה' צבאות הלא אתה שופט צדק ובוחן לדעת מחשבות כליות ולב ותדע שאין שמחה בלבי בהנבאות להם הרעה : אראה . לכן אראה הנקמה שתקח מידם : כי אליך . לנגד אליך אני מגלה את הריב שיש לי עמהם אבל הוכחתים על זה להודיעם שאני יודע מחשבתם : (כא) המבקשים . אשר הם מבקשים לקחת את נפשך : לאמר . אשר אומרים לך לא תנבא בשם ה' ואז לא תמות בידינו : פוקד . אזכור להם עוונם להשיב גמול : (כב) הבחורים . ההולכים במלחמה : בניהם . הקטנים : (כג) שנת פקודתם . השנה אשר אזכור עליהם עוונם להשיב גמול : יב (א) צדיק . אמר הנביא ידעתי ה' שאתה צדיק כדבר אשר אריב אליך אך אדבר עמך דברי ויכוח וכאומר עכ"ז אתווכח למען דעת את הטעם והסבה לא על היותי מסופק אם צדיק אתה בדינך : מדוע . וזהו דברי מדוע דרך רשעים מצלחת וכל הבוגדים יושבים בשלוה ואמר זה ברמיזה בנבואה מרבים ממפלת נבוכדנצר : (ב) נטעתם . מיד כשנטעתם בשרש גזעם ר"ל [illegible] בא להם הגדולה : ילכו . והם הולכים ומתפשטים ועשו פירות מרובות ר"ל בנים ובני בנים יורשים הגדולה : קרוב אתה בפיהם . גם כי בפיהם מראים עצמם יראים את האל זהו מן השפה ולחוץ אבל רחוק אתה ממחשבות כליותיהם

מצודת ציון

(דברים טו) : (יח) מעלליהם . מעשיהם : (יט) אלוף . כמו ואלוף ונחסר הוי"ו והוא שור כמו שגר אלפיך (שם ז) : יובל . יובא כמו יובל שי (ישעיה יח) : לטבוח . לשחוט : עץ בלחמו . כמו בעץ לחמו ועץ ר"ל מין עץ שהוא סם המות ועליו נאמר ויורהו ה' עץ (שמות טו) והיה נס בתוך גם כמ"ש רז"ל : בלחמו . כל מין מאכל קרוי בשם לחם : (כ) בוחן . מל' בחינה ונסיון : כליות . בשם מקום העצה : גליתי . מל' גלוי : (כב) פוקד . ענין זכרון : (כג) ושארית . ענין שיור : (א) משפטים . ענין וויכוח : צלחה . מל' הצלחה : שלו , מלשון שלוה

(ג) ואתה ה' ידעתני תראני. ואתה ראה אותי במה שאני: ובחנת לבי אתך. בחנת לבי שהוא אתך לא כמוהם שאתה רחוק ממנו אם כן למה הם בטוב ואני ברע: התיקם כצאן לטבחה. כמו עד התיקנו אותה מן העיר אמר אלו השלוים הרשעים התיקם ממקום רבצם לרעתם כצאן לטבחה: והקדישם. והזמינם ליום הריגה. ליום שיהיה בו הרג רב והוא יום החרבן הזמינם לחרב ולא יהיה להם מקום להנצל מן ההרג ואז ידע לעולם כי רשעתם גרמה להם אבל עתה יש מבוכה בהצלחתם: (ד) עד מתי תאבל הארץ. עד מתי יהיה זה שהוקדשו אלה ליום הריג' כשתאבל הארץ והוא יום החרבן: ועשב כל השדה ייבש. זה על דרך הפלגה וכן ספתה בהמות ועוף ומפני מה תאבל ותבחת הארץ מרעת יושבי בה כי אמרו הדין נותן שלא יגלו אלה הרשעים השלוים מיום הריגה כי הם אומרים בלבותם לא יראה אחריתנו הם יאמרו להם נביאי האמת האל יביא אחריתכם לרע אף על פי שאתם שלוים עתה והם אומרים לא יראה האל אחריתנו כי אינו משגיח בנו ובמעשינו. ואינו יודע מה אחריתנו: ספתה. ענין כליון כמו האף תספה צדיק עם רשע אלא שהוא פעל יוצא וזה פעל עומד והנה שאל ירמיהו על הצלחת הרשעים ולא השיבו האל: (ה) כי את רגלים. פי' אדוני אבי ז"ל כלו זה הפסוק תשובת שאלתו שלא יהרהר אחר מדות הקב"ה אמר ועל מה ששאלתני אני משיבך זה המשל כי אני רואה אותך שרצת עם רגלים כמותך והלאוך כי רצו יותר ממך ולא היה בך יכולת להשיגם והלאוך במרוצתם להשיגם: ואיך תתחרה את הסוסים. ואיך תתערב עם הסוסים לרוץ עמהם וזה פי' המשל הנה אתה בין בני אדם כמותך ואינך יודע דעתם וסודתם שהרי אמרו להמיתך הם ואתה לא ידעת ולא הרגשת בהם אם לא הודעתיך ואתה איך תרצה לדעת דעתי וסודותי בהנהגת העולם בהצלחת הרשעים ורעת הצדיקים בעולם הזה לפיכך שתוק ואל תהרהר אחר מדותי והוסיף לו ודע על המשל לדבר לו על הענין עצמו וכלל בו מראש הפסוק ענין עצמו ואמר לו אני רואה אותך חלוש ונלאה בשליחותי וצריך שתחזק עצמך ולבך כי אני רואה כי רצת את רגלים כמותך והם אנשי ענתות שהם בני משפחתך ובמדרגה אחת עמך לענין גדולה והם הלאוך והפחידוך להמיתך ואיך תתחרה את הסוסים כשתלך לירושלם שהם שרים גדולים וגם המלך שם איך תתנהג עמהם צריך אתה שתתחזק שלא תפחד מהם ותדבר להם שליחותי שלא מורא והוסי' לו עוד ואמר ובארץ שלום אתה בוטח פירוש אתה בוטח באנשי ענתות שהי' ראוי שתהיה לך ארץ שלום והיה לך לבטוח בהם שיצילוך מיד המבקשים להרע לך כי הם קרוביך ובני עירך ומדרך העולם שהקרובים ובני עיר אחת שנתגדלו ביחד להגן זה על זה ושיתאהבו האחד על חברו עד שיתמסרו למות על אהוביהם או קרוביהם ואתה לא תוכל לעשות זה כי הם מערימים אליך להמיתך: ואיך תעשה בגאון הירדן. כלומר במקום שמתגאין גלי הירדן והוא משל על שרי יהודה וירושלים והמשילם לגאון הירדן לפי שהוא הנהר שבתוך ארץ ישראל כי פרת בגבול ארץ ישראל הוא ויתכן לפרשו על נבוכדנצר שעתיד להעמיד חיילותיו בארץ ישראל מעבר לירדן ואמר לו לירמיה ואם אתה מפחד מהם שהם מעטים איך תעשה במי שהוא דומה לגאון הירדן ויונתן גם כן פי' הפסוק לפי תשובת השאלה מיושב על הענין וכן תרגמו דנא תיובתא לירמיה וגו' כבעמוד: (ו) כי גם. בגדו בך. כי היית בוטח בהם ואמרו להמיתך שההמות: קראו אחריך מלא. קבוץ כלומר שקבצו אחריך לירא ולבהלך אם תמצא להם וכן מלא רעים קבוץ רעים שיתקבצו אחרי האריה: אל תאמן בם. אם יקרבוך וידברו אליך טובות אל תאמן בם כי שקר הם דוברים כי דעתם כדי שתקרב אצלם ותהיה בכפיהם לאכול ולשתות עמהם ודעתם להמיתך או להשקותך סם המות וי"ת ודאת ירמיהו בעי עליהון רחמין וגו' כבעמוד ורבי' האי פירש מלא מן המלות שמפרשין אותן בהפך כלומר חסר כל דבר כמו שאומרים לסמיא סגי נהור ואדוני אבי ז"ל פי' מלא מן אשר מלאו למו אומרים עליך שלא בפניך שאין לך שום יראה בעולם שהם אומרים לך לא תנבא בשם ה' ולא תמות בידינו ואתה מוסיף עוד לנבואה ולא תשחד מן המיתה: (ז) עזבתי את ביתי. אמר לאל כאדם הנוסס על אבדתו את ביתי זה בית המקדש נחלתי זה ישראל כמו שאמר יעקב חבל נחלתו: ידידות נפשי

מכוליתהון: ג ואת יי כולא
ידיע וגלי קדמך דאת בחר
לבביא דרעון ברחלתך דרשיעיא
אתקנינון בענא לנכסתא
וזמנינון ליום קטולי: ד עד
אימתי תחרוב ארעא ועשבא
דכל חקלא ייבש מחובי
רשיעיא דיתבון בה סף בעירא
ועופא ארי אמרו לא גלי
קדמוהי סופנא: ה דנא
תיובתא לירמיה נביא על
בעותיה נביא את דמי לגברא
דרהט עם רגלאה ולאי
ואיכדין את מדמי למרהט
כל קביל סוסותא בבקעתא
ובארעא שלמא את מתבטח
ונפיל ואיכדין את מדמי
למעבד כל קביל חיות ברא
די ברום ירדנא ואם על טבון
דאנא מוטב לנבוכדנאצר
מלכא דבבל רגלאה נביא את חזי ומתמיה ומנפון דאחזיך מה דאנא עתיד למעבד
לאבהתך צדיקיא דמן עלמא דרהטו כסוסותא למעבד עובדין טבין קדמי ואף
אברית להון דאיתי על בניהון ברכן ונחמתא כמיא דנחתין שטוף לירדנא: ו ודאת
ירמיה בעי עליהון רחמין ארי ית אחך ובית אבוך אף אינון שקרו בך אף אינון
אמרו עלך מילין בישין לא תהימן בהון ארי ימרון עלך פתגמין תקנין: ז שבקית ית

ל' וכ"כ
ב'. ב' ובספרא ועין
ז' רפין ל' וג' חסר בלישנא
ל'. ל'
ל'. ב'. ל'
ל'. ה'
ב'. מ"ל
י"ב פסוקים גם גם גם
ב' מ"ל

בפיהם ורחוק מכליותיהם: ג ואתה
יהוה ידעתני תראני ובחנת לבי
אתך התקם כצאן לטבחה והקדשם
ליום הרגה: ד עד מתי תאבל הארץ
ועשב כל השדה ייבש מרעת
ישבי בה ספתה בהמות ועוף כי
אמרו לא יראה את אחריתנו: ה כי
את רגלים רצתה וילאוך ואיך
תתחרה את הסוסים ובארץ שלום
אתה בוטח ואיך תעשה בגאון
הירדן: ו כי גם אחיך ובית אביך
גם המה בגדו בך גם המה קראו
אחריך מלא אל תאמן בם כי
ידברו אליך טובות: ז עזבתי את
ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את

צבאות על אנשי ענתות: תראני ב' וסי' אגוע ועין לא תראני. ואתה ה' ידעתני תראני ובחנת לבי: ובחנת ב' וסי' בחון נתתיך. ה' ידעתני תראני ובחנת לבי: י"ב פסוקים אית בהון גם גם גם וסימן גם תבן גם מספוא רב עמנו. ויצו גם את השני גם את השלישי. ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער. לא איש דברים אנכי. גם צאנכם גם בקרכם קחו. משול בנו גם אתה. וישאל שאול בה'. כי גם אחיך ובית אביך. כי גם נביא גם כהן. גם תמול גם שלשום. גם לא שמעת גם לא ידעת. גם אהבתם גם שנאתם:

שלום: (ג) ואתה ה' ידעתני. גם על אנשי ענתות העומדים עלי מורה פי אתה ידעתני: התיקם כצאן לטבחה. נתקם מן החיים למות דישפאקא"ש בלע"ז כמו עד התיקנו אותם מן העיר (יהושע ח): והקדשם. הזמינם: (ד) עד מתי תאבל הארץ ועשב כל השדה ייבש. עד כאן דברי הנביא ורוח הקודש משיבתו מרעת יושבי בה ספתה בהמות ועוף: תאבל. תחרב: ספתה. פונידי"א בלע"ז: כי אמרו. יושבי הארץ הזאת. לא יראה את אחריתנו. אין גלוי לפניו מה יהיה בסופינו: (ה) כי את רגלים רצתה וילאוך. קרוביך הכהנים כמותך ואנשי עירך באים להורגך: את רגלים. עם רגלים פיאונידש בלע"ז: ואיך תתחרה את הסוסים. לרוץ את הסוסים כלומר ומה קרוביך הכהנים באים להרגך כל שכן שיקומו להרגך שרי יהודה וזהו קלפי עליהם חו היא הצלחת האויב וכן ת"י דנא תיובתא וגו'. ומדרש רבותינו אם על שכר שלש פסיעות שרץ נבוכדנצר לכבודי בימי מרודך בלאדן אתה תמה שהרביתי גדולתו כל כך מה תתמה עוד כשתראה שילום שכר שאשלם לצדיקים שרצו לפני כסוסים: תתחרה. אאטיר"ש בלע"ז: ובארץ שלום אשר אתה בוטח. שם הלאוך: ואיך תעשה בגאון. שרי יהודה. וגאון הירדן משל הוא לפי שהוא מקום אריות ונמרים וכן למדנו יונתן בהרבה מקומות וכאן תירגם ואכדין את מדמי לקבל חיות ברא די ברום ירדנא וכנה כאריה יעלה מגאון הירדן (לקמן מט) ת"י בשתי מקומות כאריה דסליק מרום ירדנא: (ו) קראו אחריך מלא. קבוצת אנשים: (ז) ידידות נפשי.

פס

מצודת ציון

שלום: בוגדי בגד. ענין סרוב ומרד: (ב) מכליותיהם. מל' כליות: (ג) התיקם. ענין העתק: והקדישם. ענין הזמנה כמו קדשו קהל (יואל ב): (ד) תאבל. ענין השחתה כמו אבלה נבלה הארץ (ישעיה כד): ספתה. ענין כליון כמו אסף אסיפם (לעיל ח): אחריתנו. מלשון אחרית וסוף: (ה) רצתה. מל' ריצה ורדיפת ההליכה: וילאוך. ענין עייפות כמו ומה הלאתיך (מיכה ו): תתחרה. ענין הדמות והשתערב כמו אל תתחר במרעים (תהלים לז): בגאון. ענין גבהות ורוממות ורצה לומר ככר המעולה הסמוך לירדן ושם היה מקום האריות כמו שנאמר הנה כאריה יעלה מגאון הירדן (לקמן מט): (ו) מלא. ענין קבוץ כמו קראו מלאו (לעיל ד): (ז) נטשתי. ענין עזיבה: ידידות

מצודת דוד

כליותיהם ולא יאמינו בך באמת: (ג) ידעתני. הלא ידעת אותי ותראה לבי ובחנת אותה אם היא אתך להאמין בך ר"ל מכיר אני בעצמי שגלוי לך תעלומות לב וא"כ יודע אתה שרחוק אתה מכליותיהם כי אין דבר נעלם ממך: התיקם. לכן העתיקם מהצלחתם אל הטבח כצאן הזה והזמינם ליום הרגה: (ד) עד מתי. זהו תשובת המקום כאומר הלא הועמד להיות רצועת מרדות על ישראל להיות שבט אפי כי עד מתי תהיה ארצי נשחתה ועשבה יבשה בסבת רשעת יושבי בה וכלתה בהמות ועוף כי לא תרבינה בארצם גמול פשעם באומרם שאין אני רואה אחריתם לדעת מה יהיה בסופם וכאומר וכי כן תהיה ארצי נשחתה עד עולם לכן יבא נ"נ ויגלה אותם מארצם וימורק עונם ויבואו אל ארצם ותהיה אז ארץ חמדה כמאז: (ה) כי את רגלים רצתה. לפי שירמיה לא היה עדיין מכיר בפועל מרבית רשעת בני יהודה וירושלים לכן אמר לו במשל הלא התחברת לרוץ יחד עם אנשים הולכי רגל כמותך והנה הם הלאוך כי נעשית עיף ויגע לרוץ בשוה להם: ואיך תתחרה. איך תתערב להדמות לרוץ יחד עם רוכבי סוסים ור"ל הלא אנשי ענתות המה קרוביך וכמה מהרעות עשו עמך עד שתפחד מפניהם ומה עוד תראה אם תתחבר עם אנשי ירושלים ושריהם כי אז תכיר ברשעתם כפלים מבני ענתות וכאומר ועל כי גדלה רעתם מהצורך הוא להמשיל את נ"נ לבוא עליהם ולהשחיתם: ובארץ שלום. עתה בא לפרש המשל ואמר בהיותך בארץ שלום בענתות עם קרוביך וכי אתה בוטח בהם שלא יעשו עמך רעה ואיך א"כ תעשה במחוז בגאון הירדן שהוא מעון אריות ר"ל איך תעמוד מול אנשי ירושלים ושרים: (ו) בגדו בך. ועשה לך לאויבים: קראו וגו'. אספו קבוצת אנשים לרדוף אחריך: אל תאמן בם. שהמה אוהבים אותך עם שמדברים עמך דברים טובים ורכים ומהם תקח ראיה

רשי

עם סגולתי: (ח) נתנה עלי בקולה. עלתה לפני צעקת חמסיה: (ט) העיט צבוע. הה"א תמוה לכך הוא נקוד פתח הכי הם עוף צבוע מגואל בדם שאר העופות נאספים עליו. ד"א העיט צבוע עוף אחד שהוא צבוע וכל העופות נאספים עליו ואוכלו ששונאים אותו: העיט סביב עליה. שמא עוף שמים הם אלו החיילות הגדודים הקלים אשר סביביה: התיו. בואו: (י) רועים רבים. ראשי גייסות של חיל נבוכדנצר כמו שנאמר למעלה אליה יבאו רועים ועדריהם (לעיל ו): בססו. ל' מרמס וכן והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י): חלקת. קנפיי"א בלעז: (יא) אבלה עלי. לפני: (יג) זרעו חטים וקוצים קצרו. התפללו ולא נתקבלה תפלתם למה לפי שלא נרו להם ניר תשובה ומעשים טובים לכך זרעו אל קוצים. ספר שנקוד בו זרעו בחיריק הזיי"ן שיבוש הוא. נחלו. ל' חולי נחלו במכאובם וצעקתם לפני ולא יועילו: מתבואותיכם. ממעשיכם: (יד) שכיני הרעים. מצרים עמון ומואב וצור וצידון שהיו שכני ארץ ישראל ומזיקין אותם: (טו) אשוב ורחמתים. כולן לקו סמוך לחורבן הבית ובכולם נאמר ושבתי את שבות בספר זה

רדק

נפשי אסבתיה אהבה עזה ועתה בעונותיה נתתיה בכף אויביה: (ח) היתה. כאריה ביער. כששואג האריה ביער ונותן קולו וישמעו העוברים ושבים הקול יעזבו דרך היער או הסמוך לו כן עזבתי אני את נחלתי כי היתה לי כמו האריה ביער השואג בלילה ונתינת קולה ושאגתה היא צעקת העשוקים מפני החמס או נתינת קול עובדי עכו"ם בבתי האלילים כמו שנאמר במעשה אליהו עם אחאב ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואומר ויקראו בקול גדול: על כן שנאתיה. ונטשתי' כי גלתהו נשוא עוד מעשים הרעים: (ט) העיט. שניהם הה"א בפתח כי היא לשאלה ופירש אדוני אבי ז"ל הפסוק כן העיט צבוע בדם חללים יהיה סביב על נחלתי שבחרתי לי ואחר שישבע העיט יבאו כל חיות השדה לאכול כמו שנאמר לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה אמר לעופות אחר התשבעו אתם לכו אספו כל חית השדה בעבור כי כן מנהג העופות יבאו על החללים תחלה כי הם יראו בעופפם כמו שאמר באשר חללים שם הוא והחיות רואות העופות נבועים מדם החללים ויתורו ממקומם: התיו. הה"א תמורת אל"ף אתיו אקחה יין שכן אתיו וענינו כמו באו והחיות הן משל על האומות שבאו עם נבוכדנצר להחריב לירושלם כאילו עשו להם אות ורמזו להם גם שיבאו והוא משל העיט הצבוע לחיות והוא דבר הנבואה: (י) רעים רבים. מלכי גוים שבאו עם נבוכדנצר והמלך כמו הרועה לצאן וכת"י מלכין סגיאין קטלו עמי: כרמי. ישראל כמו שאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל: בססו. רמסו: (יא) שמה. נבוכדנצר ואע"פ שלא זכרו הרי זכר רועים רבים והוא היה בראש והוא שם החלקה לשממה: אבלה עלי שממה. שם אחר כנסת ישראל שהיא שממה התאבלה עלי על שממותיה לאמר שאני השימותיה: כי אין איש שם על לב. למה החרבה כי אין איש מהם שם על לב דברי ותוכחותי שהייתי מוכיח אותם ע"י הנביאים ולא שמו על לבם ולא שמעו אליהם ות"י הרי לית אנש דמשוי דחלתי על לבא: (יב) על כל שפים במדבר. מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר כמו שפירש ושפים הם המקומות הגבוהים כמו הרים וגבעות גם נשם שהוא מן הישוב באו שודדים: חרב לה' אכלה. כמו אוכלת אמר בזה ובזה כמו לא אכלה אכל ברוב יאמר על משקל פעלת והסרב: הוא אכילת החרב כמו וחרבי תאכל בשר כזה ובזה תאכל חרב: מקצה ארץ ועד קצה הארץ. כי גם בשאר המקומות תהיה כי בכולם פשטה יד נבוכדנצר וחרבו הוא לה' כי הוא העיר את חרבו עליהם והנביא התנבא על אחת מהן טרם בא לה הפורענות כמו שכתוב בזה הספר וזהו שאמר אין שלום לכל בשר: (יג) זרעו חטים וקוצים קצרו. אמר הנביאים זורעי' חטים בכם ישראל שאתם נקראים חלקתי כמו שאמר למעלה והנה הנביאים זרעו בחלקה חטים הם דברי הנבואה: וקוצים קצרו. כי לא נמחו להם בחלקה כי אם קוצים אלו הם מעשים רעים שדומין לקוצים: נחלו לא יועילו. ונחלו הנביאים על זה כי לא הועילו מעשיהם: ובשו מתבואותיכם. היה להם לנביאים בשת מתבואותיכם שהיו מוחלים שיהיו חטים והיו קוצים ונחלו הנביאים על זה מחרון אף ה' מפחדם מהרון אף ה' העתיד לבא עליכם מפני מעשיכם הרעים ואמר ירמיהו משל זה על החלקה כמו שאמר ישעיהו משל דומה לו על הכרם שאמר ויעזקהו וקיו לעשות ענבים ויעש באושים וישראל הם שנקראו כרם ה' וחלקת ה' ואדוני אבי ז"ל פירש זרעו ישראל חטים והוא משל על הממון הרב שהיו שולחים למלכי מצרים שיהיו להם לעזרה ושיבאו לעזרתם מפני מלך בבל ובטחונם על משענת קנה רצוץ זהו וקוצים קצרו נחלו ולא יועילו נחלו מרוב ממון שנתנו ולא היה להם בו שום תועלת ופי' בשו מתבואותיכם גוזי כלומר יש לכם ליבוש מתבואותיכם שהם קוצים ות"י לא תהון דמין לדזרעו חטין וגומר כבעמוד: (יד) כה אמר ה' על כל שכני הרעים. הם פלשתים ועמון ומואב וצר וצידון שהיו שכנים לארץ ישראל והיו מריעים להם ואמר שכני כי ישראל הם חלקתו וכרמו והנה הם שכניו: הנוגעים. פירוש לנגע וכן כל הנוגע בהם הנוגע באיש בזה כתרגומו

ירמיה יב

ח/ז יְדִדוּת נַפְשִׁי בְּכַף אֹיְבֶיהָ: ח הָיְתָה־
לִּי נַחֲלָתִי כְּאַרְיֵה בַיָּעַר נָתְנָה עָלַי
בְּקוֹלָהּ עַל־כֵּן שְׂנֵאתִיהָ: ט הַעַיִט
צָבוּעַ נַחֲלָתִי לִי הַעַיִט סָבִיב עָלֶיהָ
לְכוּ אִסְפוּ כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה הֵתָיוּ
לְאָכְלָה: י רֹעִים רַבִּים שִׁחֲתוּ כַרְמִי
בֹּסְסוּ אֶת־חֶלְקָתִי נָתְנוּ אֶת־חֶלְקַת
חֶמְדָּתִי לְמִדְבַּר שְׁמָמָה: יא שָׂמָהּ
לִשְׁמָמָה אָבְלָה עָלַי שְׁמֵמָה נָשַׁמָּה
כָּל־הָאָרֶץ כִּי אֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב:
יב עַל־כָּל־שְׁפָיִם בַּמִּדְבָּר בָּאוּ
שֹׁדְדִים כִּי חֶרֶב לַיהוָה אֹכְלָה
מִקְצֵה־אֶרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ אֵין
שָׁלוֹם לְכָל־בָּשָׂר: יג זָרְעוּ חִטִּים
וְקֹצִים קָצָרוּ נֶחְלוּ לֹא יוֹעִלוּ וּבֹשׁוּ
מִתְּבוּאֹתֵיכֶם מֵחֲרוֹן אַף־יְהוָה:
יד כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה עַל־כָּל־שְׁכֵנַי
הָרָעִים הַנֹּגְעִים בַּנַּחֲלָה אֲשֶׁר־
הִנְחַלְתִּי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל הִנְנִי
נֹתְשָׁם מֵעַל אַדְמָתָם וְאֶת־בֵּית

תרגום

רְחֵימִית יַת אַחְסַנְתִּי וּמְסָרִית
יַת עַמָּא דַהֲוָה חֲבִיב קֳדָמַי
בְּיַד סַנְאוֹהִי: ח הֲוַת קֳדָמַי
אַחְסַנְתִּי כְּאַרְיָא בְּחוּרְשָׁא
סְלִיקַת עֲלַי אִתְרְגוּשְׁתַּהּ עַל
כֵּן רְחֵיקְתַּהּ: ט כְּעוֹפָא
דְמִתְבַּדַּר כֵּן אִתְבַּדָּרַת
אַחְסַנְתִּי קֳדָמַי וּכְעוֹפָא
דְמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִתְכַּנְשׁוּן עֲלַהּ
דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא מְסַחוֹר סְחוֹר
מַלְכֵי עַמְמַיָּא וּמַשְׁרְיָתֵיהוֹן
יֵיתוּן עֲלַהּ לְמִבְזַהּ: י מַלְכִין
סַגִּיאִין קְטָלוּ עַמִּי דוּשִׁישׁוּ יַת
אַחְסַנְתִּי יְהָבִין יַת אַחְסָנַת
חֶמְדָּתִי לְמַדְבַּר צָדוּ: יא שַׁוְיוּהָא
לְצָדוּ אִתְאַבְּלַת קֳדָמַי חֲרוּבַת
צְדִיאַת כָּל אַרְעָא לֵית אֱנָשׁ
דִמְשַׁוֵּי דַחַלְתִּי עַל לִבָּא: יב עַל
כָּל נִגְרִין בְּמַדְבְּרָא אֲתוֹ בָזוֹזִין
אֲרֵי חַרְבָּא קֳדָם יְיָ מְקַטְּלָא
מִסְיָפֵי אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא
לֵית שְׁלָמָא לְכָל בִּשְׂרָא: יג לָא
תְהוֹן דָּמִין לְדִזְרָעוּ חִטִּין עַל
כֵּיף וְלָא מַשְׁכְּחִין לְמִכְנַשׁ
אֱלָהֵין כּוּבִין וּמָעַלַּתְהוֹן לֵית
לְהוֹן הֲנָאָה וְתִבְהֲתוּן
בְּעוֹבָדֵיכוֹן בְּמֵיתֵי עֲלֵיכוֹן תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ: יד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל כָּל מְגִירַיָּא בִישַׁיָּא
דִּמְנַזְקִין בְּאַחְסַנְתָּא דְאַחְסֵנִית יַת עַמִּי יַת יִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מְטַלְטֵיל לְהוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן.

מסורה

ל' וחסר. כ' חסר וי"ו. ה' ר"פ
ל' וכ'
ג'
כ' א' חסר וא' מ"ל
ג'
ל'
ה'
ה'
ז'
ל'. כ'. כ' חסר ג' וחסר
ל'
ג' י"ח בטעם כסיפרה
ל'
ו' דסמיכי
ל' וחסר

לכל בשר ז' בקריאה וסימ' נמסר בסדר קרח: כה אמר י"ח בטעמא בספרא וסי' מה מצאו אבותיכם בי עול. אל יתהלל חכם בחכמתו. אל דרך הגוים אל תלמדו. ארור הגבר. עמוד בחצר. על כל שכני הרעים. עשו משפט וצדקה. כתבו את האיש. הנני שב שבות. קול ברמה נשמע נהי. מנעי קולך מבכי ועיניך. נותן שמש לאור יומם. עוד ישמע במקום הזה. אם ימדו שמים. אל תשיאו. את פרעה הפרע. תאמר אליו. מים

תולדות אהרן ידידות נפשי. מנחות נג: נחלתי כאריה. תענית טז זבחים קטו (מגלה עב): נתנה עלי. (תענית סה): כל שכני. ברכות ח:

מצודת דוד

לרבעת כל העם הזה ומוסב למעלה לומר בעבור כ"ז נתתי הכח ביד נ"נ להיות מכה ועמי: (ז) עזבתי. לכן עזבתי את בה"מ: נטשתי. הם ישראל כמ"ש יעקב חבל נחלתו (דברים לב): את ידידות נפשי. את ישראל שהיו אהובים לפני מסרתים ביד האויב וכפל הדבר במ"ש: (ח) כאריה ביער. עדת ישראל היו לפני כאריה ביער הטורף כל בשר כי כן המה טורפים ומאבדים זה את זה: נתנה עלי. מדברת למולי בקול רם ובזמות רוח: (ט) העיט צבוע. וכי ישראל המה לפני כעיט הצבוע בעלת גוונים השנואה לכל העופות וקבוצת העופות הדורסים תחנה סביב עליה לאכלה ועוד יוסיפו לזרז זא"ז לומר אספו החיות אשר יבואו גם המה לאכלה כי כן אנשי נבוכדנצר שונאים את ישראל ומזרזים אלה לאלה לכלותם: (י) רועים רבים. עכשיו יפרש אמריו ויאמר רועים וכו' ר"ל מלכי הכשדים משחיתים את ישראל: בוססו. רמסו חלקת שדי ר"ל החריבו ארצי: נתנו וכו'. את החלקה החמודה לי שמו להיות מדבר שממה: (יא) שמה. נבוכדנצר המחריב שם את ארצי לשממה והנה הארץ השוממה מתאבלת לפני: נשמה. ר"ל עכ"ז לא ארחם ותהיה נשמה כל הארץ כי אין בה איש שם על לב להתחרט מעוונו לשוב אלי: (יב) על כל שפים. על כל המקומות הגבוהות שבמדבר באו שודדים. כי חרב לה'. חרב מלחמה ההוכן מה' היא תאכל ותאבד מקצה וכו' ולכל בשר לא יהיה שלום כי נ"נ יעורר מלחמות על כל העכו"ם ויכבוש את כולם: (יג) זרעו חטים. ר"ל עוד אשלח בהכשדים אני רעב וכאשר יזרעו חטים יקצרו קוצים כי תצמיח קוצים: נחלו. מעקת רעבון נחלו ולא ימצאו רפואה מועלת: ובושו. אמר הנביא כנגדם ראוי היה לכם שתבושו מתבואותיכם שהדבר גלה שהם במארה מחרון אף ה' ולא במקרה: (יד) שכני הרעים. שכני אשר הרעים הנוגעים לרעה בנחלת ישראל: הנני נותשם. אעקור אותם מאדמתם ללכת גולה: ואת בית יהודה. וגם בית יהודה

מצודת ציון

ידידות. ענין אהבה: (ט) העיט. הוא שם עוף הדורס וכן וקץ עליו העיט (ישעיה יח): צבוע. ר"ל בעלת גוונים ונראה כצבוע: התיו. ענין ביאה כמו שובו אתיו (שם כא): (י) בוססו. ענין רמיסה כמו בוססו מקדשך (שם סג): חלקתי. ענין אחוזת שדה כמו ואחלקה את החלק (עמוס ז): (יא) עלי. ר"ל לפני: נשמה. מלשון שממה: (יב) שפים. מקומות הגבוהות: אכלה. ענין הרג ואבדון וכן וחרבי תאכל בשר (דברים לב): (יג) נחלו. מל' חולי: יועילו. מל' תועלת: (יד) הנוגעים. ר"ל להרע וכן הנוגע באיש הזה (בראשית כו): נותשם. אתוש

יהודה אתוש מתוכם: טו והיה
אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים
והשבתים איש לנחלתו ואיש
לארצו: טז והיה אם־למד ילמדו
את־דרכי עמי להשבע בשמי חי־
יהוה כאשר למדו את־עמי להשבע
בבעל ונבנו בתוך עמי: יז ואם
לא ישמעו ונתשתי את־הגוי ההוא
נתוש ואבד נאם־יהוה:
יג א כה־אמר יהוה אלי הלוך
וקנית לך אזור פשתים ושמתו על־
מתניך ובמים לא תבאהו: ב ואקנה
את־האזור כדבר יהוה ואשם על־
מתני: ג ויהי דבר־יהוה אלי שנית
לאמר: ד קח את־האזור אשר
קנית אשר על־מתניך וקום לך
פרתה וטמנהו שם בנקיק הסלע:
ה ואלך ואטמנהו בפרת כאשר
צוה יהוה אותי: ו ויהי מקץ ימים
רבים ויאמר יהוה אלי קום לך
פרתה וקח משם את־האזור אשר
צויתיך לטמנו־שם: ז ואלך פרתה
ואחפר ואקח את־האזור מן־המקום
אשר־טמנתיו שמה והנה נשחת
האזור לא יצלח לכל:
ח ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ט כה
אמר יהוה ככה אשחית את־גאון
יהודה ואת־גאון ירושלם הרב:
י העם הזה הרע המאנים לשמע
את־דברי ההלכים בשררות לבם
וילכו אחרי אלהים אחרים לעבדם
ולהשתחות להם ויהי כאזור הזה
אשר לא־יצלח לכל: יא כי כאשר
ידבק האזור אל־מתני איש כן
הדבקתי אלי את־כל־בית ישראל
ואת־כל־בית יהודה נאם־יהוה
להיות לי לעם ולשם ולתהלה
ולתפארת ולא שמעו:
יב ואמרת אליהם את־הדבר הזה

וית דבית יהודה אטלטיל מביניהון: טו ויהוה בתר דאטלטל יתהון אתוב במימרי וארחים עליהון ואתבינון גבר לאחסנתיה וגבר לארעיה: טז ויהי אם מילף יילפון מאורחת כנשתא דעמי לקימא בשמי קים הוא יי כמא דאליפו ית עמי לקימא בשום טעותא ויתקימון בגו עמי: יז ואם לא יקבלון אולפן ואטלטל ית עמא הדין טלטול דאבדן אמר יי: א כדנן אמר יי לי איזיל ותזבון לך זרז רכתן ותשויניה על חרצך ובמיא לא תעליניה: ב וזבניה ית זרזא כפתגמא דיי ושויתיה על חרצי: ג והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי תנינות למימר: ד סב ית זרזא די זבינתא די על חרצך וקום איזיל לפרת וטמריה תמן בשעיעות כיף גלי: ה ואזלית וטמרתיה בפרת כמה די פקיד יי יתי: ו והוה מסוף יומין סגיאין ואמר יי לי קום איזיל לפרת וסב מתמן ית זרזא די פקדתך למטמריה תמן: ז ואזלית לפרת וחפרית ונסיבית ית זרזא מן אתרא דטמרתיה תמן והא אתחביל זרזא לית ביה צרוך לכל מדעם: ח והוה פתגם נבואה מן קדם יי למימר: ט כדנן אמר יי כדין אחביל ית תקוף אנש יהודה וית תקוף יתבי ירושלם דהוה סגי: י עמא הדין דעובדיהון בישין דסריבו לקבלא ית פתגמא דאזלין בתר הרהור לבהון וטעו בתר טעות פלחי כוכביא למפלחהון ולמסגיד להון ויהון כזרזא הדין דלית בהון צרוך לכל מדעם: יא ארי כמא דמדבק זרזא בחרצא דגברא כן קריבית לפולחני ית כל בית ישראל וית כל בית יהודה אמר יי למהוי קדמי לעם ולשום ולתושבחא ולרבו ולא קבילו: יב ותימר להון ית פתגמא

רשי

זה: (טז) אם למוד ילמדו. אם יאמינו בה': ונבנו. לשון בנין: (א) אזור. צורלי"ש בלעז: ובמים לא תביאהו. לכבסו כשיהא מלא זיעה כדי שימהר לירקב: (ז) לא יצלח לכל. אינו ראוי לכלום. (י) ויהי כאזור הזה. גאונם יהיה כאזור הזה הנרקב: נבל

עולים מצפון: וקח י"ג וסי' נמסר בסדר קרח: לכל י"א דגשים בקריאה וסי' והנה נשחת האזור אשר לא יצלח. ויהי כאזור הזה אשר לא יצלח. ובידך לגדל ולחזק לכל. טוב ה' לכל ורחמיו. במספר במשקל לכל. ואחיהם לכל משפחות יששכר. לכל זמן ועת לכל חפץ. הכל כאשר לכל מקרה אחד. זה רע בכל אשר נעשה ואמר לכל סכל הוא. כי מקרה

תולדות אהרן בנים לאמר. עקדה שער סד:

רדק

בתרגומו דיניק וכן הנגעים דמזקין בני נתשם. גם הם יגלו כמו עמי לפיכך אל ישמחו לגלותם: אתוש מתוכם. אותם שגלו מביניהם אתוש מתוכם בשובי שבות עמי: (טו) והיה אשוב ורחמתים. כמו שנבא עליהם ירמיהו כשנבא על גלותם נבא גם כן על שובם כמו שנאמר והשבתי את שבות מואב ואמר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ואמר כי כששבו יהודה ובנימן מגלות בבל שבו גם הם: (טז) והיה את דרכי עמי. הדל"ת מעמדת בגעיא והמסרה ל' געיא: בשמי חי ה'. כי מעת ששבו ישראל מגלותם לא עבדו עכו"ם ולא נשבעו בבעל ואם הם ילמדו דרכיו בזה ובזה הוא בטול עכו"ם: כאשר למדו. כי בתחלה ישראל לא למדו לעבוד עכו"ם כי אם משכניהם: ונבנו בתוך עמי. כי הרבה נתגיירו מהם בשובם מגלותם ושכנו בתוך בני ישראל. ונבנו יהיה להם בנין ביניהם כלומר עמידה וקיום וכן תרגם יונתן ויתקימון: (יז) ולא. ואבד. שלא ישובו ע"ד לארצם ומה שאומר בנבואת בני עמון ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון אותם שלמדו דרכי ישראל או עדיין לא שבו כדברי רבי יהושע במחלקתו של רבן גמליאל בברכות: (א) כה אמר ה'. ענין האזור אפשר שהיה ממש ועשה כן ירמיהו מה שצוהו האל והמכם הגדול מורה צדק רמב"ם כתב כי בחלום של נבואה היה כל המעשה הזה ומה שאמר לו ובמים אל תביאהו לא אדע בו טעם עדין ואם ר"ל שלא יכבסהו אחר שחגרו ימים אלא יתגרשו עם הזיעה למה לא אמר לא תכבסהו וש"ר הענין מפורש ופירש בנקיקי הסלע בחור הסלע ויונתן תרגם בשעיעות כיף גלי ומה שאמר שילך לנהר פרת לטמנו שם לפי שהוא גבול א"י ר"ל כי כשיגלו מארץ ישראל לבבל ישחת גאונם: (ז) לא יצלח לכל. לשום דבר כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם שום חלב ושום דם: (י) המאנים. שם תאר האחד מאן בצר"י לפיכך הוא בקמץ האל"ף בשו"א ופת"ח: ויהי כאזור. ופי' ויהיה גאונם שזכר את גאון יהודה ואת גאון ירושלם: (יב) ואמרת כל נבל ימלא יין, אמור להם גם כן זה המשל והנבל הוא כלי חרס והנבל היה להם משל לשני דברים האחד כי כמו שהנבל ימלא יין וכו' כלומר ימלא בתוכו ושהוא נבלע בדפניו כן יהיו מלאים שכרון מכל צד והשכרון הוא משל לרוב הצרות כי כמו שהשכור אין בו דעת לא ידע מה יעשה כן מי שתכפוהו הצרות הוא נבהל ונדהם ולא ידע מה יעשה והדבר השני שנמשלו בנבל כי כשיהיה אדם נבל כנבל

מצודת דוד

יהודה אעקור מתוכם ולפי שהעכו"ם ההם שוכנים סביבות ארץ ישראל לכן אמר אתוש מתוכם: (טו) אשוב ורחמתים. את כל הכבושים אף מן העכו"ם: (טז) אם למוד ילמדו. אם העכו"ם ילמדו דרכי עמי להאמין בה' ולהשבע בו לומר בשבועתם חי ה' כאשר בתחלה למדו הם את עמי להשבע בבעל: ונבנו. אז יהיו בנוים ומתקיימים בתוך עמי ר"ל דומים ושווים לעמי: (יז) ואם לא ישמעו. ללמוד מעמי אמונת ה': ונתשתי. אז אעקור טוב אותם: נתוש ואבד. יהיה נעקר ואבוד עד עולם. יג (א) אזור. חגורה של פשתן: ושמתו על מתניך. למען ימלא זיעה וימהר להרקיב: ובמים לא תביאהו. לא תכבסו לנקותו מן הזיעה: (ג) שנית. בדבר האזור: (ד) פרתה. לנהר פרת: וטמנהו שם. תצפינו שם בנקב הסלע: (ה) בפרת. אצל נהר פרת: (ז) ואחפור. כי כסהו בעפר ממעל: נשחת. נתקלקל ונרקב: לא יצלח לכל. לא היה ראוי לשום דבר: (ט) ככה. כמו השחתת האזור כן אשחית את גאון וכו' רב. המרובה מאד: (י) העם הזה. ר"ל לפי שהעם הזה הרע הם הממאנים לשמוע דבר ה': בשרירות לבם. במה שלבם מראה להם ומתאוה לה: ויהי. לכן יהיה העם כאזור הזה: (יא) כי כאשר ידבק. ר"ל לזה המשלתים לאזור כי כמו האזור דבוק הוא למתני איש כן וכו': ולשם

מצודת ציון

אתוש. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (לעיל א): (טז) ונבנו. מל' בנין: (א) אזור. חגורה: מתניך. חלציך: (ד) וטמנהו. ענין הסתרה: בנקיק הסלע. כשן הסלע הבולע וכן ובנקיקי הסלעים (ישעיה ז): (ו) מקץ. מסוף: (ז) ואחפור. מלשון חפירה וכרייה: לכל. ר"ל לשום דבר וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ) ר"ל שום מלאכה: (ט) גאון. מל' גאות ורוממות: (י) המאנים. מלשון מיאון וסרוב: בשררות. במראה: (יא) ולתהלה. מלשון הלול ושבח:

בנבל ינפצו שבריו וכן כתוב לשון נפוץ בנבלים כמו שכתוב ונבליהם ינפצו כן יהיה מריבה ביניהם על חב לרתיח אפילו כאבות עם הבנים וינפצו איש באחיו והנם ישחתו ע"י הכשדים וע"י עצמם : (טו) שמעו אל תגבהו. לא תתגאו ותחשבו עצמכם כי המוסר והחכמה עמכם ואינם צריכים לשמוע מוסר האל על ידי נביאיו לא מפשו זה : (טז) תנו לה' אלהיכם כבוד. ואל תבזוהו שלא לשמוע דבריו אלא הנו לו כבוד : בטרם יחשיך. יחשיך עליכם השמש כלומר שידמה לכם היום כלילה מרוב הצרות : ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף. על הרי חשך. נשף פירוש לילה ואמר הרי כשתחשבו להשגב כאדם שנשגב בהרים כן תחשבו להשגב בעזר מצרים או על ההרים עצמם ויתנגפו רגליכם כמי שהולך בחשך שתגוף רגלו באבן כמו שנבא עליהם ישעיהו משא בהמות נגב כמו שפירשנו : וקויתם לאור. פי' מצרים : ושמה לצלמות. כאלו ישים אותה המקום לצלמות : ושית לערפל. כפל ענין במלות שונות ושית כתוב פירש כמו ישים וקרי ושית ופועל עבר וענין אחד : (יז) ואם לא תשמעוה.

(יב) נבל. כלי חרס הוא ועשוי לסככים בו יין : (יד) ונפצתים איש אל אחיו. אכה זה על זה עד שישברו חתיכות דקות כמו ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב) ונסך את עולליך (שם קלז) וכן כל ניפוץ שבמקרא : והאבות והבנים. אנפץ זה אצל זה : (טז) יתנגפו. יכשלו אנופי"ר בלעז : הרי נשף. הרי חשך בלכתם בגולה : ושית לערפל. כמו ולשית את האור לערפל. (יז) מפני גוה. מפני גדולה שלכם שהתבטל ד"א מפני גאותה של מלכות שמים שתנתן לאלילים של כשדים : (יח) למלך ולגבירה. יהויכין ואמו : ירד מראשותיכם. ושפריקאי"ץ בלעז עלייתכם כמו שנאמר (מלכים ב כה) ויצא אליו יהויכין הוא ואמו ועבדיו וכולם הוליכם בגולה : (יט) ערי הנגב סגרו. לפני הבאין עליהם מן הצפון ערי א"י הנגורות מאימת נבוכדנצר : הגלת

כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כָּל־ כ"ד
נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ הֲיָדֹעַ ח'
לֹא נֵדַע כִּי כָל־נֵבֶל יִמָּלֵא יָיִן׃ ג'. ח'
יג וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה ג' בטעם
הִנְנִי מְמַלֵּא אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ י"ד בטעם
הַזֹּאת וְאֶת־הַמְּלָכִים הַיֹּשְׁבִים לְדָוִד
עַל־כִּסְאוֹ וְאֶת־הַכֹּהֲנִים וְאֶת־ ל'
הַנְּבִיאִים וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם ח'
שִׁכָּרוֹן׃ יד וְנִפַּצְתִּים אִישׁ אֶל־אָחִיו מ"ל. כ'
וְהָאָבוֹת וְהַבָּנִים יַחְדָּו נְאֻם־יְהוָה ג'
לֹא־אֶחְמוֹל וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֲרַחֵם ה' מ"ל
מֵהַשְׁחִיתָם׃ טו שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ אַל־ ל'
תִּגְבָּהוּ כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ טז תְּנוּ לַיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם כָּבוֹד בְּטֶרֶם יַחְשִׁךְ וּבְטֶרֶם ג'
יִתְנַגְּפוּ רַגְלֵיכֶם עַל־הָרֵי נָשֶׁף וְקִוִּיתֶם
לְאוֹר וְשָׂמָהּ לְצַלְמָוֶת יָשִׁית לַעֲרָפֶל׃ י"ג. ל' ושית ק'
יז וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּהָ בְּמִסְתָּרִים ג'
תִּבְכֶּה־נַפְשִׁי מִפְּנֵי גֵוָה וְדָמֹעַ תִּדְמַע ג'. ל'. ל'
וְתֵרַד עֵינִי דִּמְעָה כִּי נִשְׁבָּה עֵדֶר כ"ד. ג'
יְהוָה׃ יח אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְלַגְּבִירָה כ'. ל'
הַשְׁפִּילוּ שֵׁבוּ כִּי יָרַד מַרְאֲשׁוֹתֵיכֶם ל'. ל'. ל'
עֲטֶרֶת תִּפְאַרְתְּכֶם׃ יט עָרֵי הַנֶּגֶב ל'
סֻגְּרוּ וְאֵין פֹּתֵחַ הָגְלָת יְהוּדָה כֻּלָּהּ כ' בפסוק

הָדֵין כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל כָּל גְרַב יִתְמְלֵי
חֲמַר וְיֵימְרוּן לָךְ הֲמִידַע לָא
הֲוֵינָא יָדְעִין אֲרֵי כָּל גְרַב
יִתְמְלֵי חֲמַר׃ יג וְתֵימַר לְהוֹן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְמַלֵי
יַת כָּל יָתְבֵי אַרְעָא הָדָא וְיַת
מַלְכַּיָא דְיָתְבִין לְדָוִד עַל
כּוּרְסוֹהִי וְיַת כָּהֲנַיָא וְיַת
נְבִיֵיא דְשִׁקְרָא וְיַת כָּל יָתְבֵי
יְרוּשְׁלֶם עָקָא וִיהוֹן דָמַן
לְרַוְיָא׃ יד וְאֶגְרֵינוּן גְבַר
בְּאָחוּהִי וַאֲבָהָן וּבְנִין כַּחֲדָא
אֲמַר יְיָ לָא אֶחְמוֹל וְלָא אֵיחוּס
וְלָא אֲרַחֵם מִלְחַבָּלוּתְהוֹן׃
טו קַבִּילוּ וְאַצִּיתוּ לָא
תִתְרַבְרְבוּן אֲרֵי בְמֵימְרָא דַיְיָ
גְזֵיר כֵּן׃ טז הָבוּ קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן יְקָרָא עַד לָא תֵיתֵי
עֲלֵיכוֹן עָקָא וּתְהוֹן דָמַן
לְדִמְהַלְכִין כְּרִבְקַבְלָא וְעַד לָא
יִתְנַגְפוּן רַגְלֵיכוֹן עַל טוּרֵי
קְבַל וְתִסְבְּרוּן לִנְהוֹר וִיהֵי
עֲלֵיכוֹן חֲשׁוֹךְ לְזִיהוֹר וְהָא
כְּדִבְקַבְלָא תְּהוֹן מְהַלְכִין
אַתּוּן׃ יז וְאִם לָא תְקַבְּלוּן
אוּלְפַן כַּד בְּסִתְרָא תִּבְכֵּי
נַפְשִׁי מִן קֳדָם דְיֶעְדֵי מִנְכוֹן
יְקָרְכוֹן וּמִדְמַע תִּדְמַע וְתִשְׁגַר
עֵינִי דִמְעִין אֲרֵי אִשְׁתְּבֵי עַמָא דַיְיָ׃ יח אֱמַר לְמַלְכָּא וּלְמַלְכְּתָא אִמָאִיכוּ תִּבוּ אֲרֵי גְרָא יְקָרְכוֹן מִנְכוֹן נְפַל כְּלִיל
תּוּשְׁבַּחְתְּכוֹן׃ יט קִרְוֵי דָרוֹמָא אִתְאֲחִידוּ וְלֵית דְפָתַח גְלוֹ דְבֵית יְהוּדָה כּוּלְהוֹן גְלוּ שְׁלֵימָא אִתְקַבָּלוּ תּוּשְׁלֵימַת

בני האדם ומקרא : הידוע ג' בקריאה ב' חסר וא' מ"ל וסימ' הידוע נדע כי יאמר הורידו . הידע תדע כי בעלים מלך בני עמון . הידוע לא נדע כי כל נבל ימלא יין . ויש חלוק באתהון עי' בפרשה מקץ : כה אמר ה' אלהי ישראל כ"ד וסי' במסרה רבתא בערך אדני : ימלא ח' בקריאה וסי' יגע בהם ימלא ברזל . והנחל ההוא ימלא מים . והבית ימלא עשן . כי כל נבל ימלא יין ב' בפסוק ימלא פי תהלתך אז ימלא שחוק פינו . ואחר ימלא פיהו חצץ : במסתרים ג' רפין בקריאה וסי' ואם לא תשמעוה במסתרים

אמר הנביא אם לא תשמעו זאת הנבואה שאני אומר לכם מפי האל ית' במסתרים תבכה נפשי כי אני רואה אחריתכם ובכיית הנפש במסתרים היא הדאגה : מפני גוה. מפני גאותכם שאין אתם רוצים להשפיל עצמכם לשמוע דבר ה' כמו שנאמר להם ואל תגבהו : גוה. כמו גאה וי"ת מן קדם דיעדי מנכון יקרכון : ודמוע תדמע. נפשי תבכה במסתרים ועיני תדמע בגלוי כי אני רואה שנשבה עדר ה' שביה שהאל לשם רועה ועתה נטשם כי לא שמעו לו והניחם ביד שובים : ותרד. כל כך תדמע עיני עד שתרד בדמע : (יח) אמר למלך ולגבירה. זה השווי אינו לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה וכן ראה ריח בני קול אומר קרא אמרו לנמהרי לב והדומים להם והמלך והגבירה הם יהויכין ואמו שהם גלו ראשונים עם הגבורים והחרש והמסגר : השפילו שבו. כאילו אמר שבו בשפל, כי השפילו פעל עומד כמו כי השפילו ותאמר גוה או יהיה פעל יוצא ופירושו השפילו כסאכם ושבו על הקרקע : כי ירד מראשותיכם. בפלס ממלכותיכם שאחד מראשם בפלס ממלכם והוא שם לרשות ולממלכה ואמר ירד ואמר מראשותיכם לשון רבים ר"ל שום רשות לא נשאר לכם אלא הכל יורד כי אף בגלותם לא נהגו בהם מנהג מלכים שהרי נתנו יהויכין בבית הכלא כאחד העם : עטרת תפארתכם. כפל הענין במלות שונות ואמר ירד לשון זכר ומראשותיכם ועטרת לשון נקבה רוצה לומר דבר מראשותיכם וכן כי יהיה נערה ישבה מלאכה אשר כמוהו לא נהיתה והדומים לו ובזה נוכל לתקן גם לשון רבוי אבל ענין טוב הוא מה שכתבנו בו : (יט) ערי הנגב. ת"י קרוי דרומא ועל ערי יהודה אומר כי חלק יהודה היה בדרום א"י כמ"ש וזכרו בזה הלשון מפני זה הפסוק הבא אחריו שזכר לשון הבאים מצפון כי המחריבים והמגלים יבאו מצפון : סגרו ואין פותח, ר"ל חרבו כי העיר החרבה אין יוצא ואין בא אין סוגר ואין פותח ובאמרו סוגר ר"ל שלא יכנס אדם שם וכן אמר בזה הלשון בחרבן הארץ בנבואת ישעיהו סגר כל בית מבא : הגלת יהודה כלה. ואף על פי שלא הגלת כלה עד צדקיהו כיון שגלה מלכם והוא יהויכין הרי היא כאילו גלתה כולה כי סופה לגלות בקרוב והגדולים שבהם גלו עם יהויכין הגלת

תולדות אהרן שמעו והאזינו . סוטה ה מדרש רבה פ' ראה : במסתרים תבכה . חגיגה ה עקרים מ"ד פכ"ז :

מצודת דוד

ולשם. ולהיות להם כדבר הזה לשם טוב וכו' : ולא שמעו. והם לא שמעו אל דברי ולכן יהיו נשחתים כאזור הזה : (יב) את הדבר הזה. והוא כה אמר ה' וכו' : כל נבל. כל נאד יהיה מלא יין : ואמרו. וכשיאמרו אליך וכי לא נדע אשר כל נבל דרכו למלאותו יין : (יג) הנני ממלא וכו'. ר"ל דברי המה למשל לומר כמו הנאד על שהוא ראוי ליין כן אמלא את כל יושבי ארץ יהודה וכו' שכרון ר"ל יהיו מבולבלים מהצרות כמו השכור המבולבל ביינו כי כן ראוי להם כן יהיו : היושבים לדוד. ר"ל זרע דוד היושבים על כסא המלוכה : הכהנים. כהני הבעל : הנביאים. נביאי השקר : (יד) ונפצתים. אשבר אותם זה אחר זה ענוך לו : (טו) אל תגבהו. אל תהיו גבהי לב לבלי הכנע למקום : כי ה' דבר. שאל תגבהו : (טז) תנו וכו'. הכבדו לה' והכניעו עצמכם לפניו : בטרם יחשיך בר לא יחשיך עליכם מאור היום בעבור מרבית הצרות : יתנגפו רגליכם. יוכו רגליהם באבני מכשול כשתלכו גולה על הרי חושך : וקויתם לאור. כאשר תקוו שיהיה לכם ברווחה מה אז ישים אותה המקום לצלמות ויהיה מושם לערפל וכפל הדבר במ"ש : (יז) ואם לא תשמעוה. אם לא תקבלו אמרי הנה תבכה נפשי במסתרים במקום שהיא בחדרי הגוף כי רואה אני הרעה המוצאת אתכם : מפני גוה. מפני הגאות שיש בכם ולא תאבו להכניע אל המקום : ודמוע תדמע. מלבד בכיית הנפש עוד דמוע תדמע וחזר ופירש ותרד עיני דמעה בעבור שנשבה עדר ה' הם ישראל עם מרעיתו וצאן ידו : (יח) אמור. ה' אמר אל הנביא אמור ליהויכין ולמלכה אמו השפילו שבו ר"ל שבו במקום שפל נוטה לארץ ואל תשבו על כסאות : כי ירד מראשותיכם. ר"ל גדולתכם וחזר ופירש עטרת תפארתכם : (יט) ערי הנגב. הם ערי יהודה שהמה בדרום א"י : סוגרו ואין פותח. ר"ל הרי הם חרבים ולכן סוגרו ואין מי פותח כי הואיל ואין שם אדם מי יפתח שער העיר

מצודת ציון

(יב) נבל. נאד היין וכן ונבל יין (ש"א א) : (יד) ונפצתים. ענין השבור עם הרצון וכן ונפוץ הכדים (שופטים ז) : איש אל אחיו. ר"ל זה אחר זה וכן ואת כל מלכי הצפון וגו' איש אל אחיו (לקמן כה) : אחום. ענין חמלה כמו יחוס על דל (תהלים עב) וכפל הדבר במ"ש : (טו) והאזינו. הטו אוזן לשמוע : (טז) יתנגפו. ענין הכאה וכן פן תגוף באבן רגליך (שם צא) : נשף. ענין חושך כמו אך חושך ישופני (שם קלט) : לצלמות. צלו של מות והוא חשכת הקבר : ישית. ענין שימה כמו ישת חושך סתרו (שם יח) : לערפל. עב הענן : (יז) גוה. כמו גאה ובאה הוי"ו במקום האל"ף וכן כי השפילו ויאמר גוה (איוב כב) והוא ענין רוממות : ודמוע. הוא דמעת הבכי : נשבה. נלקח בשביה : (יח) ולגבירה. היא המלכה : מראשותיכם. מלשון ראש ור"ל גדולתכם : שלומים

הָגְלָת שְׁלוֹמִים׃ כ שְׂאִי עֵינֵיכֶם וּרְאִי הַבָּאִים מִצָּפוֹן אַיֵּה הָעֵדֶר נִתַּן־לָךְ צֹאן תִּפְאַרְתֵּךְ׃ כא מַה־תֹּאמְרִי כִּי־יִפְקֹד עָלַיִךְ וְאַתְּ לִמַּדְתְּ אֹתָם עָלַיִךְ אַלֻּפִים לְרֹאשׁ הֲלוֹא חֲבָלִים יֹאחֱזוּךְ כְּמוֹ אֵשֶׁת לֵדָה׃ כב וְכִי תֹאמְרִי בִּלְבָבֵךְ מַדּוּעַ קְרָאֻנִי אֵלֶּה בְּרֹב עֲוֺנֵךְ נִגְלוּ שׁוּלַיִךְ נֶחְמְסוּ עֲקֵבָיִךְ׃ כג הֲיַהֲפֹךְ כּוּשִׁי עוֹרוֹ וְנָמֵר חֲבַרְבֻּרֹתָיו גַּם־אַתֶּם תּוּכְלוּ לְהֵיטִיב לִמֻּדֵי הָרֵעַ׃ כד וַאֲפִיצֵם כְּקַשׁ־עוֹבֵר לְרוּחַ מִדְבָּר׃ כה זֶה גוֹרָלֵךְ מְנָת־מִדַּיִךְ מֵאִתִּי נְאֻם־יְהוָה אֲשֶׁר שָׁכַחַתְּ אוֹתִי וַתִּבְטְחִי בַּשָּׁקֶר׃ כו וְגַם־אֲנִי חָשַׂפְתִּי שׁוּלַיִךְ עַל־פָּנָיִךְ וְנִרְאָה קְלוֹנֵךְ׃ כז נִאֻפַיִךְ וּמִצְהֲלוֹתַיִךְ זִמַּת זְנוּתֵךְ עַל־גְּבָעוֹת בַּשָּׂדֶה רָאִיתִי שִׁקּוּצָיִךְ אוֹי לָךְ יְרוּשָׁלַםִ לֹא תִטְהֲרִי אַחֲרֵי מָתַי עֹד׃

שאו ק' וראו ק' · ל' · ל' · יתיר יו"ד · ס' הס' כנ"ים כ"ד. ל' · כ' · ל' · ג' · ג' מ"ל כג · ל' · כ' ס' ח' מ"ל · ל' · י"א מ"ל כס' · ג' כו ר"פ · ס' ל' · י"ד חס'

עוֹבָדֵיכוֹן׃ כ זְקִיפוּ עֵינֵיכוֹן וַחֲזוֹ דְאָתָן מִצִּפּוּנָא אָן עַמָּא דְאִתְמְסַר לִיךְ עַם תּוּשְׁבַּחְתִּיךְ׃ כא מָה תֵּימְרוּן אֲרֵי יִסְעַר עֲלָךְ חוֹבִיךְ וְאַתְּ אַלֵּיפְתְּ יַתְהוֹן לְמֶעְבַּד בִּישִׁין עֲלָךְ הֲווֹ רַבְרְבִין כְּדְמַן אוּלָא הֲלָא עָקָא וְחֶבְלִין יֵיחְדוּנָךְ הָא כְּחֶבְלִין לִיְלֵידְתָּא׃ כב וַאֲרֵי תֵימְרוּן בְּלִבִּיךְ מָא דֵין עַרְעוּנִי כָּל אִלֵּין עַל דְּסַגִּיאוּ חוֹבָךְ אִתְגְּלִיאַת בַּהֲתָתִיךְ אִתְחֲזֵי קְלָנִיךְ׃ כג הַאֶפְשַׁר דְּיִשְׁנֵי הִנְדּוֹאָה מַשְׁכֵיהּ וְנִמְרָא שַׁלְטֵי רִקְמָתֵיהּ אַף אַתּוּן תֵּיכְלוּן לְאוֹטָבָא דַּהֲוֵיתוּן מַלְּפִין לְמֶעְבַּד בִּישִׁין׃ כד וַאֲבַדְרִינוּן כְּקַשָּׁא דְעָדֵי מִן קֳדָם רוּחָא לְמַדְבְּרָא׃ כה דֵּין עֲדָבִיךְ וְחוּלַק אַחְסַנְתִּיךְ מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ דְּשַׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי וְאִתְרְחֵיצְתְּ עַל שִׁקְרָא׃ כו וְאַף אֲנָא אַגְלֵי בַּהֲתַת חוֹבָךְ עַל אַפָּךְ וְיִתְחֲזֵי קְלָנִיךְ׃ כז טַפְשׁוּתִיךְ וּשְׁטוּתִיךְ יַנְקוּתִיךְ עַל רָמָתָא בְּחַקְלָא גְלֵי קֳדָמַי שִׁקּוּצַיִךְ וַי לִיךְ יְרוּשְׁלֵם לָא תִדְכֵּין עַד כְּעַן לִיךְ אַרְכָא יוֹמִין סַגִּיאִין׃

רשי

הגלת שלומים . לא ילאם יכויכין כי לגלות יצא ויגלהו . ל"א שלומים נרדואתירן בלעז כלומר תשלום עוונם ובן ת"י איתקבלו תושלמת חוביכון : שאו עיניכם וראו . את הבאים עליכם מצפון : איה העדר נתן לך . אחר שיגלו יאמר לירושלים כן : (כא) מה תאמרי כי יפקוד . הקב"ה עליך . למדת אותם עליך אלופים לראש שלחתם אליהם מלאכים לכשדיים להביא משם אלילים שלהם לעבדם . כמו שנא' (ביחזקאל כג) ותעגבה עליהם למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה . ד"א למדת אותם עליך אלופים הזקיהו שהראה לשלוחי מרודך בלאדן את כל בית נכאתה (ישעי' לט): (כב) שוליך . שיפולי בגדים שיי"ם פורלאי"ש בלעז כשמפשיטין את האשה דרך בזיון מהפכין חלוקה מלמטה למעלה : נחמסו עקביך . נגזלו דרכיך . נחמסו כמו ויחמס כגן שוכו (איכה ב): עקביך . פרלי"ש בלעז פסקי עוכרי דרכים : (כג) כושי . שם אדם שחור וקורין מאו"ר בלעז : ונמר . ליאפר"ש בלעז : חברבורותיו . הנמר מנומר הוא והם החברבורות פקי"ש בלעז ואי אפשר שיהפכו : הרע . כמו להרע : (כה) מנת מדיך . חלק מדותיך מדה כנגד מדה : (כו) חשפתי שוליך . גיליתי שיפולי בגדיך לכסכס על פניך : (כז) מצהלותיך . כצהלת סוסים נואפים : אחרי מתי . תשהרי

סוד

תבכה . דמינו כאריה יכסוף . דוב ארב הוא לי ארי: נשבה ג' בקריא' וסי' נמסר בסדר לך לך : אלפים ה' חסר וי"ו בלישנא וסי' לאלפיה: בארץ שעיר ואת למדתי אתם עליך אלפים לראש . ואברו אלפי יהודה כלבם . אשים את אלפי יהודה כביור . והיה כאלוף ביהוד': ונראה ה' וסי' שנית אל הכהן . ונראה אל הכהן דוהיה במקום השחין . והביאותיו ונראה פני ה': אני חשפתו שוליך . גלה חציר

רדק

הגלת שלומים . הפא ענין כמלות שונות כי שלומים כמו כלה ר"ל שלמים וכן מוכר שלומנו עליו כמו מוסר פלנו וי"ת רבוי מלת שלומים וכלל בו שני ענינים גלו בלמא אתקבלו תושלמת עובדיכון : הגלת . משפטה הגלתה כמו והרלת את שבהותיה והרלתה : (כ) שאו עיניכם . כתוב שאי וראי כנגד הכנסה כמו תכלית הפסוק ושני הפסוקים הבאים אחריו וקרי שאו וראו כנגד הרבים שפרטים ולפי דעתי כי שאו וראו אמר למלך ולגבירה בזכר כי להם היה העדר כי הם הרועים ומה שזכר בל' נקבה הוא כנגד כניסת השרים הגדולים שגלו עם יכויכין התרם והמסגר שגם להם הוא העדר והם בכלל הרועים אמר שאו עיניכם וראו הבאים מצפון ראו הכשדים הבאים מצפון להגלותכם : איה העדר נתן לך . ראו העדר שנתן לך להיות רועה עליהם והוא צאן תפארתך איה הם עתה כי לא תרעם עוד : (כא) מה תאמרי כי יפקוד עליך . יפקוד האויב עליך כלומר שיבא עליך להגלותך ולהחריבך מה תאמרי אז וי"ת ארי יסער עלך חובך ר"ל יפקוד הא' אבל לענין הפסוק נראה מה שפירשנו שהרי הומר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש ואמר מה תאמרי כי יפקוד עליך האויב כי את למדת אותם להיות עליך אלופים ולהיות לך לראש כי אחז שלח למלך אשור עבדך ובנך אני עלה והושיעני מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל הקמים עלי אמר את גרמת לך שיגלון אלה ויחריבון כי את הבאת אותם עליך כי רחוקים היו מארצך מה תאמרי כשיבאו להחריבך כי כבר באו להושיעך : הלא חבלים יאחזוך . כשתראי זה יאחזו אותך חבלים כמו אשת לידה האשה העומדת ללדת וזה הענין יתכפך כי נאמר כי צירים וחבלים יאחזון : יאחזוך . ההי"ת בחטף כגול : לדה . יתכן שיהיה שם כמו מלידה ומבטן ויהיה אשת כמוך גם אפשר שיהיה לדה תואר כמו וכח אין ללידה ויהיה אשת מוכרת כמו אשת יפת תואר : (כב) וכי תאמרי . נגלו שוליך שולי הבגד הם התחתוני' וכשיהפכו למעלה הנה הם נגלים והלובש נגלה וכן אמר וגלותי שוליך על פניך והנה אחר שיהפכו השולים העקבים נגלים : נחמסו . כמו נגלו וכן ויחמוס כגן סוכה ויגלה וזה הוא משל על כנסת ישראל שהיתה נסתרת תחת כנפי האל ונכבדת בארצה ועתה היא גולה והוסר סתרה מעליה והנה היא גלויה ונגלה קלונה לעין כל בארצות נכרים : (כג) היהפוך . כי דבר טבעי הוא השחרות בכושי ואינו דבר מקרה ולא יסור ממנו לעולם וכן החברבורות בנמר כן הרשע לא יוכל לסור מכם כאילו הוא טבעי בכם כ"כ למדתם והרגלתם עצמכם במעשה הרע עד ששב אצלכם דבר טבעי : למדי . כמו למוד מדבר מורגל : הרע . מקור כמו ואם הרע תריע וי"ת כושי הנדואה : חברבורותיו . כהמיו וי"ת פלטי רקמתיה : (כד) ואפיצם . לפיכך אפיץ אותם מהרה בקלות כקש עובר לרוח מדבר פירוש כקש שהוא עובר מהרה בעבור הרוח שנושבת בו כן אפיצם במדבר כלומר אוליכם מעריהם למקום רחוק כמו המדבר גם יש מדבר בין ירושלם ובבל : (כה) זה גורלך מנת מדיך . כמו מדותיך או יהיה מדה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו ארבע פנותיו ויקונך בלשון זכרים כמו שער הפנים כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדים וממנו מדיך ופי' במדה שמדדת מדדתי לך אה שכחת אותי ואני שכחתי אותך פנית אלי עורף ולא פנים ואני הסתרתי פני ממך והיית לאכול ולהלך גרות רבות ורעות וזה גורלך ומנחך מאתי : (כו) וגם אני . מבואר הוא : (כז) נאופיך . כבר פירשנו כי כל

כנין

תולדות אהרן היהפוך כושי. שבת כז:

מצודת ציון

(יט) שלומים . מלשון שלם והכל : (כא) יפקוד . ענין השגחה : למדת . ענין ההרגל וכן פרה למד מדבר (לעיל ב) : אלופים . שרים וכן מפריד אלוף (משלי יז) : חבלים . מכאובי יולדה וכן חבלי יולדה (הושע יג) : (כב) קראני . מלשון מקרה : שוליך . הם התחתיות הבגד כמו על שולי המעיל (שמות כח) : נחמסו . ענין הסרה כמו ויחמס כגן שכו (איכה ב) : עקביך . עקבי הרגל : (כג) כושי . שם השחורים : ונמר . שם חיה : חברבורתיו . ענין כתמים וכן חבורה תחת חבורה (שמות כא) כי במקום המכה נראה כעין כתם : למדי . ענין הרגל : (כד) ואפיצם . ענין פזור : (כה) גורלך . חלקך לפי שעל פי רוב הולקים בגורל יקרא חלק בשם גורל : מנת . גם זה ענין חלק כמו מנת שועלים יהיו (תהלים סג) : מדיך . מלשון מדה : (כו) חשפתי . ענין גלוי כמו ותשופי שת (ישעיה כ) : שוליך . תחתיות הבגד : קלונך . מל' קלון ובזיון : (כז) נאופיך . ענין זנות : ומצהלותיך . ענין הרמת קול שמחה של קיות וכן איש אל אשת רעהו יצהלו (לעיל ה) : זמת . ענין מחשבה רעה : שקוציך . מלשון שקץ ותעוב : מתי . ענין השאלה על הזמן וכן מתי תנחמני (תהלים)

מצודת דוד

העיר : הגלת יהודה כולה . כל יהודה גלה : הגלת שלומים . ר"ל גלות שלימה כי כשגלה יכניה נשארו רבים מהשרים וכל עם הארץ לכן אמר עתה בגלות צדקיה יהיה גלות שלימה כי יגלו כולם : (כ) שאו עיניכם . אתה המלך והגבירה שאו עיניכם וראו חיל כשדים הבאים מצפון : איה העדר . איה עם יהודה שניתן לך להיות להם לרועה ומלך ואיה צאן תפארתך הלא ילכו גולה : (כא) מה תאמרי . במה תגלל כאשר האויב ישגיח בך לקחת אותך בשבי : ואת למדת . אתה בעצמך הרגלת את הבבלים להיות עליך אלופים להיות ראשים עליך כי על שהראה חזקיה לשלוחי מרודך בלאדן מלך בבל את כל בית נכאתה הסית לבם אותם לבא לארץ ישראל פעם בפעם לקחת האוצרות : חבלים יאחזוך . בבוא האויב יאחזו אותך חבלים מכאובים כמו אשה הכורעת ללדה : (כב) וכי תאמרי . וכי תוכל להרהר בלבך מדוע קרה לי הצרות האלה הלא בעבור רוב עוונך בא לך בזיון רב כאשה זונה שמפשיטין חלוקה ומהפכין מלמטה למעלה דרך בזיון ומגלים שולי החלוק בהגבהתם כלפי מעלה : נחמסו עקביך . עקבי רגליך נתגלו והוסרו מן הכסות שעליהם ר"ל קבלת בזיון הרבה ולפי שהמשילם לזונה אמר לשון המופל בזונה שמפשיטין חלוקה ומוליכים אותה ערומה ויחפה : (כג) היהפוך . האם יוכל הכושי להפוך עורו משחרות ללובן האם יוכל הנמר להפוך הכתמים שבעורו לבל יהיה בו הכתמים הלא הוא דבר שא"א כי המה דבר טבעי בהם : גם אתם . כן גם אתם תוכלו להיטיב מפני ההרגל הרע שאתם מורגלים ונעשה אצלכם כדבר טבעי ור"ל כמו שאין הכושי והנמר יכול להשתנות כן גם אתם והוא ענין גוזמא והפלגה ולומר בקושי רב תשתנו ממעשיכם : (כד) ואפיצם . לכן אפזרם במהירות רב כמו הקש שעובר ממקומו בקלות על ידי הרוח הבא מפאת המדבר שאין שם דבר לעמוד בפני הרוח ולעכבו : (כה) זה גורלך . זה הגמול יהיה חלקך וזהו המנה

השיגן

יד א אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה
אֶל־יִרְמְיָהוּ עַל־דִּבְרֵי הַבַּצָּרוֹת׃ י' דסמיך. ל'
ב אָבְלָה יְהוּדָה וּשְׁעָרֶיהָ אֻמְלְלוּ
קָדְרוּ לָאָרֶץ וְצִוְחַת יְרוּשָׁלִַם עָלָתָה׃ ל'. ב'
ג וְאַדִּרֵיהֶם שָׁלְחוּ צְעוֹרֵיהֶם לַמָּיִם ב' צעיריהם ק'
בָּאוּ עַל־גֵּבִים לֹא־מָצְאוּ מַיִם שָׁבוּ ה' דגשים ד'
כְלֵיהֶם רֵיקָם בֹּשׁוּ וְהָכְלְמוּ וְחָפוּ
רֹאשָׁם׃ ד בַּעֲבוּר הָאֲדָמָה חַתָּה
כִּי־לֹא־הָיָה גֶשֶׁם בָּאָרֶץ בֹּשׁוּ ג' בטעם
אִכָּרִים חָפוּ רֹאשָׁם׃ ה כִּי גַם־אַיֶּלֶת ל'. ג'
בַּשָּׂדֶה יָלְדָה וְעָזוֹב כִּי לֹא־הָיָה ב' מ"ל
דֶּשֶׁא׃ ו וּפְרָאִים עָמְדוּ עַל־שְׁפָיִם
שָׁאֲפוּ רוּחַ כַּתַּנִּים כָּלוּ עֵינֵיהֶם כִּי־ ג'
אֵין עֵשֶׂב׃ ז אִם־עֲוֺנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהוָה ה' ר"פ ג' מ"ל
עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־רַבּוּ מְשׁוּבֹתֵינוּ
לְךָ חָטָאנוּ׃ ח מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעוֹ ל'
בְּעֵת צָרָה לָמָּה תִהְיֶה כְּגֵר בָּאָרֶץ
וּכְאֹרֵחַ נָטָה לָלוּן׃ ט לָמָּה תִהְיֶה
כְּאִישׁ נִדְהָם כְּגִבּוֹר לֹא־יוּכַל ב'. ל'

א דהוה פתגם נבואה מן
קדם יי עם ירמיה על עסקי
בוצרתא׃ ב אתאבלו דבית
יהודה וקרויהון חרובא
אתחפיאו אפיהון אכרום
אוכמין כקדרא אתרטישו
לארעא וצוחת יתבי ירושלם
סליקת׃ ג ותקיפיהון שלחו
תנינהון למיא אתו על
פצידיא ולא אשכחו מיא תבו
מניהון ריקן בהיתו ואתכנעו
וחפו רישיהון׃ ד בדיל חובי
יתבי ארעא אתברו ארי לא
הוה מטרא בארעא בהיתו
אכריא וחפו רישיהון׃ ה ארי
אף איילתא במדברא ילידת
ושבקא ארי לא הוו דתאין
דעשבא׃ ו וערדין קמו על
נגרין שתן רוחא כירודין
קמא עיניהון ארי לית עשבא׃
ז אם חובנא אסהידו בנא יי
עביד בדיל שמך ארי סגיאין
תיובתנא קדמך חבנא׃
ח סבור ישראל פרקיה בעדן
עקא למא ייהול רוגזך עלנא
ואנחנא כתותבין בארעא וכעדי אורחא דסטא למבתא׃ ט למה ייחול רוגזך עלנא
ואנחנא מטלטלין ושביקין ואת גבר יכיל למפרק ואת שכינתך ביננא יי ושמך

ענין הנאוף הוא משל לע"א : ומזמותיך. הויות שהם על מעיין הרעים: לא תטהרי אחרי מתי עוד. לא תטהרי אחרי שנטמאת ולא תאמרי שתטהרי מתי עוד כיון שלא תטהרי קודם שתגלי וי"ת לא
הדכן עוד כען ניך ארכא יומין כניאין: (א) אשר היה. הבצרות. האחד בצרה וי"מ זה לעתות בצרה הבי"ת ברפה ופירושו יוקר המאכל והוא הרעב ובמשקל אחר ובשנת בצורת והוא מלשון לא יבצר מהם
ענין מניעה כי הרעב מפני מניעת הגשמים ובאמרו בלשון רבים בצרות ר"ל יוקר מעות ויוקר פירות והיה דבר ה' אליו קודם היות הבצרות כי יהיה ואמר לו בנבואה כך: (ב) אבלה יהודה. ענין השממה
כמו אבל תירוש אמלל יצהר וי"ת אתאבלו דבית יהודה: ושעריה אומללו. על דרך כל שעריה שוממים ר"ל אין יוצא ואין בא בהם או ששבתו הזקנים משבת בשערים כמו שאמר זקנים משער שבתו וי"ת
וקרויהון חריבא : קדרו לארץ. השערים על דרך משל או פירוש יושבי השערים על דרך ישבו לארץ ידמו וי"ת אתחפיאו אפיהון אכרום אוכמין כקדרא ואתרפישו לארעא: וצוחת ירושלם עלתה. על דרך

עוד : (א) דברי הבצרות. שיבוא עליהם רעב ומנחם חברו ל' מבצר כמו ומבצר משגב חומותיך (ישעיה כה) : (ב) ושעריה. עריה : וצוחת ירושלם. צעקת ירושלים כמו מראש הרים יצוחו (שם מב) : (ג) על גבים. בורות שהמים מתכנסים בהם : שבו כליהם ריקם. שלא ירד מטר. וחפו. ל' כסוי : (ד) אכרים. בובייר"ש בלעז : (ה) ילדה ועזוב. את יולדה לבקש לה מרעה : (ו) על שפיים. יבלי מים ריביירי"ש בלעז : (ז) ענו בנו. העידו בנו : עשה למען שמך. עשה מה שתעשה עמנו למען שם גדול שיאמרו לך שאתה מושל בכל ואנחנו עמך ואין מרעיתך ולא נאה שתתן שם נאווך לאלילים ומדרש אגדה יש למען שמך וכו' : (ח) מקוה. תוחלת : (ט) נדהם. דקרוי"ן בלעז מושך ידו מן המלחמה וי"א לקריאכ"ן בלעז : ושמך

ותפל שועת העיר השמימה ר"ל יושבי העיר ירושלם: (ג) ואדיריהם, הגדולים ששלחו לצעיריהם חוץ לעיר לראות אם ימצאו מים באו על הספירות שדרך למצא בהם מים המתכנסים שם מי גשמים או הביבים שם מקום מים לעומק המקום וגם לא מצאו מים לפיכך היה להם בשת ששבו כליהם רקים כלומר שבו ריקם כמו שנאמר באיוב באו כי בטח ופירש שבו כליהם שבו עם כליהם או פי' שבו על הכלים כלומר ע"י משיב וכן אשר ירד בידו לבלתי באו הכלים, לצוריהם כתיב וקרי ביו"ד ושניהם נכונים במשקל השמות אלא שהקרי יותר מבואר כי נמצא צעיר ביו"ד ולא נמצא צעור בוי"ו: (ד) בעבור האדמה חתה. בעבור טעם לסוף הפסוק שעליו למה חפו ראשם בעבור שהאדמה חתה ונשברה כי לא היה גשם בארץ או טעם בעבור לסוף הפסוק הזה שאמר בשו אכרים חפו ראשם: היה. מלרע: בארץ. ר"ל בארץ ישראל: אכרים. הם עובדי השדות: (ה) כי גם אילת. אפילו האילת ילדה בשדות ועזבה אותם מחסרון מרעה כי לא היה דשא ועזבה ילדיה לבקש מרעה בארץ אחרת ולא חששה על ילדיה אף על פי שהאילת רחמנית והלכה להחיות את נפשה: ועזוב. מקור במקום עבר כאילו אמר ועזבה וכן והחיות רצוא ושוב כאילו אמר רצו ושבו: (ו) ופראים. שפים. חסר יו"ד הרבוי' מהמכתב וכבר פירשנו שפירושו המקומות הגבוהים ועמידתם שם לראות משם אם יראו עשבים בשום מקום וילכו שם ושאיפת הרוח פירש בפסוק פרא למוד מדבר שם אמר על ספרא שאיפת רוח בלא סמיכה אל אחר והנה סמך אותם אל התנים נראה כי עקר השאיפה היא בתנים וכן הוסיף המתרגם שם ואמר כירודא וכאמרו שאפו רוח ר"ל כי לא היה להם הנאה בעמדם על השפים אלא שאיפת הרוח: כלו עיניהם. בראותם כי אין עשב כאילו כלו עיניהם מרוב הביטם למרחוק ולא ראו עשב וזה היה בעונש עונותיהם ניסוב ובמדבר ופאר הגוים היה להם שובע וזה היה להם בעמים לאות לקבל עונש עונותיהם מאת האל כמו שאמר והיו בך לאות ולמופת: (ז) אם עונינו ענו בנו. אמר הנביא בראותו בנבואה
הרעב שיהיה אומר לאל וכולל עצמו בכלל ישראל ואף על פי שהוא לא היה בו עון אמר אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך וכן אמר משה רבינו וסלחת לעונינו ולחטאתנו ונחלתנו, אמר אם עונינו ענו בנו העידו בנו כי בהיות מניעת הגשם בארצנו ולא בארצות הגוים הם העידו בנו כי עליהם אנו לוקים ואף על פי כן עשה למען שמך הנקרא עלינו: כי רבו משובותינו לך חטאנו, אמת כי הדין עליך להענישנו כי רבו משובותינו שמרדנו בך בכמה דברים בעבור אלהים אחרים ובהרבות החמס ובשמוע לנביאי השקר ולא לנביאי האמת לפיכך אמר כי רבו ואעפ"כ עשה למען שמך הנקרא עלינו שאנו נקראים עם ה', עוננו חסר יו"ד הרבים: (ח) מקוה ישראל. כי אע"פ שסרו מדרכיך לך הם מקוים ובכל דור ודור אתה מקוה ישראל ואתה מושיעו בעת צרה אע"פ שהצרה תבא להם בעונם אתה תושיעם ותרחם עליהם גם כן עתה בזמן הזה הושיעם ורחם עליהם ולא יכלו ברעב: למה תהיה כגר בארץ. במקומה רבים דברים תורה בענין הזרה בלשון
כני

ונראה דשא : לא מצאו ד' וסי' ואדיריהם שלחו צעיריהם. ובשלש' רעיו הרה. ויצא מן בת ציון כל הדרה. מבטו בארץ שעריה : כתנים ג' וסי' ופראים עמדו על שפים . אעשה מספד כתנים .

תולדות אהרן אם עונינו . סוטה לט : מקוה ישראל . עיקרים מאמר ל (יומא פה) : נדהם . סוטה לט :

מצודת דוד

במתן לך מאתי מדה כמדה על אשר שכחת אותי ובטחת במצרים שהיא שקר לכן השכחך גם אני : (כו) וגם אני חשפתי שוליך . ר"ל על כי זנית אחרי עכו"ם לכן אביא עליך בזיון רב כדרך שמבזין את הזונה ולפי שהמשיל אותה לזונה אמר לשון בזיון הזונה שמפשיטין חלוקה ומהפכין מלמטה למעלה ומגלים שולי החלוק בהנכשתה כלפי מעלה על פניה : ונראה קלונך . בזיונך יהיה נראה לכל : (כז) נאופיך . מרבית הניאוף שבך והרמת קול שמחה של קלות ראש ומחשבות זמתך ר"ל הנה כל אלה עדיין הם עמך ולא עזבתם : שקוציך . הפסלים כמתועב השקץ : לא תטהרי . ר"ל אינך רוצה לטהר אחר שנטמאת כי קשה לך לפרוש מן הטומאה ולא תאמרי שתטהרי עדיין אמרי אחרי מתי עוד תטהרי וכי אחר שתלך בגולה : יד (א) על דברי . על ענין מניעת הגשמים : (ב) אבלה יהודה . עם יהודה האבל : ושעריה . שערי יהודה נכרתו ונשמדו להתדמות לשבתות הלבן והוא ענין מליצה לומר שהיה צער בעולם על מניעת הגשמים : וצוחת ירושלים . עם כי היא שרתי במדינות נחסר לחמה ומימה וצעקת אנשיה עלתה למעלה : (ג) ואדיריהם . השרים שלחו נעריהם לבקש מים לשתות והמה באו על הבורות ולא מצאו בהם מים והחזירו את כליהם כשהם ריקים מבלי מים : בושו . ולזה בושו הנערים וגם נכלמו וכסו ראשם דרך צער ואבל על שלא מצאו מים להביא לאדוניהם : (ד) בעבור . על כי נשברה ונחתה האדמה כי לא היה גשם בארץ לכן בושו עובדי האדמה וכסו ראשם כי לריק היה יגיעם : (ה) אילת בשדה . נקבת האיל אשר בשדה כשילדה הולד עוזבה אותה והלכה לה כי לא היה דשא למאכלה ולזה הלכה מולדה לבקש מרעה בארץ אחרת : (ו) עמדו על שפים . עמדו על מקומות הגבוהות לראות משם אולי ימצאו דשא : שאפו רוח . על כי רדפו לבקש מרעה שאפו את האויר כי כן דרך הרצים מהרה : כתנים . כדרך התנים היא לשאוף הרבה את האויר : כלו עיניהם . המצפה לדבר ואינו משיגו קרוי כליון עינים בלשון המקרא : (ז) אם עונינו . ובעבור הצרה הזאת התפלל הנביא ואמר אם עונינו העידו בנו לקטרג עלינו : עשה למען שמך . עשה עמנו צדקה למען שמך לבל יחולל בעמים כי פן יאמרו זהו מבלתי יכולת ה' להושיע לעמו כי רבו . כי באמת מרדנו הרבה וחטאנו לך ואין אנו ראויים להתשועה לכן עשה למען שמך : (ח) מקוה ישראל . אתה תקותם של ישראל כי לך יקוו ואתה הוא המושיע בעת

מצודת ציון

(תהלים קיט) : (א) על דברי . על ענין וכן על דבר פעור (במדבר כה) : הבצרות . ענין מניעה כמו לא יבצר מהם (בראשית יא) ור"ל מניעת הגשמים וכן בשנת בצורת (לקמן יז) : (ב) אומללו . ענין כריתה כמו כי אומלל אני (תהלים ו) : קדרו . ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב) : וצוחת . מלשון צוחה וצעקה : (ג) ואדיריהם . מלשון אדיר וחזק ור"ל השרים : צעיריהם . ענין קטן ושפל וכן צעיר אנכי ונבזה (תהלים קיט) : גבים . בורות כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל) : והכלמו . מלשון כלימה : וחפו . ענין כסוי וכן ופני המן חפו (אסתר ז) : (ד) חתה . ענין שבר כמו וצדקתי לא תחת (ישעיה נא) : אכרים . הם עובדי האדמה בחרישה וכדומה וכן ונפלאו... בך הכר ועמדו (לקמן נא) : (ו) ופראים . הוא חמור הבר : שפים . מקומות גבוהות : שאפו . ענין המשכה אל בית הבליעה וכן שאפה רוח (לעיל ב) : רוח . האויר : כתנים . מין נחש : (ז) ענו . העידו כמו לא תענה (שמות כ) : משובותינו . ענין מרד כמו שובבה הזה (לעיל ח) : (ח) מקוה . מלי מקוה . ולאורח . הולך דרך : (ט) נדהם . ענינו כמו נבהל ואין לו דומה תמיהו

בני אדם ויחסה אותו בראות ובשמע ובריח וביד וברגל כדברי בני אדם: הכל דרך משל להבין בני אדם ובכל מקום רחוק אונקלוס מתרגם כתורה ויונתן בן עוזיאל מתרגם ספרי הנביאים רהוט מעל
בבורא יתכי התארים וענין הפסוק גם כן והאשר אחריו הסב יונתן הדבר הנאמר על האל על ישראל ראה לרחק מעליו יתברך אפילו דרך דמיון ותרגם כן סטר ישראל וגומר כבעמוד: (ח) למה תהיה
כאיש נדהם. למה יהיה רונזן עולה וגומר כבעמוד ופשט הפסוקים כן הוא למה תהיה כגר בארץ כי מי שהוא גר בארץ ואינו מאזרחי הארץ ומתושבים אינו חושש בענין הארץ מה יהיה בה כ"א הוא גם
ביום לא יהיה בה למחר וכל שכן האורח בנטה בעיר ללון בה לבד כי הוא עובר אורח שאינו חושש בטובתה וברעתה ואתה דומה להם בענין הזה כשהסירך פניך מהארץ ולא תהוה נצרתה ולך הארץ
ואנחנו גרים בה ותושבים עמך או אתה דומה בענין הזה כאיש נדהם ונבהל לא ידע מה לעשות או כגבור אמר כגבור כי בידו התשועה ויש עת שלא יוכל להושיע בגבורתו: ואתה בקרבנו ה'.
ואיך תוכל להעלים עיניך מצרותינו:
ושמך עלינו נקרא. כי אנחנו נקראים על שמך עם ה' לפיכך אל תניחנו, כדרך שמך משותף בשמנו ישראל, והם פירושו לפי מקומו נבהל ואדוני אבי ז"ל כתב כי מפרש אותו מן הערבי ומי שהוא מכוסה לב מחלי מדהום: (י) כה אמר ה'. כן אהבו לנוע. כמו שאהבו הם לנוע כן אעשה עמהם כי הם הולכים למצרים ולאשור לבקש מהם עזר מאויביהם ולא בטחו כי רגליהם לא חשכו מלכת אעפ"י שהיו מוכיחים אותם הנביאים כמו שאמר גם ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר ואף על פי כן לא מנעו רגליהם מלכת וכיון שאהבו לנוע אני אניעם ואגלם בין העמים ואם תאמר מה תשובה היתה זאת לדברי ירמיהו כי הוא היה מתפלל על הרעב נאמר כי אף על פי שהיה מניעת גשמים אם היו יכולין לצאת לארצות הגוים לשבור תבואה לא היה הרעב כל כך גדול אבל האויבים היו באים עליהם בכל יום ולא היו יכולים לצאת לפיכך היה רעב חזק לפיכך השיב לו האל על בוא האויבים בהם ויגלו אותם ובין כך הרעב והחרב עליהם לפיכך אמר עתה יזכור עונם כלומר עתה קודם הגלות יזכור עונם ברעב ויפקוד חטאתם בחרב: (יא) ויאמר ה'. לטובה. לפי שהתפלל על מקצתם לרעה והם רצו להמיתו ואמר אראה נקמתך מהם ואמר התיקם כצאן לטבחה והקדישם ליום הריגה לפיכך אמר לו לטובה אל תתפלל עליהם: (יב) כי יצומו. כשיקראו צום ויתענו ויתפללו אינני שומע אל רנתם פי' אל צעקתם כמו קומי רני בלילה ואמר אל רנתם והוא לא הזכיר תפלה וצעקה אלא הצום לפי שאין צום בלא תפלה וצעקה: רצם. ירצה אותם כלומר עולותם ומנחתם לא יהיו לרצון לפני: (יג) ואמר. מה יוכל ישראל לעשות אם הנביאים מטעים אותם ואומר להם לא תראו חרב ורעב: שלום אמת. שלום של קיימא: (יד) ויאמר ה'. חזון שקר. כי לא ראו זו בנבואה והם אומרים כי בנבואה ראו אותה: וקסם ואליל ותרמות לבם. קסם כתב החכם הגדול רמב"ם ז"ל כי יש אנשים שישפע אליהם הכח השכלי בכח המדמה עד שידברו עתידות ויחלמו חלומות צודקות ומזה הכת היו נביאי הבעל ומפני זה היו מאמינים בהם ויקרא זה הענין קסם ויקרא בעליו קוסם וי"מ כי חוזה בכוכבים יקרא קוסם: ואליל ותרמות, כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד וענין אחד ואליל הוא דבר שאינו וזה שהם אומרים חרב ורעב לא יהי' זהו דבר שאינו כי באמת יהיה הרעב והחרב.
ותרמית לבם מרמה חושבים בלבם כיון שחושבים אותנו שאנו צודקים בדברינו כמו שנסו אותנו בקצת העתידות נאמר להם שלא יפחדו מדברי ירמיהו כי אנחנו ראינו בנבואה כי לא ראינו חרב ורעב וניפה להם מעשיהם כדי שנהיה נכבדים בעיניהם ונאהבים להם וזהו תרמית לבם שהם חושבים לרמות העם בדבריהם: מתנבאים לכם. אמר לכם ובכלל הנביאים עמהם כמו שהוא היה כולל עצמו בכלל ישראל כאומר כי רבו משובותינו וגומר: (טו) לכן יתמו הנביאים ההמה. ר"ל האבונה ילקו הם בחרב וברעב בעבור שהם החטיאו את ישראל: (טז) והעם. אע"פ שהיו

לְהוֹשִׁיעַ וְאַתָּה בְקִרְבֵּנוּ יְהוָה וְשִׁמְךָ
עָלֵינוּ נִקְרָא אַל־תַּנִּחֵנוּ׃ י כֹּה־ ל' חס'
אָמַר יְהוָה לָעָם הַזֶּה כֵּן אָהֲבוּ לָנוּעַ ד' בטעם בספ'. ד'
רַגְלֵיהֶם לֹא חָשָׂכוּ וַיהוָה לֹא רָצָם
עַתָּה יִזְכֹּר עֲוֺנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאתָם׃ ב'. ט'
יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי אַל־תִּתְפַּלֵּל
בְּעַד־הָעָם הַזֶּה לְטוֹבָה׃ יב כִּי יָצֻמוּ ג' פסוקים דמיין. ל' חס'
אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֶל־רִנָּתָם וְכִי יַעֲלוּ עֹלָה ל' חסר בספרא
וּמִנְחָה אֵינֶנִּי רֹצָם כִּי בַּחֶרֶב וּבָרָעָב
וּבַדֶּבֶר אָנֹכִי מְכַלֶּה אוֹתָם׃ יג וָאֹמַר
אֲהָהּ ׀ אֲדֹנָי יְהוִה הִנֵּה הַנְּבִיאִים
אֹמְרִים לָהֶם לֹא־תִרְאוּ חֶרֶב וְרָעָב
לֹא־יִהְיֶה לָכֶם כִּי־שְׁלוֹם אֱמֶת אֶתֵּן י'
לָכֶם בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי שֶׁקֶר הַנְּבִיאִים נִבְּאִים בִּשְׁמִי
לֹא שְׁלַחְתִּים וְלֹא צִוִּיתִים וְלֹא כ"ה פסוקים לא ולא ולא
דִבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם חֲזוֹן שֶׁקֶר וְקֶסֶם
וֶאֱלוּל וְתַרְמוּת לִבָּם הֵמָּה מִתְנַבְּאִים ואליל ק' ו' רביה ק'
לָכֶם׃ טו לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־ ס"א לכם י"ד בטעם בספרא
הַנְּבִאִים הַנִּבְּאִים בִּשְׁמִי וַאֲנִי לֹא־
שְׁלַחְתִּים וְהֵמָּה אֹמְרִים חֶרֶב וְרָעָב
לֹא יִהְיֶה בָּאָרֶץ הַזֹּאת בַּחֶרֶב וּבָרָעָב
יִתַּמּוּ הַנְּבִיאִים הָהֵמָּה׃ טז וְהָעָם י"ב
אֲשֶׁר־הֵמָּה נִבְּאִים לָהֶם יִהְיוּ

עַלָנָא אִתְקְרֵי לָא תִשְׁבְּקִינָנָא׃
י כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לְעַמָּא הָדֵין
כְּמָא דִרְחִימוּ כֵּן אִתְפְּרַע
מִנְהוֹן לְאַגְלָיוּתְהוֹן מֵאֲרַע
בֵּית שְׁכִנְתִּי וּכְמָה דַהֲווֹ
מְעָרְבִין לְפוּלְחַן טַעֲוָתָא
וּמִבֵּית מַקְדְּשִׁי רִגְלֵיהוֹן לָא
מְנַעוּ וּקְדָם יְיָ לָא רַעֲוָא
בְּהוֹן כְּעַן יִסְעַר עֲלֵיהוֹן
חוֹבֵיהוֹן וְיִתְפְּרַע עֲוָיָתְהוֹן׃
יא וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תְצַלֵּי עַל
עַמָּא הָדֵין לְטָבָא׃ יב אֲרֵי
יְצוּמוּן לָא רַעֲוָא קֳדָמַי לְקַבָּלָא
צְלוֹתְהוֹן וַאֲרֵי יִסְּקוּן עֲלָתָא
וּמִנְחָתָא לָא רַעֲוָא קֳדָמַי
בְּהוֹן אֲרֵי בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא
וּבְמוֹתָא אֲנָא מְשֵׁיצֵי יָתְהוֹן׃
יג וַאֲמָרִית קַבֵּל בָּעוּתִי יְיָ
אֱלֹהִים הָא נְבִיֵּי שִׁקְרָא אָמְרִין
לְהוֹן לָא תֶחֱזוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא
וְכַפְנָא לָא יְהֵי לְכוֹן אֲרֵי שְׁלָם
דְּקָשׁוֹט אֶתֵּן לְכוֹן בְּאַתְרָא
הָדֵין׃ יד וַאֲמַר יְיָ לִי שִׁקְרָא
אָמְרִין נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן
בִּשְׁמִי לָא שְׁלַחְתִּינוּן וְלָא
פַּקֵּדְתִּינוּן וְלָא מַלֵּלִית עִמְּהוֹן
נְבוּאַת שְׁקַר וְאוּלְפַן וְכַדְבִין
וּרְשַׁע לִבְּהוֹן אִינוּן מִתְנַבַּן
לְכוֹן׃ טו בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל
נְבִיֵּי שִׁקְרָא דְּמִתְנַבַּן בִּשְׁמִי
וַאֲנָא לָא שְׁלַחְתִּינוּן וְאִינוּן
אָמְרִין חַרְבָּא וְכַפְנָא לָא יְהֵי בְּאַרְעָא הָדָא בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא יְסוּפוּן נְבִיֵּי שִׁקְרָא הָאִינוּן׃ טז וְעַמָּא דְּאִינוּן מִתְנַבַּן לְהוֹן

ושמך עלינו נקרא לפיכך אין כבודך בכך: תנחנו. פי' כמו תעזבנו: (י) כן אהבו לנוע. כן כמה שנזרתי עליהם גולה במצרים ובבל אהבו שם להיות גולים לעבוד אליליהם הרחוקים: (יד) ואליל. ל' אל דבר שאינו: נחלה

ואתה כתנים בימים : לנוע ד' בקריאה וסי' ויאמר להם הזית. התאנה. הגפן, כן אהבו לנוע. שלום ב' וסי' כי שלום אמת אתן לכם. שלום אסתר ומה יעשה בה: לכן י"ד בטעמ' בסיפרא וסי' נמסר בסיפרא דא סימן ז': ההמה י"ב בקריאה וסימ' ויאמרו האנשים ההמה אליו. כי עד הימים ההמה היו בני ישראל. לכן כה אמר ה' על הנביאים. והיו כי תרבו ופריתם בארץ. ילכו בית יהודה על. יבאו בני ישראל. וגם על העבדים ועל השפחות. אשר יחזיקו עשרה אנשים. אשר אשיב את שבות יהודה. לא אעשה אתכם כלה. וכן תהיה מגפה הסוס הפרד. ראיתי ביהודה דרכים

מצודת ציון

תניחנו. מלשון הנחה ועזיבה: (י) לנוע. מלשון נע ונד: חשכו. ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כב): רצם. מלשון רצון: ויפקד. ענין זכרון: (יב) יצומו. ענין תענית: רנתם. ענין תפלה: (יג) אהה. ענינו כמו אוי: (יד) חזון. מראה החלום וכן הענין בכל חזון (דניאל ח): וקסם. זה ראית הכוכבים: ואליל. ענין דבר שאין בו ממש וכן רופאי אליל (איוב יג): ותרמית. ענין ערמה כמו כי שקר תרמיתם (תהלים קיט): (טו) יתמו. יכלו כמו תם הכסף (בראשית מז): תדמיגם

מצודת דוד

בוא צרה למה עתה תהיה כגר בארץ שאינו חושש בטובת הארץ כי כמו כן אינך חושש על רעבון הארץ: נטה ללון. הנוטה ללון במלון שאינו חושש בטובתה וכפל הדבר במ"ש: (ט) כאיש נדהם. כאיש נבהל שאינו חושש בשום דבר בעבור הבהלה אשר החזיקתהו: כגבור לא יוכל להושיע. דרך הגבור מאמד ומשער כחו עד כמה הוא וכאשר יבין כי הדבר אשר הדביקתהו הוא רב מכחו ולא יוכל להושיע אז מושך ידו ולא יעשה עוד גבורות וכאומר וכי אתה מאלה הוא בך: ואתה. הלא אתה שוכן בקרבנו ושמך נקרא עלינו כי אנו נקראים עם ה' ולכן אל תעזבנו לבל יחולל שמך כי יאמרו העכו"ם מבלי יכולת העלים עין מעמו: (י) לעם הזה. על העם הזה: כן אהבו לנוע. כמו שהם נעים עתה מפני הרעב לבקש מאכל בארצות אחרות כן אהבו מאז להיות נעים ולא חשכו רגליהם מללכת פעם למצרים פעם לאשור לבקש מהם עזרה וכאומר לכן ינועו גם עתה: לא רצם. אינו מרוצה להם והנה עתה יזכר את עוונם וישלם הגמול: (יא) לטובה. להיטיב עמהם: (יב) כי יצומו. אף כי עצמם יצומו לא ישמע אל תפלתם אשר יתפללו ביום הצום ואף אם יעלו עולה ומנחה אינני מרוצה להם כל עוד שאוחזים במעשיהם: כי בחרב. אלא אכלה אותם בחרב וכו': (יג) ואומר אהה. אמרתי אוי לי מדוע יכלו כלא אין להם אשם כי הנה נביאי השקר מטעים אותם ואומרים להם לא תראו חרב וכו' ולזה חושבים שמעשיהם מרוצים לה' ומהראוי להביא העונש על הנביאים ההם לבד: שלום אמת. שלום מתמיד ומתקיים: במקום הזה. כי לא תגלו ממנו: (יד) שקר וכו'. ר"ל הלא יש להם דעת אשר המה מתנבאים בשקר כי מעולם לא שלחתים ולא צויתי אותם שום צוואה אף לא דברתי אליהם דבר מבלי שליחות ואיך אין בידם לתת שום אות ומופת ובמה מחזיקים אותם לנביאים: חזון שקר. ר"ל אם כן היה להם לדעת שהם מתנבאים או בחזון שקר מה שראו בחלום הלילה בדמיונות כוזבות או במעשה הקסם מה שראו בכוכבים או מה ששמעו מן התרפים שהם דבר שאין בו ממש כלל או בערמת לבם יבדאו שקרים: (טו) לכן וכו'. סו"ל והנביאים
שהנבאים

בם.ז מטעים אותם נביאי השקר היה לכם לבחון בין נביאי האמת לנבואי השקר כי נביא האמת מעמיד אותם על תורת משה ונביאי השקר מסיתים לכם ע"ג שהוא בטול התורה ואף על פי שהם נותנים בקלת דבריהם בעתידות היה לכם להחזיק זה בקסם לא בנבואה כיון בדבריהם נבטל תורה והיא עכו"ם שאפילו יעשו אותות ומופתים אמרה תורה יומת כי דבר סרה וקיום האותות והמופתים אמר הכתוב הטעם כי מנסה ה' אלהיכם אתכם: ואין מקבר להמה. זה היה עונש עונש מוסף על היסורים והמיתה: נשיהם. כי היו נמשכות לדברי שקר יותר מן האנשים: ובניהם ובנותיהם. הקטנים בעונש אבותיהם כי כן שאת כמשפט מאת האל יתברך שבוא אל המונה ואין עול: (יז) ואמרת. אתה תאמר להם זה הדבר שאתה בוכה ומצטער על השבר שאתה רואה שיבא עליהם בנבואה והאמר להם שאתה רואה גם כן חללי חרב מבחוץ ותחלואי הרעב מבפנים וזה להפחידם אולי ישבר לבם ויכנעו בשמעם את הדברים האלה: בתולת בת עמי. עד שהגלה היא כמו בתולה שלא ידעה איש ולא שלט עליה וכן היא דומה לבתולה כלומר שלא שלטו עליה הגוים להגלותה מארצה עד עתה והיום נכנעת להם בגלותה כמו הבתולה כשנבעלה: מכה נחלה. מכה קשה בחולי גדול: (יח) אם. תחלואי רעב. שם תאר על משקל ותעלולים ימשלו בם וזכר החולים מפני הרעב ולא זכר המתים ברעב כי החולים היו רבים מהמתים: כי גם נביא גם כהן. נביא מנביאי השקר כהן מכהני הגוים שהיו בהם רעים כמו שאמר כי גם אחיך ובית אביך גם המה בגדו בך: סחרו אל ארץ ולא ידעו. סבבו ללכת לגלות אל ארץ אחרת ולא ידעו לא הרגישו בעצמם עד שגלו כי אף על פי שהיה מתנבא על הנביאים שיתמו בחרב וברעב מהם גלו עם יהויכין כמו שכתוב שהיו מהנביאים שם בגולה ואמר גם ר"ל גם הם שהם גדולי העם כי גלו עם יהויכין החרש והמסגר באמרו סחרו לפי שהסולך דרך רחוקה אי אפשר שלא יסוב הדרכים כי אין כל הדרך דרך ישרה וי"ת ארי אף ספר וגו' כבעמוד: (יט) המאוס מאסת. חזר הנביא להתפלל עוד ואף על פי שאמר לו האל אל תתפלל בעד העם הזה על מקנת העם שב להתפלל: אם בציון. אם יושבי ציון כתרגומו כי לא דבר עד עתה על החרבן אלא על גרת היושבים בה: הכיתנו. מכת רעב: ואין לנו מרפא. כי אין מטר: קוה לשלום. מקור אם נקוה שלום מהאומות שכנינו ונלך ונשבור בר בארצם: ואין טוב. שום טובה לא יבא לנו משום צד: ולעת מרפא. מרפא מצרת הרעב ומצרת האויב: והנה בעתה. והנה אנחנו נבעתים מצרת שניהם ויונתן תרגם ולעדן סליחת חובין והוא פורענות חטאין ומקצת זה הפסוק הוא כתוב למעלה בפרשה אסף אסיפם ויש ביניהם שנוי מעט הראשון לעת וזה ולעת הראשון מרפא בה"א וזה מרפא באל"ף: (כ) ידענו ידענו רשענו וידענו גם כן עון אבותינו. כי חטאנו לך. אנחנו והם והדין נותן לפקוד עלינו עונם ועונינו כי אחזנו מעשיהם הרעים בידינו וזכר בפסוק המרדים והוא שאמר רשענו וזכר הזדונות והוא שאמר עון וזכר גם כן השגגות והוא שאמר כי חטאנו לך: (כא) אל תנאץ. אף על פי כן למען שמך עשה ואל תנאץ: אל תנבל כסא כבודך. אל תפילהו לארץ כי כסא כבודך היה ירושלם אל תפילהו ותנבלהו בהיות יושביה נעזבים אין פונה אליהם: זכור. כלומר זכור ברית אבות ואותו הברית אל תפירהו אתנו וכן תרגם יונתן יעול דוכרן קיים אבהתנא קדמך לא תשני קימך עמנא: (כב) היש. למי נלעק על המטר אלא לך: בהבלי הגוים מגשימים. פירוש נותנין גשם: ואם השמים יתנו רביבים. אפי' השמים והוא הרקיע שנותנים המטר כי השמים הם נותנים המטר זולתך זה אינו שהרי אתה עוצרם כשתרצה שלא יתנו מטר א"כ אין נתינת המטר ברשותם וברצונם וכן אתה פותחן כשתרצה שלא אתה הוא ה' אלהינו הנותן מטר לפיכך עלינו שנקוה לך שתתן מטר: כי אתה עשית את כל אלה. מניעת הגשמים אתה עשית אותה בעצרת השמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה וזהו שאמר את כל אלה וכן אמר בנבואת זכריה כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם והנחלתי את שארית העם הזה את כל אלה הנה אמר את כל אלה

(יז) נחלה מאד. ל' חולי: (יח) סחרו. סבבו לבקש כלי: אל ארץ ולא ידעו. אל ארץ אחרת ולא היו יודעין גם עד הנה: (יט) אם בציון געלה נפשך. על מנת שלא לשוב עליה כי אם דעתך לשוב מדוע הכיתה באין מרפא: (כא) למען שמך. שנקראת רחום: כסא כבודך. בה"מ. ומדרש אגדה ישראל החקוקים בכסא כבודך: (כב) ואם השמי' יתנו רביבים. מאליהם אם לא על פיך בתמיה כל התיבה הכפולה הראשונה בה"א והשנייה באם כגון הבמחנים אם במבצרים (במדבר יג) הטובה היא אם רעה (שם) המאוס מאסת אם בציון געלה נפשך (כאן) אף כאן היש ואם השמים

טז מִשְׁלָכִים בְּחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם מִפְּנֵי הָרָעָב וְהַחֶרֶב וְאֵין מְקַבֵּר לָהֵמָּה הֵמָּה נְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם וְשָׁפַכְתִּי עֲלֵיהֶם אֶת־רָעָתָם׃
יז וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תֵּרַדְנָה עֵינַי דִּמְעָה לַיְלָה וְיוֹמָם וְאַל־תִּדְמֶינָה כִּי שֶׁבֶר גָּדוֹל נִשְׁבְּרָה בְּתוּלַת בַּת־עַמִּי מַכָּה נַחְלָה מְאֹד׃
יח אִם־יָצָאתִי הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה חַלְלֵי־חֶרֶב וְאִם בָּאתִי הָעִיר וְהִנֵּה תַּחֲלוּאֵי רָעָב כִּי־גַם־נָבִיא גַם־כֹּהֵן סָחֲרוּ אֶל־אֶרֶץ וְלֹא יָדָעוּ׃
יט הֲמָאֹס מָאַסְתָּ אֶת־יְהוּדָה אִם־בְּצִיּוֹן גָּעֲלָה נַפְשֶׁךָ מַדּוּעַ הִכִּיתָנוּ וְאֵין לָנוּ מַרְפֵּא קַוֵּה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב וּלְעֵת מַרְפֵּא וְהִנֵּה בְעָתָה׃
כ יָדַעְנוּ יְהוָה רִשְׁעֵנוּ עֲוֺן אֲבוֹתֵינוּ כִּי חָטָאנוּ לָךְ׃
כא אַל־תִּנְאַץ לְמַעַן שִׁמְךָ אַל־תְּנַבֵּל כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ זְכֹר אַל־תָּפֵר בְּרִיתְךָ אִתָּנוּ׃
כב הֲיֵשׁ בְּהַבְלֵי הַגּוֹיִם מַגְשִׁמִים וְאִם־הַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ רְבִבִים הֲלֹא אַתָּה־הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּנְקַוֶּה־לָּךְ כִּי־אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־כָּל־אֵלֶּה׃

יְהוֹן מִטַּרְפִין רְמַן בְּשׁוּקֵי יְרוּשְׁלֵם מִן קֳדָם כַּפְנָא וְחַרְבָּא וְלֵית דְּקָבַר לְהוֹן אִינוּן נְשֵׁיהוֹן בְּנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן וְאֶשְׁפּוֹךְ עֲלֵיהוֹן יָת בִּישְׁתְהוֹן׃
יז וְתֵימַר לְהוֹן יָת פִּתְגָמָא הָדֵין יִשְׁגְּרָן עֵינַי דִּמְעַן לֵילֵי וִימָם וְלָא יִשְׁתְּקָן אֲרֵי תְבָרָא רַבָּא אִתְּבָרַת מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי מְחָא מַמְרְעָא לַחֲדָא׃
יח אִם נְפָקִית לְחַקְלָא וְהָא קְטִילֵי חַרְבָּא וְאִם עָלֵית לְקַרְתָּא וְהָא מַמְרְעֵי כַּפְנָא אֲרֵי אַף סָפַר אַף כָּהֵן אִתְפְּנִיאוּ לִסְחוֹרַתְהוֹן עַל דִּי מָה בְאַרְעָא וְלָא בְקָרוּ׃
יט הֲמִרְטַשׁ רְטַשְׁתָּא יָת דְּבֵית יְהוּדָה וְאִם יָתְבֵי צִיּוֹן רַחֵיק מֵימְרָךְ מָה דֵּין אַלְקֵיתָנָא וְלֵית לָנָא אַסָּא סַבַּרְנָא לִשְׁלָם וְלֵית טַב וּלְעִדָּן סְלִיחַת חוֹבִין וְהָא פוּרְעָנוּת חֲטָאִין׃
כ יְדַעְנָא יְיָ חוֹבַנָא וְחוֹבֵי אֲבָהָתַנָא אֲרֵי חַבְנָא קֳדָמָךְ׃
כא לָא תְרַחֲקִינַנָא בְּדִיל שְׁמָךְ דְּלָא תִתְנַבַּל אֲתַר בֵּית כּוּרְסֵי יְקָרָךְ יֵיעוֹל דּוּכְרַן קְיָם אֲבָהָתַנָא קֳדָמָךְ לָא תְשַׁנֵּי קְיָמָךְ עִמָּנָא׃
כב הָא לֵית צְרוֹךְ בְּטָעֲוָת פָּלְחֵי כוֹכְבַיָּא לַאֲחָתָא מִטְרָא וְאִם שְׁמַיָּא לָא יִתְנוּן רְסִיסִין אֱלָהֵין עַל מֵימְרָךְ הֲלָא אַתְּ הוּא יְיָ אֱלָהַנָא וּנְסַבַּר קֳדָמָךְ אֲרֵי אַתְּ

גהות: ולא ידעו ב' וסי' המעתיק הרים ולא ידעו. סחרו אל ארץ ולא ידעו: אבותינו ח' מ"ל וסי' גם אנחנו גם אבותינו תנייגא דפסוק. והבשת אכלה את יגיע. נשכבה בבשתנו. ידענו ה' רשענו ה' עזי ומעזי. ירא אלהי אבותינו. הנה נפלו אבותינו. על אשר לא

תולדות אהרן היש בהבלי. עקדה שער ע:

מצודת דוד

נתנבאים מאתת מאלה: יתמו. יכלו מן העולם: (טז) מפני הרעב. אשר ימותו מפני הרעב והחרב: ואין מקבר. כי ירבו מאד ולא יספיקו לקברם: המה. הם יהיו מושלכים ונשיהם וכו': ושפכתי. אשלם להם גמול רעתם: (יז) הדבר הזה. והוא כן תרדנה עיני דמעה מבלי הפסק: כי שבר. רואה אני בנבואה כי שבר גדול וכו': בתולת בת עמי. קראה בתולה כי עוד לא כבשה שום מלך כבתולה שלא באה ברשות הבעל: נחלה מאד. כאובה ביותר: (יח) והנה חללי חרב. והנה מושלכים חללי חרב: והנה תחלואי רעב. שוכבים חולים מעקת הרעבון. כי גם נביא. ר"ל ובדין הוא כי עשו הרע כי גם נביא השקר וכהן הבעל סבבו בעיר אל עיר לנבאות להם ולא ידעו מה מדבר ה' כי נבאו בשקר: (יט) המאוס. אמר הנביא וכי מאסת את יהודה וכי התעבה נפשך בציון מדוע הכיתנו ואין למכה רפואה על מכה: קוה. כאשר נקוה לשלום ולא הוטב ממה שהיה וכאשר נקוה לעת רפואה והנה בא עוד חרדה: (כ) ידענו. מכירים אנו שהרשענו אנחנו וגם מכירים אנו בעוון אבותינו כי כולנו חטאנו לך כמונו כמוהם: (כא) אל תנאץ. עכ"ז אל תבזה אותנו למען שמך לבל יחולל בין כשדים באמרם שמקוצר יד עזב עמו: אל תנבל. אל תוריד כסא כבודך להיות מחולל בפי הכשדים וכפל הדבר במ"ש: זכור הברית שכרת. עמנו להיות לך לעם ואל תפר היום את הברית: (כב) היש. כלומר אל מי נזעק בעבור הגשם וכי יש מי בהבלי העכו"ם הם אלילים: מגשימים. מורידים גשמים: ואם השמים. וכי מערכות השמים נותנים רביבים מעצמם מבלי גזירות מקום: הלא אתה וכו'. מוריד את הגשם ולכן נקוה לך לבדך שאתה תורידו: את כל אלה. הם מערכות השמים וא"כ

מצודת ציון

(יז) תדמינה. ענין שתיקה והס ק כמו אל דמי לכם (ישעיה סב): בת עמי. עדת עמי: נחלה. מלשון חולי: (יח) חללי. הרוגים: תחלואי. מל' חולי: סחרו. ענין סבוב ועל שם זה נקרא התגר בשם סוחר כי מסבב אחר הסחורה לקנותה: (יט) געלה. ענין התעוב כמו וגעלה נפשי אתכם (ויקרא כו): בעתה. חרדה ורתת: (כא) תנאץ. ענין בזיון וכן נאצו כל תוכחתי (משלי א): תנבל. ענין הורדה ושפלות כמו וינבל צור ישועתו (דברים לב): תפר. ענין בטול: (כב) בהבלי. מלשון הבל וכמה הגלולים: מגשימים. מלשון גשם: רביבים. כן נקרא הגשם הדק

אלה על מניעת הגשמים שלא יתנו מטר והארץ שלא תתן את יבולה: (א) ויאמר ה' אלי. למה פרשה התפלה לפני כי אם יעמוד משה ושמואל לפני בתפלה שהיו גדולים ממך אם יעמדו הם לפני אין נפשי אל העם הזה. נפשי ר"ל רצוני כמו אל תתנני בנפש צרי וזכר משה ושמואל שהיו לויים ונביאים והגדול שבנביאים אחר משה רבינו היה שמואל וכן אמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ונאמר כי נאמן שמואל לנביא לה' ונאמר ולא הפיל מכל דבריו ארצה: שלח מעל פני ויצאו. שלחם מעל פני ויצאו ואמר הצווי כנגד ירמיהו כאילו אמר אם בידך לשלחם טוב שתשלחם משתתפלל עליהם:

השמים: (א) משה ושמואל. שניהם נזקקו לבקש רחמים על ישראל ומתחלה החזירום למוטב ואח"כ התפללו עליהם ולא עלה בלבם להשיב. אפי' עד שהחזירום למוטב. משה שימו איש חרבו וגו' (שמות לב) ויזר על פני המים וגו' (שם) ואח"כ אעלה אל ה' אולי אכפרה. שמואל במצפה ויסירו בני ישראל את הבעלים (שמואל א ז) ואח"כ קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל עליכם (שם) אתה אינך יכול להשיבם אלי לכך אל תתפלל עליהם: נפשי. רצוני: (ב) אשר למות וגו'. כל המאוחר בפסוק קשה מחבירו חרב קשה ממות מיתת חרב מנוולת ומיתה על מטתו אינה מנוולת וכן הוא אומר (תהלים קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו רעב קשה מחרב שזה מצטער וזה אינו מצטער וכן הוא אומר טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי כולהו איתנהו בגוה: (ג) ופקדתי. לשון מינוי ופקידות: לסחוב. לגרר וכן אם לא יסחבום (לקמן מט): (ד) לזעוה. מגזרת לא קם ולא זע (אסתר ה) וכמוהו גלוה מגזרת גא מאד (ישעיה טז): לכל ממלכות הארץ. כל השומע רעה שבאה עליהם יזוע: (ה) ינוד. יקונן: ומי יסור. אליך לנטות מדרכו אליך לשאול לך לשלום: (ו) נלאיתי הנחם. כמה פעמים חשבתי להשחית ונחמתי על הרעה עתה נלאיתי הנחם. הנחם דפורפנסי"ר בלעז: (ז) במזרה. נפה שקורין ווין בלעז כזה בשעת זורה שעורין בלא יהו כולן גולין למקום אחד: (ח) עצמו לי. רבו לפני אלמנותיו: על אם. על ירושלים שהיתה עיר ואם

טו א וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֵלַ֔י אִם־
יַעֲמֹ֨ד מֹשֶׁ֤ה וּשְׁמוּאֵל֙ לְפָנַ֔י אֵ֥ין
נַפְשִׁ֖י אֶל־הָעָ֣ם הַזֶּ֑ה שַׁלַּ֥ח מֵעַל־פָּנַ֖י
וְיֵצֵֽאוּ׃ ב וְהָיָ֛ה כִּֽי־יֹאמְר֥וּ אֵלֶ֖יךָ
אָ֣נָה נֵצֵ֑א וְאָמַרְתָּ֨ אֲלֵיהֶ֜ם כֹּֽה־אָמַ֣ר
יְהוָ֗ה אֲשֶׁ֨ר לַמָּ֤וֶת לַמָּ֙וֶת֙ וַאֲשֶׁ֤ר
לַחֶ֙רֶב֙ לַחֶ֔רֶב וַאֲשֶׁ֤ר לָֽרָעָב֙ לָֽרָעָ֔ב
וַאֲשֶׁ֥ר לַשְּׁבִ֖י לַשֶּֽׁבִי׃ ג וּפָקַדְתִּ֨י
עֲלֵיהֶ֜ם אַרְבַּ֤ע מִשְׁפָּחוֹת֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה
אֶת־הַחֶ֙רֶב֙ לַהֲרֹ֔ג וְאֶת־הַכְּלָבִ֖ים
לִסְחֹ֑ב וְאֶת־ע֧וֹף הַשָּׁמַ֛יִם וְאֶת־
בֶּהֱמַ֥ת הָאָ֖רֶץ לֶאֱכֹ֥ל וּלְהַשְׁחִֽית׃
ד וּנְתַתִּים֙ לְזַעֲוָ֔ה לְכֹ֖ל מַמְלְכ֣וֹת
הָאָ֑רֶץ בִּ֠גְלַל מְנַשֶּׁ֤ה בֶן־יְחִזְקִיָּ֙הוּ֙
מֶ֣לֶךְ יְהוּדָ֔ה עַ֥ל אֲשֶׁר־עָשָׂ֖ה
בִּירוּשָׁלִָֽם׃ ה כִּ֠י מִֽי־יַחְמֹ֤ל עָלַ֙יִךְ֙
יְר֣וּשָׁלִַ֔ם וּמִ֖י יָנ֣וּד לָ֑ךְ וּמִ֣י יָס֔וּר לִשְׁאֹ֥ל
לְשָׁלֹ֖ם לָֽךְ׃ ו אַ֣תְּ נָטַ֥שְׁתְּ אֹתִ֛י נְאֻם־
יְהוָ֖ה אָח֣וֹר תֵּלֵ֑כִי וָאַ֨ט אֶת־יָדִ֤י עָלַ֙יִךְ֙
וָֽאַשְׁחִיתֵ֔ךְ נִלְאֵ֖יתִי הִנָּחֵֽם׃ ז וָאֶזְרֵ֥ם
בְּמִזְרֶ֖ה בְּשַׁעֲרֵ֣י הָאָ֑רֶץ שִׁכַּ֤לְתִּי
אִבַּ֙דְתִּי֙ אֶת־עַמִּ֔י מִדַּרְכֵיהֶ֖ם לוֹא־
שָֽׁבוּ׃ ח עָֽצְמוּ־לִ֤י אַלְמְנוֹתָו֙
מֵח֣וֹל יַמִּ֔ים הֵבֵ֨אתִי לָהֶ֧ם עַל־אֵ֛ם

עַבְדַת יַת כָּל אִלֵין׃ א וַאֲמַר
יְיָ אִם יְקוּם מֹשֶׁה וּשְׁמוּאֵל
לְמִבְעֵי מִן קֳדָמַי לָא רַעֲוָא
קֳדָמַי בְּעַמָּא הָדֵין שְׁלַח מֵאַרַע
בֵּית שְׁכִנְתִּי וְיִגְלוּן׃ ב וִיהֵי
אֲרֵי יֵימְרוּן לָךְ לְאָן נִגְלֵי
וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
דִּלְמוֹתָא לְמוֹתָא וְדִלְחַרְבָּא
לְחַרְבָּא וְדִלְכַפְנָא לְכַפְנָא וְדִי
לְשִׁבְיָא לְשִׁבְיָא׃ ג וְאַסְעַר
עֲלֵיהוֹן אַרְבַּע פּוּרְעָנוּן בִּישָׁן
אֲמַר יְיָ יַת דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא
לְמִקְטַל וְיַת כַּלְבַיָּא לְגָרְרָא
וְיַת עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְיַת בְּעִירָא
דְאַרְעָא לְמֵיכַל וּלְחַבָּלָא׃
ד וְאֶתְּנִינוּן לְזִיעַ לְכָל מַלְכְוָת
אַרְעָא עַל דְּלָא תָבוּ כִּמְנַשֶּׁה
בַר יְחִזְקִיָּה מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה עַל דְּאַסְגֵי לְמֶעְבַּד
בִּירוּשְׁלֶם׃ ה אֲרֵי מַן יְחוּס
עֲלָךְ יְרוּשְׁלֶם וּמַן יְדוּי עֲלָךְ
וּמַן יְזוּר לְמִשְׁאַל לִשְׁלָמָא לָךְ׃
ו אַתְּ שְׁבַקְתְּ פּוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ
לְאַחוֹרָא אִסְתַּחַרְתְּ וַאֲרִים יַת
מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלָךְ וְאֶחְבְּלִינָךְ
עַל דַּהֲוֵית יָכְלָא לְמֵיתַב וְלָא
תָבְתְּ׃ ז וּכְמָא דְדָרַן בְּמַדְרְיָא
כֵּן אֲבַדַּר יַת עַמִּי בְּקִרְוֵי
אַרְעָא תַּכְלִית אַבְדֵית יַת עַמִּי
מֵאוֹרְחַתְהוֹן לָא תָבוּ׃
ח סְגִיאַת קֳדָמַי אַרְמְלָתְהוֹן
מֵחָל יַמְמִין אַיְתֵיתִי עֲלֵיהוֹן עַל סְיַעַת עוּלֵימֵיהוֹן בְּזוֹזִין בַּד

ד' בטעם, בספרא וכו' טלית צדיקה קרא לשמואל י ׀ ג' ׀ ג' וחס' ׀ לזעוה ק' ׀ ג' וכל ד"ה דכו' כמ"ס ׀ ג' ׀ ו' חס' ׀ ה' חס' בנליס' ׀ ל' ׀ ל'. ג'. ל' ׀ ל' ׀ ל"ס מ"ל ׀ תיו ק'

(ב) והיה כי יאמרו. אשר למות. אמרו רז"ל כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות איבעית אימא סברא הא קא מנוול והאי לא מנוול ואיבעית אימא קרא יקר בעיני ה' המותה לחסידיו רעב קשה מחרב סברא האי קא מצטער והאי לא מצטער קרא טובים היו חללי חרב מחללי רעב שבי קשה מכולם כלהו איתנהו ביה: (ג) ופקדתי. משפחות על דרך המשל כלומר ארבע מיני פורעניות: לסחוב. מי דרך הכלבים לגרר הנבלה באכלם אותה: (ד) ונתתים לזועה. כתיב וקרי לזעוה והענין אחד אלא שהם שני שרשים והם ענין התנועה: בגלל מנשה. כי הוא הנהיג את יהודה במעשים רעים ודם נקי שפך עד שמלא ירושלם חללים כמו שכתוב וי"ת על דלא תבו כמנשה בר חזקיהו: (ה) כי מי ינוד לך. כמו לנוד לו ולנחמו ענין נהמת האבל וספור הצרות עמו ובא בזה הלשון לפי שהמנחמים נדין ממקומן זה מפה וזה מפה לנחם האבל אמר מי יחמול ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך כי את גרמת הרעה שנטשת אותי לפיכך תלכי אחור ולא לפנים: (ו) את. נלאיתי הנחם. כמה פעמים נחמתי על הרעה אשר דברתי לעשות להם ולא שבו נלאיתי על זה לא אוכל עוד להנחם אלא אפרע מהם: (ז) ואזרם. כמו שזורים התבואה במזרה כן אזרם בשערי הארץ כלומר בגלותם אפיצם בכל ערי הארץ ואמר בשערי במקום בערי כי דרך השער נכנסין ויוצאין בעיר וכן אמר לכל באי שער עירו וכת"י בקרוי ארעא וכן תרגם במקומות רבים בשעריך בקרוך ואמר ואזרם על עשרת השבטים שגלו וכן שכלתי אבדתי אומר עליהם ואף על פי כן שבט יהודה שראו כל זה מדרכיהם הרעים לא שבו ואמר שכלתי כי בניו היו: (ח) עצמו לי. יבא זה הלשון בענין הכמות והאיכות ואמר לי ר"ל כי אני מצר עליהם ורבו אלמנותיו בעיני. אלמנותו כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ומצאנו רבים כמוהו אם היה בימי

שמרו אבותינו: יחזקיהו ג' בנביאים וסי' נשבר בריש האי סיפרא: לשאל ו' חסר בקריאה וסי' ותסיתהו לשאל מאת אביה שדה דששמים. לשאל בו לשלום ולברכו דשמואל. כי מי יחמל עליך ירושלם. וינסו ה' בלבבם. ולא נתתי לחטא חכי: לוא ל"ה

תולדות אהרן הנה נלא. כ"כ ח:
לזעוה. סנהדרין קב:
עצמו לי (יבמות טו):

מצודת ציון

הדק כמו וכרביבים עלי עשב (שם): ונקוה. מלשון תקוה: (א) נפשי. ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כג): שלח. ענין טירוד וגירושין כמו כי שלח יגרש (לעיל ג): (ב) אנה. להיכן וכן אנה אעלה (ש"ב ב): (ג) ופקדתי. ענין מנוי ונזכרות: משפחות אמר כן כדרך משל: לסחוב. ענין גרירה ומשיכה כמו סחוב והשלך (לקמן כב): (ד) לזעוה. ענין רתת וחרדה כמו והיה רק זועה (ישעיה כח): בגלל. בעבור כמו בגלל הדבר הזה (דברים טו): (ה) יחמול. מלשון חמלה ורחמים: ינוד. מלשון נד ידה: (ו) נטשת. עזבת: ואט. מלשון נטיה: נלאיתי. ענין עייפות ויגיעה כמו ונלאו מצרים (שמות ז): הנחם. ענין השוב מחשבה כמו פן ינחם העם (שם יג): (ז) ואזרם. ענין פזור כמו ואתכם אזרה בגוים (ויקרא כו): במזרה. הוא הכלי שזורין בו התבואה וכן בר"ת וכמזרה (ישעיה ל): בשערי. בערי וכן באחד שעריך (דברים יז): שכלתי. ענין מיתה כמו מחוץ תשכל חרב (שם לב): (ח) עצמו. ענין רבוי כמו בעם עצום (תהלים לה): אם. כן יקרא עיר גדולה אשר הקטנים סביב לה וכן עיר ואם בישראל

מצודת דוד

וא"כ אל כל אשר תחפוץ תטם ולא ימרו את פיך: טו (א) אם יעמוד. ר"ל בתפלה ובקשה: משה ושמואל. משה או שמואל. ר"ל אף שהיה תפלתם מקובלת לפני מ"מ אם מי מהם יתפלל בעד העם הזה אין רצוני עליהם להיות מרוצה להם: שלח. אמור להם בנבואה שאמרתי לגרשם מארצי ויצאו ממנה: (ב) אנה נצא. להיכן נלך ולתכלית מה: אשר למות. מי שראוי למות בעונו במיתת דבר יוצא למיתה ואשר לחרב וכו' כל אחד יענש כדבר הראוי לו: (ג) ופקדתי. אמנה עליהם ארבעה משפחות ר"ל ארבעה מיני עונשין: לסחוב. דרך הכלבים לגרר הנבלות ממקום למקום: לאכול ולהשחית. הסוף לאכול הנבלות והבהמות להשחית ברמיסה: (ד) לזעוה לכל ממלכות. כולם יחרדו וירעדו שלא יקרה להם כמקרם: בגלל מנשה. ר"ל בעבור שאחזו במעשה מנשה וכו': על אשר וגו'. בעבור אשר עשה מעשיו בירושלים בפרסום לכך למדו ממנו ואחזו בהם: (ה) כי מי יחמול. ר"ל אין מי יחמול עליך ואין מי ינודד בראש עליך כדרך המנחמים לאתמך בבוא הצרה עליך ואין מי יסור לנטות מדרכו לבוא אליך לשאול בשלומך: (ו) את נטשת אותי. על כי עזבת אותי ותלכי לאחור לפרוש ממני לכן אטה את ידי עליך להשחית בך ואשחיתך: נלאיתי הנחם. הנה רבות פעמים גזרתי עליך השחתה ואח"ז נחמתי ועתה נלאיתי להנחם על הרעה: (ז) ואזרם. אפזרם בכל ערי הארץ כהמפזר תבואה במזרה באין כולם נופלים במקום אחד: שכלתי. אף כי שכלתי אותם והאבדתים עכ"ז לא שבו מדרכיהם ולא לקחו מוסר: (ח) עצמו לי. האלמנות שבהם כמה מרובות בעיני יותר מחול ימים ר"ל אין אני עושה בהם כמתנקם להיות הכל נחשב לפני למעט כי אדרבה נחשב לפני להרבה ואין בזה שמחה לפני: הבאתי להם. הבאתי עליהם חוזר ומסרב על אם רצה לומר על ירושלים הבאתי קבוצת בחורים להיות שודד אותם בעת צהרים למען יראה למלוא כל

בחור שדד בצהרים הפלתי עליה
פתאם עיר ובהלות : ט אמללה
ילדת השבעה נפחה נפשה באה
שמשה בעד יומם בושה וחפרה
ושאריתם לחרב אתן לפני איביהם
נאם־יהוה : י אוי־לי אמי כי
ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל־
הארץ לא־נשיתי ולא־נשו־בי
כלה מקללוני : יא אמר יהוה אם־
לא שרותך לטוב אם־לוא |
הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה
את־האיב : יב הירע ברזל | ברזל
מצפון ונחשת : יג חילך ואוצרותיך
לבז אתן לא במחיר ובכל־
חטאותיך ובכל־גבוליך :

(ל' · ב' הס' בא ק' ב'. ל' · ל' וחסר · ב' בתרי לישני · ל'. ג' ר"פ · שריתיך ק' ל"ה מ"ל · ס.ל' והס.ל' · ג' מ"ל)

בטיהרא איתיתי עליהון משרין בתקיף וחבילא קדמיהון : ט צדיאת ארעהון מסכי עמא הוו למפחת נפש גלא יקרהון בחייהון ועד דאינון קימין בהיתו ואתכנעו ושארהון לחרבא אמסר קדם בעלי דבביהון אמר יי : י ני לי אמי ארי ילדתיני למהוי גבר דין ואנש מצו לכל יתבי ארעא לא רשן בי ומא דאנא רשינא לא תבע מנהון כולהון מלטטין לי : יא אמר יי אם לא סופך יהא לטב אם לא ייתון ויבעון מנך בעדן דאיתי עליהון סנאה ויעיק להון בעיל דבבא : יב מלך דתקיף כברזלא יסק לסעיד מלך דתקיף כברזלא וכנחשא יתי מצפונא עלה למתברא : יג נכסיכון ובית גנזיכון לבזא אמסר לא בדמין בחוביכון דהויתון פלחין לטעותא ובכל

מ"ל וסי' נמסר בסדר ויקרא : בעוד ג' חסר וסי בעד שלשת ימים ישא פרעה . בעד יומם בושה והפרה . בעד רשע לנגדי : נשיתי ב' בתרי לישני וסי' לא נשיתי ולא נשו בי . ותזנח משלום נפשי וא' ונשיתי אמך: חטאתיך ג' מ"ל וסי' חילך ואוצרתיך לבז אתן . וחלב זבחיך לא הרויתני . מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך. וא' על חטאתיך . ושארא חטאתיך כתיב:

תולדות אהרן יולדת השבעה . גטין סח זוהר פרשת פקודי :

רשי

ואם בישראל : ובצהרים . הכל יהא גלוי לפניו כל גנזי מטמונים : הפלתי עליה פתאום עיר . השכנתי עליהם פתאום גייסות של עיר ובהלות רבות . ויש פותרים עיר ל' שגגא כמו ויהי עריך (שמואל א' כח) ופשרי' לעריך (דניאל ד) : (ט) אמללה יולדה השבעה . שומרון ונסייה של עשרת שבטים שעמדו מהם ז' משפחות ככר אומללה וגלתה : ושאריתם . אלו יהודה וקצת בנימין שנשתיירו בישראל לחרב אתן אלו הן שבע משפחות ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע וביתו : נפחה נפשה . ל' דאבה נפשה מתרגמינן ודאבון נפש (דברים כח) ומפחן נפש : בעוד יומם . בלא זמנה מהרה ליפול כך נדרש במס' גיטין . ובמדרש רבי תנחומא דרשו כלפי ירושלים ומונה שבעה רשעים יהורם יואש אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו אך יש למנות עוד רחבעם אביה אמציה אחזיה : וחפרה . ל' בושת : (י) אוי לי אמי . ירמיה היה מתאונן על עצמו שהיו שונאין אותו בני עירו על דברי תוכחותיו : ואיש מדון . איש מריבה כמו לא ידון רוחי (בראשית ו) : לא נשיתי . כמו לא תהיה לו כנושה (שמות כב) : כלה מקללוני . איני רב עמהם על עסקי ממון שיש לי עליהם ולא להם עלי והרי כל העם מקללני : (יא) שריתיך . השארתיך ל' שארית וכן פתרו מנחם אבל דונש פתר אותו ל' התרה ושריתיך כמו (דניאל ה) משרי קטרין ופתרון שריתיך כן הוא שנאמר הנה פתחתיך היום מן האזיקים (לקמן מ) כלומר ביום אשר הקים ה' את דברו נאמר לו ועתה הנה פתחתיך היום מן האזיקים אשר על ידיך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבלה . וגם ישראל בקשו ממנו שיתפלל בשבילם כאשר נאמר לו התפלל בעדינו אל ה' אלהינו כי נשארנו מעט מהרבה (לקמן מב) : אם לא . ל' שבועה : הפגעתי בך בעת רעה . את האויב כשתבא עליהם הרעה יפגעו בך שתבקש רחמים עליהם כגון צדקיה אמר לו דרוש נא בעדנו את ה' וגו' ד"א נבוזראדן יבקש מאתך אם טוב בעיניך לבא אתי בבלה (לקמן מ) : (יב) הירוע ברזל ברזל מצפון . אומר אני ברזל הבא מצפון קשה משאר ברזל וכן פתרונו הם נמשלו לברזל הולכי רכיל נחשת וברזל (לעיל ו) ובירמיה נאמר נתתיך לעמוד ברזל ולחומת נחשת (לעיל א) ושלו חזק משלהם כי נבוכדנצר מצפון יבא כדבריו עליהם : הירוע . הירוצץ ברזל שלהם את שלך ד"א הירוצץ פרעה הבא בעזרתכם שהוא קשה כברזל את נבוכדנצר שהוא ברזל הבא מצפון ונחשת ותרגום יונתן מטה לצד זה : (יג) חילך . ל' ממון : ואוצרותיך . לישראל

רדק

בימי אחז שהרג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד ונשארו הנשים אלמנות : הבאתי להם על אם בחור שודד בצהרים . על קהלת בחורים הבאתי שודד בצהרים כלומר כי לא באו בלילה כגנבים אלא בצהרים ולא הועילה לבחורים גבורתם . אם ר"ל קהלה או משפחה כמו שנקראת אום ולאומה , בחור על דרך כלל כמו בחורים וכן שש מאות רכב בחור וכן ת"י איתיתי עליהון וגומר כבעמוד : הפלתי עליה פתאום עיר ובהלות , עליה על האם שזכר הפלתי עיר ר"ל חרבן הערים ובהלות כמו פתאום כמו ויבהילו את המן מהרוהו ללכת פתאום וכאילו אמר הפלתי עליה פתאום ובהלות עיר והכפל לחזק הענין כמו פתע פתאום ואדוני אבי ז"ל פירש עיר שונא מן ויהי ערידו"ת היותי עליהון מסירין וגומר כבעמוד : (ט) אמללה יולדת השבעה . יולדת בנים רבים והיא כנסת ישראל והשבעה ענין רבוי במקומות לא תשבון מכוון וכן עד עקרה ילדה שבעה . שבע יפול צדיק וקם שבע כחטאתיכם : נפחה נפשה . ענין דאבון כמו מפח נפש : באה שמשה בעוד יומם , על דרך משל מרוב הצרות כמו שאמר גם כן על הצרות חשך השמש בצאתו , באה כתיב בא קרי והשמש ימצא לשון זכר ולשון נקבה : בושה וחפרה . כפל ענין במלות שונות : ושאריתם . השארית שלא ילכו בגלות אתן לחרב ויש לפרש ושאריתם בניהם כמו שם ושאר : (י) אוי לי אמי . איש ריב ואיש מדון . כי כלם מריבים עמי ומדון כמו ריב : לא נשיתי ולא נשו בי . לא נשיתי בהם שאהיה תובע הלואתי מהם ויקללוני בעבור זה וגם הם לא נשו בי שיהיו תובעים הלואתם ממני ולא ארצה לתת להם ובעבור זה יקללוני אין שום דבר מכל זה ששונאים אותי מפני שאני מוכיח אותם לטובתם : כלה מקללוני . הורכבה המלה משני שרשים מן קלל ומן קלה כי הם שני ענינים הקללה הוא הפך הברכה והקלון הוא הפך הכבוד וכן אמר הנביא כלה מקללני ומקלני והורכבו שניהם כאחד ואמר במלה אחת שני ענינים לקצר הלשון ולנחותו והומרה ה"א קלה בוי"ו כמנהג התחלפה במקומו ולולי שהגיה ה' וקראו למ"ד הפעל בקריאה לא היה נכר במלה ענין קלה : (יא) אמר ה' . אמר לי האל כשהייתי מתרעם עליהם שסופי יהיה לטוב : אם לא . כענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא כאשר דמיתי כן היתה : שרותיך . כמו שריתך והירק בתי"ו במקום סגול וכן תי"ו ותפוצותיכם הירק בתי"ו במקום סגול והאל"ף שאחר נעלם מהמכתב וכן וגם כל שרית ישראל כמו שארית ושאריתך ענינו אחריתך כלומר מה שישאר לך מזומן בבא רעתם וכן תרגם יונתן אם לא סופך יהא לטב : אם לא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צרה את האויב . בעת רעת ישראל וצרתם אפגיע בך את האויב וזהו נבוזראדן יפגע בך שתעשה הטוב והישר בעיניך אם לשבת אם ללכת כמו שכתוב . הפגעתי בפעל יוצא כלומר אזמינו שיפגע בך ויבקש ממך שתעשה איזה דבר שתרצה ויש לפרש הפגעתי ענין פגיעת החרב ויהיה הפסוק חלוק אם לא שריתיך יאמר כנגד הנביא אם לא הפגעתי בך יאמר כנגד ישראל כי גם לפירוש הראשון יאמר חילך ואוצרותיך כנגד ישראל , ויש מפרשים שריתיך התרתיך מן משרא קטרין כמו שאמר לו נבוזראדן הנה פתחתיך היום מן הזיקים אשר על ידיך . שרותך כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד והאותיות אהו"י מתחלפות : (יב) הירוע . מן תרועם בשבט ברזל ענין שבר אמר הישבר ברזל ברזל אם ברזל אחד יתחוך ברזל אחר אם הברזל ההוא מעורב עם הנחשת והוא הברזל החזק שקורין בלע"ז אציי"ר ר"ל יחשבו שהם יוכלו לעמוד בפני נבוכדנצר כי אם הם ברזל נבוכדנצר הוא ברזל ונחשת : מצפון . כי בבל צפונית לארץ ישראל כמו שנאמר מצפון תפתח הרעה : (יג) חילך . לא במחיר . כל כך יהיו בוזזים רבים כי לא ימכר ולא יותן במחיר השלל אלא כל אחד ואחד יבוז לעצמו

מצודת דוד

כל גנזי המטמוניות : הפלתי . השכנתי עליה פתאום קבוצת שונאים ועדת עם המבהילות : (ט) אמללה . ככר נלאה שומרון ועשרת השבטים שגלה ז' משפחות מלכים רשעים והם ירבעם בן נבט וביתו בעשא וביתו עמרי וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע בן אלה וביתו : נפחה נפשה . היא לא דאבון נפש : באה שמשה . שקעה שמשה כשהיה עוד היום גדול ר"ל הושפל גדולתה במהירות בלא זמנה : בושה וחפרה . והיא יושבת בגולה בבושה וכלימה : ושאריתם . השארית הנשארה מעדת ישראל הם יהודה ובנימין אתן גם אותם לחרב לפני אויביהם : (י) אוי לי אמי . ירמיה היה מתאונן והסיב הדבור מול אמו ואמר אוי לי אמי אשר ילדתני להיות איש ריב ומדון לכולם כי יריבו עמדי על שאני מוכיחם : לא נשיתי . לפעמים מריבים עם המלוה על שהוא נוגש כדרך הנושה ולפעמים מריבים עם הלוה על שאינו משלם ההלואה אבל אני לא הלויתי להם ולא הם לוו לי ועכ"ז כולם מקללים ומבזים אותי : (יא) אמר ה' . אמר הנביא ה' אמר לי מה אתה חושש על קללתם הריני נשבע אם לא אשאיר אותך לטוב . כל המקללים אותך ימותו וילכו שבי ואתה תשאר לטובה : אם לא . הריני נשבע אם לא בעת בוא הרעה והצרה אעיר אז את לב האויב הוא נבוזראדן להפגיע בך ולחלות פניך לבוא עמו לבבל ולא יקחך בשבי ביד חזקה כמ"ש אם טוב בעיניך לבוא אתי בוא ואשים את עיני עליך (לקמן מ) : (יב) הירוע . וכי אפשר שהברזל המתרבות

מצודת ציון

בישראל (ש"ב כ) : בחור . נבחר וגבור : שודד . עושק : הפלתי . ענין השכנה והניה כמו נופלים בעמק (שופטים ז) : עיר . ענין שונא כמו ויהי ערך (ש"א כח) : ובהלות . מל' בהלה ופחד : (ט) אמללה . ענין כריתה כמו אומלל אני (תהלים ו) : נפחה נפשה . ענין דאבון נפש וכן ותקותם מפח נפש (איוב יא) : באה . ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כח) : וחפרה . ענין כלימה וכן וחפרה הלבנה (ישעיה כד) : ושאריתם . מל' שארית ושיור : (י) מדון . ענין מריבה כמו ישתוק מדון (משלי כו) : נשיתי . ענין הלואה כמו לא תהיה לו כנושה (שמות כב) : מקללוני . הוא מלשון קללה ומלשון קלון ובזיון : (יא) אם לא . הוא ענין לשון שבועה וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וכן אם לא בתים רבים (ישעיה ה) ורבים כמוהו : שריתיך . מלשון שארית ובא בחסרון א"ף וכן וגם כל שרית ישראל (דה"ב יב) : הפגעתי . ענין בקשה כמו ופגעו לי (בראשית כג) : (יב) הירוע . ענין שבירה כמו ורעו דליותיו (לעיל יא) : (יג) חילך . מלשון חיל ועושר כמו וישראל עושה חיל (במדבר כד) : לבז . מלשון בזה ושלל : במחיר . ענין דמי הדבר וערכו כמו אקנה מאותך במחיר (ש"ב כד) :
קדחה

רד"ק: לעננו: ובכל חטאתיך. ובעבור מה יהיה זה בעבור כל חטאתיך: ובכל גבולך. כי חטאתיך כי לא במקום אחד לבד אלא בכל גבוליך הם כמותיך כמו חטאתיך וזה ענין עליכם תוקד ונאמר אחר זה בפרשת חטאת יהודה במלות שונות במקצת: (יד) והעברתי. ברי"ש פירוש אעביר אותך אל אויביך בארץ אשר לא ידעת: את אויביך. כמו אל אויביך וכן וכראה את הכהן כמו אל הכהן ונראה כי יונתן היה קורא והעבדתי בדל"ת כי כן תרגם ותשתעבדון לבעלי דבביכון אבל אנחנו קראנו והעברתי ברי"ש וכן נמצא בספרים המדויקים ראוין לסמוך עליהם ובפרשת חטאת יהודה והעבדתיך בדל"ת: קדחה. פעל עומד פירוש בערה: (טו) אתה ידעת. כלומר ידעת מה שעושים לי מה שאומרים על התוכחות אותם: אל לארך אפך תקחני. אם תאריך אפך עליהם אל תקחני כלומר אל תמיתני כדי שאראה נקמתך מהם וי"ת לא תתן ארכא לעולבני: דע שאתי עליך חרפה. כלומר הראה להם שידעת ולא נעלם ממך: (טז) נמצאו. כשנמצאו לי דבריך בנבואה קבלתים ברצון כמו שאוכל אדם הדבר הערב לו לפיהו אמר ואכלם: כי נקרא שמך עלי. בזה אני שמח מאד שיאמרו עלי נביא השם ושאר הנביאים יקרא נביאי הבעל: ויהי דבריך. כתוב ביו"ד וקרי דברך בלא יו"ד לשון יחיד כמו שאמר ויהי והכתוב דבריך פרט והקרי דברך כלל: (יז) לא ישבתי בסוד משחקים, כי דברך הוא שמחת לבבי ובאמרו לבבי ר"ל שמחת השכל אבל שמחה אחרת לא היתה בנפשי שהיא שמחת הגוף שאשב בסודם ובקהלם כשהם משחקים ואשמח עמהם זה לא היה לי אפילו לחברה לא היה לי עמהם אלא בדד ישבתי כי אני מתבודד בביתי: מפני ידך. רוצה לומר מפני יד הנבואה כמו היתה עלי יד ה' וכן תרגם יונתן מן קדם מימרך פריש יתיבית וכן תרגם כי זעם מלאתני ארי נבואה דלוט מליתני ויש לפרש מפני ידך מכתך כמו הנה יד ה' הויה והמכה והזעם והכאב הוא בזעם אותו וקללם אותו עד שהיו מכים אותו כמו שכתוב: (יח) למה היה. למה בדגש ומלעיל על הה"א והיא אחד מן המשה: נצח. עולמי ותמידי שלא יפסק לי בכל יום ויום אני במריבה וכאילו מכתי אנושה הרפא ולשון אנושה נאמר על דרך מליצת השיר כי אין למכה רצון למה היה זה מה עון יש בי: היו תהיה לי כמו אכזב. והנה אתה תהיה לי כמו אכזב רוצה לומר כמו מקור אכזב וכמו מים לא נאמנו שיבטח אדם שימצא מים ויכזבו כלומר יפסקו והנה לא נאמנו והענין אחד כפול במלות שונות ובאמרו אכזב וזכר החסר ולא זכר המתאר כן דרך הכתוב במקומות כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה ואמר המאכל כנגד האל בעבור שאמר לו כההולה נכואתו ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומות נחשת וגו' והנה הם מחרפים ומכים אותי ואע"פ שאמר לו ונלחמו אליך היה דעתו שבמלחמה היא לא תהיה תמידית אלא שיהיה לה הפסק וכראותו כי לא היה לה הפסק נתרעם על האל ואמר למה היה כאבי נצח היו תהיה לי כמו אכזב: אנושה כמו אנושה מכותיה. וכתב אנוש רוצה לומר חזקה וכבדה, ואכזב האל"ף נוספת והוא תאר כמו כזב והוא בשקל ארבע, ויונתן הוסיף לא יהא מימרך לי כדבין כמבוע דמיין דפסקין מוהי: (יט) לכן כה אמר ה' אם תשוב ואשיבך. אמר לו האל דברת כנגדי דברים אשר לא כן באמרך היו תהיה לי ועתה אם תשוב בתשובה לפני ותתחרט על מה שאמרת אני אשיבך בתשובה ואשלח לך ותעמוד לפני כבתחלה והעמידה לפני ה' היא התפלה וההודאה לפניו וקבול הנבואה כמו שאמר אם יעמוד משה ושמואל לפני וא"כ עודנו עומד לפני ה' ולא יאמר זה כלשון הלא בנביא: ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, ואם תעורר עמך עליהם להחזירם למוטב ותוציא יקר מזולל בהוכל להשיב הרשעים בהם זוללים להשיבם טובים ויקרים כפי תהיה מה שתגזר ותאמר יתקיים כאילו אני אומר אותו כמו שאמר בשמואל הנביא ולא הפיל מכל דבריו ארצה וי"ת רעות מימרי תקיים ויש מפרשים כפי תהיה כמאמרי הניה כמו שאמרתי לך לעיר מבצר ולחומת נחשת: ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם. אבל זה השמר לך שלא תשוב לרעתם בהשתדלותיך עמהם שמא יטעון ברוב טעותם זה

נוסח המקרא:

14 יד וְהַעֲבַרְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ בְּאֶרֶץ לֹא
יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי עֲלֵיכֶם
15 תּוּקָד׃ טו אַתָּה יָדַעְתָּ יְהוָה זָכְרֵנִי
וּפָקְדֵנִי וְהִנָּקֶם לִי מֵרֹדְפַי אַל־לְאֶרֶךְ
אַפְּךָ תִּקָּחֵנִי דַּע שְׂאֵתִי עָלֶיךָ
16 חֶרְפָּה׃ טז נִמְצְאוּ דְבָרֶיךָ וָאֹכְלֵם
וַיְהִי דְבָרֶיךָ לִי לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחַת
לְבָבִי כִּי־נִקְרָא שִׁמְךָ עָלַי יְהוָה
17 אֱלֹהֵי צְבָאוֹת׃ יז לֹא־יָשַׁבְתִּי בְסוֹד־
מְשַׂחֲקִים וָאֶעְלֹז מִפְּנֵי יָדְךָ בָּדָד
18 יָשַׁבְתִּי כִּי־זַעַם מִלֵּאתָנִי׃ יח לָמָּה
הָיָה כְאֵבִי נֶצַח וּמַכָּתִי אֲנוּשָׁה
מֵאֲנָה הֵרָפֵא הָיוֹ תִהְיֶה לִי כְּמוֹ
19 אַכְזָב מַיִם לֹא נֶאֱמָנוּ׃ יט לָכֵן כֹּה־
אָמַר יְהוָה אִם־תָּשׁוּב וַאֲשִׁיבְךָ
לְפָנַי תַּעֲמֹד וְאִם־תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל
כְּפִי תִהְיֶה יָשֻׁבוּ הֵמָּה אֵלֶיךָ
וְאַתָּה לֹא־תָשׁוּב אֲלֵיהֶם׃

הערות בשולי המקרא: ס' · ז' ר"פ בנביא' · ל' · דברך ק' · ט"ר"פ בספ' · ח' · ה' דגש למה · ל' · ל' · י"ד בטעם בסיפרא · ל' · מ"ל. ל'

תרגום:

תְּחוּמֵיכוֹן׃ יד וְתִשְׁתַּעְבְּדוּן
לְבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְלָא
יְדַעְתּוּן אֲרֵי קִידוּם תַּקִּיף
כְּאֶשָּׁתָא נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז
עֲלֵיכוֹן יֵיחוֹל׃ טו אִתְגְּלֵי
קֳדָמָךְ יְיָ יֵיעוֹל דּוּכְרָנִי וּפִקְדָנִי
לְאוֹטָבָא לִי וְאַסְעַר עַל בַּעֲלֵי
דְבָבַי אִתְפְּרַע לִי מֵרָדְפַי לָא
תִּתֵּן אַרְכָּא לְעוּלְבָנִי גְּלֵי
קֳדָמָךְ דְּקַבֵּלִית חִסוּדִין עַל
מֵימְרָךְ׃ טז קַבֵּלִית לְפִתְגָּמָךְ
וְקַיֵּמְתִּינוּן וַהֲוָה מֵימְרָךְ לִי
לְבִיעַ וּלְחֶדְוַת לִבִּי אֲרֵי אִתְקְרֵי
שְׁמָךְ עֲלַי יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת׃
יז לָא יְתֵיבִית בְּסִיעַת מְשַׁבְּחִין
וְלָא חֲדֵיתִי מִן קֳדָם מֵימְרָךְ
פְּרִישׁ יְתֵיבִית אֲרֵי נְבוּאָה
דִּלְוָט מַלֵּיתָנִי׃ יח לְמָא הֲוָה
כֵּיבִי לְאַפְרֵשׁ וּמַחְתִּי תַּקִּיפָא
לְמִסְרְבָא לְאִתַּסָּאָה לָא יְהֵי
מֵימְרָךְ לִי כִּדְבִין כְּמַבּוּעַ דְּמַיִין
דְּפָסְקִין מוֹהִי׃ יט בְּכֵן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אִם תְּתוּב וַאֲתִיבִנָּךְ
קֳדָמַי תְּשַׁמֵּשׁ וְאִם תְּתֵיב
רַשִׁיעַיָּא לְמֶהֱוֵי צַדִּיקַיָּא בְּעֵוַת מֵימְרִי תְּקַיֵּם יְתוּבוּן אִינוּן לְפִתְגָּמָךְ וְאַתְּ לָא תְתוּב

הערות לתרגום: תולדות אהרן / אם תשוב. ב"מ פ"ס עקדה שער לה:

רש"י: ליברא"ל הוא אומר: ובכל חטאתיך. ולמען כל חטאתיך תהי זאת לך: ובכל גבולך. אשר העמדת אלילים בכולן: (טו) אל לארך אפך תקחני. תרגם יונתן לא תתן ארכא לעולבני אל תקח את ריבי להניח לארך אפך אלא מהר והנקם לי: שאתי. כמו סבלתי: עליך. בשבילך: (טז) נמצאו דבריך ואוכלם. לתאוה מתחלה והיו לששון כי דמיתי שישמעו אלי. עתה: (יז) מפני ידך. מפני נבואה הבאה לי מאתך: ישבתי. יחידי ומשתומם באבילות כי נטלת זעם מלאתני. בתורבן ביתך: (יח) אנושה. חולה כמו ויאנש ויחלה בנה של בת שבע: היו תהיה לי. אתה הוה לי: כמו אכזב. כאדם שמכזבתו נפסק ממנו שאתה מניחני להצטער בידם. אכזב מקור פוסק פיילייני"ץ בלעז: מים לא נאמנו. לסמוך עליהם: (יט) לכן. בעבור שאני סובל הצרות האלה: כה אמר ה'. לי: אם תשוב. אתה ישראל ע"י ואשיבך אני אליו אמר לי לפני תעמוד: ואם תוציא יקר מזולל. אם תוציא אדם הגון מאדם רשע שתחזירנו למוטב: כפי תהיה. שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה: ישובו המה אליך ואתה לא תשוב

מסורה: תוקד ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר צו: אתה ז' ר"פ בנביאים וסי' אתה ידעת את דוד אבי. אתה תשמע השמים דנברי דמלכים. אתה ידעת ה' זכרני ופקדני. אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא. הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו. אתה תאכל ולא תשבע. אתה תזרע ולא תקצור: לכן י"ד בטעם בסיפרא וסי' נמסר

מצודת ציון

(יד) קדחה. ענין הבערה כמו הן כלכם קודחי אש (ישעיה נ): תוקד. ענין שריפה כמו ותוקד עד שאול (דברים לב): (טו) ופקדני. ענין השגחה: שאתי. מלשון משא וסבל: (יז) בסוד. ענין קבוץ כי להמתיק סוד מתקבצין הראוים לו וכן על סוד בחורים (לעיל ו): ומשחקים. מלשון שחוק ושמחה: ואעלוז. ענין שמחה: בדד. יחידי כמו איכה ישבה בדד (איכה א): זעם. כעס וחרון: נצח. לעולם ר"ל זמן רב: אנושה. כאובה ביותר כמו אנוש חציו (איוב לד): (יח) מאנה. מלשון מיאון: אכזב. ענין הפסק ועזיבה כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח): נאמנו. ענין דבר המתקיים כמו יתד במקום נאמן (שם כב): (יט) יקר. מכובד וחשוב: מזולל. ענין הרבות האכילה

מצודת דוד

שלך ישבר ברזל החרבות שבא מצפון שהברזל חזק מאוד ונחשת משורש בו המחזק עוד יותר וכן נאמר הולכי רכיל נחושת וברזל (לעיל ו) ור"ל וכי תחשוב שאתה תתגבר במלחמה מול נבוכדנצר הלא מאד יחזק ממך: (יג) לבז אתן. לו אתן לשללו ולא תקח בעדם מחיר ר"ל לא ישאיר אותך בארצך במחיר האוצרות שיקח כי יקחם דרך שלל: ובכל חטאתיך. כ"ז יהיה בכל חטאותיך שחטאת לה' ובכל גבוליך תטאת מבלי מקום נעדר: (יד) והעברתי. אעביר אותך מארצך ללכת עם אויביך בארץ אשר לא ידעת מאז: כי אש. אש החרון תבער באפי ועליכם תשרוף ר"ל עליכם אשפוך את החרון: (טו) אתה ידעת ה'. את הרעה שעושים לי אנשי ענתות: זכרני ופקדני. זכור בי והשגיח עלי ועשה לי נקמה מרודפי: אל לארך אפך תקחני. ר"ל אל תניחני לאריכות אפך בנקמתי אבל מהרה חושה תנקום נקמתי מהם: דע. תן לב לדעת מה שאני נושא וסובל חרפה בעבורך במה שאני מתנבא בשמך: (טז) נמצאו דבריך. כששרתה עלי רוח הנבואה ונמצאו לי דבריך קבלתים בשמחה כאוכל דבר מה להתאוה וחזר ופירש ויהי דברך לי לששון וכו' על כי נקרא שמך עלי אתה ה' וכו' ר"ל שמחתי היה על כי באה עלי שפע הנבואה להיות נקרא נביא ה': (יז) לא ישבתי. אחר שקבלתי הנבואה לא ישבתי בקבוצת משחקים לשמוח עמהם: מפני ידך. מפני הנבואה הבאה לי מידך ישבתי בדד ויחידי כדרך המצטער כי מלאת אותי נבואות זעם הם הייעודים הרעים מחורבן הבית וגלות העם: (יח) כאבי נצח. ר"ל זה זמן רב אורבים עלי אנשי ענתות: ומכתי אנושה. המכה שעלי היא כאובה מאד ר"ל הם מכאיבים אותי ביותר: מאנה הרפא. ממאנת לקבל רפואה ר"ל אינם חוזרים מרעתם: היו תהיה לי. אתה תהיה למולי כמו מקור מים הנפסק ועוזב הנבואה ולתוספת ביאור אמר מים לא נאמנו שאין מתקיים ומתמיד כי כמו כן חדלת ממני העזרה וההצלה מן הקמים עלי: (יט) לכן כה אמר ה'. שלא יקיפה בכרי וכן אמר אם אתה ישראל תשוב לה' ואני אשיבך ר"ל תשובתך תהיה ע"י בגמול זה הבטיחני לומר לפני תעמוד עד עולם ולא תפסוק הנבואה ממך ואם תוציא את מי מן הזוללות להיות אדם יקר אז תהיה כפי כי תתקיים גזרתך כמו גזרתי: ישובו המה אליך. יהו דבר אמרות שהמה ישובו אליך להיות כשרים כמותך ואל תדאג לילך אליהם בשליחות כי שם תלמוד ממעשיהם

זה השמר לך השתדל עמהם שישובו המה אליך והשמר שלא תשוב אתה אליהם: (כ) ונתתיך. אמר לא אהיה לא כמו אדם אכזב אלא כמו שאמרתי לך בתחלה כן אעשה שאתנך לעם הזה לחומת נחשת
בצורה: ונלחמו אליך ולא יוכלו לך. כי אני לא אמרתי שמלחמתם אליך תהיה לזמן ואתה לא הבינות היטב דברי אלא כמו שהבטחתיך כן אקיים כי לא יוכלו לך להמיתך אבל הם ילחמו אליך בין בדברים
בין במכות ובין בבזיון כל זמן תוכיחם וכל זה הטורח הסבול להשיבם אלי כי אם לא תשיב כלם אי אפשר שלא תשיב מקצתם כמו שראינו שאמרו מקצתם כשרצו להמיתו אמרו השרים אין לאיש הזה
משפט מות כי בשם ה' אלהינו דבר אלינו ואם תטרח בזה ולא תחוש לחרפתם וגדופם תקבל שכר מאתי: (כא) והצלתיך מיד רעים. מכף עריצים. שרוצים להמיתך: (א) ויהי דבר ה': (ב) לא תקח
לך אשה. יש הנה מבוכה למה צוהו האל שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות לפי שנגזרה גזרה על הבנים ועל הבנות הילודים במקום הזה שימותו ברעב וכי לא היה ראוי ירמיהו שיחיו בניו בזכותו

תשוב אליהם. יתיבון אינון לפתגמך ואת לא תתוב למטעי בתריהון: (ה) בית מרזח. משתה בספרי בפרשת בית פעור ראיתי חזרו לעשות להם מרזיחין אבל רבותינו פירשו מרזח אבל: תנוד. תקונן: כי אספתי את שלומי וגו'. כשהיה אברהם אביהם עושה צדקה ומשפט נתתי לזרעו חסד ורחמים ושמר ה' אלהיך לך וגו' (דברים ז) ונתן לך רחמים (שם יג) הם הפכו ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו (עמוס ה) אף אני חזרתי ואספתי אלי את חסדי ואת רחמי: אספתי. אמוטי"ר בלעז כמו אסף אלהים את חרפתי (בראשית ל). (ו) ומתו גדולים וקטנים. ואחר שהכל מתים מה לך לספוד: ולא יתגודד. ולא יקרח להם: דרך האבלים להתגודד ולשרוט בשרם ולקרות קרחה בראשם ומכל מקום לישראל אסור ולא הזכירו כאן אלא לדוגמת אבל: (ז) ולא יפרסו. ל' שבירה כמו (דניאל ה) מנא מנא תקל ופרסין שמברין את האבלים ברחבה ופורסין להם ברכת המוציא כי הוא יברך הזבח (שמואל א ט) תירגם יונתן ארי הוא פריס על מזונא

בסיפרא סימן ז': יוכלו י"א וסי' נמסר בריש סיפרא סוף סימן א': ולא יהיו ג' וסימ' בנים ובנות תוליד. לא תקח לך אשה. ולא יהיו כאבותם. וכל יחזקאל דכוו' במ"א לא יהיו סי' והיתה ידי: לספוד ג' מ"ל בליש' וסי' אל תבא בית מרזח. כי צמתם וספוד בחמשי. עת ספוד ועת רקוד:

תולדות אהרן לא יספדו. סנהד' מו: בית מרזח. כ"בי (מ"ק סג):

כ וּנְתַתִּיךָ לָעָם הַזֶּה לְחוֹמַת נְחֹשֶׁת
בְּצוּרָה וְנִלְחֲמוּ אֵלֶיךָ וְלֹא־יוּכְלוּ
לָךְ כִּי־אִתְּךָ אֲנִי לְהוֹשִׁיעֲךָ וּלְהַצִּילֶךָ
נְאֻם־יְהוָה׃ כא וְהִצַּלְתִּיךָ מִיַּד רָעִים
וּפְדִתִיךָ מִכַּף עָרִצִים׃
טז א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב לֹא־תִקַּח לְךָ אִשָּׁה וְלֹא־
יִהְיוּ לְךָ בָּנִים וּבָנוֹת בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃
ג כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה עַל־הַבָּנִים וְעַל־
הַבָּנוֹת הַיִּלּוֹדִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל־
אִמֹּתָם הַיֹּלְדוֹת אוֹתָם וְעַל־אֲבוֹתָם
הַמּוֹלִדִים אוֹתָם בָּאָרֶץ הַזֹּאת׃
ד מְמוֹתֵי תַחֲלֻאִים יָמֻתוּ לֹא יִסָּפְדוּ
וְלֹא יִקָּבֵרוּ לְדֹמֶן עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
יִהְיוּ וּבַחֶרֶב וּבָרָעָב יִכְלוּ וְהָיְתָה
נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃ ה כִּי־כֹה ׀ אָמַר
יְהוָה אַל־תָּבוֹא בֵּית מַרְזֵחַ וְאַל־
תֵּלֵךְ לִסְפּוֹד וְאַל־תָּנֹד לָהֶם כִּי־
אָסַפְתִּי אֶת־שְׁלוֹמִי מֵאֵת הָעָם הַזֶּה
נְאֻם־יְהוָה אֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־
הָרַחֲמִים׃ ו וּמֵתוּ גְדֹלִים וּקְטַנִּים
בָּאָרֶץ הַזֹּאת לֹא יִקָּבֵרוּ וְלֹא־יִסְפְּדוּ
לָהֶם וְלֹא יִתְגֹּדַד וְלֹא יִקָּרֵחַ לָהֶם׃
ז וְלֹא־יִפְרְסוּ לָהֶם עַל־אֵבֶל לְנַחֲמוֹ

ג' בסיפרא · י"א · ג' · ג' חס' · קדמ' ואזל מ"ל · ג' וחסר · ג' מ"ל בליש'

לְמִטְעֵי בָּתְרֵיהוֹן׃ כ וְאֶתְּנִינָךְ
לְעַמָּא הָדֵין כְּשׁוּר דִּנְחָשׁ
כְּרִיךְ וִיגִיחוּן לְקִבְלָךְ וְלָא
יִכְּלוּן לָךְ אֲרֵי בְסַעְדָךְ מֵימְרִי
לְמִפְרְקָךְ וּלְשֵׁיזָבוּתָךְ אֲמַר יְיָ׃
כא וְאֶשֵׁיזְבִינָךְ מִיַּד מְבַאֲשִׁין
וְאֶפְרְקִינָךְ מִיַּד תַּקִּיפִין׃
א וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב לָא תִסַּב
לָךְ אִתְּתָא וְלָא יְהוֹן לָךְ בְּנִין
וּבְנָן בְּאַתְרָא הָדֵין׃ ג אֲרֵי
כְדְנַן אֲמַר יְיָ עַל בְּנִין וְעַל בְּנָן
דְמִתְיַלְדִין בְּאַתְרָא הָדֵין וְעַל
אִמְּהָתְהוֹן דִילְדָן יָתְהוֹן וְעַל
אֲבָהָתְהוֹן דְמוֹלְדִין יָתְהוֹן
בְּאַרְעָא הָדָא׃ ד מִמּוֹת מְמַרְעֵי
כְּפַן יְמוּתוּן לָא יִסְתַּפְדוּן
וְלָא יִתְקַבְּרוּן לְזֶבֶל מְבַדַּר
עַל אַפֵּי אַרְעָא יְהוֹן וּבְחַרְבָּא
וּבְכַפְנָא יְסוּפוּן וּתְהֵי נְבֵילַתְהוֹן
מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל לְעוֹפָא
דִשְׁמַיָּא וְלִבְעִירָא דְאַרְעָא׃
ה אֲרֵי כְדְנַן אֲמַר יְיָ לָא
תֵעוֹל לְבֵית מַרְזִחָא וְלָא
תְהָךְ לְמִסְפַּד וְלָא תְדַוֵי לְהוֹן
אֲרֵי כְנֵישִׁית יַת שְׁלָמִי מִן
עַמָּא הָדֵין אֲמַר יְיָ יַת חִסְדָא
וְיַת רַחֲמֵי׃ ו וִימוּתוּן רַבְרְבִין
וְדַעְדְקִין בְּאַרְעָא הָדָא לָא
יִתְקַבְּרוּן וְלָא יִסְפְּדוּן לְהוֹן
וְלָא יִתְחַמְּמוּן וְלָא יִמְרְטוּן
לְהוֹן׃ ז וְלָא יִפְרְסוּן לְהוֹן עַל

והנה הקטנים אינם מתים אלא בעון אבותיהם וירמיהו לא היה לו עון שימותו בניו בעונו ועוד אף על פי שנגזרה גזרה שימותו בחרב וברעב הגזרה על קצתם ולא על כלם כי גם גלות נגזר עליהם והנה נאמר בנבואת יחזקאל על ירושלם והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות ועוד שגם על האבות ועל האמות גזר שימותו ולא מתו כלם שהרי גלו מהם וכענין הזה נאמר בנבואת יחזקאל אם בנים ואם בנות יצילו המה לבדם ינצלו ולמה לא הצילו האבות הצדיקים את בניהם שהרי הם כמותם כי אין לבנים הקטנים חטא שימותו בעבורו אלא כשהם מתים בעון אבותיהם מתים ואם האבות הם צדיקים למה ימותו הבנים ומה שאני רואה בזה הוא כי במקום הזה רוצה לומר בענתות ובענתות נאמרה לו נבואה זו והזהירו שלא יקח אשה ולא יוליד בנים ובנות שם כי נגזרה גזרה על הבנים והבנות הנולדים בענתות וכן אמר למעלה על אנשי ענתות ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה על אנשי ענתות שנת פקדתם הנה אמר כי לא תהיה שארית לאנשי ענתות אבל בירושלם תהיה שארית ופלטה כמו שנאמר בנבואת יחזקאל והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות וכיון שנגזרה גזרה זו על אנשי ענתות כולה אם יהיו לירמיהו שם בנים ובנות יסופו בכלל האחרים כמו שנאמר כי עד צדק ישוב משפט כמו שפירשנו במקומו פי' יסוף צדיק אחד בתוך אלפים אנשים חייבים כמו שאמרו ללוט פן תספה בעון העיר וכל שכן מי שאין לו זכות מעצמו כמו הבנים והבנות ואילו היו לירמיהו בנים ובנות בענתות והיה מוציאם מענתות טרם בא הגזרה לא היו נספים עם האחרים אלא שלא היו מניחין אותם קרוביהם בני ענתות כי לא היו מאמינים בנבואתו לפיכך אמר לו האל שלא יהיו לו שם בנים ובנות כי יסופו בעון העיר ואפילו היה ירמיהו עצמו בענתות שמא לא ינצל בין כלם ומה שאמר המה לבדם ינצלו זהו כשיהיו שלשה צדיקים בעיר אחת כמו שאמר נח דניאל ואיוב בתוכה לא אמר צדיק אחד לבד אלא כשהם שלשה או יותר ינצלו כי יצטרפו זכיות שלשתן להצילם ואם יהיו עשרה הם בצדקתם יצילו כל העיר כמו שאמר ונשאתי לכל המקום בעבורם ואם ינצלו ממיתה אפשר שלא יצילום מגלות או מעונש אחר ומה שנאמר בשיר של פגעים יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש לא יקרה זה לכל צדיק אלא למי שהשגחה בו תמיד לא תסור ממנו כמו שנאמר בו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי, ואף על פי שנגזרה גזרה על אנשי ענתות שלא תהיה בהם שארית היתה להם שארית שעשו תשובה בעת כבוש הארץ כי מצאנו בשוב גלות בבל אמר אנשי ענתות מאה ועשרים ושמנה אף על פי כן האל צוה ירמיהו על מה שהיתה גזרתם תחלה ולא גלה תשובתם לירמיהו לפי שאמר לו ה' כי גזרתם קשה עד שצוהו האל שלא יקח אשה במקום הזה: (ג) כי כה. הילודים. שם תאר וכן הילודים במדבר: (ד) ממותי. שם בפלס כמבואי עיר מבוקעה ובלא מ"ם נוספת מותי תלאים תמות והוא קבוץ מן מות ר"ל מיתת התלואים ימותו והתלואים רוצה לומר בחלי רעב ימותו כמו שאמר למעלה ואם באתי לעיר הנה תחלואי רעב וכן תרגם יונתן ממרעי כפן ימותון ואם לא יהיה זה פירושו מה ירצה לומר מיתת התלואים ימותו כל בני אדם מתים בחולי אם לא ימותו בחרב אלא כך פירש כמו שתרגם יונתן: לא יספדו ולא יקברו. כי כל אחד יהיה טרוד בעצמו לא יהיה פנאי לספוד ולקבור: (ה) כי כה. בית מרזח. בית אבל כן פירשו רז"ל וכן וסר מרזח סרוחים ואדוני אבי ז"ל פי' כי מרזח הוא לשון הרמת קול בין לבכי בין לשמחה וכן הוא בלשון ערבי מרזח: ואל תנוד להם. כחולה ועניינו תירשנו למעלה: כי אספתי את שלומי מאת העם הזה. השלום והחסד והרחמים שהייתי נותן לעם הזה לקחתי אותם מאתם ואספתי אותם אלי וכיון שאספתי אני שלומי מהם לא תדרוש אתה בשלומם לא באבלם ולא בשמחתם: (ו) ומתו. ולא יתגודד ולא יקרח להם, ואע"פ שהוא אסור לישראל לעשותו כמו שכתוב לא תתגודדו לא תשימו קרחה בין עיניכם לא אולי הם היו עוש' כמנהגי

מצודת דוד

ממעשיהם להיות כמוהם כי תהיה במות בזה: (כ) ונתתיך. אתן אותך מול העם הזה להיות חזק כחומת נחושת בצורה ועם כי ילחמו עליך לא יוכלו לך כי אני מושיעך: (כא) מיד רעים. הם אנשי ענתות: מכף עריצים. החזקים ממך בכח הזרוע וכפל הדבר במ"ש: טז (ב) ולא יהיו וכו'. למען לא יהיה לך בנים וכו': (ג) המולידים. המעברות אותם: (ד) ממותי תחלואי. ממיתת תחלואי רעב ימותו כמ"ש ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (לעיל יד): לא יספדו. כי יהיו טרודים בצרתם: ולא יקברו. כי ירבו מאד ולא יספיקו לקברם ויהיו מושלכים על פני האדמה כזבל: למאכל וכו'. הואיל ולא יקברו: ולבהמת הארץ. ר"ל לחית הארץ כי חיה בכלל בהמה: (ה) כי כה וכו'. ר"ל כי כן אמר לי ה' וכו' למען היות לאות: בית מרזח. לבית אבל לנחמו: ואל תנוד. דרך המנחמים לנודד בראשם: כי אספתי. ר"ל זה להם לאות אשר כליתי מהם את שלומי ולא אעשה עמהם חסד ולא ארחם עליהם: (ו) לא יקברו. בעבור הרבוי: ולא יספדו. בעבור

מצודת ציון

האכילה ורדיפת התאוות וכן זולל וסובא (דברים כא): (כ) בצורה. חזקה: יוכלו. מל' יכולת: (כא) ופדיתיך. מלשון פדיון: מכף. מיד: עריצים. חזקים כמו כגבור עריץ (לקמן כ): (ד) תחלואים. מל' חולי: לדומן. לזבל: (ה) בית מרזח. בית אבל וכן סר מרזח סרוחים (עמוס ו): תנוד. מלשון נדידה: להם. עליהם: אספתי. ענין כליון כמו אסף אסיפם (לעיל ח): (ו) יתגודד. ענין שריטת הבשר כמו ויתגודדו כמשפטם (מ"א יח): יקרח. ענין מריטת השער כמו קרחי וגזי (מיכה א): (ז) יפרסו. מלשון פרוסה ושבירה כמו פרוס לרעב לחמך ישעיה

על־מת ולא־ישקו אותם כוס (ג'. ג')
תנחומים על־אביו ועל־אמו׃ (ל')
ח ובית־משתה לא־תבוא לשבת
אותם לאכל ולשתות׃ ט כי כה
אמר יהוה צבאות אלהי ישראל (ה' בטעם בספרא)
הנני משבית מן־המקום הזה
לעיניכם ובימיכם קול ששון וקול (מ'. ל' ומ"ל)
שמחה קול חתן וקול כלה׃ י והיה כי
תגיד לעם הזה את כל־הדברים
האלה ואמרו אליך על־מה דבר (כ"ד)
יהוה עלינו את כל־הרעה הגדולה (ו')
הזאת ומה עוננו ומה חטאתנו
אשר חטאנו ליהוה אלהינו׃ (ט')
יא ואמרת אליהם על אשר־עזבו
אבותיכם אותי נאם־יהוה וילכו (י"ב מ"ל בסיפרא)
אחרי אלהים אחרים ויעבדום
וישתחוו להם ואתי עזבו ואת־
תורתי לא שמרו׃ יב ואתם הרעתם (ו'. ל')
לעשות מאבותיכם והנכם הלכים (ל' היוס)
איש אחרי שררות לב־הרע (י"א בטעם)
לבלתי שמע אלי׃ יג והטלתי (י"א. ל')
אתכם מעל הארץ הזאת על־הארץ
אשר לא ידעתם אתם ואבותיכם
ועבדתם־שם את־אלהים אחרים
יומם ולילה אשר לא־אתן לכם
חנינה׃ יד לכן הנה־ימים באים (ל')
נאם־יהוה ולא־יאמר עוד חי־יהוה (ל')
אשר העלה את־בני ישראל מארץ (ט' בספרא)
מצרים׃ טו כי אם־חי־יהוה אשר
העלה את־בני ישראל מארץ צפון
ומכל הארצות אשר הדיחם שמה

אבלא לנחמותהון על מיתא
ולא ישקון יתהון כס תנחומין
גבר על אבוהי ועל אמיה׃
ח ובית אסחרותא לא תיעול
לאסחרא עמהון למיכל
ולמשתי׃ ט ארי כדנן אמר
יי צבאות אלהא דישראל הא
אנא מבטיל מן אתרא הדין
לעיניכון וביומיכון קל ביע
וקל חדוא קל חתנין וקל כלן׃
י ויהי ארי תחוי לעמא הדין
ית כל פתגמיא האלין ויימרון
לך על מה גזר יי עלנא ית
כל בישתא רבתא הדא ומה
חובנא ומה סורחננא דחבנא
קדם יי אלהנא׃ יא ותימר
להון על דשבקו אבהתכון
פולחני אמר יי וטעו בתר
טעות פלחי כוכביא ופלחונון
וסגידו להון ופולחני שבקו
וית אוריתא לא נטרו׃
יב ואתון אבאישתון למעבד
מאבהתכון והא אתון אזלין
גבר בתר הרהור לביה בישא
בדיל דלא לקבלא למימרי׃
יג ואטלטיל יתכון מעל ארעא
הדא לארעא דלא ידעתון אתון
ואבהתכון ותפלחון תמן
לפלחי כוכביא יומם ולילי דלא
יהי לכון רחמין׃ יד בכן
הא יומיא אתן אמר יי ולא
יהון משתען עוד בגבורתא
דיי דאסיק ית בני ישראל
מארעא דמצרים׃ טו אלהין
יהון משתען בגבורתא דיי
דאסיק ית בני ישראל מארע צפונא ומכל מדינתא דאגלינון

רדק

כמנהגי הגוים כמו שהיו עושים עכרות אחרות כמנהג הגוים ואמר כי לא יהיה להם פנאי לעשות כדברים שעושים על מת לא דברי אבל ולא דברי נחמה: (ז) ולא יפרסו. בכמ"ך כתוב ועניינו כמו פרסה לשון בידיה פרישת הידים באבל והכות כף אל כף ופירוש לא יפרסו ולא יתגודדו על המתים ולא יתנחמו מן החיים ואדוני אבי ז"ל פירש ולא יפרסו כמו שפורסין ובוצעין הלחם לאבל כשמברין אותו וזהו שאמר לנחמו על מת ואמר על אביו ועל אמו לשון יחיד והפסוקים לשון רבים רוצה לומר כל אחד על אביו ועל אמו וכן תרגם יונתן גבר על אבוהי ועל אימיה: (ח) ובית משתה. הפסוקים האלה מבוארים עד לכן הנה ימים באים: (י) על מה דבר ה'. מה בסגול והוא אחד מכ"ד מה שהם בסגול וכל דסמיך לה"ע דכו' במ"ז: עוננו. בלא יו"ד וכן תטאתנו לשון יחיד: (יב) ואתם הרעותם. והוא מן הדין פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: (יג) והטלתי. עניינו והשלכתי: ועבדתם שם אלהים אחרים יומם ולילה, כתרגומו ותפלחון תמן וגומר כבעמוד: חנינה. רחמים כלומר לא ירחמו עליכם האויבים אלא יעבדו בכם בפרך: (יד) לכן הנה ימים באים. זו היא פקידה והיא הנבואה אומר להם נחמה זו אחר פורענות והיה האל שולח להם בזה הענין על ידי נביאיו פורענות ונחמה כדי שלא יאמרו אבדה תקותינו כי אע"פ שיפרע מהם על מעשיהם הרעים עוד באחרית הימים תהיה להם תקוה: ולא יאמרו עוד חי ה'. כשישבע אדם ויאמר חי ה' ודרך העולם לסמוך על הזכרת ה' דבר ממעשיו או מנפלאותיו כמו שאמר לדקיהו חי ה' אשר עשה לנו את הנפש הזאת וכן היו אומרים חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים ואמר הנה ימים באים שלא יאמר כי אם חי ה' אשר העלה וגו' וזה יהיה בימות המשיח בקבוץ גליות: (טו) אשר הדיחם. המדיחים והם מלכי האומות המגלים אותם ותירגם יונתן לא יהון משתען עוד בגבורתא דה' דאסיק ית בני ישראל וגומר כבעמוד והענין הזה מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל יש אומרים שלא יזכרו יציאת מצרים כל עיקר ויש אומרים שיזכרו אלא שיהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל

רשי

מזונה: ולא ישקו אותם וגו'. כדי שפס למה שאמרתי אל תלך לספוד: (ח) ובית משתה. אשר אמרתי לך למעלה לא תבא זה הפסס הנני משבית מן המקום הזה וגו': (יד) לכן. ל' שבועה אע"פ שבגדתם בי שבועה היא בידי שאגאול אתכם: ולא יאמר עוד וגו'. רבותינו דרשו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא גאולה אחרונה עיקר ויציאת מצרים

ישקו ג' בקריאה וסי' כי מן הבאר ההיא ישקו. ולא ישקו אתם כוס. ישקו כל חיתו יער. אנך: לעיניכ' ח' וסימ' ככל אשר עשה ה'. ואתפש בשני הלחת. ויקרא משה. גם עתה התיצבו. הנני משבית. ושלמתי לבבל. והנם לעיניכם. כשובי את שבותכם: הרעה הגדול' הזאת ו' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר בסדר וישב: שמרו ח' קמצין בקריאה וסימניהון את משמרת ה' שמרו. ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו. על מאסם את תורתי. ועדותיו לא שמרו. ראיתי בגדים ואתקוטטה. וחד אכל בערים ושמרו: הדחה שמה ג' בלישנא וסי' והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה. כי אם חי ה' אשר העלה ר"פ. אל תירא עבדי יעקב דירמיה:

תולדות אהרן לכם חיונה. סנהדרין נח: ח'. שם פז עקדם שער מב: אשר העלה. עקרים מ"ג פ"ז.

מצודת ציון

(ישעיה נח): כוס. ר"ל כוס יין: (ח) משתה. ענין סעודה כמו עשה משתה (אסתר א): לשבת. מלשון ישיבה: אותם. עמהם. (ט) משבית. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד): (יב) שרירות. ענין ראיה והבטה: לבלתי. כמו לבלי: (יג) והטלתי. ענין השלכה כמו ויטילו את הכלים (יונה א): חנינה. מלשון חן: (יד) העלה. מל' עליה: (טו) הדיחם. מל' דחיה: והשיבותים. מל'

מצודת דוד

בעבור טרדות הצרות: וגם יתגודד. לא ישרטו בשרם ולא יתלשו שער ראשם כי יהיו מבולבלים בצרתם ולא יחושו על מתיהם (ועם כי אסרה התורה לשרוט שרטת ולעשות קרחה על מת מ"מ דרכם היה לעשות כן אשר לא כדת): (ז) ולא יפרסו להם. לא יפרסו פרוסת המוציא עליהם בעבור הבראת האבל לנחמו על מת (כי סעודה הראשונה אין האבל אוכל משלו ומברין אותו משל אחרים): ולא ישקו. כי הדרך הוא להשקות האבלים כוס תנחומין אבל אז יהיו טרודים בצרתם ולא יעשו הדברים הראויים: על אביו. לכל אחד על אביו ועל אמו: (ח) ובית משתה. לבית משתה נשואין לא תבוא לשבת עמהם לאכול ולשתות וזה נתן היות להם למופת ואות: (ט) הנני משבית. אבטל ואמנע מן המקום הזה וכו': לעיניכם ובימיכם. היא היא וכפל הדבר במ"ש: קול חתן. קול שמחת חתן: (י) ואמרו אליך. ואם יאמרו אליך: על מה. בעבור מה: (יא) ואותי עזבו. לא האמינו כי בלבם ולא שמרו תורתי: (יב) הרעותם. עשיתם הרע עוד יותר מאבותיכם: והנכם. והנה אתם הולכים כל איש אחר מה שלבו הרע מראה לו ומתאוה לו: לבלתי שמוע אלי. ר"ל כל עלם התאוה היא לבל שמוע אלי: (יג) והטלתי. לכן אשליך אתכם וכו': אשר לא ידעתם. מאז גם אתם גם אבותיכם: את אלהים אחרים. אשר וכו'. על אשר לא אתן לכם חן בעיני הכשדים לכן תעבדו אותם יומם ולילה ולא תמצאו מנוח: (יד) לכן. ר"ל הואיל והצרות יהיו מרובות כ"כ לכן תהיה גאולת בבל חשובה עד מאד כי אז לא יאמר עוד מי בשבועתו חי ה' אשר העלה וכו' מארץ מצרים: (טו) כי אם. כי אז יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וגו' מארץ צפון ומאשר הארצות אשר הדיחם שמה כי הגאולה ההיא תהיה חשובה יותר ויזכרו יותר בזה הגאולה: והשיבותים. כן יאמרו בשבועתם חי ה' אשר העלה וכו' ואשר השיבותי אותם על אדמתם (וזהו מאמר המקום כמדבר אבל

רש"י

מצרים טפל לה: (טז) ודיגום. מה הדייג שולהו מתוך מקום גדולו אף אלו ילכדו אותם שבתוך העיר ומה עסקו של דג מצולה הוא מת כך אביא עליהם הורגים ואח"כ אשלח צידים לנשארים ולבורחים מן החרב על ההרים והגבעות וצדום להגלותם בשבי: (יח) משנה עונם. את ששנו על עונם לעשות עונות אבותיהם ויונתן תירגם כן ואשלם לתניינין כקדמאין על חד תרין: (יט) ה' עוזי ומעוזי ומנוסי. אנפיפויימאנ"ט בלעז ומנחם חברו ל' פלא כמו נתת ליראיך נס להתנוסס (תהלים ס) וכן ה' נסי (שמות יז) ודוגם פתר אותו ל' ממס ממש: אליך גוים יבאו. סוף האומות לשוב אליך ולעבדך שכם אחד ושמך איך עשו להם אלהים והמה לא אלהים: מאפסי. כמו מקצה: נחלו. ל' נחלה: מועיל. ל' תועלת: (כא) כי שמי ה'. כמשמעו מושל ושליט לקיים גזרתי: (א) בעט ברזל. משל הוא כלומר חקוקה בשיקוע ואין ניחה למחוק. ומדרש אגדה בעט ברזל בצפורן שמיר על ידי ירמיה שנקרא עמוד ברזל ועל ידי יחזקאל שנאמר לו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך: חרושה. חקוקה כזה שהוא חורש בעומק: על לוח לבם. שאינם שוכחין עכו"ם שלהם: כזכור

והשבתים על־אדמתם אשר נתתי
לאבותם׃ טז הנני שלח לדוגים
רבים נאם־יהוה ודיגום ואחרי־כן
אשלח לרבים צידים וצדום מעל
כל־הר ומעל כל־גבעה ומנקיקי
הסלעים׃ יז כי עיני על־כל־
דרכיהם לא נסתרו מלפני ולא־
נצפן עונם מנגד עיני׃ יח ושלמתי
ראשונה משנה עונם וחטאתם על
חללם את־ארצי בנבלת שקוציהם
ותועבותיהם מלאו את־נחלתי׃
יט יהוה עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה
אליך גוים יבאו מאפסי־ארץ
ויאמרו אך־שקר נחלו אבותינו
הבל ואין־בם מועיל׃ כ היעשה־
לו אדם אלהים והמה לא אלהים׃
כא לכן הנני מודיעם בפעם הזאת
אודיעם את־ידי ואת־גבורתי וידעו
כי־שמי יהוה׃

יז א חטאת יהודה כתובה בעט
ברזל בצפרן שמיר חרושה על־לוח

לתמן ואתיבינון לארעהון
דיהבית לאבהתהון׃ טז הא
אנא שלח לעממין קטולין
אמר יי ויקטלונון ובתר כן
אשלח לסגיאין צידין
ויצדונון מעל כל טור ומעל
כל רמתא ומשקיפי כיפיא׃
יז ארי קדמי גלן כל אורחתהון
לא מסתרן מן קדמי ולא
מטמרן חוביהון מלקביל
מימרי׃ יח ואשלם לתנינין
כקדמאין על חד תרין
חוביהון וחטאיהון על דאחילו
ית ארע בית שכנתי בנבלת
שקוציהון ותועבתהון מלו ית
אחסנתי׃ יט יי תוקפי ורוחצני
ומשיזבי בעדן עקא לשמע
גבורתך עממין ייתון מסייפי
ארעא ויימרון ברם לשקרא
פלחו אבהתנא ללמא ולית
בהון הנאה׃ כ האפשר דיעבד
ליה אנש דחלן ואינון מען
דלית בהון צרוך׃ כא בכן הא
אנא מחוי להון בזמנא הדא
אחוינונון ית פורענותי וית מחת
גבורתי וידעון ארי שמי יי׃
א חובי בית יהודה כתיבין
בעט דברזל בטפר שמיר

ד'. לדיגים ק'. ל'. ג'. ל'. ל'. י"ב. ל'. ג' מ"ל. ד'. מ"ל. ל'. י"ד זקפין קמצין. ט'. ד'. ח' מ"ל. ל'. ל'. ז' פתחין. ל'.

ראשונה י' בקריאה וסי' וישם את השפחת ואת ילדיהן. ויהי בלדתה ויתן יד. והקריב את אשר לחטאת ראשונה. כל הפקדי' למחנה יהודה. ויהי לבני אהרן. בחרו לכם את הפר האחד. ושלמתי ראשונה משנה. ומדתי פעלתם. והקרוב אליו כרשנה. היתה במעל הזה ראשונה. במעל. ומלק. ושלמתי. ראשונה כתיב ויהי לבני אהרן ראושנה כתיב. ושארא ראשנה כתיב: חטאת ז' פתחין סי' נמסר בסוף סדר תצוה ובש"א

רד"ק

טפל לה: (טו) הנני שולח לדוגים. כתוב בוי"ו כמו עמדו עליו דוגים וקרי לדיגים ביו"ד והענין אחד והוא תואר לבעלי הדגים: ודיגום. משפטו ודגום כמו מדוע אני רבות משפטו הרבות אמר עתה הנני שולח לדיגים כלומר בעיר את רוחם לבא כאילו שלח להם שיבאו והמשל כמשל צידת הדגים וכמשל צידת החיות והעופות ומשל הדגים הוא על המתים בחרב כי הדגים מתים בצידתם כשיעלו אותם מן המים ומשל החיות הוא על הגולים כי צידי החיות והעופות יצודו אותם חיים ולא ימותו בצידתם אם לא ימיתום אחרי כן וכן תירגם יונתן לדיגים לעמין קטולין ויקטלינון: (יז) כי עיני. לא כמו שהם אומרים אין ה' רואה אותנו: (יח) ושלמתי ראשונה. בתחלה אפרע מהם על חלול הארץ שהיא ארץ טהורה והם טמאוה כי לא תסבול הארץ תועבות ומעשים רעים כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ויורם את משפט אלהי הארץ ואמר ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי אפילו לא צויתים ולא הזהרתים על התועבות כמו שלא צויתי ולא הזהרתי הגוים שהיו בה מקדם אף על פי כן הארץ לא סבלה אותם התועבות וקיאה אותם כי אע"פ שהגוים לא נצטוו הרי נתן בהם האל שכל ובינה ומדרך השכל יש להשמר מכל התועבות ומלעבוד אלהים אחרים עץ ואבן כל שכן ישראל שנצטוו שהוא מן הדין שתקיאם הארץ לפיכך בתחלה יפרע מהם על חלול הארץ ומה שאמר משנה עונם רוצה לומר עונותיהם ועונות אבותיהם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים והוא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שאמר לשונאי וי"ת ואשלם להניינין כקדמאין על חד תרין חוביהון וחטאיהון על דאחילו ית ארע בית שכנתי ומה שאמר בנבלת שקוציהם וגלוליהם רצה לומר שיעור שקוציהם וגלוליהם ועל הדרך הזה נאמר והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך כי עבודת השקוץ דבר כעור ומגונה הוא מה שאמר ארצי ונחלתי הארץ הראויה לי להשרות בה שכינתי וכן אמר ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה כי היא מקודשת מכל הארצות לטעם ידוע אצל מביני מדע: (יט) ה' עזי ומעזי ומנוסי. אמר הנביא דרך קריאה אתה ה' שאתה עזי מאלו שנלחמים עמי והנוס אליך ביום צרתי אלה שאני מוכיחם על השכו"ם אינם רוצים לשוב מדרכם הרעה וידעתי כי יבא זמן שאפילו הגוים הרחוקים ישובו ויבאו אליך מאפסי ארץ יבאו אליך במקום הזה ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו והבל וזה יהיה בימות המשיח ובאמרו נחלה שעבדו עכו"ם דור אחר דור נחלה לבנים מאבות: ואין בם מועיל. פירש באלהים אחרים לא אין בהם שיהיה מועיל שום תועלת: (כ) היעשה לו. אלהים. לא ימצא משפט אלהים שיענום בקראם אליהם ויעזרום מצרתם וזה יאמרו הגוים כשיבאו אליך ויתודו על עונם ייאמרו איך היתה עילה על דעתם זאת האמונה: (כא) לכן. אמר לו האל לכן הנני מודיעם לאלה שאינם רוצים לשוב כי בפעם הזאת אודיעם את ידי: וידעו כי שמי ה'. כמו כי אני ה' כי הוא שמו וכמו הוא: (א) חטאת יהודה. ידמה כי חטאתם היא כתובה וחרוכה כל לוח לבם שלא הוכל להמחק ולכך כאילו היא כתובה וחרוכה בעט ברזל כי הדבר שיכתוב האדם בו וחוקק באבן היא דבר קיים לעולם כמו שאמר בעט ברזל ועופרת לעד בצור יחצבון ומה שזכר עופרת כי ימלא אדם חקוק הכתיבה בעופרת כדי שלא יטברו לדי החקיק ויפסד צורת הכתיבה ופירוש בצפורן כמו בעט כי לפי שהאדם חוקק בצפרניו דמה עט ברזל שאדם חוקק בו לצפורן או נקרא צפורן וכן הוא אומר במדרש נטל צפורן של ברזל וחקק בו: ושמיר. פירושו הברזל החזק כמו שקרא האבן החזק שמיר באמרו כשמיר חזק מצור נתתי מצחך ותרגם ירושלמי מגור החלמיש שמיר טינרא ויש לפרש כי שמיר אמר על האבן החזק וכי"ת בצפורן במקום שנים כאילו אמר בשמיר כלומר כתובה בעט ברזל ובצפורן

מצודת דוד

אבל הם יאמרו והשיב אותם אשר נתן וכו' וכמדברים בעדם): (טז) הנני שולח. חזר לדבריו לומר הנה הצרות ירבו מאוד ובתחלה אשלח לדיגים רבים וכו' ר"ל צייד הדגים: ודיגום. יצודו הדגים ור"ל בתחלה יקחו הכשדים בשבי את הנמצאים בתוך העיר כדייגים האלה הצדים הדגים במקום גדולם ומאסף כולם ברשתו: צידים. הם ציידי החיות: מעל כל הר. ר"ל ילכדו גם הבורחים על ההרים כדרך הצייד הרודף בהרים לצוד החיות: ומנקיקי. הבורחים על שני הסלעים: (יז) כי עיני. משגיח אני על דרכיהם: לא נסתרו וכו'. כפל הדבר במ"ש וכפל עוד ואמר ולא נצפן וכו' וזה לחזק הענין: (יח) ושלמתי ראשונה. טרם בוא הגאולה אשלם להם בתחלה על מה ששנו בעון אבותם לכפלם טוב: בנבלת. במה שהעמידו בה עכו"ם: ותועבותיהם. עם תועבותיהם מלאו את נחלתי וכפל הדבר במ"ש: (יט) ה' עוזי ומעוזי. אמר הנביא אתה ה' חזקי וכפל המלה לחזק הענין. ביום צרה. כשבאת צרה אני נס אליך להמלט והוא ענין מליצה לומר אז אבטח בך: אליך. הן ידעתי שסוף הדבר יהיה שהגוים מקצות הארץ יבואו אליך להאמין בך ויאמרו האלילים אשר נחלו אבותינו להיות להם לאלהים אך המה שקר והבל ואין בהם תועלת: (כ) היעשה. וכי ראוי שאדם במעשה ידיו יעשה לעצמו אלהים הלא בני אדם עצמם אינם אלהים ואיך יהיו מעשה ידיהם טובים מהם: (כא) לכן. אמר במקום ה' אודיעם את כח ידי ואת גבורתי ואז ידעו אשר שמי ה' המורה על היכולת המוחלט ולא יהיו עוד נבוכים בדבר כמו שהיו לשעבר: יז (א) חטאת יהודה. מוסב למעלה לומר הנה בסוף גם העכו"ם יעזבו הפסילים ויאמינו בה' והנה יהודה עדיין אחה חטאתם שמורה בלבם כאלו כתובה שמה בקולמוס מברזל ובצפורן משמיר החוקק בחזקה ובעומק רב: חרושה. חרוטה בעומק כמו המחרישה: על

מצודת ציון

מלשון השבה: על אדמתם. אל אדמתם: (טז) לדיגים. הצדים את הדגים: ודיגום. ר"ל יצודו דגים וכן עולל יעוללו (לעיל ו) ור"ל ילקטו העוללות: ומנקיקי. כן יקרא שן הסלע הבולט וכן בנקיק הסלע (לעיל יג): נצפן. ענין הסתרה כמו יצפן לישרים (משלי ב): (יח) משנה. מלשון שנים וכפל: חללם. מלשון חלול: שקוציהם. מלשון שקץ וגנאי: (יט) עוזי ומעוזי. ענין חוזק: ומנוסי. מלשון ניסה ובריחה: מאפסי. מקצות כי בקצות הארץ כאלו אפס וכלה: מועיל. מל' תועלת: (א) בעט. בקולמוס כמו לשקר עשה עט (לעיל ח): בצפורן. זהו שעל האצבעות ממעל וכן ועשתה צפרניה (דברים כא) ולפי שדרך האדם לחתוך בצפרנין קרא לעט בלשון צפורן בדרך משלה: בשמיר. כן נקרא ברזל החזק וכן כשמיר חזק מצור (יחזקאל ג): חרושה. חרוטה בעומק כחרישה: לוח. נסר ודף כמו ואת לוחותיה (שם כז): ולקרנות. הם הבליטות שבארבע זויות המזבח וכן ועשית קרנותיו (שמות כז) והלמ"ד הוא במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט): והשריהם

ונלפורן ובשמיר ש' אחר שאמר הכלי שיכתוב בו צריך שיאמר הדבר שיכתוב עליו ואף על פי שאמר על לוח לבם הוא שמיר והזק שהמשילו במקום אחר לאבן בנאמר והסירותי את לב האבן ותכונת הפסוק כן הוא כתובה בעט ברזל בצפורן ברזל והוא כתובה בשמיר ובאבן חזק כי היא חרושה על לוח לבם ולוח לבם הוא השמיר וי"ת בעט בצפורן תהיה הכי"ת פקורמוס בי"ת העט וכי"ת בשמיר תהיה בי"ת כלי ופירש חרושה כמו חרשה מן חרות על הלוחות : ולקרנות מזבחותיכם . ככ"ף אע"פ שאמר לבם לשון נסתר ואחר כך אמר מזבחותיכם לשון נמצא כן הוא דרך המקרא במקומות רבים אמר וכן הטאתיכם הרושם בקרנות מזבחותיכם כי הם הטאת ולמ"ד ולקרנות במקום בי"ת כלמ"ד לבניכם לחרב הרגתי לפלטי ישבת לכסא והדומים להם : (ב) כזכור . אמר זכירת מזבחותם ואשריהם והספור עליהם הוא ערב עליהם כזכר בניהם שהם חביבים עליהם וזוכרים אותם תמיד לאהבתם אותם ויש מפרשים כזכר ענין הקטרה כמו אזכרתה לה' כלומר שהיו מעבירים בניהם באש והראשון נכון ויונתן תירגם כאדכרא בניהון אגוריהון : על עץ רענן . טעמו דבק עם מזבחותם לא עם אשריהם כי עץ רענן היא האשרה ופי' על סמוך כמו ועליו מטה מנשה וזבחת עליו את עולותיך והדומים להם כי האשרה היא העץ שהיו נוטעים לעבדו או שהיו מניחים הצורה שהיו עובדים תחת האילן ועליו נאמר בכל מקומות תחת כל עץ רענן והיו בונין מזבחותם סמוך לאותו אילן שהיו מקריבין עליו קרבנות לעכו"ם הנעבדה תחת האילן או לאילן עצמו וכן היו בונין מזבחות על ההרים הרמים ועל הגבעות הגבוהות שהיו עובדים שם אלהיהם כמו שכתוב : על גבעות . חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם ואני תמה מהמתרגם שתרגם על עץ רענן תחות כל אילן עבוף איך תרגם מלה בהפכה כי על והחת שני הפכים : (ג) הררי בשדה . לפי שהיו עובדים על ההרים קרא ישראל הררי אמר דרך קריאה אתה הררי ומלת בשדה אע"פ שהטעם עמד בה פירושה שהיא דבוקה עם חילך אמר אתה הררי בשדה חילך וכל אוצרותיך לבז אתן כלומר שיוציאו השוללים הבזה בשדה לחלוק שם השלל : חילך . ממונך : כל אוצרותיך . חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : במותיך בחטאת . כמו בעוך כאילו אמר בחטאת במותיך שהם בכל גבולך כלומר למה יהיה כל חילך וכל אוצרותיך לבז בעבור חטאת במותיך וכמוהו רבים היבות שהן הפוכות בטעמם כמו מקום שם קבר שטעמו מקום קבר שם ומספד אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים וכן תירגם יונתן הפוך כחובין דהויתון פלחין לטעוותא בכל תחומיכון : (ד) ושמטתה ובך . פירוש ושמטתה והשמטה תהיה מהמטתא וכן אעביד פורענות דינין : והעבדתיך . בדל"ת ולמעלה בפרשת אוי לי עמי והעברתי בריש : קדחתם . כבערתם . למעלה קדחה בכאן קדחתם , למעלה עליכם בכאן עד עולם : (ה) כה אמר ה'. לפי שהיו ישראל בוטחים במצרים ובאשור אמר זה : ומן ה' יסור לבו . כי אם לא יסור לבו מה' ואינו רע אם יבטח באדם שיעזרהו ותהיה כונתו כי בעזרת האל יוכל האדם לעזור לו זולתו : (ו) והיה כערער בערבה . ה"י כעכוביתא במברא ופירש רב האי ז"ל עכבית הוא קוץ מבהון ומכפנים פרי נאכל ונקרא ערער : ולא יראה . על דרך המשל : כי יבא טוב . הוא המטר : ושכן חררים במדבר . בסעך הוא ישכון במקום בהוא הררים וזהו במדבר במקום שלא יפול שם מטר מרוב החום וחררים ענין שרפה ודלקה מרוב תמימות מן ועצמי חרה מני חרב והרם נהבהם נחר מפוח חררים שם בפקע הרים וכפל הענין במלות שונות ואמר ארץ מלחה ולא תשב ומלחה תואר לארץ שלא תצמיח ונגזרה מן כיבוש וכן ברית מלח ברית נגזרה וכן ארץ פרי למלחה ות"י כארע סדום דלא אתיתבת וכמשל באדם ביסיר בטחונו מהאל כזה העץ שאינו מתלחלח אלא עמד ביובש כל זמן ואע"פ שאין מת כן האדם הרע יהיה ברע כל ימיו ויבחר מותו מחייו : (ז) ברוך הגבר . והיה ה' מבטחו אם יבטח בו הוא יהיה מבטחו ולא יירא מכל רע : (ח) והיה על מים . שלא יצמא לעולם : ועל יובל . ועל פלגי מים יבלח

(ב) כזכור בניהם מזבחותם . כזכירת בניהם כן היתה להם זכירת מזבחותם כאדם שיש לו גיעגועין על בנו . ואשריהם אשר על עץ רענן . על עץ כמו אצל וכה"י תחות כל אילן עבוף : (ג) הררי בשדה . ירושלים שיושבת בהר המישור כל סביב העיר מישור שדה ול' הררי כמו ערבי (ישעיה יג) על שם שיושב בערבה אינסיינד"ש יושבי הכר (ס"א יושבת הכר): חילך . כמו ממונך : במותיך בחטאת . במותיך עשויות בחטא לכם שכו"ם בכל גבולך : (ד) ושמטתה . על כרחך תשמט ארצך את אשר לא שבתה בשבתותיכם שאמרתי לכם ושבתה הארץ (ויקרא כה) : ובך . אנקם ממך נחלתך אשר נתתי לך שלא עשית רצוני להשמיטה . ד"א ובך מנחלתך ובך אנקם מנחלתך שאגלה אותך ממנה : כי אש קדחתם באפי . יקדחם בנחירי : (ה) אשר יבטח באדם . בחרישו וקצירו לומר אזרע בשביעית ואוכל : זרועו . כמו עזרו וכן תרגם יונתן רוחצניה : ומן ה' יסור לבו . שהשמיטו וצויתי את ברכתי לכם (שם) כך שמעתי : (ו) כערער . כען יחידי לי' ערירי (בראשית טו) ויש אומר דגאשמייה בלעז ומנחם פי' שם עץ מעלי היער וערער שמו וכן פי' כערער במדבר עץ אחד מעלי היער : בערבה . לשון מישור : חררים . יובש כמו חרה מני חורב (איוב ל) : ארץ מליחה . ארץ שהיא מליחה ולא תהא מיושבת : (ח) ולא ירא . כשן

חֲרִיתִין עַל לוּחַ לִבְּהוֹן וּלְקֶרֶנַת אֱגוֹרֵיכוֹן׃ ב כְּאִדְכְּרָא בְנֵיהוֹן אֱגוֹרֵיהוֹן וַאֲשֵׁירֵיהוֹן תְּחוֹת כָּל אִילָן עֲבוּף וְעַל רָמְתָא מְנַטְלְתָא׃ ג עַל דִּפְלַחְתּוּן עַל טוּרַיָא בְּחַקְלָא נִכְסֵיכוֹן וְכָל בֵּית גִּנְזֵיכוֹן לְבִזָּא אֶמְסַר בְּחוֹבִין דַּהֲוֵיתוּן פָּלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּכָל תְּחוּמֵיכוֹן׃ ד וְאַיְתֵי סָנְאָה עַל אַרְעֲכוֹן וּתְהֵי צַדְיָא כְּשְׁמִטְתָא וּבְכוֹן אַעְבֵּיד פּוּרְעָנוּת דִּינִין עַד דְּאַגְלֵי יַתְכוֹן מֵאַחְסַנְתְּכוֹן דִּיהָבִית לְכוֹן וְתִשְׁתַּעְבְּדוּן לְבַעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן בְּאַרְעָא דְּלָא יְדַעְתּוּן אֲרֵי קְדוֹם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁתָא נְפַק מִן קֳדָמַי בִּרְגַז עַד עָלְמָא יֵיחוּל׃ ה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ לֵיט גַּבְרָא דְּאִתְרְחֵיץ בֶּאֱנָשָׁא וִישַׁוֵּי בִּשְׂרָא רְחֻצָנֵיהּ וּמִן מֵימְרָא דַּייָ יֶעְדֵי לִבֵּיהּ׃ ו וִיהֵי כְּעַכּוּבִיתָא בְּמֵישְׁרָא וְלָא יֶחֱזֵי אֲרֵי יֵיתֵי טָבְאוּ יֶשְׁרֵי בִּלָא וְיָד בְּמַדְבְּרָא כְּאַרַע סְדוֹם דְּלָא אִתְיְתֵבַת׃ ז בְּרִיךְ גַּבְרָא דְּאִתְרְחֵיץ בְּמֵימְרָא דַּייָ וִיהֵי מֵימְרָא דַּייָ רוּחֲצָנֵיהּ׃ ח וִיהֵי כְּאִילָן דִּשְׁתִיל עַל

לִבָּם וּלְקַרְנוֹת מִזְבְּחוֹתֵיכֶם׃ ב כִּזְכֹּר בְּנֵיהֶם מִזְבְּחוֹתָם וַאֲשֵׁרֵיהֶם עַל־עֵץ רַעֲנָן עַל גְּבָעוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ ג הֲרָרִי בַּשָּׂדֶה חֵילְךָ כָל־אוֹצְרוֹתֶיךָ לָבַז אֶתֵּן בָּמֹתֶיךָ בְּחַטָּאת בְּכָל־גְּבוּלֶיךָ׃ ד וְשָׁמַטְתָּה וּבְךָ מִנַּחֲלָתְךָ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ וְהַעֲבַדְתִּיךָ אֶת־אֹיְבֶיךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ כִּי־אֵשׁ קְדַחְתֶּם בְּאַפִּי עַד־עוֹלָם תּוּקָד׃ ה כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם וְשָׂם בָּשָׂר זְרֹעוֹ וּמִן־יְהוָה יָסוּר לִבּוֹ׃ ו וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב׃ ז בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיהוָה וְהָיָה יְהוָה מִבְטַחוֹ׃ ח וְהָיָה כְּעֵץ ׀ שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל

סימן ב' : במותיך ג' וסימ' הצבי ישראל . יהונתן על במותיך חלל

במתיך בחטאת בכל גבולך . בתרא חסר : ושם ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר ויצא : ולא תשב ד' דסמיכי בקריאה וסימ' אשה תארש ואיש אחר ישכבנה . לכן ישבו ציים את איים . ולא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה . והיה כערער בערבה ולא יראה : מכמהו ד' בקריאה וסי' ברוך הגבר אשר יבטח בה' . אשרי הגבר אשר שם ה'. ינתק מאהלו מבטחו . ובית עכביש :

ר ולדות אהרן כזכר בניהם. סנהדרין ס"ג : והיה כערער. אבות ח : ברוך הגבר. פאה יא עקדה שער נה: כעץ שתול. אבות ג בכורות נה עקדה ש' נח

מצודת ציון

(ב) ואשריהם . הוא אילן הנעבד : רענן . ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (שם צב) : (ג) הררי . מלשון הר : חילך . עושרך . לבז . לבזה ושלל : במותיך . מלשון במה : (ד) ושמטתה . מלשון השמטה ועזיבה כמו שמוט כל בעל משה ידו (דברים טו) : קדחתם תוקד . ענין הבערה ושריפה כמו אם קדחה באפי עליכם תוקד (לעיל טו) : (ה) ארור . ענין קללה : הגבר . האיש : בשר . ר"ל אדם שהוא בשר : זרועו . חזקו : (ו) כערער . שם עץ מדברי וכן כערער במדבר (לקמן מח) : בערבה . ענינו כמו במדבר : חררים . ענינו יובש כמו נחר מבוח (לעיל ו) : מלחה . מלשון מלח : (ח) שתול . נטוע כמו שתולים בבית ה' (תהלים צב) : יובל . פלגי מים כמו

מצודת דוד

על לוח לבם . הם דפנות הלב כי הוא עשוי כענין דפנות וחללים ואמר בדרך משלה : ולקרנות . גם בקרנות מזבחותיכם חקוק וחרות חטאתם כי שם הקרנות ההם יתמידו לזרוק דם לעכו"ם וכאומר בין במחשבת הלב בין במעשה שמור הדבר אצלכם : (ב) כזכור . כמו שיתמידו לזכור בניהם כן זוכרים מזבחותם ואשריהם : על עץ רענן . סמוך לעץ רענן ומוסב על המזבחות שהעמידום סמוך לעץ רענן ועל הגבעות הגבוהות : (ג) הררי . ר"ל אתה יהודה העובדים לעכו"ם העומדים על ההרים הנה חילך יוציאו השוללים ויחלקו ביניהם בשדה במקום אשר יחנו עליך בכל האוצרות הכמונות אתן לבזה : במותיך . ר"ל בעבור במותיך העשויות בחטאת לעכו"ם העומדים בכל גבולך מקום אחד לא נעדר: (ד) ושמטתה . העזוב את האדמה מלעבדה בחרישה וזריעה : ובך . ר"ל לא מרצונך העזוב עבודתה אלא בך תהיה העזיבה כי תהיה נעזב מנחלתך וכו' ולא תהיה שמה לעבדה וזה בגמול שלא שמטו בשביעית : והעבדתיך . ר"ל אבל אתה העבוד אדמת האויב בארץ אשר לא ידעת מאז : כי אש . הבערתם חמתי ותשרוף עד עולם ר"ל אכעס עליכם זמן מרובה : (ה) אשר יבטח באדם . ר"ל ולא ימצאו עזר מבשר ודם כי ארור הגבר וכו' : ושם . ומשים חזקו ובטחונו בבשר ודם ומסיר לבו מלבטוח בה' : (ו) והיה . הבוטח באדם יהיה כערער הגדל בערבה : ולא יראה . אינו רואה כשבא טובה בעולם והם הגשמים ור"ל לא עליו יהיו הגשמים : ושכן חררים . שוכן שם ביבשות מרוב החמימות שבמדבר : ארץ מלחה . והיא ארץ שעפרה מלוח ואינה מיושבת והוא כפל ענין במ"ש : (ז) והיה ה' מבטחו . ר"ל כמו שיבטח בו כן יהיה למבטח ולעוזר : (ח) והיה כעץ שתול . יהיה ממולא בטוב כאילן הנטוע אצל המים ושרשיו מתפשטים אצל פלגי מים : ולא יראה .

ישלח שרשיו ולא ירא כי יבא חם
והיה עלהו רענן ובשנת בצרת לא
ידאג ולא ימיש מעשות פרי:
ט עקב הלב מכל ואנש הוא מי
ידענו: י אני יהוה חקר לב בחן
כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי
מעלליו: יא קרא דגר ולא ילד
עשה עשר ולא במשפט בחצי ימו
יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל: יב כסא
כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו:
יג מקוה ישראל יהוה כל עזביך
יבשו יסורי בארץ יכתבו כי עזבו
מקור מים חיים את יהוה: יד רפאני
יהוה וארפא הושיעני ואושעה כי

(יראה ק'; כדרכיו ק'; ימיו ק'; וסורי ק')

מבוע דמיין ועל נגרין ישלח שורשוהי ולא יחזי ארי ייתי חומא ויהון טרפוהי עבוף ובשנת בצורתא לא יתר ולא יפסוק מלמעבד פרין: ט נכיל לבא מכולא ותקיף הוא מן ידעיניה: י אנא יי חקר לבא בחר כוליתא ולמתן לאנש כאורחתיה כפירי עובדוהי: יא הא כקוראה דמכנש בעין דלא דיליה ומשתין אפרוחין דבתרוהי לא יהכון כן כל גבר רשיע דקני נכסין דלא בדינא בפלגות יומוהי שביק להון ובסופיה מתקרי רשיעא: יב פורענותא תתעביד מניה מן קדם דשכנתיה על כורסי יקרא בשמי מרומא עיל מן אולא מקביל אתר בית מקדשנא: יג סבור ישראל יי כל דשבקו פולחנך יבהתון ורשיעיא דעברו על מימרך בגיהנם אינון עתידין למפל ארי שבקו פולחנך יי דבדיליה את מיתי עליהון יקרא כמבוע דמיין דלא פסקין מוהי: יד אסיני יי ואתסי פרוקני ואתפרק ארי תושבחתי את:

רש"י

העץ כי יבא חום: בצורת. לי רעב כאמצ"א בלעז. ל"א בצורת לי מבצר וכן חבורו מגהם: לא ידאג. לא יפחד: (ט) עקוב הלב. מלא תואנה ועקובה נכל רעה: ואנוש. לשון חולי וחליו הוא זה: מי ידענו. הוא סבור מי ידענו אני ה' חוקרו: (יא) קורא דגר. קוק"ו גלוני"ש בלעז: ולא ילד. הקורא הזה מושך אחריו אפרוחים שלא ילד: דגר. ליפלוף שמצפצף העוף בקולו למשוך אפרוחין אחריו ואלו שהקורא דגר לא ילכו אחריו משיגדלו שאינם מינו כך עושה עושר ולא במשפט: יהיה נבל. מתקרי רשיעא: (יב) כסא כבוד וגו'. לפי שבא לומר כל עוזביך יבושו מתחיל בקילוסו של מקום ומדבר לפניו אתה שכסא כבוד ומרו' מראשי' בריאות עולם ומכוון כנגד מקדשנו: (יג) מקוה ישראל. ה' יושב עליו לפיכך כל עוזביך יבושו: וסורי בארץ יכתבו. אותם שסרים מדברי שאינם שומעים שליחותי בקברות תחתיות ארץ יכתבו: (יד) כי תהלתי אתה. בך אני מתהלל ומתפאר לומר שאתה מושיעי: תהלתי וונטנצ"א בלעז:

איה

ימיש ז' בקריאה וסי' לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש. יהושע בן נון נער. ישאהו על כתף יסבלהו. לא ימיש טרף. ולא ימיש מעשות פרי. איך ימיש לי לשובב שדינו. לא ימיש מרחובה תוך ומרמה: יכתבו ד' בקריאה וסי' מקוה ישראל ה' כל עוזביך יבשו. ובכתב בית ישראל יכתבו. ועם צדיקים אל יכתבו.

תולדות אהרן עקוב הלב. עקדה שער י. קורא דגר. חולין קמ: כסא כבוד. פסחים ה נד נדרים לט:

רד"ק

יבלה ברשיו שאפילו שרשיו שיתפשטו במקום רחוק יהיו על פלגי מים: ולא יראה. על דרך ההשאלה כלומר אפי' כשיהיה חום בעולם לא יחוש ממנו כי על מים הוא שתול ולא יוכל החום ליבשו והיה עלהו יהיה רענן שלא יפול כאשר העלים הנובלין עליהם בימות הגשמים ואפילו יהיה שנת בצורת בימנעו גשמים לא ידאג מפני זה כי הוא על מים ואמר ידאג על דרך ההשאלה: ולא ימיש מעשות פרי. כי אפילו בשנת בצורת יהיה בלחותו ויתן פריו בעתו כן האדם הטוב אשר יבטח בה' לא יסור טובו לעולם ואפילו בשעה שאחר בני אדם בצרה הוא יהיה בטוב כמו שאמר בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע ופרי האדם הטוב שילמדו בני אדם חכמתו ומעשיו הטובים והעלה הוא משל לממונו ועשרו שיהנו בני אדם ממנו: (ט) עקוב הלב. לפי שדבר על הבטחון שהוא רע כשישים בטחונו באדם וזה תלוי בכוונת הלב כמו שאמר ומן ה' יסור לבו כמו שפירש לפיכך דבר בכוונת הלב ואמר כי הלב עקוב יותר מכל דבר כלומר מרמה כי יוכל אדם להראות בפיו ובמעשיו טוב ויהיה לבו רע ומי ידע זה בלתי האל לפיכך אמר מי ידענו ואמר אני ה' חוקר לב והמרמה תלויה בלב לא בפה ובמעשה כי אף על פי שתהיה לפעמים המרמה בפה שיאמר דברים שהכונה בהם על שני פנים או יעשה מרמה בידיו הכל הוא בכונת הלב לפיכך אמר מכל כי אין דבר מרמה כמו הלב: ואנוש הוא. ענין כאב והכר כמו אנוש כאבי אנושה מכתי ויאמר על דרך המשל בכאב הלב כיגון או בדאגה או בעסקים רעים או במחשבה לפיכך אמר ואנוש הוא ואמר תרפה שברה לבי ואנושה: (י) אני ה' חוקר לב בוחן כליות. זכר כליות כי הכליות יועצות והלב גומר: ולתת. בפרשה זו ולתת בוי"ו בספרי בלא וי"ו ולמטה בפרשת חנמאל בן שלום בהפך לתת בלא וי"ו ובספרי בוי"ו והסימן וכלו ופי' ולתת אמר אני ה' חוקר לב וכן בידי גם כן לתת לאיש כדרכיו: כדרכו לשון יחיד כתוב וקרי כדרכיו לשון רבים והענין אחד כי זה דרך כלל וזה דרך פרט או הוא גם כן ככתוב לשון רבים ויו"ד הרבים חסרה מהמכתב: (יא) קורא דגר. לפי שאמר לתת לאיש כדרכיו אמר אל תתמה על הרשע שהוא מצליח בנכסים איך לא יתן לו האל כדרכיו כי תדע כי הרשע שאין עשרו במשפט לא יעמוד לו אלא יצא מידו בחצי ימיו והמשילו לקורא והוא עוף שקוראין בלע"ז פרני"ז והוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם והבילים ההם לכשיבקעו ויצאו האפרוחים לא יהיו כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו אלא אחרי מי שהיא להם אם ג"כ הרשע שעשה עשר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו או ימות הוא ויעזוב עשרו לאחרים ולא ישלים ימיו עם העושר בעבה ויהיה נבל באחריתו כלומר נופל מה טרם זמנו או יאבד העושר מידו בחצי ימיו ויהיה נבל ופחות באחריתו וכן ת"י הפסוק הוא כקוראה די מכנש בעין דלא דיליה וגומר כבעמוד ימו כתוב בלא יו"ד הרבים וקרי ימיו ביו"ד הרבים וכמוהו יחתו מריבו עלו בשמים ירעם: (יב) כסא כבוד. פירש הגאון רב סעדיה דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו כאילו אמר יהיה נבל מכסא הכבוד כלומר מושלך וי"ת פורענותא התעביד מניה וגומר כבעמוד ורבותינו פירשו על בית המקדש שאמרו שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם מקום בית המקדש שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מראשון עד שלא נברא העולם ועוד אמרו שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו וזה הדרך דרכו המפרשים ואמרו בספר יצירה והיכל קדש מכוון באמצע ואני הארכתי בזה הענין בפירוש תהלים במזמור שיר המעלות זכור ה' לדוד והענין הוא טוב אלא שאין ענינו דבק עם הפסוק שלפניו ושלאחריו והחכם רבי שמואל בן תבון הדביקו לענין הפסוק שאמר אני ה' חוקר לב בוחן כליות וגומר ופירש כסא כבוד בחסרון כ"ף הדמיון כאילו אמר ככסא כבוד וכמוהו רבים ופירש הענין כן בא הנביא להודיע שהשם יתברך שוכן במקדש כמו שיושב בכסא כבוד מרום שהוא השמים העליונים שקראו ישעיהו הנביא גם כן כסא רם ונשא כן קראו ירמיה מרום ואמר שהוא מראשון כלומר מוקדם כמו שכתוב נכון כסאך מאז אמר כמו שהשמים בהם כסא ה' והם כסא כבודו מעידים על מציאותו ועל כבודו כן מקום מקדשנו מעיד ומורה על עצם מציאותו בהבכין אורו וכבודו בו ולא יחשוב החושב שהיות הש"י על כסא רם ונשא והוא השמים ימנעהו מלדעת את אשר בארץ ומהנהגת השפלים ומענוש הרעים על רשעם כי מקום מקדשנו הוא עדות וראיה שהוא רואה בשפלים וחוקר לבותם וכליותם כי הוא שוכן במקדשנו ושכנו ובהו בשמים ונראית בו אורו וכבודו ואחר שהוא שוכן בו והוא נמצא בתוכנו מן ההכרח להאמין שהשם רואה אותנו ופוקד את מעשינו ובוחן את לבבינו וכליותינו לטוב ולרע וזה הוא שהוסיף ואמר מקוה ישראל וגומר וענין יסורי בארץ יכתבו כלומר הסורים אשר בעמו שהם סרים מהשם ית' ומעבודתו יכתבו בארץ לשוב עפר כבהמות לא יהיה בהם חלק נאשר שיכתב בשמים מבני עליה וזה מפני שעזבו מקור מים חיים הוא הש"י על כן לא יחיו אך ימותו כבהמות וזה הפירוש הוא נכון לענין הפרשה: (יג) מקוה ישראל. ענינו לשון קריאה אתה שאתה מקוה ישראל ומבטח לכל הבוטחים בך כל עוזביך שאין להם בטחון בך יבשו ממבטחם בבשר ודם כמו שהקדים שהיו בוטחים באדם ואמר עוד וסורי בארץ יכתבו והסורים ממך כמו שאמר ומן ה' יסור לבו בארץ יכתבו לא יהיה להם חלק בך כיון שעזבוך אלא יכתבו בארץ כמו הבהמות שלא ישאר מהם

דבר

מצודת דוד

ר"ל לא ירגיש כשיבוא חום ושרב שהואיל והוא נטוע אצל המים המלחלחים אותו: יהיה עלהו רענן. העלים שבו יהיו רטובים: ובשנת בצורת. בשנה שיהיה מניעת גשמים לא ידאג הוא רצה לומר לא יזיק לו: ולא ימיש. לא יסור מלגדל פירות ור"ל וכן יהיה הבוטח בה' שלא יחסר לו שום דבר ולא ידאג מהצרות המתרגשות בעולם: (ט) עקוב הלב. עם כי לב האדם הוא מעוקם ומעוות יותר מכל האיברים ויש לו מכאוב חזק ר"ל דעה נפסדת לחשוב מי הוא היודע תעלומות לבי אם הוא בוטח באמת או לא: (י) אני ה'. ר"ל אולם אני ה' חוקר לב האדם ובוחן מחשבת הכליות לדעת מה הוא למען לתת לכל איש כדרכי לבו וכפרי מעלליו הם המחשבות שהם מעשה הלב ודרכיו וכפל הדבר במ"ש: (יא) קורא דגר. כמו עוף הקורא ממשיך אחריו אפרוחים בצפצוף הקול והוא לא ילדם שהוא דבר שאין מתקיים כי כשיגדלו יבינו שהוא לא ילדם ויעזבו אותו כן הוא המקבץ עושר ולא במשפט יושב ב"א בערמת הלב כי העושר הזה לא יתקיים בידו ובחצי ימיו יעזוב העושר ההוא ובסוף יגולה לאנשים ערמת לבו ויהי' מוחזק לנבל: (יב) כסא כבוד. כמו כסא הכבוד והיא שמי מרום כמ"ש השמים כסאי (ישעיה סו): מראשון. הכוכן לך מקדם כמ"ש נכון כסאך מאז (תהלים צג): מקום מקדשנו. ר"ל כן הוא מקום מקדשנו כי כמו שהשכינה היא בשמים כן היא בבה"מ. (יג) מקוה ישראל ה'. לכן מהראוי שתקוות ישראל יהיה אל ה' הואיל ונסעת שכינתך ביניהם: כל עוזביך. כל העוזבים אותך ובוטחים באדם ראוי הוא שיבושו: וסורי. הסרים ממני והוא מאמר הנביא בדבר האל: בארץ יכתבו. בספר יכתבו לרדת בתחתיות הארץ בעמקי השאול על כי עזבו מקור הנובע מים חיים והאל ומשרם את ה' שמשפיע הטובה בכל עת כמקור הנובע: (יד) רפאני. אמר הנביא כשאתה

תרפא

מצודת ציון

כמו על יבלי מים (ישעיה מד): ישלח. ענין התפשטות וכן תשלח קציריה (תהלים פ): חום. מלשון החימום: עלהו. העלין: רענן. ענין לחות: בצורת. ענין מניעת הגשמים וכן על דברי הבצרות (לעיל יד): ידאג. מלשון דאגה: ימיש. ענין הסרה כמו לא ימוש עמוד הענן (שמות יג): (ט) עקוב. ענין עקום ועוות וכן כל אח עקוב יעקוב (לעיל ט): ואנוש. ענין מכאוב חזק כמו אנוש חצי (איוב לד): (י) חוקר. ענין חיפוש ודרישה: בוחן. מלשון בחינה ונסיון: מעלליו. מעשיו: (יא) קורא. שם עוף וכן כאשר ירדוף הקורא בהרים (ש"א כו): דגר. ענין צפצוף העוף להמשיך האפרוחים אחריו כמו ודגרה בצלה (ישעיה לד): עושה. ענין אסיפה כמו וישראל עושה חיל (במדבר כד): ובאחריתו. בסופו: נבל. פחות ונבזה: (יב) כסא. כמו ככסא ותחסר כ"ף הדמיון וכן ייטיב גבה (משלי יז) ומשפטו כגבה: מרום. השמים הרמים: מראשון. מאז מקדם: (יג) מקוה. מלשון תקוה: וסורי. מלשון הסרה: מקור. מעין: (טו) נא. עתה

דבר שיהיה לשם הלקבן : כי עזבו מקור מים חיים את ה׳ . זה מדה כנגד מדה שהם עזבוך שאתה מקור מים חיים שלא יפסקו כן הדבקים בך לא תפסק מוכתם לא בזה ולא בבא והם שמכון ותמו
נטהינם בבשר הם בהא חלק הארץ כן יכתבו הם בארץ ולא בשמים מקוה ענין תקוה וכן תרגם יונתן סביר ישראל ויש מפרשין כמו מקוה מים כלו׳ שאתה מקוה טהרה לישראל והראשון נכון : וסורי
יסורי כתוב כלומר אותם שיסורו ממך וקרי וסורי וזהו תאר מנחי העי״ן בשורק כמו סורי הגפן נכרים גולה וסורה נהלך הבים והדומים להם והכנוי לנביא כלומר סורי ממני שהם סרים מהשם כי אני
דבק בהשם והם סרים ממני. ועוזבים את ה׳ ועל הדרך הזה אמר ככל אשר גוך מצה עבדי אל תסור ממנו כי ממנו שב אל משה ורז״ל מדרכו הטוב וכן אמר ירמיה וסורי ד״ל הסורים ממני כלומר
מדרכי הטובה שאני דבק בהם ואפשר שיהיה וסורי כמו סורים ויהיה חסר מ״ם הרבים כמו וקרע לו חלוני שהוא כמו הלונים והדומים להם: (יד) רפאני ה׳ . הוא בקש רפואה מן המכה והכאב שאמר
למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה והכאב והמכה כמו שפירשנו הוא הבזוי והקללה: כי תהלתי אתה. אני מתהלל בך שתצילני מידם: (טו) הנה המה. דבר ה׳. שאתה אומר שתחרב הארץ יבא נא כי אין אנחנו מאמינים כי ד דבר להחריב עירו : (טז) ואני לא אצתי. לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך כלומר שאהיה נביא : ויום אנוש לא התאויתי. כי ידעתי כי יום אנוש יהוה לי יום הנבואה אבל אתה הכרחת אותי. יום אנוש יום חזק וכבד: מוצא שפתי. שאמרתי לך הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ויונתן תרגם ואנא לא עכבית על מימרך מלאתנבאה עליהון וגומר כבעמוד : (יז) אל תהיה לי למחתה. כלומר אל תגרום לי בנבואתי שאהיה מחתה לפניהם : מחסי אתה ביום רע. ביום שחושבים עלי רעה אתה מחסי וכן תעשה תמיד שלא אחת לפניהם כמו שהבטחתני : (יח) יבשו רודפי. הבא עליהם אחר שהם אומרים יבא נא הביא אותו עליהם. ומשנה שברון שברם. משנה אינגו סמוך כי הוא נקוד סגול והוא כמו ושברון שני וכן ומשנה כסף כמו וכסף שני ורוצה לומר כשברון שני שברון אחר שברון ולא רצה לומר שנים לבד כאמרו משנה אלא שברון אחר שברון כמה פעמים וכן ושוב מול את בני ישראל שנית כמו שפירשנו : (יט) כה אמר ה׳. עם כתוב וקרי העם והאחד הוא אלא שהכתוב חסר ה״א הידיעה: אשר יבאו בו. תחלה קרא בשער שנכנסין ויוצאין בו מלכי יהודה כי להם ראוי להוכיח העם ולשמור את יום השבת ומה שאמר בשער בני העם לקרוא באזני העם הנכנסים והיוצאים באותו שער כי לא מלכי יהודה לבד היו נכנסים ויוצאים בו כי גם העם שהיו שוכנים סמוך לאותו שער היו נכנסין ויוצאין בו ואמר לו שיקרא אחר כן בכל שערי ירושלם כדי להזהיר כל העם ומה שאמר לו לקרוא בשערים לפי שהיו מכניסין ומוציאין דרך השערים בשבת ולא הזהירם אלא בהכנסה והוצאה דרך השערים חוץ לעיר כי בעיר לא היו חייבים כי ירושלם דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר״ה לפיכך אמר והבאתם בשערי ירושלם לבלתי הבית משא בשערי העיר הזאת ואמר ולבלתי שאת משא ובא בשערי ירושלם ומה שאמר ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת ר״ל חוץ לעיר ומה שזכר ההבאה יותר מן ההוצאה לפי שירושלם היה כרך גדול וכרכך שמביאים יותר מן שמוציאים כי מביאים בני הכפרים לעיר תבואה פירות וכן ממכר וכן כתוב בספר עזרא כשהוכיחם נחמיה על השבת ואמר ומביאים ירושלם ביום השבת ואמר ויסגרו הדלתות ואמר אשר לא יפתחום עד אחר השבת ומנערי העמדתי על השערים לא יבא משא ביום השבת הנה לא הזהירם אלא מחוץ לעיר לא בתוך העיר כי לא היו חייבים בהכנסה והוצאה מבתיהם בתוך העיר לפי שירושלם היו דלתותיה נעולות בלילה ואין חייבין עליה משום ר״ה

טו הא אינון אמרין לי אן
דאתנביתא בשמא דיי יתקים
כען: טז ואנא לא עכבית
על מימרך מלאתנבאה
עליהון לאותבותהון לדחלתך
וליום ביש דאת מיתי עליהון
לא חמידית את גלי קדמך
אפקות שפותי גלי קדמך
הוה: יז לא יהי מימרך לי
כדבין רחצני את בעדן עקא:
יח יבהתון רדפי ולא אבהית
אנא יתכלמון אינון ולא
אתכלם אנא איתי עליהון יום
ביש ועל חד תרין תברא
תברינון: יט כדין אמר יי לי
איזיל ותקום בתרע בני עמא
דיעלון בני מלכיא דבית יהודה
ודיפקון ביה ובכל תרעי
ירושלם: כ ותימר להון קבילו
פתגמא דיי מלכיא דבית
יהודה וכל דבית יהודה וכל
יתבי ירושלם דעלין בתרעיא
האילין: כא כדנן אמר יי
אסתמרו בנפשתכון ולא
תטלון מטול ביומא דשבתא
ותיעלון בתרעי ירושלם:
כב ולא תפקון מטול מבתיכון
ביומא דשבתא וכל עבידתא
לא תעבדון ותקדשון ית יומא
דשבתא כמא דפקדית ית
אבהתכון: כג ולא קבילו ולא
ארכינו ית אודניהון ואקשיאו
ית קדלהון בדיל דלא למשמע
ובדיל דלא לקבלא אולפן:
כד ויהי אם קבלא תקבלון למימרי אמר יי בדיל דלא

תהלתי אתה: טו הנה־המה אמרים
אלי איה דבר־יהוה יבוא נא:
טז ואני לא־אצתי מרעה אחריך
ויום אנוש לא התאויתי אתה ידעת
מוצא שפתי נכח פניך היה: יז אל־
תהיה־לי למחתה מחסי אתה ביום
רעה: יח יבשו רדפי ואל־אבשה
אני יחתו המה ואל־אחתה אני
הביא עליהם יום רעה ומשנה
שברון שברם: יט כה־אמר יהוה
אלי הלך ועמדת בשער בני־עם
אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר
יצאו בו ובכל שערי ירושלם:
כ ואמרת אליהם שמעו דבר־יהוה
מלכי יהודה וכל־יהודה וכל ישבי
ירושלם הבאים בשערים האלה:
כא כה אמר יהוה השמרו
בנפשותיכם ואל־תשאו משא ביום
השבת והבאתם בשערי ירושלם:
כב ולא־תוציאו משא מבתיכם ביום
השבת וכל־מלאכה לא תעשו
וקדשתם את־יום השבת כאשר
צויתי את־אבותיכם: כג ולא שמעו
ולא הטו את־אזנם ויקשו את־ערפם
לבלתי שומע ולבלתי קחת מוסר:
כד והיה אם־שמע תשמעון אלי

(טו) איה דבר ה׳. הפורעניות שאתה מתנבא: (טז) ואני לא אצתי. לא מהרתי לורץ להביאם מהיות רועה טוב מחזר אחריך לבקש עליהם רחמים: ויום אנוש. חולי של פורענות לא התאויתי. וי״ת ואנא לא עכבית על מימרך מלהתנבאה עליהון לאתבותהון לדחלתך ולפי התרגום יהיה אצתי לי׳ עכוב כלומר לא עכבתי מלומר להם שליחותיך ולהשיבם אליך אם היו שומעים אלי: מוצא שפתי. נכח פניך היה. להשיב את חמתך מהם: (יז) אל תהיה לי למחתה. אל יהי שליחותיך למחתה: (יח) יבושו רודפי. אנשי ענתות לבדם: (כג) ולא שמעו אבותיכם. למה שלויתים: ובאו

ועל ספרך כלם יכתבו : הביא ח׳ וסי׳ נמסר בריש ישעיה סימן א׳: יצאו י״ד וסי׳ וגם את הגוי. ולפני אלעזר הכהן יעמד. יתן ה׳ את איביך. ואני וכל העם אשר אתי. אם יצאו בנות שילו. ומבניך אשר יצאו ממך דמלכים. וחברו דישעית. ויקם המלך לילה. כה אמר ה׳ אלי הלוך. והיה ביום ההוא יצאו מים חיים. ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים. ביום ההוא יצאו מלאכים. בבאם הכהנים ולא. ואתה בחליים רבים. והד ויצאו וסי׳ עלו הסוסים והתהללו :

תולדות אהרן ומשה שנתן חגיגה טו :

מצודת ציון

עתה : (טז) אצתי. ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י׳) : אנוש. ענין מכאוב כמו : התאויתי. מלשון תאוה : נכח. נגד : (יז) למחתה. ענין שבר וכן ואל תחת (ישעיה נא) : (יח) ומשנה. ענין

מצודת דוד

תרפא אותי אהיה נרפא ולתוספות ביאור אמר הושיעני מן הקמים עלי ואז אהיה נושע ר״ל אין ביד מי להושיע לי זולתך : כי תהלתי אתה. בך אני מתהלל לומר שאתה אלהי ישעי : (טו) הנה המה. הקמים עלי אומרים אלי בלעג איה דבר ה׳ יבוא עתה ונראה אם האמת אתך כי יחשבו שמלבי אני בודאם לשנאתי אותם : (טז) ואני. אבל אני לא מהרתי מהיות רועה אחריך לרעות לאן עמך ולנבאות להם וכמ״ש בתחלת נבואתו שאמר הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי (לעיל א) : ויום אנוש לא התאויתי. ואף אחר שהלכתי לנבאות שלא ברצוני לא הייתי מתאוה לנבאות עליהם שיבוא יום אנוש : אתה ידעת. כי כן הוא : מוצא שפתי. מה שהתפללתי עליהם שלא היה מול פניך וכאומר הלא לא רציתי לנבאות להם ובבוא אלי נבואת פורעניות התפללתי עליהם והמה חושבים שמלבי אני בודאם משנאתי גם : (יז) אל תהיה. לכן שאלתי אל תהיה לי הנבואה למכשול ולמחתה הלא מעולם אתה מחסי בעת רעה לזה הושיעני גם עתה : (יח) יבושו רודפי. בעת ילכו שולל יחתו. הם ישברו ביד האויב : ומשנה שברון. שבר כפול ר״ל שבר על שבר שברם: (יט) בשער בני העם. בשער שמצויים שם בני העם והוא השער אשר מלכי יהודה באים ויוצאים בו : ובכל. וכן תלך ותעמוד בכל שערי ירושלים : (כא) השמרו בנפשותיכם. ר״ל היו נשמרים בדבר שיש בו שמירת נפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת להביא אותם בשערי ירושלים מן החוץ : (כב) ולא תוציאו וגו׳. אל החוץ : וכל מלאכה. ושום מלאכה. וקדשתם. מבלי לחללו בדבר הנאסר בשבת : (כג) ולא שמעו. אבל הם האבות לא שמעו למצותיו : ויקשו את ערפם. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה ערפם עד שלא יוכלו לחזור פניהם ולשמוע : ולבלתי קחת מוסר. לא החזירו פניהם למען לא יקבלו מוסר ותוכחה מן הנביאים : (כד) אם שמוע

נאם־יהוה לבלתי | הביא משא ה׳
בשערי העיר הזאת ביום השבת
ולקדש את־יום השבת לבלתי
עשות־בה כל־מלאכה: כה ובאו כו ק׳
בשערי העיר הזאת מלכים | ושרים
ישבים על־כסא דוד רכבים | ברכב
ובסוסים המה ושריהם איש יהודה
וישבי ירושלם וישבה העיר הזאת
לעולם: כו ובאו מערי־יהודה
ומסביבות ירושלם ומארץ בנימן י׳
ומן־השפלה ומן־ההר ומן־הנגב
מבאים עלה וזבח ומנחה ולבונה
ומבאי תודה בית יהוה: כז ואם־לא ל׳ ומסר
תשמעו אלי לקדש את־יום השבת
ולבלתי | שאת משא ובא בשערי ה׳ יחידאין
ירושלם ביום השבת והצתי אש כ׳ וחסר עם המלך. ו׳
בשעריה ואכלה ארמנות ירושלם
ולא תכבה:

יח א הדבר אשר היה אל־
ירמיהו מאת יהוה לאמר: ב קום ט׳ ר״ס
וירדת בית היוצר ושמה אשמיעך ל׳
את־דברי: ג וארד בית היוצר
והנהו עשה מלאכה על־האבנים: והנה הוא ק׳ כ׳ ורהיטן
ד ונשחת הכלי אשר הוא עשה י״ח כלישנא
בחמר ביד היוצר ושב ויעשהו כלי
אחר כאשר ישר בעיני היוצר ג׳
לעשות: ה ויהי דבר־יהוה אלי
לאמור: ו הכיוצר הזה לא־אוכל ג׳ מ״ל. ל׳
לעשות לכם בית ישראל נאם־
יהוה הנה כחמר ביד היוצר כן ל׳
אתם בידי בית ישראל: ז רגע
אדבר על־גוי ועל־ממלכה לנתוש ג׳. ל׳
ולנתוץ ולהאביד: ח ושב הגוי
ההוא מרעתו אשר דברתי עליו
ונחמתי על־הרעה אשר חשבתי ל׳ כסיפרא
לעשות לו: ט ורגע אדבר על־גוי ל׳

לאעלא מטול בתרעי קרתא ה׳
הדא ביומא דשבתא
ולקדשא ית יומא דשבתא
בדיל דלא למעבד ביה כל
עבידתא: כה ויעלון בתרעי כו ק׳
קרתא הדא מלכין ורברבין
יתבין על כורסי דוד רכיבין
ברתיכין ובסוסון אינון
ורברבניהון אנש יהודה
ויתבי ירושלם ותתב קרתא
הדא לעלם: כו ויתון מקרויא
דבית יהודה ומסחרני
ירושלם ומארע שבט בנימן י׳
ומן שפילתא ומן טורא ומן
דרומא מיתן עלון ונכסת
קודשין וקורבנין ולבונתא ל׳ ומסר
ומעלי תודתא לבית
מקדשא דיי: כז ואם לא
תקבלון למימרי לקדשא ית
יומא דשבתא ובדיל דלא
למטל מטול ומיעל בתרעי
ירושלם ביומא דשבתא
ואדליק אשתא בתרעהא
ותשיצי בירנית ירושלם ולא
תטפי: א פתגם נבואה דהוה
עם ירמיה מן קדם יי למימר:
ב קום ותיחות לבית פחרא
ותמן אשמעינך ית פתגמי:
ג ונחתית לבית פחרא והא
הוא עביד עבידתא על
סדנא: ד ואתחבל מנא
דהוה עביד דטינא ביד
פחרא ותב ועבדי מן אוחרן
כמא דכשר בעיני פחרא
למעבד: ה והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עמי
למימר: ו הכפחרא הדין
הלא יוכלא קדמי למעבד
לכון בית ישראל אמר הא
כמא דטינא ביד פחרא כן
אתון חשיבין קדמי בית
ישראל: ז זמן אמליך על
עמא ועל מלכותא למעקר
ולתרעא ולאבדא: ח ויתוב
עמא ההוא מבישתיה
דגזרית עלוהי ואיתוב מן
בישתא דחשבית למעבד ליה: ט וזמן אמליך על עמא ועל

רשי

(כו) ובאו. כמו ולבוא: (ג) על האבנים. על סדנא פרומא״ש בלעז: (ד) אשר הוא עושה בחומר. אשר הוא עושה מן החומר נשחת ביד היוצר כשודו לח ומקרא מסורס הוא: (ח) מרעתו אשר דברתי עליו. מעבירות שבידו אשר בשבילו דברתי עליו לנתוש ולנתוץ אשרפוק״ו בלע״ז: ונחמתי. וחשבתי

הביא ח׳ וסי׳ נסמר בריש ישעי׳: ומבאי חד מן מלין דחסר יו״ד בלישן ביאה וסי׳ והיה כי יבאך ה׳ אל ארץ הכנעני כאשר נשבע. תבאמו ותטעמו בהר. ואבא אתכם אלי. תבאנו אל המקום. ויבאום אל יהושע. ואבאה אתכם. ומבאי תודה בית ה׳. ויבאם בבלה. והבאותם בית ה׳. סםל הקנאה הזה בבאה. ואבאם אל ארץ. כמים רבים הבאוך. ושובבתיך וששאתיך. ואבא אותם בית ה׳ אל לשכת: לאמור ג׳ מ״ל בקריאה וסימ׳ ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך קדמאה דפסוק. ויהי דבר ה׳ אלי דעליה הכיוצר הזה לא אוכל לעשו׳ לכם. ויהי דבר ה׳ אל ירמיהו לאמור דעליה אם תפרו את בריתי היום

תולדות אהרן ביום השבת. ביצה יב סוריות ד (שבת ד שבועות לב): והצתי אש. שבת קיט: בית היוצר. סוטה יא. בנה בחומר. ברכות לב סוכה נב (ברכות יד: רגע אדבר. עקדה שער לו:

מצודת דוד

שמוע. אם אתם תשמעון אלי לבלי הביא וכו׳ ולקדש השבת לבלי עשות בו שום מלאכה: (כה) ובאו. אז יבאו בשערי וכו׳: על כסא דוד. ר״ל על כסא המלוכה ומוסב על מלכים: ברכב. במרכבה העשוי לרכוב בו: ובסוסי׳. המושכים המרכבה: המה. המלכים: איש יהודה. אנשי יהודה מיתר העם: וישבה. תהיה מיושבת באנשים: (כו) ובאו. יבואו אנשים מערי יהודה וכו׳: ומן השפלה. מן הערים היושבים בעמק: ומן הנגב. היושבים בפאת הדרום: מביאים. והמה יהיו מביאים עולה וזבח וכו׳. ומהם יהיו מביאי קרבן תודה אל בית ה׳: (כז) ואם לא תשמעו אלי. מה שצויתי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא ולבא עמה בשערי ירושלים: והצתי. אז אבער אש בשעריה ותשרוף הארמנות ולא תכבה עד תשרוף הכל: יח (ב) בית היוצר. לבית אומן חרס: (ג) עושה מלאכה. עושה מלאכתו בהומר אשר בידו על האבנים והוא הכלי המיוחד לכך: (ד) ונשחת הכלי. נתקלקל הכלי אשר היה עושה בחומר כשהי׳ ביד היוצר כשעשה הכלי: ושב. וחזר היוצר ועשה מהחומר ההוא כלי אחר משונה מן הראשון כפי אשר ישר בעיניו: (ו) הכיוצר. וכי לא אוכל לעשות עמכם כדרך שעושה היוצר עם החומר שעושה ממנו כלי אחר אחר שנשחת הראשון: הנה כחומר. באמת כמו שהחומר הוא ביד היוצר לעשות בו מה שירצה כן אתם בידי: (ז) רגע אדבר. ברגע אחת אגזור על אומה מהעכו״ם כליון והאבדון בעבור רעתה: (ח) ושב. כאשר שב הגוי ההוא מהרעה אשר בעבורה גזרתי עליה האבדון: ונחמתי. אז בהרגע ההיא אני מתנחם

רדק

ר״ה ומה שאמר שמעו דבר ה׳ מלכי יהודה ולא היה אלא מלך אחד ר״ל המלך ובניו ולפי שהיו עתידים למלוך אחר האב קראם מלכים: (כד) עשות בה כל מלאכה. בה כתיב וקרי בו והענינים נכונים כי ימצא שבת לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה כרוב ולשון זכר כל שומר שבת מחללו ומה שאמר ובאו בשערי העיר הזאת ר״ל ובאו ויצאו כמו שאמר אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו ומה שלוה להזהירם על השבת והיו כמה עברות אחרות בידם ואף ע״ה לפי ששמירת שבת עיקר גדול באמונה האל בחדוש העולם ובאמונה באותות ובמופתים ובקיום כל התורה וכל המשמר השבת באמונה ישרה לא במהרה הוא מועד בשאר המצות ואמרו רבותינו ז״ל כל המשמר שבת כהלכתה אפילו עובד עכו״ם כדור אנוש מוחלין לו שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה כל שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול לו והמצוה הראשונה שנצטוו ישראל קודם מתן תורה היא שבת ואתה רואה כמה גדולה שמירת שבת שהרי תלה חרבן ירושלם בשמירת שבת ומפסוק והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים למדו רז״ל רמז ואמרו אין הדלקה מצויה אלא בבית שיש בו חלול שבת ואמרו מאי לא תכבה בשעה שאין בני אדם מצוים לכבותה והנה הפרשה מבוארת וענין פרשת היוצר גם כן מבוארת ומורה כי ההשגחה בבני אדם והיכולת ביד האל וכל שכן ישראל שהשגחתו תמיד עליהם לפיכך אמר כן אתם בידי בית ישראל: (ג) והנהו. כתוב מלה אחת וקרי והנה הוא שתי מלות והענין אחד: האבנים. כלי היוצר שעושה עליו הכלים מחומר אשר בידו וי״ת סדנא ובספר השרשים הארכתי בפירושו עוד: (ד) ושב. פעל עבר כי הוא תלוי קמוץ ותלוי פתח: (ח) מרעתו אשר דברתי עליו. פי׳ מרעתו אשר דברתי עליו בעבורה להרע לו אחר כן אמר ורגע אדבר וגו׳: (ט) לבנות ולנטוע. פי׳ וכן עשיתי שבניתים ונטעתים ואחר כך עשה הרע ונחמתי והוצרכנו לפירוש הזה לפי שצריך להפריש בין שתי המדות האלה כי הרעה לא תחול אם יעשו תשובה אבל הטובה תחול על כל פנים כיון שיעדה האל אבל לא תעמוד אם יעשו הרעה כמו שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור ויש רמז בענין

מצודת ציון

בענין כפל: ויקשו. מלשון קשה: ערפם. הוא אחורי הפנים: (כו) השפלה. העמק: (כז) והצתי. ענין הבערה: ואכלה. ותשרוף וכן כמאכלת אש (שם ט): ארמנות. היכלות ופלטרין: תכבה. מלשון כיבוי: (ב) קום. הוא ענין זרוז: (ג) האבנים. כן שם הכלי המיוחד ליוצר חרס לעשות עליו מלאכתו ודומה לו וראיתן על האבנים (שמות א) שהוא המיוחד אל היולדת: (ד) בחומר. טיט: (ו) לנתוש. ענין עקירה: ולנתוץ. ענין כתיתה ושבירה וכן לנתוש ולנתוץ ולהרוס (לקמן לא

רדק

בענין הזה כי ברעה אשר חשבתי ובטובה אשר אמרתי: (י) להטיב אותו. כמו להטיב לו וכן את מי הגדת מלין כמו למי: (יא) ועל יושבי כמו ואל יושבי. וכן ויתפלל על ה' כמו אל ה': יוצר עליכם רעה. משדש ואמר בזה הלשון לפי שזכר בפרשה יוצר כלי חרש שהוא מחדש הכלים ועושה כלי זה ואחר כך כלי אחר חדש בלא ידמה לראשון כן אחדש עליכם רעה אחר רעה: (יב) ואמרו נואש. וכשתאמר להם זה הם יאמרו לך נואש כלומר נואש לבנו מהלוך אחרי ה': (יג) לכן. שערורית. ענין לכלוך וטנוף מי שמע כזה שינית אדם טהור וילך אחר גלול וטנוף וי"ת שנוי כלומר דבר משונה עשתה והמשיל משל ואמר: (יד) היעזוב מצור שדי שלג לבנון. היעזוב אדם המים היוצאים מצור שדה וזכר שדה לפי שהם נמצאים אצו בשדה ומזומנים לו ולא יצטרך ללכת אחריהם לרחוק לשתות מהם אבל אם הם בשדה ונוזלים מצור שהם קרים היעזוב אדם אותם משתותם בימי החום באמת לא יעזוב אותם ואני לישראל טוב כמים על נפש עיפה ואני מזומן וקרוב אליהם בכל קראם אלי ואיך עזבוני ושכחוני עמי והמשיל עוד משל אחר קרוב לזה כי המים הקרים והטובים יביאום בני אדם מרחוק דרך צנורות מתחת הארץ עד לעיר או קרוב לעיר מרוב חשיבותם וקראם זרים לפי שהם באים ממקום זר ורחוק ואותן מים אם ינתשו באמת לא ינתשו ואני רחוק מהם לפי מעלתי וקרוב אליהם להטיב להם אם ישמעו אלי ואיך נטשוני ושכחוני עמי: ינתשו. בתי"ו וכמו בטי"ת שהיא נטישה ועזיבה כי הטי"ת והתי"ו ממוצא אחד ויבאו בענין אחד כמו טעה ותעה וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבתיכם מעל פני בענין ונתשתי בתי"ו וי"ת הפסוק כן כמא דלית איפשר דיפסקון מי תלג וגו' כבעמוד: כי שכחוני. ויכשילום. חסר המכשילים וכן ויגד ליעקב ויגד המגיד והמכשולים הם נביאי השקר: (טו) שבילי עולם. חסר לעזוב שבילי עולם כלומר הם המכשילים השבילים בדרכו אבותיהם הצדיקים מעולם וללכת נתיבות: דרך לא סלולה. כי דרכם היא דרך לא דרוכה כי חדשה הוא כמו שאמר חדשים מקרוב באו. שבולי כתוב בוי"ו וקרי שבילי ביו"ד והענין אחד אבל המשקלים אינם אחד וחסרון מלת לעזוב וימצאו כמוה רבים כי כן דרך הכתוב לחסר מלים שיובן ענינם מהכתוב ותחס עליך שחסר נפשי או עיני ותכל דוד והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספ' מכלל: (טז) לשום. הם גורמין בדרכיהם הרעים לשום ארצם לשמה: שרוקות עולם. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד שריקות ר"ל שישרוק עליהם כל עובר וזה יהיה לעולם כלומר זמן רב: ישם ויניד בראשו. יתמה בלבו ויניד בראשו כאדם התמה: (יז) ברוח. כמו רוח קדים שהיא חזקה ומפילה הקש והדברים הדקים כן אפיצם לפני האויב. שיברחו לפניו הנה והנה ערף ולא פנים: אראם. מדה כנגד מדה כמו שהם פנו אלי ערף ולא פנים כן אפנה להם ערף ולא פנים אראם כי אפנה אליהם כלומר כשיבא יום אידם אסתיר פני מהם ולא אראם בפנים להושיעם רק ראיות ערף שהוא הסתרת פנים והשלכה אחר גו: (יח) ויאמרו. אלה הם דברי ירמיהו שאמר כנגד האל כלומר אני אוכיחם בדבריך והם אומרים איש לאחיו לכו ונחשבה על ירמיהו: לכו. ענין זרוז כמו לכו נא אגלה בשעמם לכו נא ונוכחה לכו ונכסו

ירמיה יח

וְעַל־מַמְלָכָה לִבְנֹת וְלִנְטֹעַ׃ י וְעָשָׂה הָרַע בְּעֵינַי לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ בְּקוֹלִי וְנִחַמְתִּי עַל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְהֵיטִיב אוֹתוֹ׃ יא וְעַתָּה אֱמָר־נָא אֶל־אִישׁ־יְהוּדָה וְעַל־יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵר עֲלֵיכֶם רָעָה וְחֹשֵׁב עֲלֵיכֶם מַחֲשָׁבָה שׁוּבוּ נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וְהֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם׃ יב וְאָמְרוּ נוֹאָשׁ כִּי־אַחֲרֵי מַחְשְׁבוֹתֵינוּ נֵלֵךְ וְאִישׁ שְׁרִרוּת לִבּוֹ־הָרָע נַעֲשֶׂה׃ יג לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁאֲלוּ־נָא בַּגּוֹיִם מִי שָׁמַע כָּאֵלֶּה שַׁעֲרֻרִת עָשְׂתָה מְאֹד בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל׃ יד הֲיַעֲזֹב מִצּוּר שָׂדַי שֶׁלֶג לְבָנוֹן אִם־יִנָּתְשׁוּ מַיִם זָרִים קָרִים נוֹזְלִים׃ טו כִּי־שְׁכֵחֻנִי עַמִּי לַשָּׁוְא יְקַטֵּרוּ וַיַּכְשִׁלוּם בְּדַרְכֵיהֶם שְׁבִילֵי עוֹלָם לָלֶכֶת נְתִיבוֹת דֶּרֶךְ לֹא סְלוּלָה׃ טז לָשׂוּם אַרְצָם לְשַׁמָּה שְׁרוּקֹת עוֹלָם כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיָנִיד בְּרֹאשׁוֹ׃ יז כְּרוּחַ־קָדִים אֲפִיצֵם לִפְנֵי אוֹיֵב עֹרֶף וְלֹא־פָנִים אֶרְאֵם בְּיוֹם אֵידָם׃ יח וַיֹּאמְרוּ לְכוּ וְנַחְשְׁבָה

תרגום

מַלְכוּתָא לְמִבְנֵי וּלְקַיָּמָא׃ י וְיַעְבֵּד דְּבִישׁ קֳדָמַי בְּדִיל דְּלָא לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאֵיתוּב מִן טַבְתָא דַּאֲמָרִית לְאֵיטָבָא לֵיהּ׃ יא וּכְעַן אֱמַר כְּעַן לֶאֱנָשׁ יְהוּדָה וּלְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא בָּרֵי עֲלֵיכוֹן בִּישָׁא וּמְחַשֵּׁב עֲלֵיכוֹן מַחֲשָׁבָא תּוּבוּ כְעַן גְּבַר מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָא וְאַתְקִינוּ אוֹרְחַתְכוֹן וְעוֹבָדֵיכוֹן׃ יב וַאֲמָרוּ תַּבְנָא מִבָּתַר פּוּלְחָנָךְ אֲרֵי בָּתַר עֶשְׁתּוֹנָנָא נְהָךְ וּגְבַר הִרְהוּר לִבֵּיהּ בִּישָׁא נַעְבֵּיד׃ יג בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שְׁאִילוּ כְעַן בְּעַמְמַיָּא מַן שְׁמַע כְּאִלֵּין (שְׁנוּי) עֲבָדַת לַחֲדָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ יד הָא כְּמָא דְּלֵית אֶפְשַׁר דְּיִפְסוֹק מֵי תְלַג דְּנָחֲתִין עַל חַקְלֵי לִבְנָן כֵּן לָא יִפְסְקוּן מִמְּטַר נָחֲתִין וּמֵי מַבּוּעַ נָבְעִין׃ טו אֲרֵי שְׁבָקוּ פּוּלְחָנִי עַמִּי לָא לַהֲנָאָה אַסִּיקוּ בּוּסְמִין וְאַטְעִיאוּנוּן בְּאוֹרְחַתְהוֹן בִּישְׁתָא מִשְּׁבִילִין תַּקְנָן דְּמִן עָלְמָא לְמֵיזַל בְּאוֹרְחָן דְּלָא תַקְנָן בִּשְׁבִילִין דְּלָא מְכַבְּשִׁין׃ טז לְשַׁוָּאָה אַרְעֲהוֹן לְצָדוּ אִשְׁתְּמָמוּת עָלַם כָּל דְּיֶעְבַּר עֲלַהּ יִבְלֵי וְיָנִיד בְּרֵישֵׁיהּ׃ יז כְּבִידוֹר רוּחַ קִידוּמָא כֵּן אֲבַדְּרִינוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן קְדָל וְלָא אַפִּין אַחֲזֵינוּן בְּיוֹם תַּבְרֵיהוֹן׃ יח וַאֲמָרוּ אֱתוֹ וְנֶחְשַׁב עַל

רשי

והשבתי מחשבה אחרת: (יב) ואמרו נואש. וידעתי שהם יאמרו לך על דבריך שאין חוששין להם: (יג) שערורית. דבר נאלח: (יד) היעזוב מצור שדי שלג לבנון. היעזוב אדם הצריך לשתות מים הנוזלים מצור שבשדות הבאים משלג הלבנון שהוא נקי: אם ינתשו מים זרים. או אם יעזבו מים חיים נובעים שהם זרים עד הנה מכל אדם והם קרים זרים הם טבעים וזה יוכיח אני קרתי ושתיתי מים זרים (ישעיה לז) ומנחם חברו זרים עם לא זורו ולא חובשו (שם א) ל' מזור תרופה ונתן טעם לדבריו ואמר כי אם בקש לדבר בלשון זרם היה מכפיל את המ"ם והיה מוסיף יו"ד מ"ם והיה אומר זרומים לרבוי המים ולהיותם זרמים: שדי. כמו שדה: קרים. פריגודא"ש בלעז: נוזלים. קורנ"ש בלעז ועוד יש לפתרו אם ינתשו להיות מים זרים נמאסים המים שהם קרים נוזלים: (זרים. ללשון ראשון הוא לשון זרים ללשון שני הוא ל' זרות כלומר מים מאוסים): (טו) כי כן עשו עמי אשר שכחוני ולשוא יקטרו: שבילי עולם. שבילים המתוקנים אמרו שהם מכשול כדי ללכת דרך לא סלולה לא כבושה: (טז) שריקות. העובר על חרבות שרה הוא כבר בבנויים טובות רגיל לשרוק: ישום. יתמה: (יז) עורף ולא פנים. כשיברחו מפני האויב: אראם. ולא אושיעם: (יח) ויאמרו לכו וגו'

ואת בריתי הלילה: אותי ב' מ"ל וסי' ונחמתי על הטובה. ויקצפו השרים: נואש ד' וסי' ברב דרכיך יגעת. מנעי רגלך מיחף. ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו. הלהוכח מלים תחשבו. וא' ונואש ממנו שאול: סלולה ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' דרך לא סלולה. וארח ישרים סלולה בתרא חסר:

תולדות אהרן לכו ונחשבה. עקדה שער כח:

מצודת ציון

לא): (ח) ונחמתי. ענין הסוף מחשבה: (יא) יוצר. בורא ומחדש: מעלליכם. מעשיכם: (יב) נואש. מלשון יאוש ועזיבת הדבר כמו ותאמרי נואש (לעיל ב): שרירות. ענין ראיה והבטה: (יג) שערורית. ענין דבר מגונה ומכוער כמו שמה ושערורה (לעיל ה): (יד) מצור. מסלע: לבנון. שם יער בארץ ישראל: ינתשו. כמו ינטשו בטי"ת כי דטלנ"ת מתחלף כמו שיבואו בענין אחד טעה ותעה ונטישה הוא ענין עזיבה כמו כי לא יטוש (ש"א יב): זרים. מל' זר ונכרי: קרים. מלשון קור וצנה: נוזלים. מלשון הזלה והטפה כמו יזל מים מדליו (במדבר כד): (טו) שבילי נתיבות. ענינם אחד ענין אורח ומעגל: סלולה. ענין משמוש התמידות וכן ואורח ישרים סלולה (משלי טו): (טז) שריקות. ענין השמעת קול בקבוץ השפתים כשרואים דבר חשוב שנחרב וכן שרקו ויניעו ראשם (איכה ב): ישום. ענין תמהון כמו פנו אלי והשמו (איוב כא): ויניד. מלשון הנדה והנעה: (יז) אפיצם. ענין פזור כמו ויפץ העם (שמות ה): עורף. הוא אחורי הפנים והצואר: אידם. ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא): לכו

מצודת דוד

מתנחם על הרעה ולא אביאה: (יא) איש יהודה. אנשי יהודה: ועל יושבי. ואל יושבי: יוצר. בורא עליכם רעה וחושב להפרע בה מכם לכן שובו עתה כל איש מדרכו וכו': (יב) ואמרו נואש. ידעתי שיאמרו אנו מתייאשים מדרכי המקום אלא נלך אחר מחשבותינו: ואיש וכו'. נעשה כל איש כפי מה שמראה לו לבו הרע ומתאוה לה: (יג) מי שמע כאלה. מי מאנשים שמע כדברים האלה לומר נלך בשרירות הלב: שערורית. דבר מגונה עשתה הרבה מאד בתולת ישראל המיוחדת לאל כבתולה בבית אביה המיוחדה למי שישאנה: (יד) היעזוב. וכי מהראוי לעזוב מים היורדים מן הצור אשר בשדה הבאים מהפשרת השלג אשר בלבנון הלא המים ההם המה מתוקים וקרים וטובים לרוות הצמאון: אם ינתשו. וכי מהראוי לנטוש ולעזוב מים הזרים מאנשיהם הבאים ממרחק במלאכת צנורות והמה קרים ומטפטפים מעצמם ובקל יוקח המים ואיך מי יעזבם ור"ל וכי מהראוי לעזוב את המקום המשפיע בכל עת החכמה והשכל בלבות הדורשים אותו: (טו) לשוא יקטרו. הנה מקטירים לצבא השמים שאין תועלת בעבודתם ויכשלום בדרכיהם: שבילי עולם. ר"ל שבילי העולם הם המכשילים אותם בדרכיהם כי בראותם דרכי הטבע בעולם השפל שהכוכבים ממשלותם פועלים הדברים השפלים אלה שבילי עולם הם יכשלום בדרכיהם לחשוב שכל טובתם תלוי בצבא השמים ולכן היו מקטרים להם וזה אמר ללכת נתיבות וכו' ר"ל ללכת בנתיב דרך אשר איננה סלולה שלא משמשו בם להסיר המכשול שלא חקרו בדבר לדעת שהכל ביד ה' אין מהראוי לעבדם עבודות אלאות: (טז) לשום. וזהו הוא סבה לשום ארצם לשמה: שריקות עולם. זמן רב ישרקו על חורבנה ושממותה: ישום. יתמה על השממון ויניד

יח עַל־יִרְמְיָהוּ מַחֲשָׁבוֹת כִּי לֹא־תֹאבַד
תּוֹרָה מִכֹּהֵן וְעֵצָה מֵחָכָם וְדָבָר
מִנָּבִיא לְכוּ וְנַכֵּהוּ בַלָּשׁוֹן וְאַל־
נַקְשִׁיבָה אֶל־כָּל־דְּבָרָיו׃ יט הַקְשִׁיבָה
יְהוָה אֵלָי וּשְׁמַע לְקוֹל יְרִיבָי׃
כ הַיְשֻׁלַּם תַּחַת־טוֹבָה רָעָה כִּי־כָרוּ
שׁוּחָה לְנַפְשִׁי זְכֹר ׀ עָמְדִי לְפָנֶיךָ
לְדַבֵּר עֲלֵיהֶם טוֹבָה לְהָשִׁיב אֶת־
חֲמָתְךָ מֵהֶם׃ כא לָכֵן תֵּן אֶת־בְּנֵיהֶם
לָרָעָב וְהַגִּרֵם עַל־יְדֵי־חֶרֶב וְתִהְיֶנָה
נְשֵׁיהֶם שַׁכֻּלוֹת וְאַלְמָנוֹת וְאַנְשֵׁיהֶם
יִהְיוּ הֲרֻגֵי מָוֶת בַּחוּרֵיהֶם מֻכֵּי־חֶרֶב
בַּמִּלְחָמָה׃ כב תִּשָּׁמַע זְעָקָה מִבָּתֵּיהֶם
כִּי־תָבִיא עֲלֵיהֶם גְּדוּד פִּתְאֹם כִּי־
כָרוּ שִׁיחָה לְלָכְדֵנִי וּפַחִים טָמְנוּ
לְרַגְלָי׃ כג וְאַתָּה יְהוָה יָדַעְתָּ אֶת־
כָּל־עֲצָתָם עָלַי לַמָּוֶת אַל־תְּכַפֵּר עַל־
עֲוֺנָם וְחַטָּאתָם מִלְּפָנֶיךָ אַל־תֶּמְחִי
וְיִהְיוּ מֻכְשָׁלִים לְפָנֶיךָ בְּעֵת אַפְּךָ
עֲשֵׂה בָהֶם׃

יט א כֹּה אָמַר יְהוָה הָלֹךְ וְקָנִיתָ
בַקְבֻּק יוֹצֵר חָרֶשׂ וּמִזִּקְנֵי הָעָם
וּמִזִּקְנֵי הַכֹּהֲנִים׃ ב וְיָצָאתָ אֶל־גֵּיא
בֶן־הִנֹּם אֲשֶׁר פֶּתַח שַׁעַר הַחַרְסוּת
וְקָרָאתָ שָּׁם אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־

יְרְמְיָה מַחְשְׁבָן אֲרֵי לָא
תִפְסוֹק אוֹרַיְתָא מִכָּהֲנִין וּמְלַךְ
מֵחַכִּימִין וְאוּלְפַן מִסָּפַר אֱתוֹ
וְנִסְהֲדִינֵיהּ סָהֲדָן דְשִׁקַר וְלָא
נְצִית לְכָל פִּתְגָמוֹהִי׃ יט גְּלֵי
קֳדָמָךְ יְיָ דִינִי וּשְׁמַע קֳדָמָךְ
עוּלְבָנִי׃ כ הַאֶפְשַׁר לְשַׁלָמָא
חֲלַף טַבְתָא בִּישְׁתָא אֲרֵי
כְרוֹ פַּחַת לְמִקְטְלִי יְעוּל
דוּכְרַן מְקָמִי קֳדָמָךְ לְמַלָּלָא
עֲלֵיהוֹן פִּתְגָמִין תַּקְנִין לַאֲתָבָא
יַת חֶמְתָךְ מִנְהוֹן׃ כא בְּכֵן
הַב יַת בְּנֵיהוֹן לְכַפְנָא
וְתַכְבִּינוּן עַל יְדֵי קָטוֹלֵי
חַרְבָּא וִיהֶוְיַן נְשֵׁיהוֹן תַּכְלָן
וְאַרְמְלָן וְגֻבְרֵיהוֹן יְהוֹן קְטִילֵי
מוֹתָא עוּלֵימֵיהוֹן מְטַעֲנֵי
חַרְבָּא בִּקְרָבָא׃ כב תִּשְׁתְּמַע
צְוָחְתָא מִבָּתֵּיהוֹן אֲרֵי תֵיתֵי
עֲלֵיהוֹן מַשִׁרְיָן בִּתְכֵיף אֲרֵי
כְרוֹ פַּחַת לְמִקְטְלִי וְקוֹלִין
צְלוֹ לְפַרְסַת רַגְלָי׃ כג וְאַתְּ
יְיָ יְדִיעַ וּגְלֵי קֳדָמָךְ יַת כָּל
אִתְמְלוֹכֵיהוֹן עֲלַי לְמִקְטְלִי
לָא תְכַפַּר עַל חוֹבֵיהוֹן
וְחַטָּאֵיהוֹן מִן קֳדָמָךְ לָא
יִתְמְחוֹן וִיהוֹן מִתַּקְלִין דְּמִן
קֳדָמָךְ בְּעִדַּן פּוּרְעֲנוּת רוּגְזָךְ
אִתְפְּרַע מִנְהוֹן׃ א כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ לִי אֱזֵיל וְתִזְבּוֹן זְלוֹעַ דַּחֲסַף
פְּחַר וְתִדְבַּר עִמָּךְ מִסָּבֵי עַמָּא
וּמִסָּבֵי כַהֲנַיָא׃ ב וְתִפּוֹק
לְחֵילַת בַּר הִנּוֹם דְּקֳדָם תְּרַע קִלְקַלְתָּא וְתִתְנַבֵּי תַּמָּן יַת פִּתְגָמָא דַּאֲמַלֵּיל עִמָּךְ׃

ד' · ל' · י"ו בליטנא ב' ה' פתח · ד' · ל' וחסר ב' חסר · ד' · ל' חסר. ל' כתיב י' וא' כתיב ה"א. ל' · י"ג · שוחה ק'. ל' · י' . ל' · ויהיו ק' · ב' בפסוק · החרסית ק'

רשי

וגו' ירמיה היה קובל על אנשי ענתות ואומר שאומרים כן: תורה מכהן. שעל הכהנים להורות תורה שנאמר יורו משפטיך ליעקב (דברים לג): ודבר מנביא. דברי נבואה: ונכהו בלשון. ונסהדיניה סהדותא דשקר: (כא) והגירם. (הורידם ע"י חרב) לשון עיני נגרה (איכה ג) כמים המוגרים (מיכה א): על ידי חרב. ע"י גייסות: ואנשיהם. של האלמנות יהיו הרוגי מלאך המות: (כב) כי כרו שוחה. שחשדוהו מאשת איש שנאמר (משלי כג) כי שוחה עמוקה זונה: (כג) אל תמחי. אל תהי מחייה ולפי שהוא ל' נקבה נתן בו יו"ד ואף היא יתירה כיו"ד של ותזני בם (יחזקאל טו): (א) בקבוק. צלוחית: יוצר חרש. כלומר של יוצר שהוא של חרש: ומזקני העם. הולך עמך ומזקני העם מוסב על הלוך ומזקני העם עמך: (ב) שער החרסית. שער האשפות ששם זורקין חרסים הנשברים וכן ת"י

על ירמיהו ד' בקריאה וסי' לבו ונחשבה על ירמיהו מחשבות: ויקצפו השרים. ויצו נבוכדנצר. הראש וגות לנבוכדנצר: ואנשיהם ד' בקריאה וסי' ויבאו אל גדליהו דמלכים: לכן תן את בניהם לרעב והגרם על ידי חרב. וישמעו כל שרי החילים. ויבאו אל גדליהו המצפתה דסיפרא: מכי ב' קמץ חד כתיב ה"א וסימ' מכי חרב במלחמה. מכה אלהים ומענה: מלפניך י' בקריאה וסימ' ושלחתי את הצרעה תניינא דפסוק. אל תאמר בלבבך בהדף. שורך טבוח לעיניך. הוא ישמיד את הגוים האל מפניך. אשר הסירתי מלפניך. וחטאתם מלפניך אל תמחי. משפטי יצא. אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך. והעושר והכבוד

רדק

ונכהו בלשון והדומים להם: מחשבות. רוצה לומר מחשבות רעות להמיתו: כי לא תאבד תורה מכהן. כלומר מה אנו חסרים אם ימות כי לא תאבד בעבור זה התורה כי שאר הכהנים יודעים אותה וכן יש אתנו חכמים בעלי עצה וכן יש אתנו נביאים שיאמרו לנו דברי נבואה ולא יהיו כמו זה שאינו מתנבא עלינו כי אם רע: ונכהו. שנלשין עליו למלך בדברים רעים כדי שימיתהו: ואל נקשיבה אל כל דבריו. כלומר אל רבוי דבריו שאומר לנו אל נקשיב ואמר ירמיהו: (יט) הקשיבה. הם אומרים שלא יקשיבו לו. אתה הקשיבה אני כלומר לתפלתי: ושמע לקול יריבי. כלומר לדבריהם שמדברים עלי: (כ) הישולם. כי כרו שוחה לנפשי. הם המות שרצו להשקותו שהוא כמו שכורים שותים לאדם להפילו בה בלא ידיעתו והנה הם משלמים לי רעה תחת טובה כי אני דברתי עליהם טובה לפניך והתפללתי עליהם עד העת ההיא שגלית לי שרצו להמיתני: (כא) לכן. מעתה אני רשאי להתפלל עליהם לרעה כיון שחשבו להמיתני: והגרם. נאמר לשון הגרה בחרב מפני הדם הנגר וכן יגרהו על ידי חרב: שכולות. מבניהם. ואלמנות מאנשיהם שיהיו הרוגי מות כלומר שימותו בדבר והבחורים שדרכם לצאת במלחמה יהיו מוכי חרב במלחמה: (כב) תשמע זעקה. כי הזעקה תהיה כשיבא הרע פתאם: כי כרו שיחה. כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו בוחה והשוחה והפחים הוא הם המות שחשבו להאכילו: (כג) ואתה אל תמחי. כמו אל תמחה ביו"ד במקום ה"א למ"ד הפעל כמו נור ילדך תפי: והיו מוכשלים. כתוב וקרי ויהיו והענין אחד: בעת אפך עשה בהם. על דרך ויתר אפי בהם ואכלם: (א) כה אמר ה'. בקבוק יוצר חרש. מיוצר חרש תקנה הבקבוק כי יש בקבוק מעץ או מזכוכית או משאר מתכות ויונתן תירגם הסך במלות ותרגם דלוע דחסף פחר וחסרון המ"ם ימצא כמוהו אלחנן בן דודו בית לחם כמו מבית לחם: מזקני העם ומזקני הכהנים. פירוש תוליך עמך הזקנים כדי להשמיעם הנבואה ולשבר לעיניהם הבקבוק להיות להם מופת כמו שאומר ושברת את הבקבוק לעיני האנשים ההולכים אתך וכן תירגם יונתן ותדבר עמך מסבי עמא והפרשה מבוארת זולתי מעט ממנה שצריכה באור: (ב) אשר פתח שער החרסית. משער החרסית יוצאים לגיא בן הנם ותירגם יונתן די קדם תרע קלקלתא וקלקלתא הוא. כדברי רז"ל אשפה ולדעתי הוא השער הנזכר בס' עזרא ואם שער האשפות ורז"ל פירשו שהוא בער משערי העזרה שהוא שער מזרחי ואמרו שבעה שמות נקראו לו שער סור ששם היו טמאים פורשים הדא הוא דכתיב סורו טמא שער היסוד ששם היו מיסדים ההלכה בער החרכית שהוא מכוון כנגד זריחת החמה היך מה דתימא האומר לחרס ולא יזרח שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה ובער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים שער חדש ששם חדשו סופרים את ההלכה בער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל. החרסות בוי"ו כתיב וקרי ביו"ד

תולדות אהרן

כרו שוחה. ב"ק ע"ז: בעת אפך. ב"ב ט:

מצודת דוד

ויניד בראש כדרך המתמיה: (יז) כרוח. כמו רוח קדים שהיא העזה שברוחות המפזר דברים הנפזרים כן אפזרם בנוסם מפני האויב: עורף וכו'. ביום בא אידם אסתיר פני מהם ואראה להם העורף ואחז במשל מאדם המהפך פניו מאדם השנאוי לו ור"ל לא אשגיח עליהם להושיעם: (יח) ויאמרו. כשאמרתי להם הנבואה ההיא אמרו אלו לאלו נחשבה על ירמיה מחשבות מה לעשות עמו לבל נשמע כדברים האלו: כי לא תאבד. כאומרים מה נהיה חסרים במיתתו הלא לא תאבד התורה מיתר הכהנים (על הכהן ללמד תורה וכמ"ש כי שפתי כהן וכו' ותורה יבקשו מפיהו. מלאכי ב) ולא תאבד העצה מחכמים אחרים אשר יש עמנו ודבר נבואה לא תהיה נאבדת מיתר הנביאים אשר לא יתנבאו רעה כמוהו: לכו ונכהו. לכו נכהו נפש בלשון כי נדבר עליו בשקר: ואל נקשיבה. אז לא נשמע כמו כל הדברים שדבר הוא כי אין מי בנביאים לדבר דברים כמוהו: (יט) הקשיבה ה' אלי. מה שאני מתפלל עליהם טובות ולעומת זה שמע קול המריבים עמדי אשר יחייעצו עלי. (כ) הישולם. וכי מן הראוי שישולם רעה תחת טובה כי חפרו בור ללכדני ר"ל חושבים עלי מחשבות רעות: זכור. אן דעתך לזכור עת עמדי לפניך בתפלה לבקש עליהם טובה להעביר את חמתך מהם: (כא) לכן. הואיל ומשלמים רעה תחת טובה: והגירם. שפוך דמיהם ע"י חרב האויב: שכלות ואלמנות. שכולות מבניהן ואלמנות מבעליהן: ואנשיהם. אנשי האלמנות יהיו מתים ע"י הרג ולא במיתת עצמן: במלחמה. כי דרך הבחורים ללכת במלחמה: (כב) זעקה. זעקת שבר: פתאום. לבל ידעו להזהר מהם: כרו שוחה. חפרו בור ללכדני ר"ל יעצו עלי רעות: ופחים. הפליגו רשתות ללכוד רגלי וכפל הדבר במ"ש: (כג) עלי למות. אשר המה עלי להמיתני: אל תמחי. אל תמחוק חטאתם מלפניך כי יהיו כתובים לזכרון למען יקבלו גמול: ויהיו וכו'. אף בעת ילכו לפניך בדרך מלוחיך יבוא להם מכשול למען לא יוכלו לעשות כחקם: בעת אפך. בזמן שאתה כעום אז עשה דהם נקם למען יהיה מרבה להכיל: יט (א) בקבק. צלוחית מן יוצר חרס: ומזקני וכו'. מוסב על הלוך ור"ל הלוך אתה וגם מזקני העם וכו' ילכו עמך: (ב) אשר פתח. אשר מול

מצודת ציון

(יח) לכו. הוא ענין זרוז: נקשיבה. ענין שמיעה והאזנה: (כ) כרו. חפרו כמו בור כרה (תהלים ז): שוחה. בור כמו שוחה עמוקה (משלי כג): (כא) תן. ענין מסירה: והגירם. ענין הולה והשיכה וכן יגירהו על ידי חרב (תהלים סג): שכולות. מי שמתו בניו קרוי שכול: (כב) גדודי. לגאות עם: ופחים. מלשון פח ורשת: טמנו. ענין הצפנה: (כג) תמחי. מלשון מחייה ומחיקה: (א) בקבק. כן שם הכלי שפיה צר על כי בעת ישופך ממנה נשמע כעין קול בקבק וכן ובקבק דבש (מ"א יד): יוצר חרש. אומן חרס: (ב) גי בן הנם. כן שם המקום: תלונה

אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ׃ ג וְאָמַרְתָּ שִׁמְעוּ דְבַר־
ח' יְהוָה מַלְכֵי יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם
כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי
ב' יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל־הַמָּקוֹם
ל' הַזֶּה אֲשֶׁר כָּל־שֹׁמְעָהּ תִּצַּלְנָה אָזְנָיו׃
ל' חסר ד יַעַן ׀ אֲשֶׁר עֲזָבֻנִי וַיְנַכְּרוּ אֶת־
הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיְקַטְּרוּ־בוֹ לֵאלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם הֵמָּה
ד' מ"ל בנביאים וַאֲבוֹתֵיהֶם וּמַלְכֵי יְהוּדָה וּמָלְאוּ
אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה דַּם נְקִיִּם׃ ה וּבָנוּ
אֶת־בָּמוֹת הַבַּעַל לִשְׂרֹף אֶת־בְּנֵיהֶם
בָּאֵשׁ עֹלוֹת לַבָּעַל אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי
ב' וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל־לִבִּי׃
י"ד בטעם בספרא ו לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה
ב'. כ"א וְלֹא־יִקָּרֵא לַמָּקוֹם הַזֶּה עוֹד הַתֹּפֶת
וְגֵיא בֶן־הִנֹּם כִּי אִם־גֵּיא הַהֲרֵגָה׃
ל' וחסר ז וּבַקֹּתִי אֶת־עֲצַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִַם
בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְהִפַּלְתִּים בַּחֶרֶב לִפְנֵי
אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְנָתַתִּי
אֶת־נִבְלָתָם לְמַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ׃ ח וְשַׂמְתִּי אֶת־
הָעִיר הַזֹּאת לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה כֹּל
עֹבֵר עָלֶיהָ יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק עַל־כָּל־
ל' חסר. ל' מַכֹּתֶהָ׃ ט וְהַאֲכַלְתִּים אֶת־בְּשַׂר
ה' חסר וכל עזר' דכוותיה בְּנֵיהֶם וְאֵת בְּשַׂר בְּנֹתֵיהֶם וְאִישׁ
בְּשַׂר־רֵעֵהוּ יֹאכֵלוּ בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק
אֲשֶׁר יָצִיקוּ לָהֶם אֹיְבֵיהֶם וּמְבַקְשֵׁי
נַפְשָׁם׃ י וְשָׁבַרְתָּ הַבַּקְבֻּק לְעֵינֵי
ג' בטעם בספרא וסי' נכל ממלא. ודין ח' הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים אוֹתָךְ׃ יא וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם כֹּה־אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת כָּכָה
אֶשְׁבֹּר אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאֶת־הָעִיר
הַזֹּאת כַּאֲשֶׁר יִשְׁבֹּר אֶת־כְּלִי
ל' כתיב ה' הַיּוֹצֵר אֲשֶׁר לֹא־יוּכַל לְהֵרָפֵה עוֹד
ב' מ"ל כלים וּבְתֹפֶת יִקְבְּרוּ מֵאֵין מָקוֹם לִקְבּוֹר׃
יב כֵּן־אֶעֱשֶׂה לַמָּקוֹם הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה
ח' וּלְיוֹשְׁבָיו וְלָתֵת אֶת־הָעִיר הַזֹּאת
ל' כְּתֹפֶת׃ יג וְהָיוּ בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וּבָתֵּי

ג קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַייָ מַלְכַיָא
דְבֵית יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי
בִּישְׁתָא עַל אַתְרָא הָדֵין דְכָל
דְיִשְׁמְעִנַהּ יִצְלָן אוּדְנוֹהִי׃
ד חֲלַף דִשְׁבָקוּ פוּלְחָנִי
וְסָאִיבוּ יַת אַתְרָא הָדֵין
וְאַסִיקוּ בֵיהּ בּוּסְמִין לְטַעֲוַת
פַּלְחֵי כוֹכְבַיָא דְלָא יַדְעוּנוּן
אִינוּן וַאֲבָהַתְהוֹן וּמַלְכַיָא
דְבֵית יְהוּדָה וּמְלוֹ יַת אַתְרָא
הָדֵין דַם זַכָּאִין׃ ה וּבְנוֹ יַת
בָּמַת בַּעֲלָא לְאוֹקָדָא יַת
בְּנֵיהוֹן בְּנוּרָא עֲלָוָן לְבַעֲלָא
דְלָא פְקֵדִית בְּאוֹרַיְתִי וּדְלָא
שְׁלָחִית בְּיַד עַבְדֵי נְבִיַיא וְלָא
רַעֲוָא קֳדָמָי׃ ו בְּכֵן הָא יוֹמַיָא
אָתָן אֲמַר יְיָ לָא יִתְקְרֵי
לְאַתְרָא הָדֵין עוֹד תּוֹפֶת
וְחֵילַת בַּר הִנוֹם אֱלָהֵין חֵילַת
קְטִילַיָא׃ ז וַאֲקַלְקֵיל יַת מְלַךְ
אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם
בְּאַתְרָא הָדֵין וְאַרְמִינוּן
בְּחַרְבָּא קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
וּבְיַד דְבָעַן לְמִקְטַלְהוֹן וְאֶתֵּן
יַת נִבְלַתְהוֹן מְשַׁגְרָא לְמֵיכַל
לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וּלְבְעִירָא
דְאַרְעָא׃ ח וַאֲשַׁוֵי יַת קַרְתָּא
הָדָא לְצָדוּ וּלְאִשְׁתְּמָמוּ כֹּל
דְיֶעְבַּר עֲלַהּ יְכַלֵי וְיָנִיד עַל
כָּל מַחְתָהָא׃ ט וְאוֹכְלִינוּן
יַת בְּשַׂר בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּשַׂר
בְּנַתְהוֹן וּגְבַר נִכְסֵי קְרִיבֵיהּ
יְבִזוּן בְּצִיָרָא וּבְעַקְתָא
דִיְעִיקוּן לְהוֹן בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
וּדְבָעַן לְמִקְטַלְהוֹן׃ י וְתִתְּבַר
זְלוּעַ לְעֵינֵי גַבְרַיָא דְאָזְלִין
עִמָךְ׃ יא וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת כְּדֵין אֶתְבַּר
יַת עַמָא הָדֵין וְיַת קַרְתָּא
הָדָא כְּמָא דְמִתְּבַר יַת מָנָא
דְפַחְרָא דְלָא אֶפְשַׁר
לְאִתַּסָאָה לֵיהּ עוֹד וּבְתוֹפֶת
יִקְבְּרוּן מִבְּלִי אֲתַר לְמִקְבַּר׃
יב כֵּן אַעֲבֵיד לְאַתְרָא הָדֵין
אֲמַר יְיָ וּלְיָתְבוֹהִי וּלְמִתַּן יַת
קַרְתָּא הָדָא כְּתוֹפֶת׃ יג וִיהוֹן בָּתֵּי יְרוּשְׁלֵם וּבָתֵּי

רש"י

ת"י תרע קולקלתא : (ג) תצלנה . טינטני"ר בלעז ל' מצלתים (ד"ה א טו) בצלצלי שמע (תהלים קנ) : (ד) וינכרו . עשו והו נכרי לפני : (ז) ובקותי . ורוקנתי ל' בוקה ומבוקה (נחום ב) ועל שם בקבוק שהוא מדבר בו לקח לשון כן : (ט) ובמצוק . לשון צרה כמו צוקה : (יא) אשר לא יוכל להרפא . אהעם קאי אבל העיר אעש' כתופת ואטהר לעתיד : (יב) העיר הזאת כתופת . מלה מליאה הרוגים כמו התופת שהורגין שם את הילדים

מצודת דוד

מול פתח : שער החרסית . הוא שער האשפות הנזכר בנחמיה ששם זורקים הרסים הנשברים : אשר אדבר אליך . הוא האמור במקרא שלאחריו : (ג) כל שומעה כל השומע הרעה ההיא ירעשו אזניו תנועת הרעד : (ד) יען . בעבור אשר עזבו אותי : וינכרו . עשו את המקום הזה נכרי וזרה מתני ר"ל לא הקריבו שם לפני כאלו לא היתה אראי : ויקטרו בו . אבל קטרו בו לאלהים אחרים : המה וכו'. מוסב על ויקטרו בו לומר שגם המה קטרו את אבותיהם וכו': דם נקים . דמי הילדים שהקריבו לפני העכו"ם : (ה) עולות לבעל . להיות לעולות לבעל : אשר לא צויתי . אפילו לפני לא צויתי להקריב בנים ובנות : ולא דברתי . אפילו דבור בעלמא מבלי צווי ואזהרה : ולא עלתה וכו'. לשאול דבר כזאת : (ו) ולא יקרא . אז לא יקרא : התופת . בית הבמות קראו תופת לפי שהיו מקישים שם בתופים לבל ישמע האב בנהימת הבן כשהוא נשרף ויכמרו רחמיו : בן הנם . הגיא שעמד בו בית הבמות קראו בן הנם ע"ש נהימת הבן הנשרף : גיא ההרגה . כי יפלו שם הרוגים רבים : (ז) ובקותי . ארוקן עצתם ר"ל לא ימצאו עצה להנצל : מאכל וכו'. כי לא יקברו : (ח) לשמה . לשממון ולהיות שורקין עליה : (ט) במצור . בסבת המצור יהיו חסרים ממאכל ויאכלו בשר בניהם וכו' : (יא) ככה אשבור . כמו שנשבר הבקבק כן אשבור וכו': כאשר ישבור וכו'. ר"ל כשבירת כלי יוצר אשר ישבור מי שאין למצוא תקנה לעשותו שלם כן ישבר העם והעיר מבלי תקנה : ובתופת ההרוגים יקברו בתופת הרבה מאד עד שלא ימצא שם מקום לקבור עוד : (יב) כן אעשה . כמו שאמרתי כן אעשה וכו' : כתופת . ר"ל מלאה הרוגים כתופת שהיא מלאה מהרוגי הילדים המומתים לעכו"ם : (יג) והיו וכו'. ר"ל הם יהיו מקום קבורת ההרוגים כמקום התופת : הטמאים . מוסב על הבתים לומר הבתים

רד"ק

ביו"ד ההרסית ואחד סוף : אשר אדבר אליך . הדברים שאני מדבר עמך אליך והם מן ואמרת עד והסך נסכים לאלהים אחרים : (ג) תצלנה אזניו . ענין תנועת הרעדה והוא מבנין נפעל ונאמר זה הלשון באזנים ובשפתים כמו לקול צללו שפתי : (ד) וינכרו . כמו שכתוב אלהי נכר הארץ כי לא יעבדו במקום ההוא עכו"ם : (ה) אשר לא צויתי . פירשתיו בפרש' גוי נוכך ויונתן תרגם דלא פקדית באורייתי ודלא שלחית ביד עבדי נבייא ולא רעוא קדמי : (ז) ובקותי . ענין ריקות כמו בוקק הארץ ויונתן תרגם ואקלקל : (ח) מכותה . חסר יו"ד הרבים מהמכתב : (יא) כאשר ישבור . פירוש כאשר ישבור איש וכן אם יהרס בנקרים החורש : להרפה : בה"א כמו באל"ף ובא בדרך השלם כמו וירפא את מזבח ה' ההרוס : ובתפת יקברו . אף על פי שהוא מקום עכו"ם שלא' במקום התפת אשר טמאו יאשיהו : (יג) הטמאים . טעמו אל בתי ירוש' ובתי מלכי יהודה : לכל הבתים . פירוש בעבור כל הבתים או על כל הבתים מלומר זה שאני אומר שיהיו בתי ירושלם ובתי מלכי יהודה במקום התפת על הבתים אשר קטרו על גגותיהם אני אומר :
כה

מלפניך : יקרא כ"א בקריאה וסי' לזאת יקרא אשה . עוד שמך אברם . ולא יקרא שמך עוד יעקב . כי ביצחק יקרא לך זרע . אולי יקרה ה' לקראתי ל' כתיב ה' . יחשוב יקרא ארץ רפאים . כי יקרא קן צפור לפניך . כי לנביא היום יקרא רק יקרא שמך עלינו אסוף . לא תחד אתם בקבורה . עוד לנבל נדיב . אשר יקרא עליו מלא רועים . כי ביתי בית תפלה יקרא דרך הקדש יקרא לה . כי בעליך עשיך . עיר הצדק קריה נאמנה . ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה . למקום הזה עוד התפת . כי לך יקרא חפצי בה . לחכם לב יקרא נבון . אחת דתו להמית . ולתת ה' וסי' ויצו יוסף וימלאו . עליכם היום ברכה . ולתת איביך לפניך . לתת לאיש כדרכיו . ולתת את העיר כתפת . ועתה כמעט רגע . ושל אחריו ולתת לנו גדר ביהודה .

תולדות אהרן לא צויתי . תענית ד עקרים מ"ג פי"ד :

מצודת ציון

(ג) תצלנה . ענין תנועת הראש וכן לקול צללו שפתי (חבקוק ג) : (ד) וינכרו . מלשון נכר וזרות : (ז) ובקותי . ענין ריקות כמו הבוק הבוק הארץ (ישעיה כד) והוא לשון נופל על לשון בקבוק : (ח) לשמה . לשממון : ולשרקה . ענין השמעות קול בקבוץ השפתים ודרכו לעשותו כשרואים דבר משונה שנחרב : ישום . ישמם : (ט) במצור . ענין הקפת גייסות סביבות העיר לכבשה ולהצר לה : ובמצוק . יציקו . מל' צוקה וצרה : (י) אותך עמך : (יא) ככה . כן : היוצר . אומן חרס : להרפה . והוא מלשון רפואה ועם כי היא בה"א ר"ל לתקנה ואמר בל' משאלה וכן וירפא את

מַלְכֵי יְהוּדָה כִּמְקוֹם הַתֹּפֶת הַטְּמֵאִים
לְכֹל הַבָּתִּים אֲשֶׁר קִטְּרוּ עַל־
גַּגֹּתֵיהֶם לְכֹל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּךְ
נְסָכִים לֵאלֹהִים אֲחֵרִים׃ יד וַיָּבֹא
יִרְמְיָהוּ מֵהַתֹּפֶת אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה
שָׁם לְהִנָּבֵא וַיַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־יְהוָה
וַיֹּאמֶר אֶל־כָּל־הָעָם׃ טו כֹּה־אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי
מֵבִי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת וְעַל־כָּל־עָרֶיהָ
אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עָלֶיהָ
כִּי הִקְשׁוּ אֶת־עָרְפָּם לְבִלְתִּי שְׁמוֹעַ
אֶת־דְּבָרָי׃

כ א וַיִּשְׁמַע פַּשְׁחוּר בֶּן־אִמֵּר
הַכֹּהֵן וְהוּא פָקִיד נָגִיד בְּבֵית יְהוָה
אֶת־יִרְמְיָהוּ נִבָּא אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה׃ ב וַיַּכֶּה פַשְׁחוּר אֵת יִרְמְיָהוּ
הַנָּבִיא וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל־הַמַּהְפֶּכֶת
אֲשֶׁר בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר
בְּבֵית יְהוָה׃ ג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּצֵא
פַשְׁחוּר אֶת־יִרְמְיָהוּ מִן־הַמַּהְפֶּכֶת
וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִרְמְיָהוּ לֹא פַשְׁחוּר
קָרָא יְהוָה שְׁמֶךָ כִּי אִם־מָגוֹר
מִסָּבִיב׃ ד כִּי כֹה אָמַר יְהוָה הִנְנִי
נֹתֶנְךָ לְמָגוֹר לְךָ וּלְכָל־אֹהֲבֶיךָ
וְנָפְלוּ בְּחֶרֶב אֹיְבֵיהֶם וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת
וְאֶת־כָּל־יְהוּדָה אֶתֵּן בְּיַד מֶלֶךְ־
בָּבֶל וְהִגְלָם בָּבֶלָה וְהִכָּם בֶּחָרֶב׃
ה וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־חֹסֶן הָעִיר הַזֹּאת
וְאֶת־כָּל־יְגִיעָהּ וְאֶת־כָּל־יְקָרָהּ וְאֵת
כָּל־אוֹצְרוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה אֶתֵּן בְּיַד
אֹיְבֵיהֶם וּבְזָזוּם וּלְקָחוּם וֶהֱבִיאוּם
בָּבֶלָה׃ ו וְאַתָּה פַשְׁחוּר וְכֹל יֹשְׁבֵי
בֵיתֶךָ תֵּלְכוּ בַּשֶּׁבִי וּבָבֶל תָּבוֹא
וְשָׁם תָּמוּת וְשָׁם תִּקָּבֵר אַתָּה וְכָל־
אֹהֲבֶיךָ אֲשֶׁר־נִבֵּאתָ לָהֶם בַּשָּׁקֶר׃
ז פִּתִּיתַנִי יְהוָה וָאֶפָּת חֲזַקְתַּנִי

מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה כַּאֲתַר
תּוֹפֶת דִמְסָאָב לְכָל בָּתַּיָא
דְאַסִיקוּ בוּסְמִין עַל אֶגוֹרֵיהוֹן
לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָא וּנְסִיבוּ נִסְכִין
לְטַעֲוַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָא׃
יד וַאֲתָא יִרְמְיָה מִתּוֹפֶת
דְשַׁלְחֵיהּ יְיָ תַּמָן לְאִתְנַבָּאָה
וְקָם בְּדָרַת בֵּית מַקְדְשָׁא דַייָ
וַאֲמַר לְכָל עַמָא׃ טו כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל
קַרְתָּא הָדָא וְעַל כָּל קִרְוָהָא
יַת כָּל בִּישְׁתָּא דְגָזְרִית עֲלַהּ
אֲרֵי אַקְשִׁיאוּ יַת קְדָלְהוֹן
בְּדִיל דְלָא לְקַבָּלָא יַת פִּתְגָמָי׃
א וּשְׁמַע פַּשְׁחוּר בַּר אִמֵר
כַּהֲנָא וְהוּא מְמַנָא סְגַן
כַּהֲנַיָא בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַייָ
דְיִרְמְיָה מִתְנַבֵּי יַת פִּתְגָמַיָא
הָאִלֵין׃ ב וְאַלְקֵי פַּשְׁחוּר יַת
יִרְמְיָה נְבִיָא וִיהַב יָתֵיהּ
לְכִיפְתָּא דְבִתְרַע שִׁבְטָא
בִּנְיָמִין עִלָאָה דִי בְּבֵית
מַקְדְשָׁא דַייָ׃ ג וַהֲוָה בְּיוֹמָא
דְבַתְרוֹהִי וְאַפֵּיק פַּשְׁחוּר יַת
יִרְמְיָה מִן כִּיפְתָּא וַאֲמַר לֵיהּ
יִרְמְיָה לָא פַשְׁחוּר רַבֵּי יְיָ
שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִתְכַּנְשׁוּן עֲלָךְ
דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא מִסְחוֹר
סְחוֹר׃ ד אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ
הָא אֲנָא מְסַר לָךְ לְתָבַר לָךְ
וּלְכָל רַחֲמָךְ וְיִתְקַטְלוּן בְּחֶרֶב
בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְעֵינָךְ חָזְיָן
וְיַת כָּל דְבֵית יְהוּדָה אֶמְסַר
בְּיַד מַלְכָּא דְבָבֶל וְיַגְלִינוּן
לְבָבֶל וְיִמְחִינוּן בְּחַרְבָּא׃
ה וְאֶתֵּן יַת כָּל עוּתַר אַרְעָא
הָדָא וְיַת כָּל עֲמָלָהּ וְיַת כָּל
לֵיאוּתָהּ וְיַת כָּל אוֹצְרֵי
מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה אֶמְסַר
בְּיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְיִבְזוּנוּן
וְיִשְׁבּוּנוּן וְיוֹבְלִינוּן לְבָבֶל׃
ו וְאַתְּ פַּשְׁחוּר וְכָל יָתְבֵי
בֵיתָךְ תְּהָכוּן בְּשִׁבְיָא
וּלְבָבֶל תְּתוּבַל וְתַמָן תְּמוּת
וְתַמָן תִּתְקְבַר אַתְּ וְכָל
רְחִימָךְ דְאִתְנַבֵּיתָא לְהוֹן
בְּשִׁקְרָא׃ ז שַׁבֵּישְׁתַּנִי יְיָ וְאִשְׁתַּבֵּישִׁית תַּקִיפְתַּנִי וִיכֵלְתְּ לִי הֲוֵיתִי

רשי

סוליס למולך: (ב) המהפכת. שם מקום האסורים וי"ת לכיפתא ארוולט"ר בלעז: (ג) מגור. ירא"ה: לא פשחור קרא ה' שמך וגו'. לא נקרא שמך פשחור אלא בשביל דבר זה כלומר פשה שחור כמו אילן שנפשח וכן ויפשחני (איכה ג) וכן אמר לו לא פשחור קרא שמך שלשון פשחור משמע אדם גדול וכן חורין פש חור אלא לכך נקרא שמך פשחור פשה שחור. ד"א פשה סחור רבים סביבותיך לגרוב וללשון זה מגור הוא ל' אסיפה כמו מגורי אל חרב (יחזקאל כא): (ה) חוסן. ממון: (ז) פתיתני. ללכת בשליחותך: חזקתני. הכבדת על ידך החזקה ללכת על כרחי

ומעת תוסר התמיד: שמוע י"א ד' מ"ל וז' חסר וסי' ואם ביום שמע אישה יניא. לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת. הנה שמע מזבח טוב להקשיב. וזאת המנוחה הניחו לעיף. בנים כחשים בנים לא אבו שמוע מ"ל. כי הקשו את ערפם מ"ל. ועשה הרע בעיני רעה כתיב. אם אמרים אתם לא נשב. ואתם הרעתם לעשות. וסור לבלתי שמוע דדניאל מ"ל. ויקשו את ערפם לבלתי שומע כן כתיב דירמיה: והביאום ג' בקריאה ב' מ"ל וא' חסר וסים' למען אשר יביאו בני ישראל. ובזזום ולקחום והביאום בבלה. ולקחום עמים

תולדות אהרן ואתה פשחור. (כלאים נב):

מצודת דוד

הבתים הטמאים יהיו כתופת ותוזר ומפרש מי הם הבתים ואמר לכל הבתים אשר קטרו וכו': (יד) להנבא. הנבואה האמורה למעלה: (טו) ועל כל עריה. הערים הסמוכים לה: כי הקשו. לבל יוכלו להפך אלי פניהם והוא ענין מליצה: כ (א) פקיד נגיד. ממונה ושר היה בבית ה': את ירמיה. מוסב על וישמע: (ב) המהפכת. הוא שם של בית הסוהר: בשער בנימן. כן נקרא שם השער: העליון. העומד בגובה ההר: (ג) לא פשחור וכו'. ר"ל לא נקרא שמך פשחור כי אם לאות שאסיפת גייסות יקיפו אותך מסביב כי פשחור הוא כמו פש סחור ופש הוא ענין רבוי כמו ופשו פרשיו (חבקוק א) וסחור הוא תרגומו של סביב: (ד) למגור. לאסיפת הגייסות: לך. אותך אתן ולכל אוהביך: ועיניך רואות. כשיפלו בחרב: והכם. מהם יכה בחרב: (ה) ואת כל יקרה. כל הדברים היקרים כמגלחים בה: אתן. על כי האריך והפסיק חזר ואמר אתן וכן דרך המקרא: (ו) אשר נבאת. כי פשחור אמר שהוא נביא וניבא בשקר: (ז) פתיתני. אתה ה' פתית אותי ללכת בשליחותך: ואפת. קבלתי הפתוי: חזקתני. חזקת אותי בדברים באמרך אל תירא מפניהם (לעיל א) והנה בזה יכולת לפתות אותי הייתי

רדק

(טו) כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל. אדון צבאות מעלה ומטה והצבא עליכם צבא מטה: אלהי ישראל. אף על פי שהם חוטאים לפני ועבדו אלהים אחרים אלהיהם אני כי כלם לא פשעו כי ומקלת הפושעים יחזרו בהם: הנני מבי. חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב: ועל כל עריה. ערי יהודה כי כלם היו נסמכות אל ירוש' כי היא האם: (א) פקיד. נגיד הפקיד הגדול שהוא נגיד על כלם ותרגם יונתן ממנא סגן כהניא: (ב) על המהפכת. יש מפרשים שהוא בית הסוהר ואדוני אבי ז"ל פירש כלי שהוא עשוי שני עצים ועושין בנקבים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורין וי"ת לכיפתא: בשער בנימן העליון. השער הזה היה בחלק בנימין העליון. השער הזה היה מקצתו בחלק יהודה ומקצתו בחלק בנימן: (ג) לא פשחור קרא ה' שמך. אמר קרא ה' שמך לפי שהוא היה מחזיק עצמו כנביא ואומר כי ה' קרא לו כי שלום יהיה להם לפיכך אמר לו ירמיהו אשר נבאת להם בשקר ואמר לו ירמיהו אתה אומר כי קרא ה' שמך ודבר עמך לא קרא ה' אותך בשם פשחור כי אם מגור מסביב לא תהיה בטוח כמו שאתה אומר אלא פחד יהיה לך מכל סביבותיך ומגור ראוי לקרות שמך כי מגור יהיה לך: (ד) כי כה אמר ה'. נתנך למגור. היה לו לומר נותן מגור לך ולכל אוהביך אלא כך אמר לו במקום שאתה עתה בנבואתך מבטח לך ולכל אהביך שבוטחים בדברי שקר שאתה אומר להם תהיה להם במקום מבטח למגור ולפחד וגם אתה תפחד עמהם: (ה) ונתתי חוסן. ענין חוזק ותוקף כמו והיה חסון לנעורת וחסון הוא כאלונים ותוסן רוצה לומר האוצר הטוב והיקר וכן חוסן ויקר יקחו וכן הנפעל ממנו לא יאצר ולא יחסן וקרא האוצר חוסן לפי שהאוצר חוזק האדם ותקפו לעת צרה: (ו) ואתה. אתה וכל אהביך. ולמעלה אמר על אהביו שיפלו בחרב אויביהם והנה אומר שיקברו בבבל רוצה לומר אותם שימלטו מחרב ירו' ילכו בשבי בבל ושם ימותו ויקברו והקללה הוא שיקברו בארץ טמאה לפיכך אמר ושם תקבר כי אחר שאמר ושם תמות ידוע הוא ששם יקבר אלא דרך קללה זכר לו הקבורה שיקבר בארץ טמאה ומה שאמר בכל פסוק מהם כל אהביך רוצה לומר רבים מאהביך כי יבא כל בענין הזה כמו וכל הארץ באו מצרימה רוצה לומר רבים מהארץ וכמוהו רבים: (ז) פתיתני. לפי שהכה אותו פשחור ונתן אותו במהפכת נעק המם מתוך נערו ואמר פתיתני ה' כאדם המפתה חברו כי אני הייתי מונע עצמי מן שליחותך ואמרתי אהה ה' אלהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי ואתה פתיתני ואמרת לי אל תאמר נער אנכי. ואפת. ואני הייתי נפתה לדבריך: חזקתני ותוכל. היית חזק

מצודת ציון

את מזבח ה' (מ"א יח): (טו) הקשו. מל' קשה: ערפם. הוא אחורי הפנים: (ג) מגור. ענין אסיפה וקבוץ כמו אוגר בקיץ (משלי י): (ה) חוסן. ענין חוזק ועל העושר יאמר שהוא המחזק וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כב): יגיעה. גם הוא יאמר על העושר הבאה ביגיעה ועמל: ובזזום. מל' בוז ושלל: (ז) פתיתני. מלשון פתוי

רדק

חוק ממני בטעם ויכולת לי ועשיתי שליחותך והנה הייתי לשחוק כל היום כי הם שוחקים ולועגים לי: כלה. אומר על ישראל דרך כלל. והאם מבנין נפעל ויבא בתשלומו האמת על משקל אכנה ובחסרון למ"ד הפעל אפת כמו אגל ערותך ויקר אלהים והדבר הזה אשר דבר ירמיה לא היה דבר שלא כהוגן כנגד האל אלא דברי נער על עצמו לפיכך לא חשב לו אלה הדברים באלה הפסוקים לעון כמו שחשב לו לעון מה שאמר למעלה היו תהיה לי כמו אכזב כי אותו הדבר היה דבר חטא כנגד האל לפיכך אמר לו אם תשוב ואשיבך כמו שפירשנו: (ח) כי מדי. בכל עת שאדבר בדברי נבואה וכן מדי עברו והיה מדי נאתם והדומים להם: אזעק. אמר אני זועק ומרים קולי להם להוכיחם והנה חמס ושוד אקרא שהם אומרים לי דברי חמס ושוד עד שיכוני ואצטרך לקרא חמס על דבריהם הרעים שאומרים לי כי היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס: כל היום. כל הימים שאדבר דבר ה' הוא לי לחרפה ולקלס שהם מחרפים אותי עליו וקלס ענינו לעג ובוז וכן וקלסה לכל הארצות וי"ת ארי בזמן דאנא מתנבא אנא מרים קלי בכי ומצוח ועל חטופין ובזוזין אנא מתנבא ארי הוה פתגמא דה' לי לחסודין ולצעג כל יומא: (ט) ואמרתי. ואם אחשב בלבי שלא אזכרנו עוד ושלא אדבר בשמו עוד לא אזכרנו להם ולא אדבר עוד בשמו להם כי אני נבזה עליו: והיה בלבי כאש בוערת. היה דבר ה' בלבי כאש בוער' שאשתדל בכל כחי לסובלה וכן כמו אם היה אש עצור בעצמותי שאשתדל לסובלו בכל כחי כן דבר ה': נלאיתי כלכל. נלאיתי לכלכלו ולא אוכל לסבול בקרבי כמו אם היה אש ואני על כרחי מוציאו בשפתי ואומרו להם ואמר בוערת ואמר עצור כי האש יוצא זכר ונקבה כי אש יצאה מחשבון ובפסוק אחר זכר ונקבה תאכלהו אש לא נפח. כלכל ענין סבל וכן ומי מכלכל את יום בואו: (י) כי שמעתי דבת רבים. לשון הרע שאומרים עלי: מגור מסביב. מפחידים אותי מסביב זה מכאן וזה מכאן ויונתן תרגם מגור לשון אסיפה דמתכנשין מסחור סחור כמו יגורו עלי עזים יגורהו בחרמו ומה הם אומרים עלי זה לזה: הגידו ונגידנו. פירוש הגידו דבר שקר עליו ונגידנו למלך כמו שאמר לכו ונכהו בלשון: כל אנוש שלומי שומרי צלעי. אותם שהייתי חושב שהם אנשי שלומי הם שומרים ומצפים מתי אהיה צולע ונכשל בשום דבר: אולי יפתה ונוכלה לו. אולי יפתה לדברינו שיאכל וישתה עמנו ונקחה נקמתינו לפי שנשקהו סם המות וי"ת מאים יטעי: (יא) וה' אותי. הם חושבים להמיתני ואינו לא אפחד כי ה' הבטיחני ואמר אני ונלחמו אליך ולא יוכלו לך והוא עמי כגבור עריץ שיסיה עמי שלא אפחד או פי' ונתן אותי כמו גבור עריץ לעמוד כנגדם ותרגם יונתן וה' מימריה בסעדי כגבר תקיף: בשו מאד כי לא השכילו. ענין הצלחה כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל והוא עבר במקום עתיד בשו מאד כי לא השכילו כלומר יהיה להם בשת שלא יצליחו במעשיהם ובמחשבותם עלי ואותה הבושת תהיה כלימה שלא תשכח כי יהיו לקללה בפי האנשים לעולם: ולא יכלו. חסר וי"ו שהוא במקום יו"ד פ"א הפעל מהמכתב: וה' צבאות בוחן צדיק. אותו שהוא צדיק לעיני בני אדם לא ידעו בו אם תוכו כברו וה' צבאות בוחן אותו אם לבו כשהר כמו מעשיו בגלוי יגמלהו כצדקו ואם לאו יגלהו ויפרסמהו לעיני האנשים שידעו מי הוא כלומר שיכשילהו במעשיו: (יג) שירו לה'. אמר זה כנגד החסידים אשר היו בירושלים כי. הציל. שגלה לו שלא יאכל ולא ישתה עמהם כי היו רוצים להמיתו: (יד) ארור היום. ממרירות נפשם יקללו הצדיקים יום הולדם בו ואף על פי שלא השיגהו קללה כי כבר עבר וכן אמר איוב יאבד יום אולד בו וגו'

רשי

כרחי: ותוכל. ונלחת: כולה. כל הפעם לועג לי: (ח) מדי אדבר. בכל עת שאדבר אליהם אני צריך לזעוק ולהרים קול ואיני קורא אליהם טובה כי אם נבואות חמס ושוד: כי יהיה דבר ה' לי. לפיכך דברו לי חרפה שהם מחרפים אותי: ולקלס. לדבור כמו וקלסה: (ט) ואמרתי לא אזכרנו. ואם אמר לי לבי שלא אילך בשליחותו עוד: והיה בלבי הנבואה כאש בוערת. ועל כרחי אני צריך לילך: עצור בעצמותי. וכנוס בעצמותי האש: כלכל. לסבול האש: (י) כי שמעתי. אני אמרתי שלא אזכרנו לפי ששמעתי דבת רבים אלו שמתלחשים עלי: מגור. ל' אסיפה וכן ת"י: הגידו. עליו עדות שקר: ונגידנו. ונעידנו ומנחם פי' הגידו ונגידנו כמו (דברים יד) לא תתגודדו וכן חבר לחלק יגיד רעים (איוב יז) ל' השחתה כמו גודו אילנא [דניאל ג) ודונש פתר אותו לשון הגדה ממש וכן פתרונו הגידו עליו דברי שקר ונגידנו למלך ויש לנו כמו נגידנו דברים רבים במקרא אשר לא יכין פתרונו כי אם עד אשר יחלקון לשתי תיבות או לשלש כמו ולא יכלו דברו לשלום (בראשית לו) בני יגמוני (לעיל י): שומרי צלעי. מצפים שברי: אולי יפותה. לשתות לנו ולטעות אחרינו: (יא) כי לא השכילו. לא הצליחו במעשם: (יד) ארור היום אשר ילדתי בו. שאו"י אוניאוניר"ש בלעז היא שפת הריון ועל ידי אונס שמש חלקיהו אביו מעתו ביום

ג' ב'מ"ל בנביאי' וַתּוּכַל הָיִיתִי לִשְׂחוֹק כָּל־הַיּוֹם כֻּלֹּה
ל' לֹעֵג לִי׃ ח כִּי־מִדֵּי אֲדַבֵּר אֶזְעָק
חָמָס וָשֹׁד אֶקְרָא כִּי־הָיָה דְבַר־יְהוָה
לִי לְחֶרְפָּה וּלְקֶלֶס כָּל־הַיּוֹם׃
ב' ט וְאָמַרְתִּי לֹא־אֶזְכְּרֶנּוּ וְלֹא־אֲדַבֵּר
עוֹד בִּשְׁמוֹ וְהָיָה בְלִבִּי כְּאֵשׁ בֹּעֶרֶת
ג' חסר. ג' עָצֻר בְּעַצְמֹתָי וְנִלְאֵיתִי כַּלְכֵל וְלֹא
ג' אוּכָל׃ י כִּי שָׁמַעְתִּי דִּבַּת רַבִּים
מָגוֹר מִסָּבִיב הַגִּידוּ וְנַגִּידֶנּוּ כֹּל
ב' חסר בתרי ליסני אֱנוֹשׁ שְׁלֹמִי שֹׁמְרֵי צַלְעִי אוּלַי
ג' יְפֻתֶּה וְנוּכְלָה לוֹ וְנִקְחָה נִקְמָתֵנוּ
י"ג מ"ל בסיפרא מִמֶּנּוּ׃ יא וַיהוָה אוֹתִי כְּגִבּוֹר עָרִיץ
עַל־כֵּן רֹדְפַי יִכָּשְׁלוּ וְלֹא יֻכָלוּ בֹּשׁוּ
מְאֹד כִּי־לֹא הִשְׂכִּילוּ כְּלִמַּת עוֹלָם
לֹא תִשָּׁכֵחַ׃ יב וַיהוָה צְבָאוֹת בֹּחֵן
ד' צַדִּיק רֹאֶה כְלָיוֹת וָלֵב אֶרְאֶה
נִקְמָתְךָ מֵהֶם כִּי אֵלֶיךָ גִּלִּיתִי אֶת־
רִיבִי׃ יג שִׁירוּ לַיהוָה הַלְלוּ אֶת־
יְהוָה כִּי הִצִּיל אֶת־נֶפֶשׁ אֶבְיוֹן מִיַּד
ב' מְרֵעִים׃ יד אָרוּר הַיּוֹם אֲשֶׁר יֻלַּדְתִּי
ג' בּוֹ יוֹם אֲשֶׁר־יְלָדַתְנִי אִמִּי אַל־יְהִי

לְלַעִיב כָּל יוֹמָא כּוּלְהוֹן
מְחַיְכִין בִּי׃ ח אֲרֵי בְּזִמַן דַּאֲנָא
מִתְנַבֵּי אֲנָא מְרִים קָלִי בָּכֵי
וּמְצַוַּח וְעַל חֲטוֹפִין וּבְזוֹזִין אֲנָא
מִתְנַבֵּי אֲרֵי הֲוָה פִּתְגָמָא דַיְיָ
לִי לְחִיסוּדִין וּלְרַעַג כָּל יוֹמָא׃
ט וַאֲמָרִית לָא אֲדַכְּרִינֵיהּ וְלָא
אֲמַלֵּיל עוֹד בִּשְׁמֵיהּ וַהֲווֹן
פִּתְגָמוֹהִי בְּלִבִּי כְּאֶשָּׁתָא
בַעֲרָא שָׁטְפִין יַת גַּרְמַי וּלְאֵיתִי
לְסוֹבָרָא וְלָא יְכֵילִית׃ י אֲרֵי
שְׁמָעִית מִלֵּי סַגִּיאַיָא
דְּמִתְכַּנְּשִׁין מִסְחוֹר סְחוֹר הֲווֹ
וּנְחַוֵינֵיהּ כָּל אֱנָשׁ שְׁלָמִי
כְּמִנְיָן לְאַבְאָשָׁא לִי מָאִים
יִטְעֵי וְנִכּוּל לֵיהּ וְנִתְפְּרַע
פּוּרְעֲנוּתָנָא מִנֵּיהּ׃ יא וַיְיָ
מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי כִּגְבַר תַּקִּיף
עַל כֵּן רָדְפַי יִתַּקְלוּן וְלָא יִכְלוּן
לְמֵיקַם יִבְהֲתוּן לַחֲדָא אֲרֵי לָא
יַצְלְחוּן וְתַחְפִּינוּן אִתְכַּנְעוּת
עָלַם דְּלָא תִפְסוֹק׃ יב וַיְיָ
צְבָאוֹת בְּחַר קְשׁוֹט גַּלְיָן
קֳדָמוֹהִי כּוּלְיָן וְלִבָּא אֶחֱזֵי
פּוּרְעֲנוּת דִּינָךְ מִנְהוֹן אֲרֵי
קֳדָמָךְ אֲמָרֵית יַת עוּלְבָּנִי׃
יג שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אוֹדוּ קֳדָם
יְיָ אֲרֵי שֵׁיזֵיב יַת נְפַשׁ מִסְכֵּן מִיַּד מַבְאֲשִׁין׃ יד לִיט יוֹמָא דְּאִתְיְלֵידִית בֵּיהּ יוֹמָא

והביאו אל מקומם: לשחוק ז' ו' מ"ל וא' חסר וסי' כי היה דבר ה' חסר. פתתני ה' ואפת חזקתני. וספק מואב בקיאו. והית סואב לשחוק. לשחק אמרתי מהולל. ועת לשחוק. לשחק עשים לחם. לישנא אחרינא ב' מ"ל בלישנא בנביאים וסימ' הראים בשחוק שמשון. פתיתני ה' ואפת. וכל כתובים דכוו' מ"ל בס"ד חסר וסימ' שחק לרעהו אהיה קדמא דפסוק. גם בשחוק יכאב לב. כן שחק הכסיל. הייתי שחק לכל עמי. ואני הצעיר המאסף בקשתי ולא מצאתי פסוק קדמא דהיינו כי היה דבר ה' לשחוק ובכל ספרי המסרת שהיו לפני כן היה

מצודת ציון

פתוי והסתה: ותוכל. מל' יכולת: (ח) מדי. ענייני כמו מתי וכן מדי דברי בו (לקמן לא): חמס. ענין הסרת היושר והוא מלשון נחמסו עקביך (לעיל יג): ושוד. עושק הגוף: ולקלס. ענין לעג כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כב): (ט) עצור. כנוס ומאוסף כמו עצרת בוגדים (לעיל ט): ונלאתי. ענין עייפות ויגיעה כמו סוס נלאה (שם): כלכל. ענין הסבלה והחזקה כמו ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג): ואוכל. מל' יכולת: (י) דבת. ענין אמירה ועל פי רוב יאמר על האמירה הרעה כמו דבת הארץ (במדבר יג): מגור. ענין אסיפה: שומרי. ענין תקוה וצפוי כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז): צלעי. ענין חגר ופסח ויאמר על המכשול והתקלה וכן ובצלעי שמחו (תהלים לה): יפותה. מל' פתוי והסתה: ונוכלה. מל' יכולת: (יא) אותי. עמי וכן ואדבר אותך (יחזקאל ב): עריץ. חזק כמו אל נערץ (תהלים פט): השכילו. ענין הצלחה על כי המצליח נדמה בעיני הבריות שעושה מעשיו בהשכל וכן ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (ש"א יח): (יב) בוחן. מלשון בחינה: מרעים

מצודת דוד

הייתי לשחוק. אני הייתי לשחוק וכולם מלעיגים עלי: (ח) כי מדי אדבר. מתי שאדבר דברי נביאות אני צועק על הרעה הנעשה לי ואקרא בקול החמס והשוד הבא לי בעבורה: לחרפה. המה מחרפים אותי כל הימים בעבור דבר הנבואה: (ט) ואמרתי. פעמים רבות אמרתי בלבי לא אזכור בפניהם שם ה' על פי ולא אדבר עוד נבואה בשמו: והיה בלבי. אבל הנבואה היה בלבי כאש בוערת וכנוס בעצמותי: ונלאיתי. נכשיתי נלאה ועיף לסבול כי הנבואה ולא יכולתי להתאפק לבלי לאמרה: (י) כי שמעתי. אע"פ ששמעתי דברי רבים אסיפת אויבים מסביב שאומרים אלו לאלו הגידו עליו עדות שקר ונגיד הדבר ההוא לפני המלך: כל אנוש. כל איש ואיש אשר חשבתים שהם אוהבי ואנשי שלומי המה מצפים על תקלתי להיות צולע ופוסח והוא ענין מליצה: אולי יפותה. באמרם אולי יפותה לדברינו ונוכלה לו שידבר דבר שיהיה בעבורו חייב מיתה ואז נקחה את נקמתנו ממנו: (יא) וה' אותי. הנה עכ"ז היה ה' עמי לעזרה כגבור חזק על כן כשלו רודפי ולא יוכלו לי לעשות עמי רעה: בושו מאד. נתביישו מאד כי לא הצליחו בעצתם וכלימת עולם תהיה זאת להם ולא תשכח: (יב) וה' צבאות. ואתה ה' צבאות הבוחן את הצדיק לדעת מעשיו ורואה מחשבות כליות ולב בטוח אני אשר בעיני אראה נקמתך מהם: כי אליך. לבד אליך אני מגלה הריב שיש להם עמדי ולא גליתי לאחר לבקש ממנו עזר: (יג) שירו לה'. ומעתה אתם אנשי הצדק שירו לה' והללו אותו אשר הציל מיד המרעים את נפש האביון ועל נפשו עצמו אמר: (יד) ארור היום. ממרירות לב על כי רבים קמו עליו קלל ירמיה תולדתו כפי המורגל בפי קשי המזל: יולדתי בו. הוא יום ההריון המיוחס גם לאב וכמ"ש להלן

בָּרוּךְ: טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר בִּשַּׂר
אֶת־אָבִי לֵאמֹר יֻלַּד־לְךָ בֵּן זָכָר שַׂמֵּחַ ב'
שִׂמְּחָהוּ: טז וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא ל'. ל'. ב'
כֶּעָרִים אֲשֶׁר־הָפַךְ יְהוָה וְלֹא נִחָם
וְשָׁמַע זְעָקָה בַּבֹּקֶר וּתְרוּעָה בְּעֵת
צָהֳרָיִם: יז אֲשֶׁר לֹא־מוֹתְתַנִי מֵרָחֶם ל' ומ"ל
וַתְּהִי־לִי אִמִּי קִבְרִי וְרַחְמָה הֲרַת ל'. ל'. ל'
עוֹלָם: יח לָמָּה זֶּה מֵרֶחֶם יָצָאתִי
לִרְאוֹת עָמָל וְיָגוֹן וַיִּכְלוּ בְּבֹשֶׁת יָמָי: ג'. ב'

כא א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־ ה' בטעם
יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בִּשְׁלֹחַ אֵלָיו
הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־פַּשְׁחוּר בֶּן־
מַלְכִּיָּה וְאֶת־צְפַנְיָה בֶן־מַעֲשֵׂיָה
הַכֹּהֵן לֵאמֹר: ב דְּרָשׁ־נָא בַעֲדֵנוּ
אֶת־יְהוָה כִּי נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל
נִלְחָם עָלֵינוּ אוּלַי יַעֲשֶׂה יְהוָה אוֹתָנוּ ג' ומ"ל
כְּכָל־נִפְלְאֹתָיו וְיַעֲלֶה מֵעָלֵינוּ:
ג וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֲלֵיהֶם כֹּה תֹאמְרֻן חד מן ט' וכ' חסר
אֶל־צִדְקִיָּהוּ: ד כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵסֵב אֶת־כְּלֵי כ"ד
הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיֶדְכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם
נִלְחָמִים בָּם אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶת־ ג'
הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם מִחוּץ
לַחוֹמָה וְאָסַפְתִּי אוֹתָם אֶל־תּוֹךְ
הָעִיר הַזֹּאת: ה וְנִלְחַמְתִּי אֲנִי אִתְּכֶם
בְּיָד נְטוּיָה וּבִזְרוֹעַ חֲזָקָה וּבְאַף ל' דסמיכי ל'. ב'
וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל: ו וְהִכֵּיתִי אֶת־
יוֹשְׁבֵי הָעִיר הַזֹּאת וְאֶת־הָאָדָם וְאֶת־ ל"ד
הַבְּהֵמָה בְּדֶבֶר גָּדוֹל יָמֻתוּ: ז וְאַחֲרֵי־ אית בפסוק מ"ב מלין ואנון ק"ס אתין
כֵן נְאֻם־יְהוָה אֶתֵּן אֶת־צִדְקִיָּהוּ
מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־
הָעָם וְאֶת־הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר הַזֹּאת
מִן־הַדֶּבֶר מִן־הַחֶרֶב וּמִן־הָרָעָב ד' פסוקים אית בהון מן מן ומן
בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד
אֹיְבֵיהֶם וּבְיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהִכָּם
לְפִי־חֶרֶב לֹא־יָחוּס עֲלֵיהֶם וְלֹא ד'

דִילֵידַתְנִי בֵּיהּ אִמִּי לָא יְהֵי
בְרִיךְ: טו לִיט גַּבְרָא דְבַשַּׂר
יַת אַבָּא לְמֵימַר אִתְיְלִיד לָךְ
בַּר דְכַר חֲדָאָה חֲדִיֵּהּ:
טז וִיהֵי גַבְרָא הַהוּא כְּקִרְוַיָּא
דַהֲפַךְ יְיָ בְּרוּגְזֵיהּ וְלָא
אִתּוֹתָבָא וְיִשְׁמַע צְוָחְתָא
בְּצַפְרָא וְיַבָּבָא בְּעִדָּן טִיהֲרָא:
יז לְוַי דְלָא אֲמִיר עֲלַי דְמֵיתֵית
מִמְּעִין וַהֲוָת לִי פּוּן אִמִּי
קִבְרִי וַהֲוֵית כִּדְלָא הֲוֵית:
יח לְמָה מִבִּטְנָא נְפָקִית
לְמֶחֱזֵי עָמָל וּדְוָן וְסָפוּ
בְּבַהֲתָא יוֹמָי: א פִּתְגַּם
נְבוּאָה דַהֲוָה עִם יִרְמְיָה
מִקֳּדָם יְיָ כַּד שְׁלַח לְוָתֵיהּ
מַלְכָּא צִדְקִיָּה יַת פַּשְׁחוּר
בַּר מַלְכִּיָּה וְיַת צְפַנְיָה בַּר
מַעֲשֵׂיָה כַּהֲנָא לְמֵימַר:
ב צַלִּי כְעַן עֲלָנָא קֳדָם יְיָ
אֲרֵי נְבוּכַדְרֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל
מְגִיחַ קְרָבָא בָנָא מָאִים
יַעֲבֵד יְיָ עִמָּנָא כְּכָל פְּרִישָׁתֵיהּ
וְיִסְתַּלֵּק מִנָּנָא: ג וַאֲמַר
יִרְמְיָה לְהוֹן כְּדֵין תֵּימְרוּן
לְצִדְקִיָּה: ד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָאֲנָא
מְסַחַר יַת מָאנֵי קְרָבָא
דִבְיֶדְכוֹן דְאַתּוּן מְגִיחִין קְרָבָא
בְּהוֹן עִם מַלְכָּא דְבָבֶל וְעִם
כַּשְׂדָאֵי דְצָיְרִין עֲלֵיכוֹן מִבָּרָא
לְשׁוּרָא וַאֲכַנֵּשׁ יַתְהוֹן לְגוֹ
קַרְתָּא הָדָא: ה וַאֲגִיחַ אֲנָא
עִמְּכוֹן בְּיַד מְרַמְמָא וּבִדְרַע
תַּקִּיפָא וּבִרְגַז וּבְחֵמָה
וּבִתְקוֹף רָב: ו וְאֶמְחֵי יַת
יָתְבֵי קַרְתָּא הָדָא וְיַת אֱנָשָׁא
וְיַת בְּעִירָא בְּמוֹתָא סַגִּיאָה
יְמוּתוּן: ז וּבָתַר כֵּן אֲמַר יְיָ
אֶמְסַר יַת צִדְקִיָּה מְלַךְ
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת
עַבְדוֹהִי וְיַת עַמָּא וְיַת
דְאִשְׁתְּאַרוּ בְקַרְתָּא הָדָא מִן
מוֹתָא וּמִן חַרְבָּא וּמִן כַּפְנָא
בְּיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא
דְבָבֶל וּבְיַד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
וּבְיַד דְבָעַן לְמִקְטַלְהוֹן וִימְחִינוּן לְפִתְגַּם דְחֶרֶב לָא יְחוּס עֲלֵיהוֹן וְלָא יְחַמּוֹל וְלָא

רשי

נאם שהיה בורח מפני מנשה שהיה הורג את הנביאים ושמש מטתו וברח: (טז) כערים אשר הפך. סדום ועמורה: ולא נחם. משגזר עליהם חורבן לא חשב מחשבה אחרת לבטל גזרתו: שמח. מ"ם דגושה שהיא ל' משמח אחרים ששמח את אביו בבשורתו: (יז) אשר לא מותתני. מלאך המות מרחם והרי זה מן המקראות קצרי דבור: הרת עולם. הריון של עולמית: (יח) עמל ויגון. חורבן בית המקדש: (ד) הנני מסב את כלי המלחמה. יש בהם היודעים להשביע את השרים של מעלה הממונים על הפורעניות להציל איש איש מן הרעה שהוא ממונה עליה ובכך אתם בוטחים הנני מיסב את השררה של זה לזה ולא תדעו על מי תשביעו: ואספתי אותם. כלי מלחמה אל תוך העיר הזאת שאשחית אתכם בדבר ע"י מלאך המות שהוא מן השרים העליונים וכן מפורש בענין בדבר גדול ימותו:

והיתה

רדק

וגו' והוסיף בענין במלות שונות ואמר יום אשר ילדתני אמי: (טו) ארור האיש אשר בשר את אבי. ואע"פ שהיה מקלל ממרירות נפשו יש לתמוה איך היה מקלל המבשר כי אם הוא היה בחיים תשיגהו קללה ואולי היה איש טוב המבשר והיה לירמיהו עון על קללו אותו ואמר כי נודע לו כי פשחור בן אמר היה המבשר: שמח שמחהו. כאמת שמחהו כשאמר לו כי בן זכר נולד לו כי בני אדם שמחים לבן זכר ודואגים על הנקיבה ואם היה יודע אבי סופי שיהיו ימי בעמל ויגון לא היה שמח בי: (טז) והיה. ושמע זעקה בבקר. זעקה מקרוביו ומאוהביו בבקר כלומר בתחלת היום. וכן ישמע תמיד עד עת צהרים. וכן מכאן ואילך כל היום אלא זכר צהרים לפי שהאור הולך ומוסיף מהבקר עד עת הצהרים ותהיה קללתו מוספת והולכת כי התרועה יותר מהזעקה והתרועה היה לשמחה כמו לא ירונן ולא יתרועע יתרועעו אף ישירו והיה לאבל ולצער כמו למה הריע רע וכן ותרועה בעת צהרים: (יז) אשר לא מותתני מרחם. מותתני מבנין מרובע אומר על איש למה לא המיתו קודם צאתו מרחם או אמר על ה' ית' כמו שאמר איוב כי לא סגר דלתי בטני: ותהי לי אמי קברי. שאם מותתני קודם צאתי מרחם היתה לי אמי קברי: ורחמה הרת עולם. רחם אמי למה לא היתה לי הריון עולם ממני הרה בסמוך הרת כמו מן שנה שנת שלומים שפה שפת היאור ובאמרו הרת ל' נקבה ורחם מן הדומה לשון זכר טעם הנקבות על האם שתהיה הרת עולם ממני שאהיה לעולם ברחמה: (יח) למה זה. מבואר הוא וכן הפרשה הבאה אחריו מבוארת: (ב) נלחם עלינו. קומץ כי הוא בינוני: (ג) כה תאמרון. חסר וי"ו המשך: (ד) הנני מסב. כאילו כלי המלחמה אשר בידכם יהיו בידם שלא יהיה לכם כח להלחם כנגדם. ואספתי אותם. הכשדים: (ה) ונלחמתי. הכשדים ילחמו אתכם מחוץ ואני אלחם אתכם בדבר גדול שאכה אתכם ואת בהמתכם: (ז) מן הדבר מן החרב. מחרב המלחמה כשלחמה על העיר

אתן

כתוב: והיה האיש ההוא ב' דסמיכי וסי' כערים אשר הפך ה': איש היה בארץ עוץ: ויכלו ג' בקריאה וסימ' ויכלו המים מן החמת. ויכלו בבשת ימי. ויכלו באפס תקוה: תאמרון ה' וסימ' נמסר בריש סדר וישלח ובמ"ב סי' י"ח: ואת הכשדים ג' וסי' ואת כל היהודים דסיפרא. ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל דסוף מלכים. הנני מסב את כלי המלחמה: יושבי ל"ד מ"ל וסי' נמסר במסרת

מצודת דוד

זה ילדך (משלי כג): אשר ילדתני אמי. זה יום הלידה המיוחס לבד לאם: (טו) ארור האיש וכו'. הואיל ולמפרע לא היתה הבשורה טובה בודאי לא היה המבשר איש טוב כי דרך איש טוב לבשר טובה כמ"ש איש טוב זה ועל בשורה טובה יבא (ש"ב יח): שמח שמחהו. אמר בתמיה וכי למפרע היתה שמחה: (טז) והיה האיש ההוא. זה המבשר: כערים וכו'. הם סדום וחברותיה: ולא נחם. משגזר עליהם ההפיכה לא חשב מחשבה אחרת לבטל הגזירה: ושמע. המבשר הזה ישמע מאוהביו זעקת צרה ותרועת יללה: (יז) אשר לא מותתני מרחם. ר"ל לזה אני מקלל יום הלידה והמבשר כי למה מי שבידו להמית לא המית אותי עודי ברחם והיה לי א"כ אמי לקבר לפי שעה ורחמה היה לי הריון עד עולם עד המיתה: (יח) למה זה מרחם יצאתי. ר"ל למה יצאתי מעצמי כדרך הנולד חי: לראות עמל ויגון. התולדה הזאת היתה לרעתי לראות עמל ויגון והנה ימי כלים בבושת כי כל הימים מביישים אותי הקמים עלי: כא (ב) דרש נא. עתה דרש בתפלה בעבורנו אל ה': ככל נפלאותיו. כמו כל הנפלאות הרגיל לעשות מאז: ויעלה. ויסתלק מעלינו: (ד) הנני מסב. אסבב מכם את כלי המלחמה לתתם אל מלך בבל וכו' ר"ל לא תועילו עם כלי המלחמה כאלו הם לקוחים ממכם ונתונים בידם להלחם עמכם: ואספתי. אני אכניס את הכשדים אל העיר ולא תוכלו למנעם: (ה) ונלחמתי. ר"ל אגביר הכשדים עליכם כאלו אני נלחם עמכם: עוד נטויה. [illegible] מגבור הנלחם ונוטה ידו מול האויב: (ו) את יושבי העיר. והוא זכר ומפרש ואת האדם ואת הבהמה: בדבר.

ר"ל

מצודת ציון

(יג) מרעים. רשעים: (טז) נחם. ענין הפוך מחשבה: ותרועה. ענין זעקת יללה כמו נפשו ירעה לו (ישעיה טו): (יז) מרחם. הוא מקום הולד: הרת. מל' הריון: (יח) עמל. ענין יגיעה: ויכלו. מל' כליון: (ב) ויעלה. ענין סלוק כמו בהעלות הענן (במדבר ט): (ד) מסב. מל' סבוב: את מלך. אל מלך: הצרים. מל' מצור: ואספתי. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט): (ז) יחוס. ענין חמלה כמו יחוס על דל (תהלים עב)

וכפל

יְחֹמֹל וְלֹא יְרַחֵם׃ ח וְאֶל־הָעָם הַזֶּה
תֹּאמַר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן
לִפְנֵיכֶם אֶת־דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְאֶת־דֶּרֶךְ ל׳
הַמָּוֶת׃ ט הַיֹּשֵׁב בָּעִיר הַזֹּאת יָמוּת
בַּחֶרֶב וּבָרָעָב וּבַדָּבֶר וְהַיּוֹצֵא וְנָפַל ד׳ מ״ל
עַל־הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עֲלֵיכֶם יְחְיֶה וחיה ק׳
וְהָיְתָה־לּוֹ נַפְשׁוֹ לְשָׁלָל׃ י כִּי שַׂמְתִּי
פָנַי בָּעִיר הַזֹּאת לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה
נְאֻם־יְהוָה בְּיַד־מֶלֶךְ בָּבֶל תִּנָּתֵן
וּשְׂרָפָהּ בָּאֵשׁ׃
יא וּלְבֵית מֶלֶךְ יְהוּדָה שִׁמְעוּ דְּבַר־ ג ר״ס
יְהוָה׃ יב בֵּית דָּוִד כֹּה אָמַר יְהוָה
דִּינוּ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד
עוֹשֵׁק פֶּן־תֵּצֵא כָאֵשׁ חֲמָתִי וּבָעֲרָה ב׳ מ״ל
וְאֵין מְכַבֶּה מִפְּנֵי רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם׃ מעלליכם ק׳ ב׳ כתיב ה״א באמצע וקרינ׳ כ״ף
יג הִנְנִי אֵלַיִךְ יֹשֶׁבֶת הָעֵמֶק צוּר
הַמִּישֹׁר נְאֻם־יְהוָה הָאֹמְרִים מִי־ חסר
יֵחַת עָלֵינוּ וּמִי יָבוֹא בִּמְעוֹנוֹתֵינוּ׃ ב׳ מ״ל בלישנא
יד וּפָקַדְתִּי עֲלֵיכֶם כִּפְרִי מַעַלְלֵיכֶם
נְאֻם־יְהוָה וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּיַעְרָהּ ו׳ דסמיך
וְאָכְלָה כָּל־סְבִיבֶיהָ׃ ל׳

כב א כֹּה אָמַר יְהוָה רֵד בֵּית־
מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדִבַּרְתָּ שָׁם אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה׃ ב וְאָמַרְתָּ שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה ס״א שמעו ובספר מוגה שמע
מֶלֶךְ יְהוּדָה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד
אַתָּה וַעֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים
הָאֵלֶּה׃ ג כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה עֲשׂוּ י״ח בטעם בפיסקא
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה וְהַצִּילוּ גָזוּל מִיַּד כ״ו פסוקים אית בהון א״ב
עָשׁוֹק וְגֵר יָתוֹם וְאַלְמָנָה אַל־תֹּנוּ ג. ל׳ חסר
אַל־תַּחְמֹסוּ וְדָם נָקִי אַל־תִּשְׁפְּכוּ
בַּמָּקוֹם הַזֶּה׃ ד כִּי אִם־עָשׂוֹ תַּעֲשׂוּ ד׳ כתיב ו״ו
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וּבָאוּ בְשַׁעֲרֵי הַבַּיִת
הַזֶּה מְלָכִים יֹשְׁבִים לְדָוִד עַל־כִּסְאוֹ
רֹכְבִים בָּרֶכֶב וּבַסּוּסִים הוּא וַעֲבָדָו ועבדיו ק׳

יְרַחֵם׃ ח וּלְעַמָּא הָדֵין תֵּימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא יָהֵיב קֳדָמֵיהוֹן יַת אוֹרַח חַיֵּי וְיַת אוֹרַח מוֹתָא׃ ט דְּיָתֵיב בְּקַרְתָּא הָדָא יִתְקְטֵיל בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא וּבְמוֹתָא וּדְיִפּוֹק וְיִשְׁתְּמַע לְכַשְׂדָּאֵי דְּצָיְרִין עֲלֵיכוֹן וְיֵחֵי וּתְהֵי לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ לְשֵׁיזָבָא׃ י אֲרֵי חַל רוּגְזִי בְּקַרְתָּא הָדָא לְבִישָׁא וְלָא לְטָבָא אֲמַר יְיָ בִּידָא דְמַלְכָּא דְבָבֶל תִּתְמְסַר וְיוֹקְדִינָהּ בְּנוּרָא׃ יא וּלְבֵית מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַייָ׃ יב בֵּית דָּוִד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ דִּינוּ לְצַפְרָא דִינָא וְשֵׁיזִיבוּ אֲנִיסָא מִיַּד דְּאָנֵיס לֵיהּ דִּלְמָא יִדְלַק כְּאֶשָּׁתָא רוּגְזִי וְיִשֵּׁיצֵי וְלָא יְהֵי חָיֵיס מִן קֳדָם בִּישׁוּת עוֹבָדֵיכוֹן׃ יג הָאֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי עֲלַךְ דְּיָתְבָא בְּתוּקְפָּא בִּקְרְוִין כְּרִיכָן אֲמַר יְיָ דְּאָמְרִין מַן יֵיחוֹת עֲלָנָא וּמַן יֵיעוֹל בְּבִירָנְיָתָנָא׃ יד וְאֶסְעַר עֲלֵיכוֹן כְּפֵירֵי עוֹבָדֵיכוֹן אֲמַר יְיָ וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בְּקִרְוָהָא וּתְשֵׁיצֵי בְּכָל סַחְרָנָהָא׃

א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ חוּת לְבֵית מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְתִתְנַבֵּי תַּמָּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין׃ ב וְתֵימַר קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַייָ מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דְּיָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד אַתְּ וְעַבְדָּךְ וְעַמָּךְ דְּעָלִין בְּתַרְעַיָּא הָאִלֵּין׃ ג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עֲבִידוּ דִינָא וּצְדַקְתָּא וְשֵׁיזִיבוּ אֲנִיסָא מִיַּד דְּאָנֵיס לֵיהּ וְגִיּוֹר יַתָּם וְאַרְמְלָא לָא תוֹנוּן וְלָא תֵינְסוּן וְדַם זַכַּאי לָא תֵישְׁדוּן בְּאַתְרָא הָדֵין׃ ד אֲרֵי אִם מֶעְבַּד תַּעְבְּדוּן יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְיֵעֲלוּן בְּתַרְעֵי בֵיתָא הָדֵין מַלְכִין יָתְבִין לְדָוִד עַל כּוּרְסֵיהּ רְכִיבִין בִּרְתִיכִין וּבְסוּסָוָן הוּא וְעַבְדוֹהִי וְעַמֵּיהּ׃

רשי

(ט) והיתה לו נפשו לשלל. כאדם השולל שלל וחוטפו והולך לו כן תהיה לו נפשו שלולה מן המיתה מן ההורגים: (י) פני. כתרגומו רוגזי: (יב) מיד עושק. טעמו למטה שאינו שם דבר אלא שם הגזלן העושק את אחרים: ואין מכבה. שלא ימלט לכם שריד: (יג) יושבת העמק. ירושלים היא בתוך עמק. ד"א שהעמיק הקב"ה עצה עליך להחריבך: צור המישור. הר שהכל סביביו מישור: מי יחת עלינו. מי יחנה עלינו כמו כי שם ארם נחיתים (מלכים ב ו) (ג) אל תונו. זו אונאת דברים:

גלפד

רבתא בערך ישב: והצתי אש ו׳ בקריאה וסי׳ והצתי אש בשעריה. והצתי אש ביערה. בבתי אלהי מצרים. והצתי אש בעריו. והצתי אש בחומת דמשק. והצתי אש בחומת רבה: עשו ד׳ כתיב ו׳ בסוף וסי׳ דרכך ומעלליך. פי אם היטב תטיבו. כי אם עשו תעשו את הדבר הזה. ואתנהו ביד אל גוים. ויש ספרים נמסר בזנותך אתר גוים במקום אם עשו תעשו דסיפר׳ ובדקתי אח"כ בספרים מדויקים ומצאתיו בה"א ותמיה לי אם כן למה לא נמנה עם אותם ד׳ עשה שהם כתובים בה"א. ואם נאמר שהוא בוי"ו א"כ נשבש כל הספרים המדוייקים שבכלם נמסר על כל אחד מהד׳ עשו ד׳ כתיב וי"ו וגם ספרי המסרה ועוד תמיה לי למה נמנה הסכלת עשו דאורייתא עם הד׳ כתיב ה׳ מאחר שהוא בוי"ו ונמסר עליו לית כתיב וי"ו ימנה אותו עם אותם שהם בוי"ו ונתקשתי בהאי ענייגא טובא ולא ידענא מה למימר בה:

רדק

הכן אותם ביד נבוכדנצר כשיכבוש העיר ואף צדקיהו ועבדיו שברחו והכם לפי חרב. מי שירצה להמית ימית ומי שירצה להגלות יגלה: לא יחוס עליהם ולא יחמול ולא ירחם. שהרי שחט בני צדקיהו לעיניו וכן בחרים וזקנים לא חמל: (ט) הנרים עליכם יחיה. כתיב וקרי וחיה והענין אחד: והיתה לו נפשו לשלל. לרוח כאילו שלל אותה: ולבית מלך יהודה. חסר תאמר כמו שאמר למעלה ואל העם הזה תאמר וסמך על המבין בהסרונו וזה מנהג המקרא במקומות רבים ופירושו ונבית לו ולבניו ושריו שהם בני משפחתו: (יב) בית דוד. זכר דוד לפי שהוא היה עושה משפט כמו שאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן היה ראוי שיעשו בניו ובני ביתו שילמדו מעשיו הטובים: דינו לבקר משפט. לבקר קודם שתתעסקו באכילה ושתיה ובדבר מצרכיכם תשבו במקום הדין לדון כל מי שיבא לצעוק וכן אמר בתהלים רבינו ע"ה ויצב משה לשפט את העם מן הבקר: והצילו גזול מיד עושק. מיד מי שעושק אותו וגוזלו והגזול הוא מי שהחוטף מיד חברו או לוקח מידו או מביתו בחזקה ועושק מי שבא ממון חברו לידו בפקדון או בהלואה או שכירות ואין רוצה לתתו לו מי שגוזל כ"ש שעושק לפיכך אמר והצילו גזול מיד עושק כי הגוזל גוזל ועושק: מעלליכם. כתב בה"א לנסתרים וקרי בכ"ף מעלליכם לנמצאים כמו שאמר דינו והצילו: (יג) הנני אליך. אמר כנגד ירושלם וקראה יושבת העמק לפי שהיא גבוהה וסביבותיה עמק והיא יושבת בעמק וכן קראה צור המישור כי היא צור והר וסביבותיה מישור ואמר לה הנני אליך לפי שיושביך מתגאים ואומרים מי יחת עלינו ומי יבא במעונותינו הנני אבא אליך ונלחמתי אתך: יחת. שרשו נחת ולולי התי"ו שהיא גרונית היתה דגושה ופירש ירד וינחה וכן ותנחת עלי ידך ותרגום וירד ונחת ואמר בלשון ירידה לענין המלחמה שהיא בעמק ובמישור כמו שאמר או במלחמה ירד ונספה: (יד) ופקדתי. ביערה. הכנוי לירושלם רוצה לומר העריס אשר סביבותיה המשילם ליער לענין האש כמו כאש תבער יער וכת"י ביערה בקרוהא: (א) כה אמר ה׳ רד בית מלך יהודה. בשר הבית נאמרה לו נבואה זו לפיכך אמר רד ואף על פי שזאת הנבואה כבר אמרה בית דוד כה אמר ה׳ דינו לבקר משפט אמר לו עוד שיאמר אותה לשם עוד בבתיהם ושיבטיחם ההבטחה הטובה אם ישמעו: (ב) בשערים האלה. בשערי העזרה כמו שאמר בסמוך ובאו בשערי הבית הזה או יהיה פי׳ הבית הזה בית המלך לפי שאמר רוכבים ברכב ובסוסים ולא יכנס אדם רוכב בשערי העזרה: (ג) כה אמר ה׳. מיד עשוק. תואר בפלס קרוב גדול וענינו כמו עושק: (ד) כי אם

עשו

מצודת דוד

ר"ל ההכאה תהיה שימותו בדבר גדול: (ח) נותן לפניכם. ר"ל מפרש אני לפניכם באיזה ענין תמלאו חיים ובאיזה ענין תשיג אתכם המיתה: (ט) בחרב וכו׳. ר"ל באחד מאלה: ונפל. ישלים אל הכשדים להיות סר למשמעתם: וחיה. ישאר חי וירויח נפשו כאלו שללה לעצמו מיד ההורגים: (י) שמתי פני. שמתי מחשבותי בעיר הזאת להרע לה וכו׳: (יא) ולבית מלך יהודה. מוסב על מלת תאמר האמור בתחלת הענין וכאומר ולבית וכו׳ תאמר שמעו וכו׳: (יב) דינו לבוקר. הוא ענין דרך זירוז: גזול. הנגזל: עושק. הגזלן העושק את הזולת: כאש חמתי. ר"ל כמו האש בשיוצאת הולכת ושורפת מעצמה כן תבער בהם חמתי ולא ימלא מי יכבנה ר"ל אין מי ימחה בידי: מפני רוע מעלליכם. מוסב על ובערה: (יג) הנני אליך. הנני אני אליך להגיד לך אתה ירושלים היושבת בתוך העמק כי סביב ירושלים בסמוך לא היה עמק והיא על ההר ממעל: צור המישור. היושבת על הצור אשר במישור: מי יחת עלינו. מי ירד עלינו למלחמה. ומי וכו׳. כאומר הלא העיר בצורה וחזקה ומי יערב לבו לגשת אלינו למלחמה ומי יכבוש אותה: (יד) ופקדתי. אשגיח עליכם להשיב כגמול מעשיכם: ביערה. הם ערי יהודה: ואכלה. תשרף הכל: כב (ב) אתה ועבדיך. גם אתה שמע גם עבדיך וכו׳ ישמעו: בשערים האלה. שערי בית המלך: (ג) גזול. הנגזל: עושק. הגזלן: אל תונו. אל תונו דברים אל הגים: אל תחמסו. אל תעשו להם חמס והוא עושק הממון: (ד) ובאו. אז יבאו בשערי

מצודת ציון

וכפל הדבר במ"ש: (ח) נותן. ענין אמירה כמו ולא נתן תפלה (איוב א): את דרך. את ענין: (ט) ונפל. ענין השכנה ונטיה כמו אל הכשדים אתם נופל (לקמן לז): לשלל. ענין ביזה: (יב) דינו. מלשון דין: מעלליכם. מעשיכם: (יג) צור. סלע: המישור. מל׳ ישר ושוה: יחת. ענין ירידה כמו אליך נחתו בי (תהלים לח): במעונותינו. מל׳ מעון ומדור כמו ה׳ מעון אתה היית (שם צ): (יד) ופקדתי. ענין השגחה: והצתי. ענין הבערה כמו שלא יצתו (ישעיה לג): סללה. ענין ... כמו ... (שם ס): (ג) תונו. ענין אונאת דברים וכן

תולדות אהרן סוכב בעיר. סנהדרין לו: בית דוד. שבת נס סנהדרין לו:

עשו העשו. עשו מקור בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל: ועברו. כתוב בלא יו"ד הרבים והענין אחד וכמוהו רבים: (ה) ואם לא. מבואר הוא: (ו) כי כה אמר ה'. גלעד אתה לי ראש הלבנון. אמר על בית מלך יהודה שהוא ראש ממלכת ישראל אתה היית לי כמו גלעד כי גלעד עיר אחת בעבר הירדן וכל הארץ ההיא ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היתה נקראת על שמה ארץ הגלעד כי היא ראש להם וכן היית אתה לי ראש ממלכת ישראל כי ציון וירושלם ראש לכל ארץ ישראל וכן היית ראש הלבנון שנקרא ג"כ ארץ ישראל בשם הלבנון כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון ועתה אשיתך מדבר ואשית הערים אשר בגבולותיך כאלו לא נושבו: אם לא. ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי אם לא בתים רבים והדומים להם: נושבה. כתוב בה"א על הארץ דרך כלל וקרי נושבו על הערים ויונתן פי' גלעד בית המקדש ותרגם הפסוק כן אדי כדנן אמר ה' על בית מלך שבטא וגו' כבעמוד: (ז) וקדשתי. אזמן עליך משחיתים שישחיתו בסיף: איש וכליו. ר"ל וכלי מפלו להפיל הבית:

(ו) גלעד אתה לי וגו'. אלו את חביב קדמי כבית מקדשא דרם בריש טוריא אם לא אשוינך מדברא. גלעד אתה. המקדש שממנו צרי ורפואה לכל העולם: (ז) וקדשתי. וזמנתי. וכרתו מבחר ארזיך. לפי שדמוהו ללבנון נופל כאן הל' הזה: (י) אל תבכו למת. ליהויקים שימות לפני השער בשיתכוהו להגלותו: בכו להולך. ליהויכין ולצדקיהו אמור מעתה חביבה מיתתו של יהויקים שנאמר בו ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה (לקמן לו) מחייו של יהויכין שנאמר בו וארוחתו ארוחת תמיד וגו' (לק נג): (יא) אל שלום. הוא צדקיהו וכך נקרא (בדה"א ג) והרביעי שלום וקראו רביעי למלכות בבני יאשיהו שבתחלה מלך יהואחז ואח"כ יהויקים ואחריו יהויכין ואחריו צדקיהו: אשר יצא. ואע"פ שלא יצא עדיין מתנבא עליו כאלו יצא: (יג) הוי בונה ביתו. על יהויקים הוא אומר שהוא היה רשע וסוף הענין מוכיח לכן כה אמר ה' אל יהויקים וגו': (יד) בית מדות. בית גדול כמו אנשי מדות (במדבר יג) שים

ועמו: ה וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־
יְהוָה כִּי־לְחָרְבָּה יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה:
ו כִּי־כֹה | אָמַר יְהוָה עַל־בֵּית מֶלֶךְ
יְהוּדָה גִּלְעָד אַתָּה לִי רֹאשׁ הַלְּבָנוֹן
אִם־לֹא אֲשִׁיתְךָ מִדְבָּר עָרִים לֹא
נוֹשָׁבָה: ז וְקִדַּשְׁתִּי עָלֶיךָ מַשְׁחִתִים
אִישׁ וְכֵלָיו וְכָרְתוּ מִבְחַר אֲרָזֶיךָ
וְהִפִּילוּ עַל־הָאֵשׁ: ח וְעָבְרוּ גּוֹיִם
רַבִּים עַל הָעִיר הַזֹּאת וְאָמְרוּ אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ עַל־מֶה עָשָׂה יְהוָה כָּכָה
לָעִיר הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת: ט וְאָמְרוּ עַל
אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם
וַיִּשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַיַּעַבְדוּם:
י אַל־תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל־תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוּ
בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה
אֶת־אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ: יא כִּי־כֹה אָמַר־
יְהוָה אֶל־שַׁלֻּם בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ
יְהוּדָה הַמֹּלֵךְ תַּחַת יֹאשִׁיָּהוּ אָבִיו
אֲשֶׁר יָצָא מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה לֹא־יָשׁוּב
שָׁם עוֹד: יב כִּי בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־הִגְלוּ
אֹתוֹ שָׁם יָמוּת וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
לֹא־יִרְאֶה עוֹד: יג הוֹי בֹּנֶה בֵיתוֹ
בְּלֹא־צֶדֶק וַעֲלִיּוֹתָיו בְּלֹא מִשְׁפָּט
בְּרֵעֵהוּ יַעֲבֹד חִנָּם וּפֹעֲלוֹ לֹא יִתֶּן־
לוֹ: יד הָאֹמֵר אֶבְנֶה־לִּי בֵּית מִדּוֹת

ו' כטעם כסיפרא · נושבו ק' כ' כ"ל · י"ז וכל וגנוחי דכו' במ"א · ז' פסוקים על אל על · ס · כ' לא אכלתי כלוני ממנו · ס' כ"כ · כ' מסודו · מ' פסוקים מטעי' בהון ג' כ' · כ' נגלון

ה ואם לא תקבלון ית פתגמיא האלין במימרי קימית אמר יי ארי לחורבא יהי ביתא הדין: ו ארי כדנן אמר יי על בית מלך שבטא דבית יהודה אילו את חביב קדמי מבית מקדשא דרם בריש טוריא אם לא אשוינך מדברא קרוין דלא אתיתבא: ז ואזמין עלך מחבלין גבר וזיניה ויקטלון שפר גברך כמא דקצצין אעי חורשא ורמן לנורא: ח ויעברון עממין סגיאין על קרתא הדא ויימרון גבר לחבריה על מה עבד יי כדין לקרתא רבתא הדא: ט ויימרון על דשבקו ית קימא דיי אלההון וסגידו לטעות פלחי כוכביא ופלחונון: י לא תבכון על מית ולא תדוון עלוהי בכו מבכא לדגלי ארי לא יתוב עוד ויחזי ית ארעא דילדותיה: יא ארי כדנן אמר יי על שלום בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה דמלך תחות יאשיה אבוהי דגלא מן אתרא הדין לא יתוב לתמן עוד: יב אלהין באתרא דאגליאו יתיה תמן ימות וית ארעא הדא לא יחזי עוד: יג ווי דבני ביתיה בלא קשוט ועליתיה בלא דינא כדחזי בחבריה מפלח מגן ואגריה לא יהב ליה: יד דאמר אבני לי ביתין דמשחן ועליון מרוחן

מבחר ארזיך. ר"ל קירוי הבתים הספונים כמו שאמר למטה בענין וספון בארז וכן כי ארזה ערה אמר על קירות הבתים הספונים בארז: והפילו על האש. כמו שנאמר וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ונומר וי"ת ואזמן עלך מחבלים וגומר כבעמוד: (ח) ועברו. מבואר הוא וכן ואמרו: (י) אל תבכו למת. למי שימות מבית דוד שזכר והוא יהויקים שמת בדרך כשהוליאו אותו מירושלם להגלותו אמר אל תבכו לו כיון שמת טוב הוא משיגלה ויחיה חיי לער ובזיון כמו יהויכין ואמר בעבור יהויקים אל תבכו ואל תנודו לו כי טובה היא לו מיתתו אלא למי ראוי שתבכו למי שהולך בגלות כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו וזהו יהויכין שהגלו אותו לבבל ושם מת והיה בבית הכלא ל"ז שנה לו ראוי לבכות ודרשו רז"ל אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגהוץ ולתספורת ואמר בכו בכו להולך בלא בנים בכו מקור בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל: (יא) כי כה אמר ה' אל שלום בן יאשיהו. שלום הוא יהויכין ושני שמות היו לו ואע"פ שהיה בן בנו בני בנים הרי הם כבנים לפי שאמר בכו בכו להולך פירש מי הוא ההולך והוא לא שב עדיין משגלה ומת בבבל ורז"ל פירשו כי שלום הוא צדקיהו והחכם רבי אברהם בן עזרא פירש כי שלום הוא יהואחז כי במצרים מת וכבר באַרתי כל זה הענין בספר מלכים ובספר דברי הימים: (יג) הוי בונה ביתו. זהו נאמר על יהויקים שזכר בהפס אל תבכו למת כמו שפירשנו ואחר שפירש ההולך פירש המת שבנה בתים ועליות בגזל ובחמס וכן זכרו בפי' בסוף הפרשה לכן כה אמר ה' אל יהויקים: ברעהו יעבוד חנם. היה שוכר הפועל במלאכת הבתים ולא היה נותן לו שכרו וזהו חנם והוסיף לפרש ואמר ופעלו לא יתן לו ופעלו שם מן ואת פעל ה' לא יביטו ואמר פעלו הע"ן בקמץ חטף כמו מן תאר מה תארו יבא זה כתוגס הס"א כמו שבא מן תאר ותארו מן בני אדם ופירוש שכר פעולתו לא יתן לו זהו חנם שאמר וכן לא תלין פעלת שכיר שכר פעלתו ואדוני אבי ז"ל פירש ופעלו פעל לו שם כאילו אמר ופועלו שעבד עמו לא יתן לו שכרו: (יד) האומר אבנה לי. אמר לבנוה ובנה: בית מידות. גדולות וכן אנשי מדות

בכו בכו ה' כתיב ו' בקריא' וסי' כי עם בציון ישב. בכו בכו להולך. הלוך ובכו ילכו. בגת אל תגידו דמיכה. בכו תבכה בלילה ודמעתה: ואת הארץ ה' דסמיכי בקריאה וסי' ואת הארץ תסחרו. ואת הארץ אשר נתתי לאב־הם ר"פ. וירא מנחה כי טוב ואת הארץ. ואת הארץ הזאת ירשנו בעת. כי במקום אשר הגלו אתו. וכל את השמים ואת הארץ

תולדות אהרן אל תבכו. ת"ק כו: בכו בכו. כ"כ זין: סי' בנה. זוכר תזריע:

מצודת דוד

הבית וכו': לדוד. ר"ל מי מזרע דוד ישב על כסאו למלוך על ישראל: ברכב. במרכבה הראוי למלך: ובסוסים. המושכים את הרכב: הוא וכו'. גם הוא יבוא בשערי הבית הזה גם עבדיו ועמו יבואו עמו: (ה) כי לחרבה וכו'. ואין מי יבוא בשעריו: (ו) גלעד אתה לי. אם אמנם אתה בעיני כגלעד אשר כל ארץ סיחון ועוג וכל הבשן היו נקראים על שמה כמ"ש ויבואו וכו' אל ארץ הגלעד (יהושע כב) כי כן הוא ציון וירושלים מקום בית המלך כי היא העיר החשובה שבכל ארץ ישראל ולתוספת ביאור אמר ראש הלבנון ר"ל ראש לכל ארץ ישראל הנקראת בשם לבנון כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ד): אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וגוס ולא אמר וכן אם לא בתים רבים (ישעיה ה) ור"ל עם כל החשיבות הריני נשבע שאשים אותך כמדבר וכערים אשר לא נתיישבו מעולם: (ז) וקדשתי. אזמין עליה אנשים משחיתים כל איש יהיה עם כלי מלחמתו: וכרתו. ר"ל יהרגו השרים והגבורים ולפי שאמר ראש הלבנון אמר לשון הנופל בעצי היער: (ח) על העיר. סמוך להעיר: על מה. בעבור מה: (ט) ואמרו. רעיהם ישיבום לומר על אשר עזבו וכו': (י) אל תבכו למת. אין ראוי לבכות על מי שמת בארצו ונקבר בקברי אבותיו: ואל תנודו לו. כן דרך המקונן להניע בראשו דרך אבל וצער: בכו בכו להולך. אבל בכו על ההולך מארצו בשבי ובמקרא שלאחריו יפרש מי הוא: כי לא ישוב. על כי לא ישוב. עוד לארצו ולא יראה ארץ מולדתו כי שם בגולה ימות ויקבר: (יא) כי כה. כי כן אמר ה' על שלום והוא צדקיה וכן נקרא בד"ה כדרז"ל: המולך וכו'. לפי שלא בא לו המלוכה מפאת יכניה שמלך לפניו כ"א מפאת

מצודת ציון

וגר לא תונה (שמות כב): ההמוסו. ענין עושק: (ו) אשיתך. ענין שימה כמו שתו עני (תהלים ג): נושבו. מל' ישיבה: (ז) וקדשתי. ענין הזמנה כמו קדשו מלחמה (יואל ד): (י) תנודו ענין הנעה: (יג) ועליותיו. מל' עליה והם החדרים שהמה ממעל: ופועלו. רצה לומר שכר הפעולה: מרווחים

רד"ק

מדות : עליות מרוחים. מן ורוח לבאול ענין הרחבה ויתכן להיות מרוחים מענין רוח כלומר שיכנס בהם הרוח עשוים לימי הקיץ וזהו שאמר וקרע לו חלוני ופירוש פתח לו החלונים כתרגומו ופצים ליה חרכין החלוני כמו החלונים וכן על דברי החוזי כמו החוזים והורגים חורי והשופי בת והדומים להם: וספון בארז. פירוש בית מדות שזכר הוא מקורה בקורות ולוחות ארזים ועוד הוא משוח בששר פירוש מצוייר במיני צבעונים וזכר אחד מהם שמציירים בו כרוב והוא ששר נקרא בערבי זנגפו"ר ובלע"ז מיני : ספון. מקורה כמו חלקת מחקק ספון, אתם יושבים בבתיכם ספונים. בארז בקמץ האל"ף בזקף. ומשוח שם התאר בפלס קרוב רחוק ונקרא מעשה הציור בזה הלשון לפי שהוא במשיכת היד על הדבר כמו המשיחה : (טו) התמלוך. השחשוב לעמוד במלכותך בעבור זאת ההנאה שאתה נהנה בבתים הנאים הבנוים בחמס : מתחרה בארז. מתערב בארז כלומר בבנין הארזים אתה מתערב ונאחז להנאתך : אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה. כלומר איני תופש אותך בהנאותיך אם היית עושה משפט וצדקה כי אביך יאשיהו אכל ושתה כדרך המלכים ונהנה בטובתו וכיון שעשה משפט וצדקה אז טוב לו והיה בטוב כל ימיו אבל אתה נהנה בטובת העולם הזה בדרך רעה שבניניך שאתה נהנה בהם אינם ביושר ובמשפט כי אם בעושק וכן מאכלך ומשקך וכל הנאותיך הם בחמס כמו שאמר כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך וגו' ויש אומרים כי יהויקים היה מתענה תמיד והיה סבור כי התעניות היו תשלום מעשיו הרעים לפיכך אמר לו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה וי"ת האת מדמי למהוי כמלכא קדמאה ר"ל כדוד שהיה המלך הראשון ואתה לפי שאתה מזרעו אתה חושב להיות כמוהו אין זה כי דוד עשה משפט וצדקה וקרא דוד ארז כי היה כארז בלבנון: (טז) דן דין עני. הלא היא הדעת אותי נאם ה'. פי' אותו כפסוק כה אמר ה' אל יתהלל חכם וגו' וי"ת הלא היא דעתא דרעינא בה אמר ה' : (יז) כי אין. בצעך. אחר חמדתך בממון : המרוצה. ענין שבר כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי ואם איננו משרשו כי ימצא זה הענין מנחי העי"ן כמו לא יכהה ולא ירוץ והעשק בממון והמרוצה בגוף שהיה עושק שכר שכיר כמו שכתוב והיה מכה אותם ומכריחם לעבודתו וזהו המרוצה שאמר וגם היה שופך דם נקי ועל כל זה אמר בד"ה ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו הנם כתובים על ספר מלכי ישראל ויהודה ועל זה הספר אמר שמדבר על ישראל ויהודה ועל מלכיהם : (יח) לכן . הוי אחי והוי אחות. הספד הקרובים כמו שאמר הוי אדון והוי הודו הוא הספד העם ואיך יספדו על המלך אלא זכר לשון הספד שהקרובים סופדים על האיש הוי אחי ועל האשה הוי אחות או אמר הוי אחות על אשת יהויקים ואע"פ שלא נזכרה : הדה. כהו והדרו ר"ל מלכותו כמו שת"י וי על מלכותיה והה"א במקום וי"ו הכנוי כה"א אהלה והדומים לו : (יט) קבורת חמור. ר"ל כמו שהחמור לא יקבר כן לא יקבר הוא כי מה הוא קבורת החמור שיסחבו אותו וישליכוהו להאספה כן יסחבו נבלת יהויקים וישליכו אותו מהלאה לשערי ירושלים כי מחוץ לירושלם מת כשהיו מוליכים אותו בגלות בפעם השנית והכשדים לא הניחוהו להקבר : (כ) עלי הלבנון. אמר כנגד כנסת ישראל ראי אם יש לך עזר מכל מאהביך בהם אשור ומצרים שהיית בוטחת בהם וצלקת בטחונך תמני עתה כלה שברך לעקי להם אם יושיעוך כי גם להם לא שבר כי מלך אשור נשבר ומצרים ג"כ נשברו ע"י נבוכדנצר בימי יהויקים כמו שאמר ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנהר מצרים עד נהר פרת כל אשר היה למלך מצרים ואע"פ שאחר זמן בימי צדקיהו אמר וחיל פרעה יצא ממצרים וגו' באחרונה גלה נבוכדנצר והחריב מצרים ואמר על דרך משל עלי הלבנון ר"ל עלי להר הלבנון וכן ובבשן ר"ל ובהר הבשן כי מן ההרים ישמע קול הצועק למרחוק : וצעקי. בקמץ העי"ן מפני הזקף והצד"י מאולרת בקמץ חטף : מעברים. מכל עבר ומכל צד ג"כ לעקי וראי כי לא יועילוך כי נשברו כל מאהביך וי"ת סקי לבית מקדשא וצוחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך תרגם לבנון בית מקדשא כמו שת"א ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא וכן פירשו רז"ל ואמר ולמה נקרא ביהמ"ק לבנון שהיה מלבין עונותיהם של ישראל אבל ובבשן

רש"י

שים בהן מה למדות : וקרע לו. והרחיב לו. אחרים הגיהו וקרע לו ופתח לו וכן ותקרעי בפוך (לעיל יד) קרעת שמים ירדת (ישעיה סג) כולן לשון פתיחה : וספון בארז. מסכך הגג בארזים : ומשוח בששר. ומצייר בסממנים. ת"י בששר לבע הוא ממין הציורים. ל"א ומשוח בששר כמו חוט המשחה אליינא"ש אנשיניפלי"א בלעז : (טו) התמלוך. התאריך ימים על שאתה מתחרה להכביד על ממשלתך להודיע שאתה מלך : אביך. יאשיהו שהתנהג בענוה הלא אכל ושתה וראה טוב כל ימי חייו : (יז) על בצעך. לגזול ממון : המרוצה. רצוץ דלים ועשק יוכיח עליו כי עשוק ורצוץ תמיד סמוכין בלשון מקרא וכן את מי עשקתי ואת מי רצותי (שמואל א יב) : (יח) והוי הדה. הוי על תפארתו: (כ) עלי הלבנון וצעקי. סקי לבית מקדשא וצוחי : ובבשן תני קולך. על הבשן שיחרב וי"ת ובתרעי טור ביתא ואיני יודע לפרש האיך נופל לשון בשן בשערי הר הבית אם לא בשביל הדלתות שששין מאלוני הבשן והוא שם מקום או לשון בשן מקום בקעי רחבה כן היקף הר הבית מגרש ריוח לבהמ"ק : וצעקי מעברים. וצוחי על מגיזתא וכן לשון מקום : בשלותיך

תרגום

ופצים ליה חרכין ומטליל בכיורי ארזיא ומציר בסממנין : טו האת מדמי למהוי כמלכא קדמאה אבוך הלא אכל ושתא ועבד דין דקשוט וזכו בכן טב ליה : טז דן דין מסכן וחשוך בכן היה טב הלא היא דעתא דרעינא בה אמר יי : יז ארי לית עינך ולבך אלהין על ממונא למינס ועל דם זכאי למשפך ועל עושקא ועל דברעות נפשך למעבד : יח בכן כדנן אמר יי על יהויקים בר יאשיה מלכא דבית יהודה לא יספדון ליה וי על אחי וי על אחת לא יספדון ליה וי על מלכא וי על מלכותיה : יט כמה דמשגרן ית נבלת חמרא כן ישגרון ית נבילתיה יתגרר וישתדי להלאה לתרעי ירושלם : כ סקי לבית מקדשא וצוחי ובתרעי טור ביתא ארימי קליך וצוחי על מגיזתא

ירמיה כב

וַעֲלִיּוֹת מְרֻוָּחִים וְקָרַע לוֹ חַלּוֹנָי וְסָפוּן בָּאָרֶז וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר׃
טו הֲתִמְלֹךְ כִּי אַתָּה מְתַחֲרֶה בָאָרֶז אָבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אָז טוֹב לוֹ׃ טז דָּן דִּין־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָז טוֹב הֲלוֹא־הִיא הַדַּעַת אֹתִי נְאֻם־יְהוָה׃ יז כִּי אֵין עֵינֶיךָ וְלִבְּךָ כִּי אִם־עַל־בִּצְעֶךָ וְעַל דַּם־הַנָּקִי לִשְׁפּוֹךְ וְעַל־הָעֹשֶׁק וְעַל־הַמְּרוּצָה לַעֲשׂוֹת׃ יח לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה אֶל־יְהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָחִי וְהוֹי אָחוֹת לֹא־יִסְפְּדוּ לוֹ הוֹי אָדוֹן וְהוֹי הֹדֹה׃ יט קְבוּרַת חֲמוֹר יִקָּבֵר סָחוֹב וְהַשְׁלֵךְ מֵהָלְאָה לְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלָםִ׃ כ עֲלִי הַלְּבָנוֹן וּצְעָקִי וּבַבָּשָׁן תְּנִי קוֹלֵךְ וְצַעֲקִי מֵעֲבָרִים כִּי נִשְׁבְּרוּ

מסורה

ל' . ל' . ל' . ל' זקף. ל'.ג' . ל' . ג' לישן דן וכל שוסבר גם דכו' . ג' . ב' מ"ג בלישנא . ג' מ"ג י"ד בטעם כסיפרא . ל' . ג' . ל' כתיב ה'.ג' ג' ומ"ג . ו' . ל' . ל' כ . ל'

רכוו' : דן ג' לישן דין וסי' וגם את הגוי אשר. דן דין עני ואביון אז טוב. אין דן דינך למזור. וכל שום אינש וקרתא דכוו'. ולבך ה' בקריאה וסי' בספר שפטים סי' י"ו : הודו. ה' בקריאה וסי' הוי אדון והוי הדה ל' כתיב ה'. ויהי כזית הודו. כסוס הודו למלחמה. כסה שמים הודו. הודו על ארץ ושמים וירם קרן : עלי ו' בקריאה וסי' עלי באר ענו לה. עלי הלבנון וצעקי ובבשן תני. עלי גלעד וקחי צרי. על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון. עלי עילם צורי מדי. ולה

תולדות אהרן

תולדות אהרן סלא אכל. עקרים מ"ג פ"ס: קבורת חמור. סנהדרין פב קד:

מצודת ציון

(יד) מרווחים. מל' ריוח : וקרע. ענין פתיחה וכן ותקרעי בפוך עיניך (לעיל ד) : חלוני. כמו חלונים ונפלה המ"ם : וספון. ענין קרוי הבתים וכסוין כמו ויספון את הבית גבים (מ"א ו) : ומשוח. ענין טיחה ולביעה : בששר. הוא מין לבע חשוב וכן חקוקים בששר (יחזקאל כג) : (טו) מתחרה. ענין הדבוק והתערב וכן ואיך תתחרה את הסוסים (לעיל יב) : (יז) בצעך. ענין חמדת הממון כמו מה בלע (בראשית לז) : העושק. הגזל : המרוצה. מל' רצוצה ושבירה וכן ואת מי רצותי (ש"א יב) : (יח) הוי. הוא ענין לשון יללה : הדה. ענין הדר ויופי : (יט) סחוב. ענין גרירה ומשיכה על הקרקע וכן ואת הכלבים לסחוב (לעיל טו) : מהלאה. להלן ורחוק : (כ) מעברים. מל' עבר ולד : בשלותיך

מצודת דוד

מפאת יאשיהו אביו לכן אמר המולך תחת יאשיהו אביו : אשר יצא בשבי. לבבל : (יג) הוי בונה. יש להתאונן על זה שבונה ביתו בלא לדק ועליות הבית בונה בלא משפט כי עבד ברעהו חנם כי לא הקדים לו שכרו ואף אחר העבודה לא נתן לו שכר פעולתו ועל יהויקים הוא אומר כמפורש בסוף הענין : (יד) בית מדות. ר"ל מדות גדולות וכן אנשי מדות (במדבר יג) : מרווחים. להיות ריוח גדול בין חדרי העליה שיכנס שם הרוח בימי הקיץ : וקרע לו חלוני. כדי להתענג ברוח ביום בזמן החום פתח לעצמו חלונות רבות בביתו : וספון בארז. והיה מכסה הבתים בלוחות ארז : ומשוח בששר. ועל הלוחות היה מושח בטיח ששר והוא מין לבע : (טו) התמלוך. וכי סבור אתה שתמלוך לזמן מרובה אשר אתה מתערב ונאחז בעלי ארזים לשבת בהם על שהם מתקיימים לזמן מרובה ור"ל למה לך בית חזק כ"כ וכי תשב בו לאורך ימים : אביך. הוא יאשיהו : הלא אכל ושתה. יתכן שהיה יהויקים מסגף עצמו במאכל ומשתה ועשה הרע בחושבו שהסגוף יכפר על רעתו ולזה אמר הלא אביך התענג במאכל ומשתה ועשה משפט ולדקה ובעבור זה היה טוב לו כי לא עשה הרע ולא היה לו צורך אל הסגוף : (טז) דן. היה דן דין עני ואביון ובעבור זה היה טוב לו כי הלא זהו הדעת אותי כי בזה מדבק במעשי לרחם על העניים כמוני : (יז) כי אין עיניך. ר"ל אבל בסגוף שלך אין נחת כי אין מחשבתך כ"א על חמדת הממון ולסגף עצמך למען יכופר העבר ולעבותה יזוב : ועל המרוצה לעשות. ר"ל לרוצץ דלים ואביונים : (יח) לא יספדו לו. כאשר ימות לא יספדו עליו קרוביו לומר הוי כי אחי היה וקרובותיו לא תספדנה לומר הוי כי הייתי לו לאחות : הוי אדון. עבדיו לא יספדו לומר הוי כי אדון היה לנו הוי על הודו והדרו ר"ל על מלכותו שאבדה ממנו במותו : (יט) קבורת חמור יקבר. ר"ל שכמו שלא יקבר החמור כשימות בדרך אבל יעזבוהו שם כן יהיה ענין יהויקים כי יוליכוהו בגולה וימות בדרך ויהיה לו קבורה כמו שיש אל החמור ר"ל כמו שאין לחמור כן לא יהיה לו : סחוב והשלך. יהיה מגורר ומושלך להלן לשערי ירושלים מחוץ להם ולא יקבר כלל : (כ) עלי הלבנון. עלי על הר הלבנון וצעקי למען יהיה נשמע הקול למרחוק : ובבשן. על הר בשן הרימי את קולך וצעקי בכל עבר ובכל צד : כי נשברו כל מאהביך. העכו"ם שהיו לך לעזרה והם אשור ומצרים גם המה נשברו

רשי

(כא) בשלותיך . כשהיית בשלוה : (כב) כל רועיך . כל מלכיך : תרעה רוח . רוח קדים תרוצצם : (כג) מקוננת בארזים . ששמת קנך במגדלות בתי ארזים לבנות בתי מדות : מה נחנת . מה נושאת חן בשביל גובה מגדלייך בעיני שודדך בבא לך חבלים של לידה ומנחם פתר נחנת ל' חנייה אבל דונש פתר אותו ל' חן : (כד) חותם על יד ימיני . חקוק וחתום בתוך בשר זרועי : אתקנך . אנתקך לשון התיקם . כאן לשבחה (לעיל יב) עד התיקנו אותם (יהושע ח) והנו"ן יתירה בו ומדרש אגדה במקום שנתק נתקן שעשה תשובה בבבל ונשאל הקב"ה על שנשבע כתבו את האיש הזה ערירי (כאן) ונולד לו זרובבל בבבל ונאמר לו על פי הנביא ביום ההוא אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם (לקמן סוף מ"ג) כלפי שאמר לאביו אם יהיה חותם על יד ימיני אנתקנו : (כו) והטלתי . לשון השלכה : (כז) מנשאים את נפשם . לשון תנחומים שנפשם מתנשאה להתנחם ולומר עוד נשוב לארצנו : (כח) העצב נבזה . תמיה הוא שמא צורה נשבר ונבזה האיש הזה שהושלך מעל פני כמו שאין חפץ בו : נפוץ . נשבר כמו ככלי יוצר תנפצם (תהלים ב) ואחרים הניהו העצב כמו העצבים מעצבין את הקטן במסכת שבת כלומר האתה נבזה ונפוץ בעיניך כעולל קטן שמעצבין אותו מילוויליי"ר בלעז אין זה כדי : הוטלו . הושלכו . ל' השלכה שאין לה תקומה כמו כי יפול לא

אמר עלי לשלום לביתך : כניה ג' וסי' חי אני נאם ה' כי אם יהיה . העצב נבזה נפוץ . וימלך מלך צדקיהו . מנשאים ג' וסי' ועל הארץ אשר הם . ולא יהיה פליט . מנשאים את היהודים . וזרעו ז' בקריאה וסי' נמסר בסדר

כָּל־מְאַהֲבָיִךְ׃ כא דִּבַּרְתִּי אֵלַיִךְ
בְּשַׁלְוֺתַיִךְ אָמַרְתְּ לֹא אֶשְׁמָע זֶה ל'. ז'
דַרְכֵּךְ מִנְּעוּרַיִךְ כִּי לֹא־שָׁמַעַתְּ
בְּקוֹלִי׃ כב כָּל־רֹעַיִךְ תִּרְעֶה־רוּחַ
וּמְאַהֲבַיִךְ בַּשְּׁבִי יֵלֵכוּ כִּי אָז תֵּבֹשִׁי ל'
וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל רָעָתֵךְ׃ כג יֹשַׁבְתְּי יו שבת ק'
בַּלְּבָנוֹן מְקֻנַּנְתְּי בָּאֲרָזִים מַה־נֵּחַנְתְּ מקננת ק' נחנת ק'
בְּבֹא־לָךְ חֲבָלִים חִיל כַּיֹּלֵדָה׃ כד חַי־ ל' חס'
אָנִי נְאֻם־יְהוָה כִּי אִם־יִהְיֶה כָּנְיָהוּ ל'
בֶּן־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה חוֹתָם עַל־
יַד יְמִינִי כִּי מִשָּׁם אֶתְּקֶנְךָּ׃ ג'
כה וּנְתַתִּיךָ בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשֶׁךָ וּבְיַד
אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם וּבְיַד
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד ב'
הַכַּשְׂדִּים׃ כו וְהֵטַלְתִּי אֹתְךָ וְאֶת־ ב'
אִמְּךָ אֲשֶׁר יְלָדַתְךָ עַל הָאָרֶץ אַחֶרֶת
אֲשֶׁר לֹא־יֻלַּדְתֶּם שָׁם וְשָׁם תָּמוּתוּ׃ ל'. ג' מ"ל כסיפרא
כז וְעַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הֵם מְנַשְּׂאִים ג'
אֶת־נַפְשָׁם לָשׁוּב שָׁם שָׁמָּה לֹא
יָשׁוּבוּ׃ כח הַעֶצֶב נִבְזֶה נָפוּץ הָאִישׁ ל'. ב' פו נפוץ על פני
הַזֶּה כָּנְיָהוּ אִם־כְּלִי אֵין חֵפֶץ בּוֹ ג'
מַדּוּעַ הוּטְלוּ הוּא וְזַרְעוֹ וְהֻשְׁלְכוּ ל'. ז'. ל'

אֲרֵי אִתְּבָרוּ כָּל רַחֲמָךְ׃
כא וּשְׁלָחֵית לְוָתִיךְ יָת כָּל
עַבְדֵי נְבִיַּיָּא כַּד הֲוֵית יָתְבָא
שְׁלֵיְוָא אֲמַרְתְּ לֵית אֲנָא
מְקַבְּלָא אוּלְפַן דָּא אוֹרְחָתִיךְ
מִזְּעוּרַיִךְ אֲרֵי לָא קַבֵּילְתְּ
לְמֵימְרִי׃ כב כָּל פַּרְנָסָךְ
יִתְבַּדְרוּן לְכָל רוּחַ וְרַחֲמָךְ
בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן אֲרֵי בְּכֵן
תִּבְהֲתִין וְתִתְכַּנְעִין מִכָּל
בִּישָׁתָךְ׃ כג דְּיָתְבָא בְּבֵית
מַקְדְּשָׁא בֵּינֵי מַלְכַיָּא מְרַבְיָא
בְּנָהָא מָה תַּעְבְּדוּן כְּמֵיתֵי לָךְ
עָקָא וְזִיעַ הָא כְּחֶבְלִין
לְיָלֵידְתָא׃ כד קַיָּם אֲנָא אֲמַר
יְיָ אֲרֵי אִם יְהֵי כָּנְיָה בַּר
יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְּבֵית
יְהוּדָה כְּגֻלַף דְּעִזְקָא עַל יַד
יְמִינִי אֲרֵי מִתַּמָּן בְּמֵימְרִי
אַגְלֵינָךְ׃ כה וְאֶתְּנִינָךְ בְּיַד
דְּבָעַן לְמִקְטְלָךְ וּבְיַד דְּאַתְּ
דָּחֵיל מִן קֳדָמֵיהוֹן וּבְיַד
נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְּבָבֶל
וּבְיַדָא דְּכַשְׂדָּאֵי׃ כו וַאֲטַלְטֵיל
יָתָךְ וְיָת אִמָּךְ דִּילֵידְתָךְ לַאֲרַע
אוֹחֲרֵי דְּלָא אִתְיְלֵידְתּוּן תַּמָּן
וְתַמָּן תְּמוּתוּן׃ כז וּלְאַרְעָא
דְּאִינּוּן מַטְעַן יָת נַפְשֵׁיהוֹן לְמִתַּב תַּמָּן לְתַמָּן לָא יְתוּבוּן׃ כח בְּסִירָא תְּרָשָׁא
מְטַלְטְלָא גַּבְרָא הָדֵין כָּנְיָהוּ כְּמָנָא דְּלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ מָה דֵין אִטַּלְטָלוּ הוּא

רדק

ובבשן שתרגום ובתרעי טור ביתא לא ידעתי טעם אולי כנה הר הבית בשם בשן לפי שהבשן היה מקום מרעה הבהמות ובבית המקדש גם כן היה תמיד בהמות לקרבן : (כא) דברתי אליך בשלותיך . אמר בלשון רבים כי היו להם שלוות רבות כשהיו מעשיהם טובים וכאשר החלו להרע והיו בשלותם הוכיחם האל על ידי הנביאים ולא הועיל . מנעוריך . רוצה לומר דור המדבר שהיה להם כימי הנעורים כי תחלת הכנס האומה בעבודת האל ובמצותיו היה הדור ההוא וכן פי' חסד נעוריך : (כב) כל רעיך תרעה רוח . כתרגומו כל פרנסיך ר"ל מלכי אשור ומצרים שהיו להם כפרנסים וכרועים אותם . תרעה רוח תאכלם הרוח כלומר שישברו קל מהרה כאלו הרוח הדיחה אותם ותירגם יונתן יתבדרון לכל רוח : כי אז תבושי . כשילכו בטחונך : (כג) יושבתי בלבנון מקוננתי בארזים . יושבתי מקוננתי ביו"ד יתרה בכתב לא במבטא ונמצאת יתרה גם במבטא אסבתי לדוש מלאתי משפט ושתי המלות האלה אמרו שהן מורכבות יושבתי מן ישבת ויושבת מקוננתי מן מקננת ומקוננת וטעם ההרכבה רוצה לומר שיושבת וקוננת מקדם וגם עתה את יושבת ומקוננת כי עדין היו בארץ שהיא מיוחסת ללבנון וזכר לבנון והארזים לפי שהיו בתי הגדולים בירושלם ספונים בארז כבית המלך כמו שאמר על יהויקים וספון בארז : מה נחנתי . עקרו נחננת והוא מענין חן ומה ימלא לשני פנים למעלת הדבר ולחסרונו למעלה כמו מה רב טובך מה יקר חסדך אלהים ולחסרון מה אנוש כי תזכרנו וכזה יתפרש לשני הפנים למעלה כלומר מה חן ומה יופי היה לך כשבאו לך החבלים והצרות האלה ולחסרון אמר מה חן הוא אשר נשאר לך מכל אשר בנית וקוננת בארזים כבא לך החבלים : (כד) חי אני . כיון שדבר על יהויקים דבר גם כן על יהויכין בנו וקראו כניהו לפחיתות : חותם על יד ימיני . הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן שימני כחותם חותמך ופתילך והטבעת ההוא לא תסיר מיד האדם לא ביום ולא בלילה לפיכך אמר כי אפילו יהיה כניהו כמו החותם על ידי סימן שלא יוסר ממנה משם אסירך ואתקנך : אתקנך . פרשו נתק ודגש התי"ו מורה חסרון הנו"ן והנו"ן האחרונה נוספת כנו"ן יברכנהו ינצרנהו ויש דרש על הנו"ן היתרה אמרו שבמקום שנתק שם נתקן כי בבית האסורים עשה תשובה וקבלו הקדוש ברוך הוא ונולד לו בן בבית האסורים ומשל בן בנו זרובבל בן שאלתיאל ביהודה וישב על כסא דוד ואמר לו ושמתיך כחותם כנגד מה שאמר לאביו אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני כי משם אתקנך : (כה) ונתתיך . כל אלו ביד שאמר לענין אחרם וכן אשר הגלה אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הגלה את העם מתחת יד מצרים זה הכפל ג"כ לחזק לענין הסוף ופירוש ביד מבקשי נפשך שלא יחמלו עליך : אשר אתה יגור מפניהם . שלא יהיה לך כח לעמוד כנגדם : וביד נבוכדנצר מלך בבל . שהוא מלך עז וקשה כמו שנאמר עליו עלה אריה מסבכו ומשחית גוים נסע ממקומו : וביד הכשדים . שהם גוי עז וקשה אשר לא ישא פנים כמו שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר : (כו) והטלתי . כמו והשלכתי וכן ויטילו את הכלים ובאמרו אשר ילדתך ר"ל שהיה דומה לה במעשים רעים לפיכך היה אומר ושם אמו כמלכים שהיה הבן דומה לאם : על הארץ אחרת . בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו הגפן נכריה הכבש אחד הדוד אחד : אשר לא ילדתם שם . שלא המצאו שם בני משפחה שירחמו עליכם : ושם תמותו . גם זו קללה כלומר בארץ עמהה ימותו : (כז) ועל הארץ , כמו ואל הארץ ורבים כמוהו : אשר הם מנשאים את נפשם . שהיו מבטיחים אותם נביאי השקר שישובו הגולים עתה מהרה שאמר הנה כלי בית ה' מושבים מבבל עתה מהרה וכו' ובעבור זה היו מנשאים את נפשם ובוטחים על שקר המלך יהויכין ושאר הגולים : (כח) העצב נבזה . הה"א ה"א השאלה לפיכך היא פתוחה אמר אם כניהו הוא כמו עצב נבזה ועצב הוא מן עצבים שהוא שם לצלמים והעצב הוא נבזה ומשליך אותו המכיר בו שהוא הבל אין בו תועלת משליך אותו ומשבר אותו וזהו שאמר נפוץ כמו ונפוץ הכדים כי בהשליך אדם הכלי ישבר ויתנפצו שבריו ויתפזרו וכן כלי שאין חפץ בו ישליכנו האדם חוץ מביתו : הוטלו . כמו הושלכו הוא וזרעו והנה היה לו זרע בגלותו והרי אמר עליו ערירי ואפשר שהיו לו בנים בצאתו בגולה ומתו בבבל

מצודת דוד

נשבו על ידי נ"נ ומעתה לא תמצא עוזרים : (כא) בשלותיך , עוד היית יושבת בשלוה דברתי אליך לשוב אלי ואתה אמרת לא אשמע : זה דרכך . כן דרכך מאז בחרתיך לי לעם כי מעולם לא שמעת בקולי : (כב) כל רועיך. אשור ומצרים שהיו רועים ומנהיגים אותך ישבר אותם הרוח ועל נ"נ יאמר כי הוא ישברם : ומאהביך. הם אשור ומצרים וכפל הדבר במ"ש : כי אז . כאשר ילכו המה בשבי תבושי מכל רעתך אשר עזבת את ה' ובטחת עליהם : (כג) יושבת בלבנון . אתה ישראל היושבת בלבנון וחזר ופירש מקוננת בארזים ר"ל יושבת בבתי עצי ארזי לבנון : מה נחנת . מהו החן אשר תמצאי בזה בבוא לך מכאובים וחיל כיולדה ר"ל וכי בעבור זה תמצא חן בעיני האויב : (כד) חותם . טבעת כמו שחותמין בו אגרות הנתון תמיד על יד הימין ואין מזיזה ממנה ואחז במשל בדרך הנהוג בבן אדם : משם אתקנך . ועכ"ז אסיר אותך מן היד ולפי שהמשילו לטבעת שחותמין בו אמר לשון הנופל בטבעת ור"ל אף שאתה מזרע דוד מ"מ אעזבך : (כה) ונתתיך ביד וכו' . כפל הדבר פעמים רבות במ"ש להגדיל הענין ולהפחידו : (כו) והטלתי אותך . אשליך אותך : אשר ילדתך . אשר גדלה אותך ללכת בדרך הרעה : (כז) ועל הארץ . אל הארץ : מנשאים את נפשם . מצפים ומרוממים ומבטיחים את נפשם : שמה . ר"ל לא כן יהיה כי לא ישובו שמה : (כח) העצב בזה וכו' וכי זה כניהו דומה הוא

מצודת ציון

(כא) בשלותיך. מלשון שלוה : (כב) תרעה . ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : ונכלמת . מל' כלימה וחרפה : (כג) מקוננת. ענין מדור כמו ודרור קן לה (תהלים פד) ואמר בלשון שאלה : נחנת . מל' חן : חבלים. מכאובים : חיל. חלחלה : (כד) כניהו . הוא יכניה והוא יהויכין : חותם. כן נקראת הטבעת שחותמים בה האגרות וכן חותמך ופתילך (בראשית לח) : אתקנך . ענין העתקה והסרה : (כה) יגור . ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב) : (כו) והטלתי . ענין השלכה כמו ויטילו את הכלים (יונה א) : ילדתך . ענין גדול ואמון וכן יולדו על ברכי יוסף (בראשית נ) : (כז) מנשאים . ענין הרמה ור"ל מבטיחים : (כח) העצב. כן נקרא הצורה הנעבד כמ"ש עצבי הגוים (תהלים קלה) וזהו לפי שמעצב לב עובדיו צועק אליו ואינו נענה ובדרך שאלה קרא כן לכולם : נפוץ . ענין שבירה ורצוצה כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז) : חפץ. ענין רצון וצורך

בבבל ושם הוא. וערירי וכפל הענין ואמר הוטלו והשלכו אחר שאמר הוטלו והענין אחד לחזק הדבר כי כן דרך המקרא לכפול הענין במלות שונות לחזק הדבר: (כט) ארץ ארץ ארץ. כבר כתבתי בפסוק היכל ה' היכל ה' היכל ה' מה שפירש בו אדוני אבי ז"ל ויתכן לפ' כי הכפל לחזק הענין ויתכן מנהג הלשון פעם בשתי מלות פעם בשלש בשתי מלות כמו כל הקרב הקרב נחמו נחמו עמי והדומים להם ובשלש מלות כמו ארץ ארץ ארץ היכל ה' היכל ה' היכל ה' עוה עוה עוה אשימנה, והקריאה לארץ ר"ל לאנשי הארץ שהרי אמר כתבו וכן כל הארץ באו מצרימה וי"ת מארעיה אגלוהי לארע אוחרי ארעא דישראל קבילי פתגמא דה': (ל) כה אמר ה': כתבו. זה הצווי כצווי ראה ריח בני שובו שובו והדומים: ערירי. אם היו לו בנים ימותו בחייו ואם לא היו לו לא יהיו לו. לא יצלח בימיו. כי כל ימי חייו היה בבית כי לא יצלח. וגם כזה לא תהיה לו הצלחה שיהיה מזרעו מושל ביהודה והנה זרובבל שהיה בן בנו היה מושל ביהודה אלא כמו שאמרו רז"ל שעשה תשובה בבית האסורים אמרו רבותינו ז"ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ואמר לו אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם כי בך בחרתי ועוד אמרו א"ר יוחנן גלות מכפרת על הכל שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי ובתר דגלה כתיב ובני כניהו אסיר בנו שאלתיאל בנו וגו': (א) הוי רועים. אמר על מלכי יהודה הרעים אמר להם הוי אתם מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי כלו' שאני הייתי רועה אותם כשהיו שומעים לקולי ואחר שהייתם אתם רועים אותם נהגתם אותם בדרך רעה ואבדתם והפיצותם אותם בגלות: (ב) לכן. ולא פקדתם אותם. ולא השגחתם עליהם אנה הם ומה הם עושים אם טוב ואם רע והיה לכם לדעת כי בעון הוא שהם נדחים וגולים ובעונם שלא פקדתם אותם הנני פוקד עליכם את רוע מעלליכם: (ג) ואני אקבץ. אם על גלות בבל אמר יהיה פירש ולא ייראו עוד זמן רב או יהיה כמשמעו לעולם והוא אומר על קבוץ זה הגלות כמו הפרשה הבאה אחריו והוא הנכון: (ד) והקימותי. ורעים. ירעו אותם כמו הרועה הטוב: ולא יפקדו. לא יחסרו כמו ולא נפקד ממנו איש: (ה) הנה ימים באים. צמח צדיק. זהו המשיח וקראו צמח שיהיה צאתו בעולם כצאת צמח השדה שהיא רבה כן בהיות צדיק יהיו עמו צדיקים רוב העולם כמו שאמר יפרח בימיו צדיק ואמר והוכיח עמים רבים: ומלך מלך. אמר הכפל לחזק הפעולה כי בזכור הפעולה השם נזכר עמה ובזכור אחריה השם הוא לחזק כמו למען בצוע בצע ממעיר עליו מעבר כל בוגדי בגד וכן ומלך מלך כי באמרו ומלך ידענו שהוא מלך ובהוסיפו מלך היא לחזק המלכות שתהיה מלכותו בכל הארץ לא בישראל לבד כמו שא"ר עליו וימשול מים ועד ים ומנהר עד אפסי ארץ: והשכיל. הצליח ות"י ויצלח וכן ויהי דוד בכל דרכיו משכיל ואחרים זולתו: (ו) בימיו. וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. יקראו ישראל יקרא המשיח בזה השם ה' צדקנו לפי שבימיו יהיה צדק ה' לנו קיום תמיד לא יסור וזו הקריאה על דרך הקריאה שקרא משה רבינו עליו השלום למזבח ה' נסי וקרא יעקב למזבח אל אלהי ישראל כל אחד לפי ענינו הנמצא בו וכן ושם העיר מיום ה' שמה ויונתן תרגם דיהוון קרן ליה וגומר כבעמוד: (ז) לכן. אלה שני הפסוקים נאמרו למעלה אלא שיש ביניהם שנוי מעט בקצת

ובנוהי ואתגליאו לארעא דלא ידעו׃ כט מארעיה אגלוהי לארעא אוחרי ארעא דישראל קבילי פתגמי דיי׃ ל כדנן אמר יי כתובו ית גברא הדין דלא ולד גברא דלא יצלח ביומוהי ארי לא יצלח מזרעיה גבר יתיב על כורסי דוד ועביד שולטן על דבית יהודה׃ א וי פרנסיא דמאבדין ומבדרין ית עם דאתקרי שמי עלוהי אמר יי׃ ב בכן כדנן אמר יי אלהא דישראל על פרנסיא דמפרנסין ית עמי אתון בדרתון ית עמי וטלטלתינון ולא תבעתון יתהון האנא מסער עליכון ית בישות עובדיכון אמר יי׃ ג ואנא אכניש ית שארא דעמי מכל מדינתא דאגליתי יתהון לתמן ואתיב יתהון לאתריהון ויפשון ויסגון׃ ד ואקים עליהון פרנסין ויפרנסונון ולא ידחלון עוד ולא יתברון ולא יזועון אמר יי׃ ה הא יומיא אתן אמר יי ואקים לדוד משיח דצדיקיא וימלוך מלכא ויצלח ויעבד דין דקשוט וזכו בארעא׃ ו ביומוהי יתפרקון דבית יהודה וישראל ישרי לרחצן ודין שמיה דיהון קרן ליה יתעבדן לנא זכון מן קדם יי ביומוהי׃ ז בכן הא יומיא אתן אמר יי ולא יהון משתען עוד בגבורתא דיי דאסיק ית בני

על־הארץ אשר לא־ידעו׃ כט ארץ ארץ ארץ שמעי דבר־יהוה׃ ל כה ׀ אמר יהוה כתבו את־האיש הזה ערירי גבר לא־יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש ישב על־כסא דוד ומשל עוד ביהודה׃

כג א הוי רעים מאבדים ומפצים את־צאן מרעיתי נאם־יהוה׃ ב לכן כה־אמר יהוה אלהי ישראל על־הרעים הרעים את־עמי אתם הפצתם את־צאני ותדחום ולא פקדתם אתם הנני פקד עליכם את־רע מעלליכם נאם־יהוה׃ ג ואני אקבץ את־שארית צאני מכל הארצות אשר־הדחתי אתם שם והשבתי אתהן על־נויהן ופרו ורבו׃ ד והקמתי עליהם רעים ורעום ולא־ייראו עוד ולא־יחתו ולא יפקדו נאם־יהוה׃ ה הנה ימים באים נאם־יהוה והקמתי לדוד צמח צדיק ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ׃ ו בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה־שמו אשר־יקראו יהוה ׀ צדקנו׃ ז לכן הנה־ימים באים נאם־יהוה ולא־יאמרו עוד חי־יהוה אשר העלה את־בני

י"ג ר"פ · י"ח בטעם · ב' ולאכי הולך · ה' חס' בסיפ' · ג' וחסר יו"ד קדמה · כ' בטעם בסיפרה · ג' חס' ב' חסר יו"ד · י"ו חס' בסיפ' · י"ו חס' בסיפ' · ג' בטעם מלעיל · כ' · ט' בסיפרה

לא יוצל (שם לז): (כט) ארץ ארץ ארץ. מארצו גלה אל ארץ אחרת ואת ארץ ישראל שמעי דבר ה'. ד"א ארץ ארץ ארץ. ארץ שהוא ארץ שבארצות שהיתה חשובה שבכולן. ד"א ארץ ישראל שלש ארצות היו בה יהודה ועבר הירדן והגליל: (ל) גבר אשר לא יצלח בימיו כתבוהו: (א) הוי רועים. מלכי יהודה: (ב) לא פקדתם אותם. לא הזכרתם לשומרם: (ד) ולא יפקדו. ולא יחסרו לשון ולא נפקד ממנו איש (במדבר לא): (ה) והשכיל. ויצליח: (ו) ה' צדקנו. ה' מצדיק אותנו בימיו של זה. לנביאים

בלק. ג' פסוקים משולשים בקריא' וסי' ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה'. קדוש קדוש קדוש ה' צבאות. עוה עוה עוה אשימנה. וחד היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה. אותם י"ו חסר בסיפרא וסי' הכית אתם ולא חלו. האותי הם מכעיסים. ואת למדת אתם. ולא פקדתם אתם. ואני אקבץ את ירושלם ואת ערי. אל אחאב. וצוית אתם אל אדניהם. ותכבשו אתם להיות לכם לעבדים. עד תמי אתם בידו. בבלה יובאו ושמה. ותקראו אתם. השכם ולמד. ויהי כפגש אותם. אתם זכר: קדמא. זאביא אתם

תולדות אהרן ארץ ארץ. חולין קכו: ערירי. סנהדרין לז: וזה שמו. ב"ב עה: ימים באים. ברכות יב קידושין כט עקדה שער מב (ברכות ד): חי ה'. ברכות יב קדושין כט:

מצודת ציון

ונודך וכן השפך לשדי כי פרך (איוב כב): הוטלו. הושלכו: (ל) ערירי. ענין השחתה וחורבן כמו ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קלז): גבר. איש: (א) ומפיצים. ענין פיזור כמו ויפץ העם (שמות ה): מרעיתי. מלשון מרעה: (ב) ותדיחום. מלשון דחיה: פקדתם. ענין זכרון והשגחה: מעלליכם. מעשיכם: (ג) נויהן. מדורה כמו נוה שאנן (ישעיה לג): ופרו. ישאו פירות ר"ל יולידו בנים: (ד) יחתו. ענין שבר ופחד: יפקדו. ענין חסרון כמו אנשי רעותם לא פקדו (שם לד): (ה) והשכיל. ענין הצלחה כמו ויהי דוד לכל

מצודת דוד

הוא לצורה נבזה ומפוצץ וכי הוא ככלי שאין בו צורך ומדוע א"כ הוטלו מארצם הוא וזרעו וכו': אשר לא ידעו. עד הנה: (כט) ארץ ארץ ארץ. ר"ל ארץ שהיתה ארץ מיוחדת בכל הארצות ועולה על כולן: (ל) האיש הזה. הוא כניהו: ערירי. שיהיה ערירי ר"ל נשחת ונחרב ולתוספת ביאור אמר שיהיה גבר אשר לא יצלח בכל ימיו כי בימיו לא יצלח איש מזרעו לשבת על כסא המלוכה ולמשול ביהודה כי כשגלה הוא לא נתנה המלוכה לזרעו כ"א לצדקיה דודו ולא היה לזרעו ממשלת מה בימיו אבל לאחר מותו היה ממשלה לזרובבל שהיה מזרעו: כג (א) הוי רועים. יש להתאונן אשר במעשיהם מאבדים ומפזרים את העם ללכת גולה בארצות אויביהם: צאן מרעיתי. הם ישראל שאני להם לרועה: (ב) אתם הפיצותם. ר"ל בעוניכם נפזרו בין העכו"ם ונדחו בארצות האויב: ולא פקדתם אותם. לא השגחתם עליהם להיישירם בדרך הישר: פוקד עליכם. אזכור עליכם רוע מעשיכם להשיב עליכם גמול: (ג) ואני אקבץ. וכחסדי אקבץ את שארית וכו' כי רובם יכלו ומעט ישארו: והשיבותי. אשיב אותם אל מדורם ושמה ירבו: (ד) והקימותי. אני אקים להם רועים כשרים והם ירעו אותם להנהיגם בדרך הישר: ולא ייראו. ולכן לא ייראו עוד מן העכו"ם ולא ישברו ולא יהיו נחסרים: (ה) והקימותי לדוד. אקים לדוד מזרעו צמח צדיק זהו מלך המשיח: ומלך מלך. מלך ימלוך על ישראל והצליח ויעשה משפט וצדקה: (ו) בימיו. בימי המשיח תוושע גם יהודה גם ישראל ישכון בארצם לבטח לא כמו בבית שני שלא חזר כי אם יהודה: וזה שמו. של המשיח אשר יקראו אותו ישראל: ה' צדקנו. ה' יצדיק אותנו בימיו של זה: (ז) לכן וכו'. הואיל והגאולה הזאת תהיה חשובה כ"כ לכן לא יאמרו עוד בשבועתם חי ה' אשר

בקלת המלות כי כן דרך המקרא לכפול מלין או פסוקים במלות שונות וסענין אחד והכפל כב"מ לחזק הענין וכבר פירשנו אלו הפסוקים למעלה במקומם : (ט) לנביאים . בעבור נביאי השקר שהם
מטעים ישראל כי לולי הם שהם אומרים שהם נביאים ודבר ה' אתם היו ישראל שבים בתשובה בתוכחות נביאי האמת אבל הם מטעים אותם ואומרים להם עשו איש כתמות לבו כי דבר ה' לנו שלא תבא עליכם
רעה : רחפו . התנידדו וכן מן הכנף מרחפת על פני המים : וכגבר עברו יין . עבר עליו היין כלומר שגבר עליו ונשתכר והוא יודע מה יעשה כן הייתי מפני ה' שהוא מחולל ע"י הנביאים האלה : ומפני
דברי קדשו . שהם מחוללים על פיהם שהם אומרים כי דברי ה' הם מה שהם אומרים : (י) כי מנאפים . איך יוכלו ליסות מהם מעשיהם והנה מנאפים מלאה הארץ ועוד כי מפני אלה אבלה הארץ ומפני שבועות
שקר נשחתה הארץ אלו שפי הרעות הם ברוב אנשי הארץ ואיך יוכלו נביאי השקר לשעותם כי לא תבוא עליהם רעה והנה הם רואים בעיניהם כי רוב א"י נשחתה מפני רוב מעשיהם הרעים : נאות מדבר .

(ס) לנביאים נשבר לבי בקרבי :
לדברי הנביאים האומרים שלום
יהיה לכם נשבר לבי : רחפו .
הולכים ונעים ככנפי צפור
המרחף על קנו סרגבלירי"ש
בלעז : מפני ה' . שאני שומע
ממנו גזירה רעה זאת :
(י) מפני אלה . שבועת שקר .
אבלה . חרבה : מרוצתם .
קורש"א בלעז וי"א לי רצון :
לא כן . לא כדין : (יא) גם
נביא גם כהן . אפילו אלו
שהכל למידין מהם : גם בביתי
מצאתי רעתם . שהעמידו דמות
בהיכל : (יב) כחלקלקות .
ארץ חלקה שהרגל מחלקת בה
והאדם נופל . כחלקלקות
באפלה . כשלון של כשלון
חלקלקות באור יש כשלון
אפלה בלא חלקלקות יש כשלון:
(יג) ובנביאי שומרון ראיתי תפל'.
קודם שגלו : (יד) ובנביאי
ירושלים . אני רואה עתה
שערורה דבר מגונה : וחזקו
ידי מרעים . אומרים לרשעים
שלום יהיה לכם : לבלתי שבו.
שלא ישובו המריעים איש
מרעתו

יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ח כִּי אִם־
חַי־יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא
אֶת־זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צְפֹנָה ה' כסיפ' וחס'
וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם
וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם׃ ט לַנְּבִאִים ל' וא' לנביאים
נִשְׁבַּר לִבִּי בְקִרְבִּי רָחֲפוּ כָּל־עַצְמוֹתַי ל'
הָיִיתִי כְּאִישׁ שִׁכּוֹר וּכְגֶבֶר עֲבָרוֹ יָיִן כ'. ל'
מִפְּנֵי יְהוָה וּמִפְּנֵי דִּבְרֵי קָדְשׁוֹ׃ י כִּי
מְנָאֲפִים מָלְאָה הָאָרֶץ כִּי־מִפְּנֵי אָלָה
אָבְלָה הָאָרֶץ יָבְשׁוּ נְאוֹת מִדְבָּר
וַתְּהִי מְרוּצָתָם רָעָה וּגְבוּרָתָם לֹא־ ל'. כ'. י"ט
כֵן׃ יא כִּי־גַם־נָבִיא גַם־כֹּהֵן חָנֵפוּ י"ג פסוקים גם גם גם
גַּם־בְּבֵיתִי מָצָאתִי רָעָתָם נְאֻם־
יְהוָה׃ יב לָכֵן יִהְיֶה דַרְכָּם לָהֶם
כַּחֲלַקְלַקּוֹת בָּאֲפֵלָה יִדַּחוּ וְנָפְלוּ בָהּ ל'. כ'
כִּי־אָבִיא עֲלֵיהֶם רָעָה שְׁנַת פְּקֻדָּתָם
נְאֻם־יְהוָה׃ יג וּבִנְבִיאֵי שֹׁמְרוֹן רָאִיתִי כ' א' חס'
תִפְלָה הִנַּבְּאוּ בַבַּעַל וַיַּתְעוּ אֶת־עַמִּי ל'
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ יד וּבִנְבִאֵי יְרוּשָׁלִַם ל' חסר
רָאִיתִי שַׁעֲרוּרָה נָאוֹף וְהָלֹךְ בַּשֶּׁקֶר ל'. ל'
וְחִזְּקוּ יְדֵי מְרֵעִים לְבִלְתִּי־שָׁבוּ אִישׁ
מֵרָעָתוֹ הָיוּ־לִי כֻלָּם כִּסְדֹם וְיֹשְׁבֶיהָ ד'. ד'
כַּעֲמֹרָה׃ טו לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה י"ד בטעס בסיפרא

ישראל מארעא דמצרים׃ ח אלהין יהון משתען
בגבורתא דיי דאסיק ודאיתי
ית זרעא דבני ישראל מארע
צפונא ומן מדינתא
דאגליתינון לתמן ויתבון על
ארעהון׃ ט מן קדם נבייא
שקרא אתבר לבי במעי זעו
כל גרמי הויתי כגבר רוי
וכגברא דמשתטי מן קדם
חמריה מן קדם יי ומן קדם
פתגמי קודשיה׃ י ארי זנאין
אתמליאת ארעא ארי מן קדם
מומי דשקר חרובת ארעא
יבישו דירות מדברא ועל
דמסגן ברעות נפשיהון
בישתא תיתי עליכון וגבריכון
לא יצלחון׃ יא ארי אף ספר
אף כהן גניבו אורחתהון אף
בבית מקדשי גלין קדמי
בישתהון אמר יי׃ יב בכן
תהי אורחתהון להון
כמשרועין בקבלא יתקלון
ויפלון בה ארי איתי עליהון
בישתא שנת סעורן חוביהון
אמר יי׃ יג ובנביי שמרון
חזיתי רשע מתנבן בשום
טעותא ומטען ית עמי ית
ישראל׃ יד ובנביי ירושלם
חזיתי שנו נאין ומהלכין
בשקר ומתקפין יד מבאשין בדיל דלא למיתב גבר מן בישתיה הוו קדמי
כולהון כסדום ויתבהא כעמורה׃ טו בכן כדנן אמר יי צבאות

מקום מרעה הבהמות : ותהי מרוצתם
רעה . זריזותם ומרוצתם הם לרעה
כי לא ירוצו לדבר מצוה ולעבודת האל
אלא לרעה: וגבורתם לא כן . וכן
גבורתם אינה לדבר אמת : כן .
פירושו אמת כמו כן בנות צלפחד
דוברות שהיה להם להתגבר על נביאי
השקר ולמנעם מלספר חלומות' ודברי
שקריהם והם מתגברים על נביאי
האמת ואומרים להם שלא יתנבאו
בשם ה' כמו שאמרו לירמיהו לא תתנבא
בשם ה' ולא תמות בידינו ויונתן תרגם
מרוצתם ענין רצון וכן תרגם ועל דמסגן
ברעות נפשהון בישתא תיתי עליהון
וגבריהון לא יצלחון : (יא) כי גם נביא
גם כהן חנפו. כלרי בגזרת פעל ופי
נביא וכהן כתרגומו ארי אף ספר אף
כהן ר"ל ספר מזהיר העם כי
נבואה ענין דבור ויש מהם דבור רוח
הקדש ויש מהם דבור דברי שקר כדברי
נביאי השקר וכן מזהיר העם מדבר
להם לפי דעתו דברים להזהירם וכהן
הוא מכהני הגוים כמו שאמר גם
בביתי מצאתי רעתם : חנפו . ענין
רשע ומשוא פנים ות"י גניבו ארחתהון:
גם בביתי . כי גם בבית המקדש היו
עובדים ומזבחים לאלהים אחרים :
(יב) לכן יהיה. כחלקלקות באפלה .
כמו דרכים חלקלקות שתמעד רגל
ההולך בהם כל שכן כשתהיה אפלה
שלא יראה אנה יסמוך ואנה ילך :
ידחו ונפלו בה . כאילו ידחה אותם
דוחה מאחריהם כי על כל פנים יפלו
בה ולרוב מהירות הנפילה זכר בה שלש
סבות חלקות הדרך והאפלה והדחיה:
ידחו מלעיל שלא כמנהג נחי הגמ"ד .
(יג) ובנביאי שומרון . תפלה . כמו
נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא נתן
תפלה ענין דבר גרוע שאין לו טעם :
הנבאו בבעל . כי אחאב עבד את הבעל
וקמו נביאי שקר רבים מתנבאים בבעל
שהיו ד' מאות וחמשים איש בימי אחאב
שהרג' אליהו ואחרי כן קמו את ריש
שהרג יהוא והם היו מתעים את ישראל
עד שגלו בעונם אבל בירושלם לא קמו
נביאי הבעל ולא עבדו לבעל מלכי
יהודה כי אם מנשה ואחרי כן שב
בתשובה, הנבאו חסר תי"ו התפעל
ומשפטו התנבאו : (יד) ובנביאי
ירושלם . לא התנבאו בבעל אבל היתה
בהם דרך רעה : שערורה . פירש
רשע ולכלוך: נאוף . כמו שנאמר
בצדקיהו ובאחאב וינאפו את נשי
רעיהם : והלוך בשקר . שהיו אומרים
כי דבר ה' בהם : וחזקו ידי מרעים .
שהיו אומרים להם שלום יהיה לכם
לפיכך לא היו שבים מרעתם : לבלתי שבו.
שלא שבו כלומר הם גרמו להם שלא שבו
וכן לבלתי הקריב שלא להקריב לבלתי
ראו אומר אם שלא ראו

בית ה' : צפנה ה' בסיפרא וסי'
נמסר בריש סיפרא סי' ד' : לא
כן י"ט וסי' ויאמר יוסף אל אחיו
לא כן אבי . לא כן לכו נא
הגברים ועבדו . לא כן עבדי משה
בכל ביתי . ואתה לא כן נתן לך .
לא כן אוחילה לפניך . כי איש
מהר אפרים . לא כן ביתי עם אל .
הוא לא כן ידמה ב' בפסוק .
שמענו גאון מואב גא מאד .
הקשבתי ואשמע . וגבורתם לא
כן . אני ידעתי . לא כן אנחנו
עשים היום הזה . ויחפאו בני
ישראל . לא כן הרשעים כי אם
כמוץ . ולב כסילים לא כן . כי
לא כן אנכי עמדי . וחד ולא כן
בדיו . תפלה ג' בקריא' וסימניהון
ובנביאי שמרון ראיתי תפלה . בכל
זאת לא חטא איוב . מעיר מתים

תולדות אהרן נשבר לבי. סנהדרין ט : מפני אלה . קידושין יג שבועות לט :

מצודת דוד

אשר העלה וכו' מארץ מצרים : (ח) כי אם . כי אז יאמרו בשבועתם חי ה' אשר
העלה וכו' מארץ צפונה ומשאר ארצות וכו' כי הגאולה ההיא יזכר יותר בפי
האנשים לפי מרבית החשיבות : הדחתים . הדחתי אותם (וזהו מאמר המקום כמדבר
בעדו אבל הם יאמרו הדיח אותם שם וכמדברים בעדם) : וישבו . כן יאמרו
בשבועתם חי ה' אשר העלה וכו' והמה יושבים על אדמתם : (ט) לנביאים . בעבור
נביאי השקר נשבר לבי בקרבי וכל עצמותי נעים ונדים ואני מבולבל כנער כאיש
שכור וכגבר אשר היין עבר עליו להתחזק ממנו ולבלבל מוחו : מפני ה' . ר"ל כל
הצער הזה הוא עלי מפני ה' שהיה מחולל על ידי הנביאים האלה ומפני דברי
קדשו שהמה מחוללים על פיהם : (י) כי מנאפים . כי על ידיהם מלאה הארץ ניאוף וזנות : כי מפני אלה . בעבור שבועת שוא הבאה בסבתם תאחת הארץ ויבשו מדורי
המדבר מקום מרעה הצאן : מרוצתם . מה שהם רצים לעשות בזריזות היא רק לרעה ולא לטובה : וגבורתם . התגבורת הלב שבהם איננה על דבר נכון ואמת :
(יא) נביא . זה נביא השקר : כהן . זה כהן הבעל : חנפו . מחניפים לבני אדם והיגם אומרים האמת : גם בביתי . בבה"מ מצאתי רעתם כי היו מזבחים שם לאלהים
אחרים : (יב) דרכם להם . ר"ל יוכשלו בדרכם כמו ההולך באפלה במקום חלק שהוא נוח שימעדו רגליו : ידחו . יהיו נדחים ממקומם ויפלו בדרך : כי אביא .
בזה יפרש ראשית המקרא לומר המכשול יהיה כי אביא הרעה : פקודתם . זכרון עונותיהם לשלם עליהם גמול : (יג) ובנביאי שומרון . ר"ל כמו שמאז ראיתי בנביאי
שומרון דבר גרוע מבלי טעם וזהו מה שנבאו בשם הבעל והתעו את עמי ללכת בדרך רעה : (יד) ובנביאי ירושלים . ר"ל כן אני רואה בנביאי ירושלים דבר
מגונה

מצודת ציון

לכל דרכיו משכיל (ש"א יח) : (ט) לנביאים . הלמ"ד הוא במקום בעבור כמו שמח פיך לאלם
(משלי לא) : רחפו . ענין תנועה ותנודה כמו על גוזליו ירחף (דברים לב) : (י) אלה . ענין שבועה
כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה) : אבלה . ענין השחתה כמו על כן תאבל הארץ (הושע ד) : נאות .
ענין מדור כמו בנאות דשא (תהלים כג) : מדבר . לפעמים מקום המרעה סמוך למדבר וכן הצאן ההנה
במדבר (ש"א יז) : מרוצתם . מלשון ריצה ומהירות ההליכה : כן . נכון ואמת כמו לא כן בדיו (ישעיה טז):
(יב) כחלקלקות . מלשון חלק : באפילה . ענין חושך : פקודתם . ענין זכרון : (יג) תפלה . ענין דבר
גרוע מבלי טעם וכן ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א) : ויתעו . מלשון תועה : (יד) שערורה . ענין
דבר מגונה כמו שמה ושערורה (לעיל ה) : נאוף . ענין זנות : מרעים

ראו : כסדום . כאנשי סדום . ויושביה כעמורה . ויושבי ירושלם כאנשי עמורה כלומר הנביאים כעם והעם כנביאים ברשע ובמעשים רעים : (טו) לכן . מאכיל אותם לענה . אביא עליהם צרות מרות כלענה וכמי ראש והוא סם המות : חנופה . רשע וגבות פנים שהם מיפים להם מעשיהם ונושאים פניהם שלא להוכיחם : לכל הארץ . לכל יושבי ארץ יהודה : (טז) כה אמר . על דברי הנביאים . כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו ונתן הספר על אשר לא ידע ספר כמו אל : מהבלים . מפתים אתכם בדברי הבל לאמר שלום יהיה לכם כי החזון שהם אומרים מלבם הוא לא מפי ה' : (יז) אומרים אמור . המקור הוא ברוב קודם הפעל וכאשר יבא אחרי הפעל הוא לחזק הפעולה כמו ויברך ברוך אותם והדומים לו : וכל הולך בשרירות לבו . כמו ולכל הולך ולמ"ד למנאצי שזכר עומדת במקום שנים : (יח) כי מי עמד . כי מי מהם שעמד בסוד הנבואה לומר בסוד השם רואה ואיך יאמרו כי דבר השם אתם : וירא . פי' במראה הנבואה : וישמע . הראשון בשוא הוי"ו והשני בפתח הוי"ו : (יט) הנה סערת ה' חמה יצאה . עבר במקום עתיד כדרך הנבואות במקומות רבים כי דבר ה' בנבואה קיים כאלו נעשה והנבואה הזאת עתידה לימות המשיח כי אז יכלו הרשעים כולם ואמר זה הענין על דבר נביאי השקר הרשעים כי כבר אמר כי יעשה משפט בהם כמו שאמר הנני מאכיל אותם לענה ואמר אע"פ שאין האל עשה משפט ברשעים כולם הנה ימים באים שתצא סערת ה' : חמה יצאה . בחמה תצא אותה הסערה מלפני האל ותחול על הרשעים עד כלותם : וסער מתחולל . כפל הענין לחזק הדבר ויונתן תרגם בהפרש מעט ביניהם שתרגם סערת' מזופיתא ותרגם וסער מתחולל ועלעול מתרגש וענין מתחולל ויחול ענין נפילה וחניה כמו יחולו על ראש יואב : (כ) לא ישוב באחרית הימים . זהו בימות המשיח ואז תתבוננו בזאת הנבואה כי עד אותם הימים הרי אתם כאילו אינכם מתבוננים בה לפי שאינכם רואים כליון הרשעים ובאמרו בינה אחר תתבוננו הוא לתוספת ביאור ולחזק הפעולה כמו קצף ה' על אבותיכם קצף ויעם דוד גוש, למען טבוח טבח והדומים להם ובאמרו תתבוננו ולא אמר יתבוננו רמז לתחיית המתים בימות המשיח : (כא) לא שלחתי את הנביאים . אלה נביאי השקר אני לא שלחתי אותם : והם רצו . מהרו לומר לעם דברים אשר בדו מלבם בשמי : (כב) ואם עמדו בסודי . ואם הוא כמו שהם אומרי' שעמדו בסודי ודבר הנבואה באה להם מאתי ישמיעו את דברי אל עמי לא דבר שקר וישיבום מדרכם הרעה לא שיחזקו ידי מרעים, וי"ו וישמיעו כוי"ו ומאה שבעים כנדתה ונתתי גשמכם והדומים להם שהוא לתנאי כלומר אם יהיה זה יהיה זה : (כג) האלהי מקרוב . כמו אלהים אחרים שנאמר עליהם חדשים מקרוב באו וכי אינני אלהי מרחוק הלא מבריאת עולם ידעוני בני אדם כי אני אלהי עולם ואינני כמו אלהים חדשים אלה אשר לא יראו ולא ישמעו כי אני רואה מעשי בני אדם ושומע דבריהם ואני שומע דברי הנביאים הנבאים בשמי לשקר וי"ת אנא אלהא בריית עלמא וגו' כבעמוד : (כד) אם יסתר . אני מלא, כמו וכבוד ה' מלא את המשכן כלומר שהיה ממלא את המשכן כי נאמר זה על האור שנברא

כי

על נביי שקרא האנא מיתי
עליכון עקא מרר כגידין
ואשקינון כס דלוט ביש
כרישי חיוין ארי מן נביי
ירושלם נפקית חנפתא לכל
יתבי ארעא : טז כדנן אמר יי
צבאות לא תקבלון לפתגמי
נביי שקרא דמתנבן לכון
מטען אינון לכון רשע לבהון
ממללין לא במימרא דיי :
יז אמרין בנבואת שקריהון
לדמרגזין קדמי מליל יי
שלמא יהי לכון וכל דאזיל
בהרהור לביה אמרין לא אתיתי
עליכון בישתא : יח ארי לא
קמו דאתגלי להון רז מן קדם
יי ולא חזו ולא שמעו ית
פתגמוהי ולא אציתו
למימריה ולא קבילו : יט הא
מזופיתא מן קדם יי ברגז
נפקת ועלעול משתגש על
ריש רשיעין יחול : כ לא יתוב
רוגזא דיי עד דיעבד ועד
דיקים מחשבת רעותיה בסוף
יומיא תסתכלון בה אסתכלא :
כא לא שלחית ית נביי שקרא
ואינון רהטין לאבאשא ולא
מללית עמהון ואינון מתנבן
שקר : כב ואלו קמו אתגלי
להון רז מן קדם יי ואשמעו
פתגמי ית עמי ואתיבינון
מאורחתהון בישתא ומבישות עובדיהון : כג אנא אלהא בריית עלמא מבראשית אמר יי אנא אלהא
עתידנא לחדתא עלמא לצדיקיא : כד אם ידמי גבר לאטמרא כד בסתרא קדמי הלא גלי אמר יי הלא ית שמיא וית

צבאות על הנבאים הנני מאכיל
אותם לענה והשקתים מי ראש כי
מאת נביאי ירושלם יצאה חנפה
לכל הארץ : טז כה אמר יהוה
צבאות אל תשמעו על דברי
הנבאים הנבאים לכם מהבלים
המה אתכם חזון לבם ידברו לא
מפי יהוה : יז אמרים אמור למנאצי
דבר יהוה שלום יהיה לכם וכל
הלך בשררות לבו אמרו לא תבוא
עליכם רעה : יח כי מי עמד בסוד
יהוה וירא וישמע את דברו מי
הקשיב דברי וישמע : יט הנה
סערת יהוה חמה יצאה וסער
מתחולל על ראש רשעים יחול :
כ לא ישוב אף יהוה עד עשתו
ועד הקימו מזמות לבו באחרית
הימים תתבוננו בה בינה : כא לא
שלחתי את הנבאים והם רצו לא
דברתי אליהם והם נבאו : כב ואם
עמדו בסודי וישמעו דברי את עמי
וישבום מדרכם הרע ומרע
מעלליהם : כג האלהי מקרב אני נאם
יהוה ולא אלהי מרחק : כד אם יסתר
איש במסתרים ואני לא אראנו נאם יהוה הלא את השמים

מרעתו : (יז) וכל הולך בשרירות לבו וגו' . ולכל הולך בשרירות לבו וגו' : (יח) מי עמד בסוד ה' . וישמע את הנגזר מלפניו אותו שהקשיב דבר תורתו וישמע למצותיו ולא הרשעים האלה . שמיעה הראשונה שבמקרא זה שמיעה ממש שמיעה האחרונה קבלה : (יט) מתחולל . משתכן מחור לשכון ועל ראש רשעים ישכון : (כ) מזמות . לשון מחשבה : (כב) ואם עמדו בסודי וישמיעו דברי וגו' . היה להם להשמיע דברי ותורתי את עמי ולא להטעותם בה מעלי : (כג) האלהי מקרוב . שאיני רואה אלא בסמוך לי ואין בי כח לשפוט את התחתונים שהם רחוקים ממני ואיני יודע במעשיהם : (כד) אם יסתר איש . זהו כפל תמיהה האלהי מקרוב כדרך כל

ינאקו וסימן קרתא דאיוב שמרון : לכן י"ד בטעמא בסיפרא וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' ז' : ז' פסוקים אית בהון ואני אני וסי' ויאמר יעקב אל שמעון . וישב אל אחיו . ואמר לכם אתם תרשו . תמול בואך והיום אניעך . ואמרת בלבבך מי ילד לי . אם יסתר איש במסתרים . ואני אהיה להם

תולדות אהרן הנה סערת . חגיגה יג : אם יסתר . זוהר נח :

מצודת ציון

מרעים . רשעים : (טו) לענה . מין עשב מר : והשקיתים . ענין שתיה : מי ראש . מי התיעת עשב מר ששמו ראש כמו וישקני מי ראש (לעיל ח) : (טז) מהבלים . מלשון הבל : חזון . ענין ראיה וע"פ רוב יאמר על מראה הנבואה : (יז) למנאצי . ענין בזיון כמו כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב) : וכל . כמו ולכל : בשרירות . ענין ראיה ר"ל מה שהלב רואה וחומד : (יח) בסוד . ר"ל במקום השפעת הנבואה : הקשיב . ענין האזנה וקבלה : (יט) סערת . רוח סערה : חמה . כמו בחמה : מתחולל . מלשון חיל וחלחלה : יחול . ישכון כמו יחולו על ראש יואב (ש"ב ג) : (כ) הקימו . מלשון קיום : מזימות . מחשבות כמו זממה שדה (משלי לא) : באחרית . בסוף : (כא) רצו . מלשון מרוצה ומהירות ההליכה : (כב) וישיבום . מלשון השבה : מעלליהם . מעשיהם : ונביאי

מצודת דוד

מגונה וזהו שהמה שטופים בניאוף והולכים בדרך שקר ומחזיקים ידי רשעים לבל ישובו מרעתם כי מנבאים להם לשלום : כולם . כל בני יהודה ויושבי ירושלים : (טו) הנני מאכיל וכו' . ר"ל אביא עליהם צרות מרובות וגדולות : כי מאת וכו' . על ידיהם יצאה חנופה לכל הארץ רצה לומר כולם מחניפים ליצרם למלאות תאותו : (טז) על דברי . אל דברי : מהבלים . אומרים לכם דברי הבל : חזון לבם . מראית לבם ידברו כי לא ראו בנבואה רק בודים מלבם : (יז) אומרים אמור . רגילים הם לומר לרשעים המנאצים אותי ה' דבר שלום יהיה לכם : וכל הולך . ולכל ההולך בשרירות לבו אמרו וכו' : (יח) כי מי עמד . נתן טעם למה לא ישמעו אליהם באמרו כי מי מאלה עמד בסוד ה' לקבל נבואה ומי ראה מראות הנבואה ומי מהם שמע את דברו כי בהיותם רשעים אינם ראויים לנבואה : מי הקשיב . אמנם מי שהקשיב דברו כירמיה שהקשיב בקול ה' ועשה מצותיו הוא השומע הנבואה ולא הרשעים האלה : (יט) חמה יצאה . תצא בחמה עבר במקום עתיד : וסער מתחולל . הסער הזה הוא מלא מחלחלה ורעד והוא יהיה חל ושוכן על ראש הרשעים האלה הם נביאי השקר : (כ) לא ישוב וכו' . לא ישוב מהם חרון אפו עד יעשה ויקיים מחשבות לבו : באחרית הימים . ר"ל אם יתמהמה הנה בסוף הימים כשתתקיים תתבוננו בה בינה שלא שב ה' מחרון אפו עם כי נתארך הזמן : (כא) והם רצו . במהירות רב כאלו היו שלוחים בדבר : והם נבאו . מלבם ולא שמעו ממני : (כב) ואם עמדו בסודי . ר"ל אם הוא כדבריהם שעמדו בסודי לקבל נבואה היה ראוי שישמיעו את דברי אשר דברתי בתורתי להשיבם מדרכם הרע ולא להכשילם עוד בעבירה : (כג) האלהי מקרוב אני . ר"ל וכי אינני רואה ושומע אלא בסמוך לי ולא את התחתונים שהמה רחוקים ממכון שבתי בתמיה : (כד) אם יסתר . הלא אף אם יסתר איש במקום נסתר

וכי

פי אני מלא רואה לומר אני ממלא כלומר מי בכ"מ אני וזה דרך משל כי הוא ית' אינגו גוף שיהיה ממלא מקום אלא רוצה לומר כי השגחתו בכל מקום בשמים ובארץ ות"י יקרי מלי: (כה) שמעתי. חלמתי
חלמתי. השנה לחזק הענין ויהיו אומרים שהוא חלום של נבואה: (כו) עד מתי היש בלב. ר"ל היש לעולם כמו שנאמר עד מתי. נבאי השקר. מבנין נפעל: ונביאי תרמית לבם. כמו מרמה כלומר הם
נביאים מתתרמית שחושבים בלבם לא שבאה אליהם הנבואה: (כז) החושבים להשכיח את עמי שמי. כי הם מונעים אותם לשמוע אל נביאי האמת המדברים בשמי כמו שהיו עושים אבותם כשהיו עובדים
הבעל שהיו נביאי הבעל מתנבאים להם בבעל ושכחו שמי כן עתה שוכחים שמי בחלומות נביאי השקר וי"ת כמה דשבקו אבהתהון וגו' כבעמוד: (כח) הנביא. אמר איך תשוו חלום החולם עם הנבואה
שבאה בחלום כי החולם יספר חלומו ואם יזדמן שיהיה בו דבר אמת מעט הוא כי החלומות מדמיון המחשבות בהקיץ והמחשבות בעתידות לא ידיקו רובם וכ"ש והחלומות שהוא ידברו: ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת. ידבר דבר

ואת־הארץ אני מלא נאם־יהוה:
כה שמעתי את אשר־אמרו הנבאים
הנבאים בשמי שקר לאמר חלמתי
חלמתי: כו עד־מתי היש בלב
הנבאים נבאי השקר ונביאי
תרמת לבם: כז החשבים להשכיח
את־עמי שמי בחלומתם אשר
יספרו איש לרעהו כאשר שכחו
אבותם את־שמי בבעל: כח הנביא
אשר־אתו חלום יספר חלום ואשר
דברי אתו ידבר דברי אמת מה־
לתבן את־הבר נאם־יהוה: כט הלוא
כה דברי כאש נאם־יהוה וכפטיש
יפצץ סלע: ל לכן הנני על־הנבאים
נאם־יהוה מגנבי דברי איש מאת
רעהו: לא הנני על־הנבאים נאם־
יהוה הלקחים לשונם וינאמו נאם:
לב הנני על־נבאי חלמות שקר נאם־
יהוה ויספרום ויתעו את־עמי
בשקריהם ובפחזותם ואנכי לא־
שלחתים ולא צויתים והועיל לא־

ארעא יקרי מלי אמר יי:
כה שמיע קדמי ית דאמרין
נביי שקרא דמתנבן בשמי
שקרא למימר פתגם נבואה
בחלמא אתחזא לי: כו עד
אימתי אית בלבהון דנביי כ'
שקרא דמתנבן שקר ומתנבן כ' חס'. נ'
רשע לבהון: כז דמתשבין
לאנשאה ית עמי שמי
בחלמהון דמשתען גבר
לחבריה כמה דשבקו כ' ר"פ
אבהתהון ית פולחן שמי
ומקימין בשום טעותא: ו"צ
כח נבואה דעמיה חלמא כ'
ישתעי חלמא ודפתגמי עמיה
ימליל פתגמי קשוט האכמה ו"ג. נ'
דפריש בין תבנא לעבורא נ' וחס' ג' כ"ל
כן פריש בין צדיקיא נ'
לרשיעיא אמר יי: כט הלא
כל פתגמי תקיפין כאשתא נ'. נ'
אמר יי וכפטישא דמפגע
כיפא: ל בכן הא אנא
שלח רוגזי על נביי שקרא כ'
אמר יי מגנבין פתגמי גבר נ'
מן חבריה: לא בכן הא אנא נ' מ"ל
שלח רוגזי על נביי שקרא
אמר יי דמתנבן כרעות
לבהון ואמרין כן אמר: לב הא אנא שלח רוגזי על דמתנבן חלמא דשקר אמר יי
ומשתעון ומטען ית עמי בשקריהון ובבקרותהון ואנא לא שלחתינון ולא פקדתינון

רש"י

כל תמיהות הכפולות: (כו) עד מתי. ינבאו שקר וכי יש בלבם של הנביאים הללו הנבאים שקר לקיים מחשבותם שהם חושבים להשכיח את עמי שמי וגו': תרמית. לשון מרמה: (כח) יספר חלום. יספרנו לי הבאי כשאר חלומות ולא יחזקנו כדברי נבואה: מה לתבן את הבר. מה ענין שקר אצל אמת: את הבר. עם הבר: (כט) הלא כה דברי כאש. לא היה להם לטעות ולדמות חלומות לומר שהם נבואה כי דבר נבואה כשבאה בפי הנביא בגבורה היא באה בו כאש בוערת כענין שנאמר ותהי בלבי כאש בוערת (לעיל כ) ואומר ויד ה' עלי חזקה (יחזקאל ג): וכפטיש. פי"ק בלעז ויש אומר מרטיי"ל בלעז: (ל) מגנבי דברי איש מרעהו. איש מאת רעהו יש להם מרגלים אצל נביאי האמת ושומעין סגנון שלהם שהם מתנבאים בו ואומרין נביאות שקר באותו ל' כמו שעשה חנניה בן עזור שמע את ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם והוא ניבא בשוק התחתון שברתי את עול מלך בבל (לקמן כח) כמו שאמרו רבותינו בסנהדרין: (לא) הלוקחים לשונם. המלמדים לשונם לומר שקריהם בל' נאם ה' כנביאי האמת למען יאמינו בם: (לב) ובפחזותם. לשון תמהון איסטורדיסו"ן

רד"ק

שהוא אמת אם יהיה דברי בחלום לנביא ידבר דברי אמת אין בו שקר כלל אם כן דברי החולמים הם כמו התבן והתבן אין בו הנאה כי אם למאכל הבהמות אך למלאכה והבר הוא מאכל לבני אדם אם כן איך ישוו ביניהם מה לתבן את הבר יאמר בחלום יספר ובנבואה ידבר כי מספר החלום אין דבריו אלא ספור דברים שראה בחלומו כמו שיספר דברים ששמע אין לשכל בהם חלק כי אם בכח המדמה אבל דברי חלום הנבואה נאמר עליהם ידבר כי הם בכח הדברי רוצה לומר השכלי עם כח המדמה ויונתן תירגם הא כמה דפריש בין תבנא לעבורא כן פריש בין רשיעיא לצדיקיא ורז"ל אמרו וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום אמר רבי יוחנן כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים: (כט) הלא כה דברי. דברי החולמים הם בטלים כמו שאמרו כי הם אומרים שלום שלום ואין שלום אבל דברי הוא כאש שתאכל ותשרף את אשר תמצא וכן הוא כפטיש יפוצץ סלע לא יעמוד דבר לפני דברי לבטלו כי את אשר דברתי אעשה ולא יפול דבר: (ל) לכן הנני על הנביאים. כלומר הנני עליהם לכלותם וכן ת"י הא אנא שלח רוגזי וכן תירגם כל אלה הנני אשר בפרשה ואמר שלשה פעמים הנני כי שלשה חלקים היו נביאי השקר באותו הזמן היו בהם נביאים שהיו שומעים דברי נביאי האמת בנבואות אומות העולם כמו שהתנבא ירמיה על האומות והיו הולכים לעם ואומרים להם כה אמר השם לעמון ועניין הנבואה כמו שאמר ירמיהו בביתו לתלמידיו כדי שיאמינו העם להם כאמרם להם בשם ה' שלום יהיה לכם ועל אלה אמר מגנבי דברי איש מאת רעהו ועל זה אמרו רז"ל המתנבא מה שלא נאמר לו הא לחברו נאמר כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון ואמר כה אמר ה' צבאות הנני שובר את קשת עילם ראשית גבורתם נשא חנניה קל וחומר בעצמו ומה עילם שלא בא אלא לעזור את כשדים אמר הקדוש ברוך הוא הנני שובר את קשת עילם כשדים עצמן על אחת כמה וכמה אתא איהו לשוק התחתון ואמר כה אמר ה' אלהי ישראל לאמר שברתי את עול מלך בבל והקשו על זה ואמרו האי לחברו לא נאמר כיון דאתיהיב קל וחומר כמאן דאתאמר ליה דמי והחלק השני היו בהם נביאים שהיו בעלי לשון לא ומתק שפתים ועליהם נאמר הלוקחים לשונם וינאמו נאם היו אומרים לעם דברי שלום בשם ה' והיו מראים פניהם במתק דבריהם כדי שישמעו להם וע"ז אמרו רז"ל המתנבא מה שלא שמע והחלק השלישי נביאי חלומות שקר שהיו אומרים כי חלומותיהם נבואה והיו אומרים אותה לעם בשם ה': (לא) הנני. הלוקחים לשונם. שמחליקים לשונם. וכן הטעתו ברוב לקחה. בחלק שפתיה תדיחנו כמו שאמר במתק שפתיה תדיחנו

תולדות אהרן יספר חלום. ברכות נה: דברי כאש. ברכות כב סכה נב תענית ד חגיגה כו קידושין ל (נדרים לב): וכפטיש. שבת פח סכה נב סנהדרין לד:

לאלחים: הנביא ב' ר"פ וסי' אשר אתו חלום. אשר ינבא לשלו': דברי י"ב וסי' נמסר במלכים חלק א' סי' ג': ויספרום ב' וסי'

מצודת דוד

וכי אני לא אראה אותו: הלא וכו' אני מלא. אם כן במקום שנסתר שם אני: (כה) שמעתי. ר"ל הואיל ואין נסתר ממני לכן שמעתי מה שמנבאים בשמי שקר שאומרים כל היום חלמתי חלמתי ומחזיקים חלומותם הפשוט הדמיוני כחלום נבואיי: (כו) עד מתי. יהיה השטות והטעות הזה: היש בלב. וכי יש בלבם מה שאומרים תדיר שחלום הדמיוני הוא כחלום הנבואיי: ונביאי תרמית לבם. אבל הם נביאי ערמות לבם כי יודעים המה שאין ערך לחלום הדמיוני עם חלום הנבואיי ובערמת הלב ידברו בפיהם שדומים הם: (כז) החושבים. אשר יחשבו לסבב לעמי שישכחו שמי ע"י חלומותם אשר יתמידו לספר זה לזה להיות כל עסקם בזה: בבעל. בהתמדת עבודת הבעל: (כח) הנביא כו'. ר"ל מהראוי שהנביא אשר אתו חלום פשוט ודמיוני יספרנו בדרך ספור חלום בעלמא: ואשר דברי אתו. ומי אשר בחלום אדבר בו הוא ידבר דבר ויאמת אותו ר"ל חלום כזה יוכל לספר בדרך ספור נבואה: מה לתבן. מה ענין תבן להדמותו עם הבר ר"ל מה ענין חלום דמיוני להדמותו עם חלום נבואיי: (כט) הלא כה דברי. הלא החלום אשר הוא דברי באה בחוזק רב ובהרגשה יתירה כאש הבוערת וכפטיש המפוצץ את הסלע שהוא דבר המורגש מאד כן הוא חלום הנבואיי ולא כן חלום הדמיוני כי הרגשתה קלה מאד: (ל) לכן הנני וכו'. ר"ל הואיל ויש הפרש רב בין חלום נבואיי לחלום דמיוני ובזדון לבם יאמתו חלום דמיוני כחלום נבואיי לכן כמו שהנני מוכן להביא פורעניות על הנביאים אשר גונבים דברי וכו' ר"ל שהיו שומעים דברי נביאי האמת והיו מגידים אותם מעצמם ואמרו שאליהם נאמרו וכאלו יגנבו דברי הנביאים מן הנביא האמיתי: (לא) הנני וכו'. וכמו שהנני מוכן להביא פורעניות על הנביאים המלמדים לשונם למהר לדבר נחות: וינאמו נאם. ר"ל שבודים שקרים מלבם וידברום במקום נבואה ובלשון הנביאים כאלו היה דבר ה': (לב) הנני על נבאי חלומות. ר"ל כמו כן הנני מוכן להביא פורעניות על המתנבאים חלומות שקר כלומר שאומרים חלום דמיוני כאלו הוא חלום נבואיי כי בזדון ידברו

מצודת ציון

(כו) ונביאי. הוי"ו במקום אבל: תרמית. ענין ערמה כמו שקר תרמיתם (תהלים קיט): (כז) החושבים. מלשון מחשבה: (כח) לתבן. קש: הבר. כן נקרא התבואה וכן לשבור בר (בראשית מג): (כט) וכפטיש. הוא המקבת כמו פטיש כל הארץ (לקמן נ): יפוצץ. ענין השבר להתיכות רבות וכן ויתפוצצו הררי עד (חבקוק ג): (לא) הלוקחים. ענין למוד והרגל כמו הטתו ברוב לקחה (משלי ז): וינאמו נאם. הוא ענין אמירה והוא לשון שהנביאים רגילים בו: (לב) ויתעו. מלשון תועה: ובפחזותם. ענין קלות הדעת כמו אנשים רקים ופוחזים (שופטים ט): והועיל. מלשון

רדק

תדיתני: (לב) הנני על נבאי. מבנין נפעל: ובפחזותם. ובקלותם כלומר בקלות דעתם וכן אנשים רקים ופוחזים: (לג) וכי ישאלך. האל ית' שהוא חוקר לב ובוחן כליות ידע את לבבם כי כשהיו אומרים משא ה' היה דעתם וכונתם ענין כבדות ומשא כמו תחת משאו לפיכך אמר לירמיהו הנביא שיזהירם שלא ישאלו דבר ה' בלשון משא: או הנביא. נביאי שקר. ויונתן תירגם ספר וכבר פירשנוהו: או כהן. מכהני הלוים: את מה משא. תאמר להם את שאלתם שהואלים מה משא ומה תאמר ונטשתי אתכם זו תהיה תשובת שאלתם ותירגם יונתן ותימר להון כדין נבואתא וארטוש יתכון: (לד) והנביא. מבואר הוא: (לה) כה. איש על רעהו. כמו אל רעהו וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: מה ענה ה'. כמו מה דבר וכן ועניתי ואמרת ויען איוב הראשון: (לו) ומשא ה'. כי המשא יהיה לאיש דברו. לכל איש מהם יהיה המשא דברו כלומר כדברו לבד יאמר משא שמשמע נבואה אך בלבו הוא לשון כבדות וזהו שאמר והפכתם את דברי אלהים חיים כלומר בלבבכם הפכתם אותם מנבואה לכבדות: ה' צבאות. כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה ובידו להביא עליכם מה שדבר: אלהינו. כלומר אלהינו הוא ולא אלהיכם שאין אתם מאמינים בו ואדוני אבי ז"ל פירש כי דברו של אדם הוא נשיאות שפתיו כמו שאמר ובל אשא את שמותם על שפתי כלומר וכראוי נקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי הנביא אלא שאתם הופכים דברי אלהים חיים ותחשבו משא ענין כבדות: (לז) כה. מבואר הוא: (לח) ואם. מבואר הוא: (לט) לכן הנני ונשיתי אתכם נשא. מה שאמר בזה הענין בכל דבר ודבר הנני מורה על מהירות הפורענות עליכם כלומר הנני מוכן ומזומן להביא עליכם רעה. ונשיתי ושכחתי וכבר כתבנו כי נשא המקור אחרון הוא לחזק הפעולה ר"ל כמו שאתם שוכחים דברי ואותותי שעשיתי על ידי נביאי ועתה אתם מואסים נבואתי ומבזים אותה אני גם כן אשכח אתכם אף על פי שקניתי אתכם וכרתי ברית אתכם כי אתם בטלתם הברית תחלה: ונטשתי אתכם. אעזוב אתכם ואת העיר שאסלק שכינתי ממנה ובאמרו מעל פני טעמו למלת אתכם ר"ל כי כשאעזוב אתכם תגלו מעל פני כמו שאמר שלח מעל פני ויצאו וי"ת וארטוש יתכון מרטש וארחק יתכון וית קרתא דיהבי' לכון ולאבהתכון מקביל מימרי ויש לפרש ונטשתי כמו ונתשתי בתי"ו והיא הנכון כי התי"ו והטי"ת ממוצא אחד הן ויבאו בענין אחד וכן טעה בטי"ת ותעה בתי"ו ענין אחד הוא וכן אם ינתשו מים זרים בתי"ו כמו יגטשו בטי"ת: (מ) ונתתי. וכלימות.

י"ד ר"פ יוֹעִילוּ לָעָם־הַזֶּה נְאֻם־יְהוָה׃ לג וְכִי־
ג' יִשְׁאָלְךָ הָעָם הַזֶּה אוֹ־הַנָּבִיא אוֹ־
כֹהֵן לֵאמֹר מַה־מַּשָּׂא יְהוָה וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם אֶת־מַה־מַּשָּׂא וְנָטַשְׁתִּי
ג' ר"פ אֶתְכֶם נְאֻם־יְהוָה׃ לד וְהַנָּבִיא וְהַכֹּהֵן
וְהָעָם אֲשֶׁר יֹאמַר מַשָּׂא יְהוָה
ל' . ג' וּפָקַדְתִּי עַל־הָאִישׁ הַהוּא וְעַל־בֵּיתוֹ׃
ס' לה כֹּה תֹאמְרוּ אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ וְאִישׁ
אֶל־אָחִיו מֶה־עָנָה יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר
כ' כתי' ניטשי ל' יְהוָה׃ לו וּמַשָּׂא יְהוָה לֹא תִזְכְּרוּ־
עוֹד כִּי הַמַּשָּׂא יִהְיֶה לְאִישׁ דְּבָרוֹ
וַהֲפַכְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים
יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵינוּ׃ לז כֹּה תֹאמַר
כ' אֶל־הַנָּבִיא מֶה־עָנָךְ יְהוָה וּמַה־דִּבֶּר
נ' יְהוָה׃ לח וְאִם־מַשָּׂא יְהוָה תֹּאמֵרוּ
לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה יַעַן אֲמָרְכֶם אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה מַשָּׂא יְהוָה וָאֶשְׁלַח
אֲלֵיכֶם לֵאמֹר לֹא תֹאמְרוּ מַשָּׂא
נ' יְהוָה׃ לט לָכֵן הִנְנִי וְנָשִׁיתִי אֶתְכֶם
ל' . ח' נָשֹׂא וְנָטַשְׁתִּי אֶתְכֶם וְאֶת־הָעִיר
אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וְלַאֲבוֹתֵיכֶם מֵעַל
פָּנָי׃ מ וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם חֶרְפַּת עוֹלָם
ח' וּכְלִמּוּת עוֹלָם אֲשֶׁר לֹא תִשָּׁכֵחַ׃

והנאה לא יהנון לעמא הדין
אמר יי: לג וארי ישאלינך
עמא הדין או ספר או כהין
למימר מה נבואתא בשמא
דיי ותימר להון כדין נבואתא
וארטוש יתכון אמר יי:
לד וספר וכהן ועמא דימר
נבואתא בשמא דיי ואסער
על גברא ההוא ועל ביתיה:
לה כדין תימרון גבר לחבריה
וגבר לאחוהי מה אתיב יי
ומה מליל יי: לו ונבואה
בשמא דיי לא תדכרון ועוד
ארי נבואתא תהי לגבר
דמקים פתגמי רעותיה ואתון
מדמן לבטלא ית פתגמי
אלהא קימא דיי צבאות
אלהנא: לז כדין תימר לנביא
מה אתיבך יי ומה מליל
יי: לח ואם נבואה בשמא
דיי תימרון בכן כדנן אמר
יי חלף דאמרתון ית פתגמא
הדין נבואה בשמא דיי
ושלחית לותכון למימר לא
תימרון נבואתא מקדם יי:
לט בכן האנא שלח רוגזי
וארטוש יתכון מרטש וארחיק
יתכון וית קרתא דיהבית
לכון ולאבהתכון מקביל
מימרי: מ ואתן עליכון חסודי
עלם ותחפינון אתכנעות עלם

רשי

איסטורדישון בלעז: (לג) מה משא ה'. לשון שחוק לפי שנבואתו להם למשא: ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי וגו': ונטשתי. ועזבתי אומרים לכם מה המשא. אתם למשא להקב"ה והוא אמר שיטוש וישליך אתכם מעל זרועותיו משמים. פרץ כך שמעתי: (לו) כי המשא יהיה לאיש דברו. אפים שאתם מהפכין את המשא לגנאי משא דבר ה' לאיש דברו ולאיש עלתו הוא מגלגל ואתם מהפכין אותו ללשון משאוי זו לא שמעתי כן והיא עיקר אבל כך שמעתי כי המשאוי יהיה משאוי של פורענות למי שאומרו השואל מה משא. ע"א משא ה' לי נבואה הוא והיה הנביא השקר שואל לנביא האמת לאמר לו את דבר הקב"ה בלי שבא הסיגנון אליו והסיגנון לא היה מפרש הדיבור כל כך והיה הנביא השקר מהפך את כפיו לצד אחר והיה מדבר כדוגמת נביא האמת כדי שיאמינו בו וכן עשה חנניה בן עזור לכן הוא אומר אל תשאלו משא ה' את לי הסיגנון אלא מה דבר ומה ענה את פירוש הדבר שאלו לנביא אמת לאמר להם מה הקב"ה אומר ולהיכן נוטין את דבריו: כי המשא יהיה לאיש דברו. סיגנון שהם הקב"ה אמרו שהם לאיש עלתו שאינו חשוד להפכו ואתם שואלי' אותו כדי להפכו והפכתם את דברי הקב"ה וזהו שאמר למעלה מגנבי דברי איש מאת רעהו (כ"ל) גם זה לי מיותר: (לז) כה תאמר אל הנביא. כשאתם באים לשאול דברי מאת הנביא: (לט) ונשיתי. ל' גיד הנשה (בראשית לב) ול' ונשתה גבורתם (לקמן נא) קופץ ומטלטל ממקום למקום:

דודפי

לאביהם. ויתעו את עמי: וכי י"ד ר"פ בנביאים וסי' כי ירדף גאל הדם אחריו. וכי הקים ה' להם. וכי ימצא איש את. וכי תאמרון אל ה' דמלכים. וכי יאמרו אליכם דרשו. וכי תאמר אלי אל ה' דישעיה: וכי ישאלך העם הזה. וכי תאמר בלבבך. וכי יאמרו השרים. וכי אנחנו מקטירים. וכי יעשה הנשיא נדבה. וכי תאכלו וכי תשתו. וכי תגשון עור. וכי יתן מתנה: ואת העיר ח' בקריא' וסי' וילחמו בני יהודה דשפטים והמה לקחו את אשר עשה מיכה. ונתתי את הבית הזה כשלה. ככה אשביר את בני יהודה דירמיה. ונשיתי אתכם נשא. והוספתי על ימיך דמלכים. את אדום ואת מואב. ומכף מלך אשור אצילך דישעיה:

מצודת ציון

מלשון תועלת: (לג) משא. כן נקרא הנבואה: ונטשתי. ענין עזיבה: (לד) ופקדתי. ענין זכרון: (לה) על רעהו. אל רעהו: ענה. מלשון עניה והשובה על השאלה: (לט) ונשיתי נשא. ענין ספרס

מצודת דוד

דברו ואינם מועילים: ויספרום. מתמידים לספרם כאלו היה דבר ממש: ויתעו. והמה מתעים את עמי בחלום הדמיוני שהוא דבר שקר: ובפחזותם. בקלות דעתם יפתו את העם להאמין בחלומותם הדמיוני: ואנכי וכו'. אמר כמתרעם על הנפתים להם ואמר הלא אנכי מעולם לא שלחתים ולא צויתי אותם שום נואה ומעולם לא הועילו לעם הזה בשום דבר וא"כ אין בידם לתת שום אות ומופת וגם היטב אין עמהם וכמה א"כ מחזיקים אותם לנביאים: (לג) וכי ישאלך. אמר המקום לירמיה אם ישאלך העם הזה או נביא השקר או כהן הבעל לאמר מה משא ה' ר"ל מה דבר ה' ובדרך לעג אמרו לשון משא לפי שהיה להם למשא ולעול כבד: ואמרת. אז תאמר אליהם את מה משא ר"ל את מה שיאות ויערך במשא כלומר מה שיאות לעשות במשא אעשה לכם וחזר ופירש ונטשתי אתכם כאדם העוזב ומשליך את המשא הכבידה עליו: (לד) ופקדתי. במקרא שלפניו אמר שהנביא ישוב להם דרך אונאת דברים שהמקום יעזוב את ישראל בעונם וישליכם כאדם המשליך משא כבידה ובזה אמר העון הזה אזכור להשיב גמול ביחוד על האיש המדבר ועל ביתו: (לה) כה תאמרו. בלשון הזה תאמרו וכו': מה ענה ה' וכו'. ר"ל אם תשאלו על המענה תאמרו מה ענה ה' ואם תשאלו על מה שמדבר מבלי שאלה תאמרו מה דבר ה': (לו) ומשא. לשון משא לא תזכרו עוד: כי המשא יהיה לאיש דברו. ר"ל דברי הנבואה המה כאילו למשא על הנביא אשר דבר בו על כי לא יוכל לכבוש הנבואה לבלי להגידה כאלו היתה למשא עליו וכמ"ש ואמרתי וכו' ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש וכו' ונלאיתי כלכל (לעיל כ) ובעבור גם זה יתכן לקראה בשם משא מלבד מה שנקראה כן על כי נשאת בפי הנביא: והפכתם. אבל אתם מהפכים את דברי וכו' היא מלת המשא לומר שהיא למשא על השומעים ולא כן הוא: (לז) כה תאמר אל הנביא. ר"ל ואף אם תשאלו את הנביא עצמו עם כי למולו כאלו למשא על כי לא יוכל להסתירה עכ"ז לא תזכרו שם משא רק בלשון הזה תאמרו מה ענה לך ה' אם יהיה השאלה על המענה או מה דבר ה' אם יהיה על דבר מבלי שאלה קודמת: (לח) ואם וכו'. ואם אחר כל האזהרות תאמרו עוד לשון משא ה': לכן. בעבור זה כה אמר וכו': ואשלח. ר"ל ואף כי שלחתי אליכם אשר לא תאמרו לשון משא ה' ועכ"ז לא שמעתם: (לט) לכן הנני. בעבור זה הנני מוכן לשלם גמול ועל העון הזה בלבד אסיר אתכם בהסרה מלפני ואעזוב אתכם כאדם העוזב משא הכבידה עליו ר"ל העון הזה לבד כדאי הוא לזה כעונש מדה במדה על שאמרו לשון משא יעזוב אותם כמשא: ואת העיר. גם את העיר אשר

יתי

כד א הִרְאַנִי יְהוָה וְהִנֵּה שְׁנֵי
דּוּדָאֵי תְאֵנִים מוּעָדִים לִפְנֵי הֵיכַל ל'
יְהוָה אַחֲרֵי הַגְלוֹת נְבוּכַדְרֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־יְכָנְיָהוּ בֶן־יְהוֹיָקִים ס"א יכניהו
מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְאֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה וְאֶת־ ג'
הֶחָרָשׁ וְאֶת־הַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלַםִ
וַיְבִאֵם בָּבֶל׃ ב הַדּוּד אֶחָד תְּאֵנִים ל' חס'
טֹבוֹת מְאֹד כִּתְאֵנֵי הַבַּכֻּרוֹת וְהַדּוּד
אֶחָד תְּאֵנִים רָעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־
תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי ד'
מָה־אַתָּה רֹאֶה יִרְמְיָהוּ וָאֹמַר תְּאֵנִים
הַתְּאֵנִים הַטֹּבוֹת טֹבוֹת מְאֹד
וְהָרָעוֹת רָעוֹת מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־ ג' ד' מ"ל וה' חסר
תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ׃ ד וַיְהִי דְבַר־יְהוָה ד'
אֵלַי לֵאמֹר׃ ה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל כַּתְּאֵנִים הַטֹּבוֹת הָאֵלֶּה כֵּן
אַכִּיר אֶת־גָּלוּת יְהוּדָה אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי
מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה אֶרֶץ כַּשְׂדִּים כ"ט
לְטוֹבָה׃ ו וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְטוֹבָה
וַהֲשִׁבֹתִים עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וּבְנִיתִים כ' א' חס' וה' מ"ע
וְלֹא אֶהֱרֹס וּנְטַעְתִּים וְלֹא אֶתּוֹשׁ׃
ז וְנָתַתִּי לָהֶם לֵב לָדַעַת אֹתִי כִּי אֲנִי
יְהוָה וְהָיוּ־לִי לְעָם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה לָהֶם
לֵאלֹהִים כִּי־יָשֻׁבוּ אֵלַי בְּכָל־לִבָּם׃ ו' חסר
ח וְכַתְּאֵנִים הָרָעוֹת אֲשֶׁר לֹא־ ל'
תֵאָכַלְנָה מֵרֹעַ כִּי־כֹה ׀ אָמַר יְהוָה ד'
כֵּן אֶתֵּן אֶת־צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה
וְאֶת־שָׂרָיו וְאֵת ׀ שְׁאֵרִית יְרוּשָׁלַםִ כ'
הַנִּשְׁאָרִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְהַיֹּשְׁבִים ג' חסר א'
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ט וּנְתַתִּים לְזַוְעָה לזעוה ק'
לְרָעָה לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ לְחֶרְפָּה חמש"ק סימן
וּלְמָשָׁל לִשְׁנִינָה וְלִקְלָלָה בְּכָל־
הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר־אַדִּיחֵם שָׁם׃
י וְשִׁלַּחְתִּי בָם אֶת־הַחֶרֶב אֶת־הָרָעָב י"ג פסוקים את את את ב'
וְאֶת־הַדָּבֶר עַד־תֻּמָּם מֵעַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם וְלַאֲבוֹתֵיהֶם׃ ד"מ"ע בנני

דְלָא תִפְסוֹק׃ א אַחֲזְיַנִי יְיָ וְהָא תְרֵין סַלֵי תֵינִין מְחַתִּין מֳקֳדָם הֵיכְלָא דַיְיָ בָּתַר דְאַגְלֵי נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל יַת יְכָנְיָה בַר יְהוֹיָקִים מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת רַבְרְבֵי יְהוּדָה וְיַת אוּמָנַיָא וְיַת תַּרְעַיָא מִירוּשְׁלֵם וְאוֹבֵילִינוּן לְבָבֶל׃ ב סַלָא חֲדָא תֵינִין טָבָא לַחֲדָא כְּתֵינִין בַּכִּירִין וְסַלָא חַד תֵּינִין בִּישִׁן לַחֲדָא וּדְבִישִׁין בִּישַׁן לַחֲדָא דְלָא מִתְאַכְלִין מִבִּישׁוּ׃ ג וַאֲמַר יְיָ לִימָה אַתְּ חָזֵי יִרְמְיָה וַאֲמָרֵית תֵּינִין תֵּינַיָא טָבְתָא טָבָן לַחֲדָא וּדְבִישִׁין בִּישַׁן לַחֲדָא דְלָא מִתְאַכְלִין מִבִּישׁוּ׃ ד וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִקֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ ה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּתֵינַיָא טָבְתָא הָאִלֵין כֵּן אִשְׁתְּמוֹדַע יַת גָלוּת יְהוּדָה דְאַגְלֵיתִי מִן אַתְרָא הָדֵין לַאֲרַע כַּסְדָאֵי לְטָבְתָא׃ ו וַאֲשַׁוֵי מֵימְרִי עֲלֵיהוֹן לְטָבָא וַאֲתֵיבִינוּן לַאֲרַע הָדָא וְאֶבְנֵינוּן וְלָא אֲפַגַר וַאֲקִימִינוּן וְלָא אֶטְלְטֵל׃ ז וְאֶתֵּן לְהוֹן לֵב לְמִידַע דְחַלְתִּי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ אֲרֵי יְתוּבוּן לְפוּלְחָנִי בְּכָל לִבְּהוֹן׃ ח וּכְתֵינַיָא בִּישְׁתָא דְלָא מִתְאַכְלָא מִבִּישׁוּ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ כֵּן אֶתֵּן יַת צִדְקִיָה מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְיַת רַבְרְבוֹהִי וְיַת שְׁאָרָא דִירוּשְׁלֵם דְאִשְׁתְּאָרוּ בְּאַרְעָא הָדָא וּדְיָתְבִין בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ ט וְאֶתְּנִינוּן לְזִיעַ וּלְבִישָׁא לְכָל מַלְכְוַת אַרְעָא לְחִיסוּדִין וּלְמַתַל וּלְשׁוֹעִי וּלְלוּטָא בְּכָל אַתְרַיָא דְאַגְלֵינוּן לְתַמָן׃ י וְאֲגָרֵי בְהוֹן יַת דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא בְּכַפְנָא וּבְמוֹתָא עַד דִיסוּפוּן מֵעַל אַרְעָא דִיהָבֵית לְהוֹן וְלַאֲבָהָתְהוֹן׃

רש"י

(א) דודאי. קדרות: מועדים. מוכנים: החרש והמסגר. תלמידי חכמים שגלו עם יכניה וכבר פירשתיו בספר (מ"ב כד) החרש והמסגר לימייטרא"ה ליפורטיי"ר בלעז. ל"א החרש והמסגר החרש ל' חרש המסגר ל' סגור כלומר חכמים גדולים בתורה שכשהיה אחד מהם מדבר הכל שותקים מסגר שהיו סוגרים ואין פותח: (ב) כתאני הבכורות. שבישלו כל צרכן בתחלת בכורי תאנים שהם חביבות על מוצאיהם בראשיתם: (ה) כן אכיר את גלות וגו'. הרי זה מקרא מסורס כן אכיר לטובה את גלות יהודה שהגליתי כבר יכניה וגלותו: (ו) אתוש: ל' עקירה: (ט) לזעוה לרעה לכל ממלכות הארץ. שישמעו הרעה הבאה עליהם ויזועו: ולשנינה. שישננו וידברו הכל בפורענותם

מצודת דוד

וכו' אעזוב ואשליך מעל פני ותהיה מסורה ביד הכשדים: (מ) חרפת עולם. זמן מרובה תהיו בחרפה גולים ביד הכשדים: וכלימות עולם. זמן מרובה יזכר הכלימה שיהיה לכם בעת תלכו שבי לפני צר אשר לא תשכח הכלימה ההיא על כי תהיה מרובה וגדולה: כד (א) הראני ה'. במראה הנבואה: דודאי. כלים מלאים תאנים היו מזומנים לפני ההיכל: אחרי הגלות. חוזר לתחילת המקרא לומר שזה ראה אחר שגלה נ"נ וכו': ואת החרש ואת המסגר. הם אומני' ושומרי השערים אשר סגרו אותם בעתם וכן ת"י: (ב) תאנים. מלאה תאנים וכו': כתאני הבכורות. כתאנים המבושלין כל צרכן: מרוע. בעבור רעתן לא היה אפשר לאכלן: (ג) טובות מאד. כמה טובות מאד: רעות מאד. כמה רעות מאד: (ה) כתאנים הטובות האלה. שהמה חביבים ובני אדם מתקרבין אליהן כן אכיר את גלות יהודה ר"ל עם כי נעשו זרים ממני כי הרחקתים מעל גבולי הנה עתה אכיר אותם ואתקרב אליהם: לטובה. חוזר למעלה לומר כן אכיר לטובה: (ו) ושמתי עיני. אשגיח עליהם לטובה לשמרם בגולה: והשיבותים. בזמן בית שני: ובניתים ולא אהרוס. ר"ל הואיל וכבר עבר עליהם הצרה לא יקוו עוד מעתה הריסה כי אם בנין בשובם לירושלים בבית השני לא כמו הנשארים בירושלים אשר יקוו על הריסה הואיל ועדיין לא עבר עליהם הצרה ולא קבלו הגמול: ונטעתים וכו'. כפל הדבר במ"ש: (ז) ונתתי וכו'. אתן להם לב מבין לדעת אותי אשר אני ה': והיו לי לעם. להאמין בי ולקבל עול מוראי: ואנכי וכו'. להיות בעזרתם: (ח) וכתאנים הרעות. כאלו אמרו הנשארים פה יהיו כתאנים הרעות אשר אין לאכלן בעבור רעתן השנואין ומרוחקים מבני אדם: כן אתן וכו'. להיות שנוא ומרוחק: והיושבים בארץ מצרים. שהלכו עם יוחנן בן קרח למצרים ונתייישבו שמה אשר לא כמצות ה': (ט) ונתתים וכו'. ר"ל אמסרם לכל ממלכות הארץ להיותם לזועה ולרעה כי כולם יחרידם וירעו להם: לחרפה וכו'. ר"ל בכל המקומות אשר אדיח אותם שם

רד"ק

שם בשורק הוי"ו ודגש המ"ם: (א) הראני ה'. בחיר"ק הה"א: והנה שני דודאי תאנים. אמר הראני במראה הנבואה שני דודאי תאנים והא"ף דודאי תאנים נוספת כאל"ף חמשים נואות וכן אמר הדוד אחד בלא אל"ף וענינו סלים וכת"י סלי: מועדים. מוכנים ומזומנים לאכול והיה זה אחר שגלות נבוכדנצר מלך בבל את יכניהו: ואת החרש ואת המסגר. יועצים וחכמים היו וי"ת ית אומניא וית תרעיא: (ב) הדוד אחד. כתאני הבכורות. הסמוכות לעלים כאילו אמר כתאני עלי התאנה המבכרות. בכורות תאר וזכר אותם תאנים כי הן נחמדות בעיני מוצאיהן לפי שהן בכורות וכן אמר כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם: (ח) וכתאנים. כאילו אמר והנשארים יהיו תאנים הרעות ואחר כן פירש ואמר כה אמר ה': והיושבים בארץ מצרים. השארית שהיו יושבים אז בארץ מצרים אותם שילכו עם יוחנן בן קרח: (ט) לזועה. כתיב וקרי לזעוה והענין אחד כמו כבש וכשב: לחרפה. בלא וי"ו: לשנינה. בלא וי"ו: (י) את הרעב. בלא וי"ו: הדבר

ואת שרי ג' בקריאה וסימ' ויעבר יורם צעירה. וחברו דד"ה. והנה שני דודאי תאנים: תאכלנה ד' בקריאה וסי' הדוד האחד תאנים טבות. התאנים טובות מאד. וכתאנים הרעות אשר לא תאכלנ' ונתתי אותם כתאנים: ובניתים ב' וסימ' והשיבתי את שבות. והשיבתים על הארץ הזאת. קד"א חסר: והישבים ג' בקריאה וסימ' וישמחו כל קהל. וכתאנים הרעו' והישבים הראשונים דד"ה. חד חסר וב' מ"ל. דתאנים חסר. אלין מתחלפין ונתתים לחרפה ולמשל ולשנינה ולקללה. והחרמתים לשמה ולשרק' לחרבות עולם. והיתה לחרב לשמה. ורדפתי לאלה ולשמה ולקללה ולחרפה. ולא יוכל לחרבה ולשמה ולקללה. כי בי נשבעתי כי לשמה לחרפה לחרב ולקללה:

תולדות אהרן שני דודאי תאנים. עירובין כא:

מצודת ציון

ההרס והעתקה כמו נשתה גבורתם (לקמן נא): (א) דודאי. שם כלי כענין קדרה וכן כפיו מדוד תעבורנה (תהלים פא): מועדים. מזומנים וכן הנה פניך מועדות (יחזקאל כא): החרש. קבוצת האומנים כמו הרש עצים (ישעיה מד): (ב) הבכורות. המבושלות כל צרכן וכן בכורי ענבים (במדבר יג): אכיר. מלשון הכרה: (ו) והשיבותים. מלשון השבה: אהרס. מל' הריסה ונתיצה: אתוש. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (לעיל א): (ט) לזעוה. ענין רעד ורתת וכן והיה רק זועה (ישעיה כח): לשנינה. ענין ספור ואמירה כמו ושננתם לבניך (דברים ו): (י) תומם. ענין כליון והשלמה כמו תם הכסף (בראשית מז): אפסים

כה א הַדָּבָר אֲשֶׁר־הָיָה עַל־יִרְמְיָהוּ עַל־כָּל־עַם יְהוּדָה בַּשָּׁנָה הָרְבִעִית לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה הָרִאשֹׁנִית לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ב אֲשֶׁר דִּבֶּר יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא עַל־כָּל־עַם יְהוּדָה וְאֶל כָּל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם לֵאמֹר׃ ג מִן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְיֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה זֶה שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלָי וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם אַשְׁכֵּים וְדַבֵּר וְלֹא שְׁמַעְתֶּם׃ ד וְשָׁלַח יְהוָה אֲלֵיכֶם אֶת־כָּל־עֲבָדָיו הַנְּבִאִים הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְלֹא־הִטִּיתֶם אֶת־אָזְנְכֶם לִשְׁמֹעַ׃ ה לֵאמֹר שׁוּבוּ־נָא אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה וּמֵרֹעַ מַעַלְלֵיכֶם וּשְׁבוּ עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָכֶם וְלַאֲבוֹתֵיכֶם לְמִן־עוֹלָם וְעַד־עוֹלָם׃ ו וְאַל־תֵּלְכוּ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים לְעָבְדָם וּלְהִשְׁתַּחֲוֺת לָהֶם וְלֹא־תַכְעִיסוּ אוֹתִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְלֹא אָרַע לָכֶם׃ ז וְלֹא־שְׁמַעְתֶּם אֵלַי נְאֻם־יְהוָה לְמַעַן הַכְעִסוּנִי בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם לְרַע לָכֶם׃ ח לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת יַעַן אֲשֶׁר לֹא־שְׁמַעְתֶּם אֶת־דְּבָרָי׃ ט הִנְנִי שֹׁלֵחַ וְלָקַחְתִּי אֶת־כָּל־מִשְׁפְּחוֹת צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עַבְדִּי וַהֲבִאֹתִים עַל־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְעַל־יֹשְׁבֶיהָ וְעַל כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה סָבִיב וְהַחֲרַמְתִּים וְשַׂמְתִּים לְשַׁמָּה וְלִשְׁרֵקָה וּלְחָרְבוֹת עוֹלָם׃ י וְהַאֲבַדְתִּי מֵהֶם קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל רֵחַיִם וְאוֹר נֵר׃ יא וְהָיְתָה כָּל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְחָרְבָּה לְשַׁמָּה וְעָבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־מֶלֶךְ בָּבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה׃

א פתגם נבואה דהוה עם ירמיה על כל עמא דבית יהודה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה היא שתא קדמיתא לנבוכדרצר מלכא דבבל: ב דאתנבי ירמיה נביא על כל עמא דבית יהודה ועל כל יתבי ירושלם למימר: ג מן תלת עשרי שנין ליאשיה בר אמון מלך שבטא דבית יהודה ועד יומא הדין דנן עשרין ותלת שנין הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי ומלית עמכון מקדם וממליל ולא קבילתון: ד ושלח יי לותכון ית כל עבדוהי נביא מקדם ומשלח ולא קבילתון ולא ארכינתון ית אודנכון לקבלא: ה למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ומבישות עובדיכון ותיבו על ארעא דיהב יי לכון ולאבהתכון למן עלמא ועד עלמא: ו ולא תהכון בתר טעות פלחי כוכביא למפלחהן ולמסגד להן ולא תרגזון קדמי בעובדי ידיכון ולא אבאיש לכון: ז ולא קבילתון למימרי אמר יי בדיל דלא לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאבאשא לכון: ח בכן כדנן אמר יי צבאות חלף דלא קבילתון ית פתגמי: ט הא אנא שלח ואדבר ית כל מלכות צפונא אמר יי ולנבוכדנאצר מלכא דבבל עבדי ואיתינון על ארעא הדא ועל יתבהא ועל כל עממיא האלין סחור סחור ואגמרינון ואשוינון לצדו ולאשתממו ולחרבת עלם: י ואובד מנהון קל ביע וקל חדוא וקל חתנין קל כלן קל סיען דמשבחין בניהור בוצין: יא ותהי כל ארעא הדא לחרבא לצדו ויפלחון עממיא האלין ית מלכא דבבל שבעין שנין:

רש"י

בפורענותם: (א) בשנת הרביעית. שנה שנתחתם גזר דינם שיגלו וישתו כוס החמה כמו שאמור בענין קח את כוס וגו' וקודם גזר דין אמר לנביא להוכיחם אולי ישובו ולא יתחתם גזר דינם: (ג) שלש ועשרים. יאשיהו מלך שלשים ואחת לא מהם שתים עשרה שנה נשארו תשע עשרה וארבע של בנו הרי שלש ועשרים: אשכים ודבר. ל' הוה הייתי משכים ומדבר תמיד: (י) קול רחים. סימן הוא לסעודת ברית מילה על שם שטוחנין ושוחקין לה סממנין לרפואה: אור נר. סימן משתה כך שנינו בסנהדרין

רד"ק

(א) הדבר. על ירמיהו. כמו אל: היא השנה הראשונה לנבוכדנצר. והנה כתב בתחלת ספר דניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנאצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה הך נאמר כי בשנת שלש למלכות יהויקים המליכו פרעה גם מלך נבוכדנצר ובא לירושלם ויצר עליה ובשנה הרביעית ליהויקים בתחלת השנה נתן ה' בידו את יהויקים והיא שנה הראשונה לנבוכדנצר: (ב) על כל עם יהודה. כמו אל: ואל כל יושבי ירושלם. עם יהודה מן הערים האחרות שבאו לירושלם ודברי ירמיהו אליהם ואל יושבי ירושל': (ג) זה שלש ועשרים שנה. יאשיהו מלך שלשים ואחת שנה ובי"ג שנה למלכו התחלת נבואת ירמיהו נמצא ירמיהו נתנבא בימי יאשיהו י"ט שנה ונבואה זו היתה בשנה הרביעית ליהויקים בנו הנה שלש ועשרים שנה: אשכים ודבר. האל"ף במקום ה"א השכם כי אותיות אהו"י מתחלפות ונכתבה יו"ד הסמך שלא כמנהג עם הצר"י ברוב: (ה) למן עולם ועד עולם. מזמן רב נתנה לאבותיכם ועד עולם יתנה לכם ולבניכם אם תרצו ות"י למן עולם לא בא על ענין הדבר אלא לאמתת עצם הדבר ונספק הענין. ואותה וכמוהו למן היום אשר יצא מארץ מצרים למתי אעתיר לך והדומים להם: (ז) למען הכעיסוני. כתוב רצה לומר בעבור הכעיסוני וקרי הכעיסני למען הכעיס אותי עושים העכו"ם לא להנאה היה להם בה: (ט) את כל משפחות צפון. ולמעלה בתחלת הספר אמר לכל משפחות ממלכות צפונה והם פי' כי משפחות אומר על העם וממלכות אומר על ראשי הממלכות ולפי שאמר ונתנו איש כסאו זכר שם ממלכות: ואל נבוכדנצר מלך בבל עבדי. וטעם אל אל שולח לא אל ולקחתי או יהיה ואל במקום ואת כמו אספרה אל חק ה' וירדפו אל מדין. ועל כל הגוים האלה. הסמוכים לארץ ישראל או האלה על הגוים שאעתיד לזכר' בסמוך בפרשת כוס היין החמה: (י) קול רחים ואור. קול רחים שטוחנין הבלין לסעודת משתה וכן מדליקין נרות רבות בבית המשתה וי"ת קל ביען דמשבחין בניהור בוצין:

כמלאות

אשכים. ג' מ"ל בלישנא וסי' מן שלש עשרה שנה. ושלח אליכם את כל עבדי בתרא. מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים: לאמר ט' ר"פ בקריאה וסי' לאמר שובו נא איש מדרכו. לאמר לאסורים צאו. לאמר הן ישלח איש את אשתו. לאמר לא כי ארץ מצרים. לאמר לך אתן את ארץ כנען. וחברו רד"ה לאמר אל הכהנים. לאמר מתי יעבור החדש. לאמר אלהים עזבו: והבאתים ד' וסי' והביאותים אל הר קדשי. והביאותי' על הארץ הזאת. והביאתים אל אדמתם. אל המקום הזה. וכן דינן באתיהו' ישעיה ויחזקאל והביאותים כתיב מ"ל המ"ל. ירמיה והביאותים כתיב חסר וי"ו. עזרא והבאתים כתיב

מצודת דוד

יהיו לחרפה כי כולם יחרפו אותם: ולמשל. יביאו משל מהפורעניות הבאה עליהם: לשנינה. יתמידו לספר מהצרות הבאות עליהם: ולקללה. המקלל יתלה הקללה בהם לומר תהיה כהיהודים המקוללים: (י) עד תומם. עד יכלו מעל האדמה וכו': כה (א) על ירמיהו. אל ירמיהו: ליהויקים. למלכות יהויקים: (ב) על כל עם. אל כל עם: (ג) ליאשיהו. למלכות יאשיהו: זה שלש ועשרים שנה. י"ט שנה בימי יאשיהו כי מלך ל"א שנים וד' בימי יהויקים הרי כ"ג: היה דבר ה' אלי. דבר בי הנבואה: ואדבר. ואני דברתי אליכם הנבואה והייתי משכים ומדבר. ר"ל אף הייתי זריז לומר הנבואה אבל אתם לא שמעתם: (ד) ושלח ה'. ועוד שלח ה' שאר נביאים והיה משכים ומשלח הנביאים את ואתם לא שמעתם: ולא וכו'. כפל הדבר במ"ש: (ה) לאמר. ר"ל הלא כל הנבואות היו למוכחכם לאמר שובו נא כל איש מדרכו וכו' ובעבור זה תשבו על האדמה וכו': למן עולם. ר"ל מעת הנתינה עד עולם: (ו) במעשה ידיכם. באלילים העשוים במעשה ידיכם: ולא ארע לכם. לא אעשה עמכם רעה: (ז) ולא שמעתם. מה כי הדבר היה למוכחכם לא שמעתם לי: למען הכעסני. לא היה זה אלא למען הכעסני וכו'. וההכעסה תהיה באמת לרע לכם: (ט) בני צפון. ר"ל אעיר לבות העכו"ם אומת מצפון: עבדי. ר"ל עושה שליחותי כעבד: סביב. היושבים סביבות א"י: והחרמתים. אתי כולם אחרים ואשימם לתמהון ולהיות שורקין עליהם ועד זמן רב יהיו חרבים: (י) והאבדתי וכו'. ר"ל לא ישמע עוד קול ששון וכו': קול חתן. קול שמחת חתן: קול רחים. מגודל הרעה לא ימצאו תבואה לטחון ברחים: ואור נר. מחסרון השמן ישבו באפלה: (יא) הגוים האלה. היושבים סביבות ארץ ישראל

מצודת ציון

(ג) אשכים. מלשון השכמה והוא ענין זריזות: (ז) ארע. מלשון רעה: (ח) יען. בעבור: (ט) והחרמתים. ענין הרג ואבדון כמו כי החרם תחרימם (דברים כ): לשמה. ענין תמהון: לשרקה. ענין השמעת קול בקבוץ שפתים ונעשה על דבר השב מאחריו: ולחרבות. מלשון חורבן

כמלאות

יב וְהָיָה כִמְלֹאות שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד עַל־מֶלֶךְ־בָּבֶל וְעַל־הַגּוֹי הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אֶת־עֲוֺנָם וְעַל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתִּי אֹתוֹ לְשִׁמְמוֹת עוֹלָם׃
יג וְהֵבֵאוֹתִי עַל־הָאָרֶץ הַהִיא אֶת־כָּל־דְּבָרַי אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי עָלֶיהָ אֵת כָּל־הַכָּתוּב בַּסֵּפֶר הַזֶּה אֲשֶׁר־נִבָּא יִרְמְיָהוּ עַל־כָּל־הַגּוֹיִם׃
יד כִּי עָבְדוּ־בָם גַּם־הֵמָּה גּוֹיִם רַבִּים וּמְלָכִים גְּדוֹלִים וְשִׁלַּמְתִּי לָהֶם כְּפָעֳלָם וּכְמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם׃
טו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֵלַי קַח אֶת־כּוֹס הַיַּיִן הַחֵמָה הַזֹּאת מִיָּדִי וְהִשְׁקִיתָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ אוֹתְךָ אֲלֵיהֶם׃
טז וְשָׁתוּ וְהִתְגֹּעֲשׁוּ וְהִתְהֹלָלוּ מִפְּנֵי הַחֶרֶב אֲשֶׁר אָנֹכִי שֹׁלֵחַ בֵּינֹתָם׃
יז וָאֶקַּח אֶת־הַכּוֹס מִיַּד יְהוָה וָאַשְׁקֶה אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שְׁלָחַנִי יְהוָה אֲלֵיהֶם׃
יח אֶת־יְרוּשָׁלַםִ וְאֶת־עָרֵי יְהוּדָה וְאֶת־מְלָכֶיהָ אֶת־שָׂרֶיהָ לָתֵת אֹתָם לְחָרְבָּה לְשַׁמָּה לִשְׁרֵקָה וְלִקְלָלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃
יט אֶת־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־שָׂרָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃
כ וְאֵת כָּל־הָעֶרֶב וְאֵת כָּל־מַלְכֵי אֶרֶץ הָעוּץ וְאֵת כָּל־מַלְכֵי אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־אַשְׁקְלוֹן וְאֶת־עַזָּה וְאֶת־עֶקְרוֹן וְאֵת שְׁאֵרִית אַשְׁדּוֹד׃
כא אֶת־אֱדוֹם וְאֶת־מוֹאָב וְאֶת־בְּנֵי עַמּוֹן׃
כב וְאֵת כָּל־מַלְכֵי־צֹר וְאֵת כָּל־מַלְכֵי צִידוֹן וְאֵת מַלְכֵי הָאִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיָּם׃
כג וְאֶת־דְּדָן וְאֶת־תֵּימָא וְאֶת־בּוּז וְאֵת כָּל־קְצוּצֵי פֵאָה׃
כד וְאֵת כָּל־מַלְכֵי עֲרָב וְאֵת כָּל־מַלְכֵי הָעֶרֶב הַשֹּׁכְנִים בַּמִּדְבָּר׃
כה וְאֵת ׀ כָּל־מַלְכֵי זִמְרִי וְאֵת כָּל־

יב וִיהֵי כְּמִשְׁלַם שַׁבְעִין שְׁנִין אַסְעַר עַל מַלְכָּא דְּבָבֶל וְעַל עַמָּא הַהוּא אֲמַר יְיָ יָת חוֹבֵיהוֹן וְעַל אֲרַע כַּסְדָּאֵי וַאֲשַׁוֵּי יָתַהּ לְצָדוּת עָלַם׃ יג וְאֵיתֵי עַל אַרְעָא הַהִיא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּגְזָרִית עֲלַהּ יָת כָּל דִּכְתִיב בְּסִפְרָא הָדֵין דְּאִתְנַבֵּי יִרְמְיָה עַל כָּל עַמְמַיָּא׃ יד אֲרֵי פְלָחוּ בְהוֹן אַף אִינוּן עַמְמִין סַגִּיאִין וּמַלְכִין רַבְרְבִין וַאֲשַׁלֵּים לְהוֹן כְּאוֹרְחָתְהוֹן וּכְעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן׃ טו אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לִי קַבֵּיל יָת כָּסָא דַחֲמַר לְוָטָא הָדֵין מִן קֳדָמַי וְתַשְׁקֵי יָתֵיהּ יָת כָּל עַמְמַיָּא דַּאֲנָא שָׁלַח יָתָךְ עֲלֵיהוֹן׃ טז וְיִשְׁתּוֹן וְיִשְׁתַּגְשׁוּן וְיִטְרְפוּן מִן קֳדָם דִּקְטָלִין בְּחַרְבָּא דַּאֲנָא שָׁלַח בֵּינֵיהוֹן׃ יז וְקַבֵּילִית יָת כָּסָא מִן קֳדָם יְיָ וְאַשְׁקֵיתִי יָת כָּל עַמְמַיָּא דִּשְׁלָחַנִי יְיָ לְוָתְהוֹן׃ יח יָת יְרוּשְׁלֵם וְיָת קִרְוַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה וְיָת מַלְכָּהָא וְיָת רַבְרְבָהָא לְמִתַּן יָתְהוֹן לְחַרְבָּא לְצָדוּ לְאִשְׁתְּמָמוּ וְלִלְוָטָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ יט יָת פַּרְעֹה מַלְכָּא מִצְרַיִם וְיָת עַבְדוֹהִי וְיָת רַבְרְבוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּיהּ׃ כ וְיָת כָּל מַלְכֵי סוּמְכְוָתֵהּ וְיָת כָּל מַלְכֵי אֲרַע עוּץ וְיָת כָּל מַלְכֵי אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת אַשְׁקְלוֹן וְיָת עַזָּה וְיָת עֶקְרוֹן וְיָת שְׁאָרָא דְּאַשְׁדּוֹד׃ כא יָת אֱדוֹם וְיָת מוֹאָב וְיָת בְּנֵי עַמּוֹן׃ כב וְיָת כָּל מַלְכֵי צוֹר וְיָת כָּל מַלְכֵי צִידוֹן וְיָת כָּל מַלְכֵי נִיסָא דִּי בְעִבְרָא דְיַמָּא׃ כג יָת דְּדָן וְיָת תֵּימָא וְיָת בּוּז וְיָת כָּל מְקַפֵּי פָאתָא׃ כד וְיָת כָּל מַלְכֵי עֲרָב וְיָת כָּל מַלְכֵי עַרְבָאֵי דְּשָׁרָן בְּשְׁכוּנִין בְּמַדְבְּרָא׃ כה וְיָת כָּל מַלְכֵי זִמְרִי וְיָת כָּל מַלְכֵי עֵילָם וְיָת

רש"י

בסנהדרין: (יג) את כל הכתוב. על בבל: בספר הזה. בסופו: (יד) כי עבדו בם. כמו כי יעבדו בם בבני בבל: גם המה גוים רבים. מדי ופרס: (טו) כוס היין החימה. נבואת הפורענות: והשקיתה אותו. הנבא להם שלא תשוב עוד בגוים תשובה: (טז) והתגעשו. ויתגעשון: והתהללו. לי הוללות ישתטו: (יח) כיום הזה. כאשר הם היום לאחר החורבן כתב ירמיה ספרו: (כ) ואת כל הערב. כל סומכותא אשר ערבה פרעה ומשענתו עליהם לעזרה. הערב גרנמיא"ה בלע"ז: (כב) ואת מלכי האי: כל אלו שמנה ע"כ שכיני א"י הם: (כג) קצוצי פאה. המוקצים בקצה אותה הרוח: (כד) מלכי ערב. ערביא: ואת כל מלכי הערב: סומכוותא של ערביים:

חסך

חסר יו"ד קדמא והנ"ו: במלאת ג' ב' חסר וא' מ"ל וסימ' ויהי במלאת הכלים ותאמר אל בנה דגישה. שלישי' באור תבעיר. כמלאות שבעים שנה. שנה מ"ל גדולים ו' מ"ל בקריאה וסי' גדולים הקרי לב. כי עבדו בם גם המה. כשם הגדלים אשר בארץ דד"ת. כי מרפא יניח חטאים גדולים. זבדיאל בן הגדלים. ויזבחו ביום ההוא: ואת ערי ז' וסימ' נמסר במלכים חלק א' סימן פ': לחרבה ולשמה ב' וסי' והיתה כל הארץ הזאת לחרבה לשמה. ואת מלכיה ואת שריה לתת אתם: את ד' ר"פ בסיפרא וסי' את ירושלם ואת ערי יהודה. ודבתריה פרעה מלך מצרים. את אדום ואת מואב. את דדן ואת תימא ואת בוז: תימא ה' וסי' נמסר בישעית סימן כ"א:

מצודת דוד

(יב) כמלאות. כאשר יהיה נשלם שבעים שנה: אפקוד. אזכור עליהם עוונם: ועל הגוי ההוא. זה בבל: (יג) בספר הזה. בסוף הספר: על כל הגוים. שהם יבואו ויחריבו את בבל עד היסוד בה: (יד) כי עבדו. עבר במקום עתיד ר"ל יעבדו בבבל: גם המה. רצה לומר כמו שעבד בבבל אחרים כן גם המה יעבדו בם וחוזר ומפרש גוים רבים וכו' הם יעבדו בבבל: להם. לבני בבל: (טו) את כוס היין החמה. המשיל חמת ה' וגזרת הפורעניות ליין המבלבל את המוח. והשקיתה. רצה לומר התנבא עליהם: (טז) והתגעשו והתהוללו. ינועו בתנועה חזקה וישתטו מאימת החרב אשר אשלח ביניהם: (יז) ואקח וכו'. ר"ל קבלתי הנבואה ונבאתי להם: (יח) את ירושלים. חוזר למעלה שאמר והשקיתה וכו' את ירושלים וכו': ואת מלכיה. עם כי לא היה אלא מלך אחד אמר מלכיה כי גם בני המלך נקראו בשם מלכים: כיום הזה. כי ירמיה כתב ספרו אחר החורבן לזה אמר כיום הזה שהמה חרבים: (כ) כל הערב. עם המקובץ מעמים רבים כמו וגם ערב רב (שמות יב): ואת אשקלון וכו'. הם ערי פלשתים: שארית אשדוד. יתכן שנחרבה עד לא בא ריב ונשאר בה שארית: (כב) האי. קצות האיים אשר בפאת הים: (כג) קצוצי פאה. השוכנים בקצות פאת עולם: (כד) מלכי ערב. הם

רד"ק

(יב) כמלאת שבעים שנה. כי נבוכדנצר מלך מ"ה שנה והיאך ידענו זה שהרי אויל מרודך בנו מלך בשנת ל"ז לגלות המלך יהויכין כמו שכתוב בספר מלכים בסופו ובסוף זה הספר ויהויכין גלה בשנת ח' לנבוכדנצר הרי מ"ה ואויל מרודך מלך כ"ג שנה והיאך ידענו זה שהרי מצאנו לבלשצר בנו מלך ג' שנים נשארו כ"ג בינתים והשלם לא שלמו לו לבלשצר כי בשנה השלישית נהרג הרי מ"ה וכ"ג הרי ס"ח ושתים לבלשצר הרי ע' לפיכך אמר כמלאת כי שלמים היו להם ע' שנה כי לא מת בלשצר עד שנה שלישית לו: לשממות עולם. שם מקובץ מן שממה והוא סמוך: (יג) את כל הכתוב בספר הזה. עם כל הכתוב. כלומר אביא על ארץ בבל את כל זה הדבר כמו שאביא על כל הגוים כל הכתוב בספר הזה אשר ניבא ירמיהו: (יד) כי עבדו בם גם המה. עבדו עבר במקום עתיד אמר יעבדו בכשדים גם המה כמו שעבדו הם בכל הגוים כן יעבדו בהם גוים רבים ומלכים גדולים והם מלכי מדי ופרס: (טו) כי כה אמר. קח. והשקית. הכל במראה הנבואה: היין החמה. חסר הנסמך ומשפטו היין יין החמה וכמוהו טעם המלחמה הספר המקנה והדומים להם: ושתו והתגועשו. התפעל מורכב עם פעל שלא נזכר פועלו ועניינו ענין ותגעש ותרעש הארץ: (טז) והתהללו. ענין הוללות והוא התפעל מורכב עם פעל הדומה למרובע: (יז) ואקח. ואשקה. הכל במראה הנבואה: (יח) את ירושלם. הוא שהחלה תחלה כי כל אלה הגוים לקו על ידי נבוכדנצר ושנה ראשונה שמלך והיא השנה הרביעית ליהויקים בא על ירושלם: ואת מלכים. יהויקים ויהויכין וצדקיהו: את שריה. כלא וי"ו: לשרקה. כלא וי"ו: (כ) ואת כל הערב. עם מקובץ מעמים נתערבו יחד ות"י סומכוותה לשון ערבות: ואת כל מלכי ארץ פלשתים. שאר ארץ פלשתים לבד הערים הנזכרות וכן כתוב בספר שמואל אחר שזכר הערים בענין טחורי הזהב אמר עוד מעיר מבצר ועד כפר הפרזי ולא זכר הנה גת כי לישראל היתה כי דוד לקחה מיד פלשתים כמו שכתוב בדברי הימים ויקח את גת ואת בנותיה מיד פלשתים והיא מתג האמה הנזכרת בספר שמואל: ואת שארית אשדוד. נראה כי כשלכדה נבוכדנצר מנאם נחרבת מקדמה ע"י מלך מצרים או זולתו: (כב) ואת מלכי האי. אין בו כל בספר מוגה: (כג) קצוצי פאה. השוכנים בקצה העולם בפאתו כי הפאה הוא קץ הדבר וי"ת מקפי פאתה: (כד) ואת כל מלכי ערב. הם הערביים יושבי אהלים כמו שנאמר לא יהל שם ערבי: ואת כל מלכי הערב השוכנים במדבר. לפי שזכר למעלה ואת כל הערב פירש הנה כי אלה הם אחרים שהם שוכנים במדבר: (כה) ואת כל מלכי זמרי. אפשר כי

זמרי

מצודת ציון

תורבן: (יב) כמלאות. ענין השלמה כמו ובמלאות ימי טהרה (ויקרא יב): אפקוד. ענין זכרון: (טז) והתגועשו. ענין תנועה חזקה כמו ותגעש ותרעש הארץ (תהלים יח): והתהוללו. מלשון הוללות ושטות כמו והתהוללו הרכב (נחום ב): בינותם. ביניהם. (כג) קצוצי. מלשון קצה: פאה. ענין עבר וצד:

אים

סס

רדק

זמרי הוא זמרן מבני קטורה: (כו) הממלכות הארץ. בא הממלכות עם ה"א הידיעה שלא כמנהג כתוב וכן בא כמהו הלשכות הקדש ויתר האחרג והדומים להם מעטים: ומלך ששך. מלך בבל וכן תרגם יונתן וששך הוא בבל באלפא ביתא דא"ת ב"ש: (כז) וקיו. כן דרך השכור לקיא אבל השכור אחר שיקיא ישוב מעט לדעתו ויקום אבל להם אמר ונפלו ולא תקומו: וקיו. פרשו קמץ ובא היו"ד תמורת האל"ף: (ל) ממרום ישאג. על דרך משל כאילו ישאג ויריע קולו ויבאו הגוים לקולו להחריב נוהו והוא בית המקדש: הידד כדורכים יענה. יצעק כמו הדורכים בגת שמרימין קול לחזק עצמם ואיש את אחיו במלאכה ודבר הקול הוא הידד ובלע"ז דואידו: (לא) נשפט. כאילו נכנס במשפט עמהם שיענישם על רעתם ונתנם ביד מלך בבל: (לב) כה אמר ה'. אפשר שפרשה זו מענין שלפניה ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית ראשון ע"י נבוכדנצר או תהיה עתידה והוא הנכון ויהיה פירוש עזב ככפיר סכו על חרבן בית שני: (לד) הילילו הרועים. הרועים ואדירי הצאן הם מלכי הארץ: והתפלשו. התגוללו בעפר או באפר: לטבות. שיהיו טובחים איש את רעהו: ותפוצותיכם. זאת המלה באה שלא

רשי

(כו) ששך. היא בבל בא"ת ב"ש: (כז) וקיו. כאדם ששותה יותר מדאי שמקיא: החרב. התגר של המלחמה: (כט) מחל. מתחיל: (ל) על נוהו. מתאבל על חורבן ביתו: הידד. לי הוי שצועקין עושי מלאכה כבדה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק ודורכי גתות רגילין בה: יענה. כל לשון עניה לשון צעקת קול רם הוא: (לא) נשפט. מתווכח בדין: (לב) מגוי אל גוי. שאש מסכסכן זה בזה: מירכתי. כתרגומו מסיפי: (לד) הילילו. לי יללה: והתפלשו. התגלגלו באפר ווטרלייי"ר בלעז: ותפוצותיכם. הרי זה מקרא קצר כלוי ותפוצותיכם תקרבנה לבא

תולדות אהרן ממרום ישאג. ברכות ג (ברכות יג): הידד. ברכות נט.

תרגום

כל מלכי מדי: כו וית כל מלכי צפונא דקריבין ודרחיקין גבר לאחוהי וית כל מלכות עממיא דעל אפי ארעא ומלכא דבבל ישתי בתריהון: כז ותימר להון כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל שתו ורוו ואשתגישו ונפלו ולא תקומון מן קדם דקטלין בחרבא דאנא שלח ביניכון: כח ויהי ארי יסרבון לקבלא כסא מן ידך למשתי ותימר להון כדנן אמר יי צבאות משתא תשתון: כט ארי הא בקרתא דאתקרי שמי עלה אנא משרי לאבאשא ואתון מדמן דמזכא תזכון לא תזכון ארי דקטלין בחרבא אנא מכלי על כל יתבי ארעא אמר יי צבאות: ל ואת תתנבי להון ית כל פתגמיא האלין ותימר להון יי ממרומא יכלי וממדור קודשיה ירים מימריה אכלאה יכלי דייתון כזוזין על ארע בית שכנתי הא כנתתי מעצרא דמרימין קלהון כן ייתי זועא לכל יתבי ארעא: לא מטא אתרגושא עד סיפי ארעא ארי דינא קדם יי בעממיא מתפרע הוא לכל בשרא רשיעיא דבהון מסרינון לקטלא אמר יי: לב כדנן אמר יי צבאות הא בישתא נפקא מעם לעם ועממין רברבין ייתון בגלי מסיפי ארעא: לג ויהון קטיליא רמן קדם יי ביומא ההוא מסיפי ארעא ועד סיפי ארעא לא יסתפדון ולא יתכנשון ולא יתקברון לזיבל ומבדר על אפי ארעא יהון: לד אילילו מלכיא וצוחו וחופו רישיכון בקטמא תקיפי עמא ארי שלימו יומיכון לקטלא ותתבדרון ותפלון דהויתון

ירמיה כה

מלכי עילם ואת כל־מלכי מדי:
כו ואת | כל־מלכי הצפון הקרבים
והרחקים איש אל־אחיו ואת כל־
הממלכות הארץ אשר על־פני
האדמה ומלך ששך ישתה
אחריהם: כז ואמרת אליהם כה־
אמר יהוה צבאות אלהי ישראל
שתו ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו
מפני החרב אשר אנכי שלח
ביניכם: כח והיה כי ימאנו לקחת־
הכוס מידך לשתות ואמרת אליהם
כה אמר יהוה צבאות שתו תשתו:
כט כי הנה בעיר אשר־נקרא שמי
עליה אנכי מחל להרע ואתם הנקה
תנקו לא תנקו כי חרב אני קרא
על־כל־ישבי הארץ נאם יהוה
צבאות: ל ואתה תנבא אליהם את
כל־הדברים האלה ואמרת אליהם
יהוה ממרום ישאג וממעון קדשו
יתן קולו שאג ישאג על־נוהו הידד
כדרכים יענה אל־כל־ישבי הארץ:
לא בא שאון עד־קצה הארץ כי
ריב ליהוה בגוים נשפט הוא לכל־
בשר הרשעים נתנם לחרב נאם־
יהוה: לב כה אמר יהוה צבאות
הנה רעה יצאת מגוי אל־גוי וסער
גדול יעור מירכתי־ארץ: לג והיו
חללי יהוה ביום ההוא מקצה הארץ
ועד־קצה הארץ לא יספדו ולא
יאספו ולא יקברו לדמן על־פני
האדמה יהיו: לד הילילו הרעים
וזעקו והתפלשו אדירי הצאן כי־
מלאו ימיכם לטבוח ותפוצותיכם

מסורה

ותקומו ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' ואתם תקטו מהאורב והורשתם. שכרו וקיו ונפלו ולא תקומו קדמא חסר: כה אמר ה' צבאות י"ו מיחדין בקריא' וסי' פקדתי את אשר עשה לך עמלק. אני לקחתיך מן הניה דשמואל. וחברו דד"ה. עולל יעוללו בגפן. התבוננו וקראו ככה. אשבר דסיפרא. והיה כי ימאנו. מהבילים המה אתכם. הנה רעה יצאת. מיכה המרשתי. הנני אשלח בכם. עוד יהיה במקום. לאדום כה אמר ה' צבאות. הנני שובר את קשת. עשוקים בני ישראל. חומות בבל הרחבא. ומן ריש דחגי עד סוף תריסר דכוותהון כמ"ב וסי' שבתי לירושלם ברחמים. רעה את צאן ההרגה: להרע ז' וסימניהון ולא נתנן אלהים להרע עמדי. או נפש כי תשבע. חכמים המה להרע. אנכי מחל להרע. נשבע להרע ולא ימיר. וזממתי להרע: נשפט ה' קמץ וסי' בישעיה ריש סי' נ"ט ובריש סיפרא סוף סימן ב': מקצה הארץ ועד קצה הארץ ג' דסמיכי וסי' מאלהי העמים. והפיצך ה' בכל העמים. והיו חללי ה' ביום ההוא: לטבוח ד' ומ"ל בקריאה וסי' ואני ככבש אלוף יובל לטבוח כי מלאו ימיכם לטבוח אורידם ככרים לטבוח. לטבוח ישרי דרך:

מצודת דוד

שם אומה הם: מלכי הערב. הם הערביים: (כו) איש אל אחיו. כוס החמה ישתו זה אחר זה הסמוך לו ר"ל כולם ילקו זה אחר זה: ומלך ששך. הוא בבל בא"ת ב"ש וכן נקרא בסוף הספר: ישתה אחריהם. ר"ל הוא ילקה אחר כולם בסוף: (כז) שתו ושכרו. שתו יין החמה ותהיו שכורים ותקיאו ותפלו בארץ ולא תקימו כדרך השותה יין הרבה ור"ל קבלו עליכם עול השעבוד ואבדו מפני חרב האויב: (כח) כי ימאנו וכו'. ר"ל אם יתעצמו להנצל מן הפורעניות: שתו תשתו. ר"ל בע"כ תשתו: (כט) אשר נקרא שמי עליה. להיות נקראה עיר ה': אנכי מחל. אני מתחיל להביא הרעה ואתם תהיו נקיים מהרעה בתמיה הנה לא תנקו: (ל) ממרום ישאג. וכפל הדבר ואמר וממעון קדשו וכו' וחזר ופירש שהוא ישאג על נוהו ור"ל הוא קרא גזירת חורבן על ירושלים: הידד. כדרך דורכי היין המרימים קול הידד לזרז זא"ז כן ירים קול על כל יושבי הארץ לגזור עליהם חורבן ואבדון: (לא) בא שאון. קול שאון המקום בא עד קצה הארץ ר"ל הגזירה היא על כולם: נשפט הוא. הוא יתווכח עם כל בשר והויכוח יהיה אשר יתן את הרשעים לחרב כי בזה מודיע להם פשעם ותחשב לויכוח וכן כי באש ה' נשפט (ישעיה סו): (לב) הנה רעה יוצאת. הרעה והאבדון תלך מעם בבל אל כל עם ועם: וסער גדול. המית מלחמה יתעורר מסוף הארץ והוא בבל: (לג) חללי ה'. ההרוגים בגזירת המקום: לא יספדו. על כי יהיו רבים לא יספיקו להספידם ולהכניסם במקום מיוחד או לקברם אבל יהיו מונחים על פני האדמה כמו הזבל: (לד) הילילו הרועים. למלכי יהודה ושריו יאמר הילילו וזעקו אתם מנהיגי העם ואתם אדירי הצאן ר"ל העם

מצודת ציון

(כו) איש אל אחיו. זה אחר זה הסמוך לו וכן ונפלתם איש אל אחיו (לעיל יג): (כז) וקיו. מל' הקאה והוא החזרת המאכל מן הגוף דרך הפה: (כח) ימאנו. מל' מיאון: (כט) מחל. מל' התחלה: (ל) ממרום. מהשמים הרמים: ישאג. ענין צעקה: וממעון. ענין מדור כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כו): נוהו. מדורו כמו ואת נוהו השמו (תהלים עט): הידד. המלה היא מיוחדת לקריאת דורכי היין לזרז עצמם וכן הידד השבתי (ישעיה טז): כדורכים. הם הצועדים ופוסעים על הענבים להוציא היין: יענה. ענין הרמת קול וכן וענו הלוים וכו' קול רם (דברים כז): (לא) שאון. ענין המיה: נשפט. ענין ויכוח: לכל בשר. לכל אדם: (לב) וסער. רוח סערה: יעור. מלשון התעוררות: מירכתי. מסוף וכן ולירכתי המשכן (שמות כו): (לג) יאספו. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט): לדומן. ענין זבל: (לד) הילילו. מל' יללה: והתפלשו. ענין התגלגל בעפר כמו עפר התפלשי (מיכה א). אדירי. ענין חוזק: מלאו. נשלמו וכן כמלאת ימי

ונפלתם ככלי חמדה : לה ואבד
מנוס מן־הרעים ופליטה מאדירי
הצאן : לו קול צעקת הרעים ויללת
אדירי הצאן כי־שדד יהוה את־ ג'
מרעיתם : לז ונדמו נאות השלום ג'. ד'
מפני חרון אף־יהוה : לח עזב ככפיר ג'
סכו כי־היתה ארצם לשמה מפני ג'
חרון היונה ומפני חרון אפו :
כו א בראשית ממלכות ג' ר"פ. ד'
יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה
היה הדבר הזה מאת יהוה לאמר :
ב כה אמר יהוה עמד בחצר בית־ י"ח בטעם בספרא
יהוה ודברת על־כל־ערי יהודה
הבאים להשתחות בית־יהוה את
כל־הדברים אשר צויתיך לדבר י"ג חסר ה"א
אליהם אל־תגרע דבר : ג אולי
ישמעו וישבו איש מדרכו הרעה ח' רפין
ונחמתי אל־הרעה אשר ז' בלישנא
אנכי חשב לעשות להם מפני
רע מעלליהם : ד ואמרת אליהם כה ח' בטעם
אמר יהוה אם־לא תשמעו אלי
ללכת בתורתי אשר נתתי לפניכם :
ה לשמע על־דברי עבדי הנבאים י"ב בליש'. י'
אשר אנכי שלח אליכם והשכם ל'
ושלח ולא שמעתם : ו ונתתי את־
הבית הזה כשלה ואת־העיר ח'
הזאתה אתן לקללה לכל גויי הזאת ק'
הארץ : ז וישמעו הכהנים והנבאים
וכל־העם את־ירמיהו מדבר את־ כ"א מלעיל פסו'
הדברים האלה בבית יהוה : ח ויהי
ככלות ירמיהו לדבר את כל־אשר
צוה יהוה לדבר אל־כל־העם
ויתפשו אתו הכהנים והנביאים ח' מ"ל בספרא
וכל־העם לאמר מות תמות : כ"א מלעיל פסו'
ט מדוע נבית בשם־יהוה לאמר י"ב ר"פ ג' חס'
כשלו יהיה הבית הזה והעיר הזאת
תחרב מאין יושב ויקהל כל־העם ג'. ד'

רגיגין כמני חמדתא :
לה ויבד בית ערוקי מן מלכיא
ושיזבא מתקיפי עמא : לו קל
צוחת מלכיא ויללת תקיפי
עמא ארי אבז יי ית עמהון :
לז ויצדון מדורי שלמהון
מקדם תקוף רוגזא דיי :
לח גלא מלכא מכרכיה ארי
הות ארעהון לצדו מן קדם
חרב סנאה דהיא כחמר מרויא
ומן קדם תקוף רוגזיה :
א בריש מלכות יהויקים בר
יאשיה מלך שבטא דבית
יהודה הוה פתגמא הדין מן
קדם יי למימר : ב כדנן
אמר יי קום בדרת בית
מקדשא דיי ותתנבי על כל
קרויא דבית יהודה דעלין
למסגד בבית מקדשא דיי
ית כל פתגמיא דפקידתך
לאתנבאה להון לא תמנע
פתגם : ג מאים ישמעון
ויתובון גבר מאורחיה בישא
ואתיב מן בישתא דאנא
חשיב למעבד להון מקדם
בישות עובדיהון : ד ותימר
להון כדנן אמר יי אם לא
תקבלון למימרי למהך
באוריתי דיהבית קדמיכון :
ה לקבלא לפתגמי עבדי
נביאיא דאנא שלח לותכון
מקדם ומשלח ולא קבילתון :
ו ואתן ית ביתא הדין כשלו
וית קרתא הדא אתן ללוטא
לכל עממי ארעא : ז ושמעו
כהניא וספריא וכל עמא
דירמיה מתנבי ית פתגמיא
האלין בבית מקדשא דיי :
ח והוה כד שיצי ירמיה
לאתנבאה ית כל דפקיד יי
למללא עם כל עמא ואחדו
יתיה כהניא וספריא וכל עמא
למימר מימת תמות :
ט מדין אתנביתא בשמא דיי
למימר כשלו יהי ביתא הדין
וקרתא הדא תחרוב מבלי
יתיב ואתכניש כל עמא על

לנא : ככלי חמדה . כלומר אם תאמרו חשובים אנחנו הרבה יש כלי חמדה של זכוכית נופלים ומשתברים ואובדים : (לז) ונדמו . ל' חורבה לשון הדמינו . ונדמה שם (לעיל ח) : (לח) עזב ככפיר וגו' . גלה מלכא מכרכיה ככפיר העוזב את סוכו : היונה . משתכרת ביין כן ת"י . דבר אחר לשון אונאה : (א) בראשית ממלכות . פרשה זו תחתונה קדמה לעליונה ארבע

מצודת דוד

אתם הגבורים שבעם התפלשו בעפר דרך צער ואבלות כי מלאו ימיכם להביא מקצתכם לטביחה גם זמן תפוצותיכם להיות מקצתכם נפוצים בגולה : ונפלתם ככלי חמדה . ר"ל לא תהיה נפילתכם ככלי בזוי הנופל בארץ שאין היזק בנפילתו אלא היזק רב וקלון מתמיד יהיה לכם בהנפילה ההיא ככלי חמדה הנופל בארץ שההיזק רב במה שנפחת בנפילה: (לה) ואבד מנוס . לא יוכלו לברוח מיד האויב : פליטה . מלת ואבד משמשת בשתים לומר שיאבד פליטה ושארית מה מאדירי הצאן המה הגבורים : (לו) קול צעקת . ר"ל הנה נשמע קול צעקת וכו' : כי שודד ה' . ר"ל מה' באה השדידה בגזרה : מרעיתם . מקום שהרועים רעו את הצאן והוא למשל על ירושלים: (לז) ונדמו . המדורות היושבות בשלום יהיו חרבים מפני חרון אף ה' שיחרה בהם : (לח) עזב ככפיר סוכו . כל מדור יהיה נעזב מבעליו ולא יזכר בו כמו כפיר אריות שאינו זוכר בסוכתו אחר שעזבה : חרון היונה . חרון האויב המאנה ואונס אותם לקחת ההון וזה בא מפני חרון אף ה' שחרה בם ולא במקרה : כו (ב) על כל ערי יהודה . אל כל יושבי ערי יהודה : אל תגרע דבר . אל תפחת מלדבר דבר אחד מכל הדברים:(ג) אולי ישמעו . אולי יקבלו הדברים וישובו כל איש מדרכו הרעה : ונחמתי אל הרעה . אז אנחם על הרעה : (ה) לשמוע על דברי . מוסב על המקרא שלפניו והוא כמו ולשמוע אל דברי וכו' : והשכם ושלוח . ואני הייתי משכים ומשלח ועכ"ז לא שמעתם ר"ל א"כ תעשו כמו שעשיתם עד כה: (ו) ונתתי . אז אתן את הבית הזה להיות חרבה כמו שחרבה משכן שילה בימי עלי : אתן לקללה . שיהיו מקללים בה לומר בקללתם שתהיה כירושלים : (ז) הכהנים . כהני הבעל : והנביאים . נביאי השקר : (ח) ויתפשו . אחזו בו בחוזקה ואמרו הנה נמית אותך : (ט) אל ירמיה . אל המקום שעמד

שלא כמנהג כי הפ"א בחולם והתי"ו בחיר"ק והנכון הפ"א בשור"ק והת"ו בצר"י כי הוא מן תפוצה בשקל תבונה תמונה והנכון תפוצות בשקל תבונות תמונות תשובות ועם כנוי הנמצאים תפוצותיכם בשקל ומשובותיכם נשאר מעל ונאמר כי בא הפ"א בחולם לזוג התנועות כמו התהומות יכסיומו ובא הת"ו בחיר"ק כמו אם לא תריבך לטוב הראוי שתריבך כמו שפירשנו : ונפלתם ככלי חמדה . אתם שהייתם ככלי חמדה בשלותכם עתה תפלו ותשברו ות"י ותפלון דהויתון רגיגין כמני חמדתא : (לו) ויללת . בחיר"ק הוי"ו ונח היו"ד לכן אשר ולכן נפתלי בשו"א הוי"ו וחיר"ק היו"ד : מרעיתם . לאן מרעיתם והם הגוים שהם מלכיהם ורועיהם : (לז) ונדמו . נכרתו כמו גם מדמן תדמי : נאות השלום . מקומות המרעה שהיו רועים בשלום והוא משל על עריהם ומדינותם : (לח) עזב ככפיר סכו . הראוי סכתו כי הנפרד סכה או יהיה הנפרד סוך כפלס עוז תום יאמר ממנו סכו בשקל עזו אמר כמו שהכפיר עוזב סכו מפני שאינו מוצא שם טרפו כן עזב האל יתברך בית המקדש מפני שלא מצא שם רצונו וכיון שעזבו והסתיר פניו ממנו נחרב : כי היתה ארצם לשמה . כי טרם חרבן הבית היתה ארצם לשמה ועם כל זה מוסר לא לקחו ולא יכול להתאפק עוד ועזבו : מפני חרב היונה . חרון חרב היונה ר"ל חרב האויב האונסת אותם מן ולא יונו נשיאי עוד את עמי : ומפני חרון אפו . והחרב באה מפני חרון אפו ויונתן פי' היונה מן יין שהרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מרויא : (א) בראשית ממלכות . על דברי עבדי הנביאים . כמו אל דברי וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו והדומין לו : (ו) כשלה . כשלקחו פלשתים את הארון במלחמה אז חרב משכן שילה : (ט) מדוע נבית . בלא אל"ף כבעלי הה"א : כשלו יהיה הבית הזה . הראשון כתוב בה"א וזה בוי"ו ושניהם

סכו ג' בקריאה וסי' עזב ככפיר סכו כן כתיב. ויהי בשלם סוכו כן כתיב ויחמס כגן שכו שחת מועדו כן כתיב בשי"ן : בראשית ג' ר"פ וסי' בלשון תרגום אלהא מקיים צדקתא : כל לשון נחמה על במ"ז אל וסי' נמסר בש"ב סימן י' : שמיעה על י"ב בליש' וסי' נמסר במ"ב סימן ב' : ואת העיר ח' וסי' לעיל בסיפרא סוף סימן כ"ג : הנביאים ח' מ"ל בירמיה וסי' למן היום אשר . הנביאים יהיו לרוח . יוציאו את עצמות. ויתפשו אתו הכהנים . ויאמרו השרים וכל . ואלה דברי הספר . ואשלח אליכם בתראה . הנביאים אשר היו לפני . וכל שאר נביאים וכתובים חסר במ"א מ"ל וסי' וכל הנביאים

מצודת ציון

ימי טהרה (ויקרא יב) : ותפוצותיכם . ענין פזור וכן כי נפץ העם (ש"א יג) : (לה) מנוס . ענין בריחה : ופליטה . שארית וכן אל יהיה לה פליטה (לקמן נ) : (לו) ויללת . מל' יללה : שודד . ענין עושק וגזל : מרעיתם . מל' מרעה : (לז) ונדמו . ענין חורבן וכריתה כמו גם מדמן תדומי (לקמן מח) : נאות . מדור כמו בנאות דשא (תהלים כג) : (לח) ככפיר . כן יקרא ארי בחור : היונה . מלשון הונאה . וענינו קחת ההון וכן העיר היונה (צפניה ג) : (ב) תגרע . מלשון גרעון : (ג) ונחמתי . ענין ספוק מחשבה : (ח) ויתפשו . ענין האחיזה בחזקה כמו ותפשו בו אביו ואמו (דברים כא) : (ט) תחרב . מל' חורבן : ויקהל

אֶל־יִרְמְיָהוּ בְּבֵית יְהוָה׃ י וַיִּשְׁמְעוּ ׀
שָׂרֵי יְהוּדָה אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַיַּעֲלוּ מִבֵּית־הַמֶּלֶךְ בֵּית יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ
בְּפֶתַח שַׁעַר־יְהוָה הֶחָדָשׁ׃ יא וַיֹּאמְרוּ
הַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִאִים אֶל־הַשָּׂרִים
וְאֶל־כָּל־הָעָם לֵאמֹר מִשְׁפַּט־מָוֶת
לָאִישׁ הַזֶּה כִּי נִבָּא אֶל־הָעִיר הַזֹּאת
כַּאֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם בְּאָזְנֵיכֶם׃ יב וַיֹּאמֶר
יִרְמְיָהוּ אֶל־כָּל־הַשָּׂרִים וְאֶל־כָּל־
הָעָם לֵאמֹר יְהוָה שְׁלָחַנִי לְהִנָּבֵא
אֶל־הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶל־הָעִיר הַזֹּאת אֵת
כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שְׁמַעְתֶּם׃ יג וְעַתָּה
הֵיטִיבוּ דַרְכֵיכֶם וּמַעַלְלֵיכֶם וְשִׁמְעוּ
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיִנָּחֵם יְהוָה
אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר עֲלֵיכֶם׃
יד וַאֲנִי הִנְנִי בְיֶדְכֶם עֲשׂוּ־לִי כַּטּוֹב
וְכַיָּשָׁר בְּעֵינֵיכֶם׃ טו אַךְ ׀ יָדֹעַ תֵּדְעוּ
כִּי אִם־מְמִתִים אַתֶּם אֹתִי כִּי־דָם
נָקִי אַתֶּם נֹתְנִים עֲלֵיכֶם וְאֶל־הָעִיר
הַזֹּאת וְאֶל־יֹשְׁבֶיהָ כִּי בֶאֱמֶת
שְׁלָחַנִי יְהוָה עֲלֵיכֶם לְדַבֵּר בְּאָזְנֵיכֶם
אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ טז וַיֹּאמְרוּ
הַשָּׂרִים וְכָל־הָעָם אֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־
הַנְּבִיאִים אֵין־לָאִישׁ הַזֶּה מִשְׁפַּט־
מָוֶת כִּי בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר
אֵלֵינוּ׃ יז וַיָּקֻמוּ אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי הָאָרֶץ
וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־קְהַל הָעָם לֵאמֹר׃
יח מִיכָיָה הַמּוֹרַשְׁתִּי הָיָה נִבָּא בִּימֵי
חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר אֶל־
כָּל־עַם יְהוּדָה לֵאמֹר כֹּה־אָמַר ׀
יְהוָה צְבָאוֹת צִיּוֹן שָׂדֶה תֵחָרֵשׁ
וִירוּשָׁלַיִם עִיִּים תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת
לְבָמוֹת יָעַר׃ יט הֶהָמֵת הֱמִתֻהוּ
חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה וְכָל־יְהוּדָה
הֲלֹא יָרֵא אֶת־יְהוָה וַיְחַל אֶת־פְּנֵי
יְהוָה וַיִּנָּחֶם יְהוָה אֶל־הָרָעָה אֲשֶׁר־
דִּבֶּר עֲלֵיהֶם וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים רָעָה
גְדוֹלָה עַל־נַפְשׁוֹתֵינוּ׃ כ וְגַם־אִישׁ
הָיָה מִתְנַבֵּא בְּשֵׁם יְהוָה אוּרִיָּהוּ בֶּן־
שְׁמַעְיָהוּ מִקִּרְיַת הַיְּעָרִים וַיִּנָּבֵא

יְרְמְיָה בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ׃
י וּשְׁמַעוּ רַבְרְבֵי יְהוּדָה יַת
פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין וּסְלִיקוּ מִבֵּית
מַלְכָּא לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ
וִיתִיבוּ בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ מַדִינְחָאָה׃
יא וַאֲמַרוּ כָּהֲנַיָא וְסָפְרַיָא
לְרַבְרְבַיָא וּלְכָל עַמָא לְמֵימַר
חוֹבַת דִין דִקְטוֹל לְגַבְרָא
הָדֵין אֲרֵי אִתְנַבֵּי עַל קַרְתָּא
הָדָא כְּמָה דִשְׁמַעְתּוּן
בְּאוּדְנֵיכוֹן׃ יב וַאֲמַר יִרְמְיָה
לְכָל רַבְרְבַיָא וּלְכָל עַמָא
לְמֵימַר יְיָ שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה
עַל בֵּיתָא הָדֵין וְעַל קַרְתָּא
הָדָא יַת כָּל פִּתְגָמַיָא
דִשְׁמַעְתּוּן׃ יג וּכְעַן אַתְקִינוּ
אוֹרְחָתְכוֹן וְעוֹבָדֵיכוֹן וְקַבִּילוּ
לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֲכוֹן וִיתוּב יְיָ
מִן בִּישְׁתָא דְמַלִיל עֲלֵיכוֹן׃
יד וַאֲנָא הָאֲנָא מְסִיר בִּידְכוֹן
עֲבִידוּ לִי כְּמָה דְתַקִין וּכְמָה
דְכָשַׁר בְּעֵינֵיכוֹן׃ טו בְּרַם
מִידַע תִּידְעוּן אֲרֵי אִם קַטְלִין
אַתּוּן יָתִי אֲרֵי דַם זַכַּאי אַתּוּן
יָהֲבִין עֲלֵיכוֹן וְעַל קַרְתָּא הָדָא
וְעַל יָתְבָהָא אֲרֵי בִקְשׁוֹט
שַׁלְחַנִי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאִתְנַבָּאָה
קֳדָמֵיכוֹן יַת כָּל פִּתְגָמַיָא
הָאִלֵין׃ טז וַאֲמַרוּ רַבְרְבַיָא
וְכָל עַמָא לְכָהֲנַיָא וּלְסָפְרַיָא
לֵית לְגַבְרָא הָדֵין חוֹבַת דִין
דִקְטוֹל אֲרֵי בִשְׁמָא דַיְיָ אֱלָהָנָא
מַלִיל עִמָנָא׃ יז וְקָמוּ גֻבְרַיָא
מִסָבֵי אַרְעָא וַאֲמַרוּ לְכָל
קְהָלָא דְעַמָא לְמֵימַר׃
יח מִיכָה דְמִמָרֵישָׁא הֲוָה
מִתְנַבֵּי בְּיוֹמֵי חִזְקִיָה מֶלֶךְ
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וַאֲמַר
לְכָל עַמָא דְבֵית יְהוּדָה לְמֵימַר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת צִיוֹן
חֲקַל תִּתְרְדֵי וִירוּשְׁלֵם לְיַגְרִין
תְּהֵי וְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ
לְחֵישַׁת חוּרְשָׁא׃ יט הֲמִקְטַל קַטְלוּהִי חִזְקִיָה מֶלֶךְ שִׁבְטָא
דְבֵית יְהוּדָה וְכָל דְבֵית יְהוּדָה הֲלָא דָחִיל מִן קֳדָם יְיָ וְצַלִי
קֳדָם יְיָ וְתַב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דְמַלִיל עֲלֵיהוֹן וַאֲנַחְנָא גָרְמִין
לְאַיְתָאָה בִּישְׁתָא רַבְּתָא עַל נַפְשָׁתָנָא׃ כ וְאַף גַבְרָא הֲוָה
מִתְנַבֵּי בִשְׁמָא דַיְיָ אוּרִיָה בַּר שְׁמַעְיָה מִקִּרְיַת יְעָרִים וְאִתְנַבֵּי

רד"ק

שניהם חסרים: (י) בפתח שער ה' החדש. הוא שער המזרחית כמו שת"י במעלנא דתרעא בית מקדשא דה' מדינחאה ופירשו רז"ל כי נקרא החדש כי שם חדשו סופרים את ההלכה ובכמה שמות נקרא לו ויתכן לפרש שחדשוהו או חדשו בו שום בנין לפיכך נקרא חדש: (יז) ויקומו אנשים מזקני הארץ. אלה הזקנים היו צדיקים וספרו זה הענין שהיה בימי צדקיהו שנתנבא מיכה ציון שדה תחרש וכן כתוב בנבואת מיכה: (יט) הלא ירא את ה'. כמו שכתוב בדברי הימים ויכנע חזקיהו בגובה לבו וגו' ענו אותם העם שרצו להמית את ירמיהו: (כ) וגם איש היה מתנבא וגו'. כלומר מה עדות זו שאתם מעידים כי חזקיהו לא המיתו כשהיה מתנבא רעה הנה יהויקים מלך יהודה כמוהו ובזאת השנה הרג אוריהו לפי שהיה מתנבא רע כמו ירמיהו

רש"י

אחרנא שיש: (י) וישמעו שרי יהודה. שתפשו נביאי השקר והכהנים את ירמיהו: בפתח שער ה' החדש. אחרים הגיהו כשגלה יהויכין וקלא כל בית אלהינו עמו שברו חילו של נבוכדנצר שער המזרחי וחזר צדקיהו ותקנו וחדשו לכך נקרא חדש: (יח) מיכה המורשתי. דמן מרישה: עיים. גלים. (יט) ויחל. ל' תפלה: ואנחנו עושים רעה גדולה. אם נהרוג אותו: (כ) וגם איש היה מתנבא. מי שאמר

מצודת דוד

שעמד שם ירמיה: (י) וישמעו. בעבור רגשת ההמון השרים שמעו את הדברים האלה: בית ה'. אל בית ה': בפתח שער. ר"ל בחלל השער: החדש. יתכן שנפל וחדשו אותו בבנין (ואולי זהו שבנה יותם כמ"ש הוא בנה את שער בית ה' העליון. מ"ב טו): (יא) משפט מות. כי חשדוהו שמלבו נבא הדבר ולכן אמרו שיש לו דין חיוב מיתה: אל העיר. על העיר: כאשר שמעתם. העם שמעו מפי ירמיה והשרים מפי המספרים: (יב) ה' שלחני. ולא מלבי אמרתי הדברים: (יג) ועתה. הואיל ומה' השה היטיבו ותקנו דרכיכם וכו' ואז ינחם ה' על הרעה וכו': (יד) כטוב וכו'. ר"ל כפי הנראה לכם: (טו) כי דם נקי. עון דם נקי: (טז) וכל העם. עם כי מתחלה היתה ידם עם הכהנים והנביאים עתה בשמעם דברי ירמיה שדבר בשליחות ה' חזרו בהם: כי בשם ה'. ולא אמר מלבו: (יז) ויאמרו וכו'. הביאו ראיה לפטור את ירמיה מן המיתה: (יח) שדה תחרש. ר"ל תחרב להיות שדה לזרוע בה: עיים תהיה. תהיה מלאה גלים כדרך הבתים החרבות מנפילת הקירות: לבמות יער. יהיה מלא מגלי אבנים דומה לבמות המצויים ביער: (יט) ההמת. וכי המית אותו חזקיה וכו' בעבור שנבא כזאת: הלא ירא. הלא המלך חזקיהו היה ירא את ה' והתפלל לפניו לבטל הגזירה ואז נחם ה' על הרעה וכו': ואנחנו. אבל אנחנו כשנמית אותו נעשה עוד רעה גדולה על נפשותינו ולא די שלא ימחק על הרעה אלא שיוסיף עוד על הרעה: (כ) וגם איש היה מתנבא. אלה דברי הכהנים

מצודת ציון

ויקהל. ענין קבוץ כמו ויקהל משה (שמות לה): (יג) היטיבו. ענין תקון כמו מה תיטיבי דרכך (לעיל ב): (יח) עיים. ענין גלים וחלים כמו שמו את ירושלים לעיים (תהלים עט): לבמות. גבשושית גבוהות כי במה ענין גבהות כמו במתי עב (ישעיה יד): (יט) ויחל. ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות לב): נגלתו

מתנבאים לפניהם. ושמעו ו' בקריאה וסי' הקבצו ושמעו בני יעקב ב' בפסוק. האזינו ושמעו קולי ב' בפסוק: היטיבו דרכיכם ומעלליכם בתרא דירמיה. ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה ושמעו. בשם ה' אלהינו ג' דסמיכי בקריאה וסי' אין לאיש הזה משפט מות. כי כל העמים ילכו איש בשם. אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו. ירושלם ה' מ"ל וסי' מיכה מורשתי. ואלה נולדו לו. ושם אמו יהועדן דד"ה אחר זה שלח. אשר הגלה מירושלים: שמעיהו ה' וסי' ואל שמעיהו הנלחמי. וגם איש היה מתנבא בשם ה': וירד בית המלך על. ויהי דבר האלהים אל דד"ה. ועמהם הלוים שמעיהו ונתניהו. וכל ושמעיהו דכוו' במ"א ושמעיה הנביא בא אל רחבעם:

תולדות אהרן ציון שדה תחרש. (דמאי׳ כס קידושין סג):

על־העיר הזאת ועל־הארץ הזאת ככל דברי ירמיהו׃ כא וישמע המלך־יהויקים וכל־גבוריו וכל־השרים את־דבריו ויבקש המלך המיתו וישמע אוריהו ויירא ויברח ויבא מצרים׃ כב וישלח המלך יהויקים אנשים מצרים את־אלנתן בן־עכבור ואנשים אתו אל־מצרים׃ כג ויוציאו את־אוריהו ממצרים ויבאהו אל־המלך יהויקים ויכהו בחרב וישלך את־נבלתו אל־קברי בני העם׃ כד אך יד אחיקם בן־שפן היתה את־ירמיהו לבלתי תת־אתו ביד־העם להמיתו׃

כז א בראשית ממלכת יהויקם בן־יאושיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל־ירמיה מאת יהוה לאמר׃ ב כה־אמר יהוה אלי עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על־צוארך׃ ג ושלחתם אל־מלך אדום ואל־מלך מואב ואל־מלך בני עמון ואל־מלך צר ואל־מלך צידון ביד מלאכים הבאים ירושלם אל־צדקיהו מלך יהודה׃ ד וצוית אתם אל־אדניהם לאמר כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל־אדניכם׃ ה אנכי עשיתי את־הארץ את־האדם ואת־הבהמה אשר על־פני הארץ בכחי הגדול ובזרועי הנטויה ונתתיה לאשר ישר בעיני׃ ו ועתה אנכי נתתי את־כל־הארצות האלה ביד נבוכדנאצר מלך־בבל עבדי וגם את־חית השדה נתתי לו לעבדו׃ ז ועבדו אתו כל־הגוים ואת־בנו ואת־בן־בנו עד בא־עת ארצו גם־הוא ועבדו בו גוים רבים ומלכים גדלים׃ ח והיה הגוי והממלכה אשר לא־

על קרתא הדא ועל ארעא הדא ככל פתגמי ירמיה׃ כא ושמע מלכא יהויקים וכל גברוהי וכל רברביא ית פתגמוהי ובעא מלכא למקטליה ושמע אוריה ודחיל וערק ואתא למצרים׃ כב ושלח מלכא יהויקים גברין למצרים ית אלנתן בר עכבור וגברין עמיה למצרים׃ כג ואפיקו ית אוריה ממצרים ואיתיוהי לות מלכא יהויקים וקטליה בחרבא ורמא ית נבלתיה לקברי גליא׃ כד ברם יד אחיקם בר שפן הות עם ירמיה בדיל דלא למסר יתיה בידא דעמא למקטליה׃ א בריש מלכות יהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה הות פתגמא הדין עם ירמיה מן קדם יי למימר׃ ב כדנן אמר יי לי עביד לך חנקין ונירין ותתנינון על צורך׃ ג ותשלחינון לות מלכא דאדום ולות מלכא דמואב ולות מלכא דבני עמון ולות מלכא דצור ולות מלכא דצידון ביד אזגדיא דאתן לירושלם לות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה׃ ד ותפקיד יתהון לות רבונהון למימר כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל כדנן תימרון לרבונכון׃ ה אנא במימרי עבדית ית ארעא ית אנשא וית בעירא דעל אפי ארעא בחילי רבא ובאדרעי מרממא ויהבתה לדכשר קדמי׃ ו וכען אנא יהבית ית כל מדינתא האלין ביד נבוכדנאצר מלכא דבבל עבדי ואף ית חית ברא יהבית ליה למפלחיה׃ ז ויפלחון יתיה כל עממיא וית בריה וית בר בריה עד דימטי עדן תבר ארעיה אף הוא ויפלחון ביה עממין סגיאין ומלכין רברבין׃ ח ויהי עמא ומלכו

תולדות אהרן בראשית ממלכת. סנהדרין קג. ערכין יז עקדה שער עז: חית השדה. שבת קנ: והיה הגוי. מגלה יא:

רשי

א לא אמר זו עד כאן דברי צדיקים ועמדו רשעים שהיו שם ואמרו גם איש מתנבא וגו' כשם שאוריה נהרג יהרג ירמיה כך מפורש בספרי: (א) בראשית ממלכת יהויקים. שלש שנים לפני שמלך נבוכדנצר נתנבא עליו שימלוך: (ב) מוסרות. הם רצועות העול שקורין קיינגלי"ש: (ג) ושלחתם אל מלך אדום. בימי צדקיהו בשנה הרביעית למלכו שעשהו נבוכדנצר שליש על חמשה מלכים: מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון וגו'. אלו חמשה מלכים נתן נבוכדנצר תחת ידו של צדקיהו: חמש עשרה שנה היו על צוארו משנה אחת ליהויקים עד השנה הרביעית לצדקיהו שסברם הימנו חנניה בן עזור: (ו) עבדי. שיעשה רצוני לפרוע מצואי: (ז) ואת בנו. אויל מרודך: ואת בן בנו. בלשאצר: עד בא עת ארצו. שיבואו דריוש

מצודת דוד

הכהנים והנביאים שאמרו מה זו עדות וראיה הנה גם איש היה מתנבא בשם ה' ר"ל שהיה מוחזק לנביא ה': וינבא. ר"ל שהיה מתנבא כדרכו בשם ה': (כא) ויבקש המלך המיתו. כי לא האמין לו שהוא דבר ה': וישמע אוריהו. אשר המלך חפץ להמיתו: (כג) וישלך. דרך בזיון השליך את נבלתו אל קברי בני העם ולא קברו בקבורת הנביאים כי חשבו למדבר סרה אשר לא צוה ה' וכאלו יאמרו הנה גם ירמיה כמוהו וראוי להמיתו כמוהו: (כד) אך יד אחיקם. כשמעם דברי הכהנים והנביאים לא אמרו עוד השרים דבר והעם חזרו להיות נמשכים אחר דעת הכהנים והנביאים ואך יד אחיקם היתה עם ירמיה לבלי למסרו ביד העם להמית אותו ובכח ידו גבר על כולם והצילו: כז (ג) ושלחתם וכו'. בימי יהויקים אמר לו כשימלוך צדקיהו ישלח המוסרות והמוטות אל המלכים האלה על ידי המלאכים הבאים אל צדקיהו. (ד) וצוית אותם. את המלאכים תצוה להגיד אל אדוניהם: (ה) אנכי עשיתי וכו'. ואם כן הכל שלי המה: ונתתיה. לכן בידי לתתה לאשר ישר בעיני: (ו) הארצות האלה. של המלכים אדוניכם: עבדי. ר"ל עושה שליחותי בדבר זה: את חית. אחז"ל שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: (ז) בנו. זה אויל מרודך: בן בנו. זה בלשאצר: עת ארצו. זמן חורבן ארצו בימי דריוש המדי: גם הוא. כמו שבא עת חורבן ארצות המלכים שהחריב נ"נ: (ח) אשר

רדק

ירמיהו גם ירמיהו יהרג: (כא) וירא. ביו"ד אותן ווי"ו השרש נעלמת מהמכתב: (כב) אלנתן. מלה אחת היא: (א) בראשית ממלכת. נבואה זו נאמרה לירמיהו בשנה ראשונה למלכות יהויקים ואמר לו שאל כי כשימלוך צדקיהו אחר ממליכת יהויקים ויהויכין יעשה מוסרות ומטות וישלחם למלכים הנזכרים ביד מלאכים הבאים ירושלם אל צדקיהו ויצוה אותם אל המלכים אדוניהם שישלחו אותם אל צדקיהו ויאמרו להם כל הדברים הנזכרים בפרשה ויאמר להם ירמיה גם כן ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה כי נראה כי המלכים הנזכרים שלחו לצדקיהו שיסכים עמהם וימרדו כלם במלך בבל לפיכך צוה האל לירמיה שיאמר למלאכים האלה אחר שיכלו דברי אדוניהם יאמר להם ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי ככל הדברים האלה וכלכם תביאו צואריכם בעול מלך בבל ורז"ל אמרו כי כשהמליכו מלך בבל השליטו על המלכים האלה ומה שנאמר לו נבואה זו בראשית ממלכת יהויקים והנבואה אינה עדין עד י"א שנה כדי שידע יהויקים שעתיד למלוך נבוכדנצר שלא יבטח יהויקים במלך מצרים שהמליכו: (ב) מוסרות ומוטות. רצועות וגידים שקושרים בהם העול על צואר הבהמה וי"ת חנקין ונירין: (ה) לאשר ישר בעיני. ישר פעל עבר אלו קמץ ותליו פתח: (ו) עבדי. שיעשה רצוני בגוים: וגם את חית השדה נתתי לעבדו. ע"ד ותית השדה השלמה לך וי"ת כי בזמן שהיה בין ההיות היו עובדות אותו במאכל שהיו מביאות לו וזה דרך דרש והוא בזמן ההוא עשב היה אוכל כמו שאמר לו ועשבא כתורין לך יטעמון ויש דרש שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: (ז) ואת בנו. אויל מרודך: ואת בן בנו

המיתו ג' בקריאה וסימניהון ויהי בדרך במלון ויפגשהו. ויבקש המלך המיתו. יסר בנך כי יש תקוה ואל: אל מצרים ב' וסימן והמדנים מכרו. בן עכבור ואנשים אתו: ויביאהו ז' וסי' ויאמר אדני בזק. ופלשתים לקחו את ארון האלהים. ויוציאו את אוריהו. וירכיבוהו עבדיו מן ממגדו. וישמעו אליו גוים. ויתנהו בסהר בחחים. ויבקש את אחזיהו וילכדהו: ג' פסוקים דמיין אית בהון אל ואל ואל ואל אל וסי' ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב. אל תשמעו אל נביאכם ואל קוסמיכם. הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו: על פני הארץ ה' חסר כל וסי' נמסר בסדר בהעלתך את הנרות. ישר ג' פתחין בקריאה וסי' כאשר ישר בעיני היוצר לעשותו. ונתתיה לאשר ישר בעיני. ויאמר כל הקהל לעשות. וסי' בארמי פתרותא אתיחיבת לקהלא: אנכי נתתי ג' דסמיכי בקריאה וסימ' בסדר לך לך: ואת בני ב' וסי'

מצודת ציון

(כג) נבלתו. גם גוף אדם המת יקרא נבלה: (כד) יד. ענין כח והתאמצות: (ב) מוסרות. רצועה שקושרין בו העול וכן ומוסרות עבוד (איוב לט). ומוטות. מלשון מוטה והם עצי העול: (ג) מלאכים. שלוחים:

הפטרה

יעבדו אתו את־נבוכדנאצר מלך־
בבל ואת אשר לא־יתן את־צוארו
בעל מלך בבל בחרב וברעב
ובדבר אפקד על־הגוי ההוא נאם־
יהוה עד־תמי אתם בידו: ט ואתם
אל־תשמעו אל־נביאיכם ואל־
קסמיכם ואל־חלמתיכם ואל־
ענניכם ואל־כשפיכם אשר־הם
אמרים אליכם לאמר לא תעבדו
את־מלך בבל: י כי שקר הם
נבאים לכם למען הרחיק אתכם
מעל אדמתכם והדחתי אתכם
ואבדתם: יא והגוי אשר יביא את־
צוארו בעל מלך־בבל ועבדו
והנחתיו על־אדמתו נאם־יהוה
ועבדה וישב בה: יב ואל־צדקיה
מלך־יהודה דברתי ככל־הדברים
האלה לאמר הביאו את־צואריכם
בעל | מלך בבל ועבדו אתו ועמו
וחיו: יג למה תמותו אתה ועמך
בחרב ברעב ובדבר כאשר דבר
יהוה אל־הגוי אשר לא־יעבד את־
מלך בבל: יד ואל־תשמעו אל־
דברי הנבאים האמרים אליכם
לאמר לא תעבדו את־מלך בבל
כי שקר הם נבאים לכם: טו כי לא
שלחתים נאם־יהוה והם נבאים
בשמי לשקר למען הדיחי אתכם
ואבדתם אתם והנביאים הנבאים
לכם: טז ואל־הכהנים ואל־כל־
העם הזה דברתי לאמר כה אמר
יהוה אל־תשמעו אל־דברי
נביאיכם הנבאים לכם לאמר הנה
כלי בית־יהוה מושבים מבבלה
עתה מהרה כי שקר המה נבאים
לכם: יז אל־תשמעו אליהם עבדו את־
מלך־בבל וחיו למה תהיה העיר הזאת
חרבה: יח ואם־נבאים הם ואם־יש דבר־יהוה אתם
יפגעו־נא ביהוה צבאות לבלתי־באו הכלים | הנותרים
בבית־יהוה ובית מלך יהודה ובירושלם בבלה: יט כי כה

ס׳ ; ל׳ ; ל׳ ו״ה חס׳ בסיפרא ; ל׳. ל׳ ; ל׳. י״ג ; ס׳ ; ו׳ ; ג׳ וט׳ כליט׳ ; ו׳ מ״ל ; ח׳ ; ל׳ וחד על וחד ועל הגוי ; ל׳ ; ל׳. ל׳ ; ב׳ דסמיכי ; ז׳ ; ח׳ פסו׳ ואם ; ע״ל. ג׳ כ״ט ס׳ בטעם

דלא יפלחון יתיה ית
נבוכדנאצר מלכא דבבל וית
דלא יתן ית צוריה בניר
מלכא דבבל בחרבא ובכפנא
ובמותא אסער על עמא ההוא
אמר יי עד דאמסר יתהון
בידיה: ט ואתון לא תקבלון
מן נבייכון דשקרא ומן
קסמיכון ומן חלמי חלמיכון
ומן עוננכון ומן חרשיכון
דאינון אמרין לכון למימר לא
תפלחון ית מלכא דבבל:
י ארי שקרא אינון מתנבן
לכון בדיל לארחקא יתכון
מעל ארעכון ואטלטיל יתכון
ותיבדון: יא ועמא דיעיל
ית צוריה בניר מלכא דבבל
ויפלחיניה ואשריניה על
ארעיה אמר יי ויפלחה ויתיב
בה: יב ועם צדקיה מלך
שבטא דבית יהודה מללית
ית כל פתגמיא האלין
למימר אעילו ית צואריכון
בניר מלכא דבבל ופלחו
יתיה ועמיה ואתקיימו:
יג למא תתקטלון את ועמך
בחרבא ובכפנא ובמותא
כמא דמליל יי על עמא דלא
יפלח ית מלכא דבבל:
יד ולא תקבלון לפתגמי נביי
שקרא דאמרין לכון למימר
לא תפלחון ית מלכא דבבל
ארי שקרא אינון מתנבן לכון:
טו ארי לא שלחתינון אמר יי
ואינון מתנבן בשמי שקרא
בדיל דאטלטיל יתכון
ותיבדון אתון ונביי שקרא
דמתנבן לכון: טז ולכהניא
ולכל עמא הדין מללית למימר
כדנן אמר יי לא תקבלון
לפתגמי נבייכון דשקרא
דמתנבן לכון למימר הא מני בית מקדשא דיי מתותבין
מבבל כען בפריע ארי שקרא אינון מתנבן לכון: יז לא
תקבלון מנהון פלחו ית מלכא דבבל ואתקיימו למא תהי
קרתא הדא חורבא: יח ואם מתנבן אינון ואם אית פתגמא
דיי עמהון יבעון כען במימרא דיי צבאות בדיל דלא איתו בכון
מניא דאשתארו בבית מקדשא דיי ובית מלך
שבטא דבית יהודה ובירושלם לבבל: יט ארי כדנן אמר יי

רד״ק

בנו. בלשאר: (ח) אותו את נבוכדנאצר. בא הידיעה אחר הכנוי שלא כמנהג ברוב אלא שפעמים בא כן כמו ותראהו את הילד ויביאה את תרומת ה׳ והדומים להם שכתבנו בספר מכלל: עד תמי אותם בידו. בא יוצא אף על פי בנינו עומד כי המקור כדמות הקל: (ט) ואל חלמתיכם. פי׳ ואל חולמי חלומותיכם וכת״י ומן חלמי חלמיכון: ואל כשפיכם. הם תאר למכשפים: כשף. כשלם גנב: (יח) לבלתי באו הכלים. מגזרת פועל בשקל מה טובו אהליך יעקב כי אורו עיני והוא עבר במקום עתיד ואמר באו אל הכלים ואף על פי שאינם מבלתי הבאה כמו אפוד ירד בידו בנו כליהם ריקם: ובית מלך יהודה. כמו ובבית וכן״ת בבית הכסא שזכר עומדת במקום שנים: (יט) אל העמודים

ישור או שה אתו ואת בנו. ואת בנו ואת בן בנו. צוארו בצוארו ה׳ בקריאה וסי׳ וישם רבד הזהב על צוארו: והיה הגוי והממלכה. והגוי אשר יביא את צוארו התתן לסוס גבורה. בצוארו ילין עז: צדקיה ו׳ בקריאה וסימ׳ ויעש לו צדקיהו בן כנענה דמלכים. ואל צדקיהו מלך יהודה. ויהי בשנה ההיא בראשית ביד אלעשה בן שפן. אשר היה דבר ה׳ אל ירמיהו ובני יהויקים יכניה וא׳ וצדקיה ובן חכליה וצדקיה: הביא ג׳ וסי׳ בסדר מקץ: אל הגוי חד מן ו׳ זוגין מן ג׳ ג׳ חד אל וחד על וחד ועל וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא בערך על: וחיו ז׳ וסי׳ נמסר במלכים חלק ב׳ סי׳ י״ח: ח׳ פסוקים ואם ואם וסי׳ נמסר בסדר בחקתי וביהושע סי׳ כ״ב: יהודה ובירושלם ג׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ וגם את האבות ואת דיאשיה דמלכים. ואם נביאים הם ואם והצורים ישבו בה דעזרא: כה אמר ו׳ בטעם בסיפרא וסי׳ נמסר בסי׳ ז׳:

תולדות אהרן יפגעו נא כפ׳ (ברכות ז):

מצודת ציון

(ח) אפקוד. ענין השגחה: תומי. ענין כליון וכן עד תום כל הדור (דברים ב): והנחתיו. מל׳ מנוחה: (יח) יפגעו. ענין תפלה ובקשה כמו ואל תפגע בי (לעיל ז): נא. עתה

רש״י

דריוש המדי וכורש ויהרגו את בלשאצר: (יב) ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי וגו׳. כל זה אמר ירמיה אל שלוחי המלכים: (טז) הנה כלי בית ה׳. שגלו עם יכניה: המטמונות

מצודת דוד

לא יעבדו אותו. אשר לא ירצה לעבדו ברצונו: ואת אשר וכו׳ אשר לא יקבל עליו מעצמו עול העבוד וכפל הדבר במ״ש אפקוד. אשגיח עליהם בהבאת חרב וכו׳: עד תומי. עד כלותי אותם ביד ה״נ: (ט) אל נביאיכם. הנביאים שלהם המנבאים לכם בשקר: ואל קוסמיכם. השואלים בקסם והוא מין כשוף: ואל חלומותיכם. המגידים עתידות על ידי שאלת חלום: ואל עוניכם. גם הוא ענין כשוף כמו מעונן ומנחש (דברים יח): ואל כשפיכם. העוסקים בשאר מיני כשוף: לא תעבדו. רצה לומר לא יתחזק עליכם להיות לו לעבדים: (י) למען הרחיק אתכם. ר״ל הם יועילו למען הרחיק וכו׳ כי כשתקבלו עליכם השפעת תשבו בארצכם ותעלו כמה אבל כשתלחמו עמו ויגבר עליכם יוליך אתכם בשבי אל ארץ מרחוק: והדחתי. רצה לומר אני אסיב בעזרתו ואדיח אתכם ממקומכם ותהיו אבודים: (יא) והנחתיו. ישכון במנוחה על אדמתו: ועבדה. יעשה עבודת האדמה בחרישה וזריעה וישב בה ויאכל מלחמה: (יב) וחיו. תשארו חיים: (יג) אל הגוי. על הגוי: אשר לא יעבוד. אשר לא יקבל עליו מעצמו עול השעבוד: (יד) לא תעבדו. רצה לומר לא יתחזק עליכם להיות לו לעבדים: (טו) למען הדיחי אתכם. הם יועילו למען הדיחו אתכם בשבי ושם תאבדו אתם והנביאים אבל כשתקבלו עליכם עול שעבוד תשבו בארצכם ותעלו כמה: (טז) הנה כלי בית ה׳. אשר הובאו לבבל עם גלות יכניה: מושבים. יהיו מושבים מבבל לירושלים: (יז) למה יהיה. כי כשלא תקבלו עול שעבוד יכבוש את העיר ויחריבה: (יח) יפגעו נא בה׳. יתפללו עתה

אמר יהוה צבאות אל־העמדים ועל־הים ועל־המכנות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת:
כ אשר לא־לקחם נבוכדנאצר מלך בבל בגלותו את־יכוניה בן־יהויקים מלך־יהודה מירושלם בבלה ואת כל־חרי יהודה וירושלם:
כא כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל על־הכלים הנותרים בית יהוה ובית מלך־יהודה וירושלם:
כב בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אתם נאם־יהוה והעליתים והשבתים אל־המקום הזה:

כח א ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה מלך־יהודה בשנת הרבעית בחדש החמישי אמר אלי חנניה בן־עזור הנביא אשר מגבעון בבית יהוה לעיני הכהנים וכל־העם לאמר:
ב כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לאמר שברתי את־על מלך בבל:
ג בעוד שנתים ימים אני משיב אל־המקום הזה את־כל־כלי בית יהוה אשר לקח נבוכדנאצר מלך־בבל מן־המקום הזה ויביאם בבל:
ד ואת־יכניה בן־יהויקים מלך־יהודה ואת־כל־גלות יהודה הבאים בבלה אני משיב אל־המקום הזה נאם־יהוה כי אשבר את־על מלך בבל:
ה ויאמר ירמיה הנביא אל־חנניה הנביא לעיני הכהנים ולעיני כל־העם העמדים בבית יהוה:
ו ויאמר ירמיה הנביא אמן כן יעשה יהוה יקם יהוה את־דבריך אשר נבאת להשיב כלי בית־יהוה וכל־הגולה מבבל אל־

צבאות על עמודיא ועל ימא ועל בסיסיא ועל שאר מניא דאשתארו בקרתא הדא:
כ דלא שבינון נבוכדנאצר מלכא דבבל כד אגלי ית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה מירושלם לבבל וית כל רברבי יהודה וירושלם:
כא ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל על מניא דאשתארו בית מקדשא דיי ובית מלך שבטא דבית יהודה ובירושלם:
כב לבבל יתובלון ותמן יהון עד יומא דיעול דכרנהון קדמי אמר יי ואסיקינון ואתיבינון לאתרא הדין:
א והוה בשתא ההיא בריש מלכות צדקיה מלך שבטא דבית יהודה בשתא רביעתא בירחא חמישאה אמר לי חנניה בר עזור נביא שקרא דמגבעון בבית מקדשא דיי לעיני כהניא וכל עמא למימר:
ב כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל למימר תברית ית ניר מלכא דבבל:
ג בסוף תרתין שנין אנא מתיב לאתרא הדין ית כל מני בית מקדשא דיי דשבא נבוכדנאצר מלכא דבבל מן אתרא הדין ואובלינון לבבל:
ד וית יכניה בר יהויקים מלך שבטא דבית יהודה וית כל גלות יהודה דאתגליאו לבבל אנא מתיב לאתרא הדין אמר יי ארי אתבר ית ניר מלכא דבבל:
ה ואמר ירמיה נביא לחנניה נביא שקרא לעיני כהניא ולעיני כל עמא דקימין בבית מקדשא דיי:
ו ואמר ירמיה נביא אמן כן יהי רעוא מן קדם יי יקיים יי ית פתגמך דאתנביתא לאתבא מני בית מקדשא דיי וכל גלותא מבבל

ג׳ י״א חס׳ ו׳ בליש׳ · ג׳ ומ״ל ג׳ ומ״ל · כ״ע · ו׳ בטעם בסיפרא · כ״ע · י״ו חס׳ בסיפרא · ג׳ ומ״ל. ד׳ · ס׳ ג׳ ר״פ ו׳ · בשנה ק׳ · ע״ל · ג׳ דסמיכי · ז׳ · ל׳ · ל׳ · כ״ע · ד׳ · בט״ל · ג׳ · ל׳

רשי

(יט) המכונות. תיי בסיסיא כמו את הכיור ואת כנו (שמות לה): (כ) בגלותו. כמו בהגלותו: חורי. כמו שרי: (כב) עד יום פקדי אותם. בימי כורש כמו שמפורש בספר עזרא: (א) ויהי בשנה ההיא. כשהגיע אותו הזמן שהשלים נבוכדנצר את צדקיהו על חמשת מלכים שהיה ירמיה אומר שנ׳ אותו ומשלח המוסרות והמוטות אל המלכים ביד מלאכיהם: בראשית ממלכת צדקיה. בתחלה שהשליטו על חמשת המלכים וא״א לומר בתחלת מלכותו שהרי נאמר בשנה הרביעית אותה שנה ירד להקביל את פני נבוכדנצר בבבל ושריה שר המנוחה עמו וכמו שנא׳ בסוף הספר והשליטו על המלכים: אמר אלי וגו׳. אמרו רבותינו מי הטעה את חנניה שמע שהיה ירמיה מתנבא בשוק העליון הנני שובר את קשת עילם (לקמן מט) ונבואה זו בסוף הספר נאמרה בראשית ממלכת צדקיהו כמו שמפורש שם ולפי שעילם סמוכה לבבל עמד הוא בשוק התחתון ודרש ודן קל וחומר ומה עילם שלא באה אלא לעזור את הכשדים וכו׳ כמו שהיא בסנהדרין: (ו) יעשה. פאל״א בלעז: יקם. ל׳ תפלה (של״ם שפי״ן אלו ע״ד והבא״ו לבית הכלי״א לא סדר״ן בר״ב המתב״ר): אמן כן יעשה וגו׳. בעלי אגדה אומרים כך אמר לו הלואי ויתקיימו דבריך אני מתכהן ואתה נפסד אני כהן ואוכל קדשי שמים אם יעמוד הבית בבניינו ואתה גבעוני כדכתיב (כאן) אשר מגבעון ותהיה לי עבד חוטב עצים ושואב

מצודת דוד

עתה לה׳ לא על השבת הכלים אלא לבל יבואו לבבל הכלים הנותרים מה שלא לקח כשגלה את יכניה: (יט) אל העמודים. על עמודי הנחשת ועל ים הנחשת וכו׳: (כ) בגלותו. בעת שגלה לבבל עם יכניה ואת כל שרי יהודה וירושלים: (כא) כי כה אמר ה׳ וכו׳. בעבור שארכו הדברים באמרו אשר לא לקחם וכו׳ אמר שנית כי כה אמר ה׳ וכו׳ וכן דרך המקרא: (כב) עד יום פקדי אותם. עד הזמן שאזכור אני בהם והוא בימי כורש ואז אעלה אותם משם ואשיב אותם אל המקום הזה: כח (א) בראשית ממלכת צדקיה. שנה הראשונה למלכו: בשנה הרביעית. רצה לומר לשנות השמטה וא״כ היתה שנת השמטה בד׳ למלכו והוא מלך י״א שנים ואם כן כלו בשנת השמטה וכן אחז״ל שנחרב הבית במוצאי שביעית: (ב) שברתי את עול. ר״ל לא ימשול ולא יעבוד עוד באחרים: (ג) בעוד. בסוף שתי שנים. (ד) כי אשבור וכו׳. ויגאו א״כ חפשי לארצם באין מוחה: (ו) ויאמר ירמיהו. בעבור שארכו הדברים באמרו לעיני הכהנים וכו׳ אמר שנית ויאמר ירמיה וכו׳: אמן. יאומן דבריך: יקם

רדק

העמודים. כמו על או פי׳ בעברו כמו ויאמר אברהם אל שרי אשתו: (כ) בגלותו. כמו בהגלותו וכשנפלא הה״א להקל הקריאה נשארה התנועה על בי״ת השמוש: חורי יהודה. גדולי יהודה כמו חוריה ואין שם מלוכ׳ יקראו ואריכה את החורים: (כב) עד יום פקדי. ע״י כרש מלך פרס שנתנה לששבצר הנשיא ליהודה והוא העלם עם הגולה: (א) ויהי בשנה ההיא. השנה שעשה המוסרות והמוטות אשר צוה בהם ונתן אחת מהן על צוארו וזה היה בראשית ממלכת צדקיה: בשנת הרביעית. כן כתוב וקרי בשנה והענין אחד אלא שהכתוב נסמך אל המספר כמו בשנת ג׳ למלכו והקרי מוכר׳ כמשפטו. ומה שאמר בראשית ממלכת צדקיהו ואחר כן אמר בשנה הרביעית פירש בעל סדר עולם כי היא שנה רביעית למלכות צדקיהו שהלך להקביל פני מלך בבל ושריה שר המנוחה עמו כמו שכתוב בסוף זה הספר ושב לירושלם למלכותו לפיכך חשב אותה שנה ראשונה ראשית מלכותו לפיכך אמר בראשית ממלכת צדקיהו ויתכן לפרש בראשית ממלכת צדקיהו כמשמעו שנה ראשונה שמלך כמו שפירשנו ויהיה פירוש בשנת הרביעית רביעית לשני השבוע והוא מלך י״א שנה הנה כששלמו למלכות צדקיהו ארבע שנים נשלם השבוע ונשארו ממלכותו ז׳ שנים והנה שבוע אחד וחרב הבית בסוף השבוע כמו שקבלו רז״ל כי כשחרב הבית מוצאי שביעית היתה ונכתב זה הספור הנה להודיע תחלת מלכות צדקיהו שבימיו היה החרבן לכסוף השבוע שישמטו ישראל מנחלתם לפי שלא עשו כה שמיטה לפיכך כתב גם כן בחדש החמישי לרמוז כי בחדש החמישי יהיה החרבן וכל הספור הזה היה לצורך כמו שפירשנו: חנניה בן עזור הנבי׳. נביא שקר היה: (ד) הבאים בבלה. שהיו באים: (ו) אמן כן יעשה ה׳. פשוטו מבואר ויש דרש אמר לו ירמיה

בראשית ה׳ ג׳ מנהון ר״פ וסי׳ בראשית ברא אלהים. ממלכות יהויקים. ממלכת יהויקים בן יאשיה. הלין ג׳ ר״פ. וב׳ מנהון במציעתא פסוק וסי׳ אשר היה דבר ה׳ אל ירמיהו הנביא. בראשית ממלכ׳ צדקיה: ולעיני ד׳ וסי׳ לעיני פרעה ולעיני עבדיו דדם. את המדינית. אל חנניה הנביא לעיני הכהנים. לעיני חנמאל דודי ולעיני כל היהודים: יקם ג׳ וסי׳ אך יקם ה׳ את דברו. אמן כן יעשה ה׳. יקם סערה:

תולדות אהרן בכלה יובאו. ברכות כד כתובות קיא: ממלכת צדקיה. סנהדרין קג: שברתי את עול. שם פט (סנהדרין ל): אמן. סוטה מא שבועות לו:

מצודת ציון

עהס: (יט) הים. עשוי הוא כעין גיגית כמ״ש במלכים: המכונות. מלשון כן ובסיס והיו מתחת לכיורות כמ״ש במלכים: (כ) בגלותו. כמו בהגלותו: חורי. כן יקראו השרים הגדולים וכן ואריבה את החורים (נחמיה ה) שהוא מלשון חיור ולובן וכאשר יקראו השפלים חשוכים כמ״ש בל יתיצב לפני חשוכים (משלי כב): (כב) פקדי. ענין זכרון: (ג) בעוד. בסוף כמו בעוד שלשת ימים (בראשית מ): שנתים. שתי שנים: ימים כן

המקום הזה: ז אך שמע נא הדבר הזה אשר אנכי דבר באזניך ובאזני כל העם: ח הנביאים אשר היו לפני ולפניך מן העולם וינבאו אל ארצות רבות ועל ממלכות גדלות למלחמה ולרעה ולדבר: ט הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו יהוה באמת: י ויקח חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה הנביא וישברהו: יא ויאמר חנניה לעיני כל העם לאמר כה אמר יהוה ככה אשבר את על נבכדנאצר מלך בבל בעוד שנתים ימים מעל צואר כל הגוים וילך ירמיה הנביא לדרכו: יב ויהי דבר יהוה אל ירמיהו אחרי שבור חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה הנביא לאמר: יג הלוך ואמרת אל חנניה לאמר כה אמר יהוה מוטת עץ שברת ועשית תחתיהן מטות ברזל: יד כי כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל על ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לעבד את נבכדנאצר מלך בבל ועבדהו וגם את חית השדה נתתי לו: טו ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה הנביא שמע נא חנניה לא שלחך יהוה ואתה הבטחת את העם הזה על שקר: טז לכן כה אמר יהוה הנני משלחך מעל פני האדמה השנה אתה מת כי סרה דברת אל יהוה: יז וימת חנניה הנביא בשנה ההיא בחדש השביעי:

קאתרא הדין: ז ברם שמע כען פתגמא הדין די אנא ממליל קדמך וקדם כל עמא: ח נבייא דהוו קדמי וקדמך מן עלמא ואתנביאו על מדינן סגיאין ועל מלכון רברבן לקרבא ולבישא ולמותא: ט נביא דיתנבא לשלמא במיתי פתגם נביא יתידע נביא דשלחיה יי בקשוט: י ונסיב חנניה נביא שקרא ית נירא מעל צור ירמיה נביא ותבריה: יא ואמר חנניה לעיני כל עמא למימר כדנן אמר יי כדין אתבר ית ניר נבוכדנאצר מלכא דבבל בסוף תרתין שנין מעל צור כל עממיא ואזל ירמיה נביא לאורחיה: יב והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה בתר דתבר חנניה נביא שקרא ית נירא מעל צור ירמיה נביא למימר: יג אזיל ותימר לחנניה למימר כדנן אמר יי נירין דאע תברתא ותעביד חלופיהון נירין דברזל: יד ארי כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל ניר דברזל יהבית על צור כל עממיא האלין למפלח ית נבוכדנאצר מלכא דבבל ויפלחוניה ואף ית חיות ברא יהבית ליה: טו ואמר ירמיה נביא לחנניה נביא שקרא שמע כען חנניה לא שלחך יי ואת ארחיצתא ית עמא הדין על שקרא: טז בכן כדנן אמר יי הא אנא מגלך מעל אפי ארעא בשתא הדא את מאית ולשתא אוחרנתא את מתקבר ארי סטיא מליתא קדם יי: יז ומית חנניה נביא שקרא בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה:

רשי

ושואב מים (ומורה לדק שלא פי' נקיט ליה משום רבותינו שלמדו מכאן כל המתחנך לרשע בוך נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו שכן ירמיה בן שלמיה בן חנניה תפסו לנסוך והפילו לבית הכלא): (ז) אך שמע נא וגו'. עד הנביא אשר ינבא לשלום. אמר אני מתנבא פורענות אם לא יבוא איני שקרן שהקב"ה נחם על הרעה אבל הנביא אשר ינבא לשלום וגו' בבא דבר הנביא יודע וגו' אבל אם לא יבא דברו שקרן הוא שנאמר לא איש אל ויכזב וגו' (במדבר כג) כך דרש רבי תנחומא: (יד) את חית השדה נתתי לו. שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: (טז) השנה אתה מת. ובשנה הבאה תקבר: (יז) בשנה ההיא בחדש השביעי. ושלא פין חדש השביעי מן השנה אלא מת בערב ר"ה וצוה לבניו שיקברוהו לאחר ר"ה ולא קודם ויעלימו את מיתתו אותו היום כדי

רדק

ירמיהו אם יהיה כמו שאתה אומר אני רוצה בזה כי אני נשכר ואתה נשכר אני נשכר שאני כהן ואוכל מקדשי שמים אם ישאר הבית בבנינו ואתה תהיה נשכר שאתה גבעוני כמו שנאמר בגבעון ואתה הוטב לך עלים ובולם לי מים ודרך פשוטו ישראל היה ומגבעון היה כי לא ישבו בה גבעונים מעת שנפלה בנחלת בנימין: (ז) אך שמע נא. הענין בזה שאמר לו כי בהבטחת הטובה יבחן הנביא כי אם יבטיח טובה ולא תבא בידוע שהוא נביא שקר כי כל דבר טוב שיבטיח האל אפילו על תנאי הוא בא אבל באמת תבוא ממנו הטובה השלמה אם יחטאו כמו שאמר ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על הטובה אמנם על כל פנים תהיה הטובה ותבא אבל אם יתנבא לרעה ולא תבא כלל לא יודע שהנביא נביא שקר שהקב"ה ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כשעשו תשובה כמו שעשה באנשי נינוה: (י) את המוטה מעל צואר ירמיהו הנביא וישברהו. טעם וישברהו על העול שהוא נתן המוטה מעל צואר ירמיהו ושבר העול שהיה נקשר במוטות: (יג) ועשית תחתיהן מוטות ברזל אמר האל לירמיה אמור לחנניה מוטות עץ שברת ואתה תעשה תחתיהן מוטות ברזל כשתאמר לו זה הדבר מוטות עץ שברת ותאמר לו עוד כי כה אמר ה' אלהי ישראל ויאמר אל העם בצבאות אלהי ישראל כנגד מה שאמר הוא בזה הלשון הוא אמר לו כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל שברתי את עול מלך בבל ואמר שאמר מוטות עץ ואתה פירשתי מוטות לעולות כן הוא כי המוטות לעולות או מקושרים בהם העול והעול מעץ לפיכך כמך המוטות אל עץ וכן מוטות ברזל אין אומר שהמוטות יהיו מברזל אלא העול יהיה מברזל והמוטות לעולות או גידים שקושרים אותו בהם: (טז) מעל פני האדמה. ר"ל שיקבר בתוכה והנה הוא מגולה מעל פניה: (יז) בחדש השביעי. פירשו רז"ל ואמרו בחדש השביעי בשנה האחרת היתה ולא

הנביאים ח' מ"ל בסיפר' וסי' נמסר בסימן כ"ו: למלחמה ב' רפין וסי' אם לשלום יצאו תפשום. ועל ממלכות גדולות: הנביא ב' ר"פ וסי' הנביא אשר אתו חלום. אשר ינבא לשלום: וישברהו ב' וסימן ויתנהו ה' לאריה. ויקח חנניה הנביא את המוטה: הלוך ו' מ"ל בסיפרא וסימ' וקנית לך אזור פשתים. הלוך ואמרת אל חנניה וגו' מוטות עץ שברת. הלוך להרגיעו ישראל. הלוך אל בית הרכבים. לעבד מלך הכושי. הלוך ובכו: נבכדנאצר י' חסר וי"ו וסי' וחילוף שאר נביאים נמסר במסרה רבתא בערך נב: ואלה דברי ב' וסימ' ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה. ואלה דברי דוד: אל יתר ב' וסי' אל יתר חתנו. ואלה דברי הספר. והרין על יתר וסי' כוננו וזאם על יתר. ומשלם על יתר:

מצודת דוד

(ו) מי יתן ויקים ה' וכו' וכפל הדבר במ"ש: אשר נבאת. אמר לפי דבריו שאמר שבנבואה דבר אבל באמת היה שבדא מלבו: (ז) אך שמע נא. ר"ל אם שאמרתי אמן וכו' הוא בעבור כי גם אני מתאוה שכן יהיה כי טוב הוא אך עתה שמע דברי כי אין מקום להאמין לך יותר ממני על שאתה מתנבא לטובה ואני לרעה: באזניך ובאזני כל העם. כלומר לא בסתר אדבר כי אם בפניך ובפני כולם: (ח) הנביאים וכו'. רצה לומר והלא דברי הנה הנביאים אשר כבר מעולם לרעה כמוני היום: אל ארצות. על ארצות: (ט) הנביא. ר"ל הנה הנביא אשר סתר הדברים ונבא לשלום כמוך היום: בבוא דבר הנביא. כשבא דבר הנביא המתנבא לשלום אז היה נודע שהנביא ההוא אשר שלחו ה' באמת אבל לא האמינו לו מיד על כי נבא לטובה וכן אין מקום להאמין לך יותר ממני: (י) את המוטה. מן המוטות שנתן על צוארו כדבר ה' כמ"ש למעלה ויתכן שעדיין לא שלחם אל המלכים האמורים למעלה או שנשאר אחת על צוארו כנגד מלך יהודה ואותה לקח חנניה: וישברהו. שבר הקשר שהיה

במוטה ולכן אמר בלשון זכר: (יא) וילך וכו'. כי פחד ממנו להשיב לו דבר מעצמו: (יג) מוטות עץ שברת. כי באמרו ככה אשבור וכו' מעל צואר כל הגוים הרי הוא כאלו שבר כל המוטות: ועשית. אתה תעשה במקומן מוטות ברזל החזקים מן הקש ר"ל על ידי הסבירה והבטחת דבר ה' יוגדל הקלף ויחזק עולו עוד יותר: (טו) על שקר. על הבטחת שקר: (טז) לכן. הואיל ונבאת בשקר לכן אגרשך מעל פני האדמה השנה הזאת תמות: אל ה'. כמו על ה' ר"ל דברת בעבור ה' דבר השקר ממנו מה שלא אמרו: (יז) בחדש השביעי. אמרו רז"ל שמת ער"ה וצוה לבניו שיקברוהו אחר ראש השנה והיא בשנה האחרת והעלימו יום מיתתו כדי לעשות נבואת ירמיה שקר:

מצודת ציון

כן נקרא השנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) וכפל הדבר בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב): (י) המוטה. עץ העול: (יג) תחתיהן. במקומן: (טז) משלחך. מגרשך וכן וישלחם ביד פשעם (איוב ח):

כט א וְאֵלֶּה דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר — כ' דוד
שָׁלַח יִרְמְיָה הַנָּבִיא מִירוּשָׁלָ͏ִם אֶל־ — ב' כתרי נוטעי תתנו
יֶתֶר זִקְנֵי הַגּוֹלָה וְאֶל־הַכֹּהֲנִים וְאֶל־
הַנְּבִיאִים וְאֶל־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר הֶגְלָה — ח'פ"ל בסיפ'
נְבוּכַדְנֶאצַּר מִירוּשָׁלַ͏ִם בָּבֶלָה׃ — כ"ס
ב אַחֲרֵי צֵאת יְכָנְיָה־הַמֶּלֶךְ וְהַגְּבִירָה
וְהַסָּרִיסִים שָׂרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַ͏ִם
וְהֶחָרָשׁ וְהַמַּסְגֵּר מִירוּשָׁלָ͏ִם׃ ג בְּיַד
אֶלְעָשָׂה בֶן־שָׁפָן וּגְמַרְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה — י' וכל עזרת דכותיה
אֲשֶׁר שָׁלַח צִדְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֶל־ — ו'. ב' וירדפו חיל כשדים
נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּבֶלָה
לֵאמֹר׃ ד כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת — ו' בטעם בסיפרא
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־הַגּוֹלָה אֲשֶׁר־
הִגְלֵיתִי מִירוּשָׁלַ͏ִם בָּבֶלָה׃ ה בְּנוּ — כ"ס
בָתִּים וְשֵׁבוּ וְנִטְעוּ גַנּוֹת וְאִכְלוּ אֶת־
פִּרְיָן׃ ו קְחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָּנִים — ל'. ב'
וּבָנוֹת וּקְחוּ לִבְנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת־
בְּנוֹתֵיכֶם תְּנוּ לַאֲנָשִׁים וְתֵלַדְנָה — ל'
בָּנִים וּבָנוֹת וּרְבוּ־שָׁם וְאַל־תִּמְעָטוּ׃
ז וְדִרְשׁוּ אֶת־שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר — י'
הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בַעֲדָהּ
אֶל־יְהוָה כִּי בִשְׁלוֹמָהּ יִהְיֶה לָכֶם — ל' ומ"ל
שָׁלוֹם׃ ח כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַל־יַשִּׁיאוּ לָכֶם — ל' ומ"ל
נְבִיאֵיכֶם אֲשֶׁר־בְּקִרְבְּכֶם וְקֹסְמֵיכֶם
וְאַל־תִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲלֹמֹתֵיכֶם אֲשֶׁר
אַתֶּם מַחְלְמִים׃ ט כִּי בְשֶׁקֶר הֵם — ל'. ב' בסיפרא
נִבְּאִים לָכֶם בִּשְׁמִי לֹא שְׁלַחְתִּים
נְאֻם־יְהוָה׃ י כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה כִּי — ו' בטעם בסיפרא
לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה
אֶפְקֹד אֶתְכֶם וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם אֶת־
דְּבָרִי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־ — י"ג
הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ יא כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־ — ב'
הַמַּחֲשָׁבֹת אֲשֶׁר אָנֹכִי חֹשֵׁב עֲלֵיכֶם — ל' חס' ס"א ב' חסר
נְאֻם־יְהוָה מַחְשְׁבוֹת שָׁלוֹם וְלֹא
לְרָעָה לָתֵת לָכֶם אַחֲרִית וְתִקְוָה׃
יב וּקְרָאתֶם אֹתִי וַהֲלַכְתֶּם — ג' ר"פ

א וְאִלֵּין פִּתְגָמֵי סִפְרָא דִשְׁלַח יִרְמְיָה נְבִיָא מִירוּשְׁלֵם לְוַת שְׁאָר סָבֵי גָלוּתָא וּלְוַת כָּהֲנַיָא וּלְוַת סָפְרַיָא וּלְוַת כָּל עַמָא דְאַגְלֵי נְבוּכַדְנֶאצַר מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל׃ ב בָּתַר דִגְלָא יְכָנְיָה מַלְכָּא וּמַלְכְּתָא וְרַבְרְבַיָא רַבְרְבֵי יְהוּדָה וִירוּשְׁלֵם וְאוּמְנַיָא וְתַרְעַיָא מִירוּשְׁלֵם׃ ג בְּיַד אֶלְעָשָׂה בַּר שָׁפָן וּגְמַרְיָה בַּר חִלְקִיָה דִשְׁלַח צִדְקִיָה מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְוַת נְבוּכַדְנֶאצַר מַלְכָּא דְבָבֶל לְבָבֶל לְמֵימָר׃ ד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לְכָל גָלוּתָא דְאַגְלֵיתִי מִירוּשְׁלֵם לְבָבֶל׃ ה בְּנוֹ בָתִּין וְתִיבוּ וְצוּבוּ גִנִין וְאֻכוּלוּ יַת אִבֵּיהֶן׃ ו סְבוּ נְשִׁין וְאוֹלִידוּ בְּנִין וּבְנָן וּסְבוּ לִבְנֵיכוֹן נְשִׁין וְיַת בְּנָתֵיכוֹן הָבוּ לְגַבְרַיָא וִילִידַת בְּנִין וּבְנָן וּסְגוּ תַמָן וְלָא תִזְעֲרוּן׃ ז וּתְבָעוּ יַת שְׁלַם קַרְתָּא דְאַגְלֵיתִי יַתְכוֹן לְתַמָן וְצַלוּ עֲלַהּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי בִשְׁלָמָא יְהֵי לְכוֹן שְׁלָם׃ ח אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל לָא יַטְעוּן לְכוֹן נְבִיאֵיכוֹן דְשִׁקְרָא דְבֵינֵיכוֹן וְקָסְמֵיכוֹן וְלָא תְקַבְּלוּן מִן חֶלְמֵי חֶלְמֵיכוֹן דְאַתּוּן מַחֲלְמִין׃ ט אֲרֵי בְשִׁקְרָא אִנוּן מִתְנַבַּן לְכוֹן בִּשְׁמִי לָא שְׁלַחְתִּינוּן אֲמַר יְיָ׃ י אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֲרֵי לְפוּם מִשְׁלַם לְבָבֶל שַׁבְעִין שְׁנִין יֵיעוֹל דָכְרָנְכוֹן קֳדָמַי וַאֲקִים עֲלֵיכוֹן יַת פִּתְגָמֵי תֻקְנָא לַאֲתָבָא יַתְכוֹן לְאַתְרָא הָדֵין׃ יא אֲרֵי קֳדָמַי גְלֵין יַת מַחְשְׁבָתָא דִי אֲנָא מְחַשֵׁב עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ מַחְשְׁבַת שְׁלָמָא לָא לְבִישָׁא לְמִתַּן לְכוֹן סוֹף וְסִבּוּר׃ יב וּתְצַלוּן קֳדָמַי וַאֲקַבֵּיל צְלוֹתְכוֹן וְתִבְעוּן מִן קֳדָמַי וְאַעְבֵּיד

רש"י

כדי לעשות נבואת ירמיה שקר: (ב) והגבירה. אם המלך: (ח) ישיאו. ל' הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג): (יב) וקראתם אותי והלכתם. בדרכי והכי זה מקרא קצר: אל

מצודת דוד

כט (א) אל יתר וכו'. על אותן שבירושלים: (ב) אחרי צאת וכו'. שהגלה אחר שיצא יכניהו וכו' להיות נמסרים ביד נ"נ כמ"ש במלכים: והגבירה. המלכה והיא אם המלך כי היא יצאה עמו כמ"ש שם: והסריסים. והוא ופירש שרי יהודה וירושלים: והחרש והמסגר. הם האומנים ושומרי השערים אשר סגרו אותם בעתם כן ת"י: (ג) ביד אלעשה. ר"ל הספר ההוא שלח ביד אלעשה וכו': בבלה. לבבל: לאמר. דברי הספר היו לאמר את האמור למטה: (ה) ושבו. והשבו בהם כי לא תצאו מבבל בזמן קרוב: (ו) והולידו. עד לא תצאו משם: ורבו שם. ר"ל קחו נשים למען תרבו שם וכפל הדבר במ"ש: ואל תמעטו. ר"ל אל תמנעו לקחת נשים לבל תמעטו כי כשימותו הם ולא ישארו בנים במקומם ימעטו א"כ במספר: (ז) ודרשו. בקשו את שלום העיר וגו': כי בשלומה. כשיהיה בה שלום יהיה גם לכם שלום כמאמ' חכמינו ז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות: (ח) אל ישיאו וכו'. נביאי השקר והקוסמים אשר בקרבכם אל יפתו אתכם במה שאומרים שמהר תשובו לירושלים בהפך מדברי וקצר בדבר המובן מעצמו. חלומותיכם. האומרים לכם מה שראו בחלום: אשר אתם מחלמים. רצה לומר שאתם שואלים מהם שהם ישאלו שאלת חלום: (ט) כי בשקר. מה שאומרים בשמי הוא שקר כי לא שלחתים: (י) כי לפי מלאת לבבל ע' שנה. כאשר ישלים לבבל ע' שנה מהתחלת התפשטותה על ישראל מעת שכבש נ"נ את יהויקים בראשונה והיא היתה בשניה למלכות נ"נ והוא מלך מ"ה שנים א"כ נשארו עוד ממלכותו מ"ד שנים וימי אויל מרודך בנו כ"ג שנים אלא שנבלעה שנה אחת בימי מלכות אביו כי עלתה לזה ולזה הרי אם כן ס"ו שנים וימי בלשאצר בנו ג' שנים הרי שבעים שנה חסר אחת. א"כ בשנת אחת לדריוש מלאו שבעים שנה ומיד כשמת דריוש ומלך כורש בשנה הראשונה היתה הפקידה ושבו לארצם וכמ"ש בדניאל: אפקוד אתכם. אז אזכור בכם ואז אקיים עליכם את דברי הטוב וכו' אבל לא קודם הזמן הזה כדברי הנביאים המשקרים: (יא) כי אנכי ידעתי. אשר אנכי ידעתי את המחשבות וכו' שהמה לשלום ולא לרעה ר"ל מה שתתעכבו בגולה שבעים שנה לכם לטובה כי אז יכנע לבבכם הערל וזהו יהיה סבה לתת לכם אחרית טוב ותקוה טובה אחר שתשובו הנה: (יב) וקראתם אותי. ר"ל

רד"ק

ואם אמרת כן אלא מלמד שמת בערב ראש השנה וצוה את בניו ובני ביתו שיוציאוהו אחר ר"ה כדי לעשות נבוא' ירמיהו שקר וכן ת"י ומית חנניה נביא שקר בשתא ההיא ואתקבר בירחא שביעאה' ומה שתרגם גם כן השנה עתה מת בשתא הדא את מית ולשתא אחרניתא את מתקבר פירוש הוא שפירש כי כן כוונת ירמיהו לא שאמר לו כן בפירוש שאם כן לא היתה נבואתו מוכחשת בזה ולפי הפשט אין צריך לכל זה כי הוא לא אמר לו השנה הזאת אתה מת אלא השנה ור"ל תוך שנה לנבואה זו וכן אמרו רז"ל לענין נדרים המודר הנאה מחבירו לשנה מונה י"ב חדשים מיום ליום ואם אמר לשנה זו אפילו לא עמד אלא בכ"ט באלול כיון שהגיע אחד בתשרי עלתה לו שנה: (ב) והגבירה. היא אם המלך: והסריסים. כתרגומו רברביא: (ג) אלעשה. מלה אחת: (ז) כי בשלומה יהיה לכם שלום. כל זמן שתמשך הגלות כי בחרבן בבל היה להם יותר שלום שיצאו מהגלות: (ח) מחלמים. משפטו מחלימים כי הוא מבנין הפעיל וכן הם מעזרים אותם כמו מעזירים ופי' אשר אתם מחלימים שאתם גורמים שיהיו הם חולמים שאם לא הייתם אתם שומעים אל חלומותיהם לא היו חולמים אם כן אתם מחלימים אותם לפיכך אמר חלומותיכם כי שלכם הם החלומות שהם חולמים: (י) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם. וע' שנה למלכות בבל כתבנו למעלה הסבונם. אפקוד שהעיר את רוח כרש מלך פרס כמו שכתוב והפקידה היתה לשבעים שנה למלכות בבל אבל בנין הבית לא היה אלא עד מלאת לחרבות ירושלם שבעים שנה שהיה בגלות צדקיהו: (יא) אחרית ותקוה. אחרית טובה כמו שאתם מקוים: והלכתם

כה אמר ג' בטעם בסיפרא וסימ' נמסר בסיפרא סימן ז': בבלה ב"ט וסי' נמסר במסר' רבתא בערך כב: שלום י' חטפין בקריאה וסי' לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן ב' בפסוק. ויען יוסף את פרעה לאמר בלעדי. וכל בניך למודי ה'. ובכל יום ויום מרדכי מתהלך. ואמר אהה ה' אלהים הנה על הנביאים דסיפרא. ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי. ירנו וישמחו חפצי צדקי. כי קנאתי בהוללים. שאלו שלום ירושלם ישליו: אנכי ידעתי ג' וסי' גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך. כי אנכי ידעתי את מריך. כי אנכי ידעתי את המחשבת: וקראתם ג' ר"פ בקריאה וסי' נמסר בסדר

תולדות אהרן בנו כתיב. ב"ב כט: וקחו נשים. כתובות נב: מלאת לבבל. מגלה יא יב (סנהדרין ל): אחרית ותקוה. תענית כט:

מצודת ציון

(א) הספר. האגרת: יתר. מלשון יתרון: (ב) והסריסים. כן יקראו השרים כמו והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישעיה לט): והחרש. קבוצת האומנות כמו חרש ברזל (שם מד): (ח) ישיאו. ענין פתוי והסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג): וקוסמיכם. הוא מין כישוף: (י) לפי. לשעור כמו איש לפי אכלו (שמות יב): מלאת. ענין השלמה: לפקד

ר"ל

ל' והתפללתם אלי ושמעתי אליכם :
ג' יג ובקשתם אתי ומצאתם כי
ל' חס' . ל' תדרשני בכל־לבבכם : יד ונמצאתי
לכם נאם־יהוה ושבתי את־
שבותכם ק' שביתכם וקבצתי אתכם מכל־
כ' מ"ל הגוים ומכל־המקומות אשר הדחתי
אתכם שם נאם־יהוה והשבתי
אתכם אל־המקום אשר־הגליתי
אתכם משם : טו כי אמרתם הקים
כ"ס לנו יהוה נבאים בבלה : טז כי־כה ׀
כ' מ"ל בפסוק ל' אמר יהוה אל־המלך היושב אל־
כסא דוד ואל־כל־העם היושב
בעיר הזאת אחיכם אשר לא־יצאו
אתכם בגולה : יז כה אמר יהוה
צבאות הנני משלח בם את־החרב
את־הרעב ואת־הדבר ונתתי אותם
ל' כתאנים השערים אשר לא־
ד' תאכלנה מרע : יח ורדפתי אחריהם
ה' לזעוה ק' בחרב ברעב ובדבר ונתתים לזועה
אטק"ס סימן לכל ממלכות הארץ לאלה ולשמה
ולשרקה ולחרפה בכל־הגוים אשר־
הדחתים שם : יט תחת אשר־לא־
ג' שמעו אל־דברי נאם־יהוה אשר
שלחתי אליהם את־עבדי הנבאים
השכם ושלח ולא שמעתם נאם־
יהוה : כ ואתם שמעו דבר־יהוה
כל־הגולה אשר־שלחתי מירושלם
כ"ס בבלה : כא כה־אמר יהוה צבאות
ל' אלהי ישראל אל־אחאב בן־קוליה
ואל־צדקיהו בן־מעשיה הנבאים
י"ו חס' בסיפ' לכם בשמי שקר הנני ׀ נתן אתם
ביד נבוכדראצר מלך־בבל והכם
כ"ז . ל' לעיניכם : כב ולקח מהם קללה לכל
ח' גלות יהודה אשר בבבל לאמר
ג' חס' ל' . ל' ישמך יהוה כצדקיהו וכאחב אשר־
ל' קלם מלך־בבל באש : כג יען אשר
עשו נבלה בישראל וינאפו את־

בעותכון : יג ותתבעון דחלתי
ותשכחון ארי תבעו מן קדמי
בכל לבכון : יד ואשתאיל
לכון במימרי אמר יי ואתיב
ית גלותכון ואכנוש יתכון
מכל עממיא ומכל אתריא
דאגליתי יתכון לתמן אמר
יי ואתיב יתכון לאתרא
דאגליתי יתכון מתמן : טו ארי
אמרתון אקים לנא יי מלפין
בבבל : טז ארי כדנן אמר יי
על מלכא דיתיב על כורסי
דוד ועל כל עמא דיתיב
בארעא הדא אחיכון דלא
נפקו עמכון בגלותא : יז כדנן
אמר יי צבאות האנא מגרי
בהון ית דקטלין בחרבא
ובכפנא ומותא ואתן יתהון
כתיניא בישתא דלא מתאכלן
מבישו : יח וארדוף בתריהון
בחרבא ובכפנא ובמותא
ואתנינון לזיע לכל מלכות
ארעא למומי ולצדו
ולאשתממו ולחיסודין לכל
עממיא דאגליתינון לתמן :
יט חלף דלא קבילו לפתגמי
אמר יי דשלחית לותכון ית
עבדי נביא מקדים ומשלח
ולא קבילתון אמר יי :
כ ואתון קבילו פתגמא דיי
כל גלותא דאגליתי מירושלם
לבבל : כא כדנן אמר יי
צבאות אלהא דישראל על
אחאב בר קוליה ועל צדקיה
בר מעשיה דאתנביאו לכון
בשמי שקרא האנא מסר
יתהון ביד נבוכדראצר מלכא
דבבל ויקטלינון לעיניכון :
כב ויתנסיב מנהון לוטא לכל
גלות יהודה די בבבל למימר
ישוינך יי כצדקיה וכאחב
דקלנון מלכא דבבל בנורא :
כג חלף דעבדו קלנא בישראל

רשי

(טז) אל המלך. צדקיהו אשר לא גלה : (יז) כתאנים השוערים. לי' שערוריה (הושע ו) : (יח) ולחרפה. שיחרפו אותם דשרבוויר בלעז וכן כל חרפה שבמקרא : (כב) אשר קלם. לשון קלוי באש (ויקרא ב) : (כג) וינאפו את נשי רעיהם. כמו שמפורש בסנהדרין כה אמר הקדוש ברוך הוא שכבי עם חבירי : ועד. לשון עדות

רדק

(יב) והלכתם. פי' בדרכי : (טו) כי אמרתם הקים לנו ה' נביאים. זה שאני אומר לכם כי לשבעים שנה אפקוד אתכם הוא האמת אבל כשהם אומרים הקים לנו ה' נביאים בבבל שאומרים לכם מעתה תשובו אינו כלום כי שקר הם נבאים לכם וי"ת נביאים מלפין : (טז) היושב אל כסא. כמו על כסא : (יז) כתאנים השוערים. המקולקלים כמו שערוריה עשתה וכן המשילם למעלה בנבואת שני דודאי תאנים שארית ירושלם כתאנים הרעות. השוערים השי"ן בקמץ בפלס כוכבים כובעים : (יח) אשר הדחתים שם. עבר במקום עתיד כמו אדיחם כי עדין לא גלו שארית ירושלם : (יט) ולא שמעתם. לא הם ולא אתם : (כב) וכאחב. הקטין שמו כנגאלי ויש תוספת לגאלי האמינון אחיך : קלם. שרפם מן קלוי באש . והנכי

מצודת דוד

ר"ל אחר שיכנע לבבכם תשובו ותהיו במקום המקודש מקום המוכן ביותר לעבוד את ה' אז כאשר תקראו אלי ותלכו בדרכי ותתפללו אלי להשיב את כל בני הגולה מכל המקומות : ושמעתי אליכם. אז אשמע אליכם : (יג) ובקשתם אותי. וכאשר תבקשו אותי אז תמצאו אם תדרשו אותי בכל לבבכם : (יד) ונמצאתי לכם. אז אהיה נמצא לכם למלאות משאלותיכם ואשיב את שבותכם ר"ל את הדבר הראוי להשיב לכם והוא הממשלה הראשונה : וקבצתי אתכם. ר"ל את כל הגולה אקבץ מכל הגוים וכו' ואת כולם אשיב אל המקום הזה והאומר מה שתשובו מבבל אין עלם הכוונה על הגאולה ההיא לשיבה נחשב מסירות ההשגחה לטובה כי עלם הכוונה היא למען תהיו במקום המקודש מקום מוכן ביותר לעבוד את ה' להתפלל לפניו על גאולה כללית ושלימה גאולת עולם א"כ לטובה תחשב מה שתתעכבו שמה למען יכנע לבבכם לשוב לה' ויקובל תפלתכם (אבל הם לא כן עשו והוסיפו עוד להטות לכן גלו שוב ממנה) : (טו) כי אמרתם. אם תאמרו הנה ה' העמיד לנו נביאים בבבל והמה מתנבאים שמהר נשוב וקלר בדבר המוכן מעלמו : (טז) כי כה אמר ה'. ר"ל לא אמת ידברו כי כה אמר ה' על המלך היושב על כסא המלוכה ועל כל העם וכו' : (יז) כה אמר ה'. בעבור שאמרו הדברים באמרו אחיכם וכו' אמר שנית כה אמר ה' : הנני משלח בהם. אגרה בם חרב האויב והרעב והדבר וכאומר ואיך א"כ תשובו אתם מהרה אם אמסור ביד האויב גם את היושבים פה : כתאנים השוערים. כתאנים המגונים אשר אין לאכול בעבור העתן הבאושים ומרוחקים מבני אדם וכמ"ש והתאנים הרעות וכו' כן אתן את צדקיהו וכו' (לעיל כד) : (יח) ורדפתי. אפרע מהם בחרב האויב וברעב ובדבר : ונתתים לזועה. ר"ל אמסרם לכל ממלכות הארץ להיותם לזועה כי כולם יחרידום : לאלה. ישבעו לומר בשבועתם אהיה כהיהודים המקוללים : ולשמה. כולם יתמהו על גודל הרבנה : ולשרקה. ישרקו על גודל האבדון : ולחרפה. יחרפו אותם : הדחתים. כמו אדיחם עבר במקום עתיד : (יט) תחת. בעבור אשר לא שמעו את דברי : השכם ושלוח. עם כי הייתי משכים ומשלח בזריזות רב עכ"ז לא שמעתם והאלו ידבר אל מול יושבי ירושלים : (כא) אל אחאב וכו'. על אחאב ועל צדקיה : שקר. דבר אשר לא צויתי : והכם. ר"ל ימיתם : (כב) לכל גלות. לכל בני הגולה : לאמר. שיאמרו בקללתם ישימך ה' כצדקיה וכו' : (כג) יען. בעבור שעשו נבלה וזנו עם נשי

מצודת ציון

אפקוד. ענין זכרון : (יא) אחרית. סוף : (יד) שבותכם. מל' השבה : (טו) הקים. העמיד : (יז) משלח. ענין גרוי והסתה כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים לב). השוערים. ענין דבר מגונה ומאוס כמו שנה ושערורה (לעיל ה) : (יח) לזעוה. ענין רעד ורתת : לאלה. ענין שבועה : ולשמה. ענין השממון : ולשרקה. ענין השמעת קול בקבוץ השפתים ודרכו לעשותו כשרואים דבר תמוה שנחרב : (כב) וכאחב. הוא האחאב : קלם. ענין חרוך ושריפה כמו קלוי באש (ויקרא ב) : (כג) נבלה. דבר כעור ומגונה וכן כי נבלה עשה בישראל

אמור : ובקשתם ג' בקריאה וסימ' גם כהונה . משם את ה' אלהיך ומצאת . ובקשתם אתי ומצאתם . היושב ב' מ"ל וסי' כי כה אמר ה' אל המלך הישב אל כסא ב' בו. וכל יהושע ושפטים וכל כתיביא דכוו' מ"ל במ"א חסר וסי' ורכב ברזל בכל הכנעני : כה אמר ז' בטעמא בסיפרא וסי' נמסר בסיפרא סי' ט' : תאכלנה ד' וסימן נמסר לעיל בסיפרא סי' כד : אל דברי ג' וסי' והיה האיש אשר לא ישמע. תחת אשר לא שמעו אל דברי. הלא תקחו מוסר : אותם י"ו חסר בסיפרא וסי' נמסר בסיפרא סימן כ"ג : בבבל ח' בקריאה וסי' וידבר אותו טובות. וחברו דד"ה. יעשה חפצו בבבל. ולקה מהם קללה לכל גלות יהוד'. ופקדתי על בל בבבל. ומכל בית ה'. וכען הן על מלכא טב בארץ.

תולדות אהרן אחאב בן קוליה. סנהדרין צג :

נשי רעיהם וידברו דבר בשמי שקר ל'
אשר לוא צויתם ואנכי הוידע ועד היודע ק'
נאם יהוה: כד ואל שמעיהו הנחלמי
תאמר לאמר: כה כה אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל לאמר יען
אשר אתה שלחת בשמכה ספרים ל' מ"ל
אל כל העם אשר בירושלם ואל
צפניה בן מעשיה הכהן ואל כל ז' בטעם
הכהנים לאמר: כו יהוה נתנך כהן
תחת יהוידע הכהן להיות פקדים פקידים ד' ב' מ"ל וב' חסר
בית יהוה לכל איש משגע ומתנבא ג'
ונתתה אתו אל המהפכת ואל ל'
הצינק: כז ועתה למה לא גערת ל'
בירמיהו הענתתי המתנבא לכם:
כח כי על כן שלח אלינו בבל לאמר
ארכה היא בנו בתים ושבו ונטעו ג' דגשים
גנות ואכלו את פריהן: כט ויקרא ל'
צפניה הכהן את הספר הזה באזני ל"ג
ירמיהו הנביא: ל ויהי דבר יהוה
אל ירמיהו לאמר: לא שלח על כל ז' פסוקים על אל על
הגולה לאמר כה אמר יהוה אל
שמעיה הנחלמי יען אשר נבא לכם
שמעיה ואני לא שלחתיו ויבטח
אתכם על שקר: לב לכן כה אמר י"ד בטעם
יהוה הנני פקד על שמעיה הנחלמי ל'
ועל זרעו לא יהיה לו איש ׀ יושב ׀
בתוך העם הזה ולא יראה בטוב ו' ט' דגשים
אשר אני עשה לעמי נאם יהוה
כי סרה דבר על יהוה: ת' · ל"ב

ל א הדבר אשר היה אל
ירמיהו מאת יהוה לאמר: ב כה כ"ד
אמר יהוה אלהי ישראל לאמר
כתב לך את כל הדברים אשר י"ג חסר הא'
דברתי אליך אל ספר: ג כי הנה ג'
ימים באים נאם יהוה ושבתי את

וזניאו ית נשי חבריהון ומלילו
פתגמא בשמי שקרא דלא
פקידתינון וקדמי גלי ומימרי
סהיד אמר יי: כד ולשמעיה
דמן חלם תימר למימר:
כה כדנן אמר יי צבאות אלהא
דישראל למימר חלף דשלחת
בשמך אגרן לות כל עמא
די בירושלם ולות צפניה בר
מעשיה כהנא ולות כל כהניא
למימר: כו יי מניך כהן חלף
יהוידע כהנא למהוי ממנא
סגן כהניא בבית מקדשא
דיי לכל גבר דמשתלי
ומטפש ותתן יתיה לכיפתא
ולגו צינוקא: כז וכען למה לא
נזפת בירמיה דמן ענתות
דמתנבא לכון: כח ארי על כן
שלח לותנא לבבל למימר
אריכא היא בנו בתין ותיבו
וצובו גנין ואכולו ית אבהון:
כט וקרא צפניה כהנא ית
אגרתא הדא קדם ירמיה
נביא: ל והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עם ירמיה למימר:
לא שלח לות כל בני גלותא
למימר כדנן אמר יי על
שמעיה דמן חלם חלף
דאתנבי לכון שמעיה ואנא
לא שלחתיה וארחיץ יתכון
על שקרא: לב בכן כדנן
אמר יי הא אנא מסער על
שמעיה דמן חלם ועל בנוהי
לא יהי ליה גבר יתיב בגו
עמא הדין ולא יחזי בטובא
דאנא עביד לעמי אמר יי
ארי סטיא מליל קדם יי:
א פתגם נבואה דהוה עם
ירמיה מן קדם יי למימר:
ב כדנן אמר יי אלהא דישראל
למימר כתב לך ית כל
פתגמיא דמלילית עמך על
ספרא: ג ארי הא יומיא אתן
אמר יי ואתיב ית גלות עמי
ישראל ויהודה אמר יי

רש"י

עדות : (כד) הנחלמי · שם מקום : (כו) נתנך כהן · אל צפניה כתב כן : פקידים : ממונים : מהפכת : כיפה : הצינוק · סדן ליש"ב בלעז : (כח) כי על כן שלח · כי יש לך לגעור בו על אשר שלח אלינו בבל לאמר ארוכה היא גלותכם שם : על כן כמו על אשר : (ג) כי הנה ימים באים. ולא תאמר למה אכתבנו כי יאבדו כולם ואין קורא ט אין זוכרו עוד כי הנה ימים באים

מצודת דוד

נשי רעיהם ועוד שנית שדברו בשמי שקר : היודע . אשר דברו שקר כי לא צויתים : ועד . כי ראיתי את אשר נאפו : (כד) ואל שמעיהו · גם זה מדברי הספר ששלח לבבל ואמר שה' אמר לו שיאמר כזאת על שמעיהו הנחלמי : (כה) יען . בעבור ששלחת הנה אגרות משמך לבד לא בשם כל בני הגולה וכאלו הכל תלוי בך לבד : לאמר . וכה דברת באגרות : (כו) ה' נתנך · כן כתב לצפניה הנה ה' העמיד אותך להיות כהן רצה לומר להיות שר הכהנים במקום יהוידע הכהן : להיות פקידים : להשגיח להיות ממונים בבית ה' על כל איש משוגע ומתנבא דברי שגעון מלבו : ונתתה אותו · ר"ל על פי דברך יתנוהו הממונים אל המהפכת וכו' להיות כלוא שם : (כז) ועתה · הואיל וכן למה אפילו לא גערת גערת נזיפה בירמיה המנבא להם דברי שגעון מלבו וקצר בדבר המובן : (כח) כי על כן · ר"ל כי נראה בו שמדבר שגעון מלבו על אשר שלח וכו' . ארוכה היא · הגלות הזה שאתם בה תהיה לזמן ארוך לכן בנו שם בתים ושבו בהם כי לא תצאו משם בזמן קרוב וכאומר שלא הדברים האלה לשגעון יחשבו כי לא כן דבר ה' עמדי (ויתכן שעד לא שלח ירמיה הספר ביד אלעשה שלח ירמיה מקודם הדברים האלה בע"פ או במכתב) : (כט) ויקרא לפניו וכו' : גם זה מדברי הספר שכתב אליהם שלפניו קרא הספר לפניו וראה כי כן כתב (ואף שירמיה עצמו כתב הדבר לא אמר באזני כמדבר בעדו כי אם כאחר המדבר וכן דרך המקרא כמ"ש וישלח ה' וכו' ואת שמואל (ש"א יב) ולא אמר ואותי עם כי שמואל עצמו היה המדבר) : (ל) ויהי דבר ה' . בעבור שארכו הדברים באמרו הסבה ושלפניה קרא הספר באזניו לכן אמר שוב ויהי דבר ה' וכו' : (לא) על כל הגולה . אל כל הגולה : אל שמעיה . על שמעיה : על שקר · על הבטחת שקר : (לב) הנני פוקד : העון הזה אזכור להשיב גמול על שמעיה ועל זרעו : לא יהיה לו . ר"ל לא יהיה מזרעו איש יושב במושב השרים והזקנים : ולא יראה בטוב וכו' . הוא הטובה מן הגולה : על ה' . בעבור ה' דבר . דבר המוסר ממנו מה שלא אמרה : ל (ב) אשר דברתי אליך · הם הדברים האמורים במקראות שלאחריו וכמ"ש ואלה הדברים וכו' ולפי שיכתבם אחר שידבר אליו לכן אמר אשר דברתי : אל ספר · על ספר ונקרא ספר ע"ש שהוא שאחר שיכתוב יהיה ספר וכן וספרי קמת (ישעיה מו) : (ג) ושבתי את שבות · אשיב בהשקט ובמנוחה את

רד"ק

(כג) ואנכי היודע ועד . יודע שהם מדברים שקר בשמי ועוד שנאפו את נשי רעיהם וי"ת וגלי קדמי ומימרי סהיד , והיודע כתוב בכפך האותיות הוידע : (כד) הנחלמי · נקרא כן לפי שהיה חולם להם חלומות שישובו מהרה לירושלם וי"ת הנחלמי דמן חלם : (כה) בשמכה · כתוב בה"א כמו אשר צויתי אתכה ותסידיך ברכוכה והדומים להם : (כו) ה' נתנך . אף על פי שהיו כופרין בדברי נביא האמת מודים היו כי ה' הסבה הראשונה וזכר יהוידע לפי שהיה כהן גדול והיה ראש וגדול בדורו וכן צפניה היה כהן גדול כי אמר תחת יהוידע להיות פקידים אתה ושאר הכהנים : בית ה', כמו בבית ה' וכן הנמצא בית ה' והדומים להם : לכל איש משגע . בעבור כל איש ולנביא היו קוראים לגנאי משגע וכן מדוע בא המשגע הזה : אל המהפכת ואל הצינוק · המהפכת הוא בית הסהר וכן ת"י כיפתא ובדברי רז"ל כונסין אותם לכיפה : הצינק · כלי מסגר לידים : (כח) ארכה · היא הגלות : את פריהן · הראשון פרין וזה פריהן : (א) הדבר אשר היה אל ירמיהו · מבואר : (ב) כה אמר ה' . את כל הדברים אשר דברתי אליך . פירוש אשר אני מדבר עתה כי על אלה הדברים אשר כמו שאמר ואלה הדברים אשר דבר ה' וגו' ואמר שיכתבם בספר כי הם דברים שעתידין לבא באחרית הימים ואמרם לו סמוך לפורענות שאמר למעלה לפי שזאת הפרשה להיות נחמה לישראל שהיו באותו הדור כי כמו שראו שתתקיים הפורענות בקרוב כן ידעו שתתקיים הנחמה הגדולה באחרית הימים : אל ספר . כמו בספר וכן אל הארון תתן את העדות כמו ובארון : (ג) כי הנה ימים באים · לעתיד לימות המשיח כמו

באדין דריוש מלכא : פקידים ד' ב' מ"ל וב' חסר יו"ד קדמא וסי' יעשה פרעה ויפקד · ה' נתנך כהן תחת יהוידע . פקידים מיד כנניהו · ויפקד המלך פקידים · ב' בתראי מ"ל דמ"ל : ארוכה ג' דגשים וחסר וסי' ותהי המלחמה ארכה בין בית שאול · לאמר ארכה היא . ארכה מארץ מדה : ז' פסוקים על אל על וסי' וישכב שמשון עד חצי הלילה · ויתמרד על הילד . ועברו גוים רבים על העיר · שלח על כל בני הגולה : על כן לבי למואב · לשלל שלל ולבז בז · ויתן שרי מלחמו' דד"ה : בטוב ט' דגשים בקריאה וסימ' נמסר בישעיה סימן ז' : אל ספר ג' וסי' כתב לך את כל הדברים · ויכתב ירמיהו את · ויקרא בו

מצודת ציון

בישראל (בראשית לד) : ועד . מל' עדות : (כד) הנחלמי · שם מקום אלם כן ת"י : (כה) בשמכה , כמו בשמך והה"א נוספת כמו אשר צויתי אותכה (שמות כט) והדומים : (כו) פקידים · ממונים כמו פקודי החיל (במדבר לא) : המהפכת . שם של בית הסוהר : הצינוק · שם הכלי העשוי לסגור בו ידי התפוש : (כז) גערת . ענין צעקת נזיפה : הענתתי · מן ענתות והוא שם עירו של ירמיה : (כח) כי על כן · כי על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך (בראשית לג) : (לב) פוקד · ענין זכרון : (ג) ושבתי · [illegible]

רד״ק

כמו שאמר ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה ומגלות בבל לא שבו אלא יהודה ובנימין שגלו שם: ואלה הדברים. הם עתידים כמו שפירשנו: (ה) כי כה אמר ה׳ קול חרדה שמענו. דבר זה יאמרו כל הגוים אז בימות המשיח: (ו) שאלו נא וראו אם יולד זכר. שקל מזה הפעל ברוב על האשה אף על פי שהוא לפעמים על הזכר אמר על הרוב אם יולד זכר כלומר כי הזכר מוליד ואינו יולד. והאשה היא שיולדת ויולדת בחבלים אם כן מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה וכי נקבה הוא שיש לו חבלים ולפי שחבלי יולדה חזקים מחבלים אחרים לפיכך אמר זה והמשיל חבלי האנשים מרוב הצרה שתבואה לחבלי היולדה: לירקון. כי ברוב החבלים ינוס הדם מהפנים והם ירוקים: (ז) הוי כי גדול. מאין כמהו. כנוע היו״ד: ועת צרה היא ליעקב. וזה יהיה במלחמת גוג ומגוג שתהיה לפי שעה צרה לישראל וכן נאמר בנבואת ישעיהו חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות וגו׳: (ח) והיה. עולו. עול גוג ומגוג או עול כל גוי וגוי שהיו נותנין עולם עליכם בגלות וכ״י אתבר ניר עממיא מצואריכון ואמרו צוארך ומוסרותיך ואמר בו כי כן דרך המקרא לדבר פעם לנכח ופעם שלא לנכח: (ט) ועבדו. אשר אקים להם: אפשר שאמר זה על דוד המלך שיקימנו מעפרו בעת תחיית המתים ואפשר שיאמר על המשיח בנו ויקרא שמו דוד: (י) ואתה אל תירא. מרחוק. מארץ רחוקה שאתם בגלות שם: ואת זרעך: בניך הקטנים שלא יאמר אדם הגדולים יברחו מהגלות והקטנים שלא יוכלו לברוח ישארו בארץ שבים לא כן אלא בנחת תצאו גדולים וקטנים כמו שאמר בנבואת ישעיהו כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון: ושאנן פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי״ו והנו״ן פתוחה והשאר הנו״ן קמוצה: (יא) כי אתך. ויסרתיך למשפט. כמו שפירש יסרני ה׳ אך במשפט כלומר איסרך כפי שתוכל לסבול לא כפי אפי וחמתי לפי מעשיכם הרעים וכת״י ואייתי עלך יסורין לאלפותך ברם בדין חסוך מה שאמר למשפט בפתחות הלמ״ד להורות הידיעה ר״ל לאותו משפט שנהגתי עמך מיום שיסרתיך בעונך כמו שאמר ישעיהו הכמכת מכהו הכהו: ונקה לא אנקך. ענין כריתה כמו ונקתה לארץ תשב כי כל הגונב מזה כמוה נקה גם הם ענין נקיות כי הנכרת מן העולם נקי ממנו ות״י ושיצאה לא אשיצינך: (יב) כי כה אמר ה׳ אנוש לשברך. הלמ״ד במקום העלם ויספיק זולתה וכן למ״ד לאמות חמש הרגו לאבנר והדומים להם אחר העתידה שאמר אמר סמוך לענין לא אנקך אנוש לשברך ודבר בלשון נקבה כנגד הכנסת אמר אף על פי שעתה אנוש לשברך ונחלה מכתך עוד תהי לך תקוה וכל המרעים לך ילקו בעבורך וזהו שאמר בסוף הענין לכן כל אוכליך יאכלו, אנוש ונחלה פירשנו למעלה: (יג) אין דן. כל כך היא נחלה מכתך שאין רופא שיהיה דן החולי: למזור. כלומר שיועיל בו מזור ותחבושת וכלם אומרים כי אין לך

רש״י

באים וגו׳: (ה) קול חרדה שמענו. יש פותרין על שמועת בבל שהיו חרידים ממנה אותם שגלו שם ומדרש אגדה על מלחמת גוג ומגוג: (ו) אם יולד זכר. אם דרך לזכרים ללדת שיאחזום חבלים כיולדה. חלציו. כמו מתניו: (ז) היום ההוא. יום הריגת בלשאצר ומפלת בבל. ע״א יום מפלת גוג: (י) ואתה אל תירא. מכל הרעות אשר תראה באה על בבל אשר אתה בתוכה: ושאנן. כמו ושקט: (יא) ויסרתיך למשפט. בדין חסוך: ונקה לא אנקך. ל׳ עיתים השמד: (יב) אנוש לשברך. נחלה. שברך הנפרש בלעז: (יג) למזור. רפואה אין אדם סבור שתהא לך תשועה: תעלה: רפואה לשון

שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה אָמַר
יְהוָה וַהֲשִׁבֹתִים אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
נָתַתִּי לַאֲבוֹתָם וִירֵשׁוּהָ:
ד וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל וְאֶל־יְהוּדָה: ה כִּי־
כֹה אָמַר יְהוָה קוֹל חֲרָדָה שָׁמָעְנוּ
פַּחַד וְאֵין שָׁלוֹם: ו שַׁאֲלוּ־נָא וּרְאוּ
אִם־יֹלֵד זָכָר מַדּוּעַ רָאִיתִי כָל־גֶּבֶר
יָדָיו עַל־חֲלָצָיו כַּיּוֹלֵדָה וְנֶהֶפְכוּ כָל־
פָּנִים לְיֵרָקוֹן: ז הוֹי כִּי גָדוֹל הַיּוֹם
הַהוּא מֵאַיִן כָּמֹהוּ וְעֵת־צָרָה הִיא
לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יִוָּשֵׁעַ: ח וְהָיָה בַיּוֹם
הַהוּא נְאֻם ׀ יְהוָה צְבָאוֹת אֶשְׁבֹּר
עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ וּמוֹסְרוֹתֶיךָ אֲנַתֵּק
וְלֹא־יַעַבְדוּ־בוֹ עוֹד זָרִים: ט וְעָבְדוּ
אֵת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מַלְכָּם
אֲשֶׁר אָקִים לָהֶם: י וְאַתָּה אַל־תִּירָא
עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וְאַל־תֵּחַת
יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעֲךָ מֵרָחוֹק
וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקֹב
וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד: יא כִּי־
אִתְּךָ אֲנִי נְאֻם־יְהוָה לְהוֹשִׁיעֶךָ כִּי
אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר
הֲפִצוֹתִיךָ שָּׁם אַךְ אֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה
כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא
אֲנַקֶּךָּ: יב כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אָנוּשׁ
לְשִׁבְרֵךְ נַחְלָה מַכָּתֵךְ: יג אֵין־דָּן
דִּינֵךְ לְמָזוֹר רְפֻאוֹת תְּעָלָה אֵין לָךְ:

ואתיבינון לארעא דיהבית
לאבהתכון ויחסנונה:
ד ואלין פתגמיא דמליל יי על
ישראל ויהודה: ה ארי כדנן
אמר יי קל זועא שמענא
דחלא ולית שלם: ו שאילו
כען וחזו אם יליד דכר מדין
חזיתי כל גבר ידוהי מחתן על
חרציה כילידתא ומשתנין
כל אפיא למהוי כירקנא:
ז וי ארי רב יומא ההוא לית
דכותיה ועדן עקא הוא
ליעקב ומנה יתפרק: ח ויהי
בעידנא ההיא אמר יי צבאות
אתבר ניר כשדאי
מצואריכון וחניקיכון אפסק
ולא ישתעבדון בישראל עוד
כשדאי: ט ויפלחון קדם
יי אלההון וישתמעון
למשיחא בר דוד מלכהון
דאקים להון: י ואת לא
תדחל עבדי יעקב אמר יי ולא
תתבר ישראל ארי האנא
פריק לך מרחיק וית בנך
מארע גלותכון ויתובון דבית
יעקב וישקטון וישרון לרחצן
ולית דמניד: יא ארי בסעדך
מימרי אמר יי למפרקך ארי
אעביד גמירא בכל עממיא
דבדרתך לתמן ברם עמך לא
אעביד גמירא ואיתי עלך
יסורין לאלפותך ברם בדין
חסוך ושיצאה לא אשיצינך:
יב ארי כדנן אמר יי תקיף
תבריך ממרעא מחתיך:
יג לית דדאין דינך לרחמא
עליך אסו לא סליקת

לפני הרחוב: אל ישראל ז׳ רסמני בקריאה וסימ׳ ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער. הקבצו ושמעו בני יעקב. והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות. וישמעו פלשתים כי התקבצו. נסכלת. ואלה הדברים אשר דבר ה׳ משא דבר ה׳ אל ישראל ביד מלאכי. וכל משתתיך למלך דכוות׳ אל ישראל בס״א על וסי׳ ויאמר נתן אל דוד אתה האיש: אקים ו׳ וסי׳ נמסר בש״א סי׳ ג׳: ושאנן ד׳ פתחין בלישנא וסימ׳ ושקט ושאנן ואין מחריד. שאנן מואב מנעוריו. ושב יעקב ושקט ושאנן.

תולדות אהרן שאלו נא. סנהדרין נח (שבועות לו קידושין סא): ושת ארם (תענית סג): עבדי יעקב. זוהר לך: הנני מושיעך. זוהר תולדות ויקרא:

מצודת ציון

(ישעיה ל): שמת. מל׳ שביה והשיבותים. מל׳ השבה: (ו) כל גבר. כל איש: חלציו. מתניו: לירקון. למראה ירוק: (ח) ומוסרותיך. הם קשורי רצועות העול: אנתק. ענין הפסק והסרה: זרים. נכרים: (י) תחת. ענין פחד ושבר כמו אל תחת מפניהם (לעיל א): ושב. ענין השקט ומנוחה: ושאנן. ענין שלוה כמו שאנן מואב מנעוריו (לקמן מח) וכפל הדבר במ״ש לרוב השלוה והשקט: מחריד. מלשון חרדה: (יא) הפיצותיך. ענין פיזור: למשפט: כמו במשפט והלמ״ד במקום בי״ת וכן ישבם לכסא (תהלים ס) ור״ל במשפט הראוי לגלות אהן למוסר וכן יסרני ה׳ אך במשפט (לעיל י): (יב) אנוש. ענין מכאוב חזק כמו ומכתי אנושה (לעיל טו): לשברך. הלמ״ד היא במקום את וכן הרגו לאבנר (ש״ב ג): נחלה: מל׳ חולי: (יג) למזור: ענין רפואת המכה ותקרה

מצודת דוד

השבי של עמי ישראל ויהודה והיא הגאולה האחרונה בימי המשיח ר״ל לכן כתוב הדברים בספר למען יקראו בו ויקוו אליה: (ד) אל ישראל. על ישראל ועל יהודה: (ה) כי כה. אשר כה אמר ה׳ הנה שמענו קול חרדה והיא בעת בוא גוג ומגוג: פחד ואין שלום. כפל הדבר במ״ש לגודל הפחד שיהיה אז: (ו) שאלו נא וראו. אמר בדרך מליצה שאלו עתה לאנשים וראו מה הנעשה בעולם אם דרך הזכר ללדת בנים להיות לו חבלי יולדה וכאומר שלא זה לא היה מעולם ומדוע א״כ ראיתי כל גבר תומך ידיו על חלציו כדרך היולדה בעת יבואו לה חבלים וכל פני האנשים נהפכו למראה ירוק כדרך האשה הכורעת ללדת: (ז) הוי. יש להתאונן כי היום ההוא יהיה גדול מאד רצה לומר צרות גדולות ומרובות יהיו אז: מאין כמוהו. ר״ל כמה שאנו רואים בו שאין כמוהו לכן יקרא גדול ודוגמתו מאין כמוך ה׳ (לעיל י): ועת צרה. אז יהיה עת צרה לישראל אבל מן הצרה ההיא תצא לו עוד תשועה: (ח) אשבור עולו. עול הכשדים אשבור מעל צוארך וקשורי רצועות העול אנתק ואסיר ממך: (ט) ועבדו וכו׳. רק את ה׳ יעבדו: ואת דוד מלכם. זהו מלך המשיח הבא מזרע דוד: אשר אקים להם. אשר אעמיד עליהם: (י) ואתה אל תירא. לכן מעתה אל תירא שלא תשתקע בגולה: ואל תחת ישראל. כפל הדבר במ״ש: כי הנני מושיעך מרחוק. כי אני הוא סמוך להושיעך ולגאלך מארץ מרחק ממקום שאתה שם: ואת זרעך. ר״ל לא אותך אגאל כ״א זרעך הנולדים לך אותם אגאל מארץ שבים: ושב יעקב. ומאז והלאה ישב יעקב בשובה ונחת והשקט ושאנן ולא ימצא עוד מי יחרידו: (יב) אנוש לשברך. הן אמת את השבר שהיה לך היה כאוב ביותר: נחלה מכתך. המכות שבאו עליך היו מחליאים מאד: (יג) אין דן דינך. לא היה מי מהרופאים שופט משפט מכתך לקבל רפואה ולא להיותו חולי עלת

ך רפואות תעלה פי' רפואה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין וחסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח כאובן שמעון והדומים להם ועניינו רפואה ותעלה והענין הזה הוא משל המשיל הצרות הגדולות וחרבן הארץ לחולי כבד שלא יקוו לרפואתו : (יד) כל מאהביך שכחוך · אשור ומצרים שהיית הולכת לשם לעזרה שכחו אותך : לא ידרשו . ולמה כי מכת אויב הכיתיך כלומר שמסרך ביד בני בבל והנמהר האכזרי והם כשדים שלא יוכלו הם לעזור לך כי אפילו לעצמם לא יועילו ולא יוכלו להנצל מיד נבוכדנצר ואדוני אבי ז"ל פירש כל מאהביך שכחוך דבק עם משל החולי אמר בדרכי בני אדם שיבאו אוהבי החולה לבקרו אך כאשר יראו כי חליו כבד והוא נוטה למות יתיאשו ממנו מאהביו הרעים ולא יבקרו ולא ידרשו אותו אבל אותך שכחוך . כל מאהביך בין רעים בין טובים ובדין דנו אליך למיתה כי מכת חרב אויב הכיתיך : מוסר אכזרי · פרושו מוסר אדם אכזרי שמכה ומיסר באכזריות מוסר סמוך לאכזרי כי הוא פתוח · (טו) מה תזעק . אמר תזעק לשון זכר וכל הענין לשון נקבה וכבר כתבנו כמה פעמים כי כשמדבר לישראל פעם ידבר בלשון זכר כנגד העם ופעם ידבר בלשון נקבה כנגד הכנסת והענין אחד אמר מה תזעק על שברך אין לך לזעק עליו כי מאתך בא לך הדבר הגדול על רוב עונך : עצמו חטאתיך · ולפי שעצמו חטאתיך עשיתי אלה לך ואף על פי כן אוכליך לא ינקו כי גם המה יאכלו : (טז) לכן וכל צריך כלם . הכפל לחזק הענין : שאסיך · האל"ף במקום וי"ו המשך כי שרשו שסה ושרש משסה שסס והענין אחד בזה וכן בא אל"ף במקום וי"ו המשך במלת בלאתיו וגבאיו כי שרשו בלך : (יז) ארוכה . רפואה : קראו לך . אומות העולם ואמרו כי ציון היא עיר שאין לה דורש לבקשה לישראל : (יח) כה אמר : ונבנתה עיר על תלה · כתרגומו ומתבני קרתא דירושלם באתרה ואמר על תלה לפי שהיא גבוה מכל ארץ ישראל והאל גבוה וכן העומדות על תלם ואותו תרגם יונתן תקפהו וארמון : ארמון המלך ובית המקדש כמו שת"י ובית מקדש כדחזי ליה ישתכלל : (יט) ויצא מהם . מאהלי יעקב וממשכנותיו יצא מהם תודה כלומר קול תודה וקול משחקים ושירות תודה שיהיו מודים לאל על רוב הטובה שיתן להם : והכבדתים . כמו והרביתים כלומר יהיו עם כבד וכן יכבדו בניו ולא ידע : ולא יצערו . כלומר ולא ימעטו והענין כפל במלות שונות ויונתן תרגם ואתקפינון ולא יהון חלשין : (כא) והיה אדירו ממנו · מלכו ממנו וכן אמר ומושלו והענין כפול במלות שונות ומה שאמר ממנו מקרבו כי ידוע הוא שהמלך המשיח מישראל יהיה אלא בא להודיע כי לא יהיה לישראל עוד מושל מהאומות כמו שהיה עד עתה כל זמן שהיו בגלות ואף בהיותם בא"י פעמים שהיו נותנים מס למלכי האומות ואמר שלא יהיה זה עוד כי לא יהיה עוד מושל בו כי אם ממנו ומקרבו ופי' מקרבו כמו שאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך : והקרבתיו ונגש אלי . יתכן לפרש על המושל על דרך שאמר אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וגם יש לפרשו על ישראל וכת"י ואקרבינון ויתנהגון לפולחני · כי מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי · פי' מי הוא זה שהטיב את לבו והכשירו לגשת אלי ולא הקרבתיו אפילו מהאומות כל שכן מישראל שהם עם קרובי מקדש שאקריבם אלי והם יהיו

יד כל־מאהביך שכחוך אותך לא
ידרשו כי מכת אויב הכיתיך מוסר
אכזרי על רב עונך עצמו חטאתיך׃
טו מה־תזעק על־שברך אנוש
מכאבך על ׀ רב עונך עצמו
חטאתיך עשיתי אלה לך׃ טז לכן
כל־אכליך יאכלו וכל־צריך כלם
בשבי ילכו והיו שאסיך למשסה
וכל־בזזיך אתן לבז׃ יז כי אעלה
ארכה לך וממכותיך ארפאך נאם־
יהוה כי נדחה קראו לך ציון היא
דרש אין לה׃ יח כה ׀ אמר יהוה
הנני־שב שבות אהלי יעקוב
ומשכנתיו ארחם ונבנתה עיר על־
תלה וארמון על־משפטו ישב׃
יט ויצא מהם תודה וקול משחקים
והרבתים ולא ימעטו והכבדתים
ולא יצערו׃ כ והיו בניו כקדם
ועדתו לפני תכון ופקדתי על כל־
לחציו׃ כא והיה אדירו ממנו ומשלו
מקרבו יצא והקרבתיו ונגש אלי
כי מי הוא־זה ערב את־לבו לגשת
אלי נאם־יהוה׃ כב והייתם לי לעם ואנכי אהיה
לכם לאלהים׃

ליך׃ יד כל רחמיך אנשיוך
משאל בשלמך לא תבעו
ארי מחת סנאה אלקיתיך
יסור אכזראין על דסגיאו
חוביך תקיפי חטאיך׃ טו מה
את מצוחא על תבריך
ממרעא מחתיך על דסגיאו
חוביך תקיפי חטאיך עבדית
אלין ליך׃ טז בכן כל אנסיך
יתאנסון וכל סנאיך כולהון
בשביא יהכון ויהון עדיך
לעדי בזזיך אמסר לבזא׃
יז ארי איתי אסו ליך
וממחתיך אסיניך אמר יי ארי
מטלטלתא קרו ליך ציון היא
תבע לית לה׃ יח כדנן אמר
יי האנא מתיב גלות ארעיה
דיעקב ועל קרווהי ארחים
ותתבני קרתא ירושלם
באתרה ובית מקדשא כדחזי
ליה ישתכלל׃ יט ויסגון בהון
מעלי תודתא וקל דמשבחין
ואסגינון ולא יזערון
ואתקיפינון ולא יהון חלשין׃
כ ויסגון בניהון כדמלקדמין
וכנשתהון קדמי תתקן
ואסער בישתא על כל
דחקיהון׃ כא ויתרבא מלכיהון
מנהון ומשיחהון מביניהון
יתגלי ואקרבינון ויתנהון
לפולחני ארי מן הוא דין
דאתרעי לביה לפולחני אמר יי׃ כב ותחון קדמי לעם ואנא אהוי לכון לאלה׃

לשון הופיל : (יד) מוסר אכזרי. ייסורי אכזריות המוסר אכזרי היא : (טז) לכן . שבועה : שאסיך · למשסה . לשון ביזה וכת"י ויהון עדיך לעדי · (יז) ארוכה : רפואה : (יח) וארמון . המקדש : (יט) והכבדתים · שיהיו עם כבד : ולא יצערו . כמו ימעטו : (כא) אדירו : שר שלו : ערב את לבו : לשון ערבון פרוויל"א הטיכ"א בלעז : לגשת אלי · למלחמה למות בידי :
מתגורר

ושאנן מפחד רעה : מוסר י"ב פתחין בקריאה וסי' מוסר שלומנו עליו · מוסר הבלים עץ הוא . מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי . מוסר מלכים פתח . מוסר כלמתי אשמע · לקחת מוסר השכל : שמע בני מוסר אביך . שמעו בנים מוסר אב · ונעכס אל מוסר אויל · אויל ינאץ מוסר אביו · בן חכם מוסר אב . יראת ה' . מוסר חכמה : יעקוב ה' מ"ל וסי' וזכרתי את בריתי יעקוב · הנני שב שבות אהלי יעקוב · גם זרע יעקוב ודוד עבדי . ושב יעקוב ושקט ושאנן תניינא . לא כאלה חלק יעקוב תניינא דסיפ': כקדם ב' וסי' והיו בניו כקדם . השיבנו ה': מי הוא זה ג' דסמיכי וסי' מי הוא זה ערב את לבו · מי הוא זה מלך הכבוד · מי הוא זה ואי זה הוא אשר : ערב ה' פתחין וסי' גמסר

תולדות אהרן ערב את לבו . קידושין ע :

מצודת דוד

לא עשו לך רפואה כלל כי כן הדרך כשהרופאים מתייאשים לרפאות החולי לא יעשו עוד רפואה כלל : (יד) כל מאהביך · כל האוהבים אותך שכחו בך ולא ידרשו אותך לבקרך בעת החולי : כי מכת אויב הכיתיך : הכיתי אותך כאויב המכה בייסורי אכזרי ולכן חשבו כולם שמאסתי בך : על רוב עונך · ר"ל אולם לא על חנם הכיתיך כי אם על רוב עונך כי רבו חטאתיך : (טו) מה תזעק : לכן מה תצעק להתרעם על שברך כאמרך שאנוש מכתך הואיל ועל רוב עונך ומרבית חטאתיך עשיתי אלה לך לשלם גמול ולא באו בחנם : (טז) לכן . הואיל ואני משלם גמול המפעל לכן כל אוכליך יאכלו ר"ל המשחיתים אותך ישחתו גם המה בגמולם : וכל צריך . כל הצרים אותך ילכו בשבי : והיו שאסיך למשיסה . הרומסים אותך יהיו למרמס וכל השוללים אותך אתן לשלל ביד האויב כי גמול אני משלם : (יז) כי אעלה : רצה לומר אלא לך לבד אעשה חסד ואעלה רפואה והרפאך ממכתך לשוב להיות כמאז : כי נדחה . ר"ל עם כי יקראו לך נדחה ואמרו ציון היא עיר אשר אין לה דורש לא כן הוא כי אני אקבלם ואדרוש אותה : (יח) הנני שב . אושיב בהשקט את שבי אהלי יעקב שגלו מהם : ומשכנותיו ארחם . לבל יהיו שוממים : עיר · זה ירושלים : על תלה · ר"ל על גבהה וחזקתה שהיתה לה מאז : וארמון · זה בה"מ : על משפטו : ר"ל בדרך והענין שהיה מאז : (יט) ויצא מהם · מאהלי יעקב יצא השמעת הודאה למקום וקול משחקים ושמחים על רוב הטובה : והרביתים · בבנים ובבנות ולא ימעטו כדרך שהיו מתמעטים והולכים בהיותם בבבל : והכבדתים : יהיו עם כבד וכפל הדבר במ"ש : (כ) כקדם · הבנים יהיו כבימי קדם : לפני תכון . יהיו נכונים לפני רצה לומר אשגיח בם להכין אותם ברוב טובה : ופקדתי . אשגיח להשיב גמול על כל הלוחצים אותו : (כא) והיה אדירו ממנו · רצה לומר מלכו יהיה מישראל : ומושלו וכו' . כפל
הדבר

מצודת ציון

ותקרא. כן לפי שדרך לפזר על המכה סממנים לרפאותה כמו לא זורו ולא חובשו (ישעיה א) וגם המכה עצמה תקרא כן כמ"ש ויהודה את מזורו (הושע ה) וזהו לפי שעליה מפוזרים הסממנים : תעלה · ענין רפואה כמו תעלה אין לו (לקמן מו) וכפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב) : (יד) מוסר · מלשון יסורים : עצמו · ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (לעיל טו) : (טז) שאסיך למשיסה · ענין רמיסה ודריכה כמו מי נתן למשיסה יעקב (ישעי' מב) : (יז) ארוכה · ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (לעיל ח) : (יח) שב · ענין השקט : שבות · מלשון שביה : ומשכנותיו · מל' משכן ומדור : תלה · מלשון תל וגל ור"ל על גבהה ותוקפה : וארמון · ענין היכל ופלטרין וכן כי ארמון נוטש (ישעיה לב) : משפטו · דרכו ומנהגו וכן עומד על העמוד כמשפט (מ"ב יא) : (יט) תודה · מלשון הודאה : משחקים · מל' שחוק ושמחה : והכבדתים · ענין רבוי כמו בעם כבד (במדבר כ) : יצערו · ענין מיעוט כמו ויצערו ולא יבין למו (איוב יד) : (כ) ופקדתי · ענין השגחה : לוחציו · הדוחקים ומצירים לו כמו וגר לא תלחץ (שמות כג) : (כא) אדירו · ענין חוזק ועל המלך יאמר שהוא החזק מכל : ונגש · ענין הקרבה : ערב · ענין התחייבות ודוגמתו התערב נא את אדוני וכו' (ישעיה ל"ו) :
סערת

יהיו נגשים אלי : (כג) הנה סערת ה' . גם זו הפרשה עתידה והיא כתובה למעלה והנה אותה עוד לחזק הענין ויש ביניהם שנוי בקצת המלות כי למעלה וסער בוי"ו וכאן סער בלא וי"ו ולמעלה מתחולל וכאן מתגורר והענין אחד למעלה אף ה' וכאן חרון אף ה' למעלה תתבוננו בה בינה וכאן תתבוננו בה בלבד וכבר פירשנו למעלה מתגורר כענין מתחולל ענין חניה ודירה וי"מ ענין אסיפה מתכנס : (א) כה אמר ה' מצא חן במדבר . ענין זה דבק לענין הגאולה שאמר למעלה אמר זה הטעם כבר מצא חן בעיני פעם אחרת כשהוצאתיו מגלות מצרים כי מצא חן בעיני והיו עם שרידי חרב שהיו המצריים מתנכלים עליהם להמיתם ולכלותם ואני הוצאתים מתוכם ומצאו חן בעיני במדבר שהולכתים במדבר ארבעים שנה וכלכלתים במן בלא יגיעה ובלא עמל : הלוך להרגיעו הלוך מקור במקום עבר כמו ילדה ועזוב כמו ועזבה כן הלוך ענינו כמו הלך כלומר שהאל הלך לפניהם במדבר להמציא לו מרגוע כמו שאמר לתור להם מנוחה ואמר ישראל אחר להרגיעו לתוספת באור כי כבר זכר עם וידוע הוא כי אותו עם שמצא חן במדבר הוא ישראל וכת"י הפסוק כדנן אמר ה' דיהב רחמין לעמא וגו' כבעמוד: (ב) מרחוק ה' נראה לי . הפסוק חלוק במענה ותשובה אומרת כנסת ישראל בגלות למה שאמר האל מצא חן במדבר אמר' היא אמת הוא זה כי מזמן רחוק ה' נראה לי אך עתה הסתיר פניו ממנו בגלות ענה אותה האל ואהבת עולם אהבתיך לא היתה אהבתי אליך לפי שעה אלא להיות האהבה לעולם : על כן משכתיך חסד . ר"ל על כן משכתי לי חסדי ונראיתי לך בכבודי על הר סיני להיות אהבתי לך לעולם לא לזמן ואף על פי שעזבתיך בגלות זה כמה שנים עוד אבנך ונבנית וגו' : (ג) עוד אבנך . כי העדה המפוזרה כמו הבנין ההרוס שיתפזרו אבניו ועליו וכשיבנה יתקבצו : בתולת ישראל . כי עוד תהיה כבתולה שלא נבעלה ולא יבעלוך אדונים זולתי: עוד תעדי תפיך . כלומר מרוב הטובה תגלי ותשמחי בתפים ובמחולות והתפים יהיו כעדי לך : (ד) עוד תטעי כרמים בהרי שמרון נטעו נטעים . וחללו . נטעו עבר במקום עתיד דרך העולם לנטוע הכרמים בהרים כי יהיה מהם היין משובח ובהיותם פוחדים באויבים מאויביכם היו יראים לצאת לכרמים כל שכן לטעת כמו שאמר בחצים ובקשת יבאו שמה ועתה הבטיחם שיהיה להם שלום גדולה ויטעו כרמים להם ויחללו בשנה הרביעית כמשפט פדיון פירות הכרמים ועושים אותן חולין ויהיו מותרין לזר לאכלן אחר החלול וזכר החלול לפי שהיא במשתה ובשירים כמו שאמר קדש הלולים ובזמן הפחד לא יעשה אדם הלולים ומה שזכר שמרון לפי שהיו שם בפחד האויב ימים רבים במצור ובמצוק : (ה) כי יש יום : יש יום שעתיד לבא שיקראו נוצרים והם הצופים שיהיו : עומדים שם לקרא ליושבי הכפרים לעלות לציון להודות לה' על רוב הטובה ויום פי' עת וזמן כמו ביום ההוא שרש יפי והדומין לו

כג הנה ׀ סערת יהוה חמה יצאה
סער מתגורר על ראש רשעים ל'
יחול : כד לא ישוב חרון אף־יהוה ל' · ט' ר"פ בסיפרא
עד־עשתו ועד־הקימו מזמות לבו ב' · ב' חסר ב'
באחרית הימים תתבוננו בה :
כה בעת ההיא נאם־יהוה אהיה
לאלהים לכל משפחות ישראל ל'
והמה יהיו־לי לעם :

לא
א כה אמר יהוה מצא חן ה' בטעם בסיפרא
במדבר עם שרידי חרב הלוך ו' מ"ל בסיפרא
להרגיעו ישראל : ב מרחוק יהוה ל'
נראה לי ואהבת עולם אהבתיך ב' כנגע
על־כן משכתיך חסד : ג עוד אבנך ל' · ל'
ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי ל'
תפיך ויצאת במחול משחקים : ל' · ל'
ד עוד תטעי כרמים בהרי שמרון ב' · ל'
נטעו נטעים וחללו : ה כי יש־יום ל'
קראו נצרים בהר אפרים קומו ב' חסר · ב'
ונעלה ציון אל־יהוה אלהינו : ו כי־
כה ׀ אמר יהוה רנו ליעקב שמחה ג'
וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ל"ב
ואמרו הושע יהוה את־עמך את י' · ב'

כג הא מאפיתא מן קדם
יי ברגז נפקא ועלעול מתכנש
על ריש רשיעין יחול : כד לא
יתוב תקוף רוגזא דיי עד
דיעבד ועד דיקים מחשבת
רעותיה בסוף יומיא
תסתכלון בה : כה בעדנא
ההיא אמר יי אהוי לאלהא
לכל זרעית ישראל ואינון יהון
קדמי לעם : א כדנן אמר יי
דיהב רחמין לעמא דנפק
ממצרים ספוק צרכיהון
במדברא כד הוו מערקין
מן קדם דקטלין בחרבא
דבר במימריה לאשראיה
בית ניחא ישראל : ב אמרית
ירושלם מלקדמין יי אתגלי
על אבהתנא נביא אמר להון
הא רחמת עלמא רחימת
יתכון על כן דברית יתכון
בטבון : ג עוד אקימינך
ותתקימין כנשתא דישראל
עוד תתקנין בתקונין ותפקין
בסיעת משבחין : ד עוד
תצבין כרמין בטורי שמרון
צובו שתילין ואחילו : ה ארי
אית אריכות יומיא וסגי טובא
דעתיד למיתי לצדיקיא
דנטרו אוריתי מלקדמין
חולקיהון בארעא דישראל דהוו מחמדין לשני נחמתא דאתין דאמרין אימתי
נקום ונסק לציון ונתחזי קדם יי אלהנא : ו ארי כדנן אמר יי שבחו דבית יעקב
בחדוא ודוצו בריש גלי לעיני כל עממיא בשרו שבחו ואמרו פריק יי ית עמיה ית שארא דישראל :

(כג) מתגורר : חונה ודר ל' ארץ מגורי ודוגמתו וסער מתחולל (לעיל כג) האמור במקרא האחר הוא זה שעניהם ל' חנייה : על ראש רשעים . על ראש עכו"ם : (א) מצא חן . בעיני דור המדבר : שרידי חרב . מצרים והעמלקי והכנעני הלוך להרגיעו ישראל בהוליכם לנחול ארץ מרגועם (ב) מרחוק . בזכות אבות . נראה לי . אני הנביא ואמר לי לאמר לכנסת ישראל אהבת עולם אהבתיך : (ג) עוד אבנך ונבנית . בניינים שנים היו לך על ידי אדם לכך חרבו עוד אבנך אני בעצמי בנין שלישי ונבנית לעולם : תעדי . תתקשטי : (ד) וחללו . בשנה הרביעית יחללו את פריס לפדותו בכסף : (ה) נוצרים . צופים בראשי מגדלים גבוהים להכריז קול נשמע למרחוק ל' נוצרים כמו נוצר חסד לאלפים (שמות ל"ד) לשון שמירה כלומר יש יום שיקראו אותם שמרו התורה ויאמרו קומו וכת"י ארי אית אריכות יומיא וסגיא טובא דעתיד למיתי לצדיקייא דנטרו אורייתי מלקדמין : (ו) וצהלו בראש הגוים . במגדלות גבוהים כדי

בסדר ויגש : י"ז פסוקים אית בהון עד ועד וסי' נמסר בס"א ס' י"ח : נראה לי ב' וסי' כנגע נראה לי · מרחוק ה' נראה לי : רנו ג' וסי' רנו ליעקב שמחה : רנו שמים כי עשה ה' · רנו שמים וגילי ארץ :

תולדות אהרן
הלוך להרגיעו: מכות כד: מרחוק ה' . סוטה יא : ואהבת עולם . ברכות יא :

מצודת ציון
(כג) סערת . רוח סערה · מתגורר : ענין כריתה ונתוק כמו מגוררות במגרה (מ"א ז) יחול · ישכון כמו יחולו על ראש יואב (ש"ב ג) : (כד) מזימות : מחשבות כמו על בכל מזמתו (לקמן נא) : באחרית . בסוף . תתבוננו · מל' בינה : (א) שרידי , ענין שארית ופליט כמו שריד ופליט (לקמן מב) : להרגיעו · ענין מנוחה והשקט כמו ומצאו מרגוע לנפשכם (לעיל ו) : (ג) אבנך ונבנית · מלשון בנין : תעדי · מלשון עדי וקשוט · תופיך · הם כלי נגון : במחול · ענין רקוד השמחה כמו הפכת מספדי למחול לי (תהלים ל) ולזה יש כלי נגון נקראת מחול כמ"ש הללוהו בתוף ומחול (שם קנ) לפי שהוא מעוררת רקוד השמחה : (ד) וחללו · ענין פדיון כמו נטע כרם ולא חללו (דברים כ) : (ה) נוצרים · ענין שמירה ועל הצופים יאמר בדרכם לעמוד במקום גבוה לראות מי ומי הבאים לשמור את העיר מן האויב : (ו) וצהלו · ענין השמעת קול גדול כמו

מצודת דוד
הדבר במ"ש והקרבתיו . אני אקרב אותו והוא יהיה נגש אלי להתקרב ר"ל אטע בלבו יראת ה' והוא יהיה מוסיף והולך : כי מי הוא זה . בא ליתן טעם למה בתחלה אקרבו ואח"ז יגש אלי ואמר כי מי הוא זה האיש אשר השתייב את לבו לגשת אלי להתקרב אם לא אסייעו לקרבה ולהתדבק בי : (כב) והייתם לי לעם . ר"ל כולכם תאמינו בי ותהיו עמי ואני אהיה לכם לאלהים להשגיח בכם ולהיטיב אתכם : (כג) חמה יצאה . תצא בחמה עבר במקום עתיד : סער מתגורר הסער הזה הוא מלא מכריתה ומחוך והוא יהיה חל ושוכן על ראש הרשעים : (כד) לא ישוב וכו' . לא ישוב מהם חרון אפו עד יעשה ויקיים מחשבות לבו : באחרית הימים ; רצה לומר אם יתמהמה הנה בסוף הימים כשתתקיים תתבוננו בה שלא שב ה' מחרון אפו עם כי נתארך הזמן : (כה) בעת ההיא . בזמן הגאולה אהיה לאלהים וכו' : רצה לומר אשגיח בהם ואיטיב עמהם ; והמה יהיו לי לעם , כולם יאמינו בי ויהיו עמי : לא (א) עם שרידי חרב . עם ישראל הנשארים מחרב מצרים שהתנכלו אותם להמיתם העם ההוא מצא חן בעיני בעת שהלכו אחרי במדבר בארץ לא זרועה : הלוך . לכן הלך ישראל למקום מרגוע לרשת את הארץ לשבת בה בהשקט : (ב) מרחוק . אמר הנביא מזמן רחוק עוד הייתם במצרים נראה לי ה' ר"ל נגלה אז לנביאי ישראל הם משה ואהרן : ואהבת עולם . ר"ל וכן יאמר תמיד הנה אהבת עולם אהבתיך על כן אמשיך לך חסד : (ג) עוד אבנך ונבנית . ר"ל הנה הבית הראשון והשני בנו בני אדם ונחרבו ועוד אבנך אני את השלישי ותשאר בנויה עד עולם בתולת ישראל . אתם עדת ישראל החביבה עלי כבתולה אשר לא ידעה איש שהיא חביבה לבעלה : תעדי תפיך תקשטי תוסיף לייפותם כדרך המתענגים שמייפים כלי הנגון בכל מיני פאר : ויצאת : ותצא ברקוד של שמחה ולפי שהמשיל את ישראל לבתולה אמר ענין שמחת הבתולה ותענוגיה ור"ל הרבה טובה יבוא לך : (ד) בהרי שמרון : עם כי עתה המה שוממין : נטעו עבר במקום עתיד ור"ל הנוטעים יטעו הכרמים והם יחללום בשנה הד' כמ"ש ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה' (ויקרא יט) שצריך להביא הפירות לירושלים ולאוכלן שם או לפדותן ולחללן על כסף ויוליך הכסף בירושלים ואמר שהנוטעים יחללום ולא יקחם האויב כמאז ומגודל הכבוד לא יוכלו להביאם לירושלים ויחללום על כסף : (ה) כי יש יום : הנה יום מוכן אשר

נו וי"ת אֲרֵי אית אריכות יומיא וגו' כבעמוד : (ו) כי כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה : זה יאמר על תחלת הגאולה בבא קול הבשורה והוא פקדם כאילו אמר כה אמר ה' ליעקב רנו שמחה שירוש בשמחה וכמוהו המוקדם מאוחר מקום שם קבר כמו מקום קבר שם כל רבים עמים כמו כל עמים רבים והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : וצהלו בראש הגוים · כתרגומו ודוצו כרים גלי לעיני כל עממיא : השמיעו · הבשורה והללו את ה' · ואמרו הושע ה' · כמו שהשמיענו הבשורה כן עשה והושע את עמך אמר זה ואני אעשה כדבריכם ואביא אתכם מכל המקומות אשר נדחתם שם ועל זה אמר : (ז) הנני מביא אותם מארץ צפון· כי רוב הגלות בצפון : מירכתי ארץ · ארץ בקמץ בסגול והוא אחד מי"ד שהם קמצין בזקף ובסגול: בם עור ופסח · כל כך יבאו בנחת שאפילו העור והפסח שיהיו בם וההרה והיולדת ילכו לאטם ואדוני אבי ז"ל פי' ואמר כל כך אובילם בנחת דרך ישר עד שיוכלו ללכת עמהם עור ופסח והרה ויולדת ולא יכשלו בהליכתם : (ח) בבכי יבאו . יש בכי של שמחה כמו וישק יעקב לרחל וישא קולו ויבך · ויבך על צוארו עוד והדומים להם כן הוא זה מרוב שמחה שיבאו לארצם יבכו כי כמה שנים גלו ממנה : ובתחנונים אובילם · ענין תפלה ורחמים כמו אלו נא פני אל ויחננו לבלתי היות להם תחנה היתה התנה מאת ה' אלהינו והדומים להם ענין תפלה ורחמים וי"ת במגליהון כד הוין בכן וגו' כבעמוד : אל נחלי מים : כמו על נחלי מים וכמו ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על מצחו אל ההרים לא אכל כמו על והדומים להם : ואפרים בכורי הוא · זכר אפרים כי רוב ישראל והם עשרת השבטים היו במלכות אפרים תחלה כשנחלקה המלכות ואחר כך נקראו בשם אפרים ואמר בכמה מקומות יהודה ואפרים ומה שאמר בכורי הוא לפי שנתנה הבכורה ליוסף או פי' חביב הוא עלי כבן הבכור לאביו וכן אמר בני בכורי ישראל לענין חבה ואהבה וכתרגם יונתן ואפרים חביב הוא קדמי : (ט) שמעו . מזרה ישראל יקבצנו . מי שזרה אותו והגלהו בין האומות הוא יקבצנו וידעו הגוים כי לא בכחם הגלוהו אם לא ברצון האל שסרי על כרחם יוציאנו מרשותם וישיבנו לארצנו וזהו שאמר אחר כן כי פדה ה' וגו' : (יא) ובאו במרום ציון · ת"י בטור בית מקדשא דאתבני בציון : ונהרו אל טוב ה' . ענין מרוצה אל החפץ וכן ונהרו אליו כל הגוים : לדאבה · להעצב ולדאג והוא מקור פ"א הפעל בפתח כפעל לאהבה את ה' אלהיך : (יב) אז תשמח בתולה . ר"ל כל בתולה ובתולה וי"ת בכן יחדון כנישתא דישראל כד בחינגין מיגוגם · סיו"ד היא נחה : (יג) ורויתי · הטעם מלרע בתי"ו זכר הכהנים לומר שתשוב עבודת בית המקדש במקומה וישבעו דשן הקרבנות שירבו מכל המקומות כמו שאמר אילי נביות ישרתונך יעלו לרצון על מזבחי : (יד) כה אמר ה' קול ברמה נשמע אמר

כדי שישמעו למרחוק . (ז) בם עור ופסח . אפילו הנכשלים שבהם לא אמאס : (ח) בבכי יבאו : על ידי תפלה ותשובה . (ט) מזרה . סייפרג"ש בלעז : (יא) ונהרו . יאספו כמו נהר : (יג) דשן . שמן : (יד) קול ברמה נשמע · קלא ברום עלמא אישתמע קל בית ישראל דבכן על ירמיה נביא כד שלח יתיה נבוזראדן מרמתא לסוף מאחר הגולים אל גדליה בן אחיקם כמו שאמר בספר זה (לקמן לט) : רחל מבכה על בניה · מדרש אגדה אמר שהלכו אבות ואמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה דמות בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל אמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובים רחמיך או רחמי ב"ו הוי אומר רחמיך מרובים והלא אני הכנסתי צרתי בתוך ביתי שכל עבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי כשבאתי ליכנס לחופה הכניסו את אחותי ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך בביתך שתוק להם אמר לה יפה

ז שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל׃ הִנְנִי מֵבִיא אוֹתָם
מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְקִבַּצְתִּים מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ
בָּם עִוֵּר וּפִסֵּחַ הָרָה וְיֹלֶדֶת יַחְדָּו
קָהָל גָּדוֹל יָשׁוּבוּ הֵנָּה׃ ח בִּבְכִי יָבֹאוּ
וּבְתַחֲנוּנִים אוֹבִילֵם אוֹלִיכֵם אֶל־
נַחֲלֵי מַיִם בְּדֶרֶךְ יָשָׁר לֹא יִכָּשְׁלוּ בָּהּ
כִּי־הָיִיתִי לְיִשְׂרָאֵל לְאָב וְאֶפְרַיִם
בְּכֹרִי הוּא׃ ט שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה
גּוֹיִם וְהַגִּידוּ בָאִיִּים מִמֶּרְחָק וְאִמְרוּ
מְזָרֵה יִשְׂרָאֵל יְקַבְּצֶנּוּ וּשְׁמָרוֹ כְּרֹעֶה
עֶדְרוֹ׃ י כִּי־פָדָה יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב
וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ׃ יא וּבָאוּ
וְרִנְּנוּ בִמְרוֹם־צִיּוֹן וְנָהֲרוּ אֶל־טוּב
יְהוָה עַל־דָּגָן וְעַל־תִּירֹשׁ וְעַל־יִצְהָר
וְעַל־בְּנֵי־צֹאן וּבָקָר וְהָיְתָה נַפְשָׁם
כְּגַן רָוֶה וְלֹא־יוֹסִיפוּ לְדַאֲבָה עוֹד׃
יב אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל
וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם
לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם׃
יג וְרִוֵּיתִי נֶפֶשׁ הַכֹּהֲנִים דָּשֶׁן וְעַמִּי
אֶת־טוּבִי יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהוָה׃ יד כֹּה
אָמַר יְהוָה קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי
בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל־בָּנֶיהָ
מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל־בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ׃

ז הָאֲנָא מַיְתֵי לְהוֹן מֵאֲרַע
צִפּוּנָא וַאֲכַנְשִׁינוּן מִסְיָפֵי
אַרְעָא דַהֲווֹ בְהוֹן עַוְרִין
וְחַגְרִין יִסְגַּן בְּהוֹן מְעַדְיָן וְיָלְדָן
כַּחֲדָא בְּמַשְׁרְיָן סַגִּיאָן יְתוּבוּן
הָלְכָא׃ ח בְּמִגְלֵיהוֹן כַּד הֲווֹ
בָּכָן גְּלוֹ בְּמִתְּבְהוֹן מְבַיְּנֵי
גָלְוָתְהוֹן בְּרַחֲמִין סַגִּיאִין
אֲקָרְבִינוּן אֲדַבְּרִינוּן עַל
פְּצִידֵי מַיָּא בְּאוֹרַח תַּקְנָא
לָא יִתְקְלוּן בַּהּ אֲרֵי הֲוָה
מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל כְּאָב וְאֶפְרַיִם
חֲבִיב הוּא קֳדָמַי׃ ט קַבִּילוּ
פִתְגָּמָא דַיְיָ עַמְמַיָּא וְחַווֹ
בְּגַנְוָן מְרַחִיק וְאָמְרוּ מַן
דְבַדְרֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל יְכַנְשִׁינֵיהּ
וְיִטְרִינֵיהּ כְּרַעְיָא לְעֶדְרֵיהּ׃
י אֲרֵי פְרַק יְיָ יַת דְבֵית יַעֲקֹב
וְשֵׁיזְבִינוּן מִיַּד דְתַקִּיפִין
מִנְּהוֹן׃ יא וְיֵיתוּן וִישַׁבְּחוּן
בְּטוּר בֵּית מַקְדְשָׁא דְאִתְבְּנֵי
בְצִיוֹן וְיִתְפַּנְקוּן בְּטוּבָא דִיהַב
לְהוֹן יְיָ בְּעִבּוּרָא וּבַחֲמַרָא
וּבִמְשַׁחָא וּבְנֵי עָאן וְתוֹרִין
וּתְהֵי נַפְשְׁהוֹן מַלְיָא תַּפְנוּקִין
כְּגַנַּת שַׁקְיָא דְמַרְוְיָא וְלָא
יוֹסְפוּן לְיַצָּפָא עוֹד׃ יב בְּכֵן
תֶּחֶדְיָן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל כַּד
בְּחִנְגִּין וְעוּלֵימִין וְסָבִין כַּחֲדָא
וְאֶהֱפּוֹךְ אֶבְלְהוֹן לְבִיעַ
וְאֶנַחֲמִינוּן וְאַחְדִינוּן
מִדְווֹנֵיהוֹן׃ יג וְאַשְׂבַּע נַפְשׁ כָּהֲנַיָּא תַּפְנוּקִין וְעַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת טוּבִי דִיהָבִית לְהוֹן
יִשְׂבְּעוּן אֲמַר יְיָ׃ יד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ קָרָא בְרוּם עָלְמָא אִשְׁתְּמַע בֵּית יִשְׂרָאֵל דְבָכָן
וּמִתְאַנְחָן בָּתַר יִרְמְיָה נְבִיָּא כַּד שְׁלַח יָתֵיהּ נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָּא מֵרָמְתָא אִלְיָא
וּדְבָכָן בְּמְרַר יְרוּשְׁלֵם מְבַכְיָא עַל בְּנָהָא מְסָרְבָא לְאִתְנַחָמָא עַל בְּנָהָא אֲרֵי גְלוֹ׃

ואפרים ה' בקריאה וסי' ואפרים לא הוריש את יושבי . בבכי יבאו ובתחנונים אובילם · כאשר ראיתי לצור תנייגא דפסוק · וענה גאון ישראל בפניו · עגלה מלמדה · וכל מנשה ואפרים דכוות' : ונהרו ג' וסי' ונהרו אליו כל הגוים : וחבדו ונהרו אליו עמים דמיכה . ונהרו אל טוב ה' על דגן . וא' מלעיל הביטו אליו ונהרו , כגן ז' בקריאה וסי' כגן ה' כארץ מצרים באכה . והשקית ברגלך · וערבתה כגן ה' ששון . והיית כגן רוה וכמוצא מים . והיתה נפשם כגן רוה . הארץ הלזו הנשמה . כגן עדן הארץ לפניו . בחורים ד' חסר ו' בקריאה בלישנא וסי' בשמואל ב' סימן ג': נשמע ד' קמץ וסי' נמסר לעיל

תולדות אהרן

בם עור · סנהדרין נא : הרה ויולדת : שבת ל : מזרה ישראל · עקידה שער יג : בתולה במחול · ברכות נס (ברכות ע) : קול ברמה : זוּבָב וִיקָרָא

מצודת ציון

כמו פלחי רגה ונהלי (ישעיה נד) : (ז) מירכתי · מסוף : ופסח . חגר : (ח) אובילם : ענין הבאה כמו יובל שי (שם יח) : אל נחלי מים · על נהלי מים : (ט) מזרה · ענין פזור כמו וזריתים לכל רוח (לקמן מט) : (יא) ונהרו · ימשכו כנהר וכן ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב) : תירוש · כן יקרא ענבי היין : יצהר . הוא השמן : רוה · שפעה כמו הרוה את הארץ (שם נה) : לדאבה . ענין עצבון ודאגה כמו ודאבון נפש (דברים כח) : (יב) במחול · ריקוד של שמחה : (יג) ורויתי · ענין שביעה : דשן · ענין שומן : (יד) ברמה · בגבהים כרמים : נהי · ענין יללה : תמרורים . מל'

מצודת דוד

אשר הצופים העומדים בהרים יקראו בקול קומו ונעלה אל ציון אל ה' כי בהא הגאולה וחזרה השכינה למקומה לציון : (ו) רנו ליעקב שמחה : הוא הסוף ה' אמר ליעקב רנו בקול שמחה : וצהלו . השמיעו קול גדול : בראש הגוים · רלה לומר במקומות הגבוהות שבארצות הגוים להיות הקול נשמע למרחוק : השמיעו הללו וכו' · השמיעו קול והללו את ה' ואמרו אתה ה' הנה הושעת את עמך וכו' : (ז) הנני מביא . כי הנני מביא אותם מארץ צפון הם שגלו לבבל : מירכתי ארץ . הם בני עשרת השבטים שגלו למרחק לקצות הארץ : בם. בהבאים יהיה עור ופסח וכו' ר"ל כולם ישובו איש לא נעדר : קהל גדול · קבוץ גדול : (ח) בבכי יבואו · ר"ל ע"י תשובה ותפלה אגאלם : אל נחלי מים · אצל נחלי מים למען ימצאו לרוות צמאון : בדרך ישר . בדרך שוה מבלי עקימות למען לא יכשלו בה : לאב . לאשוב בתקנתם כאב החושש בתקנת בנו : בכורי הוא . חביב עלי כבן בכור לאביו : (ט) והגידו · מה ששמעו הגידו באיים הרחוקים : ואמרו . כה תאמרו הנה המפוזר המקום יקבץ אותו וישמרו כרועה השומר עדרו : (יא) במרום ציון · בהר ציון שהוא רם ונשא · ונהרו . ימשכו לבו אל טוב ה' ר"ל לקבל טובה מרובה והוזכר ומפרש על דגן וכו' : כגן רוה . יהיו שבעים בטובה כגן הירק השביעה בכל עת כי הדרך להשקותה ברגל : ולא יוסיפו עוד · לא יוסיפו להיות בעצבון ודאגה כמאז · (יב) ובתולים וזקנים יחדיו · לרוב השמחה יהיו הזקנים נמשכים אחר הבחורים לעשות כמעשיהם לשמוח במחול : והפכתי · האבל שהיה לכם מאז אהפוך לששון ובזה יהיו מנוחמים על האבל שמאז : ושמחתים מיגונם · ר"ל ערך השמחה יהיה יותר מערך היגון שהיה להם מאז : (יג) ורויתי . לפי שבעת החורבן היה נעדר מהכהנים מיחר אשי ה' לכן אמר הנה אז אשביע נפש הכהנים דשן כי יאכלו בשר הקדשים : את טובי · את הטוב הבא להם מאתי : (יד) קול ברמה נשמע :

אמר על דרך משל על עשרת השבטים שראשם אפרים וזכר האם לכלם וה"א רחל כאילו בוכה על דרך משל על בניה : כי איננו . פי' ה עם וזכר אלו ואמר עליהם איננו לפי שלא שבו עוד משגלו כמו ששבו יהודה ובנימין מגלות ראשון מבבל ועשרת השבטים לא שבו עוד ולא נודע מקומם היה לפיכך אמר כי איננו ופי' ברמה בגבה רמה להשמיע הקול למרחוק ויש דרש למה רחל לפי שאלו האבות והאמהות לפייס את הקב"ה על שהעמיד מנשה צלם בהיכל ולא נתפייס נכנסה רחל ואמרה לפניו רבונו של עולם רחמי מי מרובין רחמיך או רחמי בשר ודם הוי אומר רחמיך מרובין והלא אני הכנסתי צרתי לביתי שכל העבודה שעבד יעקב את אבי לא עבד אלא בשבילי וכשבאתי ליכנס לחופה הכניסו אחותי ולא די ששתקתי אלא שמסרתי לה סימני אף אתה אם הכניסו בניך צרתך לביתך שתוק להם אמר לה יפה למדת סניגוריא על כן יש שכר לפעולתך לצדקתך שמסרת סימניך לאחותך ועוד יש דרש כי דרך קבר רחל הוליכם בגולה על כן אמר רחל מבכה על בניה ודרשו זה על פסוק ותקבר בדרך אפרת ואמרו מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך אפרת אלא שצפה יעקב אבינו ברוח הקדש שהגליות עתידות לעבור דרך שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים הדא הוא דכתיב קול ברמה נשמע וגו' וי"ת הפסוק כן כדנן אמר ה' קלא ברום עלמא וגו' כבעמוד : בכי תמרורים שבוכה במרירות לב על דרך אמרר בבכי ובכה אליך במר נפש : רחל מבכה · יבוא הפעל מפעל הדגוש לרוב הבכי : (טו) כה אמר ה' . לפעלתך · לפעלת בניך שסבלו הגלות כמה שנים ולא שכחו את שמי ולא עברו על בריתי ויונתן תרגם ארי אית אגרא לעובדי אבהתך צדיקיא : (טז) ויש תקוה לאחריתך . לאחרית בניך · (יז) שמוע : מתנודד · בוכה ונוסע פלאניר"א בלע"ז ואומר לי : יסרתני · יסרתני זה כמה שנים בגלות והנני נוסר ולא אדע עוד : כעגל לא למד · שלא למדו אותו למשוך בעול ולא למד עד שמכין אותו ומרגילין אותו עד שילמוד כך אני סבלתי יסוריך ולמדתי לשוב אליך והנני שב אליך : השיבני · כלומר קבלני בתשובה : (יח) כי אחרי שובי נחמתי . אחרי ששבתי אליך נחמתי ממעשי הרעים כי בעל תשובה אין תשובתו שלמה אם לא יהיה תוהא ונחם על הראשונות וכן הוא אומר מי יודע ישוב ונחם : ואחרי הודעי ספקתי על ירך · אחר שנודעתי בעצמי וחשבתי מעשים רעים שעשיתי והכרתי כי רעות גדולות עשיתי ספקתי על ירך כמצטער מתאבל ובשתי בעצמי למעשים שעשיתי : וגם נכלמתי · הכלימה יותר מהבושה לפיכך אמר וגם וכן בשו וגם נכלמו : כי נשאתי חרפת נעורי : כשזכרתי כי מה שנשאתי וסבלתי חרפת נעורי היה כלומר ממעשים הרעים שעשיתי בימי הנעורים שהיו לי לחרפה ולקלס ופי' נעורי בימים הקדמונים וקראו הימים הקדמונים נעורים בדרך משלה כמו שימי הנעורים קודמים לימי הבחרות וימי הזקונים וכן חסד נעוריך כמו שפירשנו וכת"י חסודי חובנא דמלקדמין : (יט) הבן יקיר · מה זה שאני זוכר אותו תמיד כאילו הוא בן יקר לי שלא חטא לי מעולם : אם ילד שעשועים · כאב שמשתעשע עם בנו שחביב לו : מדי דברי בו · בכל עת שאדבר בו אזכרנו עוד באהבתי הקדומה לו וכן והיה מדי עברו יקח אתכם ענינם בכל עת : על כן המו מעי · על כן שאזכרנו באהבה הקדומה המו מעי לו כראותי אותו בגלות : רחם ארחמנו · ואוציאנו מהגלות ופי' דברי בו לעבדי הנביאים וי"ת הכבר חביב קדמי וגו' כבעמוד : (כ) הציבי לך ציונים · אמר כנגד כנסת ישראל שבאותו הדור כשתגלי הציבי לך ציונים כמו גלי אבנים או אבן מצבת להכיר הדרך ר"ל אע"פ שתגלי לא אבדה תקותה כי עוד תשובי אל עריך אלה : שימי לך תמרורים · כפל ענין במלות שונות כי תמרורים כמו ציונים כי הוא לשון גובה כמו ויתמרמר אליו ר"ל גלים גבוהים : שיתי לבך · ואם לא תליכי שיתי לבך שתזכרי הדרך שהלכת בה בגלות כי באותה הדרך תשובי וכל זה דרך משל לנחמה וי"ת כנישתא דישראל אדכרי ליך עובדי אהבתך

יפה למדת סנגוריא יש שכר לפעולתך ולצדקתך שמסרת סימנך לאחותך · (יז) מתנודד . קומפליינ"ט בלעז לשון מי ינוד לך (לעיל טו) . יסרתני · בישורין אתה הקב"ה · כעגל לא לומד . פושאגייולוני"ך בלעז לשון מלמד הבקר (שופטים ג) היית בתחלה לכך חטאתי לך : (יח) נחמתי . אני מתחרט על תועבותי : הודעי . שהתבוננתי בעצמי שמעלתי הפריגו"י בלעז : חרפת נעורי . סיבולים אויבי להרפני על חטאת נעורי : (יט) הבן יקיר לי אפרים . הן דברי שכינה כלומר הוא מתנודד ואני לבי נהפך עלי לרחם שמא בני יקירי הוא כמו שאין לו אלא בן אחד שהוא עושה לו כל רצונו : שעשועים . אישבנויימנ"ט בלעז : מדי דברי בו · בכל עת שאני מדבר בו ומדרש ויקרא רבה די דבורי שנתתי בו שלימדתיו תורתי לרחם עליו : (כ) הציבי לך ציונים · סימנים בדרכי אבותיך הטובים : תמרורים . תמרים קטנים נטועים לסימן בדרך ופשוטו של מקרא עשי סימנים לדעת הדרך שהלכת בה מארץ ישראל לבבל שתחזירי באותו דרך כלומר כי ודאי תשובי משם : דרך הלכת · הלכתי כתיב וכל מקום שהלכתי הלכתי אני עמך ויונתן תרגם שימי לך תמרורים התפלל במרר נפשך (ומנחם פירש תמרורין ענין מועל וכן פירש ותמרות עשן (יואל ג) ס"א

טו כְּדְנַן אֲמַר יְיָ מְנַעִי קָלִיךְ (י"ח בטעם בסיפרא · ב')
מִלְמִבְכֵּי וְעֵינַיִךְ מִלְשַׁגְרָא (ל' · ב')
דִּמְעָן אֲרֵי אִית אֲגַר לְעוֹבָדֵי
אֲבָהָתִיךְ צַדִּיקַיָּא אֲמַר יְיָ
וִיתוּבוּן מֵאֲרַע בַּעֲלֵי
דְּבָבֵיהוֹן : טז וְאִית סְבוּר
לְסוֹפִיךְ אֲמַר יְיָ וִיתוּבוּן בְּנַיָּא
לִתְחוּמְהוֹן : יז שְׁמִיעַ וּגְלֵי
קֳדָמַי בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּבָכַן
וּמִתְאַנְחִין עַל דְּאִטַּלְטַלוּ
אָמְרִין אַיְתֵיתָא עֲלָן יִסּוּרִין
וְלָא אֲלִיפְנָא כְּעֵגֶל לָא מַלִּיף
נִיר כְּדוּ אֲתִיבְנָא לְפוּלְחָנָךְ
וּנְתִיב אֲרֵי אַתְּ יְיָ אֱלָהָנָא :
יח אֲרֵי כַּד אֲנַחְנָא תָּיְבִין
לְאוֹרַיְתָא מִתְנַחֵם עֲלָנָא וּכְדוּ
דְּאִתְגְּלֵי לָנָא טַפַּחְנָא עַל
יַרְכָּנָא בְּהֵיתְנָא וְאַף
אִתְכְּנַעְנָא אֲרֵי קַבֵּילְנָא
חִסּוּדֵי חוֹבָנָא דְּמִלְקַדְמִין :
יט הַכְּבַר חֲבִיב קֳדָמַי יִשְׂרָאֵל
הֲלָא רָבֵי רְחִים הוּא אֲרֵי

טו כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי
וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה כִּי יֵשׁ שָׂכָר
(ל') לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם־יְהוָה וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ
(ו' ר"פ) אוֹיֵב׃ טז וְיֵשׁ־תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ נְאֻם־
יְהוָה וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם׃ יז שָׁמוֹעַ
(ל' · ל') שָׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנוֹדֵד יִסַּרְתַּנִי
(ל' · ב' חסר) וָאִוָּסֵר כְּעֵגֶל לֹא לֻמָּד הֲשִׁבֵנִי
וְאָשׁוּבָה כִּי אַתָּה יְהוָה אֱלֹהָי׃ יח כִּי־
(ל' · ג' מלרע) אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי וְאַחֲרֵי הִוָּדְעִי
(ל' · ג') סָפַקְתִּי עַל־יָרֵךְ בֹּשְׁתִּי וְגַם־נִכְלַמְתִּי
(ל' רפי) כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי׃ יט הֲבֵן יַקִּיר
לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים כִּי־
(ג' · ב' חסר) מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־
(ב' · ל') כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם־
(ל' וחסר / ל' חסר) יְהוָה׃ כ הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים שִׂמִי לָךְ
(ג' ב' חסר) תַּמְרוּרִים שִׁתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה דֶּרֶךְ
(הלכת ק' / ל' חסר) הָלָכְתִּי שׁוּבִי בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל שֻׁבִי

בְּזִמַּן דְּמַשֵּׁי פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתִי עַל לִבֵּיהּ לְמֶעְבַּדְהוֹן מִדְּכַר דְּכִירְנָא לְאוֹטָבָא לֵיהּ
עוֹד עַל כֵּן אִתְגּוֹלָלוּ רַחֲמַי עֲלֵיהוֹן רַחֲמָא אֲרַחֵים עֲלֵיהוֹן אֲמַר יְיָ : כ כְּנִשְׁתָּא
דְיִשְׂרָאֵל אַדְכַּרִי לִיךְ עוֹבָדֵי אֲבָהָתִיךְ תַּקְנַיָּא שְׁפוֹכִי תַחֲנוּנִין בִּמְרַר שְׁוַאִי
לִבִּיךְ אִסְתַּכָּלִי בְּעוֹבָדִין דַּעֲבַדְתְּ אִם תַּקְנִין דְּהֵין גְּלֵית לְאוֹרַח רְחִיקָא כְּדוּ תּוּבוּ

תולדות אהרן הבן יקיר . מגלה לא עקרים מ"ג פל"ו : הציבי לך . עירובין נד .

בריש סיפרא סי' ג' : ויש ו' ר"פ וסי' נמסר בסדר בהעלתך : שובי ג' מלרע וסי' כי אחרי שובי נחמתי ואחרי · שובי נפשי למנוחיכי · עד שובי בשלום דד"ה : בשתי ג' בקריאה וסי' וגם נכלמתי כי נשאתי . אלהי בשתי ונכלמתי להרים : בשתי לשאול מן המלך : שיתי ג' בקריאה ב' חסר ומדעיל וא' מלרע וסי' למען שתי אתתי אלה , שיתי כליל צלך . שתי לבך למסלה דרך הלכתי · מציני

מצודת ציון

מלשון מרירות : מאנה · מלשון מיאון : (יז) מתנודד · מל' הנדה והנעה : לומד · ענין ההרגל כמו פרא למוד מדבר (לעיל ב) : (יח) נחמתי · ענין הפוך מחשבה ותרעה : ספקתי · ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כד) : ירך · לד הגוף : נשאתי · מל' משא וסבל : (יט) יקיר · מלשון יקר וחשוב : שעשועים · ענין התעסקות לשמחה וכן ושעשע יונק (ישעיה יא) : מדי · מתי וכן מדי עברו (שם כח) : עוד · הוא ענין רבוי כמו ויבך על צואריו עוד (בראשית מו) : המו · מל' המייה והוא ענין עמין הכמרת רחמים והמלה וכן המון מעיך (ישעיה סג) : (כ) הציבי · ענין העמדה : ציונים · ענין סימן ואות כמו ובנה אצלו ציון (יחזקאל לט) : תמרורים · אילני תומר: שתי

מצודת דוד

הנה בשמי מרום נשמע קול והוא יללת בכי מר : רחל מבכה . הקול ההוא של רחל אמנו אשר מבכה על בניה : מאנה · ממאנת לקבל תנחומין כי אין מי נשאר שאראם כי כולם גלו : (טו) ועיניך : מנעי עיניך מדמעה : כי יש שכר לפעולתך · אחז"ל בשעה שהעמיד מנשה דמות בהיכל נכנסה רחל לפני המקום ואמרה כלום רחמיך מרובים מרחמי בשר ודם ואני הלא הכנסתי צרתי בתוך ביתי כי בשלמי מסרתי הסימנים ביד לאה אחותי ואף אתה אם בניך הכניסו צרתך בביתך מחול להם ואמר לה המקום הנה עתה תקבל שכר על פעולתך שמסרת הסימנים ובגמול זה ישובו בניך מארץ אויב . או ר"ל לפעולת בניך שעם קושי גלות בבל לא כחשו בה' ועשו מלואיו ובגמול זה ישובו מארץ אויב : (טז) ויש תקוה · יש לך מקום לשוב לאחרית טוב לבניך כי בגמול זה ישובו בניך לגבולם וכפל הדבר במלות שונות : (יז) שמוע שמעתי · הוא מאמר המקום שמעתי אשר מלכות עשרת השבטים הנקראים אפרים הנה הוא מתנודד בראש כדרך המצטער ומקונן ואומר הנה יסרתני ביסורין לגלות אזי למוסר והנה קבלתי המוסר כעגל הזה אשר לא הורגל למשוך בעול וכאשר ירגילהו יחזור וימשך כן אני כמוהו : השיבני · אתה תעורר לבי לשוב אליך וכן אעשה ואשוב אליך : כי אתה ה' אלהי · אם כן מהראוי לשוב אליך : (יח) כי אחרי שובי · אחרי שבתי מדרכי הרעים אני בושה ומתחרט על העונות שעשיתי . ואחרי הודעי . אחרי שהתבוננתי בעצמי שלא עשיתי הטוב ספקתי ביד על הירך כדרך אדם המתחרט : כי נשאתי חרפת נעורי · ר"ל כאשר חטאתי עתה היו נזכרים עלי חרפת העונות שעשיתי מאז כי כן הדרך כשיתמיד האדם ללכת בדרך רשע כשאדם רואהו עובר עבירה יאמר עליו הנה זה רשע מנעורתו : (יט) הבן יקיר · זהו מאמר המקום שאמר וכי אפרים הוא לי לבן יקיר וכי הוא לי לילד נחמד שאביו משעשע עמו אשר מתי . שאני מדבר בו לא אפסוק מיד כי אם אזכרנו עוד זמן רב כדרך האב המדבר בבנו החביב לו שלא יפסיק מלזכרו עד זמן רב כי יתענג בזכרון שמו : על כן . הואיל ואני זוכר בו זמן מרובה לכן המו מעי לו וארחם עליו : (כ) הציבי · אתה ישראל בעת תלכי בגולה הציבי לך ציונים על הדרך למען תכיר את הדרך לשוב דרך בה והוא ענין מליצה והפלגה : שימי : נפשי לך תמרורים · אילני תומר להכיר הדרך וכפל הדבר במלות שונות : שתי לבך

הכבוד. (כא) עד מתי תתחמקין · מתי תהיי מסובבת לכאן ולכאן מן חמק עבר שענינו סבב : הבת השובבה · שהיתה סובבת ומורדת בי כלו׳ עד מתי תסבב הנה והנה ולא תלכי דרך ישרה לשוב אל אישך הראשון כלומר עד מתי תתעללי בתשובה : כי ברא ה׳ חדשה בארץ · עתיד לברוא חדשה אחר שתשבו בגלות ימים רבים ומה הוא החדשה כי נקבה תסובב גבר כדרך העולם שהאיש מחזר ומסבב אחר האשה וכן אמרו רז״ל בעל אבדה מחזר על אבדתו ואז הנקבה תסובב אחר אישה כלומר שישובו בני ישראל אל ה׳ אלהיהם ויגאלם וכן אמר בנבואת הושע ואחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה׳ ואל טובו באחרית הימים : (כב) כה אמר ה׳ · גם זו הפרשה עתידה וכן הפרשיות הבאות אחריה עד הדבר אשר היה אל ירמיהו : בארץ יהודה · זכר יהודה לפי שנחלקו בית המקדש והוא נוה הצדק הר הקודש ואמרו יברכך ה׳ כלומר שלא תחרב עוד : (כג) וישבו בה · בארץ יהודה שוכר ישבו בה יהודה כמו שהיו בה: וכל עריו׳ פי׳ ובכל עריו וכי״ת בה עומדת במקום שנים : אכרים ונסעו בעדר · פירוש וישבו בה אכרים ועובדי השדות ורועים עדריהם יסעו בהם ממקום למקום ולא יפחדו ויונתן תרגם איכרין ודנטלין בסיען : (כד) כי הרויתי נפש עיפה · נפש ישראל שהיתה עיפה וצמאה בגלות הרויתי אותה ממעיני הישועה : וכל נפש דאבה · שדאבה ודאגה לרוב הצרות מלאתי אותה כל טוב שתשמח הפך הדאבון וכן תרגם יונתן מליתי כל טוב : (כה) על זאת הקיצותי · הה"א בשו"א וסגו"ל והפסוק בזה הם דברי הנביא כי הנבואה הבאה ברוב לנביאים בחלום ופירושו כתרגומו אמר נביא על דא בשורתא דיומי נחמתא דעתידין למיתי אתערית וחזית תבית דמכית ושנתי הנאתני וי"ו ואראה כוי"ו הן אתה קצפת ונחטא ר"ל וכבר חטאנו לפיכך קצפת וכן הקיצותי וראה וכבר ראיתי בחלום הנבואה זאת הנחמה ומתוכה הקיצותי ושמחתי וכששכבתי אחר כך שנתי ערבה לי מתוך השמחה הפך ושנתי נהיתה עלי · ערבה ענין הנאה : (כו) הנה · זרע אדם וזרע בהמה : פירוש אשימם כזרע שמפרוטה אחת יצאו כמה פרוטות : האדם והבהמה · כמו ברוך פרי בטנך ופרי בהמתך ופרי אדמתך אחר שאמר וזרעתי ר"ל שהוא ישים בהם ברכתו וירבם ולא תהיה בהם משכלה ויש לפרש גם כן שתהיה וי"ו וזרע וי"ו ההשואה כמו מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק והדומים להם שהם להשוות הדברים ר"ל כי כזה כן זה פירוש זרע אדם כזרע בהמה כלומר שיהיו בהם האדם לרוב כמו הבהמה וכן אמר ארבה אותם כצאן אדם ויונתן תרגם אסגינון כאנשא ואצלחינון כבעירא : (כז) והיה · שקדתי · ענין השתדלות בדבר והזריזות בו : (כח) לא יאמרו עוד אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה · משל הוא להוצא כמו שאמרו קדמוניהם אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ואמת הוא כי ממדת הגבורה יתברך פוקד עון אבות על בנים וזה המדה היא כשאוחזין הבנים מעשה אבותיהם אז יתחברו עונות האבות עם עונות הבנים ויפקדו על הבנים עון האבות עם עונותיהם וזה אינו אלא בחטא עכו"ם וכיוצא בו חטא גדול והאל הבטיח את ישראל כי לעתיד יהיה לבבם שלם עם ה׳ ומלאה הארץ דעה את ה׳ וימעטו החוטאים ואף החוטאים בזמן הנבואה לא יתאחו חטא גדול שאפילו להם עצמם יאריך העונש כמו שאמר והחוטא בן מאה שנה יקלל כל שכן שלא יענש הבן בחטא אביו אפילו יחטא כאביו לפיכך האוכל הבוסר תקהינה שניו והבוסר הוא הפרי שלא נגמר בשולו והאוכלו שניו קהות ובספר יחזקאל נאריך עוד בזה הענין בעזרת האל : (ל) הנה ימים באים · ברית חדשה : תרושה הוא שתהיה קיימת

אֶל־עָרַיִךְ אֵלֶּה׃ כא עַד־מָתַי
תִּתְחַמָּקִין הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה כִּי־בָרָא
יְהוָה חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ נְקֵבָה תְּסוֹבֵב
גָּבֶר׃ כב כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עוֹד יֹאמְרוּ אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וּבְעָרָיו בְּשׁוּבִי
אֶת־שְׁבוּתָם יְבָרֶכְךָ יְהוָה נְוֵה־צֶדֶק
הַר הַקֹּדֶשׁ׃ כג וְיָשְׁבוּ בָהּ יְהוּדָה
וְכָל־עָרָיו יַחְדָּו אִכָּרִים וְנָסְעוּ בַּעֵדֶר׃
כד כִּי הִרְוֵיתִי נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וְכָל־נֶפֶשׁ
דָּאֲבָה מִלֵּאתִי׃ כה עַל־זֹאת הֱקִיצֹתִי
וָאֶרְאֶה וּשְׁנָתִי עָרְבָה לִּי׃ כו הִנֵּה
יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְזָרַעְתִּי אֶת־
בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה זֶרַע
אָדָם וְזֶרַע בְּהֵמָה׃ כז וְהָיָה כַּאֲשֶׁר
שָׁקַדְתִּי עֲלֵיהֶם לִנְתוֹשׁ וְלִנְתוֹץ
וְלַהֲרֹס וּלְהַאֲבִיד וּלְהָרֵעַ כֵּן אֶשְׁקֹד
עֲלֵיהֶם לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ נְאֻם־יְהוָה׃
כח בַּיָּמִים הָהֵם לֹא־יֹאמְרוּ עוֹד אָבוֹת
אָכְלוּ בֹסֶר וְשִׁנֵּי בָנִים תִּקְהֶינָה׃
כט כִּי אִם־אִישׁ בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת כָּל־הָאָדָם הָאֹכֵל הַבֹּסֶר
תִּקְהֶינָה שִׁנָּיו׃ ל הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְכָרַתִּי

כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וּתְתוּבוּן
לְקִרְוָךְ אִלֵּין׃ כא עַד אֵימָתַי
אַתְּ מִתְחַסְנָא לְמִתַּב כְּנִשְׁתָּא
דְסַגִּיאִין תְּיוּבְתְּהָא אֲרֵי הָא
יְיָ בְּרָא חַדְתָּא בְּאַרְעָא וְעַמָּא
בֵּית יִשְׂרָאֵל יִתְנְהוֹן
לְאוֹרַיְתָא׃ כב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עוֹד
יֵימְרוּן יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין
בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה
וּבְקִרְווֹהִי כַּד אֲתִיב יָת
גָּלְוָתְהוֹן יְבָרְכִינָךְ יְיָ מְדוֹר
קוּשְׁטֵיהּ טוּרָא קַדִּישָׁא׃
כג וְיִתְּבוּן בָּהּ דְבֵית יְהוּדָה
וְכָל קִרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא אִכָּרִין
וּדְנָטְלִין בְּסִיעָן׃ כד אֲרֵי
שַׂבְעִית נְפַשׁ מְשַׁלְהֲיָא וְכָל
נְפַשׁ יִצְפָּא מַלֵּיתִי כָל טוּב׃
כה אֲמַר נְבִיָּא עַל דָּא בְּשׂוֹרְתָא
דְיוֹמֵי נֶחָמְתָא דַעֲתִידִין
לְמֵיתֵי אִתְעָרִית וַחֲזֵית תְּבִית
דְמָכִית וּשְׁנָתִי הֲנָאַתְנִי׃ כו הָא
יוֹמַיָּא אָתָן אֲמַר יְיָ וַאֲקִים יָת
דְבֵית יִשְׂרָאֵל וְיָת דְבֵית
יְהוּדָה אַסְגִּינוּן כְּאֱנָשָׁא
וְאַצְלְחִינוּן כִּבְעִירָא׃ כז וִיהֵי
כְּמָה דַחֲשֵׁבִית עֲלֵיהוֹן
לְמֶעְקַר וּלְתַרָעָא וּלְפַגָּרָא
וּלְאַבָּדָא וּלְאַבְאָשָׁא כֵּן יְחָדֵי מֵימְרִי עֲלֵיהוֹן לְמִבְנֵי וּלְקַיָּמָא אֲמַר יְיָ׃ כח בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן לָא יֵימְרוּן עוֹד
אֲבָהָתָנָא חָטַן וּבְנַיָּא לָקַן׃ כט אֱלָהֵין אֱנָשׁ בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת כָּל אֱנָשׁ דְּיֶחְטֵי הוּא יְמוּת׃ ל הָא יוֹמַיָּא אָתָן

ל׳ · ל׳ ל׳ · ג׳ וחד תסובב · ח׳ בטעם בסיפרא · ד׳ וכל תהלים דכוות · ל׳ · ל׳ ל׳ · יג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר · ו״ס נמסר ב׳ חסר וא׳ מ״ל · ג׳ ב׳ מ״ל · ל׳ · ל׳

ב״א) : (כא) תתחמקין . תסתרי ממני שלא תבושי לשוב אלי ונפני דרכך . הנה חדשה נבראת בארץ שהנקבה תחזור אחר הזכר לבקשו שישאנה לשון והסובבה בעיר אבקשה וגו׳ : (כה) על זאת הקיצותי · כך אמר ירמיה כל מה שהיית ישן ונרדם בנבואת פורענות בנבואה הזאת הקיצותי ואדמתי : ערבה . נעמה : (כו) זרע אדם וזרע בהמה : הטובים והכשרים שבהם אני זורעם כולם להיות זרע שלי. זרע אדם וזרע בהמה תרגם יונתן אקימינון כבני אנשא ואצלחינון כבעיר׳ שאין עונותיה נפקדין עליה : (כח) בוסר : פרי שלא נגמר והוא מקהה את השינים : ושני בנים תקהינה : הבנים ילקו בעון אבות

מ״ל : יברכך ה׳ ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נשא : וכל נפש ג׳ וסי׳ זאת תורת הבהמה והעוף · וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה . וכל נפש דאבה מלאתי : ולנטוע ג׳ מלאים וסי׳ ראה הפקדתיך רגע אדבר על גוי . והיה כאשר

תולדות אהרן תסובב גבר · יבמות סב זוהר בראשית : וזרעתי · סוטה כב חולין ח : יאכלו בסר · סנהדרין לט :

מצודת דוד

לך וגו׳ : תן לבך על המסילה שהלכת דרך בה לזכור אותה : שובי . ובדרך הזה תשובי בתולת ישראל . ר״ל החזירה עליך כבתולה על הנושאה : שובי וגו׳ · כפל הדבר במ״ש : (כא) עד מתי תתחמקין . אתה הבת השובבה עד מתי תהיה עוד מסובב מארצך להיות בשוקך : כי ברא . כי אז יברא ה׳ דבר חדשה שעם היות האשה נמשלה לנקבה שימשול בה בעלה לפי שבעלוך הנה אז תסובב להיות גבר למשול עוד על השכנים כגבר על אשה : (כב) עוד יאמרו וגו׳ · עוד יבא זמן אשר הכל יאמרו : בשובי · בעת אשיב בני השבי למקומם יאמרו יברכך ה׳ אתה נוה הצדק והוא ירושלים . הר הקדש · זהו בית המקדש : (כג) וישבו בה . בירושלים הנקראת נוה הצדק : וכל עריו : ובכל ערי יהודה בכולם יחדיו ישבו : אכרים . הם יהיו עובדי האדמה בחרישה ורועי העדר יסעו שם ממקום למקום עם עדריהם לבקש מרעה ולא יפחדו מן האויב : (כד) כי הרויתי : כי אז אשביע נפש העיפה הצמאה למים וכל נפש עצבה אמלא טובה : (כה) על זאת : בעבור הנבואה הטובה הזאת הקיצותי מן השינה כי בחלום ראה הנבואה ההיא ומרוב השמחה המעוררת הקיץ מן השינה : הקיצותי ואראה . ר״ל הנה הקיצותי מן השינה והשקלה היתה בעבור כי ראיתי הנבואה ההיא בחלום ודוגמתו הן אתה קצפת ונחטא : (ישעיה סד) רלה לומר והקצף היה על כי חטאנו : ושנתי ערבה לי . משכב השינה היתה מתוקה עלי כי נבואה טובה ראיתי בחלום : (כו) וזרעתי . כמו הזורע תבואה הנה תצמח יותר ממה שזרע כן ירבו בכל כה : זרע וגו׳ . גם בני אדם ירבו גם הבהמות ולא תהיה בם משכלה ועקרה : (כז) כאשר שקדתי · כמו שהייתי ממהר ומתמיד להרע להם כן אמהר ואתמיד להטיב להם : (כח) לא יאמרו עוד · לא יתרעמו עוד לומר הנה האבות אכלו בוסר וגו׳ והלא הנכון מי שאכל הבוסר יקהו שיניו ר״ל האבות חטאו והנה הבנים מקבלים העונש הלא הנכון שהחוטא יקבל בעצמו העונש וכן נאמר שאמרו כמתרעמים אבות יאכלו בוסר וגו׳ (יחזקאל יח) : (כט) כי אם : כי אז לא כן תהיה כי כ״א ימות בעונו ולא יענשו בניו אחריו וכמו האוכל הבוסר אשר תקהינה שיניו לבדם ולא שיני בניו כן יהיה בדבר העונש (וזהו לפי שלעתיד

מצודת ציון

שתי · ענין שימה : למסלה · ענין שביל ודרך : (כא) תתחמקין · ענין סבוב כמו חמק עבר (ש״ה ה) : השובבה · ענין מרד כמו מדוע שובבה שוס (לעיל ח) : (כב) בשובי · מלשון השבה : שבותם · מלשון שבי : נוה · ענין מדור : (כג) אכרים · הם עובדי האדמה בחרישה כמו בושו אכרים (לעיל יד) : בעדר · עם עדר ובא״ת במקום עם וכן הרק אך במשה דבר ה׳ (במדבר יב) ומשפטו עם משה : (כד) הרויתי · ענין שביעה : עיפה · ר״ל צמאה כי העיף צמא למים : דאבה · ענין עצבון : (כה) הקיצותי · מלשון יקיצה והערה מן השינה : ושנתי · מל׳ שינה : ערבה · ענין מתיקות כמו וערבה שנתך (משלי ג) · (כז) שקדתי · ענין מהירות והתמדה כמו שוקד אני על דברי (לעיל א) : לנתוש · ענין עקירה : ולנתוץ · ענין שבירה : ולהרוס · מלשון הריסה וקלקול : לבנות · מל׳ בנין : (כח) בוסר · כן נקרא הפרי שלא נגמר הבישול והיא חמוצה ומקהה את השנים כמו ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה יח) : תקהינה · ענין חלישת השנים לתוך המאכל וכן אם קהה הברזל

קיימת לא תופר כמו שהופרה הברית שכרת ה' עם בני ישראל בהר סיני בזה ואומר כי הנביא נבא אל תורה חדשה שעתידה להיות לא כתורה חדשה שנתנה בהר סיני כמו שאמר לא כברית
אשר כרתי את אבותם והיא התורה חדשה. שחדש להם תשובתם הרי אמרו הי' מה היה לא כברית אשר כרת את אבותם והם הפרו את בריתי וזאת הברית לא יפרוה כי אתן תורתי בלבם ועל לבם
אכתבנה שלא תשכח מהם לעולם וכל הענין כמו שמפרש והולך כי לא תהיה חדוש הברית אלא קיומה והרי אומר מלאכי חותם הנביאים בחתימת דבריו זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותם
בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים וכל אופס הפרשה עתידה כמו שחתם הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא הרי אתה רואה כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני
כמו שכתוב אשר צויתי אותו בחורב : (לא) לא : בחזיקי • בסגול הה"א תחת פתח כי הוא מקור וכן שכל אדם שהריך אפו : בעלתי בם • כלומר אע"פ שבעלתי בם והייתי להם

לאלהים המה הפרו את בריתי ותרגם יונתן ואנא אתרעיתי בהון ואדוני אבי ז"ל פירש כי כל לשון בעילה שהוא קשור בבי"ת הוא לשון גנאי ופירש בעלתי כמו בחלתי ענינו קצתי כמו וגם נפשם בחלה בי : (לב) זאת • מבואר הוא : אכתבנה • בקמץ חטף כתי"ו לכן אמר ולכן נפתלי בשוא ופתח : (לג) ולא ילמדו • אינו אומר שיהיו כולם שוים בחכמה כי זה אי אפשר כל שכן שיהיו הקטנים חכמים כגדולים כמו שאמר למקטנם ועד גדולם אלא פירוש לדעת את ה' כלומר ליראה אותו וללכת בדרכיו כמו שפירשנו שלא היה הדעת אותי נאם ה' : כולם • בוי"ו עם הדגש : כי אסלח לעונם • שעברו בעודם בגלות ואתן להם לב חדש שידעו אותי : (לד) כה אמר ה' נותן שמש לאור יום • זכר אלה הדברים שהם קיימים לא נשתנו מאשר היו מקדם ולא ישתנו כן זרע ישראל לא ישתנה מעת שובם מגלות זה מהיות גוי עובד אלהים כל ימי עד ואמר בירח וכוכבים חקות רוצה לומר חקי מהלכם שהיא תכמה נפלאה ולא ישיגנה האדם על בוריה וכן אמר הידעת חקות שמים וטעם נותן על שמש ועל חקות ירח כאילו אמר ונותן חקות ירח וכוכבים לאור לילה : רוגע הים ויהמו גליו • רוגע כמו בוקע וכן עורי רגע אבל הוא פעל עומד וזה פעל יוצא ופירש שבקע הים לבני ישראל אע"פ שהמו גליו הוא השקיטם ונגבו מי הים כחומה מימינם ומשמאלם ועברו ישראל : ה' צבאות שמו : שהוא אדון צבאות מעלה ומטה ובידו הכל וי"ו ויהמו כוי"ו וירד מעשות העולה וכל הדומים לו שפירשנו אחר שירד כן פירוש זה אחר שהמו : (לה) אם ימשו החקים • על שמש וירח וכוכבים אמר שלא ימושו חקם לא על בקיעת הים כלומר כמו שלא ימושו החקים האלה כן לא ימושו ישראל ולא ישבתו מהיות גוי לפני כלומר עובדים לפני כל הימים ופירוש מלפני שאני מעמידם בחקותיהם ולא זכר רוגע להמשילו לעמידת ישראל וקיומם שהרי אותה הבקיעה לא עמדה אלא וישב הים לפנות בקר לאיתנו אבל זכר אותו לומר מי שבטל חק הים בעבור ישראל ועשה דבר חדש בעבורם הוא יעשה זה החדוש עוד שיברא להם לב חדש ליראה אותו כל הימים ויבטל בעבורם טבע היצירה שנאמר עליו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואחר שהמשיל קיום ישראל על דרך האמת לחקות השמים המשיל אהבתם למדידת שמים למעלה ולחקירת מוסדי ארץ מלמטה לבני אדם כמו שאי אפשר לזה כן אי אפשר שירע האל מישראל שימאס אותם : (לו) על כל אשר עשו • כלומר על כל עונות שעשו לא ימאסם בעבור זה כי יסלח לעונם כמו שאמר למעלה ועל זה אמר : (לז) כה אמר ה' אם ימדו שמים וגו' • וזכר המדידה לשמים לפי שהם נטוים ויתכן בהם ענין

אבות : (לד) לאור : אויקלארזיר בלעז . וכן ת"י לאנהרא : רוגע הים : מניד ומרתיתו ונעש' קמטים קמטים כמו עורי רגע (איוב ז) : (לה) ימושו . כמו לא ימיש : (לו) אם ימדו שמים . כמה גובהם : גם אני אמאס בישראל . כלומר כשם שהם לא ימדו ולא יחקרו כך ישראל לא ימאסו בכל אשר חטאו

אמר יי ואגזר עם דבית
ישראל ועם דבית יהודה ע' ר"פ בסיפר'
קימא חדתא : לא לא כקימא
דגזרית עם אבהתהון ביומא
דאתקפית בידיהון למפקהון
מארעא דמצרים דאינון
אשניאו ית קימי ואנא
אתרעיתי בהון אמר יי :
לב ארי דין קימא דאגזר עם
בית ישראל בתר יומיא
האינון אמר יי אתן ית
אוריתי במעיהון ועל לבהון
אכתבינה ואהוי להון לאלה
ואינון יהון קדמי לעם :
לג ולא ילפון עוד גבר ית
חבריה וגבר ית אחוהי
למימר דעו למדחל מן קדם
יי ארי כולהון ילפון למדע
דחלתי למזעירהון ועד
רבהון אמר יי ארי אשבוק
לחוביהון וחטאיהון לא
ידכרון עוד : לד כדנן אמר יי
דיהב שמשא לאנהרא
בימָמא גזירת סיהרא
וכוכביא לאנהרא בליליא
נזף בימא והמן גלוהי יי
צבאות שמיה : לה כמה
דלית אפשר דיעידון קימיא
האלין מן קדמי אמר יי אף
זרעא דישראל לא יבטלון
מלמהוי עם משמש קדמי
כל יומיא : לו כדנן אמר יי
כמה דלית אפשר דידע
אנש משחת שמיא מלעילא
ואף לא למבדק יסודי ארעא מלרע אף מימרי לא ירחיק בכל זרעא דישראל על כל דעבדו קדמי אמר
יי : לז הא יומיא אתן אמר יי ותתבני קרתא דירושלם קדם

אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה
בְּרִית חֲדָשָׁה׃ לא לֹא כַבְּרִית אֲשֶׁר ג'
כָּרַתִּי אֶת־אֲבוֹתָם בְּיוֹם הֶחֱזִיקִי ג'
בְיָדָם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר־
הֵמָּה הֵפֵרוּ אֶת־בְּרִיתִי וְאָנֹכִי
בָּעַלְתִּי בָם נְאֻם־יְהוָה׃ לב כִּי זֹאת ב'
הַבְּרִית אֲשֶׁר אֶכְרֹת אֶת־בֵּית
יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי הַיָּמִים הָהֵם נְאֻם־
יְהוָה נָתַתִּי אֶת־תּוֹרָתִי בְּקִרְבָּם וְעַל־
לִבָּם אֶכְתֲּבֶנָּה וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים
וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ לג וְלֹא יְלַמְּדוּ ב'
עוֹד אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־אָחִיו
לֵאמֹר דְּעוּ אֶת־יְהוָה כִּי כוּלָּם יֵדְעוּ י"ב ג' מ"ל
אוֹתִי לְמִקְּטַנָּם וְעַד־גְּדוֹלָם נְאֻם־
יְהוָה כִּי אֶסְלַח לַעֲוֺנָם וּלְחַטָּאתָם ג'
לֹא אֶזְכָּר־עוֹד׃ לד כֹּה אָמַר יְהוָה י"ת בטעם בסיפרא ג' חסר
נֹתֵן שֶׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם חֻקֹּת יָרֵחַ
וְכוֹכָבִים לְאוֹר לָיְלָה רֹגַע הַיָּם וַיֶּהֱמוּ ו'
גַלָּיו יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ לה אִם־ ס"ר"פ בסיפר'
יָמֻשׁוּ הַחֻקִּים הָאֵלֶּה מִלְּפָנַי נְאֻם־ ג' ו"כ
יְהוָה גַּם זֶרַע יִשְׂרָאֵל יִשְׁבְּתוּ מִהְיוֹת
גּוֹי לְפָנַי כָּל־הַיָּמִים׃ לו כֹּה אָמַר י"ת בטעם בסיפרא ג' • ג'
יְהוָה אִם־יִמַּדּוּ שָׁמַיִם מִלְמַעְלָה
וְיֵחָקְרוּ מוֹסְדֵי־אֶרֶץ לְמָטָּה גַּם־אֲנִי
אֶמְאַס בְּכָל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַל־כָּל־אֲשֶׁר עָשׂוּ נְאֻם־יְהוָה׃
לז הִנֵּה יָמִים **** נְאֻם־יְהוָה וְנִבְנְתָה הָעִיר לַיהוָה באים ק' ולא כתיב ג'

שקרתי : לא מ' ר"פ בסיפרא וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' י' : הפרו ד' וסי' כי עברו תורות. אשר המה הפרו את בריתי. שבו על עונות אבתם. עת לעשות לה' הפרו : ידעו י"ב וסי' למען ידעו דרתיכם. ולא ידעו כי את אשת ירבעם. יצרי פסל כלם. למען ידעו ממזרח שמש. לא ילמדו עוד איש את רעהו, ואטמא אתם במתנתם. באו ימי הפקדה. כל תפלה כל תחנה דד"ה. ואתה תשמע מן השמים בתרא דד"ה. שיתה ה' מורה להם. למען ידעו דור אחרון. ויאמרו צרינו לא

תולדות אהרן נתן שמש. פקדה שער י"ח :

מצודת ציון

הברזל (קהלת י) ור"ל שהלם הכרת לכרות הפנן : (לא) בהחזיקי. ענין אחיזה : הפרו. ענין ביטול : בעלתי. ענין אדון כמו אם בעליו עמו (שמות כב) : (לד) חוקת. ענין דבר קבוע : רוגע. ענין בקיעה כמו עורי רגע (איוב ז) : (לה) ימושו. ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות יג) : ישבתו. ענין ביטול : (לו) מוסדי. מלשון יסוד והוא מרכז כדור הארץ : על כל. בעבור כל : (לז) שער הפנה. שער העומד בזוית :

מצודת דוד

שעתיד לא יתגבר עליהם היצה"ר כ"כ לעשות עבירות חמורות ושיאחזו הבנים גם המה בהם עד שיענשו גם בעון אביהם : (ל) ברית חדשה ר"ל ענין הברית יהיה חדש מה שלא היה מאז : (לא) לא כברית . לא יהיה כמו הברית אשר כרתי עם אבותם וכו' : אשר המה . הברית ההוא הפרו הם : ואנכי : אבל אנכי לא הפרתי כי הייתי להם לאדון להושיעם מכף האויב : (לב) אחרי הימים ההם . אחר שישובו מן הגולה : נתתי עבר במקום עתיד ר"ל אתן תורתי בקרבם כלומר אשים לבם לקיים את התורה : ועל לבם אכתבנה . ר"ל לא תשכח מלבם כאלו היתה חקוקה שמה : והייתי וכו' והמה וכו' . ר"ל כמוני כמוהם לא תופר הברית ההיא כי אני אהיה להם לאלהים להושיעם ולהצילם והמה יהיו לי לעם להאמין בי ולשמור מצותי : (לג) ולא ילמדו . לא יצטרכו עוד ללמד איש את רעהו ולזרז לאמר דעו את ה' כי כולם מעצמם ידעו אותי מן הקטנים עד הגדולים : כי אסלח וכו' . הכל יהיו אז כן טהורים ומנוקים מעון ולכן כולם ישיגו ההשגה ההוא שה' הוא האלהים : (לד) נותן שמש . כנותן את השמש להאיר בכל יום ונותן חוקות ירח וכוכבים להאיר בכל לילה : רוגע הים . הבוקע הים לפני בני ישראל כאשר יצאו ממצרים : ויהמו גליו . רצה לומר עם כי גליו היו הומים בקול גדול והיו מתפשטים והולכים עכ"ז בקעו ולא הלכו הגלים כדרכם : (לה) אם ימושו החוקים . אם חוקות השמש והירח יסורו מלפני לבל יאיר כי אם בזמנו הקבוע לו אז גם זרע ישראל ישבתו וכו' ור"ל כמו שהחוקים האלה לא ימושו כן זרע ישראל לא ישבתו : מהיות גוי לפני . לבלי היות לפני גוי ר"ל עם מיוחד : כל הימים . ר"ל כל הימים ישבתו וכו' כמו החוקים האלה כלומר כמו שהם לא ימושו כן וכו' : (לו) אם ימדו . אם יהיה נמדד גובה השמים אשר הוא ממעל ואם יהיה נחקר במדידה עומק יסוד הארץ אשר היא מלמטה אז גם אני אמאס בכל זרע ישראל בעבור כל הפשעים אשר עשו ור"ל כמו שא"א למוד גובה השמים ולחקור במדידה עומק יסוד הארץ

מִמִּגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד־שַׁעַר הַפִּנָּה׃
לח וְיָצָא עוֹד קָוֵה הַמִּדָּה נֶגְדּוֹ עַל
גִּבְעַת גָּרֵב וְנָסַב גֹּעָתָה׃ לט וְכָל־
הָעֵמֶק הַפְּגָרִים ׀ וְהַדֶּשֶׁן וְכָל־
הַשְּׁרֵמוֹת עַד־נַחַל קִדְרוֹן עַד־פִּנַּת
שַׁעַר הַסּוּסִים מִזְרָחָה קֹדֶשׁ לַיהוָה
לֹא־יִנָּתֵשׁ וְלֹא־יֵהָרֵס עוֹד לְעוֹלָם׃
לב א הַדָּבָר אֲשֶׁר הָיָה אֶל־
יִרְמְיָהוּ מֵאֵת יְהוָה בַּשְׁנַת הָעֲשִׂרִית
לְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה הִיא הַשָּׁנָה
שְׁמֹנֶה־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לִנְבוּכַדְרֶאצַּר׃
ב וְאָז חֵיל מֶלֶךְ בָּבֶל צָרִים עַל־
יְרוּשָׁלִָם וְיִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא הָיָה כָלוּא
בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה אֲשֶׁר בֵּית־מֶלֶךְ
יְהוּדָה׃ ג אֲשֶׁר כְּלָאוֹ צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־
יְהוּדָה לֵאמֹר מַדּוּעַ אַתָּה נִבָּא
לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־
הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וּלְכָדָהּ׃
ד וְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִמָּלֵט
מִיַּד הַכַּשְׂדִּים כִּי־הִנָּתֹן יִנָּתֵן בְּיַד
מֶלֶךְ־בָּבֶל וְדִבֶּר־פִּיו עִם־פִּיו וְעֵינָיו
אֶת־עֵינָו תִּרְאֶינָה׃ ה וּבָבֶל יוֹלִךְ
אֶת־צִדְקִיָּהוּ וְשָׁם יִהְיֶה עַד־פָּקְדִי
אֹתוֹ נְאֻם־יְהוָה כִּי תִלָּחֲמוּ אֶת־
הַכַּשְׂדִּים לֹא תַצְלִיחוּ׃ ו וַיֹּאמֶר
יִרְמְיָהוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
ז הִנֵּה חֲנַמְאֵל בֶּן־שַׁלֻּם דֹּדְךָ בָּא
אֵלֶיךָ לֵאמֹר קְנֵה לְךָ אֶת־שָׂדִי
אֲשֶׁר בַּעֲנָתוֹת כִּי לְךָ מִשְׁפַּט הַגְּאֻלָּה
לִקְנוֹת׃ ח וַיָּבֹא אֵלַי חֲנַמְאֵל בֶּן־
דֹּדִי כִּדְבַר יְהוָה אֶל־חֲצַר הַמַּטָּרָה
וַיֹּאמֶר אֵלַי קְנֵה נָא אֶת־שָׂדִי אֲשֶׁר־
בַּעֲנָתוֹת אֲשֶׁר ׀ בְּאֶרֶץ בִּנְיָמִין כִּי

יי ממגדל פקוס ועד תרע
זויתא: לח ויהי נפיק עוד חוט
משח בנינא לקבלה עד מטי
לגבעתא דסמיכא לגרב ויהי
מסתחר לבריכת עיגלה:
לט וכל מישרא אתר דנפלו
תמן פגרי משרית אתוראה
וכל אריתא עד נחלא דקידרון
עד זוית תרע בית ריסא
דמלכא מדינחא קודשא קדם
יי לא יתעקר ולא יתפגר עוד
לעלם: א פתגם נבואה דהוה
עם ירמיה מן קדם יי בשתא
עשיריתא לצדקיה מלך
שבטא דבית יהודה היא
שתא תמני עסרי שנין
לנבוכדנאצר: ב בכן משרית
מלכא דבבל צירין על
ירושלם וירמיה נביא הוה
כלי בדרת בית אסיריא די
בבית מלך שבטא דבית
יהודה: ג דאסריה צדקיה
מלך שבטא דבית יהודה
למימר מדין את מתנבי
למימר כדנן אמר יי האנא
מסר ית קרתא הדא ביד
מלכא דבבל ויכבשינה:
ד וצדקיה מלך שבטא דבית
יהודה לא ישתיזיב מידא
דכסדאי ארי אתמסרא יתמסר
ביד מלכא דבבל וימליל
פומיה עם פומיה ועינוהי ית
עינוהי יחזין: ה ולבבל יוביל
ית צדקיה ותמן יהי עד דיעול
דוכרניה קדמי אמר יי ארי
תגיחון קרב עם כסדאי לא
תצלחון: ו ואמר ירמיה הוה
פתגם נבואה מן קדם יי עמי
למימר: ז הא חנמאל בר שלם
אחבוך אתי לותך למימר זבון
לך ית חקלי דבענתות ארי לך
חזיא אחסנתא למזבן: ח ואתא לותי חנמאל בר אחבי כפתגמא דיי לדרת בית
אסיריא ואמר לי זבון כען ית חקלי דבענתות דבארע שבטא בנימין ארי לך חזיא

רשי

חטאו: (לט) העמק הפגרים. עמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחריב: והדשן. מקום ששפך הדשן שהיה חוץ לירושלים יוסיפו על העיר ויכניסו כל זה לתוך חומותיה ונבואה זו עתידה לבא: השדמות. קנפניי"א בלעז: (ב) כלוא. לשון מאסר: בחצר המטרה. לשון בית המשמר: (ה) עד פקדי אותו. פקודת כל האדם היא המיתה: (ו) ויאמר ירמיהו וגו'. לא לצדקיהו אמר כן אלא פי' הכתוב למה כלאו וחוזר לדבורו הראשון לפרש מה הדבר אשר היה אל ירמיהו: (ז) בא אליך. על פי הדבור:
את

ידעו: השרמות חד מן ד' מלים כתיב רי"ש וקרינן דל"ת וסימן עמיהוד ואבשלום ברח וילך. וארומים בעת ההיא השיב רצין. השרמות וכל עמק הפגרים. גדל חמה נשא ענש: ואז ד' בקריאה וסי' ואז יקרב לעשתו והיה כאזרח ואז ירצו את עונם. כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. ואז חיל מלך בבל: עינו ח' חסר יו"ד בתרא בקריאה וסי' ועינו החלו כתות. ולא כחד ממנו. ויברח אבשלום. ועברת העברת. ויקח ויעל. ועינו את עינו תראינה. יראו עינו כידו. קורץ בעינו

תולדות אהרן ה"ס חנמאל. עקידה שער סג:

מצודת דוד

כן לא אמאס בישראל בעבור פשעם: (לז) ונבנתה העיר ר"ל ירושלים תתרחב ממה שהיתה ותהיה בנויה להיות קודש לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה והוא הרוחב מצפון לדרום: (לח) ויצא עוד. רצה לומר נגד כל הרוחב ההוא יצא עוד קו המדה למדוד ארכו עד גבעת גרב ויסבב גועתה והם שמות מקומות: (לט) וכל העמק הפגרים. גם יסבב העמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחרב: והדשן. מקום שפך הדשן שהיה מחוץ לעיר: וכל השדמות. מקום השדות: עד נחל קדרון. העומד מהעבר מזה: עד וכו'. עד זוית שער אשר הסוסים באים בו העומד מהעבר מזה ברוחב ההוספה בלפי המזרח: קדש לה'. כל הרוחב והאורך הזה יהיה קדש לה' קדוש בקדושת העיר: לא ינתש. מאז והלאה לא יעקר ולא יהרס עד עולם כי לא יכבשה עוד האויב:

לב (א) שמונה עשרה. כי נבוכדנצר מלך בד' ליהויקים והוא מלך י"א שנים הרי ח' שנים ויכניה בנו מלך ג' חדשים וי' ימים ואחריו מלך צדקיה אם כן עשירית לצדקיה היא י"ח לנבוכדנצר: (ב) צרים. היו צרים על ירושלים כי בשנת ט' לצדקיה צרו עליה ונכבשה בי"א לצדקיה כמ"ש בנ"ב: היה כלוא. היה אסור בחצר בית האסורים: אשר בית מלך. אשר בבית המלך: (ג) לאמר. כי אמר לו מדוע אתה נבא לאמר וכו' ובעבור זה כלאו: (ד) ודבר פיו. זה היה כשדבר אתו משפטים כמ"ש וידבר אתו משפטים (לקמן לט): (ה) עד פקדי אותו. וזהו המיתה שהוא פקודת כל חי: כי תלחמו. אם תלחמו לא תצליחו וכאלו אמר לכן קבלו עליכם שעבוד מלך בבל ואל תלחמו: (ו) היה דבר ה'. הוא חוזר למעלה לומר שזהו הדבר אשר היה אל ירמיהו בשנה העשירית ובעבור שארכו הדברים בספור המאסר וסבת כליאת ירמיה חזר לומר שוב היה דבר ה' אלי: (ז) דודך. אחי הוא של שלום:

רדק

ענין המדידה וזכר כא"ן מוסדי הארץ התחתונה היסוד לבנין וכן אמר כפ' אחר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים: (לז) הנה ימים. באים קרי ולא כתיב: ונבנתה העיר. ר"ל ירושלם: לה'. שתהיה כל ימיה עוד לה' ולא תחרב עוד ואמר שתתרחב העיר ממה שהיתה ונתן גבול הרחבה: ממגדל חננאל עד שער הפנה. ר"ל עד שער הפנים וכן אמר בנבואת זכריה עד שער הפנים וזכר גם כן שם ומגדל חננאל וחננאל שם ידוע אצלם ויונתן תרגם פקוס: (לח) ויצא עוד קו המדה. כתוב קוה בה"א כי נמצא זה השם בלשון נקבה כמו תקות חוט השני וקרי קו על הרוב: גרב וגעתה. שמות מקומות ידועים אצלם בירושלים או סמוך לה: (לט) וכל העמק. פירושו כתרגומו וכל מישרא אתר וגו' כבעמוד פירוש הדשן מן דשן ושמן ר"ל מחנה אשור שהיו דשנים ורעננים ולפי פשוטו פירוש הדשן מקום שפך הדשן מחוץ לעיר וכל זה יהיה תוספת העיר ומה שתרגם שער הסוסים תרע בית ריסא דמלכא ר"ל מקום מרוצת הסוסים ר"ל שער שהיה יוצא בו המלך עם פרשיו והיה שם דרך שוה למרוצת הסוסים והדרך ההוא היה שיעור ריס בהות שבעים קנים והקנה שש אמות וזרת: והשדמות. לפי פשוטו השדות ר"ל רוב השדות הסמוכות לעיר עתה יהיו כן בכלל העיר תוך החומה: קדש לה'. כמו קדש ישראל לה' כמו שאומר לא ינתש ולא יהרס עוד או אומר כי מקצת התוספת הזה יהיה במקדש כי גם הוא ירחיב מקומו כמו שאומר בנבואת יחזקאל לא ינתש ולא יהרס כמו בית ראשון ובית שני שנהרסו וזה בנין העיר ובנין הבית ולא יהרס עוד לעולם: השרמות. כתוב בריש וקרי בדל"ת ויונתן תרגם אריתא הוא מלשון רז"ל אריתא דדלאי והוא אמת המים שמשקין ממנה השדות: (א) הדבר. מבואר הוא וטעמו נמשך עד ויאמר ירמיהו כי דבר חנמאל כ"א שהיה אליו בשנה העשירית ואחרי השלימו הדבר ספרו ירמיהו לאנשי המטרה: (ב) בחצר המטרה. בחצר שהיו נשמרים שם האסורים מטרה פירשו נטר ענין שמירה כמו הינטור לעולם ותרגום ויאסוף אותם למשמר לבית מטרת: (ד) הנתון. מקור בחולם וכן הנתון תנתן ואם האכול יאכל: (ה) עד פקדי אותו. רוצה לומר שאקח נשמתו: (ו) ויאמר ירמיהו. חנמאל בן שלום דודך. שלום היה דוד ירמיהו אחי אביו כמו שאומר חנמאל בן דודי בא אליך שהוצרך למכור שדהו והנה הוא בא אליך ויאמר לך שתקנהו: (ז) משפט הגאולה. אם מכרתיו לאחר לך משפט הגאולה שתגאלהו מידו אף כי אתה ראוי לקנותו מידי: (ח) כדבר ה'. כמו שאמר ה' שיבא אלי כן עשה:
כי

מצודת ציון

(לח) קו המדה. חבל המיוחד למדוד בו: על גבעת גרב. עד גבעת גרב וכן וירכתו על צידון (בראשית מט): ונסב. מלשון סבוב: (לט) הפגרים. ההרוגים: והדשן. אפר המזבח: השדמות. מלשון שדה וכן שדמות חשבון (ישעיה טז): קדרון. כן שם הנחל: ינתש. ענין עקירה: יהרס. מלשון הריסה וקלקול: (ב) חיל. לגאות עם: צרים. מקיפים ומסבבים לסגר להם: כלוא. אסור כמו אדני משה כלאם (במדבר יא): המטרה. כן נקרא בית האסורים כי יאסר בהם משמרכם (בראשית מב) ת"א מטרתכון: (ה) פקדי. ענין זכרון והשגחה ויאמרו כן על השגחת הבאת המיתה וכן ופקודת כל האדם יפקד עליהם (במדבר טז): (ז) משפט. ענין
מנהג

כט ובאו הכשדים הנלחמים על־
העיר הזאת והציתו את־העיר הזאת
באש ושרפוה ואת הבתים אשר
קטרו על־גגותיהם לבעל והסכו
נסכים לאלהים אחרים למען
הכעסני : ל כי־היו בני־ישראל ובני
יהודה אך עשים הרע בעיני
מנערתיהם כי בני־ישראל אך
מכעסים אתי במעשה ידיהם נאם־
יהוה : לא כי על־אפי ועל־חמתי
היתה לי העיר הזאת למן־היום
אשר בנו אותה ועד היום הזה
להסירה מעל פני : לב על כל־רעת
בני־ישראל ובני יהודה אשר עשו
להכעסני המה מלכיהם שריהם
כהניהם ונביאיהם ואיש יהודה
וישבי ירושלם : לג ויפנו אלי ערף
ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד
ואינם שמעים לקחת מוסר :
לד וישימו שקוציהם בבית אשר־
נקרא שמי־עליו לטמאו : לה ויבנו
את־במות הבעל אשר ׀ בגיא בן־
הנם להעביר את־בניהם ואת־
בנותיהם למלך אשר לא־צויתים
ולא עלתה על־לבי לעשות התועבה
הזאת למען החטי את־יהודה :
לו ועתה לכן כה־אמר יהוה אלהי
ישראל אל־העיר הזאת אשר ׀
אתם אמרים נתנה ביד מלך־בבל
בחרב וברעב ובדבר : לז הנני
מקבצם מכל־הארצות אשר
הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף
גדול והשבתים אל־המקום הזה
והשבתים לבטח : לח והיו לי לעם
ואני אהיה להם לאלהים : לט ונתתי
להם לב אחד ודרך אחד ליראה

וכל וגגותי דכו' במ"א · את כס' א"כ · כ' א' חס'. ל' · סימן · ל' וחס' ט' כסס'. ל' · ז' · כ' מ"ל כסס' יוצר אותה להכינה · ט' בסיפרא · כ' · ל'. ודסמיכי · כ' בפסוק י"ו חס' בספרא · החטיא ק' כ' חס' א' · כ"ד · ה' · ד' · כ' א' מ"ל · ל' בסיפר' וכל יחזקאל דכו' כמ"א

כט ויעלון כסדאי דמגיחין
קרבא על קרתא הדא וידלקון
ית קרתא הדא בנורא ויוקדונה
וית בתיא דאסיקו בוסמין על
אגוריהון לבעלא ונסיכו נסכין
לטעות פלחי כוכביא בדיל
לארגזא קדמי : ל ארי הוו בני
ישראל ובני יהודה ברם עבדין
דביש קדמי מזעוריהון ארי
בני ישראל ברם מרגזין קדמי
בעובדי ידיהון אמר יי :
לא ארי רוגזי וחימתי חל
בקרתא הדא למן יומא דבנו
יתה ועד יומא הדין לאגליותה
מקביל מימרי : לב על כל
בישת בני ישראל ובני יהודה
דעבדו לארגזא קדמי אינון
מלכיהון רברבניהון ונבייהון
דשקרא ואנש יהודה ויתבי
ירושלם : לג ואחזרו בפולחני
קדל ולא שויאו דחלתי לקביל
אפיהון ושלחית לותהון ית
כל עבדי נבייא מקדים ומליף
ולית אינון צבן לקבלא אולפן :
לד ושויאו שיקוציהון בביתא
דאתקרי שמי עלוהי
לסאבותיה : לה ובנו ית במת
בעלא די בחילת בר הנם
לאעברא ית בניהון וית
בנתהון למולך דלא פקדית
באוריתי ולא רעוא קדמי
למעבד תועבתא הדא בדיל
לחיבא ית דבית יהודה :
לו וכען בכן כדנן אמר יי
אלהא דישראל על קרתא
הדא דאתון אמרין אתמסרת
בידא דמלכא דבבל בחרבא
ובכפנא ובמותא : לז הא
אנא מכניש להון מכל מדינתא
דאגליתינון לתמן ברוגזי
ובחימתי ובתקוף רב
ואתיבינון לאתרא הדין
ואשרינון לרחצן : לח ויהון
קדמי לעם ואנא אהוי להון
לאלה : לט ואתן לבא חד ואורח חד למדחל קדמי כל

רש"י

(לא) למן היום אשר בנו אותה. ביום שהוכפל הבית נשא שלמה את בת פרעה : (לג) ולמד אותם. לשון פעול אפרנדי"ש בלעז : (לז) הנני מקבצם. ברחמים מכל אשר הדחתים שם באפי

מצודת דוד

כולה הנותן את העיר הזאת ביד הכשדים ולא יקחוה בכח זרועם : (כט) ובאו. אל תוך העיר : ואת הבתים וכו'. אף אותם יציתו באש : והסיכו. שם על הגגות : למען הכעיסני. ר"ל יודעים היו שאין בהם ממש אבל עשו למען הכעיסני : (ל) אך עושים הרע וכו'. ר"ל מעת שלקחתיו לי לעם לא עשו הטוב בעיני כי עשו אך את הרע : אך מכעיסים. לא יתרצו אלו במעשה ידיהם אך מכעיסים אותי בהם : (לא) כי על אפי וכו'. כאומר הנה בעבור מעשיהם היו ראויים מזמן רב להסיר את העיר מעל פני השגחתי אלא היה על אפי ועל חמתי להסירה על כי העיר הזאת היתה לי למן היום אשר בנו וכו' והוא מקרא מסורס : (לב) על כל רעת. מוסב למקרא של מעלה לומר שהיה על אפי להסירה בעבור כל רעת ב. ישראל וכו' ולכן לא הסרתיה מזמן רב כי ההסרה היה על אפי : ונביאיהם. הם נביאי השקר : ואיש יהודה. כל גדול וחשוב ביהודה : (לג) ויפנו אלי עורף. אחז במשל מבן אדם לרעהו כשאינו רוצה לשמוע דברו מהפך ערפו למולו : ולמד אותם. ועם כי אני מלמד אותם ע"י הנביאים ואני משכים ומלמד אותם בזריזות רב ועכ"ז אינם שומעים לקבל מוסר לייסר דרכם: (לד) וישימו. שמו הפסילים בבית אשר נקרא שמי עליו להקרא בית ה' : לטמאו. למען טמא את הבית : (לה) במות הבעל. במות עשויות לעבודת הבעל אשר עמדו בגיא בן הנום : להעביר. ר"ל להעביר שם באש : למולך. כן שם העבודות כוכבים : אשר לא צויתים. אפילו לפני לא צויתים להקריב בנים ובנות : ולא עלתה על לבי. לשאול דבר כזאת : לעשות וכו'. מוסב על להעביר לומר להעביר את בניהם לעשות התועבה הזאת למען החטיאם להכעיס אותי ולא בעבור שחשבו שיש תועלת בזה : (לו) ועתה לכן כה אמר ה'. ר"ל אף כי על שגברה חטאתם למעלה יגלו מן העיר ואסירם מעל פני אולם הואיל והעיר היא שלי מעולם לכן כה אמר ה' על העיר הזאת אשר תחשבו שבעבור החרב והרעב והדבר נתנה ביד מלך בבל להיות שלו לחלוטין עד עולם : (לז) הנני מקבצם. רצה לומר לא כן יהיה כי הנני מקבץ את ישראל מכל הארצות וכו' ואשיב אותם אל המקום הזה וישבו בה לבטח כמאז : (לח) והיו לי לעם. כמה יאמינו בי וישמרו מצותי ואני אשגיח עליהם ועל העיר הזאת כמאז : (לט) ונתתי להם. רצה לומר אתה לבם להיות להם לב אחד ולא יהיו עוד מסופקים ופוסחים על שתי הסעיפים ולא יפנו מללכת בדרך אחד ליראה את ה'

רדק

הזאת : (כט) ואת הבתים. כמש"א ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתים הגדולים והגבוהים על גגותיהם : (ל) מנעוריהם. מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו : כי היו בני ישראל. כי הם החלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה וטעם אך לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי והדומים להם : (לא) למן היום אשר בנו אותה. כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית החלו לבנות במות ונשי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן היום ההוא היתה על אפי ועל חמתי כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד . ובדרש ביום שיסד הבית נשא שלמה את בת פרעה : (לב) ונביאיהם. הנביאים שלהם שהם נביאי שקר : (לג) ולמד אותם. ע"י נביאי האמת : (לד) וישימו שקוציהם. אחז ומנשה : (לה) אשר לא צויתים. בג' מקומות בדבריהם מטע והענין אחד הראשון בפ' גזי נזרך אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי . והשני בפ' וקנית בקבוק אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי . השלישי בזו הפרשה אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת : למען החטי את יהודה. ענינו פירשנו בפרשת גזי נזרך, החטי בחסרון האל"ף למ"ד הפעל וכן אשר החטי את ישראל בה הלך דאך לא סרו חסר אל"ף למ"ד הפעל : (לו) ועתה לכן כה אמר ה'. פרשה זו עתידה ומבוארת כי כה אמר ה', ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבעים שנה ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק יהודה בשלשתן כמו שכתוב

בשר. מביא רוח בכם וחייתם . פותח את קברותיכם . לוקח את עץ יוסף. לקח את בנו ישראל . בנה בית לשם ה': על העיר י"ו וסי' בהיותם כאבים. רק עץ אשר תדע . והיה בבקר כזרח. ועתה אסף את יתר. ויהי כשמע את הדבר הזה . וישלח שמה סוסים ורכב . וישלח אשר על הבית ואשר על העיר. ויבא נבוכדנצר . ותבקע העיר וכל אנשי דמלכים . ועבדו גוים רבים. ובאו הכשדים . וישבו הכשדים . וגם איש היה מתנבא. ותבקע העיר וכל דירמיה. ויאמר אל האיש לבוש . ויואל בן זבדי פקיד עליהם. וכל וגגותי דכוו' במ"א אל העיר וסי' וגנותי אל העיר הזאת להושיעה קדמא דמלכים: אותה י"ב מ"ל בקריאה וסי' בסדר בלק וב' מנהון בסיפרא וסי' למן היום אשר בנו אותה . ה' יוצר אותה להכינה: ואיש יהודה ו' דסמיכי וסי' שלשים אלף. דבקי במלכם. חמש מאות אלף. ועתה יושב ירושלם. נטע שעשעיו . ואיש יהודה וישב ירושלם : והושבתים ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' והושבתים מארץ. אל המקום

ת לדורות אהרן על אפי . נדה ע
עקדה שער נ

מצודת ציון

(לא) : והנך . הנה אתה : (כט) והציתו ענין הדלקה: קטרו. מל' הקטרה : (לא) כי על אפי . אלא על אפי : (לב) ואיש . ענינו גדול וחשוב וכן הלא איש אתה (שמואל א כו) : (לד) שקוציהם. מלשון שקץ ותועבה ונקנה

לֹא־יִפָּלֵא מִמְּךָ כָּל־דָּבָר׃ יח עֹשֶׂה
חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֺן אָבוֹת אֶל־
חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל
הַגִּבּוֹר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ יט גְּדֹל
הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר־עֵינֶיךָ
פְקֻחוֹת עַל־כָּל־דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת
לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו׃
כ אֲשֶׁר־שַׂמְתָּ אֹתוֹת וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַד־הַיּוֹם הַזֶּה וּבְיִשְׂרָאֵל
וּבָאָדָם וַתַּעֲשֶׂה־לְּךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה׃
כא וַתֹּצֵא אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים
וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֶזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא
גָּדוֹל׃ כב וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתָם לָתֵת
לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ כג וַיָּבֹאוּ
וַיִּרְשׁוּ אֹתָהּ וְלֹא־שָׁמְעוּ בְקוֹלֶךָ
ובתרותך לֹא־הָלָכוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
צִוִּיתָה לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ
וַתַּקְרֵא אֹתָם אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת׃
כד הִנֵּה הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ
וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים
עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב וְהַדָּבֶר
וַאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הָיָה וְהִנְּךָ רֹאֶה׃
כה וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי אֲדֹנָי יְהוִה
קְנֵה־לְךָ הַשָּׂדֶה בַּכֶּסֶף וְהָעֵד עֵדִים
וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים׃ כו וַיְהִי
דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃
כז הִנֵּה אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי כָּל־בָּשָׂר
הֲמִמֶּנִּי יִפָּלֵא כָּל־דָּבָר׃ כח לָכֵן כֹּה
אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־הָעִיר
הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וּבְיַד
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּלְכָדָהּ׃

וּבְדַרְעָךְ מְרָמְמָא לָא יִתְכַּסֵּי
מִן קֳדָמָךְ כָּל פִּתְגָם׃ יח עָבֵיד
טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין וּמְשַׁלֵּם
חוֹבֵי אֲבָהָתָא לִבְנַיָא כַּד
מַשְׁלְמִין לְמֶחְטֵי בָּתְרֵיהוֹן
אֱלָהָא רַבָּא גִּבָּרָא יְיָ צְבָאוֹת
שְׁמֵיהּ׃ יט דְּרַבְרְבִין מִלְכוֹהִי
וְסַגִּיאִין עוֹבָדוֹהִי דִּי קֳדָמָךְ
גְּלָן כָּל אוֹרְחַת בְּנֵי אֱנָשָׁא
לְמִתַּן לֶאֱנָשׁ כְּאוֹרְחָתֵיהּ
וּכְפֵירֵי עוֹבָדוֹהִי׃ כ דְּשַׁוֵּיתָא
אָתִין וּמוֹפְתִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
עַד יוֹמָא הָדֵין נַעֲבַדְתָּא לָךְ
שׁוּם כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כא וְאַפֵּיקְתָּא
יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין
וּבְיַד תַּקִּיפָא וּבְאֶדְרַע מְרָמַם
וּבְחֶזְוָנָא רַבָּא׃ כב וִיהַבְתְּ לְהוֹן
יָת אַרְעָא דְקַיֶּמְתָּא לַאֲבָהַתְהוֹן
לְמִתַּן לְהוֹן אַרְעָא עָבְדָא חֲלַב
וּדְבַשׁ׃ כג וַעֲלוּ וְאַחְסִינוּ יָתַהּ
וְלָא קַבִּילוּ לְמֵימְרָךְ וּבְאוֹרָיְתָךְ
לָא הֲלִיכוּ יָת כָּל דְּפַקֵּידְתָּא
לְהוֹן לְמֶעְבַּד לָא עֲבָדוּ וַעֲרַעַת
יָתְהוֹן יָת כָּל בִּישְׁתָא הָדָא׃
כד הָא מַלְיָתָא עֲלוּ עַל קַרְתָּא
לְמִכְבְּשַׁהּ וְקַרְתָּא אִתְמְסַרַת
בִּידָא דְכַסְדָּאֵי דִּמְגִיחִין קְרָבָא
עֲלַהּ מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא
וּבְכַפְנָא וּמוֹתָנָא וּדְמַלֵּילְתָּא הֲוָה
וּקְדָמָךְ גְּלֵי׃ כה וְאַתְּ אֲמַרְתְּ
לִי יְיָ אֱלֹהִים זְבוּן לָךְ חַקְלָא
בִּכְסַף וְאַסְהֵיד סָהֲדִין וְקַרְתָּא
אִתְמְסַרַת בִּידָא דְכַסְדָּאֵי׃
כו וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימָר׃ כז הָא
אֲנָא יְיָ אֱלָהָא כָּל בִּשְׂרָא הֲמִן
קֳדָמַי יִתְכַּסֵּי כָּל פִּתְגָם׃
כח בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָאֲנָא
מָסַר יָת קַרְתָּא הָדָא בִּידָא
דְכַסְדָּאֵי וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר
מַלְכָּא דְבָבֶל וְיִכְבְּשִׁנַּהּ׃

רש"י

שדה : (יח) ומשלם עון אבות אל חיק הדור הזה ההולכים אחרי אבותיהם בדרך הרעה : הגדול הגבור. ולא אמר והנורא אמר עובדי אלילים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו במסכת יומא : (כ) ובאדם. בשאר אנשים. ד"א אותות שהיו שקולין לישראל ולמצרים כיצד ויהי הענן והחשך ויאר הלילה (שמות יד) אותו מזל שהיה חשך למצרים שימש אור לישראל מדרש אגדה : (כג) ותקרא אותם. הקרית אותם לשון מקרה : (כד) ואשר דברת. רעה עליה היה ובא : (כה) והעיר נתנה. ולמה לי שדה : (כז) הממני יפלא. וכי כסתידות עלומות ממני :

למן

רדק

וזהו ענין תפלתו : (יח) אל חיק בניהם אחריהם. כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שכתוב בתורה לשונאי : האל הגדול הגבור. אמרו רז"ל למה לא אמר ירמיהו והנורא אמר כשדים מרקדין בהיכלו ואיה נוראותיו : (יט) גדול העצה. שעצותיו גדולות ומעשיו רבים מהשיגם : העליליה. המעשה : על כל דרכי בני אדם. לא כמו שאמרו אין ה' רואה אותנו : לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. ואשר בפרשה ה' עד ותעלה ולתת כפרי וזה לתת וכפרי והסימן וגו' : (כ) עד היום הזה. פירוש

עד היום הזה הם ידועים בבני אדם : ובישראל ובאדם. ובישראל עושה אותות ומופתי' ובשאר בני אדם בעבור ישראל : ותעשה לך שם. אתה נודע באותות ומופתים בהם ידעון בני אדם על כרחם ובמדרש ובישראל ובאדם ובישראל ובמצרים עשית מופתים כאחד לזה טוב ולזה רע והוא שאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה אותו אצל שמשם חשך למצרים שימש אור לישראל וי"ת ולישראל עבדת פרישן בגו בני אינשא : (כא) ובאזרוע. באל"ף נוספת מאותיות אמתי"ן : (כג) ויבאו וירשו. ביו"ד אותן לבד וו"ו השרש נעלמ' מהמכת'. ובתרותך, כתוב והוא דרך פרט על התורות וקרי ובתורתך דרך כלל כי כל התורה אחת : ותקרא. מן כי הקרה ה' אלהיך וכתוב באל"ף במקום ה"א ואמר כן להודיע כי המקרה הרע הבא להם איננו מקרה גמור הבא מאליו אלא הוא ית' הקרה אותו : (כד) הנה הסוללות. הם העצים שמשליכים בהם האבנים בחומות העיר להכותם ויונתן תירגם הא מליתא עלו על קרתא למכבשה והוא תל עפר שצוברין סביב החומה לעלות משם על החומה וכן בדרז"ל מליה בגלא : (כז) הנה. הממני יפלא. באמת לא יפלא וידעתי שהעיר תנתן ביד הכשדים כי לא שב אפי מהם כי רבו עונותיהם להכעיסני ואע"פ כן אמרתי לך לקנות השדה להיות להם נחמה שישובו מהגלות ויקני שדות ובתים בארץ הזאת

תולדות אהרן גדול העצה. עכו"ם יח עקידה שער ק' עקרים מ"ד פ"ט : כל בשר. עקידה שער סט : הממני יפלא. (מ"ק פג) :

מצודת דוד

דבר : (יח) עושה חסד לאלפים. בעבור צדקת הצדיק עושה חסד לזרעו עד אלפים דורות : אל חיק בניהם. משלם גמול העון אל קרב בניהם : אחריהם. רצה לומר כשהולכים אחריהם לאחוז במעשיהם : (יט) גדול העצה. עצתו גדולה וחשובה : ורב העליליה. מעשיו מרובים כי כל אשר יחפוץ יעשה : על כל דרכי. להשגיח על כל דרכי בני אדם למען תת לכל איש כפי דרכיו : וכפרי מעלליו. ר"ל הדבר הנמשך ממעשיו מה שלא היתה כוונתו עליו כי גם על זה יבוא במשפט : (כ) עד היום הזה. ר"ל הנזכרים עד היום הזה : ובישראל ובאדם. מוסב על אשר שמת אותות ומופתים לומר שמת אותות בישראל ובשאר בני אדם הם המצרים ר"ל בפעם אחת פעמים עושה טוב לזה ורע לזה כענין שנאמר ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה (שמות יד) שהיה החושך למצרים ואורה לישראל ותעשה לך שם. פרסום לשבח : כיום הזה. שהנך נודע ומפורסם לשבח : (כא) ובאזרוע נטויה. אחז במשל מגבור הנוטה בידו על מי שנלחם בו. ובמורא גדול. שהייתה מאיים על מצרים : (כב) ארץ זבת. והיא ארץ אשר החלב נוטף מדדי הבהמות כי ירעו מרעה שמן וחלבם רב והתמרים נוטפים הדבש : (כג) ובתורתך. בדרכי תורתך לא הלכו : ותקרא. ולכן הבאת עליהם מקרה הרעה הזאת המפורש במקרא שלאחריו : (כד) הנה הסוללות. כי הנה אנשי המלחמה העומדים על הסוללות ללחום ממנה הנה כבר באו על העיר ללכדה וכאלו כבר נתנה בידם כי אין כח ביד אנשי העיר לעכב על ידם כי ספו תמו מפני החרב והדבר : ואשר דברת. מאז שתלכד העיר הנה כן היה והנך רואה שכן הוא : (כה) ואתה אמרת. ר"ל ומה זה אשר הודעתני מביאת חנמאל וכאלו אמרת לי בזה שאקנה ממנו השדה ולהזמין עדים כדרך הקונים : והעיר. והלא העיר נתנה ביד הכשדים ומה אם כן תועלת בקניית השדה הלא הכשדים יקחוה (ועם כי הוא אמר, בשאלתו לברוך בן נריה שהדבר בא לרמז ולאות הנה זה אמר ממחשבות לבו ולא באתהו הנבואה ע"ז כמ"ש : (כז) כל בשר. כל הבריות : הממני. ר"ל ואם אמנם אני אלהי העולם וכי יהיה שום דבר שיהיה מכוסה ממני לבל אוכל עשוהו וכאומר אף שהארץ ניתנה ביד הכשדים מ"מ בידי להחזירה לישראל ולזה צויתי לך לקנות השדה שיהיה לאות ולרמז שכן אעשה וכאשר יאמר בענין : (כח) לכן. הואיל והכל שלי : הנני נותן. אני הוא

מצודת ציון

דבר. שום דבר וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ) : (יט) העליליה. ענין מעשה כמו גם במעלליו (משלי כ) : פקוחות. פתוחות כמו פקח ה' עיניך (ישעיה לז) : (כא) ובאזרוע. האל"ף נוספת : (כב) זבת. מלשון זיבה ונטיפה : (כג) ותקרא. מלשון מקרה ובא האל"ף במקום ה"א : (כד) הסוללות. תל העפר ששופכין מול העיר לעלות עליה להלח' על העיר קרוי סוללה וכן וישפוך סוללה (דניאל יא)

עקב. ומשלם ג' וסי' בסו' ואתחנן : גדול ג' ב' מ"ל וא' חסר וסי' העצה וחב. הכנפים ארך האבר. הכנפים ורב נוצה. קדמא חסר : כל סיפרא ועד היום הזה בר מן ד' עד היום הזה וסי' נמסר במלכים ב' סימן כ"א : ובישראל ג' דסמיכי בקריאה וסימ' ובישראל ובאדם ותעשה לך שם. ובישראל יתפאר. ובישראל נחלתו : וירשו ד' חסר וסי' נמסר ביהושע ריש סימן י"ב : צויתה ג' מ"ל וסי' את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו. אתו : צויתה פקדיך. אשר צויתה לא יבאו. וא' וצויתה אותו לעיניהם : הנה אני ז' וסי' קשרת על אדני. הנה אני ה' אלהי כל

כט ובאו הכשדים הנלחמים על־
העיר הזאת והציתו את־העיר הזאת
באש ושרפוה ואת הבתים אשר
קטרו על־גגותיהם לבעל והסכו
נסכים לאלהים אחרים למען
הכעסני : ל כי־היו בני־ישראל ובני
יהודה אך עשים הרע בעיני
מנעריהם כי בני־ישראל אך
מכעסים אתי במעשה ידיהם נאם־
יהוה : לא כי על־אפי ועל־חמתי
היתה לי העיר הזאת למן־היום
אשר בנו אותה ועד היום הזה
להסירה מעל פני : לב על כל־רעת
בני־ישראל ובני יהודה אשר עשו
להכעסני המה מלכיהם שריהם
כהניהם ונביאיהם ואיש יהודה
וישבי ירושלם : לג ויפנו אלי ערף
ולא פנים ולמד אתם השכם ולמד
ואינם שמעים לקחת מוסר :
לד וישימו שקוציהם בבית אשר־
נקרא שמי־עליו לטמאו : לה ויבנו
את־במות הבעל אשר | בגיא בן־
הנם להעביר את־בניהם ואת־
בנותיהם למלך אשר לא־צויתים
ולא עלתה על־לבי לעשות התועבה
הזאת למען החטי את־יהודה :
לו ועתה לכן כה־אמר יהוה אלהי
ישראל אל־העיר הזאת אשר |
אתם אמרים נתנה ביד מלך־בבל
בחרב וברעב ובדבר : לז הנני
מקבצם מכל־הארצות אשר
הדחתים שם באפי ובחמתי ובקצף
גדול והשבתים אל־המקום הזה
והשבתים לבטח : לח והיו לי לעם
ואני אהיה להם לאלהים : לט ונתתי
להם לב אחד ודרך אחד ליראה

כט ויעלון כסדאי דמגיחין
קרבא על קרתא הדא וידלקון
ית קרתא הדא בנורא ויוקדונה
וית בתיא דאסיקו בוסמין על
אגוריהון לבעלא ונסיכו נסכין
לטעות פלחי כוכביא בדיל
לארגזא קדמי : ל ארי הוו בני
ישראל ובני יהודה ברם עבדין
דביש קדמי מזעוריהון ארי
בני ישראל ברם מרגזין קדמי
בעובדי ידיהון אמר יי :
לא ארי רוגזי וחימתי חל
בקרתא הדא למן יומא דבנו
יתה ועד יומא הדין לאגליותה
מקביל מימרי : לב על כל
בישת בני ישראל ובני יהודה
דעבדו לארגזא קדמי אינון
מלכיהון רברבניהון ונביאיהון
דשקרא ואנש יהודה ויתבי
ירושלם : לג ואחזרו בפולחני
קדל ולא שויאו דחלתי לקביל
אפיהון ושלחית לותהון ית
כל עבדי נביא מקדים ומליף
ולית אינון צבן לקבלא אולפן
לד ושויאו שיקוציהון בביתא
דאתקרי שמי עלוהי
לסאבותיה : לה ובנו ית במת
בעלא די בחילת בר הנם
לאעברא ית בניהון וית
בנתהון למולך דלא פקדית
באוריתי ולא רעוא קדמי
למעבד תועבתא הדא בדיל
לחיבא ית דבית יהודה :
לו וכען בכן כדנן אמר יי
אלהא דישראל על קרתא
הדא דאתון אמרין אתמסרת
בידא דמלכא דבבל בחרבא
ובכפנא ובמותא : לז הא
אנא מכנש להון מכל מדינתא
דאגליתינון לתמן ברוגזי
ובחימתי ובתקוף רב
ואתיבינון לאתרא הדין
ואשרינון לרחצן : לח ויהון
קדמי לעם ואנא אהוי להון
לאלה : לט ואתן לבא חד ואורח חד למדחל קדמי כל

רדק

כזאת : (כט) ואת הבתים . כמש"א ואת כל הבית הגדול שרף באש כי היו מקטרים על הבתים הגדולים והגבוהים על גגותיהם : (ל) מנעורותיהם . מימי נעורים והם ימי המדבר כמו שפירשנו : כי היו בני ישראל . כי הם החלו להכעיסני תחלה ואחר כך בני יהודה וטעם אך לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי והדומים להם: (לא) למן היום אשר בנו אותה . כי בימי שלמה שבנה את העיר והבית החלו לזבוח בבמות ונשי שלמה עבדו לאלהים אחרים למן היום ההוא היתה על אפי ועל חמתי כלומר היתה קיימת על אפי ועל חמתי כי באפי היה להסירה והארכתי אפי עד היום הזה ולא אאריך עוד . ובדרש ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה : (לב) ונביאיהם . הנביאים שלהם שהם נביאי שקר: (לג) ולמד אותם . ע"י נביאי האמת: (לד) וישימו שקוציהם . אחז ומנשה: (לה) אשר לא צויתים . בג' מקומות בינוהם מעט והענין אחד הראשון בפ' גזי נזרך אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי . והשני בפ' וקנית בקבוק אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי . השלישי בזו הפרשה אשר לא צויתים ולא עלתה על לבי לעשות התועבה הזאת: למען החטי את יהודה . ענינו פירשנו בפרשת גזי נזרך, החטי בחסרון האל"ף למ"ד הפעל וכן אשר החטי את ישראל נה הלך דאך לא סרו חסר אל"ף למ"ד הפעל : (לו) ועתה לכן כה אמר ה' . פרשה זו עתידה ומבוארת כי כה אמר ה', ופרשה זו לזמן שתשוב גלות בבל לשבעים שנה ומה שזכר ההר והשפלה והנגב כי חלק יהודה בשלשתן כמו שכתוב

תולדות אהרן על אפי . נדה ע
עקדה שער נ

מצודת ציון

(יא) : והנך . הנה אתה : (כט) והציתו ענין הדלקה: קטרו . מל' הקטרה : (לא) כי על אפי . אלא על אפי : (לב) ואיש . עניינו גדול וחשוב וכן הלא איש אתה (שמואל א כו) : (לד) שקוציהם . מלשון שקץ ותועבה ונקנה

רשי

(לא) למן היום אשר בנו אותה . ביום שהוסד הבית נשא שלמה את בת פרעה : (לג) ולמד אותם . לשון פעול אפרנג"ש בלעז : (לז) הנני מקבצם . ברחמים מכ: אשר הדחתים שם באפי

מצודת דוד

הוא הנותן את העיר הזאת ביד הכשדים ולא יקחוה בכח זרועם : (כט) ובאו . אל תוך העיר : ואת הבתים וכו' . אף אותם יציתו באש . והסיכו . שם ע"ג הגגות : למען הכעיסני . ר"ל יודעים היו שאין בהם ממש אבל עשו למען הכעיסני : (ל) אך עושים הרע וכו' . ר"ל מעת שלקחתיו לי לעם לא עשו הטוב בעיני כי עשו אך את הרע : אך מכעיסים . לא יפעלו אלו במעשה ידיהם אך מכעיסים אותי בהם : (לא) כי על אפי וכו' . כאומר הנה בעבור מעשיהם היו ראויים מזמן רב להסיר את העיר מעל פני כשנחתי אלא היה על אפי ועל חמתי להסירה על כי העיר הזאת היתה לי למן היום אשר בנו וכו' והוא מקרא מסורס : (לב) על כל רעת . מוסב למקרא של מעלה לומר שהיה על אפי להסירה בעבור כל רעת בני ישראל וכו' ולכן לא הסרתיה מזמן רב כי ההסרה היה של אפי : ונביאיהם . הם נביאי השקר : ואיש יהודה . כל גדול וחשוב ביהודה : (לג) ויפנו אלי עורף . אחז במשל מכן אדם לרעהו כשאינו רוצה לשמוע דברו מהפך ערפו למולו : ולמד אותם . ועם כי אני מלמד אותם ע"י הנביאים ואני משכים ומלמד אותם בזריזות רב ועכ"ז אינם שומעים לקבל מוסר לייסר דרכם: (לד) וישימו . שמו הפסילים בבית אשר נקרא שמי עליו להקרא בית ה' : לטמאו . למען טמא את הבית : (לה) במות הבעל . במות עשויות לעבודת הבעל אשר עמדו בגיא בן הנום : להעביר . ר"ל להעביר שם באש : למולך . כן שם העבודות כוכבים : אשר לא צויתים . אפילו לפני לא צויתים להקריב בנים ובנות : ולא עלתה על לבי . לשאול דבר כזאת : לעשות וכו' . מוסב על להעביר לומר להעביר את בניהם לעשות התועבה הזאת למען החטיאם להכעיס אותי ולא בעבור שחשבו שיש תועלת בזה : (לו) ועתה לכן כה אמר ה' . ר"ל אף כי על שנגברה חטאתם למעלה יגלו מן העיר ואסירם מעל פני אולם הואיל והעיר היא שלי מעולם לכן כה אמר ה' על העיר הזאת אשר תאמרו שבעבור החרב והרעב והדבר נתנה ביד מלך בבל להיות שלו לחלוטין עד עולם : (לז) הנני מקבצם . רצה לומר לא כן יהיה כי הנני מקבץ את ישראל מכל הארצות וכו' ואשיב אותם אל המקום הזה וישבו בה לבטח כמאז : (לח) והיו לי לעם . כמה יאמינו בי וישמרו מצותי ואני אשגיח עליהם ועל העיר הזאת כמאז : (לט) ונתתי להם . רצה לומר אטה לבם להיות להם לב אחד ולא יהיו עוד מסופקים ופוסחים על שתי הסעיפים ולא ישנו מללכת בדרך אחד ליראה את ה'

אותי כל־הימים לטוב להם י"ג מ"ל
ולבניהם אחריהם: מ וכרתי להם
ברית עולם אשר לא־אשוב
מאחריהם להיטיבי אותם ואת־ ל' ומ"ל
יראתי אתן בלבבם לבלתי סור
מעלי: מא וששתי עליהם להטיב כ'. ל'
אותם ונטעתים בארץ הזאת
באמת בכל־לבי ובכל־נפשי:
מב כי־כה אמר יהוה כאשר הבאתי
אל־העם הזה את כל־הרעה
הגדולה הזאת כן אנכי מביא
עליהם את־כל־הטובה אשר אנכי
דבר עליהם: מג ונקנה השדה
בארץ הזאת אשר | אתם אמרים
שממה היא מאין אדם ובהמה
נתנה ביד הכשדים: מד שדות
בכסף יקנו וכתוב בספר | וחתום
והעד עדים בארץ בנימן ובסביבי
ירושלם ובערי יהודה ובערי ההר
ובערי השפלה ובערי הנגב כי־
אשיב את־שבותם נאם־יהוה:
לג א ויהי דבר־יהוה אל־
ירמיהו שנית והוא עודנו עצור
בחצר המטרה לאמר: ב כה־אמר
יהוה עשה יהוה יוצר אותה
להכינה יהוה שמו: ג קרא אלי
ואענך ואגידה לך גדלות ובצרות
לא ידעתם: ד כי כה אמר יהוה
אלהי ישראל על־בתי העיר הזאת
ועל־בתי מלכי יהודה הנתצים אל־
הסללות ואל־החרב: ה באים
להלחם את־הכשדים ולמלאם את־
פגרי האדם אשר־הכיתי באפי
ובחמתי ואשר הסתרתי פני מהעיר
הזאת על כל־רעתם: ו הנני מעלה־
לה ארכה ומרפא ורפאתים וגליתי

יומא דייטב להון ולבניהון
בתריהון: מ ואגזר להון קים
עלם דלא יתוב מימרי
מבתריהון לאיטבא להון וית
דחלתי אתן בלבהון בדיל
דלא יסטון מבתר פולחני:
מא ויחדי מימרי עליהון
לאיטבא להון ואקימינון
בארעא הדא בקשוט במימרי
וברעותי: מב ארי כדנן אמר
יי כמה דאיתיתי על עמא
הדין ית כל בישתא רבתא
הדא כן אנא מיתי עליהון
ית כל טבתא דאנא ממליל
עליהון: מג ויזדבנון חקלין
בארעא הדא דאתון אמרין
צדיא היא מבלי אנשא
ובעירא אתמסרת בידא
דכסדאי: מד חקלין בכספא
יזבנון ויכתבון בשטרא
ויחתמון ויסהדון סהדין בארע
שבטא דבנימן ובסחרני
ירושלם ובקרויא דבית יהודה
ובקרוי טורא ובקרוי שפלתא
ובקרוי דרומא ארי אתיב ית
גלותכון אמר יי: א והוה
פתגם נבואה מן קדם יי עם
ירמיה תנינות והוא עוד כען
כלי בדרת בית אסיריא
למימר: ב כדנן אמר יי
דעבדה יי ברא יתה
לאתקנותה יי שמיה: ג צלי
קדמי ואקבל צלותך ואחוי
לך רברבן ונטירן דלא
ידעתינון: ד ארי כדנן אמר
יי אלהא דישראל על בתי
קרתא הדא ועל בתי מלכיא
דבית יהודה דמתרעין להון
וצברין מליתא לתקפא שורא
מן קדם דקטלין בחרבא:
ה אתן לאנחא קרבא עם
כסדאי ולמליותהון ית פגרי
בני אנשא דאלקיתי ברוגזי
ובחימתי ודסלקית שכנתי מן
קרתא הדא על כל בישתהון: ו הא אנא מיתי להון אסו ופורקן ואסינון ואגלי להון

רשי

באסי: (א) עצור. כבית הכלא: (ב) כה אמר ה' עשה. העושה זאת: (ג) קרא אלי ואענך. להודיעך העתידות ונצורות. שמורות בלבי לעשותם: (ד) הנתוצים אל הסוללות. לעשות מהם סוללות תלים שנבורים למעלה אשר בונים בני העיר לעלות אל הסוללות להלחם מעליהם אל הכשדים: ואל החרב. לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא: (ה) ולמלאם את פגרי האדם. ואת הבתים אשר נתצו עושים קברות לפגרים שנהרגים בתוך העיר: ואשר הסתרתי וגו'. כה אמר ה' הנני מעלה לה וגו': עתרת שלום. ברכת שלום שלוד

מצודת דוד

ה' כל הימים: לטוב להם. ר"ל לא למען יב"א לי תועלת מה כי אם למען יהיה טוב להם ולבניהם אשר יהיה אחריהם: (מ) ברית עולם. ברית המתקיים עד עולם: לא אשוב. לא אפנה מהם מלהיטיב עמהם: לבלתי סור. לבל יסורו מעלי: (מא) וששתי עליהם. יהיה שמחה לפני במה שאיטיב עמהם: באמת. ר"ל בנטיעה המתקיימת: בכל לבי. באהבה רבה: (מב) אל העם. על העם: הזאת. אשר הם עתה בה: (מג) ונקנה. אז יהיה נקנה שדות בארץ הזאת: שממה היא. ר"ל עד עולם תהיה שממה וכבר נמסרה ביד הכשדי' לחלוטין: (מד) שדות. לא כן יהיה כי עוד יבוא זמן אשר יקנו שדות בכסף ויכתבו הקנין בספר ובעל השדה יחתום שמו בו ויזמינו עדים וכדרך הנהוג: בארץ בנימן. השדות יקנו בארץ בנימין וכו': ובערי ההר וכו'. הערים העומדים בהר ובעמק ובפאת הדרום: כי אשיב. אשיב לארצם את השבים ללכת בבבל וכ"ז חוזר למעלה לומר הלא הכל בידי ואשיב ישראל לארצם ולכן צויתי לך לקנות השדה מחנמאל להיות לאות ולרמז שכן יקנו עוד שדות כי ישובו מבבל וישבו בארצם:
לג (א) שנית. פעם שנית בדבר ענין הגאולה העתידה: והוא עודנו. כשבא לו הנבואה ההיא היה עדיין כלוא בחצר המטרה: לאמר. מוסב על ראשית המקרא ויהי דבר ה' וגו' לאמר: (ב) עושה. המגדלה והמרוממה ועל ירושלים יאמר שזכר למעלה וקצר בדבר המובן: יוצר אותה. המחדש אותה להכינה עד עולם: ה' שמו. ר"ל והוא מורה שהכל בידו: (ג) קרא אלי. להודיע לך הגאולה העתידה ואשיב לך: גדולות. נחמות גדולות וחזקות שלא ידעתם: (ד) על בתי העיר הזאת. רלה לומר בתי השרים ויתר העם: הנתוצים. אשר המה עתה נתוצים בעבור לעשות מאבניהם סוללות מבצרים לעלות עליהם להלחם מול הכשדים: ואל החרב. ר"ל ונתנו אותם בחרב והוא שם כלי עשוי לשבר בו וכן ומגדלותיך יתוץ בחרבותם (יחזקאל כו): (ה) באים להלחם. ר"ל כי לא יאבו לקבל עליהם עול שעבוד וכמה באים להלחם עם הכשדים וכיא

רדק

שכתוב בספר יהושע: (א) ויהי דבר ה' שנית. ר"ל על זה הענין: (ב) כה עשה. עושה ירושלם שזכר למעלה ופי' עשה מגדלה כלו' שהגדיל אותה על כל הארצות וכן אשר עשה את משה ואת אהרן: יוצר אותה להכינה. מחדש אותה להכינה לעולם וכן הנה אנכי יוצר עליכם רעה וכל יצירה הוא מוציא הדבר למעשה: (ג) קרא. אם תקרא אלי אענך כרצונך הפך מה שאומר ואל תשא בעדם רנה ותפלה: ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם. אגידה לך נחמות גדולות וחזקות בלא ידעתם וי"ת רברבן ונטירן היה קורא ונצורות בנו"ן: (ד) כי כה אמר ה'. אל הסללות ואל החרב. כמו בסללות ובחרב וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון אלא שאותה בי"ת הכלי וזאת בי"ת העזר ופי' החרב כשילים המפילי' המגדלים וכן ומגדלותיך יתץ בחרבותיו והסללות פירשנוהו: (ה) באים להלחם. אמר למה היו נתוצים לפי שהיו באים יושבי הבתים להלחם עם הכשדים ולא פתחו להם לפיכך התחזקו הכשדים והכו הבתים בסללות ובחרב עד שלכדו העיר: ולמלאם את פגרי האדם. והם גרמו גם כן למלא הבתים פגרי אדם שנלחמו עם הכשדים: (ו) הנני מעלה לה. לעיר ירושלם שזכר: ארוכה ומרפא. ענין כפול במלות שונות: וגליתי להם עתרת שלום ואמת. אמר גליתי לפי שהיה דבר הקץ מכוסה עד יום הגאולה, עתרת

הזת והשבתים לבטח: וששתי ב' וסי' וגלתי בירושלם. וששתי עליהם להטיב אותם. וא' בדרך עדותיך ששתי: הרעה הגדולה הזאת ו' דסמיכי בקריאה וסימ' איננו גח"ל בבית הזה ממני. והיה אם דרך גבולו יעלה. אל אדות הרעה הגדולה הזאת. והיה כי תגיד לעם הזה דסיפרא. כאשר הבאתי אל העם הזה את כל הרעה הגדולה. ולכם תנשמע דעזרא: וחתום ד' מ"ל בלישנא וסי' נמסר בישעיה ריש סי' ח': ידעתם ד' בקריאה וקמץ וסימ' ובא האות והמופת אשר דבר אליך. שמעת חזה כלה. קרא אלי ואענך. והכעסתי לב עמים רבים. וסימ' אתית וקרית שמעית ובעסים: ארוכה ד' ב' מ"ל וב' חסר וסימ' הנני מעלה לה. כי אעלה ארכה. ותעל ארוכה למלאכה כי עלתה

תולדות אהרן כדות בכסף יקנו עקדה שער כט

מצודת ציון

(מג) ונקנה. מל' קנין: (מד) אשיב. מל' השבה: בסוהם. מל' סביה: (א) עודנו. עדיין: עצור. מעוכב וכלוא וכן מעוצר וממשפט לוקח (ישעיה נג): (ב) עושה. ענין הגדלה ורוממות כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט): יוצר. מחדש וכן יוצר עליכם רעה (לעיל יח): להכינה. מלשון הכנה: (ג) ובצורות. חזקות והוא מלשון מבצר: (ד) הנתוצים. ענין שבירה והריסה: אל הסוללות. על הסוללות ר"ל בעבור סוללות והם תלים שעושים לעלות עליהם להלחם: ואל החרב. בחרב כמו ואל הארון (שמות כה) ומשפטו ובהארון: (ו) ארוכה. ענין רפואה כמו ארוכת בת עמי (לעיל ח') ולהוס' בישור אמל מרפא: וגליתי. מלשון גלוי: עתרת

להם עתרת שלום ואמת: ז והשבתי
את־שבות יהודה ואת שבות
ישראל ובנתים כבראשנה:
ח וטהרתים מכל־עונם אשר
חטאו־לי וסלחתי לכול־עונותיהם
אשר חטאו־לי ואשר פשעו
בי: ט והיתה לי לשם ששון
לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ
אשר ישמעו את־כל־הטובה אשר
אנכי עשה אותם ופחדו ורגזו על
כל־הטובה ועל כל־השלום אשר
אנכי עשה לה: י כה | אמר יהוה
עוד ישמע במקום־הזה אשר אתם
אמרים חרב הוא מאין אדם ומאין
בהמה בערי יהודה ובחצות
ירושלם הנשמות מאין אדם ומאין
יושב ומאין בהמה: יא קול ששון
וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול
אמרים הודו את־יהוה צבאות כי־
טוב יהוה כי־לעולם חסדו מבאים
תודה בית יהוה כי־אשיב את־
שבות־הארץ כבראשנה אמר
יהוה: יב כה אמר יהוה צבאות
עוד יהיה | במקום הזה החרב מאין
אדם ועד־בהמה ובכל־עריו נוה
רעים מרבצים צאן: יג בערי ההר
בערי השפלה ובערי הנגב ובארץ
בנימן ובסביבי ירושלם ובערי
יהודה עד תעברנה הצאן על־ידי
מונה אמר יהוה: יד הנה ימים
באים נאם־יהוה והקמתי את־
הדבר הטוב אשר דברתי אל־בית
ישראל ועל־בית יהודה: טו בימים
ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד
צמח צדקה ועשה משפט וצדקה
בארץ: טז בימים ההם תושע יהודה
וירושלם תשכון לבטח וזה אשר־
יקרא־לה יהוה | צדקנו: יז כי־כה
אמר יהוה לא־יכרת לדוד איש

תרע תיובא ואחיינון דיהכון
באורח שלם וקשוט: ז ואתיב
ית גלות יהודה וית גלות
ישראל ואקימינון
כדבקדמיתא: ח ואדכינון
מכל חוביהון דחבו קדמי
ואשבוק לכל חוביהון דחבו
קדמי ודמרדו במימרי:
ט ויהון קדמי לשום דחדוא
לתושבחא וליקר לכל עממי
ארעא די ישמעון ית כל
טבתא די אנא עביד עמהון
ויזועון וידחלון על כל טבתא
ועל כל שלמא דאנא עביד
להון: י כדנן אמר יי עוד
ישתמע באתרא הדין דאתון
אמרין חרוב הוא מבלי אנשא
ומבלי בעירא בקרויא דבית
יהודא ובשוקי ירושלם דצדין
מבלי אנשא ומבלי יתיב
ומבלי בעירא: יא קל ביע
וקל חדוה קל חתנין וקל כלן
קל דאמרין אודו קדם יי
צבאות ארי טב יי ארי לעלמא
טיבותיה מעלי תודתא לבית
מקדשא דיי ארי אתיב ית
גלות ארעא כדבקדמיתא
אמר יי: יב כדנן אמר יי
צבאות עוד יהי באתרא הדין
דחרוב מבלי אנשא ומבלי
בעירא ובכל קרויהון דירות
בית מישרי רען וחוטרין
דען: יג בקרוי טורא בקרוי
שפלתא ובקרוי דרומא ובארע
שבט בנימן ובסחרני ירושלם
ובקרויא דבית יהודה עוד
יתנה עמא על ידי משיחא
אמר יי: יד הא יומיא אתן
אמר יי ואקים ית פתגמא
תקנא דמלילית על בית
ישראל ועל בית יהודה:
טו ביומיא האינון ובעדנא
ההיא אקים לדוד משיח
דצדקא ויעביד דין וקשוט
וזכו בארעא: טז ביומיא האינון יתפרקון דבית יהודה וירושלם
תשרי לרוחצן ודין שמה דיהון קרן לה יתעבדן לנא זכון
מן קדם יי בגוה: יז ארי כדנן אמר יי לא יפסוק לדוד גבר

רש"י

שלוה כלפו: (יב) נוה רועים. מדור רועים: (יג) עוד תעבורנה הצאן וגו'. יצאו ויבאו ישראל ע"י מנהיג הולך בראשם: (יז) לא יכרת. כריתות

מצודת דוד

והיא הנה למלאות הבתים ההם את פגרי האדם וכו': ואשר. ועל אשר הסתרתי פני מן העיר בעבור רעתם ולכן ימלאו הבתים מפגרי המתים: (ו) הנני מעלה לה. הנה אעלה רפואה להעיר הזאת וירפאו גם אנשיה ר"ל העיר תבנה ואנשיה ישובו לה: וגליתי. אגלה להם שלום רב ומתקיים: (ז) והשיבותי. אשיב לארצם את שבי יהודה ואת שבי ישראל: ובניתים. רצה לומר יהיו משופעים בטובה והצלחה כמאז: (ח) וטהרתים. ר"ל אמחול עונם ויהיו מטוהרים מטומאת העון: וסלחתי וכו'. כפל הדבר במ"ש: פשעו בי. מרדו בי: (ט) והיתה לי. הדבר הזה תהיה לי לפרסום ששון ולתהלה לכל הגוים השומעים הטובה אשר אעשה לישראל כי כולם ישמחו בתשועת ישראל ויהללו ויפארו את ה' על כי אז יכירו האמת שה' הוא האלהים: ופחדו ורגזו. ישראל יפחדו וירעדו מחטוא עוד בעבור כל הטובה וכו' ר"ל יפחדו לחטוא שלא יאבדו הטובה המרובה: עושה לה. ר"ל לירושלים: (י) חרב הוא. ר"ל עד עולם יהיה חרב ושמם מבלי ימצא שם אדם ובהמה: בערי יהודה. לתוספת ביאור יפרש עתה מה הוא המקום ואמר בערי יהודה וכו': הנשמות. אשר הם שוממות מבלי אדם עובר שם ומבלי אדם יושב בהם: (יא) קול ששון. מוסב על המקרא שלפניו לומר עוד ישמע במקום הזה קול ששון וכו'. קול חתן. קול שמחת חתן: כי לעולם חסדו. כי עד עולם יעשה חסד: מביאים. והמה יהיו מביאים קרבן תודה בבית ה' הבא על הנס: כי אשיב אל הארץ. אשיב את שבותם להיות בטובה כמאז: (יב) במקום הזה. הוא ירושלים: ובכל עריו. בכל ערי ישראל: נוה רועים. בכל המקומות יהיו מדורי רועים המרביצים צאן כי יתרבו הצאן מאד: (יג) בערי ההר. בערים העומדים על ההר ובעמק ובפאת הדרום. עוד תעבורנה. ר"ל כ"כ יתרבו הצאן עד שלא יספיקו בעליהם למנותם בעצמו ויעמיד הרועה במקומו להעביר הצאן לפניו למנותם: (טו) אצמיח לדוד. מזרעו אצמיח צמח צדקה זהו מלך המשיח והוא יעשה משפט וצדקה: (טז) וזה אשר יקרא לה. וזה השם אשר יקרא המקום לירושלים: ה' צדקנו. ה' יצדיק אותנו בזמן קיומה: (יז) איש יושב. ר"ל איש מזרעו יושב על כסא המלוכה
ולכהנים

רד"ק

עטרת ע' רז"ל כי כל לשון עתרת הוא ענין רבוי מה שהוא בענין תפלה כמו ויעתר יצחק הוא ענין רבוי תפלה וכן העתרתם עלי דבריכם רבוי דבריכם: (ט) ופחדו. ורגזו, גויי הארץ יפחדו וירגזו: על כל הטובה ועל כל השלום אשר אני עושה לה. פי' לירושלם: (יא) מביאים תודה. ולא אמר חטאת ואשם לפי שבזמן ההוא לא יהיו בהם רשעים וחוטאים כי כלם ידעו את ה' וכן אמרו רז"ל כל הקרבנות בטלים לעתיד לבא חוץ מקרבן תודה: (יב) מרביצים צאן. בכל מקום מאין פחד יהיה לרועים נוה וירביצו שם צאנם בלי פחד: (יג) בערי ההר בערי השפלה. כלא וא"ו והבאים אחריהם כוי"ו: על ידי מונה. ישראל נמשל לצאן והרועה הוא המלך ודרך הרועה למנות צאנו אם חסרה אחת מהן או יאמר זה הענין לכלות הפושעים מישראל בצאתם מהגלות כמו שמפורש בספר יחזקאל ואמר שם והעברתי אתכם תחת השבט וזהו שאמר הנה גם כן עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה: (טו) צמח צדקה. זהו מלך המשיח: (טז) וזהו אשר יקרא לה ה' צדקנו. הקב"ה יקרא לירושל' ה' צדקנו כלומר שיושבים יאמרו ה' צדקנו וי"ת ודין שמא דיהון קרן לה יתעבדון לנא זכון מן קדם ה' בגוה ולמעלה אמר על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקינו ושניהם עולים לענין אחד וכן פירשוהו וא"א ז"ל פירש וזה אשר יקרא לה הקב"ה שכנה

ארוכה. ב' קדמאי חסר: גויי ג' מ"ל וסימ' והיתה לי לשם ששון לתהילה. ונאספו עליה. וספרים כתב לחרף דד"ה: וכל אוריתא דכו': כבראשונה ה' בקריאה וסימן נגפים הם לפנינו. ותהי כבראשונה דירבעם. ואשיבה שפטיך כבראשונה. ובניתים כבראשונה. כי אשיב את שבות הארץ: ובארץ ה' וסי' גמסר בסדר ויגש: אל בית ד' במיפרא וסי' הנה ימים באים נאם ה' והקימתי. הלוך אל בית הרכבים. כי בא ירמיהו אל. ויאמר אל המלך צדקיהו:

תולדות אהרן ופחדו ורגזו עקדה שער נג: קול ששון. ברכות ו: תעבורנה הצאן. בכורות נד זוהר משפטים:

מצודת ציון

עתרת. ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח): (ז) שבות. מלשון שביה: ובניתים. מלשון בנין: (ט) לשם. ענין פרסום: ורגזו. ענין תנועת הרעדה וכן רגזו ואל תחטאו (תהלים ד): (י) חרב. מל' חורבן: הנשמות. מלשון שממון: (יב) נוה. ענין מדור: מרביצים. ענין שכיבה לניה: (יג) מונה. מל' מנין ומספר: (יד) והקמותי. אקיים
תפרו

ישב על־כסא בית־ישראל׃
יח ולכהנים הלוים לא־יכרת איש
מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה
ועשה זבח כל־הימים׃ יט ויהי דבר־
יהוה אל־ירמיהו לאמור׃ כ כה
אמר יהוה אם־תפרו את־בריתי
היום ואת־בריתי הלילה ולבלתי
היות יומם־ולילה בעתם׃ כא גם־
בריתי תפר את־דוד עבדי
מהיות־לו בן מלך על־כסאו ואת־
הלוים הכהנים משרתי׃ כב אשר
לא־יספר צבא השמים ולא ימד
חול הים כן ארבה את־זרע דוד
עבדי ואת־הלוים משרתי אתי׃
כג ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר׃
כד הלוא ראית מה־העם הזה דברו
לאמר שתי המשפחות אשר בחר
יהוה בהם וימאסם ואת־עמי ינאצון
מהיות עוד גוי לפניהם׃ כה כה אמר
יהוה אם־לא בריתי יומם ולילה
חקות שמים וארץ לא־שמתי׃
כו גם־זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס
מקחת מזרעו משלים אל־זרע
אברהם ישחק ויעקב כי־אשוב את־
שבותם ורחמתים׃

לד א הדבר אשר־היה אל־
ירמיהו מאת יהוה ונבוכדראצר
מלך־בבל | וכל־חילו וכל־ממלכות
ארץ ממשלת ידו וכל־העמים
נלחמים על־ירושלם ועל־כל־עריה
לאמר׃ ב כה־אמר יהוה אלהי
ישראל הלך ואמרת אל־צדקיהו

כ' חס' בספרא · י"ג. ק' · ג' מ"ל ח' בטע' בספרא · כ' · ד' יתירא · ל' וחס' · ל' וחס'. ד' · ל' · ל' · ד'. ל' · ד'. ל' · ח' בטעם בספרא · ט' · ה' מ"ל · ל' · ד' כנוי ליצחק א־יב ק' · ד' · ה' בטעם בספרא · ב' מלכא · ל' · ל' · למדנחאי לצדקיה

יתיב על כורסי מלכותא
דבית ישראל׃ יח ולכהניא
לואי לא יפסוק גבר מן קדמי
מסיק עלון ומקריב קורבן
ועביד נכסת קודשין כל יומיא׃
יט והוה פתגם נבואה מן קדם
יי עם ירמיה למימר׃ כ כדנן
אמר יי כמא דלית אפשר
דיבטיל קימי דאקימית עם
יממא ועם ליליא ובדיל דלא
למהוי יימם וליליי בעדנהון׃
כא אף קימי לא יבטיל
דאקימית עם דוד עבדי
מלמהוי ליה בר מליך על
כורסיה וית לואי כהניא
דמשמשין קדמי׃ כב כמה
דלית אפשר דיתמנון חילי
שמיא ולא יתכיל חלא דימא
כן אסגי ית זרעא דוד עבדי
וית לואי דמשמשין קדמי׃
כג והוה פתגם נבואה מן קדם
יי עם ירמיה למימר׃ כד הלא
חזיתא מא עמא הדין ממללין
למימר תרתין זרעיתא
דאתרעי יי בהון ורחיקינון
וית עמי מרגזין מלמהוי עוד
עם משמש קדמי כקבליהון׃
כה כדנן אמר יי כמא דלית
אפשר דיבטיל קימי דאקימית
עם יממא ועם ליליא כן גזירת
שמיא וארעא לא שויתון
דיעדון׃ כו אף זרעא דיעקב
ודוד עבדי לא ארחיק
מלקרבא מבניהון עבדין
שולטן על זרעיה דאברהם
יצחק ויעקב ארי אתיב ית
גלותהון וארחם עליהון׃
א פתגם נבואה דהוה עם
ירמיה מן קדם יי ונבוכדנאצר
מלכא דבבל וכל משריתיה וכל מלכות ארעא שולטן ידיה וכל עממיא מגיחין
קרבא על ירושלם ועל כל קרוהא למימר׃ ב כדנן אמר יי אלהא דישראל אזיל ותימר

רשי

כריתית עולם אלא אם יפסוק סופו לחזור׃ (יח) כל הימים. לא יכרת להם זרע הראוי להעלות עולה ולהקטיר מנחה׃ (כ) אם תפרו את בריתי היום. אם תוכלו להפר את בריתי אשר כרתי את היום ואת הלילה להיותם בעתם אשר כרתי לנח ובניו ויום ולילה לא ישבותו׃ (כד) שתי המשפחות. המלכות והכהונה׃ ואת עמי ינאצון. ובדברים האלה הם גורמים לעמי לנאץ. מהיות גוי לי׃ לפניהם. לפי דבריהם אלה שמלמדין אותן לומר לא ישוב הקב"ה מחרונו עוד ולא תועיל להם תשובה׃ (כה) אם לא בריתי וגו'. אי אפשר שלא יתקיים הברית שכרתי ליום ולילה להיות בעתם ואי אפשר לחוקות שמים וארץ ליבטל כאלו לא שמתים גם זרע יעקב וגו' ורבותינו דרשוהו לענין ברית התורה ללמוד מכאן שבשביל התורה נבראו שמים וארץ

ולכהנים ה' בקריאה וסי' ויקרא המלך יהואש ליהוידע הכהן ולכהנים. ולכהנים הלוים לא יכרת איש. ואחד הכינו להם ולכהנים ב' בפסוק. והסגנים לא ידעו אנה הלכתי. ומקטיר ג' בקריאה וסי' רק בבמות הוא מזבח ומקטיר ולכהנים הלוים לא יכרת איש. והשבתי למואב׃ הלוים ד' דקדמי' לכהנים וסי' גם בריתי תופר. וגם בירושלים העמיד. ויעמדו הלוים בכלי דויד. ויעשו בני ישראל הנמצאים בירושלם את חג המצות דהזקיה דד"ה׃ ואת הלוים ד' בקריאה וסי' גם בריתי תופר. ודבתריה אשר לא יספר. ויבאו את הכהנים מערי יהודה. ויאסף דוד את בני׃ יעקוב ה' מ"ל וסי' נמסר בסדר בחקתי ולעיל בסיפרא סי' ל'׃ ישחק ד' כנוי ליצחק וסי' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס. ולא תטיף על בית ישחק. ונשמו במות ישחק. ושבועתו

מצודת ציון

(כ) תפרו. ענין בטול׃ בריתי. ענינו בכ"מ דבר מתקיים׃ בעתם. מל' עת וזמן׃ (כב) אשר. כאשר ותחסר כ"ף הדמיון׃ ימד. מל' מדידה׃ (כד) ינאצון. ענין מיאוס ובזיון כמו ותוכחת נאץ לבו (משלי ה)׃ (כו) ישחק. יצחק כי זשסר"ץ מתחלף׃ כי. כאשר׃ שבותם. מל' שבים׃ (א) חילו. לגאות עמו׃

רדק

שהוא ה' צדקנו׃ (כ) כה אמר ה' אם תפרו את בריתי היום. אם תוכלו להפר בריתי שכרתי עם נח ובניו עוד כל ימי הארץ וגו' ויום ולילה לא ישבתו כמו שזה לא יופר ולא ישבות כן לא תופר בריתי את דוד שכרתי לו ברית להיות מלכותו קיימת וכן בריתי שכרתי עם אהרן ועם בניו׃ בעתם. על סדר התקופות׃ (כב) אשר. כמו כאשר חסר כ"ף הדמיון וכן כי אשר ראיתם את מצרים היום כמו כאשר׃ כן ארבה. עד שלא יספר ולא ימד ולשון ימד נופל על חול הים ולא על צבא השמים והמספר נופל על זה ועל זה׃ משרתי אותי. כמו משרתיה כי פעמים יפול מ"ם הרבוי ויספיק ביו"ד הרבוי כמו נטעי נעמנים מי המריס מלאכי רעים והדומים להם׃ (כד) הלוא ראית. שתי המשפחות. משפחת דוד ומשפחת אהרן אשר בחר ה' בהם להיות מנהיגי העם ואת עמי ינאצון. וכיון שראו שהאלהים מאסם ינאצו בניהם את ישראל מהיות עוד גוי לפניהם ולא יוכיחום ולא ינהיגום בדרך ישרה כי חשבו כי פסקה המלכות והכהונה כי רוב ישראל גלו והנשארים נתונים ביד גויי הארצות ואדוני אבי ז"ל פירש ואת עמי כמו ועמי כלומר כיון שראו עמי כי אלהים מאסם גם הם ינאצו אותם ולא ילכו אחר מצותיו ולא ירצו להיות גוי לפניהם ולעשות מצותם ולפירושו יהיה את זה נופל על הפעל כמו ואת מלכינו ואת שרינו ואת הברזל נפל אל המים וכבר פירשנו אותם על הפעול ככל את הנופל על הפעול׃ (כה) כה אמר ה' אם לא בריתי. כלומר אם לא יהיה בריתי יומם ולילה ולא שמתי חקות שמים והארץ להיות חוק עולם אם לא יהיה זה לא יהיה זרע יעקב ודוד שאמאסה אבל כל זמן שתהיה קיימת בריתי עם שמים והארץ ועם יומם ולילה תהיה בריתי עם זרע יעקב ודוד עם זרע יעקב להיות גוי ועם זרע דוד להיות מושל ולא הוצרך להשיב משפחת הכהונה כי כבר זכרה למעלה ואת הלוים משרתי אותי אבל שנה בדבר המלכות כי הוא עקר הנהגת ישראל מירא המלכות׃ (כו) גם זרע יעקב ודוד. כתב רבי יונה המדקדק כי יעקב במקום אהרן לפי שזכר שתי המשפחות וכן אומר בל"ב מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי במדת מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין להברו כמו וזאת ליהודה שאינו ענין ליהודה שהרי נאמר שמע ה' קול יהודה תנהו ענין לשמעון כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד שאינו ענין ליעקב שהרי נאמר יצחק ויעקב תנהו ענין לאהרן ראיה לדבר שתי המשפחות שאמר וכבר פירשנוהו והחכם ר"א בן עזרא ז"ל פי' אף מי שהוא מזרע יעקב אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהא מלך מושל בישראל כי אם מיעקב ועוד שהוא ממשפחת דוד והם שתי מעלות׃ אל זרע אברהם. כמו על וכן ואל ההרים לא אכל כמו על ההרים׃ ישחק. כתיב בשי"ן כמו

תולדות אהרן אם לא בריתי.
שבת נג קלג
פסחים סח תענית כז מגילה לא
נדרים לא נב עכו"ם ג זוהר ויקרא׃

מצודת דוד

(יח) ולכהנים הלוים. הכהנים בני לוי׃ לא יכרת. לא יהיה נכרת מהם איש מלפני מלאכיות מעלה העולה וכו'׃ כל הימים. ר"ל כל הימים לא יהיו נכרתים כי עד עולם תהיה העבודה בהם׃ (כ) אם תפרו. אם תוכלו להפר את בריתי אשר העמדתי אל היום וכו'׃ ולבלתי. ולבל יהיו יומם ולילה בעת שקבעתי להם והוא כפל ענין במלות שונות׃ (כא) גם בריתי. אז גם בריתי תופר עם דוד לבל היות לו בן מולך על כסאו וגם תופר הברית עם הכהנים בני לוי המשרתים אותי לבל ישרתו עוד ור"ל כמו שאין בידכם להפר הברית שעם היום והלילה כן א"א שיופר הברית שעם דוד ושעם הכהנים׃ (כב) אשר לא יספר. ר"ל כמו אשר לא יספר כוכבי השמים ולא ימדד חול הים בעבור רוב הכמות כן ארבה בכמות את זרע דוד והכהנים מבני לוי׃ (כד) שתי המשפחות. משפחת דוד ומשפחת אהרן הכהן׃ וימאסם. הנה עתה מאס בהם׃ ואת עמי ינאצון. וגם ימאסו את עמי ר"ל אומרים שמאסתי בהם לבל היות עוד גוי לפני שתי המשפחות האלה כי מאס בכולם ועוד לא ימלוך עליהם גוי ממשפחת דוד ולא יכהנו בהם משפחת אהרן והם לא יהיו עוד נקראים בני עמם כי תתפרד החבילה׃ (כה) אם לא בריתי. אם לא יתקיים הברית שעם היום והלילה אם יהיו חוקות והנהגות שמים וארץ כאלו לא שמתי להיות בטלים מחוק הנהגתם׃ (כו) גם זרע יעקב. אז אמאס גם זרע יעקב ודוד עבדי לבלי קחת מזרעו משלים על זרע אברהם וכו' ור"ל כמו שלא יבטל זמן היום והלילה וחוקות השמים והארץ

מלך יהודה ואמרת אליו כה אמר
יהוה הנני נתן את העיר הזאת
ביד מלך בבל ושרפה באש:
ל' ג ואתה לא תמלט מידו כי תפש
ל' . ו' תתפש ובידו תנתן ועיניך את עיני
כ"ס מלך בבל תראינה ופיהו את פיך
ד' ידבר ובבל תבוא: ד אך שמע
דבר יהוה צדקיהו מלך יהודה כה
אמר יהוה עליך לא תמות בחרב:
ל' ומ"ל ה בשלום תמות ובמשרפות
ג' מ"ל אבותיך המלכים הראשנים אשר
היו לפניך כן ישרפו לך והוי אדון
יספדו לך כי דבר אני דברתי נאם
ל' דסמיכי יהוה: ו וידבר ירמיהו הנביא אל
צדקיהו מלך יהודה את כל
הדברים האלה בירושלם: ז וחיל
מלך בבל נלחמים על ירושלם ועל
ג' כ' חס' וא' מ"ל כל ערי יהודה הנותרות אל לכיש
ואל עזקה כי הנה נשארו בערי
יהודה ערי מבצר: ח הדבר אשר
היה אל ירמיהו מאת יהוה אחרי
כרת המלך צדקיהו ברית את כל
העם אשר בירושלם לקרא להם
דרור: ט לשלח איש את עבדו
ל' ואיש את שפחתו העברי והעבריה
ס' חפשים לבלתי עבד בם ביהודי
ד' אחיהו איש: י וישמעו כל השרים
ס' דגשים וכל העם אשר באו בברית לשלח
איש את עבדו ואיש את שפחתו
ס' חפשים לבלתי עבד בם עוד
ל' . ו' ז' חס' וג' מ"ל וישמעו וישלחו: יא וישובו אחרי
כן וישיבו את העבדים ואת
ד' השפחות אשר שלחו חפשים
ויכבשום ק' ויכבישום לעבדים ולשפחות:
יב ויהי דבר יהוה אל ירמיהו מאת
כ"ד יהוה לאמר: יג כה אמר יהוה אלהי
ישראל אנכי כרתי ברית את

לצדקיה מלך שבטא דבית
יהודה ותימר ליה כדנן אמר
יי הא אנא מסר ית קרתא
הדא ביד מלכא דבבל
ויוקדינה בנורא: ג ואת לא
תשתיזיב מן ידיה ארי
אתאחדא תתאחד ובידיה
תתמסר ועינך ית עיני מלכא
דבבל יחזין ופומיה עם פומך
ימלל ולבבל תתובל: ד ברם
קביל פתגמא דיי צדקיה מלך
שבטא דבית יהודה כדנן
אמר יי עלך לא תתקטיל
בחרבא: ה בשלמא תמות
ובקידות אבהתך מלכיא
קדמאי דהוו קדמך כן יוקדון
עלך וי על מלכא יספדון עלך
ארי פתגמא אנא מלית אמר
יי: ו ומליל ירמיה נביא עם
צדקיהו מלך שבטא דבית
יהודה ית כל פתגמיא האלין
בירושלם: ז ומשירית מלכא
דבבל מגיחין קרבא על
ירושלם ועל כל קרויא דבית
יהודה דאשתארא על לכיש
ועל עזקה ארי אינון
אשתארא בקרויא דבית
יהודה קרוין כריכן: ח פתגם
נבואה דהוה עם ירמיה מן
קדם יי בתר דגזר מלכא
צדקיה קים עם כל עמא
דבירושלם למקרי להון חרו:
ט לשלחא גבר ית עבדיה וגבר
ית אמתיה בר ישראל ובת
ישראל דלא בני חורין בדיל
ודלא יפלחון בהון גבר
באחוהי יהודאה: י ושמעו כל
רברביא וכל עמא דעלו
בקימא לשלחא גבר ית
עבדיה וגבר ית אמתיה בני
חורין בדיל דלא יפלחון בהון
עוד וקבילו ושלחו: יא ותבו
בתר כן ואתיבו ית עבדין
וית אמהתא דפטרו בני חורין
וכבישונון לעבדין ולאמהן:
יב והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה מן קדם יי למימר: יג כדנן אמר יי אלהא דישראל אנא גזרית קים עם

רדק

כמו נד"ו פי שני השרשים בו"ס בענין ושתי האותיות ממונח אחד והוא אחד מד' הכתובים בשי"ן כמו ליצחק: כי אשוב. כתוב בוי"ו וקרי אשיב ביו"ד והענין אחד כי נמצא מן הקל יוצא בזה הענין כמו ושב ה' את שבותך וזולתו: (ד) אך. בזה התנחם אף על פי שתגלה לא תמות בחרב: (ה) בשלום תמות. אע"פ שנקרו עיניו כיון שלא ימות בחרב וימות על מטתו ויעשו לו כבוד כמו שעושים למלכים זהו בשלום ורז"ל אמרו מהו בשלו' שמת נבוכדנצר בימיו: ובמשרפות. כמו שהיו שורפים על מטתם בשמים ומינים מרוקחים כמו שנאמר באסא ורז"ל פי' מה היו שורפים עליהם מטתן וכלי תשמישן: כי דבר אני דברתי. כי זה הדבר אני דברתיו אותו לפיכך תדע שיתקיים: (ז) אל לכיש ואל עזקה. כמו על לכיש ועל עזקה. וכמוהם רבים כמו שכתבנו: (ח) הדבר. אחרי כרות המלך צדקיהו. שבו להם מזה העון וכרתו להם ברית לקיים הדרור ובסדר עולם כי מה שאומר בספר יחזקאל ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני היא שנה שביעית למלכות צדקיהו והיא שנה כרת המלך צדקיהו ברית את כל העם אשר בירושלם לקרא להם דרור פירש נהם לעבדים ולשפחות כמו שאמר לשלח איש את עבדו וגו' ובא הכנוי טרם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו: (ט) לבלתי עבד בם. בעברי ובעבריה ואחר כך הוסיף באור ואמר ביהודי אחיהו איש והוא כמו הפוך לבלתי עבוד איש ביהודי אחיהו וכן מקום שם קבר מקום קבר שם והדומים להם שהמוקדם מאוחר: (יא) ויכבישום. כתיב ויכבשום קרי והענין אחד אלא שזה מן נוסף וזה מן

לישחק דתהלים: ועיניך ז' וסי' בניך ובנותיך נתונים לעם אחר. תנני נותנך למגור. קחנו ועיניך שים. את עיני מלך בבל. ועיניך על רמים. תהי נא אזנך קשבת. ועיניך דרכי תצרנה: אבותיך ג' מ"ל בקריאה. וסי' שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך. ובמשרפות אבותיך דמלכים. אל תסג גבול עולם. אנ"ך: הנותרות ג' ב' חסר וסי ויעקב רעה את צאן. על פי השנים הנותרת. וחיל מלך בבל נלחמים. בתרא מ"ל דמ"ל ושארא חסר וי"ו בתרא. אחיהו ד' וסי' ויביאו את התרומה אבד חסיד מן הארץ. לשלוח איש את עבדו. איש באחיהו ידבקו: שלחו ד' דגשים וסי' בשפטים סי' א':

תולדות אהרן בשלום תמות. מ"ק כח סנהדרין מו
נב עכו"ם יא (סנהדרין כ עכו"ם לט):
וישמעו וישלחו. ערכין לג:

מצודת ציון

(ג) תפוש תתפש. ענין האחיזה בחזקה: (ה) והוי. ענין צעקת יללה: (ח) דרור. ענין חירות וחפשי כמו וקראתם דרור (ויקרא כה): (י) וישמעו. ענין קבלת דברים: (יא) ויכבשום. ענין התפיסה בחזקה כמו ויש מבנותינו נכבשות (נחמיה ה): ותהלנו

רשי

ואנו אך אין המדרש מיושב על סדר המקראות: (ה) בשלום תמות. אמרו רבותינו שמת נבוכדנצר בימיו שכל ימי נ"נ לא יצאו אסוריו מאסיריהם וכשמת נבוכדנצר יצא צדקיה מבית האסורים ולמחרת מת וקברוהו בכבוד: ובמשרפות אבותיך. כך היה דרכם לשרוף על המלכי' מטתן וכלי תשמישן: (ח) אחרי כרות המלך. בשנה השביעית למלכו כך שנינו בסדר עולם ויהי בשנה השביעית באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את ה' אמרו ליחזקאל עבד כהן שמכרו רבו מהו שיאכל בתרומה כלומר לפי שהיו רוצין לומר

מצודת דוד

כן לא אמאס זרע יעקב ודוד והיא לזרע אהרן ולקצר לא זכרו ומאליו יובן: כי אשיב. ר"ל וזה יהיה כאשר אשיב לארצם את בני השבי וארחם עליהם אז השוב המלוכה לזרע דוד: לד (א) ממשלת ידו. שהוא מושל עליהם: וכל העמים. כי גם מעמים אחרים באו לעזרתו: עריה. רצה לומר הסמוכים לה: לאמר. מוסב על הדבר וכו' מאת ה' לאמר: (ב) ואמרת אליו. רצה לומר אליו לבד ולא יהיה עוד מי בדבריך אליו: (ג) ובידו תנתן. ולא ימיתו אותך התופשים: ופיהו. של מלך בבל: (ד) לא תמות בחרב. כי גם נ"נ לא ימיתך: (ה) בשלום תמות. אחז"ל לאחר שמת נ"נ הוציאו לצדקיה מן המאסר ומת על מטתו: ובמשרפות. כמו ששרפו על אבותיך המלכים מטתן וכלי תשמישן כן ישרפו עליך כי כן היה הדרך לשרוף על המלכים כמ"ש ישרפו לו וכו' (דה"ב טז): והוי אדון. בעת יספדו אותך יאמרו הוי הוי על מיתת האדון: אני דברתי. ובודאי תקום: (ז) הנותרות. מה שלא כבשם עדיין: אל לכיש. על לכיש ועל עזקה כי כולם כבשם ונשארו מבצרים: (ח) לקרא להם דרור. ר"ל לקרא לעבדים ולשפחות דרור וכאשר יפרש במקרא שלאחריו: (ט) לשלח. מפרש למי יהיה הדרור ומה היא ואמר לשלח כל איש את עבדו וכו' חפשים ולתוספת ביאור אמר לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש והוא מקרא מסורס ור"ל שום איש לא יעבוד עוד ביהודי אחיו אחר שעבדו שש שנים וכמשפט התורה: (י) וישמעו וכו'. רצה לומר קבלו על עצמן לשלח איש את עבדו וכו': וישמעו וישלחו. קבלו על עצמן לשלוח וכן שלחום ולפי שארכו הדברים במה שאמר לשלח וכו' לכן חזר ואמר וישמעו וכן דרך המקרא: (יא) וישובו. אחר כך נתחרטו והחזירו את העבדים וכו'. ותפשו בהם בחזקה להיות להם לעבדים ולשפחות: (יב) ויהי דבר ה'. זה הוא האמור בתחילת הענין הדבר אשר היה וכו' ולפי שארכו הדברים חזר לומר ויהי דבר ה': (יג) ביום הוציאי. בעת הוציאי וכו' ועל מעמד הר סיני יאמר שאז כרת ברית על כל

אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ
מצרים מבית עבדים לאמר: יד מקץ
שבע שנים תשלחו איש את־אחיו
העברי אשר ימכר לך ועבדך שש
שנים ושלחתו חפשי מעמך ולא־
שמעו אבותיכם אלי ולא הטו את־
אזנם: טו ותשבו אתם היום ותעשו
את־הישר בעיני לקרא דרור איש
לרעהו ותכרתו ברית לפני בבית
אשר־נקרא שמי עליו: טז ותשבו
ותחללו את־שמי ותשבו איש את־
עבדו ואיש את־שפחתו אשר־
שלחתם חפשים לנפשם ותכבשו
אתם להיות לכם לעבדים
ולשפחות: יז לכן כה־אמר יהוה
אתם לא־שמעתם אלי לקרא דרור
איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קרא
לכם דרור נאם־יהוה אל־החרב אל־
הדבר ואל־הרעב ונתתי אתכם
לזועה לכל ממלכות הארץ:
יח ונתתי את־האנשים העברים
את־בריתי אשר לא־הקימו את־
דברי הברית אשר כרתו לפני
העגל אשר כרתו לשנים ויעברו
בין בתריו: יט שרי יהודה ושרי
ירושלם הסרסים והכהנים וכל עם
הארץ העברים בין בתרי העגל:
כ ונתתי אותם ביד איביהם וביד
מבקשי נפשם והיתה נבלתם
למאכל לעוף השמים ולבהמת
הארץ: כא ואת־צדקיהו מלך־
יהודה ואת־שריו אתן ביד איביהם
וביד מבקשי נפשם וביד חיל מלך
בבל העלים מעליכם: כב הנני מצוה
נאם־יהוה והשבתים אל־העיר
הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה
באש ואת־ערי יהודה אתן שממה
מאין ישב:

לה א הדבר אשר־היה אל־ירמיהו
מאת יהוה בימי יהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה לאמר:

אבהתכון ביומא דאפקית
יתהון מארעא דמצרים מבית
עבדותא למימר: יד מסוף
שבע שנין תשלחון גבר ית
אחוהי בר ישראל דיזדבן לך
ויפלחינך שית שנין
ותפטרניה בר חורין מעמך
ולא קבילו אבהתכון למימרי
ולא ארכינו ית אודנהון:
טו ותבתון אתון יומא דין
ועבדתון ית דכשר קדמי
למקרי חירו גבר לחבריה
ונזרתון קים קדמי בביתא
דאתקרי שמי עלוהי:
טז ותבתון ואחלתון ית שמי
ואתיבתון גבר ית עבדיה וגבר
ית אמתיה די פטרתון בני
חורין לנפשתהון וכבישתון
יתהון למהוי לכון לעבדין
ולאמהן: יז בכן כדנן אמר יי
אתון לא קבילתון למימרי
למקרי חירו גבר לאחוהי וגבר
לחבריה הא אנא מכרי לכון
חירו אמר יי מן חרבא ומן
מותא ומן כפנא ואתן יתכון
לזיע לכל מלכות ארעא:
יח ואתן ית גבריא דעברו
על קימי דלא קימו ית פתגמי
קימא דגזרו קדמי עגלא
דפסקו לתרין ועברו בין
פלגוהי: יט רברבי יהודה
ורברבי ירושלם ורברביא
וכהניא וכל עמא דארעא
דעברו בין פלגי עגלא:
כ ואמסר יתהון ביד בעלי
דבביהון וביד דבעו למקטלהון
ותהי נבלתהון משגרא למיכל
לעופא דשמיא ולבעירא
דארעא: כא וית צדקיה מלך
שבטא דבית יהודה ויתרברבוהי אמסר ביד בעלי
דבביהון וביד דבעו למקטלהון וביד משירית מלכא דבבל
דאסתלקא מנכון: כב הא אנא מפקיד אמר יי ואתיבינון
על קרתא הדא ויגיחון קרבא עלה ויכבשונה ויוקדונה
בנורא וית קרויא דבית יהודה אתן לצדו מבלי יתיב:
א פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי ביומי
יהויקים בר יאשיהו מלך שבטא דבית יהודה למימר:

ג׳ חסר יו״ד
ג׳ ר״פ תעשה סמוכה
ג׳
ג׳ ל׳ בספרא
י״א. ג׳
ל׳ ותסר וי״ו
ל׳ ותסר
י״ו חסר בסיפרא
ל׳ בטעם בסיפרא
ג׳
לזועה ק׳
י״ג ר״פ
ב׳ חסר י׳ קדמא
ל׳
ג׳
ע״ל
ל. ב׳ חסר
ז׳
פ׳ חסר בסיפרא

רש״י

לומר לא נענש על המצות על שהחזירו את העבדי׳: (יז) הנני קורא לכם דרור. מאתי שאיני אדון לכם להציל ותהיו הפקר אל החרב ואל הרעב: (יח) העגל אשר כרתו לשנים. כשהזירו וכבשום כרתו כולם ברית למרוד במקום וכרתו העגל לשנים ועברו בין בתריו למרוד בו והיא היתה ברית חזקה ונמורה לאמר ככה יבתר ויחלק העובר עליה: (כא) העולים מעליכם. מפני חיל פרעה שיצא ממצרים כמו שמפורש בספר זה (ל״ז): (כב) הנני מצוה. ושב חיל פרעה לארצו והכשדים ישובו עליכם

מצודת דוד

כל המצות בכללן: (יד) מקץ. ר״ל מתחילה כי הראש יקרא קצה כמו הסוף: שבע שנים. לימי עבודתו וכאשר יפרש אחריו ועבדך שש שנים ואחר כך תשלחו חפשי: ולא שמעו. אל המצוה ההיא וחללוה: (טו) ותשובו. ואתם שבתם בתשובה היום וכו׳: לרעהו. לעבדו העברי: אשר נקרא שמי עליו. כי נקרא בית ה׳: (טז) ותחללו את שמי. בעברכם על שבועת הברית: ותשיבו. והחזרתם לקחת איש את עבדו כו׳: לנפשם. ללכת לרצונם: ותכבשו. ותפשתם בהם בחזקה: (יז) לקרא דרור. ר״ל להתקיים קריאת הדרור: הנני קורא לכם דרור. ר״ל אתן אתכם חפשים ממני להיות מופקרים אל החרב וכו׳ ולא אהיה עוד אדון עליכם למנוע אתכם מידיהם: לזועה לכל ממלכות הארץ. ר״ל כולם יחרידו אתכם: (יח) אשר לא הקימו. כפל הדבר במ״ש: אשר כרתו לפני. ותוזר ומפרש שכרתו העגל לשני חלקים ועברו בין החלקים כי כן היה דרך כורתי ברית וכמ״ש בברית בין הבתרים ויבתר אותם בתוך וכו׳ והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (בראשית טו) והוא היה שלוחו של מקום: (יט) שרי יהודה. והם שרי יהודה וכו׳ אשר עברו בין בתרי העגל: (כ) ונתתי. לפי שארכו הדברים חוזר לומר ונתתי אותם: למאכל וכו׳. כי לא יקברום על כי ירבו מאד: ולבהמת הארץ. לחית הארץ כי חיה בכלל בהמה: (כא) וביד חיל וכו׳. הם האויבים ומבקשי נפשם והוא כפל ענין במ״ש: העולים מעליכם. אשר נסתלקו מעליכם במעט שבאו אחרים לעזור לכם כמ״ש והיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים וכו׳ ויעלו מעל ירושלים (לקמן לז): (כב) הנני מצוה. ר״ל אעיר לבם: והשיבותים. אשוב לשום את חיל מלך בבל בה:

רד״ק

מן הקן: (יז) הנני קורא לכם דרור. והם ה׳ אל החרב ואל הדבר ואל הרעב. כי כולם ישלטו בכם ולא יהיה לכם אדון שימנע אתכם מהם כי הפקר תהיו להם: לזועה. לזועה כתיב יקרי לזועה והענין אחד ענין תנועה והגדה אלא שהאותיות הפוכות כמו כבש וכשב והדומים להם: (יח) העגל אשר כרתו לשנים. כן היה דרך כורתי הברית וכן ברית אברהם אבינו בין הבתרים: (יט) שרי יהודה ושרי ירושלם. שרי יהודה הם השרים אשר מן הערים מחוץ לירושלם ואמר אחר כך והסריסים והם שרי בית המלך: (כא) העולים מעליכם. כמו שכתוב בזה הספר למטה וחיל פרעה יצא ממצרים וגו׳ וישמעו הכשדים ויעלו מעל

ועבדך ב׳ וסימ׳ כי ימכר לך אחיך העברי, מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו: אותם י״ו חסר בספרא וסי׳ נמסר לעיל בספרא סי׳ כג: לא שמעתם ג׳ דסמיכי בקרי׳ וסי׳ לכן כה אמר יי׳ צבאות יען, לקרא דרור איש לאחיו, דעי עונך כי בה׳ אלהיך פשעת: וכל עם ז׳ דסמי׳ בקריאה וסימ׳ ויקם יהושע וכל עם המלחמה. ויעל יהושע מן הגלגל. ויבא יהושע וכל עם המלחמה. ויעבר המלך הגלגלה. ותרא והנה המלך עומד על העמור כמשפט דמלכים. וחברו דד״ה שרי יהודה ושרי ירושלם. וסימ׳ בלשון ארמי יהושע סלק לגלגלא וסריס מלכא ותמא גברא: הדבר ה׳ בטעמא בספרא וסימ׳ בשלח אליו המלך צדקיהו את פשחור. ונבוכדראצר מלך בבל. אחרי כרות המלך צדקיהו ברית. בימי יהויקים בן יאשיהו. אשר דברת

תולדות אהרן מקץ שבע. (ר״ה כח): בימי יהויקים. עקדס שער עז:

מצודת ציון

(טז) ותחללו. מל׳ חלול: לנפשם. ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כג): (יז) לזעוה. ענין חרדה: (יח) העוברים. המבטלים: הקימו. מל׳ קיום: בתריו. חלקיו כמו ואת הצפור לא בתר (שם טו): (יט) הסריסים. מין שררה: העברים. מל׳ עברה: (כא) העולים. ענין סלוק כמו ויעלו מעל ירושלים (לקמן לז)

ב הלוך אל־בית הרכבים ודברת
אותם והבאותם בית יהוה אל־
אחת הלשכות והשקית אותם יין:
ג ואקח את־יאזניה בן־ירמיהו בן־
חבצניה ואת־אחיו ואת־כל־בניו
ואת כל־בית הרכבים: ד ואבא
אתם בית יהוה אל־לשכת בני חנן
בן־יגדליהו איש האלהים אשר־
אצל לשכת השרים אשר ממעל
ללשכת מעשיהו בן־שלם שמר
הסף: ה ואתן לפני ׀ בני בית־
הרכבים גבעים מלאים יין וכסות
ואמר אליהם שתו־יין: ו ויאמרו
לא נשתה־יין כי יונדב בן־רכב
אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו־
יין אתם ובניכם עד־עולם: ז ובית
לא־תבנו וזרע לא־תזרעו וכרם לא־
תטעו ולא יהיה לכם כי באהלים
תשבו כל־ימיכם למען תחיו ימים
רבים על־פני האדמה אשר אתם
גרים שם: ח ונשמע בקול יהונדב
בן־רכב אבינו לכל אשר צונו
לבלתי שתות־יין כל־ימינו אנחנו
נשינו בנינו ובנתינו: ט ולבלתי
בנות בתים לשבתנו וכרם ושדה
וזרע לא יהיה־לנו: י ונשב באהלים
ונשמע ונעש ככל אשר־צונו יונדב
אבינו: יא ויהי בעלות נבוכדראצר
מלך־בבל אל־הארץ ונאמר באו
ונבוא ירושלם מפני חיל הכשדים
ומפני חיל ארם ונשב בירושלם:
יב ויהי דבר־יהוה אל־ירמיהו לאמר:
יג כה־אמר יהוה צבאות אלהי
ישראל הלך ואמרת לאיש יהודה
ולישבי ירושלם הלוא תקחו מוסר
לשמע אל־דברי נאם־יהוה:
יד הוקם את־דברי יהונדב בן־רכב
אשר־צוה את־בניו לבלתי שתות־

ו' מ"ל בסיפרא · ד' בסיפרא · ט' בליסנא · ג' · ל' · ל'. פ' · ט'. ב' חסר · י"ו חסר בסיפ' · ל'. י"א נקראו איש האלהים · ל'. י"ג חסר · ל' · ג' וכל שמואל דכות' במ"א ככב · ל' · ד' · ל' · ל' · ד' יתירא · ל'. ד' · פ' · ב' בסיפרא · ל' · ח' ר"פ בסיפרא ר"פ · ג' · ג' ב' ומ"ל וא' חסר

ב אזיל לות בני בית רכב
ותמליל עמהון ותעלינון לבית
מקדשא דיי לחדא מן לשכתא
ותשקי יתהון חמרא: ג ודברית
ית יאזניה בר ירמיה בר
חבצניה וית אחוהי וית כל
בנוהי וית כל בני בית רכב:
ד ואעליתיתהון לבית מקדשא
דיי ללשכת בר חנן בר יגדליהו
נביא דיי דבסטר לשכת
רברביא דמעיל לשכת
מעשיה בר שלם אמרכלא:
ה ויהבית קדם בני בית רכב
כלידין מלן חמרא וכסין
ואמרית להון שתו חמרא:
ו ואמרו לא נשתי חמרא ארי
יונדב בר רכב אבונא פקיד
עלנא למימר לא תשתון חמרא
אתון ובניכון עד עלמא:
ז וביתא לא תבנון וזרעא לא
תזרעון וכרמיא לא תצבון
ולא יהי לכון ארי במשכנין
תיתבון כל יומיכון בדיל
דתתקימון יומין סגיאין על
אפי ארעא דאתון דירין תמן:
ח וקבילנא למימר יונדב
בר רכב אבונא לכל
דפקידנא בדיל דלא למשתי
חמרא כל יומנא אנחנא
נשנא בננא ובנתנא: ט ובדיל
דלא למבני בתין למתבנא
וכרמין וחקלין וזרעין לא
יהא לנא: י ויתיבנא במשכנין
וקבילנא ועבדנא ככל
דפקידנא יונדב אבונא:
יא והוה כד סליק נבוכדנאצר
מלכא דבבל על ארעא
ואמרנא אתו וניעול לירושלם
מן קדם משירית כסדאי ומן
קדם משרית ארם ויתיבנא
בירושלם: יב והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עם ירמיה
למימר: יג כדנן אמר יי
צבאות אלהא דישראל איזיל
ותימר לאנש יהודה וליתבי
ירושלם הלא תקבלון אולפן
לקבלא לפתגמי אמר יי:
יד אתקימו פתגמי יונדב בר רכב דפקיד ית בנוהי בדיל

רש"י

עליכם: (ב) אל בית הרכבים. בני יונדב בן רכב ומבני יתרו היו: (ד) איש האלהים. נביא דה': שומר הסף. אמרכלא פרטוויריא בלע"ז: (ז) באהלים תשבו. במדבריות אשר אתם גרים שם לא היה להם חלק בארץ שבני יתרו היו: (יא) ויהי בעלות נבוכדנאצר. על כרחנו באנו בעיר לכך עכשיו אנו יושבים

מצודת דוד

לה (ב) בית הרכבים. הם בני יונדב בן רכב ומזרע יתרו היו: בית ה'. אל בית ה': אל אחת הלשכות]. אל אחת מן הלשכות: והשקית. השתדל להשקותם יין: (ד) איש האלהים נביא ה': אשר אצל. הלשכה ההיא היתה אצל הלשכה אשר השרים נאספים שמה ממעל ללשכת מעשיהו: (ה) וכוסות. לשפוך בהם יין מהגביעים לשתות מהם: (ו) אבינו. ר"ל ראש המשפחה: עד עולם. עד סוף כל הדורות: (ז) ולא יהיה לכם. אף בקנין או במתנה לא יהיה לכם בית בנוי ושדה זרועה וכרם נטוע: באהלים. העשויים על פני השדה שאפשר להעתיקם ממקום למקום: למען תחיו וכו'. כי בית ושדה וכרם יש בהם סבה המעכבת את האדם במקום שהם ולפעמים יאבד עם אנשי המקום ההוא אבל היושב באהלים ואין לו שדה וכרם בקל יוכל להעתיק ממקום למקום (וטעם מניעת שתיית היין לא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שמביא למעשים מגונים): אשר אתם גרים שם. במקום נטיית האהלים: (ח) ונשמע בקול. רצה לומר קבלנו מאמריו: בנינו ובנותינו. ר"ל אף הקטנים והקטנות: (ט) לשבתנו. לשבת אנחנו בהם: וזרע. ר"ל כל מין זרע אף גן זרוע: (י) ונשב. עד הנה ישבנו באהלים: ונשמע ונעש. ר"ל כמו שקבלנו על עצמינו כן עשינו ככל אשר וכו': (יא) ויהי בעלות. ר"ל ומה שישבנו עתה בבתי בעיר הסבה היא כי בעלות נבוכדנאצר אל הארץ (והוא מה שעלה בימי יהויקים כמ"ש במ"ב) אז אמרנו אלו לאלו בואו ונבוא לירושלים מפחד הכשדים ואנשי ארם אשר עמהם לבל יבלעו אותנו ולכן נשב בירושלים: (יג) לאיש יהודה. לאנשי יהודה: הלא תקחו מוסר. רצה לומר באמת מהדבר הזה יש לכם ללמוד לשמוע אל דברי: (יד) הוקם. הנה נתקיים את דברי יהונדב וכו': ולא שתו. והנה הם לא שתו (ולא אמר מה שמנעו לקחת בית ושדה וכרם כי מניעת שתית היין רבו בעיניהם ולא כן אלו): כי שמעו. ר"ל לא נמנעו מרצון נפשם כי אם לשמוע מצות ה' אביהם:

רד"ק

העל ירושלם: (ב) בית הרכבים. מבית חובב חותן משה היו ונקראו בית הרכבים על שם רכב אבי יונדב שהיה גדול המשפחה וכן אמר בדברי הימים המה הקינים הבאים מחמת אבי רכב: והשקית אותם יין. אע"פ שהם לא שתו אמר והשקית כלומר נתן לפניהם כוסות יין לשתות: (ד) איש האלהים. תרגומו נביא דה': שומר הסף. סף הוא כלל לכלי הבית וכלי היין וזולתם ות"י שומר הסף אמרכלא: (ו) כי יונדב בן רכב אבינו. ר"ל אבי אבינו כי הנה מצאנו יונדב בן רכב במלך יהוא בן נמשי וממנו עד מלכות יהויקים קרוב לש' שנה: (ז) ולא יהיה לכם. טעמו על כולם לא בית ולא כרם ולא שדה. לא יהיה לכם לא במתנה ולא במקח מאחר: למען תחיו ימים רבים, כי הבתים והשדות והכרמים מעכבים את האדם במקומו ויהיה רעב או חרב וימות בקוצר ימים מדאגה וכשלא יהיה לו במקומו כל זמן שיראה טוב בזה המקום ישב בו וכשיראה רע ילך למקום אחר שיהיה בו בטוב לפיכך צוה להם שיהיו יושבי אהלים ויסעו ממקום למקום כפי מה שיראו הטוב במקום בית שדה וכרם ואחריתו ימים בזה וכן ראינו בארצות שהיו נוסעים ממקום למקום באהליהם מפני הרעב ושתית היין שמנעם ממה שידע מסבתו שמטרף דעת מי שישגה בו כמו שכתוב כל שוגה בו לא יחכם וכתיב למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין וסבת גלות עשרת השבטים היה על הרבות שתית היין כמו שנא' הוי עטרת גאות שכורי אפרים ואמר הוי גבורים לשתות יין ואמר משכימי בבקר שכר ירדפו וגם יהודה ובנימין סבת גלותם היין כמו שכתוב וגם אלה ביין שגו וכל הענין כמו שכתוב וראשון ששתה היין אע"פ שהיה צדיק ותמים נשתכר בו ונתבזה בו: (יא) ויהי בעלות נבוכדנאצר. בנו"ן: ונאמר באו ונבוא, בוא"ו לך זרוז כמו לכו ונלכה הגלגל: (יד) הוקם את דברי. הוקם לשון יחיד על רבים

אלינו: ואת אחיו ה' בקריאה וסימ' וישב יוסף את אביו. ודבתריה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו. האומר לאביו ולאמו לא ראתיו. ויורש זבול את געל ואת אחיו. ואקח את יאזניה בן ירמיה בן חבצניה: יונדב ג' וסי' ויאמרו לא נשתה יין כי. ונשב באהלים ונשמע ונעשה. לכן כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לא יכרת איש. וכל שמואל דכוו' יונדב במ"א יהונדב וסי' ויאמר לו יהונדב שכב על משכבך: תחי' ג' בקריאה וסימ' ועתה ישראל שמע אל החקים. ובית לא תבנו וזרע. דרשו טוב ואל רע: ונשב ג' בנביאים ובכתובים וסי' ונשב באהלים ונשמע ונעשה ודבתריה בירושלם. בנהר אהוא: באהלים ד' בקריאה וסימן בשפטים סימן ח: צונו ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר דברים: הוקם ג' בקריאה ב' מל' וא' חסר וס' הוקם המשכן. נאם הגבר הקם על. את דברי יהונדב בן רכב.

מצודת ציון

(לה) (ב) הלשכות. ענין חדר: (ד) שומר הסף. שומר מזוזות השערים כי סף הוא מזוזה וכן הכהנים שומרי הסף (מ"ב יב): (ה) גביעים. הם כפות טסות וגדולים מהם וכהם ממלאים היין וכן ואת גביעי גביע הכסף (בראשית מד): (ז) גרים. כמו עם לבן גרתי (בראשית לב):

יין ולא שתו עד־היום הזה כי שמעו את מצות אביהם ואנכי דברתי אליכם השכם ודבר ולא שמעתם אלי: טו ואשלח אליכם את־כל־עבדי הנבאים השכם ושלח | לאמר שבו־נא איש מדרכו הרעה והיטיבו מעלליכם ואל־תלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם ושבו אל־האדמה אשר־נתתי לכם ולאבתיכם ולא הטיתם את־אזנכם ולא שמעתם אלי: טז כי הקימו בני יהונדב בן־רכב את־מצות אביהם אשר צום והעם הזה לא שמעו אלי: יז לכן כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל הנני מביא אל־יהודה ואל כל־יושבי ירושלם את כל־הרעה אשר דברתי עליהם יען דברתי אליהם ולא שמעו ואקרא להם ולא ענו: יח ולבית הרכבים אמר ירמיהו כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל יען אשר שמעתם על־מצות יהונדב אביכם ותשמרו את־כל־מצותיו ותעשו ככל אשר־צוה אתכם: יט לכן כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל לא־יכרת איש ליונדב בן־רכב עמד לפני כל־הימים:

לו א ויהי בשנה הרבעית ליהויקים בן־יאשיהו מלך יהודה היה הדבר הזה אל־ירמיהו מאת יהוה לאמר: ב קח־לך מגלת־ספר וכתבת אליה את כל־הדברים אשר־דברתי אליך על־ישראל ועל־יהודה ועל־כל־הגוים מיום דברתי אליך מימי יאשיהו ועד היום הזה: ג אולי ישמעו בית יהודה את כל־הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם למען ישובו איש מדרכו הרעה וסלחתי לעונם ולחטאתם: ד ויקרא ירמיהו את־ברוך בן־נריה ויכתב ברוך מפי ירמיהו את כל־דברי יהוה אשר־

דלא למשתי חמרא ולא אשתיאו עד יומא הדין ארי קבילו ית תפקדתא דאבוהון ואנא שלחית לותכון ית כל עבדי נבייא מקדים וממליל ולא קבילתון למימרי: טו ושלחית לותכון ית כל עבדי נבייא מקדים ומשלח למימר תובו כען גבר מאורחיה בישתא ואתקינו עובדיכון ולא תהכון בתר טעות פלחי כוכביא למפלחהון ותיבו על ארעא דיהבת לכון ולאבהתכון ולא ארכינתון ית אודנכון ולא קבילתון למימרי: טז ארי אקימו בני יונדב בר רכב ית תפקדתא דאבוהון דפקדינון ועמא הדין לא קבילו למימרי: יז בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי על אנש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ית כל בישתא דגזרית עליהון חלף דשלחית לותהון ית כל עבדי נבייא ולא קבילו ואתנביאו להון ולא תבו: יח ולבני בית רכב אמר ירמיה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל חלף דקבילתון לתפקידת יהונדב אבוכון ונטרתון ית כל פקודוהי ועבדתון ככל דפקיד יתכון: יט בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל לא יפסוק גבר ליונדב בר רכב משמשקדמי כל יומיא: א והוה בשתא רביעיתא ליהויקים בר יאשיה מלך שבטא דבית יהודה הוה פתגמא הדין עם ירמיה מן קדם יי למימר: ב סב לך מגלת ספרא ותכתוב עלה ית כל פתגמיא דמללית עמך על ישראל ועל יהודה ועל כל עממיא מיומא דמללית עמך מימי יאשיה ועד יומא הדין: ג מאים ישמעון דבית יהודה ית כל בישתא דאנא מחשב למעבד להון בדיל דיתובון גבר מאורחיה בישתא ואשבוק לחוביהון ולחטאיהון: ד וקרא ירמיה ית ברוך בר נריה וכתב ברוך מפום דירמיה ית כל פתגמיא דיי

רשי

ושנים בבתים: (ה) עצור. כבית

מצודת דוד

השכם. ר"ל בזריזות רב בהשכמה אני מדבר אליכם ע"י הנביאים ועכ"ז לא שמעתם: (טו) ואשלח. רצה לומר ואחר שעברתם על דברי שלחתי אליכם הנביאים בהשכמה ובזריזות לאמר שובו עתה כל איש מדרכו הרעה ומעתה היטיבו מעלליכם: ושבו. ואז תשבו על האדמה וכו': (טז) כי הקימו. ר"ל ובעבור כי בני יהונדב הקימו מצות אביהם והעם הזה לא שמעו אלי ולא למדו מהם: (יז) לכן. הואיל ולא שמעו ולא למדו מהם לכן וכו': אשר דברתי עליהם. הפורענות שיעדתי ע"י הנביאי': יען. בעבור שדברתי עליהם דברי ולא שמעו: ואקרא להם. לשוב אלי: (יח) אשר שמעתם. לקבל מאמריו: על מצות. אל מצות: ותשמרו. ר"ל שמרתם בלב ולא שכחתם בהם: ותעשו. וגם עשיתם ככל אשר צוה אתכם עם כי רבים המה: (יט) לא יכרת וכו'. ר"ל לא יהיה נפסק מזרע יונדב מלהיות איש מהם עומד לפני כל הימים לומר עד עולם יהיו מהם יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה כן אחז"ל. או שיהיו יראי ה' וחושבי שמו ונכנעים לעבודתו: לו (ב) מגלת ספר. הקלף קרוי מגלה וכשהיא גולה קרויה מגלת ספר וקראה ע"ש סופה כי כשלקחה עדיין לא כתב בה וכן ועתני קמח (ישעיה עו): אליה. כמו עליה: את כל הדברים. אחז"ל שזאת היתה מגלת איכה ומה שאמר את כל הדברים וכו' ר"ל שיזכיר בה את כל המאורעות רעות אשר ייעד מאז על ישראל ועל יהודה אשר כן באו וגם היעודים העתידים לבוא: מיום דברתי. רצה לומר כל היעודים אשר דברתי אליך מיום שהתחלתי לדבר אליך והוא בימי יאשיהו ועד היום הזה את כולם תזכור בה: (ג) אולי ישמעו. ר"ל כשתזכור במגלה ההיא כאלו כבר נעשו היעודים ההם אולי יתבוננו את כל רעה וכו' ויהיה תועלת בדבר למען ישובו כל איש מדרכו הרעה ואז אסלח לעוונם ולא תבוא אם כן הרעה ההיא: (ד) מפי ירמיהו. ר"ל ירמיהו אמר הדברים מפיו וברוך היה כותב בספר: את כל דברי ה'. ר"ל כפי כל הענין אשר עד לו פ': על מגלת ספר.

שסב

רד"ק

רבים כי מלת את מלת כרנוי: (טו) ואשלח. אמר ואל תלכו אחר שאמר שובו ובסימן כי עבודה זרה שקולה מנגד כל העברות: ושבו אל האדמה. כמו על וכן אל הספרים לא אבה, על מצות יהונדב. כמו אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו: (יט) לכן. לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים, תרגם יונתן משמש קדמי ובדברי רז"ל רבי יהודה אומר וכי גרים נכנסים להיכל והלא אף ישראל אין נכנסים אלא שהיו יושבים בסנהדרין ומורים בדברי תורה וי"א בנותיהם נשואות לכהונים והיו מבני בניהם מקריבים על גבי המזבח: יונדב. בלא ה"א שלשה בסרסה וסימן ויאמרו ונשב לא יכרת: (א) ויהי בשנה הרביעית ליהויקים. קח לך מגלת ספר. מגלה וגליון יקרא הקלף או הגויל שיכתוב אדם עליו ובעבור שמגלה לספר רוצה גוער שיכתוב עליו ואז תקרא ספר: (ב) וכתבת אליה. כמו עליה. אמר שיכתוב כל הדברים מראש הספר ועד הנה ורז"ל דרשו זו מגלת איכה:

כיום

נאם הגבר חסר ומלעיל: שבו ח' חסר בנביאים וכתובים וסימן אם תבעיון בעיו שבו אתיו. ואשלה אמיכם את כל עבדי הנביאים דאריך. וגם עתה נאם ה' שבו עדי. ויעד ה' בישראל וביהודה. ושבו עוד צדקי בה כתיב: אל יהודה ה' וסימן וישב ג׳ל יהודה ויאמר לא מצאתיה. הנני מביא אל יהודה ואל כל יושבי ירושלם את כל הרעה. ויהי לתקופת השנה עלה דד"ה. אשר תשלחני אל יהודה דעזרא. עד אשר אבוא אל יהודה. וא' ואל יהודה וסימן ואלה הדברים אשר דבר ה': קח י"ב ר"פ וסימן נמסר בסדר במדבר סיני: את כל הדברים י"ג חסר האלה וסימן ויספר העבד ליצחק את כל. וידבר אהרן את כל הדברים. ויעש אהרן ובניו. ואצוה אתכם בעת ההיא את. ויגד לו שמואל. עמד בחצר בית ה'. ויאמר ירמיה אל כל השרים. כתב לך דכה אמר ה' אלהי ישראל. קה לך מגלת ספר. ויגד להם מכיהו. ויהי בשמע את כל הדברים פתרו קדמא דפסוק.

מצודת ציון

(טו) נא. עתה: מעלליכם. מעשיכם:
(יט) לא יכרת. לא יפסק:

עצור

דבר אליו על־מגלת־ספר: ה ויצוה
ירמיהו את־ברוך לאמר אני עצור
לא אוכל לבוא בית יהוה: ו ובאת
אתה וקראת במגלה אשר־כתבת
מפי את־דברי יהוה באזני העם
בית יהוה ביום צום וגם באזני כל־
יהודה הבאים מעריהם תקראם:
ז אולי תפל תחנתם לפני יהוה
וישבו איש מדרכו הרעה כי־גדול
האף והחמה אשר־דבר יהוה אל־
העם הזה: ח ויעש ברוך בן־נריה ככל
אשר־צוהו ירמיהו הנביא לקרא
בספר דברי יהוה בית יהוה: ט ויהי
בשנה החמשית ליהויקים בן־
יאשיהו מלך־יהודה בחדש
התשעי קראו צום לפני יהוה כל־
העם בירושלם וכל־העם הבאים
מערי יהודה בירושלם: י ויקרא
ברוך בספר את־דברי ירמיהו בית
יהוה בלשכת גמריהו בן־שפן הספר
בחצר העליון פתח שער בית־
יהוה החדש באזני כל־העם:
יא וישמע מכיהו בן־גמריהו בן־שפן
את־כל־דברי יהוה מעל־הספר:
יב וירד בית־המלך על־לשכת
הספר והנה־שם כל־השרים יושבים
אלישמע הספר ודליהו בן־שמעיהו
ואלנתן בן־עכבור וגמריהו בן־
שפן וצדקיהו בן־חנניהו וכל־
השרים: יג ויגד להם מכיהו את
כל־הדברים אשר שמע בקרא ברוך
בספר באזני העם: יד וישלחו כל־
השרים אל־ברוך את־יהודי בן־
נתניהו בן־שלמיהו בן־כושי לאמר המגלה אשר קראת
בה באזני העם קחנה בידך ולך ויקח ברוך בן־נריהו
את־המגלה בידו ויבא אליהם: טו ויאמרו אליו שב
נא וקראנה באזנינו ויקרא ברוך באזניהם: טז ויהי
כשמעם את־כל־הדברים פחדו איש אל־רעהו
ויאמרו אל־ברוך הגיד נגיד למלך את כל־הדברים
האלה: יז ואת־ברוך שאלו לאמר הגד־נא לנו איך
כתבת את־כל־הדברים האלה מפיו: יח ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל־הדברים האלה

דמליל עמיה על מגלת ספרא:
ה ופקיד ירמיה ית ברוך
למימר אנא כלי לית אנא
יכיל למיעל לבית מקדשא
דיי: ו ותיתי את ותקרי
במגלתא דכתבתא מפומי
ית פתגמיא דיי קדם עמא
בבית מקדשא דיי ביומא
דצומא ואף קדם כל בית
יהודה דאתן מקרויהון
תקרינון: ז מאים תתקביל
בעותהון קדם יי ויתובון גבר
מאורחתיה בישתא ארי רב
רוגזא וחימתא דגזר יי על
עמא הדין: ח ועבד ברוך
בר נריה ככל די פקדיה
ירמיה נביא למקרי בספרא
פתגמא דיי בית מקדשא דיי:
ט והוה בשתא חמשתא
ליהויקים בר יאשיה מלך
שבטא דבית יהודה בירחא
תשיעאה גזרו צומא קדם יי
כל עמא בירושלם וכל עמא
דאתן מקרויא דבית יהודה
בירושלם: י וקרא ברוך
בספרא ית פתגמי ירמיה
נביא בית מקדשא דיי
בלשכת גמריה בר שפן ספרא
בדרתא עליתא במעלנא
דתרע בית מקדשא דיי
מדינחאה קדם כל עמא:
יא ושמע מכיהו בר גמריה
בר שפן ית כל פתגמא דיי
מעל ספרא: יב ונחת לבית מלכא ללשכת ספרא והא
תמן כל רברביא יתבין אלישמע ספרא ודליה בר
שמעיה ואלנתן בר עכבור וגמריה בר שפן וצדקיה בר
חנניה וכל רברביא: יג וחוי להון מיכיהו ית כל פתגמיא
דשמע כד קרא ברוך בספרא קדם עמא: יד ושלחו
כל רברביא לות ברוך ית יהודי בר נתניה בר שלמיה
בר כושי למימר מגלתא דקריתא בה קדם עמא
סבהי בידך ואתא ונסיב ברוך בר נריה ית מגלתא
בידיה ואתא לותהון: טו ואמרו ליה תוב כען
וקרהא קדמנא וקרא ברוך קדמיהון: טז והוה
כמשמעהון ית כל פתגמיא תוהו גבר לחבריה ואמרו
לברוך תואה נחוי למלכא ית כל פתגמיא האלין: יז וית
ברוך שאילו למימר חוי כען לנא איכדין כתבתא ית כל
פתגמיא האלין מפומיה: יח ואמר להון ברוך מפומיה

רדק

(ו) ביום צום. ביום תענית ואדוני אבי ז"ל פירש ביום קבוע מן האומות הגוזרין כדברי רבותינו ז"ל ר"ל יום שיתקבצו לדבר ולהתיעץ על צרתם: (י) החדש. הוא שער המזרחי כמו שכתבנו למעלה וכן תירגם יונתן מדינחאה: (יא) מעל הספר. שהיו כתובים על הספר: (יב) על לשכת. כמו אל לשכת: (טז) הגיד. כתיב ביו"ד המשך שלא כמנהג כרוב: (יח) על הספר. על שם סופו כי לא יקרא

ויגידו באזני המלך. שוב קח לך מגלה: האף ג' קמצין וסימן כי יגרתי מפני האף. מה חרי האף הגדול. כי גדול האף והחמה: החמשית ה' בקריאה חסר יו"ד קדמא וסי' ובשנה החמשית תאכלו את פריו. ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו. היא השנה החמשית לגלות. ויהי בשנה החמשית למלך רחבעם. וחברו עלה שישק מלך בבל. דאורייתא החמישת כתיב חסר יו"ד בתרא. דירמיה החמשית כתיב חסר יו"ד קדמא. ושארא החמישית כתיב מ"ל דמ"ל: דליהו ג' בלישנא בקריאה וסימן אלישמע הסופר ודליהו בן. וגם אל נתן. לדליהו שלשה ועשרים: שמע ד' בקריאה וסימן ויגד להם מכיהו. צעקו וה' שמע. זה עני קרא. כי לא בזה ולא שקץ. וסימן בלשון תרגום מכיהו צוח מסכינא ואת בזויי: ברוך בן נריהו ג' בקריאה וסימן קחנה בידך ולך. וירמיהו לקח מגלה. את הגברים ואת הנשים. ושארא ברוך בן נריה: הגיד ג' מ"ל בליש' בקריאה וסימן ותגיד לבני ישראל. הגיד נגיד למלך. ובעל כנפים יגיד דבר אנך.

תולדות אהרן מפיו יקרא. כ"ג סו מנחות לא (מגלה עד):

מצודת ציון

(ה) עצור. כלוא כמו וכוא עודנו עצור (לעיל לג): (ו) צום. תענית: (ז) תפול. ענין נטיה וכן ותפול מעל הגמל

רשי

בבית הכלא: (י) פתח שער בית ה' החדש. הוא שער המזרחי כן תירגם יונתן: (טז) הגיד נגיד למלך. אולי ישמע

מצודת דוד

מוסב על ויכתוב לומר שברוך כתבם על מגלת ספר: (ה) אני עצור. אני כלוא במאסר ולא אוכל לבוא בפנימי בבית ה' (כי גם יהויקים כלאו במאסר עם כי לא נזכר): (ו) את דברי ה'. רצה לומר הענין אשר צוה לו ה' וגם לפי שירמיה אמרם ברוה"ק יקראו דברי ה' עם כי לא אמרם בנבואה ממש: ביום צום. כי אז יתקבצו שמה עם רב מירושלים ומערי יהודה: (ז) אולי. כשישמעו הדברים האלה אולי יכנע לבם ותפול תחנתם וכו': אל העם. על העם: (ט) קראו צום. גזרו תענית והכריזו ברבים: כל העם בירושלים וכו'. ר"ל אנשי ירושלים ואנשי ערי יהודה אשר באו אז והיו בירושלים: (י) את דברי ירמיהו. מה שדבר ברוה"ק: בחצר העליון. היא עזרת כהנים שעמדה במעלה ההר אל עזרת ישראל: פתח שער. ר"ל הלשכה ההיא עמדה בחלל השער החדש. יתכן שנפל וחדשו אותו בבנין: (יא) את כל דברי ה'. האמורים ברוה"ק: מעל הספר. הנקראים מעל הספר: (יב) על לשכת. אל לשכת: (יד) ולך. ר"ל לך ממקומך ובוא אלינו: (טז) פחדו איש אל רעהו. פחדו להעלים הדבר מלפני המלך כי כל אחד פחד מרעהו שלא יגלה הוא ויאשם המעלים אל בלי הגיד לו: הגיד נגיד. דע לך שנגיד הדברים לפני המלך: (יז) איך כתבת וכו' מפיו. ר"ל איך היה הכתיבה מפיו וכאומר אם ירמיה אמר מפיו גם פרטי הדברים כמו שהם ואם כן יש לחשוש הרבה גם על הפרטים או שאמר רק כללות הענין ואתה סדרת הפרטים ואין לחשוש עליהם כ"כ: (יח) מפיו וכו'. ר"ל כל פרטי

וַאֲנִי כֹּתֵב עַל־הַסֵּפֶר בַּדְּיוֹ׃ יט וַיֹּאמְרוּ
הַשָּׂרִים אֶל־בָּרוּךְ לֵךְ הִסָּתֵר אַתָּה
וְיִרְמְיָהוּ וְאִישׁ אַל־יֵדַע אֵיפֹה אַתֶּם׃
כ וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמֶּלֶךְ חָצֵרָה וְאֶת־
הַמְּגִלָּה הִפְקִדוּ בְּלִשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע
הַסֹּפֵר וַיַּגִּידוּ בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים׃ כא וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶת־
יְהוּדִי לָקַחַת אֶת־הַמְּגִלָּה וַיִּקָּחֶהָ
מִלִּשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע הַסֹּפֵר וַיִּקְרָאֶהָ
יְהוּדִי בְּאָזְנֵי הַמֶּלֶךְ וּבְאָזְנֵי כָּל־
הַשָּׂרִים הָעֹמְדִים מֵעַל הַמֶּלֶךְ׃
כב וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בֵּית הַחֹרֶף בַּחֹדֶשׁ
הַתְּשִׁיעִי וְאֶת־הָאָח לְפָנָיו מְבֹעָרֶת׃
כג וַיְהִי כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת
וְאַרְבָּעָה יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר
וְהַשְׁלֵךְ אֶל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל־הָאָח
עַד־תֹּם כָּל־הַמְּגִלָּה עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר
עַל־הָאָח׃ כד וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ
אֶת־בִּגְדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל־עֲבָדָיו
הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
כה וְגַם אֶלְנָתָן וּדְלָיָהוּ וּגְמַרְיָהוּ
הִפְגִּעוּ בַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי שְׂרֹף אֶת־
הַמְּגִלָּה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם׃ כו וַיְצַוֶּה
הַמֶּלֶךְ אֶת־יְרַחְמְאֵל בֶּן־הַמֶּלֶךְ וְאֶת־
שְׂרָיָהוּ בֶן־עַזְרִיאֵל וְאֶת־שֶׁלֶמְיָהוּ
בֶּן־עַבְדְּאֵל לָקַחַת אֶת־בָּרוּךְ הַסֹּפֵר
וְאֵת יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא וַיַּסְתִּרֵם יְהוָה׃
כז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי
שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת־הַמְּגִלָּה וְאֶת־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי
יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר׃ כח שׁוּב קַח־לְךָ
מְגִלָּה אַחֶרֶת וּכְתֹב עָלֶיהָ אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־
הַמְּגִלָּה הָרִאשֹׁנָה אֲשֶׁר שָׂרַף
יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃ כט וְעַל־
יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה תֹּאמַר כֹּה
אָמַר יְהוָה אַתָּה שָׂרַפְתָּ אֶת־הַמְּגִלָּה

קָרֵי לִי יַת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין וַאֲנָא כָּתֵיב עַל סִפְרָא בִּדְיוּתָא׃
יט וַאֲמַרוּ רַבְרְבַיָא לְבָרוּךְ אֱזֵיל אִטְמַר אַתְּ וְיִרְמְיָה וֶאֱנָשׁ לָא יְדַע אֵיכָא אַתּוּן׃
כ וַאֲתוֹ לְוָת מַלְכָּא לְדַרְתָּא וְיַת מְגִילְתָא פַּקִידוּ בְּלִשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע סַפְרָא וְחַוִיאוּ קֳדָם מַלְכָּא יַת כָּל פִּתְגָמַיָא׃
כא וּשְׁלַח מַלְכָּא יַת יְהוּדִי לְמִסַּב יַת מְגִילְתָא וְנַסְבָהּ מִלִּשְׁכַּת אֱלִישָׁמָע סַפְרָא וּקְרָהָא יְהוּדִי קֳדָם מַלְכָּא וְקֳדָם כָּל רַבְרְבַיָא דְקָיְמִין מֵעִלָוֵי מַלְכָּא׃
כב וּמַלְכָּא יָתֵיב בֵּית סִתְוָא בְּיַרְחָא תְּשִׁיעָאָה וְיַת נוּרָא קֳדָמוֹהִי מַדְלְקִין׃
כג וַהֲוָה כַּד קְרֵי יְהוּדִי תְּלַת פַּצִּין וְאַרְבַּע בְּזַע בְּאִזְמֵיל סַפְרָא וּרְמֵי לְנוּרָא דִלְגוֹמְרֵיהּ עַד דִשְׁלֵימַת כָּל מְגִלְתָא עַל נוּרָא דְעַל גוּמְרֵי׃
כד וְלָא תְוָהוּ וְלָא בְזָעוּ יַת לְבוּשֵׁיהוֹן מַלְכָּא וְכָל עַבְדוֹהִי דִשְׁמַעִין יַת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵין׃
כה וְאַף אֶלְנָתָן וּדְלָיָה וּגְמַרְיָה בְּעוֹ מִן מַלְכָּא בְּדִיל דְלָא לְאוֹקָדָא יַת מְגִלְתָא וְלָא קַבֵּיל מִנְהוֹן׃
כו וּפַקֵּיד מַלְכָּא יַת יְרַחְמְאֵל בַּר מַלְכָּא וְיַת שְׂרָיָה בַּר עַזְרִיאֵל וְיַת שֶׁלֶמְיָה בַּר עַבְדִיאֵל לְמִדְבַּר יַת בָּרוּךְ סַפְרָא וְיַת יִרְמְיָה נְבִיָא וְאַגֵין עֲלֵיהוֹן יְיָ׃
כז וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה בָּתַר דְאוֹקֵיד מַלְכָּא יַת מְגִלְתָא וְיַת פִּתְגָמַיָא דִכְתַב בָּרוּךְ מִפּוּמָא דְיִרְמְיָה לְמֵימָר׃
כח תּוּב סַב לָךְ מְגִילְתָא אוֹחֲרִי וּכְתוֹב עֲלַהּ יַת כָּל פִּתְגָמַיָא קַדְמָאֵי דַהֲווֹ עַל מְגִלְתָא קַדְמֵיתָא דְאוֹקֵיד יְהוֹיָקִים מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה׃
כט וְעַל יְהוֹיָקִים מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה תֵּימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אַתְּ אוֹקֵידְתָּא יַת מְגִלְתָא

רשי

ישמע : (כ) חצרה . אל החצר כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה המיל לה ה״א בסופה: (כב) ואת האח . פירשו רבותינו עצים על שם שנדלקים באחוה (כלומר שנדלקים זה מזה כאחים שמהנים זה לזה סא״ח) ולפי פשוטו משמע שהוא כלי שמבערין עליו אור לפני השרים: (כג) שלש דלתות . רבותינו אמרו מגלת קינות היתה קראו לפניו איכה בכה תבכה גלתה יהודה דרכי ציון אבילות בכל זה לא חש אמר אני מלך על הנותרים כיון שקרא היו צריה לראש אמר מעכשיו איני מלך מיד ויקרעה בתער הסופר : יקרעה . כמו קרעה : (כה) הפגיעו . התחננו דברים

מצודת דוד

פרשי הדברים קרא אלי בפיו ובעת שקרא כתבתי על הספר בדיו וכאומר לא המתנתי עד שיגמר כל דבריו אלא מיד כשאמר דבר כתבתיו למען לא אשנה דבר ממה שסדר הוא ולא שמתי דבר במגילה הזאת אלא הדיו והכתיבה בלבד : על הספר . קראו ספר ע״ש סופו שאחר הכתיבה נעשה ספר : (יט) לך הסתר וכו׳ . כי פן יבקש המלך להרוג אתכם : ואיש אל ידע . כי פן יגלה למלך : (כ) חצרה . אל חצר המלך: (כא) מעל המלך. המוכים אל המלך : (כב) בית החורף. בבית העשוי לשבת בה בחורף כי הדבר היה בחדש התשיעי והוא כסליו ואז הזמן קר : ואת האח , הכלי העשוי להדליק בה האש היתה לפניו מבוערת להתחמם נגדה : (כג) שלש דלתות וארבעה . ר״ל כשקרא שלש׳ פסוקי׳ וגמר לקרות הרביעי : יקרעה . היה קורע וחותך אותה בתער הסופר והיה משליך על האש אשר על האח וארז״ל כשקרא לפניו איכה ישבה וכו׳ בכה תבכה וכו׳ גלתה יהודה וכו׳ דרכי ציון וכו׳ עדיין לא חש כי אמר אף על פי כן אני מלך על הנשארים וכשקרא לפניו פסוק היו צריה לראש אמר אם כן מעתה איני מלך מיד קרעה ושרפה ; עד תום . היה קורע ומשליך עד שהשליך את כל המגל׳ על׳ האש וכו׳ : (כד) ולא פחדו. מהדברים הנאמרים במגלה ולא קרעו בגדיהם דרך לער ואבל כאשר היה מהראוי : המלך . ר״ל גם המלך ולא כל עבדיו וכו׳ : (כה) וגם . ר״ל ועם כי אלנתן וכו׳ התחננו לפניו לבל ישרוף עכ״ז לא שמע אליהם : (כו) לקחת . כי רצה להרגם על דבר המגלה : ויסתרם ה׳ . דרך נס היו נסתרים מעיניהם: (כז) את המגלה . ר״ל גליון הכתב והכתב עצמו ; לאמר . מוסב על תחלת המקרא : (כט) ועל יהויקים . ואל יהויקים : לאמר

רדק

יקרא ספר עד שיכתוב בו : בדיו . הוא שכותבים בו : (יט) הסתר . כתוך תגר המטרה שמא יחרה אף המלך עליכם בשמעו הדברי׳ וירע לכם : (כ) חצרה . מלעיל הזקף בצר״י והה״א נוספת והוא כמו חצר ר״ל חצר המלך : (כב) בית החרף . כי עושים בית לקיץ שישלוט בו הרוח לקרר וכן עושים בית לחרף שלא ישלוט בה הרוח : ואת האח לפניו מבוערת , הרי שמדליקין בו אש ואמר מבוערת מפני העצים המבוערים בה כאילו היא מבוערת ויונתן תירגם וית נורא קדמוהי מדליקין ובדברי רז״ל מאי את רב אמר אחונה ושמואל אמר עצים שנדלקים באחוה : (כג) שלש דלתות וארבעה . פירוש דפין כלומר דפי המגלה ונקראים דלתות לפי שנפתחים ונסגרים כדלתות ובאו בפסוק זכר ונקבה שאמר שלש וארבעה ואמר כן לפי שהוא שם מושאל כי דלת לשון נקבה : והשלך . מקור : אל האש אשר אל האח . כמו על והראשונים אל והאחרונים על ופסוק חד סימן ואל על יקראוהו ורז״ל פירשו שלש דלתות וארבעה שלשה פסוקים וארבעה אמרו מאי שנא שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מאי כתיב ביה אמרו ליה איכה ישבה בדד העיר אמר להו ואנא מלכא בכה תבכה אמר להו ואנא מלכא גלתה יהודה אמר להו ואנא מלכא דרכי ציון אבילות אמר להו ואנא מלכא היו צריה לראש אמר להו מאן אמרה כי ה׳ הוגה מיד קדר כל האזכרות שבה ושרפה באש ויונתן תירגם דלתות פצין : (כד) ולא פחדו ולא קרעו . כי היה להם לפחוד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל ולא חששו בשמעם הדברים המלך וכל עבדיו שהיו עמו בבית אבל השרים שבאו אל המלך והגידו לו הם פחדו כמו שכתוב למעלה פחדו איש אל רעהו וכן הפגיעו במלך לבלתי ישרוף את המגילה ורז״ל דרשו ולא קרעו בגדיהם מכלל דבעי קריעה וסמכו על זה ואמרו הרואה ספר תורה שנקרע בזרוע חייב לקרוע : (כה) הפגיעו במלך . ענין תחנה ובקשה וכן וישתומם כי אין מפגיע : (כו) ויסתירם ה׳ . שחפשו במקום שהיו ולא מצאום כי הסתירם ה׳ אפשר שמת חשך סביבותם או שבעל כח ראותם באותו מקום שהיו ירמיהו וברוך : (כז) ויהי דבר ה׳ . אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים . שלא

איפ׳ י׳ כתי׳ כן איפה וסי׳ נמ׳ בסדר וישב ובשמואל ב׳ סי׳ ט׳ : ישיבה בית ו׳ וסי׳ שבי אלמנ׳ בית אביך ב׳ בפסוק . וישב ארון ה׳ בית עובד דשמואל . וישב בית החפשית דד״ה . ותשב תמר ושוממה . והמלך יושב בית החרף : וכל עבדיו ד׳ בקריאה וסימן נמס׳ בשמואל א׳ סי׳ כ״ב : שלמיהו ג׳ בקריאה וסימן וישלחו כל השרים אל ברוך את יהודי. ויצוה המלך את ירחמאל בן המלך . וישמע שפטיהו בן מתן . וא׳ ושלמיהו וסימן עזראל ושלמיהו שמריהו . ובספרי מסרת אחריתי מונה במקום וישמע שפטיהו וישלח המלך צדקיה את יהוכל : הראשונה ח׳ בקריאה וסימן נגף הוא לפנינו כמלחמה הראשונה . ותהי המכה הראשונה . אשר היו על המגלה הראשונה . ובאת הממשלה הראשונה . במרכבה הראשונה סוסים . על המחלוקת הראשנה לחדש הראשון . הארך אמות במדה . הוא

מצודת ציון

בגמל (ברא״ית כד) : (יח) בדיו . פי׳ השחור העשוי לכתיבה : (יט) איפה . איה פה : (כ) הפקידו. מל׳ פקדון וגניזה : (כב) האח . כן שם הכלי שמבערין בו האש : מבוערת. דולקת: (כג) דלתות. הוא לשון שאלה על הפסוקים : בתער . סכין חריף וקטן: תום עתן השלמה : (כה) הפגיעו .

הַזֹּאת לֵאמֹר מַדּוּעַ כָּתַבְתָּ עָלֶיהָ לֵאמֹר בֹּא־יָבוֹא מֶלֶךְ־בָּבֶל וְהִשְׁחִית אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְהִשְׁבִּית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃
ל לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה עַל־יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא־יִהְיֶה־לּוֹ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד וְנִבְלָתוֹ תִּהְיֶה מֻשְׁלֶכֶת לַחֹרֶב בַּיּוֹם וְלַקֶּרַח בַּלָּיְלָה׃
לא וּפָקַדְתִּי עָלָיו וְעַל־זַרְעוֹ וְעַל־עֲבָדָיו אֶת־עֲוֺנָם וְהֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם וְעַל־יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַםִ וְאֶל־אִישׁ יְהוּדָה אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי אֲלֵיהֶם וְלֹא שָׁמֵעוּ׃
לב וְיִרְמְיָהוּ לָקַח ׀ מְגִלָּה אַחֶרֶת וַיִּתְּנָהּ אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּהוּ הַסֹּפֵר וַיִּכְתֹּב עָלֶיהָ מִפִּי יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־דִּבְרֵי הַסֵּפֶר אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּאֵשׁ וְעוֹד נוֹסַף עֲלֵיהֶם דְּבָרִים רַבִּים כָּהֵמָּה׃
לז א וַיִּמְלָךְ־מֶלֶךְ צִדְקִיָּהוּ בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ תַּחַת כָּנְיָהוּ בֶּן־יְהוֹיָקִים אֲשֶׁר הִמְלִיךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בְּאֶרֶץ יְהוּדָה׃
ב וְלֹא שָׁמַע הוּא וַעֲבָדָיו וְעַם הָאָרֶץ אֶל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃
ג וַיִּשְׁלַח הַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ אֶת־יְהוּכַל בֶּן־שֶׁלֶמְיָה וְאֶת־צְפַנְיָהוּ בֶן־מַעֲשֵׂיָה הַכֹּהֵן אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר הִתְפַּלֶּל־נָא בַעֲדֵנוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃
ד וְיִרְמְיָהוּ בָּא וְיֹצֵא בְּתוֹךְ הָעָם וְלֹא־נָתְנוּ אֹתוֹ בֵּית הַכְּלִיא׃
ה וְחֵיל פַּרְעֹה יָצָא מִמִּצְרָיִם וַיִּשְׁמְעוּ הַכַּשְׂדִּים הַצָּרִים עַל־יְרוּשָׁלַםִ אֶת־שִׁמְעָם וַיֵּעָלוּ מֵעַל יְרוּשָׁלָםִ׃
ו וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לֵאמֹר׃
ז כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה תֹאמְרוּ אֶל־מֶלֶךְ יְהוּדָה הַשֹּׁלֵחַ אֶתְכֶם אֵלַי לְדָרְשֵׁנִי הִנֵּה ׀ חֵיל פַּרְעֹה הַיֹּצֵא לָכֶם לְעֶזְרָה שָׁב לְאַרְצוֹ מִצְרָיִם׃
ח וְשָׁבוּ הַכַּשְׂדִּים וְנִלְחֲמוּ עַל־הָעִיר הַזֹּאת וּלְכָדֻהָ

הָדָא לְמֵימַר מָא דֵין כְּתַבְתָּא עֲלַהּ לְמֵימַר מֵיתֵי יֵיתֵי מַלְכָּא דְבָבֶל וִיחַבֵּל יַת אַרְעָא הָדָא וִיבַטֵּל מִנַּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃
ל בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לָא יְהֵי לֵיהּ יָתֵיב עַל כּוּרְסֵי דָוִד וּנְבֶלְתֵּיהּ תְּהֵא מְשַׁגְּרָא לְשַׁרְבָּא בִּימָמָא וְלִגְלִידָא בְּלֵילְיָא׃
לא וְאַסְעַר עֲלוֹהִי וְעַל בְּנוֹהִי וְעַל עַבְדוֹהִי יַת חוֹבֵיהוֹן וְאַיְתֵי עֲלֵיהוֹן וְעַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וְעַל אֱנָשׁ יְהוּדָה יַת כָּל בִּישְׁתָא דְגַזְרִית עֲלֵיהוֹן וְלָא קַבִּילוּ׃
לב וְיִרְמְיָה נְסִיב מְגִלָּה אוּחֲרֵי וִיהַבַהּ לְבָרוּךְ בַּר נֵרִיָּה סָפְרָא וּכְתַב עֲלַהּ מִפּוּמָא דְיִרְמְיָה יַת כָּל פִּתְגָמֵי סִפְרָא דְאוֹקִיד יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּנוּרָא וְעוֹד אִתּוֹסָפוּ עֲלֵיהוֹן פִּתְגָמִין סַגִּיאִין כְּוָתְהוֹן׃
א וּמְלַךְ מַלְכָּא צִדְקִיָּה בַּר יֹאשִׁיָּה חֲלַף כָּנְיָה בַּר יְהוֹיָקִים דְּאַמְלִיךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל בְּאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה׃
ב וְלָא קַבֵּיל הוּא וְעַבְדוֹהִי וְעַמָּא דְאַרְעָא לְפִתְגָמָא דַיְיָ דְמַלֵּיל בְּיַד יִרְמְיָהוּ נְבִיָּא׃
ג וּשְׁלַח מַלְכָּא צִדְקִיָּהוּ יַת יְהוּכַל בַּר שֶׁלֶמְיָה וְיַת צְפַנְיָה בַּר מַעֲשֵׂיָה כַּהֲנָא לְוָת יִרְמְיָה נְבִיָּא לְמֵימַר צְלִי כְעַן עֲלָנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא׃
ד וְיִרְמְיָה עָלֵיל וְנָפֵק בְּגוֹ עַמָּא וְלָא יְהָבוּ יָתֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי׃
ה וּמַשְׁרְיַת פַּרְעֹה נְפָקָא מִמִּצְרַיִם וּשְׁמַעוּ כַסְדָּאֵי דְצָיְרִין עַל יְרוּשְׁלֶם יַת שִׁמְעֵיהוֹן וְאִסְתַּלָּקוּ מֵעַל יְרוּשְׁלֶם׃
ו וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה לְמֵימָר׃
ז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל כְּדֵין תֵּימְרוּן לְמֶלֶךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה דִשְׁלַח יָתְכוֹן לְקֳדָמַי לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָמַי הָא מַשְׁרְיַת פַּרְעֹה דִנְפָקָא לְכוֹן לְסָעִיד תָּבָא לְאַרְעֲהוֹן לְמִצְרָיִם׃
ח וִיתוּבוּן כַסְדָּאֵי וִיגִיחוּן קְרָבָא עַל קַרְתָּא הָדָא וְיִכְבְּשׁוּנַהּ

רדק

שלא תאמר גליוני המגלה שרף שלא הדברים הכתובים בה שרף ורבותינו ז"ל ראו מזה שהרואה ספר תורה שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות אחת על הגויל ואחת על הכתב שנא' את המגלה ואת הדברים המגלה זה גויל הדברים זה כתב: (ל) לא יהי' לו יושב על כסא דוד, כי יהויכין לא מלך אלא שלשה חדשים ולא נחשב יושב על כסא: לחרב ביום, כי לא הניחוהו הכשדים להקבר: ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה, בדברי רז"ל רבי חמא ב"ר חנינא ורב חד אמר ועוד נוסף עליהם זה איכה יעיב דברים זה איכה יועם רבים זכור ה' כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא וחד אמר ועוד נוסף עליהם זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא מלמד שהיה כתוב כל המגלה הראשונה איכה ישבה ואיכה יעיב ואיכה יועם הדא הוא דכתיב ונוסף עליהם דברים כהמה זה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא רבים זה זכור השם: (א) וימלך מלך, לפי שמלכות יהויכין לא עמדה אלא ג' חדשים אמר וימלך מלך כי יהויכין לא נחשב למלך: (ד) בית הכליא. כתיב ביו"ד וקריא הכלוא בוי"ו והוא בית האסורים כי במליך צדקיהו צוה להוציאו משם ולא נתנו אותו שם עד שתפשו יראייה: (ה) יצא ממצרים, לעזור את צדקיהו כי צדקיהו מרד במלך בבל אשר השביעו באלהים שהמליכו ומורד בו ושלח למלך מצרים לעזרו וכששלח שם מלך בבל חילו מפני שמרד בו יצא חיל פרעה ממצרים להלך:

בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון. וירמיהו ב' ר"פ וסי' וירמיהו בא ויצא בתוך העם. וירמיהו לקח מגלה אחרת: ועוד כ"ג וסימן חמש שנים אשר אין חריש. ועוד לו אך המלוכה. ותהי נבלתם כסוחה. ועוד בה עשיריה. מנשה את אפרים. ארם מקדם ופלשתים מאחור. על כן על בחוריו. בלתי כרע תחת. ועוד נוסף עליהם דברים. ועוד תשוב תראה. ועוד בחיים חייתם. ועוד הסיר את הבמות דד"ה דיהושפט. ועוד העם לא הכינו לבבם דד"ה דיהושפט. ועוד העם משחיתם. ועוד ברצותי בית אלהי. ועוד אדומים באו. ועוד דבר עבדיו. ועוד מבט ואין רשע. כי יש לעץ תקוה. ועוד ראיתי תחת. אני מדבר ומתפלל. אני מדבר בתפלה.

תולדות אהרן ואת האח. שנת כ: כקרא יהודי.
מ"ק כו: יקרעה כתער. (מ"ק ס"ג):

רשי

(לב) דברים רבים כהמה. מתחלה היו שלש אלפא ביתין איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם והוסיף עליה אני הגבר שכל אות משולשת בה: (א) וימלך מלך. לפי שמעתה בא לספר ולומר שנתקיימו הפורעניות שנבא עד הנה התחיל לומר כן ובכא עת הפקודה שיקרבו הימים להתקיים הדברים וימלך מלך אחר על יהודה תחת כניהו בן יהויקים וגו': (ד) וירמיהו בא ויוצא בתוך העם. כשמלך צדקיהו צוה והוציאוהו מבית הכלא שכלאו יהויקים שצדקיה היה צדיק ודורו רשעים ויהויקי' היה רשע ודורו צדיקים: (ה) וחיל פרעה יצא ממצרים. לעזרה ליהודה: (ז) שב לארצו מצרים. בספינות היו באים ורמז הקב"ה לים והציף עליו כמו נודות ואובות (כלומר נפוחות) דומות לעורות בני אדם אמרו זה לזה מה זאת אמרו אלו אבותינו ששעבדו אבותיהם של

מצודת דוד

לאמר. ר"ל כי אמרת מדוע כתבת על המגלה דברים המורים שמלך בבל ישחית את הארץ וכו': (ל) לא יהיה לו. ר"ל לא יהיה לו בן אשר יתמיד לשבת על כסא המלוכה כי יכניה בנו לא מלך כי אם שלשה חדשים ועשרה ימים: נבלתו וכו'. כי לא יקבר אחר מותו כי בדרך ימות כשיוליכוהו בגולה: לחורב ביום. יתבזה בשכבו ביום מול חום השמש ובלילה לקרח בעת יגלד המים מתוקף הקור: (לא) ופקדתי. אזכור עליו וכו' את עון שריפת המגלה: את כל הרעה. ר"ל הרעה האמורה במגלה ההיא: אשר דברתי וכו'. רצה לומר על אשר דברתי אליהם דברי והמה לא שמעו לי: (לב) ועוד נוסף עליהם. מפי ירמיה היה עוד נוסף עליהם מדעתו דברים רבים כשעור שהי' בראשונה כי מתחלה אמר שלש' אלפ"א בית"א איכה ישבה בדד איכה יעיב איכה יועם זהב והוסיף עוד אני הגבר ראה עני שהוא מתלתא תלתא: לז (ד) בא ויוצא וכו'. כי כשמלך צדקיה צוה להוציאו מבית הכלא שכלאו יהויקים ולא עזבו אותו בבית הכלא: (ה) יצא ממצרים. לעזרת יהודה: את שמעם. את פרסום גבורתם: ויעלו. הלכו מירושלים: (ז) לדרשני. לדרוש אותי בתפלה: שב לארצו. ולא יבא לעזרה: (ח) ושבו. הכשדים ישובו להלחם בהם:
של

מצודת ציון

ענין תחנה ובקשה כמו ופגעו לי (שם כג): (כט) והשבית. ענין ביטול ומניעה: (ל) לחורב. ענין חמימות כמו חורב בצל עב (ישעיה כה): ולקרח. ענין גליד הנקרש מן המים בימי הקור כמו משליך קרחו (תהלים קמז): (לא) ופקדתי. ענין זכרון: איש יהודה. אנשי יהודה: (ד) ולא נתנו. ולא עזבו כמו ולא נתן סיחון (במדבר כא): בית הכלוא. בבית המאסר: (ה) וחיל. צבאות עם: הצרים. המקיפים להצר: ויעלו. ענין סלוק כמו ובהעלות הענן (שם ט):

ושרפה באש׃ ט כה אמר יהוה ב׳ וחסר י״ח בטעם בסיפרא ג׳ וחסר
אל־תשאו נפשתיכם לאמר הלך
ילכו מעלינו הכשדים כי־לא ילכו׃
י כי אם־הכיתם כל־חיל כשדים
הנלחמים אתכם ונשארו־בם
אנשים מדקרים איש באהלו יקומו ב׳
ושרפו את־העיר הזאת באש׃
יא והיה בהעלות חיל הכשדים מעל ג׳ וא׳ ובהעלות
ירושלם מפני חיל פרעה׃ יב ויצא
ירמיהו מירושלם ללכת ארץ
בנימן לחלק משם בתוך העם׃ ג׳ וחסר
יג ויהי־הוא בשער בנימן ושם בעל
פקדת ושמו יראייה בן־שלמיה בן־ ג׳ וחסר ב׳ מ״ל
חנניה ויתפש את־ירמיהו הנביא
לאמר אל־הכשדים אתה נפל׃
יד ויאמר ירמיהו שקר אינני נפל
על־הכשדים ולא שמע אליו ויתפש ב׳
יראייה בירמיהו ויבאהו אל־השרים׃ ב׳ בסיפרא
טו ויקצפו השרים על־ירמיהו והכו ב׳ ד׳
אתו ונתנו אותו בית האסור בית ג׳ מ״ל בסיפרא
יהונתן הספר כי־אתו עשו לבית
הכלא׃ טז כי בא ירמיהו אל־בית ב׳ בסיפרא
הבור ואל־החניות וישב־שם ירמיהו ב׳
ימים רבים׃ יז וישלח המלך צדקיהו
ויקחהו וישאלהו המלך בביתו
בסתר ויאמר היש דבר מאת יהוה ב׳
ויאמר ירמיהו יש ויאמר ביד מלך־
בבל תנתן׃ יח ויאמר ירמיהו אל־
המלך צדקיהו מה חטאתי לך
ולעבדיך ולעם הזה כי־נתתם אותי ג׳. י״ג מ״ל בסיפרא
אל־בית הכלא׃ יט ואיו נביאיכם ואיה קרי
אשר־נבאו לכם לאמר לא־יבא ג׳ חסר בסיפר׳
מלך־בבל עליכם ועל הארץ הזאת׃
כ ועתה שמע־נא אדני המלך תפל־
נא תחנתי לפניך ואל־תשבני בית ז׳ וג׳ חסר
יהונתן הספר ולא אמות שם׃
כא ויצוה המלך צדקיהו ויפקדו את־ ס׳. ד׳ חסר

ויוקדונה בנורא׃ ט כדנן אמר יי לא תטעון נפשתיכון למימר אסתלקא יסתלקון מננא כסדאי ארי לא יסתלקון׃ י ארי אם תקטלון כל משרית כסדאי דמגיחין קרבא עמכון וישתארון בהון גברין מטענין גבר במשכניה יקומון ויוקדון ית קרתא הדא בנורא׃ יא והוה כד אסתלקא משרית כסדאי מעל ירושלם מן קדם משרית פרעה׃ יב ונפק ירמיה מירושלם למיזל לארעא שבטא בנימין לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא׃ יג והוה הוא בתרע שבטא בנימין ותמן גברא ממנא ושמיה יראיה בר שלמיה בר חנניה ואחד ית ירמיה נביא למימר לכסדאי את משתמע׃ יד ואמר ירמיה שקרא את אמר לית אנא משתמע לכסדאי ולא קביל מניה ואחד יראיה בירמיה ואיתיה לות רברביא׃ טו ורגיזו רברביא על ירמיהו ואלקיאו יתיה ויהבו יתיה בית אסירי בית יהונתן ספרא ארי יתיה עבדו לבית אסירי׃ טז ארי על ירמיה לבית אסירי ולגיו מן חנותא ויתיב תמן ירמיה יומין סגיאין׃ יז ושלח מלכא צדקיה ודבריה ושאליה מלכא בביתיה בסתרא ואמר האית פתגמא מן קדם יי ואמר ירמיה אית ואמר ביד מלכא דבבל תתמסר׃ יח ואמר ירמיה למלכא צדקיה מה חבית לך ולעבדך ולעמא הדין ארי יהבתון יתי לבית אסירי׃ יט ואן נביאיכון דשקרא דאתנביאו לכון למימר לא ייתי מלכא דבבל עליכון ועל ארעא הדא׃ כ וכען שמע כען רבוני מלכא תתקביל כען בעותי קדמך ולא תתיבינני לבית יהונתן ספרא ולא אימות תמן׃ כא ופקיד מלכא צדקיה ופקידו ית

רש״י

של אלו שאנו הולכים לעזרתם כיס מיד שבו לארצם: (יב) לחלק משם בתוך העם. לפלגא אחסנתא דיליה בגו עמא ובאור הכשדים גריס עליה לא הי׳ יוצא ממנה שמתפלל על העיר שלא תלכד: (יג) ושם בעל פקידות. ממונה לשמור שלא יצא איש מן העיר להשלים אל הכשדים: בן שלמיה בן חנניה. הוא חנניה בן עזור בן בנו היה זה ולכך יחסו הכתוב ללמד שכל המחניף לרשע סוף נופל בידו או ביד בנו או ביד בן בנו וירמיה החניף לו שאמר לו אמן יקים ה׳ את דבריך (לעיל כח). ומדרש אגדה שלוה חנניה את בנו ראה שאני מת על ידי ירמיה והעמידני שקרן בנבואתי אם תוכל להכשילו הכשילהו וכנו לזה גם הוא לבניו כך וכשהגיע שעה הכשילו: (טז) ואל החניות. תירגם יונתן לגיו מן חנותא חנות היו

מצודת דוד

(ט) אל תשיאו. אל תהיו נפתים בעצמיכם לאמר שהכשדים ילכו להם מכל וכל: כי לא ילכו. ר״ל לא ילכו מכל וכל כי ישובו: (י) כי אם הכיתם. אף אם תכו את כל הכשדים ורק ישארו בה אנשים מדוקרי חרב: איש באהלו. אותם המדוקרים אשר ישכבו איש באהלו הם יקומו וישרפו את העיר הזאת והוא ענין הפלגה וגוזמא וכאומר לא יועיל שום תחבולה נגד גזירתי: (יא) בהעלות. בעת שנסתלקו הכשדים מעל ירושלים על כי שמעו שבאים חיל פרעה לעזור ליהודה: (יב) ויצא. אז יצא ירמיה מירושלים וכו׳: לחליק משם. להשמיט עצמו משם בתוך העם היוצאים ר״ל שהיה יוצא בין העם היוצאים להיות נשמט מהם לבל ירגישו בו שומרי השער: (יג) ויהי הוא. כאשר בא בשער הנקרא שער בנימין ושם היה בעל פקידת שהיה ממונה לשמור פתח השער ההוא: ויתפש. אחז בהזקה את ירמיה באמרו הנה אתה נופל אל הכשדי׳ להיות עמהם: (יד) שקר. הדבר הזה הוא שקר: ולא שמע אליו. לא קבל דבריו ולא האמין לו: (טו) בית יהונתן. בבית יהונתן: כי אותו. כי את הבית ההוא הכינו להיות בית הכלא: (טז) כי בא ירמיה. אשר משם בא ירמיהו אל בית הבור אשר שם בור בית האסורים והוא המקום היותר רע שבמאסר: ואל החנויות. ר״ל אשר בתוך החנויות: (יז) היש דבר. ר״ל אם זה מקרוב בא לו נבואה מה׳: יש. באה לי נבואה מקרוב: ויאמר ביד וכו׳. וחזר ואמר וזהו הנבואה הבאה אשר תנתן ביד מלך בבל: (יט) ואיה נביאיכם. ר״ל איה הבטחת נביאיכם אשר נבאו וכו׳ וכאומר הלא הנה בא ועושה מצור על העיר: (כ) ועתה הואיל

רד״ק

(יב) לחלק משם בתוך העם. כמו להחליק חסר ה״א הפעלם והוצלה מנע׳ תחת הלמ״ד וכן לשמיד מעוזניה והדומים להם ופי׳ להחליק נחליק עלמו משם שהיה בתוך העם והיה ירא שמא יפנוהו לבית הכלא לפי שאמ׳ כי אם הכיתם את כל חיל כשדים וגומר וענין לחליק לשון השמטה שהוא קרוב לענין חלקלקות כלומר היה רוצה להיות נשמט משם ויונתן תירגם לפלגא אחסנתא דאית ליה תמן בגו עמא, וכדרש ליטול חלק עם הכהנים שהיו בענתות: (יג) בשער בנימין. שער משערי ירושלם היה נקרא שער בנימין לפי שהיה בחלק של בנימין או שהיה מוצא השער דרך ארץ בנימין: ושם בעל פקידות, בעל מנוי שמנו אותו באותו השער כי היו אנשים ממונים לשמור שלא יצא אדם משם אל הכשדים: ושמו יראייה, בזה השער יראייה בב׳ יודין הראשונה נקראת והשנית אינה נקראת וכן מתוייאל ילד את מתוש אל וכן יששכר לקריאת בן אשר, וכדרש כי זה חנניה בן עזור ובשביל שהכחישו ירמיהו בנבואתו ונבא לו במיתה לזה את בנו שאם יוכל להכשיל את ירמיהו יעשה וכן שלמיה בנו צוה ליראייה בנו ועכשיו כשמצא לו עלה תפשו: אל הכשדים אתה נופל, רוצה לומר מתחבר ונשמע אליהם וכן תירגם יונתן משתמע ומענין זה וממנשה נפלו על דוד וכו ונפלה אל מחנה ארם: (יד) אינני נופל על הכשדים. זה על והראשון אל וסימן ואל על יקראוהו: (טו) בית האסור. בשקל אבום בעליו: (טז) ואל החניות. ת״י ולגיו מן חנותא כלומר בית האסור היה לפנים מן החניות שהיו שם לפני בית האסורים: (יט) ואיה נביאכם. ואיו

ועוד תוספ: כה אמר ה׳ אל תשיאו י״ח בטעמא כה אמר בסימ׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא דא סי׳ י״ב: מדקרים ב׳ וסי׳ ונשארו בם אנשים מדקרים. שהם יזובו מדקרים. וא׳ ומדקרים ונפלו חללים בארץ כשדים: יראייה ב׳ ומ״ל ובענין וסימן ושם בעל פקדת ושמו יראייה. ויתפש יראייה בירמיהו: בית הבור חד מן ה׳ זוגין חד בית וחד בבית וסימן בית הבור כי בא ירמיהו אל בית הבור. בבית הבור. ויהי בחצי הלילה. בית רשע עוד האש בית רשע. בבית רשע מארת ה׳. בית החפשית ויהי עזיהו דד״ה. בבית החפשית וינגע ה׳ דמלכים. בית אבל טוב ללכת. בבית אבל לב חכמים. בית המלכות גם ושתי. בבית המלכות ותלבש אסתר מלכות: ואיה ג׳ ר״פ בקריאה וסי׳ ואיה אלהיך אשר עשית לך יקומו. ואיו נביאיכם כן בתים. ואיה איפה תקותי: ונתון

מצודת ציון

(ט) תשיאו. ענין פתוי והסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג): (י) מדוקרים. ענין תקיעת חרב ותחיבה בגוף כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה יג): (יא) בהעלות. ענין סילוק: (יב) לחליק. כמו להחליק והוא ענין החלקה והשמטה: (יג) בעל. שר ואדון כמו אם בעליו עמו (שמות כב): פקדת. מלשון פקיד וממונה: ויתפש. אחז בחזקה כמו והיא לא נתפשה (במדבר ה): נופל. ענין נטיה והתחברות כמו ונפלה אל מחנה ארם (מלכים ב ז): (טו) ויקצפו. מלשון קצף וכעס: בית האסור. בית המאסר: (טז) כי בא. אשר בא: החנויות. הם המקומות שמוכרין שם סחורה וכל ממכר וידוע הוא בדרז״ל: (כ) תפל. ענין נפול:

ירמיהו בחצר המטרה ונתן לו ככר־
לחם ליום מחוץ האפים עד־תם
כל־הלחם מן־העיר וישב ירמיהו
בחצר המטרה׃
לח א וישמע שפטיה בן־מתן
וגדליהו בן־פשחור ויוכל בן־
שלמיהו ופשחור בן־מלכיה את־
הדברים אשר ירמיהו מדבר אל־
כל־העם לאמר׃ ב כה אמר יהוה
הישב בעיר הזאת ימות בחרב
ברעב ובדבר והיצא אל־הכשדים
יחיה והיתה־לו נפשו לשלל וחי׃
ג כה אמר יהוה הנתן תנתן העיר
הזאת ביד חיל מלך־בבל ולכדה׃
ד ויאמרו השרים אל־המלך יומת
נא את־האיש הזה כי־על־כן הוא
מרפא את־ידי אנשי המלחמה
הנשארים ׀ בעיר הזאת ואת ידי
כל־העם לדבר אליהם כדברים
האלה כי ׀ האיש הזה איננו דרש
לשלום לעם הזה כי אם־לרעה׃
ה ויאמר המלך צדקיהו הנה־הוא
בידכם כי־אין המלך יוכל אתכם
דבר׃ ו ויקחו את־ירמיהו וישלכו
אתו אל־הבור ׀ מלכיהו בן־המלך
אשר בחצר המטרה וישלחו את־
ירמיהו בחבלים ובבור אין־מים
כי אם־טיט ויטבע ירמיהו
בטיט׃ ז וישמע עבד־מלך הכושי
איש סריס והוא בבית המלך כי־
נתנו את־ירמיהו אל־הבור והמלך
יושב בשער בנימן׃ ח ויצא עבד־
מלך מבית המלך וידבר אל־המלך
לאמר׃ ט אדני המלך הרעו
האנשים האלה את כל־אשר עשו
לירמיהו הנביא את אשר־השליכו
אל־הבור וימת תחתיו מפני הרעב

ירמיה בדרת בית אסיריא
ויהבון ליה פתא דלחמא
ליומא משוק נחתומיא עד
דשלים כל לחמא מן קרתא
ויתיב ירמיה בדרת בית
אסיריא׃ א ושמע שפטיה
בר מתן וגדליה בר פשחור
ויוכל בר שלמיהו ופשחור
בר מלכיה ית פתגמיא
דירמיה ממליל עם כל עמא
למימר׃ ב כדנן אמר יי
דיתיב בקרתא הדא יתקטיל
בחרבא בכפנא ובמותא
ודיפוק וישתמע לכשדאי ויחי
ותהי ליה נפשיה לשיזבא
ויתקים׃ ג כדנן אמר יי
אתמסרא תתמסר קרתא
הדא ביד משרית מלכא
דבבל ויכבשינה׃ ד ואמרו
רברביא למלכא יתקטיל כען
גברא הדין ארי על כן הוא
מרשל ית ידי גברי עבדי
קרבא דאשתארו בקרתא
הדא וית ידי כל עמא למללא
עמהון כפתגמיא האלין ארי
גברא הדין ליתוהי תבע
לשלמא לעמא הדין אלהן
לבישו׃ ה ואמר מלכא
צדקיה הא הוא מסיר בידכון
ארי לית מלכא יכיל לאתבא
יתכון פתגם׃ ו ודברו ית
ירמיה ורמו יתיה לגובא
דמלכיה בר מלכא דבדרת
בית אסיריא ושריבו ית
ירמיה באטוניא ובגובא לית
מיא אלהן טינא וטבע ירמיה
בטינא׃ ז ושמע עבדא
דמלכא צדקיה גבר רב והוא
בבית מלכא ארי יהבו ית
ירמיה לגובא ומלכא יתיב
בתרע שבטא בנימן׃ ח ונפק
עבדא דמלכא מבית מלכא
ומליל עם מלכא למימר׃
ט רבוני מלכא אבאישו גבריא
האלין ית כל דעבדו לירמיה
נביא ית דרמוהי לגובא כבר
מית באתריה מן קדם כפנא

ז' ג' חסר · כ' דגשים · י' · ג' · ז' בטעמ' כסיפרא · ח' · וחיה ק' · כ' · ל' כתיב ל' ולינון י"ד פסוקים דמיין הל את ואת · ה' פסוקים אית בהון מ' תיבות · י' · ד' וכל אוריתא דכות' במ"א · ג' · י' · כ' דסמיכי · ג' ומ"ל

הא לפני אותו בית הבלא: (כא) מחוץ האופים. משוק הנחתומים כמו וחוצות תשים לך בדמשק (מלכים א כ): (ב) והיתה לו נפשו לשלל. והיו לו חייו הצלה כאילו שלל נפשו כאדם השולל שלל ומשתכר כך ישתכר זה נפשו: (ד) על כן הוא מרפא. אלאקרי"ן בלע"ז לשון רפיון: (ה) יוכל. כמו יכול על אשר הוא מרפא את וגו'. (ו) הבור מלכיהו. של מלכיהו: (ז) עבד מלך. ברוך בן נריה: הכושי. צדקיהו מה כושי משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מכל דורו ויש מדרש דורש הכושי על ברוך: איש סרים. גבר רב: (ט) וימת תחתיו וגו'. אילו הניחו אותו במקומו היה מת מאליו ברעב והם

תולדות אהרן בשער בנימין. סוטה מב: עבד מלך. מ"ק טז:

מצודת דוד

הואיל ונביאיהם כחשו והאמת אתי שמע אתה אלי תפול עתה תחנתי לפניך וכו': ולא אמות. למען לא אמות שם מעקת המאסר: (כא) ויפקידו. והניחו בחצר המטרה שאין שם מאסר קשה כ"כ: ונתון לו. גם צוה לתת לו משוק האופים ככר לחם בכל יום עד אשר יהיה נשלם כל הלחם מן העיר: וישב ירמיה. ר"ל שם ישב מרצונו ולא שאל להוציאו גם משם: לח (א) אשר ירמיה מדבר. בהיותו בחצר המטרה היה מדבר כן אל העם הבאים שמה: (ב) אל הכשדים. למסור עצמו בידם: וחיה. ישאר חי: לשלל. כאילו שלל נפשו להחזיקה לעצמו: (ד) יומת נא. לפי שצדקיהו צוה להוציאו מן המאסר הקשה למען לא ימות לזה אמרו לו עתה יומת ומה בכך: כי על כן וכו'. ר"ל כי ראוי הוא למיתה על אשר הוא מרפא ומחליש ידי אנשי המלחמה לבל ילחמו באומץ הלב כי המה מתייאשים מן הנצחון: כל העם. שאינם מאנשי המלחמה: לדבר. במה שמדבר אליהם כדברים האלה: איננו דורש לשלום. איננו מבקש להיות להם שלום כי אם מבקש להיות להם רע ולזה ידבר כדברים האלה למען ירפו ידיהם ויפלו ביד הכשדים: (ה) כי אין המלך יוכל אתכם דבר. כאומר אתם ממרים במלך ואין לו עמכם יכולת מה למחות בידכם: (ו) אל הבור מלכיהו. אל הבור של מלכיהו אשר היה בחצר המטרה: וישלחו. לפי שהיה הבור עמוק לזה הורידהו על ידי חבלים: ויטבע. מקצת גופו נטבע בטיט כי היה רך ולח: (ז) עבד מלך. כן שמו העצמי: הכושי. שהיה כבושי בעורו: איש סרים. איש שר: והוא בבית המלך. כששמע היה בבית המלך: כי נתנו. מוסב על וישמע: והמלך. ואז היה המלך יושב בשער הנקרא שער בנימין: (ח) ויצא. לצאת לשער בנימין אל המלך: (ט) הרעו. ר"ל כל מה שעשו את ירמיהו עשו רע

רדק

ואיו כתיב רוצה לומר איו הדבר שהבטחתם בו מפני נביאיכם: מחוץ האופים, משוק הנחתומי' ובמדרש שהיו נוהגים לו פת קיכר שהיא נמכרת חוץ לפלטרא פירוש פת קיבר פת סובין. (ב) וחיה: כתיב והיה קרי והענין אחד. לשלל, לריוח כלומר כאילו שללה שהצילה מן החרב ומן הרעב: (ד) יומת נא את האיש הזה, באה מלת את עם הפעול לבדו לתוספת באור וכן יחלק את הארץ: על כן הוא מרפא, ענין רפיון והאל"ף תמורת ה"א למ"ד הפעל וכן תירגם יונתן מרשל: (ה) כי אין המלך יוכל אתכם דבר, אין מנהג לשון הקדש לבא מלת אין עם הבינוני העוברים והעתידים אם כן פירוש אין המלך שיוכל אתכם דבר כלומר איננו כדאי שיוכל לעשות דבר כנגדכם ושלא כרצונכם ויונתן תירגם כמו יכול לית מלכ' יכול לאהבא יתכון פתגמא: (ו) אל הבור מלכיהו בן המלך. בא בסמיכות עם ה"א הידועה כמו העם המלחמה הארון הברית והדומים להם וכן תירגם יונתן כמוך לגובא דמלכיהו בר מלכא: וישלחו את ירמיהו בחבלים. שלשלו אותו תוך הבור כי היה עמוק: (ז) עבד מלך הכושי. זה האיש היה עבד המלך והיה כושי וסריס וי"ת עבדא דמלכא צדקיהו ותרגם איש סריס גבר רב וכן רז"ל פי' הכושי על צדקיהו ואמרו מה כושי זה משונה בעורו אף צדקיהו משונה בצדקו מכני דורו ואנשי דורו היו רעי' ואמרו זה העבד היה ברוך בן נריה והנכון בעיני עוד כי זה הכושי עבד מלך היה שמו כי לולי זה למה אמר בכל מקום עבד מלך ולא אמר המלך כאחד מהם כי אם רוצה לומר מלך על צדקיהו היה לו לומר עבד המלך ועוד למה לא זכר שם האיש הזה באחד המקומות אלא שמו היה עבד מלך כי מצאנו אחימלך ואבימלך: (ט) וימת תחתיו. מפני הרעב קרוב למות תחתיו במקומו:

מסני

נתון ז' בקריאה ג' חסר וד' מל' וסימן ונתון אותו על כל ארץ מצרים. העלה עלידם קהל. ונתן את אלהיהם באש דישעיה. ונתן לו ככר לחם. את כל זה ראיתי ונתון אל לבי. ונתון אל תמרוקיהן. ונתון הלבוש והסוס על. קדמא וג' בתראין מל': בחרב ברעב ח' וסימן למה תמותו אתה ועמך. ורדפתי אחריהם בחרב. כה אמר ה' הישב בעיר הזאת ימות. ויהיו כל האנשים אשר שמו את פניהם. ועתה ידע תדעו כי בחרב ולקחתי את שארית יהודה קדמא דפסוק. ודבתריה ופקדתי על היושבים. כה אמר אדני ה' הכה בכפך ורקע: וישלחו ד' בנביאים ובכתובים וסימן וישלחו את ארון האלהים עקרון. ויקחו את ירמיהו. ויכרתו את ראשו. וישאו את ראשו ואת כליו. וכל אוריתא דכוו' במ"א וישלחו האנשים את

מצודת ציון

(כא) ויפקידו. מלשון פקדון והנחה: בחצר המטרה. שם משמר בית האסורים: ככר. כן יקרא להם העגול: מחוץ. משוק כמו וחוצות תשים לך בדמשק (מ"א כ): האופים. מלשון אפיית הפת: תום. ענין השלמה: (ב) לשלל. ענין בזה: (ד) מרפא. מלשון רפיון והחלשות: לדבר. בדבר הלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ומשפטו בכסא: (ה) יוכל. מלשון יכולת: (ו) וישלחו. ענין הושטה וכן תשלח קציריה עד ים (שם). (ט) הרעו. מלשון רע: תחתיו:

כי אין הלחם עוד בעיר: י ויצוה המלך את עבד־מלך הכושי לאמר
קח בידך מזה שלשים אנשים
והעלית את־ירמיהו הנביא מן־הבור בטרם ימות: יא ויקח עבד־
מלך את־האנשים בידו ויבא בית־המלך אל־תחת האוצר ויקח משם
בלוי הסחבות ובלוי מלחים וישלחם אל־ירמיהו אל־הבור בחבלים:
יב ויאמר עבד־מלך הכושי אל־
ירמיהו שים נא בלואי הסחבות והמלחים תחת אצלות ידיך מתחת לחבלים ויעש ירמיהו כן: יג וימשכו
את־ירמיהו בחבלים ויעלו אתו מן־הבור וישב ירמיהו בחצר המטרה:
יד וישלח המלך צדקיהו ויקח את־ירמיהו הנביא אליו אל־מבוא
השלישי אשר בבית יהוה ויאמר המלך אל־ירמיהו שאל אני אתך
דבר אל־תכחד ממני דבר: טו ויאמר
ירמיהו אל־צדקיהו כי אגיד לך הלוא המת תמיתני וכי איעצך לא
תשמע אלי: טז וישבע המלך
צדקיהו אל־ירמיהו בסתר לאמר חי־יהוה את אשר עשה־לנו את־
הנפש הזאת אם־אמיתך ואם־
אתנך ביד האנשים האלה אשר מבקשים את־נפשך: יז ויאמר
ירמיהו אל־צדקיהו כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל אם־
יצא תצא אל־שרי מלך־בבל וחיתה נפשך והעיר הזאת לא תשרף
באש וחיתה אתה וביתך: יח ואם לא־תצא אל־שרי מלך בבל ונתנה
העיר הזאת ביד הכשדים ושרפוה באש ואתה לא־תמלט מידם:
יט ויאמר המלך צדקיהו אל־ירמיהו אני דאג את־היהודים אשר נפלו
אל־הכשדים פן־יתנו אתי בידם והתעללו־בי: כ ויאמר ירמיהו לא

ס׳ · ג׳ · סחבות ק׳ · ל׳ וסוא חד מי״ן מפקי׳ א · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ט״ע · כ״ו · י׳ זקפין בנבי׳ וכתו׳ · כתי׳ ולא קרי · סימן. ל׳ · ז׳ ב׳נפשי בגלגך · ב׳ וכתיב ול׳ כתיב כן · ג׳ · ב׳ בטעם פן ינתם

ארי לית לחמא עוד בקרתא: י ופקיד מלכא ית עבדא דמלכא צדקיה למימר דבר עמך מכא תלתין גברין ותסיק ית ירמיה נביא מן גובא עד לא ימות: יא ודבר עבדא דמלכא ית גבריא עמיה ועל לבית מלכא לתחות אוצרא ונסיב מתמן בלאי טפסן ובלאי שחקן ושרבבינון לות ירמיה לגובא באטוניא: יב ואמר עבדא דמלכא צדקיה לירמיה שוי כען בלאי טפסן ושחקן תחות ומדבקיו ידך מלרע לאטוניא ועבד ירמיה כן: יג ונגדו ית ירמיה באטוניא ואסיקו יתיה מן גובא ויתיב ירמיה בדרת בית אסיריא: יד ושלח מלכא צדקיה ודבר ית ירמיה נביא לותיה למעלנא תליתאה די בבית מקדשא דיי ואמר מלכא לירמיה שאל אנא יתך פתגמא לא תכסי מני פתגמא: טו ואמר ירמיה לצדקיה ארי אחוי לך הלא מקטל תקטלינני וארי אמלכינך לא תקביל מני: טז וקים מלכא צדקיה לירמיה בסתרא למימר קים הוא יי ית דקים לנא ית נפשתא האלין אם אקטלינך ואם אמסרינך ביד גבריא האלין דבען למקטלך: יז ואמר ירמיה לצדקיה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אם מפק תפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתקים נפשך וקרתא הדא לא תתוקד בנורא ותתחי את ואנש ביתך: יח ואם לא תפוק לות רברבי מלכא דבבל ותתמסר קרתא הדא בידא דכסדאי ויוקדינה בנורא ואת לא תשתיזיב מידיהון: יט ואמר מלכא צדקיה לירמיה אנא יציף מן יהודאי דאשתמעו לכסדאי דלמא ימסרון יתי בידיהון ויתלעבון בי: כ ואמר ירמיה לא ימסרון

רש"י

והם הריעו לקרב מיתתו: (י) שלשים אנשים. מתוך שכחן תש ברעב נצרכו כולן: (יא) בלויי הסחבות. בלואי בגדים הנסחבי׳: (יב) והמלחים. לשון רקבון כמו נמלחו (ישעיה נא): תחת אצילות ידיך. שלא יזיקוך החבלים. אצילות. אייסילא״ש בלע״ז: (יד) מבוא השלישי. לא ידעתי היכן הוא ושמא בעזרת ישראל היא לומר שהחיל ועזרת נשים לפניה: (יט) דואג. ירא: פן יתנו אותי. הכשדים ביד היהודים לומר נלככם יהי׳ עבדכם על שקדמתם להשלים עמנו

מצודת דוד

ואף כי את אשר השליכוהו אל הבור: וימת תחתיו. ר״ל ואם כוונתם שימות ולא יתנבא עוד להיות מרפא את ידי אנשי המלחמה עכ״ז יניחו לו והוא נעלמו ימות במקומו מפני הרעב כי אין עוד להם בעיר: (י) קח בידך מזה. מן המקום הזה קח עמך שלשים אנשים ועל ידם הוציא את ירמיה מן הבור עד לא ימות (ולפי שהיו תשושי כח מעקת הרעבון הוצרכו שלשים): (יא) בידו. ר״ל עמו וברשותו: אל תחת האוצר. מקום ימצא שם בגדים שקים ובלוים: בלוי סחבות. בגדים בלוים הראוים נגררם להשליכם אל החוץ: ובלוי מלחים. בגדים בלוים הנשחתים: וישלחם. הורידם אל ירמיה על ידי חבלים ולא זרקם למטה למען לא יטבעו בטיט גם המה: (יב) תחת אצילות ידיך. כי שם החבלים תחת בית השחי להעלותו בזה ולכן צוה לו להשים שמה הבגדים הבלוים מתחת לחבלים למען לא יזיקו לו החבלים: (יד) מבוא השלישי. תחת עזרת ישראל שהחיל ועזרת נשים לפניה: שואל אני אותך דבר. ר״ל מה דבר ה׳ ונבואתו אשר ראית ואל תמנע מלהגיד לי דבר ה׳: (טו) כי אגיד. אם אגיד וכאומר למה אגיד לך הלא לי יש סכנה בדבר וגם לך אין תועלת כי אם איעצך בדבר ה׳ הנה לא תשמע לי: (טז) את הנפש הזאת. הנתונה בגוף כל אחד מאתנו: (יט) את היהודים. מן היהודים אשר נשו מאז אל הכשדים: פן יתנו. פן הכשדים ימסרו אותי בידם על שהקדימו להשלים עמהם והיהודים ההם יתעללו בי: (כ) לא יתנו. לא ימסרוך הכשדים בידי היהודים:

רדק

מפני הרעב. כי בבור שהוא בחצר המטרה היו רואין אותו ומרחמים עליו ועוד כי המלך צוה לתת לו ככר לחם ליום מחוץ האופים עד תום כל הלחם ועדיין לא תם כל הלחם ומה שאמר כי אין הלחם עוד בעיר רוצה לומר אין הלחם נמצא כי אם בקושי ומאחר שהוא צבור ולא יראו אותו ולא ירגישו אליו ימות בבור מפני הרעב: (י) שלשים אנשים. הוצרכו שלשים אנשים להוציא אדם אחד מן הבור מפני שתשש כחם מפני הרעב: (יא) בידו. עמו ברשותו לעשות מצותו למשוך ירמיהו מן הבור וכן אנשי המלחמה אשר בידינו או פי׳ בידו כמשמעו כי משך כל אחד בידו ללכת אתו כי היו מסרבין מפני תשות כחם: בלוי סחבות, בלוי ביו״ד למ״ד הפעל לבד וו״ד הרבים נעלמת מהמכתב ונשאר׳ בתנועת: הסחבות. כתיב וקרי סחבות והענין אחד אין ביניהם אלא ה״א הידיעה ופירוש התיכות בגדים בלוים נסחבים ברגלים וכן ובלוי מלחי׳ ופירוש בגדים בלוים נשחתי׳ מפני בלותם וכן ארץ מלחה כשהתם ובלוי שם פאר: (יב) בלואי הסחבות והמלחים. באל״ף תמורת ה״א למ״ד הפעל. תחת אצילות ידיך. כתי׳ השחי וכן בלשון זכרים על כל אצולי ידי: (יד) אל מבוא השלישי. מקום שהיו באים מבית המלך לבית יי׳ את אשר עשה. כתוב את ולא קרי והוא חד מן ח׳ דכתיבין ולא קריין: (טז) אשר עשה לנו את הנפש הזאת. נשבע לו מעין הענין באמרו לו שלא ימית תמיתני ופירוש הנפש הזאת היא המדברת כלומר הנפש אשר בה כח הדבור והנבואה ויונתן תירגם דקיים לנא ית נפשתא האלין: (יט) אני דואג את היהודים. אני מפחד מן היהודים: פן יתנו. פירוש פן

ידם: והעלית ג׳ וסימן אבנים שלמות תבנה ובנית שם מזבח. והעלית את ירמיהו הנביא: וישלחם ט׳ בקריאה וסי׳ וישלחם מעל יצחק בנו. וישלחם יצחק וילכו מאתו. ויברכם יהושע. וישלחם ביהודה להאביד דמלכים. ויכרר את מדויהם דשמואל. וחברו דד״ה. אל ידמיהו אל הבור. ויכרה להם כירה: וישלחם ביד פשעם. [וביהושע נשמט פסוק אל ירמיהו]: איעצך ג׳ בקריאה וסי׳ עתה שמע בקולי איעצך ויהי. לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך. ויאמר ירמיהו אל צדקיהו: יצא ז׳ ד״ חסר וג׳ מל׳ וסימ׳ נמסר בסדר נח ובסדר מסעי: ונתנה ג׳ בקריאה וסימן מלא שבוע זאת ונתנה לך גם. ונתנה לעבדים המתהלכים. ואם לא תצא אל

מצודת ציון

במקומו: (י) בידך. עמך ברשותך לעשות מצותך וכן אנשי המלחמה. אשר בידינו (במדבר לא): (יא) בלוי. מלשון בלוי ורקבון: סחבות. ענין גרירה והמשכה בארץ כמו סחוב והשלך (לעיל כב): מלחים. ענין השחתה כמו כי שמים כעשן נמלחו (ישעיה נא): וישלחם. ענין הושטה: (יב) אצילות ידיך. הם בתי השחי כמו על כל אצילי ידי (יחזקאל יג): (יד) מבוא. פתח שבאים דרך בו: תכחד. ענין מניעה והעלמה: (יט) דואג. ענין פחד ומורא: את היהודים. מן היהודים וכן כצאתי את העיר (שמות ט) ומבפטו מן העיר: נפלו. ענין הניה והתחברות: והתעללו. מלשון לעג ובזיון כמו כי התעללת בו במדבר

יִתְּנוּ שְׁמַע־נָא בְּקוֹל יְהוָה לַאֲשֶׁר
אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ וְיִיטַב לְךָ וּתְחִי
נַפְשֶׁךָ׃ כא וְאִם־מָאֵן אַתָּה לָצֵאת
זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר הִרְאַנִי יְהוָה׃
כב וְהִנֵּה כָל־הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ
בְּבֵית מֶלֶךְ־יְהוּדָה מוּצָאוֹת אֶל־שָׂרֵי
מֶלֶךְ בָּבֶל וְהֵנָּה אֹמְרוֹת הִסִּיתוּךָ וְיָכְלוּ
לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ הָטְבְּעוּ בַבֹּץ רַגְלֶךָ
נָסֹגוּ אָחוֹר׃ כג וְאֶת־כָּל־נָשֶׁיךָ וְאֶת־
בָּנֶיךָ מוֹצִאִים אֶל־הַכַּשְׂדִּים וְאַתָּה
לֹא־תִמָּלֵט מִיָּדָם כִּי בְיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל
תִּתָּפֵשׂ וְאֶת־הָעִיר הַזֹּאת תִּשְׂרֹף
בָּאֵשׁ׃ כד וַיֹּאמֶר צִדְקִיָּהוּ אֶל־יִרְמְיָהוּ
אִישׁ אַל־יֵדַע בַּדְּבָרִים־הָאֵלֶּה וְלֹא
תָמוּת׃ כה וְכִי־יִשְׁמְעוּ הַשָּׂרִים כִּי־
דִבַּרְתִּי אִתָּךְ וּבָאוּ אֵלֶיךָ וְאָמְרוּ
אֵלֶיךָ הַגִּידָה־נָּא לָנוּ מַה־דִּבַּרְתָּ אֶל־
הַמֶּלֶךְ אַל־תְּכַחֵד מִמֶּנּוּ וְלֹא נְמִיתֶךָ
וּמַה־דִּבֶּר אֵלֶיךָ הַמֶּלֶךְ׃ כו וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם מַפִּיל־אֲנִי תְחִנָּתִי לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי הֲשִׁיבֵנִי בֵּית יְהוֹנָתָן
לָמוּת שָׁם׃ כז וַיָּבֹאוּ כָל־הַשָּׂרִים
אֶל־יִרְמְיָהוּ וַיִּשְׁאֲלוּ אֹתוֹ וַיַּגֵּד לָהֶם
כְּכָל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּה
הַמֶּלֶךְ וַיַּחֲרִשׁוּ מִמֶּנּוּ כִּי לֹא־נִשְׁמַע
הַדָּבָר׃ כח וַיֵּשֶׁב יִרְמְיָהוּ בַּחֲצַר
הַמַּטָּרָה עַד־יוֹם אֲשֶׁר־נִלְכְּדָה
יְרוּשָׁלָםִ וְהָיָה כַּאֲשֶׁר נִלְכְּדָה
יְרוּשָׁלָםִ׃

לט א בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁעִית
לְצִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בַּחֹדֶשׁ
הָעֲשִׂרִי בָּא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל
וְכָל־חֵילוֹ אֶל־יְרוּשָׁלַםִ וַיָּצֻרוּ עָלֶיהָ׃
ב בְּעַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ
בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ
הָבְקְעָה הָעִיר׃ ג וַיָּבֹאוּ כֹּל שָׂרֵי
מֶלֶךְ־בָּבֶל וַיֵּשְׁבוּ בְּשַׁעַר הַתָּוֶךְ
נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר סַמְגַּר־נְבוּ שַׂר־סְכִים
רַב־סָרִיס נֵרְגַל שַׂרְאֶצֶר רַב־מָג וְכָל־

קביל כען למימרא דיי' דאנא
ממליל עמך וייטב לך ותתקים
נפשך : כא ואם לית את
צבי למפק דין פתגמא
דאחזיני יי' : כב הא כל נשיא
דאשתארא בבית מלך שבטא
דבית יהודה מתפקן לות
רברבי מלכא דבבל ואינון
אמרין אטעיוך ויכילו לך
אנש שלמך אשתקעא
בבהתא רגלך אסתחרא
לאחרא : כג וית כל נשך וית
בנך מתפקין לות כסדאי ואת
לא תשתיזיב מידהון ארי ביד
מלכא דבבל תתמסר וית
קרתא הדא תתוקד בנורא :
כד ואמר צדקיה לירמיה אנש
לא ידע בפתגמיא האלין
ולא תמות : כה וארי ישמעון
רברביא ארי מלילית עמך
וייתון לותך ויימרון לך חוי
כען לנא מה מלילית עם מלכא
לא תכסי מננא ולא נקטלינך
ומה מליל עמך מלכא :
כו ותימר להון בעו אנא בעי
קדם מלכא בדיל דלא
לאתבותי בית יהונתן לממת
תמן : כז ואתו כל רברביא
לות ירמיה ושאילו יתיה וחוי
להון ככל פתגמיא האלין
דפקיד מלכא ושתיקו מניה
ארי לא ישתמע פתגמא :
כח ויתיב ירמיה בדרת בית
אסיריא עד יומא דאתכבישת
ירושלם והוה כד אתכבישת
ירושלם : א בשתא תשיעיתא
לצדקיה מלך שבטא דבית
יהודה בירחא עשיראה אתא
נבוכדראצר מלכא דבבל
וכל משיריתיה לירושלם וצרו
עלה : ב בחדא עשרי שנין
לצדקיה בירחא רביעאה
בתשעה לירחא אתרעת
קרתא : ג ואתו כל רברבי
מלכא דבבל ויתיבו בתרעא
מציעיתא נרגל שראצר
סמגרנבו שר סכים רב סרים
נרגל שראצר רב מג וכל

רדק

אם יתנו הכשדים אותי בידם : והתעללו בי . והרגוני בדקירות נקמה ובזיון לפי שהשלימו את הכשדים בגנבה בעל כרחי שאם הייתי יודע הייתי הורגם. (כא) אשר הראני . בחיר"ק הה"א : (כב) אשר נשארו בבית מלך יהודה . הוא יהויכין כשיצא הוא ואמו אל מלך בבל נשארו בביתו הנשים האחרות ועתה יהיו מוצאות אל שרי מלך בבל : והנה אומרות . הנשים אומרות כנגדך כשהם מוצאות : הסיתוך אנשי שלומך , נביאי השקר והשרים שהיו מאמינים בהם הסיתוך שלא תשלים עם מלך בבל : ויכלו לך אנשי שלומך . שהלכת אחר דעתם : הטבעו בבוץ רגליך , בבוץ בטיט וכיון מן היגאה גומא בלא בצה בלאתיו וגבאיו : רגלך , חסר יו"ד הרבים מהמכתב : נסגו אחור , שלא יכלו רגליך ללכת לפנים ונסגו אחור אמר זה על דרך משל או לפי שהשיגוהו הכשדים כשהיה בורח ודגש סמ"ך הסיתוך תמורת נח הכיתוך : (כג) מוציאים אל הכשדים . מוציאים אותם המוציאים מבני העיר או הכשדים שנכנסו לעיר כשכבשוה הוציאום אל הכשדים שהיו בחוץ : תשרף באש , אתה תהיה גורם שתהיה שרופה לפי שלא תרצה לצאת אליהם ולהשלים הרי כאילו אתה תשרף אותם : (כז) כי לא נשמע הדבר . לפי שלא נשמע הדבר כלל שדבר עמו המלך לפיכך האמינו לו כמו שאמר להם ולא חקרו אותו יותר : (כח) והיה כאשר נלכדה ירושלים . לפי שזכר עד יום אשר נלכדה ירושלם זכר בסמוך לכידת ירושלם היאך היתה ואמר כי בשנה התשיעית החלו ימי המצור עד י"א לצדקיהו שנלכדה ירושלם : (ג) וישבו בשער התוך . שער שהיה בין ב' שערים או פי' שער החומה התיכונה ורז"ל פי'

שרי מלך בבל : ותחי ג' בקריאה וסימן אמלט' נא שמה הלא מצער : הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם . ויאמר ירמיהו לא יתנו : שלומך ג' בקריאה ב' חסר וסימן לוא הקשבת למצותי . עד הגבול שלחוך . הסיתוך ויכלו לך אנשי שלומך . קדמא מלא : ואמרו אליך י"ו בטעמא פזר גדול וגלגל וסי' במסר' רבתא בערך טעם : ויחרשו ממנו ז' חסר יו"ד בלישן החרשה וסימן והחרש יעקב עד באם . ה' ילחם לכם ואתם תחרשון : ושמע אישה תניגא . כי החרש לה ביום שמעו בתרא . למה אתם מחרשים . הומה לי לבי לא אחרש . ויחרשו ממנו כי לא נשמע דסיפרא . בעשתי ג' וסימ' ויהי בארבעים שנה דריש סדר דברים . בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי . בעשתי עשרה שנה דצור דיחזקאל
תולדות אהרן בשער התוך
סנהדרין קיג :

מצודת ציון

(במדבר כב) : (כב) הסיתוך . מל' הסתה ופתוי : ויכלו . מלשון יכולת : הטבעו . מל' טביעה : בבוץ . ענינו טיט הלח וכן היגאה גומא בלי בצה (איוב ח) : נסגו אחור . ענין הפרישה לאחור וכן ונסוג מאחר אלהינו (ישעיה נט) : (כג) תתפש . ענין האחיזה בחזקה : (כו) מפיל . ענין נטיה והטה : (כז) ויחרישו . שתקו כמו ואם החרש יחריש (במדבר ל) : (א) ויצרו . סבבו עליה להצר לה : (ב) הבקעה . מלשון בקיעה ופתיחה : (ג) התוך . האמצעי כמו ויבתר אותם בתוך (בראשית טו) : נרגל וגו' . שמות השרים ושנים היו נקראים בשם נרגל וכן

רשי

שמו : והתעללו בי . ביזויים אינגרוניש בלע"ז : (כב) אנשי שלומך . נביאי השקר שאמרו לך לא תלכד : בבוץ . טיט לשון היגאה גומא בלי בצה : (כג) ואת העיר הזאת תשרף באש . הרי אתה כאילו שורפה בידים שאתה גורם לה : (ג) ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך וגו' . מגיד שנתקיימה כאן נבואה עליונה ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלים וגו' (לעיל א) : בשער התוך . בתרע מציעתא שער העזרה שער ניקנור המזרחי והוא בין שער עזרת נשים ובין שער ההיכל ורבותינו אמרו שער התוך שער שמהלכין

נו

מצודת דוד

(כא) זה הדבר . ר"ל אגיד לך דבר ה' וזה הדבר אשר הראני ה' : (כב) כל הנשים . נשי המלך יהויכין אשר נשארו פה ולא יצאו להמסר ביד מלך בבל בעת שיצא יהויכין : מוצאות . תהיינה מוצאות : והנה . הנשים ההנה תאמרנה עליך הנה הסיתו אותך אנשי שלומך הם נביאי השקר שהיה לך שלום עמהם הם הסיתו אותך לבל הכנע למלך בבל כי נבאו לך בשקר והנה יכלו לך כי נמשכת אחריהם : הטבעו . הם הטבעו רגליך בבוץ ר"ל הם גרמו לך הצער הזה והמה חזרו אחור לעמוד מנגד כי אין בידם להושיעך : (כג) מוציאים . יהיו מוציאים : תשרוף . כאלו אתה תשרוף כי אתה הוא הגורם על שאינך יוצא להשלים עם הכשדים : (כד) בדברים האלה . מה שדברתי עמך : ולא תמות . ואז לא תמות ביד השרים כי כשידעו מהדברים ההם ימיתוך : (כה) וכי ישמעו . ואם ישמעו אשר דברתי עמך וישאלוך לומר הגיד לנו מה המה ולא נמיתך בעבור זה : ומה . אמור לנו מה דבר לך המלך : (כו) מפיל אני . מבקש הייתי לפני המלך שלא ישיב אותי אל בית יהונתן שהייתי אסור שמה בראשונה למות שם מגודל צרת המאסר : (כז) ויחרישו ממנו . שתקו ממנו ולא עשו לו מאומה רע כי האמינו לו : כדבר . כדברים שהיה מדבר עם המלך לא היה נשמע לשום אדם לזה האמינו לו כי לא היה מי יוכל לכחשו : (כח) והיה וכו' . ר"ל גם בעת כאשר נלכדה ירושלים היה שם ולא זז מעמדו משם : לט (ב) הבקעה העיר . ת"ל ר"ל בקעו חומתה כאלו נעשית מעצמה כי אנשי ירושלים היו חלושים ברעב ולא עמדו למולם לעכב על ידם : (ג) בשער התוך . הוא השער שהיה בחומה האמצעית

רש״י

בו הלכות עליהם הוא אומר מקום המשפט שמה הרשע (קהלת ג): (ד) דרך גן המלך. מער׳ היתה לו מביתו עד ערבות יריחו וילא לילך דרך המערה מה עשה הקב״ה לקיים ופרשתי את רשתי עליו (יחזקאל יב) זימן צבי לפני הכשדים מהלך על גג המערה חוץ לעיר ורצו אחריו לתפשו והוא רץ עד פתח המערה וראו את צדקיהו יוצא מן המערה: (ה) וידבר אתו משפטים. למה עברת על השבועה: (ו) ואת כל חורי יהודה. אלו הסנהדרין על שהתירו לו את שבועתו החטא היה בעיני האלהים שהתירו השבועה: (ח) ואת בית העם. בתי כנסיות: כרמים ויגבים. שדות לעבדם כל יגיבה לשון חפירה אפוסיי״ן בלע״ז: (יג) רבי. כמו שרי: (יד) אל גדליהו בן אחיקם. שנפל על הכשדים ע״פ ירמיה וכשנלכדה העיר מינהו שליש בנשארים

סס

פלוגתא: ראם ב׳ ויאמר יעקב כאשר ראם. כאשר ראם צדקיהו: וישגו ח׳ חסר בלישנא בקריאה וסי׳ וישגם וידבר אליהם. ארדוף אחרי הגדוד הזה האשגנו. פן יבהר והשגנו הרעה. וישגו אתו בערבות יריחו דמלכים. וחברו קדמא דירמיה: לביא ב׳ לשון ביאה וכגמן לביא אתו בבלה. ויאמר מהחל התרומה. וכל לשון ארי דכוו׳ במ״א מה אמך לביא: ועיניך ז׳ בקריאה וסימן בניך ובנותיך נתנים לעם אחר. הנני נותנך למגור לך ולכל אהביך. קחנו ועיניך שים עליו. ועיניך את עיני מלך בבל. ועיניך על רמים. תהי נא אזנך קשבת ועינך דרכי תצרנה. ג׳ נונין זעירין בקריאה וסימן ונבושזבן רב סריס ונרגל שראצר. נטע ארן וגשם

תולדות אהרן עיני צדקיהו. סוטה ט:

מצודת דוד

האמצעית כי שלש חומות היו בירושלים: (ד) דרך גן המלך בדרך שאצל גן המלך בשער העומד בין שתי החומות: דרך הערבה. בדרך ההולך אל ערבות יריחו: (ה) וירדפו. אמרו רז״ל כרה דרך מער ההולכת עד ערבות יריחו ונזדמן צבי הולך ממעל על המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו: את צדקיהו. אותו לבד כי כל חילו נפוצו מעליו כמ״ש בסוף הספר ובמ״ב: רבלתה. כי בהאריך ימי המצור הלך נ״נ לרבלה: משפטים. התווכח עמו על מה שמרד בו ועבר על שבועתו כמ״ש בדברי הימים: (ח) ואת בית העם. ר״ל בית כ״א מגדולי העם כמ״ש בסוף הספר ובמ״ב את כל בית גדול: (ט) הנשארים. אשר לא נהרגו: אשר נפלו עליו. להשלים עמו ואת יתר העם הנשארים. בכל ערי יהודה: רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך: בבל. הגלה לבבל: (י) מאומה. כלל וכלל לא: (יב) קחנו. קח את ירמיה ועיניך שים עליו. להשגיח בו: כי כאשר. כפי שידבר אליך לעשות עמו כן תעשה: (יג) וישלח. ב״א מהם שלח: (יד) וישלחו. לפי שארכו הדברים חזר לומר שנ׳ וישלחו

ירמיה לט

שארית שרי מלך־בבל: ד ויהי
כאשר ראם צדקיהו מלך־יהודה
וכל ׀ אנשי המלחמה ויברחו ויצאו
לילה מן־העיר דרך גן המלך
בשער בין החמתים ויצא דרך
הערבה: ה וירדפו חיל־כשדים
אחריהם וישגו את־צדקיהו
בערבות ירחו ויקחו אותו ויעלהו
אל־נבוכדראצר מלך־בבל רבלתה
בארץ חמת וידבר אתו משפטים:
ו וישחט מלך בבל את־בני צדקיהו
ברבלה לעיניו ואת כל־חרי יהודה
שחט מלך בבל: ז ואת־עיני צדקיהו
עור ויאסרהו בנחשתים לביא אתו
בבלה: ח ואת־בית המלך ואת־
בית העם שרפו הכשדים באש
ואת־חומת ירושלם נתצו: ט ואת
יתר העם הנשארים בעיר ואת־
הנפלים אשר נפלו עליו ואת יתר
העם הנשארים הגלה נבוזראדן
רב־טבחים בבל: י ומן־העם הדלים
אשר אין־להם מאומה השאיר
נבוזראדן רב־טבחים בארץ יהודה
ויתן להם כרמים ויגבים ביום ההוא:
יא ויצו נבוכדראצר מלך־בבל על־
ירמיהו ביד נבוזראדן רב־טבחים
לאמר: יב קחנו ועיניך שים עליו
ואל־תעש לו מאומה רע כי אם
כאשר ידבר אליך כן עשה עמו:
יג וישלח נבוזראדן רב־טבחים
ונבושזבן רב־סריס ונרגל שראצר
רב־מג וכל רבי מלך־בבל:
יד וישלחו ויקחו את־ירמיהו מחצר
המטרה ויתנו אתו אל־גדליהו בן־
אחיקם בן־שפן להוצאהו אל־הבית
וישב בתוך העם: טו ואל־ירמיהו
היה דבר־יהוה בהיתו עצור בחצר

(מסורה: כ׳ מאנה; כ׳ חס׳ וחבירו דמלכים וס׳; חסר כניסנה כ׳ א׳ מ״ע; פ׳; כ׳ מהחל התרומה וכל לשון ארי דכו׳ כמ״א מה אמך; ג׳ ר״פ; ל׳; ד׳; ז׳; כתי׳ ולא קרי; ג׳ נונין זעירין; ל׳; ל׳ וחס׳; ל׳; ג׳ וחס׳)

תרגום

שאר רברבי מלכא דבבל: ד והוה כד חזנון צדקיה מלך שבטא דבית יהודה וכל גברי עבדי קרבא וערקו ונפקו בליליא מן קרתא באורח גינתא דמלכא בתרעא בין שוריא ונפק באורח מישרא: ה ורדפו משירית כסדאי בתריהון ואדביקו ית צדקיה במישרי יריחו ודברו יתיה ואסקוהי לות נבוכדראצר מלכא דבבל לרבלת בארעא דחמת ומליל עמיה פתגמי דינין: ו ונכיס מלכא דבבל ית בני צדקיה ברבלה לעינוהי וית כל רברבי יהודה נכס מלכא דבבל: ז וית עיני צדקיה עור ואסריה בשלשלן דנחש לאובלא יתיה לבבל: ח וית בית מלכא וית בית עמא אוקידו כסדאי בנורא וית שורי ירושלם תרעו: ט וית שאר עמא דאשתארו בקרתא וית שמיעיא דאשתמעו עלוהי וית שאר עמא דאשתארו אגלי נבוזראדן רב קטוליא לבבל: י ומן עמא חשיכיא דלית להון מדעם אשאר נבוזראדן רב קטוליא בארעא דבית יהודה ומנינון למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין ביומא ההוא: יא ופקיד נבוכדראצר מלכא דבבל על ירמיה ביד נבוזראדן רב קטוליא למימר: יב דבריהי ועינך שוי עלוהי ולא תעביד ליה מדעם ביש אלהין כמא דמליל עמך כן עביד עמיה: יג ושלח נבוזראדן רב קטוליא ונבושזבן רב סריס ונרגל רב מג וכל שאר רברבי מלכא דבבל: יד ושלחו ודברו ית ירמיהו מדרת בית אסיריא ויהבו יתיה לגדליה בר אחיקם בר שפן לאפקותיה לביתא ויתיב בגו עמא: טו ועם ירמיה הוה פתגם נבואה מן קדם יי כד הוה כלי בדרת בית

רד״ק

פירשו שהוא שער בעזרה והיה מזרחי ושבעים שמות נקראו לו ונקרא שער התוך שהיה בין שני שערים והנכון שהיה משערי ירושלים שנאמר ויבאו וישבו בכניסתם בעיר אחר שהבקעה העיר ישבו בשער התוך וזהו שנבא ירמיהו ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם: נרגל, מלה זרה: שראצר, מלה זרה: סמגרנבו, מלה זרה ויש ספרים שכתוב שמגר נבו תרתין מלין מקף ביניהם ויש ספרים נבו בבורק: שרסכים, מלה זרה וכתוב בשי״ן ובמ״ם: רב סרים. תרין מלין: רב מג, תרתין מלין ומה שזכר נרגל שראצר פעם אחרת אולי אחרי׳ היה שמם כשמם: (ד) דרך גן המלך, דרשו בו כי מערה אחת היתה מביתו עד ערבות יריחו ודרך המער׳ ברח שלא ראו אותו וזימן הקדוש ברוך הוא צבי אחד וראוהו חיל כשדים ורדפו אחריו וצבי הלך אל המערה והם אחריו כשהיו על פתח המערה ראו צדקיהו יוצא מן המערה ולקחו אותו: (ה) ויעלהו אל נבוכד נצר רבלתה, והלא בא נבוכד נצר ירושלים אלא שארכו ימי המצור והלך לו נבוכד נצר: וידבר אתו משפטים, על שמרד בו והפר בריתו ועבר על שבועת ה׳ אשר השביעו באלהים: (ו) ואת כל חורי יהודה. קציני יהודה ושריו: (ז) בנחשתים, שלשלאות של ברזל והם בלשון שנים לפי שהם לשתי הרגלים ובלשון נחשת כי מנחשת היו או מן ברזל חזק הנקרא נחושה: לביא אתו בבלה, כמו להביא וכן מהחל התרומה לביא בית ה׳: (ח) ואת בית העם. כמו בתי העם דרך כלל, ובדרש ואת בית העם זה בית הכנסת: (ט) נבוזראדן. מלה זרה וכן כל נבוכדנצר ונבוכדראצר מלה זרה: (י) כרמים ויגבים. שדות וכן נקראו עובדי השדות יוגבים לכורמים וליוגבים וכן תירגם יונתן למהוי מפלחין בחקלין ובכרמין: (יב) מאומה רע. בדגש הרי״ש שום רע בעולם לא תעשה לו שאם יהיה רע בעיניו בואו בבלה לא תביאהו שם ואם רע בעיניו השארו עם דלת העם אל תאסירהו: כי אם כאשר ידבר. אם כתוב ולא קרי: (יג) ונבושזבן. בנו״ן זעירא והוא אחד מן שלשה נוני״ן זעירין: רבי מלך בבל. כמו על כל רב ביתו: (יד) וישלחו ויקחו את ירמיהו. זה הפסוק הוא ספור מה עשו בסוף הענין כי קודם שנתנו אותו אל גדליהו דבר עמו נבוזר אדן שמצאו בתוך הגלות אסור בזיקים כשאר הגולים שאסרום הכשדים שנכנסו בעיר והם לא היו יודעים דבר בירמיהו מה צוה עליו נבוכד נצר כי לנבוזר אדן צוה ומה שאמר מהצר המטרה רוצה לומר כי משם לקחו אותו השבים כי שם היה

מצודת ציון

וכן שראצר: (ד) הערבה. כמו מדבר: (ה) משפטים. ענין ויכוח: (ו) חורי. ענין שררה כמו ואריבה את החורים (נחמיה ה): (ז) בנחשתים בשלשלאות של נחושת: לביא. כמו להביא: (ח) נתצו. ענין שבירה והריסה: (י) ויגבים. כמו ויקבים כי גיכ״ק מתחלף והם הבורות שהיין נמשך ויורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה): (יג) רבי. ענין גדולה ושררה כמו על כל רב ביתו (אסתר א): (טו) עצור. כלוא במאסר יגור

טו ואל ירמיהו היה דבר יהוה בהיתו עצור בחצר המטרה לאמר: טז הלוך ואמרת לעבד מלך הכושי לאמר כה אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני מבי את דברי אל העיר הזאת לרעה ולא לטובה והיו לפניך ביום ההוא: יז והצלתיך ביום ההוא נאם יהוה ולא תנתן ביד האנשים אשר אתה יגור מפניהם: יח כי מלט אמלטך ובחרב לא תפל והיתה לך נפשך לשלל כי בטחת בי נאם יהוה:

מ א הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת יהוה אחר שלח אתו נבוזראדן רב טבחים מן הרמה בקחתו אתו והוא אסור באזקים בתוך כל גלות ירושלם ויהודה המגלים בבלה: ב ויקח רב טבחים לירמיהו ויאמר אליו יהוה אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה: ג ויבא ויעש יהוה כאשר דבר כי חטאתם ליהוה ולא שמעתם בקולו והיה לכם דבר הזה: ד ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך אם טוב בעיניך לבוא אתי בבל בא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך לבוא אתי בבל חדל ראה כל הארץ לפניך אל טוב ואל הישר בעיניך ללכת שמה לך: ה ועודנו לא ישוב ושבה אל גדליה בן

(תרגום) אמיריא למימר: טז אזיל ותימר לעבדא דמלכא צדקיה למימר כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא מיתי ית פתגמי על קרתא הדא לבישתא ולא לטבא ויהון קדמך ביומא ההוא: יז ואשיזבינך ביומא ההוא אמר יי ולא תתמסר ביד גבריא דאת דחיל מן קדמיהון: יח ארי שיזבא אשיזבינך ובחרבא לא תתקטיל ותהי לך נפשך לשיזבא ארי אתרחיצתא על מימרי אמר יי: א פתגם נבואה דהוה עם ירמיה מן קדם יי בתר דשלח יתיה נבוזראדן רב קטוליא מן רמתא כד דבר יתיה והוא אסיר בעזקיא בגו כל גלות ירושלם ויהודה דאתגליאו לבבל: ב ודבר רב קטוליא לירמיהו ואמר ליה יי אלהך גזר ית בישתא הדא על אתרא הדין: ג ואיתי וקים יי כמא דמליל ארי חבתון קדם יי ולא קבילתון למימריה והוה לכון פתגמא הדין: ד וכען הא שריתך יומא דין מן עזקיא די על ידך אם תקין בעינך למיתא עמי לבבל אתא ואשוי ית עיני עלך ואם ביש בעינך למיתי עמי לבבל אתמנע חזי כל ארעא קדמך לדתקין ולדכשר בעינך למיזל תמן איזיל: ה ואם לית את צבי למיתב ותוב לות גדליה בר

(הערות המסורה) מ"ג נסיס׳ · מביא ק׳ וט׳ חסר א׳ בלישנא · כ׳ · כ׳ · ד׳ בטעם בסיפרא · ס׳ · כ׳ את רנקס ג׳ · ג׳. כ"ט · כ"א · הדבר ק׳ · ג׳ · ג׳ · כ"ט · ג׳ · ג׳ בלישנא ב׳חד מ"נוחד · הסר ב׳ וחסר ברלאה אתה

רשי

שם: (טז) והיו לפניך ביום ההוא. והיו הדברים לפניך שתראה אותם מתקיימי׳: (יז) ביד האנשים. ביד הכשדים (א) הדבר אשר היה. מה שנא׳ בסוף הענין: (מב) ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה׳ וגו׳ אלא שכתב תחלה על מה נאמר לו ומדרש אגדה באיכה רבתי מה היה הדבר ושובה אל גדליהו אמר לו או את נחית עמהון ואנא מסובר הכא או את סובר הכא ואנא נחית עמהון אמר אין אנא נחית עמהון מה אנא מהני להון אלא יחות ברייהון עמהון דהגין הוא מהני להון: מן הרמה. שהיה גולה מעצמו עמהן היה רואה כת שלולים בקולרין היה מכניס צוארו ביניהם כו׳ כדאיתא בפסיקתא דאפטרתא דברי ירמיהו שא"א לומר שנתנו נבוזראדן באזיקים שהרי צוהו נבוכדנאצר אל תעש לו מאומה רע (לעיל לט): באזיקים. בזיאו"ש בלע"ז: (ב) ה׳ אלהיך דבר וגו׳. למה אתה מצטער עליהם והלא אתה נבאת להם ולא שמעו כדאיתא בפסיקתא׳ (ד) פתחתיך. לשון ויפתח הגמלים (בראשית כד) וכת"י וכען הא שריתך ומנחם פתר כולם לשון פתיחה ממש: (ה) ועודנו לא ישוב. בכל זאת לא היה חפץ לשוב אמר לו הקב"ה

יגדל. ונרגן מפריד אלוף: מבי ט׳ חסר אל"ף בליש׳ ביאה וסימ׳ כי על יום טוב בנו. המוציא והמבי דשמואל. הנני מבי אליך רעה דאחאב. ויבו ירבעם וכל דמלכים. לא אבי הרעה בימיו דהראות כי נכנע אחאב. הנני מבי את דברי אל העיר הזאת דסיפרא. עד היורש אבי לך. הלוך ואמרת לעבד. הבי המטפחת אשר עליך. בתרא פלוגתא: ויבא ג"א וסי׳ נמסר בסדר ויקהל: עיני כ"ט וסי׳ נמסר במס׳ רבתא בערך עין: ושובה ב׳ והסר וסי׳ אל גדליהו. הראה אתה: גדליה ה׳ וסימן ועודנו לא ישוב ושבה. ויבא ירמיהו אל גדליה בן אחיקם. ויבאו אל גדליה המצפתה. ויקח יוחנן בן קרח וכל שרי החילים. דבר ה׳ אשר

רדק

היה עד יום שנלכדה ירושלם כמו שכתוב למעלה ואמר על ירמיהו שלקחו אותו השרים מחצר המטרה והוליכוהו עם שאר הגולים ונתנו אותו אל גדליהו נבוזר אדן ושאר רבי המלך: להוציאהו אל הבית, אל הבית שהיה שם גדליהו וכן עשה: וישב בתוך העם, כמו שנאמר בסוף הענין וישב אתו בתוך העם: (טז) הנני מבי. חסר אל"ף למ"ד הפעל: והיו לפניך ביום ההוא. הדברים שגזרתי על העיר יהיו לפניך שתראה אותם כלומר שלא תפחד שימיתוך השרי׳ טרם כבוש העיר לפי שעשית בירמיהו כנגד רצונם ואתה בעבור שבטחת בי ואתה אחד והשרים רבים ועשית כנגדם תמלט מחרב והם ימותו בחרב אף על פי שאתה מבני ביתו של צדקיהו והם שיברחו עמו ימותו בחרב ואתה תמלט ותראה כבוש העיר ותראה שיתקיימו דברי בעיר זהו שאמר והיו לפניך כלומר תראם ולא תפחד שתמות בחרב והיתה לך נפשך לשלל: (א) הדבר אשר היה אל ירמיהו. הדבר הזה הוא מה שאומר בסוף כל הענין ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר יי׳ אל ירמיהו ולפי שאמר ואל ירמיהו היה דבר ה׳ בהיותו עצור בחצר המטרה רוצה לומר שלא היה דבר ה׳ אליו עוד עד אחר כל הענין שמספר אחר כבוש ירושלם וכן הוא פירוש הפסוק הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת השם זה הדבור מתי היה אחר שלוח אותו נבוזר אדן רב טבחים מן הרמה ואחר כל הענין שהולך ומספר בדבר גדליה עד סוף כל הענין. ובדרש איזה דבר היה אל ירמיהו אחר שלוח אותו נבוזר אדן הוא מה שאמר ושובה אל גדליהו זהו דבר ה׳ שהיה אליו כי לא היה יודע לבחור אם ילך עם הגולה או אם ישאר ועודנו לא ישוב עד שהיה לו דבר ה׳ ואמר ושובה אל גדליהו: מן הרמה. כי ברמה נשאר נבוזראדן כשנכנסו שאר שרי בבל לירושלם כי לא נזכר עמהם: באזיקים, האל"ף נחה ופי׳ טבעות כבלים שיאסרו בהם הידים: (ב) יי׳ אלהיך דבר את הרעה הזאת, כי שמעו מה שהיה מתנבא להם ירמיהו: (ג) כי חטאתם. כנגד הכלל כמו שאמר האל למשה רבינו עד אנה מאנתם והיה לכם דבר הזה, דבר הזה כתיב וקרי הדבר ופירושו כמו שדבר יי׳ כן היה לכם: (ד) הנה פתחתיך. כשלקחהו מתוך הגלו׳ אז פתחו מן האזיקים: ועודנו לא ישוב ושובה

מצודת ציון

(יז) יגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): (יח) מלט אמלטך. ענין הצלה: לשלל. ענין ביזה: (א) הרמה. שם עיר: אסור. קשור באזקים: בשלשלאות כמו לאסור מלכיהם בזיקים (תהלים קמט): (ד) פתחתיך. ענין התרת הקשר כמו יפתח

מצודת דוד

וישלחו: אל גדליהו. כי הוא נפל אל הכשדים על פי ירמיה וכשנלכדה העיר הפקידו מלך בבל על הנשארים: להוציאו אל הבית. להוציאהו מחצר המטרה ללכת לשבת בבית: וישב. ירמיה ישב בתוך העם כי השרים הוציאוהו מחצר המטרה: (טז) לעבד מלך הכושי. זהו שדבר עליו טוב לפני צדקיהו והעלהו מן הבור: ולא לטובה, לא אביא עליהם הטובה שדברתי עליה הואיל ולא שבו אלי: והיו לפניך. הרעות האלה תראה בעיניך: ביום ההוא. ביום בוא הרעות: (יז) ביד האנשים וכו׳. הם הכשדים: (יח) לשלל. כאלו שללת נפשך להחזיקה לעצמך: כי בטחת בי. כי מה שדבר טוב על ירמיה לפני המלך ולא פחד מכל שרי העם אשר היו לו לאויבים היה על כי בטח בה׳: מ (א) הדבר אשר היה וכו׳. הוא הדבר הנאמר אחר הספורים ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה׳ אל ירמיהו (לקמן מ"ב) ולפי שהדבור היה להשיב על שאלת השרים בדבר הליכה למצרים לזה הקדים לומר שירמיה היה נמצא עמהם ולא הלך גולה לבבל עם כי אסרוהו עם הגולים כמ"ש בענין כי הזר נבוזראדן והתירו ובא אל גדליהו וגם הקדים לספר הסיבה אשר בעבורה רצו ללכת למצרים ולזה שאלו מירמיה לשאול פי ה׳ ואח"ז אמר מה השיב המקום ע"ז: אחר שלח אותו וכו׳ מן הרמה. כי כשלוה נבוזראדן להוציאו מחצר המטרה ישב בתוך העם כמ"ש למעלה וכשחזרו אנשי כשדים לקחת את העם בשבי להוליכם גולה בבלה לקחו גם את ירמיה עמהם והביאו את כולם אל העיר רמה כשהם אסורים באזקים ומשם שלחו נבוזראדן כמ"ש בענין: בקחתו אותו. בעת שלקח אותו מבין הגולים והוא היה אסור בתוך כל גלות וכו׳: (ב) ויקח. לפי שארעו הדברים אמר שוב ויקח: ה׳ אלהיך דבר וכו׳. ר"ל יודע אני שאתה נבאת להם בשם ה׳ את הרעה הזאת וכו׳: (ג) ויבא. וכן הביא את הרעה והוא עשה את הרעה ולא נבר נ"נ בכח ידו: ולא שמעתם בקולו. ר"ל מה שנבאת להם בשם ה׳ להשלים עם מלך בבל לעבדו: (ד) ועתה. ר"ל הואיל ולא בכח ידו גבר נ"נ כ"א בחמת ה׳ בעוונם ואתה הלא הזהרתם להשלים עמו א"כ אין עליך אשמה ולכן אתיר אותך היום מן האזיקים ואם טוב וכו׳. ואשים את עיני. להשגיח בך: חדל: מנע לבוא אתי לבבל: לפניך. ר"ל ברשותך: אל טוב. אל מקום הטוב והישר בעיניך וכו׳: (ה) ועודנו לא ישוב. ועדיין ירמיה לא אמר שישוב גם שם לשבת בתוך

אחיקם בן־שפן אשר הפקיד מלך־
בבל בערי יהודה ושב אתו בתוך
העם או אל־כל־הישר בעיניך ללכת
לך ויתן־לו רב־טבחים ארחה
ומשאת וישלחהו: ו ויבא ירמיהו אל־
גדליה בן־אחיקם המצפתה וישב
אתו בתוך העם הנשארים בארץ:
ז וישמעו כל־שרי החילים אשר
בשדה המה ואנשיהם כי־הפקיד
מלך־בבל את־גדליהו בן־אחיקם
בארץ וכי | הפקיד אתו אנשים
ונשים וטף ומדלת הארץ מאשר
לא־הגלו בבלה: ח ויבאו אל־
גדליה המצפתה וישמעאל בן־
נתניהו ויוחנן ויונתן בני־קרח
ושריה בן־תנחמת ובני | עופי
הנטפתי ויזניהו בן־המעכתי המה
ואנשיהם: ט וישבע להם גדליהו
בן־אחיקם בן־שפן ולאנשיהם לאמר
אל־תיראו מעבוד הכשדים שבו
בארץ ועבדו את־מלך בבל וייטב
לכם: י ואני הנני ישב במצפה
לעמד לפני הכשדים אשר יבאו
אלינו ואתם אספו יין וקיץ ושמן
ושמו בכליכם ושבו בעריכם אשר־
תפשתם: יא וגם כל־היהודים אשר־
במואב | ובבני־עמון ובאדום ואשר
בכל־הארצות שמעו כי־נתן מלך־
בבל שארית ליהודה וכי הפקיד
עליהם את־גדליהו בן־אחיקם בן־
שפן: יב וישבו כל־היהודים מכל־
המקמות אשר נדחו־שם ויבאו
ארץ־יהודה אל־גדליהו המצפתה
ויאספו יין וקיץ הרבה מאד: יג ויוחנן
בן־קרח וכל־שרי החילים אשר
בשדה באו אל־גדליהו המצפתה:
יד ויאמרו אליו הידע תדע כי בעליס
מלך בני־עמון שלח את־ישמעאל
בן־נתניה להכתך נפש ולא־האמין
להם גדליהו בן־אחיקם: טו ויוחנן
בן־קרח אמר אל־גדליהו בסתר במצפה לאמר אלכה נא

ל' וחסר. ל'. ד'. ס'. ח'. ב' ובענין. ב'. ל'. ב'. כ"ט. ס'. ח'. ס'. ז'. ו' עיפי ק'. ל'. ב'. ל"מ"לוכל ד"ס דכו' במ"ד. ה' חס' בספ'. ל' חס'. ה'. ד'. ב'. ב' ובענין. ח'. י' פתחין. ח'. ג'ב'חסר וח' מ"ל. ל'.

אחיקם בר שפן דמני מלכא
דבבל בקרויא דבית יהודה
ותיב עמיה בגו עמא או לכל
דכשר בעינך למיזל איזיל ומני
ליה רב קטוליא מתנן ונבזבן
ושלחיה: ו ואתא ירמיה לות
גדליה בר אחיקם למצפיה
ויתיב עמיה בגו עמא
דאשתארו בארעא: ז ושמעו
כל רבני חילותא די בחקלא
אינון וגבריהון ארי מני מלכא
דבבל ית גדליה בר אחיקם
בארעא וארי מני עמיה גבריא
ונשיא וטפלא ומחשיכי עמא
דארעא מדלא אתגליאו לבבל:
ח ואתו לות גדליה למצפיא
וישמעאל בר נתניה ויוחנן ויונתן בר
קרח ושריה בר תנחמת ובני
עיפי דמנטופא ויזניה בר
מעכת אינון וגבריהון: ט וקים
להון גדליה בר אחיקם בר שפן
ולגבריהון למימר לא תדחלון
מלמפלח לכסדאי תבו בארעא
ופלחו ית מלכא דבבל וייטב
לכון: י ואנא הא אנא יתיב
במצפיא למיקם קדם כסדאי
דייתון עלנא ואתון כנושו חמרא
ודבילתא ומשחא ושוו
במניכון ותבו בקרויכון
דאחדתון: יא ואף כל יהודאי
די במואב ובבני עמון ובאדום
ודי בכל מדינתא שמעו ארי
שבק מלכא דבבל שארא
לדבית יהודה וארי מני עליהון
ית גדליה בר אחיקם בר שפן:
יב ותבו כל יהודאי מכל
אתריא דאתבדרו לתמן ואתו
לארעא דבית יהודה לות
גדליהו למצפיא וכנשו חמרא
ודבילתא סגי לחדא: יג ויוחנן
בר קרח וכל רבני חילותא די
בחקלא אתו לות גדליהו
למצפיא: יד ואמרו ליה המידע
ידע ארי בעלים מלכא דבני
עמון שלח ית ישמעאל בר
נתניה למקטלך נפש ולא
האמין להון גדליה בר אחיקם:
טו ויוחנן בר קרח אמר לגדליה
בסתרא במצפיא למימר איזיל

רש"י

הקריה ושובה אל. גדליהו אשר הופקד על העניים הנשארים גם הם. צריכין לך כשאר סגולים: ארוחה ומשאת. מתנן ונבזבן: (י) וקיץ. דבלה: ורבי תולדות אהרן ושכו בעריכם. קידושין כ:

מצודת דוד

בתוך העם. הבין נבוזראדן שהיה דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה וכו' והוא מקרא קצר: או אל כל הישר וכו'. כאומר אין אני מכריח אותך ללכת אליו אלא או שוב אליו או לך אל כל מקום הישר בעיניך: ארוחה ומשאת. פרס מבית המלך ותשורה: וישלחהו. שלחו לנפשו: (ו) המצפתה. כי במצפה ישב: (ז) אשר בשדה. אשר היו בשדה בברחם מן העיר מפני הכשדים: המה ואנשיהם. גם המה שמעו גם אנשיהם שמעו: כי הפקיד וכו' בארץ. עשאהו פקיד וממונה בארץ: וכי הפקיד אתו. ואשר הניח עמו אנשים ונשים וכו': (ח) וישמעאל וכו'. וגם ישמעאל וכו' באו המה ואנשיהם: (ט) אל תיראו וכו'. ר"ל אל תפחדו מהכבדות עול עבודת הכשדים ושבו בארץ ועבדו את המלך באמונה לבד וייטב לכם כי הוא לא יכביד העול: (י) הנני יושב במצפה. ר"ל לא אלך מזה מוכן אני תמיד לעמוד לפני הכשדים אשר יבואו אלינו במהלכם דרך פה לבלי תת להרע לכם וכאומר הלא המלך הפקיד אותי ויש לאל ידי למנעם מלעשות לכם רעה: ואתם אספו. ר"ל מעתה אל תחושו פן יקחום האויב כי מאספיו יאכלום: אשר תפשתם. אשר אחזתם לשבת בהן (אף כי עתה באו ולא תפשו עדיין אמר אשר תפשתם כי כשיאספו כבר תפשו ערים לשבת): (יא) אשר במואב וכו'. אשר ברחו שמה בעת מלחמת נ"נ: כי נתן. אשר עזב שארית ליהודה ואשר הפקיד וכו': (יב) אשר נדחו שם. בעת המלחמה: (יג) אשר בשדה. אשר היו בשדה בברחם מן העיר מפני הכשדים (וחזר וכתבו כאן להסמיכו למקרא של אחריו): (יד) שלח. גירה אותו בך להכותך מכות נפש וכאומר והוא קבל מאמריו: (טו) אלכה נא. עתה אלך ואכהו נפש עד

רד"ק

ושובה אל גדליה בן אחיקם, ועוד ירמיהו לא אמר לו שישוב כמו נבוזר אדן כי דעתו לשוב ואמר לו ושובה אל גדליה אחר שדעתך לשאר שוב אל גדליה ושב אתו או אל כל הישר בעיניך ללכת או עם גדליה במקום שהוא או במקום אחר שתבחר בארץ לשבת שם לך עשה כרצונך ויונתן תרגם ואם לית את צבי למיהך ותוב לות גדליה בר אחיקם: ארוחה ומשאת. שניהם ענין מנחה והכפל רוצה לומר שני מיני מנחה ותרגם יונתן מתנן ונבזבן: (ז) אשר בשדה, רוצה לומר בכפרים: והחילים, הם שברחו מפני הכשדים ריה והנה והקימו להם שרים להתנהג על פיהם: (י) וקיץ. פי' פירות הקיץ שמיבשי' אותם כמו תאנים וזולתם והראשון וקיץ בשו"א הוי"ו והשני וקיץ הרכה בקמץ הוי"ו: אשר תפשתם. שתפשתם אותם לשבת בה: (יד) בעלים. בסמ"ך: אל תעש, כתיב אל תעשה קרי והענין אחד: ויהי

[Masora]

היה. וא' ויריב וגדליה: ויונתן ז' וסימן עודנו מדבר והנה יונתן בן אביתר. ויען יונתן ויאמר לאדניהו אבל אדננו. ובני יונתן פלת. ובני ידע אחי שמי בני השם הגידוני. וידבקו פלשתים את שאול דד"ה. ויבאו אל גדליה המצפתה. ומן רישא דשמואל עד ויהי ככלותו לדבר אל שאול ונפש דכו' יונתן במ"ב יהונתן וסימן לכה ונעברה אצל מצב הערלים ויאמר יהונתן הנה אנחנו. ומן ויהי ככלת עד סוף סיפרא דכו' במ"א יונתן וסימן וידבר שאול אל יונתן בנו וכל עזרא דכו' יונתן במ"א יהונתן וסימן לבלגה שמוע לשמעיה: גדליהו שפן ו' וסימן והעם בן אחיקם בן הנשאר בארץ יהודה דמלכים. וישבע להם גדליהו דסיפרא. וישלח ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה. ועודנו לא ישוב ושבה אל. וגם כל היהודים אשר במואב. וישב ישמעאל את כל שארית. את הגברים ואת הנשים. ואני הצעיר המאסף מצאתי בכל הספרים אשר לפני בפסוק ויקם ישמעאל בן נתניה גדליהו בן אחיקם בן שפן ופסוק וישב ישמעאל את כל שארית שמביא המסרה אין בו בן שפן ובכל ספרי המסרה מביא פסוק וישב ישמעאל במספר השש גדליהו בן אחיקם

מצודת ציון

יתרו פתח (איוב ל): (ה) הפקיד. מלשון פקיד וממונה: ארוחה. ענין פרס קבוע מבית המלך וכן וארוחתו ארחת תמיד (לקמן נב): ומשאת. ענין תשורה ודורון כמו והרב משאת בנימין (בראשית מג): (ז) החיילים. צבאות עם: הפקיד. קמייתא מלשון פקיד וממונה ותניינא מלשון פקדון והנחה: וטף. ילדים קטנים: (י) וקיץ. פירות שמיבשין בקיץ וכן הלחם והקיץ (ש"ב ט"ז): תפשתם. ענין אחיזה נחלה: (יד) שלח. ענין גרוי והסתה כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים לב): (טו) ונפוצו. ענין פזור ופרוד

ואכה את־ישמעאל בן־נתניה ואיש
לא ידע למה יככה נפש ונפצו כל־
יהודה הנקבצים אליך ואבדה
שארית יהודה: טז ויאמר גדליהו
בן־אחיקם אל־יוחנן בן־קרח אל־
תעש את־הדבר הזה כי־שקר אתה
דבר אל־ישמעאל:

מא א ויהי | בחדש השביעי
בא ישמעאל בן־נתניה בן־אלישמע
מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה
אנשים אתו אל־גדליהו בן־אחיקם
המצפתה ויאכלו שם לחם יחדו
במצפה: ב ויקם ישמעאל בן־נתניה
ועשרת האנשים | אשר־היו אתו
ויכו את־גדליהו בן־אחיקם בן־
שפן בחרב וימת אתו אשר־הפקיד
מלך־בבל בארץ: ג ואת כל־
היהודים אשר־היו אתו את־
גדליהו במצפה ואת־הכשדים אשר
נמצאו־שם את אנשי המלחמה
הכה ישמעאל: ד ויהי ביום השני
להמית את־גדליהו ואיש לא ידע:
ה ויבאו אנשים משכם משלו
ומשמרון שמנים איש מגלחי זקן
וקרעי בגדים ומתגדדים ומנחה
ולבונה בידם להביא בית יהוה:
ו ויצא ישמעאל בן־נתניה
לקראתם מן־המצפה הלך הלך
ובכה ויהי כפגש אתם ויאמר
אליהם באו אל־גדליהו בן־אחיקם:
ז ויהי כבואם אל־תוך העיר וישחטם
ישמעאל בן־נתניה אל־תוך הבור
הוא והאנשים אשר־אתו: ח ועשרה
אנשים נמצאו־בם ויאמרו אל־
ישמעאל אל־תמתנו כי־יש־לנו
מטמנים בשדה חטים ושערים
ושמן ודבש ויחדל ולא המיתם
בתוך אחיהם: ט והבור אשר
השליך שם ישמעאל את | כל־
פגרי האנשים אשר הכה ביד

כען ואמחי ית ישמעאל בר
נתניה ואנש לא ידע למה
יקטלינך נפש ויתבדרון
כל דבית יהודה דאתכנישו
לותך ויוביד שארא דבית
יהודה: טז ואמר גדליהו בר
אחיקם ליוחנן בר קרח לא
תעביד ית פתגמא הדין ארי
שקראאת ממלל על ישמעאל:
א והוה בירחא שביעאה אתא
ישמעאל בר נתניה בר
אלישמע מזרעא דמלכותא
ורברבי מלכא ועסרא גברין
עמיה לות גדליה בר אחיקם
למצפיא ואכלו תמן לחמא
כחדא במצפיא: ב וקם
ישמעאל בר נתניה ועסרא
גברין דהוו עמיה ומחו ית
גדליה בר אחיקם בר שפן
בחרבא וקטל יתיה דמני
מלכא דבבל בארעא: ג וית
כל יהודאי דהוו עמיה עם
גדליה במצפיא וית כסדאי
דאשתכחו תמן ית גברי
עבדי קרבא קטל ישמעאל:
ד והוה ביומא תנינא למקטל
ית גדליה ואנש לא ידע:
ה ואתו גבריא משכם
ומשילו ומשמרון תמנן גברין
כד מגלחין דקניהון ומבזעין
לבושיהון ומתחממין וקורבנא
ולבונתא בידיהון לאיתאה
לבית מקדשא דיי: ו ונפק
ישמעאל בר נתניה לקדמותהון
מן מצפיא אזיל מיזל ובכי
והוה כד ערע יתהון ואמר
להון עולו לות גדליהו בר
אחיקם: ז והוה כמיעלהון לגו
קרתא ונכיסינון ישמעאל בר
נתניה לגו גובא הוא וגבריא
די עמיה: ח ועסרא גברין
אשתכחו בהון ואמרו
לישמעאל לא תקטלינא ארי
אית לנא מטמורין בחקלא
חטין וסערין ומשח ודבש
ואתמנע ולא קטלינון בגו
אחוהון: ט וגובא די רמא תמן
ישמעאל ית כל פגרי גבריא
די קטל ביד גדליהו הוא דעבד

רשי

(א) ורבי המלך. ושרי המלך נתקנאו בו שנטל גדולה: (ה) להביא בית ה'. כשנסעו מביתם לא היו יודעים בחורבן הבית ובדרך שמעו וקרעו בגדי ה' וגלחו זקנם: ומתגודדים. לשון שריטה: (ט) אשר הכה ביד גדליהו. מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש העלה עליו כאילו נהרגו על

רדק

(א) ויהי בחודש השביעי. כמו מתר חדש ובר"ה נהרג גדליה בן אחיקם וקבעו התענית במוצאי ר"ה מפני שהוא י"ט: מזרע המלוכה. מלכות בית דוד וקנא בגדליה שהפקידו מלך בבל על הארץ ורז"ל דרשו כי ישמעאל זה בן גרי' היה כי ירחמאל לקח אשה ושמה עטרה כמו שכתוב בדברי הימי' ואמרו עטרה זו היתה גויה ובת מלכים היתה ולקחה ירחמאל להתעטר בה לפי שהיתה בת מלכים ולפיכך קרא שמה עטרה ואמרו אל תאמן בגר עד כ"ד דורות ומעטרה עד ישמעאל זה כ"ד דורות כמו שכתוב בם והנה הרג גדליה: ורבי המלך. מקנאת שרי המלך נדקיהו כי לא הלכו כולם עמו: אשר הפקיד. פירוש שקנא בו בעבור שהפקידו מלך בבל בארץ: (ה) מגלחי זקן וקרועי בגדים. על חרבן בית המקדש: ומתגודדים. ששרטו שריטות בבשרו לאבל: להביא בית ה'. כי כשנסעו ממקומם לא ידעו בחרבן הבית וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו ותימ' הוא מן שחדש החמישי שחרב הבית עד החדש השביעי איך לא שמעו בשילו ובשכם ובשמרון כי נלכדה ירושלם וחרב הבית וגלו ישראל ממנה ויש לפרש כי שמעו בכבוש ירושלם ובגלות ישראל ממנה אבל חשבו כיון שהשאיר נבוזר אדן דלת הארץ השאיר גם בית המקדש בלא נתצו ושרפו כלו או מקדשו שיקריבו הנשארים בארץ קרבנותיהם וכיון ששמעו בדרך שנשרף בית יי' קרעו בגדיהם ושמעו גם כן כי מלך בבל הפקיד גדליה בארץ והיו באים אליו: (ז) הולך ובכה. היה מראה עצמו בוכה: (ט) אשר הכה ביד גדליהו, בסבת גדליהו כי הוא היה סבה להריגת כלם כי בעבורו בא למצפה להכותו וכיון שהרג גדליהו הרג גם כן אשר היו עמו והבאים אליו וכן היד יואב אתך כלומר סבתו אם הוא סבב את הדבר ויש לפרש ביד גדליה במקום גדליהו כלומר במקום שהיה בו במצפה וכן ויד תהיה לך אים על ידו פירושו מקום ורז"ל אמרו וכי גדליהו הרגם והלא

בן שפן: יככה ג' בקריאה וסימן כה אמר אל תירא עמי יושב. למה יככה נפש ונפוצו. יומם השמש לא יככה: תעשה ד'קמצים וסימן אם תעשה עמנו רעה. ויאמר גדליהו בן אחיקם. ומה תעשה לשמך הגדול. ותאמר לו אל אחי: וימת ה' וסימן בלשון ארמי אבאש דויג לגדליה וקטל בוניה. ופי' נמסר בשמואל א' סי' כ"ב: ואת הכשדים ג' וסימן בא ישמעאל בן נתניה דמלכים. ואת כל היהודים דירמיה. הנני מסב את כלי המלחמה: בכה ובכה ז' וסי' נמסר בסדר שמות: וישחטם ג' בקריאה וסי' וישחטם במדבר. ויורדם אליהו אל נחל קישון. וישחטם ישמעאל בן נתניה אל תוך הבור: והבור ב' וסי' והבור רק אין בו מים. והבור אשר

תולדות אהרן נחדש השביעי. מגלח טו: מגולחי זקן. מ"ק כו: כל פגרי. מס כא:

מצודת דוד

עד לא יכוך: ואיש לא ידע. מי הכהו ועל מה הוכה: ונפוצו. יהיו נפוצים מכאן ולא ישאר שארית: (טז) אל ישמעאל. על ישמעאל: מא (א) בא ישמעאל. מארץ בני עמון: ורבי המלך. המ"ם של מזרע משמשת בשתים כאומ' מן רבי המלך ר"ל שגם היה משרי המלך וכאומר בעבור שהיה מזרע מלוכה ושר גדול לפני המלך לזה נתקנא בגדליה על שלקח הגדולה: (ב) ויכו. כולם הכהו וישמעאל לבדו המיתו: אשר הפקיד. כמו על אשר הפקיד ר"ל הסבה היה על שהפקידו בארץ והתקנא בו: (ג) את אנשי המלחמה. כי יתר ספק לקח בשבי כמ"ש בענין: (ד) ויהי ביום השני. מוסב למקרא של אחריו: ואיש לא ידע. עדיין לא היה נודע הדבר: (ה) מגולחי זקן וכו'. דרך לצער ואבל על חורבן ירושלים והבית וגלות יהודה: להביא בית ה'. יתכן שגם אחר החורבן הקריבו על המזבח וכמ"ש רז"ל שמעתי שמקריבין אע"פ שאין בית (מגילה י): (ו) הולך הלוך ובכה. מראה עצמו כבוכה על אבדן מולדתו למען לרמות אותם: באו. הסיבה מללכת לירושלים כי במצפה היה לו מקום נאות להרגם: (ז) וישחטם. יתכן שהיתה כוונתו לבל יגולה על ידם מהר מהריגת גדליה לבל ירדפו אחריו: אל תוך הבור. שהיה שם: הוא והאנשים הוא שחטם עם אנשיו: (ח) נמצאו בם. בהבאים משכם וכו': כי יש לנו וכו'. ונגיד לך שתקחם אתה: ויחדל. חדל מהם ולא המיתום: (ט) ביד גדליהו. במקום גדליה במצפה: הוא. זהו הבור אשר עשה וכו': מפני בעשא. לבל יוכל לבא שמה בהלחמו עמו: אותו. את הבור הזה: ויסב

מצודת ציון

פרוד: (א) ורבי. ענין שררה כמו כל רבי מלך בבל (לעיל ט"ל): לחם. כל סעודה קרויה ע"ש הלחם: (ה) מגלחי. מלשון גלוח השער: ומתגודדים. ענין שריטת הבשר וכן ויתגדדו כמשפטם (מ"א יח): (ו) כפגש. ענין פגיעה: (ח) מטמונים. אוצרות ע"ש שדרך לטמנם במחבואה: (ט) ביד גדליה. במקום גדליה כמו יד

רשי

על ידי: (יב) אל מים רבים. על ברכת מיין סגיאין: (יז) בגרות כמהם. בגרות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה. כששב ממלחמת אבשלום כמו שנאמר בספר (ש״ב יט) אתי יעבור

תולדות אהרן כי נשארנו. כ׳מ׳ה׳ :

ירמיה מא

גדליהו הוא אשר עשה המלך אסא
מפני בעשא מלך ישראל אתו מלא
ישמעאל בן נתניהו חללים: י וישב ׀ ב׳ ממנו שני
ישמעאל את כל שארית העם
אשר במצפה את בנות המלך ואת ג׳
כל העם הנשארים במצפה אשר
הפקיד נבוזראדן רב טבחים את
גדליהו בן אחיקם וישבם ישמעאל ג׳
בן נתניה וילך לעבר אל בני עמון:
יא וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי ז׳ דסמיכי
החילים אשר אתו את כל הרעה
אשר עשה ישמעאל בן נתניה:
יב ויקחו את כל האנשים וילכו
להלחם עם ישמעאל בן נתניה
וימצאו אתו אל מים רבים אשר
בגבעון: יג ויהי כראות כל העם
אשר את ישמעאל את יוחנן בן
קרח ואת כל שרי החילים אשר
אתו וישמחו: יד ויסבו כל העם ג׳
אשר שבה ישמעאל מן המצפה ב׳ כתרי לישני
וישבו וילכו אל יוחנן בן קרח:
טו וישמעאל בן נתניה נמלט
בשמנה אנשים מפני יוחנן וילך
אל בני עמון: טז ויקח יוחנן בן
קרח וכל שרי החילים אשר אתו ז׳
את כל שארית העם אשר השיב
מאת ישמעאל בן נתניה מן
המצפה אחר הכה את גדליה בן ה׳
אחיקם גברים אנשי המלחמה
ונשים וטף וסרסים אשר השיב ב׳ חס׳ קדמאה
מגבעון: יז וילכו וישבו בגרות כמוהם כמהם ק׳
אשר אצל בית לחם ללכת לבוא
מצרים: יח מפני הכשדים כי יראו
מפניהם כי הכה ישמעאל בן נתניה
את גדליהו בן אחיקם אשר הפקיד מלך בבל בארץ:

מב

מב א ויגשו כל שרי החילים ויוחנן בן קרח ויזניה
בן הושעיה וכל העם מקטן ועד גדול: ב ויאמרו אל ג׳. ט׳ ו׳ ר״פ בטעם
ירמיהו הנביא תפל נא תחנתנו לפניך והתפלל בעדנו
אל יהוה אלהיך בעד כל השארית הזאת כי נשארנו
מעט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו: ג ויגד לנו יהוה ל׳. ד׳ רפין

תרגום

מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא מלכא דישראל יתיה מלי ישמעאל בר נתניה קטילין: י ושבא ישמעאל ית כל שארא דעמא די במצפיא ית בנת מלכא וית כל עמא דאשתארו במצפיא דמני נבוזראדן רב קטוליא על גדליהו בר אחיקם ושבנון ישמעאל בר נתניהו ואזל למעבר לות בני עמון: יא ושמע יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל בישתא דעבד ישמעאל בר נתניה: יב ודברו ית כל גבריא ואזלו לאגחא על ישמעאל בר נתניה ואשכחו יתיה על בריכת מיין סגיאין די בגבעון: יג והוה כד חזא כל עמא דעם ישמעאל ית יוחנן בר קרח וית כל רבני חילותא די עמיה וחדיאו: יד ואסתחרו כל עמא דשבא ישמעאל מן מצפיא ותבו ואזלו לות יוחנן בר קרח: טו וישמעאל בר נתניה אשתיזיב בתמניא מן קדם יוחנן בר קרח ואזל לות בני עמון: טז ודבר יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא די עמיה ית כל שארא דעמא דאתיב מלות ישמעאל בר נתניה מן מצפיא בתר די קטל ית גדליה בר אחיקם גברין גברי עבדי קרבא ונשיא וטפלא ורברביא די אתיב מגבעון: יז ואזלו ויתיבו בגרות דיהב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה די בסטר בית לחם למיזל למיעל למצרים: יח מן קדם כסדאי ארי דחילו מן קדמיהון ארי קטל ישמעאל בר נתניה ית גדליה בר אחיקם דמני מלכא דבבל בארעא: א וקריבו כל רבני חילותא ויוחנן בר קרח ויזניה בר הושעיה וכל עמא מזעירא ועד רבא: ב ואמרו לירמיה נביא תתקביל כען בעותנא קדמך וצלי עלנא קדם יי אלהך על כל שארא הדין ארי אשתארנא זעיר מסגי כמא דעינך חזן יתנא: ג ויחוי לנא יי אלהך ית אורחא

רדק

וכלא ישמעאל הרגם אלא כיון שהיה לו לחוס על עצת יוחנן ולא חש מעלה עליו הכתוב כאלו נהרגו בידו: אשר עשה המלך אסא מפני בעשא. לא נזכר זה הבור אלא במקום הזה ותרגם יונתן הוא דעבד מלכא אסא כד צר עלוהי בעשא: (י) ואת בנות המלך. כי לא הכה ישמעאל אלא אנשי המלחמה שהיו במצפה אבל העם שלא היו אנשי המלחמה והנשים והטף שבה אותם ישמעאל ובנות המלך שנשארו עם גדליה גם כן שבה אותם ולא הגלם נבוזר אדן עם הגלות אלא השאירם עם דלת העם ולא ידענו אם היו בנות המלך צדקיהו או יהויכין או יהויקים: לעבור את בני עמון, כמו אל בני עמון וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ואת מי הגדת מלין כמו אל מי: (יב) אל מים רבים אשר בגבעון. כמו על וכן אל הסרים לא אכל כמו על ותרגם יונתן על בריכת מיין סגיאין די בגבעון: (טז) וסריסים. תרגם יונתן ורברביא: בגרות כמהם. במקום שגר שם: כמהם. בן ברזילי אולי הוא בנה אותו ובא לגור שם לפי׳ נקרא על שמו ויונתן תרגם גרות דיהיב דוד לכמהם בר ברזילי גלעדאה

השליך שם ישמעאל: נתניהו ה׳ וסי׳ וישלחו כל השרים אל ברוך. ויבאו אל גדליה המצפתה. והבור אשר השליך שם ישמעאל. החמשי נתניהו בניו ואחיו. ועמהם הלוים שמעיהו: אל מים בקצת ספרי מסרה נמסר עם אותן שהם על מים וזה לא נמצא בספרי׳ המדוייקים וגם בהרבה ספרי מסרה ספרדים כי אינם אלא ז׳ על מים וזה לא נמנה עמהם וג׳ אל מים וזה אחד מהם וזאת המסרה שמונה זה ג״כ כתוב שם על מים ח׳ בקריא׳ ונראה טעות: וכל שרי ז׳ דסמי׳ וסימן והנו נצב על עלתו. יוחנן בן קרח וכל שרי החילי׳. וישמע יוחנן בן קרח וכל שרי. ויקח יוחנן בן קרח. וחבירו. ולא שמע יוחנן. והאחשדרפנים והפחות: ויאמרו ו׳ בטעם ר״פ וסי׳ הבה נבנה לנו עיר. הבה נלבנה. אבל אשמים. לכו ונפיל׳ גורלות דיונה. למלאכים הבאים. ויאמרו אל ירמיהו הנביא

מצודת דוד

(י) וישב. לקח בשבי את העם הבאים מעלמא למצפה כמ״ש למעלה ואת העם אשר השאיר נבוזראדן והניחם עם גדליה: וישבם. לפי שארכו הדברים חזר ואמר וישבם: וילך לעבור. הלך עמהם לעבור אל בני עמון לשבת שמה: (יא) וישמע. במקום שהיה כי לא היה אז במצפה: (יב) את כל האנשים. אשר עמהם. אל מים רבים. על בריכת המים הרבים: (יג) כל העם. שהוליך בשבי: (יד) ויסובו. העם הנשבה סבבו ושבו מישמעאל והלכו אל יוחנן: (טו) נמלט. ברח ונמלט נפשו עם שמנה אנשים: (טז) מן המצפה. אשר שבה ישמעאל מן המצפה אחר שהכה את גדליה: גברים וכו׳. מוסב על תחלת המקרא ויקח יוחנן וכו׳ אשר השיב מגבעון כרדפו אחר ישמעאל: (יז) בגרות כמהם. במקום אשר גר שם כמהם בן ברזילי הגלעדי המוזכר בש״ב שחזר עם דוד אחר שנהרג אבשלום: ללכת. בדרך המהלך לבוא למצרים: (יח) מפני הכשדים. רצו ללכת שמה מפני הכשדים: כי הכה וכו׳. וחששו פן יעלילו הכשדים לומר שזה היה בהסכמת כולם והריגת פקיד המלך תחשב למרידה: מב (ב) תפל נא. בקשו ממנו להתפלל בעדם אל ה׳: כאשר עיניך ראות אותנו. שאנחנו מתי מספר: (ג) ויגד לנו. ר״ל התפלה תהיה שיגיד לנו את הדרך וכו׳ אם ללכת למצרים או לנשאר

מצודת ציון

יד אבשלום (ש״ב י״ח): (י) וישב. מלשון שבי: הפקיד. מלשון פקדון והנחה: וישבם. מלשון שבי: (יד) ויסובו. מלשון סבוב: שבה. מלשון שבי: (טו) נמלט. ענין השמטה והצלה: בשמנה. בשמונה. בגרות. בכ״ף הוא במקום עם וכן הרק אך במשה דבר ה׳ (במדבר י״ב): (טז) גברים. אנשים: וסריסים. מין שררה: (יז) בגרות. מל׳ גרות ומדור: (א) ויגשו. הקריבו: (ב) תפל.

אלהיך את-הדרך אשר נלך-בה
ואת-הדבר אשר נעשה: ד ויאמר כ'
אליהם ירמיהו הנביא שמעתי הנני
מתפלל אל-יהוה אלהיכם כדבריכם ג'
והיה כל-הדבר אשר-יענה יהוה
אתכם אגיד לכם לא-אמנע מכם
דבר: ה והמה אמרו אל-ירמיהו יהי י' ר"פ
יהוה בנו לעד אמת ונאמן אם-לא
ככל-הדבר אשר ישלחך יהוה
אלהיך אלינו כן נעשה: ו אם-טוב ח' ר"פ בספ'
ואם-רע בקול | יהוה אלהינו אשר כ'
אנו שלחים אתך אליו נשמע למען אנחנו ק'
אשר ייטב-לנו כי נשמע בקול
יהוה אלהינו: ז ויהי מקץ
עשרת ימים ויהי דבר-יהוה אל-
ירמיהו: ח ויקרא אל-יוחנן בן-
קרח ואל כל-שרי החילים אשר
אתו ולכל-העם למקטן ועד-גדול: ל' דסמיכי
ט ויאמר אליהם כה-אמר יהוה כ"ד מיהדין
אלהי ישראל אשר שלחתם אתי
אליו להפיל תחנתכם לפניו:
י אם-שוב תשבו בארץ הזאת ח' ר"פ בסיפ' י
ובניתי אתכם ולא אהרס ונטעתי כ"ג פסוקים לא ולא בספ'
אתכם ולא אתוש כי נחמתי אל- ז' בליש'
הרעה אשר עשיתי לכם: יא אל- כ"ג ר"פ
תיראו מפני מלך בבל אשר-אתם
יראים מפניו אל-תיראו ממנו נאם-
יהוה כי-אתכם אני להושיע אתכם
ולהציל אתכם מידו: יב ואתן לכם ל'. ג'
רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם
אל-אדמתכם: יג ואם-אמרים אתם
לא נשב בארץ הזאת לבלתי שמע י"א
בקול יהוה אלהיכם: יד לאמר לא ט' ר"פ
כי ארץ מצרים נבוא אשר לא-
נראה מלחמה וקול שופר לא ה'
נשמע וללחם לא-נרעב ושם נשב: ח' פסוקים לא לא לא ל'
טו ועתה לכן שמעו דבר-יהוה
שארית יהודה כה-אמר יהוה צבאות אלהי ישראל אם-
ר"ג ול' חסר אתם שום תשמון פניכם לבא מצרים ובאתם לגור שם: טז והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם
תשיג אתכם בארץ מצרים והרעב אשר-אתם | דאגים ממנו שם ידבק אחריכם מצרים ושם תמתו:

דנהך בה וית פתגמא דנעביד: ד ואמר להון ירמיה נביא שמעית הא אנא מצלי קדם יי אלהכון כפתגמיכון ויהי כל פתגם דיתיב יי יתכון אחוי לכון לא אמנע מנכון פתגם: ה ואינון אמרו לירמיה יהי מימרא דיי בנא לסהיד קשוט ומהימן אם לא ככל פתגמיא די שלחינך יי אלהך לותנא כן נעביד: ו אם טב ואם ביש למימרא דיי אלהנא די אנחנא שלחין יתך לקדמוהי נקבל בדיל דייטב לנא ארי נקביל למימרא דיי אלהנא: ז והוה מסוף עסרא יומין והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם ירמיה: ח וקרא ליוחנן בר קרח ולכל רבני חילותא דעמיה ולכל עמא למזעירא ועד רבא: ט ואמר להון כדנן אמר יי אלהא דישראל דשלחתון יתי לקדמוהי למבעי בעותכון קדמוהי: י אם מתב תיתבון בארעא הדא ואבני יתכון ולא אפגר ואקים יתכון ולא אטלטיל ארי תבית מן בישתא דעבדית לכון: יא לא תדחלון מן קדם מלכא דבבל די אתון דחלין מן קדמוהי לא תדחלון מניה אמר יי ארי בסעדכון מימרי למפרק יתכון ולשיזבא יתכון מן ידיה: יב ואתן לכון רחמין וירחם עליכון ויתיב יתכון לארעכון: יג ואם אמרין אתון לא נתיב בארעא הדא בדיל דלא לקבלא למימרא דיי אלהכון: יד למימר לא אלהין לארעא דמצרים ניעול דלא נחזי עבדי קרבא וקל שופרא לא נשמע וללחמא לא ניכפן ותמן נתיב: טו וכען בכן קבילו פתגמא דיי שארא דבית יהודה כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל אם אתון שואה תשוון אפיכון למיעל למצרים ותעלון לאתותבא תמן: טז ותהי חרבא די אתון דחלין מניה תמן תדביק יתכון בארעא דמצרים וכפנא די אתון יצפין מניה תמן ידביק בתריכון למצרים

יעבור בהם וגו': (יד) וקול שופר. שתוקעין הצופים להזהיר את

מצודת דוד

לשאלו כאן: ואת הדבר וכו'. כפל הדבר במ"ש: (ד) שמעתי. קבלתי אמריכם והנני מתפלל אתכם. ר"ל על שאלתכם: לא אמנע. מבלי להגידה: דבר. שום דבר: (ה) והמה. השרים והעם: לעד אמת ונאמן. ר"ל המקום יהיה בנו לעד אמת שקבלנו על עצמנו לעשות כפי שתאמר לנו בשמו ויהיה נאמן עלינו להפרע מאתנו אם לא ככל הדבר וכו' כן נעשה: (ו) אם טוב. בין שיהיה הדבר טוב בעינינו בין שיהיה רע בעינינו נשמע בקול ה': למען. בעבור זה ייטב לנו כאשר נשמע בקולו: (ז) ויהי מקץ. מעת ששאלו ממנו לחלות פני ה': (י) ובניתי אתכם. ר"ל יפרו וירבו בה ולא יגלו עוד ממנה: ונטעתי. הוא כפל ענין במ"ש: כי נחמתי. חשבתי מחשבה אחרת על הרעה שעשיתי להם כי לא אוסיף עוד להרע להם: (יא) אשר אתם יראים מפניו. ר"ל הדבר אשר אתם יראים מפניו והוא מהריגת גדליה כמ"ש למעלה: ממנו. מן הדבר ההוא לא תיראו כי כ"כ לא ירע עמכם בעבור זה: ולהציל אתכם. לבל יוכל להרע עמכם: (יב) ואתן. ועוד אתן אתכם לרחמים לפניו וירחם אתכם: והשיב אתכם. ר"ל הגולה מעמכם לבבל ישיבם מרצונו אל ארצם: (יג) לבלתי שמוע. ר"ל ואם גם עתה אחר ששמעתם דבר ה' לא תשבו פה ותמאנו לשמוע דבר ה': (יד) לאמר. כי תאמרו נבא למצרים אשר שם לא נראה מלחמה כי בהיותכם פה תפחדו ממלחמת הכשדים: וקול שופר. הדרך לתקוע במלחמה בשופרות: לא נרעב. לא כמו בכאן שהרעב מתמדת: ושם נשב. ולא נהיה גולים משם: (טו) ועתה. הואיל וכן תאמרו לכן שמעו וכו': שום תשימון. אם תחשבו לבוא שמה מדעת ומרצון: ובאתם. ר"ל וכן תעשו בפועל לבא שמה ולגור בה: (טז) אשר אתם יראים. הוא חרב הכשדים: שם ידבק אחריכם. יהיה דבוק בכם

גלעדאה: (ו) אשר אנו שולחים. אנו כתיב וקרי אנחנו והענין אחד אלא במלת אנו לא נמצא במקרא עוד אלא זה אבל הוא נהוג בלשון משנה ובתלמוד: (י) אם שוב תשבו. שוב מקור בחסרון פ"א הפעל ומשפטו בהשלומו ישוב ואף על פי שאין המנהג במקור שהוא בזה המשקל בנחי הפ"א גזרת הס' הנה כמוהו ידעתי כי כל תוכל כמו יכול: (יב) והשיב אתכם אל אדמתכם. על הגולים אמר ואמר אתכם כי הרוב גלו והמעט נכלל ברוב

תפל נא תחנתינו: והמה י' ר"פ וסי' נמסר בישעיה סי' ס"ג: אם ח' ר"פ בספרא וסי' אם עונינו ענו בנו ה'. אם ימושו החקים האלה. אם שוב תשבו בארץ. אם יסתר איש במסתרים ואני. אם יצאתי השדה והנה חללי: אם תשוב ישראל נאם ה' אלי. אם טוב ואם רע בקול. אם בוצרים באו לך אם שודדי לילה: נחמה אל ז' בליש' וסי' נמסר בשמואל ב' ריש סימן י': ואתן ג' וסימן מאשר יקרת בעיני נכבדת. ואנכי אמרתי איך אשיתך. ואתן לך רחמים ורחם: נראה ה' בקריאה וסימן ימהר יחישה מעשהו. כחשו בה' ויאמרו לא הוא. לאמר לא כי ארץ מצרים נבוא. נשכימה לכרמים נראה. באורך נראה אור: תשימון ג' בקריאה וסימן לא תשימון עליו נשך. אם שום תשימון פניכם. עד אנה תשימון קנצי למלין. אנך:

תולדות אהרן וסיתה חרב (סוכה נה):

מצודת ציון

ענין נטיה: נא. עתה: (ד) יענה. מלשון עניה ותשובה: (ז) מקץ. מסוף: (י) ובניתי. מל' בנין: אהרוס. ענין שבירה ונתיצה: אתוש. ענין עקירה: נחמתי. ענין הפוך מחשבה: (טז) דאגים. מל' דאגה ופחד

יז ויהיו כל-האנשים אשר-שמו את-
פניהם לבוא מצרים לגור שם ימותו
בחרב ברעב ובדבר ולא-יהיה להם
שריד ופליט מפני הרעה אשר אני
מביא עליהם: יח כי כה אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל כאשר נתך
אפי וחמתי על-ישבי ירושלם כן
תתך חמתי עליכם בבאכם מצרים
והייתם לאלה ולשמה ולקללה
ולחרפה ולא-תראו עוד את-המקום
הזה: יט דבר יהוה עליכם שארית
יהודה אל-תבאו מצרים ידע תדעו
כי-העידתי בכם היום: כ כי
התעתים בנפשותיכם כי-אתם
שלחתם אתי אל-יהוה אלהיכם
לאמר התפלל בעדנו אל-יהוה
אלהינו וככל אשר יאמר יהוה
אלהינו כן הגד-לנו ועשינו:
כא ואגד לכם היום ולא שמעתם
בקול יהוה אלהיכם ולכל אשר-
שלחני אליכם: כב ועתה ידע תדעו
כי בחרב ברעב ובדבר תמותו
במקום אשר חפצתם לבוא
לגור שם:

מג א ויהי ככלות ירמיהו
לדבר אל-כל-העם את-כל-דברי
יהוה אלהיהם אשר שלחו יהוה
אלהיהם אליהם את כל-הדברים
האלה: ב ויאמר עזריה בן-הושעיה
ויוחנן בן-קרח וכל-האנשים הזדים
אמרים אל-ירמיהו שקר אתה
מדבר לא שלחך יהוה אלהינו
לאמר לא-תבאו מצרים לגור שם:
ג כי ברוך בן-נריה מסית אתך בנו
למען תת אתנו ביד-הכשדים להמית
אתנו ולהגלות אתנו בבל: ד ולא-שמע יוחנן בן-קרח וכל-
שרי החילים וכל-העם בקול יהוה לשבת בארץ יהודה:
ה ויקח יוחנן בן-קרח וכל-שרי החילים את כל-שארית
יהודה אשר-שבו מכל-הגוים אשר נדחו-שם לגור בארץ יהודה: ו את-הגברים ואת-הנשים ואת-הטף
ואת-בנות המלך ואת כל-הנפש אשר הניח נבוזראדן רב-טבחים את-גדליהו בן-אחיקם בן-שפן ואת
ירמיהו הנביא ואת-ברוך

יז והוו כל
גבריא דשויאו ית אפיהון
למיעל למצרים לאתותבא
תמן יתקטלון בחרבא בכפנא
ובמותא ולא יהי להון שאר
ומשיזיב מן קדם בישתא די
אנא מייתי עליהון: יח ארי
כדנן אמר יי צבאות אלהא
דישראל כמא דחל רוגזי
וחימתי על יתבי ירושלם כן
יחול רוגזי עליכון במיעלכון
למצרים ותהון למומי ולצדו
וללוטא ולחסודין ולא תחזון
עוד ית אתרא הדין: יט גזירת
פתגמא דיי עליכון שארא
דבית יהודה לא תעלון למצרים
מידע תידעון ארי אסהידית
בכון יומא דין: כ ארי אטעיתון
בנפשתיכון ארי אתון שלחתון
יתי לקדם יי אלהכון למימר
צלי עלנא קדם יי אלהנא
וככל דיימר יי אלהנא כן חוי
לנא ונעביד: כא וחויתי לכון
יומא דין ולא קבילתון למימרא
דיי אלהכון ולכל די שלחני
לותכון: כב וכען מידע תידעון
ארי בחרבא בכפנא ובמותא
תמותון באתרא דאתרעיתון
למיעל לאתותבא תמן: א והוה
כד שיצי ירמיה למללא עם
כל עמא ית כל פתגמיא דיי
אלההון דשלחיה יי אלההון
לותהון ית כל פתגמיא האלין:
ב ואמר עזריה בר הושעיה
ויוחנן בר קרח וכל גבריא רשיעיא אמרין לירמיה שקרא
את מתנבי לא שלחך יי אלהנא למימר לא תעלון למצרים
לאתותבא תמן: ג ארי ברוך בר נריה מגרי יתך בנא בדיל
לממסר יתנא בידא דכסדאי למקטל יתנא ולאגלאה יתנא
לבבל: ד ולא קביל יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא וכל
עמא למימרא דיי למתב בארעא דבית יהודה: ה ודבר
יוחנן בר קרח וכל רבני חילותא ית כל שארא דבית
יהודה דתבו מכל עממיא דאתבדרו לתמן לאתותבא
בארעא דבית יהודה: ו ית גבריא וית נשיא וית טפלא
וית בנת מלכא וית כל נפשתא די שבק נבוזראדן רב
קטוליא על גדליה בר אחיקם בר שפן וית ירמיה נביא

רש"י

את העם: (ט) וטמנתם במלט. מ"ם זו יסוד נופל היא בתיבה כמו מקור מעמד מעשה ויסודו לט

מצודת דוד

נכס ללכת אחריכם שם ולתוספת ביאור אמר מצרים: ושם תמותו. בחרב וברעב: (יז) ויהיו כל האנשים. כל החפצים ללכת שמה כולם ימותו איש לא נעדר ולא ישאר שארית מה לפי גודל הרעה שאביא עליהם: (יח) כאשר נתך. כמו שנשפך אפי וכו': לאלה. כולם ישבעו בשבועתם אם עשיתי כזאת אהיה כמו אלה הבאים למצרים: ולשמה. כולם יתמהו על גודל מפלתכם: ולקללה. המקלל את מי יקלל הקללה בכם לומר שיהיה מקולל כמותכם: ולחרפה. כולם יחרפו אתכם: ולא תראו. כאשר תלכו משם לא תשובו עוד לראות את המקום הזה: (יט) דבר וכו'. אמר שוב להתרות בהם: ידוע תדעו. בבוא עליכם הצרה תדעו שאני התריתי בכם היום ואמרתי שכן יהיה: (כ) כי התעיתם. בדברו עמהם ראה בפניהם שלא היו חפצים להשאר במקומם ולכן אמר באמת עשיתם טעות גדול בנפשותיכם אשר אתם שלחתם אותי וכו' כי אילו לא שלחתם הייתם שוגגין ועכשיו אתם מזידין: (כא) ולכל. ר"ל וכמו שלא שמעתם מאז לכל אשר שלחני אליכם: (כב) ועתה וכו'. חזר להתרות בהם שוב למען ידעו בבוא הרעה: מג (א) את כל הדברים האלה. האמורים למעלה: (ב) אומרים. היו אומרים ולפי שארכו הדברים אמר שוב אומרים. (ג) כי ברוך וכו'. יתכן שהיה להם תגר ומריבה עם ברוך ולכן חשדוהו בזה שהוא מסית בהם את ירמיה לנבאות להם להשאר שם למען יהיו נמסרים ביד הכשדים: להמית וכו'. ר"ל הקצת ימית והקצת יגלה לבבל: (ה) אשר שבו. אשר חזרו וכו' לגור בארץ יהודה: (ו) ואת כל הנפש. העבדים והשפחות: ואת ירמיה וכו'. גם אותם לקחו שלא

רד"ק

ברוך: (יח) לאלה ולשמה ולקללה. פי' אלה קללה כפל הענין במ"ש או פי' לאלה לשבועה ות"י למומי והוא על דרך והנחתם שמכם לשבועה לבחירי: (כ) כי התעתם בנפשותיכם. כנר"י העי"ן ופירוש התעתם אותי ברצונכם כלומר במה שהיה בנפשותיכם כמו אם יש את נפשכם כלומר לא התעיתם לי בפיכם מה שהיה בלבבכם כי הכיר מהם ירמיהו כי דעתם ללכת למצרים לפיכך אמר להם: (כא) ואגיד לכם היום ולא שמעתם. כי עדיין לא כלה דבריו ולא ענו אותו אלא הכיר בהם כי דעתם היה ללכת למצרים על כל פנים: (ו) את גדליהו. עם גדליהו: במלט

נתך ג' וסי' ויחדלו הקולו' והברד ומטר. עד נתך מים עליהון. כאשר נתך אפי. וככל ה' בקריאה וסי' ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו. וככל החזון הזה דד"ה כי התעיתי' בנפשתיכם. וככל החזון הזה. וככל כחי הכינתי לבית ה' אלהי דד"ה: תמותו ז' מ"ל וסי' נמסר בסדר מקץ: וכל שרי ז' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סי' מ"א: ואת ירמיהו ב' וסי' וישלח המלך. אשר הניח נבוזראדן רב טבחים.

מצודת ציון

ופחד: ידבק. ענין חבור: (יז) שריד ופליט. שארית והצלה וכן ולא היה ביום אף ה' פליט ושריד (איכה ב'): (יח) תתך. ענין הרקה והשפכה כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט): לאלה. ענין שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה): ולשמה. ענין תמהון כמו פנו אלי והשמו (איוב כא): (יט) העידותי. ענין התראה כי ע"פ רוב מתרין בעדים לבל יכחש: (כ) התעיתם. מלשון תועה וטעות: בנפשותיכם. בעצמיכם: (ב) עזריה. יתכן שהוא יזניהו הנזכר למעלה והיה נקרא בשתי השמות: הזדים. הרשעים: (ג) מסית. מל'

ג' בן־נריהו: ז ויבאו ארץ מצרים כי
לא שמעו בקול יהוה ויבאו עד־
תחפנחס: ח ויהי דבר־יהוה אל־
י"ב ר"פ ירמיהו בתחפנחס לאמר: ט קח
ל'. ל' בידך אבנים גדלות וטמנתם במלט
כ' במלבן אשר בפתח בית־פרעה
בתחפנחס לעיני אנשים יהודים:
כ' בטעם בספרא י ואמרת אליהם כה־אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל הנני שלח
ולקחתי את־נבוכדראצר מלך־
בבל עבדי ושמתי כסאו ממעל
לאבנים האלה אשר טמנתי ונטה
שפרירו ק' ובא ק' את־שפרורו עליהם: יא ובאה
והכה את־ארץ מצרים אשר למות
למות ואשר לשבי לשבי ואשר
ו' דסמיכי לחרב לחרב: יב והצתי אש בבתי
ל'. ל' אלהי מצרים ושרפם ושבם ועטה
ד' את־ארץ מצרים כאשר יעטה הרעה
את־בגדו ויצא משם בשלום:
ג' יג ושבר את־מצבות בית שמש
אשר בארץ מצרים ואת־בתי
אלהי־מצרים ישרף באש:

מד א הדבר אשר היה אל־
ג' ירמיהו אל כל־היהודים הישבים
כ' א' מ"ל בארץ מצרים הישבים במגדל
ס' ובתחפנחס ובנף ובארץ פתרוס
לאמר: ב כה־אמר יהוה צבאות
אלהי ישראל אתם ראיתם את כל־
הרעה אשר הבאתי על־ירושלם
ועל כל־ערי יהודה והנם חרבה
כ' היום הזה ואין בהם יושב: ג מפני
רעתם אשר עשו להכעסני ללכת
לקטר לעבד לאלהים אחרים אשר
כ' הס' כספ' לא ידעום המה אתם ואבתיכם:
ד ואשלח אליכם את־כל־עבדי
ח' מ"ל בספ' ג' מ"ל בלישנ' הנביאים השכים ושלח לאמר אל־
ל' חסר נא תעשו את דבר־התעבה הזאת
כ"ג פסוקי' ולא ולא בספ' אשר שנאתי: ה ולא שמעו ולא־
י"א הטו את־אזנם לשוב מרעתם
לבלתי קטר לאלהים אחרים: ו ותתך
חמתי ואפי ותבער בערי יהודה

ויית ברוך בר נריה: ז ואתו
לארעא דמצרים ארי לא
קבילו למימרא דיי ואתו עד
תחפנחס: ח והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עם ירמיה
בתחפנחס למימר: ט סב עמך
אבנין רברבן ותטמרינון
בטפיל בנינא די בתרע בית
פרעה בתחפנחס לעיני גברין
יהודאין: י ותימר להון כדנן
אמר יי צבאות אלהא דישראל
הא אנא שלח ואדבר ית
נבוכדנאצר מלכא דבבל
עבדי ואשוי ית כורסוהי עיל
מן אבניא האלין דטמרית
ויגוד ית אפדניה עליהון:
יא וייתי ויקטל ית ארעא
דמצרים די למותא למותא
ודי לשביא לשביא ודי לחרבא
לחרבא: יב ואדליק אשתא
בבתי טעות מצראי ויוקדינון
וישבינון וירוקין ית ארעא
דמצרים כמא דמתעטיף רעיא
ית לבושיה ויפוק מתמן
בשלם: יג ויתבר ית קמת
בית שמש די בארעא דמצרים
וית בתי טעות מצרים יוקיד
בנורא: א פתגם נבואה
דהוה עם ירמיה על כל
יהודאי דיתבין בארעא
דמצרים דיתבין במגדול
ובתחפנחס ובמפס ובארע
פתרוס למימר: ב כדנן אמר
יי צבאות אלהא דישראל
אתון חזיתון ית כל בישתא
דאיתיתי על ירושלם ועלכל
קרויא דבית יהודה ואינון
חרבא יומא דין ולית בהון
יתיב: ג מן קדם בישתהון
דעבדו לארגזא קדמי למהך
לאסקא בוסמין למפלח
לטעות פלחי כוכביא דלא
ידעונון אתון ואבהתכון:
ד ושלחית לותכון ית כל עבדי
נבייא מקדים ומשלח למימר
לא כען תעבדון ית עסק
תועבתא הדא דרחיקית:
ה ולא קבילו ולא ארכינו ית
אודניהון למיתב מבשתהון
בדיל דלא לאסקא בוסמין לטעות פלחי כוכביא: ו וחל

רשי

לט כמו וילט פניו (מלכים א יט) לטם אותה בתוך הטיט במלבן. במלט אמולטמנט בלע"ז: (י) שפרירו. אהלו ודוגמתו ברוחו שמים שפרה (איוב כו): (יב) ועטה את ארץ מצרים. יצריך כל שללה ויצא כאשר יכרוך ויגלול הרועה את בגדו וישליכו מעל כתיפיו כשהוא מוליך צאנו לפניו: (יג) את מצבות בית שמש. מזבחות שעשו שם אותם שנתגיירו בימי חזקיהו שבויי סנחריב שהוליך מכוש וממצרים לפני ירושלים ביום מפלתו כמו שאמר (ישעיה יט) ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות עיר ההרס יאמר לאחת. ותרגם יונתן עיר קריתא בית שמש דעתידא למיחרב יתאמר דהיא חדא

מצודת דוד

שלא בשובתם: (ז) כי לא שמעו וכו'. אשר צוה להם שלא ללכת: עד תחפנחס. היא מארץ מצרים (ט) במלט במלבן. טמנם בחומר במקום עשיית הלבנים: בפתח. סמוך לפתח: (י) ואמרת אליהם אל היהודים ההם: הנני שולח. ר"ל אעיר לבו לבוא פה: עבדי. ר"ל עושה שליחותי: ונטה. יטה אהלו ממעל להאבנים: (יא) אשר למות. הראוי למות ברעב ימות ברעב וכו': (יב) ושרפם ושבם. ר"ל אלהיהם מעץ ואלהיהם מכסף וזהב יקח בשבי: ועטה. שלל ארץ מצרים יכרוך לקחת הכל כמו הרועה כשנוסע ממקום למקום שכורך עם בגדו כל כליו להביאם עמו ולא ישאיר מה מהם: ויצא. ר"ל יצא משם בשלום ולא יוכלו אנשי מצרים לקחת שללם מידו: (יג) מצבות בית שמש. המצבות שעמדו בבית אשר עבדו שם לשמש עבודת אלילות:
מד (א) היושבים בארץ מצרים. וחזר ופירש היושבים במגדול וכו' שהם מארץ מצרים: (ג) אשר לא ידעום המה. אשר לא היו מכירים בהם מאז אתם ואבותיכם גם אתם גם אבותיכם עשו הרע: (ד) השכים ושלוח. הייתי משכים ומשלח בזריזות רב: אל נא תעשו. כאומר הנה עד הנה עשיתם הרע אל תעשו עתה: התועבה הזאת. הוא עבודת האליל: (ו) ותתך. ובעבור זה שפכה חמתי: כיום הזה. שהנם

רדק

(ט) במלט במלבן. מלט הוא החומר שעושים ממנו הלבנים או חומר אחר מסיד ומחול, במלבן במקום שרפת הלבנים או במקום שעושין אותם ויונתן תרגם בטפיל בנינא: (י) את שפרורו. כתיב בוא"ו וקרי ביו"ד והענין אחד והאותיות אהו"י מתחלפות ופירושו אהלו וההיכל הנאה נקרא שפריר ליופיו מן אמרי שפר ושפריר בשקל סגריר: (יא) ובאה והכה. כתיב ובאה לשון נקבה על המתנה וקרי ובא לשון זכר על נבוכדנצר: (יב) ושרפם ושבם. ישרוף הבתים בבתי אלהי מצרים וישבה אלהי כסף ואלהי זהב או פירוש ישבם עובדיהם: ועטה את ארץ מצרים. כלומר יבוז את כל שללה: כאשר יעטה הרועה את בגדו, כמו שיתעטף הרועה בבגדו ויכרוך את עצמו בו כן יכרוך הוא כל שלל ארץ מצרים וזכר הרועה לפי שהרועה עומד יומם ולילה במדבר עם הצאן ויתעטף ויתחבק בבגדו היטב מפני קרח הלילה ואדוני אבי ז"ל פי' כמו הרועה כשנוסע ממקום למקום וכשנוסע מן המקום עוטה בגד האהל שיושב בו והולך לו ולא ישאיר דבר באותו מקום: (יג) בית שמש. שהיו עובדים שם לשמש וזכר עוד ואת בתי אלהי מצרים ישרף באש לחזק הענין לומר כי כלם ישרוף באש לבזיון אלהיהם: מפני רעתם. רעת יושביהם: (ג) המה אתם ואבותיכם. המה יושבי הערים שזכר שמתו או שגלו ולא אתם ואבותיכם לא ידעתם אותם: שהכחתם

את ברוך ב' וסי' ואת ברוך שאלו לאמר. את הגברים ואת הנשים: י"ב קח ר"פ בקריאה וסימניהון קח נא את ברכתי אשר הבאת לך. קח את אהרן ואת בניו אתו. קח את הלוים מתוך בני ישראל. קח מאתם והיו לעבד את עבדת. קח את הלוים תחת כל בכור. קח את המטה והקהל את העדה קח. את אהרן ואת אלעזר בנו והעל. קח את האזור בידך. קח בידך אבני' גדלות וטמנתם במלט. קח לך מגלת ספר. קח בגדו כי ערב זר בתראה. קח נא מפיו תורה: יעטה ד' בקריאה וסי' נמסר בסדר תזריע: מצבות ג' בקריאה וסי' ויוציאו את מצבות אוריהו. ושבר את מצבות בית שמש. ומצבות עזך לארץ תרד. וסימן אפקי שמשא לארעא: ואין בהם ב' וסי' ועל כל ערי יהודה והנם חרבה חיום הזה. ואין בהם תבונה: השכי' ג' יתירין יוד בליש' בקריא'

מצודת ציון

מלשון הסתה ופתוי: (ט) וטמנתם. מלשון הטמנה והצפנה: במלט. כן נקרא החומר העשוי מסיד ומחול ובדרז"ל ואע"ג דעביד בהו כמלטי (ב"ב ו) ופי' שתיקן מקום הקורות בסיד: במלבן. הוא המקום שעושים בו הלבנים: (י) שפרירו. כן יקרא האוהל היפה וכן ברוחו שמים שפרה (איוב כו) והוא מל' הנותן אמרי שפר (בראשית מט) ובא על משקל סגריר: (יב) והצתי. ענין הבערה ושריפה כמו ותצת בסבכי היער (ישעיה ט): ושבה. מלשון שבי: ועטה יעטה. ענין כריכה וכן מעטה לטבח (יחזקאל כא): את בגדו. עם בגדו: (יג) מצבות. מזבח מאבן אחת נקרא מצבה בלשון המקרא: (א) במגדול וכו'. שמות מקומות בארץ מצרים: (ב) והנם. הנה הם: חרבה. מלשון חורבן: (ו) ותתך. ענין

וּבחצות ירושלם ותהיינה לחרבה לשממה כיום הזה׃ ז ועתה כה־אמר יהוה אלהי צבאות אלהי ישראל למה אתם עשים רעה גדולה אל־נפשתכם להכרית לכם איש־ואשה עולל ויונק מתוך יהודה לבלתי הותיר לכם שארית׃ ח להכעסני במעשי ידיכם לקטר לאלהים אחרים בארץ מצרים אשר־אתם באים לגור שם למען הכרית לכם ולמען היותכם לקללה ולחרפה בכל גויי הארץ׃ ט השכחתם את־רעות אבותיכם ואת־רעות ׀ מלכי יהודה ואת רעות נשיו ואת רעתיכם ואת רעת נשיכם אשר עשו בארץ יהודה ובחצות ירושלם׃ י לא דכאו עד היום הזה ולא יראו ולא־הלכו בתורתי ובחקתי אשר־נתתי לפניכם ולפני אבותיכם׃ יא לכן כה־אמר יהוה צבאות אלהי ישראל הנני שם פני בכם לרעה ולהכרית את־כל־יהודה׃ יב ולקחתי את־שארית יהודה אשר־שמו פניהם לבוא ארץ־מצרים לגור שם ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב ברעב יתמו מקטן ועד־גדול בחרב וברעב ימתו והיו לאלה לשמה ולקללה ולחרפה׃ יג ופקדתי על־היושבים בארץ מצרים כאשר פקדתי על־ירושלם בחרב ברעב ובדבר׃ יד ולא יהיה פליט ושריד לשארית יהודה הבאים לגור־שם בארץ מצרים ולשוב ׀ ארץ יהודה אשר־המה מנשאים את־נפשם לשוב לשבת שם כי לא־ישובו כי אם־פלטים׃ טו ויענו את־ירמיהו כל־האנשים הידעים כי־מקטרות נשיהם לאלהים אחרים וכל־הנשים העמדות קהל גדול וכל־העם הישבים בארץ־מצרים בפתרוס לאמר׃ טז הדבר אשר־דברת אלינו בשם יהוה איננו שמעים אליך׃ יז כי עשה נעשה את־כל־הדבר ׀ אשר־יצא מפינו

רוגזי וחימתי ודליק בקרויא דבית יהודה ובשוקי ירושלם והואה לחורבא לצדו כיומא הדין׃ ז וכען כדנן אמר יי אלהי צבאות אלהא דישראל למה אתון גרמין בישתא רבתא על נפשתכון לשיצאה לכון גבר ואתא ועלים ויניק מגו בית יהודה בדיל דלא למשבק לכון שארא׃ ח לארגזא קדמי בעובדי ידיכון לאסקא בוסמין לטעות פלחי כוכביא בארעא דמצרים דאתון אתן לאתותבא תמן בדיל לשיצאה לכון ובדיל למהויכון ללוטא ולחסודין בכל עממי ארעא׃ ט האתנשיתון ית בישות אבהתכון וית בישות מלכיא דבית יהודה וית בישות נשוהי וית בישתכון וית בישות נשיכון דעבדו בארעא דבית יהודה ובשוקי ירושלם׃ י לא פסקו עד יומא הדין ולא דחילו ולא הליכו באוריתי ובקימי דיהבית קדמיכון וקדם אבהתכון׃ יא בכן כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל הא אנא משוי אפי בכון לבישא ולשיצאה ית כל דבית יהודה׃ יב ואסב ית שארא דבית יהודה דשויאו אפיהון למיעל לארעא דמצרים לאתותבא תמן ויסופון כולהון בארעא דמצרים יתרמון בחרבא ובכפנא יסופון מזעירא ועד רבא בחרבא ובכפנא ימותון ויהון למומי ולצדו וללוטא ולחסודין׃ יג ואסער על דיתבין בארעא דמצרים כמא דאסערית על ירושלם בחרבא בכפנא ובמותא׃ יד ולא יהי שאר ומשיזיב לשארא דבית יהודה דאתן לאתותבא תמן בארעא דמצרים ולמתב בארעא דבית יהודה דאינון מטען ית נפשהון למיתב למתב תמן ארי לא יתובון אלהין משיזבין׃ טו ואתיבו ית ירמיה כל גבריא דידעין ארי מסקן בוסמין נשיהון לטעות פלחי כוכביא וכל נשיא דקימין קהלא רבא וכל עמא דיתבין בארעא דמצרים בפתרוס למימר׃ טז פתגמא דמלילתא עמנא בשמא דיי לית אנחנא צבן לקבלא מנך׃ יז ארי מעבד נעביד ית כל פתגמא דנפק

רשי

חדא מנהון : (י) לא דוכאו . לבם מרעתם : (יד) כי אם פליטים . ירמיה וברוך חזרו לשם שהגלה נבוכדנאצר כשנתנ' ארץ מצרים בידו בעשרים ושבע למלכו (יחזקאל כט) כך שנוייה בסדר

מצודת דוד

שהגם תרבים:(ז) אל נפשותיכם. ר"ל לעצמיכם תעשו רעה . כי יכרית מכם איש ואשה וכו' : (ח) להכעיסני . עכשיו יפרש במה עושים רעה לעצמם לאמר במה שאתם מכעיסים אותי במעשי ידיכם וכו' : לקללה. יאמרו בקללתם שיהיו כמותכם : ולחרפה . כולם יחרפו אתכם : (ט) השכחתם . האם שכחתם ר"ל הלא עדיין לא שכחתם:נשיו של כל א' מהמלכים ההם : (י) לא דוכאו . לא נדכא לבם ר"ל עדיין לא נכנעו עד היום הזה ולא יראו מה' : (יא) שם פני . אשים השגחתי בכם להביא פרעה : (יב) ולקחתי . ר"ל אקחם אל הרעה : ותמו כל . כולם יכלו : לאלה וכו' . ישבעו בהם ויתמהו על מפלתם ויפלו בהם קללותיהם ויחרפו אותם : (יג) ופקדתי . אשגיח להפרע ולהשיב גמול על היושבים וכו' : בחרב וכו' . ר"ל באלה אשיב הגמול להפרע מהם : (יד) ולא יהיה פליט . לא ישאר מהם במצרים שארית מה : ולשוב . ולחזור לארץ יהודה אשר המה מצפים ומרוממים ומבטיחים את נפשם לשוב לשבת שמה הנה לא כן יהיה כי לא ישובו כ"א הפליטים מחרב האויב והוא מקר קצר ויובן החסרון מעצמו: (טו) וכל הנשים העומדות . שהיו עומדות במעמד ההוא והיה קבוץ רב : וכל העם וכו'. גם המה היו נמשכים אחריהם : בפתרוס . שהיא מארץ מצרים : (יז) אשר יצא מפינו . אשר קבלנו על עצמנו לקטר למלכת השמים . ר"ל לכוכב גדול שבשמים הוא השמש וכאלו מולך על

רדק

(ס) השמותם . השי"ן קמה והס"א בלא געיא ויש ספרים הס"א בגעיא : ואת רעות נשיו . נשי כל מלך ומלך וכן ראינו באשת אחיה שעשתה מפלצת לאשרה : (י) לא דכאו עד היום הזה. לא נכנעו ולא שמו עצמם דכאים מפני העונש שהשיגם על רעתם שעשו : (יז) למלכת השמים . רוצה לומר למעשה השמים והם הכוכבים מלאכת האל ית' והוא חסר אל"ף וכו'

וסי' נמסר לעיל בסיפ' סי' כ"ה : לחרבה לשממה לית דכוותי' דסמיך כן : נפשתכם דעליה ועתה כה אמר ה' אלהי צבאות אלהי ישראל לית דכוותי' חסר דחסר : במעשי י"א כתיב יוד וסי' נמסר בישעיה סי' נ"ט : רעת ד' חסר בליש' וסי' ושבע הפרות הרקות . לא תהיה אחרי רבי' . ואת רעתיכ' ואת רעת נשיכם . ב' בתראי דבפסו' בתרא חסר : חקתי ט' חסר ו' בנביאים ובכתובים וסי' הבית אשר אתה בונה אם תלך . אם שוב תשובון אתם ובניכם . קרע אקרע את הממלכה . יען אשר עזבוני וישתחוו לעשתרת אלהי . ולא אקח את כל הממלכה . למען בחקתי ילכו . לא דכאו עד היום הזה . ועל ריב המה יעמדו למשפט . אם חקתי יחללו וכל אוריתא דכוו' חסר ו' במ"א עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי. ולשוב ג' בקריא' וסי' חלילה לנו ממנו למרד. ולא יהיה פליט ושריד . כי בשובכם על ה' : וכל הנשים ג' בקריאה וסי' אשר נשא לבן אתנה . הידעים כי מקטרו' נשיהם . יתנו יקר לבעליהן אנ"ך : הדבר ד' בטעמ' בספרא וסי' נמסר בסיפרא ריש סי' ל"ה.

מצודת ציון

ענין הרקה והפיכה : (ז) עולל . ילדי' רכים : (י) דכאו . ענין כתיתה והוא מושאל על ההכנעה כמו לב נשבר ונדכה (תהלים נא) : (יב) ותמו . ענין כליון והשלמה : לאלה . ענין שבועה: לשמה . לתמהון: (יג) ופקדתי . ענין השגחה : (יד) פליט ושריד . הצלה ושארית: מנשאים . ענין הרמה ור"ל מבטיחים : פליטים . נמלטים ומוצלים : (טו) קהל . ענין קבוץ עם : למלכת

לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּיךְ־לָהּ
נְסָכִים כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ אֲנַחְנוּ וַאֲבֹתֵינוּ
מְלָכֵינוּ וְשָׂרֵינוּ בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת
יְרוּשָׁלָ͏ִם וַנִּשְׂבַּע־לֶחֶם וַנִּהְיֶה טוֹבִים
וְרָעָה לֹא רָאִינוּ׃ יח וּמִן־אָז חָדַלְנוּ
לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וְהַסֵּךְ־לָהּ
נְסָכִים חָסַרְנוּ כֹל וּבַחֶרֶב וּבָרָעָב
תָּמְנוּ׃ יט וְכִי־אֲנַחְנוּ מְקַטְּרִים
לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וּלְהַסֵּךְ לָהּ נְסָכִים
הֲמִבַּלְעֲדֵי אֲנָשֵׁינוּ עָשִׂינוּ לָהּ כַּוָּנִים
לְהַעֲצִבָה וְהַסֵּךְ לָהּ נְסָכִים׃ כ וַיֹּאמֶר
יִרְמְיָהוּ אֶל־כָּל־הָעָם עַל־הַגְּבָרִים
וְעַל־הַנָּשִׁים וְעַל־כָּל־הָעָם הָעֹנִים
אֹתוֹ דָּבָר לֵאמֹר׃ כא הֲלוֹא אֶת־
הַקִּטֵּר אֲשֶׁר קִטַּרְתֶּם בְּעָרֵי יְהוּדָה
וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַ͏ִם אַתֶּם וַאֲבוֹתֵיכֶם
מַלְכֵיכֶם וְשָׂרֵיכֶם וְעַם הָאָרֶץ אֹתָם
זָכַר יְהוָה וַתַּעֲלֶה עַל־לִבּוֹ׃ כב וְלֹא־
יוּכַל יְהוָה עוֹד לָשֵׂאת מִפְּנֵי רֹעַ
מַעַלְלֵיכֶם מִפְּנֵי הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר
עֲשִׂיתֶם וַתְּהִי אַרְצְכֶם לְחָרְבָּה
וּלְשַׁמָּה וְלִקְלָלָה מֵאֵין יוֹשֵׁב כְּהַיּוֹם
הַזֶּה׃ כג מִפְּנֵי אֲשֶׁר קִטַּרְתֶּם וַאֲשֶׁר
חֲטָאתֶם לַיהוָה וְלֹא שְׁמַעְתֶּם בְּקוֹל
יְהוָה וּבְתֹרָתוֹ וּבְחֻקֹּתָיו וּבְעֵדְוֹתָיו
לֹא הֲלַכְתֶּם עַל־כֵּן קָרָאת אֶתְכֶם
הָרָעָה הַזֹּאת כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כד וַיֹּאמֶר
יִרְמְיָהוּ אֶל־כָּל־הָעָם וְאֶל כָּל־
הַנָּשִׁים שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה כָּל־יְהוּדָה
אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כה כֹּה־אָמַר
יְהוָה־צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
אַתֶּם וּנְשֵׁיכֶם וַתְּדַבֵּרְנָה בְּפִיכֶם
וּבִידֵיכֶם מִלֵּאתֶם לֵאמֹר עָשֹׂה
נַעֲשֶׂה אֶת־נְדָרֵינוּ אֲשֶׁר נָדַרְנוּ
לְקַטֵּר לִמְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם וּלְהַסֵּךְ לָהּ
נְסָכִים הָקֵים תָּקִימְנָה אֶת־נִדְרֵיכֶם
וְעָשֹׂה תַעֲשֶׂינָה אֶת־נִדְרֵיכֶם׃
כו לָכֵן שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה כָּל־יְהוּדָה

מפומנא לאסקא בוסמין
לכוכבת שמיא ולנסכא לה
נסכין כמא דעבדנא אנחנא
ואבהתנא מלכנא ורברבנא
בקרויא דבית יהודה ובשוקי
ירושלם והוינא סבעין לחמא
והוינא שלן שליא ובישתא
לא חזינא׃ יח ומן עדן
דאתמנענא לאסקא בוסמין
לכוכבת שמיא ולנסכא לה
נסכין חסרנא כולא
ובחרבא ובכפנא ספנא׃
יט וארי אנחנא מסקן בוסמין
לכוכבת שמיא ומנסכן לה
נסכין הבר מגברנא עבדנא
לה כרדוטין לטעותא ומנסכן
לה נסכין׃ כ ואמר ירמיה
לכל עמא לגבריא ולנשיא
ועל כל עמא דמתיבין יתיה
פתגמא למימר׃ כא הלא ית
בוסמניא דאסיקתון בקרויא
דבית יהודה ובשוקי ירושלם
אתון ואבהתכון מלכיכון
ורברביכון ועמא דארעא
יתהון דכר יי וגלי קדמוהי׃
כב ולא הות רעוא קדם יי
עוד דלא למשבק מן קדם
בישות עובדיכון מן קדם
תועבתא דעבדתון והות
ארעכון לחורבא ולצדו
וללוטא מבלי יתיב כיומא
הדין׃ כג מן קדם דאסיקתון
בוסמין ודחבתון קדם יי
ולא קבילתון למימרא
דיי ובאורייתיה ובקימוהי
ובסהדותיה לא הליכתון על
כן ערעת יתכון בישתא
הדא כיומא הדין׃ כד ואמר
ירמיה לכל עמא ולכל נשיא
קבילו פתגמא דיי כל דבית
יהודה די בארעא דמצרים׃
כה כדנן אמר יי צבאות
אלהא דישראל למימר אתון
ונשיכון וגזרתון בפומכון
וברעותכון קימתון למימר
מעבד נעביד ית נדרנא די
נדרנא לאסקא בוסמין
לכוכבת שמיא ולנסכא לה
נסכין׃ אקמא תקימון ית נדריכון ומעבד תעבדון ית נסכיכון׃ כו בכן קבילו פתגמא דיי כל דבית יהודה

רד"ק

וכן האחרים אשר בפרשה ויש מפרשים למלכת משרש מלך ומענינו כלומר כוכב גדול אשר בשמים שהוא מלך על האחרים והוא השמש ותרגם יונתן לכוכבת שמיא: ונהיה טובים. שהיינו בשלוה ובטובה: (יח) ומן אז חדלנו. והם לא חדלו אלא היו אומרים אם באה לנו רעה לא באה אלא מפני שפסקנו לקטר ולא היינו זריזים כבראשונה לפיכך ענה להם הנביא הלא את הקטר: (יט) מקטרים. בא ביו"ד מ"ם לנקבות כמו נשים פלגשים לבניה חטים שעורים ודומיהם: המבלעדי אנשינו, מאמר הנשים כי הן עקר המעשה: כונים. הם מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים למלכת השמים ויונתן תרגם כרדוטין: להעציבה, על דרך הכנוי רוצה לומר לשמחה והה"א רפה ומשפטה במפיק כי הוא לכנוי והכנוי למלאכת השמים כי בלשון נקבה זוכר אותה כמו שאמר לה והה"א רפה ודינה במפיק כתבנו הדומים לה בספר מכלל בחלק הראשון ממנו: (כא) הקטר. שם כפלם והדבר אין בהם לי נקם ושלם אותם זכר יי' כל הקטרים שקטרתם כי רבים היו האלוהות כמו שכתוב כי מספר עריך וגו' ולכל אחד היה מיוחד קטרו כי הקטר שם כלל: ותעלה על לבו, אותה הקטרת כי קטרת וקטר אחד ואמרו בלשון זכר ובלשון נקבה: (כג) ובעדותיו. בשוא הדל"ת ובחולם הוי"ו: (כה) ותדברנה בפיכם. הוי"ו בענין כאשר כוי"ו אם לא ישבעו וילינו ושפתי רננות יהלל פי אמר כאשר דברתם בפיכם: ובידכם מלאתם, כלומר כן מלאתם בידכם ואחרי כן פי' הדבור והמעשה ואמר כנגד הנשים ואף על פי שאמר אתם

ונהיה ב' וסי' ונהיה עליהם עד פתח השער. ונשבע לחם ונהיה טובים: וכי י"ד ר"פ בנביאי' וסי' וכי ירדף גאל הדם אחריו, וכי הקים ה' להם. וכי ימצא איש וכי תאמרון אלי אל ה' דמלכים, וכי יאמרו אליכם דרשו, וכי תאמר אלי אל ה' דישעיה, וכי תאמר בלבבך, וכי ישאלך העם הזה, וכי יאמרו השרים, וכי אנחנו מקטרים, וכי יתן מתנה, וכי תאכלו וכי תשתו, וכי תגישון עור לזבח אין רע, וכי יעשה הנשיא נדבה: ובתורתו ג' ב' מ"ל וא' חסר וסי' מפני אשר קטרתם. כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו מאנו ללכת. קדמא חס': ותדברנה ג' וסי' ובעת מותה ותדברנה הנצבות. לא כי בנך המת ובני החי. ותדברנה בפיכם

תולדות אהרן ונשבע לחם. שבת קנב: חדלנו לקטר. עקדה שער מז עקרים מ"ג פי"ח: אשר קטרתם. עקדה שער מז: אותם זכר. (ר"ה נט):

מצודת ציון

(יז) למלכת השמים. היא השמש וכן לעשות כוונים למלכת השמים (לעיל ז'): (יח) תמנו. ענין כליון: (יט) המבלעדי. ענינו כמו זולת וכן מבלעדי איכן (במדבר ה'): אנשינו. בעלינו: כונים. מין מאכל ויתכן שנקרא כן על כי עשאום בכוונת הלב ותקון רב וכן לעשות כוונים (לעיל ז'): להעציבה. מלשון עצבון והוא דרך כנוי על השמחה: (כב) לשאת. מלשון משא וסבל: מעלליכם. מעשיכם: ולחרבה. מלשון חורבן. ולשמה. ולתמהון: (כג) קראת. מלשון מקרה: (כה) מלאתם. ענין השלמה וגמר והקים

רש"י

בסדר עולם: (יט) המבלעדי אנשינו. שלא מדעתם. כוונים לעציבה. דפוסים כדמות עצבים (עצבים דמות צלמה כמו לעיל כב) ולא יוכל ה' עוד לשאת. כמו ולא יכול סרעה

מצודת דוד

על כולם: והסיך לה. ולהסיך לה: ונשבע לחם. ואז היינו שבעים לחם: ונהיה טובים. ר"ל עשירים ומלאים טוב: (יח) ומן אז. מהזמן אשר אז חדלנו לקטר וכו' חסרנו כל הטובה שהיה עמנו: (יט) וכי אנחנו. זהו מאמר הנשים המקטרות לבדן שאמרו וכי מה שאנחנו מקטרים והירות לנסך לה נסכים האם מבלעדי דעת אנשינו עשינו למלכת השמים מיני מאכל ו להעציבה. ר"ל לשמח אותה ואמר על דרך הכיטי וכאומרות מה זה תוכיח לאנשינו למען ימחו בידינו וכי אין דעתם עמנו: (כ) על הגברים. אל הגברים והם היודעים כי מקטרות נשיהם שפתחו תחלה להשיב: ועל כל העם. הם הנמשכים אחריהם: דבר. הדבר האמור למעלה: (כא) אותם זכר ה'. ר"ל הם כי מאז לא היה נפרע מהם הנה לא שכחם כי זכר נגהם ועלו על לבו (ואמר אותם כי למלכות הרבה קטרו ומ"ש הקטר הוא שם הכלל אבל לכ"א היה קטר מיוחד): (כב) ולא יוכל ה'. לא יוכל עוד לסבול ולהאריך אפו מפני רוע מעלליכם וכו' ולכן היתה ארצכם לחרבה וכו': כהיום הזה. שהיא חרבה: (כג) מפני וכו'. ר"ל לא קרה לכם הרעה על שחדלתם לקטר אלא מפני אשר קטרתם מאז ואשר חטאתם וכו' על כן קרה לכם מקרה הרעה הזאת: כיום הזה. שהגכם ברעה: (כה) אתם ונשיכם. ר"ל אתם כמו נשיכם דעת אחת לכם: ותדברנה בפיכם. ר"ל מה שהנשים מדברות הנה בפיכם כי כן נוחם להן לדבר: ובידיכם מלאתם. ר"ל בפועל ידיכם תשלימו הדבר הזה לעשותה: לאמר עשה וכו'. מה שתאמרו עשה נעשה וכו' הן ידעתי שתקיימו את נדריכם לקטר לה עוד מעתה: ועשה וכו'. כפל הדבר במ"ש: (כו) אם יהיה עוד שמי נקרא וכו'. ר"ל לא אאריך עוד אפי עד שישובו ויקראו בשמי כי כל אנשי יהודה הבאים למצרים יתמו מן העולם עד לא ישובו

הַיֹּשְׁבִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִנְנִי
נִשְׁבַּעְתִּי בִּשְׁמִי הַגָּדוֹל אָמַר יְהוָה
אִם־יִהְיֶה עוֹד שְׁמִי נִקְרָא ׀ בְּפִי ׀
כָּל־אִישׁ יְהוּדָה אֹמֵר חַי־אֲדֹנָי יֱהוִה
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כז הִנְנִי שֹׁקֵד
עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה וְתַמּוּ כָל־
אִישׁ יְהוּדָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם
בַּחֶרֶב וּבָרָעָב עַד־כְּלוֹתָם׃ כח וּפְלִיטֵי
חֶרֶב יְשֻׁבוּן מִן־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֶרֶץ
יְהוּדָה מְתֵי מִסְפָּר וְיָדְעוּ כָּל־
שְׁאֵרִית יְהוּדָה הַבָּאִים לְאֶרֶץ־
מִצְרַיִם לָגוּר שָׁם דְּבַר־מִי יָקוּם
מִמֶּנִּי וּמֵהֶם׃ כט וְזֹאת־לָכֶם הָאוֹת
נְאֻם־יְהוָה כִּי־פֹקֵד אֲנִי עֲלֵיכֶם
בַּמָּקוֹם הַזֶּה לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי קוֹם
יָקוּמוּ דְבָרַי עֲלֵיכֶם לְרָעָה׃ ל כֹּה ׀
אָמַר יְהוָה הִנְנִי נֹתֵן אֶת־פַּרְעֹה
חָפְרַע מֶלֶךְ־מִצְרַיִם בְּיַד אֹיְבָיו וּבְיַד
מְבַקְשֵׁי נַפְשׁוֹ כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־
צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה בְּיַד
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֹיְבוֹ
וּמְבַקֵּשׁ נַפְשׁוֹ׃

מה א הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר
יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־בָּרוּךְ בֶּן־נֵרִיָּה
בְּכָתְבוֹ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה עַל־
סֵפֶר מִפִּי יִרְמְיָהוּ בַּשָּׁנָה הָרְבִעִית
לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה
לֵאמֹר׃ ב כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל עָלֶיךָ בָּרוּךְ׃ ג אָמַרְתָּ אוֹי־
נָא לִי כִּי־יָסַף יְהוָה יָגוֹן עַל־מַכְאֹבִי
יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי וּמְנוּחָה לֹא מָצָאתִי׃
ד כֹּה ׀ תֹּאמַר אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה
הִנֵּה אֲשֶׁר־בָּנִיתִי אֲנִי הֹרֵס וְאֵת
אֲשֶׁר־נָטַעְתִּי אֲנִי נֹתֵשׁ וְאֶת־כָּל־
הָאָרֶץ הִיא׃ ה וְאַתָּה תְּבַקֶּשׁ־לְךָ

כל נביאים וכתובים מ"ל · י"ג חס' · ח' · ל' · כ"ז ר"פ בקריאה · ל' · י"ח בטעם בספרא · ל' · ד' · כ"ד · ג' ס"פ ג' ר"פ · ג' חסר · י"ח בטעם · ל' · י"ח בטעם הבירין

דְיָתְבִין בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם הָא
אֲנָא קַיֵּמִית בִּשְׁמִי רַבָּא אֲמַר
יְיָ אִם יְהֵי עוֹד שְׁמִי מִתְקְרֵי
בְּפוּם כָּל אֱנָשׁ יְהוּדָה אָמַר
קַיָּם הוּא יְיָ אֱלֹהִים בְּכָל
אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כז הָא אֲנָא
מְסַעֵר עֲלֵיהוֹן לְבִישָׁא וְלָא
לְטָבָא וִיסוּפוּן כָּל אֱנָשׁ
יְהוּדָה דִי בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בְּחַרְבָּא וּבְכַפְנָא עַד
דִישְׁתֵּיצוֹן׃ כח וּמְשֵׁיזְבֵי
חַרְבָּא יְתוּבוּן מִן אַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה
עַם דְמִנְיָן וְיִדְעוּן כָּל שְׁאָרָא
דְבֵית יְהוּדָה דְאָתָן לְאַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן
פִּתְגָם דְמַן יִתְקַיַּם אִם דִילִי
וְאִם דִילְהוֹן׃ כט וְדָא לְכוֹן
אָתָא אֲמַר יְיָ אֲרֵי אֲנָא
מְסַעֵר עֲלֵיכוֹן בְּאַתְרָא הָדֵין
בְּדִיל דְתִדְעוּן אֲרֵי אִתְקַיָּמָא
יִתְקַיְּמוּן פִּתְגָמַי עֲלֵיכוֹן
לְבִישָׁא׃ ל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
הָא אֲנָא מָסַר יַת פַּרְעֹה
חֲבִירָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם בִּידֵי
דְבָבוֹהִי וּבְיַד דְבָעַן לְמִקְטְלֵיהּ
כְּמָא דִמְסָרִית יַת צִדְקִיָּהוּ
מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
בְּיַד נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל
בְּעֵיל דְבָבֵיהּ וּדְבָעֵא
לְמִקְטְלֵיהּ׃ א פִּתְגַם נְבוּאָה
דְאִתְנַבֵּי יִרְמְיָה נְבִיָּא עַל
בָּרוּךְ בַּר נֵרִיָּה כַּד כְּתַב יַת
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עַל סִפְרָא
מִפּוּמָא דְיִרְמְיָה בְּשַׁתָּא
רְבִיעֵיתָא לִיהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָּה
מַלְכָּא דְשִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה
לְמֵימָר׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל עֲלָךְ בָּרוּךְ׃
ג אֲמַרְתְּ וַי כְּעַן לִי אֲרֵי אוֹסִיף
יְיָ דְוָן עַל תַּבְרִי לְאֵיתִי
בְּתֵינְחָתִי וּנְבוּאָה לָא
אַשְׁכַּחִית׃ ד כִּדְנַן תֵּימַר לֵיהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא דִי
בְנֵיתִי אֲנָא אֲפַגַּר וְיַת דִי קַיֵּמִית אֲנָא אֲטַלְטֵיל וְיַת כָּל
אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל דִילִי הִיא׃ ה וְדַאתְּ בָּעֵי לָךְ רַבְרְבָן לָא

(ל) פרעה חפרע. פרעה חבירא וחי"ת זו משמשת במקו' ה"א: (ג) ומנוחה לא מצאתי. לא שרתה עלי שכינה להנבא כמו ותנח עליהם הרוח (במדבר י"א) מה נשתניתי מתלמידי הנביאים יהושע שימש את משה נחה עליו רוח הקודש אלישע שימש את אליהו נחה עליו רוח הקודש אני מה נשתניתי: (ד) ואת כל הארץ. היא הנדונות בנתישה והריסה זו. (ה) תבקש לך גדולות. נבואות כמו

רסיפתא: הגדול כל נביאים וכתובים מ"ל וכל אוריתא חסר במ"ה מ"ל וסי' ופלוגתא דמטעים תמצא במסרה רבתא בערך גדול: מתי מספר ה' בקריאה וסימ' ונאספו עלי והכני ונשמדתי, והפיץ ה' אתכם בעמים. ופליטי חרב ישובון. בהיותכם מתי מספר. וחברו: ומהם ו' בקריאה וסימ' דבר מי יקום. ומהם עוד תקח, ומהם מן בני שמעון ומהם על כלי העבודה. ודבתריה ומהם ממנים. וסהם לא נבקש. ד' מנהון ר"פ. איכו ה' בקריאה וסימ' בשמואל א' סימ' כ"ד: אמרת ג' ר"פ וסימ' אך דבר שפתי' עצה וגבורה, אוי נא לי. אמרת

מצודת דוד

ישובו: אומר. שיהיה אומר בשבועתו חי ה': בכל ארץ מצרים. אבל פליטי החרב מתי מספר הם יאמרו חי ה' כשישובו לארץ יהודה: (כז) הנני שוקד. אשתדל ואמהר עליכם להרע להם ולא להיטיב עמהם: (כח) ופליטי חרב. הנמלטים מן החרב אשר ישובון ממצרים לארץ יהודה יהיו מתי מספר ר"ל אנשים מועטים: וידעו וכו'. אז ידעו דברי מי יתקיים אם הדברים ממני שאמרתי שבמצרים יתמו ויכלו אם הדברים מהם שאמרו שישבו במצרים בשלום ויתקיימו שמה: (כט) וזאת לכם האות. הוא האמור במקרא שלאחריו שיהיה פרעה נמסר ביד נ"נ זה יהיה לכם לאות אשר אשגיח להשיב גמול עליכם במקום הזה: למען תדעו. במה שיהיה פרעה נמסר ביד נ"נ תדעו בזה אשר יתקיימו דברי עליכם לרעה והוא כפל ענין במ"ש: (ל) כה אמר ה'. ר"ל כי כה אמר ה' וכו': פרעה חפרע. כל מלכי מצרים קרואים פרעה וזה שהיה בימים ההם היה שמו העצמי חפרע: ביד אויביו. הם הכשדים: וביד וכו' כפל הדבר במ"ש:

מה (א) בכתבו וכו'. בעת שכתב מגילת איכה ומה שאמר את הדברים האלה ר"ל שהזכיר בה המאורעות הרעות אשר ייעד על יהודה וישראל אשר כן באו וזהו מ"ש למעלה קח לך מגילת ספר וכו' (לעיל לו): על ספר. אמר ספר ע"ש סופו כי אחר שיכתב נעשה ספר: מפי ירמיה. ר"ל ירמיה אמר הדברים מפיו וברוך היה כותב על ספר: (ג) כי יסף ה'. ה' הוסיף לי יגון על המכאוב שמאז כי מאז ששמעתי ממך נבואת הפורעניות הודאב לבי ועתה בכותבי המגלה כאלו כבר נעשתה נתוסף בי יגון: יגעתי באנחתי. ואני עיף ויגע במה שאני מתאנח תמיד ודואג על ביאת הפורעניות: ומנוחה לא מצאתי. כאומר הנה מה שאני כותב לך המגלה ולא אחר הוא על כי מה שאני משמש אותך תדיר ולומד ממך ומדוע אם כן לא שרתה עלי הנבואה ולמה נשתניתי משאר תלמידי הנביאים ורק את הרע קבלתי ולא את הטוב: (ד) אשר בניתי. ר"ל ישראל שעשיתים כבנין יפה הנה עתה אהרסם ואאבדם: ואת אשר נטעתי וכו'. כפל הדבר במ"ש: ואת כל הארץ היא. ר"ל כל מקומות א"י תהיינה הרוסות ונתושות: (ה) ואתה תבקש. ואיך אתה מבקש עתה דברי גדולות היא הנבואה

אתם ונשיכם כי עיקר המעשה היה בנשים כמו שאמר: (כו) אם יהיה עוד שמי נקרא. כיון שאין שומעים מה שאומר להם הנביא בשמי לא יהיה שמי עוד נזכר בפיהם: כי תאכלם חרב ורעב. הפך מה שאמר אשר לא נראה מלחמה וללחם לא נרעב: בפי כל איש יהודה. בפי רובם כי צדיקים היו בהם כמו ירמיהו וברוך בן נריה ואמר עד כלותם אחר שאמר ותמו לתוספת באור וחיזק הענין ומה שאמר כל רוצה לומר רובם שהרי אמר ופליטי חרב ומה שאמר עד כלותם הוא דרך הפלגה: (כח) מתי מספר, כמו ירמיהו הנביא וברוך בן נריה ומעטים אחרים צדיקים שהיו בהם: (כט) וזאת לכם האות. כי כשתראו בקרוב נבוכדנצר בא אל פרעה כמו שנבאתי לכם תדעו כי סופכם לכלות בארץ מצרים: כי קום יקומו. קום בחולם מקור כמו ושוב אשוב: (ל) פרעה חפרע. בת"י וכן היה כנוי שם אותו פרעה שהיה בימים ההם ויש אומרים כי החי"ת מקום ה"א והוא פרעה בהפך האותיות רוצה לומר כי יהיה פרוע מן כי פרעה אהרן ותרגם יונתן פרעה חבירא: (א) את הדברים האלה. הנזכרים למעלה מראש הספר עד השנה הרביעית ליהויקים כמו שכתוב למעלה: (ג) אמרת. כי יסף ה' יגון על מכאובי. פירוש כי ברוך היה מתרעם על הנבואה ובעת שהיה כותב דברי הנבואה מפי ירמיהו ולו לא הגיע דבר הנבואה התרעם ואמר אוי נא לי. ובדרש המכאוב הוא מה שהיו מכאיבים אותו ישראל בחרפה ובוז והיגון דבר הנבואה שלא באת אליו והוא הכין עצמו אליה בכל אשר יכול אלא שלא היתה לו הכנה טבעית בעת היצירה כמו שכתבנו בתחילת הספר, ובדרש ברוך היה מתרעם על הנבואה אמר יהושע שמש משה רבינו ושרתה עליו רוה"ק אלישע שימש אליהו ושרתה עליו רוה"ק מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאובי ומנוחה לא מצאתי ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר כנוח עליהם מה המקום משיבו הנה אשר בניתי אני הורס וגו': (ה) ואתה תבקש לך גדולות. ואין גדולות אלא נבואות שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' ואומר ואגידה לך גדולות ובצורות אמר הקב"ה ברוך אם אין כרם סייג למה אין

מצודת ציון

והקים תקימנה. לשון קיום: (כז) שוקד. ענין מהירות והשתדלות כמו שקדו ושמרו (עזרא ח): ותמו. יכלו וישלמו: (כח) ופליטי. ענין המלטה: מתי. אנשי: לגור. לדור: (כט) פוקד. ענין השגחה: (ג) יסף. מלשון הוספה: ומנוחה. עניינו נבואה ע"ש המקרא ותנח עליהם הרוח (במדבר יא): (ד) הורס. ענין שבירה ונתיצה: נותש: ענין עקירה: (ה) גדולות. דברי גדולות ר"ל נבואה: על כל בשר

שתבדד

רד"ק

אין נאן רועה. למה ומפני מה כי הנני מביא רעה על כל בשר וגו' הרי בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל וכן תרגם יונתן ומנוחה לא מצאתי ונבואה לא אתנבית: ואת כל הארץ היא. כל הארץ כמו שהיא כלה הכרוס והתוש כמו שאמר הנני מביא רעה על כל בשר כמו שהתנבא ירמיהו על האומות ויונתן תרגם וית כל ארעא דישראל דילי היא: (ב) למצרים. נבא תחילה על פורעניות מלך מצרים שבאה לו מחוץ לארצו והוא כאשר הלך על נהר פרת בכרכמיש אחר שלכד' מלך אשור ומלך ארם כמו שאמר הלא ככרכמיש כלנו וגו' והלך שם פרעה נכה בימי יאשיהו והרגו לו ימי המצור שם עד השנה הרביעית ליהויקים ועלה עליו נבוכדנצר ונאמר עליו נבואה זו ואחר כן נבא על ארץ מצרים שיכבשנה נבוכדנצר: אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל בשנת הרביעית, מנהג הלשון לבוא סמוך על המספר וכן בשנת שלש למלכו ואחרים זולתו: פרעה נכה. ת"י פרעה חגירא: (ג) ערכו מגן. כנגד חיל נבוכדנצר שיערכו להלחם על חיל פרעה לא אומר כנגד חיל פרעה שיערכו לעמוד כנגד חיל נבוכדנצר הבא עליהם: וצנה. כמו מגן אלא שהוא עשוי בתכונה אחרת ותרגם יונתן סדרו עגילין ותריסין: (ד) אסרו הסוסים. כמו ויאסר את רכבו: ועלו הפרשים. אותם הפרשים עלו על הסוסים שתאסרו: והתיצבו בכובעים. התיצבו על הסוסים בכובעים שבראשיכם: מרקו הרמחים. מרקו אותם מהחלודה והצחו אותם: לבשו הסריונות. הם לבושי הברזל שעשויים טבעות טבעות: (ה) מדוע, המה חתים, חיל מצרים ראיתי חתים מפני חיל נבוכדנצר מדוע היה זה איפה גבורתם: נסוגים אחור. שבים לאחור מפני חיל נבוכדנצר: יכתו. ענין שבר וכתיתה: ומנוס נסו. מנוס שם בפלס מקום: ולא הפנו. לא החזירו פניהם כנגד הרודפים אחריהם אלא נסו בחזקה וזהו שאמר ומנוס נסו לחזק המנוס: מגור מסביב. בעודם נסים והיה להם פחד מסביב שיפחדו שיבאו להם מכל סביבותיהם וי"ת מגור ענין אסיפה ולא מתפנן למיקם מן קדם דקטלין בחרבא דמתכנשין עליהון מן סחור סחור: (ו) אל ינוס. מי שהוא קל ברגליו לא ינוס כי לא יועילו לו כי ישיגוהו הרודפים: ולא ימלט הגבור. ולא יחשב הגבור שימלט אם יעמוד להלחם כנגדם כי לא תועילהו גבורתו ויפול בידם: צפונה. בפאת צפון לכרכמיש כי שם היתה המלחמה או כרכמיש היתה צפונית למצרים לפיכך אמר צפונה וכן אמר למטה בארץ צפון: (ז) מי זה. אמר על פרעה דרך לעג מי זה שהיה עולה מן הארץ: כיאור. כמו יאור שעולה ומתפשט בארץ: כנהרות. כמו הנהרות הגדולים כן יתגעשו מימיו של פרעה והוא משל על חילותיו וכיון שהיו עולים כל כך בגבורה איך כשלו ונפלו עתה לפני נבוכדנצר וכפל הענין לחזק עוד ואמר: (ח) מצרים כיאור. הראשון יתגעשו מבנין התפעל וזה השני יתגעשו בחולם הגימ"ל מורכבת מן התפעל הדומה למרובע אמר כמו בהנהרות יתגעשו מים כן יתגעשו חילותיו של פרעה כבאו לארץ וענין יתגעשו הוא ענין געש' המים ותנועתם בחוזק וי"ת כיאור כענגא: ויאמר אעלה אכסה ארץ. אעלה בפתח האל"ף במקום כגול וכן אענה אף אני חלקי כי הם פועלים עומדים ואילו היו מבנין הפעול היו יוצאין והיננו רחוק שתהיה האל"ף בפתח אע"פ שאין כן המנהג: אובידה. מבנין הפעיל משפטו אאבידה אלא שבא כן להניח על האל"ף כמשפט: (ט) עלו הסוסים. עתה בבא חיל נבוכדנצר עלו הסוסים נראה מה תעשו אתם הסוסים כלומר סוסי מצרים עלו כנגד החיל

תרגום

תִבְעֵי אֲרֵי הָא אֲנָא מַיְתֵי בִּישְׁתָא עַל כָּל בִּסְרָא אֲמַר יְיָ וְאֶתֵּן לָךְ יַת נַפְשָׁךְ לְשֵׁיזָבָא עַל כָּל אַתְרַיָא דִי תְהַךְ לְתַמָּן:

א דַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עַל יִרְמְיָה נְבִיָא עַל עַמְמַיָא: ב לְמִצְרַיִם עַל מַשִׁרְיַת פַּרְעֹה חֲגִירָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם דַהֲוָה עַל נְהַר פְּרָת בְּכַרְכְּמִישׁ דִמְחָא נְבוּכַדְנֶאצַר מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁתָּא רְבִיעֵיתָא לִיהוֹיָקִים בַּר יֹאשִׁיָה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה: ג סְדָרוּ (עֲגִילִין) וּתְרֵיסִין וְאִתְקְרָבוּ לְאַגָחָא קְרָבָא: ד טַקִיסוּ סוּסְוָתָא וְיִסְקוּן פָּרָשַׁיָא וְיִתְעַתְּדוּן בְּקוּלְסַיָא צַחְצָחוּ מוּרְנְיָתָא לְבִישׁוּ סִרְיָנַיָא: ה מַה דֵין חֲזֵיתִי אִנוּן תְּבִירִין מִסְתַּחֲרִין לַאֲחוֹרָא וְגִבָּרֵיהוֹן תְּבִירִין וּמֵעְרַק עָרְקִין וְלָא מִתְפְּנַן לְמֵיקַם מִן קֳדָם דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא דְמִתְכַּנְשִׁין עֲלֵיהוֹן מִסְחוֹר סְחוֹר אֲמַר יְיָ: ו לָא יֵעֲרוּק דְקַלִיל וְלָא יִשְׁתֵּיזֵיב דְגִבַּר בְּאַרְעָא צִפּוּנָא עַל כֵּיף נַהֲרָא פְּרָת אִתְקָלוּ וּנְפָלוּ: ז מַן דֵין דְסָלֵיק בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק וַחֲפֵי יַת אַרְעָא כְּמַבּוּעַ דְמַיִין דְמִטָּרְפִין מוֹהִי: ח מַלְכָּא דְמִצְרַיִם דְסָלֵיק בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ כַּעֲנָנָא דְסָלֵיק חָפֵי יַת אַרְעָא כְּמַבּוּעֵי דְמַיִין דְמִטָּרְפִין מוֹהִי וַאֲמַר אֶסַּק אֶחְפֵי אַרְעָא וּמְלוֹאָהּ אוֹבִיד קִרְוַיָא וְדְיָתְבִין בְּהוֹן: ט יִסְקוּן

ירמיה

גְּדֹלוֹת אַל־תְּבַקֵּשׁ כִּי הִנְנִי מֵבִיא
ג׳ רָעָה עַל־כָּל־בָּשָׂר נְאֻם־יְהוָה וְנָתַתִּי
לְךָ אֶת־נַפְשְׁךָ לְשָׁלָל עַל כָּל־
הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר תֵּלֶךְ־שָׁם:

מו א אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה
ה׳ חסר כל אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא עַל־הַגּוֹיִם:
ג׳ בוי"ו ב לְמִצְרַיִם עַל־חֵיל פַּרְעֹה נְכוֹ מֶלֶךְ
מִצְרַיִם אֲשֶׁר־הָיָה עַל־נְהַר־פְּרָת
ל׳ חס׳ בְּכַרְכְּמִשׁ אֲשֶׁר הִכָּה נְבוּכַדְרֶאצַּר
ב׳ מ"ל מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת הָרְבִיעִית
לִיהוֹיָקִים בֶּן־יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה:
ל׳ ג עִרְכוּ מָגֵן וְצִנָּה וּגְשׁוּ לַמִּלְחָמָה:
ב׳ חג בעבותים ד אִסְרוּ הַסּוּסִים וַעֲלוּ הַפָּרָשִׁים
ל׳. ל׳ וְהִתְיַצְּבוּ בְּכוֹבָעִים מִרְקוּ הָרְמָחִים
ל׳ וחסר וכתיב סמ"ך לִבְשׁוּ הַסִּרְיֹנֹת: ה מַדּוּעַ רָאִיתִי
הֵמָּה חַתִּים נְסֹגִים אָחוֹר וְגִבּוֹרֵיהֶם
ב׳ ג׳ יֻכַּתּוּ וּמָנוֹס נָסוּ וְלֹא הִפְנוּ מָגוֹר
מִסָּבִיב נְאֻם־יְהוָה: ו אַל־יָנוּס הַקַּל
י"ג וְאַל־יִמָּלֵט הַגִּבּוֹר צָפוֹנָה עַל־יַד
נְהַר־פְּרָת כָּשְׁלוּ וְנָפָלוּ: ז מִי־זֶה
ל׳ כַּיְאֹר יַעֲלֶה כַּנְּהָרוֹת יִתְגָּעֲשׁוּ מֵימָיו:
ג׳ ר"פ ח מִצְרַיִם כַּיְאֹר יַעֲלֶה וְכַנְּהָרוֹת
ל׳. ח׳ יִתְגֹּעֲשׁוּ מָיִם וַיֹּאמֶר אַעֲלֶה אֲכַסֶּה־
ל׳ חס׳ וי"ו אֶרֶץ אֹבִידָה עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ: ט עֲלוּ
ל׳ הַסּוּסִים וְהִתְהֹלְלוּ הָרֶכֶב וְיֵצְאוּ

רש"י

כמו ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' (מלכים ב ח) קרא אלי ואגידה לך גדולות וגו' (לעיל לג) אמר לו הקב"ה אם אין כרם אין סייג ואם אין צאן אין רועה איני צריך של נביאים אלא בזכותם של ישראל כך שנויה במכילתין בתחלתה: (ג) מגן. של עור הוא וכוא שלוק וכשיוצ' למלחמה מושחו בשמן: צנה. של עץ דמות תריסין שלנו: (ד) מרקו הרמחים. כמו ומורק ושוטף (ויקרא ו) פומביר בלע"ז: (ה) המה חתים. מצרים: ולא הפנו. עוד לעמוד במלחמה לא היה להם פנאי. (ז) כיאור יעלה. שהיה רגיל לעלות גיאות שביביו כמו נהר לשטף סביביו: יתגעשו מימיו. דמטרפין מוהי: (ח) כיאור יעלה. היה רגיל לעלות: אובידה. כמו אאבד: (ט) והתהוללו. לשון סכלות

הנה הבית דר"ה: על הגוים ה' בקריאה וסימ' ראה הפקדתיך היום הזה, שפוך חמתך על הגוים דסיפרא. אשר היה דבר ה' אל ירמיהו. וקצף גדול אני קוצף. מן הממלכות ההיה שפלה. ימלט י"ג בקריאה וסימ' ויאמר אליהו להם תפשו. ויבא לעשות זבחים ועלות. גם שבי גבור יקח ומלקוח. היקח מגבור מלקוח ואם שבי. וצדקיהו מלך יהודה, ויאמר הך הכפתור. אל ינוס הקל ואל ימלט הגבור. והיה כל אשר יקרא. ובזה אלה להפר ברית. ומוצא אני מר ממות את האשה. בוטח בלבו הוא כסיל. עד שקרים לא ינקה. ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול. וסימ' תפש לגברא דשבא שביא צדקיהו תמא וערק דפשם ידא באתת' חכמשא ושקרת

מצודת ציון

בשר. על כל אדם: לשלל. ענין בזה: (ב) נכו. תירגם יונתן חגירא וכן בן נכה רגלים (שמואל ב ד): בכרכמיש. שם מקום: (ג) ערכו. ענין סדור: מגן. הוא מכלי המלחמה עשוי' להגן בעליו ממכת חרב וחנית: וצנה. הוא כעין מגן אבל בתכונה אחרת: (ד) אסרו. ענין קשירה: הפרשים. הם רוכבי הסוסים הרגילים בזה: בכובעים. כעין כובע עשוי מנחושת להגן על הראש וכן וכובע נחושת על ראשו (ש"א יז): מרקו. ענין לטוש וזכוך כמו ומורק ושוטף במים (ויקרא ו): הרמחים. כעין חנית: הסריונות. הוא כעין מלבוש עשוי מברזל להגן ממכת חרב וחנית כמו ושריון קשקשים (ש"א יז): (ה) חתים. ענין אימה ופחד כמו ואל תחת (יהושע א): נסוגים אחור. ענין החזרה לאחור כמו ונסוג מאחר אלהינו (ישעיה נט): יכתו. מלשון כתיתה ושבירה: ומנוס נסו. ענין בריחה: הפנו. מלשון הפנה: מגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): (ו) על יד. אצל מקום וכן כל יד נחל יבוק (דברים ב): (ז) יתגעשו. ענין תנועה חזקה כמו ותגעש הארץ (תהלים יח): (ט) והתהוללו. מלשון הוללות ושגעון כי ברוב המרוצה נראים כמשתגעים וכן

מצודת דוד

שתשרה עליך מחדש: אל תבקש. כי הואיל וישראל גולים אין מקום שתשרה הנבואה מחדש: כי הנני. ר"ל אבל שכרך יהיה עם כי הנני מביא רעה וכו': את נפשך. אתן לך לשלל כי תציל נפשך כאלו שללת אותה לעצמך: על כל המקומות. בכל המקומות שתהיה הולך בגולה יהיה לך נפשך לשלל ולא תמות: מו (א) אשר היה. כאומר עתה יספר אשר היה וכו': (ב) למצרים. ר"ל זהו אמר על מצרים ולתוספת ביאור אמר על חיל פרעה נכו שהוא מלך בימים ההם: אשר היה. ר"ל על הדבר אשר היה אצל נהר פרת במקום כרכמיש אשר הכה שם נ"נ וכו': (ג) ערכו. על מצרים יאמר בדרך לעג סדרו עצמיכם בלבישת מגן וצנה והתחזקו ונשו למלחמה מול הכשדים הנלחמים בכם: (ד) אסרו. קשרו הסוסים ברכב ועלו הפרשים על הסוסים והתיצבו במערכה בכובעים: מרקו. לצחצח רמחים מן החלודה למען היות להם ברק ולבשו הסריונות להגן ממכת חרב וחנית: (ה) מדוע. למה ראיתי שהמה מתפחדים וחוזרים לאחור לברוח מן המלחמה: וגבוריהם. אף הגבורים שבהם המה כתותים ונסים מן הכשדים ולא פנו אליהם להלחם בם: מגור מסביב. פחד אחזתם מסביב. ר"ל את כולם אחז הפחד איש לא נעדר: (ו) אל ינוס הקל. אף הקל ברגליו לא ינוס למלט נפשו כי האויב ישיגו: צפונה. בפאת צפון אצל מקום נהר פרת שמה כשלו ונפלו: (ז) מי זה. אמר המלעיג מי זה העם שהיה עולה ומתפשט כמו היאור העולה ומתפשט על כל פני האדמה ומי הוא העם המרים קול שאון כמו הנהרות אשר מימיו נעים בתנועה חזקה ומרימים קול שאון: (ח) מצרים. כאלו משיב לעצמו הנה זהו מצרים כי היה עולה ומתפשט

כלות: (י) ורותה. לשון שובע. ל"א לשון שכרון כמו שכר, דמתרגמינן מרוי: בארץ לבון. שהלך פרעה על נבוכדנצר בכרכמיש ושם נפל ונהרגו גבוריו והוא ברח מן המלחמה: (יב) גבור בגבור כשלו. כשהיו בורחים היו נכשלים ונתקלים זה בזה: (יג) לבא נבוכדראצר. זו מכה שנייה שהחריב נבוכדנצר את מצרים בשנת עשרים ושבע למלכו (יחזקאל כט) כמו ששנינו בסדר עולם: (יד) התיצב והכן לך. כנגד המלחמה. והכן ואתקין: (טו) נסחף. נשטפו והשליכו גבוריך כמו מטר סוחף (משלי כח) נשתטפה שדהו בלשון משנה ומנחם חברו לשון כליון וכן חבר מטר סוחף ודונש פתר מטר סוחף כמו מטר סוער כמו מסעף פארה במערצה (ישעיה י): (טז) הרבה כושל. הקב"ה שהדפו והרבה לו מכשול: גם נפל. נתקבצו איש אל רעהו לאמר נקומה ונשובה אל עמנו ממקום שיצאנו משם להלחם: חרב היונה. חרבא דסנאה דהיא כחמר מרויא. היונה לשון יין ל"א לשון אונאה: (יז) קראו שם. במלחמה הכריזו משל של חרפה: פרעה מלך מצרים שאון. שהיה מגביה קול שאינו תשואות להתהלל בחיילותיו: העביר המועד. שייעד היום מלחמה קבוע לצאת ולהלחם ולא יצא ועבר

הגִּבּוֹרִים כּוּשׁ וּפוּט תֹּפְשֵׂי מָגֵן
וְלוּדִים תֹּפְשֵׂי דֹּרְכֵי קָשֶׁת׃ י וְהַיּוֹם
הַהוּא לַאדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת יוֹם
נְקָמָה לְהִנָּקֵם מִצָּרָיו וְאָכְלָה חֶרֶב
וְשָׂבְעָה וְרָוְתָה מִדָּמָם כִּי זֶבַח לַאדֹנָי
יְהוִה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ צָפוֹן אֶל־נְהַר־
פְּרָת׃ יא עֲלִי גִלְעָד וּקְחִי צֳרִי
בְּתוּלַת בַּת־מִצְרָיִם לַשָּׁוְא הִרְבֵּיתִי
רְפֻאוֹת תְּעָלָה אֵין לָךְ׃ יב שָׁמְעוּ
גוֹיִם קְלוֹנֵךְ וְצִוְחָתֵךְ מָלְאָה הָאָרֶץ
כִּי־גִבּוֹר בְּגִבּוֹר כָּשָׁלוּ יַחְדָּיו נָפְלוּ
שְׁנֵיהֶם׃ יג הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא לָבוֹא
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְהַכּוֹת אֶת־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יד הַגִּידוּ בְמִצְרַיִם
וְהַשְׁמִיעוּ בְמִגְדּוֹל וְהַשְׁמִיעוּ בְנֹף
וּבְתַחְפַּנְחֵס אִמְרוּ הִתְיַצֵּב וְהָכֵן לָךְ
כִּי־אָכְלָה חֶרֶב סְבִיבֶיךָ׃ טו מַדּוּעַ
נִסְחַף אַבִּירֶיךָ לֹא עָמַד כִּי יְהוָה
הֲדָפוֹ׃ טז הִרְבָּה כּוֹשֵׁל גַּם־נָפַל אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ וַיֹּאמְרוּ קוּמָה וְנָשֻׁבָה
אֶל־עַמֵּנוּ וְאֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֵּנוּ מִפְּנֵי
חֶרֶב הַיּוֹנָה׃ יז קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד׃

ב' ר"פ תאמרנ' פרות; ג' ר"פ; הרבית ק'; ג' ר"פ; ג' מ"ל; ב' א' חס'; ג' מ"ל; ג' מ"ל; ג' חס'; ג' ר"פ

במיכאל: שמעו ג' ר"פ וסי' בסדר בשלח: יחדיו ג' מ"ל בקריאה וסי' והילילי חשבון כי שדדה. שמעו גוים קלונך וצוחתך. כי גם חמה הפנו נסו יחדיו: ונשובה ז' וסי' ויאמר אברהם אל נעריו. נתנה ראש ונשובה, המה באו בארץ צוף. הרבה כושל גם נפל איש. לכו ונשובה אל ה'. נחפשה דרכינו ונחקורה. השיבנו ה' אליך:

תולדות אהרן העביר המועד. פ"ק מז:

סוּסְוָתָא וְיִשְׁתַּגְּשׁוּן רְתִיכַיָא
וְיִפְקוּן גִּבָּרַיָא כּוּשָׁאֵי וּפוּמָאֵי
אֲחִידֵי תְרֵסִין וְלוּדָאֵי דְנָגְדִין
וּמָחָן בְּקַשְׁתָּא׃ י וְיוֹמָא הַהוּא
קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת יוֹם פּוּרְעֲנוּתָא
לְאִתְפְּרַע מִסַּנְאֵי עַמֵּיהּ
וְתִקְטֵיל חַרְבָּא וְתִסְבַּע וְתִרְוֵי
מִדְּמְהוֹן אֲרֵי קִטְלָא קֳדָם יְיָ
אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּאַרְעָא צִפּוּנָא
עַל נְהַר פְּרָת׃ יא סְקִי לְגִלְעָד
וְסַבִי שְׁעִיף מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא
דְמִצְרַיִם לָא לְהַנָאָה אַסְגִית
סַמְמָנִין אַסוּ לָא סָלְקַת לִיךְ׃
יב שְׁמָעוּ עַמְמַיָא קְלָנִיךְ
וְצוּוחָתִיךְ אִתְמְלִיאַת אַרְעָא
אֲרֵי גְּבַר בִּגְבַר אִתְקְלוּ
כַּחֲדָא אִתְקְטִלוּ תַּרְוֵיהוֹן׃
יג פִּתְגָם נְבוּאָה דְמַלִּיל יְיָ
עִם יִרְמְיָה נְבִיָּא לְמֵיתֵי
נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל
לְמִמְחֵי יַת אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
יד חַווּ בְּמִצְרַיִם וּבַסְרוּ בְּמִגְדּוֹל
וּבַסְרוּ בְּמַפֵס וּבְתַחְפַּנְחֵס
אֲמָרוּ אִזְדָּרַז וְאַתְקֵין לָךְ אֲרֵי
קְטִילַת חַרְבָּא סַחֲרָנָךְ׃ טו מָא
דֵין אִתְבְּרוּ גִּבָּרָךְ וְלָא יְכִילוּ
לְמֵיקָם אֲרֵי יְיָ תַּבְרִינוּן׃
טז אַסְגִיאוּ מִתְקְלֵיהוֹן אַף
אִשְׁתְּמַעוּ גְּבַר לְחַבְרֵיהּ
וַיֵימְרוּן קוּמוּ וּנְתוּב לְעַמָּנָא
וּלְאַרְעָא יַלְדוּתָנָא מִן קֳדָם חַרְבָּא דְסַנְאָה דְהִיא כַּחֲמַר מְרַוְיָא׃ יז זַמִּינוּ לְתַמָּן פַּרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם דְסַגִיאִין אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ מַעְדֵי זִמְנָא׃

החיל הבא עליכם כמו שהייתם עולים טרם בואם כמו המים העולים: והתהוללו, אתה הרכב כמו שהייתם עושים מתהלל והרכב שם כלל כמו שם מאות רכב בחור והוללות הרכב הוא מרוצת הסוסים רצוא ושוב ודהירתם שידמה הוללות ושגעון: ויצאו הגבורים. בצרי היו"ד והוא אית, ולית כוותיה ושארא ויצאו בקמץ היו"ד: כוש ופוט. באו עם פרעה וכן לודים: תפשי דרכי קשת. סמוך על סמוך כמו נסרי נאלי דבש ותמאה תכמי יועצי פרעה ושפוני טמוני חול: (י) והיום ההוא. יום נקמה להנקם מצריו נקמת יאשיהו המלך שהמיתו פרעה נכה במגדו: ורותה מדמם. מן הקל ולית כוותיה ושארא רותה ורוחה מן הדגוש: אל נהר פרת, כמו על וכן אל ההרים לא אכל: (יא) עלי גלעד, ואתם העלי ותקחי צרי לא יועילוך: לשוא הרבית רפואות, לחנם תקחי רפואות למכתך, כי תעלה אין לך, ותעלה כמו רפואה והרפואה היא משל על עזרת העוזרים כמו כוש פוט ולוד: הרביתי. כתיב ביו"ד רוצה לומר שהם יאמרו כן בעת מפלתם והרבית קרי שאומר הנביא כנגד בתולת בת מצרי': (יב) שמעו. וצותך, כמו צעקתך וכן צוחה על היין: גבור בגבור כשלו, כי אפילו הגבורים ינוסו ויכשלו איש באחיו בנוסם כי בכח מנוסת הראשון יכשל ויפול והאחרון יכשל בו בנוסו שימצאנו כמוטל בדרך ויכשל בו בנוסו והנה יחדיו נפלו שניהם: (יג) הדבר. אחר כן בא נבוכדנצר עוד להכות את ארץ מצרים והתנבא הנביא עליהם טרם בואו ואמר: (יד) הגידו במצרים. זכר תחלה כלל במצרים ואחר כן פרט במגדול והוא שנזכר בתורה בין מגדול ובין הים וכן בנוף ובתחפנחס ערי ממלכה לפרעה: (טו) מדוע נסחף אביריך לא עמד. והתשובה כי ה' הדפו נסחף מן מטר סוחף כאילו שטפו מטר לא יוכל לעמוד בעצמו ואמר נסחף לשון יחיד ואמר אביריך לשון רבים ר"ל כל אחד ואחד מן אביריך: (טז) הרבה כושל. ה' שזכר הרבה בהם כושלים: גם נפל איש אל רעהו. כמו על רעהו כמו שאמר גבור בגבור כשלו וי"ת נפל כמו אל הכשדים אתה נופל שתרגם משתמע וכן תרגם אף אשתמעו גבר לחבריה: ויאמרו קומה ונשובה אל עמנו. הגרים במצרים מארצות כי כשהיה רעב היו באים לגור במצרים כי ברוב השנים יש שבע במצרים יותר משאר ארצות וכשיבא חיל נבוכדנצר ואמרו איש לחברו קומה ונשובה אל עמנו: היונה. שאונסת כי אין מי שיעמוד כנגדה וכן והאכלתי את מוניך את בשרם וכן לא יונו עוד נשיאי את עמי ויונתן תרגם מענין יין שתרגם מן קדם חרב סנאה דהיא כחמר מריוא: (יז) קראו. אמרו שם במצרים דרך קריאה על פרעה מלך מצרים שהיה מלך שאון והמון רב: העביר המועד. המועד שנתן למלך בבל לצאת להלחם עמו העביר אותו לו נפחדו אליו ומלך עומד במקום שנים מלך מצרים ומלך שאון ויונתן תרי

מצודת דוד

ברוב חיילותיו כמו היאור המתפשט והיה מרים קול שאון כמו הנהרות אשר ינידו המים בחוזק רב ובהרמת קול: ויאמר. היה חושב בלבו אעלה ואכסה ארץ ברוב חיילותי ואובידה עיר זהו כרכמיש שהיתה ביד מלך אשור: (ט) עלו הסוסים. אתם רוכבי הסוסים עלו למלחמה ואתם אנשי הרכב התהוללו והיו רצים לכאן ולכאן: כוש ופוט. כי גם המה באו בעזרתה: תופשי דורכי קשת. ר"ל תופשי קשת ודורכים בה למתחה היטב לירות למרחוק: (י) והיום וכו'. ר"ל אבל לא יהיה במחשבתו כי ארכו לו ימי המצור כי בבא עליהם נ"נ מלך בבל (והיתה בגזירת המקום לנקום ממנו נקמת יאשיהו ...כך יהודה שהרגו כמ"ש במ"ב): ואכלה חרב. של הכשדים: כי זבח לה'. ר"ל בגזירת המקום באה הזבח: אל נהר פרת. סמוך לנהר פרת כי שם היתה המלחמה: (יא) עלי גלעד. אמר בדרך לעג אתה מצרים עלי לגלעד מקום הצרי וקחי שמה צרי לרפאות את תחלואיך: בתולת. קראה בתולה על שלא נכבשה עדיין משום אומה כבתולה שלא נשל בה איש לשכב עמה: לשוא הרבית. על חנם הרבית מיני רפואות כי אין לך בהם תעלה ומרפא והוא ענין מליצה: (יב) קלונך. מה שנמסרת ביד בבל: מלאה הארץ. ר"ל בכל מקום יהיה נשמע צעקתם כי כשינוסו הנה והנה יכשלו גבור בגבור בדרך מרוצתם ושניהם יחדיו יפלו ויאבדו: (יג) לבוא. שיבוא נבוכדנאצר על ארץ מצרים להכות אותם בארצם: (יד) הגידו וכו'. אשר נבוכדנאצר מעותד לבוא עליהם: אמרו. אתם המשמיעים קול אמרו למלך מצרים התיצב לעמוד בקשרי המלחמה והכן לך כל צרכי המלחמה כי חרב האויב אכלה אותך מסביב: (טו) נסחף אביריך. הגבורים שבך מדוע כל אחד נסחף ונגרף לבל יוכל לעמוד על רגליו: לא עמד. כאלו משיב בעבור זה לא עמד כי ה' הדפו והוא נלחם בו: (טז) הרבה כושל. הוא הרבה לו מכשולים: גם נפל איש וכו'. ר"ל העכו"ם הבאים לעזרת מצרים נסו והתחברו זה לזה ואמרו קומה מכאן ונשובה אל עמנו וכו': מפני חרב היונה. זה חרב נ"נ המאנה ואונסת לעשוק הגוף והממון: (יז) קראו שם. במערכת צבא כשדים הכריזו לומר אשר פרעה מלך מצרים המרים קול שאון בגאוה וגודל לבב הנה עתה העביר המועד ר"ל לא בא להלחם מערכה מול מערכה ביום המיועד

מצודת ציון

וכן כתוצות יתהוללו הרכב (נחום ב): כוש ופוט ולודים. שמות אומות: דורכי. שדרך לדרוך ברגל על הקשת למתחה היטב: (י) ושבעה. ענין שביעת הרעב: ורותה. ענין שביעת הצמאון כמו כגן רוה (ישעיה נח): (יא) צרי. הוא שרף הנוטף מעצי הקטף וכן ודבש ושמן וצרי (יחזקאל כז): תעלה. ענין רפואה כמו רפואות תעלה אין לך (לעיל ל) וכפל המלה בשמות נרדפים: (יב) קלונך. מלשון קלון ובזיון: וצוחתך. מלשון צוחה וזעקה: (יד) במגדול בנוף ובתחפנחס. שמות מקומות בארץ מצרים: (טו) נסחף. ענין שטיפה וגריפה כמו מטר סוחף (משלי כח): אביריך. ענין חוזק וגבורה כמו דהרות אביריו (שופטים ה): הדפו. ענין כתישה ודחיה כמו אל ידפנו (איוב לב): (טז) נפל. ענין נטיה והתחברות כמו אל הכשדים אתה נופל (לעיל לז): היונה. מלשון אונאה וענינו עושק הגוף והממון וכן העיר היונה (צפניה ג): (יז) שאון. ענין המיה: המועד. ענין

וקבוע

תרגם קראו זמינו : (יח) חי אני . כי כתבור בהרים פירש אדוני אבי ז"ל כמו שהר תבור הוא מועד לגוד בו ולפרוש שם רשתות כמו שאמר ורשת פרושה על תבור כן יבואו אותם . וככרמל בים יבא . כמו על הכרמל שמביאים בים כן יביאו אותם בשביה ויונתן תרגם הרי כמה דיציב פתגמא דתבור בטוריא וככרמלא בימא כן ייתי תביריה : (יט) כלי גולה . יושבת בת מצרים . את בת מצרים בהיות יושבת כלומר יושבת לבטח והיית מוצבת בהבבי זמן רב בהרלך עתה עשי לך כלי גולה כי הגלו ממנה וזכר נוף בהיותה עיר ממלכה : ונצתה . הבה כמו עריו נצתו ונצתה כמדבר וכן ת"י ותצדי : (כ) עגלה יפה פיה מצרים . יפה פיה שתי מלות ועניינו מלה אחת וכן פקחקוח והכון לגאונים וכאלו ינסגנו עלמות כל אלו שתי מלות ועניינם מלה אחת וכן יפה פיה ונכפלו בה העי"ן והלמ"ד לרב יופי ודימה מצרים לעגלה יפהפיה לרב יופיה ודבנה וכן כנה הכתוב הנביא כיפות ודבנות פרות הבשן : קרן מצפון בא בא . ענין קרוצה ונצרה כמו מהומר קורצתי גם אני : מצפון . מבבל שהוא בצפון ואמר בא בא כפל הדבר לחזק הענין : (כא) גם שכיריה . גייסות ששכרו לעזרה הם בקרבה : כעגלי מרבק . כמו העגלים שעומדים בבית לפטמן כן הם יושבים ואוכלים ושותים ולא יצאו להלחם ויונתן תרגם שכיריה רברבהא כמו השבירה שפירש גדולה מרבק ענין פטום וכן עגל מרבק וכן בדברי רבותינו ז"ל הכניסה לרבקה : הפנו . פי' הפנו ערף : (כב) קולה כנחש ילך . קול צעקת מצרים ילך למרחוק כקול נחש ויונתן תרגם קל ניקוש זיניהון כחוון זחלין : (כג) כרתו יערה . מחלוקת בנולה הזאת יש קוראים כרתו לווי כמו חרבו מאד כאילו מדבר כנגד החיל ויש קוראים כרתו פעל עבר כמו שמרו זכרו ובמקצת ספרים מדוייקי' בכ"ף מעמדת בגעיה וזאת היא הקריאה הנכונה לפי הענין ויש אומרים כי לא יתכן היותו פעל עבר בעבור שאמר אחריו נאם ה' והוא המנהג לבא נאם ה' אחר פעל עבר כדברי הנבואה והנה שכתו ירדו לטבח נאם המלך ה' צבאות שמו ובדברי תוכחה כלכם פשעתם בי נאם ה' ואמר כרתו לשון עבר ואף על פי שענינו לעתיד כי כן המנהג במקומות רבים בדברי הנבואה כי דבר הנבואה שעתיד הוא קיים כאילו בא יערה ר"ל עצי יערה והוא משל על עם מצרים או על גדוליה וכן תרגם יונתן רברבהא : כי לא יחקר . חיל נבוכדנצר הבא עליהם לא יחקר מרוב : (כד) הובישה . פעל נומד וכן הובישו אכרים וזולתו ויש יוצא כמו הובשת היום את פני עבדיך אמר בשת יהיה לה לבת מצרים כשתנתן ביד עם צפון שהם הכשדים כי הם הגלו תחילה הכשדים מעל ירושלם ועתה נתנה בידם ודין הוא שתבוש : (כה) אמר ה' צבאות אלהי ישראל . זכר אלהי ישראל לפי שהפורענות הבאה למצרים הוא לעונש שהרע לישראל שיסק מלך מצרים וכן פרעה נכה שהמית יאשיהו כמו שאמר נקמה להנקם מצריו כמו שפי' למעלה : אל אמון מנא . כמו על אמון הוא מלך העיר שנקראת נא והיא מן כות מצרים ויונתן תרגם אמון כמו המון והרגם נא אלכסנדריא וכן תרגם הא אנא מסער על אתרגשות אלכסנדרי' : (כו) ונתתים . ואחרי כן תשכן . כמו שנבא יחזקאל מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים וגומר ומה שאמר כימי קדם לא אמר שתהיה כמעלתה בהיותה מימי קדם שהרי אמר ביחזקאל והיו שם ממלכה שפלה אלא פירושו שתשכן בארצה כימי קדם : (כז) ואתה אל תירא . פרשה זו עתידה וכבר פירשתים למעלה במקומה ושנה אותה הנה

יח חַי־אָנִי נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת
שְׁמוֹ כִּי כְּתָבוֹר בֶּהָרִים וּכְכַרְמֶל
בַּיָּם יָבוֹא׃ יט כְּלֵי גוֹלָה עֲשִׂי לָךְ
יוֹשֶׁבֶת בַּת־מִצְרָיִם כִּי־נֹף לְשַׁמָּה
תִהְיֶה וְנִצְּתָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ כ עֶגְלָה
יְפֵה־פִיָּה מִצְרָיִם קֶרֶץ מִצָּפוֹן בָּא
בָא׃ כא גַּם־שְׂכִרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כְּעֶגְלֵי
מַרְבֵּק כִּי גַם־הֵמָּה הִפְנוּ נָסוּ יַחְדָּיו
לֹא עָמָדוּ כִּי יוֹם אֵידָם בָּא עֲלֵיהֶם
עֵת פְּקֻדָּתָם׃ כב קוֹלָהּ כַּנָּחָשׁ יֵלֵךְ
כִּי־בְחַיִל יֵלֵכוּ וּבְקַרְדֻּמּוֹת בָּאוּ לָהּ
כְּחֹטְבֵי עֵצִים׃ כג כָּרְתוּ יַעְרָהּ נְאֻם־
יְהוָה כִּי לֹא יֵחָקֵר כִּי רַבּוּ מֵאַרְבֶּה
וְאֵין לָהֶם מִסְפָּר׃ כד הֹבִישָׁה בַּת־
מִצְרָיִם נִתְּנָה בְּיַד עַם־צָפוֹן׃ כה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי
פוֹקֵד אֶל־אָמוֹן מִנֹּא וְעַל־פַּרְעֹה
וְעַל־מִצְרַיִם וְעַל־אֱלֹהֶיהָ וְעַל־מְלָכֶיהָ
וְעַל־פַּרְעֹה וְעַל הַבֹּטְחִים בּוֹ׃
כו וּנְתַתִּים בְּיַד מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וּבְיַד
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל וּבְיַד־עֲבָדָיו
וְאַחֲרֵי־כֵן תִּשְׁכֹּן כִּימֵי־קֶדֶם נְאֻם־
יְהוָה׃ כז וְאַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי
יַעֲקֹב וְאַל־תֵּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי

ל'. ל' — ל'. ל' — ל' — ד'. ג' מ"ל — ב' ויגכחו עפר — ל' — ל' — ג' — ג' ר"פ — ל' מ"ל — ל' וחד ואל אל נטים

יח קַיָּם אֲנָא אֲמַר מַלְכָּא יְיָ
צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ אֲרֵי כְּמָא דְיַצִּיב
פִּתְגָּמָא דְתָבוֹר בְּטוּרַיָא
וּכְכַרְמְלָא בְּיַמָּא כֵּן יֵיתֵי
תְּבִירֵיהּ׃ יט מָנֵי גָלוּתָא
אַתְקִינִי לִיךְ מַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא
דְמִצְרַיִם אֲרֵי מַפֵּס לְצָדוּ
תְהֵי וְתִצְדֵי מִבְּלִי יָתֵיב׃
כ מַלְכוּת יָאִיָא הֲוַת מִצְרַיִם
עַמְמִין קָטוֹלִין מִצִּפּוּנָא יֵיתוּן
עֲלָהּ לְמִבְזַהּ׃ כא אַף רַבְרְבָהָא
בְגַוָּהּ כְּעֶגְלֵי רִבְקָא אֲרֵי אַף
אִינוּן אִתְפְּנִיאוּ עֲרָקוּ כַּחֲדָא
לָא יְכִילוּ לְמֵיקַם אֲרֵי יוֹם
תְּבַרְהוֹן אֲתָא עֲלֵיהוֹן עִידַן
סְעוּרַן בִּישְׁתְּהוֹן׃ כב קָל
נִיקוּשׁ זֵינֵיהוֹן כְּחִיוָן זָחֲלִין
אֲרֵי בְּמַשְׁרְיָן יְהָכוּן עֲלֵיכוֹן
וּכְמָא דְעָלִין בְּכַשִּׁילִין לְמִיקַץ
אָעֵי חוּרְשָׁא׃ כג שֵׁיצוּ רַבְרְבָהָא
אֲמַר יְיָ אֲרֵי לֵית לְהוֹן סוֹף
אֲרֵי סַגִּיאִין מִזַּחְלָא וְלֵית
לְהוֹן מִנְיָן׃ כד בְּהִיתַת מַלְכוּת
מִצְרַיִם אִתְמְסָרַת בְּיַד עַמָּא
דְאָתָא עֲלָהּ מִצִּפּוּנָא׃ כה אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא
אֲנָא מַסְעַר עַל אִתְרְגוּשַׁת
אֲלֶכְּסַנְדְּרַיָא וְעַל פַּרְעֹה וְעַל
מִצְרַיִם וְעַל טַעֲוָתְהָא וְעַל
מַלְכָּהָא וְעַל פַּרְעֹה וְעַל
דְמִתְרַחֲצִין עֲלוֹהִי׃ כו וְאֶמְסְרִינוּן
בְּיַד דְבָעַן לְמִקְטַלְהוֹן וּבְיַד נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל וּבְיַד עַבְדוֹהִי וּבָתַר כֵּן תִּשְׁרֵי
כְּיוֹמֵי קֶדֶם אֲמַר יְיָ׃ כז וְאַתְּ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב וְלָא תִתְּבַר יִשְׂרָאֵל אֲרֵי הָא אֲנָא

ועבר יום זמן המועד : (יח) כי כתבור בהרים . כי כאשר דבר אמת הוא שתבור קבוע בהרים והר הכרמל על הים כן באמת יבא הדבר הזה על מצרים : (יט) כלי גולה . אדם יוצא לדרך מתקן לו חמת מקדה של חרס לשתות בה : ונצתה . לשון ציה : (כ) עגלה יפיפיה . מלכותא יאייא : קרץ . שממין קטולין קרץ לשון חתוך וכן מחומר קרצתי (איוב לג) : מצפון . מבבל : (כא) שכיריה . שריה כמו בתער השכירה (ישעיה ז) : מרבק . קופליא בלעז : הפנו . פנו עורף לנקם לנוס : (כב) קולה כנחש ילך . הרי הנחש בא ללמד על מצרים ונמצא למד למדנו מכאן שכשאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך (בראשית ג) וקיצץ את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנוייה בל"ב מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי : כי בחיל ילכו . אלים : (כג) כרתו יערה . כח יש בהם לכרות כל יערה : כי לא יחקר . מספר לצאם : (כה) אל אמון . על אמון . של השר אמון יש שהוא לשון גדולה כמו התטבי מנא אמון (נחום ג) : מנא . אלכסנדרי' רבתי לאשיגוריא"ה דליסנדרי"א בלע"ז : (כו) ואחרי כן . מקץ ארבעים שנה כמו שאמר (יחזקאל כ"ט) : (כז) ואתה אל תירא . לדיקים שבתוך

כנחש ב' וסי' ולחכו עפר כנחש . קולה כנחש ילך : ואין להם ג' בקריאה וסימ' כרתו יערה נאם ה' כי לא יחקר . ושבתי אני ואראה את כל העשקים ב' בפסוק :

תולדות אהרן כתבור בהרים . מגלה כט : עגלה יפה פיה . חמא לב : קולה כנחש . זוהר במדבר :

מצודת ציון

ענין זמן קבוע כמו כי למועד שמור לך (ש"א ח) : (יח) כתבור וככרמל . שמות הרים מודעים ומפורסמים . (יט) לשמה . לשממה : ונצתה . מלשון ציה ושממה : (כ) יפה פיה . פתרונו כמלה אחת ור"ל יפה ביותר ולזה נכפל העי"ן והלמ"ד הפעל כמו ירקרק אדמדם : קרץ . ענין חתוך וכריתה כמו מחומר קרצתי (איוב לג) : (כא) שכיריה . ענינו גדולים ונכבדים וכן בתער השכירה (ישעיה ז) : מרבק . הוא הרפת מקום יפטמו שם העגלים וכן ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו) . הפנו . מלשון פניה והליכה : אידם . ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא) : פקודתם . על המיתה יאמר שהוא פקודת וזכרון השגחת כל הי כמו ופקודת כל האדם (במדבר טז) : (כב) ובקרדומות . הוא הגרזן החותך עצים כמו ויקח אבימלך את הקרדומות (שופטים ט) : כחוטבי . כן נקראים כורתי העצים וכן מחוטב עציך (דברי' כט) : (כד) הובישה . מלשון בושה וכלימה : (כה) פוקד . ענין השגחת הבאת הרעה : אמון . כמו המון והוא ענין עם רב וכן ואת יתר האמון (לקמן נב) : מנא . נוא היא אלכסנדריא כן ת"י : (כז) תחת . ענין פחד ושבר

מצודת דוד

והקבוע כי בא מוכן בלבבו : (יח) כי כתבור בהרים . כמו הר תבור הוא קבוע בהרים ולא יזוז ממקומו וכמו שהר הכרמל עומד על הים ולא ימיש משם כן יבוא כ"כ על מצרים ולא ישתנה ולא יזוז מביאתו שמה : (יט) כלי גולה . דרך הולכי גולה להכין לעצמם כלי לשתות בו ולכלי ללוש בה עיסה וכדומה : לשמה תהיה . כי תגלו ממנה : ונצתה . תהיה שממה מבלי ישאר מי יושב בה : (כ) עגלה . מצרים שהיתה מלכות יפה כעגלה היפה מאד הנה מפאת צפון יבוא עליה נ"כ המחתך וכורת אותה : בא בא . כפל המלה לחזק ולומר שבודאי יבוא : (כא) גם שכיריה . גם השרים הגדולים אשר בקרבה יובלו לטבח כעגלים המפוטמים במרבק שאחר שמשמו שמנים מובאים לטבח : כי גם המה . אף שדרך השרים להיות אמיצי לבב לעמוד בקשרי המלחמה הנה המה לא כן עשו כי פנו מן המלחמה ונסו יחדיו ולא עמדו על עמדם וזה כאשר הסיבה האויב נפלו בנופלים ולא לקחום בשבי כדרך השרים . כי יום אידם . ר"ל על כי בא עליהם יום אידם עת מותם שהוא פקודת כל חי לכן בא מורך בלבבם : (כב) קולה . קול של מצרים ילך להיות נשמע למרחוק כמו קול הנחש הנשמע למרחוק : כי בחיל ילכו . הכשדים ילכו עליהם בחיל רב ובקרדומות יבואו עליהם לכרתם כחוטבי עצים ר"ל כמו שאין ביד העצים לממוע מעצמם כריתת החוטבים כן לא יוכלו מצרים למנוע מעצמם חרב הכשדים : (כג) כרתו יערה . ר"ל אנשי בני כשדים כרתו כל אנשי מצרים כי הכח בהם לכרות הכל כי לא יחקר מספר אנשי כשדים כי רבו מארבה : (כד) הובישה . הכלמי' עדת מצרים כי הנה נמסרה ביד עם צפון הם הכשדים : (כה) הנני פוקד . אשגיח להביא פורעניות על המון עם של נא שהיתה בת רבת עם וכן נאמר את המון נא (יחזקאל ל) : ועל מלכיה . ממלכות רבות היו בארץ מצרים כמ"ש ממלכה בממלכה (ישעיה יט) : ועל פרעה וכו' . ר"ל וכמו שאפקוד על פרעה כן אפקוד על הערים הבוטחים בו : (כו) ואחרי כן

מוֹשִׁעֲךָ מֵרָחוֹק וְאֶת־זַרְעֲךָ מֵאֶרֶץ שִׁבְיָם וְשָׁב יַעֲקוֹב וְשָׁקַט וְשַׁאֲנַן וְאֵין מַחֲרִיד׃ כח אַתָּה אַל־תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה כִּי אִתְּךָ אָנִי כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל־הַגּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר הִדַּחְתִּיךָ שָׁמָּה וְאֹתְךָ לֹא־אֶעֱשֶׂה כָלָה וְיִסַּרְתִּיךָ לַמִּשְׁפָּט וְנַקֵּה לֹא־אֲנַקֶּךָּ׃

מז א אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־פְּלִשְׁתִּים בְּטֶרֶם יַכֶּה פַרְעֹה אֶת־עַזָּה׃ ב כֹּה ׀ אָמַר יְהוָה הִנֵּה־מַיִם עֹלִים מִצָּפוֹן וְהָיוּ לְנַחַל שׁוֹטֵף וְיִשְׁטְפוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהּ עִיר וְיֹשְׁבֵי בָהּ וְזָעֲקוּ הָאָדָם וְהֵילִל כֹּל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ׃ ג מִקּוֹל שַׁעֲטַת פַּרְסוֹת אַבִּירָיו מֵרַעַשׁ לְרִכְבּוֹ הֲמוֹן גַּלְגִּלָּיו לֹא־הִפְנוּ אָבוֹת אֶל־בָּנִים מֵרִפְיוֹן יָדָיִם׃ ד עַל־הַיּוֹם הַבָּא לִשְׁדוֹד אֶת־כָּל־פְּלִשְׁתִּים לְהַכְרִית לְצֹר וּלְצִידוֹן כֹּל שָׂרִיד עֹזֵר כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־פְּלִשְׁתִּים שְׁאֵרִית אִי כַפְתּוֹר׃ ה בָּאָה קָרְחָה אֶל־עַזָּה נִדְמְתָה אַשְׁקְלוֹן שְׁאֵרִית עִמְקָם עַד־מָתַי תִּתְגּוֹדָדִי׃ ו הוֹי חֶרֶב לַיהוָה עַד־אָנָה לֹא תִשְׁקֹטִי הֵאָסְפִי אֶל־

תרגום: פָּרִיק לָךְ מֵרָחִיק וְיָת בְּנָךְ מֵאֲרַע גָּלוּתְהוֹן וִיתוּבוּן דְּבֵית יַעֲקֹב וְיִשְׁקְטוּן וְיִשְׁרוּן לִרְוָחָא וְלֵית דְּמָנִיד׃ כח אַתְּ לָא תִדְחַל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ אֲרֵי בְּסַעֲדָךְ מֵימְרִי אֲרֵי אַעְבֵּיד גְּמִירָא בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי אַגְלֵיתָךְ לְתַמָּן וְעִמָּךְ לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא וְאַיְתֵי עֲלָךְ יִסּוּרִין לְאַלְפוּתָךְ בְּרַם בְּדִין חָסוּךְ וְשֵׁיצָאָה לָא אֲשֵׁיצִינָךְ׃ א דַּהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יִרְמְיָה נְבִיָּא עַל פְּלִשְׁתָּאֵי עַד לָא יֵיתֵי פַרְעֹה וְיִמְחֵי יָת יָתְבֵי עַזָּה׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא עַמְמַיָּא אָתָן מִצִּפּוּנָא וִיהוֹן כְּנַחַל מִתְגַּבַּר וִיבוּזוּן אַרְעָא וּמְלָאָהּ קִרְוַיָּא וְדִיתְבִין בְּהוֹן וִיצַוְחוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא וִיַלִּילוּן כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ ג מִקַּל מַפְסוּעִית פַּרְסַת גִּבָּרוֹהִי מִזִּיעַ לִרְתִיכוֹהִי אִתְרְגוּשַׁת גַּלְגִּלוֹהִי לָא מִתְפְּנָן אֲבָהָן לְרַחֲמָא עַל בְּנִין מֵאִתְרַשְּׁלוּת יְדִין׃ ד עַל יוֹמָא דְּאָתֵי לְמִבַּז יָת כָּל אַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי לְשֵׁיצָאָה לְצוֹר וּלְצִידוֹן כָּל שְׁאַר סָעִיד אֲרֵי אַבֵּיז יְיָ יָת אֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי שְׁאַר נַגְוַת קַפּוּטְקָאֵי׃ ה מְטַת פּוּרְעָנוּתָא לְיָתְבֵי עַזָּה אִתְבָּרוּ אַשְׁקְלָנָאֵי שְׁאַר תּוּקְפְּהוֹן עַד אֵימָתַי תִּתְהַמְמוּן׃ ו וַי חַרְבָּא דִּשְׁלִיחָא מִן קֳדָם יְיָ עַד אֵימָתַי לָא תְנוּחִין אִתְכַּנִּישׁוּ

מסורה: ל׳ חסר. כ׳ מ״ג ד׳. ל׳ דסמיכי. ג׳ בליש׳. פ״ו. כ׳. י״ח בטעס בסיפרא. ל׳. ג׳ מ״ל. ל׳ וכן כתי׳. ל׳. ל׳. ל׳. ל׳. ל׳. ל׳. ל׳. כ׳.

רש״י

שכאוך מצרים שגלו על כרחם: (כח) למשפט. כדין מסוך מעט מעט: ונקה. ל׳ טיהוט והשמד וכן תרגמו יונתן לשון כליה: (א) אל פלשתים. על פלשתים: בטרם יכה פרעה את עזה. כשהיה נבוכדנצר צר על ירושלים בשנה העשירית לצדקיהו יצא חיל פרעה ממצרים ויעלו הכשדים מעל ירושלים שמע פרעה שטף את עזה ושב לארצו כסדר עולם: (ג) שעטת. אין לו דמיון ויונתן תרגמו מפסועית: מרעש לרכבו. מרעש אשר לרכבו: גלגליו. אופני מרכבותיו: לא הפנו אבות אל בנים. להצילם: (ד) להכרית לצור ולצידון. פלשתים היו עוזרים אותם מאויביהם: אי כפתור. איזל״ש בלע״ז: (ה) נדמתה. נכרתה: תתגודדי. תשרטי באבל ובבכי: (ו) חרב לה׳. שהקב״ה מביא לעולם: הרגעי. לשון

יעקוב א׳ מ״ל וסימן נמסר בסי׳ סימן ל׳ ובסדר בחקתי: הדחתיך שמה ג׳ וסי׳ בסיפרא סימן י״ז: למשפט ט״ו וסימן נמסר בש״ב סימן ט״ו: ומלואה ג׳ מ״ל וסי׳ ויבאו ויאכלו ארץ. וישטפו ארץ ומלואה. לה׳ הארץ ומלואה. באת כלהון מלעיל במי״א מלרע וסימ׳ בזכריה סימן י״ד. וכל יחזקאל ומלכים דכו׳ מלרע במ״ב מלעיל וסי׳ והשמועה באה אל יואב. באת הצפירה:

תולדות אהרן לא הפנו אבות. סנהדרין דף קס בכורות ס:

רד״ק

ה״ה עם שנוי מלות מעט והענין אחד והטעם לפי שזכר הנה פורענות הגוים אמר כנגד ישראל ואתה אל תירא שאינך כמותם ואף על פי שהם ישבו בארצם אחר גלותם לא יהיו שלוים ושקטים אלא סופם שיכלו מהיות גוי ולא יזכר שמם וישראל לא יסוף שמם וזכרם יעמוד כימי השמים על הארץ: (א) אשר היה. אל פלשתים. כמו על וכן אל ההרים לא אכל וזולתו: בטרם יכה פרעה את עזה. כסדר עולם כשיצא חיל פרעה ממצרים היו הכשדים צרים על ירושלים בשנה העשירית לצדקיהו וישמעו הכשדים את שמעם ויעלו מעל ירושלים וכששמע פרעה שעלו מעל ירושלים מפניו הלך עם חילו ושטף את עזה ושב לארצו ובאותו זמן היה דבר ה׳ אל ירמיהו שיבא חיל כשדים ויכו את ארץ פלשתים: (ב) כה אמר ה׳ הנה מים עולים. מתגברים וכן תעלה המלחמה והמים הם משל על חיל כשדים שהם מצפון וישטפו את ארץ פלשתים. כי פרעה הכה את עזה ונבוכדנצר יחריב הכל: והילל. הלמ״ד בחירק והוא חסר יו״ד המשך: (ג) מקול שעטה. הכות הסוס בארץ ברגליו תקרא שעטה ותקרא דהרה ויונתן תרגם מקול מפסעות פרסת גברוהי ואביריו אמר על הסוסים החזקים: המון גלגליו. מהמון ומ״ם מרעש עומדת במקום שנים: לא הפנו אבות אל בנים. אפי׳ האבות שהם מרחמים על בניהם עתה בבא להם הצרה לא יפנו אל בניהם מרפיון ידים שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני אויביהם: (ד) על היום הבא. כל שריד עוזר. צור וצידון היו עוזרים להם כן הם גלילות פלשתים כמו שאמר שם מה אתם צר וצידון וכל גלילות פלשת: כי שודד ה׳ את פלשתים. אין בו מלת כל אבל לשדוד יש בו מלת כל: שארית אי כפתור. פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שכתוב אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים ופירש רבינו סעדיה כפתור דמיעט. ואמר שארית בלא ישאר להם שארית: (ה) באה קרחה אל עזה. אמר קרחה לפי שפרעה הכה אותה תחילה ואח״כ בא נבוכדנצר וקרחה שלא נשאר בה דבר: נדמתה. נכרתה כמו נדמה מלך ישראל: שארית עמקם. רוב ממונם וחילם כי הרבוי יקרא מלשון עמק כמו העמיקו שחתו העמק שאלה וה״י שאר תוקפהון ואפשר לפ׳ שהיו בהם יושבי העמק: עד מתי תתגודדי. ענין שריטה בבשר כמו התגודדו ויונתן תרגם עד אימתי תתהממון כמו שתרגם אונקלוס לא תתגודדו לא תתהממון: (ו) הוי חרב לה׳. כלומר כי לה׳ הוא החרב: עד אנה לא תשקטי. זה מאמר הנושא של פלשתים ולומר מי שכנגדו אנך השקוטי: אל תערך. הוא נדון החרב: הרגעי

מצודת דוד

מ מקן ארבעים שנה תשכון בארצם בלי גלות כימי קדם וכמו שכתוב ביחזקאל: (כז) ואתה אל תירא וכו׳. בא לנחם בני הגולה לבבל לבל יתייאשו מן הגאולה בראותם שמצרים גלו למקום קרוב וחזרו מהם והם גלו למרחוק ועדיין לא שבו ובעבור זה יחשבו פן ישתקעו שמה לכן אמר ואתה אל תירא וכו׳: מרחוק. מארץ מרחק שגליתם שמה: ושב יעקב. יהיה בשובה ונחת והשקט ושאנן ואין מי מחריד אותו: (כח) כי אעשה כלה. ר״ל אף אם אעשה כלה וכו׳ הנה אותך לא אכלה עם כי תהיה בארצם: ויסרתיך למשפט. איסר אותך במשפט הראוי לגלות אוזן למוסר ולא אנקה אותך מן העולם שיאמר העולם נקי ממך ר״ל לא אכריתך מן העולם: מז (א) את עזה. היא היתה מארץ פלשתים ופרעה הכה אותה בעת שחזר מדרכו שהלך ללכת לעזור לישראל מול הכשדים. כ״כ בס״ע: (ב) הנה מים וכו׳. הם הכשדים היושבים בנפק השוטפים כמים רבים: והיו לנחל שוטף וכו׳. ר״ל יאבדו ויכלו ארץ פלשתים והאנשים הממלאים אותה: עיר. כל עיר ועיר והיושבים בה: וזעקו. ולעקו בקול מר: (ג) מקול שעטת. מקול הכאות פרסות סוסיו החזקים ומהרעשת קול שיהיה לרכבו ומקול המיית גלגלי המרכבות יאחזם חלחלה עד לא יפנו אבות אל בנים להצילם כי ירפו ידיהם ויתיאשו מן הצלה: (ד) על היום הבא. מוסב למקרא של מעלה לומר רפיון הידים יהיה בעבור היום ההוא הבא לשדוד את כל פלשתים: לצור ולצידון. גם המה מארץ פלשתים: כל שריד עוזר. ר״ל לא ישאר מי שיוכל לעזור במלחמה כי לא ישאר בהן כי אם נשים וטף: כי שודד ה׳. ר״ל בהשגחת המקום יבוא לה השודד: שארית אי כפתור. ר״ל אף השארית ישודד כי לא ישאר מה מאי כפתור וגם היא מארץ פלשתים: (ה) באה קרחה. ר״ל הנה מעזה נתלש השער מכל וכל ונשארה מוקרחה ר״ל לא נשאר כלום ממנה כי פעם יכה פרעה ופעם נ״נ: נדמתה אשקלון. נכרתה אשקלון אף השארית מהיושבים בעמקים עם כי רבים היו: עד מתי תתגודדי. עד מתי תשרטי בשרך מחמת צער ואבל כלומר הנה מאז התגודדת ממכת פרעה ועתה שנית ממכת נבוכדנצר ועד מתי תתגודדי עוד ואמר בענין מליצת המקוננים: (ו) הוי חרב לה׳. כאלו קורא אל החרב ואומר אתה החרב

מצודת ציון

שכר כמו ואל פחת מפניהם (לעיל א): ושב. ענין השקט ומנוחה כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) ושאנן. ענין שלום כמו שאנן מואב (לקמן מח) וכפל הדבר כמ״ש לרוב השלום והשקט: (כח) למשפט. כמו במשפט ובא הלמ״ד במקום בי״ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) ור״ל במשפט הראוי לגלות אוזן למוסר וכן יסרני ה׳ אך במשפט (לעיל י): (ב) שוטף. ענין המשיכה ברדיפה ובחוזק: והילל. מלשון יללה: (ג) שעטת. ענין פסיעה ואין לו דומה: אביריו. ענין חוזק: הפנו. ענין פניית הפנים: מרפיון ידים. כן יקרא המתייאש וכן והוא יגע ורפה ידים (ש״ב י״ז): (ד) שריד. ענין שיור כמו שרידי חרב (לעיל לא): אי כפתור. כפתור ישבה על אי הים: (ה) קרחה. ענין מריטת השער וכן לא יקרחו להם (לעיל טז): נדמתה. ענין כריתה וכן ער מואב נדמה (ישעיה טו): תתגודדי. ענין שריטת הבשר כמו ולא תתגודדו (דברים יד): (ו) הוי. הוא ענין לשון קריאה: עד אנה. עד מתי: תשקטי. ענין מנוחה: האספי. ענין כניסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים י״ט): תערך. ענין תיק ונרתק כמו וישלפה מתערה (ש״א יז): הרגעי. מלשון מרגוע ומנוחה: ודומי. ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י):

תוך

הנגלר

תערך הרגעי ודמי: ז איך תשקטי
ויהוה צוה־לה אל־אשקלון ואל־
חוף הים שם יעדה:
מח א למואב כה־אמר יהוה
צבאות אלהי ישראל הוי אל־נבו
כי שדדה הבישה נלכדה קריתים
הבישה המשגב וחתה: ב אין עוד
תהלת מואב בחשבון חשבו עליה
רעה לכו ונכריתנה מגוי גם־מדמן
תדמי אחריך תלך חרב: ג קול צעקה
מחרנים שד ושבר גדול: ד נשברה
מואב השמיעו זעקה צעוריה: (צעיריה ק׳)
ה כי מעלה הלחות בבכי יעלה־ (הלחית ק׳)
בכי כי במורד חורנים צרי צעקת־
שבר שמעו: ו נסו מלטו נפשכם
ותהיינה כערוער במדבר: ז כי יען
בטחך במעשיך ובאוצרותיך גם־
את תלכדי ויצא כמיש בגולה (כמוש ק׳)
כהניו ושריו יחד*: ח ויבא שדד (יחדו ק׳, וי״א רפין)
אל־כל־עיר ועיר לא תמלט ואבד
העמק ונשמד המישר אשר אמר
יהוה: ט תנו־ציץ למואב כי נצא
תצא ועריה לשמה תהיינה מאין
יושב בהן: י ארור עשה מלאכת
יהוה רמיה וארור מנע חרבו מדם:

לנדנך לבית זמנא תנוחין: ז איכדין תנוחין ויי פקיד עלה על אשקלון ועל ספר ימא לתמן מזמנה: א למואב כדנן אמר יי צבאות אלהא דישראל ווי על נבו ארי אתבזיזת בהיתת אתכבישת קריתים בהיתו מבית רוחצנהון ואתברו: ב לית עוד תושבחא למואב בחשבון חשיבו עלה בישא אתו ונשיצינא מלמהוי עמא אף מדמן תתברין בתרך יהכון קטולי חרבא: ג קל צוחתא מחורונים בזא ותברא רבא: ד אתברת מלכות מואב בסרו צוחתא שלטוניהון: ה ארי מסוקית לוחית כד בכן יסקון בכן ארי במחתית חורונים צוחת תבירי קרב יבסרון: ו ערקו שיזיבו נפשיכון והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונין במדברא: ז ארי חלף דאתרחיצת באוצרך ובבית גנזך אף את תתאחדין ויפוק כמוש בגלותא פלחוהי ורברבוהי כחדא: ח וייתון בוזזין על כל קרויהון וקרוא מנהון לא תשתיזיב ויבדון דיתבין בעומקא וישתיצון דשרן במישרא דאמר יי: ט אעדו כתרא מן מואב ארי מגלא תגלי וקרוהא לצדו יהוין מבלי יתיב בהון: י ליט די עביד עלה עובדא מן קדם יי בנכלא

רדק

הרגעי. הוא ענין מרגוע כמו שאמר השקטי כי ההשקטה וההרגעה אחד וכן ודמי ענין דממה: (ז) איך. נוה לה אל אשקלון. נוה לחרב שתלך אל אשקלון להכריתם ואיך תשקט עד שתשלים שליחותה: שם יעדה. שם הזמינה: (א) למואב. אלהי ישראל. כי הוא לקח נקמת ישראל מהם: נלכדה קריתים. העיר שנקראת קריתים ואפשר שיש שני מגדלו׳ בעיר לפיכך נקראת בלשון שנים: הובישה המשגב. העיר הנקראת המשגב וי״ת בהיתו מבית רהצניהון ואתברו: (ב) אין עוד. בחשבון חשבו. לשון נופל על הלשון הוא לאות הלשון וכן מדמן תדמי ועקרון תעקר: (ד) השמיעו צעוריה. כתיב בוי״ו וקרי צעיריה ביו״ד ואחד הוא ות״י שלטוניהון ואפשר שהנה הם׳ הגדולים בלשון צעירים [ע״ד גנאי: (ה) כי מעלה הלחות. כתיב וקרי הלחית וי״ו ויו״ד מתחלפים כמשפט וזה הפ׳ הוא בנבואת ישעיהו בשנוי מלות מעט אמר כי יעלה מואב מעלה הלוחית שהוא מקום גבוה אולי יחשבו להמלט שם ויעלו עלה ובכה: בבכי יעלה בכי. כפל בכי לחזק הענין: חורונים. שנים הם חורון עליון וחורון תחתון: צרי צעקת שבר שמעו. וצריהם ישמעו מהם צעקת שבר שיצעקו לשברם וצרי כמו וצרים וכן חלוני שקופים אטומים כמו חלונים והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלול: (ו) נסו מלטו נפשכם ותהיינה. נפשיכם תהיינה במקום שימלטו: כערוער במדבר. כמו כערער בערבה כלומר אחר שתצאו מעריכם ותנוסו תהיינה עריכם כמו הערוער במדבר והוא עץ גדל במדבר בארץ ציה ותרגם יונתן והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונין במדברא: (ז) כי יען בטחך במעשיך. במקניך ובקניניך וכן ואיש במעון ומעשהו בכרמל ות״י באוצרותיך ובתי גנזך: גם את תלכדי. כלומר גם את כמו הגוים האחרים שאין להם אוצרות כמוך ולא היו בהשקט זמן רב כמוך כמו שאמר שאנן מואב וגו׳ לפי׳ אמר גם את כי לא יועילוך אוצרותיך שהיית בוטחת בהם גם לא יועילך כמוש אלהיך כי גם הוא יצא בגולה: (ח) ויבא. ועיר לא תמלט. ועיר מהם לא תמלט כי אל כל עיר יבא השודד: אשר אמר ה׳. כמו כאשר וכן תאכל מלות אשר צויתיך כמו כאשר: (ט) תנו ציץ למואב. כנף. ותרגום הנפיר ציצין ואמרו רז״ל אלו הם הנפירים שפורחין בהם אמרו תנו כנף למואב כנף שיפרח בו ויצא מהרה מארצו וזהו שאמר כי נצא תצא ענינו כי עוף תעוף מן כי נצו גם נעו שענינו מלא הנולה כי ככת הנולה יעוף העוף לפיכך ממשל הליכה המהירה בגולה ונצא מקור והאל״ף תמורת ה״א וכן תצא וכיוצא בזה תצא בדגש בפלס תטה אלא שבא הנה תמורת הדגש כמו שבא כן במקומות רבים. ויונתן פירש ציץ כמו ציץ הזהב וכן תרגם אעדו כיתרא מן מואב ארי מגלא תגלי: (י) ארור. יקלל מי שיהיה במלחמה וירפה ידו מהרוג ואמר זה במואב מה שלא אמר כן בשאר האומות כי קצף ה׳ גדול עליו לפי

רשי

לשון מרגוע: (א) המשגב. שם מקום: (ב) חשבון ומדמן. שם מקום ולפי שמותם הוא מזכיר פורענותם: תדמי. תחרבי: (ד) צעיריה. שולטניא הצעירים מן המושלי׳: (ה) מעלה הלוחית. שם מקום הוא מעלת הר: (ו) כערוער. מגדל ערוער עשוי במדבר ואין סביביו ישוב כי אף שוכני אהלים ומגדל העומד באין ישוב נראה כחורבה כן תירגם יונתן. ומנחם פירש כערוער שם עץ מעצי היער: (ט) תנו ציץ למואב. תנו כנף למואב כל דבר תלאי התולש ובולט מן האדם ומן הבהמה קרוי ציץ כמו והיה לכם לציצית (במדבר טו) ויקחני בציצית ראשי (יחזקאל ח): כי נצא תצא. כי במעופה ובחפזון תצא בגולה ויהיה נצא תגזרת נצו כן חברו מנחם וכן כי נצו גם נעו (איכה ד). ויונתן תרגם אעדו כתרא ממואב. תנו לאחרים ציץ הנזר אשר למואב: (י) מלאכת ה׳. מלאכת השחתת מואב שהוא שליחותו של

יעדה ג׳ וסימן אם רעה בעיני אדניה. שמעו מטה ומי יעדה. ואל חוף הים שם יעדה: צעקה ד׳ בנביאים וסימן מקול נפלה רעשה הארץ. קול צעקה מחרנים. קול צעקה משער הדגים. לצדקה והנה צעקה. וכל אוריתא דכו׳: ארור ה׳ בטעמא רביע וסי׳ דינא דאחתיה גלי וקם ברמיותא וסי׳ בסדר כי תבא: וארור ח׳ בטעם זקף וסימן מקלה. מסיג. משגה. שכב עם כל בהמה. שכב עם חתנתו. מכה רעהו בסתר. נותן אשה לבנימין. מונע חרבו מדם:

תולדות אהרן מונע חרבו. כ״ג כא:

מצודת ציון

(ז) חוף הים. שפת הים וגבולו: יעדה. ענין הזמנה כמו ומי יעדה (מיכה ו): (א) הוי. ענין יללה: נבו קריתים המשגב. שמות מקומות: וחתה. ענין פחד ושבר כמו ואל תחת (לעיל מו): (ב) תדמי. ענין כריתה כמו נדמתה אשקלון (לעיל מז): (ג) שוד. ענין מושק: (ד) צעיריה. ענין קוטן כמו שלחו צעיריהם (לעיל יד): (ה) במורד. מלשון ירידה ור״ל בעמק: צרי. כמו צרים: (ו) כערוער. שם עץ מדברי וכן והיה כערער בערבה (לעיל יז): (ז) במעשיך. כן יקרא מקנה הבקר והצאן כי העוסק במקנה כל מעשהו בהם וכן ואיש במעון ומעשהו בכרמל (שמואל א כה): כמוש. כן שם הפסל של מואב: (ט) ציץ. ר״ל כנף כי כל דבר הבולט מן הגוף קרוי בשם ציץ וכמו ויקחני בציצית ראשי (יחזקאל ח): נצא תצא. מלשון נוצה וכנף ור״ל תעוף בעולת כנפים

מצודת דוד

הבאה בהשגחת ה׳ עד מתי לא תשקוטי הלא כבר הרגת בהם מלא פי׳ פרעה ולכן האספי אל תערך ומלאי מרגוע ושתוק מלהרוג עוד: (ז) איך תשקטי. כאלו תשיב לעצמו איך אפשר לה להיות בהשקט ומנוחה וה׳ צוה לה להרוג עוד: אל אשקלון. על אשקלון ועל כל פלשתים היושבים בחוף הים. שם על המקומות ההם הזמין את החרב להרוג ולאבד: מח (א) למואב. ר״ל על מואב אמר כה אמר ה׳ וכו׳: הוי אל נבו. יללה יהיה אל נבו: הובישה וכו׳. כאשר נלכדה קריתים נתביישה מאד: (ב) אין עוד. מעתה לא יהיה עוד ההלול והשבח של מואב: בחשבון. בהיות האויבים בחשבון חשבו עליך רעה והוא לשון נופל על לשון: לכו. ואמרו לכו ונכריתנה מהיות עוד גוי: מדמן. גם העיר מדמן תהיה נכרתה וגם הוא לשון נופל על לשון: אחריך. בכל מקום שתברח תלך החרב אחריך להרגך: (ג) מחורונים. ויהיה נשמע מעיר חורונים: שוד. כי שם יהיה שוד ושבר גדול: (ד) צעיריה. הבנים הקטנים שהלכו בשבי: (ה) כי מעלה הלוחית. אשר בעת יעלה במעלה הר הלוחית להשגב בהר: בבכי יעלה בכי. את הבכי יעלה בבכי רצה לומר בכל פעם יגביה קול בכי למעלה: כי במורד חורונים. לפי שבמורד חורונים שהיתה בשפל היו הצרים משמיעים צעקת שבר כי הרגו אנשים וצעקו במר נפש ולכן עלה במעלה הלוחית להשגב בהר: נוסו. כאלו הנביא מייעץ אותם לברוח להמלט על נפשם: ותהיינה. כלומר עזבו העושר ואף כי תהיו חסרים מכל טוב כמו אילן ערוער הגדל במדבר החסר מכל לחלוחית מ״מ טוב להציל את הנפש: (ז) כי יען. כי בעבור אשר כל בטחונך והשקט היה במעשיך הם מקנה הצאן והבקר והאוצרות שבמקנאת ולזה לא רצית לעזבם ולברוח מהם: גם את תלכדי. לכן מלכד שהאויב יקח הכל ולא יהיה לאל ידך למהות בידו אלא שגם את תלכדי בידו: ויצא כמוש בגולה. הוא האלוה של מואב ויצא גם הוא בגולה כי האויב יקח פסלו העשוי מזהב וכסף וכהניו עמו ושרי מואב: (ח) אל כל עיר. מערי מואב: לא תמלט. אף אחת מהן: העמק. ערי העמק: המישור. ערי המישור: אשר אמר ה׳. ר״ל כואיל וה׳ אמר כן יקום: (ט) תנו ציץ למואב. תנו כנף למואב כי עוף תעוף והוא ענין מליצה ור״ל בחפזון תצא בגולה: מאין. ממה שאין מי יהיה יושב בהן: (י) ארור וכו׳. אמר כנגד המשחיתים

יא שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא
אל שמריו ולא הורק מכלי אל
כלי ובגולה לא הלך על כן עמד
טעמו בו וריחו לא נמר: יב לכן
הנה ימים באים נאם יהוה
ושלחתי לו צעים וצעהו וכליו
יריקו ונבליהם ינפצו: יג ובש מואב
מכמוש כאשר בשו בית ישראל
מבית אל מבטחם: יד איך תאמרו
גבורים אנחנו ואנשי חיל למלחמה:
טו שדד מואב ועריה עלה ומבחר
בחוריו ירדו לטבח נאם המלך
יהוה צבאות שמו: טז קרוב איד
מואב לבוא ורעתו מהרה מאד:
יז נדו לו כל סביביו וכל ידעי שמו
אמרו איכה נשבר מטה עז מקל
תפארה: יח רדי מכבוד ישבי
בצמא ישבת בת דיבון כי שודד
מואב עלה בך שחת מבצריך:
יט אל דרך עמדי וצפי יושבת
ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי
מה נהיתה: כ הביש מואב כי
חתה הילילי | וזעקי הגידו בארנון
כי שדד מואב: כא ומשפט בא
אל ארץ המישר אל חלון ואל
יהצה ועל מופעת: כב ועל דיבון
ועל נבו ועל בית דבלתים: כג ועל
קריתים ועל בית גמול ועל בית

ד'. ג' כ' חסר וה' מ"ל — ל'. כ' — ד'. ל'. כ' י"ד בטעם — כ'. ג' חסר — ב' שלושיו — י"ו ג' — ושבי ק' — ה' חסר ג' מ"ל ב' — הלילו ק' — וזעקו ק' — מיפעת ק' ג' מ"ל — ב' כתרי ליתא ידו הדס

וליש דמנע חרביה מקטול:
יא שקן מואבאי מזעוריהון
ושקטין אינון על נכסיהון
ולא אתגליאו מאתר
לאתרא ובגלותא לא הליכו
על כן אוריכו שליא נכסיהון
כחמרא דנטיר על שמריה
וריחיה לא פג: יב בכן הא
יומיא אתן אמר יי ואשלח
עליהון בזזין ויבזזונון
ונכסיהון ירוקנון וטוב
ארעהון יגמרון: יג ויבהתון
מואבאי דפלחין לכמוש
כמא דבהיתו בית ישראל
מבית אל רוחצנהון:
יד איכדין תמרון גברין
אנחנא וגברין דחילא
למעבד קרבא: טו אתבזיזו
מואבאי וקרויהון חרובא
ושפר עולימיהון יתמסרון
לקטלא אמר מלכא יי
צבאות שמיה: טז קריב
תברהון דמואבאי למיתי
ובשתהון מוחיא לחדא:
יז דוו עלוהי כל סחרנוהי
וכל ידעי שמיה אמרו איכדין
אתבר מלך מבאיש שלטון
מעיק: יח חותי מיקרא ותובי
בצחיא מלכות כנשתא
דדיבון ארי בזוזין אתו על
מואב סליקו עלך חבילו
כרכיך: יט על אורחא קומו
וסכו דיתבין בערוער
שאילו למערקיא
ולמשיזביא אמרו מה הוה
על תברא דיכי: כ בהיתו
מואבאי ארי אתברו אילילו וצוחו חוו בארנון ארי אתבזיזו מואבאי: כא ועבדי
פורענותא מטו לארע מישרא לחולון וליהץ ועל מיפעת: כב ועל דיבון ועל נבו
ועל בית דבלתים: כג ועל קריתים ועל בית גמול ועל בית מיון:

רש"י

שליחותו של מקום: (יא) לא נמר. לא נחלף: (יב) צועים. מריקים וכן מהר צועה להפתח (ישעיה נ"א) הוא שלוך המעיים בשלשל: ונבליהם. חביותיהם של מואבים: ינפצו. וישברו כמו איכה נחשבו לנבלי חרש (איכה ד') כל נבל ימלא יין (לעיל יג): (יג) מכמוש. אשר בטח בו: מבית אל. עגל הזהב: (יז) נודו. לשון קינה כמו אל תנוד לו: (יט) שאלי נס ונמלטה. שאלי מן הנסים והנמלטים ממואב מה נהיתה אם נמלט כלום מהשחית: (כא) ומשפט בא. ופורענות

איכה י"ז בקריאה וסימן במסר בריש מגלת איכה: ישבת ח' חס' וסי' ואם על המשכב תוא. והיא ישבת בירושלים, הנני אליך ישבת העמק. רדי מכבוד. חמסי ושארי על בבל הישבת על מבואות ים. והנה כל הארץ ישבת ושקטת. בהיות ירושלים ישבת ושלוה. וחד מנהון היושבת דמבואות ים. וחד ישבת ובחומה היא ישבת:

תולדות אהרן שאנן מואב. שבת קמה. מגלה יב:

מצודת ציון

כנסיה: (י) מלאכת. ענין שליחות כמו במלאכות ה' (חגי א): (יא) שאנן. ענין שלום כמו ושאנן ואין מחריד (לעיל ל): שמריו. הוא הנופל מן המשקה לתחתית הכלי וכן אך שמריה ימצו (תהלים עה): הורק. ענין שפיכה כי כששופך המשקה מן הכלי נעשה ריק וכן שמן תורק שמך (שה"ש א): נמר. מל' תמורה וחלוף ור"ל מטוב לרע: (יב) צועים וצעוהו. ענין טלטול והנעה ממקום למקום וכן את צועה זונה (לעיל ב): יריקו. מלשון ריק: ונבליהם. נאדות כמו ונבל היין (ש"א י): ינפצו. ענין שבר ורצוצה כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז): (טו) עלה. ענין סלוק והפסק כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים קב): ומבחר. מלשון בחיר ומובחר: (טז) איד. ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא): (יז) עוז. ענין חוזק: מקל. הוא כמו מטה: (יח) בת דיבון. עדת דיבון והוא שם עיר: (יט) וצפי. ענין הבטה כמו צפה דרך (נחום ב): ערוער. שם מקום: (כ) חתה. נשברה: הילילו. מל' יללה: (כה) נגדעה. ענין כריתה כמו ואשריהם תגדעון (דברים ז): קרן. ענין ממשלה כמו וירם קרן

רד"ק

לפי שהאל הזהיר את ישראל ואמר אל תצר את מואב והם הרשיעו לעשות להם: מלאכת ה'. כי מהשם תבא להם זאת הצרה מאשר הרע לישראל ומרוב גאותו לרוב שלותו עד שהגדיל על ה' כמו שאומר: רמיה. מי שהוא מרפה ידו מהרע להם והכפל הקללה לחזק הענין: (יא) שאנן מואב. הנו"ן פתוחה כי הוא לשון עבר: ושקט הוא אל שמריו. כמו על שמריו ודימה אותו ליין שעומד על שמריו והוא היין הטוב כי בהרקת היין מכלי אל כלי ילך ריחו וטעמו ומואב גם כן לא גלה עדיין ועמד שוקט בארצו: לא נמר. שרשו נמר על משקל נסב והוא מבנין נפעל וענינו לפי מקומו נתחלף. או פי' ענין רפיון וחלישות כתרגומו לא פג. וכן על כן תפוג תורה אל תתני פוגת לך ויפג לבו. וכן בדברי רבותינו ז"ל וניחוש דלמא פייגא דעתייהו דצבורא כלומר שמא תחלש דעת הצבור וכן אמרו גוף קשה יין מפיגו כלומר מחלישו ומתיש כחו וכן פי' לא נמר לפי תרגומו כלו' שלא נחלש כח היין וריחו: (יב) לכן הנה ימים באים. צועים וצעוהו. צועים מן הקל וצעוהו מן הדגוש וענינו מגלים ומסיעים אותו ממקומו שהי' בו שוקט עד הנה וכן צועה ברוב כחו ותרגם יונתן בזזין ויבזזונון: וכליו יריקו. לפי שהמשיל אותו ליין שלא הורק מכלי אל כלי אמר וכליו יריקו. ונבליהם ינפצו נבליהם שבהם היין כמו ונבל יין ינפצו אותם וישברו אותם וזה דרך משל כמו שפירשנו ותרגם יונתן ונכסיהן ירוקנון וטב ארעהון יגמרון. ואדוני אבי ז"ל פירש ינפצו כמו יריקו מתרגום ותער כדה ונפצה והוא כפל ענין לחזק: (יג) ובוש מואב מכמוש. שהיו בוטחים בכמוש אלהיהם: מבית אל מבטחם. שהיו בוטחים בעגל שהיה בבית אל מבטחם בעגל העו"ת ומה שסמך להם לישראל להודיעם כי מה שהרעו לישראל לא בצדקתם אלא בעון ישראל שבטחו בבית אל: (טו) שדד מואב ועריה עלה. כבר פירשנו כי מנהג הלשון לדבר פעם לשון זכר ולשון נקבה כי ידבר לשון זכר כנגד העם ויבא לשון נקבה כנגד הכנסיה ופי' עלה נפסק רוצה לומר המון עריה נפסק וכן ינועו עלה כעלות גדיש ותרגם יונתן וקרויהון חרבא ואדוני אבי ז"ל פירש ולעריה עלה השודד: (יח) רדי מכבוד. מהכבוד שהיית בו שלא היית חסרת דבר: ושבי בצמא. רוצה לומר שבי בגלות שתהיי צמאה לכל טוב ישבי כתיב וקרי ושבי והכתיב ר"ל שתהיה מיושבי בצמא: (יט) אל דרך. כמו על דרך וכן אל ההרים לא אכל: שאלי נס ונמלטה. אומר ליושבי ערוער שתעמוד על דרך ותשאל הנסים והנמלטים מאחר ערי מואב שבא להם תחלה האויב ותשאל מה נהיתה כלומר מה רעה נהיתה בהם ואמר נס ואמר נמלטה כלומר אם איש ואם אשה: ונמלטה. מלעיל והוא נפעל עבר כלומר ואשר נמלטה: (כ) הגידו בארנון. כי ארנון גבול מואב והאויב מהגבול שכנגדו
קרוב

מצודת דוד

המשחיקים ארור יהיה מי שיעשה במרמה מלאכת השחתת מואב שהיא שליחותו של מקום: וארור וכו'. כפל הדבר במלות שונות: מדם. מלשפוך דם: (יא) שאנן מואב מנעוריו. מעת היה לעם ישב בשלום והיה שוקט ומונח במקומו כיין הנח על שמריו שאינו מפיג טעמו: ולא הורק. דומה הוא אל היין אשר לא הורק מהכלי שהושם בו בתחלה אל כלי אחר ולתוספת ביאור אמר שלא הלך מעולם בגולה כי ישב בארצו מעת שנתיישב בה: על כן. הואיל ולא הורק מכלי אל כלי לכן נשאר בו הטעם ולא נחלף הריח ר"ל לפי שישב בשלום לכן היה ממולא בכל טובה ולפי שהמשילו ליין אמר לשון הנופל ביין שאם היין נשאר בכלי ששמוהו בו בתחלה נשאר בו הטעם והריח ולא כן כשמריקין אותו מכלי אל כלי: (יב) ושלחתי וכו'. אשלח עליו מניעים ומטלטלים ויניעו אותו בגולה: וכליו יריקו. ישפכו היין מן כליו וישברו כלי היין ר"ל האויב יקח עושרם ואותם יהרוג בחרב ולפי שהמשילם ליין אמר לשון הנופל בין: (יג) ובוש מואב מכמוש. יכלמו מכמוש אלהיהם כי אז יראו שאין בו כח להציל והבל נחלו: כאשר וכו'. כמו שנתביישו ישראל על כי בטחו בעגל הזהב שעמד בבית אל כי כשגלו מארצם ראו שלא היה בו ממש: (יד) איך תאמרו. אל מול מואב יאמר איך תאמרו וכו' וכאומר והיה אם כן גבורתכם: ועריה עלה. המון עריה נפסק ונסתלק: נאום המלך וכו'. ר"ל הואיל והוא גזירת המקום הרי היא כאלו כבר נעשה: (טז) מהרה מאד. מאד תמהר לבא וכפל הדבר במ"ש: (יז) נודו לו. דרך השומע מאבדן דבר חשוב לנוד בראשו דרך קינה ואבל: כל סביביו. אשר הכירו בו: מטה עוז. בענין הגבורה היה כמטה חזק: מקל תפארה. בענין היופי והעשר: (יח) רדי מכבוד. מן הכבוד שהיה לך מאז רדי ממנו ושבי בצמא כדרך הגולים: כי שודד מואב. האויב ששדד כל ארץ מואב עלה גם בך ושחת מבצריך ולא יכלת להשגב בהן מפני האויב: (יט) אל דרך וכו'. היושבת בערוער עמדי על הדרך והביטי לראות את הבאים ושאלי אז לאיש הנס מהמלחמה או לאשה הנמלטה ואמרי להם דרך שאלה מה נהייתה במלחמה אם השאירו שארית: (כ) הוביש מואב. עיר מואב ראש
המקום

רד"ק

(כד) קריות. שם עיר: הרחוקות והקרובות. הרחוקות הם שעל הגבולים והקרובות הם אשר בתוך הארץ: (כה) נגדעה קרן מואב. מלכות מואב ונשא שהקרן היא גבוה על כל הבהמה נקראת המלכות קרן שהיא גבוהה ומעלה על כל העם וכת"י מלכות: וזרעו. פריו ותילו כי הם זרוע המלך וסעד וחוזק כמו וזרועות הנגב וכן תרגם יונתן ובלטניסון אתברו: (כו) השכירוהו. על דרך משל אמר לאויבים השכירוהו כוס התרעלה: כי על ה' הגדיל. כשרא בארץ ישראל הגדילו פיהם עליהם ועל ה' שאמרו שלא יוכל להצילם ות"י ארי על עמא דה' אתרברבו וכן אמר בנבואת צפניה כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות: וספק מואב בקיאו. לפי שהמשילו לשכור אמר וספק בקיאו רוצה לומר כמו שהשכור מתגולל ומתהפך מצד אל צד בהקיאו היין שבמעיו וכפק בגופו לארץ כן יעשה מרוב צרותיו ותרגם יונתן וידדשון מואבאי באתריהון ויהיה קיאו שם בעלם ריבו דינו: והיה לשחוק גם הוא. כמו שישחקו על השכור ואמר גם הוא כמו שהוא שחק ולעג על ישראל כן ישחקו וילעגו עליו גם הוא: (כז) ואם לוא השחוק היה לך ישראל. בדרך השאלה אמר אם לא היה לך לישראל לשחוק כן תהיה אתה לשחוק: אם בגנבים נמצאה. הנמצא ישראל בגנבים שהשחקו עליו כמו שישחקו ויריעו על גנב כמו שאמר ויריעו עלימו כגנב: כי מדי דברך בו תתנודד. כי בכל עת שהיית מדבר בו על גלותו היית מתנודד כאדם השמח בדבר ומתנודד בעבורו בעצמו ומכרכר וי"ת ועל דחדיתון על תבירים דישראל וגו' כבעמוד: (כח) עזבו. והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת. כמו היונה בחטים קנה בלדי הפתחים כדי שלא יקחו בני אדם אותם ואת האפרוחים כי מפני הפחת לא יוכלו לעבור אליה ופחת היא חפירה וגומה עמוקה ותרגום כי כרו שוחה הרי כרו פחת ויונתן תרגם והוו כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא: (כט) שמענו. מאמר הנביא בלשון האומות שיאמרו על מואב כן שמענו שהיה מתגאה מואב מאד בעודו בשלותו וכפל לשון הגאוה כמה פעמים לרוב הגאוה: (ל) אני ידעתי. עברתו שהיה מתעבר ומתקלף ללא דבר על הגוים שכניו מרוב גאותו: לא כן בדיו. אני ידעתי כי לא יתקיימו דברי כזביו שהיה מדבר בגאותו כן וכן יעשה: ואני ידעתי נאם ה'. פי' לא יתקיימו דברי כזביו שהיה אומר בגאותו כי לא תבא עליו הרעה: כן בדיו. אמת כמו כן בנות צלפחד דברות: לא כן עשו. בני מואב כמו שחשבו ויונתן תרגם קדמי גלן אמר ה' עובדי רברבניהון ולא תקנין יקריהון ולא כדכשר עבדו ואנחנו בפירושנו קשרנו מלת בדיו עם כן ואע"פ שהאתנח במלת כן וכן דעת יונתן וכן הוא הענין בפסוק של ישעיהו ויש לפרשו על דרך הטעם ועברתו לא כן לא נתקיימם עברתו: (לא) על כן על מואב איליל. הנביא מדבר על לשון עם מואב: קיר חרש. שם עיר מערי מואב וכישעיה קיר חרשת: יהגה. יהגה מואב ויהגה הוא ענין לצפוף הפה בקול ויללה וכן אהגה כיונה ויונתן תרגם קיר חרש כרך תוקפהון ותרגם יהגה דוון: (לב) מבכי. יאמר שאר עם ערי מואב כשישמע בכי עם יעזר: אבכה לך. כלומר נעבורך הגפן שבמה כי ידעתי כי כן יהיה לך כמו ליעזר ואלה הערים שזכר למואב כבר לקחום ישראל מיד האמורי כמו שכתוב בתורה אבל כשגלו ראובן וגד חזרו מואב וישבו בהם והגפן שבמה כמו הארץ כנען חסר הכסף פי' הגפן גפן שבמה וכבר פי' בספר ישעיה כי גפן משל על העם שישיגו האויבים מקצתם ויוליכו בגולה מקצתן וזהו שאמר נטישותיך עברו ים והנטישות הם אלרות הגפן המתפשטות והם משל על הגוים: על קיצך ועל בצירך שודד נפל. ובישעיה על קיצך ועל קצירך הידד נפל וקיצך ובצירך הוא פירות הקיץ לחים ויבשים וכזמן הקציר והבציר היו כהם האויבים שוללים ובוזזים

רש"י

ופורענות בא: (כו) השכירוהו. השקוהו תרעלה עד שישתכר: גם הוא. כמו שהיה שחוק לו: (כז) תתנודד. היית מניד בראשך ומתלוצץ על חרבנו. ל"א כי מדי דברך בו שהיית מתרונן על חרבנו אתה מתנודד לצאת בגול' וכת"י על דאסגיתון עליהון פתגמין בכן תטלטלון: (כח) בעברי פי פחת. מקום שהמים טורין תחת גידודי שפת הנחל הגבוהים וכשהנחל מתחפש נמצא' הגומא ריקנית והיונה מקננת באחת מעברי הגומ' וכשהנחל רבה שוטף את הקן והיא נודדת משם כך שמעתי ויונתן לא תרגם כן והוה כיונה דשבקא פום שובכה ונחתא ושריא בארעית גובא: (ל) עברתו ולא כן. שנאתו לישראל לא באמת ולא במשפט: בדיו. גבוריו: לא כן עשו. לא כגמול השיבו לזרע אברהם שנלחם עם המלכים והציל את לוט אביהם: (לא) קיר חרש. עיר מארץ מואב: יהגה. גונח כיונים הוגים: (לב) מבכי יעזר אבכה לך. כשנאמרה נבואה זו כבר חרבה יעזר והיא סמוכה למואב. אבכה לך. אבכה בשבילך דוגמת אותו בכי כי גם את תחרבי כמוהו: הגפן שבמה. ארץ כרמים היתה: נטישותיך. לפי שדימה אותה לגפן דומה את גבוריה לנטישות הגפן: עברו ים. הלכו בגולה: קיצך. לשון קיץ תאנים וקצך שהיא לשון קץ אין בו יו"ד והלד"י

כד וְעַל־קְרִיּוֹת וְעַל־בָּצְרָה וְעַל כָּל־עָרֵי אֶרֶץ מוֹאָב הָרְחֹקוֹת
וְהַקְּרֹבוֹת׃ כה נִגְדְּעָה קֶרֶן מוֹאָב
וּזְרֹעוֹ נִשְׁבָּרָה נְאֻם יְהוָה׃
כו הַשְׁכִּירֻהוּ כִּי עַל־יְהוָה הִגְדִּיל
וְסָפַק מוֹאָב בְּקִיאוֹ וְהָיָה לִשְׂחֹק
גַּם־הוּא׃ כז וְאִם ׀ לוֹא הַשְּׂחֹק הָיָה
לְךָ יִשְׂרָאֵל אִם־בְּגַנָּבִים נִמְצָאָה כִּי־
מִדֵּי דְבָרֶיךָ בּוֹ תִּתְנוֹדָד׃ כח עִזְבוּ
עָרִים וְשִׁכְנוּ בַּסֶּלַע יֹשְׁבֵי מוֹאָב
וִהְיוּ כְיוֹנָה תְּקַנֵּן בְּעֶבְרֵי פִי־פָחַת׃
כט שָׁמַעְנוּ גְאוֹן־מוֹאָב גֵּאֶה מְאֹד
גָּבְהוֹ וּגְאוֹנוֹ וְגַאֲוָתוֹ וְרֻם לִבּוֹ׃
ל אֲנִי יָדַעְתִּי נְאֻם־יְהוָה עֶבְרָתוֹ וְלֹא־
כֵן בַּדָּיו לֹא־כֵן עָשׂוּ׃ לא עַל־כֵּן עַל־
מוֹאָב אֲיֵלִיל וּלְמוֹאָב כֻּלֹּה אֶזְעָק
אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־חֶרֶשׂ יֶהְגֶּה׃ לב מִבְּכִי
יַעְזֵר אֶבְכֶּה־לָּךְ הַגֶּפֶן שִׂבְמָה
נְטִישֹׁתַיִךְ עָבְרוּ יָם עַד יָם יַעְזֵר נָגָעוּ
עַל־קֵיצֵךְ וְעַל־בְּצִירֵךְ שֹׁדֵד נָפָל׃

(Marginal notes: ס' קרחא · ל', ב' ומ"ל · ל' ו' מ"ל ול' · חסר. ל"ס מ"ל · נמצא ק' · י'. ב'. ל' · ל' · ל' חסר · י"ס)

כד וְעַל קְרִיּוֹת וְעַל בָּצְרָה וְעַל כָּל קִרְוֵי אֲרַע מוֹאָב דְּרְחִיקִין
וּדְקָרִיבִין׃ כה אִתְקְטֶפַת
מַלְכוּת מוֹאָב וְשׁוּלְטָנֵיהוֹן
אִתְּבָרוּ אֲמַר יְיָ׃ כו אַיְתָא
עֲלֵיהוֹן עָקָא וִיהוֹן דָּמָן לְרַוְיָא
אֲרֵי עַל עַמָּא דַּייָ אִתְרַבְרְבוּ
וִידַדְשׁוּן מוֹאֲבָאֵי בְּאַתְרֵיהוֹן
וִיהוֹן לְעֵיב אַף אִינוּן׃ כז וְעַל
דַּחֲדִיתוּן עַל תְּבִירֵיהּ
דְּיִשְׂרָאֵל כִּדְלָא חֲטוֹ לְכוֹן
כְּאִלּוּ בְּגַנָּבִין אִשְׁתְּכַחוּ וְעַל
דְּאַסְגֵּיתוּן עֲלֵיהוֹן פִּתְגָמִין
בְּכֵן תִּטַּלְטְלוּן׃ כח שְׁבוֹקוּ
וּשְׁרוֹ בְּכֵיפָא יָתְבֵי מוֹאָב
וַהֲווֹ כְּיוֹנָה דְּשַׁבְקָא פּוּם
שׁוֹבְכָא וְנָחֲתָא וְשָׁרְיָא
בְּאַרְעִית גּוּבָא׃ כט שְׁמַעְנָא
רַבְרְבֵי מוֹאָב דְּמִתְגָּאַן לַחֲדָא
רַבְרְבֵיהוֹן וּמְפַנְּקֵיהוֹן
וְגֵיוְתָנוּתְהוֹן וְרָמוּת לִבְּהוֹן׃
ל קֳדָמַי גְּלַן אֲמַר יְיָ עוֹבָדֵי
רַבְרְבָנֵיהוֹן וְלָא תַקְנִין
יְקָרֵיהוֹן לָא כִּדְכָשַׁר עֲבָדוּ׃
לא עַל כֵּן עַל מוֹאֲבָאֵי מְיַלְּלִין
וְעַל מוֹאֲבָאֵי כּוּלְהוֹן מְצַוְחִין
עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפְהוֹן דָּוָן׃ לב בְּכֵן כְּמָא דְאַיְתֵיתִי מַשִּׁרְיָן עַל יַעְזֵר כֵּן אַיְתֵי
קָטוֹלִין עַל שִׂבְמָא מְטַלְטְלָךְ גָּזוּ עֲבָרוּ יַמָּא עַד יַם יַעְזֵר מְטוֹ עַל חַצְדִיךְ וְעַל קִטְפִיךְ בָּזוּזִין נְפָלוּ׃

בקיאו ב' ומ"ל וסימ' כהתעות שכור בקיאו. וספק מואב בקיאו והיה לשחוק: והיו ו' וסימ' התחזקו והיו לאנשים פלשתים. תחזקנה ידיכם והיו לבני חיל. הקיפו הלוים את המלך סביב דד"ה. נודו מתוך בבל. והקפתם אל המלך סביב דמלכים. עזבו

מצודת ציון

קרן משיחו (ש"א ב): השכירהו. מלשון שיכור: וספק. ענין הכאה והכעס כמו ויספוק את כפיו (במדבר כד): בקיאו. הוא המאכל החוזר דרך הפה: (כז) מדי. מתי כמו מדי דברי בו (לעיל לא): התנודד. מלשון הנדה והנעה: (כח) תקנן. מלשון קן והוא מדור העופות כמו ודרור קן לה (תהלים פד): בעברי. מלשון עבר וצד: פחת. בור וחפירה כמו באחת הפחתים (ש"ב ז): (כט) גאון וגאונו. מלשון גאוה: (ל) עברתו. מלשון עברה וזעם: בדיו. דבר כזב הבדוי מן הלב וכן אשר בדא מלבו (מ"א יב): (לא) קיר חרש. שם מקום: יהגה. ענין המיה וכן אהגה כיונה (ישעיה לח): נטישותיך. ענין ענפים כמו ואת הנטישות הסיר התז (שם יח): נגעו. מלשון נגע ור"ל נגשו וכן ויגעו יהושע וכל ישראל (יהושע ח): קיצך. פירות הקיץ: בצירך. כן נקרא תלישת ענבי הגפן כמו ואת ענבי נזירך לא תבצור (ויקרא כה): נפל. ענין הניה

מצודת דוד

המקום נתביישה כי גם היא חתה ונשברה ולכן עשי יללה וזעקי במר נפש: הגידו בארנון. העומדת בגבול ארץ מואב: (כא) ומשפט בא. משפט אלהים בא אל הערים היושבים בארץ המישור וחזר ופירש אל חולן וכו' והם שמות מקומות: (כד) הרחוקות והקרובות. הרחוקות מארנון והקרובות לה: (כה) נגדעה. נכרתה ממשלת מואב וכח זרועו נשבר: (כו) השכירהו. מאמר הנביא אל מול האויב תנו למואב הרבה שכר ויין למען ישתכר ר"ל הביאו עליו בלבול הדעת להיות כמו השכור: כי על ה' הגדיל. ר"ל שדבר גדולות על ה' לבזות כלפי מעלה ולומר שלא היה בידו להושיע את עמו: וספק. וכאשר ישתכר יתגולל ויתהפך לחבוט כלפי בארץ על המאכל שהקיא כדרך השכור ור"ל ישיגהו האבדון והכליון בעבור בלבול הדעת ולפי שהמשילו לשכור אמר לשון הנופל בשכור: גם הוא. כמו שהיו לו ישראל לשחוק בעת גלו לבבל כן יהיה גם הוא לשחוק: (כז) ואם לא. וכי לא היה לך ישראל לשחוק האם היה נמצא בחבורת גנבים לשחוק בו אשר מתי שדברת ממנו היית מניד בראשך בדרך לעג כאילו היה נמצא בחבורת הגנבים: (כח) עזבו ערים. לכן בגמול זה אתם יושבי מואב עזבו הערים וניסו משם והסתירו לשכון על הסלע והיו כיונים. ר"ל שמה תהיו בפומים מן האויב כי לא יוכל לקרב אליכם והיו א"כ כיונה העושה לעצמה קן בעברי פי הפחת לבל יוכלו אנשים לקרב אליה משני הפחת: (כט) שמענו. מאמר הנביא בשם העמים הנה שמענו את גאון מואב אשר נתגאה מאד: גבהו וכו'. כפל הדבר רבה פעמים לפי מרבית הגאוה: (ל) עברתו. מה שברוב גאותו הוא מתמלא עברה על העמים להשמיד ולאבד: ולא כן. אבל לא כן יהיה כי אין לאל ידו: בדיו. הדברים שהוא בודה מלבו ומגזם לא עשו כן כי לא ילאה בהם ולא יקיים מחשבתו: (לא) על כן. הואיל ובאה מאד והושפל גאותו לכן איליל על מואב ואמר הנביא בלשון אנשי מואב בהם ילילו: ולמואב כולה. על כל מואב אזעק: יהגה. ר"ל לבי יהגה ויהמה: (לב) מבכי יעזר. מענין הבכי שבכיתי על אבדן יעזר. בזה הענין עלמו אבכה בעבורך על אבדן גפני שבמה היפה

לג וְנֶאֶסְפָה שִׂמְחָה וָגִיל מִכַּרְמֶל ל'
וּמֵאֶרֶץ מוֹאָב וְיַיִן מִיקָבִים הִשְׁבַּתִּי ל'
לֹא־יִדְרֹךְ הֵידָד הֵידָד לֹא הֵידָד׃ ג'
לד מִזַּעֲקַת חֶשְׁבּוֹן עַד־אֶלְעָלֵה עַד־ ג'
יַהַץ נָתְנוּ קוֹלָם מִצֹּעַר עַד־חֹרֹנַיִם ג' חסר
עֶגְלַת שְׁלִשִׁיָּה כִּי גַּם־מֵי נִמְרִים ג'
לִמְשַׁמּוֹת יִהְיוּ׃ לה וְהִשְׁבַּתִּי לְמוֹאָב י"ג
נְאֻם־יְהוָה מַעֲלֶה בָמָה וּמַקְטִיר ח'. ג'
לֵאלֹהָיו׃ לו עַל־כֵּן לִבִּי לְמוֹאָב
כַּחֲלִלִים יֶהֱמֶה וְלִבִּי אֶל־אַנְשֵׁי קִיר־ ג' בפסוק
חֶרֶשׂ כַּחֲלִילִים יֶהֱמֶה עַל־כֵּן יִתְרַת ל'
עָשָׂה אָבָדוּ׃ לז כִּי כָל־רֹאשׁ קָרְחָה
וְכָל־זָקָן גְּרֻעָה עַל כָּל־יָדַיִם גְּדֻדֹת ל'. כ' חד מ"ל ל'
וְעַל־מָתְנַיִם שָׂק׃ לח עַל כָּל־גַּגּוֹת
מוֹאָב וּבִרְחֹבֹתֶיהָ כֻּלֹּה מִסְפֵּד כִּי־ ל'
שָׁבַרְתִּי אֶת־מוֹאָב כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ
בּוֹ נְאֻם־יְהוָה׃ לט אֵיךְ חַתָּה הֵילִילוּ
אֵיךְ הִפְנָה־עֹרֶף מוֹאָב בּוֹשׁ וְהָיָה
מוֹאָב לִשְׂחֹק וְלִמְחִתָּה לְכָל־
סְבִיבָיו׃ ס מ כִּי־כֹה אָמַר יְהוָה הִנֵּה כַנֶּשֶׁר ו' כנעם כסיס'
יִדְאֶה וּפָרַשׂ כְּנָפָיו אֶל־מוֹאָב׃ מא נִלְכְּדָה הַקְּרִיּוֹת ל'
וְהַמְּצָדוֹת נִתְפָּשָׂה וְהָיָה לֵב גִּבּוֹרֵי מוֹאָב בַּיּוֹם הַהוּא ח' כליסנא
כְּלֵב אִשָּׁה מְצֵרָה׃ מב וְנִשְׁמַד מוֹאָב מֵעָם כִּי עַל־ ס'. כ'. ל"א
יְהוָה הִגְדִּיל׃ מג פַּחַד וָפַחַת וָפָח עָלֶיךָ יוֹשֵׁב מוֹאָב

לג וְתִתְכְּנֵישׁ בֵּיעַ וְחֶדְוָא מִכַּרְמְלָא וּמֵאַרְעָא מוֹאָב וַחֲמַר מִמַּעְצְרַיָּא אֲבַטְלֵית לָא יַעְצְרוּן עִיצוּרִין וְלָא יְרִימוּן בְּקָלְהוֹן׃ לד מִצְוָחַת חֶשְׁבּוֹן עַד אֶלְעָלֵה עַד יַהַץ אִשְׁתְּמַע קָלְהוֹן מִצּוֹעַר עַד חוֹרוֹנַיִם עֶגְלַת תַּלְתִּית רַבְּתָא אֲרֵי אַף מֵי נִמְרִים לְצָדוּ יְהוֹן׃ לה וְאֲבַטֵּיל מִן מוֹאָב אֲמַר יְיָ מַקְרִיב קוּרְבַּן עַל בָּמְתָא וּמַסִּיק בּוּסְמִין לְטַעֲוָתֵיהּ׃ לו עַל כֵּן בְּלִבְּהוֹן מוֹאֲבָאֵי כְּכִינוֹרָא הָמָן וְלִבְּהוֹן עַל אֱנָשׁ כְּרַךְ תּוּקְפֵיהוֹן כִּזְמַר אַבּוּבִין דָּוֵי עַל כֵּן שְׁאָר נִכְסֵיהוֹן דִּקְנוֹ יִתְבַּזְזוּן׃ לז אֲרֵי כָּל שְׂעַר רֵישׁ נְתַר וְכָל דְּקַן גְּלוּחַ עַל כָּל סִיעָן מִתְהַמְמִין וְעַל חַרְצִין סַק׃ לח עַל כָּל אִגָּרֵיהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי וּבִרְחוֹבֵיהוֹן כּוּלְּהוֹן עָבְדִין מִסְפְּדָא אֲרֵי תַבָּרִית יַת מַלְכוּת מוֹאָב כְּמָנָא דְּלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ אֲמַר יְיָ׃ לט אֵיכְדֵין אִתְבָּרוּ אֵילִילוּ אֵיכְדֵין אַחֲזָרוּ קְדָלְהוֹן מוֹאֲבָאֵי בְּהִיתוּ וִיהוֹן מוֹאֲבָאֵי לְחוּךְ וּלְתַבִּיר לְכָל סַחְרָנֵיהוֹן׃ מ אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא כְּנִשְׁרָא דְּמִשְׁתְּדֵי כֵּן יִסַּק מֶלֶךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ וְיִשְׁרֵי עַל מוֹאָב׃ מא וְתִתְכְּבֵישׁ כְּרַכָּא וּמְצָדָתָא יִתְאַחְדָן יְהֵי לֵב גִּבָּרֵיהוֹן דְּמוֹאֲבָאֵי בְּיוֹמָא הַהוּא כְּלֵב אִתְּתָא דְּעָקָא לָהּ בְּחֶבְלָהָא׃ מב וְיִשְׁתֵּיצוּן מוֹאֲבָאֵי מִלְמֶהֱוֵי עַם אֲרֵי עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ אִתְרַבְרָב׃ מג דַּחֲלָא וְכוּמְצָא וּמְצָדָא עֲלָךְ יָתֵיב

רש"י

ובד"י דגושה: (לג) ונאספה. ובלהה שלא תראה: לא ידרוך. ענבים בקול ענות הידד בשמחה כאשר היו עושים: הידד לא הידד. ההידד שיצעקו לא יהי הידד הראשון כי אם הידד של מנוסת חרב: (לד) עגלת שלשיה. מדינה גברתנית: (לו) על כן יתרת עשה. על אשר גאוה עשה לכך אבדו: (לז) גדדות. שריטות: (לט) איך חתה הילילו. הילילו עליה ואמרו איך חתה: (מ) כנשר ידאה. האויב אל מואב: ידאה. יעוף: (מא) הקריות. שם העיר: (מג) פחד ופחת. אלו ג' דברים

ערים ושכנו בסלע: מזעקת ג' וסימ' חשבון עד אלעלה. אטם אזנו מזעקת דל. מזעקת מושל בכסילים: עגלת ה' בקריאה וסי' בשמואל א' סי' י"ו: שלשיה ג' בקריאה וסי' בישעיה סי' ט"ו: על כן ז' פסוקים בקריאה אית בהון על אל על וסי' וישכב שמשון עד חצי הלילה, ויתמודד על הילד שבע פעמים. ועברו גוים רבים על העיר. שלח על כל הגולה. על כן לבי למואב. לשלול שלל ולבז בז. ויתן שרי מלחמות דד"ה: כלב ה' בקריאה וסי' אשר לבו כלב האריה. הנה כנשר יעלה. נלכדה הקריות והמצדות. ותתן לבך כלב אלהים. וחברו תתן את לבבך:

רד"ק

ובזזים: (לג) ונאספה. ובישמים ונאסף וסי' יאסף משה אל מקום אחד או פירושו ענין כליון מן אסוף אסיפם: ומכרמל. מקום שדות זרועה ועצי פרי: ידרוך. פירוש לא ידרוך הדורך כמו שהוא בישעיה: הידד לא הידד. הוא קריאת הדורכים בעת הדריכה אמר הידד שהיה מנהג הדורכים לקרוא עתה לא יקראו ות"י לא יעצרון עיצורין ולא ירימון בקלהון: (לד) מזעקת. עגלת שלשיה. עגלת כמו עגלה הת"ו במקום ה"א וכן ותועבת לו לאדם לך אף גילת ורנן אל תחני סוגה לך והדומים להם שכתבנו בספר מכלול ופירוש שלישיה גדולה או בת שלש שנים כי היא השובה וכן היתה מואב מלאה כל טוב כשבא עליה הרעב ואמר כי מצער ועד חורונים הלך מואב הלוך וזעקה ויונתן תרגם עגלת תלתית רבתא: למשמות יהיו. ונמרים שם מקום בארץ מואב ואמר שיהיו למשמות כיון שאין שם יושבים כאילו אין שם מים ואין שם ירק ועשב כי יושבי הארץ מהם נכרתו ומהם ברחו: (לה) והשבתי מעלה במה. מעלה בבמה קרבן על הבמה: (לו) על כן לבי למואב. מדבר הנביא על לשון העם שאמר כל אחד מהם כך: על כן יתרת עשה אבדו. הת"ו במקום ה"א כמו שכתבנו במלת עגלת אמר על כן לבי יהמה כי יתר הנכסים והממון שקבץ אבדו ועשה חסר מלת אשר כאילו אמר אשר עשה וכן לעם עליו אשר עליה הדרך ילכו בה אשר ילכו בה: (לז) כי כל. אמר קרחה בראש כי כן דרך בני אדם שתולשין שער ראשיהם על אבל וכן אמר וכל זקן גרועה כי הזקן תפארת הפנים ובעת האבל יגלח האדם אותו להסיר תפארת פניו וכן אמר מגולחי זקן וקרועי בגדים וכן תרגם יונתן וכל דקניהון גלוח ולא אמר כל זקן מגולחת ואמר גרועה לגנאי: על כל ידים גדודות. כפלם מנוחה תלושה ומנינו שריטות בבשר וכן לא תתגודדו: (לח) על כל גגות מואב. בגלוי יעשה מספד בגגות שיראהו בני אדם וכן ברחובות: (לט) איך חתה. מלעיל בב' פשטין לשון עבר: הילילו. צווי או עבר: איך הפנה ערף. איך הפנה ערפו לנוס מפני אויביו ולא עמד בפניהם: בוש. פעל עבר על משקל הכבד אור כשהפנה ערף היה לו בשת לפי שהיה לשחוק והוא היה שוחק על ישראל בגלותם: (מ) כי כה. כנשר ידאה. האויב יעוף כנשר ויבא מהרה עליהם והאויב הוא נבוכדנצר: (מא) נלכדה הקריות. הקריות לשון רבות ואמר נלכדה לשון יחידה כי כל הקריות ילכדו מהרה כעיר אחת וכן והמצדות נתפשה על זה הדרך והקריות הם הערים שהם במישור והמצדות הם שהם במקום גבוה. ויתכן לפרש הקריות שם עיר מערי מואב וכן מצאנו על קריות ועל בצרה ואע"פ שנכנסה עליו ה"א הידיעה הנה כמוהו בקרקר בספות וי"ת ותתכביש כרכא ומצדתא יתאחדן: כלב אשה מצרה. שהוא מצרה בעת חבלים כמבכירה עכ"ל

מצודת דוד

כיתה מקום מרבית גפנים: נטישותיך. השתפשות ענפיך עברו את הים רצה לומר הגולים גלו למרחוק: עד ים יעזר נגעו. היו מגועים ונגפים עד הים הסמוך ליעזר: על קיצך. על פירות הקיץ ועינבי הגפן חנה האויב השודד: (לג) ונאספה. מעתה כלה שמחה מן הכרמל כי לא תגדל שם מאומה: לא ידרוך הידד. לא ידרכו ענבים בקול ענות הידד (דרך דורכי הענבים לצעוק הידד לזרז זא"ז וכן נאמר הידד כדורכים יענה לעיל כ"ה): הידד לא הידד. ר"ל הנה מאז היה נשמע קול הידד אבל מעתה לא ישמע קול הידד וכפל הדבר לחזק: (לד) מזעקת חשבון. ר"ל מן הזעקה של חשבון עד אלעלה הנה נתנו קול רם להיות נשמע עד יהץ: מצוער. ר"ל וכן מן הזעקה של צוער עד חורונים שהיה נשמע עד יהץ: עגלת שלישיה. ר"ל כן יגדל בך הזעקה אתה ארץ מואב מדינה חשובה כעגל השלישי לבטן המעולה ביותר: מי נמרים. מי נהר נמרים יהיו שממה ר"ל יחרב מימיה ולפי שכל שבח ארץ מואב במרעה שמן ודשן לכן אמר בחורבנה שיחרב מימיה ותכלה המרעה: (לה) מעלה במה. לא יהיה מי מעלה עולה על הבמה ומקטיר לאלהיו כי יהיו טרודים באבלם: (לו) על כן. בעבור גודל החורבן ואמר בלשון מואב: כחלילים. כהמיית החלילים כן יהמה לבי על חורבן מואב: אל אנשי. בעבור אבדן אנשי קיר חרש: על כן. על אשר יתרון העושר ומרבית ההון שקבץ את הכל אבדו: (לז) קרחה. כי ימרטו שערות ראשם וישאר קרח: גרועה. יתלשו השערות ויחסר מהם: גדודות. שריטות בבשר מחמת צער ואבל: שק. כיסוי שק וגם הוא ענין צער ואבל: (לח) כולה מספד. בכולם ישמע קול מספד: אין חפץ בו. אין בו צורך: (לט) איך חתה הילילו. בילל"ה יאמרו איך חתה איך הפנה עורף מול האויב בעת נסה והנה נחביים: לשחוק. כל סביביו ישחקו עליו והוא יהיה להם למחתה ופחד כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרה: (מ) כנשר ידאה. האויב יעופף כנשר ויפרוש כנפיו לבוא אל מואב ר"ל חיש קל יבוא וכנשר המעופף: (מא) נלכדה הקריות. ר"ל מסערים תהיה נלכדה וכ"ש המגדלים תהיה נתפשה: כלב אשה מצרה. כמו לב האשה כשהיא מצרה כי אז נשבר לבה עד מאד: (מב) מעם. מהיות עוד עם: כי על ה' הגדיל. דבר גדולה לבזות כלפי מעלה בעת גלו ישראל כי אמר אז שאין יכולת במקום לעזר את עמו: (מג) פחד וגו'. עליך

מצודת ציון

חניס כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כה): (לג) ונאספה. ענין כליון כמו אסוף אסיפם (לעיל ח): וגיל. ענין שמחה: הכרמל. כן יקרא מקום שדות וכרמים: מיקבים. כן יקראו הבורות שהיין יורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה): השבתי. ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (שם יד): ידרוך. הדרך לדרוך ענבים ברגל להוציא היין: הידד. הוא קריאת הדורכים: (לו) כחלילים. הם כלי נגון וכן ושרים כחוללים (תהלים פז): יתרת. מל' יתרון והוא ענין רבוי: עשה. ענין קבוץ ואסיפה וכן וישראל עושה חיל (במדבר כד): (לז) קרחה. ענין מריטת השער: גרועה. מלשון גרעון וחסרון: גדודות. ענין שריטה כמו עד מתי תתגודדי (לעיל מז): (לח) חפץ. ענין צורך וכן החפץ לשדי כי תצדק (איוב כב): (לט) חתה. ענין שבר: הפנה. ענין סבוב: עורף. הוא מול הפנים: ולמחתה. לפחד: (מ) ידאה. ענין עפיפה. וכן כאשר ידאה הנשר (דברים כח): (מא) הקריות. הערים כמו מעלן קריה (משלי יא): והמצדות. ענין מגדל ומבצר כמו וישב דוד במצודה (שמואל ב ה): נתפשה. ענין לכידה: מצרה. מלשון צר ואחז: (מג) ופחת. בור וחפירה כמו באחת הפחתים (שם יז): ופח. ענין רשת כמו הפח

ניגר וכן תרגם יונתן דעקא לה בתגלגלא ומארה ע"מ מפעלה מן והבאר לו והוא פעל עומד כלומר ועומדת נגרה : (מד) הניס . כת"ב ביו"ד כלומר מי שהניס בניו ומקנהו כמו הנ"ס את עבדיו ואת מקנהו והקרי הוא הנס אומר על עצמו והניס יהיה כהם נסים ומניסים : פחת . היא חפירה גדולה ועמוקה : אליה אל מואב . הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד : (מה) בצל חשבון עמדו מכח נסים . אותם הנסים מהרי מואב מפני האויב חשבו להנצל בצל חשבון מרוב כח אנשי העיר והעיר שהיתה בצורה כי כבר בימים הקדמונים יצאה אש מחשבון כשהיתה ביד אמורי : ותאכל פאת מואב . לפיכך חשבו להשגב בה עתה . ואדוני אבי ז"ל פי' כי הנסים מכח האויבים עמדו בצל חשבון ויונתן תרגם על דאשתמעו ליתבי חשבון גלו אתקצר חיליהון ערקו : אש יצא . לשון זכר וכן אש לא נופח : פאת מואב . כלומר עד הפאה שלא נשאר בה דבר או הוא דרך משל על הגדולים וכן תרגם יונתן וקטילו רברבי מואב : וקדקד בני שאון . ג"כ משל על הראשים לפיכך כנה אותם בקדקד ופירוש בני שאון שהיו אנשי שאון והומים ומדברי גבורות וכן תרגם יונתן ויקירי בני אתרגשותא : (מו) אוי לך . הענין כמו שכתוב בתורה אך המלות שונות : (מז) ושבתי שבות מואב כיון שאמר באחרית הימים היא עתידה וזה יהיה בימות המשיח וכן שבות בני עמון שאומר אחרי זה ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון ג"כ יהיה לעתיד וכן אומר בנבואת ישעיה על שתי האומות האלה באחרית עמי יבזום ויתר גוי ינחלום ואמר זאת להם תחת גאונם כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות כמו שאמר בנבואה זו כי על ה' הגדיל ואומר שם עוד כי רזה כל אלהי הארץ וישתחוו לו איש ממקומו כל איי הגוים וזה לא יהיה עד ימות המשיח ואע"פ שנתבלבלו האומות היום הספק שנתפזרו במקומות קרובים מארצם ואף על פי שנתערבו באומות אחרות הספק שנאמר שום זכר להם : באחרית הימים תשב כל אומה ואומה בארצה ובזמן ההוא יהיו תחת ממשלת ישראל כמו שאומר אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם: עד הנה משפט מואב. לפי שהאריך בספור הרעה הבאה עליו אומר עד הנה ומשפט ענינו גזרה הבאה עליהם בדין ומשפט : (א) לבני עמון . מדוע ירש מלכם את גד כמו שפירשנו כי כשגלו בני גד ובני ראובן מארצם באו בני עמון ומואב שהיו שכנים להם וישבו בה ועוד שהיו סבורין שהיה להם בה דין כי מקדם היתה שלהם ומה שאמר מלכם את גד רוצה לומר את ארץ גד והספק כנה בארץ גד מלך בני עמון עיר המלוכה לפיכך אמר מלכם : (ב) לכן . לפי שהוא החזיק בארץ גד יבא לו השודד עד עיר המלוכה והיא רבת בני עמון שהיתה לו בארצו ויחריב אותה היא ובנותיה : וירש ישראל את יורשיו . זה לא אמר על הזמן ההוא כי פורענות אלה האומות שזכר ע"י נבוכדנצר היה ואז ישראל היו בגלות אלא לפי שאמר כי בני עמון ירשו ארץ בני גד אמר כי עוד יבא זמן שיירשו ישראל את עמון שהיו יורשיו וזה יהיה באחרית הימים כמו שאמר ובני עמון משמעתם בנבואת ישעיה והספק הזה ענין וירש ישראל את יורשיו כי בני עמון לקו ג"כ על ידי מדי ופרס כמו שאמר בנבואת יחזקאל הנני נותנך לבני קדם למורשה וישראל עלו מהגולה ע"י כורש מלך פרס ונתן להם רשות בארץ בני עמון כי בתחילה נפלו ביד מלך בבל כמו שאר האומות ואח"כ מרדו כמו שמרד צדקיהו: (ג) הילילי חשבון כי שדדה עי . חשבון היתה למואב אחר שגלו בנים שני בני גד ובני ראובן ועי זו היתה לבני עמון ועי אחרת היתה בארץ כנען כמו שכתוב ונבוכדנצר כשעלה בארץ בטף בני עמון תחלה ואח"כ מואב והשבה על בני עמון סגר בו תחלה לפיכך אמר הילילי חשבון כי שדדה עי. אם חשבון בארץ מואב אע"פ שאת בצורה וגדולה הילילי כיון ששדדה עי שהיתה בצורה לא תנצלי את : וגם בנות רבה . והם הכפרים של רבת בני עמון: לעקנה . כי לא יהיה להם מקלט ברבה אע"פ שהיא עיר המלוכה כי גם היא תלכד ובאמרו בנות רבה לצעקה חגרנה שקים ספדנה

מוֹאָב נְאֻם־יְהוָה׃ מד הַנִּיס מִפְּנֵי הַפַּחַד יִפֹּל אֶל־הַפַּחַת וְהָעֹלֶה מִן־הַפַּחַת יִלָּכֵד בַּפָּח כִּי־אָבִיא אֵלֶיהָ אֶל־מוֹאָב שְׁנַת פְּקֻדָּתָם נְאֻם־יְהוָה׃ מה בְּצֵל חֶשְׁבּוֹן עָמְדוּ מִכֹּחַ נָסִים כִּי־אֵשׁ יָצָא מֵחֶשְׁבּוֹן וְלֶהָבָה מִבֵּין סִיחֹן וַתֹּאכַל פְּאַת מוֹאָב וְקָדְקֹד בְּנֵי שָׁאוֹן׃ מו אוֹי־לְךָ מוֹאָב אָבַד עַם־כְּמוֹשׁ כִּי־לֻקְּחוּ בָנֶיךָ בַּשֶּׁבִי וּבְנֹתֶיךָ בַּשִּׁבְיָה׃ מז וְשַׁבְתִּי שְׁבוּת־מוֹאָב בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נְאֻם־יְהוָה עַד־הֵנָּה מִשְׁפַּט מוֹאָב׃

מט א לִבְנֵי עַמּוֹן כֹּה אָמַר יְהוָה הֲבָנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל אִם־יוֹרֵשׁ אֵין לוֹ מַדּוּעַ יָרַשׁ מַלְכָּם אֶת־גָּד וְעַמּוֹ בְּעָרָיו יָשָׁב׃ ב לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְהִשְׁמַעְתִּי אֶל־רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן תְּרוּעַת מִלְחָמָה וְהָיְתָה לְתֵל שְׁמָמָה וּבְנֹתֶיהָ בָּאֵשׁ תִּצַּתְנָה וְיָרַשׁ יִשְׂרָאֵל אֶת־יֹרְשָׁיו אָמַר יְהוָה׃ ג הֵילִילִי חֶשְׁבּוֹן כִּי שֻׁדְּדָה־עַי צְעַקְנָה בְּנוֹת רַבָּה חֲגֹרְנָה שַׂקִּים סְפֹדְנָה וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת כִּי

הנס ק' · ד' ג' חסר וחד מ"ל · י"ב. ל' · ג' סבירין יצאה ג' · לפירש"י מבין חסר יו"ד · ל' · ל' · ל' · ב' · ל'. ל' · ל'. ב' חסר בנביאים · ב' ס"פ · ל'. ל'. ל' · ל'. ל'. ל'

מוֹאָב אֲמַר יְיָ׃ מד דְיֵעְרוֹק מִן קֳדָם דַחֲלָא יִפּוֹל לְגוֹ כוּמְצָא וּדְיִסַק מִגוֹ כוּמְצָא אִתְאַחַד בְּסִרְגְתָא אֲרֵי אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עַל מוֹאֲבָאֵי שְׁנַת סְעוֹרַן חוֹבֵיהוֹן אֲמַר יְיָ׃ מה עַל דְאִשְׁתְּמָעוּ לְיָתְבֵי חֶשְׁבּוֹן גְלוֹ אִתְקְצַר חֵילֵיהוֹן עֲרָקוּ אֲרֵי קִידוֹם תַּקִיף כְּאֶשָׁתָא נְפַק מֵחֶשְׁבּוֹן וְעָבְדֵי קְרָבָא כְּשַׁלְהוֹבִיתָא מִבֵּין סִיחוֹן וְקַטִילוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב וִיקִירֵי בְּנֵי אִתְרְגוּשָׁא׃ מו וַי לְכוֹן מוֹאֲבָאֵי אֲבַדְתּוּן עַמָא דְפַלְחִין לִכְמוֹשׁ אֲרֵי אִדְבָּרוּ בְנָךְ בְּשִׁבְיָא וּבְנָתָךְ בְּגָלוּתָא׃ מז וְאָתֵיב גָלוּת מוֹאָב בְּסוֹף יוֹמַיָא אֲמַר יְיָ עַד הָכָא לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִין מִן מוֹאָב׃ א לִבְנֵי עַמוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הַבְּנִין לֵית לְיִשְׂרָאֵל אִם יָרֵית לֵית לֵיהּ מָא דֵין אַחְסִין מַלְכְּהוֹן יָת אֲרַע גָד וְעַמֵיהּ בְּקִרְווֹהִי יָתֵיב׃ ב בְּכֵן הָא יוֹמַיָא אָתַן אֲמַר יְיָ וְאַשְׁמַע לְרַבַּת בְּנֵי עַמוֹן יַבָּבוּת עָבְדֵי קְרָבָא וּתְהֵי לְתֵל צָדוּ וְיָתְבֵי כַּפְרָנָהָא בְּנוּרָא יִתּוֹקְדוּן וְיַחְסְנוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִכְסֵי עַמְמַיָא דַהֲווֹ מַחְסְנִין לְהוֹן אֲמַר יְיָ׃ ג אֵילִילוּ יָתְבֵי חֶשְׁבּוֹן אֲרֵי אִתְבְּזִיזַת עַי צְוַוחוּ יָתְבֵי כַּפְרָנֵי רַבָּא אֱסָרוּ סַקִין סְפּוֹדוּ וְאִתְהַמָמוּן בְּסִיעָן אֲרֵי מַלְכְּהוֹן בְּגָלוּתָא יְהַךְ פַּלְחוֹהִי וְרַבְרְבוֹהִי

דברים קשים זה אצל זה שהפחד גורם לו לנוס והפחת מוכן ליפול בו : פחת. פוס"א בלע"ז : (מה) בצל חשבון. שהיא גבוהה ויש לה צל : עמדו . הנסים לנוח בצל אשר לא היה בהן עוד כח לנוס : מבין סיחון . מעיר סיחון כמו בן ראובן (יהושע ט) : וקדקד . אטריפיורד"א בלע"ז ומנחם חברו לשון מקור וי"ת ויקירי לשון יקר : בני שאון . אותם שהיו מגביהים קול תפארת : (א) הבנים אין לישראל . בי"ת רפה וה"א חטף פתח שהוא ל' תמיהה : מלכם . ע"א של בני עמון מלכם שמה שנא' (מלכים ב' כ"ג) למלכם תועבת בני עמון : (ג) כי שודד' עי. הסמוכה לה ומארץ עמון היא : בנות רבה . רבת בני עמון : והתשוטטנה בגדרות . תרגמו יונתן ואתהממון בסיען התגודדו בחיילות פתר והתשוטטנה לשון חיילות משוטטים וגדרות לשון גדרות צאן כמלאים עדרים ויש לפתור והתשוטטנה והתעוללנה בזבל גדרות צאן ל' בזיון ויבז עשו (בראשית כה) ושט עשו : תתהללי

יצא ג' סבירים יצאה וסי' השמש יצא על הארץ. כי אש יצא מחשבון. ומן אחת מהן יצא קרן אחת: ישב ה' קמצי' וסי' ישב נא עבדך ואמות. הבנים אין לישראל. אשרי האיש. ה' למבול ישב. ה' בכל צדקתיך :

מצודת ציון

הפח נשבר (תהלים קכד) : (מד) פקודתם. ענין השגחת הבאת הרעה : (מה) ולהבה. שלהבת : מבין סיחון . מעיר סיחון וכן אבן בהן בן ראובן (יהושע טו) : פאת. עבר וצד : קדקוד . הוא גובה הראש : שאון . ענין הומיה : (מז) ושבתי. מלשון השבה : שבות . מל' שבי הגולה : באחרית . בסוף : (א) מלכם . כך שם הגלולים של בני עמון כמ"ש ואחרי מלכם שקץ עמונים (מ"א יא) : (ב) לתל. גל וצבור כמו והיתה תל עולם (דברים יג) כי דרך החרבות להמצא בהם תלים מנפולת הבתים וכדומה : ובנותיה . הם הכפרים כמו בית שאן ובנותיה (יהושע יז) : תצתנה . ענין הבערה ושריפה כמו ותצת בסבכי היער (ישעיה ט) : (ג) רבה . היא רבת בני עמון : והתשוטטנה . ענין ההליכה הנה והנה וכן שוטטו בחוצות ירושלים (לעיל ה) : בגדרות . מחיצות

מצודת דוד

עליך מואב יבוא פחד ופחת ופח ר"ל צרות משונות ומרובות : (מד) הנס. מי שינוס ממקום הפחד : יפול וכו' . ר"ל אם ינצל מצרה אחת תדביקהו השנית ואם ימלט מהשנית ילכד בשלישית : שנת פקודתם. השגחת הבאת הרעה הראויה להם : (מה) בצל חשבון עמדו מכח נסים. ר"ל הנסים מן המלחמה מסבת העדר הכח עמדו לחסות בצל חשבון כי לא יכלו לנוס עוד : כי אש וכו' . ר"ל והנה שם נפלו כי אש יצאה מחשבון ר"ל האויב יצא משם להאבידם : מבין סיחון. היא חשבון שהיתה מאז של סיחון מלך האמורי וכפל הדבר במ"ש : ותאכל. האויב האביד שארית מואב : וקדקוד . ואכלה קדקוד מואב המרימים קול שאון בגאוה ובגודל לבב ור"ל אבדו השארית וראשי העם: (מו) אבד עם כמוש. העם שעובדים לעכו"ם כמוש הנה נאבד : (מז) ושבתי. אשיב בני השבי ממואב : באחרית הימים . ר"ל אחר זמן רב: עד הנה. ר"ל עד הנה נאמר משפט פורעניות של מואב : מט (א) לבני עמון. ר"ל על בני עמון אמר כה אמר ה' וכו' : הבנים וכו'. וכי אין לישראל בנים לרשת הארץ ; אם יורש וכו' . כפל הדבר במ"ש : מדוע ירש מלכם וכו'. כי כשגלו בני גד ובני ראובן על ידי מלך אשור באו בני עמון וישבו בנחלת גד ולכן אמר מדוע ירש מלכם העכו"ם שלהם את גד: ועמו. עמו של מלכם מדוע ישב בערי גד: (ב) אל רבת . היא היתה עיר המלוכה של בני עמון : תרועת מלחמה. מן הכשדים שיבואו עליהם וילכדוה : לתל שממה. למקום תל שממון : ובנותיה. הכפרים הסמוכים לה תהיינה נשרפות באש: וירש ישראל. ר"ל ועוד יבוא זמן אשר ישראל יירשו בני עמון בהמה עתה יורשי ישראל וזה הייעוד יהיה בימי המשיח : (ג) הילילי חשבון . אתה חשבון שהוא מארץ מואב הילילי כי כבר שודדה עי שהוא מארץ בני עמון יבוא למשבון כי מן עי יבוא לחשבון ללכדה : חגורנה שקים . דרך אבל וצער והספודנה על אבדן רבה: והתשוטטנה בגדרות. היו שטים הנה והנה

(יד) תתהללי. תתפא"רי וונטי"ר בלעז: בעמקים. שארצך ארץ עמקים ואין עצירת גשמים קשה לה שאין חמה שולטת בה: זב עמקך. מכת רוב גשמים באה עד שזבו המים בעמק ושטפו שרשי התבואה כ"פ מנחם: (ה) איש לפניו. כל אשר יוכל למהר ולנוס: לנודד. לשון נע ונד (שם ד): (ז) בתימן. אדום בדרומה של ארץ ישראל היא כמה שנא' והיה לכם פאת נגב ממדבר צין ע"י אדום (במדב' לד): מבנים. מדור זה: נסרחה. אתקלקלת: (ח) הפנו. התנערו מן המקום הזה ל' ופנו את הבית (ויקרא יד): העמיקו לשבת. להחבא בעמקי מסתרים: נוסו הפנו העמיקו. כולם לשון צווי הם: (ט) אם בוצרים באו לך. חשפתי את וגו' שמועה שמעתי וגו'. כל כעין דוגמא זו ניבא עובדיה על אדום ולפי שסיגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד במקצת הדברים משתנין: לא ישאירו עוללות. בתמיה והשודדים שבא עליך לא השאירו לך כלום: (י) חשפתי. גליתי כמו מחשוף הלבן (בראשי' ל) ואתה הסגרת שרידי לסטן לא ישאר מהם איש כמה שנא' אל תסגר שרידיו (עובדיה א): ונחבה לא יוכל. ויבקש להחבא ולא יוכל: (יא) עזבה יתומיך. שיתמת בישראל: (יב) אשר אין משפטם לשתות. שלא היו אחים להם ואם הרעו להם אין להם משפט

ספדנה הוא על דרך משל או אמר כנגד העם שישבו בהם: והשוטטנה בגדרות מענין משוט בארץ כלומר לכו הנה והנה צועקות וסופדות ובאמרו בגדרות רוצה לומר בגדרות הכפרים כי לא יקראו מסגרות הכפרים חומה אלא גדרות כמו גדרות צאן או גדרות הגנות והכרמל כי לא יעשו חומה בגורה: כפרים ואמר להם זה כלומר התשוטטו ביניהם בגדרותיהם ולא תחשבו ללכת להסגב בעיר חומה דלתים ובריח כי לא תועילכם כי גם היא תלכד וזו היא שאמר כי מלכם בגולה ילך מלכם היושב ברבה שהיא עיר המלוכה. ואני תמיה ממה שת"י והשוטטנה בגדרות ואתממן בסיען כמו שתרגם על כל ידים גדדות ידמה שהיה קורא בגדדות בשני דלתי"ן ומלת והתשוטטנה נקדמה שתי"ן לפ"א הפעל מפני התחברות שני טתי"ן וכא שלא כמנהג באותיות ז"ס שר"ן: (ד) מה תתהללי בעמקים. היתה משתבחת בארץ המישור שהיתה לה והיתה רבת תבואות: זב עמקך. יזוב אותו העמק שאת משתבחת בו בדם חלליך ויונתן תרגם בעמקים במישרך ותרגם זב עמקך תרובי תוקפך: (ה) איש לפניו. כלומר כל אחד יהיה נדח כנגד פניו לאין: נד שינוס כלומר שלא יתקבצו הנדחים אחד עם אחד ולא יתמו איש באחיו: (ו) ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון. כמו שפירשנו למעלה בנבואת מואב: (ז) לאדום. נבואה זו עתידה כמו נבואת ישעיהו שנבא על אדום לעתיד וכן עובדיה וכן יחזקאל וכולם מסמעות נבואתם שהיא עתידה וכן אמר בזאת הנבואה אם לא יסחבום צעירי הצאן ושם ישראל: האין עוד חכמה בתימן. וכן נאמר בנבואת עובדיה והאבדתי חכמים מאדום נראה כי חכמה נמצאת בהם ובעת רעתם לא תועילם חכמתם ותימן הוא מבני אליפז בן עשו אבל ה"י בדרומא: מבנים. ענין תבונה הבינוני מן הקל כמו בינה לרפי שהוא מן הקל וכן אמר בנבואת עובדיה ותבונה מהר עשו אבל יונתן תרגם מבניא: נסרחה. פרי"ש בקמץ הטף וענינו נפסדה ונסרחה מדברי רז"ל טפה סרוחה ויונתן תרגם התקלקלת: (ח) נסו הפנו העמיקו לשבת יושבי דדן. דדן הוא מאדום כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ודדנה בחרב יפלו ופי' הפסוק כן נוסו יושבי דדן כי אויבים הפנו העמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהגלות אתכם. ואדוני אבי ז"ל פי' כאשר אמרו נוסו הם הפנו והעמיקו לברוח והחזיקו מקום שבתם שלא תשיגם יד האויב וצריך לפרשו כן לפי שלא נוכל לפרש הפנו כמו נוסו לווי כי לא יבא לווי מבנין שלא נזכר פעלו וכן העמיקו עבר כי הה"א בסגול ואילו היה לווי היה בפתח: (ט) אם בוצרים. ואמר על דרך משל איך נפלת אדום ככה ועל הדרך הזה נבואת עובדיה: (י) כי אני. ונחבה לא יוכל. כתוב בה"א במקום אל"ף והוא מקור בתשלומו וידמה לעבר כי נמצא מבנין נפעל מקור דומה לעבר והחבא לא יוכל עשו כי אני גליתי מסתריו ואיננו דבק עם הפסוק הבא אחריו: (יא) עזבה

מַלְכָּם֙ בַּגּוֹלָ֣ה יֵלֵ֔ךְ כֹּהֲנָ֥יו וְשָׂרָ֖יו
יַחְדָּֽיו׃ ד מַה־תִּתְהַֽלְלִי֙ בָּֽעֲמָקִ֔ים זָ֣ב
עִמְקֵ֔ךְ הַבַּ֖ת הַשּֽׁוֹבֵבָ֑ה הַבֹּֽטְחָה֙
בְּאֹ֣צְרֹתֶ֔יהָ מִ֖י יָב֥וֹא אֵלָֽי׃ ה הִנְנִ֨י
מֵבִ֤יא עָלַ֙יִךְ֙ פַּ֔חַד נְאֻם־אֲדֹנָ֥י יְהוִ֖ה
צְבָא֑וֹת מִכָּל־סְבִיבָ֑יִךְ וְנִדַּחְתֶּם֙ אִ֣ישׁ
לְפָנָ֔יו וְאֵ֥ין מְקַבֵּ֖ץ לַנֹּדֵֽד׃ ו וְאַחֲרֵי־
כֵ֕ן אָשִׁ֖יב אֶת־שְׁב֣וּת בְּנֵֽי־עַמּ֑וֹן נְאֻם־
יְהוָֽה׃ ז לֶֽאֱד֗וֹם כֹּ֤ה אָמַר֙ יְהוָ֣ה
צְבָא֔וֹת הַאֵ֥ין ע֛וֹד חָכְמָ֖ה בְּתֵימָ֑ן
אָבְדָ֤ה עֵצָה֙ מִבָּנִ֔ים נִסְרְחָ֖ה חָכְמָתָֽם׃
ח נֻ֤סוּ הָפְנוּ֙ הֶעְמִ֣יקוּ לָשֶׁ֔בֶת יֹשְׁבֵ֖י
דְּדָ֑ן כִּ֣י אֵ֥יד עֵשָׂ֛ו הֵבֵ֥אתִי עָלָ֖יו עֵ֥ת
פְּקַדְתִּֽיו׃ ט אִם־בֹּֽצְרִים֙ בָּ֣אוּ לָ֔ךְ
לֹ֥א יַשְׁאִ֖רוּ עֹֽלֵל֑וֹת אִם־גַּנָּבִ֣ים
בַּלַּ֔יְלָה הִשְׁחִ֖יתוּ דַיָּֽם׃ י כִּֽי־אֲנִ֞י
חָשַׂ֣פְתִּי אֶת־עֵשָׂ֗ו גִּלֵּ֙יתִי֙ אֶת־
מִסְתָּרָ֔יו וְנֶחְבָּ֖ה לֹ֣א יוּכָ֑ל שֻׁדַּ֥ד זַרְע֛וֹ
וְאֶחָ֥יו וּשְׁכֵנָ֖יו וְאֵינֶֽנּוּ׃ יא עָזְבָ֥ה
יְתֹמֶ֖יךָ אֲנִ֣י אֲחַיֶּ֑ה וְאַלְמְנוֹתֶ֖יךָ עָלַ֥י
תִּבְטָֽחוּ׃ יב כִּי־כֹ֣ה ׀ אָמַ֣ר יְהוָ֗ה הִנֵּה֩
אֲשֶׁר־אֵ֨ין מִשְׁפָּטָ֜ם לִשְׁתּ֣וֹת הַכּ֗וֹס
שָׁת֣וֹ יִשְׁתּ֔וּ וְאַתָּ֣ה ה֔וּא נָקֹ֖ה תִּנָּקֶ֑ה

כַּחֲדָא׃ ד מָה אַתְּ מִשְׁתַּבְּחִי
בְּמֵישְׁרָךְ חָרוּבוּ תוּקְפָּךְ
מַלְכוּתָא טַפְשְׁתָא
דְּמִתְרַחֲצָא בְּבֵית גִּנְזָהָא
אָמְרָה מַן יֵעוּל עֲלָי׃ ה הָא
אֲנָא מַיְתֵי עֲלָךְ דַּחֲלָא אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת מִכָּל
סַחְרָנָךְ וְתִתְבַּדְּרוּן גְּבַר
לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי וְלֵית דִּמְכַנֵּישׁ
לִמְבַדְּרַיָּא׃ ו וּבָתַר כֵּן אָתֵיב
יָת גָּלְוַת בְּנֵי עַמּוֹן אֲמַר יְיָ׃
ז לֶאֱדוֹם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
הֲלֵית עוֹד חוּכְמָא בְּדָרוֹמָא
פְּסַק מִלְכָּא מִבְּנַיָּא
אִתְקַלְקָלַת חוּכְמַתְהוֹן׃
ח עֲרוֹקוּ גְּלוֹ אַרְחִיקוּ לְמִתַּב
יָתְבֵי דְּדָן אֲרֵי תְּבִיר עֵשָׂו
אַיְתֵיתִי עֲלוֹהִי עִדָּן סְעוֹרַת
חוֹבוֹהִי׃ ט אִם חָטוֹפִין
כִּקְטוֹפִין אֲתוֹ עֲלָךְ לָא
אַשְׁאָרוּ עוֹלְלָן אִם גַּנָּבַיָּא
בְּלֵילְיָא חַבִּילוּ מִיסַתְהוֹן׃
י אֲרֵי אֲנָא אַיְתֵיתִי בְּלוֹשִׁין
עַל עֵשָׂו גְּלֵיתִי יָת מַטְמְרוֹהִי
דְּאִם יִבְעֵי לְאִטַּמָּרָא לָא יִכּוּל
אִתְבְּזִיזוּ בְּנוֹהִי וַאֲחוֹהִי
וְקָרִיבוֹהִי וְלֵיתִינוּן׃ יא אַתּוּן
בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תִשְׁבְּקִתּוּן
יַתְמֵיכוֹן אֲנָא אֲקַיֵּים
וְאַרְמְלָתְכוֹן עַל מֵימְרִי
יִתְרַחֲצָן׃ יב אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ הָא דְלָא חֲזֵי לְהוֹן לְמִשְׁתֵּי כַּסָּא דְלוּטָא מִשְׁתָּא יִשְׁתּוֹן וְאַתּוּן מִדָּמָן וּמִזְכָּא

ג' מ"ל. ג' | ד' בלישנא. ד'. ג' | נ' חסר בסיפר' | ב' | ל' | ל'. ל' | ל'. י"ב ר"פ בכופרא | ל' מ"ל | ג' | ל' | ל' כתיב ס'. ל' | ל'. י"ב. ב' | ד' חס' בליש'. ל' | ל'

חבת ד' וסימ' וכל הבת תחיון. עד מתי תתחמקין הבת. מה תתהללי בעמקים. מה אעידך מה אדמה לך: דים ג' בקריאה וסימ' והמלאכה היתה דים לכל. השחיתו דים. הלא יגנבו דים:

תולדות אהרן שבות בני עמון. ברכות כח ידים
ו: אבדה עצה. חגיגה ה: עזבה יתומיך. ב"מ פד:

כלומר אחר שהודד זרעו ואחיו ושכניו אין מי שיאמר כנגד כהל! עזבה יתומיך אני אחיה כלומר אם אתה נופל על חלל אל תחוש על הנשארים אחריך כי אני אחיה אותם אין מי שיאמר להם זה כי כולם ימותו לא יהיה להם שריד כמו שאמר בנבואת עובדיה ולא יהיה שריד לבית עשו: עזבה. לווי כמו עזוב הנה פירשנו הפסוק דבק למעלה ממנו ויונתן תרגם אתון בית ישראל לא תשבקון יתמיכון אנא אקיים וארמלתכון על מימרי יתרחצן ואמר הבטחו זו על הנקבות וכן והקרבו עלמות אחר שיש בו סימן נקבות אתם די וכן מגוו יעמדנה ויפרנה סימן נקבה: כי אמר לרד: (יב) כי כה אמר ה' הנה אשר

הין

מצודת דוד

והנה לסמן בגדרות מקום רבילת הצאן: כי מלכם. כי אף הפסל מלכם ילך בגולה כי האויב יקח פסלו העשוי מכסף וזהב: (ד) מה תתהללי בעמקים. אמר כמהתל מול בני עמון מה תתפארי בארצך שהיא ארץ עמקים ורב בהם הרטיבות להצמיח התבואה הנה אז הרבה דמים ישפך בקרבך אתה הבת השובבה ועמקך יזוב במרבית רטיבת הדם: הבוטחה. אתה הבוטחה באוצרותיה אמור לא מי יבוא אלי למחות בידי: (ה) מכל סביביך. מכל עבר יבא עליך פחד: איש לפניו. כל איש יהיה נדח נגד פניו לנוס באשר ימצא ולא ימצא מי להיות מקבץ את הנדודים לשבת יחד להיות מנוחמים אלה מאלה: (ו) ואחרי כן. אחר שיקבלו די הגמול אשיב לארצם את בני השבי של בני עמון: (ז) לאדום. ר"ל על אדום אמר כה אמר ה' וכו': האין. רצה לומר איך לא מלט נפשו ממלך בבל וכי אין עוד חכמה בתימן היא אדום היושבת בדרומה של א"י: אבדה עצה. וכי אבדה עצה מאנשי בינה וכאומר הלא המה מעולם אנשי חכמה ובינה ומדוע לא עמדה להם חכמתם: נסרחה חכמתם. הנה עתה נפסדה חכמתם ולא מצאו בה תועלת: (ח) נסו. הנה יושבי דדן ברחו והפנו מארצם והחביאו לשבת בעמקי מסתרים: כי איד. איד שלו הראוי לו הבאתי עליו ועת השגחת הרעה המוכן לו: (ט) אם בוצרים. הלא אם בוצרים באו על כרמך הלא ישאירו עוללות ואם גנבים באים בלילה הלא ישחיתו הכל ולא ישחיתו די ספוקם הצורך להם וכאומר מדוע א"כ האויב האביד אותך מכל וכל מבלי שאריה: (י) כי אני חשפתי. אולם היה כן כי אני גליתי מקום מחבואו: גליתי וכו'. כפל הדבר במ"ש: ונחבה לא יוכל. לא היה יכול להחביא את עצמו והנה שודד זרעו וכו' ואין נשאר מי מהם: (יא) עזבה יתומיך. מוסב על מלת ואיננו האמור במקרא שלפניו לומר אין נשאר מי מהם לומר מול החלל אם אתה נהרגת עזוב יתומיך ואל תחוש להם כי אני אנחם אותם לתת די ספוקם ואלמנותיך תבטחנה עלי לתת מחסורן כי לא ישאר מי שיאמר כן: (יב) הנה אשר אין משפטם וכו'. ר"ל אשר העמים שהרעו עמה אין משפטם מחויב כ"כ לשתות כוס התרעלה הואיל ואין להם קורבה עמם (דימה הפורעניות לשתיית כוס יין תרעלה המטמטם את

מצודת ציון

מהילות העשויות למקום מרבץ הצאן וכן נאמר גדרות צאן (במדבר לב): (ד) תתהללי. מלשון הלול והתפארות: זב. ענין נטיפה והזלה כמו יזובו מדוקרים (איכה ד): הבת השובבה. השדה הסובבת בדרכי לבה ומורדת וכן שובו בנים שובבים (לעיל ג): (ו) שבות. מלשון שבי: (ז) מבנים. מלשון בינה והשכל: נסרחה. נבאשה ונתקלקלה: (ח) הפנו. מלשון פנוי ממקום: העמיקו. מלשון עומק: דדן. שם מקום באדום: איד. שבר ומקרה רעה: פקדתיו. ענין השגחת הבאת הרעה: (ט) בוצרים. כן יקראו תולשי ענבי הגפן כמו כי תבצור כרמך (דברים כד): עוללות. הם הענבים הקטנים והגרועים כמו לא תעולל (שם): דים. די ספוקם: (י) חשפתי. ענין גלוי כמו חשפי שובל (ישעיה מז): ונחבה. מלשון מחבואה ומסתור: לשמה

את

אין משפטם לשתות הכוס שאו ישתו. רוצה לומר אין משפטם כי אין בעונש תוטל עליהם כמו שהוא תוטל עליך בעבור כי ישראל אחיך. כי כל האומות לקו בעונש שהרעו לישראל ואדום שהיה אח לישראל לא היה לו להרע לו אלא לעזרו כאשר יוכל וכן אמר בנבואת עובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם. לפיכך משפט אדום לשתות כוס התימה יותר משאר האומות: (יג) כי ב בצרה. היא עיר מלוכה באדום: (יד) שמועה. אומר הנביא שמועה שמעתי מאת ה' וציר בגוים שולח וכאילו מלאך שולח בגוים שיתקבצו למלחמה על בצרה ועל עריה: (טו) כי הנה. עם שעם היה אדום או גם אכנה אינה רחבת ידים כן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא. והנכון כי פירוש קטן שפל ונבזה כמו קטונתי מכל החסדים: נתתיך. כמו אתנך כי לא יחושו עליך שאר הגוים אם תאבד ויונתן תרגם כן קטן חלש: (טז) תפלצתך. יש מפרשים עכו"ם וכן אשר עשתה מפלצת לאשרה או והיה ענינו מן פלצות כשתשני שהוא ענין אימה ורעדה אמר האימה שהיתה מוטלת על שכניך לפי שהיית מנצחת אותם המוראה שהיתה אותך וכן זדון לבך השיאך להגדיל פה ולהרע אף לאחיך יעקב ויונתן תרגם טפשותך אטעיאת יתך: שוכני בחגוי הסלע. כמו שוכן והיו"ד נוספת וכן תפשי מרום גבעה וכן הולכי מרום קברו והדומים לו ופירוש בחגוי מן חוג שהארץ חגה וחוג בענין אחד כלומר סביב הסלע רוצה לומר ראש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו ואמר זה על הר שעיר וי"ת דאת דמי לנשרא דישרי בשני דכיפא: כי תגביה כנשר. פי' תגביה מקום שבתך כנשר שהוא עוף גבוה מכל העופות: (יט) הנה כאריה. פי' כתרגומו הא מלך במשריתיה יסק עליהון כאריא דסליק מרום ירדנא לדיר רעין רוצה לומר יהיה נוח להכבש לפניו כמו דיר הרועים תרגום נוה דיר כמו שכתוב נות כרות רועים ופי' איתן המקום שהוא עתה איתן יהיה כמו נוה רועים וזה הפסוק נאמר ג"כ בנבואת בבל ויתכן לפרש הפסוק כן בשתיהן אדום יעלה כמו אריה בלי פחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברין המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בא"י ומגאון א"י וכא להם הרע כמו שאומר בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו: אל נוה איתן. אל נוה מקום איתן והוא הר שעיר: כי ארגיעה אריצנו מעליה. ר"ל כאשר אשקיט וארגיע לישראל ארוץ אותו מעל ארץ אדום שהוא שם בגלות: ומי בחור אליה אפקוד. וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו אל ארץ אדום: כי מי כמוני. כלומר מי כמוני שיעמוד כנגדי: ומי יועידני. מי יתן לי זמן ומועד למלחמה: ומי זה רועה. ומי זה מלך באדום אשר יעמוד לפני. יועידני הנו"ן דגושה וזה הענין בעצמו אמר בנבואת מלך בבל לפי שגדל ענשם כאשר הרעו לישראל וזה יוכיח הפירוש הזה שפירש בפסוק כי נרמז בו גדולת ישראל ותשועתם כי אז יהיה חורבן אדום וי"ת כי ארגיע מן רגע א' וכן תרגם ארי בזמן אייתינון עלה ושלטונין אמני עלה ארי מאן כוותי ומאן דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי. ובספר מכלול בחלק השרשים פירש כי ארגיע מן רוגע הים עורי רגע שענינם בבקיעה והכריתה כלומר אכריתם ואגלם מארצם: (כ) לכן. אל אדום. כמו על אדום וכן אל יושבי תימן כמו על. וכמוהו רבים: אם לא ענין שבועה וכן נשבע ה' צבאות לאמור אם לא כאשר דמיתי כן היתה: יסחבום, כמו סחוב

לא תנקה כי שתה תשתה: יג כי
בי נשבעתי נאם־יהוה כי־לשמה
לחרפה לחרב ולקללה תהיה בצרה
וכל־עריה תהיינה לחרבות עולם:
יד שמועה שמעתי מאת יהוה וציר
בגוים שלוח התקבצו ובאו עליה
וקומו למלחמה: טו כי־הנה קטן
נתתיך בגוים בזוי באדם:
טז תפלצתך השיא אתך זדון לבך
שכני בחגוי הסלע תפשי מרום
גבעה כי־תגביה כנשר קנך משם
אורידך נאם־יהוה: יז והיתה אדום
לשמה כל עבר עליה ישם וישרק
על־כל־מכותה: יח כמהפכת סדם
ועמרה ושכניה אמר יהוה לא־ישב
שם איש ולא־יגור בה בן־אדם:
יט הנה כאריה יעלה מגאון הירדן
אל־נוה איתן כי־ארגיעה אריצנו
מעליה ומי בחור אליה אפקד כי
מי כמוני ומי יועדני ומי־זה רעה
אשר יעמד לפני: כ לכן שמעו
עצת־יהוה אשר יעץ אל־אדום

תזכון לא תזכון ארי משתא
תשתון: יג ארי במימרי
קימית אמר יי ארי לצדו
לחסודין לחורב וללוטא תהי
בצרה וכל קרוהא יהוין
לחורבא לעלם: יד בסורא
שמעית מן קדם יי ואזגד
בעממיא שליח אתכנישו
ואתו עלה וקומו לאגחא
קרבא: טו ארי הא חלש
יהבתך בעממיא בסיר בבני
אנשא: טז טפשותך
אטעיאת יתך רשע לבך
דאת דמי לנשרא דישרי
בשיני כיפא מותביה
כתקוף רומא ארי תרים
כנשרא מדורך מתמן
במימרי אחתינך אמר יי:
יז ותהי אדום לצדו כל
דיעבר עלה יכלי ויניד על
כל מחתהא: יח כהפכתא
דסדום ועמורה וקריבהא
אמר יי לא יתיב תמן אנש
ולא יתותב בה בר אנש:
יט הא מלך במשריתיה יסק
עליהון כאריא דסליק מרום
ירדנא (והוה) לדיר רעואי
בזמן איתינון עלה ושלטונין
אמני עלה ארי מן כותי
ומן דיערעינני ולית מלך דאית ליה תקוף קדמי: כ בכן שמעו מלכא דיי דמליך על אדום ומחשבתיה

תשפט מות כמותך: (יג) לחרפ' לקללה תהיה בצרה. בצרה מערי מואב אלא מפני שנאמר יובב בן זרח מבצרה (בראשית לו) הוא לוקה עמו: (טז) תפלצתך. ל' בהלה שהיית ממהר ונבהל לעורר שטימתך לאחיך ויש לועזין ל' פלצות. ויש לועזין ל' מפלצת השיא אותך להרע להם: שוכני. שוכן: תופשי. כמו תופש היו"ד יתירה בו: (יט) כאריה העולה מגאון הירדן. שהוא מקום אריות כתרגומו של יונתן כן יעלה האויב אל נוה איתן: ארגיעה. אקרב את הרגע: אריצנו מעליה. פתאום וכהלכת' יחריבנה וישוב לו ברגע קטן אל מקומו ואני אומר אריצנו מעליה ממעל לה שיהא מתגבר עליה ועליון לה וכן ממעל לרקיע וכן ממעל לו (ישעי' ו) מעל למדיו (שמואל א יז): ומי בחור. אותו שבחרתי לנקום נקמתי עלי' אפקד: ומי יועידני. למלחמה להלחם אתי: (כ) אם לא

שתה ג' כתיב ה' וסי' אחרי אכלה בשילה ואחרי שתה. צפה הצפית. אשר אין משפטם לשתות: שלוח ד' בקריאה וס' במלכים א' סי' י"ד: שכני ד' בקריאה וסי' בסדר ברכה: כמהפכת ו' בקריא' וסימ' כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצביים. ושממה כמהפכת זרים. והיתה בבל צבי ממלכות. כמהפכת סדם ועמרה ושכניה. כמהפכת אלהים את סדום ואת עמרה. הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדום דעמום: ארגיעה ד' ב' מ"ל וא' חסר יו"ד וא' חסר ה' וסימן לאור עמים ארגיע. כי ארגיעה אריצנו. כי ארגיעה אריצם כן כתיב. ועד ארגיעה לשון שקר. קדמא חסר ה':

מצודת ציון

(יג) לשמה. לשממה: לחורב. ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח): (יד) וציר. ענין שליח כמו ציר נאמן (משלי כה): וקומו. הוא ענין לשון זרוז וכן קום עבור (יהושע ח): (טו) תפלצתך. ענין פחד ורעד כמו פלצות בעתתני (ישעיה כא): השיא. ענין הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג): שוכני. היו"ד יתירה וכן תופשי: בחגוי. ענין בקוע וחריץ וכן יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב): קנך. מלשון קן והוא מדור לעופות: (יז) ישום. ענין תמהון: וישרוק. הוא הקול הנשמע בקבוץ השפתים כן ויושביה לשרקה (מיכה ו): (יח) כמהפכת. ענין חורבן והפוך מטובה לרעה: יגור. ענין דירה: (יט) מגאון. ענין גבהות ורוממות ור"ל ככר המעולה הסמוך לירדן ושם היה מקום האריות וכן נאמר ואיך תעשה בגאון הירדן (לעיל יב): נוה. ענין מדור כמו נוה משולח (ישעיה כז): איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כד): ארגיעה. מלשון מרגוע והשקט וכן למען הרגיע (לקמן נ): אריצנו. מל' ריצה ומהירות ההליכה: אפקוד. אמנה כמו והוא פקד עלי (עזרא א): יועידני. ענין עת קבוע כמו ואם למשפט מי יועידני (איוב ט): (כ) יסחבום. ענין גרירה ומשיכה בארץ כמו סחוב והשלך (לעיל כב): צעירי. ענין

מצודת דוד

את הלב ומבלבל את המוח: שתו ישתו. ואעפ"כ שתו הכוס הזאת: ואתה הוא, אשר דין משפטך לשתותה כי הלא את אחיך ליעקב ועכ"ז הרעות לו וכי בדין שתהיה נקי משתיית הכוס הנה לא תנקה כי שתה תשתה אותו: (יג) כי לשמה וכו'. ר"ל עוד יבוא זמן באחרית הימים אשר עיר מושב המלוכה היא בצרה כרך גדול תהיה לשמה: לחרפה. הכל יחרפוה: לחורב. ר"ל חסר מכל טובה: ולקללה. יאמרו הקללה בה לאמר שיהיה מקולל כמותה: וכל עריה. הערים שתחת ממשלתה: (יד) וציר בגוים שלוח. ר"ל השמועה היא אשר ציר יהיה שלוח בין העמים מזה לזה לומר התקבצו ובואו עליה למלחמה: (טו) קטן נתתיך. בתחילת מושבך בשעיר הנה אז היית קטן בגוים ובזוי בין בני אדם כי היתה ממלכה שפלה: (טז) תפלצתך. כאומר הנה עתה שנתגדלת למשול ממשל רב כאשר באת לעיר הבצורה ולכן אימתך ופחדך המוטל על כל הארצות היא השית אותך להביא זדון בלבך להתגאות יותר מדאי: שוכני. כאלו אתה שוכן בבקיעי הסלע עד שלא יוכל מי לקרב אליך וכאלו תפשת מרום גבעה ר"ל גבעה רמה מכל גבעות עולם וכפל הדבר במ"ש: כי תגביה כנשר. אבל אם תגביה לשבת כנשר העושה מדורו במקום גבוה משם אורידך לארץ ותהיה נמסר ביד האויב: (יז) ישום. יתמה על גודל חורבנה: וישרוק. דרך בני אדם לשרוק כשרואים דבר חשוב שנחרב: (יח) כמהפכת וגו' אמר ה'. ר"ל ה' אמר שתהיה כמהפכת סדום וכו': ולא יגור. לא ידור אפילו דרך ארעי: (יט) כאריה יעלה. האויב הבא עליה יעלה בחוזק רב כמו שיעלה האריה מגאון הירדן ממקום רבצו אל נוה איתן ר"ל אל מדור הרועה המחוזק בבשר כי זהו איתנו וטובו: כי ארגיעה. כאשר אשקיט וארגיע ארוץ אותו וילכו להם: ומי בחור. ואת מי שאבחר אותו אנוה עליה להשחיתה: כי מי כמוני. שיוכל למחות בידי: ומי יועידני. מי יקבע עמדי זמן מיוחד להלחם בי: ומי זה רועה. מי הוא הרועה אשר יעמוד לפני להציל נאנו מידי ר"ל מי הוא שיציל עמו מידי וכפל הדבר במ"ש: (כ) לכן. הואיל אין מי ימחה בידו ועלתו תקום לכן שמעו וגו': יושבי תימן. ר"ל הבר המקור מהלבם הוא מדרום א"י: אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא בתים רבים (ישעיה ה)

מתוך והסלך כלומר ירמסום ויגררום : לעירי הצאן אלו ישראל שהיו עד עתה לעירים וחלשים כנגד האומות ואמר ג"כ לעירי כנגד אדום שהוא הגדול וכן אמר ורב יעבוד לעיר , ובדרש לעירי הצאן
אלו בני בניה של רחל ללמדך שאין עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל ויוסף ובנימין הם לעירי השבטים ויונתן תירגם אם לא יגררון ויקטלון תקיפי עמא : אם לא ישום עליהם , כלא ותברך בנים
עליהם נויהם כלומר ישים בתיכם שממה עמהם : (כא) מקול נפלם , כנופל ממקום גבוה למטה שנשמע קול מפלתו כן אדום לרוב גבהותם וגאותם כשתבא מפלתם ישמע למרחוק כאילו רעשה הארץ :
לעקם , תשמע מהם עד כי בים סוף נשמע קולם וכל זה להפלגה ולגוזמא וזכר ים סוף שהוא כנגד ארץ אדום ואע"פ שמדבר גדול בינו נשמע קול ארץ אדום ביום מפלתה : (כב) הנה , ויראה ,
ויעוף וכן כאשר ידאה כנשר : כלב אשה מצרה · פי' למעלה : (כג) לדמשק , בים דאגה השקט לא יוכל , כמו שהוא בים שיש לו דאגה ופחד ולא יוכל להשקט לכן מדאגה ומפחד כן יהיו יושבי דמשק
ועריה : (כד) רפתה דמשק , כלומר רפו ידיה לעמוד כנגד אויביה : ורטט החזיקה , כמו רתת שהוא ענין רעדה ופלצות האברים : צרה וחבלים אחזתה כיולדה, מנהג הלשון לדבור זכר ונקבה סמוכים נופל הפעל על הדבק אם ראשון ואם אחרון כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי הנה אפי ואחמתי נתכת אל המקום הזה כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה והדומים להם א"כ מה שאמר אחזתה לשון נקבה והדבק חבלים נפרש וי"ו וחבלים עם כמו ויוסף היה במצרים והדומים לו, ופי' צרה וחבלים אחזתה צרה עיקר הספור לפיכך נפל הענין על צרה ואמר לשון נקבה : (כה) איך לא עזבה , איך לא עזבה מלהלחם בה כלומר תאמר דמשק ר"ל אנשים בנוסס כשבאו האויבים להלחם בנו ולקחת ארצנו איך לא עזבו דמשק שהיא עיר תהלה והיא קרית משוש איך לא עזבוה מלהחריבה ותירגם יונתן אכדין לא אשתביקת קרתא משבחתא וכן תירגם בק"ה אכדין לא אתנסית ויש מפרשים עזבה מן ויעזבו את ירושלם ענין בנין ותוזק כלומר איך לא נבנתה בחומה חזקה שלא תוכל יד האויב לשלוט בה : תהלה , כתוב ותהלת קרי והענין אחד כי תבא תי"ו במקום ה"א במקומות רבים : (כו) לכן ידמו . יכרתו וכן ואל תדמו בעונה : (כז) והצתי . ענין הדלקה שרפו יצת וכן למה הציתו עבדיך : בן הדד , כן היה שם מלך ארם בזמן חרבנה על יד נבוכדנצר , ורצין שם המלך בזמן חרבנה על יד סנחריב:(כח) לקדר ולממלכות חצור , אמר בזה שהכה נבוכדנצר מה שלא אמר כן באומות אחרות אע"פ שלקו על ידו לפי שבאחרות לקו ע"י אחרים פעם אחרת שהרי אדום ומואב ובני עמון וארם לקו ע"י דוד מלך ישראל אבל קדר וממלכות חצור לא ראינו שלקו אלא על ידי נבוכדנצר לפיכך אמר אשר הכה וכתוב נבוכדראצור בוי"ו וקרי בלא וי"ו שהיה נקרא ג"כ נבוכדראצור בחולם : ושדדו . גזור מן הקל בא שלם והוא בפלס תרבו מאד משכו אותה : את בני קדם . גם הוא מבני ישמעאל כמו קדר וכן כתוב בתורה יטור נפיש וקדמה וי"ת בני מדינחאה ואפשר שהיו אלה בני קדר שוכנים במזרח : (כט) אהליהם . לפי שהם יושבי אהלים ובעלי מקנה וכן אמר כל צאן קדר יקבצו לך :
וגו

לא לשון באמת : יסחבום : יגררום : לעירי הצאן . בזויי העובדי כוכבים ורבותינו דרשו פרס שהוא הלעיר בבני יפת : ישים : לשון שממה : (כג) בושה חמת וארפד · ערי ארם כי שמעו שמועה רעה על דמשק שהיא ראש ארם כמה שנאמר כי ראש ארם דמשק (ישעיה ז) לכך נמוגו : בים דאגה דאגתה דומה לדאגת הים : השקט לא יוכל · כל דאגה לשון יראה הוא : (כד) רפתה דמשק רפו ידיה מהלחם : ורטט : זיע : (כה) איך לא עוזבה . לא נתמלאת עפר סביב חומתה לחזק החומה כמו ויעזבו את ירושלים עד החומה (נחמיה ג) ויש עוד לפתור למה לא נעזבת מן הרעה הזאת שלא תבא הרעה עליה : קרית משושי · כך יתאבל מלכה עליה : (כו) לכן . לשון שבועה : ידמו · יחריבו ואינו זה מלשון דממה שכל עיר חריבה אין קול נשמע בה : (כח) קדר . שוכני מדברות באהלי' הם אין חומה ואין עיר : (כט) מגור · אמאשמנ"ט בלעז

ל"א

ומחשבותיו אשר חשב אל־ישבי
תימן אם־לוא יסחבום צעירי הצאן
אם־לא־ישים עליהם נוהם׃
כא מקול נפלם רעשה הארץ צעקה
בים־סוף נשמע קולה׃ כב הנה
כנשר יעלה וידאה ויפרש כנפיו
על־בצרה והיה לב גבורי אדום
ביום ההוא כלב אשה מצרה׃
כג לדמשק בושה חמת וארפד כי־
שמעה רעה שמעו נמגו בים דאגה
השקט לא יוכל׃ כד רפתה דמשק
הפנתה לנוס ורטט החזיקה צרה
וחבלים אחזתה כילדה׃ כה איך
לא־עזבה עיר תהלה קרית משושי׃
כו לכן יפלו בחוריה ברחבתיה וכל־
אנשי המלחמה ידמו ביום ההוא
נאם יהוה צבאות׃ כז והצתי אש
בחומת דמשק ואכלה ארמנות בן־
הדד׃ כח לקדר ׀ ולממלכות חצור
אשר הכה נבוכדראצור מלך־בבל
כה אמר יהוה קומו עלו אל־קדר
ושדדו את־בני־קדם׃ כט אהליהם
וצאנם יקחו יריעותיהם וכל־כליהם
וגמליהם ישאו להם וקראו עליהם

ב' מ"ל · י"ג בליפנא · נ"ד מ"ל · ב' · ל' · ל' · ס' · ב' · ג' · ס' חסר · ד' רפין · בל רותס · ל' · ל' · תהלת ק' · כ"ו · ו' · כל סיפרא חומות במ"ג · חומת וסי' טורא דדמשק · כפל · נ' כ"כ · ל' תסף · י' קמצין נ"מ"ל וא' חסר · ב'

דחשיב על יתבי ארעא דרומא אם לא יגררון ויקטלון תקיפי עמא אם לא יצדון עליהון מדורהון׃ כא מקל מפלתהון זעת ארעא צוחתא בימא דסוף אשתמע קלהון׃ כב הא כנשרא דסליק ומשתדי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על בצרה ויהי לב גבריהון דאדומאי ביומא ההוא כלב אתתא דעקא לה בחבלהא׃ כג לדמשק בהיתו יתבי חמת וארפד ארי בסורא בישא שמעו אתברו דחלא בימא ויצפא אחדתינון הא כנחתי ימא דשקטין ולא יכלין למנח׃ כד אתרשלו יתבי דמשק אתפניאו למערק ושפלותא אחדתינון עקא וחבלין אחדונון הא כחבלין לילדתא׃ כה איכדין לא אשתביקת קרתא משבחתא כרכא חדואה׃ כו בכן יתרמון עולימהא ברחובהא וכל גברי עבדי קרבא יתברון בעדנא ההיא אמר יי צבאות׃ כז ואדליק אשתא בשורי דמשק ותשיצי בירנית בר הדד׃ כח לקדר ולממלכות חצור דמחא נבוכדראצר מלכא דבבל כדנן אמר יי קומו סקו על קדר ובזו ית בני מדינחא׃ כט משכניהון ועדרהון ישבון יריעתהון וכל מניהון וגמליהון יסבון להון ויתכנשון עליהון דקטלין

אריצם חסר יו"ד : כל לשון מחשבת על במ"ג אל וסי' לכן שמעו עצת ה' אשר יעץ אל אדום . מה תחשבון אל ה' דנחום. ומחשבותו אשר חשב אל ארץ כשדים : נמגו ד' וחס' וסימ' כל יושבי כנען . וכי נמגו כל יושבי. וגם נמגו כל . לדמשק בושה חמת : והצתי אש ו' וסי' נמסר לעיל בסיפר' סוף סימן כ"א : בחומות כל סיפר' חומות במ"ג חומות וסי' שורת דדמשק נפ ל · שסי' ונתתיך לעם תנה · והצתי אש בחומת דמשק : ופקדתי על

מצודת דוד

ה) ור"ל הענה היא בשבועה אשר לעירי הצאן יגררום מארצם והוא פרס שהוא הלעיר בבני יפת וכן אמרו רז"ל עתידה וכו' שתפול ביד פרס (יומא י) : אם לא ישים . בשבועה אשר יעשה את נוהם שממה עליהם ר"ל לפניהם בעל כרחם : (כא) מקול נפלם · משמועת קול מפלתם תרעש הארץ כי יפחד שלא יקרה להם כמקרם : צעקה · ר"ל צעקה גדולה ישמע בעולם : בים סוף . קולה יהיה נשמע בים סוף הרחוקה משם וסמוכה לארץ מקור מחצבה והוא ענין מליצה לומר שקול צעקתם הלך למקומה הראשון : (כב) הנה כנשר . האויב יעלה כנשר ויעופף ויפרוש כנפיו לבוא על העיר בצרה היא כבך גדול וכו' ר"ל חיש קל יבוא כנשר המעופף : כלב אשה מצרה . כמו לב האשה כשהוא מצרה כי אז נשברה לבה עד מאד : (כג) לדמשק · ר"ל זהו הנבואה על דמשק : בושה חמת וארפד · ר"ל כל אחת מהם בושה : שמועה רעה . היא ביאת הכשדים : נמוגו · נמס לבם : בים דאגה · דאגתו ידמה לדאגת הסולך בים אשר ידאג ויפחד מהמית הגלים : השקט לא יוכל · לא אפשר לו לשקוט מדאגתו : (כד) רפתה דמשק . רפו ידיה מלהלחם והפנתה לנוס מן המלחמה ואחזה רתת : כילדה : כיולדה · כאשר יולדה יש לה חבלים : (כה) איך לא עוזבה . כלומר עם כי ג"כ החריב מקומות רבות עכ"ז איך לא הניח אותה מלהשחיתה להיותה עיר תהלה קרית משוש : (כו) לכן . מפני שהיא עיר חשובה מאד ילחמו אנשיה עליה עד כי ימותו ויפלו בחוריה ברחובותיה וכל אנשי המלחמה יכרתו ולא ינוס מי מהם כי אמנו בעבור העיר עד ימותו כולם : (כז) והצתי אש : ר"ל בגזירת המקום יבוא עליה אבדון : בן הדד · הוא מלך ארם : (כח) לקדר . ר"ל על קדר וכו' אמר כה אמר ה' : קומו עלו · כאלו המקום מזרז לכשדים ואומר להם קומו עלו וכו' : בני קדם · הם בני קדר וממלכות חצור כי בפאת המזרח ישבו : (כט) אהליהם . כי אין להם בתים לשבת והם שוכני מדבריות באהלים : יריעותיהם : יריעות האהלים וכפל הדבר במ"ש : ישאו להם · יקחו לעצמם : וקראו וכו' מכל סביבותם

מצודת ציון

ענין קוטן : ישום · מל' שממה : נוהם · מל' נוה ומדור : (כב) וידאה · ענין עפיפה ופריחה וכן כנשר ידאה (לעיל מח) : מצרה · מל' צר ולחץ : (כג) לדמשק · היא עיר המלוכה מארם : חמת וארפד . שמות מקומות ארם : נמוגו · ענין המסה : (כד) רפתה · מל' רפיון : הפנתה · ענין החזרה וסבוב : ורטט · ענין רתת וחרדה כי קול ה' יחיל מדבר (תהלים כט) תרגומו מרטט מדברא : החזיקה · ענין אחיזה : וחבלים · מכאובי לידה : (כה) עזבה · ענין הנחה : תהלה · מל' הלול ופאר : קרית · עיר : משושי · היו"ד יתירה : (כו) ידמו · ענין כריתה כמו ער מואב נדמה (ישעיה טו) : (כז) והצתי · ענין תבערה ושריפה : (כח) ושדדו · ענין עושק וביזה : (כט) יריעותיהם · מל' יריעה ווילון : ישאו · יקחו : מגור

מָגוֹר מִסָּבִיב׃ ל נֻסוּ נֻּדוּ מְאֹד
הֶעְמִיקוּ לָשֶׁבֶת יֹשְׁבֵי חָצוֹר נְאֻם־
יְהוָה כִּי־יָעַץ עֲלֵיכֶם נְבוּכַדְרֶאצַּר
מֶלֶךְ־בָּבֶל עֵצָה וְחָשַׁב עֲלֵיהֶם
מַחֲשָׁבָה׃ לא קוּמוּ עֲלוּ אֶל־גּוֹי שְׁלֵיו
יוֹשֵׁב לָבֶטַח נְאֻם־יְהוָה לֹא־דְלָתַיִם
וְלֹא־בְרִיחַ לוֹ בָּדָד יִשְׁכֹּנוּ׃ לב וְהָיוּ
גְמַלֵּיהֶם לָבַז וַהֲמוֹן מִקְנֵיהֶם לְשָׁלָל
וְזֵרִתִים לְכָל־רוּחַ קְצוּצֵי פֵאָה וּמִכָּל־
עֲבָרָיו אָבִיא אֶת־אֵידָם נְאֻם־יְהוָה׃
לג וְהָיְתָה חָצוֹר לִמְעוֹן תַּנִּים שְׁמָמָה
עַד־עוֹלָם לֹא־יֵשֵׁב שָׁם אִישׁ וְלֹא־
יָגוּר בָּהּ בֶּן־אָדָם׃ לד אֲשֶׁר הָיָה
דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶל־
עֵילָם בְּרֵאשִׁית מַלְכוּת צִדְקִיָּה
מֶלֶךְ־יְהוּדָה לֵאמֹר׃ לה כֹּה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי שֹׁבֵר אֶת־קֶשֶׁת
עֵילָם רֵאשִׁית גְּבוּרָתָם׃ לו וְהֵבֵאתִי
אֶל־עֵילָם אַרְבַּע רוּחוֹת מֵאַרְבַּע
קְצוֹת הַשָּׁמַיִם וְזֵרִתִים לְכֹל הָרֻחוֹת
הָאֵלֶּה וְלֹא־יִהְיֶה הַגּוֹי אֲשֶׁר לֹא־
יָבוֹא שָׁם נִדְּחֵי עוֹלָם׃ לז וְהַחְתַּתִּי
אֶת־עֵילָם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם וְלִפְנֵי ׀
מְבַקְשֵׁי נַפְשָׁם וְהֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם ׀
רָעָה אֶת־חֲרוֹן אַפִּי נְאֻם־יְהוָה
וְשִׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם אֶת־הַחֶרֶב עַד
כַּלּוֹתִי אוֹתָם׃ לח וְשַׂמְתִּי כִסְאִי
בְּעֵילָם וְהַאֲבַדְתִּי מִשָּׁם מֶלֶךְ וְשָׂרִים
נְאֻם־יְהוָה׃ לט וְהָיָה ׀ בְּאַחֲרִית
הַיָּמִים אָשׁוּב אֶת־שְׁבִית עֵילָם
נְאֻם־יְהוָה׃

נ א הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֶל־בָּבֶל אֶל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים בְּיַד
יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא׃ ב הַגִּידוּ בַגּוֹיִם
וְהַשְׁמִיעוּ וּשְׂאוּ־נֵס הַשְׁמִיעוּ אַל־
תְּכַחֵדוּ אִמְרוּ נִלְכְּדָה בָבֶל הֹבִישׁ
בֵּל חַת מְרֹדָךְ הֹבִישׁוּ עֲצַבֶּיהָ חַתּוּ

עליכם קרי

כ' מ"ל כלו שלאנן ושליו

כ' א' מ"ל וא' חסר

כ' ושלוש סיס לו

ג' מניהון ר"פ י' ו' כ"ו

ג' כ"כ

עילם קרי ג'

אשיב קרי שבות ק'

ס'

ג' • נ'

בחרבא מסחור סחור: ל ערוקו
גלו לחדא ארחיקו למתב יתבי
חצור אמר יי ארי מלך עליכון
נבוכדראצר מלכא דבבל
מלכא וחשיב עליכון מחשבא:
לא קומו סקו על עמא דיתבין
שליוא שרן לרוחצן אמר יי
לית להון דשין ועברין
בלחודיהון שרן: לב ויהון
גמליהון לבזא והמון גיתיהון
לעדי ואבדרינון לכל רוח מקפי
פתא ומכל עבריהון איתי
תברהון אמר יי: לג ותהי חצור
למדור ירודין צדו עד עלמא
לא יתיב תמן אנש ולא יתיתיב
בה בר אנש: לד דהוה פתגם
נבואה מן קדם יי עם ירמיה
נביא על עילם בריש מלכות
צדקיה מלך שבטא דבית
יהודה למימר: לה כדנן אמר
יי צבאות הא אנא תבר ית
תקוף עילם ריש גבורתהון:
לו ואיתי על עילם ארבע מלכון
מארבע רוחי שמיא ואבדרינון
לכל רוחתא האלין ולא יהי
עם דלא יהכון לתמן מטלטלי
עילם: לז ואתבר ית עילם
קדם בעלי דבביהון וקדם
דבען למקטלהון ואיתי עליהון
בישא ית תקוף רוגזי אמר יי
ואגרי בתריהון דקטלין בחרבא
עד דאשיצי יתהון: לח ואשוי
כורסי מלכותי בעילם ואוביד
מתמן מלך ושלטון אמר יי:
לט ויהי בסוף יומיא אתיב ית
גלות עילם אמר יי: א פתגמא
דמליל יי על בבל ועל ארע
כסדאי ביד ירמיה נביא: ב חוו
בעממיא ובסרו וזקופו אתא
בסרו לא תמנעון אמרו
אתכבישת בבל בהיתו דפלחין
לבל אתברו דפלחין למרודך
בהיתו צלמנהא אתברא

רש"י

ל"א לשון יראה: (ל) כי יעץ עליכם וגו'. ומה היא העצה קומו עלו אל גוי שליו. (לא) בדד ישכונו: בטח ביחידות אין צריכין להתאסף ולישב ברוב אדם שאין יראים שיבוא אויב עליהם: (לב) קצוצי פאה: מוקצים מקצה אל קצה הרוחות: (לה) את קשת עילם. את תקוף עולם: (ס"א חוזק עילם): ראשית גבורתם: מיטב גבורת': (לח) ושמתי כסאי. מגור שלי: (ב) ושאו נס. פירק"א בלע"ז סי' אסיפה הוא: בל ומרודך: שמות עבודת כוכבים של בבל: גוי

תולדות אהרן כסאי בעילם • מגלה י (ספטס סד):

מצודת דוד

יקראו אליהם פחד ר"ל יפחידו אותם מכל עבר: (ל) נסו נדו. כאלו הנביא מזהירם לאמר להם נסו ממקומכם והיו נדים למקום רחוק מאד ושבו בעמקי מסתרים להחבא: (לא) קומו. ר"ל זאת היא העצה והמחשבה שאמר לעמו קומו אל גוי היושב בשלוה ואין לו מלחמה עם מי להיו' נשמר ונזהר: לא דלתים. אינו יושב בערי מבצר המסגורים בדלתים ובריח: בדד ישכונו. אינם שוכנים מאוספים יחד כי אם כל אחד לבדו כי אין פחד אויב נגד פניהם: (לב) וזריתים. אפזרם לכל עבר בקצות פאת העולם: ומכל עבריו: מכל צד אביא לפה אידם ויהיו מסובבים בו: (לג) והיתה מגור. הוא מקום המושל על כל בני קדר שוכני אהלים: ולא יגור. אף דרך ערעי: (לד) אל עילם. על עילם והיא ממלכות מדי: (לה) את קשת. לפי שהיו מתחכי קשת ובזה היה עיקר גבורתם לכן אמר במשלחם שישבור קשתם אשר היא ראשית גבורתם: (לו) והבאתי וגו': ר"ל יפוזרו בכל ארבע רוחות וקצות העולם כאלו הרוחות יפיצו מכל עבר לפזרם אל העבר שממולו: לכל הרוחות האלה: אשר באה הרוח מהם כי כ"א יפוזרו אל העבר שממולו: ולא יהיה הגוי. לא יהיה שום אומה בעולם אשר לא וגו': (לז) והחתתי. אשבור את עילם: ושלחתי. אל המקומות אשר ינוסו שמה: (לח) ושמתי כסאי. ר"ל אין מי ימשול בעילם כי אם אני לבד כי מהם אאבד שרים ולא יהיה מי למשול: (לט) באחרית הימים. ר"ל אחר זמן רב: אשיב את שבות. אשוב לארצם את השבי' של עילם. נ (א) אל בבל אל ארץ כשדים. על בבל ועל ארץ כשדים: (ב) הגידו. אתם המבשרים הבשורה הגידו בין העמים בשורה זו מחורבן בבל כי לשמחה יחשב להם על כי הם החריבו עמים רבים: ושאו נס. למען יאספו עולם

רד"ק

(ל) נסו נדו. ככר פיר' ענין הפ' בנבואת אדום: (לא) קומו אל גוי שליו. כמו שלו הייתי אלא שזה משקל אחר בשוא השי"ן בפלס שאר פאר זעיר וכתב בו יו"ד הסמך כמו בזעיר: (לב) והיו קצוצי פאה. יהיו קצוצים לכל פאה מענין קץ כי הפאה היא קץ וסוף: (לד) אשר היה. אמרו רבותינו ז"ל כי עילם עזרו את הכשדים ובאו עמהם להרע לישראל לפיכך נאמרה עליהם נבואה זו: (לה) כה אמר ה'. קשת עילם, ר"ל חוזקם ותקפם כמו שהקשת תוזק בנושא אותו וכן תירגם יונתן תקוף: (לו) והבאתי. ארבע רוחות, כאילו ארבע רוחות יבוא זאת הרוח תזרה אותם לרוח שכנגדה ושכנגדה כלאה כן יהיו מפוזרים בכל מקום וי"ת ד' רוחות ארבע מלכון: נדחי עולם. בדגש הדל"ת לחסרון פ"א הפעל נדחי ישראל יכנס רפה הדל"ת: עולם. כתיב בוי"ו עילם קרי ביו"ד ואותיו' אהוי מתחלפות: (לז) והחתתי. כא על דרך השלם ודגש התי"ו האחרונה לחסרון תי"ו למ"ד הפעל שרשו חתת ענין שבר: את חרון אפי, על שהרעו לישראל: (לח) ושמתי כסאי בעילם. כיון שאאביד ממנה מלך ושרים ויבינו כי מאתי הוא כאילו שם כסאי ואמליך עליה מלך ורז"ל פירשו הפסוק על דבר ושתי ודבר המן ובניו כי הכל היה סבה מהאל להטיב לישראל בגלותם ופי' מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשר בניו וזהו ושמתי כסאי בעילם כי הכל ידעו כי מיי' היתה התשועה הזאת: (לט) והיה באחרית הימים. פי' בנבואת מואב: אשוב. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והענין אחד וכן שבית כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והענין אחד: (א) הדבר אשר דבר ה' אל בבל אל ארץ כשדים: (ב) הגידו בגוים. לפי שנבוכד נאצר השמיד כל הגוים אמר שיבשרו בשורה זו בגוים: הובישה בל חת מרודך. אלה היו אלהי בבל ואמר הרי הם כאילו הובישו עתה וחתו כי לא יוכלו להציל את עובדיהם: חת. פעל עבר בשקל תם

ב

בל בבבל: בדד ה' וסימ' בדד יש' מחוץ למחנה • ה' בדד ינחנו וישכן ישראל בטח. כי עיר בצורה • קומו עלו אל גוי שליו. לא ישבתי בסוד משחקים. איכה ישבה בדד • ישב בדד וידם: צדקיהו ו' וסימ' ויעש לו צדקיה בן כנענה דמלכים. ואל צדקיה מלך יהודה. ויהי בשנה התיא בראשית • ביד אלעשה בן שפן. בראשית מלכות צדקיה מלך יהודה • ובני יהויקים יכניה: וא' וצדקיה ובן חכליה וצדקיהו: אשיב ג' דכתיב אשוב וסי' כי הנה בימים ההמה. גם זרע יעקב ודוד עבדי • והיה באחרית הימים אשיב את: שבות דכתיב שבית ו' בק־יאה וסימ' לכן כה אמר אדני ה' עתה אשיב את. וה' שב שבות איוב בהתפללו • והיה באחרית הימים אשיב את שבות סדום ובנתיה ג' בפסוק וא' חילוף כתיב שבות וקרינן שבית וסימ' רצית ה' ארצך • כל ג' בקרי' וסי' ופקדתי על כל בבבל. אמרו נלכדה בבל הוביש בל • כרע בל

מצודת ציון

מגור. ענין פחד: (לא) שליו. מל' שלוה: בריח. הוא כעין מטה הסוגר הדלתות: בדד. יחידי כמו לבדד לבטח (תהלים ד'): (לב) והמון. ענין רבוי: וזריתים. ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב'): קצוצי. מלשון קצה: פאה. צד ועבר: עבריו. צדדיו: אידם. ענין צער ומקרה רעה: (לג) למעון. ענין מדור כמו ה' מעון אתה היית (תהלים צ): תנים. מין נחש: יגור. ענין דירה: (לה) ראשית. ר"ל מיטב וכן ראשית תבואתה (לעיל ב): (לו) רוחות. רוח הנושב: הרוחות. ענין פאה ועבר: (לז) והחתתי. ענין שבר כמו חתתה קשתותם (לקמן נ"א): (לט) באחרית. בסוף: שבות. מל' שבי: (ב) נס. אוגם הרוך ומפה ברא שו והוא עשוי לרמז בו האסיפה: תכחדו. ענין העלמה כמו אל נא תכחד ממני (ש"א ג): הובישו. מל' בושה: בל מרודך. שמות

הם עונך שרשו תחת תחתו מצפיל : (ג) כי עלה גוי מצפון • מדי ופרס : (ד) ההמה • כי כשחרבה בבל יצאו ישראל מהגולה על ידי כורש מלך פרס : יבאו בני ישראל המה ובני יהודה יחדו • הי' המה אותם שהיו בגלות בבל עם יהודה ובנימין כי כשגלו עשרת השבטים נשארו בארץ מעטים מפוזרים כמו שכתוב בדברי חזקיהו ויאשיהו ועל אותם בני ישראל אומר שגלו עם יהודה לבבל והם יצאו עמהם כשעלו מבבל על ידי כורש מלך פרס : הלוך ובכה • משמחה כשובם לארצם כי יש בכי של שמחה כמו בבכי יבאו כמו וישק לרחל וישא קולו ויבך, ויבך על צואריו עוד : (ה) ציון ישאלו • בשובם מגלות בבל ישאלו זה לזה דרך ציון : דרך הנה • דרך שמקום הזה כמו לא אשב שאתם אותי הנה והדומים לו : ובאו ונלוו אל ה' • כל אחד יאמר לחברו באו ונלוו אל ה', ונלוו לשון בא על דרך העבר וכן ונלוו אל ה' ונקבלו שניהם לשון נלוו ונקבצו וי"ת באו ונלוו עבר מ סב לעתיד ייתון ויתוספון על עמא דיי' ויגזר להון קיים עלם דלא יפסוק דעמו בזה שילוו עמהם גרים בעלותם מבבל וכן אמר בנבואת בבל בישעיה ונלוה הגר עליהם ונספחו פירשנוהו שם כי הוא לעתיד אבל בפסוק בעלותם מבבל ואינו לעתיד בימות המשיח כמו שפי' שם : (ו) צאן אובדות • שאין מבקש אותן כן היו עמי עד אותו הזמן שתחרב בבל כי אז יהיה להם דורש ומבקש : היה עמי • כתיב : על דרך כלל היו קרי על דרך פרט : רועיהם התעום • מלכיהם היו סבת אבדתם והם התעום שהלכו בדרך הרעה : הרים שובבים : כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו ואותיו' אהו"י מתחלפות ועניינו ענין גרוש ושלוח וכן כי שבבים יהיה על דעת רבי יונה פירושו אל ההרים גרושים ושלוחים ויש לפרש שובבים והתועים בלכתם בגלות מהר אל הר ומהר אל גבעה וכן כי שבבים יהיה ענין שבר וכתיתה וכן ושבבתיך והשאתיך : (ז) כל מוצאיהם, שעושים להם צרות : אמרו לא נאשם • אין עלינו אשם בהרע להם תחת אשר חטאו וזה דבר הנביא אומר להם למה באה להם כל הצרה הזאת • נוה צדק • שהיה להם נוה צדק ומעון ה' כשהיו עושים רצונו : ומקוה אבותיהם ה' • וכן היה מקוה אבותיהם שהיו בוטחים בו ומקוים אליו הוא היה להם מקום שהיו מוצאים תקותם בו : (ח) נדו • אמר כנגד ישראל נדו : מתוך בבל יצאו • כתיב מדבר שלא לנכח וקרי לנו מדבר לנכח ענין אחד : והיו כעתודים לפני צאן • תהיו בצאתכם כמו העתודים שהולכים לפני הצאן כן תהיו אתם בלא פחד ובלא יראה וי"ת והוו כרברבין בריש עמא : (ט) כי הנה. וערכו לה משם תלכד, במקום שיערכו מלחמה משם ילכדו אותה לא יצטרכו ללכת אל מקום אחר : חציו כגבור משכיל • חצי הקהל הזה שיעלו על בבל יהיו כחצי גבור משכיל שלא ישובו ריקם בירותו שלא יהרג כן יהיו חצי כל הנלחמים על בבל משכיל פעל יוצא הגבור משכיל בהרגו ואם נהרג שכולה : (י) והיתה כשדים . פי' ארץ כשדים וכן תירגם יונתן ארעא כסדאי או פי' עדת כשדים : (יא) כי תשמחי . כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו וכן תעלזי תפושי ותצהלי כתוב ביו"ד וקרי בוי"ו והכתוב שהוא כנוי הנקבה כנגד בבל אומר על הכנסה דרך כלל והקרי כנוי הרבים כנגד יושבי בבל דרך פרט אמר אתם שוסי נחלתי הייתם שמחים ועלזים בהחריבכם ארצי והייתם פשים ורבים בטוב ארצי כמו

גְּלוּלֶיהָ: ג כִּי עָלָה עָלֶיהָ גּוֹי מִצָּפוֹן
הוּא־יָשִׁית אֶת־אַרְצָהּ לְשַׁמָּה וְלֹא־
יִהְיֶה יוֹשֵׁב בָּהּ מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה
נָדוּ הָלָכוּ: ד בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת
הַהִיא נְאֻם־יְהוָה יָבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
הֵמָּה וּבְנֵי־יְהוּדָה יַחְדָּו הָלוֹךְ וּבָכוֹ
יֵלֵכוּ וְאֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם יְבַקֵּשׁוּ:
ה צִיּוֹן יִשְׁאָלוּ דֶּרֶךְ הֵנָּה פְנֵיהֶם בֹּאוּ
וְנִלְווּ אֶל־יְהוָה בְּרִית עוֹלָם לֹא
תִשָּׁכֵחַ: ו צֹאן אֹבְדוֹת הָיָה עַמִּי
רֹעֵיהֶם הִתְעוּם הָרִים שׁוֹבְבִים מֵהַר
אֶל־גִּבְעָה הָלָכוּ שָׁכְחוּ רִבְצָם: ז כָּל־
מוֹצְאֵיהֶם אֲכָלוּם וְצָרֵיהֶם אָמְרוּ לֹא
נֶאְשָׁם תַּחַת אֲשֶׁר חָטְאוּ לַיהוָה נְוֵה־
צֶדֶק וּמִקְוֵה אֲבוֹתֵיהֶם יְהוָה: ח נֻדוּ
מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים יֵצֵאוּ
וִהְיוּ כְּעַתּוּדִים לִפְנֵי־צֹאן: ט כִּי הִנֵּה
אָנֹכִי מֵעִיר וּמַעֲלֶה עַל־בָּבֶל קְהַל־
גּוֹיִם גְּדֹלִים מֵאֶרֶץ צָפוֹן וְעָרְכוּ לָהּ
מִשָּׁם תִּלָּכֵד חִצָּיו כְּגִבּוֹר מַשְׁכִּיל לֹא
יָשׁוּב רֵיקָם: י וְהָיְתָה כַשְׂדִּים לְשָׁלָל
כָּל־שֹׁלְלֶיהָ יִשְׂבָּעוּ נְאֻם־יְהוָה:
יא כִּי תִשְׂמְחִי כִּי תַעַלְזִי שֹׁסֵי נַחֲלָתִי
כִּי תָפוּשִׁי כְּעֶגְלָה דָשָׁה וְתִצְהֲלִי

טַעֲוָתָהָא: ג אֲרֵי סְלִיק עֲלַהּ עַם
מֵאַרְעָא צִפּוּנָא הוּא יְשַׁוֵּי יָת
אַרְעַהּ לְצָדוּ וְלָא יְהֵי יָתֵיב בַּהּ
מֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא אִטַּלְטָלוּ
גְּלוֹ: ד בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּבְעִדָּנָא
הַהִיא אֲמַר יְיָ וְיִתְחַבְּרוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אִנּוּן וּבְנֵי יְהוּדָה כַּחֲדָא
בְּמִגְלֵיהוֹן כַּד הֲווֹ בָּכַן גְּלוֹ
וּבְמִתוּבֵיהוֹן מֵאֲרַע גָּלוּתְהוֹן
פּוּלְחָנָא דַיְיָ אֱלָהֲהוֹן יִתְבְּעוּן:
ה לְצִיּוֹן יְשָׁאֲלוּן לְמֵיזַל אוֹרְחָא
מְכַבְּשָׁא קֳדָמֵיהוֹן יֵיתוֹן
וְיִתּוֹסְפוּן עַל עַמֵּיהּ דַיְיָ וְיִגְזַר
לְהוֹן קְיָם עָלַם דְּלָא יִפְסוֹק:
ו עָאן מְבַדְּרָא הֲווֹ עַמִּי מַלְכַיָּא
טַלְטְלוּנוּן שִׁלְטוֹנַיָּא בְּזוֹנוּן
מִטּוּר לְרָמָא גָּלוּ אִתְנְשִׁיאוּ
מְבֵית רוּחְצָנֵיהוֹן: ז כָּל
דְּאַשְׁכְּחוּנוּן בַּזּוּנוּן וְסַנְאֵיהוֹן
אָמְרִין לֵית עֲלָנָא חוֹבָא חֲלַף
דְּחָבוּ קֳדָם יְיָ אִתְרְחִיקוּ מִמְּדוֹר
קוּדְשֵׁיהּ וְסַבּוּר אֲבָהַתְהוֹן יְיָ:
ח גְּלוֹ מִגּוֹ בָבֶל וּמֵאֲרַע כַּסְדָּאֵי
פּוּקוּ וַהֲווֹ כְּרַבְרְבִין בְּרֵישׁ עַמָּא:
ט אֲרֵי הָא אֲנָא מַיְתֵי וּמַסֵּיק
עַל בָּבֶל מַשִּׁרְיַת עַמְמִין סַגִּיאִין
מֵאַרְעָא צִפּוּנָא וְיִסַּדְּרוּן עֲלַהּ
קְרָב מִתַּמָּן תִּתְאֲחֵד גִּרְרוֹהִי
כִּגְבַר מִתְכֵּיל לָא תִיבִין רֵיקָן:
י וּתְהֵי אֲרַע כַּסְדָּאֵי לְבִזָּא כָּל
בָּזְזָהָא יִסְבְּעוּן אֲמַר יְיָ: יא אֲרֵי
תֶחֱדוּן וַאֲרֵי תִבּוּעוּן בִּזְזֵי אַחְסַנְתִּי אֲרֵי תְרוּצוּן כְּעֶגְלֵי רִבְקָא וּתְטוּלוּן כְּגִבָּרַיָּא:

(ג) גוי מצפון • מדי ופרס : (ה) דרך הנה : דרך המקום הזה ירושלים ישבו פניהם כשתחרב בבל ויצאו מתוכה ברשיון כורש מלך פרס : (ו) רועיהם התעום : גדוליהם התעום מעלי : הרים שובבים • אל ההרים אל עבודת כוכבים שבהרים . שובבים אנווייזאנ"ץ בלע"ז שובבום גדוליהם . וי"ת הרים שובבום שלטוניא בזונון : (ז) ומקוה אבותיהם . וסבור אבהתהון : (ח) נודו מתוך בבל : מעתה לאו מעם . כעתודים לפני צאן . דרך העתודים ללכת לפני העדר בראש העזים : (ט) וערכו לה . ויסדרון עלה קרב : (יא) שוסי נחלתי : בוזזי נחלתי : כי תפושו : ל' שומן : כעגלה דשה • הדשה בתבואה ואוכלת

קורס נכו : ונלוו ד' בקריאה וסימ' ונלוו עליך ושמרו את משמרת אהל מועד • ואת ציון ישאלו דרך הנה פניהם . ונלוו גוים רבים אל ה' • ונלוו עליה' רבים בחלקלקות: מעלת ומעלה ה' פתחין וסי' ויהי שמואל מעלה העלה . הנני מעלה לה ארוכה • ולכהנים הלוים לא יכרת • ולכן הנה אדני מעלה עליכם והשבתי למואב נאום ה' • מעו.. ולתב חרב וברק חנית' מעלה נשיאים מקצה . כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל . וסי' בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמיאביא וברק ברקים

מצודת ציון

שמות גלולי בבל : חת • ענין שבירה כמו וחתתי את עילם (לעיל מט) : עצבים • כן יקראו הגלולים על כי מעציב לב עובדיהם צועקים אליו ואינם נענים . (ג) ישית. ענין שימה כמו אם כופר יושת עליו (שמות כ"א) : נדו. מלשון נדידה . (ה) הנה . לפה ולכאן: ונלוו • ענין התחברות כמו ונלוה הגר (ישעיה י"ד) : ברית • ענינו בכ"מ דבר המתקיים . (ו) התעום • מלשון תועה : שובבים • ענינו ההליכות בדרך הלב כמו הולך שובב (לעיל ח') : רבצם • ענין מקום שרובצים שם כמו כרבץ כארי (בראשית מ"ט) : (ז) וצריהם • אויביהם : נאשם : מלשון אשמה ועון : תחת • בעבור : נוה • ענין מדור : ומקוה • מל' תקוה ותוחלת : (ח) נדו • מל' נדידה : כעתודים • הם הזכרים מן העזים : (ט) מעיר • מל' התעוררות : קהל • קבוץ עם : וערכו • ענין סדור המלחמה : משכיל • מלשון שכול והרג כמו ומשכלת גוייך היית (יחזקאל ל"ו) : לא ישוב ריקם • אחז במשל מבן אדם שהולך מי לעשות דבר וחוזר לפעמים ריקם וכן לא ישוב אלי ריקם (ישעיה נ"ה) : (י) לשלל • ענין בזה : (יא) תעלזו • ענין שמחה : שוסי • ענין בזה ושלל כמו ומשסיהו שסו למו (תהלים מ"ד) : תפושו • ענין רבוי ור"ל רבוי הבשר כמו ופשתם כעגלי מרבק (מלאכי ג) : דשא • מלשון דישה ובא האל"ף במקום ה"א : ותצהלו • ענין הרמת קול שמחה כמו צהלו מים (ישעיה כ"ד) : כאבירים • סוסים חזקים וכן מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה') :
תמרס

מצודת דוד

כולם וישמעו : אל תכחדו • אל תעלימו דבר מה מגודל החורבן : הוביש בל . הפסל בל נתביישו ומרודך נשבר ולא יוכלו להציל את עמם : הובישו וכו' . כל הפסילים נתביישו ונשברו : (ג) גוי מצפון • הם מדי ופרס השוכנים בפאת צפון במקצוע צפונית מזרחית : נדו הלכו . נדו משם והלכו בגולה : (ד) בני ישראל . הם הנשארים בארץ אחרי גלות עשרת השבטים ונספחו עם בני יהודה ובנימין וגלו עמהם לבבל : המה וכו' • ר"ל בני ישראל ובני יהודה יבואו יחד : הלוך ובכו ילכו • בתשובה ובתחנונים ילכו ואת ה' יבקשו לשאול ממנו עזר ודרך מצלחת : (ה) ציון ישאלו : את הדרך ההולך לציון ויסבו פניהם דרך פה : באו • ר"ל אמרו א"ל לאלו באו והתחברו אל ה' בברית המתקיים עד עולם ולא תשכח עוד : (ו) צאן אובדות . הוא מאמר הנביא בשם ה' שאמר הנה עד הנה היו עמי כצאן האובד מן העדר כי גדוליהם הנהיגום בדרך תועה ועזבום ללכת בדרכי נפש לעלות בהרים ר"ל פנו מדרך ה' וגדוליהם התעום ללכת בדרך רע : מהר . ולכן הלכו מהר אל גבעה ושכחו מקום רבצם ור"ל לומר לכן הלכו בגולה על ההרים ונגרשו מארצם : (ז) כל מוצאיהם • ר"ל והיו כצאן התועה ומופקר שכל המוצא אותם יאכלם : וצריהם • האויבים אמרו לא יהיה לנו אשמה על מה שאנו אוכלים אותם בעבור אשר חטאו לה' שהוא נוה ומקוה הצדק כולו והוא תוחלת אבותיהם והוא מילא תקותם ושמו הוא ה' המורה שהוא מושל בכל והואיל וחטאו לו ראוים המה לאבדון ולא נאשם בהם : (ח) נודו . ומעתה נודו מתוך בבל : כעתודים • מהרו ללכת משם כמו העתודים ההולכים לפני הצאן ר"ל אף אם רבים ישארו בבבל אתם השבים מהרו ללכת : (ט) מארץ צפון . הם מדי ופרס : וערכו לה • יערכו עליה מלחמה וממש ממקום שיערכו עליה משם תלכד ולא יצטרכו ללכת ממקום אל מקום : חציו • של הקהל ההוא יהיו כגבור המשכיל והורג אנשים שלא ישוב ריקם מבלי להמית את מי כן יהיו כל חצי הקהל ההוא : ישבעו • ר"ל הרבה שלל ישללו בה : (יא) כי
תשמחו

יב בְּהִיתַת כְּנִישַׁתְכוֹן לַחֲדָא אִתְּבָרַת מְדִינַתְכוֹן הָא סוֹפְהוֹן דְּעַמְמַיָּא מַדְבַּר צָדֵי וְחָרוּב׃
יג עַל דְּאַרְגִּיזַת בְּבַב קֳדָם יְיָ לָא תִתְיְתֵב וּתְהֵי לְצָדוּ כֻּלַּהּ כָּל דְּיֶעְבַּר עַל בָּבֶל יִבְכֵּי וְיָנִיד עַל כָּל מַחְתַּהָא׃
יד סַדְּרוּ עַל בָּבֶל סְחוֹר סְחוֹר כָּל מָחֲתֵי קַשְׁתָּא שְׁדוּ בַהּ לָא תְחוּסוּן עַל גִּרְרַיָּא אֲרֵי קֳדָם יְיָ חָבַת׃
טו יַבִּיבוּ עֲלַהּ סְחוֹר סְחוֹר אִתְמְסָרַת בִּידֵיהוֹן נְפַלַת אֻשְׁיָתַהָא אִתְפַּגְרָא שׁוּרָהָא אֲרֵי פּוּרְעָנוּת עַמָּא דַיְיָ הִיא אִתְפְּרָעוּ מִנַּהּ כְּמָה דַּעֲבַדַת עֲבִידוּ לַהּ׃
טז שֵׁיצוּ מַלְכָּא מִבָּבֶל וְאָחֲדוּ חַרְבָּא בְּעִדָּן קְטוֹל מִן קֳדָם חֶרֶב סַנְאָה דְּהִיא כַּחֲמַר מַרְוָיָא גְּבַר לְעַמֵּיהּ יִתְפְּנוּן וּגְבַר לְאַרְעֵיהּ יֶעֶרְקוּן׃
יז עַם מְבַדְּרָא יִשְׂרָאֵל מַלְכַיָּא טַלְטְלִינוּן קַדְמָאָה שַׁלִּיט בְּהוֹן מַלְכָּא דְאַתּוּר וְדֵין בַּתְרָאָה אַסְפְּיִנוּן נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל׃
יח בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל הָא אֲנָא מַסְעַר עַל מַלְכָּא דְבָבֶל וְעַל אַרְעֵיהּ כְּמָא דְאַסְעָרִית עַל מַלְכָּא דְאַתּוּר׃
יט וְאָתֵיב יַת יִשְׂרָאֵל לְאַתְרֵיהוֹן וְיִתְפַּרְנְסוּן בְּאַרְעָא כַרְמְלָא מַתְנָן וּבְטוּר בֵּית אֶפְרַיִם וְגִלְעָד וּמַקְדְּשָׁא תִּשְׂבַּע נַפְשְׁהוֹן׃
כ בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן וּבְעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ יִתְבְּעוּן יַת חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְלֵיתִינוּן וְחָטָאֵי בֵית יְהוּדָה

כָּאַבִּירִים׃ יב בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה׃ יג מִקֶּצֶף יְהוָה לֹא תֵשֵׁב וְהָיְתָה שְׁמָמָה כֻּלָּהּ כֹּל עֹבֵר עַל־בָּבֶל יִשֹּׁם וְיִשְׁרֹק עַל־כָּל־מַכּוֹתֶיהָ׃ יד עִרְכוּ עַל־בָּבֶל סָבִיב כָּל־דֹּרְכֵי קֶשֶׁת יְדוּ אֵלֶיהָ אַל־תַּחְמְלוּ אֶל־חֵץ כִּי לַיהוָה חָטָאָה׃ טו הָרִיעוּ עָלֶיהָ סָבִיב נָתְנָה יָדָהּ נָפְלוּ אָשְׁיוֹתֶיהָ נֶהֶרְסוּ חוֹמוֹתֶיהָ כִּי נִקְמַת יְהוָה הִיא הִנָּקְמוּ בָהּ כַּאֲשֶׁר עָשְׂתָה עֲשׂוּ־לָהּ׃ טז כִּרְתוּ זוֹרֵעַ מִבָּבֶל וְתֹפֵשׂ מַגָּל בְּעֵת קָצִיר מִפְּנֵי חֶרֶב הַיּוֹנָה אִישׁ אֶל־עַמּוֹ יִפְנוּ וְאִישׁ לְאַרְצוֹ יָנֻסוּ׃ יז שֶׂה פְזוּרָה יִשְׂרָאֵל אֲרָיוֹת הִדִּיחוּ הָרִאשׁוֹן אֲכָלוֹ מֶלֶךְ אַשּׁוּר וְזֶה הָאַחֲרוֹן עִצְּמוֹ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ יח לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי פֹקֵד אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶל־אַרְצוֹ כַּאֲשֶׁר פָּקַדְתִּי אֶל־מֶלֶךְ אַשּׁוּר׃ יט וְשֹׁבַבְתִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל אֶל־נָוֵהוּ וְרָעָה הַכַּרְמֶל וְהַבָּשָׁן וּבְהַר אֶפְרַיִם וְהַגִּלְעָד תִּשְׂבַּע נַפְשׁוֹ׃ כ בַּיָּמִים הָהֵם וּבָעֵת הַהִיא נְאֻם־יְהוָה יְבֻקַּשׁ אֶת־עֲוֺן יִשְׂרָאֵל וְאֵינֶנּוּ וְאֶת־חַטֹּאת יְהוּדָה

מצודת דוד

מצודת ציון

וְלֹא תִמָּצֶאינָה כִּי אֶסְלַח לַאֲשֶׁר
אַשְׁאִיר׃ כא עַל־הָאָרֶץ מְרָתַיִם עֲלֵה
עָלֶיהָ וְאֶל־יוֹשְׁבֵי פְּקוֹד חֲרֹב וְהַחֲרֵם
אַחֲרֵיהֶם נְאֻם יְהוָה וַעֲשֵׂה כְּכֹל
אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ׃ כב קוֹל מִלְחָמָה בָּאָרֶץ
וְשֶׁבֶר גָּדוֹל׃ כג אֵיךְ נִגְדַּע וַיִּשָּׁבֵר
פַּטִּישׁ כָּל־הָאָרֶץ אֵיךְ הָיְתָה לְשַׁמָּה
בָּבֶל בַּגּוֹיִם׃ כד יָקֹשְׁתִּי לָךְ וְגַם־
נִלְכַּדְתְּ בָּבֶל וְאַתְּ לֹא יָדָעַתְּ נִמְצֵאת
וְגַם־נִתְפַּשְׂתְּ כִּי בַיהוָה הִתְגָּרִית׃
כה פָּתַח יְהוָה אֶת־אוֹצָרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת־
כְּלֵי זַעְמוֹ כִּי־מְלָאכָה הִיא לַאדֹנָי
יְהוִה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים׃
כו בֹּאוּ־לָהּ מִקֵּץ פִּתְחוּ מַאֲבֻסֶיהָ
סָלּוּהָ כְמוֹ־עֲרֵמִים וְהַחֲרִימוּהָ אַל־
תְּהִי־לָהּ שְׁאֵרִית׃ כז חִרְבוּ כָּל־
פָּרֶיהָ יֵרְדוּ לַטָּבַח הוֹי עֲלֵיהֶם כִּי־
בָא יוֹמָם עֵת פְּקֻדָּתָם׃ כח קוֹל נָסִים
וּפְלֵטִים מֵאֶרֶץ בָּבֶל לְהַגִּיד בְּצִיּוֹן
אֶת־נִקְמַת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נִקְמַת
הֵיכָלוֹ׃ כט הַשְׁמִיעוּ אֶל־בָּבֶל ׀
רַבִּים כָּל־דֹּרְכֵי קֶשֶׁת חֲנוּ עָלֶיהָ
סָבִיב אַל־יְהִי־** פְּלֵטָה שַׁלְּמוּ־לָהּ
כְּפָעֳלָהּ כְּכֹל אֲשֶׁר עָשְׂתָה עֲשׂוּ־לָהּ
כִּי אֶל־יְהוָה זָדָה אֶל־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃
ל לָכֵן יִפְּלוּ בַחוּרֶיהָ בִּרְחֹבֹתֶיהָ וְכָל־
אַנְשֵׁי מִלְחַמְתָּהּ יִדַּמּוּ בַּיּוֹם הַהוּא

(Margin notes: ל׳ ומ״ל · ל׳ · ב׳ מ״ל · ל״ד · ל׳ · ד׳ · ס״א נגדע · ל׳ · ל׳ וחסר · ל׳ · ט״ו פסוקים וגם וגם וגם · ל׳ · ל׳ · י״ב מ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ס׳ · י׳ · כ׳ · לה קרי ולא כתיב · ל׳)

תרגום: וְלָא יִשְׁתַּכְּחוּן אֲרֵי אֶשְׁבּוֹק לִשְׁאָרָא דְאַשְׁאַר׃ כא עַל אַרְעָא דְעַמָּא סָרְבָן סַקוּ עֲלַהּ וְעַל יָתְבֵי פְּקוֹד דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוּן לְגַמְרָא שְׁאֵרִיתְהוֹן אֲמַר יְיָ וַעֲבֵיד כְּכֹל דְפַקֵּידְתָּךְ׃ כב קָל קְרָבָא בְּאַרְעָא וּתְבָרָא רַבָּא׃ כג אֵיכְדֵין אִתְקְטִיף וְאִתְּבַר מַלְכָּא דַהֲוָה מְזִיחַ לְכָל אַרְעָא אֵיכְדֵין הֲוַת לְצָדוּ בָּבֶל בְּעַמְמַיָּא׃ כד אִתְצֵידִית לִיךְ וְאַף אִתְאֲחַדְתְּ בָּבֶל וְאַתְּ לָא יְדַעַתְּ אִתְבְּעִיאוּ חוֹבָךְ אִשְׁתַּכָּחוּ וְאַף אִתְאֲחַדְתְּ אֲרֵי בְעַמָּא דַייָ אִתְגָּרֵית׃ כה גְּלָא יְיָ יַת בֵּית גִּנְזֵיהּ וְאַפֵּיק יַת מָנֵי כָּם דְרוּגְזֵיהּ קֳדָמוֹהִי אֲרֵי עֲבִידָא הִיא קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת בְּאַרְעָא כַּסְדָאֵי׃ כו עוּלוּ לַהּ מִסְטְרָא פְּתַחוּ אֲבוּלַהָא גְּמִירוּ נִכְסַהָא כְּמָא דִמְגַמְּרִין יַת עֲרֵימַת עִבּוּרָא כֵּן גַּמְרוּהָא לָא יְהֵי לַהּ שְׁאָרָא׃ כז שֵׁיצִיאוּ כָּל גִּבָּרַהָא אִתְמְסָרָא לִקְטָלָא וַי עֲלֵיהוֹן אֲרֵי מְטָא יוֹם תְּבִירְהוֹן עִדָּן סְעוּרַן בִּישַׁתְהוֹן׃ כח קָל דְעָרְקִין וּמִשְׁתֵּיזְבִין מֵאַרְעָא דְבָבֶל לְחַוָּאָה בְּצִיּוֹן יַת פּוּרְעָנוּתָא דַייָ אֱלָהָנָא פּוּרְעָנוּת הֵיכְלֵיהּ׃ כט בְּסָרוּ עַל בָּבֶל סַגִּיאִין כָּל מְתָחֵי קַשְׁתָּא שְׁרוֹ עֲלַהּ סְחוֹר סְחוֹר לָא יְהֵי לַהּ שֵׁיזָבָא שַׁלִּימוּ לַהּ כְּאַגְרַהּ כְּכֹל דַעֲבַדַת עֲבִידוּ לַהּ אֲרֵי עַל עַמָּא דַייָ בְּסַרַת אֱמָרַת מִלִּין דְלָא כַשְׁרִין קֳדָם קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל׃ ל בְּכֵן יִתְרְמוּן עוּלֵימָהָא בִּרְחוֹבָהָא וְכָל אֱנָשֵׁי עָבְדֵי קְרָבָא יִתַּבְּרוּן

רש"י: (כא) מרתים · שהמרתני והרגזתני · פקוד : שם מדינה וכן פקוד ושוע וקוע (יחזקאל כג) ת"י שם מדינות : ועשה ככל אשר צויתיך · אתה כורש ביד ישעיה הנביא (מ"ה) : (כג) פטיש כל הארץ · שהיה מפוצץ ומכתת את הכל : (כד) יקשתי לך : לשון מוקש : (כו) באו לה מקץ · מסוף העיר התחילו בה שלא תדע ותתפש סתאום : פתחו מאבוסיה · ת"י אבולהא שעריה ואין לו דמיון: ומנחם חברו לשון אבוס : סלוה : דושו אותה · כמו ערמים : גרנות : (כז) כל פריה . שריה כן דרך הנביאי׳ להמשיל השרים לפרים אבירים ולעתודים : (כט) השמיעו אל בבל רבים · ל׳ וישמע שאול את העם (שמואל טו) הזעיקו להאסף אל בבל מורים בחצים כמו יסובו עלי רביו (איוב טז) : (ל) לכן . ל׳ שבועה

שערי הבית : ככל אשר צויתיך ד׳ דסמי׳ בקריאה וסי׳ ואת שמן המשחה ואת קטרת · ואתה אם תלך לפני דמלכים . וחבירו דר"ת · על הארץ מרתים עלה עליה : השמיעו אל בבל חד מן ב׳ ג פס קי׳ דספרא וסימ׳ ויהי דבר ה׳ אלי שנית · ואם תשוב ישראל נאם ה׳ · מעי מעי אוחילה קירות לבי . ואת חמת יי מלאתי · הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר · וירפאו את שבר בת עמי על נקלה · וחברו וידפו · וידרכו את לשונם קשתם שקר · למען הקים את השבועה. כי את רגלים רצתה וילאוך · בימיו תושע יהודה · וכל העמק הפגרים. שדות בכסף יקנו וכתוב בספר · ונבוכדנאצר ההדבר אשר היה . ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים ב׳ בפסוק · וישב ישמעאל · אתם ונשיכם . הילילו . הפתה דמשק׳ והחתתי את עילם . ערכי על בבל סביב · השמיעו אל בבל רבים . ושלחתי לבבל זרים והיתה בבל לגלים מעון תנים ב׳ בפסוק :

תולדות אהרן אל יהי לה פליט׳ נדרים לז :

רד"ק: שהיא שפידה כמו שאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו ונאמר שארית ישראל לא יעשו עולה וגו׳ : (כא) על הארץ מרתים · קרא מלכות בבל מרתים ענין מרי וכן תירגם יונתן על ארעא דעמא סרבן : עלה עליה . אמר כנגד דריוש : ואל יושבי פקוד : קראה גם כן פקוד שבא העת לפקוד עונם ויונתן לא תירגם כן פקוד לדעתו שהוא שם מערי בבל כמו שכתוב פקוד ושוע וקוע : חרוב והחרם אחריהם · חרוב צווי מענין חרב כלומר חרוב בחרב וכן וחרם כמו ואת כל הנשמה החרים ופי׳ אחריהם לאשר ינוסו רדוף אחריהם בחרב כמו וחרב אריק אחריהם והריקותי אחריכם חרב ויונתן פירש אחריהם כמו ואחריתם בחרב אהרוג שפירש בניהם שהם שארית האדם ואחריתו וכן ת"י ועל יתבי פקוד דקטלין בחרבא ייתון לגמרא שאריתהון : (כב) קול · מבואר הוא : (כג) איך נגדע : פטיש כל הארץ, כי הוא היה כמו הפטיש שמשבר ומפוצץ ועתה נשבר איך היה זה : (כד) יקשתי לך · שמתי לך מוקש שנלכדת בו : נמצאת וגם נתפשת · שאילו ידעת טרם בא עליך שמא היית בורחת אבל עתה שלא ידעת כי פתאום בא עליך הרעה ונמצאת במקומך ונתפשת וי"ת אתבעיאו חובך אשתכחו : התגרית · ענין התערב הריב כמו ואל תתגר בם מלחמה : (כה) פתח · על דרך משל שידעו ויכירו כי הוא נלחם בהם : באו לה מקץ · פ"י עולו לה מססרא ויש לפרש מקץ מעט שבא קצה באו לה : (כו) פתחו מאבוסיה · המקומות שיאצרו בהם התבואות והסיכות מענין אבום בעליו שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות : סלוה כמו ערמים · ודרכו עליה במסלה כמו שדורכים על הערמי׳ כדושם ואדוני אבי ז"ל פי׳ כי עשו תלים תלים כמו ערמים מסלה כי לדעתו כל לשון מסלה ענין הרמה וי"ת גמרו נכסהא כמה דמגמרין ית ערמת עבורא : (כז) חרבו כל פריה · ענין הריגה וחרב שריה משל על גדולים וגבורים כמו סבבוני פרים וכן ת"י גברהא:(כח) קול נסים · הנסים והפלטים הם ישראל ואף על פי שלא היה להם לנוס כי כורש העביר קול בכל מלכותו מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל דריוש מלך קודם כורש והוא כבש בבל והחריבה וכשבאה חילו על בבל היו מקצת ישראל נסים מתוכה והולכים לציון כי ידעו כי דבר ה׳ הוא שנבא להם ירמיהו חרבן בבל : (כט) השמיעו : אספו לפי שאסיפת העם על יד השמעת קול נאמרה בלשון שמועה וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם : רבים · יורי חצים כמו וימררוהו ורבו וישטמוהו ויסבו עליו רבים וי"ת סגיאין כמו כן רבים עתה עם וס"י ארי על עמא דיי׳ בסרת אמרת כנגי

אל יהי לה פלטה · לה קרי ולא כתיב של מעלה אל תהי לה שארית וזה אל יהי לה פליטה והסימן הס"ף : כי אל ה׳ זדה , עבר מלעיל ענין זדון ות"י ארי על עמא דיי׳ בסרת אמרת מלין דלא כשרין קדם קדישא דישראל : (ל) לכן · ידמו , יכרתו :

מצודת דוד

כמרעה הכרמל והבשן שהמה מקום מרעה שמן ולפי שהמשילם לשה אמר לשון הנופל בשה : תשבע נפשו · מרוב המרעה המצוי שם . (כ) יבוקש : אף אם יבוקש לא ימצא : לאשר אשאיר : לאלו שאשאיר מהם אסלח לעונם כי והיו נמרקים ביסורי השעבוד וגלו להם : (כא) על הארץ מרתים · חוזר לדבריו הראשונים אמר אל מול המחריב את בבל עלה למלחמה על הארץ שמרדה ופשעה בכל העובדי כוכבים וגם את בבל : ואל יושבי פקוד · שם עיר מערי בבל כמ"ש פקוד ושוע וקוע (יחזקאל כ"ג) או על בבל יאמר וקראה כן לפי שבא עת לפקוד ולזכור עונה : חרוב . תחרב אותם והנסים רדוף אחריהם והחרימם : ועשה וגו׳ . חוזר לזרזו : (כב) בארץ · נשמע בארץ בבל : (כג) איך נגדע · איך נכרת בבל שהיה משבר ומפוצץ כל הארץ : כשמים המפוצץ סלע : לשמה · לתמהון היתה בין העובדי כוכבים כולם ישתוממו על חורבנה (כד) יקשתי · הכנתי לך מוקש וגם נלכדת בה ולא ידעת להשמר מפגע כי עמו שכחת ולא חמלת : התגרית · עם ה׳ עשית תגר ומלחמה כי פתאום באה : (כה) את כלי זעמו · הם פרס ומדי ר"ל המקום העיר לבם לבוא על בבל להשחיתה : כי מלאכה היא לה׳ . השחתת ארץ כשדים היא דבר שליחות של ה׳ · (כו) בואו לה מקץ · מקצה המדינה בואו להלחם בה פתאום עד לא יכונו למלחמה : פתחו את אבוסיה . לקחת התבואות האצורים שמה : סלוה · רמסו אותה כמו שרומסים על אגודות שבלים לדושם לשולל התבואה . והחרימוה . אבדו ואל תחמלו : (כז) חרבו . הרגו בחרב : כל פריה : הם השרים : ירדו לטבח · כפל הדבר במ"ש : הוי עליהם . או להם כי בא יום גמולם עת זכרון עונם : (כח) קול נסים · הנה נשמע קול מאנשי ישראל הנסים מבבל ובאים להגיד בציון את נקמת ה׳ וחוזר ומפרש את נקמת היכלו שלקת נקם מיד בבל : (כט) השמיעו · התאספו אל בבל רובי חצים כל דורכי קשת חנו עליה מסביב למען לא יהיה לה פליטה לבל יוכל מי לברוח : ככל אשר עשתה

מצודת ציון

מקום שדות וכרמים : (כא) מרתים · מלשון מרי ומרד : חרוב · מלשון חורבן : והחרם · ענין כליון כמו כל הנשמה החרים (יהושע י׳) : (כג) נגדע · ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט׳) : פטיש · הוא המקבת כמו שפטיש יפוצץ סלע (לעיל כ"ג) : לשמה · לתמהון : (כד) יקושתי · מלשון מוקש : נתפשת · ענין אחיזה בחוזק : התגרית · מלשון תגר ומלחמה כמו אל תתגרו בם (דברים ב׳) : (כה) אוצרו . מלשון אוצר ומטמון : זעמו · ענין כעס ותימה : מלאכה · ענין שליחות וכן אצור עושה מלאכת ה׳ רמיה (לעיל מ"ח) : (כו) מקץ · מן הקצה : מאבוסיה · ענינו אוצר התבואה והוא מענין אבוס בעליו (ישעיה א׳) שהוא מקום שיתנו בו מאכל הבהמות : סלוה · ענין רמיסה כמו סלית כל שוגים (תהלים קי"ט) : ערמים · אגודות שבלים כמו בטנך ערמת חטים (ש"ה ז׳) : והחרימוה · מלשון חרם ואבדון : (כז) חרבו · מלשון חרב : פריה · ר"ל שריה וכן סבבוני פרים רבים (תהלים כ"ב) : פקדתם · ענין זכרון : (כח) ופלטים · נמלטים : (כט) השמיעו · ענין אסיפה וקבוץ כמו וישמע שאול את העם (ש"א טו) וזהו לפי שאסיפת העם באה ע"י השמעת קול : רבים · מורים בחצים כמו יסבו

עשתה

נְאֻם־יְהוָה׃ לא הִנְנִי אֵלֶיךָ זָדוֹן נְאֻם־
אֲדֹנָי יְהוִה צְבָאוֹת כִּי בָּא יוֹמְךָ עֵת
פְּקַדְתִּיךָ׃ לב וְכָשַׁל זָדוֹן וְנָפַל וְאֵין
לוֹ מֵקִים וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה
כָּל־סְבִיבֹתָיו׃ לג כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת עֲשׁוּקִים בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי־
יְהוּדָה יַחְדָּו וְכָל־שֹׁבֵיהֶם הֶחֱזִיקוּ
בָם מֵאֲנוּ שַׁלְּחָם׃ לד גֹּאֲלָם חָזָק
יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ רִיב יָרִיב אֶת־
רִיבָם לְמַעַן הִרְגִּיעַ אֶת־הָאָרֶץ
וְהִרְגִּיז לְיֹשְׁבֵי בָבֶל׃ לה חֶרֶב עַל־
כַּשְׂדִּים נְאֻם־יְהוָה וְאֶל־יֹשְׁבֵי בָבֶל
וְאֶל־שָׂרֶיהָ וְאֶל־חֲכָמֶיהָ׃ לו חֶרֶב
אֶל־הַבַּדִּים וְנֹאָלוּ חֶרֶב אֶל־גִּבּוֹרֶיהָ
וָחָתּוּ׃ לז חֶרֶב אֶל־סוּסָיו וְאֶל־רִכְבּוֹ
וְאֶל־כָּל־הָעֶרֶב אֲשֶׁר בְּתוֹכָהּ וְהָיוּ
לְנָשִׁים חֶרֶב אֶל־אוֹצְרֹתֶיהָ וּבֻזָּזוּ׃
לח חֹרֶב אֶל־מֵימֶיהָ וְיָבֵשׁוּ כִּי אֶרֶץ
פְּסִלִים הִיא וּבָאֵימִים יִתְהֹלָלוּ׃
לט לָכֵן יֵשְׁבוּ צִיִּים אֶת־אִיִּים וְיָשְׁבוּ
בָהּ בְּנוֹת יַעֲנָה וְלֹא־תֵשֵׁב עוֹד
לָנֶצַח וְלֹא תִשְׁכּוֹן עַד־דּוֹר וָדֹר׃
מ כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־
עֲמֹרָה וְאֶת־שְׁכֵנֶיהָ נְאֻם־יְהוָה לֹא־
יֵשֵׁב שָׁם אִישׁ וְלֹא־יָגוּר בָּהּ בֶּן־
אָדָם׃ מא הִנֵּה עַם בָּא מִצָּפוֹן וְגוֹי
גָּדוֹל וּמְלָכִים רַבִּים יֵעֹרוּ מִיַּרְכְּתֵי־
אָרֶץ׃ מב קֶשֶׁת וְכִידֹן יַחֲזִיקוּ אַכְזָרִי
הֵמָּה וְלֹא יְרַחֵמוּ קוֹלָם כַּיָּם יֶהֱמֶה

ב' · ג' יכרת מסיחה · נ"ט' בסיפרא · ג' וחד לפני כל סוביהם · ג' · ג' חסר · ג' · ג' · ג' · ג' · ג' · ג' בפנין · י"ז חסר ב' מ"ל · ג' · ג' מ"ל ד' כ"כ · ד' · ג' ב' חסר וחד מ"ל · ב' חסר · ד'

בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ׃ לא הָא אֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ מַלְכָּא רַשִׁיעָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אֲרֵי מְטָא יוֹם תְּבִירָךְ עִדָּן סְעוּרָן בִּישְׁתִיךְ׃ לב וְיִתְקֵיל מַלְכָּא רַשִׁיעָא וְיִפּוֹל וְלֵית לֵיהּ מְקִים וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בְּקִרְווֹהִי וּתְשֵׁיצֵי כָּל סַחֲרָנֵיהוֹן׃ לג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֲנִיסִין בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית יְהוּדָה כַּחֲדָא וְכָל שָׁבֵיהוֹן אַתְקִיפוּ בְהוֹן מְסָרְבִין לְשַׁלָּחוּתְהוֹן׃ לד פָּרִיקְהוֹן תַּקִּיפָא יְיָ צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ אִתְפְּרָעָא אִתְפְּרַע יַת עוּלְבָּנֵיהוֹן בְּדִיל לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָהוֹן וּלְאַיְתָאָה זִיעָה לְכָל יָתְבֵי בָבֶל׃ לה דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוּן עַל אַרְעָא דְכַסְדָּאֵי אֲמַר יְיָ וְעַל יָתְבֵי בָבֶל וְעַל רַבְרְבָהָא וְעַל חַכִּימָהָא׃ לו דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוּן עַל קַסָּמָהָא וְיִשְׁתַּבְּשׁוּן דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוּן עַל גִּבָּרָהָא וְיִתַּבְּרוּן׃ לז דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוּן עַל סוּסָוָתְהוֹן וְעַל רְתִיכֵיהוֹן וְעַל כָּל סוּמְכְוָתָא דִּי בְגַוַּהּ וִיהוֹן חַלָּשִׁין כִּנְשַׁיָּא דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא יֵיתוּן עַל בֵּית גִּנְזַהָא וְיִתְבַּזְזוּן׃ לח שַׁרְבָא בְמוֹהָא וְיִבְשׁוּן אֲרֵי אַרְעָא צַלְמָנַיָּא הִיא וּבְטַעֲוָתָא מִשְׁתַּבְּחִין׃ לט בְּכֵן יַעַרְעָן תַּמָּן בַּחֲתוּלִין וְיִשְׁרוּן בַּהּ בְּנַת נַעֲמִין וְלָא תִתֵּב עוֹד לְעָלַם וְלָא תִשְׁרֵי עַד דָּר וְדָר׃ מ רְחִיק מִימְרֵי יִתְכוֹן כְּמָא דְרַחִיק יְיָ יַת סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה וְקִרְוָהָא אֲמַר יְיָ לָא יְתֵיב תַּמָּן אֱנָשׁ וְלָא יִתּוֹתַב בַּהּ בַּר אֱנָשׁ׃ מא הָא עַמָּא אָתָא מִצִּפּוּנָא וְעַמְמִין רַבְרְבִין וּמַלְכִין סַגִּיאִין יֵיתוּן בְּגַלֵּי מִסְיָפֵי אַרְעָא׃ מב קַשְׁתָּא וּתְרֵיסִין אֲחִידָן אַכְזְרָאִין אִינוּן וְלֵית לְהוֹן רַחֲמִין

רש"י

שבועה · (לד) הרגיע את הארץ כשתפול בבל יהי מרגוע והנחה לכל : (לו) אל הבדים · אל הקוסמים שלה : ונואלו . בקסמיהם ודומה לו מפר אותות בדים (ישעיה מד) וכן ת"י על שם שבודים ואומרים דברי כזב : (לז) הערב · סומכוותא גרנטיא"ה בלעז: (לח) ובאימים יתהללו. ישתטו ל"א פורווכטרוכט בלעז וכת"י משתבחין . באלהי הענקים שהיו להם : (לט) ציים את איים · יערעון תמון בחתולין מיני חיות המלויין בחורבה :
הנה

רד"ק

(לא) הנני אליך זדון · שם תאר כמו זד יהיר : (לב) וכשל זדון ונפל · אמר זה כיגד מלך בבל וכן ת"י הא אנא שלח רוגזי עלך מלכא רשיעא : (לג) כה אמר ה' · מבואר הוא : (לד) גואלם · הרגיע והרגיז · שניהם מקור ובאם הה"א בהם בחיר"ק כמו העבר וכן באו כמו הם נגון והציל פסוח והמליט עד השמידו אותם ופי' הרגיע עניין מרגוע ומנוחה כי ברוגז שיבא ליושבי בבל יהיה מרגוע לארץ כי מלך בבל היה מרגיז הארץ ומרעיש ממלכות וי"ת הרגיע ענין רוגע היה שתרגם בדיל למתבר רשיעי ארעא ולאיתאה זיעא לכל יתבי בבל : (לה) חרב על כשדים · מבואר הוא : (לו) חרב אל הבדים ונואלו · הבדים פי' הכוזבים מן בדיך מתים יחרישו והם הקוסמים ועתה בבא הרעה עליהם נואלו ולא ידעו דבר ולא הועילו להם קסמיהם : נואלו · עניין סכלות וכן נואלו שרי צוען אשר נואלנו וכן תירגם יונתן על קסמהא וישתבשון : (לז) חרב · ואל כל הערב , כמו ערב רב רוצה לומר אנשים נכרים שהיו בבבל מכמה ארצות או יהיה עניין סחורה כמו ועורבי מערבך ר"ל אל כל אנשי הערב כלו' הסוחרים : והיו לנשים · אנשים כנשים שלא ילחמו כנגד אויביהם : חרב אל אוצרותיה . אפשר לפרש חרב זה כמו כי חרבך הנפת עליה שהוא חרב הבנין וההריסה והנתיצה וי"ת דקטלין בחרבא ייתון על בית גנזהא ויתבזזון : (לח) חרב אל מימיה ויבשו · מן חרבו המים לפי שבבל רבת מים אמר על דרך משל שיבשו מימיה רוצה לומר שיכלה טובה ועושרה : כי ארץ פסילים היא · כלומר לפי שהיו בוטחים בפסיליהם : ובאימים יתהוללו . נקרא העלבים אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם ואמר שיהיו משתגעי' בהם ובעבודתם ומן התימה שתרגם יונתן ובטעותהא משתבחין תרגם יתהוללו ענין תהלה והוא לפי הנראה עניין הוללות וסכלות כמו ויתהולל בידם והתהוללו הרכב : (לט) לכן . ציים , חיות השוכנות בציה ותירגם יונתן תמוון וי"מ שהם נמיות הנזכר בדברי רבותינו זכרונם לברכה כדי שלא תקפוץ הנמיה מרטי"נא בלע"ז : איים · תירגם יונתן תתולין : (מ) כמהפכת · להפלגה והוא שם סמוך אל הפועל כמהפכת סדום ועמורה שם סמוך אל הפעול : ואת שכניה · שכני סדום ושכני עמורה והם אדמה וצבוים והאחרות ות"י רחיק מימרי יתהון כמה דרחיק ה' ית סדום וית עמורה וקריבהא : (מא) הנה · ומלכים רבים , גדולים וחשובים כמו על כל רב ביתו והם דריוש וכורש או פירוש רבים במנין כי באו עם דריוש מלכי אומות אחרות כמו שאמר למטה ממלכות אררט מני ואשכנז : (מב) קשת וכידון · כתרגומו קשתן ותריסין פי' כידון כלי מגן ואפשר ,שיהיה כמין רומח כמו וישחק לרעש

וגוי ד' בקריאה וסי' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים . וגוי לא ידעון אליך ירוצו . וגוי גדול יעור מירכתי ארץ · וגוי גדול ומלכים רבים יערו : יערו ג' בקריאה ב' מנהון חסר וסי' ומלכים רבים יעדו מירכתי ארץ · יערו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט . ולא יערו משנתם . יהושפט ס"ל :

תולדות אהרן

חרב אל כבדים · ברכות סג סעניה ז מכות י :

מצודת ציון

יסבו עליו רביו (איוב ט"ו) : זדה · מל' זדון ורשע : (ל) ידמו · ענין כריתה : (לב) והצתי · ענין הבערה והדלקה כמו ותצת בסבכי היער (ישעיה ט): ואכלה · ענין שריפה כמו מאכולת אש (שם) : (לג) עשוקים · ענין שדידה וגזל : שוביהם · מלשון שבי ור"ל הכשדים שלקחום בשבי : החזיקו · אחזו בחוזקה : מאנו · מלשון מיאון : (לד) הרגיע · מלשון מרגוע והשקט : והרגיז · ענין רעדה וחרדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד') : (לו) הבדים · ענין המלאה הכזב מן הלב כמו בדיך מתים יחרישו (איוב י"א) וקרא כן את הקוסמים כי דרכם לממלאת כזב מלבם : ונואלו · ענין סכלות כמו נואלו שרי צוען (ישעיה י"ט) : וחתו · ונשברו : (לז) הערב · מלשון תערובות : ובוזו · מלשון בזה ושלל : (לח) חורב · ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח') : ובאימים · הוא שם כנוי על הגלולים : יתהוללו · מל' הוללות וסכלות : (לט) ציים איים · שמות מיני חיות : בנות יענה · שם עוף בת היענה : (מ) יגור · יחור : (מא) יעורו · מל' התעוררות : (מב) וכידון · הוא כעין רומח : יחזיקו · יאחזו : ערוך · מסודר

מצודת דוד

עשתה · לישראל כן עשו לה : זדה : הרשיע אל ה' : (ל) לכן ; הואיל וזדה אל ה' לכן יפלו וכו' : (לא) הנני אליך זדון · אתה בלשאצר איש זדון הנה אני אלחם עליך כי בא יום תשלום גמולך עת זכרון עוונך : (לב) וכשל זדון . בלשאצר יהרג : ואין לו מקים · ר"ל לא ימלוך מי מזרעו בבבל : סביבותיו . סביבות עריו : (לג) עשוקים וגו' יחדיו · ר"ל כמו שנעשקו עשרת השבטים על ידי אשור כן נעשקו בני יהודה על ידי בבל : וכל שוביהם · כמו אשור כן בבל החזיקה בהם וממאנים לשלחם חפשי : (לד) גאלם חזק · אם כי אינם משלחים מרצונם הנה גאלם חזק והוא יריב את ריבם ויאבד את בבל ויצאו הגולים חפשי : למען הרגיע . למען יהיה מרגוע בכל הארץ יביא רוגז וחרדה על יושבי בבל ולא יוסיפו למשול בעמים : (לה) חרב על כשדים · חרב תבוא על הכשדים : (לו) אל הבדים : אל הקוסמים שבודים דברים מלבם : ונאלו : יסכלו בעצתם ולא ידעו במה ינצלו : (לז) ואל רכבו · קבוצת אנשי הרכב : ואל כל הערב . התערובות העובדי כוכבים שהיו יושבים בבבל : והיו לנשים . יהיו חלושים כמו כנשים : חרב אל אוצרותיה · אנשי חרב יבואו אל אוצרותיה ויבוזו אותם : (לח) חורב . לפי שאמר פרת היה עובר בבבל והיה משקה שדותם כנילוס במצרים לכן אמר שיבוא חורב אל מימיה ויבשו : כי ארץ פסילים היא · הרבה פסילים עשו לעבודת כוכבים : ובאימים יתהוללו · משתטים ומשתגעים עם העבודת כוכבים שלהם ויקרא העבודת כוכבים אימים כי מביאים אימה על עובדיהם וכאשר יקרא מפלצת כמ"ש אשר עשתה מפלצת לאשרה (מ"א ט"ו) : (לט) לכן . הואיל והיו כ"כ דבוקים בעבודת האלילות לכן תהיה לחרבה ושם ישבו ציים עם איים שדרכם לשכון בחרבות : ולא תשב . לא תהיה עוד מיושבת עד עולם : עד דור ודור · עד שיכלו כל ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש : (מ) כמהפכת · תהיה כמו ההפכה אשר הפך אלהים את סדום ואת עמורה ואת שכניה : ולא יגור . אף דרך עראי : (מא) מצפון · מדי ופרס המה מצפון בבל במקצוע לפאת מזרחית : רבים · רצה לומר גדולים כמו ורבי המלך (לעיל מא) : מירכתי ארץ : מסוף הארץ ר"ל ממרחק : (מב) כים יהמה . כמו הים כשיהמה בעת ישוער הרוח : ערוך כאיש · ערוך בכלי זין כאיש
נגד

וְעַל־סוּסִים יִרְכָּבוּ עָרוּךְ כְּאִישׁ
לַמִּלְחָמָה עָלַיִךְ בַּת־בָּבֶל: מג שָׁמַע
מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־שִׁמְעָם וְרָפוּ יָדָיו
צָרָה הֶחֱזִיקַתְהוּ חִיל כַּיּוֹלֵדָה: מד הִנֵּה
כְּאַרְיֵה יַעֲלֶה מִגְּאוֹן הַיַּרְדֵּן אֶל־נְוֵה
אֵיתָן כִּי־אַרְגִּיעָה אֲרִוצֵם מֵעָלֶיהָ
וּמִי בָחוּר אֵלֶיהָ אֶפְקֹד כִּי מִי כָמוֹנִי
וּמִי יוֹעִדֶנִּי וּמִי־זֶה רֹעֶה אֲשֶׁר יַעֲמֹד
לְפָנָי: מה לָכֵן שִׁמְעוּ עֲצַת־יְהוָה
אֲשֶׁר יָעַץ אֶל־בָּבֶל וּמַחְשְׁבוֹתָיו
אֲשֶׁר חָשַׁב אֶל־אֶרֶץ כַּשְׂדִּים אִם־
לֹא יִסְחָבוּם צְעִירֵי הַצֹּאן אִם־לֹא
יַשִּׁים עֲלֵיהֶם נָוֶה: מו מִקּוֹל נִתְפְּשָׂה
בָבֶל נִרְעֲשָׁה הָאָרֶץ וּזְעָקָה בַּגּוֹיִם
נִשְׁמָע:

נא א כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי
מֵעִיר עַל־בָּבֶל וְאֶל־יֹשְׁבֵי לֵב קָמָי
רוּחַ מַשְׁחִית: ב וְשִׁלַּחְתִּי לְבָבֶל
זָרִים וְזֵרוּהָ וִיבֹקְקוּ אֶת־אַרְצָהּ כִּי־
הָיוּ עָלֶיהָ מִסָּבִיב בְּיוֹם רָעָה: ג אֶל־
יִדְרֹךְ יִדְרֹךְ הַדֹּרֵךְ קַשְׁתּוֹ וְאֶל־יִתְעַל
בְּסִרְיֹנוֹ וְאַל־תַּחְמְלוּ אֶל־בַּחֻרֶיהָ
הַחֲרִימוּ כָּל־צְבָאָהּ: ד וְנָפְלוּ חֲלָלִים
בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים וּמְדֻקָּרִים בְּחוּצוֹתֶיהָ:
ה כִּי לֹא־אַלְמָן יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה
מֵאֱלֹהָיו מֵיְהוָה צְבָאוֹת כִּי אַרְצָם
מָלְאָה אָשָׁם מִקְּדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: ו נֻסוּ
מִתּוֹךְ בָּבֶל וּמַלְּטוּ אִישׁ נַפְשׁוֹ אַל־
תִּדַּמּוּ בַּעֲוֺנָהּ כִּי עֵת נְקָמָה הִיא

קֳדָמוֹהִי כִּימָא בְּאִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ וְעַל סוּסְוָתָא רָכְבִין מְסַדְּרִין אִינוּן כִּגְבַר עָבֵיד קְרָבִין עֲלָךְ כְּנִשְׁתָּא דְבָבֶל: מג שְׁמַע מַלְכָּא דְבָבֶל יַת שִׁמְעֲהוֹן וְאִתְרַשְׁלָא יְדוֹהִי עָקָא אַחֲדַתֵּיהּ הָא כְּחֶבְלִין לִילֶדְתָּא: מד הָא מֶלֶךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ יִסַּק עֲלֵיהוֹן כְּאַרְיָא דְסָלֵיק מֵרוּם יַרְדְּנָא וְהָוֵי לְדִיר רָעַן אֲרֵי בִּזְמַן דְּאִיתִינוּן עֲלָהּ וְשִׁלְטוֹנִין אֲמַנֵּי עֲלָהּ אֲרֵי מַן כְּוָתִי וּמַן דִּיעַרְעִינַנִי וְלֵית מְלַךְ דְּאִית לֵיהּ תְּקוֹף קֳדָמַי: מה בְּכֵן שְׁמַעוּ מַלְכָּא דַייָ דִּי מְלַךְ עַל בָּבֶל וּמַחְשַׁבְתֵּיהּ דַּחֲשֵׁיב עַל יָתְבֵי אַרְעָא כַּסְדָּאֵי אִם לָא יִגְרְרוּן וְיִקְטְלוּן תַּקִּיפֵי עַמָּא אִם לָא יִצְדּוּן עֲלֵיהוֹן מְדוֹרֵיהוֹן: מו מִקָּל דְּאִתְאַחֲדַת בָּבֶל זָעַת אַרְעָא וְצִוְחָתָא בְּעַמְמַיָּא אִשְׁתְּמַעַת: א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מַיְתֵי עַל בָּבֶל וְעַל יָתְבֵי אַרְעָא כַּסְדָּאֵי עַמְמִין קָטוֹלִין דְּרָם לִבְּהוֹן וְשַׁפִּירִין בְּקוֹמָא רוּחֲהוֹן מְחַבְּלָא: ב וְאֲשַׁלַּח עַל בָּבֶל בָּזוֹזִין וְיִבְזוֹנַהּ וִירוֹקְנוּן יַת אַרְעַהּ אֲרֵי הֲווֹ עֲלַהּ מְסְחוֹר סְחוֹר בְּיוֹם בִּישׁ: ג לָהּ יִמְתַּח דִּמְתַח קַשְׁתֵּיהּ וְלָהּ יִסַּק בְּסִרְיָנֵיהּ וְלָא תְחוּסוּן עַל עוּלֵימָהָא גַּמִּירוּ כָּל נִכְסָהָא: ד וְיִתְרְמוֹן קְטוֹלִין בְּאַרְעָא כַּסְדָּאֵי וּמְטַעֲנִין בְּשׁוּקָהָא: ה אֲרֵי לָא שְׁבִיקִין בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה מֵאֱלָהֲהוֹן מֵייָ צְבָאוֹת אֲרֵי אַרְעֲהוֹן אִתְמְלִיאַת חַיָּבֵי קְטוֹל מִמֵּימַר קַדִּישָׁא דְיִשְׂרָאֵל: ו עֲרוֹקוּ מִגּוֹ בָּבֶל וְשֵׁיזִבוּ גְּבַר נַפְשֵׁיהּ לָא תִתְלְקוּן בְּחוֹבַהּ אֲרֵי עִדָּן

רשי

(מד) הנה כאריה. אשר יעלה מגאון הירדן כן יבא השודד אל נוה איתן כך תירגם יונתן הא מלך במשרייתיה ייסק עליהון כאריה דסלק מרום ירדנא למדנו שגאון הירדן מקום אריות הוא. ואף כך תרגמו יונתן ואיך תעשה בגאון הירדן לקבל חיות ברא ברום ירדנא: כי ארגיעה. כשאביא השעה: מעליה. ממעל לה: ומי יועידני: למלחמה: (מה) צעירי הצאן. פרס צעיר לבני יפת. (א) לב קמי. כשדים בגימ' דא"ת ב"ש. רוח משחית את רוח מלך פרס ומדי שהוא משחית. רוח טלנ"ט בלעז: (ב) וזרוה. ונפלוה: ויבוקקו. וירוקנו: (ג) אל ידרוך הדורך. הרי זה מקרא קצר אל אשר אני אומר שם ידרוך הדורך קשתו: ואל יתעל בסריונו. אל ירפא: (ה) כי לא אלמן. לא שכחו מלנקום נקמתו: כי ארצם: של כשדים: (ו) נוסו ישראל

כל לשון מחשבה על במ"ג אל וסימ' לכן שמעו עצת ה' אשר יעץ אל אדום. ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים. מה תחשבון אל ה' דנחום: צבאה ב' וסי' כי מלאה צבאה. אחרימו כל צבאה: אשם כלהו' קמצים במ"ב פתחים וסי' לאשר אשם לו. אשום אשם לה': ומלטו ב' בסיפרא וסימ' נסו מתוך בבל ומלטו. צאו מתוכה עמי ומלטו איש:

מצודת ציון

מסודר: (מג) ורפו. מל' רפיון: החזיקתהו. ענין אחיזה: חיל. חלחלה ורעד: (מד) מגאון. ענין גבהות ורוממות ור"ל כבר המעולה הסמוך לירדן ושם היה מקום האריות וכן נאמר ואיך תעשה בגאון הירדן (לעיל י"ב): נוה. ענין מדור: איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד): ארגיעה. מל' מרגוע והשקט: ארוצם. מל' ריצה ומהירות ההליכה: אפקוד. אצוה כמו והוא פקד עלי (עזרא א'): יועידני. ענינו עת קבוע כמו ואם למשפט מי יועידני (איוב ט'): (מה) יסחבום. ענין גרירה ומשיכה בארץ כמו סחוב והשלך (לעיל כ"ב): צעירי. ענין קוטן: ישים. מלשון שממה: (מו) נתפשה. ענין לכידה וכבוש: נרעשה. מלשון רעש ורעד: (א) מעיר. מלשון התעוררות: רוח. רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל"ז): (ב) זרים וזרוה. ענין פזור כמו והתכם אזרה בגוים (ויקרא כו): ויבוקקו. ענין ריקות כמו הבוק תבוק (ישעיה כ"ד): (ג) אל. כמו אליו: יתעל. מל' עליה וגבהות: בסריונו. הוא כעין לבוש עשוי מברזל ילבשוהו במלחמה להציל ממכת חרב וחנית וכן לבשו הסריונות (לעיל מ"ו): החרימו. מל' חרם והכרתה: (ד) ומדוקרים. ענין נעילת חרב וחנית בגוף אדם וכן כל הנמצא ידקר (ישעיה י"ג): (ה) אלמן. מלשון אלמנות: אשם. חטא ופשע: (ו) תדמו. ענין

רדק

נרעש הירדן לשב חנית וכידון: ערוך כאיש למלחמה. כל אחד מהם ערוך בכל כלי זיין כמו אדם אחד שרוצה להלחם עם חברו עורך עצמו בכל כלי זיין: (מג) שמע מלך בבל. הוא בלשצר: (מד) הנה כאריה יעלה. פירשנו הפסוק למעלה בנבואת אדום ועוד אנו מפרשים אותו הנה אמר כי משחית בבל יעלה כמו אריה אשר שחד ויעלה מגאון הירדן כלומר יעלה ויתגבר כמו שמתגברים המים כשהירדן בגאונו מלא על כל גדותיו וזכר הירדן לפי שהוא בארץ ישראל ומגאון ישראל יבא עליהם הרע כלומר מעונש ישראל יבא הרע לבבל ויעלו ישראל לגאון על ידי המלך ההורס בבל: אל נוה איתן. אל נוה מקום איתן והיא בבל: כי ארגיעה ארוצם מעליה. ר"ל כאשר ארגיע ואשקוט לישראל ארוץ אותם מעל ארץ בבל שהם שם בגלות ומי בחור אליה אפקוד וכל מי שהוא בחור למלחמה אפקוד ואמנה אותו על בבל להלחם בה ושאר הפסוק מבואר הוא: יועידני. כנו"ן הדגשה כמו אשר למעלה: (מה) לכן אל בבל. כמו על בבל וכן אל ארץ כשדים כמו על: אם לא יסחבום צעירי הצאן. הם ישראל כמו שפי' למעלה ואף על פי שהשוחבים בני בבל לא היו ישראל כי אם מדי ופרס ישראל היו סבת שחיבתם והרי הם כאילו הם שחבום כי בעונש ישראל בא עליהם האויב כמו שנאמר נקמת ה' אלהינו נקמת היכלו: אם לא ישים עליהם נוה. ולמעלה נוסן ושם מבואר הענין: (מו) מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ. מקול שנתפשה בבל וכן תירגם יונתן מקל דאיתאחדת בבל זעת ארעא: וזעקה בגוים נשמע. פירוש וקול זעקה וקול שזכר עמד במקום שניהם והזכרנו לזה לפי שזעקה לשון נקבה ונשמע לשון זכר וכן אשר כמוהו לא נהיתה זכר ונקבה ואע"פ שלא זכר קול כי הזעקה היא הקול: (א) כה אמר ה'. ואל יושבי לב קמי, כשדים בא"ת ב"ש ויתכן שיהיה ארץ כשדים חסר כאילו אמר יושבי ארץ שדים וסמך אותו על המבין לפי שזכר בבל וכן מנהג הכתוב בהרבה מקומות ויהיה לב קמי כמשמעו לב אויבי ויהיה ותכונת הפסוק כן ואל לב קמי יושבי ארץ כשדים ועל הדרך הזה תירגם יונתן הפסוק כן הא אנא מייתי על בבל ועל יתבי ארע כסדאי עממין קטולין די רם לבהון ושפירי בקומהון רוחהון מחבלא הנה הוסיף ארע כסדאי ופי' לב קמי כמשמעו לפי דעתו: (ב) ושלחתי לבבל זרים וזרוה. זרים נכרים וזרוה מן מזרה ישראל והוא לשון נופל על הלשון לנחות וזרים בשקל קמים מנ"י העי"ן וזרוה מנחי הלמ"ד מבנין הדגוש והרי"ש אינה ראויה לדגש ויתכן לפרש זרים וזרוה ענין אחד ושרש אחד ויהיה זרים תאר בפלס דוים כלים ותרגם יונתן בזוזין ויבזוזינון: ויבוקקו את ארצה. ענין רקות כמו כי בקקום בוקקים: (ג) אל ידרוך הדורך קשתו. אומר אל הדורך שידרוך קשתו אל אשר יתעל בסריונו אל תחמלו אל בחוריה וי"ת אל כמו אליה לה ימתח דמתח קשתיה ולה יסק בסירייניה: ואל יתעל. אל אשר יתעלה ויתגאה בסריונו שהוא לבוש ושריון הוא לבוש מברזל אזכר"גא בלעז וידרוך כתוב כפול והאחד כתוב ולא קרי: (ד) ונפלו. הפסוק כפול בענין במלות שונות כמנהג לחזק: (ה) כי לא אלמן. אינו כמו האלמנה שמת בעלה שהיא עזובה ממנו לעולם לא כן ישראל כי בעלה חי וקיים ואם עזבם בגלות עוד יפקדם וישוב אליה ויפקוד על אויביהם: כי ארצם מלאה אשם מקדוש ישראל. ארץ כשדים מלאה אשם ותטאה מקדוש ישראל כלומר ממה שעשו רעות בעמו וי"ת כן ארי לא שביקין בית ישראל ויהודה מאלההון מה' צבאות ארי ארעהון אתמליאת

מצודת דוד

גבור שיורד במלחמה: עליך. ר"ל ועליך יבואו: (מג) את שמעם. את שמע גבורתם: ורפו ידיו. נעשו רפויים מלהלחם למולם: החזיקתהו. הצרה אחזה אותו והיה לו חיל כיולדה: (מד) הנה כאריה. האויב הבא עליה יעלה בחזקה רבה כמו שיעלה האריה מגאון הירדן ממקום רבצו אל נוה איתן ר"ל אל מדור הרועה המחוזק בבשר כי זהו איתנו ומזונו: כי ארגיעה. כי חפצי להשקים ולהרגיע את ישראל ואריץ אותם מעל ארץ בבל לשוב לארצם ולכן אצוה עליה להשחיתם את מי שאבחר בו: כי מי כמוני. שיוכל למחות בידי: ומי יועידני. מי יקבע עמדי זמן מיועד להלחם בי: ומי זה רועה. מי הוא הרועה אשר יעמוד לפני להציל צאנו ידי ר"ל מי הוא הרועה שיציל עמו מידי וכפל הדבר במ"ש: (מה) לכן. הואיל ואין מי ימחה בידו וכן מקום לכן שמעו וכו': אם לא. הוא ענין שבועה ור"ל העצה היא בשבועה אשר צעירי הצאן יגררום מארצם והוא פרס שהוא הצעיר בבני יפת כי ארז"ל תירס הוא פרס (יומא י): אם לא ישים. בשבועה אשר יעשה את כל נוה ונוה שממה עליהם ר"ל לפניהם בעל כרחם: (מו) מקול נתפשה. מקול השמועה אשר נתפשה בבל תרעש הארץ כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרם וזעקה. קול זעקת בבל יהיה נשמע בין העמים: נא (א) לב קמי. הם כשדים בא"ת ב"ש ואחז בלשון זה על כי הם לבם על ה' והחריבו נוהו: רוח משחית. סובב על מעיר לומר שיעורר עליהם רצון משחית והוא רצון פרס ומדי: (ב) ושלחתי וכו'

ליהוה גמול הוא משלם לה׃ ז כוס־
זהב בבל ביד־יהוה משכרת כל־
הארץ מיינה שתו גוים על־כן
יתהללו גוים׃ ח פתאם נפלה בבל
ותשבר הילילו עליה קחו צרי
למכאובה אולי תרפא׃ ט רפאנו
את־בבל ולא נרפתה עזבוה ונלך
איש לארצו כי־נגע אל־השמים
משפטה ונשא עד־שחקים׃
י הוציא יהוה את־צדקתינו באו
ונספרה בציון את־מעשה יהוה
אלהינו׃ יא הברו החצים מלאו
השלטים העיר יהוה את־רוח מלכי
מדי כי־על־בבל מזמתו להשחיתה
כי־נקמת יהוה היא נקמת היכלו׃
יב אל־חומת בבל שאו־נס החזיקו
המשמר הקימו שמרים הכינו
הארבים כי גם־זמם יהוה גם־עשה
את אשר־דבר אל־ישבי בבל׃
יג שכנתי על־מים רבים רבת
אוצרת בא קצך אמת בצעך׃
יד נשבע יהוה צבאות בנפשו כי
אם־מלאתיך אדם כילק וענו עליך הידד׃

פורענותא היא קדם יי גמלא הוא משלם לה׃ ז הא ככסא דדהבא דהוא רגיג מכל מניא כן עלי חובה דבבל בכן פורענות תקיפא עתידא דייתי לה מן קדם יי עתידין דיתרוון מנה רון כל מלכי עממיא ומכס פורענותא ישתון עממיא על כן ישתגשון עממיא׃ ח בתכיף נפלת בבל ואתברת אילו עלה סבו שעף לתבירה מאים תתסי׃ ט אסינא ית בבל ולא מתסיא שבקוהא וניזיל גבר לארעיה ארי קריב לשמיא תבירה ומנטל עד שמי שמיא׃ י גלא יי ית זכותנא אתו ונשתעי בציון ית עובדא די עביד יי אלהנא׃ יא שנינו גירריא מלו שלטיא אעיר יי ית רוח מלכי מדי ארי על בבל רעותיה לחבלותה ארי פורענותא דיי היא פורענות היכליה׃ יב על שורי בבל זקופו אתא אתקיפו מטרתא אקימו נטריא אתקינו חוצניא ארי אף חשיב יי אף עביד ית דמליל על יתבי בבל׃ יג דשריא על מיין סגיאין בית נגזהא מטא יום תבריך עדן סעורת בישותיך׃ יד קיים יי צבאות במימריה אלהין אמלינך משרית עממין סגיאין כזחלא וירימון עלך קלהון׃

תולדות אהרן רפאנו את בבל · סנהדרין לו : רבת אוצרות · תענית י :

רש"י

ישראל מתוך בבל : (ז) כוס זהב · היתה בבל עד הנה ביד ה' לשכר בה את כל הארץ יין החימה : על כן יתהללו גוים . נשתכרו ונשתטו : (ט) נוגע אל השמים משפטה · גבה פורענות' עד אל השמים : (י) הוציא ה' את צדקותינו · נזכרנו לפניו לזכות ובאו צדקות אבותינו לפניו : (יא) הברו . ל' נקיון : השלטים . אשפות שהחצים נתונים בהם : (יב) גם זמם ה' · זה ימים רבים : גם עשה : את מזימתו דרך המקרא לדבר שני ענין זה אחר זה ועל ידי האחרון בא הראשון : (יג) בא קצך · קץ שלך : אמת בצעך מדת חמסך ל"א אמת בצעך מדת סופך כמו כי יבלע : (יד) בנפשו . אינסומישמו"ש בלע"ז : כי אם · לשון באמת : מלאתיך אדם . תמליכך משריית עממין דסגיאין כזחלא : וענו עליך הידד · וירימון עלך בקליהון

למכאובה ב' מ"ל בליש' וסים פתאום נפלה בבל ותשבר . כי כל ימיו מכאובים : צדקותינו ג' בקריאה וסים' הוציא ה' את צדקתינו . וכבגד עדים כל . כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים : להשחית ד' וסים' עתה המבלעדי . רישעיה . כי על בבל מזמתו . וישלח האלהים מלאך לירושלים . ובת הנשים יתן לו : אוצרות ד' מלאים בליש' בקריאה וסי' שוכנת על מים רבים . נותן באוצרות תהומות . ויפקדו ביום ההוא ואוצרה על האוצרות : מסרו אחריתי אוצרות ד' מ"ל דמ"ל וסי' נותן באוצרות תהומות . ויפקדו ביום ההוא . הביאו מעשר הרגן . ודבתריה ואוצרה על אוצרות וא' אוצרת חסר וי"ו בתרא ופי' שוכנת על מים רבים . ושארה

רד"ק

אתמליאת חייבי קטול ממימר קדישא דישראל (ו) נוסו · אומר לאנשים מארצות אחרות שהיו בה לסחורה שינוסו מתוכה שלא יספו בעון העיר : אל תדמו בעונה · ענין כריתה כמו ונדמו נאות השלום : (ז) כוס זהב · קרא היין בעד זהב לזכות הזהב המשל המשילו בו וכן המשיל השמן הזך כזהב כמו שאמר המריקים מעליהם הזהב וכן הרוח הבאה מצפון זהב יאתה ואמר ביד ה' כי מלך בבל היה שליח האל להחריב הגוים והוא מה שאמר למעלה קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקית אותו את כל הגוים וכן אמר הנה מיינה שתו גוים: יתהוללו · יתגעשו מן הוללות וסכלות וכן אמר למעלה ושתו והתגעשו והתהוללו המשילו ליין זך ונקי לפי שפעל האל זך ונקי הצור תמים פעלו : (ח) פתאום · אולי תרפא , דרך לעג : (ט) רפאנו · נכתב כבעלי האל"ף ונקרא כבעלי הה"א : ולא נרפתה · כבעלי הה"א ובאמרו רפינו דבר על הלשון האנשים הנכרים אשר בה : (י) הוציא · דבר על לשון ישראל שהיו בה : (יא) הברו · מן ברר כמו חץ ברור הוא והוא לשון מריקה וברירה ולבון וכן ת"י שנינו אמר כנגד האויבים הבאים להלחם עליה : מלאו השלטים · אספו המגינים וכן קראו אחריך מלא ענין אסיפה וקבוץ · השלטים מגינים כמו כל שלטי הגבורים וכתב אדוני אבי ז"ל הברו משפטו האברו מן אבר כיונה אבר האבר שענינו נוצה ר"ל שימו נוצה בחצי' כדי לישרם: (יב) אל חומות בבל · כמו על וכמוהו כתבנו רבים בזה הספר : שאו נס · כשתכבשו אותה שאו נס על החומות לראות כי לכם היא כי דרך העולם כשיכבשו עיר ישאו נס על המגדלים ועל החומות : החזיקו המשמר · קודם כבוש העיר : גם זמם גם עשה · כל אחד לרבות על חברו וכן גם אתם גם מלככם והדומים להם: (יג) שכנתי · נכתבה בו יו"ד והיא נוספת על הפעל כמו היושבי בשמים חולבי מרום קברו והדומים לו וכן בנקבה אוהבתי לדוש אל תשמחי אויבתי לי אבל שכנתי לא נקרא עם היו"ד כי התי"ו בשוא והוא בשקל יושבת בלבנון והיא מלה מורכבת כמו שפי' בחלק הראשון בספר מכלל והיא מורכבת מן שוכנת שהיא פעל ומן שכנתי שהיא פעלתי וטעם ההרכבה ר"ל שכנת מקדם ואת שוכנת עדין בבא עליך הרעה וטעם על מים רבים כמשמעו כי בבל רבת מים וכן הוא דרך משל על רוב הטובה שהיה לה מקדם וכן רבת אוצרות אפשר אוצרות התבואה או אוצרות כסף וזהב : אמת בצעך · ורוע בצעך כלומר שהיית מבלעת אחרים בחוזקה ובזרוע עתה בא העונש עליך או פירוש מדת בצעך ר"ל במדה שמדדת ובלעת ירושלם כל מדד לך האל : (יד) נשבע בנפשו כאילו אמר בו כמו כי נשבעתי כי אינו דבר אחד ונפשו דבר אחר כמו האדם אלא שדברה תורה כלשון בני אדם וכן ונפשו אותה ויעש ויש מוסרה שלא תטעה ירמיה נשבע ה' לגאות בנפשו עמוס קדמ' נשבע ה' בקדשו תנינא נשבע ה' בנפשו : כי אם · לשון שבועה כמו שפירשנו : מלאתיך · עבר במקום עתיד ר"ל אמלא אותך גדוד כמו הילק שיבא לרוב וכן אמר כדי ארבה לרוב כלומר שיבאו עליך מחנות

מצודת ציון

ענין כריתה : (ז) זהב · ר"ל נקי וצלול כזהב וכן המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד) : יתהוללו · ענין סכלות ושטות כמו ויתהולל בידם (ש"א כ"א) : (ח) הילילו · מלשון יללה : צרי . הוא שרף אילן ומיוחד לרפואה וכן נאמר הצרי אין בגלעד (לעיל ח) : (יא) הברו · מל' ברור ונקי : מלאו · ענין קבוץ כמו קראו מלאו (לעיל ד) : השלטים · המגינים וכן כל שלטי הגיבורים (ש"ה ד') : העיר · מלשון התעוררות : רוח רצון : מזמתו · מחשבתו כמו כאשר זמם (דברים י"ט) : (יב) שאו · הרימו : נס · כלונס ארוך ומשה בראשו : החזיקו · ענין אחיזה : המשמר · דבר המוטל על הרבה בני אדם לעשות כ"א בזמנו קרוי משמר וכן משמרות כהונה ולויה : זמם · ענין מחשבה : (יג) קצך · מל' קץ וסוף : אמת · מל' אמה ור"ל מדה : בצעך · ענין גמר והשלמה כמו כי יבצע ה' (ישעיה י) . (יד) בנפשו · בעצמו : כילק · מין ארבה : וענו · ענין הרמת קול : הידד · הוא קריאה לצעקת

מצודת דוד

וכו' . אשלח על בבל אנשים זורים ומפזרים והם יפזרו אותם ויבוקו את ארצה כי את הכל יקחו : כי היו עליה · האויבים יבואו עליה מסביב ביום בוא עליהם הרעה : (ג) אל ידרוך . ר"ל אליה אל בבל ידרוך הדורך קשתו ואליה יתעלה ויתגאה עם השריון : נבהלה : לבאות עמה : (ד) בחוצותיה · יפלו בחוצותיה : (ה) כי לא אלמן וכו' : כי הוא חי וקיים לעולם והוא לישראל לעזר לנקום נקמתם : כי ארצם : של הכשדים : מקדוש ישראל : ממה שעשו לקדוש ישראל שהחריבו נוהו וכלו עמו : (ו) נוסו . אתם הבאים מארצות אחרות השוכנים עמה בבבל נוסו משם ומלטו כל איש את נפשו ואל תעכבו שמה להיות נכרתים עמה בעונה כי עת באה העת לעשות נקמה בבבל ולשלם לה גמול הרעה : (ז) כוס זהב . עד הנה היה בבל ביד ה' ככוס יין נקי וצלול כזהב והיא היתה משכר כל הארץ ר"ל על ידי בבל האביד הארצות כי הוא בלבל דעתם כיין המשכר ומבלבל : מיינה · מיין הכוס הזה שתו העובדי כוכבים ולכן נעשו הוללים וסכלים כשכורים ולא יכלו להלחם : (ח) פתאום . הנה עתה נפלה פתאום ונשברה : הילילו עליה · לכן עשו יללה עליה : קחו צרי · דרך לרפאות המכאוב בצרי ולכן אמר כדרך לעג קחו צרי בעבור מכאובה אולי תרפא על ידי הצרי : (ט) רפאנו · כאלו הבאים ההם אשר שכנו בבבל ישיבו לומר הן עשינו רפואות לבבל אבל לא נרפתה ולכן עזבוה ואל תעסקו עוד ברפואתה והיא ענין מליצה כלעג : ונלך · ואנחנו נלך משם כי אם נלך לארצנו לבל ידבק בנו חלי מכאובה : כי נגע וגו' רצה לומר משפט פורענותם מאד גבהה עד כי נגע אל השמים : ונשא וכו' . כפל הדבר במ"ש : (י) הוציא ה' . רצה לומר הצדקה שהבטיח לנו הנה עתה הוציאה מאוצרו הטוב וגלה לכל ולכן בואו וכו' : את מעשה . הוא אבדון בבל : (יא) הברו החצים . הנקי החצים מן החלודה : מלאו השלטים . קבלו המגינים להביאם במלחמה : העיר : הנה ה' העיר רצון מלכי מדי והם דריוש וכורש חתנו אשר ירש המלכות אחרי מות דריוש : מזמתו · מחשבת ה' היא על בבל להשחיתה : כי נקמת וכו' · רצה לומר הנקמה אשר הוא לוקח מבבל היא נקמת היכלו אשר שרפו בהם ולא בעבור מה שעשה בבל לשאר העובדי כוכבים : (יב) שאו נס · הרימו נס לרמז להתאסף ולבוא למלחמה אל חומת בבל : החזיקו המשמר . דרך הצרים על העיר להעמיד משמרות שילחם כל אחד בזמנו ואמר החזיקו המשמר ולא תבטלו המועד הקבוע : הקימו שומרים . הדרך להעמיד שומרים בלילה לבל יצאו מן העיר פתאום ויכו בהם : הכינו האורבים · להסתר במקום מחבואה לארוב על היוצאים : כי גם זמם . ר"ל כמו שחשב ה' לעשות כן גם עשה וכו' : אל יושבי בבל : (יג) שוכנת . אתה בבל השוכנת על מים רבים כי נהר פרת הסמוך לה : רבת . בת רבת אוצרות ·

הֵידָד׃ טו עֹשֵׂה אֶרֶץ בְּכֹחוֹ מֵכִין
תֵּבֵל בְּחָכְמָתוֹ וּבִתְבוּנָתוֹ נָטָה
שָׁמָיִם׃ טז לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם
בַּשָּׁמַיִם וַיַּעַל נְשִׂאִים מִקְצֵה־אָרֶץ
בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ
מֵאֹצְרֹתָיו׃ יז נִבְעַר כָּל־אָדָם מִדַּעַת
הֹבִישׁ כָּל־צֹרֵף מִפָּסֶל כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ
וְלֹא־רוּחַ בָּם׃ יח הֶבֶל הֵמָּה מַעֲשֵׂה
תַּעְתֻּעִים בְּעֵת פְּקֻדָּתָם יֹאבֵדוּ׃
יט לֹא־כְאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקוֹב כִּי־יוֹצֵר
הַכֹּל הוּא וְשֵׁבֶט נַחֲלָתוֹ יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃ כ מַפֵּץ־אַתָּה לִי כְּלֵי
מִלְחָמָה וְנִפַּצְתִּי בְךָ גוֹיִם וְהִשְׁחַתִּי
בְךָ מַמְלָכוֹת׃ כא וְנִפַּצְתִּי בְךָ סוּס
וְרֹכְבוֹ וְנִפַּצְתִּי בְךָ רֶכֶב וְרֹכְבוֹ׃
כב וְנִפַּצְתִּי בְךָ אִישׁ וְאִשָּׁה וְנִפַּצְתִּי
בְךָ זָקֵן וָנָעַר וְנִפַּצְתִּי בְךָ בָּחוּר
וּבְתוּלָה׃ כג וְנִפַּצְתִּי בְךָ רֹעֶה וְעֶדְרוֹ
וְנִפַּצְתִּי בְךָ אִכָּר וְצִמְדּוֹ וְנִפַּצְתִּי בְךָ
פַּחוֹת וּסְגָנִים׃ כד וְשִׁלַּמְתִּי לְבָבֶל
וּלְכֹל יוֹשְׁבֵי כַשְׂדִּים אֵת כָּל־רָעָתָם
אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְצִיּוֹן לְעֵינֵיכֶם נְאֻם
יְהוָה׃ כה הִנְנִי אֵלֶיךָ הַר הַמַּשְׁחִית
נְאֻם־יְהוָה הַמַּשְׁחִית אֶת־כָּל־הָאָרֶץ
וְנָטִיתִי אֶת־יָדִי עָלֶיךָ וְגִלְגַּלְתִּיךָ מִן־
הַסְּלָעִים וּנְתַתִּיךָ לְהַר שְׂרֵפָה׃
כו וְלֹא־יִקְחוּ מִמְּךָ אֶבֶן לְפִנָּה וְאֶבֶן
לְמוֹסָדוֹת כִּי־שִׁמְמוֹת עוֹלָם תִּהְיֶה
נְאֻם־יְהוָה׃ כז שְׂאוּ־נֵס בָּאָרֶץ

(מסורה: ח' · ד"כ בנביאי' ובכתובים · ו"כ מ"ל · ד' חסר · ג' וחסר · ג'. ח' מ"ל · ל' · ג' · ל' · ל'. ל"ד מ"ל · ח' · י"ד · ל' ומ"ל · ל' · ל' · ל' ומ"ל)

טו אמר אלין דעבד ארעא בחיליה שכליל תבל בחוכמתיה ובסוכלתנותיה תלא שמיא: טז לקל מתניה רכפת דמיין בשמיא ומסיק ענגין מסיפי ארעא ברקין לזמן מטרא עביד ומפיק רוחין מבית גנזוהי: יז אטפשו כל עממיא מלמידע חוכמתא בהית כל קיני מלמעבד צלם ארי שקרא אתיכונון ולא רוחא בהון: יח למא אינון עובד תולעבא בעדן דאסער עליהון חוביהון ייבדון: יט לא כאלין חולקי דיעקב ארי די ברא כולא הוא וישראל חולק שבטא דאחסנתיה יי צבאות שמיה: כ מבדר את קדמי כרכא די ביה מני קרבא ואבדר בך עממין ואחביל בך מלכון: כא ואבדר בך סוסון ורתיכיהון ואבדר בך רתיכין ורכביהון: כב ואבדר בך גבר ואתא ואבדר בך סב ויניק ואבדר בך עולימין ובתולן: כג ואבדר בך רעיא ועדריה ואבדר בך אכר ופדניה ואבדר בך שלטונין וטורנין: כד ואשלם לבבל ולכל יתבי ארעא כסדאי ית כל בישתהון דעבדו בציון לעיניכון אמר יי: כה הא אנא שלח רוגזי על כרכא מחבלא אמר יי דמחבל ית כל ארעא ואארים ית מחת גבורתי עלך ואמגרינך מן תוקפא ואתנינך לכרך יקודא: כו ולא יסבין מנך מלך למלכו ושלטון לשולטנו ארי צדוות עלם תהי אמר יי: כז זקופו אתא בארעא

רש"י

בקלהן; (יז) נבער כל אדם. העושה פסל לאלוה: נסכו. לשון מסכה: (יח) בעת פקודתם. כשיפקוד הקב"ה עליהם ועל עובדיהם: (יט) ושבט נחלתו. יעקב הנזכר למעלה כראש המקרא: (כ) מפץ אתה לי. עד הנה העמדתיך לי למשחית ולמפץ את העובדי כוכבים שגזרתי עליהם גולה: (כד) ושלמתי לבבל. אחרי כל זאת שאגמור נקמתי על ידו בעובדי.

צדות חסר וי"ו קדמא: כאלה ג' בקריא' וסי' לא כאלה חלק יעקב כי יוצר. וחברו. שמעתי כאלה רבות: ושבט ה' בקריאה וסימ' כי יוצר הכל הוא. ושבט מצרים יסור. ושבט עברתו יכלה. ושבט לגו כסילים. ושבט לגו חסר לב: אמר ב' בקריאה וסימ' ונפצתי. בך אכר. וקראו אכר אל אבל: שאו י"ב ר"פ בקריאה וסימ' שאו את ראש כל עדת בני דריש סיפר'. שאו את ראש כל עדת דפנחס. שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. שאו עיניכם וראו והתמהו. שאו לשמים עיניכם והביטו. שאו נס ציונה. שאו נס בארץ. הבאים מצפון. שאו שערים ראשיכם. וחבריו. שאו זמרה ותנו תוף. שאו ידיכם קדש:

רד"ק

מחנות האויבים לרוב מאד: ותנו. וזעקו, הידד כמו הידד כדורכים יענה: (טו) עושה ארץ בכחו. זאת הפרשה כתובה למעלה אחר כדנא תאמרון להום וזה בתרגום וזה בעברית' שנוי מעט במלות למעלה ויעלה נשיאים והנה ויעל נשיאים. למעלה בקצה הארץ בה"א בקרי והנה מקצה ארץ בלא ה"א. למעלה וישראל שבט נחלתו והנה ושבט נחלתו ואמר הפרשה הנה לענין אלילים שהיו בוטחים בהם בני בבל והיו חושבים כי בעבודתם היתה הצלחתם: (כ) מפץ אתה לי. מפץ שם הכלי שמפוצצים בו האבנים וכן ואיש כלי מפצו בידו אלא שזה זרי וזה קמץ והנפוץ הוא השבר עם הפזור כי כשמשברים האבנים מתפזרים האבנים הנה והנה וכן ונפצתי כולם בזה הענין ואמר האל ית' כנגד מלך בבל מפץ אתה לי כי בך אני מנפץ ומשחית הגוים והממלכו' אך עתה אשלם לך על מה שעשית בישראל ואעניש על ישראל שעשית בהם רעה יותר מדאי ואני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: (כא) ונפצתי. כלם מלרע והוא מורה לעתיד ברוב הנבואה בזאת הפרשה שנאמרה קודם מלוך נבוכדנצר או אחר מלכו ויתכן בענין עתיד ועבר: (כה) הנני אליך הר המשחית. קרא בבל הר ואם היא בקעה רוצה לומר הר עיר בנויה כמו אם היא יושבת בהר וכן הרום הגלעד ר"ל הערים הבנויות וכן תירגם יונתן כרכא מחבלא וכן מן הסלעים ג"כ משל על המגדלים הגבוהים אשר בבבל וכן פי' ואמגרינך מן תקפא כלומר אפילך ממקומו' החזקים והגבוהים: וגלגלתיך. ענין גלגול ידוע מן גבוה אל הנמוך: (כו) ולא יקחו ממך אבן לפנה ואבן למוסדות. כי מנהג העולם לתת ביסוד הבנין אבנים גדולות וכן בפינות הקירות ואמר זה דרך משל כתרגומו ולא יסבון מנך מלך למלכו ושלטון לשולטנו: (כז) שאו נס. לווי שאינו לאדם מיוחד ולא לאנשים מיוחדים אלא למי שיהיה והוא ע"ד המליצה כמו ראה רוח בני אמור למלך ולגבורים חזקו ידים רפות אמרו לנמהרי לב והדומים להם וכמוהם שאו גם תקעו שופר: קדשו עליה. השמיעו עליה: פקדו, העלו, כי לפי שאמר בארץ ואמר בגוים לא נאמר כי כנגד מדי אמר

מצודת ציון

צעקת שוללים וכן הידד נפל (שם טו): (טו) תבל. הם המקומות המיושבות מבני אדם: (טז) לקול. באה הלמ"ד במקום בעבור וכן פסח פיך לאלם (משלי ל"א): תתו. מל' נתינה: המון. מל' המייה ושאון: ויעל. בא"ה הוי"ו במקום א"ז וכן ואם נקבה תלד וטמאה שבועים (ויקר' י"ב) ור"ל אז תטמאה: נשיאים. עננים ע"ש המתנשאים עלמם למעלה וכן מעלה נשיאים (תהלים קל"ה): (יז) נבער. מל' בער ושוטה: מדעת. מהיות בו דעת וכן וימאסך ממלך (ש"א ט"ו) ר"ל מהיות מלך: צורף. מלשון צורף: נסכו. צורת הגלולים הנעשה ביציקת מתכת וכן אלהי מסכה (שמות לד): (יח) תעתועים. מל' תועה: פקודתם. ענין השגחה: (כ) מפץ. הם כלי עשוי לרצץ ולשבור בו החומות וכן ואיש כלי מפצו בידו (יחזקאל ט): ונפצתי. ענין השבר והרצון: (כג) אכר. הוא העובד האדמה בחרישה וזריעה וכן בושו אכרים (לעיל י"ד): וצמדו. כן יקרא זוג הבקר על כי ילכו צמודים ומחוברים וכן צמד בקר (איוב א): פחות וסגנים. שמות בני שרות: (כה) וגלגלתיך. היא השפלה מן הגובה אל הנמוך ע"י גלגול: (כו) לפנה. לזויות: למוסדות. מלשון יסוד: (כז) שאו נס. הרימו כלונס ארוך: קדשו. ענין הזמנה כמו קדשו עליה

מצודת דוד

בא קץ. הנה עתה בא סופך ומדת גמר הבלמחך מן העולם והוא כפל ענין במ"ש: (יד) בנפשו. ר"ל בעצמו: כי אם. כי אשר אמלא ארצך מבני אדם מלומדי מלחמה רבי המספר כארבה והם יצעקו עליך קול הידד שהוא קול שמחת שודדים: (טו) עושה ארץ בכחו. כאומר והנה בידו לקיים מאמרו כי הוא עושה ארץ בכחו וכו' ואם כן הכל שלו ובידו: נטה שמים. פירש השמים כנטיית האוהל: (טז) לקול תתו. בעבור נתינתו קול המיית מים באויר השמים אז מעלה את העננים לרוב השמים מקצה הארץ ר"ל כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם אל מול המקום אשר ירצה להמטיר שמה: ברקים. לעת בוא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם: ויוצא. הוא מוציא את הרוח ממקום אוצרו: (יז) נבער. כל אדם העובד הפסל הוא נבער מהיות בו דעת וכל צורף העושה הפסל יקבל בושה מן הפסל בראותו כי שקר המסכה שנסך ואין בה מהם רוח החיוני: (יח) מעשה תעתועים. המה מעשה ידי התועים מדרך השכל: בעת פקודתם. בעת יגיע המקום להפרע מהם אז יאבדו מבלי תקומה: (יט) לא כאלה. ולא כהפסילים האלה הוא אלהי יעקב הנתון לחלקו: כי יוצר הכל הוא. לא כהפסילים שהמה מעשה ידי אדם כי חלק יעקב הוא היוצר את הכל: ושבט נחלתו. ואת יעקב הנזכר בחר להיות כ"א משבטיו שבט נחלתו: ה' צבאות שמו. כי הוא מושל על צבאות מעלה ומטה ומוסב למעלה לומר הואיל ואין לו ערך עם הפסילים כי הוא יוצר הכל ואת ישראל בחר לנחלה אם כן בודאי יקיים מאמרו לאבד את בבל להצמית יושבי לשודדים: (כ) מפץ אתה לי. אתה בבל היית בידי ככלי מפץ וכלי מלחמה: (כא) רכב. הוא המרכבה המיוחדת לאנשים: ורוכבו. הוא היושב על המרכבה: (כג) אכר וצמדו. עובד האדמה בחרישה עם צמד הבקר אשר יחרוש בהם: (כד) ושלמתי. והנה אשלם לבבל גמול רעתם: לעיניכם. כולכם תראו בעיניכם הרעה הבאה על בבל: (כה) הנני אליך. הנה אני אלחם בך אתה הר המשחית והוא בבל המשחית את כל הארץ (ועם היותם בקעה קראה הר מפני חוזקם): ונטיתי וכו'. להכות בך: מן הסלעים. הוא משל על המגדלים הגבוהים שבבבל: להר שרפה. כי תהפך כסדום ותמטר עליה גפרית ואש כמוה: (כו) ולא יקחו וכו'. מאבני מפולת חרבותיך לא יקחו אבן הראוי לשומה בפנת הבית (כי הדרך לשום בפנת הבית האבן היותר יפה להיות נראה משם הכ"ו): ואבן למוסדות. אבן חזק הראוי לשומו ביסוד: כי שממות עולם. ולכן לא תוחיל מי לשם לקחת מאבניה:

תקעו שופר בגוים קדשו עליה
גוים השמיעו עליה ממלכות אררט
מני ואשכנז פקדו עליה טפסר
העלו־סוס כילק סמר׃ כח קדשו
עליה גוים את־מלכי מדי את־
פחותיה ואת־כל־סגניה ואת כל־
ארץ ממשלתו׃ כט ותרעש הארץ
ותחל כי קמה על־בבל מחשבות
יהוה לשום את־ארץ בבל לשמה
מאין יושב׃ ל חדלו גבורי בבל
להלחם ישבו במצדות נשתה
גבורתם היו לנשים הציתו
משכנתיה נשברו בריחיה׃ לא רץ
לקראת־רץ ירוץ ומגיד לקראת
מגיד להגיד למלך בבל כי־נלכדה
עירו מקצה׃ לב והמעברות נתפשו
ואת־האגמים שרפו באש ואנשי
המלחמה נבהלו׃ לג כי כה אמר
יהוה צבאות אלהי ישראל בת־בבל
כגרן עת הדריכה עוד מעט ובאה
עת־הקציר לה׃ לד אכלנו הממנו
נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי
ריק בלענו כתנין מלא כרשו
מעדני הדיחנו׃ לה חמסי ושארי
על־בבל תאמר ישבת ציון ודמי
אל־ישבי כשדים תאמר ירושלם׃

י״א בליסנא · ד׳ ג׳ מנסון · קמלינודין כתה · ל׳ · ל׳ ותי״ר״פ ופתח · ל׳ · ל׳ · כ׳ בטעם לעיל · ל׳ · ל׳חסר וג׳חסר בניסנא · ב׳ · כ״ם · ב׳ כל טעם · ס׳ בטעם בסיפרה · ל׳ · אכלני ק׳ · הממני ק׳ · הציגני ק׳ · בלעני ק׳ · הדיחני ק׳ · ב׳ ותאמר שרי · ס׳ חסר. ל׳ · סר

תקעו שופרא בעממיא זמינו
עלה עממיא בסרו עלה
מלכות ארעא דקרדו משרית
הורמיני והדיב זמינו עלה
עבדי קרבא דיהון סלקין
סוסותהון מפנכין הא כזחלא
דמצלהב׃ כח זמינו עלה
עממיא ית מלכי מדי ית
שלטונהא וית כל טורנהא
וית כל ארע שולטניה׃
כט ותזוע ארעא ותתמרע ארי
קמא על בבל מחשבתא דיי
לשואה ית ארעא דבבל לצדו
מבלי יתיב׃ ל אתמניעו גברי
בבל מלאגחא קרבא יתיבו
במצדיא אתברת גבורתהון
הוו חלישין כנשיא אתדלקא
ברניתהא אתברו עברהא׃
לא רהיט לקדמות רהיט
ירהוט ומחוי לקדמות מחוי
לחואה למלכא דבבל ארי
אתכבישת קרתיה מסופיה׃
לב ומגיזתא אתאחדא וית
אגמיא אוקידו בנורא וגברי
עבדי קרבא אתבהילו׃
לג ארי כדנן אמר יי צבאות
אלהא דישראל כנשתא
דבבל דמיא לאדרא דמטא
עדן אדריכותיה עוד (ציבחר)
כזעיר וייתון בזוזין עלה׃
לד אמרת ירושלם בז נכסי
ושיצני נבוכדראצר מלכא
דבבל נפצני כמן ריקן בלעני
כתנינא מלא בית גנזיה
מטוב ארעי טלטלני׃ לה חטופי ובוזי על בבל תימר כנישתא דציון וחובת דם
זכאי דאתשד בי על יתבי ארעא כסדאי

רד"ק

אמר לגד׃ (כח) קדשו. ענין הזמנה׃ השמיעו עליה, ענין האסיפה וקבוץ וכן השמיעו אל בבל רבים וכן מן הדגוש וישמע שאול את העם׃ ממלכות אררט מני ואשכנז, אלו כלו עם דריוש ותירגם יונתן מלכות ארע קרדו משרית הורמיני והדיב׃ פקדו עליה, ענין מנוי׃ טפסר, כמו שר וכן וטפסריך כגוב גובי׃ כילק סמר, כמו סמר מפחדך בשרי וכן מן הדגוש תסמר שערת בשרי ענין הנעירה והרעדה כאדם שעמדו שערותיו אריסמנט"ו בלע"ז ות"י זמינו עלה עבדי קרבא דיהון סלקין סוסותהון מפנכין הא כזחלא דמצלהב ופירוש מפנכין ענין הדורה כמו שתרגם ג"כ מדהרות דהרות אביריו מפנוכא דהוה מפניך קדם רתיכי גברוהי׃ (כט) ותרעש, ותחול, ענין חיל כיולדה׃ כי קמה על בבל, אמר קמה יחידה ואמר מחשבות ה׳ רבים ר"ל כל מחשבה ומחשבה שחשב עליה תקום׃ (ל) חדלו. ישבו במצדות, ולא יצאו להלחם ישבו להם במגדלים החזקים להשגב בהם׃ נשתה גבורתם, פסקה וכן ונשתו מים מהים׃ היו לנשים, חלשים כמו הנשים׃ הציתו. כמו"ש׃ (לא) רץ לקראת רץ ירוץ. היה לומר רץ אחרי רץ ומגיד אחר מגיד אלא פירושו הנה ילך הראשון ויגיד למלך וישוב לו וימצא רץ אחר בא לקראתו ג"כ להגיד למלך כי נלכדה עירו׃ מקצה, כלומר מקצה האחד׃ (לב) והמעברות נתפשו. מעברות המים בכניסת העיר והיו בהם מגדלים למנוע אויבים אם יגיעו להכנס בעיר ולפי שאמר כי נלכדה עירו מקצה שמא יאמר אדם מגדלי המעברו׳ איך לא מנעום התשובה כי המעברות נתפשו׃ ואת האגמים שרפו באש, הגמא הגדל על הנהרות שרפו באש שלא ימנעם רוב הגמא מלכת בעיר וכן הלכוף והאגמון ראשו הוא הגמא ורבי יונה כתב כי אגמים הם המבצרים ודמה אותו ללשון הערב שאומר למבצרי אגם׃ (לג) כי כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישראל. אמר אלהי ישראל כי נקמ׳ ישראל יקח מהם׃ הדריכה, בא המקור בחירק הה"א ומשפטו בפתח על הרוב וכן כמוהו מקור הה"א בחירק גנוז והציל פסוח והמליט׃ עת השמידו אותם, ודמה אותם לגורן שהגיע עתה לדרוך ולדוש כן בבל הגיע עתה שירמסום האויבי׳׃ עת הקציר, המשיל הבזה לקציר וכן תירגם יונתן ויתון בזוזין עלה ואמר הקציר אחר דריכת הגורן אע"פ שהוא קודם עוד מעט זמן שתבא לה עת הקציר ביבואו וילכדו כל עריה סביב סביב והוא משל הקציר ואח"כ יתפשו העיר בבל וירמסוה כי כמו שאוספין הקציר אל הגורן כן היו אוספין ומכניסין מיטב הילם כל העיירות אל בבל וכשיתפשוה ידריכוה וירמסוה ויבזוה כליון חרוץ׃ (לד) אכלנו הממנו, אלו התיבות שהם בפסוק כתובים בוי"ו וקריין ביו"ד והכתוב לשון רבי׳ על הפרטים והקרי לשון יחיד על הכלל והענין מדבר על לשון ישראל שצועקים חמס על בבל, הממני כמו והמם בגלגל עגלתו ענינם ענין שבר׃ הציגני כלי ריק, העמידני רקה כמו כלי ריק וריק הם כאילו אמר כלי ריקות׃ מלא כרישו מעדני, על דרך משל כלומר מלא ארצו מטובי, מלא בקמן׃ הדיחני, כמו שידיח אדם את הכלי שלא נשאר בו דבר ותירגם יונתן הפסוק כן אמרת ירושלם בז נכסי ושיצני נבוכדנצר מלכ׳ דבבל נפצני כמן ריקן בלעני כתנינא מלא בית גנזיה מטוב ארעי טלטלני וכן עניין הפסוק אמר אחריו על לשון ציון וירושלם כמו שאומר׃ (לה) חמסי ושארי, שארי בשרי ואמר חמסי על הממון אשר בזזו ושארי על החללים וכן

רש"י

בעובדי כוכבים׃ (כח) קדשו. זמנו׃ טפסר. לשון חיל (אנ"ל אדון)׃ סמר. הרולייר בלעז כמו תסמר שערת בשרי (איוב ד)׃ (כט) ותחול. לשון חלחלה׃ נשתה. קפצה כמו גיד הנשה (בראשית לג) שנשה ממקומו׃ (לג) כגורן עת הדריכה. הרי היא עתה מלאה כגורן בעת שדשו תבואתה שהיא מל׳ אסיפין׃ עוד מעט. ותתרוקן ותדמה לגורן בעת תחלת הקציר שהיא ריקנית׃ (לה) חמסי ושארי

במצדות ט׳ בליש׳ וסימ׳ בלשון תרגום במערתא דגדיא בטורא מטמר מרום בבל אקש לה מותא. ופירו׳ בישעיה סימן ל״ג׃ מקצה ב׳ וסימ׳ טרם ישכבו ואנשי העיר. רץ לקראת רץ׃ חמסי ב׳ וסימ׳ ותאמר שרי. חמסי ושארי על בבל׃

מצודת ציון

עליה מלחמה (לעיל ו׳)׃ השמיעו ענין אסיפה כמו השמיעו אל בבל רבים (לעיל נ׳)׃ אררט וגו׳. הם שמות מקומות׃ פקדו. ענין מינוי וגזברות׃ טפסר. ענין שררה וכן וטפסריך כגוב גובי (נחום ג׳)׃ כילק. מין ארבה׃ סמר. ענין הסקצות כמסמר כמו תסמר שערת בשרי (איוב ד׳)׃ (כח) פחותיה וסגניה. מין שררה׃ (כט) ותחול. מל׳ חיל ותלחלה׃ קמה. עמדה ונתקיימה׃ (ל) במצדות. ענין מבצר כמו מצודת ציון (ד"ה א׳ י"א)׃ נשתה. ענין העתקה והסרה כמו ונשתו מים מהים (ישעיה י"ט)׃ הציתו. ענין הדלקה והבערה׃ משכנותיה. מלשון משכן ומדור׃ בריחיה. כעין מטה עשוי לסגור השערים׃ (לא) רץ. ענין מהירות ההליכה׃ (לב) והמעברות. מקום מעבר המים׃ נתפשו. ענין לכידה׃ האגמים. הוא הצימח הגדל בשפת המים וכן הלכוף ואגמון ראשו (שם נ"ח)׃ (לג) כגורן. הוא המקום שמשימו שם עמרי התבואה ושם דשים אותם׃ הדריכה. ענין רמיסה ודישה׃ (לד) הממני. ענין כתיתה ושבירה כמו והמם גלגל עגלתו (שם כ"ח)׃ הציגני. ענין העמדה כמו הציג את תו לבד (שופטים ז׳)׃ כתנין. מין נחש׃ כרשו. כמו כרסו בסמ"ך והוא המקום שיתאסף שם המאכל וכדרז"ל ככרס הפנימית (חולין מ"ב)׃ מעדני. דברים המענוגים כמו מעדני מלך (בראשית מ"ט)׃ הדיחני. מל׳ הדחה ושטיפת כלי׃ (לה) חמסי. ענין גזל׃ ושארי. ענין בשר כמו ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג׳)

מצודת דוד

(כז) שאו נס. לרמז על העובדי כוכבים שיתאספו לבוא למלחמה על בבל׃ תקעו שופר. גם זה הוא רמז אסיפה׃ קדשו. הזמינו עליה גוים התאספו ממלכות אררט וכו׳ מנו עליה שר להאסף המלחמה והעלו קבוצת סוסים רבי המספר כארבה וכ"א מהסוסים תסמר שערות בשרו בעת הקרב (כי זהו דרך הסוסים הטובים בעלי כח ולב אשר יתקשו שערותם כמסמר)׃ (כח) קדשו וכו׳. חזר לומר שוב לפרש שהם מלכי מדי והם דריוש ותחנו כורש שירש המלוכה אחרי מותו׃ ארץ ממשלתו. הארץ אשר הוא מושל בה׃ (כט) כי קמה. עמדה ונתקיימה על בבל מחשבות ה׳ שחשב לשום אותה לשממה׃ (ל) חדלו וכו׳. כי בא מורך בלבבם׃ ישבו במצדות. להתחזק במשגב המבצר׃ נשתה. נעתקה וסרה מהם גבורתם והיו דומים לנשים בדבר אבות הכח׃ הציתו. האויבים הציתו משכנותיה ונשברו בריחי שעריה ונפתחו לפני האויב לבוא בהם׃ (לא) רץ לקראת רץ ירוץ. מן המלחמה שלחו איש רץ להגיד למלך בבל דבר המלחמה ועד לא ישוב שלחו רץ אחר ובדרך מהלכו פגע בהרץ הראשון כשהוא חוזר ורץ א"כ רץ זה לקראת רץ זה׃ ומגיד וכו׳. כפל הדבר במ"ש כי הרץ הוא המגיד׃ מקצה. רצה לומר אשר בקצה המדינה וכן נאמר בואו לה מקץ (לעיל נ׳)׃ (לב) והמעברות. מקום מעבר המים נלכד ביד האויב לבלי תת למי לברוח דרך המים׃ ואת האגמים. הגומא הגדל על פני המים שרפו באש לבל יוכל מי להסתר בין הגומא׃ (לג) כגורן וכו׳. רצה לומר עם כי היא עתה מלאה טובה כגורן בעת ידרכו שם העמרים ודשים אותם כי אז ימלא הגורן מן התבואה הנה במעט זמן תהיה ריקנית ותבוא לה עת הקציר רצה לומר תהיה כגורן בעת הקציר כי אז כבר הוציאו כל התבואות ועדיין לא נאסף בה התבואה החדשה׃ (לד) אכלני. בני ישראל קובלים על הצער שסבלו ואומרים הנה נ"נ אכלני והמם אותי׃ הציגני. העמיד אותי כלי ריק את הכל לקח וגזל ומיהר לבלוע אותי כתנין הבולע מבלי לעיסה ומילא הכרס שלו מן מעדני ר"ל שגזל טוב ארצי והביאה לארצו׃ הדיחני. ר"ל כמו כשמדיחים את הכלי לא נשאר בו מאומה מודבק בדפנותיה כן לא השאיר מאומה בידי׃ (לה) חמסי ושארי וכו׳. ר"ל יושבת ציון תאמר נעקתי על החמס הנעשה לי ועל עבודת הפרך שעבד בי עד שבלה את בשרי הלא המה על בבל כי מידו בא לי החמס ובליית הבשר׃ ודמי וכו׳. ירושלים תאמר נעקתי על הדם הנשפך בי הלא נ"א על יושבי כשדים כי הם שפכו דמי׃

לכן

לו לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי־רָב אֶת־
רִיבֵךְ וְנִקַּמְתִּי אֶת־נִקְמָתֵךְ וְהַחֲרַבְתִּי
אֶת־יַמָּהּ וְהֹבַשְׁתִּי אֶת־מְקוֹרָהּ׃
לז וְהָיְתָה בָבֶל לְגַלִּים ׀ מְעוֹן־תַּנִּים
שַׁמָּה וּשְׁרֵקָה מֵאֵין יוֹשֵׁב׃ לח יַחְדָּו
כַּכְּפִרִים יִשְׁאָגוּ נָעֲרוּ כְּגוֹרֵי אֲרָיוֹת׃
לט בְּחֻמָּם אָשִׁית אֶת־מִשְׁתֵּיהֶם
וְהִשְׁכַּרְתִּים לְמַעַן יַעֲלֹזוּ וְיָשְׁנוּ שְׁנַת־
עוֹלָם וְלֹא יָקִיצוּ נְאֻם יְהוָה׃ מ אוֹרִידֵם
כְּכָרִים לִטְבוֹחַ כְּאֵילִים עִם־עַתּוּדִים׃
מא אֵיךְ נִלְכְּדָה שֵׁשַׁךְ וַתִּתָּפֵשׂ
תְּהִלַּת כָּל־הָאָרֶץ אֵיךְ הָיְתָה לְשַׁמָּה
בָּבֶל בַּגּוֹיִם׃ מב עָלָה עַל־בָּבֶל הַיָּם
בַּהֲמוֹן גַּלָּיו נִכְסָתָה׃ מג הָיוּ עָרֶיהָ
לְשַׁמָּה אֶרֶץ צִיָּה וַעֲרָבָה אֶרֶץ לֹא־
יֵשֵׁב בָּהֵן כָּל־אִישׁ וְלֹא־יַעֲבֹר בָּהֵן
בֶּן־אָדָם׃ מד וּפָקַדְתִּי עַל־בֵּל בְּבָבֶל
וְהֹצֵאתִי אֶת־בִּלְעוֹ מִפִּיו וְלֹא־יִנְהֲרוּ
אֵלָיו עוֹד גּוֹיִם גַּם־חוֹמַת בָּבֶל נָפָלָה׃
מה צְאוּ מִתּוֹכָהּ עַמִּי וּמַלְּטוּ אִישׁ
אֶת־נַפְשׁוֹ מֵחֲרוֹן אַף־יְהוָה׃ מו וּפֶן־
יֵרַךְ לְבַבְכֶם וְתִירְאוּ בַּשְּׁמוּעָה
הַנִּשְׁמַעַת בָּאָרֶץ וּבָא בַשָּׁנָה
הַשְּׁמוּעָה וְאַחֲרָיו בַּשָּׁנָה הַשְּׁמוּעָה

תימר ירושלם: לו בכן כדנן אמר יי הא אנא דאין ית דיניך ומתפרע ית פורענותיך ואחריב ית ימה ואוביש ית מבועהא: לז ותהי בבל ליגרין מדור ירודין צדו ואשתממו מבלי יתיב: לח כחדא כאריון ינהמון כבני אריון ירימון קלהון: לט איתא עליהון עקא ויהון דמן לרויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תניינא ולא ייחון לעלמא דאתי אמר יי: מ אמסרינון כתורין לקטלא כדכרין עם גדין: מא איכדין אתכבישת בבל ואתאחדת תושבחת כל ארעא איכדין הות לצדו בבל בעממיא: מב סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמי ימא באתרגושת גלוהי חפא: מג הואה קרווהא לצדו ארעא צדיא וחרבא ארעא לא יתיב בה כל אנש ולא יעבר בה בר אנש: מד ואסער על דפלחין לבל בבבל ואביז ית נכסוהי מניה ולא ישתמעון ליה עוד עממיא אף שורי בבל יתרמון: מה פוקו מגוה עמי ושיזיבו גבר ית נפשיה מתקוף רוגזא דיי: מו ודלמא יזוע לבכון ותדחלון מן קדם בסורתא דאשתמע בארעא ותיתי בשתא בסורתא ובתרוהי בשתא בסורתא ויסגון חטופין בארעא ויקום שלטון על

רש"י

ושארי. נקמת חמסי ומזונתי אשר אכלו שארי: (לח) נערו. ל' חמור נוער: (לט) בחומם אשית את משתיהם. אכוין שיהו משתיהן בעת החום כדי שישתכרו: למען יעלזו וישנו. וירדמו: שנת עולם. שנת עולמית וכן עלתה שם מתוך משתה ושכרות נחרבו ונהרגו ונלכד העיר כמו שנ' (בדניאל ה) בלשאצר אמר בטעם חמרא וגו' (שם) אשתי חמרא וגו' (שם) ביה בליליא קטיל בלשאצר קביל מלכותא: (מ) ככרים. כבשים. (וי"ת) כתורין: (מא) ששך. בבל בגי' דא"ת ב"ש: (מב) עלה על בבל הים. חיל גדול כמו הים: (מד) על בל. על עבודת כוכבים של בבל: את בלעו. שהושפלו כל יושבי הארץ תחתיו: ולא ינהרו. ולא יאספו וכן ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב) כמימי נהרות כולם ההולכים אל הים:

ונקמתי ג' וסימ' ויאל שאול את העם. ונקמתי דמי עבדי. הנני רב ריבך ונקמתי: שנת ה' בליש' שינה וסימ' בחמם אשית את משתיהם. והשכרתי שריה וחכמיה. אם אתן שנת לעיני. מתוקה שנת העובד. בלילה ההוא נדדה שנת המלך: חומת ג' בספר' וסימ' שורא דדמשק נפל. ופירושן לעיל בסי' מ"ט: ופן ח' בקריאה וסימ' ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש. רק השמר לך ושמר נפשך מאד. השמר לך פן תנקש אחריהם תנינא דפסוק. ופן ירך לבבכם ותראו. ופן אורש ונגבתי. ופן תדרוש

תולדות אהרן בחמם אשית. מגילה טו: וישנו. ברכות יז (שביעית לס): בלעו מפיו. זוכר תרומס:

רד"ק

וכן ודומי וכה: הענין כמלות שונות ואדוני אבי ז"ל פירש ושארי על הגולים שהיו מעניים אותם בגופם ודמי על ההרוגים ויונתן תירגם חמסי ושארי חטופי ובוזזי ותירגם ודמי וחובת דם זכאי דאתשד בי: ואל יושבי כשדים. כמו על יושבי ארץ כשדים ובת"י על יתבי ארעא כשדאי: (לו) לכן. אומר האל יתברך לציון וירושלים שקוראת חמס על בבל: הנני רב את ריבך. והחרבתי את ימה. משל על רוב ההמון כמימי הים: (לז) והיתה. ושרקה שישרוק עליה כל עובר: (לח) יחדו ככפירים ישאגו. אפשר לפרשו על בני בבל על דרך שאגתי מנהמת לבי ויתכו כמים שאגותי או על חיל מדי ההולכים בבל על דרך עליו ישאגו כפירים שואג לקראתו הישאג אריה ביער והדומים להם: נערו. כענין שאגו ורז"ל נהגו בזה הלשון על החמור באמרם חמור נוער: כגורי. כמוהם: (לט) בחומם. בלילה שנלכדה בבל עשה בלשאצר משתה גדול כמו שכתוב בספר דניאל ויצאה היד שכותבת בקיר ההיכל כמ"ש וזהו אשית את משתיהם כלומר בעת המונותם במשתה אשית ברע את משתיהם שנהפך להם השמחה לאבל ולפחד גדול כמו שכתוב אדין בלשאצר שגיא מתבהיל וזיווהי שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין: והשכרתים למען יעלזו. השכיר אותם באותו המשתה שישנו שינת עולם כי אחר השכורים ישנו בשכרותם ויקיצו אח"כ מיינם אבל אלו ישנו שנת עולם ולא יקיצו וזה למען שהיו שמחים ועלזים בשתותם בכלי ב"ה וישנו שינת עולם ולא יקיצו נאם ה' שימותו מתוך שכרותם כמו שכתוב ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה ור' יונה פירש למען יעלזו יתחוללו וירעדו מלשון ערבי עלז אלמות ורעדה שאוחזת מקצת החולים בקרבם למיתם ונראה שהשתקו וכן פירשו מזה כי רעתיכי או תעלזי וי"ת הפסוק כן איתא עליהון עקא ויהון דמן לרויא בדיל דלא יהון תקיפין וימותון מותא תניינא ולא ייחון לעלמא דאתי אמר ה': (מ) אורידם. מבואר הוא וכן איך נלכד: (מא) ששך. פירשוהו שהוא בבל בא"ת ב"ש: (מב) עלה על בבל הים. ד"מ אמר כי החיל הגדול שבא עליהם כמי את הארץ וכן ת"י סליק על בבל מלך במשריתיה דסגי כמי ימא: (מג) היו. וערבה, כמו מדבר כמו הארץ ערבה ושוחה וכן בזדבר בערבה: (מד) ופקדתי על בל בבבל. בל הוא אלוה שהיו עובדים בבבל ופקדתי שישברו אותו וישאו זכרו וכן כתוב בנבואת ישעיה כרע בל קורס נבו: והוצאתי את בלעו מפיו. על דרך משל שהיו מביאין לו מנחות על דרך חיל בלע ויקיאנו: ולא ינהרו אליו עוד גוים. ענין נהירה אל המקום וכן ונהרו אליו כל הגוים ולפיכך נקרא הנהר בזה הלשון לפי שהוא מקום מרוצת המים: גם חומת בבל נפלה. הרבוי לפי שהיתה חזקה ורחבה כמו שכתוב חומת בבל הרחבה ופירוש נפלה על ידי המפילים אותה: (מה) צאו. מבואר הוא: (מו) ופן ירך לבבכם. לפיכך, אני מבטיחכם שלא תיראו מפני האויב שיבוא אל בבל כי לא ירע לכם ותצאו מתוכה בשלום ובלשאצר מלך שלש שנים ובשנה ראשונה באה שמועת מדי שיבאו על בבל וכן בשנה השנית וזהו ובא בשנה השמועה וכן בשנה השלישית

מצודת דוד

(לו) לכן. הואיל וכן עשו בך לכן וכו': והחרבתי. אוביש את ימה ר"ל אשבית השפעה אשר היתה כמי הים: והובשתי וכו'. כפל הדבר במ"ש: (לז) לגלים. דרך החורבות להמלא בהם הרבה גלים מנפילת כותלי הבתים: מעון תנים. יהיו מדור להניס השוכנים בחרבות: שמה ושרקה. תהיה לתמהון כולם יתמהו על חורבנה וישרקו עליה (כי כן דרך בני אדם לשרוק בקול בראותם דבר חשוב שנאבד): מאין יושב. על כי לא ישב מי שם לכן תהיה לתמהון וישרקו עליה: (לח) יחדו. כל בני בבל ישאגו בקול מר כאשר ישאגו כפירים בעת יחסר מאכלם: נערו וכו'. כפל הדבר במ"ש: (לט) בחומם. על בלשאצר אמר הנה אסבב שיעשו משתיהם בזמן החום כדי שבסבת החום ישתו הרבה וישתכרו כי על כי ישמחו בעת המשתה ירבו לשתות יין: וישנו. בעבור השכרות ישנו עד עולם ולא יקיצו עוד כי בעת השינה נהרג בלשאצר ואמר בדרך מליצה כאלו נרדם מן היין: (מ) אורידם. את אנשי בבל אוריד לטבח כמו שמורידים את הכרים: (מא) תהלת. שהיתה לתהלה ולתפארת בכל הארץ: בגוים. בין כל הגוים היתה לתמהון על גודל חורבנה: (מב) הים. ר"ל אוכלוסין מרובים כמי הים: בהמון. ר"ל במרבית הגבורים נאבדה: (מג) ארץ ציה. להיות ארץ ציה וערבה: ולא יעבור. אפילו דרך העברה בעלמא: (מד) ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסל בל העומדת בבבל כי האויב ישבר אותו וישא את זהבו: את בלעו. את העושר שבלע הוציא מפיו ר"ל כל העושר שאסף לעובדיו הוציא מהם (ואמר לפי מחשבת בבל שחשבו שהפסל הוא הנותן להם כל אשר לא כן הוא כי הוא הבל ואין בו ממש): ולא ינהרו. עוד לא יאספו העמים ללכת אליו לעבדו כי כולם יראו שאין בו ממש: גם חומת וכו'. כ"א מהחומות תפול ולא יתחזקו במעוז העיר: (מה) מחרון. מלטו נפשיכם מחרון אף ה' שתחול על בבל שלא תהיו נלקים עמהם: (מו) ופן ירך. השמרו פן ירך לבבכם רלה לומר לא יבוא מורך בלבבכם ולא תיראו בשמועה הנשמעת בארץ והיא שמלכי מדי ופרס עולים להלחם בבבל: ובא. ר"ל לא תיראו כמה שבאה השמועה ההיא בשנה הזאת אשר כבר באו בארץ והקיימה הדבר ולא לפועל: ואחריו. ר"ל ולא תיראו בהשמועה הנשמעת אחריו בשנה ההיא אשר כבר כבשו את בבל ונעשה חמס בארץ והנה יהיה מושל על מושל וזה לומר פרס ומדי תמשול על בבל שהיתה עד הנה מושל על כל הגוים והאומר מכל אלה אל תיראו כי הכל היא

מצודת ציון

(מיכה ג'): (לו) רב. מל' מריבה: והחרבתי. מלשון חורב ויובש: והובשתי. מל' יובש: מקורה. ענין מעין מים: (לז) לגלים. ענין תל ודגור: מעון. מדור: שמה. תמהון: ושרקה. הוא הקול הנשמע בקבוץ השפתים: (לח) ככפירים. ארי בחור: נערו. ענין שאגה וכדרז"ל חמור נוער (ברכות ג'): כגורי. כן יקראו האריות הקטנים וכן גור אריה יהודה (בראשית מ"ט): (לט) בחומם. מלשון חמימות: אשית. אשים: משתיהם. הוא סעודה של שמחה וכן עשה משתה (אסתר א'): והשכרתים. מל' שכרות: יעלזו. ענין שמחה: וישנו. מל' שינה: יקיצו. ענין הערה מן השינה: (מ) ככרים. כבשים שמנים: עתודים. הם הזכרים מן העזים: (מא) ששך. הוא בבל בא"ת ב"ש: ותתפש. ענין לכידה: תהלת. מלשון הלול והתפארות: לשמה. לתמהון: (מב) בהמון. ענין רבוי כמו מהמון רשעים (תהלים ל"ז): נכסתה. מלשון כסוי: (מג) לשמה. לשממה: ציה. שממה: ערבה. כמו מדבר: (מד) ופקדתי. ענין השגחת הבאת הרעה: בל. כן שם גלולים של בבל: בלעו. מלשון בליעה: ינהרו. ענין משיכה כנהר המושך וכן ונהרו אל טוב ה' (לעיל ל"א): (מו) ירך. ענין פחד ואימה כמו והבאתי מורך (ויקרא כ"ו): וחמס

וְחָמָס בָּאָרֶץ מֹשֵׁל עַל־מֹשֵׁל׃ מז לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים וּפָקַדְתִּי עַל־פְּסִילֵי
בָבֶל וְכָל־אַרְצָהּ תֵּבוֹשׁ וְכָל־חֲלָלֶיהָ
יִפְּלוּ בְתוֹכָהּ׃ מח וְרִנְּנוּ עַל־בָּבֶל
שָׁמַיִם וָאָרֶץ וְכֹל אֲשֶׁר בָּהֶם כִּי
מִצָּפוֹן יָבוֹא־לָהּ הַשּׁוֹדְדִים נְאֻם־
יְהוָה׃ מט גַּם־בָּבֶל לִנְפֹּל חַלְלֵי יִשְׂרָאֵל
גַּם־לְבָבֶל נָפְלוּ חַלְלֵי כָל־הָאָרֶץ׃
נ פְּלֵטִים מֵחֶרֶב הִלְכוּ אַל־תַּעֲמֹדוּ
זִכְרוּ מֵרָחוֹק אֶת־יְהוָה וִירוּשָׁלַםִ
תַּעֲלֶה עַל־לְבַבְכֶם׃ נא בֹּשְׁנוּ כִּי־
שָׁמַעְנוּ חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָּנֵינוּ
כִּי בָּאוּ זָרִים עַל־מִקְדְּשֵׁי בֵּית יְהוָה׃
נב לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה
וּפָקַדְתִּי עַל־פְּסִילֶיהָ וּבְכָל־אַרְצָהּ
יֶאֱנֹק חָלָל׃ נג כִּי־תַעֲלֶה בָבֶל הַשָּׁמַיִם
וְכִי תְבַצֵּר מְרוֹם עֻזָּהּ מֵאִתִּי יָבֹאוּ
שֹׁדְדִים לָהּ נְאֻם־יְהוָה׃ נד קוֹל זְעָקָה
מִבָּבֶל וְשֶׁבֶר גָּדוֹל מֵאֶרֶץ כַּשְׂדִּים׃
נה כִּי־שֹׁדֵד יְהוָה אֶת־בָּבֶל וְאִבַּד
מִמֶּנָּה קוֹל גָּדוֹל וְהָמוּ גַלֵּיהֶם כְּמַיִם
רַבִּים נִתַּן שְׁאוֹן קוֹלָם׃ נו כִּי
בָא עָלֶיהָ עַל־בָּבֶל שׁוֹדֵד וְנִלְכְּדוּ
גִּבּוֹרֶיהָ חִתְּתָה קַשְּׁתוֹתָם כִּי אֵל
גְּמֻלוֹת יְהוָה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃
נז וְהִשְׁכַּרְתִּי שָׂרֶיהָ וַחֲכָמֶיהָ פַּחוֹתֶיהָ
וּסְגָנֶיהָ וְגִבּוֹרֶיהָ וְיָשְׁנוּ שְׁנַת־עוֹלָם
וְלֹא יָקִיצוּ נְאֻם־הַמֶּלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת
שְׁמוֹ׃ נח כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

שלטון: מז בכן הא יומיא אתן ואסער על צלמי בבל וכל ארעא תחרוב וכל קטילהא יתרמון בגוה: מח וישבחון על בבל שמיא וארעא וכל די בהון ארי מצפונא ייתון עלה בזוזין אמר יי: מט אף בבבל אתרמיאו קטילי ישראל אף לבבל יתרמון קטילי כל ארעא: נ משיזביא מחרבא גלו לא תתעכבון אדכרו מרחיק ית פולחנא דיי וירושלם תסק על לבכון: נא בהיתנא ארי שמענא חסודין חפת אתכנעותא אפנא ארי עלו נוכראין וסאיבו ית בית מקדשא דיי: נב בכן הא יומיא אתן אמר יי ואסער על צלמהא ובכל ארעא יתרמון קטיליא: נג ארי תבני בבל בנינין דרמין עד צית שמיא וארי תכרוך כרכין תקיפין עד רומא מן קדמי ייתון בזוזין עלה אמר יי: נד קל צוחתא מבבל ותברא רבא מארעא כסדאי: נה ארי אביז יי ית בבל ואביד מנה משרין סגיאין ויתכנשון עליהון משרית עממין סגיאין וירימון באתרגושת קלהון: נו ארי אתו עלה על בבל בזוזין ואתאחידו גברהא אתברא קשתותיהון ארי אלהא מרי גמליא יי שלמא ישלם להון גמולהון: נז ואארוי רברבהא וחכימהא שולטנהא וטורנהא גברהא וימותון מותא תנינא דלא ייתון לעלמא דאתי אמר מלכא יי צבאות שמיה: נח כדנן אמר יי צבאות שורי

רדק

זהו ואחריו בשנה השמועה: חמס בארץ. שיהיו חומסים בארץ כשדים: ומושל על מושל. זהו כורש הפרסי שמלך אחר דריוש המדי וכשרם שלא ייראו ולא ירך לבבם מכל אלו כי לא ירעו להם אבל ייטיבו וכורש שלח הגלים: (מז) לכן. וכל ארצה תבוש. כלומר כל אנשי ארצה יהיה להם בושת כי פסיליהם יוכתו וישברו: יפלו בתוכה. כי לא יצאו חוץ לעיר להלחם: (מח) ורננו. כאילו שמים וארץ ישמחו וירננו למפלתם: יבא לה. דריוש עם חילו בהם השודדים: (מט) גם בבל. נותן טעם למה שאמר וכל חלליה יפלו בתוכה כי גם היא סיבה הנה לנפול חללי ישראל וכן חללי כל הארץ לפיכך יפלו חלליה: גם לבבל. בעבור בבל ועל ידה או פירושו לבבל כמו בבבל וכן וישבו אתו לארץ כמו בארץ הרגתי לפלשי כמו בפלשי: (נ) פלטים מחרב. אתם ישראל אשר בבבל שנמלטתם מחרב נבוכדנצר וגליתים לבבל הלכו מבבל: זכרו מרחוק את ה'. זכרו מזמן רחוק זה שבעים שנה. את ה' כלו' עבודת ה' שבטלה וכן ת"י ית פולחנא דה': וירושלים. שחרבה תעלה על לבבכם ולא תוך בבל: (נא) בשנו. ואמרו בשנו מאז מעת חרבן ירושלם כי שמענו חרפה שהיו האויבים מחרפים אותנו בגלותינו מירושלם: על מקדשי בית ה'. הכל בכלל בית ה' ומקדשו הדביר והיכל והאולם כל אחד מקדש: (נב) לכן. יאנק חלל. החלל בעת מותו תוציא הנשמה באנקה וצעקה: (נג) כי תעלה בבל השמים. לא יועיל לה אפילו תבנה בניניה גדולים ובצורים בשמים וכי תבצר והחזק מרום עוזה שתגביה למרום בנינה לא יועיל לה כי מאתי יבאו שודדים לה וסי' מאתי כי האל העיר רוח דריוש וכורש לבא אל בבל: תבצר. ענין חוזק מן גדולות ובצורות וכן לבצר החומה: (נד) קול זעקה מבבל. זעקה עם הצעקה ישמעו מבבל: (נה) כי שודד, ואבד ממנה קול גדול, שהיתה עיר הומיה והיה נשמע בה קול גדול מרוב העם אשר בה שהיו הומים כהמות גלי הים והיה כמו שאון קולם אבד האל ממנה הומו קול: (נו) כי בא עליה על בבל. כמו ותראהו את הילד והדומים לו: חתתה קשתותם. פירשו המפרשים חית"ק כהי"ת קום שורק וכן ופתחו מעריך תמיד וכת"י אתבר' קשתותיהון והנכון בעיני שהוא כמשמעו מן הדגוש ר"ל כאילו בבל חתתה ושברה קשתות' ברוב תעלוליה וזהו שאמר אחריו כי אל גמולות ה': (נז) והשכרתי. מבואר הוא למעלה בפסוק והשכרתיה למען יעלזו: נאם המלך ה'. כי הוא מלך על כל מלך ובידו להסיר המלוכה ממי שירצה ולתתה למי שירצה והוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה וכן שמו וכן הוא: (נח) כה אמר ה' צבאות

רשי

(מו) בשמועה. בשמועה הנשמעת בארץ. השמועה הזאת של בלשצר שנהרג: ובא בשנה השמועה. באותה שנה עצמה תבוא השמועה שחרבה בבל מאליה מן השמים שנאמר (שם יג) והיתה בבל צבי ממלכות תפאר' גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה: ואחריו בשנה. השניה השמועה הטובה לכם כה אמר כורש מלך פרס (עזרא א) מי בכם מכל עמו: ומושל על מושל. דריוש המדי מלך שנה אחת ובשנה השניה כורש הפרסי: (מט) גם בבל. היתה לנפול בה חללי ישראל: גם לבבל. יפלו חללי כל ארצה: (נ) פליטים מחרב. ישראל שגלו לתוכה שפלטו מחרב נבוזראדן: (נא) כי שמענו חרפה. שהיו כשדים אומרים ומחרפים אותנו לאמר יד אלהינו רמה שהחרבנו את ביתו: (נב) יאנק חלל. יצעק חלל כשהורגים את האדם בחץ או ברומח והוא גונח כשמוציא הרומח הוא האנקה: (נג) וכי תבצר. לשון מבצר חוזק: מאתי יבואו שודדים לה. מאתי מן השמים בנבואים מתנה יבואו לה השודדים: (נה) נתן שאון קולם. נשמע קול צעקתם:

תתערער

לאלהיהם לאמר; לנפול ד' בקריא' וחסר וסי' אל הארץ הזאת לנפל בחרב. גם בבל לנפל. דחה דחיתני לנפל. אם מזרע היהודים מרדכי: כי תעלה בבל כל ר"פ דנביאים כי במ"ד וכי וסי' נמס' לעיל בסיפרא סימן מ"ד: כמים ג' רפין בקריא' וסי' והמו גליה' כמים רבים. כמים מוגרי' במורד, כמים עברו תזכור: וישנו ג' בקריא' וסי' בחמם אשית את משתיהם. ישנו שנת עולם. ולא יקיצו נאם המלך. ושכנו במדבר וישנו

מצודת ציון

וחמס. עושק וגזל: (מז) ופקדתי. ענין השגחה כבא ברעה: תבוש. מלשון יבשות: (נ) פליטים. ענין המלטה: (נא) זרים. עמים עכו"ם: (נב) יאנק. ענין גניחה ואנחה שבאה בעת יציאת הנפש וכן בהאנק חלל (יחזקאל כ"ו): (נג) תבצר. מלשון מבצר: מרום. השמים. כרתים: עוזה. חוזק: (נה) נתן. ר"ל נשמע וכן וה' נתן קולו (יואל ב'): שאון. ענין המייה: (נו) חתתה. ענין שבירה כמו את מרודך (לעיל נ'): (נז) והשכרתי. מלשון שכרות: פחותיה וסגניה. מיני שררה: יקיצו. ענין הערה משינה:

ערער

מצודת דוד

הוא לשונתם: (מז) ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסילי בבל כי האויב ישבר צורתם וישא את זהבם: תבוש. תהיה יבש ר"ל חסר מכל טובה: יפלו בתוכה. כי המורך יבוא בלבם ולא יצאו השדה להלחם מול האויב כי יסגרו בעיר ואחר שיכבוש האויב את העיר יהרוג אותם בתוכה: (מח) שמים וארץ. הוא ענין מליצה ור"ל הרנה שמחה תהיה בעולם באבדן בבל כי הרעו לכל העובדי כוכבים: כי מצפון. כאשר יבואו עליה השודדים מצפון הם פרס ומדי השוכנים במקצוע צפונית מזרחית: (מט) גם בבל לנפול. כי בבל היה סבה גם לנפול חללי ישראל גם לבבל תהיה הסבה אשר נפלו חללי כל הארץ ולכן כולם ישמחו במפלתם: (נ) פליטים מחרב. אתם בני ישראל הפליטים מחרב האויב ולא נהרגתם עם אנשי בבל הלכו משם לארצכם ולא תעמדו שמה: זכרו מרחוק. מבבל זכרו את ה' מה שבטלתם עבודת המקדש ומהרו לשוב אליה: וירושלים וכו'. לזכור בה מה שהיא מתאבלת על שוממתה: (נא) בושנו. הנה על הגב בושנו כי שמענו חרפת האויב וכסתה כלימה פנינו כאשר באו זרים על מקדשי בית ה' והם האולם והיכל והדביר ר"ל כאשר החריבו את בית המקדש חרפו האויבים ואמרו מבלי יכולת ה' לא הציל מקדשו: (נב) ופקדתי. אשגיח להביא פורעניות על פסיליה: ובכל ארצה. בכל מקומות ארצה: יאנק חלל. בעת תצא הנשמה: (נג) כי תעלה. אם תעלה בבל אל השמים להשגב שם מפני האויב ואם תעשה מבצר חזקה במרום לא תועיל לעצמה כי מאתי יבואו לה השודדים ואין שום מבצר עומד נגדי והוא ענין מליצה והפלגה לומר אם תתחזק במלחמה בהרבה תחבולות לא תועיל לעצמה: (נד) מבבל. נשמע מבבל: (נה) קול גדול. כי היתה בת רבת עם וקול שאונם היה גדול מאד: והמו גליהם. ר"ל ומה שגליהם היו הומים כלומר מה שהמו בגאוה ובהתרוממות כגלים וכמו המיית מים רבים כן היה נשמע קולם את כל זה יאבד המקום ממנה: (נו) חתתה קשתותם. לא יוכלו לירות ולהתגבר במלחמה כאלו נשברו קשתותם: כי אל גמולות ה'. כי ה' הוא משלם גמול המעשה ולכן ישלם לבבל את גמולה בהרעה לעמו: (נז) והשכרתי. אשכר אותם עד כי ישנו עד עולם ולא יקיצו ר"ל אבלבל דעתם ויפלו ולא יקומו:

ה'

ירמיה נא נב

חֹמוֹת בָּבֶל הָרְחָבָה עַרְעֵר
תִּתְעַרְעָר וּשְׁעָרֶיהָ הַגְּבֹהִים בָּאֵשׁ
יִצַּתּוּ וְיִגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־רִיק וּלְאֻמִּים
בְּדֵי־אֵשׁ וְיָעֵפוּ׃ נט הַדָּבָר אֲשֶׁר־
צִוָּה ׀ יִרְמְיָהוּ הַנָּבִיא אֶת־שְׂרָיָה בֶן־
נֵרִיָּה בֶּן־מַחְסֵיָה בְּלֶכְתּוֹ אֶת־צִדְקִיָּהוּ
מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּבֶל בִּשְׁנַת הָרְבִעִית
לְמָלְכוֹ וּשְׂרָיָה שַׂר־מְנוּחָה׃ ס וַיִּכְתֹּב
יִרְמְיָהוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־תָּבוֹא
אֶל־בָּבֶל אֶל־סֵפֶר אֶחָד אֵת כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַכְּתֻבִים אֶל־בָּבֶל׃
סא וַיֹּאמֶר יִרְמְיָהוּ אֶל־שְׂרָיָה כְּבֹאֲךָ
בָבֶל וְרָאִיתָ וְקָרָאתָ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה׃ סב וְאָמַרְתָּ יְהוָה אַתָּה
דִבַּרְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהַכְרִיתוֹ
לְבִלְתִּי הֱיוֹת־בּוֹ יוֹשֵׁב לְמֵאָדָם וְעַד־
בְּהֵמָה כִּי־שִׁמְמוֹת עוֹלָם תִּהְיֶה׃
סג וְהָיָה כְּכַלֹּתְךָ לִקְרֹא אֶת־הַסֵּפֶר
הַזֶּה תִּקְשֹׁר עָלָיו אֶבֶן וְהִשְׁלַכְתּוֹ
אֶל־תּוֹךְ פְּרָת׃ סד וְאָמַרְתָּ כָּכָה
תִּשְׁקַע בָּבֶל וְלֹא־תָקוּם מִפְּנֵי הָרָעָה
אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵבִיא עָלֶיהָ וְיָעֵפוּ עַד־
הֵנָּה דִּבְרֵי יִרְמְיָהוּ׃

נב א בֶּן־עֶשְׂרִים וְאַחַת שָׁנָה
צִדְקִיָּהוּ בְמָלְכוֹ וְאַחַת עֶשְׂרֵה שָׁנָה
מָלַךְ בִּירוּשָׁלָ͏ִם וְשֵׁם אִמּוֹ חֲמִיטַל
בַּת־יִרְמְיָהוּ מִלִּבְנָה׃ ב וַיַּעַשׂ הָרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה
יְהוֹיָקִים׃ ג כִּי ׀ עַל־אַף יְהוָה הָיְתָה
בִּירוּשָׁלַ͏ִם וִיהוּדָה עַד־הִשְׁלִיכוֹ
אוֹתָם מֵעַל פָּנָיו וַיִּמְרֹד צִדְקִיָּהוּ
בְּמֶלֶךְ בָּבֶל׃ ד וַיְהִי בַשָּׁנָה הַתְּשִׁעִית
לְמָלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר
לַחֹדֶשׁ בָּא נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל
הוּא וְכָל־חֵילוֹ עַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם וַיַּחֲנוּ
עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דָּיֵק סָבִיב׃
ה וַתָּבֹא הָעִיר בַּמָּצוֹר עַד עַשְׁתֵּי

תרגום

בָּבֶל פַּתְיָא אִתְחַמָּרָא
יִתְחַמְּרוּן וְתַרְעָהָא רָמַיָא
בְנוּרָא יִתּוֹקְדוּן (וְיֶהֱלוּן)
עַמְמַיָא דְבָבֶל לְרֵיקָנוּ
וּמַלְכְּוָתָא תְסוּף אֶשָּׁתָא
וְיִשְׁתַּלְהוּן׃ נט פִּתְגָמָא דִי פַּקֵּד
יִרְמְיָה נְבִיָא יָת שְׂרָיָה בַּר
נֵרִיָּה בַּר מַחְסֵיָה כַּד אֲזַל
בִּשְׁלִיחוּת צִדְקִיָּה מַלְכָּא
שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה לְבָבֶל
בְּשַׁתָּא רְבִיעֲתָא לְמַלְכוּתֵיהּ
וּשְׂרָיָה רַב תּוּקְרַבְתָּא׃
ס וּכְתַב יִרְמְיָה יָת כָּל בִּישְׁתָא
דַעֲתִידָא לְמֵיתֵי עַל בָּבֶל עַל
סִפְרָא חַד יָת כָּל פִּתְגָמַיָא
הָאִלֵּין דִכְתִיבִין עַל בָּבֶל׃
סא וַאֲמַר יִרְמְיָה לִשְׂרָיָה
כְּמֵיתָךְ לְבָבֶל וְתֶחֱזֵי וְתִקְרֵי
יָת כָּל פִּתְגָמַיָא הָאִלֵּין׃
סב וְתֵימַר יְיָ אַתְּ גְזַרְתְּ עַל
אַתְרָא הָדֵין לְשֵׁיצָיוּתֵיהּ בְּדִיל
דְלָא לְמֶהֱוֵי בֵיהּ יָתִיב
לְמֵאֱנָשָׁא וְעַד בְּעִירָא אֲרֵי
צָדוּת עָלַם תְּהֵי׃ סג וִיהֵי
כְּשֵׁיצָיוּתָךְ לְמִקְרֵי יָת סִפְרָא
הָדֵין תִּקְטַר בֵּיהּ אַבְנָא
וְתִרְמִינֵיהּ לְגוֹ פְרָת׃ סד וְתֵימַר
כְּדֵין תִּשְׁתַּקַע בָּבֶל וְלָא תְקוּם
מִן קֳדָם בִּישְׁתָא דִי אֲנָא מַיְתֵי
עֲלַהּ וְיִשְׁתַּלְהוּן עַד הָכָא
נְבוּאַת פִּתְגָמֵי יִרְמְיָהוּ׃ א בַּר
עַסְרִין וַחֲדָא שְׁנִין צִדְקִיָּה כַּד
מְלַךְ וַחֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין מְלַךְ
בִּירוּשְׁלֵם וְשׁוּם אִמֵּיהּ חֲמוּטַל
בַּת יִרְמְיָה מִלִּבְנָה׃ ב וַעֲבַד
דְבִישׁ קֳדָם יְיָ כְּכֹל דִי עֲבַד
יְהוֹיָקִים׃ ג אֲרֵי עַל דַאֲרְגֵיז
קֳדָם יְיָ הֲוָת בִּירוּשְׁלֵם
וּבִיהוּדָה עַד דְאַגְלֵי יָתְהוֹן
מֵאַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתֵּיהּ וּמְרַד
צִדְקִיָּה בְּמַלְכָּא דְבָבֶל׃
ד וַהֲוָה בְּשַׁתָּא תְשִׁיעֵתָא
לְמַלְכוּתֵיהּ בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה
בְּעַסְרָא לְיַרְחָא אֲתָא
נְבוּכַדְרֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל
הוּא וְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ עַל
יְרוּשְׁלֵם וּשְׁרוֹ עֲלַהּ וּבְנוֹ עֲלַהּ כַּרְכּוּם סְחוֹר סְחוֹר׃
ה וְעָלַת קַרְתָּא בִּצְיָרָא עַד חֲדָא עַסְרֵי שְׁנִין

רש"י

(נח) תתערער. לשון חפירה ל' ערו ערו עד היסוד (תהלים קלז): בדי ריק. בהרבה ריק שיבא עליהם: (נט) שר מנוחה. רב תקרובתא על ידו היו רואים את פני המלך המביאים לו תשורה: (ג) כי על אף ה' היתה. היא גרמה לו מרד צדקיהו במלך בבל שהוא התחלת החורבן: (ד) דיק. כרכום: יכרחו

ביעורים: הדבר ד' בטעמ' גריש בסימ' וסי' על כל עם יהוד' בשנה הרביעית, בשנת העשירית לצדקיהו, הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' דעליה אחר שלח אותו נבוזראדן, הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה, תלוף ולא יקחו ממך כי שממות עולם תהיינה נאם ה', למאדם ועד בהמה כי שממות עולם תהיה ס"פ, היו עריו לא ישב בהן כל איש ולא יעבור בהן בן אדם, ושארא לא ישב שם איש ולא יגור בה בן אדם: קדמה, ופקדתי על פסילי בבל, תניינא ופקדתי על פסיליה, קדמא וכל ארצה תבוש, תניינא ובכל ארצה יאנק חלל, ירמיה ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש ויעפו, חבקוק ויגעו עמים בדי אש ולאמי'

מצודת דוד

ה' צבאות שמו. המורה שהוא מושל בצבאות מעלה ומטה: (נח) הרחבה. אשר כל אחת רחבה: ערער תתערער. תחרב הפתח: ויגעו עמים. העמים אשר בבבל יגעו בהרבה ריק ר"ל מה שיגעו במלחמה מול האויב יהיה לריק כי לא יצליחו מאומה: בדי אש. יגיעות הלאומים יהיה בהרבה אש כי אש יהיה תכליתם ויהיה עיפים ולא יוכלו לכבות את האש ותאכל עד אבדון: (נט) את צדקיהו. עם צדקיהו: שר מנוחה. רלה לומר שעמד עם המלך בעת מנוחתו לדבר עמו מסתרות לבו: (ס) ויכתוב וכו'. בתחלה אמר שכתב ספר ואח"ז אמר מלוה לו בדבר הספר שכתב: אל ספר. אמר ע"ש סופו כי אחר שכתב נעשה ספר: הכתובים אל בבל. הכתובים פה על בבל: (סא) וראית. אז תראה בספר ותקרא בו: (סב) אתה דברת. ר"ל הלא מפיך אמר ירמיה ואם כן הלא צריך לקיים מאמריך: למאדם. בין אדם בין בהמה: (סג) ככלותך. כאשר תכלה לקרות את הספר תקשור אבן על הספר להכבידו לרדת בעומק המים: (סד) ככה. כמו ששקע הספר הזה כן תשקע בבל בעמק החורבן ולא יהיה לה תקומה מפני הרעה וכו': ויעפו. אנשיה היו עיפים עד לא יוכלו להתחזק עוד: עד הנה דברי ירמיהו.

על כי מכאן ואילך עד סוף הספר אינם דברי ירמיהו אבל המה ספור דברים מהחורבן לזה אמר עד הנה דברי ירמיהו: נב (א) במלכו. בעת שנמלך: (ג) כי על אף ה'. כי בעבור שהיתה אף ה' בירושלים וביהודה כ"כ גדולה עד להשליך אותם מעל פניו לזה העיר לב צדקיהו למרוד במלך בבל להיות סיבה אל הגלות לשלחם מעל פניו: (ד) למלכו. למלכות צדקיהו: דיק. הוא מגדל הבנוי מול העיר ללכדה: (ה) ותבוא העיר במצור. עמדה העיר והמצור סביבה עד

רד"ק

חומות בבל, כל אחת מחומותיה הפנימיות והחיצונות שהיא רחבה לא יועיל לה חוזק בנינה: כי ערער תתערער, ענין שבר והריסה וכן עורו ארמנותיה והרסה עיר מנחי העי"ן ונכפלו פ"א הפעל ולמ"ד הפעל בערער התערער כמו ואתה אל המלכ' מברת חיל: באש יצתו, יבערו באש: ויגעו עמים, היו"ד האית"ן לבד והיא מעמדת בנעיה כי הגעיה לחסרון היו"ד פ"א הפעל: בדי ריק, כמו בריק וכן בדי אש כמו באש ומלת די נוספת והיא מורה על התמדת הדבר והגדלתו וכן בדי שופר בדי הרבה לרוב ופירוש העמים אשר בבבל אם ייגעו להציל עצמם לריק ייגעו כי הצלתם תהי' באש כי מה שיחשב להציל תבא בהם אש ותשרפם הנה יגיעתם לריק, או פירושו או יכירו כי יגיעתם בבנין בבל היתה לריק וסוף יגיעתם לאש כמו שאמר שעריה הגבוהים באש יצתו וזה הפי' נראה לי לפי מה שכתוב בנבוא' חבקוק כי שם הוא זה הפסוק בשנוי מעט והענין בפול במלות שונות: ויעפו, מגזרת פעל: (נט) הדבר. בלכתו את צדקיהו. כתוב בסדר עולם כי בשנת הרביעית לצדקיהו ירד הוא להקביל פני מלך בבל ושריה שר צבא מנוחה עמו וחזר ובא לו למלכותו בירושלם ולדעת יונתן לא הלך עם צדקיהו אלא שלח שם שריה וכן תירגם כד אזל בשליחות צדקיהו ופירוש את צדקיהו בעבור צדקיהו: בשנת הרביעית, דרך הלשון לסמוך הנספר אל המספר וכן בשנת ג' למלכו והדומי' לו: שר מנוח' שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לשות ולהתענג עמו וי"ת כמו מנחה שר תוקרבתא: (סא) כבאך, כב"ף וכן כבלותך: (סג) אל תוך פרת, ה"ה מלאכו כי נהר פרת גבול א"י כמש"כ בתורה ובנביאים ובפסוק הזה נראה כי פרת בבבל ושמעתי שהוא נמשך עד בבל: (סד) ולא תקום, ולא תתקיים כלומר לא תהיה לה תקומה: ויעפו, פי' אנשים שלא יהיה להם כח להלחם כנגד אויביהם: עד הנה דברי ירמיהו, לפי שהאריך בספור הרעה הבאה על בבל אמר עד הנה דברי ירמיהו כלומר שזכר על בבל כגון שאמר למעלה עד הנה משפט מואב כמו שפירשנו או אמר עד הנה לפי שמכאן ועד סוף הספר הוא ספור דברים לא נבואת ירמיהו אלא מי שכתב הספר כתב בסו' הספר הגלות והחרבן כמו שכתוב בסו' ספר מלכים ויש לפרש עוד לפי מה שכתוב לדעת החכם הרב הגדול ר' משה בר מימון ז"ל שאין הספר שלא תפסק הנבואה מהנביא טרם מותו אם בזמן גדול או מעט הפסק ממנו ולפי דעתו זה הספר לפרש כן עד הנה דברי ירמיהו כלומר כששלים נבואתו בבל פסקה נבואתו ודבריו ולא נבא עוד: (א) בן עשרים ואחת שנה, פרשה זו עד סוף הספר היא כתובה בסוף ספר מלכים ושם פירשנוה גם בבנינה במלכי'

מצודת ציון

(נח) ערער תתערער. ענין הורבן והשחתה כמו ערו ערו (תהלים קל"ז): יצתו. מל' הצתה והדלקה: בדי ריק. בהרבה ריק וכן בדי אש וכמו בדי שופר יאמר האח (איוב ל"ט): (ס) ספר. כן נקרא מגלה כתובה: (סד) תשקע. ענין נפילת הדבר בעומק כמו ושקעה כיאור מצרים (עמוס ט'): (ג) על. בעבור: (ד) דיק. הוא מגדל הבנוי ללכוד העיר וכן ובנית עליה דיק (יחזקאל ד'): (ה) במצור.

רד"ק

פירשנו ענין ספמודים ממס שכתו' כנה כי חדש דברים כגה שלא פירש' גם וענין כרמונים גם כן מבואר שם וכן סמתלוקות שבין ספרי הפרשיות פירשנו גם ומה שיש לנו לפרש בפ' זו נפרש: (יא) בבית הפקודות, כתיב וקרי בית: (יב) עמד לפני מלך בבל, שעמד ופי' נבוזראדן שעמד לפני מלך בבל כמו שאומר במלכים עבד מלך בבל בא בירושלם ובירושלם דבק עם בא לא עם מלך בבל: (טו) ומדלות העם, ואחר כן אמר ומדלות הארץ השאיר מקצת דלת העם הגלה ומקצתם השאיר: ואת יתר האמון, כמו ההמון כי אותיות אהו"י מתחלפות וכן כתוב במלכים ההמון במלכים כתוב דלת העם וכאן דלות במקרה סי' בן המלך על ירמיה ילום כוונו דאמרי אנשי בתר ענייא אולא

גר"י ריק יעפו: בחדש ד' ר"פ בקריא' וס' נמסר בסדר וישמע יתרו. ויחזק ט"ו בקריאת וסי' בשמואל א' סי' י"ז: העיר ג' וסי' וילך האיש מהעיר, ואשר הסתרתי פני מהעיר הזאת, ותבקע העיר וכל אנשי המלחמה דסיפרא: לעיני ה' בקריאה וסי' ושרף את הפרה לעיניו את ערה. ותלך תמר בית אמנון אחיה. ואת בני צדקיה דמלכים, וישחט מלך בבל דסיפרא, וחברו: ובחדש ה' ר"פ וסי' יבשה הארץ, ובחדש הא' דפסח דסדר פנחס, ובחדש החמשי דסוף מלכים, ודסוף סיפרא. ובחדש השביעי מקרא: ואת כל בית ש' וסי' נמסר במלכים ב' סי' כ"ה: וליגבים ב' והוא חד מן מלין דרישיהו ול' וסי' נמסר במס' רבת' בערך ל': בבית ה' ס"ל וסימן נמסר במסר' רבתא בערך אדני:

מצודת ציון

החיל הסובב העיר ללכדה יקראו צרים כי מצירים לאנשי העיר: (ז) ותבקע. ענין פתיחה: (ח) נפלו. נתפזרו: (ט) ויתפשו. אחזו בחזקה: משפטי'. ענין ויכוח: (יא) בנחושתי'. בשלשלאות נחושת: הפקודות. מלשון פקדון וגניזה והוא בית הסוהר: (יד) נתצו. שברו והרסו: (טו) הנופלים. ענין השפלה והתחברות כמו אל הכשדים אשר נופל (לעיל ל"ז): האמון. כמו ההמון בה"א וכן אמון מנא (לעיל מ"ו) ור"ל העם הרב: (טז) לכורמים. לעבוד הכרמים: וליוגבים. ענין בורות כמו עשה הנחל הזה גבים גבים (מ"ב ג') ור"ל לעבוד השדות בחפירת בורות, או הוא כמו והיוקבים מלא יקב היין כי גיכ"ק מתחלף ור"ל לדרוך ולהמשיך היין אל היקב: (יז) המכונות. הם כני ובסיסי הכיורות: ים. הענין גיגית גדולה עשויה לרחוץ בה הכיורות

תרגום

למלכא צדקיה: ו בירחא
רביעאה בתשעא לירחא
ותקיף כפנא בקרתא ולא
הות מיכל לעמא דארעא:
ז ואתרעת קרתא וכל גברי
עבדי קרבא ערקו ונפקו מן
קרתא בליליא באורח תרע
בין שוריא די על גנתא
דמלכא וכסדאי שרן על
קרתא סחור סחור ואזלו
באורח מישרא: ח ורדפא
משרית כסדאי בתר מלכא
ואדביקו ית צדקיה במישרי
ירחו וכל משריתיה אתבדרא
מניה: ט ואחידו ית מלכא
ואסיקו יתיה לות מלכא
דבבל לרבלת בארעא
דחמת ומליל עמיה פתגמי
דינין: י ונכיס מלכא דבבל
ית בני צדקיה ברבלתה
לעינוהי ואף ית כל רברבי
יהודה נכס ברבלתה:
יא וית עיני צדקיה עור
ואסריה בשלשלן דנחש
ואובליה מלכא דבבל לבבל
ויהביה בבית אסירי עד יום
מותיה: יב ובירחא חמישאה
בעסרא לירחא היא שנת
תשע עשרי שנין למלכא
נבוכדראצר מלכא דבבל
אתא נבוזראדן רב קטוליא
קם קדם מלכא דבבל
בירושלם: יג ואוקד ית בית
מקדשא דיי וית בית מלכא
וית כל בתי ירושלם וית כל
בתי רברביא אוקד בנורא:
יד וית כל שורי ירושלם
סחור סחור תרעו כל משרית
כסדאי דעם רב קטוליא:
טו ומחשיכי עמא וית שארא
דעמא דאשתארא בקרתא
וית שמיעיא דאשתמעו על
מלכא דבבל וית שאר המונא
אגלי נבוזראדן רב קטוליא:
טז ומחשיכי עמא דארעא
אשאר נבוזראדן רב קטוליא
למהוי מפלחין בחקלין
ובכרמין: יז וית עמודי נחשא
די בבית מקדשא דיי וית
בסיסיא וית ימא דנחשא די
בבית מקדשא דיי תברו כסדאי ואובילו ית כל

ירמיה נב

ז' ר"פ עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ צִדְקִיָּהוּ׃ ו בַּחֹדֶשׁ
ט"ו הָרְבִיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיֶּחֱזַק
כ"ט הָרָעָב בָּעִיר וְלֹא־הָיָה לֶחֶם לְעַם
ד' הָאָרֶץ׃ ז וַתִּבָּקַע הָעִיר וְכָל־אַנְשֵׁי
ג' הַמִּלְחָמָה יִבְרְחוּ וַיֵּצְאוּ מֵהָעִיר לַיְלָה
ג' דֶּרֶךְ שַׁעַר בֵּין־הַחֹמֹתַיִם אֲשֶׁר עַל־
י"ו גַּן הַמֶּלֶךְ וְכַשְׂדִּים עַל־הָעִיר סָבִיב
דס"פ ג' וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ הָעֲרָבָה׃ ח וַיִּרְדְּפוּ חֵיל־
כַּשְׂדִּים אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּשִּׂיגוּ אֶת־
ל' חס כנכתי' כתיב וכל צִדְקִיָּהוּ בְּעַרְבֹת יְרֵחוֹ וְכָל־חֵילוֹ
אורייתא ודכות' כמ"א נָפֹצוּ מֵעָלָיו׃ ט וַיִּתְפְּשׂוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ
וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה
בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיְדַבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּטִים׃
י וַיִּשְׁחַט מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־בְּנֵי צִדְקִיָּהוּ
ס' לְעֵינָיו וְגַם אֶת־כָּל־שָׂרֵי יְהוּדָה
ג' שָׁחַט בְּרִבְלָתָה׃ יא וְאֶת־עֵינֵי
צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם
כ"ט וַיְבִאֵהוּ מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּבֶלָה וַיִּתְּנֵהוּ
בית ק' בְבֵית־הַפְּקֻדֹּת עַד־יוֹם מוֹתוֹ׃
ה' ר"פ יב וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ
הִיא שְׁנַת תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ
נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּא
נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים עָמַד לִפְנֵי
מֶלֶךְ־בָּבֶל בִּירוּשָׁלִָם׃ יג וַיִּשְׂרֹף אֶת־
ט' בֵּית־יְהוָה וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֵת כָּל־
ג' בָּתֵּי יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־כָּל־בֵּית הַגָּדוֹל
שָׂרַף בָּאֵשׁ׃ יד וְאֶת־כָּל־חֹמוֹת
יְרוּשָׁלִַם סָבִיב נָתְצוּ כָּל־חֵיל כַּשְׂדִּים
ב' ומ"ל אֲשֶׁר אֶת־רַב־טַבָּחִים׃ טו וּמִדַּלּוֹת
הָעָם וְאֶת־יֶתֶר הָעָם ׀ הַנִּשְׁאָרִים
בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים אֲשֶׁר נָפְלוּ אֶל־
ל' ומ"ל מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֵת יֶתֶר הָאָמוֹן הֶגְלָה
נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים׃ טז וּמִדַּלּוֹת
הָאָרֶץ הִשְׁאִיר נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים
ב' לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים׃ יז וְאֶת־עַמּוּדֵי
ב' כסיפ"א הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לְבֵית־יְהוָה וְאֶת־
הַמְּכֹנוֹת וְאֶת־יָם הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר
ל"ס בְּבֵית־יְהוָה שִׁבְּרוּ כַשְׂדִּים וַיִּשְׂאוּ

רש"י

(ז) יברחו. כמו ברחו: דרך שער בין החומותים. מערה היה לו מביתו עד ערבות יריחו וכבר פירשתיה בס' הזה (לט): (ט) רבלתה. היא אנטוכיא: וידבר אתו משפטים. על שעבר על השבועה. (י) את כל שרי יהודה. סנהדרין שאמר להם אתם התרתם לו את שבועתו וחטא היה בעיני האלהי' להתיר השבועה: (יא) בית הפקודות. בבית האסורין: (יג) בית הגדול. בתי כנסיות שמגדלין בהם תפלה. וי"א בתי מדרשות שמגדלין בהם את התורה מחלוקת האמוראים היא: (טו) יתר האמון. כמו ההמון: (טז) וליוגבים. חופרין בארץ רכותיט אמרו צדי חלזון: (יז) ואת המכונות. של כיורות המזמרות

תולדות אהרן ויחזק הרעב. ר"ס יח קעית כח: עיני צדקיהו. מ"ק כה: ובחדש החמישי. תענית כט: ומדלת הארץ. שבת כו:

מצודת דוד

עד וכו': (ז) ותבקע העיר. אף ר"ל בקעו חומתה וכאלו נעשית מעצמה כי אנשי ירושלים היו חלושים ברעב ולא עמדו למולם לעכב על ידם: יברחו. היו בורחים: דרך שער וכו'. בדרך השער העומד בין שתי החומות אשר אצל גן המלך: דרך הערבה. בדרך ההולך אל ערבות יריחו: (ח) וירדפו. אמרז"ל שהיתה דרך מערה ההולכת עד ערבות יריחו ונזדמן צבי הולך ממעל על המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו: (ט) רבלתה. כי בהאריך ימי המצור הלך נ"נ לרבלה: משפטים. התווכח עמו על מה שמרד בו ועבר על שבועתו כמ"ש בד"ה: (יא) בית הפקודות. בית הסוהר: (יב) תשע עשרה. כי בעת שכבש את יהויכין היה ח' למלכו וצדקיהו מלך י"א שנה הרי י"ט: עמד. ועומד לפני מלך בבל לשמשו: (יג) בית הגדול. הוא פירוש על מה שאמר כל בית ירושלים לומר שגם כל בית אדם גדול אשר בירושלים והוא לבד שרף ולא עולתם: (טו) הנשארים. אשר לא נהרגו: ואת הנופלים. אותם שהפילו עצמן אל מלך בבל לעבדו: ואת יתר האמון. הנשארים בכל ערי יהודה: (טז) רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך:

אשר

(יח) המזמרות. הם כלי זמר: (יט) ואת הספים. ת"י קוליא ולא ידעתי אם ממיני כלי זמר הוא ואומר אני שהן אגנות לקבל דם כמו בדם אשר בסף (שמות יג) ויש מפרשים הסיפי' לשון כדים לפי תרגום של יונתן שתרגם קוליא כי כן ת"א וכדה על שכמה (בראשית כד) וקולתה על כתפהא ולשון זה נראה שהסיפים אינם ממין כלי זמר אלא הם כדים: המחתות. שחותין בהם גחלים מעל המזבח: המנקיות. סניפי הזהב שבהם מעמידין לחם הפנים כמו ששנינו במנחות: (כ) אשר תחת המכונות. לא ידעתי היאך שהרי תחת הים היו ודומ' לי שאין זה אלא כמו אצל המכונות: (כא) יסובנו. יקיפנו עוגל היקפו: ועביו. ארבע אצבעות סביב הללו: נבוב. חלול: (כב) ושבכה ורמונים על הכותרת. עשויה כשתי אגנות אחת כדרכה כפויה על פי התחתונה והעליונה קרויה שבכה קויפ"א בלעז ורמונים חקוקים היו בשרשרות והשרשר' שני ראשים קשורין יחד ונתונה על השבכה מלמעלה מקום שהשבכה קרויה מלמעלה והיא יורדת עד מקום דבק השבכה וכותרת שהוא הבטן הרחב שבכותר' ושם עומדת והרימונים מכסה את מקום הדבק שתי פיות האגנות המדובקים יחד: (כג) תשעים וששה רוחה. ובסוף המקרא הוא אומר כל הרימוני' מאה על השבכה ובספר (מ"א ז) הוא אומר והרמונים מאתים טורים ארבע מאות לשתי השבכות אמור מעתה ארבע מאות היו לשתי השבכים על שני העמודים שני טורים לכל שבכה והטור מאה הוא שאמר כאן כל הרימונים מאה על השבכה לטור האחד ומאתים לשני הטורים הוא האומר שם הרימונים מאתים טורים סביב מאתים לשני טורים סביב לעמוד האחד וכן לשני הרי ארבע מאות והעמודים העמידם שלמה באולם סמוך לכותל ההיכל והכותל מכסה ד' רמונים מכל טור שאין נראים מבחוץ הוא שאמור כאן ויהיו הרימונים תשעים וששה רוחה: רוחה. כמו לרוח כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ולכך הטעם מלמעלה תחת הרי"ש כלומר תשעים וששה מהם נראים לרוחות העמוד זו למדתי בפ' שלשים ושתים מדות שאמר ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי: (כד) כהן המשנה. סגן הכהנים הממונה תחת כהן גדול לשמש תחתיו אם יארע בו פסול: שומרי הסף. אמרכלין שמפתחות העזרה מסורות לכן: (כה) ושבעה אנשים מרואי פני המלך. ובספר (מלכים ב כה) אמר וחמשה אנשי' השני' חשובי' ולא

יז את־כל־נחשתם בבלה: יח ואת־
הסרות ואת־היעים ואת־המזמרות ל' חסר
ואת־המזרקת ואת־הכפות ואת ב' חסר
כל־כלי הנחשת אשר־ישרתו בהם
לקחו: יט ואת־הספים ואת־
המחתות ואת־המזרקות ואת־ ל'
הסירות ואת־המנרות ואת־הכפות
ואת־המנקיות אשר זהב זהב ל' מ"ל
ואשר־כסף כסף לקח רב טבחים:
כ העמודים שנים הים אחד והבקר ב' אחד ק'
שנים־עשר נחשת אשר־תחת
המכנות אשר עשה המלך שלמה
לבית יהוה לא־היה משקל
לנחשתם כל־הכלים האלה:
כא והעמודים שמנה עשרה אמה ל'
קומה העמד האחד וחוט שתים־ קומת ק'
עשרה אמה יסבנו ועביו ארבע ל' חסר. ב'
אצבעות נבוב: כב וכתרת עליו ל'. ג'
נחשת וקומת הכתרת האחת חמש ל' ומ"ל. ב'
אמות ושבכה ורמונים על־
הכותרת סביב הכל נחשת וכאלה ל' מ"ל
לעמוד השני ורמונים: כג ויהיו ב'
הרמנים תשעים וששה רוחה כל־ ב' א' מלרע וכתיב א'
הרמנים מאה על־השבכה סביב:
כד ויקח רב־טבחים את־שריה כהן ל' דסמיך
הראש ואת־צפניה כהן המשנה ל' דסמיך
ואת־שלשת שמרי הסף: כה ומן־ ס"ר"פ בנביאי'
העיר לקח סריס אחד אשר־היה
פקיד | על־אנשי המלחמה ושבעה ד'
אנשים מראי פני־המלך אשר

נחשהון לבבל: יח וית דודיא
וית מגרופיתא וית מזמריא
וית מזרקיא וית בזיכיא וית
כל מני נחשא דהוו משמשין
בהון נסיבו: יט וית קוליא
וית מחתיתא וית מזרקיא
וית דודיא וית מנרתא וית
בזיכיא וית מכילתא די
דהבא דהבא ודי כספא
כספא נסיב רב קטוליא:
כ עמודיא תרין ימא חד
ותורי תרי עסר דנחשא
דתחות בסיסיא דעבד מלכא
שלמה בבית מקדשא דיי
לא הוה מתקל לנחשהון
דכל מניא האלין:
כא ועמודיא תמנא עסרי
אמין רומיה דעמודא חד
וחוט משח תרתא עסרי
אמין מקף ליה סחור סחור
וסומכיה ארבע אצבעין
חליל: כב וקרונתהון עלוהי
דנחשא ורומא דקרונתהון
חדא חמש אמין וסרגתא
ורמוניא על קרונתהון סחור
סחור כולא נחשא וכאלין
לעמודא תנינא ורמוניא:
כג והוו רמוניא תשעין ושתא
בעברתא כל רמוניא מאה
על סריגתא סחור סחור:
כד ודבר רב קטוליא ית
שריה כהנא רבא וית צפניה
סגן כהניא וית תלתא
אמרכליא: כה ומן קרתא דבר
גוזא חד דהוה ממנא על
גברי עבדי קרבא ושבעא
גברין דחזן אפי מלכא

אולא עניותא: (כ) העמודים שנים, אע"פ שזכר ואת עמודי הנחשת וזכר ים הנחשת זכר כמה היו כי העמודים היו שנים והים אחד והבקר שנים עשר ומה שאמר אשר תחת המכונות אינו אומר כי הבקר היו תחת המכונות כי הבקר תחת הים היו והמכונות תחת הכיורו' אלא אשר תחת אינו דבק עם המכונות אלא ר"ל אשר תחת הים שזכר ופירוש המכונות גם כן היו תחת ולא זכר מה וקצר הענין לפי שהוא נזכר במלכים וחסרון כזה רבים במקרא במה שיוכל האדם להבין ומה שאמר אשר עשה המלך שלמה ר"ל כי לא היו שם אחרים אלא אותם הכלי' שעשה בבית המקדש הם היו שם עד החורבן: לנחשתם כל הכלים האלה, בא הכנוי קודם הידיעה וכ' ותראהו את הילד והדומים לזה רבים: (כא) קומה העמוד האחד, כתיב קומה כמו המוכרת ואע"פ שהוא סמוך וכן איפה שעורים והדומים להם וקרי קומת כמשפט: (כג) ויהיו, תשעים וששה רוחה, מלעיל והה"א נוספת ורוח פי' עבר ויאמר כמו לכל רוח אורך מדד את רוח הצפון והדומי' להם ובספר מלכים בבנינה פירשנו הענין

כלי הנחשת ד' וסי' והעיר שרפו באש, ואת הסירות דסוף מלכי', וחברו דסוף סיפרא, עשה שלמה את הים: הים אחד ב' וסימן העמודי' שנים דסוף ירמיה, ואת הים דד"ה: ועביו ג' וסי' ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת והכרובים, דד"ה, ועביו ארבע אצבעות נבוב: רוחה ב' חד מלעיל וכתיב ה' וחד מלרע וכתי' א' וסי' ויהיו הרמנים תשעים וששה דסוף סיפרא, באדין דקו כחדא, בתרא מלרע וכתי' א': ב' פסוקי' מטעי' וסי' אשר הוא פקיד דסוף מלכים, ירמיהו אשר היה פק', ואפ"ס הוא היה גבור צידקה מלכים ואת הספר שר הצבא, ירמיה ואת ספר חשר צבא, ואפ"ס וזה פרשגן הנשתוון:

מצודת ציון

(יח) הסירות. הקדירות: היעים. המכבדות והמגרפות עשוים לגרוף בהם הדשן: המזמרות. כלי זמר: המזרקות. הספלים: הכפות. הבזיכים: (יט) הספים. אגנות כמו סף רעל (זכריה י"ב): המחתות. כלים לחתות בהן האש: המנקיות. הם היו כעין חצי קנה חלול והיו נותנים אותם בין להם הפנים לכהנים בכן הרוח שלא יתעפשו והוא מלשון נקי: (כא) וחוט. קו ותכל: נבוב. חלול כמו נבוב לוחות (שמות כ"ז): (כב) ושבכה. הוא נעשה רשת: (כג) רוחה. גם האויר יקרא רוח כמו שאמר רוח (לעיל ב'): (כד) הסף. כן יקרא מזוזת השער כמו וסף שער (יחזקאל מ): (כה) סריס. שר: פקיד. ממונה: המלכות

מצודת דוד

(יח) אשר ישרתו בהם. העשוים לעבוד ולשרת בהם בבה"מ: (יט) ואת המזרקות. על שהיו מזרקות של זהב לזה חזר והזכיר וכן הסירות והכפות: אשר זהב וגו'. ר"ל בין של זהב בין של כסף הכל לקח: (כ) אשר תחת המכונות. ר"ל אשר היו אצל המכונות וגו' כי הבקר היו תחת ים הנחשת כמ"ש במלכים. או ר"ל במקום הכיורות הסיר מעל המכונות כמ"ש (במ"ב) שם אז את הכיורות על הבקר במקום המכונות ונשאר כן עד הגולה: לא היה משקל. לא היה מהאפשר לשקול הנחושת של כל הכלים האלה: (כא) והעמודים. ר"ל העמודים שלקח היה קומת כ"א י"ח אמה: יסובנו. היה מסבב את היקף העמוד: ועביו. עובי דופני העמוד היה ארבע אצבעות והחלל באמצעיתו: (כב) וכותרת עליו. על העמוד ממעל היה כעין כותרת עשוי מנחושת: הכותרת האחת. ר"ל קומת כל אחת כי לכל עמוד היה כותרת: ושבכה ורמונים על הכותרת. ר"ל ממעל על הכותרת היה מעשה שבכה ובדמות רמונים היו תלוים על הכותרת מסביב ובמלכים נתבאר מלאכת הכותרת: הכל נחושת. הכותרת והרמונים: וכאלה. כדמות הכותרת והשבכה בהיה להעמוד האחד היה גם להעמוד השני וגם רמונים היה גם להשני: (כג) תשעים וששה רוחה. לרוח האולם ואוירו היה נראה ל' וששה כי ארבע מהם היו נכסים מעין הרואה כי העמודים עמדו סמוכים לכותל: כל הרמונים מאה. מספר הזה היה לטור האחד אבל היה לכ"א שני טורי רמונים כמו שמפורש במלכים: על השבכה. היו תלוים על השבכה סביב: (כד) כהן הראש. הוא היה כ"ג: כהן המשנה. שני לו הוא הסגן: שומרי הסף. שומרי מזוזת השער הם השערים: (כה) מרואי פני המלך

מִמְצָאוּ בָעִיר וְאֵת סֵפֶר שַׂר הַצָּבָא (סימן)
הַמַּצְבִּא אֶת־עַם הָאָרֶץ וְשִׁשִּׁים אִישׁ (ב׳ וחסר)
מֵעַם הָאָרֶץ הַנִּמְצְאִים בְּתוֹךְ הָעִיר׃
כו וַיִּקַּח אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים
וַיֹּלֶךְ אוֹתָם אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל רִבְלָתָה׃ (ד׳ ג׳ חסר)
כז וַיַּכֶּה אוֹתָם מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְמִתֵם (י׳ ג׳ חסר)
בְּרִבְלָה בְּאֶרֶץ חֲמָת וַיִּגֶל יְהוּדָה (ד׳)
מֵעַל אַדְמָתוֹ׃ כח זֶה הָעָם אֲשֶׁר
הֶגְלָה נְבוּכַדְרֶאצַּר בִּשְׁנַת־שֶׁבַע
יְהוּדִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְעֶשְׂרִים (ג׳)
וּשְׁלֹשָׁה׃ כט בִּשְׁנַת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה (ג׳ מ״ל וכל ד״ה דכו׳)
לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מִירוּשָׁלַםִ נֶפֶשׁ שְׁמֹנֶה
מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים וּשְׁנָיִם׃ ל בִּשְׁנַת
שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים לִנְבוּכַדְרֶאצַּר הֶגְלָה
נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים יְהוּדִים נֶפֶשׁ
שְׁבַע מֵאוֹת אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה כָּל־
נֶפֶשׁ אַרְבַּעַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃
לא וַיְהִי בִשְׁלֹשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוּת
יְהוֹיָכִן מֶלֶךְ־יְהוּדָה בִּשְׁנֵים עָשָׂר (ל׳ חסר)
חֹדֶשׁ בְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ נָשָׂא
אֱוִיל מְרֹדַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בִּשְׁנַת
מַלְכֻתוֹ אֶת־רֹאשׁ יְהוֹיָכִין מֶלֶךְ־ (ג׳ חסר)
יְהוּדָה וַיֹּצֵא אֹתוֹ מִבֵּית הַכְּלִיא׃ (הכלוא ק׳)
לב וַיְדַבֵּר אִתּוֹ טֹבוֹת וַיִּתֵּן אֶת־כִּסְאוֹ
מִמַּעַל לְכִסֵּא *מְלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ (ו׳) (המלכים ק׳)
בְּבָבֶל׃ לג וְשִׁנָּה אֵת בִּגְדֵי כִלְאוֹ (ח׳. ל׳כתיב ס׳ וא׳ כתיב א׳)
וְאָכַל לֶחֶם לְפָנָיו תָּמִיד כָּל־יְמֵי חַיָּו׃ (חייו ק׳)
לד וַאֲרֻחָתוֹ אֲרֻחַת תָּמִיד נִתְּנָה־לּוֹ (ד׳ חס׳ בליש׳ ב׳)
מֵאֵת מֶלֶךְ־בָּבֶל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ עַד־
יוֹם מוֹתוֹ כֹּל יְמֵי חַיָּיו׃

חזק ונתחזק

דְאִשְׁתְּכָחוּ בְקַרְתָּא וְיַת סַפְרָא רַב חֵילָא דְכָנִישׁ יַת עַמָּא דְאַרְעָא וְשִׁתִּין גַבְרָא מֵעַמָּא דְאַרְעָא דְאִשְׁתְּכָחוּ בְּגוֹ קַרְתָּא׃ כו וּדְבַר יַתְהוֹן נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָא וְאוֹבִיל יַתְהוֹן לְוַת מַלְכָּא דְבָבֶל לְרִבְלָת׃ כז וּמְחָא יַתְהוֹן מַלְכָּא דְבָבֶל וְקַטְלִנּוּן בְּרִבְלָה בְּאַרְעָא דַחֲמָת וְאִתְגְלִיאוּ דְבֵית יְהוּדָה מֵעַל אַרְעֲהוֹן׃ כח דֵין עַמָּא דְאַגְלֵי נְבוּכַדְרֶאצַּר בִּשְׁנַת שְׁבַע יְהוּדָאֵי תְּלָתָא אַלְפִין וְעַסְרִין וּתְלָתָא׃ כט בִּשְׁנַת תַּמְנֵי עַסְרֵי לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מִירוּשְׁלֵם נַפְשָׁתָא תַּמְנֵי מְאָה תְּלָתִין וְתַרְתֵּין׃ ל בִּשְׁנַת עַסְרִין וּתְלַת לִנְבוּכַדְרֶאצַּר אַגְלֵי נְבוּזַרְאֲדָן רַב קָטוֹלַיָא יְהוּדָאֵי נַפְשָׁתָא שְׁבַע מְאָה אַרְבְּעִין וַחֲמֵשׁ כָּל נַפְשָׁתָא אַרְבְּעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה׃ לא וַהֲוָה בִתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין לְגָלוּת יְהוֹיָכִין מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בִּתְרֵי עֲסַר יַרְחִין בְּעַסְרִין וַחֲמְשָׁא לְיַרְחָא רַבִּי אֱוִיל מְרוֹדַךְ מַלְכָּא דְבָבֶל בִּשְׁנַת מַלְכוּתֵיהּ יַת רֵישׁ יְהוֹיָכִין מְלַךְ שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה וְאַפֵּיק יָתֵיהּ מִבֵּית אֲסִירֵי׃ לב וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ פִּתְגָמִין תַּקְנִין וִיהַב יַת כּוּרְסוֹהִי מֵעֵיל לְכוּרְסֵי מַלְכַיָא דִי עִמֵּיהּ בְּבָבֶל׃ לג וְשַׁנֵּי יַת לְבוּשֵׁי אֲסוּרֵיהּ וַאֲכַל לַחְמָא קֳדָמוֹהִי תְּדִירָא כָּל יְמֵי חַיּוֹהִי׃ לד וְשֵׁרוּתֵיהּ שֵׁרוּתָא תְדִירָא מִתְיַהֲבִין לֵיהּ מִן קֳדָם מַלְכָּא דְבָבֶל פִּתְגָם יוֹם בְּיוֹמֵיהּ עַד יוֹם מוֹתֵיהּ כֹּל יוֹמֵי חַיּוֹהִי׃ ח ז ק

רשי

ולא חשובים כ"כ : המצביא את עם הארץ . יודע מנין של כל עיר ועיר כמה אנשים מוציאה לצבא : (כח) בשנת שבע . הוא גלות יכניה ובספר מלכים אומר בשנת שמונה הא כיצד שנת שמונה שמלך נ"נ היא שנת ז' שכבש את יהויקים לעבד דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים : יהודים שלשת אלפים . ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי י' אלפים הכתוב הזה שפי' יהודים שלש אלפים הכריע בין שני מקראות שבסוף ספר מלכים פסוק אחד אומר י' אלפים (שם ב כד) ואחד אומר שבעת אלפי' (שם כה) בא זה ופירש יהודים שלשת אלפים ומשאר שבטים שבעת אלפים הרי י' אלפים : (כט) בשנת שמנה עשרה . היא גלות צדקיהו ולמעלה הוא אומר (כאן) שנת תשע עשרה למלך נ"נ תשע עשרה שמלך י"ח שכבש את יהויקים : (ל) בשנת שלש ועשרים . כיתנה צור בידו ושטף יהודה שבסביבות עמון ומואב שבע מאות וארבעים וחמשה כך מפורש בסדר עולם : (לא) בכ"ה לחדש . ובמקום אחר הוא אומר בעשרים ושבעה לחדש בעשרים וה' לחדש מת שטנו נבוכדנאצר ובעשרים ושבעה נקבר והוציאו אויל מרודך מקברו ובכ"ז מלך ונשא את ראש יהויכין : נשא . נשאו וגדלו . ליטנא אחרינא מנאו עם שאר המלכים כמו שא את ראש בני ישראל : (לד) וארוחתו . נוטל פרס מבית המלך . לכל צרכיו :

תולדות אהרן רב׳ פנחס ; (סנהדרין יח) :
לגלות יהויכין . מגילה יא :

רדק

סמנין : (כח) בשנת שבע , פירשנו במלכים ס״פ שבע ותמלת שמנה כי שם כתוב שמנה בשנת שמנה עשרה סוף י״ח ותחלת י״ט כי שם כתוב י״ט: (ל) בשנת שלש ועשרים , כתוב בסדר עולם כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ובמואב ובסביבות א״י : נפש שבע מאות ארבעים וחמש , והכל ארבעת אלפי׳ ושש מאות בין שלשת שהזכרנו׳ האלה : (לא) בעשרים וחמשה , ובספר מלכי׳ בעשרים ובשבעה וגם פירשנו הענין : (לב) מלכים , כתוב וקרי המלכים : (לג) ושנה , כתוב בס״א ובמלכים ושנא בא׳ל״ף : לפניו , פירשנוהו במלכים וכן כל ימי חייו :

ויומתם ה׳ חס׳ יו״ד בליש׳ וסימן בפגעו בו הוא ימתנו , להמתו דהעלו אתו אלי במט׳ , והנה קמה כל המשפחה , ועשרה אנשי׳ , ויכה אתם מלך בבל , עו״ד מצאתי׳ להמתם במדבר גם הוא חס׳ . שמונה ג׳ מלאים בנביאי׳ וסי׳ ויעבדו בני ישראל את עגלון , בשנת שמנה עשרה לנבוכד נצר תגיינא דפסוק , ומעלות שמונה מעליו , וכל ד״ה דכוו׳ מ״ל : מלכותו ג׳ חסר וסי׳ יזל מים מדליו , נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת דסוף ירמיה, ותכון מלכתו מאד דשלמ׳ דמלכים : בבבל ח׳ וסי׳ נמסר בסיפרא סי׳ כ״ט : ושנה ב׳ חד כתיב א׳ וחד כתיב ה׳ וסי׳ ושנא את בגדי כלאו דסוף מלכים כתי׳ א׳ , וחברו, הדין דסוף סיפרא כתיב ה׳ ואינון חד מן י״ו זוגין מן ב״ב חד כתיב א׳ וחד כתוב ה׳ וסי׳ במסרה רבתא בערך א׳: חייו ד׳ חסר בליש׳ וסי׳ נמסר בסוף מלכים :

סכום פסוקי של ספר ירמיה אלף ושלש מאות וששים וחמשה וסי׳ וכל אנשיה גברים . וחציו ויאמר חנניה (כח יא) . וסדריו שלשים ואחד וסי׳ חסד אל כל היום . מספר הקפיטולי חמשים ושנים וסי׳ אודה ה׳ בכל לבב :

מצודת ציון

המצביא . מלשון צבא : (כז) ויגל . מלשון גלות : (לא) נשא . הגביה ורוממו: מבית הכלוא . מבית המאסר: (לג) ושנה . ענין חלוף ותמורה : כלאו . מאסרו : (לד) וארוחתו . הוא ענין פרס קבועה וכן ארוחה ומשאת (לעיל מ) :

מצודת דוד

המלך . ר"ל היושבים תמיד עם המלך : אשר נמצאו בעיר . ולא ברחו ממנה כיתר השרים : ואת סופר שר הצבא . הסופר של שר הצבא המצביא . על פיו מוציאה כל עיר אנשיה לצאת במלחמה : מעם הארץ . מהמכובדים שבהם אשר נמצאו בעיר ולא ברחו : (כח) זה העם . זהו חשבון כל העם הגולים לבבל : בשנת שבע . הוא גלות יכניה היתה בשנת שבע לכיבוש יהויקים בראשונה : יהודים . מבני יהודה: (כט) בשנת שמונה עשרה . הוא גלות צדקיהו שהיתה בשנת י"ח לכבוש יהויקים בראשונה וי"ט למלכות נ"נ : מירושלים . הגלה מירושלים : (ל) בשנת שלש ועשרים . אז כבש את צור ובסף את היהודים שבסביבות עמון ומואב כן הוא בס"ע : כל נפש . של שלשת הגליות מבני יהודה : (לא) נשא וגו' את ראש . ר"ל הרים וגדל אותו בשנה הראשונה למלכותו : (לב) טובות . דברים טובים ונחומים : ממעל . עליון לכסא שאר המלכים אשר היו עמו : (לג) ושנה . היה משנה את בגדיו אשר ישב בהן בבית הכלא להחליפם באחרים : לחם . כל הסעודה קרויה על שם הלחם : לפניו . ר"ל עמו יחד : כל ימי חייו . של יהויכין : (לד) וארוחתו ארוחת תמיד . פרס הנתונה לו היתה פרס הנתונה תמיד מבלי הפסק והיה למאכל לאנשי ביתו כי הוא בעצמו אכל לחם לפני המלך תמיד : דבר יום ביומו . דבר הצריך לו בכל יום נתנו לו ביומו ולא העבירו המועד :

חלק עשירי

יחזקאל תרי עשר

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

אלה המה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו, ספורנו, תרגום יונתן לנ"ך, מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת אליהו, מצודת דוד, מצודת ציון, יוסף לקח, אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי, תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל, וסדר הפטרות עם ביאור המלות, ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני סוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

בשנת וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

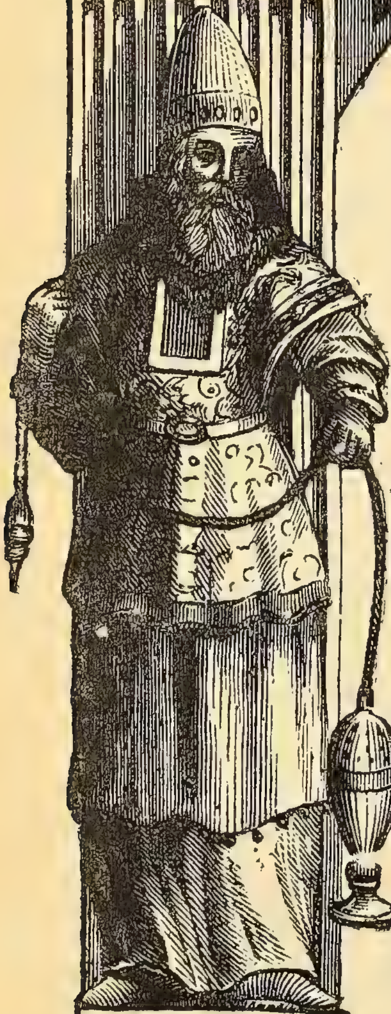

אהרן

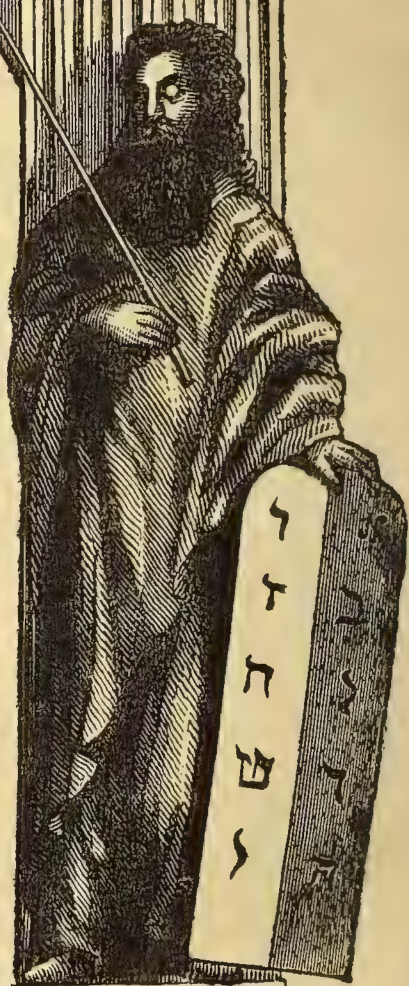

משה

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ

т: е. Писаніе съ Коментаріями Част ь

ВАРШАВА въ Типографіи Н Шрифтгисера

наулице Налевки № 2242

1874.

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюля) 1875 года.

חד מן ס״ח מלין דמפקין א׳ במציעות תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ תאספון לא תוספון לתת תבן · והאספסוף אשר בקרבו · ויאצל וירד ה׳ בענן וידבר · משאת תבאר וכניהו בן יהידע בן · רפאל ויאמר אל מוצא המים · רפאנו את בבל ולא נרפתה · ונרפאו ויאמר אלי המים האלה · ויתי בהכותם ובאתער אני · וששאתיך ושבבתיך וששאתיך · ורצאתי ויכלו את הימים · ואענה את זרע דוד למען זאת · ואעשיר אשר קנית יהרגנו ·

וזרחה לכם יראי שמי

חד מן י״ב מלין דכתיב א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ רפוא למטה בנימן פלטי בן רפוא · ההלכוא אתריה . נקיא מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מתמם · ננוא ומני

וַיְהִי

א ויהי בשלשים שנה · כהם יאביא דבריו ולא פירש שמו מי הוא ולא פירש למנין מה מנה לפיכך הפסיקה רוח הקודש את דבריו בשני מקראות הסמוכין לזה ללמד מי הוא הנביא וללמד למנין מה מנה שנאמר בחמשה לחודש היא השנה החמישית וגומר אין אלה דברי הנביא שהרי כבר אמר שבחמשה לחדש היה עומד ; ועוד שמתחלה אמר נבואתו בל׳ עצמו ואני בתוך הגולה וארא מראות אלהים וכן בסוף וארא והנה רוח סערה וגומר ואלו שני מקראות מפסיקין דבריו כאילו אחר מדבר עליו היה

(א) ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש · החשבון הזה כתב אדוני אבי ז״ל כי לפי פשוטו פירושו שלשים שנה ליובל והראיה על זה כי כשראה יחזקאל בנבואה בנין העיר ובנין הבית לעתיד היתה שנת היובל והיתה בעשרים וחמשה לגלות יהויכין · הנה כי גלה יהויכין בעשרים לחדש וחמש ליובל · וזאת המראה שהיתה בשנה החמשית לגלות יהויכין היתה אם כן בשנת שלשים ליובל והיאך ידענו כי כשראה בנין העיר ובנין הבית היתה שנת היובל שנא׳ בראש השנה בעשור לחדש איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת היובל ואני אומר כי מה שתרגם יונתן ז׳ בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיהו כהנא רבא ספרא דאורייתא עולה לחשבון אחר למה שפי׳ אדוני אבי ז״ל כי בשמונה עשרה שנה למלך יאשיהו מצא חלקיהו הכהן הספר בבית ה׳ כמה נשארו ממלכותו י״ג

בִּשְׁלֹשִׁים ֯שָׁנָה בָּרְבִיעִי בַּחֲמִשָּׁה ל׳ דסמיך א וַהֲוָה בִּתְלָתִין שְׁנִין לִזְמַן דְּאַשְׁכַּח חִלְקִיָה
כַּהֲנָא רַבָּא סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא בְּבֵית מַקְדְשָׁא בַּעֲזַרְתָּא תְּחוֹת אוּלָמָא בְּפַלְגוּת לֵילְיָא בָּתַר מֵעֲלָנֵי סִיהֲרָא בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָה בַּר אָמוֹן מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית יְהוּדָה בְּתַמּוּז בְּחַמְשָׁא

שנה כי ל״א שנה מלך י״ג של יאשיהו וי״א של יהויקים הרי כ״ד ובעשרים וחמש מלך יהויכין ואף על פי שלא עלתה לו מלכותו שנה כמו שכתוב כי בעשרים וחמש ליובל גלה יהויכין והמראה הזאת היתה בשנה החמישית לו הרי שלשים שנה ליובל והראה האל יתברך ליחזקאל המראה הזאת שיש בה רמז לנסיעת הכבוד מהבית בשלשים שנה למציאת הספר שקרע המלך את בגדיו בשמעו דברי הספר כי הרעה והגלות תבא לישראל בעברם על דברי הספר וכבר התחלה הרעה לבא בימי יאשיהו לפיכך הראה האל יתברך לנביא סימן נסיעת הכבוד מן הבית כי כמו שהתחלה הרעה בימי יאשיהו כן תבא כלה והראה לו בשנת שלשים ליובל שהיתה שנה החמישית לגלות יהויכין לפי שצדקיהו בא אל בבל בשנה הרביעית למלכו שהיא שנה חמישית לגלות יהויכין וכן הראה לו ברביעי שהוא חדש תמוז מפני שהחדש הזה היה בשנת החרבן כי בו נבקעה העיר וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות בימי המשיח ובנין העיר ובנין הבית הראה אותם לו בשנת היובל וביום הכפורים שהוא סימן לאת העבדים מעבדות לחרות ולבשורות כי האל יתברך יסלח לעון ישראל ותטאתם לא יזכור עוד והראה לו המראה ההיא בבבל כמו שהיה הנביא שם לסימן הגלות שהוא בבבל וכשהראה לו המראה הזאת לשיבת הגלות הראה אותה לו בענין שראה עצמו בארץ ישראל סימן לשיבת הגלות : ואני בתוך הגולה · בא הכנוי טרם הידיעה כי אחר כך אמר אל יחזקאל בן בוזי וכן ותראהו את הילד ותכמתו חיתו להם וסדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הראשון ממנו נראה לו במראה הנבואה שהיה עם בני הגולה על נהר כבר כלומר שהיו עומדים על שפת הנהר והוא נתוכם

מצודת דוד

א (א) ויהי בשלשים שנה · בשנת השלשים ליובל האחרון שגלו בו שהרי כאן אמר היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין וכשראה בנבואה בית העתיד נאמר בעשרים וחמש שנים לגלותינו (לקמן מ) והוא היה לגלות יהויכין והנבואה ההיא ראה בשנת היובל שנאמר שם בראש השנה בעשור חודש איזה הוא שנה שראש השנה שלה הוא בעשור לחדש זהו שנת היובל שהתחלתה ביום הכפורים בעשור לחדש השביעי אם כן הנבואה הזאת שקדמה עשרים שנה היתה בשנת שלשים ליובל העבר (ותלה הנבואה ההיא ביובל לפי שבשנת היובל ההוא מצא חלקיהו הכהן הגדול ספר התורה בבית ה׳ בימי יאשיהו כי בי״ח למלכותו מצאה והוא מלך

לַחֹדֶשׁ וַאֲנִי בְתוֹךְ־הַגּוֹלָה עַל־נְהַר
כְּבָר נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וָאֶרְאֶה מַרְאוֹת
אֱלֹהִים׃ ב בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ הִיא
הַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁית לְגָלוּת הַמֶּלֶךְ
יוֹיָכִין׃ ג הָיֹה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־
יְחֶזְקֵאל בֶּן־בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ
כַּשְׂדִּים עַל־נְהַר־כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם
יַד־יְהוָה׃ ד וָאֵרֶא וְהִנֵּה רוּחַ סְעָרָה
בָּאָה מִן־הַצָּפוֹן עָנָן גָּדוֹל וְאֵשׁ
מִתְלַקַּחַת וְנֹגַהּ לוֹ סָבִיב וּמִתּוֹכָהּ
כְּעֵין הַחַשְׁמַל מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃
ה וּמִתּוֹכָהּ דְּמוּת אַרְבַּע חַיּוֹת וְזֶה
מַרְאֵיהֶן דְּמוּת אָדָם לָהֵנָּה׃

לְיַרְחָא אֲמַר נְבִיָא וַאֲנָא בְגוֹ
בְּנֵי גָלוּתָא עַל נְהַר כְּבָר
אִתְפְּתַחוּ שְׁמַיָא וַחֲזֵית
בְּחֵיזוּ נְבוּאָה דִי שְׁרַת עֲלַי
חֵיזוּ יְקָר שְׁכִנְתָּא דַיְיָ׃
ב בְּחַמְשָׁא לְיַרְחָא הִיא
שַׁתָּא חֲמֵשְׁתָּא לְגָלוּת מַלְכָּא
יוֹיָכִין׃ ג מֶהֱוֵי הֲוָה פִתְגָם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם יְחֶזְקֵאל
בַּר בּוּזִי כַּהֲנָא בְּאַרְעָא
דְיִשְׂרָאֵל תָּב תִּנְיָנוּת
וְאִתְמַלֵּל עִמֵּיהּ בִּמְדִינַת
אֲרַע כַּסְדָּאֵי עַל נְהַר כְּבָר
וּשְׁרַת עֲלוֹהִי תַּמָּן רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ׃ ד וַחֲזֵית
וְהָא רוּחַ עַלְעוֹלָא אָתֵי מִן
צִפּוּנָא עֲנַן רַב וְאֶשָּׁתָא
מִשְׁתַּלְהֲבָא וְזֵיהוֹרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר וּמִגּוֹ עֲנָנָא וּמִגּוֹ עַלְעוֹלָא כְּעֵין חַשְׁמְלָא מִגּוֹ
אֶשָּׁתָא׃ ה וּמִגַּוָּהּ דְּמוּת אַרְבַּע בְּרִין וְדֵין חֶזְוֵהוֹן דְּמוּת

ג׳ • ל׳ ס׳ מ״ל פני ב׳ כתיב ה׳ ו׳ ב׳ וא׳ ליחזקאל ס׳ בסיפרא ב׳ ט׳ • ל׳ ד׳ • ד׳

נפתחו ב׳ וסימ׳ נפתחו שערי ארצך • נפתחו השמים ואראה : החמישית ה׳ וסי׳ נמסר בסדר קרשים ובירמיה סימן לו : יחזקאל ב׳ בקריאה וסי׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר • והיה יחזקאל לכם למופת • וא׳ ליחזקאל העשרים דר״ה : וארא ה׳ ג׳ בסיפרא וסי׳ וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון • וה״א החיות והנה אופן • וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב • וארא כי נטמאה • ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית : מראיהן ד׳ כתיב נו״ן בקריאה וסי׳ מראיהן רע באשר בתחילה ואיקץ • מראיהן שפל מן הקיר • וזה מראיהן דמות אדם להנה • מראיהן כלפידים כב־קים ירוצצו :

תולדות אהרן בן בוזי • מ״ק כה זוכר לך לך ויצא שמות : מתלקחת • חגיגה יג זוכר ויקהל :

רשי

היה היה דבר ה׳ אל יחזקאל ותהי עליו שם יד ה׳ : ואני בתוך הגולה • כלומר חוץ לארץ ישראל : על נהר כבר • שם הנהר : מראות אלהים • על שם שלא היה רואה באספקלריא מאירה קורא אותה מראות אלהים כעין חלום ולא ממש וכל הנביאים אף הם מתוך אספקלריא שאינה מאירה ראו חוץ ממשה רבינו הוא שנאמר וביד הנביאים אדמה (הושע י״ב) : (ב) היא השנה החמישית לגלות המלך יויכין • נמצינו למדין שאלפים שנה שמנה לתחלת היובל מנה שהיובל האחרון התחיל בתחלת י״ח ליאשיהו היא השנ׳ שמצ׳ חלקיהו את הספר (מלכים ב׳ כ״ב) וכן שנינו בסדר עולם שהיא היתה תחלת היובל יאשיהו מלך ל״א שנה לא מהן י״ג שעברו כבר נשתיירו י״ד שנה יהויקים מלך י״א שנה הרי עשרים וחמש ויכניה בנו לא מלך אלא ג׳ חדשי׳ וגלה ושנה שניבא יחזקאל היתה חמישית לגלותו הרי שנת שלשים ביובל וכן מצינו בסוף נבואתו שנתן סימן למנין היובל שנאמר ויהי בכ״ה שנה לגלותנו בראש השנ׳ בעשור לחדש (לקמן מ׳) ואמרו רבותינו איזהו שנה שראש השנה שלה בעשור לחודש הוי אומר זו שנת היובל : (ג) היה היה דבר ה׳ • אמרו רבותינו היה כבר לפי שאין השכינה שור׳ על נביא בחוצה לארץ אלא על ידי שפרחה עליו תחלה בארץ ושנינו בברייתא דמכילתא בן אדם עמוד על רגלך (לקמן י״ב) הוא היה תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר ויש אומרים בן אדם חוד חידה (לקמן י״ז) הוא תחלת הספר ואומר אני שאותה נבואה נאמר׳ לו קודם שגלו שהיא ראויה ליאמר לו בארץ שאין מפורש

רדק

בתוכם ובאה זו הנבואה בזה הדרך שנראה לו שנפתחו השמים וראה אלה המראו׳ שמספר והולך ומה שאמר מראות אלהים רוצה לומר מראות גדולות ונפלאות כי דרך הכתוב כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו לאל כמו עיר גדולה לאלהים כהררי אל ארזי אל מאפל יה שלהבת יה וי״ת הפסוק כן והוה בתלתין שנין וגו׳ ובמקצת נסחאות תרגם על נהר כבר נהר פרת וכן אומרים שמגידי׳ כי כבר הוא פרת ומצאנו בזה מחלוקת בדברי רבותינו ז״ל ר׳ יודן ורב הונא ר׳ יודן אומר הוא פ״ת הוא כבר פרת שהוא פרה ורבה כבר שפירותיו גסים ואינם יוצאים בככרה רב הונא אומר פרת בפני עצמו כבר בפני עצמו : (ב) בחמשה לחדש • כבר כתבנו טעם השנה החמישי׳ : יויכין • כמו יהויכין וכן יונדב ויהונדב יונתן ויהונתן : (ג) היה היה דבר ה׳ אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים • אמרו רבותינו זכרונם לברכה אין השכינה שורה על הנביאים בחוצה לארץ וכשנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא במקום טהור על המים שנאמר על נהר כבר ואני הייתי על אובל אולי ואני הייתי על יד הנהר ר׳ אלעזר בר צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה מגיד שהבקעה בשדה תדע שאין השכינה נגלת בחוצה לארץ שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה מפני ה׳ ויש אומרים כי פעם ראשונה אינו נדבר עם הנביא בחוצה לארץ פעם שנים מדבר ולזה נוטה דעת יונתן שתרגם מהוה הוה פתגם מן קדם ה׳ עם יחזקאל וגו׳ כבעמוד ומה שאמר אל יחזקאל בר בוזי היה לו לומר אלי וכן ותהי עליו עלי אלא שכן דרך המקרא לפעמים כמו נשי למך ואל משה אמר עלה אל ה׳ את יפתח ואת שמואל ובתרגום ירושלמי יחזקאל נביא בר ירמיהו נביא ונקרא ירמיהו בוזי על שהיו מבזין אותו : (ד) וארא • ואש מתלקחת • פי׳ מתלקחת בתוך הענן כמו ואש מתלקחת בתוך הברד : ומתוכה כעין החשמל . ת״י ומגו עננא מגו עלעולא כעין חשמלא מגו אשתא ודעת רז״ל בחשמל שהוא מלאך ואמרו מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל והיה מבין בחשמל יצאה אש מחשמל ושרפתו ועוד דרשוהו נוטריקון חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב״ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות : (ה) ומתוכה . תירגם יונתן

בה גולה והיא נכרת תחלת שליחתו אליהם ויונתן אף הוא כך תירגם מהוי הוה פתגם נבואה מן קדם ה׳ עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תניינות אתמלל עמיה במדינת ארעא כשדאי ויחזקאל גלה עם החרש והמסגר שגלו עם יהויכין : יד ה׳ • כל לשון יד האמורה בספר זה ובכל לשון נבואה איננה אלא לשון תוקף שהנבואה תוקפת על כרחו כאדם משתגע דישפרי״לא בלע״ז : (ד) והנה רוח סערה באה מן הצפון • היא מרכבת כסא כבוד השכינה כמה שנאמר בענין ולפי שבאה בחימה להשחית את ישראל לכך נדמית לרוח סערה וענן : באה מן הצפון . חוזרת היתה מארץ כשדים שהיא בצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה (ירמיה א) ולמה הלכה שם כדי לכבוש את כל העולם תחת נ״נ שלא יאמרו הבבליים ביד אומה שפלה מסר את בניו שכשדים אומה שפלה היו שנאמר זה העם לא היה (ישעיה כ״ג) כך דרשו רבותינו במסכת חגיגה : ונגה לו . לענן סביבו מבחוץ רמז הוא שעתידין ישראל ליגאל משם : כעין החשמל • חשמל מלאך ששמו כך וכעין גוון שלו ראה מתוך האש וכך אמרו רבותינו מעשה בתינוק אחד שהיה דורש במעשה מרכבה והיה מבין בחשמל ויצאה אש מחשמל ואכלתו ועוד אמרו כי המלה מורכבת באמרם מאי חשמל א״ר יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות בשעה שהדיבור יוצא מפי הקב״ה חשות בשעה שאין הדיבור יוצא מפי הקב״ה ממללות כלומר משבחות ומהללות את השם ויתכן שיהא חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש כי אמר חשמל מתוך האש ואמר כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה ואמר במראה השניה וממתניו ולמעלה כמראה זוהר כעין החשמל : (ה) ומתוכה . של אותה האש ראיתי כעין חשמל הנראה מתוך האש ולא נודע מהו ומדרש שדרשו בו רבותינו חיות אש ממללות אינו מיושב על הענין : דמות אדם להנה . יש לתמוה שהרי אף דמות שור ואריה ונשר להנה ונראה בעיני לפי שזה אב לכולם קילס הנביא את המרכבה בו והוא דמות פרצופו של יעקב אבינו : ולרבעה

מצודת ציון

א (א) כבר • כן שם הנהר : (ד) מתלקחת • מתלהב ובוער כמו ואש מתלקחת בתוך הברד (שמות ט) והוא מלשון לקיחה כי הלהב נלקח ונאחז בדבר הנשרף : ונוגה . ענין הארה וזריחה כמו מנוגה נגדו (תהלים יח) : כעין • כגוון כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר יא) : החשמל • הוא כוך אשר באש המנוקה מן העשן • אף היא מלה מורכבת חש מל ותח הוא ענין שתיקה כמו עת לחשות (קהלת ג) ומל הוא מלשון מלה ודבור : (ה) חיות . ר״ל ממין בעלי חיים וכת״י

מצודת דוד

מלך ל״א שנים אם כן נשארו עוד י״ד שנים אחריו מלך יהויקים י״א שנה הרי כ״ה כי יהואחז שמלך לפניו ויהויכין שמלך אחריו לא מלכו שניהם כי אם ששה חדשים ועשרה ימים ולא היה שנה שלימה) אם כן בשנה החמישית לגלות יהויכין נשלמו שלשים שנה (ולפי כשמצאו ספר תורה היתה הרעשה רבה והשנה ההיא היתה רשומה ומפורסמת ונודעת בין האנשים כי אז נגלה להם אשר החורבן מיועד לבוא לכן תלה בה הנבואה ההיא שראה בה נסיעת השכינה מבית ה׳ כמלך הרוכב על המרכבה) : ברביעי • בחדש הרביעי : ואני . אז הייתי אני בין אנשי הגולה על נהר כבר : מראות אלהים . מראות השכינה : (ב) בחמשה לחדש וגו׳ : ר״ל בחמשה לחדש האמור היא היתה בשנה החמישית לגלות ונומר : (ג) דבר ה׳ • הוא הדבור האמור אחר ספור המראה : יד ה׳ • כח חוזק הנבואה : (ד) רוח סערה באה מן הצפון • הוא רמז על מלך בבל והכשדים שהמה מצפון א״י והמה יבואו על א״י בשטף אף : ענן גדול • גם ראה ענן גדול והוא רמז על חשכת הצרות הבאות עליהם : ואש מתלקחת • והוא רמז על שריפת בית ה׳ : ונוגה לו סביב . סביבות הדברים האלה ראה נוגה והארה והוא רמז שאחר כל הצרות יהיו מסובבים באור ישועה : ומתוכה • הדבר שבתוך כל אחת והוא הדבר המסבב ומביא את כל אלה הוא כגוון החשמל הנראה מתוך האש והוא הזך אשר באש המנוקה מן העשן עד שכמעט לא יוכל העין להשיגו כמו שהיא והוא לרמז שבין ההסבה ובין הרעה לא יבוא במקרה כ״א הכל בגזירת המקום וכנהו בשם חשמל על כי אין להשיגו וגם חשמל היא מלה מורכבת חש מל שראוי לחשות ולשתוק מן המלול והדבור בו כי אין לתארו בשום דמיון : (ה) ומתוכה • מתוך הנוגה שזכר למעלה ראה דמות ארבע חיות : וזה מראיהן : ר״ל זה תואר מראה גופן שהיה להן דמות גוף אדם : ולרבעה

ו וארבעה פנים לאחת וארבע כנפים לאחת להם: ז ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל ונוצצים כעין נחשת קלל: ח וידו אדם מתחת כנפיהם על ארבעת רבעיהם ופניהם וכנפיהם לארבעתם: ט חברת אשה אל־אחותה כנפיהם לא־יסבו בלכתן איש אל־עבר פניו ילכו: י ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל־הימין לארבעתם ופני־שור מהשמאול לארבעתן ופני־נשר לארבעתן: יא ופניהם וכנפיהם פרדות מלמעלה לאיש שתים חוברות איש ושתים מכסות את גויתיהנה: יב ואיש אל־עבר פניו ילכו אל אשר יהיה־שמה הרוח ללכת ילכו לא יסבו בלכתן: יג ודמות החיות מראיהם כגחלי־אש בערות כמראה הלפדים היא מתהלכת בין החיות ונגה לאש

אנשא להין: י וארבעא אפין לחדא וארבע אפין לכל חד וחד שתת עסר אפין לבריתא חדא מנין אפיא דארבע ברין שתין וארבעא אפין וארבעה גפין לחדא וארבעא גפין לכל חד וחד שתת עסר גפין לכל אפא ואפא שתין וארבעא גפין לבריתא חדא והוו מנין גפיא דארבע ברין מאתן וחמשין ושתא גפין: ז ורגליהון רגלין כיונן ופרסת רגליהון כפרסת רגלין סגלגלן ומזיען עלמא במהכהן ומנצנצן כעין נחש מצלהב: ח וידין כידי אנשא עביד להון מתחות גפיהון על ארבע סטריהון למחתי בהן גומרין דאשא מביני כרוביא מתחות רקיעא דעל רישיהון למתן על חופני סרפיא למזרק על אתר רשיעיא לאבדא חיביא עברי מימריה ואפיהון וגפיהון שוי לארבעתהן: ט מכונן חדא לקביל חדא גפיהון לא מתחזרין במיזלהן בריא לקביל אפהא אזלן: י ודמות אפיהון אפי אנשא ואפי אריא עביד מימינא לארבעתהן ואפי תורא עביד מסמלא לארבעתהן ואפי נשרא לארבעתהן: יא ואפיהן וגפיהן פרישן מלעלא לחדא תרתין מכונן חדא ותרתין מכסן ית גויתהין: יב ובריא לקבל אפהא אזלא לאתר דתהוי תמן רעוא למיזל אזלן לא מתחזרן במיזלהן: יג ודמות בריתא חזויהן כגומרין דאשא בערן כחזו בעוריא אשתא משתלהבא בין בריתא וזיהוריא לאשתא ומן אשתא נפיק ברקא:

רש"י

(ו) וארבעה פנים לאחת · לאחת זו לפרצוף האדם לבדה היו ארבעה פנים וכן לאריה ולנשר ולשור הרי שש עשרה לחיה וכן לכל חיה וחיה וארבע כנפים לכל אחד מן הפנים הרי ששים וארבע כנפים לחיה והוא שתרגם יונתן מאתן וחמשין ושיתא גפין: (ז) רגל ישרה · רגלין כיונן מכוונין זה כנגד זה: דבר אחר ישרה שאין להם קפיצים ארכובות לכוף את שוקיהם לפי שאין להם ישיבה ולא שכיבה ואין צריכין להיות להם קפיצין כעין שיש לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שבהם היא כופפת שוקיה לשכב: רגל עגל · רגל עגול וכן תרגם יונתן רגלין סגלגלן: ונוצצי' · מתוך זהרוריהם · דומה כאלו יוצאות מהם נצוצות כדאמרינן במסכת יומא אף היא עשתה נברשת של זהב וכו' בשע' שהחמ' זורחת נצוצות יוצאין הימנה וכו': כעין · כמו כמראה: נחושת קלל · מזוקק ומאיר ומגהם חברו עם קלוי באש (ויקרא ב'): (ח) וידי אדם מתחת כנפיה' · כתרגומו למחתי בהון גומרין דאשא וגומר וכן אנו מוצאים בספר זה וישלח הכרוב את ידו אל האש אשר בינות לכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים וכן אחריו ויראו לכרובים תבנית יד אדם וגומר (לקמן י) ידי אדם חותות את האש ונותנות לכרוב והכרוב לשליח כדי שילמנו הגחלים מיד אל יד להקל הפורעניות מעל ישראל: על ארבעת רבעיהם · לארבעה רוחות העולם שהרי יש להם פנים וכנפים לכל רוח: ופניהם וכנפיהם לארבעתם · כתרגומו שוה לארבעתן: (ט) חוברת אשה אל אחותה כנפיהם: כנפה של זו פרושה לצד כנפה של זו לכאן וכן לכאן עד שחוברות ומגיעות זו לזו ובכך הם מכסות פניהם שהכנפים פרושות למעלה מן הפנים: לא יסבו בלכתן · אם רוצות ללכת לאיזה רוח שירצו אין צריכות להסב פניהם שהרי יש להם פנים לכל צד לפיכך איש אל עבר פניו ילכו לצד פניו של אותה רוח שהם רוצים ללכת ילכו: (יא) ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה · אלמלא שראיתי טעם זקף גדול נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו אבל הניקוד למדני להבדילם זו מזו ולהעמיד תיבת ופניהם בפני עצמה וכן פירושו ופניהם להם וכנפיהם היו פרודות למעלה מפניהם ומכסות אותם כיצד לאיש שתים חוברות איש לכל פנים ופנים שתים כנפיהם חוברות לכל אחת כנף חיה זו פרושה לצד כנף חיה זו ושל זו לצד זו והפנים שבינתים מכוסים בהם ודוגמת לשון מקרא זה יש עוד בפרשה זו וגביהם וגובה להם ויראה להם תיבת וגביהם עומדת בעצמה: ושתים מכסות · וב' כנפים הנותרות מכסות את גויותיהנה: (יב) אל אשר יהיה שמה הרוח · הרצון ללכת: (יג) היא מתהלכת בין החיות · המראה הזאת מתהלכת בכל החיות: ונגה לאש · יותר מאש שלנו:

ברק

רדק

יונתן חיות בריין: (ז) ורגליהם · ונוצצים · מענין נצוץ: קלל · ממורט וזך ות"י ומנצנצן כעין נחשת מוצהב: (ח) וידו אדם · כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד והכתוב רוצה לומר וידו אדם כאילו אמר וידיו ידי אדם כמו עיניך יונים ר"ל כעיני יונים: (ט) חוברות אשה · כמו יריעות אשה אל אחותה כי לכל דבר יקרא איש ואשה וכנה החיות באשה ואיש כמו שכנה אותם בחיות וכרובים ותירגם יונתן מכוונן חדא לקבל חדא גפיהון לא מיתחזרין ביזלהון בירייא לקבל אפהא אזלן: (יא) ופניהם · מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינה דבקה עם שאחריה ר"ל ופניהם היו כמו שנזכר וכנפיהם היו פרודות מהגוף ופרושות למעלה לעופף: (יב) ואיש · הרוח · הרצון וכן תירגם יונתן רעוא: (יג) ודמות · פירוש דמות עיניה כי דמות גופותם כבר אמר: היא מתהלכת · היא האש וכן תירגם יונתן אשתא משתלהבא בין בריתא: והחיות

וידו ד' וסי' וידי משה כבדים·וידו עם הארץ תבהלנה·וידו אד' מתחת: מעשה חרש וידי צורף: ודמות פניהם פני אדם חד מן כ' פסוקים דאית בכל חד ד' מלי' דמי' קדמא קרחי וג' בתראי נסבי' ו' וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך ו': אל אשר ה' בקריאה וסי' ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך · והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחתיכם · ואיש אל עבר פניו ילכו קדמא · בבאם הכהנים · ותאמר רות אל תפגעי בי לעזבך

תולדות אהרן וארבע כנפים · ברכות יא: רגל ישרה · יומא יט חגיגה יג (ברכות ג): וידי אדם · פסחים קיט: ודמות פניהם · חגיגה יג (סוכה נד):

מצודת ציון

וכת"י בריין: דמות · צורת: לאנה · לאן: (ז) ישרה · שוה מבלי עקום פרקים: וכף · הוא תחתית הרגל: ונוצצים · מל' ניצוץ אש: וקלל · מזוקק ומזהיר וכן ומרגלותיו כעין נחושת קלל (דניאל י): (ח) רבעיהם · ת"י סטריהון והוא מל' רבע כי כל צד הוא רבע כי ארבע צדדים יש: (ט) חוברות · ר"ל נוגעות: אשה אל אחותה · כן יאמר בדברים השווים וכן ופניהם איש אל אחיו (שמות כה): יסבו · מלשון סבוב והכנה: עבר · צד: (יא) וכנפיהם · באה הוי"ו במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שם א) ור"ל עם יוסף שהיה במצרים: פרודות · ענין פרישה כמו מפוזר ומפורד (אסתר ג): גויתיהנה · גופיהן כמו גוית שאול (ש"א ל"א): (יב) הרוח · ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז): (יג) בוערות · דולקות · הלפידים · כן

מצודת דוד

(ו) וארבעה פנים לאחת · כי לכל חיה היו לה ד' פרצופים והם אדם ואריה ושור ונשר א' לכל רוח וכמ"ש בענין ואמר בזה שכ"א היה כלול מארבע וא"כ לכל החיות בכללה היו ס"ד פנים ולכל אחת מהפנים היו ארבע כנפים נמצא היה בין כולם רנ"ו כנפים כן ת"י: (ז) רגל ישרה · ר"ל אין בהם פרקים לכוף את שוקיהם לפי שאין להם לא שכיבה ולא ישיבה ואין להם צורך בפרקים: וכף רגליהם · תחתיות רגליהם המה כדמות כף רגל עגל: ונוצצים · הרגלים היו מזהירים וכאלו משליכים ניצוצות כגון נחושת מזוקק המזהיר ביותר וכאלו משליך ניצוצות: (ח) וידי אדם · ידים כידי אדם היה להם מתחת כנפיהם כן היה בכל ארבעת צדדיהם: ופניהם · הפנים והכנפים שהיה להן היו שוים לארבעת החיות זה כזה: (ט) חוברות וגומר · כנפיהם היו מחוברות ונוגעות אחת אל אחת לכסות בהם הפנים וכאשר יאמר למטה בענין: ולא יסבו בלכתן · כשירצו לשנות דרכם מעבר אל עבר לא יסבו מצד אל צד לפי שכ"א מהם ילכו אל עבר מול פניו כי יש להם פנים לכל רוח ובכל עבר שילכו הנה ילכו מול פניהם: (י) ודמות פניהם · מראה פני החיות אחת היה פני אדם והיה כלול מארבע וכן כולם (ובפני אדם ראה מול עבר פניו): אל הימין · בעבר הימין של פני האדם: לארבעתן · כן היה בכל ארבעת החיות: מהשמאל · בעבר השמאלי של פני האדם: לארבעתן · כן היה בכל ארבעת החיות: ופני נשר לארבעתן · בכל ארבעת החיות היה פני נשר והוא היה מאחורי פני האדם: (יא) ופניהם · ר"ל ופני החיות הנה היו עם כנפיהם פרושות ממעל להם להיות מכוסות בהם: לאיש · לכל פנים היה ב' כנפים חוברות ונוגעות איש אל אחיו לכסות בהם הפנים: ושתים · ושתי כנפים היו נכסות את גופתן: (יב) ואיש · כל חיה מהחיות ילכו אל מול עבר פניו. רצה לומר בכל רוח שהלכו היה מול עבר הפנים כי היה להם פנים בכל רוח: אל אשר יהיה וגומר · אל המקום אשר יהיה הרצון ללכת הלכו כן ולא יסבו להפנות מצד אל צד בעת לכתן: (יג) ודמות החיות · צורת גוון החיות היה מראיהן כגחלי אש הבוערות ולתוספת

ביאור

רד"ק

(יד) והחיות רצוא ושוב . מקור שרשו רצה והאל"ף במקום ה"א ויהיה רצה ורוץ כענין אחד וכן ותרץ עמו משרש רצה ענין מרוצה ובזק כמו ברק וכן תירגם יונתן ברקא ובדברי רבותינו ז"ל מאי רצוא ושוב אמר רב יהודה כאור היוצא מפי הכבשן מאי כמראה הבזק אמר רבי יוסי בר חנינא כאור היוצא מבין החרסים ורבי יהודה אומר בשם רבי סימון בן פזי כזה שבוזק גפת בכירה כלומר כמי שמפזר גפת שהיא פסולת הזתים בכירה שהיא מתלהט במהרה ומעלה לסב והלהב עולה ויורד וזהו פירושו רצוא ושוב ולפי שהוא ברק ענינו כי הברק רץ מהרה ושב ומתכנס מהרה עד שכמעט שיגנו הראות ברוצו ושובו והכנסו קל מהרה ויונתן תירגם הפסוק כן וכריתא באשתלחותיהון למעבד רעות רבונהון דאשרי שכנתיה במרומא וגו' ובקצת נוסחאות באגפא בגימל : (טו) וארא החיות · והנה אופן אחד בארץ . פירושו למטה במקום השפל כמו רקמתי בתחתיות ארץ וכת"י : (טז) מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש · תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני החושן תרשיש שהם וישפה וכן אמר במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועינ' כעין תכלת ופי' ומעשיהם כדמיון אבן תרשיש כי הוא אמר שתי מלות מראיהם ומעשיהם ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש ולדמיון מעשה כתרשיש שהם מקבלים מעשה ופעלה כמוהו : (יח) וגביהן · מלת וגביהן נפרדת בטעם ופירושם כמו שפי' במלת ופניה' שאינה דבקה עם הבאה אחריה אמר וגביהן כמו שהיו בגב כל אופן אלא שגבה היה להם עד שמרוב גבהם היתה יראה להם כי הדבר שיהיה מופלג בכמותו יקרא כפלא ונורא וכן מעם נורא אל ארץ נוראה או באיכותו כמו הקרח הנורא וגבותם כמו וגביהן אלא שזה מקובץ בלשון זכרים וזה בלשון נקבות ומפני כפלו שנה המלה : (יט) ובלכת · ת"י ובמיזל בריתא אזלי' וגו' : על אשר יהיה שם הרוח · הרצון כמו שפירשנו והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר"ל רוח האופנים : (כ) ללכת · בסגול באתנחתא וכן ויסוב שמואל ללכת : (כב) ודמות · הנורא · פירוש

בלכתם : (יט) מעל הארץ . מעל רצפת הרקיע וכת"י מארע לרום שמיא כלומר בהנשאם מלמטה למעלה : (כ) הרוח . הרצון של הקב"ה : שמה הרוח ללכת · א"נ להם לנד זה לכו שרוחו של הקב"ה בחיות ורוח החיה באופנים : (כא) בלכתם · החיות : ילכו . האופנים :

תרגום

יד וּבְרִיָתָא בְּאִשְׁתַּלְחוּתְהֵין לְמֶעְבַּד רְעוּת רִבּוֹנְהֵין דְּאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בִּמְרוֹמָא עֵלָּא מִנְּהֵין בְּאַנְפָּא עֵינָא לְמֶחֱזֵי חָזְרָן וּמַקְּפָן וּמְכַסְּיָן יַת עָלְמָא וְתָיְבִין בְּרִיָתָא כַּחֲדָא וְקַלִּילָן כְּחֵיזוּ בַרְקָא׃ טו וַחֲזֵית בְּרִיָתָא וְהָא גַלְגַּל חַד מִשְׁתְּוֵי בְּמַלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא בִּסְטַר בְּרִיָתָא לְאַרְבַּע אַפּוֹהִי׃ טז חֵיזוּ גַלְגַּלַיָּא וְעוֹבָדֵיהוֹן כְּעֵין אֶבֶן טָבָא וּדְמוּת חַד לְאַרְבַּעְתְּהֵין וְחֶזְוְהֵן וְעוֹבָדֵיהֵן כְּמָא דִיהֵוֵי גַלְגַּל בְּגוֹ גַלְגַּל׃ יז עַל אַרְבְּעָא סִטְרֵיהֶן בְּמֵיזַלְהֵין אָזְלִין לָא מִתְחַזְרִין בְּמֵיזַלְהֵין׃ יח וְגַבֵּיהֶן שַׁוְיָן לְקִיבְלָא רְקִיעָא וְרוּמָא לְהֶן וּדְחִילִין אִנּוּן וְגַבֵּיהֶן מְלַן עֵינִין סְחוֹר סְחוֹר לְאַרְבַּעְתְּהֶן׃ יט וּבְמֵיזַל בְּרִיָתָא אָזְלִין גַלְגַּלַיָּא לְקִבְלֵיהֶן וּבְאִתְרָמָא בְרִיָתָא בְּמַלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא מִתְרְמִין גַלְגַּלַיָּא׃ כ עַל אֲתַר דַהֲוֵי תַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל אָזְלִין לְתַמָּן רַעֲוָא לְמֵיזַל וְגַלְגַּלַיָּא מִתְרְמִין לְקִבְלְהֶן אֲרֵי כְּרוּחַ בְּרִיָתָא בְּגַלְגַּלַיָּא׃ כא בְּמֵיזַלְהוֹן אָזְלִין וּבְמֵקָמְהוֹן קָיְמִין וּבְאִתְרָמְהוֹן בְּמַלְרַע לְרוּם שְׁמַיָּא מִתְרְמִין גַלְגַּלַיָּא לְקִבְלֵיהוֹן אֲרֵי כְּרוּחַ בְּרִיָתָא בְּגַלְגַּלַיָּא׃ כב וּדְמוּת

מקרא

וּמִן־הָאֵשׁ יוֹצֵא בָרָק׃
יד וְהַחַיּוֹת רָצוֹא וָשׁוֹב כְּמַרְאֵה הַבָּזָק׃
טו וָאֵרֶא הַחַיּוֹת וְהִנֵּה אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ אֵצֶל הַחַיּוֹת לְאַרְבַּעַת פָּנָיו׃
טז מַרְאֵה הָאוֹפַנִּים וּמַעֲשֵׂיהֶם כְּעֵין תַּרְשִׁישׁ וּדְמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּן וּמַרְאֵיהֶם וּמַעֲשֵׂיהֶם כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ הָאוֹפָן׃
יז עַל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶן בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּן׃
יח וְגַבֵּיהֶן וְגֹבַהּ לָהֶם וְיִרְאָה לָהֶם וְגַבֹּתָם מְלֵאֹת עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּן׃
יט וּבְלֶכֶת הַחַיּוֹת יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבְהִנָּשֵׂא הַחַיּוֹת מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים׃
כ עַל אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם הָרוּחַ לָלֶכֶת יֵלֵכוּ שָׁמָּה הָרוּחַ לָלֶכֶת וְהָאוֹפַנִּים יִנָּשְׂאוּ לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים׃
כא בְּלֶכְתָּם יֵלֵכוּ וּבְעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְהִנָּשְׂאָם מֵעַל הָאָרֶץ יִנָּשְׂאוּ הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּאוֹפַנִּים׃
כב וּדְמוּת עַל־רָאשֵׁי

רש"י

ברק · פלגדור"ש בלע"ז : (יד) רצוא ושוב כמראה הבזק · פירשו רבותינו רצוא ושוב כלהבת הכבשן שיוצאה תמיד מפי הכבשן וממהרות לחזור וליכנס כך כשמוציאות ראשן מתחת הרקיע הנטויה למעלה מהן כמו שמפורש בענין ממהרות מפני השכינה שלמעלה מן הרקיע וממהרות להשיב את ראשן : כמראה הבזק · דלאמפגי"לא בלע"ז וגוק את להם כגון את היוצא מבין החרסין שמזקקין זהב בכור בתוכן והאש יוצא' משם לבועה בגוונים (תו' וי"מ הבזק לשון פיזור כפי שפרשוהו רבותינו כמראה הבזק ר"י אומר בשם ר' סימון בשם ר' לוי בן פרטא כזה שבוזק גפת בכירה כלומר שמפזר גפת שהוא פסולת הזתי' בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פירוש רצוא ושוב ועוד יש בדבריהם בזק לשון פיזור בזק בהו עפרא והוו חרבי כלומר פזר וכן במשנה בוזקין מלח ע"ג הכבש בשביל שלא יחליקו ויש משמע בזק כמו ברק והוא לשון חפוש) ע"כ תוס' סא"ה : (טו) אופן אחד בארץ · ברצפת הרקיע : לארבעת פניו · של כל חיה או האופן יש לו ד' פנים · רבותינו אמרו זה סנדלפון שעומד בארץ וראשו מגיע לבין החיות אבל לפי הענין אנו למדין שהאופנים ד' הם : (טז) כעין תרשיש · כמו אבן טובה ששמה תרשיש קריסאל"ו בלע"ז : כאשר יהיה האופן קבוע בתוך האופן שתי וערב לפי שהן הולכות לכל עבר פניהם לד' רוחות צריך שיהא האופן מגלגל לד' רוחות : (יז) על ארבעת רבעיהן וגומר · בשביל משפט האופנים הוצרך לשנותו לומר שאין האופנים מעכבין עליהם שאף הם עשויין לכך : (יח) וגביהן · וגב יש להם : וגובה להם ויראה להם : מאויימים הם לרואה אותם ויש פותרין ויראה להם במורא עומדי' : וגבותם · אלויפרצילי"ש בלע"ז : מלאות עינים סביב · לראות לכל רוח שהרי לא יסבו הקרח

מסורה

ט' מ"ל · ל' · ג' · כ' בפיסקא · ל' ר"פ · ט' · ד' · ל' · כ' ל' · ג' · ל' · כ' · ל' · ל' · ד' · ל' · ל' · ז' פסוקים שם שמה · ל' · ל' · ל'

לשוב : ושוב ג' בקריאה וסימ' וישובו המים מעל הארץ ; הלוך ושוב · וישלח את הערב ויצא יצוא · והחיות רצוא ושוב : סימן חברות אשה אל אחותה · ואיש אל עבר : ובתראה דרבעיהם בלכתן · ושארא בלכתם : לארבעתן ד' וסי' פני שור ופני נשר · מראה האופנים ומעשיהם וגביהן וגבה להם : ו' פסוקים שם שמה וסי'

תולדות אהרן בלכתם ילכו . זוכר פקודי : כראשי ההרים . זוכר ויגש ויקהל :

מצודת ציון

כן יקרא העץ שהשלהבת קשורה בו וכן כלפיד יבער (שם סב) : (יד) הבזק . כמו הברק כי זהבר"ק מתחלף : (טו) אופן · גלגל כעין של עגלה : (טז) תרשיש · שם אבן יקר : (יח) וגביהן · מל' גבוהות וכן וגבותם : עינים · גוונים הרבה והוא מלשון כעין תרשיש : (כ) לעומתם · ר"ל שוה להם וכן לעומת קלעי החצר : (שמות לח) : החיה · ר"ל כל חיה או שאמר שם הכלל : רקיע

מצודת דוד

ביאור אמרו כמראה הלפידים : הוא · המראה ההיא היתה מהלכת בין כל החיות ר"ל בכולן היה המראה ההיא : ונוגה לאש · ר"ל מראה האש שהיה לכן היה בו הארה יתירה ומרובה : ומן האש · ומן מראה האש שהיה בהן היה יוצא כעין ברק : (יד) רצוא ושוב . לא עמדו במקום אחד כ"א היו רצים ממקום למקום וחוזרו למקומם במהירות רב כברק הזה המבריק ומתכנס מהר ומעט תשיגנו הראות : (טו) וארא החיות . הסתכלתי אל החיות וראיתי והנה דמות אופן אחד בארץ ר"ל למטה מן החיות : אצל החיות · אצל כל חיה מהחיות עמד אופן אחד : לארבעת פניו · ר"ל לכל ארבעת פני החיה לא היה אלא אופן אחד לא לכל פנים אופן : (טז) מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש · כי אבן תרשיש הוא בעל גוון יפה כעין התכלת וגם הוא זך בהיר עד שירא' בו מעבר אל עבר ולכן אמר מראה האופנים היה כגוון התרשיש וגם מעשיהם היה כמו מעשה התרשיש כי היו זכים ובהירים לראות דרך בהם כמו שרואים דרך אבן תרשיש : לארבעתן · לארבעת האופנים : ומראיהם ומעשיהם . מראות תואר פניהם ופעולתם היה כאשר יהיה האופן וגומר ר"ל כמראות ופעולת האופן העשוי בתוך האופן זה ממזרח למערב וזה מצפון לדרום שאז יכול הוא להתגלגל לכל רוח מבלי סבוב והחזרה כן היה מראות האופנים ופעולתם : (יז) על ארבעת רבעיהן · בזה יפרש המקרא שלפניו לומר הנה פעולתם היה אשר על ד' צדדיהן בהפנן ללכתם ילכו ולא יסבו בלכתן הואיל והיו מתגלגלים לכל צד : (יח) וגביהן . ר"ל היה לכן גב הראויה לכן לפי מראיהן שהיו בדמות אופני העגלות ויאמר על המחיצות הגבוהות העולות ממעל להאופנים אשר הרוכב בה יושב שם בין המחיצות האלה : וגובה להם · שמחיצות היו גבוהים הרבה ומתוך גובהם היה יראה להם כי הדבר הגבוה מאוד מפיל אימה בעיני רואיו בעבור הפלגת הגובה וכן אמר בענין כעין הקרח הנורא על שמפיל אימה בעבור הפלגת הזוהר והלבנינות : וגבותם · המחיצות ההם היו מלאות הרבה גוונים מחולפים : סביב לארבעתן · המחיצות ההם היו מקיפות סביבות ארבעה האופנים וכדרך העגלות : (יט) ובלכת החיות . בעת ילכו החיות ילכו גם האופנים אצלם ובעת ינשאו החיות עצמן מעל הארץ לעלות לעעלה ינשאו גם האופנים עמהם : (כ) על אשר וגומר · אל המקום אשר יהיה שם הרצון מהאל יתברך הרוכב בה ללכת ילכו החיות כי שמה גם הרצון מהחיות ללכת : והאופנים · כאשר ינשאו החיות למעלה אז גם האופנים ינשאו לעומת החיות ובשוה להם : כי רוח החיה . רצון כל חיה תקועה היא באופנים ולכן ילכו במקום שהמה הולכים : (כא) בלכתם . בעת ילכו החיות ילכו גם האופנים וכו' וכפל הדבר לחזוק לומר שלא תשתנה לעולם : (כב) ודמות וגו' · ר"ל ודמות השמים ושרוע על ראשי

רשי

הקרח הנורא. ת"י גליד חסין גליא"ה פור"ש בלע"ז: (כג) ישרות. מכוונות: (כד) כקול מים רבים. יכול קול נמוך ת"ל כקול שדי כקול המפורש בכתובים קול ה' בכח קול ה' שובר ארזים (תהלים כ"ט): קול המולה כקול מחנה. קל מלוליהן כד מודן ומברכין קדם רבוניהון כקל משריית מלאכי מרומא: בעמדם תרפינה כנפיהם. מלהשמיע קול וי"ת במקומיהן משתקן גפיהן מן קדם דבורא דיבורו של מקום היוצא ממעל לראשן להשמיע לנביאים שליחותו כמו שמסיים והולך ויהי קול וגומר ומ"א בעמדם מלקלס בשביל לד'קים שיקלסו תחילה: (כה) ויהי קול מעל לרקיע. ת"י לזמן דהוה רעוא קדמוהי לאשמעא דבורא לעבדוהי נביאי היה קלא משתמע מעילוי רקיע מבין כרוביא מתחות רקיעא דעל רישיהן: תרפינ' כנפיהם. מאימת הדבור: (כז) וארא כעין חשמל. לא נתן רשות להתבונן במקרא זה: בית לה. מלפנים לה כמראה אש: (כח) ואפול על פני. ואשתטחית: ואשמע קול מדבר. ומה דבר: (א) ויאמר אלי בן אדם וגומר. בן אדם קורא ליחזקאל מתוך שראה המרכבה הולך בין עלייה ומשתמש בה כמלאכים לומר אין כאן ילוד אשה אלא זה (וכ"ז הפעים אי"ש אח"ד לר' והג"אהו) ול"נ שלא קראו בן אדם אלא בשביל שלא תהא דעתו רחבה עליו מתוך שהיה גס

יחזקאל א

ההיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על־ראשיהם מלמעלה׃ כג ותחת הרקיע כנפיהם ישרות אשה אל־אחותה לאיש שתים מכסות להנה ולאיש שתים מכסות להנה את גויתיהם׃ כד ואשמע את־קול כנפיהם כקול מים רבים כקול־שדי בלכתם קול המלה כקול מחנה בעמדם תרפינה כנפיהן׃ כה ויהי־קול מעל לרקיע אשר על־ראשם בעמדם תרפינה כנפיהן׃ כו וממעל לרקיע אשר על־ראשם כמראה אבן־ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה׃ כז וארא ׀ כעין חשמל כמראה־אש בית־לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה־אש ונגה לו סביב׃ כח כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד־יהוה ואראה ואפל על־פני ואשמע קול מדבר׃

ב א ויאמר אלי בן־אדם

(מסורה: ט' · ב' ר"פ כי אסב · ד' · ג' · ד' · ג' · ה' · ב' א' מלא וא' חסר · י' ב' · ב' ב' · ב' · ב' ימלא קלירו · ג' · כ' בסיפרא קדמאה חשמל תניין כחשמלה תליתאה כחשמל · ב' · ג' · ז' בטעם בסיפ')

תרגום

על רישי ברייתא רקיעא כעין גליד חסין מרכן על רישיהון מלעלא׃ כג ותחות רקיעא גפיהון מכונן חדא לקביל חדא לחדא תרתין מכסין להין ולחדא תרתין מכסין להין ית גויתהין׃ כד ושמעית ית קל גפיהן כקל מיין סגיאין כקלא מן קדם שדי במהכהין קל מלוליהן כד מודן ומברכין ית רבונהון קימא מלך עלמיא כקל משרית מלאכי מרומא במקמהן משתקן גפיהן מן קדם דבורא׃ כה ובזמן דהוי רעוא קדמוהי לאשמעא די דבורא לעבדוהי נביי ישראל הוי קלא ומשתמע מעלוי רקיעא מבין כרוביא מתחות רקיעא די על רישיהון במקמהן משתקן גפיהן מן קדם דבורא׃ כו ומעלוי רקיעא די על רישיהון כחיזו אבן טבא דמות כורסיא ועל דמות כורסיא דמות כחיזו אנשא עלוהי מלעלא׃ כז וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא מגיו לה סחור סחור חיזו יקר דלא יכילא עינא למחזי ולא אפשר לאסתכלא ביה ולעלא חיזו יקר דלא יכילא עינא למחזי ולא אפשר לאסתכלא ביה ולרע חזיתי כחיזו אשתא וזיהורא ליה סחור סחור׃ כח כחיזו קשתא דהוי בעננא ביומא דמטרא כן חיזו זיהורא סחור סחור הוא חיזו דמות יקרא דיי וחזית ואשתטחית על אפי ושמעית קל דמתמלל׃ א ואמר לי בר

רדק

פירוש נורא בלבנותו ובזהרו: (כג) ותחת. לאיש. לכל אחד ואחד: (כד) ואשמע. כקול שדי. פירוש חזק ותקיף וכן כשו' משדי יבא והיה שדי בצריך או פי' על האל יתברך שנקרא שדי וכן אמר במראה השלישית כקול אל שדי בדברו ורוצה לומר כדברו כשדבר בהר סיני שנאמר בו קול גדול ושם אמר נשמע עד החצר החיצונה שהוא גבול הבית וכן בהר סיני אף על פי שהיה הקול גדול לא נשמע חוץ למחנה ישראל וכן כל קול כן בואה אינו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול: קול המולה. פי' כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה נשמעת ממדברים רבים כקול מחנה: (כה) ויהי קול מעל לרקיע. תרגם יונתן הפסוק כן ובזמן דהוו רעוא וגו': (כו) וממעל. דמות כמראה אדם לא תרגומו יונתן: (כז) וארא. בית לה. מבפנים לה ותרגם יונתן הפסוק כן וחזי' כעין חשמלא כחיזו אשתא וגו' כבעמוד ובנוסחא אחרת מצאתי דלא אפשר לאסתכלא ביה ולרע: (כח) כמראה הקשת. ואפול על פני. וארא כל המראה הנזכרת מראשה ועד סופה: ואפול על פני. שהשתוממ לבי על המראה: ואשמע קול מדבר. ובעודי נופל על פני שמעתי קול שמדבר אלי זה היה מלאך שדבר עמו ואמרו רבותינו ז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותה יחזקאל עד שאמרו כי קטנה שבנשיהם גדולה היא כיחזקאל בן בוזי ואמרו כי פני שור ראו כנגד מתניהם לפיכך עשו צורת עגל ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה דגלים בדגל יהודה פני אריה דכתיב גור אריה יהודה ובדגל ראובן פני אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה ולהם צורת אדם ובדגל אפרים פני שור שנאמר עליו בכור שורו הדר לו ובדגל דן פני נשר שנאמר יהי ד' נחש עלי דרך ונאמר אפעה ושרף מעופף: (א) ויאמר אלי בן אדם. פירשו המפרשים כי לפיכך קראו בן אדם כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת והנכון בעיני לפי שראה פני אדם במרכבה הודיעו כי ישר וטוב הוא בעיניו והוא בן אדם לא בן אריה ולא בן שור ולא בן נשר על הדרך שפירשנו לפיכך תרגם יונתן בר אדם לא בר אנשא ואע"פ שתרגם פני

תולדות אהרן

וממעל לרקיע. זוהר נח ויקהל: אבן ספיר. סוטה יז מנחות מג חולין פט: דמות הכסא. עקידה שער עו: חשמל. חגיגה יג: כמראה הקשת. ברכות נט חגיגה טז עקרים מ"ב פכ"ט:

מצודת ציון

(כב) רקיע. ענין שטיחה ופרישה כמו לרוקע הארץ (תהלים קלו): הקרח. הוא הגליד הנקפה והנקרש ע"פ המים בימי הקור וכן משליך קרחו (שם קמז): (כג) ישרות. מלשון ישר ושוה: (כד) המולה. ענין המיה ושאון וכן לקול המולה (ירמיה יא): תרפינה. מל' רפיון והשקטה: אותך

מצודת דוד

החיות היה כגוון הקרח הנורא ר"ל המפיל אימה על רואיו בעבור הפלגת זהרו ולבנינותו: נטוי. והיה נטוי ופרוש על ראשיהם מלמעלה: (כג) ותחת הרקיע וגו' ר"ל כנפיהם שהיו ישרות ומכוונות להיות חוברות אשה אל אחותה הם היו מתחת הרקיע לאיש וגומר: ולאיש וגומר. ר"ל לפנים הזה היה שתי כנפים מכסים להם ולפנים זה היו וגומר זה כזה דמות אחד להן וחזר ומפרש שהכנפים ההם היו מכסות את גופתם: (כד) את קול כנפיהם. קול הרעשת כנפיהם: כקול מים רבים. שהיה כמו קול מים רבים השוטפים וכקול שדי בדברו בסיני שנאמר שם את הדברים וגומר קול גדול (דברים ה): בלכתם. ר"ל הקול ההוא שמעתי בעת הלכם: קול המולה. קול שאון המייתם היה כקול מחנה מהמון עם: בעמדם. בעת עמדו במקומם היו מרפים כנפיהם ר"ל לא הרעישו אז בכנפיהם להשמיע קול: (כה) ויהי קול וגומר. חוזר על מה שאמר בעמדם וגומר. לפרש מתי עמדו ולא הרעישו ואמר כשהיה הקול יוצא מעל הרקיע אשר על ראשם ר"ל כשהיה המקום ב"ה מדבר אל הנביאים ובעמדם בעת ההיא אז תרפינה כנפיהן: (כו) כמראה. ר"ל ראיתי דבר מזהיר כאבן ספיר והוא כדמות כסא ועל דמות הכסא ראיתי דמות כמראה אדם על הכסא ממעל והוא רמז על האל יתברך ואמר דמות כמראה לומר שאין לו דמות כלל אבל אמרו בלשון דמות להסביר את האוזן שראה את השכינה נוסעת מבה"מ כמלך היושב בכסא על המרכבה: (כז) וארא כעין חשמל. ר"ל כאשר הסתכלתי לראות מראה האדם היושב על הכסא ראיתי כגוון חשמל והוא הזך והנקי מן האש אשר מעט תשיגנו הראות וכן אין להשיג את האל יתברך והחשמל היא מלה מורכבת חש מל שראוי לחשות מן המלול בו: בית לה סביב. ר"ל אל החשמל היה לה כעין בית מסביב ומראה הבית היה כמראה אש: ממראה וגו'. כן הוא ממראה מתניו ולמעלה שם הוא כעין חשמל ובית לה מסביב כמראה אש: וממראה וגומר. אבל ממראה מתניו ולמטה ראיתי מראהו כמראה אש וסביב לו היה הארה וזריחה: (כח) כמראה. כמו מראה הקשת וכו' כן היה מראה הנוגה אשר מסביב: הוא מראה. המראה הזה שראיתי הוא מראה דמות כבוד ה' כי ראהו נוסע מבה"מ כדמות מלך יושב על המרכבה ונוסע: ואראה. וכאשר ראיתי את כל זה אז נפלתי על פני להשתחוות מול ה' ואז שמעתי קול מדבר והוא האמור במקרא שלאחריו ויאמר אלי בן אדם וכו': ב (א) בן אדם. קראו בן אדם כדי שלא יתגאה

מסורה

נמסר בריש סדר ראה: כקול י' בקריאת וסי' ואשמע את קול כנפיהם ג' בפסוק · וקול כנפי הכרובים משיקות · והנה כבוד אלהי ישראל · כקול מרכבות על ראשי ההרים ב' בפסוק · והצב גלתה העלתה · וגויתו כתרשיש ופניו כמראה · כי כקול הסירים תחת הסיר: כעין ט' וסי' המן כזרע גד · וארא והנה רוח סערה · ורגליהם רגל ישרה · מראה האפנים ומעשיהם כעין · ודמות על ראשי החיה רקיע · וארא כעין חשמל כמראה אש. כעין החשמלה. כעין אבן תרשיש · כעין נחשת קלל וקול דבריו דדניאל: סימן קדמא חשמל · תניינא החשמל:

רדק

פני אדם אשי אנשא לענין הדמיון אמר זה : אותך · כמו אתך בדגש : (ב) ותבא בי רוח כאשר דבר אלי . בשעה שדבר אלי באה בי רוח שהחזקה אותי והעמדתני על רגלי : מדבר . מבנין התפעל ומשפטו מתדבר : (ג) ויאמר . אל בני ישראל · אותם שהיו בבבל שגלו בגלות יהויכין ויתכן גם כן לאותם שהיו בירושלים על ידי כתב כי הוא היה בבבל ואחר שאמר למטה לך בא אל הגולה נראה כי לאותם שבבבל שלחו : אל גוים המורדים אע"פ שהיו גוי אחד מפני שהיו חלוקים במעשיהם הרעים אלה עובדים לעכו"ם של בני עמון ואלה של מואב או גוי אחר או אמר גוי לחלוק השבטים והמשפחות וכן עמים הר יקראו אחריך בנימן בעממיך : (ד) והבנים קשי פנים . ת"י חציפי אפין וכן גוי עז פנים מי שאין לו בשת פנים עזים וקשים והפכו מי שיש לו בשת רכו פניו ויתאדמו כשיוכיחהו אדם : כה אמר ה' · כלומר תאמר להם הנבואה בשמי : (ה) והמה אם ישמעו ואם יחדלו · אע"פ שאתה מסופק בהם אם ישמעו ואם יחדלו מלשמוע אף על פי כן אמור להם כי בית מרי המה ויש ספק בתשובתם אף על פי כן אמור להם כדי שידעו כי נביא היה בתוכם ומוכיח אם ישמעו אליו ויונתן תרגם ואם יחדלו ואם יתמנעון מלמחטי : (ו) ואתה . כי סרבים ממאני' וממרים תרגום ויאמן וכריב ותרגם ממרים סרבנין וכן בית מרי עם סרבן והוא תואר בשקל חדשים גנבים וסלונים קוצים וכן סלון ממאיר קוץ קוצים ולניניס הם אתך אף על פי כן אל תירא מהם : אותך . כמו אתך : ואל עקרבים · כמו ועם עקרבים והם קוצים קשים ויונתן תרגם ובגו עממיא דעובדיהון דמין לעקרבים פירוש כמו נתש שרף ועקרב : (ז) ודברת · כי בית מרי המה פי' בית מרי המה כמו ואני תפלה שפי' איש תפלה : (ח) ואתה . אל תהי מרי כבית המרי · הראשון תואר וכא בסגול בטרחא כמו כנספק כי כן מנהג הטרחא במקומות : פצה פיך · וכן פציתי פי ואכלתי המגלה במראה הנבואה והוא משל ללמוד דברי הנבואה ולזכרם וי"ת ארכין נפשך וקבל ית דאנא יהיב לך : (ט) ואראה והנה יד שלוחה אלי · והנה בו מגלת ספר זכר היד זכר ונקבה וכרוב היא לשון נקבה וכן בלשון זכר יכתוב ידו לה' : (י) ויפרש · והיא כתובה פנים ואחור . פנים יקרא הצד שכותבין בו שהוא נגד

יחזקאל ב

[ב] עֲמֹד עַל־רַגְלֶיךָ וַאֲדַבֵּר אֹתָךְ׃
ב וַתָּבֹא בִי רוּחַ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלַי
וַתַּעֲמִדֵנִי עַל־רַגְלָי וָאֶשְׁמַע אֵת
מִדַּבֵּר אֵלָי׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם
שׁוֹלֵחַ אֲנִי אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶל־גּוֹיִם הַמּוֹרְדִים אֲשֶׁר מָרְדוּ־בִי
הֵמָּה וַאֲבוֹתָם פָּשְׁעוּ בִי עַד־עֶצֶם
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וְהַבָּנִים קְשֵׁי פָנִים
וְחִזְקֵי־לֵב אֲנִי שׁוֹלֵחַ אוֹתְךָ אֲלֵיהֶם
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה׃
ה וְהֵמָּה אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ כִּי
בֵּית מְרִי הֵמָּה וְיָדְעוּ כִּי נָבִיא הָיָה
בְתוֹכָם׃ ו וְאַתָּה בֶן־אָדָם אַל־תִּירָא
מֵהֶם וּמִדִּבְרֵיהֶם אַל־תִּירָא כִּי
סָרָבִים וְסַלּוֹנִים אוֹתָךְ וְאֶל־עַקְרַבִּים
אַתָּה יוֹשֵׁב מִדִּבְרֵיהֶם אַל־תִּירָא
וּמִפְּנֵיהֶם אַל־תֵּחָת כִּי בֵּית מְרִי
הֵמָּה׃ ז וְדִבַּרְתָּ אֶת־דְּבָרַי אֲלֵיהֶם
אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ כִּי מְרִי הֵמָּה׃
ח וְאַתָּה בֶן־אָדָם שְׁמַע אֵת אֲשֶׁר־
אֲנִי מְדַבֵּר אֵלֶיךָ אַל־תְּהִי־מֶרִי
כְּבֵית הַמֶּרִי פְּצֵה פִיךָ וֶאֱכֹל אֵת
אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן אֵלֶיךָ׃ ט וָאֶרְאֶה
וְהִנֵּה־יָד שְׁלוּחָה אֵלָי וְהִנֵּה־בוֹ מְגִלַּת־
סֵפֶר׃ י וַיִּפְרֹשׂ אוֹתָהּ לְפָנַי וְהִיא

תרגום

אָדָם קוּם עַל רִיגְלָךְ וַאֲמַלֵל
עִמָּךְ׃ ב וְעַלַת בִּי רוּחָא כַּד
מַלֵיל עִמִּי וְאַקְמַתְנִי עַל רַגְלָי
וּשְׁמַעִית יַת דְּמִתְמַלֵל עִמִּי׃
ג וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם שָׁלַח אֲנָא
יָתָךְ לְוַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְוַת
עַמְמַיָא סַרְבָנַיָא דְּסָרִיבוּ עַל
מֵימְרִי אִינוּן וַאֲבָהָתְהוֹן מְרָדוּ
בְּמֵימְרִי עַד כְּרַן יוֹמָא הָדֵין׃
ד וּמִתְקְרַן בְּנַיָא אִינוּן חֲצִיפֵי
אַפַּיָא וְתַקִיפֵי לִבָּא אֲנָא שָׁלַח
יָתָךְ לְוָתְהוֹן וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ ה וְאִינוּן אִם
יְקַבְּלוּן אוּלְפַן וְאִם יִתְמַנְעוּן
מִלְמֶחְטֵי אֲרֵי עַם סַרְבָן אִינוּן
וְיִדְעוּן דִּי נְבִיָא הֲוָה בֵּינֵיהוֹן׃
ו וְאַתְּ בַּר אָדָם לָא תִדְחַל
מִנְהוֹן וּמִפִּתְגָמֵיהוֹן לָא תִדְחַל
אֲרֵי מְסָרְבִין וּמַקְשִׁין לְקִבְלָךְ
וּבְגוֹ עַמָּא דְּעוֹבָדֵיהוֹן דָּמָן
לְעַקְרַבִּין אַתְּ יָתֵיב
מִפִּתְגָמֵיהוֹן לָא תִדְחַל וּמִן
קֳדָמֵיהוֹן לָא תִתְּבַר אֲרֵי עַם
סַרְבָן אִינוּן׃ ז וְתִתְנַבֵּי יַת
פִּתְגָמֵי נְבוּאָתִי לְהוֹן אִם
יְקַבְּלוּן אוּלְפָן וְאִם יִתְמַנְעוּן
מִלְמֶחְטֵי אֲרֵי עַם סַרְבָן אִינוּן׃
ח וְאַתְּ בַּר אָדָם קַבֵּל יַת דִּי
אֲנָא מְמַלֵיל עִמָּךְ לָא תְהֵי
סַרְבַן כְּעַמָּא סַרְבָנָא אַרְכִין נַפְשָׁךְ וְקַבֵּיל יַת דִּי אֲנָא יָהֵיב
לָךְ׃ ט וַחֲזֵית וְהָא דְּמוּת יַד מִתּוֹשְׁטָא לְצַד לְוָתִי וְהָא בֵּיהּ
מְגִלַּת סִפְרָא׃ י וּפְרַס יָתַהּ קֳדָמַי וְהָא כְּתִיבָא מֵאַפָּהָא

רשי

גם לבו במראה המרכבה ובמלאכת עליונים כה"א : (ב) את מדבר אלי · את המתדבר עמי וכבוד הוא לכבוד מדבר כלפי מעלה שהאומר מדבר בו"א נשמע כאדם המדבר לחבירו פונה אליו פנים אל פנים והאומר מדבר (בחיר"ק) משנעו שהשכינה מדבר בפני עצמו בכבודו ובלוחיו ישמעו בורפאלי"ן בלע"ז : (ג) אל גוים המורדים · שני שבטים קרויין שני גוים : (ד) והבנים · לפי שאמר אבותם פשעו בי ואלו בניה' קשי פנים : (ה) והמה · שמא ישמעו שמא יחדלו מלשמוע : כי ידעתי כי בית מרי · הם אני קגתורין אלא שאני חפץ שידעו לעת פורענותם כי נביא היה בתוכם שהוכיחם ולא שמעו : (ו) סרבי' · לשון מרדות אומר סרבנים ודונש פתר אותו לשון קוצים ועשרים שמות להם : וסלונים · לשון קוצים וכן סלון ממאיר וקוץ מכאיב (לקמן כח) : ואל עקרבים אתה יושב · העם אשר אתה מוכיח ילאוך ויקניטוך כאלו אתה יושב על עקרבים העוקצין אותך מכל לדדיך : עקרבים · אגלינטייר"ש בלע"ז ל"א עקרבים ממש וכן תרגם יונתן ובגו עמא דעובדיהן דמן לעקרבין את יתיב : (ח) אל תהי מרי · מלילך בשליחותי : פצה · פתח וכן פצו עלינו פיהם (איכה ג) : פצה פיך ואכול · משל הוא השה אזניך ושמע ויערב לך כאילו אתה אוכל מאכל לרעבון : את אשר אני נותן אליך · מה היא הנתינה היא מגילת הספר : (ט) והנה וגומר · יש דברים משמשין ל' זכר ולשון נקיבה כמו השמש יצא על הארץ (בראשית יט) וזרחה לכם יראי שמי שמש וגומר (מלאכי ג) אל

תולדות אהרן

אל גוים · (סנה' כט) :

תליתאה החשמלת : מדבר ה' בקריאה וסי' יש לאל ידי לעשות עמכם· ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו : ויכל משה סדבר אתם ויתן על ? ועתה דעי וראי מה תעשי : ותבא בי רוח כאשר דבר אלי · ואשמע מרבר אלי · אהבת רע מטוב · נצור לשונך מרע : מרי ד' וסי' לבני מרי ותכל תלגותם מעלי : כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים · אל תהי מרי בבית המרי פצה פיך· ואמרת

מצודת ציון

(א) אותך · כמו אתך והתי"ו בדג"ש ור"ל עמך : (ג) עצם היום . גוף היום וכן בעצם היום הזה (בראשית ז) : (ד) קשי פנים · הוא הפוך מן בושת הפנים כי זהו פניו רכות וממהר להלבין בשביל בושה קטנה ולא כן קשה הפנים : (ה) מרי . ענין מרד כמו ממרים הייתם (דברים ט) : (ו) סרבים . מל' סרוב ומיאון : וסלונים . מין קוצים כמו סלון ממאיר (לקמן כח) : עקרבים . הם מין קוצים כמו ואני בעקרבים (דה"ב י) : תחת . ענין שבר ופחד כמו אל תחת (ירמיה א) : (ח) פצה . פתח כמו פציתי פי (שופטים יא) : (ט) שלוחה · ענין הושטה כמו ידה ליתד תשלחנה (שם ה) : מגלת . מל' גליון ואגרת ויקרא כן ע"ש שגוללין אותו : ספר · ענין כתיבה ע"ש שיש בו

מצודת דוד

יתגאה ויחשוב עצמו כאחד מן המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת : עמוד · לפי שנפל על פניו אמר לו עמוד על רגליך : (ב) רוח . ר"ל רוח התעוררות ומחזק מן החולשה אשר באתה בעבור המראה שראה : כאשר . בעת אשר דבר אלי : ותעמידני · הרוח הזה החזיק אותי והעמיד אותי על רגלי : את מדבר אלי · רצה לומר את הדבר שהיה מדבר אלי : (ג) שולח · עתה אני שולח אותך : אל גוים . הם יהודה ובנימין שהם שני שבטים וכ"א קרוי עם לעצמו : המה ואבותם · ר"ל המה עם אבותם כמו שאבותם פשעו בי כן פשעו בי גם המה עד עצם היום הזה : (ד) והבנים · ואלה הבנים אשר הם קשי פנים וחזקי לב מה שלא כן היו אבותיהם אליהם אני שולח אותך : ואמרת וגומר · כלומר ולכן לא תאמר להם דבר מה בשמך כי בודאי לא ישמעו אליך רק בכל פעם תאמר להם בשמי כה אמר ה' : (ה) והמה . כלומר אתה אמור בשמי בין ישמעו המה את הדבר בין שיחדלו לשמוע כי בית מרי המה וקרוב הדבר שלא ישמעו גם אם תאמר בשמי : וידעו . ר"ל ועכ"ז יבוא תועלת כי בבוא הפורעניות ידעו כי נביא היה בתוכם והזהירם ולא שמעו ולא יהרהרו אחר מדת הדין : (ו) ומדבריהם · מה שיגזמו לעשות עמך רעה : כי סרבים וגומר · ר"ל אשר נמלאו עמך אנשים סרבנים מכאיבים בדברי קנתור כקוצים : ואל עקרבים · עם בני אדם מכאיבים כקוצים אתה יושב והוא כפל ענין במ"ש : מדבריהם . עכ"ז אל תירא מדבריהם : כי בית מרי המה . ר"ל המה בית מרי לבד אבל לא ירשיעו לעשות עמך רעה : (ז) אם ישמעו . בין שישמעו בין שיחדלו מלשמעם כי בית מרי המה וקרוב הדבר שיחדלו מלשמוע : (ח) אל תהי מרי · אל תהי מורד בדבר השליחות למאן ללכת להיות דומה כבית המרי : פצה פיך · פתח פיך ואכול וגו' היא המגלה הנתונה לו ר"ל למוד הדברים וזכור אותם למען יהיו סגורים בפיך : (ט) והנה וגומר · בהיד השלוחה היה מגלה כתובה : (י) ויפרוש · היד הוא פרשה המגלה לפני והיתה כתובה משני עבריה מה שהוא נגד פני האדם הקורא ומה שהוא אחורי המגלה מעבר השני : וכתוב אליה · והיה כתוב עליה קינים והגה והי והם ענין נהי ומספד האמורים

רשי

אל המחנה האחת והכהו (בראשית לב): (י) פנים ואחור · מה דהוה שרויא ומה דעתיד למהוי בסופא: קינים · פורענות של צדיקים בעולם הזה: והגה · מתן שכרן שירננו עליו לעתיד לבא: והי · נהי של רשעים לעולם הבא: (ג) ואוכלה ותהי בפי וגו'. וקבילתה והוו פתגמה בפומי כדבש חלי: (ה) עמקי שפה · שיהא להם לשון עמוק שאינך מכיר בו: אל בית ישראל · כי אל בית ישראל אני שולחך אשר לשונם כלשונך: (ו) אם לא אליהם שלחתיך וגו' · ל' שבועה היא אם אליהם שלחתיך חי אני אם לא המה ישמעו אליך ומקרא מסורס הוא: (ט) כשמיר · מין תולעת הוא שמראין אותו על האבן והיא נבקעת כנגדו (הג"ה ל"א שמיר ל' סלע חזק ובתרגום ירושלמי הוא תרגום של צור וכן תרגום מצור החלמיש (דברים ח) שמיר כנרא ויש משמע שמיר הברזל החזק כי כמו שנקרא הצור החזק שמיר כמו שנקרא הברזל שמיר בשביל חזקו שא"א):
כה

רדק

נגד פני האדם ואשר תחתיו יקרא אחור: וכתוב אליה. כמו עליה: קינים והגה והי. כולם לשון נהי ומספד ואלה הקינים היו על ישראל: (א) ויאמר אלי. את אשר תמצא אכול · פי' אשר תמצא בידי מה שאני נותן לך אכול: (ב) ואפתח את פי. הכל דרך משל כמו שכתבנו ותרגם יונתן וארכינית ית נפשי ואחכמני מה דכתיב במגלתא הדא: (ג) ויאמר אלי. בטנך תאכל · דרך משל שלא יקיא מתוך פיו אלא יאכיל בטנו ותרגם יונתן ית נפשך תשבע: את המגלה · פי' מן וכן הם יצאו את העיר כמו מן העיר: ואוכלה. אכלתי את המגילה ותהי בפי כדבש למתוק והאכלתי את בטני שלא הקאתיה: למתוק · כמו מתוק והלמ"ד מורה על העצם ויספיק זאתה וכן לאמות חמס והדומים להם שכתבנו בספר מכלול: רוצה לומר שקבלה ולמדה ברצון טוב ובלב טוב: (ד) ויאמר אלי. ודברת בדברי · בלשון אשר אני מדבר לך כן תדבר אליהם כי אינם לועזות שלא יבינו לשונך: (ה) כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון. כפל ענין במלות שונות אמר גם הם אינם מדברים לשון אחרת שלא תבין אתה את דבריהם כי בני לשון אחת אתה עמהם הם יבינוך ואתה תבינם: (ו) לא על עמים רבים · ר"ל רבי המרחק שהם מארץ רחוקה מאד שלא שמעת מעולם לשונם: אם לא אליהם. אם לא לשון שבועה וכן אם לא בתים רבים לשמה יהיו אם לא כאשר דמיתי כן היתה כאדם שאומר לא יהיה זה אם לא יהיה כאילו אמר באמת אם אליהם שלחתיך הם ישמעו אליך אף על פי שלא יבינו לשונך ולא תבין לשונם הם יבקשו מי שיפרש להם נבואתך: (ז) ובית ישראל לא יאבו לשמוע אליך. ולמה לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אובים לשמוע אלי לא מפני שמואסים בך אלא מפני שמואסים המה בדברי ובתוכחתי: (ח) הנה נתתי את פניך חזקים. שלא תירא מהם ולא תכנע מפניהם: (ט) כשמיר חזק מצר. בחולם כמו ותקח צפורה צור הברזל: חזק. יקרא שמיר אמר כמו שהברזל חזק מן הצור ותוכך אותו כן תשברם אתה ותכלם: כי בית מרי המה · וידעתי שיעמדו כנגדך בתוכחתך אותם

כתובה פנים ואחור וכתוב אליה
קינים והגה והי:
ג א ויאמר אלי בן אדם את
אשר תמצא אכול אכול את
המגלה הזאת ולך דבר אל בית
ישראל: ב ואפתח את פי ויאכלני
את המגלה הזאת: ג ויאמר אלי בן
אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את
המגלה הזאת אשר אני נתן אליך
ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק:
ד ויאמר אלי בן אדם לך בא אל
בית ישראל ודברת בדברי אליהם:
ה כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי
לשון אתה שלוח אל בית ישראל:
ו לא | אל עמים רבים עמקי שפה
וכבדי לשון אשר לא תשמע
דבריהם אם לא אליהם שלחתיך
המה ישמעו אליך: ז ובית ישראל
לא יאבו לשמע אליך כי אינם
אבים לשמע אלי כי כל בית
ישראל חזקי מצח וקשי לב המה:
ח הנה נתתי את פניך חזקים
לעמת פניהם ואת מצחך חזק
לעמת מצחם: ט כשמיר חזק מצר
נתתי מצחך לא תירא אותם ולא
תחת מפניהם כי בית מרי המה:
י ויאמר אלי בן אדם את כל דבריו

ומאחורהא מה דהוה מן
שרויא ומה דעתיד למהוי
בסופא וכתיב בה דאם יעברון
בית ישראל על אוריתא
ישלטון בהון עממיא ואם
יעבדון ית אוריתא יסוף
מנהון אליא ודונא ותינחתא:
א ואמר לי בר אדם ית
דמתיהיב לך קביל קביל מה
דכתיב במגלתא הדא ואזיל
ואתנבי על בית ישראל:
ב וארכינית ית נפשי
ואחכימני מה דכתיב
במגלתא הדא: ג ואמר לי
בר אדם נפשך תסבע ומעך
תמלי אם תקביל מה דכתיב
במגלתא הדא די אנא יהיב
לך וקבילתהא והוו פתגמהא
בפומי כדבש חלי: ד ואמר
לי בר אדם אתא אזיל לות
בני ישראל ותתנבי בפתגמי
נבואתי להון: ה ארי לא לות
עם עמיקי ממלל ויקירי לישן
את שליח לאתנבאה אלהין
לות בית ישראל: ו לא לות
עממיא סגיאין תקיפי ממלל ויקירי לישן דלא תשמע
פתגמיהון אלו לותהון שלחתך אינון יקבלון מנך:
ז ובית ישראל לא ייבון לקבלא מנך ארי לית אינון צבן
לקבלא למימרי ארי כל בית ישראל חציפי אפין ותקיפי
לבא אינון: ח הא יהבית ית אפך תקיף כקביל בית
אפיהון וית בית עינך חסין כקביל בית עיניהון: ט כמא
דשמירא תקיף מטינרא כן יהבית ית בית עינך חסין
כקביל בית אפיהון ולא תתדחל מנהון ולא תתבר מן קדמיהון
ארי עם סרבן אינון: י ואמר לי בר אדם ית כל פתגמי

ג' · ג' · ב' · בתרי ל"ס · ל"א בטעם · ס' מ"ל · י"א · ל' חסר · ג' · ג' · ד' · ג' · ג' · ז' בטעם בסיפרא · ל"א בטעם · ג' · כ"א · ד' · ג' · י"ו זקפין קמצין · ב' · ג' · ב' · ר"פ בסיפר' ג' · ג' · ב' חסר בטינרא ג' · בטעם בסיפ'

אל מרי אל בית ישראל: אכול ה' מ"ל וסי' ואשימה לפיך פת לחם. ויאמר לו קום אכול · בן אדם את אשר תמצא אכול. ב' בו · אכול ושתה יאמר לך: עמקי ג' וסי' את עם נועז · כי לא אל עם עמקי שפה · ודבתריה לא אל עמים · וא' בעמקי שאול קראיה: חזקים ג' וסי' וילכו בני דן לדרכם · הנה נתתי את פניך חזקים לעמת · חזקים כראי מוצק: לא תירא ה' וסי' לא תירא מהם זכור תזכור את · וראית סוס ורכב עם רב ממך · וה' הוא ההולך לפניך הוא ישמידם · לא תירא מפניהם דירמיה · לא תירא אתם ולא תחת מפניהם · דסיפרא · לא תירא מפחד לילה · לביתה משלג: והיית מוצק לא

תולדות אהרן פנים ואחור: ערובין כא:

מצודת ציון

כן ספורי דברים: (י) קינים · מלשון קינה: והגה · ענין המיה כעין יללה וכן אהגה כיונה (ישעיה לח): והי · הוא ענין מספד ונהי: (ה) עמקי · ר"ל קשה: שפה · כן יקרא לשון עם כמו ושפה אחת לכולם (בראשית יא): (ו) תשמע · ענין הבנה: אם לא · הוא ענין שבועה כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא בתים (ישעיה ה): (ז) לא יאבו · לא ירצו כמו לא אבה יבמי (דברים כה): (ח) לעומת · נוכח: (ט) כשמיר · הוא ברזל החזק וכן כצפורן שמיר (ירמיה

מצודת דוד

האמורים על רעות ישראל וצרותיו בעת החורבן: ג (א) את אשר תמצא · ר"ל כל הכתוב במגלה בין בפנים בין באחור: אכול. ר"ל למוד וקבל האמרים: אכול וגומר: וכאשר תלמוד ותקבל את דברי המגלה אז לך דבר וכו' את הדברים אשר אצוך: (ב) ויאכילני. ר"ל שם בפי ולמדני את דברי המגלה: (ג) בטנך תאכל וגומר. ואל הקיאם ר"ל קשוב הדבר ואל תסיחם מדעתך לשכחם: ואוכלה. קשבתי דברי המגלה והיתה בפי כדבש לענין המתיקות ר"ל שמעתם בלב רצון ובחשק נפלא על כי היו דבר ה' עם כי היו יעודים רעים ומרים: (ד) בדברי · באופן הדברים שאדבר אני ולא תשנה דבר כי יותר מקובל על הלב סדור הדברים עצמם האמורים מפי ה': (ה) כי לא וגו' · איך צריך לשנות אופן הדברים לפי ענין ההרגל שלך במליצת הלשון שתאמר אליהם לפי שלא אל עם שלשונם עמוק וכבד ממך שלא הורגלת בו אתה שלוח ממני כי הלא אל בית ישראל אתה שלוח ושפה אחת לכם ולכן דבר בזה הלשון ובזה הסדור שאומר לך: (ו) לא אל עמים רבים · אין אתה שלוח אל עמים רבים מתחלפי לשונות אשר עמקו וכבדו ממך אשר לא תשמע דבריהם בסוב לסיבה סיבה לשנות הסדר ולהרחיב הדבור בלשון המובן לכולם למען לא ימצאו מה להשיב ר"ל אין לך צורך לשנות הסדר לא בעבור מאמרך בלשון שלא הורגלת בו ולא בעבור שלא תבין בסוב תשובת השומעים: אם לא. הריני נשבע אילו שלחתיך אל העמים עם כי הייתי מוכרח לשנות סדר הדברים ואינם מקובלים כ"כ על הלב כסדר הדברים היוצאים מפי עכ"ז היו שומעים אליך: (ז) ובית ישראל · אבל בית ישראל לא יאבו לשמוע אליך כי אם תאמר להם כסדור מאמרי כי אינם רוצים לשמוע גם אלי ר"ל אף סדור הדברים אשר יצא מפי אינם מקובלים על לבביהם: חזקי מצח · כן יאמר על מי שהוא מעיז ביותר שהוא מרים מצחו ומחזקו וכן ומצחך נחושה (ישעיה מח): (ח) את פניך חזקים · להעיז למולם ביותר בלי הראות להם הכנעה מה: ואת מצחך וגומר · כפל הדבר במ"ש: (ט) כשמיר · כמו השמיר שהוא חזק מן הצור כן נתתי את מצחך חזק ממצחם: כי בית מרי המה · ר"ל המה בית מרי לבד אבל לא ירשיעו לעשות עמך רעה: (י) קח בלבבך · שמור בלבבך

אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ קַח בִּלְבָבְךָ
וּבְאָזְנֶיךָ שְׁמָע׃ יא וְלֵךְ בֹּא אֶל־
הַגּוֹלָה אֶל־בְּנֵי עַמֶּךָ וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
אִם־יִשְׁמְעוּ וְאִם־יֶחְדָּלוּ׃
יב וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל
רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה
מִמְּקוֹמוֹ׃ יג וְקוֹל כַּנְפֵי הַחַיּוֹת
מַשִּׁיקוֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחוֹתָהּ וְקוֹל
הָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וְקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל׃
יד וְרוּחַ נְשָׂאַתְנִי וַתִּקָּחֵנִי וָאֵלֵךְ מַר
בַּחֲמַת רוּחִי וְיַד־יְהוָה עָלַי חָזָקָה׃
טו וָאָבוֹא אֶל־הַגּוֹלָה תֵּל אָבִיב
הַיֹּשְׁבִים אֶל־נְהַר־כְּבָר וָאֲשֶׁר הֵמָּה
יוֹשְׁבִים שָׁם וָאֵשֵׁב שָׁם שִׁבְעַת
יָמִים מַשְׁמִים בְּתוֹכָם׃ טז וַיְהִי
מִקְצֵה שִׁבְעַת יָמִים וַיְהִי דְבַר־יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר׃ יז בֶּן־אָדָם צֹפֶה נְתַתִּיךָ
לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר
וְהִזְהַרְתָּ אוֹתָם מִמֶּנִּי׃ יח בְּאָמְרִי
לָרָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְלֹא הִזְהַרְתּוֹ וְלֹא
דִבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הָרְשָׁעָה
לְחַיֹּתוֹ הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ
מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ׃ יט וְאַתָּה כִּי־הִזְהַרְתָּ

דאמליל עמך קביל בלבך
ובאודנך שמע : יא ואתא
אזיל לות בני גלותא לות
בני עמך ותתנבי להון ותימר
להון כדנן אמר יי אלהים אם
יקבלון אולפן ואם יתמנעון
מלמחטי : יב ונטלתני רוחא
ושמעית בתרי קל זיע סגי
דמשבחין ואמרין בריך יקרא
דיי מאתר בית שכינתיה :
יג וקל גפי בריתא נקשן חד
לחד וקל גלגליא לקבלהון
וקל זיע סגי : יד ורוחא נטלתני
ונסיבתני ואזלית במריר
בתקוף רוחי ונבואה מן קדם
יי עלי תקיפת : טו ואתית לות
בני גלותא לתל אביב דיתבין
על נהר כבר ונחית ביניהון
ואינון יתבין תמן ויתיבית
תמן שבעא יומין שתיק
ביניהון : טז והוה מסוף שבעא
יומין והוה פתגם נבואה מן
קדם יי עמי למימר : יז בר
אדם מליף מניתך לבית
ישראל ותקביל ממימרי פתגם
ותזהיר יתהון מלמחטי קדמי :
יח כד אמרית לרשיעא מימת
תמות ולא אזהרתיה ולא
מלילתא לאזהרא רשיעא
מאורחיה דרשעא לקימותיה
הוא רשיעא בחוביה ימות
ודמיה מן ידך אתבע : יט ואת ארי אזהרתא רשיעא ולא תב

רשי

(יא) כה אמר אדני אלהים. הנבואה הזאת לאומרה אליהם: אם ישמעו. אם ישמעו או יחדלו אתה אמור אותה אליהם: (יב) ותשאני רוח. לאחר שגמר דבריו צוה אל הרוח לשאתו אל המקום אשר בני הגולה שם: (יג) משיקות. לשון נשיקה מקישות זו אל זו והיה נשמע בהקשתן כמו שאומר למעלה ואשמע את קול כנפיהם: (יד) ואלך מר. שהיה קשה בעיני לקטרג את בני עמי: ויד ה' עלי חזקה. אכפו וכחו להוליכני על כרחי: (טו) תל אביב. לתל אביב שם מקום: משמים. משתוממים אדם משותק מלדבר: (יז) צופה נתתיך. למה אתה דומה הלא כצופה שמעמידים על המגדלים לראות אם יבאו גייסות לעיר יתקע בשופר להזהיר את העם שיתכנסו ויתחזקו כן נתתיך להזהירם להשמר מן הפורענות שלא

רדק

אותם: (י) ויאמר. קח בלבבך ובאזניך שמע. הוי"ו כוי"ו הן אתה קצפת ונחטא והדומים לו אחר שתשמע באזניך קח בלבבך שלא תשכח מה ששמעת: (יא) ולך בא אל הגולה. הוא היה במקום אחד ומקצת בני הגולה אשר הוא שלוח אליהם במקום אחר גם כן על נהר כבר: הגולה. רוצה לומר בני הגולה או פירושו הכנסת הגולה: ודברת אליהם ואמרת אליהם. כפל ענין במלות שונות לחזק הענין רוצה לומר שיאמר להם פעם אחר פעם אולי ישמעו ותרגם יונתן ותתנבי להון ותימר להון: (יב) ותשאני רוח. במראה הנבואה נדמה לי שנשאתני רוח ללכת אל הגולה: ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו. כשנשאתני הרוח שמעתי קול אחרי במקום הנבואה שהייתי שם הקול היה או' ברוך כבוד ה' ממקומו ר"ל כשסר ממקומו מעל הכפורת שבין שני הכרובים כי ישראל היו מחסרים כבודו בהיותו ביניהם בסמל הקנאה המקנה וכאילו נתוסף כבודו בסורו מהם ולשון ברכה היא תוספת טובה וכבוד וכן אמר למטה וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו על מפתן הבית והחכם הגדול רבי' משה ז"ל פירש ממקומו כפי מעלתו ועלם חלקו במעלות: (יג) וקול כנפי החיות. כמו שאמר למעלה ואשמע את קול כנפיהם ופירוש משיקות שהם נושקות זו לזו כמו שאמר חוברות אשה אל אחותה ויונתן תרגם נקשן חד לחד כלומר דופקות זו בזו כמו וארכובתיה דא לדא נקשן: וקול רעש גדול. והיה הקול רעש גדול ושמעתו זה הקול פעם אחרת מורה על מהירות הנסיעה והאופנים משמיעים קול בלכתם וכן קול כנפי החיות כמו שפי' למעלה: (יד) ורוח נשאתני. במראה הנבואה היה זה והוא מה שאמר למעלה ותשאני רוח אלא לפי שהפסיק בשמיעת הקול חזר ואמרו רוח נשאתני ובמראה הנבואה היה הנשיאה והלקיחה וכן אמר למטה ורוח נשאתני ותביאני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלהים וכל מה שכתוב עד אותו הפסוק הכל היה במראה הנבואה ובואו אל הגולה תל אביב ושבתו שם שבעת ימים משמים ומקץ ז' ימים שב אליו הדבר וצאתו אל הבקעה וכן קח לך לבינה שכב על צדך קח לך חטים קח לך חרב חדה הכל היה במראה הנבואה וכן בשנה הששית אני יושב בביתי וכל הענין עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה וגו' ולא הורשה לדבר אליהם ולהוכיחם עד אותו העת כמו שאמר ואדבר אל הגולה וגו': ואלך מר בחמת רוחי. רוצה לומר מר נפש כמו שאמר בחמת רוחי: ויד ה' עלי חזקה. יד הנבואה: (טו) ואבא. תל אביב. שם מקום כמו תל מלח תל חרשא ואולי הוא אחד מהם: אל נהר כבר. כמו על נהר כבר: ואשר. כתיב ואשב קרי והכתוב רוצה לומר ובאשר ראיתי המה יושבים ואשב שם ויונתן תרגם זה ונחית ביניהון והשני ויתיבת כמשמעו והקרי כמשמעו ואשב ומה שאמר המה יושבים ר"ל ואשב כמו שהיו המה יושבים ואשר ענין חיזוק ואמר אחר כך ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם תמה ונבהל ויונתן תרגם שתיק: (טז) ויהי מקצה שבעת ימים. סוף השבעה ימים מבואר הוא: (יז) בן אדם צופה. כמו הצופה שמזהיר את העם בבא עליהם האויב: והזהרת אותם ממני. כלומר בשמי בדברים ששמעת ממני: (יח) באמרי. מדרכו הרשעה. הרשע דרכו רשעה כמו שהטוב דרכו טובה: בעונו ימות. מיתה מוקדמת בעולם הזה או הכרתית לעולם הבא וכן פירוש לחיותו כי יש עון עונשו בעולם הזה ויש בעולם הבא ומה שאמר בעונו ימות ואף על פי שלא נזהר לפי שהוא יודע בעצמו שהוא חוטא אעפ"כ אם יזהירנו אפשר שישוב בתשובה: ודמו מידך אבקש. כיון שצויתיך להזהירו כמו שאמר באמרי לרשע כי באמרי לך שתאמר לו בשמי כאילו אני אומר לו והנה אם אתה לא אמרת לו אתה חטאת בנפשו כי היה שב באזהרתך.

תירא: וקול כנפי חד מן י' ר"פ סן ג'ג' מלין דנסבין ו' בקריאה וסי' ולכל חית הארץ ולכל לכל. ותנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה: וכן תעשה לחמרו וכן וכן: וכל הארץ בוכים וכל וכל: ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי: וקול כנפי החיות וקול וקול: ואיש את אשת רעהו ואיש ואיש: ואל תרא ביום אחיך ואל ואל: ומני אפים ישעי ובני ובני ושם האיש

תולדות אהרן כבוד ה'. עקידה שער מד: צופה נתתיך. שם שער ק:

מצודת דוד

בלבבך והשמירה בלבב היה על כי האזין האמרים באזניך ודוגמתו הקיצותי וארא (ירמיה לא) ור"ל השקיצה היתה על כי ראיתי: (יא) אל הגולה. אל אנשי הגולה אשר ישבו במקום אחר על נהר כבר: ודברת אליהם ואמרת אליהם. ר"ל פעם אחר פעם תדבר אליהם ותוכיחם בדבר ה' לומר בכל פעם כה אמר ה': אם ישמעו. כאומר אתה אמור בשמי בין ישמעו לך בין יחדלו משמוע: (יב) ותשאני רוח. הרוח נשא אותי ממקום מעמדי ושמעתי מאחורי קול ברעש גדול אומר ברוך כבוד ה' ממקומו כאומר אל הנביא אל תחשוב שבעבור הסרת השכינה ממקומו מבית קה"ק לא יהיה ברוך ומהולל כבוד ה' כמו שהיה בהיותו במקומו בבית קה"ק כי אע"פ שסר ממקומו הוא ברוך ומהולל אבל ישראל הם הם המפסידים בהסרת השכינה מביניהם אבל כבוד ה' הוא תמיד ברוך ומהולל: (יג) וקול כנפי החיות. ר"ל ואז שמעתי קול כנפי החיות שהן נוגעות זו בזו כאלו מנשקות זא"ז וזה היה סלוק השכינה כאלו החיות מוליכי המרכבה עופפים משם ובפריחתן יגעו הכנפים זה בזה ומשמיעים קול: וקול האופנים לעומתם. גם שמעתי קול האופנים כשהם מתגלגלים והיה קולם לעומת קול כנפי החיות ושוה להם: וקול. והיה קול רעש גדול: (יד) ורוח נשאתני. חוזר לדבריו לומר הרוח שנשא אותי ממקומי לקח אותי משם אל מקום אחר: ואלך. שם הלכתי במר נפש בחמת רוחי כדרך המיצר ודואג שהוא מלא חימה וכעס ודאגתו היה על כי ראה סלוק השכינה מבית קה"ק: ויד ה'. כח חוזק הנבואה היתה עלי חזקה ללכת אל בני הגולה להנבאות להם: (טו) אל הגולה תל אביב. אל בני הגולה אשר בתל אביב והוא שם מקום: היושבים. אשר היו יושבים על נהר כבר: ואשב. ישבתי במקום אשר המה יושבים שם והנה ישבתי שם שבעת ימים בתוכם תמה ונבהל ומשתק: (יז) צופה. כמו שהצופה העומד לראות אם גייסות באים להזהיר בני העיר להיות נשמרים מהם כן העמדתיך להזהיר את העם על התשובה להיות נשמרים מן הפורעניות המעותדת לבוא: ושמעת. וכאשר תשמע מפי דבר פורעניות הזהיר אותם בשליחותי לעשות תשובה: (יח) באמרי לרשע. ר"ל באמרי לך על הרשע שימות ואתה לא הזהרתו ולא דברת להזהיר את הרשע לשוב מדרכו הרשעה למען ישאר חי: הוא רשע. הנה הרשע

מצודת ציון

(ירמיה יז): מגור. מפלא: (יג) משיקות. מל' נשיקה כי בהגעתן זו לזו נושקות זו לזו: (יד) בחמת. מל' חמה וכעס: (טו) משמים. ענין תמהון ושתיקה כמו אשתומם כשעה חדא (דניאל ד): (טז) מקצה. מסוף: (יז) צופה. הוא העומד על מגדל העיר ומביט מי ומי הבאים אל העיר: והזהרת. מל' אזהרה: (יח) אבקש. ר"ל אדרוש לשלם גמול עליה:

בחברתך לפיכך אבקש דמו מידך ולענוש עליו : (יט) אתה · מבואר הוא : (כ) ובשוב צדיק . ונתתי מכשול לפניו . המכשול הוא שימות בחטאו ואדוני אבי ז"ל פירש המכשול שיצליח בכל מעשיו
בעולם הזה כי פרי צדקותיו שהיה עתיד לאכול לעולם הבא יאכלנו בעולם הזה וזהו מה שאמר משה רבינו לא יאחר לשונאו כתרגומו ומה שאמר ולא תזכרנה צדקותיו רוצה לומר לעולם הבא אבל לעולם
הזה תזכרנה : צדקתו · כן כתיב על הכלל וקרי צדקותיו על הפרט ויונתן תרגם ונתתי מכשול ואתן תקלת חובי' קדמוהי נראה שדעתו כדעת רבותינו ז"ל שפירשו באדם שהיה צדיק ושב מצדקו ועשה
עול בספר אמר הקדוש ברוך הוא אני אתן מכשול לפניו כלומר אני ממציא לידי חטא גלוי לכל כדי שידעו הכל כי הוא רשע : (כא) ואתה כי הזהרתו צדיק . הכנוי קודם הידיעה וכן וישנו את טעמו

רשע ולא שב מרשעו ומדרכו
הרשעה הוא בעונו ימות ואתה
את נפשך הצלת : כ ובשוב צדיק
מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול
לפניו הוא ימות כי לא הזהרתו
בחטאתו ימות ולא תזכרן צדקתו
אשר עשה ודמו מידך אבקש :
כא ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי
חטא צדיק והוא לא חטא חיו יחיה
כי נזהר ואתה את נפשך הצלת :
כב ותהי עלי שם יד יהוה ויאמר אלי
קום צא אל הבקעה ושם אדבר
אותך : כג ואקום ואצא אל הבקעה
והנה שם כבוד יהוה עמד ככבוד
אשר ראיתי על נהר כבר ואפל
על פני : כד ותבא בי רוח ותעמדני
על רגלי וידבר אתי ויאמר אלי בא
הסגר בתוך ביתך : כה ואתה בן
אדם הנה נתנו עליך עבותים
ואסרוך בהם ולא תצא בתוכם :
כו ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת
ולא תהיה להם לאיש מוכיח כי
בית מרי המה : כז ובדברי אותך
אפתח את פיך ואמרת אליהם
כה אמר אדני יהוה השמע ישמע
והחדל יחדל כי בית מרי המה :
ד א ואתה בן אדם קח לך
לבנה ונתתה אותה לפניך וחקות

מחוביה ומאורחיה דרשעא
הוא בחוביה ימות ואת ית
נפשך שיזבתא : כ וכד יתוב
זכאה מזכותיה ויעביד שקר
ואתן תקלת חובין קדמוהי
הוא ימות ארי לא אזהרתיה
בחוביה ימות ולא אדכרן
זכותיה דעבד ודמיה מן ידך
אתבע : כא ואת ארי אזהרת
לצדיקא בדיל דלא למחטי
צדיקא והוא לא חטי מחי יחי
ארי אזדהר ואת ית נפשך
שיזבתא : כב ושרת עלי תמן
רוח נבואה מן קדם יי ואמר
לי קום פוק לבקעתא ותמן
אמליל עמך : כג וקמית
ונפקית לבקעתא והא תמן
יקרא דיי שריא כיקרא
דחזיתי על נהר כבר
ואשתטחית על אפי : כד ועלת
בי רוחא ואקימתני על רגלי
ומליל עמי ואמר עול אטמר
בגו ביתך : כה ואת בר אדם
הא גזירת פתגמי פומי עלך
כאסור גדילן דאסרין בהן ולא
תפוק ביניהון : כו ולישנך
אדביק לחכך ותשתוק ולא
תהי להון לגבר מוכח ארי עם
סרבן אינון : כז ובמללותי עמך
ארכין ית נפשך ותימר להון
כדנן אמר יי אלהים דמקביל
יקביל אולפן ודי יתמנע
יתמנע מלמחטי ארי עם סרבן
אינון : א ואת בר אדם סב לך
אבנא ותתן יתה קדמך

רשי

שלא הביאנו עליהם : (כ) ונתתי מכשול לפניו · כשהוא עושה דבריו בהצנע ומראה עצמו כצדיק אני נותן עבירה מפורסמת לפניו כדי לגלות מעשיו וכשאבי' רעה עליו לא יהרהרו אחרי : ולא תזכרנה צדקותיו · פירשו רבותינו בתוהא על הראשונות שמתחרט על הצדקו' הראשונות שעשה : (כג) והנה שם כבוד ה' עומד . הקדים על ידי לילך שם מדת ענוה יתירה מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן התלמיד ממתין לרב וכאן הרב ממתין לתלמי' : (כד) הסגר בתוך ביתך · שהראויים שאינם ראויין לתוכח' : (כה) הנה נתנו עליך עבותים · הוי אסור בביתך כאילו נאסרת בעבותים וכן ת"י הא גזירת פתגמי עליך כאסור גדילן וגו' : (כז) ובדברי אותך כשאתפוץ לדבר אתך אשלחך אליהם : ואמרת אליהם כה אמר ה' אלהים · את כל דברי שליחותי : השומע ישמע . אין זה מן השליחו' אלא הרוח הקודש אמר לנבי' אתה אמור אליה' שליחותי והם השומע ישמע והחדל יחדל כי ידעתי כי לא כולם ישמעו כי בית מרי המה : (א) לבנה . טויל"ה בלע"ז ויש מהם שהם גדולות

רדק

והמתו אותו להם והדומים להם: צדיק. מי שהיה כבר צדיק : לבלתי חטא . צדיק שלא ישוב מצדקו : חיו יחיה . בוי"ו במקום ה"א למ"ד הפעל : נזהר . בקמץ והוא נפעל עומד : (כב) ותהי עלי שם · כתב אבי ז"ל וצוהו לצאת אל הבקעה ולראהו שם הכבוד כמו שהראהו על נהר כבר כי הבקעה מקום טהור יותר מתל אביב שהיו יושבים שם בני אדם והנה לו פעם אחר פעם להשכילו ההשגחה וההנהגה ועוד כי באותה הבקעה שבה נכנסה בכל התל ולראהו שם השגחתו בברואים בכלל בה שפתם ובעלה שם מחשבתם ובאמרו ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר לא הוצרך לפרש ולפרוש דברי המרכבה : (כג) ואקום . מבואר הוא : (כד) ותבא בי . מתחילה צוהו להיות בתוכ' שותק להודיע כי שתיקתו כדבורו כי בית מרי המה ואחר כך צוהו להיות נסגר בתוך ביתו ולא יצא בתוכם כדי שלא יוכיחם עד כלותו לדבר עמו כל הנבואות עד פסוק ורוח נשאתני ותביאני כשדימה: (כה) ואתה. הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך בהם · כאילו אסרוהו בעבותים שלא יוכל לצאת מביתו ללכת בתוכ': (כו) ולשונך . כאילו דבוקה לשונך אל חכך ותהיה נאלם כלומר שלא תדבר אליהם ולא תוכיחם : (כז) ובדברי אותך . כשאותי לדבר אתך: אפתח את פי · כלומר אתן לך רשות לדבר להם : השומע ישמע והחדל יחדל · וכלותו לדבר עמו היה כשאמר ויעל מעלי המראה אשר ראיתי ואחז"ל פירוש זה על מה שאמר בבא אליו הפליט ויד ה' היתה אלי בערב לפני בא הפליט ויפתח את פי וגו' : (א) ואתה בן אדם קח לך לבנה . למה צוה לו לבנה ולא אמר לו שיצור על לוח כל הענין לפי שבוני' בלבני' הערים או באבנים תהיה הלבנה משל בזה והלבנה נוח לחקק בה יותר מהאבן ויונתן

תולדות אהרן ובשוב צדיק . יומא פו : קום צא אל הבקעה . נדרים ח :

אליטלך ושם ושם : ובשוב ד' בקריאה וסי' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול . בשוב צדיק דככל התועבות · ובשוב רשע מרשעתו וחברו . וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי : היו ד' כתוב ו' בקריאה וסי' ואתה כי הזהרתו צדיק . וישב · חבול ישיב רשע . ושל אחריו כל חטאתיו אשר חטא לא תזכרנה : עבותים ג' מלאים בקריאה וסים' הנה נתנו עליך עבותים. והנה נתתי עליך עבותים. ייתן את צמרתו : ישמע ב' קמצין .סי' פן יראה בעיניו ובאזניו . תשמע ישמע והחדל :

מצודת ציון

(כה) עבותים · חבלים עבות כמו ג' יתרים: ואסרוך. ענין קשור:(כו) חכך. החיך מה שמעל הלשון : (א) לבנה · עשוי מן הטיט ומייבשים בחמה או שורפים אותו באש וכן כלבנה לבניה (בראשית יא) : וחקות · מל' חקיקה מלור

מצודת דוד

הרשע ההוא ימות בעבור עונו ואדרוש דמו מידך ר"ל תקבל עונש על מיתתו כי אם היית מזהירו אולי היה שב מדרכו ולא היה מת : (יט) ואתה · אבל אם אתה הזהרת את הרשע והוא לא שב מרשעתו : את נפשך הצלת . ר"ל לא תקבל עונש על מיתתו הואיל והזהרתו : (כ) ובשוב צדיק · כאשר הצדיק יחזור מצדקו ויעשה עול כי ישעה לחשוב שבעבור שהיה צדיק מימים רבים יכפר לו האלהים על העול שעושה עתה : ונתתי מכשול · אזמין לפניו מכשול צרה והוא ימות בה : כי לא הזהרתו · אם לא הזהרתו הנה הוא ימות בעבור חטאתו והצדקות אשר עשה מאז לא תזכרנה לא להגן עליו מן המיתה ואת דמו אדרוש מידך כי אם הזהרתו אולי עמד בצדקו : (כא) ואתה · אבל אם אתה הזהרת את הצדיק לבל יחטא בבטחון היותו צדיק עד הנה והוא שמע לך ולא חטא כפי מה שחשב : חיו יחיה . אף שחשב לחטוא הואיל ולא חטא חיה יחיה כי קבל את האזהרה : ואתה את נפשך הצלת . כי אם לא הזהרתו היה עושה כמחשבתו והיה מת בחטאו והיה דמו נדרש ממך : (כב) יד ה' . כח חוזק הנבואה : (כג) ככבוד . כדמות מראה המרכבה אשר ראיתי וכו' : ואפול וגו' . להשתחות לה' : (כד) רוח · ר"ל רוח התעוררות ומחוזק: ותעמידני . הרוח הזה החזיק אותי והעמיד אותי על רגלי : בוא הסגר וגו' לשבת מבלי חברת אנשים : (כה) הנה נתנו וגו' . ר"ל תשא כלוא בביתך כאלו נתנו עליך חבלים עבות ואסרו אותך בהם לבל תוכל לזוז משם : בתוכם . בין אנשי הגולה : (כו) ולשונך אדביק · ר"ל לא תדבר עמהם כאלו הדבקתי לשונך אל חכך לבל תוכל לדבר : ונאלמת תהיה כאלם ולא תהיה למולם לאיש מוכיח שדרכו למחות ולהוכיח מלבו בעת יראה מי עושה הרע : כי בית מרי המה . לכן לא תוכיחם מלבך כי ימרו בך : (כז) ובדברי אותך · וכשאדבר אני בך לשלחך להתנבאות להם אז אפתח את פיך למהר לדבר נחות עם כי לא תהיה רגיל כ"כ לדבר עם אנשים לייסר דרכם : ואמרת . כאשר אשלחך תאמר להם כה אמר ה' ר"ל לא מלבי אני אומר כ"א דבר ה' המה : השומע · אתה אמור בשמי מי שירצה לשמוע ישמע ומי שיחדל לשמוע יחדל ואין עליך לכופם על השמועה כי בית מרי המה וימרו בך ולא ישמעו אליך אם תרצה לכופם ולכן הנח להם : ד (א) ונתתה · העמידה מול פניך ותקוק עליה

רד"ק

ויונתן תרגם לבנה אגנא : (ב) ונתת . ובנית עליה דיק • מגדל עץ שבונין נגד העי' לכבשה ושפכת עליה סוללה . כתרגומו ותצבור עלה מליתא והוא ששופכים עפר בהפירות שסביב העיר למלאתם ולעשות מן העפר תל גבוה כדי לעלות ממנה אל החומה או לפלחה : ושים עליה כרים סביב . גדודים ושרי חיילות ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרים והדומים לו והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה : (ג) ואתה . מחבת ברזל . מחבת אין לו ענין קבול אלא שהיא פשוטה יותר מפרור ושאר כלי ברזל לדמותה לקיר וענין קיר ברזל לשני דברים האחד לחזק הברזל שלב ישראל חזק כברזל והשחרות לשחרות הברזל משל לעונותיהם שהם שחורים וכעורים כמו שדמה אותם לתאנים השחורים והם רחוקים מלהלבין והם מבדילים בינם לבין אלהים כקיר המבדיל בין בית לבית וענין והכינות את פניך אליה כי פני ה' אליהם אם ישובו אליו או ענין הכנת פנים כמו ושמתי את פני באיש ההוא ומה שאמר וצרת עליה אחר שאמר והיתה במצור רוצה לומר וצרת עליה עד רדת חומותיה : אות היא . כי כן יצורו האויבים על ירושלם עד בקעם אותה : (ד) ואתה שכב • עוד צוה ביעשה אות אחר להם : שכב על צדך השמאלי . לפי שרוב שכיבת האדם היא על צדו השמאלי לפיכך צוה לשכב עליו על עון בית ישראל שהם הרוב וצוה לו שישכב עליו שלש מאות ותשעים יום כי כן היו שני עונם ורש"י ז"ל פירש לפי שמרון היתה לשמאל ארץ יהודה כמו שכתוב ואחותך הגדולה שמרון היושבת על שמאלך לפיכך צוה לו לשכב על שמאלו לשאת עון בית ישראל ופירוש תשא את עונם תסבול עונם כי השכיבה על צד אחד זמן רב שלא יהפך לצד אחר הוא קשה מאד והנה זה היה למופת להם כי הפני' שלא עבדו האל עבדו הגוים וסבלו עבודתם הקשה וכל השכיבה הזאת ואע"פ שארכו הימים הכל היה במראה הנבואה : (ה) ואני נתתי לך את שני עונם למספר ימים שלש מאות ותשעים יום • רוצה לומר שנתן לו ימים במספר כנגד השנים שחטאו יום לשנה ושני עונם היו שלש מאות ותשעים שנה ורוכם מצאתי בפירוש כי בימי השעבוד אשר בין שופט לשופט שהיו עושים הרע בעיני ה' היו משועבדים לגוים מיהושע ועד שמשון תמצא בחשבון קי"א שנים ובימי מלכי ישראל שעשו הרע בעיני ה' והיו בשיעבוד מלכי העכו"ם תמצא בחשבון מירבעם עד הושע מאתים וארבעים ואחת שנה הרי שלש מאות וחמשים ושתים חסרו שלשים ושמנה הוסף בהם עשרים של שמשון שהיו מושלים בהם פלשתים לפי שהיו עושים את הרע בעיני ה' כמו שכתוב הלא ידעת כי מושלים בנו פלשתים אף על פי שהושיעם שמשון לא היתה תשועה שלמה לפי שלא היה לבם שלם עם ה' השרו עדין שמונה עשרה שנה אלו שמנה עשרה שנה היו בין ימי שמגר שלא נתפרשו שלא היתה תשועתו אלא מעוטה וכן כתיב בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות ובין ימים שבין שמשון לעלי שנאמר בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה ואז נעשה פסלו של מיכה כמו שפירשנו במקומו ותימה הוא מה שת"י את שני עונם על חד תרין בחוביהון : (ו) וכלית את אלה • רוצה לומר כי אחר שגלו עשרת השבטים החלו מלכי יהודה לעשות הרע בעיני ה' כי בשנת שש לחזקיהו גלו ואחרי מות חזקיהו החלו לעשות הרע בעיני ה' ואף על פי שאחז היה רשע לא נגזרה

ואחאב מלך עשרי' ושתים ושתים דאמון וי"א דיהויקים ונבואה זו נאמר' ליחזקאל בשנ' החמישית לגלות יהויכין הרי ארבעים סך הכל ארבע מאות ושלשים ואחר הנבואה הזאת שהו שם שנים הרי שמונה יובלות ושלשי' ושש שנה בשמונה יובלות שמונה שבועי שמיטות הרי חמשים ושם שנות שמיטה ושמונה שנות יובל הרי שמים וארבע ובשלשים

עָלֶיהָ עִיר אֶת־יְרוּשָׁלִָם׃ ב וְנָתַתָּה	וּתְצוּר עֲלַהּ קַרְתָּא יַת
עָלֶיהָ מָצוֹר וּבָנִיתָ עָלֶיהָ דָּיֵק	יְרוּשְׁלֵם : ב וְתִתֵּן עֲלַהּ צְיַר
וְשָׁפַכְתָּ עָלֶיהָ סֹלְלָה וְנָתַתָּה עָלֶיהָ	וְתִבְנֵי עֲלַהּ כַּרְקוֹם וְתִצְבּוֹר
ס' מַחֲנוֹת וְשִׂים־עָלֶיהָ כָרִים סָבִיב׃	עֲלַהּ מְלִיתָא וְתִשְׁרֵי עֲלַהּ
ג' ג וְאַתָּה קַח־לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה	מַשְׁרְיָן וּמַנֵּי עֲלַהּ אֶפְרוֹרְיָן
אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר	סְחוֹר סְחוֹר : ג וְאַתְּ סַב לָךְ
ל' כ"כ מלא י' וַהֲכִינֹתָה אֶת־פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה	מַסְרֵית בַּרְזֶל וְתִתֵּן יָתַהּ כּוֹתָל
בַמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית	בַּרְזֶל בֵּינָךְ וּבֵין קַרְתָּא
פלוגתא דבן אשר ל' יִשְׂרָאֵל׃ ד וְאַתָּה שְׁכַב עַל־צִדְּךָ	וְתַתְקֵין יַת אַפָּךְ לַהּ וּתְהֵי
הַשְּׂמָאלִי וְשַׂמְתָּ אֶת־עֲוֺן בֵּית־	בְּצַיְרָא וּתְצוּר עֲלַהּ אָת הִיא
יִשְׂרָאֵל עָלָיו מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר	לְבֵית יִשְׂרָאֵל : ד וְאַתְּ שְׁכוּב
כ' תִּשְׁכַּב עָלָיו תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָם׃ ה וַאֲנִי	עַל סִטְרָךְ דִּסְמָלָא וּתְשַׁוֵּי יַת
ל' נָתַתִּי לְךָ אֶת־שְׁנֵי עֲוֺנָם לְמִסְפַּר	חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי מִנְיַן
יָמִים שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם	יוֹמַיָּא דְּתִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי תְּקַבֵּל
ל' וְנָשָׂאתָ עֲוֺן בֵּית־יִשְׂרָאֵל׃ ו וְכִלִּיתָ	יַת חוֹבֵיהוֹן : ה וַאֲנָא יְהָבֵית
הימני ק' אֶת־אֵלֶּה וְשָׁכַבְתָּ עַל־צִדְּךָ הַיְמִינִי	לָךְ עַל חַד תְּרֵין כְּחוֹבֵיהוֹן
כ' שֵׁנִית וְנָשָׂאתָ אֶת־עֲוֺן בֵּית־יְהוּדָה	לְמִנְיַן יוֹמַיָּא תְּלַת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין וּתְקַבֵּיל חוֹבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל : ו וְתַשְׁלֵים יַת אִלֵּין וְתִשְׁכּוּב עַל סִטְרָךְ דִּימִינָא תִּנְיָנוּת וּתְקַבֵּיל יַת חוֹבֵי בֵית יְהוּדָה אַרְבְּעִין יוֹמִין

ושים ט' וסי' בסדר בשלח : מחבת ג' וסי' על מחבת בשמן תעשה . וכל נעשה במרחשת • מחבת ברזל ונתת אתה : ואני נתתי לך ב' וסי' ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך . ואני נתתי לך את שני עונם :

תולדות אהרן מחבת • ברכות לב : לצדך השמאלי • סנהדרין טו :

רש"י

גדולות : (ב) דיק • מנויי"ל בלע"ז שמשליכין בו אבנים לעיר סוללה • שופך עפר וסוללו וכובשו במקלות ועושה תל גבוה לעמוד עליו ולראות בתוך העיר ולירות בחצי' : סוללה • פורייל"א בלע"ז : ושים עליה כרים • ת"י איפרורין והם כרים שמוסב חיילותיו ויושבי' באהלי' לרוחות העיר שלא יצא אדם יוצא ובא ופירוש כרים שרים הממונים על הגד' זה שומר לרוח זה וזה לרוח זה : (ג) קיר ברזל • דוגמא לחומת העי' המפסקת בין הגבא ובין העיר • אות היא • שכך תבא ירושלים במצור : (ד) על צדך השמאלי • לסבול צער וייסורין מניין ימים כמנין שנים אשר הליקתני רוחי כביכול על שהכעיסו לפני והכש' על עונם אחרי אשר קשה בעיניך הפורענות שאני אומר להביא עליהם : (ה) נתתי לך את שני עונם וגו' • הקילותי עליך לקבל את צער שסבלתי אני למנין שנים שחטאו לפני הפכתים לך למנין ימים (לישנא אחרינ' שני כמו שנים וכן תרגם יונתן ואנא יהבית לך על חד תרין בחוביהון סא"א) : שלש מאות ותשעים יום . שנינו בסדר עולם מלמד שחטאו ישראל שלש מאות ותשעים שנה משנכנסו לארץ עד שגלו ממנו עשרת השבטים ואתה מוצא מהם מפורשים מאתים וארבעים ושלש משמלך ירבעם עד שגלה הושע בן אלה ובימי שפוט השופטים קי"א שנים והשאר סתומים אנו הש"ן שנים שמצאתי בתשובות רבי יוסף ריש מתיבתא שחטאו י' שבטים מימות יהושע עד שהגלה סנחרב משומרון חשוב בימי השופטים ח' שנים ביד כושן י"ח ביד עגלון ך' ביד סיסר' ז' ביד מדין י"ח ביד בני עמון מ' ביד פלשתים הרי קי"א מן מיכה עד שנשבה הארון בימי עלי מ' הרי קנ"א חשוב לירבעם בן נבט כ"ב נדב בנו ב' בעשא כ"ד אלה בנו ב' עמרי י"ב אחאב כ"ב אחזיהו בנו ב' ויהור' אחיו י"ב ויהוא כ"ח יהואחז י"ז יהואש בנו י"ו וירבעם בנו מ"א הרי ש"ן שנה ומנחם בן גדי י' פקחיהו בנו ב' ופקח בן רמליהו כ' והושע בן אלה ט' שנים הרי של"א ושנה אחרונה להושע אינה מן המנין לפי שבשנת ט' להושע נלכדה שומרון ולא היה חשבון המלכות להושע אלא ח' שנים הרי ש"ל שני' ומ' שנים שחטאו מלכי יהודה אחר גלות סנחרב עד שנאמרה פרשה זו ליחזקאל מפורשים למטה ולא הוצרכתי לפרשם (סא"א) : (ו) עון בית יהודה ארבעים יום • מלמד שחטאו בית יהודה משגלו עשרת השבטים עד שחרבה ירושלים מ' שנה כ"ב של מנשה שכתוב בו ככל אשר עשה אחאב (מלכי' ב כא)

מצודת ציון

(ב) מצור • האויבים המקיפים העיר ללכדה יקרא מצור כי מצירים להם : דיק • הוא מגדל הבנוי ללכוד העיר וכן ויבנו עליה דיק (ירמיה נב) : סוללה • הוא תל העפר ששופכים מול העיר לעלות עליו ללחום על העיר וכן וישפוך סוללה (דניאל יא) : מחנות • לגאות עם : כרים • הם אילי ברזל עשויים לנגח בהם בחומה להפילה כמוזכר ביוסיפון : (ג) מחבת • שם כלי מה : קיר • כותל : והכינותה • מל' הכנה : אות • סימן : לבית ישראל • על בני יהודה יאמר : (ד) תשא • ענין כפרה וסליחה כמו כל תשא עון (הושע יד) : (ה) שני • מל' שנה : ונשאת • תכפר

מצודת דוד

עליה צורת עיר וחזר ופירש את ירושלים : (ב) ונתתה עליה מצור . ר"ל תצייר על העיר הציור המקוקה צורת מצור כאלו האויבים צרים עליה : ובנית וגו' • ר"ל תצייר עליה כעין דיק וכו' וכולם המה ענייני המצור : (ג) ונתתה אותה . העמיד אותה להיות כקיר ברזל מפסקת בינך ובין העיר המקוקה והיא דוגמת חומת העיר המפסקת בינה ובין הצרים עליה : והכינותה • תכין אליה פניך כאלו אתה נלחם עליה : והיתה במצור . ר"ל אף כי תהיה במצור אשר ציירת עליה צורת מצור עכ"ז גם אתה תצור עליה ותלחם בה והיא לאות לבני ישראל אשר מלבד האויב הנלחם בם אלחם בם גם אני : (ד) שכב על צדך השמאלי . כנגד שומרון ראש מלכות אפרים שהיתה משמאלה של ארץ יהודה וכמ"ש ואחותך הגדולה שומרון וכו' היושבת על שמאלך (לקמן טז) : ושמת וגו' עליו • על הצער הזה תחשב עון ישראל ר"ל בזה הצער יכופר עון ישראל לבל יהיו כלים בעונותיהם מבלי תקומה : מספר הימים • כחשבון מספר הימים אשר תשכב על צדך השמאלי כחשבון הזה תכפר על עוונם אם הרבה הרבה ואם מעט מעט : (ה) ואני נתתי לך . למולך הקלתי לחשוב את שנות העון למספר ימים ר"ל כל שנה יחשב ליום ובשכבת יום תכפר על עון שנה : שלש וגו' • ר"ל והרי הם שלש מאות ותשעים יום כי כן מספר שנות עוונם משנכנסו לארץ עד שגלו בימי הושע בן אלה כי לא בכל ימיהם חטאו כ"א במספר שנים אלו כן הוא בס"ע (ואף שעד ימי ירבעם היו בני יהודה במלכות אחת עם אפרים מ"מ יחשב ע"ש מלכות אפרים כי הם הרבים מול יהודה) : ונשאת וגו' • כאומר הואיל וכן תגבל לכפר עם צער השכיבה על כל שנות עוונם לבל יכלו בעוונם כי תוכל לשכוב כל מספר הימים משא"כ אם היה יום ליום ושנה לשנה כי אז לא היית יוכל לשכוב נגד כל שני עוונם לכפר על כולם כי אם לפי המספר שתוכל לשכוב על צדך : (ו) וכלית את אלה • אחר שתכלה לשכוב על צדך השמאלי כל הימים האלה : ושכבת . תשכב על צדך הימני שנית ר"ל אחריו והוא כנגד יהודה שהוא מימין שומרון : ונשאת • בצער השכיבה שהיא תכפר את עון

רש"י

ובשלשים ושש שנה יש חמש שנות שמטה הרי ס"ה שמיטו' ושנת היובל האחרון נחשבה להם לעון שהרי בעונם גלו ממנה הרי שבעים שנה מקודשי' של שמיטה שלא שמרום ישראל לפיכך גלו ע' שנה לקיים אז תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כו) והוא שכתוב בסוף דברי הימים למלאות דבר ה' בפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה : לצדך השמאלי · לשומרון : לצדך הימני · ליהודה לפי שיהודה בדרומה של ארץ ישראל כמה שנא' ואחותך הגדולה שומרון היושבת על שמאלך (לקמן טז מו) ואף בספר יהושע אתה מוצא שבט יהודה כל הדרומי : (ז) ואל מצור ירושלים · אשר חקות על הלבינה ת"י פניך כשתשכב על לצדך השמאלי תהי הלבינה לנגדך וכן כשתשכב על הימני : וזרועך חשופה . לנגדך כאדם הנלחם הוא אות לנבוכדנצר הנלחם בה : חשופה . כמו גלוי' : (ח) נתתי עליך עבותים . גזירת מאמרי הנא המורה עליך כאילו נאסרת בעבותים שלא תהפך מצדך אל צדך : עד כלותך ימי מצורך · מניין הימים האלה בגזרתי עליך : (ט) חטים ושעורים וגומר ודוחן וכוסמים . פאני"ץ אישפילט"א בלע"ז סי' הרעב שיהא עליהם בימי המצור ויאכלו לחם תערובות ובמיאוס : (י) במשקול . סימן לאנשי מצור שיראים מן הרעב ואוכלי' במשקל ושותין במשור' : (יא) מעת עד עת . מיום ליום במדה זו תשתה ששית ההין : (יב) ועוגת שעורים תאכלנה · עריכה מגוללת כעריכת שעורי' ולא כעריכת עוגת חטים : בגללי צאת האדם תעגינה · תאפינה בגחליהם שמייבשן ושורפן

מקרא

אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה נְתַתִּיו לָךְ׃ ז וְאֶל־מְצוֹר יְרוּשָׁלַ͏ִם תָּכִין פָּנֶיךָ וּזְרֹעֲךָ חֲשׂוּפָה וְנִבֵּאתָ עָלֶיהָ׃ ח וְהִנֵּה נָתַתִּי עָלֶיךָ עֲבוֹתִים וְלֹא־תֵהָפֵךְ מִצִּדְּךָ אֶל־צִדֶּךָ עַד־כַּלּוֹתְךָ יְמֵי מְצוּרֶךָ׃ ט וְאַתָּה קַח־לְךָ חִטִּין וּשְׂעֹרִים וּפוֹל וַעֲדָשִׁים וְדֹחַן וְכֻסְּמִים וְנָתַתָּה אוֹתָם בִּכְלִי אֶחָד וְעָשִׂיתָ אוֹתָם לְךָ לְלָחֶם מִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־אַתָּה ׀ שׁוֹכֵב עַל־צִדְּךָ שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת וְתִשְׁעִים יוֹם תֹּאכְלֶנּוּ׃ י וּמַאֲכָלְךָ אֲשֶׁר תֹּאכְלֶנּוּ בְּמִשְׁקוֹל עֶשְׂרִים שֶׁקֶל לַיּוֹם מֵעֵת עַד־עֵת תֹּאכְלֶנּוּ׃ יא וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה תִשְׁתֶּה שִׁשִּׁית הַהִין מֵעֵת עַד־עֵת תִּשְׁתֶּה׃ יב וְעֻגַת שְׂעֹרִים תֹּאכְלֶנָּה וְהִיא בְּגֶלְלֵי צֵאַת הָאָדָם תְּעֻגֶנָה

(מסורה בשוליים: ב' · ל' · ס' חסר · ג' · ג' מ"ל · ג'. ל' · ל' · ל' · ל' · ל' מ"ל · ל' · ב' דגשי' · ב' ובעינין · ב' בעלכון · ל' ל' וחס')

תרגום

יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא יְהַבְתִּינוּן לָךְ׃ ז וּלְצִיר יְרוּשְׁלֵם תְּתַקֵּין אַפָּךְ וּדְרָעָךְ תַּתְקֵיף וְתִתְנַבֵּי עֲלַהּ׃ ח וְהָא גְזֵרַת פִּתְגָמֵי עֲלָךְ כְּאֵסוּר גְדִילִין וְלָא תִתְהַפֵּיךְ מִסִּטְרָךְ לְסִטְרָךְ עַד אַשְׁלָמוּתָךְ יוֹמֵי צֵירָךְ׃ ט וְאַתְּ סַב לָךְ חִטִּין וְסַעוֹרִין וּפוֹלָא וּטְלוֹפְחִין וְדוּחַן וְכוּנָתִין וְתִתֵּין יַתְהוֹן בְּמָנָא חַד וְתַעֲבֵיד יַתְהוֹן לָךְ לְמֵיכַל מִנְיַן יוֹמַיָּא דְאַתְּ שְׁכִיב עַל סִטְרָךְ תְּלַת מְאָה וְתִשְׁעִין יוֹמִין תֵּיכְלִינֵיהּ׃ י וּמֵיכְלָךְ דְּתֵיכְלִינֵיהּ בְּמַתְקַל עַסְרִין פִּיסִּין לְיוֹם מֵעִדָּן עַד עִדָּן תֵּיכְלִינֵיהּ׃ יא וּמַיָּא בִּמְכִילָא תִשְׁתֵּי חַד מִן שִׁתָּא בְּהִינָא מֵעִדָּן עַד עִדָּן תִּשְׁתֵּי׃ יב וְחַרְרָא דִלְחֵם שְׂעוֹרִין תֵּיכְלִינָהּ וְהִיא עַל גְּלֵי מַפְּקַת אֱנָשָׁא תְּחַרְרִינָהּ לְעֵינֵיהוֹן

מסורה

זרעך ד' חס' בלישנא בנביאים ובכתובים וסי' וגדעתי את זרעך ואת זרע · הכל היום יחרוש החורש לזרוע · וזרעך השופה · ולא בזרוע גדולה ובעם רב . וכל אורי' דכוו' חסר במ"ג בליש' בקריאה וסימ' וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים· במסות באתות ובמופתים ובמלחמה · וטרף זרוע אף קדקד . לישנא אחרינא וזרעך ח' חס' בקריאה וסימ' בסרר עקב : במשקול ה' מ"ל בליש' וסימן או ככר כסף תשקול · במשקול עשרים שקל · לו שקול ישקל כעסי . ואשקולה להם את הכסף · אשקול על ידי עשי המלאכה · על גנזי המלך . הדין תרין בתראין אשקול על ידי עשי המלאכה על גנזי א"ת דלא

תולדות אהרן קח לך חטין · עירובין פא : ככה יאכלו · סוטה ד זוהר תרומה :

רד"ק

נגזרה גזרה בחרבן ירושלם עד מנשה שנאמר עליו אשר עשו האמורי אשר לפניו ויחטיא גם את יהודה בגלוליו ונאמר הנני מביא רעה על ירושלם וגו' ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה הצלחת והנה מנשה מלך חמשים וחמשה שנה ועשה ברשעו עשרים ושתים שנה ועשה תשובה כדברי בעל הדרש וסמך זה לפסוק ויעש הישר כאשר עשה אחאב וכמה מלך אחאב עשרים ושתים שנה וזה הדרש רחוק כמו שכתבנו הטעם בספר מלכים ולפי זה הפי' נחשב עשרי' ושתים למנשה ושמנה עשרה ממלכות יהויקים וצדקיהו ואע"פ שמלכו בין שניהם עשרים ושתים לא נחשב הארבעה שנים האחרונות לצדקיהו שהיתה הארץ חרבה רבה ולפי דעתי כי הארבעים שנה נחשבים כולם למנשה כי בעונותיו חרבה הארץ כי לולי כובד עונותיו היה האל סולח לעונות הבאים אחריו ולצדקיהו וליהויקים אלה כתובים מנשה כמו שאמר ביהויקים אך ע"פ ה' היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאות מנשה ולא אבה ה' לסלוח וכן אמר בצדקיהו כי על אף ה' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותם מעל פניו וארבעים שנה היה מנשה ברשעתו והיה בתשובה חמש עשרה שנה : הימיני · כתוב הימני קרי : (ז) ואל מצור ירושלם תכין פניך · אמר לו כי בשכבו על הצד יהיו פניו כנגד הלבנה שחקק בה ירושלם והמצור : וזרועך חשופה · מגולה כי הרוצה להכות ולהלחם בחזקה חושף זרועו מן הבגד שעליו וכן חשף ה' את זרוע קדשו ויונתן תרגם ודרעך תתקף : ונבאת עליה · בעוד שהצור עליה תנבא עליה ותאמ' לה דברי מוסר ושתהיה נכבשת אם לא תשוב : (ח) והנה נתתי · כאילו נתתי לך עבותי' שלא תוכל להתהפך מצדך אל צדך עד שתשלים ימי המצור שהם ארבע מאות ושלשים ומלת מצורך כתיב ביוד הרבוי כי הם' מצור שמרון והאחד מצור ירושלם ואלו הארבע מאות ושלשים שנה שהיו ברשעם בטלו השמטות והיובלות ותמנ' בהם שבעים שמטות וכנגדם היו בבבל בגלות שבעים שנה כמו שאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה וכיצד הם ע' שמטות בשלש מאות וחמשים שנה יש חמשים שמטות נשארו לך מן הארבע מאות ושלשים שמנים שנה בחמשים שנה שבע שמטות הרי הם חמשים ושבע שמטות נשארו שלשים שנה שבהם ארבעה שמטות ועוד שתי שנים הרי לך ששים ואחד שמטות ובארבע מאות שנה שמנה יובלים הם ששים ותשעה שמטות שבטלו והשמטה האחת למלאת שבעים תחשוב ב' שנים שנשארו לנו משלשים וארבע שנים שלא השבנו לצדקיהו הרי שש שנים ובשביעית גלו ולא הספיק להם לשמוט אפי' אם רצו : (ט) ואתה קח לך חטין · בנו"ן כמו כמ"ש וכן לקץ הימין כמו הימים את קול הרצין כמו הרצים והדומים לו לזה לו גם זה לעשות לאות לבני ישראל כי יאכלו במצור אלה המינים מעורבין מפני הרעב שלא יברור אדם חטים למאכלו אלא יאכלם עם המינים הפחותים מעורבים מפני הרעב ופול ועדשים ידוע ולא יעשה אדם מהם לחם אלא בימי הרעב ודוחן הוא שקורין לו בלע"ז מיליי"ו וכסמי' בדגש בסמך והוא שקורין בלע"ז שי"גלא : בכלי אחד · כלומר שתערבם כולם והכל במראה הנבואה : אשר אתה שוכב על צדך · ולא אמר השמאלי כי למספר הימים שזוכר ידוע שעל השמאלי אמר או אמר על דרך סתם לכלול שניהם וזכר מספר הימים של השמאלי והוא הדין לימינו גם כן ארבעים יום לזה שיאכלנו כי גם כן היו בני יהודה במצור וברעב : (י) ומאכלך . במשקול · כתולם בשקול מזמור וזה אות לבני ישראל כי במשקל יאכלו לחמם מפני הרעב ולא יאכלו פעמים ביום אלא פעם אחת בין היום והלילה מעת לעת מחסרון הלחם : (יא) ומים במשורה תשתה · אמרו רבותינו ז"ל כי משורה מדה קטנה אחד משלשים בלוג ומה שאמר ששית ההין לא אמר שהמשורה ששית ההין אלא שלא ישתה מעת לעת אלא ששית ההין ומאותו ששית ישתה במשורה מעט מעט שלא ישבע מהמים באחת מן הפעמים אלא מעט מעט ישתה אות לבני ישראל שלא יהיה להם מים ומה שישתו מהם יהיו מעט במדה מחסרון מים בירושלם כל ימי המצור שהיה משנת תשע לצדקיהו עד שנת אחד עשר : (יב) ועוגת שעורים תאכלנה · חסר כף הדמיון כמו לב שמח ייטיב גהה וזולתה רוצה לומר וכעוגת שעורים כך תאכלנה כאילו היתה עוגת שעורים לבדם בלא ערוב כי המעורב מכל אלו המינים קשה לאוכלו ולא אמר כעוגת חטים כי

פי

מצודת דוד

כל עון בית יהודה לבל יכלו בעונם : ארבעים יום · ר"ל תשכב ארבעים יום כי לעולם הקלותי לחשוב לצער שכיבת יום לכפרה על שנה משני עוונם כי בני יהודה חטאו ארבעים שנה אחר גלות שומרון עד היום ההוא כי בימי מנשה חטאו כ"ב שנה כי בו נאמר כאשר עשה אחאב (מ"ב כא) ור"ל כמספר השנים שעשה אחאב את האשרה ואחאב מלך כ"ב שנים ובכל ימיו עשה את האשרה ושתים של אמון וי"א של יהויקים (כי יואחז שמלך לפניו ויהויכין שמלך אחריו לא מלכו שניהם כ"א ששה חדשים ועשרה ימים ולא היה שנה שלימה) והנבואה הזאת נאמרה בשנה החמישית לגלות יהויכין הרי ארבעים שנה : (ז) ואל מצור ירושלים · אל צורת ירושלים החקוקה על הלבנה כאלו נתונה במצור אליה תכין פניך בין בשכבך על השמאל בין בשכבך על הימין : וזרועך חשופה . תגלה זרועך כאלו תלחם בה כדרך הנלחמים בזרוע מגולה : ונבאת עליה · ר"ל ובזה כאלו תנבא עליה על חורבנה כי בזה ירמוז אשר מלבד האויב הנלחם בה אלחם בה גם אני : (ח) והנה נתתי וגו' . ר"ל לא תהפך מצד אל צד כאלו נתתי עליך חבלים עבות לאסרך בהם לבל תוכל להתהפך : עד כלותך . עד אשר תשלים לשכוב כל הימים אשר אמרתי שאתה תצור עליה בעת שכבך והם ש"ן יום על צד שמאל ומ' יום על צד ימין : (ט) ונתתה אותם · את כולם יחד תתן בכלי אחד את הקמח מהם לעשות לחם : ועשית אותם . מכל המינים יחד תעשה אותם לך ללחם מאכלך והוא לאות לבני יהודה שבימי המצור יאכלו אלו המינים מעורבבים מפני הרעב ולא יבררו החטין למאכלם אבל יאכלו בתערובות המינים הפחותים ההם : מספר · במספר הימים אשר תשכב על צדך השמאלי שהם ש"ן יום תאכל לחם זה (וה"ה במספר הימים שישכב על צדו הימני שהם מ' יום ולקצר סמך על המבין כי דרך אחד להם): (י) ומאכלך · שעור המאכל אשר תאכלנו יהיה במשקול וכו' : מעת . ר"ל לא ליום מלבד הלילה כ"א מעת היום ההוא עד למחרתו בעת ההיא עצמה וגם זה לאות שיאכלו בעת המצור במשקל ולא כדי שביעה כי יחושו פן יחוס הלחם : (יא) ששית ההין · המדה תהיה ששית ההין וזה תשתה מעת עד עת וגם זה לאות שבימי המצור ישתו במדה ולא כל הצורך : (יב) ועוגת שעורים תאכלנה. החררה אשר תאכלנה תהיה משעורים וגם זה לאות שמעקת רעבון יאכלו עוגת שעורים שהוא מאכל בהמות : והיא · החררה היא תאפינה לעשותה עוגה על גחלים הנעשים מגללי צאת האדם שהדליקו באש אחר שנתייבשו : לעיניהם . בני הגולה יראו בעיניהם כאשר תאפנה על גחלי גללי

צאת

מצודת ציון

תכפר : (ו) וכלית · ענין השלמה : (ז) תכין מל' הכנה : חשופה · גלויה כמו חשפי שובל (ישעיה מז) : (ט) חטין וגו' · שמות מיני תבואה וקטניות : (יא) במשורה . כן נקרא מדת הלח כמו במשקל ובמשורה (ויקרא יט) : ההין · שם מדה : (יב) ועוגת · היא חררה האפויה ע"ג גחלים וכן עוגה בלי הפוכה (הושע ז) : בגללי · כן יקרא הצואה כמו כגללו לנצח יאבד (איוב כ) ולתוספת ביאור אמר צאת האדם : תעגינה · מל' עוגה ר"ל תאפינה לעשותה עוגה :

טמא

כי זה רחוק שיאכל בתאכון העוגה המעורב כעוגת חטים לבדם : והיא בגללי צואת האדם • מלת והיא מורה על פירושינו כי עוגת שעורים היא דמות כי אילו היה אומר עוגת שעורים על העוגה המעורבת וסמכה לשעורים לומר שרובה שעורים היה אומר ובגללי צואת האדם לא היה אומר והיא אלא אמר והיא שב אל העוגה המעורבת גם לפירוש שפי' עוגת שעורים שתהא עריכת' כעריכת עוגת שעורים שאינה נאה לא היה לו לומר תאכלנה ולא תעשנה : תעוגנה לעיניהם • תעוגנה סגשים ויש אומרים כי הנו"ן וה"א לפעלה והיתה הנו"ן ראויה להדגש פירוש אתה בעצמך תעוג אותה וכן תרגם יונתן תתרריגה רוצה לומר תאפנה על הגחלים כי לפיכך נקראת העוגה חררה וענין העגנה תעשה התררה והמעשה לעוגה היא אפית' ואמר לו שיאפה אותה בגללי צואת האדם ונקראת הצואה היבשה גלל לפי שהיא מתגלגלת ואמ' לו שידליק גללי צואת האדם ויאפה בהם העוגה והוא דבר טמא ומאוס והיא אות לבני ישראל שיאכלו לחמם טמא בגוים ופירוש לעיניהם לעיני בני ישראל כדי שיראו כי אות היא להם : (יג) ויאמר ה' כן את לחמם טמא • כי בגלותם בין הגוים לא יוכלו לשמור מאכלם מטומאה ולא יוכלו לאכול בנקיות : (יד) ואומר • הנה נפשי לא מטמאה . לא נפשי ולא גופי אינם מטמאים לא נפשי ממחשבה רעה ולא גופי ממאכל טמא וזהו שאמר נבלה וטרפה לא אכלתי כי הכהנים מוזהרים על הנבלה ועל הטרפה יותר מישראל מפני שטומאה וכן כתיב כל נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים לטמאה בה: מנעורי • אפילו מנעורי נזהרתי מטומאה וכן ולא בא בפי בשר פגול שהכהנים מוזהרים עליו ואיך תאמר לי שאעשה לחמי בדבר טמא ומאוס ורז"ל פי' הנה נפשי לא מטומאה' שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי מבשר כוס כוס מעולם פי' בהמה מסוכנת שאומרים עליה שחוט שחוט כלומר ממהרים לשחטה שלא תמות כוס כמו נכוס תרגום שחוט כי אם רוצה לומר נבלה וטרפה ממש מאי רבותיה דיחזקאל : ולא בא בפי בשר פגול • שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם משום דרבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה : (טו) ויאמר אלי . צפועי • כתיב בוי"ו וקרי צפיעי ביו"ד והאותיות אהו"י מתחלפות וצפיעי הבקר פיר' גללי הבקר וצפיעי כמו צואות ענין יציא' היא וכן הצאצאים והצפיעות וצואת הבקר אינה מאוסה כצואת האדם : (טז) ויאמר • מטה לחם • משען כמו שהמטה משען האדם ההלום וכן אמר בתורה בקללות בשברי לכם מטה לחם עתה פירש מה שאמר לו שיאכל לחמו במשקל וישתה מימיו במשורה כי אות היה לבני ישראל : ובדאגה • שידאגו ויפחדו באכלם שיחסרו לחם ומים : ובשממון . בתמהון לבב : (יז) למען • עתה פירש הדאגה לפי שיחסרו לחם ומים : ונשמו איש באחיו • כלומר איש את אחיו שלא יהיה לאחד יתרון על חברו : ונמקו • ימק לבבם מרוב צרות וכל זה בעונם שיכירו כי הם גרמו להם זה כי עונם גרם להם כל זה : (א) ואתה בן אדם • אמר לו שיעשה אות אחר שיקח חרב חדה והכל במראה הנבואה וחרב חדה היא תער הגלבי' שהיא חריפה מאד וכורתה מהרה גלבי הספרים והם המגלחים ראשי בני אדם וזקנם ולא מצאנו לו חבר במקרא ובברא שית רבה היה המלך עומד ומגלב ותרגום ירושלמי וכל זקן גדועה מגליב' : (ב) שלישית • השערות השער בתער הוא משל על השחתת הדבר כי התער משחית השער לגמרי וכן אמר ולא תשחית את פאת זקנך וכן אמר דרך משל בהשחתת האל מחנה אשור יגלח ה' בתער השכירה וגו' ולוכו לחלוק השער המגלח לג' חלקים משל לישראל המגולחים ומוסרים מארצם ומהעולם מהם ברעב מהם בחרב מהם בגלות : באור תבעיר בתוך העיר • העיר שחקק בלבינה : כמלאת ימי המצור • ימי מצורו שהיו ת"ל יום וזה היה משל לאותם שכלו בירושלם בתוך העיר הן ברעב הן בדבר מיום המצור עד יום שנכבשה : תכה בחרב סביבותיה • זה משל על צדקיהו וסיעתו שיצאו מן העיר והשיגום הכשדים והכום בחרב

יג וַאֲמַר יְיָ כְּדֵין יֵיכְלוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת מֵיכַלְהוֹן מְסָאַב
בֵּינֵי עַמְמַיָא דַאֲגְלֵינוּן לְתַמָן :
יד וַאֲמָרֵית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ
אֱלֹהִים הָא נַפְשִׁי לָא מְסָאֲבָא
וּנְבֵילָא וּתְבִירָא לָא אֲכָלֵית
מִזְעוּרַי וְעַד כְּעַן וְלָא אֲכָלֵית
בְּסַר מְרָחָק : טו וַאֲמַר לִי חֲזֵי
דִיהָבֵית לָךְ יָת גְּלֵי תוֹרַיָא חֲלַף
גְּלֵי אֱנָשָׁא וְתַעְבֵּיד יָת מֵיכְלָךְ
עֲלֵיהוֹן : טז וַאֲמַר לִי בַּר
אָדָם הָא אֲנָא תָבַר סְעִיד
מֵיכְלָא בִּירוּשְׁלֵם וְיֵיכְלוּן
לַחְמָא בְּמַתְקַל וּבְיִצְפָּא וּמַיָא
בִּצְדוּ וּבְאִשְׁתְּמָמוּ יִשְׁתּוּן :
יז בְּדִיל דְיִתְחַסַר לְהוֹן מֵיכַל
וּמִשְׁתֵּי וְיִצְדוּן גְּבַר וַאֲחוּהִי
וְיִתְמַסוּן בְּחוֹבֵיהוֹן : א וְאַתְּ
בַּר אָדָם סַב לָךְ חַרְבָּא חֲרִיפָא
מִסְפַּר גַּלָּבַיָא תִּסַב לָךְ וְתַעְבַּר
עַל רֵישָׁךְ וְעַל דִּקְנָךְ וְתִסַב
לָךְ מוֹזְנָן דְמַתְקַל וְתַפְלְגִינוּן :
ב תִּלְתָּא בְּנוּרָא תַדְלִיק בְּגוֹ
קַרְתָּא כְּמִשְׁלַם יוֹמֵי צִירָא
וְתִסַב יָת תִּלְתָּא תִקְטֵיל
בְּחַרְבָּא סַחֲרָנָהָא וְתִלְתָּא
תְּבַדַּר לְכָל רוּחַ דְּהָכֵן יִתְבַּדְּרוּן
וּדְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אֲגָרֵי

כ"ד לְעֵינֵיהֶם׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה כָּכָה יֹאכְלוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־לַחְמָם טָמֵא בַּגּוֹיִם
אֲשֶׁר אַדִּיחֵם שָׁם׃ יד וָאֹמַר אֲהָהּ
ל' אֲדֹנָי יֱהוִה הִנֵּה נַפְשִׁי לֹא מְטֻמָּאָה
ל' וּנְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא־אָכַלְתִּי מִנְּעוּרַי
ג' וְעַד־עַתָּה וְלֹא־בָא בְּפִי בְּשַׂר פִּגּוּל׃
טו וַיֹּאמֶר אֵלַי רְאֵה נָתַתִּי לְךָ אֶת־
צפיעי ק' צְפוּעֵי הַבָּקָר תַּחַת גֶּלְלֵי הָאָדָם
וְעָשִׂיתָ אֶת־לַחְמְךָ עֲלֵיהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר
אֵלַי בֶּן־אָדָם הִנְנִי שֹׁבֵר מַטֵּה־לֶחֶם
בִּירוּשָׁלִַם וְאָכְלוּ־לֶחֶם בְּמִשְׁקָל
ל' בטעם • ל' וּבִדְאָגָה וּמַיִם בִּמְשׂוּרָה וּבְשִׁמָּמוֹן
ל' בסיפרא וכל ישתו • יִשְׁתּוּ׃ יז לְמַעַן יַחְסְרוּ לֶחֶם וָמָיִם
מלכים דכו' • כמ"א וְנָשַׁמּוּ אִישׁ וְאָחִיו וְנָמַקּוּ בַּעֲוֺנָם׃
ה א וְאַתָּה בֶן־אָדָם קַח־לְךָ ׀
חֶרֶב חַדָּה תַּעַר הַגַּלָּבִים תִּקָּחֶנָּה
לָּךְ וְהַעֲבַרְתָּ עַל־רֹאשְׁךָ וְעַל־זְקָנֶךָ
ל' וְלָקַחְתָּ לְךָ מֹאזְנֵי מִשְׁקָל וְחִלַּקְתָּם׃
ב שְׁלִשִׁית בָּאוּר תַּבְעִיר בְּתוֹךְ
ג' ב' תס' וא' מלא הָעִיר כִּמְלֹאת יְמֵי הַמָּצוֹר וְלָקַחְתָּ
אֶת־הַשְּׁלִשִׁית תַּכֶּה בַחֶרֶב
ג' סְבִיבוֹתֶיהָ וְהַשְּׁלִשִׁית תִּזְרֶה לָרוּחַ
ד' וְחֶרֶב אָרִיק אַחֲרֵיהֶם׃

ושורפן : (יג) טמא . ל' מאוס : (יד) אהה . לשון אנחה : נפשי לא מטומאה : לא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה : נבילה וטריפה לא אכלתי . בשר מסוכנת שדומה לנבילה וטריפה : בשר פיגול . בהמה שהורה בה חכם ולא יתכן לומר נבילה וטריפה ממש דאם כן מאי רבותיה : (טו) צפיעי • גללי : (טז) מטה לחם . משען לחם פי"א דיאפ"ן בלע"ז : ובדאגה . דואגים שמא יכלה הלחם מהם : דאגה . איינס"א בלע"ז ובלשונינו סרוי"א"ר בלע"ז : (יז) למען יחסרו • דאגתם ושממונם בשביל שיהיו חסורי לחם ומים בימי המצור וידאגו פן יכלה : (א) חרב חדה • סימן לחרב נבוכדנצר : תער הגלבים . הרצענים ולשון יווני הוא וי"א פרקעניר בלע"ז ומנחם חבר תער הגלבים תער הגולחים ואין לו דמיון בתורה : (ב) בתוך העיר • אשר חקותה על הלבינה ככלות ימי מצורך אות היא שיכלו שלישית בזלעפו' רעב בתוכה שהם כאש כענין שנאמר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב (איכה ה) : תכה • אותה בחרב : סביבותי' • סביב אותה לבינה סימן על הבורחים מן העיר שהשיגם כשדים והרגום סביב ירושלים : והשלישית תזרה לרוח • סימן לגולים שילכו למצרים ויוחנן בן קרח וחבורתו ושם אריק חרב אחריה' שהלך נבוכדנצר והחריב את מצרים ושם נהרגו : ונרת

מסרי' יתתו"ן : לרוח ג' קמץ בקריאה וסמן והשלישית תזרה לרוח לעשות לרוח משקל • ומה יתרון לו שיעמול לרוח : אריק ד' בקריאה וסימן נסמ' בסדר בשלח

תולדות אהרן ונבלה וטריפה . חולין לו מד עקידה ספר קו :

מצודת ציון

(יג) טמא • ר"ל נתעב ומאוס : אדיחם • מל' דחיה : (יד) אהה • ענין לשון צעקת יללה : מטומאה . תעובה ומאוס : פגול • מתועב כמו ומרק פגולים (ישעיה סו) : (טו) צפיעי . הוא הגלל כי כל דבר היוצא מהגוף קרוי צפיעי כמ"ש הצאצאים והצפיעות (שם כב) : תחת • במקום : (טז) מטה לחם . על שנשענים על הלחם לאכול לשבעה אמר מטה בל' שאלה וכן כל מטה לחם שבר (תהלים קה) : ובשממון . בתמהון לבב והוא ענין בהלה ופחד : (יז) ונשמו • ענין תמהון : ונמקו . ענין המסה והמגה . (א) תער • הוא סכין העשוי לגלח בו וכן והעבירו תער (במדבר ח) : הגלבים • הם הספרים ודוגמתו בתרגום ירושלמי כי כל זקן גרועה (ישעיה טו) תרגמו ירושלמי גליבא : והעברת • מל' העברה ועל הגלות יאמר : (ב) באור • להב אש : תבעיר • מל' הבערה ושריפה : כמלאות • ענין השלמה כמו ובמלאת ימי טהרה (ויקרא יב) : תזרה • ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי א) : אריק • מל' ריק ור"ל ארוקן אותה מתערה וכן שמן תורק

מצודת דוד

לצאת האדם : (יג) ככה • ר"ל זה לסימן שכן יאכלו בני ישראל את לחמם מאוס במקומות אשר אדיחם שם בגולה כי לא יוכלו לשמרם בנקיות בהיותם גולים וכמו שתאכל אותה חררה אפויה על גחלי גללי צאת האדם שהוא דבר נמאס : (יד) לא מטומאה . לא נמאסה במאכל נמאס : מנעורי • עם כי עוד לא הייתי אז שלם בשכלי להשמר ביותר מנדנוד מאכל איסור מ"מ מאלה הייתי נזהר : ולא בא • מעולם לא בא בפי בשר מתועב ונאסר והוא כפל ענין במ"ש וכאומר ואיך עתה אוכל דבר נמאס כזה אשר לא אכלתי מעולם ואף לא אכלתי מעולם דבר הנאסר לביאה זה גמול העונש : (טו) נתתי לך • החלפתי לך לקחת גחלי גללי הבקר במקום גחלי גללי האדם ועליהם תעשה לחמך שאינו מאוס כמו גללי האדם : (טז) הנני שובר • עתה פי' ואמר לו זהו לרמז ואות שאשבור משען לחם בירושלים ר"ל שיהיה הרעב בעבור זה יאכלו במשקל ובדאגה שידאגו פן יכלה הלחם ומים ישתו במדה ובתמהון לבב : (יז) למען יחסרו . זה יהיה בעבור כי יחסרו לחם ומים בימי המצור : ונשמו . יהיו תמהים ונבהלים איש ואחיו ר"ל כל איש ואיש ויהיו נמסים בגמול עוונם : ה (א) חרב חדה . וחזר ופירש שהתער הגלבים יקח שהיא חריפה מאד ואותה תעביר על ראשך וכו' לגלח שער הראש והזקן : מאזני משקל . מאזנים העשוי לשקול בהם : וחלקתם . בהם תחלק את השער לחלקים שווים : (ב) שלישית • חלק שלישי תדליק באור בתוך העיר המחקוקה על הלבינה בעת ישלמו ימי המצור בהם ת"ל יום והוא לסימן שלישית העם ימותו במצור בתוך העיר ברעב ובדבר : את השלישית • החלק השלישי השני תקח והכה אותה בחרב סביבות העיר המחקוקה והוא לסימן שלישית העם ימותו בחרב האויב מחוץ לעיר בעת המלחמה : תזרה לרוח • תפזר לפני הרוח לשיהא הרוח מפזרם במקומות רבות והוא לסימן על ההולכים

ג ולקחת משם מעט במספר וצרת
אותם בכנפיך: ד ומהם עוד תקח
והשלכת אותם אל־תוך האש
ושרפת אתם באש ממנו תצא־אש
אל־כל־בית ישראל:
ה כה אמר אדני יהוה זאת ירושלם
בתוך הגוים שמתיה וסביבותיה
ארצות: ו ותמר את־משפטי לרשעה
מן־הגוים ואת־חקותי מן־הארצות
אשר סביבותיה כי במשפטי מאסו
וחקותי לא־הלכו בהם:
ז לכן כה־אמר ׀ אדני יהוה יען
המנכם מן־הגוים אשר סביבותיכם
בחקותי לא הלכתם ואת־משפטי
לא עשיתם וכמשפטי הגוים אשר
סביבותיכם לא עשיתם:
ח לכן כה אמר אדני יהוה הנני
עליך גם־אני ועשיתי בתוכך
משפטים לעיני הגוים: ט ועשיתי
בך את אשר לא־עשיתי ואת אשר־
לא־אעשה כמהו עוד יען כל־
תועבתיך:
י לכן אבות יאכלו בנים בתוכך
ובנים יאכלו אבותם ועשיתי בך
שפטים וזריתי את־כל־שאריתך
לכל־רוח: יא לכן חי־אני
נאם אדני יהוה אם־לא יען את־
מקדשי טמאת בכל־שקוציך ובכל־
תועבתיך וגם־אני אגרע ולא־

בתריהון: ג ותסב מתמן זעיר במנין ותצור יתהון בכנפך: ד ומנהון עוד תסב ותרמי יתהון לגו נורא ותוקיד יתהון בנורא בכן תפוק אשתא על כל בית ישראל: ה כדנן אמר יי אלהים דא ירושלם בגו עממיא שויתהא וסחור סחור לה מדינתא: ו ואשניאת ית דיני למחבביהון מן עממיא וית קימי מן מדינתא די בסחרנהא ארי בדיני קצו וקימי לא הליכו בהון: ז בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דחבתון מן עממיא די בסחרניכון בקימי לא הלכתון וית דיני לא עבדתון וכנימוסי עממיא די בסחרניכון לא עבדתון: ח בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך אף אנא ואעביד בגויך פורענות דינין לעיני עממיא: ט ואעביד ביך ית דלא עבדית וית דלא אעביד דכותיה עוד חלף כל תועבתיך: י בכן אבהן ייכלון בסר בניהון בגויך ובניא ייכלון בסר אבהתהון ואעביד ביך פורענות דינין ואבדר ית כל שאר עמיך לכל רוח: יא בכן קיים אנא אמר יי אלהים אם לא חלף דמקדשי סאבת בכל שקוצך ובכל תועבתיך ואף אנא אקטוף תקוף דרעיך ולא יחוס מימרי ואף

רש"י

(ג) וצרת אותם בכנפיך. אלו מתי מעט שיגלו לבבל ויחיו: (ד) ומהם עוד תקח. מאותם מתי מעט: ושרפת אות' באש. סימן לאחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה אשר קלם מלך בבל: ממנו תצא אש. מן הרמזים האלה שאני רומז לך תצא הפרעניות לכל בית ישראל: (ה) בתוך הגוים שמתיה. באמצע העולם: (ו) ותמר את משפטי. ותחלף את משפטי: מן הגוים. שכך כתוב במנשה ויתעה מנשה את יהודה ויושבי ירושלים לעשות רע מן הגוים אשר השמיד ה' מפני בני ישראל (ד"ה ב לג) ויש פותרי' שהגוים לא קבלו תורתו והם קבלוה עליה' ועברו עליה: (ז) יען המנכם. יען הזמינכם את עצמכם להפקד מן הגוים: המנכם. לשון וימן להם המלך (דניאל א) ומנחם פתרו לשון הומה כמו המו גוים (תהלים מו): וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם. שהם לא המירו את אלהיהם והמה לא אלהים ואתם המרתם כבודי בלא יועיל ורבותינו פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם: (ח) גם אני. את בגדת עלי וגם אני

את משפטי ג' בקריאה וסימ' את משפטי תעשו ואת חקתי. ואם בחקתי תמאסו. ואם את משפטי. ותמר את משפטי לרשעה: משפטי דקדים לחקתי ט' בקריאה וסימ' את משפטי תעשו ואת חקתי תשמרו. והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתתיה. ותמר את משפטי לרשעה ב' בפסוק סעני השיב ידו. יען במשפטי מאסו. יען משפטי לא עשו וחקתי מאסו. ועבדי דוד מלך עליהם ורעה אחד. על ריב הסת יעמדו למשפט: תועבתיך ה' כתו' כן חס' ו' בתר' וסי' ועשיתי בך את אשר לא עשיתי. יען את מקדשי טמאת. ואת כל תועבתיך. את כל תועבתיך. ותרבי את תועבתיך. ושארא תועבותיך: נאם ג' בטעם זרק' בסיפ' וסימ' יען את מקדשי טמאת במקום:

תולדות אהרן וכמשפטי הגוים. סנהדרין נט:

רד"ק

בחרב וזה היה סביבות ירושלם כי בערבות ירחו השיגום והכום: והשלישית תזרה לרוח וחרב אריק אחריהם. וכן אמר בתוכחות והריקותי אחריכם חרב וענין הרקת החרב היא הוצאת החרב מתערה וזה משל לאותם שהלכו לארץ מצרים עם יוחנן בן קרח ואמר להם הנביא והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים וכן הלכו בשאר ארצות קודם החרבן כמו שכתוב בדבר גדליה: (ג) ולקחת. זה משל לאותם שגלו לבבל לפיכך אמר וצרת אותם בכנפך שיהיו שמורים שם עד שובם לארצם כדב' הצרור והקשור בכנף הבגד ומה שאמר מעט במספר כי מעט היו מתי מספר עשרת אלפים גולה: (ד) ומהם. מן הגולים מבבל שהלכו בבבל הרשעים שבהם גם לדקיהו ואחאב קלם מלך בבל באש: ממנו תצא אש. מן האש שצויתיך להבעיר תצא אש אל כל בית ישראל בין לאותם שהיו בירושל' בין לאותם אשר בגולה כי זה שצויתיך רמז לכליון ישראל כמו שמפו': (ה) כה אמר אדני ה'. בתוך הגוים שמתיה. יושבים שמתי בה לטובתם לפי שהיא נבחרת מכל הארצות יפה נוף משוש כל הארץ שהיא באמצע הישוב לפיכך אוירה טוב וממוזג מכל הארצות ויושבים היה להם ללכת דרך ישרה ולעשות משפטי הטובים והם המירו אותם לרשעה מן הגוים אשר סביבותיה כמו שאמר ויתעם מנשה לעשות את הרע מן הגוים אשר השמיד ה' מפני בני ישראל והגוי' ההם אשר סביבותיה לא המירו משפטיה' והם המירו משפטי בלא יועיל: (ו) ותמר. מן כי המרו את רוחו ממרים הייתם עם ה' והתי"ו בסגול והוא מבנין הפעול: לרשעה. שם וסמוך כמו וברשעת הגוים האלה: כי במשפטי מאסו. והגוים לא מאסו במשפטיהם: (ז) לכן כה אמר אדני ה' יען המנכם מן הגוים. המנכם מקור ופרשו המן ענינו היותכם המון רב רוצה לומר כי אני הרביתי אתכם והרביתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ויען עשיתי לכם הטוב הזה בחקתי לא הלכתם על דרך וישמן ישורון ויבעט ויטש אלוה עשהו ואמר וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם כי הם לא המירו אלהיה' ואתם המירות' אותי בלא יועיל ורבותינו ז"ל פירשו כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם ויונתן תרגם יען המנכם חלף דחבתון מן עממיא: (ח) לכן כה אמר אדני ה' הנני עליך גם אני. כמו שאתם עשיתם מה שלא עשה גוי אחר כן אעשה גם אני בכם משפטים שלא עשיתי בהם ולא אעשה עוד בהם ואעשה זה לעיני הגוים למען תבשו ותכלמו ממעשיכם הרעים: (ט) ועשיתי. את אשר לא עשיתי פי' בגוי אחר וכן אמר בתוכחות והפלא ה' את מכותך: (י) לכן אבות יאכלו בנים. וזה העונש גדול שאין כמוהו: לכל רוח. מהם הלכו למצרים ומהם הלכו לבבל וכן במואב ובבני עמון ובאדום וכן בשאר ארצות כמו שכתוב בדבר גדליה: (יא) לכן. את מקדשי טמאת. כי מנשה שם פסל האשרה בבית המקדש: וגם אני אגרע. כמו נגרעת

מצודת דוד

ההולכים בגולה הפזורים בכנפות הארץ: וחרב אריק אחריהם. אשלוף חרבי מתערה לרדוף אחריהם להכותם במקום אשר ינוחו והוא לסימן שהמקום יגרה בהם האויב במקום גלותם לשפוך דמם כמים: (ג) ולקחת משם. מאלה הפזורים לרוח תקח מעט אשר יהיה מהאפשר לספרם ותקשור אותם בכנפי בגדיך והוא לסימן שאותם שגלו לבבל שהמה מתי מספר בערך הגולים לשאר הארצות שהם יהיו שמורים לבוא לירושלים בבנין בית השני: (ד) ומהם. מהקשורים בכנפיך תקח עוד ותשליכם אל תוך האש אשר בתוך העיר החקוקה ושם תשרפם, והוא לסימן שרבים מיושבי ירושלים ימותו ברעב ובדבר בעת יצור עליה טיטוס והרומיים הקדמונים: ממנו תצא אש. מלהבת האש הזה תלהט את כל בית ישראל ר"ל מגלות בית שני יתפזרו בכל הארצות במקום יושבי אנשי הגולה הראשונה ובעון אנשי גולה השניה ילקו גם המה בחרב וברעב ובדבר: (ה) בתוך הגוים. שמתי אותה באמצע הישוב במקום המובחר וארצות הגוים המה סביבותיה: (ו) ותמר. והיא לא שלמה כגמולי כי החליפה את משפטי לרשעה ר"ל אני נתתי לה משפטים ישרים והיא הרשיעה לעשות יותר מן העמים ואת חוקותי החליפה לרשעה יותר מן הארצות וכו' והוא כפל ענין במ"ש: בהם. בדרך חוקותי: (ז) יען המנכם. בעבור היותכם המון רב יותר מן העמים וכו' לכן מרוב הטובה בעטתם בי ולא הלכתם בחוקותי וגו' וכענין שאמר וישמן ישורון ויבעט (דברים לב): וכמשפטי הגוים וגו'. כי הם לא המירו אלהיהם וישראל המירו כבודו בלא יועיל: (ח) הנני עליך. הנה אני אלחם בך: גם אני. ר"ל כמו שבגדתם בי כן גם אני אבגוד בכם: משפטים. משפט פורעניות: (ט) את אשר. דבר אשר לא עשיתי מעולם ולא אעשה עוד כמוהו כל ימי הארץ: יען. בעבור כל התועבות אשר מאד גדלו: (י) לכן. בעבור תועבותיך האבות יאכלו את הבנים בתוך ירושלים כי יהיה בך עקת רעבון: ועשיתי. אח"ז אעשה עוד בך משפט פורעניות כי השארית ממך אזור לכל רוח מארבע רוחות העולם: (יא) לכן. בעבור תועבותיך הריני נשבע חי אני וגו' וכפל השבוע' לומר אם לא בעבור שטמאת את מקדשי בכל שקוציך כי מנשה שם בבית פסל האשרה

מצודת ציון

תורק (ש"ה א): (ג) וצרת. ענין קשירה כמו מי צרר מים בשמלה (משלי ל): בכנפיך. שולי הבגד כמו על כנפי בגדיהם (במדבר טו): (ו) ותמר. מל' תמורה וחלוף: (ז) יען. בעבור: המנכם. מל' המון עם רב: (י) וזריתי. אפזר: רוח. פאה ועבר: (יא) אם לא. הוא ענין לשון שבועה כאדם האומר אם לא כן הוא יהיה כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא בתים רבים (ישעיה ה): שקוציך. מל' שקץ ותעוב ועל העכו"ם יאמר: אגרע. מל' גרעון וחסרון. תחוס

תחום עיני וגם־אני לא אחמול ׃
יב שלשתיך בדבר ימותו וברעב
יכלו בתוכך והשלשית בחרב יפלו
סביבותיך והשלשית לכל־רוח
אזרה וחרב אריק אחריהם ׃
יג וכלה אפי והנחותי חמתי בם
והנחמתי וידעו כי־אני יהוה דברתי
בקנאתי בכלותי חמתי בם ׃
יד ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים
אשר סביבותיך לעיני כל־עובר ׃
טו והיתה חרפה וגדופה מוסר
ומשמה לגוים אשר סביבותיך
בעשותי בך שפטים באף ובחמה
ובתכחות חמה אני יהוה דברתי ׃
טז בשלחי את־חצי הרעב הרעים
בהם אשר היו למשחית אשר־
אשלח אותם לשחתכם ורעב אסף
עליכם ושברתי לכם מטה־לחם ׃
יז ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה
ושכלך ודבר ודם יעבר־בך וחרב
אביא עליך אני יהוה דברתי ׃
ו א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר ׃
ב בן־אדם שים פניך אל־הרי ישראל
והנבא אליהם ׃ ג ואמרת הרי
ישראל שמעו דבר־אדני יהוה
כה־אמר אדני יהוה להרים
ולגבעות לאפיקים ולגיאות הנני
אני מביא עליכם חרב ואבדתי

אנא לא ארחם ׃ יב תלתיך
במותא ימותון ובכפנא
ישתיצון בגויך ותלתא בחרבא
יתקטלון סחרניך ותלתא לכל
רוח אבדר ודקטלין בחרבא
אגרי בתריהון ׃ יג ויחול רוגזי
ואניח חימתי בהון ואסיף
וידעון ארי אנא יי גזרית
במימרי נאקיים כד יחול רוגזי
בהון ׃ יד ואתננך לחרבא
ולחסודין בני עממיא די
בסחרנך לעיני כל דעדי ׃
טו ותהין לחסודין ולאתרברבא
עלך צדו ואשתממו לעממיא
דבסחרניך כד אעביד בך
פורענות דינין ברגז ובחמה
ובתקוף רגז אנא יי גזרית
במימרי ׃ טז בגריותי ית מחת
כפנא מכתשין בישין
דמתקנין לחבלא דאשלח
יתהון לחבלותכון וכפנא
אוסיף עליכון ואתבר לכון
סעד מיכלא ׃ יז ואשלח
עליכון כפנא וחיתא בישתא
ויתכלונך ומותא וקטלא
יעדון בך ודקטלין בחרבא
איתי עלך אנא יי גזרית
במימרי ׃ א והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עמי למימר ׃
ב בר אדם קבל נבואה על
טורי ישראל ואתנבי עליהון ׃
ג ותימר טורי ישראל קבילו
פתגמא דיי אלהים כדנן אמר
יי אלהים לטוריא ולרמתא
ולפצידיא ולחיליא הא אנא
מיתי עליכון דקטלין בחרבא

שגרעת את כבודי בשומך השקוצים בביתי כן אגרע אני כבודך ותהיה נקלה בעיני אנשים זרים ויעשו בך שפטים : ולא תחום עיני • כתרגם : וגם אני לא אחמול • כמו שאתה לא חמלת על כבודי מלחללו : (יב) שלישתיך • עתה מפרש המשל שאמר לו לחלק השער לג' חלקים : אזרה • מבנין הדגוש והאל"ף נקודה בשו"א וסגול שלא כמנהג ברוב : (יג) וכלה אפי • ע"ד תאי אכלה בם אמר אחר שיכלה אפי והנחתי חמתי בם אנחם מנקמתי בהם כי רבה תהיה : והנחמתי • מבנין התפעל הראוי התנחמתי כמו וימאן להתנחם וסגול הנו"ן במקום פתח ודגש הנו"ן לתשרון התי"ו : בכלותי • בבי"ת ויונתן תרגם והתנחמתי ואסיף : (יד) ואתנך לחרבה • שתהיה ארצך חרבה ותהיה בזה לחרפה בגוים אשר סביבותיך שארצם נושבת וארצך חרבה : לעיני כל עובר • וכן תהיה חרפה לעיני כל עובר עליך שישים וישרוק עליך בזה שפסוק בגוים ובפסוק שאחריו לגוים והפי' כל : (טו) והיתה חרפה • כן דרך המקרא לדבר לנוכח ושלא לנוכח כאחד וגדופה שם בשקל מלוכה ועניינו כמו חרפה וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין כמנהג : מוסר ומשמה • מוסר שייסרו הגוים בך כמו שאמר ונוסרו כל הנשים ומשמה ענין תמהון לבב כמו ישום וישרוק כלומר שיתמהו ברוב הרעה שתבא עליך וי"ת ותהא לחסודין ולאתרברבא עלך צדו ואשתממו לעממיא : באף ובחמה ובתוכחות חמה • הכפל לחזק הענין : (טז) בשלחי את חצי הרעב • חצי הרעב הם השדפון והירקון והארבה שמכלים את התבואה קמה או רובה ומה שאמר ורעב אוסיף עליכם עצירת גשמים שלא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה כלל שנה לא יהיה להם מה שיאכלו וזהו ושברתי לכם מטה לחם ומעט מה שיאכלו מי שיהיה להם כסף להביא מארצות הגוים וזה לא יהיה אפשר להם כי אם בקושי גדול מפני האויבים הצרים עליהם : אוסף • בצר"י ורש"י ז"ל פירש ורעב אוסף עליכם חסרון מעות שלא יהיה להם במה לקנות תבואה אע"פ שימצאו לקנות וזהו קשה משיהיו פירות ביוקר ומעות בזול : (יז) ושלחתי עליכם רעב וחיה רעה ושכלך • רעב והחיה רעה ישכלו אתכם שימותו בניכם ובנותיכם כי הקטנים לא יוכלו לסבול הרעב כמו הגדולים וכן שהיה הרעה תשלוט בקטנים בכם יותר מן הגדולים כי הגדולים יעמדו כנגד החיה בכלי זיינם ונאמרה קללה זו בתורה בתוכחות והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגם בגדולים תשלוט החיה והרעב אלא שבקטנים יותר לפיכך אמר ושכלך : ודבר ודם • דם זה הוא החרב ומה שאמר אחר כן וחרב אביא עליך הטעם כי מה שזכר תחילה ודם הוא חרב אויב שלא תהיה כונתו הראשונה לישראל כחרב פרעה נכה וזהו שאמר יעבור בך ומה שאמר חרב אביא עליך חרב אויב שתהיה כונתו הראשונה לישראל ובעבורם נסעו מארצם כחרב סנחריב ונבוכדנאצר וזהו שאמר אביא עליך כי הוא העיר את רוחם לבא עליהם : אני ה' דברתי • וכיון שאני דברתי עלי לקיים ובידי יכולת לקיים : (ג) בן אדם • לפי שהיו עובדים על ההרים הרמים ועל הגבעות לאלהים שהיו נותנים שם ותחת כל עץ רענן שהיא באפיקים ובגאיות אמר שיתנבא עליהם כלומר כאילו מדבר כנגדם והבמות והמזבחות והחמנים שבנוים עליהם יאבדו וישברו וסמך הנעבדים והעובדים להם מפני המעשה הנעשה בהם ואמר במותיכ' מזבחותיכ' חמניכם חלליכם גלוליכם וחרב כולל בחרב ההורג העובדים והחרב הנותצת את המזבחות והבמות כי גם יקרא חרב והוא הפטיש כמו כי חרבך הנפת עליה יתן בחרבותיו פירוש חמניכם גלוליכם שהיו עושים עובדי החמה : (ג) ולגיאות • כתיב וקרי לגאיות ואחד הוא אלא שבקרי סימן יה"א הנקבה נספלת ליו"ד נראת :
ונסתי

אני סנאי עליך : (יג) והניחותי חמתי . כשאנקם בם תנוח חמתי ולא הקניטו רוחי : והנחמתי . ואתנחם על הצער שצערתם אותי : (יד) ולחרפה : דיספרוי"ר בלע"ז : (טו) וגדופה . בזיון : מוסר . יסורין : ומשמה • תמהון : (טז) ורעב אוסיף עליכם • הוא רעב הפרוטה הכלה מן הכיס קך שמעתי : מטה לחם . משען לחם : (ג) ולגבעות • לשון רמה : ולגאיות • לשון גיא :
חמניכם

ועשיתי : אזרה ג' בקרי' וסי' ואתב' אזרה בגוי' . והרקתי אחריכ'. וכל אגפיו אזרה לכל רוח . והשלישית לכל רוח אזרה ; אשלח ט' וסי' גמטר בסדר בא אל פרעה : אוסף ג' מלרע ב' הס' וא' מלא וסים' בכל אשר שאלת מעם אלהיך בחרב • לא אוסף אהבתם • בשלחי את חצי הרעב הרעים . אהבה מל' • וסימן בלשון ארמי שמעית דרחימו כפנא : אל הרו ה' וסי' והוצאתים מן העמים: במרעה טוב ארעה אתם • בן אדם שים פניך אל הרי ישראל . ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל .

תולדות אהרן והנחותי.כרכו' נט :

מצודת ציון

תחום • מל' חס וחמלה : (יב) אזרה . אפזר : אריק • מל' ריק : (יג) וכלה. ענין ההשלמה : והניחותי • מל' הנחה : והנחמתי • מל' תנחומין : בקנאתי • ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב) : (יד) לחרבה . מלשון חורבן : (טו) וגדופה • ענין בזיון כמו את מי חרפת וגדפת (ישעיה לז) : מוסר • ענין תוכחה : ומשמה • ענין תמהון : ובתוכחות • ענין גמול עונש כמו והוכח במכאוב (איוב לג) : (טז) חצי • ר"ל מכאובי ואמר כלי שלוח על השדפון והירקון והארבה : מטה לחם • משען לחם ועל כי נשענים על הלחם לאכול לבעבם אמר מטה בלשון שלוח : (יז) ושכלך • ענין מיתה והריגה כמו ושכלה אתכם (ויקרא כו) : (ג) לאפיקים . היא מקום שנגרים שם המים בחוזק וכן כאפיקים בנגב (תהלים קכו) : ולגאיות . מל' גיא ועמק : במותיכם .
מלי

מצודת דוד

האשרה וגם שמאת ביתך תועבותיך שעשית שם : וגם אני אגרע . כמו שגרעת את כבודי בשומך פסל האשרה בפני כן גם אני אגרע לחסר אותך ולא תחום עיני עליך : וגם אני לא אחמול • כמו שלא חמלת על בניך ושחטתם לעבודת כוכבים כן גם אני לא אחמול עליך : (יב) שלישיתיך • שליש עמך ימותו בדבר וברעב בתוכך ירושלים : יפלו סביבותיך • בעת המלחמה : לכל רוח אזרה • אפזר לכל רוח מארבע רוחות העולם ואשלוף החרב מתערה לרדוף אחריהם להכותם במקום גלותם : (יג) וכלה אפי . אשלים חרון אפי עליהם ואניח חמתי בם ואז אתנחם על הכעס שהכעיסו אותי : וידעו וגו' • ר"ל בעת אשלים בם חמתי אז ידעו באני ה' דברתי בקנאתי ברעה תבוא עליהם ולא הנביא בדה הדבר מלבו : (יד) לחרבה • להיות חרבה ולהיות לחרפה בגוים כי כולם יחרפו אותך בפני כל העובר דרך עליהם : (טו) והיתה . ירושלים תהיה לחרפה ובזיון : מוסר . ייסרו זה את זה עם ירושלים כי יאמרו בהוסרם אל תעשו את הרע שלא יבוא עליכם כדרך שבא על ירושלים : ומשמה . תהיה לתמהון כולם יתמהו על חורבנה לגוים וגו' • מוסב על כולם חרפה וגדופה וכו' : בעשותי . בעת אעשה בך משפט פורענויות אז תהיה חרפה גדופה וכו' : ובתוכחות חמה . בגמול עונש אביא חמה ולא על חנם : אני ה' דברתי . בידי לקיים : (טז) בשלחי • מוסב למעלה לומר שיהיה חרפה וגדופה וכו' לגוים בעת אשלח בהם את חצי • ר"ל מכאובי הרעב הרעים אשר היו פעם למשחית לגוים שפעמים בא חצי הרעב בהם והשחיתם וכעין חצי הרעב שאלה בעצמם יהיו חצי הרעב אשר אשלח אותם לשחת את ישראל ועוד אוסיף עליכם רעב במדה מרובה יותר מהבא על הטבו"ס ואשבור לכם משען לחם מכל וכל בעבור זה ירבו לחרף ולגדף בראותם שבא עליהם חצי הרעב כמו שבא על הטבו"ס ועוד יותר : (יז) ושכלוך • החיות ישכלו וימיתו אותך : ודם • הנשפך מן ההרוגים : וחרב וגו' . הוא כפל ענין במ"ש : אני ה' דברתי • ובידי לקיים : ו (ב) שים פניך • החזר פניך מול ההרים : (ג) חרב • אחוזי חרב מלומדי מלחמה : במותיכם . הבמות העשויות לעבודה .

יחזקאל ו

במותיכם: ד ונשמו מזבחותיכם ונשברו חמניכם והפלתי חלליכם לפני גלוליכם: ה ונתתי את פגרי בני ישראל לפני גלוליהם וזריתי את עצמותיכם סביבות מזבחותיכם: ו בכל מושבותיכם הערים תחרבנה והבמות תישמנה למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכם ונשברו ונשבתו גלוליכם ונגדעו חמניכם ונמחו מעשיכם: ז ונפל חלל בתוככם וידעתם כי אני יהוה: ח והותרתי בהיות לכם פליטי חרב בגוים בהזרותיכם בארצות: ט וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי ואת עיניהם הזונות אחרי גלוליהם ונקטו בפניהם אל הרעות אשר עשו לכל תועבתיהם: י וידעו כי אני יהוה לא אל חנם דברתי לעשות להם הרעה הזאת: יא כה אמר אדני יהוה הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות רעות בית ישראל אשר בחרב ברעב ובדבר יפלו: יב הרחוק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול והנשאר והנצור ברעב ימות וכליתי חמתי בם: יג וידעתם כי אני יהוה בהיות חלליהם בתוך גלוליהם

תרגום

ואוביד במתיכון: ד ויצדון אגוריכון ויתברון חניסנסיכון וארמי קטיליכון קדם פגור טעותכון: ה ואתן ית פגרי בני ישראל קדם פגור טעותהון ואבדר ית גרמיכון סחרנות אגוריכון: ו בכל מותבניכון קרויא יחרבן ובמתא יצדין בדיל דיחרבון ויצדון אגוריכון ויתברן ויבטלן טעותכון ויתקטפון חנסנסיכון ויתמחון עובדיכון: ז ויתרמון קטילין בניכון ותדעון ארי אנא יי: ח ואשאר במהוי לכון משיזבי חרבא בין עממיא באתבדרותיכון במדינתא: ט וידכרון משיזביכון דחלתי ביני עממיא דאשתביאו לתמן דתברית ית לבהון טפשא דסטא מבתר פולחני וית חיזו עיניהון דטעא בתר טעותהון וידנקון ויהון חזן על בישתא דעבדו לכל תועבתהון: י וידעון ארי אנא יי לא למגן גזרית במימרי למעבד להון בישתא הדא: יא כדנן אמר יי אלהים טפח בידך ורפוס ברגלך ואמר וי על כל תועבתא בישתא בית ישראל די בחרבא בכפנא ובמותא יתרמון: יב דרחיק במותא ימות ודקריב בחרבא יתקטיל ודישתאר ודיעול לכרכי צירא בכפנא ימות ויחול רוגזי בהון: יג ותדעון ארי אנא יי במהוי קטיליהון בגו פגור טעותהון סחרנות

רש"י

ד) חמניכם. מין עבודת אלילי עכו"ם העשויין על הגגות לחמה: (ו) ויאשמו. יהיו נכרים באשמתם: (ט) וזכרו פליטיכם אותי. את חסדי ואת רחמי שהייתי מרחם עליהם בהעוותם לפני באלצם: אשר נשברתי את לבם הזונה. אשר נכנעתי אללם אע"פ שזונה לבם וסר מעלי הייתי מבקש מהם ע"י נביאי לשוב אלי ואטיב להם ולא אבו: ונקוטו בפניהם. מאחר שכבו עם ראיתי בוגדים ואתקוטט (שם קי"ט) יתקוטטו על עצמם על אשר לא שמעו אלי וי"ת וידנקון ואינון יהון חזן וכן תרגם הגאונים דמזנקים וכמו ואנק' דמדנקן דמוניי"ר בלע"ז: (יא) ורקע. ענינו יורה עליו מכה רגלו על הארץ ומרדד את המים והוא דרך אבל: ואמר אח. לעקת יגון ואוי: (יב) והנצור. הנאסף אל העיר וצורו עליו: וכליתי חמתי. אשלי' כל חרוני וחפלי ברעתם: (יג) אלה. פליגו"ן בלע"ז: עבתה. לשון עץ עבות (לקמן כ)

ויתנתו בסונר בחחים: נשוב ה' בקריאה ופי' נמסר בשמואל א' סימ' ל'. הזונה חד מן ח' זוגין ופשטין ציבחר וסימ' במחזה לאמר אל תירא אברם. ירפה לכן כאכול קש לשון אש. מקשה ותחת מעשה מקשה קרחה. הזונה זכרו פליטיכם אותי. יונה ואיש לא יונה חבולתו. לעולה ואל הכתף מחוצה. המנה והשקל עשרים גרה. החולה ואמרתם הנה מתלאה והפחתם. ומוצא אני מר ממות את. רוה לבינו על אלה

רד"ק

(ה) ונתתי. וזריתי. מלרע בפשטא אחד: (ו) בכל. תישמנה. שרשם ישם ענין שממ' ישם ושמם בענין אחד: יחרבו. בסגול היו"ד והחי"ת ענין חרבן: ויאשמו. בשו"א האל"ף ענין שממה וטעם למען בעבור כי חטא הבמות הם המזבחות והגלולים: (ז) ונפל חלל. על דרך כלל: (ח) והותרתי בכם שלא ספו כלכם בחרב: בהזרותיכם. בא המקור ביו"ד הרבוי לפי שהמקור הוא בדמות השם וכן בבנותיך גבך: (ט) וזכרו. אשר נשברתי לבם הזונ' אמרו קצת המפרשי' שהוא כמו שברתי וכן תרגם יונתן די תברית ואיננו נכון שיהיה בנין נפעל יוצא ופירושו כמשמעו עומד ויהיה את כענין מן כמו כצאתי את העיר אמר האל על דרך משל שאני נשברתי מלבם הזונה ובא על דרך ויתעצב אל לבו: ונקוטו בפניהם. בדגש הטי"ת ושרשו קטט ענינו ענין כריתה וכן משורש קוט מענין זה ותקוטות' בפניכ' פי' בפניכ' כתרגומו ויהון חזן על דרך יראו עיניו כידו: אל הרעות. כמו על וכן אל ההרים לא אכל: (י) וידעו כי לא אל חנם דברתי. כמו בחנם כלומר שיתקיי' מה שדברתי וכן ואל הארון תתן את העדות כמו ובארון: (יא) כה אמר ה'. הכה בכפך־כפך בכפך כמו ויספוק את כפיו או הכה בכפך על ירכך כמו ספקתי על ירך: ורקע ברגלך. כשמכה אדם ברגל על הרגל כאילו רוקע ושוכח הארץ תחתיו: ואמר אח. ענינו הוי ואבוי וכן ת"י ווי: אל כל תועבות רעות בית ישראל. סמוך על סמוך וכמוהו מספר מפקד העם נסרי נחלי דבש וחמאה והדומים להם: אשר בחרב. אשר בעונם התועבות בחרב ברעב ובדבר יפולו: (יב) הרחוק. מי שירחיק עצמו מן האויבים ויברח לארצות בדבר ימות שם והקרוב שישיגוהו האויבים בחרב יפול: והנשאר והנצור. הנשאר בירושלם והוא שם במצור ברעב ימות והנצור פעול מן נוצר תאנה ענינו שהוא במצור בתוך העיר או הוא מענין מצור ומשרשו והוא נפעל ובא בשורק כמו נבוכים הם בארץ וכן כעיר נצורה וכן תרגם יונתן ודיעול לכרכי צירא: (יג) וידעתם. אל כל גבעה. כמו על וכמוהו רבים: בכל ראשי ההרים. חסר וי"ו החבו' והוא כמו

מצודת דוד

לעבודת כוכבים העומדים בכל המקומות ההם: (ד) ונשמו. יהיו שממה כי לא יהיה עוד מי יבוא להקטיר בה: חמניכם. צורת חמה היו עושים להם לפסל כי עבדו לחמה וכן נאמר וישבת וכו' אשר נתנו מלכי יהודה לשמש (מ"ב כג): לפני גלוליכם. במקום הרשע שם העונש: (ה) ונתתי וגו'. ר"ל שמה יהיו ולא יקברו: (ו) למען יחרבו. ר"ל החורבן יהיה גדול באופן שיחרבו וישממו מזבחותיכם וכו' וכל מעשיכם יהיו נמוחים ונשחתים: (ז) ונפל חלל. רב חלל יפול בתוככם: וידעתם. אז תדעו שאני ה' והכל בידי: (ח) והותרתי. אבל אשאיר מהם במה שיהיה לכם בין הגוים אנשים פליטי חרב כשתהיו פזורים בארצות הגוים: (ט) וזכרו פליטיכם. הפליטים מהם יזכרו כי בהיותכם בין הגוים אשר נשבו שם ותוזר ומפרש שיזכרו את אשר נשברתי ונעלבתי מלבם הזונה ולתוספת ביאור אמר אשר סר מעלי: ואת עיניהם. ר"ל ומעיניהם הזונות אחרי העבודת כוכבים ר"ל אז יזכרו העלבון שהיו לפני מלבם הזונה ומעיניהם הזונות: ונקוטו בפניהם. יכרתו בעיני עצמם ר"ל הם ישפטו הכריתה על עצמם על הרעות אשר עשו להוסיף על כל תועבותיהם שעשו מאז: (י) וידעו. אז יתנו לב לדעת אשר אני ה' הנאמן בתשלום גמול המעשה: לא על חנם וגו'. כ"א בגמול המעשה: (יא) הכה בכפך. כף אל כף כאשר יעשו המקוננות: ורקע ברגלך. בעם רגלך בארץ כי אז נראה כאלו מרקע ומרדד הארץ והוא ענין לער ואבלות: ואמר אח. אמור כמתאונן שאה על כל תועבות הרעות שעשו בית ישראל אשר בעבורם יפלו בחרב וברעב ובדבר: (יב) הרחוק. המרחיק עצמו מן המלחמה ויברח לארצות הגוים להמלט שמה הנה לא ימלט מן הדבר וימות בה: והקרוב. המקריב עצמו למלחמה יפול בחרב האויב: והנשאר והנצור. הנשאר בהעיר והוא בתוך המצור כי האויבים צרים עליה הנה הוא ימות ברעב מחסרון הלחם: וכליתי. אשלים בם כל חמתי: (יג) וידעתם וגו'. כשיהיו חלליהם בין גלוליהם במקום הרשע שם המשפט אז תדעו שאני ה' הנאמן בתשלום גמול המעשה

מצודת ציון

מל' במה וכיא מזבח אבנים: (ד) ונשמו. מל' שממון: חמניכם. מל' חמה: גלוליכם. דמות עו"ג המאוס כגלל של רעי: (ה) פגרי. כן נקרא גוף ההרוג: וזריתי. אפזר: (ו) תחרבנה. מל' חורבן: תישמנה. מל' שממון: למען. ענינו כמו באופן ודוגמתו למען יגוח שורך וחמורך (שמות כג) ופירושו באופן שינוח: יחרבו. מל' חורבן: ויאשמו: מל' שממון: ונשבתו. ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד): ונגדעו. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (שם ט): ונמחו. ענין המחה והשחתה כמו וימח את כל היקום (בראשית ז): (ח) והותרתי. מל' נותר: פליטי. ענין המלטה כמו ויבא הפליט (שם יד): בהזרותיכם. ענין פזור: (ט) נשבו. מל' שבי: נשברתי. ענינו שברון רוח ועלבון: את לבם. מלבם וכן ואת עיניהם כמו כצאתי את העיר (שמות ט) ופירושו מהעיר: הזונה. הוא ענין הסרה ולכן נקראת מנאפת בשם זונה על כי סרתה מדרכי הצניעות: ונקוטו. ענין כריתה כמו ונקוטתם בפניכם (לקמן כ): אל הרעות. על הרעות ר"ל בעבור הרעות: (י) אל חנם. בחנם כמו ואל הארון (שמות כה): (יא) ורקע. ענין שטיחה ורדוד כמו כסף מרוקע (ירמיה י): אח. כמו האח ויאמר על השמחה ועל הצער: (יב) והנצור. מלשון מצור

סביבות מזבחותיהם אל כל גבעה ג'
רמה בכל ראשי ההרים ותחת כל ל'
עץ רענן ותחת כל אלה עבתה ל'
מקום אשר נתנו שם ריח ניחח לכל ז' בליש'
גלוליהם : יד ונטיתי את ידי עליהם
ונתתי את הארץ שממה ומשמה
ממדבר דבלתה בכל מושבותיהם ל' · כ"מ"ל
וידעו כי אני יהוה :

ז א ויהי דבר יהוה אלי לאמר :
כ"ד בסיפרא ב ואתה בן אדם כה אמר אדני
יהוה לאדמת ישראל קץ בא הקץ
ארבע ק' כ"כ ר"פ על ארבעת כנפות הארץ : ג עתה
הקץ עליך ושלחתי אפי בך
ושפטתיך כדרכיך ונתתי עליך את
ס' כל תועבותיך : ד ולא תחוס
ס' מ"ל עיני עליך ולא אחמול כי דרכיך
עליך אתן ותועבותיך בתוכך
ס' כתי' כן תהיין וידעתם כי אני יהוה :
ס' בטע' בסיפ' ה כה אמר אדני יהוה רעה אחת
כ' קרן רעה הנה באה : ו קץ בא בא הקץ
הקיץ אליך הנה באה :
ל' בטעם ב' חד מ"ל ל' ז באה הצפירה אליך יושב הארץ
בא העת קרוב היום מהומה ולא
ד' מ"ל הד הרים : ח עתה מקרוב אשפוך
חמתי עליך וכליתי אפי בך
ושפטתיך כדרכיך ונתתי עליך את
ס' · ל"ס כל תועבותיך : ט ולא תחוס עיני
ס' מ"ל ולא אחמול כדרכיך עליך אתן
ס' כתי' כן ותועבותיך בתוכך תהיין וידעתם כי אני יהוה מכה :

אגוריהון על כל רמא מנטלא בכל רישי טוריא תחות כל אילן עבוף ותחות כל בוטמא מעפיא אתר דיהבו תמן קורבנין לפולחן לכל טעותהון : יד ואריםֹ ית מחת גבורתי עליהון ואתן ית ארעא לצדו ואשתממו ממדבר דבלת בכל מותבניהון וידעון ארי אנא יי : א והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : ב ואת בר אדם כדנן אמר יי אלהים לארעא דישראל קצא מטא מטת פורענות קצא למיתי על ארבע רוחי ארעא : ג כען מטת פורענות קצא למיתי עלך ואשלח רוגזי ביך ואתפרע מניך כאורחתיך ואתן עלך ית כל תועבתיך : ד ולא יחוס מימרי עלך ולא ארחם ארי חוב אורחתיך עלך אתן ופורענות תועבתיך בגויך יהוין ותידעון ארי אנא יי : ה כדנן אמר יי אלהים בישתא בתר בישתא הא אתיא : ו קצא מטא מטת פורענות קצא למיתי עלך הא אתיא : ז אתגליאת מלכותא עלך יתיב ארעא מטא עדן תבירת קריב יום אתרגושא ולית לאשתיזבא במצדי טוריא : ח כען מקריב אשפוך חימתי עלך ויחול רוגזי ביך ואתפרע מניך כאורחתיך ואתן עלך ית כל תועבתיך : ט ולא יחוס מימרי ולא ארחים כחובי אורחתיך עלך אתן ופורענות תועבתיך בגויך יהוין ותדעון ארי אנא יי איתיתי עליכון

רדק

כמו ובבל וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם : עבתה . מין עץ עבות יאמר מן עבות עבתה לנקבה בדגש התי"ו כמו מן אדום אדמה : מקום אשר נתנו · מקום סמוך למלת טעם וכן במקום לא ידע אל : (יד) ונטיתי · שממה ומשמה . הכפל לחזק : ממדבר דבלתה · בדל"ת כמו רבלתה ברי"ש וכן דעואל רעואל וזכר המקום הזה לפי ששם היה נבוכדנצר כשצרו חילו על ירושלם ושם העלו צדקיהו כמו שכתוב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה : (ב) ואתה בן אדם כה אמר אדני ה' לאדמת ישראל · ליסוב' : קץ בא הקץ · אמר האל כי לטובת אדמת ישראל קץ והנה עתה בא הקץ : על ארבעת · כתיב על ארבע קרי והכתיב לזכר והקרי לנקבה וכנף ימצא בלשון נקבה : (ג) עתה הקץ עליך . פירושו כנפות הארץ כי על ארץ ישראל אמר : כדרכיך · בכ"ף : (ד) ולא תחוס . בחולם : (ה) כה אמר אדנים' רעה אחת ! רעה · ר"ל זאת הרעה אחת היא שאין כמוה כמו שאמר למעלה ועשיתי בך את אשר לא עשיתי ואשר לא אעשה עוד וידמה כי יונתן היה קורא אחר רעה שתרגם בישתא בתר בישתא : (ו) קץ בא בא הקץ · הכפל לחזק ולמהר הענין ועוד הוסיף ואמר הקיץ אליך . הקיץ מבנין הפעיל מענין קץ והקיץ שרשו קיץ מנחי העי"ן וקץ שרשו קצץ מפעלי הכפל : הנה באה · הרעה שזכר : (ז) באה הצפירה · הגזרה באה לך כבקר מתרגם בקר לצפרא או הוא ענין סבוב כלומר סבה היא מאת האל יתברך לבא אליך האויב ויונתן שתרגם אתגליאת מלכותא פירש הצפירה כמו ולצפירת תפארה שהיא עטרה והיא סימן מלכות : קרוב היום מהומה · חסר הנסמך כאילו אמר שום יום מהומה וכן הארון הברית והדומים להם : ולא הד הרים · הד הוא לשון קריאה כמו הידד הידד אמר שבמהומה הזאת וקריאת הד זאת לא תהיה כמו קריאת הד הרים כשאדם נותן קולו בין ההרים ידמה שיוצא קול מבין ההרים ואינו קול אחר רק מה שידמה אבל זה קול הצעקה והמהומה יהיה קול אמתי לא דמיון קול ויונתן תרגם ולית לאישתיזבא במצדי טוריא : (ח) עתה מקרוב . כמו בקרוב ויש לפרשו כמשמעו שהוא כמו שאר המימ"ין הבאים בזה הדרך שידמה ענינ' כשמ"ם בי"ת כאשר כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו בשרש מן ונפרש מקרוב כן לפי שמלת עתה הורה על זמן העומד שהוא בין העבר והעתיד ופעמים יאמר עתה בהרחבת הלשון לזמן שהוא קרוב לזמן העומד מלפניו או מאחריו ויש קרוב מקרוב ולקרוב הזמן אמר עתה מקרוב כלומר זה יהיה עתה מזמן קרוב לזה הזמן העומד ומה יהיה עתה שאשפוך חמתי עליך וענין זה הפסוק כבר אמרו למעלה ושנה אותו הנה לחזק הענין : (ט) ולא תחוס עיני · זה הפסוק אמר

רשי

כ) שענפיו מרובין : (יד) שממה . מאין יושב : משמה · השאון שיתמהו עליה רואיה : (ג) בא הקץ . שאמרתי ונושנתם בארץ והשחתם וגו' העידותי בכם היום כי אבוד תאבדון (דברים ד) ונושנתם בגי' תתנ"ב והם נשתהו בה תת"ן ד' שאות ומ' שנכנסו לה עד שגלה הבית ות"י שנים עמד הבית : (ה) רעה אחת רעה . רעה שלימה ומיוחדת למעלה מכל הרעות והוא חורבן הבית : הנה באה . טעמו באל"ף הוא לשון פועלת : (ז) באה הצפירה · טעמו למעלה בבי"ת והוא לשון פעלה כבר באה הצפירה כמו בא ובקע מאור השחר והתפארת בא : ולא הד הרים . ולא לאישתיזבא במצדי טוריא והד לשון צעקת הכרזה לקום לברוח אל ראשי ההרים כמו הידד השבתי (ישעיה יז) ועננו עליו הידד (ירמיה כא) השמעת קול נושא משא ענבים אל הגת ודורכי הקורה : (ח) מקרוב . במהרה : (י) הנה היום · הנה בא היום : הנה באה . הרעה : יצאה הצפירה . עלה השחר של יום הרעה : לן המטה . לרשוע אתכם : פרח הזדון

חשבו : מזבחותיהם ב' א' חסר וב' מ"ל וסי' כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם . ואתם לא תכרתו ברית דספר שפטים · בהיות חלליהם · קדמא חסר : ולא תחוס ה' בקריאה וסי' לא תאבה לו ולא תשמע אליו · ולא תחוס עינך : נפש בנפש עין . לכן חי אני נאם ה' . ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול כי דרכיך . ולא אחמול כדרכיך עליך : מכה ה' קמצין בקריאה וסי' מכה איש עברי מאחיו . מכה במטה אשר בידי · האשר שבית בחרבך אתה מכה . מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה · ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול · וסי' עבראה בחוזרא

תולדות אהרן קץ בא . עוכר ויגש

מצודת ציון

מאור : (יג) רמה · גבוהה : רענן · ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צב) : אלה · שם אילן סרק : עבותה · קלועה בענין גדיל כמו וענף עץ עבות (ויקרא כג) : ניחוח · מלשון נחת רוח : (יד) ומשמה . ענין תמהון : דבלתה · כמו רבלתה ברי"ש וכן דעואל רעואל (במדבר א ב) והוא המקום שישב בה נ"נ בעת שהביאו לו את צדקיהו כמ"ש ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה בארץ חמת (ירמיה נב) ויתכן שהיא חמת רבה והיא בצפון א"י ונזכר בסוף הספר בגבולי א"י לעתיד : (ב) כנפות · קצות : (ד) תחוס · מל' חס וחמלה : (ו) הקיץ · מל' הקצה והעברה מן הבינה : (ז) הצפירה · ענין שחר ובוקר כמו ישוב ויצפור (שופטים ז) : מהומה · ענין רעש

מצודת דוד

המעשה : אל כל · החללים יהיו על כל גבעה רמה ובכל ראשי וכו' : אלה עבתה . אילן אלה המרובה בענפים וקלועים זה בזה : ריח ניחוח . הקטרת שמעלה ריח להיות לה לנחת רוח ואמר זה לפי מחשבת עובדיה : (יד) ונטיתי וגו' · לסכות בם : ומשמה . הכל יתמהו מגודל חורבנה : ממדבר דבלתה . משם תתחיל מקומות שוממות וכן יהיה בכל מושבותיהם : וידעו · אז ידעו שאני ה' נאמן לשלם גמול : ז (ב) לאדמת · על אדמת ישראל בא קץ וסוף : על ארבע . ר"ל לא תשאר אף עיר אחת מא"י : (ג) עתה . ר"ל בזמן קרוב יבוא הקץ עליך : כדרכיך · כפי דרכיך : ונתתי עליך . ר"ל אשלם לך : (ד) כי דרכיך . גמול דרכיך : ותועבותיך · תשלומי תועבותך · יבואו בתוכך : וידעתם . אז תדעו שאני ה' נאמן לשלם גמול : (ה) רעה אחת רעה . ר"ל רעה שהיא אחת ומיוחדת שברעות הנה באה וזהו חורבן בה"מ : (ו) קץ בא בא הקץ . כפל הדבר לחזק הענין : הקץ עליך . כאלו התעורר מן השינה לבוא עליך והנה באה : (ז) באה הצפירה וגו' : אתה יושב הארץ באה עליך הבוקר של יום הרעה : קרוב היום מהומה · קרוב היום של מהומה : ולא הד הרים · לא יהיה עוד הוד והדר על ההרים כ"א בעול ומנוף מדמי החללים : (ח) עתה מקרוב . ר"ל מיד בזמן קרוב : ונתתי עליך · ר"ל אשלם לך : (ט) כדרכיך . כגמול דרכיך : ותועבותיך · תשלומי תועבותיך יבואו בתוכך : וידעתם · אז תדעו ותבינו אשר אני ה' המכה בגמול העון ולא בא במקרה :

רשי

הזדון. נתגלה נבוכדנצר הרשע: (יא) החמס קם וגו'. החמס אשר בידכם הוא קם עליכם למטה רשע לשחתכם: לא מהם. כך אמר הקב"ה למשחית איני זקוק להשאיר נפש [מרשעי ישראל] כי אין טובה יוצאת לא מהם ולא מבניהם ולא מממונם: ולא נה בהם. אין בהם נוהה אחרי מגעגע ונותן לב אלי כמו וינהו כל בית ישראל אחרי ה' (שמואל א ז) ולשון ארמי הוא התיגהון לפולחנא לי תאוה וגעגועין, ומנח' חברו לשון יללה וכן וינהו כל בית ישראל פירש לשון יללה ואין בתיבה רק ה"א יסוד: (יב) והמוכר אל יתאבל. אע"פ שדרך המוכר שדהו להיות עצב אל יתעצב כי סופכם לגלות: (יג) כי המוכר אל הממכר לא ישוב. כשיגלה בגולה לא ישוב ויראה עוד השדה שמכר ולמה יתאבל: ועוד בחיים חיתם. כל ימי חייהם לא ישיבו אל מקומם: כי חזון אל כל המונה וגו'. ארי נבייא מתנבן על כל אתרגישהון למיתב בתיובתא ולא תייבין: ואיש בעונו חיתו. כל אחד מהם חיתו ונפשו דבוקה בעונו: לא יתחזקו. לא יחזקו לבם על יצרם הרע לשוב לתורתם: (יד) תקעו בתקוע. כשיבוא עליהם הצר הכינו עצמם למלחמה ואין יוצא להלחם: (טז) כיוני הגאיות. דרך היונים להקבץ בגאיות והומות שם והיו הומים אל ההרים אשר ינוסו שם איש בעונו כיוני הגאיות אשר כולם הומות: (יז) תלכנה מים. מזיעת

רדק

אמר למעלה ושנה אותו הנה עם שנוי מעט למעלה אמר כי דרכיך ובזה אמר כדרכיך בכ"ף השמוש והענין אחד ולמעלה כי אני ה' והוסיף בזה ואמר כי אני ה' מכה: (י) הנה היום. צץ המטה. יש מפרשים המטה ענין הטית הדין והוא שם ויורה עליו פרח הזדון כלומר מעשים רעים שעשו ישראל עשה יפרחו ויציצו כלומר שיקחו הגמול והעונש ויש לפרשו כמשמעו ונבוכדנאצר קורא מטה כמו הוי אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי וזהו שאמר מענין יוצא הצפירה ונבוכדנאצר גם כן קורא זדון כמו הנני אליך זדון ועל סדרך הזה תרגם יונתן למה שולטנא הופע רשעא: (יא) החמס קם למטה רשע. החמס שעשו קם להם למטה רשע שמכה אות' ויונתן תרגם חטופין קמו למסעד רשיעיא: לא מהם. לא ישאר אחד מהם שלא יגלה או ימות: ולא מהמונם. ולא מרבוי ממון שלהם כמו מהמון רשעים ומי אוהב בהמון שפירושם רוב ממון: ולא מהמהם. כמו מהם וכפל בו המ"ם והה"א כאילו אמר שני פעמים מהם רוצה לומר משו' דבר מהם לא ישאר ר"ל בניהם ובני בניהם או יהיה מהמהם מן המה רוצה לומר דבר שהאדם הומה עליו והם הבנים: ולא נה בהם. לא יהיה נהי ויללה בהם מרוב הצרות לא יבכו החיים על המתים כמו שאמר ירמיהו לא יספדו ולא יקברו ויונתן תרגם לא מהמהם ולא נה בהם ולא מבניהון ולא מבני בניהון: (יב) בא העת. הקונה אל ישמח. דרך העולם שהקונה שמח במקנתו והמוכר מתאבל ומצטער כי מתוך דחקו הוא מוכר וכן בדברי רבותינו ז"ל הדבר אשר בפי האנשים זכנת קנית זבינת אובדת ואמרו כי המוכר שדה בארץ ישראל אין לו להתאבל על זה כי אפילו לא ימכרנו מעט יעמוד בידו כי במהרה יגלה ויניחנו וכן הקונה אין לו במה ישמח כי המקנה לא תעמוד בידו כי אם מעט: כי חרון. יבא מאתי אל כל המונם להמיתם ולהגלותם: (יג) כי המוכר. טעם כי אל החרון שזכר כי חרוני יהיה עליהם שלא ישוב המוכר אל הממכר כמו שהוא המספר בעודם בארץ ישראל בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו אבל הם הרה אפי בם ולא ישובו אל אחוזתם ביובל כי בגלות יהיו: ועוד בחיים חיתם. ואע"פ שיהיו בחיים לא ישובו אל ממכרם כי בארץ אחרת יהיו גולים: חית'. נפש' כמו ותיתו בקדשים ותיתו כאור תהיה: כי חזון אל כל המונה. כי כשאמר החזון אל כל המונה: לא ישוב. לא היו שבים מרשעם כשהיו מזהירים אותם הנביאים השכם והערב: ואיש בעונו חיתו לא יתחזקו. וכל אחד היתה שקועה נפשו בעונו לא יתחזקו לשוב אל הנכונה ותרגם יונתן הפסוק כן ארי מזבינא לזבינא לא יתוב וגו' כבעמוד בפסוק של מעלה כי חרון ברי"ש ובזה הפסוק כי חזון בזי"ן וסימן רז: (יד) תקעו בתקוע. השופר נקרא תקוע לפי שתוקעים בו כי הם תוקעים בשופר להנים אשר בחוץ אל העיר זהו והיכן הכל כלומר יכינו כל אשר בשדה אל תוך העיר: [ואין הולך למלחמה. ואין אחד מהם יוצא לאויב להלחם אלא כולם נאספים אל העיר מפחד האויב ולמה להם זה כי חרוני אל כל המונה: (טו) החרב בחוץ. רעב ודבר יאכלנו. כתרגומו ישיצינה: (טז) ופלטו. כיוני הגאיות. דרך היונים להקבץ בגיא: הומות. משמיעות קול כקול נהי כן יעשו הפלטים בנוסם: והיו על ההרים. להסתר בהם עד יעבור חיל האויבים והיותם על ההרים יהמו וינהו ויתודו כל איש מהם כי בעונו בא לנו כל זה: אל ההרים. כמו על ההרים: (יז) כל הידים תרפינה. כי לא יהיה בהם כח להלחם כנגד כל האויבים: וכל ברכים תלכנה מים. תלכנה כמים על דרך משל כאילו נתכו שלא יהיה בהם כח מרוב הבהלה: (יח) וחגרו. מבואר הוא: כססס

יחזקאל ז

י הִנֵּה הַיּוֹם הִנֵּה בָאָה יָצְאָה הַצְּפִרָה
צָץ הַמַּטֶּה פָּרַח הַזָּדוֹן׃ יא הֶחָמָס קָם
לְמַטֵּה־רֶשַׁע לֹא־מֵהֶם וְלֹא מֵהֲמוֹנָם
וְלֹא מֶהֱמֵהֶם וְלֹא־נֹהַּ בָּהֶם׃
יב בָּא הָעֵת הִגִּיעַ הַיּוֹם הַקּוֹנֶה אַל־
יִשְׂמָח וְהַמּוֹכֵר אַל־יִתְאַבָּל כִּי חָרוֹן
אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ׃ יג כִּי הַמּוֹכֵר אֶל־
הַמִּמְכָּר לֹא יָשׁוּב וְעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתָם
כִּי־חָזוֹן אֶל־כָּל־הֲמוֹנָהּ לֹא יָשׁוּב
וְאִישׁ בַּעֲוֺנוֹ חַיָּתוֹ לֹא יִתְחַזָּקוּ׃
יד תָּקְעוּ בַתָּקוֹעַ וְהָכִין הַכֹּל וְאֵין
הֹלֵךְ לַמִּלְחָמָה כִּי חֲרוֹנִי אֶל־כָּל־
הֲמוֹנָהּ׃ טו הַחֶרֶב בַּחוּץ וְהַדֶּבֶר
וְהָרָעָב מִבָּיִת אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב
יָמוּת וַאֲשֶׁר בָּעִיר רָעָב וָדֶבֶר
יֹאכְלֶנּוּ׃ טז וּפָלְטוּ פְּלִיטֵיהֶם וְהָיוּ אֶל־
הֶהָרִים כְּיוֹנֵי הַגֵּאָיוֹת כֻּלָּם הֹמוֹת
אִישׁ בַּעֲוֺנוֹ׃ יז כָּל־הַיָּדַיִם תִּרְפֶּינָה
וְכָל־בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה מָּיִם׃ יח וְחָגְרוּ
שַׂקִּים וְכִסְּתָה אוֹתָם פַּלָּצוּת וְאֶל
כָּל־פָּנִים בּוּשָׁה וּבְכָל־רָאשֵׁיהֶם

(ג' חס'ו' ה' · מ"ל · ל' · מ"ל בלישנא · ל' ו' ג' · כ"ג · ה' · ב'ן · ל' · ל' · ל' וכל שאר קרי' הומות · ד' · ל' · י"ג)

תרגום

י הָא יוֹם פּוּרְעָנוּתָא מְטָא הָא אַתְיָא אִתְגְּלִיאַת מַלְכוּתָא צְמַח שׁוּלְטָנָא הוֹפַע רַשִׁיעָא׃ יא חֲטוֹפִין קָמוּ לְמִסְעַד רַשִׁיעִין לָא מִנְהוֹן וְלָא מֵאִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן וְלָא מִבְּנֵיהוֹן וְלָא מִבְּנֵי בְנֵיהוֹן׃ יב מְטָא עִדָּן תּוּשְׁלְמַת חוֹבִין קְרִיב יוֹם פּוּרְעֲנוּת חֶטְאִין זָבְנָא לָא יֶחְדֵּי וּמְזַבְּנָא לָא יְהֵי אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָמַי עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן׃ יג אֲרֵי מְזַבְּנָא לְזִבְינָא לָא יְתוּב וְעַד דְּאִינוּן חַיִּין יְרְדִינוּן בִּגְוִיתְהוֹן אֲרֵי נְבִיָּא מִתְנַבָּן עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן לְמֵיתַב בְּתְיוּבְתָּא וְלָא תָיְבִין גְּבַר בְּחוֹבֵי נַפְשֵׁיהּ מִתְרְעַן וְעַד דְּאִינוּן קַיְמִין בִּתְיוּבְתָּא לָא מִתַּקְפִין׃ יד נַפְקִין בַּאֲצְוָחַת קַרְנָא מִתַקְנִין בְּמָנֵי זֵינָא לֵית דְּאָזֵיל לִקְרָבָא אֲרֵי רְגַז מִן קֳדָמַי עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן׃ טו חַרְבָּא מִלְבָרָא וּמוֹתָא וְכַפְנָא מִלְגָיו דִּבְחַקְלָא בְּחַרְבָּא יִתְקְטִיל וְדִי בְקַרְתָּא כַּפְנָא וּמוֹתָא יְשֵׁיצִינֵיהּ׃ טז וּמְשֵׁיזְבַיָּא יִשְׁתֵּיזְבוּן מִנְהוֹן וִיהוֹן עַל טוּרַיָּא כְּיוֹנֵי חֵילַיָּא כּוּלְהוֹן מִנְהֲמִין גְּבַר בְּחוֹבֵי נַפְשֵׁיהּ׃ יז כָּל יְדַיָּא יִתְרַשְׁלָן וְכָל רְכוּבַיָּא יִתְאַשְׁדָן מַיָּא׃ יח וְיִסְרוּן סַקִּין וְתַחְפֵּי יַתְהוֹן אִתְכְּנָעוּתָא וְעַל כָּל אַפֵּיהוֹן בַּהֲתָא וּבְכָל רֵישֵׁיהוֹן מְרַט׃

ובחרבא עממיא תמחי: קונה הקונה ד' מ"ל בקריאה וסי' והיה כעם ככהן כעבד כאדניו · בא העת הגיע היום · פורע מוסר · רע רע יאמר הקונה: חרון ג' קמצין בקריאה וסי' כי חרון אל כל המונה · כמו חי כמו חרון ישערנו · ואתם מוסיפים חרון: פלצות ד' וסי' נמסר בישעיה סי'

תולדות אהרן החמס · סנהדרין קח: כי המוכר · מגלה יד ערכין לג: הגאיות · (סנהדרין כט):

מצודת דוד

(י) הנה היום. הנה קרבה היום והנה באה: יצאה הצפירה. יצאה השחר מיום הרעה: צץ המטה. המטה המוכן להכות בהם הוציא ציץ והוא קרוב לעשות פרי ופרי המטה הוא ההכאה בו ועל הכשדים יאמר וכן נאמר באשור ומטה הוא בידם זעמי (ישעיה י): פרח הזדון. ר"ל איש זדון כבר פרח ומהר יעשה פרי הזדון והוא הכליון והאבדון: (יא) החמס. ר"ל איש חמס קם להיות מטה המכה ברשע באכזריות רב: לא מהם. ר"ל אין הכליון בר מגלחון הכשדים ולא מהמון עם הרב אשר עמהם ולא מהמיית' בקול שאון המבהיל ומפחיד כי לא בכח זרועם עשו מה שעשו כ"א יד ה' עשתה כל זאת: ולא נה בהם. ר"ל אין ראוי שיהיה הנהי והיללה בעבורם כי לא עשו ברוע בחירתם ובעולם ידם: (יב) בא העת. ר"ל הנה באה בגמול כי נתמלאה הסאה ובא העת אשר הקונה לא ישמח בקניית השדה ולדרך הקונה כי יגלה ממנה ולא תשאר בידו והמוכר לא יתאבל על מה שמכר שדהו כי אף בזולת המכירה לא תשאר בידו: כי חרון. כי חרון אף ה' יהיה על כל המון העם ולא ישאר מי בארצו: (יג) כי המוכר. אף כי אם לא מכר שדהו לא היה שב אל השדה הזה שמכר להחזיק בה: ועוד בחיים חייתם. ר"ל ואע"פ שיהיו נפשם עוד בחיים לא ישוב אליו אף בזולת המכירה: כי חזון. כי כשנאמר החזון היהיא אל כל המון עמה לא היה מי ששב לה' וכל איש היתה נפשו קשורה בעונו ולא יתפרד ממנו לכן לא יתחזקו לשוב לארצם להחזיק בנחלתם: (יד) תקעו בתקוע. הנה בבוא האויב יתקעו הם בשופר להשמיע את העם לרדת אל המלחמה מול האויב וגם יכינו כל דבר המצטרך אל המלחמה אבל אין מי הולך למלחמה כי חרוני על כל המון עמה והבאתי מורך בלבבם ויראו לגשת אל המלחמה: (טו) החרב. חרב אל ויב תהיה בחוץ לעיר והדבר והרעב יהיו בפנים בתוך העיר: אשר בשדה וכו'. אשר יהיה בשדה וכו': (טז) ופלטו פליטיהם. הפלטים מהם ימלטו ויהיו פזורים בהרים ויהמו בקול נהי כיונים המתקבצים בעמקים וכולם יהמו: איש בעונו. כ"א יהמה בעונו ר"ל יתודה לומר עונו הביא אלה: (יז) תרפינה. יחלשו מלהלחם: תלכנה מים. מזיעת אימה כאלו תמסינה והיה למים: (יח) וחגרו שקים. דרך אבל וצער: ואל כל פנים. בכל פנים

מצודת ציון

(י) צץ. מל' ציץ והוא גלוי הפרח כמו ויצץ ציץ (במדבר יז): (יא) מהמונם. המון עם רב. מהמהם. הוא מלשון הומיה: נה. מל' נהי ויללה וכן וינהו וכו' אחרי ה' (ש"א ז): (יג) חייתם. נפשם כמו ותיתו כאור תראה (איוב לג): חזון. נבואה: (יד) בתקוע. כן יקרא השופר על כי יתקעו בו: חרוני: חרון אפי: (טו) מבית. מבפנים: יאכלנו. ישחיתנו: (טז) ופלטו. ענין המלטה: אל ההרים. בהרים: הגאיות. מל' גיא ועמק: (יז) תרפינה. מל' רפיון: (יח) פלצות. רעדה וחרדה כמו ועמודיה יתפלצון (איוב ט): קרחה. ענין מריטת השער וכן באה קרחה (ירמיה מז) לגדה

פנים

רד"ק

(יט) כספם בחוצות ישליכו • נוכל לפרש אלילי הכסף והזהב שעשו כמו שנאמר בישעיה ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו כיון שיראו שאין בהם תועלת ולא הצלה ישליכו אותם בחוצות ויתכן גם כן לפרש אוצרות הכסף והזהב כי לא יועילו להם לא להנצל מן הרעב ולא מן האויב על כן ישליכו אותם בשוקים וברחובות וזהו שאמר נפשם לא ישבעו כי מן הכסף והזהב לא יוכלו למלא למעיהם כמו שיעשו מן הלחם ואם אין להם הלחם מה יועיל להם הכסף והזהב וכן יאכלו אותם גם לפירוש הראשון רוצה לומר כי האלילים לא ישבעו אותם בעת הרעב : לנדה יהיה . לרחוק כי ירחיקו אותו מבתיהם : כי מכשול עונם היה • כלומר כל זה המכשול להם בעבור עונם היה : (כ) וצבי עדיו • זהו בית המקדש שהוא אשר יפי כבוד האל הנקדש בתוכו שהיו משימים כעדי והקדוש ברוך הוא שמהו לגאון שישראל היו מתגאים ומתגדלים בו על כל עם כי כבוד האל נראה בו בענן ובאש העליונה והם שמוהו לשקוץ כי עשו בו צלמי תועבותם על כן נתתיו להם לנדה שהם ירחיקוהו ממנו ויגלו מארצם : (כא) ונתתיו . וחללוה כתיב וחללוהו קרי הכתיב על השכינה והקרי על הבית : (כב) והסבותי . כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם : וחללו • הזרים במקום הצפון שלי בבית והוא הדביר שהוא קדש הקדשים ששם הארון : ובאו בה פריצים . ותללוה • לשון נקבה על שכינת הכבוד החונה על הארון או אמר וחללוה על העיר ויונתן תרגם ואסליק שכינתי מנהון על דאחילו ארע בית שכינתי ויעלון בה רשיעיא ויחלונה : (כג) עשה הרתוק • עשה שלשלת של ברזל סימן שיוליכו הכשדים אנשי ירושלם בגלות בשלשלאות כמו שעושין לשבוי' : משפט דמים . כלומר כולה חייבים משפט דמים לפי ששפכו דם נקי ועברו עברו' שנתחייבו עליהם מיתה . וכן משפט מות לאיש הזה כמו משפט דמים : והעיר מלאה חמס . ועוד שעושים בה חמס ועל כן ראוי' לגלות ממנה כי לא יתקיים ישוב הארץ עם החמס : (כד) והבאתי רעי גוים . הם הכשדים שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר : ונחלו מקדשיהם . ונחלו ענין הלול שרשו חלל והוא מבנין נפעל ובא משקל כמו ונחלת בך והיה משפטו עם הדגש ונחלו בשקל ונמסו ההרים : מקדשיהם . כמו מקדשיהם אלא שהוא משקל אחר מקדש בשקל למתעב גוי שהוא שם תאר : (כה) קפדה בא . מלעיל מפני שסמוכה למלה זעירא והוא בא או שה"א נוספת לפיכך הוא מלעיל לפי שאמר בלשון זכר בא והוא ענין כריתה כמו קפדתי כאורג חיי : ובקשו שלום ואין • יבקשו השלום שהיו אומרים להם נביאי השקר שלום יהיה לכם : (כו) הוה על הוה . שבר על שבר וכן ת"י תבר על תבר וכן במשקל אחר יעוז כמו והות רשעים יהדוף ענין רעה ושבר : אל שמועה • כמו על שמועה והשמועות הם בא האויב על הארץ : ובקשו חזון מנביא . רוצה לומר ואין כי דבר שלא ימצא יבקש אדם וכן גם נביאיה לא מצאו חזון מה' וכן אמר בישעיה שופט ונביא וקוסם וזקן רוצה לומר הן שימותו הן שתפסק חכמתם ונבואתם כי ברוב הצרות תאבד הנבואה והחכמה והעצה כי לב בני אדם נבהל ובנבואה ראינו באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' : ותורה תאבד מכהן . כי הכהנים היו מורי התורה ויונתן תרגם מגביא מסופר רוצה לומר סופר ומזכיר העם : (כז) המלך . ונשיא • הוא המלך וכפל הענין במלות שונות לחזק הענין : מדרכם אעשה אותם . הם מאסו התורה והנבואה ותאבד מהם כמו שאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה וגומר : ובמשפטיהם • בבי"ת

יחזקאל ז

קָרְחָה׃ יט כַּסְפָּם בַּחוּצוֹת יַשְׁלִיכוּ
וּזְהָבָם לְנִדָּה יִהְיֶה כַּסְפָּם וּזְהָבָם לֹא־
יוּכַל לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת יְהוָה
נַפְשָׁם לֹא יְשַׂבֵּעוּ וּמֵעֵיהֶם לֹא יְמַלֵּאוּ
כִּי־מִכְשׁוֹל עֲוֹנָם הָיָה׃ כ וּצְבִי עֶדְיוֹ
לְגָאוֹן שָׂמָהוּ וְצַלְמֵי תוֹעֲבֹתָם
שִׁקּוּצֵיהֶם עָשׂוּ בוֹ עַל־כֵּן נְתַתִּיו
לָהֶם לְנִדָּה׃ כא וּנְתַתִּיו בְּיַד־הַזָּרִים
לָבַז וּלְרִשְׁעֵי הָאָרֶץ לְשָׁלָל וְחִלְּלוּהָ׃
כב וַהֲסִבּוֹתִי פָנַי מֵהֶם וְחִלְּלוּ אֶת־צְפוּנִי
וּבָאוּ־בָהּ פָּרִיצִים וְחִלְּלוּהָ׃ כג עֲשֵׂה
הָרַתּוֹק כִּי הָאָרֶץ מָלְאָה מִשְׁפַּט
דָּמִים וְהָעִיר מָלְאָה חָמָס׃
כד וְהֵבֵאתִי רָעֵי גוֹיִם וְיָרְשׁוּ אֶת־
בָּתֵּיהֶם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן עַזִּים וְנִחֲלוּ
מְקַדְשֵׁיהֶם׃ כה קְפָדָה בָא וּבִקְשׁוּ
שָׁלוֹם וָאָיִן׃ כו הֹוָה עַל־הֹוָה תָּבוֹא
וּשְׁמֻעָה אֶל־שְׁמוּעָה תִּהְיֶה וּבִקְשׁוּ
חָזוֹן מִנָּבִיא וְתוֹרָה תֹּאבַד מִכֹּהֵן
וְעֵצָה מִזְּקֵנִים׃ כז הַמֶּלֶךְ יִתְאַבָּל
וְנָשִׂיא יִלְבַּשׁ שְׁמָמָה וִידֵי עַם־הָאָרֶץ
תִּבָּהַלְנָה מִדַּרְכָּם אֶעֱשֶׂה אוֹתָם
וּבְמִשְׁפְּטֵיהֶם אֶשְׁפְּטֵם וְיָדְעוּ כִּי־
אֲנִי יְהוָה׃

(מסורה: ל׳ • ל׳ ; ג׳ • ג׳ ; ל׳ • ג׳ • ל׳ ; ל׳ ; וחללוהו ק׳ ; ל׳ ; ב׳ חד חסר ; ל׳ • ל׳ ; י״ג • ל׳ ; ס׳ חסר ; ס׳ ; ל׳ ר״פ ; ל׳ ; כ״ס חסר בסיפרא ; ל׳ • ל׳)

תרגום

יט כַּסְפְּהוֹן בְּשׁוּקִין יִרְמוֹן וְדַהֲבְהוֹן לְבוּסְרָן יְהֵי כַּסְפְּהוֹן וְדַהֲבְהוֹן לָא יְכוּל לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן בְּיוֹם רוּגְזָא דַיְיָ נַפְשֵׁיהוֹן לָא יְסַבְּעוּן וּמְעֵיהוֹן לָא יְמַלּוֹן אֲרֵי לְתַקְלַת חוֹבִין יְהֵי׃ כ וְחֶדְוַת תִּקוּנֵיהּ לִיקָר יְהַבְתֵּיהּ וְאִינוּן צַלְמֵי תוֹעֲבַתְהוֹן שִׁקּוּצֵיהוֹן עֲבַרוּ בֵיהּ עַל כֵּן יְהַבְתֵּיהּ לְהוֹן לְבוּסְרָן׃ כא וְאֶמְסְרִנֵּיהּ בְּיַד רַשִׁיעִין לְמִבַּז וּלְחַיָּבֵי אַרְעָא לַעֲדִי וִיחַלְּנֻנֵּיהּ׃ כב וְאַסְלֵיק שְׁכִינְתִּי מִנְּהוֹן עַל דְּאָחִילוּ יַת אַרְעָא בֵּית שְׁכִינְתִּי וְיֵעֲלוּן בָּהּ רַשִׁיעִין וְיַחֲלוּנָהּ׃ כג עֲבֵיד שַׁלְשְׁלָן אֲרֵי אַרְעָא אִתְמְלִיאַת חַיָּבֵי קְטוֹל וְקַרְתָּא אִתְמְלִיאַת חֲטוֹפִין׃ כד וְאַיְתֵי מַבְאֲשֵׁי עַמְמַיָּא וְיַחְסְנוּן יַת בָּתֵּיהוֹן וְאֲבַטֵּיל רְבוּת רַשִׁיעִין וְיִתְחַלְּלוּן מַקְדְּשֵׁיהוֹן׃ כה אִתְקְפָדַת מְטַת וְיִבְעוּן שְׁלָמָא וְלֵית׃ כו תְּבַר עַל תְּבַר יֵיתֵי וּבְסוֹרְתָא עַל בְּסוֹרְתָא תְּהֵי וְיִבְעוּן אוּלְפַן מִסָּפֵר וְאוֹרָאָה תִּפְסוֹק מִכָּהֵן וּמְלַךְ מֵחַכִּימִין׃ כז מַלְכָּא יִתְאַבַּל וְרַבָּא יִלְבַּשׁ צְדוּ וִידֵי עַמָּא דְאַרְעָא יִתְבַּהֲלָן מֵאָרְחָתְהוֹן אַעְבֵיד עִמְּהוֹן וּבְנִימוּסֵיהוֹן אִתְפְּרַע מִנְּהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא

רש"י

מזיעת אימה : (יט) לנדה יהיה . לשקוץ יהיה להם : (כ) וצבי עדיו . של הקב"ה אשר לגאון שמהו להם הוא בית המקדש שנקרא גאון עוזם כמה שנאמ' (לקמן כד) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם הם גלולי תועבות עשו בו ע"כ וגו' : (כב) את צפוני • את המקום שהייתי לפון שם ביניהם : (כג) עשה הרתוק . שלשלת אות הוא שילכו בגולה אסורים בזיקים : משפט דמים • חייבי קטול : (כד) רעי גוים • רעים שבעכו"ם ואכזרים : ונחלו . ויתנחלו לאחרים : מקדשיהם . בתי היכל הבמות שהיו נועדים שם ל' בית זמונם : (כה) קפדה בא . כמו (ישעיה לח) קפדתי כאורג חיי לשון כריתה : (כו) הוה על הוה . מאורע על מאורע הויה אחר הויה ומנחם חברו לשון שבר : ותורה תאבד מכהן . הרגילים בהוראה כמו שנאמר ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי)

כ"א : עדיו ג' בקריאה וסי' ולא שתו איש עדיו עליו • וצבי עדיו לגאון שמהו • במתג ורסן עדיו לבלום • אנ"ך : והשבתי י"ג בקריאה וסי' ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין • והשבתי מערי יהודה • והשבתי למואב נאם ה' והבאתי רעי גוים וירשו • והשבתי זמתך ממך • והשבתי זמה מן הארץ : וכרתי להם ברית שלום : ופקדתי על תבל רעה • והשבת את המון מצרים • והאבדתי גילולים והשבתי אלילים • והשבתי המון שיריך • ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל • והשבתי

תולדות אהרן כספם • גטין ט : פרילים • נדרים סב עכו"ם נב נד ברכות כ : הוה על הוה • עירובין כא :

וכי

מצודת ציון

(יט) לנדה . לרחוק ולשוב כנדה והוא מלשון נדידה והרחקה : עברת . מלשון עברה וזעם : (כ) וצבי . ענין הדר ויופי וכן לצבי ולכבוד (ישעיה ד) : עדיו • מל' עדי וקשוט וכן ועדית עדי (לקמן כג) : לגאון . ענין רוממות : (כא) הזרים . העכו"ם : וחללוהו . מלשון חולין ובזיון : (כב) והסבותי • מלשון סבוב והסבה : לפוני • מל' הסתר וכן תצפון אתך (משלי ב) : פריצים • רשעים הפורצים גדר האמת והנכוחה : (כג) הרתוק • שלשלאות כמו ורתוקות כסף צורף (ישעיה מ) : (כד) והשבתי . אבטל כמו שבת נוגש (שם יד) : ונחלו . מל' חלול : (כה) קפדה • ענין כריתה כמו קפדתי כאורג חיי (שם לח) : ואין . ואיננו : (כו) הוה • ענין שבר כמו עד יעבור הוות

מצודת דוד

פנים : קרחה . כי ימרטו שער ראשם דרך לער ואבל : (יט) לנדה • לרחוק ולתעוב : כספם וגו' . ר"ל למה ישליכו כספם ויתעבו זהבם לפי שלא יוכלו להציל את נפשם ביום בוא עברת ה' כי האויב לא יקח כסף וזהב לפדיון נפש : נפשם לא ישבעו . רלה לומר לא ימלאו לחם לקנות בהם להשביע הנפש ולמלאות המעים : כי מכשול . כי המכשול הרע הזה היה בעוונם ולא על חנם : (כ) וצבי עדיו . הדל קשוטו אשר שמהו האל ביניהם להיות להם לגאון ולתפארת וזהו בה"מ : וצלמי . ר"ל והם העמידו בה גלולי תועבותם המשוקצים : נתתיו להם . ר"ל לפניהם נתתיו לנדה כי בעיניהם יראו שתעבתי בו להרחיקו ממני למסרו ביד האויב : (כא) לבז . לקחת כל הנמצא בה : וחללוהו . עשאוהו חולין ומבוזה : (כב) והסבותי • סלקתי שכינתי מהם ואח"ז חללו מקום הצפון שלי זה ההיכל וקה"ק : וחללוהו • כפל הדבר וכדרך המאמר המכפיל אמריו : (כג) עשה הרתוק • הכן שלשלאות לאסור הגולים : משפט דמים . כולם חייבים מיתה : חמס . כולם ראוים לחמם ושלל : (כד) רעי גוים . ר"ל רעים ואכזרים הם הכשדים : והשבתי גאון עזים . אבטל גאות עזי הפנים הם ישראל : ונחלו . יחללו ויבזו בתי מקדשיהם הם הבית וההיכל ובית קה"ק : (כה) קפדה בא . כריתה בא להם וכאשר יבקשו שלום לא ימצאו אותו : (כו) הוה על הוה . זה אחר זה וסמוכה לה : ושמועה . ר"ל שמועה רעה : ובקשו . כאומר הם יבקשו אבל לא ימצאו : תאבד • כי מגודל הצרות ישתמו מהם מעיינות החכמה : מכהן . כי על הכהן להורות וכמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) : מזקנים • תאבד מזקנים : (כז) ונשיא . הוא המלך וכפל הענין במ"ש לחזוק : שממה . תמהון לבב : מדרכם • כמו דרכם כן אעשה עמהם וכמשפט הראוי להם אשפטם ואז ידעו כי אני ה' הנאמן לשלם גמול : בשנה

(א) ויהי בשנה הששית. פירוש לגלות המלך יהויכין: בששי. אלו ימים אלול וכתב בעל סדר עולם כי שנה זו מעוברת היתה כי הנה הוא התחיל להנבא בשנה החמשית בחמשה לתמוז ועוד שבעה ימים שהיה משמים בתוכם הרי חלי תמוז ובאותה שעה אמר לו שכב על צדך ת"ל ימים ומחלי תמוז של שנה חמשית עד ה' באלול של שנה ששית אפילו לעודף אינם כי אם ארבע מאות ימים היאך אמר ואני יושב בביתי אלא שאותה שנה מעוברת היתה ונראה מתוך דבריו כי שכיבת הצדדים היתה כמשמעה אבל לפירושינו שפירשנו כי במראה הנבואה היה אין אנו צריכין לכל זה: וזקני יהודה. שגלו עם יכניה: יד ה'. רוח נבואה כשתבא בחזקה נקראת יד ה' ובכלם המראות האלה שראה בהם מעשה מרכבה נאמר בהם יד ה' וטעם שלש המראות האלה כנגד שלשה גליות שגלו גלות יהויקים וגלות יהויכין וגלות צדקיהו וזו האחרונה כנגד גלות צדקיהו שראה הכבוד נוסע מבית המקדש וראה חרבן העיר והביא לפיכך הביא אותו במראות אלהים ירושלם שיראה הפסולים והגלולים בבית שבעבורם נסע הכבוד ממקומו ונכנסו חרב הבית כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם וגומר ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעו' האל': (ב) ומראה מבואר הוא למעלה בראש הספר: החשמלה. הה"א נוספת לפיכך המלה מלעיל כמו השער התחתונה מבא המלך התיכונ' והדומי' להם: (ג) וישלח. השולח הוא הכבוד הנראה כעין החשמל: בציצת ראשי. היא מחלפות הראש פלוט"א בלע"ז וכן ועשו להם ציצית שהוא כמו ענף תלה בבגד וכל זה היה במראה הנבואה כי לא בא יחזקאל ירושלם ולא סר ממקומו שהיה יושב שם בביתו עד כלות הנבואה כמו שאמר ותבא אותי ירושלמ': במראות אלהים. הנה אמר כי במראות אלהים הלך ירושלם ובמראה הסוף שבכשדים כמו שאמר בסוף הנבואה ותביאני כשדימה אל הגולה במרא' ברוח אלהים וכל זה סימן הגלות ומה שהביא אותו ירושלם להראותו המעשים שבעבורם חרב הבית ונסתלק הכבוד לפיכך לקחו בציצת ראשו למשל כאדם הקונף על עבדו ולוקחו בציציות ראשו להוליכו לבית הסהר אבל במראה שהיתה סימן לשיבת הגלות בימי מלך המשיח לא לקחו בציציות ראשו אלא הביאו לארץ ישראל והניחו שם בנחת והושיבו על הר גבוה מאד כל זה סימן המעלה גדולה שתהיה לישראל בזמן ההוא: אל פתח שער הפנימית. פירוש שער החצר הפנימי' והיא העזרה כמו שאמר במלכים ויבן החצר הפנימית ונקרא פנימית לפי שהיא פנימית להר הבית הקרואה תיכונה ובאמרו הפנימי' וזכר החצר בחסרון המתא' הנה כמוהו כעדר הקלוטות ומאכלו בריאה ופירוש אל פתח סמוך לפתח: הפונה צפונה. שהיה הפתח פונה לצד צפון כי בארבע רוחות היו פתחים: מושב סמל הקנאה המקנה. בא כדרך בעלי הה"א ומשפטו המקניא בשקל מסגיא לגוים ופירושו שהסמל מקניא האל בהיותו בביתו במקום משכן כבודו כמו שאמר הם קנאוני בלא אל: (ד) והנה שם. כמראה אשר ראיתי בבקעה סמך אותו אל הסמוך כי בבקעה אמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר והנה אמר כמראה אשר ראיתי בבקעה: (ה) ויאמר אלי. והנה מצפון לשער המזבח. זה שער הצפוני שבו מזבח שבנו לסמל הקנאה הזה לפיכך אמר שער המזבח ומצפון לאותו שער היה זה הסמל: בביאה. רוצה לומר בכניסת השער מבחוץ בהר הבית ויונתן תרגם המזבח מדבחא אם כן דעתו היה על מזבח בית המקדש מזבח העולה שהיה חוץ לפתח האולם ואולי כנגד המזבח ההוא היה שער העזרה מצפון ואילו היה דעתו כמו שפירשנו היה מתרגמו אגורא ואולי היה כן דעתו כמו שפירשנו כי פעמים מתרגם גם מזבח הפסילים מדבחא: (ו) ויאמר אלי. מהם. כן כתיב מלה אחת וקרי מה הם תרין מלין והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין מלין: לרחקה. התי"ו בקמץ חטף לפאר הקריאה ומשפטו על המנהג לרחקה בשקל וכמו נתשה לרתלה ופי' כדי שארחק מעל מקדשיהם עושים התועבות במקדשי על פני: (ז) ויבא אותי אל פתח החצר. הוא הפתח

ח א וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית בַּשִּׁשִּׁי
בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבֵיתִי
וְזִקְנֵי יְהוּדָה יוֹשְׁבִים לְפָנָי וַתִּפֹּל עָלַי
שָׁם יַד אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ב וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה
דְמוּת כְּמַרְאֵה־אֵשׁ מִמַּרְאֵה מָתְנָיו
וּלְמַטָּה אֵשׁ וּמִמָּתְנָיו וּלְמַעְלָה
כְּמַרְאֵה־זֹהַר כְּעֵין הַחַשְׁמַלָה׃
ג וַיִּשְׁלַח תַּבְנִית יָד וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצִת
רֹאשִׁי וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ ׀ בֵּין־הָאָרֶץ
וּבֵין הַשָּׁמַיִם וַתָּבֵא אֹתִי יְרוּשָׁלַ͏ְמָה
בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים אֶל־פֶּתַח שַׁעַר
הַפְּנִימִית הַפּוֹנֶה צָפוֹנָה אֲשֶׁר־שָׁם
מוֹשַׁב סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה׃ ד וְהִנֵּה־
שָׁם כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּמַּרְאֶה
אֲשֶׁר רָאִיתִי בַּבִּקְעָה׃ ה וַיֹּאמֶר אֵלַי
בֶּן־אָדָם שָׂא־נָא עֵינֶיךָ דֶּרֶךְ צָפוֹנָה
וָאֶשָּׂא עֵינַי דֶּרֶךְ צָפוֹנָה וְהִנֵּה מִצָּפוֹן
לְשַׁעַר הַמִּזְבֵּחַ סֵמֶל הַקִּנְאָה הַזֶּה
בַּבִּאָה׃
ו וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הֲרֹאֶה אַתָּה
מֵהֶם עֹשִׂים תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר
בֵּית־יִשְׂרָאֵל ׀ עֹשִׂים פֹּה לְרָחֳקָה
מֵעַל מִקְדָּשִׁי וְעוֹד תָּשׁוּב תִּרְאֶה
תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת׃ ז וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־
פֶּתַח הֶחָצֵר וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה חֹר־

יי׃ א והוה בשתא שתיתי
בשתיתאה בחמשא לירחא
אמר נביא אנא יתיב בביתי
וסבי בית יהודה יתבין קדמי
ושרת עלי תמן רוח נבואה
מן קדם יי אלהים׃ ב וחזית
והא דמות כחיזו אשתא חיזו
יקר דלא יכלא עינא למחזי
ולית אפשר לאסתכלא ביה
ולרע חיזו אשתא וחיזו יקר
דלא יכלא עינא למחזי ולא
אפשר לאסתכלא ביה ולעלא
כחיזו זהרא כעין חשמל׃
ג ואושיט דמות יד ואחדני
בסער רישי ונטלת יתי רוחא
בין ארעא ובין שמיא ואעלת
יתי לירושלם בחיזו נבואה
דשרת עלי מן קדם יי במעלנא
דתרעא גואה דפתיח לצפונא
דתמן מותב צלם קנאתא
דמרגזין׃ ד והא תמן יקר
אלהא דישראל כחיזוא דחזיתי
בבקעתא׃ ה ואמר לי בר
אדם זקוף כען עינך לאורח
צפונא וזקפית עיני לאורח
צפונא והא מצפונא לתרע
מדבחא צלם קנאתא הדין
במעלנא׃ ו ואמר לי בר אדם
חזי את מה דאינון עבדין
תועיבן רברבן דבית ישראל
עבדין כא לאתרחקא מעל
מקדשי ועוד תתוב תחזי
תועיבן רברבן׃ ז ואעיל יתי לתרע דרתא וחזית והא חורא

(מלאכי ג): (א) בשנה הששית. לגלות יכניה: (ב) ממראה מתניו וגומר. אסור להתבונן בפסוק זה: (ג) בציצית ראשי. בשערי ראשי פלוייי"ל בלע"ז: במראות אלהים. הראני כאלו נושא אותי ומביאני לירושל': שער הפנימית הפונה לפונה. שער העזרה שהיא פנימות להר הבית והיו לה שערים לכל רוחותיה: סמל הקנאה. צורת הקנאה מקנא ומקנים להקב"ה שנתנוה שם להקנאות להקב"ה להרגיזו וכן ת"י צלם דקנאתא דמרגזין: (ה) שא נא עיניך דרך צפונה. להר הבית מחוץ לעזרה שהרי בפתח שער הצפוני של עזרה מבחוץ היה עומד ודרך צפונה לשער חוץ לעזרה הוא: מצפון לשער המזבח. בהר הבית מצפון לאותו שער העזרה הצפוני ואומר אני שהיה אותו שער מכוון כנגד המזבח: בבאה. כשאדם בא ליכנס לעזרה מוצאו שם. בביאה מאלאנטריא"ה בלע"ז: (ו) לרחקה מעל מקדשי. כדי שאתרחק מעל מקדשי: (ז) אל פתח החצר. הקריבני עד פתח אותו שער עצמו: חור אחד בקיר

כל משושה חגה חדשה: ציצת ד' בליש' וכתיב כן ג' בפרשת ציצת. ויקחני בציצת ראשי: כמראה ה' דגשים בקריאה וסי' וזה מעשה המנורה מקשה זהב. והנה שם כבוד אלהי ישראל. ופני הקדש המראה כמראה. וכמראת המראה אשר ראיתי. ב' בפסוק: ועוד כ"ג וסי' נמסר בירמיה סוף סי' ל"ו: והנה כל ה' דסמי' וסי' נמסר במלכים א'

תולדות אהרן בציצת. יומא עו מנחות מב:

מצודת דוד

ח (א) בשנה הששית. לגלות יהויכין: בששי. בחודש הששי: וזקני יהודה. אותם שגלו לבבל: ותפול. תנוחה עלי שם כח חוזק הנבואה: (ב) והנה דמות. והנה לפני נראה כמראה אש וחוזר ומפרש ממראה מתניו ולמטה כעין אש: כעין החשמלה. הוא הזך והנקי מן האש אשר מעט ישיגו הראות וירמז על הסבה הראשונה שאין להשיגו וגם חשמלה היא מלה מורכבת חש מלה ר"ל שתוק ובלום פיך מן המלול בו: (ג) וישלח. הדמות שראה הושיט תבנית יד ולקח אותי בשער הראש. ותשא. הרוח הרימני באויר והביאו לירושלים: במראות אלהים. ר"ל לא הביאו באמת רק נראה לו במראה הנבואה כאלו הביאו: שער הפנימית. הוא שער העזרה שהיא פנימית להר הבית: הפונה צפונה. כי ד' שערים היו לעזרה אחד לכל רוח: סמל הקנאה המקנה. פסל הקנאה ולתוספת ביאור אמר המקנה ר"ל המקניא ומכעיס למקום להיותו במשכן ביתו: (ד) והנה שם. בבואי אל הפתח ההוא ראיתי שם כבוד ה' כמו המראה שראיתי בבקעה ושם נאמר ככבוד אשר ראיתי על נהר כבר (לעיל ג): (ה) דרך צפונה. לרוח צפון. מצפון לשער המזבח. שער הצפוני קרוי שער המזבח לפי שהיה מכוון מול המזבח ומצפון השער חוצה לו בחלל הר הבית היה מושב סמל הקנאה הזה: בבאה. בבוא אדם ליכנס בעזרה מצאו בדרך כניסתו: (ו) הרואה. הוא בה"א השאלה כי שאל אותו אם הוא רואה מה הם עושים: תועבות גדולות וגו'. ר"ל התועבות הגדולות אשר המה עושים פה מעמידת הסמל תוכן כוונתם הוא למען הרחיק אותי מעל מקדשי כי לא אשרה שכינתי במקום הסמל: ועוד וגו'. ומלבד זה תשוב לראות תועבות גדולות מזה: (ז) אל פתח. בחלל הפתח כי מתחלה הביאו אל הפתח מבחוץ ועתה הביאו בחלל הפתח

מצודת ציון

סוות (תהלים נז): תבהלנה. מל' בהלה ופחד: (א) ותפול. ענין חניה: (ב) זהר. בהרה וזריחה: כעין. כגוון: (ג) תבנית. דמות כמו תבנית המשכן (שמות כה): בציצת ראשי. ר"ל שער ראשי כי כל דבר היוצא מן הגוף קרוי ציץ וכן תנו ציץ למואב (ירמיה מח): סמל. ענין צורה וכן תמונת כל סמל (דברים ד): הקנאה המקנה. ענין כעס והקנטה כמו הם קנאוני בלא אל

הפתח שזכר אלא שמתחילה הביאו כמוך לשער מבחוץ ועתה הביאו תוך הפתח וראה בקיר הלשכה הסמוכה לפתח השער מבפנים חור אחד בקיר ותחר בקיר עכו"ם בנעשה החור פתח ביכול אדם ליכנס בו וראה הגלולים מצויירים על הקיר שהיו עובדים להם וזו המראה מבל חתירת הקיר להראותו בקיעת העיר ובעון העכו"ם שעובדים בה יחתרו האויבים בקיר חומות ירושלם ויבקעוה עד שיכנסו בה ועניין החור שהיה בו לפני החתירה רמז למצור ולדיק שבנו עליה קודם : (י) ואבוא . מחקה על הקיר . כמו מחוקק כי חקק וחקה בענין אחד ואמר מחוקה לשון יחיד על הכלל וכלל כל גלולי בית ישראל הם אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדים שזכר למטה בפרשת שתי נשים : (יא) ושבעים איש · ע' סנהדרין להראותו מה שנתן להם האל תחלה שיהיו עליהם שבעים זקנים להורותם הדרך הטובה הם היו מתעים אותם כמו שאמר ישעיהו עמי מאשריך מתעים : ויאזניהו בן שפן · גדול שבכולם היה : מקטרתו · המחתה נקראת מקטרת לפי שמקטרין בה : ועתר ענן הקטורת · עובי הענן כי היו מהחות רבות מהעובדי' שהיו רבי' ומהנעבדים גם כן שהיו רבים כמו שאמר וענן העשן היה עבה מרבוי וכן העתרתם עלי דבריכם עובי הדברים ורבוים : (יב) ויאמר . בחשך כי חושבים שלא יראה האל מה שעושים בחשך בחדריהם וכנגדם אמר דוד גם חשך לא יחשיך ממך ועוד היו אומרים עזב ה' את הארץ כלומ' אינו משגיח כלל בתחתוני' אלא בעליוני' שהם הגלגלים והמלאכים אבל בעניני הארץ לא ישגיח כלל כי עזבה לבני אדם ויעשו בה כרצונם כמו שהיו אומרים רשעי עולם עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך : (יג) ויאמר · מבואר הוא : (יד) ויבא אותי אל פתח שער בית ה' אשר אל הצפונה . זה שער האחד שנקרא גם כן נלע ויציע שהוא בכותל ההיכל מבחוץ כמו שבארנו בספר מלכים ואותם שהיו בכותל צפון היו פתוחים לצפון העזרה שהוא חצר הפנימ' : מבכות את התמוז · יש מפרשים כי מבכות הוא כנוי רוצה לומר משמחות את התמוז בירח התמוז היו עושים חג לעכו"ם והיו הנשים באות לשמחו וי"מ שהיו עושים בתחבולות שיבאו מים לעיני עכו"ם הנקראת תמוז והיה בוכה לומר שהיה שואל שיעבדוהו ויש מפרשים התמוז השרוף מן למזא לאתונא רוצה לומר שהיו בוכות על אותו שהיה שרוף שהיו שורפין בניהם ובנותיהם באש והנשים היו בוכות אותם : מבכות · מן הדגוש כמו רחל מבכה על בניה והרב החכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל כתב כי נמצא כתוב בספר מספרי העבודות הקדמונים כי היה איש מנביאי עכו"ם ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד ז' כוכבי לכת וי"ב מזלו' והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין שמים וארץ ונפל לתוך ההיכל וכל הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא והצלמים כולם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבק' עופפו כל הצלמים להיכליה' בקצות הארץ והיה זה להם לחוק עולם בתחילת יום ראשון מחד' תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז . ויש מפרשים תמוז שם תיה שהיו עובדים צלם שלהם ותרגום ופגבו ציים את איים ויערעון תמוזין בתתולין ובכוב הנסחאות כתוב תמוז בשני ווי"ן ומה שהראה לו באלה המראות פתח צפון רמז לו כי מצפון תפתח הרעה אליהם : (טו) ויאמר · גדולות מאלה · בא כאשר למעלה לא אמר מאלה שהיו שוות התועבות ההם אבל אלה היו גדולות מהאחרות שהיו אחוריהם אל

חַד בְּכוֹתְלָא : ח וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם חֲתוֹר כְּעַן בְּכוֹתְלָא וַחֲתָרִית בְּכוֹתְלָא וְהָא תַּרְעָא חַד : ט וַאֲמַר לִי עוֹל וַחֲזֵי יַת תּוֹעֲבָתָא בִּישָׁתָא דְאִינוּן עָבְדִין כָּא : י וַעֲלֵית וַחֲזֵית וְהָא כָּל דְמוּת רְחִישׁ וּבְעִירָא שִׁקּוּצִין וְכָל טַעֲוָתָא דְפָלְחִין לְהֶן בֵּית יִשְׂרָאֵל מְצַיְּרִין עַל כָּתְלָא סְחוֹר סְחוֹר : יא וְשַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל וְיַאֲזַנְיָה בַּר שָׁפָן קָאֵם בֵּינֵיהוֹן קָיְמִין קֳדָמֵיהוֹן וּגְבַר מַחְתִּיתֵיהּ דִקְטַרְתָּא בִּידֵיהּ וִיתוּר עֲנַן קְטַרְתָּא סָלִיק : יב וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם דְסָבֵי בֵית יִשְׂרָאֵל עָבְדִין בְּקִבְלָא גְבַר בְּאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבֵיהּ אֲרֵי אָמְרִין לָא גְלֵן עוֹבָדָנָא קֳדָם יְיָ רָחִיק יְיָ יַת אַרְעָא : יג וַאֲמַר לִי עוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תוֹעֵיבָן רַבְרְבָן דְאִינוּן עָבְדִין : יד וְאָעֵיל יָתִי בְּמַעֲלָנָא דִתְרַע בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ דִפְתִיחַ לְצִפּוּנָא וְהָא תַמָּן נְשַׁיָּא יָתְבָן מְבַכָּן יַת תַּמּוּזָא : טו וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם עוֹד תְּתוּב תֶּחֱזֵי תוֹעֵיבָן רַבְרְבָן מֵאִלֵּין : טז וְאָעֵיל יָתִי לְדָרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ גַוָּיְתָא

אֶחָד בַּקִּיר : ח וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם
ס' י"ג חֲתָר־נָא בַקִּיר וָאֶחְתֹּר בַּקִּיר וְהִנֵּה
ז' בטעם בסיפ' פֶּתַח אֶחָד : ט וַיֹּאמֶר אֵלַי בֹּא
וּרְאֵה אֶת־הַתּוֹעֵבוֹת הָרָעוֹת אֲשֶׁר
הֵם עֹשִׂים פֹּה : י וָאָבוֹא וָאֶרְאֶה
ס' י"ג וְהִנֵּה כָל־תַּבְנִית רֶמֶשׂ וּבְהֵמָה
ג' שֶׁקֶץ וְכָל־גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל מְחֻקֶּה
עַל־הַקִּיר סָבִיב ׀ סָבִיב :
יא וְשִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי בֵית־יִשְׂרָאֵל
וְיַאֲזַנְיָהוּ בֶן־שָׁפָן עֹמֵד בְּתוֹכָם
ל' עֹמְדִים לִפְנֵיהֶם וְאִישׁ מִקְטַרְתּוֹ
ג' . ד' בְּיָדוֹ וַעֲתַר עֲנַן־הַקְּטֹרֶת עֹלֶה :
ג' בטעם בסיפ' יב וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם אֲשֶׁר
זקני בית ישראל ויהודה אמרים ב' א' חסר זִקְנֵי בֵית־יִשְׂרָאֵל עֹשִׂים בַּחֹשֶׁךְ
אִישׁ בְּחַדְרֵי מַשְׂכִּיתוֹ כִּי אֹמְרִים
אֵין יְהוָה רֹאֶה אֹתָנוּ עָזַב יְהוָה אֶת־
הָאָרֶץ : יג וַיֹּאמֶר אֵלָי עוֹד תָּשׁוּב
ס' תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת אֲשֶׁר־הֵמָּה
כ"א עֹשִׂים : יד וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־פֶּתַח
ב' שַׁעַר בֵּית־יְהוָה אֲשֶׁר אֶל־הַצָּפוֹנָה
ד' ג' מ"ל . ל' וְהִנֵּה־שָׁם הַנָּשִׁים יֹשְׁבוֹת מְבַכּוֹת
ל' אֶת־הַתַּמּוּז :
טו וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם עוֹד
תָּשׁוּב תִּרְאֶה תּוֹעֵבוֹת גְּדֹלוֹת
כ"א מֵאֵלֶּה : טז וַיָּבֵא אֹתִי אֶל־חֲצַר בֵּית־

בקיר · חומת העזרה : (ח) חתר נא בקיר . והרחב את החור : והנה פתח אחד . דרך החור ראיתי פתח לשכה אחת : (י) שקץ עשוין לשקץ עכו"ם : מחוקה . חקוקין על הקיר : (יא) ויאזניהו בן שפן · חשוב היה ולמדין דורו הימנו לפיכך הקפיד עליו : ועתר ענן הקטרת . תמור קטור ענן הקטורת ולשון עתר מרבית וכן עתרתם עלי דבריכ' (לקמן ל"ה) וכן ונעתרות נשיקות שונא (משלי כ"ד) וכן חברו מנחם במחלוקת אחת שלשתן ופירוש ענין מרובה השה אך כל אחד לשון בני אדם : (יב) בחדרי משכיתו · משוכה ברצפת אבני שיש לשון ושכתי כפי (שמות ל"ג) : (יד) אל פתח שער בית ה' . תוך אלל העזרה אל פתח ההיכל אשר בצפון דאמר מר שני פשפשין היו בבית החליפות אחד בצפון ואחד בדרום : מבכות את התמוז . דמות א' שמחממו' אותו מבפני' והיו עיניו של עופר' והם נתוכין מחום ההיסק ונראה כאלו בוכה ואומרת תקבוצת הוא שואל : תמוז · לשון היסק כמו על די חזה למזיה (דניאל ג') ואתינא אזה יתירה (שם) : מבכות את התמוז · פייסנ"ק סלורי"ר לא"ל קאלפ"ן בלע"ז : (טז) ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימי' הוא

סי' ז' : ענן ד' הספין פתחין בקריאה וסי' כי ענן ה' על המשכן יומם ואש · וכסה ענן הקטרת · ועתר ענן הקטרת עלה · יפיץ ענן אורו · וחד וענן ה' עליהם יומם : המה עשים ה' בקריאה וסימ' איש איש במלאכתו אשר המה · כן המה עשים גם לך דשמואל · האינך ראה מה המה עשים · עוד תשוב תראה תעבות ·

תולדות אהרן תבנית רמש · סנהדרין ל"ג : מקטרתו . יומא עו : בן אדם . עקידה שער קג : הפנימית · יומא עו קידושין פב :

היכל ה' ופניהם קדמה והם היו עושים הפך מכונת האל כי לכוונה זו צוה האל פתח המשכן למזרח וקדש הקדשים למערב לבטל עבודת השמש שהיו רגילים בה באותו הזמן ושיהיו בהכנסם למשכן אחוריהם לשמש שתמחה האמונה ההיא מלבם וכן צוה במקדש עולמית ועתה בטלו המנו' והכוונה והחזירו פניהם מעבודת האל ומהשתחות כנגד בית מקדשו וחזרו לעבודת השמש ולהשתחות לו ובדברי רבותינו ז"ל ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל ה' אלא מלמד שהיו פורעים אחוריהם כלפי מטה : (טז) ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית . היא אותה חצר שזכר אלא שהשיג

מצודת ציון

אל (שם נב) : (ז) חור · נקב כמו חור פתן (ישעיה יא) : בקיר · בכותל : (ח) חתר · ענין חפירה כמו חתר בחושך בתים (איוב כד) : נא · עתה : (י) תבנית . דמות : רמש · כן יקראו בריות קטנות קלרי רגל שאין הגופה ניכר וכן כל רמש אשר הוא חי (בראשית ט) : שקץ · הוא כמו ארץ : מחוקה . מל' חקיקה : (יא) מקטרתו · המחתה שמקטירין בו : ועתר · ענין רבוי כמו עתרת שלום (ירמיה לג) : ענן · עשן : (יב) משכיתו · מל' סכך ור"ל רצוף ברצפת אבנים וכן וכחומה נשגבה במשכיתו (משלי יח) כי הדרך לעשות רצפת אבנים בחדר נסתר כי שמה יצפון האוצר : (יד) מבכות · מל' בכיה : התמוז . כן שמו ע"ש ההיסק שעושים בו כמו למזוה לאתונא דניאל

מצודת דוד

הפתח : בקיר · באחד מכותלי העזרה היה בו חור : חתר נא בקיר . עתה חפור בקיר במקום החור , להרחיב את החור : והנה פתח אחד · ר"ל מצאתי שם פתח אחד פתוחה ללשכה אחת : (ט) בא . דרך הפתח וראה וכו' . (י) כל תבנית . ר"ל כל מין תבנית רמש וכו' : וכל גלולי · וכל שאר הגלולים של בית ישראל אשר יעבדו להם : מחוקה · כל אחת מהן היתה חקוקה על הקיר מהלשכה ההיא בכל סביבה : (יא) ויאזניהו . הוא היה הראש על כולם : עומדים . היו עומדים לפני הצורות ההם וכל איש היה בידו המחתה שמקטיר בה ומרבית עשן הקטורת עולה למעלה : (יב) הראית · אם ראית כאומר עוד יותר היית מתפלא אם היית רואה מה שהמה עושים בחשך ר"ל בהסתר במקום מוצנע כ"א בחדרי משכיתו כי על שהמה מעשים מגונים מאד מאד יסתירו עצמם מבני אדם בעת עשותם ומה' לא יראו כי אומרים אין ה' רואה מעשה הבריות כי עזב את הארץ ביד מערכת השמים ולא ישגיח בה : (יג) תועבות גדולות . ממה שראית : (יד) שער בית ה' . זה שער ההיכל והוא רחוק ומופרש אשר אל הצפונה ר"ל אל הפשפש הצפוני כי שני פשפשים היה לו לשער הגדול אחד בצפונו ואחד בדרומו : מבכות את התמוז · שם עכו"ם שהיו הנשים מסיקות אותו מבפנים ועיניו היו עשויות מעופרת והיו נתוכין מחום ההיסק והיה נראה כאלו בוכה והרואים היו אומרים שהוא שואל הקרבנות : (טו) הראית . בה"א השאלה כי שאלו אם השגיח לראות : מאלה . אשר כבר ראית : (טז) אל חצר בית ה' . ר"ל חצר בית ה' הפנימית של

יְהוָה הַפְּנִימִית וְהִנֵּה־פֶתַח הֵיכַל
יְהוָה בֵּין הָאוּלָם וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ
כְּעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ אֲחֹרֵיהֶם
אֶל־הֵיכַל יְהוָה וּפְנֵיהֶם קֵדְמָה
וְהֵמָּה מִשְׁתַּחֲוִיתֶם קֵדְמָה לַשָּׁמֶשׁ׃
יז וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ בֶן־אָדָם
הֲנָקֵל לְבֵית יְהוּדָה מֵעֲשׂוֹת אֶת־
הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ־פֹה כִּי־מָלְאוּ
אֶת הָאָרֶץ חָמָס וַיָּשֻׁבוּ לְהַכְעִיסֵנִי
וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת־הַזְּמוֹרָה אֶל־אַפָּם׃
יח וְגַם־אֲנִי אֶעֱשֶׂה בְחֵמָה לֹא־תָחוֹס
עֵינִי וְלֹא אֶחְמֹל וְקָרְאוּ בְאָזְנַי קוֹל
גָּדוֹל וְלֹא אֶשְׁמַע אוֹתָם׃

ט א וַיִּקְרָא בְאָזְנַי קוֹל גָּדוֹל
לֵאמֹר קָרְבוּ פְּקֻדּוֹת הָעִיר וְאִישׁ
כְּלִי מַשְׁחֵתוֹ בְּיָדוֹ׃ ב וְהִנֵּה שִׁשָּׁה
אֲנָשִׁים בָּאִים ׀ מִדֶּרֶךְ־שַׁעַר הָעֶלְיוֹן
אֲשֶׁר ׀ מָפְנֶה צָפוֹנָה וְאִישׁ כְּלִי
מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ וְאִישׁ־אֶחָד בְּתוֹכָם
לָבֻשׁ בַּדִּים וְקֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו
וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ אֵצֶל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת׃
ג וּכְבוֹד ׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל נַעֲלָה מֵעַל
הַכְּרוּב אֲשֶׁר הָיָה עָלָיו אֶל מִפְתַּן

וְהָא תְרַע הֵיכְלָא דַיָי בֵּין
אוּלָמָא וּבֵין מַדְבְּחָא כְּעֶשְׂרִין
וְחַמְשָׁא גַבְרָא אֲחוֹרֵיהוֹן
לְהֵיכְלָא דַיָי וְאַפֵּיהוֹן לְמַדִינְחָא
וְהָא אִינוּן מִתְחַבְּלִין וְסָגְדִין
לְמַדִינְחָא לְשִׁמְשָׁא׃ יז וַאֲמַר
לִי הָא חֲזֵיתָא בַּר אָדָם הַזְעִיר
לְבֵית יְהוּדָה מִלְמֶעְבַּד יַת
תּוֹעֲבָתָא דַעֲבָדוּ כָא אֲרֵי מְלוֹ
יַת אַרְעָא חֲטוֹפִין וְתָבוּ
לְאַרְגָזָא קֳדָמַי וְהָא אִינוּן מַיְתַן
בַּהֲתָא לְאַפֵּיהוֹן׃ יח וְאַף אֲנָא
אַעְבֵּיד בִּרְגַז לָא יְחוּס מֵימְרִי
וְלָא אֲרַחֵם וִיצַלּוֹן קֳדָמַי בְּקָל
רַב וְלָא אֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן׃
א וְאִכְלֵי וַאֲנָא שְׁמַע קָל רַב
לְמֵימַר אִתְקְרָבוּ דִמְמַנָן עַל
קַרְתָּא וּגְבַר מָן חִבּוּלֵיהּ
בִּידֵיהּ׃ ב וְהָא שִׁתָּא גַבְרִין
אָתָן מֵאוֹרַח תַּרְעָא עִלָאָה
דִפְתִיחַ לְצִפּוּנָא וּגְבַר מָן
כִּידוֹרֵיהּ בִּידֵיהּ וְגַבְרָא חַד
בֵּינֵיהוֹן לָבֵישׁ לְבוּשִׁין וּפִנְקַס
סַפְרָא בְּחַרְצֵיהּ וַעֲלוּ וְקָמוּ
בִּסְטַר מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא׃
ג וִיקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִסְתַּלַּק
בִּכְרוּבָא דַהֲוָה שָׁרֵי עִלוֹהִי
בֵּית קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא וּשְׁרָא

ג' חס' · ט' · ל' · ג' כתע' בסיפ' · ב' · חד מן י"ח מלין תיקון סופרים · י"ח · ל' · ל' וחד מפנה · ל' · ב' · ל' · כ"ס מיתדין · ל'

רשי

היא העזרה כי הר הבית נקרא החצר החצונה ועד עכשיו בחוצה היה עומד אלא שהוא נכנס בשע' הצפוני והראהו בבית החליפות את נורות התמוז וחזר והוליכו למזרח לפני ההיכל והמזבח : ופניהם קדמה וגו' . ממשמע שנאמר ופניהם קדמה יודע אני שאחוריה' אל ההיכל אלא מגיד שהיו אחוריהם מגולה שהיו פוערין עצמם ומתריזין כלפי מטה : משחויתם. בשתי תיבות הוא משמש לשון השחתה ולשון השתחויה כן הוא בירושלמי משחיתים ההיכל ומשתחוי' לחמה וכן ת"י ואינון מתחבלין וסגדין . ומנחם חברו לשון שחוח כמו שחי ונעבור' (ישעי' נ"א) : (יז) הנקל לבית יהודה : המעט להם וקל בעיניהם שאר עבירות שבידם : מעשות את התועבות . אם היו חדלים מעשות את כל התועבות אשר עשו בביתי פה : כי מלאו את הארץ חמס . ונקל בעיניהם אותו עון וישובו להכעיסני בתוך ביתי בתועבות האלה : והנם שולחים את הזמורה אל אפם . והנם שולחי' אל חוטמם את ריח רע של זמורה זו שהם מזמרים ברוח היוצא מפי טבעת כלומר בושתם זה אל פניהם ישוב . ומנחם פי' והנם שולחים את הזמורה אל אפם ענין דופי וקלון הוא לפירושו הבזה ריח מקטרתם וכעס קרבנם וניחוחים למלאכת דופי נקבים ואחוריהם אל היכל ה' יורה על הענין : (א) קרבו פקודות העיר • הקריבו את הפקודים אשר הפקדתי לשחת את העיר : (ב) ששה אנשים • רבותינו פרשום במסכת שבת קצף אף וחימה משחית משבר מכלה : מפצו • שהוא משבר את הכל כמו ונפץ את עולליך (תהלים קלז) : וקסת הסופר • פנקס הם לוחות שמחופין בשעוה וחורתין בם בעט : אצל מזבח הנחשת • הוא מזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת שעשה משה במדבר : (ג) מעל הכרוב • מעל הכפרת שהשכינה היתה

רדק

שהסיע אותו ממקום למקום בחצר כי היה נגד צפון בפתח החצר כמו שפירשנו ועתה הביאו למזרח ההיכל וראה חוץ לפתח ההיכל בין האולם והמזבח כי מזבח העולה היה לפני האולם בעזרה : משתחויתם . מלה מורכבת מן משתחוים והשתחויתם וטעם ההרכבה אמר הנביא כי מצא אותם האנשי' משתחוים קדמה לשמש ואמר לנכנסי' השתחויתם דרך שאלה ויונתן פירש המלה מורכבת מן משחיתים ומשתחוים שתרגם מתחבלין סגודין וכן בדברי רבותינו משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה : (יז) ויאמר • הנקל • בציר"י נפעל עבר או תאר אמר וכי קל הוא בעיניהם מעשות התועבות אשר עשו פה : כי מלאו את הארץ חמס . עד ששבו עוד להכעיסני בביתי : והנם שולחים את הזמורה אל אפם • והנה הם מקטרים בביתי ושולחים רוח הקטרתם אל אפי כנגד הבזיון שעושים לי שמחזירין אחוריהם אל היכלי : הזמורה • פירוש ריח רע והוא על דרך כנוי לקטרת שהיו מקטרין והוא עטוש מלמטה לפיכך ת"י מייתן בהתא לאפיהון ותרגו' בשת בהתא והוא מקום הבשת : אפם • רוצה לומר אפי אלא שכנה הכתוב והוא אחד משמונה עשרה מלין שהם תקון סופרים : (יח) וגם אני . מבואר הוא : (א) ויקרא . פקודות העיר • האנשים הפקודים על אנשי החיל וכן וישם הכהן פקודות על בית ה' וסמכת אל העיר ואמר פקודות העיר שבאו אל העיר תחלה והחיל אחריהם ואלה פקודות העיר שמבאר שהיו ששה אנשי' והשביעי בתוכם שהי' סופר המלך אלה הם שבעת הסרים שבאו אל העיר כאשר הובקעה העיר כמו שנאמר בספר ירמיהו והם נרגל שמגר נבו שר סכים רב סריס נרגל שראצר רב מג ואע"פ שהם שמנה הראשון פקיד על השבעה ולא נמנה עמהם והראה לו השם יתברך במראה הנבואה כי בזה הדרך תלכד ירושלם : ואיש כלי משחתו • כלי בחירק כי הוא יחיד וכן כלי מפצו : משחתו • בצרי והוא שם וכמוהו שם אבל הוא בחירק תרגמו למשחית חבלי משחית : (ב) והנה ששה אנשים . פירשנוהו על דרך פשוטו ועל דרך משל הם ששה מלאכי' והשביעי ביניהם שהוא לבוש בדים וידוע כי בדים הם בגדי פשתן המגוהצין והוא השוטר הגדול ומנהיג העיר והוא הזורק אש בעיר ואלה הם פקד' העיר ובדברי רז"ל מאי ניהו ששה אנשים משבר משחית מכלה קצף אף וחמה : שער העליון • פירשו רבותינו ז"ל שהוא שער מזרחי ונקרא עליון שהוא מלמעלה מעזרת ישראל : אשר מפנה צפונה • מזרחי צפוני היה וכבר פירשנו הטעם למה הראה המראה בצפון ובבל היא מזרחית צפונית לארץ ישראל : מפנה • פעול בשקל אשר אתה מראה בהר : מפצו • כמו משחיתו שזכר כי מפץ שם כלי הוא שמשברים הסלעים בו וכן מפץ אתה לי והוא בצרי וזה בקמץ : ואיש אחד בתוכם לבוש הבדי' • כבר פירשנוהו על דרך משל ורבותינו ז"ל פירשו כן וכן אמרו זה גבריאל ושם אמרו כי גבריאל מלאך של אש לפי שהוא הזורק האש על העיר וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש : וקסת הסופר במתניו • קסת הוא כלי הדיו ויונתן תרגם פנקס ספרא והפנקס הוא מה שכותב עליו הסופר והוא נייר או לוח ואעפ"כ ענין הפסוק הוא על צורך הדיו לא על הלוח שנאמר והתוית תיו ואולי לפי שתלוי' במתני הסופר הנייר . או הלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס : לבוש בדים • בקמץ בסמיכות וכן חגור כלי מלחמה ופי' לבוש בבדים : ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחשת . זהו מזבח העולה שהיה לפני האולם בעזרה ואותו עשה שלמה כמו שכתוב בדברי הימים ומה שהראה לו עומדים אצל מזבח הנחשת ראה כי אצל מזבח הנחשת המשתחוים קדמה לשמש וכיון שבזו כבוד האל יתברך בזה הראהו שבעון זה נעלה הכבוד מעל הכרוב : (ג) אל מפתן הבית • מורה שנסתלק הכבוד מבית המקדש ואמרו מעל הכרוב ולא אמר הכרובים כי שנים כרובים היו ארז"ל כי

כי ענבים בפיהם : אחוריהם ג' וחסר בקריאה וסי' וכל אחריהם ביתה דמלכים • וחברו דר"ה • אחוריהם אל היכל ה' : אל אפם חד מן י"ח מלין תקון סופרים וסי' נמסר בריש ספר במדבר סיני : כל לשון אף על במ"א הזמורה אל אפם : כלי י"ח בליש' וסי' נמסר בסדר ויקהל : לבוש כל לי"ט' חסר בנביאים במ"ב וסי' ושריון קשקשים : הוצא לבוש לכל עבדי • וכל כתובים דכוו' מ"ל במ"א חסר כי כל ביתה לבש שנים :

תולדות אהרן ופניהם קדמה • סוכה נא נג (ברכות ח סוכה נה) : פקודת העיר • סנהדרין קב : ששה אנשים . שבת נה : מעל הכרוב • ר"ה לא :

מצודת דוד

של בית ה' והוא עזרת כהנים : פתח היכל ה' . ר"ל מול פתח ההיכל בחלל העזרה בין האולם ובין המזבח : כעשרים • ר"ל עמדו כעשרים וחמשה איש : משתחויתם . היא מלה מורכבת מהשחתה ומהשתחויה ור"ל היו משחיתים ההיכל לבזותו כי פרעו אחוריהם למולו והתריזו והיו משתחוים לשמש : (יז) הראית . בה"א השאלה : הנקל . ר"ל אשר נקל לבית יהודה המעשים שעשו מאז מבלי עשות את התועבות האלה אשר עשו פה כאומר וכי לא די להם במה שעשו מאז : וישובו להכעיסני . בתועבות האלה : והנה שולחים . והנה עתה הם שולחים אל אפם ריח הרע בזמר הרוח היוצא מפי הטבעת בעת יתריזו והוא תקון סופרים וראוי אל אפי : (יח) וגם אני וגו' • ר"ל כמו שהם עושים שלא כהוגן כן גם אני אעשה בחמה שלא כהוגן כי לא תחוס וכו' : וקראו באזני • בעת בוא עליהם משפט הגמול :

ט (א) ויקרא • קול גדול קרא באזני : קרבו פקודות העיר . אתם הממונים על העיר להשחיתה קרבו ובואו וכ"א יביא בידו כלי המיוחד לו להשחית בה : (ב) והנה • כאשר קרא הנה היו באים דמות ששה אנשים וארז"ל שהם אף וחמה קצף משחית משבר ומכלה : שער העליון • כן שם השער וכן נאמר הוא בנה את שער בית ה' העליון (מ"ב טו) : מפנה לפונה . הפונה לצפון : ואיש . כ"א היה בידו כלי המשבר ומשחית המיוחד לו : ואיש אחד בתוכם . בתוך ששת האנשים היה עוד איש אחד מלובש בבגדי בד ובאזור אשר במתניו היה תלוי קסת המיוחד לסופר והוא מכלי כתיבה : ויבואו . אלה הששה עם האיש לבוש הבדים : מזבח הנחשת : הוא המזבח אבנים שעשה שלמה תחת מזבח הנחושת שעשה משה במדבר : (ג) וכבוד וגו' . השכינה

מצודת ציון

(דניאל ג) : (יז) הנקל . באה ה"א במקום אשר וכן ההלכות אתו (יהושע י) : מעשות . במ"ם השלילה ור"ל מבלי עשות וכן מהמטיר עליו מטר (ישעיה ה) : הזמורה • מל' זמר : אפם • חוטמם : (א) פקודות • מל' פקיד וממונה : (ב) מפנה • מל' פניה : מפצו . משבר ומפצץ וכן מפץ אתה לי (ירמיה נא) : בדים • פשתים כמו מדו בד (ויקרא ו) : וקסת • הוא מכלי הכתיבה : (ג) נעלה . ענין סלוק כמו ונעלה הענן (במדבר ט) : הכרוב . הם הכרובים שעל הכפורת וקראם בשם כולל כרוב וכן כי רוח החיה (לעיל א) : מפתן • אסקופה כמו הדולג על המפתן (צפניה א') :
והתוית

כי נסע מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן ואמרו י' מסעות נסעה שכינה ואפשר כי אמר מעל הכרוב הכרוב הוא דרך משל וי"ת אסתלק כרובא דהוה שרי עלוהי בית קדש קדשיא ובאמרו ככרובא ולא אמר מכרוב ר"ל כי עם כרוב נעלה רוצה לומר מי שנעשה לו הכרוב דמיון הוא והוא השרף העף אל האדם רמז בהסתלק הנבואה מישראל לא נשארו אלא חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו בבנין בית שני ובהם פסקה הנבואה : וכבוד אלהי ישראל . מבואר הוא : הלבוש הבדים • אותו הנזכר שהיה לג.ג בדים ובא בידיעת התאר והמת.ז' : (ד) ויאמר ה' אלו • כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד ובוי"ו והוא כמו ועליו בשמים ירעם והדומים לו ואחר שאמר בתוך העיר אמר בתוך ירושלם אף על פי שידוע כי העיר שזכר היא ירושלם שהרי זכר בענין שהפרשה בית ה' והיכל ואולם ומזבח אלא הוסיף ואמר ירושלם כלומר העיר אשר בחרתי לשכן שמי בה הם הסיעוני ממנה ברוב עונותם : והתוית תו • ענין סימן וכתיבה אמר שיתוה בדיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים וזה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה ורבותינו ז"ל פי' תיו האות הנקראת תי"ו אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל כתוב על מצחן של צדיקים תי"ו של דיו ועל מצחן של רשעים תי"ו של דם ואמר מאי שנא תי"ו רב אמר תי"ו תחיה תי"ו תמות ושמואל אמר תמה זכות אבות ואלה האנשים היו הצדיקים אשר בירושלם שהיו נאנחים ונאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה : והנאנקים • ענין צעקה וצוחה כמו האנק דום ושב הפועל בפעל לרוב הפעולה וכן הנדברים בך : (ה) ולאלה אמר באזני • ולאלה הם הששה שזכר אמר להם שיבאו אחר המתוה הזה ויכו : על תחום • כן כתיב וקרי אל והכתוב רוצה לומר והכה על אשר תחוס עיניכם וכל שכן על האחרים והקרי כמשמעו הזהירם שלא יחוסו על האדם ולא יחמלו : עיניכם • כתיב לשון רבים וקרי עינכם לשון יחיד כמו לא תחוס עינך והיחיד היא דרך כלל : (ו) זקן בחור . תהרגו למשחית גם רוצה לומר להשחתה שתשחיתו הכל : וממקדשי תחלו • נאשר במקדש כי אותם חייבים יותר שעובדים עכו"ם במקדשי על פני להכעיסני : באנשים הזקנים • הם שבעים איש מזקני ישראל שזכר שהיו עובדים עכו"ם בלשכה אשר בעזרה לפני הבית ורבותינו ז"ל דרשו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי אלו בני אדם שקיימו כל התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו ואמרו לא יצאה מדה טובה מאת הקדוש ברוך הוא וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה שהרי אמר תחלה והתוית תיו ואמר ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ואחר כך אמר וממקדשי תחלו : (ז) ויאמר אליהם טמאו את הבית . אל תחושו אם תהרגו בבית המקדש ותטמאו את הבית בחללים כי הם טמאוהו ראשונה בגלולים : ומלאו • נווי מבנין הדגוש אף על פי שהלמ"ד איננה דגושה כי ימצא כמוהו קלים מבנין הדגוש כמו ובקשו ברתובותיה כי לא מלאו אחרי ויקנאו בו והדומי' להם : את החצרות • חצרות בית המקדש עזרת אנשים ועזרת נשים והר הבית כי כולם היו חצרות : (ח) ויהי כהכותם • בכף כהכותם בחצרות כי שם היה הנביא במראה : ונאשאר אני • נשארתי אני ביניהם שלא הכוני ומלה זו מורכבת מן ונשאר שהוא נפעל עבר ומן אשאר שהוא איתן מן הקל וטעם ההרכבה אמר כשהיו מכים נתתי עיני מי נשאר בחצרות שלו הכו וראיתי כי לא נשאר אלא אני זהו ונשאר ואמר בשני טעמים במלה א' לקצר והיא ע"ד לחות כמו שפירשנו במלת משתחויתם ובא להודיע כי לא היה בחצרות בית השם מי שהיה עליו התי"ו אלא הוא לבדו : ואזעק ואומר . על ירושלים כי היא היתה שארית כל ישראל כי כל ישראל גלו זולתי ירושלים וככר מתו ברעב או בחרב או בגלות : (ט) ויאמר אלי . ותמלא הארץ דמים • ארץ ישראל ויהודה לפיכך חרבה הארץ מהם ואף על פי שהיו בהם שאר עברות העונש הגדול הוא בעבור החמס כי לא יעמוד שום ישוב בחמס והמבול בא בעבור החמס ובקצת ספרים המדויקים ותמלא הארץ דמים פירוש שופכי דמים : והעיר מלאה מטה • וגם העיר הזאת ירושלים שהיתה מלאתי משפט עתה היא מלאה משפט מטה ומעוקל והוא החמס אלא לפי שהיתה ירושלם מקום המשפט ואליה באים כל ישראל למשפט זכר הטית הדין שבה וכל זה גרם להם אמונתם הרעה : כי אמרו עזב ה' את הארץ ואין ה' רואה . ולא יענוש על הרע ולא יגמול על הטוב וככר פירשנו ענין זה למעלה : (י) וגם אני • כמו

מֵעִיל לְקָבֵיל סְקוֹפַת בֵּיתָא
וּקְרָא לְגַבְרָא דְלָבֵישׁ לְבוּשַׁיָא
דְפִנְקַס סִפְרָא בְּחַרְצֵיהּ :
ד וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ עֲבַר בְּגוֹ קַרְתָּא
בְּגוֹ יְרוּשְׁלֵם וְתִרְשׁוֹם תְּוָא עַל
בֵּית עֵינֵי גַבְרַיָא דְמִתְאַנְחִין
וְדִמְאַנְקִין עַל כָּל תּוֹעֲבָתָא
דְאִתְעֲבִידָא בְגַוָהּ : ה וּלְאִילֵין
אֲמַר וַאֲנָא שָׁמַע עֲבָרוּ
בְּקַרְתָּא בַּתְרוֹהִי וּקְטוֹלוּ לָא
תְחוּס עֵינֵיכוֹן וְלָא תְרַחֲמוּן :
ו סָב עוּלֵם וּבְתוּלָה טַפְלָא
וּנְשַׁיָא תִּקְטְלוּן לְחַבָּלָא וְעַל
כָּל גַבְרָא דַעֲלוֹהִי רוּשָׁם תְּוָא
לָא תִקְרְבוּן וּמִבֵּית מַקְדְּשִׁי
תִּשְׁרוֹן וּשְׁרִיאוּ בְּגַבְרַיָא סָבַיָא
דְקֳדָם בֵּיתָא : ז וַאֲמַר לְהוֹן
סָאִיבוּ יַת בֵּיתָא וּמְלוֹ יַת
דָרָתָא קְטִילִין פּוּקוּ וּנְפַקוּ
וּקְטַלוּ בְקַרְתָּא : ח וַהֲוָה
כְּקַטָּלוּתְהוֹן וְאִשְׁתְּאָרִית אֲנָא
וְאִשְׁתַּטְחֵית עַל אַפַּי וּצְוָחֵית
וַאֲמָרֵית קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים
הַמְחַבֵּל אַתְּ יַת כָּל שְׁאָרָא
דְיִשְׂרָאֵל בְּמִשְׁפְּכָךְ יַת חֵימְתָךְ
עַל יְרוּשְׁלֵם : ט וַאֲמַר לִי חוֹבֵי
בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה תַּקִּיפוּ בָהּ
לַחֲדָא וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא
חַיָיבֵי קְטוֹל וְקַרְתָּא אִתְמְלִיאַת
אַסְטְיוּת דִי אֲרֵי אֲמַרוּ רָחִיק
יְיָ יַת יָתְבֵי אַרְעָא וְלֵית
דְאִיגַלְיָא קֳדָם יְיָ : י וְאַף אֲנָא
לָא אָחוּס מֵימְרִי וְלָא אֲרַחֵים
פּוּרְעֲנוּת אוֹרְחַתְהוֹן בְּרֵישֵׁהוֹן

הַבָּיִת וַיִּקְרָא אֶל־הָאִישׁ הַלָּבֻשׁ ל'
הַבַּדִּים אֲשֶׁר קֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו :
ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָו עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר אליו ק' ד' חסר
בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלָם וְהִתְוִיתָ תָּו עַל־ ג' • ג'
מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֶּאֱנָחִים ל'
וְהַנֶּאֱנָקִים עַל כָּל־הַתּוֹעֵבוֹת ל'
הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ : ה וּלְאֵלֶּה אָמַר ג'
בְּאָזְנַי עִבְרוּ בָעִיר אַחֲרָיו וְהַכּוּ עַל־ אל ק'
תָּחֹוס עֵינֵיכֶם וְאַל־תַּחְמֹלוּ : ו זָקֵן עינכם ק'
בָּחוּר וּבְתוּלָה וְטַף וְנָשִׁים תַּהַרְגוּ
לְמַשְׁחִית וְעַל־כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־עָלָיו ל'
הַתָּו אַל־תִּגַּשׁוּ וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלּוּ ל' ל'
וַיָּחֵלּוּ בָּאֲנָשִׁים הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר לִפְנֵי ד' . ג' ב' ותי'
הַבָּיִת : ז וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם טַמְּאוּ אֶת־ ל'
הַבַּיִת וּמַלְאוּ אֶת־הַחֲצֵרוֹת חֲלָלִים ל' ות' מלאו
צֵאוּ וְיָצְאוּ וְהִכּוּ בָעִיר : ח וַיְהִי ג'
כְּהַכּוֹתָם וְנֵאשֲׁאַר אֲנִי וָאֶפְּלָה עַל־ ל'
פָּנַי וָאֶזְעַק וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה ל' וכ"כ . ג' סימן
הֲמַשְׁחִית אַתָּה אֵת כָּל־שְׁאֵרִית ג'
יִשְׂרָאֵל בְּשָׁפְכְּךָ אֶת־חֲמָתְךָ עַל־ ל'
יְרוּשָׁלִָם : ט וַיֹּאמֶר אֵלַי עֲוֹן בֵּית־ ל'
יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה גָּדוֹל בִּמְאֹד מְאֹד ו' י' ו'
וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ דָּמִים וְהָעִיר מָלְאָה ו'
מֻטֶּה כִּי אָמְרוּ עָזַב יְהוָה אֶת־ ל'
הָאָרֶץ וְאֵין יְהוָה רֹאֶה : י וְגַם־אֲנִי ל'
לֹא־תָחוֹס עֵינִי וְלֹא אֶחְמֹל דַּרְכָּם כ"ט

היתה שורה שם עד הנה והתחילה להסתלק ולצאת לחוץ מעט מעט עשר מסעו' חד מסע הראשון (עיין עמוס ט פ' א' ברש"י ונ"ע יוש"ה) מכרוב למפתן בית קדשי הקדשים : (ד) והתוית תו . ורשמת רושם : על מצחות האנשים • הצדיקים כדי להיות לאות שלא יפגעו בם המשחיתים : (ה) ולאלה אמר באזני . לששת המחבלים : (ו) ומקדשי תחלו . מן העומדי' לפני מקדשי ורבותינו אמרו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי מן המקודשים לי הם אותם חקוקי התיו שהרבה בהם מגהזיקם חזר וצוה לחבלם לפי שאמרה מדת הדין לפניו מה נשתנו אלו מאלו הרי לא מיחו בהם כדאיתא במסכת שבת : (ח) ונאשאר אני . ונשארתי אני : (ט) מלאה מטה . דין מעוקל : על

ולאלה ג' ר"פ בקריא' וסי' ולאלה תטמאו כל הנגע בנבלתם • ולאלה אמר באזני עברו • ולאלה תהיו תרומת הקדש כופא דספרא: צאו ג' וסימ' לאמר לאסרים צאו • נודו מתוך בבל • ויאמר אליהם טמאו את הבית : במאד מאד ו'

תולדות אהרן וממקדשי. עכו"ם ד : עונ[ש]י• ב"ש פ"ט :

מצודת ציון

(ד) והתוית תו • ענין רושם וסימן כמו ויתו על דלתות השער (ש"א כא) : מצחות • מל' מצח : והנאנקים • גם הוא ענין אנחה כמו אנקת אסיר (תהלים קב) : (ו) תחלו • ויחלו • מלשון התחלה : (ח) ונאשאר . כמו ונשאר : אהה . ענין ל' צעקת יללה: (ט) מטה : מל' הטיה :

מצודת דוד

השכינה נסתלקה מן הכרוב שעל הכפורת אשר היה עליו וירד אל מפתן בית קה"ק ומשם קרא אל האיש וכו' : (ד) בתוך העיר . ולתוספת ביאור אמר בתוך ירושלים : והתוית תו • תרשום סימן על מצחות הצדיקים הנאנחים ומצטערי' בעבור כל התועבות הנעשות בתוכה : (ה) ולאלה • הם ששת האנשים הבאים בכלי מפצם : אמר באזני • ר"ל שמעתי כשהיה מדבר להם : אחריו • אחרי לבוש הבדים : והכו . באנשי העיר : (ו) למשחית • להשחי' מן העולם : ועל כל איש . אבל על כל מי שיהיה עליו הסימן אל תגשו אליו להכות : וממקדשי תחלו . תתחילו להכות מהאנשים העומדים לפני מקדשי : ויחלו . התחילו להכות מהזקני' שעמדו לפני הבית אשר קטרו לגלולים כמ"ש ושבעים איש מזקני וגו' ואיש מקטרתו בידו (לעיל ח) : (ז) טמאו את הבית . כלומר אל תחושו לטומאת בה"מ ומלאו חצרות בה"מ מן ה חללים ואח"ז צאו והכו בעיר : ויצאו . אחר שהכו בהחצרות יצאו והכו בעיר : (ח) ונאשאר אני . לא נשאר כ"א אני כי לא רשם סימן אף על אחד כי לא מצא צדיק . ורז"ל אמרו שנענשו על שלא מיחו בהם : המשחית . כי תשחית את כולם בעת תשפוך חמתך על ירושלים : (ט) בית ישראל . הם הנשארים בארצם אחר גלות מלכות אפרים ונספחו למלכות יהודה : דמים • אנשי שופכי דמים : מטה . הטיית משפט : עזב ה' . ביד מערכת השמים : ראה • מה הנעשה בארץ : (י) וגם אני . כמו שהם אומרים שאין אני רואה כן לא תראה עיני לחוס עליהם : דרכם . גמול דרכם אשלם על ראשם

כמו שהם לא חסו ולא חמלו על העניים גם אני לא תחוס עיני מדה כנגד מדה : (יא) והנה האיש · הלא גמר תשובתו אלי : והנה האיש לבוש הבדים · משיב דבר אליו שעשה כמצותיו לעבור בעיר ולהתוות התיו : לבוש הבדים. בשו"א כמשפט הסמוכים : כאשר צויתני . כתיב וקרי ככל אשר צויתני כלומר שלא חסר דבר מכל אשר צוהו : (א) ואראה והנה אל הרקיע · כמו על הרקיע וכן אל ההרים לא אכל והדומים להם רבים : אשר על ראש הכרובים · הוא מה שאמר במראה הנבואה הראשונה וממעל לרקיע אשר על ראשם כי החיות שזכר במראה ההיא הם הכרובים שזכר במראה הזאת כמו שאומר נמטה ואדע כי כרובים המה : (ב) ויאמר אל האיש לבוש הבדים · גם זה בשוא כמשפט הסמוכים : אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב · למ"ד לגלגל במקום ה"א הידיעה וכן לכרוב כמו הכרוב וכן מבינות לכרובים כמו הכרובים וכמוהם אשר למלך נשען על ידו עד לשמים הגיע שיר למעלות : לגלגל · על דרך כלל כאילו אמר לגלגלים וכן אמר לאופנים להם קורא הגלגל באזני וכן לכרוב על דרך

(א) על ראש הכרובים . על ראש ארבעה חיות המרכבה ובפרשה זו חזר לקרותם כרובי' לפי שנהפכו פני השור לפני כרוב כמו שכתוב בפרשה זו · ואמרו רבותינו יחזקאל בקש רחמי' והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור : (ב) בינות לגלגל · בין האופנים כל מקום שנאמ' ויאמר ויאמר אינו אלא לדרוש הקב"ה אמר לגבריאל והוא בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שילסטו הגחלים ותקל הגזירה וכן הוא מפורש בענין וישא ויתן אל חפני לבוש הבדים : וזרוק על העיר·לא זרקם מיד ואע"פ שקבלם לבוש הבדי' לא השליכם עד לאחר שש שנים לקבלתו שנתעממו הגחלים בידו כל שש שנים ותדע שהרי נבואה זו בשנה הששית נאמרה והעיר חרבה בשנת אחת עשרה : (ג) מימין לבית . בדרום : החצר הפנימית . היא העזרה : (ד) על מפתן הבית . הוא הסילוק עצמו האמור למעלה : (ה) עד החצר החיצונה . הר הבית יכול מפני שהקול נמוך ת"ל כקול אל שדי בדברו אלא משהוא מגיע לחצר החיצונה הוא נפסק : והנה

בְּרֹאשָׁם נָתָתִּי׃ יא וְהִנֵּה הָאִישׁ
לְבֻשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר הַקֶּסֶת בְּמָתְנָיו
מֵשִׁיב דָּבָר לֵאמֹר עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר ככל אשר ק'
צִוִּיתָנִי׃
י א וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אֶל־הָרָקִיעַ
אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ הַכְּרֻבִים כְּאֶבֶן סַפִּיר
כְּמַרְאֵה דְּמוּת כִּסֵּא נִרְאָה עֲלֵיהֶם׃
ב וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִישׁ לְבֻשׁ הַבַּדִּים
וַיֹּאמֶר בֹּא אֶל־בֵּינוֹת לַגַּלְגַּל אֶל־
תַּחַת לַכְּרוּב וּמַלֵּא חָפְנֶיךָ גַחֲלֵי־אֵשׁ
מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וּזְרֹק עַל־הָעִיר וַיָּבֹא
לְעֵינָי׃ ג וְהַכְּרֻבִים עֹמְדִים מִימִין
לַבַּיִת בְּבֹאוֹ הָאִישׁ וְהֶעָנָן מָלֵא
אֶת־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ ד וַיָּרָם כְּבוֹד־
יְהוָה מֵעַל הַכְּרוּב עַל מִפְתַּן הַבָּיִת
וַיִּמָּלֵא הַבַּיִת אֶת־הֶעָנָן וְהֶחָצֵר
מָלְאָה אֶת־נֹגַהּ כְּבוֹד יְהוָה׃ ה וְקוֹל
כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים נִשְׁמַע עַד־הֶחָצֵר
הַחִיצֹנָה כְּקוֹל אֵל־שַׁדַּי בְּדַבְּרוֹ׃
ו וַיְהִי בְּצַוֺּתוֹ אֶת־הָאִישׁ לְבֻשׁ־
הַבַּדִּים לֵאמֹר קַח אֵשׁ מִבֵּינוֹת
לַגַּלְגַּל מִבֵּינוֹת לַכְּרֻבִים וַיָּבֹא וַיַּעֲמֹד
אֵצֶל הָאוֹפָן׃ ז וַיִּשְׁלַח הַכְּרוּב אֶת־
יָדוֹ מִבֵּינוֹת לַכְּרוּבִים אֶל־הָאֵשׁ
אֲשֶׁר בֵּינוֹת הַכְּרֻבִים וַיִּשָּׂא וַיִּתֵּן

יְהֵבִית׃ יא וְהָא גַבְרָא דְלָבֵישׁ
לְבוּשָׁא דְפִנְקְסָא בְּחַרְצֵיהּ
מְתִיב פִּתְגָמָא לְמֵימַר עֲבָדִית
כְּמָא דְפַקֶּדְתָּנִי׃ א וַחֲזֵית וְהָא
בִּרְקִיעָא דִי עַל רֵישׁ כְּרוּבַיָּא
כְּאֶבֶן טָבָא כְּחֵיזוּ דְמוּת
כּוּרְסְיָא אִתְחֲזֵי עֲלֵיהוֹן׃ ב וַאֲמַר
לְגַבְרָא דְלָבֵישׁ לְבוּשַׁיָּא וַאֲמַר
עוּל לְבֵינֵי גַלְגַלַּיָּא לִתְחוֹת
כְּרוּבָא וּמַלֵּי חוּפְנָךְ גוּמְרִין
דְאֶשָּׁא מִבֵּינֵי כְרוּבַיָּא וּזְרוֹק
עַל קַרְתָּא וְעַל וַאֲנָא חָזֵי׃
ג וּכְרוּבַיָּא קָיְמִין מִדָּרוֹם לְבֵיתָא
בְּמֵיעַל גַבְרָא וַעֲנָנָא אֲמִיטְתָא
אִתְמְלִיאַת יַת דַּרְתָּא גַוַּיְתָא׃
ד וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא דַיְיָ בִּכְרוּבָא
דַהֲוָה שָׁרֵי עֲלוֹהִי וּשְׁרָא מֵעֵיל
לְקָבֵיל סְקוֹפַת בֵּיתָא
וְאִתְמְלִיאַת בֵּיתָא יַת עֲנַן
אֲמִיטְתָא וְדַרְתָּא אִתְמְלִיאַת
יַת זִהוֹר יְקָרָא דַיְיָ׃ ה וְקָל כַּנְפֵי
כְרוּבַיָּא אִשְׁתְּמַע עַד דַּרְתָּא
בָּרָיְתָא כְּקָלָא מִן קֳדָם שַׁדַּי
בְּמַלּוּלֵיהּ׃ ו וַהֲוָה בְּפַקָּדוּתֵיהּ
יַת גַּבְרָא דְלָבֵישׁ לְבוּשַׁיָּא
לְמֵימַר סַב אֶשָּׁתָא מִבֵּינֵי
גַלְגַלַּיָּא מִבֵּינֵי כְרוּבַיָּא וְעַל
וְקָם בִּסְטַר גַלְגַלָּא׃ ז וְאוֹשֵׁיט
כְּרוּבָא יַת יְדֵיהּ מִבֵּינֵי כְרוּבַיָּא
לְאֶשָּׁתָא דִי בֵּינֵי כְרוּבַיָּא
וּנְסִיב וִיהַב לְחָפְנֵי דְלָבֵישׁ

כלל וכן אמר מבינות לגלגל מבינות לכרובים : אל תחת · כמו בינות ובאמרו תחת רמז בו כי הגלגל תחת הכרוב במעלה : גחלי אש מבינות לכרובים · כמו מתחת לכרובים וזהו שאמר למעלה במרכבה ראשונה היא מתהלכת בין החיות ושם בארנו הענין : ויבא לעיני : בא אל בינות לגלגל כאשר צוהו ואני ראיתי בואו ולא גמר מה עשה והפסיק בענין הכרובים ואמר : (ג) והכרובי' עומדי' מימין לבית בבאו האיש . הראה האל לנביא הכרובים מימין הבית לפי שהראהו התועבות שהיו עושי' לצפון הבית לטע' שכתבנו הראהו הכרובי' בהפכם : בבאו האיש · כמו ותראהו את הילד והאיש הוא לבוש הבדים ופי' בבאו כאשר בא אל בינות לגלגל : והענן מלא את החצר הפנימי · היא העזרה והחצר החיצונה היא הר הבית וכבר פירשנו דבר הענן במרכב' הראשונה בנסתר והיות הכבוד בבית הענן היה בחצר ובצאת הכבוד מן הבית לחצר נתמלא הבית מן הענן : והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' · כי דרך החצר יצא הכבוד : (ד) וירם · מבואר הוא : (ה) וקול כנפי הכרובי' · מבואר הוא במרכבה הראשונה : (ו) ויהי בצותו · חזר להשלי' ענין ויבא לעיני שאמר : ויעמוד אצל האופן · הוא הגלגל שזכר ואצל כמו בינות שזכר או נאמר כי אצל אינו כמו בינות ושנה המצוה בזה כמו ששנה בלקיחת האש מבינות הכרובים שלא לקחה הוא אלא הכרוב וטעם זה לא לשנות המצוה אלא כאדם הירא להכנס למקום יותר גבוה ונקדש ממנו ועמד אצל האופן לראות מה יהיה והנה לקח הכרוב האש מבינות לכרובים ונתנם אל חפניו והכרו' הזה הוא אחד מן הכרובי' אשר האופנים אצלה לפיכך אמר מבינות לכרובים : (ז) וישלח · ויקח ויצא · יצא לגמור מצות האל יתברך והוא לזרוק האש על העיר : ובדרש גבריאל שהוא לבוש הבדים בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיצננו הגחלים מיד אל יד ותקל הגזרה ועוד היו בחפניו שש שנים כדי שיהיו הגחלים עוממות בידו להקל עוד הגזרה שהרי נבואה זו היתה בשנה הששית ולא חרבה העיר

וסימ' נמסר בסדר לך לך : נתתי ג' קמץ וסימ' וגם אני לא תחוס עיני · מצמרת הארז · הכל נתתי: ד' פסוקי' אל אל אל על וסי' ויבא יואב אל המלך דוד · ומשפט בא אל ארץ המישור · ויאמר אל האיש לבוש הבדים · וארא ואקום ואמר אל החרים ואל הסגנים : וימלא ו' בקריאה וסי' אחרי הכות ה' את היאר · ואמלא את החכמה. וימלא בית הבעל . וימלא הבית את הענן·וימלא המן חמה · וימלא המן על מרדכי חמה · הכרבים י"ג חס' וסי' נמסר בסדר תרומה :

תולדות אהרן לבוש הבדים · יומא עז : אל הרקיע · (ברכות ג) : וימלא הבית · ר"ה לא :

מצודת דוד

ראשם : (יא) משיב דבר · היה משיב תשובה אל ה' המשלחו : עשיתי וגו' · כאומר הנה לא נוית לרשום כ"א על מצחות הצדיקים ולא על זולתם והנה כן עשיתי כי לא רשמתי על מצחות זולתם ומן הצדיקים הנה לא מצאתי :
י (א) על ראש הכרובים . הם ארבע חיות המרכבה וכן נאמר שם ודמות על ראשי החיה רקיע (לעיל א) וקראם כרובים כי תינוק הוא בל' ארמי רביא ותואר מראה גוף כל החיות היו בדמות בן אדם כמ"ש וזה מראיהן דמות אדם להנה (שם) : כאבן ספיר . הרקיע היה על דבר מזהיר כאבן ספיר כמראה דמות כסא : נראה אליהם · על הכרובים ברקיע אשר ממעל להם וכפל הדבר לתוספת ביאור : (ב) ויאמר · היושב על הכסא ולקצר סמך על המבין וכפל מלת ויאמר יורה על הזרוז : אל בינות לגלגל · אל בין האופנים : אל תחת לכרוב . ר"ל אל חלק המקום מהם שהוא מתחת לכרוב והוא בשפולי האופנים : ומלא · ר"ל בהיותך שם תופיס ידך למלא חפניך גחלי אש מבין הכרובים וזרוק אותם על העיר והוא סימן השחתה כאכולה באש : ויבוא לעיני . לבוש הבדים בא שמה ואני ראיתיו בא : (ג) מימין לבית וגו' כשבא שמה לבוש הבדים עמדו הכרובים ברוח דרומי מהבית : והענן מלא . הענן היה ממלא את החצר הפנימית והיא עזרת כהנים : (ד) וירם כבוד ה' . השכינה נסתלקה מעל הכרוב שעל הכפורת וירדה על מפתן בית קה"ק . (ואולי זהו הסילוק האמור למעלה או שחזרה על הכרובים וחזרה ונסתלקה) : והחצר · הוא החצר הפנימי : את נוגה . הארה וזריחה מכבוד ה' : (ה) וקול כנפי הכרובים · ואז היה נשמע קול כנפי הכרובים מוליכי המרכבה כשהן עופפים מהם ובפריחתן יגעו הכנפים זה בזה ומשמיעים קול : עד החצר החיצונה . הקול לא היה נשמע אלא עד החצר החיצונה והוא עזרת הנשים ובהגיע שמה היה נפסק הקול : כקול אל שדי בדברו . במקום שהיה הקול נשמע היה חזק מאד כקול אל שדי בדברו בסיני שנאמר שם את הדברים וכו' קול גדול (דברים ה) : (ו) ויהי בצותו . מיד כשצוה המקום ב"ה את האיש לבוש הבדים שממקום עמדו בין האופנים יושיט יד לקחת האש מבין הכרובים מיד בא ועמד אצל האופן ר"ל בין האופנים : (ז) וישלח הכרוב אחד מן הכרובים הושיט ידו בין הכרובים אל האש אשר ביניהם : וישא . לקח משם אש ונתן אל חפני לבוש הבדים : ויקח לבוש הבדים . לקח האש מיד הכרוב ויצא משם : ויצא

מצודת ציון

אל הרקיע · על הרקיע : הכרובים . תרגום של תנוק הוא רביא : (ב) בינות . מלשון בין : לגלגל . למ"ד במקום ה"א הידיעה והם האופנים וקראם בשם הכללי : לכרוב · כמו הכרוב : חפניך · כן יקרא פיסת היד כמו מלא חפניכם (שמות ט) : לכרובים · כמו הכרובים : (ד) וירם · מל' הרמה וסלוק : הכרוב · קראם בשם הכללי : מפתן · אסקופה : נוגה · ענין הארה וזריחה : (ז) וישלח . ענין הושטה : וישא · ענין לקיחה כמו ישא ברכה (תהלים כד) : כעין

יחזקאל

אֶל־חָפְנֵי לְבֻשׁ הַבַּדִּים וַיִּקַּח וַיֵּצֵא׃
ח וַיֵּרָא לַכְּרֻבִים תַּבְנִית יַד־אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם׃ ט וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַרְבָּעָה אוֹפַנִּים אֵצֶל הַכְּרוּבִים אוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד וְאוֹפַן אֶחָד אֵצֶל הַכְּרוּב אֶחָד וּמַרְאֵה הָאוֹפַנִּים כְּעֵין אֶבֶן תַּרְשִׁישׁ׃
י וּמַרְאֵיהֶם דְּמוּת אֶחָד לְאַרְבַּעְתָּם כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הָאוֹפַן בְּתוֹךְ הָאוֹפָן׃
יא בְּלֶכְתָּם אֶל־אַרְבַּעַת רִבְעֵיהֶם יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִפְנֶה הָרֹאשׁ אַחֲרָיו יֵלֵכוּ לֹא יִסַּבּוּ בְּלֶכְתָּם׃ יב וְכָל־בְּשָׂרָם וְגַבֵּהֶם וִידֵיהֶם וְכַנְפֵיהֶם וְהָאוֹפַנִּים מְלֵאִים עֵינַיִם סָבִיב לְאַרְבַּעְתָּם אוֹפַנֵּיהֶם׃
יג לָאוֹפַנִּים לָהֶם קוֹרָא הַגַּלְגַּל בְּאָזְנָי׃
יד וְאַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָד פְּנֵי הָאֶחָד פְּנֵי הַכְּרוּב וּפְנֵי הַשֵּׁנִי פְּנֵי אָדָם וְהַשְּׁלִישִׁי פְּנֵי אַרְיֵה וְהָרְבִיעִי פְּנֵי־נָשֶׁר׃ טו וַיֵּרֹמּוּ הַכְּרוּבִים הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי בִּנְהַר־כְּבָר׃ טז וּבְלֶכֶת הַכְּרוּבִים יֵלְכוּ הָאוֹפַנִּים אֶצְלָם וּבִשְׂאֵת הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם לָרוּם מֵעַל הָאָרֶץ לֹא־יִסַּבּוּ הָאוֹפַנִּים גַּם־הֵם מֵאֶצְלָם׃ יז בְּעָמְדָם יַעֲמֹדוּ וּבְרוֹמָם יֵרוֹמּוּ אוֹתָם כִּי רוּחַ הַחַיָּה בָּהֶם׃ יח וַיֵּצֵא כְּבוֹד יְהוָה מֵעַל מִפְתַּן הַבָּיִת וַיַּעֲמֹד עַל־הַכְּרוּבִים׃
יט וַיִּשְׂאוּ הַכְּרוּבִים אֶת־כַּנְפֵיהֶם וַיֵּרוֹמּוּ מִן־הָאָרֶץ לְעֵינַי בְּצֵאתָם

(ג׳. ל׳ · ל׳ · ג׳. ל׳ חס׳ · ל׳ · ל׳ · ו׳ וכל לשון עין דט׳ · י״ו · ב׳ חד מ״ל וחד חסר ב׳ · ב׳ · ב׳ · ב׳ · ג׳ בנביאים · ל׳ ומ״ל · ב׳ · ל׳ מ״ל וא׳ חסר)

תרגום

לבושיא ונסיב ונפק׃ ח ואתחזי לכרוביא דמות ית אנשא תחות גדפיהון׃ ט וחזית והא ארבעא גלגליא בסטר כרוביא גלגל חד בסטר כרובא חד וגלגל חד בסטר כרובא חד וחיזו גלגליא כעין אבן טבא׃ י וחזויהון דמות חד לארבעתהון כמא דהוי גלגל בגו גלגל׃ יא במיזלהון על ארבעת סטריהון אזלין לא מתחזרין במיזלהון ארי לאתרא דמתפני קדמאה בתרוהי אזלין ולא מתחזרין במיזלהון׃ יב וכל בסריהון וגביהון ואשדתהון וגדפיהון וגלגליא מלן עינין סחור סחור לארבעתהון דגלגליא׃ יג לאופניא להון אתקרי גלגלא ואנא שמע׃ יד וארבעא אפין לחד אפי חד אפי כרובא ואפי תנינא אפי אנשא ותליתאה אפי אריא ורביעאה אפי נשרא׃ טו ואתרמו כרוביא אינון בריתא די חזיתי בנהר כבר׃ טז ובמיזל כרוביא אזלין גלגליא לקבליהון ובמטל כרוביא ית גדפיהון לאתרמא כמרע לרום שמיא לא מתחזרין גלגליא אף אינון מקבליהון׃ יז במקמהון קימין ובאתרמותהון מתרמין עמהון ארי כרוח בריתא בהון׃ יח ואסתלק יקרא דיי דהוה שרי עלוהי מעיל לקביל סקופת ביתא ושרא על כרוביא׃ יט ונטלו כרוביא ית גדפיהון ואתרמו כמרע לרום שמיא ואנא חזי במפקהון

רש״י

(ט) והנה ארבעה אופנים. לפי שנשתנית אחת מן הפנים הוזקק לחזור ולמנות כאן כל מעשה החיות כבראשונה שלא תאמר מרכבה אחרת היא׃ (יב) וידיהם. של אופנים הם החור שהמרכבה מתגלגל׳ בתוכן שקורין בוויי״ל בלע״ז וי״ת ואשדתהון ושפיכיה׳׃ לארבעת׳ אופניה׳ לארבעת אופני החיות׃ (יג) להם קורא הגלגל באזני. אני שמעתי שהמלאך היה קורא את האופן גלגל׃ קורא הגלגל. להם נקרא שם גלגל׃ (יד) פני האחד פני הכרוב. הם היו פני השור שנהפכו לכרוב׃ (יט) פתח שער בית ה׳. פתח היכל׃ הקדמוני. שבמזרח וזה היה

ומראה ז׳ קמצים וסימ׳ ומראה כבוד ה׳ כאש · ומראה הנגע עמק · ומראה הנתק · ומראה איש לילה. ומראה האפנים כעין אבן תרשיש · ומראה הילדים האכלים · ומראה הערב והבקר · וא׳ פתח ומראה ולא בחידת׃ קורא ו׳ וסי׳ נמסר בישעיה סוף סימ׳ נ״ח׃ וירומו ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ וירמו הכרובים היא החיה · וירומו מן הא״ץ לעיני · קדמא חסר׃ לרום ב׳ וסימ׳ שמים לרום · לרום

תולדות אהרן פני האחד · סוכה ה׳׃

מצודת ציון

(ט) כעין. כגוון׃ (יא) רבעיהם. ת״י סטריהון והוא מלשון רבע כי כל צד הוא רבע כי ארבע צדדים יש׃ יסבו. מלשון סבוב והסבה׃ (יב) בשרם. על גופם יאמר בלשון שאלה׃ וגביהם. כן נקרא אחורי הגוף כמו על גבי חרשו חורשים (תהלים קכט)׃ עינים. מלשון עין׃ (יד) הכרוב. תרגום של תינוק הוא רביא׃ (טו) וירמו. ענין סלוק והפרשה׃ החיה. קרא בשם כללי׃ ובשאת. מלשון נשיאה והרמה׃ (יז) אותם. עמהם׃ רוח. ענין רצון׃ (יט) לעומתם. ר״ל כנוכח להם׃ הקדמוני

רד״ק

העיר עד שנת אחת עשר׳׃ (ח) וירא. מה שאמר וירא ואמר תבנית להראות כי לא היה הכל אלא במראה הנבואה לא שיש לכרובים ידים ורגלים וכנפים כמשמעם ואמר באחד מהם לשורות על האחרים׃ (ט) וארא. מבואר הוא במרכבה הראשונה בנסתר׃ (י) ומראיהם. גם זה מבואר׃ (יא) בלכתם. כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך אחר הכרוב כי רוח החיה באופנים ויונתן תרגם הראש קדמא׳׃ (יב) וכל בשרם. יש להתבונן למה זכרו לאופנים בשר ולא לכרובים ומבואר הוא בנסתר׃ וגבהם. חסר יו״ד הרבוי מהמכתב׃ וידיהם. תרגם יונתן ואשדתהון ענין אשדו׳ הפסג׳ שהוא מקום מדרון׃ לארבעתם אופניהם. זה תוספת באור כמו להם לבני ישראל ועמהם הימן וידותון חצוצרות והדומים להם ובקצתם היה מספיק באחד מהרי זכר הדבר בסמוך והיה מספיק אם היה אומר לארבעתם לבד אלא שנהגו תוספת באור במקומות וכנוי אופניהם על עצמם כמו שנהגו בכנוי המספר כמו לאו שלשתיכ׳ ויפלו שבעת׳׃ לארבעת׳׃ תרגם יונתן לארבעתהון דגלגליא׃ (יג) לאופנים להם קורא הגלגל באזני׃ לא אמר כי לאופנים יקראו גלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי הלשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו בגד ושמלה ואמר ואופן ועגלה ואמר והנם גלגל עגלתו והענין אחד ומה בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול שקרא להם קול הגלגל והוא ענין קריאה כמו הדור אתם ראו דבר ה׳ כי כל המעש׳ שזכר לאופני׳ במצותו וברצונו היה וכאילו קורא לו המצוה עשה כך ועשה כך ומצות האופן הוא הכרוב׃ קורא. מלא נזכר שם פעלו מהדגוש והפועל היא הכרוב שקורא תמיד ואין קריאתו בקול ובכלי הדבור אלא שהשמיע הקול את הנביא בנבואה קול להבינו הענין וכן וקרא זה אל זה ואמר׃ (יד) וארבעה פנים לאחד · לכל אחד מהכרובים׃ פני האחד פני הכרוב · פי׳ פני אחד מהפנים וכן השני והשלישי והרביעי על הפנים שהיו ארבעה אמר ומה שאמר פני הכרוב במקום שזכר במראה הנבואה הראשונה פני שור ידוע מה שאמרו רבותינו ז״ל אמרו יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב אמר לפניו רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור ופי׳ כרוב כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא והקשו פני האחד פני כרוב ופני השני פני אדם וכרוב אחד הוא ותרגמו אפי רברבי ואפי זוטרי ואנחנו פירשנו ענין זה בנסתר׃ (טו) וירמו הכרובים · לשון הרמה שנאמר בזו המראה היא לשון התנשאות שנאמר במראה הראשונה והענין אחד כי רוממות ונשיאות אחד וגם פירשנו הענין בנסתר ומלת וירמו מבנין נפעל או התפעל מפעלי הכפל׃ (יז) בעמד׳. מבואר הוא במראה הראשונה בנסתר׃ וברומם. בחולם׃ (יח) ויצא · מבואר הוא׃ (יט) וישאו הכרובים · בצאתם. מן

מצודת דוד

(ח) וירא · היה נראה שיש אל הכרובים תבנית יד אדם יוצא תחת כנפיהם אשר בו לקח אחד מהם את האש׃ (ט) אופן אחד · אצל כל כרוב היה אופן אחד׃ כעין. כגוון אבן תרשיש הוא מראה התכלת׃ (י) ומראיהם. מראה ליורם של ארבעת האופני׳, היה אחד זה כזה והיו כמראית האופן העשוי בתוך האופן זה ממזרח למערב וזה מצפון לדרום שאז יכול הוא להתגלגל לכל רוח מבלי סבוב והחזרה׃ (יא) בלכתם. בזה יפרש המקרא שלפניו לומר הנה בעבור זה על ארבעת צדדיהם באופן לכתם ילכו ולא יסבו בלכתם הואיל והיו מתגלגלים לכל צד׃ אשר יפנה הראש · הוא הכרוב שהוא המניע וראש התנועה׃ אחריו ילכו · אחר הראש ילכו האופנים ולא היו מסבבים עצמם בלכתם כי יכולים היו ללכת לכל צד מבלי סבוב׃ (יב) וכל בשרם. של גופי החיות׃ וגבהם · הוא הגובה מאחורי הגוף׃ מלאים עינים סביב · היו מלאים הרבה גוונים מחולפים בכל סביבם אבל מראיהם העיקרי המיוחד אל האופנים היה כעין אבן תרשיש כמ״ש למעלה ומראה העיקרי המיוחד אל החיות היה כגחלי אש כמ״ש ודמות החיות מראיהם כגחלי אש (לעיל א)׃ לארבעתם אופניהם. ר״ל כן היה לכל ארבעת החיות ולאופניהם שמלבד המראה המיוחד להם היו מלאים מהרבה גוונים מחולפים׃ (יג) לאופנים להם · ר״ל להאופנים ההם שמעתי באזני קול קורא אותם בשם גלגל׃ (יד) לאחד. לכל חיה היו ארבעה פנים׃ פני הכרוב. הוא הנהפך מפני השור כי אחז״ל יחזקאל בקש רחמים ואמר אין קטגור נעשה סנגור כי פני השור יזכיר מעשה העגל מחטאו בו ישראל ונהפך פני השור לפני כרוב והוא אפי זוטרי מבן אדם׃ פני אדם. הוא אפי רברבי מבן אדם׃ (טו) וירומו הכרובים. ראה שהכרובים נסתלקו ממקומם׃ היא החיה. ר״ל אין זה ענין אחר אלא היא החיה בעצמה אשר ראיתי על נהר כבר עם כי אז ראה פני שור ועתה ראה במקומו פני כרוב׃ (טז) ובלכת ר״ל לא נשתנה התנועה ממה שהיתה ובעת ילכו הכרובים ילכו גם האופנים אצלם ובעת ישאו הכרובים את כנפיהם להתרומם מעל הארץ לעלות למעלה לא יסבו גם האופנים מאצלם׃ (יז) בעמדם · בעת יעמדו הכרובים יעמדו גם האופנים ובעת ירומו למעלה ירומו עמהם כי רצון החיה הוא בהאופנים וכאשר ישאו החיות ישאו גם האופנים׃ (יח) מעל מפתן הבית. כי שם היה כמ״ש למעלה׃ (יט) וישאו נשאו

וְהָאוֹפַנִּים לְעֻמָּתָם וַיַּעֲמֹד פֶּתַח
שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הַקַּדְמוֹנִי וּכְבוֹד
אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם מִלְמָעְלָה׃
כ הִיא הַחַיָּה אֲשֶׁר רָאִיתִי תַּחַת
אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל בִּנְהַר־כְּבָר וָאֵדַע כִּי
כְרוּבִים הֵמָּה׃
כא אַרְבָּעָה אַרְבָּעָה פָנִים לְאֶחָד
וְאַרְבַּע כְּנָפַיִם לְאֶחָד וּדְמוּת יְדֵי
אָדָם תַּחַת כַּנְפֵיהֶם׃ כב וּדְמוּת
פְּנֵיהֶם הֵמָּה הַפָּנִים אֲשֶׁר רָאִיתִי
עַל־נְהַר־כְּבָר מַרְאֵיהֶם וְאוֹתָם אִישׁ
אֶל־עֵבֶר פָּנָיו יֵלֵכוּ׃
יא א וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ וַתָּבֵא
אֹתִי אֶל־שַׁעַר בֵּית־יְהוָה הַקַּדְמוֹנִי
הַפּוֹנֶה קָדִימָה וְהִנֵּה בְּפֶתַח הַשַּׁעַר
עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ וָאֶרְאֶה
בְתוֹכָם אֶת־יַאֲזַנְיָה בֶן־עַזֻּר וְאֶת־
פְּלַטְיָהוּ בֶן־בְּנָיָהוּ שָׂרֵי הָעָם׃
ב וַיֹּאמֶר אֵלָי בֶּן־אָדָם אֵלֶּה הָאֲנָשִׁים
הַחֹשְׁבִים אָוֶן וְהַיֹּעֲצִים עֲצַת־רָע
בָּעִיר הַזֹּאת׃ ג הָאֹמְרִים לֹא בְקָרוֹב
בְּנוֹת בָּתִּים הִיא הַסִּיר וַאֲנַחְנוּ
הַבָּשָׂר׃ ד לָכֵן הִנָּבֵא
עֲלֵיהֶם הִנָּבֵא בֶּן־אָדָם׃ ה וַתִּפֹּל עָלַי
רוּחַ יְהוָה וַיֹּאמֶר אֵלַי אֱמֹר כֹּה־אָמַר
יְהוָה כֵּן אֲמַרְתֶּם בֵּית יִשְׂרָאֵל
וּמַעֲלוֹת רוּחֲכֶם אֲנִי יְדַעְתִּיהָ׃
ו הִרְבֵּיתֶם חַלְלֵיכֶם בָּעִיר הַזֹּאת
וּמִלֵּאתֶם חוּצוֹתֶיהָ חָלָל׃
ז לָכֵן כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה חַלְלֵיכֶם

כ"ס מיחדין · ג' ר"פ בקריאה · ג' · ל' · ל' · ג' ב' מ"ל וא' חסר · ד' מ"ל: ח' · ל' חסר · ל' · ז' בטעם · ל' בטעם · ל' וחסר · וד' חס' בליש' · ל'. ב' · ל' · ג' · ל' ומ"ל · וג' כ"כ בליש' · י"ב בטעם

וגלגליא לקבליהון וקם במעלנא דתרע בית מקדשא דיי מדינחאה ויקר אלהא דישראל עליהון מלעלא: כ אינון בריתא דחזיתי תחות יקר אלהא דישראל בנהר כבר וידעית ארי כרוביא אינון: כא ארבע ארבע אפין לחד וארבע גפין לחד ודמות יד אנשא תחות גפיהון: כב ודמות אפיהון אינון אפיא די חזיתי על נהר כבר חזויהון ואינון בריא לקביל אפהא אזלא: א ונטלת יתי רוחא ואעלת יתי לתרע בית מקדשא דיי מדינחאה דפתיח למדינחא והא במעלנא דתרעא עסרין וחמשא גברין וחזית ביניהון ית יאזניה בר עזור וית פלטיא בר בניא רברבי עמא: ב ואמר לי בר אדם אלין גבריא דמחשבין למינס ודמלכין מלך ביש בקרתא הדא: ג דאמרין לא בקריב למבני בתין היא חשיבא לנא כדודא ואנחנא חשיבין בגוה כבסרא דבשיל בגו דודא: ד בכן אתנבי עליהון אתנבי בר אדם: ה ושרת עלי רוח נבואה מן קדם יי ואמר לי אמר כדנן אמר יי כן אמרתון בית ישראל ודי אתון מהרהרין דסליקת על לבכון קדמי גלן: ו אסגיתון קטיליכון בקרתא הדא ומליתון שוקהא קטילין: ז בכן כדנן אמר יי אלהים קטיליכון דשויתון

רש"י

היה מכה סילוק השני ממפתן בית קדשי הקדשים לעזרה: (כ) היא החיה. מתוך שראיתי במרכבה זו כל מעשה המרכבה הראשונה אני אומר היא אשר ראיתי בנהר כבר: ואדע. כי נהפך פני השור לפני כרוב והיו בה שני פני אדם פנים קטנים של ילד ופנים גדולים של אדם: (א) והנה בפתח השער וגו'. הם הם שאמר למעלה אחוריהם אל היכל ה' אלא שלא פירש שם מי היו וכאן פירש את שמות שנים מהם: (ג) האומרים לא בקרוב יבאו דברי הנביאים עלינו: בנות בתים. אין לחוש להם אלא בנות בתים ושבת בתוכם כי לא נגלה מן העיר הזאת עד מותנו: היא הסיר ואנחנו הבשר. כשם שאין הבשר יוצא מן הסיר עד גמר בישולו כך לא נצא ממנה עד שנמות: (ה) כן אמרתם. ידעתי כי זאת אמרתם שירושלים הסיר ואתם הבשר ואני אומר לכם כי לחללים שנתתם בה היא לסיר שהם נגמרו בה אבל לכם לא תהיה לסיר לקלוט אתכם עד יום מיתה כי אתכם אוציא מתוכה: ומעלות רוחכם. העולה על דעתכם בומר"א פלנ"ם

מעל הארץ לא יסבו: היא ג' ר"פ בקריאה וסימ' היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה. היא החיה אשר ראיתי. היא לא תהיה לכם לסיר: ואותם ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימ' והעמיד הכהן המטהר. אשר ראיתי על נהר כבר מראיהם. ויבאו אליך כמבוא עם. קדמא דס': והיעצים ד' חסרים בליש' וסימ' והיעצים עצת רע בעיר. ויועציך כבתחלה. יעץ בליעל. ויעציו ושריו. וכל יועצי דכוו': חוצתיה ג' כתיב כן בליש' וסימ' אל תגידו בגת. ומלאתם חוצתיה. חגרו שק. וכל ירמיה דכוו' חצות כתיב:

רד"ק

מן הבית כי מתחלה ראה אותם לימין הבית: ויעמוד. על דרך הכלל הכרובים. כאילו אמר ויעמדו אלא אמר דרך כלל כי כאחד עמדו: פתח שער בית ה' הקדמוני. בצאתם ממפתן הבית עמדו פתח שער הבית מבחוץ ולא שעמדו בארץ אלא התרוממו מעל הארץ בעמדם והעמידם שם מפני האנשים שהיו שם שהיו אחוריהם אל ההיכל וכאילו הם דחקו הכבוד לצאת ולהרוס מעל הארץ: עליהם. על הכרובים ומה שאמר מלמעלה אחר שאמר עליהם לפי שהכבוד ראה על הרקיע שעל ראשי החיות הנקראים כרובים: (כ) היא החיה. מבואר הוא: (כא) ארבעה ארבעה פנים לאחד. לכל אחד כרוב מהכרובים ארבעה פנים וארבע כנפים: ודמות ידי אדם. ולכל אחד ידי אדם מתחת כנפיהם ומבואר הוא: (כב) ודמות פניהם. מראיהם ואותם ועצמם. כמו ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע כלומר עצם הפנים ומראיהם היה כפני' אשר ראיתי בנה' כבר: (א) ותשא אותי. וכבר נשאה אותי והביאה אותי אל שער בית ה' הקדמוני למעלה זכר זה ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית והנה אותו הנה להודיע כי באותם כ"ה אלה היו משרי העם: (ב) ויאמר. והיועצים. לפי שהיו שרים וגדולי העיר אמר זה בהם כי בהם תלויה עצת העיר עצת דבר רע: (ג) האומרי' לא בקרוב בנות בתים. לא בקרוב תהיה הגזרה שמתנבא הנביא עלינו לפיכך לא נחוש לדבריו ונבנה בתים כי ירושלם היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שהבשר לא יוציאוהו מתוך הקדרה עד שיתבשל כן אנחנו לא נצא מירושלם ולא נגלה ממנה עד שיגיע זמנינו למות ונמות בה: בנות. מקור כמו ביום עשות אלהים: (ה) ותפול. כן אמרתם. אמת אמרתם במשל הזה אשר אתם מושלים אבל לא כדבריכם על עצמכם ולא כאשר חשבתם כי מחשבותיכם אני ידעתים ידעתי שאתם חושבים באמרכם המשל הזה שלא תגלו מתוך ירושלם אלא המשל יהיה כמו שאומר כי חלליכם שהרביתם הם בשר והיא הסיר כי בתוך העיר שפכתם דם נקי ושמתם החללים בתוכה כבשר בתוך קלחת אבל לעצמיכם לא יהיה המשל כמו שחשבתם: ומעלות רוחכם אני ידעתיה. המחשבה העולה על רוחכם ונקראת מעלה ולרבות מעלות ופי' ידעתיה כל אחת ואחת מהמעלות: (ו) הרביתם. והנה הולך ומפרש המשל: (ז) לכן. הוציא מתוכה. מקור במקום

תולדות אהרן הקדמוני. קדושין עג:

מצודת ציון

הקדמוני. המזרחי: (כב) ואותם. ועצמם וכן והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כב): עבר. פאה וצד: (ג) הסיר. הקדרה כמו סיר נפוח (ירמיה א): (ה) ותפול. ענין חניה: ומעלות. מל'

מצודת דוד

נשאו כנפיהם למעלה: לעיני בצאתם. בעיני ראיתי בעת יצאו מבית קה"ק מעל המפתן: והאופנים לעומתם. גם האופנים היו מתרוממים לעומת הכרובים ובשוה להם: ויעמוד. דמות המרכבה עמד בפתח שער בית ה' המזרחית ר"ל בפתח ההיכל הפונה למזרח לא הפתח הפונה למערב לבית קה"ק: עליה'. על הכרובי': (כ) היא החיה' ר"ל היא עצמה החיה אשר ראיתי וגו' עם כי עתה היה פני כרוב במקום פני שור: ואדע. ידעתי אז אשר הכרובים שראיתי המה החיה עצמה: (כא) ארבעה וגו'. ר"ל כי כ"א מארבעה הפנים אשר בכל אחד היה כלול מארבעה ולכ"א מהפנים היה ארבעה כנפים ודמות ידי אדם היו תחת כנפיה': (כב) ודמות פניהם. צורת פניהם המה דמיון הפנים אשר ראיתי על נהר כבר: מראיהם. ר"ל זהו מראיהם שראיתי על נהר כבר: ואותם. והם עצמם אשר ראיתים אז: איש. כל אחד מהם הלכו אל עבר מול פניו כי היו להם פנים לכל רוח ובכל עבר שילכו הנה הלכו מול פניהם וכאומר בעבור כל זה ספקתי לדעת שזו היא החיה בעצמה אשר ראיתי על נהר כבר: יא (א) ותשא. רוח אלהים נשא אותי במראה הנבואה אל שער בית ה' הקדמוני. ר"ל אל שער ההיכל המזרחי ולתוספת ביאור אמר הפונה קדימה לא השער הפונה למערב לבית קה"ק: עשרים וגו'. ר"ל שם עמדו כ"ה איש ובין האנשים ההם ראיתי את יאזניה וכו': (ב) החושבים. אשר חושבים און ויועצים בעיר הזאת עצת רע: (ג) האומרים. אשר יאמרו בעצתם לא בזמן קרוב יהיה היעוד הרע שהנביא מייעד על העיר הזאת ולכן בנות בתים ר"ל א"כ אין לנו עסק כ"א לבנות בתים כי בהם נשב ימים רבים: היא הסיר. ירושלים היא הסיר שמבשלין בו ואנחנו הבשר ההונח בסיר ר"ל כשם שאין הבשר יוצא מן הסיר עד גמר בישולו כן אנחנו לא נצא מן העיר הזאת עד גמר הבישול והוא ביום המיתה: (ד) לכן. הואיל וכן יאמרו הנבא עליהם הפוך אמריהם: הנבא וגו'. כפל הדבר לזרזו: (ה) ותפול. חנתה עלי רוח הנבואה: אמור. אל אנשי ירושלים: כן אמרתם. כדבר הזה לא בקרוב וגו' אמרתם אתם בית ישראל ועל בני יהודה יאמר: ומעלות רוחכם. ר"ל לא בלבד ידעתי אמריכם כי אף המחשבות העולות על רוחכם ידעתי אני בכל פרט ופרט: (ו) הרביתם. ר"ל ובעבור הדברים והמחשבות האלו

רדק

במקום אוציא כלומר גזרתי להוציא אתכם מתוכ' לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד מותכם ולא תגלו ממנה : (ח) חרב יראתם . בצרי מן ולא יראו אלהים וכם יראו חרב מלך בבל ושלחו למצרים לעזרה כמו שכתוב בצדקיהו וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב : וחרב אביא עליכם . אותו חרב שיראתם ממנו אותו אביא עליכם ולא יציל אתכם מלך מצרים : (ט) והוצאתי אתכם מתוכה . לא כאשר חשבתם שתהיו בתוכה עד יום מותכם: (י) בחרב תפולו • על גבול ישראל עם צדקיהו והוא ברבלתה בארץ חמת כמו שאמר וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה וחמת גבול ישראל כמו שאמר מלבוא חמת ועד נחל מצרים : (יא) היא לא תהיה לכם לסיר • כמו שחשבתם שלא תצאו מתוכה : ואתם תהיו בתוכה לבשר . אבל לא בתוכה ממש כי אל גבול ישראל אשפוט אתכם ותהיו כבשר שמבשלים אותו והוא נמק בתוכו כמו שאמר וכבשר בתוך קלחת ושם בגבול ישראל יגיע זמן בשולכם וכן תרגם יונתן היא לא תהא לכון כדודא כרם אתון תהון בגוה כבשרא דבשיל בגו דודא : (יב) וידעתם . אז בהגיע משפטכם תדעו כי אני ה' כי כמו שגזרתי עליכם כן יגיע אליכם : וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם עשיתם • לעבוד אלהים אחרים כמו שהם עובדים ולשפוך דם נקי כמו שהם שופכים : (יג) ויהי כהנבאי • בכ"ף כאשר הייתי מתנב' ראיתי שמת פלטיהו בן בניהו : כלה אתה עושה . דרך שאל' ואעפ"י שאין בו ה"א השאל' כמו הארדוף אחרי הגדוד הזה אתה זה בני עשו והדומים להם ומה שצעק על מיתתו שראה והוא היה רשע לפי שראה מיתתו פתאום והוא היה מראשי העם חרד למיתתו אמר כי אולי יעש' תשוב' והאל לא ענה לצעקתו דבר : ויהי • (טו) בן אדם אחיך אחיך אנשי גאולתך . אמר שלשה פעמים לגלות בני גד ובני ראובן ולגלות שמרון ולגלות יהויכין וחזר וכללם וכל בית ישראל כלה• וסמך ענין זה למה שהיה אומר בנות בתים הוא הסיר ואנחנו הבשר שהיו חושבים שיהיו לעולם בתוכה והיו חושבים ואומר לנגד אותם שגלו : רחקו מעל ה' . אותם שגליתם רחקו מעל ה' כלו' מעל אדמת ה' שהיא אדמת הקדש כי לנו היא נתנה הארץ למורשה לא לכם שגליתם ממנה : רחקו צווי פ"א הפעל פתוח' כמו ושטו הפכת ואמר היא ואחר כן אמר הארץ הכנוי קודם הידיעה כמו ותראהו את הילד והדומים לו : (טז) לכן • כי הרחקתים בגוים • ואעפ"כ לא עזבתים אלא הייתי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם כלומר אם רחקו ממקדש ה' שהוא מקדש גדול שם בארצו אני אהיה להם למקדש מעט כלומר בבתי כנסיות שהם נועדים שם להתפלל אלי אני עמהם ושומע קולם ומצילם מיד אויביה' שלא יעשה בהם כלה ועוד אני עתיד לקבץ אותם כמו שאמר בסמוך

תרגום

בְּגַוַּהּ אִינוּן כְּבִסְרָא וְהִיא ל'
כְּדוּדָא וְיַתְכוֹן אַגְלֵי מִגַּוַּהּ׃
ח מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא
דְּחֵלְתּוּן וּדְקָטְלִין בְּחַרְבָּא
אַיְתֵי עֲלֵיכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃
ט וְאַגְלֵי יַתְכוֹן מִגַּוַּהּ וְאֶמְסַר
יַתְכוֹן בְּיַד נוּכְרָאִין וְאַעְבֵּיד
בְּכוֹן פּוּרְעָנוּת דִּינִין׃ י בְּחַרְבָּא
תִּתְקַטְלוּן עַל תְּחוּם אַרְעָא
דְּיִשְׂרָאֵל אֶתְפְּרַע מִנְּכוֹן
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ יא הִיא
לָא תְהֵי לְכוֹן כְּדוּדָא בְּרַם אַתּוּן
תְּהוֹן בְּגַוַּהּ כְּבִסְרָא דִּבְשִׁיל
בְּגוֹ דוּדָא עַל תְּחוּם אַרְעָא
דְּיִשְׂרָאֵל אֶתְפְּרַע מִנְּכוֹן׃
יב וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ דִּי
בִּקְיָמַי לָא הֲלֵיכְתּוּן וְדִינַי לָא
עֲבַדְתּוּן וּכְנִימוּסֵי עַמְמַיָּא דִּי
בְּסַחְרָנֵיכוֹן עֲבַדְתּוּן׃ יג וַהֲוָת
כְּאִתְנַבָּיוּתִי וּפְלַטְיָה בַּר בְּנָיָה
מִית וְאִשְׁתַּטְחִית עַל אַפַּי
וּצְוָחִית בְּקָל רַב וַאֲמָרִית
קְבֵיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים גְּמִירָא
אַתְּ עָבֵיד עִם שְׁאָרָא דְּיִשְׂרָאֵל׃
יד וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ טו בַּר אָדָם
אַחָךְ אַחָךְ אֱנָשׁ קְרִיבָךְ וְכָל
בֵּית יִשְׂרָאֵל כּוּלְּהוֹן דַּאֲמָרִין
לְהוֹן יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם אִתְרַחֲקוּ
מִדַּחַלְתָּא דַּייָ דִּילָנָא הִיא
אִתְיְהִיבַת אַרְעָא לְמֵירְתַהּ׃
טז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי אַרְחֵיקְתִּינוּן לְבֵינֵי עַמְמַיָּא

יחזקאל יא

אֲשֶׁר שַׂמְתֶּם בְּתוֹכָהּ הֵמָּה הַבָּשָׂר ל'
וְהִיא הַסִּיר וְאֶתְכֶם הוֹצִיא מִתּוֹכָהּ׃
ג' וסי' הרגלת דמשה נוה חֶרֶב יְרֵאתֶם וְחֶרֶב אָבִיא עֲלֵיכֶם
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ ט וְהוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם מִתּוֹכָהּ וְנָתַתִּי אֶתְכֶם בְּיַד־
זָרִים וְעָשִׂיתִי בָכֶם שְׁפָטִים׃
ח' י בַּחֶרֶב תִּפֹּלוּ עַל־גְּבוּל יִשְׂרָאֵל
ב' מ"ל אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי
ג' ר"פ יְהֹוָה׃ יא הִיא לֹא־תִהְיֶה לָכֶם לְסִיר
ל' וְאַתֶּם תִּהְיוּ בְתוֹכָהּ לְבָשָׂר אֶל־גְּבוּל
יִשְׂרָאֵל אֶשְׁפֹּט אֶתְכֶם׃ יב וִידַעְתֶּם
כִּי־אֲנִי יְהֹוָה אֲשֶׁר בְּחֻקַּי לֹא הֲלַכְתֶּם
ג' וּמִשְׁפָּטַי לֹא עֲשִׂיתֶם וּכְמִשְׁפְּטֵי
ל' הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיכֶם עֲשִׂיתֶם׃
ל' • ז' יג וַיְהִי כְּהִנָּבְאִי וּפְלַטְיָהוּ בֶן־בְּנָיָה
ז' זוגין דמיין ומתחלפין סימן מֵת וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶזְעַק קוֹל־גָּדוֹל
וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יֱהֹוִה כָּלָה אַתָּה
עֹשֶׂה אֵת שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל׃
יד וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
טו בֶּן־אָדָם אַחֶיךָ אַחֶיךָ אַנְשֵׁי גְאֻלָּתֶךָ
י"ב וְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלֹּה אֲשֶׁר אָמְרוּ
ל' לָהֶם יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם רַחֲקוּ מֵעַל
יְהֹוָה לָנוּ הִיא נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרָשָׁה׃
י"ב בטע' בסיפ' טז לָכֵן אֱמֹר כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כִּי
הִרְחַקְתִּים בַּגּוֹיִם וְכִי הֲפִיצוֹתִים

רשי

סלנ"ס בלע"ז : (ז) הוציאו . כמו להוצי' ולשון בניתם הבתי' כי בגלות תלכו הסבות והבנים ואין יורש את הבתים : (ח) חרב יראתם • כשפניתם לעזרה למלך מצרים כמו שנאמר בצדקיהו וימרד בו לשלוח מלאכיו למצרי' (לקמן יז) : (י) על גבול ישראל . בסוף הגבול והיא רבלה ארץ חמת היא אנטוכיא שם נשפט צדקיהו ביד נבוכדנצר כמו שנא' בספר (מלכים ב כה) שם שחט את בניו שם נקר את עיניו והיא סוף הגבול שנא' במרגלים ובכמה מקומות עד לבא חמת (במדבר יג) : (יא) לא תהיה לכם לסיר • המשמרת נתחיה עד גמר בישולם : ואתם תהיו בתוכה לבשר שתותכו בתוכה ותבשלו בתוכה כבשר בסיר ובתוך קלחת : אל גבול ישראל אשפוט אתכם • ולא בתוכה תמותו : (טו) אחיך אחיך • גלות שומרון וגלות יכניה . וכל בית ישראל שהלכו בגולה : אשר אמרו להם . אשר אמרו עליהם יושבי ירושלי' שלא גלו עם יכני' שהמליך עליהם נבוכדנצר את צדקיהו. ועתה גם הם משחקים על אחיהם שגלו ואומרי' עליהם רחקו

יראתם ג' וסימ' חרבא דמשה גור' • וסי' בסדר בהעלותך : ואפל חד מן ז' זוגין מן ב"ב בסיפ' קדמא נסיב אות וחס' מלה ותניין חסר אות ונסיב יתיר מלה וסימ' ואתו את ה' אלהיך תירא • ואתו תעבד ובשמו תשבע• אתו את ה' אלהיך תירא אתו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע • שנים על פי שנים עדים או שלשה עדים • שני על פי שני עדים או על פי שלשה עדים • ולא אבו אשר אמר זאת המנוחה• לא אבו כי עם מרי הוא• בנים לא אבו שמוע תורת ה' • ואפלה ויהי בהכותם ואזעק ואמ' • ואפל ויהי בהנבאי ופלטיהו בן בניה ואזעק קול גדול ואמר • וירפאו את שבר עמי • וירפו את שבר בת עמי • והנשאו מי זה מלך הכבוד• ושאו מי הוא מלך הכבוד • ותר חלוף קדמא חסר אות ויתיר מלה ותניין יתיר אות וחס' מלה וסי' בך בחר ה' אלהיך ובך בחר ה'

תולדות אהרן וכמשפטי הגוים • סנהדרין לט : ה'
אלהים . זוכר אחרי :

מצודת ציון

מל' עליה : רותכם • ענין מחשבה ורצון : (ז) הוציא • כמו להוציא או כמו אוציא : (ט) זרים • עמים עכו"ם: שפטים • משפט גמול : (י) על גבול • סמוך לגבול : (יא) אל גבול • כמו על גבול : (יג) אהה • הוא ענין לשון יללה : כלה . כמו הכלה בה"א התימא : (טו) גאולתך • כן יקרא הקרוב על כי הוא ראוי לגאול נחלתו מיד הלוקח וכן כי גואל אתה (רות ג) : למורשה

מצודת דוד

שאלו אשר חשבו שלא תגלו מן העיר הוסיפו לעשות הרע והרבו חללים בעיר הזאת ותמלאו החוצות חללים : (ז) לכן • הואיל וכן עשיתם לכן כה אמר ה' חלליכם וגו' ר"ל הנה עתה נתקיים אמריכם שאמרתם היא הסיר וגו' כי חלליכם אשר הרגתם בתוכה המה הבשר ולעומת פגרי החללים דימה העיר אל הסיר שמשימים בה את הבשר כי כן שמתם בה פגרי חללים : ואתכם . אבל עליכם גזרתי להוציא מתוכה או אתכם אוציא מתוכה ללכת גולה ולא יתקיים אמריכם בעצמכם : (ח) חרב יראתם . מחרב מלך בבל יראתם וחרב אביא עליכם ממנו : (י) על גבול ישראל • סמוך לגבול ישראל . אשפוט אתכם והוא ברבלה בארץ חמת כמ"ש ויעלהו וגו' רבלתה וגו' וישחט מלך בבל את בני צדקיהו וגו' ואת כל חורי יהודה שחט מלך בבל ואת עיני צדקיה עור (ירמיה לט) : וידעתם . אז תדעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול : (יא) היא • ירושלים לא תהיה לעומתכם כסיר המשמרת הבשר ההושם בתוכה עד גמר הבישול כי לא תהיו בה עד יום המיתה : ואתם • אבל אתם תהיו בתוכה דומה לבשר המלמטק בתוך הסיר כי שמה תהיו נמקים ונמסים אבל לא תמותו בה כי על גבול ישראל ברבל' בארץ חמת שם אשפוט אתכם משפט מות : (יב) וידעתם • אז תדעו אשר אני ה' הנאמן לשלם גמול על אשר לא הלכתם בחוקי : וכמשפטי הגוים וגו' • לעבוד עבודת כוכבים כמותם : (יג) כהנבאי . כאשר נבאתי הנבואה ההיא כי במראה הנבואה היה נראה לו כאלו מתנבא הדבר הזה וכאשר צוה לו המקום כמ"ש למעלה לכן הנבא עליהם וכו' : ופלטיהו . אחד מן השרים שעמדו בפתח השער : מת . מיתה פתאומית : ואפול וגו' • להשתחוות ולבקש רחמים : כלה אתה עושה . וכי אתה עושה כלה את השארית לבל יותר מי ועל שראהו מת פתאום והיה מראשי העם חשב שאף כן ימותו כולם : (טו) אחיך אחיך אנשי גאולתך • אמר שלש פעמים אחד נגד גלות ארץ זבולון וארץ נפתלי בימי פקח בן רמליהו כמ"ש (במ"ב) ואחד נגד גלות אנשי עבר הירדן כמ"ש בדה"א ואחד נגד גלות יהודה בימי יהויקים ובימי יהויכין : ובכל בית ישראל כלה . הוא הגלות הכללי בימי הושע בן אלה כמ"ש במ"ב : אשר אמרו להם . אשר יושבי ירושלים אמרו על כל אנשי הגליות האלה הנה הם רחקו מעל ה' וממקדשו והשליכם לארצות רחוקות ולא ישגיח [illegible] עד עולם וא"כ [illegible] הם [illegible] וחושבים [illegible] וכאומר איך א"כ תלונה על מות האנשים הרשעים ההמה : (טז) לכן . הואיל ואומרים שלא אשגיח בהם נגעה אמור להם כה אמר ה' עם כי הרחקתים ממקדשי ומארצם להיות גולים

בארצות ואהי להם למקדש מעט ג׳
בארצות אשר באו שם׃
יז לכן אמר כה אמר אדני יהוה
וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי
אתכם מן הארצות אשר נפצותם ג׳ וכסיפרא
בהם ונתתי לכם את אדמת ישראל׃
יח ובאו שמה והסירו את כל שקוציה
ואת כל תועבתיה ממנה׃ יט ונתתי ג׳
להם לב אחד ורוח חדשה אתן
בקרבכם והסרתי לב האבן מבשרם ג׳ דסמיך
ונתתי להם לב בשר׃ כ למען
בחקתי ילכו ואת משפטי ישמרו ט׳ חס׳ וכל אוריתא דכוות׳ בנ״א
ועשו אתם והיו לי לעם ואני אהיה
להם לאלהים׃ כא ואל לב שקוציהם ל׳
ותועבותיהם לבם הלך דרכם ג׳ מ״ל
בראשם נתתי נאם אדני יהוה׃
כב וישאו הכרובים את כנפיהם
והאופנים לעמתם וכבוד אלהי כ״ס מיתדין
ישראל עליהם מלמעלה׃ כג ויעל
כבוד יהוה מעל תוך העיר ויעמד
על ההר אשר מקדם לעיר׃ כד ורוח ד׳
נשאתני ותביאני כשדימה אל ג׳ חס׳
הגולה במראה ברוח אלהים ויעל
מעלי המראה אשר ראיתי׃
כה ואדבר אל הגולה את כל דברי יהוה אשר הראני׃ ל׳
יב א ויהי דבר יהוה אלי לאמר׃ ב בן אדם ל״א בטעס
בתוך בית המרי אתה ישב אשר עינים להם לראות ולא חס׳ כסיפ׳ ב׳ את כבודי
ראו אזנים להם לשמע ולא שמעו כי בית מרי הם׃ ל׳ • י״ב ס״פ

תרגום

ארי בדרתינון במדינתא
ויהבית להון בתי כנשתא
תנין לבית מקדשי ואינון
כזעיר במדינתא דאתגליאו
לתמן׃ יז בכן אמר כדנן אמר
יי אלהים ואקריב יתכון מן
ביני עממיא ואכניש יתכון
מן מדינתא דאתבדרתון
בהן ואתן לכון ית ארעא
דישראל׃ יח ויעלון לתמן
ויעדון ית כל שקוצהא וית
כל תועבתא מנה׃ יט ואתן
להון לב דחיל ורוח דחילא
אתן במעיהון ואתבר לבא
דרשיעא דהוא תקיף כאבנא
מבסריהון ואתין להון לב דחיל
קדמי למעבד רעותי׃ כ בדיל
דבקימי יהכין וית דיני יטרון
ויעבדון יתהון ויהון קדמי
לעם ואנא אהוי להון לאלהא׃
כא בתר פולחן שקוציהון
ותועבתהון לבהון טעי
פורענות אורחיהון ברישיהון
יהבית אמר יי אלהים׃
כב ונטלו כרוביא ית גפיהון
וגלגליא לקבליהון ויקר אלהא
דישראל עליהון מלעילא׃
כג ואסתלק יקרא דיי מן גו
קרתא ושרא על טור זיתא
דממדנח לקרתא׃ כד ורוח
נטלתני ואובילתני למדינת
ארעא כסדאי לות בני
גלותא בחזוא ברוח נבואה
דישרת עלי מן קדם יי ואסתלק
מני חזוא דחזיתי׃ כה ואתנביתי
לבני גלותא ית כל פתגמיא
דיי דאחזיני׃ א והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ ב בר אדם בגו עמא סרבנא את יתיב די עינין להון
למחזי ולא חזן ואודנין להון למשמע ולא שמעין ארי עם סרבן אינון׃

רש״י

רחקו מעל ה׳׃ (טז) למקדש מעט. לבתי כנישתא דאינון תנין לבית מקדשא׃ (יט) לב בשר. לב רך ונוח לכנע׃ (כא) ואל לב שקוציהם וגו׳. ואותם אשר אל לב שקוץ ותועבות לבם הולך שנשארו בירושלים שלא גלו ופוסעים בעכו״ם ושקוצי׳׃ דרכם בראשם נתתי. שאביא עליהם חרב ושבי וילכו בגולה׃ (כב) וישאו הכרובים. לאחר שגמר דבריו אלי נסתלק׃ (כג) על ההר אשר מקדם לעיר. הוא הר הזיתים שהוא במזרחו של העיר וזה מסע שלישית׃ (כד) במראה ברוח אלהים. נדמה לי כאלו עכשיו הוא מחזירני מירושלים לבבל

רבי עם קדש אתה׃ ולא ראו ב׳ וסי׳ ושמתי בהם אות • בן

תולדות אהרן למקדש מעט. מגלה כט׃ כבוד ה׳ • ר״ה לא׃

מצודת ציון

למורשה. מל׳ ירושה׃ (טז) הפיצותים. ענין פזור כמו כי נפץ העם (ש״א יג)׃ (יח) שקוציה. ענין תעוב ומאוס׃ (כ) למען. ענינו כמו באופן וכן למען יכרתו (לעיל ו)׃ (כא) לב. תוכיות הדבר ועיקרו יקרא לב וכן בלב ים (שמות טו)׃ נתתי. כמו אתן כי דברי הנבואה ברורה כאלו כבר נעשתה׃ (כג) ויעל. נסתלק׃ (כד) נשאתני. ענין לקיחה כמו ישא ברכה (תהלים כד)׃ (ב) המרי. ענין

רדק

בסמוך וקבצתי אתכם׃ למקדש מעט ג׳ פתח כי הוא סמוך למלת מעט כי מעט אינגו תאר אלא שם כן מצאתיהו בקצת ספרים מדויקים ובקצת מצאתי קמץ אם כן מעט יהיה תאר ויונתן תרגם ויהבית להון בתי כנישתא וגו׳ כבעמוד׃ (יז) לכן. אמר כנגד עשרת השבטים שגלו תחילה׃ וקבצתי אתכם. על גלות השבטים אמר זאת הנבואה לא על גלות בבל כי לאותן שהיו מבזים יושבי ירושלם בשר קבוץ גלותם ועוד שאמר מן העמים מן הארצות ועוד שאמר ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה ולא היה כן לעולי בבל׃ (יח) ובאו שמה. נתלקה המלה בטרחא וכן ויצא נח ואינון עשרה בטעמא׃ את כל שקוציה. השקוצים והתועבות שעשו בהם הגוים והם שקוצי עכו״ם כי בידם תהיה בבא הגאולה וימצאו השקוצים בה והיא נשתת׳ כי עליו נאמר גם כן ולתת שקוץ משומם׃ (יט) ונתתי להם לב אחד. שיהיה להם לב אחד ליראה את ה׳ לא יהיה עוד לבם פונה אל התועבות אלא לבם יהיה מיוחד לאל לבדו ויונתן תרגם לב דחיל׃ לב האבן. חזק כאבן מלקבל תוכחות מוסר׃ לב בשר. כי הבשר הוא רך ויהיה לבם רך לקבל המוסר ותרגם יונתן ואתבר לבא דרשיעיא דהוה תקיף כאבנא וגו׳ כבעמוד׃ (כ) למען. מבואר הוא׃ (כא) ואל לב שקוציהם. ואל אשר הם בירושלם עתה שהולך לבם ללב שקוציהם ותועבותיהם׃ דרכם בראשם נתתי. כלו׳ אשיב גמולם בראשם ופי׳ לב שקוציהם כאילו לבם חלוק לשני לבבות כמו שאמר אליהו לעובדי הבעל עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים והנה לבם חלוק והולך הרצון אחר שקוציהם יותר׃ (כב) וישאו. כבר פירשנו הענין׃ (כג) ויעל. כי משער בית ה׳ נסע אל תוך העיר ואם לא נזכרו מעל תוך העיר עלה ועמד על ההר אשר מקדם לעיר והנה הוא מסלק מן העיר ושב לו אל מקומו השמים ופי׳ מעל תוך כי למעלה מהארץ ראה אותו כמו שאמ׳ וירומו מן הארץ לעיני וההר הזה הוא הר הזתים שהוא למזרח העיר וכן תרגם יונתן ושרא על טור זיתא׃ (כד) ורוח נשאתני. במראה ברוח אלהים, להודיע כי ההליכה לירושלם והשיב׳ לבבל לא היה ממש אלא במראה ברוח אלהים נראה לו כן׃ ויעל מעלי המראה אשר ראיתי. אז עלתה מעלי רוח הנבואה ונתן לי רשות לדבר זהו שאמר למעלה ובדברי אותך אפתח את פיך וגומר׃ (כה) ואדבר. אשר הראני. בסגול הה״א ולית׳ כותיה. ומה שאמר את כל דבר ה׳ דבר המגלה ובאו אל הגולה תל אביב ושבתו שם משמים ואתו אל הבקעה וקחתו לבנה ושכיבתו על צדו ודבר העגותים ודבר הטין והשעורים והרב חדה ודברי התוכחה ובואו לירושלם ושובו לבבל הכל אמר להם זהו את כל דברי ה׳ אשר הראני׃ ויהי דבר׃ (ב) בן אדם. עינים להם לראות ולא ראו. שהרי ראו

מצודת דוד

גולים ועם כי פזרתים בארצות העמים אבל הנה מהשגחתי לא רחקו כי בהארצות אשר באו שמה אהיה להם למקדש מעט ר״ל אשרה שכינתי בבתי הכנסיות שלהם ועם כי רחקו מן מקדשי שהוא המקדש הגדול אשר בירושלים יהיה להם במקומו מקדש מעט׃ (יז) לכן אמור. הואיל ואומרים שאנשי הגליות האלה לא ישובו לעולם לארצם והם יירשוה לכן אמור אליהם כה אמר ה׳ וקבצתי וגו׳ ר״ל כן אמר ה׳ וכן יעשה ואקבץ אתכם וגו׳ ואז אחזיר לכם את אדמת ישראל ועל ימי המשיח יאמר׃ (יח) והסירו וכו׳ ר״ל השקוצים והתועבות הנעשים בה עתה יסירו מתוכה כלומר אז לא יהיה נעשה בה עוד׃ (יט) לב אחד. ר״ל לא יהיה עוד לבם חלוק ומסופק להאמין בה׳ כי בכל לב יאמינו בה׳׃ ורוח חדשה. רצון חדש ללכת בחוקי׃ לב האבן. לב קשה כאבן מבשרם ר״ל מגופם׃ לב בשר. רך כבשר ר״ל מוכנע ונוח׃ (כ) למען. באופן שילכו בחוקותי וישמרו משפטי בלבם ויעשו אותם׃ והיו לי לעם. להאמין בי ולשמור מצותי׃ ואני אהיה להם לאלהים. להציל ולהושיע אותם׃ (כא) ואל לב וגו׳ ר״ל אבל האנשים הרשעים הנשארים בירושלים אשר לבם הולך אל תוכיות השקוצים והתועבות לא ישארו בה לעולם לרשת חלקם כי גמול דרכם אתן בראשם ויגלו ממנה למרק עוונם׃ (כב) וישאו הכרובים. הרימו כנפיהם להסתלק מן המקום ההוא׃ לעומתם. לעומת הכרובים בשוה להם׃ עליהם. על הכרובים׃ (כג) ויעל. נסתלק מעל תוך העיר׃ על ההר. הוא הר הזיתים העומד במזרח העיר׃ (כד) ורוח. רוח הנבואה לקחני משם והביאני אל ארץ כשדים׃ במראה ברוח אלהים. במראה הנבואה נראה לי כאלו הביאני אל ארץ כשדים כי באמת שם היה אבל מתחלה נראה לי במראה הנבואה כאלו בא לירושלים כמ״ש ותבא אותי ירושלמה במראות אלהים (לעיל ח) ועתה נראה לו במראה הנבואה כאלו חזר למקומו׃ ויעל מעלי. ואז נסתלק מעלי המראה אשר ראיתי׃ (כה) אל הגולה. אל אנשי הגולה למען ישלחו הדברים לקרוביהם לירושלים׃ את כל דברי ה׳ וגו׳. כל הדברים אשר הראהו בשנה הששית שאז הובא לירושלים במראה הנבואה׃ יב (ב) בתוך בית המרי. על אנשי הגולה יאמר׃ אשר עינים להם. אשר יש להם עינים לראות בהם ואינם רואים ר״ל הלא בעיניהם ראו גלותם מן הארץ ולא לקחו מוסר׃ ולא שמעו. אל דברי

רד"ק

ראו שגלו הם וכאילו לא ראו ולא שמעו דברי תוכחותיך וכאילו לא שמעו עדיו' מחזיקים ידי הנשארים בירושלם שהיו שולחים להם נביאיהם וקסמים כי לא יגלו הנשארים ושמעיהו הנחלמי ששלח ספרים אל כל העם אשר בירושלם להבטיחם על שקר : (ג) ואתה בן אדם עשה לך ׳ תקן לך כלי גולה יהם מקל ותרמול וכוס וכד וקערה ותעשה זה לאות שכן יגלו יושבי ירושלם ותעשה זאת לעיני בני הגולה שמבטיחים על שקר יושבי ירושלם לאמר שלא יגלו : וגלה יומם ׳ מן היות השמש על הארץ יקרא יומם אבל יום כולל שעמים היום והלילה ונוהו שני דברים האחד לגלות ממקום למקום באותה העיר שהיה יושב בה עם בני הגולה ויגלה לבית רחוק מביתו במקום שיהיו בני הגולים רואים וזה יהיה סימן ואות ליושבי ירושלם שיגלו ממנה ביומם בעוד יומם יקדר שמש והאות האחר שיחתר בקיר העיר לילה כאדם שיוצא בגנבה וישא כלי גולה על כתפו ויצא לו דרך החור ויכסה פניו בצאתו שלא יראהו אדם כאדם שיש לו בשת וזה יהיה אות לצדקיהו שיצא מירושלם לילה כמו שכתוב ויברחו ויצאו לילה מן העיר : (ד) והוצאת כליך ככלי גולה . כמו שמוציא אדם כלי גולה שקו בכתפו ומקלו בידו : כמוצאי גולה . כמו שיצא אדם בגולה סר וזעף: מוצאי׳ שם כמו מוצאי בקר וערב והאחד כמוצא מים : (ה) לעיניהם . והוצאת בו במקום חתירת הקיר תוליך כליך רוצה לומר שיהיה החור מקום לך ויוציא בכליו ואחר כך יצא הוא : (ו) לעיניהם . בעלטה בחשך בלא ר כאדם שיש לו בשת בצאתו ולא ירצה שיראוהו בני אדם : ולא תראה את הארץ . על דרך בושנו מאד כי עזבנו ארץ : (ז) ואעש . ביד : לא בכלי ברזל שחותרים בו כדי שלא ישמעו קולו וכמו כן כאדם היוצא פתאם בחפזון שאין לו פנאי לקחת כליו כן צדקיהו ושריו כשראו שרי מלך בבל ברחו מיד ויצאו בחפזון ואע"פ שאינו כתוב שם שחתרו בקיר כיון שאמר הנה בקיר יחתרו אמת כן היה וכן נראה מדרך הסברא כי הם יצאו דרך גן המלך שנכנסו דרך פתח הגן וחתרו בקיר הגן שכנגדה לצאת בו וביד חתרו בו כי לא היה להם כלי ברזל לחתור בו כי בחפזון יצאו וברחו : ויהי . בן אדם . (י) הנשיא המשא הזה בירושלם . פירושו כתרגומו על רבא מטל נבואתא הדא בירושלם והנשיא הוא צדקיהו : (יא) אמור אני . כן יעשה להם ׳ ולא אמר כן יעשו להם לפי שעל כרחם גלו בגולה בשבי כי יש גולה שאינה שבי כמו וגם גולה אתה למקומך ויגלום אל מנחת : (יב) והנשיא . אל כתף ישא . בגדיו כאדם בורח שמרים בגדיו על כתפו ללכת קל מהרה : בעלטה . כי בלילה יצא

תרגום

ג וְאַתְּ בַּר אָדָם אַתְקִין לָךְ מָנֵי
גָלוּתָא וּגְלֵי בִּימָם לְעֵינֵיהוֹן
וְתִגְלֵי מֵאַתְרָךְ לַאֲתַר אוּחֲרָן
לְעֵינֵיהוֹן מָאִים יִדְחֲלוּן אֲרֵי עַם
סָרְבָן אִנּוּן : ד וְתַפֵּיק מָנָךְ
כְּמָנֵי גָלוּתָא בִּימָם לְעֵינֵיהוֹן
וְאַתְּ תִּפּוּק בְּרַמְשָׁא לְעֵינֵיהוֹן
כְּמַפְּקָנֵי גָלוּתָא : ה לְעֵינֵיהוֹן
חֲתַר לָךְ בְּכוּתְלָא וְתִפּוּק בֵּיהּ :
ו לְעֵינֵיהוֹן עַל כַּתְפָּא תִטּוּל
בְּקִבְלָא תִפּוּק אַפָּךְ תְּכַסֵּי וְלָא
תֶחֱזֵי יַת אַרְעָא אֲרֵי אָת
יְהַבְתָּךְ לְבֵית יִשְׂרָאֵל :
ז וַעֲבָדִית כֵּן כְּמָא דְאִתְפַּקְדִית
מָנַי אַפֵּקִית כְּמָנֵי גָלוּתָא בִּימָם
וּבְרַמְשָׁא אִתְחַתְרִית לִי
בְּכֻתְלָא בְּיַד בְּקִבְלָא נַפֵּקִית
עַל כַּתְפָּא נְטָלִית לְעֵינֵיהוֹן :
ח וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִּי בְּצַפְרָא לְמֵימָר : ט בַּר
אָדָם הֲלָא אִם יֵימְרוּן לָךְ בֵּית
יִשְׂרָאֵל עַמָּא סַרְבָנָא מָא אַתְּ
עָבֵיד : י אֱמַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים עַל רַבָּא מַטַּל
נְבוּאֲתָא הָדָא בִּירוּשְׁלֵם וְכָל
בֵּית יִשְׂרָאֵל דְאִנּוּן בֵּינֵיהוֹן :
יא אֱמַר אֲנָא אָתְכוֹן כְּמָא
דַעֲבָדִית כֵּן יִתְעֲבֵיד לְהוֹן
בְּגָלוּתָא בְּשִׁבְיָא יְהָכוּן :
יב וְרַבָּא דְבֵינֵיהוֹן עַל כַּתְפָּא
יִטּוּל בְּקִבְלָא יִפּוּק בְּכוּתְלָא
יַחְתְּרוּן לְאַפָּקוּתֵיהּ בֵּיהּ אַפּוֹהִי
יְכַסֵּי חֲלַף דְּחַב הוּא וְלָא יֶחֱזֵי

יחזקאל יב

ג וְאַתָּה בֶן־אָדָם עֲשֵׂה לְךָ כְּלֵי גוֹלָה
וּגְלֵה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם וְגָלִיתָ מִמְּקוֹמְךָ
אֶל־מָקוֹם אַחֵר לְעֵינֵיהֶם אוּלַי יִרְאוּ
כִּי בֵּית מְרִי הֵמָּה : ד וְהוֹצֵאתָ
כֵלֶיךָ כִּכְלֵי גוֹלָה יוֹמָם לְעֵינֵיהֶם
וְאַתָּה תֵּצֵא בָעֶרֶב לְעֵינֵיהֶם כְּמוֹצָאֵי
גּוֹלָה : ה לְעֵינֵיהֶם חֲתָר־לְךָ בַקִּיר
וְהוֹצֵאתָ בּוֹ : ו לְעֵינֵיהֶם עַל־כָּתֵף
תִּשָּׂא בָּעֲלָטָה תוֹצִיא פָּנֶיךָ תְכַסֶּה
וְלֹא תִרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ כִּי־מוֹפֵת
נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל : ז וָאַעַשׂ כֵּן
כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי כֵּלַי הוֹצֵאתִי כִּכְלֵי
גוֹלָה יוֹמָם וּבָעֶרֶב חָתַרְתִּי־לִי בַקִּיר
בְּיָד בָּעֲלָטָה הוֹצֵאתִי עַל־כָּתֵף
נָשָׂאתִי לְעֵינֵיהֶם :
ח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי בַּבֹּקֶר לֵאמֹר :
ט בֶּן־אָדָם הֲלֹא אָמְרוּ אֵלֶיךָ בֵּית
יִשְׂרָאֵל בֵּית הַמֶּרִי מָה אַתָּה עֹשֶׂה :
י אֱמֹר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
הַנָּשִׂיא הַמַּשָּׂא הַזֶּה בִּירוּשָׁלִַם וְכָל־
בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־הֵמָּה בְתוֹכָם :
יא אֱמֹר אֲנִי מוֹפֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר
עָשִׂיתִי כֵּן יֵעָשֶׂה לָהֶם בַּגּוֹלָה בַשְּׁבִי
יֵלֵכוּ : יב וְהַנָּשִׂיא אֲשֶׁר־בְּתוֹכָם אֶל־
כָּתֵף יִשָּׂא בָּעֲלָטָה וְיֵצֵא בַּקִּיר
יַחְתְּרוּ לְהוֹצִיא בוֹ פָּנָיו יְכַסֶּה יַעַן
אֲשֶׁר לֹא־יִרְאֶה לַעַיִן הוּא אֶת־

רש"י

לבבל : (ג) כלי גולה . כלי לשתות ומקידה קטנה ללוש בה חלילה אות לבית ישראל שבירושלים שיעשו כן ולא יצטרכו ללוש בצק בגומא של גבי קרקע והחללים נכנסים בתוכו והם לא שמעו לו והוצרכו לכך והוא הכתוב בספר קינות ויגרס בחצץ שני (איכה ג) במדרש קינות : וגלה יומם מיום אל יום שנים שלשה ימים נהוג בעצמך כאדם המכין לעדיו לגלות שיראו בני הגולה וישאלו מה מעשיך ואתה תגיד להם שסימן הוא לצדקיהו ועמו וישלחו להם אלו את שלוחיהם ויודיעו לאחיהם וקרוביהם אשר שם ככל אשר ישמעו מפיך וכן כל יומם שבמקרא לשון יום יום הוא דבר הנוהג ימים רבים כך שמעתי משמו של רבי מנחם ואמת דבריו : אולי יראו . במה יבינו אפרצבוי"ם בלע"ז : כי בית מרי המה . לפיכך עדיין הוא שמא : (ד) כמוצאי . קומ"א איסואי"ם בלע"ז : (ה) חתר לך בקיר . סימן לצדקיהו שיצא דרך מחתרת מערה ש יצא לצאת דרך בפרסיא מפני הכשדים : (ו) בעלטה תוציא . לכשתחשך תוציא את כליך : (ז) כלי הוצאתי ככלי גולה יומם יום יום הייתי מראה להם שאני מתקן לעצמי כלי גולה : (י) הנשיא המשא הזה . על המלך צדקיהו אני מראה המשא הזה לשון נבואה : (יב) פניו יכסה . מאחת כלימה שהוא בורח מן העיר

אדם בתוך בית המרי : עשה לך ז' וסימ' בסדר בהעלתך : בעלטה ג' ובענין וסימ' לעיניהם על כתף תשא ׳ ובערב חתרתי לי בקיר ביד׳ והנשיא אשר בתוכם אל כתף ישא : ובערב ד' בקריאה וסימ' ובערב יהיה על המשכן כמראה אש ׳ ובערב תאמר מי יתן בקר ׳ ובע"ב חתרתי לי בקיר ׳ ומקטירים לה' עולות בבקר ובערב : הלא ח' חסר בספרא וסימ' הלא אמרו אליך ׳ הלא כגעת בה רוח הקדים ׳ הלא ידעתם מה אלה ׳ הלא דרכיכם לא יתכנו ׳ והברו ׳ הלא ממשל משלים הוא ׳ הלא תגיד לנו מה אלה קרסה ׳ מקול מפלתך ׳ ויצא ג' וסימ' והנשיא אש' בתוכם אל כתף ׳ לפניו ילך דבר ויצא ׳

תולדות אהרן כלי גולה ׳ נדרים מ :

מצודת ציון

ענין מרד וסרוב : (ה) חתר . ענין חתירה וכן חתר נא בקיר (לעיל ח) : בקיר . בכותל : (ו) בעלטה . ענין חושך אפלה כמו ועלטה היה (בראשית טו) : מופת . סימן ואות : (יב) לעין . כמו בעין למ"ד במקום בית וכן ישבת לכסא (תהלים ט) : ונפסס

מצודת דוד

דברי הנביא המזהירם : (ג) כלי גולה ׳ כלים המיוחדים לאנשי גולה והם תורמל וכד וקערה וכדומה : וגלה יומם . בעצם היום תהיה גולה לעיניהם וחוזר ומפרש איך יהיה הגלות ואמר שתהיה גולה ומועתק ממקומך : אל מקום אחר . ר"ל מביתו אל בית אחר העומד ממרחק והוא לרמז על גלות ירושלים כאשר יפרש בענין : אולי יראו . ר"ל אולי יתנו לב על מה שיראו הרמז בפועל כי בית מרי המה ואינם מקבלים תוכחת הנביא בפה וכאומר לכן עשה הרמז הזה אולי תועיל בזה ואף שכל הנבואה הזאת והרמזים האלה נאמרו על יושבי ירושלים עכ"ז אולי מהם יקחו מוסר ויכנע לבבם : (ד) והוצאת כליך ׳ כלי הגולה שתעשה תוציא בעצם היום לעיניהם כמו שמוציאים כלי גולה ר"ל בענין דרך הוצאת כלי גולה : ואתה תצא ׳ ר"ל תצא שוב בערב ממקומך אל מקום האחר : כמוצאי גולה . כדרך המוציאים לגולה שיוצאים אף בלילה ולא ימתינו עד יאיר היום : (ה) חתר לך . עשה לך חתירה בקיר הבית ודרך בו תוציא את עצמו והוא לרמז על צדקיה שיצא מן העיר דרך מערה : (ו) על כתף תשא . את כלי הגולה ומטלטליו : בעלטה תוציא . הכלים והמטלטלים תוציא באופל החושך מבלי קחת ביד דבר המאיר כדרך הולכי גולה : פניך תכסה . כאדם הבוש להראות פניו : ולא תראה . כי בכלל ספנים יכוסה העינים ולא יראה דבר : כי מופת ׳ ר"ל עשה כן כי אותך נתתי למופת לבית ישראל כמו שתעשה אתה מנהג גולים כן יגלו הם ויעשו כמו שעשית : (ז) ככלי גולה . בענין דרך הוצאת כלי גולה : יומם . בעצם היום : ביד . עם ידי חתרתי בקיר לצרכי לצאת דרך בו : (ט) הלא אמרו ׳ הלא שאלו אותך על מה אתה עושה כדברים האלה וכאומר הם שאלו ואתה לא השיבות להם : (י) אמור . תשובה על שאלתם : הנשיא המשא וגו' . ר"ל על הנשיא הוא המלך עליו מרמז משא הנבואה ההוא מה שיקרהו בירושלים אותו ואת כל בית ישראל וגו' : בתוכם . ר"ל בחוצות העיר : (יא) אני מופתכם . אני לכם למופת : כאשר עשיתי . ללכת כדרך הגולים : כן יעשה להם . וחוזר ומפרש שילכו גולה בשבי : (יב) והנשיא ׳ זה המלך צדקיה : אל כתף ׳ על הכתף ישא כלי הגולה מטלטליו באופל החושך וכן יצא מן העיר : בקיר : יעשו לו חתירה בקיר להוציא בו את עצמו ועל המערה

יאמר

רש"י

לא כמו שכתוב בקיר יחתרו להוציאו בו בקיר הגג יחתרו לו עבדיו להוציאו בו : יען אשר לא יראה לעין הארץ •
וזהו מולך עליה ויונתן תרגם בכותלא יחתרון לאפקותא ביה אפוהי יכסי חלף דחב ינקרון ית עינוהי ולא יחזי ית ארעא :
שיתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו צדקיהו דרך המערה והקדוש ברוך הוא זמן צבי והלך על
וזהו שאמר יחזקאל ופרשתי : ואותו לא יראה . כי מלך בבל עור עיניו ברבלת' : (יד) וכל אשר
לעזור לו שלא לנפול אל הכשדים והיו רוצים להלחם כנגדם ועוזרים על דברי הנביא שאמר לצדקיהו אם

העיר לילה : (יג) ופרשתי את רשתי עליו . מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו ויצא דרך המערה מה עשה הקב"ה הביא צבי אחד לפני חיל כשדי' והולך לפניהם על גג המערה והם רודפים אותו וכשיצא צדקיה מן המערה בערבות יריחו ראוהו יוצא ותפשוהו . ואותה לא יראה . כי ברבלה בארץ חמת דבר אתו משפטים ועיור את עיניו ואח"כ הביאו לבבל כמה שנא' בספר (מלכי' ב כה ובירמיה לט) : (יד) וכל אגפיו . בריו ומגחם שהר בו לשון כנפים : אזרה לכל רוח • אספנדר"י בלע"ז הם יוחנן בן קרח ושרי החיילי' שגלו למצרים והם השיגתם חרבו של נבוכדנצר כשהחריב את מצרי' : (טז) למען יספרו את כל תועבותיהם . ויאמרו בעונינו לקינו כי כזאת וכזאת עשינו ואודיע כי לא על חנם כליתים : (יט) ממלואה . מעושרה : מחמס כל היושבים בה • בעון חמס יושביה : (כ) הנושבות . לי"ש אשייא"ש בלע"ז : (כב) מה המשל הזה . למה אתם מושלים כן תמיד בפיכם למשול דבר זה : יארכו הימים • ולא תבוא הפורענות ובתוך כך יאבד שחזון הרע שהנביאים נבאים לנו וישתכח וישתקע : (כג) ימשלו . ל' משל : כי

רד"ק

בעבור שלא יראה את הארץ בצאתו : יכסה פניו . כי בזה הוא לו שיברת מן העיר
ולא יחזי ית ארעא : (יג) ופרשתי • שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו . ובדרש מערה
והלך על גב המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי וכשהגיע על פתח המערה היה צדקיהו יוצא ולכדוהו
וכל אשר סביבותיו עזרה • בה"א כמו אהלה ופי' סביבותיו אותם שהיו עומדים סביבות לצדקיהו שהיו
לצדקיהו אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחיתה נפשך ואמר והביאו את צואריכם בעול מלך בבל ועבדו אותו

ועמו והיו : וכל אגפיו . בני חילו וכן אתה וכל אגפיך ות"י משריתיה ואדוני אבי ז"ל פירש אגפיו אגפיך האל"ף נוספת והוא מתרגום כנפים גפין והחיילות יקראו כנפים כמו שכתוב והיה מוטות כנפיו מלא רחב ארצך : אזרה לכל רוח • שהרי הלכו מהם למצרים עם יוחנן וכן ברחו מהם בשאר ארצות וחרב אריק אחריהם כמו שאמר להם ירמיהו הנביא והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם : (טו) וידעו • אז בהתקיים הנבוא' להם ידעו כי אני ה' ויספרו זה לזה בגוים אשר באו שם את כל תועבותם שעשו כי בעונשם בא להם כל זה כמו שדבר ה' על ידי נביאיו ואז ידעו כי אני ה' : (טז) והותרתי • מבואר הוא : ויהי • (יח) בן אדם לחמך ברעש תאכל • ברעש הגוף וברתת וכן ברעד תנועת הרתת כמו וירגז המלך : (יט) ואמרת אל עם הארץ • הם בני הגולה : אל אדמת ישראל • כמו על כלומר ליושבי ירושלם וליושבים על אדמת ישראל : למען תשם ארצה • שרשו ישם וכן והבמות תשמנה וכנוי ארצה לירושלם : ממלואה . מהמלוי שהיה בה מעם ומנכסים : (כ) והערים • מבואר הוא רוצה לומר הערים הממלאים את ירושלם והם כרכים ועיירים אחרים הסמוכים לה הבאים לשם לדין ולמלך : ויהי . (כב) בן אדם • לכם • על דרך שאמר למשה רבינו עד אנה מאנתם לשמור מצותי או אמר לנביא שיאמר לישראל מה המשל הזה לכם על אדמת ישראל שאתם אומרים שלא תחרב ועוד שאתם אומרים יארכו ימים ואבד כל חזון זה שהנביאים אומרים לנו בשם ה' אלהי אמת כי תחרב הארץ ונגלה ממנה יארכו ימי החזון שהם מתנבאים כמו שהיו אומרים לא בקרוב בנות בתים : ואבד כל חזון . פירושו יאבד הדבר הבא בפי הנביאים האומרים נזון כי למרחוק הם מתנבאים ובין כך שיארכו הימים יאבד כל חזון שלא יתקיים כי מתוך אריכו' דברי הנביאים לא יתקיימו דבריהם אבל אנו נעמוד על הארץ תמיד והנה היו הם מתכוונים בזה המשל להכעים השם יתברך כי הם היו יודעים באמת שסופם לגלות מן הארץ כשיעשו עכו"ם וגזל ושפיכות דמים רק שהיו מתחזקים בדברי נביאי השקר האומרים להם שלא יהיה לכם וקרא הדבר הזה משל ואף על פי שהוא מליצה לפי שהיה הדבר הזה בפיהם תמיד כמשל הנשא בפי האדם תמיד יארכו . מן הקל בפלס יעמדו למשפט : (כ) לכן אמר • מבואר הוא : כי

הארץ: יג ופרשתי את־רשתי עליו
ונתפש במצודתי והבאתי אתו
בבלה ארץ כשדים ואותה לא־
יראה ושם ימות: יד וכל אשר
סביבתיו עזרה וכל־אגפיו אזרה
לכל־רוח וחרב אריק אחריהם:
טו וידעו כי־אני יהוה בהפיצי
אותם בגוים וזריתי אותם בארצות:
טז והותרתי מהם אנשי מספר
מחרב מרעב ומדבר למען יספרו
את־כל־תועבותיהם בגוים אשר־
באו שם וידעו כי־אני יהוה:
יז ויהי דבר־יהוה אלי לאמר:
יח בן־אדם לחמך ברעש תאכל
ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה:
יט ואמרת אל־עם הארץ כה־אמר
אדני יהוה ליושבי ירושלם אל־
אדמת ישראל לחמם בדאגה יאכלו
ומימיהם בשממון ישתו למען תשם
ארצה ממלאה מחמס כל־הישבים
בה: כ והערים הנושבות תחרבנה
והארץ שממה תהיה וידעתם כי־
אני יהוה:
כא ויהי דבר־יהוה אלי לאמר:
כב בן־אדם מה־המשל הזה לכם על־
אדמת ישראל לאמר יארכו הימים
ואבד כל־חזון: כג לכן אמר אליהם

תרגום

ית ארעא: יג ואפרוס ית
מצדתי עלוהי ויתאחד
בסרגתי ואגלי יתיה לבבל
למדינת ארעא כסדאי ויתה
לא יחזי ותמן ימות: יד וכל
די בסחרנוהי סעדוהי וכל
משריתיה אבדר לכל רוחא
ודקטלין בחרבא אגרי
בתריהון: טו וידעון ארי אנא
יי כד אגלי יתהון לביני עממיא
ואבדר יתהון במדינתא:
טז ואשאר מנהון גברין דמנין
מחרבא מכפנא וממותא
בדיל דישתעון ית כל
תועבתהון בעממיא דאתגליאו
לתמן וידעון ארי אנא יי:
יז והוה פתגם נבואה מן קדם
יי עמי למימר: יח בר אדם
מיכלך בזיע תיכול ומשתך
בצדו ובאשתממו תשתי:
יט ותימר לעמא דארעא כדנן
אמר יי אלהים ליתבי ירושלם
על ארעא דישראל מיכלהון
בזיע ייכלון ומשתהון
באשתממו ישתון בדיל דתצדי
ארעא ממלואה מחטוף כל
דיתבין בה: כ וקרויא דהואה
יתבן יחרבן וארעא לצדו תהי
ותידעון ארי אנא יי: כא והוה
פתגם נבואה מן קדם יי עמי
למימר: כב בר אדם מא מתלא
הדין לכון על ארעא דישראל
למימר יורכון יומיא ותבטיל
כל נבואה: כג בכן אמר להון

גרש לץ ויצא מרון : אריק ד' וסי' גמ' בסר' בשלח : תועבותיה' ג' מ"ל וסימ' ושלמתי ראשונה משנה עונם • ואל לב שקוציהם • והותרתי מהם אנשי מספר : אל אדמת ואל אדמת ח' בסיפרא וסי' ואמרת אל עם הארץ • וברותי מכם המורדים והפושעים • והיתה ידי אל הנביאים • בהביאי אתכם אל אדמת ישראל • והטף אל מקדשים • יען אמרך האח ותשמח בכל שאטך בנפש הנה אני פותח

מצודת דוד

יאמר כי דלך בו ברח : יען אשר וגו' . ר"ל למען לא יראה הוא בעיניו את עם הארץ כשהוא בורח שהוא לו לבושת ולכלימה לכן יכסה פניו : (יג) ופרשתי וגו' . אז"ל מערה היתה לו מביתו עד ערבות יריחו וברח דרך בו ונזדמן צבי הילך ממעל על המערה ורדפו כשדים אחר הצבי ובבואם לפתח המערה מצאו את המלך יוצא ותפשוהו : בבלה ארץ כשדים . לבבל שהיא מארץ כשדים : ואותה לא יראה . כי נ"נ עיור את עיניו עד לא הביאו לבבל וא"כ לא ראה את בבל : (יד) אשר סביבותיו . המסבבים אותו להיות לו לעזר : וכל אגפיו . גבאות חיילותיו אפזר לכל רוח והחרב האויב אשלוף מתערה לרדף אחריהם : (טו) פי אני ה' . הנאמן לשלם גמול : בהפיצי . בעת אפזרם בגוים בארצות העמים אז ידעו שאני ה' : (טז) והותרתי . אשאיר מהם אנשים מעטים אשר יקל לספרם : למען יספרו . הנשארים ההם : אשר באו שם . בשבי הגולה : וידעו . האומות ידעו שאני ה' נאמן לשלם גמול : (יח) ברעש תאכל . הראה עצמך לפניהם כאלו תאכל ברעש : (יט) אל עם הארץ . הם אנשי הגולה : ליושבי ירושלים • על יושבי ירושלי' • אל אדמת . על אדמת ר"ל אותם היושבים עדיין על אדמת ישראל ולא גלו ממנה : בשממון • לבד ובעלב : למען תשם . ר"ל דאגתם תהיה על כי תהיה ארצם שממה מן האנשים הממלאים אותה בעון החמס של היושבים בה : (כ) הנושבות . המיושבות מאנשים : תחרבנה . תהיינה חרבות : כי אני ה' . הנאמן לשלם גמול : (כב) מה המשל הזה . ר"ל למה אתם מושלים המשל הזה על ענין אדמת ישראל : יארכו הימים . על כי ייעודי הנביאים לזמן רחוק היו אומרים הנה באריכות הימים יהיה נאבד כל הנבואה כי לא יזכר בה ובדרך לעג אמרו בל' הנוהג בבן אדם

מצודת ציון

(יג) ונתפש • ענין לכידה : במצודה . שם כלי מכלי הצידה וכן מצודים וחרמים (קהלת ז) : (יד) אגפיו • כנפי וכן אתה וכל אגפיך (לקמן לט) ועל התפשטות החיילות יאמר וכמ"ש מוטות כנפיו (ישעיה ח) : אזרה • ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב) : רוח . פאה ועבר : אריק • מל' ריק ור"ל אוציא ואריקן חרב מתיקה וכן שמן תורק (ש"ה א) : (יח) להמך . מאכלך : ברעש . ענין תנועת הרעדה : ברגזה • ענין חרדה ופחד : (יט) בשממון • תמהון לבב : תשם . לשון שממה : מחמס • ענין גזל ועושק : (כ) הנושבות • מיושבות באנשים : תחרבנה . מל' חורבן : (כב) מה • כמו למה וכן מה יתאונן אדם חי (איכה ג) : חזון . נבואה : (כג) השבתי • ענין בטול

כג לכן אמר אליהם כה אמר אדני יהוה השבתי את־המשל הזה ולא־ימשלו אתו עוד בישראל כי אם־דבר אליהם קרבו הימים ודבר כל־חזון: כד כי לא יהיה עוד כל־חזון שוא ומקסם חלק בתוך בית ישראל: כה כי ׀ אני יהוה אדבר את אשר אדבר דבר ויעשה לא תמשך עוד כי בימיכם בית המרי אדבר דבר ועשיתיו נאם אדני יהוה:
כו ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: כז בן־אדם הנה בית־ישראל אמרים החזון אשר־הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא: כח לכן אמר אליהם כה אמר אדני יהוה לא־תמשך עוד כל־דברי אשר אדבר דבר ויעשה נאם אדני יהוה:
יג א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר: ב בן־אדם הנבא אל־נביאי ישראל הנבאים ואמרת לנביאי מלבם שמעו דבר־יהוה: ג כה אמר אדני יהוה הוי על־הנביאים הנבלים אשר הלכים אחר רוחם ולבלתי ראו: ד כשעלים בחרבות נביאיך ישראל היו: ה לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר על־בית ישראל לעמד במלחמה ביום יהוה: ו חזו שוא וקסם כזב האמרים נאם־יהוה

כדנן אמר יי אלהים אבטיל ית מתלא הדין ולא ימתלון יתיה עוד בישראל אלהין אתנבי להון אתקרבו יומיא ופתגם כל נבואה: כד ארי לא תהי עוד כל נבואה שקר וכזב כדבין בגו בני ישראל: כה ארי אנא יי אמליל ית דאמליל פתגמא ויתקיים ולא יבטיל עוד ארי ביומיכון עמא סרבנא אמליל פתגמא ואקימיניה אמר יי אלהים: כו והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: כז בר אדם הא בית ישראל אמרין אולפן דהוא מלף ליומין סגיאין ולעדן רחיק הוא מתנבי: כח בכן אמר להון כדנן אמר יי אלהים לא יבטל עוד כל פתגמי דאמליל פתגמא ויתקים אמר יי אלהים: א והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ב בר אדם אתנבי על נביי שקרא דמתנבן ותימר לדמתנבן ברעות לבהון קבילו פתגמא דיי: ג כדנן אמר יי אלהים וי על נביי שקרא דמשתטן דאזלין בתר הרהור לבהון ומדעם לא חזן: ד כתעלין בחרבתא נביי שקרך ישראל הוו: ה לא קמתון בתרעתא ולא עבדתון לכון עובדין טבין למבעי על בית ישראל למיקם למבעי עליהון רחמין בעדן דאתו עליהון עבדי קרבא ביום רוגזא דיי: ו מתנבן שקר ומלפן כדבין אמרין אמר יי ויי לא שלחינון ומחצפין דתתקים

רדק

(כד) כי לא יהיה עוד כל חזון שוא. כי לא נבואתי כנבואת נביאיכם שאומרים דבר ולא יבא כי דברי יתקיי' ובהתקיי' דברי שתחרב הארץ יתבטלו דברי נביאי השקר והם גם כן יסופו ולא יהיה עוד בתוך בית ישראל חזון שוא: ומקסם חלק. ומקסם פתח ואף על פי שאיננו סמוך כי חלק שם תאר ואילו היה שם היה הסמיכות נכון כמו חזון שוא אבל אם חלק שם התאר כמו ואנכי איש חלק לא יהיה מקסם סמוך ואם הוא פתח הנה מצאנו כמוהו משפט אחד יהיה לכם ולשונו מרמה ויהי כמלאך ואפשר שיהיה מקסם סמוך ויהיה חלק תאר לאיש הדובר חלקות הוא נביא השקר ומקסם וקסם ענין נולל מלאכה שיעשו אותה לדעת העתידות: בתוך בית ישראל. כן הוא. והספרים שכתוב בתוך בני ישראל טעות הוא כי כן היא המסרה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל: (כה) כי אני. אין דברי כדברי החוזים שוא כי מה שאני מדבר על ידי נביאי יהיה ויעשה וזו הגזרה שדברתי עליכם לא תמשך עוד: אדבר דבר. איזה דבר שאדבר יעשה: תמשך. לשון נקבה על הגזרה כי הדבר ההוא גזרה נגזרת מהאל: ועשיתיו. תחילה אמר ויעשה ואחר כך ועשיתי שלא תאמר יעשה הדבר דרך מקרה אלא אני אעשה הדבר כמו שדברתי אותו טרם בא: ויהי. (כח) עוד. שנה הענין הזה לחזק הענין כי על כל פנים תבא הגזרה בקרוב ומבואר הוא: ויהי בן אדם. (ב) הנבאים. בקמץ הבי"ת ולית כוותיה: לנביאי מלבם. הסמיכות בא על אות השמוש כמו גמולי מחלב והדומים להם ופירושו כי מלבם אומרים הנבואה לא שראו אותה כמו שאמר ולבלתי ראו: (ג) כה אמר. הנבלים אנשים פתותים ונבזים כמו כאחד הנבלים כאחת הנבלות ותרגם יונתן כאחד מן שטיא ותרגם זה גם כן דמשתטן: אחר רוחם. אחר רצונם: (ד) כשועלי' בחרבות. כמו השועלים הנכנסים במקום הנפרץ בגדר הכרם ומשחיתים הכרמים כן היו נביאיך כמו שאמר שועלים קטנים מחבלים כרמים והפרץ נקרא חרבה כי חרב הוא מקום הפרץ באמרו בפרצות וישראל נקראו כרם והנה נביאי השקר שהם שועלים נכנסים דרך הפרץ להשחית הכרם והפרץ הוא משל לקטני אמנה שבהם שמיפי' להם נביאי השקר דבריהם ונפתים להם והם סומכים ידיהם שישמעו להם גם כן האחרים ומשחיתי' כרם ה' צבאות. ואמר נביאיך כלומר נביאיך הם ולא נביאי ה': (ה) לא עליתם בפרצות והגדרו גדר. אמר כנגד שרי ישראל וגדוליו שהיה כח בידם למחות בהם אמר לא עליתם באותם פרצות לעמוד כנגד השועלים שלא יכנסו לגדם ולהכות בהם ולכלותם וכן לא גדרתם גדר ולא בניתם אותם הפרצות בתשוב' ומעשי' טובים לשמור על בית ישראל: לעמוד במלחמה ביום ה'. כלומר ביום אף ה' וגזרתו וכן תרגם יונתן ביום רוגזא דה' כי אם עשיתם כן מעשיכם היו עומדים לכם במלחמה ולא היתה שולטת בכם יד אויביכם: (ו) חזו שוא וקסם כזב. פי' וקסם כזב קסמו או אמרו כי נביאי השקר היו דבריהם על שני פנים היו יודעים דברי קסמים להגיד העתידות שלפעמים היו באים דבריהם כמו שאמר מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך מאשר ולא כל אשר לפיכך היו נפתים לדבריהם והיו אומרים גם כן דבר ה' היה להם כחזון וזהו חזון שוא שאומר שחזו והחזון היה שוא והקסם כזב: ויחלו לקיים דבר. מיחלים

רשי

(כד) כי לא יהיה עוד כל חזון שוא. לא יוכלו עוד נביאי השקר להבטיח אתכם שלום על שקר כי מהרה אקדים את דברי נביאי האמת לבוא: מקסם חלק. דבמיל"א בלע"ז קסם של חלקלקות: (כה) תמשך. פרי"א אלונג"א בלע"ז: (כז) לימים רבים. הנבואה לא תתקיים אלא לזמן מרובה: (ג) הנבלי'. השוטים: רוחם. כמו רצונם: (ד) כשועלים בחרבות. כשיבא אדם על פרץ החורבה בורח השועל על דרך פרץ אחרת ואינו עומד בפרץ להלחם: (ה) לא עליתם בפרצות. לא עשיתם מעשים טובים שתוכלו לעכב את הרעה מלבא: (ו) חזו. לשון נבואה: ויחלו לקיים דבר. ואיך סבורים לקיים דבריהם: לשון תוחלת וי"א איקיירא"ש בלע"ז. ל' אחר ל' המתנה: והוא

את קברותיכם: הלק ג' קמצים בקריאה וסימ' הן עשו אחי איש שעיר. כי לא יהיה כל חזון שוא. ופה חלק יעשה מרתה. וחר וחלק משמן חכה: תמשך ב' וסימ' לא תמשך עוד כי בימיכ' בית המרי. כה אמר אדני ה' לא תמשך: ויעשה ב' וסימ' לא תמשך עוד כי בימיהם. כה אמר אדני ה' לא תמשך: ולבלתי ד' שאין להם זוג בפסוק וסימ' לבלתי שאת כשאי ולבלתי בנות בתי' לשבתנו. אם תפרו את בריתי ההלכים אחר רוחם. וכל היכא דאית לבלתי ולבלתי דכו' בפסו' במ"א לבלתי וסי' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת:

תולדות אהרן הנבלים. שקרים מ"ג פ"י:

מצודת ציון

בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד): (כד) ומקסם. מל' קסם והוא ענין כשוף: חלק. חלקלקות ודברי חנף: (כה) תמשך. ענין אריכת זמן: (כז) ולעתים. מל' עת וזמן: (ג) הוי. הוא ענין לשון יללה: הנבלים. הפתותים והבזוים כמו וכל נבלה ידבר (שם לב): רוחם. ענין רצון: (ד) כשועלים. שם חיה מה: בחרבות. מל' חורבה: (ה) בפרצות. מל' פרצה ושבר: ותגדרו גדר. ענין בנין כותל: (ו) ויחלו. מלשון תוחלת

מצודת דוד

אדם המרחיק דבר מה שלא יזכר בה בזמן שקבע ולא יעשה: (כג) קרבו הימים. ר"ל היעוד לעשות הרע יהיה בזמן קרוב ויהיה א"כ דבר כל הנבואה ולא תשכח: (כד) כל חזון שוא. ר"ל מעתה לא יוכלו נביאי השקר לנבאות על השלום שוא ולא יקסמו עוד חלקלקות אמרים להבטיח את השלום כמאז בהיות עוד הנבואה על זמן רחוק: (כה) כי אני ה' אדבר. ר"ל עתה אני מדבר לומר דעו את אשר אדבר דבר יהיה נעשה מהרה ולא המשך עוד להאריך הזמן כמאז: אדבר דבר. אדבר אל הנביאים ועשיתיו בזמן קרוב: (כז) אשר הוא חזה. אשר הנביא מתנבא: לימים רבים. ר"ל הוא אומר שתהיה הדבר אחר ימים רבים וכאלו יאמרו א"כ יארכו הימים ואבד כל חזון כמ"ש למעלה: ולעתים וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כח) כל דברי. ר"ל אף אחד מדברי וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כ): ויעשה. מהרה: יג (ב) אל נביאי ישראל. על נביאי השקר יאמר: לנביאי מלבם. לאלו המתנבאים לבדות מלבם. לאמור שמעו דבר ה' כאלו ה' שלחם: (ג) הוי. יש להתאונן על הנביאים האלה הנבלים אשר הולכים אחר רצונם לומר מה שיש עם רצונם ומה שלא ראו בנבואה: (ד) כשועלים בחרבות. כמו השועלים כשהם בחרבות כשאדם בא בפרצת החורבה אין מי עומד למולו לעכבו מליכנס שמה אבל כלם יברחו דרך פרצה אחרת וכמו השועלים ההם כן היו נביאיך אתה ישראל וכאשר יפרש במקרא שלאחריו. (ה) לא עליתם בפרצות. אתם הנביאים הנבלים לא עמדת' בפרצות לעכב על האויב לבל יבוא ר"ל לא עמדתם בתפלה לעכב הפורעניות: ותגדרו. מלת לא משמשת בשתים לומר לא גדרתם גדר במקום הפרצה ר"ל לא החזרתם את ישראל למוטב לעשות תשובה: לעמוד. למען יכלו עמוד במלחמה מול האויב בעת בוא מה' תשלום גמול העון: (ו) חזו שוא. בשוא נבאו ובכזב קסמו כי

מיתלים ישראל לקיים דבריהם והיא תוחלת נכזבת: (ז) הלא. אמר כנגד הנביאים: ואומרים. ואתם אומרים: (ח) לכן הנני אליכם. כמו ונתתי אני את פני באיש ההוא ויונתן תרגם הא אנא שלח רוגזי עליכון: (ט) והיתה ידי אל הנביאים. כמו על: בסוד עמי לא יהיו ובכתב עמי ישראל לא יכתבו. פירושו כתרגומו ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יתכתבון: ואל אדמת ישראל לא יבאו. בשוב גלות בבל: (י) יען וביען. הכפל לחזק העונש וכן יען וביען במשפטי מאסו ותרגם יונתן חלף דאתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי: וטטעו את עמי. זה לבדו בטי"ת במקרא כי במקרא ישתמשו בענין זה בתי"ו תעה לבבי כי רוח זנונים התעם וכן כלם בתי"ו אבל במשנה וגמרא נשתמשו בענין הזה בטי"ת העובר לפני התיבה וטעה והטעו את בעל הבית וזולתם רבים וכן שמושי' בענין הזה בטי"ת ובתי"ו ממונה אחד הם ויבא זה במקום זה: והוא בונה חיץ והנה טחים אותו תפל. נבית השקר בהבטיחו על שקר דומה למי שבנה חיץ והיא מתילה גרועה והוא משל שהם אומרים לבנות ירושלם בנין קיים לאמר שלום ואין שלום הנה הבנין תפל וישראל המקבלים דבריהם דומים לטחי החיץ בחומר תפול וגרוע שאין לו קיימה כמו היאכל תפל מבלי מלח לפי שהוא דבר שאין לו טעם ואדוני אבי ז"ל פי' תפל לבנים שאינם שרופים ובנין שעושין מהם כבא הגשם עליו יפול ויונתן תרגם ושפע ליה טין פטיר דלא תבן ויש לפרש והנה טחים אותו תפל על נביאי השקר עצמם שבונים החיץ ואחר כן טחין אותו כלומר שמיפים דבריהם בדברי חלקות כבונה בית וטח אותו ליפותו וכן אמר למטה בפרשה את ארץ לא מטוהרה היא ונביאים טחו להם תפל: (יא) אמור אל טחי טפל ויפל. הבונים בכלל ויונתן תרגם אומר לדבני מחיצ' ושפיע ליה טין פטיר דלא תבן נפיל הוא: ויפול. הוי"ו כפ"א רפה כלבון ישמעאל כוי"ו וישא אברהם את עיניו והדומים לו כלומר יפול זה הבנין ואפילו יהיה חזק כמחשבותיכם כי יהיה גשם שוטף שיפילנו: היה. עבר במקום עתיד. ואתנה אבני אלגביש תפלנה. כנגד אבני הברד ידבר ואומר להם תפלנה הבנין הזה וכן תהיה רוח סערות שתבקע אותו והגשם והאבנים והרוח משל לאויבים החזקי': ואתנה. כמו ואתן והה"א נוספת כמו ואתנה וי"ת ואתנה כמו ואתן אבני אלגבים יחתן ובמקצת נוסחאות כתיב ואת אבני אלגבים ואבני אלגבים הם אבני ברד גדולו' ויקר' אלגבים ואלגבים מלה אחת כיתקלת הספרים ובקצתם שתי מלות ויש מפרשים במלה אחת ענין שתי מלות דומות אל גבים מן ראמות וגבים: (יב) והנה. הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם וכן איה הבנין אשר בניתם אלא לקח הענין האחרון לקצר או לפי שבוני החיץ לא יהיו אחרי נפול הקיר כי יכלו ויסופו נביאי השקר וישארו קצת מן הטחים והם ישראל ולנשארים יאמר איה הטיח אשר טחתם והנה קרא החיץ קיר ואמר והנ' נפל הקי' ר"ל כי בנפול הקיר והיא חומ' ירושל' שנבקעה יודע כי נפל החיץ הנאמר על דרך משל: (יג) לכן. ובקעתי. פעל יוצא לשלישי כי הרוח תבקע: (יד) והרסתי: ונפלה. ירושלם בתוכה. בתוך ירושלם כי נביאי השקר נהרגו בה בנפול הקיר לא נמלט אחד

(י) והוא בונה חיץ. והנה עמי כבונים בנין מחילה והנביאים טחים אותו טפל קרקע הדומה לסיד ואינו מתקיים לפני הגשמים: תפל. איסומל"ן בלע"ז וי"א בלאשטייר"א בלע"ז: (יא) ואתנה. כמו ואתן: אבני אלגבים. אבני ברד גדולות ואומר אני לפי שהם מזהירות ככל אבני גביש (ברד) הוא מדמה אותה אל גביש שהיא אבן טובה כענין שנאמר ראמות וגביש (איוב כח) ורבותינו אמרו אל גביש שעמדו באויר על גב איש וזהו משה רבינו שנאמר ומשר לא נתך ארצה (שמות ט) אותם שהתחילו לירד לא הגיעו לארץ: תפולנה. על הקיר: (יב) איה הטיח. כך כשתבא הרעה יאמר לכם איה השלום שהבטחתם: (יד) הקיר. היא ירושלים

ומקסם ב' וסימ' כי לא יהיה עוד כל חזון שוא. הלא מחזה שוא חזיתם: יכתבו ד' בקריאה וסימ' וסורי בארץ יכתבו: ובכתב בית ישראל לא יכתבו. ימחו מספר חיים ועם צדיקים. ועל ספרך כלם יכתבו: ואתנה ג' וסימ' ואתנה ידעתם כי בכל כחי עבדתי. אמור אל טחי תפל ויפל. ואתנה צאני. וחר אתנה וסי' הנני אל כסתיכנה:

ויהוה לא שלחם ויחלו לקים דבר:
ז הלוא מחזה שוא חזיתם ומקסם
כזב אמרתם ואמרים נאם יהוה
ואני לא דברתי:
ח לכן כה אמר אדני יהוה יען
דברכם שוא וחזיתם כזב לכן הנני
אליכם נאם אדני יהוה:
ט והיתה ידי אל הנביאים החזים
שוא והקסמים כזב בסוד עמי לא
יהיו ובכתב בית ישראל לא יכתבו
ואל אדמת ישראל לא יבאו
וידעתם כי אני אדני יהוה: י יען
וביען הטעו את עמי לאמר שלום
ואין שלום והוא בנה חיץ והנם
טחים אתו תפל:
יא אמר אל טחי תפל ויפל היה
גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש
תפלנה ורוח סערות תבקע:
יב והנה נפל הקיר הלוא יאמר
אליכם איה הטיח אשר טחתם:
יג לכן כה אמר אדני יהוה ובקעתי
רוח סערות בחמתי וגשם שטף
באפי יהיה ואבני אלגביש
בחמה לכלה:
יד והרסתי את הקיר אשר טחתם
תפל והגעתיהו אל הארץ ונגלה
יסדו ונפלה וכליתם בתוכה וידעתם

מלתהון: ז הלא נבואן דשקר אתנביתון וקסם כדבין אמרתון ואמרין אמר יי ומן קדם יי לא אתמלל: ח בכן כדנן אמר יי אלהים חלף דאתנביתון שקר ואלפתון כדבין בכן הא אנא שלח רוגזי עליכון אמר יי אלהים: ט ותהי מחת גבורתי על נביי שקרא דמתנבן שקר ומלפין כדבין ברז טב דגניז לעמי לא יהון ובכתב חיי עלמא דכתיב לצדיקי בית ישראל לא יתכתבון ולארעא דישראל לא יעלון ותידעון ארי אנא יי אלהים: י חלף דאתנביאו שקר וחלף דאטעיאו ית עמי למימר שלמא ולית שלם ואינון דמן לדבני מחיצא ושיעע ליה טין פטיר דלא תבן: יא אמר לדבני מחיצא ושיעע ליה טין פטיר דלא תבן נפיל הוא כען יהי מטר מגבר וית אבני אלגביש יחתן ורוח עלעולין תבזע: יב והא נפל כתלא הלא יתאמר לכון אן שיעא דשעתון: יג בכן כדנן אמר יי אלהים ואיתי מלך דתקיף כרוח עלעולין בחמתי ועממין קטולין כמטר מגבר ברוגזי ייתון ומלכון דחסינין כאבני אלגביש ברגז לשיצאה: יד ואפגר ית קרתא דאתנביתון בה נבואן דשקר וארמינה לארעא ויתגלון אושהא ותפל ותשתיצון בגוה

מצודת ציון

תוחלת ותקוה: (ט) בסוד. ענין קבוץ ואסיפה כמו בסוד משחקים (ירמי' ט): (י) הטעו. מל' טעאה ומתעה: חיץ. הוא מל' מחיצה המוזכר בדרז"ל: טחים. ענין מריחה לסתום הנקב וכן וטח את הבית (ויקרא יד): תפל. כל דבר שאינו מתוקן כל צרכו קרוי תפל כן היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו): (יא) היה. כמו יהיה: שוטף. יורד בחוזק: ואתנה. כמו ואתן: אלגביש. הוא כמו שתי מלות אל גביש ור"ל אבני ברד דומות אל גביש והוא אבן יקר כמו ראמות וגביש (שם כח): (יב) הקיר. הכותל והוא החיץ שזכר: (יד) והרסתי. מל' הריסה ונתיצה: ונגלה. מל' גלוי

תולדות אהרן החוזים שוא כתובות דף ק"ג (ר"ה נח סנהדרין יח):

מצודת דוד

כי גם הקסם לא אמרו באמת: האומרים. בדבריהם אמרו נאום ה' ולא כן הוא כי ה' לא שלחם: ויחלו. ר"ל ואיך א"כ מבטיחים תוחלתם אל העם שיתקיים הדבר שאומרים: (ז) מחזה. נבואת שוא נביאתם, כי לא היתה נבואה: ומקסם כזב. ר"ל אף הקסם אמרתם בשקר: (ח) הנני. הנה אני אלחם עמכם: (ט) ידי. מכת ידי: בסוד. לא יהיו בקבוצת עמי להכנס יחד עמהם להחשב עם ה' כמותם: ובכתב וגו'. להיות נכתב עמהם להחיות בעולם הגאולה כמ"ש כל הכתוב לחיים בירושלים (ישעיה ד): לא יבאו. בתוך הבאים בזמן הגאולה: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (י) יען וביען. הכפל לחזק ולומר בעבור זה העון לבד ראוים הם לגמול העונש הזה: הטעו את עמי. היו מטעים אותם לאמר שלום יהיה לכם ובעבור זה אחזו בדרכם ולא עשו תשובה: ואין שלום. ר"ל ובשקר הבטיחו השלום כי אין שלום מיועד להם: והוא בונה חיץ. כ"א מהנביאים ההם היה בונה חיץ שהוא כותל לבנים גרועה וקלושה והיא הנבואה שהיו אומרים: והנם. והנה הם טחים על הכותל טיח תפל שאינו מתוקן כהלכתו לייפות הכותל ולהחליקו ר"ל מייפים הנבואה במליצה נאותה ומזויפת לעשות מקובל על הלב: (יא) אמור וכו' ויפול. ר"ל אמור על טחי התפל למה אתה טחים הבנין הלא תדעו שיפול ולא יתקיים כלומר מה תועלת מיופי המליצה הלא אין ממש בנבואה: היה גשם שוטף. הנה אם יהיה גשם שוטף וכן אם אתן אני אבני אלגבים שתפולנה עליה וגם רוח סערה שתבקע את הקיר ר"ל אם יבוא אויב חזק יהיה א"כ נראה לכל בטול הנבואה: (יב) והנה נפל הקיר. כשיפול הקיר הלא יאמר מה תועלת היה בטיח ר"ל כשיבטול הנבואה הלא יאמר מה תועלת ביופי המליצה מיסב הדבור: (יג) ובקעתי. ר"ל כן אעשה ואבקע את הקיר בחמתי ע"י רוח סערה ובאפי יהיה עליה גשם שוטף ואבני אלגבים אוריד עליה בחמתי לכלותה ר"ל אביא אויב חזק ויבוטל הנבואה: (יד) והגעתיהו. את הקיר אגיע עד הארץ כי תפול למטה: ונגלה יסודו. על כי הפול הכותל ממעל שעל היסוד יהיה א"כ נראה היסוד: ונפלה כאשר תפול הקיר אז גם אתם טחי התפל תכלו בתוכה רצה לומר כשיבוא האויב ותבוטל הנבואה

כי־אני יהוה׃ טו וכליתי את־חמתי בקיר ובטחים אתו תפל ואמר לכם אין הקיר ואין הטחים אתו׃ טז נביאי ישראל הנבאים אל־ירושלם והחזים לה חזון שלם ואין שלם נאם אדני יהוה׃ יז ואתה בן־אדם שים פניך אל־בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן׃ יח ואמרת כה־אמר ׀ אדני יהוה הוי למתפרות כסתות על ׀ כל־אצילי ידי ועשות המספחות על־ראש כל־קומה לצודד נפשות הנפשות תצודדנה לעמי ונפשות לכנה תחיינה׃ יט ותחללנה אתי אל־עמי בשעלי שעורים ובפתותי לחם להמית נפשות אשר לא־תמותנה ולחיות נפשות אשר לא־תחיינה בכזבכם לעמי שמעי כזב׃ כ לכן כה־אמר ׀ אדני יהוה הנני אל־כסתותיכנה אשר אתנה מצדדות שם את־הנפשות לפרחות וקרעתי אתם מעל זרועתיכם ושלחתי את־הנפשות אשר אתם

תולדות אהרן ותחללנה · עירובין פד :

ותידעון ארי אנא יי : טו ואיחול רוגזי בקרתא ובנביי שקרא דאתנביאו בה נבואן דשקר ויתאמר לכון לית קרתא ולית נביי שקרא : טז נביי שקרא דישראל דמתנבן על ירושלם ומטעין לה באולפן שלם ולית שלם אמר יי אלהים : יז ואת בר אדם קביל נבואה על בנת עמך דמתנבן ברעות לבהון ואתנבי עליהן : יח ותימר כדנן אמר יי אלהים ווי עליהון על דמחטטן רקיעי חשוך על כל מרפקי ידין ועבדין פת כומרין על ריש כל קומה לאבדא נפשן הנפשות עמי אתן יכלן לאבדא ולקימא הלא נפשתכן דילכן הלא יכלתין לקימא : יט ואחלתין רעותי בעמי בשעלי סערין ובמנוסי דלחים לאמתא נפשן דלא חזי להין דימותון לא אתן ממיתן ולקימא נפשן דלא חזי להין לקימא דתתקימן לא אתין מקימן בכדבותכין לעמי שמעי כדבין : כ בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי על רקיעי חשיכין דאתין מטעין למימר בהון אנחנא מחרשן ית נפשן לאבדא ואפסיק יתהין מעל דרעיכון ואשיזיב ית נפשתא דאתון

י' פסוקים אין ואין במצעות פסוק

רשי

ירושלים : (יח) הוי למתפרות כסתות . קוסרא"ש בלע"ז כמין כסתות קטנות היו תופרות ותולות לנשאלים אליהם על אצילי ידיהם וקושרות להם באותן כסתות קסם שקרי' ולמי שהם חפצות אומרות קסם טוב ולמי שרוצות אומרות קסם רע : אצילי . איישיל"ש בלע"ז : אצילי ידי . כמו אצילי ידים וכמו הלמי בדי (הושע יא) : ועושות המספחות . על ראשי האנשים אף הם לקסום בהם ולא ידעתי מה הם מתוך שנאמר וקרעתי אותם אומר אני שהן של בגד ויונתן תרגמו פת כומרים וכן הכהנים במות שלוחות מחפיין פת טומרים : המספחת · כמו ספחני נא (שמואל א ב) ליפאגמל"ן בלע"ז ויש לועזים פלמרוי"ש בלע"ז : לצודד נפשו' בהן . הן צדות הנפשות לגיהנם שמחזיקות ידי הרשעים לקסום להם שלום ומרפות ידי צדיקים לקסום להם רעה : הנפשות תצודדנה וגו' . תמיה היא : ונפשות לכנה תחיינה · לכנה כמו לכם שאתנה נוטלת שכר על כך ומתפרנסות בכך : (יט) בשעלי שעורים . כמו מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ) אוגנולוניא"ש בלע"ז · לשון אחר לשון מדה : ובפתותי לחם · היאגפלא"ש בלע"ז שאתן נוטלות בשכרכן : להמית נפשות אשר לא תמותנה . כלומר לאמר על נפשות אשר לא תמותנה אלו ימותו ולאמר' אל אשר לא תחיינ' יחיו . כי קסמיכם שקר ועמי מקבלים את קסמיכ' כזב שלכם : (כ) לפורחות . להיות פורחות על ידיכן לגיהנם : ושלחתי את הנפשות . כתרגומו ואשזיב ית נפשתא דאתון מחרשן ית נפשיהן לאבדות' : את נפשים את

רדק

אחד : (טו) וכליתי ואומר לכם . ואז אומר לכם אין הקיר ואין הטחים אותו והם נביאי ישראל הנבאים מלבם שנאמר משל זה עליהם וגם ישראל המחזיקים בידיהם והמקבלים דבריהם כלו בתוכה או בחרב או ברעב או בדבר : (טז) נביאי ישראל הנבאים . בשו"א הבי"ת וי"ת הקיר הראשון כותלא והשאר קרתא · ותרגם את הקיר אשר טחתם ית קרתא דאתנביתון בה נבואן דשקר וכן ובטחים אותו ואין לו הטחים : (יז) ואתה . אחר שאמר לו נבואה על נביאי השקר אמר לו להנבא על נביאות השקר : המתנבאות מלבהן · ואומרות כי רוח ה' דבר בהן ומגידות עתידות ואומרו' זה יחי' וזה ימות וזה יבא לו כך וכך לטוב או לרע ועושות מעשה כשפים ואומרות כי בנבואה בא להן זה : (יח) ואמרת . הוי למתפרות כסתות · כסת היא כר שמשימים תחת מראשותיו כשוכב אדם ופעמים אדם יושב עליו והנשים האלה היו עושות זה הענין בדרך כשפים והיו מתפרות כסתות על כל אצילי ידי מן השואלים בהן ומתקנות מספחות על ראש כל קומה מן השואלים בהם והיו אומרות להם כי על ידי אותם מעשים ודברים שהיו הן אומרות מודיעות להם את העתידות ומה שאמר קומה לפי שהיו מעמידות אותם על רגליהם בעוד שהיו עושות המעשה : אצילי ידי · כמו ידים וכן ותרגם תורי כמו תורים. וקרע לו חלוני כמו חלונים ואצילי הם בית השחי וכתיב על כל מרפקי ידיו והמרפיק הוא בית השחי כמו שאמרו רבותינו ז"ל במכה בפיו ובמרפק : המספחות כמו המטפחות והם הצעיפים שמכסות בהם הנשים את פניהן : לצודד נפשות . כי נפשות הצדיקים התמימים הם כאילו נתפשות במצודותיכן שאתן אומרות עליהן שתמותינה לפי שאינם שואלים בכן שידעו כי עון הוא ואף על פי כן הם מתפחדים מדבריכן וסבורים כי הן יודעו' עתידו' אבל לרשעי' המחזיקי' בידיכן ושואלין בכן ונותנין לכן שכריכן אומרות להם שתחיינ' נפשות' ותבא להם טובה : הנפשות תצודדנה לעמי · הה"א לשאלה כמו הדרכי לא יתכנו וכי תחשבו שתצודדנה נפשות עמי והם התמימים : ונפשות לכנה תחיינה · ונפשות שהן לכן והם נפשות הרשעים תחיינה אותם כאילו בדבריכן נפשות תלויות להמית ולהחיות ויונתן תרגם הנפשות עמי אתן יכלן לאבדא ולקיימא הלא נפשתכון דילכן לא יכולתון לקיימא ויש מפרשים ונפשות לכנה תחיינה בשכר שהיו לוקחות במעשיהן : (יט) ותחללנה אותי אל עמי . כמו בעמי וכן ואל הארון כמו בארון והחלול שמשירין בטחונם ממני ובוטחים בדבריכן שהם כזב : בשעלי שעורים ובפתותי לחם · שכר מעשיכן שהשואלים בהם נותנים להם מלא אגרוף שעורים או פת לחם ויש מפרשים כי השעורים והלחם היו נותנות תוך הכסתות ובהם היו עושות המעשה : להמית נפשות אשר לא תמותנה · אלו הן נפשות הצדיקים : ולחיות נפשות אשר לא תחיינה . אלו נפשות הרשעים כי בעבור דבריכם לא תחיינה ולא תמותנה אבל אתן מכזבות להם לפי שהם בעמי שומעי כזב : בכזבכם · הזי"ן בסגול : (כ) לכן הנני אל כסתותיכנה · כמו הנני אליכם ספי'

יט פסוקים אין ואין במצעות פסוק וסימ' נמסר בסדר כי תשא : שלום ח' חסר בריש' בקריאה וסי' ולא יכלו דברו לשלם . ויעש שמואל את אשר דבר יי' · וישם דמי מלחמה בשלם · ולא תוכר שיבתו בשלם שאול · ויהי שלם בין חירם ובין שלמה · ומי יסור לשאל לשלם לך . נביאי ישראל הנבאים דיחזקאל ב' בפסוק : אל עמי ד' וסימ' אני נאבא אל עמי · ותחללנה אתי אל עמי · ויקחני יי' מאחרי הצאן · בא הקץ אל ישראל אל · וחד ואל עמי

מצודת ציון

גלוי : (טו) וכליתי · ענין השלמה : (יח) למתפרות · מלשון תפירה : כסתות . כעין כרים העשוים למלאות המטה ובדרז"ל ובא למטה בכרים ובכסתות (סוכה ג) : אצילי · הם בתי השחי תחת הזרועות וכן תחת אצילות ידיך (ירמיה לח) : ידי . כמו ידים ונפלה המ"ם וכן וקרע לו חלוני (שם כב) : המספחות · היא כמו מטפחות והוא כעין צעיף כמו והמטפחות והחריטים (ישעיה ג) ולפי שהן נדבקות ונצמדות על הראש אמר מספחות מלשון ספחני נא (ש"א ב) : לצודד · מל' צדיה ולכידה : לכנה · שלכן : (יט) ותחללנה · מל' חלול ובזיון : בשעלי · כן יקרא האגרוף וכן מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ) : ובפתותי . ענין חתיכות ופריסות כמו פתות אותה פתים (ויקרא ב) : (כ) שם · ר"ל בהם : לפורחות · מל' הפרחה ועפיפה : ושלחתי · כן יאמר על

מצודת דוד

הנבואה אז יכלו הנביאים ההם : כי אני ה' · הנאמן לשלם גמול : (טו) וכליתי · אשלים את חמתי בקיר ר"ל אבטל את כל דברי הנבואה : ובטחים ר"ל בהנביאים המייפים נבואת השקר במליצ' נאותה ומזויפת : ואומר לכם . אז אומר לכם אין הקיר ר"ל הנה לא נתקיימה הנבואה ואין הקומה אל הטחים אותו הם הנביאים ההם כי אז יכלו גם המה : (טז) נביאי ישראל . יפרש אמריו לומר הבונים והטחים הם נביאי ישראל וכו' : חזון שלום . נבואה מבשרת שלום : ואין שלום . ר"ל ובשקר יבטיחו כי אין שלום מיועד להם : (יז) המתנבאות מלבהן . אשר בודות מלבהן ואומרות בנבואה : (יח) הוי למתפרות כסתות . יש להתאונן על המתפרות כסתות וכו' כן היה דרכם לתפור כסתות קטנות והיו תולות להנשאלין על אצילי ידיהם ובאותן כסתות היו קוסמות ולמי שחפצו אומרות קסם טוב ולמי שחפצו אומרות קסם רע : על כל וגו' . על הנשאלין : ועושות המספחות · כעין מטפחות היו עושות לקסום קסמיה להשימם על ראש כל קומה ר"ל על ראש כל אדם הבאים לשאול קסמים (ויקרא האדם קומה על כי הוא לבד הולך בקומה זקופה ולא כן שאר הבריות) : לצודד נפשות . ר"ל לרמות אותם להביא עליה' עון אשמה במה שמאמינים בקסמים : הנפשות · וכי מהראוי לצוד נפשות של עמי להחטיאם בעון הקסם ולהחיות בזה נפש עצמיכן לקחת על זה שכר להתפרנס בה וכי הגון הדבר שבעבור השכר תחטיאו אנשים : (יט) ותחללנה . אתן מחללים אותי בפני עמי להסיר מלבם בטחון ה' ולפנות אל הקסם ואת זה תעשו בשכר מלא אגרוף שעורים ובחתיכות לחם : להמית נפשות . להקסם שוא לשפוט מיתה על נפשות אשר באמת לא תמותנה ולשפוט החיים על נפשות אשר באמת לא תחיינה ולא יהיה א"כ כדבריכן : בכזבכם · ר"ל הדברים האלה האמרו ותספרו בעת תכזבו אל עמי השומעים כזב ומאמינים לה : (כ) הנני . הנה אני אפנה אל הכסתות שלכן אשר אתן מצודדות שמה את

שפי' ודגש במ"ך בפתותיכנה לתפארת הקריאה כדגש קו"ף מקדש ה' : לפורחות · להיות פורחות כדבריכם שתאמרו שימותו : וקרעתי אותם מעל זרועותיכם · הם אלילי ידים שוכר ואמר זרועותיכם ואף שהיו על זרועות השואלים אותם כהם הם כאילו זרועותיכם כי הן היו עושות כהם המעשה ויש אומרים כי בזרועות המכשפות היו תלויות אלה הכסתות : ושלחתי את הנפשות · אצלה אותן תחבי מידכן אשר אתן מצודדות אותן : את נפשים · בא מקוצר בלשון זכרים כמו פלגשים : (כא) וקרעתי את מספחותיכם וכן אקרע מספחותיכם שהייתן משימות על ראש כל קומה וקריעת הכסתות והמספחות' הוא כליון הנשים המכשפות ומיתתן וכיון שיבטלו הן יבטלו מעשיהן : למצדה · חסר וי"ו : (כב) יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו · שהיה הצדיק מתפחד מדבריהם כמו שפירשנו וכן היו מכאיבות אותו בשמי שקר כי אני לא דברתי להן : ולהחזק ידי רשע · כמו כן שהיו אומרות לו שיחיה : הכאות : ענין כאב כמו ונכאה לבב : מדרכו הרע · כן ימצא פעמים דרך לשון זכר

מְצֹדְדוֹת אֶת־נְפָשִׁים לְפֹרְחֹת׃
כא וְקָרַעְתִּי אֶת מִסְפְּחֹתֵיכֶם וְהִצַּלְתִּי
אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וְלֹא־יִהְיוּ עוֹד
בְּיֶדְכֶן לִמְצוּדָה וִידַעְתֶּן כִּי־אֲנִי
יְהוָה׃ כב יַעַן הַכְאוֹת לֵב־צַדִּיק
שֶׁקֶר וַאֲנִי לֹא הִכְאַבְתִּיו וּלְחַזֵּק יְדֵי
רָשָׁע לְבִלְתִּי־שׁוּב מִדַּרְכּוֹ הָרָע
לְהַחֲיֹתוֹ׃ כג לָכֵן שָׁוְא לֹא תֶחֱזֶינָה
וְקֶסֶם לֹא־תִקְסַמְנָה עוֹד וְהִצַּלְתִּי
אֶת־עַמִּי מִיֶּדְכֶן וִידַעְתֶּן כִּי־
אֲנִי יְהוָה׃
יד א וַיָּבוֹא אֵלַי אֲנָשִׁים מִזִּקְנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָי׃
ב וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ג בֶּן־
אָדָם הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הֶעֱלוּ גִלּוּלֵיהֶם
עַל־לִבָּם וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנָם נָתְנוּ נֹכַח
פְּנֵיהֶם הַאִדָּרֹשׁ אִדָּרֵשׁ לָהֶם׃
ד לָכֵן דַּבֵּר־אוֹתָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם
כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה אִישׁ אִישׁ
מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַעֲלֶה אֶת־
גִּלּוּלָיו אֶל־לִבּוֹ וּמִכְשׁוֹל עֲוֺנוֹ יָשִׂים
נֹכַח פָּנָיו וּבָא אֶל־הַנָּבִיא אֲנִי יְהוָה
נַעֲנֵיתִי לוֹ בָה בְּרֹב גִּלּוּלָיו׃ ה לְמַעַן
תְּפֹשׂ אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם אֲשֶׁר
נָזֹרוּ מֵעָלַי בְּגִלּוּלֵיהֶם כֻּלָּם׃

מְחַרְשָׁן יַת נַפְשָׁתְהֶן
לְאַבָּדוּתְהָא׃ כא וְאַפְסֵיק יַת
פַּת כּוּמָרֵיכוֹן וְאֵשֵׁיזֵיב יַת
עַמִּי מִיֶּדְכוֹן וְלָא יִתְמַסְרוּן
עוֹד בִּידְכוֹן לְאִשְׁתֵּיצָאָה
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ כב חֲלַף
דְּאַכְהֵיתֶן לֵב זַכָּאֵי לְמֶהֱוֵי
שְׁקַר וּמִן קֳדָם מֵימְרִי לָא
אִתְכְּהִי וּלְתַקָּפָא יְדֵי רַשִׁיעָא
בְּדִיל דְּלָא לְמֵיתָב מֵאוֹרְחֵיהּ
בִּישְׁתָא לְקַיָּמוּתֵיהּ׃ כג בְּכֵן
שְׁקַר לָא תִתְנַבְּאוּן וְאוּלְפַן לָא
תֵילְפוּן עוֹד וְאֵשֵׁיזֵיב יַת עַמִּי
מִיֶּדְכוֹן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
א אֲמַר נְבִיָּא אֲתוֹ לְוָתִי גֻּבְרִין
מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וִיתִיבוּ קֳדָמַי׃
ב וַהֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃ ג בַּר אָדָם
גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין אַסִּיקוּ פּוּלְחַן
טַעֲוָתְהוֹן עַל לִבְּהוֹן וְתַקָּלַת
חוֹבֵיהוֹן יְהָבוּ לָקֳבֵיל אַפֵּיהוֹן
הַאִשְׁתְּאָלָא יִשְׁתְּאַל בְּמֵימְרִי
לְהוֹן׃ ד בְּכֵן אִתְנַבֵּי לְהוֹן
וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים גְּבַר גְּבַר מִבֵּית
יִשְׂרָאֵל דִּי יַסִּיק פּוּלְחַן
טַעֲוָתֵיהּ עַל לִבֵּיהּ וְתַקָּלַת
חוֹבֵיהּ יְשַׁוֵּי לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי
וְיֵיתֵי לְוָת נְבִיָּא אֲנָא יְיָ
מִשְׁתְּאִיל לֵיהּ בְּמֵימְרִי דְּאָתֵי
לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָמַי אַף
עַל גַּב דְּמִתְעָרֵיב בְּסַגְּיֵ פּוּלְחַן
טַעֲוָתֵיהּ׃ ה בְּדִיל לְקָרְבָא יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל לְמִתַּן תְּיוּבְתָּא בְּלִבְּהוֹן דִּסְטוֹ מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְאִסְתָּאָבוּ בְּפוּלְחַן

את האנשים להיות שפשות פרחות : (כב) יען הכאות לב צדיק שקר · כשאתן קוסמות לו רעה הוא מצטער ולבו נכאה : (א) ויבא אלי אנשים · כולם בלב אחד לרעה לכך נאמר ויבוא · ומדרש אגדה אומר על שם שהקב"ה גלה אוזן הנביא תחלה שהם יבואו אליך פלוני ופלוני : (ג) העלו גלוליהם על לבם · לבם אל גלוליהם לעבוד : נתנו נכח פניהם · להיות להם עכו"ם תמיד למורא ולאלוה : האדרש אדרש · בתמיה כי אני אדרוש להם ואשיב את דבריהם הרבה תמיהות מתקיימות : (ד) נעניתי לו · שויי"ם רפונדו"ן בלע"ז אע"פ שהוא בא לפני ברוב גלוליו כן ת"י : (ה) למען תפוש את בית ישראל וגו' · בדיל לקרבא ית בית ישראל למתן תיובתא בלבהון : נזורו · כמו נזיר אחיו (בראשית מט) שוריי"ש אשיברי"ן בלע"ז :

קוטו

ידו גורל : וידעתן ב' בנו"ן וסי' וקרעתי את מספחתיכם · לכן שוא לא תחזנה וקסם · וא' ידעתן · ואתנה ידעתן : ויבא ח' דמיין ויבאו וסבירין ויבא וסי' נמסר בסדר שלח לך : נענתי ב' וסי' אני ה' נעניתי לו בה ברב · נעניתי עד מאד : בלבם ט' בקריא' וסימ' החיל אשר נגע אלהים בלבם · עם תורתי בלבם · למען תפוש את בית ישראל · ולא זעקו אלי בלבם · ואמרו אלפי יהודה בלבם · אל יאמרו בלבם האח · חרבם תבוא בלבם וקשתותם . אמרו בלבם נינם יחד · גם את

תולדות אהרן תפוש קדושין לט ע חולין קמב :

כמו זה הדרך לכו בו : (כג) לכן שוא · מבואר הוא ויש מפרשים בענין הזה בדרישת המתים שהיו הנשים בעלות אוב מעלות נפשות המתים בדבריהן ומפרשי' לפורחות בעבור אותן נפשות שאומר שהיו מעלות מקבריהן ופורחות באויר : (א) ויבא אלי אנשים מזקני ישראל וישבו לפני · אמר הנביא בכלות נבואה זו באו אלי אנשים מזקני הגולה וישבו לפני שהיו מראים עצמם שבאים לדרוש את ה' והאל גלה אלי את לבבם ואמר ויבא לשון יחיד על רבים להודיע כי בהסכמה אחת ובלב אחד באו כלם על זה : ויהי · (ג) בן אדם · האדרש אדרש להם · האלפין בחירק הראשון מקור בחולם והאל"ף במקום ה"א כי ככד על הלשון לקרא שני הה"ן כאחד והוא בחולם בשקל הנתון תנתן ואמר וכי אדרש להם אחר שלבם אל גלוליהם לא אדרש וקבול הדרישה היא לתת שאלתם : (ד) לכן דבר אותם · עמם כמו אתם : נעניתי לו בה ברוב גלוליו · ונעניתי לו אבל לא נדרשתי לו אבל אענה לו ואשיבנו על דבריו כדי לגלות לפון לבו אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו ונעניתי לו ונענה לו צריכים פירו' לפי בנינם ולפי ענינם כי נעניתי ונענה הם מבנין נפעל והאל הוא הפועל בענותו הצועק אליו כמו שאומ' עננו ה' עננו אשר יענה באש הוא האלהים והאדם הצועק הוא נענה כמו שאמר הן אצעק חמס לא אענה הנה כי האל הוא העונה והאדם הוא הנענה ואיך אמר הנה על האל יתברך נעניתי ונענה נאמר כי הטעם לפי שלשון מענה הוא על שני פנים והאחד הוא תחילת הדבור כמו ויען איוב הראשון ועניח ואמרת והשני הוא לשון השבת הדבור והוא הנמצא ברוב כשאמר כי הקדוש ברוך הוא הוא העונה כן הוא לקורא ולצועק וכשאמר עליו נעניתי ונענה הוא נענה לעונה אליו והוא הקורא והצועק : בה · כתי' בה"א וקרי באל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפו' ופי' בעבור שבא ברוב גלוליו אענה לו כדי לגלות לפון לבו וזהו שאמר אחריו : (ה) למען תפוש את בית ישראל בלבם · שהם מכסים את לבם ממני ואני אתפשם בלבם שאגלה לכם גלולי לבם ומחשבות' הרעה ויונתן תרגם אני ה' נעניתי לו בה ברוב גלוליו אנא ה' משתאיל ליה במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי אע"ג דמערב בסגי פולחן טעוותה ותרגם למען תפוש בדיל לקרב' ית בית ישראל למיתן תיובתא בלבהון דסטו מבת' פולחני ואיסתאבו בפולחן טעוותהון כולהון ורבותינו ז"ל פירשו למען תפוש את בית ישראל בלבם כי בעכו"ם מחשבה רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה כי הם לא היו עובדים עכו"ם אחר שגגו אלא לפי שהיו חושבים עליה עדיין חשבה עליהם כאילו עבדוה : נזורו · אפשר שהנו"ן שרש ויהי מן סקל

מצודת דוד

את הנפשות להמית אנשים להוציא ולהפריח מהם נפשותם : וקרעתי · כי אקרע אותם מעל הזרועות אשר שמתן עליהם אותם הכסתות ר"ל שתחרב ירושלים ותתבטל כל התחבולות והכזבים כאלו יקרעו מעל הזרועות והיו כלא היו : ושלחתי · אז אשלח חפשי את הנפשות אשר אתם מצודדות ר"ל אז לא תוכלו עוד להמות ולהפריח : את נפשים לפורחות · אמר להוספת ביאור את הנפשות המצודדות בידכן להוציאן ולהפריחן מן הגוף להיות אבודות בעוונם אותם אשלח חפשי : (כא) וקרעתי וגו' · ר"ל גם התחבולה של המספחות תתבטל כאלו אקרעם והיו כלא היו : והצלתי וגו' · לבל יהיו נלכדים בידכן להכשילם בעון הקסם ולתוספת ביאור אמר ולא יהיו עוד בידכן להיות נלודים : כי אני ה' · שהכל בידי : יען · בעבור שהיו משברות לב צדיק לצערו באמרי שקר שאמרו לו מות תמות : ואני · אבל אני לא הכאבתי לבו כי לא גזרתי עליו המיתה : ולחזק · והיו עוסקות לחזק ידי רשע להבטיחו על השלום והיה זה סבה לבלתי ישוב מדרכו הרע להשיב החיים ע"י התשובה וא"כ עשו רעה גם לצדיק גם לרשע : (כג) לא תחזינה · לא תנבאו עוד שוא : וקסם וגו' · מוסב על שוא לומר וקסם שוא לא תקסמנה : והצלתי וגו' · לבל יהיו נלכדים בידכן : כי אני ה' · שהכל בידי : יד (א) ויבא אלי · בא אלי קבוצת אנשים מזקני ישראל : וישבו לפני · התעכבו לפני : (ג) העלו וגו' · ר"ל מחשבות לבם לעבודת כוכבים ונגד פניהם נתנו מכשול עון העבודת כוכבים כאומר לא במחשבה לבד כי עושים גם בפועל : האדרש · וכי מהראוי שאהיה נדרש להם למלא משאלותם בתמיה : (ד) דבר אותם · דבר עמהם : ובא אל הנביא' · לשאול ממנו דבר ה' : נעניתי לו · אקבל מענהו אשר לו להשיב עליו עם כי בא לשאול במחשבות רוב גלוליו : (ה) למען תפוש · ר"ל לא אשיב לשאלות שאלתו רק למען לתפוש אותם בלבותם להקריב

מצודת ציון

על דבר הנעזב לרצון עצמו וכן קן משולח (ישעיה טז) : (כא) למצדה · מל' צדיה ולכידה : (כב) הכאות · ענין שבירה כמו ונכאה לבב (תהלים קט) : הכאבתיו · מל' מכאוב וחלי : (ג) נוכח · נגד כמו לנוכח אשתו (בראשית כה) : (ד) נעניתי · ענין אמירה כמו ומה' מענה לשון (משלי טז) ור"ל אקבל מענהו ודוגמתו ונעתר להם (ישעיה יט) ופי' יקבל עתר תפלתם : (ה) תפוש · ענין אחיזה : נזורו · ענין הפרשה כמו נזורו אחור (שם א) : (ו) נענה · אקבל המענה

רד"ק

הקל מגזר' הפעיל בשקל ולא יכלו מענין ויגזרו מקדשי בני ישראל או יהיה מבנין נפעל משרש זור ענינו זר: (ו) לכן • שובו והשיבו • לזקני ישראל אומר שובו והושיבו נפשכם ובחוריכם: השיבו פניכם • שלא יהיו הגלולים נכח פניכם כמו שהיו: (ז) כי איש • ומהגר אשר יגור בישראל • זכר הגרים נראה כי מן החסידים שבו לדעת ישראל מהגלו ישראל לתוכם כי ראו כי אלהי ישראל בתוכם אלהי אמת וכי הביא אליהם כל אשר דבר בעבדי' את תורתו: ובא אל הנביא לדרוש לו בי • לדרוש לנביא בעבורי שאתן שאלתו: אני ה' נענה לו בי • אני ה' אענהו בעבור שמי כדי שאגלה לו נסון לבו הרע אבל לא אדרש לו לתת שאלתו אבל כסף שאלתו התן לו שאתן פני בו: (ח) ונתתי פני • כאדם שאומר פונה אני מכל עסקי ואעסוק בזה או יהיה כתרגומו ואתן רוגזי כמו ופניה לא היו לה עוד אכפרה פניו: והשימותיהו לאות ולמשלים • מהרעה הגדולה שאביא עליו יהיה לאות ולמשל על דרך היינו משל בגוים: (ט) והנביא כי יפתה • אמר וכן יהיה עונש הנביא כי יפתה והענין הזה כענין מי יפתה את אחאב והוא הערת רוח החפץ כי נביא השקר ההוא חייב מיתה בדברים יעשה אותם בסתר כמו שראינו באחאב בן קוליה ובצדקיהו בן מעשיה שהיו מנאפים את נשי רעיהם וכן דברים רעים אחרים בסתר היו עושים אלה הנביאים וכדי לגלותם לבני אדם מביא האל יתברך על ידם כשלון ועל ידי עוברי עבירה בסתר בענינים רבים ואחד מהם זה הענין נביאי השקר שהיו מתפארים בנבואה והאל העיר חפצם בזה כדי להודיע שקריהם ופחזותם ובא להם העונש מאת האל יתברך ויצדיקו בני אדם עליהם את הדין וזהו שאמר אני השם פתיתי את הנביא ההוא וזהו טעם והאלהים אנה לידו וכן פירש אדוני אבי ז"ל ודומה לזה ותזקתי את לב פרעה ור' סעדיה ז"ל פיר' פתיתי בארתי וגליתי עליו שהוא מפתה: פתיתי • בצרי התי"ו עי"ן הפעל: (י) ונשאו • כעון הדורש כעון הנביא • כמו כעם ככהן כעבד כאדוניו והדורש הוא שזכר למעל' שדורש בנביאי האמת ולבו רע ותרגם יונתן כעון הדורש כתו' דאתי למילף ולא אליף: (יא) למען • מבואר הוא: ויהי • (יג) בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל • לא בעבור כל חטא אשלח להם העונש הגדול אלא כשיהיה החטא למעל מעל לכחש בי וביכולתי שיאמרו לית דין ולית דיין כאנשי סדום ועמורה: ונטיתי ידי עליה • בשדפון וירקון או וארבה על העבים ואמנע מהמטיר עליהם מטר: אדם ובהמה • הבהמה לעונש האדם: (יד) והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דנאל ואיוב • דנאל חסר היו"ד וכן האחר הנזכר בפרשה הנה חכם אתה מדנאל והיו"ד נקראת אע"פ שאינה כתובה כיו"ד ירושלם והאל"ף נחה כי הצרי תחת היו"ד והיו"ד דגושה וזכר אלה השלשה צדיקים לפי שכל אחד מהם ראה שלשה עולמו' בנוי וחרב ובנוי נח ראה העולם בנוי וראהו חרב במבול וראהו בנוי דניאל ראה בית

רש"י

(ו) שובו • מדרכיכם: והשיבו • את לבבכם: מעל גלוליכם • אשר העליתם אל לבבכם השיבו פניכם • אשר שמתם מכשול עונותיכם נכחם: (ז) נענה לו בי • משתאל ליה במימרי אדרש לו: (ח) ונתתי פני באיש ההוא • אחרי כן אם לא ישמע אל דברי הנביא: פני • מישאירא"ש בלע"ז: והשימותיהו • תרגום יונתן ואשוינה: (ט) והנביא כי יפותה ודבר דבר שאינו אמת: פתיתי • פתחתי לו פתח לאחוז מידתו ומכאן יש לומר בא ליטמא פותחין לו: (י) כעון הדורש כעון הנביא כתוב דאתי למילף ולא אליף כתיב נביי שקרא יהי: משה להם • משא להם: (יד) נח דניאל ואיוב • לפי שאלו שלשה ראו שלשה עולמות נח ראה העולם בנוי וחרב ובנוי ודניאל את בית המקדש או את עלמו חולה שר על כל השרים סוף שהשליך לגוב אריות וחזר לגדולתו וכן איוב ראה את עלמו מיושב וחרב ומיושב לפיכך הביאו דוגמא לדורו של יכניה שראו את הבית בבנייתו ובחורבנו ובנין שני וכן אמר להם הקב"ה חיבה יתירה אני מראה לכם אתם יכניה וגלותו אילו תחטא לי ארץ מארצות העכו"ם וגזרתי עליהם אחת מארבעה שפטים אלה או רעב או חיה רעה או חרב או דבר כמו שמסודרין בפרשה זו זה אחר זה ושלשה הצדיקים אלו בתוכה לא יצילו לא בן ולא בת ואני אביא ארבעתן על ירושלים ואשאיר לכם מבניכם אשר שם ואע"פ שאינכ' בתוכם ולא שהם ראוים לפלטה אלא לנחם אתכם כשיגלו אליכם ותראו מעשיהם הרעים ותתנחמו על הרעה אשר הבאתי עליהם כי תראו שלא היו כדי לסובלם עוד • (פי' זה מסלק סדר פרשה זו כולה לשון זה אין לישבו ונראה שאינו לשון הרב ועוד נראה שנכפל זה חסר

ו לָכֵ֞ן אֱמֹ֣ר ׀ אֶל־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֗ל כֹּ֤ה
אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֔ה שׁ֣וּבוּ וְהָשִׁ֗יבוּ מֵעַל֙
גִּלּ֣וּלֵיכֶ֔ם וּמֵעַ֥ל כָּל־תּוֹעֲבֹתֵיכֶ֖ם
הָשִׁ֥יבוּ פְנֵיכֶֽם׃ ז כִּי֩ אִ֨ישׁ אִ֜ישׁ
מִבֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֗ל וּמֵהַגֵּר֮ אֲשֶׁר־יָג֣וּר
בְּיִשְׂרָאֵל֒ וְיִנָּזֵ֣ר מֵאַחֲרַ֗י וְיַ֤עַל גִּלּוּלָיו֙
אֶל־לִבּ֔וֹ וּמִכְשׁ֣וֹל עֲוֺנ֔וֹ יָשִׂ֖ים נֹ֣כַח
פָּנָ֑יו וּבָ֤א אֶל־הַנָּבִיא֙ לִדְרָשׁ־ל֣וֹ בִ֔י
אֲנִ֣י יְהֹוָ֔ה נַעֲנֶה־לּ֖וֹ בִּֽי׃ ח וְנָתַתִּ֨י
פָנַ֜י בָּאִ֣ישׁ הַה֗וּא וַהֲשִׁמֹתִ֙יהוּ֙ לְא֣וֹת
וְלִמְשָׁלִ֔ים וְהִכְרַתִּ֖יו מִתּ֣וֹךְ עַמִּ֑י
וִֽידַעְתֶּ֖ם כִּֽי־אֲנִ֥י יְהֹוָֽה׃ ט וְהַנָּבִ֤יא
כִֽי־יְפֻתֶּה֙ וְדִבֶּ֣ר דָּבָ֔ר אֲנִ֣י יְהֹוָ֔ה
פִּתֵּ֔יתִי אֵ֖ת הַנָּבִ֣יא הַה֑וּא וְנָטִ֤יתִי
אֶת־יָדִי֙ עָלָ֔יו וְהִשְׁמַדְתִּ֕יו מִתּ֖וֹךְ עַמִּ֥י
יִשְׂרָאֵֽל׃ י וְנָשְׂא֖וּ עֲוֺנָ֑ם כַּעֲוֺ֤ן
הַדֹּרֵשׁ֙ כַּעֲוֺ֥ן הַנָּבִ֖יא יִהְיֶֽה׃ יא לְמַ֩עַן֩
לֹֽא־יִתְע֨וּ ע֤וֹד בֵּֽית־יִשְׂרָאֵל֙ מֵאַחֲרַ֔י
וְלֹֽא־יִטַּמְּא֥וּ ע֖וֹד בְּכָל־פִּשְׁעֵיהֶ֑ם
וְהָיוּ־לִ֣י לְעָ֗ם וַאֲנִי֙ אֶהְיֶ֤ה לָהֶם֙
לֵֽאלֹהִ֔ים נְאֻ֖ם אֲדֹנָ֥י יֱהֹוִֽה׃

יב וַיְהִ֥י דְבַר־יְהֹוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃
יג בֶּן־אָדָ֗ם אֶ֚רֶץ כִּ֤י תֶֽחֱטָא־לִי֙ לִמְעָל־
מַ֔עַל וְנָטִ֤יתִי יָדִי֙ עָלֶ֔יהָ וְשָׁבַ֥רְתִּי
לָ֖הּ מַטֵּה־לָ֑חֶם וְהִשְׁלַחְתִּי־בָ֣הּ רָעָ֔ב
וְהִכְרַתִּ֥י מִמֶּ֖נָּה אָדָ֥ם וּבְהֵמָֽה׃ יד וְהָי֗וּ
שְׁלֹ֨שֶׁת הָאֲנָשִׁ֤ים הָאֵ֙לֶּה֙ בְּתוֹכָ֔הּ נֹ֖חַ
דָּנִאֵ֣ל וְאִיּ֑וֹב הֵ֤מָּה בְצִדְקָתָם֙ יְנַצְּל֣וּ

מסורה: י"א בטעם בסיפרא • ג' כ"כ • ל' • ל' ב' ז' • כ' נגם והוא • ל' וכתיב כן • ג' ר"פ • ג' • ג' • ל' • ל' • כ' • נ"א בסיפרא • י"ו חסר את ל' בטעם • ג' • ג' חסר • ד'

תרגום: טַעֲוָתְהוֹן כּוּלְהוֹן׃ ו בְּכֵן אֱמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי וְאַעְדּוּ מִנְכוֹן פּוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן וְיַת כָּל חוֹבֵי פּוּלְחַן טַעֲוַת תּוֹעֲבָתְכוֹן אַרְחִיקוּ מִקֳבֵיל אַפֵּיכוֹן׃ ז אֲרֵי גְבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל וְיִסְטֵי מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְיַסִּיק פּוּלְחַן טַעֲוָתֵיהּ עַל לִבֵּיהּ וְתַקְלַת חוֹבוֹהִי יְשַׁוֵּי לָקֳבֵיל אַפּוֹהִי וְיֵיתֵי לְוַת נְבִיָּא לְמִשְׁאַל לֵיהּ בְּמֵימְרִי אֲנָא יְיָ מִשְׁתְּאֵיל לֵיהּ בְּמֵימְרִי׃ ח וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וַאֲשַׁוֵּינֵיהּ לְאָת וּלְמַתְלִין וַאֲשֵׁיצֵינֵיהּ מִגּוֹ עַמִּי וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ ט וּנְבִיָּא אֲרֵי יִטְעֵי וִימַלֵּיל פִּתְגָּמָא אֲנָא יְיָ אַטְעֵיתִי יַת נְבִיָּא הַהוּא וַאֲרִים יַת מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלוֹהִי וַאֲשֵׁיצֵינֵיהּ מִגּוֹ עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ י וִיקַבְּלוּן חוֹבֵיהוֹן כְּחוֹב דְּאָתֵי לְמֵילַף וְלָא אֲלֵיף כְּחוֹב נְבִיֵּי שִׁקְרָא יְהֵי׃ יא בְּדִיל דְּלָא יִטְעוּן עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא יִסְתַּאֲבוּן עוֹד בְּכָל מֶרְדֵיהוֹן וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ יב וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ יג בַּר אָדָם אַרְעָא אֲרֵי תְחוּב קֳדָמַי לְשַׁקָּרָא שְׁקַר וַאֲרִים מְחַת גְּבוּרְתִּי עֲלַהּ וְאֶתְבַּר בַּהּ סְעִיד מֵיכְלָא וְאֶשְׁלַח בַּהּ כַּפְנָא וְאֶשֵׁיצֵי מִנַּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא׃ יד וִיהוֹן תְּלָתָא גֻבְרַיָּא הָאִלֵּין בְּגַוַּהּ נֹחַ דָּנִיֵּאל וְאִיּוֹב אִנּוּן בִּזְכוּתְהוֹן

מסורה (בשולי הגליון): העלם נתן בלבם: והנביא ג' ר"פ בקריאת וסימ' והנביא ההוא או חולם חחלום • והנביא והכהן והעם • והנביא כי יפתה ודבר דבר: יטמאו ב' בחירק תחת יו"ד וסי' למען לא יתעו עוד בית ישראל מאחרי ולא יטמאו עוד בגלולים • ואינון סנא"ב מן ב"ב י' ברישהון: והשלחתי ג' וסימ' נמסר בסדר בחקתי: דנאל ג' חסר יו"ד וסימ' חכם אתה מדנאל • והיו שלשה האנשים האלה בתוכה • ונח דנאל

מצודת ציון

המענה: (ח) פני • ענין כעס כמו אכפרה פניו (בראשית לב) ע"ש שהכעס ניכר בפני האדם: והשמתיהו • מל' שממון: (ט) יפותה • מל' פתוי והסתה: והשמדתי • ענין אבדון וכליון: (י) ונשאו • מל' משא והכל: כעון הדורש כעון הנביא • בא בשני כפ"י הדמיון להורות על דמיון גמור וכן כמוך כפרעה (שם מד): (יא) יתעו • מל' תועה ועניינו ההולך בדרך שאינו ישר: (יג) למעל מעל • ת"א ישקר שקר: מטה לחם • על כי הלחם ישען ויסעד לבב אנוש

מצודת דוד

אלי אשר כולם פרשו מעלי במחשבות גלוליהם כי בראותם שאקבל מהם ואשיבם ידעו שיש אלהים בישראל: (ו) שובו • אתם עצמיכם: והשיבו • את נשיכם ובניכם: השיבו פניכם • לבל תסתכלו בהם וכאומר אם כן יעשו אז אשיב על מענם למלאותם: (ז) לדרש לו בי • לדרוש את הנביא בדברי: נענה לו בי • אקבל המענה אשר לו להשיב עליו בעבור כבוד שמי: (ח) ונתתי פני • רצה לומר אולם לא למלאות שאלתו כי אדרשם עוד אתן פני באיש ההוא ואתן אותו לשממה להיות למופת לבני מרי שלא יהיו כמוהו לדרש בדבר ה' במחשבת עבודת כוכבים: ולמשלים השממון שיבוא עליו יקחו משל להדמות אליו שוממות אחרות: כי אני ה' נאמן לשלם גמול: (ט) והנביא כי יפתה • שנדרש יהיה נפתה מלבו וידבר דברו שנפשו להשיב אל השואל שימלא שאלתו: אני • כמו שאני ותחסר ה"א התימה וכמוהו רבים ור"ל האם אני ה' פתיתי את הנביא לדבר שקר בתמיה הלא שבחירה חפשית ולכן אטה ידי עליו להכותו ואשמידו מתוך עמי ישראל: (י) ונשאו עונם • הם יסבלו גמול עוונם זה כזה: כעון הדורש • כגמול עון הדורש בדבר ה' במחשבת עבודת כוכבים כן יהיה גמול עון הנביא המשקר: (יא) למען לא יתעו וכו' • כשיראו שאני משלם גמול: והיו לי לעם • אז יהיו נקראים עמי: לאלהים • לשליט ולהושיעם: (יג) למעל מעל • ר"ל אם החטא יהיה לכחש בי ולשקר בי: ונטיתי • אז אטה ידי עליה להכותה ואשבור לה משען לחם ולתוספת ביאור אמר והשלחתי בה רעב והכרתי כי ימותו ברעב: (יד) והיו • ואף אם יהיו בארץ ההיא שלשה האנשים הצדיקים האלה והם נח דניאל ואיוב: המה בצדקתם • ר"ל תורת הדין

סוס

תסר אחת מארבע שפטים מאז ועד אז · (ס"א מאו ועד או) ל"א ארץ כי תחטא לי וגומר והיו שלשת האנשים האלה בתוכ' נח דניאל ואיוב לפי ששלשת האנשים האלה הצילם הקב"ה משלשה (מארבעה) שפטים שאלה הזכיר הכתוב את אלו נח נצלם משלשתן מחיה רעה מניין אתה אומר בשעה שנכנס לתיבה בקשו כל החיות ליכנס ולא הניחן הקב"ה דכתיב ויסגור ה' בעדו (שם ז) אין ויסגור אלא מחיות כד"א וסגר פום אריותא ולא חבלוני (דניאל ו) ארי בא ליכנס והיו שיניו כהות. דוב בא ליכנס והיו רגליו מתערסלות כו' בב"ר. מן הרעב מניין שנא' מן האדמה אשר ארדה (ראשית ה) לא ולמד בב"ר במקום שחושב עשרה רעבון שירדו לעולם ותמצא שבימי נח היה אחד מהם ומביא ראיה מן שלזמה אשר ארדה · מן החרב זה המבול ועוד שהיו דורו מבקשין ליזדווג לו והיו אומרים אין אנו מניחין אותו ליכנס אלא שהצילו הקב"ה אמר הקב"ה אין אני מניחו ליכנס אלא בחצי היום ודרגיש לי' יתלל הה"ד בעצם היום הזה בא נח (שם ז) בעצומו של יום דניאל בשעה שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויקים והרג יהויקים והניח לדניאל והגלה לדניאל הגלת שלומי' לפי שמלאו מלא רוח הכמה · מן הרעב שהרי עד שלא נכבשה ירושלים בימי יהויקים צר עליה נבוכדנצר ג' שנים שנאמר ויהי הרעב גדול בעיר (מלכים ב ה) וגם (בירמיה נב) ויחזק הרעב · מן החיות מניין וסגר פום אריותא (דניאל ז) ולא חבלוני וכן אתה מוצא איוב שנמלט משלשתן מן הרעב מניין לדברי האומר איוב בימי יעקב היה מלינו שהיה רעב בימיו · מן החיה מניין דכתיב ומקנהו פרץ בארץ פרץ גדרו של עולם · מן החרב מניין יפלח כליותי ולא יחמול : (יד) והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם · מפני מה לא הוזכרו במיתת הרעב בנים ובנות שלא נאמר בהם אם בנים אם בנות ינצלו כמו שהוזכרו בשני פסוקים האחרוני' דוגמא לדניאל שהוא אחד מהם והוא היה מדורו של יכניה ולא נתלמו עמו לא בנים ולא בנות ועליו נתנבא ישעיה (נו) כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי : (טו) לו חיה · אם חיה : חרב · גייסות למלחמה : (כא) ספטי ·

נַפְשָׁם נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ טו לוּ־חַיָּה
רָעָה אַעֲבִיר בָּאָרֶץ וְשִׁכְּלָתָּה וְהָיְתָה ג' ומ"ל
שְׁמָמָה מִבְּלִי עוֹבֵר מִפְּנֵי הַחַיָּה׃ ס' מ"ל
טז שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ
חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־בָּנִים
וְאִם־בָּנוֹת יַצִּילוּ הֵמָּה לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ
וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה שְׁמָמָה׃ יז אוֹ חֶרֶב
אָבִיא עַל־הָאָרֶץ הַהִיא וְאָמַרְתִּי
חֶרֶב תַּעֲבֹר בָּאָרֶץ וְהִכְרַתִּי מִמֶּנָּה
אָדָם וּבְהֵמָה׃ יח וּשְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים ל' ר"פ
הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי
יֱהֹוִה לֹא יַצִּילוּ בָּנִים וּבָנוֹת כִּי הֵם
לְבַדָּם יִנָּצֵלוּ׃ יט אוֹ דֶּבֶר אֲשַׁלַּח אֶל־ מ' וא'ו חסלה
הָאָרֶץ הַהִיא וְשָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עָלֶיהָ
בְּדָם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃
כ וְנֹחַ דָּנִאֵל וְאִיּוֹב בְּתוֹכָהּ חַי־אָנִי ג' ר"פ י"ג חס'
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־בֵּן אִם־בַּת ל' וחד ואם בת היא וחיה
יַצִּילוּ הֵמָּה בְצִדְקָתָם יַצִּילוּ נַפְשָׁם׃
כא כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַף כִּי־ י"ג דסמי'
אַרְבַּעַת שְׁפָטַי ׀ הָרָעִים חֶרֶב וְרָעָב
וְחַיָּה רָעָה וָדֶבֶר שִׁלַּחְתִּי אֶל־ י"ג וכל עזרא דכו' כמ"א

ישיזבון נפשהון אמר יי
אלהים: טו אלו חיתא בישתא
אעביר בארעא ותתכלינה
ותהי לצדו מבלי עדי מן קדם
חיתא: טז תלתא גבריא האילין
בגוה קים אנא אמר יי אלהים
אם בניו ואם בנן ישיזבון אינון
בלחודיהון ישתיזבון וארעא
תהא לצדו: יז או דקטלין
בחרבא אייתי על ארעא
ההיא ואימר דקטלין בחרבא
יעדון בארעא ואשיצי מנה
אנשא ובעירא: יח ותלתא
גבריא האילין בגוה קים אנא
אמר יי אלהים לא ישיזבון
בנין ובנן אלהין אינון
בלחודיהון ישתיזבון: יט או
מותא אשלח על ארעא ההיא
ואשפוך חימתי עלה בקטול
לשצאה מנה אנשא ובעירא:
כ ונח דניאל ואיוב בגוה קים
אנא אמר יי אלהים אם בר
אם ברתא ישיזבון אינון
בזכותהון ישיזבון נפשהון:
כא ארי כדנן אמר יי אלהים
אף ארי ארבע פורענין בישן
חרבא וכפנא וחיתא בישתא
ומותא שלחית על ירושלם

בית המקדש בנוי וראהו חרב וראהו בנוי אע"פ שלא ראהו חרב בעיניו כי בגלות היה שגלה עם יהויקים אף על פי כן בימיו חרב ואחר כך ראהו בנוי כשלוה כורש לבנותו איוב ראה עצמו בנוי בבנים ובבנות בעושר ובנכסי' וראה עצמו חרב מבנים ומבנות ומכל נכסיו ומדוכה ביסורין וזכרם בענין זה כי חרבן הארץ יהיה בעון היושבים בה והם בצדקתם לא הצילו את עצמם כי נח לבדו היה צדיק בדורו עם בניו כמו שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ולא הציל מכל בני דורו אלא הוא ובניו לבדם שהיו צדיקים ודניאל גם כן לא הציל בצדקתו אלא עצמו ומן הגלות לא היה יכול להציל עצמו כי איך ישאר בארץ יחידי או הוא וחביריו הצדיקים כיחזקאל וחנניה מישאל ועזריה איך יתכן שישארו יחידי' בארץ החרבה ולטובתם גלו ראשונים כדי שלא יראו בחרבן העיר ובית המקדש ואע"פ שבחרבן העיר נהרגו חסידים ולא הצילו עצמם כמו שכתוב נתנו את נבלת עבדיך וגו' אפשר שהיה החסיד ההוא יחידי בין רבים בעת ההרג ונאמר כי עד צדיק ישוב משפט אבל כשהם שלשה או יותר יצטרפו זכיותיה' ויצילו עצמם ואיוב ג"כ הציל עצמו לבד ממיתה ולא הציל בניו ובנותיו כי לא היו צדיקים כמו שאמר אם בניך חטאו לו וישלח' ביד פשע' וכן אמרו רבותינו ז"ל ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו ואיוב לא הציל עצמו מיסורין כי לטובתו היה למרק קצת עונות שהיו בו אע"פ שהוא לא היה יודעם בעצמו ועוד זכר אלה השלשה כי שלשתם עמדו בצדקתם בנסיון ונצלו כי דבר נח אין לך נסיון גדול מזה שכיון שאמר לו האל יתברך עשה לך תיבת עצי גפר עשה אותה לעיני כל בני דורו והיה המעשה ההוא כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם ובטח באל יתברך ולא פחד שיהרגוהו וכן דניאל עמד בנסיון גדול שהשליכוהו לגוב האריות ובטח באל יתברך שיצילנו ולא כפר בו מיראת מיתתו ונצל וכן איוב עמד בנסיון שהכהו השטן בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו ועמד בנסיון ולא חטא בשפתיו לדבר דברים אשר לא כן כנגד האל יתברך ונצל לפיכך זכר צדקת אלה השלשה צדיקים אע"פ כן המה בצדקתם הצילו את עצמם ולא אחרים עמם : ינצלו נפשם · זה לבדו מהדגוש בזה הענין: (טו) לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה · לו כמו אם כמו לו החייתם אותם : ושכלתה · פעל יוצא כי אין הארץ משכלת אותם כי היא כאם ליושבים בה והחיה משכלת את הארץ : אעביר בארץ · כמו הנני משלית בך : והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה : לא אמר זה ברעב בחרב ובדבר כי אף על פי שתהיה הארץ שממה מיושבי' יעברו דרך עליה אנשים מארצות אחרות ולא תרבה שם החיה אבל כשהארץ שממה מפני חיה משולחת שהאל יתברך השליחה בה כמו שאמר והשלחתי בכם את חית השדה יראו לעבור בה אפילו אנשים אחרים מפני החיה כי תרבותה שם : (טז) שלשת · אם בנים ואם בנות ילילו · קטנים וקטנות כמו או בן או בת יגח כלומר אפילו הקטנים שהם בלא חטא לא ילילו כי כן ילקו בעון אבותם ואפי' בני הצדיקי' הקטני' ימותו כמו שאמר הם לבדם ינצלו כי די להם שילילו עצמם כי היה להם עון שהיו דרים בין רשעים : (יז) או חרב אביא על הארץ · זה לבדו על הארץ בענין זה וכן היה המספר מן ריש ספרא עד והטף כולהון על הארץ בר מן חד על הארץ או חרב אביא על הארץ : ואמרתי חרב תעבור בארץ · לא אמר בחיה ובדבר ואמרתי כי אין פירוש ואמרתי להם ע"י נביאי להתרות' כי לא שולח נביא לסדום ועמורה להתרותם כי השכל הוא המתרה בעבירות כאלה שהשכל מורה עליהם אלא פירוש ואמרתי כי לחרב יש אומרים ומגידים טרם בואה שמגידים עוברים ארחות מלך פלוני יבא על הארץ זאת והאומרים הנה כאלו אמר האל יתברך כמו והכרתי שהזכיר [illegible] עליהם הם המכריתים אלא שהאל העיר את רוחם לבא עליהם אבל בחיה משלחת בארץ אין אומר ואין מגיד עד בואה וכן הדבר אין מגיד עד בואו : (יח) ושלשת · מבואר הוא : (יט) או דבר · ושפכתי חמתי עליה בדם [illegible] : (כ) ונח · אם בן ואם בת · לא רבי' ולא אחד כי הראשון אם בנים ובנות והשני בנים ובנות וזה אם בן ואם בת · אלא שנה כל אחד מהשלשה כמנהג המקרא לשנות מלות בענין כפול : (כא) כי כה אמר · אף כי ארבעת שפטי הרעים רוצה לומר כל

ואיוב בתוכה · אעביר ג' וסי' אני אעביר כל טובי · לו חיה רעה · ואת רוח הטומאה : על הארץ סי' מן ריש ספרא עד והטף אל מקדשים כולהון אל הארץ במ"א או חרב אביא על הארץ · ומן והטף עד סופא דספרא וכל שאר קריי' דכוו' על הארץ במ"ג אל הארץ ופי' וירדו מעל כסאותם : יקרא אל השמים מעל · ובניהם הרבית ככוכבי השמים : אשלח ט' וסי' נמסר בסדר בא אל פרעה : ונח ג' ר"פ וסי' ונח מצא חן בעיני ה' . ונח בן שש מאות שנה · ונח דניאל ואיוב בתוכה :

מצודת דוד

שהם יצילו את עצמם בצדקת' לבל יכרתו ברעב אבל אין מורת הדין מחייבת להגן על כולם : (וזכר אלו השלשה לפי שנח לבד נשאר מן המבול ולא הגין על כל בני דורו ודניאל לא הגין על כל בני עמו כי הוא לבד היה בגדולה בבבל ואיוב לא הגין אף על בני ביתו כי כולם נאבדו ונשאר הוא לבדו ולכן אמר אף אם יהיו שלשתם יחד אין מורת הדין מחייבת להגן על אחרים) : (טו) לו חיה רעה · ר"ל אם גמול העון יהיה אשר אעביר בארץ קבוצות חיות פורצות לשכל עמים והיתה שממה מבלי עובר בה מפחד החיות : (טז) שלשת · רצה לומר אף אם בתוכם ימצאו שלשת האנשים האלה האמורים למעלה : חי אני · הריני נשבע חי אני אם תורת הדין מחייבת שיצילו בזכותם בין בנים בין בנות רק המה לבדם ינצלו : (יז) או חרב · אם גמול העון יהיה אשר אביא על הארץ אחזי חרב ואמרתי וגו' · כפל הדבר לחזק : (יח) לא יצילו · ר"ל אין מורת הדין מחייבת להציל בזכותם בנים ובנות : (יט) או דבר · אם גמול העון יהיה אשר אשלח דבר על הארץ : בדם · להפסיד אותו כי מכות הדבר היא שנפסד הדם מהאויר המשוכב : (כ) אם בן וגו' · ר"ל אם תורת הדין מחייבת להציל בזכותם בין בן בין בת : (כא) כי כה אמר ה' · אמר כן אמר

מצודת ציון

אנוש אמר בו לשון מטה בדרך שאלה : (טו) לו · ענינו כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח) : ושכלתה · ענין מיתה ואבדון : (כא) אף כי · ענינו כמו כל שכן וקי"ו וכן אף כי הבית הזה

יְרוּשָׁלִָם לְהַכְרִית מִמֶּנָּה אָדָם וּבְהֵמָה׃
כב וְהִנֵּה נֽוֹתְרָה־בָּהּ פְּלֵטָה הַמּֽוּצָאִים בָּנִים וּבָנוֹת הִנָּם יוֹצְאִים אֲלֵיכֶם וּרְאִיתֶם אֶת־דַּרְכָּם וְאֶת־עֲלִילוֹתָם וְנִחַמְתֶּם עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עַל־יְרוּשָׁלִַם אֵת כָּל־אֲשֶׁר הֵבֵאתִי עָלֶיהָ׃
כג וְנִחֲמוּ אֶתְכֶם כִּי־תִרְאוּ אֶת־דַּרְכָּם וְאֶת־עֲלִילוֹתָם וִידַעְתֶּם כִּי לֹא חִנָּם עָשִׂיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בָהּ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

טו

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
ב בֶּן־אָדָם מַה־יִּהְיֶה עֵץ־הַגֶּפֶן מִכָּל־עֵץ הַזְּמוֹרָה אֲשֶׁר הָיָה בַּעֲצֵי הַיָּעַר׃
ג הֲיֻקַּח מִמֶּנּוּ עֵץ לַעֲשׂוֹת לִמְלָאכָה אִם־יִקְחוּ מִמֶּנּוּ יָתֵד לִתְלוֹת עָלָיו כָּל־כֶּלִי׃
ד הִנֵּה לָאֵשׁ נִתַּן לְאָכְלָה אֵת שְׁנֵי קְצוֹתָיו אָכְלָה הָאֵשׁ וְתוֹכוֹ נָחָר הֲיִצְלַח לִמְלָאכָה׃
ה הִנֵּה בִּהְיוֹתוֹ תָמִים לֹא יֵעָשֶׂה לִמְלָאכָה אַף כִּֽי־אֵשׁ אֲכָלַתְהוּ וַיֵּחָר וְנַעֲשָׂה עוֹד לִמְלָאכָה׃

ג' חס' · ב' מ"ל · ד' מ"ל · ל' · ל' דסמי' · כספר מוגה נס · ל"ח בטעם · ב' ומ"ל · ב מגבור · ב' את מרדכי · י"ז · ל' · י' ר"פ בסיפרא ל"ו · ד' · ל' על סיפרא דכו'

תרגום

לְשֵׁיצָאָה מִנַּהּ אֱנָשָׁא וּבְעִירָא:
כב וְהָא אִשְׁתְּאָרַת בַּהּ שֵׁיזֵבְתָּא דְמִתַּפְּקִין בְּנִין וּבְנָן אִנּוּן נָפְקִין לְוָתְכוֹן וְתֶחֱזוֹן יַת אוֹרְחָתְהוֹן וְיַת עוֹבָדֵיהוֹן וְתִתְנַחֲמוּן עַל בִּישְׁתָא דְּאַיְתֵיתִי עַל יְרוּשְׁלֶם יַת כָּל דְּאַיְתֵיתִי עֲלַהּ:
כג וִינַחֲמוּן יַתְהוֹן אֲרֵי תֶחֱזוֹן יַת אוֹרְחָתְהוֹן וְיַת עוֹבָדֵיהוֹן וְתִידְעוּן אֲרֵי לָא לְמַגָּן עֲבָדִית יַת כָּל דַּעֲבָדִית בַּהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים:
א וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר:
ב בַּר אָדָם מַה שְּׁנָא אִילָן גּוּפְנָא מִכָּל אִילָנָא שַׁבְשְׁתָּא דַּהֲוַת בְּאָעֵי חוּרְשָׁא:
ג הֲיִסְּבוּן מִנֵּיהּ אָעָא לְמֶעְבַּד עֲבִידָא אִם יִסְּבוּן מִנֵּיהּ סִכְּתָא לְמִתְלֵי בַהּ כָּל מָאן:
ד הָא לְאֶשָּׁתָא אִתְמְסַר לְאִשְׁתֵּיצָאָה יַת תְּרֵין סִטְרוֹהִי אָכְלָא אֶשָּׁתָא וְגַוֵּיהּ חֲרַךְ הֲיִכְשַׁר לַעֲבִידָא:
ה הָא כַּד הֲוָה שְׁלִים לָא כָשַׁר לַעֲבִידָא אַף אֲלָהֵין דְּאֶשָּׁתָא אֲכַלְתֵּיהּ וַחֲרַךְ הֲיִכְשַׁר עוֹד

רש"י

מושנוספיש"ש בלע"ז : אף כי · לשון קל וחומר וכ"ש הוא וכן בכל המקרא כגון הנה אנחנו פה ביהודה יראים (שמואל א כג) ואף כי נלך קעילה וכן בפרשה זו (פ"ו) הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו וגו' : (כב) נותר' · אורפרשלי"ש בלע"ז : המוצאי' · בשבים ויבואום כאן : עלילותם · מעשיהם : (ב) מה יהיה עץ הגפן מכל עץ · מה סופו מכל שאר עצים : הזמורה אשר היה בעצי היער לא על גפן הכרמים העושה פרי אני אומר לך אלא על זמורות גפן הגדילה ביערים : (ג) היוקח ממנו וגו' · אינו ראוי לכך : כל כלי · שום כלי : (ד) הנה לאש נתן לאכל' · ארבידי"ר בלע"ז הנה שאלתיך על הסתמים ואינו ראוי לכלום עכשיו עוד אני מוסיף על השאלה הנה אם נהגו זמורה ממנו באש ואכלה האש בשני קצות הקיפה עד כי נחר תוכו : נחר · נשחר מן האש . ברושי"ר בלע"ז · נחר לשון ועצמי חרה (איוב ל) ויש לועזין אשאר"ש בלע"ז וכן ויחר עלי אפו (שם יט) חברו שנאמר שם עצמו חרה · היצלח עוד למלאכה : (ה) אף כי · לשון ק"ו וכ"ש הוא וכן בכל המקרא כגון הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי נלך קעילה (שמואל

יוצאים ד' מ"ל וסי' והנה נותרה בה פלטה . יוצאים אל הגלילה · כי מימיו מן המקדש . אל ארץ צפון הניחו רוחי : הזמורה ב' ומ"ל וסי' ויאמר אלי הראית בן אדם הנקל . בן אדם מה יהיה עץ הגפן : אכלתהו ד' וסימני' ואמרנו חיה רעה אכלתהו . ויכירה ויאמר . הנה בהיותו תמים לא יעשה · מסה עזה אש אכלתהו:

תולדות אהרן עץ הגפן. עקידה שער סד : קצותיו' שבת כ' :

רד"ק

כל שכן כמו אף כי אנכי אעננו והדומים לו אמר בארץ מארצות הגוים באחד מארבעת שפטי' אני אעשה אותם כלה כל שכן במקום שאביא כל הארבעה שראויה שתהיה כלה ואל ירושלם שלחתי הארבעה עם כל זה לא עשיתי כלה כמו שהשבעתי' האל יתברך ואותך לא אעשה כלה : להכרית ממנה אדם ובהמה · כדי היתה שיכרתו ממנה אדם ובהמה אלא שחמלתי עליה והותרתי ממנה פליט' : (כב) והנה · המוצאים בנים ובנות · המוצאים מירושלם להגלותם בגלה ואמר בנים ובנות כנגד מה שאמר אם בנים ואם בנות יצילו אמר כי בירושלם יהיו נצלים בנים ובנות אף מן הרשעים שימותו שם ולא כלם כי ג"כ מהקטנים נהרגו שם ומתו ברעב ואף מן הגדולים נצלו מן המיתה וגלו : הנה יוצאים אליכם · אמר כנגד בני הגולה הנה הנצלים בירושלם יוצאים בגלות ובאים אליכם בבל שתראו אותם ותכירו כי בדין לקו ומה שהותרתי מהם לפי מדת רחמים אשר בי כי עדין תראו אותם ברשעם שלא נכנעו מכל אשר עשו והם השארית שנשארו עם יוחנן בן קרח וסיעתו שנשארו ברשעם עדין שלא שמעו לדברי ירמיהו מפי ה' והלכו למצרים : ונחמתם על הרעה · הטי' ראותכם אותם ברשעם נחמ' לכם כי בדין הבאתי את כל אשר הבאתי על ירושלים : ונחמתם · מבנין נפעל : (כג) ונחמו אתכ' · מבנין פעל הדגוש: (א) ויהי · בן אדם מה יהיה עץ הגפן מכל עץ מה גריעתו מכל עץ אחר והאיזה עץ גפן אני שואל אותך לא על עץ גפן שעשה פרי כי אותו חשוב הוא אלא הזמורה אשר בעצי היער והוא כמותם שאינם עושים פרי עליה אני שואל אותך כי אפילו כעצי היער אינה כי עצי היער אע"פ שאינם עושים פרי הם ראויים לעשות מהם למלאכה לעשות מהם כלי' ולקורות מהם בתי' אבל עץ הגפן הזה אינו כן : (ג) היקח · אם יקחו ממנו יתד אין צריך לומר שלא יקחו ממנו עץ למלאכ' אלא אפילו יתד לתלות עליו כל כלי לא יקחו ממנו : כל כלי · שום כלי אפילו קטן כמו כל מלאכה לא תעשו שום מלאכה כל חלב וכל דם לא תאכלו שום חלב ושום דם : (ד) הנה לאש נתן לאכלה · אין בו צורך אלא להדליק בו האש : את שני קצותיו אכלה האש · עוד אתננו פתות ואומר הנה שני קצותיו אכלה האש כלומר אם יקחו אותו מתוך האש אחר שאכלה שני קצותיו באמת תוכו נחר כי אם אכלתו מן הקצה האחד עד הקצה האחר רחוק מן האש ולא נחר אבל אם אכלה האש שני קצותיו באמת תוכו נחר ואף על פי שלא אכלתו האש נחר הוא מפני האש שאכלה סביבותיו ואין לו צורך אלא שיחזור אדם אותו לאש כי בהיותו תמים ושלם לא היה ראוי למלאכה כ"ש כשאכלתו האש סביביו : ותוכו נחר · שרשו חרר מפעלי הכפל והוא נפעל בשקל ונקל זאת בעיני ה' ונסב גועתה ונקמלה תי"ו נחר מפני הזקף או הוא נפעל בינוני' לפיכך היא קמוצה כמו עם נכר תשב' אבל נחר מפוח שבות נפעל עבר החי"ת פתוחה וכן ויחר מבנין נפעל בשקל לא ימד אלא מפני שלא תדגש החי"ת והיו"ד בצר"י והחי"ת קמוצה מפני הזקף ונחר הוא ענין הדבר המורגש מהאש לא בשרף ממש וענין המשל כי המשיל ישראל לעץ גפן שהוא עץ דק ורפה מכל העצים ובישראל נאמר כי אתם המעט מכל העמים וכשיול' פרי טוב יצא ממנו היין המשמח אלהים ואנשים הנה העץ הזה אין בו תועלת אלא בפריו וישראל הוא עץ הגפן כמו שהמשילו ישעיהו ואמר כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים והנה הוא זמורות היער ואין בו צורך אלא לאש וישראל כיון שחטאו מעשים רעים אין לו תקנה אלא ליסרו למשפט ברעב ובחרב ובדבר והוא האש והנה שני קצותיו אכלה האש כמו שאמר ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה אמר ותלהטהו ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב ואמר ובתוכו נחר זה ירושלם שהיא באמצע ארץ ישראל ובכל הרעה שראו שבאה לעשרת השבטים ולכל ערי יהודה לבד ירושלם ואף על פי כן יושבי ירושלם שנחרו מן האש וכאלו להם ארבעת השפטים לא לקחו מוסר ומה תקוה יש בהם אם ימלטו מן האש שלא תאכל' לגמרי הנה לא יצליחו למלאכה כלומר לא יחזרו בתשובה ולא ייטיבו מעשיהם הנה אין להם תקנה אלא להחזירם לאש לאכלם ולהחרימם גם ירושלים שתהיה שממה וזה שאמר מהאש יצאו והאש תאכלם ואמרתי שירושלם נמלטה מן האש ששלחתי אליהם השבט והערב שישובו בתשובה והשאיר לא תשרף כלה ולא שמעו אם כן האש תאכלם : (ה) הנה בהיותו תמים · כשהיו כל ישראל בארצם לא רצו לחזור בתשובה אע"פ שהייתי מתרה בהם על ידי נביאי תמיד והייתי מצליח בהם אויביהם לבלבל בלל ולנוס ם כדי שיוסרו ולא עשו תשובה כל שכן עתה שהרגילו במעשיהם הרעים עד שאכלה אותם האש כל סביבם ותרבה כל ארץ ישראל מלבד ירושלם והקשו את לבם עד שנעשה להם כאשור כסתר וסורגלו
במעשי

מצודת ציון

הזה (מ"א ח) : (כב) פליטה · שארית כמו פליט ושריד (איכה ב) : בנים ובנות · ר"ל קטנים וקטנות וכן או בן יגח או בת יגח (שמות כא) ור"ל עם שאינם מורגלים בעבירה כגדולים : עלילותם · מעשיהם כמו ועולל למו (איכה א) (ב) הזמורה · כן יקרא ענף מעץ הגפן וכן ויכרתו משם זמורה (במדבר יג) : (ג) יתד · הוא כעין מסמר : לתלות · מל' תליה : כל כלי · שום כלי וכן כל חלב וכל דם לא תאכלו (ויקרא ד) : (ד) לאכלה · על השרפה יאמר כל' אכלה : נחר · ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה ו) : היצלח · ר"ל הראוי ואמר בלשון שאלה : (ה) תמים · שלם : אף כי · ענין כ"ש וק"ו : אכלתהו · שרפתהו : ויחר · נתייבש : (ז) פני · ענין

מצודת דוד

אמר ה' אשר כל שכן הדבר שהנה אשלח על ירושלים בגמול עוונם את ארבעת שפטי הרעים להכריתם שכ"ש הוא שאין שורת הדין מחייבת שיהיה מי מהם ינצל בזכות הצדיקים: (כב) והנה נותרה בה · ר"ל עכ"ז בחסדי אשאיר בה פליטה והם הבנים והבנות המוצאים מירושלים ללכת בגולה : הנה יוצאים אליכם · אל מול בני הגולה יאמר הנה יוצאים מירושלים לבוא אליכם בגלה : את דרכם · אשר לא טובים : ונחמתם · יהיה לכם תנחומין על גם שהתאבלתם על הרעה אשר הבאתי על ירושלים כי בהבאים תראו שהיו ראויים לאבדן : את כל · ר"ל על כל מיני הרעות שהבאתי עליהם על כולם יהיה לכם תנחומין : (כג) ונחמו אתכם · הבאים הנה ינחמו אתכם על הרע כי תראו את דרכם הרעים הם הרעים וכפל הדבר לתוספת ביאור : וידעתם · אז תדעו אשר לא בחנם עשיתי את כל הרעה שעשיתי בה כ"א בגמול העון : טו (ב) מה יהיה וכו' · ר"ל מה הוא הגרעון של עץ הגפן מכל שאר העצים : הזמורה וגו' · ר"ל לא על גפן הכרמים בעלת פרי אני אומר אלא על הזמורה הגדילה ביער שהוא עץ גפן מדברי שאינו עושה פירות : (ג) היוקח · וכי יוקח ממנו עץ לעשות למלאכה וכי יקחו ממנו עץ לעשות יתד לתלות עליו שום כלי בתמיה חסו על כי העץ הזה הוא חלוש ורך ואינו ראוי לכלום : (ד) הנה לאש · ר"ל ועתה אוסיף לומר הנה אם העץ הזה ניתן אל האש לשריפה והאש שרפה בה בשתי הקצוות ונתייבש בתוכו וכי אפשר ש יצלח למלאכה : (ה) בהיותו תמים · אלא בהיותו עוד שלם עד לא שלטה בו האש לא היה
ראוי

רש"י

(שמואל א כ"ג) : (ו) כן נתתי • את ירושלים שתי קצותיה אכל' האש שתי גליות בגלות יהויקים גלו עמו מזרע המלוכה ומן הפרתמים. כמו שנאמר בדניאל אחריו גלה יכניה בנו והחרש והמסגר ותוכו נחר צדקיהו שנחר בה בבר נזכתי. עליו מלא חפניך גחלי אש וזרוק על העיר (לעיל י) : (ז) מהאש יצאו • על פתגמי אורייתא דיהיבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון : (ב) הודע • פישבוי"ר בלע"ז : (ג) מכורותיך • כמו מגורותיך ומנחם חברו לשון תולדה וכן פי' כלי חמס מכרותיהם (בראשית מ"ט) איש מאת מכרו (מלכים ב' י"ב) לבד ממכריו (דברים יח) כולם לשון תולדות : אביך ואמך • אברהם ושרה משם נטלו גדולה' ובני חת נתנו לה קבר : (ד) ב וה הולדת אותך • פישני"ט בלע"ז כשנבראתי בך במצרים היית בלי שום תיקון ולפי שדימה הדבר ללידה הזכיר כאן תיקוני הולד : שרך • כמו שררך : למשעי • להראות לתוך הפנים. תרגומו שעיעות כיפה אפלנמ"ש בלע"ז ומנחם חבר למשעי לשון שעשועים : לא המלחת : מכאן שמולחין את הולד כדי שיתקשה בשרו : והחתל לשון כריכה בבגדים וכן (איוב ל"ח) וערפל חתולתו שם שמלפפין

רד"ק

כמעשי הגוים הרעים ואתו ברעה אחר רעה ואמ' כי הגוים מצליחי' במעשיהם ואעשה כן גם אני כמו שאמר אחז כשגלתם עליו מלך ארם כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני לפיכך אין בהם תקוה כי נחרו מן האש ולא הרגישו אם כן האש תאכלם : (ו) לכן כה אמר ה' • בעץ היער • דרך כלל כמו לא תשחית את עצה : אשר נתתיו לאש לאכלה • אמר נתתיו שהאל יצר עץ הגפן בזאת התכונה : (ז) ונתתי • מהאש יצאו והאש תאכלם • מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם על פתגמי אוריתא דיהבין מגו אשתא עברו ועממיא דתקיפין כאישתא ישיצינון : (א) ויהי • בן אדם הודע את ירושלים את תועבותי' • כתרגומו הוכח ית יתבי ירושלם וחוי לכון ית תועבתהון : (ג) ואמרת • אמר לו שיאמר להם תוכחה זו דרך משל ואף על פי שהוא היה יושב בבבל צוה לו שיודיעם שם ע"י ספר אולי ישמעו וישובו : מכורותי' • בחולם וענינו כמו מגורותי' : ומולדותיך מארץ הכנעני • קשר מ"ם מארץ למולדותיך הסמוך למכורותיך אמר במעשיך את דומה לתרבות ארץ כנען כאילו נולדת ושכנת שם וכאילו אביך האמרי ואמך חתית שעשית כמעשיהם ויונתן תרגם ותימר כדנן אמר ה' אלהים ליתבי ירושלם תותבותכון וגו' : (ד) ומולדותיך • עתה התחיל המשל והמשיל כנסת ישראל לנערה שהיתה בעת לדתה במקום שלא מצאה חומל ומשגיח עליה לעשות לה כדת הילוד אלא כמו שנולדה עם הגיעול והדם השליכוה אל פני השדה כמו שמשליכים חוץ לעיר את הנבלה ודבר המגועל עד שעבר עליה חומל וראה אותה מתבוססת בדמיה ובשדה וחמל עליה שלא תמות מתוך הגיעול ההוא אלא שתחיה ותהיה עדיין כצמח השדה לרבבה והניחה החומל כמו שהיתה לא רחוצה ולא שטף הדמים מעליה והניחה כמו שהיתה עד שגדלה הילדה הזאת ובאה בעדי עדים כלומר הגיעה לפרקה בימי הנערות שראוי לעדותה בעדי עדים כמשפט הבנות הראויות להנשא לבעל וכשראה החומל כי הגיע עת דודים וראויה היא להיות לאיש פירש כנפיו עליה כלומר הבטיחה שיקחנה לאשה ונשבע לה על זה ובא בברית אתה וכל הענין כאשר הוא הולך ואומר. הנה פירשנו ענין המליצה ועתה נפרש ענין המשל : ומולדותיך • אמר לך מולדותיך איך היו ועת הלידה הוא עת וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וישרצו וירבו שהיתה העת ההיא כנסת ישראל בלי חומל ומשגיח בלתי האל יתברך : ביום הולדת אותך • זה הראשון נכתב בוי"ו עם הדגש והוא מקור מבנין הפעל והותך כמו עצמך כאילו אמר ביום שנולדת : לא כרת שרך • כי זה מדרכי הילוד בעת לדתו וכן שאר הדברים הרחיצה והמליחה והחתול ואם לא יעשו דברים אלו לילוד הוא בסכנה שימות לפיכך התירו לעשות לו בשבת כמו שאמר כל האמור בפרשה תוכחה עושין לחיה בשבת כי הם דברים שהם סכנה אם לא יעשו אותם ואמר ביום הולדת אותך מכאן שמילדים את האשה בשבת : לא כרת שרך • מכאן שחותכין את הטיבור בשבת : ובמים לא רחצת • מכאן שמרחיצין את הולד בשבת וכרת שלא נזכר פעלו מן הדגוש וכן והאשרה אשר עליו כרתה : שרך • דגוש הרי"ש לחסרון הרי"ש האחר' והשרר הוא הטבור וידוע הוא : ובמים לא רחצת • שהם רחיצה במים חמין : והמלח לא המלחת. מכאן שמולחין את הולד בשבת : והחתל לא חתלת • מכאן שמלפפין את הולד בשבת : למשעי • פירושו להחליק הבשר כי הרחיצה במי' חמין מחליקה הבשר ומעדנה אותו ותרגום חלקת צואריו שעיעות צואריה ויהיה היו"ד למשעי במקו' אות הכפל : והמלח לא המלחת • והמלח בקמץ חט"ף הה"א : הומלחת • בשורק הה"א כי המלח מחזק עור

בשר

מקרא

לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה כַּאֲשֶׁר כ"ג בטעם
עֵץ־הַגֶּפֶן בְּעֵץ הַיַּעַר אֲשֶׁר־נְתַתִּיו
לָאֵשׁ לְאָכְלָה כֵּן נָתַתִּי אֶת־יֹשְׁבֵי
יְרוּשָׁלִָם׃ ז וְנָתַתִּי אֶת־פָּנַי בָּהֶם
מֵהָאֵשׁ יָצָאוּ וְהָאֵשׁ תֹּאכְלֵם וִידַעְתֶּם ל' • ח' • ג'
כִּי־אֲנִי יְהֹוָה בְּשׂוּמִי אֶת־פָּנַי בָּהֶם׃ כ' ענן לבושו
ח וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ שְׁמָמָה יַעַן
מָעֲלוּ מַעַל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ כ'

טז א וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם הוֹדַע אֶת־ ל"א בטעם
יְרוּשָׁלִַם אֶת־תּוֹעֲבֹתֶיהָ׃ ג וְאָמַרְתָּ ה' בטעם
כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לִירוּשָׁלִַם
מְכֹרֹתַיִךְ וּמֹלְדֹתַיִךְ מֵאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי ב' אחד מלא דמלא
אָבִיךְ הָאֱמֹרִי וְאִמֵּךְ חִתִּית׃
ד וּמוֹלְדוֹתַיִךְ בְּיוֹם הוּלֶּדֶת אֹתָךְ ל' מ"ל דמ"ל ג' ב' חס'
לֹא־כָרַּת שָׁרֵּךְ וּבְמַיִם לֹא־רֻחַצְתְּ וא' מלא • ג' ל'
לְמִשְׁעִי וְהָמְלֵחַ לֹא הֻמְלַחַתְּ וְהָחְתֵּל ל' • ל' • ל'

תרגום

לַעֲבִידָא׃ ו בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים כְּמָא דְאִילָן גּוּפְנָא
בְּאָעֵי חוּרְשָׁא דִּמְסַרְתֵּיהּ
לְאֶשָּׁתָא לְאִשְׁתֵּיצָאָה כֵּן
מְסָרִית יָת יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם׃
ז וְאֶתֵּן יָת פּוּרְעָנוּתִי בְּהוֹן עַל
פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דִיהִיבִין מִגּוֹ
אֶשָּׁתָא עֲבַרוּ וְעַמְמַיָּא
דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא יְשֵׁיצִינּוּן
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד יְחוּל
רוּגְזִי בְּהוֹן׃ ח וְאֶתֵּן יָת
אַרְעָא לְצָדוּ חֲלַף דְּשַׁקַּרוּ
שְׁקַר אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ א וַהֲוָה
פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר׃ ב בַּר אָדָם הוֹכַח יָת
יָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם וְחַוֵּי לְהוֹן יָת
תּוֹעֲבָתְהוֹן׃ ג וְתֵימַר כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם
תּוֹתְבַתְכוֹן וִילָדוּתְכוֹן מֵאַרְעָא
כְּנַעֲנָאֵי תַּמָּן אִתְגְּלֵיאִי עַל
אַבְרָהָם אֲבוּכוֹן בֵּין בִּתְרַיָּא
וְאוֹדַעְתֵּיהּ דְּאַתּוּן נַחְתִּין
לְמִצְרַיִם בִּדְרַע מְרוֹמָם אֲנָא פָּרֵיק יַתְכוֹן וּבִזְכוּת אֲבָהַתְכוֹן אֲנָא מְתָרֵיךְ מִן קֳדָמֵיכוֹן
יָת אֱמוֹרָאֵי וּמְשֵׁיצֵי יָת חִתָּאֵי׃ ד וְאַף כַּד נְחָתוּ אֲבָהַתְכוֹן לְמִצְרַיִם תּוֹתָבִין
בְּאַרְעָא דְלָא דִילְהוֹן מְשַׁעְבְּדִין וּמְעַנַּן לְהוֹן הֲוַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דַּמְיָא לְוַלְדָּא
דִּי רְמִישׁ עַל אַפֵּי בָרָא דְלָא אִתְפְּסַק שׁוּרֵיהּ וּבְמַיָּא לָא אִשְׁתְּטִיף לְאִתְנַקָּאָה וּבְמַלַּח

בשומי ב' וסי' מהאש יצאו והאש • בשומי ענן לבושו : ומלדתך ב' א' חסר וא' מלא וסי' ומלדתך מארץ הכנעני • דכנעני חסר ודבתריה ומולדותיך ביום הולדת מ"ל דמ"ל : ובמים ג' בקריאה וסי' ובמים רבים זרע שיחור • ובמים לא רחצת למשעי. ובמים עזים נתיבה :

תולדות אהרן ונתתי את פני • כ"ב עט : הודע מגלה כה (מגלה עה) : אביך האמרי • סנהדרין מד : ומלדתיך • שבת קכט סוטה יא :

מצודת דוד

ראוי לעשותו למלאכה וכ"ש עתה שהאש שרפתהו ונתייבש איך אם כן יהיה נעשה עוד למלאכה : (ו) לכן • ר"ל הואיל ואמרתי שכ"ש הוא שאין עץ כזה ראוי למלאכה לכן כה אמר ה' כמו עץ הגפן הזה האכולה באש כן אתן את יושבי ירושלים שלא יצלחו עוד לשום דבר כי כן דומים הם להעץ הזה כי גם שני קצותיו אכלה האש כי כבר גלו אותם שבעבר הירדן ומלכות אפרים שבארץ ישראל וגם הם נחרו מהאש כי הרבה מהם גלו עם יהויקים ויכניה ואם כשהיו עדיין בתוקפה שלא גלה מי מהם החזקתי עליהם האויב וגלו מכ"ש עתה שנשארו מעט מהרבה : (ז) מהאש יצאו • ר"ל עם כי בעת שצר עליהם מלך אשור אחר שכבש את שומרון היו אז נצולים מיד המכלה כל העובדי כוכבים כדבר הנאכל באש אולם עתה בזאת ר"ל המכלה גם הוא את העובדי כוכבים באש הוא יאכל וישחית גם אותם : בשומי • כשאשים כעסי בהם אז ידעו שאני ה' הגומל לשלם גמול : (ח) יען • בעבור שמעלו וכחשו בה' : טז (ב) הודע • ר"ל אמור להם תועבותיהם להתווכח עמהם : (ג) מכורותיך ומולדותיך • ארץ מגורך ומקום תולדתך המה מארץ הכנעני ר"ל ברוע מעשיך אתה ניכרת שארץ מגוריך ומקום תולדתך שמה מארץ הכנעני כי מעשיך דומים למעשיהם כאלו משם למדת : אביך האמורי • וכאלו אביך היה מאנשי האמורי וכאלו אמך היתה מבנות חת כי מעשיך מורים כאלו בן הוא : (ד) ומולדתיך וגו' • כלומר הלא אין מהראוי לבגוד בי כי אני הטבתי עמך כי מולדותיך ר"ל התולדה שלך ולתוספת ביאור אמר ביום הולדת אותך הנה אז לא נכרת שרך כדרך הנהוג לכרות המעי היוצא מן הטבור ולא רחצו אותך במים להחליק את הבשר ולא מלחו את בשרך כי הדרך הוא למלוח את בשר הגוף להקשותו ולאמצו : והחתל לא חתלת • לא כרכו אותך בבגדים לייסר האיברים וכדרך שעושים בתקון הולד (המשיל את ישראל בהיותם במצרים והגאולה מהם לילדה שנולדה בשדה מקום שלא מצאה מי יחמול עליה לעשות לה תקון דת הילדים בעת הוולדה וכמו שילדה מבטן המלאה מוגעלת בדם הלידה כן הושלכה ע"פ השדה ועבר עליה אדם נכבד וראה אותה בענין רע וחמל עליה שלא תמות ואמר לה בהבטחה שתחיי עם שאתה מוגעל בדם ותהיה עוד לרבבה כי תוליד בנים ובנות ובהיותה ע"פ השדה גדלה עד שהגיע לפרקה להיות ראויה לנשואין ועבר עליה שוב האדם הנכבד הזה וראה כי כן הוא לקחה לו לאשה ושפך ממונה לכלול הדם והלבישה וקשטה א"כ שחומל הזה עשה עמה תכלית ההטבה והחסד וכן עשה המקום עם ישראל כי אחרי מות יוסף ואחיו היו עם בני ישראל כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצאו חונן וחומל והושלכו ע"פ השדה לעבוד עבודתם ובא הקב"ה וחמל עליהם והבטיח' על הגאולה והפרה והרבה ובבוא הזמן הוציאם ממצרים וקרבם לפני הר סיני ונתן להם התורה כאלו לקחם לו לאשה בכתובה וקדושין והביאם לארץ הקדושה ועשה א"כ עמהם חסד הרבה) :

לא

מצודת ציון

ענין כעס כמו ונתתי פני (לעיל יד) : (ג) מכורותיך • מגורותיך כי גיכ"ק מתחלף וכן כלי חמס מכרותיהם (בראשית מט) : (ד) שרך • הוא הטבור כמו שררך אגן הסהר (ש"ה ז) : למשעי • ענין החלקה כי חלקת צואריו (בראשית כז) תרגום אונקלוס שעיעות צוארוהי : והחתל • ענין כריכה :

רש"י

שמלפפין את הוולד : (ה) לחמלה · לחוס : בגועל · אגבוליסמנ"ט בלע"ז (ו) מתבוססת · נרפסת כמו יבוס קמינו : בדמיך חיי · אף בגוליך זה לא תמות ושנינה לומר שני פעמים לפי שבדם פסח ודם מילה נגאלו ל' אחר מתבוססת טרייליי"ש בלע"ז : (ז) רבבה כצמח · כמו שנא' ובני ישראל פרו וישרצו וירבו (שמות א') · בעדי · לשון תכשיט ומנחם פי' בעדי עדיים לשון עד כמו בשחר בס' עדי עד אגנוק"א אשיגל"א בלע"ז אבל דונש פתר אותו לשון עדי ומשקל עדי עדים הוא מן י' שמות אחי אחיים גדי גדיים : נכונו · פורינ"ס אפייסיא"ש בלע"ז : ושערך צמח · סימני נערות : ואת ערום ועריה · מן המצות : (ח) דודים · אמיסיא"ש בלע"ז : ואפרוש כנפי · כנף בגדי : ואשבע לך · לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם (שם ו) ואין לכן אלא שבועה כמו שנאמר (שמואל א ג) לכן נשבעתי לבית עלי : ואבא בברית אותך · שזה דם הברית אשר כרת ה' עמכם : (ט) ואשטוף · לשון שטיפה וכל הענין אינו אלא לשון משל ויונתן פי' את כולם ואין להוסיף על התרגום וכן פירשה מכורותיך ומולדותיך וגומר מותבותכון וילדותכון מארעא כנענאי תמן איתגליתי אל אברהם אבוכון בין בתריא ואודעתיה דאתון נחתין למצרים ובדרע מרומם אנא פריק יתכון ובזכות אבהתכון אנא מפריק יח

רד"ק

בשר הילד ומקשה אותו : והחתל לא חותלת · כמו שמלפפין את הולד ומחתלין אותו בחתולת בגדים וקושרין אותו לתקן איבריו ולישרם לפי שהיה במעי אמו כרוך בשליתו ראשו בין ברכיו · וענין המשל שהיו ישראל במצרים מעת מת יוסף וקם מלך חדש על מצרים כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא מצא חומל שיחמול עליו ולא עוד אלא שהשליכוהו חוץ לעיר על פני השדה מרוב מאוס בו זהו שאמר בגעל נפשך ביום הולדת אותך זהו געל דמי הלידה כן ישראל שעבידום מצרים בפרך וענו אותם בכל מיני ענוי' עד שהיו קרובי' למות מרוב השעבוד ולא עוד אלא שהשליכום חוץ לעיר בשדה כמו שכתוב בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה מתאם בהם שלא יראום זה משל ותשליכי על פני השדה ויונתן תרגם הפסוק כן ואף כד נחתו אבהתכון למצרים וגו' : (ה) לא חסה עליך עין · אחת מאלה · אפילו אחת מאלה כל שכן כלם שהיית צריכה להן : לחמלה · בשורק התי"ו : אל פני · כמו על פני · וכמוהו רבים : בגועל נפשך · גופך וכן ברז"ל באה נפשו גופו והגעל הוא דמי הלידה זהו שאמר ביום הולדת אותך הגעול שהיה לך ביום שנולדת וענין זה המשל מבואר הוא למעלה ויונתן תרגם לא חסת עליכון עינא דפרעה וגו' : (ו) ואעבור עליך · כבר פירש' ענין המליצה וענין המשל זהו שאמר ואודע להם בארץ מצרים על ידי אהרן ומרים ומשה נודע להם בנבוא' שהזהירו אותם לאמר להם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו : ואראך מתבוססת בדמיך · מתגוללת בדמי הלידה והמשל שהיו מתבוססים בטיט והוא החמר שהיו עושים ממנו הלבנים ולא היה להם פנאי לנקות עצמן ממנו כי תמיד היו מכריחי' אותם לעשות הלבנים יום יום לא ישבותו : בדמיך חיי · לא תראו שתמותו מתוך כובד העבודה הזאת אלא עם כל זה הטנוף והלכלוך וכובד העבוד' תחיו ותרבו כצמח השדה: חיי · כמו תחיי צווי במקום עתיד כמו עלה ומות בהר כמו תמות שית קיץ כמו תשים ומה שכפל פעמים בדמיך חיי לחזק את לבם שלא תירא כי כן מנהג המקרא לכפול הדברים לחזק הענין · ורבותינו ז"ל דרשו הכפל לדם פסח ודם מילה בשרם כי בזכות שתי המצות האלה יצאו מהגלות ויונתן תרגם על דוכרן קיים אבהתכון קדמי אתגליתי למפרקכון וגומר : (ז) רבבה · מבואר הוא למעלה : ותרבי ותגדלי · כמו שאמר וירבו ויעצמו במאד מאד אחד מהם ברבוי המספר ואחד מהם ברבוי הגוף : ותבואי בעדי עדים · באת לעת שאת ראויה לעדי עדים כנערה שהגיע זמנה להיות לאיש ראוי לעדותה בתכשיטין נאים ופי' בעדי עדים כטוב ויפה שבעדים כמו מלך מלכים כלומר זמן ישראל הגיע לצאת מן הגלות כמו שאמר פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים ואומר אעלה אתכם מעוני מצרים והעדי הוא כלי כסף וכלי זהב ושמלות שנצלו את מצרים ואדוני אבי ז"ל פירש עדי עדים עדי הגוף כמו שפירש אחריו שדים נכונו ושערך צמח ואלו הן סימני נערות תבונת השדים והשער הצומח במקום הערוה ויתכן בעדי עדים על דרך משל על חקי התורה ומשפטיה הטובים שהם כעדי כמו שנאמר בדרך משל כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך : צמח · פעל עומד מן הדגוש ובא להורות על רוב הצמיחה ועל מהירותה : ואת ערום ועריה · פרומה וגלויה ביום הלידה · ואת ערום ועריה שם יתפרש בחסרון בי"ת בערום ובעריה ואפשר שהם תאר ואמר ערום לשון זכר שכיון שהוא משל לכנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ולשון זכר הוא כנגד העם ולשון נקבה על כנסת ישראל וזהו בכמה מקומות כדברי הנבואה שמדבר על כנסת ישראל זכר ונקבה ופירוש ערום ועריה על דרך המשל יתכן כמשמעו שהיו לבושים בגדים פחותים כשבוים ועבדים והרי הם כאילו הם ערומים או יהיה דרך משל שהיו ערומים ממצות האבות לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכן שדים נכונו משל על התורה שבכתב ותורה שבעל פה שהיו נכונות לתתה להם בצאתם ממצרים וכן יתפרש במשל שיר השירים שני שדיך תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי כמו שהשדים מגדילי' התינו' ומעמידים אותו בחיים כן התורה מורה דרך החיים בזה ובבא וכן ושערך צמח משל ליחידי' שבישראל שפירשו מדרך הרעה מעט שהתנבאו להם הנביאים במצרים כי כמו שהשער סימן לנערה שיצאה מקטנות לנערות כן בדרך המשל סימן לאותם שהיו קטני אמנה שיצאו מאמונתם הרעה לאמונה טובה על ידי תוכחת הנביאים ועליהם נאמר לך ואספת את זקני ישראל והנזירים והפרושים מגדלים שערם לפיכך השער משל להם וכן במשל שיר השירים שערך כעדר העזים משל על הנזירים והפרושים בישראל ואמר ואת ערום ועריה על רוב ישראל שהיו במצרים שנאמר עליהם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו והיו ערומים מן המצות לעשות צדקה ומשפט ויונתן תרגם ריבבת כצמחי חקלא יהבתיכון וגו' : (ח) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים שנגלתי למשה בסנה ועשה במצותי אותות ומופתים וראיתי כי עת דודים הגיע שנגאלתם בעבורך במצרים עד שהוצאתיך משם ביד חזקה : ואפרש כנפי עליך : כמו שאמר ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה כלומר אמרתי שתהיו לי לעם כמו שאמר ולקחתי אתכם לי לעם : ואכסה

יחזקאל טז

לֹא חֻתָּלְתְּ׃ ה לֹא־חָסָה עָלַיִךְ עַיִן ל'
לַעֲשׂוֹת לָךְ אַחַת מֵאֵלֶּה לְחֻמְלָה ל'
עָלָיִךְ וַתֻּשְׁלְכִי אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּגֹעַל ל' · ט' · ל'
נַפְשֵׁךְ בְּיוֹם הֻלֶּדֶת אֹתָךְ׃ ו וָאֶעֱבֹר ל'
עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ כ' · ל'
וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ כ' בפסוק
בְּדָמַיִךְ חֲיִי׃ ז רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה ל'
נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי ד' · ל' ל' מ"ל
עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ ל' ומ"ל כ' אחד מ"ל
עֵרֹם וְעֶרְיָה׃ ח וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ
וְהִנֵּה עִתֵּךְ עֵת דֹּדִים וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפִי ד'
עָלַיִךְ וָאֲכַסֶּה עֶרְוָתֵךְ וָאֶשָּׁבַע לָךְ
וָאָבוֹא בִבְרִית אֹתָךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה ג' רפי'
וַתִּהְיִי לִי׃ ט וָאֶרְחָצֵךְ בַּמַּיִם וָאֶשְׁטֹף ל' · ל' · ל'

תרגום

לָא אִתְמְלַח וּבְאִיסוּרִין לָא
אִתְאֲסַר׃ ה לָא חָסַת עֲלֵיכוֹן
עֵינָא דְפַרְעֹה לְמֶעְבַּד לְכוֹן
טָבָא חֲדָא לְאַנְחָא לְכוֹן
מִשִּׁעְבּוּדְכוֹן לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן
וּגְזַר עֲלֵיכוֹן גְּזֵרַת גְּמִירָא
לְמִרְמֵי דְכוּרֵיכוֹן בְּנַהֲרָא
לְאַבָּדָא יַתְכוֹן בְּעִדָּן דַּהֲוֵיתוּן
בְּמִצְרָיִם׃ ו וְעַל דְּכָרַן קְיָם
אֲבָהָתְכוֹן קֳדָמַי אִתְגְּלֵיתִי
לְמִפְרְקְכוֹן אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי
אַתּוּן מְעַנַּן בְּשִׁעְבּוּדְכוֹן
וַאֲמָרִית לְכוֹן בִּדְמָא
דִמְהוּלְתָּא אָחוּס עֲלֵיכוֹן
וַאֲמָרִית לְכוֹן בְּדַם פִּסְחָא
אֶפְרוֹק יַתְכוֹן׃ ז רִבְבַת כְּצִמְחֵי
חַקְלָא יְהַבְתִּיכוֹן וּסְגֵיתוּן
וְתַקִּיפְתּוּן וַהֲוֵיתוּן לְזַרְעִין
וּלְשִׁבְטִין וּבְעוֹבָדֵי אֲבָהָתְכוֹן תַּקְנַיָּא עִידָן פּוּרְקָן כְּנִישְׁתְּכוֹן מְטָא אֲרֵי אַתּוּן מְשַׁעְבְּדִין
וּמְעַנַּן׃ ח וְאִתְגְּלֵיתִי עַל מֹשֶׁה בְּאַסְנָא אֲרֵי גְּלֵי קֳדָמַי אֲרֵי מְטָא זְמַן פּוּרְקָנֵיכוֹן
וְאַגְנֵית בְּמֵימְרִי עֲלֵיכוֹן וְאַעֲדֵיתִי חוֹבֵיכוֹן וְקַיֵּימִית בְּמֵימְרִי לְמִפְרַק יַתְכוֹן
כְּמָה דְקַיֵּימִית לַאֲבָהָתְכוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְמֶהֱוֵיכוֹן עַם מְשַׁמֵּשׁ קֳדָמַי׃ ט וּפְרֵיקִית

מסורה

אל פני פ' בקריאה וסי' שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך קדמאה . וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן · ויקחו את אשר צוה משה אל פני · את הצפור החיה יקח אותה ואת עץ תנינא · ואל יבא בכל עת אל הקדש אל מבית . ויבא משה ואהרן אל פני אהל . ויקהילו משה ואהרן את הקהל · לא חסה עליך עין · ואצאת בשער הגיא לילה · ומן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף

תולדות אהרן

מתבוססת · כריתות ט זוהר אמור : רנבס . סוטה יא : שדים נכונו · ברכות כד קדושין פו נדה מח:

מצודת ציון

כריכה בבגדים וכן וערפל חתולתו (איוב לח) : (ה) חסה · מל' חס וחמלה : בגועל · ענין מאוס ותיעוב כמו וגעלה נפשי אתכם (ויקרא כו) : נפשך · ר"ל גופך וכן וריקה נפשו (ישעיה כט) : (ו) מתבוססת · ענין גלגול ורמיסה כמו כפגר מובס (שם יד) : חיי · כמו תחיי : (ז) רבבה · ר"ל הרבה רבבות ורבבה הוא עשרת אלפים : ותרבי · ענין גדול ואמון כמו רבתה גוריה (לקמן יט) : בעדי עדיים · ענין קשוט כמו ותעד נזמה (הושע ב) ור"ל בקשוט היפה שבעדיים ודוגמתו מלך מלכים (לקמן כו) : נכונו · מל' הכנה ר"ל מתוקן כל צרכן בענין גדול : ערום · הוא המחוסר המלבוש : ועריה · מגולה כמו מקורה הערה (ויקרא כ) : (ח) דודים · ענין אהבה וחיבה : כנפי · הוא שולי הבגד : (ט) ואשטוף · ענין הדחה ורחיצת הטנוף : ואסוכך · מלשון סיכה

מצודת דוד

(ה) לא חסה עליך עין · שום עין אדם לא חסה עליך לעשות לך אחת מאלה התקונים שעושים לולד ביום הולדו : לחמלה עליך · להיות חומל עליך להתעסק עמך וכפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור : בגועל נפשך וגו' · ר"ל ביום שנולדת הושלכת ע"פ השדה כמו שהיה גופך מגועל ומלוכלך בדם הלידה : (ו) מתבוססת בדמיך · מתגוללת ורמוסה בטנוף דם שלא פנך בעת הלידה : בדמיך חיי · ר"ל אף שאתה מגועל בדם לידה עכ"ז תחיי ולא תמות בעבור הגעול והלכלוך וכפל הדבר לחזק הענין ור"ל בעוד עבדו ישראל במצרים את כל עבודתם בשדה מעונים בפרך היה משפיע נבואתו על אהרן ובשפיתם שגאולם כמ"ש ואודע להם בארץ מצרים וגו' (לקמן כ') : (ז) רבבה · כאומר הנה הנשפיתם שהמה לרבבה להרבות בנים ובנות כצמח השדה ר"ל המקום השרה ורבה במצרים כמ"ש ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד (שמות א') : ותרבי · בגופך ע"פ השדה היית מגודלת ומתוקנת ותגדלי בקומה ובאת לזמן הראוי להתקשט בקשוטים יפים הם ימי הנערות : שדים נכונו · השדים שלך היו גדולים כל צרכן ושער במקום בית הערוה היה מצמיח והם סימני נערות : ואת ערום ועריה · ועוד היית ערומה מבלי כסות באת שנולדת ר"ל שהיו מרובים באוכלוסין וגדולים בכח ובא זמן הגאולה אבל היו ערומים מבלי זכות ומע"ט : (ח) ואעבור · ואז עברתי עליך וראיתי שבכר את בעת הראוי להראות לך אהבה וידידות ר"ל לקחתי אותך לאשה : ואפרוש · ופרשתי עליך כנף בגדי לחסות בצילי והוא ענין נשואין וכן ופרשת כנפיך (רות ג') : ואכסה ערותך · לבל תהיה ערומה בגלוי ערוה : ואשבע לך · שלא אבגוד בך : ואבוא . כרתי עמך ברית על זאת : ותהיי לי · ר"ל ובאם כן היה כי היית לי לאשה ר"ל בעת בוא זמן הגאולה לקחתיך ממצרים לחסות בצילי ועשיתי עמך נפלאות כאלו היית ראוי להם ונתתי לך התורה ונשבעתי לך וכרתי עמך ברית להיות לי לעם וכן היית עמי : (ט) וארחץ · עד לא לקחתיך לאשה רחצתי אותך במים להסיר ממך הגעול והלכלוך וכבסתי

יא אמוראי ומצ'ני ים חתאי : ומולדותיך ביום הולדת אותך וגו' · ואף כד נחתו אבהתכון למצרים תותבון בארעא דלא דילהון משעבדין ומענן להון סות כנישתא דישראל דמיא לוולדא דרפיס על אפי ברא דלא איתפסק שוריה ובמיא לא אישתטיף לאיתנקאה ובמלחא לא איתמלח ובאיטורין לא איתחתל' : לא חסה עליך עין וגו' · לא חסת עליכון עינא דפרעה רשיעא למעבד לכון חדא לאנחא לכון משעבודכון לרחמא עליכון וגזר עליכון גזירא גמירא למרמי ית דכוריכון בנהרא לאבדא יתכון בעידן דהויתון במצרים : ואעבר עליך וגו' · ועל דוכרן קיים אבהתכון קדמי איתגליתי למפרקכון ארי גלי קדמי ארי אתון מענן בשיעבודיכון ואמרית לכון בדמא דמהולתא אחוס עליכון ואמרית לכון בדם פסחא אפרוק יתכון : רבבה כצמח השדה נתתיך · ריבבה כצמחי חקלא יהיתיכון וסגיתון ותקופתון והויתון לזרעין ולשבטין ובעובדי אבהתכון תקינא עידן פורקן כנישתכון מפא ארי אתון משעבדין ומענן: ואעבור עליך ואראך · ואיתגליתי על משה בסנא וארי גלי קדמי ארי מטא זמן פורקנכון ואגינית במימרי עליכון אעדיתי חוביכון וקיימית במימרי למפרק יתכון כמה דקיימית לאבהתכון אמר ה' אלהים למיסיכון עם משמש קדמי : וארחצך במים · ופריקית יתכון משעבוד מצראי ואעדיתי תקוף מרוותא מנכון ודברית יתכון בחירותא : (י) ואלבישך רקמה · ואלבישית יתכון לבושי ציורין מחמדת כנאיכון : ואנעלך תחש · איקלנויסו"י קיס"ן בלע"ז ויהבית מסן דיקר ברגליכון : ואחבשך בשש · איפולייטשו"י בלע"ז וקדשת מנכון כהניא למהוי משמשין קדמי במצנפן דבוץ : ואכסך משי · שוויא"ה בלע"ז וית כהנא רבא בלבושי צבעונים ומ"א ואכסך משי אלו שבעת ענני כבוד דכתיב לא ימיש עמוד הענן יומם (שמות יג):(יא) ואעדך עדי · אופאריסו"י בלע"ז ותקני' יתכון תיקון פתגמי אורייתא כתיבין על תרין לוחי אבניא: ואתנה · ע"י משה: צמידים · חברתי' דבור כנגד חברו חמשה כנגד חמשה: (יב) ואתן נזם על אפיך · ויהבית ארון קיימי ביניכון : ועגילים על אזניך · לשון נזם ועגן יקרי מטל עלויכון על שם שהיו מוקפין בעגול : ועטרת תפארת בראשך · ומלאך שליח מן קדמי מדבר ברישיכון שנאמר ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם : (מיכה ב) : (יג) ותעדי זהב וכסף · ויהבי' משכני ביניכון מתקן בדהב וכסף ויריעת בוץ וצבעונין וציורין ומנא דטב כסולתא וכדבש וכמשח אוכלית יתכון ועתרתון ותקפתון לחדא ואצלחתון ושלטתון בכל מלכוות' : סלת ודבש ושמן אכלת · המן שהיה משתנה לכל הטעמים לסלת ודבש ושמן אכלת ומ"א י"ג דברים יש כאן וכנגדן אמר להם הב"ה להביא י"ג דברים המנויין בתרומת המשכן ואף על פי כן הוא פורע להם כנגדן לעת"ל י"ג דברים וברא ה' על מכון הר ציון וגו' וסוכה תהיה לצל יומם מחורב מזרם וממטר וגו' (ישעיה ד) : ותיפי · לשון יופי : (יד) כי כליל הוא · לשון מכלול ד"א כי כליל הוא כי שלם היה ד"א כי כליל קרונ"א בלע"ז כמו נזר דמתרגמינן כלילא : (טו) ותזני על שמך · בטחת על שם היופי שיצא לך : ותשפכו את תזנותיך · הראית יופיך לכל עובר עד נשפכה עליהם תאות זנותך לפתות אותך לזנות עמם : לו יהי . ומשנתאוו לך אתה הפקרת להם עצמך

דָּמַיִךְ מֵעָלָיִךְ וָאֲסֻכֵךְ בַּשָּׁמֶן׃
י וָאַלְבִּישֵׁךְ רִקְמָה וָאֶנְעֲלֵךְ תָּחַשׁ
וָאֶחְבְּשֵׁךְ בַּשֵּׁשׁ וַאֲכַסֵּךְ מֶשִׁי׃
יא וָאֶעְדֵּךְ עֶדִי וָאֶתְּנָה צְמִידִים עַל־
יָדַיִךְ וְרָבִיד עַל־גְּרוֹנֵךְ׃ יב וָאֶתֵּן נֶזֶם
עַל־אַפֵּךְ וַעֲגִילִים עַל־אָזְנָיִךְ וַעֲטֶרֶת
תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשֵׁךְ׃ יג וַתַּעְדִּי זָהָב
וָכֶסֶף וּמַלְבּוּשֵׁךְ שֵׁשִׁי וָמֶשִׁי וְרִקְמָה
סֹלֶת וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן אָכָלְתִּי וַתִּיפִי
בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּצְלְחִי לִמְלוּכָה׃
יד וַיֵּצֵא לָךְ שֵׁם בַּגּוֹיִם בְּיָפְיֵךְ כִּי ׀
כָּלִיל הוּא בַּהֲדָרִי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עָלַיִךְ
נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃ טו וַתִּבְטְחִי בְיָפְיֵךְ
וַתִּזְנִי עַל־שְׁמֵךְ וַתִּשְׁפְּכִי אֶת־

יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד מִצְרָאֵי
וְאַעֲדֵיתִי תְּקוֹף מַרְוָתָא מִנְּכוֹן
וְדַבָּרִית יַתְכוֹן בְּחֵירוּתָא׃
י וְאַלְבֵּישִׁית יַתְכוֹן לְבוּשֵׁי
צִיּוּרִין מַחְמֶדֶת סָנָאֵיכוֹן
וִיהָבִית מְסָן דִּיקַר בְּרַגְלֵיכוֹן
וְקַדֵּשִׁית מִנְּכוֹן כַּהֲנַיָּא לְמֶהֱוֵי
מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי בְּמִצְנְפָן דְּבוּץ
וְיַת כַּהֲנָא רַבָּא בִּלְבוּשֵׁי
צִבְעוֹנִין׃ יא וְתַקְּנִית יַתְכוֹן
תִּקּוּן פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּתִיבִין
עַל תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא וִיהִיבִין
עַל יְדֵי מֹשֶׁה וּבִקְדוּשַּׁת שְׁמִי
רַבָּא קַדֵּישִׁית יַתְכוֹן׃ יב וִיהָבֵית
אֲרוֹן קְיָמִי בֵּינֵיכוֹן וַעֲנַן יְקָרִי
מַטֵּל עֲלָוֵיכוֹן וּמַלְאָךְ שְׁלִיחַ
מִן קֳדָמַי מְדַבַּר בְּרֵישֵׁיכוֹן׃
יג וִיהָבֵית מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן
מְתַקַּן בִּדְהַב וּכְסַף וִירִיעַת בּוּץ וְצִבְעוֹנִין וְצִיּוּרִין וּמַנָּא דְּטָב כְּסוּלְתָּא וְכִדְבַשׁ וּכְמִשַׁח
אוֹכְלֵית יַתְכוֹן וַעֲתַרְתּוּן וּתְקֵיפְתּוּן לַחֲדָא וְאַצְלַחְתּוּן וּשְׁלֵיטְתּוּן בְּכָל מַלְכְּוָתָא׃
יד וּנְפַק לָךְ שׁוּם כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּינֵי עַמְמַיָּא בְּשׁוּפְרִיךְ אֲרֵי גְמִיר הוּא יְקָרִי
דְשַׁוֵּיתִי עֲלַיִךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ טו וְאִתְרְחֵיצְתְּ בְּשׁוּפְרִיךְ וּטְעֵית עַל שְׁמִיךְ וְאִתְחַבַּרְתְּ

ל' · ל' · ל' · ל' · ל' כענין · ל' · ל' ומ"ל · שש ק' · אכלת ק' ל' · ו' · ל' · ל' · י"ח פסוקים על על · ל' · יג

דסיפרא דכוו' אל פני ואל פני במ"ד על פני וסי' בסדר משפטים : מעליך ד' בקריאה וסי' הסירי את יינך מעליך · ובשר קדש יעברו מעליך · וארחצך במים · ועתה אשבור מוטות מעליך · ושמן ו' בקריאה וסי' סלת ודבש ושמן אכלתי · ולחמי אשר נתתי לך סלת . בחטי מנית ופנג ודבש . אהב יין ושמן · אוצר נחמד · ומאכל ומשתה · בקצת ספרי מסרה מונה . גם בכלל אלו ואתם אספו יין וקיץ ושמן ומעות

תולדות אהרן שם בגוים · סנהדרין כא :

ואכסה ערותך · שהיית ערום ועריה וכסיתיך אם כמשמעו בבגדים טובים כמו שפירשנו או בדרך הטובה שהסורתי אתכם ובניסים ובנפלאות שהראתי לכם עד ששבתם כלכם לאמונה טובה ואין ערוה ודבר רע ביניכם : ואשבע לך . זהו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים אני ה' שקיימתי שבועתי : ואבוא בברית אתך . בהר סיני הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה : ותהיי לי לעם · כמו שאמר היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך ותרגם יונתן ואתגלתי למשה באסנא וגו' : (ט) וארחצך . הוא מה שאמר לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם כמי שיצא מעבדות לחרות שרוחץ ומחליף שמלותיו גם להטהר מן הטומאה שיצאו ממנה שהכל כתוך עם טמא זהו שאמר ואשטוף דמיך מעליך שטף ולכלוך העבודה כמו שפירשנו ואסכך בשמן לעדן הבשר שנתקשה בעבודה בחמר ובלבנים וזה משל למנוחה שהיתה להם וספוק צרכם במדבר כמו שאמר ויתעדנו בטובך הגדול וזהו שאמר אחר זה ואלבישך רקמה וכל הענין עד ותצלחי למלוכה הוא הרחבת המשילה לרוב הטובה שהיה להם במדבר במאכל ובמשתה ובכל תענוג ובכסות ובנעילה כמו שנאמר שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה : (י) ואלבשך רקמה · ת"י ואלבישית יתכון לבושי ציורין וגו' אמר ר' יהודה ברבי סימון אמר הקדוש ברוך הוא לא תהיו סבורין שאתם גומלים שלש עשרה דבר שהפרשתם לי כנגד שלש עשרה דבר שעשיתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה וגו' ואני מעלה עליכם שאתם גומלים עלי כמו שאמר דוד אשירה לה' כי גמל עלי לעולם הבא אני פורע לכם כנגד שלש עשרה דבר אלו וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה וסכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר הוי אומר אשירה לה' כי גמל עלי : ואנעלך . העי"ן בשו"א ופתח : ואכסך משי · הוי"ו פתוחה ואף על פי שהענין מורה לעבר וכמוהו ואעמוד עליו ואמותתהו : (יא) ואעדך עדי · תרגם יונתן ותקונית יתכון וגו' : (יב) ואתן נזם · תרגם יונתן ויהבית ארון קיימי ביניכון וגו' : (יג) ששי · כן כתיב בי"ד וקרי שש והיוד ככתוב נוספת : ותיפי · מלעיל בשני פשטים לכן אחר שרשו יפה · והוא מנחי הקליו' : ותצלחי למלוכה · שתמלכי על גוים אחרים וזה כשהגיע זמן מלכות בית דוד : (יד) ויצא לך שם בגוים ביפיך · זה היה במלכות דוד ושלמה כי כליל הוא שלם בכל ענייני היופי וההוד' : בהדרי אשר שמתי עליך · כלומר כל זאת ההצלח' הגדולה שהיתה לך באלה הימים בעזרת היתה שהיית את עושה רצוני ואני גם כן הייתי מצליח אותך על הגוים לא בכחך ועוצם ידיך : (טו) ותבטחי ביפיך ותזני על שמך · בטחת בהצלחה הגדולה ועל שמך שיצא לך שם בגוים וזנית אחרי אלהים אחרים מאלהי העמים כמו שנאמר וישמן ישורון ויבעט וכל ענין הזנות הנה בכנסת ישראל היא עכו"ם ואף על פי שהמליצה היא כמשפטי הזנות וכדרך התשמיש הכל היא ענין המליצה לפי שדמ' אותה לזונה אבל המשל הוא על כל מיני עכו"ם

מצודת דוד

ושטפתי ממך דם הלידה וסכתי אותך בשמן ר"ל עד לא קבלת התורה צויתי אותך להתקדש ולכבס השמלות כמ"ש וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם (שמות י"ט) : (י) ואלבישך · לבשתי אותך בגדי רקמה ושמתי ברגליך נעלים מעור תחש וחגרתי אותך באזור משש וכסיתי אותך במלבושי משי : (יא) ואעדך עדי · קשטתי אותך בקשוטים ונתתי על ידיך צמידי הזרוע ורביד נתתי על גרונך : (יב) ועגילים · הם נזמי האוזן : בראשך · נתתי על ראשך ר"ל אז נתתי לך מצות וחוקים טובים ומשפטים ישרים : (יג) ותעדי · קשטת עצמך עם העדי שנתתי לך ומלבושך היה שש ומשי ורקמה ואכלת סולת ודבש ושמן ונעשית יפה עד מאד והיית מצלחת עד הגעת למלכות ר"ל מתחלה קיימת המצות והמשפטים ואני נתתי לך ארץ זבת חלב ודבש ומאד נתגדלת והצלחת להעמיד מלכים אדירים : (יד) ויצא לך · בין העכו"ם נתפרסם שמך במרבית יפיך : כי כליל הוא · ר"ל היופי שבך היה כל היופי שאפשר להיות : בהדרי · בסבת ההוד וההדר אשר שמתי עליך במרבית העדי ורוב התענוגים ר"ל נתפרסם שמך במרבית ההצלחה שהיה בך בעבור מרובה בסבת ההדר ששמתי עליך לתת בך כח לעשות חיל : (טו) ותבטחי ביפיך · ר"ל חשבת שלא אמאס בך כי בטחת ברוב יפיך ובעבור זה זנית על בטחון שם היופי שיצא לך שאין מסדרך להיות נמאס יופי זה : ותשפכי · גלית תאות זנותיך כדבר הנשפך הגלוי לעין כל : על כל עובר · על כל מי שעב' עליך היה לו תאות זנותיך כי לכולם השקת ר"ל בפחת במרבית הצלחתך ופרסום שמך והשבת שלא תסור ממך ולכן עבדת עכו"ם בגלוי ולכל מין עכו"ם

מצודת ציון

סיכה ומשיחה : (י) רקמה . מעשה רוקם בחלוף הגוונים : ואנעלך . מל' נעל : תחש . שם בריה כמו ועורות תחשים (שמות כה) : ואחבשך · ענין חגירת האזור כמו ויחבש את חמורו (בראשית כב) ור"ל קשר אזורו : בשש . הוא פשתים : (יא) צמידים · הם הנתונים על הזרוע וכן ושני צמידים על ידיה (שם כד) : ורביד . ענק להכשיט וכן וישם רביד הזהב (שם מא) : גרונך . צוארך וכן קרא בגרון (ישעיה נח) : (יב) נזם · שם העדי הנתון על החוטם : ועגילים · כן יקראו נזמי האוזן על שהם עגולים במראיהם : (יד) כליל · מל' כל וכן כליל תקטר (ויקרא ו) : במות

ח' מ"ל תַּזְנוּתַיִךְ עַל־כָּל־עוֹבֵר לוֹ־יֶהִי׃
טז וַתִּקְחִי מִבְּגָדַיִךְ וַתַּעֲשִׂי־לָךְ בָּמוֹת
ל' טְלֻאוֹת וַתִּזְנִי עֲלֵיהֶם לֹא בָאוֹת
מטעי' וְלֹא יִהְיֶה׃ יז וַתִּקְחִי כְּלֵי תִפְאַרְתֵּךְ
ל' ל' מִזְּהָבִי וּמִכַּסְפִּי אֲשֶׁר נָתַתִּי לָךְ
וַתַּעֲשִׂי־לָךְ צַלְמֵי זָכָר וַתִּזְנִי־בָם׃
ל' יח וַתִּקְחִי אֶת־בִּגְדֵי רִקְמָתֵךְ וַתְּכַסִּים
נתת ק' כ' כתי' כן וְשַׁמְנִי וּקְטָרְתִּי נָתַתִּי לִפְנֵיהֶם׃
ו' יט וְלַחְמִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָךְ סֹלֶת וָשֶׁמֶן
ל' כ' וּדְבַשׁ הֶאֱכַלְתִּיךְ וּנְתַתִּיהוּ לִפְנֵיהֶם
י"ו לְרֵיחַ נִיחֹחַ וַיֶּהִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
כ וַתִּקְחִי אֶת־בָּנַיִךְ וְאֶת־בְּנוֹתַיִךְ
ילדת ק' ל' י"ג מ"ל אֲשֶׁר יָלַדְתִּי לִי וַתִּזְבָּחִים לָהֶם לֶאֱכוֹל
תיך ק' הַמְעַט מִתַּזְנֻתָךְ׃ כא וַתִּשְׁחֲטִי אֶת־
ל' בָּנַי וַתִּתְּנִים בְּהַעֲבִיר אוֹתָם לָהֶם׃
ס' כ"ג כב וְאֵת כָּל־תּוֹעֲבֹתַיִךְ וְתַזְנֻתַיִךְ לֹא
זכרת ק' זָכַרְתִּי אֶת־יְמֵי נְעוּרָיִךְ בִּהְיוֹתֵךְ
כ' עֵרֹם וְעֶרְיָה מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמֵךְ
הָיִית׃ כג וַיְהִי אַחֲרֵי כָּל־רָעָתֵךְ אוֹי

לִיךְ לְמִפְלַח לְטַעֲוָתָא עִם כָּל דְּעָדֵי וְלָא כְשַׁר לִיךְ לְמֶעְבַּד כֵּן׃ טז וּנְסֵיבַתְּ מִלְּבוּשַׁיִךְ וַעֲבֵידַתְּ לִיךְ בְּמָן מְחַפְיָן פַּת כּוּמְרִין וּטְעֵית עֲלֵיהוֹן לָא כִּדְכָשַׁר וְלָא כִדְחָזֵי׃ יז וּנְסֵיבַתְּ מָנֵי תוּשְׁבַּחְתִּיךְ מִדַּהֲבִי וּמִכַּסְפִּי דִּי יְהָבִית לִיךְ וַעֲבֵידַתְּ לִיךְ צַלְמֵי דְכוּרָא וּטְעֵית בְּהוֹן׃ יח וּנְסֵיבַתְּ יַת לְבוּשֵׁי צִיּוּרַיִךְ וְכַסִּיתִינוּן וּמְשַׁחִי וּקְטוֹרֶת בּוּסְמֵי שַׁוִּית קֳדָמֵיהוֹן׃ יט וְטוּבֵי דִּיהָבִית לִיךְ סוּלְתָּא וּמְשַׁח וּדְבַשׁ אוֹכֵילְתִּיךְ יְהַבְתִּינוּן קֳדָמֵיהוֹן קוּרְבָּנִין לְפוּלְחַן הֲלָא הֲוָאָה כָּל אִלֵּין אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ כ אִיכָא אַסְגִית לְאַרְגָּזָא קֳדָמַי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּי דַבַּרְתְּ יַת בְּנָךְ וְיַת בְּנָתָךְ דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִנְּהוֹן תּוֹלְדַת קוּדְשָׁא קֳדָמַי וְנַכֵּיסְתִּינוּן לְהֵין קוּרְבָּנִין לְפוּלְחַן הֲזְעֵירָא הֲוַת בְּעֵינָךְ טַעֲוָתִיךְ׃ כא וְנַכֵּיסַתְּ יַת בְּנַיָּא וִיהַבְתִּינוּן בְּאַעֲבָרָא יַתְהוֹן לְהֵין׃ כב וְיַת כָּל חוֹבֵי תוֹעֲבוֹתַיִךְ וְטַעֲוָתַיִךְ לָא אִדְכַּרְתְּ יַת יוֹמִין דְּמִלְּקַדְמִין כַּד הֲוֵית מְטַלְטְלָא וּשְׁבִיקָא מִתְעַנְיָא בְּשִׁעְבּוּדַיִךְ הֲוֵית׃ כג מַה יְהֵא בְסוֹפִיךְ עַל כָּל בִּישְׁתִּיךְ נְבִיָּא אֲמַר לְיהֲוַי לִיךְ׃

רשי

עלמך ולכל אשר שאל זנותך לו היה • וי"ת ולא כשר ליך למעבד כן כאלו היה כתיב לא יפה וכל משל הזה על עגל המדבר ועל שאר עט"ס שעבדו שבכו של חן במדבר כמו שכתוב כל הנחשלים אחריך (דברים כה) ומצינו בפסיקתא זה שבכו של חן שהענן פולטו שהיו כולם עובדי עס"ס: (טז) במות טלואות • מכוסות בבגדים מטולאין של מיני צבעונין פלפריא"ש בלע"ז: לא באות • לא היתה ראויה זאת לבא • ט"ן אבניר"א ונו"ן אייבר"א בלע"ז: (יז) צלמי זכר • לפי שדימה אותם לנקבה זונה דימה את הגלולים לזכר שנואף עמה: (יט) ולחמי אשר נתתי לך וגו' • יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו ממנו לפני העגל ואעפ"כ ויהי ביום מחר ולא פסק ואף כן מפורש בספר עזרא (נחמיה ט) אף כי עשו להם עגל מסכה וגו' ואתה ברחמיך הרבים לא עזבת וגו' ומנך לא מנעת מפיהם כדי הוא למנוע מהם ולא מנעת אף כאן ויהי נאם ה' אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד ליום מחר כך דרש רבי תנחומא: (כ) אשר ילדת לי • היו לו חמשה בנים ד' מהם לעבוד עכו"ס ואחד מוקלה לבית הספר וכא להקריב אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהוקלה ללמוד תורה במדרש רבי תנחומא • ואני אומר אשר ילדת לי אלו הבכורות וכן הוא אומר בספר הזה (לקמן כ') ואטמא אותם במתנותם בהעבירי כל פטר רחם: (כב) את ימי נעוריך • את החסד אשר עשיתי עמך במצרים: (כג) אוי אוי לך • וי ליך על דהבת ווי לך:

רדק

עכו"ס: ותשפכי את תזנותיך על כל עובר • כמו שכלי שהוא מלא יותר מדי ונשפך אמר רבת הזנונים היית עד ששפכת אותם: על כל עובר • על כל מי שיעבור עליך: לו יהי • לו יהיה חשקך ורצונך כמו הזונה המפקרת לכל שלא תספיק באנשי עירה עד שמפקרת עצמה על העוברים דרך עליה כן את לא היית מספקת בעכו"ס אחת ובשתים ובשלש כי מספר עריך היו אלהיך יהודה אם יעבור עכו"ס מן הגוים הרחוקים ועכו"ס בידו לו יהי חשקך עד שתעשי אותה כארצך: תזנותיך. לשון רבים תזנות בשקל תרבות והרבים תזנותיך ותרגם יונתן לו יהי כמו לא באל"ף לא כשר לך למעבד כן: (טז) ותקחי • דרך הזונה ליפות ביתה ולהרבות בבגדים נאים בבגדי צבעוני' למשוך לב הזונים להכנס בביתה. ופי' במות טלואות עשית טלאים מבגדים רקומים ומרוכים זה על זה עד שנעשו מהם במות ואותם הבגדים הם מצבעונים שונים זה מזה כדי שיהיה מראה יפה והמראים קלתם עם קלתם יתחדש עמהם ערבות לכסות הנפש וזהו פירו' טלאות כמו העקודות והטלואות שהם מראים שונים בשער העזים ובאמר הכבשים שחור ולבן או לבוב וכיוצא בהם זה ענין המליצה וענין המשל שהיו עושים בית ישראל במות לעכו"ס וזו שונה מזו בתבניתה ובעבודתה: לא באות ולא יהיה. לא באות כמוה כלומר אינם עתידות לבא ולא יהיה אדם או אם שיעשה כמוהן לרוב ויונתן תרגם לא כך כשר ולא כדחזי: (יז) ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי • לתבוע עכו"ס עושים מכלי כסף ומכלי זהב המפוארים שיש להם ועושים מהם הגלמים כמו שאמר בדבר העגל ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם: אשר נתתי • לך כמו שאמר וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל ומה שאמר צלמי זכר הוא לענין המליצה כדרך הזונות שעושים צלמי זכרות לדבר התשמיש: (יח) ותקחי • לענין המליצה רוצה לומר ותכסים על אזונים שהזונה מכסה אותם מבגדי רקמתה ליפותה בעיניה ולמשוך לבבם אליה ולענין המשל פירש ותכסים על הגלמים וצנוי שמני וקטרתי כענין שאמר אשר נתתי לך: וקטרתי • הטי"ת נקראת בקמץ חטף לבן אשר: נתתי לפניהם • כתוב ביו"ד וקרי בלא יו"ד והכתוב כאילו נתתי לפניהם אני גרמתי לך כיון שנתתי לך כמו שאמרו במשל מי גרם לך שתבעטי בי כרשינין שהאכלתיך: (יט) ולחמי. ונתתיהו לפניהם • אני נתתים לך לאכלם זהו פי' אשר האכלתיך ואת נתת אותם לפני הגלמים לקרבן ותי"ו הנקב' הנמלאת תקר' בחיר' ובהתחברה עם הכנוים לפיכך תי"ו ונתתיהו בחירק והיו"ד למשך וכן לא במתחרת מלאתים ומה שאמר ולחמי הוא דרך כלל כי לחם כולל כל מאכל ואחר כן פירש סלת ושמן ודבש האכלתיך ותרגם יונתן ולחמי וטובי: ויהי. נאם ה'. כל זה היה לא תוכלי להכחיש כי אני היודע ועד זהו שאמר אני ה' ויונתן תרגם ויהי בתמיה הלא הואה כל אלין אמר ה' אלהים. ובדרש יום שעשו את העגל ירד להם המן ונתנו לפניו ואף על פי כן ביום מחר לא פסק וכן מפורש בספר עזרא אף כי עשו עגל ומסכה וגו' ומנך לא מנע' מפיהם כדי היה למנוע מפיהם ולא מנעת אף כאן אמר ויהי נאם ה' אלהים היה הלחם ולא פסק מלירד: (כ) ותקחי • אשר ילדת לי • שנכנסו בבריתי ולי היו ולא לקחת אותם ממני ומתורתי וזבחת אותם להם לאכול כלא אותם ולהעבירם למולך כמו שאמר לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש • ובמדרש אשר ילדת לי מי שהיו לו חמשה בנים נותן מהם ארבעה לעכו"ס ואחד מקלה לבית הספר בא להקריב אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שבקלה ללמוד תורה ויונתן יתרגם הפסוק כן איכא אסגי' לארגזא קדמי כנישתא וגומר כבעמוד: המעט מתזנותך • כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד אמר המעט לך מה שהשפעתי בבניך ובבנותי' שהיו לי וזבחת אותם להם ולפי שקשה העבודה הזאת משאר העבודות חזר עוד ואמר ותשחטי את בני אמר בני כמו שאמר אשר ילדת לי: (כב) ואת כל תועבותיך ותזנותיך. ועם כל תועבותיך ותזנותיך שעשית להכעיסני לא זכרת את ימי נעוריך כמה חסדים עשיתי עמך בהיותך ערום ועריה כמפורש למעלה • לא זכרתי כתוב ביו"ד רוצה לומר אני לא זכרתי לך בימי נעוריך מה שלא עתיד' לתעא ורחמתי עליך בימי

הוא כי הוא ושמן בשו"א תחת הוי"ו: עובר כל סיפרא מ"ל במ"א ונתתי את הר שעיר • וכל שאר קריאה חסרים במ"ח מ"ל וסי' ויאמר יהואש אל • תחת היותך עזובה ושנואה • ואפיצם כקש • לשום ארצם לשמה • גוים נשמו פנותם • אדם להבל דמה זאת העיר העליזה • מדוע אתה עובר את מצות המלך: לריח י"ו וסי' נמסר בסדר ויקרא: לאכול י"ג מ"ל וסי' חדש מחר • ויסתר דוד בשדה ויהי היום. ותקח את המשרת דאמנון ותמר • והלחם והקיץ לאכול הנערים. ודבש וחמאה וצאן ושפות. ויצקו לאנשים לאכול. ותזבחים להם לאכול • את הנשיא נשיא הוא • והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ • כנשר חש לאכול. חן אעצור השמים ולא יהיה מטר • טוב אשר יפה לאכול ולשתות דקהלת. אין אשכול לאכול:

תולדות אהרן במות טלאות • עקידה שער נג:

מצודת ציון

(טז) במות • מקומות גבוהות כמו במתי ארץ (דברים לב): טלואות. ענין חלוף הגוונים כמו נקודות כלות ומטולאות (יהושע ט): (יח) וקטרתי. הוא מיני בושם מעורבבים ונותנים על האש להריח: (יט) ניחוח. מל' נחת רוח: (כא) בהעביר. מל' העברה והולכה: (כג) גב. מל'

מצודת דוד

עכו"ס פרצות: (טז) ותקחי מבגדיך • מן הבגדים שעשיתי לך מהם לקחת ועשית לך מקומות גבוהות במקום פרסום ומהבגדים ההם עשית עליהם מכסאות מטולאות חלופי הגוונים ועליהם זנית ר"ל שהעמידו העכו"ם במקום פרסום וליפום בכסף וזהב אשר נתתי להם ושם עבדו לו: לא באות ולא יהיה • מעשים כאלה לא באו עדיין בעולם ולא יבא נעשים עוד דוגמתן: (יז) כלי תפארתך • כלי הקשוט: ותעשי לך • מהם עשית דמות צלמי זכר וזנית עמהם כדרך זונה מופלגת בתכלית הזנות והמשקר ר"ל מהכסף והזהב אשר הרביתי להם עשו צלמי עכו"ס להשתחוות להם: (יח) ותכסים. בהם כסות הזונים מתך: ושמני וקטרתי • השמן והקטרת שנתתי לך נתת לפני הזונים: (יט) שהאכלתיך • אשר נתתי לך למאכל: ונתתיהו • אתה נתת את כל אחד מהם לפני הזונים להיות להם לריח טוב ולנחת רוח ר"ל מה שנתתי לך הבאת לקרבן לפני העכו"ם: ויהי • ר"ל כן היה באמת לא תוכלי להכחישו כי אני היודע ועד: (כ) ילדת לי • ילדת ממני: לחם לאכול • להזונים להיות להם למאכל: המעט • וכי מעט בעיניך ממה שהלכת אחר הזונות עד שגם עשית את זאת: (כא) ותתנים • נתת אותם להם במה שהיית מוליך אותם להם למאכל רצה לומר בניך המיוחדים לי ללמוד בבית הספר אותם שחטת לעכו"ס: (כב) ואת כל וגו' • עם כל התועבה והזנות שעשית לא זכרת בעת ההיא הטובה שעשיתי עמך בימי נעוריך כשהיית ערומה מבלי לבוש והיית מתגוללת ומבוססת בטנוף הדם שיצא עמך בעת הלידה ר"ל לא זכרת הטובה שעשיתי עמך בהוציאך ממצרים מעבודת פרך: (כג) ויהי • ר"ל ומה א"כ יהיה אחר כל רעתך מהו הגמול שתקבל הנה אוי לך יהיה

אוי לך נאם אדני יהוה : כד ותבני
לך גב ותעשי־לך רמה בכל־רחוב :
כה אל־כל־ראש דרך בנית רמתך
ותתעבי את־יפיך ותפשקי את־
רגליך לכל־עובר ותרבי את־
תזנותיך : כו ותזני אל־בני־מצרים
שכניך גדלי בשר ותרבי את־
תזנתך להכעיסני :
כז והנה נטיתי ידי עליך ואגרע
חקך ואתנך בנפש שנאותיך בנות
פלשתים הנכלמות מדרכך זמה :
כח ותזני אל־בני אשור מבלתי
שבעתך ותזנים וגם לא שבעת :
כט ותרבי את־תזנותך אל־ארץ
כנען כשדימה וגם־בזאת לא
שבעת : ל מה אמלה לבתך נאם
אדני יהוה בעשותך את־כל־אלה
מעשה אשה־זונה שלטת :
לא בבנותיך גבך בראש כל־דרך

על דחבת וי ליך על דלא
תבת אמר יי אלהים :
כד ובנית ליך אגורין ועבדת
ליך רמן בכל רחוב : כה בריש
כל פרשות אורח בנית
רמתיך ואחילת ית קדושתיך
ואתחברת ליך למפלח
לטעותא ואסגית ית טעותיך
עם כל דעדי ואסגית ית
טעותיך : כו וטעית בתר בני
מצרים קריביך מסרבלי בסר
ואסגית ית טעותיך לארגזא
קדמי : כז והא ארימית ית
מחת גבורתי עלך ומנעית
טוביך ואמסרינך ביד בעלי
דבביך כפרני פלשתאי דאלו
שלחית לותהון נביי אתכנעו
ואת לא תבת מאורחיך דעיצת
חטאיו : כח וטעית בתר בני
אתור מדלא ידעת אוריתא
וטעית בהון ואף לא ידעת
תיובתא : כט ואסגית ית
טעותיך לאתחברא לעמא
דכנען למהך בנימוסי כסדאי
ואף בדא לא ידעת אוריתא :
ל מה תקיף הוה רשע לבך אמר יי אלהים במעבדיך ית כל אילן כעובדי איתתא
נפקת ברא דשליט לה בנפשה : לא במבנך אגורך בריש כל

רשי

לך על דלא תבת : (כד) ותבני לך גב . גובה כעין בימוס ומזבח · ותבני לשון בנין : (כה) ותפשקי את רגליך : לפי שדימה אותה לזונה דבר בלשון השמים שיש פיסוק הרגלים איאקייסמ"ש בלע"ז : (כו) גדלי בשר · בעלי אבר תשמיש : (כז) חוקך . מזונותיך בימי שפוט השופטי' : ואתנך בנפש שנאותיך · בימי שמשון : הנכלמות מדרכך זמה . תרגם יונתן דאילו שלחית לוותהון נביי איתכנעו . ולא היו הולכים בדרכך זמתך : (כח) מבלתי שבעתך · מתוך שלא שבעת בתועבות מצרים : ותזנים · לשון זנות אהאנשאר"ה אאל"ש בלע"ז : (כט) אל ארץ כנען כשדימה כשדים לא מארץ כנען הם וכך פירושו הוספת צלמי כשדים על של כנענים שהיו סמוכים ליך וזנית להם ככה ויונתן תרגם ותרבי תזנותיך כשדימ' ודמי' לכנעני' השטופים בעכו"ם ואסגית ית טעותך לאתחבר' לעמא דכנען למהך בנימוסי כשדאי : ולי נראה כנען כמו סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב) שכן קורא ארץ כשדים ארץ סוחרי' כמו שנאמר (לקמן יז) ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רכלים שמו : (ל) מה אמולה · מקולקלת וכן היהודי' האומללי' (נחמיה ג) וכן כי אומלל אני (תהלים ו) : לבתך · כמו לבך : שלטת · שיררה שלים עליה : (לא) בבנותיך גבך . כמו בבנותך לשון

י"ב מלין וגם וב' מלין סוף פסוק וסי' וגם בעליו יומת· וגם הגמלים השקתה · וגם שמו בכליהם· וגם לא שבעת . וגם אני אליך . וגם במכתב לאמר דעזרא · וחברו דד"ה . וגם משרי ישראל דד"ה · וגם נגיד ברית · וגם ילדתי בנים · וגם בהמות שדי . וגם זה הבל

תולדות אהרן ותפשקי · כתובות נט :

רדק

בימי נעוריך והקרי זכרת מבואר הוא : מתבוססת בדמיך היית · ולמעלה אמר בדמיך לשון רבים והנה אמר בדמך לשון יחיד והענין אחד וכן נזכרו דמי הלידה בלשון רבים תשב בדמי טהרה וכשיזכר אותם בלשון רבים מפני שיש מקומות הלוקים באשה שיוצא הדם מהם והם החדר והעליה והפרוזדור גם יש מראה דם שונים זה מזה וקרא אותם דרך כלל דם לשון יחיד . עירום נכתב ביו"ד שמשך : (כג) ויהי אחרי כל רעתך . ויהי כן כמו שהיתה מתחלה ערום ועריה כן היתה אחר שעשית כל הרעה שעשית נשארת בערום ובחוסר כל : אוי אוי לך . כמה פעמים יש עליך לומר אוי שהפסדת כמה טובות בפשיעתך : (כד) ותבני. הפסוק כפול בענין במ"ש כי גב כמו רמה והגב והרמה אמר על המזבחות : (כה) אל כל ראש דרך אל במקום בי"ת כמו ואל הארון תתן את העדות כמו בארון אמר בפרשת דרכים בנית רמתך כדי שיהיה גלוי ונמצא לכל עובר : ותתעבי את יפיך · הדרך שהיה לך שיצא לך שם בגוים ביפיך בהדרי אשר שמתי עליך את תעבי אותו ולא רצית בו במעשיך הרעים שעשית ויונתן תרגם ואחלי' ית קדושתיך ואפשר לפרש ותתעבי שעל יופי לשלישי כלומר שיתעבו אות' לאחרים מרוב שהפקרת עצמך לכל : ותפשקי את רגליך לכל עובר · פסוק הרגלים הוא מדרך התשמיש ולפי שהמשילה לזונה אמר כן וענין המליצה הוא שזמנת עצמך לכל עובר שיבא עליך וענין המשל הוא שהפקרת עצמך לעבוד כל עכו"ם שיספר לך כל עובר עליך : תזנותך . כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד : (כו) ותזני אל בני מצרים · כמו עם : גדלי בשר . אבר התשמיש יקרא בשר רר בשרו או החתים בשרו וכן אמר על מצרים אשר בשר חמורים בשרם ובדרך התשמיש תאות האנשים לגדלי בשר וי"ת מסרבלי בשר וענין המשל רוצה לומר שהתאוית תאוה גדולה לתועבת מצרים תזנותך לשון יחיד : (כז) והנה נטיתי ידי עליך · לשפטך כמעשיך : ואגרע חקך . חק טרפך שנתתי לך סלת ושמן ודבש גרעתי אותו ולקחתי אותו ממך : בנפש שונאותיך · ברצון כמו אל תתנני בנפש צרי רוצה לומר שרא' בך נקמה מה שרצו לראות והן הם שונאות ישראל מקדם שהרי כל הימים נלחמו בהם עד שקם דוד והכניעם : בנות · כתרגומו כפרני פלשתאי : הנכלמות מדרכך זמה · אפילו הן שהם שונאותיך נכלמו מדרכך שהיא דרך זמה : (כח) ותזני אל בני אשור · עם בני אשור : מבלתי שבעתך · שב כפלם תכמתך אמר לא שבעת בתועבו' מצרים הקרובים אליך עד שזנית עם בני אשור הרחוקים ממך התאוית גם לתועבותם : ותזנים . ותזני עמם וי"ת מבלתי שבעתך מדלא ידעת אורייתא ותרגם וגם לא שבעת ואף לא ידעת' תיובתא : (כט) ותרבי את תזנותך . גם זה לשון יחיד : אל ארץ כנען כשדימה . יש מפרשים כמו מארץ כנען ואיננו נכון כי מ"ם השמוש הוא הפך מלת אל ולמ"ד השמוש ועוד מה צריך לזכור כנען היה לו לומר מארצך אלא פי' כמשמעו אל ארץ כנען כלומר כתועבות ארץ כנען שהיו עושים הכנעניים אשר הורישם ה' מפניך כמעשיהם עשית והרבית את תזנותיך כמו שכתוב במנשה מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו ופירוש אל ארץ כנען דמית בתזנותיך אל ארץ כנען כשהיתה לארץ כנען וכשדימה רוצה לומר כשדים כלומר הרבית תזנותיך ודמית לארץ כנען ולארץ כשדים בתזנותיך לא שבעת באחד מהן וגם בזאת לא שבעת כדרך שתיהן : (ל) מה אמולה לבתך · זכר לב בלשון נקבה לגריעות אמולה גזורה כלומר אין לה מחשבה ישרה כאילו היא גזורה ואינה כי לא תשבת כל אשר עשית כי הם מעשים רבים ורעים : מעשה אשה זונה שלטת · פירוש מעשים שעשית הם מעשי זונה שהיא שליטה בעצמה לעשות כל אשר תתאוה : שלטת · שם תאר כפלס אדרת עורת אמר לזכר שליט ולנקבה שליטה או שולטת בלע"ז גלייררא"א ויונתן תרגם דשליט לה בנפשה : (לא) בבנותיך . לפי שהמקור דומה לשם בא פעמים בלשון רבוי וכן בהזרותיכם בארצות וענין הרבוי רוצה לומר בניינים רבים במזבחות אלהים רבים : גבך . כמו שאמר למעלה ותבני גב : עשיתי · ביו"ד

מצודת דוד

יהיה לך רבות פעמים לפי מרבית הרעה : (כד) ותבני . כי הנה בנית לך מקום גבוה להיות נראה לכל הזונים לבוא שמה : רמה · בנין רם עשית בכל רחוב להיות מקום מוכן לזנות בכל מקום : (כה) אל כל ראש דרך · בכל ראש דרך מהדרכים בנית בנין רמה ונשאה לזנות למען יהיה נמצא לכל עובר ושב : ותתעבי . את היית מתעב וממאס יפייך להראות לכל מי שירצה ולא היית מסתיר אותה כדרך שמסתירים דבר נחמד ויקר : ותפשקי · הרחבת רגליך זה מזה לכל עובר להיות מוכן לו לזנות ומאד הרבית בזנות ר"ל עשית מזבחות לעכו"ם בכל מקום ובפרסום רב ואתה בעצמך תעבת הצלחתך כי ע"י מעשיך תהיה נלקחת ממך כי כל העכו"ם שראית עבדת : (כו) ותזני . זנית עם בני מצרים הקרובים לארצך על כי המה גדלי בשר גדלי אברי המשגל וכן נאמר בהם אשר בשר חמורים בשרם (לקמן כג) כי כן דרך אשה זונה התאוות להבעל לגדלי בשר ר"ל עבדתם פסילי מצרים : להכעיסני . ר"ל מרבה היית בזנות עד שא"א שתהיה הכל לתאבון כ"א הכוונה היתה להכעיסני ויאמר כן על כל העכו"ם : (כז) נטיתי ידי · להכות בך : ואגרע · חסרתי ממך חוק המזון שקבעתי לך ומסרתי אותך ברצון שונאיך לעשות בך דלגוס והשונאים היו בנות פלשתים אשר שמה נכלמות ומתביישו' מדרכך דרך זמה כי כן דרך נשים לנוטות שהנה מתביישות בהזונות הפלגת הפקר הזונות ובאומר והנה בנות פלשתים הנה סובות ונכרות ממך ר"ל מסרתי מישראל רוב הטובה שהשפעתי להם מאז ומסרתיך ביד פלשתים הטובים ממך במעשיהם : (כח) ותזני · עכ"ז לא לקחת מוסר וזנית את בני אשור על כי לא היית שבעה מזנות בני מצרים : ותזנים · ועמהם זנית וגם בהם לא שבעת : (כט) ותרבי · והרבית לזנות עם אנשי ארץ סוחרים ותחזור ומפרש שהמה כשדים שהיו אנשיה סוחרים וכן נאמר בהם ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רוכלים שמו (לקמן יז) : וגם בזאת · אף בזנות הזאת לא שבעת ותשקת עוד לזנונים אחרים ר"ל אף שמסרתיך ביד פלשתים לא עזבת דרכך ועבדת לפסל אשור וכשדים ותשקת עוד לפסילי יתר העמים : (ל) מה אמולה לבתך · מה מאד נגזרה לבתך ונסרדה מאוד במה שתעשי את כל אלה שהמה מעשה אשה זונה המושלה בביתה שאז עושה זונותה בפרסום רב על כי לא ימצא מי ימחה בידה : (לא) בבנותיך במה שתבנה

מצודת ציון

מלשון גובה : רמה . מלשון רם וגובה : (כה) אל כל · בכל ובא מלת אל במקום בי"ת וכן ואל הארון (שמות כה) ור"ל ובהארון : ותתעבי · מלשון תעוב ומיאוס : ותפשקי · ענין פתיחה והרחבה כמו פושק שפתיו (משלי יג) : (כו) אל בני מצרים · את בני מצרים : שכניך · מלשון שכן : בשר · כי יקרא אבר התשמיש וכן רר בשרו (ויקרא טו) : (כז) ואגרע · מל' גרעון וחסרון : חקיך . ר"ל מזון קבוע וכן ואכלו את חוקם (בראשית מז) : בנפש · ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (שם כג) : הנכלמות · מלשון כלימה ובושה : זמה . ענינו גנות ורשע כמו כי זמה עשו (הושע י) : (כט) כנען · ענינו תגר וסוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (שם יב) : (ל) מה · המלה הזאת באה להפלגת הדבר וכן מה רב טובך (תהלים לא) : אמולה . גזורה וכרותה כמו כי אומלל אני (שם ו) : לבתך . מלשון לב : שלטת . מושלת וגברתנית : (לא) לקלס . ענין לעג כמו

ביו"ד נוספת בסוף וכן לא הייתי והקרי בלא יו"ד כמנהג כי אין יו"ד לנקבה אחר תי"ו הנמצאת אף על פי שנהגו כן במקומות אחר כ"ף הנמצאת כמו עוניכי נעוריכי תחלואיכי לא נהגו כן אחר תי"ו הנמצאת : לקלס אתנן . בזה לא היית כזונה כי הזונה לועגת על האתנן ומבזה אותו כדי שיוסיף לה עוד בועלה אבל את כמו זונה מתאוה אל הזנות תאוה גדולה עד שכל אבן טוב בעיניה ואפילו שאינה שבהם אלא עוד אלא שמרוב תאותה היא תתן אתנן כמו שאמרו ואת נתת את נדניך וזהו דרך משל על רוב תאות ישראל לאלהים אחרים עד שמבקשים מיני העבודות בכל מקום ובוכרים שלוחים ונשלחים כסף וזהב לאלהי העמים ומיקרים עכו"ם שלהם בעיניהם וזהו בהפך כל עם כי כל גוי עובד אלהיו ומבזה אלהי עם אחר ולהיפך אמר ויהי בך הפך מן הנשים : (לב) האשה המנאפת . כן עשית את תחת האל לקחת אלהים אחרים וכתב זה הפסוק לבאר כל המשל כי כל מה שנזכר בענין התשמיש הוא משל לעכו"ם : (לג) לכל זונות יתנו נדה . מתן הזונה יקרא נדה ובט"ן תמורת ה"א ו"ת נתת את נדנך ורז"ל הרגילו זה הלשון במהר הבתולות כי מה שמביאה אשה לבעלה יקראו אותו נדוניא וי"ת אגרו כמו אתנן : ותשחדי . בקמץ חטף התי"ו וענין הפסוקי' האלה כבר פירשנוהו : (לד) ויהי בך . ואחריך לא זונה . בוי"ו עם הדגש אמר כמו שבך הפך מן הנשים שהיו עד הזמן הזה כן אחריך לא יהיה כזנותיך ופי' ולא זונה לא נעשה ולא יעשה במעשה הזנו' כזנותך והוא מן שלא נזכר פועלו מהדגוש : ותהי להפך . אמר ותהי לשון זכר כמו שזכרנו כמה פעמים כי ידבר כנגד הכנס' פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה : (לה) לכן . מבואר הוא : (לו) כה אמר ה' אלהים יען השפך נחשתך . פי' תחתיתך וכאמרו אחריו ותגלה ערותך הוא כפל ענין במלות שונות כי ענין השפך כענין ותגלה כי הדבר הנשפך נגלה ונראה וענין נחשתך כענין ערותך כי תחתי' האשה היא הערוה ונחשתך תחתך כמו ותרה נחשתה וכן בדברי רבותינו ז"ל נחשתו של תנור פירוש תחתיתו ויונתן תרגם חלף דאתגליאת בהתתיך וענין זה המשל כי נגלו מעשיה הרעים לעיני כל העמים בקבלה עונש על מעשיה הרעי' ובענין זה אמר הושע אגלה את נבלות' לעיני מאהביה : מאהביך . הם שהיית מתאבת ומתחברת להם לעבוד עכו"ם שלהם : וכדמי בניך . בכ"ף פירוש כאותו החטא קבלת עונש מדה כנגד מדה את לא חמלת על דמי בניך שזבחת להם לעכו"ם גם אני לא המלתי על דמך והבאתי עליך חרב נוקמת נקם ברית : אשר נתתי . מהם לגלולים שזכר : (לז) לכן. אשר ערבת עליהם. כמו יערב עליו שיחי ענין ההנאה וההכשר : על כל אשר שנאת . כמו עם וכן ויבאו האנשים על הנשים כלומ' הנני מקבץ אותם הגוים שאהבת עם אותם ששנאת' וכולם יבאו עליך מסביב להחריב ארצך וזהו גלוי הערוה : וראו את כל ערותך . על דרך משל : (לח) ושפטתיך משפטי נואפות ושופכו' דם . כי יש עליהם שני משפטים משפט הנאוף ומשפט שפיכות דם כי האשה המנאפת פעמים שהיא שופכת דם כי יבאו אליה שני זונים ויתקוטטו זה עם זה עליה או יבא בעלה פתאום בבית וימצא המנאף עם אשתו ויהרגנו או המנאף יהרג את בעלה כן את נואפת תחת אישך שהוא האל יתברך על דרך משל ושפכת דם נקי דם בניך ובנותיך לעכו"ם : ונתתיך דם חמה וקנאה : כתרגמו ואמסרינך לקטול ברוגז ובתמ' כי אני יש לי חמה עליך כי את הכעסת אותי במעשיך הרעים גם קנאה כי קנאת אותי בלא אל וכן אמר במשלי שלמה כי קנאה חמת גבר ולא יחמול ביום נקם : (לט) ונתתי אותך בידם • ביד האהובים והשונאים הנזכרים

ורמתך עשיתי [עשית ק'] בכל־רחוב ולא־הייתי [היית ק'] כזונה לקלס אתנן׃ לב האשה המנאפת תחת אישה תקח את־זרים׃ לג לכל־זונות יתנו־נדה ואת נתת את־נדניך לכל־מאהביך ותשחדי אותם לבוא אליך מסביב בתזנותיך׃ לד ויהי־בך הפך מן־הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן־לך ותהי להפך׃ לה לכן זונה שמעי דבר־יהוה׃ לו כה־אמר אדני יהוה יען השפך נחשתך ותגלה ערותך בתזנותיך על־מאהביך ועל כל־גלולי תועבותיך וכדמי בניך אשר נתתי [נתת ק'] להם׃ לז לכן הנני מקבץ את־כל־מאהביך אשר ערבת עליהם ואת כל־אשר אהבת על כל־אשר שנאת וקבצתי אתם עליך מסביב וגליתי ערותך אלהם וראו את־כל־ערותך׃ לח ושפטתיך משפטי נאפות ושפכת דם ונתתיך דם חמה וקנאה׃ לט ונתתי אותך בידם

פרשות אורח ורמתך עבדת בכל רחוב ולא הוית כנפקת ברא דמתהניא באגרא׃ לב כנשתא דישראל דמיא לאתתא דרחימא על בעלה ומזניא עלוהי שבקתיה בעלה וטעת בתר נוכראין׃ לג לכל נפקת ברא יהבין אגר ואת אהנית ית אגריך לכל רחמך ושחידת יתהון למיתי עלך מסחור סחור בטעותיך׃ לד והוה ביך שנו כנשתא דישראל מן מדינתא בטעותיך ובתריך לא הות דטעית כותיך ובמתניך אגר ואגר לא אתיהב ליך והוית לשנו׃ לה בכן דעובדהא כנפקת ברא כנשתא דישראל קבילו פתגמא דיי׃ לו כדנן אמר יי אלהים חלף דאגליאת בהתתיך ואתחזית קלוניך בדטעית בתר רחימיך וית כל חובי פולחן טעות תועבתיך ובחובת דם בניך דנכיסת להין׃ לז בכן הא אנא מכניש ית כל רחימיך דאתרעית למטעי בתריהון וית כל דרחימת עם כל דשנית ואכניש יתהון עלך מסחור סחור ואגלי בהתתיך להון ויחזון ית כל קלוניך׃ לח ואתפרע מניך פורענות גיפן ואשדת דם ואמסרינך לקטול ברגז ובחימה׃ לט ואמסר יתיך בידיהון

לשון בנין : לקלס אתנן • לדבר ולהתהלל באתנן יפה שנותנין לה וכן כל לשון קלס לשון דבור פורלי"ן בלע"ז : אתנן • הוא לשון שכירות לווי"ן בלע"ז : (לב) האשה המנאפ' • את האשה המנאפת : תחת אשה וגו' • בהיות' תחת בעלה נותנת עיניה באחרים : (לג) נדה • מוהר : בתזנותיך • מרוב זנות שהיה בך עשית כן : (לד) לא זונה : לא נזנה לכל זונה כזנותך : (לו) השפך נחשתך • הוא לשון שולים שקורין פונ"ץ בלע"ז וכן הרבה בסדר טהרות נחושתו של תנור : השפך נחשתך מרוב תאות זנות היה מקורך זב • : ועל כל גלולי תועבותיך • ויען כל גלולי תועבותיך : וכדמי בניך • ובעון דמי בניך אעשה לך הרעה הזאת המפורשת בענין הנני מקבץ וגו' : (לז) ערבת • מאלא"ש בלע"ז : (לח) ונתתיך דם חמה וקנאה . ואסגירך להורגי בחימה וקנאה וכעס

אתנן ה' פותחין בליש' בקריאה וסי' לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב • ויהי בך הפך מן הנשים תניינא דפסוק. ושרפו בתוך באש. כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן ב' בפסוק : אלהם ז' חס' בסיפרא וסי' לכן הנני אקבץ . בן אדם דבר אל זקני • איש שקוצי עיניו השליכו. ואמר אליהם מה הבמה. על הרם תאכלו. כה תאמר אלהם. ודבר אלהם ר"ס :

תולדות אהרן ויהי בך • עקידה שער מב : ובתתך • עכו"ם ז תמורה כט : לכן זונה • עקידה שם : נחשתך • נדה מא :

מצודת ציון

כמו וקלסה לכל הארצות (לקמן כב) : אתנן . כן יקרא מתן הזונה כמו לא תביא אתנן זונה (דברים כג) : (לג) נדה . על מתן הזונה יאמר וקרוב הוא ללשון נדוניא המוזכר בדרז"ל : ותשחדי • מל' שוחד : (לו) נחושתך , ענינו תחתית הדבר וכן ותרם נחושתה (לקמן כד) ובמשנה למטה מנחושתו של תנור (כלים פ"ח) : גלולי • המאוסים כגלל של רעי : (לז) ערבת . ענין נעימות ומתיקות כמו ושנתי ערבה לי (ירמיה לא) : על כל • עם כל וכן ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה) : (לח) וקנאה . ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב) : (לט) ונתצו • ענין שבירה

מצודת דוד

לך מקום גבוה בראש כל דרך מהדרכים למען יהיה נמצא לכל עובר ושב מקום ניכר לזנות עמך ובנין רם עשית לך בכל רחוב להיות מקום מוכן לזנות בכל מקום : ולא היית כזונה . ר"ל לא היית כשאר הזונות המלעגת על מיעוט האתנן למען ירבו לה וכאלו אין חמדתה על הזנות כ"א על שכר האתנן כי אתה לא שאלת אתנן כי חמדתך על הזנות לבד ר"ל הנה מהראוי הוא שהאלהים הנעבד ישפיע טובה לעובדיו ואתה הנה על חנם עבדת להם : (לב) האשה המנאפת . ר"ל אתה היא המנאפת בעלם אשר תנאף מאהבת הניאוף ויותר מזה שגם בהיותך יושבת תחת הבעל ואינך חסירה מתשמיש עכ"ז תקח את זרים לזנות עמהם : (לג) לכל זונות • הדרך הוא אשר נותנין אתנן לזונות ואתה נתת אתנן משלך לכל האוהבים אותך : ותשחדי • נתת להם שוחד לבוא אליך מסביב לזנות עמך : בתזנותיך • בעבור מרבית חשק הזנות שיש בך : (לד) ויהי בך . הדבר שבך הוא בהפך משאר נשים זונות וזהו בעבור מרבית חשק הזנות שיש בך : ואחריך . בזמן שיבוא אחריך לא יהיה זנות בזה האופן : ובתתך • עתה יפרש במה הוא ההפך ואמר במה שתתן אתנן להזונים ולא נתן לך אתנן מהם ובזה תהיה בהפך משאר הזונות ר"ל מהראוי הוא שהאלהים הנעבד ישפיע טובה לעובדיו ואתה היית בהפך כי אתה מקריב להם קרבנות ומייפה בכסף וזהב משלך : (לה) לכן • הואיל וכן עשית מאהבת הזנות לכן אתה הקרויה זונה אמיתות שמעי דבר ה' : (לו) יען השפך נחושתך • בעבור שתחתיתך היא ערות אשה שהיא בתחתית הנה אותה גלית לכל כדבר הנשפך שהוא המגולה ונראה : ותגלה ערותך . כפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור : בתזנותיך • בעבור תאוות הזנות שהיה בך על מאהביך : ועל כל • ובעבור כל התועבות המאוסים שעשית : וכדמי • ר"ל בעבור הגמול הראוי להיות בשעור עון דמי בניך אשר שחטת להם למאכל : (לז) אשר ערבת עליהם • אשר נעמת עליהם וקבלו הנאה ממך על כל : עם כל אשר שנאת : וגליתי ערותך • זהו הבזיון שעושים לזונות להעמידם ערומים בגלוי ערוה לפני כל ור"ל אקבץ עליך כל העובדי כוכבים האוהבים והשונאי' והם יחריבו ארצך : (לח) משפטי וגו' ; תקבל גמול עון הנאוף ועון הדם של הבנים ששחטת להם למאכל : ונתתיך • אתן בך שפיכת דם בחמה וקנאה : (לט) בידם

האחרים: ערום ועריה. כמו שמצאתי' בעת שמצאתי עליך והרסו גבך כמו שפירש כי על המזבחות אמר ויונתן תרגם ויסגרון שוריך ויתרעון רמתך ושלמעלה גב וגבך תרגם יונתן אגורא אגורך:
(מ) והעלו. אלה הנזכרים יקבצו עמהם קהל משאר העמים ואמר והעלו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות: ורגמו אותך באבן. כמשפט המנאפות שרוגמים אותם באבנים לא שימיתום וכן וירגמו
אותו אבן שנאמר בעכן ופירש אדוני אבי ז"ל כי אחר שאמר מליצת המשל והשבתי' מזונה נראה שדבר בזונה שהכוה באבנים ועשו בה דקירות חרב ושרפו ביתה וכל השפטים האלה לבזותה
ולהכלימה עד שתהיה נבזה ושפלה בעיני כל ולא יבאו אליה עוד מנאפים ועל כרחה תהיה נשבתת מהיות זונה ואפילו אם תתן היא אתנן לא יהיו עמה כי תשאר נמבזה ושפלה בעיני כל וענין
המשל בזה הוא הריסת החומות שמשליכים בקלע ובדיק אבנים גדולות אל החומה להפילה כמו שנאמר בקיר חרשת ויסבו הקלעים ויכוה: ובתקוך בחרבותם. כתרגומו ויבזעונך
בסיפיהון: (מא) ושרפו. כי כן

39 וְהָרְס֨וּ גַבֵּ֜ךְ וְנִתְּצ֣וּ רָמֹתַ֗יִךְ וְהִפְשִׁ֤יטוּ
אוֹתָךְ֙ בְּגָדַ֔יִךְ וְלָקְח֖וּ כְּלֵ֣י תִפְאַרְתֵּ֑ךְ
וְהִנִּיח֖וּךְ עֵירֹ֥ם וְעֶרְיָֽה׃ 40 וְהֶעֱל֤וּ
עָלַ֙יִךְ֙ קָהָ֔ל וְרָגְמ֥וּ אוֹתָ֖ךְ בָּאָ֑בֶן
וּבִתְּק֖וּךְ בְּחַרְבוֹתָֽם׃ 41 וְשָׂרְפ֤וּ
בָתַּ֙יִךְ֙ בָּאֵ֔שׁ וְעָשׂוּ־בָ֣ךְ שְׁפָטִ֔ים
לְעֵינֵ֖י נָשִׁ֣ים רַבּ֑וֹת וְהִשְׁבַּתִּיךְ֙ מִזּוֹנָ֔ה
וְגַם־אֶתְנַ֖ן לֹ֥א תִתְּנִי־עֽוֹד׃
42 וַהֲנִחֹתִ֤י חֲמָתִי֙ בָּ֔ךְ וְסָ֥רָה קִנְאָתִ֖י
מִמֵּ֑ךְ וְשָׁ֣קַטְתִּ֔י וְלֹ֥א אֶכְעַ֖ס עֽוֹד׃
43 יַ֗עַן אֲשֶׁ֤ר לֹֽא־זָכַרְתְּי֙ אֶת־יְמֵ֣י
נְעוּרַ֔יִךְ וַתִּרְגְּזִי־לִ֖י בְּכָל־אֵ֑לֶּה וְגַם־
אֲנִ֣י הֵא֩ דַּרְכֵּ֨ךְ ׀ בְּרֹ֤אשׁ נָתַ֙תִּי֙ נְאֻם֙
אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה וְלֹ֤א עָשִׂיתִי֙ אֶת־הַזִּמָּ֔ה
עַ֖ל כָּל־תּוֹעֲבֹתָֽיִךְ׃ 44 הִנֵּה֙ כָּל־
הַמֹּשֵׁ֔ל עָלַ֖יִךְ יִמְשֹׁ֣ל לֵאמֹ֑ר כְּאִמָּ֖ה
בִּתָּֽהּ׃ 45 בַּת־אִמֵּ֣ךְ אַ֔תְּ גֹּעֶ֥לֶת
אִישָׁ֖הּ וּבָנֶ֑יהָ וַאֲח֨וֹת אֲחוֹתֵ֜ךְ אַ֗תְּ
אֲשֶׁ֤ר גָּֽעֲלוּ֙ אַנְשֵׁיהֶ֣ן וּבְנֵיהֶ֔ן אִמְּכֶ֣ן
חִתִּ֔ית וַאֲבִיכֶ֖ן אֱמֹרִֽי׃ 46 וַאֲחוֹתֵ֨ךְ
הַגְּדוֹלָ֤ה שֹֽׁמְרוֹן֙ הִ֣יא וּבְנוֹתֶ֔יהָ

ל"ט . ל"ט ויפגרון שוריך ויתרעון רמתיך
וישלחון יתיך לבושי יקריך
ויסבון מני תושבחתיך
וישבקוניך מטלטלא ושביקא:
מ ויסקון עלך משרין וירגמון
יתיך באבני קלע ויבזעוניך
בסיפיהון: מא ויוקדון בתיך
בנורא ויעבדון ביך פורענות
דינין לעיני מדינן סגיאן
ואבטליניך מלמהוי כנפקת
ברא ואף אגר לא תתנין עוד:
מב ואניח חמתי ביך ותעדי
קנאתי מניך ואסיף ולא יהא
רוגזי עוד: מג חלף דלא
אידכרת ית יומי דמלקדמין
והוית מרגזא קדמי בכל אלין
ואף אנא פורענות אורחתיך
בריש יהבית אמר יי אלהים
לא עבדת ליך עיצה למיתב
מן כל תועבתיך: מד הא כל
דמתיל עלך ימתול למימר
כעובדי אמא כן ברתא
מה למה הוית ברתא לארעא
דכנען למעבד כעובדי עמא
דאיתרבו אבהן עם בנין
ואחתא לסדום ועמורה
דאשתיצי עמהון אבהן עם
בנין הלא אמכון שרה ביני חתאי הות ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון אברהם
ביני אמוראי ולא הליך בעיצתהון: מו ואחתיך רבתא שומרון היא וכפרנהא דיתבא

י"ו מ"ל בליש' נקבה · י"ו מ"ל · ל' · ג' · כ' · ב' חסר וי"ו · זכרת ק' · ל' ס' במלעות פסוק · ג' . ל"ב עשית ק' · ס' כ"כ · ר"פ בסיפר' · ל' וחסר · ג' · ב' י ב'

וכעס: (לט) והרסו גבך · בנייני גובהי נימוסים: רמותיך: לשון במות: (מ) ובתקוך · אין לו דמיון וי"ת ויבזעוניך איספרופ"ר לרניסו"ן בלע"ז: (מא) והשבתיך מזונה. מהיות עוד זונה: (מג) הא. כמו הנה: ולא עשית את הזימה: אף על פי שאני נתתי דרכך בראשך לא עשית עלה לתת לב על תועבותיך לשוב מהם. כל זימה שבמקרא לשון עלה הוא יש לטובה ויש לרעה: (מד) כל המושל · לשון מושל וחידה הוא: כאמה בתה · ה"א של כאמה אינה מפיק ה"א לפי שאינה משמשת כלום אלא כאם כן בת: (מה) בת אמך · אומה של כנען אשר ירשתם את ארצם: גועלת אישה ובניה. אשר הרבו תעבותם עד כי געלה והקיאה הארץ את יושביה האבות והבנים יחד: ואחות אחותך · סדום הסמוכה לארץ ישראל: אמכן חתית וגו'. ת"י הלא אמכון שרה ביני חתאי הוות ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון אברהם ביני אמוראי ולא הליך בעיצתהון: (מו) על שמאלך. לפי שנחלת יהודה בגבול דרומי של

הא ג' וסי' הא לכם זרע וזרעתם. וגם אני הא דרכך בראש נתתי · הא כדי פרזלא מתערב: ואביכן ג' וסי'. ואביכן התל בי והחליף. אמכן חתית ואביכן אמרי:

תולדות אהרן כאמה בתה (סנהדרין כ):

עושים לנשים המנאפות ולענין המשל כמו שכתוב וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת בתי ירושלם: שפטים. סקילה שריפה והרג: לעיני נשים רבות · כדי שיוסרו הנשים הנשארות ולענין המשל כתרגומו לעיני מדינן סגיאן רוצה לומר אנשי המדינות אלא שהמדינות קורא אותם נשים בדרך משל: והשבתיך מזונה: מהיות זונה וכן ויסירה מגבירה מהיות גבירה וכהכחידם מגוי מהיות גוי · וענין המליצה פירשנו וענין המשל כי מיום שחרבה ירושלם לא עבדו ישראל אלהים אחרים: (מב) והנחתי. אחר שהגליתיך מארצך והחרבתי ארצך הנה לקחתי נקמתי ממך ונחה חמתי ושככה ואין לי עוד קנאה וכעס כי נשבתה ממך עבודת אלהים אחרים: (מג) יען · וכל זה עשיתי לך בעבור שלא זכרת כל החסדים שעשיתי עמך בימי נעוריך כשמצאתיך ערום ועריה והרגזת והכעסת אותי בעבודת אלהים אחרים: ותרגזי · זה לבדו פעל יוצא מן הקל: זכרתי. כתיב ביוד יתירה בסוף: וגם אני הא דרכך בראש נתתי. אתה עשית את כל התועבו' האלה וגם אני הנה ראיתי שנתתי את דרכך בראש ולקחתי נקמתי ממך: הא. כמו הנה וכן הא לכם זרע: ולא עשיתי · היו"ד יתירה בכתוב וכבר פירשתי זה ופי' ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך בעוד שהיית עושה התועבות ואני הייתי מעיד בך יום יום שובו מדרכך הרעה ולא עשית המחשבה שהיה עליך לעשות כלומר לא נתת אל לבך איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים שהוציאני מבית עבדים ונתן לי ארץ נחלה ועשה לי כמה טובו' וכמ' חסדי' כל זה לא נתת אל לבך ועל הדרך הזה ת"י ולא עבדת לך עלה למתב מכל תועבותך: הנה כל המשל. ענין משל ומליצה משל שאומרים בני אדם: כאמה בתה · כמעשה האם כן עושה הבת עליך יאמרו זה המשל והאם היא על דרך משל ארץ כנען והבת היא כנסת ישראל והכנסת תקרא בת כמו שכתוב בת ירושלם בת אדום והנה את עשית כמעשה ארץ כנען והנה ימשול עליך כל מושל כאמה בתה: כאמה. הה"א רפה בתה הה"א מפיק ומלינו ה"א רפה שדינה במפיק כמו ותתמרה כתמר ובזפת למן היום הוסדה כל אנחתה השבתי והדומים להם ובא הכנוי קודם הידיעה כמו ישנו עם אחד ותראהו את הילד והדומים להם ובזה באה ה"א הידיעה עם הכנוי לענין הדמיון: (מה) בת אמך. את שאת דומה לה במעשה עד שיאמרו עליך בת אמה היא וכמו שגעלה היא אשה ובנים כמו שכתוב כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם והגעול והקיא ענין אחד ואשה ובניה משל על המלך והעם דרך פרט כי על דרך כלל העם היא הכנסה והיא הבת כן בת ירושלם געלה מלכה ועמה ואחות אחותך וכן את אחות אחותך סדום שדומים מעשיך למעשיהם שהיו אנשי חמס ותועבות אחרות וכן את כמוהו ואמר אחותך לפי שהיתה שכנה לה ואמר געלו לשון רבים על סדום ועמורה ואמר אחותך דרך כללגם סדום היה עיקר המלוכה אנשיהן ובניהן מלכיהם ועמם וכל היקום אשר בם כי נהפכה הארץ: אמכן חתית ואביכן אמרי. ידמה למעשיכן כי אמכן היתה חתית ואביכן היה אמרי שעשיתם כמעשיהם ולא כן אלא אמכן ואביכן היו צדיקים אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ונשיו ולא למדתן מעשיהם הטובים אלא למדתן מעשה הארץ אשר באתן בה כאילו אמכן ואביכן היו אמורי' וחתית ושאר האומות השם יושבי הארץ: (מו) ואחותך הגדולה. רוצה לומר הגדולה

מצודת דוד

ביד הבאים עליך: והרסו. הם יהרסו הבניינים הגבוהים שעשית להיות מוכן לזנות: ונתצו. כפל הדבר במ"ש: עירום ועריה. ערומה ובגלוי ערוה כאשר היתה מאז כשלקחה ר"ל האויב יהרוס בתי הבמות ויקח ממך כל חמדת העושר: (מ) והעלו. הבאים יעלו עליך קהל רב וירגמו אותך באבן ויבקעו גופך עם החרב: (מא) שפטים. משפט פורעניות: לעיני נשים רבות · למען יהיה לך לכלימה: והשבתיך · אסיר אותך מהיות עוד זונה כי לא יפנה עוד מי אליך: לא תתני. כלומר אם תהיה מאוסה בעיני הכל תחדל מלתת אתנן הואיל ולא יועיל ר"ל בהיותך גולה ומטולטל לא תלך עוד אחר עכו"ם ולא תקריב להם קרבנות: (מב) והניחותי · וכאשר אשלם הגמול תנוח חמתי אשר היתה בך ותסור כעסי ממך ואשקוט מן הכעס: (מג) ימי נעוריך: הטובה שעשיתי עמך בימי נעוריך · ותרגזו לי: הכעסת אותי בכל אלה הדברים: וגם אני · כמו שעשית אתה אעשה כן גם אני והנה גמול דרכך נתתי בראשך: ולא עשית · אמר דרך תימה וכי לא עשית את הזמה היא נוסף על כל שאר התועבות שעשית: (מד) כל המושל · כל הממשיל משלים יאמר עליך בדרך משל כמעשה האם כן המה מעשה בתה ר"ל כמעשה אנשי כנען שנגרשו מן הארץ כן מעשה ישראל שנאחזו במקומה: (מה) בת אמך את · במעשיך את ניכרת שאתה בת אמך אשר הקיאה את אישה ובניה ג"ם מלכם ויתר העם ר"ל דומה אתה במעשיך לאנשי הכנעני אשר בעונם גלו מן הארץ כמ"ש ותקיא הארץ את יושביה (ויקרא יח): ואחות אחותך את · במעשיך את נכרת שאת אחות אחותיך והוא סדום ובנותיה אשר בעוונם הקיאו אנשיהן ובניהן כי ספו תמו: אמכן חתית · בתועבותיך נראה כאלו אמכן היתה מבנות חת וכאלו אביכן היה מאנשי האמורי: (מו) ואחותך · והנה אחותך שומרון הגדולה ממך ברבוי שבטים ואוכלוסין היא יושבת בשמאלך בפאת הצפון ואחותך סדום הקטנה ממך במספר האוכלוסין היא יושבת בימינך בפאת הדרום:

מצודת ציון

שבירה וכתיתה: והפשיטו · ענין הסרת המלבוש: ועריה · מגולה ערוה: (מ) קהל · קבוץ עם: ורגמו. ענין השלכת אבנים: ובתקוך · ענין בקיעה כי תרגומו הוא ויבזעינך וכן ויבקעו המים (שמות יד) ת"א ואתבזעו מיא: בחרבותם · מלשון חרב: (מא) והשבתיך · ענין בטול והסרה כמו שבת נוגש (ישעיה יד): (מב) והניחותי · מלשון מנוחה ויאמר כן על השקטת הכעס וכן והנחותי חמתי (לקמן כא): קנאתי · כעסי: ושקטתי · ענין מנוחה: (מג) ותרגזי · ענין כעס: הא · הוא כמו הנה וכן הא לכם זרע (בראשית מז): הזמה · ענין גנות ורשע: (מד) המושל · מל' משל ומליצה: (מה) גועלת. ענין הקאה והפלטה אל החוץ וכן שורו עבר ולא יגעיל (איוב כא)

הגדולה ממך כי במלכות שמרון היו עשרת השבטים : על שמאלך. כי חלק יהודה היה לדרום וחלק יוסף לצפון : (מז) ולא בדרכיהן הלכת. אלא רע מהן : וכתועבותיהן עשית. ולא כתועבותיהן אלא רע מהן : כמעט קט ותשחיתי מהם • מעט קט זמן עמדת אחרי גלות שמרון : ותשחיתי מהם . מסדום ומשמרון כי גלות שמרון היה בשנת שש לחזקיהו ונשארו ממלכותו עשרים ושלש ומלך מנשה בנו אחריו והרשיע מכל אשר לפניו וזה מעט קט שאמר עשרים ושלש שנה אלה : קט . כמו מעט וכפל במלות שונות למעט יותר : (מח) חי אני . אם עשתה • כי הם לא השמידו אלהיהם ואת השמירות כבודך בלא יועיל ואפשר כ׳ גם במעשים רעים השחיתה ממנו : (מט) הנה זה היה.סדום אחותך • גאון היה לה שבעת לחם ושלות השקט היה לה למה היה לה גאון לפי שהיה לה שובע לחם ושלות השקט וסמיכות שלות אל השקט לרוב השלום : שבעת • שם או תאר בפלס שפלת קומה וטעם היה לה אל ושלות השקט : (נ) ותגבהינה • כמו ותגבהנה אלא בא כן לזווג המלות מפני מלת תעשינה או יאמר כן בלא זווג כמו תבאנה ותבאינה ואמר ותגבהינה לשון רבו׳ על סדום ובנותיה שזכר ויהיה פירוש ואסיר אתהן שהשחתי את העם והערים כלם לפי שהפכתי אותה שלא יהיה שם ישוב וזהו ואסיר או יהיה פי׳ ותגבהינה על סדום ועל שמרון שזכר ויהיה פי׳ ואסי׳ זאת בגלותו זאת בהשחתה ופי׳ כאשר ראיתי כמו שנראה לי כי משפטם כן או פי׳ כאשר ראיתי כמו שאמר בסדום ארדה נא ואראה והנכון כי פי׳ ותגבהינה ואסיר אתהן על סדום ובנותיה כי זכר סדום בפרט אחר שזכר אותה בכלל עם שמרון וכן פרט אחר זה שמרון ואמר : (נא) ושמרון • מהנה • משמרון ובנותיה : ותצדקי את אחותך . כשאדם רואה תועבותיך חושב אחותך לדיקת כנגד מעשי׳ הרעי׳ כאילו את שמת אחותך לדיקת כנגד מעשיך : אחותך • כתיב לשון יחידה וקרי אחותיך לשון רבות הכתיב על שמרון והקרי על שומרון וסדום : עשיתי • כתוב ביו״ד יתירה : (נב) גם את . אשר פללת לאחותך • פירוש שמרון אמ׳ קודם שחטאת היית שופטת אותה ומחייבת אותה על רשעה כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם מלך ישראל ועמכם עגלי זהב ואנחנו ה׳ אלהינו ולא עזבנוהו כי שומרים אנחנו את משמרת ה׳ אלהינו ואתם עזבתם אותו וכן אחר כן כי מלכי יהודה היו טובים ברוב עד אחז וחזקיהו היטב מה שהרע אחז אבל ממנשה ואילך היו רעים ועובדי עכו״ם לבד מיאשיהו אם כן ראוי לך שתכלמי בחטאתיך אשר התעבת מהן : תצדקנה ממך . כי עתה הם לדיקות ממך ואמר לאחותך לשון יחיד על שמרון ואחר כן אמר מהן ואמר תצדקנה ואמר אחיותך לשון רבים אמר כן על בנות שמרון או כלל סדום עם שמרון : אחיותך . בא ברבוי הנקבות לבד בלא רבוי הזכרים וכן והפלה ה׳ את מכותך והדומים להם ופירוש שאי כלימתך ענין סבל כמו שאתי עליך חרפה ות״י קבילי את כנעותיך : בצדקתך . מקור בתוספת תי״ו : (נג) ושבתי את שביתהן . כולם בזה הפסוק שבי׳ כתיב ביו״ד וקרי בוי״ו ובשורק שבותהן : שביתי׳ . כתיב וקרי בחירק וביו״ד : בתוכהנה • מלה מורכבת מן יחידה ורבו׳ כי ליחידה אמר בתוכה ולרבות בתוכן ובתוספת ה״א בתוכהנה וטעם ההרכבה כי בתוכ׳ רוצה לומר בתוך שבית שמרון כי הם עם אחד וכיון שסדום שכנה להן אמר בתוכהנה וטעם זה תשובה שאומרים שהנחמות כבר עברו והנה סדום היום עדיין נהפכה כמו שהיתה ולא שבה עדין ישוב : (נד) למען . בנחמך אותן לפי שאת הרשעת מהן ימצאו נחמה בך

עַל שְׂמָאלֵיךְ וַאֲחָתִיךְ דִזְעֵירָא מִנִּיךְ דְיָתְבָא מִימִינִיךְ סְדוֹם וְכַפְרָנָהָא׃ מז וְאִלּוּ בְּאוֹרְחָתְהוֹן הֲלֵיכְתְּ וּכְתוֹעֲבָתְהוֹן עֲבַדְתְּ חָסוּךְ הֲוָה חוֹבִיךְ אֲלָהֵין דְּאַסְגֵּית לְחַבָּלָא מִנְהוֹן בְּכָל אוֹרְחָתִיךְ׃ מח קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם עֲבַדַת סְדוֹם אֲחָתִיךְ הִיא וְכַפְרָנָהָא כְּמָא דַעֲבַדְתְּ אַתְּ וְכַפְרָנָיךְ׃ מט הָא דֵין הֲוָה חוֹב סְדוֹם אֲחָתִיךְ גֵּאוּתָנִין סָבְעִין לַחְמָא וּשְׁלֵיוָא וּשְׁדוּכָא הֲוָה לַהּ וּלְכַפְרָנָהָא וְיַד מִסְכֵּן וְחָשׁוּךְ לָא אַתְקֵיפַת׃ נ וְאִתְרַבְרְבָא וַעֲבָדָא תוֹעֵיבָא קֳדָמַי וְאַגְלֵיתִי יַתְהֵין כְּמָא דִּגְלֵי קֳדָמַי׃ נא וְשׁוֹמְרוֹן כְּפַלְגוּת חוֹבַיִךְ לָא חָבַת וְאַסְגֵּית יַת תּוֹעֲבוֹתַיִךְ מִנְהוֹן וְזַכֵּית יַת אֲחָתַיִךְ בְּכָל תּוֹעֲבָתַיִךְ דַּעֲבַדְתְּ׃ נב אַף אַתְּ קַבִּילִי אִתְכְּנָעוּתִיךְ דִּי בְעֵית לַאֲחָתַיִךְ בְּחוֹבַיִךְ דְּאַתְעֵיבְתְּ מִנְהֵין וְזַכְּיָן מִנִּיךְ וְאַף אַתְּ בַּהֲתִי וְקַבִּילִי אִתְכְּנָעוּתִיךְ בְּדַזַכֵּית אַחְוָתִיךְ׃ נג וְאָתֵיב יַת עַמְּהֵן לְהֵן יַת עַמָּא דִסְדוֹם וְכַפְרָנָהָא וְיַת עַמָּא דְשָׁמְרוֹן וְכַפְרָנָהָא וְאָתֵיב גָּלוּת עַמִּיךְ בֵּינֵיהוֹן׃ נד בְּדִיל דְּתְקַבְּלִין אִתְכְּנָעוּתִיךְ וְתִתְכַּנְעִין מִכָּל דַּעֲבַדְתְּ

ג׳ ומ״ל. ג׳ הַיּוֹשֶׁבֶת עַל־שְׂמֹאולֵךְ וַאֲחוֹתֵךְ הַקְּטַנָּה מִמֵּךְ הַיּוֹשֶׁבֶת מִימִינֵךְ סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ׃ מז וְלֹא בְדַרְכֵיהֶן הָלַכְתְּ וּכְתוֹעֲבוֹתֵיהֶן עָשִׂיתי (עשית ק׳) כִּמְעַט קָט וַתַּשְׁחִתִי מֵהֵן בְּכָל־דְּרָכָיִךְ׃ מח חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה אִם־עָשְׂתָה סְדֹם אֲחוֹתֵךְ הִיא וּבְנוֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר עָשִׂית אַתְּ וּבְנוֹתָיִךְ׃ מט הִנֵּה־זֶה הָיָה עֲוֺן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ גָּאוֹן שִׂבְעַת־לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ וְיַד־עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה׃ נ וַתִּגְבְּהֶינָה וַתַּעֲשֶׂינָה תוֹעֵבָה לְפָנָי וָאָסִיר אֶתְהֶן כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי׃ נא וְשֹׁמְרוֹן כַּחֲצִי חַטֹּאתַיִךְ לֹא חָטָאָה וַתַּרְבִּי אֶת־תּוֹעֲבוֹתַיִךְ מֵהֵנָּה וַתְּצַדְּקִי אֶת־אֲחוֹתֵךְ (אחותיך ק׳) בְּכָל־תּוֹעֲבֹתַיִךְ אֲשֶׁר עָשִׂיתי (עשית ק׳)׃ נב גַּם־אַתְּ ׀ שְׂאִי כְלִמָּתֵךְ אֲשֶׁר פִּלַּלְתְּ לַאֲחוֹתֵךְ בְּחַטֹּאתַיִךְ אֲשֶׁר־הִתְעַבְתְּ מֵהֵן תִּצְדַּקְנָה מִמֵּךְ וְגַם־אַתְּ בּוֹשִׁי וּשְׂאִי כְלִמָּתֵךְ בְּצַדֶּקְתֵּךְ אַחְיוֹתֵךְ׃ נג וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבִיתְהֶן (שביתהן ק׳ שבות ק׳) אֶת־שְׁבִית (שבות ק׳) סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ וְאֶת־שְׁבִית שֹׁמְרוֹן וּבְנוֹתֶיהָ וּשְׁבִית (ושבות ק׳) שְׁבִיתַיִךְ בְּתוֹכָהְנָה׃ נד לְמַעַן תִּשְׂאִי כְלִמָּתֵךְ וְנִכְלַמְתְּ מִכֹּל אֲשֶׁר עָשִׂית בְּנַחֲמֵךְ אֹתָן׃

של ארץ ישראל היה נמלאו כל שאר השבטים על שמאלם : (מז) ולא בדרכיהן הלכת . והלואי בדרכיהן הלכת ולא התעבת יותר מהם וכן ולא יותן נא לעבדיך (מלכים ב ה) וכן ולא אם עודני חי דיהונתן (שמואל א׳ י״א) אפילו״ס בלע״ז : כמעט קט • היו תועבותיך לפני אילו לא התעבת מהן אבל את ותשחיתי מהן וכן ת״י • ויש פותרין ולא בדרכיהם הלכת כמשמעו כמעט קט היו תועבותיהם בעיניך ותשחיתי מהן • קט פוקו״ש בלע״ז : (נ) ותגבהינה . היא ובנותיה כמו שמפורש באיוב ארץ ממנה יצא לחם וכל הענין עד שאמרו נשכח תורת רגל מארצינו שאין באים אלא לחסר׳ : ואסיר אתהן . כאשר ראיתי • דרכן כענין שנאמר בסדום ארדה נא ואראה וגו׳ (בראשית י״ח : (נא) ותצדקי את אחותך . קודם שהתעבת יותר מהן היו נדונים לחובה וכיון שהרשעת יותר מהן עשית אותן כצדקניות ונתת להן פתחון פה לומר יש שהכעיסו יותר ממני : (נב) אשר פללת . אשר ספקת להם קודם שהרשעת מהן היית אומרת עליהן ראויות הן לפורענות : (נג) את שבות סדום. ארפא את הארץ מגפרית ומלח ואושיב בה יושבים : בתוכהנה. כמו בתוכן : (נד) בנחמך אותן • כשהרשעת מהן ונתת להן פתחון פה ד״א בנחמך אותן כשתבא עליך הרעה יתנחמו הנה לומר לא לבדנו לקינו :- ולא

ותשחתי ז׳ חסר בלישנא וסימ׳ נמסר בשמואל ב׳ ריש סימן י״א : גאון ג׳ וסימן ערה נא גאון וגבה גאון שבעת לחם • לפני שבר גאון׳ וא׳ וגאון וסי׳ יראת ה׳ שנאת רע : גם ג׳ ר״פ בסיפ״א וסי׳ גם את שאי כלמתך • גם אני נשאתי את ירי תנייגא דסיפרא . גם הם אתו ירדו : אחיות ה׳ בליש׳ בקריאה וסימ׳ והחייתם את אבי ואת אמי • בצדקתך אחיותך • ואחיותיהם צרויה ואביגיל : וקראו׳ לשלושה אחיותיהם דאיוב • ויבוא אליו כל אחיו וכל אחיותיו :

מצודת ציון

כא) : (מו) ובנותיה . הם הכפרים הסמוכים לה : (מז) קט . הוא מלשון קוטן ונפלה הנו״ן ועם שאמר כמעט אמר קט למעט יותר : (מט) . מלשון גאוה : ושלות השקט • כפל הדבר במ״ש לרוב השלוה : החזיקה . ענין אחיזה ועל הלדקה יאמר : (נ) ותגבהינה • מלשון גבהות וגאוה : (נב) שאי • מלשון משא וסבל : פללת . ענין משפט כמו ופללו אלהים (ש״א ב) : התעבת . מל׳ תעוב : (נג) ושבתי . מל׳ השבה • שביתהן . מל׳ שביה : בתוכהנה • בתוכן : (נס) לקדמותן • מל׳

מצודת דוד

הדרום וא״כ אתה באמצעיתן סדום לימין ושומרון לשמאל : (מז) ולא וגו׳ • רלה לומר לא למדת מהן ולא הלכת בדרכיהן ולא עשית רק כשיעור תועבותיהן אשר היו בשיעור מעט וקטן למולך אבל השחת יותר מהן בכל הדרכים והענינים : (מח) אם עשתה וגו׳ • כ״כ מהתועבות : (מט) הנה זה וגו׳ . ר״ל זה לבד היה עון סדום ולא השחיתו יותר : גאון וגו׳ • ר״ל התגאית בעבור השובע והשלוה שהיה לה ולא החזיקה יד עני לתת מחסורו : (נ) ותגבהינה • בעבור רוב הגאוה לא חששה במלותי ועשתה הדברים התעובים לפני והוא הניאוף המגונה : ואסיר • ובעבור אלה לבד הסרתי אתהן מן העולם כמו שהיה נראה לי מה הוא הגמול הראוי להן : (נא) מהנה • משומרון : ותצדקי • במרבית התועבות שעשית הצדקת את שומרון כי למול מעשיך נחשבת היא לצדקה : (נב) גם את שאי • כמו שסבלה שומרון כלימת השבי והגלות כן סבלי גם אתה הכלימה אשר שפטת על שומרון כי בהיות שומרון בגלותה שפטה ירושלים אותה לגמול כלימה מרובה לכן אמר שהכלימה ההיא בעצמה סבלי אתה על כי בחטאתיך אשר התעבת יותר משומרון תהיה היא נחשבת לצדקת יותר ממך וכאומר ואם להן שפטת כלימה מרובה א״כ כ״ש שראוי לך כלימה מרובה : וגם את בושי. ר״ל הלא תבושי ותכלמי בכל מה שראוי לך גם בעבור אשר הצדקת במעשיך את אחיותך כי הלא באמת הרשיעו גם הנה ועכ״ז נחשבת למולך לצדקה : (נג) ושבתי אולם אשוב להרגם את השבויים מהגליהן : את שבית • את בני השבי : ושבות שביתיך • בני השבי של השבויים עמך : בתוכהנה • אחר שהגלה ותלקה כמותן חשיב בתוכן ר״ל בעת בישובו הן וזה יהיה בימי המשיח אבל לא תקדם להן כי לא טובה אתה מהן : (נד) למען . ר״ל כלהימים שלא חשבי בגולה למען תשאי הכלימה הראויה לך ותכלמי בכל אשר

נה וַאֲחוֹתַיִךְ סְדֹם וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְןָ
לְקַדְמָתָן וְשֹׁמְרוֹן וּבְנוֹתֶיהָ תָּשֹׁבְןָ
לְקַדְמָתָן וְאַתְּ וּבְנוֹתַיִךְ תְּשֻׁבֶינָה
לְקַדְמַתְכֶן׃ נו וְלוֹא הָיְתָה סְדֹם
אֲחוֹתֵךְ לִשְׁמוּעָה בְּפִיךְ בְּיוֹם
גְּאוֹנָיִךְ׃ נז בְּטֶרֶם תִּגָּלֶה רָעָתֵךְ
כְּמוֹ עֵת חֶרְפַּת בְּנוֹת אֲרָם וְכָל
סְבִיבוֹתֶיהָ בְּנוֹת פְּלִשְׁתִּים
הַשָּׁאטוֹת אוֹתָךְ מִסָּבִיב׃ נח אֶת
זִמָּתֵךְ וְאֶת תּוֹעֲבוֹתַיִךְ אַתְּ נְשָׂאתִים
נְאֻם יְהוָה׃ נט כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי
יֱהוִה וְעָשִׂית אוֹתָךְ כַּאֲשֶׁר עָשִׂית
אֲשֶׁר בָּזִית אָלָה לְהָפֵר בְּרִית׃
ס ס וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת בְּרִיתִי אוֹתָךְ
בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִמוֹתִי לָךְ בְּרִית
עוֹלָם׃ סא וְזָכַרְתְּ אֶת דְּרָכַיִךְ
וְנִכְלַמְתְּ בְּקַחְתֵּךְ אֶת אֲחוֹתַיִךְ
הַגְּדֹלוֹת מִמֵּךְ אֶל הַקְּטַנּוֹת מִמֵּךְ
וְנָתַתִּי אֶתְהֶן לָךְ לְבָנוֹת וְלֹא מִבְּרִיתֵךְ׃
סב וַהֲקִימוֹתִי אֲנִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּךְ
וְיָדַעַתְּ כִּי אֲנִי יְהוָה׃ סג לְמַעַן תִּזְכְּרִי
וָבֹשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן
פֶּה מִפְּנֵי כְּלִמָּתֵךְ בְּכַפְּרִי לָךְ לְכָל
אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה׃

בְּנַחֲמוֹתִיךְ יָתְהֶן׃ נה וְאַחְוָתִיךְ
סְדוֹם וְכַפְרָנָהָא יְתוּבַן לְאוּלְהֶן
וְשָׁמְרוֹן וְכַפְרָנָהָא יְתוּבוּן
לְאוּלְהֶן וְאַתְּ וְכַפְרָנַיִךְ תְּתוּבוּן
לְאוּלְכֶן׃ נו וְלָא הֲוַת סְדוֹם
אֲחָתִיךְ לְאוּלְפַן בְּפוּמִיךְ בְּיוֹם
אִתְרַבְרְבוּתִיךְ׃ נז עַד לָא
תִתְגְּלֵי בִישְׁתִיךְ כְּעִדָּן דַּחֲסִידוּ
כַּפְרָנֵי אֲרָם וְכָל סַחֲרָנְהָא
כַּפְרָנֵי פְלִשְׁתָּאֵי דְּבָזוּ יָתִיךְ
מִסְחוֹר סְחוֹר׃ נח יָת חוֹבֵי
עֵיצַת חִטְאִיךְ וְיָת פּוּלְחַן
תּוֹעֲבָתִיךְ אַתְּ קַבֵּילְתִּנּוּן אֲמַר
יְיָ׃ נט אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
וְאִתְפְּרַע מִינִיךְ כְּמָא דַעֲבַדְתְּ
דְּבִסַּרְתְּ עַל מוֹמֵי לְאַשְׁנָאָה
קְיָם׃ ס וְדָכִירְנָא אֲנָא יָת
קְיָמֵי דְעִמָּךְ בְּיוֹמֵי קֳדָם וַאֲקִים
לָךְ קְיָם עָלָם׃ סא וְתִדְכְּרִין
יָת אוֹרְחָתִיךְ וְתִתְכַּנְעִין
בְּקָרְבוּתִיךְ יָת מְדִינָן דְּרַבְרְבָן
מִנִּיךְ עִם דְּזַעֲרָן מִנִּיךְ וּמְסָרֵית
יַתְהוֹן לִיךְ לְאִשְׁתַּמָּעָא וְאַתְּ
לָא עֲבַדְתְּ יָת אוֹרָיְתָא׃
סב וַאֲקִים אֲנָא יָת קְיָמֵי עִמָּךְ
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ סג בְּדִיל
דְּתִדְכְּרִין וְתִבְהֲתִין וְלָא יְהֵי
לִיךְ עוֹד לְאִתְרַבְרְבָא בְּמַלֵּי
פוּמִיךְ מִן קֳדָם אִתְכַּנָּעוּתִיךְ
כַּד אֶשְׁבּוֹק לִיךְ לְכָל דַּעֲבַדְתְּ

רשי

(נו) ולא היתה סדום אחותך וגו'. בתמיה: לשמועה בפיך. להוכיח רבים ולומר הזהרו שלא תהפכו כסדום כאילו היתה ליך שמועה חדשה: ביום גאוניך. כשהיית בגדולתך: (נז) כמו עת חרפת בנות ארם. כמו שנגלית בעת מסרתי אתכם ביד מלכי ארם שבאו על אחז בעת ההיא החל ה' להשליח ביהודה את גדודי ארם וגו' (מלכים ב' ט"ו) ובדברי הימים (ב' יח) ויתנהו ה' ביד מלכי ארם וגו' ופלשתים פשטו בערי הנגב והשפלה וגו': השאטות. לשון בזיון ולא קרי' אל"ף ויבז מתרגמי' ושט: (נח) נשאתים. נשאת אותם ולשון נקבה היא בכמה מקומות בספר זה: (נט) ועשיתי אותך וגו'. עשיתי לך רעה כגמולך אשר עשית: אשר בזית אלה וגו'. אותה שקבלת עליך בחורב לעברך בברית ה' אלהיך וגו' (דברים כ"ט) אך לא אפיר אני את הברית מלזוכרו כי אין אני כמותך: (ס) וזכרתי אני את בריתי. אשר היה עמך בימי נעוריך: (סא) וזכרת. בהטיבי לך את דרכיך הרעי' ונכלמת מלפני על שגמלת לי רעה ואני גומלך טובה: בקחתך את אחותיך. כשתכבשי לירש את מקומות אשר סביבותיך א"י הקטנות והגדולות: לבנות. לפרוורים לך משועבדים לך כמו סדום ובנותיה וכפרנהא: ולא מבריתך. ולא משמרך את הברית אשר כרתי אתך אלא בחסדי וברחמי שאני שומר את בריתי. ומדרש אגדה דרבי תנחומא ולא מבריתך לא מפטרמוני"א שליך לא נתתיה לאברהם אביך בין הבתרים וזה הלשון קרוב ללע"ז שכן קורין עתה לקרבת פטרמ"וניא בלע"ז וכן קורין כל דבר שיש לו לאדם מנחלת אבותיו: (סג) למען תזכרי. דרכך בהטיבי לך: ובושת. להרים פניך אלי: בכפרי לך. בסלחי לך:

רדק

כן כאשר עשו כאילו את תנחמי אותם ברעתך הגדולה מרעת': (נה) ואחותיך. נסימן רבוי הזכרים לגד בלא רבוי הנקבות וכן גלאם ברוב עלתך. שנים הראשונים תשובן והשלישי תשובינה ואחד הוא כמו שכתוב תגביהינה ותגבהנה כמו תבאנה ותבאינה: (נו) ולא היתה. לשמועה בפיך ביום גאוניך. לא זכרת בפיך השמועה ששמעת מהפיכת סדום מפני שהתגאו ואת ביום גאוניך לא זכרת בפיך שמועות סדום ולא אמרתם אחד לחבירו סוף הגאון שבר ולא נתגאה שהרי סדום נהפכה ונשברה מפני גאונה: גאוניך לשון רבים כי בדברים רבים נתגאו בני יהודה בעת שלוותם: (נז) בטרם תגלה רעתך. לא שבת לדרך טובה בטרם שנגלתה רעתך בימי אחז זהו שאמר כמו עת חרפת בנות ארם כי בעת ההיא נגלתה רעת יהודה והיו לחרפה בערי ארם וזהו שאמר חרפת בנות ארם כי הלכו שם שבי בני יהודה כמו שכתוב ויתנהו ה' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דמשק: וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב. וכן פלשתים בזזו ושללו אותם ולקחו עריהם כמו שכתוב ופלשתים פשטו בערי השפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שוכו ובנותיה ואת תמנה ואת גמזו ובנותיה וישבו שם: השאטות. ענין בוז וכן השאטים אותם והאל"ף נחה כאל"ף וקאם שאון: (נח) את זמתך. את נשאתים: סבלת אתם וקבלת עונשם: כי כה אמר ה': (נט) ועשית אותך. כתיב ועשיתי קרי הכתוב' אומ' את גרמת מה שעשיתי לך אשר בזית אלה להפר ברית כמו שכתו' לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו ובהר סיני הוא שכליתי ברית עמך ונאמר לא את אבותינו כרת ה' את הברי' הזאת כי אתנו ונאמר לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת: (ס) וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך. את הפרת את בריתי אבל אני אזכרנו עוד ולא אפרנו הוא הברי' שהיה לי אתך בימי נעוריך והוא מעמד הר סיני כי מה שהיו ישראל במצרים עד שבאו לארץ נקראו ימי נעורים: והקימותי לך ברית עולם. כמו שקבלת אותו עד עולם כמו שכתוב לנו ולבנינו עד עולם כן אקימנו עוד ברית עולם שלא יהיה לו הפסק וזה יהיה אחר שתקבלי עונשך ותזכרי את דרכיך ותכלמי מהם: (סא) וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך. וזה יהיה בצאת ישראל מהגלות הזה ואז תקחי הגדולות עם הקטנות תחת ידך כי המלכות תהיה ליהודה כמו שאמר ועשיתי' לעץ אחד והגדולות שומרון ובנותיה שהוא אפרים והקטנות בנימין ושמעון שהיה חלקם בתוך נחלת בני יהודה: ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך. אף אותם שאינם מבריתך ומתורתך כגון סדום ובנותיה יהיו לך לבנות נחשבות כערי הפרזות לך ותחת ידך יהיו וי"ת ואת לא עבדת ית אורייתא לדעתו יהיה פירוש ולא מבריתך מה שאעשה עמך לא מברית שהיה לי שקיימת אותו כי לא עשית דברי התור' ולא קיימת הברית אלא למעני אעשה ובדרש ולא מבריתך לא מפטרמוניא שלך לא נתתים לאברהם אביך בברית בין הבתרים: (סב) והקימותי אני את בריתי אתך. זה אתך בגדם ושלמעלה אותך: (סג) למען תזכרי ובושת. כשאני אקים בריתי אתך תזכרי שאת לא

ואחותיך ג' וסימ' ושמרון כחצי חטאתיך. סרם ובנותיה תשבן: וזכרת את דרכיך ונכלמת: בקצת ספ"רי ראיתי אחותיך דש"מרון אתות"ך כתוב חס' ובקצת ספרי' מסור עליו חס': ותגלה ג' בקריא' וסי' לא תגלה ערותך עליו. בטרם תגלה רעתך. תגלה רעתו בקהל. וחד ותגלה ערותך: והקימותי ג' מ"ל בקריא' וסימ' והקימותי לך ברית עולם קדמאה דיחזקאל. והקמותי את זרעך דד"ה והיה כי ימלאו ימיך. ויש שחס' וי"ו וסי' נמסר בסדר בחקתי. ושארא הקמתי כתיב: לבנות ד' בקריאה ב' מל' וב' חס' וסימ' ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף. בהרות בהרות. בהרות כהות לבנת: ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך. קדמא ובתרא

תולדות אהרן עון סדום. סנהדרין קד עקידה שער כ: בריתי אותך. שם שער יד: תזכרי ובשת. ברכות יב:

מצודת ציון

מל' קודם: (נו) גאונך. ענין גבהות וממשל רב וכן גאון יעקב (תהלים מז): (נז) בנות ארם. ערי ארם: השאטות. ענין בזיון כמו בשאט בנפש (לקמן כה) והוא מל' ארמי כי ויבז עשו (בראשית כה) ת"א ושט עשו: (נט) אלה. ענין שבועה כמו אלה וכחש (הושע ד): (סא) לבנות. ר"ל

מצודת דוד

שהיא במה שהיית מנחמת אותן להיות לכן פתחון פה לומר הלא למולה אני לדיקה: (נה) ואחותיך. ר"ל ובזמן שתשוב סדום ושומרון לקדמתן להיות מיושבות באנשים כשהיו אז תשוב גם אתה ולא קודם לכן הואיל ולא טובה אתה מהן: (נו) ולא היתה וגו'. ר"ל וכי לא זכרת בפיך בעת ממשלתך את השמועה ששמעת מהפיכת סדום וכאומר ומדוע א"כ התעבת מהן: (נז) בטרם וגו'. מוסב למעלה לומר יום גאוניך היה עד לא נתגלה רעתך לעשות בפרהסיא עוד היית מחזיק בדבר ה' לענין הרואים והיית מייסר אנשים בגמול עונש סדום: כמו עת. ר"ל עד לא נתגלה כמו שנתגלה בעת שחרפוך ארם ופלשתים בקחת אותך בגולה בימי אחז כמ"ש ויתנהו ה' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו וגו' (דה"ב כ"ח) ונאמר ופלשתים פשטו בערי השפלה וכו' (שם) כי אז הרעו לעשות בגלוי יותר מבראשונה כמ"ש (במ"ב ובד"ה ב): השאטות. המבזות אותך מסביב לקחת הערים ולהגלות האנשים: (נח) את זמתך. את גמול הזמה שעשית וגמול התועבות הנה תשא ותסבול: (נט) ועשיתי אותך. אעשה עמך גמול רעה כפי העון אשר עשית אשר בזית האלה שנשבעת בחורב על קבלת התורה להפר הברית שכרתי אז עמך: (ס) וזכרתי. ר"ל אבל לא לעולם אקצוף כי אזכור את הברית אשר כרתי עמך בימי נעוריך במעמד הר סיני להיות לך לאלהים לעזור ולהושיע: והקימותי. אקיים לך את הברית להיות לגאול: (סא) וזכרת. וכאשר תזכור את דרכיך תכלמי וזה יהיה בעת שתקח תחת ממשלתך העכו"ם הגדולות ממך לצרף אל הקטנות ממך להיות את כאלו משועבדים אז תכלמי בראותך שאתה גמלתני הרע ואני גמלתיך הטוב: ונתתי. אני אתן לך לבנות להיות נספחות אליך להיות נקראות בנות ירושלים אבל אין זה בגמול משמרך את בריתי כי באמת לא שמרת בריתי אבל בחסד אעשה מה שאעשה: (סב) והקימותי. אקים בריתי אשר אתך ואז תדע שאני ה' הנאמן בהבטחה: (סג) למען תזכרי. כשאקים בריתי אתך תזכרי שאתה לא קיימת הברית ויהיה לך

לא קיימת אותו ויהיה לך בשת מזה ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך כי עד אותו העת היה לך פתחון פה באורך הגלות מפני כלימתך שסבלת בין הגוים והיה לך פתחון פה שהיית אומרת אם חטאנו קבלנו ענשינו מאד עד שאבדה תקותינו מאורך הגלות ובהקימי לך בריתי ובכפרי לך לכל אשר עשית לא יהיה לך עוד פתחון פה עלי וי"ת ולא יהא לך עוד לאיתרברבא במילי פומיך: ויהי • (ב) בן אדם חוד חידה. החידה הוא הדבר הסתום יבינו ממנו דבר אחר והמשל הוא דמיון הדבר לדבר אחר כמו זה המשל שהמשיל המלך לנשר והוא חידה שלא יבינוה כל אדם אלא המשכילים: (ג) ואמרת • הנשר הגדול גדול הכנפים • פי' כמה הוא גודלו ואמר שהוא גדול הכנפים ועוד אמר ארך האבר מלא הנוצה. אמר ארך האבר שגוף הכנף ארוך ואמר עוד מלא הנוצה שהכנף מלא הנוצה וכל זה נותן לו שהוא מעופף מאד עד הנה תאר גודלו וחוזקו לעוף ועוד תאר לו הדר ויופי • ואמר אשר לו הרקמה שנוצתו מגוונים שונים זה מזה שהוא יפה מראה כזה וזה כמו נוצת הטווס כי רקמה יקרא מעשה האורג בבגד או מעשה המחט בחוטים שונים זה מזה בצבעונים וזהו מעשה רוקם כמו שלל צבעים רקמה: בא אל הלבנון • לבנון הוא מקום העצים הרבים כמו שאמר יער הלבנון והארז הוא הגבוה שבעצים והצמרת הוא ענף הגבוה שבעץ צימ"ת בלע"ז הנשר הוא משל לנבוכד נצר מלך בבל כי הנשר הוא מלך העופות כן נבוכד נצר היה מלך על כל מלכי הארץ ועלה מאד למעלה כמו שהנשר מעופף בגובה האויר על כל העופות: בא אל הלבנון • הלבנון היא ארץ ישראל כי בו יער טוב נקרא לבנון וכן ארץ ישראל נקראת על שמו לבנון וכמו שהארז הוא הגבוה מכל העצים כן ירושלם גבוהה מכל הארצו': וצמרת הארז • הוא משל לבר ניוןשהוא בית המלוכה והנשר לוקח טרפו במקום גבוה שלא יראוהו שם שאר העופות כן נבוכד נצר כבש ירושלם שלא יכלו שאר המלכים לכבשה ואפי' סנחריב שמלך על כל הארצות וכבש בית המלוכה בירושלם שהסיר מלך והקים מלך: (ד) את ראש יניקותיו קטף • הענפים הרכים והם העליונים יקראו יניקות כמו הנער היונק שהוא רך וכמו שפירשנו כי צמרת היא משל לבית המלוכה והצמר' שהוא הענף הגבוה יצאו בו ענפים רבים נקראו יניקות כן בבית המלוכה בנים רבים וגדול הבנים הוא מלך הוא ראש היניקות והוא משל ליהויכין ונער רך היה במלכו כי בן שמונה עשרה שנה היה במלכו ונבוכד נצר קטף אותו ממלכותו: ויביאהו אל ארץ כנען • ארץ סוחר והוא דרך כלל והפרט בעיר רוכלים וכן כנען בידו מאזני מרמה סוחר כנעניה נכבדי ארץ סוחריה ובבל היתה העיר גדולה סוחרים בה מכל הארצות ונקראת גבי

יז א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם חוּד חִידָה וּמְשֹׁל מָשָׁל אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ג וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה הַנֶּשֶׁר הַגָּדוֹל גְּדוֹל הַכְּנָפַיִם אֶרֶךְ הָאֵבֶר מָלֵא הַנּוֹצָה אֲשֶׁר־לוֹ הָרִקְמָה בָּא אֶל־הַלְּבָנוֹן וַיִּקַּח אֶת־צַמֶּרֶת הָאָרֶז׃ ד אֵת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף וַיְבִיאֵהוּ אֶל־אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר רֹכְלִים שָׂמוֹ׃ ה וַיִּקַּח מִזֶּרַע הָאָרֶץ וַיִּתְּנֵהוּ בִּשְׂדֵה־זָרַע קָח עַל־מַיִם רַבִּים צַפְצָפָה שָׂמוֹ׃ ו וַיִּצְמַח וַיְהִי לְגֶפֶן סֹרַחַת שִׁפְלַת קוֹמָה לִפְנוֹת דָּלִיּוֹתָיו אֵלָיו וְשָׁרָשָׁיו תַּחְתָּיו יִהְיוּ וַתְּהִי לְגֶפֶן

ל' · ס'כטע' בסיפ' · ג' · ל' · ס' מ"ל · ב' · ב' וסי' ולקח זרעו · ז' · ל' · ד' · ל' · ל'

אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ א וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב בַּר אָדָם חוּד חִידְתָא וּמְתַל מַתְלָא עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ג וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים נִשְׁרָא רַבָּא רַב גַּפִּין אֲרִיךְ אֵיבְרִין חָפֵי כַנְפִּין דִילֵיהּ צִיוּרִין אֲתָא לְלִבְנָן וּנְסֵיב יַת עוֹבַרְתָּא דְאַרְזָא רָמָא׃ ד יַת רֵישׁ שַׁבְשְׁתֵיהּ נְסִיב וְאוֹבְלֵיהּ לְאַרְעָא דְבַטְלָא מִפּוּלְחָנָא בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וְעַד לָא יַעֲלוּן לַהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּקִרְיַת תַּגָּרִין שַׁוְיֵיהּ׃ ה וּנְסִיב מִזַּרְעָא דְאַרְעָא וִיהַבֵיהּ בַּחֲקַל טַב לְמִזְרַע נַצְבֵיהּ עַל מַיִין סַגִּיאִין גְּפַן נִצְבָא שַׁוְיֵיהּ׃ ו וּצְמַח וַהֲוָה לְגֶפֶן תַּקִּיף מַכִּיךְ בְּקוֹמָא לְכַפָּפָא עוֹבַרְתֵּיהּ לֵיהּ וְשָׁרְשׁוֹהִי תְּחוֹתוֹהִי יְהוֹן וַהֲוָה

לך · את אשר עשית תבושי ותדעי כי לא מגמולך הטוב הסיבותי לך: (ב) חוד חידה · הנבואה שבענין בלשון חידה הוא שהוא מדמה את נ"כ לנשר ואת מלכי יהודה לצמרת ארזים: (ג) ארך האבר · כמו כנף אל"א בלע"ז. לשון אחר כמשמעו לשון אברים ממש: הרקמה · נוצתו נאה ומגויינת: את צמרת הארז. כל נוף האילן בלע"ז צימא הוא משל שהגלה את יהויקים וגבוריו: (ד) את ראש יניקותיו קטף גדולתו ומלכותו השפיל · יניקותיו כמו ענפיו: ויביאהו אל ארץ כנען. אל ארץ תגרים הוא בבל: (ה) ויקח מזרע הארץ. את צדקיהו בנו: בשדה זרע·בירושלים בעיר מלוכה: קח על מים רבים. נשרש על מים רבים. כלומר נתן לו גדולה וממשלה על סביביו: צפצפה · מין אילן ערבה שענפיו מרובים שאלק"א בלע"ז: (ו) סורחת. כמו (שמות כו) וסרח העודף גדולה: שפלת קומה · לעבוד למלך בבל: דליותיו · זמורותיו: אליו · אל מלך בבל: תחתיו. תחת מלך בבל: בדים. מוטות: ותשלח

מ"ל. ואמרת ה' בסיפרא וסי' מכרותיך · הנשר הגדול · ישראל · אצולי דבר: על מים ז' וסימ' צוה הכהן דמצורע. ושחט את הצפר האחת ר"פ · והיה כעץ שתול דירמיה. שכנתי על מים רבים · ויקח מזרע הארץ. אמך כגפן גרסך על מים שתולה · ה' על מים רבים:

תולדות אהרן צפצפה. סוכה לד:

ממלכות תפארת גאון כשדים. ונבוכדנצר הביא את יהויכין בבבל עם עמו ונשיו ושריו ויונתן תירגם כן ית ראש שבשתיה נסיב ואובליה לארעא דבטלא מפולחנא בארעא דכנען ועד דלא יעלון לה בית ישראל בקרית תגרין שוייה רוצה לומר דבטלא מן פולחנא שלא היתה עובדת ונותנת מס לשום מלך אחר אבל היו עובדים אותה ונותנים לה מס מלכים אחרים וכן היתה ארץ כנען בטרם בא ישראל אליה כי היתה ארץ שוקטת ולא היתה עובדת לשום מלך אחר לפיכך דמה אותה הארץ והיא בבל לארץ כנען אבל אחר שבאו ישראל לארץ כנען היתה נותנת מס ועובדת מלכים אחרים כשורש מאחרי כ': (ה) ויקח מזרע הארץ. זה משל לצדקיהו שהיה מזרע המלוכה כלומר שלא המליך בה מלך מעם אחר שלא היה יודע משפט הארץ כזורע זרע נכרי בארץ שלא יצליח בה אותו הזרע כי אין משפט הארץ שהיה לצמוח בה אותו עשב או אותו אילן כן נבוכד נצר מזרע הארץ המליך בה מלך והיה ראוי שיצליח ויעשה פרי תבואה אם היה הולך בדרך טובה וזהו שאמר ויתנהו בשדה זרע בשדה הראוי לזרע ומצלית מה שזורע אדם בו כן ירושלם ראוי להיות בה אנשים טובים אנשי אמת עובדי האל ית' והפסה הוא נכרי מן הארץ כמו שאמר אלהי נכר הארץ ואמר ולא תקיא אתכם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: קח על מים רבים • קח פעל עבר כמו לקח והוא קמוץ כמו אריה שאג מי לא יירא ותברו או בא לספרים בינו ובין קח את הלוים וזולתו שהוא לווי ופי' לקחו על מים רבים כלומר כשלקח מזרע הארץ לקח שדה שהיה ראוי לצמוח מהרה כי על מים רבים היה השדה אשר נתנו שם כלומר במקום שהיה לצדקיהו שהיה מצלית אם רצה כמו הנטע הנטוע על מים רבים ויונתן תירגם נצביה לנטעו מתרגום ויטע ונציב: צפצפה שמו • פי' רז"ל שהוא מין ממיני הערבה הפתוחה וכן פירוש הפסוק אני עשיתי אותם כערבה הגדלה על מים רבים ושם שמו עמהם כצפצפה הגדלה בינהרים ולדבריהם פירשו שמו שם ישראל עמו ויונתן תירגם גפן נסבה שוייה ר"ל אע"פ שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה כי האילן הנזרע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטועה: (ו) ויצמח • כי עד שמרד צדקיהו הצליח במעשיו ויגדל במהרה ומרדו היה מן הדומה בשנה התשיעית למלכו כי בשנה הד' למלכו הלך אל בבל כמ"ש בסוף ספר ירמיהו והלך להקביל פני מלך בבל ומלך בבל כשמלכוהו השליטו על כל המלכים אשר סביבותיו והם מלך אדום ומלך מואב ומלך בני עמון ומלך צור ומלך צידון כי כן כתוב בספר ירמיהו כי אלה המלכים שלחו מלאכים אל צדקיהו מלך יהודה ושם פירשנו הענין ופירוש ויצמח הזרע שזרע אשר צמח: ויהי לגפן סורחת. כמו וסרח העודף היה זרע לגפן יתירה וגדולה והנה המשילו לגפן ולא לארז כמו שהיה מתחילה לפי שנדלדלה המלוכה מעת שמלך מנשה כי מתחילה היתה דומה לארז שהוא גבוה מכל העצים והגפן דקה ומדולדלת מכל העצים שפלת קומה אע"פ שנתן מלך בבל גדולה לצדקיהו רצה שיהיה שפל לפניו ולא יתגאה עליו כמו שאמר בפירוש המשל להיות ממלכ' שפלה לפנות דליותיו אליו כי הגפן שהיא שפלת קומה לא יגבה ויעלו דליותיו שהם הענפים אלא פונות אל הגפן כן רצה נבוכד נצר שיעבדנו צדקיהו ויפנה אליו כעבד אל האדון: ושרשיו תחתיו יהיו. שלא יפשטו שרשי הגפן למרחוק אלא יהיו תחת הגפן במקומו לא רחוק לו והדליות הם משל לשחד ולעבודה והשרשים הם משל למלוכה ובעבור שיתקיים זה כרת עמו ברית והשביעו באלהים ומזכר גפן בפרשה זכר ונקבה וברוב הוא לשון נקבה ובלשון זכר נמצא גם כן גפן בוקק ישראל וילקטו ממנו פקועות שדה: ותהי לגפן. כמו והיית לאיש: ותעש בדים ותשלח פארות. פראות כתיב רי"ש קודם לאל"ף ובדים הם הענפים והפארות

מצודת ציון

ר"ל לכפרים הנכנעות אל העיירות: (ב) חוד חידה. ענינו דבר סתום קשה ההבנה: (ג) האבר הוא גוף הכנף וכן אבר כיונה (תהלים נה): הרקמה. כמעשה רוקם בחלוף הגוונים: הלבנון. שם יער: צמרת. כן יקרא סעיף העליון העולה למעלה מכולם וכן ובין עבותים היתה צמרתו (לקמן לא): (ד) יניקותיו. ענפיו הרכות והקטנות כמו ויעל כיונק לפניו (ישעיה נג): קטף. ענין כריתה כמו עודנו באבו לא יקטף (איוב ח): כנען: ענינו תגר וסוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב): רוכלים · סוחרים כמו רוכלת העמים (לקמן כז): (ה) קח · מלשון לקיחה: צפצפה. הוא מין ערבה ובדרז"ל והצפצפה פסולה (סוכה לג): (ו) סורחת. ענין יתרון ורב כמו וסרח העודף (שמות כו): דליותיו. כן יקראו הענפים שדרכם לעלות למעלה וכוא

מצודת דוד

לך מזה בושת וכלימה ומפני הכלימה ההיא לא יהיה לך עוד פתחון פה להתרעם על הצרו' שעברו עליך כי תכלמי להתרע' הואיל ואקיים הברית עם שאתה לא קיימת: בכפרי לך · בעת אכפר לך על כל אשר עשית מן הרעות אז תראה שאני מקיים הברית ואז תבושי ותכלמי: יז (ב) חוד חידה · אמור הנבואה בלשון חידה ודבר אותה במשל: (ג) הנשר הגדול · ואמר ופי' שקראו גדול לפי שהיה גדול הכנפים ר"ל כנפי נוצתו היו גדולים במדה: ארך האבר · גוף הכנף היה ארוך: מלא הנוצה · גוף הכנף היה מלא נוצות: אשר לו הרקמה · אשר מראה הנוצות היו כגוון הרקמה בחלוף הגוונים כמו נוצת הטווס ועל נ"נ יאמר: אל הלבנון. אל יער הלבנון ומשם לקח הסעיף הגבוה מהאילן הארז שהוא הגבוה שבעצים ר"ל נ"נ בא לירושלים ולקח את מלכה: (ד) את ראש וגו'. כרת ראש ענפיו הרכים העליונים הם השרים: אל ארץ כנען · אל ארץ כשדים יאמר שהיא ארץ סוחרים כמ"ש אל ארץ כנען כשדימה (לעיל טז): בעיר רוכלים. על בבל יאמר: (ה) מזרע הארץ · מהארץ ההיא עצמה אשר זרע בה: בשדה זרע. בשדה טובה לזריעה: קח · לקחה וזרעה סמוך למים רבים לבוא בה מרבית הרטיבות: צפצפה שמו · הנשר שם את הזרע באופן שתצמח להיות בעלת ענף כאילן צפצפ' ר"ל המליך בה מזרע המלוכה: (ו) ויצמח. הזרע ההוא צמח והיה לאילן גפן המתפשטת הרבה ושפלה בקומה: לפנות · להיות דליותיו פונות אליו לא כדרך שאר האילנות שהדליות עולות למעלה בגובה כ"א כדרך דליות הגפן שהמה יורדות למטה לפנות מול גוף האילן: ושרשיו. שרשי האילן ההוא השרים תחת האילן וכדרך פן הגפן ולא התפשטו למרחוק כדרך שאר האילנות ר"ל המשילו רק במקומו אבל למולו יכנע: ותהי לגפן · ר"ל גם שבחי הגפן היה לו כי עשתה, והגדילה הרבה בדים וענפים הרכים התפשטו

והפארות הם הענפים היוצאים מהם כן צדקיהו היתה ממשלתו על סביבותיו והמלכים נשמעים אליו כל זמן שעמד בשבועתו ולא זכר לה פרי לפי שלא נתקיימו בניו כי נשחטו : (ז) ויהי נשר אחד . זה משל למלך מצרים ואע"פ שהיה תקיף לשעתו לא היה כמו הראשון ולא תארו בתוקף ובהדר כמו הראשון : והנה הגפן הזאת כפנה שרשיה עליו . כפנה אספה הפוך מן כנופיא בדברי רז"ל צדקיהו תלה מלכותו על מלך מצרים ודליותיו שלחה לו שלא לו שחד ועבדו : להשקות אותה מערוגות מטעה . עזרו בעמו ובחילו הגדול ממלך בבל זהו מערוגות מטעה כי מלך בבל שנטעה שם לו ערוגות להשקותה דרך אותן ערוגות כלומר שנתן לו ממשלה להעמיד מלכותו בכבוד וצדקיהו בקש ממלך מצרים שיעזרהו כדרך שהיה עוזר אותו ומגדל אותו נבוכד נצר שהמליכו : (ח) אל שדה טוב אל מים רבים . כמו על אמר למה הוצרך לעשות זה והלא צדקיהו היה בטוב ובכבוד עם נבוכד נצר והיה מצליח עמו לסיום מלך אדיר ושליט למה מרד בו ועבר על שבועתו ואילו לא עשה כן היה

ותשלח ותגדל : פראות • ענפים רבים ; (ז) ויהי נשר אחד • מלך מצרים : כפנה שרשיה • לשון רעבון כמו לשוד ולכפן (איוב ה) רעבו ונתאוו שרשי הגפן הזאת לאותו הנשר • תוספות ויש משמע כפנה כמו אספה והוא הפוך ובדברי רבותינו יש מן הדומה לו שקורין לאסיפת העם כנופיא וככנא הוא כמו כנפה אמאס"א בלע"ז : ודליותיו שלחה לו . ושלוחיה שלחה לו לבא אליה ולהשקות אותה : מערגות מטעה• מהעוגיות מים שעשה לו הנשר הראשון : (ח) אל שדה טוב וגו' . כלומר ועל חנם עשתה זאת כי אל שדה טוב היתה שתולה : לגפן אדרת • לגפן תקיף : (ט) אמור . כל האלפא ביתא במקרא זה ותמיה אני כי אינו נמנה במסורת : ינתק • הנשר הראשון : ואת פריה יקוסס • כמו יקוצץ הם בני צדקיהו ששחטן לעיניו : טרפי • עלי פויילי"א בלע"ז : ולא בזרוע גדולה ובעם רב • יבא הנשר השני לעזרתה : למשאות אותה משרשיה • לנוכח העוקרות ומסיעות אותה משרשיה:(י) והנה• עתה שתולה כרצונה : התצלח • איפשר שתצלח זו שבגדה במי שנטעה ראשון : (יב) מה אלה • מה החידה הזאת ופירשה להם: ויקח את מלכה ושריה . הם למרת האבן יהויקים ושריו : בבלה . היא עיר הרוכלים : (יג) מזרע המלוכה • צדקיהו : אילי

ותעש בדים ותשלח פראות : ז ויהי
נשר אחד גדול גדול כנפים ורב
נוצה והנה הגפן הזאת כפנה
שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו
להשקות אותה מערגות מטעה :
ח אל שדה טוב אל מים רבים היא
שתולה לעשות ענף ולשאת פרי
להיות לגפן אדרת : ט אמר כה
אמר אדני יהוה תצלח הלוא את
שרשיה ינתק ואת פריה | יקוסס
ויבש כל טרפי צמחה תיבש ולא
בזרע גדולה ובעם רב למשאות
אותה משרשיה : י והנה שתולה
התצלח הלא כגעת בה רוח הקדים
תיבש יבש על ערגת צמחה תיבש :
יא ויהי דבר יהוה אלי לאמר :
יב אמר נא לבית המרי הלא ידעתם
מה אלה אמר הנה בא מלך בבל
ירושלם ויקח את מלכה ואת
שריה ויבא אותם אליו בבלה :
יג ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו

לגפן ועבד שבקין ושלח עובדן : ז והוה נשרא חד רבא רב גפין וחפי כנפין והא גופנא הדא כפת שרשוהי עלוהי ועוברתיה שלחת ליה לאשקאה יתה מעוגית נצבתה : ח בחקל טב על מיין סגיאין היא שתילה למעבד ענף ולמטען פירין למהוי לגפן תקיף : ט אמר כדנן אמר יי אלהים תצלח הלא ית שורשהא יפסיק וית אבה יקטיף ויבשון כל טרפי צמחה יתרון ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למעקר יתה משורשהא : י והא שתילא התצלח הלא כמיקרב בה רוח קידומא תיבש מיבש על עוגית נצבתה תיבש : יא והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : יב אמר כען לעמא סרבנא הלא ידעתון מה אלין אמר הא אתא מלכא דבבל לירושלם ודבר ית מלכה וית רברבהא ואוביל יתהון לותיה לבבל : יג ודבר מזרעא דמלכותא וגזר עמיה קים

עושה ענף ונושא פרי שיתקיימו לו בנים : (ט) אמר כה אמר ה' • תצלח. בתמיה : הלא את שרשיה ינתק• הנשר הראשון והוא נבוכד נצר ינתק ויעקר שרשיה והם משל למלכות צדקיהו שעקר אותה מבבל : ואת פריה יקוסס. זהו ששחט בני צדקיהו לעיניו: יקוסס • יכרת כמו יקוצץ בלדי : ויבש • כיון שנקצץ הפרי ממקומו יבש מאליו כן בני צדקיהו כיון שמתו יבש ופסק זכרם כי לא היו להם בנים והמלוכה שבה ליהוכין ולבניו : כל טרפי צמחה תיבש • תרגום עלה זית טרף זיתא וכן כל עלי צמחה ייבשו והנה תיבש הגפן כיון שיבשו פריה ועליה תיבש הגפן היא גם כן כי צדקיהו מת בבבל ובמותו יבש ופסק זכרו וטרפי צמחה הם שרי יהודה ששחטם מלך בבל : ולא בזרוע גדולה ובעם רב. ולא ינצל מידו בזרוע גדולה של פרעה שחשב להצילו מידו ולא בעם רב לא יוכל להצילו מידו : למשאות אותה משרשי' כשיבא מלך בבל להשיא הגפן הזאת ולעקרה משרשיה לא יועיל פרעה ולא יציל : למשאו' . שם במקום מקור בפעלם להשאו' כמו להשיא וכן למסע את המחנו' כמו להסיע וי"ת ולא במשרין סגיאין ובעם סגי ייתון למיעקר יתה משורשה' ר"ל לא יצטרך מלך בבל לבא בזרוע גדולה ובעם רב לעקור הגפן הזאת משרשיה כי במעט עם יעקר אותה כי נבוכד נצר אע"פ שבא הוא וכל חילו ירושלם לא עמד שם נבוכד נצר כל ימי המצור כי ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד י"א שנה ובין כך הלך לו נבוכד נצר לרבלה בארץ חמת והניח מקצת חילו ונבוזראדן בראשם וכבשו ירושלם החיל הנשאר שם ולקחו צדקיהו והעלוהו אל מלך בבל רבלתה : (י) והנה שתולה התצלח והנה תחשב שהיא שתולה ולא תעקר כי צדקיהו לא רצה לצאת אל הכשדים כמו שהיה אומר לו ירמיה הנביא כי חשב שלא תנתן העיר ביד הכשדים : התצלח • ואיך תחשב כי תצלח איך היה חושב צדקיהו שימלט מיד הכשדים והוא בזה אלה והפר ברית : הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש . המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי בבל מזרחית צפונית לארץ ישראל ועוד כי רוח הקדים היא המה ומיבשת וכן אמר רוח הקדים הוביש פריה ואמר יבא קדים רוח ה' ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעינו : תיבש יבש • באחרות מקור ויבא כן לחזק הפעולה כמו

שלחה ו' רפין וסימ' נמ' בשמואל א' סימ' י"ו : ולשאת ב' וסימ' ולשאת את חלקו לעשות ענף ולשאת פרי : צמחה ד' וסי' כי כארץ תוציא. כל טרפי צמחה תיבש. על ערגת צמחה תיבש. ברביבים תמגגנה צמחה
תברך : מזרע המלוכה ד' דסמיכי בקריאה וסי' ובא ישמעאל בן נתניה דמלכים. וחברו דירמיה. ויקח מזרע המלוכה ויכרת אתו ברית. ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו להביא דרוש דניאל

ויבך כרוך אתכם : על ערוגת צמחה תיבש • במקום שהיה מקום שישקה אותה מלך מצרים: ויסי • (יב) אמר נא : אמור לו שיאמר להם פי' המשל: את מלכה • זה יהויכין כמו שפירשנו: (יג) ויקח מזרע המלוכה. זה

מצודת דוד

התפשטו למרחוק וכדרך עץ הגפן ר"ל במקומו היה לו ממשל רב : (ז) גדול כנפים . הוא פי' על מה שקראו גדול : ורב נוצה • הרבה נוצה היה בו אבל לא היה מלא עלה ולא היה לו אבר האבר ולא הרקמה כמו הנשר הראשון ועל פרעה יאמר : כפנה שרשיה עליו • אספה כל שרשיה על הנשר ההוא לבטוח עליו : ודליותיו שלחה לו • הוסיפה דליותיו אל הנשר ההוא שהוא ישקה אותה מן המים המכונסים בין הערוגות העשויות לצורך נטיעתה שעשה לה הנשר הראשון (כי כן הדרך לעשות סביב הנטיעה כעין ערוגות) ר"ל שלח מלאכיו אל פרעה להחזיק בידו המלוכה שהמליכו נ"נ : (ח) אל שדה טוב . כלומר והנה הגפן הזה טעה מאד כי הלא נטועה היא ע"י הנשר הראשון בשדה טוב וסמוך אל מים רבים למען עשות ענפים ולגדל פרי להיות מעולה גפן גדולה וחזקה מבלי בטחון הנשר השני ומבלי השקאתו

מצודת ציון

והוא מל' דלו עיני למרום (ישעיה לח) וכן באורך דליותיו (לקמן לא) : בדים : הם הענפים הגסים וכן ממטה בדיה (לקמן יט) : ותשלח • ענין התפשטות כמו תשלח קציריה (תהלים פ) : פראת • היא הפוך מן פארות והם הענפים הדקים וכן מסעף פארה (ישעיה י) : (ז) כפנה • ענין אסיפה ובדרז"ל יש כנופיא (שבת ס) ועם שהוא הפוך : שלחה • ענין הושטה : מערוגת • הם תלמי המחרישה כמו כערוגות הבשם (ש"ה ה) : מטעה • מל' נטיעה : (ח) אל שדה • כמו בשדה ובא מלת אל במקום הבי"ת כמו ואל הארון (שמות כה) : שתולה . נטועה כמו והיה כעץ שתול (תהלים א) : ולשאת • ר"ל לגדל והיא מלשון משא וסבל : אדרת . גדולה וחזקה כמו אשר אדירים שודדו (זכריה יא) : (ט) ינתק . ענין עקירה והעתק : יקוסס • ענין כריתה והוא כמו יקוצץ כי זש"ר"ן מתחלפים : טרפי . עלים כי עלי תאנה (בראשית ג) ת"א טרפי תאנה : בזרוע . ר"ל בחוזק כי הוא נתון בזרוע : למשאות • ענין לקיחה והסעה כמו ובתים ונשאו (מיכה ב) : (י) כגעת . מל' נגיעה : (יג) באלה . בשבועה : אילי • ענין חוזק כמו ביד אל גוים (לקמן לא)

מן המים הבאים בפועל מעשה הנשר הראשון ר"ל הלא מבלי פרעה יוכל לעמוד במלוכה : (ט) אמור • על הגפן ההיא : תצלח . כמו התצלח ותחסר ה"א התימה ר"ל וכי תצלח בבטחון הנשר השני הלא הנשר הראשון ינתוק ויעקור את שרשיה ויכרת פריה וממילא יתייבשו העלים וכרתו מן האילן אין להם יניקה לבוא בהם הרטיבות ר"ל נ"נ יעקור המלוכה וישחט בני צדקיהו : כל טרפי צמחה . כל העלים שצמחו בה יתייבשו העלים ונעקרו שרשיה ר"ל העם יהיו גולים : ולא בזרוע גדולה וגו' • ר"ל הנשר השני לא יבוא בעזרתה בזרוע גדולה ובעם רב לעמוד במלחמה מול הנשר הראשון הבא לעקור ולהסיע אותה ממקום אשר נשרשו שרשיה ר"ל לא יעזור לו פרעה מול נ"נ : (י) והנה שתולה . ר"ל אף אם תאמר שתולה ולא יעקור שרשיה וכי תצמח בהשקאת הנשר השני הלא כאשר יגע בה רוח הקדים הלא תתייבש : על ערוגות צמחה תיבש • ר"ל אף שהיא עומדת סמוך להערוגות הנעשות לצורך צמחה מקום ימלא שם מים מכונסים עם כל זה תתייבש כי אין דבר עומד בפני רוח הקדים כי הוא יחריב גם המים המכונסים בין הערוגות וכאומר הלא אין להנשר השני מקום להשקותה כ"א מהמים שבין הערוגות ואם רוח הקדים תייבש גם אותו מאין לו מים להשקותה למה הוא א"כ הבטחון ר"ל אף אם נ"נ לא יעשה עמו רעה רק ימנע ממנו הטובה לא יתקיים ע"י פרעה: (יב) לבית המרי לבית ישראל הממרים בי: הלא ידעתם . הלא תוכלו לדעת ולהבין מה הם אלה הדברים על מה ילמזו: אמור וגו' • ר"ל אמור פתרון הדברים: מלך בבל

ברית ויבא אתו באלה ואת־אילי
הארץ לקח : יד להיות ממלכה
שפלה לבלתי התנשא לשמר את־
בריתו לעמדה : טו וימרד־בו לשלח
מלאכיו מצרים לתת־לו סוסים
ועם־רב היצלח הימלט העשה אלה
והפר ברית ונמלט : טז חי־אני נאם
אדני יהוה אם־לא במקום המלך
הממליך אתו אשר בזה את־אלתו
ואשר הפר את־בריתו אתו בתוך־
בבל ימות : יז ולא בחיל גדול
ובקהל רב יעשה אותו פרעה
במלחמה בשפך סללה ובבנות
דיק להכרית נפשות רבות : יח ובזה
אלה להפר ברית והנה נתן ידו
וכל־אלה עשה לא ימלט : יט לכן
כה־אמר אדני יהוה חי־אני אם־
לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר
הפיר ונתתיו בראשו : כ ופרשתי
עליו רשתי ונתפש במצודתי
והביאותיהו בבלה ונשפטתי אתו
שם מעלו אשר מעל־בי : כא ואת
כל־מברחו בכל־אגפיו בחרב יפלו (מברחיו ק')
והנשארים לכל־רוח יפרשו וידעתם
כי אני יהוה דברתי : כב כה אמר
אדני יהוה ולקחתי אני מצמרת

ואעיל יתיה במומי ויתרברבי ארעא דבר : יד למהוי מלכו חלשא בדיל דלא לאתרברבא למטר ית קימיה למפלחיה : טו ומרד ביה לשלחא אזגדוהי למצרים למתן ליה סוסון ועם סגי היצלח הישתיזיב דעביד אלין ומשני קים הישתיזיב : טז קים אנא אמר יי אלהים אם לא באתרא דמלכא דאמליך יתיה דבסר על מומתיה ודאשני ית קימיה עמיה בגו בבל ימות : יז ולא במשרין סגיאין ובעם סגי יעבד עמיה פרעה קרבא במצבר מליתא ובמבני ברקום לשיצאה מדינן סגיאין : יח ובסר על מומי לאשנאה קים והא אמטי ידיה לפרעה וכל אלין עבד לא ישתיזיב : יט בכן כדנן אמר יי אלהים קים אנא אם לא מומתי דבסר וקימי דשני ואתן פורענות אורחיה ברישיה : כ ואפרוס עלוהי מצדתי ויתאחד בסרגתי ואגליניה לבבל ואתפרע מניה תמן שקריה דשקר קדמי : כא וית כל גברוהי בכל משריתיה בחרבא יתקטלון ודישתארון לכל רוח יתבדרון ותידעון ארי אנא יי גזרית במימרי : כב כדנן אמר יי אלהים ואקריב אנא ממלכותא דבית

זה לצדקיהו כמו שפירשנו : ואת אילי הארץ לקח . מלבד אלה והכריח לקח עוד אילי הארץ והם השרים להיות בידו תערובות שלא ימרד בו ושיהיה נכנע אליו ושלא יתנשא ויתגאה עליו : (יד) להיות . לשמור את בריתו לעמדה . לעמוד בה בברית : (טו) וימרד בו . ונמלט . בתמיה : (טז) חי אני . אם לא . לשון שבוע כמו אם לא בתים רבים אם לא כאשר דמיתי : (יז) ולא בחיל גדול . יעשה אותו . יעשה עמו כלומר לא יעזרהו פרעה בחיל גדול כמו שהתנה עמו במלחמה כשילחם מלך בבל על ירושלם . בשפוך סוללה ובבנות דיק כששפכו סוללה ויבנו דיק ללכוד העיר להכרית נפשות רבות שהרג בעיר כשלכדה בכל זה לא עזרו פרעה . סללה ודיק כבר פירשנו בתחלת הספר . וטעם אותו למלך בבל כי הוא אמר כי לא יעשה פרעה עמו מלחמה : (יח) ובזה . והנה נתן ידו . כי נתינת היד הוא קיום אהבה ושלום כמו שראינו שאמר יהוא ליהונדב תנה את ידך : (יט) לכן . אם לא . לשון שבועה כמו שכתבנו : אלתי . באלהים השביעו : ובריתי . כי בשמו כרת אותו ברית : ונתתיו בראשו . אותו העון אתננו בראשו כמו השיב לו גמולו בראשו או אמר בראשו על עורון עיניו : (כ) ופרשתי . שאחז בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו ובדרש מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח לו דרך המערה והקב"ה זמן צבי כמו שכתבנו למעלה בפ' עשה לך כלי גולה : ונשפטתי אתו שם . כי בגלה יהיה שם בבבל וכאילו אני נשפט ומתוכח עמו כי במעלו אשר מעל כי באה לו הצרה הזאת והוא יתודה בזה וי"ת ואתפרע מני' תמן : מעלו . חסר בי"ת השמוש כמו הנמצא בית ה' והדומים לו : (כא) ואת כל מברחו . כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכמוהו רבים והיא תאר ועניינו הבורחים שברחו עמו או בלעדיו : בכל אגפיו . בכל חייליו כמו שפיר' למעל' : בחרב יפולו . אות' שישיגו הכשדי' והנשארי' שלא ישיגם : לכל רוח יפרשו . יהיו מפוזרים בכל פאה . יפרשו מבנין נפעל לשון פזור וכן בא בענין זה מן הכבד כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם כי אני ה' דברתי . תדעו כי קיימתי מה שדברתי כי אני הוא ה' האומר ועושה גוזר ומקיים : (כב) כה אמר ה' . ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי . מאותה צמרת הארז שנקטפה והוסרה ממקומה עוד

אילו הארץ שרי הארץ : (יד) לעמדה . למען יתקיים : (יז) בשפוך סוללה . כשיבא נבוכדנצ' וישפוך סוללה על ירושלי' : להכרי' נפשות רבות . להרוג את בני העיר : (יח) נתן ידו . הכניס באמונה ונשא ידו בברית : (יט) ונתתיו בראשו . הוא סמוי עיניו : (כ) ופרשתי עליו רשתי . כמו שפירשתי למעלה בתחלת הספר (לעיל יב) שזימן צבי להלוך על גג המערה : ונשפטתי . ואתווכח עמו : (כא) ואת כל מברחיו . כתרגומו וית כל גיברוהי ומנחם חברו עם ברח דודי (סוף ש"ה) וכה פתרונו ואת כל הבורחים : בכל אגפיו . בכל כנפיהם כלומר בכל כחם בחרב יפולו : יפרשו . שרואפנדי"ן בלע"ז : (כב) ונתתי . כתרגומו ואקיימיניה : ולקחתי אני : את שלך

נאם ג' בטעם בספרא וסי' בריש ספר' סימן ה' : בזה ח' בקריאה וסי' כי דבר ה' בזה ואת מצותו . ובזה לך לעגה לך בתולת . וחברו דישעיה . אשר בזה אתו ואשר הפר . אם לא אלתו אשר בזה . ואת אסיריו לא בזה . כי לא בזה ולא שקץ ענות עני . ולא בזה את תפלתם . וחד ובזה אלה להפר ברית : בראשו ט"ו וסי' ושלמאתו בראשו . בראשו נגעו . והשיב את אשמו . דמו בראשו ואנחנו נקיים . ואת רעת נבל . כובע ישועה בראשו . ישם ויגיד בראשו . ובריתי אשר הפיר דסיפרא . ותבא חרב ותקחהו . ואתה תשמע השמי' דמלכים קדמא . וחברו דדברי הימים ואתה תשמע מן השמים קדמא . ישוב עמלו בראשו . דמו בראשו יהיה דסיפרא . החכם עיניו בראשו . ואשר נתן כתר :

מצודת ציון

(א) : (יז) סוללה . היא תל העפר ששופכין מול העיר לעלות עליה להלחם בה : דיק . הוא המגדל הבנוי מול העיר ללכדה כמו ויבנו עליה דיק (ירמיה נב) : (כ) במצודתי . הוא רשת שצדין בה : ונשפטתי . ענין ויכוח וכן כי באש ה' נשפט (ישעיה סו) : מעלו . ענין חטא ופשע : (כא) מברחיו . מלי בריחה : אגפיו . כנפיו

תולדות אהרן כאלה : נדרים סה שבועות לו הוריות יב : אילי הארץ . יומא סו יבמות כא ב"ב פח :

מצודת דוד

בבל . והוא פתרון הנשר הגדול הראשון : ירושלים . הוא פתרון הלבנון : את מלכה ואת שריה . הוא פתרון למרת הארז וקטיפת היונקות ועל יהויכין ושריו יאמר שלקחום נ"נ בגולה : (יג) מזרע המלוכה . הוא פתרון מזרע הארץ ועל צדקיהו יאמר שהיה בן יאשיה כי נ"נ המליכו תחת יהויכין : ויכרות אתו ברית . לבל ימרוד בו : ויבא אותו באלה . השביע אותו על זאת : ואת אילי הארץ לקח . שרי ירושלים לקח להיות בידו ערבון שלא ימרוד בו צדקיהו : (יד) להיות . את הערבון לקח למען תהיה רק ממלכה שפלה להיות נכנעת לו לבל יתנשא למרוד בו רק לשמור את הברית שכרת עמו להיות לה עמידה וקיום וזהו פתרון גפן סורחת שפלת קומה וכו' ור"ל שנתן לה ממשלה מה אבל רק בארצה ובמקומה ותהיה נכנעת לבבל : (טו) וימרד בו . אח"ז מרד בו צדקיהו ושלח מלאכיו למצרים לתת לו סוסים ועם רב להיות בעזרתו מול בבל וזהו פתרון הנשר השני והשלחת דליות להשקותה מן המים שבין הערוגות ר"ל לחזק בידו המלוכה שהמליכו נ"נ : היצלח הימלט . וכי יצלח בבטחון מלך מצרים וכי יהיה נמלט מיד נ"נ האיש העושה הדברים האלה : והפר . וכי המפר ברית ראוי הוא להמלט : (טז) אם לא . הוא ענין לשון שבועה : אשר בזה את אלתו . בזה את השבועה שהשביעו ועבר עליה אתו . עם המלך הממליכו בתוך בבל ימות (ועם שכבר אמר במקום המלך אזר לומר שוב אתו בתוך בבל לפי שארכו הדברים באמרו אשר בזה וכו' וכן דרך המקרא) וזה פתרון נתוק השרשים וכו' ור"ל שנ"נ יעקור מצדקיהו שרשי המלוכה כי לא ימלוך עוד מי מזרעו ויקצץ פרי בטנו כי שחט את בניו והגלה את העם : (יז) ולא בחיל גדול וגו' . ר"ל לא יעשה עמו פרעה לבוא בחיל גדול ובקהל רב כי לא יקיים הבטחתו לישראל לעשות עמו מה שאמר והוא פתרון ולא בזרוע גדולה וכו' : במלחמה . בעת בוא עליו מלחמת בבל כשישפוך סוללה מול העיר לכבשה וכשיבנה דיק ללכדה למען הכרית בה נפשות רבות הנה אז לא יקיים פרעה הבטחתו לבוא בעזרת ישראל : (יח) ובזה אלה . והנה צדקיהו שבזה את השבועה למען הפר הברית שכרת עם נ"נ : והנה נתן ידו . מתחילה נתן ידו והוא תקיעת כף לקיים הדבר ואח"ז עשה כל המרידות האלה לזאת לא ימלט מיד נ"נ : (יט) לכן . הואיל וכן עשה לכן כה אמר ה' : אם לא . הוא ענין שבועה : אלתי אשר בזה . ר"ל השבועה אשר בזה דומה אלי כאלו נשבע לי ובזה אותה וזהו על כי נשבע בשם ה' : ובריתי . הברית אשר הפר הוא כאלו הפר בריתי אשר כרת עמי : ונתתיו בראשו . לכן אתן גמול העון הזה על ראשו : (כ) ופרשתי עליו רשתי . אמרז"ל כשברח צדקיהו דרך מערה הזמין הקב"ה צבי הולך על המערה מלמעלה ורדפו הכשדים אחר הצבי לתפשו ובהגיעם לפתח המערה מצאו את צדקיהו יוצא מן המערה ותפשוהו : ונשפטתי אתו שם . בבבל אתווכח עמו על המעל שמעל בי לעבור השבועה כי שם ישב במאסר וזה יחשב לו ויכוח כי בזה יודיע לו שפשע בו : (כא) ואת כל מברחיו . כל הבורחים מעליו בכל חיילותיו יפלו בחרב האויב כי
ישיגם

עוד אקח מגנה ולא כאותה לקיחה שלקחה מלך בבל כמו שאמר ויקח את צמרת הארז כי הוא לקחה להסירה ולבטלה אבל אני אקחנה ממקום הגלות ונתתי אותה במקומה זהו שאמר ונתתי : מראש יונקותיו רך אקטוף • ראש יונקותיו הוא יהויכין כמו שפירשנו למעלה ממנו אקטוף ענף רך לנוטעו במקומו וזהו שאמר ושתלתי אני כשאקטפנו ממקומו שהוא שם לטובתו אקטפנו כי לנטוע אותו בארצו אקטפנו והרך הזה הוא זרובבל בן שאלתיאל בן יהויכין : על הר גבוה ותלול . פעול מן תל שרצה שהר דומה לתל והוא הר ציון תל ובלע"ז אמונצ"ט : (כג) בהר מרום ישראל . מרום א"י כי ירושלם גבוהה מכל א"י וא"י גבוהה מכל הארצות וי"ת בטור קודשא דישראל : אשתלנו • כתי"ו בקמץ חטף לתפארת הקריאה : ועשה פרי . ובצדקיהו לא זכר פרי כי מתו בניו כמו שזכרנו : והיה לארז אדיר • כמו שהיה מתחלה ארז כמו שאמר צמרת הארז לא גפן כמו שאמר על צדקיהו : ושכנו תחתיו • ישראל ישכנו בצלו : תשכנה . דגש הנ"ון לנ"ון השרש שנפלה ופי' תשכנה הצפורים והוא משל לישראל שישכנו בצל זרובבל : (כד) וידעו כל

הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו
רך אקטף ושתלתי אני על הר־
גבה ותלול : כג בהר מרום ישראל
אשתלנו ונשא ענף ועשה פרי והיה
לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור
כל־כנף בצל דליותיו תשכנה :
כד וידעו כל־עצי השדה כי אני
יהוה השפלתי ׀ עץ גבה הגבהתי
עץ שפל הובשתי עץ לח והפרחתי
עץ יבש אני יהוה דברתי ועשיתי :
יח א ויהי דבר־יהוה אלי
לאמר : ב מה־לכם אתם משלים
את־המשל הזה על־אדמת ישראל
לאמר אבות יאכלו בסר ושני
הבנים תקהינה : ג חי־אני נאם
אדני יהוה אם־יהיה לכם עוד
משל המשל הזה בישראל : ד הן
כל־הנפשות לי הנה כנפש האב
וכנפש הבן לי־הנה הנפש החטאת
היא תמות : ה ואיש כי־יהיה צדיק
ועשה משפט וצדקה : ו אל־
ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל־

דוד דמתיל כארזא רמה ואקימיניה מבני בנוהי יניק וארבי ואקימיניה במימרי בטור רם ומנטל : כג בטור קודשא דישראל אקימיניה ויכניש משרין ויעביד סומכון ויהי למלך תקיף ויסתמכון עלוהי כל צדיקיא וכל ענותניא בטלל מלכותיה ישרון : כד וידעון כל מלכי עממיא ארי אנא יי אמאיכית מלכות דהות תקיפא ותקיפת מלכות דהות חלשא אמאיכית מלכות עממיא דהות תקיפא כאעא רטיב ותקיפית מלכות בית ישראל דהות חלשא כאעא יביש אנא יי גזרית במימרי ואקים : א והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר : ב מא לכון דאתון מתלין ית מתלא הדין על ארעא דישראל למימר אבהתא חטן ובניא לקן : ג קים אנא אמר יי אלהים אם יהי לכון עוד מתיל מתלא הדין בישראל : ד הא כל נפשתא דילי אינון כנפש אבא וכנפש ברא קדמי אינון אנש דיחטי הוא ימות :
ח וגבר ארי יהי זכאי ויעביד דין דקשוט וזכו : ו בטוריא לא פלח לטעותא ועינוהי

תולדות אהרן ונשא ענף. שבת ל: כל צפור. חולין קלט: כל הנפשות. עקידה שער נט: אל ההרים. שבת יג סנהדרין סא :

רש"י

מלך המשיח : רך . אקטוף . אין דרך להרכיב אלא מן הרך שגדל אשתקד שקורין גריפי"א בלע"ז : ותלול . לשון תל שדרך תל להיות גבוה ותלול אומנצלי"ה בלע"ז : (כג) תשכונה . דגשות הנו"ן משמש תחת נו"ן שנייה כאלו כתוב תשכוננה : (כד) השפלתי עץ גבוה . את הכשדים שהיו מושלים בישראל : הובשתי עץ לח . צדקיהו וזרעו : והפרחתי עץ יבש . יהויכין שנגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהיה פחת יהודה למשול : (א) ויהי דבר ה' אלי לאמר . (ב) מה לכם אתם מושלים את המשל • אשפלאנ"ן בלע"ז : אבות יאכלו בוסר • פרי עד שלא נתבשל בייגרו"ן בלע"ז : ושני הבנים תקהינה . אגאצרונ"ש בלע"ז . כך דרכו של הקב"ה האבות חוטאים והבנים לוקים שהרי כמה שנים חטאו מלכי ישראל קודם שגלו ואף אנו לא כדאג ללקות בעונינו : (ג) משל . כמו למשל : (ד) כל הנפשות לי הנה • ולמה ילקה הבן שלא חטא לי בלא שלי הוא : (ו) אל ההרים לא אכל . בסוריא לא פלח לטעוותא לאכול זבחי מתים : אל גלולי .

שמר

וברתי ועשיתי ד' דסמיכי וסימ' וידעו כל עצי השדה . היעמד לבך אם תחזקנה • וידעו כל הגוים אשר ישארו • ונתתי רוחי בכם : אל ההרים לא אכל חד מן ה' פסו' אית בהון לא לא לא לא וסי' והיא שפחה נחרפת ? לאמר לא כי אל ארץ מצרים נבאי ומולדתיך ביום הלדת. אל ההרים לא אכל קרמא דסיפראי ארזים לא עממהו• שבחרות כי הנה אנכי מקים • לא שמעה בקול . לא הרצח לא תנאף דאלה שמות :

רד"ק

עצי השדה • לפי שהמשיל מלכות בית דוד לארז המשיל העו"ג לשא' עצי היע': וידעו כי אני ה' השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל • השפלתי עץ גבוה זה מלך בבל הגבהתי עץ שפל זה מלך יהוד' והוא זרובבל וכן הובשתי עץ לח והפרחתי עץ יבש משל גם כן עליהם ויש מפרשי' עץ גבוה ועץ לח זה צדקיהו עץ שפל ועץ יבש זה יהויכין שהיה בגלו' שפל והגביהו האל יתעלה שנשאהו אויל מרודך מבית הכלא ונתן כסאו ממעל לכסא המלכים אשר אתו והיה עץ יבש שלא היו לו בנים בגלותו אחר כן היו לו בנים בבית הכלא אסיר ושאלתיאל הנה שב עץ לח ויש מפרשים זאת הפרשה על המשיח וכן נראה שהוא דעת יונתן שתרגם ולקחתי אני מצמרת הארז ואקרב ממלכות דבית דוד דמתיל כארזא וגו': (א) ויהי• לאמר • שיאמר להם לישראל : (ב) מה לכם . על אדמת ישראל • על חורבן א"י יאמרו הדור שהרבה בימיהם זה המשל : אבות יאכלו בסר ושיני הבנים תקהינה . ופירוש המשל מה שהיו אומרים אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו ובעבור שהיו אומרים הנביאים לישראל בחטאות ירבעם והיו אומרים לשבט יהודה בחטאות מנשה אמרו אם כן הבנים לוקים בעון אבותיהם והנה יתכן לומר זה אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה והם לא הבינו ולא השכילו בזה כי בגלל חטאות ירבעם ומנשה היה הקצף הגדול כי הם החטיאו הבאים אחריהם ואילו לא אחזו ישראל בחטאות ירבעם ולא אחזו בני יהודה בחטאות מנשה לא היו לוקים על עונותיהם ולא חרבה ארץ ישראל ועל זה הענין השיבם האל יתעלם והוא ענין כל הפרשה הזאת אחר זה : (ג) חי אני • אם יהיה לכם עוד משל המשל הזה • כי אני אודיע בם משפטי ודרכי ולא תטעו עוד בו ותתכנו דעתכם ותראו כי כן הוא כי כל הנפשות לי הנה ואני נתתי אותם בבשר להנהיג הגוף ללכת אחרי ואני רוצה בחייכן ולא במיתתן כי לי הנה ומכבודי נגזרו כנפש האב וכנפש הבן ואיך תעלו בדעתכם שאעניש כנפש אם לא חטאה לי חלילה לי : (ד) הן כל הנפשות לי הנה . מבואר הוא : (ה) ואיש כי יהיה צדיק • עתה יפרש המשפט כאשר הוא מלפניו כדי שלא יטעו שהם גם אין להם לטעות במה שכתוב בתורה פוק' עון אבות על בנים שהרי כתוב שם לשונאי : כי יהיה צדיק . בהמנעו ממצות לא תעשה : ועשה משפט וצדקה . שקיים מצות עשה אחר כן פרט קצת העונות והזכיות ואמר : (ו) אל ההרים לא אכל . קמץ בזקף לפי שהיו עובדים עכו"ם אל ההרים הרמים כמ"ש לפיכך אמר אל ההרים לא אכל ואל כמו על וכמוהו

מצודת דוד

ישיגם והנשארים מהם יתפזרו בעולם בכל רוחות העולם : וידעתם • אז בבוא הדבר תדעו שאני ה' דברתי הדברים האלה ולא בדאם הנביא מלבו : (כב) ולקחתי אני • אני אקח ענף מסעיף העליון מאילן הארז הרמה ואני אתן אותה במקומו ר"ל בימי המשיח אקח מזרע דוד ואמליכו בירושלים : מראש יונקותיו . מן הענפים הרכים שהמה בראש הסעיף העליון מהם אכרות ענף רך אשר תגלה לנטיעה : ושתלתי אני . אטע אותו על הר גבוה ותלול למען יהיה נראה למרחוק ועל המשיח יאמר וכפל הדבר כמ"ש : (כג) בהר מרום ישראל • בהר הגבוה שבכל א"י הוא ירושלים שם אשתלנו : ונשא ענף • יגדל ענפים ויעשה פרי ויהיה דומה לארז חזק ר"ל יהיה לו הרבה טובה וגדולה : ושכנו תחתיו • תחת האילן הזה ישכנו כל צפור וכל בעל כנף תשכונה בצל ענפיה הגדולים ר"ל כל האומות יהיו נשמעים לו וסרים לעבודתו : (כד) כל עצי השדה • הם העו"ג : השפלתי עץ גבוה • הם שרי הכבליים : הגבהתי עץ שפל • הם מלכי בית דוד : הובשתי וגו' • כפל הדבר במ"ש : אני ה' • הנאמן במאמרו : יח (ב) מה לכם . ר"ל מה ראיתם לשנות זה שאתם מושלים את המשל הזה על חורבן אדמת ישראל : אבות • וזהו המשל שאמרו הנה האבות אכלו בוסר החמוצה המקהה את השנים ועכ"ז לא קהו שניהם ושני הבנים תקהינה עם כי לא אכלו הבוסר ור"ל היתכן אשר אבותינו חטאו והיו כל ימיהם בשלוה ולא קבלו גמול ואנחנו בניהם שאין אנו מרבים בחטאים כמוהם נהיו נלקים בעונם : (ג) אם יהיה וגו' . ר"ל אם יהיה עוד מי מכם להמשיל המשל הזה וכאומר הן אודיע לכם אופן משפטי ותראו שהדין עמדי : (ד) לי הנה . המה שלי וכאומר והנה מהדרך הוא שכ"א מחבב את שלו ורוצה בקיומו : כנפש האב וגו' . כמו נפש האב כן נפש הבן הנה שלי באין הפרש (וכפל הכפי"ן כנפש האב וכנפש הבן להורות על דמיון גמור וכן כמוך כפרעה) (בראשית מד) : היא תמות . כי אז אין לחבבה מעתה אבל בזולת החטאת מדוע תסיר החבוב : (ה) ואיש . ר"ל הואיל והנפשות חביבות עלי לכן איש כי יהיה צדיק לבל יעשה מה מן הרעות ועוד יעשה הטוב בעשות משפט וצדקה : (ו) אל ההרים וגו' . עתה מפרש מה הם הרעות שהיה נזהר מהם ואמר שלא אכל בההרים מזבחי תקרובת עכו"ם שעל המרים ואף לא נשא עיניו להסתכל בגלולי

מצודת ציון

כנפיו ובדרז"ל עד בין אגפים (חולין מ"ו) ועל החפשות התיילו' יאמר וכן וכל אגפיו (לעיל יב) : (כב) ותלול . ענין גבהות והוא מל' תל : (כד) הובשתי • מל' יבשות : לח . מל' לחות ורטיבות : והפרחתי . ענין הצמחת הפרח : (ב) מושלים • מלשון משל : בוסר • כן יקרא פרי שלא נגמר בשולו וכן ובוסר גומל יהיה נצה (ישעיה יח) : תקהינה • ענין חלישת השנים לנתך

וכמוהו רבים ואמר אכל לפי שהיו אוכלים שם וזבחים שם זבחיהם אחרי הקרבתם לעכו"ם וכן ת"י בטורי' לא פלח לטעוותא : ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל . אין צריך לומר שלא עבד עכו"ם אלא אפילו עיניו לא נשא אליה כענין שנאמר אל תפנו אל האלילים ואחר שזכר עכו"ם והיא עבירה שבין אדם למקום והיא שקולה כנגד כל העבירות זכר מעבירות שבין אדם לחבירו הרגילות במשא ובמתן והלואה שרגילים בה בני אדם וזכר מן העריות מה שאדם קרוב אליהם כי כל עריות שהם שאר בשר אין צריך לזכרם כי רוב בני אדם בדלים מהם ואפילו הרשעים וזכר ממצות עשה הצדקה שהיא מצוה הגדולה בדברים שבין אדם לחבירו וכן זכר משפט אמת שהוא קיום הישוב בעולם וזכר החוקים בכלל ואמר בחקותי הלך ואחר שאמר כי הבן לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן אמר כי אפילו עונות עצמו לא ישאר אם ישוב מהם ובכלל זה הענין זכר הגמול בכלל בחיים והעונש בכלל במיתה וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל כי מה שזכר החיים והמיתה הם לעולם הבא ואני אומר כי אמת כן הוא כי עיקר העונש והגמול הוא לעולם הבא אבל הענין הנזכר הנה לא נזכר על דבר העולם הבא כי הענין הזה תשובה לאומרים כי הבן נושא עון האב כראותם הצרות רבות לבנים באותו הדור ואבותיהם חטאו ואינם ולא היו אלו מתלוננים על דבר העולם הבא כי לא ידעו מה היא אלא על מה שהיו רואים בעיניהם וצריך שתהיה התשובה מענין השאלה והתמיהה ואם תאמר אם כן למה זכר החיים והמות לבד ואין הגמול והעונש בעולם הזה בחיים ובמות לבד אלא אף בכל פרטי הברכות והקללות הכתובים בתורה נאמר כי אמר זה לקצר הענין ולזכר הדבר הכולל והם החיים והמות כמו שאמר ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם הנה זכר החיים במקום כל פרטי הברכות ואף על פי שאנקלוס תרגם ויחי בהון לחיי עלמא אין משמעות וחי אלא בעולם הזה כמו שהיו כל הברכות והקללות שיעדם בתורה בעולם הזה אלא שנרמז במלת וחי בהם חיי העולם הבא וכן נרמז במקומות אחרים מן התורה אבל פשוטו של דבר הוא בעולם הזה וכן מה שאמר לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות המית' הזאת כוללת כל הקללו' שנגזרו על אדם בעון אכילת הפרי והוא מה שאמר לו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וגומר וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו' בזעת אפך וגו' והנה כלל בלשון המיתה כל אלה הקללות וכן אמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך והברכה והקללה היא דרך כלל במקום הברכות והקללות הנה קרא הברכות החיים וקרא הקללות המות והטעם כי החיים עם ההצלחה והטוב הם החיים ועם הרע הם המיתה כמו שאמר על המצלית במכביו והמרתם כה לחי והמנוגע בגופו נקרא מת כמו שאמר אל נא תהי כמת וכן העני חשוב כמת ובאמרו הנפש החוטאת היא תמות אמר על הנפש שהיא בעלת התאוה והיא החוטאת עם הגוף וכן אמר נפש כי תחטא וכן היא מקבלת העונש עם הגוף ברעב והחולי והשבי וכל זה והדומה לו יקרא מיתה כי מי שהיו רעים חשוב כמת וכמה מן הנביאים בחייהם שאלו מיתה' כמו שמצינו באיוב וכאשר אמר כי הבן לא ישא בעון האב בבן שהוא גדול שהוא ראוי לעונש ולשכר מעצמו אבל הבנים הקטנים מתים בעון אבותם וכן ייטיב להם בזכות אבותם אבל הגדולים שהם רשעים לא תועילם זכות אבותם כמו שהצדיקים לא יזיקם עון אבותם כמו שאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים ואמר לשנאי ואמר בגמול הטוב שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור אבל מדה הטובה מרובה ממדת הפורענות כי זכות האבות שומר הבנים ומוסיף להם טובה בזכות אבותם אפילו לאלף דור או לאלפים דורות כמו שאמר לנו ברית אבותינו אברהם יצחק ויעקב עד היום אף שהיום נתנו אוהביו ושומרי מצותיו ואע"פ שיש בינינו רשעים כל ישראל נקיים היום מעון עכו"ם ומשאר עונות הנזכרים נקיים רוב ישראל וכ"ש בשבעים אבותינו בזה כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו' וכרת עמו ברית בין הבתרים לשמור הברית לבניו עד עולם ואמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור וגו' ואמר וזכרתי להם ברית ראשונים וברית כרותה לזרע אברהם יצחק ויעקב שלא ישבותו מהיות גוי לפני האל יתעלה ואשר יצאו מכלל אמונתינו לא היו מודעים באמת אלא מן האפיקורסים הגרים בנתגיירו ועון האבות שמור לבנים הרשעים להוסיף להם ברעתם בעון אבות עד ארבעה דורות לא יותר כי כן יוכל לראות הזקן המורד מבני בניו עד ארבעה דורות כי יש רשע מאריך ברעתו וזכר עלי שאמר לו האל שישמור לו ולבניו העון עד עולם העון ההוא היה גדול והיה בו חלול השם וקורא הדורות מראש ידע שלא היו בבנים מי שראוי לכפר עון אבותיו השוא בעבורו ואם יהיה לא יחול עליו העונש ההוא כמו שאמרו רז"ל בזבח ומנחה הוא אינו מתכפר אבל בדברי תורה ובגמ"ח מתכפר וזכר בפ' זאת ג' דורות צדיק ורשע וצדיק כנגד הדורות שהיו מתרעמים עליהם כי חזקיהו היה צדיק ולא נשא עון אחז אביו ומנשה בנו היה רשע שופך דם כמו שאמר והוליד בן פריץ שופך דם והנה לא הועילו לו צדקתו של חזקיהו אביו ונענש על רשעו ולכדוהו שרי צבאות מלך אשור בחחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בבלה והנה בן מנשה היה רשע ונענש על רשעו ונפקד עליו גם עון אביו ולא מלך אלא שתי שנים ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו והנה אמון הוליד בן וירא את תעלות אביו אשר עשה ולא עשה כהנה והנה לא מת בעון אביו כיון שהוא היה צדיק ואם תאמר הנה אמר כי בשוב רשע מכל חטאתיו אשר עשה חיו יחיה וכל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו והנה מנשה שב מרשעו ונזכרו מעשיו הרעים עד תום הארץ כמו שאמר בחטאת מנשה נאמר כי הוא חטא והחטיא את הרבים ואם הוא שב חטא הרבים לא היה יכול להשיב ובאלו מעשיו הרעים עד שחרבה הארץ בעבורם לפיכך היו נזכרים מעשיו אבל לו לא נזכרו כי לא נענש בעבורם כיון שעשה תשובה ונכנע מלפני אלהי אבותיו וישמע תפלתו ויעתר לו וישיבהו לירושלם למלכותו אבל לאותו מעשיו נזכרו והנה ענין הפרשה ובנתלה בו הכל מבואר : (ז) ואיש . חבולתו חוב ישיב . בחבולה שהיה לו בחובו ישיב אותה לעני כמו שצותה התורה להשיב את העבוט וחבולה הוא המשכון חוב ידוע שהוא כמלוה : ועירום . יכסה בגד המשך : (ח) בנשך לא יתן . הבי"ת פתוחה לחסרון ה"א הידיעה ופירושו הנשך הידוע שאסרה אותו התורה : ותרבית לא יקח . אמרו רז"ל הוא נשך הוא תרבית ולא חלקו עליו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין ואמר לא יתן בשעת המלוה כי אז הוא נותן ואמר לא יקח בשעת גביית החוב כי אז הוא לוקח : מעול ישיב ידו . כמו שאסרה תורה לא תעשו עול במשפט במשקל ובמשורה משפט אמת אם יהיה שופט בין שני אנשים יעשה להם משפט אמת ולא יכיר פנים לאחד מהם : (ט) בחקותי יהלך . מן הדגוש והוא עומד וזכר החקים והמשפטים בכלל מלבד מה שזכר בפרט : (י) והוליד בן פריץ . שפורץ גדר האמת : ועשה אח מאחד מאלה . אח כמו אחד ויאמר ממנו אחת לנקבה כי גם הוא בלא דלת ויאמר בשתי לשונות כמו אני ואנכי ויונתן תרגם כמשמעו ויעביד לאחוהי מחדא מאלין ופירוש ועשה את עשה עון אחד ואי זה עון מאלה הנזכרים ופירוש מאחד מאלה כמו מכל אשר יעשה מאחת מאלה : (יא) והוא את כל אלה לא עשה . כל אלה הזכיות שזכר לא עשה אותם אלא עשה הפכם : כי גם אל ההרים אכל . אכל פתח בזקף ובלמעלה לא אכל קמץ בזקף כמו שכתבנו וסימן לא אכל קמץ פומיה אכל פתח פומיה : (יב) עני ואביון הונה . זכר עני לפי שהוא חלוש והוא נקל להונותו והוא גם אחרים הונה כאשר יכול אלא זכר עני ואביון על הוה כי לא יירא להונותם מתלונתם והאונאה היא קיחת ממון אחרים במשא ומתן שלא

מדעתם

גִּלּוּלֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ
לֹא טִמֵּא וְאֶל־אִשָּׁה נִדָּה לֹא יִקְרָב׃
ז וְאִישׁ לֹא יוֹנֶה חֲבֹלָתוֹ חוֹב יָשִׁיב
גְּזֵלָה לֹא יִגְזֹל לַחְמוֹ לְרָעֵב יִתֵּן וְעֵירֹם
יְכַסֶּה־בָּגֶד׃
ח בַּנֶּשֶׁךְ לֹא־יִתֵּן וְתַרְבִּית לֹא יִקָּח
מֵעָוֶל יָשִׁיב יָדוֹ מִשְׁפַּט אֱמֶת יַעֲשֶׂה
בֵּין אִישׁ לְאִישׁ׃ ט בְּחֻקּוֹתַי יְהַלֵּךְ
וּמִשְׁפָּטַי שָׁמַר לַעֲשׂוֹת אֱמֶת צַדִּיק
הוּא חָיֹה יִחְיֶה נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃
י וְהוֹלִיד בֶּן־פָּרִיץ שֹׁפֵךְ דָּם וְעָשָׂה
אָח מֵאַחַד מֵאֵלֶּה׃ יא וְהוּא אֶת־כָּל־
אֵלֶּה לֹא עָשָׂה כִּי גַם אֶל־הֶהָרִים
אָכַל וְאֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ טִמֵּא׃ יב עָנִי
וְאֶבְיוֹן הוֹנָה גְּזֵלוֹת גָּזָל חֲבֹל לֹא
יָשִׁיב וְאֶל־הַגִּלּוּלִים נָשָׂא עֵינָיו

ב' · ל' והוא חד מן ז מלין דפשטא לכתר · ג' קמצים וכל ח חסף דכוו' · ג' · ב' · ל' דסמיך · כ"ד

לָא זְקַף לְפוּלְחַן טַעֲוַת בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְיַת אִתַּת חַבְרֵיהּ לָא
סָאֵיב וּלְוַת אִתָּא מְסָאֲבָא לָא
עָל׃ ז וֶאֱנָשׁ לָא אוֹנֵי מַשְׁכּוֹן
דְּחוֹבְתָא אָתֵיב גְּזֵילָא לָא גְזַל
מִלַּחְמֵיהּ לְכַפְנָא יְהַב
וְעַרְטִילָאָה כַּסֵּי מִכְּסוּתֵיהּ׃
ח בְּחִבּוּלְיָא לָא יְהַב וְרִבִּיתָא
לָא נְסִיב מִשִּׁקְרָא אָתֵיב יְדֵיהּ
דִּין דִּקְשׁוֹט עֲבֵיד בֵּין גְּבַר
לִגְבָר׃ ט בִּקְיָמַי הֲלֵיךְ וְדִינַי
נְטַר לְמֶעְבַּד קְשׁוֹט צַדִּיקָא
הוּא מֵיחָא יְחֵי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃
י וְאוֹלֵיד בַּר רַשִׁיעָא אָשֵׁיד
דַּם וְיַעְבֵּיד לַאֲחוּהִי מֵחֲדָא
מֵאִלֵּין׃ יא וְהוּא יַת כָּל אִלֵּין
לָא עֲבַד אֱלָהִין בְּטוּרַיָּא פְּלַח
לְטַעֲוָתָא וְיַת אִתַּת חַבְרֵיהּ
סָאֵיב׃ יב מִסְכֵּן וְחַשִּׁיךְ אוֹנֵי
גְּזֵילָא גְּזַל מַשְׁכּוֹנָא לָא אֲתֵיב
וּלְפוּלְחַן טַעֲוָתָא זְקַף עֵינוֹהִי

שאר עבודת כוכבים כגון הבעל שבשומרון והעגלים שבבית אל ושבדן : (ז) יונה . לשון אונאה כלומר שום איש לא הונה : חבולתו חוב ישיב . אם חובל שלמת רעהו בחובו ישיב אותו כבוא השמש : (י) ועשה אח מאחד מאלה . ת"י ויעבד לאחוהי מחדא מאילן : (יא) והוא את כל אלה . את כל הטובות האלה שעשה אביו : (יב) תועבה עשה . משכב זכור :

ויראה

מצודת ציון

נתתך כמאכל וכן אם קהה הברזל (קהלת י) ור"ל בגלגל הברזל לכרות הענף : (ז) יונה . מלשון אונאה ופיינו קחת הכון כמו העיר היונה (צפניה ג) : חבולתו . ענין משכון כמו אם חבל תחבל שלמת רעך (שמות כב) : (ח) בנשך . ותרבית . שניהם ענין רבית אבל לשון נשך נאמר בכסף ותרבית באוכל כמ"ש את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה) : (י) פריץ . ר"ל רשע הפורץ גדר האמת והנכונה : (יב) הונה . מל' אונאה :

כבא

מצודת דוד

בגלולי בית ישראל הם הפסילי' : לא טמא . לזנות עמה : לא יקרב . לבא עלי' : (ז) לא יונה . לעשוק ולקחת מה משלו : חבולתו חוב . כאשר חבל שלמת רעהו בחובו השיב לו כבוא השמש ולא עבר על מצות התורה : לחמו לרעב יתן . ולא עבר על מה שאמרה התורה ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון (דברים טו) : ועירום . מי שהלך ערום מבלי לבוש כסהו בבגד משלו : (ח) לא יתן . לא הלוה למי על נשך : לא יקח . בעת התשלומין לא לקח תרבית ואף אם הלוה נתן מעצמו (ואף שזהו אבק רבית ומדרבנן רמוזה היא במקרא) : מעול ישיב ידו . עתה אמר דרך כלל שלא עשה עול והם הדברים שאסרה התורה : משפט אמת . עתה מפרש הטובה שעשה ואמר שעשה משפט אמת בין איש לאיש ולא הטה המשפט : (ט) בחוקותי יהלך . אף המצות שהם כחק שאין הטעם ידוע והשטן משיב עליהם עכו"ז הלך בהם ועשאם : ומשפטי שמר לעשות אמת . ר"ל לא עשה משפט במי עם הכוונה להתנקם בו כ"א שמר את המשפט לעשות בו לבד האמת והראוי מבלי כוונה אחרת : צדיק הוא . האיש אשר כזה לצדיק יחשב ולכן חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנשמות : (י) והוליד . ואם צדיק הזה יוליד בן פריץ השופך דם : ועשה אח . ועשה לאחיו מאחד מאלה המזכרים כגזל וכדומה : (יא) והוא את כל אלה . כל אלה הטובות הנזכרים לא עשה : כי גם . ר"ל לא היה די לו שלא עשה הטובות אלא שגם עשה את הרע כי גם אכל בההרים מזבחי תקרובות עכו"ם : (יב) הונה . עשק מהם הון : חבול . מה שמשכן בחובו לא השיב כבוא השמש ועבר על מצות התורה : נשא עיניו . להסתכל בהם להשמא לבו אליהם : תועבה עשה . עשה הדברים המתועבים בעיני ה' : (יג) בנשך וגו' . ר"ל לקח בין רבית קצוצה בין אבק רבית : וחי . וכי איש כזה ראוי להחיות בזכות אביו באמת לא יחיה הואיל ועשה התועבות האלה הנזכרות ואין בידו זכות מה להצטרף עמה' זכות אביו : מות יומת . ר"ל אם כי ימות בחטאו יהיה עוד עון מיתתו על עצמו ויענש בעולם הנשמות על כי חטא לנפשו לגרום מיתה לעצמו א"כ החוטא עצמו יקבל כל גמולו משלם : (יד) והנה הוליד בן . והנה אם רשע כזה יוליד בן וראה בעיניו כמעשה אביו חטאות : ויראה . ועם כי ראה אותן לא חמד בהן ולא עשה כמוהן : (טו) לא אכל . ר"ל לא נשבר החבלה

בידו

תועבה עשה: יג בנשך נתן ותרבית
לקח וחי לא יחיה את כל-התועבות
האלה עשה מות יומת דמיו בו
יהיה: יד והנה הוליד בן וירא את-
כל-חטאת אביו אשר עשה ויראה
ולא יעשה כהן: טו על-ההרים לא
אכל ועיניו לא נשא אל-גלולי בית
ישראל את-אשת רעהו לא טמא:
טז ואיש לא הונה חבל לא חבל
וגזלה לא גזל לחמו לרעב נתן
וערם כסה-בגד: יז מעני השיב
ידו נשך ותרבית לא לקח משפטי
עשה בחקתי הלך הוא לא ימות
בעון אביו חיה יחיה: יח אביו כי-
עשק עשק גזל גזל אח ואשר לא-
טוב עשה בתוך עמיו והנה-מת
בעונו: יט ואמרתם מדע לא-נשא
הבן בעון האב והבן משפט וצדקה
עשה את כל-חקתי שמר ויעשה
אתם חיה יחיה: כ הנפש החטאת
היא תמות בן לא-ישא בעון האב
ואב לא ישא בעון הבן צדקת
הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע
עליו תהיה: כא והרשע כי ישוב
מכל-חטאתו אשר עשה ושמר את-
כל-חקותי ועשה משפט וצדקה
חיה יחיה לא ימות: כב כל-פשעיו אשר עשה לא יזכרו
לו בצדקתו אשר-עשה יחיה: כג החפץ אחפץ מות
רשע נאם אדני יהוה הלוא בשובו מדרכו וחיה:
כד ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ככל התועבות
אשר-עשה הרשע יעשה וחי כל-צדקתו אשר-עשה לא

תועבא עבד: יג בחבוליא
יהב ורביתא נסיב האתקים
לא יתקים ית כל תועבתא
האלין עבד מימת ימות חובת
קטוליה ביה תהי: יד והא
אוליד בר וחזא ית כל חובי
אבוהי דעבד וחזא ולא עבד
כותהון: טו על טוריא לא
פלח לטעותא ועינוהי לא זקף
לפולחן טעות בית ישראל וית
אתת חבריה לא סאיב:
טז ואנש לא אוני משכונא
לא נסיב וגזלה לא גזל
מלחמיה לכפנא יהב
וערטילאה כסי מכסותיה:
יז ממסכנא לא אתיב ידיה
חבוליא ורביתא לא נסיב
דיני עביד בקימי הליך הוא
לא ימות בחובי אבוהי מיחא
יחי: יח אבוהי ארי עשק
עשקא גזל גזלא לחד מאחוהי
ודלא תקין עבד בגו עמיה
והא מית בחוביה: יט ותימרון
מא דין לא לקי ברא בחובי
אבא וברא דין וקשוט וזכו
עבד ית כל קימי נטר ועבד
יתהון מיחא יחי: כ אנש
דיחוב הוא ימות ברא לא לקי
בחובי אבא ואבא לא לקי
בחובי ברא זכות זכאה ביה
יתקים וחובת חיבא עלוהי
תהא: כא ורשיעא ארי יתוב
מכל חובוהי דעבד ויטר ית
כל קימי ויעביד דין דקשוט
וזכו מיחא יחי לא ימות:
כב כל חובוהי דעבד לא ידכרון
ליה בזכותיה דעבד יתקים:
כג המרעא רעינא במותיה דרשיעא אמר יי אלהים הלא
כד יתוב מאורחיה ויתקים: כד וכד יתוב זכאה מזכותיה
ויעביד שקר ככל תועבתא די עבד רשיעא יעביד

רש"י

(יד) ויראה ולא יעשה כהן. ראה בלבו שאין טוב לעשות כן איאפרציו"ם בלע"ז: (יז) מעני השיב ידו. מעשות לו רעה: (כד) כל צדקותיו לא תזכרנה. פירשו רבותינו במתחרט עליהם

ח' פסוקי' אית בהון חטאה ת"ש"יה וסימ' והתודה את חטאת' אשר עשו. ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל. ככל חטאת אביו אשר האביה. על חטאתיו אשר חטא לעשות הרע. דומ"י וילכו בני ישראל בכל חטאת ירבעם. כי על אף יי'. והנה הוליד בן פריץ. והרשע כי ישוב: חטאת ו' חס' בליש' בקריא' וסימן נמסר בסדר נשא: גזל ב' קמצין וסימ' גזל אח ואשר לא טוב עשה, וגזל משפט וצדק תראה: ויעשה ד' בקריאה וסימ' נמס' במלכים א' סימ' י"ו: צדקת ה' בקריאה וסימ' כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא. צדקת הצדיק עליו תהיה. צדקת הצדיק לא תצילנו. צדקת ישרים תצילם. צדקת תמים תישר דרכו וחד. וצדקת צדיקים יסירו ממנו: ובשוב ד' וסי' ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול. ככל התועבות אשר עשה. ובשוב רשע מרשעתו. וחברו, וחד ובשוב

תולדות אהרן מות יומת. תמור' ו: התוספת. שבת נה מכות כד: בן פריץ. ב"מ קס תמורה ו: בנשך. ב"מ סא: בתוך עמיו. שבועות לט. ובשוב צדיק. ברכות כט:

מצודת ציון

(יט) נשא. מלשון משא וסבל:
(כד) במעלו. ענין חטא ופשע:
(כה) יתכן. מלשון הכנה ומתוקן וכן תותם

רדק

מדעתם או מדעתם כמו ולא יונו נשיאי עוד את עמי והאכלתי את מוניך: תועבה עשה. שקרב אל נדה: (יג) בנשך. וחי. בתמיה: דמיו בו יהיה. זכר דמיו לשון רבים ואמר יהיה לשון יחיד כמו שפירשנו למעלה בפרש' הודע כי דם נזכר בכלל ובפרט גם כי הויה נופל על הענין כמו כי יהיה נערה: (יד) והנה. מבואר הוא: (טו) על ההרים. זהו שאמר על ושהרה אל: (טז) ואיש. חבול לא חבל. לא חבל אותו בעת שראוי להשיבו: (יז) מעני השיב ידו. מעשות לו שום רע ושאר אחרים אלא שזכר מי שהוא נקל להרע לו שהוא אלום: (יח) אביו. גזל אח. כל ישראל אחים כמו שאמר עד דרוש אחיך אותו וזולתו ותירגם יונתן גזל גזילה לחד מאחוהי: ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו. כאילו אמר ורע עשה בתוך עמיו ואמר דרך כלל על הרעות וכן מנהג הלשון לומר לא טוב במקום רע כמו ויתיצב על דרך לא טוב ומאזני מרמה לא טוב וכן על הדרך הזה אשר איננה טהורה אשר לא יהיה טהור: בתוך עמיו. כי לא יבוש לעשות רע בתוך קהלות אנשים: (יט) מדע. חסר וי"ו ולית כוותיה. וטעם ואמרתם כי אתם תאמרו אלי כשאומר לכם מדתי זאת מדוע לא נשא הבן בעון האב כמו שאנו רואי' אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וזה לא יתכן כי הבן משפט וצדקה עשה מדוע ישא עון האב אבל אתם רשעים ואתם נושאים עונותיכם ועון אבותיכם כמו שהיא מדתי פוקד עון אבות על בנים לשונאי: שמר ויעשה אותם. שמר מצות לא תעשה ויעשה מצות עשה: (כ) הנפש. מבואר הוא: רשע. כתיב וקרי הרשע אין ביניהם אלא ה"א הידיעה: (כא) והרשע. עד הנה דבר' באב ובבן ועתה מדבר באדם עצמו בשובו ממעשיו ואמר כי אם הי' רשע ושב מרשעתו ועש' משפט וצדקה חיה יחיה וכל פשעיו לא יזכרו לו עוד וכן בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה והקשו רז"ל ולהוי כמחצה זכאי ומחצה חייב ותרצו בתוהא על הראשונות שכיון שמתחרט אדם על מעשיו הראשונים אינם נחשבים לו לכלום: חיה יחיה ולא ימות. יחיה בעולם הזה ולא ימות לעולם הבא וכן יחי ראובן ואל ימות: מכל חטאתו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב: (כב) כל פשעיו. מבואר הוא: (כג) החפץ אחפוץ מות רשע. אינני חפץ במות רשע אלא אני מאריך לו ברשעו כדי שישוב בתשובה כמו שעשיתי למנשה: (כד) ובשוב צדיק. וחי. בתמיה: צדקתו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב ואמרתם

מצודת דוד

בידו כבוא השמש: (יז) מעני השיב ידו. מלעשות רעה ולפי שנקל לעשות רעה לעני על כי אין בו כח להציל נפשו לכן אמר מעני: הוא. הבן ההוא לא ימות בעון אביו אלא חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנשמות ור"ל לא כשתאמרו אתם שהבנים נלקים בעון אבותם: (יח) אביו כי עשק. ר"ל אביו הוא הוא אשר עשק וגזל אחיו ועשה את אשר לא טוב ר"ל עשה את הרע בתוך עמיו בפרהסיא והנה באמת מת הוא בעונו אבל הבן למה יומת מה עשה: (יט) ואמרת' מדוע וגו' ר"ל ואם תשאלו לומר מדוע תאמרו אשר הבן לא ישא עונש בעון האב וכאלו יאמרו הלא אנחנו הלוקי' בעון אבותינו: והבן משפט וצדקה עשה. כאומ' אבל אמרי הנה כאשר עשה הבן משפט וצדקה ושמר בלבו את כל חוקותי ועשה אותם ולכן חיה יחיה בעוה"ז ובעולם הנשמות ולא ישא עון האב וכאומר אבל אתם הלא פשעתם בי ולכן נרפתי גם עונות אבותיכם וכמ"ש פוקד עון אבות על בנים וגו' לשונאי (דברים ה') (ומה שלא נענשו אבותיכם הוא בעבור שעדיין לא נתמלאה אז הסאה ועתה נתמלאה ע"י הצירוף): (כ) היא תמות. ולא מי שלא חטא: לא ישא. לא ישא עונש בעון האב וגו': צדקת הצדיק. מעשה הצדק מן הצדיק תהיה עליו לבד לקבל הגמול בעצמו: (כא) והרשע כי ישוב וגו'. בא להביא ראיה לאמת המשפט הזה ואמר הלא אם הרשע ישוב מכל חטאותיו ולא יעשה עוד וישמור עוד את כל חוקותי וגו' הנה יחיה ולא ימות בעונש החטאות שעשה מאז: (כב) אשר עשה. מאז עד לא ישוב: לא יזכרו לו. לקבל עליהם גמול עונש: בצדקתו אשר עשה. אחרי שובו על ידם יחיה וכאומר אם החוטא עצמו ישוב ויעשה צדקה לא יזכרו לו פשעיו כ"ש הוא שלא יזכרו לבן העושה צדקה: (כג) החפץ. וכי חפצי במיתת הרשע בחטאו הלא חפצי הוא שישוב מדרכיו ויחיה ואם יזכרו הראשונות מה תועלת בתשובה והיישרת דרכו: (כד) ובשוב צדיק מצדקתו. וכאשר הצדיק יחזור מצדקתו ויעשה עול כדרך התועבות אשר עשה הרשע מעיקרו יעשה גם הוא: וחיה. בתמיה האם ראוי שיחיה בעבור הצדק שעשה בראשונה הנה באמת לא כן הוא כי כל צדקותיו אשר עשה בראשונה לא תזכרנה כדי שיחיה בעבורם אלא בעבור מעלו אשר מעל ובעבור חטאתו אשר חטא בעבורם ימות ואמרז"ל בזה בתוהה

תזכרנה במעלו אשר־מעל
ובחטאתו אשר־חטא בם ימות :
ה'כ"כ בסיפ׳ וחכה כה ואמרתם לא יתכן דרך אדני
נ' שמעו־נא בית ישראל הדרכי לא
ח'חס' בסיפ' יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו :
כו בשוב־צדיק מצדקתו ועשה עול
ג' י ג' ומת עליהם בעולו אשר־עשה
ד' ימות : כז ובשוב רשע מרשעתו
אשר עשה ויעש משפט וצדקה
ז' י ס' הוא את־נפשו יחיה : כח ויראה
וישב ק' ד' כתיב וי"ו וישוב מכל־פשעיו אשר עשה חיו
י"ח יחיה לא ימות : כט ואמרו בית
קל"ד ישראל לא יתכן דרך אדני הדרכי
ח' חס' בסיפ' לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם
לא יתכן : ל לכן איש כדרכיו אשפט
אתכם בית ישראל נאם אדני יהוה
שובו והשיבו מכל־פשעיכם ולא־
יהיה לכם למכשול עון :
מ"ל לא השליכו מעליכם את־כל־
פשעיכם אשר פשעתם בם ועשו
לכם לב חדש ורוח חדשה ולמה
תמתו בית ישראל : לב כי לא
אחפץ במות המת נאם אדני יהוה
ח' והשיבו וחיו :
כל לשון על כמ"ג אל יט א ואתה שא קינה אל־
נשיאי ישראל : ב ואמרת מה אמך
ג' י ג' לביא בין אריות רבצה בתוך
ד' י ג' כפרים רבתה גוריה : ג ותעל אחד
ב' וחסר מגריה כפיר היה וילמד לטרף־טרף

דאתקים כל זכותיה דעבד
לא ידכרון בשקריה דשקר
ובחובוהי די חב בהון ימות :
כה ואמרתון לא מפרשן לנא
אורחת טובא דיי שמעו
כען בית ישראל האורחת
טובי לא מפרשן לכון הלא
אורחתכון דילכון לא תקנן :
כו וכד יתוב זכאה מזכותיה
ויעביד שקר וימות עליהון
בשקריה די עבד ימות : כז וכד
יתיב רשיעא מחובוהי די עבד
ויעביד דין דקשוט וזכו הוא
ית נפשיה יקים : כח וחזא ותב
מכל חובוהי די עבד מיחא
יחי לא ימות : כט ואמרו בית
ישראל לא מפרשן לנא
אורחת טובא דיי האורחת
טובי לא מפרשן לכון בית
ישראל הלא אורחתכון דילכון
לא תקנן : ל בכן אנש
כאורחתיה אתפרע מנכון
בית ישראל אמר יי אלהים
תובו לפולחני ואעדו מנכון
פולחן טעותא ולא יהי לכון
לתקלת חובין : לא ארחיקו
מנכון ית כל חוביכון דחבתון
בהון ועבידו לכון לב דחיל
ורוח דחלא ולמה תמותון
בית ישראל : לב ארי לא
רעינא במותא דחיב לממת
אמר יי אלהים תובו לפולחני
ואתקימו : א ואת טול אליא
על רברבי ישראל : ב ותימר
מה כנשתא דישראל דהות
דמיא ללייתא ביני מלכיא
רבא ביני שלטוניא רביאת
בנהא : ג ורביאת חד מבנהא
מלכא הוה ואליף למקטל קטול אנשא קטל :

רדק

(כה) ואמרתם לא יתכן דרך ה'. שלא תזכרנה לו מעשיו הראשונים איננו נכון זה שתאמרו אתם : הדרכי לא יתכן . איך תוכלו לומר זה אלא דרכיהם לא יתכנו ודרכי מחשבותיכם ודעתכם לא יתכנו כי אין לדון את האדם אלא לפי מעשיו האחרונים כי הראשונים נתחרט עליהם ויונתן תירגם לא יתכן דרך ה' לא מפרשן לנא ארח' טובא דה' : (כו) בשוב . מבואר הוא : ומת עליהם . על שובו והתחרטו מצדקתו ועל עשותו העול על שניהם יענש ולהודיע זה הבי' הענין כי כבר זכרו וכן אמ' עוד : (כז) ובשוב רשע . והאדם בו גם כן זה הענין והוא אמרו ויראה וישב כלומר ראה מעשיו הרעי' והתבונן בהם כי רעים הם והתחרט עליהם ושב מכל פשעיו ויעש משפט וצדקה על שניהם יקבל שכר : יחיה . הוא מחיה נפשו בשובו כי בידו החיים והמות לפי מעשיו : (כח) ויראה . מבואר הוא : וישוב . כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו והשי"ן קמוצה : חיו יחיה . בוי"ו וכל הנזכרים למעלה חיה יחי' בה"א והאחד הוא כי המקור מנחי הלמ"ד מן הקל יבא בוי"ו או בה"א : (כט) ואמרו . הדרכי . לשון רבים ושלמעלה הדרכי לשון יחיד : דרכיכם לא יתכנו' כל אחד מדרכיכם: (ל) לכן. שובו והשיבו . איש את אחיו ויונתן תירגם תובו לפולחני ואעדו מנכון פולחן טעותא : ולא יהיה לכם . מניעת התשובה למכשול עון : (לא) השליכו מעליכם . התחרטו עליכם ובזה תשליכו פשעיכם מעליכם : (לב) כי לא אחפוץ במות המת . על שם סופו וכן יומת המת על שם סופו וכן תרגם יונתן דחייב למימת כמו שתרגם אונקלוס דחייב קטול : (א) ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל . אל כמו על וכמוהו רבים ונשיאי ישראל הם מלכי יהודה יהואחז ויהויקים וצדקיהו : (ב) ואמרת מה אמך לביא . תבא מלת מה בענין נהי כמו זה וכמו מה אמולה לבתך הכנסת תקרא אם וכן ת"י מה כנישתא דישראל דהות דמיא לליתא והמשילה ללביא והיא אם האריות והאריה מלך החיות והלביאה אם המלוכה לפיכך המשיל בהם מלכות בית דוד ומלת לביא הנכון לביאה אלא שבאה היו"ד תמורת האל"ף והאל"ף במקום ה"א הנקבה כאל"ף גבהא קומתו ויו"ד המשך נבלעת בדגש היו"ד המונעת תמורת האל"ף : בין אריות רבצה . בעוד שהיו עושים רצונו של מקום היו רובצים כארי בלי פחד : בין אריות . בין גבורים : רבתה . ענין גדול כמו אשר טפחתי ורביתי והכפיר קטן מהארי וגדול מגור ואריו' משל למלכים וכפירים משל לשלטוני' וכן ת"י אריות מלכיא וכפירי' שלטוניא : (ג) ותעל . מבנין הפעיל היא העלתה אחד מגוריה ר"ל אחד מבני המלוכה והוא יהואחז כמו שאמר ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו וימליכו אותו תחת אביו ר"ל ותעל שרבתה אותו עד שעלה במעלה והיה כפיר

רשי

עליהם : (כט) לא יתכן . כמו לא יתקן אפייא"ש בלע"ז : (ל) שובו והשיבו . שובו אתם והשיבו את אחרים רפורני"ר בלע"ז : (ב) מה אמך לביא . כמה היתה חשובה אמך אתה צדקיהו שנמשלה ללביאה : בין אריות . שרי יהודה : (ג) ותעל אחד מגוריה . על בני יאשיהו נאמרה קינה זו שהראשון הוא יהואחז : אדם אכל . גוזל את ישראל כי ישראל נקראו אדם כמו שנאמר (לקמן ל"ד) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם ולפי המשל כל חיה שטעמה טעם בשר אדם מתגרה באנשים לעולם

דוד מהכות את הפלשתי : חלוא כל סיפרא מ"ל במ"ה וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' י"ב : יחיה ז' בקריאה וסי' ואיש ואשה לא יחיה דוד. והכה דוד את האיץ . ויואב יחיה את שאר העיר דד"ה . יחיה איש עגלת בקר . כי לא יחיה רשע . נשימה נא שקים במתנינו. הוא את נפשו יחיה : ואתה שא קינה אל כל לשון קינה על כר מן ג' אל וסי' ויקונן המלך אל אבנר. ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל . ונשאו אליך בניהם :

תולדות אהרן הדרכי . עקידס שער מז : לא אחפוץ . נדה ע עקרים מ"ד פכ"ח (ברכות ד) : מה אמך . סוטה יא :

מצודת ציון

חותם תכנית (לקמן כח) : (לא) ורוח. ענין רצון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (לעיל א) : (לב) במות המת . קראו מת ע"ש סופו : (א) שא . ענין הרמת קול : (ב) מה . המלה הזאת יורה על ההפלגה וכן מה אדיר שמך (תהלים ח) : לביא . כן תקרא אם האריות וכן ובני לביא יתפרדו (איוב ד) : רבצה . ענין השכיבה לנוח : הכפירים . כן יקרא ארי בחור : רבתה . ענין גדול והמתק כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב) : גוריה . כן יקראו ילדי האריות הקטנים וכן כדי גורותיו (נחום ב) : (ג) וילמד . ענין הרגל כמו למדו לשונם דבר שקר (ירמיה ט) : ויפשו

מצודת דוד

בתוהה על הראשונות ומתחרט עליהם : (כה) ואמרתם . ואם תאמרו לא יתכן דרך ה' במה ששופט את האדם לפי מעשיו האחרונים כי תחשבו לומר שמהראוי הוא לחשוב הראשונים עם האחרונים אלו מול אלו ולפיכן יהיה המשפט : הדרכי : וכי דרך משפטי לא יתכן באמת דרכיכם לא יתכנו : (כו) בשוב צדיק . כי כשישוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת בעבורם הלא בעת עשותו את העולם ימות ולטובה תחשב לו שלא יוסיף לחטוא : (כז) ובשוב רשע . וכאשר ישיב רשע מרשעתו וגו' הלא בהשבה במשפט וצדקה מחיה הוא את נפשו המשכלת שיהיה לה התגברות על כח החומרי : (כח) ויראה . ובודאי יראה בשכלו שלא טוב עשה בראשונה וישוב מכל הפשעים שעשה וא"כ מהראוי שיחיה ולא ימות כי אז יוסיף בתשובה ומע"ט : (כט) ואמרו . ואיך יאמרו וגו' : הדרכי . האם דרכי לא יתכן וגו' כאומר הלא השכל מחייב דרך משפטי : (ל) לכן . הואיל והשכל מחייב כן לכן אשפוט גם אתכם כל איש כפי הדרך שהוא עהב בו לזאת שובו אתם בעצמיכם והשיבו את נשיכם ובניכם : ולא יהיה וגו' . ר"ל העון אשר בידיכם לא יהיה לכם למכשול כי לא יזכר עוד ותהיו נשפטים לזכות וכפי המעשים האחרונים : (לא) השליכו וגו' : ר"ל התחרטו עליהם ויושלכו בזה : לב חדש . להתקרב לעבודתו : ולמה תמותו . כי אם לא תשובו הנה תמותו וא"כ למה תגרמו לכם המיתה והאבדון : (לב) כי לא אחפוץ . ר"ל מה שאני שואל על התשובה הוא על כי אין חפצי במיתת המת אשר ימות בעונו : והשיבו . לכן השיבו עצמיכם מן הפשע ותחיו : יט (א) אל נשיאי ישראל . על נשיאי ישראל הם מלכי יהודה יהואחז ויהויקים יוצאי ירך יאשיהו המלך : (ב) מה אמך לביא . על בית יאשיהו המלך יאמר מה מאד היא חשובה להקרא לביא אם האריות : בין אריות רבצה . הוא משל על מלכי האומות ור"ל בית המלך ההוא היו רובצים בין מלכי האדמה לבטח מבלי פחד : (ג) ותעל . העלה אחד מבני המלוכה למעלה ונעשה מלך ועל יהואחז יאמר : וילמד . הרגיל עצמו לטרוף טרף עד שאכל גם בני אדם ר"ל כמו החיה המורגלת לטרוף ביותר טורף

רש"י

לעולם : (ד) וישמעו אליו גוים פרעה מלך מצרים : בשחתם נתפש • גומין חופרין ומכסין אותם בקש והחיה נופלת בתוכה : בחחים . כמין טבעות ברזל נוקבין חוטמו ומושכין אותו בהן : (ה) ותרא . אמו כנסת ישראל : כי נוחלה . לשון חולי : ותקח אחד מגוריה • יהויקים : כפיר שמתהו • מלך כל כפיר שבמקרא ארי בחור וגבור : (ז) וידע אלמנותיו . מענה את הנשים והורג את בעליהן . ויש פותרין אלמנותיו כמו ארמנותיו וידע לשון פגור והרס כמו וגבוה ממרחק יידע (תהלים קל"ח) : ועריהם החריב . שנתן מס על הארץ לתת לפרעה בכל שנה כמו שנאמר (מ"ב ג) : (ח) ויתנו עליו גוים סביב ממדינות . וישלח ה' בו את גדודי ארם ואת גדודי כשדים ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון (שם כ) : ויתנו עליו גוים . ואיתכנשו : (ט) בסוגר • ת"י בקולרין : במצודות . להיות כלוא שם : (י) אמך כגפן . עוד זה מן הקינה . בדמך . לשון דמיון ומשל כלומר דומה אתה למי שהיתה אמו . כגפן שתולה על מים : פוריה • כמו פורה ראש לשון עושה פרי : ממים רבים . על ידי מים רבים : (יא) מטות עוז אל שבטי מושלים • שלטונין תקיפין ומלכין

רד"ק

כפיר ר"ל שמלך יהואחז וקראו כפיר ולא קראו ארי כי לא היתה לו ממשלה גדולה כי רוב הארץ היתה או חרבה : וילמד לטרף טרף אדם אכל • למד זה הכפיר לטרוף טרף עד שאכל אדם כי הארי או הכפיר רוב טרפו בחיות ובפעמים טרף גם האדם כן יהואחז נלחם כנגדול ממנו והוא מצרים כמו שפירש בספר מלכים ובעבור זה אסרו פרעה נכה : (ד) וישמעו אליו גוים • חיל פרעה שהיה בארץ חמת שמעו כי פשע בארץ מצרים ותפשוהו בשובו משם וזהו שאמר בשחתם נתפש בשחתם מן כורה שחת וי"ת כמו במצודתה שתרגם בסריגתהון אתאחד : בחחים • בשלשלאות של ברזל וכן תירגם יונתן בשלשלן : (ה) ותרא כי נוחלה . הפך התוחלת ופירוש אבדה תקותה ועל כדרך הזה תירגם יונתן וחזת ארי פסק אבד סבר' ויש לפרש כמשמעו ענין תוחלת כלומר ותרא כי עמדה ימים רבים בתוחלת אולי ייטיב ענינה והנה אבדה תקותה : ותקח אחד מגוריה כפיר שמתהו . אמרה אולי יצליח זה למלוכה ואף על פי שפרעה נכה המליכו בהסכמת עם הארץ המליכו וכאילו הם שמוהו מלך : (ו) ויתהלך בתוך אריות • זה היה יהויקים שהמליכו פרעה נכה ויתהלך בתוך אריות כלומר בתוך מלכים והם פרעה נכה ונבוכדנצר כי פעם היה עם זה ופעם עם זה כי מלך בבל כבשו והוליכו לבבל ואחר כך שב לירושלם ומרד במלך בבל והיה נעזר במלך מצרים : כפיר היה • שלא עלה במעלה עד שיקרא אריה אלא כפיר היה כמו שהיה בעת מלכו : וילמד לטרף טרף אדם אכל • אפשר שנלחם באדום ובמואב ובבני עמון כי הם באו עליו עם גדודי כשדים כשמרד במלך בבל וכן בישראל היה שופך גם דם נקי : (ז) וידע אלמנותיו הכנוי כנגד אדם שזכר ושניהם דרך כלל אמר כי היה הורג האנשים והיה שוכב עם אלמנותיהם וזהו שפירש וידע כמו וידע אדם עוד את חוה אשתו וכן העיד עליו הנביא שהיה שופך דם נקי שאמר עליו ירמיהו כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך וי"ת וידע ואצדי בירנייתיה תרגו' וידע ענין שבר וחרבן כמו ויודע בהם אנשי סכות ותרגום אלמנותיו כמו ארמנותיו שתרגם והצדית בירנייתיה : ועריהם החריב • ממעשיו הרעים היה חרבן הערים בארץ ישראל כי הוא לא החריב בידים אלא הוא גרם החרבן וכן ואת העיר תשרוף באש שאמר הנביא לצדקיהו : ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו . שממה ארץ יהודה מקול שאגתו שהיה מטיל יראתו על בני אדם ולפי שהמשילו לכפיר אמר קול שאגתו : (ח) ויתנו עליו גוים סביב ממדינות . נתנו עליו בקולם כלומר שנאספו גוים רבים כמו שאמר את גדודי כשדים ואת גדודי ארם ואת גדודי מואב ואת גדודי בני עמון : (ט) ויתנוהו בסוגר • הנה לא זכר בזה המשל יכוניה וצדקיהו ויש לפרש כי יכוניה לא מלך אלא ג' חדשים לפיכך לא זכרו וצדקיהו גם כן כי כיון שהיה מלכות יהויקים וצדקיהו במספר אחד וכניהם נתנו ביד מלך בבל ומתו ברשותו אמר הענין על שניהם כאחד ועיקר החרבן החל מיהויקים שהרי מלך בבל הוליך עמו בבלה מקצת כלי בית אלהים ומשרי הארץ : בסוגר בחחים . ת"י בקולרין בשלשלן : יביאהו במצודות • ואחר שהביאהו לבבל הביאהו במצודות פי' מגדלים חזקים להיות שם כלוא וכן מצודות סלעים : למען לא ישמע קולו • לפי שאמר מקול שאגתו אמר שלא ישמע עוד קולו : אל הרי ישראל . אל כמו על ואם על צדקיהו אמר הוא הנכון כי לא שב עוד לארץ ישראל מיום גלותו ואם על יהויקים גם כן נכון כי בגלות הראשונה שגלה הביאו גם כן מלך בבל במצודות למען לא ישוב עוד לארץ ישראל ואף על פי כן השיבו אחר כן שם כי חשב שלא ימרוד בו והאמין בו ואחר כן בגלות בני תפשוהו הכשדים להוליכו בבל ומת בדרך כמו שכתוב כתוב והבנך מהלאה לשערי ירושלם ולדעת קצת המפרשים מת בבבל : (י) אמך כגפן בדמך על מים שתולה • עוד הוסיף למשול משל על כנסת ישראל בענין אחר דמה כנסת ישראל לגפן פוריה וענפה כן היה ענינה בתחלה עם המלכים הראשונים דוד ושלמה והמלכים הטובים הבאים אחריהם וכ"ף אמך כנגד ישראל והאם היא הכנסה ופירוש בדמך כמו בדמותך וכן ת"י כנישתא דישראל במעבדה אוריתא דמי' לגפן דשתילא על מבוע דמיין ויהיה בדמך כמו בדמותך כמו וטרם נגלות שאול שהוא כמו וצורת' אצל פנה כמו פנתה או הוא משקל אחד דם בשקל צו קו ורב האי ז"ל פירש דדמך כמשמעו שהדם הוא רטיבות הטבע לפי שכל דבר שיוצא מדבר אחר יש בו מרטיבות טבעו : על מים שתולה • לפיכך היתה פורי' וענפה שלא פסקו המים מתחתיה כך כנסת ישראל כל זמן שמנהיגיה היו טובים היתה מצלחת במעשיה והולכת וגדלה כמו הגפן שהיא על המים : פוריה • גדלה מן פרו ורבו והוא בשקל בוכיה או יהיה פוריה עושה פרי לרוב וענפה גם התואר ענינה בעלת ענפים ארוכים : (יא) ויהיו לה מטות עוז אל שבטי מושלים . ענפיה היו מטות עוז ותוקף וגדולה עם שבטי המושלים והם המלכים אשר בידם שבטי

המקרא

אדם אכל : ד וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו גּוֹיִם בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ וַיְבִאֻהוּ בַחַחִים אֶל־אֶרֶץ מִצְרָיִם : ה וַתֵּרֶא כִּי נוֹחֲלָה אָבְדָה תִּקְוָתָהּ וַתִּקַּח אֶחָד מִגֻּרֶיהָ כְּפִיר שָׂמָתְהוּ : ו וַיִּתְהַלֵּךְ בְּתוֹךְ־אֲרָיוֹת כְּפִיר הָיָה וַיִּלְמַד לִטְרָף־טֶרֶף אָדָם אָכָל : ז וַיֵּדַע אַלְמְנוֹתָיו וְעָרֵיהֶם הֶחֱרִיב וַתֵּשַׁם אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ מִקּוֹל שַׁאֲגָתוֹ : ח וַיִּתְּנוּ עָלָיו גּוֹיִם סָבִיב מִמְּדִינוֹת וַיִּפְרְשׂוּ עָלָיו רִשְׁתָּם בְּשַׁחְתָּם נִתְפָּשׂ : ט וַיִּתְּנֻהוּ בַסּוּגַר בַּחַחִים וַיְבִאֻהוּ אֶל־מֶלֶךְ בָּבֶל יְבִאֻהוּ בַּמְּצֹדוֹת לְמַעַן לֹא־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ עוֹד אֶל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל : י אִמְּךָ כַגֶּפֶן בְּדָמְךָ עַל־מַיִם שְׁתוּלָה פֹּרִיָּה וַעֲנֵפָה הָיְתָה מִמַּיִם רַבִּים : יא וַיִּהְיוּ־לָהּ מַטּוֹת עֹז אֶל־שִׁבְטֵי מֹשְׁלִים

(בגליון: ז' · ל' · ב' וחסר · ב'. ג' ר"פ · ג' · ד' ג' חס' וה' מ"ל. ל'. ז' ח' · " • ה' · ז' · ל')

תרגום

ד וּשְׁמָעוּ עֲלוֹהִי עַמְמַיָא בִּסְרִיגַתְהוֹן אִתְּאַחַד וְאַיְתִיאוּהוּ בְּשַׁלְשְׁלָן לְאַרְעָא דְמִצְרָיִם : ה וַחֲזַת אֲרֵי פְּסַק אֲבַד סִבּוּרָהּ וְרַבִּיאַת חַד מִבְּנָהָא מַלְכָּא שַׁוְיָתֵיהּ : ו וְהַלֵּיךְ בְּגוֹ מַלְכַיָא מַלְכָּא הֲוָה וַאֲלִיף לְמִקְטַל קְטוֹל אֱנָשָׁא קְטַל : ז וְאַצְדֵי בִּרְנְיָתֵיהּ וְקִרְוֵיהוֹן אַחְרִיב וּצְדִיאַת אַרְעָא וּמְלוֹאָהּ מִקַּל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ : ח וְאִתְכְּנִישׁוּ עֲלוֹהִי עַמְמַיָא סְחוֹר סְחוֹר מִמְּדִינָתָא וּפְרַסוּ עֲלוֹהִי מְצָדַתְהוֹן בִּסְרִיגַתְהוֹן אִתְּאַחַד : ט וִיהֲבוּהִי בְּקוֹלָרִין בְּשַׁלְשְׁלָן וְאַיְתִיאוּהוּ לְוָת מַלְכָּא דְבָבֶל אַיְתִיאוּהוּ בִּמְצַדְיָא בְּדִיל דְּלָא יִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ עוֹד עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל : י כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּמַעְבְּדָהּ אוֹרָיְתָא דַמְיָא כְּגוּפַן דִּשְׁתִילָא עַל מַבּוּעַ דְּמַיִן דְּנוֹפָהּ שַׁפִּיר וְסוֹכָהּ מַטְלָן הִיא שְׁתִילָה עַל מַיִן סַגִּיאִין : יא וַהֲווֹ בַהּ שִׁלְטוֹנִין תַּקִּיפִין מַלְכִין דְּגַבָּרִין לְשַׁעְבָּדָא מַלְכוּ

ויתהלך ג' ר"פ וסי' ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו · וחברו ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו. ויתהלך בתוך אריות כפיר היה : ויתנהו ד' ג' חסר וא' מ"ל וסי' ויתנהו על ידי עשי המלאכה המפקדים ר"פ כן כתיב : התיכו עבדיך . ויתנהו בסוגר בחחים · ויאמר המלך ויתכו את הכסף דברי הימים · בתרא מ"ל :

מצודת דוד

(ד) וישמעו · האומות התאספו אליו למלחמה ונלכד בהשחת אשר עשו עליו והם הביאוהו בשלשלאות למצרים כמ"ש ויאסרהו פרעה וכו' (מ"ב כג) ועל שהמשילו לאריה אמר לשון הנופל בלכידת החיה הנופל בשחת ונמשך בחחים : (ה) ותרא · בית מלכות יאשיהו ראתה כי עמדה זמן מה בתוחלתה שישוב למלכותו והנה אבדה תקותה כי לא שב : ותקח . לקחה אחד מבני המלוכה ושמה אותו למלך ועל יהויקים יאמר : (ו) ויתהלך · הנהיג המלוכה בתוך מלכי המצרים ודומה להם : כפיר היה . מלך מושל וגבור : וילמד • הרגיל עצמו לטרוף טרף לעשוק העכו"ם עד שאכל גם בני אדם ר"ל שעשק גם את ישראל : וידע אלמנותיו . שבר והרס ארמנות בני עמו והחריב עריהם : ותשם . א"י והאנשים הממלאים אותה נעשו שממה מפחד קול שאגתו ולפי שהמשילו לכפיר אמר לשון הנופל בכפיר אריות : ויתנו עליו גוים • האומות מסביב ממדינות רבות נתנו עליו מוקש ופרשו עליו רשתם ונתפש בהשחת אשר עשו עליו ר"ל נלחמו בו ולכדו אותו כמ"ש וישלח ה' בו את גדודי כשדים ואת גדודי ארם וכו' (מ"ב כ"ד) : (ט) ויתנהו בסוגר . הלוכדים אותו נתנוהו בכבלים סגורים בשלשלאות והביאוהו אל מלך בבל למצודות להיות כלוא שם למען לא ישמיע עוד קולו על הרי ישראל ר"ל דעתם היה להיות אסור במאסר לעולם למען לא ימשול עוד בישראל ולא יפחידו בקול שאגתו (אבל באמת לא בא לבבל ולא ישב במצודות כי מת בדרך כמ"ש בירמיה) : (י) אמך · בית מלכות דוד בכללה היתה כגפן בדמותה וכאלו יאמר אל מול כל אחד מהמלכים הנה בעבור דמות כ"א מכם תדמה בית המלכות לגפן הנטועה סמוך למים לבוא בה מרבית הרטיבות : פריה וענפה . פריה של הגפן וכן ענפה היתה גדילה מן המים הרבים אשר השקתה ר"ל הטובה והממשלה בא לה על כי היתה מזרע דוד : (יא) מטות עוז . ענפיה היו מטות עוז ומחוזק לעשות מהן שבטי מושלים לרדות וללקות בהן את המורדים בהם ר"ל הממשלה היתה חזקה להכניע ולכבוש את כל הקמים למולה : ותגבה קומתו · גבהה בקומה

מצודת ציון

(ד) וישמעו . ענין אסיפה כמו וישמע שאול את העם (ש"א טו) וזהו לפי שאסיפת העם באה ע"י השמעת קול המאסף : בשחתם · בור וגומא כמו בשחת עשו (תהלים ט) : נתפש . ענין לכידה : בחחים . הם הטבעות שמשימים בלחיי החיה למושכה ע"י וכן ונתתי חחים בלחייך (לקמן לח) : (ה) נוחלה . מלשון תוחלת ותקוה : שמתהו . מל' שימה : (ז) וידע • ענין שבירה כמו ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח) : אלמנותיו . כמו ארמנותיו ובאה הלמ"ד במקום הרי"ש וכן התולים מזרות (איוב לח) והוא כמו מזלות ובאה הרי"ש במקום הלמ"ד או יתכן שהוא שבוש מלשון אולם : החריב • מל' חורבן : ותשם . מל' שממון : (ט) בסוגר · כבלים סגורים : במצודות · ענין מגדל גבוה וחזק כמו מצודות סלעים (ישעיה לג) : (י) בדמך · כמו בדמותך והוא מל' דמות וצורה : שתולה. נטועה : (יא) מטות • מל' מטה ומקל : עוז . ענין חוזק : שבטי • מל'

בנטי המוסר : ותגבה קומתו • זכר הגפן בלשון זכר ובלשון נקבה ברוב ובלשון זכר כמו שאמר הנה קומתו ואמר וירא בגבהו ברוב דליותיו וכן בלשון זכר גפן בוקק ישראל וכן וימלא גפן בשדה וילקט ממנו : על בין עבותים • הענף שהוא בין העבותים הוא גבוה על כל שאר הענפים והוא האמצעי שבאילן והוא הנקרא צמרת וזאת הגפן היתה קומתה על צמרת שאר העצים והמשל כי מלכות דוד ושלמה בנו היתה עליונה על כל ממלכות הגוים ועל הגבוה והגדול שבהם וכולם היו נכנעים למלכו' בית דוד ומשועבדי' תחתיו עד שהיתה נראית בגובהה ובמעלה על כולם ברוב גבורים ושרים רבים ונכבדים שהיו לה זהו משל ברוב דליותיו וכן תירגם יונתן הפסוק והוו בה שלטונין וגו' : דליותיו • כשקל סריותיו : (יב) ותתש בחימה • הנתיש' הגדולה הזאת לא היתה אלא בחמה ובקצף גדול כי היתה גבוה מהכל ושבה שפלה מהכל כי לארץ השלכה וכן אמר ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחימה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה : ורוח הקדים הוביש פריה • כמו שפירשנו למעלה בפסוק הלא כגעת בה רוח הקדים כי המשיל מלך בבל לרוח הקדים כי היא חמה ויבשה ועוד כי בבל מזרחית לפונית לארץ ישראל : התפרקו ויבשו • דליותיו שזכר מטה עזה אש אכלתהו : מטה עזה • הוא המלך כמו שפירשנו והוא צדקיהו : (יג) ועתה שתולה במדבר • בגלות שהוא דומה להם למדבר וארץ ציה : (יד) ותצא אש ממטה בדיה • הוא צדקיהו כי הוא גרם החרבן ואחריו לא היה בה מטה עז שבט למשול : קינה היא ותהי לקינה : קינה היא בדבר הנבואה וכן היתה לקינה בעת החרבן והגלות ותירגם יונתן אמר נבייא אליא היא נבואתא ותהי לאליא : (א) ויהי בשנה השביעית • לגלות המלך יהויכין ובכל שנה היה אומר לו האל יתעלה נבואה אחת להוכיחם ואף על פי שהיו ביניה' נבואות אחרות בכל שנה היתה תחלת הנבוא' זאת שאמר עליה בשנת פלונית ובכל אחת מהם היה עם בני הגולה או עם זקניהם תחלה בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין וכן ויהי בשנה הששי' וזקני יהודה יושבים לפני ועתה בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני ספור החדש וימי החדש רמז כי בזה הזמן תחרב ירושלם והיה מאת ה' לבא בזה היום הזקנים לפני הנביא כדי שישמעו התוכחת ביום הסוא כי בעונם ובעון אבותם תחרב הבית ואלה הזקנים באו לדרוש את ה' ולדיקים היו מאותם שגלו עם יהויכין ומה שאמר להם אם אדרש לכם בעבור עון דורם אמר אולי הם באו לדרוש על הגולה אם תשוב לארץ ומה שאמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כנגד הדור הרע אמר כמו שאמר למשה רבינו עליו השלום עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי ובסדר עולם מי היו אלה זקני ישראל חנניה מישאל ועזריה היו ויתכן שבאו לדרוש את השם בעבור הנותרים בארץ מה יהיה אחריתם אם יגלו אם לא לפיכך אמר להם הבדרך אבותיכם אתם נטמאים כי אותם שגלו לבבל לא עבדו עכו"ם אחר שגלו :

ומלכין גברין : עבותים : אילנות שענפיהן מרובין : (יב) ותתש . כל נתישה ונפישה היא דבר המוטל בפיזור על פני כל הארץ : ורוח הקדים . כ"נ : הוביש פריה . פחת את בני צדקיהו : (יד) ותצא אש ממטה בדיה . מעין מלכים ופריה באת לה הרעה : קינה היא ותהי לקינה . אליא היא נבואתא ותהא לאיליא :

(א) לדרוש את ה' • על צרכיהם ואם אינו שומע לנו גם אנו לא נענש על עבירות שבידנו שהרי כבר מכרנו ואין לו עלינו כלום עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום ומסוף הענין אתה למד מתשובה שהשיבם והעולה על רוחכם וגו' (לקמן ל"ב) : (ג) אם אדרש לכם . בבקשתכם ובסוף הספר הזה הוא אמר אדרש לבית ישראל זו אחת מן המקומות המלמדים אותנו שהקב"ה חוזר בו על הרעה ועל כיוצא בזה הוא אמר ולא יעשה (במדבר כג) מדרש תנחומא : (ד) התשפוט אותם . לשון ויכוח : (ה) ביום בחרי בישראל. הרי שהיתה שנה זו כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מתפ' עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה ועל זהו נאמר שנאה תעורר מדנים וגו'

ב׳ • כ׳ ותגבה קומתו על בין עבתים וירא
ג׳ חס׳ . בג׳ בגבהו ברב דליתיו: יב ותתש בחמה
ב׳ לארץ השלכה ורוח הקדים הוביש
ל׳ פריה התפרקו ויבשו מטה עזה
ד׳ ה׳ אש אכלתהו: יג ועתה שתולה
במדבר בארץ ציה וצמא:
יד ותצא אש ממטה בדיה פריה
כ״ס אכלה ולא היה בה מטה עז שבט
ג׳ מ״ל ג׳ מלעיל למשול קינה היא ותהי לקינה:

כ א ויהי בשנה השביעית
ג׳ חס׳ . ל׳ בחמשי בעשור לחדש באו אנשים
מזקני ישראל לדרש את יהוה
וישבו לפני: ב ויהי דבר יהוה אלי
לאמר: ג בן אדם דבר את זקני
ז׳ חס׳ ישראל ואמרת אלהם כה אמר
ל׳ אדני יהוה הלדרש אתי אתם
באים חי אני אם אדרש לכם נאם
ג׳ מ״ל אדני יהוה: ד התשפט אתם
התשפוט בן אדם את תועבת
ג׳ מ״ל אבותם הודיעם: ה ואמרת אליהם
י״ב בטעם ל׳ כה אמר אדני יהוה ביום בחרי
מ׳ חסר את בישראל ואשא ידי לזרע בית
יעקב ואודע להם בארץ מצרים
ואשא ידי להם לאמר אני יהוה

וראים בתוקפיה על מלכותיה ואתנצת בסומכותיה בסגי גברוהי: יב ואתעקרת בתקוף מארעא בית שכנתא לארעא אוחרי אתגליאת ומלך דתקיף כרוח קידומא קטיל עמה אטלטלו וגלו שלטוני תוקפא ועממיא דתקיפין כאשתא שיציאונון: יג וכען דמיא לגופן דשתילא במדברא בארעא צדיא וחריבא: יד ואתו עממיא דתקיפין כאשתא מחובי זדונה עמה קטילו ולא הוו בה שלטונין תקיפין ומלכין דגברין לשעבדא מלכו אמר נביא אליא היא נבואתא ותהי לאליא: א והוה בשתא שביעתא בחמשא בעסרא לירחא אתו גברין מסבי ישראל למתבע אולפן מן קדם יי ויתיבו קדמי: ב והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ג בר אדם אתנבי לסבי ישראל ותימר להון כדנן אמר יי אלהים הלמתבע אולפן מן קדמי אתון אתן קים אנא אם אשתאיל לכון במימרי אמר יי אלהים: ד התוכח יתהון התוכח בר אדם ית תועבת אבהתהון הודעינון: ה ותימר להון כדנן אמר יי אלהים ביומא דאתרעיתי בישראל וקימית להון במימרי לזרעא דבית יעקב ואתגליתי למפרקהון בארעא דמצרים וקימית במימרי להון למימר אנא

וירא כ' בקריאה וסימ' וירא ה' אל אבר' ויאמר לזרעך אתן. ויהי אבר' בן תשעים שנה ותשע שנים וירא אליו ה' באלוני ממרא • ויאמר אל תרד מצרימה• וירא אליו ה' בלילה ההוא ; וירא אלהים אל יעקב עוד • ויאסר יוסף מרכבתו. בלבת אש מתוך הסנה• ויבא משה ואהרן אל אהל מועד • ויקהל עליהם קרח • ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן • ויבא משה ואהרן מפני הקהל• באהל בעמוד ענן ויעמד עמוד הענן. וירא אליו מלאך ה' . וירא מלאך ה' אל האשה • וירכב על כרוב ויעף דשמואל . וירא ה' אל שלמה • וחברו אל שלמה שנית • וירא לכרובים תבנית יד • וירא בגבהו

ויהי • (ג) בן אדם . את זקני ישראל • כמו עם או אל : אדרש • האל"ף בחירק : (ד) התשפט. תירגם יונתן התוכח יתהון התוכח בר אדם כלומר תרצה לשפוט אותם כרשעתם הוכח אותם על מעשיהם הרעים והודועם גם כן את תועבות אבותם כי מקדם הכעיסוני במעשי ידיהם : (ה) ואמרת • ביום בחרי בישראל • כתי"ת בקמץ חטף לתפארת

מצודת ציון

מל' שבט ושרביט : עבותים . ענין קליעה וכן ענף עץ עבות (ויקרא כג) : דליותיו • ענפיו הגדולים כמו לשנות דליותיו (לעיל יז) : (יב) ותתש • ענין עקירה כמו ולא אתוש (ירמיה מב) : הוביש • מל' יבש : התפרקו . ענין שבירה כמו ופרסיהן יפרק (זכריה יא) : (יג) ציה • ענין שממון : (יד) בדיה • הם הענפים הגסים וכן ותעש בדים (לעיל יז) : (ג) הלדרש • הוא ענין תפלה וכן אני אדרוש אל אל

מצודת דוד

בקומה : על בין עבותים . על הסעיף העליון והוא האמצעי העומד בין העבותים הם הענפים המתפשטים הקלועים אלה באלה ור"ל קומת הגפן עלה למעלה על כל הסעיפים העליונים מכל האילנות : וירא בגבהו • בעבור רוב גבהו היה נראה למרחוק עם רוב דליותיו הגבוהים והגסים ר"ל גדלה מתעלתה על ממשלת כל המלכים והיתה מפורסמת בעולם ברוב הגבורה והכח : (יב) ותתש בחמה . והנה הגפן הזאת נעקרה ממקומה בחמה רבה והושלכה לארץ : התפרקו • נשברו ויבשו . ענפיה שהיו כמטות חזקות : אכלתהו . שרף כ"א מן הענפים ור"ל הנה המלוכה נעקרה והושפלה לארץ והאויב עשק כל טובתה ושפיל מרעלתה : (יג) שתולה במדבר . הגפן הזאת נטועה היא במדבר בארץ ציה ומאחון לא ימצא שם מים להשקותה ר"ל עתה נפסק כל הטובה : (יד) ותצא אש . מן הבדים שהיו כמוסות יצאה אש ושרף את פריה ולא נשאר בה מטה חזק ושבט למשול ע"י לרדות וללקות בו את המורדים ר"ל בעבור גודל הממשלה פשטו בה' ולקח ממנה טובתה וגם מן הממשלה לא נשאר בה ואין בה עוד כח לעמוד מול הקמים עליה : קינה היא • אמורה היא לקינה וכן חסיה לקינה לקונן בה על הממלכה הסיה : כ (א) בשנה השביעית . לגלות המלך יהויכין : בחמישי . בחדש החמישי : לדרוש את ה' • ר"ל להתפלל לפניו ולהתחנן לו על ירושלים שלא תחרב : וישבו לפני • שהתעכבו לפני : (ג) הלדרש. הוא בה"א השאלה שאמר האם באתם לדרוש אותי בתפלה הנה דעו הדיני נשבע חי אני אם אהיה נדרש לכם לקבל תפלתכם : (ד) התשפוט . האם תחוכח עמהם להודיעם שהדין עמדי זאת עשה הודיעם גם תועבות אביהם עם מה שהוסיפו המה : (ה) ביום בחרי בישראל . כאשר בחרתי בישראל בהיותם במצרים

לתפארת שקריאה את התוכחה מעת שהיו לעם בגלות מצרים ויום שבחר בהם הוא יום שגלה להם תחלה נביאיו ומי הם משה ואהרן עריס וזה הענין והתוכחה שהוכיחם במצרים על ידי נביאיו לא ראינו אלא מדברי יחזקאל במדרש הרי שאלה זו היתה כבושה לפני המקום קרוב לתשע מאות שנה משהיו במצרים עד יחזקאל והיתה אהבתו מחפה עליהם ועל ידי שהיו עתה מרבים לפשוע נתעוררה השנאה ועל זה נאמר שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה : ואשא ידי . כמו שנאמר אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב וכאן פירש לזרע יעקב כי מה שנתן לאברהם וליצחק בעבור זה יעקב אמר וכן אמר שם ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' : ואודע להם . נודעתי להם על ידי נביאי שגלתי להם ואשא ידי להם כמו שאמר אני ה' : אני ה' . שבועה וכן נשאתי את ידי ואשא את ידי וי"ת קיימית במימרי וכמו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם : (ו) ביום ההוא . כמו שאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם : צבי היא לכל הארצות תפארת וחמדה

וגו' (משלי י): (ז) ואומר אליהם . אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הקב"ה על משה בסנה וזהו שנאמר (שמואל א ב) לעלי הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים וגו' : (ח) וימרו בי . הם הרשעים רובם של ישראל שמתו בשלשת ימי אפלה כמו שנאמר וחמושים עלו בני ישראל וגו' (שמות יד) אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות : (ט) לבלתי החל . שלא יתחלל שמי . מאחר שנודעתי להם והבטחתים להוציאם והכירו מצרים שהם עמי אילו הייתי משחיתם היו אומרים אויביהם מבלתי יכולת בידו להוציאם : (יב) להיות לאות . אות גדול הוא להם שנתתי את יום מנוחתי להם למנוחה הרי היכר גדול שקדשתים לי : (יג) בחוקותי לא הלכו . נסו אותי בעגל וברפידים מלקבל את התורה והותירו מן המן : ואת שבתותי חללו . יצאו מן העם ללקוט מן : וימרו

אלהיכם : ו ביום ההוא נשאתי ידי
להם להוציאם מארץ מצרים אל־
ארץ אשר־תרתי להם זבת חלב
ודבש צבי היא לכל־הארצות :
ז ואמר אלהם איש שקוצי עיניו
השליכו ובגלולי מצרים אל־תטמאו
אני יהוה אלהיכם : ח וימרו־בי
ולא אבו לשמע אלי איש את־
שקוצי עיניהם לא השליכו ואת־
גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך
חמתי עליהם לכלות אפי בהם
בתוך ארץ מצרים : ט ואעש למען
שמי לבלתי החל לעיני הגוים
אשר־המה בתוכם אשר נודעתי
אליהם לעיניהם להוציאם מארץ
מצרים : י ואוציאם מארץ מצרים
ואבאם אל־המדבר : יא ואתן להם
את־חקותי ואת־משפטי הודעתי
אותם אשר יעשה אותם האדם
וחי בהם : יב וגם את־שבתותי
נתתי להם להיות לאות ביני
וביניהם לדעת כי אני יהוה
מקדשם : יג וימרו־בי בית־ישראל
במדבר בחקתי לא־הלכו ואת־
משפטי מאסו אשר יעשה אתם
האדם וחי בהם ואת־שבתתי חללו
מאד ואמר לשפך חמתי עליהם
במדבר לכלותם : יד ואעשה למען

ב' כתרי ליסב' בלבי · ג' · ז' פסוקים ולאיו לא לא · ב' · ל' דסמיך · כ"ד · ל' חסר · סימן . ב' · ד' · ז' · כ"ה חס' בסיפרא · ב' חס' בסיפרא וכל אורי' דכו' · ב'

יי אלהכון : ו ביומא ההוא
קימית להון במימרי
לאפקותהון מארעא דמצרים
לארעא דיהבית להון עבדא
חלב ודבש תושבחא היא
לכל מדינתא : ז ואמרית להון
גבר ית שקוצוהי ארחיקו
מקביל עינוהי ובפולחן טעות
מצראי לא תסתאבון אנא
יי אלהכון : ח וסריבו על
מימרי ולא אבו לקבלא לנביי
גבר ית שקוצי עיניהון לא
ארחיקו וית פולחן טעות
מצראי לא שבקו ואמרית
למשפך חימתי עליהון דיחול
רוגזי בהון בגו ארעא דמצרים:
ט ועבדית בדיל שמי בדיל
דלא יתחל לעיני עממיא די
אינון ביניהון דאתגליתי
למפרקהון לעיניהון
לאפקותהון מארעא דמצרים:
י ואפיקתינון מארעא דמצרים
ואעלתינון למדברא: יא ויהבית
להון ית קימי וית דיני הודעית
יתהון דאם יעביד יתהון אנשא
ויחי בהון בחיי עלמא : יב ואף
ית יומי שביא דילי יהבית
להון למהוי לאת בין מימרי
וביניהון למידע ארי אנא יי
מקדשהון: יג וסריבו על מימרי
בית ישראל במדברא בקימי
לא הליכו וית דיני קצו דאם
יעביד יתהון אנשא וייחי בהון
חיי עלמא וית יומי שביא דילי
אחילו לחדא ואמרית למשפך
חמתי עליהון במדברא
לשיצאותהון : יד ועבדית בדיל

לכל הארצות היא כי היא הגוף האמצעי והוא ממוצעת מאחר הנופות והאוירה מזוג וטוב מכל הארצות . וכן אמר יפה נוף משוש כל הארץ ותירגם יונתן צבי היא תושבחתא היא לכל מדינתא : (ז) ואומר אליהם . קודם לכן אמרתי להם על ידי הנביאים הראשונים שנבאו להם משה רבינו עליו השלום : איש שקוצי עיניו השליכו . כי העינים מביאות האדם לחטא כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם וכן אמר בפרשה זו כי אחרי גילוליהם לבם הולך ואמר אחר כן ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם ואמרו רז"ל עינא וליבא סרסורי דחטאי נינהו : ובגלולי מצרים . כתרגומו ובפולחן טעות מצראי לא תסתאבון : (ח) וימרו בי . לשפוך חמתי לכלות אפי כפל הענין במלות שונות כי כשישפוך אדם מה שבכלי הוא מכלה ממנו מה שבתוכו : (ט) ואעש . לבלתי החל מבנין נפעל וצרי ההי"ת מקום פתח וכן כי תחל לזנות והם ענין חלול : אשר נודעתי . על ידי הנביאים : לעיניהם . כי המצרים היו שומעים דבר אליהם הנביאים והיו מבטיחים אותם להוציאם מתוכם אף קודם משה רבינו ע"ה כי משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל לא החזיקו במעשיהם הרעים שהרי אמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל והאמינו במשה מפני האותות שעשה לעיניהם ולא עשו כן הנביאי' הראשוני' ובדברי רבותינו ז"ל כי אף משבא אליהם משה רבינו עליו השלום בשליחות האל היו בהם רשעים ולא שבו מדרכם הרעה ואותם מתו בג' ימי אפילה כדי שלא יראו המצריים במפלתם וישמחו להם : (י) ואוציאם . ואבאם . חסר יו"ד : (יא) ואתן . וחי בהם . כתרגומו וייחי בהון לחיי עלמא וכן תרגם אונקלוס וחי בהם אני ה' : (יב) וגם את שבתותי . אמר וגם כי היא מתנה טובה נתנה אלהים לעמו ישראל כדי לזכור להם בו את יום המנוחה שהניח להם והוציא אותם מעבדות לחירות וזהו האות שהוא בין האל ובין ישראל שהוא קדשם והבדילם מן האומו' והפרישם' מגלולי מצרים ונתן להם תור' קדושה חקי' ומשפטים צדיקי' ואמר שבתותי ל' רבים כלל בו שביתת המועדים כי גם הם זכר ליציאת מצרים ולפי שמצות שבת גדולה ושקולה כנגד כל המצות אמר כמה פעמים בפרשה תוכחות חלול שבת : (יג) וימרו בי . בחקותי לא הלכו . שצוה אותם במרה כמ"ש שם שם לו חק ומשפט : חללו מאד . כי שבת ראשונה חללו שיצאו ללקוט המן לפיכך אמר מאד וגם החקי' והמשפטים אשר נוס עברו עליהם כמו שאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי : ואומר : מבואר הוא

ברב דליותיו : נשאתי ידי נשיאת יד ז' חסר את בקריאה בלישנא וסימ' נשא ידו במלך ברודי ביום בחרי בישראל ב' בפסוק . ורבתריה ביום ההוא נשאתי ידי להם . וגם אני נשאתי ידי להם במדבר קרמא . על כן נשאתי ידי . בנשאי ידי אל דביר . וישא ידו להם להפיל : וחד כי אשא אל שמים ידי . ובקצת מקומות טעות כמ"ק : אני ה' מקדשם ד' בקריאה וסי' אך אל הפרכת לא יבא ואל : ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו חטא . והשיאו אתם עון אשמה . וגם את שבתותי נתתי להם להיות

מצודת ציון

אל (איוב ה) : (ד) התשפוט . ענין ויכוח . (ו) תרתי . ענין חפוש כמו תרתי בלבי (קהלת ב) : זבת . מל' זיבה ונטיפה . צבי . ענין הדר ויופי : (ז) שקוצי . מלשון שקוץ ותעוב : (ח) וימרו . מלשון מרי ומרד : ולא אבו . ולא רצו כמו לא אבה יבמי (דברי' כה) : לכלות : ענין השלמה : (ט) החל . מל' חלול : ותחם

מצודת דוד

במצרים : ואשא ידי . אז נשאתי ידי בשבועה להוציאם משם : ואודע להם . נודעתי להם שמה בהשראת שכינתי על אהרן ונשאתי ידי בשבועה לאמר להם אני ה' אלהיכם ר"ל אני אהיה למנהיג ומשגיח עליכם לא כגוי' הקדמונים שהיו מושגחים באמצעית מערכת השמים ושריהם של מעלה : (ו) ביום ההוא . ר"ל בו ביום שנשבעתי להם שאהיה להם למנהיג ומשגיח אז נשבעתי להוציאם ממצרים אל ארץ אשר חפשתי אותה להם שהיא זבת חלב ודבש והיא המפוארה לכל הארצות : (ז) ואומר אליהם . ע"י אהרן אמרתי אליהם כל איש ואיש השליכו השקץ והתעוב שעיניו מראות לו כי העין הוא סרסור לעבירה : ובגלולי . בעכו"ם של מצרים אל תטמאו ללכת אחריהם : אני ה' אלהיכם . כאומר ואיך א"כ תחליפו אותי בעכו"ם : (ח) וימרו בי . בעודם במצרים מרו בה' : ואומר . בעבור זה חשבתי לשפוך עליהם חמתי ולהשליך בהם חרון אפי : (ט) ואעש . אבל עשיתי למען שמי לבל יחולל לעיני המצרים : אשר נודעתי . אשר הייתי נודע לישראל ע"י אהרן שהיה מודיעם בנבואה לעיני מצרים שאגאלם משם ואם היו כלים במצרים היה חלול ה' באמרם מבלי יכולת ה' להוציאם אבדם וכלם : (יא) אשר יעשה וגו' . ר"ל החוקים והמשפטים ההם מסוגלים להחיות את האדם העושאן בחיי עוה"ז ועוה"ב : (יב) להיות לאות וגו' . במה שהנחלתי להם יום מנוחתי למנוחה היא לאות בינינו לדעת בזה אשר אני ה' מקדשם להיות עמי : (יג) אשר יעשה אותם . כאומר עם כי החוקים והמשפטים מסוגלים להחיות את האדם העושאן לא חפצו בהם : חללו מאד . לפי שבשבת הראשונה חללו אותו כמ"ש ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט (שמות טז) ובשבת שניה חלל המקושש בשאט בנפש : (יד) לבלתי החל . לבל יחולל לעיני הגוים שהוצאתי

שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר
הוציאתים לעיניהם׃ טו וגם־אני
נשאתי ידי להם במדבר לבלתי
הביא אותם אל־הארץ אשר־נתתי
זבת חלב ודבש צבי היא לכל־
הארצות׃ טז יען במשפטי מאסו
ואת־חקותי לא־הלכו בהם ואת־
שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם
לבם הלך׃ יז ותחס עיני עליהם
משחתם ולא־עשיתי אותם כלה
במדבר׃ יח ואמר אל־בניהם
במדבר בחוקי אבותיכם אל־תלכו
ואת־משפטיהם אל־תשמרו
ובגלוליהם אל־תטמאו׃ יט אני
יהוה אלהיכם בחקותי לכו ואת־
משפטי שמרו ועשו אותם׃ כ ואת־
שבתותי קדשו והיו לאות ביני
וביניכם לדעת כי אני יהוה אלהיכם׃
כא וימרו־בי הבנים בחקותי לא־
הלכו ואת־משפטי לא־שמרו
לעשות אותם אשר יעשה אותם
האדם וחי בהם את־שבתותי
חללו ואמר לשפך חמתי עליהם
לכלות אפי בם במדבר׃ כב והשבתי
את־ידי ואעש למען שמי לבלתי
החל לעיני הגוים אשר־הוצאתי
אותם לעיניהם׃ כג גם־אני נשאתי
את־ידי להם במדבר להפיץ אותם
בגוים ולזרות אותם בארצות׃
כד יען משפטי לא־עשו וחקותי מאסו ואת־שבתותי
חללו ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם׃ כה וגם־אני נתתי
להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם׃ כו ואטמא
אותם במתנותם בהעביר כל־פטר רחם למען אשמם

(מסורה: כ׳. כ״ד · ח׳ חסר א׳ · ח׳ · ה׳ · כ׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ מ״ל · ג׳ · ג׳ · כ׳ בסיפרא · י׳ דסמיך · כ׳ בסיפרא · כ׳בטע׳ בכי״ת · ג׳ר״פ בסיפרא · כ״ה חס׳בסיפ׳ · ו׳ ר״ס · ז׳ · ה׳. ג׳)

שמי בדיל דלא יתחל לעיני
עממיא דאפיקתינון לעיניהון׃
טו ואף אנא קימית במימרי
להון במדברא בדיל דלא
לאעלא יתהון לארעא די
יהבית עבדא חלב ודבש
תושבחא היא לכל מדינתא׃
טז חלף די בדיני קצו וית
קימי לא הליכו בהון וית יומי
שביא דילי אחילו ארי בתר
פולחן טעותהון לבהון טעי׃
יז וחס מימרי עליהון
מלחבלותהון ולא עבדית
עמהון גמירא במדברא׃
יח ואמרית לבניהון במדברא
בגזירת אבהתכון לא תהכון
וית נימוסיהון לא תטרון
ובפולחן טעותהון לא
תסתאבון׃ יט אנא יי אלהכון
בקימי הליכו וית דיני טרו
ועבידו יתהון׃ כוית יומי שביא
דילי קדישו ויהון לאת בין
מימרי וביניכון למידע ארי
אנא יי אלהכון׃ כא וסריבו
על מימרי בניא בקימי לא
הליכו וית דיני לא נטרו
למעבד יתהון דאם יעביד
יתהון אנשא ויחי בהון בחיי
עלמא ית יומי שביא דילי
אחילו ואמרית למשפך חימתי
עליהון דיחול רוגזי בהון
במדברא׃ כב ואתיב ית מחת
גבורתי ועבדית בדיל שמי
בדיל דלא יתחל לעיני עממיא
דאפקית יתהון לעיניהון׃
כג אף אנא קימית במימרי
להון במדברא לאגלאה יתהון לביני עממיא ולבדרא
יתהון במדינתא׃ כד חלף דדיני לא עבדו ובקימי קצו
וית יומי שביא דילי אחילו ובתר טעות אבהתהון הואה
עיניהון׃ כה ואף אנא מדמרדו במימרי ולא אבו לקבלא
לנביאי ארחיקתינון ומסרתינון ביד שנאיהון ובתר
יצריהון טפשא אזלו ועבדו גזירן דלא תקנן ונימוסין דלא
אתקימתון בהון׃ כו וסאיבית יתהון במתנתהון באעברא

רדק

הוא׃ (טו) וגם אני נשאתי את ידי להם. בדבר מרגלים שאמר ואולם חי אני וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ׃ (טז) יען. מבואר הוא׃ (יז) ותחס עיני. ולא עשיתי אותם כלה. כי השארתי בניהם אחריהם להביאם אל הארץ׃ (יח) ואומר. בחוקי. בוי״ו עם הדגש וכל הענין הוא מבואר׃ (כג) גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרות אותם בארצות. וכן אמר דוד ע״ה וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות וזה לא מצאנו מבואר בתורה והנראה בעיני כי זה מה שאמר וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ויכו׳ ויכתום עד החרמה וכן מה שאמרו וישמע הכנעני מלך ערד וגו׳ וישב ממנו שבי וזהו ולזרותם בארצות כי אותו השבי הרחיקום מעליהם ומכרום לשאר גויי הארצות ובמדרש כי על העתיד אמר שגזר על זרעם להיות גולים מארצ׳ ולזרותם בארצות וזהו שאמר כי תוליד בנים ובני בנים וגו׳ והפיץ יי׳ אתכם בעמים וגו׳ ואמרו כי מה שאמר ויבכו העם בלילה ההוא ליל תשעה באב היה אמר הקדוש ברוך הוא אתם בכיתם בכיה של חנם אני אקבע לכם בכיה לדורות כי בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה׃ (כד) יען. מבואר הוא׃ (כה) וגם אני נתתי להם חקים לא טובים. כיון שהם מאסו בחקותי מסרתים אותה ביד אויביהם שישימו עליהם חקים שלא יהיו טובים להם כמו חקי שהיו טובים להם אם היו הולכים בהם והחקים שהיו משימים עליהם האויבים הם המכים שהיו משימים עליהם נתק בכל שנה ושנה ועבודות אחרות׃ ומשפטים לא יחיו בהם. שישימו אויביהם משפטים וגזירות עליהם שלא יחיו בהם אלא ימותו בהם ואם היו עושים משפטים היו חיים בהם כמו שכתוב אשר יעשה אותם האדם וחי בהם׃ (כו) ואטמא. אולי יאמר זה על שנצמדו לבעל פעור שנתחברו לו חבור חזק עד שהעבירו כל פטר רחם שלויתי לקחתם לי לקדושה כמו שאמר קדש לי כל בכור והנה הם העבירום ממני ונתנום לעכו״ם וזהו טומאתם הפך הקדושה ופירוש ואטמא שמתי אותם טמאים והרחקתים ממני תמורת מה שהקדשתים והם לא אבו לכך נתתי אותם טמאים ורחוקים ממני וזהו שלא נזכר השבט שנצמד לבעל פעור בברכת משה רבינו עליו השלום׃ למען אשמם. הם

רשי

(כא) וימרו בי הבנים. שבנו של דן וכן הנצמדים לבעל פעור (מדבר כה) לאחר שמתו דור המדבר׃ (כג) להפיץ אותם. מאז הבטחתים להפילם כי תוליד בנים ובני בנים וגו׳ (דברים ד)׃ (כה) נתתי להם חוקים לא טובים. מסרתים ביד יצרם להכשל בעוונם וכן ת״י ומסרתינון ביד יצרהון טפשא ואזלו ועבדו גזרן דלא תקנן ונמוסין דלא יתקיימו בהון׃ (כו) ואטמא אותם במתנותם. אותם מתנות שחקקתי להם לקדש לי כל בכור מסרתים ביד יצרם להעבירם לאותם בכורות למולך הרי חוקים לא טובים׃ למען אשמם. אשימם ואחריב אותם. אשמה לשון שממה והתפרשו. לשון אשמה נוטה הוא שהאל״ף אינה

(מסורה:) לאות׃ הביא ח׳ קמצי׳ בקריאה וסי׳ למען הביא ה׳ על אברהם את אשר דבר. ואותנו הוציא משם למען הביא. ויאמר אבשלום וכל איש ישראל טובה עצת אחיתפל. לא הוסיפו הביא מנחת שוא. יבושו רדפי ואל אבושה אני. והיה אם שמוע תשמעון דירמיה. וגם אני נשאתי ידי. הבי המטפחת אשר עליך. בתרא חסר א׳. ותטמאו ג׳ קמץ וסימ׳ ולאלה תטמאו. אל תשמרו ובגלליהם אל תטמאו. ובגלולי מצרים אל תטמאו. את שבתותי ב׳ וסי׳ וגם שבתותי נתתי להם להיות. את שבתותי חללו ואמר לשפוך׃ גם ג׳ ר״פ בסיפרא וסי׳ גם את שאי כלמתך. גם אני נשאתי את ידי תניינא דספרא. גם הם אתו ירדו׃ יחיו ז׳ בקריאה וסי׳ ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו. מתים בל יחיו רפאים. יחיו מתיך נבלתי. ה׳ עליהם יחיו. וגם אני נתתי להם חקים לא טובים׃ אבותיכם איה הם׃ מרוע רשעים

תולדות אהרן וימרו בי. (נדרים לח)׃ אני נתתי. ברכות כד מגלה לב (עירובין כא)׃

מצודת ציון

(יז) ותחס. מלשון חס וחמלה׃ (כג) ולזרות. ענין פזור כמו וזריתי פרש (מלאכי ב)׃ (כו) פטר. ענין פתיחה כמו פוטר מים (משלי י״ז)׃

מצודת דוד

שהו נאתי את יחלל לעיניהם והם מצרים כי כן יאמרו מבלי יכולת ה׳ להביאם לארץ כנען אבדם וכלם במדבר׃ (טו) נשאתי ידי. בשבועה עליהם׃ לבלתי הביא וגו׳. זה היה בעבור עון המרגלים כי אז נגזר עליהם שלא יבואו אל הארץ׃ (טז) אחרי גלוליהם. אחרי העכו״ם שעבדו במצרים׃ (יז) ותחס עיני. ר״ל אף כליה היו חייבים אבל עיני חסה עליהם מהיות משחית אותם ולכן לא כליתים במדבר׃ (יח) אל בניהם. הבנים של הדור שילאו ממצרים הם הבאים אל הארץ׃ בחוקי אבותיכם. שבדאו מלבם אשר לא צוה ה׳׃ (יט) אני ה׳ אלהיכם. ולכן שמעו אלי לכו בחוקותי ומשפטי שמרו בלבבכם ועשו אותם׃ (כ) והיו לאות. למען זיו לאות׃ (כא) וימרו וגו׳. הם הנצמדים לבעל פעור וקרח ועדתו׃ (כב) והשיבותי את ידי. השבתי ידי מלהכות בם׃ (כג) גם אני. ר״ל כמו שהם בגדו בי כן שלמתי גמול ונשבעתי להם במדבר להפיץ אותם בגולה כי בליל בכיית המרגלים שאותה בט׳ באב הוקבעה הגולה. הסיח בכיה לדורות בחרבן בית ראשון ובית שני כן אחז״ל׃ (כד) יען וגו׳. ר״ל אולם לא בעון זה בלבד היו החורבנות כ״א גם בעבור שלא עשו אז משפטי וכו׳׃ גלולי אבותם. הדברים החשובים ומאוסים כגלל של רפי׃ (כה) נתתי להם. מסרתים ביד העכו״ם לעשות עמהם חוקים לא טובים ומשפטים אשר לא ישיגו בעבורם את החיים כ״א הכליון והאבדון ועל הגזירות והשמדות שהיו בשעת חורבן הבית יאמר׃ (כו) ואטמא אותם. הרחקתים ממני כדבר טמא בעבור מתנותם וחוזר ומפרש במה שהיו

מקרא

לְמַעַן אֲשֶׁר יֵדְעוּ אֲשֶׁר אֲנִי יְהוָה׃
כז לָכֵן דַּבֵּר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל בֶּן־
אָדָם וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה עוֹד זֹאת גִּדְּפוּ אוֹתִי אֲבוֹתֵיכֶם
בְּמַעֲלָם בִּי מָעַל׃ כח וָאֲבִיאֵם אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת
אוֹתָהּ לָהֶם וַיִּרְאוּ כָל־גִּבְעָה רָמָה
וְכָל־עֵץ עָבֹת וַיִּזְבְּחוּ־שָׁם אֶת־
זִבְחֵיהֶם וַיִּתְּנוּ־שָׁם כַּעַס קָרְבָּנָם
וַיָּשִׂימוּ שָׁם רֵיחַ נִיחוֹחֵיהֶם וַיַּסִּיכוּ
שָׁם אֶת־נִסְכֵּיהֶם׃ כט וָאֹמַר אֲלֵהֶם
מָה הַבָּמָה אֲשֶׁר־אַתֶּם הַבָּאִים שָׁם
וַיִּקָּרֵא שְׁמָהּ בָּמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃
ל לָכֵן אֱמֹר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַבְדֶרֶךְ אֲבוֹתֵיכֶם
אַתֶּם נִטְמְאִים וְאַחֲרֵי שִׁקּוּצֵיהֶם
אַתֶּם זֹנִים׃ לא וּבִשְׂאֵת מַתְּנֹתֵיכֶם
בְּהַעֲבִיר בְּנֵיכֶם בָּאֵשׁ אַתֶּם נִטְמְאִים
לְכָל־גִּלּוּלֵיכֶם עַד־הַיּוֹם וַאֲנִי אִדָּרֵשׁ
לָכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִה אִם־אִדָּרֵשׁ לָכֶם׃ לב וְהָעֹלָה
עַל־רוּחֲכֶם הָיוֹ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר
אַתֶּם אֹמְרִים נִהְיֶה כַגּוֹיִם כְּמִשְׁפְּחוֹת
הָאֲרָצוֹת לְשָׁרֵת עֵץ וָאָבֶן׃ לג חַי־
אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה אִם־לֹא בְּיָד
חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה
אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם׃ לד וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם
מִן־הָעַמִּים וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִן־
הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר נְפוֹצֹתֶם בָּם בְּיָד

תרגום

כָּל פָּתַח וַלְדָא בְּדִיל
דְּאַצְדִּנוּן בְּדִיל דְּיֵדְעוּן
דִּי אֲנָא יְיָ׃ כז בְּכֵן אִתְנַבֵּי
לְבֵית יִשְׂרָאֵל בַּר אָדָם וְתֵימַר
לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
עוֹד דָּא אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי אֲבָהָתְכוֹן
בְּדְשַׁקְּרוּ בְּמֵימְרִי שְׁקָר׃
כח וְאָעֵילְתִּינוּן לְאַרְעָא דְּקַיֵּימִית
בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְהוֹן וַחֲזוֹ
כָּל רָמָא מְנַטְּלָא וְכָל אִילַן
עֲבוֹף וְנַכִּיסוּ תַּמָּן יַת נִכְסֵיהוֹן
וִיהָבוּ תַּמָּן אַרְגָּזָא קוּרְבָּנֵיהוֹן
וְשַׁוִּיאוּ תַּמָּן פּוּלְחַן דִּבְחֵיהוֹן
וְנַסִּיכוּ תַּמָּן יַת נִסְכֵּיהוֹן׃
כט וַאֲמָרֵית לְהוֹן מָא בָּמָתָא
דְּאַתּוּן אָתַן לְאִשְׁתַּטָּאָה תַּמָּן
וְאִתְקְרֵי שְׁמַהּ בָּמָתָא עַד
יוֹמָא הָדֵין׃ ל בְּכֵן אֱמַר
לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים הַבְּאוֹרַח אֲבָהָתְכוֹן
אַתּוּן מִסְתַּאֲבִין וּבָתַר
שִׁקּוּצֵיהוֹן אַתּוּן טָעַן׃ לא וּבְמִטַּל
מַתְּנָתֵיכוֹן בְּאַעֲבָרָא בְּנֵיכוֹן
בְּנוּרָא אַתּוּן מִסְתַּאֲבִין לְכָל
פּוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן עַד יוֹמָא דֵין
וַאֲנָא אֶשְׁתְּאֵיל לְכוֹן בְּמֵימְרִי
בֵּית יִשְׂרָאֵל קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים אִם אֶשְׁתְּאֵיל לְכוֹן
בְּמֵימְרִי׃ לב וּדְאַתּוּן
מְהַרְהֲרִין וְדִסְלִיקַת עַל לִבְּכוֹן
קֳדָמַי גְּלֵין דְּאַתּוּן אָמְרִין נְהֵי
כְּעַמְמַיָּא כְּזַרְעִית מְדִינָתָא
לְשַׁמָּשָׁא אָעָא וְאַבְנָא׃ לג קַיָּם
אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם לָא
בְּיַד תַּקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרוֹמָם
וּבִרְגַז שְׁפִיךְ אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכוֹן׃
לד וְאַפֵּיק יַתְכוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָּא
וְאַכְנֵישׁ יַתְכוֹן מִן מְדִינָתָא דְּאִתְבַּדַּרְתּוּן בְּהוֹן בְּיַד תַּקִּיפָא

רש"י

אינה משלשי התיבה: אשר ידעו׳ כשאביא עליהם הרעה: (כז) עוד זאת הוסיפו לעשות כשהביאותי׳ אל הארץ: (כט) ויקרא שמה במה · לשון גנאי כלומר במה היא נחשבת: (ל) הבדרך אבותיכם וגו׳ · לשון תימה וכי כך הגון שבדרך אבותיכם אתם נטמאים ואני אדרש לכם להשיב על שאלתכם: (לא) ובשאת מתנותיכם. ובלקיחת מתנותיכם שהיה לכם לתת לי ואתם לוקחים אותם ממני להעביר בכורותיכם לעבודת כוכבים: (לב) והעולה על רוחכם. שעולה על דעתכם: נהיה כגוים. נפרוק עולו מעל צוארנו מאחר שגלה מעליו: היו לא תהיה: כי כבר קבלתם עליכם מדעתכ׳ בימי יהושע כמו שנאמר (יהושע כד) ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל

חיו עתקו: וכל עץ ת׳ בקריאה וסימ׳ והערים יהרסו. והכיתם כל עיר מבצר. רנו שמים כי עשה ה׳ · ואביאם אל הארץ · ואמרת ליער הנגב: מתנותיכם ד׳ ב׳ מ״ל וב׳ חסר וסימ׳ מלבד שבתות ה׳ ומלבד ואתם בית ישראל ענפיכם· ובשאת מתנתיכם בהעביר · מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת ה׳ · ב׳ קדמה מלאים: בגוים ג׳ בקריאה וסי׳ כגוים אשר ה׳ מאביד מפניכם כן. והעלה על רוחכם.

תולדות אהרן על רוחכם · סנהד׳ קה (יומא מח): ביד חזקה. ראה השנה לד סנהדרין קה (ר״ה כ״ט):

מצודת ציון

אשמם. מל׳ שממון: (כז) גדפו · ענין חרוף כמו אשר גדפו נערי המלך (מלכים ב יט): במעלם. ענין פשע: (כח) עבות · מרובה בענפים וקלועים אלה באלה: ניחוחיהם. מלשון נחת רוח: ויסיכו · ענין שפיכת היין להקרבה: (לא) ובשאת. ענין תשורה ודורון כמו משאת בנימין (בראשית מג): (לב) רוחכם. ענין רצון ומחשבה

רדק

הם עשו הפך רצונו למען שאשימ׳ שממ׳ כי כבר הזהרתי׳ שאם יעברו על מצותי יהיו שממים והשממה היתה להם מיד סמוך לעונם: למען אשר ידעו אשר אני יי · וכמו שאמרתי כן עשיתי והענשתים על עונם ונפל מן העם ארבעה ועשרים אלף השימם מבנין הפעיל מפעלי הכפל דינו כתשלומו השימתם: (כז) לכן · עוד הודיעם תועבות אבותם משבאו לארץ: (כח) ואביא׳ אל הארץ · ויתנו שם כעס קרבנם: שהיו מכעיסים אותי בקרבנ׳ שהיו מקריבי׳ לעכו״ם כמשפט הגוים אשר הורשתי מפניהם: (כט) ואומר אליהם מה הבמה · כשראיתי שהם מקריבים לעכו״ם בכל מקום ואני יחדתי להם מקום מיוחד לשמי והם עשו הפך מצותי בשני פנים בעשות להם במה בכל מקום ואפילו לשמי ועוד שהקריבו בהם לאלהים אחרים אמרתי להם מה הבמה מי נוה אתכם לעשות במה גבוה הלא צויתי אתכם מזבח אדמה תעשה לי אלא שאתם למדים ממעשי הגוים לעשות מזבח גבוה שנקרא במה לגבוהו או שהוא על הרים גבוהים כי לשון במה הוא לשון גובה כמו ירכיבהו על במותי ארץ אעלה על במותי עב ומתוך שלימדתם מהגוים לעשות במה כמותם למדתם מהם גם כן לעשות׳ בכל מקום ועוד לעבוד בהם לאלהים אחרים: אשר אתם הבאים שם. אמר כנגד העובדים בהם אתם הם הבאים שם לא שומרי מצותי שאינם באים אלא במקום המיוחד לי: ויקרא שמה במה עד היום הזה · כי לסרגל הלשון בהם נקרא אף הנעשה בשמי במה עד היום הזה כי נאמר בדברי שמואל הרמתה ונאמר בדבר שלמ׳ הבמה אשר בגבעון ונאמר רק הבמות לא סרו מהרגל מה שעשו אותם מתחלה לשם עכו״ם לא הניחו לעשותן אפילו בימי המלכים שהיו עושים הישר בעיני ה׳ היו עושים אותם לשמי: (ל) לכן אמור אל בית ישראל · על אותם שהיו עדיין בארץ ישראל אמר כמו שפירשנו אמר איך אדרש לכם ואתם עדיין ברשעתכם: ונטמאים · בשוא הנו״ן כמו הנמלאים בשושן: (לא) ובשאת מתנותיכם· ענין הנטילה והתרומה: (לב) והעולה על רוחכם היו לא תהיה. המחשבה הרעה שעולה על רוחכם לא תהיה ולא תתקיים: על רוחכם. כמו על לבבכם כמו שתרגם יונתן כי הרות שוכנת בלב: אשר אתם אומרים נהיה כגוים · אתם חושבי׳ לצאת מרשותי ושלא תהיו לי לעם שאתם רואי׳ העכו״ם מצליחים בעבודת כו״ם כמו שאמר אחז כי אלהי מלכי ארם הם מעזרי׳ אות׳ להם אזבח שיעזרוני ולא כן הדבר כי העכו״ם אינכו משגיח עליהם מפחי׳ חות׳ אלא כמו הבהמו׳ אלא כשים להם דבר על ישראל לפקוד עליהם עונם כשישראל עושי׳ רצוני אבל כשעוברי׳ על מצותי אגביר העכו״ם עליהם להצלחתם לא לטובתם אלא לרעת ישראל אבל הם בעצמם לא אשגי׳ עליהם אלא אם כן יהיה חמס גדול כמו דור המבול וסדום ועמורה וכן מצאנו בדברי רז״ל שאני עכו״ם דלא מקפיד דינא עלייהו אבל ישראל שלקחתים מבית עבדים להיות לי לעם סגולה וגו׳ ואני אהיה להם לאלהים עיני תמיד עליהם לטובה ולרעה כמו שאמר בנבואת עמוס רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם ואם תרצו לצאת מעבודתי לא אתן לכם רשות בזה כי אף על פי שתהיו ימים רבים בגלות בין העכו״ם לא תשבתו מהיות גוי כי אפילו יצאו מועטים מהם מן הכלל כללכם יהיה גוי לפני כל הימים ובחזקה אמלוך עליכם ואצרוף אתכם בהוציאי אתכם מן הגלות וברותי מכם המורדים והפושעים בי: (לג) חי אני. ובחמה שפוכה: לכלות הפושעים והמורדים: (לד) והוצאתי. אשר נפוצותם בם · כחולם הפ״א ויבא בשורק כמו ובחכמת כי

מצודת דוד

שהיו מעבירים למולך כל פטר רחם הם הבכורות שפתחו רחם אמם: למען אשמם · ר״ל הריחוק ממני היה למען יהיו שממה ויהיה תועלת שוממותם למען אשר ידעו ויכירו אשר אני ה׳ האמיתי: (כז) עוד זאת. ר״ל גם בזאת במה שאתם חרפתם אותי חרפו אותי גם אבותיכם בעת מעלם בי: (כח) ואביאם. ר״ל והוא כשהבאתי אותם אל הארץ אשר נשבעתי לתת להם וכשראו כל גבעה רמה וגו׳ וכו׳ היו זובחים שם לעכו״ם ושם נתנו קרבנם המכעים אותי ושם שמו ריח קטורת הבאה לנחת רוח ושם נסכו היין: (כט) ואומר אליהם. ר״ל כשהיו נועדים ללכת להקריב לעכו״ם והיו אומרים נבוא אל הבמה אמרתי להם מה מעלת הבמה הזאת להקרא שם במה הלא בעבור שאתם הם הבאים שם כאומר הלא אין לקרות למזבח בשם במה שהוא מל׳ עוממות וגבהות כ״א גם בעבור שבא שמה אם האלהי מן השמים ולא בעבור שתבואו אתם שם כי מה מעלה ורוממות יש בזה: ויקרא · עכ״ז לא שמעו אלי והיה נקרא בפיהם בשם במה עד היום הזה ולא חזרו בהם: (ל) הבדרך. וכי בעבור שאתם נטמאים ללכת בדרך אבותיכם ואחרי פסיליהם אתם זונים לעבדם כדרך אשה הזונה תחת בעלה: (לא) ובשאת. ובעבור תשורת מתנותיכם וחוזר ומפרש במה שאתם מעבירים בניכם באש לכל גלוליכם בזה אתם נטמאים עד היום: ואני: וכי בעבור זה אהיה נדרש לכם לקבל תפלתכם: חי אני. הריני נשבע חי אני אם אהיה נדרש לכם: (לב) והעולה. ועכ״ז הדבר העולה על מחשבותיכם לא תתקיים והוא מה שאתם אומרים הואיל והמקום שלח אותנו מעל פניו נהיה א״כ כעובדי גלולים לעבוד פסילי עץ ואבן כמותם ולא נהיה עוד באמת מושגחים ממנו אבל נהיה נעזבים למקרי הזמן ולמערכות השמים כמו העכו״ם: (ג) אם לא. הוא ענין

רדק

כי נבונותי : (לה) והבאתי אתכם אל מדבר העמים · כשאוציאכם מן העמי' לא אביאכם אל אדמת ישראל עד שאשפוט אתכם במדבר העמים שם אקח משפטי מכם ואכלה המורדים והפושעים שאמאס בכם ואקח משפטי מכם במדבר במקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא יראו העמים ברעתכם וישמחו לכם וזהו שאמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים כלומר ביני וביניכ' בייחוד בלא אמצעי וכן ודבר יי' אל משה פנים אל פנים בלא אמצעי וענין ונשפטתי אודיעכם מעשיכם הרעים שעברתם על תורתי בגלות ואקח נקמתי מכם שם במדבר : (לו) כאשר מבואר הוא : (לז) והעברתי אתכם תחת השבט . על דרך כל אשר יעבור תחת השבט כלומר כמו הצאן שהמונה אותם אוחז שבט בידו ומונה אות' אחד אחד והעשירי מוציא למעשר כן אמנ' אתכ' וכתוב יאבד וזה המנין על דרך משל וכן אמר ירמיה עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה אמר יי' ותירגם יונתן ואנית עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קיימא : במסרת הברית · חסר האל"ף פ"א כפעל ומשפטו במאסורת והוא שם בשקל מתגורת שק ופירושו אאסור אתכם בברית שלא תצאו ממנה לעולם : (לח) וברותי · פרשו בבר רוצה לומר אברור מכם המורדים והפושעי' לכלות' במדבר : מארץ מגוריה' אוציא אות' : מארץ גלותם שלא אכלם בין אויביהם שלא ישמחו להם : לא יבוא · דרך כלל כמו לא יבואו ובמסרה י"ד סבורין לשון רבים : (לט) ואתם · לפי שדבר עד הנה על בניהם העתידים לצאת מהגלות שב להוכיח בפסוק זה הדור ההוא שהיו בירושלי' לפיכך אמר ואת':איש גלוליו לכו עבדו הצווי הזה אינו דרך מצוה רצוני' כי אם דרך גזום כמו שמח בחור בילדותיך רוצה לומר שמח ותראה מה יקרך באחריתך או פירוש טוב הוא שתעבדו גלוליכם לבד ולא שתביאו לי מתנותיכם ותעבדו גלוליכם כי זה חלול ה' · ופירוש ואחר אם אינכ' שומעי' אלי'וי"ו ואחר כוי"ו ויפא אברהם את עיניו . ואם כענין אשר כמו עד אם דברתי דברי ויונתן תרגם ובתר דתבתון ליתיכון לבןלקבלא למימרי : (מ) כי בהר קדשי · עתה אינני רוצה במתנותיכם אבל כשיהיו ישראל בהר קדשי בשובם מהגלות שם ארצם : שם ארצה אותם · על ידי קרבנותיכם ומעשיה' הטובים · ומה שאמר בהר מרו' ישראל לפי שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל וארץ ישראל גבוה מכל הארצות:שם יעבדנו כל בית ישראל כלה בארץ · לפי שאמר למעלה וברותי מכם המורדי' והפושעי' כי אמר הנה כל בית ישראל כלה לפיכך אמר בארץ אותם שיזכו לשוב בארץ לא יחסר מהם אחד אלא כלם יעבדוני שם

תרגום

ובדרעא מרומם וברגז שפיך : לה ואעיל יתכון למדבר עממיא ואתפרע מנכון תמן אפין באפין : לו כמא דאתפרעית מן אבהתכון במדברא ארעא דמצרים כן אתפרע מנכון אמר יי אלהים : לז ואנית עליכון גזירת דיני ואעיל יתכון במסורת קימא : לח ואפריש מנכון די מרדו ודי שקרו במימרי מארעא תותבותהון אפיק יתהון ולארעא דישראל לא יעלון ותידעון ארי אנא יי : לט ואתון בית ישראל כדנן אמר יי אלהים גבר פולחן טעותיה אזילו פלחו ובתר דתבתון ליתיכון צבן לקבלא למימרי וית שמא דקודשי לא תחלון עוד במתנתכון ובטעותכון : מ ארי בטור קודשי בטור קודשא דישראל אמר יי אלהים תמן יפלחון קדמי כל בית ישראל כולהון בארעא חייא תמן יתקביל קורבניהון כפריע ותמן אתבע ית אפרשותכון וית ריש אצותכון בכל קודשיכון : מא קורבן לרעוא יתקבל קורבנכון כפריע כד אפיק יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מן מדינתא דאתבדרתון בהן ואתקדש בכון לעיני עממיא : מב ותידעון ארי אנא יי כד

יחזקאל כ

חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה :
לה והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים :
לו כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפט אתכם נאם אדני יהוה :
לז והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הברית :
לח וברותי מכם המרדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא וידעתם כי אני יהוה :
לט ואתם בית ישראל כה אמר אדני יהוה איש גלוליו לכו עבדו ואחר אם אינכם שמעים אלי ואת שם קדשי לא תחללו עוד במתנותיכם ובגלוליכם :
מ כי בהר קדשי בהר מרום ישראל נאם אדני יהוה שם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ שם ארצם ושם אדרוש את תרומתיכם ואת ראשית משאותיכם בכל קדשיכם :
מא בריח ניחח ארצה אתכם בהוציאי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפצתם בם ונקדשתי בכם לעיני הגוים :
מב וידעתם כי אני יהוה בהביאי

רשי

ישראל וכל הענין : (לה) מדבר העמים . הוא המדבר שהלכו בו ארבעים שנה וכן ניבא (הושע ב) והולכתיה המדבר : (לז) תחת השבט . שתהיו כפופי' לי ולמוסרי : במסורת הברית · בברי' שמסרתי לכם:(לח) וברותי לשון ברירה : מארץ מגוריהם . מארץ גלותם אוציא אותם ואמיתם במדבר : (לט) לכו עבודו · ואל תראו לאומות שאתם נקראים על שמי כבואכם אל הנביא לשאול לו תורה ומאחר שהוא אומר לכם דברי אינכם שומעים אלי כענין שנאמר (לקמן לג) והנך להם כשיר עגבים וגו' שומעים את דבריך ואינם עושים אותם : במתנותיכם ובגלוליכם · שאתם מפרישים הבכורות בשם בכורה כאשר צויתי אתכם ומשקרא שמי על הדבר אתם מקריבים אותם לעבודת כוכבים : (מ) משאותיכם . כמו משארותיכ' לשון

ויקטרו שם בכל במות פנים אל פנים ה' וסימ' כי ראיתי אלהים פנים ודבר ה' אל משה פנים אל . ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · וירא גדעון כי מלאך ה' ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים ; ובא י"ר סבירין יבאו לשון רבים וסימ' בסדר שמיני ; ואת שם ד' בקריאה וסימ' ואת שם השני קרא אפרים . ואת שם אהרן תכתב על מטה לוי · ואת שם קדשי לא תחללו · ואת שם קדשי אודיע בתוך : אדרוש ג' מ"ל בקריאה בליש' וסי' ושם אדרוש את תרומתיכם · ואחר כל ירוק ידרוש · כי בכם נדרוש לאלהיכם :

מצודת ציון

ומחשבה : (לה) ונשפטתי . ענין ויכוח : (לז) השבט · השרביט : במסורת · כמו במאסרת והוא מלשון מאסר וקשור : הברית · כריתות הברית : (לח) וברותי · מלשון ברור ונקיות כמו כבור ידי ישיב לי (ש"ב כב) : (לט) ואחר : ענינו כמו כואיל וכן אחרי הודיע אלהי'(בראשי' מא): (מ) ארצם . מלשון רצון : ראשית · ענין מיטב כמו ראשית גבורתם (ירמיה מט) : משאותיכם · ענין תשורה ודורון כמו ארוחה ומשא' (שם מ) : (מא) נפצותם · ענין פזור : עלילותיכם

תולדות אהרן וכרותי מכם . נדרים כ : איש גילוליו · קידושין מ :

ואמר כל בית ישראל ואמר כלה כפל הענין לחזק וכן וכל שעריך כלם בשבי ילכו כל מלכי גוים כלם והדומים להם וחזוק הענין בזה הדבר לומר כי אע"פ כן במלחמת גוג ומגוג לא ימות מהם אחד ואף על פי שיהיו בצרה וי"ת בארץ בארעא חייא : ושם אדרוש . ארצה שיקריבו לפני כאילו אני דורש קרבנותיהם כי בהיות מעשיהם טובים יערבו לי זבחיהם ותרומותיהם : ואת ראשית מעשרותיכם : מה שתשאו ותרימו לי בראשית הבכורים והעיסה וי"ת וית ריש אצוותכון : (מא) בריח ניחח · ונקדשתי בכם לעיני הגוים , זה יהיה במלחמת גוג ומגוג כמו שאמר ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל : (מב) וידעת' : מבואר הוא

מצודת דוד

ענין שבועה שנשבע לומר שבע"כ ימלוך עליהם : ביד חזקה . ר"ל שיכוף אותם בחמה שפוכה לעבוד את ה' : (לד) והוצאתי · כי אוציא אתכם מן העמים אשר נסמעו שם במחשבה הזאת : ביד חזקה · אכביד ידי עליהם ואשפוך עליהם חמתי בתת בלב העמים לגרשם ולהוציאם מארצם : (לה) אל מדבר העמים . ר"ל אל מקום שיהיה שממ' מבלי מצוא שם מי מן האומות שלא יראו במפלת הפושעים והמורדים : ונשפטתי . שם אתווכח עמכם פנים אל פנים להודיע סרחונכם : (לו) כאשר . כמו שהתווכחתי עם אבותיכם במדבר הסמוך לארץ מצרים כן אתווכח עמכם:(לז) והעברתי· אעביר אתכם אחד אחד כדרך מונה הצאן שמעבירים זה אחר זה תחת השבט כמ"ש כל אשר יעבור תחת השבט (ויקרא כ"ז) והוא על דרך משל : במסורת הברית . באסורי קשר הברית שלא תצאו עוד ממנה : (לח) וברותי · אברור מכם את המורדים בי לכלותם במדבר : מארץ מגוריהם · ממקום שהיו דרים בין העכו"ם : כי אני ה' · הנאמן במאמרו : (לט) לכו עבודו . ר"ל עבדו העכו"ם לבד בזבח ומנחה ולא תוסיפו לעבוד אותי : ואחר ! ר"ל וזהו הואיל אם אינכם שומעים אלי מוטב לעבוד לעבודת עכו"ם לבד : במתנותיכם ובגלוליכם · ר"ל במה שאתם מתנדבים מתנות לבית ה' ובמה שאתם עובדים עבודת עכו"ם הנה עי"ז בא חלול ה' כי בע"כ תבוא הפורעניות בעבור עבודת הגילולים ויאמרו הבריות על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת ומה חרי הלא המה מתנדבים מתנות לבית ה' ולכן מוטב לעבוד לעבודת כוכבים לבד שלא יהיה עוד חלול ה' בהבאת הפורעניות : (מ) כי בהר וגו' · אלא בהר קדשי וחוזר ומפרש בהר הרמה של ישראל הוא מקום המקדש שם יעבדוני כל בית ישראל כולם הבאים בארץ ר"ל הצדיקים המחזיקים בדת אלהים הבאים בארץ בימי המשיח : שם ארצם . שם אקבל קרבנותיהם ברצון ושם אדרוש לשאול את תרומותיכם ואת מיטב מתנותיכם הראוי לי בכל קדשיכם והם קדשי המזבח הנאמן לאישים : (מא) בריח ניחוח · בעבור הבאת ריח הקטורת הבאה לנחת רוח אהיה מרוצה לכם וזה יהיה בזמן שאוציא אתכם מן העמים וכו' : ונקדשתי בכם · על ידכם אהיה מקודש לעיני העמים כי יראו שידי מגלה לי : (מב) אני ה' · הנאמן במאמרו

הוא : (מג) וזכרת' • ונקטתם בפניכם . ענין כריתה כמו אשר יקוט כסלו ופירוש תהיו נכרתים בעיניכם כלומר תתשבו בעיניכם כשתזכרו רעותיכם שתהיו ראויים לכרת מן העולם ויונתן תרגם
ותידנקון ותהון חזן בכל בישתכון דעבדתון : (מד) וידעתם . מבואר הוא : ויהי דבר ה' .(ב) בן אדם שים פניך דרך תימנה . הנביא היה בבבל ואמר לו הטל שיפנה דרך דרום והיא ירושלם שהיא
דרומה של בבל כי בבל היא לפונית לירושלם כמו שאמר מצפון תפתח הרעה אם כן ירושלם היא דרומה של בבל : והטף אל דרום . ענין דבור וכן אל תטיפו יטיפון : והנבא אל יער השדה נגב .
קרא ירושלם יער השדה דרך משל כמו היער שיש בו עצים טובים ורעים כן בירושלם צדיקים ורשעים ונספו הצדיקים שהיו מעטים בעון הרשעים שהיו רבים נספו בכללם כמו שאמר כי עד צדק
ישוב משפט וכן אמר המלאך ללוט פן תספה בעון העיר ותירגם יונתן שים פניך קביל נבואה ותרגם והטף ואליף ואמר תימנה דרום נגב כפל הענין במלות שונות לחזק כמנהג הנבואות בכל מקום :

לשון מזון כמו שארה כסותה ועונתה לא יגרע (שמות כא) וכן תברו מנחם : (מג) ונקוטותם. לשון קטטה לשון אחר כתרגומו ותידנקון וכן תרגם יונתן הנאנחים דמוני"ר בלע"ז : (ב) דרך תימנה . ארץ ישראל בדרומה של בבל : אל יער השדה . אל בית מקדשי שעתיד להיות כיער וכשדה להחרם להלך בו שועלים : (ג) ונצרבו • לשון צרבת השחין (ויקרא יג) על שפתיו כאש צרבת (משלי טז) לשון כויה : כל פנים מנגב צפונה . כל האנשים שבדרומה של בבל שהוא בצפון ל' צרב רסרי"ר בלע"ז : (ה) ממשל משלים הוא . כשאני מתנבא להם בלשון משל וחידה כגון יער ואש אוכלת לח ויבש : (ו) ויהי דבר ה' אלי לאמר . הנבא להם נבואה מפורשת שאמרתי לך שים פניך דרך תימנה אני מפרש לך שים פניך אל ירושלים : (ז) והטף • והנבא . וכן אל תטיפו (מיכה ב) ואל תטיף על בית ישחק (עמוס ז) : אל מקדשים . הוא יער השדה : מקדשים . שני חורבנים : (ח) צדיק ורשע . הוא

מב אֶתְכֶם אֶל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֶל־ ח'
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת
אוֹתָהּ לַאֲבוֹתֵיכֶם׃ מג וּזְכַרְתֶּם־שָׁם
אֶת־דַּרְכֵיכֶם וְאֵת כָּל־עֲלִילוֹתֵיכֶם
אֲשֶׁר נִטְמֵאתֶם בָּם וּנְקֹטֹתֶם בִּפְנֵיכֶם ל' וחס'
בְּכָל־רָעוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃
מד וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה בַּעֲשׂוֹתִי
אִתְּכֶם לְמַעַן שְׁמִי לֹא כְדַרְכֵיכֶם
הָרָעִים וְכַעֲלִילוֹתֵיכֶם הַנִּשְׁחָתוֹת ל'
בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

כא א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ דֶּרֶךְ
תֵּימָנָה וְהַטֵּף אֶל־דָּרוֹם וְהִנָּבֵא אֶל־ ב' . ג' . ד'
יַעַר הַשָּׂדֶה נֶגֶב׃ ג וְאָמַרְתָּ לְיַעַר ה' פסוקים כל וכל כל
הַנֶּגֶב שְׁמַע דְּבַר־יְהוָה כֹּה־אָמַר
אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מַצִּית־בְּךָ ׀ אֵשׁ ל'
וְאָכְלָה בְךָ כָל־עֵץ־לַח וְכָל־עֵץ יָבֵשׁ ה'
לֹא־תִכְבֶּה לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת וְנִצְרְבוּ־ ו' : ל'
בָהּ כָּל־פָּנִים מִנֶּגֶב צָפוֹנָה׃ ד וְרָאוּ
כָּל־בָּשָׂר כִּי אֲנִי יְהוָה בִּעַרְתִּיהָ לֹא ל'
תִּכְבֶּה׃ ה וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה
הֵמָּה אֹמְרִים לִי הֲלֹא מְמַשֵּׁל ג' בליש' ל'
מְשָׁלִים הוּא׃
ו וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
ז בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־יְרוּשָׁלִַם י"ג
וְהַטֵּף אֶל־מִקְדָּשִׁים וְהִנָּבֵא אֶל־ ב' . ל' • ח'
אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ ח וְאָמַרְתָּ לְאַדְמַת
יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי אֵלַיִךְ

אֲעֵיל יָתְכוֹן לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
לְאַרְעָא דִי קַיֵּמִית בְּמֵימְרִי
לְמִתַּן יָתַהּ לַאֲבָהָתְכוֹן׃
מג וְתִדְכְּרוּן תַּמָּן יַת אוֹרְחָתְכוֹן
וְיַת כָּל עוֹבָדֵיכוֹן דְאִסְתַּאֲבְתּוּן
בְּהוֹן וְתִידַנְקוּן וּתְהוֹן חָזַן בְּכָל
בִּישָׁתְכוֹן דַעֲבַדְתּוּן׃
מד וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ כַּד
אַעֲבֵיד עִמְּכוֹן בְּדִיל שְׁמִי לָא
כְאוֹרְחָתְכוֹן בִּישָׁתָא
וּכְעוֹבָדֵיכוֹן מְחַבְּלַיָא בֵּית
יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃
א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב בַּר אָדָם
קַבֵּיל נְבוּאָה לְאוֹרַח דְּרוֹמָא
וְאַלֵּיף עַל דְּרוֹמָא וְאִתְנַבֵּי עַל
חוּרְשָׁא דַחֲקַל דָּרוֹמָא׃ ג וְתֵימַר
לְחוּרְשָׁא דְדָרוֹמָא קַבֵּיל
פִּתְגָמָא דַיְיָ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
הָא אֲנָא מַדְלִיק בָּךְ אֶשָּׁתָא
וְתִקְטֵיל בָּךְ כָּל אִילָן רָטִיב
וְכָל אִילַן יַבִּישׁ לָא תִטְפֵּי
לְשַׁלְהוֹבִיתָא דִמְשֵׁיצְיָא
וְיִתְרַשְׁמוּן בַּהּ כָּל אַפַּיָא
מִדָּרוֹם לְצִפּוּנָא׃ ד וְיֶחֱזוּן כָּל
בְּנֵי בִסְרָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ
אַדְלֵיקְתַּהּ לָא תִטְפֵּי׃ ה וַאֲמָרִית
קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים הָא
אִינוּן אָמְרִין לִי הֲלָא מַמְתֵּיל
מַתְלִין הוּא׃ ו וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃
ז בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל
יְרוּשְׁלֵם וְאַלֵּיף עַל מַקְדְּשִׁין
וְאִתְנַבֵּי עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃
ח וְתֵימַר לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא שָׁלַח

(ג) ואמרת • הנני מצית בך אש • ענין הדלקה והבערה כמו ויצת אש בציון : כל עץ לח וכל עץ יבש • משל כמו שפירשנו לצדיקים ולרשעים ויונתן תירגם הא אנא מגרי בך עמא דתקיף כאישתא ויקטול בך כל גבר עתיר וכל גבר מסכנא ימנע בשלהוביתא דמשני' ובמקצת נוסחאו' הא אנא מדליק בך אשתא ותקטיל בך כל אילן רטב וכל אילן יבים לא תטפי לשלהוביתא דמשיציא : לא תכבה להבת שלהבת • כפל הענין במלות שונות לחזק הדבר כי להבת כמו שלהבת כלומר האש לא תכבה כי בכל עת תעלה להבת עד שיכלו כלם בין גלות ובין חרב : ונצרבו בה כל פנים . מן צרבת השחין היא ועל שפתיו כאש צרב' ענין שריפ' ופירושו אותם שלא ימותו ישרפו פניה' מבשת וכלימה בגלותם : מנגב צפונ' • מנגב שהיא ירושלם לצפון שהיא בבל ופירוש כל פנים כל פני הגולים ויש לפרש כל פנים על שאר האומות והוא כמו שאמר למטה תצא חרבי מתערה אל כל בשר ופירוש מנגב צפונה כמו מנגב לצפון כמו שלקו ישראל מנגב לצפונה כן ילקו שאר האומות ויגלו כמותם : (ד) וראו כל בשר • בערתיה לא תכבה • תירגם יונתן נוסחא אחת ארי אנא ה' אתייתנון ולא אתמנעון ובנוסח' אחרת ארי אנא ה' אדליקת' לא תטפי ופירושו וראו כל הכל יכירו כי מאתי הרעה הבאה לירושלם וכן אמר רב טבחים לירמיהו ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה הדבר הזה : (ה) ואמר אהה ה' אלהים • איך תשלחני אליהם לדבר דרך משל והנה המה אומרים לי כשאני אומר להם הנבואות דרך משל כמו הנבואות שקדמו כנבואת הנשר הגדול ונבואת אמך כגפן בדמך וכן השאר אומרים בעבורי : הלא ממשל משלים הוא • מדבר משלים הוא ואינו אומר על פי הנבואה אלא להראות עצמו כי הוא יודע למשול משל לפיכך שונה אליו הדבר בענין זה מבואר בלא משל : (ז) ואמר לו שים פניך אל ירושלם במקום דרך תימנה. והטף אל מקדשים במקום והטף אל דרום • והנבא אל אדמת ישראל במקום והנבא אל יער השדה נגב • ואמרת לאדמת ישראל במקום ואמרת ליער הנגב • והוצאתי חרבי מתערה במקום הנני מצית בך אש • והכרתי ממך צדיק ורשע במקום ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש : ויהי דבר ה' • בן אדם • והטף אל מקדשים • אמר לשון רבים כי בית המקדש ג' בתים אולם היכל ודביר לבד העזרות או אמר מקדשים רמז לחרבן בית ראשון ולחרבן בית שני : (ח) ואמרת' מתערה. הוא תיק החרב ותירגם יונתן מנדנא והוא כמו בעברי ויפב

אל אדמת ה' וסימ' נמסר לעיל בש"פ א סימ' י"ב : ג' מלין מן י"א [illegible] וסי' ובעלילותיכ' הנשחתות' ובתועבותיהן עשים.והאחשדרפני' והפחות : לא תכבה ו' וסי' בריש סדר צו ובישעיה סימ' ל"ד : אמרי' לי ג' בליש' וסימ' הלא ממשל משלים • ישמו על עקב בשתם • שמחתי באמרים לי בית ה' נלך :

מצודת ציון

(מג) עלילותיכ'. מעשיכם: ונקוטותם, ענין כריתה כמו ונקטו בפניכ' (לעיל ו) : (ב) והטף : הוא מל' נטיפה והזלה ומושאל בענין הדבור כמו אל תטיפו יטיפון (מיכה ב) : (ג) מצית • ענין הבערה כמו ותצת בסבכי היער (ישעיה ט) : ואכלה . ושרפה : לח . מל' לחות ורטיבות: תכבה• מל' כבוי: להבת שלהבת : עניינם אחד ובא הכפל לחזק : ונצרבו • ענין שריפ' כמו כאש צרבת (משלי טז) : (ד) כל בשר . כל אדם : (ה) אהה . ענין לשון צעקת יללה: (ח) מתערה. הוא תיק החרב וכן וישלפו מתערה (ש"א י"ז): ורפו

מצודת דוד

במאמרו : בהביאי וגו' • ר"ל אז תדעו שאני ה' : אשר נשאתי וגו' . להשבע על הדבר : (מג) וזכרתם שם . בארץ ההיא : ונקוטותם בפניכם • תכרתו בעיני עצמכם ר"ל אתם תשפטו הכריתה על עצמיכם בעבור הרעות אשר עשיתם : (מד) כי אני ה' : הנאמן במאמרו : למען שמי . למען כבוד שמי : לא כדרכיכם • לא כגמול דרכיכם אשר המה רעים ונשחתים : כא (ב) שים פניך • החזר פניך בדרך דרום כי הנביא היה בבבל מצפון ירושלים ואמר לו להחזיר פניו מול ירושלים שהיא מדרומה : והטף . דבר נגד ירושלים שהיא בדרומה : אל יער השדה נגב • על ירושלים יאמר והמשילה ליער השדה על כי שיש בה אנשים רבים מתחלפים במעלה כדרך היער שיש בו עצים רבים מתחלפים בקומה ובחשיבות וכפל הדבר במ"ש כדרך

הנבואה : (ג) הנני מצית • הנה אני הוא המבעיר בך האש והיא תשרוף בך כל עץ לח וכל עץ יבש ולא תכבה להבת האש וכל פני הבריות היושבים בפאת הנגב מול צפון יהיו נשרפים בלהבת האש ר"ל גם הצדיקים יכלו עם הרשעים כמו שהעץ הלח נשרף בצירוף עץ היבש והאויב יאבד כל עובדי כוכבים היושבים מנגב לבבל העומדת בצפון העולם : (ד) וראו כל בשר : בעבור חוזק התבערה ידעו כולם שמה' נעשה ולא במקרה ולכן לא תכבה עד תשרוף הכל : (ה) המה • בני עמי אומרים עלי הלא הוא מדבר במשל וגולל א"כ להפך המשל • לפי דעתינו ולטובה : (ז) אל ירושלים . כאומר ע"כ אדבר עמך נבואה ברורה כמות שהיא : אל מקדשים • יאמר על האולם וההיכל

רדק

ויבא חרבו אל נדנה וכן בארמית אתכרית רוחי אנא דניאל בגו לדנה בתלוף נו"ן בלמ"ד כמו נשכה ולשכה : והכרתי ממך צדיק ורשע · כמו שכתבנו למעל' כי הצדיקי' נספים בעון הרשעי' וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים ורב סעדיה פירש צדיק לבעל ורשע לבעל כי מי שעובדו תמיד ובכל לב נקרא אצלם צדיק ומי שאינו עובדו תמיד נקרא אצלם רשע ושניהם רשעים אצל הב"ה וכמדבר עם יעקב מטוב ועד רע.טוב היה אצל לבנאם היה גוזל מיעקב רכושו ולא היה הורגו ורע אם היה הורגו ושניה' רעים אצל יעקב ותירגם יונתן ואגלי מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך : (ט) יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע · בעבור שעשיתי נקמה גדולה כך ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לי לרעה יותר מדאי לכן ילקו כולם כמו שלקיתם אתם וזהו שנאמר לכן תצא חרבי מתערה : אל כל בשר · אל כמו על וכמוהו רבים ובאמרו כל בשר רוצה לומר האומות שהתנבאו עליהם הנביאים : מנגב צפון · כמו שפירשנו למעלה אמר כמו שתכרו' חרבי אתכ' מנגב לצפון שתגלו אתם שמה ונכרתם בחרב מלך בבל כן ילקו שאר האומות על ידו וזאת ילקה אחר כך על ידי מדי ופרס:(י) וידעו. לא תשוב עוד · לא תשוב אל תערה עד אשר תכרות האומות הנזכרות בדברי הנביאים . (יא) ואתה. האנח בשברון מתנים · כי כל הנאנח על צרה גדולה הוא כאילו נשברו מתניו ויפול מכובד האנחה : ובמרירות · רוצה לומר ובמרירות לב תאנח לעיניהם כדי שישאלו אותך על מה אתה נאנח : (יב) והיה . אל שמועה · כמו על וכמוהו רבים ואמר שמועה כי הם היו בבבל ותבא להם זאת השמועה מירושלם : וכהתה כל רוח · תקצר וכן רוח כהה כי כהה לשון קצור ועצור וקמוץ : תלכנה מים · תלכנה כמו מים שינועו ויזועו מרוב בהלה : הנה באה ונהיית' · הנה בקרוב השמועה הרעה באה לכם וכן תהיה כמו שתשמעו: ויהי·(יד) בן אדם·אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה · אמור להם כי זאת החרב הנזכר'שאמרתי והוצאתי חרבי מתערה הוחדה לכרות היטב ומהר וגם מרוטה שעבר' החלודה מעל פניה כדי שתבריק ותפחיד בני אדם במראה ופירש בפסוק הבא אחריו למען טבוח טבח וכפל חרב חרב כדרך הנוהים והכואבים שכופלים דבריהם כמו מעי מעי ראשי ראשי ויונתן תרג' חרבא דמלכא דבבל תקטול וחרבא דבני עמון תיתני ותפילי פירוש חרב בני עמון חרב ישמעאל כי בעלים מלך בני עמון שלחו : מרוטה · ענין המריטה העברת החלודה יפה עד שתברוק כמו נחשת ממורט: (טו)למען טבוח טבח · בא שם הפעול עם הפעול לחזק הפעולה וכן למען בצע קצף ה' על אבותיכם קצף ומעלה מעל בה' ויצם דוד צום והדומי'להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : למען היה לה ברק · היה מקור כמו היות וכן שבע ימין וראה: מרטה . מלא נזכר שם פועלו ודגש הטי"ת לתפארת הקריאה לחזק קריאת הטי"ת כי כן דרך העברי ובמקומות רבים נמצא כמו זה במקרא כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו :

רשי

הוא הלא והיבש : (ט) יען אשר הכרתי ממך . וידעתי כי ישמחו העובדי כוכבים לאידכם אקצוף עליהם ואגרה את נבוכדנצר בכולם וזאת שכתבתי ולגרנו בה כל פנים הדרומים : (יד) חרב חרב · שתי חרבות חרב מלך בבל ראשונה ואח"כ חרב בני עמון ביד ישמעאל בן נתניה שיהרוג את גדליה ואת הכשדים אליו מאחרית החרב כמו שמפורש (בירמיה מא) : מרוטה . פירפיא"ה בלע"ז מנחם חברו לשון שליפה וכן ויתן אותה למורטה וכן כולם : (טו) היה לה ברק . להיות לה ברק זהרורית פלונדור"ש בלע"ז : או נשיש . לשון תמיה הוא שמא יש לנו לשמות עוד : שבט בני מואסת כל עץ · שבט שאני מכה בה את בני ליסרו קשה מכל השבטים ומואסת היא מכת כל מטה וכל עץ כי איגם אצלה לכלום : (טז) ויתן אותה · את השבט למרטה לתפש בכף · לנחלחה שאחא נוחה והגונה לתופשה בכף : היא הוחדה חרב · היא השבט חרב חדה ומרוטה היא לתת אותה ביד נבוכדנצר להרוג בה : (יז) והילל . לשון יללה : כי היא . החרב תהיה בעמי ובכל נשיאהם ושריהם : מגורי אל חרב . קבוצות עמים באים לחרב היו סביבות עמי כן

מתערה ד' בקריאה וסימן וישלפה מתערה הנני אליך · והוצאתי חרבי מתערה· ודבתריה ותצא חרבי מתערה · ודבתריה והוצאתי חרבי מתערה : ונמס ב' וסימ' וכל המלאכה נמבזה ונמס · אל שמועת כי באה ונמס : הוחדה ג' וסימ' חרב חרב הוחדה וגם מרוטה· ודבתריה למען טבוח טבח הוחדה . ודבתריה לתפש בכף היא הוחדה : תלתיהון בחד

תולדות אהרן והכרתי ממך · ב"ק ס ע"ג ד : כאנח · ברכות נח כתובות סב : זעק והילל : יומא ע :

ד' והוצאתי חרבי מתערה והכרתי
ס' ממך צדיק ורשע : ט יען אשר
ג' . ג' בטעם הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא
ד' חרבי מתערה אל כל בשר מנגב
צפון : י וידעו כל בשר כי אני יהוה
הוצאתי חרבי מתערה לא תשוב
כ"ד בסיפרא ג' עוד : יא ואתה בן אדם האנח
ג' . ג' בשברון מתנים ובמרירות תאנח
כ"ד לעיניהם : יב והיה כי יאמרו אליך
ג' על מה אתה נאנח ואמרת אל
ב' שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו
ג' · ג' כל ידים וכהתה כל רוח וכל
ב' ברכים תלכנה מים הנה באה
ב' · קל"ד ונהיתה נאם אדני יהוה :
יג ויהי דבר יהוה אלי לאמר : יד בן
אדם הנבא ואמרת כה אמר יהוה
ג' אמר חרב חרב הוחדה וגם מרוטה :
ג' ס"פ וגס ג' חסר ג' טו למען טבח טבח הוחדה למען
ב' היה לה ברק מרטה או נשיש שבט
ב' בני מאסת כל עץ : טז ויתן אתה
ג' למרטה לתפש בכף היא הוחדה
ב' חרב והיא מרטה לתת אותה ביד
ג' ומ"ל ב' הורג : יז זעק והילל בן אדם כי
היא היתה בעמי היא בכל נשיאי

רוגזי עלך ואפיק חרבי מלדנה
ואגלי מניך זכאך בדיל
לשיצאה חיבך : ט חלף דאגלי
מניך זכאך בדיל לשיצאה
חיבך בכן תפוק חרבי מלדנה
על כל בסרא מדרום לצפונא :
י וידעון כל בני בסרא ארי
אנא יי אפקית חרבי מלדנה
לא תתוב עוד : יא ואת בר
אדם אתאנח בזיע חרצין
ובמרר תתאנח לעיניהון :
יב ויהי ארי ימרון לך על מה
את מתאנח ותימר על
בסורתא ארי אתיא ויתמסי
כל לב ויתרשלן כל ידין
ותעמי כל רוח וכל רכוביא
יתאשדן מיא הא אתיא
ותתקים אמר יי אלהים :
יג והוה פתגם נבואה מן
קדם יי עמי למימר : יד בר
אדם אתנבי ותימר כדנן אמר
יי אלהים אמר חרבא דמלכא
דבבל תקטול וחרבא דבני
עמון תתני ותשיצי : טו בדיל
למקטל קטול אשתליפת בדיל
למעבד פורענות אשתנינת
על דהדיאו שבטא דבית
יהודה ובנימין לשבטי ישראל
כד גלו על דפלחו לטעותא
ותבו אינון למטעי בתר צלמי
אעיא : טז ויהב פורענותהון
לאתמסרא ביד מלכא דבבל היא מחת חרבא תהי פורענותהון למימסר יתהון ביד קטולין : יז צוח
ואיליל בר אדם ארי היא הות בעמי היא וכל רברבי ישראל

או נשיש שבט בני מואסת כל עץ · או שמא תאמרו ששים ונשמח בזאת החרב כי לא יגאה לנו אלא לאויבינו לא נוכל לשמוח לה כי לכרות שבט בני יצאה ומואסת כל עץ לכרות עתה אלא שבט בני וזהו ישראל וי"ת הפסוק כן בדיל למקטל קטול איסתליפת וגו' : (טז) ויתן אותה למרטה · מקור בתוספת ה"א כמו לקרבה אל המלאכה כי הה"א רפה ר"ל האל יתברך שהוציאה מתערה נתנה למורט : לתפוש בכף · שיתפוש אותה ההורג בכף אחר שימרטו אותה וכפל הענין עוד ואמר היא הוחדה חרב והיא מורטה לתת אותה ביד הורג · מרטה גם זה בדגש הטי"ת : אא הוחדה חרב . כמו הפוך היא חרב הוחדה וכן כל רבים עמים כמו כל עמים רבים רבות עתים כמו עתים רבות והדומים להם : (יז) זעק והילל בן אדם . כי היא היתה בעמי החרב הזאת

מצודת ציון

(יב) ורפו · מלשון רפיון ויאמר אל הנבהל ומתייאש : וכהתה . ענין עכירות וחושך כמו כהה הנגע (ויקרא יג) : ונהיתה . מל' היה : (יד) הוחדה · מל' חדידה ושנון : מרוטה · ענין לטוש וצחצוח כמו נחושת ממורט (מלכים א ז) : (טו) ברק · להט וזוהר כמו וברק חנית (נחום ג) : שבט · שרביט : (טז) לתפוש · ענין אחיזה : בכף · בכף היד : היא הוחדה חרב · כמו הפך היא חרב הוחדה וכן כל רבים עמים (תהלים סט) : (יז) והילל · מל' יללה : מגורי · ענין קבוץ ואסיפה כמו אוגר בקיץ (משלי י)

מצודת דוד

והיכל ובית קדש הקדשים : (ח) הנני אליך · הנה אני אלחם עמך : (ט) יען · בעבור שאכרות ממך צדיק ורשע ועשיתי בך נקמה גדולה ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לרעה לכן ילקו גם כל העובדי כוכבים היושבים מנגב בבל העומדת בצפון : (י) כי אני ה' הוצאתי . ולא באה במקרה : לא תשוב עוד. עד הכרית כל בשר היושבים מנגב בבל וכאומר מעתה אם היתה באה במקרה כי המקרה לא תתמיד כ"כ :

(יא) האנח · עשה אנחה כאדם המצטער : בשברון מתנים . ר"ל אנחה גדולה וכאלו נשברו המתנים ונפלו מכובד האנחה : ובמרירות · ר"ל במרירות לב תאנח לעיני ישראל : (יב) אל שמועה · בעבור השמועה הבאה אלינו מירושלי' מחורבנה ולכן נמס כל הלבבו' ורפו ידי האנשי' ורוח כל אדם כהתה והוכפלו' ברכי כל האנשי' ימוטו מרחת הבהלה כמו המים שנעים ואינם נחים : הנה באה · ר"ל הנה היא קרובה כאלו כבר באה ונהיתה : (יד) חרב חרב · על חרב ל"ג יאמר וכפל המלה כדרך המקונן וכן מעי מעי (ירמיה ד) : גם מרוטה . לפם אותה להסיר החלודה : (טו) למען טבוח וכו' · החדוד היה למען תהי' חריפ' לטבוח בה והמריט' היתה למען יהיה לה ברק להבהיל האנשים : או נשיש · או שמא תאמרו נשיש על החרב ההיא כי לא עלינו תבוא כ"א על אויבינו : שבט בני · כאומר לא כן הוא אך דעו שהחרב תבוא לכרות שבט בני ר"ל אוכלסי ישראל והוא מקרא קצר : מואסת כל עץ · עתה תמאס כל עץ ולא תכרות אותם ר"ל לא תלך עתה על העובדי כוכבים להכריתם ולפי שהמשיל את ירושלים ליער אמר לשון שבט ועיגה גם העובדי כוכבים בשם עץ : (טז) ויתן אותה למרטה · האויב נתן את החרב לצלאה אותה למען תהיה ראויה לאוחזה ביד : היא הוחדה

כן ת"י מגורי לשון אוגר בקיץ בן משכיל (משלי י) אוגרה בקציר (משלי ו) נכרתו ממגורות (יואל א) העוד הזרע במגורה (חגי ב) ומנחם חברו לשון יראה כמו ויגר מואב (במדבר כב): לכן ספוק אל ירך. לנהי ולקינה: (יח) כי בוחן. כי בוחן רב בגזרות של פורעניות הרבה נבחנו בהן שפוט ודבר ורעב וחיה: ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה. ומה תהי עוד על בני אם גם שבט מואסת זו תבא עליו עם שאר הבחן: לא יהיה. עוד בני בעולם וכן ת"י לא יתקיימון אבל שאר המקרא לא תרגם כך וכן נראה בעיני ושמעתי בו לשונות רבים וראיתי בספרי פתרונו' ולא נתיישבו לי והפיים ביסד בחנוכה (בשבת ראשונה ביוצר) המואסת כל עץ הדקיר המזגה מסייעני שקרא את החרב מואסת כל עץ ויונתן כן תרגם או נשיש וגו' על דחדיאו שבטיא דבית יהודה ובנימין לשבטי דישראל כד גלו על דפלחו לטעוותא ותבו איגון למפעי בתר צלמי טעיא אף הוא מפרש או נשיש לשון שמחה: כי בוחן ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה. הרי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו כלומר כבר הדבר בחון שלא ישובו ומה יהא בסופיהון אם גם שבט מואסת לא יהיה אמר ואף שבטיא דבית יהודה ובנימין מגלא יגלון ובעובדיהון בישיא לא יתקיימון מלכות שבט שהיתה מואסת בתבירתה ומלעגת עליהם ועל הרעה הבאה עליהם אף היא לא תהיה ולא תקום. עוד אפרשנו לשון אחר או נשיש וגומר או שמח נשיש כי תאמר אלי שבט בני מואסת כל עץ מלכי יהודה מואסי עבודת כוכבים הם כמו שמצינו באביה שאמר: (דברי הימים ב יג) ועמכם עגלי הזהב ואסא ויהושפט וחזקיה ויאשיהו שבערו כל עבודת כוכבים שבעולם שתחת ידם ואף אלו ישובו בתשובה: זעק והילל. ואל תשיש על זאת כי היא תהיה בעמי ולמה כי בוחן כבר בוחן הדבר לפני שלא ישובו תשובה הוגנת: ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה. ומה אמתין עוד אפילו אם באו לשוב ולמאום בעבודת כוכבים לא יתקיים הדבר בידם כי ימהרו לשוב לרשעתם והוא שאמר לירמיה אם ישוב לא ישוב: (יט) הכאת והך כף אל כף: כדרך הסופדים ומה היא הנבואה: ותכפל חרב שלישתה. אני אמרתי חרב חרבו של נבוכדנצר להחריב ירושלים וחרב בני עמון בגדליה עוד יש חרב של שלישית כפולה כי שתיהן הללו חרב חללים תהיה והיא חרב החלל הגדול המפלת חללי' רבים: החודרת להם. בכל אשר תלאו תרדוף אתכם בחדרי חדרים הרי יוחנן בן קרח ושרי החיילים ילכו למצרים שם תשיגם חרב וכן בכל המקומות אשר ימלטו מהם אל ערים בצורות כמו שאמור בענין על כל שעריהם נתתי אבחת חרב: (כ) למוג. לשון הנעה לשון אחר לשון דבר נמס: והרבה המכשולים. והרבות המכשולים וכן כל הרבה שבמקרא לשון הרבות הוא לשון פעול: אבחת חרב. יש פותרין טבחת טי"ת תחת אל"ף בא"ט ב"ח ויש פותרין כמו אבעת לשון בעתה ולא יתכן כי התיו באבחת אינה יסוד ולא באה אלא לסמיכה והתיו בבעתה מן היסוד ואני אומר אבחת חרב השמעת קול הרוגי חרב לשון נביחה גלאפ"י שמיל"ם בלע"ז כי נו"ן בנבחה יסוד נופל הוא כמו נו"ן בנשיכה ובאה אל"ף במקומה כמו (איוב יג) אחוותי באזניכם אסוך שמן (מלכים ב יד) ומנחם פירש כמו אימת חרב ואין לו דמיון אלא פתרונו לפי ענייני: אח עשויה לברק. אוי ואח כי עשויה היא ללהט מרוטה ומוברקת: מעטה לטבח. ועטויה בשמלה עד תתפש בכף לטבח ביום המלחמ' ויש פותרין מעטה על ל' מיעוט שמתמעטת כשמשננין אותה וטעות הוא בידם כי חסרון הוי"ו ודגשות הטי"ת יוכיח עליה כי אין המ"ם שורש בתיבה כמ"ם של מעונה ומשוגה ומעוש' ומעולפת ספירי' (שיר ה) ומנחם חבר מעטה לשון מחשבה כמו (דניאל ב) התיב עיטה וטעם אבל דוגמ' פתר אותו כמו עוטה אור כשלמ' (תהלים קד): (כא) התאחדי: אל מקום אחד או לימין או לשמאל: מועדות. מזומנות: וגם

הזאת תהיה בעמי לכן זעק והילל בן אדם לא שתשיש כמו שאמר או נשיש: היא בכל נשיאי ישראל. כי יאשיהו מת בחרב וכן יהויקים ובני צדקיהו שנשחטו לעיניו וכן אותם שגלו בעבור החרב שעברה עליהם גלו: מגורי אל חרב היו את עמי. מענין ויגר מואב ענין פחד ויראה פחדי חרב היו עמי קודם שבאה עליהם החרב כמו שאמר חרב יראתם וחרב אביא עליכם ובאה מלת מגרי בסמוך על מלת אל כמו שבאה הסמיכות על מלת עליו על מלת את כמו והולכי על דרך שיחו ומשוש את רצין וי"ת כן נוח והיליל וגו': לכן. שהחרב הזאת היא בעמי ובכל נשיאי ישראל: ספוק אל ירך. אל כמו על: (יח) כי בחן ומה. כי החרב הזאת הוציאה לבחון בה בני אדם וכל המריטה שנעשית להבריקה ולהפחד בה בני אדם כדי שישובו בני אדם לדרך הטובה והותדה לכרות בה אם לא ישובו: ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה. ומה יהיה זה הבוחן אם גם שבט בני תמאס לכרתו כמו שמואסת כל עץ מה יהיה הבוחן הזה הנה לשון מורטה והבריקה והברקת החרב היא משל להזהרת הנביאים ויונתן תירגם ארי איתנביאו עליהון נבייא ולא תבו וגו': (יט) ואתה בן אדם. ותכפל החרב שלישתה. מלעיל והה"א נוסף' והוא כמו שלישית כלומר תכפל שלשה פעמי' לכך נקרא' החרב שלישית רוצה לומר שיהיו הגזרות שוות ומשלשות עליהם יש מפרשים שלישתה גדולה כמו השליש אשר למלך ושלישים על כולו: חלל הגדול. דרך כלל כלומר חללים רבים וגדולים שיפלו בה מלכים ושרים: החודרת להם. המכה אותם בחדרי בתיהם או שהיתה צפונה בחדר עד עתה שיצאת בעבורם ויונתן תירגם שלישיתה תליתא ותירגם החודרת להם דמזיעא להון ותרגומו כמו הספוך החודרת ענין חרדה: (כ) למען למוג לב. אמר כאן מלת הטעם ואות הטעם כי די לו אם יאמר למען מוג לב או למוג לב מבלי זכר למען והיא לתוספת דבר ולחזק הדבר ופי' בעבור שימס לבבם וירבו מכשוליהם: והרבה. מקור בשקל והחיה אותם הזנה הזנו: על כל שעריהם נתתי אבחת חרב. פי' ענין בעתה כמו אבעת כך פרשוהו המפרשים לפי עניינו כמו ברק חרב והדומה לו ויש מפרשים אבחת טבחת כחלוף אל"ף בטי"ת באלפא בית' דא"ט ב"ח ויונתן תירגם קטלי חרבא: אח עשויה לברק. אוי וכן אמר אח וכן תירגם יונתן ווי ואחי רבי משה ז"ל פירש ענין אנחה ונפלה הנו"ן כנו"ן אמן מאמת אמר כי זאת החרב עשויה לברק המעשה שנפל בם והיא המריטה נעשה בה לברק כלומר להיות ברק להפחיד בה בני אדם: מעטה לטבח. לפי עניינו כמו הותדה כמו שאמר למען טבוח טבח הותדה ואין למלה הזאת חבר לפי הענין ואדוני אבי ז"ל כתב כי פי' מלשון והוא עוטה מעיל אך מעטה מבנין פועל הדגוש כמו מגולה מן גלה מכוסה מן כסה ועניינו כענין לוטה בשמלה כלומר מעוטה עד עתה שגלתה לטבח ויונתן תירגם מי חרבא אשתליפת למקטל אשתניאת לשיצאה: (כא) התאחדי הימיני השימי השמילי. השמילי בחסרון אל"ף שמאל כי איננה עקרית כי אם למשך אמר כנגד החרב שתאחד באחת הפאות כי לא נכר בך אנה פניך מועדות או לצד ימין שהוא ירושלים או לצד שמאל שהוא בבל ופי' השימי שימי פניך לצפון השמילי שם או פירוש השמילי לרבת בני עמון כמו שאמר אחרי זאת רבת בני עמון ואת יהודה

ישראל מגורי אל־חרב היו את־עמי כתרי ליש' לכן ספק אל־ירך׃ יח כי בחן ומה אם־גם־שבט מאסת לא יהיה נאם אדני יהוה׃ יט ואתה בן־אדם הנבא והך כף אל־כף ותכפל חרב ל' שלישתה חרב חללים היא וחרב ל' וכ"כ חלל הגדול החדרת להם׃ כ למען ל' ז ל' למוג לב והרבה המכשלים על כל־ ל' ב' עמו פדות שעריהם נתתי אבחת־חרב אח עשויה לברק מעטה לטבח׃ ל' כא התאחדי הימיני השימי השמילי. ל' : ל'. וכ' חס' בליש'

קטולי חרבא אתכנשו ואתו על עמי מסחור סחור בכן טפח על ירכא׃ יח ארי אתנביאו עליהון נביא ולא תבו ומה יהי בסופיהון אמר ואף שבטא דבית יהודה ובנימין מגלא יגלון ובעובדיהון בישיא לא יתקימון אמר יי אלהים׃ יט ואת בר אדם אתנבי וטפח יד על יד ותתכפיל חרבא תליתא חרב קטולין היא חרב פורענות קטולא רבא דמזיעא להון׃ כ בדיל למתבר לבהון ולאסגאה מתקלהון על כל קרויהון מניתי קטלי חרבא ווי חרבא אשתליפת למקטל אשתניאת לשיצאה׃ כא אשתליפי וקטילי מדרומא ושיצי מן צפונא לאן אפך׃

עינגא רא בתר רא: מגורי ב' בתרי ליש' וסימ' בארץ מגורי אביו. מגורי אל חרב היו: שלישת' ג' כתיב כן בלישנא וסי' ונסכיהם חצי ההין. ויוסף ת' קרא שמואל. ותפל חרב שלישתה: והרבה ב' וסי' למוג לב והרבה המכשלים. והרבה עמו פדות והוא יפדה. ואיגון מן זוגין מן ב"ב דמשמשין ו"ה בריש תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא בערך ח':

מצודת דוד

הוחדה חרב. ר"ל החרב ההוא חדדו אותה ומרטו אותה למען תת אותה ביד ה"כ ההורג שיוכל להרבות הרוגים ולהבהיל אנשים: (יז) זעק והילל. זעק בקול ועשה יללה כי החרב ההיא תהיה בעמי ואף היא תהיה בכל נשיאי ישראל הם השרים והמושלי': מגורי אל חרב. אספי' מאוספי' בחרב היו עם עמי להכו' בהם ולכן הכה בכף על היכך דרך צער ואבל: (יח) כי בוחן. כי החרב ההיא נתחזקה בדבר החדוד והזוהר ולמה נתחזקה כ"כ אם גם תמאס לכרות שבט בני הם אוכלסי ישראל וכמו שמואסת כל עץ הם אוכלסי העובדי כוכבים א"כ לא יהיה צורך כלל אל החרב ולמה א"כ נתחזקה: (יט) והך כף אל כף. דרך צער ואבל: ותכפל. אמור בנבואה אשר חרב השלישית תהיה כפולה ומרובה משתי החרבות שעברו ר"ל גלות צדקיהו תהיה קשה מגלות יהויקים ויהויכין: חרב חללים הוא. החרב ההיא תפיל חללים רבים וגם תפיל חלל הגדול ועל המלך צדקיהו יאמר כי גם הוא נלקח בשבי וישב במאסר אבל בשתי הגליות הראשונות עם כי נשבו המלכים לא הרבו להכות בעם: החודרת להם. ר"ל החרב ההיא שמורה בחדר מיוחד לבוא עליהם: (כ) למען למוג לב. הביאה תהיה למען המס לב האנשים ולהרבות המכשולים ועל כל שערי עריהם אתן שבחת חרב כי בכל עריהם יהרגו בחרב: עשויה לברק. החרב עשויה לבושה למען היות לה זוהר להבהיל אנשים והיא מעוטפת בבגד לבל יסור החדוד להיות נכונה לטבוח בה: (כא) התאחדי. כאלו אל החרב יאמר אתה החרב היוצאת מבבל לך באחד מן הדרכים או פנה עצמך אל הימין ר"ל ליהודה היושב בימין או תשימי עצמך אל השמאל ר"ל לרבת בני עמון היושב בשמאל: אנה פניך מועדות

מצודת ציון

(יז): אל חרב. כמו בחרב וכן ואל הארון (שמות כה): ור"ל ובהארון: את עמי. עם עמי: ספק. ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כד): ירך. הוא צד האדם: (יח) בוחן. ענין חוזק כמו אבן בוחן (ישעיה כח): ומה. עניינו כמו ולמה וכן מה יתאונן אדם חי (איכה ג): (יט) והך. מל' הכאה: ותכפל. מל' כפל: שלישתה. מל' שלשה: החודרת. מל' חדר: (כ) למוג. ענין המסה: המכשולים. ענין התבות ונפילת הכח: אבחת. עניינו כמו טבחת בחלוף אל"ף בטי"ת באטב"ח: אח. כמו אהה והוא ענין לשון יללה: מעוטה. ענין עטיפה וכריכה כמו מעטה תהלה (ישעיה סא): (כא) התאחדי. מל' אחד: השימי. מל' שימה: השמילי. מל' שמאל: אנה. להיכן: מועדות. מזומנות כמו מועדים לשני

רד"ק

יסודה ויונתן תירגס אישתליפי וקטילי מדרומא ושיזי מן ליפותא נאן לאך,אאאין : (כב) וגם אני אכה כפי אל כפי : אמר לפי שאמר הנביא והך כף אל כף אמר לו האל יתברך גם אני כמוך אכה כפי אל כפי אמר דרך משל אכה כפי אל כפי על ירושלים ועל ישראל כי עליהם מועדות פני החרב הזאת והם בהבריקי אותה על פניהם לפיכך ילקו כה: והניחותי חמתי • ובזה תנוח חמתי אחר שאנקם מהם על דרך ותמת שמלך שככה : אני ה' דברתי • ובידי לקיים מה שדברתי ויונתן תירגם ואף אנא אייתי פורענו' וכו' : ויהי דבר יי • (כד) ואתה בן אדם שים לך . תחשב בלבך שיהיו שנים דרכים או תקן לך ועשה שני דרכים כענין קח לבנה והכל במראה' הנבואה : לבא חרב מלך בבל • שחרב מלך בבל יבא על אחד משני הדרכים והוא החרב שהוצאתי מתערה והוחדה ומרטה ונתתי ביד הורג וההורג הוא מלך בבל: מארץ אחד יצאו שניהם • שני הדרכים יצאו מארץ אחת והוא בבל ותירגם יונתן ממדינתא חדא יפקון תרויהון וזכר ארץ בלשון זכר ואמר אחד והוא כמו ולא נשא אותם הארץ או פירוש אחד על המלך כאילו אמר מארץ מלך אחד : ויד ברא בראש דרך עיר ברא' ויד פי' מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה : ברא נווי . מענין ברו לכם איש שהוא ענין בחירה אלא שמלת ברו מן הקל ומן בעלי הה"א וברא מן הדגש ומבעלי האל"ף וכמוהו וברא' לך שם אמר בחר לך מקום שיפנו אליו שני דרכים כי כן יעשה מלך בבל יעמוד על אם הדרך לראות באי זה דרך ילך ואמר עוד זה המקו' ברא בראש דרך עיר ברא אותו דרך שיהיה מבואו לעיר ותירגם יונתן ואתרא אתקין בריש פרשות אורח קרתא אתרא אתקין פרשות כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל בפרשת דרכים:(כה) דרך תשים . את רבת בני עמון . כמו אל וכן ואת יהודה כמו ואל יהודה וכן ויראה את הכהן כמו אל : בירושלים בצורה • יהודה היושב בירושלם שהיא עיר בצורה ותוקה ותושבים להשגב בה אמר החרב שתבא תבא לאחת משתי הערים האלה וזכר רבת וירושלים בהם ערי הממלכה ויונתן תירגם ארחא אתקין דייתון בה קטולי חרבא וגו' : (כו) כי עמד מלך בבל אל אם הדרך • כמו אל וכמוהו רבי' ונקראת אם הדרך שהדרכים פונים אליה והיא להם כאם והם לה כבנות : לקסם קסם • לראות בקסמיו לאיזה דרך ילך אם לדרך שהיא לירושלים או לאותה שהיא לרבת בני עמון ובאמרו לקסום קסם בא שם הפועל עם הפעול לחזק הפעולה כמו למען טבות טבח הדומים לו שכתבנו ואחר שאמר לקסום דרך כלל פירש הקסם מה הוא ואמר : קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד • וכל זה ממעשי הקסם ופירוש קלקל כמו והוא לא פנים קלקל והוא שמחדדין ומלטשין פני ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואין בו בעלי הקסם כמו שרואים בכוהן היד בצפורן לבהירות הציפורן וכן רואים בסיף וכן במראה וכן רואים בכבד שיש לו בהירות ותרפים הם צלמים ורואו בהם העתידות ובשלשת מיני קסם אלה ראה נבוכדנצר אם ילך לירושלים שהיתה לצד ימינו או לרבת בני עמון שהיתה לצד שמאלו ונפל לו הקסם לירושלים ואדוני אבי ז"ל כתב קלקל ענין קלות כלומר ירה החצים והפריחם באויר לראות לאי זה צד יפלו וכן תירגם יונתן קשת בגירריא : (כז) בימינו • מבואר הוא בפסוק של מעלה מזה : לשים כרים • נגידים שרי חיילות וכן ושים עליה כרים ואדוני אבי ז"ל פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרים ואלים והוא שעושין אילי ברזל לנגח החומה : לפתוח פה ברצח • שיפתח בו נבוכדנצר פיו וכן שרי החיל ברצח לעם כלומר שירצחו כל הנמצא בעיר : להרים קול בתרועה . פירושו כולם קול בתרועה להבהיל העם אשר בעיר : לשום כרים על שערים • כשיסגרו אנשי העיר השערים ישימו כרים עליהם לשברם ולהכנס בהם לכל אחד מן הפירושים שפירשנו במלת כרים לפי ענינו : לשפוך סוללה . כתרגומו למצבר מליתא והוא שצוברים עפר נגד החומה ועושים תל גבוה מן החומה

רש"י

(כב) וגם אני אכה כפי אל כפי : אני אומר לך הכה כף אל כף וגם אני אכה מקונן עליהם ואכה כפי אל כפי אך חמתי בוערת בי והניחותי אותה : (כד) שים לך שנים דרכים . כמו שהוא מפיים המקרא : ויד ברא בראש דרך עיר : פנה לך מקום בראש דרך שאתה בה עשה לך כמין דרך מפוצלות לפרשת דרכים אחד פונה לימין ואחד פונה לשמאל : יצאו שניהם . שני הדרכים : ויד ברא . מקום פנוי מן הקוצים והברקני' אישרטי"ר בלע"ז ודוגמתו בספר יהושע (יז) עלה לך היערה ובראת לך שמה ועוד כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו (שם) ודוגמתם חברים כולם לשון ברירה כמו ברו לכם איש (שמואל א יז) ברא ליסב"ם בלע"ז : (כה) דרך תשים לבוא וגו'.שי' שתי דרכים הללו למלך בבל היוצא מארצו על מנת לילך או לירושלים או לרבת בני עמון לאיזה משתיהן שיפול לו גורל בקסמיו עליה כמו שמפורש כי עמד מלך בבל וגו' : (כו) אם הדרך • קרפי"ר בלע"ז : קלקל בחצים . ליהם בלהם חצים זרק אן כלפי מעלה והיא פונה מאיליה לימין או לשמאל ולמקום שהיא פונה הוא הגורל : קלקל בחצים • חברו . מנהם עם נחשת קלל (לעיל א) והוא לא פנים קלקל (קהלת י) ויש משמע קלקל לשון קלקול כמו (ירמיה ד) וכל הגבעות התקלקלו ויש לועזים קלקל סרלאי"ם בלע"ז וכן ת"י קלקל קשת בחצים בגירריא : שאל בתרפים . דמות שמדבר במכשפות ויש שעה שמכוונת שאם עושהו באותו שעה יש בו דבור לעולם : ראה בכבד . יש בקיאים קוסמים בכבד : (כז) בימינו היה הקסם ירושלי'. כל גורלותיו קסמו לו לבא ירושלים : לשום כרים . שלטונים ממונים ראשי גייסות : לשום כרים על שערים . אהה וגיים שלך שב על שער פלוני : לשפוך סוללה . שופכין עפר וסוללין ועוברין תל גבוה וכובשין אותה . כעין שכובשים אלי המגלים לעמוד עליו ולהלחם בבני העיר

מקרא ותרגום

מְזַמְּנִין : כב וְאַף אֲנָא אַיְתֵי
פּוּרְעֲנוּת עַל פּוּרְעֲנוּת וַאֲנִיחַ
חֵימְתִי אֲנָא יְיָ גְזָרִית בְּמֵימְרִי :
כג וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִמִּי לְמֵימָר : כד וְאַתְּ בַּר
אָדָם אַתְקֵין לָךְ תַּרְתֵּין אוֹרְחָן
דְיֵיתוּן בְּהוֹן קְטוֹלֵי חַרְבָּא
דְמַלְכָּא דְבָבֶל מִמְּדִינְתָּא
חֲדָא יִפְּקוּן תַּרְוֵיהוֹן וְאַתְרָא
אַתְקֵין בְּרֵישׁ פְּרָשׁוּת אוֹרַח
קַרְתָּא אַתְרָא אַתְקֵין :
כה אוֹרְחָא אַתְקֵין דְיֵיתוּן בָּהּ
קְטוֹלֵי חַרְבָּא מֵרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן
וְעַל דְבֵית יְהוּדָה דִי נְפַקוּ
מִירוּשְׁלֶם לְמֵיתַב בְּקִרְוִין
כְּרִיכָן : כו אֲרֵי קָם מַלְכָּא
דְבָבֶל עַל אֵם פְּרָשׁוּת אוֹרַח
בְּרֵישׁ תַּרְתֵּין אוֹרַח
לְמִקְסַם קְסַם קְשַׁת בְּגִרְרַיָא
שְׁאַל בְּצַלְמַנַיָא חֲזָא בְּכַבְדָא :
כז בִּימִינֵיהּ הֲוָה קִסְמָא נְפִיל
לְמֵהַךְ לִירוּשְׁלֶם לְמַנָאָה
אַפְרוֹרִין לְפַתָּחָא תַּרְעִין דְיֵעֲלוּן בְּהוֹן קְטוֹלִין לַאֲרָמָא קָל בְּאַצְוָחַת קַרְנָא לְמַנָאָה
אַפְרוֹרִין עַל תַּרְעִין לְמִצְבַּר מְלִיתָא וּלְמִבְנֵי בַּרְקוֹם :

אַנָּה פָּנַיִךְ מֻעָדוֹת : כב וְגַם־אֲנִי אַכֶּה ל'
כַפִּי אֶל־כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי אֲנִי ט'
יְהוָה דִּבַּרְתִּי :
כג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר :
כד וְאַתָּה בֶן־אָדָם שִׂים־לְךָ ׀ שְׁנַיִם כ"ד כסיפרא
דְּרָכִים לָבוֹא חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל מֵאֶרֶץ
אֶחָד יֵצְאוּ שְׁנֵיהֶם וְיָד בָּרֵא בְּרֹאשׁ י"ד . ג' . כ' ל"ה
דֶּרֶךְ־עִיר בָּרֵא : כה דֶּרֶךְ תָּשִׂים לָבוֹא כ'
חֶרֶב אֵת רַבַּת בְּנֵי־עַמּוֹן וְאֶת־ ג'
יְהוּדָה בִירוּשָׁלִַם בְּצוּרָה : כו כִּי־
עָמַד מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־אֵם הַדֶּרֶךְ ל'
בְּרֹאשׁ שְׁנֵי הַדְּרָכִים לִקְסָם־קָסֶם
קִלְקַל בַּחִצִּים שָׁאַל בַּתְּרָפִים רָאָה כ' ושוא לא פנים
בַּכָּבֵד : כז בִּימִינוֹ הָיָה ׀ הַקֶּסֶם ל. ל'
יְרוּשָׁלִַם לָשׂוּם כָּרִים לִפְתֹּחַ פֶּה
בְּרֶצַח לְהָרִים קוֹל בִּתְרוּעָה כ' בעצמותי
לָשׂוּם כָּרִים עַל־שְׁעָרִים ל'

יצאו ט"ו בקרי' וסי' נמסר בירמיה סימ' י"ז • ויד ג' קמצי' בקריאה וסי' ויד אל תשלחו בו למען הציל . ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת • ויד ברא בראש דרך • וסי' תיפוק בידא למדבר' : ואת יהודה ג' דסמיכי וסי' שלח לפניו אל יוסף להורו' • ויוסף ה' לחרו' בישראל • ואת יהודה בירושל' בצור' • שבעות ד' וסימ' נמסר בירמיה סי' ח' :

מצודת ציון

לפני היכל ה' (ירמיה כד) : (כב) והניחותי • מל' מנוחה ויאמר על השקטת הכעס וכן והניחותי חמתי בך (לעיל טז) : (כד) ויד•מקום כמו יד אבשלום (ש"ב יח): ברא • מל' ברירה כמו ברו לכם איש (ש"א יז): (כה) את רבת•אל רבת לכי ואת יהודה כמו וירדפו אל מדין (שופטים ז): בצורה • מל' מבצר: (כו) לקסם קסם• ענין כשוף: קלקל• ענין לטישה וזכוך כמו והוא לא פנים קלקל (קהלת י) והוא מל' נחושת קלל (לעיל א) : בתרפים• צלמים מגידים עתידות ע"י כישוף כמו ותגנוב רחל את התרפים (בראשי' לא): (כז) כרים•ענין אילים עשויים מברזל ובהם מנגחים בחומה להפילה כמוזכר ביוסיפון וכן ושים עליה כרים (לעיל ד) : סוללה• הוא תל העפר מול החומה לעלות עליה להלחם על העיר : דיק • ענין מגדל מעין מול העיר

מצודת דוד

מועדות • ומזומנות ללכת: (כב) וגם אני וגו'• כאומר אבל כמו שצויתי לך הכבא והך כף אל כף כן גם אני אכה כפי על כפי כי ידעתי שעל יהודה תלך החרב ובזה תנוח חמתי אשר קצפתי עליהם: אני ה' דברתי • וכן יהיה : שים לך . עשה לך שני דרכים לבוא באחד מהם חרב מלך בבל : מארץ אחד• הוא בבל : ויד ברא . ברור מקום מיוחד על הדרכים ההם ובהתחלת דרך היוצא מן העיר שם ברור ר"ל את המקום הזה ברור : (כה) דרך תשים • דרך אחד תהיה לבוא בה החרב אל רבת בני עמון : ואת יהודה. ר"ל וגם תשים דרך אל יהודה היושב בירושלים הבצורה ומושב להשגב בה : (כו) כי עמד וגו' • ר"ל הדבר הזה בא לרמז אשר מלך בבל עמד בצאתו מארצו על אם הדרך והוא המקום אשר יתפרשו משם הדרכים אילך ואילך בהתחבות לפנות אל מול המקום ההיא : בראש • בהתחלת שני הדרכים המתפרשים : לקסם קסם • העמידה שם היתה למען לקסם קסם לדעת אנה ילך ויצליח : קלקל בח יש לטש וזכך ברזל הצלים עד שהיה מזהיר ביותר והרואה יוכל לראות בו כמו במראה ודרך בעלי הקוסמים היה לראות בו ולקסום : שאל בתרפים • עשויים דמה בצורת אדם ומגידים עתידות ע"י כישוף : ראה בכבד • כי יש בו בהירות בעת שמוציאים אותו מגוף בעל חי והרואה יוכל לראות בו ודרך בעלי הקסם היה לקסום בו : (כז) בימינו היה הקסם ירושלים • הקסם היה מגיד ללכת בימינו אל ירושלים : לשום כרים • להעמיד אילים מנגחים מול החומות לשברם ולכתחם : לפתוח פה ברצח • לרמז את העם שירצחו את בני העיר : להרים קול בתרועה • להבהיל את העם : על שערים • לשבר השערים : לשפוך וגו' • הם עניני מלחמה : (כח) והיה להם לישראל בעיניהם • קסם שוא ר"ל מה שעלה בקסמיו לעלות לירושלים היה בעיניהם שוא כי חשבו שלא יוכל לכבשה כאלו הכשדים נשבעו להם שבועות רבות שלא יכבשו אותה : והוא מזכיר עון • אבל כ"א מאנשי ירושלים היה מזכיר את העון לפני

הזוי': (כח) והיה להם · לישראל מה שעשה נבוכדנצר: כקסם שוא. ולא יאמינו שילך אך באמת שבועי שבועות להם ארבעים ותשע פעמים קסם להם נבוכדנצר וכל הקסמים כוונו זה כזה: והוא מזכיר עון להתפש · נבוכדנצר בקסמו את קסמיו היה מזכיר עוונות שביד ישראל שהיו מודיעים לו עמון ומואב שכניהם שהיו שומעין את תוכחות הנביאים: להתפש. שיהיו ישראל נתפשים בידו: (כט) יען הזכרכם עונכם. שאתם מחדשין עבירות מיום אל יום ועוונותיכם הראשונים נזכרים על ידיהם: בהגלות פשעיכם. החדשים: להראות חטאתיכם. הישנים: יען הזכרכם · לפני לרעה לפיכך: בכף תתפשו. ביד מלכא דבבל תתמסרון: (ל) חלל רשע. חייב להיות חלל ברשעך: נשיא ישראל. צדקיהו: בעת עון קץ. בעת נתמלאת הסאה והגיע העון האחרון הממלא את הסאה: (לא) הסיר המצנפת וגו': כתרגומו אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואבטל כתרא מצדקיה מלכא אמר דין ודין באתריה לא יתקיים: הגבה וגו' · גדליה בר אחיקם דלאו הוה דיליה יסבונה וצדקיהו דדיליה היא תעדי מניה: (לב) עוה עוה. לשון עי השדה לשון חורבה אחר חורבה פעמים ושלש אשימנה כבר נישלה מיכניה ונתנה לצדקיה ומצדקיה תנתן לגדליה הרי שתי' ומנחם חבר עוה עם עותה ושתי המלכה (אסתר א') העוינו והרשענו (תהלים קו): גם זאת לא היה. גם לגדליה לא תתקיים עד בא ישמעאל בן נתניה: אשר לו המשפט · אשר עליו שמתי להפרע נקמתי ומשפטי: ונתתיו. בידו: (לג) אל בני עמון ואל חרפתם. אשר שמחו בנפול גורלו של נבוכדנצר בקסמיו לבא על ירושלים וחרפו אותי ואת עמי לאמר יד עכו"ם שלהם כמה להפיל חללים רבים

לרשף סללה לבנות דיק: כח והיה
להם כקסום־שוא בעיניהם שבעי
שבעות להם והוא־מזכיר עון
להתפש: כט לכן כה־אמר
אדני יהוה יען הזכרכם עונכם
בהגלות פשעיכם להראות
חטאותיכם בכל עלילותיכם יען
הזכרכם בכף תתפשו: ל ואתה
חלל רשע נשיא ישראל אשר־בא
יומו בעת עון קץ:
לא כה אמר אדני יהוה הסיר
המצנפת והרים העטרה זאת לא־
זאת השפלה הגבה והגבה השפיל:
לב עוה עוה עוה אשימנה גם־זאת
לא היה עד־בא אשר־לו המשפט
ונתתיו: לג ואתה בן־אדם
הנבא ואמרת כה אמר אדני יהוה
אל־בני עמון ואל־חרפתם ואמרת
חרב חרב פתוחה לטבח מרוטה

ג' ויתיר וי"ו · ג' וחס' · ד' · י"בטע'בסיפ' · ג' · ג' וא' הראות · ד' מ"ל · ג'י ג' · ב' · ג'. ג' · ב' או הגבה למעלה · ג' · ב' מן תלת מלין תתאמן · ג' · כ"ד · ג'. ג'

כח והוה להון קסומיהון כדיבין
בעיניהון נחשין דהוה מנחש
להון ואינון לא ידעין דארבעין
ותשע זמנין הוה כמן ומתתיב
על פתגמא עד דתיתי ליה
שעתא דיתמסרון בידיה:
כט בכן כדנן אמר יי אלהים
חלף דאדכרתון חוביכון
באתגלאה מרדיכון לאתחזאה
חטאיכון בכל עובדיכון חלף
דאדכרתון ביד מלכא דבבל
תתמסרון: ל ואת חיב קטלא
רשיעא רבא דישראל דמטא
יום תבריה עדן תושלמת
חובוהי: לא כדנן אמר יי
אלהים אעדי מצנפתא משריה
כהנא רבא ואבטיל כתרא
מצדקיה מלכא אמר דין ודין
באתריה לא יתקים מגלא
יגלון גדליה בר אחיקם דלא
הוה דיליה יסבינה וצדקיה
דדיליה היא תעדי מניה:
לב חוביהון דחבו כחוביהון
אתפרע מנהון אף לדין לא
יתקים ליה עד דאיתי עלוהי
פורענות ישמעאל בר נתניה ואמסריניה בידיה: לג ואת בר אדם אתנבי ותימר
כדנן אמר יי אלהים על בני עמון ועל חסודיהון ותימר חרבא חרבא

להראות ג' ומ"ל וסימ' כי לא יוכלו להראות: וילך אליהו להראות אל אחאב. להראות חטאתיכם: וחד וביום הראות בו: הגבה ב' וסי' העמק שאלה או הגבה · השפלה הגבה והגבה: פתוחה ג' וסימ' ויעזבו את העיר · חרב חרב פתוחה ואגרת פתוחה בידו:

תולדות אהרן הסיר המצנפת · סוטה כד:

החומה להלחם משם ולהכנס בעיר · ולבנות דיק · הוא מגדל עץ שעושים נגד העיר לכבשה: (כח) והיה להם כקסום שוא בעיניהם · כקסום כתיב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף. והוא מקור אמר כי בעיני ישראל היה קסם נבוכדנאצר כמו אם היה קסם שוא שהיו בוטחים על דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם על שקר שלא תנתן העיר ביד מלך בבל: שבועי שבועות · כאילו היו הכשדים שבועים שבועות להם כלומר כאילו נשבעו להם שבועות רבות: והוא מזכיר עון להתפש. וזה הדבר היה מזכיר להם עון שיתפשו בו כי הנה צדקיהו מלכם לא שמר שבועתו למלך בבל כמו שאמר וגם במלך נבוכד נצר מרד אשר השביעו באלהים ואיך יחשבו שישמרו להם הכשדים שבועתם ואפילו אם נשבעו להם כי הם אינם שומרים שבועתם כמו שאומר על כן אבלה הארץ וכן אמ' רנות ונאוף השבע לשקר. שבועי שם תאר בשקל השכוני באהלים ואדוני אבי ז"ל פירש והיה להם כקסום שוא בעיניהם הכשדים חשבו להם כי הקסם היה כזב כי דעתם היה לבני עמון והאל יתברך משכם לירושלים בעבור שלא המתין על חלול יי' שחלל צדקיהו וזהו שבועי שבועות להם והוא מזכיר עון להתפש הזכיר עונותיהם האחרים ויונתן תירגם והוה להון קיסומיהון וגו' תירגם שבועי שבועות כמו שבעה שבועות: (כט) לכן כה אמר. יען הזכרכם עונכם. כמו שאמר מזכיר עון: הזכרכם. מקור מבנין הפעיל ובא בפתח כמו ואון ותרפים הפצר אמר בעבור שאתם מזכירים לפני עונכם והוא עון שבועת שקר ובמה אתם מזכירים אותם בהגלות פשעיכם להראות חטאתיכם בכל עלילותיכם כי בכל מעשיכם יש פשעים וחטאות נראים ונגלים לכל כל שכן לי ובזה אתם מזכירים העונות הישנים עם החדשים והחזורים עם הקלים יען הזכרכם בעבור שאתם נזכרים לפני כאנשים חוטאים ופושעים לפיכך: בכף תתפשו. ופירש בכף בפת"ח הבי"ת מור' על ה"א הידיעה רוצה לומר בכף הידוע והוא כף מלך בבל וכן תירגם יונתן ביד מלכא דבבל תתמסרון: (ל) חלל רשע. חלל כתרגומו חייב קטלא ויש לפרשו כמשמעו כמו אשה זונה וחללה: נשיא ישראל · הוא צדקיהו. אשר בא יומו. הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה: בעת עון קץ · בעת שעונו גרם לו הקץ שהוא קצו וסופו במלוכה ומה שאמר עון קץ בסמך עון אל קץ רוצה לומר העון שבעבורו בא קצו והוא עון שבועת שקר שהשביעו נבוכד נצר באלהים והוא מרד בו ובזה עלה להפר ברית לפיכך עלה עליו נבוכדנצר ועור עיניו והגלהו והחריב הארץ ותירגם יונתן דמטא יום תבריה עידן תושלמת חובוהי פירשו כמו הפסוק: (לא) כה אמר אדני ה' · הסיר המצנפת והרים העטרה · הסיר והרים ענין מקור וכן הגבה והשפל כאילו אמר אסיר המצנפת ואריס העטרה מעל ראש המלך ר"ל שיסיר מעל ראש המלך מלכות יהודה שיגלה המלך צדקיהו לארץ אויביו וי"ת אעדי מצנפתא אמשריה כהנא רבא ואבטל כיתרא מצדקיהו מלכא ואני תמיה למה זכר שריה כי יהוצדק בנו הוא שגלה עם צדקיהו: זאת לא זאת. העטרה שהיא היום לא תהיה זאת כמו שחושב צדקיהו שתתקיים מלכותו לא תהיה זאת העטרה לו אלא למי תהיה: השפלה הגבה. יהויכין שגלה כבר והיה שפל אגביה אותו כי זרובבל בנו היה מלך בשובו מגלות בבל וגם הוא בגלותו נשא אותו אויל מרודך וישם כסאו גבוה וגו': והגבוה השפל. צדקיהו שהיה גבוה ונתגאה ומרד במלך בבל אשר השביעו באלהים אשפיל אותו שלא יהיה עוד מלך מזרעו שהרי בני צדקיהו שחט מלך בבל לעיניו והמלכות עמדה מיהויכין: השפלה. הה"א בו נוספת כי המלה מלעיל והוא כמו השפל כמו שאמר והגבוה השפל ועוד כי אלו היתה לנקבה היה אומר השפלה השי"ן בשוא: (לב) עוה עוה עוה אשימנה · ענין עוה כמו ועות פני ה' אמר זאת העטרה אשימנה עוה שלא תשיב ליושרה ולמתכונתה עד זמן רב ואמר שלשה פעמים עוה כי ג' דורות היתה בטלה העטרה אחר הגלות והם אסיר שאלתיאל פדיה ובדור הרביעי שהוא זרובבל הושבה העטרה ליושנה: גם זאת לא היה · גם זאת השפלות שהיתה לא היתה לעטרה כי אף על פי שהיו חייבים בני יאשיהו יהואחז ויהויקים ויהויכין ואף על פי שלקו כל אחד בעצמו לא הוסרה העטרה עד צדקיהו שבא נבוכדנצר: אשר לו המשפט ונתתיו · בידו כי הוא לקח המשפט מצדקיהו שהיה חייב וזו שאמר עד בא אשר לו המשפט ונתתיו: (לג) ואתה בן אדם · ואל חרפתם. שחרפו וגדפו את ישראל ושמחו להם בגלותם ואתם מארצם לכן הנבא אליהם ואל חרפתם כי החרב שהוחדה לישראל

מצודת דוד

לפני המקום לעשותו פעם בפעם להיות סבה שיהיה נתפש ביד האויב: (כט) יען הזכרכם עונכם. בעבור שאתם מזכירים עונותיכם הראשונות במה שאתם מגלים פשעיכם החדשות לעשותם בפרסום: להראות · למען יהיו נראים חטאתיכם אשר מאז בסבת כל עונותיכם החדשות וכפל הדבר במ"ש: יען הזכרכם · בעבור שאתם מזכירים עונותיכם לכן תתפשו בכף מלך בבל: (ל) ואתה חלל רשע · אתה רשע המחולל מן הקדושה ועל צדקיהו יאמר: בא יומו · שקבע שמשו והצלחתו בעת עשוהו העון המשלים את הקץ וממלא את הסאה: (לא) הסיר המצנפת · אתה צדקיהו הסר המצנפת והרם את העטרה מעל ראשך כי לא תמלוך עוד ולא תמשול בישראל: זאת לא זאת. ר"ל הרעה הזאת אשר בא ליהויקים וליהויכין לא היה כזאת הרעה הבאה עליך כי כשגלה יהויקים מלך בנו יהויכין וכשגלה יהויכין מלך צדקיהו אחי אביו ממשפחתו אבל אחר שגלה צדקיהו לא נשאר מי מולך ומושל ממשפחתו: השפלה · יהויכין שכבר גלה והושפל אותו אגביה כי מזרעו יצא זרובבל מלך המשיח: והגבוה · צדקיהו שהוא מולך עתה במעלה ורוממות אותו אשפיל כי יגלה מארצו ולא ימלוך מי מזרעו: (לב) עוה עוה עוה אשימנה · את המלכות היא אעשה מעוות ומעוקם ועל צדקיהו יאמר וכפל המלה שלש פעמים לומר שעד עולם לא ימלוך מי מזרעו: גם זאת לא היה · ר"ל גם ההגבהה הזאת שיהיה ליהויכין שיצא מזרעו זרובבל לא יהיה הגבהה שלימה עד בוא מזרעו מלך המשיח ולו אתן הגבהה שלימה: (לג) ואל חרפתם · על חרפתם אשר חרפו את ישראל במה שהלך נבוכדנאצר על ירושלים מפני הקסם: חרב חרב · כפל המלה לחוזק: פתוחה · שלופה

מצודת ציון

העיר והיא מתחבולות המלחמה: (כח) שבועי שבועות · מל' שבועה: (כט) עלילותיכם · מעשיכם: (ל) חלל · מחולל והוא הפוך הקדושה: בא · ענין שקיעה כי בא השמש (בראשית כח): יומו · השמש תקרא יום כמו לרות היום (בראשית ג) ור"ל הצלחתו המאיר' כשמש: קץ · סוף: (לא) המצנפת · כובע המיוחדת לחשובים ומושלים: (לב) עוה · מל' עות ועקם: אשימנה · מלשון שימה: (לג) פתוחה · שלופה מתערה כי בהיותם בתערה כאלו היא סגורה: להכיל · ענין החזקה וסבל כמו כי מזבח וכו' קטן

לישראל פתוחה גם כן להם ואם לא תהיה עתה על ידי נבוכדנצר תהיה על ידי מדי ופרס כי מתחלה כבשם מלך בבל והיו לו עבדים ואחר כך מרדו בו כמו שמרד צדקיהו לפי שהיה מגמת פניו אל בני עמון ואל ירושלים ונפל גורלו על ירושלים והחריבה ושב לו לארצו ולא הלך אל בני עמון לפיכך חרפו בני עמון את ישראל בגלותם וחרפתם ואמר גם כן בנבואות לפניה שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון: פתוחה • החרב שהיתה פתוחה לישראל כן תהיה פתוחה לבני עמון

רבים: למען ברק. למען לא יתחך מראה להם שלא בחללי': (לד) בחזות לך שוא. קוסמי עמון חזו להם שוא לאמר לא יבא עוד עלינו: לתת אותך אל צוארי חללי רשעים • להשוותך ולתת את צואריך כצוארי חללי רשעי' של ישראל: אשר בא יומם וגו'. יום שלהם: (לה) השב. כמו השב שהרי

לְהָכִיל לְמַעַן בָּרָק׃ לד בַּחֲזוֹת לָךְ שָׁוְא בִּקְסָם־לָךְ כָּזָב לָתֵת אוֹתָךְ אֶל־צַוְּארֵי חַלְלֵי רְשָׁעִים אֲשֶׁר־בָּא יוֹמָם בְּעֵת עֲוֺן קֵץ׃ לה הָשַׁב אֶל־תַּעְרָהּ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־נִבְרֵאת בְּאֶרֶץ מְכֻרוֹתַיִךְ אֶשְׁפֹּט אֹתָךְ׃ לו וְשָׁפַכְתִּי עָלַיִךְ זַעְמִי בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי אָפִיחַ עָלָיִךְ וּנְתַתִּיךְ בְּיַד אֲנָשִׁים בֹּעֲרִים חָרָשֵׁי מַשְׁחִית׃ לז לָאֵשׁ תִּהְיֶה לְאָכְלָה דָּמֵךְ יִהְיֶה בְּתוֹךְ הָאָרֶץ לֹא תִזָּכֵרִי כִּי אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי׃

כב א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב וְאַתָּה בֶן־אָדָם הֲתִשְׁפֹּט הֲתִשְׁפֹּט אֶת־עִיר הַדָּמִים וְהוֹדַעְתָּהּ אֵת כָּל־תּוֹעֲבוֹתֶיהָ׃ ג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה עִיר שֹׁפֶכֶת דָּם בְּתוֹכָהּ לָבוֹא עִתָּהּ וְעָשְׂתָה גִלּוּלִים

אִשְׁתַּלְפַת לְמִקְטַל אִשְׁתְּנִינַת לְשֵׁיצָאָה בְּדִיל לְמֶהֱוֵי לַהּ צַחְצוּחִין׃ לד בְּאִתְנַבָּאָה לָךְ שְׁקַר בְּאַלְפָא לָךְ כִּדְבִין לְמִמְסַר יַת צַוְּרָךְ כְּצַוְּרֵי קְטִילֵי רַשִׁיעַיָא דִמְטָא יוֹם תְּבִירְהוֹן עִדָּן סְעוֹרַן בִּישַׁתְהוֹן׃ לה אֲתִיב חַרְבָּא לְנִדְנַהּ בְּאַתְרָא דְאִתְבְּרֵיתוּן בַּאֲרַע תּוֹתָבוּתְכוֹן אֶתְפְּרַע מִנְכוֹן׃ לו וְאֶשְׁפּוֹךְ עֲלָךְ חֵימְתִי בְּאֶשַּׁת פּוּרְעֲנוּתִי אַתְקֵיף עֲלָךְ וְאֶמְסְרִינָךְ בְּיַד גַּבְרִין רַשִׁיעִין דְאוּמָנִין לְחַבָּלָא׃ לז לְעַמְמַיָא דְתַקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא תִּתְמַסְרוּן לְאִשְׁתֵּיצָאָה חוֹבַת קְטוֹלָךְ תְּהֵי בְּגוֹ אַרְעָא לָא יְעוּל דָּכְרָנִיךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי׃ א וַהֲוָה פִּתְגַּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב וְאַתְּ בַּר אָדָם הֲתוֹכַח הֲתוֹכַח יַת קַרְתָּא דְאַשְׁדֵי דַם זַכַּאי בְּגַוַּהּ וְתַחֲוֵי לַהּ יַת כָּל תּוֹעֲבָתְהָא׃ ג וְתֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַרְתָּא דְאַשְׁדֵי דַם זַכַּאי בְּגַוַּהּ מְטָא עִדַּן תְּבָרַהּ וּדְפָלְחִין לְטַעֲוָתָא בְּגַוַּהּ

Marginal notes: ל' ע' מ"ל בלישנ' זכר. ל' · ה' ר"פ וא'לה ס"פ · ל' · ל' · ב' בינו · כ"ד כסיפרא · ל' מפיק ה"א · ג' ב' מ"ל וא' חסר · ב' מפיק ה"א

ואומר פתוחה לפי שנוליאה מתערה כי כשהיא בתוך תערה היא סגורה וכשהוציאה מתערה היא פתוחה ויש מפרשים פתוחה כמו לטושה וכן חרב פתחו רשעים ואין צורך להוציא מענין פתחו וכן תירגם יונתן אשתלפת עבא מרוטה • מבואר הוא: להכיל למען ברק • פירוש החרב מוחדה ומורטה לסבול ולהחזיק הרג רב ולמען הראות ברקה להפחיד העמים: להכיל • כמו ונורא מאד ומי יכילנו ואדוני אבי ז"ל פירש; להכיל כמו להאכיל וכן און עד תבונות כמו אאזין ולא יהל שם ערבי כמו לא יאהל והאדם האומר החרב הוא המאכיל והחרב אוכלת והחללים אכולי' להאכיל מוחדה למען ברק מרוטה ופירוש למען ברק למען היות לה ברק כמו שאמרנו למעלה למען היה לה ברק מרוטה ועל הדרך הזה תירגם יונתן אישתנינת לשיצאה בדיל למיהוי לה נצנוחין תירגם להכיל לשיצאה: (לד) בחזות לך שוא • אמר כנגד בני עמון ואמר לשון נקבה כנגד הכנסה אמר בעת שיהיו חוזיך וקוסמיך חוזים וקוסמים לך שוא וכזב בהבטיחם אותך שלא תבא החרב עליך ולא ידעו כי החרב פתוחה: לתת אותך אל צוארי חללי רשעים • כמו עם כלומר עם צוארי החללים ביד החרב וכן תירגם יונתן למימסר ית צוארך כצוארי קטילי רשיעיא ואלה החללים אמר על חללי רשעי ישראל שנפלו בחרב אמר כי גם בני עמון יפלו בחרב כמו שנפלו בני ישראל אשר בא יומם בעת עון קץ וכבר פירשתי למעלה עון קץ ותירגם יונתן דמטא יום תברהון עידן סעורן בישתהון: (לה) השב אל תערה • השב מקור השי"ן בפתח מקום צרי ופירושו בתמיה כלומר סבורה את שאשיב החרב אל תערה אחר שתכרות ישראל לא כן לא אשיבנה אל תערה עד שאשפוט אותך בה: במקום אשר נבראת בארץ מכורותיך אשפוט אותך • ר"ל בארץ בני עמון שנבראו שם מקדם וגרו בה עד היום שם אביא להם החרב ושם אשפוט אותם שלא יגאו ממנה לארצות אחרות מרוב בטחם שלא תבא עליהם חרב אויב: מכורותיך • כמו מגורותיך: (לו) ושפכתי עליך זעמי אפיח עליך • מענין נופח באש פחם ואף על פי ששם שני פרשים וכן אמר למטה ונפחתי עליכ' באש עברתי ר"ל אבעיר אש עברתי עליך כמו שנופחים באש להבעירו וכן תירגם יונתן באשתא פורענותי אתקיף עלך: בוערים • כסילים ומשחיתים שיהרגו פתאום כמו בינו בוערים בעם ויש לפרש בוערי' מענין באש תבעיר יער כלומר מכלים ושורפים וכן אמר המסרה על בינו בוערים בתרי לישני וי"ת בוערים רשיען: חרשי משחית: שהם אומנים להשחית: משחית • שם כמו השחתה וכן תרגמו למשחית: (לז) לאש תהיה • אמר תהיה לשון זכר הכנאה ואמר דמך ואמר תזכרי לשון נקבה הכנאה. כי כן דרך המקרא כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשידבר לשון זכר ידבר כנגד העם וכשידבר לשון נקבה ידבר כנגד הכנסה והעדה שהוא לשון נקבה ושניהם ענין אחד: דמך יהיה בתוך הארץ • הפך ארץ אל תכסי דמי רוצה לומר שלא ינקם דמך וזהו שאמר לא תזכרי: ויהי דבר ה'. (ב) ואתה בן אדם התשפוט התשפוט • הכפל לחזק הענין כמו האכל אכל אמר אם תשפוט אותה ראה מעשיה: את עיר הדמים. אף על פי שהיתה עיר גלולים ותועבות אחרות העון הגדול הוא שפיכות דם נקי וכן אמר במנשה אחר שזכר כל תועבותיו וגם דם נקי שפך מנשה: והודעת. תודיע אותה את כל תועבותיה ועליהם תשפטה והמשפט הוא בדברים שתודיענה כי היא חייבת לפי מעשיה כל הרע הבא עליה ויותר ויונתן תרגם התוכח ית קרתא דאשדי דם זכאי: (ג) ואמרת • עיר שופכת דם • עיר שאנשיה שופכים דם וכן דרך הלשון לזכור העיר במקום אנשיה לפי שהעיר כוללת אותם כולם כמו העיר הואלת אלף עיר הומיה קריה עליזה והדומה להם: בתוכה. אמר בתוכה לשני טעמים האחד כי שפיכות דמים לעיני כל היא רעה גדולה יותר משפיכות דמים בדרכים ובמסתרים והשני אמר בתוכה כלומר כי תוכה מלא דם, מרוב שפיכות דמים כמו שאמר על מנשה עד אשר מלא ירושלים פה לפה: לבא עתה. שפיכות דמים

הפי"ן רפה שמתיני עד שוב חרב שעל ישראל אל תערה ואחר כך כשיגמור נקמתו בישראל ישוב עליך ובמקום אשר נבראת וגומר: (לו) אפיח עליך. לשון נפיחת אש במפוח: אנשי' בוערים • מהיגין עצמן בשגעון לחבל ולהשחית: חרשי משחית. אומנין לקבלא • (זה ימים רבים שפירשתי פרשה זו כאשר כתוב למעלה עכשיו אני רואה בשינוי לשונות שבה שאין הנביא מדבר אלא על החרב) • לתת אותך אל צוארי חללי רשעים וגו'. השב אל תערה וגו'. אפיח עליך וגו'. אינו נופל ל' זה אלא על מתכת וכן חרשי משחית ונראה בעיני שעל נבוכדנצר נאמרה נבואה זו וכן משמע הנבא ואמרת כה אמר ה' אלהים על בני עמון על חרפתם כלומר (שחרפתי שמחרפים היו) על נבוכדנצר ובשביל נבוכדנצר שבני עמון מחרפי' את ישראל על שהחריב' נבוכדנצר: (לג) חרב חרב פתוחה. חרב נבוכדנצר הכשול' לצאת בשני הדרכים על ירושלם ועל בני עמון כמו בפרשה העליונה הרי פורענות לבני עמון: (לד) בחזות לך שוא בקסם לך כזב • אתה סבור כי על ידי קסמיך של הבל ושוא וכזב אתה תנצל שחרבך נתונה אל צוארי חללים הרשעים שבא יומם בגזרה מלפני בעת תשלום את קיצם: (לה) השב אל תערה. כלומר העת יבא שתשוב אל תערה ותקבל החרב פורענותה מיד מלכי מדי ואז אפיח אליך באש עברתי והיה נתונה ביד נפחי' שופים שהם חרשי משחית שיבואו לחדדך ולמורסך כאשר מאז ויפתיחון: (א) ויהי דבר ה' אלי לאמר • (ב) התשפוט את עיר הדמים. ירושלים: והודעתה. מפיק ה"א והודעתה אותה: (ג) עיר שופכת דם בתוכה לבוא עתה. הרי זה מקרא מסורס וזהו פיר' עיר שופכת דם בתוכה אמר ה' אלהים לבוא עתה: ועשתה גילולים • כמו

בערים ב' וחס' וסימ' ונתתיך ביד אנשים בערים חרשי משחית. בינו בערים בעם:

תולדות אהרן חללי רשעים: שם מה (סוטה כג)

מצודת ציון

קצון מהכיל (מא מ): (לד) בחזות • ענין ראיית הכוכבים כמו החוזים בכוכבים (ישעי' מז): אל צוארי • עם צוארי ר"ל דומה להם: בא • ענין שקיעה: יומם • כן תקרא השמש ור"ל שמש הצלחתם: (לה) תערה • הוא תיק החרב: מכורותיך • מגורותיך כמו מכורותיך ומולדותיך (לעיל טז): (לו) זעמי • ענין כעס: עברתי • מלשון עברה וקצף: אפיח • ענין נשיבת האויר להבעיר האש: בוערים • מבעירים את האש: חרשי משחית • אומני השחתה: (ב) התשפוט • ענין ויכוח: (ג) עתה • מל' עת וזמן: (ד) אשמתי מל'

ומצודת דוד

שלופה היא מתערה לטבח באומר הנה גם עליך תעבור: מרוטה להכיל. עוד היא מלוטשת להחזיק ולסבול הרג רב ולמען הרבות בריקה וזוהרה להבהיל אנשים: (לד) בחזות. בעבור כי חוזי הכוכבים חזו לך שוא ובעבור כי הקוסמים קסמו לך כזב לאמר שלא תשיגם חרב מלך בבל לכן גזר ה' לתת אותך עם צוארי של חללי רשעי ישראל להיות דומה להם. אשר שקעה שמשם והצלחתם בעת עונם את העון המשלים את הקץ וממלא את הסאה: (לה) השב אל תערה • וכי אשיב החרב אל תערה לבל תהרוג עוד באמת לא יהיה כן כ"א במקום אשר נבראת בארץ מגוריך שם אשפוט אותך בחרב מלך בבל: (לו) ושפכתי • שם אשפוך עלי זעמי: באש עברתי. באש הבערה שאביא עליך אפיח בה להבעירה ולהלהיבה ר"ל בבל פעם תגבר העברה והזעם: אנשים בוערים. יודעים להבעיר את האש: חרשי משחית. אומנים בקיאים במלאכת ההשחתה: (לז) לאש • שיבעירו הכשדים: בתוך הארץ. יהיה נבלע בארץ לבל יהיה נראה לעינים ולכן לא תהיה מוזכרת ממי לקחתי נקמתך: כי אני ה' דברתי • לכן כן יהיה: כב (ב) התשפוט • בה"א השאלה ר"ל האם רוצה אתה להתוכח עם אנשי עיר הדמים השופכת דם אנשים נקיים: והודעתה • אז הודע להם בהוכחות את כל תועבותיה: (ג) עיר שופכת דם • ר"ל זאת העיר שבעבור שהיו אנשיה שופכים דם בתוכה סבבה לבוא עתה וזמן התשלום גמולה: ועשתה. ועוד עשתה עליה דבר יש תועבים ומאוסים כגלולים של רעי למען טמא את

דמים גרם לה לבא עת מהומה : ועשתה גילולים עליה לטמאה . אמר עליה לפי שהגלולים היו על ההרים ועל הגבעות וי״ת עליה בגוה : לטמאה . הטמאות שהאדם מוזהר עליהם הם מדרגות יש טומאה כמגע ויש טומאה חמורה ממנה לבעול בעילות האסורות ויש עוד טומאה חמורה ממנה והיא עבודת הגילולים שהיא טמאת הנפש ועל אלה השתים האחרונות קאה ארץ כנען הגוי אשר כה לפניך וזכרם בזו הפרשה ולפיכך אמר על מעשה הגילולי׳ לטמאה וכן בתורה אמר בכסף קדושים תהיו ואמר אחריו אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם כי עבודת הגילולים היא טומאת הנפש לפיכך אמר לטמאה ואמר ובגילוליך אשר עשית טמאת כי היא הטומאה הגדולה : (ד) בדמך . ותקריבי ימי . את כרעותיך הקרבת ימי גלותיך וחרבנך : ותבא עד שנותיך . שנות הגלות והחרבן והוא כפל הענין במלות שונות ואמר ומלת שהוא לשון זכר הנמצאת ולשון הפרשה לנקבה הנמצאת כמו שכתבנו כמה פעמים כי כשדבר כנגד העדה פעמים ידבר בלשון זכר ופעמים ידבר בלשון נקבה כי יכוח בעם שהוא לשון זכר ובעדה שהוא לשון נקבה . על כן נתתיך חרפה לגוים . שהגוים מחרפים ומבזים אותך על עזבך תורת אלהיך והם לא עזבו תורת אלהיהם : על כן נתתיך . זאת חרפה וקלסה להם כלומר בהיפך ומעם נתתיך כי כולם שולטים בך ולא יראו ממך לחרפך ולגדפך הפך ההבטחה שהיה לך והיראה ממך אם היית עושה רצוני כמו שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך לפיכך כשעברת על רצוני משלו בך גוים רבים ועתה חרפה וקלסה להם ופירוש קלסה לעג וכן יתקלסו בך וכן הוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו : (ה) הקרובות . טמאת השם . שיש לך שם טומאה בגוים כי מלבד שאת טמאה בגופך את טמאה בשמך : רבת המהומה . שמהומותיך רבות רעב וחרב ודבר : (ו) הנה נשיאי ישראל . המלכים והשרים : איש לזרועו היו בך . כלומ׳ כל איש ואיש לפי חזקו היו להרג ולשפוך דם זהו שאמר לזרועו לפי זרועו והתגברותו מפני עשרו או קרוביו וכן איש זרוע לו הארץ : (ז) אב ואם הקלו בך . ספר להם מן העבירות החמורות שהיו בהם ושראוי לכל אדם להרחיקם ואפילו לא הזהירה עליהם התורה : עשו בעשק בתוכך . כל מה שהיו עושים ומתעסקים עם הגר היה בעשק לפי שאין לו קרובים ועוזרים וכן הונו היתום והאלמנה לפי שהם חלושים שמתו בעלה ואביו : (ח) קדשי בזית . כמו שאמר והבאתם גזול את הפסח ואת החולה וכל זה דרך בזיון : ואת שבתותי חללת . כמו שראינו שהזהירם ירמיה על חלול השבת : (ט) אנשי רכיל . שהיו הולכים רכיל מהחלושים לחזקים כדי לשפוך דם נקי חנם : ואל ההרים אכלו . כמו שפירש׳ למעלה בפסוק ואל ההרים לא אכל : זמה עשו בתוכך . אמר זמה דרך כלל לכל העריות ואחר כך פרט קצתם : (י) ערות אב . זכר חמורה שבעריות והוא שאמר בתורה ערות אביך והיא אמו שהוא אשת אביו ובאמרו גלה לשון יחיד והאחרים לשון רבים יש בו רמז למה שאמרו רבותינו ז״ל כי אמון הרבה אשה שבא על אמו : טמאת הנדה . שם רוצה לומר אשה שהוא מדם נדות וכמהו שם והוליאו את הנדה מן הקדש כימי נדת דותה והתאר כמו כן כזה המשקל נדה היא וזכר בבעילת הענוי שאמר ענו בך כי יש לה ענוי אם יבעלום בנדתה כמו שיש לבתולה : (יא) ואיש את אשת רעהו . אינו אומר על איש אחד לבד כמו שאמר ואיש בא מבעל עליהם והדומים לו אלא אמ׳ איש ואיש כמו איש מזרעך איש כי יתן מום בעמיתו והדומים להם

כמו ואשר עשתה גלולים וגו׳ : (ד) עד שנותיך . גזירת ונוסנתם (דבריה ד) בני׳ שאמר משה : וקלסה . דבה שהכל נדברים בין סרלרי״ן בלע״ז : (ה) יתקלסו בך . ומה היא הקלסות טמאת השם זו היא שספלת את שמה שהיו נקראים עם קדוש בנים ליוצרם וגרמו עלמם להקראו׳ עם טמא שפתים (ישעיה ו) : (ו) איש לזרועו . כל דאלים גבר : (ז) אב ואם הקלו בך . כל התועבות שבפ׳ קדושים תהיו שהוזהרו עליהם נמנו כאן : (ח) קדשי בזית ולא כמו שאמרתי לבניכם תזבחו (ויקרא י״ט) : (ט) ואל ההרים אכלו בך . ובסוריא פלחו ביך לטעותא : זמה עשו . עצות של רשעה : (יב) ותבצעי רעיך בעושק . העשרת את אוסכיך בעושק שעשקת מן העניים לשון אחר ותבצעי לשון גזל כמו ובולע בכך נאם ה׳ תהלים ו׳) וכה סתרוש ותגזלי לרעיך בעושק : (יג) הכיתי כפי . לצעקתי ווי וקינה : אל בצעיך . כאן למדנו שהגזל קשה מן הכל שעליו נחתם

ותבוא י׳ מ״ל בנביאים וסימ׳ ותבוא אליו בלם ותתקע : אשת בעלת אוב . והיא מתקדשת מטמאת׳ ותבוא האשה אל כל העם . ותבוא דרך מבוא הסוסים . ותקריבי ימיך ותבוא עד שנותיך ותבוא חרב ותקחהו . ותבא חרב ותקח מהם נפש . ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו . תבוא אליך תפלתי . וכל כתובים רכות׳ מ״ל במ״ב חס׳ וסי׳ ותבא כמים בקרבו : ותבא בלם ותגל

עָלֶיהָ לְטָמְאָה׃ ד בְּדָמֵךְ אֲשֶׁר־
שָׁפַכְתְּ אָשַׁמְתְּ וּבְגִלּוּלַיִךְ אֲשֶׁר־
עָשִׂית טָמֵאת וַתַּקְרִיבִי יָמַיִךְ וַתָּבוֹא
עַד־שְׁנוֹתָיִךְ עַל־כֵּן נְתַתִּיךְ חֶרְפָּה
לַגּוֹיִם וְקַלָּסָה לְכָל־הָאֲרָצוֹת׃
ה הַקְּרֹבוֹת וְהָרְחֹקוֹת מִמֵּךְ יִתְקַלְּסוּ־
בָךְ טְמֵאַת הַשֵּׁם רַבַּת הַמְּהוּמָה׃
ו הִנֵּה נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ לִזְרֹעוֹ
הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם׃ ז אָב וָאֵם
הֵקַלּוּ בָךְ לַגֵּר עָשׂוּ בַעֹשֶׁק בְּתוֹכֵךְ
יָתוֹם וְאַלְמָנָה הוֹנוּ בָךְ׃ ח קָדָשַׁי
בָּזִית וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי חִלָּלְתְּ׃ ט אַנְשֵׁי
רָכִיל הָיוּ בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם וְאֶל־
הֶהָרִים אָכְלוּ בָךְ זִמָּה עָשׂוּ בְתוֹכֵךְ׃
י עֶרְוַת־אָב גִּלָּה־בָךְ טְמֵאַת הַנִּדָּה
עִנּוּ־בָךְ׃ יא וְאִישׁ ׀ אֶת־אֵשֶׁת
רֵעֵהוּ עָשָׂה תּוֹעֵבָה וְאִישׁ אֶת־
כַּלָּתוֹ טִמֵּא בְזִמָּה וְאִישׁ אֶת־אֲחֹתוֹ
בַת־אָבִיו עִנָּה־בָךְ׃ יב שֹׁחַד לָקְחוּ־
בָךְ לְמַעַן שְׁפָךְ־דָּם נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית
לָקַחַתְּ וַתְּבַצְּעִי רֵעַיִךְ בַּעֹשֶׁק וְאֹתִי
שָׁכַחַתְּ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃ יג וְהִנֵּה
הִכֵּיתִי כַפִּי אֶל־בִּצְעֵךְ אֲשֶׁר עָשִׂית
וְעַל־דָּמֵךְ אֲשֶׁר הָיוּ בְּתוֹכֵךְ׃

בדיל לסאבותה׃ ד בחובת דם
זכאי דאשדת חבת ובפולחן
טעותיך דפלחת אסתאבת
וקריב יום תבריך ומטא עדן
בישתיך על כן יהבתיך
חסודין לעממיא ולעיב לכל
מדינתא׃ ה דקריבין ודרחיקין
מניך יתלעיבון ביך סואבת
שמא דסגיאין אתרגושתהא׃
ו הא רברבי ישראל גבר
לתוקפיה הוו ביך בדיל
למשפך דם זכאי׃ ז אבא
ואמא אקילו בך לגיורא אניסו
אונסא בגויך יתמין וארמלן
אוניאו ביך׃ ח על קודשי
בסרת וית יומי שביא דילי
אחילת׃ ט גברי אכלי קורצא
הוו ביך בדיל למשפך דם
זכאי ובטוריא פלחו ביך
לטעותא ארי עיצת חטאין
עבדו בגויך׃ י ערית אבא
גליאו ביך אתא טומאה עניאו
ביך׃ יא וגבר ית אתת חבריה
עבד תועיבא וגבר ית כלתיה
סאיב בעיצת חטאין וגבר ית
אחתיה בת אבוהי עני ביך׃
יב שוחדא קבילו ביך בדיל
למשפך דם זכאי חבוליא
ורבית נסיבת ואהנית
רחימך באונסא ופולחני
שבקת אמר יי אלהים׃ יג והא
אייתיתי פורענותי עלך בחובי ממון אונסיך דאנסת ועל דם זכאי דאשתפיך׃

ואיש את כלתו ואיש את אחותו ואמר ענה בך כי כרוב אם ישכב עם אחותו ישכב עמה בבית אביו והיא עודנה בתולה : (יב) שחד . מלכך וצריך לקחו שחד מבעל הריב לשפוך דם נקי : נשך ותרבית לקחת . כפל הענין במלות שונות ואחז״ל זהו נשך זהו תרבית ולא חלקו הכתוב אלא לעבור עליו בשני לאוין : ותבצעי רעיך בעושק . פירושו כתרגומו ואהנית רחמיך באונסיא כלומר הסכית מרעיך ונתת להם בלא כסף מן העושק שעשקת בני עמך החלושים ורעיך הם אשר ומלרים שהיו נותנים להם שוחד להיות להם לעזרה : ואותי שכחת . כי לא בטחת בי ולא בקשת ממני עזר אלא מן האומות השכלות אותך וכן אמר לטעם אחר ואותי שכחת אמר אותי שכחת שהזכרתי אותך על כל אלה העבירות והלכת אחרי תאותך ולא זכרת אותי שצויתיך עליהן : (יג) והנה הכיתי כפי . דרך משל כאדם המצטער כמו שאמר וגם אני אכה כפי אל כפי : אל בצעך . כמו על וכדברי רבותינו ז״ל כ״ד תטאות סדר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכיתי כפי אל בצעך : אשר עשית ועל דמך אשר היו בתוכך . אמר דמך לשון יחיד דרך כלל ואמר היו בתוכך לשון רבים כי דמים רבים שפכו ויונתן תרגם כך הא איתיתי פורענות עלך בחובי ממון אונסך די אנסת רוצה לומר מה שלקחו באונס

מצודת דוד

העיר הזאת להרחיקה מעל פניו : (ד) אשמת . נעשית בעלת אשמה : טמאת . את העיר : ותקריבי ימיך . בעלמך הקרבת ימי הגמול והתשלומין : ותבא וגו׳ . כפל הדבר במ״ש : על כן . בעבור עונך מסרתיך אל העמים שיחרפו אותך וילעגו בך : (ה) יתקלסו בך . ילעגו עליך : טמאת השם . אתה ישראל שטמאת שמך בעשות מעשים כאלה ואתה בעלת רבת המהומה הנשמע מלעקת יללת הנעשקים בך : (ו) איש לזרועו . הנשיאים היו בך כ״א לפי כח זרועו ומבלי מעשה היושר : למען שפך דם . עם כח הזרוע : (ז) לגר עשו בעושק . ר״ל כל מה שעשו עם הגר עשו בעושק ובגזל : (ט) למען שפך דם . כוונת הרכילות היה למען ימית את הנאמר עליו : ואל ההרים . בההרים אכלו מתקרובות העבודה גלולים הנזבחים שמה : (י) ערות אבן וגו׳ . ר״ל נאפו עם אשת אביהם : טמאת הנדה . ר״ל הנד׳ בטומאתה אנסו למשכב הזנות : (יא) את אשת רעהו . עם אשת רעהו עשו תועבה לזנות עמה : בזמה . במחשבת זנות ורשע : ענה בך . אנסה לזנות : (יב) למען שפך דם . כי מפני השוחד הרגו נפשות נקיים : נשך ותרבית . לשון נשך אמור בכסף ותרבית באוכל : ותבצעי רעיך . עם העושק שעשקת העשרת את רעיך העובדי כוכבים להיות בעזרתך מול האויב ואותי שכחת ולא בטחת בי : (יג) הכיתי כפי . זה בזה דרך צער

מצודת ציון

מל׳ אשמה ורשע : וקלסה . ענין לעג כמו לחרפה ולקלס (ירמי׳ כ) : (ה) רבת . מל׳ רבוי : המהומה . ענין הרעשת קול : (ז) הקלו . מלשון קלות ובזיון : הונו . מל׳ אונאה ועושק הממון : (ח) חללת . מל׳ חול והוא הפך הקדש : (ט) רכיל . ענין לה״ר : ואל ההרים . בההרים אל במקום בי״ת : זמה . עניינו גנות ורשע כמו כי זמה עשו (הושע ו) : (י) ענו . רלה לומר אנסו ולכן תחשב לה לענוי : (יב) ותבצעי . כן נקרא חמדת העושר כמו ויטו אחרי הבצע (ש״א ח) : (יג) בצעך . כן נקרא גם העושק

באונס מן האנשים שאין את בידם להמלט מן האנשים ההם : (יד) היעמד לבך . היוכל לעמוד לבך לרוב הצרות שאני מביא עליך וזהו לימים אשר אני עושה אתך רוצה לומר ימי הגלות : דברתי ועשיתי . כמו שדברתי כן אקיים כי אני ה' והיכולת בידי : (טו) והפיצותי . והתמותי טמאתך ממך כי לא עבדו גלולים שהם הטומאה הגדולה בגלות : (טז) ונחלת בך . עיקרו ונחלת ובספרד הנו"ן פ"א הפעל היתה ראויה עי"ן הפעל להדגש לולי שהחי"ת אינה מקבלת דגש ופירושו תהי נחלת בעצמך כי עד עתה היית נחלתי ומעתה אין את נחלתי ויש מפרשים ונחלת ענין חלול : לעיני גוים . שהם יראו כי אין את נחשבת נחלתי בהיותך בגלות ביניהם : וידעתם כי אני ה'. אז תדעי ותכירי כי אני ה' כי עתה שכחת אותי ואז בבא עליך כל הרעות שאמרתי לך על ידי נביאי תדע כי אני ה' אומר ועושה גוזר ומקיים : (יז) ויהי דבר ה'. (יח) בן אדם היו לי בית ישראל לסיג . לסוג כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד כי אותיות אהוי מתחלפות אמר היו לי בית ישראל כמו הסיג שהיא פסולת הכסף : וזכר המתכות שהם פחותים מהכסף והם נחשת ובדיל וברזל ועופרת כלומר אם היו כלם תוך כור להתיכם כן היו לי סיגים לא כסף וכן אתוך אותם כמו שהאומן מתיך המתכות האלה ונקראו גסתרון בגמרא בלע"ז מיט"אל והכלי שיעשה מן המתכות המעורבים הוא פחות מהכלי שיעשה מאחד המתכות לבדו כי אם ישבר אין לו תקנה אלא אם כן ישובו יתיכו לפיכך המשיל ישראל למתכות המעורבים ואמר סיגים כסף היו ופירשו המפרשים כי חסר הנסמך כמו אומרים אמת והנכון בהם סיגים סיגי כסף אומרים אמרי אמת ויש לפרש סיגים בכסף היו בחסרון בי"ת השמוש כמו הנמצא בית ה' והדומים לו רבים רוצה לומר כי מעט כסף מעורב בהם כי עושים קצת כלים מן המתכות המעורבים עם כסף מעט והם הכלים שעושים להשמיע קול כמו המצלצלים והדומים להם וישראל היו בהם חסידים מועטים וכן אמר אחר כך קבוצת כסף ונחשת וברזל ויש לפרש עוד סיגים וכסף היו כלומר עתה הם סיגים וכבר היו כסף וזכר כסף ולא זכר זהב שהוא נקי מכל כלי המתכות ואמר בחנני כזהב אלא לפי שלא היו ישראל דור אחר דור שהיו כזהב אלא ככסף ויונתן תרגם כפסולת כספא הוו : (יט) לכן . יען היות כלכם לסיגים . תחת אשר היה הדין עליכם להיות כסף והייתם סיגים אקבץ אתכם ואתיך אתכם באש עברתי כי כמו שהדבר המותך תאבד צורתו הראשונה בהתכה וכל שכן המתכות המעורבים שתאבד צורתם בהתכתם כן אמר שיאבדו הם בחרב וברעב ובדבר ואף הנשארים מהם יאבדו ממה שהיו בארצם בטובה יגלו ממנה לרעה : אל תוך ירושלם . היא תהיה לכם כמו הכור למתכות : (כ) קבצת כסף . מבואר הוא ענין קבוצה שם בפלס מלוכה : לפחת . שרשו נפח מענין נופח באש פחם ובמקום הזה נגרעה הנו"ן כמו הנו"ן נגש מן לגשת ומפני החי"ת נפתח לפתח ופירוש עליו על הכור שצריך לפחת עליו האש להתיך הדבר אשר בתוך הכור ואמר עליו כי הגחלת משימים עליו ובא להנתיך שלם עם הנו"ן שהוא פ"א הפעל והנחתי והתכתי אתכ' והנחתי אתכ' בתוך הכור להתיך אתכם או פי' אניח ואעזוב אתכם ביד החרב והרעב והדבר : (כא) וכנסתי . כענין וקבצתי כמו נדחי ישראל יכנס וכפל הענין בזה הפסוק לחזק הענין להוסיף בו ונפחתי עליכ' באש עברתי : (כב) כהתוך כסף . שם ויבא שלם כהנתוך בשקל כהנדוף ענין אלא שזה בשורק וזה בחולם אמר כהתכת כסף בתוך כור כן תתכו בתוך ירושלם ומה שזכר כסף אחר שזכר בתחלה שאר מתכות גם כן לשני טעמים האחד שהוא מאוחר ההתכה מהבדיל והעופרת רוצה לומר בזה שיכלו באיחור זמן ברעב ובדבר ובחרב לא בזמן מועט והטעם השני זכר כסף לפי שהיו כסף מתחלה : (כד) בן אדם אמר לה . לירושלם שזכר למעלה אל תוך ירושלם : את ארץ לא מטוהרה היא . כמו שקראה למעלה טמאת השם ואמר לא מטוהרה כמו אשר לא יהיה טהור כי לא טהור והדומים להם או אמר כן שלא טהרה עצמה מטומאתה כלומר שלא עשתה תשובה : ולא גשמה ביום זעם . הה"א במפיק ויתכן לומר כי הוא שם גשם

בְּגַוִיךְ׃ יד הֲיִתְקַף לִבִּיךְ אִם
יִתְחַסְנַן יְדַיִךְ לְיוֹמַיָא דַאֲנָא
עֲתִיד לְמֶעְבַּד עִמָּךְ אֲנָא יְיָ
גְזָרִית בְּמֵימְרִי וַאֲקִים׃
טו וְאַגְלֵי יָתִיךְ לְבֵינֵי
עַמְמַיָא וַאֲבַדְרִינָךְ בִּמְדִינָתָא
וַאֲסֵיף סְאוֹבְתִיךְ מִנִיךְ׃
טז וְאֶתְקַדֵשׁ בִּיךְ לְעֵינֵי עַמְמַיָא
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ יז וַהֲוָה
פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִי
לְמֵימָר׃ יח בַּר אָדָם הֲווֹ קֳדָמַי
בֵּית יִשְׂרָאֵל לִפְסוֹלָא כּוּלְהוֹן
כְּמָא דִמְעָרַב נְחָשׁ וּבְעִיץ
וּבַרְזֶל וַאֲבַר בְּגוֹ כוּרָא
לִפְסוֹלַת כַּסְפָּא הֲווֹ׃ יט בְּכֵן
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֲלַף
דַהֲוֵיתוּן כּוּלְכוֹן לִפְסוֹלָא בְּכֵן
הָא אֲנָא כָנֵישׁ יַתְכוֹן לְגוֹ
יְרוּשְׁלֵם׃ כ כְּמַכְנֵשׁ כְּסַף
וּנְחָשׁ וּבַרְזְלָא וַאֲבַר וּבְעִיץ
לְגוֹ כוּרָא לְאַתְקָפָא עֲלוֹהִי
נוּרָא לְאַמְסָיוּתֵיהּ כֵּן אַכְנֵשׁ
בְּרוּגְזִי וּבְחֵימְתִי וְאֲסֵיף וְאֱשֵׁיצֵי
יַתְכוֹן׃ כא וְאַכְנֵישׁ יַתְכוֹן
וְאַתְקֵיף עֲלֵיכוֹן בְּאֶשָּׁתָא
פוּרְעֲנוּתִי וְתִתְמְסוּן בְּגַוָהּ׃
כב כְּאִתְמְסָאָה כְּסַף בְּגוֹ
כוּרָא כֵּן תִּתְמְסוּן בְּגַוָהּ
וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ שְׁפֵיכִית
חֵימְתִי עֲלֵיכוֹן׃ כג וַהֲוָה פִּתְגָם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִי
לְמֵימָר׃ כד בַּר אָדָם אֱמַר
לַהּ אַתְּ אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אַרְעָא לָא מְדַכְיָא הִיא וְלָא אִתְעֲבִידוּ בָהּ עוֹבָדִין טָבִין
דִיגְנוּן עֲלָהּ בְּיוֹם לְוָט׃ כה סִיעַת סַפְרָהָא בְּגַוָהּ כְּאַרְיָוָן נָהֲמִין לְמִקְטַל

יד הֲיַעֲמֹד לִבֵּךְ אִם־תֶּחֱזַקְנָה יָדַיִךְ
לַיָּמִים אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה אוֹתָךְ אֲנִי
יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי׃ טו וַהֲפִיצוֹתִי
אוֹתָךְ בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִיךְ בָּאֲרָצוֹת
וַהֲתִמֹּתִי טֻמְאָתֵךְ מִמֵּךְ׃ טז וְנִחַלְתְּ
בָּךְ לְעֵינֵי גוֹיִם וְיָדַעַתְּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
יז וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח בֶּן־
אָדָם הָיוּ־לִי בֵית־יִשְׂרָאֵל לְסוּג
כֻּלָּם נְחֹשֶׁת וּבְדִיל וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת
בְּתוֹךְ כּוּר סִגִים כֶּסֶף הָיוּ׃
יט לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן
הֱיוֹת כֻּלְּכֶם לְסִגִים לָכֵן הִנְנִי קֹבֵץ
אֶתְכֶם אֶל־תּוֹךְ יְרוּשָׁלִָם׃ כ קְבֻצַת
כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וְעוֹפֶרֶת וּבְדִיל
אֶל־תּוֹךְ כּוּר לָפַחַת־עָלָיו אֵשׁ
לְהַנְתִּיךְ כֵּן אֶקְבֹּץ בְּאַפִּי וּבַחֲמָתִי
וְהִנַּחְתִּי וְהִתַּכְתִּי אֶתְכֶם׃ כא וְכִנַּסְתִּי
אֶתְכֶם וְנָפַחְתִּי עֲלֵיכֶם בְּאֵשׁ עֶבְרָתִי
וְנִתַּכְתֶּם בְּתוֹכָהּ׃ כב כְּהִתּוּךְ כֶּסֶף
בְּתוֹךְ כּוּר כֵּן תֻּתְּכוּ בְּתוֹכָהּ וִידַעְתֶּם
כִּי־אֲנִי יְהוָה שָׁפַכְתִּי חֲמָתִי עֲלֵיכֶם׃
כג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
כד בֶּן־אָדָם אֱמָר־לָהּ אַתְּ אֶרֶץ לֹא
מְטֹהָרָה הִיא לֹא גֻשְׁמָהּ בְּיוֹם זָעַם׃
כה קֶשֶׁר נְבִיאֶיהָ בְּתוֹכָהּ כַּאֲרִי

נתחתם גזר דין : (יד) אשר אני עושה אותך . פועל לך כפעלך : (טו) והתימותי . וכליתי : (טז) ונחלת בך . תתחללי בעצמך על מה שעשית : (יח) לסיג . תערובת פסולת המעורב בכסף וזהב וצריך להתיכו באש לצורפו : כור . שצורפין בו זהב : (כ) קבוצת כסף . כאשר יקבוץ הצורף את כל הסיגים אל תוך כור : לפחת . לנפח : להנתיך . וילקח מתרגם ותתיך : (כד) לא גושמה ביום זעם . לא נתן גשם הראוי לה לפתר ביום זעם ופירוש הדבר כתרגומו לא איתעבידו בו עובדין טבין דיגנון עלה ביום לווט : (כה) קשר נביאים . נקברים יחד

מרגלתיו ותשכב: לימים ה' רגשי' בקריאה וסי' עשרה כסף לימים • ובגלתו את ראשו • היעמד לבך אם תחזקנה ידיך לימים • ובאתי להבינך • על כן קראו לימים האלה פורים : וידעת ז' בקריאה וסי' והיו מלכים אמניך ושרותיה' • וינקת חלב גוי' ושד מלכים • והקימותי אני • ונחלת בך לעיני הגוים • וארשתיך לי לעולם • ונלוו גוי' רבים אל ה' ביום ההוא • ויהי בשכבו וידעת את המקום : והנחתי ג' וסי' אל נא תמש מזה' והנחתי והתכתי אתכם • ונתתי

מצודת ציון

בצעך כמו בוצע בצע רע לביתו (חבקוק ב) : (טו) והזריתיך. ענין פזור: והתימותי . מלשון תם והשלמה וכליון: (טז) ונחלת • מל' חלול : (יח) לסיג . כן נקרא פסולת הכסף כמו הגו סיגים מכסף (משלי כה) : נחושת ובדיל וגו' . שמות מיני מתכות מחולפות : כור • כן שם הכלי שמזקקין בו הכסף והזהב כמו וכור לזהב (שם יז) : (כ) לפחת . מל' הפחה ונשיבה : להנתיך . מל' התכה והיקה : (כא) וכנסתי . מל' הכנסה : ונפחתי • מל' הפחה : עברתי . מלשון עברה וזעם : ונתכתם . מל' התכה : (כד) גושמה . מלשון גשם ומטר : (כה) קשר • ענין אגודה והסכמה

מצודת דוד

על הגזל אשר עשית ועל הדם הנקי הנשפך בתוכך : (יד) היעמוד לבך . על עמדה להתחזק : אם תחזקנה ידיך . לעשות גבורות במלחמה בעת בוא הימים ימי הגמול אשר אני עושה עמך : ועשיתי . נכון הדבר בידי כאלו כבר עשיתי : (טו) והתימותי . בזה אמרק ואכלה טומאתך ממך : (טז) ונחלת בך . תהי מחוללת בעונך בפני העובדי כוכבים ואז תדע שאני ה' הנאמן לשלם גמול : (יח) לסיג . מתחלה כשהוצאתים ממצרים היו מזוככים ככסף וכאשר נתתים בכור ר"ל כאשר הבאתים אל הארץ נהפכו להיות סיג כי קלקלו מעשיהם : כולם . כל בית ישראל נעשו בתוך הכור נחושת או בדיל וכו' ר"ל כולם קלקלו בארצם עם כי יש התחלפות מה ברשעם בפחות ויתר מ"מ כולם היו כסיגים אל מול הכסף אין אחד בהם מיושר דרכו כאשר מתחלה : (יט) אל תוך ירושלים . להתיך אתכם שמה כאלו הוא הכור : (כ) קבוצת כסף . כמו שמקבצים כסף ונחשת וכו' המעורבים זה בזה אשר יקבלו אותם לאספם אל תוך הכור לנשב עליו אש להבעירו למען יותך הכל ויצרף וישאר הכסף מזוקק ונקי כן אקבוץ אתכם באפי ואניח אתכם בתוך העיר ואתיך אתכם להיו' נמסים ומתקי' בצרות המצור : (כא) וכנסתי . אל תוך העיר וכפל הדבר במ"ש : ונפחתי . אנשב עליכם באש עברתי ר"ל בכל פעם אגדיל הצרה ותהיו נמסים בתוכה : (כב) כהתוך כסף . כמו התכת הכסף בתוך הכור כן תותכו בתוך העיר בצרות המצור : וידעתם • אז תדעו שאני ה' שפכתי חמתי עליכם ובגמול בא ולא במקרה : (כד) אמר לה . על ירושלים : לא מטוהרה היא . לא עשית תשובה לטהר עצמך מן עווך לכן לא ירד בה הגשם ביום זעם ה' וחרון אפו וכמ"ש וחרה אף ה' וכו' ולא יהיה מטר (דברים יא) : (כה) קשר נביאיה . בתוך העיר יש קשר נביאי השקר המתנבאים
על

גשם בקול גדול ובהתחברו עם הכנוי בא פ"א הפעל בשורק כמו הלוהו כרוב גדלו ופירושו שלא ירדה גשמה ביום זעם כלומר ביום אף ה' שחרה בהם עצר את השמים ולא היה מטר כמו שיעדם בתורה ואמר פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה וגם יתכן שתהיה מלת גשמה מבנין שלא נזכר פעלו מן הדגוש ונפל הדגש כמו שנופל ברבים מהדגוש ומפיק הה"א לתפארת הקריאה וכמוהו ותעלומה יוציא אור כביכורה בטרם קיץ וגולה על ראשה : (כה) קשר נביאיה . נביאי השקר קשרו קשר ביניהם שיתנבאו ענין אחד לאמר שלום שלום ויונתן תרגם סיעת ספרהא בגוה : כארי שואג טרף טרף . כארי הכ"ף פתוחה לא תורה על הידיעה אמר כמו ארי שהוא שואג ואחר כך הוא טורף טרף כן הם מבהילים העם בדבריהם וצועקים בקול ומדברים בחזקה ומראים טענותיהם להבהיל העם לשמוע אליהם ובזה טורפים והורגים אותם זהו נפש אכלו כאילו הם נוטלים נפשותם כי הם גורמים להם כל הרעה הבאה עליהם :

שׁוֹאֵג טֹרֵף טָרֶף נֶפֶשׁ אָכָלוּ חֹסֶן
וִיקָר יִקָּחוּ אַלְמְנוֹתֶיהָ הִרְבּוּ בְּתוֹכָהּ׃
כו כֹּהֲנֶיהָ חָמְסוּ תוֹרָתִי וַיְחַלְּלוּ
קָדָשַׁי בֵּין־קֹדֶשׁ לְחֹל לֹא הִבְדִּילוּ
וּבֵין־הַטָּמֵא לְטָהוֹר לֹא הוֹדִיעוּ
וּמִשַּׁבְּתוֹתַי הֶעְלִימוּ עֵינֵיהֶם וָאֵחַל
בְּתוֹכָם׃ כז שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ כִּזְאֵבִים
טֹרְפֵי טָרֶף לִשְׁפָּךְ־דָּם לְאַבֵּד
נְפָשׁוֹת לְמַעַן בְּצֹעַ בָּצַע׃
כח וּנְבִיאֶיהָ טָחוּ לָהֶם תָּפֵל חֹזִים
שָׁוְא וְקֹסְמִים לָהֶם כָּזָב אֹמְרִים כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וַיהוָה לֹא דִבֵּר׃
כט עַם הָאָרֶץ עָשְׁקוּ עֹשֶׁק וְגָזְלוּ גָּזֵל
וְעָנִי וְאֶבְיוֹן הוֹנוּ וְאֶת־הַגֵּר עָשְׁקוּ
בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ ל וָאֲבַקֵּשׁ מֵהֶם אִישׁ
גֹּדֵר־גָּדֵר וְעֹמֵד בַּפֶּרֶץ לְפָנַי בְּעַד
הָאָרֶץ לְבִלְתִּי שַׁחֲתָהּ וְלֹא מָצָאתִי׃
לא וָאֶשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי בְּאֵשׁ
עֶבְרָתִי כִּלִּיתִים דַּרְכָּם בְּרֹאשָׁם
נָתַתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃

כג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שְׁתַּיִם נָשִׁים
בְּנוֹת אֵם־אַחַת הָיוּ׃ ג וַתִּזְנֶינָה
בְמִצְרַיִם בִּנְעוּרֵיהֶן זָנוּ שָׁמָּה מֹעֲכוּ

קטול אנשא קטלו עותר ויקר
נסיבו ארמלתהא אסגיאו
בגוה : כו כהנהא חטפין
באוריתי ומפסין קודשי בין
קודשא לחולא לא אפרישו
ובין מסאבא לדכיא לא
הודיעו ומיומי שביא דילי
כבשו עיניהון וחלת רעותי
ביניהון : כז רברבהא בגוה
כדיבין חטפי חטוף למשפך
דם זכאי לאבדא נפשן בדיל
לקבלא ממון דשקר : כח ונביי
שקרא די בגוה דמן לדבני
מחיצא ושיעו ליה טין פטיר
דלא תבן מתנבן שקר ומלפין
להון כדבין אמרין כדנן אמר
יי אלהים ומן קדם יי לא
אתמלל : כט עמא דארעא
עשקו עושקא וגזלו גזלה
ומסכן וחשיך אוניאו ולגיורא
אנסו בלא כדחזי : ל ואתבע
מנהון קדמי גבר דליה עובדין
טבין דיקום בתרעתא קדמי
ויבעי רחמין על עמא דארעא
בדיל דלא לחבלותא ולא
אשכחית : לא ושפיכית עליהון
חימתי באשת פורענותי
שיציתינון פורענות אורחיהון
ברישיהון יהבית אמר יי
אלהים : א והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עמי למימר :
ב בר אדם אתנבי על תרתין מדינן דאינון כתרתין נשין די בנת אמא חדא הואה : ג וטעאה במצרים בתר

יחד בעצה רעה : נפש אכלו · שהיו נוטלין שוחד ומחזיקין ידי מרעים להרוג ולשלול ולבוז ומבאין להם שלום : חוסן · ממון : (כו) חמסו תורתי . עליהם היה להוכיח ולהורות ולהודיע חק ומשפט ולא עשו הרי זה חמס שחמסוה מן הצריכין ללמוד : ואחל . ונתחללתי : (כז) למען בצוע בצע . לאסוף ממון : (כח) טחו להם תפל . דומין לטוחי בנין בטיט שאינו מעובד כל צרכו שאין בו תבן והוא נסדק מאליו בבא עליו גשמים ולשון תפל כל דבר המחוסר תקון : (ב) שתים נשים · תרתי מדינן דאינון כתרתין נשין : בנות אם אחת . שתיהן מכנסיה אחת נחלקו לשתים בימי רחבעם : (ג) שמה מועכו . בני מצרים את שדיהם ל' ומעוך (ויקרא כב) ושם עשו

רוחי בכם וחיתם : טרף ד' חס' וסי' קשר נביאיה · אריה טרף בדי · פצו עלי · טרף נפשו : כ"ל חילופ"י דספר"א ודכ"ל סיפר"א וסיפר"א תמצ"א במס"רה רב"תא דמסדרנא לפו"ם עני"ת דעתי"ן כ"ל אח"ד ע"ל רגל"ו באותו"ת וחילופ"י דספ"רא ודשאר"א ספ"רי תמצ"א בער"ך ח'בא"ר היט"ב כ"י פ"ת קצ"ר המצ"ע מהשתר"ע: ולא מצאתי ה' וסימ' לה בתולים · ואבקש מהם גדר גדר · ולמנחמים ולא מצאתי · אשר עוד בקשה נפשי · ויאמרו שרי פלשתים :

תולדות אהרן ומשבתותי . שבת קיט :

חוסן ויקר יקחו . חוסן העיר ויקרה הם לוקחין אותו כי הם מחזקים בידם מעשיהם הרעים ובעונם זה יבא עליהם האויב ויקח כל מחמדיהם והרי הם כאילו לקחו אותו וכן הנופלים בחרב הם גרמו להם והנה הם הרבו אלמנותיה בתוכה . חסן כמו אוצר וכן לא יאצר ולא יחסן : (כו) כהניה . זכר הראשונים והם הנביאים והכהנים והשרים ואחר כך עם הארץ ואמר כי כולם דרכו דרך רעה כל אחד במה שהוא בו אף הכהנים שעליהם להורות התורה הם חמסו וגזלו אותה מעשות כיון שהם עוברים עליה איך יזהירו העם עליה : ויחללו קדשי . שאוכלים בטומאה : בין קדש לחול לא הבדילו ובין הטמא לטהור לא הודיעו . כמו שהוזהרו בתורה ולהבדיל בין הקדש ובין הטהור ולהורות את בני ישראל : ומשבתותי העלימו עיניהם . שראו מהם שהיו נושאים משא ביום השבת כמו שכתוב בספר ירמיה והכהנים היה להם למחות בידם ולא מיחו אלא העלימו עיניהם כאילו אינם רואים : ואחל בתוכם . מבנין נפעל כמו כי איך יחל ענין חלול ותרגם יונתן וחלת רעותי ביניהון : (כז) שריה . למען בצע בצע . כמו שאמר למעלה שוחד לקחו בך למען שפוך דם ובא הפועל עם השם לחזק הענין וכן למען טבוח טבח כמו שפירשנו : (כח) ונביאיה . שב עוד לזכור הנביאים לפי שהם היו גורמים כל הרעה : טחו להם תפל . כתרגומו ונביי שקרא די בגוה דמן לדבני מחיצה ושעע ליה טין פטיר דלא תבן מתנבן שקר ומלפין להון כדבין וכבר פירשנו זה הענין למעלה בפסוק והוא בונה חיץ : (כט) עם הארץ . מי שחזק מחבירו עושקו וגוזלו כי אין משפט בעיר : (ל) ואבקש מהם . איש גודר גדר . אמרתי אולי יצא מהם איש שיגדור הפרצות ויעמוד בפרץ שלא יעברוהו הרשעים והפרצות הם העבירות והגודר אותם והעומד בפניהם הוא המונע פורצי הגדר ומחזירם לדרך הטוב ויעמוד לפני להתפלל בעד הארץ לבלתי שחתה כי כבר שבו מדרכיהם הרעים כמו שעשה משה רבינו עליו השלום שנאמר עליו לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית . גודר גדר גודר בשני טעמים במאריך הגימ"ל מפני המקף ותעמיד בדל"ת להעמיד מפני הצרי שבדל"ת כי לא יבא פועל מהשלמים כי אם בצרי לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : (לא) ואשפך . מבואר הוא : ויהי דבר ה' . (ב) בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו . המשיל הכנסת המיוחדת להם ובהתחלקם היו כבנות ובמצרים היו עדה אחת וכן עד שנחלקה מלכות בית דוד ותרגם יונתן בר אדם אתנבי על תרתין מדינן דאינון כתרתין נשין די בנת אימא חדא הוה : (ג) ותזנינה . כבר פירשנו כי כל לשון זנות הבא בכנסת ישראל הוא עכו"ם ואף על פי שהמליצה היא במשפטי הזנות כדרך שהתמים הכל הוא לענין המליצה לפי שדמה אותה לזונה אבל

מצודת דוד

על השלום : כארי שואג . כמו הארי השואג בקול להפיל אימה ואח"ז טורף טרף כן המה מבהילי האנשים בקולם ודבריהם ובזה הם מסיתים וטורפים אותה מן העולם : נפש אכלו · אוכלים הנפשות ולוקחים מהם החוזק והיקר ומרבים האלמנות כי יהרגו אנשיהם ר"ל הם מסבבים כל אלה כי בהשענם על דבריהם ימאנו לעשות תשובה ובאה הפורענות בעונם : (כו) חמסו תורתי . הסירו תורתי מהם כי לא למדו עמהם ועל הכהנים ללמד התורה כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) : ויחללו · בזו קדשי ולא עשו הבדל והפרש בין דבר קדש לדבר חולין : לא הודיעו · ההבדל שביניהם : ומשבתותי · ומחלול השבתות העלימו עין ולא מיחו המחללים אותם : ואחל בתוכם · נעשיתי ביניהם מחולל ולא מקודש : (כז) שריה · השרים אשר בקרבה המה כזאבים כי יטרפו טרף לשפך דם לאבד נפשות למען יגזלו מהם את העושר : (כח) ונביאיה · נביאי השקר : טחו להם תפל · על הכותל שעשו טחים טיט תפל שאינו מתוקן כהלכתו לייפות הכותל ולהחליקו ר"ל מייפים נבואת שקריהם במליצה נאותה ומזויפת להיות מקובל על הלב : חוזים שוא · מתנבאים בשוא ומגידים להם קסמים בכזב : אומרים · בדבריהם אומרים בשם ה' כה אמר ה' אבל ה' לא דבר בם והמה מכחשים : (כט) עשקו עושק · זה עושק הגוף במכות וכדומה : הונו · עם כי מהראוי לתת להם צדקה הם לא נתנו ועוד לקחו משלהם : ואת הגר עשקו · עם כי ראוי לאהבו : בלא משפט · כל אלה נעשה בסבת העדר המשפט ואיש כל הישר בעיניו יעשה : (ל) ואבקש מהם · בקשתי ביניהם איש גודר גדר הפרצה לבל יבוא האויב העירה או מי לעמוד בפרץ לבלי תת לבוא ר"ל בקשתי מי מחזיר את ישראל בתשובה או מי עומד בתפלה לפני עליהם לבל אשחיתם והנה לא מצאתי : (לא) ואשפוך · לכן אשפוך עליהם זעמי ואכלם באש עברתי וגמול דרכם אתן בראשם : כג (ב) שתים נשים · ר"ל שתי מלכיות באו מכנסיה אחת והם מלכות יהודה ומלכות אפרים : (ג) ותזנינה · בעת נעוריהן כשהיו במצרים

מצודת ציון

בהסכמה אחת : חוסן . ענין חוזק כמו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב) : ויקר . ענין כבוד : (כו) חמסו . ענין הסרה כמו נחמסו עקביך (ירמיה יג) : ויחללו . ענין בזיון : ואחל . מלשון חלול : (כח) טחו . ענין מריחה לסתום הנקב : תפל . כל דבר שאינו מתוקן כל צרכו קרוי תפל וכן והטח טחים אותו תפל (לעיל יג) : חוזים . מתנבאים : (כט) הונו . מלשון אונאה ועושק ממון : (ל) גודר גדר . הכותל תקרא גדר : בפרץ . שבר הכותל : (לא) עברתי . מלשון עברה וזעם : כליתים . מלשון כליון : (ג) מעכו . ענין סחיטה וכתישה במשמוש היד ודוגמתו ומעוך

ג'. ב' שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן :
ב' בפסוק ד ושמותן אהלה הגדולה ואהליבה
אחותה ותהיינה לי ותלדנה בנים
ובנות ושמותן שמרון אהלה
ב' וירושלם אהליבה : ה ותזן אהלה
ס"א ותעגב תחתי ותעגב על מאהביה אל
ס' מ"ג אשור קרובים : ו לבשי תכלת
פחות וסגנים בחורי חמד כלם
פרשים רכבי סוסים : ז ותתן
תזנותיה עליהם מבחר בני אשור
ס' כלם ובכל אשר עגבה בכל
גלוליהם נטמאה : ח ואת תזנותיה
ממצרים לא עזבה כי אותה שכבו
ג' בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה
וישפכו תזנותם עליה : ט לכן
נתתיה ביד מאהביה ביד בני
י"ט ר"פ אשור אשר עגבה עליהם : י המה
גלו ערותה בניה ובנותיה לקחו
ד'. ב' ואותה בחרב הרגו ותהי שם לנשים
ג' ומ"ל ושפוטים עשו בה :
יא ותרא אחותה אהליבה ותשחת

פולחן טעותהון טעאה תמן
פלחא לטעותא ותמן קלקלא
עובדיהן : ד ושמהתהן אהלה
רבתא ואהליבה אחתה והואה
משמשן קדמי ואצלחא בבנין
ובנן ושמהתהן שמרון אהלה
וירושלם אהליבה : ה וטעת
אהלה מבתר פולחני
ואתרעיאת למטעי בתר
רחימהא בתר בני אתור
קריבהא : ו לבושי גמיר
שלטונין וטורנין עולימי
חמדתא כולהון פרשין רכבי
סוסון : ז ואתרעיאת למטעי
בתריהון עולימי בני אתור
כולהון ובכל דאתרעיאת בכל
פולחן טעותהון אסתאבת :
ח וית פולחן טעותא דהוה
עמה ממצרים לא שבקת
ארי יתה אפלחו לטעותה
ואינון אלפוהא עובדין בישין
ושפכו טעותהון עלה : ט בכן
מסרתיהא ביד רחימהא ביד
בני אתור דאתרעיאת למטעי
בתריהון : י אינון גליאו קלנה
בנהא ובנתהא שבו ועמה
בחרבא קטילו והות שום
למדינתא ופרענות דינין עבדו בגוה : יא וחזת אחתה אהליבה וחבילת רחימתא

קרובים ה' מ"ל בליש' וסימ' וירעו קרובים את גבורתי . מאהביה אל אשור קרובים , הכהנים אשר קרובים לה' . ומלך ששך ישתה . וכתב מרדכי את : ואותה ד' בקריאה ג' חסר וא' מ"ל וסי' מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש . ואתה החייתי . ואתה בחרב הרגו . ואותה לא יראת . בתרא מ"ל :

רדק

אבל המשל הוא על כל מיני עכו"ם וכן תרגם יונתן וטעאה במצרים בתר פולחן טעותהון טעאה תמן פלחא לטעותא ותמן קלקלא עובדיהון וכן כל הענין תרגם על זה הדרך : שמה מעכו שדיהן . מעכו מגלא נזכר פועלו שהדגוש בשקל דועכו כאשר קוליס ועניינו מענין ומעוך וכתות וחניתו מעוכה בארץ ומעיכת השדים הוא מדרך הזנות וכן בדברי רבותינו ז"ל מה עשה לה ערבי זה מפני שמיעך לה בין דדיה פסלה לכהונה וכפל הענין כמנהג שונות ואמר ושם עשו דדי בתוליהן בעודן בתולות עשו דדיהן ועשו מבנין השל הדגוש בשקל כאשר כלו ופירוש עשו עשו המצריים שלמדום דרכי תועבותיהן והשדים הם משל למצות שורשו מהאבות דור מדור עד אברהם אבינו עליו השלום והם ימי הבתולים ובטלו במצרים וזהו עשוי השדים : (ד) ושמותן . זה המשל הוא על שתי הבנות שהם עתה שמותן כן אהלה הגדולה ומפרש כי שמרון נקראת אהלה וירושלם אהליבה וזכר שמרון לפי שהיתה ראש ממלכת ישראל מעת שבנה אותה עמרי וירושלם ראשי ממלכת יהודה ופירוש אהלה כי האהל שלה אין לו חלק בו והם העגלים שעשה ירבעם : ואהליבה ירושלים . רוצה לומר כי אהלי בה ושם אני שוכן כי בה בית המקדש שהוא משכן כבודי ופירוש ותהיינה לי מתחלה היו לי לנשים על דרך משל כלומר היו נשמעים אלי ועושים מצותי : ותלדנה בנים ובנות . כלומר הגליתו במעשיהן כשהיו שתיהן עדה אחת והיו עובדין לי ויונתן תרגם והואה משמשן קדמי ואצלחא בבנין ובנן : (ה) ותזן אהלה תחתי . אחר שהיתה אהלה ועשתה העגלים היתה עדין תחתי כי לשם האל עשה ירבעם העגלים מתחלה ואחר כך בא אחאב ועשה הבעל ועבדו וזהו זנות שזנתה אהלה שעזבה עבודתי ועבדה לאלהים אחרים : ותעגב על מאהביה . ענין חשק כמו מאסו בך עוגבים ודומיהם שבפרשה זו וכתב אדוני אבי ז"ל כי כל הנמצא בלשון הזה הוא בענין חשק הזנות על כן טעו הפייטים ששמו המלה הזאת בענין חשק האל ית' : אל אשור קרובים . עגבה אל אשור ועשתה אותם קרובים או פירוש קרובים כאילו הם לה קרובים כמו ששלח אחז אל מלך אשור עבדך ובנך אני עלה אלי והושיעני ואז לקח דמות המזבח מדמשק ואמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני וכן עשו מלכי ישראל שהם אהלה ואם לא נכתב : (ו) לבושי תכלת . השרים שבאו עם מלך אשור וראתה אותם בחורי חמד במלבושים נאים רוכבי סוסים חשקה בהם והתערבה בהם ולמדה ממעשיהם וזהו שאמר : (ז) ותתן תזנותיה עליהם. מבואר הוא : (ח) ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה . אף על פי שלמדה מעשה עכו"ם מאשור לא עזבה מה שלמדה גם בנעוריה מבני מצרים בגלולים ובכשפים כי הם למדום ראשונה וזהו כי אותם שכבו בנעוריה : וישפכו . שלמדום לרוב כמו הדבר הנשפך כדברי המעוננים והמכשפים : (ט) לכן נתתיה . לפי שהלקה בטחונה ממני ועזבה עבודתי ובטחה בבני אשור ולמדה תועבותם וגלוליהם נתתי אותם בידם : (י) המה . תחלה גלו את בני גד ובני ראובן ואחר כך גלו שאר השבטים שהוא מלכות אפרים : לקחו . הקטנים שאינם בני מלחמה שבו אותם והרגו בחורים ואנשי המלחמה והמלך ושריו וגדוליו : ותהי שם לנשים . היתה שם רע לשאר נשים העוגבו' כי את אשר עגבה אהלה הקל אותה ובזזה אותם והרגם והמשל לנשים לשאר המדינות כתרגומו והות שום למדינתא : ושפוטים עשו בה . משפטי נקמות עשו בה . שפוטים שם שפוט בשקל זבול ובא בחולם דבר שפוט וחרב : (יא) ותרא אחותה אהליבה . שם עגבה בשלם על זה אמרה אמר אף על פי שראתה אהליבה חרבן וגלות אהלה אחותה נתפשים

רשי

עשו . המצרים את דדי בתוליהן כלומר למדום את דרכי תועבותם . עשו' איספיינירי"ם בלע"ז : (ד) ושמותן . בכינוי אהלה ואהליב' : ושמותן . שומרון היא שאני מכנה אהלה שנעשית אהל מתחילה לעגלי ירבעם ובית בית אל לאחאב ואע"פ שעומרון לא נבנתה אלא בימי עמרי קורא את מלכי ישראל על שם שמשנבנית נעשית ראש : אהליבה . על שם שאהלי היה בה ומקדש : (ה) ותעגב . ותתאוה איסויר"א בלע"ז ל"א דישפר"א : אל אשור קרובים : שהיו שכנים לה ושלחו להם להיות להם לעזר זה היה מנחם בן גדי (מלכים ב ט"ו) שנתן מס לפול מלך אשור להיות ידו אתו להחזיק הממלכה בידו והגבית מדמה . הדבר לאשה מנאפת שאם היו עובדים להקב"ה לא נמסרו למלכי אשור : (ז) ותתן תזנותיה עליהם . לב מלאופים ורוח זנונים נתנה עליה שהיתה מתאוה להם : ובכל אשר עגבה וגומר . בכל העכו"ם אשר נשתתפה עמהם למדה דרכיהם ונטמא בגילוליהם : (ח) ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה . גם על מלכי מצרים סמכו שמצינו (שם יז) בהושע בן אלה אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים : כי אותה שכבו וגו' . ומאז וישפכו תזנותם עליה תאות זנונים נכנס בה מימי נעוריה : (ט) לכן נתתיה וגו' . שבא סנחריב והגלה אותם : (י) ותהי שם לנשים . לוקח מהן קללה לכל הנוסר' להוסר ממנה ראו מה עלתה לפלונית על זימתה : ושפוטים . כמו שפטים יושטיצא"ש בלע"ז : (יא) ותרא אחותה אהליבה . את

מצודת ציון

ומעוך וכתות (ויקרא כב): שדים . הם דדי האשה : עשו . גם הוא ענין כתישה וכתישה במשמוש היד וכן כמו עוש' את כל מעניך (צפניה ג) : (ה) ותעגב . כן יקרא חשק הזנות כמו מאסו בך עוגבים (ירמיה ד) : (ו) תכלת . שם צבע חשוב : פחות וסגנים . ענין שררה ממשל

מצודת דוד

זנו עמהם : שמה . בהיותן במצרים מעכו הנואפים את שדיהן והוא ענין התחלת הזנות ובדרז"ל וכי מה עשה לה ערבי הלז וכי מפני שמיעך לה בין דדיה וכו' (כתובות לו) : עשו . המצרים משמשו וכתשו הדדים בעודן בתולות והוא כפל ענין במ"ש ור"ל עוד היו במצרים התחילו לעבוד עבודת כוכבים של מצרים ולפי שעשו שם דבר מועט לכן אמר מעכו ועשו שאין בה זנות ממש : (ד) ושמותן . בשם הכנוי : אהלה הגדולה . הגדולה שבהן נקראת אהלה ואהליבה היה שם אחותה הנשפלת עליה הקטנה ממנה : ותהיינה לי . לקחתי אותן לי לנשים : ושמותן . העלמי : שומרון אהלה . זו שהיה שם הכנוי שלה אהלה שם העלמי היא שומרון ונקראת אהלה ע"ש שהיה בה אוהל לעגלי הזהב וכאומר אהל שלה ואין לי חלק בה : אהליבה . ע"ש שהיה אהלי בה והוא בה"מ ור"ל לקחתים לי לעם והם פרו ורבו וגדלו והצליחו : (ה) ותעגב . תשקה חשק הזנות על אוות מאהביה וחזר ומפרש תשקה היה אל בני אשור כאלו היו קרובים אליה : (ו) לבושי תכלת . לפי שהיו מלובשים בצבע תכלת והיו פחות וסגנים וכולם היו בחורים חמודים ופרשים ולתוספת ביאור אמר רוכבי סוסים ולא הולכי רגל : (ז) ותתן תזנותיה עליהם . ר"ל לכן נתנה רוח זנוניה עליהם ותשקה להם לכל הנבחרים מבני אשור : ובכל אשר עגבה . ולכל מי שתשקה נטמאים בכל תועבותיהם המאוסים כגלל של רעי כי כן זנתה ונאפה עמהם ר"ל סרחה מעלי ותשקה לפסילי אשור בראותה מרבית הצלחתם וכמו שתשקה כן עשתה ועבדה לפסיליהם : (ח) ואת תזנותיה ממצרים . חשק הזנות שהיה לה ממצרים לא עזבה כי בני מצרים שכבו עמה בנעוריה בדרך חיבה והמה משמשו וכתשו דדיה בעודה בתולה ולכן נתקע אהבתם בלבה וגם הם שפכו תאות זנותם עליה מאז ולכן לא עזבה אותם ר"ל שלא עזבה פסילי מצרים על כי הורגלה בהם מאז : (ט) נתתיה . מסרתי אותם ביד מאהביה ולתוספת ביאור אמר ביד בני אשור אשר תשקה להם : (י) המה . עם כי היו אהובים ש"מ עשו בה משפט וגלו ערותה וזהו הקלון שעושים לאשה זונה שמפשיטים בגדיה ומוליכים אותה ערומה בפני הבריות : לקחו . בשבי : ותהי שם לנשים . הדבר הזה היה תועלת להיות שם ופרסום לנשים לבל יעשו כמעשיה וגם היה תועלת לעשות בה משפט הגמול הראוי ור"ל המקום מסרה ביד אשור ובזזה ותללה את כבודה ומתחלה לקחו בניה ובנותיה והם בני גד ובני ראובן שגלו תחלה ואחרה זבולון ואחרה נפתלי שגלו אחריהם ואחר זה גלו את שומרון ראש המלוכה הנקראת בשם אהלו ועשה לה כזאת למען יוסר יהודה ולמען תשלום שכר גמול עון : (יא) ותרא . ראתה את כל הרעה שבאה על אחותה אהלה ולא לקחה מוסר

רשי

את כל הרעה אשר בא לאחות' על זנוניה ולא יראה : והשחת עגבתה . אחותה זוס"ר בלע"ז : (יב) אל בני אשור עגבה . זה אחז ששלח אל מלך אשור לעזרה (שם) : (יד) ותוסף אל תזנותיה . להתחבר לאשורות שלא ראתה אותם אלא דמותם : מחוקה על הקיר בששר . כזאת לא עשתה אחותה : צלמי כשדים . דמות אנשי כשדים שמשונין בלבושיהון : בששר . מיני ציור : (טו) חגורי אזור . כן דרך לבושי כשדים : סרוחי טבולים . יתירי כובעים גדולי' ומנח' סריח כמו ויטבלו הכתונ' בדם (בראשית לז) ופתרון סרוחי טבולי' כן הוא סרח העודף (שמו' כו):מן המצנפת לצואה . טבולים אין לו דמיון ופתרונו לפי הענין וכן ת"י מחתין קולסין : שלישים • גבורים : (טז) למרא' עיניה . בשביל שראתה דמות צורתן : (יז) ויבאו אליה בני בבל למשכב דודים • כרתו יחד ברית ואומר אני שזה נאמר על חזקיה ששמח על מלאכי מרודך בלאדן (ישעיה לט) והאכילן על שלחנו והראם את כל בית נכותה ודוגמא שאמר הנביא אנשי מחוקה על הקיר לפי שמארץ רחוקה באו ולא היו בני כשדים רגילים אצלם כמו שנאמר שם מארץ רחוקה באה אלי ובשביל ראות פניהם פעם אחת נתחבבו עליו והקפיד הקב"ה על הדבר כמה שנאמר הנה ימים באים ונשא את כל אשר בביתך וגו' (שם) (ובדברי הימים ב' לב) ולא כגמול עליו השיב חזקיהו כי גבה לבו ויהי עליו קצף גדול וגומר : ותקע נפשה מהם . שמרד בהם יהויקים וצדקיהו . ותקע אשלוקי"ר

עַגְבָתָהּ מִמֶּנָּה וְאֶת־תַּזְנוּתֶיהָ מִזְּנוּנֵי
אֲחוֹתָהּ׃ יב אֶל־בְּנֵי אַשּׁוּר עָגָבָה
פַּחוֹת וּסְגָנִים קְרֹבִים לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל
פָּרָשִׁים רֹכְבֵי סוּסִים בַּחוּרֵי חֶמֶד
כֻּלָּם׃ יג וָאֵרֶא כִּי נִטְמָאָה דֶּרֶךְ אֶחָד ה' בסיפרא
לִשְׁתֵּיהֶן׃ יד וַתּוֹסֶף אֶל־תַּזְנוּתֶיהָ ג' מ"ל ס' ר"ס
וַתֵּרֶא אַנְשֵׁי מְחֻקֶּה עַל־הַקִּיר צַלְמֵי
כַשְׂדִּיים חֲקֻקִים בַּשָּׁשַׁר׃ טו חֲגוֹרֵי כשדים ק'
אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם סְרוּחֵי טְבוּלִים ל' ומ"ל • ל'
בְּרָאשֵׁיהֶם מַרְאֵה שָׁלִשִׁים כֻּלָּם
דְּמוּת בְּנֵי־בָבֶל כַּשְׂדִּים אֶרֶץ
מוֹלַדְתָּם׃ טז וַתַּעְגַּב עֲלֵיהֶם לְמַרְאֵה ותעגבה ק' ד' ב' וב'
עֵינֶיהָ וַתִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֲלֵיהֶם
כַּשְׂדִּימָה׃ יז וַיָּבֹאוּ אֵלֶיהָ בְנֵי־בָבֶל ד' ג' חס' וא' מ"ל
לְמִשְׁכַּב דֹּדִים וַיְטַמְּאוּ אוֹתָהּ
בְּתַזְנוּתָם וַתִּטְמָא־בָם וַתֵּקַע נַפְשָׁהּ
מֵהֶם׃ יח וַתְּגַל תַּזְנוּתֶיהָ וַתְּגַל אֶת־ ב' ובפסוק ב'
עֶרְוָתָהּ וַתֵּקַע נַפְשִׁי מֵעָלֶיהָ כַּאֲשֶׁר
נָקְעָה נַפְשִׁי מֵעַל אֲחוֹתָהּ׃ יט וַתַּרְבֶּה

מִנַּהּ וְיָת טַעֲוָתָהָא מִטַּעֲוַת
אֲחָתַהּ׃ יב בָּתַר בְּנֵי אַתּוּר
אִתְרְעִיאַת לְמִטְעֵי שִׁלְטוֹנִין
וְטוּרְנִין קְרִיבִין לְבוּשֵׁי גְמַר
וּפָרָשִׁין רָכְבֵי סוּסָון עוּלֵימֵי
חֶמְדְּתָא כּוּלְּהוֹן׃ יג וּגְלֵי קֳדָמַי
אֲרֵי אִסְתָּאֲבַת אוֹרְחָא חֲדָא
שְׁוֵי לְתַרְתֵּיהֶן׃ יד וְאוֹסִיפַת
עַל טַעֲוָתַהּ וַחֲזַת גֻּבְרִין מְצַיְּרִין
עַל כָּתְלָא צַלְמֵי כַסְדָּאֵי
מְצַיְּרִין בְּסַמְמָנַיָּא׃ טו אֲסִירִין
זְרָזִין בְּחַרְצֵיהוֹן מַחֲתִין קוּלְסִין
בְּרֵישֵׁיהוֹן חֵיזוּ גַבָּרִין כּוּלְּהוֹן
דְּמוּת בְּנֵי בָבֶל מְדִינַת כַּסְדָּאֵי
אֲרַע יַלְדוּתְהוֹן׃ טז וְאִתְרְעִיאַת
לְמִטְעֵי בַתְרֵיהוֹן בָּתַר חֵיזוּ
עֵינָהָא וּשְׁלַחַת אִזְגַּדִּין לְוָתְהוֹן
לִמְדִינַת אֲרַע כַּסְדָּאֵי׃ יז וַאֲתוֹ
לְוָתַהּ בְּנֵי בָבֶל לְמֶעְבַּד רַחֲמוּ
וְסָאִיבוּ יָתַהּ בְּטַעֲוָתְהוֹן
וְאִסְתָּאֲבַת בְּהוֹן עַד דְּקָצַת
נַפְשַׁהּ בְּהוֹן׃ יח וְאִתְגְּלִיאַת
בַּהֲתָתַהּ וְאִתְחֲזֵי קְלָנַהּ וְרַחֵיק
מֵימְרִי יָתַהּ כְּמָא דְרַחֵיק
מֵימְרִי יָת אֲחָתַהּ׃ יט וְאַסְגִּיאַת

ותסף ה' ר"פ בקריאת וסי' ותסף ללדת את אחיו את הבל • ותסף עוד ותלד בן • הלין ב' קדמא חסר • ותוסף המלחמה • ותוסף אל תזנותית . ותוסף אסתר ותדבר לפני • ג' בתראי מ"ל ; למראת ד' בקריא' ב' צרי וב' סגול וסימ' ויצמח ה' אלהים מן האדמה ? ויבאו אל גלילות הירדן • אילין ב' קדמאי סגול • והריחו ביראת ה' • ותעגבת עליהם למראה עיניה • צרי :

רדק

כשתאתיה לא נמנעה בעבור זה מלזנות במלכי אומות העולם וללמוד מעשיהם אלא שהשחיתה עגבתה ממנה כמו שאמר ירמיהו צדקה נפשה משובה ישראל מבוגדה יהודה : מזנוני אחותה . נכפל בו עי"ן הפעל כמו הגיגי מן הגה כן זנוני מן זנה : (יב) אל בני אשור עגבה . כבר פירשנו הענין למעלה מה שעשה אחז : קרובים . פירשנוהו : לבוש מכלול . בכל מיני לבושים נאים והוא כולל מה שפרש למעלה תכלת ועוד דברים רבים אחרים כמו ארגמן ושני וכרמל : (יג) וארא . טעם וארא נמשך ובא עד ותקע נפשי מעליה : (יד) ותוסף אל תזנותיה • כמו על ועוד הוסיפה על הגלולים שעבדה : ותרא אנשי מחקה . כלומר ראתה לחקות ולצייר אנשים בקיר והם צלמי כשדים ומרוב חשקה בהם ובלבושיהם ובמעשיהם ציירה לה אותם על הקיר לראותם תמיד כי אמרה להתערב עמהם במעשה עבודתם ובאלהיהם כי כל משפטיהם ומעשיהם ישרו בעיניה זהו שאמר הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם : אנשי • כמו אנשים ובא בסימן רבוי אחד וכן מאנשי התרים חלוני שקופים והדומים להם וזה הענין הוא מה שאמר למעלה בנבואת השנה הששית וכל גלולי בית ישראל מחקה על הקיר סביב סביב כמו שפירשתי שם : כשדיים • כתוב בשני יודי"ן כמו אלם העבריים וקרי כשדים ביו"ד אחד על הרוב : חקקים בששר . דמותם חקוק על הקיר בסמנים שמציירין בהם וששר הוא שם כלל סממנין ההם וכן תרגם יונתן מציירין בסממניא ועוד מפרש ששר שם אחד מן הסמנים שקורין מיני"ו בלע"ז: (טו) חגורי אזור במתניהם . חגורי כתולם והוא תאר ספר תכונת מלבושיהם הנראים בעיניהם יפים והוא שהיו חגורים במתניהם מה שאין עושין כן בני ארץ ישראל ושבחו מנהגם על מנהג עצמם וכן מצאנו כדברי רבותינו ז"ל כי בני בבל מנהגם לחגור אזור במתניהם שאמרו בפרק יציאות שבת מאימתי שתחלת אכילה כב אמר משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורו ולא פליגי הא לן והא להו פירוש לבני בבל משיתיר חגורו לבני ארץ ישראל משיטול ידיו ועוד אמרו הני תבראין בבלאי נמאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דפרא ליה המיניה לא מטרחינן ליה משמע כי בני בבל היו חוגרין אזור במתניהם : סרוחי טבולים בראשיהם . טבולים אומר על הצניפים הצבועים במיני צבעונים טבולים רוצה לומר טבולים בצבע כמו ויטבלו את הכתנת בדם ובא בחסרון המתואר כמו כעדר הקצובות ומאכלו בריאה והדומים להם אמר כי בני בבל משימים בראשיהם צניפים צבועים ואותם הצניפים הם עודפים ותלוים להם מאחוריהם ולא כן מנהג בני ארץ ישראל וסרוחי רוצה לומר עודפים ויתרים כמו וסרח העודף חצי היריעה העודפת הסרח ומלת סרוחי נופלת עליהם או כי הם סרוחים מגד הצניפים הטבולים שהם סרוחים על דרך כאלה נובלת עליה שהיא נקראת נובלת מגד עליה שהם נובלים וכן קרועי בגדים מגלחי זקן והדומים להם : מראה שלישים כלם . כמו ושלישים על כלו גדולים ונכבדים כלומר כלם יש להם מראה שרים ונכבדים בהתנאותם בלבושיהם ובדרכיהם : דמות בני בבל • כן הוא דמות בני בבל שהם כשדים : ארץ מולדתם . והמנהג הזה בהם נוהגים הוא מנהג ארץ מולדתם מקדם לא שלקחו אותו המנהג מעם אחר כמו שחומדים ישר' ונאה בעיניהם מנהגם ממנהג עצמם : (טז) ותעגב • כתיב ותעגבה קרי בתוספת ה"א כיון שראתה אותם עגבה עליהם זהו שאמר למראה עיניה : ותשלח מלאכים אליהם כשדימה • שלחה אליהם שיהיו רגילים אצלה וכן עשו : (יז) ויבאו אליה . למשכב דודים להתערב עמהם בעבודת אלהיהם ובמעשיהם שיהיו שוים במנהג אחד : ויטמאו אותה • למדים דרכי עכו"ם שלהם : ותקע נפשה מהם . כמו ותקע כף ירך יעקב ענין הסרת הדבר ממקומו ופירושו קטע וענין זה שמרד שמרד יהויקים במלך בבל וכן צדקיהו : (יח) ותגל תזנותיה • כי נודע לכל כי זנתה אחרי אלהים אחרים : ותגל את ערותה • זהו שבזה צדקיהו את האלה אשר השביעו מלך בבל באלהים : ותקע נפשי מעליה • כלומר סלקתי שכינתי ממנה שהביא הפקר למלך בבל אויביה והחריב העיר ויגלה העם כמו שעשה לשמרון : (יט) ותרב' • לזכר את ימי נעוריה . כל כך הרבת' תזנותיה עד שזכר לה האל יתברך את פרעוה

מצודת דוד

מוסר והשחיתה בדבר עון וחשקה יותר ממנה ולא דבר הזנות השחיתה יותר מזנוני אחותה : (יב) אל בני אשור . חשקה אל בני אשור על כי היו פחות וסגנים וכאלו היו קרובים אליה : לבושי מכלול • ועל כי היו מלובשים במלבושים הכלולים בכל מיני יופי והיו פרשים ולתוספת ביאור אמר רוכבי סוסים וכולם היו בחורי חמד לזה חשקה להם : (יג) וארא . ראיתי כמו שחשקה להם כן זינתה בפועל ונטמאה ודרך אחד לשתיהן כמו שעשתה אהלה כן עשתה אהליבה ר"ל גם היא חשקה לססילי אשור בעבור מרבית הצלחתם וכמו שחשקה כן עבדה להם : (יד) ותוסף . עוד הוסיפה על תזנותיה לחשוק למי שלא ראתה בעיניה ורק כשראתה אנשים חקוקים על הקיר צלמי אנשי כשדים מצויירים בצבע הששר : (טו) חגורי אזור • כאלו חגורים עלי מתניהם באזור וכאלו בראשיהם מצנפות גדולות עודפות ותלות מאחוריהם והמה היו טבולים וצבועים במי צבעונים : מראה שלישים כולם • כל צלמי הכשדים היה במראה שרים ומושלים : דמות • זה היה דמות בני בבל היושבים בכשדים ארץ מולדתם : (טז) ותעגבה • חשקה להם בעבור מראה עיניה שראתה יופי צלמי צורתם ומלבושיהם : ותשלח וגו' • שיבואו לזנות עמה : (יז) למשכב דודים ; לשכוב עמה בדרך אהבה וחיבה ויטמאו אותה במשכב הזנות : ותטמא בם • וכאשר נטמאה בם ונשכה אחריהם וסרחה מעצמה ורצונה מסבת האהבה להם רצה לומר מגודל האהבה לא נשאר בה רצון כי הכל עשתה כפי רצונם : (יח) ותגל תזנותיה • וכאשר גלתה זנותה לעשות בפרהסיא וגלתה את בשר ערותה להלהיב תאוה מנאפיה : ותקע • אז סרה נפשי ורצוני מעליה והיתה שנואה בעיני כמו [illegible] נפשי מעל אחותה אהלה [illegible] ממנה כמו שסרה מאחתה : (יט) ותרבה • וסיף הרבתה עוד תזנותיה

מצודת ציון

(יב) מכלול. מל' כל ור"ל כלול בכל היופי וכן מכלל יופי (תהלים נ): (יד) אנשי. כמו אנשים: מחוקה. מל' חקיקה וציור : הקיר . הכותל : צלמי . דמות וצורה : בששר . שם מין צבע חשוב וכן ומשוח בששר (ירמיה כב) : (טו) אזור . חגורה : סרוחי • ענין עודף ויתרון כמו וסרח העודף (שמות כו) : טבולים . מל' טבילה ר"ל צבועים : שלישים • שרים כמו ומבחר שלישיו (שם טו) : (יז) דודים ; ענין אהבה וחבה : ותקע • ענין הסרה כמו ותקע כף ירך יעקב (בראשית לב) : נפשה • ענין רצון כמו אם יש את נפשכם (שם כג) : (יח) ותגל . מל' גלוי : (כ) על פלגשיהם . כמו אל פלגשיהם : בשר . כן נקרא אבר התאוה וכן כי יהיה זב מבשרו (ויקרא טו) : וזרמת . מרוצת המים יקרא זרם כמו

רד"ק

סרעות שעשתה בימי נעוריה במצרי': (כ) ותעגבה על פלגשיהם. פירשו המפרשים פלגשים עבדיהם כי פילגשים במקום הזה אנשים לא נשים ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם שהוא כנוי לאבר האיש כמו רך בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו שהוא כנוי והנכון בעיני שהוא כמשמעו ופירוש על כמו עם וכמוהו ויבאו האנשים על הנשים והדומים לו אמר כל כך חשקה בהם עד שנדמתה להם כמו פלגשיהם לא נשותיהם ולענין זה נוטה דעת המתרג' שתרגם ואתרעיאת למהוי שמיטא להון; בטי"ת בקלת נוסחאות פי' שמוטא להם ובקלת נוסחאות שמשא כמו שפחה: אשר בשר חמורים בשרם. טעמו על הפילגשים כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר כמו דס׳יסיה זובה בבשרה או טעמי על המצריים ועל הכשדים ועל זה המשל אמר וזרמת סוסים זרמתם כנוי לזרע היוצא כזרם מים היוצא בכח ודמה ערותם לחמורים שהם גדולי בשר ודמה אותם לסוסים שהם שטופים בזמה יותר משאר הבהמות וזכר הספור הזה לגנאי שהמצריים מכוערים במעשיהם ואף על פי כן חשקה בהם ולמדה את מעשיהם המעשי' המכוערים והפחותי' שבמעשיהם זהו משל פלגשיהם ואף על פי שזכר זנות מצרים בתחילת הענין זכר אותו גם כן בסוף הענין לפי שהיא היתה תחילת זנותם והיא היתה סבת זנותם בכל הזמנים שזנו וזהו שאמר ותפקדי זכרת הזנות שזנית במצרים ואהבת אותם ג"כ בארצך לזנות אחרי אלהים אחרים: (כא) בעשו' ממצרים. זה לבדו מן הקל בענין עשוי והענין הזה מפורש למעלה ופירוש למען שדי נעוריך בעבור מעיכת שדיך שערב לך אז זכרת עתה לעשות זמה וזנות גם אתה: (כב) לכן. הנני מעיר את מאהביך עליך. שהיו מאהביך מתחילה: את אשר נקעה נפשך מהם. שמרדת בהם ונקעה פרשו קעע והוא בפלס ורתבה ונסבה או שרשו נקע: (כג) בני בבל וכל כשדים. מאשר מדינות בבל: פקוד ושוע וקוע. שמות אשר לשרים הנזכרים בהם בספר ירמיה נבוזראדן נבושזבן שראצר רב מגו שאר הנזכרים שם פקוד כמו פקיד וכן שוע שם לנדיב גדול וכן קוע שם תאר לשר גדול אף על פי שלא מצאנו לו חבר במקרא ויונתן לא תרגם כענין אחר אלא אמר פקודאי ושועאי וקועאי: כל בני אשור אותם. פי' באו אותם אותם כמו אתם וכן ואדבר אותך כמו אתך וכן וגם היטב אין אותם אולי ה' אותי והדומים להם: וקרואים. כמו קרואי העדה ותרגם יונתן זמנין: (כד) ובאו עליך הצן. שם לאחד ממיני המרכבות או לאחד מכלי הזין ואין לו חבר במקרא ואפשר שהוא שם לכלל כלי הזין וכן תרגם יונתן וייתון עלך במאני זיינא ברתיכין וגלגלין ואדוני אבי ז"ל פירש כמו חוצן בחי"ת מן והביאו בניך בחוצן שפירושו זרוע וסחיל יקרא זרוע כמו וזרועות הנגב שפירושו תיילותא: צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב. כתרגומו מזויינין בעגילין וקולסין ימנון עלך וקובע בקו"ף ומלרע ועניינו ידוע שהוא כלי מגן על הראש: ונתתי לפניהם משפט. אתן המשפט לפניהם שישפטוך כלומר תהיה ידי עמהם להתריכך: ושפטוך במשפטיהם. את אשר מנהגם ומשפטיהם לפיכך אתן אותך בידם שישפטוך כמו שמנהגם לשפוט המורד והפושע והמשפט הוא ששחט בני צדקיהו לעיניו וגם כל שרי יהודה שחטו ואת עיני צדקיהו עור: (כה) ונתתי קנאתי בך. על ידיהם אתן קנאתי וחמתי בך: ועשו אותך בחימה. יעשו עמך נקמה

רש"י

אשלוקי"ר בלע"ז. ותקע כמו (ראשית לה) ותקע. כף ירך יעקב: הוקעה לשון חבור ותקועת עץ בארץ הוא וכן בהשתלפו מן הארץ יפול בו לי' קעיה כאשר תאמר ותגרש שרשיה (תהלים ב) לשון קליפה ובכל תבואתי תשרש לשון עקור וכן בסעיפיה פוריה (ישעיה י) ל' ענפים ומסעף פארה (שם י) לשון קוצץ ענפי העץ ופארותיו: (יט) לזכור את ימי נעוריה. עלתה על לבה תאות בני מצרים שבאת לדקיהו אליה שנאמר (לעיל יז) וימרד בו לשלוח מלאכיו מצרים: (כ) ותעגבה על פלגשיהם. על פלגשות' להיות להם לפלגש: אשר בשר חמורים. אשר תשמיש: וזרמת סוסים. לשון רבוי תשמיש שמרבים תשמיש יותר משאר כל הזכרים שבבהמה: זרמת. קלוח הזרע כמו זרם מים עבר (חבקוק ג): (כא) ותפקדי. ותזכרי: בעשות. לשון כבישה: (כב) את מאהביך. את כשדים אשר ערבו על חזקיהו: את אשר נקעה נפשך מהם. אשר סרה לדקיהו ושנאם ומרד בהם: (כג) פקוד ושוע וקוע. ת"י שם מדינות ומקרא מסייעו (בספר ירמיה נ) על הארץ מרתים עלה עליה ועל יושבי פקוד. והפותרים אומרים ל' פקודים ושרים ושלטונים: וקרואים. שמונ"ן בלע"ז: (כד) הצן. פירוש דונש אחד מכלי המלחמה הוא ואני אומר לשון הקפות מחנות כמו ולגניס בלדיכם (מדבר לג) ולמשירי"ן מקפנכון. הצן מנחם פירשו כמו צנה וסוחרה אמתו (תהלים צא) ואין דונש מודה לו והתרגום שתרגם וייתון עלך במאני זיינא מסייע לדונש. הוצן כמו בהוצן ויש משמע הוצן כמו חוצן מן והביאו בניך בחוצן (ישעיה מט) שפירושו זרוע וכן ובאו עליך הוצן (כאן) ועניינו חיל כמו וזרועות הנגב (דניאל י"א) שפירושו וחיילות הנגב: ונתתי לפניהם משפט. מה שאלי לשפוט אעשה אותם שלוחי לעשות המשפט: במשפטיהם. משפט שלא כתבתי בתורתי והוא ממשפטי נימוסיהם ואיזה זה זה סימוי עינים שעורו את עיני לדקיהו: (כה) אפך ואזניך. הם תפארת הכרצוף ולהם המשיל הכהונה והמלכות: ואחריתך שאר העם: ואחריתך תאכל באש. ושפר ארעיך שהן אחריות ליטעתליהם לפרנסה:

המקרא

את־תזנותיה לזכר את־ימי נעוריה
ל' חסר אשר זנתה בארץ מצרים׃ כ ותעגבה
ו' מ"ל על פלגשיהם אשר בשר־חמורים
ל' בשרם וזרמת סוסים זרמתם׃
כא ותפקדי את זמת נעוריך בעשות
ל' ממצרים דדיך למען שדי נעוריך׃
י"בכטע'בסיפ' כב לכן אהליבה כה־אמר אדני
יהוה הנני מעיר את־מאהביך
עליך את אשר־נקעה נפשך מהם
ל' והבאתים עליך מסביב׃ כג בני
ב' מ"ל: ג' ומ"ל בבל וכל־כשדים פקוד ושוע וקוע
כל־בני אשור אותם בחורי חמד
ב' מ"ל: פחות וסגנים כלם שלשים וקרואים
ל' רכבי סוסים כלם׃ כד ובאו עליך הצן
ל' רכב וגלגל ובקהל עמים צנה ומגן
ל' וקבע ישימו עליך סביב ונתתי
ל' לפניהם משפט ושפטוך
במשפטיהם׃ כה ונתתי קנאתי
בך ועשו אותך בחמה אפך ואזניך
ב' ח' מ"ל יסירו ואחריתך בחרב תפול המה
ט' בניך ובנתיך יקחו ואחריתך תאכל

תרגום

ית טעותה לאדכרא ית יומין
דמלקדמין דטעת בהון כד
הות בארעא דמצרים׃
כ ואתרעיאת למהוי שמוטא
להון דבסר חמרין בסריהון
וצחנת סוסון צחנתהון׃
כא ואדכרת ית חובי עצת
חטאך דמלקדמין במעבדיך
ממצרים רחימו בדיל חטאי
ינקותיך׃ כב בכן אהליבה
כדנן אמר יי אלהים הא אנא
מיתי בגלי ית רחימך עלך
ית דקצת נפשך בהון
ואיתינון עלך מסחור סחור׃
כג בני בבל וכל כסדאי פקודאי
ושועאי וקועאי כל בני אתור
עמהון עולימי חמדתא
שלטונין וטורנין כולהון גברין
מזמנין רכבי סוסון כולהון׃
כד וייתון עלך במאני זינא
ברתיכין וגלגלין ומשרית
עממין דמזינין בעגילין וקולסין
ימנון עלך סחור סחור ואתן
קדמיהון פורענות דינין
ויתפרעון מניך בנימוסיהון׃
כה ואתן פורענותי ביך
ויתפרעון מניך ברגז רברביך
ויקיריך יגלון ועמיך בחרבא יתקטלון ואינון בנך ובנתך ישבון ושפר ארעיך יתוקד

חמורים ו' מ"ל וסימ' נמסר בספר שופטים סימן י"ט: פקיד ח' מ"ל בליש' בקריאה וסי' ועל יושבי פקיד, בני בבל וכל כשדים. לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה. יזכור עונם יפקוד חטאתם. על הרעים חרה אפי ועל העתודים אפקוד: תפול ה' מ"ל בקריאה וסימן ואחריתך בחרב תפול. ונטשתיך המדברה על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך. על פני השדה תפול. וכל חומה לארץ תפול. כתפי כשכמה תפול. כשתפול עליהם פתאום. כי נפול תפול לפניו. וכל קהלת ומשלי דכוו' מ"ל במ"ג חסר וסימן וברשעתו יפל רשע. באין תחבולות יפל עם. מלאך רשע יפל ברע:

תולדות אהרן בשר חמרים. ברכות כה נח שבת קנ יבמות לא ערכין יט נדה מה. בעשות מצרים. נדה מה:

מצודת ציון

כמו כזרם מים (ישעיה כח): (כא) ותפקדי. ענין זכרון כמו מימים רבים תפקד (לקמן לח): בעשות. ענין מעיכה וכתישה כמשמוש היד: (כב) מעיר. מלשון התעוררות: נקעה. סרתה נפשך. רצונך: (כג) פקוד וגו'. שמות עיירות בבבל: אותם. עמהם: פחות וסגנים. מין שררה שלישים. שרים ומושלים: וקרואים. ר"ל גדולים נקראים לכל דבר חשיבות וכן נשיאי עדה קריאי מועד (במדבר טז): (כד) הוצן. ת"י במאני זיינא: צנה ומגן. שם כלי מלחמה עשויה להציל ולהגן ממכת חרב וחנית: וקובע. היא כלי מגן על הראש כמו ונתן קובע נחשת על ראשו (ש"א יז): (כה) קנאתי. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): אפך. הוא החוטם: (כו) והפשיטוך. ענין

מצודת דוד

לזכור את הנעשה בימי נעוריה אשר זנתה בארץ מצרים: (כ) ותעגבה. חשקה אז פלגשותם להיות להם לפלגש המוכנת למשכב המשגל: אשר וגו'. על אשר אבר התשמיש שלהם גדול כשל חמור וזרמת הזרע שלהם מרובה כזרם שפיכת זרע הסוסים ולכך זונה מופלגת בתכלית ההפקר להתאוות באלה: (כא) ותפקדי. זכרת את הזמה שעשית בנעוריך בעת שהיו דדיך מעוכים וכתושים במשמוש היד מבני מצרים: למען שדי נעוריך. למען השדיים שהיו מעוכים בידם בימי נעוריך לכן חשקת עוד מהם וכפל הדבר במ"ש ור"ל שעבדה גם אלהי מצרים וזכרה מה שהורגלה בהם מאז: [כב] הנני מעיר וגו'. אעיר עליך לבוא מאהביך את אשר נמשכת אחריהם וסרתה רצונך מעלמך מסבת האהבה להם ולא נגמר בך רצון כי הכל עשית כפי רצונם: והבאתים. אותם אביא עליך להלחם בך בכל סביבך: [כג] בני בבל וגו'. עכשיו יפרש מי הם הבאים: אותם. יבואו עמהם: [כד] הוצן. בהוצן והוא שם כללי לכל כלי המלחמה: רכב וגלגל. ברכב ובגלגל הם אופני הרכב: ישימו עליך. ר"ל את אלה ישימו על עצמם לבוא עליך מסביב: ונתתי. אמסור בידם המשפט והם ישפטו אותך כמשפטיהם שיעשו בך כאלו הם שלוחים לעשות משפט: [כה] ונתתי קנאתי וגו'. אתן בך כעסי ויעשו עמך משפט בחמה

קמה בתימה : אפך ואזניך יסירו • זה המשפט יעשו אותו לאשה מזנה תחת בעלה שיסירו ממנה האזנים והאפים שהם הנאוים והם הדרת פנים וכן למי שרוצים לשפוט בתימה יסירו ממנו הנאוים והאזנים והעינים וזה משל למלכות ולכהונה שהוסר ממנה • אפך הוא משל למלך כמו אפך כמגדל הלבנון שהוא משל למלך כי המלך הוא גבה ורם על כל העם וכן האף הוא גבוה על הפנים ואזניך הוא הכהן המשמיע קול לאזנים בבואו אל הקדש כפעמוני הזהב ותרגם יונתן ואפך ואזניך יסירו רברבך ויקירך יגלון : ואחריתך בחרב תפול . תרגם יונתן ועמיך בחרבא יתקטלון נראה כי דעתו היה לפרש ואחריתך שהוא כנגד הראש שזכר ואם הגדולים נקראים ראש העם יקרא אחרית שהוא כנגד הראש כמו שאמר, טוב אחרית דבר מראשיתו כי הגדול הוא ראשית ותחילה לעם יוצא ובא לפניהם : המה בניך ובנותיך יקחו . יקחו אותם לעבדים וישבו אותם על דרך שנאמר נתן בניו פלטים ובנותיו בשבית ופי' פלטים מחרב כי ברוב לא יהרג האויב הקטנים והקטנות אלא ישבה אותם לגדלם עמו לעבדים ולשפחות : ואחריתך תאכל באש . אמר אחריתך על הבתים הנשארי' אחרי האד' כמותו וכן כתו' ואת כל בתי ירושל' ואת כל בית גדול שרף באש ופ"י ואחריתך ושפר ארעיך:

באש : כו והפשיטוך את־בגדיך
ולקחו כלי תפארתך : כז והשבתי
זמתך ממך ואת־זנותך מארץ
מצרים ולא־תשאי עיניך אליהם
ומצרים לא תזכרי־עוד : כח כי
כה אמר אדני יהוה הנני נתנך ביד
אשר שנאת ביד אשר־נקעה נפשך
מהם : כט ועשו אותך בשנאה ולקחו
כל־יגיעך ועזבוך עירם ועריה ונגלה
ערות זנוניך וזמתך ותזנותיך :
ל עשה אלה לך בזנותך אחרי גוים
על אשר־נטמאת בגלוליהם :
לא בדרך אחותך הלכת ונתתי
כוסה בידך : לב כה אמר אדני יהוה
כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה
תהיה לצחק וללעג מרבה להכיל :
לג שכרון ויגון תמלאי כוס שמה
ושממה כוס אחותך שמרון :
לד ושתית אותה ומצית ואת־חרשיה
תגרמי ושדיך תנתקי כי אני
דברתי נאם אדני יהוה :
לה לכן כה אמר אדני יהוה יען
שכחת אותי ותשליכי אותי אחרי
גוך וגם־את שאי זמתך ואת־
תזנותיך :

בנורא : כו וישלחונך לבושי
יקריך ויסבון מאני
תושבחתיך : כז ואבטל חובי
עצת חטאך מניך וית פולחן
טעותיך דהות עמיך כד הוית
בארעא דמצרים ולא תזקפין
עינך להון וטעות מצראי לא
תדכרין עוד : כח ארי כדנן
אמר יי אלהים הא אנא מסר
ליך ביד דסנית ביד דקצת
נפשיך בהון : כט ויתפרעון
מניך בדבבו ויסבון ית כל
ליאותיך וישבקוניך מטלטלא
ושביקא ותתגלי בהתת
טעותיך וחובי עיצת חטאך
וזדוניך : ל חוביך גרמו אלין
ליך בדטעית בתר עממיא
ואסתאבת בפולחן טעותהון :
לא באורח אחתיך הליכת
ואתן כס פורענותה בידיך :
לב כדנן אמר יי אלהים כס
פורענות אחתיך תשתין
תקיפא וחסינתא תהין לחוך
ולעיב מסגי עקא דתיתי
עלך : לג הא כרויא ודון
תתמלין כס צדו ואשתממו
כס פורענות אחתיך שמרון :
לד ותשתין יתה ותגמרין וית
פורענותהא תקבלין ובסריך
תתלשין ארי אנא גזרית
במימרי אמר יי אלהים :
לה בכן כדנן אמר יי אלהים
חלף דשבקת פולחני וארחיקת דחלתי מקבל עינך ואפאת קבילי חובי עיצת חטאיך

(כו) את בגדיך • בגדי כהונה : (כח) אשר שנאתי . כשדים שמרדת בהם : (ל) עשה אלה . לשון פעול פייס"ש בלע"ז : (לב) מרבה להכיל . יתירה מלהכיל כמו מלסבול : (לג) ושממה. תמהון : (לד) ומצית. לשון מוצץ עד התמצית איסולצא"ש בלע"ז : ואת חרשיה • דומה כוס המשקה פורענו' לישראל לכלי חרש שמשנשבר אין לו תקנה כך משתבא תשועתם וישבר הכוס לא ישוב להשקותה עוד וכשהוא מדבר בהשקאות העכו"ם קורא אותו זהב שנאמר כוס זהב בבל ביד ה' המשכרת כל הארץ (ירמיה נ) : ואת חרשיה תגרמי• כמו ועצמותיהם יגרם (מדבר כד) לא גרמו לבקר (צפניה ג) . רונגייר בלע"ז גורר בשיניו את סביבות העצם או החרש לרדות מעליו בשר הדבוק בו ומנחם חברו לשון שבירה וגם כן פתר ועצמותיהם יגרם וכן לא גרמו לבקר : (לה) שאי זמתך . קבילי חובי

והשבתי י"ג וסימניהון נמסר בריש סיפרא סוף סימן ז' : עשו ד' כתיב וי"ו וסימ' נמסר בירמיה סימ' כ"ב : וללעג ל' כה אמר אדני ה' כוס אחותך • וללאה ל' השדה אל צאנו • וללבן ל' שתי בנות • וללחם ל' המערכת ולעלת • וללוי ל' אמר תומך ואוריך • וללמר ל' כי עזרא הכין לבבו : להן י"ד וסימ' הנה נא לי שתי בנות • וישב יצחק ויחפר ב' בו • ויאמר להן ראה אני את פני אביכן • ויקרא מלך מצרים למילדות • כן בנות צלפחד תניינא דפסוק • המה עולים במעלה העיר • והוא הפיל להן גרל' ויאמר אלי בן אדם התשפוט' והקמתי עליהם רעה אחד • כי משלשות הנה • ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים דר"ה • אך לא בעי ישלח ירייתן ה' לכם ומצאן

(כו) והפשיטוך את בגדיך ולקחו כלי תפארתך . אפשר שזה נאמר על בגדי כהונה ועל כלי בית המקדש או נא' על כל שלל העיר בין בבית המקדש בין בשאר הבתים : (כז) והשבתי זמתך ממך . כי מיום שגלו לא עבדו עכו"ם : (כח) כי כה אמר ה' הנני נותנך . הנו"ן בקמץ לנקבה ומשפטה בצרי אלא הוא כמו שכתבנו כי כשמדבר כנגד הכנסה מדבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה ושנה הענין הזה עוד לחזק : (כט) ועשו. ערום ועריה. בערום ובערי' בפר' הודע את ירושלם כתבנו פירושו : זנוניך . ואמר זנון מן זנה בהכפל עי"ן הפעל כמו הגיגי מן הגה : (ל) עשה אלה לך . מקור כלומר אלה שיעשה לך בעונש עונותך הוא בזנותיך . עשה בחול' ומקור בשקל בבנותיך:(לא) בדרך• מבואר הוא : (לב) כה אמר.תהיה.פי' הכוס תהי' לצחוק וללעג פי' שהעכו"ם ישחקו וילעגו על רוב הפורענות הבא עליך : מרבה להכיל . תאר לכוס שהיה רבה להכיל ולהחזיק יין תרעלה רב : (לג) שכרון ויגון תמלאי. אותו השכרון הוא היגון שתמלאי ממנו כי הכוס והיין הוא משל על הצרות: (לד) ושתית אותה ומצית . תשתי אותה הכוס כלה עד התמצית שתמציא : ואת חרשיה תגרמי. ולא עוד אלא שחרשיה תגרמי אחרי שתמציא אות' תשברי הכוס בשיניך למצות חרשיה והמשיל הענין לכוס חרש לפי שנבלע היין בתוך החרש ואמר חרשיה ל' רבים כי כשנשבר יהיו חלקיה רבים : תגרמי . מלה מושאלת מן ועצמותיהם יגרם שפירושו שבירת העצמים ר"ל ולעוס אותם כמו תשרש שהוא עקירת השרש כן תגרמי יגרם שבירת הגרמים כי העצם נקרא גם כן גרם כמ"ש תשבר גרם גרמיו כמטיל ברזל וכן תרגום עצם גרמא וכן אמר לשבירת החרשים בלעיסה תגרמי : ושדיך תנתקי . תעקרי שדיך בשתיית יין התרעלה ות"י ובשריך תתלשי והמשל הזה הוא שיערבו עליהם צרות עד כלותם כליון חרוץ משל ושדיך תנתקי היה על בטול התורות בגלות כי השדים משל לתורה שבכתב ותורה שבעל פה כמו שכתבנו בפרשת הודע ובגלות בבל ראינו שכחו התורה ובטלו אותה כמו שראינו שנשאו נשים נכריות וחללו את השבת ודברים אחרים שלא נכתבו ואף הל' שכחו: (לה) לכן כה אמר ה' • אחרי גוך.כאדם המשליך דבר אחרי גוו שלא יראנו ולא יזכרנו:וגשאת שאי זמתך עונם

מצודת דוד

בחמה ויסירו ממך אפך ואזניך כדרך משפט הזונות בכדי לנוולה : ואחריתך . סוף הפרצוף ושאריתו תפול בחרב : יקחו . בשבי : ואחריתך . על הבתים והשדות יאמר הנשארים אחרי מות האדם : (כו) והפשיטוך וגו' . כדרך שעושין לזונה להעמידה ערומה להכלימה : (כז) והשבתי . בעבור מרבית הצרות הבאות לא תהיה עוד כדופה אחר הזמה ואחר הזנות שנתקעה בלבך מארץ מצרים ולא תשאי וגו' • כפל הדבר במ"ש ר"ל בני בבל יבואו עליה למלחמה והם יהיו שלוחי המשפט ויהרגו השרים והמושלים ויתר העם ומהם יקחו בשבי וישרפו בה"מ ובתי הגדולים וישללו חמדת עשרם ומגודל הצרות לא תפנה עוד אל הגלולים ולא תזכור באלהי מצרי' : (כח) ביד אשר שנאת . הם הכשדים שמרדת בהם . אשר נקעה • אשר סרחה נפשך מהם לשנאותם וכפל הדבר במ"ש : (כט) ועשו אותך • יעשו עמך דברים בשנאה ויקחו כל עשרך אשר יגעת לאספה ויעזבו אותך ערום ועריה מבלי לבוש ונגלה • אז יהיה נגלה חרפת זנותך כי מגמול המעשה יגולה ויוודע מעשה העון : וזמתך ותזנותיך . כפל הדבר במ"ש לפי מרבית הזנות ויאמר על העכו"ם המחולפים : (ל) עשה אלה לך. אלה הדברים נעשו לך בגמול שזנית אחרי עבודת כוכבים ויפרש אמריו לומר על אשר נטמאת בגלוליהם לקבלם לאלוה : (לא) בדרך . לפי שהלכת בדרך אהלה אחותך לכן אתן בידך את כוס החמה לשתותה כמו שנתתה היא (המשיל חמת ה' לכוס מלא יין המשכר ומבלבל דעת האדם) : (לב) כוס אחותך • הכוס ששתתה אחותך תשתי גם אתה : העמוקה . אשר היא עמוקה ורחבה ומחזקת הרבה : תהיה לצחוק • הבריות ישחקו בך וילעגו עליך בשיעור גדול עד שתהיה מרובה להכיל ולסבול כל השחוק והלעג : (לג) שכרון ויגון . לא כדרך שותי כוס יין שהם שכורים ומבולבלים אבל הם שמחים כי היין משמח אבל מכוס החמה תהיה מלאה משכרון ומיגון : כוס שמה ושממה . הכוס הזה יהיה מתמהון לבב ושממון דוגמת כוס אחותך שומרון : (לד) ומצית . תמצוץ הבלועה : ואת חרשיה . חרשי הכוס תשברי

מצודת ציון

ענין הסרת המלבוש : (כז) והשבתי . ענין בטול ומניעה : (כט) ועריה . מגולה כמו מקורה הערה (ויקרא כ) : (לב) להכיל • לסבול כמו ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג) : (לג) שמה • ענין תמהון כמו שנו אלי והשמו (איוב כא) : (לד) ומצית . מל' מצילה : חרשיה • כמו חרסיה בסמ"ך : תגרמי . העצם יקרא גרם כמו גרמיו כמטיל ברזל (שם מ) ובדרך השאלה אמר על החרסים ור"ל תשבר החרסים כמו ובכל תבואתי תשרש (שם לא) ור"ל תעקר השורש : תנתקי • ענין עקירה והעתקה

לו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בֶּן־אָדָם
הֲתִשְׁפּוֹט אֶת־אָהֳלָה וְאֶת־אָהֳלִיבָה ב' מ"ל
וְהַגֵּד לָהֶן אֵת תּוֹעֲבוֹתֵיהֶן׃ לז כִּי י"ד
נִאֵפוּ וְדָם בִּידֵיהֶן וְאֶת־גִּלּוּלֵיהֶן ב' ובפסוק ב'
נִאֵפוּ וְגַם אֶת־בְּנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלְדוּ־ ג'
לִי הֶעֱבִירוּ לָהֶם לְאָכְלָה׃ לח עוֹד
זֹאת עָשׂוּ לִי טִמְּאוּ אֶת־מִקְדָּשִׁי ג'
בַּיּוֹם הַהוּא וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי חִלֵּלוּ׃
לט וּבְשַׁחֲטָם אֶת־בְּנֵיהֶם לְגִלּוּלֵיהֶם ל'
וַיָּבֹאוּ אֶל־מִקְדָּשִׁי בַּיּוֹם הַהוּא
לְחַלְּלוֹ וְהִנֵּה־כֹה עָשׂוּ בְּתוֹךְ בֵּיתִי׃ ל'
מ וְאַף כִּי תִשְׁלַחְנָה לַאֲנָשִׁים בָּאִים ו' ר"פ וכל עזר' דכו' במ"א
מִמֶּרְחָק אֲשֶׁר מַלְאָךְ שָׁלוּחַ אֲלֵיהֶם ד'
וְהִנֵּה־בָאוּ לַאֲשֶׁר רָחַצְתְּ כָּחַלְתְּ ל'. ל'
עֵינַיִךְ וְעָדִית עֶדִי׃ מא וְיָשַׁבְתְּ עַל־ ל'
מִטָּה כְבוּדָּה וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ לְפָנֶיהָ ב' בת מלך ד'
וּקְטָרְתִּי וְשַׁמְנִי שַׂמְתְּ עָלֶיהָ׃ מב וְקוֹל
הָמוֹן שָׁלֵו בָהּ וְאֶל־אֲנָשִׁים מֵרֹב
אָדָם מוּבָאִים סובאים מִמִּדְבָּר וַיִּתְּנוּ ג' סבאים ק' ל'
צְמִידִים אֶל־יְדֵיהֶן וַעֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת

וְטַעֲוָתִיךְ׃ לו וַאֲמַר יְיָ לִי
בַּר אָדָם הֲתוֹכַח יַת אָהֳלָה וְיַת
אָהֳלִיבָה וְחַוִּי לְהֶן יַת
תּוֹעֲבָתְהֶן׃ לז אֲרֵי זַנְאָן בְּהֶן
וְדַם זַכַּאי אֲשָׁדוּ בִּידֵיהֶן וּבָתַר
פּוּלְחַן טַעֲוָתְהֶן טְעוֹ וְאַף יַת
בְּנֵיהֶן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִנְּהֶן
תּוּלְדַת קוּדְשָׁא קֳדָמַי אַעֲבִירוּ
לְהֶן לְפוּלְחַן׃ לח עוֹד אַרְגִּיזוּ
קֳדָמַי סָאִיבוּ יַת בֵּית מַקְדְּשִׁי
בְּיוֹמָא הַהוּא וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא
דִּילִי אֲחִילוּ׃ לט וּבְמִכְּסוּתְהֶן
יַת בְּנֵיהוֹן לְפוּלְחַן טַעֲוָתְהוֹן
וְעָלוּ לְבֵית מַקְדְּשִׁי בְּיוֹמָא
הַהוּא לְאַחֲלוּתֵיהּ וְהָא כְדֵין
עֲבָדוּ בְּגוֹ בֵּית מַקְדְּשִׁי׃ מ וְאַף
אֲרֵי שְׁלַחְתְּ לְגֻבְרַיָּא דְאָתָן
מֵרָחִיק דְּאִזְגַּד שְׁלִיחַ לְוָתְהוֹן
וְהָא אֲתוֹ לַאֲתַר דְּזַמֵּינַתְּ
אַתְקֵינַתְּ שׁוּקִין וּמַנֵּית פַּלְטוֹרִין׃
מא וּרְמֵית דַּרְגְּשִׁין מְכַבְּנִין דִּיקַר
וּפָתוֹרִין מְלַן כָּל טוּב סִדַּרְתְּ
קֳדָמֵיהוֹן וּקְטוֹרֶת בּוּסְמֵי
וּמִשְׁחֵי שַׁוֵּית עֲלֵיהוֹן׃ מב וְקָל
אִתְרְגוּשְׁתְּהוֹן דִּי שְׁכַן שְׁלֵיוָא
בְּהוֹן וּלְתְקוֹף גֻּבְרִין מִסְּגֵי אֱנָשָׁא
אָתָן מִסְּחוֹר סְחוֹר מִמַּדְבְּרָא וִיהָבוּ שֵׁירִין עַל יְדֵיהוֹן וּכְתַר דְּתוּשְׁבַּחְתָּא

מסורה: ערוך ד' בקריאה וסימ' קשת וכידון יחזיקו וחברו תרויהון דירמיה. כי ערוך מאתמול תפתה • ושלחן ערוך לפניהם וקטרתי:

תולדות אהרן כי נאפו. (תרומות מז):

רד"ק

עוגב זמן שאי וסבלי: (לו) ויאמר • התשפט את אהלה ואת אהליבה • אחר שהיו שתיהם בדרך אחד הגד להן את תועבותיכן: (לז) כי נאפו • זה איננו משל אלא כמשמעו שהיו מנאפים את נשי רעיהם: ודם בידיכן • כמו שאמר ישעיהו הנביא ידיכם דמים מלאו וכן נקראת ירושלם עיר הדמים כמו שכתוב למעלה: (לז) ואת גלוליהן נאפו • וזה דרך משל לעבודת הגילולים כמו שהאשה המנאפת תחת אישה תקח זרים כן ישראל זנו תחת האל יתברך שהיה אישה לקחה אלהים אחרים לעבדם: וגם את בניהן אשר ילדו לי. כלומר לעבודתי כי בשמנה ימים ללידתם מלו אותם והכניסום בבריתי ואחר כך העבירו להם לאכלה העבירום לגלוליהם באש וזהו לאכילת האש: (לח) עוד • ביום ההוא. זה ענין כפל עבדו הגלולים להכעיסני ובאותו יום עצמו באו להקריב בביתי כאילו' איני רואה מעשיהם וקרבנותיהם הם טומאת מקדשי: (לט) ובשחטם. מקור מן הקל ויש אומרים מן הדגוש וכפל הענין בזה הפסוק במילות שונות: והנה כה עשו בתוך ביתי. והנה עשו זה החלול בתוך ביתי או פי' גם כן עשו גלולים בתוך ביתי שהיו מציירים צורות בתוך לשכות העזרה ומקטרים להם כמו שכתבנו בפרשת שנה הששית: (מ) ואף כי תשלחנה. כל שכן שעשו יותר תועבה שיש עלי לתתם ביד אויביהם ששלחו לאנשים באים ממרחק שבאו אליה ממרחק ע"י שליחותיה וכן פירוש אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו שלחה עליהם שיבואו אליה להנהיגם בדרכיהם ובמעשיהם: לאשר רחצת כ. לת עיניך ועדית עדי. אמר כנגד אהליבה למי שלחת למי שבעבור' נתיפית כדרך הזונה שרוחצת במרחץ וכוחלת עיניה ולובשת מלבושים נאים כדי שתהיה יפה בעיני הרואים אותה ויתשקו בה והמשל כי שלחה אליה אגרות מדברות נכבדות ומנחות להביא אהבתם עליה ושתתערב עמהם ותלמד מנהגם ומעשיהם ות"י לאתר דזמנית אתקינת שוקין ומנית פלטורין: (מא) וישבת על מטה כבודה. בוי"ו עם הדגש וכן כבודה בת מלך פנימה ואת הכבודה לפניהם והדומים להם: ושולחן ערוך לפניהם. לפני המטה כי כן היה מנהגם להסב על המטות בעת האכילה כמו שמצאנו בדברי רז"ל ופי' ערוך ערוך בכל מיני מאכלים טובים: וקטרתי ושמני שמת עליה • בקמץ חטף הטי"ת לקריאת בן אשר ולקריאת בן נפתלי וקטרתי בפתח הטי"ת: עליה. על המטה כי כן היה מנהגם לגמר אחר האכילה כמו שמצאנו בדברי רבותינו ז"ל שהיו משימים בשמים על הגחלים להעלות עשן אל האף לריח טוב וכן היו משוחים בשמן הטוב אחר האכילה ומה שאמר וקטרתי ושמני ביו"ד כנוי המדבר רוצה לומר כי אני נתתיה לה והיא עבדם בהם לעבודה זרה כמו שאמר בפרשת הודע את ירושלם • דרגשין ידוע בדברי רבותינו ז"ל שאמרו מאי דרגש ערסא דגדא והיא מטה עשויה לכבוד המזל. מככין פי' מלצות תרגום רפדתי ערשי מאכית שווי משכב ובסות תרגומו מככין: (מב) וקול ההמון שלו בה • בי"ת בה רפי' ואף על פי שהוי"ו שלו מפיק וכמוהו קו תהו ה' בה אמר קול המון נשמע בה באהליבה וההמון שלו כלומר לשלום בא כמו אליה לא למלחמה כי היא שלחה אליהם לבא אליה להיותם שלמים עמה כי ישרו מעשיהם בעיניהם: ואל אנשים מרוב אדם. ואל כמו ועם וכן ואשה אל אחותה קרבו אותי אל אבותי והדומים להם אמר אלה ששלחה אליהם באו עם

רש"י

חובי עלת חטאיך: (לו) התשפוט • לשון ויכוח: (לז) ודם בידיהן • בנאופיהם שפכו דם. ואת גילוליהם נאפו. נאוף שלהם עם גלוליהם היה: וגם את בניהם וגו'. וזהו שפיכות הדם שבידיהם (כלומר שבגילולו זרע לבטלה בידיהם ולא עשו תשובה): (לח) טמאו את מקדשי ביום ההוא: ביום ששחטו את בניהם לעכו"ם באות לפני במקדשי לעשות בו תועבה להכעיסני: ואת שבתותי חללו. שהיו שוחטין את בניהם בשבת: (מ) ואף כי תשלחנה • וכל שכן קשה מן הכל כי תשלחנה לבבל אליכן שגרי העכו"ם אויביכן ורוצין התלמ שמתחללות מקדשי: שלוח אליהם וגו' • מאת אהלה ואהליבה לבא אליהם: והנה באו לאשר רחצת כחלת וגומר • לאשר תרגם יונתן לאתר אלנ"א בלע"ז אל מקום אשר יעדת להם לאמר במקום פלוני נלא לקראתכם מקושטות במרחץ וכחול: כחלת. מין צבע ושמו כחול ולובעות בו עיניהם אוקליר"א בלע"ז: (מא) מטה כבודה • מכוללת במלאות נאות פריד"י בלע"ז: (מב) וקול המון • של עכו"ם רבות היו בה ולא המון של מלחמה אלא קול המון שלו: ואל אנשים • בשביל אנשים ושל אנשים היו אותו המון ולא של בהמה: מרוב אדם. שהיו בתוכה המובאים לנאוף מן המדבר: סבאים. שהיו דרין סביב לה משכיניה עמון ומואב וכן תרגום סבאים מסחור סחור: ויתנו • אהלה ואהליבה צמידי' אל ידיהן: להתקשט לנאוף כלומר עמון ומואב מתוך שהן רבים היא מתקשטת ומשפארה להם ומתוך שהם שכיניה מתפארת לעיניהם בקישוטיה לפיכך ויתנו אהלה ואהליבה צמידים על ידיהם כדי שיהו נאות בעיני הנואפים וי"ו של ויתנו יתירה כמו אותה של עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (שמות יד) וכמו אותך של ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזב

מצודת דוד

והעתקה: (לה) גוך • גופך כמו גוית שאול (ש"א לא): שאי • סבלי: (מ) ואף כי • ענינו כמו כ"ש וק"ו כמו אף כי אש אכלתהו (לעיל טו): מלאך • שליח: כחלת. שם הצבע כחל ובדרז"ל לא כחל ולא פרק (כתובות י"ז): ועדית עדי • ענין קשוט ותכשיט כמו ותעד נזמה (הושע ב'): (מא) ערוך. מסודר: וקטרתי. עשן בשמים: (מב) המון. מל' המייה: שלו • מל' שלוה: ואל. כמו ועם וכן ואשה אל אחותה (ויקרא יח): סבאים • שם אומה סבא: צמידים • שם בעדי של הזרוע כמו

מצודת ציון

תשכחי בשכיך לעוות החרפים למען כל הבלוע: ושדיך תנתקי • מרוב השכרות בלבול הדעת תחבלי בעצמך לנתק ולעקור שדיך: כי אני דברתי • ובודאי כן יהיה: (לה) ותשליכי. כאדם המשליך דבר אחורי גופו לבל יראהו ולא יזכר בו: וגם את. כמו שעשית למולי כן גם את שאי גמול זימתך ואת תשלום תזנותיך: (לו) התשפוט • האם רוצה אתה להתווכח עם אהלה ועם אהליבה: והגד • אז הגד לכן בהוכחות

את כל תועבותיהן: (לז) כי נאפו • בגלוי עריות: ודם בידיכן. שפכו דם נקי: ואת גלוליהן נאפו: זהו עבודת גלולים: אשר ילדו לי • ר"ל המיוחדים לי ללמוד בבית הספר: העבירו. היו מעבירים ומוליכים לפסילים להיות להם למאכל: (לח) טמאו וגו'. בו ביום שהעבירו במכן לפסילים באו אל המקדש להקריב בם קרבנות וטמאו את המקדש עם הקרבנות הואיל ואינם לי לרצון: ואת שבתותי חללו. כי גם בשבת העבירו את בניהן להם לאכלה: (לט) ובשחטם. ר"ל הוסיפו עוד לעשות כי בעת ששחטו את בניהם לפסילים אז באו אל מקדשי ביום ההוא למען חללו וכאומר שביאה היתה בכוונה מיוחדת לחלל המקדש ולבזותו: והנה כה עשו. ר"ל הדבר שספרתי עשו בתוך ביתי: (מ) ואף כי תשלחנה וגו'. ר"ל כ"ש שעשתה עוד יותר תועבה אשר השלחנה לאנשים שיהיו באים אליה מארץ מרחוק ממקום שהם שם: אשר מלאך וגו' • ר"ל השליחות היה על ידי מלאך השלוח אליהם בכוונה מיוחדת: והנה באו. והנה כן עשו ובאו אל המקום אשר רחצת שמה ומלאת עיניך עם הכחל והוא מין צבע וקשטת עצמך בקשוטים ורצו בעיניהם מה שאת מייפה עצמך למצוא חן בעיני הנואפים הבאים: (מא) וישבת • ואת"ז ישבת על מטה מכובדת יקרה ולפניך היה שולחן מסודר במיני מאכל (כי כן היה מנהגם להסב על המטה בעת האכילה) והקטרת והשמן שנתתי לך שמת על השולחן להאכיל את הנואפים ולסוכם בשמן ולהעלות ריח הקטורת אחר האכילה (כי כן היה מנהגם למשוח בשמן הטוב אחר האכילה ולהשים בשמים על הגחלים להעלות העשן לריח טוב) ר"ל שלחת אל העכו"ם לבוא ללמדך דרך תועבותם ועשית להם כבוד והראית חיבה יתירה ונתת להם הדורות ממה שהשפעתי לך: (מב) וקול המון. קול המיית שלוה היה נשמע בה לא קול המיית מלחמה: ואל אנשים • ר"ל עם האנשים הבאים על כי היו בני אדם מרובים היה מובא עמהם גם אנשי סבא מן היושבים במדבר וכאומר עכ"ז היה לה רב שלום עם כי אנשי סבא המה אכזרים אנשי רשע: ויתנו צמידים. כי נתנו צמידים על ידיהן וכו' להתקשט ביותר ומלאה חן בעיני טלם ולא עשו עמם רעה

רשי

יעוז (שם ם) : (מג) ואומר לבלה נאופים עתה יזנו וגו׳ · אמר לי לבי על זו שבלתה והזקינה בנאופים · מעתה שהזקינה יזנו תזנותיה ממנה ותלא תאות זנותה מלבה ותחזור בה והרי היא עודנה בזנוניה כאשר בתחלה : יאו . ילאו כל זונה תרגום נפקת ברא כך שמעתי וכן מ״י : לבלה נאופים . כמו לבלה בנאופים כאשר תאמר ותשב בית אביה (ראשית לח) כמו בבית אביה ירחצו מים (שמות ל) כמו ירחצו במים ויאכל חנם (שם כח) ואם בית אישה נדרה (מדבר ל) וכן פירש דונש ומנחם חברו עם חבל עשו (ויקרא כ) ולא יתכנו דבריו : (מד) ויבוא אליה · כל אשר מלאו לבו : אשות הזמה . נשי הזמה : (מה) ואנשים צדיקים . אנשים דיינים שרי מלך בבל ומלך אשור וי״ת זכאין בקיבליהון לפי מעשיהן של אלו הזונות צדיקים העכו״ם מהנה : משפט נאפות ומשפט שופכות דם . כמו שמפורש אחריו :(מו) העלה. ונתון . וברא · כולן לשון עשה ופעול הם : (מז) ורגמו עליהן אבן . הריגת בניהן ובנותיהן ושריפת בתיהן הוא משפט נואפות וברא אתהן בחרבותם הוא משפט שופכות דם וברא לשון קצילה וכן ובראתו דיער יהיה לך בספר (יהושע יז) : (מט) ונתנו זמתכנה עליכן . שופטיכן יתנו את משפט זמתכן בראשיכ׳ : (א) התשיעי׳. לצדקיהו : (ב) סמך מלך בבל · היום לר עליה

רדק

עם אנשים אחרים: מרוב אדם · מרוב אדם שרצו לביאה עמהם להיות ההמון רב הביאו אנשים שבאים ממדבר זהו מובאים שהם הביאו אותם והם היו מובאים : סבאים · גוי סבא והם מבני כוש וכמוהו והבאים אנשי מדה אלא שבא הסמ״ך בשוא וזה בקמ״ץ : ויתנו צמידים אל ידיהן · כמו על וכמוהו רבים ואמר ידיהן וראשיהן על שתיהן אהלה ואהליבה וכשמדבר בלשון יחיד אמר על אהליבה כי היא האחרונה ועליה עיקר נבואת הנביא : (מג) ואומר לבלה נאופים · רוצה לומר אמר השם יתעלה כשראיתי את דרכיה אמרתי וכי הזונה הזקנה נאף . בלה זקנה כמו אחרי בלותי ועל דרך המשל אמר נזדקנה בעכו״ם כמה שנים ועדיין לא נתנה אל לבה ולא שבה אלי : עתה יזנה תזנותיה והיא עתה יאבדו עכו״ם תזנותיה והיא עמהם כי בגלותם יאבד הכל האלילים והעובדים אותם ואמר יזנו כלומר יצאו מרשותם ומארצם כי הזונה יוצאה מרשות הבעל וכן ותזנה עליו פלגשו · יזנה כתיב בה״א כמו ידינו לא שפכה וקרי בוי״ו יזנו : (מד) ויבא . לשון יחיד כלומר כל גוי וגוי והוא אחד משמנה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים והויין לשון יחיד : אשת הזימה · זה לבדו בא מן אשת אשות כי יאמר נשים נשי לגנאי בא כן : (מה) ואנשים צדיקים . כתב אדוני אבי ז״ל אינו אומר צדיקים ממש אך בעלי טענות ומתודדין בדין ישפטו אתכם בשני דינין משפט נואפות ומשפט שופכות דם נקי כי מה שאמר ושופכות דם רוצה לומר דם נקי כמו ויסלף דברי צדיקים : אותהם . בחולם האל״ף : (מו) כי כה אמר ה׳ . העלה עליהם קהל · העלה מקור וכן ונתן אותם לזעוה כאילו אמר אעלה ואתן : (מז) ורגמו עליהן אבן קהל · קהל העמים ירגמו עליהם באבנים כמשפט הנואפות והמשל הוא הדיק שבנו על העיר : וברא אותהן בחרבותם . וברא פעל עבר מן הקל לגזרת פעל בלרי׳ כשקל ירא והוא ענין כריתה כמו ובראת לך שם והוא מן הדגוש כלומר יכרתו אותם הגוים בחרבותם וכן תרגם יונתן ויבזעון יתהון בסיפיהון ואמר וברא לשון יחיד על דרך כלל : (מח) והשבתי זמה . כיון שיגלו מיד תשבות הזמה והגלולים : ונוסרו . דגש הוי״ו לחסרון תי״ו התפעל ודגש הסמ״ך לאות הבנין והראוי ונתוסרו והמלה מורכבת מן נפעל והתפעל וכן ונכפר להם הדם הראוי ונתכפר אמר הגוים האחרים יקחו מוסר מכם שראו שלקחתם העונש בעונכם ובזמתכם שעשיתם : ולא תעשינה כזמתכנה . ואף על פי שיעשו לא יעשו כזמתכן שלא יחליפו עבודות אלהיהם בעבודות אלהים אחרים ולא יעבדו אלהים רבים כאשר עשיתם אתם : (מט) ונתנו זמתכנה עליכן · יתנו בדבריהם עונש זמתכן עליכן כי יאמרו כי משפט הוא שיבא עליכם עונש זמתכן : וחטאי גלוליכן תשאינה · כמו עונש ישאו תשאו את עונה והדומים להם ענין הסבל והמשא ומלת תשאינה בתנועת האל״ף כסגול והיו״ד למשך : (א) ויהי

יחזקאל כג

עַל־רָאשֵׁיהֶן׃ מג וָאֹמַר לַבָּלָה נִאוּפִים עַת יִזְנֶה תַזְנוּתֶהָ וָהִיא׃ מד וַיָּבוֹא אֵלֶיהָ כְּבוֹא אֶל־אִשָּׁה זוֹנָה כֵּן בָּאוּ אֶל־אָהֳלָה וְאֶל־אָהֳלִיבָה אִשֹּׁת הַזִּמָּה׃ מה וַאֲנָשִׁים צַדִּיקִם הֵמָּה יִשְׁפְּטוּ אוֹתְהֶם מִשְׁפַּט נֹאֲפוֹת וּמִשְׁפַּט שֹׁפְכוֹת דָּם כִּי נֹאֲפֹת הֵנָּה וְדָם בִּידֵיהֶן׃ מו כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הַעֲלֵה עֲלֵיהֶם קָהָל וְנָתֹן אֶתְהֶן לְזַעֲוָה וָלָבַז׃ מז וְרָגְמוּ עֲלֵיהֶן אֶבֶן קָהָל וּבָרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם יַהֲרֹגוּ וּבָתֵּיהֶן בָּאֵשׁ יִשְׂרֹפוּ׃ מח וְהִשְׁבַּתִּי זִמָּה מִן־הָאָרֶץ וְנִוַּסְּרוּ כָּל־הַנָּשִׁים וְלֹא תַעֲשֶׂינָה כְּזִמַּתְכֶנָה׃ מט וְנָתְנוּ זִמַּתְכֶנָה עֲלֵיכֶן וַחֲטָאֵי גִלּוּלֵיכֶן תִּשֶּׂאינָה וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃

כד

א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם כְּתוֹב־לְךָ אֶת־שֵׁם הַיּוֹם אֶת־עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סָמַךְ מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶל־

תרגום

עַל רֵישֵׁיהוֹן׃ מג וַאֲמָרִית לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּבְלִיעַת עַמָּהּ בְּחוֹבִין כְּעַן תִּשְׁבּוֹק מִטַּעֲוָתַהּ וּתְתוּב לְפוּלְחָנִי וְלָא תָבַת׃ מד וְעָלוּ לְוָתַהּ כְּמָא דְעָלִין לְוַת אִתְּתָא פּוּנְדְקִיתָא כֵּן עָלוּ לְאָהֳלָה וּלְאָהֳלִיבָה מְזַנִּיתָא דְעֵיצַתְהוֹן חֶטְאִין׃ מה וְגֻבְרִין זַכָּאִין בְּקִבְלֵיהוֹן יִתְפָּרְעוּן מִנְּהֶן פּוּרְעֲנוּת גַּיָּפִין וּפוּרְעֲנוּת אַשְׁדַת דַּם אֲרֵי זַנְיָאן אִנִּין וְדַם זַכַּאי אֲשַׁדָּה בִּידֵיהוֹן׃ מו אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִתְנַבֵּי דְּיִסְקוּן עֲלֵיהוֹן מַשְׁרְיָן וְאֶמְסַר יַתְהוֹן לִתְבִיר וּלְבִזָּא׃ מז וְיִרְגְּמוּ יַתְהֶן בְּאַבְנֵי קְלַע מַשְׁרְיָן וִיבַזְּעוּן יַתְהֶן בְּסַיְפֵיהוֹן בְּנֵיהוֹן וּבְנָתְהוֹן יִקְטְלוּן וּבָתֵּיהוֹן יוֹקְדוּן בְּנוּרָא׃ מח וַאֲבַטֵּיל חוֹבֵי עֵיצַת חֶטְאִין מִן אַרְעָא וְיִתְרַדְּיָן כָּל מְדִינָתָא וְלָא יַעְבְּדָן כְּעֵיצַת חֶטְאֵיכוֹן׃ מט וְיִתְיַהֲבוּן חוֹבֵי עֵיצַת חֶטְאֵיכוֹן עֲלֵיכוֹן וְחֶטְאֵי פוּלְחַן טַעֲוָתְכוֹן תְּקַבְּלָן וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃ א וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי בְּשַׁתָּא תְּשִׁיעֵיתָא בְּיַרְחָא עֲשִׂירָאָה בְּעַסְרָא לְיַרְחָא לְמֵימָר׃ ב בַּר אָדָם כְּתַב לָךְ יַת שׁוּם יוֹמָא יַת כְּרַן יוֹמָא הָדֵין סְמַךְ מַלְכָּא

ל׳ · עתה ק׳ יזנו ק׳ ח׳ · ל׳ וחסר · י׳ · ב׳ כ״כ · ל׳ · ב׳ ד׳בטע׳בסיפ׳ · ז׳ · ז׳ וכל הכליות דכו׳. ל׳ · ל׳ · ב׳ · ל׳ · ל׳ מ״ל · ג׳ וכל עזרא דכו׳ כמ״א

ואנשים י׳וסי׳ בס׳ שפטים סי׳ ט׳: ונתון ז׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ל״ז: ולא תעשינה ב׳ וסי׳ ולא תעשינה כזמתכנה׳ מפר מחשבות ערומים : כתוב ה׳ מ״ל בליש׳ בקריאת וסימ׳ וכתוב בספר וחתום והעד ערים · כתוב לך את שם היום · וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים . אכתוב לו רבי תורתי ·

תולדות אהרן ואומר לבלה. יומא עג : נואפות הנה. נדרים נא: תעשינה כזמתכנה. סוטה ז סנהדרין מה : בחדש העשירי. ר״ה יח: שם היום. (תענית סח) :

דבר ה׳ אלי בשנה התשיעית · למלכות צדקיהו וכן כתיב במלכים ובירמיה בשנה התשיעית למלכו : (ב) בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה . הנבואה באה לו בעשרה בטבת שבאותו יום סמך מלך בבל על ירושלם ואמר לו שיכתוב אותו היום ויראה לפני הגולה כי באותו היום סמך מלך בבל וכשישמעו אחר כן מפי המגידים כי כן היה באותו היום עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא היה בתוכם ואמת הם דבריו שאומר להם בשם ה׳ ולא ישמעו עוד אל נביאי השקר : ומה שאמר שם היום ועצם היום רוצה לומר שם היום כאחד בשבת או בשני בשבת או איזה יום שהיה כי אין שמות לימים

מצודת דוד

רעה ר״ל שהיתה מהאהבת לכוון לעבוד לכל אלהי העכו״ם : (מג) ואמר לבלה נאופים . אמרתי על הזקנה שנזדקנה בנאוף עתה יסורו ממנה תזנותי׳ הואיל וכבר שבעה בזנות ר״ל חשבתי שאחר שעבדו זמן רב לאלהי העכו״ם וראו שאין בהם ממש יפרשו מהם : והיא · אבל עדיין היא בהוייתה כמו מאז ודוגמתו איה ה׳ אלהי אליהו אף הוא (מ״ב ב) ור״ל אף הוא בהוייתו בכל עת ולא ישת ה: (מד) ויבוא אליה . כל הרוצה בא אליה כדרך שבאים אל אשה זונה מפורסמת כן באו וגו׳ ר״ל עבדה לכל עכו״ם שבעולם : אשות הזמה . נשי הזמה : (מה) ואנשים צדיקים . הם שרי מלך בבל שהמה נחשבים לצדיקים למולן : משפט נואפות · משפט הראוי בגמול הנאוף ומשפט הראוי בגמול שפיכת דם נקי : ודם בידיהן . מה ששחטו בניהן לעכו״ם : (מו) העלה וגו׳ . ר״ל אמור בנבואה שאני אעלה עליהן קהל רב ואתן אתהן לרעדה ולבזה : (מז) ורגמו עליהן אבן קהל · בני הקהל ההוא ירגמו עליהן אבנים : וברא · הוא יבריא אותן עם חרבותם : (מח) והשבתי זמה · עם המשפט הזה אבטל זמה מן הארץ כי כולם יפחדו מפחד המשפט : ונוסרו · יקבלו מוסר ולא תעשינה כמו הזמה שעשיתן ר״ל לא יעבוד עוד מי לעכו״ם : (מט) ונתנו · הקהל העולה יתנו עליכן גמול זמתכן וחטאי תועבותיכן המאוסים בגלל של רעי הנה אתן תסבלו הגמול : וידעתם · אז תדעו שאני ה׳ הנאמן לשלם גמול : כד (א) בשנה התשיעית · לגלות המלך יהויכין ולמלכות לצדקיהו : (ב) את שם היום . ר״ל כמה הוא בשבת ראשון או שני וכו׳ ולתוספות ביאור אמר את עצם היום הזה שהוא עומד בו היום להודיע אשר מלך בבל סמך על ירושלים לצור עליה בעצם היום הזה ותכלית הכוונה היה בזה הכתיבה כי הנביא היה בבבל וכתב מה שנעשה בירושלים וכשישיגו מפי המגידים כי כן היה יאמינו בו ולא יפנו עוד אל מול דברי נביאי השקר ומשל

מצודת ציון

כמו ושני צמידים על ידיה (בראשית כד) : (מג) לבלה · ענין זקנה כמו אחרי בלותי (שם יח): יזנו · ר״ל יסורו ועש״ז תקרא המנאפת זונה על כי סרתה מבעלה להבעל לאחר : והיא · ר״ל כשהיתה כן היא : (מד) אשות מלשון אשה : (מו) קהל. אסיפת העם : לזעוה · ענין חרדה ורעדה כמו והייתם לזעוה (דברים כט) : ולבז · מלשון בזה ושלל : (מז) ורגמו · ענין השלכת אבנים כמו באבן ירגמו אותם (ויקרא כ) : וברא · ענין כריתה כמו כי יער הוא ובראתו (יהושע יז) : בחרבותם . מל׳ חרב : (מח) והשבתי · ענין בטול : ונוסרו · מל׳ מוסר : (מט) תשאינה · מל׳ משא וסבל : (ב) עצם · גוף הדבר יקרא עצם וכן לא נכחד עצמי ממך (תהלים קלט) : סמך · ענין הקרוב

לימים בלשון הקודש אלא למספר ימי השבוע ולא לחדשים אלא ראשון שני ושלישי ושם היום · ילא לומר בעשור לחדש העשירי · ופירוש סמך כמך עם חילו אל העיר ובנו עליה דיק : (ג) ומשל אל בית המרי · משל הסיר היא ירושלם וזהו המשל אתה תמשול אותו ולא כמו שהם היו מושלים ואומרים היא הסיר ואנחנו הבשר כמו שכתבנו במראה השנית בבנה השנית : שפות הסיר שפות · זה יעשה האדם בסיר בתחילה שופת אותה וכות שישים אותה על השפתים ואחר כך יוצק בו מים ואחר כך ישים הבשר בתוכה ויריתיח האש תחתיה עד שיבשל הבשר ושפיתת הסיר על השפתים הוא משל לסמיכת מלך בבל אל ירושלם כי זה היה תחילת מעשהו בה ויליקת המים בה הוא משל שלא תאחוז בה האור מהרה כי המים מאחרים הבשר מלהתבשל מהרה כי כשהיא בלא מים יאחוז בו האור והבשר נגלה מהרה אבל כשיהיה בה מים יתבשל הבשר מעט מעט כן ארכו ימי המצור משנה התשיעית לצדקיהו עד שנת י"א כדי שיכלו מעט מעט בירושלם ברעב בדבר ובחרב : וגם יצוק בו מים . אמר בו לשון זכר לסיר וזכרו גם כן לשון נקבה בכל הפרשה לדרך הנמשל שהיא ירושלם או זכרה בלשון נקבה שהיא נקראת גם כן קלחת שהיא לשון נקבה : (ד) אסוף נתחיה אליה · הנתחים הראויים לתת בתוכה אסוף אותם אליה וזה משל לאשר נאספו אל ירושלם מן הערים שנחרבו והיו שם במצור : כל נתח טוב · משל לשרי יהודה : ירך וכתף . אלו נתחים טובים מלאים בשר : מבחר עצמים מלא · וכן משאר מבחר האברים מלא הסיר ולפי שהאברים מנותחים לפי העצמים יקראו האברים עצמים : (ה) מבחר הצאן לקוח . נקור במקום לווי כמו זכור את יום השבת הלוך וקראת והדומים להם הבשר שתתנה יהיה ממבחר הצאן מן השמנים והטובים וזה משל לשרים ולגדולים : וגם דור העצמים תחתיה · דור ליוי בשקל קום מלשון מדורה אמר תבעיר העצמים תחתיה כלומר במקום עצים תשים עצמים תחת הסיר והדליק בהם האור וזה המשל כאילו עצמות חללים שעשו בה ששפכו דם נקי בתוכה הם מבעירים האש ומביאים הפורענות : רתח רתחיה גם בשלו עצמיה בתוכה . כל כך תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שאפילו העצמים שהם קשים להתבשל יתבשלו וזה משל לגבורים שהם חזקים כעצמים שיכלו ויפלו בחרב בתוכה : (ו) לכן . עתה פי' המשל כי עיר הדמים והיא ירושלם היא הסיר : סיר אשר חלאתה בה ותלאתה לא יצאה ממנה . חלאתה הראשון רפה

עליה : (ג) שפות הסיר · ע"פ הכירה במקום מושבה היא קרויה שפיתה בלשון המשנה שאמרו רבותינו מקום שפיתת שתי קדירות · ושד שנינו אחד שופת את הקדירה ואחד נותן לתוכה מים ואחד נותן לתוכה תבלין למדנו שהשפיתה היא הושבתה על פי הכירה עד שלא יתנו לתוכה כלום והדוגמא זו על ירושלים שאמרתם (לעיל) עליה היא הסיר עתה בא העת שתהיה לסיר ואתם בתוכה לבשר יבא נבוכדנצר ויחנה על האור . ומנחם פירש לשון שימה : וגם יצוק בו מים · הם צרכי המצור . יצוק כמו שפוך: (ד) אסוף נתחיה אליה : מיראת המצור אספו לתוכה כל ראשיה ושריה : כל נתח טוב · כל גבר גיבר אימתן וגבר עביד קרב כן ת"י : (ה) מבחר הצאן לקוח . קח אתה נבוכדנצר את מבחר חיילך שביבותיה כן ת"י ואינו מיושב על ענין הסיר וכן צריך לפותרו מבחר ישראל יבאו ויכנסו בתוכה : וגם דור העצמי' תחתיה · סדר וערך העצמים תחת שאר האיברים כלומר ילחמו הגבורים בשביל החלשים ויסמכו אלו עליהן · דור · לשון עריכה וכן ויגפך גנפה כדור (ישעיה כ"ב) שורות היקף גייסות וכן שורה תרגום דרא מנחם פירש כמו אני אגדיל המדורה : רתח רתחיה · ואחר שיהו כולם לתוכה יקרבו כלי המצור והמלחמה אל העיר : (ו) חלאתה · זוהמתה שמוציאין מעל פיה על ידי הרתחה שקורין אשקומ"א בלע"ז כלומר לא יצאו ממנה רשעים שבה : לנתחיה לנתחיה · גלות אחר גלות היוצא ונפל אל הכשדים איש איש לבדו : לא נפל עליה גורל . לא כשאר קדירות שמוציאין נתחיהן יחד להתת לפני כל אחד ואחד חלקו וגורלו · ויונתן תרגם מדלא

ירושלם בעצם היום הזה : ג ומשל אל־בית־המרי משל ואמרת אליהם כה אמר אדני יהוה שפת הסיר שפת וגם־יצק בו מים : ד אסף נתחיה אליה כל־נתח טוב ירך וכתף מבחר עצמים מלא : ה מבחר הצאן לקוח וגם דור העצמים תחתיה רתח רתחיה גם־בשלו עצמיה בתוכה : ו לכן כה־אמר אדני יהוה אוי עיר הדמים סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה לנתחיה לנתחיה הוציאה לא־נפל עליה גורל : ז כי דמה בתוכה היה על־צחיח סלע שמתהו לא שפכתהו על־הארץ לכסות עליו עפר : ח להעלות חמה לנקם נקם נתתי את־דמה על־

ג' ותס' · ל' ותס' · ה' וחסר · ל' · ה' וחד ומלא · ד' ז ל' · ה' פסוקי' וגם גס · כבטע' כסיפ' · ג' . ל' · ל' · ל' · ב' ז ל'

דבבל על ירושלם בכרן יומא הדין : ג ואתנבי לעמא סרבנא נבואה ותימר להון כדנן אמר יי אלהים אתנבי דיסקון משרין על קרתא הדא ואף יתיהיב לה ארכא לקבלא מצירא : ד כנוש רברבהא לגוה כל גבר גבר אימתן וגבר עביד קרב משרית עממין מלי יתה : ה מלכיד עממין קריב ואף מקים סומכותהא עמהון אבע זמנה אף יתרמון קטילהא בגוה : ו בכן כדנן אמר יי אלהים וי על קרתא דאשדי דם זכאי בגוה דהיא כדודא דזיהומתיה ביה וזיהומתיה לא נפקת מניה גלו על גלו אתפק עמה מדלא יתעביד בה תיובא : ז ארי דם זכאי דאתאשד בגוה בזידו ובדרע מרומם שפכתיה לא שפכתיה בשלו למעבד עלוהי תיובא : ח למעבד פורענות לאתפרעא בתקוף גליתי חוביהון על דאשיד

ה' יספור בכתוב עמים : שפות ג' בקריאה וסימ' הסיר הגדולה ובשל נזיד · שפות הסיר שפות וגם יצק בו · וחר ושפות בקר : לקוח ד' בקריאה וסי' ספרא וספריא ענא וגלותא ופי' בירמיה סימן ל"ב : שמתהו ב' וסימ' אחד מגוריה כפיר שמתהו : כי דמה בתוכה היה על צחית :

תולדות אהרן

שפת הסיר · ברכות נו עקידה שער פה : נתח טוב · יומא כה : דמה בתוכה · (תענית סט · נחית סלע · גטין נז :

הה"א : חלאתה · פי' זוהמתה כי דרך בני אדם להעביר הזוהמא מן הקדרה אבל זאת חלאתה נשאר בה לא יצאה ממנה וחלאתם משל לעונות הנראים בתוכה עד שנמאסה בעיני כל רואיה כזוהמא הנמאסת : לנתחיה לנתחיה הוציאה · לא תוציא ממנה הנתחים כאחד אלא נתחים אחר נתחים וזה משל שלא כלו יושבי ירושלם והנאספים בה כאחד אלא היו יוצאים ממנה אנשי המלחמה ונהרגים ולזמן יוצאים גם כן ונהרגים וכן גלו ממנו גלות אחר גלות גלות יהויכין תחילה ואחר כן גלות החורבן עם צדקיהו : לא נפל עליה גורל · לא נפל גורל עליה איזה נתח יצא תחילה אלא כמו שיזדמן והמשל לא יצא גורל על יושבי ירושלם אלא כמו שיזדמן אשר לשבי לשבי אשר לדבר לדבר ואשר לרעב לרעב : (ז) כי דמה · למה היה כל זה העונש כי דמה בתוכה היה כי הדמים ששפכו בה בתוכה מגולים הם וכם מעוררים העונש והמשפט ובדרש כי על דם זכריה נאמר שראו רב טבחים רותח והרג עליו אלפים ורבבות וזהו שאמר להעלות חמה ולנקום נקם : על צחיח סלע שמתהו . כאילו על פני סלע שמתוהו במקום גבוה שלא יוכל להתכסות והמשל כל כך הרבו שפיכות דם נקי עד שלא יתכן לסלוח ולהיות כנעלם אותו העון מלפני האל יתברך אלא גלוי ועומד הוא לפניו. לנקום נקם מהם : צחיח סלע · הוא המקום הגבוה שבסלע והוא בן הסלע וכן מאחרי לחומה בצחיחים : (ח) להעלות חמה . שפכו הדם בגלוי לרוב כדי שתעלה חמתי עליהם לנקום נקם בהם : נתתי את דמה . אמר שמתהו ואמר נתתי היא הרבתה הדם כדי שיהיה מגולה כאילו שמתיו על

יתעביד בה תיובא לא נפל עליה גורלו של מקום : (ז) צחיח . שעיות : לא שפכתהו על הארץ וגו' · ת"י בזידו ובדרע מרומם שפכתיה לא שפכתיה בשלו למיעבד עלוהי תיובא . ורבותינו פירשוהו בדמו של זכריה בן יהוידע לא נהגו בו לא כדם הצבי ולא כדם האיל : (ח) להעלות חמה . לפני נויתי לאותו דם שלא יבלע בקרקע כדי שיזכר לנקום

מצודת ציון

הקרוב : (ג) שפות · ענין העמדת הסיר על הכירה כמו שפות הסיר הגדולה (מ"ב ד) : הסיר · הקדרה : יצוק · שפוך : (ד) אסוף · הכנס כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט) : נתחיה · איבריה כמו ונתח אותו לנתחיו (ויקרא א) : ירך · הוא הרגל : כתף · הוא רוחב היד ממעל : עצמים · ר"ל איברים : (ה) דור · מל' מדורה והבערה כמו מדורות אש (ישעיה ל) : רתח רתחיה · ענין הבשול בחוזק שמעלה כעין אבעבעות וכן ירתיח כסיר מצולה (איוב מא) : (ו) חלאתה · ענין זוהמא ודומה לו במקראות שלאחריו : (ז) צחיח · ענין יובש כמו שכנו צחיחה (תהלים סח) התם

מצודת דוד

(ג) ומשול · אמור משל אל בית ישראל הממרים בי : שפות הסיר שפות . ערוך והעמד הקדרה על מקום מעמדה על הכירה וגם שפוך בו מים להתבשל ולפי שהם אמרו בהמשל היא הסיר ואנחנו הבשר (לעיל יא) לכן אחז גם הוא בזה המשל לומר היום הוא תחלת המצור שהיא הכנה אל הכבוש כמו שהעמדת הקדרה על הכירה ויליקת המים בו הוא הכנה אל הבישול : (ד) אסוף נתחיה אליה · הכנס בה הנתחים הראוים לה : כל נתח טוב . וחוזר ומפרש ירך וכתף שהם נתחים טובים מלאים בשר : מבחר עצמים מלא . את הסיר מלא משאר מבחר האיברים (ולפי שהאיברים מנותחים לפי העצמות יקראו האיברים בשם עצמים) : (ה) מבחר הצאן לקוח . ר"ל הבשר שתשים בסיר יהיה ממבחר מהשמנים והנבחרים שבצאן : וגם דור . שים תחת הסיר מדורת העצמים שבמקום עצים יבער עצמים : רתח רתחיה . ר"ל כ"כ הבעיר האש ותרתיח הסיר עד שגם העצמים יתבשלו בה עם שהם קשים להתבשל ור"ל בעת יתחיל המצור יתאספו בה כל בני הערים שנחרבו וגם שרי העם והמושלים ואמר לעשות מדורה מעצמים לרמז על עצמות החללים הנהרגים חנם בקרבה ע"י המלך והשרים שהם מבעירים האש ומביאים הפורעניות וגרות המצור ואמר רתח וכו' לרמז שכ"כ יקשה גזרות המצור עד שגם הגבורים החזקים כעצמים יכלו ויפלו בה בחרב וברעב ובדבר : (ו) לכן · ר"ל הואיל ואמר לי במשל לכן אפרש הדבר כה אמר ה' וגו' : אוי וגו' . אוי לך ירושלים אשר נמשלת כסיר אשר נשאר בה זוהמתה ולא יצאה ממנה זוהמתה כי לא העבירו ממנה כדרך שמעבירים זוהמת הסיר ר"ל עדיין סומאות העון אצלך ולא עשית תשובה שתלך לה העון : לנתחיה לנתחיה הוציאה . ר"ל כמו שאין דרך לשפוך מסיר כזאת כל הנתחים בבת אחת כי ישפך עמהם גם הזוהמא הנשארת בשולי הסיר אולם יוציאם נתחים נתחים מה שפגע ראשון נוטל תחלה מבלי השלת גורל לדעת מי ראשון כו' כן לא גלו אנשי ירושלים בבת אחת כי מהם גלו עם יהויקים ומהם עם יהויכין ומהם עם צדקיהו ולא גלו על פי גורל כי אם מי שבא בידו ראשון גלה תחלה והאויב לא היה כן בזהיר שאלו יסעו יותר מאלו והגורל נפל על אלו נפשע ביותר כי באמת דרך אחד להם : (ז) כי דמה · דם הנקי

לנקום נקמתו : (ט) המדורה . הסק גדול פואחי"ה בלע"ז : (י) הרבה העצים הדלק האש . להרבות העצים ולהדליק האש : התם הבשר והרקח המרקחת . כשהבשר תם מעל העצמות והוא מלסמק ומעורב ברוטב ומגים בכף דומה למרקחת כפוס שממנין שמערבן אותה יפה יפה ומתוך לימוק הבשר עשנה נהפך להוכה שקורין אאורפ"ור בלע"ז וזהו שאמר והעצמות יחרו יבשו ויעשנו לשון חרה מני חורב (איוב ל"ם) וכן למען תחם וחרה נחשתה כדרך קדירה שתמו מימיה ברתיחתה מתחממת ונשרפין חרסיה והתבשיל מתקלקל : (יא) התום חלאתה . תכלה זוהמתה ותבלע בנחשתה סיר של נחשת היא : (יב) תאונים הלאת . בתואנה ותרמית הלאת את העניים לכן לא יצאו ממנה רשעי' שבתוכה אלא באש פורענותה יכלו : (יג) בטומאתך . בטומאה של זמה תכלה : יען טהרתיך . להוכיח ע"פ הנביאים ולא טהרת וגו' : (יד) לא אפרע . לא אבטל גזרתי : ולא אנחם . לשוב ממחשבתי הרעה אשר דברתי לעשות לך : (טז) מחמד עיניך . אשתך כמו שהענין

צְחִיחַ סֶלַע לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת׃
ט לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אוֹי עִיר
הַדָּמִים גַּם־אֲנִי אַגְדִּיל הַמְּדוּרָה׃
י הַרְבֵּה הָעֵצִים הַדְלֵק הָאֵשׁ הָתֵם
הַבָּשָׂר וְהַרְקַח הַמֶּרְקָחָה וְהָעֲצָמוֹת
יֵחָרוּ׃ יא וְהַעֲמִידֶהָ עַל־גֶּחָלֶיהָ רֵקָה
לְמַעַן תֵּחַם וְחָרָה נְחֻשְׁתָּהּ וְנִתְּכָה
בְתוֹכָהּ טֻמְאָתָהּ תִּתֹּם חֶלְאָתָהּ׃
יב תְּאֻנִים הֶלְאָת וְלֹא־תֵצֵא מִמֶּנָּה
רַבַּת חֶלְאָתָהּ בְּאֵשׁ חֶלְאָתָהּ׃
יג בְּטֻמְאָתֵךְ זִמָּה יַעַן טִהַרְתִּיךְ וְלֹא
טָהַרְתְּ מִטֻּמְאָתֵךְ לֹא תִטְהֲרִי־עוֹד
עַד־הֲנִיחִי אֶת־חֲמָתִי בָּךְ׃ יד אֲנִי
יְהֹוָה דִּבַּרְתִּי בָּאָה וְעָשִׂיתִי לֹא־
אֶפְרַע וְלֹא־אָחוּס וְלֹא אֶנָּחֵם
כִּדְרָכַיִךְ וְכַעֲלִילוֹתַיִךְ שְׁפָטוּךְ נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃
טו וַיְהִי דְבַר־יְהֹוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
טז בֶּן־אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת־
מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד

דַם זַכָּאֵי בִּגְלֵי בְּדִיל דְּלָא
לְאִשְׁתַּבָּקָא׃ ט בְּכֵן כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וַי עַל קַרְתָּא
דְּאַשְׁדֵי דַם זַכָּאֵי בְּגַוָהּ אַף
אֲנָא אַסְגֵּי תְּבִירָהּ׃ י אַסְגֵּי
מַלְכַיָא כְּנִישׁ מַשִׁרְיָתָא מַקִּים
סוּמְכוּתָא וְזַמִּין עֲלַהּ עָבְדֵי
קְרָבָא וְגִבָּרָהָא יִשְׁתַּבְּשׁוּן׃
יא וְאַשְׁאַר אַרְעָא צַדְיָא בְּדִיל
דְיִצְדּוּן וִיסוּפוּן תַּרְעֵי קִרְוָהָא
וְיִתְמְסוּן בְּגַוָהּ עָבְדֵי סְאוֹבְתָהּ
וִיסוּפוּן חוֹבָהָא׃ יב תַּסְקוֹפִין
אִתְמְלִיאַת וְלָא יִפְקוּן מִנַּהּ
עָבְדֵי בִישְׁתָּא בְּנוּרָא תִתּוֹקַד
מְסַגִּיוּת חוֹבָהָא׃
יג בְּדְאִסְתָּאֲבַת בַּעֲצַת חֶטְאִין
חֲלַף דְּדַכֵּיתִיךְ וְלָא דְכֵית
מִסּוֹאֲבָתִיךְ לָא תִדְכֵּין עוֹד עַד
דַאֲנִיחַ חֲמָתִי בִיךְ׃ יד אֲנָא
יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אֲתְיָא
וְתִתְקַיַּם לָא אֶמְנַע וְלָא אֲחוּס
וְלָא אֲרַחֵם כְּאוֹרְחָתִיךְ בִּישָׁתָא
וּכְעוֹבָדַיִךְ מְקַלְקְלַיָא אִתְפְּרַע
מִנִּיךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ טו וַהֲוָה
פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי
לְמֵימָר׃ טז בַּר אָדָם הָא אֲנָא
נָסֵיב מִנָּךְ יַת רְגַגָא דְעֵינָךְ בְּמוֹתָא וְלָא תִסְפֵּד וְלָא תִבְכֵּי

על צחיח סלע ואני גם כן נתתיו להיותו מגולה לפני לבלתי הכסות שלא אביתי לסלוח לה כי גדול עונה מנשה וכן אמר בספר מלכים וימלא את ירושלם דם נקי ולא אבה ה' לסלוח : (ט) לכן כה אמר ה' . גם אני אגדיל המדורה . לפי שאמר דור העלמים תחתיה אמר אלא יתברך גם אני רוצה לומר הם הגדילו לעשות הרע גם אני אגדיל לנקום בהם נקם גדול ואמרתי לך דור העלמים גם אני אגדיל המדורה וארבה עלים על העלמים כי האור יאחז במהרה יותר בעלים מן העלמים שהם קשים ואדליק האש הרבה כדי שיתם הבשר ויהיה מאוכל וגם העלמות שהם קשים יחרו וישרפו מחוזק האש הגדולה : (י) הרבה . מקור וכן הדלק התם והרקח ופירושו והרקח המרקחת כי כשהבשר מבושל משימים בקדרה בשמים להטעים הבשר לאכילה וערוב הבשמים יקרא רקח מרקחת וענין המשל שיתמו בעיר מרוב הצרות ויהיו מוכנים לאכילת החרב כמו שהבשר הוא מוכן לאכול אחר שהוא מבושל ומלוקח במרקחת והעלמות משל לגדולים כמו שפי' : יחרו . מבנין נפעל שרשו חרר מן ושכן חררים במדבר שהוא מקום הנשרף מרוב תמימות : (יא) והעמידה על גחליה ריקה . מקור כאילו אמר ואעמידה כיון שיתם הבשר ויחרו העלמות תשאר הקדרה ריקה על האש ותח' וחרה נחשתה כלומר ישרפו חרסיה : למען תחם . מבנין נפעל' שרשו חמם והמשל אחר שתשאר העיר ריקה מאנשים תהיה שממה גפרית ומלח שרפה כל ארצה : וחרה . מבנין הקל שרשו חרר כמו שפירש' יחרו : נחשתה . תחתיה וכן יען השפך נחשתך תחתיתך ובמשנה הבית שהיא מלאה משקין טהורין ונתנן למטה מנחושתו של תנור פירוש תחתיתו : ונתכה בתוכה . בתוך חרסיה תבלע טומאתה וכפל הענין במלות שונות ואמר תתם חלאתה תתם בשורק כמו בחולם כמו ושפתי חכמים תשמורם והוא מבנין נפעל : (יב) תאונים הלאת . תאנים משרש און ומענינו פי' הוגיעה עלמה עשות השקרים וכא על דרך העוה נלאו : ולא תצא ממנה רבת חלאתה . לא תוכל לצאת ממנה כי הוא רבת חלאת': באש חלאתה . כיון שהיא רבת חלאה אין לה תקנה אלא שתתם באש כמו שאמר תתם חלאתה : (יג) בטמאתך זה . עדין את בטומאתך שהיא הזמה : יען טהרתיך ולא טהרת מטמאתך . בעבור שאני טהרתיך שהזהרתיך תמיד על ידי נביאי שתטהרי מטומאתך ולא שמעת אלי : לא תטהרי עוד . עד שתקבלי העונש וזהו על דרך השמן לב העם הזה כמו שפירשנו במקומו : (יד) אני ה' דברתי באה ועשיתי . הגזרה באה עתה ואני אעשה אותה ולא תחשבו שתבא דרך מקרה : לא אפרע . לא אשוב אחור ממה שגזרתי וכן בדברי רז"ל הקורא למפרע : שפטוך . השופטים כמו שאמר למעלה ואנשים צדיקים ישפטו אתהם או פי' שפטוך הגוים הבאים עליך : ויהי . (טז) בן אדם . מחמד עיניך זה אשתו כמו שמפרש ותמת אשתי בערב : במגפה . שלא יקדם לה חולי וזה לנגופת כי פתאום יבא בגרה במחמד עיניהם שהוא בית המקדש : ולא תספוד ולא תבכה . להיות למופת

סימן והרקח במרקחת ירקח פתחין מרקחה מרקחי' קמצין וסימ' טעם בקו"ף פתחין טעם בחי"ת קמצין: ולא תצאו ו' דסמיכי וסי' ולא תצא משם אנה • הנה נתנו עליך עבותים • תאנים הלאת ולא תצא• ולא תצא בצבאתינו • ותרין חברוהי • ולא תצא אלהים : אני ה' דברתי ב' ר"פ וסי' אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה • באה ועשיתי לא אפרע : ולא תבוא ג' בקרי' וסימ' ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו • כחשו בה' ויאמרו לא הוא : הנני לוקח מכך את מחמד עיניך : לקח ה' וחס' וסימ' אם לקח יעקב אשה • צרור לקח שחר• לקח את אדניך • יחברו • את מחמד עיניך : את עץ יוסף • הנני לקח את בני ישראל • יסר לץ לקח לו קלון :

תולדות אהרן יען טהרתיך . ב"ק לג : מחמד עיניך , ת"ק כח סנהדרין כב :

מצודת דוד

הנקי הנשפך שהיה בתוכה הנה שמה אותו על יבשות הסלע להיות מתקיים לא שפכה אותו על עפר הארץ להיות נבלע ונכסה בעפר הארץ ר"ל שפכו דם בגלוי ובפרסום ולא חששו לעשות בסתר לבל יוודע : (ח) להעלות חמה . לכן בכדי להעלות חמתי ולנקום בהם נקם קיימתי את הדם הנשפוך בה להיות מתקיים כאלו הוא על יבשות הסלע לבל יהיה נכסה מעיני ר"ל כמו שהם עשו בגלוי כן השארתי את הדם מגולה להיות זכור לפני להעלות חמתי לנקום בהם נקמת הדם ואחז במשל מבן אדם המשאיר דבר מגולה למען יזכור בו : (ט) לכן . הואיל והדם הנקי זכור לפני לכן כה אמר ה' אוי לך עיר הדמים : גם אני . כמו שהם הגדילו רשע כן גם אני אגדיל המדורה שתחת הסיר : (י) הרבה העצים . ר"ל אמור בנבואתך שאני ארבה העצים ואדליק האש למען התם את הבשר לכלותה : והרקח . אשים בה מרקחת בשמים כי כן הדרך להשים הבשמים בתבשיל לאחר שנצטמק הרבה : והעצמות . גם העצמות יתייבשו מאד מחום האש : (יא) והעמידה . אעמיד את הסיר על גחלים שמתחת לה כשהיא רקה מן התבשיל ההושם בה כי הכל נשרף מחום האש הרב : למען תחם . למען תתחמם הסיר ותתייבש שוליה להיות נשרף מחום האש : ונהכה בתוכה טומאתה . הזוהמא הסמוכה והמאוסה המתדבק בסיר תהיה נמסת בתוך הסיר ואז תתום ותכלה זוהמתה כי תשרף גם היא אחר שתהיה נמסת בה ר"ל אגדיל החמה עד אשר יתמו אנשי העיר ואף הגבורים יכלו עמהם ואז תשאר העיר רקנית מיושביה ותשאר שממה ובזה ימורק עון עמה : (יב) תאונים הלאת . נתייגעת בעשות הרבה עלילות ושקרים ולא הלא ממנה מרבית הזוהמא ר"ל איננה עושה תשובה על מרבית עוונה ולכן לא תלא ממנה הזוהמא כ"א ע"י האש שהוא ישרוף אותם ר"ל לא תלך ממנה עוונה כ"א ע"י מירוק אש הפורעניות : (יג) בטומאתך זמה . עדיין אתה בטומאתך שהיא הזמה שעשית : יען טהרתיך . בעבור שאני הייתי מחזר לטהר אותך כי שלחתי הנביאים להחזירך למוטב ועכ"ז לא טהרת מטומאתך ולא שבת אלי א"כ בודאי לא תטהרי עוד עד אשר אניח את חמתי בך לפרוע ממך ובזה תהיה מוטהר וממורק מן העון : (יד) אני ה' דברתי . זה ימים רבים דברתי שיבוא הפורעניות והנה כבר באה וכבר עשיתי כי כבר סמך מלך בבל על ירושלים : לא אפרע . לא אבטל דברי ולא אחוס עליכם ולא אנחם לחשוב מחשבה אחרת לטובה : כדרכיך . כפי דרכיך ומעשיך ישפטו אותך הכשדים כי הם יהיו בלוחי המקום לעשות המשפט : (טז) את מחמד עיניך . אמר זה על אשתו שהיה הנביא אוהב אותה מאד : במגפה . ר"ל במיתה פתאומית כדרך המגפה :

מצודת ציון

(י) התם . ענין השלמה וכליון כמו עד תומי אותה בידו (ירמיה כז) : והרקח המרקחה . כן נקרא תערובות הבשמים וכן רוקח מרקחת (שמות ל) : יחרו . ענין יובש מחום האש כמו ותוכו נחר (לעיל טו) : (יא) רקה . ריקנית : תחם . תתחמם . וחרה . ענין יובש : נחושתה . ענינו תחתית הדבר ושוליו כמו הספך נחושתך (לעיל טז) : ונתכה . מל' התכה והמסה כמו והתכתי אתכם (לעיל כב) : טומאתה . ר"ל המיאוס : תתום . ענין כליון : (יב) תאונים . ענין עלילה ושקר כמו כי תואנה היא מבקש (שופטים יד) : הלאת . ענין יגיעה כמו מה הלאתיך (מיכה ו) : רבת . מלשון רבוי : (יד) אפרע . ענין בטול והשבתה כמו ותפרעו כל עלתי (משלי א) : אחוס . מל' חס וחמלה : אנחם . ענין הפוך מחשבה : וכעלילותיך . כמעשיך : (טז) מחמד . מל' חמדה ואהבה : (יז) האנק . ענין אנחה

ולא

למופת לישראל כי כן יעשו מרוב הצרות : ולא תבא דמעתך • לא תבא על לחייך וי"ת ולא תשגר דמעין : (יז) האנק דם . שהאנק דם כלומר נזעק כאשר אבלים שתוק אתה שלא תזעק ותרגם יונתן אידנק שתוק ובדברי רז"ל האנק מכאן שמלוחין על המתים ולמדו ממלת דום שאבל אסור בשאלת שלום ובדברי תורה כאילו אמר באלה השנים תעשה מנהג אבל לגוות ונידום אבל בשאר דברים לא : מתים אבל לא תעשה . כמו הפוך אבל מתים לא תעשה וכן מקום שם קבר כמו מקום קבר שם וכן ומספד אל יודעי נהי כמו ויודעי נהי אל מספד והדומים להם ויונתן תרגם על מיתך אבלא לא תעביד : פארך חבוש עליך . פארך היא מגבעת הראש שהוא פאר האדם כמו פארי המגבעות פארי פשתים יהיו על ראשם הפארים והצעדים ואבל חייב בפריעת הראש שהוא הסרת מגבעתו או סודרו מעל ראשו וישב בגלוי הראש ממגבעתו ויעטוף בסודרו בעטיפת השפם עם הראש שהוא סימן לאבילות לפיכך אמר האל יתברך ליחזקאל שלא ינהוג מנהגי אבל במות אשתו להיות למופת לישראל ורבותינו ז"ל פירשו פארך אלו תפילין שבראש וכן ת"י טוטפתך יהון עלך : ולחם אנשים לא תאכל . כאשר אבלים ששולחים להם שכניהם מאכל . ותרגם יונתן ולחים אבלין לא תיכול : (יח) ואדבר אל העם . דברתי אליהם הנבואה הזאת שבאה אלי : ואעש בבקר • שהיה זמן אבלות ועשיתי הפך האבלים : (יט) ויאמרו . מה אלה לנו . מה מופת הם הדברים האלה לנו : כי אתה עושה • כי ידענו שאתה עושה אותם למופת לנו : (כ) ואמר אליהם דבר ה' • אינני עושה הדברים האלה מעצמי כי כבר אמרתי לכם הנבואה שבאה אלי שתמות אשתי וגזרו האל יתברך שלא אתאבל עליה ומה שתשאלו מה המופת הוא לכם : דבר ה' היה אלי לאמר . לכם . מה מופת הוא לכם : (כא) אמור . הנני מחלל . שאביא עליו זרים שיחללוהו כמו שאמר למעלה וחללו את צפוני וכמו ובאו בה פריצי' וחללוה : גאון עוזכם . כמו שאמר לגאון שמהו כי גאון ישראל היה בית המקדש ועזם ותפארתם על כל עם שהיה נראה בו כבוד האל יתברך בענן ובאש העליונה : מחמד עיניכם • שהיה יפה בבנינו ובתקונו : ומחמל נפשכם . כאשר יחמול איש על הדבר שאוהב אותו והם היו מקוים בכל יום לשוב אליו כמו שהיו מבטיחי' אותם נביאי השקר שהיו עמהם בבבל : בניכם ובנותיכם אשר עזבתם • כי אלו שגלו עם יהויכין עזבו בירושלם בניהם ובנותיהם והם גם כן מחמל על נפשם יבא להם מבש' שיאמ' להם שנפלו בחרב בעת החרבן ולא יתאבלו עליהם כי מרוב צרותם יהיו נדהמים לא יתנו אל לבם לספוד ולבכו' : (כב) ועשיתם . מבואר הוא : (כג) ופארכם . חסר יו"ד הרבים מהמכת' : ונמקתם • כמו שאמר משה רבינו עליו השלום ימקו בעונם : ונהמתם . כאדם השואג בפיו ונוהם על הרע' אשר עש' כענין ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר וגו' : (כד) והיה יחזקאל . הנביא היה מדבר בל' האל ית' לפיכך אמר והיה יחזקאל ולא אמר והייתי וכן כי אני ה' אלהים : בבאה . בבא השמועה הרעה שחרב בהמ"ק : (כה) ואתה . הלא ביום קחתי על דרך שאמ' הנני לוקח ממך : ואת משא נפשם . מה שאליהם הם נושאים את נפשם והם בניהם ובנותיהם או יהיה משא נפשם משל על בית המקדש כמו שאמר ומחמל נפשכם ויהיה בניהם חסר וי"ו השמוש כמו שמש ירח עמד זבולה והדומים להם רוצה לומר בניהם ובנותיהם : (כו) ביום ההוא יבא הפליט אליך . נראה כי פירוש ביום ההוא ביום קחתי שזכר וזה לא יתכן כי החרבן היה בעשרה באב והפליט בא

וְלֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ׃
יז הֵאָנֵק ׀ דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא־תַעֲשֶׂה
פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים
בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל־שָׂפָם וְלֶחֶם
אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל׃ יח וָאֲדַבֵּר אֶל־
הָעָם בַּבֹּקֶר וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב
וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי׃ יט וַיֹּאמְרוּ
אֵלַי הָעָם הֲלֹא־תַגִּיד לָנוּ מָה־אֵלֶּה
לָּנוּ כִּי אַתָּה עֹשֶׂה׃ כ וָאֹמַר אֲלֵיהֶם
דְּבַר־יְהוָה הָיָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כא אֱמֹר ׀
לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
הִנְנִי מְחַלֵּל אֶת־מִקְדָּשִׁי גְּאוֹן עֻזְּכֶם
מַחְמַד עֵינֵיכֶם וּמַחְמַל נַפְשְׁכֶם
וּבְנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עֲזַבְתֶּם
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ׃ כב וַעֲשִׂיתֶם כַּאֲשֶׁר
עָשִׂיתִי עַל־שָׂפָם לֹא תַעְטוּ וְלֶחֶם
אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵלוּ׃ כג וּפְאֵרֵכֶם עַל־
רָאשֵׁיכֶם וְנַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם לֹא
תִסְפְּדוּ וְלֹא תִבְכּוּ וּנְמַקֹּתֶם
בַּעֲוֺנֹתֵיכֶם וּנְהַמְתֶּם אִישׁ אֶל־אָחִיו׃
כד וְהָיָה יְחֶזְקֵאל לָכֶם לְמוֹפֵת כְּכֹל
אֲשֶׁר־עָשָׂה תַּעֲשׂוּ בְּבֹאָהּ וִידַעְתֶּם
כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהוִה׃ כה וְאַתָּה בֶן־
אָדָם הֲלוֹא בְּיוֹם קַחְתִּי מֵהֶם אֶת־
מָעוּזָּם מְשׂוֹשׂ תִּפְאַרְתָּם אֶת־מַחְמַד
עֵינֵיהֶם וְאֶת־מַשָּׂא נַפְשָׁם בְּנֵיהֶם
וּבְנוֹתֵיהֶם׃ כו בַּיּוֹם הַהוּא יָבוֹא

ג' מ"ל בסיפ' · ג' ול' חסריו · ג' כ' חס' וא' מ"ל · י"ו · ס' · ח' חס' בסיפ' · ל' בטעס בסיפרא · ל' · ב' · ל' · ו' · ל' וחסר · ל' · כ' · ל' · ל' וחד לבוס את מסא

וְלָא תְשַׁגַּר דִּמְעִין׃
יז אִידְנַק שְׁתוֹק עַל מוֹתָךְ אֶבְלָא לָא
תַעֲבֵיד טוֹטַפְתָּךְ יְהוֹיָן עֲלָךְ
וּמְסָנָךְ תְּשַׁוֵּי בְרַגְלָךְ וְלָא
תִתְעַטֵּיף עַל שָׂפָם וְלַחֵים
אֲבֵלִין לָא תֵיכוֹל׃ יח וְאִתְנַבֵּיתִי
לְעַמָּא בְּצַפְרָא וּמִיתַת אִתְּתִי
בְּרַמְשָׁא וַעֲבָדִית בְּצַפְרָא
כְּמָא דְאִתְפַּקְדִית׃ יט וַאֲמָרוּ
לִי עַמָּא הֲלָא תְחַוֵּי לָנָא מָא
אִלֵּין לָנָא אֲרֵי אַתְּ עָבֵיד׃
כ וַאֲמָרִית לְהוֹן פִּתְגַם נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ הֲוָה עִמִּי לְמֵימָר׃
כא אֱמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא
מְפִים יַת בֵּית מִקְדָּשִׁי יְקַר
תּוּקְפְּכוֹן רִגְגָא דְעֵינֵיכוֹן וְחִבּוּב
נַפְשְׁכוֹן וּבְנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן
דִשְׁבַקְתּוּן בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן׃
כב וְתַעְבְּדוּן כְּמָא דַעֲבָדִית
עַל שָׂפָם לָא תִתְעַטְּפוּן וְלַחֵים
אֲבֵלִין לָא תֵיכְלוּן׃
כג וְטוֹטְפָתְכוֹן בְּרֵישֵׁיכוֹן
וּמְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן לָא תִסְפְּדוּן
וְלָא תִבְכּוּן וְתִתְמְסוּן בְּחוֹבֵיכוֹן
וְתִתְנַהֲמוּן גְּבַר לַאֲחוּהִי׃
כד וִיהֵי יְחֶזְקֵאל לְכוֹן לְאָת
כְּכֹל דִי עֲבַד תַּעְבְּדוּן בְּמֵיתָהּ
וְתֵידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים׃
כה וְאַתְּ בַּר אָדָם הֲלָא בְּיוֹמָא
דְאַעְדִּי מִנְּהוֹן יַת בֵּית
מִקְדָּשֵׁיהוֹן יְקַר תּוּקְפֵיהוֹן
חֶדְוַת תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן יִתְנְסִיב
מִנְּהוֹן רִגְגָא דְעֵינֵיהוֹן וְחִבּוּב
נַפְשְׁהוֹן דְטַב לְהוֹן מִבְּנֵיהוֹן
וּמִבְּנָתֵיהוֹן׃ כו בְּיוֹמָא הַהוּא

שהענין מוכיח בסופו : (יז) האנק . התמקמק בשתיקה שוא"ש דמיני"ן בלע"ז : פארך • תפילין כל אלה מצות אבלים ואתה חילוף אבל אסור בתפילין ובסנדל וחייב בעטיפת הראש ומברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים : (יח) כאשר צויתי • שלא לנהוג אבילות : (יט) מה אלה לנו . מה הרמזים הללו עלינו : (כא) אשר עזבתם . בירושלים כשגליתם בגולה : (כב) ועשיתם כאשר עשיתי • לא תנהגו אבילות כי אין מנחמין לכם שאין בכם אחד שלא יהיה אבל ואין אבילות אלא במקום מנחמים • ד"א שתהיו יראים לבכות לפני הכשדים שאתם בתוכם : שפם • גרינו"ן בלע"ז : (כג) ונמקותם • אישרווי"ן דמוני"ן בלע"ז : (כד) בבואה • בבא הרעה הזאת : (כה) משא נפשם • שנפשם מתנשאה בהם : (כו) ביום ההוא • א"א לבא הפליט ביום החורבן וכן פתרונו ביום

וא' ולקח נפשות חכם : עוזכם ב' וסימ' ושברתי את גאון עוזכם. את מקדשי גאון עוזכם: יחזקאל ב' וסימ' היה היה דבר ה' דריש סיפרא' והית יחזקאל לכם למופת:

מצודת ציון

אנחה כמו אנקת אסיר (תהלים קב) : דום . ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י) : חבוש . כן יקרא התקון בראש והקבירה וכן ותחבש להם מגבעות (שמות כט) : תעטה . ענין עטיפה כמו ועל שפם יעטה (ויקרא יג) : שפם . הוא שער השפתים : (כא) גאון . ענין רוממות : עוזכם . ענין חוזק : ומחמל . מלשון חמלה ורחמנות : (כג) ונמקותם • מל' המקה והמסה : ונהמתם • מל' המייה : (כד) למופת לאות וסימן : (כה) משא . מלשון נשיאה והרמה : (כו) הפליט • הנמלט מהמלחמה כמו ויבא

תולדות אהרן האנק דום . מ"ק טו : פארך חבוש • ברכות יא יז סוכה כה מ"ק טו (מ"ק סב) : ונעלך . מ"ק טו : ולחם אנשים . מ"ק כז : ותמת אשתי • שם סנהדרין כב : גאון עוזכם . ב"ב ד :

מצודת דוד

ולא תספוד • לא תעשה הספד עליה כדרך שעושים למתים : ולא תבוא דמעתך • לא תבוא על לחייך דמעת הבכי וכפל הדבר במ"ש : (יז) האנק דום . מהאנק דום ר"ל שתוק מן האנחה ולא תאנח : מתים אבל • הוא הפוך אבל מתים ר"ל מנהג האבל שעושים על המתים לא תעשה : פארך • התקן עליך מגבעות הראש שהוא לפאר ולהדר וכן נאמר פארי המגבעות (שמות לט) ודרך האבל היה להסיר המגבעות היא . ורז"ל אמרו שעל התפילין יאמר שהאבל אסור בהן : ונעליך • לא כדרך האבל שחולץ המנעל : ולא תעטה • לא כדרך האבל שמעטף ראשו עד שער השפתים : ולחם אנשים . לא כדרך האבל שמברין אותו סעודה הראשונה משל אחרים : (ח) ואדבר • את דברי הנבואה הזאת : ואעש בבוקר . בבוקר השני עשיתי כאשר צויתי מפי ה' שלא לנהוג מנהג אבלות : (יט) הלא תגיד . הלא מהראוי שתגיד לנו מה הדברים האלה מרמזים עלינו אשר אתה עושה : (כא) הנני מחלל . למסור ביד האויב את מקדשי שהוא גאון עוזכם ומחמד עיניכם ומחמל נפשכם ר"ל אהוב לכם ותחמולו עליו . אשר עזבתם . כשגליתם בגולה עזבתם בירושלים : (כב) ועשיתם כאשר עשיתי וגו' • וחוזר ומפרש על שפם וכו' חסו לפי שאין לנהוג מנהג אבלים אלא במקום שיש מנחמים אבל אז יהיו כולם אבלים וא"כ מי ינחם את מי : (כג) ונמקותם . תהיו נמסים בלרות בגמול עונותיכם ומכאב לב תהמו איש עם אחיו ר"ל כולכם זה כזה : (כד) והיה יחזקאל . כאומר ולכן עשיתי כזאת למען אהיה לכם למופת שתעשו כמו שעשיתי אני שלא נהגתי מנהג אבלים : בבואה • בעת בא הפורעניות אז תעשו כמוני : כי אני ה' • הנאמן ליפרע גמול : (כה) ביום קחתי . בעת אקח מהם בה"מ שהוא מעוזם וחזקם ובמחת תפארתם אשר בו יתפארו : את מחמד . מוסב על ביום קחתי לומר בעת אקח את מחמד עיניהם ואת מה שנפשם מתנשאת ומתפאר בהם וחוזר ומפרש לומר שהם בניהם ובנותיהם : (כו) ביום ההוא . בעת ההיא יבוא אליך הפליט מן המלחמה להשמיע אל

רש"י

בא המעשה בטבת כמו שכתוב לפנים ויהי בשנת שתים עשרה שנה וגומר אלא פירוש ביום ההוא בעת קתני ביום ההוא כמו ביום הכותי כל בכור והיה ביום ההוא שרש ישי ותרה אשי בו ביום ההוא והדומים להם שפירושם עת וזמן : להשמעות אזנים . להשמיע לאזנים דבר שחרבן : להשמעות . שם ויונתן תרגם לאשמעותך בסורא ויש לפרש להשמעות אזנים כי הפליט יבא אליך ויגיד לך החורבן להשמעות אזנים לא למראה עינים כי אפשר שהיה הפליט באחד המקומות מארץ ישראל חוץ לירושלם מכל מקום יש לתמוה איך לא הגיעה השמועה עד חמשה חדשים מן שחרבן ואפשר שהלכו חיל הכשדים לכבוש מקום אחר והשבויים עמהם עד בואם לבבל : (כז) ביום ההוא יפתח פיך את הפליט . עם הפליט שתאמר לבני הגולה הנה כאשר נבאתי לכם ולא שמעתם ולא הייתם מאמינים לדברי וי"ת ביום ההוא יתפתח פומך במיתי משיזבא : ותדבר ולא תאלם עוד . כיון שיגיעו אליהם כל נבואותיך תוכל לדבר להם ולהוכיחם כי לא יהיה להם פתחון פה להשיבך דבר ומה שאמר ולא תאלם

ביום ההוא שיבא הפלים אליך להשמיע אזנך ביום ההוא יפתח פיך : להשמעות אזנים . לבשר בשורה שהוכתה העיר : (כז) את הפלים · עם הפלים : ותדבר ולא תאלם · לפי שאמרתי לך ונאלמת ולא תהיה להם וגו' מעתה יראו שדבריך אמת ולא תאלם עוד מהתנבאות להם : (ג) האח · לשון שמחה : כי נחל . כי ננחל והיה מורשה לאחרים : (ד) לבני קדם · כשדים וארם לצד מזרח הם : (ו) יען מחאך יד ורקעך ברגל . לשם שמחה ואע"פ שברא׳ הספר (לעיל ג) אמר כן לענין אבל הכה בכפך ורקע ברגליך ואמור האח יש דברים שעושין אותם לאבל ולשמחה אבל אין עניינם שוה וכן חלולים לכלה ולמת : ורקעך . לשון מרפס : בכל שאטך · לשון בזיון פוחרין בו כמו ויבז עשו (ראשית כה) שתרגום אונקלוס ושאט עשו ואגי

הַפָּלִ֛יט אֵלֶ֖יךָ לְהַשְׁמָע֥וּת אָזְנָֽיִם׃ ה' ל'

כז בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא יִפָּת֥ח פִּ֙יךָ֙ אֶת־הַפָּלִ֔יט ה'

וּתְדַבֵּ֕ר וְלֹ֥א תֵֽאָלֵ֖ם ע֑וֹד וְהָיִ֤יתָ לָהֶם֙ ג'

לְמוֹפֵ֔ת וְיָדְע֖וּ כִּֽי־אֲנִ֥י יְהוָֽה׃

כה א וַיְהִ֥י דְבַר־יְהוָ֖ה אֵלַ֥י

לֵאמֹֽר׃ ב בֶּן־אָדָ֕ם שִׂ֥ים פָּנֶ֖יךָ אֶל־ ל"א בטעם

בְּנֵ֣י עַמּ֑וֹן וְהִנָּבֵ֖א עֲלֵיהֶֽם׃ ג וְאָמַרְתָּ֙

לִבְנֵ֣י עַמּ֔וֹן שִׁמְע֖וּ דְּבַר־אֲדֹנָ֣י יְהוִ֑ה

כֹּֽה־אָמַ֞ר אֲדֹנָ֣י יְהוִ֗ה יַ֠עַן אָמְרֵ֨ךְ ב' לא מטאתי

הֶאָ֜ח אֶל־מִקְדָּשִׁ֣י כִֽי־נִחָ֗ל וְאֶל־אַדְמַ֤ת ב' בהרי לי לא ו' · ח'

יִשְׂרָאֵל֙ כִּ֣י נָשַׁ֔מָּה וְאֶל־בֵּ֣ית יְהוּדָ֔ה

כִּ֥י הָלְכ֖וּ בַּגּוֹלָֽה׃ ד לָכֵן֩ הִנְנִ֨י נֹתְנָ֜ךְ ב' בטעם

לִבְנֵי־קֶ֣דֶם לְמֽוֹרָשָׁ֗ה וְיִשְּׁב֨וּ ל'

טִירוֹתֵיהֶ֤ם בָּךְ֙ וְנָתְנ֣וּ בָ֔ךְ מִשְׁכְּנֵיהֶ֑ם ג' מ"ל בליש'

הֵ֚מָּה יֹאכְל֣וּ פִרְיֵ֔ךְ וְהֵ֖מָּה יִשְׁתּ֥וּ ל'

חֲלָבֵֽךְ׃ ה וְנָתַתִּ֤י אֶת־רַבָּה֙ לִנְוֵ֣ה ל'

גְמַלִּ֔ים וְאֶת־בְּנֵ֥י עַמּ֖וֹן לְמִרְבַּץ־צֹ֑אן

וִֽידַעְתֶּ֖ם כִּֽי־אֲנִ֥י יְהוָֽה׃

ו כִּ֣י כֹ֤ה אָמַר֙ אֲדֹנָ֣י יְהוִ֔ה יַ֚עַן מַחְאֲךָ֣ י"ג · ל'

יָ֔ד וְרַקְעֲךָ֖ בְּרָ֑גֶל וַתִּשְׂמַ֤ח בְּכָל־

שָׁאטְךָ֙ בְּנֶ֔פֶשׁ אֶל־אַדְמַ֖ת יִשְׂרָאֵֽל׃ ל'

ז לָ֠כֵן הִנְנִ֨י נָטִ֜יתִי אֶת־יָדִ֣י עָלֶ֗יךָ

וּנְתַתִּ֤יךָ לְבַג֙ לַגּוֹיִ֔ם וְהִכְרַתִּ֙יךָ֙ מִן־ לבז ק'

הָ֣עַמִּ֔ים וְהַאֲבַדְתִּ֖יךָ מִן־הָאֲרָצ֑וֹת אַשְׁמִֽידְךָ֔ וְיָדַעְתָּ֖ כִּֽי־ ל'

אֲנִ֥י יְהוָֽה׃

תרגום

ה' ל' ייתי משיזבא לותך

לאשמעותך בסורא : כז ביומא ה'

ההוא יתפתח פומך במיתי

משיזבא ותתנבי ולא תשתוק ג'

עוד ותהי להון לאת ותידעון

ארי אנא יי : א והוה פתגם

נבואה מן קדם יי עמי למימר : ל"א בטעם

ב בר אדם קביל נבואה על

בני עמון ותתנבי עליהון :

ג ותימר לבני עמון קבילו

פתגמא דיי אלהים כדנן אמר ב' לא מטאתי

יי אלהים חלף דאמרתא חדוא

על מקדשי ארי אתחל ועל

ארעא דישראל ארי צדיאת

על דבית יהודה ארי הליכו ב' בטעם

בגלותא : ד בכן הא אנא ל'

מסר ליך לבני מדנחא ג' מ"ל בליש'

לירותא ויתבון ברניתיהון

ביך ויגרון ביך משכניהון ל'

אינון ייכלון טוב ארעיך ל'

ואינון יבזון נכסך : ה ואתן

ית רבה למדור גמלין וית

בני עמון לבית משרי עדרין

דען ותידעון ארי אנא יי : י"ג · ל'

ו ארי כדנן אמר יי אלהים

חלף דטפחתא בידך ורפסתא ל'

ברגלך וחדיתא בכל צפות

נפש על ארעא דישראל :

ז בכן הא אנא מרים ית מחת לבז ק'

גבורתי עלך ואתננך לביז ל'

לעממיא ואשיצנך מביני

עממיא ואבדנך מן מדינתא

רד"ק

עוד לפי שאמר לו בנבואת הבקעה ולשונך אדביק אל חכך ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח : ויהי דבר ה'. (ב) בן אדם . עתה החל בפורענות האומות השכנות לארץ ישראל ששמחו לחרבנה ובכלותו לדבר בחרבן ארץ ישראל בפרשה הזאת פתח בחרבן האומות : (ג) ואמרת לבני עמון . יען אמרך · אמר לשון נקבה כנגד הכנסה : האח · ענין שמחה וגילה וכן האח האח ראתה עינינו והדומים להם וכן ת"י חדוה : כי נחל . נפעל מבעלי הכפל שקרו נחלל והוא קמוץ אף על פי שה"א עבר כמו שידמ' הענין וכמו כי נשמה שהוא עבר ואילו היה בינוני היה נשמה בשוא הנו"ן כן נחל נאמר שהוא עבר ואף על פי שהוא קמוץ מלאנו כמוהו כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו ואמר נחל כמו שאמר הנני מחלל את מקדשי : ואל אדמת ישראל כי נשמה. והית ארץ עשרת השבטים שעמדה שממה משנת שם לחזקיהו כי הלכו בגולה אז שמחו כאשר ראו כי בית יהודה שנשארו הלכו בגולה : (ד) לכן הנני נותנך . בקמץ הנו"ן והטעם כמו שכתבנו בכמה מקומות כי כשידבר כנגד אומה פעם מדבר לשון נקבה כנגד הכנסה ופעם לשון זכר כנגד העם : לבני קדם . אמר אעפ"י שנמלטו מיד נבוכדנאצר שנפל לו גורלו על ירושלם לא ישמחו בעבור זה כי לבני קדם והם מדי ופרס יהיו למורשה שירשו את ארצם : וישבו טירותיהם בך . לא שילכדוה וילכו להם אלא כמו שירשוה ישבו בה ויהיו מישבים אותה בטירות והיכלות שיבנו בה : המה יאכלו פריך והמה ישתו חלבך . דרך משל כמו שת"י אינון יכלון טוב ארעיך ואינון יבזון נכסך : (ה) ונתתי את רבה . היא עיר המלוכה : לנוה גמלים . כי אחר זמן שיניחו אותה מדי ופרס מעצמם או מפני עם אחר שיבא עליהם תהיה חריבה ותהיה לנוה גמלים ולמרבץ צאן : וידעתם כי אני ה'. תדעו כי אני ה' היכול על הכל ומשגית בכל ומה שבא על ישראל בעונם היה ומה שיבא לכם גם כן לפי ששמחתם לארץ ישראל : (ו) כי כה אמר ה'. יען מחאך יד . לשממון ארץ ישראל הכית כף אל כף לשמחה כמו וכל עצי השדה ימחאו כף ויכו כף ויאמרו יחי המלך וכן ירקע אדם רגלו על הארץ לשמחה והוא הרקוד : מחאך . מקור ובא פ"א הפעל בפתח מפני אות הגרון כי היה דינו בחירק כמו בשברי לכם בפתחי את קברותיכם והדומי' לו ומפני אות הגרון יפתח פ"א הפעל כמו ובשחטם את בניהם לפסלו במחנה דן ואמר רקעך בפתח פ"א הפעל ג"כ ואע"פ שאין

הפליט ה' וסי' ויבא הפליט ויגד · ביום ההוא יבא הפליט אליך · ודברתיה יפתח פיך את הפליט · בא אלי הפליט מירושלם . לפני בא הפליט ויפתח : נחל ב' א' קמץ וא' פתח ובתרי לישני וסימ' אשר נחל משה : אל מקדשי כי נחל · בתרא קמץ : טירותיהם ג' מ"ל בליש' בקריאה וסימ' וישבו טירותיהם בך · מתחת הטירות ; ואלה מושבותם לטירותם דד"ה : עליך ג' מטעי' וסימן לכן הנני נטיתי את ידי · כל ידעיך בעמים · דבר ואמרת :

הקוף גרונית ובא כן לזווג המלות : בכל שאטך בנפש · תרגם ויבז עשו את הבכורה ושאט עשו שמחת לרעתם בכל בזיון שהיית מבזה אותם בנפשך ובלבך : שאטך . מקור והשי"ן בקמ"ן והיה משפטו להקרא הטף כמו בשבך ושב רחב להנית האל"ף : (ז) לכן . ונתתיך לבג לגוים . לבג כתיב ועניינו כמו מאכל פת בג וקרי לבז והענין אחד כי המאכל הוא משל על הבזה והגימ"ל והזי"ן מתחלפין באלפא

מצודת דוד

אל האזנים דבר החורבן : (כז) את הפלים . עם ביאת הפלים יפתח פיך ולתוספות ביאור אמר ותדבר ולא תאלם עוד כי עד העת ההיא היה כאיש אלם לבל יוכיחם מלבו כי לא שמעו אליו וכמ"ש ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח (לעיל ג) לכן אמר בבוא הפלים ויראו שאמת דברת אז יהיה לך פתחון פה להוכיחם מלבך כי מאז ישמעו לך : והיית להם למופת · ר"ל אז יאמינו בדבריך כדרך שמאמינים במופת : וידעו כי אני ה' · ואז ידעו שאני ה' הנאמן במאמרו ומקיים דברו : כה (ב) שים פניך . סבב פניך אל מול בני עמון : (ג) יען אמרך האח · ר"ל בעבור ששמחת על מקדשי אשר נתחלל להמסר ביד העכו"ם : (ד) לבני קדם · הם פרס ומדי היושבים במזרחה של בני עמון במקצוע מזרחית צפונית : וישבו . ר"ל לא יבואו רק לשלול שלל וללכת ולדרך שעשה נ"כ אלא יתעכבו שמה ויעמידו בך ארמנות ומשכנות ויאכלו פרי ארצך וישתו חלב צאנך : (ה) את רבה . היא עיר המלוכה : לנוה גמלים . כי יחרבו אותה ויעמדו שם גמלים : ואת בני עמון . ר"ל שאר ערי בני עמון : כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול : (ו) מחאך יד · בעבור שהכית כפך זה לזה בדרך שמחה : ורקעך ברגל . בעטת ברגל בארץ כי אז נראה כאלו מרקע ומדדד הארץ וגם הוא ענין שמחה ועם כי אמר למעלה הכה בכפך ורקע ברגלך (לעיל ו) על ענין צער והכל הנה יש דברים שעושים לאבלות ולשמחה ואין עניינם שוה וכמו שמביאים חלילים למת ולכלה : ותשמח בכל שאטך בנפש . שמחת בכל הבזיון שלך שבזית בנפשך את אדמת ישראל : (ז) נטיתי את ידי · להכות בך : מן העמים . ר"ל לא תהיה נחשבת עוד לעם בין העובדי כוכבים : והאבדתיך מן הארצות.

מצודת ציון

ויבא הפליט ויגד לאברם (בראשית יד) : (כז) תאלם · מלשון אלם : (ג) האח · ענין ל' שמחה : נחל · מל' חלול : נשמה:ל' שממה: (ד) למורשה · מל' ירושה: טירותיהם · ענין ארמון כמו תהי טירתם נשמה (תהלים סט) : משכניהם · מל' משכן אוהל : (ה) לנוה · עיר מדור : למרבץ · ענין השכיבה לנוח : (ו) מחאך · ענין הכאת כף אל כף דרך שמחה וכן ימחאו כף (ישעיה נה) : ורקעך · ענין שטיחה ורדוד כמו כסף מרוקע (ירמיה י) : שאטך · ענין בזיון כמו השאטים אותם (לקמן כח) : (ז) לבג · מל' בזה ושלל והכתיב לבג והוא ענין מאכל כמו מפת בג המלך (דניאל א) או לבג הוא כמו לבז והגימ"ל הוא במקום הזי"ן בא"ט ב"ח וכן גם גבול (לקמן מו) ור"ל זה גבול

באלפא ביתא דא"ע כ"ת: (ח) כה אמר ה'. יען אמור מואב ושעיר: אמור. מקור: מואב. הוא עיקר האמירה לפיכך הוא ל' יחיד כמו ותדבר מרים ואהרן ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי אמר בהם לשון נקבה לפי שהנקבה עיקר המעשה וזכר שעיר עם מואב שהם שכנים ושמחו בגלות ישראל כמו שאמר בנבואת עובדיהו: הנה ככל הגוים בית יהודה. לפי שנשאר בית יהודה אחר גלות ישראל חשבו כי לא יגלו בית יהודה מפני בית המקדש אשר היה בתוכם ועתה כשראו שגלו אמרו הנה ככל הגוים לקו בית יהודה כי כל הגוים ע"י סנחריב ונבוכדנצר והנה הם ג"כ כהם ולא הועילה להם שכינתו האל יתברך אשר היה בתוכם: (ט) לכן הנני פותח את כתף מואב. עבר מואב כמו ולכתף השנית וכמו יאמר כתף כגבול אמר אפתח עבר מואב מהערים מצד הערים הבצורות שלו שהיה בוטח בהם מעם אפתח שיכנסו בהם אויביהם וכפל עוד מעריו מקצהו כלומר מעריו שהם בקצה גבולו כי הערים אשר על הגבול יבצר אותם אדם ויחזק אותם יותר משאר הערים ומה הם אותם הערים צבי ארץ חמדת ארצו הם והם בית הישימות: בעל מעון וקריתימה. כתיב וקריתמה בלא יו"ד אחר התי"ו וקרי ביו"ד ואחד הוא: (י) לבני קדם על בני עמון. לבני קדם אקרא שיבאו על בני עמון ושנה בענין בני עמון בפרשת מואב לפי שהם הרעו יותר לישראל וגדפו אותם יותר בגלותם כמו שאמר בנבואת עמוס על בקעם הרות גלעד למען הרחיב את גבולם וכן אמר בנבואת צפניה שמעתי את חרפת מואב וגדופי בני עמון בני עמון הרבו גדופים וכן אמר הנה יען אמרך האח ואמ' יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמ' וגו' לפי' הרבה בפורענו' ושנה בה בפ' מואב לפי שבני עמון ומואב אחים היו וארצותם סמוכות זו לזו: ונתתיה למורשה. אתננה להם למורשה כמו שאמר למעלה: (יא) ובמואב. מבואר הוא: (יב) כה אמר. עתה אומר פורענות שעיר שזכר בפרשת מואב כי שעיר הוא אדום: יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה. הראו בהם מעשה נקם וא"פ שהם לא חטאו להם ועשו להם מה שעשו כמו שאמר בנבואת עובדיה: ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו וכל הענין כמו שאומר בם: ויאשמו אשום. אשמו וחטאו עליהם כי אחיהם היו ולא זכרו ברית אחים ויאשמו האל"ף בשו"א: ונקמו בהם. נמצא בו אחרים בקשר הבי"ת מבנין נפעל כמו אני נקמתי בכם הנקמו בם: (יג) לכן כה אמר ה'. ונתתיה חרבה מתימן. אתן אדו' חרבה מצד תימן כלומר בתימן תחרב כי התימן בכור אליפז בן עשו וארצו נקראת על שמו תימן וכן אמר בנבואת ירמיה האין עוד חכמה בתימן ויונתן תרגמו מדרומא: ודדנה. הה"א נוספת כי הוא מלעיל הטעם בדל"ת רוצה לומ' יושבי דדן בחרב יפלו ודדן היא עיר גדולה בארץ אדום וכן זכרה ירמיה בנבואתו יושבי דדן: (יד) ונתתי. ביד עמי ישראל. מזה נראה כי נבואה זו עתידה ואפשר גם כן שהיתה בבית שני שנגבר' יד ישראל עליהם והחריבום וזה לא ידענו כי לא נכתבו דברי בית שני בספר נבואות: כאפי וכחמתי. הכ"ף רוצה לומר כמו שהוא אפי וחמתי גדולה עליהם כן יעשו בהם נקמה גדולה: (טו) כה אמר ה'. בנקמה. הם עשו עם ישראל רעה בנקמה כלו' בענין רעת הנקמה שהיא גדולה מרעה אחרת כאלו ישראל הרעו להם תחלה והם לקחו נקמתם מהם ויונתן תרגם כדבבו: בשאט בנפש. בבזיון שהיו מבזים אותם בנפשותם להרע להם דרך בזיון וקלון: למשחית איבת עולם. הם כאלו והודי נספך עלי למשחית כלומר הרעו להם להשחיתם להיות איבת עולם ביניהם: (טז) לכן. והכרתי את כרתים. משפחה גדולה מפלשתים

ה כדנן אמר יי אלהים חלף דאמרו מואבאי ושעיר מה שנו מכל עממיא דבית יהודה: ט בכן הא אנא תבר ית תקוף מואב מקרויהון מכרכיהון עד פציתיהון חדות ארעהון בית ישימות בעל מעון וקריתים: י לבני קדם על בני עמון ואמסרינה לירותא בדיל דלא יהי דכרן בני עמון בעממיא: יא ובמואב אעביד פורענות דינין וידעון ארי אנא יי: יב כדנן אמר יי אלהים חלף דעבדו אדומאי בתקוף פורענות לבית יהודה וחבו חובא ואתפרעו מנהון: יג בכן כדנן אמר יי אלהים ואריים מחת גבורתי על אדום ואשיצי מנה אנשא ובעירא ואתנינה חורבא מדרומא ויתבי דדן בחרבא יתקטלון: יד ואתן ית פורענותי באדום ביד עמי ישראל ויתמסרון ויתפרעון מן אדום כרוגזי וכחימתי וידעון ית פורענותי אמר יי אלהים: טו כדנן אמר יי אלהים חלף דעבדו פלשתאי בדבבו ויתפרעון פורענות בצפוח נפש בדיל לחבלא דבבות עלם: טז בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא מרים ית מחת גבורתי על פלשתאי ואשיצי ית עמא דחייבין לאשתיצאה ואוביד ית שאר

ח כה אמר אדני יהוה יען אמר מואב ושעיר הנה ככל הגוים בית יהודה:
ט לכן הנני פתח את כתף מואב מהערים מעריו מקצהו צבי ארץ בית הישימות בעל מעון וקריתמה (קריתימה ק'):
י לבני קדם על בני עמון ונתתיה למורשה למען לא תזכר בני עמון בגוים:
יא ובמואב אעשה שפטים וידעו כי אני יהוה:
יב כה אמר אדני יהוה יען עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה ויאשמו אשום ונקמו בהם:
יג לכן כה אמר אדני יהוה ונטיתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה ונתתיה חרבה מתימן ודדנה בחרב יפלו:
יד ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ועשו באדום כאפי וכחמתי וידעו את נקמתי נאם אדני יהוה:
טו כה אמר אדני יהוה יען עשות פלשתים בנקמה וינקמו נקם בשאט בנפש למשחית איבת עולם:
טז לכן כה אמר אדני יהוה הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את כרתים והאבדתי את שארית

ואני אומר שהם לשון שפך גולוזמנ"ס בלע"ז: (ח) הנה ככל הגוים בית יהודה· בשלה אהבת הקב"ה מהם ונמאס: נתת ביד נבוכדנצר כשאר העכו"ם ומדרש אגדה שנכנסו להיכל וקפצו צורות הכרובים שצר שלמה על קיר ההיכל כמעשר איש ולויות (מלכים א ז) והוציאום לחוץ אמרו ראו אלו שהיו מראים עצמם כצנועים במה היו עוסקין: (ט) הנני פותח. את מבצרי ארץ מואב אשר בספר בסוף גבולם הוא הכתף סוף גבול ארצם כמו (שמות כו) ולכתף השנית אל הכתף דמתרגם לעיברא: (י) לבני קדם. אפתח אותם שיבאו על בני עמון דרך ארץ מואב: (יג) ודדנה. ויתבי דדן: (יד) ביד עמי ישראל· הם יהיו שלוחי לנקום נקמתי: (טו) יען עשות פלשתי' בנקמה. בשנאה ובפרך כאדם הנוקם נקמתו באויבו: (טז) את כרתים

מהערים ד' וסי' נמסר בספר שפטים סימ' ב': הישימות ד' וסימן ויחנו על הירדן מבית הישימות · והערבה עד ים · ובית פעור ואשדוד · לכן הנני פתח את כתף מואב · ומשתנין באתיהון אוריהא הישמת ד' כתיב חד · יהושע הישמו' כתיב · יחזקאל הישימות · ונטיתי ידי על אדום חד מן ו"ו דחס' את וסימ' דם: ארבה · חשך · והארב קם מהרה · ארץ כי תחטא · והנה נטיתי ידי עליך ואגרע חקך · ונטיתי ידי על אדום · הנני נטה ידי על פלשתים · הנני עליך הר שעיר · על כן חרה אף ה' בעמו · וה' הטה ידו · ידו על צדון · ידו נטה על הים · ונטיתי ידי על יהודה · יען ק-אתי ותמאנו · כי

מצודת ציון

גבול: (ט) כתף. ענין עבר וצד וכן ולכתף השנית (שמות כו): צבי. ענין חמדה והדר: (יב) ויאשמו אשום. מל' אשמה ורשע: (טו) בשאט. ענין בזיון: איבת. מל' איבה ושנאה כמו ואיבה

תולדות אהרן נקמתי באדום. גיטין נו:

מצודת דוד

כפל הדבר במ"ש: השמידך. מכל וכל לבל תשוב לקדמותך: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (ח) ככל הגוים. כמו שכל העובדי כוכבים היו נעזבים להנהגת מערכות השמים כן גם בית יהודה ואין דבקה בהם השגחת ה' יותר מבכל העובדי כוכבים כאומר ולכן נמסרו ביד נ"נ כיתר העובדי כוכבים ולא האמינו שבגמול עוונם נמסרו: (ט) את כתף מואב מהערים: את עבר מואב מן הערים ולתוספת ביאור אמר מעריו מקצהו ר"ל אפתח ערי מבצרי מואב העומדים בקצה גבולו המוגעים את האויב לבוא בארצו וכאשר יפתחו שערי הערים ההם יבוא האויב בארצו לכל אשר יתאוה: צבי ארץ. ר"ל הערים שהם חמדת והדר ארצו ושמותם בית הישימות וכו' כי הם ערי המבצר שבקצה גבול מואב: (י) לבני קדם. ר"ל את הערים ההם אפתח לבני קדם הם פרס ומדי בעת ילכו על בני עמון ואתן אז את בני עמון לה למורשה באופן שלא תזכר עוד בני עמון בין העובדי כוכבים כי ישמדו מכל וכל: (יא) ובמואב. רצה לומר ואז גם במואב אעשה שפטים כי יהיו נמסרים גם המה ביד בני קדם ואז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול: (יב) יען עשות אדם. בעבור עשות מה שעשה בעת נקמתי נקם אל בית יהודה בעת שגלו נהרגם ודבר המעשה הוא מה שנאמר ביום עמדך מנגד וכו' (עובדיה א) וכל הענין: ויאשמו אשום· בהם ועשו נקמה למסרם ביד האויב כמ"ש שם: (יג) ונטיתי ידי. להכות בה: והכרתי וגו'. כי תהיה שממה: מתמן. מפאת הדרום תתחיל החורבן וכאלו אמר שהכל תחרב מפאת הדרום עד א"י העומדת בצפונה: ודדנה· אנשי עיר דן והוא עיר גדולה בארץ: (יד) ונתתי וגו'· ר"ל עוד יבא זמן שאנקם בעמלק ביד עמי ישראל ועל הר שעיר וזה יהיה לעתיד וכמ"ש ועלו מושיעים וכו' (שם): ועשו. ישראל יעשו בה כפי אפי וחמתי עליה: וידעו· אז ידעו שהיא נקמתי ולא באה במקרה: (טו) יען עשות. בעבור שעשו פלשתים עם ישראל כאדם הנוקם מן האויב וזהו מה שנאמר וגם וכו' וכל גלילות פלשת וכו' אשר את כספי וזהבי לקחתם וכו' (יואל ד) וכל הענין: וינקמו נקם. עשו נקמה בבזות אותם בנפשם להיות הם למשחית לישראל כאלו היה איבת עולם ביניהם כאלו הרעו להם מעולם: (טז) נוטה ידי· להכות בם: את כרתים· הם משפחה גדולה מפלשתים

חוֹף הַיָּם׃ יז וְעָשִׂיתִי בָם נְקָמוֹת גְּדֹלוֹת בְּתוֹכְחוֹת חֵמָה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי אֶת־נִקְמָתִי בָּם׃

כו א וַיְהִי בְּעַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם יַעַן אֲשֶׁר־אָמְרָה צֹּר עַל־יְרוּשָׁלַ͏ִם הֶאָח נִשְׁבְּרָה דַּלְתוֹת הָעַמִּים נָסֵבָּה אֵלָי אִמָּלְאָה הָחֳרָבָה׃ ג לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלַיִךְ צֹר וְהַעֲלֵיתִי עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים כְּהַעֲלוֹת הַיָּם לְגַלָּיו׃ ד וְשִׁחֲתוּ חֹמוֹת צֹר וְהָרְסוּ מִגְדָּלֶיהָ וְסִחֵיתִי עֲפָרָהּ מִמֶּנָּה וְנָתַתִּי אוֹתָהּ לִצְחִיחַ סָלַע׃ ה מִשְׁטַח חֲרָמִים תִּהְיֶה בְּתוֹךְ הַיָּם כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה וְהָיְתָה לְבַז לַגּוֹיִם׃ ו וּבְנוֹתֶיהָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב תֵּהָרַגְנָה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ז כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי מֵבִיא אֶל־צֹר נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל מִצָּפוֹן מֶלֶךְ מְלָכִים בְּסוּס וּבְרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וְקָהָל וְעַם־רָב׃ ח בְּנוֹתַיִךְ בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב יַהֲרֹג וְנָתַן עָלַיִךְ דָּיֵק וְשָׁפַךְ עָלַיִךְ סֹלְלָה וְהֵקִים עָלַיִךְ צִנָּה׃ ט וּמְחִי קָבָלּוֹ יִתֵּן

ל' וחד ובתוכחות · חצי הספר · ג' · ל' · ג' ל' ל' · ל' · מ' ב' ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ל'

ספר ימא: יז ואעביד בהון פורענון רברבן בתקוף רגז וידעון ארי אנא יי בדאיתי ית פורענותי בהון: א והוה בחדא עסרי שנין בחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ב בר אדם חלף דאמרית צור על ירושלם חדוא אתברת דהוה מספקא סחורא לכל עממיא אסתחרת למיתי לותי דהות מליא חרובת: ג בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך צור ואסק עלך משרית עממין סגיאין כמיסק ימא באתרגושת גלוהי: ד ויחבלון שורי צור ויפגרון מגדלהא ואעקר עפרה מנה ואתן יתה לשעיעות כיף גלי: ה משטח צידין תהי בגו ימא ארי אנא גזרית במימרי אמר יי אלהים ותהי לבזא לעממיא: ו וכפרנהא די בחקלא בחרבא יתקטלון וידעון ארי אנא יי: ז ארי כדנן אמר יי אלהים הא אנא מיתי על צור נבוכדנאצר מלכא דבבל מצפונא מלך מלכיא בסוסון וברתיכין ובפרשין ומשרין ועם סגי: ח יתבי כפרנך די בחקלא בחרבא יקטיל ויבני עלך כרקום ויצבור עלך מליתא ויקים עלך די מזינין בתריסין: ט ומחת פגוזוהי

רש"י

כרתים. שמא דחייבין לאשתיצאה ואומר אני לפי שראיתי במקום אחר קורא אל פלשתים כרתים הוי יושבי חבל הים גוי כרתים (צפניה ב) ואינו קורא כן לאומה אחרת נראה בעיני שיש גבול בפלשתים ששמו כרתי וכן אני מוצא בספר (שמואל א' ל') בגדוד שפשט את צקלג אמרנו פשטנו על נגב הכרתי: חוף הים. מארק"א בלע"ז הם פלשתים שיושבים במקצוע דרומית מערבית של גבול ארץ ישראל על הים האחרון: (א) בעשתי עשרה. לצדקיהו: (ב) על ירושלים. שהיתה במצור: האח. לשון קול שמחה: נשברה דלתות העמים. עיר שכל העכו"ם היו נכנעים לה לסחורה מעתה תשבר כי לא ילך המצור מעליה עד תלכד: נסבה אלי. מעתה הוסבה סחורות העמים אלי: אמלאה החרבה. אתמלא אני מן העיר ירושלים החרבה: (ד) וסחיתי. ועקרתי כמו בית גאים יסח ה' (משלי טו) ונסחתם מעל (דברים כח): לצחיח סלע. לפי שהיתה בנויה בסלע בתוך הים כשתנתץ ויסח עפרה אל הים נשאר הסלע חלק וכן ת"י לשעיעות כיף גלי: (ה) משטח חרמים. על הסלע ישטחו הדייגים את חרמי מכמרותם לנגבם: (ו) ובנותיה אשר בשדה. הכפרים המשועבדות לה סביבותיה: (ח) והקים עליך צנה. ויקים עליך די מזיינין בתרסין: (ט) ומחי קבלו. הוא אחד מתחבולות המצור לזרוק

רד"ק

הפלשתים וכן נאמר עליהם פשטו נגב הכרתי וכן גוי כרתים: את שארית חוף הים. כי עדיין עבר בתרבן ארץ ישראל כי הים האחרון הוא גבולם וארץ פלשתים ים ממנה גם כן על חוף הים ואותו נשאר אחר חרבן ארץ ישראל ועליו אמר והאבדתי: (יז) ועשיתי: מבואר הוא: (א) ויהי בעשתי עשרה שנה. י"א שנה לצדקיהו שהיא שנת החרבן כי אז אמרה צור על ירושלים האח: באחד לחדש' לא גלה באיזה חדש וכיון שסתם אותו נראה כי על חדש החרבן אמר שהוא חדש אב: (ב) בן אדם. האח. ענין שמחה כמו שפירשנו: נשברה דלתות העמים. העיר שהיתה דלתות העמים שהיו נכנסים ויוצאים בה הסוחרים בסחורתם מכל העמים: נסבה אלי. אותה הסחורה שהיו מביאים הסוחרים בה נסבה ונתגלגלה אלי כי כיון שתחרב היא יבאו אלי. נסבה בבנין נפעל ושרשו סבב והוא נפעל עבר לגזרת פעל בלרי: אמלאה החרבה. אני אמלא מסחורות אחר שהיא חרבה כי כיון שהיתה במצור בי"א שנה לצדקיהו ידעו כי לא תמלט ותחרב ותשבו אותה לחרבה טרם יום החרבן. אמלאה האל"ף מבנין נפעל בתוספת ה"א. החרבה מבנין הפעל ולתקן קריאת החי"ת שהיא גרונית נקדו הה"א בקמץ רחב והחי"ת בחטף קמץ: (ג) לכן. כהעלות הים לגליו. כי בהסתער הים מפני הרוח מעלה גליו למעלה ותרגם יונתן כמיסק ימא באיתרגישת גלוהי: (ד) ושחתו. וסחיתי עפרה ממנה. כי צור נבנית על סלע בתוך הים וכמו הסלע עפר לצורך הישוב ולאשר כסוהו מי הים בעת חורבנה שחתו והשליכו ממנה עפרה ונשאר הסלע יבש כמו שהיה מתחלה: לצחיח סלע. המקום הגבוה בסלע יקרא צחית והוא המקום היבש שבו לפיכך נקרא כן וכן שכנו צחיחה מקום יבש ונמצא כמו והשבי' בצחצחות נפשך וי"ת לשעיעות כיף גלי. כלומר שיהיה הסלע חלק ואין עליו עפר: (ה) משטח חרמים תהיה. שהציידים ישטחו רשתותם שם באותו הסלע שיהי' יבש ונגוב כי מה שאומר אחר זה וכסוך המים הרבים זה יהיה לשעה כשיעלה הים עליה וישטפנה וישוב הים למקומו וישאר הסלע יבש ונגוב: והיתה לבז לגוים. כי הגוים כשיבואו עליה יבוזוה וישללוה: (ו) ובנותיה. הם הכפרים: תהרגנה. יהרגו אנשיהן: (ז) כי כה אמר. מלך מלכים. כי כל מלכי הארץ תחתיו ואמר זה רוצה לומר שיבא על צור עם מלכי האומות כי הוא מלך עליהם ויביאם לאשר ירצה: (ח) בנותיך. דיק וסוללה. פירשתי למעלה בפרשת לכנה: צנה. כלי מגן שנקרא טרק"א בלע"ז ובערבי. ויונתן תרגם ויקים עלך די מזיינין בתריסין: (ט) ומחי קבלו. פירשו בו שהוא כלי שמשליכים בו אבנים בחומה לנתצה: מחי. מכה תרגום מכה מחי. קבלו נגדו תרגם נגד קבל וכן ויכהו קבל עם

תולדות אהרן אמרה צר. (תענית סח): אמלאה החרבה. פסחים מב מגלה ו:

מסורה

נטה אל אל ידו: דלתות ב' וסימ' בן אדם יען אשר אמרה · ועשויה עליהם אל: חומות ח' בקריאה וסימ' ביום יושר השיר · ואת כל חומות ירושלם סביב נתצו דמלכים · ושחתו חומות צר · ויבן את בית חורון העליון · הטיבה ברצונך את ציון: ויהי כאשר שמע סנבלט · ואצאה בשער הגיא לילה · זנח ה' מזבחו נאר מקדשו · וסי' תקפו דמלכא חבלו ובנה ואיטב סנבלט נפק דמדבחא · וכל ירמיה דכוו' חומות במ"ג חומת וסי' ונתתיך לעם הזה · והצתי אש בחומות דמשק · ופקדתי על בל בבבל וסי' טורא דדמשק נפל: צור י' מ"ל בליש' בקריא' וסי' וישלח חירם מלך צור דמלכים · ואמרת לצור הישבת ב' בפסוק · באנק חלל · חכמיך צור · כי בצור נדמה: שא קינה על מלך צור · כאשר ראיתי לצור · צור תעודה חתום תורה · גבל ועמון ועמלק פלשת:

מצודת דוד

מפלשתים וכן גוי כרתים (צפניה ב) ועל שאמר והכרתי אמר כרתים והוא לשון נופל על לשון: שארית וגו' ר"ל אף שארית לא ישאר מפלשתים היושב על שפת הים: (יז) בתוכחות חמה. בעונש יסורים הבאים בחמה גדולה: בתתי. בעת אתן בם נקמתי אז ידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול: כו (א) בעשתי עשרה שנה. לגלות יהויכין ולמלכות צדקיה: באחד לחודש. יתכן שהוא חדש החמישי וכמו שהיתה בשנת החורבן כן היתה בחדש החורבן: (ב) נשברה דלתות העמים. הדלתות שהיו כל העובדי כוכבים נכנסים בהן לסחורה הנה עתה נשברה כ"א מהדלתות כי לא הלך המצור מעליה עד נלכדה: נסבה אלי כל המסחור שהיה בה הנה עתה תסוב אלי ואלי יבואו כל סוחרי העכו"ם: אמלאה החרבה. ר"ל אהיה ממולא במסחר רב מסבת החרבה כי כל הסחורה שהביאו לה הנה בחורבנה יביאו אלי: (ג) הנני עליך צור: הנה אני אלחם בך אתה צור: גוים רבים·הם אנשי בבל: כהעלות. כמו שהים מעלה את גליו ברבוי עלום בעת הסערה: (ד) וסחיתי. אעקור עפר מיה בנין המגדלים ואתן את העיר להיות בה יבשות הסלע ר"ל תהיה מלאה גלי אבנים ושיעים מהסלת המגדלים: (ה) משטח חרמים. ר"ל לא תהיה עוד מלאה מסוחרים כשהיתה כי מאז לא ידורו בה כ"א ציידי דגים ויפרשו שמה הרשתות לנגבם: בתוך הים. כי צור ישבה בים: כי אני דברתי. ובידי לקיים דברי: והיתה. תהיה לשלל לגוים הם הכשדים: (ו) ובנותיה. הכפרים הסמוכים לה אשר בשדה יהרוג החויב את אנשיה: כי אני ה' הנאמן לשלם גמול: (ז) מלך מלכים. ר"ל מלך מושל על מלכים: וקהל ועם רב. כפל הדבר במ"ש: (ח) בנותיך. אנשי הכפרים העומדים בשדה יהרוג בחרב: צנה. ר"ל אנשים לבושי צנה: (ט) ומחי קבלו. כלי המלחמה ההוא יתן

מצודת ציון

ואיבה אשית (בראשית ג): (טז) חוף הים. שפת הים וגבולו: (יז) בתוכחות. ענין עונש יסורים וכן והוכח במכאוב (איוב לג): (ב) האח. הוא ענין לשון שמחה: (ד) וסחיתי. ענין עקירה כמו בית גאים יסח ה' (משלי טו): לצחיח. ענין יובש כמו שכנו צחיחה (תהלים סח): (ה) משטח. ענין פרישה כמו ושטחום לשמש (ירמיה ח): חרמים. רשתות כמו יגרהו בחרמו (חבקוק א): (ו) ובנותיה. ר"ל הכפרים וכן עקרון ובנותיה (יהושע טו): (ח) דיק. הוא מגדל הנבנה מול העיר לכבשה: סוללה. הוא תל העפר מול החומה לעלות עליה להלחם על העיר: צנה. הוא כעין מגן עשויה להציל ממכת חרב וחנית: (ט) ומחי קבלו. שם כלי מלחמה עשויה לזרוק בה אבנים

מול

בחומותיך ומגדלתיך יתץ בחרבותיו: י משפעת סוסיו יכסך אבקם מקול פרש וגלגל ורכב תרעשנה חומותיך בבאו בשעריך כמבואי עיר מבקעה: יא בפרסות סוסיו ירמס את כל חוצותיך עמך בחרב יהרג ומצבות עזך לארץ תרד: יב ושללו חילך ובזזו רכלתך והרסו חומותיך ובתי חמדתך יתצו ואבניך ועציך ועפרך בתוך מים ישימו: יג והשבתי המון שיריך וקול כנוריך לא ישמע עוד: יד ונתתיך לצחיח סלע משטח חרמים תהיה לא תבנה עוד כי אני יהוה דברתי נאם אדני יהוה: טו כה אמר אדני יהוה לצור הלא מקול מפלתך באנק חלל בהרג הרג בתוכך ירעשו האיים: טז וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ילבשו על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך: יז ונשאו עליך קינה ואמרו לך איך אבדת נושבת מימים העיר ההללה אשר היתה חזקה בים היא וישביה אשר נתנו חתיתם לכל יושביה: יח עתה יחרדו האין יום מפלתך ונבהלו האיים אשר בים מצאתך:

יהב בשורך ומגדלך יתרע באבני ברזליה: י מרפסת סוסותיה יחפינך אבקיהון מקל פרשין וגלגלין ורתיכין יזועון שורך במיעלוהי בתרעך כמא דעלין בקרתא דמתרעא משור: יא בפרסת סוסותיה ידוש ית כל שוקך עמיך בחרבא יקטיל וקמת תוקפיך לארעא ימגר: יב ויבזון נכסך וישבון סחורתיך ויפגרון שורך ובתי חמדתיך יתרעון ואבניך ואעך ועפרך בגו ימא ישוון: יג ואבטיל אתרגושת זמריך וקל נגון כנריך לא ישתמע עוד: יד ואתנינך לשעיעות כיף גרי משטח צידין תהי לא תתבני עוד ארי אנא יי גזרית במימרי אמר יי אלהים: טו כדנן אמר יי אלהים לצור הלא מקל מפלת קטילך בניחום מטעני חרב כד יתרמון קטילין בגויך יזועון פרוריא: טז ויחתון מעל כורסותיהון כל רברבי ימא ויעדון ית מעיליהון וית לבושי ציוריהון ישלחון זיע ילבשון על ארעא יתבון ויזועון מן קדם תביריהון ויצדון עלך: יז ויטלון עלך אליא ויימרון לך איכדין אבדת דהוית יתבא בגו ימא קרתא משבחתא דהוית יתבא בתקוף ימא היא ויתבהא איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא: יח כען יזועון פרוריא ביום מפלת קטילך ויתבהלון נגותא די בימא במפק גלותיך:

רש"י

לזרוק אבנים גדולות ומכה כעדו אילק"ויאה דשאטורי"ורא בלע"ז ויש לועזים קבלו דשארבלי"שא בלע"ז ויש לועזין פורייר"א בלע"ז: בחרבותיו. באומנות חורבן שיהא עמו: (י) משפעת סוסיו. כשיש סוסים הרבה מעלים אבק ברגליהם ועולה ונעשה כענן ומחשיך הארץ הוא קרוי שפעת וכן ושפעת מים תכסך (איוב כב) דלאפו"שין בלע"ז: כמבוא עיר מבוקעה. כמה דעלין לקרתי דמתרעא משור שנפרצה חומתה: (יב) רכולתך. סחורתך: (טז) וחרדו לרגעים. לשברים פן יבא עליהם גם הם כשברך לרגעים. לשון שבר כמו (ישעיה נא) רוגע הים עורי רגע (איוב כו) על רגעי ארץ (תהלים לה) על דכאי ארץ ומנחם פירשו לשון רגע כמו כי רגע באפו (שם ל): ושממו. לשון תמהון: (יז) נושבת מימים. יש נוקדין רפי ופותרין מיושבת מימים קדמונים ויש נוקדים דגש ופותרין מיושבת בחזקה על ידי ימים הסובבים לה וכן תרגם יונתן וכן הוא: אשר נתנו חתיתם. סביבות לכל היושבים: חתיתם. לורדפריימ"נט בלע"ז: (יח) האין. כמו האיים: מצאתך. מיציאתך בגולה

רד"ק

עם נגד העם ויש לפר' כי המ"ם נוספת והוא מדברי רז"ל שאמרו מתלקטין כחי קבל והוא הקשה שקורין ארק"א בלע"ז בערא ומורים בו אבנים לעומדים בחומה שלא יראו בתומה מפחד האבנים ולא ילחמו ותרג' יונתן ומחת סגווהי: בחרבותיו. הם כלי המפץ שמנפצים ומשברים בהם האבנים: (י) משפעת סוסיו. הרבוי וכן שפעת גמלים תכסך ויכסך על דרך הפלגה: אבקם. האבק שיעלו ברגליהם: תרעשנה חומותיך. על דרך הפלגה: כמבואי עיר מבקעה. כמו שבאין בעיר מבוקעת שלא יגיעם שלא מלחמה כן יבאו בשעריך. מבואי קבוץ מן מבוא: (יא) בפרסות סוסיו. ומצבת עזך לארץ תרד. הם המגדלים הגבוהים שהם נצבים למעל' והם מצבות העז כי בה יעז ונשגב האדם ובאמרו תרד ר"ל כל א' מן המצבות: (יב) ושללו חילך. כתרגומו נכסך: רכלתך. סחורתך: ועפרך. עפר הבנין: (יג) והשבתי המון שיריך. רבוי שיריך שהיית שמחה ומנגנ' ושרה מרוב טובה: (יד) ונתתיך. פי"ו תהיה תי"ו הנקבה שלא לנוכח וכן תבנה ואמר לא תבנה עוד והעיר שהיא בנויה היום הנקראת צור היא בינבש' על שפת הים כי צור הקדומ' היא בתוך הים והיא לצחיח סלע: (טו) כה אמר ה'. מפלתך. מפלת ההרוגים: באנק חלל. כמו יאנק חלל ואנק החלל היא יציאת נשמתו מסקנה בקול בעת מותו. וי"ת בניחום מטעני חרב: בהרג. כמו בהסרג ובנפול ה"א הבנין הוטלה תנועת' על בי"ת השימוש: הרג. שם הפועל ואמר שם הפעל אחר הפעול' לחזק הענין כמו וילם דוד לוט למען טבות טבח בלוע בלע בגדי' בגדו והדומי' להם: (טז) וירדו. הענין הזה כולו כי יפחדו על עצמם כי יאמרו עיר גדולה ומוחרת כזאת חרבה ואיך נעמוד אנחנו: וחרדו לרגעים. לשעות ולרגעי' כלו' תמיד וי"ת ויזועון מן קדם תבריהון תרגם לרגעי' מן רגע הים עורי רגע: (יז) ונשאו. נושבת מימים. כי מסחורות שהיו באות אליה דרך ים נתישבה ועלתה במעלה ואמר מימים לשון רבים כלומר ים אוקינוס וים סוף וים מערבי ושאר הימים כי דרך כלם היו באים אליה סוחרים וי"ת דהות יתבא בגו ימיא: העיר ההללה. הה"א במקום אשר כי לא תבא ה"א הידיעה בעברי' וכן וכל ההקדים שמואל כמו אשר הקדיש: אשר היתה חזקה בים. רוצה לומר באיי הים היתה היא החזקה שבהם העיר היתה חזקה בבנינה וכן יושביה חזקים וי"ת דהוי' יתבא בתקוף ימא: אשר נתנו חתיתם לכל יושביה. מרוב חזקם נתנו חתיתם ומוראם לכל יושבי הים וזכר הים בל' נקבה כמו שאמר גם כן ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה ויונתן תרגם איכדין אתמסרו לתבר כל יתבהא פירוש כנוי יושביה לצור על דרך רחוקה: (יח) עתה יחרדו. כשוא החי"ת: האין. ביו"ד אחת לנכד והנו"ן במקום מ"ם וכן לקץ הימין כמו הימים וה"י פרוריא וכן תרגם ירעשו האיים למעלה אבל ונבהלו האיים אשר בים תרגם נגוותא דבימא וזה עשה מפני שנכפל בפסוק ופרוריא פי' מגרשי יערים והכפרים. וכן תרגם ירעשו מגרשות יזועון פרוריא וכן בדברי רבותינו ז"ל פרוריא: מצאתך. כתרגומו במיפק

מצודת ציון

אבנים להכות בחומה כנגדה כי מחי הוא תרגומו של הכאה וקבלו הוא תרגומו של נגד: יתוץ. מלשון נתיצה ושבירה: בחרבותיו. שם כלי עשוי לשבר בו וכן ואל כחרב (ירמיה לג): (י) משפעת. ענין רבוי כמו שפעת גמלים (ישעיה ס): אבקם. היא עפר הדק כמו כאבק דק (שם כט): פרש. כן יקרא רוכב הסוס הרגיל בזה: וגלגל. הוא אופן המרכבה: תרעשנה. מל' רעש ונדנוד: מבוקעה. מל' בקיעה ופתוח: (יא) בפרסות. הם המנעלים שברגלי הסוסים וכן מפרסת פרסה (ויקרא יא): ירמוס. מל' רמיסה ודריכה: חוצותיך. הם השווקים וכן וחוצות תשים לך בדמשק (מ"א כ): ומצבות. ר"ל מקומות גבוהות והוא מלשון מצבה: עוזך. ענין חוזק: (יב) חילך. עשרך: רכולתך. ענין סחורה וכן רוכלת העמים (לקמן כ"ז): (יג) והשבתי. אבטל: המון. מלשון המייה: שיריך. מלשון שיר: כנוריך. שם כלי נגון: (יד) לצחיח. ענין יובש: משטח. ענין פרישה: חרמים. רשתות: (טו) באנוק. ענין אנחה וגניחה שהיא בעת יציאת הנפש וכן יאנק חלל (ירמיה נ"א): ירעשו. ענין חרדה: (טז) מעיליהם. מלשון מעיל והוא שם מלבוש חשוב: רקמתם. מעשה רוקם בפתילי זהב וכסף: יפשוטו. ענין הסרת המלבוש: ושממו. ענין תמהון: (יז) ההללה. מלשון הלול ושבח: חתיתם. ענין פחד כמו אל תחת (שם א'): (יח) האין. יבא הנו"ן במקום המ"ם וכן לקץ הימין (דניאל י"ב): (יט) נחרבת. מלשון חורבה: תהום

מצודת דוד

מול חומותיך לזרוק עמה אבנים לשבר החומות: בחרבותיו. בכלי העשוי לנתץ בו: (י) משפעת. ממרבית סוסיו יכסה אותך האבק המתאבק ברגלי הסוסים: בבואו. בעת יבוא בשעריך מבלי מונע כמו שבאים כל הרוצים אל עיר שנבקעה חומתה ר"ל לא יוכל מי לעכב על ידו לבל יבוא העירה: (יא) ומצבות עוזך. המקומות הגבוהות והחזקות תרד כל אחת ותפול לארץ ולא תתחזק בכן: (יב) ואבניך וגו'. מבנין הבתים והחומות: בתוך מים ישומו. יפילו אל הים שאצל העיר: (יג) והשבתי. אבטל ממך קול המיית השיר ועוד לא ישמע שם קול כנוריך: (יד) לצחיח סלע. תהיה מלאה מגלי אבני המפולת: משטח חרמים. הציידים יפרשו שמה רשתותם לנגבם וכאומר לא ידורו בה עוד סוחרים ושרים להשמע בשיר וקול כנור כי מעתה ידורו שם ציידי דגים נבזים ושפלים: לא תבנה עוד. להיות כשהיתה: כי אני ה' דברתי. ובידי לקיים: (טו) מקול מפלתך. מקול היוצאת בעולם על מפלתך בעת יאנקו בך חללי חרב בעת יהרגו בך הרג רב אז ירעשו ויחרדו כל יושבי איי הים כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרך: (טז) וירדו וגו'. בעבור צער ואבלות: חרדות ילבשו. יהיו מסובבים בחרדה כמלבוש המסבב את הגוף: וחרדו לרגעים. בכל רגע יוסיפו בחרדה: ושממו עליך. יתמהו בתמהון לבב על מפלתך: (יז) ונשאו. ירימו עליך קול קינה ויאמרו אליך איך נאבדת עיר המיושבת בחוזק רב מן המים: אשר היתה חזקה בים. החזקה מכל העמים היושבים בים: היא ויושביה. ר"ל היא חזקה בעבור הים הסביב לה ויושביה היו חזקים וגבורים: אשר נתנו חתיתם. שהדם היתה מוטלת על כל יושבי הים אל האיים: (יח) יחרדו האין. יושבי האיים יחרדו ביום מפלתך: מצאתך. תמה

רש"י

בגולה: (יט) בהעלות עליך את תהום. בהסקותי עליך משריית עממין דסניאין כמו תהומא ויחפנוך עממין סגיאין כן ה"י וכמשמעו בתחלה נתנה ביד נבוכדנצר וסוף עלה הים ושטפה: (כ) את יורדי בור. עם יורדי גיהנם: אל עם עולם. עם שאר העכו"ם אשר שם מעולם: כחרבות מעולם. כערים אשר חרבו מאז כסדום וחברותיה: ונתתי צבי בארץ חיים. ואתן תשבחא בירושלי': (כא) בלהות. פרשו יונתן בלהות כדלא הוית והפותרים אומרים ל' מקום מרקד שעירי' ומזיקי': (ג) על מבואות ים. על הנמל שהספינות באות עד החומה והשערים והרבה כרכין יושבין על הים ואינה מקום נמל ואין הספינות יכולות לקרב אליהם: מבואות ים. פור"ט בלע"ז: רוכלת העמים. כך היה מנהגם סוחרים הבאים לה זה מצפון וזה מדרום לא היו רשאין לעשות סחורה זה עם זה אלא יושבי העיר לוקחין מזה ומוכרין לזה: את אמרת אני כלילת יופי. עד עכשיו הכל אומרי' על ירושלים כלילת יופי (איכה ב) משוש כל הארץ (תלים מח) עכשיו את מתגאה לומר אני כלילת היופי סוף גמר היופי כלול בי: (ד) בוניך. ארדכלייך. ל' בנין: (ה) ברושים משניר. לפי שהיתה בנויה בים וביום אבדה המשילה הנביא לספינה משובחת שהכבידו משאה בתוכה וטבעה ברוח קדים: משניר. טור תלגא: את כל לוחתים. הלוחים שנעשית האניה מהם: ארז מלבנון. שם יער שהארזים מצויין בו: תורן. הוא העץ הזקוף וגבוה התקוע בספינה שבו תולין המפרש שקורין בויל"א בלע"ז וכו נקבים בראשו שהחבל שמושכין בו הספינה נכנס ויוצא בו מש"ם בלע"ז: (ו) אלונים. מין עץ סרק שקורין קייסנ"א בלע"ז: משוטיך. הם שרחבים בראשה שמנהיגין בהם האניה רייח"ש בלע"ז: קרשך. הוא הקרש הרחב שבראש השני של ספינה אל מול התורן שבראשה אשר בו

יחזקאל כו כז

יט כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה בְּתִתִּי
אֹתָךְ עִיר נֶחֱרֶבֶת כֶּעָרִים אֲשֶׁר לֹא־ ב'
נוֹשָׁבוּ בְּהַעֲלוֹת עָלַיִךְ אֶת־תְּהוֹם ג'
וְכִסּוּךְ הַמַּיִם הָרַבִּים׃ כ וְהוֹרַדְתִּיךְ
אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר אֶל־עַם עוֹלָם ב'
וְהוֹשַׁבְתִּיךְ בְּאֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת כָּחֳרָבוֹת ב' י ז' . ל'
מֵעוֹלָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר לְמַעַן לֹא
תֵשֵׁבִי וְנָתַתִּי צְבִי בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ ל'
כא בַּלָּהוֹת אֶתְּנֵךְ וְאֵינֵךְ וּתְבֻקְשִׁי ל'
וְלֹא־תִמָּצְאִי עוֹד לְעוֹלָם נְאֻם ל'
אֲדֹנָי יֱהוִֹה׃

כז א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב וְאַתָּה בֶן־אָדָם שָׂא עַל־ כ"ד בסיפרא
צֹר קִינָה׃ ג וְאָמַרְתָּ לְצוֹר הַיֹּשֶׁבֶתִי י' מ"ל היושבת ק'
עַל־מְבוֹאֹת יָם רֹכֶלֶת הָעַמִּים אֶל־ ל'
אִיִּים רַבִּים כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה צוֹר
אַתְּ אָמַרְתְּ אֲנִי כְּלִילַת יֹפִי׃ ד בְּלֵב ז'
יַמִּים גְּבוּלָיִךְ בֹּנַיִךְ כָּלְלוּ יָפְיֵךְ׃ ל'
ה בְּרוֹשִׁים מִשְּׂנִיר בָּנוּ לָךְ אֵת כָּל־ ל'
לֻחֹתָיִם אֶרֶז מִלְּבָנוֹן לָקָחוּ לַעֲשׂוֹת ל' וחסר
תֹּרֶן עָלָיִךְ׃ ו אַלּוֹנִים מִבָּשָׁן עָשׂוּ ל'. ל' ומ"ל
מִשּׁוֹטָיִךְ קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ־שֵׁן בַּת־ ל'

תרגום

יט אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים כַּד אֶתֵּן יָתִיךְ קִרְיָא חָרְבָא כְּקִרְוִין דְלָא אִתּוֹתַבָא בְּאַסְקוּתִי עֲלָךְ מַשִׁרְיַת עַמְמִין דְסַגִיאִין כְּמֵי תְהוֹמָא וְיַחְפּוּנָךְ עַמְמִין סַגִיאִין׃ כ וְאַחֲתִנִיךְ עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא לְוַת עַמָא דְמֵעַלְמָא וְאַצְדְנִיךְ בְּאַרְעָא אַרְעִיתָא בְּחָרְבָתָא דְמֵעַלְמָא עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית אֲבַדָנָא בְּדִיל דְלָא תִתְיַתְבִין וְאֶתֵּן חֶדְוָא בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כא כְּדְלָא הֲוֵית אֶתְּנִנָךְ וְכֵן תֶּהֱוֵי וְתִתְבְּעִין וְלָא תִשְׁכְּחִין עוֹד לְעָלַם אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב וְאַתְּ בַּר אָדָם טוֹל עַל צוֹר אִלְיָא׃ ג וְתֵימַר לְצוֹר דְיָתְבָא עַל מִגְרַשׁ מְחוֹזֵי יַמָא מְסַפְּקָא סְחוֹרָא לְעַמְמַיָא לְנִגְוָן סַגִיאָן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צוֹר אַתְּ אֲמַרְתְּ אֲנָא מְשַׁכְלְלָא בְשׁוּפְרִי׃ ד בְּגוֹ יַמַיָא תְחוּמַיִךְ אַרְדִיכְלַיִךְ שַׁכְלִילוּ בִּנְיָנַיִךְ׃ ה בִּירָוָן מִשְׂנִיר בְּנוֹ לִיךְ יַת כָּל גִשְׁרַיִךְ אַרְזִין מִלְבְנָן נְסִיבוּ לְמֶעְבַּד תּוֹרְנִין עֲלָךְ׃ ו בְּלוֹטִין מִמַתְנָן עֲבַדוּ מְשׁוֹטֵי סְפִינָךְ תְּרוֹמֵי תַרְעָךְ דַפִּין דְאֶשְׁכְּרוֹעִין מְכַבְשִׁין בְּשֵׁן דְפִיל בֵּית חוּפָאָה לָא תִיטְרוֹן

בהעלות ג' בקריא' וסימן בהעלות ה' את אליהו: בתתי אותך עיר נחרבת. ואחר הכינו להם ולכתנים: תחתיות ז' בקריאת וסימן ואת גלות תחתיות דיהושע. הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים. והורדתיך את יורדי בור. נחה על המון מצרים. שם עילם וכל המונה. שתני בבור תחתיות. קראתי שמך ה' מבור תחתיות:

רדק

במיפק גלוותך: (יט) כי כה אמר ה'. כערים אשר לא נושבו. כי כשנראה הסלע חלק נראה שלא היה שם עיר מעולם: בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים. כפל הענין במלות שונות ואמר למעלה משטח חרמים תהיה כשוי המים היה לשעה כשעלו המים על העיר ועלה הים עליה ושטפ' ואחר כך חזרו גלי הים לאחו' ונשאר הסלע מגולה ויבש ויונתן תרגם זה דרך משל באסקותי עלך משריית עממין דסגיאין כמו תהומא ויחפונך עממין סגיאין: (כ) והורדתיך את יורדי בור. כלומר תאבדי מן העולם כמו יורדי בור וגו' הקבר ותרגם יונתן ואחתינ' עם נחתי גוב בית אבדנא: אל עם עולם. כלומר עם שמתו מעולם היום זמן רב שנשחת גופם ואבד ושב עפר: והושבתיך בארץ תחתיות. כאילו את בארץ תחתיות וכפל הענין לחזק: למען לא תשבי. שלא תשבו עוד: ונתתי צבי בארץ חיים. ואתן חפץ ופאר בא"י שהיא ארץ חיים שהיית שמחה עליה על שנחרבה היא תשוב עוד לקדמותה שהיא ארץ החיים ולפי שאמר על צור בארץ תחתיות שהיא ארץ מתים שאבדו מן העולם אמר בהפך על ארץ ישראל שהיא ארץ חיים ורבותינו ז"ל דרשו ארץ שמתיה חיים כלומר שמתי' בה מישראל יחיו לזמן תחיית המתים ותרגם יונתן ואתן חדוה בארעא דישראל: (כא) בלהות אתנך. הפוך כמו בהלות ענין בעתה וכליון: ותבקשי. ואם תבקשי לא תמצאי עוד לעולם ותבקשי הוי"ו נמשכת בגעיא והשי"ן בשוא ופתח ויונתן תרג' בלהות שתי מלות כדלא הוי בל הות: ויהי. (ב) ואתה בן אדם. (ג) ואמרת. על מבואות ים. על מקומות שנכנסים אליהם דרך ים והוא הנמל שנכנסים שם הספינות: רוכלת העמים. סוחרת את אמרת אני כלילת יופי את שבחת עצמך והיית אומרת אני שלמה מכל יופי וכל טוב והולך ומספר טובה ויופיה: (ד) בלב ימים גבוליך. כי מכל צד היה לה ים: בוניך. האומנים הבונים חומותיך ומגדלותיך ובתיך: כללו יפיך. הם השלימו יפיך כי בנו אותה בטוב שבבניינים ביפה שבהם: (ה) ברושים משניר. כי בהר שניר היו גדלים הברושים היפים: את כל לחתים. לפי שכל טוב צור היה דרך הים בספינות באות אליה ויוצאות ממנה שבח ענין הספינות שהיו בה ואמר כי לוחות הספינות היו עושים מברושים וזה לגדולה וליופי ואמר לחתים לשון רבוי ובלשון שנים רוצה לומר כי הרבוי עשוי בתכונת שנים או לפי שהספינה עשויה שני צדדים כי שני ראשיה חדים והחכם ר' אברהם א"ע פירש כי הטעם שיש ספינות שעושים אותם משני לוחות ויונתן תרגם ית כל גשרך רוצה לומר גשר שיעברו עליו מספינה לספינה: לעשות תורן עליך. התורן הוא עץ הגבוה הנצב בספינה שמשימין בראשו הנס: עליך. רוצה לומר על ספינותיך: (ו) אלונים. הם הערמונים וכן תרגם יונתן בלוטין: משוטיך. מן כל תושבי משוט אנא שהוא משקל אחר כי

תולדות אהרן

בארץ חיים. כתובות קיא: ארז מלבנון. ג"כ עד:

מצודת דוד

ממה שילאת ונאבדת מן העולם: (יט) בתתי. בעת אתן אותך להיותך עיר נחרבת דומה כערים אשר לא נתיישבו מעולם בעת יעלה עליך את התהום ומים רבים יכסוך ור"ל כשיבואו עליך עמים רבים לאבד אותך: (כ) והורדתיך. אז אוריד אותך עם שאר יורדי בור אל העם השוכנים שם מעולם להיות כמותם: והושבתיך. אושיב אותך בארץ תחתית הוא הקבר: כחרבות מעולם. במקום שהוא חורבה מימות עולם והוא הקבר וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה: את יורדי בור. עם שאר יורדי בור ושוה להם: למען לא תשבי. ר"ל ההורדה תהיה באופן שלא תהיה עוד מיושבת לעולם כמתים אשר לא ישובו ע"פ האדמה: ונתתי צבי. החמדה וההדר אתן בארץ חיים והיא א"י הקרויה כן ע"ש שבה יחיו המתים בזמן התחיה ר"ל לא כשתשבה צור שהיא תמלא מחרבות ירושלים כי נהפוך הוא שהיא תאבד וכל ההדר יהיה בה: בלהות. לך אתן בהלה ופחד ולא תהיה עוד בעולם: ותבקשי. אם מי יבקש אותך לא תהיה נמצא למי עוד בעולם כי לא תשוב לקדמותך:

כז (ב) שא. הרם קול קינה על צור: (ג) לצור. על צור: על מבואות ים. על הנמל מקום שהספינות באים: רוכלת העמים. המספקת סחורה אל העמים להביאהו אל איים רבים: צור את אמרת. ר"ל אתה צור אמרת אני כלול בכל מיני יופי: (ד) בלב ימים. ר"ל וזהו על כי גבוליך היא בלב הים ר"ל במקום עומק הים וחזקו ואמר ימים לפי שמשם היו יכולים לפרוש לכמה ימים: בוניך. הבונים אותך שמו בך כל היופי הראוי לך: (ה) ברושים משניר. לפי שצור ישבה בים ונאבדה במקומה המשילה לספינה משובחת שהכבידו משאה ונטבעה ע"י רוח קדים ובעבור כבדותה לא יוכלו מנהיגי הספינה להצילה ולכן אמר הנה ברושים הבאים משניר המובחרים במינים מהם בנו אותך כל לוחות ונסרי הספינה: מלבנון. מיער הלבנון מקום הארזים החשובים משם לקחו ארז לעשות תורן עליך: (ו) מבשן. מקום אלונים טובים

מצודת ציון

תהום. עומק המים: (כא) בלהות. הוא הפוך מן בהלות וכן לעת ערב והנה בלהה (ישעיה י"ז): ואינך. ואין לך: מבואת. מלשון ביאה: רוכלת. סוחרת כמו בעיר רוכלים שמו (לעיל י"ז): כלילת. מלשון כל וכן מכלל יופי (תהלים נ'): (ד) בלב. חוזק הדבר יקרא לב ע"ש לב בעל חי שהוא חזקו ועקרו וכן דרך אניה בלב ים (משלי ל'). כללו. מלשון כל: (ה) ברושים. שם אילן סרק החשוב: משניר. שם מקום: לוחתים. מלשון לוח ונסר: תרן. הוא עץ הזקוף שעל הספינה ובו משימים הוילון כמו בל יחזקו כן תרנם (ישעיה ל"ג): (ו) אלונים. שם אילן סרק: משוטיך. מלשון השטה ושחיה במים כמו אני שיט (שם) ויאמר על העצים הארוכים שמנהיגים בהם הספינה להשיטה אל המקום הנרצה: קרשך. ענין לוח ונסר כמו ועשית את הקרשים (שמות כ"ו): שן. הוא שן הפיל: בת אשורים. עדת אשורים וכן בת בבל

מובים

רדק

כי מן משוט יאמר משוטיך בשוא המ"ם ובלא דגש השי"ן כמו מן מקום מקומיך ומשוטיך בחירק המ"ם ודגש השי"ן והמשוטים הם העצים הארוכים שמנהיגים בהם כמו אני פיט: משוטיך · רוצה לומר משוטי ספינותיך: קרשך. עשו שן · קרש ספינתך והוא דרך כלל כי לא יהיה קרש אחד לבד כי הוא אומר על קרשי המגדל שעושין בראש הספינה ועושין אותו המגדל בשאר הספינות מקרשי עץ טובים ויפים ובספינות צור היו עושי' מקרשי שן לגדולה ולפאר: בת אשורים · עדת אשורית עשו לך קרשי שן שהביאו אותו השן מאיי כתים כי שם הפילים מצוין שעושין מעצם שלהם קרשים וכלים ולכך נקרא העצם ההוא בכלל שן כי משיני הפיל עושים המלאכה היפה וי"ת בת אשורים מלה אחת מן פדהר ותאשור שתרגם דפין דאשכרועין וכן תרגם ותאשור ואשכרעין וכן תרגם ברומי תרעך דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופא' לא תיטרון ממדינת אפילי' ולא הבנתי מלת לא תיטרון ובקצת נוסחאות לאתר נטרון ואשכרוע הוא הנקרא בוסו"ס בלע"ז: כתים. ביו"ד אחד כתיב וקרי בשני יודי"ן ביו"ד היחס וביו"ד הרבוי כתיים כמו אלהי העבריים: (ז) שש ברקמה ממצרים. יריעות פשתים עשויות מעשה רוקם מביאים לך ממצרים כי משם מביאים כלי פשתן ואותו השש היה מפרשך: להיות לך לנס · והוא הוילון שפורשין על התורן כמו שאומר בל יחזק כן תרנם בל פרשו נס ואומר כי דרך גדולה היו עושים בצור וילוני הספינות מיריעות שש נאות עשויות מעשה רוקם: תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך. בגדים צבועים בתכלת וארגמן שמביאים מאיי אלישה · היה מכסך מלבושך או היה מכסה אהל הספינה לכסות על בני הספינה מזרם וממטר ומחורב והיה האהל או המכסה ההוא עשוי מיריעות צבועות בתכלת וארגמן נאוי: מאיי אלישה. תרגם יונתן ממדינת איטליאה: (ח) יושבי צדון וארוד היו שטים לך. הם היו מנהיגים לצורכיהם · שטים אותי המשיטים מנהיגי הספינה ויונתן פי' היו בטים בעבורך להביא סחורה אליך הוו שייטין ומייתין סחורה לגויך: חכמיך צור היו בך. צור הוא לשון קריאה כלומר את צור חכמיך היו בך לא היית צריכה להביא לך חכמים מעיר אחרת יודעי הים להנהיג הספינה בחכמה כי בך היו: המה חובליך. חובל יקרא מושך חבלי הוילון במשפט וצריך להשכיל בחכמה לקבל הרוח במשפט ואחד הוא הרב פרנס הספינה המלמד שאר החובלים למשוך כפי מה שיראה והוא שאותו הקברניט שנקרא טימו"ן בלעז וכן מנהיג הספינה להדריכה הדרך אשר יראה וכל זה בחכמה: (ט) זקני גבל וחכמיה · בנאים היו וכן אמר בבנין שלמה והגבלים והם היו באים לצור להחזיק בדק העיר בחומותיה ובניניה: כל אניות הים ומלחיהם: כתרגומו כל נחתי ימא וספניהון הוו שייטין ומייתן סחורה לגויך תופשי המשוטות נקראים מלחים: לערב מערבך. ענין סחורה וכן כל אשר בפרשה זו מזה השרש ונקראה הסחורה מערב והסוחרים עורבין לפי שהסוחרין עורבים זה לזה בסחורתם במקחם וממכרם: (י) פרס ולוד ופוט · היו יודעי מלחמה והיו באים לצור כשהיתה צריכה לעשות מלחמה עם אחרים: מגן וכובע תלו בך. נראה כי הם היו מביאים מארצם כלי מלחמה שהיו טובים לפיכך אמר הנה המה נתנו הדרך כי היו מיפים ומהדרין העיר בכלי מלחמה טובים ויפים ודרך בני אדם לתלות המגינים והכובעים בראשי המגדלים ועל החומות וכן אמר אלף המגן תלוי עליו: תלו · מבנין פועל הדגוש: (יא) בני ארוד וחילך. בני ארוד הם ג"כ בני מלחמה והם היו עם חילך כמו פרס ולוד שזכר ועמדו היו על חומותיך סביב כשבאו אויבים להלחם עליך: וגמדים במגדלותיך. היו אנשים ננסים אנשי מדה קטנה מן גמד ארכה ויונתן תרגם קפוטקאי: שלטיהם. מגיניהם כמו כל שלטי הגבורים: תלו על חומותיך. גם זה מן הדגוש: (יב) תרשיש סחרתך. מביאה סחורה אליך כי היא על הים ויונתן תרגם תרשיש מן ימא: מרוב כל הון: מרוב כל

רשי

בו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו ובלשון משנה קברנוט ובלשון לע"ז גוברניי"ל עשו שן בת אשורים. א"א לו להיות מלה של עץ וזהו בת אשורים כאלו הוא תיבה אחת לשון תדהר ותאשור (ישעיה מא) שפירש ת"י אשכרועין ואת קברניטה של צור השמל לקרש של אשכרוע מלופה בשן ע"י מסמרים לנוי ולהחזק כי כן תרגם יונתן דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לא פירשו כסויה לא יפול אבל יונתן פריש הקברנט הזה לפי ענין העיר על קרשי שעריה: (ז) שש ברקמה. בגד שש עשוי בציורי רקמה: מפרשך: הוא שקורין בל"א היג"ל ובלשונינו בוויל"א בלע"ז: להיות לך לנס. לפורשו על כלונס הארז ולהגביהו על התורן: נס בלשון משנה כלונס ובלע"ז פורקא: היה מכסך · לאהל וגג על פני כל האניה: (ח) היו שטים לך · תופשי משוטיך להנהיגך: חובליך · אוחזי הקברניט לכוין ולישר האניה: (ט) זקני גבל. אומני הבנין כמו שנאמר ובוני חירם והגבלים (מלכים א ה): מחזיקי בדקך. מתקני בדקך שלא יכנסו בהם המים הפייסו"ש שקראו"א בלע"ז: כל אניות הים ומלחיהם: הספנים שלהם: היו בך. היו סביבך לשוט אל המדינות הרחוקות להביא הסחור' לתוכך: לערוב מערבך. ל' ערובה הם כל צרכי האדם שהוא חי בהם וממונו הוא ערובתו והצלתו לחיין גרנסיא"ה בלע"ז: (יא) בני ארוד וחילך · ומאר חיל בני אדם היושבים בתוכך: וגמדים. ת"י ואף קפוטקאי שמעתי משמו של רבי מנחם על שם שיורדין בים עד התהום משערי גומדי אמות עומקה נקראו גמדים אגדים בלע"ז וים פותרים שהם ננסים ונכנסין במדת אמה: שלטיהם. הם אשפות שנותנין בהם חצים כמו (ירמיה נא) הברו החצים מלאו השלטים קייבריג"ה בלע"ז: תלו. הרבה תלוי תלים: (יב) תרשיש. ים שמה תרשיש: מרוב כל הון: שהיה בתוכך ובמוחים הסוחרים שיתלאו בך סחורה הראויה להם: בדיל · אשטיי"ן בלע"ז: עזבוניך · חוזקיך ועוזרך כמו (נחמיה ג) ויעזבו את ירושלים עד החומה וממונו של אדם הוא חזקו המעמידו על

תרגום

ממדינת אפוליא: ז בוץ
וציורין ממצרים הוה פרסיך
למהוי ליך לאת תכלא
וארגונא ממדינת איטליא הות
כסותיך: ח יתבי צידון וארוד
הוו שיטין ומיתן סחורא
לגויך חכימיך צור
הוו ביך אינון פרנסיך: ט סבי
גבל וחכימהא הוו ביך מתקפי
צורכיך כל נחתי ימא וספניהון
הוו שיטין ומיתן סחורא
לגויך: י פרסאי ולודאי
ופוטאי הוו במשריתיך גברי
עבדי קרביך עגילין וקולסין
תלו ביך אינון אסניאו זיויך:
יא בני ארוד וכל משריתיך
על שורך סחור סחור ואף
קפוטקאי במגדליך הוו
שלטיהון תלו על שוריך סחור
סחור אינון שכלילו שופריך:
יב מן ימא מיתן סחורא לגויך
מסגי כל עותר בכסף ברזל בעץ ואבר יהבו בבית גנזיך:

מקרא

אשרים מאיי כתים: ז שש ברקמה (ל' וחסר כתיים ק')
ממצרים היה מפרשך להיות לך (ל')
לנס תכלת וארגמן מאיי אלישה (ג')
היה מכסך: ח ישבי צידון וארוד
היו שטים לך חכמיך צור היו בך (ב' א' חסר י' מ"ל)
המה חבליך: ט זקני גבל וחכמיה (ל' וח')
היו בך מחזיקי בדקך כל אניות (ל')
הים ומלחיהם היו בך לערב (ל' ב' בתרי לישנ')
מערבך: י פרס ולוד ופוט היו
בחילך אנשי מלחמתך מגן וכובע
תלו בך המה נתנו הדרך: יא בני (ב')
ארוד וחילך על חומותיך סביב (ד' מ"ל)
וגמדים במגדלותיך היו שלטיהם (ל'. ב')
תלו על חומותיך סביב המה כללו
יפיך: יב תרשיש סחרתך מרב כל
הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו (ט"ו רפין)

אלישה ג' בקריאה וסי' ובני יון אלישה ותרשיש · וחברו דד"ה · מאיי אלישה היה מכסך: לערוב ב' ומב' לישנא וסי' רפא היום לערוב · לערב מערבך · קרמא מ"ל: בכסף ט"ו ורפין וסי' נמסר ביהושע סי' כ"ב:

מצודת ציון

בכל (תהלים קל"ו): (ז) שש · הוא הפשתן העב: לנס · הוא הוילון שעל תורן הספינה כמו בל פרשו נס (ישעיה ל"ג): תכלת וארגמן · מיני צבעונים חשובים: (ח) וארוד · שם מקום: שטים · מלשון שטים ושחים: חובליך · מלשון חבל וקו ויקראו כן מנהיגי הספינה על כי מושכים בחבלי הוילון וכן רב החובל (יונה א'): (ט) גבל · שם אומה והיו בנאים כמ"ש ובוני חירם והגבלים (מ"א ה'): מחזיקי · מלשון חיזוק ותקון: בדקך · מקום השבר והרעוע כמו בדק הבית (מ"ב ג') וקרא בלשון בדק על כי צריך בדיקה וחיפוש אחר השבר ומקום הרעוע למלאה: ומלחיהם · כן יקראו מוליכי הספינה כמו ויראו המלחים (יונה א') והוא ענין ערבוב כמו ממולח טהור קדש (שמות ל') ע"ש שמוליכי הספינה מערבבים המים עם המשוטות: לערוב מערבך · הסחורה תקרא מערב והסוחרים עורבים כי הסוחרים מתחייבים זה לזה בהקפותיהם את הסחורה זה לזה וערב הוא ענין התחייבות כמו התערב נא את אדוני וכו' (ישעיה לו) וכן מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי (ירמיה ל'): (י) בחילך · מלשון חיל ועושר: וכובע · הוא כלי מגן על הראש: תלו · מלשון תלים: (יא) ותילך · ענין לצאות עם: וגמדים · כן יקראו אנשי מדה קצרה והוא מלשון גמד ארכה (שופטים ג) שר"ל אמת הזרוע: שלטיהם · הם כעין מגינים: (יב) עזבוניך · היא הסחורה ויתכן שהוא מלשון ויעזבו את ירושלים (נחמיה ג') שהוא ענין חיזוק

מצודת דוד

טובים מהם עשו לך משוטים להנהיג בהם את הספינה: קרשך · הוא הקרש הרחב שמשימין באחורי הספינה וע"י מנהיגים הספינה אל מקום הנרצה הקרש הזה עשו משן מה שהביאו עדת אשורים מן האיים של כתיים כי מנהג בני אשור היה להביא מאיי כתיים שן הפיל היותר מובחר: (ז) שש ברקמה. יריעה של שש עשויה במעשה רוקם הבאה ממצרים מקום השש היפה היריעה ההיא פרשו עליך להיות לך לנס הוא הוילון שעל התורן המקבל הרוח להוליך הספינה: תכלת וארגמן · יריעות צבועות בצבע תכלת וארגמן המובאים מאיי אלישה המובחרים מאוד נעשה היה למכסה על הספינה לכסות אנשיה לבל יכם שמש ושרב ומסתור מזרם וממטר: (ח) יושבי צידון וארוד. שהיו בקיאים בהנהגת ספינה הם היו משיטים ומוליכים את הספינה: חכמיך צור · על כי כאלו אל צור ידבר לכן אמר חכמיך צור וכו' ר"ל חובלי הספינה מושכי חבלי הוילון לנטותה מול הרוח שהיא חכמה מרובה היו מחכמיך צור כי שם נמצאו חכמים מופלאים: (ט) זקני גבל וחכמיה. הם היו בקיאים במלאכת הבנין ולכן הם היו בך לחזק ולתקן בדקי הספינה ומקומות הרעועים: כל אניות הים. כל הספינות ההולכות בים ומלחיהם הם מנהיגי הספינה כולם באו אליך לסחור סחורתך כי הרבה סחורה נמצא בך: (י) היו בחילך אנשי מלחמתך · ר"ל האומות ההם נלחמו בעבורך במחיר העושר שנתת להם בשכרם: תלוי בך. כן היה מנהגם לתלות כלי מלחמה על המגדלים כמ"ש אלף המגן תלוי עליו (ש"ס ד): המה. כלי המלחמה האלה נתנו הדר ופאר על עירך: (יא) וחילך · וגם אנשי חילך מאנשיך: על חומותיך. עמדו על החומות מסביב לשמור העיר מן האויב: וגמדים · אנשים קצרי המדה היו על המגדלים לראות משם מה הנעשה במחנה האויב ובעבור קטנותם לא ראום האויב לזרוק בהם חצים: המה · השלטים התלויים על החומה נתנו בך כל היופי הראוי לך: (יב) תרשיש: אנשי תרשיש הביאו

רש"י

על רגליו : (יג) בנפש אדם . עבדים ושפחות למכור : (טו) ידך • מקומך : קרנות שן והבנים . קרני יעלים ועצמות פיל ומווסים עופות שסמן פאו"ן בלע"ז : השיבו אשכרך . הביאו לך תשורה : (טז) ארם סוחרתך • באבנים טובות האמורות במקרא וארגמן ורקמה ובוץ : מרוב מעשיך • מתוך שהיו יודעים בנשיאיך והכיך שמראין להם מעשה נוי ותפארת לחכמים : בנופך • איקרב' נקל"א בלעז : (יז) בחטי מנית . שם מקום שחטיה יפות כמו עד בואך מנית (שופטים יא) ומדרש אגדה חטין יפין ונאין הנמכרים במניין ויונתן תרגם בחטי ריחוש לשון קבולת מניינים הרבה פרוקא"ס בלע"ז ותבירו בפסיקתא מה הדם כחוש בעלין אף לאה כחושה בבנים ולא ידעתי מהו מפי רבי שמעון מצאתי שמצא במקרא תרגום ירושלמי בחיטי מנית ופנג . דחושלא וקלמא שערי דחושלא שבגמרא אנו שונים שעורים קלופים ואומר אני מנית לשון מנות מאכל מזומן ואף לפי נקוד דגש דרכו של יונתן לתרגם התיבה פעם משמעה פעם מדרשה כן תרגם וגם שם העיר המונה אנו נוקדים שם והמונה לא מפיק ה"א ותרגם אף לתמן יתרמון קטולי קרתא דסגיאין איתלגושתא : ופנג . ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיו מצויין ביריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו באלסמ"א בלע"ז: (יח) ביין חלבון • יין לבן מבושל ומנחם חברו עם חלב חטים (תהלים קמו) ל' טוב : וצמר צחר • ועמר מלת כבינא ביוס' שנולד הטלה ושהרתו אמו בלחיכתה עושין כסות ומכבנין אותו סביבו בקסקים כדי שיהא צמרו נקי : צחר • לבן כמו אתונות צחורות (שופטים ה) : (יט) ודן ויון . מדינות הם : מאוזל . משם של פירא"ן : ברזל עשות . עשוי כעששיות מש"ש בלע"ז והוא פרזלא הנדוהה : (כ) בבגדי חופש לרכבה . בלבוש דיקר לרתיכין : (כא) בכרים . כבשים ויונתן תרגם בתורין וכן תרגם מאה אלף כרים דמישע מלך מואב (מלכים ב ג) : (כג) אשור כלמד י"ת

יחזקאל כז

עזבוניך : יג יון תובל ומשך המה
רכליך בנפש אדם וכלי נחשת
נתנו מערבך : יד מבית תוגרמה
סוסים ופרשים ופרדים נתנו
עזבוניך : טו בני דדן רכליך איים
רבים סחרת ידך קרנות שן והובנים
השיבו אשכרך : טז ארם סחרתך
מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה
ובוץ וראמות וכדכד נתנו
בעזבוניך : יז יהודה וארץ ישראל
המה רכליך בחטי מנית ופנג ודבש
ושמן וצרי נתנו מערבך : יח דמשק
סחרתך ברב מעשיך מרב כל־הון
ביין חלבון וצמר צחר : יט ודן ויון
מאוזל בעזבוניך נתנו ברזל עשות
קדה וקנה במערבך היה : כ דדן
רכלתך בבגדי־חפש לרכבה :
כא ערב וכל־נשיאי קדר המה סחרי
ידך בכרים ואילים ועתודים בם
סחריך : כב רכלי שבא ורעמה המה

תרגום

יג יון תובל ומשך אינון
תגריך בנפשא דאנשא ומני
נחשא מיתן סחורא לגויך :
יד ממדינת גרממיא סוסון
ופרשין וכודנון מיתן סחורא
לגויך : טו בני דדן תגרך
יתבי נגון סגיאן מיתן סחורא
לגויך בקרנין דיעלין ושן דפיל
וטוסין אתיבו קורבניך :
טז מן ארם מיתן סחורא לגויך
מסגי עותריך בתכריכין
דארגון ורקם ובוץ ציורין
ואבנין טבין ומרגלין יהבו
בבית גנזיך : יז יהודה וארעא
דישראל אינון תגריך בחטי
ריחוש וקוליא ודבש ומשח
ושעיף יהבו בחנותיך : יח מן
דמשק מיתן סחורא לגויך
בסגי עותריך מסגי כל עותר
בחמר חילת מבשל ועמר
מילת כבינא : יט ודן ויון
בשירין סחורתיך מיתן
בערקין דברזל קדה וקנה
בשם בחנותיך יהבו : כ מן
דדן מיתן סחורא לגויך
בלבוש דיקר לרתיכין :
כא ערב וכל רברבי נבט אינון תגריך בתורין ודכרין וגדיין בהון הות סחורתיך :
כב תגרי שבא ורעמה אינון תגריך

עזבוניך ד' ובענין וסימן תרשיש סוחרתה • מבית תוגרמה • רכלי שבא ורעמה • בזאת עזבוניך מימים : ראמות ג' כתיב כן וסימ' את בצר במדבר • ומעבר לירדן נתנו • ארם סחרתך : ודן ב' בתרי לישני וסימ' למה יגור אניות • ודן ויון מאוזל : נתנו ונתנו ד' דגשים וסימ' נגתנו את בנותינו להם • בעזבוניך נתנו • כי : ממך הכל ומידך נתנו לך • מצרים נתנו יד אשור :

רד"ק

כל זה שמביאים אליך נקראת סוחרתך ובמה היא סוחרתך בכסף ברזל בדיל בחסרון וי"ו השמוש כמו שמש ירח ראובן שמעון : עזבוניך • סחורתך ויונתן תרגם יהבו בבית גנזך : (יג) יון תובל • בנפש אדם • שמביאים עבדים ושפחות למכור וכלי נחשת מביאים משם כמו כן וכל המקומות שזוכר כל אחד לפי הכרוו הנמצאים שם שמביאים אותם למקום אחד למכור ואמר כי מכל המקומות היו מביאים לצור מרוב סחורתם : (יד) מבית תוגרמה סוסים ופרשים • תרגם יונתן ממדינת גרממיא ויש מפרשים ופרשים מין סוסים טובים וקלים ויקראו אותם פרשים כנגד הסוסים האחרים כמו שאנשים הפרשים יש להם מעלה על שאר בני אדם במלחמה ויש לפרשו כמשמעו בני אדם פרשים כי באותן המקומו' שמוכרין בני אדם כמו שמוכרין היו' סכוסים לעבדי' יש מהם שראוים להיו' עבדים ויש מהם ראוים לפרשים רוכבי סוסים ומית תובל ומשך יביאו אותם שהם ראוים לעבדים לפיכך אמר בנפש אדם ומבית תוגרמה היו מביאים אותם שהם ראוים להיות פרשים : נתנו עזבוניך • זה תרגם יונתן מייתן סחורה לגויך : (טו) בני דדן • סחורת ידך • איים רבים מפאת בני דדן היו סוחרים על ידך : קרנות שן והבנים • דמה שיני הפיל לקרנות לפי שהם דומים להם ומהם עושים מלאכה מדעת יונתן קרנות שן הם שני דברים ור"ל קרנות ושן וחסר וי"ו החבור כמו שמש ירח והדומים להם והנסמך לקרנות חסר וכן תרגם יונתן בקרנין דיעלין ושן דפיל • והבנים פירש בו העץ הנקרא בערבי אבנוס ויונתן תרגם טווסין הוא העוף שקורין בלע"ז פ"און : השיבו אשכרך • השיבו מנחתך כמו והשיב למלך ישראל והוא כבאת המנחה פעם אחר פעם : אשכרך • מנחתך כמו אשכר יקריבו : (טז) ארם • מרוב מעשיך • מרוב מעשים ומלאכות יקרות שהיו בך היו מביאים לך ארם בסחורה אבנים יקרות ובגדי רקמה וי"ת בנסך ארגמן בתכריכין דארגון ותמהתי מתרגומו כי נסך הוא שם אבן יקרה הנזכרת בתורה : בעזבוני • תרגם יונתן בבית גנזך : (יז) יהודה • בחטי מנית • שם מקום בארץ ישראל שהחטי' שם יפות ומצאנו עד בואך מנית וכן פנג שם מקום ויונתן תרגם בחיטי ריחוש וקוליא ולא הבנתי מלת ריחוש מה הוא וקוליא מצאנו בדברי רז"ל מערבין בקוליא והוא מירקות השדה הנאכלים ופי' בעל הערוך שהוא עשב ששורפין אותו ומשימין אפרו בבורית ויוסף בן גוריון פירש פנג שמן אפרסמון הנקרא בלס"מו והיה נמצא ביריחו כי לכך נקראת יריחו תענין ריח שריחו טוב והנה אומר בפסוק וצרי ומפרשים אותו שהוא שמן אפרסמון : נתנו מערבך • תרגם יונתן יהבו בחנותיך וכבר פירש מערבך שהוא ענין סחורה : (יח) דמשק • ביין חלבון • הם מקום בדמשק שיינו טוב ויונתן תרגם בחמר חילת מבושל : וצמר צחר • לבן וכן אתונות לאורות לבנות ויונתן תרגם ועמר מלת כבינא : (יט) ודן ויון מאוזל • בוי"ו עם הדגש ופירושו הולך כמו אזלת יד אזלו מים מני ים ואזל לו וכן תרגם יונתן הלך אזל ואמר מאוזל בלשון פעול להתמדת ההליכה בשיירות וכן תירגם יונתן ודן ויון בשירא נתנו בדגש הנו"ן לתפארת הקריאה מפני ההפסק : ברזל עשות • זך מן עשת שן והוא הברזל שקורין אלסיגדי ויונתן תרגם בעדקין דברזל : במערבך • תרגם יונתן בחנותך : (כ) דדן רכלתך בבגדי חפש לרכבה • בגדים יקרים הראוים לחפשי ולבן תורין • לרכבה לתקון המרכבה וכן תרגם יונתן בלבוש דיקר לרתיכין : (כא) ערב וכל נשיאי קדר . תרגם יונתן וכל רברבי נבט : בכרים . בכבשים ויונתן תרגם בתורין נראה שהוא היה קורא אותו בפרים במקום בכרים : (כב) רכלי . נתנו עזבוניך . תרגם יונתן

מצודת דוד

הביאו לך סחורה עשירה ממרבית הון וחוזר ומפרש שעם כסף וברזל וכו' נתנו סחורתך : בהרגלם נמלאו מחלבים המוצאים כל אלה המתכות : (יג) המה . האומות ההם היו סוחריך וחוזר ומפרש שעם נפשות אדם לעבדים ולשפחות וכלי נחושת נתנו סוחרתך כי דרכם היה להסתחר באלה : (יד) מבית תוגרמה . שם מקום מולא הסוסים וימלא שם אנשים רוכבים בגבורה רבה וגם פרדים ימלא שם וכל אלה הביאו ונתנו לך בסחורה : (טו) רוכליך . סחרו עמך : סחורת ידך . סחורת מקומך הובא מאיים רבים : השיבו אשכרך ר"ל הביאו וחזרו והביאו לך לתשורה : (טז) ארם . אנשי ארם סחרו מעמך מרוב המלאכות היקרות הנעשים שמה : בנופך גו' . ר"ל במחיר נופך וארגמן וכו' אשר נתנו בסחורתיך כי בתמורות מעשה המלאכות היקרות הנעשים בך נתנו כל אלה : (יז) המה רוכליך . המה סחרו עמך וחוזר ומפרש שעם חטים הבאים ממנית שחטיה יפות ועם פנג וכו' נתנו סחורתך : (יח) ברוב מעשיך • ברוב המלאכות היקרות הנעשים בגלל ממלאכה עשירה ממרבית הון : ביין חלבון • ר"ל במחיר יין הבא מחלבון והוא שם מקום בדמשק שיינה חשוב ובמחיר צמר לבן כי אלה נתנו תמורת מעשה המלאכות אשר סחרו ממך : (יט) מאוזל . ר"ל ההולך בתמידות ממקום למקום להסתחר : בעזבוניך נתנו . ר"ל גם הם היו בין סוחריך והביאו לך סחורה : ברזל עשות • ברזל טוב המאהיר וקדה וקנה כ"א מהם היו בסחורתך

מצודת ציון

חיזוק וכן הסחורה סוא לחוזק אל העוסקים בו : (יד) ופרשים • הם רוכבי הסוסים בגבורה וכזריזות : ופרדים • הם הנולדים מן התמור ומן הסוס : (טו) ידך • מקומך כמו יד חזית (ישעיה נו) : קרנות שן • שן הפיל גדול כקרן : והבנים . שם עוף הנקרא טווס ונוצותיו יפות למראה וכן ת"י : השיבו • לפי שהביאו רבת פעמים לכן אמר השיבו : אשכרך • ענין מתנה ומנחה כמו אשכר יקריבו (תהלים עב) : (טז) בנופך • שם אבן יקר : ארגמן . בגדים צבועים ארגמן והוא שם צבע חשוב : ורקמה • בגדים מעשה רוקם בחלוף הגוונים : ובוץ • הוא הפשתן הטוב : וראמות וכדכוד • שמות אבני יקר : (יז) מנית • שם מקום וכן בואך מנית (שופטים יא) : ופנג • הוא אפרסמון : וצרי • הוא נטף המוזכר בסממני הקטורת והוא שרף אילן וכן הצרי אין בגלעד (ירמיה ח) : (יח) חלבון • שם מקום • צחר • ענין לובן כמו אתונות צחורות (שופטים ה) : (יט) מאוזל • ענין הליכה כמו ואוזל לו (משלי כ) : עשות • מאהיר ומזהיר כמו שמנו עשתו (ירמי' ה) : קדה וקנה • שמות מיני בושם : (כ) חופש : בן חורין כמו לחפשי ישלחנו (שמות כא) : לרכבה • למרכבה : (כא) ערב : הם הערבים השוכנים במדבר : ידך • מקומך : בכרים • כבשים שמנים

רדק

יונתן יסכו בבית גנזך ׃ (כג) חרן וכנה ועדן • תרגם יונתן חרוון ונציבין וחדיב ׃ אשור כלמד רכלתך • פי׳ אדוני אבי ז״ל שהיו כמו למודים לבא אליך בסחורתם תמיד ויהיה כלמד שם התואר משוך והמוכרת למד בשקל כבד והסמוך כבד פה ותרגם יונתן מדינן אתור ומדי אנון תגרך ׃ המה רכליך במכלולים • כתרגומו בגמר מיני כל תושבחתא ׃ בגלומי תכלת ורקמה • בגלימו׳ תכלת וגלימא ידוע בדברי רז״ל ויש מפרשים ברכי בגדים ערוסי״לא בלע״ז • ובגנזי ברומים • ארגזים עשויים מעור וגנוזים בתוכם הבגדים החמודים שנקראים ברומים והביא לי ראיה אדוני אבי ז״ל מן הערבי שאומר לבגדים הנאים והנכבדים אלב מברומאת ׃ בחבלים חבושים • הבגדים שזכר שהם מונחים בארגזים הם חבושים בחבלים ׃ וארוזי׳ במרכלתך • כמו תרוזים מן צוארך בחרוזים שהם הענקים התלוים בגרון ויונתן תרגם בגוזזין דתכלא וכושפין וגו׳ פי׳ אוצרו׳ כמו כי גזי דמלכא בדברי רז״ל וכושפין אפשר שהוא כמו גושפן ובדברי רז״ל ותותמין בתרין גושפנקי פי׳ חותמות באימלין הוא תרגם גנזי ולא מצאתי לו חבר קומטרין הוא כמו קומטרי דספרי והם התיבות שמניחים בהן הספרים ותרג׳ יונתן לאסר על המלאת׳ קמטר׳ ׃ (כה) אניות תרשיש שרותיך • שיירות הולכות בסחורתך כלומר רבות ביחד כמו שיירה ׃ ותמלאי ותכבדי. כמו ותרבי וכן עם כבד ׃ בלב ימים . כאילו היית באמצע הימים כי האניות באות אליך מכל הימים או אמר בלב ימים לפי שהיתה בנויה בתוך הים כמו שפירשנו למעלה ובאמרו ימים ל׳ רבים לפי שהים זה נכנס לים אחר וכן אמר במעשה בראשית ולמקוה המים קרא ימים ׃ (כו) במים רבים הביאוך השטים אותך. השטים בלא אל״ף ועניינו ענין בוז ושלל בלשון אחד ובמים רבים הוא משל לצרו׳ כאילו אמר בצרות רבות הביאוך וי״ת כמיין סגיאין עלו עלך ובזו יתיך׃ רוח הקדים שברך. את שהיית בלב ימי׳ רוח הקדים שברך ולפי שרוח הקדים תשבר אניות תרשיש לפיכך דמה החזק והוא נבוכדנצר לרוח הקדים וכן ת״י מלך דתקיף כרוח קדומא תבריך בגו ימא ׃ (כז) הונך. יפלו בלב ימים ביום מפלתך . כי אחר שכבש נבוכדנצר את צור ואספו שללה תוך העיר לשאת אותו בלכתם מן העיר והם היו במחניהם חוץ לעיר עלה הים על העי׳ ושטף כל השלל והחרוגים עם עפר העיר הכל שטף ושב הים למקומו ונשאר הסלע שהיתה העיר בנויה עליו׃ (כח) לקול זעקת. מגרשות. בחולם והוא כמו מגרשים והענין דרך הפלגה רוצה לומר כי מגרשי צור שהיו ביבשה ירעשו לקול זעקת חובליך שיזעקו בבא להם השבר ׃ (כט) וירדו מאניותיהם • אל הארץ יעמודו • כמו על

תרגום

בְּרֵישׁ כָּל בּוּסְמִין וּבְכָל אַבְנִין
טָבָן וְדַהֲבָא יְהָבוּ בְּבֵית גִּנְזָיִךְ׃
כג חָרָן וּנְצִיבִין וְהַדְיַב תַּגָּרֵי
שְׁבָא מְדִינַן אַתּוּר וּמָדַי אִינוּן
תַּגָּרָיִךְ׃ כד אִינוּן תַּגָּרָיִךְ בִּגְמַר
מִינֵי כָּל תּוּשְׁבַּחְתָּא בְּגוֹזְזִין
דִּתְכַלָא וְכוּשְׁפִין דְּאַרְזָא
בְּאִימְלִין דִּי זְהָרִיתָא דְּמַחְתִּין
בְּקוֹמְטְרִין חֲפַן גִּלְדִין מְאַסְרִין
בְּאַטּוּנִין דִּי בוּצָא חֲתִימִין
בְּעִזְקַת גְּלַף עֲבִידַת יַמָּא
מַחְתִּין בְּמִגְדָּלֵי אָעֵי הֲדַסִין
בְּהוֹן הֲוַת סְחוֹרְתִיךְ׃
כה בִּסְפִינֵי יַמָּא הֲווֹ שָׁיְטִין
וּמַיְתָן סְחוֹרָא לְגַוִּיךְ וַעֲתַרְתְּ
וּתְקֵיפַתְּ לַחֲדָא בְּגוֹ יַמָּא׃
כו בְּמַיִין סַגִּיאִין עָלוּ עֲלָךְ
וּבָזוּ יָתִיךְ מֶלֶךְ דְּתַקִּיף כְּרוּחַ
קִדּוּמָא תַּבְרִיךְ בְּגוֹ יַמָּא׃
כז עוּתְרִיךְ וְנִכְסַיִךְ סְחוֹרְתִיךְ
סַפָּנַיִךְ וּפַרְנָסַיִךְ מַתְקְפֵי
צוֹרְכִיךְ וּמַיְתָן סְחוֹרַת חֲנוּתָיִךְ
וְכָל גַּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבִיךְ דִּי
בִיךְ וְכָל מַשִּׁרְיָתִיךְ דִּי בְגַוִּיךְ
יִתְרְמוּן בְּגוֹ יַמָּא בְּיוֹם מַפֶּלֶת
קְטִילַיִךְ׃ כח לְקָל צְוָחַת פַּרְנָסַיִךְ יְזוּעוּן פַּרְוָרַיָּא׃ כט וְיֵחֲתוּן מִסְפִינֵיהוֹן כָּל אָחֲדֵי
מָשׁוֹט סַפָּנִין כָּל פַּרְנָסֵי יַמָּא

מקרא

ל״ס רֹכְלַיִךְ בְּרֹאשׁ כָּל־בֹּשֶׂם וּבְכָל־אֶבֶן
יְקָרָה וְזָהָב נָתְנוּ עִזְבוֹנָיִךְ׃ כג חָרָן
ל׳ • ד׳ • ל׳ וְכַנֵּה וָעֶדֶן רֹכְלֵי שְׁבָא אַשּׁוּר כִּלְמַד
י״ט ר״פ • ל׳ רֹכַלְתֵּךְ׃ כד הֵמָּה רֹכְלַיִךְ בְמַכְלֻלִים
ל׳ • ל׳ בִּגְלוֹמֵי תְּכֵלֶת וְרִקְמָה וּבְגִנְזֵי
ל׳ • ל׳ • ל׳ בְּרֹמִים בַּחֲבָלִים חֲבֻשִׁים וַאֲרֻזִים
ל׳ בְּמַרְכֻלְתֵּךְ׃ כה אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ
ל׳ ומ״ל • ל׳ שָׁרוֹתַיִךְ מַעֲרָבֵךְ וַתִּמָּלְאִי וַתִּכְבְּדִי
ו׳ רפין מְאֹד בְּלֵב יַמִּים׃ כו בְּמַיִם רַבִּים
ב׳ חסר א׳ הֱבִאוּךְ הַשָּׁטִים אֹתָךְ רוּחַ הַקָּדִים
ל׳ שְׁבָרֵךְ בְּלֵב יַמִּים׃ כז הוֹנֵךְ וְעִזְבוֹנַיִךְ
מַעֲרָבֵךְ מַלָּחַיִךְ וְחֹבְלָיִךְ מַחֲזִיקֵי
בִדְקֵךְ וְעֹרְבֵי מַעֲרָבֵךְ וְכָל־אַנְשֵׁי
ל׳ • ב׳ מִלְחַמְתֵּךְ אֲשֶׁר־בָּךְ וּבְכָל־קְהָלֵךְ
אֲשֶׁר בְּתוֹכֵךְ יִפְּלוּ בְּלֵב יַמִּים בְּיוֹם
ג׳ מַפַּלְתֵּךְ׃ כח לְקוֹל זַעֲקַת חֹבְלָיִךְ
ל׳ ול״כ • ז׳ יִרְעֲשׁוּ מִגְרֹשׁוֹת׃ כט וְיָרְדוּ
מֵאֳנִיּוֹתֵיהֶם כֹּל תֹּפְשֵׂי מָשׁוֹט מַלָּחִים
סימן כֹּל חֹבְלֵי הַיָּם אֶל־הָאָרֶץ יַעֲמֹדוּ׃

רשי

י״ת מדינן אתור ומדי ׃ (כד) במכלולים . בדברים שהם למכלול פרמוג״ש בלע״ז ומה הם המכלולים גלמי תכלת ורקמה טליתות של תכלת מרוקמות ׃ ובגנזי ברומים . בתכשיטי פאה שגונזין אותן בארגזין שקורין אשקרין בלע״ז והם מחופין עור ומגוירין לנוי במיני מסמרין שורות שורות וציורין והם בלשון ארמי קמטרין ובלשון עברי ברומים והם חבושין ואסורין בחבלי בוץ לנוי ׃ וארוזים • ת״י אעי הדסין אותן ארגזים היו נתונין במגדל עץ הדס ומביאין אותן לתוך המגדלין והקמטראות שבתוכן והתכשיטין שבתוך הקמטראות הכל יחד לסחורה וכה פתרון הלשון בלשון קצרה ובגנזי ברומים החבושים בחבלים וארוזים בתוך עץ ארז שהברומים הם הקמטראות והיו אסורים בחבלים ונתונים במגדלי הדס שהיא ממיני ארז ומכלולים שבתוך הברומים קרא יונתן וכושפין דארזא באימלין די זהריתא תכשיטין הצריכין שמירה נאה דמחתין בקומטרין מונחים בקמטראות והמגדלים שבתרגום כמו שאנו שונין תיבה ומגדל שיפרוי״ש בלע״ז ׃ (כה) אניות תרשיש • שרותיך הם היו לך לערבה ומישור כשם שהמישור הוא דרך כבושה להביא בו סחורה לעיר היושבת ביבשה היו לך המה אניות תרשיש מסילה להביא מערבך לתוך שרותיך . לשון שרון ומישור ודגמתו עלו בשרותיה (ירמיה ה) ׃ ותמלאי • ותכבדי מאד • הביאו לתוכך משא רב והכבידו משאך יותר מדאי ׃ (כו) במים רבים הביאוך השטים אותך ׃ כדרך האניות הגדולו׳ שמפליגין אותך לתוך פלגוס הים ומתוך שנתמלאת ונכבדת בא רוח הקדים ושברך בלב ימים ולענין דוגמת העיר מתוך שנתמלאת עושר גבה לבך ובא עליך פורענות ׃ (כח) מגרשות • כמו מגרשי העיר ׃ (כט) אל הארץ יעמודו • מה לנו עוד באניות

עדן ועדן ד׳ בסגול וסימ׳ ההצילו דמלכים • ההצילו דישעי׳ ושברתי בריח דמשק ׃ חרן וכנה ועדן ׃ השטים ב׳ חסר אל״ף וסימן ישבי צידון וארוד • במים רבים הביאוך • בכל ח׳ דמטעים בהון דסבירין בכל וסי׳ ובכל ארץ מצרים תשחת • ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו • ובכל ארצה יאנק חלל • ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבונך • מחזיקי בדקך וערבי מערבך ׃

תולדות אהרן מאניותיהם • יבמות סג ׃

מצודת ציון

שמנים ׃ עתודים • הם הזכרים מן העזים ׃ (כב) בראש • ענין מיטב כמו ראשים גבורתם (ירמיה מט) ׃ (כג) כלמד • זה מדי כת״י ׃ (כד) במכלולים . מלשון כל ור״ל כלול בכל היופי ׃ בגלומי • ענין כריכה וכן ויקח אליהו את אדרתו ויגלם (מ״ב ב) ופי׳ שעבא׳ כריכה אחת ׃ ובגנזי • מל׳ גניזה והטמנה ׃ ברומים • תיבות עשויות מעור קשה לגנוז בהם דברים חמודים ׃ חבושים • ענין קשור ותקון וכן פארך חבוש עליך (לעיל כד) ׃ וארוזים • כמו ותרוזים כי אחה״ע מתחלף ועניינו דברים מוטמים על החוט כמו צוארך בחרוזים (ש״ה א׳) ׃ (כה) שרותיך • מל׳ שיירה והם הרבה אנשים הולכי אורח ביחד וזה בלשון ידוע בדרז״ל ׃ בלב ימים • בעומק הים ׃ (כו) השטים • מלשון שטיה ושחיה ׃ (כז) הונך • מלשון הון ועושר ׃ ועזבוניך • סחורתך ׃ מערבך • כפל הדבר במ״ש לומר שהכל נאבד ׃ מלחיך • אוחזי המשוטות ׃ וחובליך • מושכי חבלי הוילון . מחזיקי בדקך • סותמי סדקי הספינה ׃ ועורבי מערבך • סוחרי סחורתך ׃ (כח) ירעשו • מלשון רעש וחרדה ׃ מגרשות • הם הבתים שמחוץ לחומות העיר וקרובים הם אל הים ונקראו כן על כי נראים המה שנגרשו מן העיר וכן ומגרש לערים (במדבר לה) ׃ (כט) תופשי • אוחזי

מצודת דוד

בסחורתך כי גם באלה סחרת ׃ (כ) בבגדי חופש . ר״ל בבגדים יקרים הראוים לבני אדם חפשים ובני חורין לרכוב בהם את המרכבה ׃ (כא) סוחרי ידך . הם סוחרי מקומך וחוזר ומפרש שעם כרים וכו׳ בהם סחרו עמך כי במקומם היו מובחרים ושמנים ׃ (כב) המה רוכליך . המה סחרו עמך וחוזר ומפרש שבראש כל בושם ר״ל בשמים הראשים והחשובים שבכולם ובכל אבן יקרה ועפרות זהב בהם נתנו סוחרתך ׃ (כג) רוכלי שבא . שהם רגילים ללכת לשבא לקחת סחורה ׃ רוכלתך • כל אלה סחרו עמך ׃ (כד) המה רוכליך . הם סחרו עמך בדברים הכלולים בכל מיני יופי וחוזר ומפרש שהם בכריכות בגדי תכלת ומעשה רקמה ובגנזי ברומים והם תיבות עשויות מעור לגנוז בהם דברים חמודים ׃ מחבלים חבושים . התיבות ההם היו קשורים ומתוקנים בחבלים יפים ונאים ׃ וארוזים . עדי זהב ומרגליות חרוזים בחוט לעדי הצואר ׃ במרכולתך . ר״ל כל אלה היו בסחורתך עם כולם סחרת ׃ (כה) אניות תרשיש • הספינות ההולכות על ים תרשיש היו השיירות שלך להביא סחורתך ר״ל רבות ספינות באו לך עם סחורה כשיירא של אנשים ׃ ותמלא • חזר לראשית הדברים שהמשילה לספינה חשובה ולכן אמר הנה מרוב הסחורה נעשית מלאה וכבדה מאד כשהיית בלב ימים ׃ (כו) השטים אותך • מנהיגי הספינה המשיטים אותך ע״פ המים הם הביאו אותך במקום מים רבים מקום סכנה ורוח הקדים העזה שברוחות שבר אותך בלב ימים ומחמת מרבית המים וכובד משאה היה קשה להצילה ׃ (כז) הונך . עשרך וסחורתך ומנהיגי הספינה ומחזיקי הבדק וסוחרי סוחרתך ואנשי המלחמה שבך ועם כל קהלך אשר בתוכך מעם הארץ כולם יפלו בלב ימים ביום שיהיה מפלתך שישבור אותך רוח הקדים ר״ל ביום שיכבשה האויב ישלול כל שללה ויאבד כל זכר למו מבלי שארית ׃ (כח) לקול • לשמיעת קול זעקת מנהיגי הספינה ירעשו מגרשי הערים הסמוכות אל מקום הספינה הנשברה ׃ (כט) כל תופשי משוט . כל הרגילים לאחוז המשוטות והמלחים והחובלים ירדו מן האניות ויעמדו על הארץ כי יפחדו עוד ללכת בספינה שלא יקרה להם כמקרה הספינה ההיא והוא ענין מליצה

רש"י

באניות להיכן תוליך סחורה עוד : (ל) יתפלשו · יתגלגלו : (לב) ונשאו אליך בניהם . בנהי שלהם : כדומה · כך היה שם ראשי אדום כענין שנאמר משא דומה (ישעיה כא) וי"ת לית דדמי לה : כדומה · כדוגמתה : (לג) בצאת עזבוניך וגו' · כל זה יקוננו עליך בקינתם : (לה) רעמו פנים . זעומי פנים וכן בעבור הרעימה (ש"א א) וכן כל אנוגה הורעמתא : (לו) שרקו . שיבלו"ר בלע"ז כך שורקין על דבר שאבד והלך לו : (ב) מושב אלהים . עשה לו באויר על הים במגנין כמין שבעה רקיעים וישב לו על העליון : (ג) הנה חכם אתה מדניאל . דניאל בא נבוכדנצר לעשותו אלוה ולדניאל שגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה ולא קביל עליה ואתה עושה עצמך אלוה : כל סתום לא עממוך · לא עמום ממך קנאורין הם שמקנאורין כלומר שאם חכם אתה כדניאל שנא' בו כל רז לא אנס לך (דניאל ו') : (ד) עשית לך חיל . קנית לך נכסין : ותעש זהב וכסף · וכנסתא

כל לשון שמיעה אל ב"פ י"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום · וישמע אליה' חזקי' רמלכי' · וישמע על תרהקה לאמר דישעי': דרשו מעל ספר ת' הזכירו לגוים בירמיה · אל תשמעו על דברי הנביאים · לשמוע על דברי עבדי הנביאים · ולבית הרכבים אמר ירמיהו · כה אמר ה' שאו נס בארץ' והשמיעו עליך בקולם · השמיעו על ארמנות באשרור · ואת זעקתם שמעת על ים סוף: במעמקי מים ב' וסים' עת נשברה מימים · באתי במעמקי מים : קהלך ב' וסי' הונך ועזבוניך · עת נשברת מימי' : גבת ת' בקריאה וסים' אמר לנגיד צורי גבה לבך ביפיך · ובחזקתו גבה לבו דדברי הימים · ולא כגמול עליו השיב דחזקיהו דדברי הימים · ולא גבה לבי ולא רמו עיני . וחד וגבה ירו' ונשא וגבת : הנה י' ר"פ בסיפרא וסים' הנה נתתי את פניך · באה הצפירה · הנה לאש נתן לאכלה · הנה בהיותו תמים · הנה כל המשל · הנה זה היה עון סדום . הנה נשיאי ישראל · הנה אשור ארז · הנה חכם אתה · הנה באה ונהית'

יחזקאל כז–כח

ל וְהִשְׁמִיעוּ עָלַיִךְ בְּקוֹלָם וְיִזְעֲקוּ מָרָה
וְיַעֲלוּ עָפָר עַל־רָאשֵׁיהֶם בָּאֵפֶר
יִתְפַּלָּשׁוּ׃ לא וְהִקְרִיחוּ אֵלַיִךְ קָרְחָה
וְחָגְרוּ שַׂקִּים וּבָכוּ אֵלַיִךְ בְּמַר־נֶפֶשׁ
מִסְפֵּד מָר׃ לב וְנָשְׂאוּ אֵלַיִךְ בְּנִיהֶם
קִינָה וְקוֹנְנוּ עָלָיִךְ מִי כְצוֹר כְּדֻמָה
בְּתוֹךְ הַיָּם׃ לג בְּצֵאת עִזְבוֹנַיִךְ
מִיַּמִּים הִשְׂבַּעַתְּ עַמִּים רַבִּים בְּרֹב
הוֹנַיִךְ וּמַעֲרָבַיִךְ הֶעֱשַׁרְתְּ מַלְכֵי־
אָרֶץ׃ לד עֵת נִשְׁבֶּרֶת מִיַּמִּים
בְּמַעֲמַקֵּי־מָיִם מַעֲרָבֵךְ וְכָל־קְהָלֵךְ
בְּתוֹכֵךְ נָפָלוּ׃ לה כֹּל יֹשְׁבֵי הָאִיִּים
שָׁמְמוּ עָלָיִךְ וּמַלְכֵיהֶם שָׂעֲרוּ שַׂעַר
רָעֲמוּ פָּנִים׃ לו סֹחֲרִים בָּעַמִּים
שָׁרְקוּ עָלָיִךְ בַּלָּהוֹת הָיִית וְאֵינֵךְ
עַד־עוֹלָם׃

כח א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם אֱמֹר לִנְגִיד צֹר
כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי יְהוִה יַעַן גָּבַהּ לִבְּךָ
וַתֹּאמֶר אֵל אָנִי מוֹשַׁב אֱלֹהִים
יָשַׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים וְאַתָּה אָדָם וְלֹא־
אֵל וַתִּתֵּן לִבְּךָ כְּלֵב אֱלֹהִים׃ ג הִנֵּה
חָכָם אַתָּה מִדָּנִאֵל כָּל־סָתוּם לֹא
עֲמָמוּךָ׃ ד בְּחָכְמָתְךָ וּבִתְבוּנָתְךָ
עָשִׂיתָ לְּךָ חָיִל וַתַּעַשׂ זָהָב וָכֶסֶף
בְּאוֹצְרוֹתֶיךָ׃ ה בְּרֹב חָכְמָתְךָ
בִּרְכֻלָּתְךָ הִרְבִּיתָ חֵילֶךָ וַיִּגְבַּהּ לְבָבְךָ

תרגום

על ארעא יקומון : ל וישמעון
עלך בקליהון ויצוחון במרר
ויסקין עפרא על רישיהון
בקיטמא יהון חפיפין :
לא וימרטון עלך מרט וייסרון
סקין ויבכון עלך במריר נפש
ויעבדון מספד מריר :
לב ויטלון עלך בעינויהון
איליא ויילילון עלך מן כצור
ית דדמי לה בגו ימא :
לג במפק סחורתיך מביני
עממיא שבעת עממין סגיאין
בסגי עותריך ונכסיך אעתרת
מלכי ארעא : לד כען אתברת
דהות מספקא סחורא
לעממיא בעומקי ימא
סחורתיך וכל משריתיך בגויך
נפלו : לה כל יתבי נגותא
צדיאו עלך ומלכיהון זעו זיע
אתרשימו אפיהון : לו תגרין
בעממיא צדיאו עליך כדרא
הוית אתגיניך וכן תהין עד
עלמא : א והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עמי למימר :
ב בר אדם אמר למלכא דצור
כדנן אמר יי אלהים חלף
דראים לבך ואמרת דחלא
אנא מותב תקיפין יתיבית
בגו ימיא ואת אנשא ולית בך
צרוך וחשבתא בליבך דאת
דחלא : ג הא חכים את
מדניאל וכל רז לא יתכסא
מנך : ד בחוכמתך
ובסכלתנותך קניתא לך
נכסין וכנשתא דהבא וכספא
באוצרך : ה בסגי חוכמתך ובסחורתך סגיאה משריתך וראים לבך במשריתך :

רד"ק

על וכן אל הסרים לא אכל כמו על : (ל) והשמיעו . יתפלשו . כמו התפלשי באפר ענין התגלגל להתכסות באפר : (לא) והקריחו אליך קרחא . באל"ף במקום ה"א : (לב) ונשאו אליך בניהם . ענין נהי אבל הוא שרש אחר על דעת המדקדקי' ועל דעתי שהיו"ד עי"ן הפעל מומרת בה"א וכבר הארכתי בזה בספר מכלל בחלק השרשים : מי כצור כדמה בתוך הים · יאמרו בקינת' מי היתה כצור במעלה ומי כמוה שהיא דומה בתוך הים ודומה נכרתת וכן שכנה דומה נפשי וי"ת מי כצור ל ת דדמי לה בגו ימיא : (לג) בצאת . כשהיו יוצאים עזבוניך מימי' השבעת עמים רבים מרוב סחורותי' שהיו יוצאות מן הים כלומר ממך שהיית שוכנת בתוך הים השבעת והעשרת רבים : (לד) עת נשברת מימים . עת שאתה נשברת מימים כל סחורתך וכל קהלך נפלו בתוכך כלומר עמך אמר מימים היה עושרך והונך ומימים שטפו הכל : (לה) כל יושבי האיים · לפי שהיית יושבת אי אמר כל יושבי שאר האיים שממו : ומלכיהם שערו שער . שיפחדו על עצמם שלא יקרם כמקרך ענין שער ידוע ושוה הוא בס"מך ושי"ן : רעמו פנים . ענין זעם וכעס וכן בעבור הרעימה : (לו) סוחרים . מבואר הוא : (א) ויהי דבר ה' · (ב) בן אדם . עד הנה דבר על העיר עתה הוא מדבר על המלך : אל אני . כלומר כמו אל אני שלא יוכל אדם להזיקני ולהרע לי : מושב אלהים ישבתי בלב ימים . כי אני ישבתי במקום חזק כי אני בלב ימים שהימים מקיפים אותי ומי יוכל לגעת בי כמו אלהים שיושב בשמים וכל סוחרי העמים עובדים אותי ומביאים לי מנחה ויונתן תרגם דחלא אנא מושב תקיפין יתיבית בגו ימיא : (ג) הנה חכם אתה מדנאל · זכר דניאל לפי שנודעה חכמתו בבבל . מדנאל חסר יו"ד והוא נקראת דגושה בתנועת הגרי ואע"פ שאינה כמו יו"ד ירושלם שנקרא בתנועת החירק ואיננה בתוכם יאמר הנה חכם אתה בעיניך מדניאל : כל סתום לא עממוך . הדברי' הסתומים והנעלמים לא נסתמו ממך עממוך ענין סתר וכסוי כמו ארזים לא עממוהו אלא שהיא עובר וזה בודד וכן איכה יועם זהב נסתר זהרו ונכסה וכן תרגם יונתן וכל רז לא יתכסי מנך : (ד) בחכמתך · ואתה חשבת כי בחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל כמו שהתגאה מלך אשור שאמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבונותי : עשית . ותעש . ענין אסיפה וקבוץ כמו ותעש הארץ עשה לי את החיל הזה חיל נכסים כמו את החיל הזה : (ה) ברוב . מבואר הוא : חילך . בחילך נכסיך או צבאיך וכן תרגם יונתן

תולדות אהרן מושב אלהים . חולין פט :

מצודת דוד

מליצה : (ל) והשמיעו : ר"ל ישמיעו קינה עליך בקולם ויזעקו זעקת מרה : ויעלו עפר · כן היה מנהגם לעשות דרך צער ואבל : יתפלשו · יתגלגלו באפר וגם היא מדרך צער ואבל : (לא) והקריחו . ימרטו עליך שערות ראשם וישאר המקום קרח : ובכו אליך · יבכו עליך במר נפש בעת יעשו מספד מר : (לב) ונשאו אליך · ירימו עליך קינה בקול נהי הנהוג אצלם ויקוננו עליך וכן יאמרו מי כצור וכו' ר"ל מי הוא העיר להיות השובה כצור ומי כמוה שהיא דומה ונכרתת בתוך הים ואין מי להמשיל אליה לא לעת שלות' ולא לעת מפלתה : (לג) בצאת · עתה יפרש דבריו לומר הנה עודך בשלותך בצאת סחורתך מדרך הימים הישבעת בהן השבעת עמים רבים במרבית הסחורות : ברוב . עם רוב עברך וסוחרתך העשרת מלכי ארץ : (לד) עת נשברת . ועתה עת שהיא נשברת מסבת המים בעומק הים הנה סחורתך וכל קהליך איש לא נעדר כולם נפלו בתוכך : (לה) שממו עליך . יתמהו על מפלתך : שערו שער · יאחזם חיל ורתת כמרות סערה כי יפחדו פן יקרה להם כמקרך ויהיו זעומי פנים כדרך המילר שכועס בעצמו : (לו) סוחרים בעמים . הסוחרים שבין האומות השמיעו עליך קול שריקה הנעשה בקבוץ השפתים והדרך לעשותה כשרואין באבדן דבר חשוב : בלהות היית . תהיה מלא מבהלה : ואינך . לא תהיה עוד עד עולם לחזור לקדמותך : כח (ב) לנגיד צור . על מושל צור : אל אני . ר"ל בעל יכולת רב כאל : מושב אלהים ישבתי . ר"ל לפי שיש לי מקום מושב גדול ומשומר מאנשים וכמו האלהים יושב בשמים ממעל כן אני כמוהו ישבתי בלב ים ואין מי יוכל לבוא אלי : ואתה · אבל אתה אדם ואין לך יכולת כמו לאל ואיך נתת לבך להשוותה כלב אלהים וכאומר מה ראית לשמות זה : (ג) הנה חכם וגו' תחסר ה"א התימא וכאומר החכם אתה מדניאל וכי כל דבר סתום ונסתר לא נכסה ממך כענין מ"ש בדניאל כל רז לא אנס לך (דניאל ד) : (ד) בחכמתך · וכי בחכמתך . עשית לך כח ואומץ ואספת זהב וכסף באוצרותיך : (ה) ברוב . וכי ברוב חכמתך במרבית הסחורה שעשית וכי בזה הרבית עשרך

מצודת ציון

אותו : משוט · הם העצים הארוכים אשר משיטין בהם את הספינה : (ל) יתפלשו · ענין הגלגול בעפר והכסוי בה כמו בעפר התפלשי (מיכה א) : (לא) והקריחו · ענין תלישת השער להשאר חלק מבלי שער וכן קרח הוא (ויקרא יג) : קרחא · כמו קרחה בה"א : (לב) בניהם · מלשון נהי ויללה : כדומה · ענין כריתה וחורבן כמו גם מדמן תדמי (ירמיה מח) : (לה) שממו · ענין תמהון : שערו שער · מלשון סערה בשמ"ך : רעמו · ענין זעם וכעס וכן בעבור הרעימה (ש"א א) : (לו) שרקו · ענין השמעת קול בקבוץ השפתים וכן ויושביה לשרקה (מיכה ו') : בלהות · הוא הפוך מן בהלות : (ג) עממוך · ענין ההסתר והכסוי כמו ארזים לא עממהו (לקמן לא) : (ד) חיל . ענין כח ואומץ כמו המאזרני חיל (תלים יח) : ותעש : ענין קבוץ ואסיפה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב) : (ה) חילך : ענין עושר כמו ישא את חיל דמשק (ישעיה ח)

יונתן משרייתך : (ז) לכן • על יפי חכמתך . כמו היו"ד ופ׳ והריקו חרבותם על יפי חכמתך דרך משל כלומר שתשחית חכמתך בהדבקך או כמשמעו על הלגא שהרבה ברוב חכמתו : יפעת׳ . והדר מן הופיע מהר פארן יפעה בשקל שמלה : (ח) לשחת . ומתה • אין בו מן השרש כי אם המ"ם ועיקרו מות בשק׳ שבת קמת ותי"ו למד הפעל נבלעת בדגש תי"ו הנמלה ונכת׳ בו הנח שאחר התי"ו : ממותי • בה בפלס כמבואי עיר מבוקעה וטעם הרבוי אמר תמות מיתות רבות כלומר בדקירות רבות כמו ממותי החלל שידקרוהו דקירות רבות עד שימות וכן הטובע לא ימות בבת אחת לפיכך אמר בלב ימים או פי׳ ואתה שהיית מתגאה בלב ימים תמו׳ ביד עריצי גוים מיתה משונ׳ בדקירות רבות : (ט) האמור תאמר . מחלליך • כמו מהרגיך והוא מבנין הדגש ונפל ממנו הדגש ויבא מן החלל הללים : (י) מותי ערלים תמות • שם אמר מן מות מותים כמו מן הון לונים ובסמוך מותי וכן ואת עשיר במותיו : ערלים . כתרגומו רשיעיא כלומר ערלי לב : ויפי . (יב) בן אדם . אתה חותם תבנית . מאלים התבנית כי כלו שלם בך והבנית שם בשקל גפרית כי התי"ו שרשית וכן ומדדו את תכנית פירוש תוכן כל החכמות והכבוד והעושר וכן פירש מלא חכמה כלי ליופי וי"ת את דמי למנא דצורתא דמתקן בחכמה ומשכלל בשופריה : בעדן גן אלהים . כאילו בעדן גן אלהים היית שלא חסרת דבר ותירג׳ יונתן בסגי טבוון ותפנוקין את מתפנקא כאילו בעדן גנתא דה׳ את שרי כל אתרא וגיותא ויקרא מתיה׳ לך בעדן גן כמו בעדן כגן וי"ת בעדן עומדת במקו׳ שנים או יהיה סמוך עדן אל גן ואע"פ שכרו׳ נסמך גן אל עדן וכ׳ מקומות היו כמ"ש ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן : (יג) מסוכתך • גזרך והוא כתוב בסמ"ך כמו השכר מסוכתו והוא על דרך הפלגה כאילו גזר ביתו או גנו או כרמו היה מאבן יקרה ויונתן תירגם כל אבנין טבן מסדרן על לבושך : וברקת • כמו וברקת הנזכר בתורה והוא בשני משקלים : וזהב • כלל הזהב עם האבנים היקרות כי הוא המשובח שבמיני מתכות ומשימין אותו עם האבנים במלאכות הנאות והיקרות וי"ת משקען בזהב כלומר כל אלה האבני׳ משבצות בזהב על לבושך : מלאכת תפיך ונקביך . תפיך כמו בתפים ובמחולות נקביך הם כלי הנגון העשוים נקבים נקבים : בך . כלומר בביתך מיוחדים שאין כמותם : ביום הבראך כוננו . כאילו ביום שנבראת כוננו אלה הכלים לך כוננו מבנין שלא נזכר שם פועלו והוא מנחי העי"ן ויונתן תירגם כל אילין עבידת תקונך וגו׳ : (יד) את כרוב ממשח הסוכך • דמה אותו לכרו׳ לרוב מעלתו : ממשח . ענין גדולה כמו אל תגעו במשיחי : הסוכך . לפי שהא׳ בכרובים סוככים בכנפיהם ודמה אותו לכרוב אמר עליו גם כן הסוכך כלומר סוכך על עמו וממשח שם תואר ואף על פי שסוף פתח שלא בסמיכות הנה כמוהו ומקסם חלק ולשומו מרמס ויהי המלאך ורבי יונה פירש כי סוכך שם השמן הטוב שמושחין בו המלכים מן וסוך לא סכתי ויהיה ממשח תואר סמוך : ונתתיך . אני נתתיך בזאת הגדולה ואתה לא ידעתני והתגאית על עמי : בהר קדש אלהים היית • אמר כנגד מלך צור לא כנגד זה שהיה היום מלך כאילו אמר מלך צור כבר היה טוב והיה בהר הקדש כי חירם מלך צור היה בירושלם ושלח לשלמה המלך עצים לבנות בית המקדש הכל כמו שכתוב במלכים : בתוך אבני אש התהלכת . לישראל קרא אבני אש שהיו עם

בכן כדנן אמר יי אלהים׃ בטע׳ בכתיב׳	בחילך : ו לכן כה אמר אדני יהוה	וכנענה : (ז) והריקו חרבותם . כמשמעו ומדרש אגדה מסבב זכור שנבעל כנשים שלשה עשו עצמם אלוה ונבעלו כנשים יואש בן אחזיה שנאמר (ד"ה ב׳ כ"ד) ואת יואש עשו שפטים והירם ונבוכדנצר : יפעתך . הופעתך לשון הואר פנים • והמדרש הורגו יופי עתך : (ס) מחללך • כמו הורגך : (יב) אתה חותם תכנית וגו׳ אתה הוא מלא חכמה לחתום ולשבוע כל תכנית ותורה : תכנית • פיינסור"א בלע"ז : (יג) בעדן גן אלהים וגומר . בסגי שבון ותפנוקין את מתפנק כאלו בעדן גינתא דה׳ את שרי כל עותרא גיותא ויקרא מתיהב לך כל אבנין טבן מסדרן על לבושך : מסוכתך . מיפתך . ל"א לבוש כיסוייך : מלאכת תופיך ונקביך בך • אע"פ בנתתי לך הכבוד הזה יודע הייתי שתתגאה ועתיד בך מלאכת תופים ונקבים המולאין רוח בקול זמר כתוף ובם היה לך להתבונן : (יד) את כרוב ממשח הסוכך . את עוף מדה כלומר העוף הגדול הסוכך בכנפיו רב כלומר מושל ממשל רב • ממשח לשון גודל כמו אנשי מדות (במדבר י"ד) דמתרגמינן גברי דמשחן : ונתתיך בהר קודש אלהים היית . ונתתי לך מקום לקנות לך שם בבנין הר קדשי שסייעת את שלמה בעצי ארזים : בתוך אבני
חקף דחשבתא בלבך דאת	ס׳ יען תתך את לבבך כלב אלהים :	
דחלא : ז בכן הא אנא מיתי	ז לכן הנני מביא עליך זרים עריצי	
עלך נוכראין תקיפי עממיא	ל׳ גוים והריקו חרבותם על יפי	
וישלפון סיפיהון על תקון		
חוכמתך ויחבלון זיו איקרך :	ב׳ ובענין חכמתך וחללו יפעתך : ח לשחת	
ח לחבלא יחתונך ותמות	ב׳ . ב׳ יורדוך ומתה ממותי חלל בלב	
ממת מטעני חרבא בגו ימיא :	ל׳ ימים : ט האמר תאמר אלהים אני	
ט המימר תימר דחלא אנא	לפני הרגך ואתה אדם ולא אל ביד	
קדם דקטלך ואת אנשא ולית	ל׳ מחלליך : י מותי ערלים תמות ביד	
בך צרוך ביד מחבלך :	זרים כי אני דברתי נאם אדני יהוה :	
י כממת רשיעין תמות ביד	יא ויהי דבר יהוה אלי לאמר : יב בן	
נוכראין ארי אנא גזרית	ט׳ אדם שא קינה על מלך צור ואמרת	
במימרי אמר יי אלהים :	בן נפ׳ חותם לו כה אמר אדני יהוה אתה חותם	
יא והוה פתגם נבואה מן קדם	ב׳ תכנית מלא חכמה וכליל יפי :	
יי עמי למימר : יב בר אדם	יג בעדן גן אלהים היית כל אבן	
טול אליא על מלכא דצור	ל׳ וחסר . ג׳ יקרה מסכתך אדם פטדה ויהלם	
ותימר ליה כדנן אמר יי	ג׳ תרשיש שהם וישפה ספיר נפך	
אלהים את דמי למנא דצורתא	ל׳ . ל׳ . ל׳ וברקת וזהב מלאכת תפיך ונקביך	
די מתקן בחוכמא ומשכלל	י׳ . ג׳ בליש׳ זכר בך ביום הבראך כוננו : יד את	
בשופריה • יג בסגי טבון	ג׳ חד חסר ל׳ כרוב ממשח הסוכך ונתתיך בהר	
ותפנוקין את מתפנק כאילו	קדש אלהים היית בתוך אבני	
בעדן גנתא דיי את שרי כל		
עותרא גיותא ויקרא מתיהב		
לך כל אבנין טבן מסדרן		
על לבושך סמקן ירקן		
וסבהלום כרום ימא ובורלא		

ופנתירין שבזיז אזמרגדין וברקן משקען בדהב כל אלין עבידת תקונך בבריאים לבך ברם לא אסתכלת בפגרך דאתעביד חללין ונקבין דאינון צורכך דלא אפשר לך דתתקים בלא בהון מיומא דאתבריתא עמך מתקנין : יד את מלך מרבא למלכו ויהבית לך רבותא ואת על טור קודשא דיי בסרתא ובעמא קדישא

נאם ה׳ : בלב ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סוף סימן מ"ח : על מלך ט׳ בקריאה וסימ׳ בימיו עלה פרעה נכה׳ ויקח אתכם נבוזראדן דמלכים׳ ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכים • ונשאת המשל הזה • בן אדם שא קינה על • והיה כמלאת שבעים שנה • בעת ההיא בא חנני והעיר כחו ולבבו • ובעתי׳ ההם רבים יעמדו על מלך הנגב ואת ג׳ לזכר וסימ׳ ואם ככה את עושה לי • ואת תדבר אלינו • את כרוב ממשח :

תולדות אהרן בעדן גן . ב"ב עס :

מצודת ציון

ח) : (ז) זרים • נכרים : עריצי • ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ) : והריקו • מלשון ריק ר"ל ישלפו וירוקנו מתערה וכן וחרב אריק (לעיל ה) : יפעתך • ענין זוהר וזריחה וכן הופיע מהר פארן (דברים לג) : (ח) לשחת • בור הקבר : (ט) מחללך • מלשון חלל והרג : (י) ערלים • ערלי לב וכן ת׳ רשיעיא : (יב) חותם • ר"ל צורה כמו תתהפך כחומר חותם (איוב לח) : תכנית • מל׳ הכנה מתוקן וכן הדרכי לא יתכנו (לעיל יח) : וכליל • מלשון כל ר"ל פלול בכל יופי שאפשר להיות : (יג) בעדן גן • בעדן שנטע בו המקום את הגן כמ"ש ויטע ה׳ אלהים גן בעדן (בראשית ב) והוא מקום עדון ותפנוק רב : מסוכתך • מלשון סכך וכסוי : תופיך • שם כלי נגון כמו בתופים ובמחולות (שמות טו) : ונקביך • כלי נגון בעלי נקבים רבים : כוננו • מלשון הכנה : (יד) את • כמו אתה : כרוב • כן יקרא פני אדם כי תינוק ת"א רביא ולפי גודל מעלתו קראו בלשון כרוב המוזכר בכרובים שעל הארון : ממשח • הוא ענין גדולה

מצודת דוד

עשרך על שגבה לבך בעשרך וכאומר הלא הכל בא מיד ה׳ ומה לך להתגאות : (ו) תתך את לבבך • נתת את לבבך להשוותה כלב אלהים : (ז) זרים . עמים נכרים אומות חזקים הם הכשדים : והריקו . ישלפו חרבם מתערם על יופי חכמתך ר"ל לא תהיה נעזר להמלט ביופי חכמתך : וחללו . יבזו זוהר בינתך ולא ימנעו חרבם מדם בעבור הבינה הנמצא בך : (ח) לשחת • אל בור הקבר יוריד אותך האויב ותמות גם אתה מעין מיתת שאר חללים עם כי אתה בלב ימים במקום מבוצר : (ט) האמור . וכי לפני הבאים להרגך תאמר אלהים אני ולמה תהרגני וכאומר אם אלהים אתה לא יוכלו להרגך : ואתה . אבל באמת אתה אדם ולא אל ביד הפושים אותך לחלל ולהרוג : (י) מותי ערלים . כמיתת רשעים ערלי לב כן תמות גם אתה ביד זרים ולא מיתת עלמך : כי אני דברתי . ובידי לקיים דברי : (יב) חותם תכנית • צורה מוכן ומתוקן בכל דבר וחוזר ומפרש מלא חכמה וכו׳ : (יג) בעדן גן וגו׳ . לא חסרת דבר כאלו היית בעדן גן וכו׳ : מסוכתך • על הלבוש המכסה אותך היה קבוע כל אבן יקרה והם אדם וכו׳ והם שמות אבני יקר : וזהב • אף הזהב היה קבוע בו : מלאכת תופיך • מעשה התופים ושאר כלי נגון המלאים נקבים שהיו בך כאלו הוכנו לך ביום שנבראת ר"ל אין דוגמתם ולא היה מירוצי להתענג בהם אלא אתה : (יד) כרוב ממשח . אדם רב המעלה גדול בחשיבות המגין בסכך [כנפיו על עמו ולפי שקראו כרוב לרוב מעלתו ובכרובים נאמר סוככים בכנפיהם (שמות כה) לכן אמר לשון סוכך : ונתתיך • ר"ל ואני נתתי לך כל המעלה והגדולה על כי היית פעם בהר קדש של אלהים ר"ל על כי מלך צור שהיה בימי שלמה היה מסייע בבנין

רשי

אבני אש התהלכת. קנית לך זכרון עם מלכי ישראל שהם כמלאכי השרת: (טו) נמלא עולתה בך. באמרך אל אני: (טז) מלו. כמו מלאו: ואחללך מהר אלהים. גרמת שאמחה אותך שלא תלדק עוד בבנין ביתי: ואבדך. כמו ואאבדך: מתוך אבני אש. שלא תטול חלק עם הלדיקי'. ורבותינו במדרש אגדה דרשו הענין הזה באדם הראשון וכך אמר הגביא לחירם מה נתגאית ברקיעך שמא בגן עדן היית כמו שהיה אדם הראשון כל אבן יקרה וגו' כי כל החופות האלה עשיתי לאדם הראשון ופחותה שבכולן זהב שהיא מנויים אחרון: מלאכת תופיך וגו'. בזאת השויתך לו ולא באחרת ובך נסתכלתי ובראתי תופים ונקבים באדם הראשון: את כרוב ממשח. שמא אתה כאותו כרוב שהיה גדול בממשח הסוכך כולו מקלה השמים ועד קלה השמים ושמא נתתיך להיות בהררי קדש כאשר נתתי לו: (יז) שחת חכמתך על יפעתך. שנתגאית ביפעתך: לראוה בך. להסתכל בבושתך לראוה כמו לראיה: (יח) חללת מקדשיך. קדושתך: אש מתוכך. דברי גאוה שילאו מפיך לאמר אל אני לשון כתרגומו ואייתי עממיא דתקיפין כאשתא מחובי זדונך: (יט) שממו. תמהו: (כג) ונפלל חלל בתוך' בחרב עליה מסבי'. על אשר יראו החרב מסביב בחוץ יפלו יושבי העיר ויהיו כמותים להיות חללים בתוכה: ונפלל. כמו לא פללתי (בראשית מ"ח) לא סברית וכמו ואויבינו פלילים (דברים לב) ידונו עלמם

אש התהלכת: טו תמים אתה
בדרכיך מיום הבראך עד־נמצא
עולתה בך: טז ברב רכלתך מלו
תוכך חמס ותחטא ואחללך מהר
אלהים ואבדך כרוב הסוכך מתוך
אבני־אש: יז גבה לבך ביפיך שחת
חכמתך על־יפעתך על־ארץ
השלכתיך לפני מלכים נתתיך
לראוה בך: יח מרב עוניך בעול
רכלתך חללת מקדשיך ואוצא־
אש מתוכך היא אכלתך ואתנך
לאפר על־הארץ לעיני כל־ראיך:
יט כל־יודעיך בעמים שממו עליך
בלהות היית ואינך עד־עולם:
כ ויהי דבר־יהוה אלי לאמר:
כא בן־אדם שים פניך אל־צידון
והנבא עליה: כב ואמרת כה אמר
אדני יהוה הנני עליך צידון
ונכבדתי בתוכך וידעו כי־אני יהוה
בעשותי בה שפטים ונקדשתי בה:
כג ושלחתי־בה דבר ודם בחוצותיה
ונפלל חלל בתוכה בחרב עליה

סברתא למשלט: טו שלים
את באורחך מיומא
דאתבריתא עד דאשתכח
שקר ביך: טז בסגיאות
סחורתך אתמליאו אוצרך
חטוף וחבתא ואפסינך על
דבסרת על טור קודשא דיי
ואבדינך מלכא דרבתנא על
די סברתא למשלט בעמא
קדישא: יז ראים לבך בתוקפך
אתחבלת בחוכמתך על זיו
אימתך על ארעא רמשתך
אזהרא למלכיא יהבתיך
לאסתכלא בך: יח מסגי חובך
בשקר סחורתך אפיסתא
מקדשך ואיתי עממיא דתקיפין
כאשתא מחובי זדונך אינון
ישיצונך ואתנינך כקטם על
ארעא לעיני כל חזך: יט כל
דידעך בעממיא צדיאו עלך
כדלא הוית אתנינך וכן תהי
עד עלמא: כ והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עמי
למימר: כא בר אדם קביל
נבואה על צידון ואתנבי עלה:
כב ותימר כדנן אמר יי
אלהים הא אנא שלח רוגזי
עלך צידון ואתיקר בגויך
וידעון ארי אנא יי כד אעביד
ביך פורענות דינין ואתקדש בה: כג ואשלח בה מותא וקטלא בשוקהא כד
יתרמון קטילין בגוה באיתיותי עלה דקטלין בחרבא מסחור סחור

יפעתך ב' וסי' וחללו את יפעתך: חכמתך על יפעתך: ואוצא אש מתוכך חד מן י"א מלין מיחדי' החסרים יוד בליש' יציאה וסימן מוצאי דבת הארץ. והוצא עליה שם רע. ותעלה ותצא מרכבה דמלכים. ויצאו את מצבות. ביום הוצאי אתכם. ביום הוצאי דלקרוא דרור. להוצאהו אל הבית דירמיה. ואוצא אש מתוכך דיחזקאל. ותעלומה יוצא אור. ומלבם יוצאו מלין. ומוצא

רדק

עם קדוש. ואדוני אבי ז"ל פי' הפסוק בלשון תמיה ופי' בתוך אבני אש וגפרית רותחיים של אש עליונים ופי' בו עוד פי' אחר עוד תשבת בלבך שאתה כרוב כי אתה התהלכת בתוך אבנים יקרות אבני הקדח מאירות כאש שהיו מוליכים לפניך במקום נרות להאיר בלילה: (טו) תמים אתה מיום הבראך מיום עמדת על דעתך וכן רכבת עלי מעודך מעוד שרכבת: עד נמלא עולת' בך שהתגאי' על עם ה' ושמחת בחורבנם: (טז) ברוב רכלתך מלו תוכך חמס. ועוד כי ברוב הסחורה שהיתה בעירך היו סוחריך עושים חמס לסוחרי המקומות האחרים ואמרם כי מרוב שנודעה העיר בסחורה לא ימנעו בעבור זה לבא: מלו. כמו מלאו. ובא כדרך בעלי ההא: תוכך. תוך עירך: ותחטא. את החטאת כמה ששמחת על חורבן א"י והחטאת בחמס שעשו בעירך לפי שהיה כח בידך למנוע ולא מנעת: ואחללך מהר אלהים ואבדך. הווי"ן קמולין כי הענין לעבר והוא במקום עתיד כדרך הנבואות: ואבדך. מבנין הדגוש ומשפטו ואאבדך ונכפול אל"ף פ"א הפעל להקל הקריאה מפני פגים' שני האלפי"ן כוחלה תנועת' על אל"ף האיתן אמר ואחללך מהר אלהים ואאבדך אזכרה זו הטובה שהיה למלך גור בהר אלהים כמו שאמר בהר קדש אלהים היית אחללך מאותו מקום קדוש שלא תזכר שם אלא לאלה ולקללה וכפל הענין במלות שונות ואמר ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש ר"ל אתה כרוב הסוכך אאבד אותך כלומר שמך וזכרך אאבד מתוך אנשי קדש שהם ישראל הנמשלים לאבני אש: (יז) גבה לבך. שחת. ידינו שחת: על יפעתך. שגבה לבך בה ובזה שחת חכמתך כי החכם לא יגבה לבו בטוב העולם הזה: יפעתך. פירשנוהו: לראוה בך. כמו לראות בך כלומר לראות בך הסך מה שהיית' וחשבת כרוב גאות לבך ולתמוה עליך וכת"י לאסתכלא בך ויש מפרשים לראוה ענין בזיון וכן והמה יביטו יראו בי את כל גבוה יראה ואין לריך להוליאם מענינם ומלת לראוה מקור שלם מן הקל בתמורת למ"ד הפעל בוי"ו כראה ומשקלו לאהבה את ה' אלהיך: (יח) מרוב עונך בעול רכלתך. בעול סמוך מן עול ולא בא כדרך חברו במשקלו: חללת מקדשך. ארמונך כמו מקדש מלך הוא אמר החמס והעול שעשית גרמו לך לחלל ולהחריב את מקדשך: ואוציא אש מתוכך היא אכלתך. כאש היא משל לעון ולפי שאמר אכלתך אמר ואתנך לאפר על דרך משל כי הנאכל באש שב לאפר ובאמרו כל הענין בל' עבר כמו השלכתיך נתתיך ואוליא ואתנך כלם עבר במקו' עתיד כמו שהוא מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב: (יט) כל יודעיך. שממו. כמו תמהו: בלהות. פירשנוהו: זיסי. (כא) בן אדם. מבואר הוא: (כב) ואמרת. אמר הנני עליך ואמר כה כן מנהג המקרא ובדברי הנבואות ברוב לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד: (כג) ופללתי. ונכפל חלל. כמו ונפל אלא שנכפלה בו למד הפעל: בחרב עליה מסביב. בחרב

מצודת דוד

בבנין ב"ה הנבנה בהר קדש של אלהים הוא הר המוריה וכמ"ש ויהי חירום נתן לשלמה עצי ארזים וכו' (מ"א ה): בתוך אבני אש התהלכת. ר"ל שהיה מתהלך בחברה אחת ובאהבה רבה עם מלכי ישראל והם דוד ושלמה שהיו מחוזקים ומזהירים כאבני אש: (טו) תמים. גם אתה היית תמים בדרכיך מיום הבראך ר"ל מיום עמדך על דעתך ואמר בל' הפלגה וכן מבטן אמי אנחנה (איוב לא): עד נמצא. עד העת ההיא שנמצא בך עוולתה שנתגאית מאד: (טז) ברוב. בעבור מרבית הסוחרי' אשר נתמלאו תוך מקומות ארצך חמס ועושק כי עשקו לכל הבאים בבטחון שעכ"ז לא ימנעו לבוא עד כי ימלאו בה סוחרים מרובים ויש עם מי להסתחר: ותחטא. ובזה חטאת גם אתה על שלא מחית בידם: ואחללך מהר אלהים. ולכן אחלל ואבזה אותך להרחיקך מהר אלהים ר"ל עוד לא יזכר לך הזכות מה שהיה המלך ההוא מסייע בבנין בה"מ: ואבדך. אאבד אותך אתה כרוב הסוכך מתוך חברת מלכי ישראל הנמשלים לאבני אש ר"ל מה שהיית במעלה גדולה ומגין על עמך הכל היה בזכות שהיית מאז בחברת ואהבת מלכי ישראל אבל עתה אאבדך ואסירך מן הזכות ההוא ולא תגן עוד: (יז) ביפיך. בעבור יפיך גאה לבך ובזה שחת חכמתך עם זוהר בינתך כי הגאוה היא מנגדת אל החכמה והבינה: על ארץ השלכתיך. לכן אשליך אותך מכסא המלוכה לשבת על הארץ ואתן אותך לפני מלכים להסתכל בך בבזיונך כי דרך האויבים להסתכל בפני האדם בעת בזיונו למען הכלימו: (יח) מרוב עוניך. שנתגאית ביותר: בעול רכלתך. שעשקו כל הבאים ולא מחית בידם ובעבור זה חללת ובזית ארמוניך כי תחרב מעתה: ואוציא אש. ר"ל דברי הגאוה הבוער כאש אוציא אז מתוכך כי לא תוכל להתגאות עוד והאש ההיא תאכל אותך כי בזה העון תהיה נאבד מן העולם: ואתנך לאפר. לפי שהמשיל האבדון לשרפת אש לכן אמר ואתנך לאפר ור"ל תהיה מושפל לעפר: לעיני וגו'. כולם יראו בבשתך: (יט) כל יודעיך. כל היודעים ומכירים אותך בין העמים יתמהו על מפלתך: בלהות היית. תהיה מלא מבהלה ולא תמלא עוד עד עולם לשוב לקדמותך: (כא) שים פניך. הסב פניך אל מול לידון: (כב) הנני עליך. הנה אני אלחם עליך: ונכבדתי בתוכך. על ידי הדין שאעשה בתוכך אהיה מכובד: כי אני ה'. הנאמן ליפרע: בעשותי. בעת אעשה בה משפט אז ידעו שאני ה' וע"י אהיה מקודש בעיני הבריות בראותם שאני משלם גמול: (כג) ודם. הלה מן ההרוגים: ונפלל. הרבה חללים יפלו בתוכה בחרב האויב

מצודת ציון

גדולה כמו למשיחו לכורש (ישעיה מה): הסוכך. מל' סכך והגנה: (טו) תמים. מל' תם וישר: (טז) מלו. נתמלאו: ואחללך. מל' חלול ובזיון: ואבדך. כמו ואאבדך: (יז) על. עניינו כמו עם וכן ויבואו האנשים על הנשים (שמות לה): יפעתך. זוהר בינתך: לראוה. מלשון ראיה והסתכלות: (יח) מקדשיך. ארמון המלך נקרא כן וכן כי מקדש מלך הוא (עמוס ז): (יט) שממו. ענין תמהון: בלהות. הוא הפוך מן בהלות. ואינך. ואין לך: (כג) בחוצותיה. כן יקרא השוקים

מִסְּבִיב וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה׃ כד וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל סִלּוֹן מַמְאִיר וְקוֹץ מַכְאִב מִכֹּל סְבִיבֹתָם הַשָּׁאטִים אוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יְהוִה׃ כה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה בְּקַבְּצִי אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן־הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפֹצוּ בָם וְנִקְדַּשְׁתִּי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב׃ כו וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לָבֶטַח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לָבֶטַח בַּעֲשׂוֹתִי שְׁפָטִים בְּכֹל הַשָּׁאטִים אֹתָם מִסְּבִיבוֹתָם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃

כט א בַּשָּׁנָה הָעֲשִׂרִית בָּעֲשִׂרִי בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ עַל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וְהִנָּבֵא עָלָיו וְעַל־מִצְרַיִם כֻּלָּהּ׃ ג דַּבֵּר וְאָמַרְתָּ כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי עָלֶיךָ פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם הַתַּנִּים הַגָּדוֹל הָרֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאֹרָיו אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאֹרִי וַאֲנִי עֲשִׂיתִנִי׃ ד וְנָתַתִּי חַחִיים בִּלְחָיֶיךָ וְהִדְבַּקְתִּי דְגַת־יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ וְהַעֲלִיתִיךָ מִתּוֹךְ יְאֹרֶיךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תִּדְבָּק׃ ה וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה אוֹתְךָ וְאֵת כָּל־דְּגַת יְאֹרֶיךָ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה תִּפּוֹל לֹא תֵאָסֵף וְלֹא תִקָּבֵץ לְחַיַּת הָאָרֶץ וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃

וידעון ארי אנא יי׃ כד ולא יהי עוד לבית ישראל מלך מבאיש ושלטון מעיק מכל סחרניהון דבזזין יתהון וידעון ארי אנא יי אלהים׃ כה כדנן אמר יי אלהים כד אכנש ית בית ישראל מביני עממיא דאתבדרו לתמן ואתקדש בהון לעיני עממיא ויתובון על ארעהון דיהבית לעבדי ליעקב׃ כו ויתובון עלה לרוחצן ויבנון בתין ויצבון כרמין ויתבון לרוחצן כד אעביד פורענות דינין מכל דבזזין יתהון מסחרניהון וידעון ארי אנא יי אלההון׃ א בשתא עשיריתא בעשיראה בתרי עסר לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ ב בר אדם קביל נבואה על פרעה מלכא דמצרים ואתנבי עלוהי ועל מצראי כולהון׃ ג אתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכא דמצרים דאת דמי לתנינא רבא די שרי בגו נהרותיה די אמר דילי מלכותא ואנא כבישית׃ ד ואתן שירין בליסתך ואקטול שלטוני תוקפך עם גברך ואבטלינך ממלכותך וית כל שלטוני תוקפך עם גברך יתקטלון׃ ה ואֲרַטְשִׁינָךְ למדברא יתך וית כל שלטוני תוקפך על אפי חקלא תתרמי נבילתך לא תתכניש ולא תתקבר לחית ארעא ולעופא דשמיא מסרתך לאשתיצאה׃

רש"י

עצמם להיות חללים בתוכה׃ (כד) ולא יהיה עוד לבית ישראל וגו'. לפי שאיבה על עמון ומואב ופלשתים ואדום וצור וצידון שהם שכיני ארץ ישראל שיחרבו ומאחר שיאבדו כולן לא יהיה סילון וקוץ לישראל בכל סביבות' שיאבדם ושירע להם׃ סילון. מין קמשונים וחוחים הוא׃ ממאיר. ענין הכאבה כמו צרעת ממארת (ויקרא יג) פוניי"ש בלע"ז׃ השאטים אותם. הבוזים אותם׃ (כה) לעבדי ליעקב כמו שנתנה ליעקב נחלה בלא מצרי' ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה (ראשית כח)׃ (א) בשנה העשירית בעשירי בשנים עשר לחדש היה דבר ד' אלי לאמר׃ (ג) התנים הגדול. לפי שכל גדולתה של מצרים וכל שובע שבה על ידי יאורי נילוס הוא לפיכך הנביא ממשל את מלכה לתנין ואת עמה לדגת יאור׃ לי יאורי. איני צריך לעליונים כי יש לי יאורי מספיק כל צרכי׃ ואני עשיתני. בגבורתי ובחכמתי הגדלתי גדולתי וממשלתי׃ (ד) חחים. כמין טבעות ברזל איינ"ש בלע"ז׃ דגת יאוריך בקשקשתיך. אינפישאיקרפי"ש בלע"ז כלומר אתן בלב כל גבוריך לצאת עמך למלחמה ויפלו כולם׃ (ה) ונטשתיך המדברה. זו היא אובדנן של דגים כיון שנטשו על פני היבשה מתים אוטאוטרפו"ו בלע"ז׃ מטעית

דבה הוא בסיל׃ וקוץ ג' וסימן וקוץ ודרדר תצמיח. סלון ממאיר וקוץ מכאיב. וקוץ הוליד את ענוב׃ כה אמר ה' בטעם בכם"א וסימן בקבצי את בית ישראל. כל בן נכר. בראשון באחרי שער החצר הפנימית׃ בעשרי ד' חסר' בליש' וסימן בשנה התשיעית לצדקיהו. לכניהו העשרי. בשנה העשירית בעשרי דפרעה. דסי'. בעשרי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט. וכל רבוי מגיין מלאים במ"א והמה כשלשים איש׃ אמר לי ה' דסמיכי בקריא' וסימ' נמסר בסדר וירא אליו ה'׃ המדברות י"ב וסימן נמסר בסדר אחרי מות׃ אותך י"ו ס"ל וסימ'

רד"ק

בחרב יבא עליה׃ (כד) ולא יהיה. סלון ממאיר. כמו קוץ והענין כפל במלות שונות׃ ממאיר. כמו צרעת ממארת פוניי"נט בלע"ז׃ מכאיב. ידוע מן כאב והוא דרך משל ותירגם יונתן מלך מבאיש ושולטונין מעיקין׃ השאטים אותם. ענין בזה ושלל וכן תירגם יונתן דבזזין כי אלה האומות בזכר הם שבנים לא"י והיו מריעים לישראל׃ (כה) כה אמר ה'. מבוארת [illegible] ואת הפרשה בהבטחה זו שהבטיחם מהשמים' המריעים להם והאל ית' יעשה בהם שפטים שלא יוכלו להרע עוד׃ (כו) וישבו. מבואר הוא׃ (א) בשנה העשירית בעשירי. עשירית למלכות צדקיהו וזכר תחלה פורענות צור לפי שהיתה פורענות' תחילה לפורענות מצרים אבל נבואת מצרים באה לו תחיל' בשנה העשירית ואחר כך בשנה התרבן בי"א שנה לצדקיהו באה לו הנבואה על מצרים ב' פעמים ואחר החרבן ג"כ ב' פעמים בי"ב שנה׃ (ב) בן אדם. ועל מצרים כלה. אמר כלה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרים׃ (ג) וזכר התנים בדול בת"ם במקום נון וכמוהו כמהם יכמהן מוף ונוף ומפני שטוב מצרי' הוא היאור כי הוא המשקה אותם ואינם צריכים למטר ועל כן מתגאים בו המשיל מצרי' ליאור ופרע' המלך לתנים שגדול בתוכו והתנים הוא הדג הגדול כמו שאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים והמשיל עם מצרים לשאר הדגים כמו שאמר דגת יאוריך הרובץ בתוך יאוריו שאין מחריד אותו׃ לי יאורי. המשקה אותו וארצי השובע נמצא בה ברוב השנים ואינני צריך למטר ולא לילך למדינות אחרות בעבור תבואה׃ ואני עשיתני. אני עשיתי ותקנתי לי היאור להשקות את ארצי או פי' עשיתני עשיתי ותקנתי אותי בחכמתי ובתבונתי עד שנעשיתי מלך גדול וכמוהו אשר עשה את משה ואת אהרן שפירושו שגדילם ויונתן תירגם הא אנא שלח רוגזי עלך פרעה מלכא דמצרים דאת דמי לתנינא רבא דשרי בגו נהרוותיה דאמר דילי מלכותא ואנא כבישית׃ (ד) ונתתי חחיים. כתוב בשתי יודי"ן ונקרא ביו"ד אחת חחים ואם היה נקרא ככתיבתו היה נקרא חחיים בתנועת יו"ד הראשונה בחירק והשנייה רפה כמשפט יו"ד הרבוי והיה שרשו אז מנחי הלמ"ד ועתה הוא בקריאתו מנחי העי"ן ויאמר מן חח חחים כמו מן פח פחים ולפי שהמשיל אותו לתנין זכר עליו דרך משל החחים שתופשים בהם הדג שנוקבים בהם לחיי הדג ומעלין אותו וכן אמר ובחח תקוב לחיו׃ דגת. שם כלל לדגים כלם דגה כמו והדגה אשר ביאור תמות ובסמוך דגת׃ והדבקתי. שיעלו עמך כשיעלוך מן היאור והוא משל על עם מצרים שרים ופרשי' וגבורים ודלת העם כלם יסופו׃ (ה) ונטשתיך המדברה. אמר המדברה לענין משל כי הדגים לא יחיו במדבר כי המצרים ימותו בחרב על פני השדה

מצודת ציון

הפזוקים׃ ונסלל. מל' נפל ונכפלה בלמ"ד׃ (כד) סילון. מין קוץ כמו וסלונים אותך (לעיל ב')׃ ממאיר. ענין הכאבה כמו צרעת ממארת (ויקרא יג)׃ השאטים. ענין בזיון׃ (כה) נפוצו. ענין פזור׃ (ג) התנים. כמו התנין בנו"ן וכן נקרא מין דג הדומה לנחש במראיתו וכן את התנינים הגדולים (בראשית א) הרובץ. ענין השכיבה לנוח׃ יאוריו. נהר מצרים נקרא יאור לפי שהמשיכו ממנו בריכות הרבה להשקות הארץ לכן אמר יאוריו בלשון רבים׃ עשיתני. ענין גדולה ורוממות כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט)׃ (ד) חחים. הוא מכלי צידה וכו נוקבים לחיי הדג להעלותו מן המים וכן ובחוח תקוב לחיו (איוב מ)׃ בלחייך. הוא החלק שאצל הפה׃ והדבקתי. מל' דבוק וחבור׃ בקשקשתיך. הם הדבוקים בדג על בשרו כעין לבוש כמו כנפיר וקשקשת (ויקרא יא)׃ (ה) ונטשתיך. ענין פזור כמו ויגטשו בלחי (שופטים טו)׃ תאסף

מצודת דוד

הבא עליה מסביב וידעו שאני ה' הנאמן לשלם גמול׃ (כד) ולא יהיה עוד לבית וגו'. כשיפלו העובדי כוכבים ההם לא יהיה נמצא עוד לבית ישראל סילון וגו' מכל סביבותם אשר בזו אותם כי כולם יכלו ואז ידעו שאני ה' והכל בידי׃ (כה) ונקדשתי בם. אהיה מקודש על ידיהם בהאותות ומופתים שאעשה אז עמהם׃ (כו) בעשותי. בעשות שפטים בכל הבוזים אותם מסביבותם ישבו לבטח כי לא ימצא עוד מי ירע להם ואז ידעו שאני ה' אלהיהם הטובה מששם מיד הבבלים׃ כט (א) בשנה העשירית. לגלות יכויכין ומלכות צדקיה׃ בעשירי. בחדש העשירי׃ (ג) הנני עליך. הנה אני אלחם עמך׃ התנים הגדול. לפי שכל שבח מצרים היה במה שהיאור השקה שדותיהם מבלי מטר השמים לכן המשיל מלכה לתנין ועמה לשאר דגים׃ לי יאורי. היאור הוא לי להשקות שדותי ואין לי צורך במטר השמים׃ ואני עשיתני. אני גדלתי ורוממתי את עצמי בחכמתי ובפועל ידי׃ (ד) ונתתי חחים. לפי שהמשילו לתנין שהוא דג אמר בו לשון הנופל בצדיית הדג שמשימין חחים בלחייו להעלותו מן המים׃ והדבקתי. אדבק בקשקשתיך את דגת היאור׃ והעליתיך. אעלה אותך מתוך היאור ועם כל דגת יאוריך אשר תדבק בקשקשתיך כי כולם יהיו נמשכים אחריך ור"ל בנפול השר תפול כל העם׃ (ה) ונטשתיך. אפזר אותך במדבר ואמר לשון הנופל באבדן הדגים שהמה כשבאים אל היבשה ור"ל שיכלה אותו ואת עמו מן העולם׃ על פני השדה

ו וידעו כל־ישבי מצרים כי אני
יהוה יען היותם משענת קנה לבית
ישראל: ז בתפשם בך בכפך
תרוץ ובקעת להם כל־כתף
ובהשענם עליך תשבר והעמדת
להם כל־מתנים: ח לכן כה אמר
אדני יהוה הנני מביא עליך חרב
והכרתי ממך אדם ובהמה: ט והיתה
ארץ־מצרים לשממה וחרבה וידעו
כי־אני יהוה יען אמר יאר לי ואני
עשיתי: י לכן הנני אליך ואל־
יאריך ונתתי את־ארץ מצרים
לחרבות חרב שממה ממגדל סונה
ועד־גבול כוש: יא לא תעבר־בה
רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר־בה
ולא תשב ארבעים שנה: יב ונתתי
את־ארץ מצרים שממה בתוך
ארצות נשמות ועריה בתוך ערים
מחרבות תהיין שממה ארבעים
שנה והפצתי את־מצרים בגוים
וזריתים בארצות:
יג כי כה אמר אדני יהוה מקץ
ארבעים שנה אקבץ את־מצרים
מן־העמים אשר־נפצו שמה:
יד ושבתי את־שבות מצרים
והשבתי אתם ארץ פתרוס על־ארץ
מכורתם והיו שם ממלכה שפלה:

בכפ ק' · ל' · כ' בטעס · י"ו בלישנא וחסר. כ' וחסר · ד' ס' כ"פ לא לא ולא · ל' ס' כ"כ · ל' חסר · ל' מ"ל · י"ג · ד"ס כ"ס בסיפרא · כ"ס חס' כסיפ' ט'

ו ויִדעון כל יתבי מצרים ארי
אנא יי חלף דהוו סמך קניא
רעיעא לבית ישראל:
ז באתכניותהון בך בִּיד מלך
תקיף תתמסר ויֵיבַד בית
רוחצניהון ובאיסתמכותהון
עלך תתבר ולא תהי להון
לבית סומכון: ח בכן כדנן
אמר יי אלהים הא אנא מיתי
עלך קטלין בחרבא ואשיצי
מנך אנשא ובעירא: ט ותהי
ארעא דמצרים לאישתממו
וחורבא וידעון ארי אנא יי
חלף דאמר מלכותא דילי
ואנא כבשית: י בכן הא
אנא שלח רוגזי עלך ועל
מלכותך ואתן ית ארעא
דמצרים לחורב צדו ושממו
ממגדל סונה ועד תחום כוש:
יא לא תעבר בה רגלא די
אנשא ורגלא די בעירא לא
תעבר בה ולא תתיתב
ארבעין שנין: יב ואתן ית
ארעא דמצרים לצדו בגו
מדינן צדין וקרוהא בגו
קרוין דהואה חרבן יהוין
לצדו ארבעין שנין ואגלי
ית מצראי לביני עממיא
ואבדרינון במדינתא: יג ארי
כדנן אמר יי אלהים מסוף
ארבעין שנין אכניש ית
מצראי מביני עממיא
דאתבדרו לתמן: יד ואתיב
ית גלות מצרים ואתיב יתהון
לארעא פתרוס על ארעא
תותבותהון ויהון תמן מלכו

רש"י

(ו) משענת קנה. כמה פעמים סמכו עליהם בימי סנחריב ובימי נבוכדנצר ולא הועיל להם כקנה זה שהוא כך ואינו סומך את הנשען עליו: (ז) בתפשם בך בכפך. בכף קרי כאדם המהלך ונשען על מקלו: תרוץ. תרצץ: ובקעת להם כל כתף. כהפיסה כאדם הנסמך על קנה ונשבר והאדם נופל עליו והקרומיות נכנסות לו בכתיפיו: והעמדת להם כל מתנים: מאחר שהשבר יצטרכו לחזק את מתניהם ולעמוד עליהם והרי אתה כאדם שחבירו נשען עליו והוא אלם ואומר לו התחזק על מתניך כי לא תסמוך עוד עלי וכן ת"י ולא תהא להון לבי' סומכון ויש מחליפין והעמדת להם לוהמעדת ואיני רואה את דבריהן. ומנחם חברו עם מעמד רגלים כמוני: (יא) ולא תשב ארבעים שנה. ארבעים ושתים שני רעבון גזרו בחלום פרעה כנגד שלשה פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות (ראשית מא) ראה וספרו ליוסף הרי שני פעמים ויוסף אמר לו שבע הפרות הרקות והרעות וז' השבלים הרקות (שם) הרי ארבעים ושתים לרעב ולא היה להם אלא שתים שנאמר כי זה שנתי' הרעב (שם מ"ה) ומשירד יעקב למצרים פסק הרעב שהרי בשנה השלישית זרעו שנאמר ותן זרע ונחיה וגו' (שם מז) והארבעים נפרעו להם עכשיו: תשב ארבעים שנה. תשב שר"א אשיגיא"ה בלע"ז: (יד) מכורתם. מגורתם. ל"א כמו תולדות' וכן חברו מנחם: לבלתי

במסרה רבתא: ועד גבול ד' בליש' בקריאה וסימ' מן השיחור אשר על פני מצרים · ושלמה היה מושל · ממגדל סנה ועד גבול כוש. ויהי מושל בכל הממלכות: ולא תשב ד' בקריאה וסי' בירמי' סי' י"ז: תהיין ה' כתיב כן בלישנא בנביאים וסי' ותהיין שתיהן לך לנשים · ולא תחום עיני עליך תנייגא דסיפרא. וחברו תליתא כי אני ה' מכה. ונתתי את ארץ מצרים שמה. ולא תהיין להם

רד"ק

השדה בצאתם להלחם עם הכשדים ולא יאספו לקבורה ויהיו לאכלה לחית השדה ולעוף השמים ותירגם יונתן ולא תקבן ולא תתקבר רוצה לומר ולא תקבץ לקבורה: (ו) וידעו כל יושבי מצרים. יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחים את ישראל להצילם מיד הכשדים ולא יכלו והנה היו להם משענת קנה כי אינו חזק ואינו משענת אלא לפי שעה מעט כי קרוב הוא להשבר כל שכן כשהוא רצוץ וכן תירגם יונתן סמך קניא רעיעי וכן בתכרון התואר כלומר יהיו ר"ל כאמר לבן וכן ויש בעדרו זכר ר"ל זכר תמים כן מצרי לא היו לישראל משענת ועזר אלא מעט כמו שאומר בספר ירמיהו וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם ואמר להם הנביא הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים ושבו הכשדים ונלחמו על העיר הזאת ולכדוה ושרפוה באש והנה הם לא סמכוה אלא הרעו להם כי מפני בטחונם מרדו במלך בבל והנה זהו דמיון משענת קנה וזהו ובקעת להם כל כתף וכן אמר רבשקה הנה בטחת על משענת קנה הרצוץ הזה על מצרים אשר יסמוך איש עליו ובא בכפו ונקבה די שלא סמכו אלא שנקב' כפו בהיותה תופשת בו: (ז) בתפשם בך בכפך. תרוץ מבנין נפעל שרשו רצץ מן קנה רצוץ: והעמדת להם כל מתנים. יש מפרשי' והעמדת בהפוך האותיות ושמעדת מן ולא מעדו קרסולי והנכון כמשמעו כי בהשען האדם יכפף ובהשבר המשענת יעמוד מלהכף וכת"י ולא תהוי להון לבית סומכון כלומר תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד עליך ופיר' יונתן המשל כן באתכניותהון ויש נוסחאות באתכנעותהון ביך ביד מלך בבל תקיף תתמסר וייבד בית רוחצניהון ובאסתמכותהון עלך תתבר: בכפך. כתיב ר"ל שתסמוך אותם בידך וקרי בכ"ף ר"ל בכפם כאדם שתופס הקנה בכפו לסמוך בו: (ח) לכן. מבואר הוא: (ט) והיתה. יאור לי ואני עשיתי. כמו שפירשתי ואני עשיתיני לשני הפירושים ויונתן תירגם גם כן כתרגומו מלכותא דילי ואנא כבישית: (י) לכן. לחרבות. חורב שממה לאיזה חרבות אתננה שתהיה חרב ושממה וי"ת לחרב לדו ושממו: (יא) לא תעבור בה. (ב) ארבעים שנה. יש דרש למה ארבעים שנה כי מ"ב שני רעבון נגזרו למצרים בחלום פרעה כנגד ג' פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וספר ליוסף הרי ב' פעמים י"ד שהם עשרים ושמונה ויוסף אמר שבע פרו' הדקות והרעו' ושבע השבלי' הרקות הנה י"ד וכ"ח הנה מ"ב והיו להם שתי שנים רעב כמ"ש כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשארו ארבעים שנה ונגזר עליהם עכשיו להיות' חרבה אותם מ' שנה: ונתתי. מבואר הוא: מחרבות. מופעלות ומפני שהוי"ת הוסב הקמץ חטף בחוי"ת: (יג) כי כה אמר ה'. מבואר הוא: (יד) ושבתי. מכורתם. כמו מגורתם הארץ אשר גרו בם: מן

מצודת דוד

השדה תפול. בעת המלחמה ולא תאסף אל הקבר: (ו) כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: יען. על כי היו לבית ישראל כמו ההשענה שעל הקנה שאין בו די להשעין את השוען כי בקל ישבר ויתרוצץ: (ז) בתפשם בך. בעת אחזו בך בכף נשברת וחדודי השברים נכנסו בכתף ובקעו אותו: והעמדת להם. כי בהשען האדם על המשענת הוא כפוף מעט ולכן אמר כאשר נשברת העמדת כל המתנים להיות עומדים זקופים כדלך עמידה בלי משענת ולפי שהמשילו למשענת אמר לשון הנופל בו ור"ל הנה הבטחת להם עזרה מול האויב ולא עזרת להם והיה א"כ הבטחתך להם לרעה כי עי"ז הוסיף האויב לחרות בהם: (ט) כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: יאור לי. היאור הוא לצרכי להשקות שדותי ואין לי צורך במטר השמים: ואני עשיתי. אני גדלתי ורוממתי את עצמי בחכמתי ובפועל ידי: (י) הנני אליך. הנה אני אלחם עמך ועם יאוריך ר"ל אחריב מימיה ותסור טובתך: לחרבות. להיות חרבה ולתוספ' ביאור אמר שתהיה חרבן של שממון: ממגדל סונה. הוא התחלת גבול מצרים: (יא) לא תעבר בה. מגודל השממון: ולא תשב. לא תהיה מיושבת באנשים: (יב) בתוך ארצות. ר"ל דומה לשאר ארצות נשמות: (יג) מקץ וגו'. ר"ל מסוף מ' שנה אקבצם ולא בתוך הזמן: (יד) ושבתי. אשיב בני השבי של מצרים ואשיב אותם לארץ פתרום

מצודת ציון

תאסף. ענין הכנסה: (ו) משענת. ענין סעד: קנה. מטה חלול וכן קנה וסוף קמלו (ישעיה יט): (ז) בתפשם. ענין אחיזה: תרוץ. מל' רציצה ושבירה: (י) לחרבות. מלשון חורבן: (יב) נשמות. שוממות: מחרבות. מלשון חורבה: והפיצותי וזריתים. שניהם ענין פזור: (יד) ושבתי. מלשון השבה: שבות. מלשון שבי: פתרום. הוא מארץ מצרים: מכורתם. כמו מגורתם

רדק

(טו) מן הממלכות: והמעטתים · כסך הגני מסרך והרביתיך: רדות · מקור מן לא תרדה בו בפרך: (טז) ולא יהיה עוד · דרך כלל על עם מצרים: למבטח מזכיר עון · שסלקו בטחונם ממני ובטחו עליהם: (יז) ויהי בעשרי' ושבע שנה · למלכו' נבוכדנצר וכן כתוב בסדר עולם בעשרים ושבע לנבוכדנצר נתנה מצרי' בידו ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו והגלה ירמיהו וברוך לבבל ועוד כתוב בסדר עולם כי בעשרים ושלש שנה לנבוכדנצר שהגלה נבוזראדן נפש תשע"ה כמו שכתוב בירמיהו כי אז נתנה צור בידו ושטף את כל היהודים שהיו בעמון ובמואב ובסביבות ארץ ישראל נפש תשע"ה: (יח) בן אדם. אל צור. כמו על צור: כל ראש מוקרח וכל כתף מרוטה. כי צרו על צור ימים רבים והיו כל בני החיל ערודים וקורחים במצור כדרך בני אדם הצרים על עיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם: מקרח. שנשר שער הראש מרוב העבודה: מרוטה. שנמרט שער הכתף מן המשא בכתף ימים רבים: ושכר לא הי' לו ולחילו מצור על העבוד' אשר עבד עליה. כי כשכבש נבוכדנצר צור ושלל שללה בא הים על העיר ושטף כל השלל כי נגזר עליה לשטף הים כל אנשיה וחילה והנה חיל נבוכדנצר טרחו ויגעו לשוא והקב"ה שלם להם ונתן להם שלל מצרים חלף עבודתם אשר עבדו בצור: (יט) לכן, מבואר הוא: (כ) פעולתו. אשר עשה לי, תחת הרע אשר עשו לי שהיו משענת קנה רצוץ לבית ישראל וכן תירגם יונתן דחבו קדמי לאתפרעא מנהון: (כא) ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם: פירושו בזמן ההוא כמו ותרה אפי בו ביום ההוא והדומים לו ואין לפרש בזמן שנלכדה מצרים שהרי נלכדה בכ"ז לנבוכדנצר ומה צמיחת קרן היה לישראל באותה שעה פירש אדוני אבי ז"ל בזמן מלכות מלך בבל שזכר שיתן האל יתברך מצרים בידו אמר כי בזמן מלכותו ר"ל מלכות בנו היתה צמיחת קרן לבית ישראל ומה הוא שנולד כורש בשנת חמשים לגלות בבל כמו שאומר מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלם עד משיח נגיד שבעים ושבעה ושהם מ"ט שנה וכורש נקרא משיח כמו שנאמר למשיחו לכורש והוא היה צמיחת קרן לבית ישראל שאלת' מן הגולה והושיבם לארצם והיה אז בן כ' שנה ודריוש אתנו בן ס"ב: ולך אתן פתחון פה בתוכם. שיראו שיתקיימו נבואותיך ורבינו שלמה ז"ל פירש כי הפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשאצר כיצד בשנת כ"ז לנבוכדנצר נתנה מצרים בידו נשארו ממלכותו י"ח שנה וכ"ג דאויל מרודך הרי ארבעים ובשנה הראשונה לבלשצר נאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנאמר בשנת חדא לבלשצר וגומר ביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל ותירגם יונתן ביומא ההוא אקים פורקן לבית ישראל ולך אתן מפתח פומא בנבואתך ביניהון וידעון ארי אנא:

תרגום

חַלָּשָׁא: טו מִן מַלְכְּוָתָא תְּהֵי חַלָּשָׁא וְלָא תִתְרַבְרַב עוֹד עַל עַמְמַיָּא וַאֲזְעֵירִינוּן בְּדִיל דְּלָא יִפְלְחוּן בְּעַמְמַיָּא: טז וְלָא יְהוֹן עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְאִתְרְחָצָא עֲלֵיהוֹן לְאַדְכָּרָא חוֹבִין בְּאַפְּנָיוּתְהוֹן בַּתְרֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלֹהִים: יז וַהֲוָה בְּעֶסְרִין וּשְׁבַע שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: יח בַּר אָדָם נְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל אַפְלַח יַת מַשְׁרִיָּתֵיהּ פּוּלְחַן רַב עַל צוֹר כָּל סְעַר רֵישׁ נְתַר וְכָל כְּתַף אִתְמְרַט וַאֲגַר לָא הֲוָה לֵיהּ וּלְמַשְׁרְיָתֵיהּ מִצּוֹר עַל פּוּלְחָנָא דְּאַפְלַח עֲלַהּ: יט בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא יָהֵיב לִנְבוּכַדְנֶאצַּר מַלְכָּא דְבָבֶל יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם וְיִשְׁבֵּי אִתְרְגוּשְׁתַּהּ וְיִבּוֹז בִּזָּהּ וְיַעְדֵּי עֲדָאָהּ וּתְהֵי אֲגַר לְמַשְׁרְיָתֵיהּ: כ אַגְרֵיהּ דְּאַפְלַח בֵּיהּ יָהֲבִית לֵיהּ יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם דְּחָבוּ קֳדָמַי לְאִתְפְּרַע מִנְהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: כא בְּיוֹמָא הַהוּא אַיְתֵי פּוּרְקָן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְלָךְ אֶתֵּן מִפְתַּח פּוּמָא בִּנְבוּאָה בֵּינֵיהוֹן וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ:

מקרא

טו מִן־הַמַּמְלָכוֹת תִּהְיֶה שְׁפָלָה וְלֹא־תִתְנַשֵּׂא עוֹד עַל־הַגּוֹיִם וְהִמְעַטְתִּים לְבִלְתִּי רְדוֹת בַּגּוֹיִם: טז וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִבְטָח מַזְכִּיר עָוֺן בִּפְנוֹתָם אַחֲרֵיהֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי אֲדֹנָי יֱהוִה:

יז וַיְהִי בְּעֶשְׂרִים וָשֶׁבַע שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: יח בֶּן־אָדָם נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הֶעֱבִיד אֶת־חֵילוֹ עֲבֹדָה גְדֹלָה אֶל־צֹר כָּל־רֹאשׁ מֻקְרָח וְכָל־כָּתֵף מְרוּטָה וְשָׂכָר לֹא־הָיָה לוֹ וּלְחֵילוֹ מִצֹּר עַל־הָעֲבֹדָה אֲשֶׁר־עָבַד עָלֶיהָ: יט לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי נֹתֵן לִנְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְנָשָׂא הֲמֹנָהּ וְשָׁלַל שְׁלָלָהּ וּבָזַז בִּזָּהּ וְהָיְתָה שָׂכָר לְחֵילוֹ: כ פְּעֻלָּתוֹ אֲשֶׁר־עָבַד בָּהּ נָתַתִּי לוֹ אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר עָשׂוּ לִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה: כא בַּיּוֹם הַהוּא אַצְמִיחַ קֶרֶן לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּלְךָ אֶתֵּן פִּתְחוֹן־פֶּה בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה:

ל'. ס' · ל' · ל' · ח' · ל' · ב' בתרי לישני ושכר הרביעי · ל' · ל' חסר · ל' מפיק ה"א · כ'

רשי

(טו) לבלתי רדות בגוים · לשון ממשלה כמו וירדו בדגת הים (שם א): (טז) ולא יהיה . מצרים לבית ישראל עוד למבטח המזכיר להם עון כמו שאמר להם הקב"ה לא תוסיפו לראות' עוד (שמות יד): (יז) ויהי בעשרים ושבע שנה למלכות נבוכדנצר אותה שנה נתנה מצרים בידו כך שנינו בסדר עולם ויש בספר הזה הרבה נבואו' כתובו' מוקדם ומאוחר: (יח) העביד את חילו · על צור עבודה גדולה: כל ראש . אנשי חיילותיו: מוקרח וכל כתף מרוטה · כדרך הצרים על העיר ימים רבים ומורחים ויגיעים בשאת משאות עצים ואבנים והוא לכד את צור בעשרים ושלש' למלכותו כמו ששנינו בסדר עולם . מוקרח קאלב"ו בלע"ז: מרוט'. פילאלא בלע"ז: ושכר לא היה לו · לאחר ששללו שללה עלה הים ושטף מהם לפי שנגזר עליה ועל שללה ליאבד בים: (כ) פעולתו אשר עבד בה · שכר פעולה אשר עבד במצותי בצור אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי · מצרים רעה במשענתם שהבטיחו את עמי בעזרתם שבל: (כא) ביום ההוא אצמיח קרן · לא שמעתי ולא מצאתי פי' מקרא זה מה הוא צמח קרנם של ישראל במפלת מצרי' שהרי ישראל גלו שמונה שנים לפני מפלת מצרים ואומר אני ביום ההוא מוסב על פרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה בשנה שמלך בלשאצר ומצינו בדניאל שבאותה שנה התחילו מלכי פרס להתחזק ונגזרה מפלה על בבל שנאמר (דניאל ז) בשנת חדא לבלשאצר דניאל חלם חזה וגו' קדמיתא כאריה היא בבל (שם) וכתיב (שם) חזה הוית עד די מריטו גפיה ונטמר ואלו חיוה אוחרי תניינה דמיה לדוב היא פרס וכתיב וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא · כלומר תפשי המלוכה ומלכות פרס היא צמיחת קרן לישראל שנאמר בכורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח (ישעיה מ"ה) ומנין שארבעים שנה של מצרים כלו באותו הפרק מצרים נתנה ביד נבוכדנצר בכ"ז לנבוכדנצר בשנה שנאמר' נבוא' זו ליחזקאל

הוסיף

לאכלה: על חגוים ה' וסימן ראה הפקדתיך היום הזה: שפוך חמתך על הגוים דירמיה, אשר היה דבר ה':
מן הממלכות תהיה' וקצף גדול אני: ושכר ב' בתרי לישני וסימ' וכל כתף מרוטה ושכר לא היה לו.
ושכר הרביעי: ונשא י"ו בקריאה וסימן על כתפות האפוד' ונשא אהרן את שמות בני ישראל. את האורים
ואת התומים והיה על לב אהרן: והיה על מצח אהרן. והוא עד או ראה או ידע' ואם נפש כי תחטא ועשתה.
ונשא השעיר עליו את כל עונותם. ואם לא יכבס' איש איש כי יקלל אלהיו' ואם הפר יפר אתם אחרי:
ונשא שה מהעדר' ונשא בו אלה לאלתו. ויצו המלך את חלקיה תניינא' ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל'
וחברו בתר מרום ישראל' ונשא המונה' הנני גוער לכם את הזרע:

תולדות אהרן אצמיח קרן. סנהדרין לח:

מצודת ציון

מגורתם וכן מכורותיך ומולדותיך (לעיל טז): (טו) רדות · ענין ממשלה כמו ורדו בכם (ויקרא כו): (טז) בפנותם · מלשון פנה וסבוב: (יח) אל צור · על צור: מוקרח · ענין חלק מבלי שער כמו קרח הוא (שם יג): מרוטה · ענין תלישת השער מן הבשר ודומה לו כי ימרט ראשו (שם) האמור על תלישת השער: (יט) ונשא · ענין לקיחה: המונה . מרבית עמה: (כא) קרן · כינוי אל

מצודת דוד

סהרום לארץ מגורתם: (טו) מן הממלכות . מאשר הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים למשול בהם: והמעטתים · אמעיט אנשיה לבל תמשול בגוים ביד חזקה בכח מרבית אנשי מלחמה: (טז) ולא יהיה עוד · מעתה לא יבטחו בו ישראל כי לא יהיה לאל ידו להיו' לעזר: למבטח וגו' . לבטחון המזכיר עון ישראל במה שהם פונים אחריהם ואינם בוטחים בה': וידעו · אז ידעו הכל שאני ה' והכל בידי: (יז) בעשרים ושבע שנה . למלכות נ"נ כ"כ בס"ע: בראשון . בחדש הראשון: (יח) העביד את חילו · הכריח את חילו לעבוד עבודה גדולה על צור לצור עליה ימים רבים וכל ראש מהם היה מוקרח וכו' מבורת משא האבנים שנשאו על הראש ועל הכתף לבנות דיק וכדומה: ושכר · לא היה להם שכר משל צור על העבודה וכו' ר"ל לא מצאו בה בערך שווי העבודה: (יט) ונשא המונה. יקח המון עמה בשבי וכו' וזה יהיה לשכר על עבודת צור: (כ) פעולתו · שכר פעולתו אשר עבד בצור אתן לו את ארץ מצרים: אשר עשו לי. אשר עשו לי. כאומר אולם לא על חנם תפול מצרים כ"א בגמול אשר עשו לי שהיו משענת קנה לבית ישראל כמ"ש למעלה: (כא) ביום ההוא . מוסב על מה שאמר למעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואמר ביום ההוא אצמיח קרן ממשלה לבית ישראל כי מ' שנה נשלמו בשנת מלוך בלשצר כי נ"נ מלך מ"ה שנה ובכ"ז למלכו כבש את מצרים א"כ נשארו משנותיו ח"י שנים ואויל מרודך בנו מלך כ"ב שנים אלא שנבלע שנה אחת במלכות אביו כי השנה הראשונה עלתה לזה ולזה הרי נשלמו מ' שנה ביום שמת אויל מרודך ומלך בלשאצר ואז נאמרה לדניאל נבואת גלחון פרס כמ"ש בשנת חדא לבלשאצר וכו' ואלו וכו' דמיה לדוב (דניאל ז) ועל פרס יאמר ונבואת ביאת פרס על היסה

ל א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר:
ב בן־אדם הנבא ואמרת כה אמר (נ"א כטעם בסיפרא)
אדני יהוה הילילו הה ליום: ג כי־ (ל' וחד חת.)
קרוב יום וקרוב יום ליהוה יום ענן (ד')
עת גוים יהיה: ד ובאה חרב
במצרים והיתה חלחלה בכוש בנפל
חלל במצרים ולקחו המונה ונהרסו (ד')
יסודתיה: ה כוש ופוט ולוד וכל־הערב (ב' חד חסר. ל')
וכוב ובני ארץ הברית אתם בחרב (ל')
יפלו: ו כה אמר יהוה ונפלו סמכי (ל')
מצרים וירד גאון עזה ממגדל סונה (ב' וחסר.)
בחרב יפלו־בה נאם אדני יהוה:
ז ונשמו בתוך ארצות נשמות ועריו (ד' א' בטעם)
בתוך־הרים נחרבות תהיינה:
ח וידעו כי־אני יהוה בתתי־אש
במצרים ונשברו כל־עזריה: ט ביום
ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים (י"ד. ל')
להחריד את־כוש בטח והיתה
חלחלה בהם כיום מצרים כי הנה
באה: י כה אמר אדני יהוה
והשבתי את־המון מצרים ביד (י"ג)
נבוכדראצר מלך־בבל: יא הוא (ל')
ועמו אתו עריצי גוים מובאים (ג')
לשחת הארץ והריקו חרבותם על־ (ב')
מצרים ומלאו את־הארץ חלל:
יב ונתתי יארים חרבה ומכרתי את־הארץ ביד־רעים (ל')
והשמתי ארץ ומלאה ביד־זרים אני יהוה דברתי:

א והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ב בר אדם אתנבי ותימר כדנן אמר יי אלהים אילילו ואמרו וי מן קדם יומא: ג ארי קריב יומא וקריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי יום ענן זיע עדן תבר עממיא יהי: ד ותחול חרבא במצרים ויהי זיע בכוש כד יתרמון קטילין במצרים וישבון אתרגושתה ויתפגרון אושותהא: ה כושאי ופוטאי ולודאי וכל סומכותא וכוב ובני ארעא קימא עמהון בחרבא יתקטלון: ו כדנן אמר יי ויתקטלון סעדי מצרים ויבטל יקר תוקפה ממגדול סונה בחרבא יתקטלון בה אמר יי אלהים: ז ויצדון בגו מדינן דצדין וקרווהי בגו קרוין דהואה חרבן יהוין: ח וידעון ארי אנא יי כדאיתן עממיא דתקיפין כאשתא על מצרים ויתברון כל סעידהא: ט בעדנא ההיא יפקון אזגדין מן קדמי בלגיונין לאזעא ית כוש דשריא לרוחצן ויהי זיעא בהון כיום מצרים ארי הא אתיא: י כדנן אמר יי אלהים ואבטיל ית אתרגושת מצרים ביד נבוכדנאצר מלכא דבבל: יא הוא ועמיה עמיה תקיפי עממיא אתן לחבלא ארעא וישלפון סיפיהון על מצרים וימלון ית ארעא קטילין: יב ואתן נהריהון יבשתא ואמסר ית ארעא ביד מבאשין ואצדי ארעא ומלהא ביד רשיעין אנא יי גזרית

רש"י

הוסיף ארבעים שנה הרי שתים ושבע לא מהם ארבעים וחמש לנבוכדנצר ועשרים ושלש לאויל מרודך כדאמרינן במסכת מגלה ושנה אחת מהם עולה לזה ולזה כדאמרינן התם שנים מקוטעו' הוו: ולך אתן פתחון פה בתוכם. לך יחזקאל יהא פתחון פה כשיראו נבואתך מתקיימת: (ב) הה. כמו אהה הה ליום העתיד לבא על אותן העכו"ם: (ג) עת גוים. עידן תבר פלחי כוכביא: (ד) והיתה חלחלה בכוש. ל' רעד כשישמעו מפלת מצרים יחרדו לנפשם פן יעלה מלך בבל עליהם: (ה) וכל הערב. ת"י וכל סומכוותא כל העורבים ערובת מצרים גרנסי"אה בלע"ז: ארץ הברית. כורתי ברית למצרים לעזור לה: (ח) בתתי אש. חמתי כאש: (ט) מלאכים מלפני. גדודי גייסות הולכים בשליחותי בשיירות רבות להחריד את כוש היושבת בטח: בצים. כמו וצים מיד כתים (במדבר כד) וכן תרגמו יונתן בלגיונין: (יב) ונתתי יאורים. ארץ היאורים היא מצרים: ומכרתי. כתרגומו ואימסר

ליום ב' דגשים וסי' מצוין במס' רבתא בערך יום: וקרוב ד' בקריא' וסימן וקרוב לבוא עתה ועשתה גלולים. כי קרוב יום וקרוב יום לה'. חורינו וקרוב שמך. וקרוב לשמוע מתת הכסילים: יצאו י"ד וסימ' נמסר בירמיה סי' י"ז: מלפני י"ב וסי' נמס' בסדר' אמור: והשבתי י"ג וסי' נמסר בריש ספרא דא סוף עים"ז: מובאים ג' בקרי' וסימ' אנחנו מובאים להתגולל עלינו. מובאים סבאים. לשחת הארץ:

רד"ק

אנא ה': ויהי. (ב) בן אדם הלילו. אמר כנגד מצרים: (ג) כי קרוב יום. כי באותה שנה שנאמרה נבואה זו נתנה מצרים ביד מלך בבל אמר כי קרוב יום רוצה לומר יום אידם ואמר אחר כן וקרוב יום לה' ר"ל כי היום הזה בא לכם מה' ואליו הוא למסר יום אידם כי הוא יגזה לאויב לבא עליהם: יום ענן. ענן וערפל יהיה לכם היום ההוא: עת גוים יהיה. עת שיאספו גוים על מצרים להחריבה ויונתן תירגם עידן תבר עממין יהא: (ד) ובאה. מלרע: והיתה חלחלה בכוש. כשיראו בני כוש שיפלו חללים במצרים יחילו ויפחדו וירגזו שתבא החרב גם עליהם כי שכנים הם ועם אחד הם כלם בני חם: חלל. דרך כלל רוצה לומר חללים רבים: (ה) כוש ופוט ולוד וכל הערב. עם מקובץ מעמים נתערבו יחד וי"ת סומכותא לשון ערבוב: ובני ארץ הברית. שהיה להם ברית עם ארץ מצרים אבל לא היו מהם וממשפחותם ולפי שהיו בני בריתם לקו עמהם: (ו) כה אמר ה'. סומכי מצרים. הם בני ארץ הברית ושאר העמים שזכר שהיו סומכים ידי מצרים ועוזרים אותם: ממגדל סונה. סוא גבול מצרים מפאה אחת ואמר כי משם תחל החרב לאכול בהם עד גבול כוש כמו שזכר למעלה ממגדל סונה ועד גבול כוש ולפי שזכר כוש למעלה שהוא הגבול השני סמך על המבין ולא זכרו וכנוי מלת בה לארץ מצרים: (ז) ונשמו בתוך ארצות נשמות. בתוך ר"ל בכלל ופירוש ונשמו ארצות מצרים ובתוך ארצות יעיד עליו וכן כפל הענין במלות שונות ואמר ועריו בתוך ערים נחרבות: (ח) וידעו. בתתי אש במצרים. על דרך משל כתרגומו כד אייתי עממיא דתקיפין כאשתא על מצרים: (ט) ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בצים להחריד את כוש. בצים הם הספינות כמו וצי אדיר לא יעברנו והיה משפטו ציים בשני יודי"ן כמו מן עי עיים אלא שהוקל כמו עברים יהודים אמר בעת שהיא אחרי חרבן מצרים תביא על כוש צבא גוים בספינות וקראם מלאכים כאילו בשליחות כאל יתברך באים שם כי הוא גזר הגזירה עליהם לפיכך אמר מלפני ואמר בצים כי נהר גדול סובב ארץ כוש ולא יוכלו להכנס לה אלא בספינות וכן אמר בתורה הוא הסובב את כל ארץ כוש וכן יש נהרות אחרות ואמר בספר ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השולח בים צירים ובכלי גמא על פני מים: להחריד את כוש בטח. כוש שהיה יושב לבטח יחריד אותה העם שיבואו עליהם פתאום: כיום מצרים. כמו שהיתה חלחלה בהם בחרבן מצרי' כמו שאמר למעלה והיתה חלחלה בכוש בנפול חלל במצרים כן תהיה עתה חלחלה בהם בעבור עצמם: כי הנה באה. רוצה לומר עת חורבנה: כה אמר. מבואר: (יא) הוא ועמו. מובאים. כי היאור אני ה' מביא אותם: (יב) ונתתי יאורים חרבה. יבשה כמו אשר בחרב ולפי שארץ מצרים כל טובה ושבחה היא

מצודת דוד

היתה למיחת קרן לבית ישראל כי ע"י נאמן פרס יצאו חפשי מתחת יד בבל: ולך אתן. ר"ל אז תוכל לפתוח פיך להוכיחם גם מלבך כי אז ישמעו לך בראותם שנבואתך מתקיימת: וידעו. ואז ידעו שאני ה' נאמן במאמרי: ל (ב) הלילו. עשו יללה ואמרו אהה על היום ההוא הוא יום הפורעניות: (ג) וקרוב יום לה'. ר"ל היום הקרוב הוא לה' מעמו תבא הפורעניות ולא במקרה: יום ענן. ר"ל יום חושך כאלו נתקדרו השמים בעבים: (ד) ובאה חרב. של מלך בבל: והיתה וגו'. ר"ל בעת יפול חלל רב במצרים תהיה חלחלה בכוש על כי יראו כי נכון הוא גם לבוא עליהם: ולקחו המונה. מוסב למעלה לומר בכוש תהיה חלחלה בעת יפול חלל במצרים ויקחו את המון עמה בשבי ויסודות חומותיה יהיו נהרסים: (ה) וכל הערב. התערובות העובדי כוכבים אשר בתוכן: ובני וגו'. בני הארצות שהיה להם כריתת ברית עמהם: אתם. כלם יפלו בחרב עם מצרים ודומה להם: (ו) סומכי מצרים. העובדי כוכבים שהיו למצרים לעזרה מול האויב: וירד וגו'. ממשלה חזקה תרד לארץ בשפל המצב: ממגדל סונה. הוא התחלה גבול מצרים: (ז) ונשמו. יהיו שממה בתוך שאר ארצות נשמות ודומה לכן: (ח) וידעו. אז ידעו כולם שאני ה' נאמן לשלם גמול בעת אתן אש חמתי במצרים וכל עוזריה ישברו: (ט) יצאו וגו'. גדודי גייסות יצאו בצים בשליחותי להחריד את כוש היושבת בטח ותהיה אז חלחלה בהם כיום שנלכדה מצרים שהיתה אז חלחלה בכוש כמ"ש למעלה: כי הנה באה. כלומר אם היתה בהם חלחלה כשמעה מפלת מצרים איך לא ימלאו עתה חלחלה כי הנה עתה באה הפורעניות אל עצמם: (י) והשבתי. אבטל המון עם מצרים ביד נ"נ כי הוא יאבדם בחרב: (יא) הוא ועמו אתו. ר"ל פרעה ועמו אשר אתו ישבתו ביד נ"נ: עריצי גוים. עמים חזקים יהיו מובאים ביד נבוכדנאצר לשחת ארץ מצרים ועל הכשדים יאמר: והריקו. ישלפו חרבותם מתערה על מצרים: (יב) יאורים. מרבית היאורים תתיבש ר"ל אנשיה יגלו ממנה ולא יבוא להם עוד

מובס

מצודת ציון

את הממשלה בשם קרן על כי בעלי הקרנים יתחזקו בהן בהלחמם עם מי: (ב) הילילו. מלשון יללה: הה. הוא כמו אהה והוא לשון צעקת יללה: (ד) חלחלה. רתת ורעדה: (ה) הערב. מל' תערובות: (ו) גאון. ענין רוממות וממשלה: עזה. ענין חוזק: (ז) נחרבות. מלשון חרבה: (ט) מלאכים. שלוחים: בצים. בספינות כמו וצי אדיר (ישעיה לג): להחריד. מל' חרדה: (י) והשבתי. ענין בטול: (יא) עריצי. ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ): והריקו. מל' ריק ר"ל ישלפו וירוקנו מתערה: חרבותם. מל' חרב: (יב) חרבה. מל' חורב ויבש: ומכרתי. ענין

הלוה אמר דרך משל שיתרבו האלוהים רולה לומר שילכה מהם כל טובה: (יג) כה אמר ה' • והאבדתי גלולים • כמשמעו ולפי שהיה בעתונם בהם. שילולו אותם מיד האויב אמר כן כמו שאמר בבבל הובישו כל אותו מרודך אותו גלו וגו' אף על דרך משל כמו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים וגו' ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד ומלך גם כן אשבית מאתם מארץ מצרים שלא יהיה עוד ל"ל זמן רב כמו ולא יספו עוד גדודי ארם ספרי אמר מקץ מ' שנה אקבץ את מצרים או יהי' עוד כמשמעו לעולם כמו שאמר ולא תתנשא עוד על הגוים וזהו שאמר ונתתי יראה באר מצרים שיהיו לעולם יראים מפחד העמים: (יד) והשמותי. בנא. הוא עיר אלכסנדריא וכן תירגם יונתן: (טו) ופכתי. מבואר הוא: (טז) ונתתי. חול תחיל סין. כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו כתיב מבנין הפעיל והקרי מן הקל והוא לשון חיל כיולדה: להבקע • שיבקעו חומותיה • ונוף צרי יומם • ולא נוף יבואו צרי יומם. רולה לומר ביום יבואו לה האויבים ולא בלילה כגנבים ויונתן תירגם כעיל דבביה יקפונה יום יום: (יז) בחורי און • הם עיר באר מצרים ואמר שהיה און הכתוב בתורה ככהן און ופיבסת תרין מלין כתיבין ובקרין מלה חדא והוא גם עיר: והנה בשבי תלכנה. כמו הן הנה היו לבני ישראל. ויאמר כמה לזכרים והנה לנקבותו פירש אדוני אבי ז"ל כי על הנשים אמר ולפ"ש שלא זכרם הנה וזכר הבחורים שיפלו בחרב ואמר כי הנשים תלכנה בשבי ויונתן תרגם עולמי און ופיבסת בחרב' יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון: (יח) ובתחפנחס • הוא תחפנחס הנזכר במלכים ובשמו התנועות כי זה נקוד בסגו"ל בתי"ו והתי"ו בשוא והחי"ת בפתח והפ"א והנו"ן בשוא: חשך היום • בשי"ן ונקרא כשמאל כמו ולא חשך ממני מאומה פירוש מנע היום מאורו להם ואמר זה מרוב הלרה כאילו מנע היום מאורו להם ויונתן תירגם על תחפנחס איתי חשך ביומם ת"ג ותרגם אותו כמו חשך בימין: את מטות מצרים • מוטות עולם שהיו על צוארי הגוי' ויונתן תירג' כד אתבר תמן ית תקוף מצרים: היא ענן יכסנה • כתרגומו מלך במשריתיה יחפינה כעננא דסליק ותפיס ית ארעא: ובנותיה בשבי תלכנה. רולה לומר יושבי הכפרים ילכו בשבי כי הם אין להם כח להלחם כנגד האויבים ויקחום ויוליכום בשבי': (כ) ויהי באחת עשרה שנה • לגלות לדקיהו: בראשון בשבעה לחדש. בחדש הראשון בשבעה בו ניסן: (כא) בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי • וזהו שנאמר בירמיה על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנאצר מלך בבל בשנת הרביעית ליהויקים בן יאשיהו ואומר במלכים ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל וגו' וזהו שנשברה זרועו מאחת: והנה לא חובשה • אחר שנשברה לא חובשה שתוכל לתפוש חרב עוד כמו שאמר ולא הוסיף עוד: לשום חתול • כריכה שכורכין העלם הנשבר ותופשין אותו וזה השברון לא היה לו רפואה עוד: לתפוש • המפיק הה"א לחבש אותה וכן לחזקה ויהי לחזקה מקור מן הקל יולא וכן ויולך לו ולא חזקו פעל יולא מן הקל ופי' יונתן המשל כן בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמלרים תברית ולא מיתקפא לאתפאה וגו':

במימרי: יג כדנן אמר יי' אלהים ואביד דפלחין לטעותא ואשיצי דפלחין לצלמניא ממפס ומלכא מארעא דמצרים לא יהי עוד ואתן דחלא במצרים: יד ואצדי ית פתרוס ואיתי עמא דתקיפין כאישתא על טאנים ואעביד פורענות דינין באלכסנדריא. טו ואשפוך חימתי על סין תקוף מצרים ואשיצי ית אתרגושת אלכסנדריא: טז ואיתי עממיא דתקיפין כאשתא במצרים מזע תזוע סין ואלכסנדריא תהי מתרעא משור ומפס בעלי דבבו יקפונה יום יום: יז עולימי און ופיבסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון: יח ועל תחפנחס איתי חשוך ביומם כד אתבר תמן ית תקוף מצרים ויבטל בה יקר תוקפה מלך במשריתיה יחפינה כעננא דסליק וחפיית ארעא ויתבי כפרנהא בשביא יהכון: יט ואעבד פורענות דינין במצרים וידעון ארי אנא יי: כ והוה בחדא עשרי שנין בקדמאה בשבעא לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: כא בר אדם ית תקוף פרעה מלכא דמצרים תברית והא לא איתפח לאתפאה למתן

יג כה אמר אדני יהוה והאבדתי
גלולים והשבתי אלילים מנף
ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד
ונתתי יראה בארץ מצרים:
יד והשמתי את פתרוס ונתתי אש
בצען ועשיתי שפטים בנא:
טו ושפכתי חמתי על סין מעוז
מצרים והכרתי את המון נא:
טז ונתתי אש במצרים חול תחיל
סין ונא תהיה להבקע ונף צרי
יומם: יז בחורי און ופי בסת
בחרב יפלו והנה בשבי תלכנה:
יח ובתחפנחס חשך היום בשברי
שם את מטות מצרים ונשבת בה
גאון עזה היא ענן יכסנה ובנותיה
בשבי תלכנה: יט ועשיתי שפטים
במצרים וידעו כי אני יהוה:
כ ויהי באחת עשרה שנה בראשון
בשבעה לחדש היה דבר יהוה
אלי לאמר: כא בן אדם את זרוע
פרעה מלך מצרים שברתי והנה
לא חבשה לתת רפאות לשום
חתול לחבשה לחזקה לתפש בחרב:
כב לכן כה אמר אדני יהוה הנני
אל פרעה מלך מצרים ושברתי
את זרעתיו את החזקה ואת

יג ב' בטע' בסיפ' • י"ג • ה' בסיפרא • חסר • ל' • תחול ק' • ל' • ג'. פתח • ל' • ז' • ל' • פתח • ח' • ל"א בטעם בסיפרא • ל. ג' • ל. ל' • י"א בטעם בסיפרא • את ולא את ל' • לא"ב ספוקי'

עיצה למחבש לאתקפא למיחד מלכו: כב בכן כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרעה מלכא דמצרים ואתבר ית סעדוהי וית שלטונוהי תקיפא דבהון הוא תבר ית מלכותא

ותימסר: (יד) ועשיתי שפטים בנא • אלכסנדריא • (טז) להבקע • תותחה חבקע לרי יומס. לרים יבאו עליה יום יום: (יז) והנה בשבי תלכנה. שהיתן המדינות און ופיבסת: (יח) חשך היום • ימנע האור לרה תבוא עליה ותכסנה ותחשך כיום כסוי הענן: ובנותיה • וכפרנהא: (כא) את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי ככר פעם אחרת שנתתי חילו ביד נבוכדנאצר בשנה הרביעית ליהויקים כמה שנאמר בספר (ירמיה מו) למצרים על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה בכרכמיש על נהר פרת אשר הכה נבוכדנאצר וגומר והנה לא חובשה: מאותו היום והלאה כמה שנאמ' בספר (מ"ב כד) בכופו ולא יסף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת וגו' ובסגנון זה נתנבא ירמי' גם הוא על אותה המכה בלשון רפואה אין לה כאמר (ירמיה מו) עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך: לא חובשה • ל' קשירה בקושרין עלם הנשבר: לשום חתול • מעשה בגדים ורטיים כמו (לעיל טז) והחתל לא חתלת: לתפש בחרב • שיהא לו עוד כח להלחם: (כב) ושברתי את זרועותיו • אשבור את הסנית ותחייה שהיקן שבורות כלומר כבר לקח מלך בבל מלך ה' עוד אמסור לו

כה אמר ח' במעט בסיפרא • וסימן הכה כה אל כה • השפך נתחתך • והאבדתי גלולים • כסיתי עליו את תהום. הנני אל הרועים • האתה הוא אשר • רב לכם נשיאי • כי יתן הנשיא: והנה ג' בק־יאה וסימ' בשמואל ב' סימן ד': חשך ז' בקריאה וסימ' בלשון תרגום ירדת מני רבוני יומא בישא ועסא דמותא • ופי' נמסר כשמואל א' סוף סימן כ"ד: רפאות ג' בקריאה וחס' וסימ' לשוא הרבית רפאות תעלה אין לך: אין דן דינך למזור והנה לא חבשה לתת רפאות • את החזקה ל' וחד ואת החזקה את האברת אבקש ואינונן שמה חרא חד את וחד ואת וכל חד וחד לית דכוו'ופי' גם' במסרא דבתא בערך

(כב) לכן. את החזקה ואת הנשברת • החזקה אשר הנשברת תהיה שבורה • כמו

מצודת ציון

ענין מסירה וכן וימכרם ביד אויביהם (שופטים ב): והשימותי • מלשון שממון: (יד) בנא • הוא אלכסנדריא כת"י: (טו) מעוז • ענין חוזק: (טז) חול תחיל • מלשון חלחלה ורעד: להבקע • מל' בקיעה ופתיחה: (יח) חשך • ענין מניעה כמו ולא חשכת (בראשית כב): מוטות • ר"ל בדי העול: (כא) חובשה • ענין קשירת מעלים על השבר וכן ולנשברת לא חבשה (לקמן לד): חתול • ענין כריכה:

מצודת דוד

טובה מן היאורים וכאלו נחריבו: ומכרתי. אמסור הארץ ביד הכשדים שהמה אנשים רעים ואכזרים: והשימותי וגו' • את הארץ ואנשים המלאים אותה אעשה שממה ע"י אנשים זרים ונכרים: אני ה' דברתי. ובידי לקיים דברי: (יג) והאבדתי וגו' • לא יתעסקו עמה באלילים: ונשיא וכו' • ר"ל ונשיא אשבות מארץ מצרים לא יהיה עוד. ר"ל עד זמן מרובה לא יהיה עד משלים ארבעים שנה כמ"ש למעלה: ונתתי יראה • תמיד יהיה שם פחד ורעדה מפחד העמים: (טו) מעוז מצרים • שהוא חזק מצרים שהיא עיר בצורה וחזקה: את המון נא • את המון עם נא כי היתה בת רבת עם: (טז) חול תחול סין. עיר סין תרעד ברעדה: תהיה להבקע • תהיה לבקע ר"ל חהיה נוחה ומוכנת להבקע חומתה עם כי היא עיר בצורה: צרי יומם • הצרים יבואו עליה באור היום לכבשה ולא בלילה כגנבים: (יז) והנה • נשי החללים תלכנה בשבי: (יח) חשך היום • מי שבא עליו לרה נדמה לו כאלו נמנע ממנו מאור היום וכן יום חושך ואפלה (יואל ב): בשברי שם • בעת אשבור שם מוטות מצרים ר"ל מגמום העול שהכבידו על העובדי כוכבים: ונשבת בה. בתחפנחס יבוטל ממשלת חוזק: היא. העיר תחפנחס הענן יכסה אותה כי מאד יחשך לה: ובנותיה • בעת שבר בשבי תלכנה: (יט) כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (כ) באחת עשרה שנה. לגלות יהויכין ומלכות צדקיה והיא שנת: כחורבן

רש"י

לו יתר המלכות כולו : (כד) וחזקתי · לשון חוזק : (כה) והחזקתי · ל' אחיזה שאוחז בידו לסמיכה שלא תפול וסופו יוכיח וזרועות פרעה תפולנה שאינו אוחז בהן : (ב) אל מי דמית בגדלך · בהתגדלך לנגדי אל מי היית סבור לדמות : (ג) הנה אשור · שהפלתי כבר : ארז בלבנון · היה : וחורש מצל יער·מסכך צל גדול : ובין עבותים. עלי רענן : צמרתי · צימ"א בלע"ז : (ד) תעלותיה · טושין בלע"ז : אל כל עצי השדה · להשקותם והדוגמא כתרגומו של יונתן הא אתוראה דמיא לארזא בלבנון וגומר כבעמוד : מים גדלוהו תהום רוממתהו· בעממיא סגי בסומכוותא תקוף ית מלכיא שעביד לתחות מלכותיה וית שלטונוהי מני על כל מדינות ארעא · ומדרש אגדה ובין עבותים היתה צמרתו מהיכן זכה לגדולה לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנאמר (בראשית י) מן הארץ ההיא יצא אשור כשנעשו כל באי העולם קליעה אחת לבוא בעצה למרוד בו אז היתה צמרתו נראית לעצמה ולא נשתלשלה עמהם : מים גדלוהו תהום רוממתהו · ועל ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם : (ה) סרעפותיו · ענפיו : פארותיו · זמורותיו : ממים רבים בשלחו · פארותיו על ידי מים רבים בשלחו פארותיו כלומר בגדלו פארותיו ול' שילוח נופל בהן כמו תשלח פארות (לעיל מז) : בסעפותיו

רד"ק

כמו שהיתה והחזקה משל על ארצו שנשארה לו אחר שהכה אותו נבוכדנאצר על נהר פרת : (כג) והפיצותי · מבואר הוא : (כד) וחזקתי · ונאק נאקות חלל לפניו · כבר פירשנו לעיל מהו נאקת חלל והוא צועקת הנשמה מהקנה בקול בעת מותו : (כה) והחזקתי · תפלנה · כאילו נפלו שלא יהא בהם כח : ונטה אותה · על דרך נטה את מטך : אל ארץ מצרים · כמו על וכמוהו רבים : ויסי : (ב) בן אדם · אל מי דמית בגדלך · למי את דומה בגדלך שתתפאר בהמונך ובגדלך ותחשב שלא תרד מגדולתך הנה אשור היה גדול ממך ונפל בידי אף אתה תפול והחל בגדולת מלך אשור על דרך משל והמשילו לארז בלבנון שהוא גבוה מכל שאר עצי הלבנון : (ג) הנה אשור . יפה ענף . שענפיו יפים : וחורש מצל . ענף שהיא מסתכך הרבה ועושה צל תחתיו מצל מן צלל והוא מפעל מבנין הפעיל ובא בפת' כמו מסב קלע ויבא בצרי הנני מסב את כלי המלחמה : ובין עבותים היתה צמרתו . הסעיף העליון יקרא צמרת אמר כי צמרת הארז הזה היתה בין עבותים בין אנפים מסתבכים וגבוה עליהם ונראה יפה או אמר עבותים על רבוי העלים בענפי' כמו שפירשו רז"ל וענף עץ עבות' והוא משל על מלכי האומות כי על כלם עלה ויונתן תירגם ועל ניגדין שלח שרשוהי ובדרש מהיכן זכה לגדולה זו לפי שנמנע מעצת דור הפלגה שנא' מן הארץ ההיא יצא אשור שנעשו כל בעלי עולם קליעה אחת לבא בעצה ולמרוד בו אז היתה צמרתו לעצמה ולא נשתלשלה עמהם : (ד) מים גדלוהו . היה לו שפע מים לפיכך גדל כל כך כלומר היתה לו הצלחה גדולה : תהום רוממתהו · זכר תהום בל' נקבה ובל' זכר תהום אמר לא כי היא ואמר תהום שהוא לשון עומק מים רבים שלא יפסקו כן גדולתו לא היתה לה הפסק ימים רבי' עד בא עתו: את נהרותיה הולך סביבות מטעה · נהרות התהום כלומר כל אחת מן הנהרות היוצאים מן התהום הולכים סביבות הארז הזה שהוא מטע התהום כמו שאמר תהום רוממתהו והתהו' הוא משל לטובה ולהצלחה גדולה : ואת תעלותיה שלחה אל כל עצי השדה . אמר כי שהתהום הוליכה נהרותיה סביבות זה הארז שהיא מטעה כלומר רבוי מימיה ותעלותיה שהם פלגי מים קטנים כמו תעלת הברכה אותם התעלות שלחה להשקות כן עצי השדה והמשל כי רוב הטובה וההצלחה היתה למלך אשור והמעט לשאר מלכי הארץ ויונתן פירש המשל כן בעממיא סגי בסומכוותיה תקיף ית מלכי' שעביד לתחות מלכותיה וית שלטנוהי מני על כל מדינת ארעא : שלחה · קלה הלמ"ד ורפויה הדגש ובדרש מים גדלוהו תהום רוממתהו על ששמע לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם : (ה) על כן גבהא קומתו . האל"ף במקום ה"א : ותרבינה סרעפותיו ותארכנה פארותיו · הענין כפול

יחזקאל ל

הַנִּשְׁבָּרֶת וְהִפַּלְתִּי אֶת־הַחֶרֶב מִיָּדוֹ׃
כג וַהֲפִיצוֹתִי אֶת־מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם
וְזֵרִיתִים בָּאֲרָצוֹת׃ כד וְחִזַּקְתִּי אֶת־ ל' כ"כ
זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וְנָתַתִּי אֶת־חַרְבִּי
בְּיָדוֹ וְשָׁבַרְתִּי אֶת־זְרֹעוֹת פַּרְעֹה
וְנָאַק נַאֲקוֹת חָלָל לְפָנָיו׃ כה וְהַחֲזַקְתִּי ל' . ל'
אֶת־זְרֹעוֹת מֶלֶךְ בָּבֶל וּזְרֹעוֹת פַּרְעֹה
תִּפֹּלְנָה וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה בְּתִתִּי ב' : ל'
חַרְבִּי בְּיַד מֶלֶךְ־בָּבֶל וְנָטָה אוֹתָהּ
אֶל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כו וַהֲפִיצוֹתִי אֶת־
מִצְרַיִם בַּגּוֹיִם וְזֵרִיתִי אוֹתָם בָּאֲרָצוֹת
וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃

לא

לא א וַיְהִי בְּאַחַת עֶשְׂרֵה
שָׁנָה בַּשְּׁלִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה
דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם
אֱמֹר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְאֶל־
הֲמוֹנוֹ אֶל־מִי דָּמִיתָ בְגָדְלֶךָ׃ ג הִנֵּה ג' מ"ל ; ג'
אַשּׁוּר אֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יְפֵה עָנָף וְחֹרֶשׁ ל'
מֵצַל וּגְבַהּ קוֹמָה וּבֵין עֲבֹתִים הָיְתָה ל' . ל'
צַמַּרְתּוֹ׃ ד מַיִם גִּדְּלוּהוּ תְּהוֹם ל'
רֹמְמָתְהוּ אֶת־נַהֲרֹתֶיהָ הֹלֵךְ סְבִיבוֹת ל'
מַטָּעָהּ וְאֶת־תְּעָלֹתֶיהָ שִׁלְחָה אֶל ו' רפין
כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה׃ ה עַל־כֵּן גָּבְהָא ל' כתיב א'
קֹמָתוֹ מִכֹּל עֲצֵי הַשָּׂדֶה וַתִּרְבֶּינָה ל' חס' בכביתי
סַרְעַפֹּתָיו וַתֶּאֱרַכְנָה פֹארֹתָיו מִמַּיִם סרעפותיו ק'

תרגום

וְאַרְמֵי יַת תּוּקְפָּא מִנֵיהּ׃
כג וְאַגְלֵי יַת מִצְרָאֵי בֵּינֵי
עַמְמַיָא וַאֲבַדְרִינוּן בִּמְדִינָתָא׃
כד וְאַתְקֵיף יַת מַלְכוּת מַלְכָּא
דְבָבֶל וְאֶתֵּן יַת תּוּקְפֵי בִּידֵיהּ
וְאֶתְבַּר יַת תְּקוֹף פַּרְעֹה
וִינְהֵם נְהוֹם מְטַעֲנֵי חֶרֶב
קֳדָמוֹהִי׃ כה וְאַתְקֵיף יַת
מַלְכוּת מַלְכָּא דְבָבֶל וּמַלְכוּת
פַּרְעֹה תִּבְטַל וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא
יְיָ כַּד אֶתֵּן תּוּקְפֵי בְּיַד מַלְכָּא
דְבָבֶל וְיִתְפְּרַע פּוּרְעֲנוּת מִן
אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ כו וְאַגְלֵי
יַת מִצְרָאֵי לְבֵינֵי עַמְמַיָא
וְאֲבַדַּר יַתְהוֹן בִּמְדִינָתָא וְיִדְעוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ א וַהֲוָה בַּחֲדָא
עַסְרָא שְׁנִין בִּתְלִיתָאָה בְּחַד
לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ ב בַּר
אָדָם אֱמַר לְפַרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם וּלְאִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ לְמָן
דְמִיתָא בְּתוּקְפָךְ׃ ג הָא אַתּוּרָאָה
דָּמְיָא לְאַרְזָא בְּלִבְנָן דְנוֹפֵיהּ
שַׁפִּיר וְסוֹכֵיהּ מַטְלָן וְרָם
בְּקוֹמְתֵיהּ וְעַל נַגְדִין שְׁלַח
שָׁרְשׁוֹהִי׃ ד בְּעַמְמַיָא סַגִּי
בְּסוּמְכְוָתָא תַּקִּיף יַת מַלְכַיָא
שַׁעְבֵּיד לִתְחוֹת מַלְכוּתֵיהּ וְיַת
שִׁלְטוֹנוֹהִי מַנֵּי עַל כָּל מְדִינַת
אַרְעָא׃ ה עַל כֵּן רָאֵים
בְּתוּקְפֵיהּ מִכָּל מַלְכֵי אַרְעָא
וּסְגִיאַת מַשִׁרְיָתֵיהּ וְאִתְנַצָּחוּ

מסורה

את : וחזקתי ב' וסימ' וחזקתי את לב פרעה ורדף· וחזקתי את זרעות מלך בבל : תפלנה ב' וסימ' אבני אלגביש תפלנה . וזרעות פרעה תפלנה: המונו ג' מ"ל וסימ' בספר שפטים סימן ד' : אל מי ג' וסימ' אל מי מכולנו דיהוא · בן אדם אמור אל פרעה·אל מי דמית ככה: שלוחה ו' וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ו : גבהא חד מן מלין דלית דכוו' כתיבין א' בסוף תיבותא וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך

מצודת דוד

המורכן : בראשון · בחדש הראשון : (כא) את זרוע וגו' . הנה כבר שברתי את אחת מהזרועות של פרעה ר"ל כבר מסרתיו פעם ביד נ"נ בשנת ד' ליהויקים כמ"ש בירמיהו ובמ"ב ולקח אז חלק גדול מארצו : והנה לא חובשה · עדיין לא קשר חתבושת על השבר לשום כריכה ולקשרה היטב לחזק אותה למען תוכל לאחוז בחרב להלחם עוד ר"ל לא חזרו מצרים אל כבודם ולא לקחו מהם נקם ועדיין ארצם בידם : (כב) הנני · הנה אני אלחם עם פרעה : ושברתי · אני אשבור את שתי זרועותיו את החזקה שלא נשברה מאז וגם את הנשברת אשבר עוד לבל יהיה לה רפואה כלל ובזה אפיל את החרב מידו כי לא יוכל מעתה להחזיקה באחת מן הזרועות ר"ל נ"נ יקח גם הארץ הנשארת לו ומה שכבר לקח יחזיק בו לעצמו ולא תצא מתחת ידו ולא יוכל עוד לעמוד נגדו במלחמה : (כד) ונתתי וגו' ר"ל אני אתן בידו הכח לאבד את מצרים : ונאק . פרעה יאנה לפני נ"נ נאקות חלל כדרך שהחללים נואקים בצאת נפשם : (כה) תפולנה . בחוזק השבירה : כי אני ה' הגאמן לשלם גמול : בתתי . בעת אתן חרבי וכו' וינטה אותה אל ארץ מצרים להכות בה : (כו) כי אני ה' . הנאמן לשלם גמול : לא (א) באחת עשרה שנה · היא שנת החורבן שהיא שנת י"א לגלות יהויכין ולמלכו' צדקיה : בשלישי . בחדש השלישי : (ב) ואל המונו . אל המון עמו : אל וגו' . ר"ל אל מי מהמלכי' דמית בנפשך ברוב הגודל שיש לך : (ג) הנה אשור . כאומר הלא גדול ממך היה אשור כי היה ארז בלבנון ר"ל מובחר במלכים כארז הגבוה מכל עצי הלבנון : יפה ענף . היה בעל יפה ענף ובעל סעיף מסתבך כעושה צל הרבה : ובין עבותים . הסעיף העליון היתה בין עבותים הם הענפים המתפשטים הקלועים אלה באלה וזהו דבר הנותן פאר : (ד) מים גדלוהו · המים השקו אותו וגדלו והתהום הרימו למעלה ברוב הגודל : את נהרותיה . ר"ל כ"א מנהרות התהום היה הולך סביבות ממטע של הארז להשקותה : ואת תעלותיה . אמת המים בהם פלגי מים קטנים שלחה התהום אל כל עצי השדה להשקותם וענין המשל הוא שהיה שנחרב מלך גדול מכל מלכי האדמה והיה מושפע בטובה מרובה והשפעות כל העובדי כוכבים היו נחשבים כמעט קט למול השפעתו : (ה) על כן . הואיל ורוב המים השקה אותו לכן גבהה קומתו וכו' ורבו ענפיו ונארכו להתפשט

מצודת ציון

כריכת המטלית וכן והחתל לא חתלת (לעיל טז) : לחבשה · לקשרה : (כד) ונאק · ענין אנחה כמו יאנק חלל (ירמיה נא) : (ב) דמית · מלשון דמיון והשואה : (ג) וחורש · ענין סעיף וכן כעזובת החורש והאמיר (ישעיה יז) ור"ל יער בעל סעיפים : מצל · מל' צל : עבותים · ענין קליעה כמו וענף עץ עבות (ויקרא כג) : צמרתו · כן יקרא הסעיף העליון שבאילן העולה למעלה וכן צמרת הארז (לעיל יז) : (ד) רוממתהו · מל' הרמה : מטעה · מלשון נטיעה : תעלותיה · אמת המים כמו תעלת הברכה (ישעיה ז) : (ה) גבהא · אל"ף במקום ה"א : ותרבינה · מל' רבוי : סרעפותיו · סעפותיו ור"ל ענפיו ויתכן שהוא מלשון ברוב שרעפי (תהלים לד) שהוא ענין מחשבה וכמו שמלת סעיף משותף לשניהם כמ"ש סעפים שנאתי (שם קיט) : פארותיו · גם הוא ענין ענף וכן מסעף פארה

רבים בשלחו : ו בסעפתיו קננו כל־
עוף השמים ותחת פארתיו ילדו
כל חית השדה ובצלו ישבו כל
גוים רבים : ז וייף בגדלו בארך
דליותיו כי־היה שרשו אל־מים
רבים : ח ארזים לא־עממהו בגן־
אלהים ברושים לא דמו אל־
סעפתיו וערמנים לא־היו כפארתיו
כל־עץ בגן־אלהים לא־דמה אליו
ביפיו : ט יפה עשיתיו ברב דליותיו
ויקנאהו כל־עצי־עדן אשר בגן
האלהים : י לכן כה אמר אדני
יהוה יען אשר גבהת בקומה ויתן
צמרתו אל־בין עבותים ורם לבבו
בגבהו : יא ואתנהו ביד אל גוים
עשו יעשה לו כרשעו גרשתיהו :
יב ויכרתהו זרים עריצי גוים ויטשהו
אל־ההרים ובכל־גאיות נפלו
דליותיו ותשברנה פארתיו בכל־
אפיקי הארץ וירדו מצלו כל־עמי
הארץ ויטשהו : יג על־מפלתו ישכנו
כל־עוף השמים ואל־פארתיו היו
כל חית השדה : יד למען אשר לא־
יגבהו בקומתם כל־עצי־מים ולא־
יתנו את־צמרתם אל־בין עבתים
ולא־יעמדו אליהם בגבהם כל־
שתי מים כי כלם נתנו למות אל־

סומכותיה על עממין סגיאין
באתנצחותיה : ו במשריתיה
כביש כל כרכין תקיפין
ותחות שלטונוהי שעביד כל
מדינת ארעא ובטלל
מלכותיה יתיבו כל עממין
סגיאין : ז ואתנצח
בסומכותיה בסגי גברוהי ארי
הות אימתיה על עממין
סגיאין : ח מלכין תקיפין לא
אתנצחו לקבליה בתקוף
גבורא דהות עמיה מן קדם
יי שלטונין לא קמו קדם
משריתיה וגברין לא יכילו
בסומכותיה בתקוף גבורא
דהות עמיה מן קדם יי לא
דמיה ליה בתוקפיה : ט שפיר
עבידתיה בסגי גברוהי וזעו
מן קדמוהי כל מלכי קדם
בתקוף גבורא דהות עמיה
מן קדם יי : י בכן כדנן אמר
יי אלהים חלף דרמתא
בקומה ויהב מרותיה על
מלכותא וראים לביה
בתוקפיה : יא ואמסרניה
ביד תקיף עממיא אתפרע
מניה בחוביה תריכתיה :
יב ושיצוהי נוכראין תקיפי
עממיא ורטשוהי על טוריא
ובכל חיליא נפלא משריתיה
ואתבדרו סומכותיה בכל
פצידי ארעא ונחתו מטלל
מלכותיה כל עממי ארעא
ורטשוהי : יג על מפלת
קטילוהי שרו כל עופא
דשמיא ועל פגרי משריתיה נחא כל חית ברא: יד בדיל דלא יראמון בתוקפיהון כל מלכי קדם ולא יתנון ית
מרותהון על מלכותא ולא יתרברבון להון בתוקפיהון כל עבדי מלכו ארי כולהון אתמסרו למותא לארעא

רש״י

(ו) בסעפותיו • בענפיו : קננו • ל׳ קן : (ז) וייף • ל׳ יופי : דליותיו . אף הם ל׳ ענפים הנטוים לאורך לכל צד כמין דליות הכרם שיטסרוי״לא״ש בלע״ז : (ח) לא עממוהו • לא כהו תארו כלומר לא היה בהם אחד נאה ממנו : בגן אלהים • כלומר בכל העולם : וערמונים • קאשטיני״ש בלע״ז : (ט) כל עצי עדן • כלומר כל המלכים המשובחים : (י) יען אשר גבהת בקומה • כך אמרתי לאשור : (יא) ביד אל גוים • ביד קשה שבגוים ביד נבוכדנצר נתתיו דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה : עשה יעשה לו • נבוכדנצר ככל רצוני : (יב) ויטשוהו • ויסלוהו לארץ כמו ויטש על המחנה (במדבר י״א) : (יג) על מפלתו ישכנו וגו׳. כתרגומו על מפלת קטילוהי : (יד) עצי מים • שהם רכים ותלושים אלא שענפיהם רכים וארוכין מחמת לחלוחית המים אין להם לדמות עצמן לארזי עדן כלומר לא היה לו להתגאות על ישראל ולא יעמדו עליהם : אל בין עבותים . לא יתגאו לכפות גבורתם שותה מים אל עלי

א׳ : באורך ג׳ בקריאה וסימן בארך יריעת האחל יתיה פרוח ? ויף בגדלו בארך דליותיו • בארך אפים יפתה קצין . אג״ך: ביפיו ב׳ וסימן לא דמה אליו . מלך ביופיו: יפה ה׳ בקריאה וסים׳ וכאבשלום לא היה איש יפה בכל הא״ך • יפה עשיתיו ברוב דליותיו • את הכל עשה יפה בעתו • טוב אשר יפה לאכול ולשתות . הנך יפה דודי אף נעים : למען אשר לא יגבהו תר מן ל״ר פסוקי׳ ראית בה״ן לא ולא ולא קדמא קרחי ותרין אתרנין נסבין וי״ו וסי׳ נסבי

תולדות אהרן ארזים לא עממוהו: ברכות נג שבת עו :

רדק

כפול במלות שונות כי סרעפותיו והסעיף והפארה אחת בשנות שונים ובעד מספף פארה : סרעפותו • כתיב בלא יו״ד הרבוי וקרי ביו״ד וכמוהו רבים : פארותיו . האל״ף קודם לרי״ש: ממים רבים בשלחו . בשלח התהום מים רבים סביבותיו כמו שאמר מים רבים תאותם מים רבי׳ ארכו פארותיו: (ו) בסעפותיו. פארותיו . האל״ף קוד׳ הרי״ש וי״ת המשל כן במשרייתיה כביש כל כרכין תקיפין וגו׳ : (ז) וייף • היו״ד הראשונה תאיתן והשניה פ״א הפעל שרשו יפה ויאמר האיתן איפה ייפה ובחסרון למ״ד הפעל איף ייף וזה וייף הוא לקריאת בן נפתלי בחירק היו״ד הראשונה ותוח השנייה לקריאת בן אשר וייף בשוא הראשונה ותירק השנייה ובקצת הספרים מצאתי בחירק הראשונה ובשוא השנייה לבן אשר וזו היא קריאה נכונה על משקל וישב: בארך דליותיו • הם הענפים הרמים מענין ארוממך ה׳ כי דליתני : (ח) ארזים לא עממוהו : כמו כל סתום לא עממוך ענין נסתר וכסוי ר״ל הארזים הגבוהים שהם בגן אלהים לא יסתירוהו ולא יכסוהו כי הוא על כולם ואמרו בגן אלהים הוא על דרך הסלגה והוא הגן שנאמר עליו ויטע ה׳ אלהים גן בעדן : וערמונים . כמו ולוז וערמון שהוא אילן שקורין קשטיני״ר בלע״ז : כפארתיו. כאן הרי״ש קודם לאל״ף : (ט) יפה עשיתיו . אמר עשיתיו להודיע כי מאת האל יתב׳ היתה הגדולה הזאת ולא כמו שהיה אומר בכח ידי עשיתי : (י) לכן • אמר גבהת ואמר ויתן ורם כן דרך המקרא לדבר לנכח ובלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים לו : (יא) ואתנהו ביד אל גוי׳ • ואתנהו בשוא הוי״ו והיא עתיד במקום עבר : אל . למדינחאי מלא ביו״ד ולמערבאי חסר יו״ד ופירוש ביו״ד תקיף הגוים וכן ואת אילי הארץ לקח תקיפי הארץ ואמר אל גוים על נבוכדנצר כמו שאמר בסדר עולם וכן אמרו ז״ל בשנה ראשונה כבש נינוה : ברשעו גרשתיהו . ברשעו טעמו לפניו ולאחריו : (יב) ויכרתהו זרים ; לפי שהמשילו לעץ אמר בו לשון כריתה וזרים ועריצי גוים אומר על הכשדים כמו שנאמר עליהם גם כן הגוי המר והנמהר וענין המשל מפורש : (יג) על מפלתו • ת״י על מפלת קטילוהי שרו כל עופא דשמיא ועל פגרי משרייתיה נחא כל חיות ברא : ואל פארתיו . הרי״ש קודם לאל״ף : (יד) למען • זה אשר עשיתי לו בעבור שלא יתגאו שאר מלכים הגדולים : כל שותי מים • כל ארזים ר״ל שותי מים שהם גבוהי קומה משפע המים אשר תחתיהם ור״ל במשל על הנלחם במלוכה כמו שפירשנו : ולא יעמדו אליהם בגבהם • אליהם בגורי
כן

מצודת ציון

פארה (ישעיה י) : (ו) קננו • מל׳ קן והוא מדור העופות : (ז) וייף • מל׳ יופי: בארך • עם אורך ובא הבי״ת במקום עם וכן הרק אך במשה (במדבר יב) : דליותיו • הענפים הרמים וכן לשנות דליותיו (לעיל יז) : (ח) עממוהו • ענין הסתר וכסוי וכן כל סתום לא עממוך (לעיל כח) : בגן אלהים • על גן העדן יאמר : דמו • מל׳ דמיון : (ט) ויקנאוהו • מל׳ קנאה : (יא) אל • ענין חוזק כמו אלי גבורים (לקמן לב) : (יב) ויטשוהו • ענין הזור כמו ויטשו בלחי (שופטים טו) : גאיות • מלשון גיא ועומק : אפיקי • כן יקראו המקומות הנגרים שם המים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו) : ויטשוהו • ענין עזיבה כמו והנה נטש אביך (ש״א י) : (יד) אליהם • ענין חוזק כמו ואת אילי הארץ

מצודת דוד

להתפשט למרחוק : ממים רבים בשלחו • ר״ל כל זה היה מסבת המים הרבים שהתהום היה משלח בו : (ו) בסעפותיו וגו׳ • כל העופות עשו לעצמן קן ומקום מדור בין ענפיו : ותחת פארותיו . הם הענפים הסמוכין לארץ ותחתיהם ילדו כל חית השדה להיותו מקום מכוסה : ובצלו • תחת צלו ישבו כל הגוים ור״ל בעבור מרבית ההשפעה גדלה ממשלתו מכל מלכי האדמה ונתפשטה בארצות רחוקות וכל העובדי כוכבים היו נכנעים לו : (ז) וייף בגדלו • יפה היה בגדלו עם אורך דליותיו כי אילן גדול נחשב לו ליופי אורך הדליות ולא זה בזולת זה : כי היה שרשו • ר״ל וכל זה באה בעבור שהיה שרשו סמוך אל מים רבים ר״ל רמה ממשלתו וממשלת שריו בעבור מרבית השפע : (ח) ארזים לא עממוהו . לא היו ארזים בגן אלהי׳ שיסתירו ויכסו את הארז הזה כי הוא העולה על כולם ויותר נגלה ונראה מהם : ברושים . אילני ברוש לא היו דומים אל סעיפי הארז הזה : וערמונים • אילני ערמון לא היו כענפי הארז ההוא : כל עץ . משאר מיני העצים לא דמה וכו׳ רצה לומר לא היה מלך בעולם גדול ממנו ושריו משלו יותר ממלכי העובדי כוכבים : (ט) יפה עשיתיו . את הארז הזה עשיתיו יפה בעבור מרבית הדליות אשר בו ולכן קנאו בו כל עצי עדן אשר הם בגן אלהים הנטוע בתוך העדן ר״ל היה מושל הרבה בעבור מרבית שריו שהיו ידם חזקה וכל מלכי האדמה נתקנאו בו : (י) כה אמר ה׳ . אל מלך אשור : ויתן צמרתו • הסעיף העליון ניתן אל בין הענפים הקלועים שהוא דבר משל : ורם לבבו . מאד נתגאה בעבור גבהו : (יא) ואתנהו . לכן נתתי אותו ביד התקיף שבגוים הוא נ״נ והוא עשה לו מה שגלגלו ובעבור רשעו גרשתי אותו מן העולם ע״י נ״נ : (יב) ויכרתוהו • עמים נכרים חזקים שבעובדי כוכבים הם כרתו אותו ופזרו ענפיו : אל ההרים . על ההרים ובכל העמקים נפלו ענפיו ותהיינה שבורות בכל אפיקי הארץ במקום נפלם כי היו דרוסות ברגלי אדם : וירדו • לא ישבו עוד בצלו ועזבו אותו : (יג) על מפלתו , על הענפים שנפלו בארץ ישכנו העופות וחיות

רשי

פְלֵי עבותים : (טו) ביום רדתו שאולה . כשהשפלתי את מלך אשור ביד אויבו : האבלתי כסתי עליו . אבלים רבים שהיו סמוכין עליו : כסיתי עליו את תהום · כסיתי בשבילו את תהום שהיה רגיל להשקותו ולגדלו כמו שאמר למעלה תהום רוממתהו אותו הים כסיתיו שלא יעלה ויכבה את תבערתו כלומר השפלתי את עוזריו : ואמנע נהרותיה . שהיו הולכין סביבות מטעה : ויכלאו מים רבים . שהיו מאריכין פארות כמו שאמר למעלה ותארכנה פארות ממים רבים : ואקדיר . בשבילו לבנון : ואקדיר · לשון שחרות : וכל עצי השדה · שהיו מעלותיו שלוחין אליהם כמו שאמר למעלה : עליו עולפה . בשבילו פסק לחותם כאדם שמתעלף' ורוחו פורחת פשמי"ל בלע"ז : (טז) וינחמו בארץ תחתית · שאר יורדי גיהנם קבלו תנחומים אמרו אף זה כמונו : (יז) חרועו ישבו בצלו . ועוזריו אשר ישבו בצלו : (יח) אל מי דמית ככה · אתה פרעה אל מי מעצי עדן דמית שיהא ככה גדול כאשור בכבוד ובגודל והרי ראית שהורדתיו שאול ואף אתה והורדת עם עצי עדן עם שאר מלכים חזקים : אל ארץ תחתית' גיהנם : (ב) כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימים : סיה לך לרבוץ תוך

רדק

מן כאלה וכאלון מאלים אשר תמדתם ויהיו שם כלל לכל עלים או יהיו שם לאילן הנקרא בלעז אולמ"ו וי"ת כמו אליהם בשוא ופתח כאל"ף ולא יתרברבון בתוקפיהון כל עבדי מלכו : בתוך בני אדם · בכלל בני אדם כן ימותו המלכים כמו שאר בני אדם : אל יורדי בור·כמו עם יורדי בור והוא הקבר ויונתן תירגם עם נחתי גוב בית אבדנא : (טו) כה אמר · האבלתי כסיתי עליו את תהום · כאילו התהום שהיה מגדל אותו . מתאבל עליו בהיותו נכרת כי כבר המשילו לארז ואמר עליו תהום רוממתהו ועתה יתאבל עליו ויתכסה שק עד"מ : האבלתי . פעל יוצא לשני : כסיתי : פעל יוצא לשלישי כסיתי בגדי השק"ך : ואמנע נהרותיה . נהרות התהום שאמר למעלה שהיו הולכים סביבות מטעה מנעתי אותם ממנו וייבש ויכלה וכבר פירשנו המשל למעלה : ואקדיר עליו לבנון . לפי שהמשילו לארז בלבנון אמר כי בנפלו קדרו עליו עצי הלבנון והאמרו האבלתי כסיתי ואמנע ואקדיר להודיע כי מאת האל יתברך היתה לו הרעה : עלפה . שם תאר מן ויתעלף תתעלפנה הבתולות וענינה רב היגיעה והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו ובדברי רז"ל שמא יתעלפה ועלפה תאר מבנין פעל שלא נזכר שם פעלו בתוספת הא ויאמר עלף בלי תוספת בשקל אכל לקח ותוספ' הה"א בו כתוספת הה"א במלת אשם לה' לחה למה ובאמרו בל' יחיד עלפה ר"ל כל אחד מן עצי השדה : (טז) מקול . וינחמו בארץ תחתית . היתה להם נחמה בו כשירד שאול גם הוא על דרך שאמר ישעיה על מלך בבל גם אתה חלית כמונו : מבחר וטוב לבנון . סמוך על סמוך כמו מספר מפקד העם והדומים לו : (יז) גם הם . המלכים שהיו עמו היו חללי חרב כמוהו ואמר הם כי זכר עצי עדן ושותי מים והוא משל למלכים ואמר כל אשר ירדו לפניו נחמו בו ובמותו גם כן מתו עמו : וזרועו ישבו בצלו בתוך גוים . אותם המלכים שהיו זרועו ועוזריו שישבו בצלו בתוך גוים ירדו אתו לשאול אל חללי חרב וי"ת וזרועו ושלטנוהי אתגברו מתוקפיהון בגו מלכותא : (יח) אל מי דמית ככה. אמר כנגד פרעה אל מי מכל עצי עדן דמית אם אתה סבר שדמית למלך אשור בגדלך שהיה ארז בלבנון הנה אשור נפל גם אתה תפול : והורדת את עצי עדן . כמו שנפלו וירדו שאר המלכים כן תרד אל ארץ תחתית גם אתה : בתוך ערלים . הם ערלי לב ועל דרך הזה ת"י חייביא : הוא פרעה · כאילו אמר אתה פרעה אלא שדרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד כמו שמעו עמים כולם והדומים להם : (א) ויהי בשתי עשרה שנה . למלכות צדקיהו שנה אחת אחר החרבן : (ב) בן אדם שא קינה . כי כן יקוננו עליו המקוננים : כפיר גוים נדמית . כמו

מקרא

אֶ֖רֶץ תַּחְתִּ֑ית בְּת֥וֹךְ בְּנֵ֛י אָדָ֖ם אֶל־
יֽוֹרְדֵי֙ בֽוֹר׃ טו כֹּֽה־אָמַ֞ר אֲדֹנָ֣י יֱהֹוִ֗ה
בְּיוֹם֩ רִדְתּ֨וֹ שְׁאֹ֜לָה הֶאֱבַ֗לְתִּי כִּסֵּ֤תִי
עָלָיו֙ אֶת־תְּה֔וֹם וָֽאֶמְנַע֙ נַהֲרוֹתֶ֔יהָ
וַיִּכָּלְא֖וּ מַ֣יִם רַבִּ֑ים וָאַקְדִּ֤ר עָלָיו֙
לְבָנ֔וֹן וְכָל־עֲצֵ֥י הַשָּׂדֶ֖ה עָלָ֥יו עֻלְפֶּֽה׃
טז מִקּ֤וֹל מַפַּלְתּוֹ֙ הִרְעַ֣שְׁתִּי גוֹיִ֔ם
בְּהוֹרִדִ֥י אֹת֛וֹ שְׁא֖וֹלָה אֶת־י֣וֹרְדֵי
ב֑וֹר וַיִּנָּ֨חֲמ֜וּ בְּאֶ֣רֶץ תַּחְתִּית֮ כָּל־עֲצֵי־
עֵ֒דֶן֒ מִבְחַ֥ר וְטוֹב־לְבָנ֖וֹן כָּל־שֹׁ֥תֵי
מָֽיִם׃ יז גַּם־הֵ֗ם אִתּ֛וֹ יָרְד֥וּ שְׁא֖וֹלָה
אֶל־חַלְלֵי־חָ֑רֶב וּזְרֹע֛וֹ יָשְׁב֥וּ בְצִלּ֖וֹ
בְּת֥וֹךְ גּוֹיִֽם׃ יח אֶל־מִ֨י דָמִ֥יתָ כָּ֛כָה
בְּכָב֥וֹד וּבְגֹ֖דֶל בַּעֲצֵי־עֵ֑דֶן וְהוּרַדְתָּ֨
אֶת־עֲצֵי־עֵ֜דֶן אֶל־אֶ֣רֶץ תַּחְתִּ֗ית
בְּת֨וֹךְ עֲרֵלִ֤ים תִּשְׁכַּב֙ אֶת־חַלְלֵי־
חֶ֔רֶב ה֤וּא פַרְעֹה֙ וְכָל־הֲמוֹנֹ֔ה נְאֻ֖ם
אֲדֹנָ֥י יֱהֹוִֽה׃

לב א וַיְהִי֙ בִּשְׁתֵּ֣י עֶשְׂרֵ֣ה שָׁנָ֔ה
בִּשְׁנֵי־עָשָׂ֥ר חֹ֖דֶשׁ בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֑דֶשׁ
הָיָ֥ה דְבַר־יְהֹוָ֖ה אֵלַ֥י לֵאמֹֽר׃ ב בֶּן־
אָדָ֗ם שָׂ֤א קִינָה֙ עַל־פַּרְעֹ֣ה מֶֽלֶךְ־
מִצְרַ֔יִם וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֔יו כְּפִ֥יר גּוֹיִ֖ם

תרגום

אַרְעִיתָא בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא עִם
נָחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא :
טו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּיוֹם
אַחְתוּתֵיהּ יָתֵיהּ לִשְׁאוֹל
אִתְאַבָּלוּ עֲלוֹהִי חֲפַת עָקָא
יַת עַלְמָא וְחָרוֹבָא מְדִינָתָא
וְזָעוּ עַמְמִין סַגִּיאִין וַחֲשׁוֹכוּ
עֲלוֹהִי אַפֵּי מַלְכַיָא וְכָל מַלְכֵי
עַמְמַיָא עֲלוֹהִי טְפָחוּ כַתְפָא :
טז מִקָּל מַפַּלְתֵּיהּ אֲזֵעִית
עַמְמַיָא בְּאַחְתוּתִי יָתֵיהּ
לִשְׁאוֹל עִם נַחֲתֵי גוֹב בֵּית
אַבְדָנָא וְאִתְנַחֲמוּ בְּאַרְעָא
אַרְעִיתָא כָּל מַלְכֵי קֶדֶם
שִׁלְטוֹנִין וַעֲתִירֵי נִכְסַיָא כָּל
עָבְדֵי מַלְכוּ : יז אַף אִינוּן
עִמֵּיהּ אִתְחֲתוּ לִשְׁאוֹל עִם
קְטִילֵי חַרְבָּא וְשִׁלְטוֹנוֹהִי
אִתְגַּבָּרוּ מִתְּקִיפֵהוֹן בְּגוֹ
מַלְכוּתָא : יח לְמַן דְּמֵית
כְּדֵין בִּיקָר וּבִרְבוּ בְּמַלְכֵי
קֶדֶם וְתִתְּחַת עִם מַלְכֵי קֶדֶם
לְאַרְעָא אַרְעִיתָא בְּגוֹ חַיָּבַיָא
תִּשְׁכַּב עִם קְטִילֵי חַרְבָּא הוּא
פַרְעֹה וְכָל אִתְרְגוֹשְׁתֵּיהּ אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים : א וַהֲוָה בִּתְרַתָּא
עַסְרֵי שְׁנִין בִּתְרֵי עֲסַר יַרְחִין
בְּחַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר :
ב בַּר אָדָם טוֹל אִלְיָא עַל
פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וְתֵימַר לֵיהּ תַּקִּיף בְּעַמְמַיָא הֲוֵיתָא

מסורה

בססר' רבתא בערך לא : שאלה ט' בקריאה ח' חסר וא' מלא וסי' ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן . לא ירד בני עמכם כי אחיו מת · ולקחתם גם את זה מעם פני וקראהו אסון · והיה כראותו כי אין הנער ומת והורידו. ואם בריאה יברא ה'. וירדו הם וכל אשר להם חיים · ביום רדתו שאלת · מקול מפלתו הרעשתי · גם הם אתו ירדו . וחד ישובו רשעים לשאלה כל גוים · וכלהון חס' במ"ב לא ירד·ישובו רשעים : אל מי ג' בקריאה וסימ' ויאמר יהוא אל מי מכלנו · אל מי דמית בגדלך · אל מי דמית ככה : בשני עשר ו' בליש' וסים' נמסר

מצודת דוד

ותית השדה ר"ל בעבור שנתגאה ברוב ממשלתו נתתיו ביד נ"נ ואבד אותו ואת עמו מהם הלכו שבי ומהם נפלו בחרב ע"פ השדה והיו למאכל לעוף השמים ולחית הארץ ולא ימשול עוד בגוים ולא יהיו עוד נכנעים לו : (יד) למען וכו'. ר"ל המשפט הזה נעשה בו למען יקחו מוסר וכל העצים שותי המים לא יגבהו להרים לבבם בעבור גודל קומתם : ולא יתנו · ר"ל לא יתגאו בעבור שלמרחם נתון אל בין עבותים : ולא יעמדו אליהם . ר"ל לא יהיה עמידה וקיום אל החוזק אשר בהם בעבור גבהות העצים שותי המים וכאומר בזה יראו כי יסוד החוזק בעבור מרבית הגאוה ר"ל כל המושלים רבי השפע יקחו מוסר ולא יתגאו עוד כי יראו שהגאוה מסיר החוזק : כי כולם . לפי שכולם מעומדים למות לרדת אל ארץ תחתית והוא הקבר ולהיות בתוך שאר בני אדם תומה להם ולתוספת ביאור אמר אל יורדי בור וכאלו יאמר והואיל וכולם עומדין למיתה מה ענין להתגאות במרבית הממשלה והשפע : (טו) ביום רדתו. ביום שהורדתי את אשור אל בור הקבר האבלתי עליו האנשים והתהום שהיה רגיל להשקותו כסתי עליו שק להתאבל עליו והוא על דרך משל : ואמנע · נהרות התהום שהיו משקות אותו מנעתי אותם לבל ימשכו הואיל ואין עוד צורך להם : ויכלאו וגו' . מי התהום נכלאו במקומם ולא יצאו עוד : ואקדיר · עצי הלבנון נשחרו על מפלתו. עליו עולפה . בעבור מפלתו נתעלפה כל אחת מהעצים לגודל החרדה ולפי שהמשילו לארז אמר שעצי הלבנון התאבלו עליו ורצה לומר כל שריו וגבוריו התאבלו על מפלתו : (טז) מקול מפלתו · משמיעת קול מפלתו הרעשתי גוים כי חרדו שלא יקרה להם כמקרהו : בהורידי . בזה יפרש מה היא המפלה ואמר בעת הורידי אותו אל השאול עם שאר יורדי בור ודומה להם : וינחמו · בקבר קבלו תנחומין כל עצי עדן וכו' ר"ל השרים שהן מרובים בשפע קבלו תנחומין על מיתתם בראותם שגם אשור נלקה כמוהם (כי כן הדרך כשאדם רואה שהצרה הבאה עליו באה גם על גדולים ממנו תחשב לו לתנחומין) : (יז) גם הם אתו . ר"ל התנחומין תהיה הואיל וגם הם אתו ירדו שאולה אל שאר חללי חרב ולא רק הם לבדם כי כמוהו כמוהם : וזרועו . גם אנשי זרועו ועוזריו ואשר ישבו בצלו וחסו בו מבין העובדי כוכבים כולם ירדו שאולה : (יח) אל מי דמית . מוסב לתחלת הענין שאמר אל מול פרעה אל מי דמית בגדלך וכאומר הלא אשור היה גדול ממך ומה עלתה בו ואמר עתה אל מול פרעה אל מי דמית להיות ככה כמוהו בכבוד יתירה ובגודל רב בתוך עצי עדן וכאומר אף אם דמית לאשור שהיה הגדול מכולם הלא גם הוא נפל : והורדת . לכן גם אתה תורד אל הקבר עם עצי עדן הם שאר המלכים : בתוך ערלים · בתוך רשעים ודומה להם : תשכב . בקבר תשכב עם שאר חללי חרב ודומה להם : הוא פרעה . השוכב ההוא הוא פרעה וכל המון עמו : (א) בשתי עשרה שנה : למלכות צדקיהו והיא שנה אחת

מצודת ציון

האָרץ לקח (לעיל יז) : שותי מים · שהמים משקה אותם : (טו) שאולה · בור הקבר : האבלתי · מל' אבלות : ויכלאו · ענין מאסר וכן כלוא ולא אצא (תהלים פח) : ואקדיר · ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב) : עולפה · ענין כעדר הרגשה ו. לשות כמו כניך עלפו (ישעיה נא) : (טז) הרעשתי · מל' רעש וחרדה : שותי מים · ר"ל שהמים משקים אותם : (יז) וזרועו · ענין חוזק ר"ל עוזריו : (יח) ככה · כמו כן : (ב) אליו · כמו עליו בעי"ן : כפיר · הוא ארי בחור : נדמית

נִדְמֵיתָ וְאַתָּה כַּתַּנִּים בַּיַּמִּים וַתָּגַח בְּנַהֲרוֹתֶיךָ וַתִּדְלַח־מַיִם בְּרַגְלֶיךָ וַתִּרְפֹּס נַהֲרוֹתָם׃
ג כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וּפָרַשְׂתִּי עָלֶיךָ אֶת־רִשְׁתִּי בִּקְהַל עַמִּים רַבִּים וְהֶעֱלוּךָ בְּחֶרְמִי׃
ד וּנְטַשְׁתִּיךָ בָאָרֶץ עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה אֲטִילֶךָ וְהִשְׁכַּנְתִּי עָלֶיךָ כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְהִשְׂבַּעְתִּי מִמְּךָ חַיַּת כָּל־הָאָרֶץ׃
ה וְנָתַתִּי אֶת־בְּשָׂרְךָ עַל־הֶהָרִים וּמִלֵּאתִי הַגֵּאָיוֹת רָמוּתֶךָ׃
ו וְהִשְׁקֵיתִי אֶרֶץ צָפָתְךָ מִדָּמְךָ אֶל־הֶהָרִים וַאֲפִקִים יִמָּלְאוּן מִמֶּךָּ׃
ז וְכִסֵּיתִי בְכַבּוֹתְךָ שָׁמַיִם וְהִקְדַּרְתִּי אֶת־כֹּכְבֵיהֶם שֶׁמֶשׁ בֶּעָנָן אֲכַסֶּנּוּ וְיָרֵחַ לֹא־יָאִיר אוֹרוֹ׃
ח כָּל־מְאוֹרֵי אוֹר בַּשָּׁמַיִם אַקְדִּירֵם עָלֶיךָ וְנָתַתִּי חֹשֶׁךְ עַל־אַרְצְךָ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃
ט וְהִכְעַסְתִּי לֵב עַמִּים רַבִּים בַּהֲבִיאִי שִׁבְרְךָ בַּגּוֹיִם עַל־אֲרָצוֹת אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם׃
י וַהֲשִׁמּוֹתִי עָלֶיךָ עַמִּים רַבִּים וּמַלְכֵיהֶם יִשְׂעֲרוּ עָלֶיךָ שַׂעַר בְּעוֹפְפִי חַרְבִּי עַל־

וְאַתְּ כְּתַנִּינָא בְּיַמָּא וְאַגַחְתָּא בְּמַשִׁרְיָתָךְ וַאֲזַעְתָּא עַמְמַיָּא בְּסוּמְכְוָתָךְ וְאַחֲרֵיבְתָּא מְדִינָתְהוֹן׃ ג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאֶפְרֹס עֲלָךְ יָת מְצַדְתִּי בִּקְהַל עַמְמִין סַגִּיאִין וְתִתְאַחַד בִּסְרִיגְתִּי׃ ד וְאַרְטְשִׁינָךְ בְּאַרְעָא עַל אַפֵּי בָרָא אַרְמֵי נְבִילְתָךְ וְאַשְׁרֵי עֲלָךְ כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַסְבַּע מִנָּךְ חֵיוַת כָּל אַרְעָא׃ ה וְאֶתֵּן יָת בְּסַר קְטִילָךְ עַל טוּרַיָּא וְיִתְמְלוֹן חֵילַיָּא פִּגְרֵי מַשִׁרְיָתָךְ׃ ו וְאַרְוֵי אַרְעָא דַהֲנֵיתָא מִדְּמָךְ עַל טוּרַיָּא וּפַצִּידַיָּא יִתְמְלוֹן מִנָּךְ׃ ז וְתַחְפֵּינָךְ עָקָא בְּאַכְהָיוּתֵי יָת זִיו יְקַר מַלְכוּתָךְ מִן שְׁמַיָּא יְזַעֲרוּן עִם מַשִׁרְיָתָךְ דַּהֲווֹ סַגִּיאִין כְּכוֹכְבַיָּא מְלַךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ יַחְפֵּינָךְ בַּעֲנָנָא דְסָלֵק וְחָפֵי יָת שִׁמְשָׁא וְסִהֲרָא בְּיִמָּמָא לָא מַזְהַר נְהוֹרֵיהּ׃ ח כָּל שְׁבִילֵי אוֹרְחָתָךְ דְמִתַּקְנִין וְנַטִירָן בְּגַוִּיךְ הָא כִּמְנַהֲרֵי זַהֲרַיָּא בִשְׁמַיָּא אַקְדְּרִינוּן עֲלָךְ וְתַחְפֵי עָקָא בְּקַבְלָא יָת אַרְעָךְ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ ט וַאֲזִיעַ לֵב עַמְמִין סַגִּיאִין בְּאַיְתָיוּתֵי תְבִירֵי קְרָבָךְ לְבֵינֵי עַמְמַיָּא לִמְדִינָן דְּלָא יְדַעְתִּינוּן׃ י וְאַצְדֵי עֲלָךְ עַמְמִין סַגִּיאִין וּמַלְכֵיהוֹן יִתְמְהוֹן עֲלָךְ תִּימְהָא בְּאַיְתָיוּתֵי עֲלָךְ דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְאִינוּן

רדק

כמו כפיר אריות בתוך חית השדה כן נדמית אתה בתוך הגוים : ואתה כתנים בימים · וכן היית כמו התנים הגדול בימים כמו שאמר עליו גם התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ומ"ם כתנים במקום נו"ן כמו שכתבנו : ותגח בנהרותיך · ותוציא כמו כי יגיח ירדן אל פיהו ופירוש ותוציא מים בנהרותיך אל היבשה ובית בנהרותיך כבי"ת בך נרינו ננגח והדומים לו או יהיה ותגח מבנין קל ופי' ותגא עם נהרותיך לשטף את הארץ והנהרות הם משל לחיילותיו : ותדלח מים ברגליך . שאר מים של שאר ארצות : נהרותם . נהרות מים שוכר : ותדלח · ותרפוש ; ענין אחד כמלות שונות ענין הדריסה במים עם עכירות המים כי כשדורס אדם במים שאינם עמוקים שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה הטיט מעכיר המים וזה משל שהיה נלחם בגוים רבים ומשחית ארצותם : ותירגם יונתן ותגח ענין מלחמה שתרגם ואגחת במשריתך וגו' : (ג) כה אמר · רשתי . ואמר בחרמי לומר כי הא-ל יתברך יהיה עמהם להשחית מצרים וחרמי כמו רשתי וכן יצודו חרם ותרגם יונתן רשתי מצדתי וחרמי סריגתי כי הרשת עשוי מעשה סירוג : (ד) ונטשתיך . מבואר הוא : אטילך · כמו אשליכך וכן ויטילו את הכלים : (ה) נתתי את בשרך . כתרגומו ית בסר קטילך כי לא אמר על פרעה לבדו אלא עליו ועל עמו . ואמר על ההרים שיחשבו להשגב בהרים ושם יהרגו או העופות ישאו אותם על ההרים : רמותך . שיהיו הגאיות והעמקים מלאים מן הפגרים ועוד ירומו ויגבהו עליהם מרוב ההרוגים ותרגם יונתן ויתמליין חלייא פגרי משריית' ויש מפרשים רמותך הגבהתך שהיית גבה לבב ומתגאה ברוב חיילותיך אני אמלא הגאיות מהם : (ו) והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים · צפתך מן צפו מים על ראשי· ומלת צפתך בינוני לנקבה מנחי העי"ן אמר ארץ הצפי' המים עליה רוצה לומר ארץ המישור עתה אשקה אותך מדמך רוצה לומר מדם חלליך ויהיה הדם צף עליה כמו המים ועוד אל ההרים כלומר עד שיגעו על ההרים וזה דרך הפלגה וכתב אדוני אבי ז"ל כי אמר זה בעבור יאור מצרים שיצא להשקות השדות וקרא הארץ צפה לפי שצפים המים עליה כמו שקרא הארץ זבת חלב ודבש לפי שהחלב זב עליה : ואפיקים יתמלאון ממך·מדם חלליך או מפגריהם ויונתן תירגם ארץ צפתך ארע דהנייתא רוצה לומר ארץ דשנה : (ז) וכסיתי . בגרי השמך : בכבותך . כשאכבה אותך ר"ל כאילו היה נר מאיר מרוב גדולתו ובכבותו יעלה ענן גדול עד שיכסה השמים שלא יראו וכן כל הענין הפסוק משל על דרך הפלגה מרוב הצרה שתהיה לו : (ח) כל מאורי אור · חשכת הככבים המאירים על הארץ וכל זה דרך משל כי כל מי שתבא עליו הצרה ידמה לו כל העולם חשך : (ט) והכעסתי לב עמים . שיהיה לבבם סר וזעף עליך מפחד' שיפחדו על עצמם ותרגם יונתן ואזיע לב עממין סגיאין : בהביאי שברך בגוים · האנשים הנשברים והנגפים בך ועל הדרך הזה תירגם יונתן באתיותי תבירי קרבך לביני עממיא או פירושו בהביאי באזניהם קול השבר וישמעו : (י) והשמותי . ענין תמהון כמו כאשר שממו עליך רבים והדומים לו : ישערו עליך שער . זכר השם אחר השעל הנגזר מהשם לחזק הענין כמו ויגס דוד נוס והדומים להם : בעופפי חרבי על פניהם · בהבריקי ולהניף אותם על פניהם להפחידם ולהודיעם כי כה יהרגום

רשי

חוץ יאורך כמשפט הדגים ולא לצאת אל היבשה ונתגאות בלבך ודמית בעצמך לכפיר השולט ביבשה ויצא לטרוף טרף : ותגח בנהרותיך . ותצא חוץ עם נהרותיך לשון גוחי מבטן (תהלים כ"ב) כי יגיח ירדן (איוב מא) ואורב ישראל מגיח ממקומו (שופטים כ) לשון דבר שנוטע ויוצא מבית מסתריו : ותדלח . לשון עכירה : ברגליך . רגלים לא היו לך ועשית לך רגלים כחית הארץ לעבור מימי ארצות ולרפוש נהרות' והדוגמא בתרגום יונתן ואגחתא במשרייתך ואזעת עממיא בסומכות' ואחריבת' מדינתהון : (ג) בחרמי · ל' מצודה והרבה יש במקרא יגורוהו בחרמו (חבקוק א) מצודים וחרמים (קהלת ז) : (ה) ומלאתי הגאיות רמותך · השלכתיך כמו רמה בים (שמות טו) . ויש אומרים רמותך לשון רמה כמו וירם תולעים ויבאש (שם ט"ז) : (ו) והשקיתי ארץ צפתך . ארץ אשר אתה צף בה על פני מימי יאורך כמו (איכה ג) צפו מים על ראשי (מלכים ב' ו') ויצף הברזל אותה הארץ אשק' מדמך : צפתך · פונפרונ"מנש בלע"ז : על ההרים · הגבוהין שבה : ואפיקים · ראויי"ש בלע"ז : (ז) וכסיתי בכבותך שמים · כשתכבה תבערתך יעלה העשן ויכסה השמים ויחשוך המאורות כלומר כל שומעי שמעך יתאבלו וישתוממו כי ידאג איש לנפשו לאמר גם עלינו יעמוד המשחית : (ח) כל מאורי אור בשמים · שרים של מעלה מליליך : (ט) והכעסתי לב . כלומר ירגז ויחרד לבם בהביאי שברך . באתיותי תבירי קרבך לביני עממיא · (י) והשמותי · לשון תמהון : בעופפי חרבי על פניהם

בסדר תצוה : כתנים ג' בקריאה וסימן בירמיה סימן י"ד : בימים ה' דגשים בקריאה וסי' פרו ורבו ומלאו · כל אשר לו סנפיר. וכל אשר אין לו : ואתה כתנים בימים· בימים וכל תהומות : ומלאתי ד' בק"י וסי' את דבריך · את הריו חלליו ; את הבית הזה כבוד · ומלאתי הגאיות : וירח ט' בקריא' וסימ' וידם השמש וירח עמד · שמש בגבעון דם וירח בעמק . חשך השמש בצאתו : שמש וירח קדרו · וחברו תרויהון ביואל · וכסיתי בכבותך שמים · יוםם

מצודת ציון

נדמית · מלשון דמיון : כתנים · כמו כתנין והוא דג גדול כדמות נחש : ותגח · מלשון נגיחה והדפה בקרן או הוא ענין משיכה וה:לאה כמו כי אתה גוחי מבטן (תהלים כב) : ותדלח · ענין דריסה עם עכירת המים ודומה לו במקרא שלאחריו : ותרפוס · ענין דריכה ורמיסה כמו מעין נרפש (משלי כה) : (ג) בחרמי · ענין רשת כמו משטח חרמים (לעיל כ"ו) : (ד) ונטשתיך · ענין עזוב כמו וינטשו בלחי (שופטים טו) : אטילך · ענין השלכה כמו ויטילו את הכלים (יונה א) : והשכנתי · ענין חניה: והשבעתי · מל' שביעה : (ה) הגאיות · מל' גיא ועומק . רמותך · מלשון רוממות וגאוה : (ו) צפתך · ענין צפיית המים במעל כמו צפו מים (איכה ג) : ואפיקים · הם המקומות שהמים נגרים ושוטפים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו) ; (ז) ; בכבותך · מל' כבוי : והקדרתי · ענין שחרות וחושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב) : (י) והשמותי · ענין תמהון : ישערו · מלשון רוח

מצודת דוד

אתה אחר התורבן : (ב) כפיר גוים נדמית . מדמה היית בעצמך שאתה למול הגוים כשפיר בעדרי צאן אבל לא כן הדבר כי אתה כתנים אשר בימים שאין כחו אלא במקומו בתוך המים ומיד כשעולה ליבשה הוא מת כן אין לך כח אלא בארצך : ותגח בנהרותיך · לפי שהמשילו לתנין אמר בנהרותיך רצה לומר בארצך תוכל לנגוח ולהתחזק . או במקומך תוכל למשוך ולצאת ולא במקום זולת : ותדלח מים ברגליך · תוכל לדרוך במים ולעכור אותם ותוכל לרמוס הנהרות הנמשכים מן המים אבל אין לך כח ביבשה וכפל הדבר במ"ש : (ג) ופרשתי וכו' · כאומר מעתה לא המשול גם שם כי אפרוש עליך רשת עם קהל עמים רבים שהם יעלו אותך מן המים בתוך הרשת אשר פרשתי עליך ר"ל נ"נ יביא את הכשדים והם יאבדו אותך בתוך ארצך : (ד) ונטשתיך . אעזוב אותך בארץ ואשליך אותך ע"פ השדה כי תפול במלחמה ותהיה למאכל לעוף השמים ולחית הארץ : (ה) על ההרים . כי העופות והחיות ישאום שמה לאכלם : רמותך . הרוממות שהיה לך יהיה מושלך בעמקים ר"ל עוד לא תתגאה בהיותך מושלך כפגר מובס בתוך העמקים : (ו) ארץ צפתך . ארצך שמי היאור צפים עליה להשקותה הנה אז אשקה אותה מדמך וכ"כ יתרבה הדם עד שתלך גם על ההרים : ואפיקים · מקומות המים יתמלאו מדמי ההרוגים שבך והמים תהפך לדם : (ז) וכסיתי וגו' . כי כשמכבים נר המאיר הוא מעלה עשן ולפי גודל הנר כן הוא מרבית העשן והמשיל את פרעה בגודל הצלחתו לנר גדול ולכן אמר כשאכבה אותך יהיה עשן רב ויכוסה השמים בהעשן : והקדרתי וגו' . הוא על דרך ההפלגה מרוב הצרה הבאה עליו כי העומד בצרה דומה לו כל העולם כחושך : (ח) כל מאורי אור . כל הכוכבים המאירים אשר בשמים אעשה אותך למולך : (ט) והכעסתי · דרך האדם לכעוס בעצמו כשבא לו צער : בהביאי . הכעס הזה יהיה כביהיה נשמע שבר מכתך בארצות הגוים הרחוקים אשר לא ידעתם : (י) והשמותי . אתמיה על מפלתך עמים רבים :

ושפטו

יתרגום בעופפי ענין בהירות והברקה כמו תעופה כבקר תהיה ויש לפרש גם כן ענין תנועה כלומר בהניעי ועופפי אותה על פניהם וענין התנועה קרוב לענין העיפה ובדברי רז״ל אין מדליקין בגלי
מפני שהוא עף כלומר שהוא פורח ונע מן הנר הנה והנה ויונתן תירגם באיתיותי עלך דקטלין בחרבא ואינון חזן : וחרדו לרגעים . מרגע לרגע יחרדו ויונתן תירגם לרגעים מן רגע הים ויזועון מן
קדם תבריהון : איש לנפשו . כל אחד ואחד יחרד על עצמו ויפחד ברואותם מפלתך : (יא) כי כה אמר . תבואך . תבא לך : (יב) בחרבות . מבואר הוא : (יג) והאבדתי . מעל מים רבים . שהיתה
נדגה על מים רבים כי גוים רבים היו במצרים ביאורים ואגמים לצד היאור הגדול ולא תשאר בה בהמה כי שממה תהיה ופירש הענין ואמר ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא
תדלחם ותדלחם כמו תרפסם ואמרו עוד רוצה לומר זמן רב כמו ולא יוספו עוד גדודי ארם : (יד) אז אשקיע מימיהם . כשהמים רבים במקום אחד יש בהם עומק ונקראו שוקעים לפי שהנופל בהם
שוקע למטה וכן אמר ושקעה כיאור מצרים ואמר שלא ישקו מהם השדות והגנים שהארץ תהיה מאין אדם ובהמה הנה הם שוקעים : ונהרותם כשמן אוליך . זכים כשמן כי המים שתעבור בהם רגל אדם ובהמה הם עכורים ויונתן תירגם וכבן אשקיע לעממיה ומלכיהון בנית אדבר ובמקצת נוסחאות בכן אנדיתי למכיותהון ומלכיהון בנית אדבר : (טו) בתתי . ונשמה : ותהיה נשמה הארץ ממלואה ואע״פ שעמד הטעם במלת ונשמה טעמה דבק עם ארץ נשמה בינוני לנקבה מבנין נפעל מן שמם : (טז) קינה היא . כמו שאמר בתחלת הענין אמר בסוף גם כן : קינה הוא וקוננוה . אמרו אותי׳ בקול קינה וי״ת אליתא היא נבואתה ותהי לאליא : בנות הגוים תקוננו אותה . בני הכפרים אשר בגוים יקוננו אותה וכן תירגם יונתן כפרני עממיא יילילון יתה ויש לפרש בנות כמשמעו נשים כי המספד והקינה הוא מנהג הנשים כמו שאמר וקראו למקוננות ותבאנה תקוננו דגש נו״ן הנקבות לחסרון נו״ן הכפל לבנין המרובע או פירוש בנות הגוים קהלות הגוים כמו בת ציון בת אדום שפי׳ עדה : (יז) ויהי בשתי עשרה שנה . מבואר הוא למעלה : בחמשה עשר לחדש . ולא זכר איזה חדש סמך בזה לפי שזכרו למעלה בשנים עשר חדש : (יח) בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו : אמר נהה כמו שאמר שא קינה לא שהנביא יקונן ויגהה עליהם אבל ישמח על חרבנם ועל אבדם אלא שיאמר הדברים שיקוננו בהם המקוננים והנוהים עליהם והורידהו פירוש לפניו : אל ארץ תחתיות . רוצה לומר שיורידהו בדברו ובנבואתו ויש מפרשים אותו מענין אריד בשיחי ואם הם שנים שרשים : אותה ובנות גוים אדירים . לא מצרים לבדה אלא הוריד אותה ובנות גוים אדירים הגוים אדירים כולם ירדו מגדולתם ויסופו וירדו אל ארץ תחתיות ויאבד שמם ובנות קהלות כמו בת אדום בת בבל : תחתיות . הם קבוץ תחתיות : (יט) ממי נעמת . אתה חושב להיות נעים ויפה והלא כל המוני הגוים שיחשבו להתגבר ולעמוד ביפים ירדו ממעלתם ואתה תחשוב לעמוד : רדה והשכבה את ערלים . רד כמו שהם ירדו ותשכב עם ערלי לב ורשעי המוני הגוים בקבר והשכבה מקיר בתוספת ה״א מבנין הפעל שלא נזכר פעלו כי לא יבא ממנו צווי כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו : (כ) בתוך חללי חרב יפולו . שגם הם יהיו חללי חרב :

פניהם . לשון עוף פורח בשלחי עליך חיל שלוחי דרך ארצם : וחרדו לרגעים . לשברים הן גם עלהן יבא השבר ל״א לשון רגע ממש כן שברו . מנחם : איש לנפשו . כל אחד על עצמו שויימ״איימאש בלע״ז : (יג) מעל מים . של אחר מדינות שהוית עוכרם : (יד) אשקיע מימיהם . בלא תעכרם רגל בהמה וישקע הטיט ויהיו המים צלולין ונקיים כשמן המזוקק : (טו) ארץ ממלואה . הרץ שהיא עתה ממלואה מכל טוב : (יח) נהה . בכה וקונן : והורידהו אותה ובנות וגו׳ . התנבא עליו ועל כל מכחישי הנבואה שירדו לבאר שחת כאן הראהו הקב״ה ליחזקאל שכל מכחישי הנבואה יורדין לגיהנ׳ : (יט) ממי נעמת . כלום נעמת משאר העכו״ם אף אתה רדה לבור והשכבה אותם : (כ) חרב נתנה . לחרב נתנה

פְּנֵיהֶם וְחָרְדוּ לִרְגָעִים אִישׁ לְנַפְשׁוֹ
בְּיוֹם מַפַּלְתֶּךָ׃ יא כִּי כֹּה אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִֹה חֶרֶב מֶלֶךְ־בָּבֶל תְּבוֹאֶךָ׃
יב בְּחַרְבוֹת גִּבּוֹרִים אַפִּיל הֲמוֹנֶךָ
עָרִיצֵי גוֹיִם כֻּלָּם וְשָׁדְדוּ אֶת־גְּאוֹן
מִצְרַיִם וְנִשְׁמַד כָּל־הֲמוֹנָהּ׃
יג וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־כָּל־בְּהֶמְתָּהּ מֵעַל
מַיִם רַבִּים וְלֹא תִדְלָחֵם רֶגֶל־אָדָם
עוֹד וּפַרְסוֹת בְּהֵמָה לֹא תִדְלָחֵם׃
יד אָז אַשְׁקִיעַ מֵימֵיהֶם וְנַהֲרוֹתָם
כַּשֶּׁמֶן אוֹלִיךְ נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִֹה׃
טו בְּתִתִּי אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁמָמָה
וּנְשַׁמָּה אֶרֶץ מִמְּלֹאָהּ בְּהַכּוֹתִי אֶת־
כָּל־יוֹשְׁבֵי בָהּ וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
טז קִינָה הִיא וְקוֹנְנוּהָ בְּנוֹת הַגּוֹיִם
תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ עַל־מִצְרַיִם וְעַל־כָּל־
הֲמוֹנָהּ תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִֹה׃ יז וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה
שָׁנָה בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָיָה
דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ יח בֶּן־אָדָם
נְהֵה עַל־הֲמוֹן מִצְרַיִם וְהוֹרִדֵהוּ
אוֹתָהּ וּבְנוֹת גּוֹיִם אַדִּרִם אֶל־אֶרֶץ
תַּחְתִּיּוֹת אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃ יט מִמִּי
נָעָמְתְּ רְדָה וְהָשְׁכְּבָה אֶת־עֲרֵלִים׃
כ בְּתוֹךְ חַלְלֵי־חֶרֶב יִפֹּלוּ חֶרֶב נִתָּנָה

ד׳ · יד׳ בטע׳ בסיפ׳ · ג׳ · ל״כ חסר י׳ · ב׳ בפסוק · ב׳ הטוב · ב׳ · ב׳ חד חסר וחד מ״ל · ל׳ מ״ל בסיפר׳ · ל׳ · ב׳ ובפסוק · ב״ · ל׳ אבטע׳ בסיפ׳ · ל׳ · ל׳ חסר דחסר · ז׳ · ב׳ · ב׳ אלי אל תעמוד · ב׳

חָזָן וִיזוּעוּן מִן קֳדָם תַּבְרְהוֹן
גְּבַר לְנַפְשֵׁיהּ בְּיוֹם מַפֹּלֶת
קְטִילָךְ׃ יא אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים קְטוֹלֵי חַרְבָּא מַלְכָּא
דְבָבֶל יֵיתוֹן עֲלָךְ׃ יב בְּחַרְבָּא
דְגִבָּרַיָא אַמְגַּר מַשְׁרְיָתָךְ
תַּקִּיפֵי עַמְמַיָא כוּלְהוֹן וְיִבְזוֹן
יַת תְּקוֹף מִצְרַיִם וְתִשְׁתֵּיצֵי
כָּל אִתְרְגוּשְׁתָהָא׃ יג וְאוֹבֵיד
יַת כָּל בְּעִירָהּ מֵעַל מַיִין סַגִּיאִין
וְלָא תְזוּעִנּוּן רַגְלֵי דַאֲנָשָׁא
עוֹד וּפַרְסַת בְּעִירָא לָא
תְזוּעִנּוּן׃ יד בְּכֵן אַשְׁקִיט
לְעַמְמַיָא וּמַלְכֵיהוֹן בְּנִיחַ אֲדַבַּר
אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ טו כַּד אֶתֵּן
יַת אַרְעָא דְמִצְרַיִם צָדוּ וְתִצְדֵי
אַרְעָא וּמְלָאָהּ בְּאַיְתָיוּתִי מְחָא
עַל כָּל דְיָתְבִין בַּהּ וְיֵדְעוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ טז אֲמַר נְבִיָא
אֲלִיָא הִיא נְבוּאֲתָא וּתְהֵי
לְאִילְיָא כַּפְרָנֵי עַמְמַיָא יְיַלְלוּן
יָתָהּ עַל מִצְרַיִם וְעַל כָּל
אִתְרְגוּשְׁתַּהּ יְיַלְלוּן יָתַהּ אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים׃ יז וַהֲוָה בְּתַרְתָּא
עַסְרֵי שְׁנִין בְּחַמְשָׁא עֲסַר
לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃ יח בַּר
אָדָם אִתְנַבֵּי עַל אִתְרְגוּשַׁת
מִצְרַיִם וְתַחְתַהּ לַהּ וּלְכַפְרָנֵי
עַמְמַיָא תַקִּיפַיָא אִתְנַבֵּי
דְיִתְמַסְרוּן לְאַרְעָא אַרְעִיתָא
עִם נַחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא׃
יט מִמַּן אַתְּ גְּבַר חוּת וּשְׁכִיב עִם חַיָּבַיָא׃ כ בְּגוֹ קְטִילֵי חַרְבָּא יִתְרְמוּן לַהּ לְחַרְבָּא

השמש לא יכבה · הללוהו שמש וירח · וירח יקר הולך : לרגעים ד׳ וסימ׳ אני ה׳ נצרה · חרדות ולבשו על הארץ ישבו . וחרדו לרגעים איש לנפשו · לרגעים תבחננו כשמן ב׳ וסימ׳ ונהרותם כשמן אוליך · כשמן הטוב : בהכותי ב׳ א׳ מ״ל וא׳ חסר וסימ׳ בהכתי בארץ מצרים · בהכתי את כל יושבי בה : תקוננה חד מן ג׳ מלין ת׳ בריש תיבותא ומן ב׳ ב׳ בפסוק וסימ׳ תדלחם והאבדתי את בהמתה . תקוננה קינה היא וקוננות · תכול ואנה

תולדות אהרן קינה היא . עירובין נח : ממי נעמת ·
שבת קמט כתובות סד :

מצודת דוד

ישערו וגו׳ . ר״ל בעבורך יחרדו כמו מרוח סערה : בעופפי . בעת תעופף חרבי על פניהם ר״ל בעת יחלוף ג״כ דרך ארצם כי הוא יקרא חרב ה׳ : וחרדו לרגעים · בכל רגע יוסיפו בחרדה : איש לנפשו . כ״א יחרד בעבור נפשו ביום מפלתך כי יפחד שלא תעבור החרב גם עליו : (יא) תבואך . תבוא עליך ואל מול מצרים יאמר : (יב) בחרבות גבורים . הם הכשדים : כולם . כל הבאים עליך יהיו החזקים שבגוים : את גאון מצרים · את ממשלת מצרים : (יג) והאבדתי וכו׳ : כי האויב יקחם ולא ילכו עוד על המים הרבים לשתות מימיו בהיותם רועים על העשבים הגדלים בשפת המים : ולא תדלחם · עוד לא ידרכו במים לעשות אותם עכורים לא רגל אדם לא פרסות בהמה כי אבריח הכל : (יד) אז אשקיע . כשלא ימצא שם מי לעבור את המים אז אשקיע מימיהם כי הרפש והטיט יפלו לקרקעית המים ואז אמשוך נהרותם להיות צלולים מבלי עכירות כמו שמן הצלול : (טו) בתתי . זה יהיה בעת אתן את ארץ מצרים להיות שממה וחוזר ומפרש שהארץ תהיה שממה וריקנית מהבריות הממלאין אותה בעת אכה כל היושבים בה : וידעו . אז ידעו שאני ה׳ הנאמן לשלם גמול : (טז) קינה היא · הנבואה הזאת היא קינה ולכן קוננו בקינה ההיא ואתן בנות הגוים תקוננה אותה : על מצרים · כאומר אל תקוננו הקינה ההיא על חורבן ארצות אחרות כ״א על מצרים לבדה כי היא מיוחדת לה לפי יאוריה : (יז) בשתי עשרה שנה · למלכות צדקיהו והוא שנה אחת אחר החורבן : בחמשה עשר לחדש · הוא הנזכר למעלה בשני עשר חדש : (יח) נהה . אמור נהי וקינה על המון מצרים : והורידהו · ר״ל אמור בספורי הקינה שירד והורדה גם היא אל ארץ תחתית האמור בסוף המקרא : אותה . ר״ל היא תרד לאבונה ואח״ז ירדו עכו״ם אדירים והורדה תהיה אל ארץ התחתית הוא הקבר להיות שם עם יורדי בור אשר מעולם ויאמר על המלחמה הגדולה אשר תהיה לעתיד בימי המשיח : (יט) ממי נעמת . על פרעה יאמר שבו תתחיל ההורדה ממי נעמת ר״ל זכי אתה נעים וחביב מן כל הנופלים בחרב מלחמה וכן גם אתה רדה אל הקבר ושכב עם הרשעים ערלי לב כמותך : (כ) בתוך · אשר

מצודת ציון

רוח סערה : בעופפי . מלשון עפיפה ופריחה ובלשון שאלה יאמר על התבערה : (יב) בחרבות . מלשון חרב : המונך . המון עמך : עריצי . ענין חוזק : ושדדו . ענין עושק : (יג) תדלחם . ענין רמיסה עם העכירה : ופרסות . כן יקראו הנעלים שברגלי הבהמות : (יד) אשקיע . ענין כפילת הדבר בעומק כמו ושקעה כיאור מצרים (עמוס ט) : (טו) ונשמה . מל׳ שממון וכפל הדבר על הסלגת השממון : (טז) בנות . ענין עדה כמו בת בבל (תהלים קלז) : (יח) נהה . מל׳ נהי ויללה : אדירים . חזקים : (יט) נעמת . מלשון נעים ונחמד : (כא) אלי . ענין חוזק כמו כיד אל

מָשְׁכוּ אוֹתָהּ וְכָל־הֲמוֹנֶיהָ׃
כא יְדַבְּרוּ־לוֹ אֵלֵי גִבּוֹרִים מִתּוֹךְ שְׁאוֹל אֶת־עוֹזְרָיו יָרְדוּ שָׁכְבוּ הָעֲרֵלִים חַלְלֵי־חָרֶב׃
כב שָׁם אַשּׁוּר וְכָל־קְהָלָהּ סְבִיבוֹתָיו קִבְרֹתָיו כֻּלָּם חֲלָלִים הַנֹּפְלִים בֶּחָרֶב׃
כג אֲשֶׁר נִתְּנוּ קִבְרֹתֶיהָ בְּיַרְכְּתֵי־בוֹר וַיְהִי קְהָלָהּ סְבִיבוֹת קְבֻרָתָהּ כֻּלָּם חֲלָלִים נֹפְלִים בַּחֶרֶב אֲשֶׁר־נָתְנוּ חִתִּית בְּאֶרֶץ חַיִּים׃
כד שָׁם עֵילָם וְכָל־הֲמוֹנָהּ סְבִיבוֹת קְבֻרָתָהּ כֻּלָּם חֲלָלִים הַנֹּפְלִים בַּחֶרֶב אֲשֶׁר־יָרְדוּ עֲרֵלִים ׀ אֶל־אֶרֶץ תַּחְתִּיּוֹת אֲשֶׁר נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים וַיִּשְׂאוּ כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר׃
כה בְּתוֹךְ חֲלָלִים נָתְנוּ מִשְׁכָּב לָהּ בְּכָל־הֲמוֹנָהּ סְבִיבוֹתָיו קִבְרֹתֶהָ כֻּלָּם עֲרֵלִים חַלְלֵי־חֶרֶב כִּי־נִתַּן חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים וַיִּשְׂאוּ כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר בְּתוֹךְ חֲלָלִים נִתָּן׃
כו שָׁם מֶשֶׁךְ תֻּבַל וְכָל־הֲמוֹנָהּ סְבִיבוֹתָיו קִבְרוֹתֶיהָ כֻּלָּם עֲרֵלִים מְחֻלְלֵי חֶרֶב כִּי־נָתְנוּ חִתִּיתָם בְּאֶרֶץ חַיִּים׃
כז וְלֹא יִשְׁכְּבוּ אֶת־גִּבּוֹרִים נֹפְלִים מֵעֲרֵלִים אֲשֶׁר יָרְדוּ־שְׁאוֹל בִּכְלֵי־מִלְחַמְתָּם

ל' מסכו · ל' · ד' מ"ל · ו' י' ג' · ג' וחס' · ג'. וחס' · ל' · ד' מ"ל · ל' חסר דחסר י"ו פתח · ד' · ב'. ד' מ"ל · ל' מ"ל ל' וחס' · ל'

יתמסרון לשיצאה יתהון וית כל אתרגושתהון: כא ימללון עמיה תקיפי גבריא מגו שאול עם סעדוהי נחיתו שכיבו חיביא קטילי חרבא: כב תמן אתור וכל משריתיה סחרנותהון קבריהון כולהון קטילין דאתקטלו בחרבא: כג דאתמסרו לקבורא בסיפי גוב בית אבדנא והות משריתהון סחרנותהון קבורתהון כולהון קטיליא דאתקטילו בחרבא דאתמסירו לתבר על דשליטו בארעא דישראל: כד תמן עילם וכל אתרגושתה סחרנותהון קבריהון כולהון קטיליא דאתקטלו בחרבא דאתחתו חיביא לארעא ארעיתא דאתמסירו לתבר על דשליטא בארעא דישראל וקבילו אתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא: כה בגו קטיליא אתמנא בית משכבהון להון בכל אתרגושתהון סחרנותהון קבריהון כולהון חיביא קטילי חרבא דאתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל וקבילו אתכנעותהון עם נחתי גוב בית אבדנא בגו קטיליא אתמסירו: כו תמן משך תובל וכל משריתהון סחרניהון קבורתהון כולהון חיביא קטילי חרבא דאתמסרו לתבר על דשליטו בארעא דישראל: כז ולא ישכבון עם גבריא דאתקטלו מחיביא דאתחתו לשאול במני

רדק

חרב נתנה · כמו לחרב נתנה : משכו אותה וכל המוניה . משכו לווי לגזרת פעול המ"ם נקראת בקמץ חטף וכן אמר המסרה עליו לית וחטף אמר שימשכו אותה לארץ תחתית : (כא) ידברו לו אילי גבורים . אמר דרך משל כי כרדת פרעה שאול ידברו לו גוים תקיפי גוים הגבורים שירדו לשאול ולא הועילה להם גבורתם וחזקם ולא ספר מה ידבר לו כי סמך על המבין והדבר כמאמר ישעיהו על מלך בבל כולם יענו ויאמרו אליך גם אתה חלית כמונו : את עוזריו · עם עוזריו ידברו עם פרעה ועם עוזריו : ירדו שכבו הערלים · עם עוזריו שירדו ושכבו עם הערלים חללי חרב : (כב) שם אשור וכל קהלה . קהל ארץ אשור : סביבותיו · קברותיו סביבות אשור יהיו קברות פרעה והמונו : (כג) אשר נתנו קברותיה בירכתי בור . לפי שאמר סביבותיו קברותיו אמר והנה נתנו קברותיה של עדת אשור בירכתי בור ואמר זה להפלגה שירדו לשאול תחתית והעמק שאמר בקבורתה באמרו ואל ארץ תחתיות בירכתי בור להגדיל אבדם בעמק במקום שלא תשיג יד וכל זה דרך משל כלומר שיאבדו לעולם הם ונפשותם : ויהי קהלה סביבות קברתה . קהל ארץ מצרים סביבות קברות עדת ארץ אשור ובאמרו סביבות אינו אומר שיקברו במקום שנקברו הם אלא שיפלו בחרב כמוהם ומשפט אחד להם כאילו הם ביחד וכולם יפלו בחרב אותם אשר נתנו חתית בארץ חיים שנתנו מוראם וחתיתם בבני אדם בעודם חיים ולפיכך אמר בארץ חיים לפי שהם עתה בארץ מתים ויונתן תירגם על דשליטו בארעא דישראל : (כד) שם עילם . סביבות קברתה המון עילם יהיו סביבות קברתה וקבורתה אמר [על עדת השרים והגבורים : אשר ירדו ערלים . שמתו ברשעם : וישאו כלימתם . כי יהיו נכלמים מגדולתם שהיתה להם ועתה יפלו בחרב ביד אויביהם ויונתן תרגם וקבילו אתכנעותהון : (כה) בתוך חללים נתנו משכב לה . שכבה בקבר עם שאר החללים : בכל המונה סביבותיו קברותיה · סביבות המונה וכל הענין מבואר הוא : חללי חרב · כולם אשר בפרשה חטופים אין מאריך בחי"ת : (כו) שם משך · מחללי חרב . מענין חללי חרב והוא פעול מבנין הדגוש והוקל והלמ"ד בשוא ופתח והפועל ביד מחללין : (כז) ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים . אמר כי עם חללי חרב

רשי

נס מצרים : (כא) ידברו לו] ידברו עליו ועל עוזריו : אלי גבורים מתוך שאול · הפך המקרא · ודרשהו ידברו לו את עוזריו עם עוזריו כלומר גם על עוזריו אתו ידברו אילי גבורים שבשאול וככה יאמרו עליהם ירדו שכבו הערלים וגו' כל לו ולי ולהם ולך הסמוכין לדבור אינם אלא לשון על : (כב) שם אשור וכל קהלה סביבותיו. בתוך שאול קברותיו מוכנין כי משם לא יצא לנוח בקברו : (כג) בירכתי בור · במעמקי בור בתוך עמקו : ויהי קהלה · בתוך שאול סביבות קבורתה : אשר נתנו חתית · אשר נתנו שבר בארץ ישראל : (כה) נתנו משכב לה . לעול' : (כו) מחוללי · כמו הרוגי : (כז) ולא ישכבו · אלה המכרים עם גבורים שמתו מיתת עצמם כי נופלין וגרועים יהיו מהערכו"ם אשר מתו

שמעית עלך קברותיה ג' בקריא' וסים' אשר נתנו קברתיה. בתוך חללים ר"פ שם משך תובל · ומשתנין באיתהון קדמא קברתיה כתיב . תנינא קברתה כתיב חס' דחס' . תליתאה קברותיה כתיב מ"ל דמ"ל : קבורתה ג' ב' חס' וא' מלא וסים' גמ' בסדר וישלח : תחתיות ו' וסים' ביהושע סים' מ"ז : סביבות ד' מ"ל וסים' שם אשור וכל קהלה · בתוך חללים נתנו . שם משך תובל · ישת חשך סתרו דתהלות :

מצודת ציון

אל גוים (לעיל לא) : (כג) בירכתי . ענין סוף ואחרית כמו ולירכתי המשכן ימה (שמות כ"ו) : חתית . ענין שבר כמו חתה קשתותם (ירמיה נא) : (כד) וישאו . מלשון משא וסבל : (כו) מחוללי · מלשון חלל והרג : (כז) נופלים . על המיתה יאמר תרבותם

מצודת דוד

מצרים יפלו בתוך שאר חללי חרב ודומה להם וכפל הדבר רבה פעמים כדרך מליצת הנבואה : חרב נתנה · עדת מצרים תהיה נתנה · לחרב ואתם ההורגים משכו אותה וכל המון עמה על החרב : (כא) ידברו לו · ר"ל החזקים שבגבורי פרעה כשהיו בשאול ידברו משם אל פרעה עם עוזריו הנה כבר ירדו אל הבור ושכבו שמה הרשעים ערלי לב שהיו חללי חרב וכאלו הם יספרו צרתו את כולם בשאול והוא ענין מליצה : (כב) שם אשור · במקום המלחמה ההיא יפול גם אשור וכל קהלה : סביבותיו קברותיו . סביבות קברות המון מצרים יהיו קברות קהל אשור ר"ל סמוך להם : כולם חללים . כל הנקברים שמה יהיו החללי' הנופלי' בחרב ולא מת מי מהם מיתת עצמו : (כג) אשר נתנו וגו' . ר"ל אשר בעבור זה שהיו חללי חרב לכן נתנו קברותיהם בסוף עמק הבור כי כן הדרך לקבור חללי חרב מלחמה לעשות חפירה גדולה ועמוקה ומשליכים את כולם לתחתית הבור משא"כ איש יחידי המת על מטתו שהדרך הוא לקברו ממעל ולא בעומק רב ובזה יפרש אמריו לומר איך יהיה מהאפשר שיהיו כולם סביבות מצרים הלא רבים ימותו במלחמה ואיך יהיו כולם סמוכים למצרים ואמר לפי שיהיו כולם מתי חרב ולא ירבו קברים : ויהי קהלה . ר"ל לכן יהיה כל קהלה סביבות קבורתה של מצרים כי כולם יהיו חללים הנופלים בחרב ולא מת מי על מטתו ולכן לא ירבו קברים : אשר נתנו חתית . ר"ל וזה יבוא להם בגמול שנתנו שבר ומחיתה רבה בא"י הקרויה ארץ חיים (ע"ש שבה יחיו המתים בזמן התחיה) וזהו כי אשור גלה עשרת השבטים ולכן יקבלו גמולם משלם : (כד) שם עילם · במקום המלחמה ההיא יפול גם עילם וכל המון עמה : סביבות קבורתה . סביבות קברות מצרים יהיה קברות עילם : כולם חללים · כל מתיהם יהיו חללים הנופלים בחרב וא"כ יקברו רבים בקבר אחד ויהיו סמוכים לקברות מצרים : אשר ירדו · ר"ל על כי ירדו אל ארץ תחתית כשהם ערלי לב ולא שבו קודם שנהרגו : אשר נתנו . בזה יפרש במה היו ערלי לב ומה הרשיעו ואמר הע' אשר נתנו שבר ומחיתה בארץ חיים כי גם עילם בא לעזרה לנ"נ לצור על ירושלים כמ"ש ועילם נשא אשפה (ישעיה כב) : וישאו . ולכן ישאו גם המה את הכלימה הראויה להם להיות נאבדים בחרב עם שאר יורדי בור שנפלו בחרב : (כה) בתוך חללים . בתוך שאר חללי חרב יתנו לה משכב להיות דומה להם כמה שהיה כל המונה סביבותיו של מצרים בקברותיה כי כל הרשעים ההם יהיו חללי חרב ורבים יקברו בקבר אחד ויהי כולם סמוכים לקברות מצרים : כי נתן . על כי נתן שברם בארץ חיים לכן ישאו הכלימה הראויה להם עם שאר יורדי בור אשר כ"א מהם היה נתון בתוך חללי חרב בחפירה עמוקה ורחבה וכפל הדבר וכדרך המליצה : (כו) שם משך תובל · במקום המלחמה ההיא יפלו גם משך ותובל : וכל המונה · המון כל אחת מהן : סביבותיו · סביבות קברות מצרים יהיה קברות כל אחת מהן : כולם ערלים · כל הרשעים ההם יהיו חללי חרב ולכן יקברו רבים בחפירה אחת ויהיו כולם סמוכים לקברות מצרים : כי נתנו · בזה יפרש במה הרשיעו ואמר על אשר נתנו שברם בארץ חיים (כי גם הם יתכן שעזרו לאויב הבא על ישראל או בימי אשור או בחורבן הבית הראשון או בבני) : (כז) ולא ישכבו · חללי העובדי כוכבים ההם לא ישכבו בקבר עם ערלי הלבב הנופלים במיתת עצמם אשר

וַיִּתְּנוּ אֶת־חַרְבוֹתָם תַּחַת רָאשֵׁיהֶם י"ג
וַתְּהִי עֲוֹנוֹתָם עַל־עַצְמוֹתָם כִּי־חִתִּית
גִּבּוֹרִים בְּאֶרֶץ חַיִּים: כח וְאַתָּה
בְּתוֹךְ עֲרֵלִים תִּשָּׁבַר וְתִשְׁכַּב אֶת־ בּ׳. ל׳
חַלְלֵי־חָרֶב: כט שָׁמָּה אֱדוֹם מְלָכֶיהָ ס׳ ר"פ
וְכָל־נְשִׂיאֶיהָ אֲשֶׁר־נִתְּנוּ בִגְבוּרָתָם ל׳. ו׳ דגש
אֶת־חַלְלֵי־חָרֶב הֵמָּה אֶת־עֲרֵלִים
יִשְׁכָּבוּ וְאֶת־יֹרְדֵי בוֹר: ל שָׁמָּה כ׳. ג׳ חסר ה׳ ר"פ
נְסִיכֵי צָפוֹן כֻּלָּם וְכָל־צִדֹנִי אֲשֶׁר־ ל׳ וחסר
יָרְדוּ אֶת־חֲלָלִים בְּחִתִּיתָם מִגְּבוּרָתָם ל׳
בּוֹשִׁים וַיִּשְׁכְּבוּ עֲרֵלִים אֶת־חַלְלֵי־ ל׳ וחד בושים
חֶרֶב וַיִּשְׂאוּ כְלִמָּתָם אֶת־יוֹרְדֵי בוֹר:
לא אוֹתָם יִרְאֶה פַרְעֹה וְנִחַם עַל־ ו׳. סימן
כָּל־הֲמוֹנֹה חַלְלֵי־חֶרֶב פַּרְעֹה וְכָל־ ד׳ כתיב ה׳
חֵילוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה: לב כִּי־נָתַתִּי
אֶת־חִתִּיתוֹ בְּאֶרֶץ חַיִּים וְהֻשְׁכַּב חתיתי ק׳
בְּתוֹךְ עֲרֵלִים אֶת־חַלְלֵי־חֶרֶב פַּרְעֹה
וְכָל־הֲמוֹנֹה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה: ד׳ כתיב ה׳

לג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר:
ב בֶּן־אָדָם דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־עַמְּךָ
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶרֶץ כִּי־אָבִיא עָלֶיהָ
חָרֶב וְלָקְחוּ עַם־הָאָרֶץ אִישׁ אֶחָד
מִקְצֵיהֶם וְנָתְנוּ אֹתוֹ לָהֶם לְצֹפֶה: ל׳
ג וְרָאָה אֶת־הַחֶרֶב בָּאָה עַל־הָאָרֶץ
וְתָקַע בַּשּׁוֹפָר וְהִזְהִיר אֶת־הָעָם:

קַרְבֵיהוֹן וִיהַבוּ יַת סַיְפֵיהוֹן תְּחוֹת רֵישֵׁיהוֹן וַהֲווֹ חוֹבֵיהוֹן עַל גַרְמֵיהוֹן אֲרֵי אִתְמְסִירוּ לְתַבַּר גִּבָּרַיָא עַל דְשַׁלִיטוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל: כח וְאַתְּ בְּגוֹ חַיָבַיָא תִּתְבַּר וְתִשְׁכּוּב עִם קְטִילֵי חַרְבָּא: כט תַּמָן אֱדוֹם מַלְכָהָא וְכָל רַבְרְבָהָא דְאִתְמְסִירוּ בִּגְבוּרַתְהוֹן עִם קְטִילֵי חַרְבָּא אִינוּן עִם חַיָבַיָא יִשְׁכְּבוּן וְעִם נַחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא: ל תַּמָן רַבְרְבֵי צִפּוּנָא כּוּלְהוֹן וְכָל צִידוֹנָאֵי דְאִתְּחָתוּ עִם קְטִילַיָא בְּאִתְבָּרוּתְהוֹן מִגְבוּרַתְהוֹן בְּהָתִין וּשְׁכִיבוּ חַיָבַיָא עִם קְטִילֵי חַרְבָּא וְקַבִּילוּ אִתְכְּנָעוּתְהוֹן עִם נַחֲתֵי גוֹב בֵּית אַבְדָנָא: לא יָתְהוֹן יֶחֱזֵי פַרְעֹה וְיִתְנַחַם עַל כָּל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ קְטִילֵי חַרְבָּא פַּרְעֹה וְכָל מַשִּׁרְיָתֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: לב אֲרֵי אִתְמְסִירוּ לְתַבַּר גִּבָּרַיָא עַל דְשַׁלִיטוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּשְׁכִיבוּ בְּגוֹ חַיָבַיָא עִם קְטִילֵי חַרְבָּא דְפַרְעֹה וְכָל אִתְרְגוּשְׁתֵּיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים: א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: ב בַּר אָדָם אִתְנַבֵּי לִבְנֵי עַמָּךְ וְתֵימַר לְהוֹן אַרְעָא אֲרֵי אַיְתֵי עֲלַהּ דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא וִידַבְּרוּן עַמָּא דְאַרְעָא גַּבְרָא חַד מִבֵּינֵיהוֹן וִימַנּוּן יָתֵיהּ לְהוֹן לְאַזְהָרָא: ג וְיֶחֱזֵי יַת דְקַטְלִין בְּחַרְבָּא אַתְיָן עַל אַרְעָא וְיִתְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְיַזְהַר יַת

תולדות אהרן ותהי עונותם. תענית ל: שמה אדום. ע"ג י:

רש"י

מתו מיתת עצמם וירדו בכלי מלחמתם שאול: ויתנו. קובריהם את חרבותם תחת ראשיהם לסימן להודיע כי לא שלטה בהם חרב: ותהי עונותם על עצמותם. לא נחסר מעונם כלום שלא כפרה עליהם חרב הריגה שלא נהרגו ומה הוא העון כי חתית הגבורים ההם היתה בארץ חיים: (כח) ואתה בתוך. לפרעה הוא אומר: את חללי חרב. ולא עם המתים מיתת עצמם: (ל) בחתיתם מגבורתם בושים. באתברותהון מגבורתהון בהתין: (לב) כי נתתי את חתיתי בארץ חיים. כי אתן אני את מוראי בארץ ישראל ולא תנתן עוד חתית אדם בה: (ב) לצופ'. באדי"שא בלע"ז: (ג) וראה את החרב. הבאה

ראשיהם י"ג בקריאה וסימ' ואת עמודיו המשה ואת וויהם. והאדנים לעמודים נחשת. ועמדיהם ארבעה ואדניה' ארבעה נחשת. ואת האלף ושבע המאות וחמשה. וישימו את ראשיהם בדודי'. נטוי על ראשיהם למעלה. ויעלו עפר על ראשיהם. וכל ראשיהם קרחה. ויתנו את חרבות' תחת ראשיהם. כסום יכסמו את ראשיהם מאתים דד"ה. מה עצמו ראשיהם. ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה: סימן מן ריש יחזקאל עד ויאמר ה' אלי עבור בתוך העיר אל כל ואל כל ומן עבור בתוך העיר עד בעשרים וחמש לגלותנו על כל ועל כל במ"ג אל כל ואל כל וסימ' אל כל ראש דרך בנית. יען אשר הכרתי ממך. מים גדלוהו: ומן בעשרים וחמש שנה עד סוף דספרא אל כל ואל כל במ"א על כל וסימ' ולא יגשו

מצודת ציון

חרבותם. מל' חרב: (ל) נסיכי. ענין שררה כמו נסיכי סיחון (יהושע יג): צדוני. כמו צדונים ונפלה המ"ם: (לא) ונחם. מל' תנחומין: חילו. צבאות עמו: (ב) מקציהם. ת"י ביניהון: לצופה. ענין הבטה וראיה:
נמקים

רד"ק

חרב ישכבו ולא עם הגבורים שנפלו כלומר שמתו מיתת עצמם שאם נפלו בחרב ופירוש עוד ואמר מערלים אשר ירדו שאול בכלי מלחמתם רוצה לומר מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמתם כלומר שעד מותם אחוז בכלי מלחמתם וכאילו נתנו חרבותם תחת ראשיהם בשכבם בקבר כלומר שעד הקבר גברה ידם במלחמה הם הנזכרים ולא ישכבו עם אותם הגבורים אלא עם אותם שהם חללי חרב: ותהי עונתם על עצמותם. תשאת עונותם וענשם היתה על עצמותם כלומר שדקרו אותם בחרב ושברו עצמותיהם: כי חתית גבורים בארץ חיים. לפי שאלה הגבורים נתנו חתיתם בארץ חיים לפיכך לא ימותו מיתת עצמם אלא חללי חרב יהיו ויש לפרש נופלים מערלים כמו לא נופל אנכי מכם כלומר פחותים יהיו מאותם ערלים שירדו לשאול בכלי מלחמתם ויש לפרש בכלי מלחמתם ויתנו את חרבות' תחת ראשיהם כמשמעו כי כן עושים אותם הגבורים שמתו מיתת עצמם לאות ולסימן להם קוברין עמהם כלי מלחמתם והסיף שלהם משימים אותו הקוברים תחת ראשיהם שימצאו שמונחים בתטיעת הקברים כלי מלחמתם בקבר כדי שידעו כי אותם היו גבורים ולא נפלו בחרב במותם ויהיה להם לשם וי"ת נופלי' דאתקטילו: (כח) ואתה. אמר כנגד פרעה: תשבר. בפתח הבי"ת כמו תשבר בגרי וכמוהו וכל מקנך תזכר ותעצר המגפ': (כט) שמה אדום. וכל אלה שזוכר הם שהרעו לישראל וכולם נפלו בחרב: (ל) שמה נסיכי צפון. הם מלכי בבל: וכל צדוני. כמו צדונים וכן נכרי וערלים כמו נכרים: מגבורתם. הגימ"ל רפה ומשפטה להדגש וכמוהו מבציר אביעזר: וישכבו ערלים. שמתו ברשעתם: (לא) אותם. וניחם. פתח והוא נפעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו: (לב) כי נתתי את חתיתו. כתוב בוי"ו וקרי ביו"ד הוא מאמר האל יתברך והכתוב רוצה לומר כי חתית פרעה אני נתתי אותו לא בכח ידו ובגבורתו והקרי פירוש כי אני נתתי חתיתי בארץ חיים כאותם שנתנו חתית: והשכב. הה"א בקבוץ שפתים והוא מבנין הפעל שלא נזכר פועלו: וכל המונה. בה"א כמו בוי"ו וכן ויט אהלה והדומים לו: ויהי. (ב) בן אדם. אל בני עמך. הנה דברתי אליך על הגוים המריעים לישראל כי ישאו את עונם ועתה דבר אל בני עמך כי בעונותם שלטה בהם יד הגוים: ואמרת אליהם. אמור להם זה המשל: ארץ כי אביא עליה. אמר אביא כמו שאמר ירמיה רגע אדבר על גוי ועל ממלכה להודיע כי הוא משגיח בבני אדם וגומל טוב לטובים ורע לרעים אף על פי כי בישראל היה ההשגחה הגדולה יש ממנה מקצת בשאר האומות כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם: מקציהם. רפויה הקו"ף ועניינו כמו מקצה אחיו לקח ומ"ש מקציהם מ"ם השמוש ומ"ם מקצה מ"ם התוספות: (ג) וראה את החרב באה על הארץ. כתרגומו דקטלין בחרבא אתיין על ארעא

מצודת דוד

ירדו אל השאול עם כלי מלחמתם ר"ל שקברו אותם עם כלי מלחמתם והמקברים נתנו את חרבותם תחת ראשיהם לכבוד ולתפארת (כי כן היה דרכם לעשות כזאת להודיע שרגיל היה ללכת במלחמה ומת מיתת עצמו ולא נהרג) ור"ל החללים ההם לא ישכבו עמהם ולא ידמו להם בדבר הכבוד הזה: ותהי עוונותם. כאומר אבל בדבר אחד המה גרועים מחללי חרב כי הם כבר קבלו עונש מה על עוונם הואיל ונהרגו בחרב אבל אלו לא קבלו עדיין עונש כלל וכל עוונותם המה על עצמותם ונכונים הם לקבל עונש שהעוונות ישברו העצמות: כי חתית. כאומר ומה הם העוונות אשר הגבורים ההם נתנו שבר בארץ החיים: (כח) ואתה. אל מול פרעה יאמר אבל אתה תשבר בתוך ערלי הלבב האלו אשר העוונות ישברו עצמותם וגם תשכב עם חללי חרב ולא תקבל הכבוד שקבלו הם כי תענש בשני מספסים כי מאד הרעת לעשות יותר מכולם: (כט) שמה אדום. במקום מלחמה ההיא יפלו גם המה מחריבי בהמ"ק: אשר נתנו בגבורתם. ר"ל עם כל גבורתם נתנו עם שאר חללי חרב ודומה להם ולא הועיל להם הגבורה: המה. ר"ל גם המה ישכבו עם ערלי לב האלו ועם שאר יורדי בור שמתו מיתת עצמם אשר העוונות המה עדיין על עצמותם ומעותדים לקבל גמול כי גם הם הרעו לעשות: (ל) שמה נסיכי צפון. במקום המלחמה ההיא יפלו גם נסיכי צפון כולן איש לא נעדר וגם כל אנשי צידון אשר ירדו לקבר עם שאר החללים ודומה להם: בחתיתם. בעת שישברו יתביישו מגבורתם אשר לא הועיל להם להנצל מיד החרב ולפי שהיו מפורסמים בגבורה אמר כן: וישכבו ערלים. ערלי הלבב האלו ישכבו עם שאר חללי חרב ודומה להם וישאו הכלימה הראויה להם עם שאר יורדי בור מחללי החרב אשר יקברו בבזיון בחפירה אחת רבים מהם: (לא) אותם. כל החללים האלה יראה פרעה ויהיה לו תנחומין על כל המון עמו (כי כן הדרך כשרואה אדם אשר הצרה הבאה עליו באה גם על אחרים תחשב לו לתנחומין): חללי חרב. בזה יפרש על מה יהיה התנחומין ואמר על כי יהיה חללי חרב פרעה וכל חילו: (לב) כי נתתי. כי אני אתן את שברי בארץ חיים ר"ל בגזירתי תהיה השבירה בארץ חיים כי בא"י תהיה המלחמה ההיא לקבל שם הגמול במקום הרשע שם המספס: והושכב. וגם הוא יהיה מושכב בתוך שאר ערלי הלבב עם שאר חללי החרב ומי הוא המושכב פרעה וכל המון עמו: לג (ב) כי אביא. אמר אביא לפי שהכל בא בגזירת המקום: חרב. ר"ל אנשי חרב: ונתנו אותו. ימנו אותו להיות צופה לראות אם קרבה לבוא העירה: (ג) וראה. וכאשר יראה שכבר באה ותקע אז בשופר להיות

ד וְשָׁמַע הַשֹּׁמֵעַ אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וְלֹא נִזְהָר וַתָּבוֹא חֶרֶב וַתִּקָּחֵהוּ דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה: ה אֵת קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמַע וְלֹא נִזְהָר דָּמוֹ בּוֹ יִהְיֶה וְהוּא נִזְהָר נַפְשׁוֹ מִלֵּט: ו וְהַצֹּפֶה כִּי־יִרְאֶה אֶת־הַחֶרֶב בָּאָה וְלֹא־תָקַע בַּשּׁוֹפָר וְהָעָם לֹא־נִזְהָר וַתָּבוֹא חֶרֶב וַתִּקַּח מֵהֶם נָפֶשׁ הוּא בַּעֲוֺנוֹ נִלְקָח וְדָמוֹ מִיַּד־הַצֹּפֶה אֶדְרֹשׁ: ז וְאַתָּה בֶן־אָדָם צֹפֶה נְתַתִּיךָ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַעְתָּ מִפִּי דָּבָר וְהִזְהַרְתָּ אֹתָם מִמֶּנִּי: ח בְּאָמְרִי לָרָשָׁע רָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְלֹא דִבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הוּא רָשָׁע בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ מִיָּדְךָ אֲבַקֵּשׁ: ט וְאַתָּה כִּי־הִזְהַרְתָּ רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ לָשׁוּב מִמֶּנָּה וְלֹא־שָׁב מִדַּרְכּוֹ הוּא בַּעֲוֺנוֹ יָמוּת וְאַתָּה נַפְשְׁךָ הִצַּלְתָּ: י וְאַתָּה בֶן־אָדָם אֱמֹר אֶל־בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי־פְשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה: יא אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי־אָנִי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִֹה אִם־אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם־בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל: יב וְאַתָּה בֶן־אָדָם אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־עַמְּךָ צִדְקַת הַצַּדִּיק לֹא תַצִּילֶנּוּ בְּיוֹם פִּשְׁעוֹ וְרִשְׁעַת הָרָשָׁע לֹא־יִכָּשֶׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מֵרִשְׁעוֹ וְצַדִּיק לֹא יוּכַל לִחְיוֹת

ו' מ"ל בנביאי׳ · י"ד · ל׳ · ו' מ"ל בנביאי׳ · ל׳ וקף קמץ · ל׳ · ז' בטע׳ כסיפ׳ · ג׳ · ל׳ דסמיך · מ"ל · ה׳ · ל׳ ולית כ׳ זוגין חסר את כולהון פתחין · ל׳ · ז' מ"ל · כ"ד בסיפרא · ה׳ · ב׳ ואולם אבלי · י׳

עַמָּא: ד וְיִשְׁמַע דִּי שְׁמַע יַת קַל שׁוֹפָרָא וְלָא אִזְדְּהַר וַאֲתוֹ קָטוֹלֵי חַרְבָּא וְדַבְּרוּהִי חוֹבַת קְטוֹלֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ יְהֵי: ה יַת קַל שׁוֹפָרֵיהּ שְׁמַע וְלָא אִזְדְּהַר חוֹבַת קָטוֹלֵי בֵּיהּ תְּהֵי וְהוּא אִזְדְּהַר נַפְשֵׁיהּ שֵׁיזֵיב: ו וּמַזְהֲרָנָא אֲרֵי יֶחֱזֵי יַת דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא אָתַן וְלָא תְקַע בְּשׁוֹפָרָא וְעַמָּא לָא אִזְדְּהַר וַאֲתוֹ קָטוֹלֵי חַרְבָּא וְדַבָּרוּ מִנְּהוֹן נַפְשָׁא הוּא בְּחוֹבֵיהּ אִידְּבַר וּדְמֵיהּ מִיַּד אַזְהֲרָנָא אֶתְבַּע: ז וְאַתְּ בַּר אָדָם מַלִּיף מַנִּיתָךְ לְבֵית יִשְׂרָאֵל וּתְקַבֵּיל מִמֵּימְרִי פִּתְגָם וְתַזְהֵר יַתְהוֹן מִלְּמֶחֱטֵי קֳדָמַי: ח בְּדַאֲמָרִית לְרַשִּׁיעָא רַשִּׁיעָא מְמָת תְּמוּת וְלָא מַלֵּילְתָּא לְאַזְהָרָה רַשִּׁיעָא מֵאוֹרְחֵיהּ הוּא רַשִּׁיעָא בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת וּדְמֵיהּ מִן יְדָךְ אֶתְבַּע: ט וְאַתְּ אֲרֵי אַזְהַרְתָּא רַשִּׁיעָא מֵאוֹרְחֵיהּ לְמֵיתַב מִנַּהּ וְלָא תַב מֵאוֹרְחֵיהּ הוּא בְּחוֹבֵיהּ יְמוּת וְאַתְּ נַפְשָׁךְ שֵׁיזֵיבְתָּא: י וְאַתְּ בַּר אָדָם אֱמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתּוּן לְמֵימַר אֲרֵי חוֹבָנָא וְחַטָּאָנָא עֲלָנָא מִתְיַהֲבִין וּבְהוֹן אֲנַחְנָא מִתְמַסִּין וְאֵיכְדֵין נֵחֵי: יא אֱמַר לְהוֹן קַיָּם אֲנָא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אִם רַעֲוָא בְּמִית רַשִּׁיעָא אֱלָהֵין כַּד יְתוּב רַשִּׁיעָא מֵאוֹרְחֵיהּ וַיְחֵי תּוּבוּ תּוּבוּ מֵאוֹרְחָתְכוֹן בִּישָׁתָא וְלָמָה תְמוּתוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל: יב וְאַתְּ בַּר אָדָם אֱמַר לִבְנֵי עַמָּךְ זְכוּת זַכָּאָה לָא תְשֵׁיזְבִינֵּיהּ בְּיוֹמָא דְחוֹבְתֵיהּ וְחוֹבַת חַיָּבָא לָא יִתַּקַל בַּהּ בְּיוֹמָא דִּיתוּב מֵחוֹבֵיהּ וְצַדִּיקָא לָא יֵיכוּל לְאִתְקַיָּמָא בֵיהּ בְּיוֹמָא

רדק

הרעה: (ד) ושמע. ולא נזהר · כל נזהר דפרשה זו קמצין: (ה) את קול · מלעט. כלרי: (ו) והצפה · נלקח · קמץ בזקף: אדרש · ואף על פי שהוא היה חייב כבר מכל מקום על ידי הצופה מת והוא מתחייב בדמו כיון שלא הזהירו והוא לא ידע מה יהיה נלקח ומי הוא ראוי להלקח והיו לו להזהיר העם בכלל כיון ששמוהו לו צופה ובטחו בו וכן אמר והאלהים אנה לידו ואעפ"כ חייב השוגג כיון שהיה לו להזהיר ואמר כי יפול הנופל ממנו ואמרו רז"ל ראוי היה זה ליפול אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה ע"י חייב: (ז) ואתה בן אדם. הענין הזה מפורש למעלה בתחלת הספר: וקול השופר. הוא דבר הנבי׳ כמו שאמר הרם כשופר קולך והגד לעמי פשעם: (ט) ואתה נפשך הצלת. בלא מלת את ושארא את נפשך הצלת: (י) ואתה בן אדם. כן אמרתם לאמר. כמו כן בנות צלפחד דוברות אמר טוב חשבתם אם חשבתם בלבבכם לאמר פשעינו וחטאתינו עלינו כלומר אם תודו על חטאתיכם ופשעיכם יהיה טוב ותודו כי הרעות הבאות עליכם הם בעונותיכם לא דרך מקרה: נמקים · מבנין נפעל שרשו מקק מענין המק בשרו וכן ימקו בעונם: (יא) אמר אליהם. כל הענין עד סוף הפרשה מבואר הוא למעלה: (יב) ואתה בן אדם. ביום חטאתו · מקור בשקל לבלתי קרת לנו עד יום מלאת: באמרי

מצודת ציון

(י) נמקים. מל׳ המקה והמסה חבול:

רשי

המה הגייפות: (ד) דמו בראשו יהיה · עון מיתתו ידרש מיד עצמו שפשע בנפשו: (ה) והוא מהר נפשו מלט · אם נזהר היה נמלט: (ז) צופה נתתיך · כאותו הצופה הניתן להזהיר שלא תאבד נפש כן נתתיך להזהי׳ את ישראל: (י) כן אמרתם. לפיכך אין אתם חפצים לשוב כסבורין אתם שלא תועיל לכם תשובה: (יב) לחיות בה׳ בצדקתו: (יג) לא תזכרנה · להצילו מליענש על

לכהן לי: ותבא י׳ מ"ל בנביאים וסימ׳ נמסר בסיפרא רא סימן כ"ב: בראשו י"ד וסי׳ נמסר בסוף סדר ויקרא ולעיל בסיפרא סימן י"ו: והזהרת ג׳ ב׳ חסר וא׳ מלא וסימ׳ אתהם את החקים · צפה נתתיך לבית ישראל · וחברו · קדמא מ"ל: ולא שב ה׳ בקריאה וסימ׳ וילך ברוך. אחר דמלכים · בא המלאך עד הם · וחברו · ואתה כי הזהרת רשע · וחברו: תמותו ז׳ מ"ל וסימ׳ נמסר בסדר מקץ: וצדיק י׳ וסימ׳ מדבר שקר תרחק. ואתה בן אדם אמור אל בני עמך. הנה עפלה לא ישרה · זרח בחשך אור. חנון ה׳ וצדיק ואלהינו. יכין וצדיק ילבש. בפשע איש רע מוקש. כל היום התאוה תאוה׳ לוה רשע ולא ישלם. בעבור

תולדות אהרן צדקת הצדיק · קידושין מ:

מצודת דוד

להיות לסימן והזהיר בזה את העם להיות נשמרים מן החרב: (ד) ולא נזהר. לא קבל האזהרה להיות נשמר ובעבור זה לקחו החרב והרגו: דמו בראשו. ר"ל עון מיתתו על עצמו אבל אין להאשים את הצופה כי הוא עשה את שלו: (ה) את קול השופר שמע. כי הלא שמע קול השופר המזהיר והוא לא קבל האזהרה ולא נשמר לכן עון מיתתו עליו: והוא · אבל אם היה הוא נזהר באזהרת השופר והיה נשמר הנה מלט נפשו וכאומר הואיל והיה בידו למלט נפשו ולא מלט לכן מקבל עונש על מה שהפקיר נפשו: (ו) והצופה · אבל הצופה אשר יראה את החרב באה ולא תקע בשופר להזהיר את העם וא"כ לא היה העם נזהר להיות נשמר: הוא בעוונו נלקח. ר"ל עם כי בודאי הומת בגמול עוונו כ"א לא היה בו עון לא היה כח ביד החרב ללקותו עכ"ז אדרוש דמו מיד הצופה לענוש אותו על אשר לא הזהיר ובאה התקלה על ידו הואיל ובטחו עליו והוא מנע האזהרה: (ז) צופה נתתיך · נתתי אותך להיות כצופה לישראל וכאשר תשמע מפי הפורעניות המיועדת לבא תזהיר אותם בשמי: (ח) באמרי · ר"ל לכן באמרי על הרשע אתה רשע הנה מות תמות ואתה לא דברת את זאת להזהיר את הרשע לשוב מדרכו עם כי הרשע ההוא ימות בעוונו מ"מ אבקש דמו מידך כי אולי היה נזהר אם הזהרתו: (ט) ואתה · אבל אם אתה הזהרת את הרשע להיות נזהר לשוב מדרכו והוא לא שב מדרכו: הוא בעוונו ימות · כאומר וכי מפני אזהרתך מת הלא בעונו ימות ואם כן אין דבר רע בא מן האזהרה אבל בא ממנה דבר טוב כי אתה הצלת נפשך על ידה כי אם לא הזהרתו היה עליך עונש על המגעה כי אולי היה נזהר אם הזהרתו: (י) כן אמרתם. זאת אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו הם עלינו ר"ל באמת עשינו פשעים וחטאות: ובם · ובגמולם אנו נמקים בגלות ולא על חנם ואיך אפשר שנחיה ר"ל להיות נגולים מן המקה כי לא האמינו שהתשובה מועלת וכאלו אמרו בזה הואיל וכן הוא נתמיד בפשעים וכאשר אבדנו אבדנו: (יא) חי אני · כריני נשבע אם תפלי במיתת הרשע כי חפלי שישוב מדרכו הרעה למען יחיה ר"ל אין כוונתי בהבאת העונש להתנקם בו כאלו הייתי חפץ במיתתו אלא הכוונה היא לעוררו לשוב מדרכו הרעה למען יחיה ולכן שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בהמשככם מן התשובה: (יב) צדקת הצדיק. הצדקה שעשה הצדיק מאז לא תציל אותו מן העונש הראוי לבוא עליו ביום פשעו כ"א עונש יענש: ורשעת הרשע · וכן רשעת הרשע שעשה מאז לא יהיה לו למכשול להמנע ממנו הטובה הראוי לבוא עליו ביום שובו מרשעו: וצדיק · אבל הצדיק לא יוכל לחיות בעבור דבר הרשע ביום שיחטא ר"ל דבר הרשע מאבד ממנו החייה ביום חטאתו עם שאין מאבד חיי הרשע ביום שובו וכאומר עם כי שניהן עשו רשע ופשע עכ"ז מזה מאבד החיים ומזה אין מאבד

יחזקאל לג

בָּהּ בְּיוֹם חֲטֹאתוֹ׃ יג בְּאָמְרִי ל'
לַצַּדִּיק חָיֹה יִחְיֶה וְהוּא־בָטַח עַל־
צִדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל כָּל־צִדְקָתוֹ לֹא צדקתיו ק'
תִזָּכַרְןָ וּבְעַוְלוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה בּוֹ
יָמוּת׃ יד וּבְאָמְרִי לָרָשָׁע מוֹת תָּמוּת ל'
וְשָׁב מֵחַטָּאתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט
וּצְדָקָה׃ טו חֲבֹל יָשִׁיב רָשָׁע גְּזֵלָה כ"ד
יְשַׁלֵּם בְּחֻקּוֹת הַחַיִּים הָלַךְ לְבִלְתִּי
עֲשׂוֹת עָוֶל חָיוֹ יִחְיֶה לֹא יָמוּת׃ ד' כ"כ. י"ח
טז כָּל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא לֹא חטאתיו ק'
תִזָּכַרְנָה לוֹ מִשְׁפָּט וּצְדָקָה עָשָׂה
חָיוֹ יִחְיֶה׃ יז וְאָמְרוּ בְּנֵי עַמְּךָ לֹא ד' כ"כ. י"ח
יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי וְהֵמָּה דַּרְכָּם לֹא־ קל"ד
יִתָּכֵן׃ יח בְּשׁוּב־צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ ל'
וְעָשָׂה עָוֶל וּמֵת בָּהֶם׃ יט וּבְשׁוּב רָשָׁע ל'
מֵרִשְׁעָתוֹ וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה
עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה׃ כ וַאֲמַרְתֶּם לֹא י"ח
יִתָּכֵן דֶּרֶךְ אֲדֹנָי אִישׁ כִּדְרָכָיו קל"ד
אֶשְׁפּוֹט אֶתְכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ב' מ"ל
כא וַיְהִי בִּשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּעֲשִׂרִי ב' חסר
בַּחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ לְגָלוּתֵנוּ בָּא־אֵלַי ב'
הַפָּלִיט מִירוּשָׁלַ͏ִם לֵאמֹר הֻכְּתָה ה' י' ב'
הָעִיר׃ כב וְיַד־יְהוָה הָיְתָה אֵלַי ג'
בָּעֶרֶב לִפְנֵי בּוֹא הַפָּלִיט וַיִּפְתַּח אֶת־ י"ג מ"ל
פִּי עַד־בּוֹא אֵלַי בַּבֹּקֶר וַיִּפָּתַח פִּי ב' · ל'
וְלֹא נֶאֱלַמְתִּי עוֹד׃
כג וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃ כד בֶּן־אָדָם יֹשְׁבֵי
הֶחֳרָבוֹת הָאֵלֶּה עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים לֵאמֹר
אֶחָד הָיָה אַבְרָהָם וַיִּירַשׁ אֶת־הָאָרֶץ

תרגום

דְחוֹבְתֵיהּ: יג בְּדַאֲמָרִית לְזַכָּאָה מֵיחָא יְחֵי וְהוּא יִתְרְחֵיץ עַל זְכוּתֵיהּ וַעֲבַד שְׁקַר כָּל זְכְוָתֵיהּ לָא יִדְכְּרַן וּבְשִׁקְרֵיהּ דַעֲבַד בֵּיהּ יְמוּת: יד וּבְדַאֲמָרִית לְרַשִׁיעָא מְמַת תְּמוּת וִיתוּב מֵחוֹבוֹהִי וְיַעְבֵיד דִּין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ: טו מַשְׁכּוֹנָא יְתִיב רַשִׁיעָא גְּזֵילָא יְשַׁלֵּים בִּגְזֵירַת חַיָּיא הַלֵּיךְ בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד שְׁקַר מֵיחָא יְחֵי וְלָא יְמוּת: טז כָּל חוֹבוֹהִי דְחַב לָא יִדְכְּרַן לֵיהּ דִּין דִּקְשׁוֹט עֲבַד וּזְכוּ מֵיחָא יְחֵי: יז וְיֵימְרוּן בְּנֵי עַמָּךְ לָא מְפָרְשָׁן לָנָא אוֹרְחַת טוּבָא דַיְיָ וְאִינוּן אוֹרְחָתְהוֹן דִּילְהוֹן לָא תַקְנָן: יח כַּד יְתוּב זַכָּאָה מִזַּכְוָתֵיהּ וְיַעְבֵּיד שְׁקַר וִימוּת בְּהוֹן: יט וְכַד יְתוּב רַשִׁיעָא מֵחוֹבוֹהִי וְיַעְבֵּיד דִּין דִּקְשׁוֹט וּזְכוּ עֲלֵיהוֹן הוּא יִתְקַיָּם: כ וַאֲמַרְתּוּן לָא מְפָרְשָׁן לָנָא אוֹרְחַת טוּבָא דַיְיָ אֱנַשׁ כְּאוֹרְחֵיהּ אִתְפְּרַע מִנְּכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל: כא וַהֲוָה בְּתַרְתֵּי עַסְרֵי שְׁנִין בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַמְשָׁא לְיַרְחָא לְגָלוּתָנָא אֲתָא לְוָתִי מְשֵׁיזְבָא מִירוּשְׁלֵם לְמֵימָר אִתְרְעַת קַרְתָּא: כב וּנְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת עִמִּי בְּרַמְשָׁא קֳדָם מֵיתֵי מְשֵׁיזְבָא וּפְתַח יַת פּוּמִי עַד מֵיתֵי לְוָתִי בְּצַפְרָא וְאִפְּתַח פּוּמִי וְלָא שְׁתַקִית עוֹד: כג וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר: כד בַּר אָדָם יָתְבֵי חוּרְבָתָא הָאִילֵין עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אָמְרִין לְמֵימָר חַד הֲוָה אַבְרָהָם בְּעָלְמָא וִירֵית יַת אַרְעָא

רש"י

על עבירה זו: (טו) חבול. עבוט שלויתי להשיבו כבא השמש (יח) ומת בהם. בשבילם יענש: (כב) ויפתח את פי. כמו שאמר בראש הספר (לעיל ג) ונאלמת ולא תהיה לאיש מוכיח ואח"כ אמר לו (לעיל כד) ביום קחתי מהם את מעוז' יבא הפליט אליך ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ולא תאלם עוד: עד בוא אלי בבקר. כלומר בעוד בואו אלי בבקר כמו לפני בואו אלי בבקר: (כד) אחד היה אברהם. זה אחד מד' דברים שהיה רבי עקיבא דורש ואין רבי שמעון בן יוחאי תלמידו דורש כמותו וכך היה רבי שמעון דורשו אברהם שלא נצטווה אלא על מצוה אחת ירש את הארץ אנו שנצטוינו על מצות הרבה כל שכן

סופה ואין רשע: היו ד' כתיב כן וסי' נמסר בריש סיפרא דא סימן ג': ובשוב ד' בקריאה וסי' ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול. ככל התועבות: ובשוב רשע. וחברו. וחד ובשוב דוד מהכות את הפלשתי: בעשירי ד' חסר בליש' וסימ' בסדר נשא ולעיל בסיפרא סימן כ"ט: בוא י"ד מ"ל בקריאה וסימ' ויאמר בוא ברוך ה' למה תעמוד. ויכינו את המנחה עד בוא יוסף. ותנח בגדו אצלה עד בוא ארניו. עד השנה התשיעית עד בוא תבואתה. אם חבול תחבל שלמת רעיך. וידי משה כבדים ויקחו אבן פלי"גא ע"ל די"ן. לבלתי בוא בגוים. עד בוא המלך אחז מדמשק. כל אשר ידבר בוא יבוא. בוא בצור והטמן בעפר. בוא כתבה על לוח. ביום בוא גוג על אדמת ישראל. לפני בוא הפליט ב' בפסוק. את אליהו הנביא לפני בוא יום ה'. וכל שמואל דכוו' מ"ל במ"ה חסר:

רד"ק

(יג) באמרי: והוא בטח על צדקתו. אע"פ שפירשנו זה הענין בתושה על הראשונות כמו שפירשו רז"ל אמר בטח רוצה לומר כי הוא חושב כי יועילו לו צדקותיו אשר עשה אע"פ שתוהא עליהן כי ענין תהייתו הוא לאהבתו תאות העולם ולעשות מה שלבו חפץ ותוהא על הזמן שעבר שלא עשה כתאות לבו: (כא) ויהי. לגלותינו. לגלו' יהויכין כי אז גלה יחזקאל הנביא: (כב) ויד ה'. בא אלי. הפליט כמו שאמר למעל' ביו' יבא אליך הפליט וגם פירשנו הענין וכן בפסוק ובדברי אותך: ויפי'. (כד) בן אדם יושבי החרבות האלה. כי במלכות צדקיהו רוב א"י היתה חרבה: אחד היה אברהם ויירש את הארץ. אמר הנה אברהם אבינו לא היה אלא אחד ויירש את הארץ כי נתנה לו האל יתברך בירושה כמו שאמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואמר במה אדע כי אירשנה והוא שהיה אחד ירש את הארץ ואע"פ שהיה די לו במקום אחד מן הארץ ואנחנו שאנו רבים כ"ש הראויה לנו הארץ לירושה ובדברי רז"ל אחד היה אברהם רבי עקיבא אומר כך אמרו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שאנו עובדים אלוהות הרבה על אחת כמה וכמה שנירש את הארץ רבי שמעון בן יוחי אומר ומה אברהם שלא נצטוה אלא מצוה יחידית ירש את הארץ אנחנו שנצטוינו כמה מצות אינו דין שנירש את הארץ ומה הנביא משיבן על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו

תולדות אהרן חבול ישיב. ב"ק ס: ובשוב רשע. יומא פו: בשתי עשרה. ר"ה יח: בא אלי. (תענית כח):

מצודת ציון

(טו) חבול. ענין משכון כמו אם חבל תחבל שלמ' רעך (שמות כב): (יז) יתכן. מל' הכנה ומתוקן וכן תותם תכנית (לעיל כח): (כא) הפליט. ענין המלטה כמו ויבא הפליט (בראשית יד): (כב) ויד. כח חוזק הנבואה: (כד) החרבות. מל' חורבה: למורשה. מל'

מצודת דוד

מאבד כי הכל תלוי בזמן ההוה: (יג) באמרי לצדיק. ר"ל לכן באמרי על הצדיק שיחיה והוא בטח על הצדקה שעשה וישוב לעשות עול בחשבו שבמקום יכפר לו על העול בעבור שעשה הצדקה מימים רבים: כל צדקותיו. הנה כל הצדקות שעשה מאז לא תזכרנה לו להגן עליו מן המיתה אבל ימות בגמול העול אשר עשה: (יד) ובאמרי לרשע. ובאמרי על הרשע מות תמות והוא שב מחטאתו ולא עשהו מעתה ועוד עשה את הטוב: (טו) חבול ישיב רשע. הרשע הזה כשחבל בחובו שלמת רעהו השיב לו כבוא השמש ושלם את הגזלה אשר גזל מאת רעהו ומעתה הלך בחוקות התורה המביאים החיים לבל עשות עוד את העול: חיו יחיה. הנה הרשע הזה יחיה ולא ימות כפי הגזירה: (טז) אשר חטא. מאז עד לא שב: לא תזכרנה לו. להיות מת על ידם: משפט. הואיל ועתה עשה משפט וצדקה לכן יחיה: (יז) ואמרו בני עמך. ואם יאמרו לא יתכן דרך משפט ה' במה ששופט את האדם לפי מעשיו האחרונים כי יחשבו לומר שמהראוי הוא לחשוב הראשונים עם האחרונים אלו מול אלו ולפיהן יהיה המשפט: והמה. באמת החוטאים כן דרכם לא יתכן: (יח) בשוב צדיק. כי כשישוב צדיק מצדקתו ועשה עול הלא הוא מת בעת עשותו אותם ולטובה תחשב לו שלא יוסיף לחטוא: (יט) עליהם. הלא הוא יחיה בעבורם להוסיף משפט וצדקה כאשר החל: (כ) ואמרתם. איך תאמרו לא יתכן דרך ה' וכאומר הלא השכל מחייב דרך משפטי ולכן אשפוט גם אתכם כל איש כפי הדרך שהוא עתה בו וכאומר לזאת שובו מדרכיכם הרעים ומוסב הוא לתחילת הענין שאמרו ישראל כי פשעינו וכו' ואיך נחיה: (כא) בשתי עשרה שנה. מוסב על לגלותינו ר"ל י"ב שנה לגלות יהויכין שאז גלה יחזקאל עמהם: בעשירי. בחדש העשירי ובחדש החמישי שלפניו היה החורבן ונתחדשה השנה בחדש השביעי כי חשבון שנות העולם הוא מתשרי ומנין החדשים המה מניסן: הפליט מירושלים. הנמלט מן ההרוגים בא אלי לאמר לי שהוכתה העיר ר"ל שכבשום והכו אנשיה: (כב) ויד ה'. רוח הנבואה באה אלי בהערב שלפני היום ההוא ויפתח את פי וכו'. ר"ל עד הזמן שבא אלי הפליט בבוקר דבר בי הנבואה לומר שמעתה אוכל לפתוח פי להוכיחם אף מלבי על כי מעתה ישמעו לי ר"ל עד הבוקר דבר בי הנבואה שיפתח פי: ויפתח פי. ר"ל וכן היה כי מאז נפתח פי ולא נאלמתי עוד כי בבוא הפליט ראו שהאמת עמדי ונפתח פי וכמ"ש ביום ההוא יפתח פיך את הפליט וכו' (לעיל כד): (כד) יושבי החרבות האלה. וחוזר ומפרש על אדמת ישראל ויאמר על מתי מעט הנשארים בארץ אחר החורבן: אחד היה אברהם.

הלא

ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ
למורשה: כה לכן אמר אלהם כה־
אמר ׀ אדני יהוה על־הדם ׀
תאכלו ועינכם תשאו אל־גלוליכם
ודם תשפכו והארץ תירשו:
כו עמדתם על־חרבכם עשיתן
תועבה ואיש את־אשת רעהו
טמאתם והארץ תירשו:
כז כה־תאמר אלהם כה־אמר אדני
יהוה חי־אני אם־לא אשר בחרבות
בחרב יפלו ואשר על־פני השדה
לחיה נתתיו לאכלו ואשר במצדות
ובמערות בדבר ימותו: כח ונתתי
את־הארץ שממה ומשמה ונשבת
גאון עזה ושממו הרי ישראל מאין
עובר: כט וידעו כי־אני יהוה בתתי
את־הארץ שממה ומשמה על כל־
תועבתם אשר עשו:
ל ואתה בן־אדם בני עמך הנדברים
בך אצל הקירות ובפתחי הבתים
ודבר־חד את־אחד איש את־אחיו
לאמר באו־נא ושמעו מה הדבר
היוצא מאת יהוה: לא ויבואו אליך
כמבוא־עם וישבו לפניך עמי
ושמעו את־דבריך ואותם לא יעשו
כי־עגבים בפיהם המה עשים
אחרי בצעם לבם הלך: לב והנך
להם כשיר עגבים יפה קול ומטב
נגן ושמעו את־דבריך ועשים אינם

ואנחנא סגיאין לנא יהיבא
ארעא למירתה: כה בכן אמר
להון כדנן אמר יי אלהים על
דם זכאי אתון אכלין ועיניכון
אתון זקפין לפולחן טעותכון
ודם זכאי אתון אשדין וארעא
אתון מדמן למירתה:
כו ואתעתדתון על תוקפיכון
עבדתון תועיבא וגבר ית
אתת חבריה סאיבתון וארעא
אתון מדמן למירתה: כז כדנן
תימר להון כדנן אמר יי
אלהים קים אנא אם לא די
בחרבא בחרבא יתקטלון ודי
על אפי ברא לחיתא מסרתיה
לשיציותהון ודי במצדתא
ובמערתא במותא ימותון:
כח ואתן ית ארעא לצדו
ואשתממו ויבטל יקר תוקפה
ויצדון טורי ישראל מבלי
עדי: כט וידעון ארי אנא יי
בדאתן ית ארעא לצדו
ואשתממו על כל תועבתהון
דעבדו: ל ואת בר אדם בני
עמך דדנן בך בסטר כתליא
ובתרעי בתיא וימליל חד עם
חד גבר ית אחוהי למימר
אתו כען ושמעו מה פתגמא
דנפק מן קדם יי: לא וייתון
עלך כמיתי גברין תלמידין
ויתיבון קדמך עמי ושמעין
ית פתגמך ויתהון לא יעבדון
ארי תולעבא בפומהון אינון
עבדין בתר ממון אונסיהון
לבהון טעי: לב והא את
להון כזמר אבובין דבסים
קליה ומוטב לנגנא ושמעין
ית פתגמך ולמעבדהון לית

תולדות אהרן בלעם . סוטה מז:

רשי

שכן שלנו נתנה הארץ למורשה הוא שהגביא מפיכם: (כה) על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו. בתמיה אם נלמותם אין אתם שומרים על הדם תאכלו את מאכלי תפנוקים אתם אוכלים על ידי רציחה שהורגין את בעלי ממון ונוטלין את ממונם: (כו) עמדתם על חרבכם · כלומר כל במחונכם נתחזקתם על חרבכם: עשיתן תועבה. משכב זכור: (כז) אשר בחרבות. בערים החרבות שסופן להיות חריבים: ואשר במצדות. במחבא להסמן מן החרב אשלח בם את הדבר: (ל) הנדברים בך. מתלוננים בך: (לא) וישבו לפניך · כאילו הם עמי: עגבים · שחוק כמו עוגב: בצעם · גזילתם: (לב) והנך להם כשיר עגבים · והא את להון כזמר אבובין

עשיתן ב' וסימ' ותחיין את הילדים: עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה: במצדות ח'וסי' בלשון ארמי במערתא דגדיא בטורא מטמ' מרום בבל אקש לה מותא · וסימ' נמסר בישעיה סימן ל"ג אחר כ"ה פתחין וסימ' נמסר בספר מלכים חלק ב' סימן ו': וישבו ד' בקריאה וסימ' האנשים האלה שלמים הם אתנו: מקניהם וקנינם וכל · ויבואו אליך כמבוא עם · ויצו מלך אשור לאמר: ומטיב נגן חד מן ט' מלין חסר יו"ד בליש' המבה וסימ' להטיבך באחריתך · והיטבך והרבך מאבותיך · כי ייטב אל אבי · והטיב לאדני ; מה תיטבי דרכך · יפה קול ומיטב נגן . והיטבתי מראשותיכם· לב שמה ייטב גהה · ארבע' מיטבי לבת תגיינא דפסוק.

מצודת ציון

מל' ירושה: (כו) על חרבכם. כמו בחרבכם וכא על במקום הבי"ת כמו והגנו על מסגר (ישעיה כד): (כז) במלדות. ענין מגדל חזק ומבצר כמו מלודת סלעים (שם לג):ובמערות. חפירה בקרקע כבנין: (כח) ומשמה · מל' שממון וכפל הדבר לרוב השממון: ונשבת. ענין בטול ומניעה: גאון · מלשון גאוה: עוזה . ענין תוזק: (ל) הקירות.ימל' קיר וכותל: חד. אחד ונפלה האל"ף לקצר וכן הוא בלשון ארמי: נא - עתה: (לא) ענבים . ענייני לעג והתול כן ת"י: בלעם · ענין חמדה כמו מה בלע בדמי (תהלים)

רדק

תירשו: למורשה · להיות לנו לירושה כי לא נתנה לאברהם אלא שתהיה לנו למורשה: (כה) לכן . על הדם תאכלו. ורבי אבי ז"ל פירש לכם לא תאכלו על הדם כי היא עבודת עכו"ם שהיתה חק מן הזובחי' לשדים שאוכלי' סביב הדם אחר שזבחו להם וזהו דבר הלמד מענינו לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו: ועיניכם תשאו אל גלוליכם . שאתם פונים אליהם תמיד לעובדה ולהשתחות להם ואפי' לסביט בהם אסרתי לכ' כמו שנאמר אל תפנו אל האלילים : ודם תשפכו : ר"ל דם נקי : והארץ תירשו · בתמיה ואיך תרשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינה טבע הארץ כמ"ש אלפי ככר הארץ והכנענים יצאו ממנה מפניכם מפני עבודת עכו"ם ושפיכות דם נקי ועשית התועבות כמ"ש ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ואיך תירשו אתם הארץ ואתם עושי' התועבו' שעשו אנשי הארצות האלה שהיו לפניכ': (כו) עמדתם על חרבכם . לשפוך דם נקי וי"ת אתעתדתון על תוקפיכון : עשיתן תועבה . בנו"ן במקום מ"ם או אמר עשיתן כנגד הנקבות : (כז) כה תאמר . אם לא - לשון שבועה כמו אם לא כאשר דמיתי והדומים להם כמו שפירשנו : במצדו' . מגדלים חזקים : (כח) ונתתי. מבואר הוא: (כט) וידעו. מבואר הוא : (ל) ואתה . הנדברים בך מרוב השתדלות בדבור שם הפועל נפעל וכן מה נדברנו עליך אז נדברו יראי ה' ולשון דבור שהוא קבור עם בית הוא לענין גנאי . כמו ותדבר מרים ואהרן במשה תשב באחיך תדבר ואל יקשה עליך נכבדות מדובר בך שהרי פירושו ואמר נכבדות אבל פירוש הנבואה יבא פעמים בקשר הבי"ת כמו רוח ה' דבר בי והדומים לו : אצל הקירות . כי כן מנהג בני אדם בפגוש זה בזה בעיר ורוצה לדבר אחד עם אחד דבר סתום נסמכים אל הקיר ומדברי' שלא ישמעם אדם מאחוריהם וכן בפתח הבתים כשעומד אדם בפתח ביתו ועובר אדם עליו ורוצה לדבר עמו דבר סתר מדבר שם שהוא גם כן מקום סתר בדבור וכן נאמר באבנר ויטהו אבנר אל תוך השער לדבר אתו בשלי: ודבר חד · כמו אחד ונפל האל"ף לקצר וכן בל' ארמי הוא בחסרון האל"ף : את אחד . פתח כלו שלא בסמיכות וכן שכם אחד והדומים לו וי"ת הנדברים בך דדנין בך בסטר כותליא : (לא) ויבאו אליך כמבוא עם . ר"ל כמבוא עם התאבים לשמוע וחרדים על דבר ה' ות"י כמיתי גברין תלמידים וגלה האל לנביא מחשבת לבם ומה שמדברים שלא בפניו : כי עגבים בפיהם המה עושים . לעג הם עושים בפיהם וכן תירגם יונתן ארי תולעבא בפומהון אינון עבדין : (לב) והנך להם כשיר עגבים . ; כשיר חשק ודברי

מצודת דוד

הלא אברהם היה יחידי עכ"ז נתנה לו א"י למורשה ואנחנו הנשארים פה הלא לרבים נחשב למולו וכל הארץ נתנה לנו למורשה כי חשבו הואיל ונשארו בה יירשו את הארץ למשול בה כמאז וכאלו יאמרו אף אם אנו מתי מספר הלא אברהם היה אחד ויירש את הכל: (כה) על הדם תאכלו · זהו מין עכו"ם שהיו זובחים לשדים ואכלו סביבות הדם בסמוך לה ואמרו שהשדים אוכלים את הדם והם הבשר וכאלו מסובי' בשולחן אחד בהתחברות ואהב' רבה והתורה הזהירה עליו כמ"ש לא תאכלו על הדם (ויקרא יט) : ועיניכם תשאו · פונים אתם אל גלוליכם לעבדם עבודת אלהות : ודם תשפוכו · שפכתם דם נקי : והארץ תירשו. בתמיה וכי בעשות מעשים כאלה תירשו את הארץ וכאומר וכי טובים אתם מאותם שמתו ונשבו ומה לכם להדמות אל אברה': (כו) עמדתם על חרבכם . בכל עת עמדתם חגורים בחרבכם להיות נכונים להרוג נפשות : עשיתן תועבה · משכב איסור : טמאתם · במשכב הזנות : (כז) אם לא · הוא ענין שבועה כמו אם לא כאשר דברתם (במדבר יד) : אשר בחרבות · היושבים בערים הנחרבות עוד יפלו בחרב והשוכנים על פני השדה יפלו שמה וחית השדה תאכלם והנסתרים במצדות ובמערות ימותו בדבר: (כח) שממה · כי לא ישאר מי מהם: ונשבת · יבוטל הגאון והגאוה שהיה לה מאיתן תקפה : מאין עובר · מבלי ימצא שם מי עובר : (כט) כי אני ה' · הנאמן לשלם גמול : על כל תועבות' · בעבור כל תועבות' : (ל) הנדברים בך . ר"ל דברי ליצנות ולעג : אצל הקירות · כן דרך המספרים דבר סתר לעמוד סמוך אל הקירות מקום שאין אנשים עוברים בו לעמוד בפתחי' הבתים כי יבוא האחד בפתח חבירו והוא יוצא אליו אל הפתח ושמה מספרים דברים נסתרים : איש את אחיו . ר"ל מגלים מסתורים זה לזה כאחים אהובים : בואו נא · דרך לעג יאמרו בואו עתה ושמעו מפי הנביא מהו הדבר היוצא מאת ה' : (לא) ויבואו אליך · והמה באים אליך כמבוא עם ר"ל באסיפה אחת והמה מעכבים לפניך כאלו הם עמי וחרדים על דברי והמה שומעים את דבריך אבל לא יעשו אותם : כי עגבים וגו' · רק המה עושים בפיהם את דבריך לדברי לעג והתול ולבם הולך אחר חמדתם הוא הגזל אשר חמדו ואין מחשבתם לקבל דבריך ולעשותם : (לב) והנך להם . הנה דברי נבואתך בעיניהם כשיר הלעג בנעימות המילים כשבעל השיר

יחזקאל לג לד

אותם׃ לג ובבאה הנה באה וידעו כי נביא היה בתוכם׃

לד א ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃ ב בן־אדם הנבא על־רועי ישראל הנבא ואמרת אליהם לרעים כה־אמר ׀ אדני יהוה הוי רעי־ישראל אשר היו רעים אותם הלוא הצאן ירעו הרעים׃ ג את־החלב תאכלו ואת־הצמר תלבשו הבריאה תזבחו הצאן לא תרעו׃ ד את־הנחלות לא חזקתם ואת־החולה לא־רפאתם ולנשברת לא חבשתם ואת־הנדחת לא השבתם ואת־האבדת לא בקשתם ובחזקה רדיתם אתם ובפרך׃ ה ותפוצינה מבלי רעה ותהיינה לאכלה לכל־חית השדה ותפוצינה׃ ו ישגו צאני בכל־ההרים ועל כל־גבעה רמה ועל כל־פני הארץ נפצו צאני ואין דורש ואין מבקש׃ ז לכן רעים שמעו את־דבר יהוה׃ ח חי־אני נאם ׀ אדני יהוה אם־לא יען היות־צאני ׀ לבז ותהיינה צאני לאכלה לכל־חית השדה מאין רעה ולא־דרשו רעי את־צאני וירעו הרעים אותם ואת־צאני לא רעו׃ ט לכן הרעים שמעו דבר־יהוה׃ י כה־אמר אדני יהוה הנני אל־

תרגום

אינון צבן׃ לג ובמיתיה הא אתיא וידעון ארי נביא הוה ביניהון׃ א והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר׃ ב בר אדם אתנבי על פרנסי ישראל אתנבי ותימר להון לפרנסיא כדנן אמר יי אלהים ני על פרנסיא דישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא אתמניאו פרנסיא׃ ג ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבשין פטימיא אתון נכסין לעמא ליתיכון מפרנסין׃ ד ית כאיביא לא תקיפתון ולמריעיא לא אסיתון ולתביריא לא צמדתון וית דאיטלטלו לא אתיבתון וית דאבדו לא בעיתון ובתוקפא פלחתון בהון ובקשיו׃ ה ואתבדרו מבלי פרנס ואתמסרו לאשתיצאה לכל מלכות עממיא ואיטלטלו׃ ו טעו עמי בכל טוריא ועל כל רמא מנטלא ועל כל אפי ארעא אתבדרו עמי ולית דתבע ולית דבעי׃ ז בכן פרנסין קבילו ית פתגמא דיי׃ ח קים אנא אמר יי אלהים אם לא חלף דהוו עמי לבזא ואתמסרו עמי לאשתיצאה לכל מלכות עממיא מבלי פרנס ולא תבעו פרנסיא ית עמי ופרניסו פרנסיא ית נפשיהון וית עמי לא פרניסו׃ ט בכן פרנסיא רשיעיא תובו לאוריתא ואנא עתיד לרחמא עליכון אציתו לאולפן אוריתא וקבילו פתגמא דיי׃ י כדנן אמר יי

רש"י

אבובין : (לג) ובבאה . הרעה אליהם : הנה באה . כי אמת מוכנת היא לבא אז ידעו כי לא שחוק היו דבריך כי נביא אמת היה בתוכם : (ב) על רועי ישראל . על פרנסי ישראל : אשר רועים אותם . את עצמם היו מענגין מממון חבריהם אשר תחתיהם : הלא הצאן ירעו הרועים . הלא משפט הרועים לרעות את הצאן ולא לרעות את עצמן : (ד) את הנחלות . את הכחושות מאין כח דולורו"ש בלע"ז שצריכות חיזוק לתמוך בהן ביד : לא חבשתם . לקשור שברי העצם זה עם זה כמשפט הרופאי' : ואת הנדחת . שנדחת מתוך העדר אל החוץ : רדיתם . ישרתם : (ו) ישגו צאני . הולכות שוטות על פני כל ההרים כלו' נעשו הפקר לעשות איש איש כרצונו ולא הוכחתם אותם ולא שפטת' בין איש לרעהו : (ח) וירעו הרועים אותם . את עצמם : (י) ולא ירעו עוד הרועים אותם

הבריאה ב' וסימ' את החלב תאכלו ואת הצמר · ובשר הבריא' יאכל : י"ג פסוקים בקריא אית בהון ואין ואין וסי' במסר' רבת' :

רד"ק

ודברי שחוק : יפה קול ומטיב נגן . כמו שישמע אותו האדם מאדם שהוא יפה קולו ומטיב נגן כך הם מדמים שישמעו דבריך בלב טוב וי"ת והא את להון כזמר אבובין דבסים קליה ומיטב לנגנא תירגם עגבים כמו עוגבים כי תרגום עוגב אבובא : (לג) ובבאה הנה באה . הם חושבים דברי נבואותיך לדברי לעג ושחוק ובבא נבואותיך כי הנה עתה באה בקרוב אז ידעו כי נביא היה בתוכם ונבואתך אינם דברי לעג : ויהי . (ב) בן אדם הנבא . ואמרת אליהם לרועי' . תוספות ביאור : רועי ישראל . הם המלכים . כי אחר שהמשיל העם לצאן המשיל המלכים לרועים : אשר היו רועים אותם . עצמם וכן וירעו הרועים אותם עצמם ויקבור אותו בגיא קבר את עצמו וכן תירגם יונתן ווי על פרנסי ישראל דהוו מפרנסין נפשיהון הלא לפרנסא עמא אתמניאו פרנסיא אמר כי המלכי' היו מתעסקין בהנאת עצמן ולא היו חושבין על העם להנהיג' כמשפט : הלא הצאן ירעו הרועי'. הלא היה להם לרעות הצאן למה נתמנו רועים אלא לרעות אותם דעה ובינה והשכל כמו שנאמר בדוד שהיה רועה נאמן ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכן אמר באסא ויאמר ליהודה לדרוש את ה' ולעשות התורה והמצות ונאמר ביהושפט שלח לשריו וגו' ללמד בערי יהודה ונאמר וילמדו ביהודה ועמהם ספר תורת ה' ויסבו בכל ערי יהודה וילמדו בעם ונאמר ויעמד שפטי' בארץ ונאמר ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת ה' באמונה ובלבב שלם וגו' : (ג) את החלב . אמר כי מיטב הצאן יאכלו רוצה לומר שיקחו ממונם שלא במשפט ויונתן תירגם ית טובא אתון אכלין ועמר נקי אתון לבישון ופטימיא אתון נכסין לעמא ליתיכון מפרנסין · הבריאה . השמנה כמו ועגלון איש בריא מאד להבריאכם מראשית מנחת ישראל : (ד) את הנחלות . שרשו חלה מבנין נפעל ופי' נחלות שהם כאבות באחת מאבריהן וצריכות חזוק : ואת החולה . שיש לה חולי שצריכה רפוא' : ולנשברת . שנשבר א' מעצמיה : ואת הנדחת . שנפרדה מהאחרות וידע אדם מקומה ולא חשו להשיבה עם שאר רעותיה: ואת האבדת. שנדחה ואבדה ולא נודע מקומה וכל זה משל על עניי ישראל הבריאים והחולים שלא השגיחו עליה' וכן השבויי' והגולי' לא חשבו בהם לפדותם ולהשיבם : (ה) ותפוצינה . לכל חית השדה . פי' המשל כתרגומו ואתמסרו לאשתיצאה לכל מלכות עממיא ואטלטלו ובנוסחא אחרינ' יש לאשתיצאה' לכל מלכותם וגו': (ו) ישגו . מבואר הוא : (ז) לכן . מבואר הוא : (ח) חי אני . מבואר הוא : (ט) לכן . שנה הפסוק לחזק הענין

מצודת ציון

(תהלים ל) : (ב) הוי . ענין קריאה לצער : (ג) הבריאה . השמנה כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג) : (ד) הנחלות . ר"ל החולה באבר מן האיברים: חבשתם . ענין קישור כריכת המטלית על השבר כמו והנה לא חבשה (לעיל ל) : הנדחת . מלשון דחייה : רדיתם . ענין שולטנות וממשלה: ובפרך . ענין עבודה קשה המפרכת ומשברת את הגוף כמו לא תרדנו בפרך לעיניך (ויקרא כה) : (ה) ותפוצינה . ענין פזור : (ו) ישגו . ענין תעייה בדרך כמו משגה עור בדרך (דברים כז) : (ח) לבז . מלשון בזה ושלל : (י) ודרשתי . זה הלשון יאמר על תשלומי הגמול וכן אנכי אדרש מעמו (שם)

מצודת דוד

השיר יש לו קול יפה ומנגן בטוב בהכר עת הנעימה שתרבה החשק לשמוע אבל אין מה לעשו' כי אין בו לא מוסר ולא אזהרה : ושמעו . כן הם שומעים את דברך שמיעת האוזן לבד : ועושים אינם אותם . הוא כמו הפוך ואינם עושים אותם : (לג) ובבואה . וכאשר תבוא הפורענות שאתה מייעד על המנעת עשות מאמריך : הנה באה . ר"ל אז יתמהו ויאמרו הנה באה נבואת הנביא ואז ידעו שהיה נביא בתוכם ודבר ה' היה בפיו ולא היו דבריו דברי שחוק להלעיג עליהן : **לד** (ב) על רועי ישראל : הם השרים מנהיגי העם כרועים המנהיגים את הצאן : הוי . יש להתאונן על רועי ישראל אשר היו רועים את עצמן להשמין את בשרם : הלוא . ר"ל הלוא משפט הרועים הטובים לרעות הצאן ולא את עצמן : (ג) את החלב תאכלו . אבל אתם אכלתם חלב הצאן ואת הצמר תלבשו ועשיתם לכם למלבוש : הבריאה . השמנה שבצאן זבחתם למאכל : הצאן . שאר הצאן לא רעיתם כראוי ר"ל השרים היו עוסקין לענג נפשם וגזלו עשירי העם ולא חששו בתקנת יתר העם : (ד) את הנחלות . את הכואבות באחד מאיבריהן וצריכין חזוק הנה לא חזקתם אותן : ולנשברות . את הנשברת ביד או ברגל הנה לא קשרתם עליה כריכת מטלית : הנדחת . מן העדר : לא השבותם . אל העדר : האובדת . אשר לא נודע אנה היא : לא בקשתם . למצוא אותה : ובחזקה . משלתם עליהם בחזקת היד ובעשות עמהם עבודת פרך ר"ל לא חזקתם העניים והנכשלים לקחת משפטם מיד העושקים ורק משלתם בהם לעשות עמהם מלאכתם ולא חששתם להדריכם בדרך הישר ולהסיר מהם הדעות המשובשות : (ה) ותפוצינה . ונפצו הצאן מסיבת היותם בלי רועה משגיח כראוי : ותהיינה . ובסיבת הנפוץ היו למאכל לכל חיות השדה כי באו למקום החיות הטורפות ובעבור זה נפצו עוד יותר לברוח הנה והנה מיד החיות : (ו) ישגו צאני . ולזה המה תועים בהרים ובגבעות ואינם יודעים אנה הם הולכים : ואין דורש . לאספם יחד : ואין מבקש . את האובדת ר"ל בעבור זה הלכו בגולה והשתחוו לעובדי כוכבים והנה הולכים נעים ונדים ואין מי מחזירם למוטב למען יהיו נושעים : (ח) אם לא . הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר אם לא יהיה כן אז יהיה כזאת וכזאת : מאין רועה . מסבת היותם בלי רועה משגיח כראוי : אותם . את עצמם רעו להשמין את בשרם : (ט) לכן וכו' . על כי ארכו הדברים באמרו חי אני וכו' לכן אמר שוב לכן הרועים וכו' וכן הוא דרך המקרא : הנני

הרעים ודרשתי את־צאני מידם
והשבתים מרעות צאן ולא־ירעו
עוד הרעים אותם והצלתי צאני
מפיהם ולא־תהיין להם לאכלה׃
יא כי כה אמר אדני יהוה הנני־
אני ודרשתי את־צאני ובקרתים׃
יב כבקרת רעה עדרו ביום היותו
בתוך־צאנו נפרשות כן אבקר
את־צאני והצלתי אתהם מכל־
המקומת אשר נפצו שם ביום
ענן וערפל׃ יג והוצאתים מן־
העמים וקבצתים מן־הארצות
והביאותים אל־אדמתם ורעיתים
אל־הרי ישראל באפיקים ובכל
מושבי הארץ׃ יד במרעה־טוב
ארעה אתם ובהרי מרום־ישראל
יהיה נוהם שם תרבצנה בנוה טוב
ומרעה שמן תרעינה אל־הרי
ישראל׃ טו אני ארעה צאני ואני
ארביצם נאם אדני יהוה׃ טז את־
האבדת אבקש ואת־הנדחת אשיב
ולנשברת אחבש ואת־החולה
אחזק ואת־השמנה ואת־החזקה
אשמיד ארענה במשפט׃ יז ואתנה
צאני כה אמר אדני יהוה הנני
שפט בין־שה לשה לאילים
ולעתודים׃ יח המעט מכם המרעה
הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו
ברגליכם ומשקע־מים תשתו ואת
הנותרים ברגליכם תרפשון׃
יט וצאני מרמס רגליכם תרעינה

תולדות אהרן ואתנם ללוי • יבמות פה ב״מ קיד כריתות ו׃

אלהים הא אנא שלח רוגזי על פרנסיא ואתבע ית עמי מידיהון ואבטלינון מלפרנסא עמא ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשיהון ואשיזיב עמי מידיהון ולא יתמסרון בידיהון לאשתיצאה׃
יא ארי כדנן אמר יי אלהים הא אנא מתגלי ואתבע ית עמי ואבקרינון׃
יב כמא דמבקר רעיא עדריה ביומא דהוה בגו עניה ומפרש להון כן אבקר ית עמי ואשיזיב יתהון מכל אתריא דאתבדרו לתמן ביום עננא ואמטתא׃
יג ואפיקינון מביני עממיא ואכנשינון מן מדינתא ואעילינון לארעהון ואפרנסינון על טורי ישראל בפצידיא ובכל מותבי ארעא׃
יד בפרנוס טב אפרנים יתהון ובטור קודשא דישראל יהי בית מישריהון תמן ישרון באתר דיאי ופרנוס טב יתפרנסון על טורי ישראל׃
טו אנא אפרנס ית עמי ואנא אשרינון לרוחצן אמר יי אלהים׃
טז ית דאבדו אתבע וית דאיטלטלו אתיב ולתביריא אצמוד ולמריעיא אסובר וית חטאיא וית חיביא אשיצי ואפרנים עמי בדינא׃
יז ואתון עמי כדנן אמר יי אלהים הא אנא דאין בין גבר לגבר לחטאיא ולחיביא׃
יח הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון דישין ברגליכון ומשתי מתקן אתון ושתיוית מותרא ברגליכון אתון דישין׃
יט ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר

רשי

לותם את עלמם: (יא) ובקרתים • ל׳ בקור חולים: (יב) נפרשות • כשהן נפוצות והוא הולך ביניהם ומאספן יחד: ביום ענן וערפל • כי כן דרך הצאן להתפזר ביום המעונן: (טז) ואת השמנה ואת החזקה • שהודפת ודוחפת את חברותיה: (יז) בין שה לשה • בין בעלי אגרופין לחלשים: (יח) המעט מכם • את אשר החזקות שבכם רועות המרעה הטוב והלוואי לא תרמסו שמותר ברגליכם ותאכלנה אותן שאר צאני אלא שאף מותר מרעיכם תרמסו ברגליכם ולא די לכם אשר משקה מים תשתו אלא שהנותרי׳ ברגליכם תרפושון: ומשקע מים • המים הצלולים ששקע הטיט ולא נעכרו ברגלי׳ והדוגמא כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון אכלין שמשיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא שמשיכון שתן: (יט) ואני מרמס רגליכם וגו׳

אתה׳ ה׳ וסימן וישכם לבן בבקר. והזהרת אתהם את • וישמע ה׳ בקול ישראל ויתן את הכנעני: כבקרת רעה עדרו. ויתנו בגורל ממטה יהודה בר״ה: אל הרי ה׳ כבריאה וסימ׳ והוצאתים מן העמים. במרעה טוב ארעה אותם׳ שים פניך אל הרי ישראל. הנבא על גוג ׳ ויתנהו בסוגר בחחים: השמנה ב׳ בתרי לישני וסימ׳ השמנה היא אם רזה ואם תחולה אחזק ואת השמנה: ואתנהו ג׳ וסי׳ בסדר ויצא ובסיפרא רא סימן י״ג: תרפשון ג׳ כתיב שי״ן בליש׳ וסימן ואת הנותרים ברגליכם: ודבתריה וצאני מרפש רגליכם תשתינ׳. מעין נרפש ומקור משח׳:

מצודת ציון

(שם י״ח): והשבתים. ענין בטול ומניעה: (יא) ובקרתים. ענין חקירה ודרישה כמו לא יבקר הכהן (ויקרא יג): (יב) נפרשות: מלשון פרישה ופירוד: (יג) באפיקים. כן יקראו המקומות שנגרים שם המים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו): (יד) נוהם • מדורם: תרבצנה. ענין השכיבה לנוח: (טז) ואתנה • כמו ואתן: (יח) תרמסו. ענין דריסה ברגל: ומשקע • ענין נסילת הדבר בעומק כמו ותשקע כיאור מצרי׳ (עמוס ט): תרפשון • ענין דריסה ורמיסה כמו מעין נרפש (משלי כה) • גריה

רד"ק

ענין ולא שנה בו מלה אלא שהראשון יועים והשני הרועים והראשון באות יבר ס׳ והשני דבר ה׳ ויונתן הדש בו בתוספת שהוסיף בו בכן פרנסיא ישיעיא תובו לאורייתא והא עתיד לרהמא עליכון איתו לאולפן אורייתא וקבילו פתגמא דה׳: (י) כה אמר • ודרשתי. שאעניש אותם על אשר לא רעו אותם: והשבתים מרעות צאן • אקח המלוכה מידם ולא ירעו עוד הרועים אותם כלומר לא ימלכו עליהם עוד וי״ת ולא יפרנסון עוד פרנסיא נפשיכון: (יא) כי כה אמר, הנני אני. כיון שפשעו בהם הרועים אני אדרוש אותם ואוציאם מגלותם: (יב) כבקרת. נפרשות כמו נפרדות כי אז יבקר אותם יותר היטב וי״ת ומפרש להון: ביום ענן וערפל. כי יום חשך היה לשם הגלות והמלוכה כי הצאן מתפזרות ביום המעונן: (יג) והוצאתים • אל הרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ. כי העזים טוב מרעיתם בהרים והכבשים והרחלים בעמקים ובאפיקים והנה ישראל ישובו לארצם וישכנו בכל מושב טוב בהרים ובעמקים: (יד) במרעה טוב. ובהרי מרום ישראל. אמר זה על ירושלים שהיא גבוהה מכל א״י וכן ישראל יהיה להם נוה בירושלים לעתיד לבא כמ״ש בסוף זה הספר: (טו) אני ארעה. ואני ארביצם. כי הרועה ירעה הצאן עד הצהרים ובצהרים אז ירביצם כמו שכתוב איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים: (טז) את האבדת. ואת החול׳ אחזק. אמר חולה הנה במקום נחלות וחולה שאמר למעלה ואמר אחזק הכולל שניהם כי הרפואה לחזק הבריאות: ואת השמנה ואת החזקה • אשמיד השמנה והחזק׳ שדוחפין את החלושות מהמרעה אני אשמיד תוקפן: ארענה במשפט, כהוגן כמו החלושות שלא ירעו יותר מן הראוי להן והמשל על העושקי׳ והחזקי׳ שהיו בישראל והיו עושקים את העניים והחלושים וי״ת ית חטאיא וית חייביא אשיצי ואפרנס ית עמי בדינא: (יז) ואתנה • בין שה לשה, בין החזקה לחלושה: לאלים ולעתודים. כי הם החזקים שבצאן וי״ת לענין המשל בין גבר לגבר לחטאיא ולחייביא: (יח) המעט. פי׳ המשל כתרגומו הזעיר לכון דפרנוס טב אתון מתפרנסין ומותר פרנוסכון אכלין שמשיכון ומשתי מתקן אתון שתן וית מותרא שמשיכון שתן: ומשקע מים. המים הצלולים כמו שפירשנו בפסוק אז אשקיע מימיהם: (יט) ואני. ועמי ויונתן תרגם ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שתן: תרפשון • ומרפש • כתיב בשי״ן והם ענין הרמיסה במים והעכירה: לכן

מצודת דוד

(י) הנני • הנה אני אפנה אל הרועים לשלם להם כגמולם: ודרשתי וכו׳ • ר״ל אעניש על אבוד הצאן והשבתים מהיות עוד רועי צאן ולא ימשיכו עוד את עצמם בחלב הצאן ר״ל אקח מהם השררה ולא יתענגו עוד בגזל העניים: (יא) הנני אני • כאומר עם כי יוכלו הרועים הנה אני אקיים את דברי ואני אדרוש את צאני ואחקור אחריה׳: (יב) כבקרת • כמו שהרועה חוקר בעדרו ביום היותו בתוך צאנו והמה נפרשות שאז דרכו לחקור לדעת אם לא נעדר מה מהם כן אבקר אני את צאני ואציל אותם ממקרי כל המקומות אשר נפוצו שם ביום בוא עליהם היום המר והחשוך ולפי שהמשילם לצאן אמר לשון הנופל בהם שדרכם להתפזר ביום ענן וערפל: (יג) באפיקים. במקום המים ובמקום המיושב והמובחר: (יד) במרעה טוב • ר״ל אשפיע להם טובה מרובה וכפל הדבר רבת פעמים לפי מרבית הטובה והשפעה: (טו) אני ארעם • ר״ל אני בעצמי אשגיח בתקנתם: (טז) אשיב • אל העדר: ואת השמנה ואת החזקה • המתחזקת על חברתה להדפה ולהכותה אותה אשמיד וארענה במשפט הראוי והנכון ר״ל אקח נקם מהעושקים את העניים: (יז) בין שה לשה • בין שה החלוש׳ ובין שה החזקה לאילים ולעתודי׳. בין מן האילים בין מן העתודי׳: (יח) המעט • כאלו אל החזקות ידבר המעט לכם שאתם רועים המרעה הטוב אלא שגם המרעה שהותרתם תרמסו ברגליכם שלא יהנו בהם שאר הצאן: ותשקע מים • מים צלולים ששקעה הטיט אותם תשתו ואת הנותר תדרכו ברגליכם לעכור אותם: (יט) וצאני • ר״ל ושאר הצאן בעל כרחם יאכלו המרעה הדרוסה ברגליכם וישתו המים הרמוסים ברגליכם ר״ל מוטלי העם לקחו לעצמם מיטב הארץ והשאירו עוד בשאר

יחזקאל לד

ומרפש רגליכם תשתינה : כ לכן כה אמר אדני יהוה אליהם הנני
אני ושפטתי בין שה בריה ובין
שה רזה : כא יען בצד ובכתף
תהדפו ובקרניכם תנגחו כל
הנחלות עד אשר הפיצותם אותנה
אל החוצה : כב והושעתי לצאני
ולא תהיינה עוד לבז ושפטתי בין
שה לשה :
כג והקמתי עליהם רעה אחד ורעה
אתהן את עבדי דויד הוא ירעה
אותם והוא יהיה להן לרעה :
כד ואני יהוה אהיה להם לאלהים
ועבדי דוד נשיא בתוכם אני יהוה
דברתי : כה וכרתי להם ברית שלום
והשבתי חיה רעה מן הארץ וישבו
במדבר לבטח וישנו ביערים :
כו ונתתי אותם וסביבות גבעתי
ברכה והורדתי הגשם בעתו גשמי
ברכה יהיו : כז ונתן עץ השדה
את פריו והארץ תתן יבולה והיו
על אדמתם לבטח וידעו כי אני
יהוה בשברי את מטות עלם
והצלתים מיד העבדים בהם :
כח ולא יהיו עוד בז לגוים וחית
הארץ לא תאכלם וישבו לבטח
ואין מחריד :
כט והקמתי להם מטע לשם ולא
יהיו עוד אספי רעב בארץ ולא
ישאו עוד כלמת הגוים : ל וידעו כי אני יהוה אלהיהם
אתם והמה עמי בית ישראל נאם אדני יהוה : לא ואתן
צאני צאן מרעיתי אדם אתם אני אלהיכם נאם אדני יהוה :

(מסורה:) לכן ג' וכתיב ס"ן • ד' וכענין • ב' • ג' • ב' חד מ"ל • ב' חד מ"ל • חד חסר • י"ו • ט' ג' טכן ו' כיסין • ה' • ה' מ"ל • י"ד • ב' • ה' ס' כסיפר • י"ג • ביערים ק' • ב' מ"ל • ד' חסר את בלישנא • ד' כסיפרא • ל' • י' בלישנא • ב' חד קמץ וחד פתח • ג' וחסר • ד' • ל' • ל"ו ל' • ל'

תרגום

משתי שמשיכון שתן : כ בכן כדנן אמר יי אלהים להון הא אנא מתגלי ואידון בין גבר עתיר ובין גבר מסכן : כא חלף דברשע ובדרע דחיקתון ובתוקפא תברתון כל כאיביא עד דבדרתון יתהון לביני מדינתא : כב ואפרוק לעמי ולא יתמסרון עוד לבזא ואידון בין גבר לגבר : כג ואקים עליהון פרנס חד ויפרנים יתהון ית דוד עבדי הוא יפרנים יתהון והוא יהי להון לפרנס : כד ואנא יי אהוי להון לאלהא ועבדי דוד מלכא ביניהון אנא יי גזרית במימרי : כה ואגזר להון קים שלם ואבטל חיתא בישתא מן ארעא ויתיבון במדברא לרוחצן ויתעתקון בחורשא : כו ואשרי יתהון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מבורכן ואחית להון מטר בכיר בעדניה מטרין דברכן יהון : כז ויתן אילן חקלא ית אביה וארעא תתן עללתה ויהון על ארעהון לרוחצן וידעון ארי אנא יי כד אתבר ית ניר תוקפיהון ואשיזבינון מיד דמפלחין בהון : כח ולא יהון עוד בזא לעממיא ומלכות ארעא לא ישיצינון ויתבון לרוחצן ולית דמניד : כט ואקים להון נצבא לקימא ולא יהון עוד מטלטלי כפנא בארעא ולא יקבלון עוד אתכנעות עממיא : ל וידעון ארי אנא יי אלההון מימרי בסעדהון ואינון עמי בית ישראל אמר יי אלהים : לא ואתון עמי עם דאתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון אנא אלהכון אמר יי :

רש"י

ונר . ועמי מותר מיכל שמשיכון אכלין ומותר משתי שמשיכון שאן : (כ) שה בריה . חזקה : רזה. מייגר"א בלעז : (כג) עבדי דוד • מלך מזרעו : (כה) וישנו ביערים • ת"י ויתעתקון בחורשא וים לפותרו בלשון שינה : (כו) ונתתי אותם וסביבות גבעתי • תהא נהיגתה בברכה • ונתתי כמו והשכנתי : (כט) מטע לשם • קיום שיהא לשם עולם : אסופי רעב • שמוני רעב מחמת בושת רעבון ועוני : (לא) אדם אתם . אינכם כבהמות בעיני : ותגר

התוצה י"ו בקריאה וסימ' נמסר בספר שופטים סימן י"ב : דויד ה' מלאים בקריאה וסימ' והארכתי ימיך • ויהי לעת זקנת שלמה • ולבנו אתן שבט • והקימותי עליה' דיחזקאל . כמגדל דוד צוארך בנוי • וכל תריסר ועזרא וד"ה דכוו' מלאים : נתינה יבולה ד' חסר את בלישנ' וסימן ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ • ונתן עץ השדה את פריו • גם ה' יתן הטוב . ארץ נתנה יבולה : יבולת ה' וסימן נמסר בריש סדר בחקותי : ולא ישאו ד' וסי' והיו על אהרן ועל בניו בבאם • ושמרו את משמרתי • ולא ישאו עצים מן השדה . ולא ישאו עוד

מצודת ציון

(כ) בריה • שמנה כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג) : רזה . כחושה כמו ומשמן בשרו ירזה (ישעיה יז) : (כא) ובכתף • הוא רוחב היד ממעל במקום חבורו בגוף : תהדופו • ענין דחיפה והכאה כמו אשר תדפנו רוח (תהלים א) : כנחלות . הכאובות כאחד מן האיברים : (כו) גבעתי : היא א"י הגבוה מכל הארצות : (כז) יבולה • ענין צמח וכן ארץ נתנה יבולה (שם סז) : מוטות . הם בדי העול והוא מל' מטה : (כט) מטע • מל' נטיעה: אסופי. ענין כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח) : ישאו • מל' משא וסבל

רד"ק

(כ) לכן . בריה • כמו בריאה ופירושו שמנה והמשל כתרגומו בין גבר עתיר ובין גבר מסכן : (כא) יען . תרגם יונתן חלף דברשע ובדרע דחקתון וגו' : (כב) והושעתי • מבואר הוא : (כג) והקימותי • את עבדי דוד. המשיח שיעמוד מזרעו בעת הישועה : (כד) ואני.מבואר היא : (כה) וכרתי • וישנו ביערים . כי לא יפחדו מחית היער וישנו ענין שינה : (כו) ונתתי אותם וסביבות גבעתי ברכה . אתן אותם ברכה על דרך והיה ברכה וסביבות גבעתי אתן אותם ברכה והיא ארץ ישראל כלה שהוא סביבות בית המקדש באמצע ארץ ישראל הוא ובית המקדש נקרא הר וגבעה כמו שכתוב נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות וי"ת ואשרי יתכון סחור סחור לבית מקדשי ויהון מברכין ותירגם הגשם מטר בכיר : (כז) ונתן • מבואר הוא : (כח) ולא יהיו. וחית הארץ לא תאכלם . משל כתרגומו ומלכות ארעא לא ישיצינון : (כט) והקימותי להם מטע . כמו שאמר ונטעתים על אדמתם : לשם • שיהא שמם בגוים וי"ת לקיימא : אסופי רעב בארץ • ענין כליון כמו אסוף אסיפם וי"ת מטלטלי כפנא כי כשהי' רעב בארץ ישראל היו מטלטלים במצרים ובשאר ארצות והיו נושאים שם כלימות הגוים כמו שנאמר גרות באבות כשהלכו למצרים ולארץ פלשתים ונאמר באלימלך לגור בשדי מואב ונאמר בשונמית ותגר בארץ פלשתים : (ל) וידעו • מבואר הוא :(לא) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם . כשתהיו צאן מרעיתי שתרעה אתכם דעה ובינה והשכל אז תקראו אדם לא צאן ובהמה כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הנה הוא בהמה לא אדם כי בגשמיות ישתתף האדם עם הבהמה הוא ותמורו אוכלין באבוס אחד אבל כשיגיענו הטוב אשר יעדנו האל יתברך ומלאה הארץ דעה את השם ושאר הענינים הטובים והיעודים לאהוב את ה' ולעבדו בלב שלם ונתעסק במושכלות אז נקרא אדם שיהיה ככר בנו חלק האנושי ונהיה נבדלים מן הבהמה ומן האדם הדומים לה וי"ת ואתון עמי עם דמתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון ועל הדרך הזה אמרו רבותינו ז"ל אדם אתם אתם קרוין אדם : ויהי

תולדות אהרן על אדמת (בכורים סה) :

מצודת דוד

השאר הבא לחלק העני' : (כ) הנני אני ר"ל הנה אני הוא המושל על כולם ואשפוט בין שה בריה המזק' לרזה : (כא) בצד ובכתף אתם השמני' והחזקי' תהדפו בצד ובכת' ותנגחו בקרן את הנחלו' עד אשר פירת' אותן לנוס אל החוצ' : (כב) והושעתי לצאני. אני אושיע את צאני ולא תהיינה עוד לכם לביזה ואשפוט בין שה חזקה ובין שה חלושה : (כג) והקימותי . אעמיד עליהם רועה אחד והוא ירעה אותן במשפט הראוי ואת עבדי דוד אקים והוא מלך המשיח הבא מזרע דוד : הוא ירעה אותם והוא יהיה להן לרועה • כפל הדבר רבת פעמים לומר שהוא לבד יהיה המושל והשלים עליהם : (כד) לאלהים • להושיע ולהציל : ועבדי דוד • הוא מלך המשיח הבא מזרעו : אני ה' דברתי • א"כ בודאי כן יהיה : (כה) וכרתי • אז אכרות עמהם ברית שלום להיות מתמידים לשבת בשלוה : והשבתי וגו' . ר"ל חית השדה לא יזיקו אותם וכמ"ש לא ירעו ולא ישחיתו (ישעיה יא) : וישבו במדבר . אף במדברות וביערים מקום החיות ישבו בשקט ויישנו שמה וערבה להם שנתם כי לא יחרידם מי : (כו) ונתתי אותם : אתן אותם במקומם ובכל סביבות גבעתי אתן ברכה : בעתו • בזמן שיש צורך בו : גשמי ברכה יהיו • כי מאד ירוו לצמח הארץ : (כז) כי אני ה' . הנאמן במאמרו : מוטות עולם • מה שהכבידו עליהם הבבליים ואחז במשל מן השור שמשימים עליו בדי העול לחרוש האדמה : (כח) וחית הארץ • ר"ל עריצי הבבליים האכזרים שבהם או יאמר על החיות המזיקות שלא ירעו עוד ולא ישחיתו : (כט) מטע לשם . נטיעה יפה והדורה להיות לשם תפארת בין העמים : ולא יהיה וגו' • ר"ל לא ימצאו עוד בארץ אנשים שבא עליהם כליון הרעב : ולא ישאו • לא יסבלו עוד כלימה מן העובדי כוכבים כי לא יצטרכו עוד לבוא בארצו' העכו"ם בעבור הלחם לשאת חרפת' כדרך הבא במחסור בארץ

לה א ויהי דבר יהוה אלי
לאמר: ב בן אדם שים פניך על
הר שעיר והנבא עליו: ג ואמרת לו
כה אמר אדני יהוה הנני אליך הר
שעיר ונטיתי ידי עליך ונתתיך
שממה ומשמה: ד עריך חרבה
אשים ואתה שממה תהיה וידעת
כי אני יהוה: ה יען היות לך איבת
עולם ותגר את בני ישראל על ידי
חרב בעת אידם בעת עון קץ:
ו לכן חי אני נאם אדני יהוה כי
לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם
שנאת ודם ירדפך: ז ונתתי את
הר שעיר לשממה ושממה והכרתי
ממנו עבר ושב: ח ומלאתי את
הריו חלליו גבעותיך וגיאותיך וכל
אפיקיך חללי חרב יפלו בהם:
ט שממות עולם אתנך ועריך לא
תישבנה וידעתם כי אני יהוה:
י יען אמרך את שני הגוים ואת
שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה
ויהוה שם היה: יא לכן חי אני נאם
אדני יהוה ועשיתי כאפך וכקנאתך
אשר עשיתה משנאתיך בם
ונודעתי בם כאשר אשפטך:
יב וידעת כי אני יהוה שמעתי את
כל נאצותיך אשר אמרת על הרי
ישראל לאמר שממה לנו נתנו

ל"א בטעם בסיפרא • י"ו חסר את בליבנא • כ' ובסיפרא • ל', ט' בסיפרא • ל' וחד ולאעבד • כ' ובפסוק • ל' • ס' • ל' חסר בסיפר ג' ד' • ל' ומ"ל • ל' ומ"ל • תשובנה ק' • ו' • ל' • ל' . ל' • ח' מ"ל • ל' • ל' • ל' ומ"ל • שממו ק'

אלהים: א והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עמי למימר:
ב בר אדם קביל נבואה על
טורא דשעיר ותתנבי עלוהי:
ג ותימר ליה כדנן אמר יי
אלהים הא אנא שלח רוגזי
עלך טורא דשעיר ואריים
מחת גבורתי עלך ואתנינך
לצדו ולאשתממו: ד קרוך
חורבא אשוי ואת לצדו תהי
ותידע ארי אנא יי: ה חלף
דהות לך דבבות עלם
ותביבתא ית בני ישראל על
ידי קטולי חרבא בעדן
תבירהון בעדן תושלמת
חוביהון: ו בכן קים אנא
אמר יי אלהים ארי לקטול
אעבדינך ודקטלין בחרבא
ירדפונך אם לא דמא סניתון
ואשדי דמא ירדפונך: ז ואתן
ית טורא דשעיר לצדו
ולאשתממו ואשיצי מניה
דעדי ודתאיב: ח ואמלי ית
טורוהי קטילוהי רמתוהי
וחילוהי וכל פצידוהי קטילי
חרבא יתרמון בהון: ט צדו
עלם אתנינך וקרוך לא
יתיתבן ותידעון ארי אנא
יי: י חלף דאמרת ית תרין
עממין וית תרתין מדינן
דילי אינון ואירתינון וקדם יי
גלין מחשבת לבא: יא בכן
קים אנא אמר יי אלהים
ואעביד כרוגזך וכחימתך
דעבדתא מדסניתא להון
ואתגלי לאיטבא להון כד
אתפרע מנך: יב ותידע ארי אנא יי שמיע ית כל ארגזותך דאמרת על טורי ארעא
דישראל למימר צדיאת לנא אתמסירו לאשתיצאה:

רשי

(ה) ותגר. ותפיל כמו (מיכה א) והגרתי לגיא אבניה שהיו מסגירין אותן לאויביהן כשהיו בורחין דרך הרים וזו היא שאמר (עובדיה א) אל תעמוד על הפרק: בעת אידם. בעת כשמסרתים ביד אויב: בעת עון קץ. כשנגמר קץ עוונם ונתמלאה סאתם: (ו) לדם אעשך. נופל בחרב: דם שנאת. בזית את הבכורה בעבודתי היתה מסורה להם ושנאת להיות מלכלך עצמך בדם קרבן עבודתי ולכלוך ירדפך דם הרוגים וי"א רואים אתה ירא כשאר כל אדם ורואים ירדפוך וי"א דם שנאת אחיך שהוא בשרך ודמך: (ט) ועריך לא תשובנה. לא כמו שאמרתי למצרים (לעיל כט) ושבתי את שבות מצרים ושבתי את שבות בני עמון (ירמיה מט) וזו היא שאמר (מלאכי א) ואת עשו שנאתי ואתן את הריו שממה שעתידים לשוממות עולם: (י) שני הגוים. ישראל ויהודה ומדרש אגדה ר' תנחומא דורשו כלפי שהלך עשו אל ישמעאל להתחתן בו להסיתו שיעורר על יצחק על ירושת אברהם ויהרוג ישמעאל את יצחק ואהיה אני גואל הדם ואהרוג את ישמעאל וזהו יקרבו ימי אבל אבי ואירש אני את יצחק ואת ישמעאל (בראשית כז): וה' שם היה. יודע את מחשבותיך: (יא) ועשיתי כאפך. כאותה האף שעשית לישראל אעשה לך: ונודעתי בם. כאשר אשפטך אז יכירו את גבורתי:
והעתרתם

כלמת הגוים: ונטיתי ידי י"ו חסר את וסימ' נמסר בהאי סיפרא סימ' כ"ה: איבת ב' ובסיפרא וסימ' בשאט בנפש למשחית. יען היות לך איבת עולם. ושב ג' קמץ וסי' ודוד הולך ושב מעל שאול • ושב ורפא לו. והכרתי ממנו עבר ושב: ואת שתי ו' בקריאה וסימ' ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו • ואת שתי בניך הנמצאות • ואת שתי קצות שתי • וחברו • ואת שתי נשיו הציל דוד רצקלג • יען אמרך את שני הגוים: נתנו ו' בקריאה וסי' כי חקך וחק בניך נתנו • למען אשר לא יגבהו. אשר נתנו קברותיה • שמה אדום וכל מלכיה • וידעת כי אני ה' שמעתי את כל נאצותיך. נתנו

רדק

ויהי • (ב) בן אדם שים פניך על הר שעיר • סמך נבואת מפלת הר שעיר לנבואת ישועת ישראל כי בעת הישועה תהיה מפלת אדום כמו שכתוב בנבואת עובדיה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו: (ג) ואמרת • מבואר הוא: (ד) עריך: ואתה שממה תהיה שיכלו עם שעיר בכל מקום שיהיו: (ה) יען היות לך איבת עולם • ולא פירש עם מי ורוצה לומר עם בני ישראל כמו שאמר ותגר את בני ישראל. ופי' ותגר כמו יגירוהו על ידי חרב ענין השלכה כי ענין הגרת הדם ממכות החרב: בעת עון קץ • בעת שבא קץ גלותם בעונם וי"ת בעידן תושלמת חוביהון: (ו) לכן חי אני • כי לדם אעשך • כלומר אתקינך ואזמינך לחרב: ודם ירדפך • כלומר שופכי דמים ירדפוך: ירדפך • שניהם הדל"ת בחטף קמץ לבן אשר ובשוא ופתח לבן נפתלי: אם לא דם שנאת ודם ירדפך • שנאת שופכי דמים ונשמרת מהם ועתה ירדפוך וישיגוך וי"ת אם לא דמא סניתון ואשדי דמא ירדפונך: (ז) ונתתי • לשממה. שם בפלס שמלה שפחה ונמשך פ"א הפעל בטעם: (ח) ומלאתי את הריו חלליו • ואמר גבעותיך וגיאותיך וכל אפיקיך כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד כמו שמעו עמים כולם ואולם כולם תשובו והדומים להם רבים: חללי • חטוף: (ט) שממות עולם • נמשך פ"א הפע"ל בטעם: תישבנה • כתיב ופי' ענין ישוב וקרי תשובנה רוצה לומר לא תשובנה לקדמותן: (י) יען אמרך את שני הגוים • ישראל ויהודה: ואת שתי הארצות • ארץ יהודה ובנימין וארץ שאר השבטים כמו שהיו חלוקות במלכות • ואמר תהיינה על הדבק וכן גרי ביתי ואמהותי לזר תחשבוני הנה אפי וחמתי נתכת ואמר אחר כך וירשנוה לשון יחיד כי שתי הארצות אחת הנה שנתלקה המלכות אחרי דוד: וה' שם היה. שמע דבריהם וישיב גמולם בראשם: (יא) לכן • ועשיתי כאפך וכקנאתך • כמו שהיה אפך וקנאתך על ישראל כן אעשה עמך: אשר עשית משנאתיך בם • משנאתיך כתיב ביו"ד הרבוי ובא בסימן רבוי הזכרים לבד כמו למען אספרה כל תהלתיך וכן ונשאו את זנותיכם בזנותיך וברעתיך והדומים להם: ונודעתי בם כאשר אשפטך • כי בעבורם אשפטך • ואז אהיה נודע בישראל שבחרתי בהם והם לי לעם וי"ת ואתגלי לטובתא להון כד אתפרע מינך: (יב) וידעתי • נאצותיך • בקמץ הנו"ן והאל"ף והוא מן הדגושים לולי האל"ף נראה בשקל אפרה וכן פרשה ופרשת גדולת מרדכי שלא בדגש מפני הרי"ש: לאמר שממה • כתוב בה"א כמו לא שפכה וקרי בוי"ו:
ותגדילו

מצודת דוד

בארץ נכריה: (ל) וידעו. אז ידעו שאני עמהם והמה עמי כתביב לי: (לא) ואתן צאני. וחוזר ומפרש צאן מרעיתי הצאן שאני רועה אותם דעו שאדם אתם ר"ל אינכם בעיני כבהמות אלא חשובים וכלדך בן אדם ואני מייחד שמי עליכם להקרא אלהיכם ולא הייתי מייחד שמי עליכם אם הייתם בעיני כבהמות: לה (ב) על הר שעיר. היא ארץ אדום היושבת בדרומה של א"י אולם הנבואה הזאת נאמרה לפי שתולדותיהם מהר שעיר ומשם נפרדו לכן אמר הר שעיר: (ג) הנני אליך. הנה אני אלחם עמך: ונטיתי ידי. להכות בך: (ד) ואתה. ר"ל כל הארץ בכללה: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (ה) יען. בעבור שהיה לך על ישראל שנאה שמורה מימות עולם והזלת דמי ישראל על ידי חרב בעת בוא עליהם אידם בחורבן הבית בעת בוא העון המתמלא את הסאה ומשלים את הקץ: (ו) לדם אעשך. אעשה ארצך מלאה דמי הרוגים: ודם. אנשי שופכי דם ירדפוך: אם לא דם שנאת. וכי לא שנאת שופכי דם ומאד נשמרת מהם והנה עתה שופכי דם ירדפוך וישיגוך: (ז) את הר שעיר. ר"ל שתולדותיהם מהר שעיר ומשם נפרדו: לשממה ושממה. כפל המלה יורה על מרבית השממון: (ח) את הריו. כי ינוסו על ההרים ושם ישיגם האויב ויהרגם: (ט) שממות עולם. עד עולם תהיה שממה ועריך לא תשובנה לקדמתן: כי אני ה'. הנאמן לשלם גמול: (י) יען. בעבור שאמרת את שני הגוים וכו' הם יהודה וישראל ולארצותם הנה מעתה תהיינה לי ואנחנו נירש אותן עד עולם: וה' שם היה. כאומר אבל לא כן יהיה כי ה' היה שם ר"ל מקום מקדש היה שם ואיך אם כן יעזבנו בידך: (יא) ועשיתי. אעשה לך כפי אפך וקנאתך אשר

מצודת ציון

והבל: (ג) ומשמה. מלשון שממה וכפל הדבר לרוב השממון: (ד) חרבה. מלשון חורבן: (ה) איבת. ענין שנאה כמו ואיבה אשית (בראשית ג): ותגר. ענין הזלה ושפיכה כמו וכמים הנגרים ארצה (ש"ב יד): אידם. ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא): (ח) גבעותיך. מל' גבעה והר: וגיאותיך. מל' גיא ועמק: אפיקיך. הם המקומות שהמים מוגרים שם בחוזק: (יא) וכקנאתך. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): (יב) נאצותיך. ענין

לאכלה: יג ותגדילו עלי בפיכם
והעתרתם עלי דבריכם אני ל׳. ל׳
שמעתי: יד כה אמר אדני יהוה
כשמח כל־הארץ שממה אעשה־ ל׳ וחסר
לך: טו כשמחתך לנחלת בית־ ל׳
ישראל על אשר־שממה כן אעשה־ ל׳
לך שממה תהיה הר־שעיר וכל־
אדום כלה וידעו כי־אני יהוה:

לו א ואתה בן־אדם הנבא כ״ד בסיפרא
אל־הרי ישראל ואמרת הרי ישראל ה׳
שמעו דבר־יהוה: ב כה אמר
אדני יהוה יען אמר האויב עליכם ח׳ חד חסר
האח ובמות עולם למורשה היתה
לנו: ג לכן הנבא ואמרת כה אמר
אדני יהוה יען ביען שמות ושאף ל׳ • ג׳ ל׳ וחס׳
אתכם מסביב להיותכם מורשה
לשארית הגוים ותעלו על־שפת ל׳
לשון ודבת־עם: ד לכן הרי י״ו
ישראל שמעו דבר־אדני יהוה כה־
אמר אדני יהוה להרים ולגבעות
לאפיקים ולגאיות ולחרבות
השממות ולערים הנעזבות אשר ל׳ ס״ח השממות. ל׳
היו לבז וללעג לשארית הגוים
אשר מסביב:
ה לכן כה־אמר אדני יהוה אם־לא
באש קנאתי דברתי על־שארית
הגוים ועל־אדום כלא אשר נתנו־ ל׳ כתיב א׳
את־ארצי ו להם למורשה בשמחת
כל־לבב בשאט נפש למען מגרשה ל׳ ל׳ ומפיק ה״א
לבז: ו לכן הנבא על־ ה׳ בטעם בסיפרא
אדמת ישראל ואמרת להרים

יג ואתרברבתון עלי במילי
פומכון ואסגיתון עלי
פתגמיכון קדמי שמיע:
יד כדנן אמר יי אלהים כמחדי
כל ארעא צדו אעביד לך:
טו כמא דחזיתא על אחסנת
בית ישראל דצדיאת ארעהון
כן אעבד לך צדו תהי טורא
דשעיר וכל אדום כולה
וידעון ארי אנא יי: א ואת
בר אדם אתנבי על טורי
ישראל ותימר טורי ישראל
קבילו פתגם יי: ב כדנן
אמר יי אלהים חלף די אמר
סנאה עליכון חדוא ובמת
עלם לירותא הות לנא:
ג בכן אתנבי ותימר כדנן
אמר יי אלהים חלף די
אתרברבו וחלף דחשיבו
לאחרבא ולאצדאה יתכון
מסחור סחור למהויכון ירותא
לשארא דעממיא ואתאמרתון
על שפת לישן ורננת עם:
ד בכן טורי ישראל קבילו
פתגמא דיי אלהים כדנן אמר
יי אלהים לטוריא ולרמתא
לפצידיא ולחיליא ולחרבתא
צדיתא ולקרויא שביקתא
דהואה לחוך וללעב לשארא
דעממיא דמסחור סחור:
ה בכן כדנן אמר יי אלהים
אם לא באשת פורענותי
גזרית במימרי על שארא
דעממיא ועל אדומאי כולהון
דיהבו ית ארעא בית שכנתי
להון לירותא בחדות כל לבב
בצפות נפש בדיל לתרכותה
למבזה: ו בכן אתנבי על
ארעא דישראל ותימר לטוריא

רש״י

(יג) והעתרתם · הרביתם וכן ועתר ענן הקטרת (לעיל ח) לשון רבוי: (יד) כשמוח כל הארץ · כשאשוב אני את מלכותי כי אז תשמח הארץ כענין שנא׳ ה׳ מלך תגל הארץ (תהלים צז) אז שממה אעשה לך: (ב) האח. שמחה: ובמות עולם · ארץ ישראל שהוא גובהו ונויו של עולם: (ג) שמות ושאוף אתכם מסביב. שכיניכם היו משתוממים ותומהין לשחוק ולראות בסוף חורבנכם ושואפי׳ ותאבים ומצפים להיותכם מורשה לשארית הגוים: ותעלו על שפת לשון. ועכשיו בחורבנכם הכל מדברים ומדובבים בכם לאמר האח הרי שממו: ודבת עם · פארלמנ״ם בלע״ז: (ה) למען מגרשה לבז · לפי שראו גירושה לבז שהושלה לביזה לשכלם:

טרעה אחד: כשמחתך חד מן ד׳ זוגין מן ב״ב כ״ם ברישיהון וסי׳ כספר ל׳ ונמקו כל צבא השמים • כסיר ל׳ ירתית כסיר מצולה • כשמח ל׳ כה אמר אדני ה׳ כשמח׳ כשמחתך ל׳ לנחלת בית ישראל דסיפרא • ואינון מן א״ב כ׳ ברישיהון וכל חד לית ליה זוגא: שמות ג׳ בקריאה וסימ׳ שמות החרורי׳ • יען ביען שמות ושאוף: אשר שם שמות בארץ: כלא חד מן מלין דמשמשין א׳ בסוף תיבות׳ וכל חד וחד לית דכוו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך האל״ף:

מצודת ציון

ענין בזיון כמו כי נאצו האנשים את מנחת ה׳ (ש״א ב): (יג) והעתרתם • ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטרת (לעיל ח): (ב) ובמות • ענין גבהות כמו׳ על במתי ארץ (ישעיה נח): למורשה • מל׳ ירושה: (ג) שמות • מל׳ שממון: ושאף • ענין בליעה והמשכה אל הפה כמו שאפה רוח (ירמיה ב): ודבת • ענין אמירה וע״פ רוב יאמר על האמירה הרעה וכן כי שמעתי דבת רבים (שם כ): (ד) לאפיקים • מקומות שהמים נגרים שם בחוזק: ולגאיות • מל׳ גיא ועמק: לבז • מל׳ בזיון: (ה) קנאתי. ענין כעס: כלא • כמו כלה בה״א: בשאט • ענין בזיון וכן בשאט בנפש לעיל

רד״ק

ותגדילו · שהייתם אומרים שאינני שומע דבריכם הרעים: והעתרתם. ענין רבוי דברים חזקים וכן נעתרות נשיקות שונא ועתר ענן הקטרת עולה וכן תירגם יונתן ואסגיתון עלי פתגמיכון: (יד) כה אמר. כשמוח כל הארץ. כ״ף כשמוח וכ״ף כשמחתך שני כפי הדמיון סמוכים כמו כעם ככהן כמוך כפרעה כמלוה כלוה והדומים להם רוצה לומר שמחת כל הארץ על שוממותיך ושמחתך על שממות נחלת ישראל שוין כלומר כמו ששמחת על נחלת ישראל כששממו כן תשמח כל הארץ על שוממותיך: (טו) כשמחתך · תהיה הר שעיר: בא הר מכונה בלשון נקבה או פירושו עדת הר שעיר וכן כל אדום כלה ר״ל עדת אדום כמו ותהי ישראל ותהי אדום: (א) ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל. אחר שדבר פורעניות על הר שעיר דבר נחמה על הרי ישראל: (ב) כה אמר. האח. כתרגומו חדוה: ובמות עולם. קרא הרי ישראל במות עולם לפי שא״י גבוה מכל הארצות ואמר היתה על הארץ הכוללת הבמות: (ג) לכן • יען ביען · הכפל לחזק הענין וכן יען וביען במשפטי מאסו: שמות ושאוף אתכם מסביב. ז שמות מקור בשקל השכת חנות אל ואמר חנותי היא ושאוף ענין בליעה כמו שאפה רוח שאפני אנוש ושמות מקור יוצא וכן אשם ושאף פועל יוצא ופירושו הגוים אשר סביבותיכם היתה מחשבתם ועסקם לשמות אתכם ולבלוע אתכם ות״י חלף דיתרברבו ותוקף דחשיבו לאחרבא ולאצדא יתכון מסחרו סחור: ותעלו · העי״ן בשוא ופתח שלא כנהג כי משפטו על המנהג העי״ן בקמץ כמו ויעלו מעל משכן קרח: על שפת לשון ודבת עם. כי כל אומה יש לה לשון מיוחד כמו שאמר ללשונותם בגוייהם והיו מדברים רעות על ישראל זהו שהיו ישראל מעלים על שפם והיו דבת עם ועם ויונתן תירגם ותעלו ואיתאמרתון: (ד) לכן. כמו שאמר למעלה בפורענות בפרט כה אמר ה׳ להרים ולגבעות כן אמר הנה בנחמה בפרט כה אמר ה׳ להרים ולגבעות: ולחרבות השוממות. בגרי המ״ם במקצת ספרים ובמקצתם בשוא: (ה) לכן ועל אדום כלא • אל״ף במקום ה״א כמו והיה לכם לזרא קראנה לי מרא כן יתן לידידו שינא: את ארצי • ענינו כתרגומו ית ארע בית שכנתי: בשאט נפש. בלא בי״ת ואשר למעלה בספר׳ פלשתים בשאט בנפש בבי״ת: למען מגרשה לבז. שם במקום מקור כמו ולמסע את המחנות כאילו אמר לגרוש אותה להיותה לבז וכן תירס יונתן בדיל לתרכותה למבזה: (ו) לכן • כלימת גוים • בלא ה״א ולית כותיה ושלמעה בפרשה האחרת כלימת

מצודת דוד

אשר עשית להם מרוב השנאה שיש לך עליהם ר״ל אעשה עמך בערך שעשית עמו: ונודעתי בם. אהיה נודע וניכר בין בני ישראל למשגיח כאשר אשפוך מה שעשית לו: (יב) וידעת · אז תדע ששמעתי את כל דברי בזיונך שאמרת על הרי ישראל הנה שממו כי אנשיהם נתנו לנו לאכלה ולא נשאר שם מי מהם: (יג) ותגדילו · ואשר הגדלתם עלי בפיכם לדבר גדולות ודברי גאוה ואשר הרביתם עלי דבריכם בדברי חרוף הנה אני שמעתי את הכל ואין דבר נעלם ממני: (יד) כשמוח · בעת שתהיה שמחה בכל הארץ ואז אעשה אותם שממה וזהו בימות המשיח שיגולה מלכות שמים ותתרבה אז השמחה בעולם כמ״ש ה׳ מלך תגל הארץ וגו׳ (תהלים צז): (טו) כשמחתך · כערך השמחה שהיה לך על נחלת בית ישראל על אשר נעשית שממה בערך הזה אעשה שמחה על שממותך: כי אני ה׳. הנאמן לשלם גמול: לו (ב) עליכם • על שוממותיכם אמר האח והוא ענין לשון שמחה: ובמות עולם · גבהות עולם היא א״י הגבוה מכל הארצות היא היתה לנו למורשה: (ג) יען וביען. הכפל לחזק ולומר בעבור זה לבד ראויים הם הבבליים לשאת כלימה וכאשר יאמר בסוף הענין: שמות ושאוף אתכם מסביב · ר״ל הבבליים מסביב השמו אתכם ובלעו אתכם למען תהיו למורשה לשארית הגוים הנשארי׳ סביבותיכם: ותעלו · הייתם עולים על שפת ולשון ר״ל כולם היו מספרים ומדברים בכם: ודבת עם. כל עם מהעמים דברו בכם דברי גנות: (ד) לכן וכו׳. לפי שארכו הדברים לזה אמר שוב לכן וכן דרך המקרא בכל מקום: הנעזבות. מיושביהן: (ה) אם לא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר: באש קנאתי · ר״ל בחוזק כעסי: להם · לעצמם: בשאט נפש · בבזות אותם בנפש: למען מגרשה · למען לגרש אותם להיות שיא לבזיון ר״ל לא היה עיקר הכוונה לטובת עצמם כ״א לבזות את ישראל:

יען

ולגבעות לאפיקים ולגאיות כה
אמר ו אדני יהוה הנני בקנאתי
ובחמתי דברתי יען כלמת גוים
נשאתם : ז לכן כה אמר
אדני יהוה אני נשאתי את ידי אם
לא הגוים אשר לכם מסביב המה
כלמתם ישאו : ח ואתם הרי ישראל
ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי
ישראל כי קרבו לבוא : ט כי הנני
אליכם ופניתי אליכם ונעבדתם
ונזרעתם : י והרביתי עליכם אדם
כל בית ישראל כלה ונושבו הערים
והחרבות תבנינה : יא והרביתי
עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו
והושבתי אתכם כקדמותיכם
והטבתי מראשתיכם וידעתם כי
אני יהוה : יב והולכתי עליכם
אדם את עמי ישראל וירשוך והיית
להם לנחלה ולא תוסף עוד
לשכלם : יג כה אמר
אדני יהוה יען אמרים לכם אכלת
אדם אתי ומשכלת גויך היית :
יד לכן אדם לא תאכלי עוד וגויך
לא תכשלי עוד נאם אדני יהוה :
טו ולא אשמיע אליך עוד כלמת
הגוים וחרפת עמים לא תשאי
עוד וגויך לא תכשלי עוד נאם
אדני יהוה :
טז ויהי דבר יהוה אלי לאמר :
יז בן אדם בית ישראל ישבים על
אדמתם ויטמאו אותה בדרכם
ובעלילותם כטמאת הנדה היתה
דרכם לפני : יח ואשפך חמתי
עליהם על הדם אשר שפכו על
הארץ ובגלוליהם טמאוה : יט ואפיץ
אתם בגוים ויזרו בארצות כדרכם

ולרמתא לפצידיא ולחיליא
כדנן אמר יי אלהים הא אנא
ברוגזי ובחימתי גזרית
במימרי חלף דאתכנעות
עממיא קבילתון : ז בכן
כדנן אמר יי אלהים אנא
קימית במימרי אם לא עממיא
די בזו יתכון מסחור סחור
אינון אתכנעותהון יקבלון :
ח ואתון טורי ישראל אבכון
תצלחון ופריכון תטענון
לעמי ישראל ארי קריב יום
פורקני למיתי : ט ארי הא
אנא מתגלי עליכון ואתפני
במימרי לאיטבא לכון
ותתפלחון ותזדרעון : י ואסגי
עליכון אנשא כל בית
ישראל כולהון ויתיתבן קרויא
וחרבתא יתבנין : יא ואסגי
עליכון אנשא ובעירא ויסגון
ויפשון ואתיב יתכון
כדמלקדמין ואוטיב לכון
כדמן אולא ותידעון ארי אנא
יי : יב ואסגי עליכון אנשא
ית עמי ישראל ויחסנונך ותהי
להון לאחסנא ולא תוסיף עוד
לתכלותהון : יג כדנן אמר
יי אלהים חלף דאמרין לכון
מקטלת אנשא את ומתכלת
עמיך הוית : יד בכן אנשא
לא תקטלין עוד ועמיך לא
תתכלין עוד אמר יי אלהים :
טו ולא אשמע ליך עוד
אתכנעות עממיא וחסודי
עממיא לא תקבלין עוד
ועמיך לא תתכלין עוד אמר
יי אלהים : טז והוה פתגם
נבואה מן קדם יי עמי למימר :
יז בר אדם בית ישראל יתבין
על ארעהון וסאיבו יתה
באורחתהון ובעובדיהון
כסואבת אתתא טומאה הות
אורחתהון קדמי : יח ושפיכית
חימתי עליהון על דם זכאי
דאשדו על ארעא ובפולחן טעותהון סאבוה : יט ואגליתי
יתהון לביני עממיא ואתבדרו במדינתא כאורחתהון ובישתא

רשי

(יב) לשכלם . לגרש יושביך מקרבך הוא קרוי שכול : (יג) אוכלת אדם את · למודה היא הארץ הזאת להשחית את יושביה האמוריים כלו בה והיהודים כלו בה : (טז) ויהי דבר ה' אלי לאמר : (יז) בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם וגו' כטומאת הנדה . המשילה הכתוב לנדה שבעלה מצפה מתי תטהר ותשוב אליה

ישאו ו' קמצין בקריאה וסימ' חטאם ישאו ערירים ימתו . כי את שארו הערה . ולבני קהת לא נתן כי עבדת · זהב ולבונה ישאו ותהלות ה' · המה כלמתם ישאו . עליו משל ישאו · ואתם ד' ר"פ בקריאה בטעמא וסימ' קמון ישראל וכתבן בשבתא · ופי' ביהושע סי' י"ח : ולא תוסף ד' בקריאה וסימ' נוע תנוע ארץ כשכו' · והולכתי עליכם אדם · עין שזפתהו · ואמר עד פה תבא: תוסף ג' חסרים יו"ד בקריא' וסימ' ולא תסף עוד לשכלם . כי אם תציל · ובוגדים באדם תוסף : על אדמתם ד' וסימ' בקבצי את בית ישראל . ונתן עץ השדה את פריו · בית ישראל יושבים ·

רדק

כלימת הגוים · (ז) לכן · מבואר היא : (ח) ואתם ·, ענפכם תתנו : רוצה לומר ענף עצמכם : ופריכם · בסגול הפ"א ויש ספרים בחירק : כי קרבו לבוא · פעל עומד מן הדגוש וכן ופרעה הקריב כאשר הקריב לבוא מצרימה פעל עומד מן הנוסף או פי' קרבו לבא קרבו ביאתכם בתשובה ומעשים טובים ויונתן תרגם ארי קריב יום פורקני למיתי : (ט) כי הנני מבואר היא : (י) והרביתי · כל בית ישראל כלה · כפל לחזק הענין ולהורות על עשרת השבטים שנעלמו עד היום: (יא) והרביתי · כקדמותיכ': קבוץ מן שקדמת שנא' יבש : והטבתי מראשתיכם · אמר ארבה אתכם כמו שהייתם מקדם ויותר איטיב ממה שהיים בראשונה : והטבתי · מורכב משני משקלים מן והטבתי כמו והעלתי אתכם ומן והטיבותי כמו בטיבות כי היה עם לבבך אם הניפותי על יתום ידי או הוא מורכב מן יער ויטב. כי שני השרשים בענין זה : מראשתיכם · הרי"ש בחירק והוא ממשקל אמרה שמלה אמר כן האחד ראשה בנות האל"ף והקבוץ ראשות בפלס אמרות שמלות כבשות ובסמוך ראשות בפלס כבשות הנאן אלא שנח האל"ף וכן בסמיכות הכנוי : (יב) והולכתי · כשאוליאם מן הגלות אוליכם בדרך ואביאם עליכם · ואמר וירשוך והיית תוסיף כנגד כל הר והר : (יג) כה אמר לכם · כנגד ההרים ואמר אוכלת אדם וגו' כנגד הארץ : אתי · כתיב ביו"ד כדרך היו"ד הנוספת לנקבה שנמצאת כמו נעוריכי תחלואיכי והדומים להם ונקראת כמשפט : גויך · חסר יו"ד הרבים מהמכתב וכן וגויך ביו"ד אחת לבדה : (יד) לכן · לא תכשלי · כתיב וקרי תשכלי ועניינה קרוב : ולא תכשלי . כן כתיב קרי ויונתן תרגם תכשלי תתכלין : ויהי · (יז) בן אדם · כטומאת הנדה · לפי שעל דרך משל נקראת כנסת ישראל אשה לאל יתברך והוא לה לבעל המשילה בעת חטאתיה לנדה שהבעל מרחיקה כל ימי נדותה ומקרבה אחרי טהרתה וכן הרחיק האל יתברך ישראל והגלם לארצות העמים מפני חטאתם ועתיד להחזירם אחרי שישובו אליו ויטהרו מעונותיהם : (יח) ואשפוך · מבואר הוא:(יט) ואפיץ · מבואר

תולדות אהרן ופריכם תשאו · מגלה יז סנהדרין צח (כריתות ה) :

מצודת דוד

(ו) יען . בעבור שסבלתם כלימה מן העובדי כוכבים : (ז) אני נשאתי את ידי · כן הוא דרך שבועה וכמ"ש וגם אני נשאתי ידי להם (לעיל כ) : אם לא · הוא ענין שבועה : כלימתם · הכלימה הראויה להם יסבלו הם : (ח) ענפכם תתנו · לא תהיו עוד שממה כ"א תגדלו ענפים ותשאו פרי מאכל לעמי ישראל כי קרבו לבוא אל ארצם : (ט) כי הנני · הנה אני אשגיח ואפנה אליכם ותהיו נעבדים כעבודת שדה בחרישה ותהיו נזרעים לא כמו שהייתם לשעבר שממה ושמה : (י) כל בית ישראל כולה . ר"ל אף בני עשרת השבטים ישובו הנה : ונושבו הערים · תהיינה מיושבות באנשים : (יא) ופרו · יעשו פירות ר"ל יולידו בנים ובנות וכפל במלות נרדפות לחוזק : והושבתי . אושיב אתכם בארצכם כמו שישבתם בימי קדם ואטיב עמכם עוד יותר ממה שהיה לכם בראשונה עד שלא גליתם : וידעתם · אז תדעו שאני ה' הנאמן במאמרי : (יב) והולכתי עליכם · כאלו יאמר על ההרים מעתה אוליך עליכם אדם ואחר ומפר' את עמי ישראל והם ירשוך: לשכלם . להיות אבודים וגרושים ממך : (יג) יען . בעבור שהעובדי כוכבים אומרים על מקומות אי אוכלת אדם את ר"ל למודה אתה ומורגלות לכלות ולאבד בני אדם כי מתחלה נאבדו וכלו בה הכנענים יושבי הארץ ולאח"ז כלו בה בני ישראל אשר ישבו תחתם : ומשכלת גוייך היית . דרכך לשכל ולאבד הגוים היושבים בך והו' כפל ענין במ"ש : (יד) אדם לא תאכלי עוד · כשישובו ישראל לארצם לא יכלו בך : וגוייך לא תשכלי עוד · כפל הדבר במ"ש : (טו) ולא אשמיע וכו' · ר"ל לא יכלימו עוד אותך בדבר זה ולא תשאי עוד חרפה בעבור זאת כי מאז לא תכשילי עוד את גוייך להיות נאבדים בך : (יז) כטומאת הנדה · כמו טומאת הנדה שעי"ז היא מרוחקת מבעלה כן היתה דרכם טמאה לפני עד להרחיקם : (יח) ואשפוך . לכן שפכתי עליהם חמתי בעבור דם הנקי אשר שפכו ובעבור טמאה את הארץ בגלוליהם : (יט) כדרכם · כגמול

מצודת ציון

(לעיל כה) : מגרשה . מלשון גרושין: (ח) תשאו · תלמדו ותגדלו : (י) תבנינה · מלשון בנין : (יא) והושבתי · מל' ישיבה : (יב) וירשוך · מל' ירושה : לשכלם · ענין מיתה ואבדון כמו והארץ משכלת (מ"ב ב) (יז) ובעלילותם · במעשיהם : (יט) ואפיץ · ויזרו · שניהם ענין פזור כמו כי נפץ העם (ש"א י"ג) וכמו וזריתי

וּבַעֲלִילוֹתָם שְׁפַטְתִּים׃ כ וַיָּבוֹא אֶל־
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁם וַיְחַלְּלוּ אֶת־
שֵׁם קָדְשִׁי בֶּאֱמֹר לָהֶם עַם־יְהוָה
אֵלֶּה וּמֵאַרְצוֹ יָצָאוּ׃ כא וָאֶחְמֹל עַל־
שֵׁם קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלְּלֻהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל
בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־בָּאוּ שָׁמָּה׃
כב לָכֵן אֱמֹר לְבֵית־יִשְׂרָאֵל כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי
עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם־לְשֵׁם־
קָדְשִׁי אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר־
בָּאתֶם שָׁם׃ כג וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־שְׁמִי
הַגָּדוֹל הַמְחֻלָּל בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר חִלַּלְתֶּם
בְּתוֹכָם וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה
נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה בְּהִקָּדְשִׁי בָכֶם
לְעֵינֵיהֶם׃ כד וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם מִן־
הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל־
הָאֲרָצוֹת וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־
אַדְמַתְכֶם׃ כה וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם
טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם
וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם׃
כו וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה
אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב
הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב
בָּשָׂר׃ כז וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם
וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ
וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם׃
כח וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי
לַאֲבֹתֵיכֶם וִהְיִיתֶם לִי לְעָם וְאָנֹכִי
אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים׃ כט וְהוֹשַׁעְתִּי
אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי
אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן
עֲלֵיכֶם רָעָב׃ ל וְהִרְבֵּיתִי אֶת־פְּרִי
הָעֵץ וּתְנוּבַת הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר
לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעָב בַּגּוֹיִם׃
לא וּזְכַרְתֶּם אֶת־דַּרְכֵיכֶם הָרָעִים

כעובד דיהון מקלקליא אתפרעית מנהון: כ ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשי בדאמרין להון אם עמיה דיי אלין ואיכדין מארעא בית שכינתיה גלו: כא וחסית על שמא דקודשי דאחילוהי בית ישראל ביני עממיא דאתגליאו לתמן: כב בכן אמר לבית ישראל כדנן אמר יי אלהים לא בדילכון אנא עביד בית ישראל אלהין על שמא דקודשי דאחילתון ביני עממיא דאתגליתון לתמן: כג ואקדיש ית שמי רבא דאתחל ביני עממיא דאחילתון ביניהון וידעון עממיא ארי אנא יי אמר יי אלהים כד אתקדש בכון לעיניהון: כד ואקריב יתכון מביני עממיא ואכניש יתכון מכל מדינתא ואעיל יתכון לארעכון: כה ואשבוק לחוביכון כמא דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל סאבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון: כו ואתן לכון לב דחיל ורוח דחילא אתן במעיכון ואתבר ית לבא דרשיעא דהוא תקיף כאבנא מבסריכון ואתן לכון לב דחיל קדמי למעבד רעותי: כז וית רוח קודשי אתן במעיכון ואעביד ית די בקימי תהכון ודיני תטרון ותעבדון: כח ותיתבון בארעא דיהבית לאבהתכון ותהון קדמי לעם ואנא אהוי לכון לאלהא: כט ואפרוק יתכון מכל סואבתכון ואבריך ית עבורא ואסגי יתיה ולא אתן עליכון כפנא: ל ואסגי ית פרי אילנא ועללת חקלא בדיל דלא תקבלון עוד חסודי כפנא ביני עממיא: לא ותדכרון ית אורחיכון בישתא ועובדיכון דלא תקנין ותדנקון ותהון חזן על

רשי

אליה: (כ) ויבוא. לפי שאמר בית ישראל בראש הפרשה קרא כל הפרשה בלשון יחיד ומדרש אגדה הקב"ה בא עמהם בגולה והטה אוזן מה היו אומרים השבאין הרי אלו עם ה' ולא היה לו יכולת להצילן במדרש איכה רבתי: ויחללו את שם קדשי. השפילו את כבודי ומהו החילול באמור אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו: (כב) לא למענכם אני עושה התשועה שאושיעכם: (כג) וקדשתי את שמי. ומה הוא הקידוש ולקחתי אתכם מן הגוים: (כה) מים טהורים. אכפר עליכם ואעביר טומאותיכם בהזית מי חטאת המעבירין טומאת המת: (כו) לב חדש. יצר שנתחדש לטובה

תולדות אהרן באמר להם. יומא פו: מים טהורים. מגלה ל קידושין עב (קידושין סד): לב חדש. יומא מא) לב האבן ברכות לב סוכה נב: אל הדגן בכורות נה:

מצודת דוד

כגמול דרכם ומעשיהם כן שפטתים: (כ) ויבוא אל הגוים. וכאשר בא אל הבבליים שגלו ביניהם נתחלל על ידיהם שם קדשי כי העובדי כוכבים ההם אמרו עליהם הנה עם ה' אלה ועכ"ז יצאו מארצו ומבלי יכולת לא השאירם בארצו: (כא) אשר חללוהו. ר"ל אשר נתחלל על ידיהם: (כב) אני עושה. את האמור בענין להוציאם מארץ העמים ולהביאם אל ארצם: אשר חללתם. אשר נתחלל על ידכם: (כג) וקדשתי. מעתה אקדש את שמי הגדול וכו': בהקדשי. בעת אהיה מקודש על ידיכם לעיני הגוים אז ידעו הגוים שאני ה' המושל בכל: (כד) ולקחתי וגו'. ובזה אקדש שמי כי אקח אתכם מן הגוים וכו': (כה) וזרקתי וגו'. ר"ל אכפר עוונם ואעביר טומאת חטאתם כהזיית מי אפר פרה המעביר טומאת המת: (כו) לב חדש וגו'. ר"ל לב ישר ומוכנע ורצון טוב: לב האבן. לב החזק והקשה כאבן: לב בשר. לב נכנע ורך כבשר: (כז) ואת רוחי וגו'. ר"ל אחזיר לכם רוח הנבואה מה שהיה נחסר כל ימי הגולה: ועשיתי. ר"ל אעיר לבבכם שתלכו בחוקי ולשמור משפטי בלב ולעשותם. (כח) לעם. להאמין בי ולשמור מצותי: לאלהים. לעזור לכם ולהושיע אתכם: (כט) והושעתי וגו'. ר"ל ארחיק אתכם מכל טומאת העון שהייתם רגילים בו כי יעיר לבבם להיות נזהרים מהם: וקראתי אל הדגן והרביתי אותו. ר"ל אצוה שיפרה וירבה: (ל) למען וגו'. ר"ל באופן שלא תקבלו עוד בגוים חרפת רעב כי מאז לא יקראו לכם חסירי לחם: (לא) וזכרתם. וכאשר תזכרו דרכיכם הרעים אז תכירו בעיני עצמיכם ר"ל אתם תשפטו הכריתה על עצמיכם בעבור הרעות

רדק

מבואר הוא: (כ) ויבא. לשון יחיד דרך כלל ובדרש על דרך ככל גרתם גו גר: ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו. וזהו חלול השי"ת שאומרי' הגוים על ישראל עם ה' אלה כבר נקראו עם ה' אלה ויצאו מארצו והניחם בגלות זה כמה ואם כאילו הם מחללים אותו בהמשך גלותם זה כמה בעונותיהם והגוים אומרים מבלתי יכולת ה' להוציאם יאמרו איך בחר בהם ואח"כ נאסם והשליכם מעל פניו וי"ת ועלו לביני עממיא דאתגליאו לתמן על דאחילו ית שמא דקודשי כדאמרין להון עמא דה' אילין ואיכדין מארעא בית שכינתי' גלו: (כא) ואחמול. מבואר הוא: (כב) לכן. מבואר הוא: (כג) וקדשתי. מבואר הוא: (כד) ולקחתי. מבואר הוא: (כה) וזרקתי. דרך משל כמו שהטמא נטהר במים שטובל בהם ובהזאת מי חטאת כן הטמא מעונות נטהר בכפרה וי"ת ואשבוק לחוביכון כמה דמדכן במי אדיות' ובקטם תורתא דחטאתא ותדכון מכל תועבתכון ומכל טעותכון אדכי יתכון: (כו) ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם. החדוש הוא שיהיה להם לב שומע ורוח נכונה לקבל דברי האל יתברך כאשכנה וכן ת"י לב דחיל ורוח דחילא וכן לב האבן תרגם ליבא רשיעא דהוא תקיף כאבנא: לב בשר. לב רך ונכון לקבל הטוב ויונתן תרגם לב דחיל קדמי למעבד רעותי: (כז) ואת רוחי. וית רוח קדשי: (כח) וישבתם. מבואר הוא: (כט) והושעתי. וקראתי. כאלו אני קורא אליו שירבה בהמטירי עליו ושמרי אותו מן השדפון והירקון ושאר הפגעים: (ל) והרבתי. לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים. כי א"י צריכה לגשמים יותר מן הארצות האחרות לפיכך הרעב מצוי בה יותר משאר ארצות והעד אברהם יצחק ואבימלך וכשאדם יוצא מארצו לארץ אחרת בעבור הרעב הוא חרפה: וזכרתם

בשבתם על אדמתם: שמה ד' סוף פסוק בסיפרא וסימ' מן העמים אשר נפצו שמה. ואחמל על שם קדשי אשר חללוהו. בעשרים וחמש שנה לגלותינו סביב שמונה עשר אלף: לעיניהם כ"ד וסי' נמסר בסדר חקת התורה: ומכל גלוליכם חד מן ח' מלין בתרי טעמי פי' הטפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתה כי אם בח' מקומות וסי' מושבתיכם דוספרתם לכם דפרשת אמור. ההרותיה ואת כל ההרותי' בקע דמלכים. מבליגיתי. גלוליכם ומכל גלוליכם אטהר. מכל תועבותיכם. כי למבראשונה דד"ה. ונבזבותך לאהרן הב שהם הרהיבוני. וסימ' מהמ"ג תלו"ש:

מצודת ציון

וזריתי פרש (מלאכי ב): (כא) ואחמול. מל' חמלה וחס: (כה) וזרקתי. ענין הזיה כמו וזרקו בני אהרן (ויקרא א'): מים טהורים. כן יקראו מי אפר פרה כי מטהר טומאת המת: (כו) ורוח. ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז): והסירותי. מלשון הסרה: (ל) ותנובת. ענין צמח ופרי

(לא) וזכרתם. ונקטתם בפניכם. תהיו נכרתים בעיני עצמכם כשתזכרו עונותיכם תאמרו בדין הכריתנו האל יתברך והגלנו מארצנו וי"ת ותדנקון ותהון חזן : (לב) לא למענכם. בושו והכלמו. רק את שתבושו ותכלמו כי דרכיכם רעים ואני אושיע אתכם מן העמים ואביא אתכם אל ארצכם ומה שאמר לא למענכם מראה שלא יצאו מהגלות אלא על ידי תשובה וכבר כתבנו בזה הענין בספר ישעיהו בפסוק וירא כי אין איש : (לג) כה אמר ה'. ונבנו החרבות. הה"א בסגול והחי"ת בקמץ חטף והרי"ש בקמץ : (לד) והארץ. מבואר הוא : (לה) ואמרו. בעודם שממה היו אומרים העוברים כן וי"ת כי אחר שתשוב לישובה יאמרו כן ויימרון ארעא דנן דישראל דהות צדיא תבת למיהוי כגנתא דעדן וקרויא חרבתא וצדיתא ומפגרתא כריכן תקיפין יתיבו : והערים החרבות. בצרי הרי"ש : (לו) וידעו. אשר ישארו סביבותיכם. ויראו בחורבנה ויראו בישובה במעט זמן ידעו כי לא היה יכול להיות דבר זה אלא מהאל יתברך : אני ה' דברתי ועשיתי. דברתי זה על ידי הנביא וכן עשיתי כמו שדברתי :

(לז) כה אמר ה'. עוד זאת אדרש. עוד אהיה נדרש להם בזאת הברכה שארבה אותם : כצאן אדם. אדם הם ישראל שהם אדם כמו שפירשנו למעלה אדם אתם יהיו רבים כצאן ואמר כצאן עם כ"ף הדמיון ופירש אחר כן כצאן קדשים וי"ת כצאן אדם אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא: (לח) כצאן קדשים. ופירש אח"כ כצאן ירושלם במועדים והם הקדשים שהיו מביאים ישראל לירושלם ג' פעמים בשנה שהיו רבים : הערים החרבות. בצרי הרי"ש וי"ת כעמא קדישא כעמא דמדכן ואתן לירושל' בזמן מועד פסחא כן יהון קרוי ארעא דישראל די הואה חרבן יהון מלין אנשא דעמא בית ישראל וידעון ארי אנא ה'. אמר בזמן מועד פסחא רוצה לומר כי אז היה הצאן מרובה בירושלם כי כל הבאים לירושלם היו מביאים כל אחד את פסחו לשחטו שם ולאוכלו שם כמו שכתוב בתורה : (א) היתה עלי יד ה'. ויניחני. כתרגומו והשריני ענין מנוחה : בתוך הבקעה. אותה הבקעה שבאה לו הנבואה שם כבר כמו שאמר בתחילת הספר : והיא מלאה עצמות. תרגם יונתן גרמי אנשא והענין הזה הראה לו הקב"ה למשל כי בני ישראל יצאו מהגלות שהם בו והם בו כעצמות היבשות על דרך משל או הראה לו זה להראות לו שעתיד להחיות מתי ישראל בעת הישועה כדי שיראו גם הם הישועה ויש בזה מחלוקת בדברי רז"ל תניא רבי אליעזר אומר מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומה שירה אמרו ה' ממית ומחיה ממית בצדק ומחיה ברחמים ורבי יהושע אומר שירה זו אמרו ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל רבי יהודה אומר באמת משל היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לא"י ונשאו נשים והולידו בנים ובנות עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם ואמרו מי היו המתים שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו דכתיב ובני אפרים שותלח וברד בנו וגו' והרגום אנשי גת וגו' ויתאבל עליהם אפרים אביהם ושמואל אמר אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים ורבי יוחנן אמר אלו מתים שבבקעת דורא וכו' כמו שכתוב בפ' חלק : (ב) והעבירני. וכל זה במראה הנבואה : עליהם סביב סביב. כדי שאראה אותם כולם

תולדות אהרן יד ה'. עקידה שער כ עקרים מד סל"ה:
סביב סביב • סנהדרין לב :

חוביכון ועל תועבתיכון :
לב לא בדילכון אנא עביד
אמר יי אלהים יתידע לכון
בהיתו ואתכניעו מאורחתכון
בית ישראל : לג כדנן אמר
יי אלהים ביומא דאדכי יתכון
מכל חוביכון ואתיב ית קרויא
ויתבנין חורבתא : לד וארעא
דהות צדיא תתפלח חלף
דהות צדו לעיני כל דעדי :
לה ויימרון ארעא דנן ישראל
דהות צדיא תבת למהוי
כגינתא דעדן וקרויא חרבתא
וצדיתא ומפגרתא כריכין
תקיפין יתיבו : לו וידעון
עממיא די ישתארון סחרניכון
ארי אנא יי בניתי מפגרתא
קימית צדיתא אנא יי גזרית
במימרי ואקים : לז כדנן אמר
יי אלהים עוד דא אשתאיל
לכון במימרי לבית ישראל
למעבד להון אסגינון באנשא
ואצלחינון בבעירא : לח כעמא
קדישא כעמא דמדכן ואתן
לירושלם בזמן מועדי פסחא
כן יהוין קרויא ארעא דישראל
דהואה חריבן יהון מלין אנשא
דעמא בית ישראל וידעון
ארי אנא יי : א שרת עלי רוח
נבואה מן קדם יי ואפקני
ברוח נבואה די שרת עלי מן
קדם יי ואשרני בגו בקעתא
והיא מליא גרמי אנשא :
ב ואעברני עליהון סחור סחור
והא סגיאן לחדא על אפי

ומעלליכם אשר לא־טובים
ג' וחס' ונקטתם בפניכם על עונתיכם ועל
ה' ר"פ בסיפ' תועבתיכם : לב לא למענכם אני־
עשה נאם אדני יהוה יודע לכם
ג' מ"ל בושו והכלמו מדרכיכם בית
ישראל : לג כה אמר אדני יהוה
ב' מ"ל הטו אלה ביום טהרי אתכם מכל עונותיכם
והושבתי את־הערים ונבנו
ח' ר"פ • ל' החרבות : לד והארץ הנשמה תעבד
תחת אשר היתה שממה לעיני כל־
ל' עובר : לה ואמרו הארץ הלזו הנשמה
ז'. ג'. ב' היתה כגן־עדן והערים החרבות
ב' מ"ל וטריס בקע והנשמות והנהרסות בצורות ישבו :
ל' לו וידעו הגוים אשר ישארו
סביבותיכם כי ׀ אני יהוה בניתי
הנהרסות נטעתי הנשמה אני יהוה
ד' דברתי ועשיתי : לז כה אמר
אדני יהוה עוד זאת אדרש לבית־
ה' חס' בסיפ' ישראל לעשות להם ארבה אתם
ז' רפין כצאן אדם : לח כצאן קדשים כצאן
ל' ומ"ל ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים
ב' ובענין החרבות מלאות צאן אדם וידעו
כי־אני יהוה :

ס' ר"פ לז א היתה עלי יד־יהוה
ב' ובסיפרא ויוציאני ברוח יהוה ויניחני בתוך
הבקעה והיא מלאה עצמות :
ל' ומ"ל ב והעבירני עליהם סביב ׀ סביב

לסוכה : (לא) ונקוטות' בפניכ'. דמונויי"ר בלע"ז תמקו בעצמיכ' בבשתכם על הגמול הרע אשר גמלתם לפני ואני גומל לכם טובה : (לד) והארץ הנשמה תעבד. הארץ אשר היתה שממה עד הנה תהיה נעבדת ונזרעת : (לה) היתה כגן עדן. עכשיו נהפכה להיות כגן עדן : והערים החרבות. זה ימים רבים עכשיו בצורות ישבו : (לז) אדרש לבית ישראל. אחפתה להם בתפלתם בדורשם אותי על זאת : ארבה אותם. אדם כצאן לרוב : (לח) כצאן קדשים. שהיא באה לירושלים במועדי פסחים לשון אחר כתרגומו אסגינון באינשא ואצלחינון בבעירא כלומר שלא יהיו עוונותיהם מכרים עליהן : (א) היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' וגו'. יד ה' כל יד ה' שבנבואה לשון כפייה הוא שהיתה הרוח כופה אותו לילך כמשתגע אל מקום שהרוח חפץ : והיא מלאה עצמות. רבותינו אמרו שהיו משבט אפרים שיצאו ממצרים לפני הקץ והרגום אנשי גת הנולדי' בארץ כמו שאמור בדברי הימים : (ב) והעבירני עליהם סביב. לבקעה ולא הכניסו לתוכה לפי שהיה כהן : בתחייה

בושו ג' מ"ל וסימ' ואם נכלמו מכל אשר עשו • בושו והכלמו מדרכיכם בית • כך בטחו ולא בושו : דברתי ועשיתי ד' וסימ' נמסר בסיפרא דא סי' י"ז : כצא' ז' בקריאה וסימ' התיקם כצאן לטבחה והקדישם . כצאן קדשים כצאן ירושלם ב' בפסוק • יחד אשימנו כצאן בצרה . ביום ההוא כצאן עמו • נחשבנו כצאן טבחה • תתננו כצאן מאכל : היתה ה' ר"פ בקריאה וסימ' היתה עלי יד ה' ויוציאני • היתה לי נחלתי • היתה לי דמעתי להם • היתה יהודה לקדשו • היתה כאניות סוחר : ג' מ"ל גבי נו"ן בליש' העברה וסימ' והעבירני עליהם סביב סביב . ויאמר המלך לעברי.

מצודת ציון

ופרי וכן ויאכל תנובת שדי (דברים לב) : (לא) ונקוטותם. ענין כריתה כמו ונקוטו בפניהם (לעיל ו) : (לג) והושבתי. מל' ישיבה : ונבנו. מל' בנין : החרבות. מל' חורבה : (לד) הנשמה. מלשון שממון : תחת. במקום : (לה) הלזו. הזאת וכן יאמר בלשון זכר האיש הלזה (בראשית כד) : והנהרסות. מל' הריסה ונתיצה : בצורות. מל' מבצר וחוזק : (לח) במועדים. מל' מועד וחג : כצאן אדם. ר"ל רבוי בני אדם : (א) ברוח. ענין

מצודת דוד

הרעות שעשיתם ותאמרו שבדין נכרתם בגולה : (לב) אני עושה. את הגאולה הזאת : יודע לכם. יהיה ידוע לכם שאין הגאולה למענכם כי בושו והכלמו מדרכיכם אשר לא טובים ואיככם כדאים להביא הגאולה : (לג) ביום טהרי. ר"ל כשאכפר עליהם : והושבתי. להיות מיושבת באנשים : (לד) הנשמה. אשר היא שוממה תעבד אז בחרישה ובזריעה : (לה) ואמרו. העוברים דרך בה יתמהו ויאמרו הנה הארץ הזאת שהיתה נשמה היתה עתה כגן הנטועה בעדן : בצורות ישבו. נתיישבו באנשים ובמגדלים ובחומות עד שהמה בצורות וחזקות : (לו) וידעו הגוים וכו'. ר"ל הגוים הנשארים יכירו לדעת שאני הוא בניתי את הנהרסות ונטעתי הנשמה ולא נעשה הדבר במקרה : אני ה' דברתי. אני הוא המדבר שכן יהיה ואני הוא העושה הדבר : (לז) עוד זאת אדרש וגו'. ר"ל עוד בדבר זה אהיה נדרש להם למלאות משאלותם בדרשם על זאת : ארבה אותם. ר"ל וזהו הדבר שארבה אותם מבני אדם כרבוי הצאן : (לח) כצאן קדשים. כמספר צאן קדשים וחוזר ומפרש כצאן ירושלים : במועדיה. ר"ל כצאן המובא לירושלים במועדי ה' להקריב על המזבח : כן תהיינה. כמספר הזה תהיינה הערים וכו' : צאן אדם. ר"ל מרבית בני אדם ולפי שדרך הצאן להתרבות מאד אמר מלת צאן בדרך משל על הפלגת הרבוי : כי אני ה'. הנאמן במאמרי : לז (א) יד ה'. כח חוזק הנבואה : ויוציאני. הוציא אותי ממקומי : ברוח ה'. ר"ל ההוצאה היה ברצון המקום

וְהִנֵּה רַבּוֹת מְאֹד עַל־פְּנֵי הַבִּקְעָה
וְהִנֵּה יְבֵשׁוֹת מְאֹד׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלַי
בֶּן־אָדָם הֲתִחְיֶינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה
וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַתָּה יָדָעְתָּ׃
ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנָּבֵא עַל־הָעֲצָמוֹת
הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הָעֲצָמוֹת
הַיְבֵשׁוֹת שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה׃
ה כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה לָעֲצָמוֹת
הָאֵלֶּה הִנֵּה אֲנִי מֵבִיא בָכֶם רוּחַ
וִחְיִיתֶם׃ ו וְנָתַתִּי עֲלֵיכֶם גִּידִים
וְהַעֲלֵתִי עֲלֵיכֶם בָּשָׂר וְקָרַמְתִּי
עֲלֵיכֶם עוֹר וְנָתַתִּי בָכֶם רוּחַ וִחְיִיתֶם
וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי יְהוָה׃ ז וְנִבֵּאתִי
כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי וַיְהִי־קוֹל כְּהִנָּבְאִי
וְהִנֵּה־רַעַשׁ וַתִּקְרְבוּ עֲצָמוֹת עֶצֶם
אֶל־עַצְמוֹ׃ ח וְרָאִיתִי וְהִנֵּה עֲלֵיהֶם
גִּדִים וּבָשָׂר עָלָה וַיִּקְרַם עֲלֵיהֶם עוֹר
מִלְמָעְלָה וְרוּחַ אֵין בָּהֶם׃ ט וַיֹּאמֶר
אֵלַי הִנָּבֵא אֶל־הָרוּחַ הִנָּבֵא בֶן־אָדָם
וְאָמַרְתָּ אֶל־הָרוּחַ כֹּה־אָמַר ׀ אֲדֹנָי
יֱהֹוִה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בֹּאִי הָרוּחַ
וּפְחִי בַּהֲרוּגִים הָאֵלֶּה וְיִחְיוּ׃
י וְהִנַּבֵּאתִי כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי וַתָּבוֹא בָהֶם
הָרוּחַ וַיִּחְיוּ וַיַּעַמְדוּ עַל־רַגְלֵיהֶם חַיִל
גָּדוֹל מְאֹד־מְאֹד׃
יא וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם הָעֲצָמוֹת
הָאֵלֶּה כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה הִנֵּה
אֹמְרִים יָבְשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאָבְדָה
תִקְוָתֵנוּ נִגְזַרְנוּ לָנוּ׃ יב לָכֵן הִנָּבֵא

בְּקַעְתָּא וְהָא יַבִּישִׁין לַחֲדָא׃
ג וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם הֲיֵחוּן
גַּרְמַיָּא הָאִלֵּין וַאֲמָרֵית יְיָ
אֱלֹהִים אַתְּ גְּלֵי קֳדָמָךְ׃
ד וַאֲמַר לִי אִתְנַבֵּי עַל גַּרְמַיָּא
הָאִלֵּין וְתֵימַר לְהוֹן גַּרְמַיָּא
יַבִּישַׁיָּא קַבִּילוּ פִּתְגָּמָא דַּיְיָ׃
ה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְגַרְמַיָּא
הָאִלֵּין הָא אֲנָא מָעֵיל בְּכוֹן
רוּחָא וְתֵיחוּן׃ ו וְאֶתֵּן עֲלֵיכוֹן
גִּידִין וְאַסֵּיק עֲלֵיכוֹן בִּסְרָא
וְאֶקְרוֹם עֲלֵיכוֹן מַשְׁכָּא וְאֶתֵּן
בְּכוֹן רוּחָא וְתֵיחוּן וְתֵידְעוּן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃ ז וְאִתְנַבֵּיתִי כְּמָא
דְאִתְפַּקְּדֵית וַהֲוָה קָל
כְּאִתְנַבָּיוּתִי וְהָא זִיעַ וּקְרִיבוּ
גַּרְמַיָּא גַּרְמָא לְוַת חַבְרֵיהּ׃
ח וַחֲזֵית וְהָא עֲלֵיהוֹן גִּידִין
וּבִסְרָא סְלֵיק וּקְרַם עֲלֵיהוֹן
מַשְׁכָּא מִלְעֵילָא וְרוּחָא לֵית
בְּהוֹן׃ ט וַאֲמַר לִי אִתְנַבֵּי עַל
רוּחָא אִתְנַבֵּי בַּר אָדָם וְתֵימַר
לְרוּחָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
מֵאַרְבַּע רוּחַיָּא אֶתְיָא רוּחָא
וְעוּלִי בִּקְטִילַיָּא הָאִלֵּין וְיֵחוּן׃
י וְאִתְנַבֵּיתִי כְּמָא דִי פַּקְּדַנִי
וְעָלַת בְּהוֹן רוּחָא וִיחִיוּ וְקָמוּ
עַל רַגְלֵיהוֹן מַשִׁרְיָן סַגִּיאָן
לַחֲדָא לַחֲדָא׃ יא וַאֲמַר לִי בַּר
אָדָם גַּרְמַיָּא הָאִלֵּין כָּל בֵּית
יִשְׂרָאֵל אִינוּן הָא אִינוּן אָמְרִין
יְבִישׁוּ גַרְמָנָא פְּסַק סִבַּרְנָא
אֲבַדְנָא לָנָא׃ יב בְּכֵן אִתְנַבֵּי

ל"א בטעם בסיפרא · ל' · ל' · ז' · ג' ובענין · ל' חסר · ב' · ה' · ב' · י"ב · ח' · ל' · ד' · ל' · ל' ומ"ל · ל' וחד ויחיו · ל' וחד ויחיו · ג' בטעם בסיפ' · ג'

רש"י

(ג) התחיינה · הנראה בעיניך שיוכלו לחיות : (ו) ונתתי עליכם גידים וגו' · ובספר איוב הוא אומר עור ובשר תלבישני תחיל' ואחר כך ובעצמות וגידים תסוככני אלא למה היו אלו דומים לאדם שפושט וחוזר ולובש שמה שפשט אחרון לובש ראשון . אבל בתחיל' בריית הוולד עור ובשר תחילה ואח"כ עצמות וגידים : וקרמתי . לשון קרום איקרוסיי"רייא בלע"ז : (ז) ויהי קול · והנה רעש העצמות שהיו סופקין זה לזה : עצם אל עצמו · עצמות כל אחד כל מקום שנתפזרו היו קופצין ומתקרבין כל אחד ואחד אצל מקו' חבורו : (ט) מארבע רוחות · כל מקום שהלכו נשמותיהן לשוט לד' רוחות העולם משם יתקבצו ויבאו : ופחי · כמו נופח באש פחם (ישעי' נד) : (יא) העצמות האלה כל בית ישראל המה · כמו ודוגמא לכל בית ישראל בצרותם המה שהרי הם אומרי' יבשו עצמותינו בגלות אבדה תקותינו ומה נוחיל לתשועה עוד דבר אחר כולם אלו משל ישראל היו ומפני שהחייתם עכשיו הם אומרים אבדה תקותינו ולא נחיה עוד שנית כשיחיו המתים : (יב) לכן הנבא .
שעתיד

העבירוני . אשר יעבירוני : הנה אני ז' בקריאה וסימ' הנה אני קשרתי על ארני · הנה אני ה' אלהי כל בשר . הנה אני מביא בכם רוח · הנה אני פותח את קברותיכם · הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים . הנה אני לוקח את בני ישראל · בונה בית : ובשר ח' בקריא' וסי' זאת הפע' עצם מעצמי ובשר מבשרי · ואנשי קדש · ובש' כי יהי' בו בערו שחין . והעורבי' מביאים לו לחם ובשר ב' בפסוק · וראיתי והיה עליה' גידים ובשר עלה · לחם חמורות לא אכלתי · עור ובשר תלבישני ועצמות : ויאמר ג' בטעם זרקא בסיפרא וסימ' העצמו' האל' · זקני

תולדות אהרן ותייתם : (כלאים לב שבת ג) : אל הרוח . זוכר ויתי : מארבע רוחות · שם שמות : העצמות האלה . מגלה לא סנהדרין לב :

רד"ק

כולם ומה שפירש"י זכרונו לברכה שהיה סמוך לבקעה ולא הכניסו לתוכה כדי שלא יטמא לפי שהיה כהן אם כן איך נוכו להעביר התער על ראשו ועל זקנו וכן תרגם יונתן על הכהנים ופאת זקנם לא יגלחו ועוד הרי אמר ויניחני בתוך הבקעה אלא הכל היה במראה הנבואה ולא היו דברים ממש : (ג) ויאמר . בן אדם . מבואר הוא : (ד) ויאמר · הנבא . מבואר הוא : (ה) כה אמר · מביא בכם רוח · אחר הבשר והעור והגידים כמו שאמר בפסוק האחר על הסדר : (ו) ונתתי עליכם גידים · כי הם תחלת יצירת הולד ותכונתו כי בהם נקשרות העצמות ואחר הגידים הבשר ואחר כך העור כי הוא העליון ומה שאמר איוב עור ובשר תלבישני ועצמות וגידים תסוככני לא אמ' שהעור והבשר הם תחלה ביצירה לפי שזוכרם בתחלה שהרי אמר תלבישני שהם כמו לבוש שהוא עליון : וקרמתי . פעל יוצא ויקרם עליהם עור פעל עומד כמו שאומר גם כן ובשר עלה והוא ענין קרום ובדברי רז"ל אמרו כדי שיקרמו פניה : (ז) ונבאתי . ותקרבו . העצמות שכבר נפרדו איש מעל אחיו לאורך הזמן ואמר ותקרבו לשון נקבה בסימן אחד לבד כי על הרוב יאמר בשני סימנין ותקרבנה וכמוהו ואלמנותיך עלי תבטחו וברוב עצם לשון נקבה ובאמרו עצם אל עצמו הוא לשון זכר ורוצה לומר עצם אל עצם הראוי להדבק בו כפי היצירה : (ח) וראיתי . ובשר עלה . פירוש עלה על הגידים כי הגידים הם בתוך הבשר וי"מ עלה גדל כמו ותעל אחד מגוריה : (ט) ויאמר · מארבע רוחות בואי הרוח . זו היא רוח החיים לפיכך אמר מארבע רוחות כלומר מאיזה עבר שתהיה תבא כי הוא מהאויר ומה שאמר ונתתי רוחי בכם היא רוח השכל לפיכך אמר רוח והעד שאמר אחר שאמר והעלתי אתכם מקברותיכ': ופחי . שרשו נפח על משקל גשי מן נגש מענין ויפח באפיו נשמת חיים : בהרוגים האלה : אינו אומר הרוגי חרב אלא רוצה לומר במתים כי ההריגה נאמרת גם כן על המתים בלא חרב כמו היו הרוגי מות ואם היו בני אפרים כמו שכתוב למעלה הם היו הרוגי חרב : (י) והנבאתי . חסר תי"ו התפעל ומשפטו והתנבאתי לפיכך נדגשה הנו"ן לחסרון התי"ו : (יא) ויאמר אלי . העצמות האלה כל בית ישראל המה . אם הענין הזה משל אמר לו זה שהראיתי לך במראה הנבואה העצמות היבשות שחיו וקמו על רגליהם זהו משל לכל בית ישראל שהיו בגלות זה כמה עד שנואשו מן הגאולה ואמר יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו וגו' כלומר הרי אנו כעצמות יבשות שאין להם עוד תקוה ואם הענין כמשמעו אמר זה שהראתי בעצמות האלה כן יחיו כל בית ישראל שמתו בזמן הגלות שארך זה כמה והרי הם כאילו הם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותינו נגזרנו לנו ולא נראה בישועת ישראל אשר יהיו בזמן הישועה ואיך נחיה אלף שנים או יותר נגזרנו לנו לעצמינו : (יב) לכן · אם הענין משל ארצות הגוים והגלות הם הקברות
ואם

מצודת דוד

המקום לא ברצוני כ"א בע"כ : והיא מלאה עצמות · ארז"ל שהיו מבני אפרים שמהרו את הקץ לצאת ממצרים והרגום אנשי גת : (ב) והעבירני · העביר אותי סמוך להם סביבותם למען יראה איכותם וכמותם ולא העבירו בין העצמות לפי שהיה כהן : והנה רבות . ר"ל ראיתי שהמה רבות מאד ויבשות מאד : (ג) התחיינה . הוא בה"א השאלה כי שאלו אם אפשר שיחיו העצמות האלה : אתה ידעת · כאומר הנה לפי הטבע אין מקום שיחיו אולם אם רצונך שיחיו הנה כן יחיו ומי א"כ יודע רצונך אלא אתה וא"כ ידעת אם יחיו : (ה) מביא בכם רוח · ר"ל בהעצמות יבוא רוח ואויר נושב ומזה יבוא מעט חיות בעצמות להתנועע ולהתקרב זה לזה כמפורש בענין : (ו) ונתתי וכו' . אחר שיתקרבו העצמות כ"א למקום הראוי לו אתן עליכם גידים לחבר ולקשר העצמות זה בזה : וקרמתי · אעשה עליכם קרום של עור ואחר זה אתן בכם רוח החיוני ותשארו חיים וקיימים : כי אני ה' . והכל בידי : (ז) ויהי קול · מן הרוח והאויר הנושב : והנה רעש · והנה נדנוד ותנועה מן העצמות וקרבו כל אחד אל העצם הדבוק בו כשהיה חי : (ח) והנה עליהם · ר"ל נתון עליהם גידים וכו' : ורוח אין בהם · עדיין לא היה בהם רוח החיוני : (ט) מארבע רוחות . ר"ל מכל מקום שהלכו נשמותיהן לשוט לארבע רוחות העולם משם יתקבצו ויבואו וישבו בגופי ההרוגים האלו ויחיו : (יא) כל בית ישראל המה · ר"ל המה מרמזים להיות לאות וסימן על כל בית ישראל המתים בגולה : הנה אומרים · מתי הגולה אומרים הנה עד שלא תבוא הגאולה כבר נהיו מתים ויתייבשו עצמותינו ואבדה א"כ תקותינו מה שאנו מקוים אל הגאול' הואיל ואנו נכרתו לעצמנו ולא נהיה בחברת האנשים הרואים את הגאולה וכאלו יאמרו ומה א"כ תועלת לנו עם הגאולה : (יב) הנה אני פותח וגו' . בזמן הגאולה אפתח קברותיכם ואעלה אתכם
משם

מצודת ציון

ענין רצון : ויניחני . מל' הנחה : הבקעה . העמק : (ו) וקרמתי · מל' קרום כעין קליפה ובדרז"ל קרום שעלה מחמת מכה (חולין מ"ג) : (ז) רעש . ענין נדנוד ותנועה : (ח) ויקרם · נעשה קרום : (ט) ופחי · מל' הפחה ונשיבה :
נגזרנו

ואמרת אליהם כה־אמר אדני
ד' ומ"ל יהוה הנה אני פתח את־קברותיכם
והעליתי אתכם מקברותיכם עמי
ח' והבאתי אתכם אל־אדמת ישראל׃
ג' וחד פתחינג וידעתם כי־אני יהוה בפתחי את־
ג' ומ"ל קברותיכם ובהעלותי אתכם
מקברותיכם עמי׃ יד ונתתי רוחי
ג' ובענין י"ג בכם וחייתם והנחתי אתכם על־
אדמתכם וידעתם כי אני יהוה
ד' דברתי ועשיתי נאם־יהוה׃
טו ויהי דבר־יהוה אלי לאמר׃
כ"ד בסיפרא טז ואתה בן־אדם קח־לך עץ אחד
ג' בסיפרא וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל
חבריו ק' ג' חברו ולקח עץ אחד וכתוב עליו
ליוסף עץ אפרים וכל־בית ישראל
חבריו ק' כ"ח חס' ג' חברו׃ יז וקרב אתם אחד אל־אחד
לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך׃
ב' ר"פ יענו אתו יח וכאשר יאמרו אליך בני עמך
לאמר הלוא־תגיד לנו מה־אלה לך׃
פ' וחס' בסיפרא יט דבר אלהם כה־אמר אדני יהוה
ט'. ומס' הנה אני לקח את־עץ יוסף אשר
חבריו ק' ביד־אפרים ושבטי ישראל חברו
ונתתי אותם עליו את־עץ יהודה
ל'. וכ"כ ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי׃
כ והיו העצים אשר תכתב עליהם
כ"ז. י"א בידך לעיניהם׃ כא ודבר אליהם
ז'. ש' ותסר כה־אמר אדני יהוה הנה אני לקח
ס' בסיפרא את־בני ישראל מבין הגוים אשר
כ"ח חס' בכזיפ' הלכו־שם וקבצתי אתם מסביב
והבאתי אותם אל־אדמתם׃
כב ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ

ותימר להון כדנן אמר יי
אלהים הא אנא פתחית ית
קבריכון ואסק יתכון
מקבריכון עמי ואעיל יתכון
לארעא דישראל׃ יג ותידעון
ארי אנא יי כד אפתח ית
קבריכון וכד אסיק יתכון מגו
קבריכון עמי׃ יד ואתן רוחי
בכון ותיחון ואשרי יתכון על
ארעכון ותידעון ארי אנא יי
גזרית במימרי ואקים אמר יי׃
טו והוה פתגם נבואה מן קדם
יי עמי למימר׃ טז ואת בר
אדם סב לך לוחא חדא וכתוב
עלוהי לשבטא דיהודה ולבני
ישראל אחיהון וסב לוחא חדא
וכתוב עלוהי לשבטא דיוסף
די הוא שבטא דאפרים וכל
בית ישראל אחיהון׃ יז ותקריב
יתהון חד לות חד לך ללוחא
חד ויהון לחוד בידך׃ יח וכד
יימרון לך בני עמך למימר
הלא תחוי לנא מה אלין לך׃
יט אתנבי להון כדנן אמר יי
אלהים הא אנא מקריב ית
שבטא דיוסף די הוא שבטא
דאפרים ושבטי ישראל
אחיהון ואחביר יתהון עלוהי
ית שבטא דיהודה ואעבדינון
לעמא חד ויהון חד קדמי׃
כ ויהון לוחיא דיתכתוב עליהון
בידך לעיניהון׃ כא ואתנבי
להון כדנן אמר יי אלהים הא
אנא מקריב ית בני ישראל
מביני עממיא דאתגליאו
לתמן ואכנוש יתהון מסחור
סחור ואעיל יתהון לארעהון׃
כב ואעביד יתהון לעמא חד

רדק

ואם כמשמעו מבואר הוא ומחלוקת יש בדברי רז"ל על המתים בחוצה לארץ יש מהם אמרו כי בחוצה לארץ יעלו מקברותיהם ומהם אמרו מקברותיהם יעלו לא"י בגלגול ודרך מחילות והפסוק הזה מוכיח כי בח"ל יחיו כמו מתי א"י שהרי אמר פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם ואחר כך והבאתי אתכם אל אדמת ישראל: (יג) וידעתם. מבואר הוא: (יד) ונתתי רוחי בכם • זהו רוח השכל כמו שפירשנו כי כיון שאמר ובהעלותי אתכם הרי רוח חיים כי לא יתנועע האדם בלא רוח חיים א"כ מה שאמר אח"כ ונתתי רוחי בכם על רוח השכל אמר והבטיחם שיתן בהם דעה ובינה והשכל ולא יחטאו עוד שידעם גם כן ואמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם: וחייתם. הבטיחם שיחיו ימים רבים והוא כמו שנאמר בנבואת ישעיהו כי כימי העץ יהיו ימי עמי: והנחתי אתכם על אדמתכם • הבטיחם שלא יגלו ממנה עוד: ויהי • (טז) ואתה. ולבני ישראל חברו • שבט בנימין שהיה עם שבט יהודה לעול' גם לאחר שנחלק' המלכו': חברו. כן כתיב לפי שהיה כשבט א': ליוסף עץ אפרים • לפי שבעת שנחלקה המלכות היה מלך ירבעם שהיה משבט אפרים נקראו עשרת השבטים על שם אפרים: וכל בית ישראל חברו. חברו כתיב על דרך כלל כמו שאמ' בית יעקב: (יז) וקרב. לווי מן הדגוש ובא בפתח הרי"ש כמו כתר לי פלג לשונם: לך לעץ אחד • אחר שתקח שני עצים ותכתוב בכל אחד שם בפני עצמו שהוא סי' למלכות ישראל שנחלקה אחר כך תקרב אותם אחד אל אחד ויהיו בידך שניהם יחד כאילו הם עץ אחד: והיו לאחדים בידך • שני האחדים יהיו בידך לאחד סימן למלכות ישראל שתהיה אחת ואדוני אבי ז"ל פירש אמר לו שיקרב שני העצים ויתחברו יחד ויעשו עץ אחד במעשה נס וי"ת כל עץ שבפרשה זו עד דבר אליהם לוחא וכן והיו העצים תרגם לוחיא ובפסוק דבר תרגם את עץ יוסף אשר ביד אפרים ית שבטא דיוסף דהוא שבטא דאפרי' את עץ יהודה ית שבטא דיהודה ועשיתים לעץ אחד לעמא חדא: (יח) וכאשר. כמו שאמר לו שיכתוב לעיניהם והם ישאלוהו מהו המשל: (יט) דבר. חבירו. כתיב וקרי חביריו: ונתתי אותם עליו • אתן שבטי ישראל עם שבט אפרים את עץ יהודה: עליו • פירושו עמו: את עץ. פירושו עם עץ: (כ) והיו. מבואר הוא: (כא) ודבר. מבואר הוא: (כב) ועשיתי. ולא יהיה. כתיב על דרך כלל וקרי יהיו: ולא

רשי

שעתיד אני להחיותם שנית: (טו) ויהי דבר ה' אלי לאמר • (טז) ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגומר וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו • ארבע תיבות הללו כתוב עליו לאמר עץ זה ליהודה ולשבט בנימין שגלוה עליו: ולקח עץ אחד וכתוב עליו • זה ליוסף עץ אפרי' ושאר תשעה שבטים שהיו אחרי ירבעם' שהיו משבט אפרי': (יז) והיו לאחדים • אני אחבר' לשני העצים שיהא עץ אחד בידך: (יט) הנה אני לוקח את עץ וגו' • שלא יהיו עוד לשתי ממלכות

יהודה: אל אדמת ח' בסיפרא וסי' נמסר בריש סיפרא סי' י"ב: והנחתי ג' וסימ' אל נא תמש מזה • והנחתי והתכתי • ונתתי רוחי בכם וחייתם: ליוסף ח' וסימ' ויספר שר המשקים • ויולד ליוסף בארץ. ויקרבו ימי ישראל למות • ויאמר ליוסף הנה אביך • כה תאמרו ליוסף אנא • קח לך עץ אחד וכתוב עליו • כי יהודה גבר באחיו • ויצא הגורל הראשון לאסף ליוסף: לקח ח' וחסר בקריאה וסי' אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה ארור לקח שוחד להכות נפש דם • ויצאו בני הנביאים אשר בית אל: ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו. הנני לקח ממך • אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים. הנני לקח את בני ישראל מבין הגוים • יוסף לעץ לקח לו קלון. ותר ולקח

תולדות אהרן כפתחי. שבת קנב תענית ה: עץ אחד. עקידה שער לא:

מצודת ציון

(יא) נגזרנו. ענין כריתה כמו אמרתי נגזרתי (איכה ג'): (יד) והנחתי. מלשון מנוחה: (יט) עץ. ר"ל שבט מלוכה ולפי שעשה משל כן אחז לשון עץ: עליו. ר"ל עמו בסמוך לו: את

מצודת דוד

מהם חיים וקיימים אתם עמי וכאומר הנה התחיה בעצמות הבקעה היא לאות על התחיה העתידה: והבאתי וגו' • וא"כ גם אתם תראו הגאולה: (יג) וידעתם וכו' בפתחי וכו'. ר"ל בעת אפתח את קברותיכם ואעלה אתכם משם אתם עמי אז תדעו שאני ה' הנאמן במאמרי: (יד) ונתתי רוחי בכם. אתן בכם רוח החיוני ותשארו חיים וקיימים ואושיב אתכם במנוחה על אדמתכם ואז תדעו שאני ה' הנאמן במאמרי אני דברתי ואני עשיתי כאשר דברתי: (טז) עץ אחד. חתיכת עץ אחד: ליהודה ולבני ישראל חבריו • המלות האלה כתוב עליו שאומר העץ ההוא מרמז על יהודה ועל בני ישראל חבריו הם בני בנימין שהתחברו עליו להיות מלכות אחת: ולקח עץ אחד • ועוד לקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכו' כאומר על יוסף מרמז העץ ההוא והוא אפרים הבא מיוסף שמלכות ישראל נקראת על שמו לפי שמלך הראשון היה מהם ירבעם הבא מאפרים ומרמז העץ ההוא עליו ועל שאר השבטים שהתחברו עמו להיות תחת ממשלתו: (יז) וקרב אותם. תקרב העצים זה אל זה להיות נראים לך כאלו המה חתיכת עץ אחד: והיו לאחדים בידך • כשיהיו עדיין בידך יתחברו יחד ע"פ נס ויהיו חתיכה אחת באמת: (יח) הלא תגיד' ר"ל הלא מהראוי שתגיד לנו למה אלה לך על מה תרמז בזה: (יט) את עץ יוסף • ר"ל שבט מלכות יוסף אשר היא ביד אפרים: ושבטי ישראל חבריו • ר"ל וגם אקח שבטי ישראל שהתחברו עמו ואתן אותם עליו ר"ל עם אפרים אתנם להיות שבט מלכות יהודה ואעשה אותם לשבט מלכות אחד וכן תקום הדבר בידי החזקה: (כ) והיו העצי' • ר"ל העצים ההם אשר תכתוב עליהם הדברים האלה אחוזים בידך לפניהם: (כא) ודבר אליהם • בעת אחוז העצים ההם בידך תדבר אליהם כה אמר ה' וגו': (כב) לגוי אחד בארץ • כשיהיו בארץ ותוזב ומסרם בהרי ישראל

בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמֶלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה
לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיֶה־עוֹד לִשְׁנֵי
גוֹיִם וְלֹא יֵחָצוּ עוֹד לִשְׁתֵּי מַמְלָכוֹת
עוֹד׃ כג וְלֹא יִטַּמְּאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם
וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכֹל פִּשְׁעֵיהֶם
וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכֹּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם
אֲשֶׁר חָטְאוּ בָהֶם וְטִהַרְתִּי אוֹתָם
וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם
לֵאלֹהִים׃ כד וְעַבְדִּי דָוִד מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם
וְרוֹעֶה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטַי
יֵלֵכוּ וְחֻקֹּתַי יִשְׁמְרוּ וְעָשׂוּ אוֹתָם׃
כה וְיָשְׁבוּ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי
לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ־בָהּ
אֲבוֹתֵיכֶם וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם
וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד־עוֹלָם וְדָוִד עַבְדִּי
נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם׃ כו וְכָרַתִּי לָהֶם
בְּרִית שָׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם
וּנְתַתִּים וְהִרְבֵּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת־
מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃ כז וְהָיָה
מִשְׁכָּנִי עֲלֵיהֶם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים
וְהֵמָּה יִהְיוּ־לִי לְעָם׃ כח וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם
כִּי אֲנִי יְהוָה מְקַדֵּשׁ אֶת־יִשְׂרָאֵל
בִּהְיוֹת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם׃

לח א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ ב בֶּן־אָדָם שִׂים פָּנֶיךָ אֶל־
גּוֹג אֶרֶץ הַמָּגוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ
וְתֻבָל וְהִנָּבֵא עָלָיו׃ ג וְאָמַרְתָּ כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג
נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל׃
ד וְשׁוֹבַבְתִּיךָ וְנָתַתִּי חַחִים בִּלְחָיֶיךָ
וְהוֹצֵאתִי אוֹתְךָ וְאֶת־כָּל־חֵילֶךָ
סוּסִים וּפָרָשִׁים לְבֻשֵׁי מִכְלוֹל כֻּלָּם
קָהָל רָב צִנָּה וּמָגֵן תֹּפְשֵׂי חֲרָבוֹת

בְּאַרְעָא בְּטוּר קוּדְשָׁא
דְיִשְׂרָאֵל וּמַלְכָּא חַד יְהֵי
לְכוּלְהוֹן לְמֶהֱוֵי מַלְכָּא וְלָא
יְהוֹן עוֹד לִתְרֵין עַמְמִין וְלָא
יִתְפַּלְגוּן עוֹד לְתַרְתֵּין מַלְכְוָן
עוֹד׃ כג וְלָא יִסְתָּאֲבוּן עוֹד
בְּטַעֲוָתְהוֹן וּבְשִׁקּוּצֵיהוֹן וּבְכָל
מִרְדֵיהוֹן וְאֶפְרוֹק יַתְהוֹן מִכָּל
מוֹתְבָנֵיהוֹן דְחָבוּ קֳדָמַי בְּהוֹן
וַאֲדַכֵּי יַתְהוֹן וִיהוֹן קֳדָמַי לְעַם
וַאֲנָא אֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא׃
כד וְעַבְדִּי דָוִד מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן
וּפַרְנָס חַד יְהֵי לְכוּלְהוֹן וּבְדִינַי
יְהָכוּן וּקְיָמַי יִטְרוּן וְיַעְבְּדוּן
יַתְהוֹן׃ כה וְיִתִּיבוּן עַל אַרְעָא
דִיהָבִית לְעַבְדִּי לְיַעֲקֹב דִיתִיבוּ
בַהּ אֲבָהָתְכוֹן וְיִתְּבוּן עֲלַהּ
אִינוּן וּבְנֵיהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן
עַד עָלְמָא וְדָוִד עַבְדִּי מַלְכָּא
לְהוֹן לַעֲלָם׃ כו וְאֶגְזַר לְהוֹן
קְיָם שְׁלָם קְיַם עֲלַם יְהֵי עִמְּהוֹן
וַאֲבָרְכִינוּן וְאַסְגֵּי יַתְהוֹן וְאֶתֵּן
יַת מַקְדְּשִׁי בֵּינֵיהוֹן לַעֲלָם׃
כז וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִי בֵּינֵיהוֹן
וֶאֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא וְאִינוּן
יְהוֹן קֳדָמַי לְעַם׃ כח וְיִדְּעוּן
עַמְמַיָא אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשׁ
יַת יִשְׂרָאֵל בְּמֶהֱוֵי מַקְדְּשִׁי
בֵּינֵיהוֹן לַעֲלָם׃ א וַהֲוָה פִּתְגַם
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר׃
ב בַּר אָדָם קַבֵּיל נְבוּאָה עַל
גוֹג אַרְעָא מָגוֹג רַב רֵישׁ מֶשֶׁךְ
וְתֻבָל וְאִתְנַבֵּי עֲלוֹהִי׃ ג וְתֵימַר
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אֲנָא
שָׁלַח רוּגְזִי עֲלָךְ גוֹג רַב רֵישׁ
מֶשֶׁךְ וְתֻבָל׃ ד וְאַשְׁדְלִינָךְ
וְאֶתֵּן שֵׁירִין עַל לִיסָתָךְ וְאַפֵּיק
יָתָךְ וְיַת כָּל מַשִׁרְיָתָךְ סוּסְוָן
וּפָרָשִׁין לְבוּשֵׁי גְמִיר כּוּלְהוֹן
מַשִׁרְיָן סַגִּיאָן דִּי מְזַיְנִין
בְּעַגִּילִין וּתְרֵיסִין אֲחִידֵי סַיְפִין

רש"י

ממלכות : (כה) לעבדי ליעקב · כענין שנתתיה ליעקב בלי מצרי' : (ב) אל גוג . כך שם המלך : המגוג . שם האומה כד"א גומר ומגוג (בראשית י) : (ד) ושובבתיך · אעשה אותך שובב אגבו"ייסיר בלע"ז כל ההולך בשרירות לבו נקרא שובב כמו (ישעיה נ"ז) וילך שובב בדרך לבו : ונתתי החים בלחייך . דרך חיה להוליאה בחחים שבלחייה לפי שאינה רוצה לצאת גם אני אתן בלבך הרהורין ויצר המושך אותך מארצך לבא על ארץ ישראל

נפשות חכם : ומלך אחד ח' מן י' יחידאין אחד ולית להון זוגא וסי' על אחד ל' ההרים אשר אמר אליך · ואת אח' ל' עשר ילדיו ויעבר · ונשיא אחר ל' נשיא אחד למטה ב' בו · וראש אחד ל' בא מדרך אלון מעוננים דשפטים · ונביא אחר ל' זקן דמלכים · ומלך אחד ל' יהיה לכלם למלך · ודרך אחד ל' ליראה אתי כל הימים · לא אחד ל' מי יתן טהור : משכני ג' בקריאה וסימ' ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל · בטמאם את משכני אשר · והית משכני עליהם : שים פניך אל גוג וחד על גוג ואינון מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכוו' בסיפרא וסי' נמסר במסרת רבת' בערך אל : רב ל"ג קמצים וסי' נמסר במסרה רבתא בערך רב :

תולדות אהרן ודוד עבדי · סנהדרין לח : גוג נשיא . ברכות נה : נשיאי ישראל · סנהדרין יז :

מצודת דוד

שם אעשה לגוי אחד ולא יהיו עוד חלוקים לשנים להיות יהודה עם לבד ועשרת השבטים עם לבד : ולא יחצו וכו' . כפל הדבר במ"ש : עוד . ר"ל עד עולם : (כג) ולא יטמאו עוד . לא יהיו נטמאים עוד בעבודת כוכבים וביתר הפשעים שנטמאו בהם בהיותם בבבל : והושעתי וכו' · כי רבים מהם נטמאו בין הבבליים במקום מושבותיהם בזמן הגולה והרשיעו כמוהם ולכן אמר אושיע אותם להוציאם משם לחזור לדת ישראל ואטהר אותם מטומאת עונם כי אסלח להם ומאז יהיו לי לעם להאמין בי ולשמו' מצותי ואני אהיה להם לאלהים להושיע להם ולעזור אותם :

רד"ק

(כג) ולא יטמאו . מבנין התפעל ומשפטו יתטמאו : (כד) ועבדי דוד מלך · המלך המשיח יקרא שמו דוד לפי שיהיה מזרע דוד וקראו דוד או רמז לתחיית המתים : (כה) וישבו . לעבדי ליעקב . לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים שלא ירשו הארץ זכר יעקב כי לו נתנה הארץ ולזרעו אחריו : (כו) וכרתי יהיה אותם · פי' עמם כי יש מן הרפים שפירושם עם : ונתתים . פי' ונתתים בארצי או בברכתי וי"ת ואברכינון : (כז) והיה משכני עליהם · ת"י ביניהון לפי שבמקומות קשור שכינת האל ית' עם בתוך ומה שאמר במקום הזה עליה' לומר כי מוראו יהיה עליהם לעולם כי ישכון כבודו בתוכם לעול' : (כח) וידעו · מבואר הוא : ויהי . (ב) בן אדם . אל גוג ארץ המגוג · מגוג היה מבני יפת וכן משך ותובל ובאמרו המגוג בה"א הידיעה ואין ה"א הידיעה באה על שם אדם אפשר שהוא שם היתם כי הראשון שהיה בן יפת העם היוצא ממנו נקראים מגוג שמתיחסים אל מגוג הראשון וכן שבט המנשה ועל שם היתם תבא ה"א הידיעה וגוג שם המלך המולך עליהם ואל עומד במקום שנים כאילו אמר אל גוג אל ארץ המגוג : נשיא ראש משך ותובל · גוג הוא מלך מגוג ומלך שתי האומו' האלה משך ותובל ובאמרו נשיא ראש הוא ענין כפול במלות שונות והוא סמוך על סמוך וכן מבחר וטוב לבנון מספר מפקד העם : (ג) ואמרת . מבואר הוא : (ד) ושובבתיך · אשברך מן כי שובבים יהיה עגל שומרון וכן בדברי רז"ל דברים שמשבבים לבו של אדם ובאמרו ושובבתיך ר"ל אשבר לבך עד שתתאוה מאד לצאת ממקומך לבא אל א"י ובא זה על דרך ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ויעשה זה האל ית' כדי שיהא נודע בכל העמים ונקדש בהם : ונתתי חחים בלחייך · על דרך משל למשוך אותך כמו שעושים לדג ויונתן תרגם ושובבתיך ואשדלינך רוצה לומר אפתה אותך כתרגומו של כי יפתה ארי ישדל : לבושי מכלול כולם . בכל מיני עדי : קהל רב צנה ומגן · בלינה

מצודת ציון

את . עם : (כב) יחצו . ענין חלוקה כמו ותחץ לארבע רוחות (דניאל י"א) : (כג) ובשקוציהם . מל' שקץ ותעוב : (כד) ורועה . ר"ל מנהיג : (כז) משכני · ר"ל השראת שכינתי והוא מלשון משכן ותנייה : (ב) גוג . כן שם המלך : המגוג משך ותובל · שמות אומות והיו מבני יפת כמ"ש בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס (בראשית י) : (ד) ושובבתיך . ענין מרד והליכה בדרכי הלב כמו משובה ישראל (ירמיה ג) : חחים · הם הטבעות שמשימים בלחיי החיה למושכה ע"י וכן ויביאוהו בחחים (לעיל יט) : בלחייך . כן נקראו חלק הפה ממעל ומתחת : מכלול . מלשון כל ר"ל כלול בכל יופי : צנה ומגן . שמות כלי מלחמ' עשויות להגין ממכ' חרב וחנית : תופשי · אוחזי : חרבות מל' חרב וכובע

(כד) ועבדי דוד · מלך המשיח הבא מזרע דוד יהיה מלך עליהם : ורועה אחד . כי לא ימליכו עוד עשרת השבטים מלך לעצמם מבלעדי : וחוקותי ישמרו · ישמרו בלב ויעשום בפועל : (כה) לעולם · ר"ל עד עולם לא תפסוק המלוכה מזרע דוד : (כו) ברית שלום · שישבו בארצם בשלום והברית הזה יהיה עמהם עד עולם : ונתתים · ר"ל אתן אותם במקומם ולא יוזזו משם : לעולם · ולא תחרב עוד : (כז) והיה משכני · משכן שכינתי יהיה עליהם ואהיה להם לאלהים לעזור ולהושיע והמה יהיו לי לעם להאמין בי ולשמור מצותי : (כח) וידעו וכו' בהיות וכו' . ר"ל כשתתמיד מקדשי בתוכם לעולם אז ידעו הגוים שאני ה' הקדשתי את ישראל להיות עמי : לח (ב) אל גוג ארץ המגוג . מלת אל משמשת בשתים כאלו אמר אל גוג אל ארץ המגוג : נשיא ראש . כפל המלה בשמות נרדפות וכן אדמת עפר (דניאל יב) ועל גוג יאמר שהוא נשיא גם על משך ותובל : (ג) הנני אליך . כנה אני מפנה אליך אתה גוג וכו' : (ד) ושובבתיך · אתן בלבך להיות שובב · ומורד ואתן חחים בלחייך למשוך אותך ע"י כדרך שמושכים החיות אל מקום הנרצה ר"ל אעיר לבך אל הדבר ואוליך אותך ממקומך עם אנשיך במרבית סוסים ופרשים וכולם יהיו מלובשים במלבושי פאר ויהיו עם רב בצנה ובמגן וכולם יתפשו חרבות כדרך אנשי מלחמה :

כלם : ה פרס כוש ופוט אתם כלם
מגן וכובע : ו גמר וכל אגפיה בית
תוגרמה ירכתי צפון ואת כל אגפיו
עמים רבים אתך : ז הכן והכן לך
אתה וכל קהלך הנקהלים עליך
והיית להם למשמר : ח מימים רבים
תפקד באחרית השנים תבוא ׀ אל
ארץ ׀ משובבת מחרב מקבצת
מעמים רבים על הרי ישראל אשר
היו לחרבה תמיד והיא מעמים
הוצאה וישבו לבטח כלם : ט ועלית
כשאה תבוא כענן לכסות הארץ
תהיה אתה וכל אגפיך ועמים
רבים אותך : י כה אמר
אדני יהוה והיה ׀ ביום ההוא יעלו
דברים על לבבך וחשבת מחשבת
רעה : יא ואמרת אעלה על ארץ
פרזות אבוא השקטים ישבי לבטח
כלם ישבים באין חומה ובריח
ודלתים אין להם : יב לשלל שלל
ולבז בז להשיב ידך על חרבות
נושבות ואל עם מאסף מגוים
עשה מקנה וקנין ישבי על טבור
הארץ : יג שבא ודדן וסחרי תרשיש
וכל כפיריה יאמרו לך הלשלל

ז' בטעין ב' חד מ"ל · וחד כשואה ב' · ה' ובטעם בסיפרא · ב' ותרין אל לבבך ט' · לית בפסוק א"ב · י' בזקף בגניה וכתובים

כולהון : ה פרסאי כושאי
ופוטאי עמהון כולהון מזינין
בעגילין וקולסין : ו גומר וכל
משריתהא מדינת גרממיא
סיפי צפונא וית כל
משריתהון עממין סגיאין די
עמך : ז אזדרז ואתקין לך
את וכל משריתך דאתכנישו
עלך ותהי להון למטרא :
ח מיומין סגיאין תמני משריתך
בסוף שניא תהך על ארעא
דתבו עלה מקטלי חרבא
דאתכנשו מעממין סגיאין על
טורי ארעא דישראל דהוו
לחרבא תדירא ואינון מביני
עממיא אתגליאו ויתיבו
לרוחצן כולהון : ט ותסק
באתרגושתא תיתי כעננא
דסלק וחפי ית ארעא תהי
את וכל משריתך ועממין
סגיאין די עמך : י כדנן אמר
יי אלהים ויהי בעדנא ההיא
יסקון הרהורין על לבך ותתחשב
מחשבן בישן : יא ותימר אסק
על ארעא דיתבא שליוא
בקרוי פצחיא אהך על עמא
דשקטין ושרן לרוחצן כולהון
יתבין בלא שורא ועברין
ודשין לית להון : יב למבז
בזא ולמעדי עדאה לכנשא
משריתך על חרבתא
דאתיתבא ועל עמא דאתכנשו
מביני עממיא דאצלחו בנכסין וקנינין יתבין על תוקפא דארעא : יג שבא ודדן ותגרי ימא וכל מלכהא יימרון לך

רשי

ישראל : (ו) וכל אגפיה . כל סביביה : (ז) הכון והכן לך . הכון אותך והכן לך חיל אחרי' . הכון הזדמן : והיית להם למשמר . דרך המלכים לתת לב על חיילותיהם היאך יצאו ולהעמיד משמרות שלא יבא משחית על חילו בלילה : (ח) מימים רבים תפקד . מימים רבים בהמתנה לי הפקד עתה לפני לזכור עונותיך ולהשיב גמולך ואימתי באחרית השנים לבא אל ארץ ישראל המשובבת מחרב שבו יושביה מן הגולה אשר גלו שם ע"י חרב האויב : אשר היו לחרבה תמיד . זה שנים רבות וסמוך לבואך עליה' חזרו : והיא מעמים הוצאה . והיה לך לשום על לב שהיא מעמים הוצאה והמוציאה מן העמים לא יעזבנה בידך : (ט) כשואה . כחשך המכסה את הארץ . שואה ברואו"ה בלע"ז : (י) יעלו דברים . יסקון הרהורין מחשבת רעה להלחם כנגדי : (יא) על ארץ פרזות . יושבי כפרים מאין חומה שבוטחים במבטחם ואינ' יראים להתאסף אל ערי מבצר : פרזות . כמו מערי הפרזי מאין חומה : אבוא . אל השוקטים ואראה מה הוא מבטחם : (יב) להשיב ידך על חרבות נושבות . להשמית שנית את הערים שהיו חורבות עד הנה ועכשיו נתיישבו : ואל עם מאוסף . מעמים הגוים עתה מקנה וקנין : על טבור הארץ . על גובה וחוזק הארץ כטבור זה שהוא אמצעי של אדם ומשופע מכל צדדיו : (יג) וכל כפיריה . סוחרים חריפין שזה הרגילן לצאת ולשוט ככפירים בכל המדינו'

רדק

בנינה ומגן : (ה) פרס . כולם מגן וכובע : במגן וכובע וכובע מלרע : (ו) גמר וכל אגפיה . ר"ל עדת גמר וכל חיילותיה וכן כל אגפיו כל חיילותיו וכן ת"י משירייתהא : בית תוגרמה . כמו בית ישראל וי"ת מדינת גרממיא וכן אמרו רז"ל במסכת יומא גמר זו גרממיא כדעת התרגום : ירכתי צפון . כל אלה בני יפת שוכנים בסוף צפון : אגפיו . אגפי תוגרמה : (ז) הכון והכן לך . הכון אתה והכן לך כל קהלך למשמר שישמרו אותך איזה דרך תלך וילכו עמך : (ח) מימים רבים תפקד . אמרו כי מיוני אלכסנדרוס מלך יון היו בני מגוג והגרים שם בסוף צפון כי הגירם שם אלכסנדרוס אחר ההרים ולא יצאו משם עוד וזהו שאמר מימים רבים תפקד כלומר תזכר בפי בני העולם כאלה כי עד היום הזה לא נזכרת כי היית נסגר ולא היית יוצא ביניהם : באחרית השנים . זה יהיה בעת שישובו אחר צאת כל ישראל מהגלות או רובם : משובבת מחרב . כמו ומשובבתיך משובבת מחרב העמים וי"ת מענין שב דתבו עלה מקטולי חרבא : (ט) ועלית . כשואה . כהמון מים רבים שבאים פתאום ומשמיעי' קול ושוטפין וכן בא כשואה פחדכם : אותך . כמו אתך בדגש ענינו כמו עמך : (י) כה אמר . מבואר הוא : (יא) ו מרת . על ארץ פרזות . כמו פרזות תשב ירושלם ערי הפרזות פי' ערי השדה שאין להם חומה : אבוא השוקטים . אל השוקטים וכן ויבא ירושלם כמו אל ירושלם וכן רבים : (יב) לשלל . להשיב ידך על חרבות נושבות . להשיב ידך עליהם להחריבם כמו שהיו ויונתן תרגם לכנשא משירייתך : עשה מקנה וקנין . האחד על הבהמות והאחד על שאר נכסים וכן מקניהם וקנינם ותרגם יונתן ואצלחו בנכסין וקנין : יושבי על טבור הארץ . פעמים יבא הסמיכות על מלת על וכן יושבי על מדין והולכי על דרך ונקראת א"י טבור הארץ לפי שהיא באמצע העולם כמו שהטבור באמצע הגוף ויונתן תרגם על תוקפא דארעא לפי שארץ ישראל גבוה מכל הארצות : (יג) שבא . וכל כפיריה . מלכיה ושריה וכן כפיר גוים

הכון ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ' הכן והכן לך אתה וכל קהלך • הכון לקראת אלהיך ישראל • קדמאה חסר : כשואה ל' וחד כשואה בשוא תחת הכ"ף ואינון מן א"ב מן ב"ב חד מלרע וחד מלעיל כ"ף בריש תיבותא וסימ' נמסר במסרה רבתא בערך כ' : לשלל שלל חד מן כ"ו פסוקים בקריאה דאית בהון כל א"ב וסימ' זה הדבר אשר צוה לקטו ממנו • או הנסה אלהים לבוא : ידוע תדעו כי לא יוסף ת' דיהושע • ויצא אחד השדה ללקוט אורות • ואלישע ישב בביתו • ויבאו המצרעים האלה בקצה המחנה • על כן חרה אף ה' בעמו • המתקדשים והמטהרים אל הגנות • כה אמר ה' עשו משפט • ובאו הכשדים הנלחמים • הלא כגעת בה רוח הקדים • לשלול שלול ולבוז בז • ונשמרו במות • ועתה יוסיפו לחטוא ויעשו להם • ונגש חרש בקוצר • לכן חכו לי נאם ה' • ולקחת כסף וזהב דזכריה • ויהי לעזיהו חיל • יש אחד ואין שני גם בן ואח • ונשלות ספרים ביד הרצים • די מטור' אתגזרת אבן . דתא מתצפא • ואלו עיר וקדיש • ארין צבית • ועלי השה חסה ; מלטיה דגבעוני ידון

מצודת ציון

(ה) וכובע . כן יקרא כלי המגן שעל הראש : (ו) אגפיה . כנפיה וכן וכל אגפיו (לעיל י"ב) ויאמר על התפשטות החיילות : (ז) הכון . מל' הכנה : קהלך . אסיפת עם : (ח) תפקד . ענין זכרון כמו וה' פקד (בראשית כא) : משובבת . מלשון שובבה : (ט) כשואה . ענין חושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל) : אותך . עמך : (יא) פרזות . כן יקראו הערים אשר אין חומה להם וכן פרזות תשב ירושלים (זכריה ב) : השוקטים . מל' השקט ומנוחה : ובריח . הוא המטר הסוגר הדלתות : (יב) עושה . ענין אסיפה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב) : טבור . הוא השרר ובדרז"ל ופיו סתום וטבורו פתוח (נדה ל) וכן מעם טבור הארץ (שופטים ט) : (יג) כפיריה . אריה .

מצודת דוד

(ה) אתם . יהיו אתם בעזרתם : כולם מגן וכובע . כולם יבואו במגן וכובע : (ו) ירכתי צפון . היושבים בפאת צפון : עמים רבים אתך . יבואו עמך : (ז) הכון והכן לך . הכין עצמך והכן לך אחרים וז"ש אתה וכל קהליך הנאספים עליך לעזרה : והיית להם למשמר . כי שמירת החיל מן הנזק מוטל על ראש הגדוד : (ח) מימים רבים תפקד . תהיה נזכר להפרע ממך על מה שעשית מימים רבים והוא כי המה עזרו אל האויב הבא על ישראל : באחרית השנים . בסוף השנים תבוא אל ארץ אשר שבו יושביה להתיישב בה ממקום שגלו ע"י חרב האויב : מקובצת מעמים רבים . המה נקבצו בה מן העמים הרבים שהיו פזורים שמה בגולה : על הרי ישראל . עתה יפרש מה הוא הארץ ואמר על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד ר"ל זה זמן רב : והיא . העדה היושבת עתה בה הוצאה מן העמים ממקום גלותם ועתה המה כולם יושבים לבטח : (ט) ועלית . אתה תעלה עליהם למלחמה ותבוא פתאום כחשך הבא פתאום ולפי מרבית העם תהיה כענן המכסה את הארץ וחוזר ומפרש מי הם יהיו כענן ואמר אתה וכל אגפי חילך ועמים רבים אשר עמך ומוסב למעלה שאמר מימים רבים תפקד כי באחרית השנים תבוא וכו' ושם תקבל גמולך משלם : (י) ביום ההוא . בעת שישובו ישראל אל אדמתם : יעלו דברים וכו' . ר"ל תהרהר הרהורים : (יא) על ארץ פרזות . על היושבים בערי הפרזי : אבוא אל השוקטים . אבוא אל השוקטים במנוחה ויושבים לבטח ר"ל אינם נשמרים מן האויבים להתאסף בערי המבצר כי לבם בטוח מן האויב ולכן יושבים מבלי חומה סביב ואין להם בריח ודלתים וכאומר והואיל וכן אכבוש אותם בקלות רב : (יב) לשלול שלל . תחשוב לשלול שללם ולהשיב ידך לבוא שמה למלחמה על החרבות שנתיישבו מקרוב ולפי שכבר בא פעם בעזרת האויב כמ"ש למעלה לכן אמר להשיב ידך : מאוסף מגוים . המאוספים מבין העכו"ם ממקום גלותם : עושה מקנה וקנין . מאספים מקנה בקר וצאן ושאר דברים הנקנים

שְׁלָל אַתָּה בָא הֲלָבֹז בַּז הִקְהַלְתָּ
קְהָלֶךָ לָשֵׂאת ׀ כֶּסֶף וְזָהָב לָקַחַת ל׳. ל׳ / כ״ד: ורפ׳.
מִקְנֶה וְקִנְיָן לִשְׁלֹל שָׁלָל גָּדוֹל׃
יד לָכֵן הִנָּבֵא בֶן־אָדָם וְאָמַרְתָּ לְגוֹג
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הֲלוֹא ׀ בַּיּוֹם
הַהוּא בְּשֶׁבֶת עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָבֶטַח ל׳
תֵּדָע׃ טו וּבָאתָ מִמְּקוֹמְךָ מִיַּרְכְּתֵי
צָפוֹן אַתָּה וְעַמִּים רַבִּים אִתָּךְ רֹכְבֵי ג׳ בענין דגשים
סוּסִים כֻּלָּם קָהָל גָּדוֹל וְחַיִל רָב׃
טז וְעָלִיתָ עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל כֶּעָנָן ג׳ וכענין
לְכַסּוֹת הָאָרֶץ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּהְיֶה
וַהֲבִיאוֹתִיךָ עַל־אַרְצִי לְמַעַן דַּעַת ב׳ . ל׳
הַגּוֹיִם אֹתִי בְּהִקָּדְשִׁי בְךָ לְעֵינֵיהֶם כ״ד
גּוֹג׃ יז כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה הַאַתָּה־
הוּא אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי בְּיָמִים קַדְמוֹנִים ל׳ ומ״ל וחד וקדמונים
בְּיַד עֲבָדַי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּבְּאִים
בַּיָּמִים הָהֵם שָׁנִים לְהָבִיא אֹתְךָ
עֲלֵיהֶם׃ יח וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא בְּיוֹם
בּוֹא גוֹג עַל־אַדְמַת יִשְׂרָאֵל נְאֻם י״ג מ״ל
אֲדֹנָי יֱהֹוִה תַּעֲלֶה חֲמָתִי בְּאַפִּי׃
יט וּבְקִנְאָתִי בְאֵשׁ־עֶבְרָתִי דִּבַּרְתִּי כולהון פתחין
אִם־לֹא ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ
גָּדוֹל עַל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל׃ כ וְרָעֲשׁוּ
מִפָּנַי דְּגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחַיַּת
הַשָּׂדֶה וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־ ה׳ פסוקים וכל וכל וכל
הָאֲדָמָה וְכֹל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כ׳ ויגוע כל בשר
הָאֲדָמָה וְנֶהֶרְסוּ הֶהָרִים וְנָפְלוּ
הַמַּדְרֵגוֹת וְכָל־חוֹמָה לָאָרֶץ תִּפּוֹל׃ ל׳ . ח׳ ומ״ל
כא וְקָרָאתִי עָלָיו לְכָל־הָרַי חֶרֶב נְאֻם
אֲדֹנָי יֱהֹוִה חֶרֶב אִישׁ בְּאָחִיו תִּהְיֶה׃
כב וְנִשְׁפַּטְתִּי אִתּוֹ בְּדֶבֶר וּבְדָם ל׳
וְגֶשֶׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ אֵשׁ ב׳

הֲלְמִבַּז בִּזָּא אַתְּ אָתֵי הֲלְמֶעְדֵּי עֲדָאָה כְּנִישַׁת מַשִׁרְיָתָךְ לְמִיסַּב כְּסַף וּדְהַב לְמִשְׁבֵּי נִכְסִין וְקִנְיָנִין לְמֶעְדֵּי עֲדֵי סַגִּי׃ יד בְּכֵן אִתְנַבֵּי בַּר אָדָם וְתֵימַר לְגוֹג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הֲלָא בְּעִדָּנָא הַהִיא כַּד יְתִבוּן עַמִּי יִשְׂרָאֵל לְרוּחֲצָן תִּידַע פּוּרְעֲנוּת גְּבוּרְתִּי׃ טו וְתֵיתֵי מֵאַתְרָךְ מִסְיָפֵי צִפּוּנָא אַתְּ וְעַמְמִין סַגִּיאִין דִּי עִמָּךְ רוֹכְבֵי סוּסָן כּוּלְהוֹן מַשִׁרְיָן סַגִּיאִין וְעַם סַגִּי׃ טז וְתִיסַּק עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל כַּעֲנָנָא דְּסָלֵיק וְחָפֵי יַת אַרְעָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא תְּהֵי וְאַיְתֵינָךְ עַל אַרְעָא בֵּית שְׁכִנְתִּי בְּדִיל דְּיִדְעוּן עַמְמַיָּא פּוּרְעֲנוּת גְּבוּרְתִּי כַּד אִתְקַדַּשׁ בָּךְ דִּיהוֹן חָזָן בְּפוּרְעֲנוּתָךְ גּוֹג׃ יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הַאַתְּ הוּא דְּמַלֵּלִית בְּיוֹמֵי קֳדָם בְּיַד עַבְדַי נְבִיֵּי יִשְׂרָאֵל דְּאִתְנַבִּיאוּ בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן מִלְקַדְמַת דְּנָא שְׁנִין סַגִּיאִין לְאַיְתָאָה יָתָךְ עֲלֵיהוֹן׃ יח וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא בְּיוֹם מֵיתֵי גוֹג עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים יִדְלֵיק רוּגְזִי וְחֵימְתִי׃ יט וּבְאִתְגְּלָאָה פּוּרְעֲנוּתִי בְּמִדְלַק אֶשַּׁת רוּגְזִי גְּזָרִית בְּמֵימְרִי אִם לָא בְּיוֹמָא הַהוּא יְהֵי זִיעַ סַגִּי עַל אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל׃ כ וְיִזוּעוּן מִן קֳדָמַי נוּנֵי יַמָּא וְעוֹפָא דִּשְׁמַיָּא וְחַיַּת בָּרָא וְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכָל אֱנָשָׁא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא וְיִתְפַּגְּרוּן טוּרַיָּא וְיִתְתַּלְשׁוּן מִגְדְּלַיָּא וְכָל שׁוּר רָם לְאַרְעָא יִתְחַמַּר׃ כא וַאֲזַמְּנִינֵיהּ לְמִפַּל בְּחַרְבָּא עַל טוּרֵי יִשְׂרָאֵל עַמִּי אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים חֶרֶב גְּבַר בַּאֲחוּהִי תְּהֵי׃ כב וְאֶתְפְּרַע מִנֵּיהּ בְּמוֹתָא וּבִקְטָלָא וּמְטַר מְגַבַּר וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ אֶשָּׁתָא

רש״י

המדינות ויודעין איזה מקום העושר: יאמרו לך הלשלול שלל אתה. כלומר מי הגיד לך את מקום העושר הידעת כי לארץ מלאה שלל ובז אתה הולך ושם באמת תמצא הון עתק: (יד) תדע. ת״י תדע פורענות גבורתי כלו׳ תדע ותכיר מי הוא מעוזם ומבטחם: (יז) האתה הוא. באותן הימים יאמר הקב״ה האתה הוא אותו אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל כגון יחזקאל וזכריה שאף הוא נתנבא על מלחמות גוג ומגוג ואספתי את כל הגוים וגו׳ (זכריה יד) ורבותינו אמרו אלדד ומידד הם נתנבאו עליו וזהו שנים האמור כאן אל תיקרי שנים אלא שנים (בספ״ח) שני נביאים נתנבאו נבואה א׳ בפרק אחד (אבל לא בסגנון אחד): (יח) והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל וגו׳: (יט) רעש גדול. על ידי קולות ורעמים כמו שהוא אומר: (כ) ונפלו המדרגו׳. אני שמעתי שהם סלעי׳ הזקופי׳ תלויים ונראים כנופלים ואני אומר הם תלי מגדלי׳ שחופרים סביב וזורקים העפר באמצע להגביה התל ועשוי מדרגות מדרגות אשקלונ״ש בלע״ז כדי שיעמוד העפר ולאחר שנכבש יפה נוטלים המלבנים מעמידי המדרגה: (כא) וקראתי עליו לכל הרי חרב. לבא חרב בהם עליו. וקראתי וזימנתי ומה היא החרב שאקרא עליו חרבם של עצמם חרב איש באחיו: (כב) ואבני אלגביש. אבני ברד המאירות כאבנים טובות שהם גבים כענין שנא׳ (איוב כ״ח) ראמות וגבים ורבותינו אמרו אל גב איש אבני ברד שהתחילו לירד על מצרים ועמדו

רד״ק

גוים נדמת ונקרא כן עד״מ כמו שכפיר אריות מלך על כל שאר החיות וכן ת״י וכל מלכהא: (יד) לכן. תדע. כאשר תדע שהם יושבים בארצם לבטח תבא ממקומך ויונתן תרגם פורענות גבורתי: (טו) ובאת. מבואר הוא: (טז) ועלית. לעיניהם גוג. ל׳ קריאה אתה גוג: (יז) כה אמר. ביד עבדי. הנביאים יחזקאל וזכריה ואע״פ שזכריה לא זכר גוג ומגוג בפרשה הנה יום בא על מלחמה זו נאמרה: בימים ההם שנים. כאלו אמר זה שנים רבות וי״ת מלקדמת דנא שנין סגיאין ובדברי רז״ל אלדד ומידד מתנבאים במחנה על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים שנאמר האתה הוא וגו׳ אל תקרי שנים אלא שנים הם שנים נביאים אלו שנתנבאו נבואה אחת: (יח) והיה. מבואר הוא: (יט) ובקנאתי. רעש גדול. כמשמעו שתרעש א״י וכן נאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזיתים ונאמר ונסתם גי הרי כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה: (כ) ורעשו. כל זה יהיה בא״י ומה שאמר דגי הים וכו׳ על דרך הפלגת הרעש והמהומה שתהיה אז לא שירעשו הדגים והעופות והחיות והרמש ואפשר כמשמעו ותרעש מקום ים א״י וכן העופות והחיות שיהיו במקומות הרעש: ונהרסו ההרים. כמו שנאמר בנבואת זכריה ונבקע הר הזיתים אולי כי ג״כ יקרא להרים אחרים: ונפלו המדרגות. ת״י ויתתלשון מגדליא ורש״י ז״ל כתב שמעתי שהם סלעים זקופים תלוים ונראים כנופלים: (כא) וקראתי עליו. על גוג: לכל הרי. כמו בכל הרי או כמו על כל הרי כמו שאמר על הרי ישראל תפול ותרגם יונתן ואזמניניה למיפל בחרבא על טורי ישראל עמי: חרב איש באחיו תהיה. כי הם יהרגו איש את אחיו במהומת ה׳ שתהיה בהם: (כב) ונשפטתי. ואבני אלגביש. הוא מין ממיני הברד ויש מפרשים שהם שתי מלות רוצה לומר אבני ברד

מצודת ציון

אריה בחור יקרא כפיר: הקהלת. אספת: לשאת. לקחת: (יט) ובקנאתי. ענין כעס: עברתי. מל׳ עברה וזעם: (כ) ורעשו. ענין נדנוד ותנועה חזקה: הרמש. כן יקראו בריות קטנות קצרי הרגל וכן רמש וצפור כנף (תהלים קמח): המדרגות. ענין מעלות כמו בסתר המדרגה (ש״ה ב): (כב) ונשפטתי. ענין ויכוח כמו כי באש ה׳ נשפט (ישעיה סו): אלגביש. אבני ברד דומות אל אבן יקר שנקרא גביש

המרונתי: בוא י״ג מ״ל וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ ב׳ ובסיפרא דא סימן ל״ג: ה׳ פסוקין וכל וכל וכל וסימ׳ והערים יהרסו. אתה הוא ה׳ לבדך. ורעשו מפני דגי. וכל פסיליה יכתו. וכל

תולדות אהרן בוא גוג. שבת קיח מגלה לא:

מצודת דוד

הנקיים: על עבור הארץ. על מצוע הארץ וגבהה ולפי שהטבור הוא אמצע הגוף קורא למקום המצוע בל׳ טבור: (יג) וכל כפיריה. ר״ל שריה וגדוליה: הלשלול שלל. בה״א השאלה אם בא אתה לשלול שלל וכאלו יאמרו הנה מוכנים אנחנו לקנות השלל מידך: (יד) לכן. הואיל וכן יהיה הנבא וכו׳: תדע. ר״ל יהיה ידוע ונגלה לך שיושבים לבטח ואינם נשמרים מן האויב: (טז) כענן. ר״ל ברבת עם כענן הבא לכסות הארץ: תהיה. הדבר הזה: והביאותיך. ר״ל אעיר לבך לבוא על ארצי למען ידעו אותי הגוים ויכירו כי בעת אהיה מקודש לעיניהם על ידך אתה גוג כי כשיעשה משפט יקודש שמו הגדול: (יז) האתה הוא. הנה אתה הוא אשר דברתי עליך בימים קדמונים ביד עבדי נביאי וכו׳ ועל ישעיה ויחזקאל וזכריה יאמר: שנים. ר״ל זה שנים רבות כי בבואו יעבור זמן רב מימי הנביאים ההם: (יט) ובקנאתי. בעבור קנאתי דברתי באש עברתי: אם לא. הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר: (כ) ורעשו וגו׳. הוא ענין מליצה ור״ל חרדה גדולה תהיה בעולם: ונפלו המדרגות. הנעשים לעלות בהן על העליות והכל הוא ענין מליצה ויורה על גודל החרדה: (כא) וקראתי עליו. על גוג אקרא שיבוא החרב אל כל הרי מקום שהוא שם כמ״ש למעלה תביא וגו׳ על הרי ישראל: חרב איש באחיו. החרב הבאה תהיה חרב איש בלב אחיו לגודל המהומה שיבוא בהם: (כב) ונשפטתי אתו. אתווכח עמו בהבאת עליו דבר ושפיכת דם וגשם שוטף וט׳

וְגָפְרִית אַמְטִיר עָלָיו וְעַל־אֲגַפָּיו
וְעַל־עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃
כג וְהִתְגַּדִּלְתִּי וְהִתְקַדִּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי
לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
לט א וְאַתָּה בֶן־אָדָם הִנָּבֵא
עַל־גּוֹג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ
וְתֻבָל׃ ב וְשֹׁבַבְתִּיךָ וְשִׁשֵּׁאתִיךָ
וְהַעֲלִיתִיךָ מִיַּרְכְּתֵי צָפוֹן וַהֲבֵאוֹתִךָ
עַל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל׃ ג וְהִכֵּיתִי קַשְׁתְּךָ
מִיַּד שְׂמֹאולֶךָ וְחִצֶּיךָ מִיַּד יְמִינְךָ
אַפִּיל׃ ד עַל־הָרֵי יִשְׂרָאֵל תִּפּוֹל
אַתָּה וְכָל־אֲגַפֶּיךָ וְעַמִּים אֲשֶׁר אִתָּךְ
לְעֵיט צִפּוֹר כָּל־כָּנָף וְחַיַּת הַשָּׂדֶה
נְתַתִּיךָ לְאָכְלָה׃ ה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה
תִּפּוֹל כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִה׃ ו וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמָגוֹג וּבְיֹשְׁבֵי
הָאִיִּים לָבֶטַח וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְהוָה׃
ז וְאֶת־שֵׁם קָדְשִׁי אוֹדִיעַ בְּתוֹךְ עַמִּי
יִשְׂרָאֵל וְלֹא־אַחֵל אֶת־שֵׁם־קָדְשִׁי
עוֹד וְיָדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה קָדוֹשׁ
בְּיִשְׂרָאֵל׃ ח הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם
אֲדֹנָי יְהוִה הוּא הַיּוֹם אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי׃
ט וְיָצְאוּ יֹשְׁבֵי עָרֵי יִשְׂרָאֵל וּבִעֲרוּ
וְהִשִּׂיקוּ בְּנֶשֶׁק וּמָגֵן וְצִנָּה בְּקֶשֶׁת
וּבְחִצִּים וּבְמַקֵּל יָד וּבְרֹמַח וּבִעֲרוּ
בָהֶם אֵשׁ שֶׁבַע שָׁנִים׃ י וְלֹא־יִשְׂאוּ
עֵצִים מִן־הַשָּׂדֶה וְלֹא יַחְטְבוּ מִן־
הַיְּעָרִים כִּי בַנֶּשֶׁק יְבַעֲרוּ־אֵשׁ וְשָׁלְלוּ
אֶת־שֹׁלְלֵיהֶם וּבָזְזוּ אֶת־בֹּזְזֵיהֶם נְאֻם
אֲדֹנָי יְהוִה׃
יא וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא אֶתֵּן לְגוֹג
מְקוֹם־שָׁם קֶבֶר בְּיִשְׂרָאֵל גֵּי
הָעֹבְרִים קִדְמַת הַיָּם וְחֹסֶמֶת הִיא

וגופריתא אמטר עלוהי ועל משריתיה ועל עממין סגיאין די עמיה׃ כג ואתרבי ואתקדש ואגלי גבורתי לעיני עממין סגיאין וידעון ארי אנא יי׃
א ואת בר אדם אתנבי על גוג ותימר כדנן אמר יי אלהים הא אנא שלח רוגזי עלך גוג רב ריש משך ותבל׃ ב ואשדלינך ואטעינך ואסקינך מסיפי צפונא ואיתינך על טורי ישראל׃ ג וארמי קשתך מיד סמאלך וגררך מיד ימינך אמגיר׃ ד על טורי ארעא דישראל תתרמי נבלתך את וכל משריתך ועממין די עמך לעופא צפר כל די פרח ולחית ברא מסרתך לאשתיצאה׃ ה על אפי ברא תתרמי נבילתך ארי אנא גזרית במימרי אמר יי אלהים׃ ו ואדליק אשתא במגוג וביתבי נגותא דשרן לרוחצן וידעון ארי אנא יי׃ ז וית שמא דקודשי אגלי בגו עמי ישראל ולא אחיל ית שמא דקודשי עוד וידעון עממיא ארי אנא יי קדישא אשריתי שכנתי בישראל׃ ח הא אתיא ותתקים אמר יי אלהים הוא יומא די גזרית במימרי׃ ט ויפקון יתבי קרוי ארעא דישראל ויהון שגרין ומסתוברין במני זיני בעגלין ותריסין בקשתן ובגירדין ובעאי מורנין ורומחין וידלקון בהון נורא שבע שנין׃ י ולא יסבון אעין מן חקלא ולא יקצון מן חורשא ארי במני זינא ידלקון נורא ויבזון ית בזזיהון ויעדי ית עדיהון אמר יי אלהים׃ יא ויהי בעדנא ההוא אתן לגוג אתר כשר לבית קבורא בישראל בחילתא מגיזרא מדנח ים גינוסר וסמכא היא לתרין

ו' פסוקים ועל ועל ומלה ביניהון · ל' · ל' · כ"ד בסיפרא · ג' · ב' חד מ"ל ודין חסר · ב' ובסיפרא · ב' חד חסר · ח' מ"ל · ג' דגשין בענין · ח' מ"ל · ג' · ד' · ל' וכ' · כ' · ז' · ל' · כ' · ל' · כ' · כ' · ל' · פסק · ט' כתיב יו"ד · ל' וחסר

רשי

ועמדו באויר על גב האיש משה שהתפלל שלא ירדו כענין שנא' (שמות ט) לא נתך ארצה לא הגיע לארץ : (ב) וששאתיך . כמו והשאתיך על עמי כמו (תהלי' פ"ט) לא ישיא אויב בו : (ז) ולא אחל את שם קדשי . שפלותם של ישראל חלול שמו הוא באמור להם (לעיל ל"ו) עם ה' אלה ולא יכול להצילם : (ט) והשיקו · כמו הגור שהשיקוהו בלשון משנה : בנשק . אגא"ר מורא"ש בלע"ז : (יא) אתן לגוג מקום שם קבר · מקום שיהא שם קבר להם לפי שהוא מזרעו של יפת שכסה את ערות אביו לפיכך זכה לקבורה : גי העוברים · גי שהם עוברים את

תארעבכים קול גדול: ועל אגפיו חד מן ו' פסוקים אית בהון ועל ועל ומילה חדא ביניהון וסימ' וכפר את מקדש הקדש · יביא ה' עליך ועל עמך · ונשפטתי אתו בדבר ובדם · עם כל מלכותו וגבורתו והוא ישקיט ומי ירשיע : קימו וקבלו היהודים עליהם : תפול ח' מ"ל וסימ' לעיל בסיפרא סימ' כ"ג : אתך ג' דגשים בענין וסי' גמר וכל אגפיה · ובאת ממקומך · על הרי ישראל : אתה ב' קמץ וא' פתח וסימ' אתה תת פחדך · אתה גדלך בעיני · ואת שם קדשי אודיע · בתרא פתח : ויצאו ז' רפין וסי' נמסר בסדר ויהי בשלח פרעה : ישאו כ' בקריאה וסימ' ולא ישאו עון ומתו חקת · ושמרו את משמרתי ולא ישאו עליו · ואתה הפקד את הלוים על משכן העדות · ועבד הלוי הוא את עבדת · ושבעה כהנים · וחברו ויקרא יהושע · המה ישאו קולם · משא בהמות נגב · ישאו דבלת תאנים · ישאו מדבר ועריו חצרים תשב · אהליהם וצאנם · והקמתי להם מטע · ולא ישאו עצים · חטאת עמי יאכלו · ושפט בין עמים רבים דמיכת · ישאו נהרות דכים : ישאו הרים שלום לעם · לו שקול ישקל כעשי : ישאו בתוף וכנור . כי בול הרים ישאו לו :

רדק

ברד דומות אל גבים מן האמות וגביש שהיא אבן לבנה מהאבנים היקרות : (כג) והתגדלתי . מבואר הוא : (ב) ושובבתיך וששאתיך . ושובבתיך פירשנוהו וששאתיך פירשו בו שהוא מל' ששה כלו' שלא ישאר בהם כי אם ששית המחנה ויש מפרשים אותו לפי ענינו אכריתך או אחריבך ואדוני אבי ז"ל פי' אשפטך בששה שפטים כמו שאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם ואבני אלגביש וגשם שוטף ואש וגפרית והם ששה וי"ת ואשדלינך ואטעינך : (ג) והכיתי קשתך. אכה בו עד שתפילנו מיד שמאלך כי הקשת יאחזנו האדם ביד שמאלו ונותן עליו החיצים ביד ימינו וימשוך יתר הקשת בימינו וענין זה ר"ל שלא יועילנו כלי מלחמתו והרי הם כאילו אינם : (ד) על הרי . לעיט צפור כל כנף . הסמיכות הזה כסמיכות אדמת עפר טיט היון : כל כנף · פי' כל בעלי כנף וכן כל צפור של כנף ובאלו הענין להגדיל הדבר שיבאו כל העופות לאכול בשר ההרוגים טורפין ושאינם טורפין : (ה) על פני השדה . בין שיהיו על ההרים בין שיהיו על פני השדה כולם יפלו בחרב ובשאר שפטים : (ו) ושלחתי אש במגוג . אכלה אותם כמו שאש המכלה או הוא כמשמעו כמו שאמר אש וגפרית אמטיר עליו : (ז) ואת שם . ולא אחל את שם קדשי עוד . כי בהאריכו הגלו' שמו מחולל בגוים כאילו הוא ית' מחלל שמו : (ח) הנה באה ונהייתה . באה עת הישועה הוא היום אשר דברתי : (ט) ויצאו. ובערו והשיקו. כפל הענין במלות שונות : (י) ולא ישאו. לא יצטרכו כי יספיקו בכלי הזיין : ולא יחטבו . מן הקל : (יא) והיה . מקום שם קבר · כמו הפוך מקום קבר שם וכן כל הרע אויב בקדש כמו כל אויב הרע בקדש אף אם צריך תאכלם כמו אף צריך אם תאכלם כל תשא עון כל עון תשא והדומים להם רבים כמו שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו וי"ת אתר כשר לבית קבורה ודרש לפי שכסו שם ויפת ערות אביהם זכה שם לציצית בטלית וזכה יפת לקבורה בא"י ועל דרך פשוטו הרי כתוב למען טהר את הארץ : גי העוברים . באותו הגיא שעוברים דרך עליו : קדמת הים · למזרח הים ולא פירש אי זה ים והנה כיון

מצודת ציון

גביש וכן ואתנה אבני אלגביש (לעיל יג) : וגפרית · שם המין הבוער : (ב) ושובבתיך · ענין מרד והליכה בדרכי הלב : וששאתיך · ענין הסתה ופתוי כמו הנחש השיאני (בראשית ג) : (ד) אגפיך · חיל צבאות עם : לעיט · כן יקרא עוף דורס וכן לעיט הרים (ישעיה יח) ולתוספת ביאור אמר צפור כל כנף ר"ל כל בעל כנף : (ז) אחל . מל' חלול : (ט) ובערו והשיקו . מל' הבערה והיסק וכפל הדבר במ"ש : בנשק . כלי זיין כמו נשק בית היער (שם כב) : וברומח . חנית : (י) ישאו · ענין לקיחה : יחטבו . ענין כריתה וחתוך כמו מחוטב עציך (דברים כט) : (יא) גי . עמק : וחוסמת · ענין סתימה

מצודת דוד

וכו' לבוזם ולאבדם אז אחשב לזכות כי בזה יודיע שפטו בו : (כג) והתגדלתי . ואז אהיה מגודל ומקודש ונודע ומפורסם לעיני גוים רבים וידעו בכל שאני ה' ואין עוד זולתי : לט (א) הנני אליך . הנה אני אפנה אליך אתה גוג וכו' : (ב) ושובבתיך . אשיר לבך להיות שובב ומורד ואשיא אותך ואעלה אותך ממקומך מפאת צפון : (ג) והכיתי . אכה בקשתך למען תפול מיד שמאלך כי בה אחז יקים את הקשת ור"ל לא תלחם עם כלי המלחמה : (ד) לעיט · לעופות הדורסים ולחית השדה אתנך למאכל : (ה) על פני השדה תפול · במקום המלחמה : כי אני דברתי : וכן יקום : (ו) וביושבי האיים לבטח : הם הבאים עם גוג שהיו יושבים לבטח בארצותם על האיים : כי אני ה' · הנאמן במאמרי : (ז) אודיע · אפרסם שם קדשי בתוך עמי ישראל : ולא אחל · ר"ל לא אניח עוד את שמי להיות מחולל : כי אני ה' קדוש בישראל · שאני ה' הקדוש שוכן בישראל : (ח) הנה באה · עתה באה הזמן ונהיתה התשועה וזהו היום אשר דברתי ויעדתי בו תשועה : (ט) בנשק וגו' · ר"ל בידות הכלים ההם שהם של עץ : ובמקל יד . הוא כלונס ארוך ובראשו כעין מחט ברזל ובו הורגים אנשים בזריקה : שבע שנים · כי יהיו רבים מאד : (י) את שולליהם · את העובדי כוכבים אשר שללו אותם בימי הגולה : (יא) אתן לגוג . ר"ל לאנשיו : מקום שם קבר . הוא כמו הפוך מקום קבר שם וכמו כל הרע אויב בקדש (תהלים עד) ומשפטו כל אויב הרע בקדש ור"ל אתן להם מקום קבר שם בישראל בארצם : גי העוברים · בגיא שעוברים בו אל קדמת הים למזרחו של הים : וחוסמת היא את העוברים . מפלת מרבית הפגרים תסתום ותסגור את

רשי

את ים כנרת להביא משם סילות גינוסר תמיד ; קלנות ים · ת"י במדנח ים גינוסר : וחוסמת היא את העוברים · וסוגרת היא את העוברים כמו לא תחסום (דברים כה) שרוב פגרים שיפלו שם יחדלו את העוברים מעבור לפיכך יעברו עליהם ויקברו אותם ומנחם פתרו בספרו יחסמו את אפם מלהריח ריח הפגרי' : (יג) וקברו כל עם הארץ · שמתו שם : והיה להם לשם . כל העכו"ם יספרו את שמם לשבח ולחסד אין לך כאומה זו רחמנים יש לך אדם שקובר את אויבו שעמד עליו להורגו : (יד) ואנשי תמיד . אנשים המיוחדים לכך יבדילו ישראל כדי לעבור בארץ ללקט את המפוזרים : מקברים את העוברים . מקברים עם העוברים את הפגרים החוסמין ומעכבין את המעבר שהעוברין את הים מקברים אותם להנאתם . את העוברים עם העוברים כך שמעתי וכן ת"י : את הנותרים על פני הארץ · רחוק מן המעבר שאין העוברי' את הים מתעסקים בהם לקוברם יקברום אלה המיוחדי' ומובדלים לכך : מקצה שבעה חדשים . יכלו מרבית הפגרים הנראים לעינים להקבר ומאז והלאה יחקורו בארץ במקום המסתרים בחוחים ובין הקוצי' ויקברו מה שימצאו : (טו) ועברו העוברים בארץ · הולכי דרכים שיראו עצם אדם : ובנה אצלו ציון · סימן שיש כאן עצם של מת כדי שיפרשו ממנו הולכי דרכים ועושי טהרות עד בא אנשי התמיד המובדלים לחקור וקברו אותן : (טז) וגם שם עיר המונה . וגם העיר ששמה עיר רומיה מרוב אדם היא עיר הגדולה גם היא של יושביה שם יקברו : וטהרו . את ישראל בארץ את טהרותיה' ותרומותיהם : המונה · לא מפיק ה"א לפי שה"א אחרונה משמשת שם דבר המונה כמו רומיה : (יח) אלים כרים ועתודים פרים . מלכים ודוכסי' שלטונין ושרים : מריאי בשן · שור של פטם קרוי אלמרי"י בלשון

יחזקאל לט

את־העברים ונקברו שם את־גוג
ואת־כל־המונה וקראו גיא המון
גוג : יב וקברום בית ישראל למען
טהר את־הארץ שבעה חדשים :
יג וקברו כל־עם הארץ והיה להם
לשם יום הכבדי נאם אדני יהוה :
יד ואנשי תמיד יבדילו עברים
בארץ מקברים את־העברים את־
הנותרים על־פני הארץ לטהרה
מקצה שבעה־חדשים יחקרו :
טו ועברו העברים בארץ וראה עצם
אדם ובנה אצלו ציון עד קברו אתו
המקברים אל־גיא המון גוג : טז וגם
שם־עיר המונה וטהרו הארץ :
יז ואתה בן־אדם כה־אמר ו אדני
יהוה אמר לצפור כל־כנף ולכל
חית השדה הקבצו ובאו האספו
מסביב על־זבחי אשר אני זבח
לכם זבח גדול על הרי ישראל
ואכלתם בשר ושתיתם דם : יח בשר
גבורים תאכלו ודם־נשיאי הארץ
תשתו אילים כרים ועתודים פרים
מריאי בשן כלם : יט ואכלתם־
חלב לשבעה ושתיתם דם לשכרון
מזבחי אשר־זבחתי לכם :

ד' כתיב ס' · ל' · ל' · ד' ר"פ · ב'. ל' · ס'. ל' · ל' וחד הציון · ל' · ל' מפיק ה"א · כ"ד בסיפרא · ד'. ג' ז ו' · ס"ג ומ"ל · בג'

תרגום

טוריא ויקברון תמן ית גוג
וית כל אתרגושתיה ויקרון
חילת אתרגושת גוג :
יב ויקברונון בית ישראל בדיל
לדכאה ית ארעא שבעא
ירחין : יג ויקברון כל עמא
דארעא ויהי להון לשום יום
אתיקרותי אמר יי אלהים :
יד וגברין ימנון תדירא
למהוי עדן בארעא מקברין
עם דעדן ית די אשתארו על
אפי ארעא לדכיותה מסוף
שבעא ירחין ישרון למבדק ·
טו ועדי אורחא דעדן בארעא
די אם יחזי גרמא דאנשא
ויבני לותיה ציונא עד
דיקברון יתיה די מקברין
בחילת אתרגושת גוג
טז ואף לתמן יתרמון קטילי
רומא קרתא דסגיאין
אתרגושתהא גוג וידכון
ארעא : יז ואת בר אדם כדנן
אמר יי אלהים אמר לעופא
צפר כל די פרח ולכל חית
ברא אתכנישו ואתו אתקרבו
מסחור סחור על קטילי די
אנא קטיל לכון קטול סגי על
טורי ישראל ותיכלון בסרא
ותשתון דמא : יח בסר גברין
תיכלון ודם רברבי ארעא
תשתון מלכין שלטונין וטורנין
גברין עתירי נכסיא כולהון :
יט ותיכלון תרבא למסבע ותשתון דמא מבסר קטילין

רדק

היו בארץ ישראל ים מזרחי וים מערבי ויונתן תרגם בחילא מגיזתא מדנח ים גינוסר והוא ים כנרת : וחסמת היא את העברים . חסמת פועל יוצא לשלישי רוצה לומר כי באשת ההרוגים תעשה לעוברים דרך שם שיחסמו ויסגרו אפיהם מריח הרע ותרגם יונתן וסומכא היא לתרין טוריא : המונה · בה"א מקום וי"ו כמו אהלה והדומים לו : גי העברים . ביו"ד לבדה : גי המון גוג . ביו"ד ואל"ף : (יב) וקברום . שאל יתברך צוה לקבור הנתלים בישראל ואמר ולא תטמא אדמתך כי המת שלא נקבר הוא טומאת הארץ וכן צוה יהושע לעשות כן לחמשה המלכים וכן יקברו ישראל המון גוג למען טהר את הארץ : שבעה חדשים . שבעה חדשים יתעסקו עם הארץ בקבורתם : (יג) וקברו · והיה להם לשם · כי אומות העולם יזכרו אותם לטובה בזה ויאמרו ראו מה טובה אומה זו שקברו אויביהם שבאים עליהם ואע"פ שבהם אין כונתם לזה אלא למען טהר את הארץ : (יד) ואנשי תמיד יבדילו · ישראל יבדילו אנשים שיעברו תמיד בארץ לחקור על החללים כדי לקברם : את העוברים · כמו עם העוברים אמר כי האנשים המתומדים יאמרו לעוברים בדרך עליהם באיזה מקום שיהיו שיעזרו אותם לקבור הנותרים בארץ שלא יהרגו בגיא כי שם נהרגו רובם ; יחקרו . ישלימו החקירה : (טו) ועברו העוברים . איננו אומר על אנשי תמיד אלא על העוברים שיעברו בארץ כשיראו אפי' עצם אדם יבנו אצלו ציון מאבנים עד שיעברו עליו אנשי תמיד המקברים כי אולי בין כך ובין כך עד שיעברו המקברים יכוסה העצם בעפר או בשום דבר ולא יראו אותו וכשיראו הציון ידעו כי שם עצם אדם ויקחוהו משם ויקברוהו בגיא המון גוג כי כולם יביאו אותם שם ושם יקברום כדי שלא תהיה הארץ מלאה מהם אלא ממיוחדין יהיו ונקברין במקום א' ויהיו זכר לימים הבאים מה שעשה האל ית' בם והציון יהיה מאבן אחת או מאבנים מקובצים יחד : אל גיא . כמו בגיא וכן ואל הארון תתן את העדו' כמו ובארון : (טז) וגם שם עיר המונה · כמו שהגיא יקרא המון גוג כן העיר הסמוכה לגיא או עיר ירושלם תקרא המונה על שם המון גוג הנהרגים סמוך לה המונה לא מפיק ה"א ויונתן תרגם הפסוק כן ואף לתמן יתרמון קטולי רומי קרתא דסגיאין אתרגושתהא וידכון ארעא : (יז) ואתה בן אדם . הפרשה הזאת מבוארת היא : (יח) בשר גבורים . אלים כרים ועתודים פרים מריאי בשן . משל על הגדולים ומה שקורא להם לאכול הוא ענין ההריגה לקבורה : (יט) ואכלתם . מבואר

תולדות אהרן וראש עלם .
עירובין נד מ"ק ד
נדה נז (שקלים מו סוטה יט) : כל
כנף . חולין קלט :

תמונה ד' כתיב ת' בקריאה וסי' אל מי דמית ככה·אותם יראת פרע' זנחם · וחסמת היא את העברים . כי נתתי את חתיתו : שם ו' בסגול וסימ' אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא · ופי' נמסר בסדר לך לך : הקבצו ד' בקריאה וסי' תקבצו ושמעו בני יעקב · הקבצו ובאו התנגשו · חקבצו ובאו האספו מסביב · הקבצו כלכם ושמעו : לשבעה ד' בקריאה וסימ' לאכול לשבעה ולמכסה עתיק · ואכלתם חלב · והרעתם הרבה דריש חגי · למה תשקלו כסף בלא לחם :

מצודת דוד

את העוברים שמה כי לא ימלאו שם מקום פנוי לעבור עוד שם והגיא ההוא יהיה נשכח מרגלי בני אדם ולכן יקברו שם את גוג ואת המון עמו : וקראו . שם הגיא יקראו גיא המון גוג ר"ל בזה הגיא נקברים המון גוג : (יב) למען טהר · ר"ל לא יקברום בעבור כבודם כ"א למען טהר את הארץ ושבעה חדשים יתעסקו בקבורתם כי רבים יהיו : (יג) כל עם הארץ · כולם יתעסקו בקבורתם : והיה להם לשם . מה שכולם נתעסקו בקבורתם שבעה חדשים יתפרסם בעולם ולגדולה תחשב להם שכ"כ המון רב נהרגו בעבורם : יום הכבדי . היום הזה יהיה לי לכבוד מה שאבדתי המון רב לנקום נקמתי : (יד) ואנשי תמיד יבדילו · אחר שכולם יתעסקו בקבורתם שבעה חדשים יבדילו עוד אנשים להיות תמיד עוברים בארץ לחפש אחר ההרוגים לקבר עם העוברים ובסיועתם את הפגרים הנותרים ע"פ הארץ לטהר אותה כי עוברי דרך סימנו ולויינו מה שמצאו בדרך מהלכה כמ"ש במקרא שלאחריו והאנשים המובדלים היו מחפשים על סימני ההרוגים לקברם : מקצה · מסוף שבעה חדשים יתחילו לחקור ולחפש אחר ההרוגים כי במשך שבעה חדשים יקברו אותם הנראים לעין כל : (טו) ועברו · וכאשר יעברו האנשים העוברים בארץ בדרך מהלכם : וראה · אם מי מהם יראה עצם אדם יבנה אצלו דבר מה להיות לציון ואות למען ימצאוהו האנשים המובדלים המקברים : עד קברו אותו · הציון יהיה עומד שם עד יקברו אותו המקברים הם האנשים המובדלים : אל גיא · בגיא המון גוג יקברוהו במקום כל הפגרים : (טז) וגם שם עיר המונה . ר"ל כמו שהגיא ההוא יקרא גיא המון גוג לזכרון שהם מקום קבורתם כן העיר הסמוכה לאותו גיא תקרא בשם המונה על שם המון גוג הנקברים בסמוך לה : וטהרו הארץ · ר"ל וע"י זה יהיה כל הארץ טהור מטומאה כי כל הטומאות יביאו אל המקום ההוא הנודע ומפורסם בקריאת שם הגיא והעיר הסמוכה לו ע"ש מרבית ההרוגים הנקברים

מצודת ציון

סתימה וסגירה כמו לא תחסום (שם כה) : (יד) יבדילו · ענין הפרשה : את העוברים . עם העוברים : מקצה · מסוף : יחקורו · ענין חיפוש ודרישה : (טו) ציון . סימן ואות כמו מה הציון הלז (מ"ב כג) : (יח) כרים · כבשים שמנים : ועתודים . הם הזכרים מן העזים : מריאי בשן . ענין פטום ושמן כמו ושלם מריאכם (עמוס ה) ובשן הוא מקום מרעה שמן כמ"ש פרות הבשן (שם ד) ור"ל פטומים

שמה

כ ושבעתם על־שלחני סוס ורכב גבור וכל־איש מלחמה נאם אדני יהוה׃ כא ונתתי את־כבודי בגוים וראו כל־הגוים את־משפטי אשר עשיתי ואת־ידי אשר־שמתי בהם׃ כב וידעו בית ישראל כי אני יהוה אלהיהם מן־היום ההוא והלאה׃ כג וידעו הגוים כי בעונם גלו בית־ישראל על אשר מעלו־בי ואסתר פני מהם ואתנם ביד צריהם ויפלו בחרב כלם׃ כד כטמאתם וכפשעיהם עשיתי אתם ואסתר פני מהם׃ כה לכן כה אמר אדני יהוה עתה אשיב את־שבית יעקב ורחמתי כל־בית ישראל וקנאתי לשם קדשי׃ כו ונשו את־כלמתם ואת־כל־מעלם אשר מעלו־בי בשבתם על־אדמתם לבטח ואין מחריד׃ כז בשובבי אותם מן־העמים וקבצתי אתם מארצות איביהם ונקדשתי בם לעיני הגוים רבים׃ כח וידעו כי אני יהוה אלהיהם בהגלותי אתם אל־הגוים וכנסתים אל־אדמתם ולא־אותיר עוד מהם שם׃ כט ולא־אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את־רוחי על־בית ישראל נאם אדני יהוה׃

מ א בעשרים וחמש שנה לגלותנו בראש השנה בעשור

(Masoretic notes: ג״ו · י״ו · ג׳ · ח׳ · ב׳ חסר ובענין · ב׳ · ב׳ חסר · שבות ק׳ · ג׳ חסר א׳ · ד׳ בסיפרא ב׳ דסמי׳ · כ״ס חס׳ בסיפ׳ ל׳ · ל׳ · ח׳ · ל׳ . ס׳ . ל׳ · י״ג · ב׳ וכ״כ · ל׳)

תרגום

די אנא קטיל לכון׃ כ ותסבעון על תורי ישראל סוסון ורתיכין גברין וכל גברי עבדי קרבא אמר יי אלהים׃ כא ואתן ית יקרי בעממיא ויחזון כל עממיא ית פורענותי דעבדית וית גבורתי דשויתי בהון׃ כב וידעון בית ישראל ארי אנא יי אלההון מן יומא ההוא ולהלא׃ כג וידעון עממיא ארי בחוביהון גלו בית ישראל על דשקרו במימרי וסליקית שכינתי מנהון ומסרתינון ביד סנאיהון ואתקטלו בחרבא כולהון׃ כד כסואבתהון וכמירדיהון אתפרעית מנהון וסלקית שכנתי מנהון׃ כה בכן כדנן אמר יי אלהים כען אתיב ית גלות יעקב וארחם כל בית ישראל ואתפרע פורענות גבורתי מן עממיא על דאחילו ית שמא דקודשי׃ כו ויקבלון ית אתכנעותהון וית כל שקריהון דשקרו במימרי במיתבהון על ארעהון לרוחצן ולית דמניד׃ כז כד אתיב יתהון מביני עממיא ואכניש יתהון מן מדינתא בעלי דבביהון ואתקדש בהון לעיני עממין סגיאין׃ כח וידעון ארי אנא יי אלההון ועל דחבו קדמי אגליתי יתהון לביני עממיא וכדו דתבו כנשתינון לארעהון ולא אשאר עוד מנהון תמן׃ כט ולא אסלק עוד שכנתי מנהון דשפיכית ית רוח קודשי על בית ישראל אמר יי אלהים׃

מ א בעשרין וחמש שנין לגלותנא ברישא דשתא

רדק

מבואר הוא : (כ) ושבעתם . מבואר הוא : (כא) ונתתי . מבואר הוא : (כב) וידעו . מן היום ההוא והלאה סימן שלא יטעה אדם יחזקאל מן היום במואל מהיום : (כג) וידעו . ענין ויפלו בחרב כולם רובם וכן וכל הארץ באו מצרימה והדומים לו : (כה) לכן . מבואר הוא : ונשו את כלימתם . כמו ונשאו ופירש ישאו בפיהם ויזכרו כלימתם שהיתה להם בגלות : (כו) ואת כל מעלם אשר מעלו בי . כי בעונם עונם היו סובלים כלימת הגוים . ומתי יזכרו זה בשבתם על אדמתם לבטח : (כז) בשובבי אותם מן העמים . בזמן שאשיב אותם מן העמים לארצם וכן לשובב יעקב אליו ענין השבה : לעיני הגוים רבים . בידיעת המתואר בלא ידיעת התאר כמו סורי הגפן נכריה את העגלה חדשה והדומים להם : (כח) וידעו . מבואר הוא : (כט) ולא אסתיר . מבואר הוא : (א) בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחודש בי״ד שנה אחר אשר הכתה העיר . בשלשים שנה ליובל ראה הסתלק הכבוד מישראל כמו שכתבנו בתחלת הספר והוא השנה מהחמשי׳ לגלות המלך יהויכין כמה נשארו מן היובל כ׳ שנה שם שנים של צדקיהו שהיו עברו לו . ותם וי״ד שנה אחר אשר הכתה העיר הרי כ׳ והיא שנת החמשי׳ שהיא שנת היובל וזהו שאמ׳ בר״ה בי׳ לחודש איזו היא שנה שר״ה שלה בעשרה לחדש הוי אומר זה שנת היובל ולפי שהעבדים היו יוצאים מעבדות לחירות בשנת היובל ביום הכפורים קרא׳ לו

מצודת ציון

סטומים ומשומנים במרעה בשן : (כב) והלאה . ולהלן : (כג) מעלו בי . כחשו ושקרו בי כמו ומעלה בו מעל (במדבר ה) ת״א ותשקר ביה שקר : כולם . ר״ל רובם כי ברוב ככל : (כה) שבות . מל׳ שבי הגולה : וקנאתי . ענין נקמה כמו בקנאו את קנאתי (שם כה) : (כו) ונשו . כמו ונשאו והיא מל׳ משא וסבל : (כז) בשובבי . מלשון השבה : (כח) וכנסתים . מל׳ הכנסה : (א) בעצם . ענין עצמות הדבר וגופו וכן לא נכחד עצמי ממך (תהלים)

רשי

בלשון ערבי : (כא) את משפטי . את פורענותי יוסטיצ״א בלע״ז : (כג) וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל . כשיראו את גבורתי יכירו כי לא מקוצר ידי היה שלא הושעתים אלא בעונם הסתרתי פני מהם וגלו : (כה) וקנאתי לשם קדשי . ולבשתי קנאת תשועה ונקם למען שם קדשי שלא יתחלל עוד : וקנאתי לשם קדשי . בשביל שם קדשי כמו המקנא אתה לי (במדבר יא) : (כו) ונשו את כלימתם . כשיטיבו להם ולא אגמלם כרעתם אז ישאו כלימתם ויבושו מלסרים פנים ומנחם פי׳ ונשו כמו (תהלים ל״ב) אשרי נשוי פשע לשון כפרה : (כח) ולא אותיר . אחד מהם בגולה : (א) בראש השנה בעשור לחודש . איזוהי שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זה יובל שהרב הבית בשנת ל׳ ושם ביובל שהתחיל בשמנה עשרה שנה ליאשיהו ולסוף ארבע עשרה היה ראוי היובל להיות והיא שנת עשרים ותמש לגלות יכניה שגלה בעשרים ושם ביובל י״ד של יאשיהו מי״ח עד ל״א ויהויקים

משפטי י״ו וסי׳ לסה תאמר יעקב׳ קרוב מצדיקי מי יריב ואני אמרתי לריק יגעתי הקשיבו אלי עמי ונתתי את כבודי בגוים זעף ה׳ אשא כי חטאתי לכן חכו לי נאם ה׳ העירה והקיצה למשפטי מלפניך משפטי יצא כי עשית משפטי ודיני . ראית ה׳ עותתי חי אל הסיר משפטי צדק לבשתי וילבשני כי אמר איוב צדקתי האף תפר משפטי על משפטי אכזב : אל הגוים ה׳ וסי׳ ושמתי בהם אות . ויבא אל הגוים בהגלותי אתם אל הגוים השוללים אתכם לחברית : שפוך

תולדות אהרן בעשרים וחמש : ערכין יב .

מצודת דוד

שמה : (יז) לצפור כל כנף . כל בעל כנף . על זבחי וגו׳ . הוא חיל המון גוג : (יח) אלים כרים וגו׳ . ר״ל משובחים ושמנים כאילים וככרים וכו׳ והוא ענין מליצה : (יט) לשבעה . להיות שבע ממנו : לשכרון . ר״ל יהיה די ויותר מהצורך עד להשתכר ואחז בל׳ המליצה כאלו הוא יין המשכר : (כ) סוס ורכב . ר״ל העופות והחיות ישבעו מהסוסים הנופלים במלחמה ומרוכביהם ומקבולת הגבורים וכל איש מלחמה וכפל הדבר כדרך המליצה : (כא) ונתתי את כבודי . אז אפרסם כבודי בין העכו״ם ויראו משפט הנקם שעשיתי בהם את מכת ידי אשר שמתי בהם : (כב) כי אני ה׳ אלהיהם . המושיע אותם מיד הקמים עליהם : מן היום . כי מאז לא אעזבם עוד ביד העכו״ם ולכן ידעו מאז שאני אלהיהם : (כג) וידעו הגוים . כשיראו גבורתי ידעו שלא מקוצר יד לא השארתי את ישראל בארצו אלא שגלו בעבור עוונם על אשר מעלו וכחשו בי ולכן הסתרתי פני מהם ונתתים ביד אויביהם וכמעט כולם נפלו בחרב : (כד) כטומאתם . כגמול טומאתם ופשעיהם כן עשיתי עמהם והסתרתי פני מהם לבל לראות בצרתם כאדם המסתיר פניו מאת המיוסר על פיו למען לא יכמרו רחמיו : (כה) לכן . הואיל וכבר קבלו הגמול לכן כה אמר וכו׳ : את שבות . את בני השבי של יעקב : וקנאתי . אנקום נקמת שם קדשי אשר חללוהו הכשדים באמרם שיד ה׳ קצרה : (כו) ונשו וכו׳ בשבתם וכו׳ . ר״ל בעת ישבו על אדמתם לבטח מבלי מחריד אז ישאו את הכלימה הראויה להם ולתוספת ביאור אמר ואת כל מעלם ר״ל את כל בושת המעל שמעלו בי כי המקבל טובה מרובה ממי שגמל עמו רעה הנה כשיזכור ברעתו יכלם מאד על קבלת הטובה ולכן אמר כשיקבלו הטובה יכלמו מן המעל שעשו הם : (כז) בשובבי . בעת אשיב אותם לארצם מבין הכשדים : ונקדשתי בם . בהתשועה שאעשה להם אהיה מקודש לעיני הבבליים כי לא יחללו עוד שמי לומר מבלי יכולת לא הושיעם : (כח) וידעו וגו׳ . אז יבינו שאני ה׳ הוא המנהיג אותם ומושל בם : בהגלותי . ר״ל במה שהגליתי אותם אל העכו״ם ולא מנאו מנות עם כי היה רב כוחם ובמה שאכניס את כולם על אדמתם ולא אשאיר מי מהם בארץ האויב ולא יוכלו להחזיק בהם מזה יכירו וידעו שאני ה׳ אלהיהם המנהיג אותם ומושל בם : (כט) ולא אסתיר . אחז במשל מבן אדם שאם אינו רוצה למלאות שאלת מי מסתיר פניו ממנו לבל יראהו ולא יסתיר פנים ממי שירצה למלאות שאלתו : אשר . ר״ל אשר זאת אעשה להם אשפוך רוח נבואתי עליהם למען ייטיבו דרכם ויהיו מוכשרים לקבל מרבית הטובה אשר ישאו עליה : מ (א) לגלותינו . הוא גלות יהויכין כי אז גלה יחזקאל : בראש השנה בעשור לחודש

לַחֹדֶשׁ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה אַחַר
אֲשֶׁר הֻכְּתָה הָעִיר בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה
הָיְתָה עָלַי יַד־יְהוָה וַיָּבֵא אֹתִי שָׁמָּה׃
ב בְּמַרְאוֹת אֱלֹהִים הֱבִיאַנִי אֶל־
אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיְנִיחֵנִי אֶל־הַר גָּבֹהַּ
מְאֹד וְעָלָיו כְּמִבְנֵה־עִיר מִנֶּגֶב׃
ג וַיָּבֵיא אוֹתִי שָׁמָּה וְהִנֵּה־אִישׁ
מַרְאֵהוּ כְּמַרְאֵה נְחֹשֶׁת וּפְתִיל־
פִּשְׁתִּים בְּיָדוֹ וּקְנֵה הַמִּדָּה וְהוּא עֹמֵד
בַּשָּׁעַר׃ ד וַיְדַבֵּר אֵלַי הָאִישׁ בֶּן־
אָדָם רְאֵה בְעֵינֶיךָ וּבְאָזְנֶיךָ שְּׁמָע
וְשִׂים לִבְּךָ לְכֹל אֲשֶׁר־אֲנִי מַרְאֶה
אוֹתָךְ כִּי לְמַעַן הַרְאוֹתְכָה הֻבָאתָה
הֵנָּה הַגֵּד אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה
לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃ ה וְהִנֵּה חוֹמָה מִחוּץ
לַבַּיִת סָבִיב ׀ סָבִיב וּבְיַד הָאִישׁ קְנֵה
הַמִּדָּה שֵׁשׁ־אַמּוֹת בָּאַמָּה וָטֹפַח
וַיָּמָד אֶת־רֹחַב הַבִּנְיָן קָנֶה אֶחָד
וְקוֹמָה קָנֶה אֶחָד׃
ו וַיָּבוֹא אֶל־שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ

כ׳ וחסר בה אלו הפליט כ״א · ד׳ ב׳ מ״ל וג׳ חס׳ · ד׳ · כ׳. י״ו · ו׳ · ל׳ מ״ל ס״מ״ל בסיפרא · ג׳ נ״ג · פ׳ · כ׳ חד חסר ודין מ״א ל׳ וכ״כ ובקצת ספרים חסר ה׳ בתרא · ט״ו מ״ל

בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא בְּאַרְבַּע עַסְרֵי
שְׁנִין בָּתַר דְאִתְרָעַת קַרְתָּא
בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין שְׁרַת עֲלַי
רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ וְאַעֵיל
יָתִי לְתַמָּן׃ ב בְּרוּחַ נְבוּאָה
דִשְׁרַת עֲלַי מִן קֳדָם יְיָ אַעֲלַנִי
לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְאַשְׁרְיַנִי עַל
טוּר רָם לַחֲדָא וַעֲלוֹהִי כְּבִנְיַן
קַרְתָּא מִדָּרוֹמָא׃ ג וְאַעֵיל
יָתִי לְתַמָּן וְהָא גַבְרָא חֶזְוֵיהּ
כְּחֵזוּ נְחָשָׁא וְחוּט דְכִיתְּנָא
בִּידֵיהּ וּקְנֵי מְשַׁחְתָּא וְהָא
קָאֵים בְּתַרְעָא׃ ד וּמַלִּיל
עִמִּי גַבְרָא בַּר אָדָם חֲזֵי
בְעֵינָךְ וּבְאוּדְנָךְ שְׁמַע וְשַׁוִּי
לִבָּךְ לְכָל דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ
אֲרֵי בְּדִיל לְאַחֲזָיוּתָךְ
אִתּוֹתַבְתָּא הַלְכָא חֲוִי יָת כָּל
דְּאַתְּ חָזֵי לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃
ה וְהָא שׁוּרָא מִבָּרָא לְבֵיתָא
סְחוֹר סְחוֹר וּבִידָא גַבְרָא קְנֵי
מְשַׁחְתָּא דְחַד מִנְהוֹן שִׁית
אַמִּין בְּאַמְּתָא דְהִיא אַמָּה
וּפְשַׁךְ וּמְשַׁח יָת פּוּתְיָא
דְבִנְיָנָא קַנְיָא חַד וְרוּמָא קַנְיָא
חַד׃ ו וְעַל לְתַרְעָא דְפָתִיחַ

חמתך דתהלות: הכתה כ׳ וסימ׳ אחר אשר הכתה העיר · בא אלי הפליט: במראות ד׳ ב׳ חס׳ וב׳ מ״ל וסימ׳ ויאמר אלהים לישראל · במראות הצבאות אשר צבאו · ותבא אותי ירושלימה במראות אלהים · במראות הביאני אל ארץ ישראל · ב׳ קדמא חסר: הביאני ד׳ בקריאה וסימ׳ בסדר עקב: ושים ט׳ וסימ׳ נמסר בסוף סדר ויהי בשלח פרעה: הראותכה ב׳ חד מ״ל וחד חסר וסי׳ ואולם בעבור זאת העמדתיך · כי למען הראותכה הבאתה · קדמא חסר: ויבוא ט״ו מ״ל בקריאה וסי׳ ויבוא והנה עלי · ויקץ שלמה והנה חלום · בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי · ונביא אחד זקן · ויבוא אל המלך · ויתחפש מלך ישראל ויבוא במלחמה · וימת המלך ויבוא שמרון · ויבוא יהוא יזרעאלה · ויבוא ישעיהו בן אמוץ דישעיהו · ויבוא אלי אנשים מזקני ישראל · ויבוא אל הגוים אשר באו שם. ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה: ויבוא אל שער אשר פניו · ויבוא גם השטן בתוכם · וחברו · וכל אסתר דכוו׳ מ״ל בם״ב חסר וסימ׳ אל המשתה אשר עשתה אסתר · ויבא המלך והמן לשתות:

רש״י

לצדקיהו י״א: יד ה׳. חוזק הוקפו להוליכני אל כרחי: ויבא אותי שמה. אל העיר ההוכתה היא ירושלים אותה שנה הראהו בנין הבית לעתיד לבא: (ב) במראות אלהים הביאני. לא הוליכני שם אלא הראני כאילו אני שם: אל הר גבוה מאוד. שכן הוא עתיד להיות גבוה שנא׳ (ישעי׳ ב) ונשא מגבעות: כמבנה עיר. כבנין עיר: מנגב. בדרומו של הר: (ג) כמראה נחושת. כעין זיו החיות ונוצצים כעין נחשת קלל: ופתיל פשתים בידו. למדידת קרקע אין (דבר) יפה מחבל פשתים: וקנה המדה. למוד בו את עובי החומה ואורך ורוחב השערים: (ד) לכל אשר אני מרא׳ אותך. ענין הבנין: הובאתה הנה. מבבל: (ה) והנה חומה מחוץ לבית. בנין בית אחד הראני בצפון ההר והחומה מחוץ סביב סביב כך מפורש בסוף הספר שהעיר בדרום והבית בצפון: שש אמות באמה וטופח. שית אמין באמתא דהיא אמתא ופשך כן ת״י זו היא אמה בינונית בת ו׳ שהוא אמה וטופח באמה בת חמשה: רוחב הבנין. עובי החומה: וקומה קנה אחד. וזהו היא חומה חצונה שהיא סביב הר הבית והיא היתה נמוכה כמו ששנינו כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מכותל מזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה כו׳: (ו) ויבא אל שער אשר פניו דרך הקדימה. נכנס לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי היא נקראת חצר החיצונה בכל הענין הזה לפי שהוא לפני עזרת ישראל:

תולדות אהרן אחר אשר. שם יג: ופתיל פשתים. פסר פקודי (עירובין כג): וביד האיש. עירובין נג:

רד״ק

גאלם הקדוש ברוך הוא מהגלות ובבנין הבית בשנת היובל וביום הכפורים כי בו ישלח האל לעון ישראל ותעבתם לא יזכר עוד: שמה. העיר שזכר: (ב) במראות. אל הר גבוה מאד: זהו הר הבית והראהו לו גבוה מאד כי כן יהיה במעלה גבוה מאד ונשא כמו שכתוב נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים ונשא מגבעות וגם בעצמו הוא גבוה לפי מקומו כי ארץ ישראל גבוה מכל הארצות וירושלם גבוה מכל ארץ ישראל: ועליו כמבנה עיר מנגב. פירוש ועליו בסמוך לו כמו ועליו מטה מנשה כי בית המקדש יהיה בנוי בהר כמו שהיה והעיר ירושלם סמוכה לו מנגב והראהו בנין הבית העתיד כמו שהראהו תרגנו לנחם בנבואה זו בית ישראל אשר גלו כי לא תאבד תקותם ועוד ישובו אל הארץ וישבו בה לבטח ובנין הבית יהיה יותר ממה שהיה בתחלה: כמבנה. שם סמוך בשקל מקנה ועניינו בנין הראהו כמו עיר בנויה או שהיו בונין אותה ובנין הבית הראהו איך היו בונים אותו והראה לו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב איך יבנו: (ג) ויבא אותי שמה והנה איש מראהו כמראה נחשת. כאלו אמר מלאך מן השמים מודד הבנין והמלאך ראהו הנביא כדמות איש כמו שנאמ׳ ביהושע והנה איש עומד לנגדו ומה שאמר כמראה נחשת כמו שאמר במראה אשר בתחלת הספר ונוצצים כעין נחשת קלל ונחשת הוא משותף נחשתי ויברכני ה׳ בגללך: ופתיל פשתים בידו. למדוד: וקנה המדה. גם כן בידו למדוד אלא שבחבל מודד אדם מדה מרובה בקרקע ובקנה המדה מודד אדם מדה מועט׳ כמו מדת הבנין וזולתו: והוא עומד בשער. ראה אותו עומד בשער הבית ובידו החבל והקנה למדוד: (ד) וידבר. מבואר הוא: הראותכה. כתוב בה״א אחר הכ״ף וכן והבאתה: (ה) והנה חומה מחוץ לבית סביב. שהיו מתחילים לבנות חומה סביב הר הבית כי ההר בכללו נקרא בית המקדש והיה האיש מודד את החומה כמה יעשו רחבה וקומתה וקנה המדה היה בו שש אמות באמה וטפח באמ׳ הידוע׳ שהיא של חמשה טפחים וטפח זאת האמה היתה יתירה טפח והיתה בת ששה טפחים וכן אמרינן במשנה אמר רבי יהודה אמת הבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה ויונתן תרגם שית אמין באמתא דהיא אמה ופשך: וקומה קנה אחד. זאת החומה החיצונה היתה שפלה ולא היתה גבוה אלא קנה אחד שמדתו שש אמות באמה של ששה טפחים ושאר כותלי העזרה לא היו עומדים לפניו כי כנגד השערים היה עומד וכל השערים זה כנגד זה פתוחים והיו גבוהים יותר משער הבית לפי גובה מקומם וכן מצינו במסכת מדות כל הכתלים שהיו שם היו גבוהים חוץ מכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזאת הדם ואילו היה הכותל המזרחי שבהר הבית גבוה לא היה יכול לראות פתחו של היכל כי הכותל היה עומד בפניו וזה שהוא אמר חוץ מכותל מזרחי אומר בחומת הר הבית שהיא חצונה ועולי גולה עשו הבנין כדמות שראוהו בבנין יחזקאל שעתיד בקצת הדברים ואף על פי שמשמעות הכתוב כי כל החומה היתה שפלה סביב שלא ייחד כותל מזרחי אלא אמר בסתם וקומה קנה אחד: (ו) ויבא. מחוץ לחומה היה ונכנס בשער המזרחי מהר הבית:

אשר

מצודת ציון

(תהלים קלט): (ב) ויניחני. מל׳ הנחה: כמבנה. מל׳ בנין: (ג) ופתיל. חוט כפול ושזור כמו פתיל תכלת (שמות לט) והוא קו המדה: וקנה. מטה ומקל: (ה) וטופח. כן יקרא מדת ד׳:

מצודת דוד

לחודש. איזו היא שנה שראש השנה שלה היא בעשור לחדש זו היא שנת היובל שהתחלתה ביום הכפורים בעשור לחודש השביעי כי המרכבה ראה בשנת שלשים ליובל כמ״ש שם ואז היה בשנה החמישית לגלות יהויכין והמראה הזאת היתה בשנת כ״ה לגלות יהויכין וא״כ היתה בשנת היובל וכבר עברו י״ד שנה מעת שהוכתה העיר בימי צדקיה כי הוא מלך י״א שנה אחר גלות יהויכין: יד ה׳. כח חוזק הנבואה להוליכני בעל כרחי שמה. ר״ל אל העיר ההוכתה האמורה למעלה: (ב) במראות אלהים. ר״ל לא הביאני באמת אלא נדמה לי במראה הנבואה כאלו הביאני אל ארץ ישראל ושם הניח אותי על הר גבוה מאד והוא הר הבית: ועליו. וסמוך אל ההר ההוא היה כבנין עיר והיא ירושלים והיתה מנגד ההר: (ג) ויביא וגו׳. ר״ל וכאשר הביא אותי שמה ראיתי והנה איש הוא המלאך הדובר בי שהיה מראהו כמראה נחושת כדבר הצהל והבהירות וכעין שנאמר בחיות ונוצצים כעין נחושת קלל (לעיל א): ופתיל פשתים בידו. למדוד בו מדידת הבנין: וקנה המדה. גם היה בידו קנה המדה (והוצרך גם לפתיל למדוד על ידו מדה מרובה כי בקנה יש טורח רב למדוד מדה מרובה כי יצטרך בכל פעם לרשום המקום שכלה מדת הקנה למען למדוד משם ולהלן ועם כי היה במראה הנבואה מ״מ הראהו באופן הנהוג אל המוחש ולכן היה בידו פתיל ארוך ובו מדד מדה מרובה בפעם אחת ולאח״ז מדד הפתיל בקנה המדה לדעת כמה בו וגם מדה פחותה ממלא הקנה יקשה לשער ולצמצם עם הקנה ולא כן בפתיל כי אפשר לכפלו כרצונו לשער ולצמצם לפי מדת הקנה): והוא. המלאך הזה היה עומד בשער של חומת הר הבית: (ד) ראה בעיניך. שעור המדה: ובאזניך שמע. מהו הדבר הנמדד: ושים לבך. להבין הדברים: למען הראותכה. למען הראות לך בנין בית העתיד הובאתה מבבל אל המקום הזה: הגד וגו׳. כדי לנחמם ולחזק תקותם: (ה) והנה חומה. והנה ראיתי חומה מחוץ לבית בכל סביבו והוא חומת הר הבית: שש אמות וגו׳. ר״ל שהיה הקנה מחזיק שש אמות גדולות שכל אמה מהם היה במדת אמה של חול שהיא אמה בת חמשה טפחים ועוד טפח יותר וא״כ היה מדת הקנה שלשים ושש טפחים: הבנין. ר״ל בנין החומה ההיא: וקומה קנה אחד. למען יהיה נראה מבחוץ כל בנייני הבית ולא יעלימם החומה ההיא מעין הרואה לכן היתה נמוכה כי זה עיטור ויופי: (ו) ויבוא. המלאך נכנס בתוך היקף החומה ההיא ובא לו לעזרת

הַקָּדִימָה וַיַּעַל בְּמַעֲלוֹתָו וַיָּמָד ׀ אֶת־סַף הַשַּׁעַר קָנֶה אֶחָד רֹחַב וְאֵת סַף אֶחָד קָנֶה אֶחָד רֹחַב׃ ז וְהַתָּא קָנֶה אֶחָד אֹרֶךְ וְקָנֶה אֶחָד רֹחַב וּבֵין הַתָּאִים חָמֵשׁ אַמּוֹת וְסַף הַשַּׁעַר מֵאֵצֶל אוּלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ ח וַיָּמָד אֶת־אֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבַּיִת קָנֶה אֶחָד׃ ט וַיָּמָד אֶת־אֻלָם הַשַּׁעַר שְׁמֹנֶה אַמּוֹת וְאֵילָו שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְאֻלָם הַשַּׁעַר מֵהַבָּיִת׃ י וְתָאֵי הַשַּׁעַר דֶּרֶךְ הַקָּדִים שְׁלֹשָׁה מִפֹּה וּשְׁלֹשָׁה מִפֹּה מִדָּה אַחַת לִשְׁלָשְׁתָּם וּמִדָּה אַחַת לָאֵילִם מִפֹּה וּמִפּוֹ׃ יא וַיָּמָד אֶת־רֹחַב פֶּתַח־הַשַּׁעַר עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַשַּׁעַר

במעלתיו ק' · יפה · ל' · יפה · ואיליו ק' · י"א כתיב ה' בבניינה · י' חס' · י"א כתיב ה'

תולדות אהרן והפט . כ"ג פה :

לארח מדינחא וסליק בדרגוהי ומשח ית ספא דתרעא קניא חד פותיא וית ספא חד קניא חד פותיא : ז ותוא קניא חד אורכא וקניא חד פותיא ובין תויא כתלא חמש אמין וספא דתרעא מקביל אולמא דתרעא מלגיו קניא חד : ח ומשח ית אולמא דתרעא מלגיו קניא חד : ט ומשח ית אולמא דתרעא תמני אמין ואלוהי תרתין אמין ואולמא דתרעא מלגיו : י ותוי תרעא באורח מדינחא תלתא מכא ותלתא מכא משחתא חדא לתלתיהון ומשחתא חדא לאיליא מכא ומכא : יא ומשח ית פותיא דמעלנא דתרעא עסר אמין אורכא דתרעא תלת עסרי

רשי

ישראל : ויעל במעלתו · שבפוע ההר הולך ועולה מן החיל התחתון עד עזרת נשים שתים עשרה מעלות כאותה ששנינו לפנים ממנו החיל י' אמות וי"ב מעלות היו שם : סף השער . היא מזוזת השער : קנה אחד רוחב : שש אמות ומכסה את כל עובי החומה שהיה קנה אחד כמו שאמר למעלה : ואת סף אחד · מזוזה השנית אחת מצפון ואחת מדרום : (ז) והתא . הוא יציע שקורין אפנדו"ץ בלע"ז והיה שלשה מימין השער ושלשה מן השמאל כמו שאמור בענין והתאים סמוכין לכותל המזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית ומהיכן אני למד שהם מבחוץ ממה שכתוב אחר כל הענין ויביאני אל החצר החיצונה מכאן אני למד שכל האמור למעלה היה חוצה לה שעדיין לא נכנס לתוכו : והתא קנה אחד ארך וגומר · אלו של כל אחד ואחד שש אמות מרובע : ובין התאים חמש אמות . כתלים המפסיקים בין התאים עוביים ה' אמות וכן תרגם יונתן ובין תאווית כתלא ה' אמין וכן שנינו במסכת מדות כותל התא חמש : וסף השער מאצל אולם השער וגומר · שלפנים מן השער היה עשוי אולם מחובר לשער כמו שמפורש בענין בולט לתוך עזרת נשים עשר אמות ובראשו דלתות ומזוזות וזהו שאמר וסף השער שהוא אצל אולם השער : מהבית . כלומר לצד פנים : קנה אחד . רחבו לכסות עובי חומות האולם אחד מימין ואחד משמאל שעובי החומה של אולם לימין ולשמאל קנה אחד כמו שמפרש והולך : (ח) וימד את אולם השער מהבית · לפנים מן השער : קנה אחד · עובי חומות הימין והשמאל שהאולם נכון עליהם : (ט) וימד את אולם השער ח' אמות . משך בליטתו לתוך עזרת נשים : ואיליו · אשטלפיג"ץ כל אילים האמורים בענין הם כמין אילנות עגולין עשויין מאבני גזית ועומדין בפתח אחד מימין ואחד משמאל במקום ספים במקום מזוזה וכן ת"י (ישעיה ו') וינועו אמות הסיפי' אילנות ספיא וקרוין אילים על שם עגולין כאלה וכאלון : ואיליו שתים אמות · עובי עגולן ועומדין בסוף חלל האולם דבוקים זה לכותל ימין וזה לכותל שמאל נמצא בליטת האולם ואילים שלו י' אמות לתוך העזרה לפנים מן השער : ואולם השער מהבית · לפי שאולמי שער עזרת ישראל היו בולטים ומשוכים לצד החוץ כמו שמפורש בענין פי' באולמי שערי עזרת נשים שהם היו משוכין לצד פנים ושערי עזרת נשים מכוונים כנגד שערי עזרת ישראל נמצא אולם כנגד אולם ודבר נוי הוא זה : (י) ותאי השער · הזה אשר דרך הקדים שבכותל מזרחי של עזרת נשים ג' היו מפה וג' היו מפה ג' לדרום וג' לצפון סמוכין לכותל עזרת נשים ופניהם להר הבית ומדת חללו וכותל המפסיק בין כל אחד פי' למעלה : ומדה אחת לאילים · העשויין לספי האולם מבפנים : מפה ומפה · מימין ומשמאל מדתן שתים אמות : (יא) רחב פתח השער . רוחב חלל הפתח וכן שנינו כל הפתחים רחבן י' אמות : אורך השער · הוא חלל אולם השער מן הצפון לדרום : שלש עשרה אמות · י' כנגד חלל הפתח ואמה וחצי לכאן ואמה וחצי לכאן ואל תתמה שאצל הפתח קורהו רוחב ואצל חלל האולם קורהו אורך שהפתח גובהו הוא ארכו והרחב מסף אל סף והאולם לפי שמשך בליטת חללו מן המזרח למערב פחות ממדת חללו מן הצפון לדרום שזו שמונה אמות וזו י"ג קורא את המדה היתירה אורך והרי עדות לדבר

רדק

אשר פניו דרך הקדימה . שהיתה פתוחה לדרך המזרח הפתח הוא פני השער וכן תרגם יונתן דפתיה לארח מדינחא ורש"י ז"ל פי' ויבוא אל שער אשר פניו דרך הקדימה נכנס לו לתוך ההיקף ובא לו לשער עזרת נשים המזרחי : ויעל במעלותיו . לפי' רש"י ז"ל עלה לי"ב מעלות שהיו בין החיל לעזרת נשים ולפירושינו כי הר הבית היה גבוה מהמקום אשר סביבותיו ובמעלות היו עולים אליו : (ו) וימד את סף השער קנה אחד רחב . ברוחב החומה היה רחבו : ואת סף אחד . וכן היה הסף השני והספים הם מזוזות השער מפה ומפה : (ז) והתא . הוא לשכה ונקרא יציע וצלע ואמר כי מדת כל תא ותא מן התאין שהיו שם היה קנה מדתו באורך וברוחב כי מרובע היה : ובין התאים חמש אמות . פירוש מה שהיה בין התאים כלומר הכותל שממוצע בין שני התאים היה רחבו חמש אמות וכן תרגם יונתן ובין תויא כותלא חמש אמין והתאים היו לפנים מן החומה ותמצא מקומות היו נחלקים זה לפנים מזה מחומת הר הבית עד המזבח הר הבית לפנים ממנו המקום הנקרא חיל לפנים ממנו עזרת נשים לפנים ממנו עזרת ישראל לפנים ממנו עזרת הכהנים : וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד . לפי שזכר למעלה מדת ספי השער שהם הספים החצונים ולזה השער היו לו גם כן ספים פנימיים לפי שהאולם מחובר אליו ואמר כי הסף הפנימי שהוא אצל אולם השער מדת רחבו קנה אחד כמו החיצונים וכן הסף השני ואע"פ שלא זכרו : מהבי' . פירושו מבפנים כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן מלגיו : (ח) וימד את אולם השער מהבית קנה אחד . עובי כותל האולם מבפנים קנה אחד : (ט) וימד את אולם השער שמונה אמות . שהיה נמשך כלפי פנים שמונה אמות ואלו שתים אמות מזוזות האולם מבפנים היו שתים אמות משוכים כלפי פנים : ואולם השער מהבית . מבפנים כתרגומו מלגו והוצרך לומר זה כי שאר אולם הוא חוץ לשער והוא שקוראים בית שער וכן היה אולם ההיכל מבחוץ לפיכך אמר כי זה אולם השער מבפנים היה : (י) ותאי השער דרך הקדים . לפי שהיו סמוכים לשער זה המזרחי שהכם לו ואמר תאי השער דרך הקדים השער שדרכו למזרח : שלשה מפה ושלשה מפה . ג' מדרום השער וג' מצפונו : לאילים . אילי האולם שזכר או אילי התא : מפה ומפו . מצפון ומדרום כל מפה בפסוק זה כתובים בה"א ומפה בסוף הפסוק כתיב בוי"ו : (יא) וימד . פתח השער . המזוזות והאסקופות והפתח כלו קרוי שער ומה שפתוח בו לבד קרוי פתח ואמר שרחבו של פתח היה עשר אמות ולא ספר גבהו ואמר כי אורך השער שלש עשרה אמות והאורך השער מסף החצוני עד סף הפנימי והנה אמר הנה כי הסף חיצונה היה רחבו קנה א' הוא ו' אמות ואותו הרחב קורא עתה אורך בזכרו מדת השער מסף אל סף כי המד' היתיר' נקרא ארך והנה זכר כי רחב הפתח מסף אל סף עשר אמות והאורך מסף אל סף י"ג אמות אלא שברוחב אין נכלל מדת הספים

מצודת ציון

ד' אלכסונות אגוד יחד : (ו) במעלותיו . הם המדרגות שעולין דרך בם : סף . כן יקרא מזוזת הפתח וכן וירעשו הספים (עמוס ט) : (ז) והתא . ענין חדר מה וכן אל תא הרצים (מ"א יד) ויקרא כן על כי הוא בגבול גוף הבנין והוא מל' תתאו לכם (במדבר לד) שהוא ענין גבול : אולם . ענין בית שער ועשויה כעין כפה ממעל : מהבית . מבפנים : (ט) ואילו . כן יקראו המזוזות על כי היו עגולים כאילן אלה : (י) מפה . מכאן וכן עד פה תבוא (איוב לח) : (יב) וגבול . ר"ל

מצודת דוד

לעזרת נשים אל השער הפונה מזרחה והעזרה ההיא נקראת בענין חצר חיצונה שהיא חיצונה לעזרת ישראל : ויעל במעלותיו · עד שלא בא אל השער הלך במעלות כי ההר הזה היה הולך ועולה כלפי המערב והיה שם מעלות : קנה אחד רוחב . כמדת עובי החומה שהיתה בת קנה וכמדת חומת הר הבית : ואת סף אחד . ר"ל וכן מדד הסף האחד שממולו והיה קנה אחד רוחב : (ז) והתא · כל תא היה קנה אחד אורך וכו' ומספר התאים היו שלשה מימין השער ושלשה משמאלו כמפורש בענין והיו נשענים לכותל העזרה ופניו כלפי הר הבית : ובין התאים · כותלים המפסיקים בין תא לתא היו בני חמשה אמות וכן הכתלים החיצונים מזה ומזה וכן הכתלים שלפניהם אבל מאחריהם היה להם כותל העזרה לכותל : וסף השער מאצל אולם השער . כי לפנים מהשער היה בנין אולם כמפורש בענין וכתליו היו נמשכין כלפי פנים מצדי השער מזה ומזה ולהן מזוזות בראשן הפנימי ולכן אמר כ"א ממזוזות השער שאצל האולם לצד פנים היתה בת קנה אחד וכמדת כותלי האולם : (ח) מהבית . ר"ל העומד בפנים בחלל העזרה : קנה אחד . על עובי החומה יאמר : (ט) וימד וגו' . משך בליטתו לפנים : ואיליו . המזוזות שעמדו בראשי הכתלים נמשך בליטתן לפנים שתי אמות (אבל רוחב המזוזות היה קנה אחד לכסות עובי הכותל ועם כי היו עגולים כלפי שקראום איליו ת"מ לא היו במרחק שוה) : ואולם השער מהבית · לפי שהאולם הוא בית שער ודרכו להיות מחוץ לשער וכמו שהיו אולמי חצר הפנימי לכן אמר הנה שאולם הזה היה מבפנים לא כדרך האולמות ונעשה כן למען יהיה האולם הזה מול אולם חצר הפנימי וזהו דבר נוי ופאר (וכתלי האולם היו משוכין מחלל השער אמה ומזה ומזה כמפורש בענין) : (י) ותאי השער. מספר תאי השער העומדים בפאת המזרח היו שלשה מהשער מזה ושלשה מזה : לשלשתם . לשלש התאים שמזה ומזה : לאילים . למזוזות התאים שעמדו בפתחיהם מזה ומזה : (יא) את רוחב . הוא רוחב חלל פתח השער ממזוזה למזוזה : אורך השער . הוא החלל שבין כותלי אולם השער (ואין לתמוה על שקורא לחלל הפתח בלשון רוחב ולחלל האולם קורא בלשון אורך כי כלפי שקורא בענין לגובה השער בל' אורך ראוי א"כ לקרוא מהסף להסף בלשון רוחב אבל האולם הלא מפך הכלים' לפנים היה עשרה אמות ובין הכתלים היו י"ג אמות והיתירה במדה

נקרא

רש"י

כדבר במשכנת (דמלכים א') והאולם על היכל הבית ד' אמה ארכו על פני רוחב הבית נמלא מן הצפון לדרום קרוי להיכל רוחב ולאולם קרוי אורך לפי שההיכל מדתו מן המזרח למערב יתירה על מלפון לדרום ובאולם חילוף למדת שהמידה היתירה קרוי אורך : (יב) וגבול לפני התאות אמה אחת וגו' · התאות שמכאן ומכאן לשער היו משוכין מן כנגד חלל האול' שלפניהם אמה לצפון ואמה לדרו' שככר פי' שהוא מבית משוך מכנגד חלל השער אמה ומחלה לצפון וכן לדרום ועכשיו מפרש שהתאים שבחוץ משוכים לצפון אמה אחת יותר מן האולם וכן לדרום אמה אחת נמלאו משוכין מחלל רחב הפתח ב' אמות ומחלה לכאן וב' אמות ומחלה לכאן וזהו ל' וגבול אשומיי"ל בלע"ז מקום פנוי וכותל התא עובי ה' נמלא עובי כותל הצפוני (נ"ל הדרומי נ"ה) של התא הצפוני ועובי כותל הצפוני של אולם כליה זה כנגד זה שכותל אולם עוביו שש וכותל התא חמש והוא נמשך אמה אחת לסוף כנגד עובי כותל האולם וכן לדרום : (יג) וימד את השער מגג התא לגגו · מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער : עשרים וחמש אמות . עובי כותל התא חמש וכן עובי כותל התא שמלד שני הרי עשר ושתי אמות ומחלה שהתא (כנ"ל נ"ה) משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ"ה וכולן מדת רוחב השער הן כנגד י"ג אמות של חלל האולם מבפנים ושני כתלים קנה מכאן וקנה מכאן הרי כ"ה : פתח נגד פתח . פתח התא שאלל השער בדרום מכוון כנגד פתח התא שאלל השער בלפון שלא היה לכל ששת התאים האלה פתח בכותל שבלד החוץ אלא שלשני התאים הסמוכין לשער היו להם פתחים פונים אל שער אויר שבין שניהם וכן הוא אומר למטה ואל אליהמה לפנימה לשער למדנו שפתחיהם פונים לשער : (יד) ויעש את אילים ששים אמה · גובהן של אילים של ספי האולם גבוהים ששים אמה : ואל איל החלר השער סביב . וכן לכל אילי החלר שבכל אולמי שערים סביב שאף בלפון ובדרום היו לה שערים עשויין כתבנית השער הזה כמו שמפורש בענין : (טו) ועל פני השער האיתון · גובהו של השער הזה והוא קרוי שער האיתון לפי שהוא משמש כניסה ויליאה לכל באי העזרה : איתון · תרגום של ביאה : על לפני אולם השער הפנימי · עם גובהו של אולם השער שהוא לפנים מן השער ג' אמה . ומגובה שאר השערים שבענין שהם כ' אמה אני למד שעל פני האמור כאן הוא גובה (כלומר מהשער החילון גובהו נ' אמה על פני כל האולם שהשער הפנימי של אולם שאף בסופו של אולם הוא שער כמו שמפורש כבר בפסוק ז' סת"א) : (טז) וחלונות אטומות אל התאים . התאים האלה לא היו להם פתחים

אל

יחזקאל מ

שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה אַמּוֹת : יב וּגְבוּל לִפְנֵי
הַתָּאוֹת אַמָּה אֶחָת וְאַמָּה־אַחַת
גְּבוּל מִפֹּה וְהַתָּא שֵׁשׁ־אַמּוֹת מִפּוֹ
וְשֵׁשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ : יג וַיָּמָד אֶת־
הַשַּׁעַר מִגַּג הַתָּא לְגַגּוֹ רֹחַב עֶשְׂרִים
וְחָמֵשׁ אַמּוֹת פֶּתַח נֶגֶד פָּתַח :
יד וַיַּעַשׂ אֶת־אֵילִים שִׁשִּׁים אַמָּה וְאֶל־
אֵיל הֶחָצֵר הַשַּׁעַר סָבִיב ׀ סָבִיב :
טו וְעַל פְּנֵי הַשַּׁעַר הַיְאתוֹן עַל־לִפְנֵי
אֻלָם הַשַּׁעַר הַפְּנִימִי חֲמִשִּׁים אַמָּה :
טז וַחַלֹּנוֹת אֲטֻמוֹת אֶל־הַתָּאִים וְאֶל

ו"ס בבנייננ · י"א כתיב כ' בבניינה · ל'. ל' · ל' · ד' האיתון ק'

תרגום

אַמִּין : יב וּתְחוּמָא דִי קֳדָם
תָּוַיָּא אַמְתָא חֲדָא וְאַמְתָא
חֲדָא תְחוּמָא מִכָּא וְתָוָא שִׁית
אַמִּין מִכָּא וְשִׁית אַמִּין מִכָּא :
יג וּמְשַׁח יַת תַּרְעָא מֵאִיגַּר
תָּוָא לְאִיגְּרֵיהּ פּוּתְיָא עַסְרִין
וַחֲמֵשׁ אַמִּין תְּרַע לָקֳבֵיל תְּרַע :
יד וַעֲבַד יַת אֵלַיָּא שִׁתִּין אַמִּין
רוּמְהוֹן וְעַל אֵילָא דְדַרְתָּא
דְתַרְעָא סְחוֹר סְחוֹר : טו וְקֳדָם
תַּרְעָא מְצִיעָאָה דִי קֳדָם
אוּלָמָא דְתַרְעָא גַוָּאָה חַמְשִׁין
אַמִּין : טז וְכַוִּין סְתִימָן לְתָוַיָּא

ל' ומ"ל

לגגו ל' וג' כתיב גגו וסי' וצפית אותו זהב טהור : ויצף אותו זהב טהור . ויעש לחם סכות איש על גגו : ועל פני מן בעשרים וחמש שנה לגלותינו עד סוף סיפרא אל פני ואל פני במ"ד על פני ועל פני וסימ' ועל פני השער האיתון · כי ארך הלשכות אשר לחצר · וחמשת אלפים הנותר · והנותר לנשיא מזה ומזה תניינא דפסוק · ובכל שאר קריאת אית ט' אל פני וסימ' נמסר בסדר משפטים ולעיל בסיפרא דא סימן י"ו :

רד"ק

הספים שאינו אומר אלא על מה שפתוח בשער והוא הנקרא פתח והאורך ככלל מדת הספים ומדת הספי' בין הפנימי והחיצוני י"ב אמות כי כל סף רחבו קנה אחד שהוא שש אמות ובין סף לסף אמה אחת הנה י"ג אמות ורש"י ז"ל פי' אורך השער חלל אולם השער מן הצפון לדרום י"ג אמה עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי מכאן ואמה וחצי מכאן : (יב) וגבול לפני התאות . לפני השלש תאים היה אמה אחת שהיה לכם לרוחב ועד סף האמה גבול התאים וכן מפה לשלשה התאים האחרים כי אלו התאים היו פתוחים לפנים למערב כנגד החיל וכן היו פתוחים לצפון ולדרום רש"י ז"ל פירש כי אלו התאים היו סמוכין לכותל מזרחי של עזרת נשים מבחוץ כלפי הר הבית והתא שש אמות מפה ושש אמות מפה ואם אמר כי כל תא מהם היה שש אמות כבר אמר למעלה והתא קנה אחד ומה צריך לשנותו הנה ואפשר שאמר שהיה התא הדרומי נמשך מחלל האולם שש אמות וכן התא הצפוני : (יג) וימד את השער מגג התא לגגו · פי' רש"י ז"ל מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער כ"ה עובי כותל התא וכן עובי כותל התא שמצד השני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר אמות הרי כ"ה · ואם כפרושו למה אמר וימד את השער היה לו לומר וימד מגג התא האחד לגג התא האחר שכנגדו למה זכר שער ועוד המדות האלה כבר זכרם בפרט למה חזר לומר אותם בכלל ועוד כי יונתן תרגם מגג התא מאגריה תויא לשון רבים לומר כי על כל התאים אמר ותא הוא שם כלל ועוד וי"ו גגו הוא כנוי השער ולא התא כי לא זכרו ואע"פ שיש לסייעו כי מצאנו כמו זאת הוי"ו עמו הראובני והגדי והאמת כי המדות האלה אשר בבנין זו אינם מבוררת אצלינו כי הם בבנין העתיד' ומה שמפרש אדם בהם לפי סברא אין לסמוך עליהם ומה שנמצא מהם בקבלה מהם במשנת מדות או בת"י נקבל והשאר יהיה מונח במקומו עד שיבא אליהו וכן אמרו רז"ל במקצת דברים מזו הנבואה פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעים לדרשה ואפשר כי התאים האלה היו נראים מלמעלה לפיכך חזר למדוד גבי התאים עם גג השער והאילים והאולם כ"ה רחב כי לפי מדתם מלמטה הם יותר וכן נאמר בשאר השערים עם התאים והאילים והאולמים רחב עשרים וחמשה והורך חמשים ואולי היו שם אולמים אחרים לבד האולם הנזכר : פתח נגד פתח · פתח שער זה כנגד פתח שער שלפנים ממנו של עזרת נשים ושל עזרת ישראל ורש"י ז"ל פירש פתח התא שאצל השער שבדרום מכוון כנגד פתח התא שאצל השער שבצפון : (יד) ויעש את אילים ששים אמה . בקצת נוסחאות מן התרגום מצאתי ועבד אוליא שתין אמין קומיהון ובקצת נוסחאו' איליא שתין אמין רומיהון : ואל איל החצר השער סביב סביב · פירוש וכן לכל אולי החצר שהם אילי השער סביב סביב כן היה לכם המדה הזאת ואיל עומד במקום שנים ואמר איל דרך כלל במקום אילים כי חמשה שערים היו בחומות הר הבית בבנין בית שני כמו שאמר במשנה מדות חמש' שערים היו להר הבית שני שערי חולדה מן הדרום משמשים כניסה ויציאה נורה פי' שם אים מן הצפון לא היה משמש כלום שער מזרחי עליו צורת שושן הבירה במערב עמ"ס שבו שורף כהן את הפרה פרה וכל מסעדיה יוצאים להר המשחה ואמר בזה הפסוק כי כמו שהיו אילים לשער מזרחי כן היו לכל השערים סביב : (טו) ועל פני השער היאתון . כן כתיב וקרי האיתון והוא כמו המלות ההפוכות כגם כשב שמלה שלמה לא ידעתי דעת המתרגם שתרגם מציעאה ואפשר לפי שלשער מזרחי הזה של הר הבית היו לו שני ספסין אחד מימינו ואחד משמאלו לפיכך קרא השער אמצעי ואפשר כי איתון מענין אתא בקר ומזה השער היו נכנסים הבאים לעזרה להתפלל לפי שהיה מזרחי ומכוון כנגד פתח ההיכל אמר כי על פני השער הזה כלומר מפני השער מחוץ עד לפני אולם השער הפנימי היה נ' אמה אורך כמו שמנה בשאר השערים אורך נ' אמה וכתב כ"ה עם התאים והאילים והאילמים כלומר מסף השער החצוני עד איל השער הפנימי שהוא האולם נ' אמה : על לפני אולם . כמו עד וכן על המעברות כמו עד ורש"י ז"ל פירש ועל פני השער גובה השער ואמר ומגובה שאר השערים שבענין שהם נ' אמה אני לומד שעל פני האומר כאן היא גובה וכן פי' למטה חמשים אמה ארכו גובהו ואני תמיה על פירושו כי בכל הענין אינו אומר על גובה השערים מדה וכן בבנין בית שני לא היה שער שהיה גבוה חמשים אמה כי כל השערים רחבן עשר וגובהן עשרים חוץ משל אולם שהיה גובהו ארבעים והנה מצא לשון אורך שענינו גובה אין זה כי אורך הוא מדת השטח וגובה הוא מדת הרום או העומק ומה שאמר במדת העמודים בבנין שלמה שאמר בספר מלכים קומה ובדברי הימים אורך כבר פי' שם כי שם בדברי הימים ספר מדתן בעת יליקתן בקרקע שהיא מדת השטח לפיכך אמר אורך ובעת שהעמידן וספר מדתן אמר קומה כי כן היה : (טז) וחלונות אטומות · סתומות ואינו אומר שהיו סתומות מכל וכל כי לא יקרא חלון אם אינו פתוח אלא פי' אטומות כפי' חלוני שקופים אטומים בבנין שלמה שפירושו

שהיו

מצודת דוד

ראוי לקרות בל' אורך) : שלש עשרה אמות · עשר מול חלל השער ואמה ומחצה משוכה לכל צד מחלל השער ולהלן : (יב) וגבול . לפני התחלת התאים היה מקום פנוי אמה אחת יתירה ממה שהיה פנוי בצד פנים ממולו כי כתלי האולם היו נמשכות מחלל השער ו לחלן אמה ומחצה והתאים נמשכו בצד חוץ ממולו ועוד אמה יתירה א"כ היה הגבול שתי אמות ומחצה : ואמה וגו' · ר"ל וכן אמה אחת גבול בעבר השני : והתא . ר"ל חלל התא היה מרוחק שש אמות מהתחלת גבול האמה היתירה על הגבול הפנימי שממולו כי האמה של הגבול וחמש של עובי כותל התא הרי שש ויתכן שבא לומר בזה שגם כותלי תילונים מזה ומזה מהתאות היו בני חמשה אמות כי למעלה לא פירש כ"א בין התאות) : ושש וגו' . ר"ל וכן היה מרוחק שש אמות בעבר השני : (יג) מגג התא לגגו . ר"ל מגג התא שבעבר הזה לגג התא שממולו בעבר השני : רוחב עשרים וחמש אמות . כי הגג הוא מה שעל החלל בין הכתלים וא"כ לא וחשוב הכותל חמשה וגבול אמה ועוד אמה ומחצה ממול גבול הפנימי וכן מעבר השני הרי פ"ו אמה ועשר מחלל פתח השער הרי כ"ה אמות והיה עשוי כעין תקרה מגג לגג והיה נראה כעין שער וכאשר הוא בהליור : פתח נגד פתח · ר"ל פתח השער הזה היה מול פתח שער הפונה לפנים שהיה עשר בתחלה : (יד) את אילים · הם מזוזות השערים והיה גבהן ס' אמה : ואל איל · ר"ל וכמדה היא היה אל כל המזוזות החצר בעברי השער מזה ומזה : סביב סביב . כי גם ברוח הצפוני והדרומי היו שערים כמפורש בענין : (טו) ועל פני · ר"ל גבהו של שער האיתון הוא השער המזרחי האמור בענין ויקרא כן לפי שהנכנסים להשתחוות באים דרך בו שהוא מכוון מול פתח ההיכל ובית קה"ק : על לפני . עם גובה אולם השער הנמשך לפנים : חמשים אמה · ר"ל זה כזה היו בגובה חמשים אמה וא"כ בלשון המזוזות עשר אמות למעלה מחלל השער : (טז) וחלונות אטומות · בהתאים היו חלונות סתומות ר"ל לא היו פתוחות מבלי סתימה כלל אלא היו סתומות במחילה בהירה וזכה למען האורה דרך בה : ואל אליהמה . התלונות

מצודת ציון

ר"ל מקום פנוי מבלי בנין : (טו) ועל פני . הוא ענין גובה ע"ש שפני האדם הוא בגובה הגוף : האיתון · ענין ביאה כמו אתא בוקר (ישעיה כ"א) : על . כמו עם : לפני . ענין גובה : (טז) אטומות . ענין סתימה כמו אוטם אזנו (שם לג) : אל התאים · ר"ל בהתאים אל במקום בי"ת

אֲלֵיהֵמָּה לִפְנִימָה לַשַּׁעַר סָבִיב
סָבִיב וְכֵן לָאֵלַמּוֹת וְחַלּוֹנוֹת סָבִיב
סָבִיב לִפְנִימָה וְאֶל־אַיִל תִּמֹרִים׃
יז וַיְבִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה וְהִנֵּה
לְשָׁכוֹת וְרִצְפָה עָשׂוּי לֶחָצֵר סָבִיב
סָבִיב שְׁלֹשִׁים לְשָׁכוֹת אֶל־הָרִצְפָה׃
יח וְהָרִצְפָה אֶל־כֶּתֶף הַשְּׁעָרִים לְעֻמַּת
אֹרֶךְ הַשְּׁעָרִים הָרִצְפָה הַתַּחְתּוֹנָה׃
יט וַיָּמָד רֹחַב מִלִּפְנֵי הַשַּׁעַר הַתַּחְתּוֹנָה (ל' מלעיל)
לִפְנֵי הֶחָצֵר הַפְּנִימִי מִחוּץ מֵאָה
אַמָּה הַקָּדִים וְהַצָּפוֹן׃ כ וְהַשַּׁעַר
אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן לֶחָצֵר (ב')
הַחִיצוֹנָה מָדַד אָרְכּוֹ וְרָחְבּוֹ׃
כא וְתָאָו שְׁלוֹשָׁה מִפּוֹ וּשְׁלֹשָׁה מִפּוֹ (ותאיו ק' ד' מ"ל בנביאי')
וְאֵלָו וְאֵלַמָּו הָיָה כְּמִדַּת הַשַּׁעַר (ואיליו ק' מיו ק')
הָרִאשׁוֹן חֲמִשִּׁים אַמָּה אָרְכּוֹ וְרֹחַב
חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה׃ כב וְחַלּוֹנָו (ניו ק')
וְאֵילַמָּו וְתִמֹרָו כְּמִדַּת הַשַּׁעַר אֲשֶׁר (מיו ק' ריו)

וְלְאֵילֵיהֶן מִגָּיו לְתַרְעָא סְחוֹר
סְחוֹר וְכֵן לְאוּלַמַּיָא וְכַוִין
סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו וְעַל אֵילָא
כּוֹתַרְתָּא׃ יז וְאַעֲלַנִי לְדַרְתָּא
בָּרַיְתָא וְהָא לִשְׁכָּן וְרִצְפְּתָא
עֲבִיד לְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר
תְּלָתִין לִשְׁכָּן עַל רִצְפְּתָא׃
יח וְרִצְפְּתָא לְעִבְרָא דְתַרְעַיָא
לָקֳבֵיל אוּרְכָּא דְתַרְעַיָא
רִצְפְּתָא אַרְעִיתָא׃ יט וּמְשַׁח
פּוּתְיָא מִן קֳדָם תַּרְעָא
מְצִיעָאָה דִקְדָם דַּרְתָּא גַּוָּיְתָא
מִבָּרָא מְאָה אַמִּין לְמַדִינְחָא
וְלִצְפּוּנָא׃ כ וְתַרְעָא דִפְתִיחַ
לְאוֹרַח צִפּוּנָא לְדַרְתָּא בָּרַיְתָא
מְשַׁח אוּרְכֵּיהּ וּפוּתְיֵהּ׃
כא וְתָוְהִי תְּלָתָא מִכָּא וּתְלָתָא
מִכָּא וְאֵילוֹהִי וְאוּלַמּוֹהִי הֲוָת
כְּמִשְׁחַת תַּרְעָא קַדְמָאָה
חַמְשִׁין אַמִּין אוּרְכֵּיהּ וּפוּתְיָא
עַסְרִין וְחַמֵשׁ אַמִּין׃ כב וְכַוְּוהִי
וְאוּלַמּוֹהִי וְכוֹתַרְתֵּיהּ כְּמִשְׁחַת

אל הרצפה ל' וחד על הרצפה ואינון מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ול' דכוו' וסימן במסרא רבתא בערך אל : דרך הצפון ו' בקריאה וסימ' והשער אשר פניו דרך הצפון · פני דרך הצפון · והלשכה אשר פניה · ופתח והצלע למנח · ויוציאני אל החצר החצונה · ודרך לפניהם :

רשי

אל החוץ אלא זה פתוח לזה וכן מצינו במסכת מדות בתאים שסביבות ההיכל ג' פתחים לכל א' לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל וא' לתא שעל גביו ולתאים שבחצר שלא היו אלא ב' תאים זה אצל זה ולא היו להם תאים על גביהם היו לאמצעי ב' פתחים א' לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל ולחיצון של צד השער היו ב' פתחים א' פתוח לאמצעי ואחד לצד השער וכן התא החיצון של כתף השני מזה ומזה לשער כמו שכתוב למעל' פתח נגד פתח והיו להם חלונות שקופים אטומים פתוחי' לצד החיצון וסתומים לצד פנים כלומר קצרים לצד פנים ורחבים לצד החוץ אל המזרח · ומנחם פתר שקופים לשון השקפה כמו (שיר ו') מי זאת הנשקפה (תהלים קב) כי השקיף ממרום קדשו וכן (שמות י"ב) אל המשקוף גם כן פתר לשון השקיפה : ואל אליהמה לפנימה לשער . ואל כתפות פתחיהם של שני תאים הסמוכים לשער מזה ומזה שהיה פתחן אל תוך אויר השער פתח התא הצפוני מצפון לשער ופתח התא הדרומי מדרום לשער וכתפות הפתחים שמזה ומזה לפתח התא הם האילים והיו בהם חלונות פתוחים לאויר הפסק רוחב השער שהיה מפסיק בין התאים ואותו אויר קורא לפנימה לשער שמי שנכנס לבין אויר בליטת התאים שמכאן ומכאן נראה שהוא נכנס לשער : וכן לאילמות . וכן היו חלונות לאילמות של כל שער ושער : וחלונות סביב סביב לפנימה · בחומה לצד העזרה מבפנים : ואל איל תמורים . ת"י כותרתא כותרות בראש האיל היה עשוי כמין כותרות דומה לדקל כי במסכת דשלמה כן מתורגמות צורת דקלין פומיל"ש בלע"ז : (יז) ורצפה · פלנקי"ן בלע"ז : רצפה אומר אני שהוא עלייה סביב כאותה שמצינו חלקה היתה בראשונ' והקיפוה גזוזטרא ועל אותה העלייה היו הלשכות קונברא"ש בלע"ז וממה שאמור בענין והרצפה אל כתף השערים ותחתיה כנגד גובה השערים אנו למדין שהרצפה הזאת עלייה היא : (יח) והרצפה אל כתף השערים · גובה שער החצר היה מפסיק העלייה שלא היתה מסבבת כל החצר והיא לכתפות השער מזה ומזה כנגד גובה השערים : הרצפה התחתונה . נשתנית תיבה זו מכל תחתונה שבמקרא שבכל מקום הטעם בנו"ן וזה בתי"ו למדנו שאין תחתונה זו רצפה שתחת אחרת אלא רצפה אחת היא ותחתיה של רצפה היה לעומת גובה השער וה"א של תחתונה כה"א של ביתה וכה"א של מזרחה ושל אלחשה שכן יתירות : (יט) וימד רוחב · חלל עזרת נשים : מלפני השער התחתונה · זה השער המפורש למעלה : לפני החצר הפנימי . עד עזרת ישראל : הקדים והצפון · לבתי רוחותיה חללה מאה אמה : (כ) מדד ארכו ורחבו · כמדת שער הקדים כך מפורש בענין : (כא) חמשים אמה ארכו · גובהו : ורוחב חמש ועשרים · מגג התא לגגו : (כב) ואילמיו לפניהם

רדק

שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים והנה לא אמר אלא אטומות רוצה לומר שהיו צרות מבפנים ויונתן לא ביאר הענין ולא תרגם אלא סתימן ובבנין שלמה אמר פתיחן מלגיו וסתימן מלבר : אליהמה . כמו אליהם וה"א נוספת על מ"ם הרבים וכן אחר נו"ן הרבות גויותיהנה כשתותיכנה ולתאים היו אילים ואמר כי היו חלונות בקירות התאים וכן באילים לפנימה לשער סביב סביב וכן לאולמות לתאים ולאילים שהיו לפנים מן השער הזה וכן לשאר השערים שהיו סביב שהיו להם אילים ואילמים היו להם חלונות אטומות אילמות כמו אלים שהוא רפה : וחלונות סביב סביב לפנימה . החלונות שהיו סביב לפנימה ר"ל החלונות שהיו סביב נגד פנים היו ולא נגד חוץ החומה : ואל איל תמרים. ואל כל איל ואיל היו תמרים ותרגם יונתן כותרא ובבנין שלמה תרגם צורת דקלין ואפשר שהיו עשויים על צורת דקלים כותרות על ראשיהן : (יז) ויביאני אל החצר החיצונה · היא עזרת נשים כי עד הנה היה בשער הבית ועתה אמר שהכניסו בעזרת נשים וקראה חיצונה לפי שהיא חיצונה מעזרת ישראל : והנה לשכות . ואחר כן אמר כמה היו אלא שספר בתחלה כי על רצפה היו בנויות ובבנין בית שני לא היו אלה הלשכות : ורצפה . ידוע כמו על בהט ושש שרוצפין הקרק' באבנים ואמר עשוי לשון זכר ורצפה לשון נקבה טעם עשוי על הבנין ואחר שאמר הרצפה התחתונה נראה שהיה בה רצפה עליונה ותחתונה והתחתונה היתה על הקרקע והעליונה בנויה על גבי העמודים גזוזטרא ואפשר שמעין אותה כנו בבנין בית שני גזוזטרא בעזרת נשים הוא שאמר במסכת מדות וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין : אל הרצפה . כמו על וכן אל ההרים לא אכל · (יח) והרצפה אל כתף השערים . והרצפה שעליה הלשכות היתה עשויה בעבר השערים מזה ומזה פירוש כתף צד ועבר כמו ולכתף השנית : לעומת אורך השערים · כמו שאמר שהיה אורך כל השערים חמשים אמה ובזה כלל מדת אורך ורוחב השערים כמו שכתוב למעלה בשער הבית חמשים ארכו ועשרים וחמש רחבו כמו שפירשנו למעלה הרצפה התחתונה עליה אמר שהיתה בנויה על כתף השערים : (יט) וימד רחב מלפני השער התחתונה . כמו התחתון וה"א נוספת לפיכך המלה היא מלעיל הטעם בתי"ו כי שער הוא לשון זכר וקרא תחתונה שער החצר החיצונה הזו שהיא עזרת נשים לפי שהיא תחתונה כנגד שער החצר הפנימי שהוא עזרת ישראל כי עזרת ישראל גבוהה מעזרת נשים כי ההר היה משופע ועולה והרי אמר הנה כי בשבע מעלות יעלו בו ומדד הרוחב שהיה בין שער זה לשער החצר הפנימי מאה אמה מחוץ החצר הפנימי כלומר המדה היתה מחוץ לא עם השער הפנימי לפיכך אמר לפני החצר הפנימי כלומר עד לפני החצר : הקדים והצפון · זו המדה היתה למזרח ולצפון : (כ) והשער · אמה שמדד גם כן אורך ורוחב של שער הצפוני של עזרת נשים : (כא) ותאו . כל אלו ותאו ואלונו ואילמו חסרים יו"ד הרבוי בכתוב : שלשה מפו ושלשה מפו . שניהם כתובים בוי"ו : כמדת השער הראשון . הוא שער הבית כמו שפירשנו למעלה כי מדת ארכו חמשים אמה ורחבו עשרים וחמש אמה : (כב) וחלונו · ובמעלות שבע יעלו בו . בשבע מעלות יעלו מעזרת נשים

מצודת דוד

ההם היו במזוזותיה הפונות לפנימה לשער כי את הקיטונה שאצל השער מזה ומזה היו פתחיהן זה מול זה ופנו אל חלל השער החיצון שהיה מכ"ה אמות כמפורש למעלה ובמזוזות הפתחים ההם היו החלונות (אולם ביתר פתחים יתכן שלא היו חלונות במזוזותיהן כי לא היה שם רב האורה : סביב סביב . ר"ל כן היה לאתי הקטנים של כל שער ושער : וכן לאלמות . גם לכל האולמות . היו חלונות אטומות : וחלונות . עוד היו חלונות בכל התאים אשר מסביב והם יפנו לפנים לחלל ע"כ כי כותל ע"כ היה להם לכותל מאחוריהם ובכותל ההיא היו חלונות כי העזרות לא היה מקורות והיה האור רב בכן : ואל איל . בכל מזוזה היה כותרת ממעל בצורת אילני תמר : (יז) אל החצר . מחוללה עמדו בשער ופתח הכניסו בחלל החצר : והנה לשכות . ר"ל ראיתי שם לשכות : ורצפה . עליה מרוצפת באבנים עשויה בגובה על עמודים עומדת בחצר סביב בארבעת רוחותיו והיתה נשענת אל הכותל ועל הרצפה עמדו הלשכות והיו שלשים במספר : (יח) והרצפה אל כתף השערים . הרצפה ההיא עמדה בכתף השערים כי ממעל לשערים לא היתה הרצפה וא"כ עמדה בכתף השערים מזה ומזה : לעומת אורך השערים הרצפה התחתונה . ר"ל תחתיות הרצפה היתה מול כלות גובה השערים ובלשון ולמעלה ממעל גובה השערים והלשכות עליה (ועם כי מלת אורך יונח על דבר השכוב ולא על דבר העומד בקום עכ"ז אמר לשון אורך לפי שבמדד גבהו ע"י הפתיל וקנה המדה וכמפורש למעלה היה אז הפתיל מושכב בפשיטות האורך ונופל בו לשון אורך) : (יט) וימד רוחב . מדד רוחב החלל אשר מלפנים לשער התחתונה היא שער ע"כ שהיה בהר מתחת מול שער עזרת אנשים היא החצר הפנימי : לפני חצר הפנימי . ר"ל והוא החלל שלפני החצר הפנימי מחוצה לה : מאה אמה . ר"ל מדד אותה מאה אמה והוא חלל ע"כ : הקדים והצפון . ר"ל כן היה מדת חלל ע"כ בפאת המזרח וכן היה מדתו בפאת הצפון וכן בפאת הדרום כמפורש בענין ולקצר לא זכרו (כי ע"כ היתה אז מסבבת את כל בנייני המקדש עזרת אנשים והלשכות מכל ארבעת הרוחות) : (כ) דרך הצפון . בפאת צפון של חצר החיצונה : מדד ארכו ורחבו . ר"ל מדדו במדת שער המזרחי : (כא) ותאיו . תאי השער ההוא שהיו שלשה מהעבר מזה ושלשה מזה ומזוזות השער והאולם המסכך לפניהם

מצודת ציון

ג"ת וכן ואל האילן (שמות כה) : אליהמה . הם המזוזות : לאלמות . מלשון אולם : ואל איל : והאיל הוא המזוזה : (יז) לשכות . חדרים כמו ויביאם לשכתה (ש"א ט) : ורצפה . ענין כלפת אבנים למדרך הרגל וכן על רצפת בהט ושש (אסתר א) : (יח) כתף . צד ועבר : לעומת . נגד :

לפניהם · ואולם השער לפני המעלות קודם שיכנס לאולם היה עולה במעלות : (כג) ושער לחצר הפנימי · לעזרת ישראל : נגד השער · החיצון' מכוונין : וימד משער · התחתון עד העליון מאה אמה הוא רחב חלל עזרת נשים : (כד) ויוליכני דרך הדרום · לחצר החיצונה : (כה) כהחלונות האלה · דרש רבי תנחומא ה"א זו יתירה לשון כהה חלונות כהות רחבות מבחוץ וקצרות מבפנים לומר לא לאורה אני צריך שכל חלונות העשויות להכניס אורה קצרות מבחוץ ומרחיבות מבפני' : (כו) עולותיו · כמו מעלותיו : אל אילו · על ראש האיל היה דקל מצוייר : (כח) וימד את השער הדרום · של חצר הפנימי : (ל) ואילמות ארכו"ן בלע"ז : סביב סביב · הכותל היה עשוי אולמים אולמים נכנסי' בעוביו והאולמות הללו היו בפנים (פ"א למעלה מהתאים כי התאים היו מבפני' בחצר הפנימי שהרי אולם השער היה בולט אל החיצונה כמו שאמור בענין וא"א שהיו התאים והאולם פונים למקום אחד להיות פתחי התאים נפתחים לתוך האולם שהרי השוה הענין כל מדות השערים החיצונים והפנימים ולא חלק ביניהם אלא בליטת האולמות) (כי התאים היו מבחוץ ושפה אחים ובותליהם ומ"ו אמות של רוחב השער עולים לשמונ' ואחת (לחשעים ואחת כצ"ל נ"ה) אמה וכל החצר הפנימי אינו אלא מאה על מאה כמו שמפורש בענין שא"א) : (לא) ואילמיו אל חצר החיצונה · אולמו של שער הפנימי לא היה לגד פנים כמו שהיו אולמות של שער

פניו דרך הקדים ובמעלות שבע
יעלו־בו ואילמו לפניהם : כג ושער ואילמיו ק'
לחצר הפנימי נגד השער לצפון
ולקדים וימד משער אל־שער מאה
אמה : כד ויולכני דרך הדרום והנה ג' כ"כ חסר יו"ד
שער דרך הדרום ומדד אילו ליו ק'
ואילמו כמדות האלה : כה וחלונים מיו ק'
לו ולאילמו סביב ׀ סביב כהחלנות מיו ק' ג'
האלה חמשים אמה ארך ורחב
חמש ועשרים אמה : כו ומעלות
שבעה עלותו ואילמו לפניהם תיו ק' מיו ק'
ותמרים לו אחד מפו ואחד מפו אל־
אילו : כז ושער לחצר הפנימי דרך אילין ק'
הדרום וימד משער אל־השער דרך
הדרום מאה אמות : כח ויביאני אל־ ו' ס"פ בבנינה ג'
חצר הפנימי בשער הדרום וימד
את־השער הדרום כמדות האלה :
כט ותאו ואילו ואלמו כמדות האלה איו ק' ליו ק' מיו ק'
וחלונות לו ולאלמו סביב ׀ סביב מיו ק'
חמשים אמה ארך ורחב עשרים
וחמש אמות : ל ואלמות סביב ו' ס"פ בבנינה ג'
סביב ארך חמש ועשרים אמה
ורחב חמש אמות : לא ואילמו אל־ מיו ק' ג'
חצר החיצונה ותמרים אל־אילו אליו ק'
ומעלות שמונה מעלו : לב ויביאני ג' ומ"ל מעליו ק'
אל־החצר הפנימי דרך הקדים

תרעא דפתיח לאורח מדינחא
ובדרגין שבעה סקקין ביה
ואולמוהי קדמיהון : כג ותרעא
לדרתא גויתא לקביל תרעא
דפתיח לצפונא ולמדינחא
ומשח מתרע לתרע מאה
אמין : כד ואובילני באורח
דרומא והא תרעא חד פתיח
לאורח דרומא ומשח אילוהי
ואולמוהי במשחתא האלין :
כה וכוין ליה ולאולמוהי סחור
סחור כבויא האלין חמשין
אמין אורכא ופותיא עסרין
וחמש אמין : כו ודרגין שבעא
דרגוהי ואולמוהי קדמיהון
וכותרן ליה חדא מכא וחדא
מכא על אילוהי : כז ותרעא
לדרתא גויתא באורח דרומא
ומשח מתרע לתרע באורח
דרומא מאה אמין : כח ואעילני
לדרתא גויתא בתרע דרומא
ומשח ית תרע דרומא
כמשחתא האילן : כט ותווהי
ואילוהי ואולמוהי כמשחתא
האלין וכוין ליה ולאולמוהי
סחור סחור חמשין אמין
אורכא ופותיא עסרין וחמש
אמין : ל ואולמיא סחור סחור
אורכא עסרין וחמש אמין
ופותיא חמש אמין :
לא ואולמוהי לדרתא בריתא
וכותרן על אילוהי ודרגן
תמניא דרגוהי : לב ואעלני לדרתא גויתא באורח מדינחא

נשים לעזרת ישראל וכנו בו על השער ובבנין בית שני שבינו כמש' מדות ט"ו מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל כנגד ט"ו שיר המעלות שבתהלים שעליהם הלוים עומדים בשיר : ואילמו לפניהם · לפני המעלות היו אילמו כי קוד' שיכנס לאילמים היה עול' במעלו' : (כג) ושער לחצר הפנימי · אמר כי שער עזרת ישראל שהוא חצר הפנימי היה כנגד השער ר"ל השער החיצון של עזרת נשים לצפון ולקדים היו זה כנגד זה והיו מאה אמה מזה לזה כמו שאמרנו למעלה : (כד) ויולכני · בעזרת נשי' הוליכו דרך הדרום ומבואר הוא : (כה) והלונים · כהחלונות האלה · עם ה"א הידיעה כמו לסגדוד אשר בא אליו בשמים חסדך כהיו' הזה והדומי' להם ויש בו מדרש כהחלונות כהם חלונות כלומר חלונות כהות צרות מבפנים ורחבות מבחוץ כלומר לא לאורה אני צריך : (כו) ומעלות שבעה עולותיו · כמו מעלותיו כלומר במעלות שבעה היו עולים גם כן בשער הדרום מעזרת נשים לעזרת ישראל : ותמורים לו · פירשנוהו : אחד מפו וא' מפו · שניהם כתובי' בוי"ו : (כז) ושער לחצר הפנימי · הוא עזרת ישראל כמו שפירשנו : (כח) ויביאני · את השער הדרום · כמו הדרומי ובא כסמיכות עם ה"א הידיעה כמו בלעג השאננים שממגלכות הארץ והדומים להם : (כט) ותאיו · מבואר הוא : (ל) ואלמות סביב סביב · היו אלמות בנויות סביב הקיר או כחלל בקיר : אורך חמש ועשרים אמה · כן כלם היו מחוקות באורך הקיר חמש ועשרי' : ורוחב חמש אמות · כל א' רוחב חללו ה' אמות וזה לא זכר בחצר החיצונה : (לא) ואילמו אל חצר החיצונה · אמר כי אילמיו של חצר הפנימי היו בולטים אל החצר החיצונה לא כמו שהיה בחצר החיצונה שהיא עזרת נשים שאיליו ואילמיו מבפנים : ומעלות שמונה מעלות · בשמונה מעלות היו עולין מעזרת ישראל לעזרת הכהנים ובבנין בית שני לא היו אלא ג' מעלות : (לב) ויביאני · דרך קדים · כן הביאו בשלשה הרוחות וכמו שם

מדר ח' בקריאה וסימ' מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן · והשער אשר פניו · מדד רוח הקדים בקנה המדה · מדד רוח הצפון חמש מאות. את רוח הדרום מדד · סבב אל רוח הים מדד : דרך הדרום ז' בקריאה וסימ' ויולכני דרך הדרום ב' בפסוק · ולשער לחצר הפנימי ב' בפסוק · וידבר אלי זה הלשכה · ופניהם דרך הדרום אחר · ובפתחי הלשכות : אמות ו' ס"ת בבניינה וסי' ארך השער שלש עשרה · ושער לחצר הפנימי דרך הדרום · תאו ואיליו ואילמיו כמדות האלה קדמא דעינינא · ואלמות סביב סביב · ובא לפניםה וימד איל הפתח · אל פני ארך אמות המאת : שמונה ג' מ"ל בנביאים וסימ' ויעבדו בני ישרא' את עגלון · בשנת שמונה עשרה לנבוכדנצר · תנינא דפסוק דירמיה · ומעלות שמונה מעלות ז וכל ד"ה דכוו' מ"ל :

מצודת ציון

(כו) עולותיו · מעלותיו :

מצודת דוד

לפני כותל מהעבר מזה וכותל מהעבר מזה הכל היה כמדת השער המזרחי הנמדד ראשון : ארכו . רוצה לומר גובה השער : חמש ועשרים · כן היה מדת רוחב שער החיצון כמ"ש למעלה : (כב) וחלוניו וגו' . חלוני תאי השער וכותלי האולם והכותרות אשר בהמזוזות ממעל שהיו בצורת אילני תמר הכל היו כמדת של השער המזרחי : ובמעלות וגו' . כי השר היה הולך ועולה ועלו בו במעלות ועד השער הזה היה שבע מעלות : ואילמיו לפניהם · כותלי האולם היו לפנים מהמעלות ועולין במעלות עד לא יבואו אל האולם : (כג) ושער לחצר הפנימי . השער של חצר הפנימי היה מול השער מחצר החיצונה : לצפון ולקדים . כן היה בפאת צפון וכן של מזרח (והנה שער המזרחי מעא"נ עמד באמצע כותל המזרחי וכן שער ע"כ והיו זה מול זה אבל שער הצפוני של ע"נ ע"כ לא עמד באמצעית כתלו כמות שער הצפוני של עא"נ שאם גם הוא עמד באמצע לא היו א"כ זה מול זה וכן שער הדרומי מע"נ האמור בענין לא עמד גם הוא באמצעית כתלו וכמ"ש בקונטרס בנין הבית) : משער אל שער . משער ע"נ לשער עזרת אנשים מדד מאה אמה : (כד) דרך הדרום . ברוח הדרומי בהעזרה ההיא : כמדות האלה . של שער המזרחי והצפוני : (כה) וחלונים לו . ר"ל החלונות שהיו לכל תא מתאי השער ההוא ולכותלי האולם מסביב היו כמו החלונות של שער המזרחי והצפוני : אורך · ר"ל גובה השער : ורוחב . של השער החיצון : (כו) ומעלות . מספר המעלות שעלו בהם אל השער הזה היו שבעה : ואילמיו · כותלי האולם היו לפנים מהמעלות : ותמורים לו · לכ"א היה כותרת בצורת אילן תמר אחד מהעבר מזה ואחד מהעבר מזה וחזר ומפרש הכותרות היו בהמזוזות ממעל : (כז) דרך הדרום . ברוח הדרום : משער אל השער . ר"ל משער חצר הפנימי אל שער חצר החיצונה ברוח דרום : (כח) כמדות האלה : כמדות השערים הנזכרים : (כט) ותאיו וגו' . גם לשער חצר הפנימי היו תאים ואלים ואולם והיו כמדות של השערים מע"נ : לו · לכ"א מתאי השער : ולאלמיו . לכותלי האולם מסביב : אורך . ר"ל גובה השער : ורוחב . של השער החיצון : (ל) ואלמות סביב סביב . בחלל עא"נ בכל שלשה הרוחות במזרח בצפון ובדרום היו אולמות נשענות אל הקיר ופתוחות לפנים : אורך . הוא הנמשך עם הקיר : ורוחב · הוא הנמשך כלפי אויר החצר : (לא) ואילמיו · כותלי אולם השער ההוא היו נמשכין כלפי החוץ ולדרך אולם והיה א"כ בולט מול אולם שער ע"נ והוא דבר נוי (ואולמי שערי ע"א היו בנויות להלן מתאי השער וכמ"ש בקונ' בנין הבית) : אל איליו . בהמזוזות ממעל היו כותרות בצורות אילן תמר : ומעלות שמונה מעליו . בשמונה מעלות עלו מע"נ אל השער ההוא

וימד את השער כמדות האלה : 33 ותאו ואלו ואלמו כמדות האלה וחלונות לו ולאלמו סביב ׀ סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה : 34 ואלמו לחצר החיצונה ותמרים אל אילו מפו ומפו ושמנה מעלות מעלו : 35 ויביאני אל שער הצפון ומדד כמדות האלה : 36 תאו אלו ואלמו וחלונות לו סביב ׀ סביב ארך חמשים אמה ורחב חמש ועשרים אמה : 37 ואילו לחצר החיצונה ותמרים אל אילו מפו ומפו ושמנה מעלות מעלו : 38 ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלה : 39 ובאלם השער שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה לשחוט אליהם העלה והחטאת והאשם : 40 ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות ואל הכתף האחרת אשר לאלם השער שנים שלחנות : 41 ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה לכתף השער שמונה שלחנות אליהם ישחטו : 42 וארבעה שלחנות לעולה אבני גזית ארך אמה אחת וחצי ורחב אמה אחת וחצי וגבה אמה אחת אליהם ויניחו את הכלים אשר ישחטו את העולה בם והזבח : 43 והשפתים

ותאיו ק' ואיליו ק' · מיו ק' · מיו ק' · מיו ק' · ליו ק' · ליו ק' · תאיו ק' ליו ק' · מיו ק' · ליו ק' · ליו ק' · ליו ק'. ל'. ל'. ל'. כ' · כ' חס' בסיפ' · י"א כתיב ה' · כ' חד חסר · כ' ובפסוק · ס' מ"ל בלישנ' · כ' ובפסוק · י"א כתיב ה' · י"א כתיב ה' ג' מ"ל · ס' כ' מנכון חס' · כ' ובסיפרא וגבה לבס ל' · ל'

תרגום

ומשח ית תרעא כמשחתא האלין : 33 ותווהי ואילוהי ואולמוהי כמשחתא האילן וכוין ליה ולאולמוהי סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עסרין וחמש אמין : 34 ואולמוהי לדרתא בריתא וכותרן על אילוהי מכא ומכא ותמניא דרגין דרגוהי : 35 ואעלני לתרע צפונא ומשח כמשחתא האלין : 36 תווהי אילוהי ואולמוהי וכוין ליה סחור סחור אורכא חמשין אמין ופותיא עסרין וחמש אמין : 37 ואילוהי לדרתא בריתא וכותרין על אילוהי מכא ומכא ותמניא דרגין דרגוהי : 38 ולשכתא ופתחא באיליא דתרעיא תמן מתקנין ית עלתא : 39 ובאולמא דתרעא תרין פתורין מכא ותרין פתורין מכא למכס עליהון עלתא וחטאתא ואשמא : 40 ולעברא דמברא למסקנא במעלנא דתרע צפונא תרין פתורין ולעברא אוחרנא דלאולמא דתרעא תרין פתורין : 41 ארבעא פתורין מכא וארבעא פתורין מכא לעברא דתרעא תמניא פתורין בינֵיהון נכסין : 42 וארבעה פתורין לעלתא באבני גזית אורכא אמתא חדא ופלגא ופותיא אמתא חדא ופלגא ורומיה אמתא חדא עליהון ויחתון ית מניא דיכסון ית עלתא בהון ונכסת קודשיא : 43 ועונקלין

רדק

זה כן זה והכל מבואר : (לח) ולשכה ופתחה באילים השערים • כמו באילי השערים ובא בסמיכות עם הם"ם כמו אילים למר סיגים כסף והדומים להם ואמר כי בדרך הצפון ראה לשכה והיא פתוחה באילי השערים כי לרוח צפון לצפונו של מזבח היה שחיטת הקדשים והפשט ונתוחם כמו שאמר בתורה צפונה לפני ה' : שם ידיחו את העולה . כמ"ש וקרבו וכרעיו ירחץ במים ועל שלחנות של שיש היו מדיחין אותם : (לט) ובאולם השער . מפו • כראשון בוי"ו והשני בה"א : לשחוט אליהם • כמו עליהם וכן ואל ההרים לא אכל והדומים להם רבים : העולה והחטאת והאשם , כמ"ש בתורה במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת וכן אמר במקום אשר ישחטו את העולה ישחטו את החטאת והיה כן שלא לפרסם החוטאי' : (מ) ואל הכתף מחוצה לעולה. בסגול כמו מעלה כלומר מחוץ למעלות שזכר : השער הצפונה . כמו השער הדרום שפירשנו : (מא) ארבעה . אליהם ישחטו. כמו עליה' : (מב) וארבע' שלחנות לעולה : זכר העולה לפי שהיתה תמיד וגם כן היו מניחין עליהם כל כלי שאר הזבחים כמו שאמר בסוף הפסוק והזבח : אליהם ויניחו את הכלים , הוי"ו נוספת כוי"ו וישא אברהם את עיניו ואיה וענה והדומים לו כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו אמר כי על ארבעה שלחנות אלה היו מניחים הכלים אשר ישחטו בהם העולה ואת הזבחים והם הסכינים אשר ישחטו בהם והמזרקות אשר יקבלו בה' את הדם : (מג) והשפתי'. טפח

תאיו אליו חד מן ו' זוגין מן ג' בעני' קדמא ותניינא נסיב וי"ו ותליתא קרחי וסימ' וסאתים שעורים ויאמר • וסאתים שערים ויצא העם • סאתים שערים ויהי בדברם • ושמחת עולם ופדויי ה' • ושמחת עולם ששון ושמח' ישיגון • ושמחת עולם תחת בשתכ' • וסער מתחולל הנה סערת • וסער גדול כה אמר ה' • סער מתגורר הנה סערת בתרא • ואתה אל תירא עבדי יעקב • ואתה אל תירא עבדי יעקב • אתה אל תירא עבדי יעקב • ותאיו ואיליו ואילמיו • ותאיו ואיליו ואילמיו • תאיו איליו ואלמיו • והאר פניך אלהים השיבנו • והאר פניך אלהים צבאות השיבנו • האר פניך ה' אלהים צבאות השיבנו : מפה י"א כתיב ה' בצורת הבית וסי' ותא השער דרך הקדים ג' בפסוק קדמאה ותנינא ותליתא • וגבול לפני התאות קדמאה דפסוק • ושנים שלחנות • ארבעה שלחנות מפה ב' בפסוק • ויביאני אל אלם הבית ב' בפסוק קדמאה דפסוק ותנינא • ועמודים אל האלים ב'

רשי

שער החיצונה אלא מבחוץ היה בולט : (לג) אורך חמשים אמה . גבהו חמשים אמה : (לז) ואיליו לחצר החיצונה . אשישפיאר"קאש בלע"ז ואולם השער קרוי אילים כאן : (לח) ולשכה . היתה אצל שער הצפוני בעזרת ישראל : ופתחה • של לשכה אל אילי השער לנגד השער : באילים השערים • יש בפרשה פסוקים קורין לכתפו' השער אילי' מיינשלי"ש בלע"ז : שם ידיחו את העולה . העולה הנשחטת בצפון : ידיחו את העולה . ירחצו את הקרביים : (לט) ובאול' השער . הצפוני : שנים שולחנות . במזרחו ושתים במערבו ואע"פ שכן היו משוכין אל תוך החצר החיצונה קדושתן כלפנים : (מ) ואל הכתף מחוצה . ואל עבר פתח האולם מחוצה לחלל האולם לתוך חללו של פתח של (סא"א של לד) עזרת ישראל : לעולה לפתח השער הצפונה . כשנכנס לתוך השער ועולה במעלות פתח העזרה : שנים . שולחנות לכתף הפתח למזרח (וכן) למערב : ואל הכתף האחרת • אשר לפתח האולם שנים שולחנות : (מב) אליהם ויניחו את הכלים . עליהם מניחין הסכינין והמזרקות שמקבלין בהן את הדם שיהיו מוכנים לשוחטים שם קדשי קדשים בצפון : (מג) והשפתים טופח

מצודת ציון

(לח) ידיחו . ענין רחיצה ושטיפה במים : (לט) אליהם . אצלם בסמוך להם : (מב) גזית . מל' גזיזה ור"ל מסותתות ביושר : ויניחו . הוי"ו יתירה : (מג) והשפתים • ה"ס ענקלי"ן והם ווין של רביעית הארז בשני העמודים כפופים ראשיהם למעלה שתולין בהם הקרבנות ומפשיטין אותן

מצודת דוד

ההוא : (לב) דרך הקדים • ברוח מזרחי : כמדות האלה • כמדות השערים הנזכרי' : (לג) לו : לכ"א מתאי השער : ולאלמיו • לכותלי האולם מסביב : (לד) מפו ומפו : בהעבר מזה ובהעבר מזה : (לה) אל שער הצפון . של החצר הפנימי : (לו) תאיו וגו' . מוסב אל המקרא שלפניו לומר כמדות האלה הנזכרים מדד את תאיו וכו' של השער ההוא : (לז) ואיליו • מזוזות האולם פנוי לאויר חצר החיצונה ואל המקום שיפנו המזוזות יפנו כתלי האולם וזכר המזוזות ולא האולם והיא היא : (לח) ולשכה • ר"ל בחלל עה"כ מול שער הצפוני עמדה לשכה אחת ופתחה היה מול מזוזות השערים ולפי שהיו שני שערים אחד פנימי ואחד חיצוני וכמ"ש למעלה בע"כ לכן אמר השערים : שם • בהלשכה ההיא היו מדיחים קרבי העולה הנשחטות בצפון והיא היתה בית המטבחיים : ל"ט ובאולם השער • בחלל האולם הנמשך מהשער ההוא עמדו שנים שולחנות בהעבר מזה ושנים מהעבר מזה ר"ל שנים במזרחו ושנים במערבו : לשחוט אליהם • לשחוט אצלם בסמוך להם העולה וכו' שהם ק"ק השעונין שחיטה בצפון (ועם כי היה משוך לחלל עה"כ מ"מ קדושתו כלפנים כי יהיה מקודש בקדושת העזרה) : (מ) ואל הכתף . בהעבר האחת מהאולם חוצה לו כשעולין במעלות לפתח שער הצפוני ר"ל שער הפנימי שהיה רוחב עשר אמות והמעלות ההם היו בין התאים ושם עמדו שנים שולחנות : ואל הכתף וגו' • וכן בהעבר האחרת של אולם השער עמדו שנים שולחנות : (מא) מפה . מהעבר הזה ב' בחלל האולם וב' בחלל שבין התאים : לכתף השער • לכל כתף מכתפי השער : שמונה • ר"ל בין כולם היו שמונה ואצלם בסמוך להם ישחטו הקרבנות שחיטתן בצפון : (מב) לעולה . להניח עליהם בשר העולה וה"ה בשר שאר הקרבנות וזכר עולה לפי שהיא ראשונה ותמידית והיתה כליל להקרבה : אבני גזית • השולחנות היו מאבני גזית וזהו על כי האבן מקרר ושומר הבשר מן הסרחון : אליהם ויניחו . גם עליהם יניחו את הכלים אשר ישחטו עמהם הם הסכינים : אשר וכו' והזבח . הוא הפוך אשר ישחטו בם את העולה והזבח רצה לומר שאר מיני זבחים ומוסב הוא על הכלים לומר עליהם יניחו הסכינים המיוחדים גם לשחיטת שאר מיני זבח אבל לא בא לומר שישחטו שם שאר מיני זבח : (מג) והשפתים טופח אחד • כעין ווין מברזל היו קבועים ברביעיות של ארז הקבועין בעמודים

טופח אחד : עונקליות של ברזל קבועין בעמודי ננסין שבבית המטבחים בצפון לתלות ולהפשיט בהם את הקדשים הוא ששנינו בפסחים אונקליות של ברזל היו קבועין בעמודים ובכתלים שבהם תולין ומפשיטין וכן ת"י ועונקלין נפקין פשך חד : מוכנים בבית . קבועים בתוך חלל העזרה בבית לגיו : (מד) ומחוצה לשער הפנימי · ומחוץ לחלל אולם השער לתוך אויר חצר הפנימי כמו שמפורש במקרא בסופו : לשכות שרים . לשכות לוים משוררים : ופניהם דרך הדרום · פתחם לצד דרום : אחד אל כתף שער הקדים . לשכה אחת אל כתף שער הקדים : פני דרך הצפון · ופתחה לצד צפון : (מה) לכהנים . משרתי הבית כמדומה הם הלוים המשוררים : (מז) וימד את החצר . חלל עזרת ישראל לפני האולם וההיכל : (מח) אל אולם הבית · אולם ההיכל : וימד אל אולם · כמו איל אולם עובי כתפות הפתח (כרוחב את המזרח סא"א) מדד מן המזרח למערב . (וא"י הכות"ב מצאתי בפירוש"ים אחרי"ם כ"מו שהעתק"תי ורוחב השער שלשה אמות מפה וגו' הוא עובי האיל הצפוני לתוך חלל הפתח למערב וכן עובי האיל הדרומי לתוך חלל האולם למערב ואף ע"פ שכך שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה שלעתיד לבא אינו אלא שלש אלא שבאולם בית שני וכו' (סא"א) : חמש אמות . ואף של בית שני היה כן שכן שנינו כותל אולם חמש ואולם אחת עשרה אלא שבאולם בית שני לא היו כתפות לפתח לצפון ולדרום שהיה רוחב הפתח עשרים אמה כרוחב האולם וכאן כתוב ורוחב השער ג' אמות מפה וג' אמות מפה ולא"י יוד"ע לגד"ד פירוש"ו אלא לרוחב כתפות הפתח ג' אמות סותמין חלל הפתח מכאן וג' אמות מכאן : (מט) אורך האולם עשרים אמה · כנגד רחב ההיכל : ורוחב עשתי עשרה . מן המזרח למערב : ובמעלות אשר יעלו אליו . ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו כמו ששנינו בין האולם ולמזבח כ"ב אמה וי"ב מעלות היו שם

טֹפַח אֶחָד מוּכָנִים בַּבַּיִת סָבִיב ל'
סָבִיב וְאֶל־הַשֻּׁלְחָנוֹת בְּשַׂר הַקָּרְבָּן׃ ג. ל'
מד וּמִחוּצָה לַשַּׁעַר הַפְּנִימִי לִשְׁכוֹת ל'
שָׁרִים בֶּחָצֵר הַפְּנִימִי אֲשֶׁר אֶל־כֶּתֶף ח' בליש'
שַׁעַר הַצָּפוֹן וּפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם ט' · ז'
אֶחָד אֶל־כֶּתֶף שַׁעַר הַקָּדִים פְּנֵי
דֶּרֶךְ הַצָּפֹן׃ מה וַיְדַבֵּר אֵלַי זֹה ו' . ל' חסר ח' כתיב ה'
הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַדָּרוֹם
לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַבָּיִת׃
מו וְהַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר פָּנֶיהָ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן ו'
לַכֹּהֲנִים שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ
הֵמָּה בְנֵי־צָדוֹק הַקְּרֵבִים מִבְּנֵי־לֵוִי ג'
אֶל־יְהוָה לְשָׁרְתוֹ׃ מז וַיָּמָד אֶת־
הֶחָצֵר אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וְרֹחַב מֵאָה
אַמָּה מְרֻבָּעַת וְהַמִּזְבֵּחַ לִפְנֵי הַבָּיִת׃ ל' : ב'
מח וַיְבִאֵנִי אֶל־אֻלָם הַבַּיִת וַיָּמָד אֵל ב' חסר
אֻלָם חָמֵשׁ אַמּוֹת מִפֹּה וְחָמֵשׁ אַמּוֹת ל' חסר יו"ד י"א כתיב ה'
מִפֹּה וְרֹחַב הַשַּׁעַר שָׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ י"א כתיב ה'
וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ׃ מט אֹרֶךְ הָאֻלָם ל'
עֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה
אַמָּה וּבַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יַעֲלוּ אֵלָיו ל' בענין
וְעַמֻּדִים אֶל־הָאֵילִים אֶחָד מִפֹּה י"א חס' בליש' י"א כ"ב
וְאֶחָד מִפֹּה׃ י"א כ"ב

נפקין פשך חד קביעין בעמודי
בית מטבחיא מגיו לאולמיא
סחור סחור ועל פתוריא בשר
קורבניא : מד ומברא לתרעא
גואה לשכת ליואי בדרתא
גויתא די לעבר תרע צפונא
ואפיהון לאורח דרומא חד
לעבר תרע מדינחא אפי
אורח צפונא : מה ומליל
עמי דא לשכתא דפתיחא
לאורח דרומא לכהניא נטרי
מטרת ביתא : מו ולשכתא
דפתיח לאורח צפונא לכהניא
נטרי מטרת מדבחא אינון
בני צדוק דקרבין מבני לוי
לפולחנא דיי לשמשא
קדמוהי : מז ומשח ית דרתא
אורכא מאה אמין ופותיא
מאה אמין מרבע ומדבחא
די קדם ביתא : מח ואעלני
לאולמא דביתא ומשח אילא
דאולמא חמש אמין מכא
וחמש אמין מכא ופותיא
דתרעא תלת אמין מכא
ותלת אמין מכא : מט אורכא
דאולמא עסרין אמין ופותיא
חד עסרי אמין ובדרגין
דסלקין ליה ועמודיא על
איליא חד מכא וחד מכא :

טפח אחד מוכנים בבית סביב סביב . כלי ששופתים עליו את הקדירות והיא שפיתת שתי קדירות לפיכך נקרא כלי שנים וי"ת ועונקלין נפקין פשך חד קבעין בעמודי בית מטבחיא מגו לאולמיא סחור סחור ועונקלין הם ווי ברזל קבועים בעמודים ובכתלים לתלות בהם וקורין עונקלין בעי"ן או באל"ף אונקלין ובאלה השפתים היו תולין בהם הקרבנות ומפשיטים אותם וכן שנינו במסכת מדות בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמונה עמודים ננסין ורביעים של ארז על גביהם ואונקלין של ברזל קבועים בהן וג' סדרים היה לכל אחד ואחד שבהן תולין ומפשיטין על שלחנות של שיש שבין העמודים:ואל השלחנות בשר הקרבן · בהעמדת קמץ הקו"ף בגעיה ורפיון הבי"ת מפני שהוא הרי"ש נע מפני העמדת הקמץ לפיכך נרפתה הבי"ת ורבי יונה כתבו בחטיפות הקו"ף ורפיון הבי"ת : (מד) ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים . שער הפנימי של עזרת ישראל היה מחוץ לו כלו' בחלל החצר הפנימית לשכות הלוים המשוררים וכת"י לשכת ליואי: אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום · והיו אל כתף שער הצפון ופני הלשכות היו דרך הדרום כלומר פתחיהם לדרום וכתף השער קורא מה שאחורי השער כמו שפירשנו : א' אל כתף שער הקדים . אמר ולשכה אחת היתה אל כתף שער הקדים : פני דרך הצפון . כלו' פתוחה לצד צפון ואמר א' לשון זכר על הלשכה והיא לשון נקבה כי הלשכה בית ובית הוא לשון זכר : (מה) וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום . לשכה אחרת היתה שם ואם לא זכרה שהיו פניה דרך הדרום לבד לשכות הלוים שזכר כי אותם היו ללוים וזו לכהנים : (מו) והלשכה . לשכה הנזכרת אשר פניה דרך הצפון : המה בני צדוק . זכר צדוק כי הוא היה כהן גדול תחילה בבית שבנה שלמה כמ"ש וימליכו שנית לשלמה בן דוד לנגיד ולצדוק לכהן והוא היה מבני אלעזר הכהן ולפנחס בנו ולזרעו נתנה ברית הכהונה אשר היו מבני איתמר ירדו ממעלות הכהונה בקללת עלי : (מז) וימד את החצר אורך מאה אמה ורוחב מאה אמה מרובעת . זה לא היה בבית שני כי אורך עזרת ישראל היה מאה ושלשים וחמש על רוחב אחת עשרה וכן עזרת הכהני' : והמזבח לפני הבית · אמר ומדד ג"כ המזבח שהיה לפני הבית ולא זכר מדתו ועוד לא יזכרנו: (מח) ויביאני אל אולם הבית . היא אולם ההיכל : וימד אל אולם · אל חסר יו"ד אמר כי מדד אילי האולם אשר על פתחו מפה ומפה והיה כל א' חמש אמות מפה . שניהם בה"א : ורחב השער ג' אמות מפו וג' אמות מפו . שניה' בוי"ו ואמר כי רוחב שער האולם הי' כדי שנשאר לו כתף אחר השער ג' אמות מן הצפון ושלש אמות מן הדרום נמצא רוחב השער ארבע עשרה אמות כי אורך האולם היה עשרים אמה טול מהם שש לכתפות השער ג' מכאן וג' מכאן נמצא רחבו של שער י"ד אמה ולאחר זה סמך לו : (מט) ארך האולם כ' אמ' . ארכו כנגד רחבו של היכל : ורחב י"א . כן היה בבנין בית שני כמו ששנינו במסכת מדות והאולם י"א אבל בבנין שלמה היה

בפסוק : שרים ח' בליש' וסימ' נמסר בשמואל חלק ב' סימ' י"ט : זה י' ח' כתי' ה' וב' כתיב ו"ו וסימ' נמסר במלכים חלק ב' סימן ו' : הקריבי' ג' בליש' וסי' אתם קרבים היום : והלשכה אשר פניה דרך הצפון . קדש מן הארץ הוא לכהנים : והמזבח ב' וסימ' והמזבח נקרע וישפך . וימד את החצר ארך · אליו כלהון חס' בבניינא במ"א מ"ל וסימ' ובמעלות אשר יעלו אליו · וכל קריאה דכוות' אליו מ"ל במ"ג חס' וסי' למה קשרתם כלכם . עבור בתוך העיר · רוץ דבר אל הנער הלז :

מצודת דוד

בעמודים נמוכין ובלשו ספח אחד מן הרביעיות שעל העמודים ובהן יהיו תולין הקרבנות להפשיט עורן והם עמדו בבית המטבחים היא הלשכה שפתחה באילים השערים הנזכרת למעלה : מוכנים בבית . העמודים עם רביע וה היו קבועי' בהלשכה הזאת בפנים בכל ארבעת הרוחות : ואל השלחנות · הם ארבעת השלחנות מאבני הגזית שעמדו בהלשכה ההיא עליהם יהיו מניחים בשר הקרבן : (מד) ומחוצה לשער הפנימי . מחוץ לחלל השער של חצר הפנימי (או על השער הפנימי יאמר שהיא בת שער אמות) שם היו לשכות המשוררים וחוזר ומפרש שעמדו בחלל חצר הפנימי לא מחוץ חלל השער כלפי החוץ בע"כ : אשר אל כתף . ר"ל אשר עמדו בכתף שער הצפון מזה ומזה : ופניהם · פתחיהם פנו כלפי הדרום : אחד . לשכה אחת עמדה בכתף שער הקדים ופתחה פנה כלפי הצפון : (מה) וידבר אלי · המלאך הדובר בי : זה הלשכה . ר"ל קבוצות הלשכות אשר פתח כ"א כלפי הדרום היא לצורך משרתי המקום ב"ה השומרים משמרת הבית בדבר המוטל עליהם והוא עבודת השיר שהוא מוטל על הלוים : (מו) שומרי משמרת המזבח · להקריב עליו קרבנות : המה בני צדוק · כי הם יכהנו לעתיד כמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וכו' המה יקרבו אלי וכו' (לק' מד) : הקריבים . אשר יקרבו אל ה' מתוך בני לוי לשרתו ר"ל הנבחרי' לה מאשר הכהני' בני לוי וכמ"ש שם : (מז) את החצר. את חלל חצר הפנימי : והמזבח לפני הבית · המזבח עמד בחלל החצר ההיא לפני הבית מכוון מול ההיכל וכותליו וכמ"ש בקונ' בנין הבית:(מח) אל אולם הבית. הוא האולם שלפני ההיכל : וימד אל אולם. מדד מזוזות האולם ה' אמות וזה היה בעובי ולא היה כן הרוחב כי המזוזה עם הכותל שבצד הפתח לא היה כ"א ג' אמות כמ"ש בענין ועם כי היו עגולו' לא היו במרחק שוה וכמו מזוזו' אולמי השערי' (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדת המזוזה וכמו כתלי התאים):מפה· מהעבר מזה:ורחב השער.ר"ל רחב השער . היה באופן שנשאר כותל שלש אמות מהעבר מזה ושלש אמות מהעבר מזה וא"כ היה רחבו י"ד אמות : (מט) אורך האולם · מצפון לדרום : עשרים אמה . כמדת רוחב ההיכל : ורוחב . ממערב למזרח :

וכמעלות

מצודת ציון

אותן : מוכנים . מלשון הכנה וקביעות : בבית . מבפנים : (מד) שרים . מלשון שיר ור"ל משוררים : ופניהם . ר"ל פתחיהם שהוא פני הבית : (מה) לכהנים . משרתי ה' יקראו כהנים ואם אינם מבני אהרן : (מז) מרובעת . מלשון רבוע : הבית · כן יקרא ההיכל כי הוא מקורה

מא א וַיְבִיאֵנִי אֶל־הַהֵיכָל
וַיָּמָד אֶת־הָאֵילִים שֵׁשׁ־אַמּוֹת רֹחַב
מִפּוֹ וְשֵׁשׁ־אַמּוֹת רֹחַב־מִפּוֹ רֹחַב
הָאֹהֶל׃ ב וְרֹחַב הַפֶּתַח עֶשֶׂר אַמּוֹת
וְכִתְפוֹת הַפֶּתַח חָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ
וְחָמֵשׁ אַמּוֹת מִפּוֹ וַיָּמָד אָרְכּוֹ
אַרְבָּעִים אַמָּה וְרֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה׃
ג וּבָא לִפְנִימָה וַיָּמָד אֵיל־הַפֶּתַח
שְׁתַּיִם אַמּוֹת וְהַפֶּתַח שֵׁשׁ אַמּוֹת
וְרֹחַב הַפֶּתַח שֶׁבַע אַמּוֹת׃ ד וַיָּמָד
אֶת־אָרְכּוֹ עֶשְׂרִים אַמָּה וְרֹחַב
עֶשְׂרִים אַמָּה אֶל־פְּנֵי הַהֵיכָל וַיֹּאמֶר
אֵלַי זֶה קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃ ה וַיָּמָד
קִיר־הַבַּיִת שֵׁשׁ אַמּוֹת וְרֹחַב הַצֵּלָע
אַרְבַּע אַמּוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב לַבַּיִת
סָבִיב׃ ו וְהַצְּלָעוֹת צֵלָע אֶל־צֵלָע
שָׁלוֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים פְּעָמִים וּבָאוֹת
בַּקִּיר אֲשֶׁר־לַבַּיִת לַצְּלָעוֹת סָבִיב ׀
סָבִיב לִהְיוֹת אֲחוּזִים וְלֹא־יִהְיוּ

א וְאַעֲלַנִי לְהֵיכְלָא וּמְשַׁח יַת
אֵילַיָא שִׁית אַמִין פּוּתְיָא מִכָּא
וְשִׁית אַמִין פּוּתְיָא מִכָּא
פּוּתְיָא דְמַשְׁכְּנָא׃ ב וּפוּתְיָא
דְתַרְעָא עֲסַר אַמִין וְכִתְפֵי
תַרְעָא חֲמֵשׁ אַמִין מִכָּא וַחֲמֵשׁ
אַמִין מִכָּא וּמְשַׁח אוּרְכֵּיהּ
אַרְבְּעִין אַמִין וּפוּתְיָא עַסְרִין
אַמִין׃ ג וְעַל לְגָיו וּמְשַׁח
אֵילָא דְתַרְעָא תַּרְתֵּין אַמִין
וְתַרְעָא שִׁית אַמִין וּפוּתְיָא
דְתַרְעָא שְׁבַע אַמִין׃ ד וּמְשַׁח
יַת אוּרְכֵּיהּ עַסְרִין אַמִין וּפוּתְיָא
עַסְרִין אַמִין דִי קֳדָם הֵיכְלָא
וַאֲמַר לִי דֵין בֵּית קוֹדֶשׁ
קוּדְשַׁיָא׃ ה וּמְשַׁח כּוּתְלָא
דְבֵיתָא שִׁית אַמִין וּפוּתְיָא
דִמְחִיצְתָא אַרְבַּע אַמִין סְחוֹר
סְחוֹר מַקַּף לְבֵיתָא סְחוֹר
סְחוֹר׃ ו וּמְחִיצַיָא מְחִיצָא עַל
מְחִיצָא תְּלָתִין וּתְלַת חֲדָא
עַסְרֵי בְּסִידְרָא קְבִיעִין בְּכָתְלָא
דִמְגָיו לִמְחִיצָא סְחוֹר סְחוֹר
לְמֶהֱוֵי רֵישֵׁי שֵׁרִיתָא נְיחִין עַל
זִיזָא וְלָא יֶהֶוְיָן שֵׁרִיתָא מְעַבְּרָן

ובא י"ו ר"פ בקריאה וסי' נמסר בשמואל ב' סימ' י"ו וישעי' סימן מ"ז : שלוש ה' מ"ל וסימ' על מה הכית את אתנך • שלוש ערים תבדיל לך קדמ' רמשנה תורה • שלוש פעמים בשנה יראה • והצלעות צלע אל צלע • המזבח עץ שלוש אמות • וכל כתו' דכוות' מ"ל :

רד"ק

היה רחבו כ' כארכו : ובמעלות אשר יעלו עליו . וראיתיו מודד במעלות אשר יעלו עליו ולא זכר כמה ובבנין בית שני שנינו במס' מדות וי"ב מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה : ועמודים אל האילים אחד מפה ואחד מפה . אל האילים שזכר שהיו לאולם מפה ומפה אמר כי שניהם עמודים ראה להם : מפה . שניהם כתובין בה"א : (א) ויביאני אל ההיכל וימד את האילים . אילי שער ההיכל והיו עשויין כמין כפה מלמעלה והיה רחבו של כל איל ו' אמות : רחב האהל . רחב הכפה היה שש אמות והכפה קורא אהל וי"ת ופותיא דמשכנא : (ב) ורחב הפתח י' אמות . רחב פתח ההיכל : וכתפות הפתח ה' אמות מפה וה' אמות מפה . הנה עשרים כי כן היה רחבו של היכל כמ"ש ארכו ארבעי' אמה ורחבו עשרי' אמה : מפו . שניהם כתובים בוי"ו : (ג) ובא לפנימה . לפני ולפנים אל הדביר : וימד איל הפתח שתים אמות . ר"ל שני אילי הפתח מזה ומזה כל אחד היה רחבו שתים אמות : והפתח שש אמות . עביו של פתח שש אמות ורחבו ז' : (ד) וימד אל פני ההיכל . כי כן היה רחבו של היכל עשרים אמה וכן היה הדביר שבנה שלמה וכן היה בבית שני : (ה) וימד קיר הבית שש אמות . כותל ההיכל : ורוחב הצלע . מלרע וכן צלע אל צלע והצלע הוא התא והוא היציע הנזכר בבנין שלמה ות"י מחיצתא וכן תרגמו שם וענין בנין הצלעות הנה כמו שהוא שם אלא שהוא כפול במלות בזות אלא שהיציע התחתונה אמר הנה ד' אמות ושם חמש אמות והצלעות האלו בג' כותלי הבית מחוץ מערב צפון ודרום וזהו סביב : (ו) והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים . אל כמו על כי זו על זו היו בנויות כמו שאומר במלכי' ל"ג פעמים זו על זו היה גובהם שלש ושלשים רגלים ומדת הרגל שני טפחים וי"ת תלתין ותלת חדא עשרה בסדרה ר"ל שהיו הצלעות ל"ג לג' רוחות הנה י"א לכל רוח מסודרות זו אצל זו : ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב . היו נכנסות ראשי הקירות בקיר ההיכל במה שהיה מונח בו לצלעות כמו שאמר במלכים כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה : להיות אחוזים ולא יהיו אחוזים בקיר הבית . להיות אחוזים במקום המונח בקיר ולא בקיר שיעשו בקיר הבית חורים להיות ראשי הקורות אחוזות בה כמו שאומר שם

רש"י

רום מעלה חצי אמה : ועמודים אל האילים . תמני יכין ובועז שהיו במקדש ראשון : (א) שש אמות רוחב . הוא עובי כותל ההיכל שבין ההיכל לאולם (ממזרח למערב) : רוחב האהל . רוחב האולם שהוא ברחבו של אולם ובאורכו של היכל . בפירוש"ים אחר"ים רחב האוהל אהלו של פתח : (ב) וכתפות הפתח חמש אמות . שההיכל רחבו כ' אמה ורוחב הפתח י' נמצא כתפותיו מפה ומפה של ה' ה' : (ג) ובא לפנימה אל המחיצה המפסקת בין ההיכל לקודש הקדשים : וימד איל הפתח . עוביו שתים אמות אין זה שוה לאמה טרקסין : והפתח שש אמות . איני יכול לפרשהו אלא לגבהו : (ד) אל פני ההיכל . על פני רחבו של היכל : (ה) קיר הבית . כותל מערבי : ורוחב הצלע . אפנדי"ן בלע"ז התא של אחריו ד' אמות חללו ושל בית שני היה שש ועל כרחך בית זה לעתיד לבא שהרי בבית שני לא היתה חומה מפסקת לבית קדשי הקדשים : (ו) צלע אל צלע . תא אל תא ותא על תא : שלוש ושלשים פעמים . ובבית שני היו ל"ח ט"ו בצפון וט"ו בדרום חמשה על חמשה וחמשה על גביהם ושמונה במערב הוא צלע הוא יציע הוא תא . ואומר אני שהתאים שבצפון ובדרום כך סדרן שכל א' וא' ארכו י"ב אמה הרי ס' אמה לחמש תאים וה' כתלים של ה' ה' אמה הרי ס"ה ורחב ה' אמות של המונח פירנסת ג' אמה של אורך הכותל וכן לדרום ושבמערב א' ע"ג א' ושלישי על גביהן ואורכן על גביהם כ' אמה כנגד רחב בית קדשי הקדשים הרי י"א בכל סדר וכת"י חד עסרי בסידרא (ס"א ל"ג פעמים ג"פ י"א ע"ג אחת עשר על גביהן וכן ת"י חד עסרי בסידור' ובבית שני וכו' עד הוא תא . ותו לא) : ובאות בקיר אשר לבית לצלעו' . קורות עליות היציעים היו ראשיהם שלא מחילת התאים החיצונה באות ונוקבות בקיר בלדו הפנימי וזו אשר לבית לצלעות בלדו אשר לתוך התאים וזהו להיות אחוזים בקיר הבית קבועים בחזקה פופרי"ש בלע"ז : ולא יהיו אחוזים בקיר הבית . ראשיהם של צד קיר ההיכל היו באות ונוקבות על כניסות שהיה קיר ההיכל בולט לתוך התאים כמו שאמור בבנין שלמה (מלכים א ו) כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה היציע

מצודת ציון

מקורה כעין בית ולא כן החצירות : (ב) וכתפות . ענין עבר וצד : (ה) קיר . כותל : הצלע . הוא חדר קטן ובבנין שלמה נקרא גם יציע ויקרא צלע לפי שהוא בצלע הבית ויציע שהוא מקום נמוך

תולדות אהרן

והצלעות . ב"ב סא. עה :

מצודת דוד

ובמעלות אשר יעלו אליו . ר"ל ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו מן החצר הפנימי : ועמודים אל האילים . בחלל האולם סמוך אל המזוזות עמדו שני עמודים אחד מהעבר מזה ואחד מהעבר מזה והם היו במקום עמודי יכין ובועז שהיו במקדש ראשון : מא (א) את האילים . הם המזוזות (ועם כי שם אילים הונח על המזוזות בעבור שהיו עגולים כאילן אלה ובענין נאמר ההיכל מזוזת רבעה עכ"ז קראם אילים כשם שאר המזוזות) : שש אמות רחב מפו . שש אמות היה רוחב המזוזה מהעבר מזה וכו' ר"ל עובי המזוזות בחלל הפתח (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדת המזוזות וכמו כתלי החצירות) : רחב האהל . ר"ל וכן היה רוחב האהל הוא המשקוף המאהיל על המזוזות ויתכן שהיה בתבנית אהל : (ב) וכתפות הפתח . הכותל שבצדו הפתח היה חמש אמות מהעבר מזה וכו' וזה היה עם עובי המזוזות : ארכו . ממזרח למערב : ורוחב . מצפון לדרום : (ג) ובא לפנימה . המלאך הדובר בו בא לפנים מן ההיכל לבית קה"ק ולא הביאו עמו כי אין לבוא שם כ"א הכהן הגדול ביה"כ (ואף כי היה במראה הנבואה מ"מ הראהו באופן הראוי במוחש) : איל הפתח . ר"ל כל איל היה שתים אמות (ויתכן שעובי הכותל היתה כמדת המזוזות וכמו כתלי החצירות) : והפתח . ר"ל גובה הפתח : (ד) אל פני ההיכל . ר"ל במדת רוחב ההיכל : ויאמר אלי . המלאך הדובר בי : (ה) קיר הבית . זה כותל מערבי של בית קה"ק : ורוחב הצלע . רוחב הצלע המערבי והוא היה נשען לכותל בית קה"ק והוא היה לו כותל מאחוריו : סביב וגו' . בנין הצלעות היו מסבבים את הבית ר"ל ההיכל ובית קה"ק מכל שלשת הרוחות ממערב ומצפון ומדרום וכולם היו נשענים אל הכותל והיה להם לכותל מאחוריהם : (ו) והצלעות וגו' . בנין הצלעות היו צלע עם צלע ר"ל זה אצל זה וזה ע"ג זה : שלוש ושלשים פעמים . ר"ל מספר הצלעות נתכפלו ל"ג פעמים כי במספר הזה היו כי במערב היה אחת ע"ג אחת ושלישי ע"ג ומלאו כל הרוחב ובצפון ובדרום היו חמשה ע"ג חמשה וחמשה ע"ג אורך כ"א י"א אמות הרי לחמשה נ"ה אמות משש הכתלים כ"א חמשה אמות הרי בין הכל פ"ה אמות ומיסוד כותל תא המערבי עד בית החליפות היה תשעים אמות כמ"ש בקונ' בנין הבית ונשאר א"כ חמשה אמות מקום פנוי והוא הנקרא בענין מקום המונח ויתר הדברים יבוארו בקונ' בנין הבית : ובאות בקיר אשר לבית . ראשי הקורות שתחת תקרות הצלעות היו באות ונכנסות בקיר אשר אל הבית ר"ל בכותלי ההיכל ובית קה"ק : לצלעות סביב סביב . ר"ל כן היה לכל קורות תקרות הצלעות אשר היו מסביב להיות אחוזים אל הקיר באופן זה כי היה נפחת מעובי הקיר בכלות גובה צלע התחתונה ועל הבליטה שמתחת היו מונחי' קורו' תקרת התחתונ' שהיא רצפת התיכונ' ובכלו' גובה התיכונ' היה נפחת עוד מעובי הקיר ועל הבלים' שמתח' היו מונחי' קורו' תקרת התיכונ' שהיא רצפת העליונ' וכן בכלות גובה העליונה וכו' וכמו שעשה שלמה כמ"ש כי מגרעות נתן לבית וכו' (מ"א ו) ועי"ז היה להם חוזק רב ולא ימוטו : ולא יהיו אחוזים בקיר הבית . ר"ל לבל יהיו אחוזים בקיר הבית כדרך האחיזה שרגילים הבונים לעשות בבנין כזה והוא שעושים

רש"י

היליע התחתונה חמש באמה רוחב חללה ועלייתה שש שהיה כותל ההיכל כונס מלמעלה אמה לפיכך חלל התיכונה ו' אמה רחבה והשלישית שבע באמה רחבה והיא היתה עלייה של תיכונה שהיה כותל ההיכל כונס לתוכה אמה מלמעלה ואף אלו היו כמותן וזהו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית לא היו נוקבים בקיר ההיכל כשאר ראשי הקורות נמוכי' הקבועים בכותל גבוה שנוקבים הכותל ותוקעים ראשי הקורות בנקבי' (ז) ורחבה · והצלעות ה הולכין ומרחיבין למעלה כמו שפירשתי האמצעית רחבה מן התחתונה אמה וכן העליונה מן האמצעית אמה : ונסבה למעלה למעלה . ומוסבה מסיבה שקורין וי"ץ בלע"ז של בנין אבנים הוא כמין עמוד ומעלות עולות בו והעולה בהם דומה לו כהולך ומקיף סביבות עמוד אבנים ; ובלשון אשכנז קרוי שוינד"ל שטיין והוא שאמו' בבנין שלמה ובלולי' יעלו אל התיכונה אף הוא מתורגם ובמסיבת' כמו ונסבה למעל' למעל' וכן מסיבה עולה למעלה עד גג התא העליון כמו שהוא מפרש והולך שהמסיבה עולה מן התחתון לאמצעי ומן האמצעי לעליון : כי מוסב הבית · לצלעות : למעלה למעלה סביב סביב לבית על כן רוחב לבית למעל' . ע"כ שאמרנו ורחבה למעלה למעלה רחב בית חוץ הצלעות למעלה העליונה רחבה מכולן : וכן התחתונה . תרגם יונתן וכן במסיבתא סלקין מן ארעותא לעיליתא באורך מציעתא וכן יעלו ע"י מסיבה מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה : (ח) וראיתי לבית גובה . לא פירש שיעורו אבל במסכת מדות שנינו על רוס מאה אמה : מוסדות הצלעות מלו הקנה . יסוד הצלעות היה מלא כקנה : שש אמות אצולה · ת"י ריות יסוד מחילת הצלע בתוך הארץ היה רחב שש אמות אבל למעלה מן הארץ היה רחבו חמש אמות כמו שמפורש בענין במקרא של אחריו : (ט) רוחב הקיר אשר לצלע אל החוץ . מחילת התאים הסמוכה לחצר הוא מחילת מערבית : חמש אמות · וכן שנינו במסכת מדות שאותו כותל הוא חמש : ואשר מונח · ומקום פנוי היה מונח במקצועות הצפון והדרום שאצל המזרח שאין התאים מקיפין את כל הבית ולאותו מקום פנוי היו פתחי התאים שבמקצועות מזרחיים כמו שאמור בענין ופתח הצלע למונח כי לא היה להם פתחים לתאים לא לנד החצר ולא לנד ההיכל אלא לאותן שבמקצוע מזרחית צפונית ובמזרחית דרומית היה הפתח בכותל רחבו פתוח לאותו מקום המונח ובאותו פתח נכנסין לו וממנו לתא השני ומן השני אל השלישי וכן סביב שכן שנינו במסכת מדות שלשה פתחים לכל אחד ואחד א' לתא מן הימין וא' לתא מן השמאל וא' לתא שעל גביו ואף י"ת כן ואשר מונח ואתר שביק לשון אחר ואשר מונח כלומ' וכן אותן (של לד פנים) מן הצלעות לנד בית מונח מקום פנוי היה מונח בין התאים ובין הבית ובאותו מקום היו פתחי התאים כמו שמפורש בענין ופתח הצלע למונח ורחבו היה ה' אמות כמו שהוא אומר ורחב מקום המונח ה' אמות כדפרישית לעיל שלא יהיו התאים סמוכים לבית כלל ואויר יהיה ביניהם והבית ה' אמות וכן ת"י ואתר שביק : בית צלעות אשר לבית · נגד אויר רוחב הצלעות בקרן הזוית · סביב סביב שכתוב במקום המונח אינו בד' פנות כמשמעו אלא כלומר מכאן ומכאן דרום וצפון זוית דרומית מזרחית וזוית צפונית מזרחית : (י) ובין הלשכות רוחב עשרים אמה · לשכות היו בחצר החיצונה בצפונה של החצר הפנימית אצל קומתה והפסק ד' אמה בין רחב מחיצות הלשכות למחיצות התאים

פסוקים

אֲחוּזִים בְּקִיר הַבָּיִת׃ ז וְרָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה לַצְּלָעוֹת כִּי מוּסַב־הַבַּיִת לְמַעְלָה לְמַעְלָה סָבִיב ׀ סָבִיב לַבַּיִת עַל־כֵּן רֹחַב־לַבַּיִת לְמָעְלָה וְכֵן הַתַּחְתּוֹנָה יַעֲלֶה עַל־הָעֶלְיוֹנָה לַתִּיכוֹנָה׃ ח וְרָאִיתִי לַבַּיִת גֹּבַהּ סָבִיב ׀ סָבִיב מִיסְּדוֹת הַצְּלָעוֹת מְלוֹ הַקָּנֶה שֵׁשׁ אַמּוֹת אַצִּילָה׃ ט רֹחַב הַקִּיר אֲשֶׁר־לַצֵּלָע אֶל־הַחוּץ חָמֵשׁ אַמּוֹת וַאֲשֶׁר מֻנָּח בֵּית צְלָעוֹת אֲשֶׁר לַבָּיִת׃ י וּבֵין הַלְּשָׁכוֹת רֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה סָבִיב לַבַּיִת סָבִיב

ג' · ג' · י"ב · ג' מוסדות ק' · ג'. ג' · ג' וחד למנח

תרגום

בְּכָתְלֵי בֵּיתָא׃ ז וּפוּתְיָא מְסַבְּתָא וְסַלְקָא לְעֵלָּא לְעֵלָּא מִן מְחִיצַיָא אֲרֵי מַקְפָא בֵּיתָא לְסַלָּקָא לְעֵלָּא לְעֵלָּא סְחוֹר סְחוֹר לְגָיו עַל כֵּן פָּתֵי בֵיתָא מִלְעֵלָּא וְכֵן בִּמְסִבְּתָא סַלְקִין מִן אַרְעִיתָא לְעִלָּיתָא בְּאוֹרַח מְצִיעֲתָא׃ ח וַחֲזֵית לְבֵיתָא רוּמָא סְחוֹר סְחוֹר מְשַׁכְלְלָן מְחִיצַיָא מְשַׁחַת קַנְיָא שִׁית אַמִּין רְוַח׃ ט פּוּתְיָא דְכָתְלָא דִמְחִיצְתָא דִלְבָרָא חֲמֵשׁ אַמִּין וַאֲתַר שְׁבִיק בֵּית מְחִיצַיָא דִלְגָיו׃ י וּבֵין לִשְׁכָּתָא פּוּתְיָא עַסְרִין אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר מַקִּיף

וראיתי י"ב וסימן וראיתי את הדם ופסחתי עליכם . וראיתי מה והגדתי לך ׃ וראיתי לבית גבה׃ וראיתי והנה עליה' גידים ובשר עלה ׃ וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלו'׃וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם׃ וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון ׃ וראיתי את כל מעשה אלהים ׃ כי איככה אוכל וראיתי ב' בפסוק . וראיתי אני דניאל לבדי את המראה ׃ והנה שנים אחרים ; מנח ל' בית צלעות אשר לבית . למנח ל' ופתח הצלע ׃ המנח ל' חמש אמות סביב׃

רד"ק

שם לבלתי אחוז בקירות הבית כי קיר הבית היה רחב מלמטה הולך ומצר כלפי חוץ כנגד התאים להיות ראשי הקורות אחוזים באותו מקום המונח להם: (ז) ורחבה ונסבה למעל' למעלה לצלעות' הצלעות כל מה שהיו עולים למעלה היו מתרחבות במקום שאונח להם בקיר כמ"ש במלכים היציע התחתונה ה' באמה רחב' והתיכונה ו' באמ' רחבה וגו' ומ"ש ונסבה ר"ל כי במסיבה היו עולים למעל' לצלעות כמ"ש במלכים ובלולים יעלו אל התיכונה ומן התיכונה אל השלישית ובלול או סלול הוא בנין כמין עמוד חלול עשוי כמו מעלות סביב סביב שעולה בו עולה דרך היקף וכן שנינו במסכת מדות ומסיבה היתה מקרן מזרחית צפונית לקרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסיבה ופניו למערב והלך על פני כל הצפון עד שהוא מגיע למערב הגיע למערב והסך פניו לדרום הלך כל פני המערב עד שהוא מגיע לדרו' והסך פניו למזרח היה מהלך בדרום עד שהוא מגיע לפתחה של עליה פתוח כלפי דרום כי מוסב הבית למעלה הלול או בלול קורא אותו מוסב ושיה עולה למעלה למעלה עד העליונה : על כן רחב הבית למעלה . על כן טעמו למעלה על כן שהיו אוחזים בקיר הבית היה רחב לבית למעלה העליונה שבצלעות היתה רחבה מכולן : וכן התחתונה יעלה על העליונה . לתיכונה כתרגומו וכן במסיבתא סלקין מן ארעיתא לעליתא באורח מציעתא : (ח) וראיתי לבית גבה סביב סביב . אמר כי ראה גובה ההיכל ולא ספר כמה ובבית שני עשו גבהו מאה אמה : מוסדות הצלעות . כתיב ביו"ד וקרי בוי"ו והאותיות אהוי מתחלפות אמר שראה יסודות הצלעות שהיה רחבן שש אמות : אצילה . פירושו גדולות מן ואל אצילי בני ישראל שפירושו גדולים ויונתן תרגם רווח כלומר בריוח היה ברחבו שש אמות ויש מפרשים מן תחת אצילות ידיך שהוא בית השחי כי שאר האמות הם מן ראש האצבע הנקראת אמה עד פרק המבדיל בין הזרוע והקנה ואלו היו אמות מגיעות עד בית השחי : (ט) רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות · אמר כי כותל הצלע מן החוץ רחבו חמש אמות : ואשר מונח בית צלעות אשר לבית · אמר אבל כותל הצלעות אשר מצד ההיכל שהוא כותל הפנימי לצלע לא היה בזה אלא כמו שהיה מונח מקום לקרוי הצלעות כמו שפירשנו שהכותל היה מצר והולך לפיכך לא ראה לומר לו מדה ולפיכך אמר ואשר מונח כלומר היה כמו שהיה לכל צלע כפי מקום הנחתו : (י) ובין הלשכות רחב עשרים אמה · אם אמר על הצלעות שגם הם נקראים לשכות אמר כי היו לשכות סביב סביב הבית ומה שיש לשכה ולשכה רחב היה בין כלם עשרים אמה ובבית שני היו התאים שהם צלעות שמנה ושלשים חמשה עשר בצפון וחמשה עשר בדרום וח' במערב שבצפון ושבדרום חמשה על גבי חמשה וחמשה על גביהן ושבמערב ג' על גבי ג' ושנים על גביהן ובבנין שלמה

מצודת דוד

שעושים חורים ונקבים בקיר ובהם מכניסים ראשי קורות התקרה שאין בזה חזוק רב כי בקל ימושו : (ז) ורחבה · ר"ל בנין הצלעות היו הולכות ומתרחבות כי האמצעית נתרחבה מהתחתונות כשעור מה שנפחת בעובי קיר הבית וכן העליונות מהאמצעית : ונסבה · בנין מעלות היה עד למעלה לבוא אל הצלעות שהיו ממעל : כי מוסב · חוזר הוא על ראשית המקרא שאמר ורחבה ויפרש בזה לומר בעבור שהיה כותל הבית מסובב למעלה למעלה בגרעון עובי הקיר להניח שמה קורות התקרה כמ"ש למעלה ולתוספת ביאור אמר סביב סביב לבית מכל ג' הרוחות ועל כן נתרחב צלעות הבית למעלה האמצעית מהתחתונות והעליונות מהאמצעית : וכן התחתונה · מוסב על ונסבה לומר וכן בהמסיבה ההיא עלה העולה מהתחתונה אל העליונה בדרך התיכונים ולא היה לה מסיבה אחרת כן ת"י · או ונסבה יאמר על המסיבה הנתבאר למסה בחשבון רחב שבעים אמה ור"ל המסיבה גבהה למעלה ללכת דרך בה למעלה לצלעות ר"ל לצלעות העומדות ממעל כי הגיע גבהם עד גובה הצלעות העליונות ועל זה אמר וכן התחתונה וכו' ור"ל וכן עלה העולה אל העליונה מן התחתונה בדרך התיכונה ר"ל מלבד הדרך שהיה אל העליונה מן המסיבה היה עוד דרך מן התחתונה אל העליונה דרך התיכונה לעלות שמה דרך מעלות (ובצלעות המערב לא היה אלא דרך עליה ההיא כי שם לא היה מסיבה) : (ח) וראיתי לבית · ראיתי שהיה לבית גובה לעלות ממעל להצלעות כן היה מסביב בכל רוחותיה : מוסדות הצלעות · יסוד כתלי הצלעות הנבנה בתוך הקרקע היה מלא הקנה ולתוספת ביאור אמר שש אמות אצילה ר"ל אמות גדולות בני ו' טפחים כי כן היה מדת הקנה כמ"ש למעלה : (ט) רחב . עובי כותל הצלע הפונה לחוץ היתה בת חמש אמות והיסוד מחזת בלמה להלן אמה אחת : ואשר מונח . היה מונח מקום פנוי לבנין הצלעות אשר היו אל הבית והם היו במקצוע דרומית מזרחית ולפונית מזרחית בין בית החליפות ובין הצלעות כמ"ש בקונטרס בנין הבית וכאשר נראה בצורה : (י) ובין הלשכות . לשכות היו בנויות בחלל ע"נ מול המסיבות כמ"ש ויביאני אל הלשכה וכו' (לקמן מב) ולכן אמר החלל שבין הלשכות ר"ל הלשכות הבנויות מול בין המסיבה ובין יסוד כותל המסיבה הנקראת ג"כ בשם לשכה (כי שם לשכה הוא שם כולל לכל החדרים) והחלל הזה היה רחב עשרים אמה והיה מול בית החליפות וחמשה אמות להלן מול עובי כותל חצר הפנימי וכמ"ש בקונטרס בנין הבית וכאשר נראה בצורה :

מצודת ציון

לנוע : (ז) ונסבה · מל' סביב ויאמר על בנין המדרגות שהיתה כתמונת עמוד והעולה בה מסבב את העמוד בדרך הלוכו · או יאמר על בנין המסיבה אשר שם חדר מה שהיה מסבב כל הצלעות מצפון ומדרום : על העליונה · אל העליונה : לתיכונה · לאמצעית כמו והבריח התיכון (שמות כו) והה"א כלמ"ד במקום בי"ת כמו ישבת לכסא (תהלים ט) ור"ל בדרך התיכונה : (ח) מוסדות · מל' יסוד : מלו · כהא הוי"ו במקום אל"ף ור"ל קנה שלם : אצילה · ר"ל גדולה והוא כענין ואל אצילי בני ישראל (שמות כד) : (ט) ואשר · ת"י ואתר והוא תרגומו של מקום : מונח · מלשון הנחה

רד"ק

שלמה ז"ל פירש רחב שבין מחילות הלשכות ובין מחילות התאים שסביב הבית : (יא) ופתח הצלע למונח · למקום המונח כלומר מקום הפנוי לפני הצלע שם היה פתחו פתח אחד דרך הצפון ופתח אחד לדרום פתח אחד ליציע שבצפון ופתח ליציע שבדרום ועל התיכון אמר ורחב מקום המונח חמש אמות סביב אותו מקום הפנוי היה רחבו חמש אמות והתאים שהיו בבית שני שניס ושלשה פתחים היו לכל א' וא' א' התא מן הימין ואחד התא מן השמאל ואחד התא שעל גביו ואחד למסיבה ואחד לפספס ואחד להיכל :

(יב) והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רחב שבעים אמה · אפשר שאמר זה על מדות העליות אשר על הבית ומדד רחבן דרך המערב שבעים אמה והכתלים מן המנין ואמר כי רחב של כותל חמש אמות וזהו שאמר וקיר הבנין חמש אמות ולנגד המזרח היה רחבן מאה אמה כמו שאמר וקרא העליים גזרה לפי שהיא כאלו נגזרה מן הבית למעלה וכן תרגם יונתן גזרה בזירתא' שהוא ענין גובה כמו גדולות ובצורות בשמים או נפרש על הבית עצמו כמו שפירש רבינו שלמה ז"ל ויהיה מסודר על מה שהיה בבית שני כמו ששנינו במסכת מדות ואמר כי הבנין אשר על פני הגזרה כלומר הגזרה שהוא ההיכל עם הבנין אשר לצפון ולדרום רחבו דרך המערב שבעים אמה ומן המזרח מאה אמה כי היו ל' אמה יתרים שהיה האולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן שהיו בית החליפות וכן שנינו שם מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסבה חמש והמסבה שלש כותל התא חמש והתא שש כותל היכל שש ותוכו עשרים אמה והתא שש וכותל התא חמש ובית הורדות המים שלש אמות והכותל חמש והאולם עודף עליו חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום והוא היה נקרא בית החליפות ששם גונזין את הסכינים ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו דומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד מה הארי צר מאחריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו זו המשנה השנויה שם ומה שאמר שהאולם עודף על ההיכל חמש עשרה אמה מכאן וחמש עשרה אמה מכאן לא שחללו של אולם רחב מחללו של היכל אלא בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן : וארכו תשעים אמה · אורך הקיר עד בית החליפות : (יג) ומדד את הבית ארך מאה אמה והגזרה והבניה · לפירוש מדד הבית בפ"ע והגזרה בפני עצמה ולפי' רבינו שלמה ז"ל מ"פ ומדד את הבית ר"ל שמדד את הגזרה עם הבניה וקירותיה ארך מאה אמה : הבניה · שם בשקל שמלה וכן שנינו במסכת מדות ההיכל מאה על מאה על רום מאה האוטם שש אמות וגבהו ארבעים אמות ואמה כמוסו מאתים בית דילפא ואמה תקרה ואמה מעזיבה גבהה של עליה ארבעים אמה ושלש אמות מעקה ואמה כלה עורב רבי יהודה אומר לא היה כלה עורב מן המדה אלא ד' אמות היה מעקה מן המזרח למערב מאה אמה כותל האולם חמש והאולם אחת עשרה כותל ההיכל שש ותוכו מ' אמה אמה טרקסין אמה לבית קדש הקדשים כותל ההיכל שש וכותל תא חמש : (יד) ורוחב פני הבית והגזרה · לפירושינו הוא נכון כי הבית הוא ההיכל והגזרה הוא העליה אבל לפירוש רבינו שלמה ז"ל הבית הוא הגזרה אם כן מהו שאמר הבית והגזרה והענין מבואר למעלה : (טו) ומדד ארך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה · כמו שמדד אורך הבית ואורך

רש"י

התאים שסביב היה ולא היה הבית כן בבנין בית שני אלא בבנין העתיד : (יא) ופתח הצלע למונח . וּפתח התאים החיצוני. פתוחים למקום המונח פנוי בקרן זוית כמו שפרשתי : (יב) והבנין אשר אל פני הגזרה וגו' . רחב כל הבנין לרוח המערבית רחב הבית ועובי הכתלים הצפונים והדרומיים עם התאים הצפונים והדרומים ועובי כתליהם לצפון ולדרום רחב ע' אמה וכן היה בבית שני וכן שנינו במסכת מדות בקיר מערבי מן הצפון לדרום שבעים אמה ומוגה כחשבון : הגזרה · ת"י בגורתא . ואומר אני שהבית הנגוס קרוי כן והתאים הנמוכין אשר סביב אותם הוא קורא בנין ומנחם פתר גזרה לשון לשכה : פאת דרך הים · רוח מערבית : רוחב שבעים אמה . רוחב הבנין מצפון לדרום שבעים אמה : והא לך החשבון . התא הצפוני ארבע · וכותליו שש · הרי ארבע עשר . והמש מקום הפנוי בין התא לבית . הרי תשע עשר : רוחב יסוד הכתלים היה נבלע בחלל התא ובמקום הפנוי וכותל ההיכל שש . הרי כ"ה . וחללו רוחב כ' . הרי מ"ה . וכותל ההיכל דרומי שש · הרי נ"א · וי"ט של תאי הדרום . סך הכל שבעים : וקיר הבנין . כותלי התאים : וארכו תשעים אמה . אורך בנין התאים והמשה תשעים אמה הצפון והדרום חוץ מבית החליפות שאינו נמנה עמו לפי שהיה בולט אל החוץ לצפון ולדרום ולא היה שוה לשאר הבנין שהבית היה חרב מלפניו ל' אמה יותר משל אחריו כמו ששנינו האולם עודף על ההיכל ט"ו אמה בצפון וט"ו אמה בדרום והוא היה נקרא בית החליפות ששם גונזין את הסכינין ואורך אותו בנין מן המזרח למערב עשר אמות נמצאו תשעים אמה אורך ברוחב ע' שכל הבית היה אורך ק' מזה ומזה כמו שמפורש בענין ובמסכת מדות : (יג) ומדד את הבית אורך ק' אמה . סך הכל עם משך בית החליפות וכן שנינו במסכת מדות ההיכל ק' על ק' ברום ק' מן המזרח למערב ק' כותל אולם חמש ורחבו י"א כותל ההיכל שש וארכו מ' ואמה טרקסין וכ' אמה בית קדשי הקדשים וכותל שש והתא שש וכותל התא חמש ואף למעלה בענין כך מפורשת מדה כולם חוץ מאמה טרקסין שכתוב בו בענין זה שתים אמות וכנגדן הוא ממעט את רוחב התא אמה שבתא שבמשנה רחבו שש וכותלו חמש וכאן רחבו ארבע וכותלו שש שנאמר (כאן) ומוספות הצלעות מלא הקנה ולמעלה הוא מצר וכונס אמה שנאמר וקיר הצלע חמש אמות : והגזרה והבניה וקירותיה · סוף המקרא מפרש את ראשו לומר סך הכל מאה אמה : (יד) ורוחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה . הגזרה והתא שמאחריו היא הבנוים כמו בנין ועובי הכתלים הכל ק' אמה הוא שפירשתי למעלה שהבית עודף לפניו רחב שלשים אמה שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאים ט"ו אמה לצפון וט"ו אמה לדרום ולא שחלל האולם רחב מחלל ההיכל אלא כי בית החליפות מחובר לאולם מכאן ומכאן : (טו) ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה. עכשיו חזר ומודד אורך הבית לדרום כמו שמדד לצפון . מאלתי · והייש על אחריה כלומר אחורנית שחזר ומדד על עקיבו כלפי מערב : ואתיקיהא · ת"י זוית כלומר פס

יחזקאל מא

סָבִיב׃ יא וּפֶתַח הַצֵּלָע לַמֻּנָּח פֶּתַח אֶחָד דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וּפֶתַח אֶחָד לַדָּרוֹם וְרֹחַב מְקוֹם הַמֻּנָּח חָמֵשׁ אַמּוֹת סָבִיב ׀ סָבִיב׃ (ס'. ל' / ו')

יב וְהַבִּנְיָן אֲשֶׁר אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה פְּאַת דֶּרֶךְ־הַיָּם רֹחַב שִׁבְעִים אַמָּה וְקִיר הַבִּנְיָן חָמֵשׁ־אַמּוֹת רֹחַב סָבִיב ׀ סָבִיב וְאָרְכּוֹ תִּשְׁעִים אַמָּה׃ (ח' / כ' והאחרון הככיד)

יג וּמָדַד אֶת־הַבַּיִת אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וְהַגִּזְרָה וְהַבִּנְיָה וְקִירוֹתֶיהָ אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה׃ (ג'. ל' ומ"ל)

יד וְרֹחַב פְּנֵי הַבַּיִת וְהַגִּזְרָה לַקָּדִים מֵאָה אַמָּה׃

טו וּמָדַד אֹרֶךְ־הַבִּנְיָן אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה אֲשֶׁר עַל־אַחֲרֶיהָ וְאַתּוּקֶיהָא מִפּוֹ וּמִפּוֹ מֵאָה אַמָּה (ואתיקיה ק')

תרגום

לְבֵיתָא סְחוֹר סְחוֹר׃ יא וְתַרְעָא דִמְחִיצְתָא לַאֲתַר שְׁבִיק תַּרְעָא חַד פְּתִיחַ לְאוֹרַח צִפּוּנָא וְתַרְעָא חַד פְּתִיחַ לְדָרוֹמָא וּפוּתְיָא דַאֲתַר שְׁבִיק חֲמֵשׁ אַמִּין סְחוֹר סְחוֹר׃ יב וּבִנְיָנָא דִקֳדָם בְּצוּרְתָא רוּחַ אוֹרַח מַעַרְבָא פּוּתְיָא שַׁבְעִין אַמִּין וְכוּתְלָא דְבִנְיָנָא חֲמֵשׁ אַמִּין פּוּתְיָא סְחוֹר סְחוֹר וְאוּרְכֵּיהּ תִּשְׁעִין אַמִּין׃ יג וּמְשַׁח יַת בֵּיתָא אוּרְכָּא מְאָה אַמִּין וּבְצוּרְתָא וּבִנְיָנָא וְכוּתְלַיָא אוּרְכָּא מְאָה אַמִּין׃ יד וּפוּתְיָא דִקֳדָם בֵּיתָא וּבְצוּרְתָא לְמַדִּינְחָא מְאָה אַמִּין׃ טו וּמְשַׁח אוּרְכָּא דְבִנְיָנָא דִקֳדָם בְּצוּרְתָא דִלַאֲחוֹרָהָא וְזָוְיָתָהָא מִכָּא

מסורה

ופתח ה' בקריא" וסי' התבה בצרה תשים · ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה · וקדמאה ותליתאה דופתח הצלע . ופתח הבית דלתותיו : אשר אל פני הגזרה חד מן ח' אשר אל וסימ' ועשית שתי טבעות זהב ושמת אותם · ויעשו שתי טבעות זהב · ותשלך אל האש · ויבא אתי אל פתח השער בית ה' · ומחוצה לשער הפנימי · והבנין אשר אל פני הגזרה · ויאמר אלי לשכות הצפון . המה כרותה סברים · אשר על אהריה כל לשון אחרי אל. במ"ב על וסי' אחרי המשכן · ואתיקיהא מפו ומפו מאה אמה :

מצודת ציון

הנחה ועזיבה : בית צלעות · כמו לבית צלעות ר"ל לבנין צלעות : (יב) והבנין · הוא שם כולל על הצלעות והמסיבות : אל פני · לפני : הגזרה · ת"י בגורתא ועל הבית יאמר שהוא גבוה למעלה מהצלעות והמסיבות כי בצר הוא ענין גבהות וכמ"ש גדולות ובצורות בשמים (דברים א) כי בנין גבוה הוא מבצר ומשגב : פאת · עבר ורוח : (יג) והבניה · הוא הצלע : וקירותיה · כתליה : (טו) ואתיקיהא · ת"י זויתהא ועל בית החליפות יאמר שעמדו בזוית הבית מזה ומזה נשען

מצודת דוד

סביב וגו' . ר"ל בפאת הצפון ובדרום : (יא) ופתח הצלע למונח . פתח הצלע שבמקצוע דרומית מזרחית וצפונית מזרחית היו פתוחים אל מקום הפנוי שהיה במקצועות ההם ושאר הצלעות היו פתוחות זו לזו : דרך הצפון . ר"ל אל הצלע העומדת במקצוע הצפון : ורחב · ממערב למזרח : סביב סביב . ר"ל בפאת הצפון ובפאת הדרום : (יב) והבנין · המסיבות והצלעות אשר עמדו לפני הבית מסבב מזה ומהעבר מזה לצפון ולדרום : פאת דרך הים · ר"ל רחב הבית עם המסיבות והצלעות מזה ומזה היה בפאת המערב ע' אמה . והא לך החשבון רוחב הבית כ' ושני הכתלים י"ב צלע מזה וצלע מזה כ"ה ד' כתליהם י"ב במקום היסודות מסיבה מזה ומסיבה מזה כ"ה ג' להלן מיסוד כותל הצלע כתליהם י"ב במקום היסודות הרי ע' אמה ויותר יבואר בקונטרס בנין הבית בסי' האחרון : וקיר הבנין . עובי כתלי הצלעות והמסיבות : סביב סביב · ר"ל מדה אחת לכל כותלי המסיבות והצלעות מסביב והם הכתלים הפונות אל החוץ ובין צלע לצלע : וארכו · אורך הבית מיסוד כותל צלע המערבי עד בית החליפות היה צ' אמה והא לך החשבון כותל הצלע במקום היסוד ו' הצלע ד' כותל בית קה"ק ו' חלל בית קה"ק כ' המחילה המפסקת בין ההיכל לבית קה"ק בית חלל ההיכל מ' כותל ההיכל ו' ומשם עד כותל בית החליפות ו' הרי תשעים אמה ועיין בקונטרס בנין הבית בסי' האחרון : (יג) ומדד · עתה מדד עד כלות בית החליפות והאולם והיה מאה אמה כי כותל המערבי מבית החליפות עם החלל היו ה' אמות וכותל המזרחי היתה ה' אמות כמדת כותל האולם הרי מאה ועיין בקונטרס בנין הבית : והגזרה וכו' . בזה יפרש ראש המקרא לומר הגזרה הוא הבית והאולם והבניה הוא הצלע המערבי והכותל בין כולם היה אורך ק' אמה : (יד) ורוחב פני הבית . ר"ל רוחב בתי החליפות שהם בפני הבית עם בנין הגזרה הוא אולם הבית העומד בין בתי החליפות שמזה מזה בפאת הקדים היה ק' אמה כי בית החליפות נמשך ט"ו אמה להלן מיסוד כותלי המסיבה מזה ומזה : (טו) ומדד אורך הבנין · עתה מדד אורך הצלעות שלפני הבית ברוח דרומי · אשר על אחריה . ר"ל אשר חזר על עקבו ללכת לאחור כלפי מערב כי מתחילה מדד פאת המערב ואח"ז הלך ממערב למזרח למדוד פאת הצפון ואח"ז מדד פאת המזרח ועתה חזר ללכת לאחור כלפי המערב ומדד

עם משך בית החליפות שבזויות הבית : והסיכל הפנימי ואולמי החלר . סופו של מקרא זה אינו מוסב כלפי ראשו אלא מחובר למקרא של אחריו וכן פירושו והסיכל הפנימי שהוא בית קדשי הקדשים וכן אולמי החלר המפורשין למעלה ואולמות סביב סביב לכל אלו הספים והחלונות האטומות והאתיקים סביב לשלשתן בין לגזרה הוא הסיכל בין לאולמות בין לבית קדשי הקדשים לשלשתן היו הסיפים מזוזות לפתחיהן ולשלשתן היו חלונות אטומות ולשלשתן היו אתיקים ולא ידעתי מה הם ואומר אני שהם כמין עמודים מרובעים בולטין בחומה לחיזוק וקורין להם פיליר"ש בלע"ז : (טז) נגד הסף שחיף עץ · ת"י נסר של ארז נגד הסף נגד מזוזות הפתח בתוך חלל עובי הפתח חיפה בעץ (סא"א) מצאתי : סביב סביב . כלומר מזה ומזה בשני צדי חלל הפתח : והארץ עד החלונות · מקרקעית החומה עשוי כותל נסרי ארז כנגדו ועולה למעלה עד החלונות וגם החלונות מכוסה בו · מצאתי שאף החלונות היו אטומות מבפנים כענין שנאמר (כאן) וחלונות אטומות אל הבי' (סא"א) וכל זה מבפנים לפי שהיו שחין עליו לפוי זהב שכל הבית טוח בזהב ואין יכולין לטוח זהב על גבי אבנים : (יז) על מעל הפתח · בגובה : ועד הבית הפנימי · כל הבית קדשי הקדשים עד כולו : ולחוץ · לגד הסיכל : סביב סביב · בכל כותליו : בפנימי ובחיצון · בבית קדשי הקדשים ובסיכל : מדות · מחופה נסרים גדולות עשויות במדה : (יח) ועשוי כרובים ותמורים · ואותו הארז מצוייר כרובים ודקלים : ושנים פנים לכרוב . אחד פני כפיר ואחד פני אדם זה פונה לכאן וזה פונה לכאן כשהיתה התמורה בין כרוב לכרוב היה פני הכפיר לה מכאן ופני אדם מכאן כמו שאמור בענין : (יט) עשוי אל כל הבית . לבית קדשי הקדשים : (כ) וקיר ההיכל · וכן לקיר ההיכל : (כא) מזוזת רבועה · אני שמעתי בבנין שלמה מזוזות רבועה שהיו לה מזוזות משני צדדין ומפתן מתחת ומשקוף ממעל ואני אומר שהמזוזות היו מרובעות : המראה כמראה . ת"י חזויה כחיזו יקריה כמראה כסא כבוד שראיתי במרכבה על נהר כבר ואור נוגה ראיתי בבית קדשי הקדשים : (כב) המזבח עץ . ת"י לקבל

וְהַֽהֵיכָל֙ הַפְּנִימִ֔י וְאֻֽלַמֵּ֖י הֶחָצֵֽר׃

טז הַסִּפִּ֡ים וְהַחַלּוֹנִ֣ים הָאֲטֻמוֹת֩ וְהָאַתִּיקִ֨ים ׀ סָבִ֜יב לִשְׁלָשְׁתָּ֗ם נֶ֧גֶד הַסַּ֛ף שְׂחִ֥יף עֵ֖ץ סָבִ֣יב ׀ סָבִ֑יב וְהָאָ֙רֶץ֙ עַד־הַֽחַלֹּנ֔וֹת וְהַחַלֹּנ֖וֹת מְכֻסּֽוֹת׃

יז עַל־מֵעַ֨ל הַפֶּ֜תַח וְעַד־הַבַּ֤יִת הַפְּנִימִי֙ וְלַח֔וּץ וְאֶל־כָּל־הַקִּ֗יר סָבִ֣יב ׀ סָבִ֛יב בַּפְּנִימִ֥י וּבַחִיצ֖וֹן מִדּֽוֹת׃

יח וְעָשׂ֥וּי כְּרוּבִ֖ים וְתִמֹּרִ֑ים וְתִמֹּרָה֙ בֵּין־כְּר֣וּב לִכְר֔וּב וּשְׁנַ֥יִם פָּנִ֖ים לַכְּרֽוּב׃

יט וּפְנֵ֨י אָדָ֤ם אֶל־הַתִּמֹּרָה֙ מִפּ֔וֹ וּפְנֵֽי־כְפִיר֙ אֶל־הַתִּמֹּרָ֣ה מִפּ֔וֹ עָשׂ֥וּי אֶל־כָּל־הַבַּ֖יִת סָבִ֥יב ׀ סָבִֽיב׃

כ מֵהָאָ֙רֶץ֙ עַד־מֵעַ֣ל הַפֶּ֔תַח הַכְּרוּבִ֥ים וְהַתִּמֹּרִ֖ים עֲשׂוּיִ֑ם וְקִ֖יר הַהֵיכָֽל׃

כא הַהֵיכָ֖ל מְזוּזַ֣ת רְבֻעָ֑ה וּפְנֵ֣י הַקֹּ֔דֶשׁ הַמַּרְאֶ֖ה כַּמַּרְאֶֽה׃

כב הַמִּזְבֵּ֡חַ עֵ֣ץ שָׁל֣וֹשׁ אַמּ֣וֹת גָּ֠בֹהַּ וְאָרְכּ֨וֹ שְׁתַּֽיִם־אַמּ֜וֹת

ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' ו"ז · י"ז · ל' · ה' · ל' · ד' נקודות בנביאים · י"ז · ה' דגשים · ל' ר"פ.ה' מ"ל

וּמְכָּא מְאָה אַמִּין וְהֵיכְלָא גַוָאָה וְאוּלַמֵּי דַרְתָּא : טז סִפַּיָא וְכַוִין סְתִימָן וְעַתִּיקַיָא סְחוֹר סְחוֹר לִתְלָתֵיהוֹן לָקֳבֵיל סִפָּא דְחָפֵי נִיסְרִין דְאַרְזָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַרְעָא עַד כַּוַיָא וְכַוִין סְתִימָן : יז עַד לְעֵלָא מִן תַּרְעָא וּמִן בֵּיתָא גַוָאָה וּלְבָרָא וְעַל כָּל כּוּתְלָא סְחוֹר סְחוֹר מִלְגָיו וּמִלְבָרָא מִשְׁחָן : יח וּגְלִיף כְּרוּבִין וְכוּתְרָן וְכוּתַרְתָּא בֵּין כְּרוּבָא לִכְרוּבָא וּתְרֵין אַפִּין לִכְרוּבָא : יט וְאַפֵּי אֱנָשָׁא עֲבִיד לְכוּתַרְתָּא מִכָּא וְאַפֵּי אַרְיָא עֲבִיד לְכוּתַרְתָּא מִכָּא גְלִיף עַל כָּל בֵּיתָא סְחוֹר סְחוֹר : כ מֵאַרְעָא עַד לְעֵלָא מִתַּרְעָא כְּרוּבִין וְכוּתְרָן גְלִיפָן וְכֵן לְכָתְלָא דְהֵיכְלָא : כא הֵיכְלָא דְסִפּוֹהִי מְרַבְּעִין וְאַפֵּי בֵית כַּפּוּרֵי חֶזְוֵיהּ כְּחֵיזוּ לִיקָרֵיהּ : כב לָקֳבֵל מַדְבְּחָא פָּתוּרָא דְאָעָא תְּלַת אַמִּין רוּמֵיהּ וְאוּרְכֵּיהּ תַּרְתֵּין אַמִּין

על מעל הפתח חד מן ה' זוגין מיחדין מן חד חד חד עד וחד עד וחד על וסי' נמסר בסדר ויחי : מהארץ ה' בקריאה וסי' ויקם דוד מהארץ. ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל · וימאן ויאמר · עד מעל הפתח : כי משולשות הנה :

תולדות אהרן המזבח עץ . ברכות נה חגיגה כו אבות ג' מנחות לז (חגיגה עט) :

ואורך הגזרה כן מדד אורך הבנין אשר על פני הגזרה למזרח ואשר על אחריה למערב : ואתיקיהא מפו ומפו . לצפון ולדרום התאים והלשכות שהיו בהם וסיה ארכן מאה אמה : ואתוקיה'. כתיב בוי"ו אחר התי"ו וקרי ביו"ד ואותיות אהוי מתחלפות ונכתבה אל"ף המשך אחר הה"א ואתיקיהא היא מלה כוללת התאים והלשכות לכל אחד ואחד קורא אתיק ויונתן תרגם וזויתהא : מפו · שניהם כתובים בוי"ו : והסיכל הפנימי ואולמי החלר · נמשך טעמו עד מדות סוף פסוק השלישי כלומר אף על פי שכלל מדות אורך הבית ורחבו ההיכל הפנימי שהוא קדש הקדשים וכן אולמי הסיכל וכן כל מה שהולך ומונה לכל אחד מהם היו מדות ידועות בפני עצמן : (טז) הספים · האטומות · פירשנוהו : והאתיקים סביב לשלשתם · כי לשלשת הרוחות היו האתיקים מערב לפון ודרום כמו שפירש' למעלה : נגד הסף שחיף עץ סביב · תרגם יונתן לקבל ספא דחפי נסרין דארזא ונסרין פירושו לוחות כמו שאומר במשנה מסככין בנסרים : והארץ עד החלונו'. רוצה לומר מן הארץ עד החלונות : והחלונות מכסות : היו מכוסות מלמעלה : (יז) על מעל הפתח · על מה שהיה מעל הפתח : ועד הבית הפנימי ולחוץ · כלומר ולחוץ ממנו : ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי · בבית הפנימי שהוא הדביר ובית החיצון שהוא ההיכל : מדות · לכל א' בפ"ע מהדברים הנזכרים ראה מדות ידועות ולא זכרם כולם בפרט אלא מקצתם : (יח) ועשוי כרובים ותמרים . הקיר עשוי בציור כרובים ותמורים כמו שהיה בבנין שלמה · ותמורים כבר פירשנו שהוא צורת דקלים : ושנים פנים לכרוב · כמ"ש פני אדם ופני כפיר : (יט) ופני אדם אל התמרה מפו ופני הכפיר אל התמרה מפו . הכרוב היה פונה לשני צדדין פני אדם מצד זה ופני כפיר מצד זה והתמורה שהיתה בין כרוב לכרוב היו פונים אליה פני אדם מכרוב שבצדה האחד ופני כפיר מכרוב שבצדה האחר : מפו · שניהם כתובי' בוי"ו : (כ) מהארץ · הציורים האלה היו בכתלים מהארץ עד למעלה ומה שאמר עד מעל הפתח זהו בכותל המזרחי שהיה בו הפתח ובפתח לא היו הציורים במזוזות ובמשקוף ואמר שהיו למעלה מהפתח : וקיר ההיכל · וכן לקיר ההיכל ואני תמה למה הזכיר זה שהרי אמר עשוי אל כל הבית סביב אולי מה שזכר הבית הוא אומר על בית קדשי הקדשים ואחר כך אמר וקיר ההיכל אבל כיון שאמר כל הבית הכל בכלל ולא היה צריך לשנות בפרט : ההיכל . נקוד אולי לזה הטעם והוא אחד מט"ו נקודין שבמקרא : (כא) ההיכל מזוזת רבועה . התי"ו במקום ה"א וכן אל תתני פוגת לך מכת בלתי סרה חכמת ודעת והדומים להם ופירושו מזוזת פתח ההיכל היתה מרובעת כי יש שיעשו המזוזות עגולות ויונתן תרגם היכלא דספרא מרבעין ואמר מזוזת דרך כלל כי על שתי המזוזות אמר : ופני הקדש המראה כמראה · ופתח קדש הקדשים שהיא פני הקדש המראה שראיתי במזוזותיו הוא כמראה שראיתי במזוזת ההיכל ות"י ואפי בית כפורי חזויה כחיזו יקרא : (כב) המזבח עץ ג' אמות גבוה וארכו שתים אמות . זה המזבח אינו דומה לא למזבח שעשה משה ולא למזבח שעשה שלמה ולא למזבח שעשו בני הגולה והנה זכר עוד המזבח במדה אחרת

מצודת דוד

ומדד פאת הדרום : ואתיקיהא מפו ומפו · ר"ל מדד את הצלעות עם רוחב בית החליפות העומד בזוית מזה ומזה ובין שניהם ר"ל הצלעות ובית החליפות היו ק' אמה : והסיכל וכו' . מחובר הוא למקרא שלאחריו לומר בנין ההיכל וכן בנין הפנימי הוא בית קה"ק וכן אולמי החצר הפנימי כמ"ש ואולמות סביב סביב (לעיל מ) לכל אלה היו הספים וכו' : (טז) סביב לשלשתם · לכל שלשה הבניינים הנזכרים במקרא שלפניו היו מזוזות וחלונות אטומות ואתיקים ר"ל לכולם היה דמות וצורה אחת (ואתיקי ההיכל ובית קה"ק היו בחללי הצלעות והחלונות היו בגובה ממעל להצלעות) : נגד הסף · על המזוזה היה מחופה לוח עץ ארז למען יהיה נוח לצפותו זהב כי על האבן קשה לצפות זהב : סביב סביב · בכל סביבות המזוזה : והארץ . וכן מקרקע הבית עד החלונות וגם ממעל להחלונות היו מכוסות בלוחי ארז : (יז) על מעל הפתח . ר"ל על הכותל אשר מעל הפתח ועד הבית הפנימי הוא בית קה"ק ולחוץ הוא ההיכל החולק לו ובכל הקיר בין בפנימי הוא בית קה"ק בין בחיצון היא ההיכל הכל היה מחופה בלוחות עץ עשויות במדה אחת זה כזה וכפל הדבר לומר שלא היה מקום פנוי מבלי לוחות ארז כי כל הבית היה מצופה זהב והיה צורך אל הלוחות : (יח) ועשוי כרובים · על הלוחות ההם היה חקוק צורת כרובים ותמורים וצפוי הזהב היה בולט במקום בליטות הצורות ושוקע במקום שקיעתן והיה א"כ נראה הצורות על צפוי הזהב : ותמורה בין כרוב לכרוב · היה חקוק כרוב מזה וכרוב מזה וביניהם תמורה : ושנים פנים לכרוב . לכל כרוב היה שני פנים ההאחד פני אדם והשני פני כפיר והוא ארי בחור (ועל כי תמונת גופם היה כשל אדם קראם כרובים עם כי היה להם גם פני כפיר) : (יט) ופני אדם · הכרוב מזה היה פונה פני האדם אל התמורה והכרוב מזה היה פונה פני הכפיר אל התמורה מזה ופני האדם היה פונה אל התמורה מזה וכן היה סובב והולך : עשוי . בתמונה הזאת היה עשוי בכל הבית מסביב : (כ) מהארץ · מקרקע הבית עד הכותל אשר מעל הפתח היה עשוי צורות הכרובים והתמורים : וקיר ההיכל · וכן היה בכל קיר ההיכל וכפל הדבר לומר שלא היה מקום פנוי מבלי ציורים : (כא) ההיכל מזוזת רבועה . מזוזות ההיכל לא היתה עגולה כ"א בתמונת רבוע והעובי היה ששה אמות ולא היה כן הרוחב כי המזוזה עם הכותל שבצד הפתח לא היה כ"א חמשה אמות כמ"ש למעלה : ופני הקדש · ר"ל פתח קה"ק ראה המראה שלה כמראה אשר ראה בפתח ההיכל וזה בתמונת המזוזות שלא היו עגולים כ"א בתמונת רובע . או ר"ל בפנים בחלל ההיכל הנקרא קדש : המראה · הוא המנורה המתלקת אורה לכל הבית היתה כמראה ר"ל כמנורת המאור של כל אדם שעומדת סמוכה אל השלחן כי כן עמדה המנורה ההיא סמוכה אל השלחן ועיין בקונטרס בנין הבית : (כב) המזבח · ר"ל השלחן העומד מול המזבח כן ת"י ור"ל השלחן היה עשוי מלוחות עץ ועליו היה צפוי הזהב

מצודת ציון

כשען לבנין האולם : (טז) הספים . מזוזת הפתחים : האטומות . הסתומות במתילה בסירה וזכה : והאתיקים . הם כעין עמודים מרובעים בולטים מחוץ לכותל רחבים מלמטה והולכים וכלים כלפי מעלה ועשויות לחוזק וכן אתיק אל פני אתיק (לקמן מב) : שחיף . ענין לוח וכן ת"י נסרין דארזא : (יח) כרובים . פרצוף תינוק כי תרגום של תינוק הוא רביא : ותמורים · צורת אילן תמר : (כא) רבועה . מרובעת ור"ל לא עגולה אבל לא היתה שוה הצלעות : (כב) ומקצועותיו . ענין זויות כמו

וּמִקְצְעוֹתָיו לוֹ וְאָרְכּוֹ וְקִירֹתָיו עֵץ וַיְדַבֵּר אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃ כג וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַהֵיכָל וְלַקֹּדֶשׁ׃ כד וּשְׁתַּיִם דְּלָתוֹת לַדְּלָתוֹת שְׁתַּיִם מוּסַבּוֹת דְּלָתוֹת שְׁתַּיִם לְדֶלֶת אֶחָת וּשְׁתֵּי דְלָתוֹת לָאַחֶרֶת׃ כה וַעֲשׂוּיָה אֲלֵיהֶן אֶל־דַּלְתוֹת הַהֵיכָל כְּרוּבִים וְתִמֹרִים כַּאֲשֶׁר עֲשׂוּיִם לַקִּירוֹת וְעָב עֵץ אֶל־פְּנֵי הָאוּלָם מֵהַחוּץ׃ כו וְחַלּוֹנִים אֲטֻמוֹת וְתִמֹרִים מִפֹּה וּמִפֹּה אֶל־כִּתְפוֹת הָאוּלָם וְצַלְעוֹת הַבַּיִת וְהָעֻבִּים׃

מב א וַיּוֹצִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה הַדֶּרֶךְ דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן וַיְבִאֵנִי אֶל־הַלִּשְׁכָּה אֲשֶׁר נֶגֶד הַגִּזְרָה

וְזָוְיָן לֵיהּ וְאוּרְכֵּיהּ וְכָתְלוֹהִי דְּאָעָא וּמַלִּיל עִמִּי דֵּין פָּתוֹרָא דִּקְדָם יְיָ׃ כג וְתַרְתֵּין דָּשִׁין לְהֵיכְלָא וּלְבֵית כַּפּוּרֵי׃ כד וְתַרְתֵּין דָּשִׁין אִימְהֵן לְדָשַׁיָּא תַּרְתֵּין מַקְפָן דָּשִׁין תַּרְתֵּין לְדָשָׁא חַד וְתַרְתֵּין דָּשִׁין לְאוּחֲרַנְתָּא׃ כה וּגְלִיף עֲלֵיהוֹן עַל דָּשֵׁי הֵיכְלָא כְּרוּבִין וְכוּתְרָן כְּמָא דִּגְלִיף עַל כּוֹתְלַיָּא וּסְקִיפְתָּא דְּאָעָא עַל אַפֵּי אוּלַמָּא מִלְּבָרָא׃ כו וְכַוִּין סְתִימָן וְכוּתַרְתָּא מִכָּא וּמִכָּא עַל כִּתְפֵי אוּלַמָּא וּמְחִיצַת בֵּיתָא וּסְקוּפְתָּא׃ א וְאַפְּקַנִי לְדַרְתָּא בָּרָיְתָא בְּאוֹרַח תַּרְעָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח צִפּוּנָא וְאַעֲלַנִי לְלִשְׁכְּתָא דִּקְדָם בְּצוּרְתָּא

ד' · מ'ר"פ יחידאין מן ג' ג' קדמא: · נסיב וי"ו ותנייג' ותליתא' קרחי · ס' חד חסר כה ל' וחד על דלתות · ל' · ל' · ל' · ו' . ב' חס'

ושתים דלתות חד מן ה' ר"פ יחידאין מן ג' ג' מלין דמיין קדמא נסיב וי"ו ותניינא ותליתא קרחי וסימן ומכל החי מכל בשר שנים מכל · ואלה בני רעואל בן עשו אלה אלה · ואשר עשה לדתן ולאבירם אשר אשר · וגם אשר לא שאלת גם גם · ושתים דלתות לדלתות שתים שתים ? וכי מי אני ומי עמי · כי כי · ולבני לוי הנותרים לבני לבני · ולך טרדין מן לך לך :

אחרת ואפשר שזה המזבח הוא מזבח הפנימי שעשה משה של זהב · ואמר זה השלחן קרא המזבח שלחן ויונתן תרגם מקב' מדבחא פתורא דאעא דעתו כי על השלחן דבר וזכר מזבח לפי שהיה נגד המזבח ובדרש רז"ל פתח במזבח וסיים בשלחן רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרוייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר ועכשיו שלחנו של אדם מכפר : ומקצעותיו לו . זויות השלחן לו כלומר ממדתו : וארכו וקירותיו עץ · פי' רבינו שלמה ז"ל כי אמר ארכו על גוף השלחן וקירותיו על מסגרותיו וזו המלילה לא נמצאת כי האורך והרוחב אינו עלם הדבר שיאמר עליו שהוא עץ או כסף או זהב והנכון בעיני כי טעם וארכו דבק למעלה ממנו שאמר ומקצעותיו לו ואמר וארכו כאילו אמר עם ארכו כמו שפירשנו כי מקצעותיו נחשבים עם מדת ארכו והנה לא זכר רחב לזה המזבח שראה או השלחן : (כג) ושתים דלתות להיכל ולקדש · לשער ההיכל היו שתים דלתות וכן לקדש שהוא הדביר וכאמרו שתים ידוע הוא כי לא יעשו לשער דלת אחד שתים מפני כפל הדלתות כמו שאמר : (כד) ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת · פי' רבותינו ז"ל במסכת מדות כן פתחו של היכל גובהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וד' דלתות היו לו שתים בפנים ושתים מחוץ שנ' ושתים דלתות להיכל ולקדש החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל הפנימית נפתחות לתוך הבית לכסותו אחרי הדלתות שכל הבית היה מלופה זהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר בתוך הפתח היו עומדת וכמין איצטרכה מטה היו נקפלות לאחוריהם אלו היו שתי אמות ומחצה ואלו שתי אמות ומחצה חצי אמה ומזוזה מכאן וחצי אמה ומזוזה מכאן שנאמר שתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתים דלתות לאחרת פירוש איצטרכה מטה כתב בעל הערוך בלשון יון קורין לדבר הפוך אנטרוכי ובבראשית רבה אך יצא יצא יעקב · רבנן אמרי כמין אנטרוכי מטה הדלתות היו נקפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו הה"ד אך יצא יצא יוצא ואינו יוצא : שתים לדלת אחת . עמה היו שתים וכן לאחרת : (כה) ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל . בא הכינוי טרם הידיעה כי אל דלתות ההיכל פירושו אליהן וכן ויביאה את תרומת ה' ותראהו את הילד והדומים להם : כרובים ותמרים · מה שאמר ועשויה לשון נקבה על הצורה כאילו אמר ועשויה צורת כרובים : אל דלתות ההיכל . אל כמו על וכמוהו רבים : ועב עץ אל פני האולם מהחוץ · פירושו עץ עב ויקרא בלא סמיכות עב כמו שאמר ועב אל פניהם ואמר והעבים ונקרא בדרז"ל מרים על מרים שבנאה בבירה וזה העב היה נתון בבנין בקיר האולם על פניו מבחוץ כלפי המזבח וכן היה בבנין בית שלמה כרותות ארזים אמרו רבותינו ז"ל בנויות בתוך הכותלים ותרגם יונתן וסקופתא דאעא ורבינו שלמה ז"ל פירש כי עב זה הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל במסכת מדות וכלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט ומה שאמר מבחוץ שהיו כלונסות יוצאות לכותל פני האולם מן החוץ לכתיפות האולם לשני עברי הפתח : (כו) וחלונים . וצלעות הבית והעבים . פירשו רז"ל צלעות הבית אלו המלטסים והעבים אלו המריצין פירוש מלטסין כדבך של עץ שבונין בכתלים שמניחים עליו ראשי הקורות והמריצין הם קורות גדולות : (א) ויוציאני אל החצר החיצונה . היא עזרת נשים : הדרך דרך הצפון : כתרגומו כאורח תרעא דפתית

לקבל מדבחא פתורא ר"ל השלחן קורא מזבח שמכפר בזמן הזה כמזבח כך שמעתי : ומקצעותיו · (רגליו , גגו וארכו כתוב במקרא גגו והוא ורגליו · וארכו הכתוב במקרא הוא גגו כצ"ל ט"ס) גוף השלחן : וקירותיו . מסגרותיו : (כג) ושתים דלתות · לכל פתח סוגרים זה לעומת זה אחד במזוזה לפונים ואחד במזוזה דרומים : (כד) ושתים דלתות לדלתות . לפתח ההיכל היו שתי זוגות דלתות כמו ששנינו במסכת מדות ד' דלתות היו לו ב' מבפנים וב' מבחוץ החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל שהיה שש אמה והדלת רחבו חמש כשיעור חצי רוחב הפתח וכנוס אמה לפנים מן המזוזה נמצא עובי הכותל ה' אמות מגולה וכשהדלת החיצון נפתח לפנים היה מכסה אותה והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה שוה בזהב חוץ מאחר הדלתות רבי יהודה אומר אף הפנימיות היו עומדות בתוך הפתח וכמין איסטרמיסא היו נקפלות לאחוריהן אלו ב' אמות ומחצה ואלו ב' אמות ומחצה וחצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן שנאמר ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות וגו' וזהו פירושו בין פנימיות בין חיצונות עומדות בתוך עובי הכותל ואלו ואלו כנוסות חצי אמה לפנים מן המזוזה הפנימיות נפתחות לצד החיצונות והיצוניות לצד הפנימיות וכיצד ב' דלתות של חמש חמש אמות נפתחות זו כנגד זו בתוך ה"א רחב של עובי הכותל של חולין' היו וכנגד חציין היו נקפלות לאחוריהן כשפותחין אותן כמין פנקסאות של עץ שכותבין עליהם בעט ברזל שנקפלות זו אחורי זו נמצא כשנקפלות עמדו על שתי אמות ומחצ' וכשנפתחו' זו לעומת זו מכסות חמש אמות של עובי הכותל : (כה) ועב עץ אל פני האולם · (ועב פרי"ף בלע"ז לשון קורות בתינו סא"ה) כלונסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט כך שנינו במסכת מדות וזהו ועב יוצא מכותל הבית ובא אל פני האולם מבחוץ : (כו) אל כתפות האולם . לשתי עברי הפתח : וצלעות הבית והעובים . והראני צלעות ואת העובים ואמרו רז"ל צלעות הבית אלו המלטסין והעובים אלו המריצו' ומה הן מריצות קירות ומה הן מלטסין ארזים שנותנין בראש הכתלים להניח עליהן ראשי הקורות : (א) ויוציאני · מן החצר הפנימי : אל החצר החיצונה · בשער הצפון שהוזכר למעלה ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון והוא היה נתון באמצע אורך עזרת ישראל שהוא מאה אמה :

ויביאהו אל הלשכה אשר נגד וגו' . (אל אחת מהלשכות הראשונות א"כ סא"ה) אל מקום הלשכות קנברי"ן בלע"ז הם הלשכות העומדות בצפון הבית המובדלות ד' אמה מן התאים כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רחב כ' אמה סביב לבית ואין אדם יוכל לכנס לאותן לשכות ולא לאויר רחב העשרים שביניהם ובין התאי' אלא דרך החצר (הפנימי') (החיצונה כצ"ל) כמו שמפורש למטה בענין שהרי אמר שהחצר הפנימי מאה על מאה מרובע לפני הבית למזרח ואמר על רחב הבית לקדים מאה אמה נמצא רוחב הבית סותם את רוחב החצר החיצונה (הפנימית כצ"ל יוס"ה) ואינו יכול ליכנס לשנים מצידי הלשכות לא לצפון ולא לדרום לכך הוצרך לבא לאותן הלשכות דרך

מצודת ציון

כמו ולמקצעות המשכן (שמות כו) : (כד) מוסבות . מל' סבוב : (כה) ועב עץ · כמו ועץ עב : (כו) כתפות . עבר וצד : וצלעות · הם הקירות המוכבים על ראשי הכתלים ועליהם מניחין ראשי קורות התקרה והוא מלשון צלע וצד כי המה בצדדי הבית : והעובים · הם קורות התקרה שהמה עבים קצת : (א) הגזרה . זה ההיכל ובית ק"הק : הבנין . הם הצלעות והמסיבה : (ג) רצפה : ענין

מצודת דוד

הזהב : ומקצועותיו לו . ר"ל הרגלים שבארבע המקצועות היו נמשכין ממנו ולא שנעשו בפ"ע ונתחברו אל השלחן . או ר"ל הרגלים שבארבע המקצועות אשר לו וגם ארכו זהו גגו שהוא שטחית השלחן וגם קירותיו הם הכתלים הקבועים מרגל לרגל מתחת גג השלחן הכל היה מעץ ועל העץ היה צפוי זהב : וידבר אלי . המלאך הדובר בי : זה השלחן אשר לפני ה' . ר"ל מה שראית עומד לפני בית ה' הוא קדש הקדשים הנה זהו השלחן : (כג) ושתים דלתות · במשך עובי המזוזות היו קבועות שתי דלתות האחת מסובה כלפי פנים והאחת כלפי החוץ : ולקדש · זה קה"ק : (כד) ושתים דלתות לדלתות . ר"ל כל דלת היתה חלוקה לשתים והיו קבועות זו לעומת זו חצי האחת במזוזת לפונית ואחת לעומתה במזוזת דרומית וכשהן נסגרות היו סותמות כל חלל הפתח : שתים מוסבות דלתות . ר"ל אלו השתים היו הדלתות מוסבות בחצי את החצי והוסיף לפרש ולומר שתים לדלת אחת וכו' ר"ל כל חלק מכל דלת היתה חלוקה עוד לשתים ע"י חוליות וסיתה נקפלת לאחוריה והוכב חציה את חציה והיה א"כ בכל חלק רביעית הדלת וכשהן נפשטות ונסגרות היו סותמות כל חלל הפתח ועיין בקונטרס בנין הבית : (כה) אליהן · כמו עליהן וחוזר ומפרש על דלתות ההיכל וכן על דלתות קה"ק היה חקוק צורת כרובים ותמורים כמו שהיה חקוק על הקירות : ועב עץ · קורה עבה ביותר מעץ היה קבוע בבנין כותל ההיכל ונמשך אל פני כותל האולם מהחוץ כלפי החצר הפנימי וזה היה לחזוק הבנין שלא יבעט ולא ימוט לפי רוב הגובה : (כו) וחלונים אטומים · באולם היו חלונות סתומות במחילה בהירה וזכה : ותמורים כותרות בצורות אילני תמר היו בכתפות האולם מזה ומזה על המזוזות ממעל כדרך שהיו בכל המזוזות : וצלעות הבית · ר"ל גם הראני צלעות הבית הם קורות המוסבבות על הכתלים והעובים הם קורות התקרה שהמה עבים קצת : מב (א) ויוציאני · הוציאו מן ההיכל אל החצר החיצונה דרך חצר הפנימי הדרך דרך הצפון . ר"ל הדרך שהוליך אותי היה דרך פאת לפון : אל הלשכה . ר"ל אל קבוצת הלשכות אשר עמדו מול הגזרה ומול הבנין אל אותן הלשכות שעמדו

רשי

דרך החצר החיצונה הצפונית : אשר נגד הגזרה · אותן הלשכות היו כנגד כל מאה אמה של אורך הבית מן המזרח למערב כמו שאמור בענין בלשכות הללו והנה על פני ההיכל מאה אמה : (ב) אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון · אל פתח הלשכה שהיא פונה לצפון לחצר החיצונה ורואה כנגדו חמשים אמה רחב עד הכותל לפוני של חצר החיצונה והאורך מאה אמה שהרי הלשכות מחזיקות מן המזרח למערב מאה אמה ורחבו מן הצפון לדרום נ' אמה כמו שאמו' למטה בענין וחלל החצר החיצונה מאה אמה רחב כמו שאמור למעלה וימד משער אל שער מאה אמה נמצא לפני הלשכות חלל אויר אורך מאה אמה ורוחב חמשים : (ג) נגד העשרים אשר לחצר הפנימי · כל זה סימן מקום הלשכות אצל העשרים רוחב אויר אשר לחצר הפנימי סביב סביב לבית כמו שאמור למעלה ובנין הלשכות רוחב ד' אמה : ונגד רצפה אשר להצר החיצונה . שאמרנו למעלה שעליה היתה החצר (סביב) מוקפת סביב לה : אתיק אל פני אתיק · לא ידעתי מהו . (תו') אתיק אל פני אתיק · אתיק הוא עמוד כמו שפי' רש"י נמי (לעיל מז) והאתיקים סביב לשלשתם שהם עמודים והלשכות העליונות היינו הני לשכות עצמם שמדבר מהם וקורא אותם עליונות לפי שהם בגובהו של הר כמו שפירש"י גבי ומתחת הלשכות האלה והכי פי' על הסדר והלשכות העליונות שהם בגובהו של הר ב' מהם היו קצרות כלומ' אינם רווחות לפי שהאתיקים היו ממעטים בהם שכן דרך הבנאים לחזק מלאכת בניינם לעשות עמודים עד ב' שליפי החומה ומשם ואילך כלים ומשופעים ולכך השלישית אינה קצרה והיינו דקאמר כי משולשות הנה ואין להם עמודי' לפי שאין צריך חיזוק כמו מלמטה ואין להם כעמודים כעמודי החצרות כלומר עמודי לשכות אלו אינם כשאר עמודי' שאר עמודים מיושבים אצל החומה לחיזוק אבל הני בעובי החומה בולטין לחוץ ולפנים לכך אוכלים מן הבנין : על כן נאצל · כתרגומו דחיקן לפי שהם בעובי החומה בולטים לחוץ ולפנים מחזקים הלשכות : מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ . לגד הארץ כך מצאתי בשם אצל גדול (סא"א) : בשלישים · ת"י מתלתין משמע שהיו אותן לשכות משולשות שלש זו למעלה מזו וגם המקראות מוכיחין כן שהוא אומר והלשכות העליונות קצרות מהתחתונות ומהתיכונות ואני לא יכולתי להבין בשלשת המקראות הללו כלל מהו כי יוכלו אתיקים מנה הם אותם אתיקים והיאך אוכלות מן העליונות ואינם אוכלות מן התחתונות ומן התיכונות ומעם שהוא נותן לדבר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לא ידעתי להבין בו : ואנ"י ל"א היה ל"י ל"א ר"ב ול"א עו"זר בכ"ל הבני"ן הזה אל"א כמ"ו שהראוני מ"ן השמי"ם) : (ד) ולפני הלשכות מהלך י' אמות רחב אל הפנימית דרך אמה א' : נראה בעיני לפי שחלל החיצונה רחב מאה מצפון לדרום ומהן הלשכות רחב חמשים ולפניהם אויר חמשים לגד צפון הרי כאן כל רחב החצר נמצא כל רחב החצר סתום שאין אויר בין הלשכות לבין זוית בית החליפות כלום ואין מבוא ליכנס בו לאויר הכ' שבין הלשכות והתאים כי אויר ד' אמה המפסיק בין התאים והלשכות הוא ס"ו אמות שאחורי בית החליפות ונוסף עליהם חמש אמות וא"ת נמצא אויר ה"א בין זוית החליפות לזוית הלשכות הרי עובי כותל המפסיק בין חצר הפנימי ובין חצר החיצונה הבא מן המזרח למערב כותמו שהרי עוביו ו"א ולאשו כלה לאותו זוית לתוך מאה אורך של חצר הפנימית אל זוית בית החליפות לפיכך אין מבוא לאותו אויר ד' לא בפנימית ולא בחיצונה אא"כ היה משפע וכונס כשהיה מכלה סוף חומה שבין שתי החצרות (שופע בתוך חצר החיצונה בפנימית) בעובי החומה אמה כדי כניסת אדם ונכנס לתוך אויר ה"א שבין כותל החליפות לכותל הלשכה והולך באותו אויר לגד מערב י' אמות ושם כלה משך בית החליפות ונכנס לתוך אויר רחב ד' וזהו שאמר מהלך י"א רחב לבא אל הפנימית דרך אמה א' שהרי נכנס בו דרך פתח אמה אחת שעיפעו כונס בסוף החומה ולמה קורהו מהלך רחב ולא היה לו לומר מהלך י' אמות אורך לפי שלענין בנין החליפות הוא רוחב לפי שבנין החליפות מן הצפון לדרום ס"ו אמה ומן המזרח למערב אינו אלא י"א : ופתחיהם לצפון · פתחי הלשכות

א וְאֲשֶׁר־נֶגֶד הַבִּנְיָן אֶל־הַצָּפוֹן׃ ב אֶל־פְּנֵי אֹרֶךְ אַמּוֹת הַמֵּאָה פֶּתַח הַצָּפוֹן וְהָרֹחַב חֲמִשִּׁים אַמּוֹת׃ ג נֶגֶד הָעֶשְׂרִים אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְנֶגֶד רִצְפָה אֲשֶׁר לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה אַתִּיק אֶל־פְּנֵי־אַתִּיק בַּשְּׁלִשִׁים׃ ד וְלִפְנֵי הַלְּשָׁכוֹת מַהֲלַךְ עֶשֶׂר אַמּוֹת רֹחַב אֶל־הַפְּנִימִית דֶּרֶךְ אַמָּה אֶחָת וּפִתְחֵיהֶם לַצָּפוֹן׃ ה וְהַלְּשָׁכוֹת הָעֶלְיוֹנֹת קְצֻרוֹת כִּי־יוֹכְלוּ אַתִּיקִים מֵהֵנָּה מֵהַתַּחְתֹּנוֹת וּמֵהַתִּיכֹנוֹת׃

ג' נגדי' ס"פ בבנינה · ל' וכ"כ י"ו מיחדין · ל' חסר וי"ו בתרא . ל' · ל' כ"כ ז'

תרגום

וְדִקְדָם בִּנְיָנָא לְצִפּוּנָא׃ ב לָקֳבֵיל אוּרְכָּא דְאַמִּין מְאָה תַּרְעָא חַד דִּפְתִיחַ לְצִפּוּנָא וּפוּתְיָא חַמְשִׁין אַמִּין׃ ג לָקֳבֵיל עַסְרִין דִּלְדַרְתָּא גַוָּיְתָא וּקְבֵל דִּלְצִפּוּנָא רִצְפְּתָא דִּפְתִיחָא לְדַרְתָּא בָּרָיְתָא זָוֵי לָקֳבֵיל זָוֵי מְתַלְתִין׃ ד וְקֳדָם לִשְׁכָּתָא מַהֲלַךְ עֲסַר אַמִּין פּוּתְיָא לְגָיו אוֹרַח אַמְּתָא חֲדָא וְתַרְעֵיהֶן פְּתִיחִין לְצִפּוּנָא׃ ה וְלִשְׁכָּתָא עִילָיָתָא דְּחִיקָן אֲרֵי נְסִיבָן זָוְיָא מִנְּהֵין מֵאַרְעִיתָא

העשרים ג' וסימן לא אשחית בעבור העשרים · נגד העשרים · ליחזקאל העשרים : מהנה ז' בקריאה וסימן ועשה מאחת מהנה · כל היוצא מהנה יטרף · ושמרון בחצי חטאתיך · והלשכות העליונות קצרות ; אחת מהנה לא נעדרה · אחת מהנה לא נשברה · בחר לך אחת מהנה ואעשה לך דדברי הימים :

רדק

דפתיח לאורחא לצונא : הגזרה . הבנין . פירשנוהו למעלה : (ב) אל פני אורך אמות המאה · הידיעה בעבור שזכר למעלה והגזרה והבנייה וקירותיה ארך מאה אמה : אל פני פתח הצפון · כתרגומו תרעא חד דפתיח לצפונא : והרוחב חמשים אמות ; כמו שאמר למעלה ועל פני שער האיתון על לפני אולם השער הפנימי חמשים אמה : (ג) נגד העשרים . האמה שאמר למעלה ובין הלשכות עשרים אמה : ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה . הלשכה הזאת היתה מצד פנים נגד העשרים ומצד חוץ נגד רצפה אשר לחצר החיצונה שהיא עזרת נשים כמו שאמר למעלה ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר וגומר : אתיק אל פני אתיק בשלשים · לשכה אל פני לשכה בשלשים רוצה לומר שהיו לשכה למעלה מלשכה שלשה זו על גב זו עליונה ותיכונה ותחתונה כמו שאמר למעלה: (ד) ולפני הלשכות · אמר שהיו לשכה כנגד לשכה וביניהם היה מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת · ואמר הפנימי' דרך כלל כאילו אמר הפנימיו' ויונתן תרגם על דרך שם לא על דרך תאר שתרגם לגיו : ופתחיהם לצפון . אמר שהלשכות היו פתוחות לצפון : (ה) והלשכות העליונות קצורות · כבר אמר כי הלשכות היו שלש זו על זו ואמר כי העליונות קצרות מן האחרות והנה אלה הפך אותם התאים שזכר למעלה כי אותם היו רחבות העליונות מאשר תחתיהן כמו שאמר ולא יהיו אחוזים בקיר הבית כמו שפירשנו וכמו שהיה בבנין שלמה היציע התחתונה וגו' אבל כאלה הלשכות היו העליונות קצרות ונתן הטעם כי יוכלו אתיקי' מהנה ועוד נתן טעם כי משולשות הנה וגו' ואיני יכול להבין בבנין הלשכות האלה איך ראה אותן הנביא ובאיזה ענין היה שהתחתונות רחבות מהעליונות וגם רבינו שלמה ז"ל לא פירש דבר ואפשר שהיו כותלי הלשכות עשויות כמין כפה שאוירם הולך וצר מלמעלה ויהיה פירוש כי יוכלו אתיקים מהנה שיתפשו אוירי הלשכות מהתחתונות ומהתיכונות יתפשו מהבנין יותר לפי שהיה רחב יותר מלמטה כלומר אוירו רחב ואמר מהנה ואחר כך פירוש מהתחתונות ומהתיכונות אמר הכנוי קודם הידועה וכן ותראהו את הילד והדומים לו ועדיין קשה לי לפירוש הזה אם כן התיכונות היו קצרות יותר מהתחתונות וזה לא זכר ואפשר כי לא זכר אלא העליונות לפי שהיו קצרות יותר : יוכלו . כתיב בוי"ו במקום אל"ף כי אותיות אהו"י מתחלפות והוא ענין תפיסה והכ' הזה מצאנו בדברי רז"ל כאמרם כמה לוחות אוכלות בארון שהם ויונתן לא פי' לנו בזה דבר אלא שתרג' הפסוק כפשוטו ולשכתא עליתא דחיקן ארי נסיבן זויא מנהון מארעיתא וממציעתא בנינא ואומר אני

מצודת דוד

שעמדו בפאת צפון רחוקים עשרים אמה מיסוד כותל המסיבה כמ"ש ובין הלשכות רחב עשרים אמה (לעיל מא) : (ב) אל פני וגו' והרחב וגו' · ר"ל הביאו אל פתח הצפונה הפונה מול כותל חצר החיצונה אשר לפניה אויר הלל אורך מאה אמה ברוחב חמשים אמה כי רחב הלשכות היו נ' אמה והארכן מאה אמה כמ"ש בענין והיו א"כ מרוחקים מכותל חצר החיצונה חמשים אמה הרי א"כ אויר ההלל שלפניהם מאה אורך וחמשים רחב ועיין בקונטרס בנין הבית והצורה : (ג) נגד העשרים וגו' . נותן סימן על מקום הלשכות ההם ואומר העבר מזה היה מול חלל אויר עשרים מהחצר שלפני יסוד כותל המסיבה וזהו מ"ש ובין הלשכות רחב עשרים אמה (לעיל מא) : הפנימי · ר"ל עבר הפנימי מהלשכות היה פונה מול חלל האויר הזה : ונגד רצפה וגו' · ר"ל והעבר מזה היה מול הרצפה מהחצר כמ"ש ורצפה עשוי לחצר סביב (לעיל מ) : והחצונה · ר"ל עבר החיצונה מהלשכות היה פונה מול הרצפה הזה : אתיק אל פני אתיק · ר"ל עמודי הלשכות ההם היו זה לעומת זה עמוד בפנים מול עמוד מבחוץ : בשלישים . ר"ל כן היה בעבור שהלשכות ההם היו שלשה עליות . זו על גב זו והיה הבנין גבוה ולכן היו עמודים כפולים זה מול זה לחזק הבנין : (ד) ולפני הלשכות וגו' . ר"ל הנכנס לאויר חלל העשרים שלפני הלשכות היה לו מהלך עשר אמות רחב בית החליפות לבוא על עבר הפנימית מהלשכות והל"ך שם דרך פרלה מאמה אחת רחב וזהו לפי שלא היה דרך לבוא בחלל עשרים האמה שבעבר הפנימי מהלשכות לא מחצר הפנימי כי לא היה שם מקום להיות פתח כי כותל מזרחי של בית החליפות נמשך עד המקלוע ושם היה חלונות להטמין הסכינים כמ"ש בקונטרס בנין הבית ולא היה מקום על פתח ולא מחצר החיצונה כי בית החליפות ועובי כותל חצר הפנימי סתמו כל רוחב חלל עשרים האמה ועוד נכנס אמה אחת בכותל הלשכות כמ"ש בקונטרס בנין הבית ובפאת המערב היה סותם מקום המיוחד לבשל ק"ק ולהיות דרך כניסה היה פרלה ברוחב אמה בסוף כותל חצר הפנימי שאצל כותל הלשכות ואורך הפרלה ההיא היתה מול האמה שנכנסה הכותל ההיא בכותל הלשכות ועוד אמה להלן ומשם היה פרלה רוחב אמה באורך חמש אמות כלפי המערב עד כלות הכותל ההיא המכסה עובי כותל בית החליפות וכאשר נראה בצורה ועיין בקונטרס בנין הבית וז"ש ולפני הלשכות ר"ל הנכנס לאויר החלל שלפני הלשכות היה לו מהלך עשר אמות רוחב לבוא אל עבר הפנימה מהלשכות תמשה בתוך הפרלה מול כותל מזרחי של בית החליפות והמשה מול חלל בית החליפות וכותל המערבי והולך א"כ שם ברוחב דרך אמה של הפרלה : ופתחיהם . פתחי הלשכות ההם היו בעבר הצפוני מול רצפת חצר החיצונה : (ה) והלשכות העליונות . הלשכות האלה שעמדו במעלה ההר כלפי המערב היו קצרות

מצודת ציון

ענין הגעת אבנים למדרך הרגל : אתיק · עמוד מרובע בולט מהכותל רחב מלמטה והולך וכלה מלמעלה והוא עשוי לחיזוק וכן והאתיקים (לעיל מא) : בשלישים · מלשון שלשה : (ד) מהלך . ר"ל דרך ושביל : (ה) קצורות . מלשון קצר ר"ל צרות ודחוקות : יכלו . כמו יאכלו והוא ענין המעטה כאויר החלל וכדרז"ל כמה לוחות אוכלות בארון (ב"ב יד) : ומהתיכונות · מהאמצעית כאלל

הני פרשה זו עתיד אליהו לפרשה : (ו) כי משלשות : ג' אתים היו זה על זה : ואין להן עמודים כעמודי החצרות · שנסמכות התקרות על העמודים אלא על הכתלים היו נסמכות והכתלים היו עשויין כמין כפה : על כן נאצל מהתחתונות והתיכונות מהארץ : על כן נדחק ונפרד מקום העליונות מהתחתונות מהארץ מלמטה כלפי הארץ כי שם היו רחבות ולמעלה קצרות : נאצל . מן ואצלתי מן לא אצלתי מהם ענין פרישה ויונתן תרגם על כן דחיקא : (ז) וגדר אשר לחוץ · וכא וראה כלפי חוץ הכותל לעומת הלשכות אורך הכותל חמשים אמה ארכו כאורך הלשכות לפיכך אמר והנה על פני ההיכל מאה אמה כי מאה אמה אורך ההיכל כמו שכתבנו והלשכות לא היו תופשות כל אורכו של היכל אלא חציו : (ט) ומתחתם . משלש תיבות שהראשונה לוקחת מן האחרונה והקרי הוא ומתחת הלשכות ואמר הלשכות האלה המביא מהקדים כבר אמר כי הלשכות לא היו מגיעות אלא עד חצי ארכו של היכל וקרא מתחת הלשכות מה שמהם כלפי מזרח לפי שהמערב היה בעליונות שלהם כמו שפירשנו כי ההר משפע ועולה עד ההיכל ומבואו היה מן המזרח כי מן המזרח היו נכנסין בהר הבית וממנו ולפנים עד האולם וההיכל במעלות הכל כמו שכתבנו למעלה לפיכך כניסתן היתה מתחתן שהוא כלפי מזרח וזה הוא שאמר המביא מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה המביא שם וכתיב המביא וקרי המבוא בבא מי שיבא : (י) ברחב גדר החצר דרך הקדים · אמר כי גם כן במזרח ברחב שבין כותל החצר והגזרה ראה לשכות כמו שראה בצפון כמו שזכר והדרך שהיה לפניהם כמראה הלשכות ר"ל כמראה דרך הלשכות ואמר כמראה כי הכל היה רואה במראה הנבואה לא ממש הדבר : (יא) ודרך · מבואר הוא : (יב) וכפתחי הלשכות . פתח בראש דרך · ראה פתח בראש דרך ואיזה דרך דרך בפני הגדרת הגינה והוא דרך הקדים בבואן פי' כשהיה האדם נכנס מן המזרח : הגדרת הגינה · רוצה לומר מעלת אבנים עשויה כמו גדר אבנים והיתה הגונה ונאה הגונה מדברי רז"ל דבר הגון ותרגם יונתן דוכן ליואי ודוכן הלוים

הלשכו' הללו לצפון · אצלתי . וזהו פי' של פתח הצפון הכתובה למעלה שם קיצר הדבור וכאן פירשו (זה שייך לרש"י מ"ב פסוק ב' בגמר הדבור למעלה וזהו פי' ר' שמעיה וכתב מדעתו · תוספות) : (ה) והלשכות העליונות וגו' (ו) כי משולשות הנה וגו' . לא הבנתי בהם כלל : כי יוכלו אתיקים · כמו יאכלו אוכלים ומעטים בהויר הלשכות : (ז) וגדר אשר לחוץ וגו' · המפסיק בין הלשכות והחצר החיצונה של צד מזרח : ארכו חמשים אמה . מן הצפון לדרום : (ח) כי אורך הלשכות . מן הצפון לדרום חמשים אמה : והנה על פני ההיכל · מן המזרח למערב כנגד האולם וההיכל ובית הכפרת והתאים ק' אמה : (ט) ומתחת הלשכות האלה · איני יודע אם בא ללמד שהיה להם מחילות מתחתיהם או בא ללמד שהיו לשכות במזרח החצר ולפי שההר הולך ומשפע לצד המזרח קורא לו ומתחת הלשכות האלה שאלו בגובהו ואלו בשפולו וכן הוא אומר ובשפולו של חצר אל המבוא אשר מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה : (י) ברחב גדר החצר וגו' · הבא מן הקדים של חצר החיצונה וסובב אל הצפון דרך מקצוע צפונית מזרחית של חומות הפנימית מבחוץ לבא לאותן הלשכות שבצפון מוצא על פני גדר החצר כותל מזרח של חצר הפנימית שהיא מערבית לחיצונית כנגד הגזרה והבנין שבפנימית לשכות סמוכות לאותו הכותל ועומדי' בחיצונה מצאתי : (יא) ודרך לפניהם : לפני לשכות הללו יש דרך רחב אויר בחצר (החיצונה) חמשים אמה כמראה דרך הלשכות אשר בצד הצפון הכתובות למעלה : כארכן של לשכות הצפון ארכן של אלו וכן רחבן : וכל מוצאיהן . כמוצא לשכות הצפון : וכמשפטיהן וכפתחיהן . של לשכות הצפון : (יב) וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום . פתחי לשכות הקדים שאף בדרום היו לשכות מובדלות מן התאים הדרומיים עשרי' אמה כמו שאמור למעלה ובין הלשכות רוחב כ' אמה מבית לבית סביב סביב : פתח בראש דרך . פתח היה להם ללשכות הקדים בראש דרך והדרך היה בפני הגדרת הגינה ת"י דוכן ליואי ולשון גדרת הגינה בנין גדר אבנים עשוי במעלות שהיו נוגנים

בנין : ו כי משלשות הנה ואין להן עמודים כעמודי החצרות על־כן נאצל מהתחתנות ומהתיכנות מהארץ : ז וגדר אשר־לחוץ לעמת הלשכות דרך החצר החצונה אל־פני הלשכות ארכו חמשים אמה : ח כי־ארך הלשכות אשר לחצר החצונה חמשים אמה והנה על־פני ההיכל מאה אמה : ט ומתחתה לשכות האלה המבוא מהקדים בבאו להנה מהחצר החצנה : י ברחב ׀ גדר החצר דרך הקדים אל־פני הגזרה ואל־פני הבנין לשכות : יא ודרך לפניהם כמראה הלשכות אשר דרך הצפון כארכן כן רחבן וכל מוצאיהן וכמשפטיהן וכפתחיהן : יב וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום פתח בראש דרך דרך בפני הגדרת הגינה דרך

(ל' · ב' ; כ' ; ג' חסר י' ; ומתחת הלשכות ק' ; המביא ק' ; ל' חסר דחסר ; י' · ל' ; ל' י' ל' · ל' ; ל' · ל' ; ל' · ל')

וממציעתא בנינא : ו ארי מתלתן אינון ולית להון עמודין כעמודי דרתא על כן דחיקן מארעיתא וממציעתא מארעא : ז וכתלא דלברא קביל לשכתא אורח דרתא ברית[א] דקדם לשכתא אורכיה חמשין אמין : ח ארי אורכא דלשכתא דלדרתא בריתא חמשין אמין והוין על אפי היכלא מאה אמין : ט ומלרע ללשכתא האילין מעלנא ממדינחא דעלין להין מדרתא בריתא : י בפותיא דכתלא דדרתא באורח מדינחא דקדם בצורתא ודקדם בנינא לשכן : יא ואורח קדמיהון כחיזו לשכתא דפתיחן לאורח צפונא כאורכיהן כן פותהן וכל מפקניהן וכדחזי להן וכתרעיהן : יב וכתרעי לשכתא דפתיחן לאורח דרומא תרע בריש אורח אורח קדם דוכן ליואי אורח

החיצונה ד' כתיב כן חסר יו"ד וסימן ואילמיו אל חצר החיצונה דתמורי דשער הדרו' · וגדר אשר לחוץ · כי אורך הלשכות אשר לחצר · וחד חס' דחס' ומתח' הלשכות : דרך הצפון ו' וסי' נמסר לעיל בספרא סי' א':

מצודת ציון

(ו) נאצל . ענין הפרשה כמו אצלת לי ברכה (בראשית כז) : (ז) וגדר · כותל : (ט) המביא · מל' ביאה : (יב) הגדרת הגינה · ת"י דוכן לואי ולשון גדרת הגינה ר"ל בנין גדר הגון ורָאוי ולשון הגון הוא ידוע ברז"ל · או יתכן שהוא מל' נגון ור"ל מקום שהלוים עומדים ומנגנים בשיר ונא

מצודת דוד

גרות ודחוקות מבפנים כי האתיקים שהיו מבפנים כמ"ש למעלה הם מעטו מהן את החלל וחזר ופירש מן התחתונות ומן התיכונות מעטו בנין האתיקים את החלל אבל מן העליונות לא מעטו את החלל כי לא עלו שמה כי כבר נתחזק הבנין במה שהיו האתיקים בתחתונות ובתיכונות : (ו) כי משולשות הנה . בא ליתן טעם למה היו אתיקים בפנים למעט החלל ואמר לפי שבנין הלשכות היו משולשות שלשה עליות זו ע"ג זו ולכן צריך לחזק הבנין : ואין להן וגו' . ר"ל אין תועלת להן בעמודים כלפי החוץ לבד כדרך עמודי החצירות כי לא יתחזקו באלה : על כן וכו' · ר"ל הואיל והיה הצורך לעשות עמודים גם בפנים לכן נלקח ונפרש מחלל לשכות התחתונות ומהתיכונות מהארץ ר"ל כלפי רצפת התיכונות מעטו האתיקים את החלל אבל לא כלפי התקרה כי האתיקים היה הולכים וכלים כלפי מעלה ולא הגיעו עד התקרה כי כבר נתחזק הבנין ועיין בצורה : (ז) וגדר וגו' . ר"ל כותל הנראה מחוץ שלפני הלשכות ולתוספת ביאור אמר דרך חצר החיצונה ר"ל הפונה לחצר החיצונה אל פני הלשכות למזרחן : ארכו . אורך הכותל ההוא הנראה מחוץ היה חמשים אמה כי אמה אחת היתה נכסת מעין הרואה ע"י כותל חצר הפנימי כאשר נראה בצורה והיא האמה שהפרלה אצלה כי באמת היה אורך הכותל נ"א אמה כי מכותל חצר הפנימי עד כותל חצר החיצונה היה מאה אמה והחלל ממנה עד הלשכות היה חמשים אמה א"כ נשארו חמשים על הלשכות ועוד אמה אחת שהיתה נכסית בעובי כותל חצר הפנימי אבל היתה נכסת מעין הרואה אבל בפאת המערב היה נראה באמת נ"א אמות ועיין בקונטרס בנין הבית : (ח) כי אורך וכו' . בזה יתן טעם למה לא היה נראה כל אורך הכותל ואמר כי בנין הלשכות הנראה לחצר החיצונה היה חמשים אמה כי כותל חצר הפנימי כסה אמה אחת מעין הרואה (ולפי שאמר מלת אורך על הכותל לכן אמר כן גם על בנין הלשכות עם כי היה צודק עליו לשון רוחב) : והנה על פני ההיכל . ר"ל והנה הם עמדו לפני ההיכל באורך מאה אמה כמדת ההיכל כי מלת היכל כולל ההיכל והאולם ובית קה"ק והצלע מאחוריו וכותל הצלע : (ט) ומתחת הלשכות האלה . ר"ל בשפולי ההר כלפי המזרח אל הלשכות האלה שעמדו שם הנה דרך ביאה להן היה מעבר המזרח כשבא להן מחצר החיצונה כי כמו שעמדו לשכות במעלה ההר מול המסיבות מזה ומזה כן עמדו לשכות בשפולי ההר מזה ומזה והיו כמדות לשכות העליונות ועמדו חמשים אמה מרוחקים מכותלי חצר החיצונה ורחב הלשכות היו נבלעות אמה אחת בעובי כותל חצר הפנימי במשך י"א אמות ובאורך היו נבלעות חצי אמה בעובי כותל תאי המזרחי שבעבר השער מזה ומזה ומהם עד כותל המזרחי מחצר החיצונה היה י"א אמות ועיין בקונטרס בנין הבית ובצורה וז"ש המביא מהקדים וגו' ר"ל כשבאים אליהן מהחצר החיצונה היה דרך ביאה מן המזרח באותן י"א אמה : (י) ברחב גדר החצר . ר"ל ההולך ברחב גדר החצר בפאת המזרח מולא הלשכות ההן מסובות מהגדר למערב כלפי הגזרה והבנין : (יא) ודרך לפניהם . לפני הלשכות הללו היה דרך רוחב חלל חמשים אמה עד כתלי החצר החיצונה כמראה דרך הלשכו' אשר עמדו במעלה ההר בפאת צפון (ולפי שזכר למעלה פאת צפון אמר דרך הצפון) : כארכן כן רחבן . הוא מקרא קצר ויובן מעצמו שר"ל כארכן של העליונות כן ארכן של אלו וכרחבן כן רחבן : וכל מוצאיהם · ר"ל וכן היו שוה בתמונה במקום מוצא שלהן הם הפתחים : וכמשפטיהן . כמשפט גובהן ותמונתן של העליונים כן היו משפט אלו : וכפתחיהן . ר"ל כמספר פתחיהן : (יב) וכפתחי הלשכות וגו' . ר"ל מקום פתחי הלשכות הדרומות שבשפולי ההר היה דומה למקום פתחי הלשכות הדרומי

רשי

נוהגים ושרים עליו : דרך הקדים . שהדוכן היה במזרח כדכתיב בדברי הימים בפרש' ותשלם והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן לידותון וגו' עומדים מזרח למזבח : (יד) בבואם הכהנים וגו' . בבואם לאותן לשכות לאכול : ולא יצאו . מהן שהן קודש : אל חצר החיצונה . בבגדי קודש שעליהם : ושם יניחו בגדיהם וגו' . וקרבו אל אשר לעם . ויגשו ליגע בבגדי העם אם ירצו אבל בבגדי כהונה לא יגעו אל העם שיש בהן מעלות טהרה ובגדי החול מדרס להם : (טו) ומדדו סביב . לכל היקף הר הבית מבחוץ : (כ) לארבע רוחות מדדו . שלשת אלפים על שלשת אלפים אמה שהקנה שש אמה וזהו שייסד הקליר (בקדושתא דיום שני של סוכות) דוד ינטה קו שלשת אלפי אמות קצובה על שלשת אלפי אמות והיא שלשים ושש כמדה הראשונה שהיה הר הבית ה' מאות אמה על ה' מאות אמה חלוק שלשת אלפים על שלשת אלפים לרצועות של ה' מאות אמות שתי וערב ותמצא שם שלשים ושש רבעים של חמש מאות על חמש מאות ועל כן אמר הפייט (שם בקדושתא) ל"ו כמו שהיתה מאכפלת . מלאתי : חומה לו . להר הבית : סביב ה' מאות . שתי וערב זו חומת החיל המקפת כל ההר : להבדיל . את העם

יחזקאל מב

הַקָּדִים בְּבוֹאָן׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלַי
לִשְׁכוֹת הַצָּפוֹן לִשְׁכוֹת הַדָּרוֹם אֲשֶׁר
אֶל־פְּנֵי הַגִּזְרָה הֵנָּה ׀ לִשְׁכוֹת
הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יֹאכְלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים
אֲשֶׁר־קְרוֹבִים לַיהוָה קָדְשֵׁי
הַקֳּדָשִׁים שָׁם יַנִּיחוּ ׀ קָדְשֵׁי
הַקֳּדָשִׁים וְהַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם
כִּי הַמָּקוֹם קָדֹשׁ׃ יד בְּבֹאָם הַכֹּהֲנִים
וְלֹא־יֵצְאוּ מֵהַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר
הַחִיצוֹנָה וְשָׁם יַנִּיחוּ בִגְדֵיהֶם אֲשֶׁר־
יְשָׁרְתוּ בָהֶן כִּי־קֹדֶשׁ הֵנָּה יִלְבְּשׁוּ
בְּגָדִים אֲחֵרִים וְקָרְבוּ אֶל־אֲשֶׁר
לָעָם׃ טו וְכִלָּה אֶת־מִדּוֹת הַבַּיִת
הַפְּנִימִי וְהוֹצִיאַנִי דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר
אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים וּמְדָדוֹ סָבִיב ׀
סָבִיב׃ טז מָדַד רוּחַ הַקָּדִים בִּקְנֵה
הַמִּדָּה חֲמֵשׁ־אמות קָנִים בִּקְנֵה
הַמִּדָּה סָבִיב׃ יז מָדַד רוּחַ הַצָּפוֹן
חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה
סָבִיב׃ יח אֵת רוּחַ הַדָּרוֹם מָדָד
חֲמֵשׁ־מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה׃
יט סָבַב אֶל־רוּחַ הַיָּם מָדַד חֲמֵשׁ־
מֵאוֹת קָנִים בִּקְנֵה הַמִּדָּה׃ כ לְאַרְבַּע
רוּחוֹת מְדָדוֹ חוֹמָה לוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב
אֹרֶךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְרֹחַב חֲמֵשׁ מֵאוֹת
לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ לְחֹל׃

ב' חד חסר לשתות · ס' · ס' מ"ל · ל' · י"ג חס' · ל' . י"ד · ג' ולבשו"ק' · ה' · ו' · ל' · ל' · ס' · מאות ק' · ס' · ה' · ה' · ל' בטעם מלעיל · ל'

תרגום

מַדִינְחָא בְּמַעֲלָנְהֶן׃ יג וַאֲמַר
לִי לִשְׁכַּת צִפּוּנָא לִשְׁכַּת
דָרוֹמָא דִקְדָם בְּצוּרְתָא אִינוּן
לִשְׁכַּת קוּדְשָׁא דְיֵיכְלוּן תַּמָן
כַּהֲנַיָא דְקָרִיבִין לְשַׁמָשָׁא קֳדָם
יְיָ קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא תַּמָן יְיַחֲתוּן
קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָא וּמִנְחָתָא
וְחַטָאתָא וַאֲשָׁמָא אֲרֵי אַתְרָא
קַדִישׁ׃ יד בְּמֵיעַלְהוֹן כַּהֲנַיָא
וְלָא יִפְּקוּן מִקוּדְשָׁא לְדַרְתָּא
בָרַיְתָא וְתַמָן יְיַחֲתוּן לְבוּשֵׁיהוֹן
דִישַׁמְשׁוּן בְּהוֹן אֲרֵי קוּדְשָׁא
אִינוּן וְיִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין אוֹחֲרָנִין
וְיִתְעָרְבוּן עִם עַמָא׃ טו וְשֵׁיצֵי
יַת מִשְׁחַת בֵּיתָא גַוָאָה
וְאַפְּקַנִי בְּאוֹרַח תַּרְעָא דִפְתִיחַ
לְאוֹרַח מַדִינְחָא וּמַשְׁחֵיהּ סְחוֹר
סְחוֹר׃ טז מְשַׁח רוּחַ קִידוּמָא
בִּקְנֵי מִשְׁחֲתָא חֲמֵשׁ מְאָה
קְנִין בִּקְנֵי מִשְׁחֲתָא סְחוֹר
סְחוֹר׃ יז מְשַׁח רוּחַ צִפּוּנָא
חֲמֵשׁ מְאָה קְנִין בִּקְנֵי מִשְׁחֲתָא
סְחוֹר סְחוֹר׃ יח יַת רוּחַ
דָרוֹמָא מְשַׁח חֲמֵשׁ מְאָה קְנִין
בִּקְנֵי מִשְׁחֲתָא׃ יט אִסְתְּחַר
לְרוּחַ מַעַרְבָא מְשַׁח חֲמֵשׁ
מְאָה קְנִין בִּקְנֵי מִשְׁחֲתָא׃
כ לְאַרְבַּע רוּחַיָא מַשְׁחֵיהּ
שׁוּרָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר אוּרְכָּא
חֲמֵשׁ מְאָה וּפוּתְיָא חֲמֵשׁ מְאָה
לְאַפְרָשָׁא בֵּין קוּדְשָׁא לְחוּלָא׃

רדק

הלוים היה במזרח כשהיו הלוים עולים מעזרת ישראל לעזרת כהנים ובמסכת מדות שנינו וחלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהם נשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבים וחמש עשרה מעלות עולות מתוכם לעזרת ישראל כנגד חמש עשרה שיר המעלות שבתהלים שעליהם הלוים עומדים בשיר ולא היו לרוצות פירוש מוקפות אלא כחצי גורן עגולה ולשכות היו תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת נשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר כן היתה המשנה שם ואלו המעלות לא היה הדוכן שעליו הלוים אומרי' שיר בשעת הקרבן כי אותו היה בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ואלה המעלות היו בין עזרת נשים לעזרת ישראל והיו הלוים אומרים עליהם שיר בשמחת בית השואבה כמו ששנינו במס' סוכה פרק החליל והדוכן שהיו אומרים עליו שיר תמיד בשעת הקרבן אצל המזבח היה כמו ששנינו במשנת מדות עזרת ישראל היתה אורך קל"ה על רחב י"א אמה וכן עזרת הכהנים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רחב י"א וראשי פספסין היו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת כהנים ר"א בן יעקב אומר מעלה היתה וגבוהה אמה והדוכן נתון עלה ובה שלש מעלות של חצי אמה נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומאלה כך היה המשנה שנויה שם ונראה כי המעלה הזאת קרא הנביא הגדרת הגינה ומן הכתוב גם כן ראינו שהדוכן נתון במזרח כמו שאמר בדברי הימים והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן ולידותון ולבניהם ולאחיהם מלבשי' בוץ במצלתים בנבלים ובכנורות עומדים מזרח למזבח : (יג) ויאמר אלי . אשר יאכלו שם הכהנים אשר קרובים לה' קדשי הקדשים . להוציא ערל לב וערל בשר וקדשי הקדשים היו נאכלים לפנים מעזרת ישראל ממנה ולפנים היא הנקראת עזרה בסתם והוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשי' אם ירצו אבל בעזרת הכהנים שהיא לפנים מעזרת ישראל היו לשכות הכהנים ובהם היו אוכלים קדשיהם ומה שאמר והחטאת והאשם אחר שאמר קדשי הקדשים והחטאת והאשם הם קדשי הקדשים הנאכלים לפי שגם שלמי צבור היה להם דין חטאת ואשם ונקראי' ג"כ קה"ק ועליהם אמר שם יניחו ופירושו יניחו שם לאכלם שם ואחר כך אמר והחטאת והאשם : (יד) בבאם . בבאם אל לשכותיהם בעזרת הכהנים אמר כי בצאתם מעבודתם ובואם לעזרת הכהנים שם יניחו בגדי כהונה שעליהם שעובדים בהם שלא יצאו באותם בגדים אל החיצונה שהוא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת הכהנים שהיא מקודשת ממנה ופנימה לה לפיכך אמר מהקדש אל החצר החיצונה ועד הנה קרא עזרת נשים החצר החיצונה : וקרבו אל אשר לעם . אחר שילבשו בגדים אחרים יוכלו לגעת באותם בגדים אל הבגדים אשר לעם והם ישראל בעזרת ישראל כי בעזרת ישראל נכנסים ולא היו נכנסים לעזרת הכהנים אלא לסמיכה לשחיטה ולתנופה ובבגדי כהונה ולא היו רשאין לגעת בבגדי העם שהם חול והם מדרס להם וכן תרגם יונתן ויתערבון עם עמא : (טו) וכלה את מדות הבית הפנימי . הם החצרות והלשכות כי הכל הוא לתשמישי הבית הפנימי שהוא ההיכל : והוציאני . חוץ לחומת הר הבית : אשר פניו דרך הקדים ; זהו שער הר הבית המזרחי אשר קדם זכרו בתחילת הנבואה : ומדדו סביב סביב . מדד הבית אשר בו השער סביב לארבע רוחות : (טז) ומדד רוח הקדים . סביב כל אותו הרוח וכן מדד רוח הצפון ורוח הדרום ורוח המערב והיה בין הכל חמש מאות

מסורה

בבואן ב' חד חסר וחד מלא וסימ' ויצג את המקלות . בפני הגדרת הגינה . קרמא חסר : קרובים ח' מ"ל בלישנא וסי' נמ' בסיפרא דא סימ' כ"ג : המקום קדש חד מן י"ג קדש חסר וס מ' נמסר בסדר תצוה ובסדר נשא : וכלה ו' וסימן וכלה הרעב את הארץ . וכלה מכפר את הקדש . וכלה אהרן ובניו . ושב והרע לכם וכלה אתכם . שם ירעה עגל ושם ירבץ וכלה . וכלה את מרות חבית : מרד ח' וסי' נמ' לעיל בסיפ"א סי'

מצודת ציון

(יד) ולא יצאו . הוי"ו יתירה : ושם . הוי"ו היא במקום אבל : ישרתו . ענין עבודה : (טו) וכלה . ענין השלמה : (כ) להבדיל . ענין הפסק והפרשה : לחול . מל' חולין והוא הפוך הקדש כאירה

מצודת דוד

הדרומי שבמעלה ההר כי גם במעלה ההר היו לשכות בפאת הדרום וכמ"ש ובין הלשכות וגו' סביב (לעיל מא) ופתחי לשכות הצפון פנו לצפון ופתחי לשכות הדרום פנו לדרום כאשר בעליונות כן בתחתונות : פתח בראש דרך . ר"ל אולם להלשכות התחתונות היה עוד פתח נוסף עומד בראש דרך והוזר ומפרש דרך בפני הגדרת הגינה ר"ל הדרך שהיה בפני הדוכן למזרחו והוסיף לבאר ולומר דרך הקדים בבואן ר"ל כשיבואו אל הדוכן מפאת קדים בראש הדרך ההיא עמדו הפתחים מזה ומזה כי הדוכן עמד בהתחלת עזרת כהנים וכל עזרת ישראל יחשב לדרך אל הדוכן וא"כ התחלת העזרה היא ראש הדרך ושם עמדו הפתחים מזה ומזה פתוחים מהלשכות אל העזרה כי חמש אמות המזרחיות מחצר הפנימי היו מול הלשכות ושם היו הפתחים עיין בקונטרס בנין הבית וצורתו : (יג) ויאמר אלי . המלאך הדובר בי : לשכות הצפון וגו' . שעמדו ממעל ההר ומתחת : אל פני הגזרה . גם הלשכות אשר מתחת יקראו על פני הגזרה כי היו נמשכות מן הכותל י"א אמה כלפי המערב נגד הבית : הנה לשכות הקדש . מקודשות בקדושת העזרה : אשר קרובים לה' . המה בני צדוק כמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וכו' המה יקרבו אלי לשרתני (לקמן מד) : שם יניחו . ר"ל שם יניחו קדשי הקדשים לאכלם שמה ועל זבחי שלמי צבור יאמר שגם נאכלים במקום המנחה וכו' : (יד) בבואם הכהנים . כאשר יבואו הכהנים לאכול קדשים בהלשכות מלובשים בגדי כהונה : ולא יצאו . מהקודש בבגדי כהונה אל החצר החיצונה היא עזרת ישראל שהיא חיצונה לעזרת כהנים : ושם . אבל שם בהלשכות יניחו בגדי הכהונה אשר עבדו בהן את העבודה וכמו שנאמר יפשטו את בגדיהם וכו' והניחו אותם בלשכות הקודש (לק' מ"ד) : כי קדש הנה . ואין ראוי לגעת בהן אל בגדי חול וכשיבואו עמהן לעזרת אנשים פן יגעו בהן בבגדי חול מה שהעם מלובשין בהן : בגדים אחרים . ר"ל בגדי חול : וקרבו . ואז יכולים לגעת בהן אל הבגדים אשר לעם ויכולים לבוא לעזרת אנשים : (טו) וכלה . המלאך הדובר בי השלים למדוד את מדות הבית הפנימי הם החצרות והלשכות כי הכל היה לתשלומי הבית הפנימי שהוא ההיכל : דרך השער . הוא שער הר הבית המזרחי : ומדדו . את ההיקף של הר הבית : (טז) בקנה המדה . ובה שש אמות גדולות : סביב . ר"ל מהקצה אל הקצה : (יט) סבב . המלאך פנה אל רוח הים ומדד וכו' : (כ) חומה לו . אל הר הבית היה לו חומה מסביב : אורך וגו' . בא לומר

רד"ק

מאות אמה אורך וכן ברוחב ומה שאמר סביב אל רוח הים לפי שבאותו הרוח השלים פאות סביבו והיה לו חומה סביב להבדיל בין הקדש לחול כי הר הבית מקודש מירושלם שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסין לשם : (א) ויוליכני . אחר שמדד הרוחות מחוץ לעיני הוליכני אל השער אשר הוציאני ממנו : (ב) והנה • בא מדרך הקדים • נכנס בשער בדרך מזרח : וקולו כקול מים רבים . כמו שאמר בתחילת הספר אלא ששם הוסיף כקול שדי ופירוש וקולו וקול הכבוד ותרגם יונתן וקל מברכי שמיה : והארץ האירה מכבודו • פעל עומד מהנוסף והשאר שבאו מן הבנין הם יוצאים כמו האיר ברקיו תבל וכן להאיר על הארץ : מכבודו . מכבוד אלהי ישראל והוא ענין זוהר ונוגה כמו שפירשנו : (ג) וכמראה המראה . ובכלל אותו הכבוד שהאירה שראיתי ראיתי כעין המראה שראיתי בבאי לשחת את העיר כי ראיתי המרכבה וכן כמראה אשר ראיתי אל נהר כבר כל אותן המראות ראיתי עתה : אל נהר כבר • כמו על וכמוהו רבים ומה שאמר בבאי לשחת העיר והוא לא בא לשחת העיר אלא שפת הנביאים רוצה לומר בבאי כאשר באו הנביאים לשחת העיר ויונתן תרגם באתנביותי לחבלא ית קרתא ומה ששנה לשון מראה כמה פעמים לענין המראות המשתנות בענין המרכבה ורז"ל אמרו תשע ראיות במקרא הזה לומר שכל הנביאים לא היו רואים אלא אחר תשע אספקלריאות ומשה רבינו עליו השלום מתוך מראה אחת היה רואה שנאמר במראה אליו אתודע שהיה רואה באספקלריא המאירה ומה שאמר תשע הוא רמז לט' המסכות ותפוקיהם והעשירי יהיה קדש : אל פני • כמו על פני : (ד) וכבוד ה' בא אל הבית . אל ההיכל : (ה) ותשאני רוח • עד הנה אמר ויביאני ויוציאני ויוליכני אמר על האיש שראהו כמראה נחשת ועתה שנראה לו הכבוד עם המרכבה אמר ותשאני רוח כמו שאמר במרכבה הראשונה : (ו) ואשמע מדבר אלי מהבית . מדבר כמו מתדבר מבנין התפעל והתי"ו נבלעת בדגש : מהבי'• הקול יצא מהבית ששם הכבוד אלי שהייתי בחצר הפנימי : ואיש היה עומד אצלי • אפשר שהיה אותו שראה בתחילת הנבואה שהיה מראהו כמראה נחשת או היה מלאך אחר : (ז) ויאמר : את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם • כאילו אמר זהו אשר אשכון שם ואמר מקום כסאי כי בה"מ מכוון כנגד כסא הכבוד : ומקום כפות רגלי • על דרך והארץ הדום רגלי ודעת רז"ל כי בית המקדש נקרא כסא כמו השמים כמו שכתוב כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו ובספר ירמיה ביארנו הענין היטב ויונתן תרגם דין אתר בית כורסי יקרי ודין אתר בית אשריות שכנתי : בזנותם . שהיו זונים אחרי אלהים אחרים ועושין פסיליהם בביתם שהיה אצל בית ה' : ובפגרי מלכיהם : כמו שראינו במנשה ואמון שנקברו בגן ביתם : במותם • ובמותם שהיו עושים בבתיהם או פירושו שהיו עושין במותם במקום פגרי מלכיהם : (ח) בתתם ספם את ספי • כי בית המלך היה סמוך לבית השם והקיר ביניהם כמו שראינו בבנין שלמה כשבנה ביתו אמר ועולתו אשר יעלה בית ה' ואמר בדברי יוחנ ויורד את המלך מבית השם ויבאו בתוך שער העליון בית המלך : ומזוזתם אצל מזוזתי ; כפל הענין במלות שונות כמנהג כי המזוזה היא הסף ויונתן תרגם במתכהון ספהון לקבל ספי בית מקדשי ובניניהון בסטר עזרתי וכותל בית מקדשי בין מימרי וביניהון : ואכל . בחסרון הה"א למ"ד הפעל כמנהג והוא כמו ואכלה מן הדגוש : (ט) עתה ירחקו • כי יהיה להם לב חדש

תרגום

א וְאוּבִילַנִי לְתַרְעָא תַּרְעָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח מַדִינְחָא : ב וְהָא יְקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל אִתְגְּלֵי מֵאוֹרַח מַדִינְחָא וְקָל מְבָרְכֵי שְׁמֵיהּ כְּקָל מַיִן סַגִיאִין וְאַרְעָא נְהָרַת מִזִּיו יְקָרֵיהּ : ג וּכְחֵיזוּ חֶזְוָא דַחֲזֵיתִי כְּחֶזְוָא דַחֲזֵיתִי בְּאִתְנַבְּיוּתִי לְחַבָּלָא יַת קַרְתָּא וְחֶזְוָא כְּחֵיזוּ דַחֲזֵיתִי עַל נְהַר כְּבָר וְאִשְׁתַּטְּחֵית עַל אַפָּי : ד וִיקָרָא דַיְיָ אִתְגְּלֵי בְּבֵיתָא בְּאוֹרַח תַּרְעָא דִּפְתִיחַ לְאוֹרַח מַדִינְחָא : ה וּנְטַלְתַּנִי רוּחָא וְאַעֲלַתְנִי לְדַרְתָּא גַוַּיתָא וְהָא אִתְמְלֵי יְקָרָא דַיְיָ בֵּיתָא : ו וּשְׁמָעִית דִּי מְמַלֵּל עִמִּי מִלְגָיו וְגַבְרָא הֲוָה קָאִים לְקִבְלִי : ז וַאֲמַר לִי בַּר אָדָם דֵּין אֲתַר בֵּית כּוּרְסֵי יְקָרִי וְדֵין אֲתַר בֵּית אַשְׁרָיוּת שְׁכִנְתִּי דְּאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי תַּמָּן בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעָלַם וְלָא יְסָאֲבוּן עוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁמָא דְקוּדְשִׁי אִינוּן וּמַלְכֵיהוֹן בְּטַעֲוָתְהוֹן וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהוֹן בְּמוֹתֵיהוֹן : ח בְּמִתַּנְהוֹן כְּפֵיהוֹן לָקֳבֵיל סִפֵּי בֵּית מַקְדְּשִׁי וּבִנְיָנֵיהוֹן בִּסְטַר עֲזָרְתִי וְכוֹתֶל בֵּית מַקְדְּשִׁי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיהוֹן וְסָאִיבוּ יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי בְּתוֹעֲבָתְהוֹן דַּעֲבָדוּ וְשֵׁיצִיתִי יַתְהוֹן בְּרוּגְזִי : ט כְּעַן יְרַחֲקוּן יַת טַעֲוָתְהוֹן וּפִגְרֵי מַלְכֵיהוֹן

יחזקאל מג

מג א וַיּוֹלִכֵנִי אֶל־הַשָּׁעַר שַׁעַר אֲשֶׁר פֹּנֶה דֶּרֶךְ הַקָּדִים :
ב וְהִנֵּה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקָּדִים וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים וְהָאָרֶץ הֵאִירָה מִכְּבֹדוֹ :
ג וּכְמַרְאֵה הַמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר־רָאִיתִי בְּבֹאִי לְשַׁחֵת אֶת־הָעִיר וּמַרְאוֹת כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר רָאִיתִי אֶל־נְהַר כְּבָר וָאֶפֹּל אֶל־פָּנָי :
ד וּכְבוֹד יְהוָה בָּא אֶל־הַבָּיִת דֶּרֶךְ שַׁעַר אֲשֶׁר פָּנָיו דֶּרֶךְ הַקָּדִים :
ה וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וַתְּבִאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִי וְהִנֵּה מָלֵא כְבוֹד־יְהוָה הַבָּיִת :
ו וָאֶשְׁמַע מִדַּבֵּר אֵלַי מֵהַבָּיִת וְאִישׁ הָיָה עֹמֵד אֶצְלִי :
ז וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם אֶת־מְקוֹם כִּסְאִי וְאֶת־מְקוֹם כַּפּוֹת רַגְלַי אֲשֶׁר אֶשְׁכָּן־שָׁם בְּתוֹךְ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם וְלֹא יְטַמְּאוּ עוֹד בֵּית־יִשְׂרָאֵל שֵׁם קָדְשִׁי הֵמָּה וּמַלְכֵיהֶם בִּזְנוּתָם וּבְפִגְרֵי מַלְכֵיהֶם בָּמוֹתָם :
ח בְּתִתָּם סִפָּם אֶת־סִפִּי וּמְזוּזָתָם אֵצֶל מְזוּזָתִי וְהַקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם וְטִמְּאוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ וָאֲכַל אֹתָם בְּאַפִּי :
ט עַתָּה יְרַחֲקוּ אֶת־זְנוּתָם וּפִגְרֵי

ג' כ"כ · ג' חס' · ג' ותד וכמראה · ס' דגשים · ס' דגשים · ג' · ב' · ב' חס' · ס' · ל' ט' זוגין דמיין ל' · ל' ט' בסיפרא · ב' את מתניסס · ל' · ל' · ל' ח · ל' · ב' מ"ל · כ"ס ר"פ · ל' ט

תולדות אהרן והארץ האירה . עקרים מ"ב פכ"ט :

רש"י

הפס בין קודש שלפנים לחול שבחוץ . מלאתי גמר כל מדה (סא"ת) : (א) ויוליכני • חזר והכניסני לשער הקדים וראיתי הכבוד יורד לעזרה : (ג) וכמראה המראה . תשע מראות כתובין במקרא זה ומתוכן היו רואין הנביאים חוץ ממשה רבינו שהיה רואה מתוך מראה אחת לפיכך איספקלריא שלו מאירה ורואה ממש וזהו שייסד הפיים (שם בסילוק) מחזות המלואות בתשע מחזות : בבואי לשחת את העיר . בפרשת והחוית תיו (לעיל ט') שנאמר שם קרבו פקודות העיר ושם פירש את דוגמת מרכבה : (ו) מדבר אלי . מתמלל עמי כבוד הוא לומר כלפי מעלה מדבר כמו מתדבר כלומר בינו לבין כבודו מדבר והקול בא אלי : (ז) ובפגרי מלכיהם . שהיו בתיהם סמוכין (לבית הקברות) כמו שמצינו במלכים בשלמה ובעתליהו ופעמים שהיו קוברין אותם בגו ביתם כמו שהוא מפורש ואמר בתתם ספם את ספי . מגלאתי : (ח) ואכל • כמו ואכלה וכליתי : (ט) עתה • על כרחם ירחקו את זנותם שהבדלתי לי היקף

מ' : פנה ג' והסר וסימן אשר לבבו פנה היום מעם • וצפנה פנה הגלגל • פנה דרך הקדים : כבדו ג' חסר בלישנא בקריא' וסי' הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו • ותחת כבודו יקד יקוד • והארץ האירה מכבודו יוכל כבודו דכוו' חסר במ"א ואולם חי אני : מדבר ה' בקריאה וסימן יש לאל ידי לעשות עמכם רע : ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו • ויכל משה מדבר אתם • והוא בן בליעל מדבר אליו • ותבא בי רוח כאשר דבר אלי • ואשמע מדבר אלי מהבית • אהבת רע מטוב • נצור לשונך מרע : בתתם ל' ספם ל' ספי ל' וטמאו

מצודת ציון

(ב) האירה • מלשון אורה : (ג) וכמראה וגו' כמראה • שני כפ"י הדמיון יורה על דמיון גמור וכן כשם הכהן (ישעיה כד : אל נהר • על נהר : (ה) ותשאני • ענין לקיחה וכן ונתיס ונשאו (מיכה ב') : (ז) כפות רגלי . כמו שיקרא שטחית היד כף כן יקרא שטחית הרגל : ובפגרי • כן יקרא גוף המת : במותם • כמו בבמותם והוא מלשון במה ומזבח : (ח) ספם . כן יקרא גם המפתן וכאשר יקראו המזוזות וכן ויריה על הסף (שופטים יט) : ואכל . מלשון כליון והשחתה : (ט) תמני • ר"ל ממקום משכן

מצודת דוד

לומר שבמדה הזה נכלל עובי החומה • להבדיל • החומה עשויה להיות מחילה מבדלת בין הקדש הפנימה לה ובין החול החוצה לה : מג (א) אל השער . הוא שער הר הבית : (ב) כקול מים רבים . מדמה קול השכינה לקול המים להסביר את האוזן כפי שהורגלה : והארץ האירה מכבודו . מזיו השכינה נתמלאה הארץ אורה : (ג) וכמראה המראה וגו' כמראה וגו' ר"ל כמראה המראה אשר ראיתי עתה היתה כמראה אשר ראיתי בבואי לנבאות על השחתת העיר מ"ש קרבו פקודות העיר וכו' (לעיל ט) כי אז ראה מראה השכינה כמ"ש שם בענין : ומראות . גם ראיתי עתה מראות כמו המראה אשר ראיתי על נהר כבר הוא המראה האמורה בתחלת הספר : ואפול אל פני . להשתחות לה' : (ד) וכבוד ה' • אחר זה נכנסה השכינה אל ההיכל בדרך שער המזרחי של הר הבית : (ה) ותשאני רוח • ממקום עמדי בשער הר הבית : (ו) ואשמע • בחצר הפנימי שמעתי קול מדבר בהיכל ומשם בא הקול לאזני : ואיש . הוא המלאך הדובר בי : (ז) ויאמר אלי . ר"ל הקול המדבר בא לאזני וכאלו מדבר אלי : את מקום כסאי • לפי שראה המראה בנהר כבר ושם נאמר שראה את הכסא וגם ראה את המקדש לכן אמר הנה הראיתיך מקום כסאי אשר בשמים ממעל ואת המקדש שהוא מקום כפות רגלי ואחז במשל מבן אדם היושב על הכסא ורגליו יורדות לנוח על השרפרף אשר מתחת לכסא : לעולם . כי לא תחרב עוד : ולא יטמאו • כי לא יטמאו עוד את שם קדשי לא המה ולא מלכיהם כמה שטמאו מאז בהזנותם אחר עבודת כוכבים ובמה שטמאו בפגרי מלכיהם ותוזר ומפרש במותם ר"ל במה שהעמידו במות לעבודת כוכבים במקום קברות המלכים : (ח) בתתם . ר"ל ובמה שהיו בונים את ביתם עם מפתן ביתי בסמוך לה וכן העמידו מזוזתם אצל מזוזת ביתי ורק בנין הכותל היתה מפסקת בין ביתי ובין בתיהם : וטמאו . ובזה טמאו את שם קדשי בתועבותם אשר עשו בבתיהם הסמוכות אל ביתי כי

רש"י

הקף גבול גדול סביב: (י) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם. בהראותו למו חסדי שאיני מואסם בעונם. מגלתי: ומדדו את התכנית. ומדדו על ידיך שאתה מורה את תוכן חשבון הבנין: (יא) ואם נכלמו. שיתביישו ויכבשו פניהם מכל אשר עשו אז הודע אותם את מה שאני עתיד לעשות להם: צורת הבית. וגבול הבנין היאך הוא מלפניו ועד אחריו סדורים לארבע רוחותיו: ותכונתו. הכון תאיו ולשכותיו: וכל צירותיו: כרובים ותמורים ואילים ואילמים. מגלתי: וכל צורותיו. בתרא לא פורש: וישמרו. ילמדו ענייני המדות מפיך שידעו לעשותם לעת קץ. מגלתי: ראויה היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבוא בזרוע ובנס כדדרשינן עד יעבור ובנין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה לגאולת עולם אלא שגר' החטא שלא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא ויצאו ברשות כורש ובנו לעלמן ויש אומרים בבבל נכשלו בעכו"ם: (יג) ואלה מדות המזבח. שמפרש למטה ארבע עשרה אורך בארבע עשרה רחב: באמות אמה אמה וטופח. באמה בת ששה שהיא אמה וטופח באמה בת חמשה: וחיק האמה. אבל היסוד שלא נמדד באמה של חול שהיא בת ה' חיק לשון חיקיו קביעות והיא היסוד האמה אמת חול ולא אמה וטופח שהיא אמה בת ששה וכן שנינו במנחות שהיסוד והסובב והקרנות נמדדין באמה בת חמשה: וחיק האמה. זה היסוד: ואמה רוחב. זה הסובב: וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד. אלו הקרנות זרת אחד

רד"ק

אדם לירא' אותי: ופגרי מלכיהם ממני. גם כן לא יקברו מלכיהם בביתם לכבוד ביתי ממני. ממקום מקדשי: (י) אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית. בני הגולה: ויכלמו מעונותיהם. שבעבורם חרב בית זה והגד להם הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו כמו שאמר ירחקו את זנותם ושכנתי בתוכם לעולם: ומדדו את תכנית. תכנית צורת הבית שתראה להם ימדדו ויכינו אותו לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבא הגואל ויחיו המתים יכינו אותו לסימן שהראוים זאת הצורה יחיו בבנין הבית לעתיד וזה ראיה לתחיית המתים: (יא) ואם נכלמו. אם יהיו נכלמים מכל אשר עשו הודע אותם תכונת הבית וצורתו וכתוב לעיניהם והם יראו בנין הבית לעתיד ויעשו אותו ואם לאו לאו. וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם. ישמרו אותם בלבם ויאמינו כי כן יהיה ויעשו אותם הבניינים והצורות והתורות לעתיד ואם לא ישמרו אותם בלבם ולא יאמינו לא יעשו אותם כי כן מדת הקדוש ברוך הוא ישלם לאדם מדה כנגד מדה כל המאמין בביאת גואל יזכה לגאולה ואם לא יאמין לא יזכה וכן אם יאמין בתחיית המתים יזכה לתחייה ואם לא יאמין לא יזכה ולא נוכל לפרש ועשו אותם בבית שני שעלו בני גולה של בבל כי הרבה דברים יש בבנינה זו שלא היו כן בבית שני ועל כרחך בנינה זו עתידה ואמר כן ועשו אותם ראיה גדולה לתחיית המתים: צורת הבית. מה שלפנים מחומת הר הבית בכלל: ותכונתו. תכונת בנינו בלשכות ובתאים: ומוצאיו ומבואיו. בשערים הנזכרים: וכל צורותיו. צורת כל בית בפ"ע: ואת כל חקותיו. מה שראוי להשתמש בבתים ובלחנות ובלשכות: וכל צורותיו. צורת הכרובים והתמורים: וכל תורותיו. חלק העזרו' לכהנים ולישראל ולנשים: (יב) זאת תורת הבית. זאת הנזכרת למעלה: על ראש ההר: הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין: כל גבולו סביב סביב. כל גבול ההר סביב הוא קדש הקדשים כנגד ירושלם כי ירושלם כולה קדש כמו שנאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים וההר עצמו מקום מקדש ומזבח והדביר הוא קדש הקדשים כמו שכתוב למעל': הנה זאת תורת הבית. הנזכרת למעלה בפרט ובפסוק זה בכלל: (יג) ואלה מדות המזבח. רז"ל פירשו הפסוק כן וחיק האמה זה יסוד ואמה רוחב זה סובב וגבולה אל שפתה סביב זרת הא' אלו הקרנות

יחזקאל מג

מַלְכֵיהֶם מִמֶּנִּי וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכָם
לְעוֹלָם׃ י אַתָּה בֶן־אָדָם הַגֵּד
אֶת־בֵּית־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַבַּיִת וְיִכָּלְמוּ
מֵעֲוֺנוֹתֵיהֶם וּמָדְדוּ אֶת־תָּכְנִית׃
יא וְאִם־נִכְלְמוּ מִכֹּל אֲשֶׁר־עָשׂוּ
צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו
וּמוֹבָאָיו וְכָל־צוּרֹתָו וְאֵת כָּל־חֻקֹּתָיו
וְכָל־צוּרֹתָו וְכָל־תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם
וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת־כָּל־
צוּרָתוֹ וְאֶת־כָּל־חֻקֹּתָיו וְעָשׂוּ אוֹתָם׃
יב זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת עַל־רֹאשׁ הָהָר
כָּל־גְּבֻלוֹ סָבִיב ׀ סָבִיב קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים הִנֵּה־זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת׃
יג וְאֵלֶּה מִדּוֹת הַמִּזְבֵּחַ בָּאַמּוֹת אַמָּה
אַמָּה וָטֹפַח וְחֵיק הָאַמָּה וְאַמָּה־
רֹחַב וּגְבוּלָהּ אֶל־שְׂפָתָהּ סָבִיב זֶרֶת

כ"ז · ל' ר"פ · ל' · כ' מ"ל · כ' · כ' חותם · ל' · ל' · תיו ק' · תיו ק' תיו ק' · כ"ד. ל' · ס' · ח' חסר: ס' בנביאי' ובכתו' · ל'

תרגום

מִלְּמֶחֱטֵי קֳדָמַי וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי
בֵּינֵיהוֹן לְעָלַם׃ י אַתְּ בַּר
אָדָם חֲוֵי יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת
בֵּיתָא וְיִתְכַּנְעוּן מֵחוֹבֵיהוֹן
וְיִמְשְׁחוּן יַת תִּקּוּסֵיהּ׃ יא וְאִם
יִתְכַּנְעוּן מִכֹּל דַּעֲבָדוּ בְּמֶחֱזֵיהוֹן
צוּרַת בֵּיתָא וְתִקּוּסֵיהּ
וּמַפְקָנוֹהִי וּמַעֲלָנוֹהִי וְכָל
צוּרָתֵיהּ וְיַת כָּל גְּזֵירָתֵיהּ וְכָל
צוּרָתֵיהּ וְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ הוֹדַע
יַתְהוֹן וּכְתוֹב לְעֵינֵיהוֹן וְיִטְּרוּן
יַת כָּל צוּרָתֵיהּ וְיַת כָּל
גְּזֵירָתֵיהּ וְיַעְבְּדוּן יַתְהוֹן׃
יב דָּא אוֹרַיְתָא דְבֵיתָא עַל רֵישׁ
טוּרָא כָּל תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר
קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא הָא דָא אוֹרַיְתָא
דְבֵיתָא׃ יג וְאִלֵּין מִשְׁחַת
מַדְבְּחָא בְּאַמַּיָּא בְּאַמְּתָא
דְהִיא אַמָּה וּפֻשְׁכָּא וְתַשְׁוִיתָא
אַמְּתָא וְאַמְּתָא פוּתְיָא
וְגִדַּנְפָא מַקַּף לַהּ עַל סִפְתֵיהּ
סְחוֹר סְחוֹר זֵירְתָא חֲדָא וְדֵין

ל' ואכל ל' ירחקו ל': אתה ז' ר"פ בנביאים וסימן אתה ירעת את דוד אבי · אתה תשמע השמים בתרא דנכרי דמלכים · זכרני ופקדני דירמיה · אתה אל תירא עבדי יעקב בתראה דספרא · הגד את בית ישראל את הבית · אתה תאכל ולא תשבע · ודבתריה אתה תזרע: על ראש ההר ה' דסמיכי בקריאה וסימן והיה נכון לבקר · ויעבר דוד העבר · וישלח אליו שר חמשים · אלף אחד מפני גערת אחד · זאת תורת והבית על:

תולדות אהרן מדות המזבח • עירובין ד מנחות נז:

וזה גב המזבח זה מזבח הזהב ויונתן תרגם ואלין משחת מדבחא באמיא באמתא דהיא אמה ופשך ותשויתא אמתא ואמתא פותיא וגדנפא מקף לה על ספתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקוס מדבחא ובמסכת מדות שנינו המזבח היה שלשים ושתים על שלשים ושתים עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זהו סובב נמצא שמנה ועשרים על שמנה ועשרים עלה שלש וכנס אמה זהו מקום קרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא ששה ועשרים על ששה ועשרים זהו מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא ארבעה ועשרים זהו מקום המערכה אמר רבי יוסי מתחלה היה שמנה ועשרים על שמנה ועשרים וכונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה עשרים על עשרים וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון וארבע אמות מן המערב כמין גמא שנאמר והאריאל שתים עשרה אורך בשתים עשרה רחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על שתים עשרה כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד בשתים עשרה אמה לכל רוח הנה תראה כי רז"ל פירשו כי מדות זה המזבח הם מדות מזבח בית שני ודעת יונתן אינו כדעתם כמו שתראה ונוכל לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח העדות ואמר ואלה מדות המזבח כמו שאומר והולך עד ויאמר אלי בן אדם ופירש באמות באמות הידועות בנבואה זו שכל אמה מהם אמה וטופח שהם ששה טפחים כי אמה בסתם בת חמשה טפחים וזאת המדה היתה בת ששה טפחים וכן אמר בתחלת נבואה זו שש אמות באמה וטפח כמו שפירשנו וחיק האמה ואמה רחב באמצע המזבח היה גובה אמה ורחב אמה והוא מקום המערכה: וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד • גבול האמה

מצודת ציון

משכן שכינתי: (י) תכנית. מל' תכונה ומתוקן: (יג) וחיק. מל' חקוי וקביעות וזהו היסוד כן אז"ל (מנחות נז): וגבולה. הם הקרנות שהם בגבול המזבח ולתוספת ביאור אמר אל שפתה: זרת. היא חצי האמה

וכן

מצודת דוד

כי מנשה ואמון נקברו בגן ביתם ושם העמידו במות לעבודת כוכבים: ואכל. ולכן כליתי אותם באפי: (ט) עתה ירחקו וגו'. ירחקו מלבם זנות עכו"ם ולא יעמדו עוד במות על קברות המלכים ואף מקום קברות המלכים ירחיקו מביתי כי ינהגו בו קדושה יתירה ולכן אשכון בתוכם לעולם ולא אזוז שכינתי מביניהם: (י) את הבית. את ספור בנין הבית שראית: ויכלמו מעונותיהם. למען יהיה להם כלימה על העונות שעשו כי בעת תספר להם בנין בית העתיד וזכרו בבנין הראשון שנחרב בעונם ויכלמו בזה: ומדדו את תכנית. ר"ל יחשבו בלבם מדידת הבנין המוכן ומתוקן: (יא) ואם נכלמו וגו'. ר"ל בתחילת הספור ראה בפניהם אם בעת ההוא כשיזכרו בבניין הראשון הנחרב בעונם יכלמו מכל המעשים הרעים אשר עשו אז צורת הבית וכו' הודע אותם ואם חזקו פניהם מסלע והכלם לא ידעו אל תוסף דבר עוד בזה: צורת הבית. זהו הצורה בכללו כאלו תאמר שיהיה בה היכל ואולם מבית קה"ק והצרות ולשכות וצלעות ותאים: ותכונתו. מכון עמידת כ"א כאלו תאמר בית קה"ק במערב ואחריו ההיכל וכו' והלשכות והצלעות מזה ומזה וכדומה: ומוצאיו ומובאיו: מדת הפתחים שיוצאים ובאים דרך בהן: וכל צורותיו. צורת כל חדר וחדר: ואת כל חקותיו. מה שראוי להשתמש בכל חדר וחדר: וכל צורותיו. צורת הפתוחים שעל הקירות והם התמורים והכרובים: וכל תורותיו. מקום עמידת הכהנים והעם: וכתוב לעיניהם. כל הדברים האלה לעיניהם למען ילמדו בו: וישמרו. והם ישמרו בלבם כל צורת הבית בכללו ואת כל חוקותיו מה שראוי להשתמש בכל חדר ואז יזכו לעמוד בתחיה ויעשו אותם לעתיד: (יב) זאת תורת הבית. ר"ל מה שזכר במקרא שלפניו זאת הוא ענין למוד הבית: על ראש ההר. ר"ל וזהו הבנין העומד על ראש ההר וכל גבולו מסביב הוא קדש קדשים ועל הר הבית יאמר כי כל אחוזת הכהנים והלוים יקרא קדש כמ"ש והיתה תרומת הקדש (לקמן מח) והר הבית יקרא למול קודש קדשים וכאשר יקרא הדביר ק"ק למול כל בנייני המקדש: הנה זאת תורת הבית. זאת היא למוד הבית לדעת שמקום הר הבית היא ק"ק למול אחוזת הכהנים והלוים: (יג) ואלה מדות המזבח. זהו מזבח העולה שהראהו לו: באמות אמה אמה וטופח. ר"ל באמות גדולות שבכל אמה יש אמה אחת של חול שהיא בת חמשה טפחים ועוד טפח אחד: וחיק האמה. אבל גובה עליית היסוד היה במדת האמה הפשוטה של חול בת ה' טפחים (וב' הטפחים החסרים היו עודפים במדת גובה הסובב והגג ועל שלא היו אמה לא חשבם): ואמה רחב. וכן האמה מרחב כניסת הסובב היה באמה ה' (וטפח החסר היה עודף במדת רוחב הגג ולא דק (וכן הקרנות שהיו בגבולה מסביב בארבעת המקצועות שהיו זרת אחד מאמצעיתם לכל רוח והיו א"כ אמה על אמה היו ג"כ באמת ה' (והטפחיים החסרים היו עודפים במדת מקום המערכה ולא דק): וזה גב המזבח. בהאמה הזה הפשוטה בת ה' טפחים

מדד

רד"ק

האמה היה גבוה זרת א' ופירוש וגבולה מסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא : וזה גב המזבח . זה שספר הוא גב המזבח שהוא מקום המערכה שהיה גבוה על המזבח אמה לפיכך קראו גב : (יד) ומחיק הארץ . מאמצע הארץ ומהסוף כה אשר בין העזרה העליונה להתחתונה שהמזבח היה בנתים ומקום מעמד הכהנים המקריבים על המזבח קורא עזרה כמו שקרא גם כן מקום מעמד ישראל עזרה והעליונה היא מהמזבח כלפי אולם והתחתונה מהמזבח כלפי מזרח ואמר שמאמצע הארץ שהוא מקום המזבח עד העזרה התחתונה שתים אמות רוצה לומר באורך ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות ורחב האמה לא ידענו איזו מן העזרות קורא קטנה העליונה או התחתונה ואיזו מהן קורא גדולה מכל מקום אמר כי מזו לזו היו ארבע אמות והוא מקום המזבח שנאמר עליו ההראל ארבע אמות והנה זה שטח המזבח מלמטה על הארץ ד' אמות באורך וברוחב וכן בגובה והיא הנקרא הראל כלומר בית אל לפי שהיו עובדים בכל מקום לאלהים אחרים על ההרים הגבוהים וזה שהיה הראל לא היה גבהו אלא ד' אמות לפיכך אמר ד' אמות בסתם וכולל לשטחו וגבהו ובסוף ארבע אמות בגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאין אבני המזבח לחוץ ואותו המקום הוא הנקרא אריאל ואמרו רבותינו ז"ל כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה היורדת מן השמים היתה רבוצה כארי וזה המקום שנקרא אריאל היו שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו וממנו ולמעלה היו ארבע הקרנות ומדת מקום המערכה זכר למעלה : (טו) וההראל . מבואר הוא ומהאראיל וכן והאראיל כתיב ביו"ד בין האל"ף והלמ"ד וקרי הי"ד בין הריש והאל"ף והענין אחד : (יז) והעזרה ארבע עשרה ארך . לא ידענו על אי זו עזרה אמר על הגדולה או על הקטנה : והגבול . כמו שפירשנו מסגרת וכמו שת"י גדנפא : חצי האמה . חצי אמה גובה המסגרת שהיה לה לעזרה סביב : והחיק לה אמה סביב . לא ידענו מה היה משמש זה החיק בעזרה : ומעלתהו פנות קדים . המעלות שהיו עולים בהם למזבח היו פונים לצד מזרח ומעלותהו כמו ומעלותיו וכן מקום גבורהו כמו גבוריו : פנות . מקור והנה כתוב ולא תעלה במעלות על מזבחי אפשר שהיו המעלות עשויות כמין כבש או פירושו שהיו עולים בו חוץ לעזרה ודעת יונתן שהיו עולים לעזרה שתרגם ודרגן דסלקין ליה לאתפנאה למדינחא וי"ת כל חיק בזו הפרשה תשויתא ר"ל מקום שוה ותרגם העזרה מסמתא ולא ראיתי למלה הזאת חבר ולפי' רז"ל יהיה פירוש העזרה כבנין המזבח עצמו וקורא לו מלבן מן הנלבנות עזרה כי נלבנות היה עשוי המזבח כמו שאמרו תני לוי כילד בונים את המזבח מביא מלבן שהוא שנים ושלשים על שנים ושלשים וגובהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא שלשים על שלשים וגבוה חמש ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח וגבוה שלש אמות ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהוא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן ופילוס מפולמות להות כמו דגים מפולמות : (יח) ויאמר אלי בן אדם כה אמר ה' אלה חקות המזבח

רש"י

אחד מאמצעיתו מדדו זרת לכל רוח הרי אמה על אמה : וזה גב המזבח . ובאמה זו היה נמדד גב מזבח הזהב אמה ארכו ואמה רחבו רבוע כך מפורש בעירובין ובמנחות (דף לד) מפורש יותר לפי החשבון חיק האמה בגובהה עלה אמה ואמה רחב כנסה כניסת הסובב· אמה בת חמשה אבל עלייתו שבינו עלה ה' וכנס אמה אינו באמה בת חמשה : וגבולה אל שפתה· הקרנות בין לרחבן בין לגבהן באמה בת חמשה : (יד) ומחיק הארץ . מן היסוד מקרקע הארץ : עד העזרה התחתונה . עד גב מלבן הראשון : שתים אמות · ולא היה כן בבית עולמים שהם שנינו מביא מלבן של ל"ב על ל"ב וגובהו אמה וכאן גובהו שתים : ורחב אמה אחת . כשהניח מלבן השני עליו היה מלבן השני שלשים על שלשים נמצא כניסה לו סביב סביב רחב אמה והוא היסוד הרי עלה שתים וכנס אמה והוא היסוד י"ת עזרה מסחמא לשון רצפה שהיה ממלא את המלבן חלוקי אבנים מזפת וסיד וקוניא וממחה ושופך ומחליקו למעלה והרי הוא כמין רצפה : ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבע אמות · מגג מלבן התחתון עד גג מלבן שעליו ארבע אמות גובה : ורחב האמה · הוא כניסת הסובב עלה ארבעה וכנס אמה זהו סובב והתחתון קורא קטנה לפי שאין גובהו אלא שתי' והעליון גובהו ארבע : (טו) וההראל · היא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה ובבית עולמים לא היה אלא שלש וי"ת אף הוא ומדבח' ארבע אמין : (טז) והאריאל שתים עשרה אורך . מקום המערכה היה עשרים וארבע על עשרים וארבע וזהו י"ב בי"ב : אל ארבעת רבעיו שמאמצעיתו הוא מודד י"ב לכל רוח הרי כ"ד על כ"ד כך מפורש בזבחים וכן שנינו במסכת מדות המזבח היה ל"ב על ל"ב עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא ל' על ל' עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא עשרים ושש על עשרים ושש מקום הלוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכה : (יז) והעזרה ארבע עשרה אורך · גג המזבח עם מקום הקרנות ועם מקום רגלי הכהנים כ"ח על כ"ח וי"ד האמורים כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפורש על ארבעת רבעיה : והגבול סביב אותה · י"ת וגדנפא ורבותינו פרשוהו על הקרנות : חצי האמה . מאמצעיתו מודד נמצא אמה על אמה : והחיק לה אמה : זו כניסת היסוד : ומעלתהו פנות קדים וכבש

הָאֶחָד וְזֶה גַּב הַמִּזְבֵּחַ ׃ יד וּמֵחֵיק ל'
הָאָרֶץ עַד־הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה שְׁתַּיִם ב' ובפסוק
אַמּוֹת וְרֹחַב אַמָּה אֶחָת וּמֵהָעֲזָרָה
הַקְּטַנָּה עַד־הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה אַרְבַּע ב' בפסוק
אַמּוֹת וְרֹחַב הָאַמָּה ׃
טו וְהַהַרְאֵל אַרְבַּע אַמּוֹת וּמֵהָאֲרִאֵיל ג' • ל'
וּלְמַעְלָה הַקְּרָנוֹת אַרְבַּע ׃
טז וְהָאֲרִאֵיל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ יתיר יו"ד
בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל
אַרְבַּעַת רְבָעָיו ׃ יז וְהָעֲזָרָה אַרְבַּע
עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בְּאַרְבַּע עֶשְׂרֵה רֹחַב
אֶל אַרְבַּעַת רְבָעֶיהָ וְהַגְּבוּל סָבִיב
אוֹתָהּ חֲצִי הָאַמָּה וְהַחֵיק־לָהּ אַמָּה
סָבִיב וּמַעֲלֹתֵהוּ פְּנוֹת קָדִים ׃ ל' וחסר
יח וַיֹּאמֶר אֵלַי בֶּן־אָדָם כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהוִה אֵלֶּה חֻקּוֹת הַמִּזְבֵּחַ ט'
בְּיוֹם הֵעָשׂוֹתוֹ לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה ל' מ"ל

טְקוֹס מַדְבְּחָא ׃ יד וּמִתַּשְׁוֵית
אַרְעָא עַד מְסַמְּתָא אַרְעִיתָא
תַּרְתֵּין אַמִּין וּפוּתְיָא אַמְּתָא
חֲדָא וּמִמְּסַמְּתָא זְעֵרְתָּא עַד
מְסַמְּתָא רַבְּתָא אַרְבַּע אַמִּין
וּפוּתְיָא אַמְּתָא ׃ טו וּמַדְבְּחָא
אַרְבַּע אַמִּין וּמִמַּדְבְּחָא וּלְעֵלָּא
קַרְנָתָא אַרְבַּע ׃ טז וּמַדְבְּחָא
תַּרְתָּא עַסְרֵי אוּרְכָּא בְּתַרְתָּא
עַסְרֵי פוּתְיָא מְרַבַּע עַל
אַרְבְּעָא סִיטְרוֹהִי ׃ יז וּמְסַמְּתָא
אַרְבַּע עַסְרֵי אוּרְכָּא בְּאַרְבַּע
עַסְרֵי פוּתְיָא עַל אַרְבַּע
סִיטְרָהָא וְגַדַּנְפָּא מַקַּף לָהּ
סְחוֹר סְחוֹר פַּלְגוּת אַמְּתָא
וְתַשְׁוִיתָא לָהּ אַמְּתָא סְחוֹר
סְחוֹר וְדַרְגָּן דְּסָלְקִין לָהּ
מִתְפְּנָן לְמַדִּינְחָא ׃ יח וַאֲמַר
לִי בַּר אָדָם כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים אִלֵּין גְּזֵירַת מַדְבְּחָא
בְּיוֹם אִתְעַבְּדוּתֵיהּ לְאַסָּקָא
עֲלוֹהִי עֲלָתָא וּלְמִזְרַק עֲלוֹהִי

וזה גב פתח וא' קמץ ותבני לך גב : ומהאריאל חד מן שיטה הדא ומ"ה בריש תיבותא וסימן ומהיר ל' והוכן בחסד כסא . ומהיר ל' קרוב יום ה' הגדול · ומהלומות ל' נכונו ללצים שפטים · ומהמונים ל' כאשר יהגה · ומהגר ל' איש · ומהעזרה ל' הגדולה עד העזרה הקטנה · ומהאריאל ל' ולמעלה הקרנות ארבע · ומהריון ל' אפרים כעוף יתעופף כבודם · ומהלוים ל' ועל הסבלים :

תולדות אהרן וההראל . זבחים נג : והאריאל · שם נט מנחות נז מדות לה : רבוע . שם נט : ומעלותיהו · שם סב :

מצודת ציון

וכן זרת ארכו (שמות כח) : גב . שטח הגובה וכן ותבני לך גב (לעיל יו) : (יד) העזרה : דפוס בנין המזבח קורא בשם עזרה : (טו) וההראל . הוא כמו האריאל ובאה הה"א במקום האלף ונשמטה היו"ד וכן יקרא שם המזבח כמו ויהיה לי כאריאל (ישעיה כט) ונקרא כן ע"ש שירד עליו האש מהאל מן השמים ורבצה עליו כארי : (טז) רבוע . מרובע : רבעיו · צדדיו וכן על ארבעת רבעיהם (לעיל א) והוא מל' רבע כי כל צד הוא רבע כי ארבע לצדדים יש : (יז) ומעלתהו . הכבשים

מצודת דוד

מדד שטח מזבח הזהב שהיה אמה על אמה כן דרשו רז"ל (מנחות לז) : (יד) ומחיק הארץ . מהתחלת היסוד שכלפי הקרקע עד כלות גובה הדפוס התחתונה הוא העשוי ליסוד היה שתים אמות : ורחב · ר"ל הניח רוחב אמה מסביב לפנים את הדפוס שעליה וזהו כניסת היסוד : מהעזרה הקטנה · מגג דפוס הראשון הקטנה כי לא היתה כ"א בגובה שתי אמות ומגגה עד גג הדפוס הגדולה היה ארבע אמות הוא הסובב : ורוחב האמה . הניח מסביב רחב האמה הפשוטה בת ה' טפחים להכנים לפנים את הדפוס שעליה וזהו כניסת הסובב : (טו) וההראל . הוא גובה גג המזבח מן הסובב ולמעלה : ארבע אמות · ארז"ל בפרק איזהו מקומן דרבות קרנות ארבע קאמר ר"ל הדמים הנתנין בקרנות המזבח רבותייהו הוא מגג המזבח ולמטה ד' אמות והוא עד כלות אמה עליונה מהסובב כי עד שם נקרא למעלה כי בכלות ד' מהגג היה חוט הסיקרא שהוא באמצע המזבח כי הקרנות א' והגג שלשה והאמה העליונה מהסובב הרי חמש וכן שלשה הנשארים מהסובב ושנים של היסוד הם חמש : ומהאריאל ולמעלה . למעלה מגג המזבח היו ד' קרנות בארבעת המקצועות : (טז) והאריאל . שטח המזבח הוא מקום המערכה היה י"ב אמות על י"ב וזהו מאמצעיתו לכל רוח והיה א"כ כ"ד על כ"ד : רבוע · היה מרובע בארבעת צדדיו : (יז) והעזרה · הוא דפוס גג המזבח מקום המערכה עם מקום הלוך רגלי הכהנים עם מקום הקרנות היה י"ד אמות על י"ד כן היה מאמצעיתה אל כל ארבעת צדדיה והיתה א"כ כ"ח על כ"ח : והגבול . הקרנות שהיו בגבולה מסביב לה בארבעת המקצועות היו חצי האמה מאמצעיתה לכל רוח והיו א"כ אמה על אמה : והחיק לה . החיק אשר לה הוא יסוד המזבח בלטה אמה מסביב (ויתכן שבא לומר לפי שמאז לא בלטה היסוד בכל סביבו כי במקום שהיה מנחלת יהודה לא היה יסוד כן ארז"ל (מדות פ"ג) לכן אמר לעתיד יהיה היסוד מסביב כי אז לא תהיה מקום המקדש והמזבח מיוחד לשום שבט וכאשר נראה בצורת חלוקות הארץ) : ומעלתהו . לא שהיה בו מעלות כי התורה אמרה ולא תעלה במעלות על מזבחי (שמות כ) אלא אמר ומעלתהו לשון רבים כי שלשה היו אחד כבש הגדול ואחד פנה ליסוד ואחד פנה לסובב כן אמר ז"ל (זבחים סב) ואמר שהיו פונות קדים ר"ל היו נתונות ברוח אשר העולה בהם יפנה אל המזרח כי כל הפונה הוא דרך ימין והבא ברוח דרום ימינו הוא כלפי המזרח א"כ כשיהיו הכבשים בדרום יפנה העולה בהם אל המזרח כן ארז"ל (שם) (וכן יהיה בנין המזבח דרום

ולזרק עליו דם: יט ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרבים אלי נאם אדני יהוה לשרתני פר בן בקר לחטאת: כ ולקחת מדמו ונתתה על ארבע קרנתיו ואל ארבע פנות העזרה ואל הגבול סביב וחטאת אותו וכפרתהו: כא ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש: כב וביום השני תקריב שעיר עזים תמים לחטאת וחטאו את המזבח כאשר חטאו בפר: כג בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים ואיל מן הצאן תמים: כד והקרבתם לפני יהוה והשליכו הכהנים עליהם מלח והעלו אותם עלה ליהוה: כה שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום ופר בן בקר ואיל מן הצאן תמימים יעשו: כו שבעת ימים יכפרו את המזבח וטהרו אתו ומלאו ידו: כז ויכלו את הימים והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם ורצאתי אתכם נאם אדני יהוה:

ג"ג כ' מ"ל בסיפרא · כ' ר"ס · ס' כסיפר' · יכפרו ק' · ידיו ק' ס' חסר · ל' מ"ל

דם נכסת קודשיא: יט ותתן לכהניא ליואי די אינון מזרעא דצדוק דקריבין לפולחני אמר יי אלהים לשמשא קדמי תור בר תורי לחטאתא: כ ותיסב מדמיה ותתן על ארבע קרנתיה ועל ארבע זוית מסמתא ועל תחומה סחור סחור ותדכי יתיה ותכפר עלוהי: כא ותסב ית תורא דחטאתא ויוקדיניה באתר דחזי לביתא מברא למקדשא: כב וביומא תנינא תקריב צפיר בר עזי שלים לחטאתא ותדכי ית מדבחא כמא דדכיאו בתורא: כג בשיציותך מלדכאה תקריב תור בר תורי שלים ודכר מן ענא שלים: כד ותקרבינון קדם יי ויתנון כהניא עליהון מילחא ויסקון יתהון עלתא קדם יי: כה שבעא יומין תעביד צפירא דחטאתא ליומא ותור בר תורי ודכר מן ענא שלימין יעבדון: כו שבעה יומין יכפרון על מדבחא וידכון יתיה ויקריבון קורבניה: כז וישלמון ית יומיא ויהי ביומא תמינאה ולהלא יעבדון כהניא על מדבחא ית עלותכון וית נכסת קודשיכון ויתקבלון קורבניכון ברעוא אמר יי אלהים:

רש"י

וכבש שעולים בו היה בדרום כדי שיהא העולה) בו פונה למזרח שכל הפינות היו דרך ימין וכשאתה נותן הכבש בדרום העולה בו וסובב דרך ימין פונה למזרח: (יט) הכהנים הלוים. אשר משבט לוי: מזרע צדוק. לפי שהיה כ"ג ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקראו על שמו: (כ) על ארבע קרנותיו. של מזבח: פנות העזרה. גג המזבח: וכפרתהו. תקנה אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה להיותו ראוי לכפר עליו מזה ולהלן: (כא) במפקד הבית. ת"י באתר דחזי לביתא כלומר במקום קדוש ולשון במפקד הבית מקום שהבית כלה כמו (במדבר לא) לא נפקד ממנו איש והוא פר המלואים כדרך שנעשו במשכן ונשרף אותו פר ולא נאכל וכן דרשו רבותינו במנחות מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה: (כב) תקריב שעיר עזים. זה לא היה במשכן ובמלואים של לעתיד לבא כך הם על פי הדבור: (כג) מחטא. מלטהר: (כה) תמימים יעשו. לעולה: (כז) ורצאתי. לשון רצון:

סגור

וחטאת ג' וסי' את המזבח · אתו וכפרתהו · וחטאת את המקדש: עלה ת' חסר בלישנ' בס"פ א וסי' והעלת על רוחכם · ולשכה ופתחה באילים השערים שם ידיחו את העלת · כחטאת כעלה וכמנחה · והעלה אשר יקריב הנשיא לה' ששת כבשים · והקרבתם לפני ה' והשליכו: ידיו ה' כתיב ידו וסים' נמסר בסדר כי תשא:

תולדות אהרן והקרבתם · מנחות כח:

רד"ק

המזבח ביום העשותו · ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים: ולזרוק עליו דם · ת"י ולמזרק עלוהי דם נכסת קודשיא: (יט) ונתת · ליחזקאל אומר שהוא כהן ואמר שהוא יתן הקרבן לכהנים להקריבו והוא יזרוק הדם ויכפר על המזבח כי לעתיד יהיה הוא כהן גדול ואע"פ שיהיה אהרן שם או יהיה הוא משנה לו וגם זה הפסוק יורה על תחיית המתים לעתיד ולדברי רז"ל שאמרו כי זה המזבח הוא אשר עשו בבית שני אפשר כי יחזקאל היה מעולי הגולה אלא שאומרים בקבלה שקברוהו בארץ בבל ועוד כי סדר הקרבנות שעשו עולי הגולה אינו כסדר זה והם בנו המזבח קודם ההיכל: מזרע צדוק. כבר פירשנו למעלה למה זכר צדוק: פר בן בקר לחטאת · וכן במלואים שעשה משה: (כ) ולקחת. העזרה היא המוכרת שהיתה לפני המזבח וכן מפורש למעלה פנות העזרה למזבח: ואל הגבול · אל גבול העזרה הנזכרת: וחטאת אותו וכפרתהו · כתרגומו ותדכי יתי' ותכפר עלוהי: (כא) ולקחת את הפר החטאת · נסמך עם ה"א הידיעה כמו המזבח הנחושת והדומי' לו: ושרפו במפקד הבית. ושרפו השורף במפקד הבית ות"י באתר דחזי בביתא ולא זכר באיזה מקום מן הבית אבל אמר מחוץ למקדש רוצה לומר מחוץ לעזרה אבל לפנים מחומת הר הבית היה ולשון במפקד כמו במנות כמו והוא פקד עלי במפקד יחזקיהו רוצה לומר במקום מן הבית שמנוים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים וכן פר שעשה משה במלואים נשרף וכן עגל החטאת שהקריב אהרן ביום השמיני למלואים נשרף: (כב) וביום השני. מבואר הוא: (כג) בכלותך מחטא · בפי"ש מבואר הוא: (כד) והקרבת' · והשליכו הכהנים עליהם מלח · כמו שכתוב בתורה על כל קרבנך תקריב מלח: (כה) שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום · לא היו כזה ימי המלואים של משה וגם עולי הגולה לא ראינו שעשו קרבן כזה כשבנו המזבח ואף על פי שארז"ל מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה כסדר הזה לא היו ועל כרחינו חדוש יהיה בסדר הקרבנות לעתיד: (כו) שבעת ימים וכפרו · כתיב וקרי יכפרו ביו"ד והענין אחד אלא שבכתיב טעם שבעת ימים דבק למעלה: וטהרו אותו · לפי שנטמא ביד גויי הארץ: ומלאו ידו · כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד ורבים כמוהו חסירי היו"ד הרבים מן הכתוב ולא יחסר הענין בעבור זה ופירוש ומלאו ידיו הכינוי למזבח ופירושו כתרגומו ויקרבון קרבניהון וכזה הענין תרגם אונקלוס ומלאת יד אהרן ויד בניו והדומים לו ויש לפרש כנוי ידיו לכהן המקריב שימלא ידיו מנחתו הקרבן: (כז) ויכלו את הימים. הכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר: והיה ביום השמיני והלאה. פי' ביום השמיני וממנו והלאה יעשו עולות וזבחים כמו שכתוב והכלל' התמידים והנדרים והנדבות והמוספים: ורצאתי אתכם. כתוב באל"ף במקום יו"ד וכן רפאנו את בבל ועעם ורציתי ארצה אתכם בקרבנותיכם ויהיה לרצון לפני כי מעשיכם

מצודת דוד

דפוס התחתון יהיה ל"ב אמות על ל"ב ושתי אמות קומתו ועליו יניחו דפוס ל' על ל' וארבע אמות קומתו ויהיה א"כ משוך לפנים אמה בכל לד וזהו כניסת היסוד ועליו יניחו דפוס כ"ח על כ"ח ושלש אמות קומתו ויהיה א"כ משוך לפנים אמה בכל לד וזהו כניסת הסובב ובארבע המקלעות יניחו דפוס אמה על אמה בגובה אמה והם הקרנות וימלאו כל הדפוסים באבנים ועפר וסיד ויהיה נעשה הכל מקשה אחת ויסמסו לוחות הדפוסים ובין הקרנות יהיה מקום הלוך לרגלי הכהנים ועוד אמה לפנים ממנה יהיה מקום המערכה כ"ד על כ"ד ועיין בקונטרס בנין הבית: (יח) אלה חקות המזבח · אלה הם משפט המזבח לחנכו מהם ביום השלמת עשייתו למען יהא הגון וראוי להעלות עליו עולה ולזרוק עליו דם: (יט) ונתתה וגו' · בשרו שיעמוד בתחיה ויהיה החנוך נעשה על ידו כי הוא היה כהן: אל הכהנים הלוים. אל הכהנים הבאים משבט לוי: אשר הם מזרע צדוק וגו' · כי הם יהיו נבחרים לעתיד לעשות עבודת המזבח וכמ"ש והכהנים הלוים בני צדוק וגו' המה יקרבו אלי לשרתני (לקמן מד): לשרתני. מוסב על הקרובים אלי: פר בן בקר · מוסב על ונתתה וגו': (כ) ונתתה וגו'. יתן הדם על ארבע קרנות המזבח ועל ארבע זוית של בנין גג המזבח: ואל הגבול סביב. יתכן שעל היסוד נאמר שהוא בגבול המזבח: וחטאת וגו': בזה תטהר את המזבח ותקנהו להעביר ממנו דרך חול להכניסו בקדושה: (כא) ושרפו · למי אשר תמסור אותו הוא ישרפו: במפקד הבית. בתכלית הבית מקום שהבית כלה ולתוספת ביאור אמר מחוץ למקדש: (כב) וחטאו · יזרקו הדם יטהרו את המזבח בזריקת דם השעיר כאשר טהרו אותו ביום הראשון בזריקת דם הפר: (כג) בכלותך מחטא · כאשר תשלים לטהר את המזבח בזריקת דם השעיר: תקריב: זהו ההבאה אל העזרה: תמים · מבלי מום: (כד) והקרבתם · זהו היא ההקטרה שעל המזבח: והשליכו וגו' מלח. כמ"ש על כל קרבנך תקריב מלח (ויקרא ב): עולה לה' · שיהיו כליל לאישים: (כה) שבעת ימים · כדרך שעשו ביום השני כן יעשו עד כלות שבעת ימים שעיר לחטאת ופר ואיל לעולות: (כו) וכפרו · יקנאו אותו להעביר ממנו דרך חול להכניסו בקדושה: ומלאו ידיו. בזה יחנכו את המזבח: (כז) ויכלו. כאשר ישלימו שבעת הימים הוא מחונך לקרבנות וביום השמיני

מצודת ציון

הכבשים שהיו אל המזבח: פנות · מל' הפנה והסבוב: (כ) פנות. מל' פנה וזויות: ותטאת ת"י ותדכי והוא ענין טהרה: וכפרתהו · הוא ענין קנוח ועפ"ז יקרא המזרק כפור כי הכהן הזורק מקנח אצבעו מן הדם בשפת המזרק וכדרז"ל ובעי לכפורי ידיה בההוא גברא (גיטין נו): (כא) במפקד. ענין כליון וחסרון כמו ולא נפקד ממנו איש (מדבר ל"א): (כג) בכלותך. ענין השלמה וגמר: (כו) ומלאו ידיו. כן נקרא ההנוך בלשון המקרא כמו ומלאת יד אהרן (שמות כט) וענין חנוך הוא התחלת הדבר במה שיעמוד בו לעולם: (כז) והלאה. אלהן עד עולם: ורצאתי

רשי

(ב) סגור יהיה. רבותינו העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי שהיה לשער ההיכל פשפש פתח קטן כך שנינו במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בדרום ואחד בצפון שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם עליו מפורש ע"י יחזקאל השער הזה יהיה סגור: בא בו. לעתיד לבא: (ג) את הנשיא נשיא הוא וגו' את הנשיא אני נותן כהונה נשיא הוא ומשוב ואין דרכו לישב ולאכול עם שאר הכהני' בלשכו': הוא ישב בו לאכל לחם · בתוך חללו: מדרך אולם השער יבוא · כשהוא נכנס לתוך החצר הפנימית כדי ליכנס לשער קטן זה לאכול בו דרך אולם השער העזרה שבמזרח יכנס לתוך העזרה ובו בדרך ישוב כשישוב יצא באותו הדרך שנכנס ולפי שהוא אומר למטה (פ"ו) בענין ובבא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך וגו' שלא לעשות העזרה קפנדריא לפי שאותה ביאה לראיית פנים וצריך להראות יפה הוצרך לומר כאן בביאות של כל ימות השנה שלא יעשנה קפנדריא לפי שאין ביאה זו לראיות פנים כמו של רגלים וכן העיד עוד למטה בענין פעמים רבות · מנאחי: את הנשיא · כ"ג נשיא הוא ומחשיבותו יהא רשאי לאכול בשר ולחם קדשים באותו שער שפותחין לו בשעת אכילתו: מדרך אולם השער יבוא · דרך אולם שער מזרחי יכנס לעזרה ויבוא עד אותו פשפש לאכול בו לחמו: ומדרכו יצא · שאין זה ראוי לקפנדריא כשאר שערים וכל היום שלא בשעת אכילם הנשיא יהיה סגור · (סא"ה) (ז) בני נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים וכן ערלי לב: וערלי בשר · כהן שמתו אחיו מחמת

רדק

מעשיכם יהיו רצויים לפני ויוכחן תתם ויתקבלן קרבנכון ברעוא קדמי אמר ה': (א) וישב אתי · המקדש החיצון · זה ההיכל: והוא סגור · עתה אשר השיב אותי מצאתי סגור וכבר היה פתוח כשבא כבוד ה' אל הבית כמו שאמר למעלה: (ב) ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה. לפי פשוטו יאמר זה על שער ההיכל אלא שרז"ל פירשו כי על אחד משני פשפשין שהיו לשער הגדול אמר זה כמו ששנינו במסכת מדות ושני פשפשין היו לו לשער הגדול האחד לצפון והאחד לדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלהי ישראל בא בו יהיה סגור: ה' אלהי ישראל בא בו. רוצה לומר ענין הכבוד שנכנס בו כמו שאמר למעלה ומה שמפרשים בזה הפסוק הוא מבואר כי על המקדש הוא מדב' ועל שעריו לא על אחר וכל הפסוקי' מלפניו ומאחריו תשובה להם וכל משכי' ישכיל ואינני צריך להאריך תשובתם ופי' פשפשים פתחים קטנים: (ג) את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני ה' · את הנשיא כמו אל הנשיא וכן והראה את הכהן את מי הנדת מלין והדומים להם במקום אל · וכן ת"י לרבא יהא רבא הוא אמר זה השער שהיה סגור שלא יבא בו אדם אל הנשיא יהיה ובעבור כי נשיא ישראל הוא יושב בזה השער מחוץ באסקופתו החיצונה: לאכול לחם לפני ה'. כשיאכל זבחי שלמיו לפני ה' יאכלם בזה המקום ומדרך אולם השער יבא שם: ומדרכו יצא · מאותו דרך שנכנס יצא והנשיא הזה יהיה מלך המשיח כמו שאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם: (ד) ויביאני · מבואר הוא: (ה) ויאמר · תורתו · כתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד: ושמת לבך למבא הבית בכל מוצאי המקדש · כלומר תשים לבך בכל השערים שהם מבא הבית ומוצאיו שלא יכנס בהם אדם אלא הראוי לכל מקו' ומקום כמו שהם המקומות שהם המקדשים אחד יותר מחבירו: (ו) ואמרת אל מרי. תואר כמו אל תהי מרי: רב לכם מכל תועבותיכם · די היה לכם מכל התועבות אשר עשיתם עד שהייתם מביאים ערלי לב וערלי בשר להיות במקדשי לחלל את ביתי וזה אמר לבני הגולה מה שעשו קודם שגלו ומה שהיו עושין הנשארים בארץ: (ז) בהביאכ' בני נכר ערלי לב וערלי בשר. ערלי לב שעבדו עכו"ם וערלי בשר שמתו אחיו מחמת מילה ואף על פי שהוא אנוס ערלה מאוסה היא לפני האל ית' ולא יכול לשרת לפני ה' ושניהם נכרים לעבודת בית המקדש ערל לב וערל בשר ואף על פי שלא מצאנו בתורת משה רבינו ע"ה קבלה היתה בתורה שבעל פה וכן ארז"ל דבר זה מתורת

מד א וַיָּ֣שֶׁב אֹתִ֗י דֶּ֣רֶךְ שַׁ֧עַר
הַמִּקְדָּ֛שׁ הַחִיצ֖וֹן הַפֹּנֶ֣ה קָדִ֑ים
וְה֖וּא סָגֽוּר׃ ה' וכל זהב סגור דכו'
ב וַיֹּ֨אמֶר אֵלַ֜י יְהֹוָ֗ה הַשַּׁ֣עַר הַזֶּה֩
סָג֨וּר יִהְיֶ֜ה לֹ֣א יִפָּתֵ֗חַ וְאִישׁ֙ לֹא־ ס'
יָ֣בֹא ב֔וֹ כִּ֛י יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵֽי־יִשְׂרָאֵ֖ל בָּ֣א ל'חסר, בסיפר'
ב֑וֹ וְהָיָ֖ה סָגֽוּר׃ ג אֶֽת־הַנָּשִׂ֗יא נָשִׂ֥יא ס'. ד'
ה֛וּא יֵֽשֶׁב־בּ֥וֹ לֶאֱכוֹל־לֶ֖חֶם לִפְנֵ֣י יתיר וי"ו
יְהֹוָ֑ה מִדֶּ֜רֶךְ אוּלָ֤ם הַשַּׁ֙עַר֙ יָב֔וֹא
וּמִדַּרְכּ֖וֹ יֵצֵֽא׃ ד וַיְבִיאֵ֜נִי דֶּֽרֶךְ־שַׁ֤עַר
הַצָּפוֹן֙ אֶל־פְּנֵ֣י הַבַּ֔יִת וָאֵ֕רֶא וְהִנֵּ֛ה ס' בסיפרא
מָלֵ֥א כְבוֹד־יְהֹוָ֖ה אֶת־בֵּ֣ית יְהֹוָ֑ה
וָאֶפֹּ֖ל אֶל־פָּנָֽי׃ ה וַיֹּ֨אמֶר אֵלַ֜י יְהֹוָ֗ה ב'
בֶּן־אָדָ֡ם שִׂ֣ים לִבְּךָ֩ וּרְאֵ֨ה בְעֵינֶ֜יךָ
וּבְאָזְנֶ֣יךָ שְּׁמָ֗ע אֵ֣ת כָּל־אֲשֶׁ֤ר אֲנִי֙ ג' · כ'
מְדַבֵּ֣ר אֹתָ֔ךְ לְכָל־חֻקּ֥וֹת בֵּית־יְהֹוָ֖ה ט'
וּלְכָל־תּוֹרֹתָ֑ו וְשַׂמְתָּ֤ לִבְּךָ֙ לִמְב֣וֹא תורתיו ק'
הַבַּ֔יִת בְּכֹ֖ל מוֹצָאֵ֥י הַמִּקְדָּֽשׁ׃
ו וְאָמַרְתָּ֤ אֶל־מֶ֙רִי֙ אֶל־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֔ל
כֹּ֥ה אָמַ֖ר אֲדֹנָ֣י יְהֹוִ֑ה רַב־לָכֶ֥ם מִֽכָּל־
תּוֹעֲבוֹתֵיכֶ֖ם בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃ ז בַּהֲבִיאֲכֶ֣ם ח' בטעם
בְּנֵי־נֵכָ֗ר עַרְלֵי־לֵב֙ וְעַרְלֵ֣י בָשָׂ֔ר וסי' מס מ"ג תלו"ם
לִהְי֥וֹת בְּמִקְדָּשִׁ֖י לְחַלְּל֣וֹ אֶת־בֵּיתִ֑י
בְּהַקְרִֽיבְכֶ֤ם אֶת־לַחְמִי֙ חֵ֣לֶב וָדָ֔ם ב'
וַיָּפֵ֙רוּ֙ אֶת־בְּרִיתִ֔י אֶ֖ל כָּל־ ל'

תרגום

א וַאֲתִיב יָתִי אוֹרַח תְּרַע
מַקְדְּשָׁא בָרָאָה דְּפָתִיחַ
לְמַדִּינְחָא וְהוּא אֲחִיד׃
ב וַאֲמַר יְיָ לִי תְּרַע הָדֵין אֲחִיד
יְהֵא וְלָא יִתְפְּתַח וֶאֱנָשׁ לָא
יֵעוֹל בֵּיהּ אֲרֵי יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל אִתְגְּלֵי עֲלוֹהִי וִיהֵי
אֲחִיד׃ ג לְרַבָּא יְהֵא רַבָּא הוּא
יָתִיב בֵּיהּ לְמֵיכַל לַחְמָא קֳדָם
יְיָ מֵאוֹרַח אוּלָמָא דִתְרָעָא
יֵעוֹל וּמֵאוֹרְחֵיהּ יִפּוֹק׃
ד וְאַעֲלַנִי אוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא
דִּקְדָם בֵּיתָא וַחֲזֵית וְהָא
אִתְמְלֵי יְקָרָא דַיְיָ יָת בֵּית
מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וְאִשְׁתַּטְחֵית עַל
אַפָּי׃ ה וַאֲמַר לִי יְיָ בַּר אָדָם
שַׁוִּי לִבָּךְ וַחֲזֵי בְעֵינָךְ וּבְאוּדְנָךְ
שְׁמַע יָת כָּל דַאֲנָא מְמַלֵּיל
עִמָּךְ לְכָל גְּזֵירַת בֵּית מַקְדְּשָׁא
דַיְיָ וּלְכָל דַּחֲזֵי לֵיהּ וּתְשַׁוִּי
לִבָּךְ לְמַעֲלָנֵי בֵּיתָא בְּכָל
מַפְּקָנֵי מַקְדְּשָׁא׃ ו וְתֵימַר
לְעַמָּא סַרְבָנָא לְדְבֵית יִשְׂרָאֵל
כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי
לְכוֹן מִכָּל תּוֹעֲבָתְכוֹן בֵּית
יִשְׂרָאֵל׃ ז בְּאַיְתָיוּתְכוֹן בְּנֵי
עַמְמַיָּא רַשִׁיעֵי לִבָּא וְעַרְלֵי
בִסְרָא לְמֶהֱוֵי בְמַקְדְּשִׁי לְאַפָּסָא
יָת עֲזָרְתִי בְּקָרִיבְכוֹןיָת קוּרְבָּנֵי
תְּרַב וְדַם נִכְסַת קוּדְשִׁין
וְאַשְׁנִיאוּ קְיָמַי עַל כָּל

סגור ה' בקריאה וסי' וישב אותי דרך השער · ודבתריה השער הזה סגור יהית ב' בפסוק · יהיה סגור ששת ימי המעשה · סגור חותם צר · וכל זהב סגור דכוו': נשיא ד' קמצין בסיפרא וסי' את הנשיא נשיא הוא · ועבדי דוד · ודוד עבדי · ונשיא מארץ: אמירה אל ה' ד' פי' דקרי' אלי קודם לאזכרה בקריאה וסימן העמר תמצאה · השער הזה סגור יהיה ·

תולדות אהרן סגור יהיה · תמיד לב לו: ערלי לב ; (ונחים כג) :

שים לבך וראה בעיניך · ויקחני ה' מאחרי הצאן : תועבותיכם ח' בטעם פי' המפחא לא ישרתנה מירכא בתיבתא כי אם בת' מקוטות וסימ' סח"מג ת"לוש וסימן נמסר בסדר אמור ולעיל בסיפרא דא סימן ל"ו :

מצודת ציון

ורצאתי · מלשון רצון : (ג) לחם . כן יקרא גם הבשר כמו את קרבני לחמי (במדבר כ"ח) : (ו) מרי · ענין מרד וסרוב : (ז) בני נכר · ענין סתימה וכן ערלה אזנם (ירמיה ו') : ותשימון

מצודת דוד

השמיני ומאז והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם וכו' ואני אהיה מרוצה לכם ע"י הקרבנות הללו : מד (א) וישב אותי · המלאך הדובר בי השיב אותי אל דרך שער המקדש החיצון הוא ההיכל שהוא חיצון לבית קדש הקדשים ולתוספת ביאור אמר הפונה קדים ר"ל אל השער הפונה למזרח אל האולם לא אל השער הפונה אל המערב לבית קה"ק : והוא סגור . רבותינו ז"ל העמידו המקרא הזה בפשפש הדרומי (מדות כ"ד) כי שני פשפשין ר"ל שני פתחים קטנים היו לשער ההיכל מזה ומזה כאשר הוא בצורה : (ב) בא בו · דרך השער ההוא : והיה סגור . לכן יהיה סגור הואיל ואין מי בא בו בעבור שהמקום ב"ה בא בו : (ג) את הנשיא . ר"ל אל את הנשיא הוא מלך המשיח הואיל והוא נשיא ואין כבודו לשבת במקום העם לאכול בקדשים עמהם לכן ישב בחלל השער ההוא לאכול בבשר הקדשים לפני ה' : מדרך אולם השער יבוא . כאשר יבוא לאכול בחלל הפשפש ההוא יבוא אל החצר הפנימי מדרך אולם השער ר"ל שיבוא דרך אולם הנמשך מהשער ולחוץ אבל לא יבוא שמה דרך פתחי הלשכות התחתונות הפתוחות לחצר הפנימי שאין אולם לפניהם כ"א יבוא בפומבי דרך השער הגדול ומשם יבוא לחלל שאולם לשבת בחלל הפשפש : ומדרכו יצא · מדרך השער שבא כן יצא דרך שם ואף שכשבא הולך עם העם במועדים יוצא עמהם דרך נכח השער שבאו כמ"ש והנשיא בתוכם וכו' (לקמן מו) הנה בבואו לבדו חוזר הוא בדרך שבא : (ד) ויביאני וגו' · כי מתחלה העמידו לפני פשפש הדרומי הסגור ועתה הסיעו משם והביאו בדרך שער הצפון שבמערב הבית והוא הפשפש הצפוני : (ה) שים לבך . להבין הדברים : ראה בעיניך · מדת כל דבר ודבר : לכל חוקות · מה שראוי להשתמש בכל חדר מחדריו : ולכל תורותיו · מקום עמידת הכהנים והעם : ושמת לבך · תשים לבך אל מבוא הבית להבין דרך ביאת הבית בכל הפתחים שיוצאין בהם מן המקדש והוא שלא לבוא בפשפש הדרומי אבל בפשפש הצפוני יכולין לבוא ודרך ביאה למלך המשיח וכן לכל העם כמ"ש ובבוא עם הארץ וכו' (לקמן מו) : (ו) אל מרי · אל עם המרי וחוזר ומפרש אל בית ישראל : רב לכם . זמן רב היה לכם מה שעשיתם כל תועבותיכם אתם בית ישראל . (ז) בהביאכם · במה שבעוד הייתם בארצכם הבאתם כהנים בני נכר ר"ל שנתנכרו מעשיו

תועבתיכם : ח ולא שמרתם
משמרת קדשי ותשימון לשמרי ל'
משמרתי במקדשי לכם :
ט כה־אמר אדני יהוה כל־בן־נכר ד' בטע' בסיפ'
ערל לב וערל בשר לא יבוא אל־ ל' · ל'
מקדשי לכל־בן־נכר אשר בתוך
בני ישראל : י כי אם־הלוים אשר ט' בסיפרא
רחקו מעלי בתעות ישראל אשר ל'
תעו מעלי אחרי גלוליהם ונשאו
עונם : יא והיו במקדשי משרתים
פקדות אל־שערי הבית ומשרתים ד' בליש' ל'
את־הבית המה ישחטו את־העלה
ואת־הזבח לעם והמה יעמדו
לפניהם לשרתם : יב יען אשר
ישרתו אותם לפני גלוליהם והיו
לבית־ישראל למכשול עון על־כן
נשאתי ידי עליהם נאם אדני יהוה ד' חסר א'
ונשאו עונם : יג ולא־יגשו אלי
לכהן לי ולגשת על־כל־קדשי אל־ ל'
קדשי הקדשים ונשאו כלמתם
ותועבותם אשר עשו : יד ונתתי ל' מ"ל
אותם שמרי משמרת הבית לכל
עבדתו ולכל אשר יעשה בו : נ"ו
טו והכהנים הלוים בני צדוק אשר ח' בליש' ג' פסק'
שמרו את־משמרת מקדשי בתעות
בני־ישראל מעלי המה יקרבו אלי ט' בסיפרא
לשרתני ועמדו לפני להקריב לי
חלב ודם נאם אדני יהוה : טז המה י"ע כ"פ
יבאו אל־מקדשי והמה יקרבו אל־
שלחני לשרתני ושמרו את־

תועבתכון : ח ולא נטרתון
מטרת קודשי ומניתון לנטרי
מטרת מימרי במקדשי לכון :
ט כדנן אמר יי אלהים כל בר
עממין רשיעי לבא וערלי
בסרא לא יעלון למקדשי
לכל בני עממיא די בגו בני
ישראל : י אלהין ליואי
דאתרחיקו מדחלתי במטעי
ישראל דטעו מבתר פולחני
בתר טעותהון ויקבלון
חוביהון : יא ויהון במקדשי
משמשין ממנן על תרעי
ביתא ומשמשין ית ביתא
אינון יכסון ית עלתא וית
נכסת קודשיא די לעמא
ואינון יקומון קדמיהון
לשמשותהון : יב חלף דהוו
משמשין יתהון קדם טעותהון
והוו לבית ישראל לתקלת
חובין על כן קימית במימרי
עליהון אמר יי אלהים ויקבלון
חוביהון : יג ולא יתקרבון
לפולחני לשמשא קדמי
ולמקרב על כל קודשי
לקודשי קודשיא ויתקבלון
אתכנעותהון ותועבתהון די
עבדו : יד ומניתי יתהון נטרי
מטרת ביתא ולכל פולחני
ולכל דיתעביד ביה : טו וכהניא
ליואי בני צדוק די נטרו ית
מטרת מקדשי במטעי בני
ישראל מבתר פולחני אינון
יתקרבון לפולחני לשמשא
קדמי וישמשון על מדבחי
לקרבא קדמי תרב ודם נכסת
קודשין אמר יי אלהים : טז אינון יעלון למקדשי ואינון
יתקרבון לפתורי לחם אפיא לשמשא קדמי ויטרון ית

רש"י

מחמת מילה : (ח) ותשימון לשומרי משמרתי · במקדשי לכם · תשימון לכם לדעתכם במקדשי אנשים רוצים שאינם ראויין להיות שומרי משמרתי : (י) כי אם הלוים אשר רחקו וגו'. כי אם כה תעשו להם הלוים אשר רחקו מעלי (ונעשו כומרים) ועכשיו חזרו בהם : ונשאו עונם . מגשת עוד אל מזבחי אל פקודות של שערי הבית · פקודות קומדישא"ש בלע"ז שומרים ושופרים יהיו : (יא) המה ישחטו את העולה . עבודה הכשרה בזרים ובעבדים ובנגים : (יב) למכשול עון · טמדים לעכו"ם להמשיכם לכך : (טו) והכהנים הלוים . משהם לוי : בני צדוק · לפי שהיה כ"ג ששימש ראשון במקדש בימי שלמה נקרא על שמו : בתעות . קאניטאר"א בלע"ז :
אל

בה אמר ד' בטעם זרקא בסי' וסימן בקבצי · כל בן נכר · בראשון באחר · שער החצר : מרי ד' בקריאה וסימן למשמרת לאות לבני מרי ; כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים · אל תהי מרי כבית המרי · ואמרת אל מרי : כל ירמיה ויחזקאל בית ישראל במי"ז בני ישראל וסימן קול על שפיים נשמע · לכן הנה ימים באים ודבתריה כי אם חי · על כל רעות בני ישראל · מנערותיהם ב' בפסוק · עשוקים בני יהודה · בימים ההם ובעת ההיא והלוך ובכו · ויאמר אלי בן אדם שולח · ככה יאכלו בני ישראל · איבת עולם · ונתתי את פגרי · ודבר אליהם כה אמר · בן אדם את מקום · כה אמר ה' כל בן נכר · והכהנים והלוים בני צדוק·לכהנים המקדש מבני צדוק : והכהנים הלוים ג' וסי' וידבר משה נשיאים

תולדות אהרן בן נכר . יומא עא תענית יז מ"ק ה סנהדרין כב סג זבחים יט כב : אשר ישרתו. מנחות קט : בני צדוק · יבמות פו חולין כב ברכות ד תמיד כז :

רד"ק

מתורת משה רבינו עליו השלום לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו דגמרא אגמרי להו ואתא יחזקאל ואסמכוה אקרא דלחללו את ביתי : לחלול את ביתי. כמו ותראהו את הילד: בהקריבכם · כאילו אתם מקריבים את לחמי חלב ודם שאתם מביאים אל ביתי הכהנים שאינם ראוים לעבודה : ויפרו את בריתי · והם הפרו את בריתי : אל כל תועבותיכם · שהיו כהנים לכם בעכו"ם שהייתם עובדים וי"ת בני נכר בני עממיא : (ח) ולא שמרתם · לכם · אותם שהיו שומרים לכם במשמרת עכו"ם שלכם שמתם שומרי משמרתי במקדשי ולמ"ד לשומרי כלמ"ד הרגו לאבנר והדומים לו : (ט) כה אמר · לא יבא אל מקדשי. לעתיד : לכל בן נכר אשר בתוך בני ישראל . זה שאני אומר בן נכר איני אומר על הגוים כי אין צריך לומר זה אלא בעבור בן נכר אשר בתוך בני ישראל : (י) כי אם הלוים . כי אם יבואו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שירות אלא ונשאו את עונם שלא יעבדו עבודה קרבן · וי"ו ונשאו כוי"ו וישא אברהם את עיניו אלא מה יעשו אותם לוים אשר תעו בתעות בני ישראל : (יא) והיו במקדשי משרתים . פירוש שערים יהיו ומשרתי הבית ושוחטים כי שהשחיטה כשרה בזר אבל לא יקריבו קרבן ויש לפרש כי אם הלוים לשון שבועה כמו אם לדוד אכזב וכמו אם יבואון אל מנוחתי פקידת מנויי השערים ודברי הבית יהיה להם והלוים בזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי : (יב) יען אשר ישרתו אותם . תחת שהיו משרתים את ישראל לפני גלוליהם לפיכך ישרתוני לעתיד לבא בעבודת הבית בדברים שהם כשרים בזרים כי כזרים אחשבם וכל הענין מבואר עד סוף הפרשה כי הכהנים אשר תעו בחיותם בתחיית המתים לעתיד ישאו עונם בזה הדבר ונשאו כלימתם : (טו) והכהנים הלוים בני צדוק · לפי שאמר כי אותם הכהנים שתעו לא ישובו לסדר העבודה לעתיד אמר כי אותם שלא תעו ישובו לסדר עבודתם וכבר פירשנו טעם בני צדוק:(טז) המה יבאו · אל שלחני לשרתני. כמו שת"י לפתורי דלחם

מצודת ציון

(ח) ותשימון · ענין עשיה: (י) הלוים· ר"ל הכהנים בני לוי : בתעות · מלשון תועה והושאל מהתועה מדרך הישר ללכת דרך אחר : (יא) פקודות· ענין מינוי וגזברות כמו לשיות פקודים בית ה' (שם כ"ט) : (יג) לכהן · ענין שירות ועבודה : פארי

מצודת דוד

מעשיו וחוזר ומפרש שהיו ערלי לב ר"ל אשום מלדעת את ה' ומהם היו אשר לא מלו על שמתו אחיו מחמת מילה ופסולים הם לעבודה והם הביאו רותם להיות במקדשי לעבוד עבודה לחללו וחוזר ומפרש את ביתי : בהקריבכ' . במה אתם מקריבי' ע"י כהנים כאלה את לחמי הוא החלב והדם הנה בזה הפירו את בריתי להוסיף אל כל התועבות שיש בידכם הוא עבודת הכוכבים ור"ל לא די שעבדתם הכוכבים אלא בעוד תוסיפו לחלל עבודת מזבחי ע"י כהנים כאלה : (ח) ולא שמרתם . להמנות כהנים שרים לעשות קדשי : ותשימון לשומרי . שמתם להיות שומרי משמרתי במקדשי אנשים שהיו לכם ר"ל שומרים לכם לפני עכו"ם : (ט) בן נכר וגו' . ר"ל בין שלבו אטום מלדעת את ה' ובין מי שלא נמול על כי מתו אחיו מחמת מילה : לכל בן נכר . בזה יפרש לומר מה שאמרתי בן נכר אין הכונה על איש מגויי הארצות כי הכונה היא על כל מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים אשר הוא בתוך בני ישראל ועשה עבודתם לעכו"ם : (י) כי אם הלוים וגו' . ר"ל כי אם בבוא אל המקדש הלוים אשר רחקו מעלי בדבר התעות של ישראל אשר תעו מעלי ללכת אחרי גלוליהם אז בעת בואם אל המקדש ישבלו גמול עוונם לבל עשות שמה עבודת המזבח : (יא) והיו במקדשי . ורק יהיו במקדשי משרתים בדבר המינוי על שערי הבית וגם יהיו משרתים את הבית בדבר הצריך בו : המה ישחטו וגו' · הואיל והשחיטה כשרה בזר יכולים גם המה לעשותה : לפניהם . לפני מביאי הקרבנות יעמדו לשרתם בדבר הקרבנות : (יב) יען . בעבור שעשו עבודת העם לפני הגלולים והכשילו את ישראל בעון עכו"ם : נשאתי ידי . הוא ענין שבועה בהרמ' הידים למעלה וכן אשר נשאתי את ידי (שמו' ו):ונשאו עוונם . את זה יסבלו בעבו' עונ':(יג) לכהן לי. לשרת לי בדבר עבודת המזבח : ולגשת וגו' · ר"ל לא יגשו אל כל הקדשים נוסף על קדשי הקדשים כלומר לא לבד אסורים הם בעבודת קדשי הקדשים כי אסורים המה אף בעבודת קדשים קלים : ונשאו . יסבלו כלימה הראויה להם וגמול תועבותם אשר עשו : (יד) ונתתי אותם . רק אתן אותם להיות שומרי משמרת הבית על כל העבודה הצריך אל הבית ועל כל הדבר הנעשה בו זולת עבודת המזבח : (טו) והכהנים הלוים · אבל הכהנים מבני לוי מזרע צדוק ששימש בימי שלמה : אשר שמרו · ולא זזו מעבודת המקום בזמן שתעו בני ישראל : (טז) אל שלחני לשרת זהו שלחן לחם

רדק

דלתם אפיה: (יז) והיה בבאם אל שערי החצר הפנימית. אם נאמר החצר הפנימית כמשמעו יהיה פירושו שער עזרת הכהנים והמזבח וממנו לשער האולם כי הכל הוא חצר ויהיה זה אם כן חדוש לעתיד כי בבגדי כהונה שהיו משמשים בהם לא היה כמו שכתוב בתורת משה כי התכלת ... בתכלת ואם נאמר כי דבר זה על עבודת כהן הגדול ביום הכיפורים לפני ולפנים שהיה עובד בבגדי פשתים אין קרא הדביר חצר והוא בית ואיך אמר בבאם ילבשו לשון רבים והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן גדול והיה הוא לבדו נכנס שם וביום הכפורים לבד: (יח) פארי פשתים. נקראו כן המגבעות לפי שהיו על הראש לפאר וכן אמר ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת: על מתניהם. כמו שכתוב בתורה ממתנים ועד ירכים יהיו: לא יחגרו ביזע. פי׳ רז״ל לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהם חוגרים אינם חוגרים לא למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידים ויונתן תרגם ולא יזרזון על חרציהון אלהין על לבביהון יסרון. יזע שם בשקל נגע כי היו״ד שרש ומפני הפסוק נקמצה היו״ד: (יט) ובצאתם אל החצר החצונה. ואחר כך אל החצר החצונה אל העם אמר איזו חצר החצונה אל העם פי׳ מקום שהעם שם והוא עזרת ישראל: ופשטו את בגדיהם. הוא מה שאמר למעלה ושם יניחו בגדיהם: ולא יקדשו את העם בבגדיהם. כי אם יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמוהם ועל הדרך הזה ת״י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון: (כ) וראשם לא יגלחו. לא יגלחו כל שער הראש: ופרע לא ישלחו. לא יגדלו השער משלשים יום ואילך: כסום יכסמו את ראשיהם. ישוו את השער לא יגלחו מכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחד לשלשים יום ורז״ל פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשה ראשו של זה בצד עקרו של זה ויונתן תרגם ספרא יספרון ית שער רישהון: (כא) ויין לא ישתו כל כהן. החצר הפנימית. בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים כמו שכתוב בתורה ומ״ם לו משפטי הכהני׳ אע״פ שכתוב בתורה לפי שחידש דברים שאינם מפורשי׳ בתור׳ שבכת׳ גם אפשר שחידש דברי׳ שהם לעתיד לתוספת קדושה: (כב) והאלמנה. אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד והוא כי אלמנת כהן גדול ואפילו כהן הדיוט יכול לקחתה כהן אחר וזהו שאמר אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו ואם נאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת הכהנים יקח כמו שפירשו רבותינו ז״ל וכמו שתרגם יונתן שאר כהניא יסבון והנה הניח זונה וחללה כיון שכתוב בתורה לא זכר הכל: (כג) ואת עמי. מבואר הוא: (כד) ועל ריב. לשפט: לשפט כתיב למשפט קרי והענין אחד: ישפטהו. ישפטו כתיב כמו שכתובים משפטי

מקרא

משמרתי: יז והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי החצר הפנימית וביתה: יח פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם לא יחגרו ביזע: יט ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכת הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם: כ וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו כסום יכסמו את ראשיהם: כא ויין לא ישתו כל כהן בבואם אל החצר הפנימית: כב ואלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולת מזרע בית ישראל והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו: כג ואת עמי יורו בין קדש לחל ובין טמא לטהור יודיעם: כד ועל ריב המה יעמדו לשפט במשפטי ושפטהו

תרגום

מטרת מימרי: יז ויהי במיעלהון לתרעי דרתא גויתא לבושי בוצא ילבשו ולא יהי עליהון כסות עמר בשמשותהון בתרעי דרתא גויתא ולגיו: יח כובעין דבוץ יהון על רישיהון ומכנסין דבוץ יהון על חרציהון ולא יזרזון על חרציהון אלהין על לבביהון ייסרון: יט ובמפקהון מדרתא דקודשא לדרתא בריתא לאיתערבא עם עמא ישלחון ית לבושיהון די אינון משמשין בהון ויחתון יתהון בלשכת קודשא וילבשון לבושין אוחרנין ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון: כ ורישיהון לא יגלחון ופירוע לא ירבון ספרא יספרון ית שער רישיהון: כא וחמר לא ישתון כל כהן במיעלהון לדרתא גויתא: כב וארמלא ומתרכא לא יסבון להון לנשין אלהין בתולתא מזרעא דבית ישראל וארמלתא די תהי ארמלתא משאר כהניא יסבון: כג וית עמי ילפון בין קודשא לחולא ובין מסאבא לדכיא והודעונון: כד ועל פלגות דינא אינון יקומון למידן בדיני רעותי

תולדות אהרן פארי פשתים. יומא עא זבחים יח (כלאים לא שבת ד): ביזע. זבחים יט: בגדים אחרים. יומא לה: לא יגלחו. תענית יז נזיר ס סנהדרין כב סג: כסום יכסמו. נדרים נא סנהדרין כב: לא ישתו. תענית יז סנהדרין סג: ואלמנה וגרושה. קידושין עח (בכורים סד):

רשי

(יז) אל שערי החצר הפנימית. לפני ולפנים ביה״כ: ולא יעלה עליהם צמר. אבלא שהיה במעיל ובאבנט לא ילבשו ביה״כ בעבודת פנים: וביתה. ולפנים: (יח) פארי. קאפלייי״ש בלע״ז: לא יחגרו ביזע. שנינו בברייתא אין חוגרין במקום שמזיעין לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם שהוא מקום זיעה אגלאשוויי״רא בלע״ז ל״א אסרה התורה לכהנים מלבושי הצמר כי הצמר מזיע הגוף ומזיע את הבשר. (סא״א): (יט) אל החצר החיצונה. לפי שהיה מדבר בהיכל לפני ולפנים וקראם חצר הפנימית ואצלם יש לו לקרות עזרת ישראל חצר החיצונה לכך הוצרך לכפול שתי פעמים לומר שאל עזרת נשים הוא אומר מקום שכל ישראל נכנסין: והניחו. אותה בלשכות הקודש כמו שאמר מרע״ה (ויקרא ט״ז) ופשט את בגדי הבד אשר לבש והניחם שם: ולא יקדשו את העם. ת״י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון כלומר לא יגעו אל העם בבגדיהם הקדושים שאין בגדי חול סהורין אצל בגדי הקודש: (כ) וראשם לא יגלחו. להעביר את כל השער: ופרע לא ישלחו. גידול שער לא ירבו: כסום יכסמו. כתוספת הוא שסדורין בשבולת ראשו של זה נגד עיקרו של זה כך שמעתי משמו של רבי מנחם זצ״ל ויתכן לפרשו לשון מדת דבר השוה לא גזוזה כולה ולא גדול שער אלא במדה שוה אתולי״ר בלע״ז: (כא) בבואם אל החצר הפנימית. אל ההיכל: (כב) כי אם בתולות יקחו. הכהנים הגדולים אבל יש מן הכהנים אשר יקחו את האלמנה כגון הדיוטין וזהו מכהן יקחו יש מן הכהן שמותרין באלמנה. מצאתי: אשר תהיה אלמנה. גמורה פרט לגרושה וחלוצה אע״פ שפגויה היא אסורה

אתו. בני צדוק: ולא יעלה ג׳ בקרי׳ וסי׳ ולא יעלה בה כל עשב: ולא יאמרו עוד ארון ברית ה׳: ולא יעלה עליהם צמר: פארי ב׳ וסימן ואת פארי המגבעות. פארי פשתים יהיו על ראשם: בלשכת ג׳ חס׳ בלישנא וסי׳ והניחו אתם בלשכת הקדש. עשרים לשכת אל הרצפה. בלשכת פטורים. ועי׳ לקמן בסי׳ מ״ח דמטעי׳: ויין ה׳ ר״פ וסימן ויין לנסך רביעית ההין: ויין לנסך שלישית. ויין תקריב לנסך. ויין לא ישתו כל כהן. ויין ישמח לבב אנוש להצהיל:

מצודת ציון

(יח) פארי. כן יקראו המגבעות כמ״ש פארי המגבעות (שמות ל״ט) ויקראו כן ע״ש היופי והסדר שבכן: ביזע. מל׳ זיעה: (יט) ופשטו. ענין הסרת המלבוש: (כ) יגלחו. ענין קציצת השער: ופרע. כן יקרא גדול השער כמו את ראשו לא יפרע (ויקרא כ״א): ישלחו. ענין התפשטות כמו תשלח קציריה (תהלים פ׳): כסום יכסמו. מלשון והחטה והכסמת (שמות ט׳) והוא מין זרע: (כג) יורו. מל׳ הוראה ולמוד

מצודת דוד

לאם הפנים שעל השלחן: ושמרו וגו׳. בכל דבר העבודה: (יז) והיה וגו׳ ר״ל ביוה״כ כשיבואו הכהנים הגדולים אל שערי חצר הפנימי והוא ההיכל ולפומת קה״ק נקרא חצר (ולפי שהיה בהיכל שער גדול ושני פשפשין מזה ומזה כמ״ש למעלה לכן אמר שערי): בגדי פשתים. הם בגדי הלבן שכ״ג משמש בהן ביוה״כ עבודת פנים: ולא יעלה עליהם צמר. כי בפנים לא יעשו עבודה בשמנה בגדים שיש בהן צמר: וביתה. ובפנים בחלל הבית בין בהיכל בין בבית ק״ק: (יח) פארי פשתים. מגבעות מפשתים יהיה על ראשם: לא יחגרו ביזע. לא יחגרו אבנטיהם במקום שהבשר נכפל ושוכב קצתו על קצתו כי שם רב הזיעה ומתלכלכין בגדי הכהונה: (יט) ובצאתם. וכאשר יצאו הכהנים מהעזרה ללכת אל החצר החיצונה וחזר ופירש אל החצר וכו׳ ר״ל מה שאמרתי אל החצר החיצונה הכוונה היא אל העם כלומר אין הכוונה לעזרת נשים כ״א אל העם הוא עזרת אנשים אשר שם עמידת העם אבל למול עזרת כהנים נקראה בשם חצר החיצונה: את בגדיהם. בגדי כהונה: ללשכות הקדש. הם העומדים בתחתיות ההר וממעל: בגדים אחרים. בגדי חול: לא יקדשו וגו׳. ר״ל למען לא יהא נראה שהעם קדושים כמוהם כ״א יבואו שמה בבגדי כהונה יהא נראה לכל שאין חשש אם יגעו בהן בני העם כאלו הם קדושים כמו הכהנים: (כ) וראשם לא יגלחו. שער ראשם לא יגלחו בכל עת: ופרע לא ישלחו. לא יניחו גדול השער להתפשט יותר מדאי ואחז״ל שיגלחו אחד לשלשים יום (סנהדרין כב): כסום יכסמו. על כהנים גדולים יאמר שהם יגלחו באופן שיגיע ראש שער זה בצד עקרו של זה כתוספת הזו הסדורה בשבולת ראשו של זה בצד עקרו של זה כן אחז״ל (שם): (כא) כל כהן. בין כהן גדול בין כהן הדיוט: אל החצר הפנימית. הוא ההיכל ולמול בית קה״ק נקרא חצר: (כב) ואלמנה וגו׳. זהו בכהנים גדולים שאסורים גם באלמנה ואינם נושאים כ״א בתולות: אשר תהיה אלמנה. ר״ל שלא תהיה רק אלמנה אבל לא נחלצה אז מכהן יקחו ר״ל מקצת כהנים מותרים בה והם ההדיוטים אבל כשהיא גם חלוצה אסורה גם להדיוטים ואף שהיא מדרבנן רמזה יחזקאל: (כג) ואת עמי יורו. הכהנים ילמדו את העם להבדיל בין קדש לחולין גם יודיעום ההבדל בין טמא לטהור: (כד) ועל ריב. ופל

מספטי הריב בתורה וכתיב ושפטוהו ר"ל ישמדו למשפט ושפטוהו כמשפטו : ואת חקותי . בכל מועדי כדברי הקרבנות וכן את שבתותי יקדשו : (כה) ואל מת אדם . זהו בכהן הדיוט : (כו) ואחרי
טהרתו . אסבר שיהיה זה לעתיד לתוספת קדושה שאחר שיטהרו לנפש בשבע עוד יספרו לו שבעה ימים אחרים אלא שרז"ל פירשוהו בלא חדוש ופירשו אחרי טהרתו אחרי פרישתו מן המת : (כז) וביום בואו
אל הקדש . ר"ל אחרי שיטהר ויכנס לקדש שלא נכנס שם בטומאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טומאתו וזה יהיה חידוש לעתיד ורז"ל פירשוהו בלא חידוש מקצתם פירשו יקריב חטאתו
עשירית האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שלא הקריב אותו בימי טומאתו אמר שיקריבנה אחרי טהרתו ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום
בואו וגו' יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ובזמן שאין ראוי לביאה אין ראוי להקרבה ואני תמיה למי שאמר יקריב חטאתו או היא עשירית האיפה והלא מדבר בכהן הדיוט שמטמא לקרובים

וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי בְּכָל־מוֹעֲדַי ס' חס'
יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ׃
כה וְאֶל־מֵת אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה ל'
כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת לְאָח ל'. ל'
וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ ל'
יִטַּמָּאוּ׃ כו וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת ס'
יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ׃ כז וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל־ ל'
הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִה׃ כח וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי ס"ו
נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם
בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם׃ כט הַמִּנְחָה ל'
וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכְלוּם ל'
וְכָל־חֵרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה׃
ל וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי כֹל וְכָל־ ו'
תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם ד'
לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרִסוֹתֵיכֶם ו'. ג'
תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה אֶל־בֵּיתֶךָ׃ ל'
לא כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־
הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׃

מה א וּבְהַפִּילְכֶם אֶת־הָאָרֶץ ל'
בְּנַחֲלָה תָּרִימוּ תְרוּמָה לַיהוָה
קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה ל'
וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וְרֹחַב עֲשָׂרָה אָלֶף
קֹדֶשׁ־הוּא בְכָל־גְּבוּלָהּ סָבִיב׃ ל'

ידונון ית אוריתי וית קימי
בכל מועדי יטרון וית יומי
שביא דילי יקדשון׃ כה ועל
מיתא דאנשא לא יעול
לאסתאבא אלהין לאב ולאם
ולבר ולברת לאח ולאחת
דלא הות לגבר יסתאבון׃
כו ובתר דכותיה שבעא
יומין ימנון ליה׃ כז וביום
מיעליה לקודשא לדרתא
גויתא לשמשא בקודשא
יקריב חטאתיה אמר
אלהים׃ כח ותהי להון
לאחסנא חולק מותר קורבני
חולקהון ואחסנא לא תתנון
להון בישראל מתנן דיהבית
להון אינון אחסנתהון׃
כט מנחתא חטאתא ואשמא
אינון יכלוניה וכל חרמא
בישראל להון יהי׃ ל וריש
כל בכורי כולא וכל אפרשות
כולא מכל אפרשותיכון
לכהניא יהי וריש אצוותכון
תתנון לכהנא לאשראה
ברכתא בביתך׃ לא כל
נבילא ותבירא מן עופא ומן
בעירא לא ייכלון כהניא׃
א ובפלגותהון ית ארעא
באחסנא תפרשון אפרשותא
קדם יי קודשא מן ארעא
אורכא עסרין וחמשא אלפין
אורכא ופותיא עסרא אלפין
קודשא הוא בכל תחומה

תורה אף להדיוט : (כו) ואחרי טהרתו . אחר פרישתו מן המת כך שנויה במ"ק : (כז) וביום באו . תחילה אל הקדש להתחנך לעבודה יקריב חטאתו זו עשירית האיפה שלו כך שנויה במ"ק שהכהן הדיוט טעון עשירית האיפה ביום חינוכו מנין שנאמר (שם ו') זה קרבן אהרן ובניו וגו' וכמו שמפרש במסכת מנחות : (כח) והיתה להם הכהונה לנחלה : (כט) חרם . לשון קדש וכן כל לשון חרמה הכוא של הקדש : (ל) להניח . תוספ"ך בלע"ז כמו (שמות ח') וינח בכל גבול מצרים : (לא) כל נבלה וטרפה וגו' . לפי שהותרה להם מליקה חטאת העוף שהיא נבלה וטריפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטריפות כך פירשו רבותינו : (א) ובהפילכם את הארץ בנחלה . שעתידים לחלוק את א"י לי"ב רצועות לא כחלוקה הראשונה שהיתה לרב כפי מניינו ולמעט כפי פקודיו והיו ב' שבטים או ג' ברצועה אחת עכשיו החלקים שוים ובשורות הכרם מפאת ים עד פאת קדים כמו שמפורש בסוף הספר : תרומה לה' . לבנות

חקתי ס' חסר בנביאים ובכתובים סימ' נמסר בירמיהו סימ' מ"ר : אל מת ל' אדם לא יבא לטמאה · אל קין ל' ואל מנחתו לא שעה · ואל אמה ל' תכלנה מלמעלה · ואל משה ל' אמר עלה אל ה' : לנחלה ס"ו וסימ' נמסר פ' קרח : וראשית ו' וסי' ראובן בכורי אתה · ראשית דגנך תירשך תנינא דפסוק · וראשית כל בכורי כל ב' דפסוק · שמנים ימשחו · ובא בארץ הצבי :

תולדות אהרן ואחרי טהרתו . מ"ק ז טו : וביום באו · מ"ק טו : עריסותיכ' · שבת לס יבמות סב: נבלה וטרפה. מנחות מה :

ועשירית האיפה כהן גדול היה מקריב אותה מש"ו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב אותה אלא בשעת חינוך עבוד' כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מה הוא שאמר וביום בואו אל הקודש וגו' ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר יספרו אחיו הכהנים שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס לקדש עד שיעברו לו ז' ימים ויטהר : (כח) והיתה להם לנחלה . הכהונה תהיה להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה בישראל כמו שאמר בתורה : (כט) המנחה . מבואר הוא : (ל) וראשית כל בכורי כל . בכורי כל פרי כמו שאמר בתורה בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה וכל אשר בארצם רוצה לומר כל המיוחדים שבארצם והם שבעת המינים וכן רוצה לומר מה שאמר כל בכורי כל וכל תרומת כל כמו שאמר בתורה כל תרומת הקדשים וגומר : מכל תרומותיכם . ראשית מכל תרומותיכם והיא תרומה גדולה שהיתה לכהן : להניח ברכה אל ביתך . טעמו אל כל אשר זכר בפסוק זה : (לא) כל נבלה וטרפה . כמו שאמר בתורה נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה אע"פ שישראל גם כן מוזהרין עליה הכהנים מוזהרין יותר מפני הטומאה לפי שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרין יותר על הטומאה מישראל ולפיכך אמר לא יאכלו הכהנים ואמר לא יאכלם ולא אמר ולא יגעו כי יש נבלה שאינה מטמאה אלא בבית הבליעה והיא נבלת עוף טהור ורז"ל אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה יכול יהא מותרין גם כן בשאר נבלות וטריפות לפיכך הוזהרו עליהם : (א) ובהפילכ' את הארץ בנחלה . על ירושלים אמר שיפילו אותה לעתיד בנחלה לכל ישראל ואמר איך יחלקו אותה למקדש ולכהנים וללוים ולישראל ואמר ארך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרה אלף קדש

מצודת דוד

ולמוד : (כח) ואחוזה . ענין חלק ונחלה : (כט) חרם . ר"ל הקדש וכן כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י"ח) : (ל) בכורי . בשול התבואה יקרא בלשון בכור וכן ראשית בכורי אדמתך (שמות כ"ג) : עריסותיכם . ענין בצק ועיסה כמו מראשית עריסותיכם (במדבר ט"ו) : להניח . מלשון הנחה : (א) תרימו תרומה . ענין הפרשה כמו ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה) .

מגרש

מצודת דוד

ועל דין ממון יעמדו העם לפניהם למשפט והם ישפטהו במשפטי התורה לא לפי אומדן דעתם : ואת תורתי . התורות והחוקים הנהוגים בכל ימי מועדי ה' בדבר הקרבנות ישמרו הם לעשותם וכן יקדשו את השבתות בדבר הקרבנות הבאות חובה ליום : (כה) לטמאה . לטמא את עצמו : אשר לא היתה לאיש . למשכב : (כו) ואחרי טהרתו . ר"ל אחר פרישתו מן המת כן אחז"ל : שבעת ימים וגו' . ואח"ז הוא טהור : יספרו . ר"ל אחיו הכהנים יספרו לו שאם שכח הוא לא יניחוהו הם ליכנס למקדש עד אחר שבעת ימים ויטהר : (כז) וביום בואו וגו' . ר"ל בתחלת ביאת הכהן להתחנך בעבודה : אל החצר הפנימית . היא עזרת כהנים אשר שם המזבח : יקריב חטאתו . זהו עשירית האיפה שהיו הכהנים מקריבים ביום החנוך וכמ"ש זה קרבן אהרן ובניו וכו' ביום המשח אותו עשירית האיפה סולת וכו' (ויקרא ו') : (כח) והיתה להם לנחלה . הכהונה תהיה להם לנחלה כי לא ינחלו חלק בארץ : אני נחלתם . ר"ל מותר קרבני יהיה נחלתם : ואחוזה . אחוזת נחלת קרקע שדות וכרמים לא תתנו להם וזהו למען יהיו פנוים לעסוק בעבודת המקדש (ומה שלקחו תבואת הארץ כמ"ש תרומת הקודש לכהנים וכו' (לקמן מ"ח) זה היה לצורך בתים וחצרות) : אני אחוזתם . ר"ל מותר קרבני יהיה אחוזתם וכפל הדבר במ"ש : (כט) המנחה . ר"ל שירי המנחה : וכל חרם . כל הקדשות : (ל) וראשית . הראשית מכל הדברים כולם שנתבכרו בבשול והם הבכורים : וכל תרומת כל . כל התרומות כולם בין דגן בין תירוש ויצהר : מכל תרומותיכם · מכל הדברים שאתם חייבים להפריש מהם תרומה : וראשית עריסותיכם · חלק ראשון מעיסה עד שלא תאכלו ממנה ועל החלה יאמר : להניח ברכה . כאומר אל ירע לבבכם בתת כל אלה לכהנים כי זה יהיה סיבה להשרות ברכה בביתך ולא יחסר העושר כי עוד יוסיף : (לא) לא יאכלו הכהנים · פירשו רז"ל לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטריפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטרפות שלא נחשוב שה"ה הותר להם מכל חולין : מה (א) ובהפילכם וכו' · לפי שע"פ רוב יחולק הארץ בנחלה ע"י הפלת גורל לכן אמר לשון בהפליכם ועם כי החלוקה ההיא לא תהיה על ידי הפלת גורל או יאמר זה הלשון על הירושה וכדרז"ל ביום אחד מפיל נחלות (ב"ב קי"ג) : קדש מן הארץ . החלק הזה יהיה קדש מכללות הארץ : אורך . ממזרח למערב : ורחב . מצפון לדרום : בכל גבולה . ר"ל כל השטח הזה מסביב יהיה

רד"ק

קדש הוא בכל גבולה סביב הארץ הוא ממזרח למערב וברחב מצפון לדרום • ואמר : (ב) יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב • מאלה המדות שזכר יקח משם הקדש והוא הר הבית חמש מאות באורך וחמש מאות ברחב כמו שכתוב למעלה כי הבית היה חמש מאות על חמש מאות אם כן נשארו מהר הבית כלפי מזרח שנים עשר אלף ומאתים וחמשים וכנגדם מהר הבית כלפי מערב שהם ארבעה ועשרים אלף וחמש מאות הנה הם עם חמש מאות של הר הבית חמשה ועשרים אלף וברחב כמו כן מהר הבית כלפי צפון ארבעה אלפים ושבע מאות וחמשים וכן מהר הבית כלפי דרום שהם תשעת אלפים וחמש מאות וחמש מאות של הר הבית הנה עשרת אלפים : (ג) ומן המדה הזאת תמוד אורך חמשה ועשרים אלף ורחב עשרת אלפים ובו יהיה המקדש קדש קדשים . אלה חמש מאות של הר הבית ממדת חמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים תמוד אותם כלומר מכללם יהיו אלה חמש מאות של הר הבית : ובו • רוצה לומר בהר הבית והוא הקדש שזכר בו יהיה המקדש שהוא קדש קדשים והוא ההיכל והדביר שהוא מקודש מהיכל ורש"י ז"ל פירש מן המדה הזאת תמוד בקנה המדה שנמדד בו רביע הר הבית חמש מאות על חמש מאות כמו שאמר למעלה מדד חמש מאות קנים בקנה המדה לארבע רוחות מדדו ולפי שלא פירש בפסוק הראשון אלה החמשה ועשרים אלף ועשרת אלפים אם הם קנים או אמות הוצרך לומר הנם שאלפים אלה קנים הם בקנה המדה שנמדד בו הר הבית שהוא שש אמות הקנה : חמש • כתוב חמשה קרי והענין אחד ויש בענין לשון זכר ולשון נקבה כי המדה לשון נקבה והקנה לשון זכר : (ד) קדש מן הארץ הוא זה שאמרתי לך החמשה ועשרים אלף אורך ועשרת אלפים רחב הוא קדש תרומה מן הארץ לכהנים : והיה להם מקום לבתים ומקדש למקדש • הר הבית הוא מקדש לצורך המקדש המקודש מהיכל והוא הבית ההיכל והדביר והנשאר יהיה לך מקום לבתים להם ולבתיהם ותחשים מגרש שהיה סביב הר הבית הם מכלל החשבון הנשאר חוץ לסר הבית ארבעה ועשרים ותשע מאות אלפים בארך ותשעת אלפים וחמש מאות ברחב והמגרש הזה הוא מקום פנוי אין בו לא בתים ולא זרע : (ה) וחמשה ועשרים אלף ארך . במדה שהיתה לכהנים בין המקדש ובין בתיהם כמדה הזאת תהיה ללוים לאחוזה סמוך לאחוזת הכהנים כמו שאמר למטה לעומת גבול כהנים כי גם הם משרתי הבית להיו' שוערים ומשוררי' : עשרים לשכות • אמר שיעשו בחלקם סמוך לאחוזת הכהנים עשרים לשכות לשבת בהם השוערי' כדי שיהיו קרובי' אל הבית והשאר יהיה לגרניהם ולבתיהם : (ו) ואחזת העיר • שתהיה אחוזה לכל ישראל כי כולם יהיו נאחזי' בירושלים לכל שבט יהיה שער אחד בעיר כמו שאמר בסוף הספר ותהיה אחוזת העיר רחב חמשת אלפים והארך חמשה ועשרים אלף מן המזרח למערב נמצא התרומה הזאת בין כולם חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף כי לכל אחד מהם חמש ועשרים אלף אורך והרוחב לכהנים עשרת אלפים וללוים עשרת אלפים ולאחזת העיר חמשת אלפים הרי חמשה ועשרים אלף : לעומת תרומת הקדש . כנגד ארך תרומת הקדש שהיא אחזת הכהנים והלוים : (ז) ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחזת העיר . ואחר כך פירש אל פני כי לא"ד השמות הנזכרת לתרומה ולאחזת רוצה לומר אל פניהם למזרח ואל פניהם למערב תהיה נחלת הנשיא כמו שמפרש ואומר מפאת ים ימה ומפאת קדמה קדימה כלומר רחב נחלת הנשיא תהיה כרחב חמשה ועשרים אלף כנגד תרומת הקדש ואחזת העיר והארך תהיה כנגד אחד חלקי השבטים ממזרח ארץ ישראל למערבה כי בסוף חמשה ועשרים אלף ארך נחלת הכהנים והלוים ואחזת העיר תהיה אחזת הנשיא כנגדה כרחבה עד סוף גבול ארץ ישראל למזרח וכן למערב עד סוף גבול ארץ ישראל למערב כי לישראל יהיו שנים עשר חלקים ולנשיא החלק השלשה עשר חלק הנשיא כחלק אחד משבטי ישראל בארך וברחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה התרומה : לעומת . בחולם כמו לעומת בפתח עמת בשקל סכל מן כי עול סובלו עומת בשקל גומן : אחד החלקים . חלקי השבטים כמו שפירשנו לארץ

תרגום

סְחוֹר סְחוֹר : ב יְהֵי מִדִּין לְקוּדְשָׁא חֲמֵשׁ מְאָה בַּחֲמֵשׁ מְאָה מְרַבַּע סְחוֹר סְחוֹר וְחַמְשִׁין אַמִּין רְוָחָא לֵיהּ סְחוֹר סְחוֹר : ג וּמִן מִשְׁחֲתָא חֲדָא תִּמְשַׁח אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין וּבֵיהּ יְהֵי מַקְדְשָׁא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין : ד קוּדְשָׁא מִן אַרְעָא הוּא לְכַהֲנַיָא דִי מְשַׁמְשִׁין בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ יְהֵי דְקָרִיבִין לְשַׁמָשָׁא קֳדָם יְיָ וִיהֵי לְהוֹן אֲתַר שְׁבִיק לְבֵיתָא וְכַבְשָׁא לְמַקְדְשָׁא : ה וְעַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין אוּרְכָּא וְעַסְרָא אַלְפִין פּוּתְיָא וִיהֵי לְלֵיוָאֵי מְשַׁמְשֵׁי בֵיתָא לְהוֹן לְאַחְסָנָא עַסְרִין לִשְׁכָּן : ו וְאַחְסָנַת קַרְתָּא תִּתְּנוּן חַמְשָׁא אַלְפִין פּוּתְיָא וְאוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יְהֵי : ז וּלְרַבָּא מִכָּא וּמִכָּא לְאַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וְלְאַחְסָנַת קַרְתָּא לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וְלָקֳבֵיל אַחְסָנַת קַרְתָּא מֵרוּחַ מַעַרְבָא מַעַרְבָא וּמֵרוּחַ מַדִינְחָא מַדִינְחָא וְאוּרְכָּא לָקֳבֵיל חַד

יחזקאל מה

ב יִהְיֶה מִזֶּה אֶל־הַקֹּדֶשׁ חֲמֵשׁ מֵאוֹת בַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת מְרֻבָּע סָבִיב וַחֲמִשִּׁים אַמָּה מִגְרָשׁ לוֹ סָבִיב׃ ג וּמִן־הַמִּדָּה הַזֹּאת תָּמוֹד אֹרֶךְ חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וּבוֹ־יִהְיֶה הַמִּקְדָּשׁ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ ד קֹדֶשׁ מִן־הָאָרֶץ הוּא לַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי הַמִּקְדָּשׁ יִהְיֶה הַקְּרֵבִים לְשָׁרֵת אֶת־יְהוָה וְהָיָה לָהֶם מָקוֹם לְבָתִּים וּמִקְדָּשׁ לַמִּקְדָּשׁ׃ ה וַחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים רֹחַב יִהְיֶה לַלְוִיִּם מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת לָהֶם לַאֲחֻזָּה עֶשְׂרִים לְשָׁכֹת׃ ו וַאֲחֻזַּת הָעִיר תִּתְּנוּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים רֹחַב וְאֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף לְעֻמַּת תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ לְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה׃ ז וְלַנָּשִׂיא מִזֶּה וּמִזֶּה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־פְּנֵי אֲחֻזַּת הָעִיר מִפְּאַת־יָם יָמָּה וּמִפְּאַת קֵדְמָה קָדִימָה וְאֹרֶךְ לְעֻמּוֹת אַחַד

(הערות הגליון: ל' · ל' והסר · ל' · חמשה ק' · ג' בסיפרא · ג' בליסנא · ל' בטעם ג' · והית ק' · ג' חס' בליסנא · ל' · ל' · ז' . ל' מ"ל כ"ס)

מנחת שי

ומנה' ר"פ בנביאים וסי' ומן העיר לקח סרים אחד דסוף מלכים וחברו דסוף ירמיה ומן העם חדלים ומן המדה הזאת תמוד • ומן אז חדלנו : וכל דניאל ועזרא וד"ה דכוו' ר"פ ומן וכל אוריהא דכוו' ומן בס"ג מן וסי' מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה • מן הארץ ההיא יצא אשור • מן השמים השמיעך את קולו ליסרך : למקדש ג' דגשים יסים' ושרפו במפקד הבית • קדש מן הארץ הוא לכהנים • ראה עתה כי ה' בחר בך דשלמה דד"ה : לאחוזה עשרים לשכות קשה לי שבכל הספרים הטדוייקים כולם האי לשכות הוא חסר ונמסר עליו ג' חסר בליש' ובספרי המסרת כולם שהיו לפני מונה זה עשרים לשכות אל הרצפה ועוד קשה לי שבספרים כולם כתות שלשים לשכות אל הרצפה ולא נמצא עשרים ואולי לפי זה נוכל לומר כי הטעות הוא בספרי המסרת מצד הסופרים שהוסיפו אל הרצפה שאם היה נמצא פסוק זה דהיינו עשרים לשכות אל הרצפה אזי היה קשה טובא :

רש"י

לבנות בה"מ הזה בו : (ב) יהיה מזה . מן התרומה הזו יהיה לצורך הקדש להר הבית חמש מאות קנים והמותר לבתים לכהנים כמו שמפורש בסוף הספר : (ג) ומן המדה הזאת • בקנה המדה שנמדד בו ריבוע הר הבית ה' מאות על ה' מאות כמו שאמור בענין של מעלה (מ"ב) לד' רוחות מדדו חומה לו סביב ה' מאות קנים וגו' : תמוד אורך חמשה ועשרים אלף • קנים ורוחב י' אלפי' קנים ולפי שלא פירש בפסוק ראשון מה הן כ"ה אלף אם קנים אם אמות הוצרך לומר שכ"ה מדות בקנה המדה שנמדדו בה ה' מאות על ה' מאות של הר הבית נמדדין אלפים הללו לתרומה : (ד) קדש מן הארץ • סרס את המקרא מותר הקדש אשר מן הארץ הוא יהיה לכהנים משרתי המקדש המקריבים וגו' קדש מן הארץ היא התרומה הזאת : לכהנים משרתי המקדש יהיה • העודף על חמש מאות של הר הבית י"ב אלף ומאתים וחמשים למזרח והנגדן למערב והמקדש באמצע וארבעת אלפים ושבע מאות וחמשים לצפון וכנגדן לדרום : והיה להם מקום לבתים . העודף הזה שסביב המקדש : ומקדש למקדש • וחמש מאות על חמש מאות האמצעיי' יהיו מקודשים לצורך המקדש איסיינ"ג יחא אלשיינגפוחירא בלע"ז : (ה) וחמשה ועשרים אלף • קנים אורך ועשרת אלפים רחב תרימו רצועה אחרת אצל זו בדרומה של זו לצורך הלוים כך מפורש בסוף הספר שהיא בדרום • מאחתי ד' לשכות יהיה ללוים בהיקף המקדש לשמור הבית ולגני ומותר הרצועות יעשו לגרניהם . סו' : (ו) ואחזת העיר • בהיקף העיר אחוזה מושב חול שלה לבנות בה ישראל בתים : תתנו חמשת אלפים רחב . בדרומה של שנייה ואורך כמדת שתי הרצועות נמצאת כל התרומה מרובעת כ"ה על כ"ה אלפים : לעומת תרומת הקודש • כלומר במדת אורך רצועות תרומת הקודש : לכל בית ישראל יהיה • אותה רצועה שלישית תהיה מושב לזרים : (ז) ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקודש ולאחוזת העיר • בסוף הספר הוא

מצודת ציון

(ב) מגרש . ענינו מקום פנוי מבלי זריעה ואילנות וכן ומגרש לעריהם (במדבר ל"ה) : (ד) ומקדש . ענין הזמנה כמו ויקדישו את קדש בגליל (יהושע כ') : (ו) לעומת . ר"ל בשוה וכן האופנים לעומתם (לעיל י') : (ז) אל פני

מצודת דוד

(ב) יהיה מזה . מהשטח הזה יהיה מקודש ממנו חמש מאות וכו' ויהיה מרובע מסביב וזהו הר הבית : מגרש לו סביב • בכל ארבעה הרוחות יהיה מגרש חמשים אמה : (ג) ומן המדה הזאת תמוד וכו' . ולפי שלא פירש למעלה במה ימודו מדת התרומה אם באמות אם בקנים לכן פירש ואמר ומן המדה הזאת ר"ל במדה שמדד את הר הבית דהיינו בקנים וכמ"ש וימדד את רחב הבנין קנה אחד (לעיל מ) בזה המדה תמוד האורך של חמשה ועשרים אלף וכו' : ובו . באמצעית השטח ההוא יהיה המקדש הוא הר הבית שהוא קודש קדשים מול כל שטח הרצועה ההיא הנקראת קדש : (ד) קדש . כל השטח הזה הוא קדש מכללות הארץ ויהיה אל הכהנים וגו' : והיה להם השטח הזה יהיה להם מקום על בתים ומקום מזומן על המקדש : (ה) וחמשה וכו' ר"ל וסמוך לו יהיה עוד רצועה חמשה ועשרים אלף וכו' וזה יהיה ללוים וכו' להיות להם לאחוזה : עשרים לשכות . ר"ל ברצועה ההיא יעשו עשרים לשכות סמוך לאחוזת הכהנים לשבת בהם הלוים השוערים למען יהיה קרובים אל הבית והשאר יהיה לגרניהם ולבתיהם : (ו) ואחזת העיר . נחלת העיר ר"ל מקום זרע תבואה למאכל ליושבי העיר : לעומת תרומת הקדש . במדת אורך תרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים : לכל בית ישראל יהיה • אחוזת העיר יהיה לכל השבטים זה כזה : (ז) ולנשיא . ואל הנשיא הוא מלך המשיח אליו יותן אחוזה

רש"י

הוא חולק את ארץ ישראל ממזרחה למערבה לכ"ה רצועות י"ב למנין השבטים וכל אחת עשרים וחמש אלף קנים רחב ואורכן כאורך כל ארץ ישראל ורצועה אחת לתרומה אורכה מן הגבול מזרח ועד גבול מערב ורחבה כ"ה אלפים קנים כשאר כל חלק וחלק ומאותה רצועה הוא תורם באמצעיתה ג' רצועות הללו האמורות למעלה שהם כ"ה אלפים על כ"ה אלפים והעודף עליהם למזרח עד סוף הגבול הארץ וכן למערב יהיה לנשיא מזה ומזה למזרח ולמערב: אל פני תרומת הקדש ואל פני אחוזת העיר. כנגד כל רחב שלשה הרצועות המובדלות לתרומת הקודש של רצועות הכהנים והלוים ואחוזת העיר: מפאת ים ימה. ממערב תרומת הקודש והעיר עד מערב הגבול: ומפאת קדמה קדימה. ומזרח התרומה למצר ממזרח לעומת אחד החלקים של שבטי' המפורשין בסוף הספר שהם מגבול ים של ארץ ישראל עד גבול קדים: (ח) לארץ יהיה לו לאחוזה. ת"י דא ארעא תהא לרבא לאחסנתא: ולא יונו. לשון אונאה ממון שגוזלין את נחלתם: (ט) הרימו גרושותיכ'. סלקו את שאתם מגרשים את עמי מנחלתם: (י) ואיפת. למדת היבש: ובת. למדת הלח: (יא) האיפה והבת. לשון מדה חומר וכור מוי"י בלע"ז: תכן אחד. לשון מנין כמו ותוכן לבנים תתנו (שמות ה') מדה אחת זו עשירית לחומר של יבש שהוא שלשים סאין וזו עשירית לחומר הלח: לשאת. כמו לקחת וכן ת"י למוסב לשאת מעשר החומר תהיה הבת וכן עשירית החומר יבש: האיפה אל החומר יהיה מתכונתו. סכום חשבון הבת והאיפה לפי גודל החומר יהיה. מלאתי. אם יוסיפו בחומר יוסיפו בבת אם יפחתהו מזה יפחתהו מזה שיכון מעשרו לו: (יב) והשקל עשרים גרה. עשרים מעין: עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל. הרי ששים שקלים: המנה יהיה לכם. לונו"ס בלע"ז ומנחם חברו לשון מניין והרי יש כאן מאתים וארבעים זוז מכאן שהיה מנה של קודש כפול והוסיפו עליו בימי יחזקאל שתות הרי מאתים וארבעים וכשחלקו הכתוב לשלשה ולא כתב ששים שקלים יהיה לכם המנה לוה לעשות ממנו משקל שלישיתו ומשקל רביעיתו ומשקל מנה של חול שהיה מתחלה וכן ת"י תלתות מניא עסרין סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא

יחזקאל מה

הַחֲלָקִים מִגְּבוּל יָם אֶל־גְּבוּל קָדִימָה׃
ח לָאָרֶץ יִהְיֶה־לּוֹ לַאֲחֻזָּה בְּיִשְׂרָאֵל
וְלֹא־יוֹנוּ עוֹד נְשִׂיאַי אֶת־עַמִּי וְהָאָרֶץ
יִתְּנוּ לְבֵית־יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְטֵיהֶם׃
ט כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהֹוִה רַב־לָכֶם
נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל חָמָס וָשֹׁד הָסִירוּ
וּמִשְׁפָּט וּצְדָקָה עֲשׂוּ הָרִימוּ
גְרֻשֹׁתֵיכֶם מֵעַל עַמִּי נְאֻם אֲדֹנָי
יֱהֹוִה׃ י מֹאזְנֵי־צֶדֶק וְאֵיפַת־צֶדֶק
וּבַת־צֶדֶק יְהִי לָכֶם׃ יא הָאֵיפָה
וְהַבַּת תֹּכֶן אֶחָד יִהְיֶה לָשֵׂאת מַעְשַׂר
הַחֹמֶר הַבָּת וַעֲשִׂירִת הַחֹמֶר הָאֵיפָה
אֶל־הַחֹמֶר יִהְיֶה מַתְכֻּנְתּוֹ׃
יב וְהַשֶּׁקֶל עֶשְׂרִים גֵּרָה עֶשְׂרִים
שְׁקָלִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים שְׁקָלִים
עֲשָׂרָה וַחֲמִשָּׁה שֶׁקֶל הַמָּנֶה יִהְיֶה

ל'. ל' · ת' בטעם בסיפרא · ל' · ל' חסר · ל' · ל' · ל' חסר · ל'. ל' כ"כ · ל'

תרגום

מן חולקיא מתחום מערבא עד תחום מדינחא: ח דא ארעא תהי לרבא לאחסנתא בישראל ולא יניסון עוד רברבי ית עמי וארעא יתנון לבית ישראל לשבטיהון: ט כדנן אמר יי אלהים סגי לכון רברבי ישראל חטפא ובזא אעדו ודין דקשוט וזכו עבידו סליקו תקלתכון מנו עמי אמר יי אלהים: י מוזנן דקשוט ומכילן דקשוט ובתין דקשוט יהי לכון: יא מכלתא ובתא טקוס חד יהי לכון סכום תלת סאין למסב מעשר כורא במכלתא רטיבא ביתא ועשר כורא יבישא מכלתא מן כורא יהי טקוסיה: יב וסלעא עסרין מעין תלתות מניא עסרין סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מנין ומני רבא קודשא יהי לכון:

סי' אורי' מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם־יהוזקא' מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם־ סי' והעומר עשרית האיפה ל' כ"כ בתורה ועשירית האיפה סולת ל' מ"ל דמ"ל בתורה ושאר אורי' עשירת כתיב וכל נביאים וכתובים עשרית כתיב במ"א ועשירת החומר דסיפ'א: המנה חד מן ה"א זוגין דפשטין צבחר פי' בפתח קטן וסימ' במחזה לאמר אל תירא אברם · ירפה לבן כאכול קש · מקשה ותחת מעשה מקשה ק־חה · הזונה וזכרו פליטכם אותי · יונה ואיש לא יונה תבולהו · לעולה ואל הכתף מחוצה המנה והשקל עשרים גרה · עשרים שקלים · החולה ואמרתם הנה מתלאה והפחתם · ומוצא אני מר ממות את · דוה

תולדות אהרן האיפה . מנחות עז: ועשירית החמר · (תרומות מז): והשקל . ברכות ס: שקל המנה· (סנהד' יע):

רד"ק

(ח) לארץ יהיה לו לאחוזה. החלק הזה יהיה לו לאחוזה בארץ ישראל ולמ"ד לארץ במקום בית כמו וישב אתו לארץ סרנתי לפלשתי ישבתי לבטח והדומים להם למ"ד במקום בי"ת וי"ת דא ארעא תהא לרבא לאחסנתא בישראל והנשיא הזה הוא מלך המשיח כמו שפירשנו למעלה: ולא יונו עוד נשיאי את עמי. כמו שהיו עושים מלכי ישראל שהיו גוזלים ואונסים וחומסים עניים שביניהם בעיר ובשדה כמו שעשה אחאב בכרם נבות וכן אמר על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו לא יעשו עוד זה לעתיד בשוב המלכות כי חלק גדול יהיה להם אחוזה בתוך ישראל והם יחלקו הארץ לבית ישראל לשבטיהם ויספיק להם חלק שלהם כי רב יהיה ועוד שיהיה להם לב חדש ליראה את ה' ולשמור מצותיו ולא יונו עוד ענין אונס וכן תרגם יונתן ולא ינסון כי יש בלשון הזה לקיחת ממון האדם או גופו מדעת ושלא מדעת שלא מדעת כמו לא תונו איש את עמיתו מדעת שאונס אותו בגלוי בכח ומזה ולא יונו עוד נשיאי את עמי וכן והאכלתי את מוניך חרב היונה העיר היונה ושני הענינים נזכרים בפרשה שבאה אחר זה חמס ושוד וזהו מדעת במאזני' ובאיפה ובבת וזהו שלא מדעת: (ט) כה אמר אדני ה'. אמר כנגד מלכי יהודה שהיו אז קודם זה החרבן: רב לכם. זמן רב החזקתם בחמס ושוד אתם ומלכי ישראל שעברו: הסירו. אותם ועשו משפט וצדקה: הרימו גרשותיכם מעל עמי. סלקו מעליהם המסים שאתם גורשים ומטילים עליהם ויונתן תרגם סליקו תקלתכון: (י) מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם. לא תעשו עול במדות ובמשקלים כאשר עשיתם עד הנה כמו שאמר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה ומה שעושין העם הוא עון המלכים שאינם מוחים בידם גם ידם במעל: (יא) האיפה והבת תכן אחד יהיה. האיפה מדת היבש והבת מדת הלח תכן אחד יהיה להם במדתם: לשאת מעשר החמר הבת. בשמן וביין תשאו למעשר שאתם חייבין לתת מחמר אחד בת אחת וכן בחיטים ובשעורים ובשאר הזרעים: ועשירית החמר האיפה. מחמר אחד תשאו למעשר איפה אחת: אל החמר יהיה מתכנתו. מתכונת כל אחד וסכום שלו יהיה הוא אל החומר שכל אחד מהם הוא עשירית החומר והחומר הוא שם שוה למדת הלח ולמדת היבש והאיפה שלש סאין כתרגומו וכן הבת ואחר שאמר להם כלי המדות שלא יעותו בהם ולא יגדילו ולא יקטינו ויתנו המעשר במדה במשפט בין בלח בין ביבש אמר להם ענין המשקל שלא יעותוהו: (יב) ואמר והשקל עשרים גרה. ומנין השקל הוא כתוב בתורה כן והוסיף להם משקלים אחרים ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם. כי אלה המנינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד ונקרא מנה ומה שחלק אותו לאלה החלקים לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ששים שקלים וכן שלשת מנים זהב וכן כסף מנים אלפים ויונתן תרגם וסלעא עסרין מעין תלתות מניא עסרים סלעין מני כספא עסרין וחמש סלעין רבעות מניא חמש עסרי סלעין כולהון שיתין מנין ומנא רבא קודשא יהא לכון והמנה שאמר שהוא ששים שקלים הוא מנה של חול כמו שאמר יהיה לכם וארז"ל מנה של קדש כפול היה וראוי זה מזה הפסוק והשקל עשרים גרה והקשו מנה מאתן וארבעים זוזי הוי כי השקל הוא ד' זוז וששים שקלים הם מאתים וארבעים זוז ואיך אמר המנה יהיה לכם

מצודת דוד

לנשיא ומזה לתרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים ולאחוזת העיר ולתוספת הנשיא אל פני תרומת וכו': מפאת ים. העבר המערב כלפי המערב ומעבר קדמה כלפי המזרח: ואורך. של חלק הנשיא שמזה ומזה: לעומת אחד החלקי'. כאורך אחד מן החלקים של השבטים אשר יהיו מגבול המערב אל גבול המזרח ועיין בבנין הבית בתחילתו ובצורה: (ח) לארץ. בתוך הארץ יהיה לו זה לאחוזה בישראל: ולא יונו עוד. ר"ל כשיהיה להם אחוזת נחלה מרובה לא יעשקו עוד הנשיאים את עמי לקחת מה משלהם כי יהיה די להם בנחלת אחוזתם: והארץ. ושאר הארץ יתנו לבית ישראל חלק לכל שבט זה כזה: (ט) רב לכם נשיאי ישראל. אתם המלכים מישראל שהייתם קודם החורבן הנה זמן רב היה לכם מה שהוניתם ועשקתם את עמי אבל עתה שמנו אתכם מלכי פרס לנשיאים על ישראל הסירו החמס ושוד ועשו משפט וצדקה: הרימו. הפרישו מעל עמי את המסים מה שהייתם גורשים ומטילים עליהם: (י) מאזני צדק. ר"ל לא תעשו עוד עול במשקל ובמדה: (יא) תוכן אחד יהיה. ר"ל חשבון זו כחשבון זו האיפה עשירית החומר במדת היבש ובת במדת הלח: לשאת. לקחת את הבת מעשר מחומר בלח ואת האיפה מעשר מחומר ביבש ר"ל בהם שעור חשבון זה לא פחות ולא יותר: אל החמר וגו'. ר"ל לפי מדת החומר יהיה החשבון של כל אחד מהמדות האלה אם יוסיפו בחומר יוסיפו גם בהם לפי הערך וכן אם יפחתו מה: (יב) והשקל. משקל השקל ימים עשרים גרה: עשרים שקלים וגו'. בזמן ההיא היה משקל מיוחד בפני עצמו אבן מכ' שקלים ואבן מכ"ה שקלים ואבן מט"ו שקל לכן אמר כל אלו שלש המשקולות ביחד יחשב למשקל מנה ולא יעוותו את המשקל (א"כ המנה הוא ששים שקלים והשקל הוא ד' זוז הרי למנה ר"מ זוז כי מנה של חול הוא מאה זוז ושל קדש כפול

מצודת ציון

פני. ר"ל לפני: מפאת. מעבר: (ח) לארץ. כמו בארץ והלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט') ומשפטו בכסא: יונו. מלשון אונאה הוא ענין עושק כמו ואיש לא יונה (לעיל י"ח): (ט) ושוד. ענין עושק: גרושותיכם. מלשון גירושין והשלכה: (י) מאזני. כף מאזני משקל: ואיפת. וזו מדת היבש בת ג' סאין: ובת. וזו מדת הלח בת ג' סאין וכן ויין בתים עשרים אלף (ד"ה ב' ב'): (יא) תוכן. ענין חשבון כמו הוכן לבנים תתנו (שמות ה'): לשאת. לקחת כמו ובתים ונשאו (מיכה ב'): החומר. מדה של שלשים סאים וכן וחומר שעורים (הושע ג'): מתכונתו. חשבונו: (יב) והשקל. שם משקל: גרה. שם מטבע מעט וכן עשרים גרה השקל (שמות ל'): המנה. הוא ליטרא וכן שלשת מנים זהב (מ"א י'): ושיתים

לכם : יג זאת התרומה אשר תרימו
ששית האיפה מחמר החטים
וששיתם האיפה מחמר השערים : ל'
יד וחק השמן הבת השמן מעשר ל'
הבת מן הכר עשרת הבתים חמר
כי עשרת הבתים חמר : טו ושה ל' ר"פ
אחת מן הצאן מן המאתים ממשקה ל'
ישראל למנחה ולעולה ולשלמים ל'
לכפר עליהם נאם אדני יהוה : ל'
טז כל העם הארץ יהיו אל התרומה ג' ר"פ
הזאת לנשיא בישראל : יז ועל ד' דגשים
הנשיא יהיה העולות והמנחה
והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות ל'
בכל מועדי בית ישראל הוא
יעשה את החטאת ואת המנחה ס'
ואת העולה ואת השלמים לכפר ל'
בעד בית ישראל :
יח כה אמר אדני יהוה בראשון ד' נקמץ בסיפרא . כ'
באחד לחדש תקח פר בן בקר
תמים וחטאת את המקדש : ג'

יג דא אפרשותא דתפרשון
חד מן שתא במכלתא מכור
חטין וחד מן שתא במכלתא
מכור סערין : יד ודחזי למסב
מן משחא במכלתא רסיבא
מעישורא ביתא מן כורא חד
מן עסרא הויא ביתא בכורא
ארי עסר בתין כורא :
טו ואימר חד מן ענא מן
מאתן דחזי למסב מפטמא
דישראל למנחתא ולעלתא
ולנכסת קודשיא לכפרא
עליהון אמר יי אלהים :
טז כל עמא דארעא יהון עבדין
ית אפרשותא הדא לרבא
בישראל : יז ועל רבא יהי
עלתא ומנחתא ונסכיא
בחגיא ובירחיא ובשביא
ובכל מועדי בית ישראל הוא
יעביד ית חטאתא וית מנחתא
וית עלתא וית נכסת קודשיא
לכפרא על בית ישראל :
יח כדנן אמר יי אלהים
בקדמאה בחד לירחא תסב
תור בר תורי שלים ותדכי

רשי

קודשא יהא לכון : (יג) ששית האיפה מחומר החטים . נמצא אחד מששים כפותה לא יפחות מכאן וזה הוא שאמרו עין רעה אחד מששים : וששיתם ותחלקו אחד מששה באיפה לתרומת חומר השעורים : (יד) וחוק השמן . למעשר : הבת השמן וגו' . הבת שהיא מדת השמן זו היא מעשר הבת יהי מן הכור · מלאתי · השיעור שהבת מעשרה מן הכור יהיה כילד (מעשר הבת מן הכור עשירית של בת על הכור הוי"ו מזור"ש בלע"ז תיבה א משמשת על עצמה ועל אחרים כמו עבודת הקדש ועבודת בני מררי (במדבר ח) : עשרת הבתים . יהיה לכם החומר ולא יתכן ליפול הימנו בת אחת למעשר : כי עשרת הבתים חומר . לפי שהחומר יהיה לכם עשר בתים וכן תרגם יונתן חד מן עסרא הויא ביתא בכורא ארי עסר בתין כורא : (טו) ושה אחת מן הצאן . מיוחד שבצאנו וכן אמר משה מבחר נדריכם לופיי"לור בלע"ז : מן המאתים ממשקה ישראל דרשו רבותינו למנין הזה כיס ממותר שתי מאות שנשאירו בכור שנפל לתוכו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה וכלאי הכרם שבטלין במאתים : ממשקה ישראל . מן המותר לישראל כל קרבנותיכם יהיו ממשקה הראוי לישראל כל עיקר הסעודה קרויה על שם המשקה כלומר האכילה עם השתייה תהא מן המותר לישראל : (טז) אל התרומה הזאת האמור' למעלה לדעת כל עמי הארץ תהיה : (יז) ועל הנשיא · אומר אני שהנשיא הזה הכהן גדול מדבר וכן כל הנשיא שבענין ושמעתי משמו של רבי מנחם שבמלך מדבר : (יח) כה אמר ה' אלהים בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים . הוא פר המלואים האמור בראש הענין ולימד כאן שיהיו המלואים בא' בניסן : וחטאת והכרת :
וכן

רדק

לכם כי תנה בדבריהם אינו אלא מאה אז אלא שכפול היה מנה של קדש והוסיפו בימי יחזקאל שמות מלבר והם הארבעים היתירים על המאתים : (יג) זאת התרומה אשר תרימו . זהו לעתיד ר"ל שירימו לחנוך הבית לפתיד : ששית האיפה מחומר החטים . זה יהיה קרבן הראשון לקהל שיחנכו המזבח בו או ירימו לה' מנחה מי שיהיה לו חומר חטים ירים לה' ממנו ששית האיפה קמח שהוא אחד מששים בחומר וכן מן השעורים ירימו למנחה קמח ששית האיפה שהוא אחד מששים בחומר : וששיתם · פעל מן שש כמו וחמש את הארץ מן חמשה והוא מבנין פעל הדגוש בשקל ועניתם : (יד) וחק השמן . וחק התרומה מן השמן למנחה כי המנחה היתה בלולה בשמן כמו שכתוב בתורה · ואמר הבת השמן פי' הבת היא מדת השמן כמו שהאיפה מדת החטים והשעורים כי זו מדת לח וזו מדת יבש וזו שמה בת וזו שמה איפה ותכן אחד להם כמו שכתב למעלה אבל לא פירש למעלה איזו מדת הלח ואיזו מדת היבש ועתה אמר הבת השמן כמו שפירשנו ? ואמר מעשר הבת מן הכור והכור הוא כחומר שזכר ונקרא בשתי לשונות ואמר שיתן לתרומת המנחה מעשר הבת מן הכור כלומר מי שיהיה לו כור שמן יתן ממנו למנחה עשירית הבת כמו שנותן ששית האיפה קמח מי שיש לו כור חטים כן יתן עשירית הבת שהוא אחד מק' בכור ז"ש עשרת הבתים חומר והוסיף עוד ואמר כי עשרת הבתים חומר ר"ל כמו שהמדה היא היום עשרת בתים חומר כן יהיה לעתיד : (טו) ושה אחת מן הצאן מן המאתים . זכר מן המנחה שירימו ועתה זכר הקרבן שיקריבו והוא אחד מן המאתים מי שיהיה לו מאתים צאן יביא לקרבן לחנוך הבית שה אחת ואמר אחת כי נקבה תהיה ואינו שה בלשון נקבה בין שה בריא ובין שה רזה : ממשקה ישראל . מן השמנים והנבחרים ישראל יקריבו קרבן כמו שאומר בתורה מבחר נדריכם ואמר כל חלב ליהוה לספר מה שהיו עושים מי שנאמר עליהם והבאתם גזול את הפסח ואת החולה ואמר וזבח משחת להם וכן תרגם יונתן מפטימיא דישראל והלשון הזה הוא על דרך ומוח עצמותיו ישוקה נקרא השמן משוקה וזה הנזכר יהיה למנחה ולעולה ולשלמים לכפר עליהם על מה שחטאו בגלות או בדרך בואתם ורש"י ז"ל פי' הענין הזה לכל תרומה שירימו ישראל מתבואתם הנקראת תרומה גדולה ומה שאמר ששית וששיתם ותרומה אין לה שיעור מן התורה הרי אמרו רז"ל עין רעה אחד מששים ואני תמה על פירושו כי אחר שהתרומה מן התורה אין לה שיעור אלא חטה אחת פוטרת את הכרי מה בא יחזקאל להורות עין רעה היה לו להורות הבינונית שהוא אחד מן החמשים ועוד למה זכר חטים ושעורים לבד וזכר שמן לבד למעשר היה לו לומר דגן תירוש ויצהר כמו שכתוב בתורה אלא שעל פי הדיבור אמר הכל ויהיה כן לעתיד וזכר שמן והוא הדין לשאר משקין ורז"ל דרשו מן המאתים ממשקה ישראל מן המשקים שנשארו בכור שנפל בו יין של ערלה או של כלאי הכרם מכאן לערלה ולכלאי הכרם שעולין באחד ומאתים : (טז) כל העם הארץ . בחסרון הסמיכות כמו הארון הברית האל בית אל והדומים להם : יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל . בעבור הנשיא שבישראל יעשו כל ישראל זאת התרומה כלומר בעבור עצמם כמו שאמר לכפר עליהם ובעבור הנשיא גם כן יעשו זאת התרומה כי קרבן הנשיא כבר זכר למעלה אלה חקות המזבח ביום העשותו ועתה זכר קרבן העם ומנחתם והנשיא לא יצטרך לעשות בעד עצמו כל ישראל יעשו בעבורו וכן הנשיא יעשה בעבור ישראל בחגים ובמועדים כמו שאמר : (יז) ועל הנשיא . מבואר הוא : (יח) כה אמר · בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש בראשון זהו חדש ניסן שהוא חדש הגאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידין להגאל לעתיד באחד לחדש יחנכו את המזבח בקרבנות כמו שאמר למעלה ואמר קרבן הכהנים שיקריבו פר כמו שאמר למעלה והנה הוא הנה להשלים הענין ולומר באיזה יום יעשוהו וזה הפסוק ראיה לרבי יהושע שבניסן עתידים להגאל שאם תהיה הגאולה בתשרי איך יניחו מלהקריב במזבח עד ניסן הבא אחריו ומלחטא ומלכפר את הבית ומה שאמר בניסן עתידין להגאל לא שיגאלו מהגלות בניסן אלא קודם ניסן יצאו ויעלו עד שבאחד בניסן יהיה בנין הבית נשלם ויחנכו המזבח באחד בניסן וכן עשו במשכן באחד בניסן הוקם המשכן והחל אהרן לעבוד במזבח אלא שקדמו לו שבעת ימי המלואים שמשה כהן בהם ואפשר גם כן הנה כי מה שזכר למעלה יהיו שבעת ימי מלואים וביום השמיני שיהיה אחד בניסן יהיה זה הקרבן שאמר עתה וגם באותו יום יזו על המזבח ועל פנות העזרה אבל כשעלו מבבל עשו חנוכת המזבח באחד בתשרי והתחילו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית מכל מקום בין שהיה חנוכת המזבח באחד בתשרי והתחילו להעלות עליו עולה קודם שיוסד הבית בין שהיה החנוכה המזבח קודם ניסן שבעה ימים בין שתהיה באחד בניסן בו ביום

על אלה חשבו : וחטאת ג' וסימ' את המזבח · אתו וכפרתהו · וחטאת את המקדש וכן תעשה ת' בקריא' וסי' וכן תעשה בשפת היריעה · וכן תעשה לחמורו ג' בפסוק · וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה :

תולדות אהרן וחק השמן . מנחות עז : ממשקה ישראל . תמורה כט מנחות ו : בני ישראל · פסחים מד פס"ב : תקח פר · מנחות מה :

מצודת ציון

(יג) וששיתם . מל' שש ר"ל תחלקו לקחת הששית : (יד) הכור · כן נקרא החומר וכן כורים עשרים אלף (דה"ב ב') : (טו) ממשקה · ת"י מפטימיא ר"ל שמן בעל מוח רב מושקה בלחלוחית וכמ"ש ומוח עצמותיו ישקה (איוב כ"א) ועל המנחה נאמר בדרך השאלה : (יז) והנסך · יין לנסכים : מועדי . מלשון וועד ואסיפה : (יח) תמים . שלם ממום : וחטאת · וחטאה : (יט) פנות · זוית : העזרה

מצודת דוד

הרי מאתים והוסיף בה יחזקאל שמות מלבר הרי ר"מ וזה) : (יג) ששית האיפה וגו' . והוא חלק אחד מששים וזהו שאמרו רז"ל עין רעה לא יפחות מאחד מששים : וששיתם . תתנו חלק ששית מחומר השעורים ר"ל בין מחטים בין משעורים תתנו חלק אחד מששים : (יד) וחק השמן · ר"ל משפט מעשר השמן : הבת השמן · ר"ל הבת הוא מדת השמן ויתנו את הבת מעשר מן הכור והוא החמר תנו לפי שעשרת בתים היא חמר א"כ הבת הוא חלק מעשר בחמר : כי עשרת הבתים חמר · ר"ל כי גם היום המדה כך היא עשרת בתים הם מדת החמר וכן יהיה לעתיד : (טו) ושה אחת וגו' מן המאתים · מי שיהיו לו מאתים צאן יביא שה אחת לקרבן לחנוך הבית : ממשקה ישראל · ת"י מפטימיא דישראל ר"ל מבהמות הטובים והמובחרי' שבידם יביאו הקרבנות וכן מסלתן היפה יביאו למנחות ורז"ל אמרו מן המותר לישראל וכאומר מן הראוי לסעודת ישראל כי הסעודה נקראת ע"ש המשקה וכן אל המשתה וגו' (אסתר ה') : (טז) כל העם וגו' . אין מי נקי מהם כולם יתנו התרומה הזאת ואף על הנשיא בישראל גם עליו לתת התרומה הזאת : (יז) ועל הנשיא יהיה · ומלבד התרומה יהיה עוד על הנשיא העולות ומנחות ויין הנסכים הבאים בחגים וכו' : בכל מועדי : בכל הימים שהם נועדים ומתאספים לבוא אל המקדש והם חגים וחדשים ושבתות וכפל הדבר במ"ש : הוא יעשה . ר"ל משלו יביא את כל אלה : (יח) בראשון בחודש הראשון : תקח פר וגו' : הוא הפר האמור למעלה ונתתה וגו' פר בן בקר לחטאת (לעיל מ"ג) ועתה בא לגמר שהחינוך יהיה באחד
לחדש

יט וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת וְנָתַן
אֶל־מְזוּזַת הַבַּיִת וְאֶל־אַרְבַּע פִּנּוֹת
הָעֲזָרָה לַמִּזְבֵּחַ וְעַל־מְזוּזַת שַׁעַר
הֶחָצֵר הַפְּנִימִית׃ כ וְכֵן תַּעֲשֶׂה
בְּשִׁבְעָה בַחֹדֶשׁ מֵאִישׁ שֹׁגֶה וּמִפֶּתִי
וְכִפַּרְתֶּם אֶת־הַבָּיִת׃ כא בָּרִאשׁוֹן
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם הַפָּסַח חָג שְׁבֻעוֹת יָמִים מַצּוֹת
יֵאָכֵל׃ כב וְעָשָׂה הַנָּשִׂיא בַּיּוֹם הַהוּא
בַּעֲדוֹ וּבְעַד כָּל־עַם הָאָרֶץ פַּר
חַטָּאת׃ כג וְשִׁבְעַת יְמֵי־הֶחָג
יַעֲשֶׂה עוֹלָה לַיהוָה שִׁבְעַת פָּרִים
וְשִׁבְעַת אֵילִים תְּמִימִם לַיּוֹם שִׁבְעַת
הַיָּמִים וְחַטָּאת שְׂעִיר עִזִּים לַיּוֹם׃
כד וּמִנְחָה אֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל
יַעֲשֶׂה וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ כה בַּשְּׁבִיעִי
בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֶּחָג
יַעֲשֶׂה כָאֵלֶּה שִׁבְעַת הַיָּמִים כַּחַטָּאת
כָּעֹלָה וְכַמִּנְחָה וְכַשָּׁמֶן׃
מו א כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים

שבעת הימים ח' בקריאה וסימן במסר' רבתא :

תולדות אהרן בארבעה עשר . פסחים ס מגלה ל : שער החצר . זוהר נח :

יַת מַקְדְּשָׁא׃ יט וְיִסַּב כַּהֲנָא
מִדְּמָא דְחַטָּאתָא וְיִתֵּן עַל
סְקוּפַת בֵּיתָא וְעַל אַרְבַּע זָוְיַת
מַסְמְתָא לְמַדְבְּחָא וְעַל סְקוּפַת
תַּרְעָא דְדַרְתָּא גַוַּיתָא׃ כ וְכֵן
תַּעְבֵּיד בְּשַׁבְעָא בְּיַרְחָא מִגְּבַר
דְּמִשְׁתְּלֵי וּמִטְפַּשׁ וּתְכַפְּרוּן
עַל בֵּיתָא׃ כא בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעָא
עֲסַר יוֹמָא לְיַרְחָא יְהֵי לְכוֹן
פִּסְחָא חַגָּא שַׁבְעָא יוֹמִין
פַּטִּירָא יִתְאֲכִיל׃ כב וְיַעְבֵּיד
רַבָּא בְּיוֹמָא הַהוּא חֲלוּפוֹהִי
וַחֲלַף כָּל עַמָּא דְאַרְעָא תּוֹרָא
דְחַטָּאתָא׃ כג וְשַׁבְעָא יוֹמֵי
דְחַגָּא יַעְבֵּיד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ
שַׁבְעָא תוֹרִין וְשַׁבְעָא דִכְרִין
שַׁלְמִין לְיוֹמָא שַׁבְעַת יוֹמִין
וְחַטָּאתָא צְפִיר בַּר עִזֵּי לְיוֹמָא׃
כד וּמִנְחָתָא מְכִילְתָּא לְתוֹרָא
וּמְכִילְתָּא לְדִכְרָא יַעְבֵּיד
וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִילְתָּא׃
כה בִּשְׁבִיעָאָה בְּחַמְשַׁת עַסְרָא
יוֹמָא לְיַרְחָא בְּחַגָּא יַעְבֵּיד
כְּאִלֵּין שַׁבְעָא יוֹמִין כְּחַטָּאתָא
וְכַעֲלָתָא וְכִמְנְחָתָא וְכִמְשְׁחָא׃
א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים תַּרְעָא
דְדַרְתָּא גַוַּיתָא דְּפָתֵיחַ

רש"י

(כ) וכן תעשה בשבעה בחודש · יש לומר וכן תעשה כל שבעה וכן הוא אומר למעלה שבעת ימים יכפרו על המזבח ורבותינו כך פרשוהו במנחות וכן תעשה פר שאינו נאכל בשבעה שבטים שחטאו דבר והורו ב"ד שלהן שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב לצבור על פיהם שמביאין פר העלם דבר : מאיש שוגה ומפתי וגו' · הרי זה מקרא מסורס וכפרתם את הבית מאיש שוגה ומפתי אחר שבעת ימי המלואים שיהא המזבח מחונך יביאו חטאותם ואשמותם ויתכפרו שבזמן שישראל מכופרים הבית מכופר : (כא) שבועות ימים . על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועות : מצאתי : מצות יאכל. מצות יאכלו בו בחג : (כב) ועשה הנשיא ביום ההוא וגו' : רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה בן חזקיהו בן גרון שישב בעליה ודרשו ובעונינו נעלם ממנו מה שדרש בקרבנות האלו' פר בארבעה עשר בניסן למה · ואומר אני שמא בי"ד בניסן של פסח ראשון שנתחנך בו הבית עומד ופר זה בא תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואי' ומגיד שאם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו בי"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודש י"ש לפי שעליו קרבנות ועולת המועד לעשות כמו שאמור למעלה ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים וגו' : (כג) שבעת פרים ושבעת אילים תמימים ליום . והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא שבעה פרים וז' אילים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרי' מעכבין זה את זה ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות אך לא הביאו מן המקרא הזה ראיה אלא ממקרא שנאמר למטה : (מו) וביום החדש פר בן בקר תמימים וששת כבשים ואיל ושמא אף זה בא ללמד כן וכן פירושו שבעה פרים ושבעה אילים ליום לסוף דכל יום ביומו עולים שבעה פרים לשבעת ימים : וחטאת שעיר עזים ליום . שעירי הרגלים : (כד) ומנחה איפה לפר . מנחת הנסכים איפה לפר איני יודע מה הוא שהרי אמר' תורה שלשה עשרונים וי"ל איפת קמח להוציא סולת עשרון מן הסאה שהאיפה שלש סאין : ואיפה לפר · למדך שאם לא מצא סולת מנופה כל כך יביא משל עשרון לסאה : ואיפה לאיל . אף זו קמח להוציא ממנה ב' עשרונים סולת מנופה כל צרכה כמו ששנינו ב' הלחם שתי עשרונים משלש סאין : הין לאיפה . לא ידעתי למה ויש לומר לא יקריב ההין כולו אלא שנתות היו בהין ויקריב שמן לפי הסולת כמשפט הזבח לפר כמשפטו ולאיל כמשפטו לפי שנתות של הין : (א) שער החצר הפנימית הפונה קדים וגו' · שנו רבותינו במסכת

רד"ק

ביום יכפרו על המזבח וזו הסוחות לפיכך אמר תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש ורז"ל הקשו החטאת עולה היא כלומר איך אמר כי פר של ר"ה יהיה חטאת שאמר וחטאת את המקדש והלא פר ר"ח עולה הוא כמו שכתוב בתורה ובראשי חדשיכם תקריבו עולה לה' פרים בני בקר שנים וגו' והשעיר הוא שהיה חטאת ואמרו אמר רבי יוחנן פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנו יודעין לדרשה רב אשי אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה תניא נמי הכי רבי יהודה אומר פרשה זו עתיד אליהו לדרשה אמר לו רבי יוסי מלואים הקריבו בימי עזר' כדרך שהקריבו בימי משה כלומר פר המלואים חטאת היה וכן יהיה לעתיד כי בר"ח ניסן יקריבו מלואים : (יט) ולקח · אל מזוזת הבית : זה מה שלא זכר למעלה וגם הנה לא זכר על ארבע קרנותיו כמו שזכר למעלה והאחד מורה על חבירו : אל מזוזות הבית · הוא ההיכל וזכר אחת מן המזוזות והוא הדין לאחרות ודעת יונתן על האסקופה שתרגם יונתן על סקופת ביתא : ואל ארבע פנות העזרה למזבח · העזרה הסמוכה למזבח כמו שפירש למעלה : ועל מזוזת שער החצר הפנימית . היא עזרת ישראל שהיא פנימית לעזרת נשים שנקראת חיצונה או נאמר על עזרת כהנים כי היא פנימית יותר : (כ) וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שוגה ומפתי וכפרתם את הבית . זה יהיה חדוש לעתיד לחטא על המזבח ועל הבית גם בשבעה לחדש וזה שמרוב שמחה על חנוכת המזבח שמא נכנס אדם בשוגג במקום שאין לו רשות להכנס או אדם שהיה פתי ולא ידע שאסור להכנס ובעבור זה יעשו כפרה גם כן בשבעה לחדש ורז"ל דרשו בו וכן תעשה פר הנשרף בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו בחדש שחדשו דבר והורו ב"ד שלהם שחלב מותר ועשו שבעה שבטים שהם רוב הקהל על פיהם שהם מביאים פר העלם דבר : מאיש שוגה ומפתי . מלמד שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה ואמרו זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה בן גרון שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה מה עשה העלה ג' מאות גרבי שמן וישב בעליה ודרש ומה שדרש חנניה על זה לא נמצא היום אצלינו : (כא) בראשון · יהיה לכם הפסח · שחיטת פסח : חג שבעות ימים מצות יאכל . שבעות בחולם כמו שבעת בפתח כמו שכתבנו במלת לעמות אחד החלקים שהוא כמו לעומת בפתח וכן תרגם יונתן שבעת יומין : (כב) ועשה הנשיא . כמו שאמר למעל' שהיא יעשה קרבן העם ביום ההוא ביום הראשון של פסח שהרי זכר חג ואפשר שיהיה פירושו ביום ההוא בי"ד בניסן שזכר וזה הקרבן אינו בן בקר הכתוב בתורה כי אין בפסח ולא בשאר המועדים פר חטאת אלא שעיר חטאת וכאן אמר פר חטאת ושעיר חטאת וכן מה שאמר שבעת פרים ושבעת אילים לעולה ובתורה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעת כבשים וכן במנחה אומר איפה לפר ואיפה לאיל ושמן הין לאיפה ובתורה שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש אלא על כרחינו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד : (כג) ושבעת · מבואר הוא : (כד) ומנח'. מבואר הוא : (כה) בשביעי. זהו תשרי שהוא שביעי לחדש ואמר שיעשו קרבן שבעת ימי סכות כמו שבעת ימי המצות גם זה יהיה חדוש כי חג הסכות חלק בקרבנותיו ולא זכר קרבן יום שמיני עצרת אולי הוא יהיה כמו שכתוב בתורה : (א) כה אמר ה' שער החצר הפנימית · זהו עזרת כהנים ואמר כי שער עזרה זאת

מצודת דוד

לחדש הראשון ופירש עוד מה שחסר למעלה : וחטאת · בזה תטהר את המקדש : (יט) הבית . הוא ההיכל : פנות העזרה למזבח · זויות דפוס בנין גג המזבח : החצר הפנימית . הוא עזרת אנשים : (כ) וכן תעשה . ר"ל וכן תחנך בקרבנות בכל מסך שבעה ימים בימי החדש יום אחר יום אולם לא בענין שלוה להביא בראשון כי בששת הימים לוה להביא שעיר לחטאת ופר ואיל לעולות כמ"ש שם : מאיש שוגה ומפתי · ר"ל הקרבנות הללו יבואו להסיר העון מאיש שוגה ומפתי ר"ל ממי שנכנס במקדש במקום שאין לו רשות ליכנס ועשה זאת בשגגה או בסכלות הדעת : וכפרתם · בהם תקנחו את הבית מן החלול של הנכנסין שם שלא ברשות : (כא) הפסח · זמן הבאת קרבן פסח : חג שבועות · ר"ל כל ימות החג שהם שבעת ימים יאכל מצות : (כב) ועשה הנשיא . ר"ל יביא משלו : ביום ההוא · בי"ד לחדש הראשון : בעדו · לכפר בעדו ובעד כל העם : פר חטאת · זה יהיה מקרבנות המלואים כי ימי המלואים יתחילו באחד לחדש הראשון וישלמו אחר הסוכות (וגם שלמה ועזרא לא עשו במספר ימי המלואים שהיו במשכן ולא היה מספר זה כזה ולפי שגדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון ירבו ימי המלואים כ"כ) : (כג) יעשה · ר"ל הנשיא יביא משלו : שבעת פרים וגו' · הם קרבנות המלואים ולא נזכרו כאן הקרבנות האמורות בתורה שהיו באות חובה לכל יום : ליום שבעת הימים · ר"ל לכל יום משבעת הימים : (כד) ומנחה וכו' . עם שהתורה אמרה שיעור אחד למנחה ולשמן וחלק בין פר לאיל זהו בדבר הקרבנות שאמרה התורה ויו בכלל הזה קרבנות של המלואים שלעתיד אולם רז"ל דרשו בכל אלה : (כה) בשביעי · בחדש השביעי : יעשה כאלה · יביא קרבנות למלואים כל שבעת

מצודת ציון

העזרה . כן יקרא דפוס בנין המזבח כמ"ש ומהעזרה הקטנה (לעיל מ"ג) : (כ) שוגה . מלשון שגגה : ומפתי · שוטה וסכל : וכפרתם · הוא ענין קנוח וכן וכפרתהו (שם) : (כא) שבעות · כמו שבעת בלא וי"ו וכן למעלה לעומת אחד החלקים והוא כמו לעומת בלא וי"ו : (כד) הין · שם מדה

רד"ק

ואת המזרחי שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה שאין בהם צורך לב"ה ולא נכנסי' אלא בשבתות ובחדשים ואז יהיה פתוח וגם זה יהיה חדוש לעתיד: (ב) ובא הנשיא דרך אולם השער. כי לכל השערים היו להם אולמים כמו שכתוב למעלה או אמר על אולם שער ההיכל שיש לו רשות לנשיא לבא שם עד מפתן שער ההיכל הסגור כמו שכתוב למעלה אבל לא אמר עליו שיהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי ה' אלהי ישראל נכנס בו אבל השער הפנימי המזרחי אמר שלא יפתח אלא בשבתות ובחדשים וכל שכן במועדים: והשתחוה על מפתן השער ויצא. של מפתן שער ההיכל: והשער לא יסגר עד הערב. שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים אף על פי שיצא הנשיא ממנו אחר שהשתחוה לא יסגר עד הערב כי עם הארץ לא יבואו כולם כאחת ובשיבאו כל אחד ואחד או חבורות חבורות ישתחוו פתח השער ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל: (ג) והשתחוו. מבואר הוא: (ד) והעולה. אמר מה קרבן יעשה בשבת בעדו ובעד עם הארץ ששה כבשים תמימים ואיל תמים ואין זה קרבן הכתוב בתורה לא לשבת ולא ליום טוב אלא חדוש יהיה בקרבנותיו כמו שכתבנו: (ה) ומנחה. מתת ידו. לכבשים יעשה מנחה כפי השגת ידו וזהו מתת ידו כמו שאמר איש כמתנת ידו ונראה כי מנחת האיל תהיה איפה על כל פנים אבל לכבשים כפי השגת ידו: (ו) וביום החדש. זה אמר על קרבן ראש חודש ואמר פר בן בקר תמימים אמר פר יחיד ואמר תמימים רבים יש מפרשים שיהיה הפר ואמו תמימים וזה חדוש וכן פר אחד כי קרבן ראש חדש שנים פרים כמו שכתוב בתורה וכן ששת כבשים כי בתורה כתוב שבעה ובדברי רז"ל פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה פרים ומנין שאם לא מצא שנים יביא אחד תלמוד לומר פר לפיכך אמר תמימים שאם מצא שנים יביא שנים כמו שכתוב בתורה וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה תלמוד לומר וששת ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמשה יביא ד' יביא שלשה יביא שנים ואפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו ומאחר דכתיב הא ששת כבשים למה לי דכמה דאפשר מהדרינן ומנין שמעכבין זה את זה תלמוד לומר יהיו: (ז) ואיפה לפר. ולכבשים כאשר תשיג ידו. כמו שפירשנו כי מנחת הכבשים כפי השגת ידו ובדברי רז"ל איפה לפר ואיפה לאיל אמר רבי שמעון וכי מדת פרים ואלים אחת היא אלא שאם היו לו פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביא פר ונסכיו ואל יקרבו כולם בלא נסכים ואם היו לו אלים מרובי' ולא היו להם איפתן יביאו איל ואיפתו ולא כולם בלא איפות: (ח) ובבא הנשיא. ובדרכו יצא. הוצרך לומר זה לפי שעם הארץ לא יצאו בדרך שיבאו אלא יעשו קפנדריא כמו שאומר ואפשר שגם עם הארץ לא יעשו קפנדריא בשבתות ובחדשים אלא ויצאו בדרכם שיבאו והוצרך לומר כי זה יהיה בשבתות ובחדשים אבל במועדים יעשה קפנדריא כאשר שעם כמו שאמר: (ט) ובבא עם הארץ. במועדים לא יהיו נכנסים לעזרת

רש"י

במסכת מדות שני פשפשין היו לו לשער ההיכל אחד בדרום ואחד בצפון שבדרום עליו מפורש בקבלה (לעיל מ"ד) איש לא יבא בו והיה סגור: (ב) דרך אולם השער מחוץ. כמו שאמור למעל' ואילמיו אל החצר החיצונה דרך אולם השער של עזרה כלומר יכנס בדרך שער מזרחי שהוא משמש כניסה ויציאה ובא לו לאותו המשפש: ועמד על מזוזות השער. אותו שער הקטן הוא הפשפש: את עולתו ואת שלמיו. עולת ראיה ושלמי חגיגה ומקרא זה מוסב על יום טוב. כך מצאתי בפירושים מדוייקי': ועמד על מזוזת השער. שער הפנימית היא אצל בצד הוא הפשפש כדאמר מר איפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו: ולא יסגר עד הערב. למה לא יסגר: (ג) והשתחוו עם הארץ. כל היום וגם כל הבא ולערב יסגירהו: (ד) ביום השבת ששה כבשים. לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה שני כבשים (מדבר כח) וביום השבת משמע שבת בראשית ומשמע יום טוב ואומר אני שבת זו אינה שבת בראשית אלא י"ט שמעון שבעה כבשים ושני אילים ובא ולימדך שאין מעכבין זה את זה ואם לא מצא שבעה יביא ששה ואם לא מצא שני אילים יביא אחד כמו שדרשו חכמים לענין ראש חדש: (ה) מתת ידו. לימד שאין המנחות מעכבות זו את זו: (ו) וביום החדש פר בן בקר תמימים. מקרא זה דרשו רבותינו במנחות פר מה למדנו לפי שנא' בתורה (שם) ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד לכך נאמר פר: וששת כבשים. מה למדנו לפי שנאמר בתורה שבעה מנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמר וששת כבשים ומנין אפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו. מצאתי: (ח) ובבוא הנשיא. ביום החודש ובשבת בראשית שאין ישראל מצווים על הראיה והוא בא להשתחוות: דרך אולם השער יבא ובדרכו יצא. באותו שער עצמו יצא ואינו מצווה לעשות כעורה קפנדריא אבל במועדים שנאמ' בהם (דברים ט"ז) יראה כל זכורך זקוק היה לעשו' קפנדריא כאשר העם הייט דכתיב בתורה בבואם יבוא ובצאתם יצאו: (ט) ובבוא עם הארץ. דרך שער צפון וגו'. כי נכחו יצא

תרגום

לְמַדִינְחָא יְהֵי אָחִיד שִׁתָּא יוֹמֵי חוֹלָא וּבְיוֹמָא דְשַׁבְּתָא יְהֵי פְּתִיחַ וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא יְהֵי פְּתִיחַ׃ ב וְיֵעוֹל רַבָּא בְּאוֹרַח אוּלָמָא דְתַרְעָא מִלְבָרָא וִיקוּם עַל סְקוּפַת תַּרְעָא וְיַעְבְּדוּן כַּהֲנַיָּא יָת עֲלָתֵיהּ וְיָת נִכְסַת קוּדְשֵׁיהּ וְיִסְגּוֹד עַל סְקוּפַת תַּרְעָא וְיִפּוֹק וְתַרְעָא לָא יִתְאֲחִיד עַד רַמְשָׁא׃ ג וְיִסְגְּדוּן עַמָּא דְאַרְעָא בְּמַעֲלָנָא דְתַרְעָא הַהוּא בְּשַׁבַּיָּא וּבְיַרְחַיָּא קֳדָם יְיָ׃ ד וַעֲלָתָא דִי יְקָרֵיב רַבָּא קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא שִׁתָּא אִימְּרִין שַׁלְמִין וּדְכַר שְׁלִים׃ ה וּמִנְחֲתָא מְכִלְתָּא לְדִיכְרָא וּלְאִימְּרַיָּא מִנְחֲתָא מַדְבֵּיק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִלְתָּא׃ ו וּבְיוֹמָא דְיַרְחָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי שְׁלִים וְשִׁתָּא אִימְּרִין וּדְכַר שַׁלְמִין יְהוֹן׃ ז וּמְכִלְתָּא לְתוֹרָא וּמְכִלְתָּא לְדִיכְרָא יַעֲבֵד מִנְחֲתָא וּלְאִמְּרַיָּא כְּמָא דְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא לִמְכִלְתָּא׃ ח וּבְמֵיעַל רַבָּא בְּאוֹרַח אוּלָמָא דְתַרְעָא יֵעוֹל וּבְאוֹרְחֵיהּ יִפּוֹק׃ ט וּבְמֵיעַל עַמָּא דְאַרְעָא לְמִסְגַּד קֳדָם יְיָ בְּמוֹעֲדַיָּא דְעָלֵיל בְּאוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא לְמִסְגַּד יִפּוֹק בְּאוֹרַח תְּרַע דָּרוֹמָא

מקרא

ס' וכל זהב סגור דכו' — יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ׃

י"ו ר"פ — ב וּבָא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר מִחוּץ וְעָמַד עַל־מְזוּזַת הַשַּׁעַר וְעָשׂוּ

ג' מ"ל — הַכֹּהֲנִים אֶת־עוֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו וְהִשְׁתַּחֲוָה עַל־מִפְתַּן הַשַּׁעַר וְיָצָא וְהַשַּׁעַר לֹא־יִסָּגֵר עַד־הָעָרֶב׃

ד' — ג וְהִשְׁתַּחֲווּ עַם־הָאָרֶץ פֶּתַח הַשַּׁעַר הַהוּא בַּשַּׁבָּתוֹת וּבֶחֳדָשִׁים לִפְנֵי יְהוָה׃

ס' חסר בסיפ' ל' חסר י"ו חס' בליש' — ד וְהָעֹלָה אֲשֶׁר־יַקְרִב הַנָּשִׂיא לַיהוָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת שִׁשָּׁה כְבָשִׂים תְּמִימִם וְאַיִל תָּמִים׃ ה וּמִנְחָה אֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מִנְחָה מַתַּת יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃

כן בספרא מוגה ויפה — ו וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ פַּר בֶּן־בָּקָר תְּמִימִם וְשֵׁשֶׁת כְּבָשִׂם וָאַיִל תְּמִימִם יִהְיוּ׃ ז וְאֵיפָה לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל יַעֲשֶׂה מִנְחָה וְלַכְּבָשִׂים כַּאֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ

ד' ג' מ"ל וכ' חס' — וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃ ח וּבְבוֹא הַנָּשִׂיא דֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא וּבְדַרְכּוֹ

ד' — יֵצֵא׃ ט וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב

ובא י"ו ר"פ וסימ' נמס' בשמואל ב' סי' יו ובישעית סי' מ"ו: והשתחוו ז' וסי' וירדו כל עבדיך: וראה כל העם את עמוד · והיה ביום ההוא יתקע · והלכו אליך שחות. והשתחוו עם הארץ פתח · רוממו ה' אלהינו · וחברו: ואיפת לפר ואיפה חד מן ח' ר"פ מסורתא מכא ומסורתא מכא ומלת באמצע וסי' ואל קין ואל מנחתו לא שעה · וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל · וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע · איפה לפר ואיפה לאיל. ומאחזת הלוים ומאחזת העיר · ובני

תולדות אהרן וביום החדש. מנחות מה: ובבא הנשיא · עקידה שער קב: עם הארץ · ברכות סב מגלה כט:

מצודת ציון

מדה וכן י"ב לונין: (ב) מפתן. הוא האסקופה וכן כרותות אל המפתן (ש"א ה'): (ה) מתת מל' מתנה: (ו) תמימים. כמו תמים או אמר לשון רבים על כל הספרים של כל ראשי החדשים: (ז) תשיג ידו. לשון זה יאמר על ערך העושר וכן על פי אשר תשיג יד הנודר (ויקרא כ"ז): נכחו

מצודת דוד

הימים כמספר האמור בפסח: כחגאת וגו' · כל אלה יביא בסוכות כמספר האמור בפסח אבל בשבועות ובר"ה וביוה"כ לא נוה להוסיף קרבנות בהמה על האמור בתורה לעשות מה בשביל המלואים ובשמיני העצרת כבר נשלמו ימי המלואים:

מו (א) שער החצר הפנימית הוא שער עזרת אנשים: יהיה סגור וגו' · לפי שלא יהיו רגילין לבוא לבה"מ בימות החול לא העם ולא הנשיא: ימי המעשה. כן יקראו ימות החול שמותרים לעשות בהם מלאכה: וביום השבת יפתח. כי אז יהיו רגילין לבוא להשתחות לה' ולכן יפתח שער המזרחי כי בבואם דרך שם ישתחוו מול פתח ההיכל ובית קה"ק: וביום החודש. יאמר על יום הראשון מהחדש והוא ר"ח וכן מחר חודש (ש"א כ): (ב) ובא הנשיא. בפתחו השער ההוא יבוא הנשיא דרך אולם השער הפונה אל החוץ כמ"ש ואילמיו אל חצר החיצונה (לעיל מ) וכאומר פתחו השער עד לא יבוא אל חלל אולם השער ולא ימתינו לפתחו עד שיבוא אל פתח השער וזה בעבור כבוד הנשיא: ועמד. הנשיא יעמוד סמוך למזוזות השער ר"ל בפשפש הדרומי משער ההיכל כי שם מקומו כמ"ש את הנשיא נשיא הוא ישב בו (לעיל מד): ועשו · בהיותו עומד שם יעשו הכהנים את עולתו ואת שלמיו וזהו במשך ימי המלואים שקרבו העולות אף בשבת אולם שלמים לא מצר בקרבנות המלואים ואמר שלמיו אם הביאם נדבה בר"ח: והשער · הוא השער המזרחי הנפתח: (ג) והשתחוו · בזה יתן טעם למה לא יסגר השער ואמר לפי שעם הארץ ישתחוו מול ההיכל דרך פתח השער ההוא בשבתות ובר"ח כי אז יהיו רגילין לבוא אל המקדש: (ד) ביום השבת · והוא במשך זמן ימי המלואים: ששה וגו' · זהו בשביל המלואים מלבד הקרבנות שלותה התורה שבאים חובה ליום: (ה) מתת ידו · כפי נסיגת ידו ר"ל כפי הרחבת ידו ונדבת לבבו: (ז) ולכבשים וגו' · ר"ל לכבשים יביא מנחה כפי השגת ידו ומרבית העושר שעמו: (ח) ובבא הנשיא

רשי

יצא. מגוה עליהם שיתראו בתוך העזרה יפה יפה: (י) והנשיא. גם הוא כשנכנס לעזרה לבא בפשפש ההיכל הדרומי להשתחוות גם הוא מגוה עליו לעשות העזרה קפנדריא ויבא דרך שער צפון ויצא דרך שער נגב עם שאר עם הארץ ונכנס ויצא נכחו דרך שער האחר חסו בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצאו כולם הנשיא עם שאר העם ולא יצא דרך שער המזרחי כדרך שהוא בא ביו' החדש וביום שבת כראשית שהשער המזרחי אין נכחו שער במערב: (יב) וכי יעשה הנשיא נדבה. בששת ימי המעשה: ופתח לו את השער וגו'. לא נכנס בו להיכל אלא עומד שם והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא שנאמר כאשר עשה ביום השבת ומה אומר ביום השבת (כאן) ועמד על מזוזת השער ועשו הכהנים את עולתו וגו': אחרי צאתו. ואינו אומ' כאן והשע' לא יסגר עד הערב כמ"ש ביום השבת שביום השבת הוא אומר והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא לפיכך מניחו פתוח אבל בחול אין דרכם לבא להשתחות שכל אחד עסוק במלאכתו לפיכך וסגר את השער אחרי צאתו: (יג) וכבש בן שנתו. עולת התמיד: (יד) ששית האיפה. ירושלמית שהיא חומש של מדבריות והן ב' עשרונים הא' למנחת התמיד וא' לחביתין ואף על פי שחביתין קריבין לחצאין מביא הוא בבקר עשרון שלם וחוצהו כמו ששנינו במנחות: לרוס את הסולת. אילפר"ויסיר בלע"ז

רדק

לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה במועדים והבא דרך שער צפון כיס יוצא נכחו דרך שער נגב אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל וכן הב' דרך שער נגב יוצא נכחו דרך שער צפון אחר שהשתחוה כנגד שער ההיכל: כי נכחו יצאו. בחירק הנו"ן וכן נכחו תחנו נכחו יצאו כתיב על העם שהם רבים וקרי יצא על כל אחד ואחד כמו שאמר והבא: (י) והנשיא בתוכם. כי גם הוא יבא עמהם דרך שער צפון או דרך שער נגב כי במועדים יבא עם העם בבאם ויצא עמם בצאתם לפי שכל ישראל שם עלו לרגל וכבודו והדרו הוא לבא עמהם ולצאת עמהם משום שנא' ברב עם הדרת מלך: ובצאתם יצאו. לשון רבים יצאו יחד הוא והעם: (יא) ובחגים ובמועדים. והע"פ שכל החגים נקראו מועדים כמו שאמר אלה מועדי ה' אלא לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כגון חנוכת הבית שנאמר בו ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים והנה קראו חג. וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד גם כן שאינו חג כמו לאותות ולמועדים למועד אשיב אליך וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו ולפיכך אמר בחגים ובמועדים: (יב) וכי יעשה הנשיא נדבה. זה יהיה בימי החול כי כבר זכר קרבנו בשבתות ובחדשים ובמועדים ועתה אמר כי אם ירצה להתנדב קרבן בימי החול ופתח לו את השער הפונה קדים יפתח לו אחד מן השוערים השער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים שאמר שיהיה סגור ששת ימי המעשה ואם ירצה הנשיא להקריב קרבן בששת ימי המעשה יפתחו לו אותו השער ואותו הקרבן יהיה כמו הקרבן שיעשה ביום השבת: ויצא וסגר את השער אחרי צאתו. ויצא הנשיא וסגר הסוגר את השער אחר צאת הנשיא לא כמו בשבת ובחדש שאמר לא יסגר עד הערב כי אז עם הארץ פנוים ממעשיהם וגם ביום החדש מפני הקרבן יהיו רבים פנוים ממעשיהם לפיכך אמר והשתחוו עם הארץ בשבתות ובחדשים ויבואו להשתחוות אבל בימי המעשה העם עסוקים במעשיהם ולא יבאו להשתחות לפיכך יסגר השער אחר צאת הנשיא: (יג) וכבש בן שנתו תמים. זהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמר בתורה את הכבש אחד תעשה בבקר והמנחה אינה כמו שנזכר בתורה הנה יהיה בזה חדוש לעתיד וקרבן הערב לא זכר נראה שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר: (יד) ומנחה. לרוס את הסלת. לבלול את הסלת בשמן כמו שאמר בתורה בלולה בשמן ות"י לערבא ית סולתא ולשון לרוס ענין זלוף כמו רסיסי לילה: (טו) ועשו. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד יעשו והענין אחד כי ועשו כמו יעשו: (טז) כה אמר ה'. כי יתן הנשיא אם יתן בחייו מתנה לאיש מבניו אותה מתנה קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו אם כן מה שיתן ממנו

מקרא

ט וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־
שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר
אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נִכְחוֹ יֵצְאוּ׃
י וְהַנָּשִׂיא בְּתוֹכָם בְּבוֹאָם יָבוֹא
וּבְצֵאתָם יֵצֵאוּ׃ יא וּבַחַגִּים
וּבַמּוֹעֲדִים תִּהְיֶה הַמִּנְחָה אֵיפָה
לַפָּר וְאֵיפָה לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים מַתַּת
יָדוֹ וְשֶׁמֶן הִין לָאֵיפָה׃
יב וְכִי־יַעֲשֶׂה הַנָּשִׂיא נְדָבָה עוֹלָה
אוֹ־שְׁלָמִים נְדָבָה לַיהוָה וּפָתַח לוֹ
אֶת־הַשַּׁעַר הַפֹּנֶה קָדִים וְעָשָׂה אֶת־
עֹלָתוֹ וְאֶת־שְׁלָמָיו כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְיָצָא וְסָגַר אֶת־הַשַּׁעַר
אַחֲרֵי צֵאתוֹ׃ יג וְכֶבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ
תָּמִים תַּעֲשֶׂה עוֹלָה לַיּוֹם לַיהוָה
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ יד וּמִנְחָה
תַעֲשֶׂה עָלָיו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר שִׁשִּׁית
הָאֵיפָה וְשֶׁמֶן שְׁלִישִׁית הַהִין לָרֹס
אֶת־הַסֹּלֶת מִנְחָה לַיהוָה חֻקּוֹת
עוֹלָם תָּמִיד׃ טו וְעָשׂוּ אֶת־הַכֶּבֶשׂ
וְאֶת־הַמִּנְחָה וְאֶת־הַשֶּׁמֶן בַּבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר עוֹלַת תָּמִיד׃
טז כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה כִּי־יִתֵּן
הַנָּשִׂיא מַתָּנָה לְאִישׁ מִבָּנָיו נַחֲלָתוֹ
הִיא לְבָנָיו תִּהְיֶה אֲחֻזָּתָם הִיא

תרגום

וּדְיֵעוֹל בְּאוֹרַח תְּרַע דָרוֹמָא
יִפּוֹק בְּאוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא לָא
יְתוּב בְּאוֹרַח תְּרַע דִי עַל בֵּיהּ
אֲרֵי לְקִבְלֵיהּ יִפּוֹק׃ י וְרַבָּא
בֵּינֵיהוֹן בְּמֵיעַלְהוֹן יֵיעוֹל
וּבְמַפַּקְהוֹן יִפְקוּן׃ יא וּבְחַגַּיָא
וּבְמוֹעֲדַיָא תְּהֵי מִנְחָתָא
מְכִלְתָּא לְתוֹרָא וּמְכִלְתָּא
לְדִיכְרָא וּלְאִימְרַיָא דְתַדְבֵּיק
יְדֵיהּ וּמִשְׁחָא מְלֵי הִינָא
לִמְכִלְתָּא׃ יב וַאֲרֵי יַעֲבֵיד
רַבָּא נִדְבְתָא עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת
קוּדְשַׁיָא נִדְבְתָא קֳדָם יְיָ
וְיִפְתַּח לֵיהּ יַת תַּרְעָא דִפְתִיחַ
לְמַדִינְחָא וְיַעֲבֵיד יַת עֲלָתֵיהּ
וְיַת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי כְּמָא דִי
עֲבַד בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וְיִפּוֹק
וְיֵיחוֹד יַת תַּרְעָא בָּתַר מַפְּקֵיהּ׃
יג וְאִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ שְׁלִים
תַּעֲבֵיד עֲלָתָא לְיוֹמָא קֳדָם
יְיָ בִּצְפַר בִּצְפַר תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ׃
יד וּמִנְחָתָא תַּעֲבֵיד עֲלוֹהִי
בִּצְפַר בִּצְפַר חַד מִן שִׁתָּא
בִּמְכִלְתָּא וּמִשְׁחָא תִּילְתוּת
הִינָא לְעָרְבָא יַת סוּלְתָּא
מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ קְיָם עֲלַם
תְּדִירָא׃ טו יַעְבְדוּן יַת אִימְרָא
וְיַת מִנְחָתָא וְיַת מִשְׁחָתָא
בִּצְפַר בִּצְפַר עֲלָתָא תְּדִירָא׃
טז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים אֲרֵי
יִתֵּן רַבָּא מַתְּנָא לְחַד מִבְּנוֹהִי
אַחְסַנְתֵּיהּ הִיא לִבְנוֹהִי תְּהֵי
אֲחִידַתְהוֹן הִיא בְּאַחְסָנָא׃

ב' תחנו יצא ק' · ד' · נ' · י"ב פסוקים את את ואת את · כ' דגשים · י"ג · ט' מ"ל ג' וחד לרתם · ט' · יעשו ק' · ח' · י"ג · ג' מ"ל · ח' בטעם

יהודה ובני ירושלים · וכי תאכלו וכי תשתו: יצאו ד' בקריאה וסי' והפרתי אותם במאד מאד · פרת ורבת גוי וקהל גוים · והנשיא בתוכם בבוא' ימהרו בניך מהרסיך · וחד מבית שכם ויצאו: בבקר בבקר י"ג וסי' במסרה רבתא בערך בקר: עלת תמיד ח' וסימ' עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד. עלת תמיד העשית בהר סיני · יעשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן · ואחרי כן עולת תמיד ולחדשים ולכל מועדי ה' דעזרא: עולת ג' מ"ל בקריאה וסימ' על עולת תמיד יעשה דפסח · יעשו את הכבש ואת המנחה · ולעולת

מצודת ציון

(ט) נכחו. נגדו כמו לנוכח אשתו (בראשית כ"ה): (יד) לרוס. ענין זלוף ונטיפה כמו רסיסי לילה (ש"ה ה): הסלת קמח יפה: (טז) אחוזתם. ענין החזקה: סדרור

מצודת דוד

הנשיא. כאשר יבוא הנשיא לעמוד בשעת הקרבת קרבנותיו: דרך אולם השער יבוא. ר"ל לא יבוא דרך פתחי הלשכות התחתונות הפתוחות לחצר הפנימי שאין בהם אולם לפניהם כ"א יבוא בפומבי בשער הגדול דרך האולם הנמשך מהשער ולחוץ וכמ"ש למעלה כשיבוא לאכול לחם לפני ה': ובדרכו יצא. בדרך השער שבא יהיה חוזר ויוצא: (ט) במועדים. כי אז החוב על כל ישראל להיות נראה בעזרה כמ"ש שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וכו' (שמות כג): כי נכחו יצא. נגד המקום שבא יצא: (י) והנשיא. ר"ל אז במועדים גם הנשיא ילך בתוך העם ועמהם כי זהו הדרת כל מושל ללכת ברבת עם: בבואם. בדרך בואם יבוא עמהם ובדרך צאתם יצא הוא עם העם לא כדרך בואו בשאר ימות השנה שיבוא בשער המזרחי וחוזר בדרך שבא: (יא) ובחגים ובמועדים. לתוספת ביאור כפל בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) או יתכן שאמר זה על שבועות ור"ה ויוה"כ שיהיו במשך ימי המלואים שלא יוסיפו בהם קרבנות שהמה בשביל המלואים אבל נוה להוסיף בהם מנחות על הקרבנות הקצובות בתורה מלבד המנחות הראויות להם כפי משפטי התורה והם יהיו בשביל המלואים ולכן יהיה בהם משפט אחר: מתת ידו. כפי נתינת ידו ר"ל לפי הרחבת ידו ונדבת לבבו: (יב) וכי יעשה וגו' בששת ימי המעשה: ופתח לו וגו'. לבוא דרך בו: ועשה וגו' הכהן העובד יעשה את עולתו ואת שלמיו בהיותו עומד שם: כאשר יעשה ביום השבת. שעושים הקרבנות בהיותו שם ואמר ביום השבת וה"ה ביום החדש ולקצר לא זכרו: ויצא. וכאשר יצא יסגור הסוגר את השער מיד אחרי צאתו כי בשבת ובחדש העם פנוים ממלאכה ודרכם לבוא להשתחוות לה' לכן יהיה פתוח כל היום אבל בששת ימי המעשה יהיו טרודים במלאכה ואין מי בא להשתחוות לכן יסגרו מיד אחרי צאתו: (יג) וכבש וגו'. גם זה יאמר על משך זמן ימי המלואים שמלבד התמידין הקצובים יביא עוד כבש אחד בן שנה בכל בוקר בשביל המלואים: (יד) תעשה עליו. על הכבש הנוסף בשביל המלואים: לרוס את הסולת. לזלף ולהשקות בו את הסולת להיות רטוב ממנו: מנחה לה'. ר"ל זה יהיה מנחה לה' מלבד מנחת התמיד הנזכר בתורה: חקות עולם תמיד. מחובר הוא למקרא שלאחריו לומר אל תחשבו שבעבור העולה והמנחה הזאת יחדלו מלהקריב התמיד והמנחה והשמן המוזכר בתורה כי חקות עולם תמיד יעשו את הכבש וכו': (טו) בבקר. בכל בקר יקריבו והיא עולת תמיד מבלי הפסק וכאומר הנה בשביל המלואים יוסיפו זה אבל לא יגרעו ממה שאמרה התורה: (טז) כי יתן וגו'. אם יתן הנשיא בחיין מה מנחלתו לאחד מבניו: נחלתו היא

ממנה לאחד בחייו ראוי שתהיה קיימת כי כמו כן ינחל אותם אחר מותו כי אחוזתם היא בנחלה : (יז) וכי יתן • אבל אם יתן הנשיא מתנה לאחד מעבדיו היא לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור והיא שנת היובל כמו וקראתם דרור בארץ : ושבת לנשיא • הנחלה ההיא או המתנה הנזכרת כמו ושבה אל בית אביה ותשי"ו במקום ה"א כמו כי אזלת יד והדומים להם : אך נחלתו בניו להם תהיה • אך נחלתו נחלת בניו הוא ולהם תהיה וכן כשאך אלהים כשאך כשא אלהים : (יח) ולא יקח הנשיא . להונותם • כתרגומו למינסהון כמו שפירשנו למעלה ולא יונו עוד נשיאי את עמי : (יט) ויביאני במבוא אשר על כתף השער . כבר פירשנו למעלה כי מה שאחרי השער יקרא כתף : אל הלשכות הקדש . בא סמוך בה"א הידיעה כמו הממלכות הארץ : אל הכהנים • פירוש אל הכהנים כמו שאמר למעלה אשר יאכלו שם הכהני' : הפנות צפונה . הוא מה שאמר למעלה ופתחיהם לצפון : והנה שם מקום בירכתים ימה • כתרגומו בסופיהון מערבא כמו ולירכתי המשכן ימה ר"ל בפאת המערב : (כ) ויאמר אלי • את האשם ואת החטאת . שהיה בשרם נאכל לכהנים : אשר יאפו את המנחה • ואשר יאפו שם את המנחה וגם היא נקראת קדש קדשים : לבלתי הוציא אל החצר החיצונה : עזרת ישראל כמו שאמר ולא יצאו מהמקדש אל החצר החיצונה אמר כמו שהיו מוזהרים שלא לצאת אל החצר בבגדי כהונה כן יהיו מוזהרים שלא להוציא שם בשר קדשי הקדשי' והמנחה שהם נפסלין ביוצא חוץ למקומו ואע"פ שלא היו נפסלין אם יצאו לעזרת ישראל כי גם הוא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים מכל מקום אם היו מוציאין שם הבשר יראה שגם ישראל היו מותרין באותו בשר וזהו שאמר לקדש את העם כמו שאמר למעלה ולא יקדשו את העם בבגדיהם כמו שפירשנו וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא או שמא היו מוציאים אותו לעזרת נשים והיה נפסל אם יצא לשם: (כא) ויוציאני אל החצר החיצונה • ה"א עזרת נשים : ויעבירני אל ארבעת מקצועי החצר • זויות החצר : והנה חצר במקצוע החצר • בכל אחת מארבע זויותיה היתה חצר והחצרות האלה הן לשכות וכן שנינו במסכת מדות עזרת נשים אורך היתה היתה קל"ה אורך וארבע לשכות היו בארבע מקצועותיה של ארבעים ארבעים אמה ולא היו מקורות וכן הם עתידות להיות שנאמר ויוציאני אל החצר החיצונה ויעבירני אל ד' מקצועי החצר והנה חצר במקצוע החצר וגו' בארבעת מקצועות החצר חצרות קטורות אין קטורות אלא מקורות שאינם מקורות ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם הנזירים מבשלי' שלמיהם ומגלחין את שערם ומשליכין תחת הדוד מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומים מתליעים בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת פסול מעל גבי המזבח צפונית מערבית היא היתה לשכת המצורעים מערבית דרומית אמר רבי אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקרא' לשכת בית שמניא ותלקה היתה בראשונה וכו' כמו שכתוב שם ולמעלה כתבתי : (כב) בארבעת • ארבעים שאמר' המשנה בארך רוצה לומר אבל ברחב לא היתה אלא שלשים כמו שאמר ארבעים ארך ושלשים רחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות : מהקצעות • פעול מבנין הפעיל מן הקצוע ופי' בעלות פנותיה ומלה זו היא נקודה מלמעלה והיא אחת מט"ו נקודין שבמקרא ול' קטורות לפי הפשט כמו קשורות ותרגם ותקשר וקטרת ור"ל מחוברות בזויות החצר וקשורות בהם ובא על דרך ותקשר החומה וכן תרגם יונתן מקטרין אלא שבמשנה פי' קטורות שאינם מקורות כמו שכתבנו שלא היה עליה תקרה לפיכך קראן חצרות : (כג) וטור סביב . כותל אבנים היה בנוי סביב הלשכות האלה והיה נמוך כדי לשפות עליו קדירות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהם חלל כדי להסיק בו האור

ואר֗י יתן מתנא מאחסנתיה לחד מעבדוהי ותהי ליה עד שתא דיובלא ותתיב לרבא ברם אחסנתיה די בנוהי דילהון תהי : יח ולא יסב רבא מאחסנת עמא למינסהון מאחסנתהון מאחסנתיה יחסין לבנוהי בדיל דלא יתבדרון עמי גבר מאחסנתיה : יט ואעלני במעלנא די לעבר תרעא ללשכת קודשיא דכהניא די פתיחן צפונא והא תמן אתרא בסופיהון מערבא : כ ואמר לי דין אתרא דיבשלון תמן כהניא ית אשמא וית חטאתא די ייפון ית מנחתא בדיל דלא לאפקא לדרתא בריתא לאתערבא עם עמא : כא ואפקני לדרתא בריתא ואעברני על ארבע זוית דרתא והא דרתא בזוית דרתא ודרתא בזוית דרתא : כב בארבעה זוית דרתא דרתא מקטרן ארבעין ארכא ותלתין פותיא משחתא חדא לארבעתהון דדרתא : כג ונדבכין עבידין להון סחור

בְּנַחֲלָה׃ יז וְכִי־יִתֵּן מַתָּנָה מִנַּחֲלָתוֹ לְאַחַד מֵעֲבָדָיו וְהָיְתָה לּוֹ עַד־שְׁנַת הַדְּרוֹר וְשָׁבַת לַנָּשִׂיא אַךְ נַחֲלָתוֹ בָּנָיו לָהֶם תִּהְיֶה׃ יח וְלֹא־יִקַּח הַנָּשִׂיא מִנַּחֲלַת הָעָם לְהוֹנֹתָם מֵאֲחֻזָּתָם מֵאֲחֻזָּתוֹ יַנְחִל אֶת־בָּנָיו לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יָפֻצוּ עַמִּי אִישׁ מֵאֲחֻזָּתוֹ׃ יט וַיְבִיאֵנִי בַמָּבוֹא אֲשֶׁר עַל־כֶּתֶף הַשַּׁעַר אֶל־הַלְּשָׁכוֹת הַקֹּדֶשׁ אֶל־הַכֹּהֲנִים הַפֹּנוֹת צָפוֹנָה וְהִנֵּה־שָׁם מָקוֹם בַּיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ כ וַיֹּאמֶר אֵלַי זֶה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם הַכֹּהֲנִים אֶת־הָאָשָׁם וְאֶת־הַחַטָּאת אֲשֶׁר יֹאפוּ אֶת־הַמִּנְחָה לְבִלְתִּי הוֹצִיא אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה לְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם׃ כא וַיּוֹצִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצֹנָה וַיַּעֲבִירֵנִי אֶל־אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי הֶחָצֵר וְהִנֵּה חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר חָצֵר בְּמִקְצֹעַ הֶחָצֵר׃ כב בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעוֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת אַרְבָּעִים אֹרֶךְ וּשְׁלֹשִׁים רֹחַב מִדָּה אַחַת לְאַרְבַּעְתָּם מְהֻקְצָעוֹת׃ כג וְטוּר סָבִיב בָּהֶם סָבִיב

בלע"ז • ל"א הומ"לניר בלע"ז לרוס את הסולת לכתש ולבלול בו את הסלת לשון רסיס כמו (עמוס ו) והכה הבית הגדול רסיסים ולשון משנה אם היה עבה או מרוסס : (יז) שנת הדרור . שנת היובל : ושבת • כמו ושבה : אך נחלתו בניו להם תהיה • כמו אך לבניו תהיה נחלתו ולא תנתן לצמיתות לאחר : (יט) ויביאני במבוא . דרך האמה שבזוית בית החליפו' שנכנסין בו לאויר עשרים שבין הלשכות שבצפון לבין תאי ההיכל : אשר על כתף השער • שער הצפוני כתף השער אשר מן השער למערב : הפונות צפונה • שיש להם פתחים לצד חצר החיצונה לצפון ופתחים היו להם לאויר העשרים : בירכתים ימה • בסוף הלשכות למערב : (כ) לבלתי הוציא . כמו להוציא שקדשי קדשים נפסלין ביוצא : לקדש את העם • ת"י לאתערבא עם עמא : (כא) מקצוע • אנגל"א בלע"ז : (כב) חצרות קטורות • שנינו במסכת מדות אין קטורו' אלא שאינן מקורות ושם מפרש מה היו משמשות : מהקצעות . בזוית מקצעות החצר : (כג) וטור סביב בהם • שורה נדבך

מצודת ציון

(יז) הדרור • כן יקרא היובל כי הוא ענין חפשי כמו וקראתם דרור (ויקרא כה) : ושבת • כמו ושבה : (יח) להונותם • ענין עושק כמו ולא יונו עוד (לעיל מה) : יפוצו • ענין פזור כמו נפצו אלנו (לעיל לד) : (יט) במבוא • בדרך ביאה : כתף • עבר וצד : הפונות • מלשון פנות : בירכתים • בקצה וסוף כמו ולירכתי המשכן (שמות כו) : (כ) יאפו • מלשון אפייה : (כא) מקצועי • זויות וכן ומקצועותיו לו (לעיל מא) : (כב) קטורות • ענין עשן כמו כקיטור הכבשן (בראשית יט) : מהקצעות • כמו מהמקצעות ר"ל מהזויות : וטור

התמיד : ויביאני במבוא חד מן י"ד פסו' על אל אל וסימ' נמסר בסדר וישמע יתרו : במקצע ג' חסר בלישנא בקריאה וסי' והנה חצר במקצע ב' בפסוק • מנגד עלות הנשק המקצע דעזרא :

תולדות אהרן אשר יבשלו . מנחות נו : ארבעת מקצועי . מדות לה :

מצודת דוד

היא . כאומר הנה המתנה קיימת כי הלא נחלתו היא ותהיה לבניו אחרי מותו כי אחוזתם היא בנחלה ר"ל כי הבנים יאחזו בנחלתו א"כ מה לי בחייו מה לי אחרי מותו : (יז) והיתה לו • אל העבד ההוא : ועד שנת הדרור • עד היובל יחזיק בה העבד וביובל תשוב אל הנשיא : אך נחלתו • נחלת הנשיא ראוי אך לבניו ולכן להם תהיה אחרי מות הנשיא כשלא תמכר ביד העבד : (יח) להונתם מאחוזתם • לעשוק מהם מה מאחוזת נחלתם להנחיל אותם לבניו ורק מאחוזתו ינחיל את בניו : (יט) ויביאני • המלאך הדובר בי הביאני בדרך ביאה שהיה בעבר שער הצפוני של חצר הפנימי בסוף הכותל כלפי המערב בדרך האמה הפרוצה כמ"ש ולפני הלשכות וכו' דרך אמה אחת (לעיל מב) : אל הלשכות הקדש • בדרך המבוא ההיא הביאני אל צד הלשכות אל מקום הכהנים לא לצד המסיבה והצלעות אשר יקראו גם המה בשם לשכות : הפונות צפונה • אל הלשכות שבפאת צפון : והנה שם • ראיתי שם מקום מובדל וגדור בכל רוחב חלל אויר העשרים אמה שבין הלשכות בסוף ההיכל כלפי המערב : (כ) לבלתי הוציא וגו' . אותו המקום יהיה מיוחד לזה כדי שלא יוציאם אחר הבשול אל החצר החיצונה ר"ל אל מקום דריסת רגלי ישראל שהוא חיצונה למקום דריסת רגלי הכהנים כי אם יבשלו בעזרה במקום דריסת רגלי הכהנים בקל ישכחו להוציאם למקום דריסת רגלי ישראל ולא כן כשיבשלו במקום ההוא כי בעבור שהוציאם משם היא בפירוש דחוקה יזכור בדבר עד שלא יוציא (אף שבע"כ יוציאם משם להביאם אל הלשכה העומדת מתחת וממעל לאכלם שמה אבל הואיל ותהיה דרך העברה אין לחוש כי בזה לא יחשבו שגם העם מקודשים לאכלם) : לקדש את העם . ר"ל שאם יוציאם שמה יהיה נראה שגם העם מקודשים כמוהם לאכול עמהם בקדשי הקדשים : (כא) ויוציאני . בדרך האמה הפרוצה : והנה חצר במקצוע החצר • ראיתי שבכל ארבעת מקצעות החצר היה בנין חצר קטנה אחת בכל זוית : (כב) בארבעת • ר"ל החצרות שהיו בארבעת המקצעות היו חצרות קטורות ר"ל לא היו מקורות אבל היו פתוחות ממעל למען יצא קיטור העשן מתבערת האש כן אמרו רבותינו ז"ל : ארבעים אורך . ממזרח למערב : ושלשים רוחב . מצפון לדרום : לארבעתם מהקצעות • ר"ל כן היה לארבעת החצרות אשר היו במקצעות החצר החיצונה : (כג) וטור סביב בהם . שורה

רשי

נדבך חומת אבנים בולט מן החומה סמוך לארץ ובו נקבים · מקום שפיתת קדרות ומתחת השור חלל להסיק בו אור מתחתיו והקדרות מלמעלה : ומבשלות עשוי · הם החלל מתחת שפיתת הקדירות : (כד) את זבח העם : חזה ושוק של שלמים שאינן נפסלין ביאתו חוץ לעזרת ישראל כמו החטאת והאשם : (א) וישיבני · לתוך החצר הפנימית : אל פתח הבית . והמים יורדין מתחת כתף הבית הימנית נובעין מתחת המפתן שהוא באמצע המזרח ומצדדין באלכסון לצד הימין ויוצאים מעזרה בדרום המזבח ויוצאין חוץ לעיר במסכ' יומא שנינו אמר רבי פנחס משום רב הונא לפורתא מעין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן : (ב) ויוציאני · מן החצר הפנימית אל החצר החיצונ' בשער הצפון : ויסיבני · סביב חומת הפנימי בתוך החיצונה : אל שער . החיצונה הפונה קדים : מים מפכים . בויאו"ג בלע"ז רהיים כרוחב פי הפך כך פירשו רבותינו כדלעיל : (ג) וימד אלף באמה. חוץ לחומה וכל אותן אלף אמות לא גבר הנחל להיות עמוק אלא עד אפסים הם הקרסולים שקורין קבולי"ש בלע"ז : (ד) וימד אלף · אחרות והעמיקו עד ברכים ועוד אלף והעמיקו עד מתנים מכאן ואילך נחל אשר לא יוכל לעבור מכאן שאסור ליכנס במים מן המתנים ולמעלה שלא ישטפוהו המים משבא למי מתנים יצא על שפת הנהר ומדד עוד אלף לפניו נחל אשר לא יעבר ורגליו ביבשה עומדין היינו דכתיב וישיבני על שפת הנחל כלומר אצל שפת הנחל ששם היה עומד : (ה) גאו . כמו גדלו : מי שחו · נואיריב"ש בלע"ז מים שצריך לשוט בהן ולא לעבר' ברגל שלא ישטפוהו · שחו שיים כמו (ישעיה כ"ה) כאשר יפרש השוחה לשחות : הכאית

רדק

האור וזהו שאמר ומבשלות עשוי מתחת הטירות עשוי המקום להסיק בו האור והקדרות על נקבי הכותל עשויין כמין קירות ותרגם יונתן ונדבכין עבידין להון סחור סחור לארבעתהון ואתר מתקן לבשלא עביד מלרע לנדבכיא : ומבשלות . פי' ר"ל מקומות עשוים לבשל ומשקלו ואת כל המקטרות הסיר : (כד) ויאמר אלי אלה בית המבשלים · כמו בתי המבשלים ובא על דרך כלל וכן לא תשב אפס לי בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה כמו בביתי רוצה לומר מקומות המבשלים אשר יבשלו בהם ויהיה המבשלים פועלים רוצה לומר שאנשים המבשלים או יהיה המבשלים שם למקומות הבשול או לקדרות כמו ומבשלות שזכר ויונתן תרגם דין אתר מתקן לבשלא : את זבח העם · זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם כי חזה ושוק לכהנים ושאר הבשר לבעלים לפיכך קראו זבח העם ומשרתי הבית שהם הכהנים היו מבשלים באלה המקומות שהיו בעזרת נשים חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק כי עזרת נשים מקום כשר לאכילת קדשים קלים וגם חוצה לה עד חומות ירושלים כי הם נאכלים בכל העיר וגם ישראל היו אוכלים שם בעזרת נשים חלקם אם ירצו : (א) וישיבני אל פתח הבית · אל פתח ההיכל מתחת מכתף הבית הימנית מתחילה ראה אותם יוצאים מתחת מפתן הבית שהוא באמצע מזרח הבית ואח"כ היו נוטים לצד דרום ויורדין מכתף הדרומית של שער ההיכל וכבר פירשנו כי כתף יקרא מה שאחר השער מבפנים או מבחוץ ואפשר כי מתחת מפתן השער הדרומי היו יוצאים אותו שלא היה אדם נכנס בו והיו יורדים מדרום המזבח לחוץ לעזרה ומשם עד חוץ לעיר ובדברי רבותינו ז"ל המעיין הזה תחילתו מבית קדש הקדשים אמר ר' פנחס משום רבי הונא לפורתא מעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע אל פתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב וכיון שהגיעו לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן היינו דתנן שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של נסוך בחג ובתוספתא דסוכה ר' אליעזר אומר מים מפכין מפכפכין ועולין כמו פי הפך ועתידין להיות יוצאין מתחת יד מפתן הבית מכאן ואילך וימד אלף באמה ויעבירני במים מי אפסים וימד אלף ויעבירני מים ברכים וימד אלף ויעבירני מי מתנים כיון שהגיע אל פתח בית דוד נעשה נחל גדול שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה : (ב) ויוציאני דרך שער צפונה ויסיבני דרך חוץ · הקיפני מן המזרח לצפון והוציאני משער העזרה אשר בצפון דרך חוץ לשר הבית : אל שער החוץ דרך הפונה קדים · והוציאני משר הבית דרך שער המזרחי של הר הבית : והנה מים מפכים מן הכתף הימנית · והמים ההם הם יוצאים מכתף הדרומי של הר הבית ומפכים פירושו יוצאין לפי ענינו וכן ת"י ונפקין : (ג) בצאת האיש . האיש המראה אותו כל זו המראה והוא המלאך שזכר בראש המראה כמראה נחשת : וקו בידו · הוא פתיל פשתים כמו שזכר בראש המראה : וימד אלף באמה · מדד באותו קנה שהיה קנה המדה כמו שפי' ומדד ממקום שהיו עוברים המים האלה ומדד בהם אלף באורך והעבירני בהם והיו מי אפסים ות"י מי קרסולין וכן פרז"ל שהיה אדם נכנס בהם עד הקרסולים והם יתדות הרגל שקורין קביליי"ש בלע"ז : (ד) וימד אלף · מדד אלף אחרים והמים גאו עד שהגיעו לברכים וזהו שאמר מים ברכים ועוד מדד אלף אחרים והגיעו עד מתנים וזהו שאמר ויעבירני מי מתנים : מי ברכים . בא הסמיכות עם מ"ם הרבים כמו אמרים אמת סיגים כסף והדומים להם שכתבנו בספר מכלול : (ה) וימד אלף נחל · ועוד מדד פעם רביעית אלף אחרים והיה הנחל עמוק שלא יכולתי לעבור בו ברגל : כי גאו המים מי שחו · עד שהיו מי שחייה שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם כן ישחה עליהם והוא שם בשקל אחו מן כאשר יפרש השוחה לשחות

הפסוק

לְאַרְבַּעְתָּם וּמְבַשְּׁלוֹת עָשׂוּי מִתַּחַת
הַטִּירוֹת סָבִיב׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה
בֵּית הַמְבַשְּׁלִים אֲשֶׁר יְבַשְּׁלוּ־שָׁם
מְשָׁרְתֵי הַבַּיִת אֶת־זֶבַח הָעָם׃
מז א וַיְשִׁבֵנִי אֶל־פֶּתַח הַבַּיִת
וְהִנֵּה־מַיִם יֹצְאִים מִתַּחַת מִפְתַּן
הַבַּיִת קָדִימָה כִּי־פְנֵי הַבַּיִת קָדִים
וְהַמַּיִם יֹרְדִים מִתַּחַת מִכֶּתֶף הַבַּיִת
הַיְמָנִית מִנֶּגֶב לַמִּזְבֵּחַ׃ ב וַיּוֹצִאֵנִי
דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה וַיְסִבֵּנִי דֶּרֶךְ חוּץ
אֶל־שַׁעַר הַחוּץ דֶּרֶךְ הַפּוֹנֶה קָדִים
וְהִנֵּה־מַיִם מְפַכִּים מִן־הַכָּתֵף
הַיְמָנִית׃ ג בְּצֵאת־הָאִישׁ קָדִים וְקָו
בְּיָדוֹ וַיָּמָד אֶלֶף בָּאַמָּה וַיַּעֲבִרֵנִי
בַמַּיִם מֵי אָפְסָיִם׃ ד וַיָּמָד אֶלֶף
וַיַּעֲבִרֵנִי בַמַּיִם מַיִם בִּרְכָּיִם וַיָּמָד
אֶלֶף וַיַּעֲבִרֵנִי מֵי מָתְנָיִם׃ ה וַיָּמָד
אֶלֶף נַחַל אֲשֶׁר לֹא־אוּכַל לַעֲבֹר
כִּי־גָאוּ הַמַּיִם מֵי שָׂחוּ נַחַל אֲשֶׁר
לֹא־יֵעָבֵר׃

תרגום

ל' ומ"ל לְאַרְבַּעְתְּהוֹן וַאֲתַר מְתַקַּן
ל' ומ"ל לְבַשָּׁלָא עֲבִיד מִלְרַע לְנִדְבָּכַיָּא
ז'בטעם בסיפ' סְחוֹר סְחוֹר׃ כד וַאֲמַר לִי
דֵּין אֲתַר מְתַקַּן לְבַשָּׁלַיָּא
דִיבַשְּׁלוּן תַּמָּן מְשַׁמְּשֵׁי בֵיתָא
ב' חס' יַת נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא דְעַמָּא׃
א וַאֲתִיבַנִי לִתְרַע בֵּיתָא וְהָא
מַיָּא נַפְקִין מִתְּחוֹת סְקוֹפַת
ז' בֵּיתָא מִמַּדִּינְחָא אֲרֵי אַפֵּי
בֵיתָא לְמַדִּינְחָא וּמַיָּא נָחֲתִין
מִלְרַע מֵעֵבֶר סְקוֹפַת בֵּיתָא
ל' דִּימִינָא מִדָּרוֹם לְמַדְבְּחָא׃
ב וְאַפְּקַנִי בְּאוֹרַח תְּרַע צִפּוּנָא
ד' מ"ל וְאַסְחֲרַנִי בְּאוֹרַח דִּי לְבָרָא
ל' לִתְרָעָא בָרָאָה אוֹרַח תַּרְעָא
דִּפְתִיחַ לְמַדִּינְחָא וְהָא מַיָּא
נַפְקִין מִן עִבְרָא דִימִינָא׃
ל' ג בְּמִפַּק גַּבְרָא מִמַּדִּינְחָא
ל' וְחוּט דִּמְשַׁחְתָּא בִידֵיהּ וּמְשַׁח
ל' אֲלַף אַמִּין בְּאַמְּתָא וְאַעְבְּרַנִי
בְמַיָּא מֵי קַרְסוּלִין׃ ד וּמְשַׁח
אַלְפָא וְאַעְבְּרַנִי בְמַיָּא מֵי
רְכוּבִין וּמְשַׁח אַלְפָא וְאַעְבְּרַנִי
ל' · ל' מֵי חַרְצִין׃ ה וּמְשַׁח אַלְפָא
נַחְלָא דְּלָא יְכֵילִית לְמֶעְבַּר
אֲרֵי תְקִיפוּ מַיָּא מֵי סַחְוָא נַחְלָא דְלָא אֶפְשַׁר לְאִתְעֲבָרָא׃

ויאמר אלי ז' בטעם בסיפרא וסי' עמוד על רגלך־לך בא אל בית ישראל־את כל דברי אשר אדבר אליך קח־בא וראה את התועבות · עוד תשוב תראה תועבות · האנשים החשבים · אלה בית המבשלים : הפונה ד' מ"ל וסי' וישלח תבנית יד · ותשא אותי רוח ותבא אותי : ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני · ואת אמציה מלך

תולדות אהרן מים מפכים · (שקלים ו) : מי אפסים. יומא עז ·

מצודת דוד

שורה של אבנים רחבות בולטת מחומת הכותל מסביב סמוך אל הקרקע ובה נקבים נקבים ובהם יעמידו הקדרות לבשל בהם בשר קדשים : סביב לארבעתם . כן היה מסביב לארבעת החצרות : ומבשלות עשוי . ר"ל מקומות עשויות לבשל ולהבעיר האש היו מתחת השורות ההן בחלל שביניהן אל הקרקע והקדרות יעמדו ממעל בנקבי השורות וכן יהיה דרך הבשול : (כד) ויאמר אלי . המלאך הדובר בי אמר אלי שהחצרות האלה הם בית המבשלים ולתוספת ביאור אמר אשר יבשלו שם וכו' : את זבחי העם · ר"ל זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם והכהנים משרתי הבית יהיו מבשלים באלה המקומות חלקם מן השלמים והוא החזה ושוק כי חצר החיצונה הוא מקום כשר לאכילת קדשים קלים : **מז** (א) הבית · הוא ההיכל ובית קה"ק : והנה מים וגו' · הראהו שלעתיד יפתח שם בנס מקור מים : קדימה · יהיו נמשכין והולכי' אל המזרח : כי פני הבית הקדי' · כי פתח הבית הוא במזרח וא"כ כשהמי' נמשכין מתחת המפתן כלפי החוץ נמשכין הם אל המזרח : והמים יורדים מתחת · המים ירדו מתחת לארץ ומשם באו מכתף הבית הימנית ר"ל בעבר השער כלפי הדרום ומשם הלכו מדרום מזבח העולה ומשם יצאו לחוץ דרך שער המזרחי כמפורש למטה : (ב) דרך שער צפונה · של ע"ה : ויסבני · סיבב אותי מבחוץ אצל חומת העזרה ההיא וסביב הלשכות המופלגת מתחת להוליכני אל שער החוץ הוא השער שהיה מגג התא לגגו ולפנים ממנו היה עוד שער כמ"ש למעלה : דרך הפונה קדים . אל השער המזרח : והנה מים מפכים · ראיתי והנה מים נמשכין כמלא פי הפך מן עבר השער שכלפי הדרום : (ג) בצאת האיש · כאשר יצא המלאך הדובר בי ללכת חוץ למקדש והיה בידו קו המדה אז מדד המים אלף אמה אורך ואח"ז העביר אותי בתוך המים והיו מי אפסים ר"ל רק כסו פסת הרגל ולא יותר : (ד) וימד אלף : ומשם מדד עוד אלף אמה והעביר אותי בתוך המים והיו מים ברכים ר"ל כסו עד הברכים : מי מתנים · היו מי מתנים ר"ל כסו עד המתנים : (ה) וימד אלף · ומשם מדד עוד אלף אמה והיה נחל עמוק אשר

מצודת ציון

(כג) וטור · ענין שורה וכן שלשה טורי גזית (מ"א ו) : (א) מפתן · איסקופה כמו כרותות אל המפתן (ש"א ה) : פני הבית . כן נקרא פתח הבית : (ב) מפכים · מלשון פך והוא שם כלי מה כמו פך השמן (שם י) : (ג) וקו . הוא חבל המדה : אפסים . מל' פס והאל"ף נוספת והוא כף הרגל וכאשר יקרא כף היד בלשון פס כמ"ש ומלכא חזי פס ידא (דניאל ה) : (ד) ברכים . הם הכרעים : מתנים . הם החלצים : (ה) גאו . ענין גודל וכן היגאה גומא (איוב ח) : שחו . ענין שטים במים

רדק

לשחות: (ו) ויאמר אלי הראית בן אדם. כלומר איך הנחל הזה הולך וגדל הכן בו רוצה לומר כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה: ויוליכני וישיבני על שפת הנחל. הוליכני והוציאני מן המים והושיבני על שפת הנחל שהכניסני ממנו אל המים: (ז) בשובני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד. מה שלא היה בו מתחילה כשנכנס מן השפה אל הנחל עץ רב דרך כלל: (ח) ויאמר אלי המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה. הגלילה שם מחוז כמו גלילת פלשת והדומים לו הקדמונה פי' מזרחית: הערבה. כתרגומו מישרא: ובאו הימה אל הימה המוצאים. כתרגומו ועלו בימא לימא רבא מתפקין כלומר יכנסו לים ומשם לים הגדול ויתכן פירוש הפסוק כן כי שני חלקים יעשה הנחל אחד ילך לים מזרחי ואחד ילך לים מערבי והוא שאמר בנבואת זכריה חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון כן פירושו ובאו הימה אל המזרחי כמו שאמר אל הגלילה הקדמונה רוצה לומר כי מדרך מזרח יבאו לים אל הימה המוצאים פירושו אל הים המערבי יהיו מוצאים כמו כן ואחז"ל להיכן היו יוצאים לים טבריא ולים סדום ולים אוקינוס לרפות מימיהם המלוחים ולמתקן וירדו על הערבה זה ימה של טבריא ובאו הימה זה ימה של סדום אל הימה המוצאים זה ים אוקיינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם: ונרפאו המים. מן מליחתן ונרפאו באל"ף נחה: (ט) והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה: יחיה אותם המים שיכנס בהם אחד משני הנחלים או שניהם כל נפש חיה שישרץ בו יחיה באותו הים כי יש ים שלא ישרצו בו דגים וגם לא יחיו בו דגים וזהו זכרו חכמי המחקר כי בים פלשתים לא ישרצו בו דגים ולא יחיו בו כי המים מרים מרוב מליחותם וכן ים סדום ואפשר כי לשני הימים האלה יכנסו הנחלים האלה וירפאו המים ויחיו בהם הדגים ולכן תהיה בהם דגה רבה מאוד ואמר ישרץ לשון זכר ועליו נאמר יחיה כי מלאנו נפש לשון זכר כל נפש שנגע אחד נפש: (י) והיה יעמדו עליו דוגים. כתיב וקרי עמדו הנחל הזה יהיה גדול שיעמדו עליו צדי הדג שתהיה בו דגה רבה ויונתן תרגם ויהא אתר למיקם עלה צידין: מעין גדי ועד עין עגלים? זה המקום מעין גדי ועד עין עגלים שהוא סמוך לנחל זה כל המקום הזה יהיה משטח לחרמים שישטחו שם הציידים רשתותיהם: למינה תהיה דגתם. הה"א רפה ודינה כמפיק רוצה לומר למין הדגה כלומר לכל מיני הדגה תהיה שם דגתם וכנוי מ"ם דגתם אל הנחלים: (יא) בצאתו. כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכתיב באל"ף במקום וא"ו ופירושו מקומות הביצה: וגבאיו. מן לחשוף מים מגבא והיא תפיר' שמתאספין בה המים וכנוי בצאתו וגבאו אל הים שזכר כלומר כשירפאו מי הים לא ירפאו מקומות שיבאו שם מימיהם ויתאספו באותם ביצות וגבאים אותם מים לא ירפאו: למלח נתנו. יהיו צריכים לאותם מים בעבור מלח כדי להטעים התבשילים ולמלוח כל דבר שיצטרך וי"ת למלח נתנו למתפירין דמלח יהון: (יב) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה. כל עץ מאכל הוא עץ רב שאמר למעלה ולא פירש איזה עץ ועתה אמר שעץ מאכל יהיה מכל פירות שבעולם: לא יבול עליו. לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: ולא יתום פריו לחדשיו יבכר. ולא יכלם.

רשי

(ו) הראית בן אדם: כמה מתגבר הנחל הזה: (ז) בשובני והנה אל שפת הנחל וגו' בתוך שהולכני והשיבני למחו על שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה. עץ אאביר"ן בלע"ז: (ח) אל הגלילה. לאמרק"א בלע"ז: הקדמונה. המזרחית שנו רבותינו בתוספתא של סוכה להיכן יוצאין לימה של טבריא ולימה של סדום ולים הגדול לרפות את מימיהם המלוחי' ולמתקן: וירדו על הערבה. זו ימה של טבריה: ובאו הימה. זו ימה של סדום: אל הימה המוצאי'. זו ימה של אוקינוס שהוא מוצא מן הישוב להקיף את העולם: ונרפאו המים. ממליחתן ומדרש אגדה למה קורא אותם מוצאים על שם שני פעמים שיצאו: (ט) אל כל אשר יבוא שם נחלים. הנחל הזה המתחלק לכמה נחלים ממתק את המים שמהערב בתוכם ודגתם הנשרצ' בם חיים ומתוקים: (י) והיה עמדו עליו דוגים וגו' לחרמי'. למכמורת: למינה תהיה דגת'. לא מפיק ה"א ופירושו למינים הרבה תהי' דגתם למינה לשון רוב מינים כמו (שמות ז') והדג' אשר ביאור (ישעיה נא) כל אגמתה השכתי: (יא) בצאתיו. של ים כמו (איוב ח) היגאה גומא בלא בצה וגו' מרש"ק בלע"ז: וגבאיו. כמו (מלכים ב ג) עשה הנחל הזה גבים גבים. הבצים הם הבצעים שסביבותיו והגבים הם נקעים שהמים נאספים בהם: ולא ירפאו. להפך למתיקה למה כי למלח נתנו: ולא ירפאו. הוי"ו הזו ספילה ויתירה: (יב) לחדשיו יבכר. מדי חדש בחדש יבשל פירותיו: לתרופה. פירשו רבותינו ז"ל להתיר פה אלמים ופה עקרות ומשמעו ל' רפואה כמו (ירמיה י') וירפאו את שבר עמי על נקלה וכן חברו מנחם: גס.

תרגום

י וַאֲמַר לִי הַחֲזֵיתָא בַּר אָדָם וְאוֹבְלַנִי וַאֲתִיבַנִי עַל כֵּיף
נַחְלָא: ז בְּמֵיתְבִי וְהָא עַל כֵּיף
נַחְלָא אִילָן סַגִּי לַחֲדָא מִכָּא
וּמִכָּא: ח וַאֲמַר לִי מַיָּא
הָאִלֵּין נָפְקִין בְּגָלִילָא מַדִּינְחָא
וְנָחֲתִין בְּמֵישְׁרָא וְעָלִין בְּיַמָּא
לְיַמָּא רַבָּא מִתְפַּקִין וּמִתַּסָּן
מַיָּא: ט וִיהֵי כָל נַפְשָׁא חַיְתָא
דִּי רִיחֲשָׁא לְכָל אֲתַר דִּי יָעֲלוּן
לְתַמָּן מֵי נַחְלָא יֵחוּן וִיהוֹן
נוּנַיָּא סַגִּי לַחֲדָא אֲרֵי עָלִין
לְתַמָּן מַיָּא הָאִלֵּין וּמִתַּסָּן
וּמִתְקַיְּמִין לְכָל אֲתַר דִּי יֵעֲלוּן
לְתַמָּן מֵי נַחְלָא: י וִיהֵי אֲתַר
לְמֵיקַם עֲלוֹהִי צַיָּדִין מֵעֵין גֶּדִי
וְעַד עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטַח לְצַיָּדִין
יְהוֹן לְמִינְהוֹן יְהוֹן נוּנֵיהוֹן כְּנוּנֵי
יַמָּא רַבָּא סַגִּי לַחֲדָא: יא בְּצוֹהִי
וּפְצִידוֹהִי לָא יִתַּסּוּן לְמַחְפּוּרִין
דִּמְלַח יְהוֹן: יב וְעַל נַחְלָא
יִסַּק אִילָן עַל כֵּיפֵיהּ מִכָּא וּמִכָּא
כָּל אִילָן דְּמֵיכַל לָא יִתְרוּן
טַרְפּוֹהִי וְלָא יִפְסוֹק אִבֵּיהּ יְרַח
בִּירַח יְהֵי עָבֵיד פֵּירִין אֲרֵי
מוֹהִי מִן מַקְדְּשָׁא אִינוּן נָפְקִין
וִיהוֹן אִבֵּיהּ לְמֵיכַל וְטַרְפּוֹהִי

יחזקאל מז

לֹא־יֵעָבֵר: ו וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲרָאִיתָ
ג' כ"כ ב"חס' בֶּן־אָדָם וַיּוֹלִכֵנִי וַיְשִׁבֵנִי עַל־שְׂפַת
הַנָּחַל: ז בְּשׁוּבֵנִי וְהִנֵּה אֶל־שְׂפַת
הַנַּחַל עֵץ רַב מְאֹד מִזֶּה וּמִזֶּה:
ח וַיֹּאמֶר אֵלַי הַמַּיִם הָאֵלֶּה יוֹצְאִים
אֶל־הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה וְיָרְדוּ עַל־
הָעֲרָבָה וּבָאוּ הַיָּמָּה אֶל־הַיָּמָּה
הַמּוּצָאִים וְנִרְפְּאוּ הַמָּיִם:
ט וְהָיָה כָל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר־יִשְׁרֹץ
אֶל כָּל־אֲשֶׁר יָבוֹא שָׁם נַחֲלַיִם יִחְיֶה
וְהָיָה הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד כִּי בָאוּ
שָׁמָּה הַמַּיִם הָאֵלֶּה וְיֵרָפְאוּ וָחָי כֹּל
אֲשֶׁר־יָבוֹא שָׁמָּה הַנָּחַל: י וְהָיָה
עמדו ק' יַעַמְדוּ עָלָיו דַּוָּגִים מֵעֵין גֶּדִי וְעַד־
עֵין עֶגְלַיִם מִשְׁטוֹחַ לַחֲרָמִים יִהְיוּ
לא מפיק לְמִינָה תִּהְיֶה דְגָתָם כִּדְגַת הַיָּם
הַגָּדוֹל רַבָּה מְאֹד: יא בִּצֹּאתוֹ וּגְבָאָיו
וְלֹא יֵרָפְאוּ לְמֶלַח נִתָּנוּ: יב וְעַל־
הַנַּחַל יַעֲלֶה עַל־שְׂפָתוֹ מִזֶּה ׀ וּמִזֶּה ׀
כָּל־עֵץ־מַאֲכָל לֹא־יִבּוֹל עָלֵהוּ וְלֹא־
יִתֹּם פִּרְיוֹ לָחֳדָשָׁיו יְבַכֵּר כִּי מֵימָיו
והית ק' מִן־הַמִּקְדָּשׁ הֵמָּה יוֹצְאִים וְהָיוּ פִרְיוֹ

יהודה דדברי הימים: ויוליכני ג' כתיב כן וסי' דרך הדרום. אל השער שער אשר פנה. ויוליכני וישבני על שפת הנחל: יוצאים ד' מ"ל וסי' נמסר בריש ספרא דא סי' י"ד: רבה מאר ה' דסמיכי בקריאה וסי' הבשר עודנו בין שניהם. והיה כל נפש חיה אשר ישרץ. והיה יעמדו עליו דוגים. נחשת רבה דר"ה. ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלשת דאיוב: עלהו ב' וסי' לא יבול עלהו. ותיה עלהו רענן:

תולדות אהרן על שפתו. סנהדרין ק: לחדשיו יבכר. (תענית סד):

מצודת ציון

במים ממעל כמו כאשר יפרש השוחה לשחות (ישעיה כה): (ח) הגלילה. מחוז וכן גלילות פלשת (יואל ד): הערבה. ת"י במישרא: ונרפאו. מל' רפואה ר"ל ימתקו: (ט) חיה. ר"ל שיש בה חיות ואמר לתוספת ביאור: ישרץ. ענין הנולדים עם הרבוי וכן פרו וישרצו (שמות א): (י) דוגים. ר"ל ציידי דגים: משטוח. ענין פריסה: לחרמים. לרשתות וכן משטח חרמים תהיה (לעיל כו): למינה. מלשון מין: (יא) בצאתיו. כן יקרא כניסת המים במקום הטיט הלח וכן היגאה גומא בלא בצה (איוב ח): וגבאיו. ענין חפירה ובור כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל): ולא ירפאו. הא' יתירה ונפלה: (יב) יבול. ענין כמישה כמו ועלהו לא יבול (תהלים א'): יתום. ענין כליון והשלמה כמו תם הכסף (בראשית מז): יבכר. כן יקרא בשול הפירות כמו בכורי

מצודת דוד

אשר לא יכולתי לעבור בה: כי גאו המים. כי המים גדלו להיות מי שחו לשחות בהם ממעל והיה נחל אשר אין לעבור בו בהלוך הרגל: (ו) הראית. בה"א השאלה שאמר לו הראת אתה נותן לבך לראות איך הנחל מתגבר והולך: ויוליכני. אח"ז הוליך אותי להלן מן הנחל וחזר והשיב אותי סמוך לשפת הנחל: (ז) בשובני. בעת שהשיב אותי לשפת הנחל ראיתי והנה גדל שם אילני עץ הרבה מאד מזה ומזה לשפת הנחל: (ח) אל הגלילה הקדמונה. אל המחוז המזרחי ומשם ירדו על הערבה ר"ל לימה של טבריא שהיא בערבה: ובאו הימה. זה ימה של סדום: אל הימה המוצאים. גם יבואו המים אל ים אוקיינוס שהוא יוצא מן הים להקיף את העולם כן אמרו רז"ל ויתכן שילכו שמה דרך ים המערבי וימה של סדום הוא הים המזרחי וכמ"ש במקום אחר על הנחל הזה חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון (זכריה יד): ונרפאו המים. ר"ל ימתקו ממליחתן: (ט) והיה כל נפש חיה וגו'. ואז יהיה כל נפש חיה אשר המים משרצים בכל מקום אשר יבוא שם הנחלים האלו יחיה ויתקיים כל ההשרצה כי לשעבר לא היה מתקיים ההשרצה בעבור מליחת המים אבל כשירפאו וימתקו ממליחתן אז יתקיים: והיה הדגה רבה מאד. ואז יהיה הרבה דגים כי יגדלו בכל המימות שנתרפאו: כי באו שמה. אל הימים הנזכרים באו המים האלה היוצאים מן המקדש ולכן ירפאו המים וכל ההשרצה יתקיים תי ויפרו וירבו: כל אשר וכו'. בכל מקום שיבא שמה הנחל הזה יהיה כן אחד לא נעדר: (י) והיה עמדו עליו. והיה הנחל מקום מוכן יעמדו עליו ציידי דגים ומעין גדי ועד וכו' יהיה מקומות מוכנות לפרוש שם הרשתות של ציידי הדגים לנגבם מול השמש: למינה תהיה דגתם: ר"ל לכל מין הדגה תהיה דגתם של הנחלים כי יהיה שם כל מין דגים ויהיו במספר מרובה מאד כמספר דגת הים הגדול: (יא) בצאתיו וגבאיו. אסיפת המים שממעל הים הלח הסמוך אל הים וכן המים המתכנסין בבורות סמוך לים לא ירפאו ממליחתן כי למלח יהיו נתונים להטעים התבשילים ולמלוח כל דבר שיצטרך: (יב) כל עץ מאכל. ר"ל תגדל

סירום

רשי

(יג) גה גבול . ת"י דין תחומה כמו זה גבול וכן (לעיל כה) ונתתיך לבג לגוים כמו לבז לגוים ויש עוד לפתור גה לשון גיא : יוסף חבלים · יוסף יטול שני חלקים אחד למנשה ואחד לאפרים : (יד) איש כאחיו · לא כהראשונה איש לפי פקודיו אלא עכשיו כל השבטים שוין וכמין שורת הכרם כל חלק וחלק מן הגבול המזרחי עד ים אוקיינוס למערב כמו שמפורש בענין ואין שני שבטים ברצועה אחת : (טו) וזה גבול הארץ . תחומי מצרי ארץ ישראל : לפאת צפונה . רוח לפונית : מן הים הגדול . שהוא גבול מערב : הדרך חתלן · בא לו לצד מזרח אל חתלון ואל לדדה ואל חמת וברותה וסברים כל העיירות הללו במצר צפון : (טז) חצר התיכון · ת"י בריכת ענבאי : אשר אל גבול חורן . גבול דמשק במזרח סמוך למקצוע : (יז) והיה גבול מן הים חצר עינן · והיה גבול רוח צפון מן הים עד חצר עינון : גבול דמשק · שהוא בגבול דמשק שחצר עינן במקצוע צפונית מזרחית כמו שמפורש בגבולין שכתב מרע"ה (מדבר ל"ד) והיו תוצאותיו חצר עינן וגו' והתאויתם לכם לגבול קדמה מחצר עינן וגו' גבול דמשק במקצוע צפונית מזרחית אצל חצר עינן כמו שאמור למעלה : חצר עינן וגבול דמשק . וגבול חמת במקצוע צפונית מערבית שנאמר (שם) זה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת ומשם לדדה : וצפון צפונה וגבול חמת · כלומר כל מצר הצפון המפורש בתורה וגבול חמת שאף היא במצר הצפון כמו שנאמר (שם) וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבוא חמת והיו תוצאות הגבול צדדה היא לדדה האמור כאן הדרך חתלון לבוא לדדה : ואת פאת צפון · והרי לך פאת צפון : (יח) ומבין הגלעד ומבין א"י · מצד מזרחי של ארץ כנען ואין עבר הירדן בתוך מצרים הללו כי אם ארץ כנען לבדה וכן בגבולין המפורשים בתורה אין עבר הירדן בתוכם וכן פירוש המקרא הזה ומצר מזרחי לארץ כנען אשר בין חורן ודמשק העומדין לה במקצוע צפונית מזרחית כמו שאמור למעלה בענין ובין הגלעד וארץ ישראל אשר בעבר הירדן מזרחה : הירדן מגבול על הים הקדמוני תמודו · הירדן הוא מצר מזרחי שלה מגבול מקצוע הצפון הוא חצר עינן המפורש למעלה עד הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במקצוע דרומית מזרחית

רדק

יבלו פרי האילן כי מחדש לחדש יבכר וזה יהיה על דרך מופת : כי מימיו מן המקדש המה יוצאים . מימי זה הנחל יוצאים מן המקדש כמו שאמרנו למעלה ולפיכך יהיה בהם זה הפלא כי העלים אשר על שפתו שתותים ממנו לא יתום פריה ועליהם לא יבול : והיו פריו למאכל : כתיב יהיה וטעמו על פריו על עליו וקרי והיה שטעמו על פריו . ואמר אחר כך ועליהו לתרופה רוצה לומר וכן יהיה לתרופה ופירוש תרופה שזכר מן עמודי שמים ירופפו כלומר יהיה עלהו לרפאות כל שבר שיניתו עלי העלים האלה על כל שבר וירפא ויונתן תרגם וטרפוהי לאסותא ורז"ל דרשו לתרופה נוטריקון להתיר פה אלמים ופה עקרות : (יג) כה אמר ה' גה גבול · גה כמו זה וכן ת"י דין תחומה והגימ"ל זיי"ן באלפא ביתא דאטב"ח וכמוהו לבג לבז : יוסף חבלים · שבט יוסף יקח שני חלקים כמו שהיה מקדם וכן תירגם יונתן יוסף יקבל תרין חולקין : (יד) ונחלת' אותה איש כאחיו · כל החלקים יהיו שוים לא כחלקים הראשונים בימי יהושע כי חלק יהודה היה רב לפי שפקודיהם היו רבים ואמר בתורה איש לפי פקודיו יתן נחלתו : (טו) וזה גבול הארץ · הדרך חתלון · כמו הארץ כנען והדומים לו : (טז) חמת ברותה · כמו שאמר וגם חמת הגבול בה ואין זה חמת הכתוב בתורה : גבול דמשק · כי דמשק תהיה מגבול ארץ ישראל כמו שאמר ודמשק מנוחתו : חצר התיכון · שם מקום ויונתן תרגם בריכת ענבים : (יז) והיה גבול מן הים חצר עינון · הוא חצר עינן הנזכר בתורה והנזכר למטה אלא שאותם בקמץ וזה בחולם ומקצת הגבולים האלה נזכרים בתורה אלא שגדול יהיה גבול א"י לעתיד ממה שהיה : וצפון צפונה · ויתר הגבול לצפון א"י לצפון העולם כמו שהולך עם גבול חמת וזה וגבול חמת ואת פאת צפון כן אמר וגם ג' ברותות עם פאת צפון מה שלא נזכר מן הגבולים וכן כולם זולתי האחרונה שהיא זאת : (יח) ופאת קדים · ומבין הגלעד ומבין א"י הגלעד לא היה מתחלה בכלל א"י אע"פ שהיה לישראל כי לא היתה לארץ כנען והירדן היה ביניהם : הים הקדמוני · הוא ים המלח

תרגום

לְאַסוּתָא׃ יג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים דֵּין תְּחוּמָא דְּתַחְסְנוּן
יָת אַרְעָא לִתְרֵי עֲסַר שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף יִתְקַבֵּל תְּרֵין
חוּלָקִין׃ יד וְתַחְסְנוּן יָתַהּ
גְּבַר כַּאֲחוּהִי דִּי קַיֵּימִית
בְּמֵימְרִי לְמִתְּנַהּ לַאֲבָהָתְכוֹן
וְתִתְפְּלֵיג אַרְעָא הָדָא לְכוֹן
בְּאַחְסָנָא׃ טו וְדֵין תְּחוּם
אַרְעָא לְרוּחַ צִפּוּנָא מִן יַמָּא
רַבָּא אוֹרַח חֶתְלוֹן לְמֵעֲלָנָא
דְּצָדָד׃ טז חֲמָת בֵּרוֹתָה
סִבְרַיִם דִּי בֵּין תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק
וּבֵין תְּחוּם חֲמָת בְּרֵכַת עֲנְבָאֵי
דִּי עַל תְּחוּם חַוְרָן׃ יז וִיהֵי
תְּחוּמָא מִן יַמָּא חֲצַר עֵינוֹן
תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק וְצִפּוּנָא צִפּוּנָא
וּתְחוּם חֲמָת וְיָת רוּחַ צִפּוּנָא׃
יח וְרוּחַ מַדִּינְחָא מִבֵּין חַוְרָן
וּמִבֵּין דַּמֶּשֶׂק וּמִבֵּין גִּלְעָד
וּמִבֵּין אַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל יַרְדְּנָא
מִתְּחוּמָא דִּי עַל יַמָּא מַדִּינְחָא

יחזקאל מז

לְמַאֲכָל וְעָלֵהוּ לִתְרוּפָה׃ יג כֹּה אָמַר ג'
אֲדֹנָי יֱהֹוִה גֵּה גְבוּל אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ ל' כתי' כ'
אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁנֵי עָשָׂר שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל יוֹסֵף חֲבָלִים׃ יד וּנְחַלְתֶּם ו' בלישנא
אוֹתָהּ אִישׁ כְּאָחִיו אֲשֶׁר נָשָׂאתִי ל'
אֶת־יָדִי לְתִתָּהּ לַאֲבֹתֵיכֶם וְנָפְלָה ל' חס' בסיפ'
הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם בְּנַחֲלָה׃ טו וְזֶה כ"ג ר"פ
גְּבוּל הָאָרֶץ לִפְאַת צָפוֹנָה מִן־הַיָּם ג'
הַגָּדוֹל הַדֶּרֶךְ חֶתְלֹן לְבוֹא צְדָדָה׃ ל'
טז חֲמָת ׀ בֵּרוֹתָה סִבְרַיִם אֲשֶׁר בֵּין־ ל' ומ"ל ג'
גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וּבֵין גְּבוּל חֲמָת חֲצֵר
הַתִּיכוֹן אֲשֶׁר אֶל־גְּבוּל חַוְרָן׃ ל' כסי' ח'
יז וְהָיָה גְבוּל מִן־הַיָּם חֲצַר עֵינוֹן ל' ומ"ל
גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק וְצָפוֹן ׀ צָפוֹנָה וּגְבוּל כ'
חֲמָת וְאֵת פְּאַת צָפוֹן׃ יח וּפְאַת
קָדִים מִבֵּין חַוְרָן וּמִבֵּין־דַּמֶּשֶׂק
וּמִבֵּין הַגִּלְעָד וּמִבֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
הַיַּרְדֵּן מִגְּבוּל עַל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי ג' בסיפ'

ועלהו ב' וסי' והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה · ועלהו לא יבול : לשני עשר ו' בלישנא וסי' נמ' בסדר תצוה : וזה כ"ג ר"פ בקרי' וסימ' וזה אשר תעשה אתה · וזה הדבר אשר תעשה לחם לקדש אתם · וזת אשר תעשה על המזבח · וזה לכם הטמא בשרץ . וזה לך תרומת מתנם לכל תנופות · וזה מעשה המנורת מקשה זהב · וזה אשר לא תאכלו מהם את · וזה דבר השמטה שמוט כל בעל · וזה יהיה לכם גבול צפון דמסעי · וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם · וזת דבר הרוצח אשר ינוס שמה · וזה הדבר אשר מל יהושע · וזה הדבר אשר תעשו דסוף ספר שפטים · וזה לך האות דשמואל דעלי · וזה מעשה המנורה · וזה דבר המס · אשר הרים יד · אכול השנה ספיח דמלכים · וחברו דישעיה : וזה לך האות מאת ה' דישעיהו .

תולדות אהרן

ועלהו לתרופה . מנחות לח :

מצודת ציון

בכורי ענבים (במדבר יג) : לתרופה מל' רפואה : (יג) גה · כמו זה וכנוי"ל הוא במקום הזיי"ן בא"ט ב"ח וכן לבג לגוים (לעיל כה) ור"ל לבז לגוים : חבלים · חלקים על כי הדרך לחלק נחלה במדידת החבל וכן והיה חבל לשארית וגו' (צפניה ב) : (יד) ונפלה · זה הלשון יאמר על הירושה וכן למטה והיה תפילו ובדרז"ל ביום אתה מפיל נחלות (ב"ב קי"ג) : (יח) על הים · עד הים וכן וירכתו על

מצודת דוד

פירות הראויים לאכילה : לא יבול וגו' . לא יכמשו העלין ולא יכלו הפרי כי כשיתלשו הפירות שנתבשלו מיד יגדלו תמורתן חדשים וז"ש לחדשיו יבכר ר"ל בכל חדש יבשלו פירות חדשים : כי מימיו . כי המים המשקים את כ"א מהם יוצאים המה מן המקדש ולכך יהיה בהם הפלא הזה : והיה פריו · פרי כ"א יהיה ערב וטוב למאכל והעלין יהיו מסוגלים לרפאות בהם כל חלי ומכה : (יג) גה גבול . ר"ל זה גבול מן הארץ אשר תנחילו לשני עשר וכו' והוא האמור במקראות שלאחריו : יוסף חבלים . בזה יפרש אמריו איך הם י"ב שבטים אם שבט לוי לא ינחלו נחלה כמ"ש למעלה ואמר הנה יוסף יקח שני חלקים א' למנשה וא' לאפרים : (יד) איש כאחיו . שבט אחד כחברו לא כחלוקה הראשונה שבימי יהושע שלקחו איש לפי פקודיו : אשר נשאתי את ידי . להרימה למעלה דרך שבועה לתת את הארץ ההיא לאבותיכם וכאומר לא יתלוננו כשיגרע נחלת שבט מהשבטים ממה שנחלה בראשונה כי הנה לא נשבעתי לתת את הארץ לאותם שנחלוה בראשונה אבל נשבעתי לתת לאבותיכם ולכל השבטים יש יחס אחד עם האבות זה כזה והארץ הזאת נפלה לכם בנחלה לרשת מן האבות ויד כולם שוה בה : (טו) וזה גבול הארץ · לא חשב כאן כ"א גבולי מצרי א"י לבד ולא של עבר הירדן וכמו שנזכר בתורה : לפאת צפונה · הגבול מפאת צפון מתערב כלפי המזרח הוא מן הים הגדול אל הדרך ההולך לחתלון ומשם הולך הגבול לבוא צדדה : (טז) חמת ר"ל משם תלך הגבול לחמת (ולא א היא חמת המוזכר בתורה אבל היא אחר' גדולה מאד כמ"ש וילכו משם חמת רבה (עמוס ו) ולעתיד תהיה גם היא בגבול א"י כמ"ש וגם חמת תגבל בה (זכריה ט) : ברותה סברים . ר"ל משם תלך הגבול לברותה ומשם לסברים : אשר בין וגו' . חוזר הוא על ברותה וסברים שעמדו בין גבול דמשק שעמדה כלפי המזרח ובין גבול חמת שעמדה כלפי המערב : חצר התיכון . ר"ל מדמשק אשר גם היא תחשב לעתיד מא"י וכמ"ש ודמשק מנוחתו (שם) הנה משם תלך הגבול אל חצר התיכון אשר עמדה אצל גבול חורן לדרומה וחורן יהיה לה מלפונה ולא תהיה מגבול א"י וכאשר היא בגורה : (יז) והיה גבול · עכשיו אמר דרך כלל שהגבול הלפוני יהיה מן הים עד חצר עינון המוזכר בתורה והוא סוף גבול לפוני ועמדה אצל גבול דמשק כלפי הדרום ונמשכת למזרח להלן מחצר התיכון : ולפון לפונה . ר"ל ושאר ערי גבול הלפון הם ערי הלפוני המוזכרים בתורה : וגבול חמת . ר"ל ועוד גם חמת תהיה מן הגבול וה"ה שאר המקומות הנזכרים למעלה וכאומר הנה בשום מקום לא תקטן א"י מכמות שהיתה כי גם לעתיד יהיו כל ערי הגבול האמור בתורה ויתרחב עוד יותר כי גם חמת והדומים יהיו בתוך הגבול : ואת פאת לפון · ר"ל והרי לך את גבול פאת לפון : (יח) ופאת קדים · הגבול מפאת קדים יהיה מבין חורן שעמדה חוץ לגבול בלפונה ונתעקמה אל המזרח אל מול הירדן ומבין דמשק שעמדה בגבולי א"י בלפונה ונתעקמה גם היא אל המזרח אל מול חורן כאשר היא בגורה : ובין הגלעד

רד״ק

המלח או ים כנרת כי שניהם מזרחי' : תמודו . אמר כנגד ישראל כמו שאמר ותלקחם את הארץ : (יט) ופאת נגב . מתמר . תרגם יונתן מיריחו כי היא נקראת עיר התמרים : נחלה אל הים הגדול . הוא שאמר נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה : נחלה . כמו נחל והה״א נוספת אף על פי שהמלה מלרע אבל נחלת מצרים מלעיל וכן נחלה עבר על נפשינו וי״ת אחסנתא : (כ) ופאת ים הים הגדול . מגבול הים הגדול הוא גבול מערבי ארץ ישראל ומגבול זה עד נכח לבא חמת הוא רוחב הגבול : נכח . כמו נגד וכן נכחו תחנו והוא משקל אחד : זאת פאת ים . זאת הפאה הנזכרת היא פאת מערב לא״י : (כא) וחלקתם . מבאר הוא : (כב) והיה תפילו אותה בנחלה לכם ולהגרים . בא עם ה״א הידיעה כמשפט שלא כמנהג ברוב ופירושו והיה לכם הגבול שתפילו אותה בנחלה לגבולותי' לכם ולגרים אשר הולידו בנים בתוככם בגלות : (כג) והיה בשבט אשר גר הגר אתו . כי לעתיד בצאת ישראל מהגלות יודעו השבטים אף על פי שהם מעורבים עתה ולא ידעו איש את שבטו יבא אליהו ויייחס כל איש אל שבטו : (א) ואלה שמות השבטים . פירוש אלה שמותם על נחלתם והחל מן הצפון מקצה צפונה ואמר כי נגד צפון של ארץ ישראל בקצה הצפון על הגבולים האלה יהיה חלק דן זהו שאמר אחר כן והיו לו פאת קדים הים פירוש והיו לו גבולים האלה מן פאת צפון עד הים כי כל החלקים זוכר אותם באורך ממזרח למערב וברוחב כמו שהם גבולי המקומות שזוכר אבל לא שם מדה לרוחב החלקים אלא לחלק התרומה ולחלק הנשיא שם אורך ורחב כמו שכתוב למעלה וכן יראה רוחב שאר החלקים כרוחב חלק הנשיא חמשה ועשרים אלף כי לא אמר על אורך החלק לעמת אחד החלקים כי ברוחב יהיו חלקיהם שוים ובדברי רבותינו ז״ל ה' כדד ינתנו אמר הקב״ה לישראל אני עתיד להוריש אתכם נוחלים מסוף העולם ועד סופו וכן הוא אומר פאת קדים הים דן אחד : (ב) ועל גבול דן

רש״י

מזרחית תמודו הולך מצר מזרחי ואף בתורה כך מפורש גבול קדמה והיו תוצאותיו ים המלח במקצוע דרומית : ואת פאת קדימה . כלומר והרי לך פאת קדים : (יט) מתמר . מיריחו שהיא עיר התמרים וכן ת״י : עד מי מריבת קדש . היא מדבר צין : נחלה אל הים הגדול . ומשם הולך הגבול עד נחל מצרים המושך בים הגדול במקצוע דרומית מערבית ואף משה כך נתן גבול נגב ממדבר צין על ידי אדום ומונה והולך עד עצמון נחל מצרים והיו תוצאותיו הימה ונחלה האמור כאן כמו לנחלה ומצאתי מתורג' אחסנתא ואם לא שהטעם למטה והייתי נחלה מצרים שהטעם למעלה ומסורת עליו לית בטעמא הייתי אומר שיבוש הוא ולא תירגם יונתן כן כי אם קוראים טועים : (כ) ופאת ים . ומצר מערבי : הים הגדול מגבול עד נוכח לבוא חמת . ממקצוע דרומית האמור למעל' והוא נחל מצרים : עד נוכח לבוא חמת . עד מקצוע צפונית מערבית הוא הר ההר שהוא נכח לבא חמת כי חמת במקצוע צפונית מערבית אצל הר ההר כמו שכתוב מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת מצאתי : (כג) גר הגר אתו . שנתגייר בגולה בתוך אותו שבט : (א) ואלה שמות השבטים . סדר חלקים שיחלקום ביניהם מקום כל אחד ואחד מקצה צפונה דן יטול מצר צפוני מחצר עינן שבמקצוע מזרח שהיא עד גבול דמשק (שבמקצוע מערב צפון . שא״א) : והיו לו פאת קדים הים . כלומר מפאת קדים ועד ים דן אחד הרי פירש האורך ולא פירש הרוחב ובברייתא דספרי בפרשת האזינו מה ת״ל יהודה א' דן א' אשר א' מלמד שעתידין ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב ברוחב כ״ה אלף קנים שהם שבעים וחמשה מילין ומהיכן למדו השיעור הזה מן התרומה שהוא כאחד מן החלקי' הללו כמו שמפורש בענין מצאתי שכך כתוב ואורך כאח' החלקים · והוא רחב עשרים וחמשה אלף קנים ואורך מפאת ים עד פאת קדים כ״ה אלף קנים ק״ן אלף אמה שהקנה שש אמה וכל אלפים אמה מיל כמו שאנו למדין במסכת יומא אצל עשר סוכות שמירושלים ועד צוק הרי ק״נ אלף אמה עולין לשבעים וחמשה מיל וזהו שיסד רבי אלעזר בפיוט (בסילוק דיום שני של סוכות) כי אקח מועד לעת חלוק ארצותי' כשירת הכרם לתלומיה באורך מפאת קדים לקצותיה עד ים אוקיינוס למלותיה ברחב שבעים וחמשה מיל תרומותיה (וי״ב שבעי' וחמשה מיל לי״ג רצועות בין רצועות השבטים ורצועות הקודש יעלו תש' מאות וע״ה מילין ולמנין ת' פרסה של א״י עולין המילין לשש עשר' מאות לשבוש הקליר שאמר ארבעת מילין היא פרסה ושמא מילין של חשבון הרצועות גדולים הם אין נכנסין ארבע' מהם בפרסה ואכן בא למנות שני מילין למחצית (ומחצה בפרסה יעלו כד' מאות פרסה לאלף מילין וחשבון מילין של רצועה אין עולין אלא ס' מאו' וע״ה מילין עדיין חסר המנין כ״ה מילין לא כיון מניין מילין הרצועות של פ״מ למנין ד' מאות פרס' ומניין למד רבי אליעזר אורך השורות עד ים אוקיינוס שהוא בסוף עולם ומקרא מעיד תחום מערב עד ים הגדול שלפני' מים אוקיינוס הרבה) : (ב) ועל גבול דן · ואצל גבול דן בדרומו : תהיה

תרגום

תְּמַשְׁחוּן וְיָת רוּחַ קִדּוּמָא׃ יט וְרוּחַ עֲבַר דָּרוֹמָא מִירִיחוֹ עַד מֵי מַצּוּת רְקָם אַחְסָנָא לְיַמָּא רַבָּא וְיָת רוּחַ דָּרוֹמָא דְּדָרוֹמָא׃ כ וְרוּחַ מַעַרְבָא יַמָּא רַבָּא מִתְּחוּמָא עַד מְקָבֵיל מַעֲלָנָא דַּחֲמָת דָּא רוּחַ מַעַרְבָא׃ כא וְתִפַלְגוּן יָת אַרְעָא הָדָא לְכוֹן לְשִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל׃ כב וִיהֵי דְּתִתְפַּלְגוּן יָתַהּ בְּאַחְסָנָא לְכוֹן וּלְגִיּוֹרַיָּא דִּי יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן דְּאוֹלִידוּ בְנִין בֵּינֵיכוֹן וִיהוֹן לְכוֹן כְּיַצִּיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עִמְּכוֹן יִתְפַּלְגוּן בְּאַחְסָנָא בְּגוֹ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וִיהֵי שִׁבְטָא דִּי יִתְגַּיַּר גִּיּוֹרָא בְּגַוֵּיהּ תַּמָּן תִּתְּנוּן אַחְסַנְתֵּיהּ אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃ א וְאִלֵּין שְׁמָהַת שִׁבְטַיָּא מִסְּיָפֵי צִפּוּנָא עַל תְּחוּם אוֹרַח חֶתְלוֹן מַעֲלָנָא דַּחֲמָת חֲצַר עֵינָן תְּחוּם דַּמֶּשֶׂק צִפּוּנָא עַל תְּחוּם חֲמָת וִיהוֹן לֵיהּ רוּחַ קִידוּמָא מַעַרְבָא דָּן חַד׃ ב וְעַל תְּחוּם

מקרא

תָּמֹדּוּ וְאֵת פְּאַת קָדִימָה׃ יט וּפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה מִתָּמָר עַד־מֵי מְרִיבוֹת קָדֵשׁ נַחֲלָה אֶל־הַיָּם הַגָּדוֹל וְאֵת פְּאַת־תֵּימָנָה נֶגְבָּה׃ כ וּפְאַת־יָם הַיָּם הַגָּדוֹל מִגְּבוּל עַד־נֹכַח לְבוֹא חֲמָת זֹאת פְּאַת־יָם׃ כא וְחִלַּקְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ כב וְהָיָה תַּפִּלוּ אוֹתָהּ בְּנַחֲלָה לָכֶם וּלְהַגֵּרִים הַגָּרִים בְּתוֹכְכֶם אֲשֶׁר־הוֹלִדוּ בָנִים בְּתוֹכְכֶם וְהָיוּ לָכֶם כְּאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִתְּכֶם יִפְּלוּ בְנַחֲלָה בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ כג וְהָיָה בַשֵּׁבֶט אֲשֶׁר־גָּר הַגֵּר אִתּוֹ שָׁם תִּתְּנוּ נַחֲלָתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה׃

מח א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים מִקְצֵה צָפוֹנָה אֶל־יַד דֶּרֶךְ־חֶתְלֹן לְבוֹא־חֲמָת חֲצַר עֵינָן גְּבוּל דַּמֶּשֶׂק צָפוֹנָה אֶל־יַד חֲמָת וְהָיוּ־לוֹ פְאַת־קָדִים הַיָּם דָּן אֶחָד׃ ב וְעַל ׀ גְּבוּל

ג' ומ״ל · ל' · הס' בליגנא · ל' · ב' דין חסר · ד' ג' קמץ וא' פתח · ל' . ז' בליגנא · י' דסמי' · ס' · ס' · סימן

וזה גבול הארץ · וזה ימות בנפש מרה · וזה פתשגן הנשתון : אל יד ה' דסמיכי בקריאה וסימ' ויאמר אליהם המלך אשר ייטב בעיניכם אעשה · ואלה שמות השבטים ב' בפסוק · הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם ב' בפסוק · וכל אסתר דכוו' אל יד במ״א על וסי' ונתן הלבוש והסוס · סי' מן ואלה שמות השבטים עד סוף סיפר' כולהון קדימה במ״ה קרים וסימ' ועל גבול דן · פרים · ראובן · יהודה · ואלה מדותיה · ח' קדימה בשאר קריאה וסימ' ותשא אתי רוח · ויבוא אל שער · ולנשיא מזה ומזה ב' בו · וישיבני אל

מצודת ציון

על צידון (בראשית מט) : תמודו . מל' מדידה : (יט) נגב תימנה . כפל המלה במלות נרדפות כמו אדמת עפר (דניאל י״ב) : (כ) נוכח . נגד כמו לנוכח אשתו (בראשית כ״ה) : (כב) כאזרח . כן יקרא ישראל גמור כמו האזרח והגר הגר (ויקרא טז) : (א) אל יד . אצל מקום כמו יד אבשלום (ש״ב יח) : (ב) ועל גבול . סמוך לגבול כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב) · ואלה

מצודת דוד

הגלעד · שעמדה במזרח א״י מחוץ לגבול כי היא בעבר הירדן המזרחי : ומבין ארץ ישראל . הוא עבר הירדן המערבי שהמה א״י בעצם מאז נחלו אותה : הירדן מגבול . ר״ל הירדן יהיה לגבול בין חורן והגלעד שמזה ובין דמשק וא״י שמזה כי הוא המפסיק ביניהם : על הים וגו' . גבול המזרחי תמודו עד כלות הים הקדמוני הוא ים המלח העומד במקצוע דרומית מזרחית של א״י : ואת פאת קדימה . ר״ל והרי לך את גבול פאת קדים : (יט) ופאת נגב . הגבול מפאת נגב יהיה מתמר ויתכן שזהו חצצון תמר הוא ע״ג והנה בחצצון תמר היא עין גדי (דה״ב כ) ועין גדי הוא מוזכר ביהושע בערי יהודה שהיה נחלתו בפאת הדרומי כי אין זה מקום יריחו עיר התמרי' כי היא עמדה רחוק' מן הגבול מאד וכאשר נראה בצורה חלוקת א״י בימי יהושע : עד מי וגו' . מתמר הלך הגבול עד מי מריבת קדש הוא מדבר צין כמו שנאמר במי מריבת קדש מדבר צין (דברים לב) : נחלה · ר״ל ומשם הולך הגבול לנחל מצרים ומשם אל הים הגדול : ואת וגו' . והרי לך את גבול פאת נגב : (כ) ופאת ים · הגבול מפאת ים יהיה הים הגדול מן הגבול ויתאב כא״י : עד נכח · עד מול המקום שבאים דרך בה אל חמת המוזכר בתורה והוא הר ההר וכמ״ש מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת (במדבר לד) : זאת פאת ים . זאת הגבול מפאת ים : (כא) וחלקתם · תחלקו אותה לחלקים שוים למספר שבטי ישראל : (כב) והיה תפילו · זה יהיה לכם אשר תפילו אותה וכו'. ר״ל את זה תירשו בנחלה לכם וכו' : אשר הולידו בנים . אחר שנתגיירו : והיו לכם · יהיו נחשבים לכם כישראל גמור מימות אבותיו : אתכם יפלו . עמכם יירשו בנחלה : (כג) שם . בחלק השבט ההוא תתנו לו נחלה : מח (א) ואלה שמות השבטים · אשר יחלק להם נחלת א״י : מקצה צפונה . מסוף הצפון אצל מקום דרך ההולך לחתלון משם בא הגבול לחמת ומשם עד חצר עינן העומדת אצל גבול דמשק כלפי הדרום : צפונה . כי מיצר הצפון אצל מקום חמת וכ״ה שאר המקומות אשר יכנסו אז בגבול א״י : והיו לו · הגבולים ההם יהיו אל השבט מפאת קדים עד פאת הים כי

רש"י

(ח) תהיה התרומה וגו'. וא"ת היאך יתכן שתהא ירושלים במקומה והלא היתה ירושלים בחלק צפוני של יהודה שנפל דרומה של ארץ כנען וכאן הוא באמצע השבטים אין חלוקה זו דומה לחלוקת יהושע שזו כשורת הכרם וכל החלקים שוין וחלוק' יהושע היה שבט יהודה חלק גדול ואף כי (חלקו היה) רב ממנו עד שנפל שמעון בגורלו שנא' (יהושע יט) מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון לפיכך יש די עתה ברוחב חלק שנפל יהודה בימי יהושע ליפול בו חלק עכשיו ה' שבטים הנותרים לפי שהאורך גדול מאד מפאת קדים עד אוקיינוס וירושלים במקומה והיה המקדש בתוכו. כמו שמפרש והולך: (ט) התרומה. אשר תרימו לה'. מן החלק הזה שהופרש אצל יהוד' בדרומו אורך ממזרח עד הים ורחב כ"ה אלף קנים ממנה תהיה תרומה לה' למקדש ומקום לבתים לכהנים ארך כ"ה אלפים קנים ממזרח למערב ורחב י' אלפים מן הצפון לדרום: (י) ולאלה תהיה תרומת הקדש לכהנים. ואלה העשרת אלפים רחב וכ"ה אלף אורך יהיה לכהנים בצפון בתוך רצועות התרומה הגדולה אצל דרומו של יהודה: צפונה כ"ה אלף. הוא האורך ממזרח למערב. וימה רחב עשרת אלפים. מצד מערב רחב עשרת אלפים מן הצפון לדרו': וקדימ' רחב י' אלפים. ורוח מזרחית י' אלפים מן הצפון לדרום: ונגבה אורך כ"ה אלף. מן המזרח למערב: והיה מקדש ה' בתוכו. היא הר הבית ה' מאות קנים על ה' מאות קנים יהיה באמצע רצועה זו וכל סביבותיו לכהנים י"ב אלפים ומאתים וחמשים לנגד מזרח וכן לנגד מערב וברוחב ארבעת אלפים וז' מאות וחמשים לצפון וכן לדרום כמו שאמור למעלה בענין יהיה מזה אל הקודש ה' מאות בה' מאות מרובע: (יא) לכהנים המקודש. החלק הזה המקודש יהיה לכהנים: (יב) תרומיה. מפורשת תרומה היא שם הפרשה תרומיה מפורשת והיתה להם הרצועה הזאת מפורשת מתרומת הארץ מן התרומה הגדולה שהותרמה מן הארץ אורך מאוקיינוס עד גבול מזרח ברוחב כ"ה אלפים כמו שאמור למעלה ממנו יבדילו רצועה זו באמצע ארכה לכהני' ולמקדש: קדש קדשים. שכל התרומה הגדולה קודש לכהנים ולוים ולנשיא ולאחוזת העיר ולעובדי העיר כמו שמפורש והולך וזו כ"ה אלף אורך וי' אלף רוחב בצפונו המפורש' ממנה לכהנים ולמקדש תהיה קדש קדשים: אל גבול הלוים. אצל רצועות הלוים: והלוים

יחזקאל מח

דָּן מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה אָשֵׁר
אֶחָד׃ ג וְעַל ׀ גְּבוּל אָשֵׁר מִפְּאַת
קָדִימָה וְעַד־פְּאַת־יָמָּה נַפְתָּלִי אֶחָד׃ — כ'
ד וְעַל ׀ גְּבוּל נַפְתָּלִי מִפְּאַת קָדְמָה — ג' חסר
עַד־פְּאַת יָמָּה מְנַשֶּׁה אֶחָד׃ ה וְעַל ׀
גְּבוּל מְנַשֶּׁה מִפְּאַת קָדְמָה עַד־פְּאַת — ג' חסר
יָמָּה אֶפְרַיִם אֶחָד׃ ו וְעַל ׀ גְּבוּל
אֶפְרַיִם מִפְּאַת קָדִים וְעַד־פְּאַת־יָמָּה — ה' בענין / ה' בענין
רְאוּבֵן אֶחָד׃ ז וְעַל ׀ גְּבוּל רְאוּבֵן
מִפְּאַת קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה יְהוּדָה
אֶחָד׃ ח וְעַל גְּבוּל יְהוּדָה מִפְּאַת
קָדִים עַד־פְּאַת יָמָּה תִּהְיֶה הַתְּרוּמָה
אֲשֶׁר־תָּרִימוּ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף
רֹחַב וְאֹרֶךְ כְּאַחַד הַחֲלָקִים מִפְּאַת — כ' י"ב
קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה וְהָיָה
הַמִּקְדָּשׁ בְּתוֹכֹה׃ ט הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר — בתוכו ק'
תָּרִימוּ לַיהוָה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים
אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים׃ י וּלְאֵלֶּה — י"ג ה' בתרי טעמו
תִּהְיֶה תְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ לַכֹּהֲנִים
צָפוֹנָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְיָמָּה
רֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְקָדִימָה רֹחַב
עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְנֶגְבָּה אֹרֶךְ חֲמִשָּׁה
וְעֶשְׂרִים אָלֶף וְהָיָה מִקְדַּשׁ־יְהוָה — ג'
בְּתוֹכוֹ׃ יא לַכֹּהֲנִים הַמְקֻדָּשׁ מִבְּנֵי — ל
צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ מִשְׁמַרְתִּי אֲשֶׁר
לֹא־תָעוּ בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר — ט' בסיפר'
תָּעוּ הַלְוִיִּם׃ יב וְהָיְתָה לָהֶם תְּרוּמִיָּה — ל'
מִתְּרוּמַת הָאָרֶץ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים אֶל־ — ה' בנביאים ובכתובים וכל אורייתא דכות' במ"ו

תרגום

דָן מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעֲרָבָא אָשֵׁר חָד׃ ג וְעַל תְּחוּם אָשֵׁר מֵרוּחַ מַדִינְחָא וְעַד רוּחַ מַעֲרָבָא נַפְתָּלִי חָד׃ ד וְעַל תְּחוּם נַפְתָּלִי מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעֲרָבָא מְנַשֶּׁה חָד׃ ה וְעַל תְּחוּם מְנַשֶּׁה מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעֲרָבָא אֶפְרַיִם חָד׃ ו וְעַל תְּחוּם אֶפְרַיִם מֵרוּחַ מַדִינְחָא וְעַד רוּחַ מַעֲרָבָא רְאוּבֵן חָד׃ ז וְעַל תְּחוּם רְאוּבֵן מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעֲרָבָא יְהוּדָה חָד׃ ח וְעַל תְּחוּם יְהוּדָה מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעֲרָבָא תְּהֵי אַפְרָשׁוּתָא דְתִפְרְשׁוּן עַסְרִין וַחֲמֵשׁ אַלְפִין פּוּתְיָא וְאוּרְכָּא כְּחַד מִן חֲלָקַיָא מֵרוּחַ מַדִינְחָא עַד רוּחַ מַעֲרָבָא וִיהֵי כֵּיבַשׁ מַקְדְּשָׁא בְּגַוֵיהּ׃ ט אַפְרָשׁוּתָא דִּי תִפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ אוּרְכָּא עַסְרִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין׃ י וּלְאִלֵין תְּהֵי אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא לְכַהֲנַיָא צִפּוּנָא עַסְרִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וּלְמַעַרְבָא פּוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין וּלְמַדִינְחָא פּוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין וּלְדָרוֹמָא אוּרְכָּא עַסְרִין וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וִיהֵי כֵּיבַשׁ מַקְדְּשָׁא דַיְיָ בְּגַוֵיהּ׃ יא לְכַהֲנַיָא דְקַדִּישִׁין מִבְּנֵי צָדוֹק דִנְטָרוּ מַטְרַת מֵימְרִי דְלָא טָעוּ בְּמִטְעוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְטָעוּ לֵיוָאֵי׃ יב וּתְהֵי לְהוֹן אַפְרָשׁוּתָא מֵאַפְרָשׁוּת אַרְעָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין עַל תְּחוּם לֵיוָאֵי׃

רד"ק

דן. סמוך לגבול דן וכן כולם כמו ועליו מטה מנשה והדומים לו והכל מבואר: מפאת קדים עד פאת ימה אשר אחד: (ז) יהודה אחד. וכן כולם שעתידים ישראל ליטול אורך מן המזרח למערב על רוחב כ"ה אלף קנים שיעורם חמשה ושבעים מיל חמשה ועשרים אלף קנים הם ק"נ אלף אמה כי הקנה שש אמות כמו שכתוב למעלה ואלפים אמה הם מיל נמצא שהם חמשה ושבעים מיל: (ח) ועל גבול יהודה. התרומה אשר תרימו. בכלל התרומה הוא הר הבית ומה שבתוכו ואחזת הכהנים והלוים ואחזת העיר והולך ופורש כל אחד כמו שנזכר למעלה: בתוכה. כתיב וקרי בתוכו וטעם הכתוב בתוכה התרומה וטעם בתוכו אל החלק והכל מבואר למעלה: (יא) לכהנים המקדש. רוצה לומר המקודשים והוא על דרך כלל וכן תרגם יונתן לכהניא דקדישין ואיזה הם המקודשים אותם שהם מבני צדוק שלא תעו: כאשר תעו הלוים. ר"ל הכהנים הלוים שאינם מבני צדוק וטעם צדוק פירשנוהו למעלה בפסוק והלשכה אשר פניה דרך הצפון: (יב) והיתה להם תרומיה מתרומת הארץ. תרומיה שם תאר כפלם תחתיה עליליה והדומים להם ואמר אע"פ כי חלק הכהנים עם שמקדש הוא תרומיה מתרומת הארץ כי היא קדש הקדשים: אל גבול הלוים. רוצה לומר על וכן תרגם יונתן על גבול ליואי רוצה לומר סמוך לגבול הלוים ותרומת הארץ היא חלק הלוים ואחזת העיר וחלק הכהנים עם המקדש היא תרומת התרומה כי כ' עיר

פתח קדמא דפסוק. ופאת קדים מבין חורן תנינא דפסוק. מגמת פניהם: כאחד י"ב פתחין בקרי' וסי' הן האדם היה כאחד ממנו. דן ידין עמו. וחליתי והייתי כאחד האדם. וחברו אם אסור יאסרני. ויואל הלוי לשבת את האיש. גם את הארי גם את הדוב. ועשהאל קל ברגליו. ואוכל על שלחני כא' מבני המלך. כאחד הנבלים. וארך כאחד החלקים. על ירושה ידו גורל. אשר הלך לקרוא למיכיהו דר"ה. וחד וכאחד השרים תפלו: קדש קדשים ח' בנביאים וכתובים וסי' זאת תורת הבית על ראש. ומן המרה הזאת תמר. והיה לכם תרומי'. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן. ולחתם חזון ונביא ולמשיח קדש קדשים. וכל אוריתא דכוו' במ"ו וסימ' נמסר בסדר תרומה:

מצודת דוד

כי חלקי השבטי' יהיו זה אצל זה וכל חלק יהיה מקצה הגבול עד קצהו ממזרח למערב: דן א'. ר"ל לשבט דן יהיה לחלק א': (ב) ועל גבול דן. סמוך לגבול דן לדרומו יהי' החלק מפא' קדים וכו' ולשבט אשר יהי' לחלק א' וכן כל השבטי' ולקחו זה בדרומו של זה: (ח) מפאת קדים. החלק מפאת קדים וכו' תהיה התרומה וכו' היא האמורה למעלה תרימו תרומה לה' וכו' עד ולנשיא מזה ומזה וכו' (לעיל מה): רוחב. מצפון לדרום: כאחד החלקים. שחלקו השבטים ולתוספת ביאור אמר מפאת קדימה וגו': בתוכו. בתוך התרומה ההיא כמו שמפורש והולך: (ט) התרומה וגו'. זהו חלק הכהנים שיקחו בפאת הצפוני מהחלק הזה ארך ממזרח למערב תהיה באמצעות אורך החלק: הרחב. מצפון לדרום: (י) ולאלה. ובאלה כ"ה אלף על עשרת אלפים תהיה להכהנים בפאת צפון כ"ה אל"ף אורך ובפאת מערב רחב עשרת אלפים וגו' ובנין המקדש יהיה באמצעית הרצועה ההיא בין באורך בין ברוחב: (יא) לכהנים. המקודש. זה יותן לכהנים המקודשים המשמשים במזבח והם מבני צדוק. כ"ג אשר שמרו משמרת ה' ולא זזו ממנה ולתוספת ביאור אמר אשר לא תעו מה' לעבוד עבודת הפסילים בזמן שתעו בני ישראל כאשר תעו שאר הכהנים בני לוי שעשו עבודת העם לפני הפסילים וכמ"ש למעלה והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו וגו' (לעיל מד): (יב) והיתה להם. לכהנים ההם יהיה התרומה מתרומת הארץ כי כל הרצועה ההיא באורך כל א"י וברוחב חמשה ועשרים אלף קנים תקרא תרומת

מצודת ציון

(י) ולאלה. כמו ובאלה ובאה הלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט): (יא) המקודש. כמו המקודשים והוא דרך כלל: תעו. הוא לשון מושאל מן התועה בדרך: (יב) תרומיה. ענין הפרשה

גְּבוּל הַלְוִיִּם׃ יג וְהַלְוִיִּם לְעֻמַּת גְּבוּל
הַכֹּהֲנִים חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף אֹרֶךְ
וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כָּל־אֹרֶךְ
חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וְרֹחַב עֲשֶׂרֶת
אֲלָפִים׃ יד וְלֹא־יִמְכְּרוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא
יָמֵר וְלֹא יַעֲבוּר רֵאשִׁית הָאָרֶץ כִּי־
קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ טו וַחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים
הַנּוֹתָר בָּרֹחַב עַל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה
וְעֶשְׂרִים אֶלֶף חֹל־הוּא לָעִיר לְמוֹשָׁב
וּלְמִגְרָשׁ וְהָיְתָה הָעִיר בְּתוֹכֹה׃
טז וְאֵלֶּה מִדּוֹתֶיהָ פְּאַת צָפוֹן חֲמֵשׁ
מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּפְאַת־נֶגֶב
חמש חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים
וּמִפְּאַת קָדִים חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת
אֲלָפִים וּפְאַת־יָמָּה חֲמֵשׁ מֵאוֹת
וְאַרְבַּעַת אֲלָפִים׃ יז וְהָיָה מִגְרָשׁ
לָעִיר צָפוֹנָה חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם וְנֶגְבָּה
חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וְקָדִימָה חֲמִשִּׁים
וּמָאתַיִם וְיָמָּה חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃
יח וְהַנּוֹתָר בָּאֹרֶךְ לְעֻמַּת ׀ תְּרוּמַת
הַקֹּדֶשׁ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים קָדִימָה
וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים יָמָּה וְהָיָה לְעֻמַּת
תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וְהָיְתָה תְבוּאָתֹה
לְלֶחֶם לְעֹבְדֵי הָעִיר׃ יט וְהָעֹבֵד
הָעִיר יַעַבְדוּהוּ מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

ט' פסוקים ולא ולא ולא · יעביר ק' כ"ת · ד' כסיפרא · ג' · בתוכו קרי ג' כ"ל · חמש כתיב ולא קרי · ה' בענין · תבואתו קרי · ג' מ"ל

יג וְלֵיוָאֵי לָקֳבֵיל תְּחוּם כָּהֲנַיָא
עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין אוּרְכָּא
וּפוּתְיָא עַסְרָא אַלְפִין כָּל
אוּרְכָּא עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין
וּפוּתְיָא עַסְרִין אַלְפִין׃ יד וְלָא
יְזַבְּנוּן מִנֵּיהּ וְלָא יַחְלִיף וְלָא
יַעְבַּר רֵישׁ אַרְעָא אֲרֵי קוּדְשָׁא
קֳדָם יְיָ׃ טו וַחֲמְשָׁא אַלְפִין
דְּאִשְׁתְּאָרוּ בְּפוּתְיָא עַל אַפֵּי
עַסְרִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין חוֹלָא
הוּא לְקַרְתָּא לְמוֹתַב וּלְרָוַח
וִיהֵי כִּיבַשׁ קַרְתָּא בְּגַוֵּיהּ׃
טז וְאִלֵּין מְשַׁחְתְּהָא לְרוּחַ
צִפּוּנָא אַרְבַּע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ
מְאָה וּלְרוּחַ דָּרוֹמָא אַרְבַּע
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וּלְרוּחַ
מַדִינְחָא אַרְבַּע אַלְפִין וַחֲמֵשׁ
מְאָה וּלְרוּחַ מַעַרְבָא אַרְבַּע
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ יז וִיהֵי
רָוְחָא לְקַרְתָּא לְצִפּוּנָא מָאתָן
וְחַמְשִׁין וְדָרוֹמָא מָאתָן
וְחַמְשִׁין וּמַדִינְחָא מָאתָן
וְחַמְשִׁין וּמַעַרְבָא מָאתָן
וְחַמְשִׁין׃ יח וּדְאִשְׁתְּאַר
בְּאוּרְכָּא לָקֳבֵיל אַפְרָשׁוּת
קוּדְשָׁא עַסְרָא אַלְפִין לְמַדִינְחָא
וְעַסְרָא אַלְפִין לְמַעַרְבָא וִיהֵי
לָקֳבֵל אַפְרָשׁוּת קוּדְשָׁא וּתְהֵי
עֲלַלְתֵּיהּ לְמֵיכַל לְדִמְפַלְּחִין
בְּקַרְתָּא׃ יט וּדְמִפַלַּח בְּקַרְתָּא
יְפַלְחוּנֵיהּ מִכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

רשי

(יג) והלוי' לעומת גבול הכהני'. אצל רצועות הכהנים כמדת הכהנים כנגד כל ארכה: כל אורך. כל הרצועות אורכן כ"ה אלף: (יד) ולא ימר. לא יחליפם בקרקע אחר: (טו) וחמשת אלפים הנותר ברוחב. רצועות התרומה הגדולה שהיתה כ"ה אלפי' רחב ואורך כאחת החלקים מפאת קדים עד פאת ים וממנ' חזר והרס שתי רצועות באמצעיתה אורך כ"ה אלף ורחבן ד' אלף ועדיין נשאר ברחבה חמשת אלפים אותם חמשת אלפים רוחב יהיו למושב העיר ארכן על פני אורך כ"ה אלף של תרומת הלוים: חול הוא. ואינן קודש כתרומת אותה רצועה של הכהנים והלוים חול הוא אלא ויהיו לעיר למושב ישראל: ולמגרש סביב העיר: בתוכה. באמצע אותה רצועה: (טז) ואלה מדותיה. של עיר: פאת צפון וגו'. מרובעת ארבעת אלפים וחמש מאות קנים על ארבעת אלפים וחמש מאות קנים נשארו ברוחב חמש מאות הם יהיה להם למגרש מאתים וחמשים לצפון מאתים וחמשים קנים לדרום כמו שאמור במקר' שלמטה וכן למזרח ומערב הרי חמשת אלפים על חמשת אלפים באמצע הרצועות הרי כל רחבה ממולא ובאורך הרצועה הזאת השליש נשארו י' אלפים למזרח וי' אלפים למערב עליה' הוא מפרש ואומר והנותר באורך לעומת תרומת הקדש י' אלפים קדימה וי' אלפי' ימה: (יח) והית' תבואתה ללחם לעובדי העיר. הם הגבעונים הנתונים חוטבי עצים ושואבי מים כן שמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל: לעובדי העיר. איש"ארבנ"ש בלע"ז: והיה מגרש לעיר. כל מגרשי עיר שבמקרא מקום פנוי לא בתי' ולא שדה: (יט) יעבדוהו מכל שבטי ישראל. שנתנו להם זה חלק בארץ: (כ) כל התרומה. המקודשת המותרמ' מתוך התרומ' הגדול' כ"ה אלפים קנים על כ"ה אלפים קנים: רביעית מרובעת אל תרומת הקדש לכהנים וללוים: ואל אחוזת העיר. אחוזת פורפרי"ש

רדק

עיר ירושלם היא תרומה: (יג) והלוי'. מבואר הוא: (יד) ולא ימכרו ממנו. הלוים וכל שכן הכהנים שלא ימכרו מאחוזתם לישראל: ולא ימר. וכן לא יחליפנו ולא יעביר אותו בנחלה אחרת: ולא ימר ולא יעביר. דרך כלל יעבור כתיב רוצה לומר יעבור החלק הזה לאחר ולא יעביר. קרי רוצה לומר הכהן או הלוי לא יעבירנו: ראשית הארץ. כמו שקרא אותו תרומת הארץ כן קורא אותו ראשית כי התרומה ראשית: כי קדש לה'. פירוש כל זה הוא קדש ואע"פ שהאחד מקודש יותר מחבירו הכל הוא קדש לה' כי הוא אחוזת משרתי ה': (טו) וחמשת אלפים. חול הוא לעיר. אחוזת העיר הנזכר למעלה שהוא חמשת אלפים הוא חול כנגד חלק הלוים והכהנים שהוא מקודש ממנו ואעפ"כ הוא קדש ותרומת הארץ כי ירושלם היא מקודשת מכל א"י ומה יהיו אלה חמשת אלפים לעיר: למושב ולמגרש והיתה העיר בתוכה. כתיב וקרי בתוכו וכבר פירשנוהו: (טז) ואלה מדותיה. מדות העיר שהוא קדש מרובעת לכל רוח חמש מאות וארבעת אלפים: ופאת נגב חמש מאות וארבעת אלפים. חמש האחד כתיב ולא קרי והוא אחד מחמשה דכתיבין ולא קריין: (יז) והי' מגרש לעיר צפונה. מגרש הוא חוץ לעיר מחומת העיר ולחוץ והוא מקום פנוי אין בו בית ולא זרעים ולא נטעים והיה המגרש חמשים ומאתים לכל רוח הנה רחב אחוזת העיר שהיא חמשת אלפים כי העיר ארבע אלפים וחמש מאות מצפון לדרום ומגרש חמשי' ומאתים לצפונה וחמשים ומאתי' נגבה הנה חמש מאות וארבעת אלפים וחמש מאות הרי הנה חמשת אלפים: (יח) והנותר בארך לעמת תרומת הקדש. שהיא חמשה ועשרים אלף ארך והעיר חמשת אלפים נשארו למזרח עשרת אלפים ולמערב עשרת אלפים והנה הם כ"ה אלפים: והיתה תבואתה ללחם לעובדי העיר. תבואת העשרים אלף תהיה למאכל לאותם שיעמדו בעיר כי מכל שבט ישבו שם והם יקראו עובדי העיר שיעשו עבודת העיר בשדות ובכרמי' ובגני': תבואת'. כתיב בה"א וקרי בוי"ו וכתבנו הטעם במלת בתוכו או בשניהם הה"א במקום וי"ו כמו אהלה: (יט) והעובד העיר יעבדוהו. מכל שבטי ישראל כי בעבורם הם עומדים שם ובמקומם ובדין הוא שיעבדום בכל דבר שתצטרך להם מהם וישלחו להם מנחות ויש מפרשים עובדי העיר הגבעונים ואין לו טעם כי לא יהיו עוד הגבעונים משרתים לעתיד ולא יתכן שיהיו גבעונים יושבי ירושל' העיר

בתוכה ב' כתובים כן ובענין וסימ' חול הוא לעיר למושב. ומקדש הבית בתוכה: קדים ה' בענייגא וסי' נמסר לעיל בהאי סימ': תבואתה ב' כתיב ה' וסימ' קדש ישראל לה' ראשית תבואתה • והיתה תבואתה ללחם לעבדי העיר: רביעית ג' מ"ל דמ"ל וסימ' ויין לנסך רביעית ההין תקריב על. למצרים על חיל פרעה • רביעית תרימו את תרומת הקדש דסוף יחזקאל • וכל שאר אוריתא ומלכים ויחזקאל רביעת כתיב בס"א רבעית וסימ' והקריב המקריב את קרבנו לה', וכל שאר נביאים וכתובים רבעית כתיב:

תולדות אהרן והעובד העיר • ב"ב קכב (סנהדרין כג קידושין סט):

מצודת ציון

הפרשה: (יג) לעומת. ר"ל שוה לה וכן והאופנים לעומתם (לעיל י): (יד) ימר. מל' תמורה וחלוף: (טו) על פני. ר"ל באורך: למושב. מלשון ישיבה: ולמגרש. יקרא כן לפי שהוא

מצודת דוד

תרומת הארץ וחלק הכהנים תקרא תרומה מן התרומה והיא קדש קדשים מול תרומת הארץ: אל גבול הלוים. החלק הזה תהיה אצל גבול הלוים: (יג) והלוים. ר"ל וחלק הלוים תהיה נגד גבול הכהנים ושוה לו אורך כ"ה אלף ורוחב עשרת אלפים: כל אורך וגו'. ר"ל ללוים תהיה כל השטח הזה אורך כ"ה אל"ף וכו' ולפי שאל הכהנים לא יהיה כל השטח כי בו יהיה מקום המקדש לזה אמר ללוים יהיה כל האורך ולא יפסיק דבר: (יד) ולא ימכרו ממנו. חוזר הוא על הכהנים ועל הלוים שלא ימכור מי מאחוזתו: ולא ימר. לא יחליף ממנו בקרקע אחרת ולא יעבור ממנו שם ראשית הארץ כי כמו שנקראת תרומה נקראת ראשית כי התרומה נקראת ראשית כמ"ש ראשית דגנך (דברים יח) ועל התרומה יאמר שמפרים אותה ראשונה קודם המעשר: כי קדש לה'. כי אחוזת הכהנים והלוים המה קדש ואין מהראוי להוציאם לחולין להיות ביד זרים: (טו) הנותר ברוחב. כי כל הרצועה בכללה תהיה כ"ה אלף רוחב הוצא מהם י' אלפים חלק הכהנים וכנגדן ללוים א"כ נשאר עוד מהרוחב חמשת אלפים: על פני. ר"ל באורך כ"ה אלף: חול הוא. אל מול קדושת אחוזת הכהנים והלוים תחשב לחולין: לעיר למושב. ר"ל הרצועה ההיא תהיה לאורך מושב העיר לשדות ולכרמים לכלכל יושבי העיר: ולמגרש סביב העיר. תהיה מגרש והוא מקום פנוי מבלי זריעה ונטיעה והוא נוי לעיר: בתוכו. באמצעות החלק הזה: (טז) ואלה מדותיה של העיר: (יז) והיה מגרש לעיר. מדת המגרש אשר לעיר: צפונה. בפאת צפון יהיה חמשים ומאתים קנים וגו': (יח) והנותר בארך. כי ברחב לא נשאר כלום כי העיר תהיה ד' אלפים ות"ק קנים ומגרש מזה ומגרש מזה כ"א ר"ן קנים הרי ה' אלפים קנים ומלאו כל הרחב אבל באורך נשאר עשרת אלפים מזה ומזה לכן אמר והנותר באורך של מול כלות תרומת הקדש והוא אחוזת הכהנים והלוים והם עשרת אלפים למזרח ועשרת אלפים למערב וזה יהיה מול תרומת הקדש ושוה לו כמדתו: והיתה תבואתו. התבואה הגדילה בשטח הזה תהיה למאכל לעובדי העיר הם יושבי העיר העוסקים בעבודת העיר ותקונה: (יט) והעובד העיר. ר"ל כ"א מעובדי העיר יעבדו אותו מכל

כ כָּל־הַתְּרוּמָה חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף
בַּחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אָלֶף רְבִיעִית
תָּרִימוּ אֶת־תְּרוּמַת הַקֹּדֶשׁ אֶל־
אֲחֻזַּת הָעִיר׃ כא וְהַנּוֹתָר לַנָּשִׂיא
מִזֶּה ׀ וּמִזֶּה ׀ לִתְרוּמַת־הַקֹּדֶשׁ
וְלַאֲחֻזַּת הָעִיר אֶל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה
וְעֶשְׂרִים אֶלֶף ׀ תְּרוּמָה עַד־גְּבוּל
קָדִימָה וְיָמָּה עַל־פְּנֵי חֲמִשָּׁה
וְעֶשְׂרִים אֶלֶף עַל־גְּבוּל יָמָּה לְעֻמַּת
חֲלָקִים לַנָּשִׂיא וְהָיְתָה תְּרוּמַת
הַקֹּדֶשׁ וּמִקְדַּשׁ הַבַּיִת בְּתוֹכֹה׃
כב וּמֵאֲחֻזַּת הַלְוִיִּם וּמֵאֲחֻזַּת הָעִיר
בְּתוֹךְ אֲשֶׁר לַנָּשִׂיא יִהְיֶה בֵּין ׀ גְּבוּל
יְהוּדָה וּבֵין גְּבוּל בִּנְיָמִן לַנָּשִׂיא
יִהְיֶה׃ כג וְיֶתֶר הַשְּׁבָטִים מִפְּאַת
קָדִימָה עַד־פְּאַת־יָמָּה בִּנְיָמִן אֶחָד׃
כד וְעַל ׀ גְּבוּל בִּנְיָמִן מִפְּאַת קָדִימָה
עַד־פְּאַת־יָמָּה שִׁמְעוֹן אֶחָד׃
כה וְעַל ׀ גְּבוּל שִׁמְעוֹן מִפְּאַת קָדִימָה
עַד־פְּאַת־יָמָּה יִשָּׂשכָר אֶחָד׃
כו וְעַל ׀ גְּבוּל יִשָּׂשכָר מִפְּאַת קָדִימָה
עַד־פְּאַת־יָמָּה זְבוּלֻן אֶחָד׃
כז וְעַל ׀ גְּבוּל זְבוּלֻן מִפְּאַת קָדִימָה
עַד־פְּאַת־יָמָּה גָּד אֶחָד׃ כח וְעַל ׀
גְּבוּל גָּד אֶל־פְּאַת נֶגֶב תֵּימָנָה וְהָיָה
גְבוּל מִתָּמָר מֵי מְרִיבַת קָדֵשׁ נַחֲלָה
עַל־הַיָּם הַגָּדוֹל׃ כט זֹאת הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־תַּפִּילוּ מִנַּחֲלָה לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
וְאֵלֶּה מַחְלְקוֹתָם נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה׃
ל וְאֵלֶּה תּוֹצְאֹת הָעִיר מִפְּאַת צָפוֹן חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבַּעַת
אֲלָפִים מִדָּה׃

ל"ג' מ"ל דמ"ל · י"ו בטעסאופן ועגלה · ד' בענין · בתוכו ק' · ג' · ד' דגבים בסיפרא · ג' חסר · סימן · ג' כ"כ

וכל אפרשותא עסרין וחמשא אלפא בעסרין וחמשא אלפא מרבע תפרשון ית אפרשות קודשא לאחסנת קרתא׃ כא ודאשתאר לרבא מכא ומכא לאפרשות קודשא ולאחסנת קרתא לקבל חמשא ועסרין אלפין אפרשותא עד תחום מדינחא ומערבא לקביל עסרין וחמשא אלפין עד תחום מערבא לקביל חד מן חלקיא לרבא ותהי אפרשות קודשא וכיבש מקדש ביתא בגויה׃ כב ומאחסנת ליואי ומאחסנת קרתא במציעין דלרבא יהי בין תחום יהודה ובין תחום בנימין לרבא יהי׃ כג ושאר שבטיא מרוח מדינחא ועד רוח מערבא בנימין חד׃ כד ועל תחום בנימין מרוח מדינחא עד רוח מערבא שמעון חד׃ כה ועל תחום שמעון מרוח מדינחא ועד רוח מערבא יששכר חד׃ כו ועל תחום יששכר מרוח מדינחא עד רוח מערבא זבולן חד׃ כז ועל תחום זבולן מרוח מדינחא עד רוח מערבא גד חד׃ כח ועל תחום גד לרוח עבר דרומא ויהי תחום מיריחו מי מצות רקם אחסנא לימא רבא׃ כט דא ארעא דתתפלגון לאחסנא לשבטיא דישראל ואלין פלגותהון אמר יי אלהים׃ ל ואלין מפקני קרתא מרוח צפונא ארבע אלפין

רש"י

פורפרי"ש בלע"ז: (כא) והנותר לנשיא וגו'. והנותר באורך התרומה הגדולה: מזה ומזה. למזרח ולמערב של תרומת הקודש ולאחוזת העיר: אל פני כ"ה אלף. על רוחב כ"ה אלפים תרומה עד קדימ' של א"י וגו': וימה על פני וגו'. וכן למערב על פני שלשת הרצועות של כהנים ולוים אחוזת העיר ברחב כ"ה אלפי': על גבול ימה: כמו עד גבול ימה עד אוקיינוס: לעומת חלקים. כנגד אורך חלקי השבטים: לנשיא יהיה. והיתה תרומת הקודש. היא רצועות הכהנים: ומקדש הבית בתוכה. הכל באמצע נחלת הנשיא: (כב) ומאחוזת הלוים ומאחוזת העיר. גם הוא בתוך אשר לנשיא יהיה: בין גבול יהודה ובין גבול בנימין. של רחב הרצועה אשר בין שני השבטים האלה יהודה מצפון ובנימין מן הדרו' יהיה לנשיא והיא הרצועה שהותרמה לאפון רחב כ"ה אלפים באורך אחד חלקי השבטים: (כג) ויתר השבטים. ישלו בדרומה של אותה רצועה בנימין אצלה ואצלו שמעון ואצלו יששכר ואצלו זבולן ואצלו גד נמצא גד במצר דרומי של ארץ ישראל: (כח) ועל גבול גד. מצר דרומי שלו: מתמר מי מריבת קדש נחלה. מירחו עיר התמרים במקצוע המזרח ובא למערב למי מריבת קדש ובא והולך עד נחל מצרים השופך לים הגדול במקצוע דרומית מערבית: (ל) תוצאות העיר. שעריה לד' רוחותיה: מדה. הוא קנה המדה חמשה מאות וארבע אלפים קנים סביב:

תולדות אהרן חמש מאות · נדרים לח:

רדק

העיר הקדושה בשביל ישראל: (כ) כל התרומה. כלל אותה במספר כולל חמשה ועשרים אלף על חמשה ועשרים אלף ברבוע וזהו שאמר רביעית: אל אחוזת העיר. עם אחזת העיר שהוא מכלל חשבון חמשה ועשרים אלף: (כא) והנותר לנשיא מזה ומזה. הכל מבואר למעלה: לעמת חלקים. ר"ל לעמת חלקי השבטים כמו שמפורש למעלה: בתוכה. כתיב וקרי בתוכו ופירושו בתוך חלק הנשיא רוצה לומר באמצע חלקו תהיה התרומה והיי גבול יהודה ובין גבול בנימין יהודה מן הצפון ובנימין מן הדרום וכבר פירש למעלה חלקו הצפון לשבעה השבטים וזכר התרומה ואחריה וזכר חלקי חמשת אלפים הנותרים בנימין סמוך לתרומה ואצלו שמעון וכן כולם כן עד גד שהוא סוף תחום דרום כמו דן שהוא סוף תחום צפון: (ל) ואלה תוצאות העיר. רוצה לומר שעריה לכל רוח שלשה שערים נמצאו לארבע רוחותיה שנים עשר שערים לשנים עשר שבטים ונזכרו השבטים זכר גם כן

י"ו מלין בקריא' קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסי' ומדתם מחוצלעי'. אלה הנחלות אשר נחלו · ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול · וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא. הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיהו · ואמרו אליך הגידה נא לנו · והנותר לנשי' מזה ומזה דיחזקאל· המשרתי' את המלך דויקהל דדברי הימים · צאו לערי יהודה דויקבץ· וירם יאשיהו לבני העם צאן · ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים · תהי נא אזנך קשבת דעזרא · גם אני חצני נערתי · ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים · ועמסים על החמרים · ומה חשחן ובני תורין. ב' מנהון בו' משרתים חוץ מן הגלגל וסי' כל יחזקאל ותרי עשר אל הים במ"ב על הים וסי' ופאת קדים מבין חורן · והיה גבול מתמר מי מריבת קדש · וכל שאר קריאה דכוו' במ"א אל הים וסימ' כל הנחלים הולכים אל הים: תוצאות ג' כתיב כן עיין בסדר

מצודת ציון

שהוא חוץ לעיר וכאלו נגרש מן העיר: (כ) רביעית. מרובעת: אל. כמו עם: אחוזת. חלק ונחלה: (כא) אל פני. לפני: על פני. כמו אל פני: על גבול. עד הגבול: (כב) ומאחוזת. הוא במ"ם ההשוואה כמו מגדיש ועד קמה (שופטים טו) ור"ל בין גדיש וכו': (כח) אל פאת. בפאת: על הים. אל הים: (כט) מחלוקתם. מלשון חלוקה: (ל) תוצאות. השערים שיוצאין

מצודת דוד

מכל שבטי ישראל ר"ל כל שבטי ישרא' חייבי' לעבוד את עובדי העיר להזמין את כל הצרי' להם כי הם יושבים בעיר במקום כל ישראל ועוסקים בעבורם בעבודת העיר לכן לעומת זה יתעסקו המה בעבודתם: (כ) כל התרומה. כלול בה חלק הכהנים והלוים ואחוזת העיר: רביעית. שפה מרובעת תרימו את תרומת הקדש היא חלק הכהנים והלוים: אל אחוזת העיר. עם אחוזת העיר תהיה מרובעת: (כא) והנותר לנשיא מזה ומזה וגו'. ר"ל לנשיא תהיה הנותר מהתרומה ההיא מהעבר מזה ומהעבר מזה לתרומת הקדש הוא חלק הכהנים והלוים: ולאחוזת העיר אל פני. לפני כ"ה אלף רוחב כל התרומה עד סוף גבול המזרח וכן במערב לפני כ"ה אלף רוחב כל התרומה עד סוף גבול המערב מול חלקי השבטים ושוה להם זה יהיה לנשיא: תרומת הקדש. על חלק הכהנים יאמר: ומקדש הבית. כפל המלה בשמות נרדפות וכן נגב תימנה (לעיל מז): בתוכו. באמצעית אורך חלק הנשיא: (כב) ומאחוזת הלוים. ר"ל ובין אחוזת הלוים (גם על הכהנים יאמר שהם מבני לוי) בין אחוזת העיר יהיה באמצעית אורך החלק אשר לנשיא: בין גבול יהודה. כי חלק יהודה יהיה מצפון חלק הנשיא וחלק בנימין יהיה מדרום וכפל הדבר פעמים רבות לתוספת ביאור: (כג) ויתר השבטים. ר"ל וכן יחולק יתר השבטים: מפאת קדימה. ר"ל החלק יהיה מפאת קדימה וכו' ולשבט בנימין יהיה לחלק אחד: (כד) ועל גבול בנימין. סמוך לגבול בנימין לדרומו יהיה החלק מפאת קדימה וכו' ולשבט שמעון יהיה לחלק אחד וכן יתר השבטים: (כח) ועל גבול גד. ר"ל סמוך לגבול גד שלקח בפאת הדרומי יהיה הגבול מתמר עד מי מריבת קדש ומשם בא הגבול לנחל מצרים ומשם אל הים הגדול: (כט) אשר תפילו מנחלה. רצה לומר אשר תורישו מן הנחלה ההיא אל שבטי ישראל: ואלה מחלקותם. כן יהיה החלוקה שביניהם: (ל) ואלה תוצאות. זה מספר פתחי העיר אשר יצאו בהן: מפאת צפון. ר"ל השערים שיהיו בפאת צפון אשר שם רוחב חמש מאות וארבעת אלפים מדה ומספר השערים יפרש במקרא שלאחריו: מדה. ר"ל קנה

המדה

כן המדות : (לה) סביב שמנה עשר אלף . כלל ארבעת אלפים וחמש מאות לכל רוח והם במנינם עשר אלף וזכר המדות בכלל ובפרט : ושם העיר מיום ה' שמה . רוצה לומר ומאז והלאה יהיה שם העיר ה' שמה רוצה לומר כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר • וכן אמר ירמיהו הנביא וזה אשר יקראו לו ה' צדקנו וכן על מלך המשיח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו :

נשלם ספר יחזקאל

מצודת ציון

שהלאין בהן : (לב) ואל פאת • ובפאת : ושער . הוי"ו יתירה וטפילה : (לג) מדה • הוא קנה המדה בת שש אמות :

סכום פסוקי של ספר יחזקאל אלף ומאתים ושבעים ושלשה , וסימנו כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים. ומנין הקפיטולי ארבעים ושמנה וסימנו ועל יובל ישלח שרשיו • וחציו ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש • וסדריו תשעה ועשרים • ותרא אתו כי טוב הוא סימן :

וחמש מאה משחא : לא ותרעי
קרתא על שמהת שבטיא ד'מ"ל בנביאי
דישראל תרעין תלתא פתיחין
לצפונא תרע ראובן חד תרע
יהודה חד תרע לוי חד :
לב ולרוח מדינחא ארבעה
אלפין וחמש מאה ותרעין
תלתא תרע יוסף חד תרע
בנימן חד תרע דן חד :
לג ולרוח דרומא ארבעא
אלפין וחמש מאה משחן
ותרעין תלתא תרע שמעון
חד תרע יששכר חד תרע
זבולן חד : לד ורוח מערבא
ארבע אלפין וחמש מאה
תרעיהון תלתא תרע גד חד
תרע אשר חד תרע נפתלי
חד : לה סחור סחור תמנת
עסר אלפין ושמא דקרתא
דמתפריש מיומא ודי ישרי יי
שכינתיה תמן :

חזק

לא ושערי העיר על־שמות שבטי
ישראל שערים שלושה צפונה ד'מ"ל בנביאי
שער ראובן אחד שער יהודה אחד
שער לוי אחד : לב ואל־פאת קדימה
חמש מאות וארבעת אלפים
ושערים שלשה ושער יוסף אחד ל'כטעם בעניין
שער בנימן אחד שער דן אחד :
לג ופאת נגבה חמש מאות וארבעת
אלפים מדה ושערים שלשה שער סימן
שמעון אחד שער יששכר אחד
שער זבולן אחד : לד פאת־ימה ג' ר"פ
חמש מאות וארבעת אלפים
שעריהם שלשה שער גד אחד
שער אשר אחד שער נפתלי אחד :
לה סביב שמנה עשר אלף ושם־ ג' ר"פ
העיר מיום יהוה ׀ שמה : ד'ס"פ בסיפר'

חזק

(לה) סביב י"ח אלף • היקף עיר י"ח אלף קנים כך עולה חשבון ריבועה : ושם העיר מיום ה' שמה • (ת"י ושמא דקרתא דמתפרש מיומא די ישרי ה' שכינתיה תמן כלומר לא יקרא לה שם אחר אלא שם הראשון שהיה לה מיום שעקד אברהם את יצחק בנו שם שקרא לו יראה והיא היא שמה שלם הרי ירושלים ויש עוד לפתור ושם העיר יהיה לעתיד מיום בניינה ולהלן יקראו לה ה' שמה :

סליק ספר יחזקאל

מסעי : סי' ושערי העיר שערים שלשה • ואל פאת קדימה דיוסף ושערים שלשה . ופאת נגבה דשמעון ושערים שלשה • פאת ימה דגד שעריהם שלשה • כל יחזקאל שער במ"א ושער יוסף : סביב ג' ר"פ וסימ' סביב שמונה עשר אלף • סביב רשעים יתהלכון • סביב בעתוהו בלהות :

תולדות אהרן שמנה עשר] . סוכה מה ב"ב [עי' סנהדרין לז :

מצודת דוד

המדה : (לא) על שמות שבטי ישראל • ר"ל יקראו על שמות השבטים וזהו לאות שיהי' לכל השבטים חלק בעיר זה כזה : צפונה . יהיו בפאת צפון : שער ראובן אחד • ר"ל אחד יהי' נקרא שער ראובן וכן כולם : (לב) חמש מאות • ר"ל אשר שם רוחב חמש מאות וארבעת אלפים ומספר השערים יהיו שלש' : (לד) שעריהם . ר"ל השערים שיעמדו במשך חמש מאות וארבעת אלפים של רוחב העיר מספרם יהיו שלש' : (לה) סביב • ההיקף בארבעת הרוחות יהי' שמנה עשר אלף : ושם העיר מיום ה' שמה . מיום ההוא והלאה יהי' שם העיר ה' שמה ר"ל עד עולם לא תסור עוד שכינתו מן העיר אבל תהי' שמה ותקרא כן שם העיר לאות :

זה פירוש מעשה המרכבה על דרך הנסתר לחכם הנזכר רבי דוד קמחי זצ"ל

נקראת המרכבה הנראית במראה הנבואה לנביא כן . לפי שנראתה לו על דמות המרכבה בארבע חיות וארבעת אופנים• והמרכבה העשויה למרכבת בני אדם היא בארבע חיות כמו שכתוב ותצא מרכבה ממצרים וגו' וכן רז"ל קראו למראה הזאת מרכבה כמו שאמרו ז"ל ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו ואין המרכבה מבלי רוכב לפיכך הראה האל לנביא דמות כסא כמראה מעל המרכבה ודמות כמראה אדם עליו והמרכבה סימן הנסיעה והראה לנביא במראה הנבואה כי כבוד ה' נוסע מבית המקדש וראה והבין גם כן הנביא כמו במעשה המרכבה כי האל משגיח בנמצאים הנבראים ומבין מעשיהם ועושה בהם כרצונו כמו שהרוכב מבין במעשה מרכבתו ומנהיג אותה ועושה בה כרצונו וכל זה הראה לו האל להשכילו כי כבודו נוסע ממקומו מפני מעשה ישראל הרעים בשומם הסמל בבית שהשכין כבודו בו וכאילו דחקוהו לצאת ממקומו וכן ראה במראה הנבואה הזאת המרכבה בעצמה בשוב כבוד ה' אל הבית לעתיד בימי המשיח כמו שכתוב בסוף הספר ומה שקרא בעלות המרכבה חיות לפי שארבעתם יהיו במראה מחלק מין החי לא מין הצומח ולא מין הדומם ולא יכול ליחד להם שם לפי שמורכבות הן בדמותן ובמראיהן לפיכך קראם חיות שם כולל אותם כולם וכן ת"י לזה הטעם בריתא ומה שראה לחיות דמות לפי שעיקר שמירת הרוכב והשגחתו במין האדם באמצעות החיות ומה שראה לחיות ארבעה פנים לכל אחת מהן לפי שחלק מין החי ארבע מחלקות למיניהם וזכר הראש שבכל אחת מהן כי אריה מלך החיות ושור מלך הבהמות ונשר מלך בעופות ואדם מלך על כולם לפיכך ראה החיות בדמות אדם וראה הצד הנכבד שברוחות והוא צד מזרח ראה לנכחו פני אדם ועוד כי יצירת האדם היתה במזרח והנכבד והחזק אחריו מן החיים הוא האריה לפיכך יאה פניו לצד ימין וראה פני השור שהוא פחות ממינו לצד שמאל כמו שהימין נכבד וחזק על השמאל : גם ראה פני השור לצד שמאל לפי שרוב הישוב בצפון וסיבתו התבואות שהם בכח השור ולדרום אריה כי שם רוב מין החיות וכן אמר משא בהמות נגב לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ויישוב בני אדם מעט שם : וראה פני הנשר לצד מערב כנגד פני האדם שהם לצד מזרח לפי שיש לעוף מעלה על שאר בעלי החיים בעופות על פני רקיע השמים ועוד כי יצירתו מן הים והוא מיוחס למערב ימה וצפונה ותימנה ומזרחה והפנים הכוונה בנברא ועיקר ההכרח ולפיכך ראה חילוק הפנים ולא היה זכר לדגים בזה לפי שאינם כאדם ביבשה ועוד כי העוף שזכר יש בו חלק מן המים כמו שאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף והוא שמירת הרוכב בכל מין החי או אם נאמר שאין השמירה אלא באדם מפני חלק העליון שבעבורו הוא אדם נאמר כי הארבעה פנים הם על האדם כמו שאמר ודמות אדם להנה והנה האדם במשול חלק העליון בו פניו פני אדם ופני שור ופני נשר כי יש שמתהלל בגבורתו ולא ישתמש בה בשכליים אלא בבהמיים לפיכך פניו פני אריה : ויש שמתהלל בעשרו בתנאות הבהמות והנה פניו פני שור כי העושר בא לאדם להרבות התבואות ורוב תבואות בכח שור ויש שאין לו לא גבורה ולא עושר וגוטה אחר תאוות העולם חוטף ואוכל כנשר יטוש עלי אוכל והנה פניו פני נשר וכל זה ראה הרוכב לתת לאיש כדרכיו

וכפרי מעלליו : והכנפים אשר ראה לחיות לפי שהכנפים מהירות התנועה הראה לו כי ענין השמירה בנשמר בא לו מהאל באמצעות החיות מהרה בלי עיכוב לפי מה שהוא ועזיבת השמירה גם כן יחוש לתנועה והכנפים שהיו לכסות מורו' כי ענין השמירה מכסה מאד מפני השתנות ענין השמירה בבני אדם כל שכן בשאר החיים שמסופק אם יש בהם שמירה אם לאו והחיות הם משל לנבדלים לפיכך ראה מראיהן דמות אדם יש בו חלק מהן ובאמצעות תהיה השמירה מהאל בשאר הנבראים והאופנים הם משל למסיבים כמו אופן העגלה את אופן מרכבותיו ונאמר וגלגליו כסופה : וכמו שהבהמות אשר במרכבת מניעות אופן המרכבה ומגלגלות אותן כן חיות הקודש מניעות האופנים כי רוח החיה באופנים ר"ל נפש האופן הנאצלת מן החיה לפיכך אמר רוח החיה באופנים ולא אמר בחיה כי החיות אינם כגופות ואע"פ שאין לחיות תנועה על האמת הנביא ראה המראה על דרך מושגי החוש ככל מראה אשר בנבואה והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו והנה איש מראהו כמראה נחשת ופתיל פשתים בידו וקנה חמרה והוא עומד עליהם תחת העץ וכל מגיע הוא מתנועע בעת הגיעו במושגי החוש וכל מתנועע יש לו מגיע לפיכך בלכתם ילכו ולפי שמעשיהם כתנועתם ראה להם ידי אדם מתחת כנפיהם והידים כעלות המעשה :

ואחרי אשר ביארנו מעשה המרכבה דרך כלל נפרש אותה דרך פרט ופסוק אחר פסוק בעזרת המלמד אדם דעת .

ויהי בשלשים שנה • מבואר הוא בפירוש הספר בתחילתו בחמשה מבואר הוא בפי' :
היה היה גם כן מבואר הוא : וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון לעניין מה שראה במראה הגלות וחרבן הארץ ועניין סערה וצפון כי מצפון באה להם הרעה כמו שכתוב מצפון תפתח הרעה כי בבל צפונית לארץ ישראל היה לענין הנהגת העולם הוא עניין צפון ונסתר ולב האדם מסתער עליו : ענן גדול וראיתי גם כן ענן גדול ואש מתלקחת לעניין הגלות מפורש הוא כי הוא ענן גדול וחשכה גדולה וכן שאפלה ירושלם ויושביה ולעניין הנהגת העולם כי הענן והאש הן מתהפכין וכן בהנהגת העולם יש דברים סותרין זה לרוב דעות בני אדם ועוד הן משל לקור ולחום שהם קיום העולם השפל ומה שאמר מתלקחת כמו ואש מתלקחת בתוך הברד שהוא מן הפלאות : ונוגה לו סביב פי' לענן ולאש ג"כ כי באחד נראו לו מתערבין זה בזה כי פי' מתלקחת בתוך הענן תהיה עניין לקיחה או עניין הבערה כעניין משתלהבא ולעניין הגלות פי' שיצאו מאורה לחשיכה ועתידין לצאת מחשיכה לאורה : והנה הנוגה סביב והחשכה והבלבול בתוך ולענין הנהגת העולם כי מי שילך סביב המבוכה והבלבול והסתירות ויסוב תמיד ברעתו סביב העניין ההוא יתבאר ויצא מן המבוכה ויהיה נוגה לו מאין חשך ואין סתירה ולעניין ההשגה יש קצת השגה כמו שסביביו והם הנבדלים זהו הנוגה אבל להשיג עצמו הוא כנכנס בחשך וערפל : ומתוכה כעין החשמל מתוך האש מתוך הסערה שהסתער והשתומם לבו על המראה ראיתי כעין החשמל וי"ת ומתוכה ומגו ענגא ומגו עלעולא וחשמל הוא הוק אשר באש המריקה מן

חעשן

העשן זהו שאמר מתוך האש וכן אמר במראה השלישית כמראה זוהר כעין החשמלה ודמה בו הרוכב : ומה שזכר כעין החשמל הוא מה שזכר למטה ואראה כעין חשמל וזכרו בראשונה ובאחרונה בראשונה זכרו דרך כלל ופתח לו שני פתחים ; זכר החשמל ראשונה לפי שהוא ראשון ועליון על הכל במדרגה ובמעלה ; וזכרו באחרונה לפי שהוא אחרון וסוף בלימוד ובהשגה : ולענין מציאותו דמה אותו ברוך משל לעין החשמל אבל לעניין השגת ב, אדם אותו ישת חושך סתרו ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו ובדברי רז"ל מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדיבור יוצא מפי הקדוש ברוך הוא ממללות ומתוכה פירשו כפי' אשר לפניו : דמות ארבע חיות כבר פירשנו דמות ארבע חיות ועוד לטעם אחר לפי שהיו משל להנהגת העולם הגדול והעולם הקטן והם על ארבעה דרכים לפיכך ראה ארבע חיות וארבעה אופנים וארבעה פנים וארבעה כנפים הכל ארבעה כי מן החיות והאופנים תבא הנהגה בארבע חלוקות לארבע שרשים שמהם הוה העולם השפל והעולם ד' מינים דומם וצומח וחי ומדבר והמאורות הגדולות מנהיגי העולם השפל על ד' דרכים כי השמש במהלכו מתהלך בד' תקופות השנה וכן הירח בארבע תמורות בחודש וכן היום מתחלק בד' תקופות כנגד ד' שרשים וכן החי והצומח הכל הולך על ארבעה וכל זה הנהגת העולם השפל והרוכב בזו המרכבה השכל הפועל וכן הנהגת העולם הקטן הולכת על ארבעה כי מנהיגי גוף האדם הם ד' הזן והמרגיש והמדמה והמתעורר : והזן נחלק לד' כוחות המושך והמחזיק והמעכל והדוחה בארבעה אביותיהם והם החום והקוד והיובש והלחות ועוד ארבע לחות שבהם מתקיים הגוף והם הדם והלחה הלבנה והמרה השחורה והמרה האדומה ; וכן מחקרי העולם ארבעה יש ומה ואיך ולמה והם כזו המרכבה שהוא עולם הקטן שכל האדם ולעניין זה אמרו רז"ל ויעל מעליו אלהים א"ר שמעון בן לקיש האבות הם המרכבה כי שכלם מושל בהם ומנהיגם ובזה תנוח עליהם רוח הרוכב העליון וכן במספר המרובע הראשון הוא ארבעה ובו ישלם המספר כי מאחד עד ארבעה עשרה : ולרמיזן זה היו ד' דגלים וד' טורים בחושן וזה מראיהן דמות אדם להנה מראיהן ר"ל מראה צורתם ותכונתם לא עינים כי אם דמות עינים עוד יאמר שהוא כגחלי אש דמות אדם בגופן ובבגדיהם ובפניהם מצד אחד או גם הפנים כולם פני אדם אלא שהיו משוגים אלה מאלה לטעם שפירשנו וארבעה פנים לאחת וארבעה כנפים לאחת מהן וי"ת וארבעה גפין לחדא וגו' הנה ת"י מונה לכל אחד מהפנים ד' כנפים ר"ל כי הפעולות והנפעלות על ד' דברים כולם כמו שכתבנו מקצתם ופירוש לאחת מהן לכל אחת מהפנים שהיו להם היו ארבע כנפים כדעת המתרגם ולפירושינו פירושו כמו הפוך וארבעה כנפים להם ר"ל לחיות ולא בין כולם ארבע כנפים אלא לכל אחת מהן ארבע כנפים ורגליהם רגל ישרה רגליהם הם משל לאופנים כי הם המתהלכים בכח החיות כמו שהרגלים מהלכים בכח הגוף : ואמר כי רגליהם רגל ישרה כלומר אין להם עיוות ועיקו' כמו רגלי החיים כי האופנים שוין וישרים;וכף רגליה' ככף רגל עגל לפי שכפות הרגלי' הם הדורכי' במקום המהלך דמה תנועתם לכף רגל ולפי שדמה אותן לחיות והרגל העגול שבר' הנראים במראה הוא רגל השור ואמר כף רגל עגל ואמר עגל ולא שור לשיתוף במלת עגול וראש עגול לכסא מרובעות ולא עגולות והאופנים עגולים ומהלכם מהלך הסבוב תנועה מודבקת והתרגו' מסייע לפירושינו שתרגם כפרסת רגלין סגלגלין ולא אמר מספר הרגלים ומיעוטו שנים וראייה עוד שלא ראה להם אלא שתי רגלים כי הפנים הנראים במזרח ובמערב הם פנים של מהלכי שתים ותנועת האופנים ממזרח למערב וממערב למזרח ונוצצים כעין נחשת קלל לא אמר על הרגלים שעינם כעין נחושת קלל כי עינם כעין תרשיש אך על הניצוץ אמר כעין נחושת קלל וכן הם ונוצצים לרוב מרחקם לא יראה כן לחוש גם יש לפרש טעם ונוצצים על החיות עצמן לומר שראה עינם כעין נחושת קלל ונוצצים כמוהו וכן ראה מלאך : ות"י הפסוק כן ורגליהון רגלין כיוונן ופרסת רגליהון כפרסת רגלין סגלגלין ומזיען עלמא במהכון ומנצצן כעין נחש מצלהב : וידי אדם וידו כתיב בויו וקרי' ביו"ד והכתיב ר"ל וידו ידי אדם כלומר וידיו ידי אדם וכן ועיניו כיונים על אפיקי מים ר"ל ועיניו כעיני יונים ועניין ידי אדם פירשנו למעלה על ארבעת רבעיהם להודיע כי לכל רוח מארבע רוחות העולם היה יד תחת הכנף ופניהם וכנפיהם לארבעתם כמו כן הפנים והכנפיהם לארבעתם היו על ארבעת רבעיהם שוה בשוה כי לא היו פנים וכנפיהם מעבר אחד סמוכים לחביריהם יותר מעבר אחר אלא כמרחק שוה זה מזה על ארבעת רבעיהם וי"ת הפסוק כן וידוהי כידי אינשא עביד להון מתחות גפיהון על ארבע סטריהון למחתי בהון גומרין דאינשא מביני כרוביא מתחות רקיעא דעל רישיהון למיתן על חפני שרפיא למיזרק על אתר רשיעיא לאבדא חייביא עברי מימריה ואפיהון וגפיהון שוה לארבעתון חוברות אשה אל אחותה כנפיהם אמר שראה החיות שהיו חוברות בכנפיהם הפרושות אשה אל אחותה והבין מזה כי פעולתם אינן חלוקות שיפעלו אלה במקצת העולם ואלה במקצת העול' אשה אל אחותה בפעולתם • לא יסבו בלכתם לא היו מסבבות פניהם בלכתם מרוח זה לרוח זה למה כי איש אל עבר פניו ילכו ולגל רוח היה להם פנים גם רגליהם עגולים שלא היה צריך להסיב' והבין מזה כי בהשתנות פעולתם מפעולה לפעולה אין ביניהם עיכוב ולא החזרת פנים והסיבה כי בכל מקום הם בשוה כי הם אין להם מקום ות"י מכוון חרא לקביל חרא גפיהון לא מתחזרן במיזלהון ברייא לקביל אפא אזלא וכינה אותם אשה ואיש כי מכונות בלשון חיות שהוא לשון נקבה ובלשון כרובי' כמרא' השנית שהם ל' זכר ודמות פניהם פני אדם פניהם העיקריי' כי שאר הפני' הם כמושאלי' אל העניין הנרצה בהם ; אבל פניהם היו פני אדם כמו שידיה' ידי אדם ותבין זה מתרגו' שתרגם יונתן בימין ושמאל עביד מימינא ועביד משמאלא ולא תירגם בן אדם לא אמר בהם עביד ומה שתרגם עביד ר"ל בדבר העושה להשאיל לא מעיקר הדבר אע"פ שבפני נשר לא תירגם עביד : זה היה לקצר כי כבר זכרם לפי שהנשר הוא כעקר מפני הכנפי' כי הכרוב שהיו פני אדם היו לו שתי כנפים ואלה הפנים היו לצד מזרח כמו שפירשנו ולא הוצרך לבאר אל המזרח כי פני האדם מכוונים למזרח ולענין זה נקרא הדרו' ימין והצפון שמאל ומערב אחור וכיון שפני אדם הם למזרח ופירוש האחרון ימין ושמאל ידוע כי הרוח הרביעית הוא מערב ואין צריך באור אחר וכבר כתבנו הפני' והכנפים ויונתן לא חידש דבר בזה הפסוק אלא מלת עביר כמו שפירשנו ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה מלת ופניהם נפרדת בטעם לומר שאינה דביקה עם הבא אחריה ר"ל ופניה' היו כמו שזכרנו וכנפיהם היאך היו שהיו פרודות מהגוף ופורשות מלמעלה לעופף כמו שאמר במראה ישעיה ובשתים יעופף זהו שאמר לאיש שתים חוברות איש כלומר אחד מן החיות היו שתי כנפי' שהיו חוברות עם כנפי האיש האחד ואותם היו לעופף ושתים האחרות היו מכסות בהם את גוויותיהנה ומה שאמר למעלה כי העוף בעופפו מגביה כנפיו כלפי למעלה עניין העופפות ועניין הכיסוי פירשנו למעלה ומה שאמר בחיות אשה ואיש לפי שהנראה היא חיה שהוא בלשון נקבה והנמשל הוא איש והנה איש עומד לנגדו וכבר כתבנו טעם אחד למעלה ויש לנו לפרש למה זכר ישעיה שש כנפים לשרף ויחזקאל לא זכר לחיה אלא ארבע כנפים לדעתינו כי החיה הוא השרף ורז"ל כך היה דעתם והוקשו זה לזה ותרצו כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים כביכו"ל נתמעטו כנפי החיות ופירשו שש כנפים בשתים יכסה פניו שלא יביט בשכינה וימות שם כי לא יראני האדם וחי ואפילו חיות הקודש ובשתים יכסה רגליו דכתיב וכף רגליה' ככף רגל עגל אמר הקדוש ברוך הוא יהיו רגליהם מכוסים שלא יהיו עוונות בני נזכרי' ובשתי' יעופף שהם מקלסים ואני בפירוש ישעיה דרכתי דרך החכם הגדול רבינו משה בר מיימון ז"ל כי החיות אינם השרפי' שש והחיות ארבע אבל למה שנתחרשה לו דעת אחרת עתה

כי החיות הם השרפים צריך לתת טעם למה ראה ישעיה שש ויחזקאל ארבע ויחזקאל ראה ארבעה פנים לאחת וישעיה לא ראה פנים אחרים ויחזקאל אמר מניין לחיות וישעיה לא אמר מניין לחיות וישעיה לא אמר מניין לשרפים לכל אחת צריך ליתן טעם נאמר כי מראות ישעיה ומראות יחזקאל שוות בעניין אחד והוא להבין מכל אחד מן המראות עניין השגחת האל ושמירתו בנבראים ולא הראה האל לישעיה תואר המרכבה שהיא בנויה על ארבע ארבע לפי שהמרכבה סימן הנסיעה כמו שפירשנו ובימי ישעיה לא היתה עת נסיעת הכבוד מבית המקדש עדיין והיה כחושב לנסוע לא נוסע עדיין ובימי יחזקאל נסע ויחזקאל לא היה כחו יפה כישעיה לפיכך הראה לו האל דבר ההשגחה במבואר יותר בארבע חיות אופנים וארבעה פנים וארבעה כנפים כמו שפירשנו כי במניין הארבעה יתבאר יותר עניין ההשגחה בשפלים על סדר הארבעה כמו שכתבנו ושש כנפי' שראה ישעיהו שהיו השתים לכסות הפנים והשתים לכסות הרגלים ובשתים לעופף לפי שישעיה עיון דק בהם יותר מיחזקאל והבין ישעיה כנפים עניין מציאות הנבדלו' ושהם נאצלי' מהבורא והוא דבר דק ונסתר לפיכך אמר יכסה פניו והבין ברגלים הדברים שהנבדל סיבה להם כי השכלי' נעלמים ונסתרים מהשיגם לפיכך אמר ובשתים יכסה רגליו אבל יחזקאל בפנים דמות הדברים השפלים שאין כיסוי הסתר בהם כל כך : וכן ראה ברגלים שהם משל לתנועת המסבות שאין דבר תנועתם דבר מכוסה ונסתר והוא עצמם שהם שכלים נבדלים קשה להשיגם ולזה אמר ושתים מכסות את גויותיהנה ועוד כי עניין השמירה מכוסה כמו שכתבנו וישעיה לא ראה מניין לשרפים כי מצד עצמן אין להם מניין כי מה שאינו גוף אינו נופל תחת המניין אלא בעילות ועלולים אלף אלפין ישמשוניה ורבוא רבוון קדמוהי יקומון וגם זה המספר אינו לדקדוק מניין אלא כמו שתאמר אלף ורבבה עד אין מספר ויחזקאל לא ראה להם מספר מצד עצמם אלא מצד פעולותיהם ויונתן לא חידש בזה הפסוק דבר : איש אל עבר פניו ילכו כבר זכר עניין זה למעלה ולא שינה הפסוק הנה אלא לחדש בו עניין והוא אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו ופירוש הרוח החפץ והרצון וכן ת"י רעווא והעניין שחידש הוא שהחיות יש להם רצון ובחירה כמה שהושפע להם מן ההנהגה כמו שפירש המורה צדק בפרק השביעי מן החלק השני והראייה בזה מה שאמר המלאך ללוט שאמר כי לא אוכל לעשות דבר וגומר ואמר הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה ועוד ממה שכתוב השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו וגו' כי לא ישא לפשעכם וגו' ויונתן לא חידש בזה הפ' דבר ודמות החיות פירוש דמות עינם ומראיהם כי דמות גופותם כבר אמר מראיהן כגחלי אש פירוש ראה מראיתן כגחלי אש כמו שראה ישעיה שרפים ומה שהגדיל בוערות הלפידים לגודל עוונם שהלך הולך וגדל עד שחרב הבית ונתחייבו כלייה ושריפה היא מתהלכת בין החיות הוא האש שזכר וכן ת"י אשתא משתלהבא בין ברייתא מלבר שראה מראיהן כגחלי אש ראה אש שהיתה מתהלכת בין החיות וזה היה משל לשריפת בית המקדש שהיו בו כרובים שהן מצורות החיות וכן בית המלך וכן בית גדול שרף באש כמו שראה במראה השלישית וזרוק על העיר : ונוגה לאש רמז בזה כי אותה האש לא תהיה לעולם לכלות את ישראל אלא עוד יהיה לה נוגה להאיר לישראל ומן האש יוצא ברק : ועוד יצא מן האש ההוא ברק לאומות העולם כמו שאמר ברק ותפיצם ולעניין הנהגת העולם הגדול האש משל על המאור הגדול ולעולם הקטן על החום הטבעי ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק כמו ברק וכן ת"י ברקא : ובדברי רז"ל מאי רצוא ושוב אמר רב יהודה כאור היוצא מבין הכבשן מאי כמראה הבזק אמר רבי יוסי בר' חנינא כאור היוצא מן ההדסים ודבי יהודה אומר בשם רבי סימאי בן פרטא בזק שבוזק גפת בבירה כלומר כמי שמפזר גפת שהוא פסולת זתים בבירת שהיא מתלקט מהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזהו פירוש רצוא ושוב ולפירושינו שהוא בזק ענייננו כי הבזק רץ מהרה ושב ומתכנס מהרה עד שכמעט תשיגנו הראות ברצוא ובשובו ועניין זה בחיות כי יעשו החיות בנבראים אשר תחתיהם במדרגה מעלה אחר מעלה בלי עיכוב והשיבה לאחור הוא כאדון ששולח מעבדיו לעשות מעשה ואחר כך ישובו אליו לשמוע מה שיצום עוד ובשליחות האל לחיות אינן כך השיבה היא קלה כשיבת הברק ויותר עד שאין לשער אלא שלא מצא דמיון קלי יותר מזה ובהם על האמת אין שיבה ואין ריצה כי אינן גופות אלא שדמה במראה עניינם בעניין הגופות כמו שנראה לכל מראה הנבואות וכתב בעל ספר יצירה עשר ספירות בלימה צפוני' כמראה בזק ותכליתם אין להם קץ ודברו בזה ברצוא ושוב ולמה אמרו בסופה ירדופו ועוד אמר עשר בלימה בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר שוב למקום שכך נאמר והחיות רצוא ות"י הפסוק כן ובריתא באשתלחותהון למעבד רעות ריבונהון דאשרי שכינתיה במרומא עילאה מינהון באנפא עינא למחזי חורן ומקפן ומכסן ית עלמא ותייבן ברייא חרא וקלילו כחיזו ברקא וארא החיות והנה אופן אחד בארץ בארץ פירוש למטה במקום שפל בארץ כמו רקמתי בתחתיו' ארץ אמר עוד ראיתי למטה מן החיות אופן אחד אצל כל חיה מהם כי האופנים היו ארבעה כמו החיות שאמר לארבעתן וכן אמר במראה השלישית וארא והנה ארבעה אופנים אם כן מה שאמר אופן אחד ר"ל לחיה אחת ומה שאמר לארבעת פניו ר"ל לחיה אחת ולארבעת פניה לא היה אלא אופן אחד ומה שהוצרך לומר לארבעת פניו להודיע כי האומר שהיה אצל החיה לא היתה נוטה לצד אחד מהפנים יותר מן האחר אלא לארבעה פניו היה בשוה וטעם פניו לחיה לשון זכר ונקבה כמו שפירש באיש ואשה או יהיה טעם פניו לאופן ויהיה פי' כמו צדיו כי לא ראה לאופנים צורת פנים והבין מזה כי הנהגת החזות לעולם באמצעות האופנים היה שוה לארבעת הפנים כמו שפירשנו אותם אלא שהשמירה אינה שווה בהם ובאומרו והנה אופן ולא אמר דמות אופן כמו שאמר דמות ארבע חיות להודיע כי אלה גופות ואלה אינם גופות : ות"י וחזית ברייתא והא גלגל חד משתוי כמלרע לרום שמיא כסיפור ברייתא לארבעת גפוהי ; ומראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש תרשיש היא אבן טובה הנזכרת באבני חושן תרשיש שהם וישפה וכן אמר במראה השלישית כעין אבן תרשיש ועינה כעין התכלת וכן הוא מראה האופנים ופירוש ומעשיהם דמיון תרשיש כי הוא אמר שתי מלות מראיהן ומעשיהם ; ואמר לדמיון מראה כעין תרשיש ולרמיון מעשה כתרשיש שהם מקבלין מעשה ופעולה כמו שיראה על פניו דרך שיראה מאחריו וזה לרוב זכותו כן הוא ופנים מתפעלין כי חמאורים אשר על אופן העליון נראין מתחת אופן התחתון זכותו ודמות אחד לארבעתן שארבעתן כדמות עין תרשיש מראיהם ומעשיהם כאשר יהיה האופן בתוך האופן שב להודיע המראה והמעשה בעניין אחד והוא שהיו ניראין גלגולם שהיו בתוכם אופנים ומגלגלן העליון את האופנים אשר בתוכן כאשר יהיה האופן בתוך האופן כי התשיעי שהוא עליון מגלגל אשר בתוכו עמו ויונתן לא חידש בזה דבר על ארבעת רבעיהם בלכתן ילכו לכל פיאה מארבעת רבעיהן כמו שהיו הולכות החיות כן היו הולכין הם לא יסבו בלכתם כמו שהחיות לא היו מוסבות מצד אל צד ויונתן לא חידש בזה דבר ; וגביהן וגובה להם ויראה להם מלת גביהן נפרדת בטעם ופירושו כמו שפירשנו במלת ופניהם שאינה דביקה עם הבא אחריה ; אמר וגביהן היו כמו בגובה כל אופן אלא שגובה היה להם עד שמרוב גביהן היתה יראה להם כי הדבר מופלג בכמותן יקרא נפלא ונורא וכן ומעם נורא אל ארץ נוראה או באיכותו כמו הקרח הנורא וגבותם מלאות עינים סביב לארבעתן וגבותם כמו וגביהן אלא שזה מקובץ בלשון זכרים וזה מקובץ בלשון נקבות ומפני כפלו שינה המלות והעינים הם משל למאורות וי"ת וגביהן שוון לקבל רקיעא ר"ל כי כלפי רקיע אשר על ראשי החיות שוות אין ביניהם פרידה וחילוק אבל עלוליהם

יש ביניהם חילוק לפי המקבלים ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם אמר כי הליכתם הנראה לאופנים תלויה בהליכת החיות ואצלם ילכו ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים ענין נשיאות החיות והאופנים מעל הארץ הוא משל לענין שיקרה בעולם השפל ובדברים שיוצאין מסדר וההנהגה כאילו אין מנהיג ושומר כאילו הם דברים מופקרים למקרה וזה כמטר סוחף יבא וישטוף זרעים ודשאים ועשבים גם עצי פרי עם שאר העצים עד שימות ומחס־ין בני אדם ובהמות וחיות וכן ברוב השלג והברד והרוחות החזקות והרעמים והברקים ועיפוש האויר או התחרשות בו סמיתות יכלו ארץ או ארצות או בהשקט מקומות והרעש והזועות והמים השופעים מן הימים כמו שזכר מורה צדק בפרק ע"ב מן החלק הראשון ממאמר מורה הנבוכים ואף על פי שכל זה הוא לפי הנהגתו כיון שרוב הנהגתו הוא קיום ההוי' והוי' מה שהוא בהפכו ידמה כאילו אין הנהגה וכן יהיה בזה העולם הקטן וכן אמר בחורבן הארץ נתנו את נבלת עבדיך וגומר וכל זה ידמה סילוק סדר ההנהגה כאילו המנהיגים והשומרים נשאו מעל הארץ וכל אשר בה ויניחום מופקרים וי"ת ובמיזל ברייתא אזלין גלגליא לקבליהון ובאיתרמא ברייתא דמלרע לרום שמיא מתרמן גלגליא על אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו כבר פירשנהו כי פי' הרוח הרצון ופירש הכוונה בזה והוסיף עוד ואמר שמה הרוח ללכת ר"ל רוח האופנים והוסיף עוד ואמר והאופנים ינשאו לעומתם לתת טעם למה היה האופנים והנשאם לעומת החיות ופירש הטעם ואמר כי רוח החיה באופנים וכבר פירשנו זה ותרגם יונתן נוטה לפירושינו שתרגם ארי רוח ברייתא כגלגליא ושאר הרוח תרגם רעוא ללכת בסגול באתנח וכן ויסב שמואל ללכת בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו ההליכה היא משל על הנהגת העולם והעמידה היא גם כן משל כי אין עמידה והפסק לאופנים כי כל ימי עד הם מתגלגלים בלא עמידה ובלא הפסק אלא העמידה היא כמו עומדים ממעל לו וכל צבא השמים עומדים עליו שהוא ענין השירות כמו והוא עומד עליהם והעבודה והשירות לפני האל להשכיל בו יתעלה ויתברך שמו ובאומרו ובעמדם יעמודו לפי שהשכל יבא לאופנים מהחיות ואף על פי שהוא ראה ההליכה והעמידה וההתנשאות מוחש על דרך משל והראה לו כן כדי שיבין מהמוחש מושלל ובזה הפסוק חידש העמידה והשאר הוא כפל לחזק הענין ועל הכל אמר כי רוח החיה באופנים ודמות על ראשי החיה רקיע כאילו אמר ודמות רקיע על ראש החיה והחיה דרך כלל במקום החיות כמו רוח החיה באופנים וזה הרקיע איננו גוף אבל הנביא ראהו מוחש כדי שיבין ממנו חוש כולם ואין בכל אשר הוראה דבר גופני אלא האופנים לפיכך לא אמר בהם דמות אלא והנה אופן וזה הרקיע אור השכל הבהיר החופף על הכל ששמו כשם רבו הנטוי על ראשי החיות והוא שכתוב בו שנקרא ביום שני יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים בין צורה שיש לה דיבוק עם הגוף ובין צורה שאין לה דיבוק עם הגוף ואפשר שעמו פמליא כאלף אלפין ורבוא רבוון הנורא פיו נורא בלכתו ובזהרו ובפרקי רבי אליעזר אומר איזהו רקיע שנברא ביום שני רבי אליעזר אומר הרקיע שעל ראשי החיות שנאמר ודמות ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא מהו כעין הקרח הנורא כאבנים טובות ומרגליות והוא מאיר לכל השמים כאור שהוא מאיר בתוך הבית וכשמש הזה שהוא מאיר בצהרים בגבורתו שנא' ונהורא עמיה שריה וכמוהו הצדיקים עתידין להאיר לעתיד לבוא שנאמר והמשכילי' יזהירו כזוהר הרקיע ועוד אמר ברוך כבוד ה' ממקומו במקומו לא נאמר אלא ממקומו שאפי' החיות שנושאות את הכסא אינן רואות אותו שנתן הקב"ה בינו לבין הרקיע שנאמר ודמות על ראשי החיות רקיע ויונתן לא חידש בזה הפסוק דבר ותחת הרקיע כנפים ישרות אשה אל אחותה מה שאמר ישרות היא מה שאמר למעלה חוברות כי כשהכנפי' פרושות הוא הם ישרות וכהתחברם אשה אל אחותה לאיש שתים מכסות להנה אמר כי לכל אחת מהן היו עוד שתי כנפים מלבד הישרות שהיו לעופף היו להם עוד שתי כנפים שהיו מכסות להנה ומה הן מכסות להנה את גויותיהנה ואע"פ שזה הענין כבר זכר ושינה אותו עוד להודיע כי מה שבהם נאצל עליהם מהרקיע הנטוי על ראשיהם וגם בזה לא חידש יונתן דבר ואשמע את קול כנפיהם הבין מזה כי האופנים יש להם בגלגולם קולות עצומים ויחס לזה לחיות כמו שיחס להם התנועה אע"פ שאינה להם על דרך האמת אלא לפי שמכחם מתגלגלים מיחס להם תנועת האופנים וקול האופנים שמע קול גם כן כמו שאמר וקול האופנים לעומתם אלא ששינה הנה הענין ויחס הקול לחיות לבד כי המה העיקר ומה שאמר בעמדם תרפינה כנפיהם הבין מן העמידה השירות והעבודה כמו שאמר והורה כי הגלגול והתנועה הן לענין ההנהגה אבל מצד עצמן בשרתם השמים מספרים כבוד אל אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם כל שכן החיות שלמעלה מהם וזו היא רפוי הכנפים כי הם המשמיעין קול כקול שדי פי' חזק ותקיף וכן כשוד משדי יבא והיה שדי בצריך או פי' על האל שנקרא שדי וכן במראה השלישית כקול שדי בדברו כשדבר בהר סיני שנאמר בו קול גדול ולא יסף ושם נאמר נשמע מן החצר שהוא גדול הבית וכן בהר סיני אף על פי שהיה גדול לא נשמע חוץ למחנה ישראל וכן כל קול נבואה אינו נשמע אלא למי שמיוחד אליו הקול קול המולה פי' כמו מלה אלא שזה מורה על מלה חזקה נשמעת מרבדים רבים כקול מחנה ועוד עניין שמע זה הקול להודיעו כי המרכבה נוסעת מן הבית כי קול כנפי החיות הוא משל לנסיעה כי העוף כבואו לעוף ידבוק בכנפיו וכן האופנים משמיעים קול בלכתם•וי"ת הפסוק כן.ושמעית ית קל גפיהון כקל מיין סגיאין כקלא מן קדם שדי במהכהון קל מילוליהון כד מודן ומברכין ית ריבונהון קיימא מלך עלמין כקל משריית מלאכי מרומא במקמהון משתקן גפיהון מן קדם דבורא ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם אמר היה קול לא כקול שאמר קול כנפיהם אלא מעל לרקיע אשר על ראשם יבא הקול הבין מזה כי אף על פי שהרקיע נטוי על ראשיהם ואין הוא המצוה אותם והמשמיע קולו להם על פעולותם אלא מעל לרקיע הוא אותו הקול מאת הכרוב והקול והדבו' הוא דרך משל וכן אמר גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו כי הרקיע אף על פי עלתם הוא עלול גם כן והנה הקול היוצא מעל לרקיע הוא כאדון המצוה עבדיו העומדים עליו והוא נותן להם קול ומדבר והם שומעים ושוהקים לשמוע בקול דברו זהו בעמדם תרפינה כנפיהם כי אין לעבדים העומדי' קול ודבור אלא השמיעה והקבלה ורמז גם כן באומרו ויהי כי היה זמן א' ולאד' מיוחד שהקול יוצא לו מעל לרקיע בלא אמצעי שנא' וישמע את הקול מדבר אליו פני' בפני' דבר ה' עם משה ולשאר הנביאים הקול מהנפרד האחרון הוא השכל הפועל וי"ת הפסוק כן ובזמן דהוי רעוא קדמוהי לאשמעא דבורא דעבדוהי נביאייא ישראל הוה קלא משתמע מעילוי רקיעא דעל רישיהון במקומהון משתן גפיהון מן קדם דבורא וממעל לרקיע אשר על ראשם אמר כי עוד יש נמצא ממעל וראה דמות כסא עליו כי אין יושב אלא על כסא ומה שהיה דמות היה מראיהו כמראה אבן ספיר שהוא בהיר ומזהיר ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה והוא היושב או הרוכב כי פעמים יתארהו רוכב לענין המרכבה במושלו עליה כרוכב על מרכבתו ופעמים יתארהו כמלך יושב על כסא ומורה במלת יושב גם כן קיום במציאותו והכסא לא יהיה דבר חוץ לעצמו כי אין למעלה מן ורקיע נפרד אחר אלא הרוכב והכסא מורה כמותו עצמותו וגדלותו כמו שפירש הרב המורה צדק בפסוק כי יד על כס יה בפ' ט' מהחלק הראשון ממאמר הנכבד מורה הנבוכי' כי כמו שהמלך בשבתו בין שריו יודע למי שלא ידעהו בשבתו על כסא למעלה משריו כי עצמות היושב הזה וחכמתו מורה עליו כי הוא נמצא והוא עלת הכל יתברך שמו והצורה המוחשת הנכבדת בצורות המוחשות היא צורות האדם לפיכך ראה דמות כמראה אדם ולפי שעל דרך האמת אין לרוכב דמות שוה בדמיון ואמר דמות כמראה אדם להרחיק ממנו גשמות לא ת"י שלא יעלה על לב איש שיש לו יתברך דמות ומראה

ולא חדש יונתן בזה הפסוק דבר אחר אלא שלא תרגם דמות כמראה אדם וארא כעין חשמל זה שהיה כמראה אדם ראיתיו בעינו כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב פי' בית לה כמו מתוכה כמו שאמר למעל' מתוך האש והוא הדק שבאש כמו שפירשנו והאש העב סביבו והדק בתוכו וראה לו שני מראים כעין חשמל ממראה מתניו ולמעל' וממתניו ולמטה כמראה אש ונוגה לו סביב והדק לא יראה לרוב דקותו והחילוק הזה הוא משל כענין שאמר וראי' את אחורי ופני לא יראו והחלק הנכבד באדם הוא ממרא' מתניו ולמעל' כי באותו החלק צורת הפנים וכלי המעשה וכלי הנשימה אשר בהם ישכיל האדם ור"ל כי תשיג המרכבה מן הרוכב קצת מצד עצמה ברוכב עליה ומהות הרוכב ואמיתתו שהם הפנים לא תשיג על האמת שנאמר כי לא יראני האדם וחי פי' וחי אפי' חיות הקדש אינם רואין אותו וזה פי' ונוגה לו סביב ההשגה שמשיגות אותו חיות הקדש והרקיע שעל ראשם ובמדרש חזית אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שהם מדמי' את הצורה ליוצרה הדא הוא דכתי' ואשמע קול אדם בין אולי אובל אמר ר' יודן ורבי סימון אית לית הדין דהוא מחוור מן הדין ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה וי"ת הפ' כן וחזית כעין חשמלא כחיזו אשתא מגיו לה סחור סחור דלא יכילא עינא למחזי דלא אפשר לאסתכלא ביה ומלרע חזיתי כחיזו אשתא וזיהור לה סחור סחור ובנוסחא אחרינא דלא אשתכלית ביה ומלרע וכו' כמראה הקשת והם ארבעה היינו וסמוך לעיני המרא' המעורב וסמוך לו הירוק וסמוך לו הכרכומי והוא למטה מכולם והוא מצד חללה לפיכך ראה מראה הקשת לעניין ארבעה שהוא הולך בכל עניין המרכבה לטעם שזכרנו והוא מראה שאין האדם שוללת בו שאינו מבהיק והוא משל ההשגה שזכרנו שהוא הנוגה סביב והוא מראה דמות כבוד ה' כלומר מה שתשיג המרכבה מכבוד ה' ואראה ואפול על פני וארא כל המראה הנזכרת מראשה ועד סופה ואפול על פני שהשתומם לבי על המראה ובעודי על פני שמעתי קול שמדבר אלי וזה היה מלאך שמדבר עמו ומה שכתב החכם הגדול הרמב"ם ז"ל במעשה המרכבה ידוע מספרו למבינים אותו ואמרו רז"ל כי ישראל ביום מתן תורה ראו המרכבה כמו שראה אותו יחזקאל בן בוזי עד שאמרו שהקטנה שבנשים גדולה מיחזקאל בן בוזי ואמרו כי צורת שור ראו כנגד מתניהם לפיכך עשו צורת עגל ועוד אמרו כי אלה הפנים היו בארבעה דגלים ברגל יהודה היה פני אריה וכתיב גור אריה יהודה וברגל ראובן צורת אדם לפי שנאמר בו וימצא דודאים בשדה ולהם צורת אדם ובדגל אפרים צורת שור שנאמר בכור שורו הדר לו ובדגל דן פני נשר שנאמר יהי דן נחש עלי דרך ונאמר בו אפעה ושרף מעופף המראה השלישית בשנה הששית והנה ששה אנשים מסיבים והשביעי ביניהם שהוא לבוש הבדים וידוע כי בדים הם בגדי פשתן הסגוהצין והוא הסופר הגדול ומנהיג העיר והוא הזורק אש בעיר ואלה פקודת העיר ואפשר כי קסת הסופר הוא רמז לאשר נק' סופר ההולך לבוש הבדים ורז"ל פירשו לבוש הבדים זה גבריאל מלאך של אש לפיכך הוא הזורק האש על העיר וכן ראהו דניאל לבוש בדים וראה פניו כמראה ברק ועיניו כלפידי אש והכרובים עומדים לבית הראה האל לנביא הכרובים סימן לבית לפי שהראהו התועבות שהיו עושין לצפון הבית הראה לו הכרובים גבורי כח עושי דברו לדרום הבית וכן באמצעותם יקח נקמת העוברים רצונו ועל דברו כי מבינותם יוקח האש המכלה אותם ולעניין הנהגת העולם הגדול דרך ימין יביא האש מלבוש הבדים וכן לעולם הקטן ויעמוד אצל האופן הודיע בזה כי אין לאופנים מעשה אלא מסבת הכרובים לפיכך נאמר המעשה לכרובים ונראה לכרובים תבנית יד אדם מתחת כנפיהם כי מעשיהם כתנועתם ותנועתם היא תנועת האופנים כי המקום אשר יפנה הראש הוא הכרוב והאופן הולך אחר הכרובים כי רוח החיה באופנים אפשר שרמז במלת הראש האופן העליון המקיף עמו כל האופנים אשר בתוכו והיא התנועה היומית וכל בשרם זכר לאופנים בשר לפי שהם באמת גוף אבל לכרובים שאינם גוף על דרך האמת אלא בדרך המראה לא זכר להם בשר אלא פנים וכנפים ידים ורגלים אבל בשר לא נאמר על שכל נפרד בשום מקום כי בשר יאמר בדבר מוחלט מבעלי חיים לא על זולתו אפילו בדרך משל והצד העליון בגוף נקרא גב ומה שתחוב בעובי הדבר יקרא בשר ועניין הפסוק דבק למה שאמר לא יסבו בלכתם כי אחר הראש ילכו האופנים ולא תאמר בכללם כי גם בחלקיהם שהם בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם כולם ילכו אחר הראש וידיהם אינו אומר על ידיהם שיהיו משל כמו שאמר תבנית יד אדם תחת כנפיהם אלא פי' ירכיהם כמו שתי ירכות לקרש האחד והם קוטב כל אופן וכנפיה' פי' המקיפים הקטנים שהם כשטח המקיפים הגדולים למי שיש לו זה הדעת בחכמי המחקר ולדעת זולתם יהיה פי' וכנפיהם על תנועת עצמם ועל סתר עניינם בהנהגה אחר כן אמר והאופנים מלאים עינים סביב לארבעת אופניהם הוא מה שאמר במראה הראשונה וגבותם מלאות עינים סביב לארבעתם וכן פירשנו המשל ומה שאמר שם וגבותם הוסיף פירוש הנה ואמר והאופנים שלא תאמר העינים היו על הגבות לבד כלומר על שטח האופנים רצה לומר כל עובי האופנים כי העינים עוברים מצד אל צד כמסמרים ברלת ומה שאמר אופניהם אחר שאמר לארבעתם הוא תוספת ביאור כמו להם לבני ישראל ועמהם הימן וידותון חצוצרות . והדומים להם • וכינוי אופניהם על עצמם • כמו שנהגו בכינוי המספר • צאו שלשתכם ויפלו שבעת' לארבעת' ת"י לארבעתיהון דגלגליא לאופנים להם קורא הגלגל באזני לא אמר כי לאופני' יקראו לגלגלים כי ידוע הוא זה לכל בעלי לשון כי אופן וגלגל שם אחד במלות שונות כמו בגד ושלמה ואומר אופן עגלה ואומר גלגל עגלתו והעניין אחד ומה בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים היו קורין גלגלי' אלא בא ללמד הנביא כי שמע כי לאופנים בא קול שקרא להם הגלגל והיא קריאה כמו הדור אתם שמעו דבר ה' הקהל חקה אחת ר"ל כי כל המעשה שזכר לאופני' במצוותו וברצונו היה וכאילו קורא לו המצוה ואומר לו עשה כך ועשה כך ומצוה באופן הוא הכרוב כי רוח החיה באופנים ואין קריאתו בקול ובכלי דבור אלא השמיעהו האל בנבואה קול להבינו העניין וכן וקרא זה אל זה ואמר פני הכרוב במקום שזכר במראה הראשונה פני השור וידוע מה שאמרו בו רז"ל ואנחנו נאמר לעניננו שפירשנו במרכבה כי כרוב שם הנבדל בכל מקום ונעשה לדמיון כדמות שתי תבניות הנכבדות במושגי החוש בשפלים והם פני אדם וכנפי העוף וידוע כי המין שבבעלי חיים שאינם מדברים אשר תועלת האדם תלויה בו לפני הגוף ברוב הוא השור למזונו ורב תבואות בכח שור ולתשמיש משאו ולאסוף גורנו הוא המושך העגלות שהאדם נעזר בהם ברוב המשא הנה שרוב עזרת האדם לחיי הגוף הוא השור ואחר שהאדם כמו נמשך לתאוות העולם הגופניות וישליך אחרי גיו' השמעו' אף כי הסכלין' הנה הוא ושורו אוכלין באבוס אחד ואין לשכל בו דבקות ואין בו שמירת הרוכב ונסתלקו הפנים האלה מהמרכבה אפילו כמושאל ואמר מכח הדמיון מהשנים האחרים עד שיקראו בני אדם לאדם שאין בו דעת שור ולא יקראו לו אריה ונשר כי יש להם חלק גדול בכח הדמיון ותחבולה על טרפה ורמז לו בזו המרא' ולא במראה הראשונ' לפי שהראה לו בזו המראה התועבות שהיו עושים בבית שעל ידם נסתלק הכבוד הכל הנעשה לדמיון הכרוב לא מהכרוב כי אל הכרוב שב וכן לעניין שמירה כללית נמשל כבהמות נדמו ונשארו לו במראה המרכבה פני אדם למעשי' שהיו בהם הנקראים אדם המודליות בינו לעניין זה גם כן נשתנה לו שם חיות בכרובים כי החיות שם מורכב לא כן כרוב כי הוא הנבדל ולא יורו בו שם אחר להודיעו כי לא נשארה לו שמירה מופתית בארץ לפיכך שמע הנביא שם כרובים כי מה שראה בראשונה ראה באחרונה כמו שאמר הוא החיה אשר ראיתי בנהר כבר וכן מה שאמר ואדע כי כרובים המה לא נתחרשה לו ידיעה כי גם בראשונה ידע כי אין בשמים שור ואריה ונשר ואינם כי אם לדמיון במראה אלא שבזו המראה השכילהו האל סילוק הכבוד והשמירה

מהארץ

מהארץ כמו שאמר וירומו מעל הארץ לעיני והנה שבו החיות כרובים כי לא נשארה השמירה בכרובים ר"ל ביחידים על דרך מופת זולתי השמירה שהיא דרך כלל על כל חי זהו וארע כי כרובים המה עתה ידעתי כי הם כרובים ולא חיות אף על פי שראיתי באחרונה מה שראיתי בראשונה ולזה הטעם אמר בזו המראה חיה ולא חיות כאלו נתייחדה השמירה באחת ומפני שנותן השם מחיות לכרובים זכר הענין כמה פעמים וארבעה פנים ואמר היא החיה ואמר עוד וארבעה פנים לאחת ואמר ודמות פניהם המה הפנים להודיע כי לא נשתנה לו בענין המראה דבר וירומו לשון הרמה שנאמר בזו המראה הוא לשון התנשאות כמו שנאמר במראה הראשונה והעניין אחר כי רוממות ונשיאות ענין אחד ושם פירשנו הענין בעמדם מבואר הוא במראה הראשונה ויצא הוא כמו שפירשנו הסתלק השמירה מן הארץ ונתיחדה בכרובים :

ביאור על בנין הבית מהגאון רבינו אליהו ז"ל

מ (א) **בעשרים** וחמש שנה לגלותינו : הייינו תחילת שנת כ"ה • ויום אחד בשנה חשוב שנה • וכן מצינו (מלכים א' ו') • בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החודש השני למלך שלמה וגו' • הרי דחודש זיו שהוא אייר תחלת השנה וקראו שנת הרביעית וכןמש"ש בשמונים שנה וגו' • נמי בתחלת שמונים • דהא פרטי הת"פ שנה הם מ' דמדבר • וי"ד שכבשו וחלקו • ושס"ט דשילה ונ"ז דנוב וגבעון הרי ת"פ שנה • ואלו נ"ז דנוב וגבעון פרטן הייינו י"ג דשמואל ושאול (כמ"ש זבחים קי"ח ב' וס"ע פי"ג) ומ"ם של דוד • וארבעה אלו של שלמה • וזה הרביעי של שלמה הוא בתחלת רביעי • הרי דשמונים נמי בתחלת שמונים • ואותה שנת השמונים אינה נחשבת למספר ימי עמידת הבית • אלא מ"ש ת"י שעמד הבית מתחיל משנת תפ"א דהא אמרו ערכין י"ג א' • י"ז יובלות מנו ישראל • משנכנסו לארץ ועד שיצאו וגו' • והחשבון הייינו אחרי מ"ם דמדבר•משנכנסו לארץ ועד שנבנה הבית ת"מ שנה כנ"ל ות"י שנה שעמד הבית(כמ"ש יומא ט' א' וס"ע שם) הוי שפיר י"ז יובלות שלמים • ואי אמרת ששנת השמונים נמנה לימי עמידת הבית • ליכא רק תל"ט קודם הבית • וליכא י"ז יובלות שלמים : לגלותנו • היינו לגלות יהויכין • שמלך אחריו צדקיהו י"א שנה • ולסוף י"א הוכתה העיר וי"ד שנה אחרי הוכתה הרי כ"ה שנה לגלותינו : בראש השנה בעשור לחורש • איזו היא שנה שר"ה שלה בעשור לחודש הוי אומר זה יובל (כמ"ש ערכין י"ב א') וכן הוא החשבון דכ"ה לגלות יהויכין הוי שנת היובל • כי י"ח לישעיהו הוא שנה א' ליובל • שאז נמצא הספר בבית המקדש כמ"ש במלכים • ויאשיהו מלך ל"א שנה•נשאר משנותיו י"ד שנה ליובל ויהויקים בנו מלך י"א שנה • ובשנת הי"א מלך יהויכין ומלך ג' חודשים ונגלה הרי שנגלה כ"ה ליובל • וי"א שמלך יהוקים זהו פרטן • ברביעית ליהוקים מלך נבוכדנצר (ירמיה כה א) ונבוכדנצר שנה ראשונה כבש נגוה ובשני' כבש יהויקים (מגילה י"ב) ויהי לו עבד ג' שנים (מ"ב כ"ד) הייינו ששית שביעית שמינית • וג' שנה מרד בו • הייינו ט' י' י"א כמ"ש שם ובשנת י"א כבשו והגלהו • והמליך ליהויכין ג' חדשים ואח"כ הגלהו ליהויכין והיינו בשנת י"א ליהוקים היה גלות יהויכין ג"כ • ומ"ש ד"ה ב' ל"ו י' ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנצר וגו' הייינו דיהוקים נגלה בתחלת שנת י"א ויהויכין נמלך בסוף שנה ההיא • ולתשובת השנה הוא לגלות יהויקים ודלא כמ"ש רש"י במגילה שם ובערכין שם שיהויכין מלך י"ב ליהוקים דא"כ לא תמצא היובל כ"ה לגלות יהוכין אלא כ"ד לגלותינו ואין לומר דברביעית ליהויקים כבש נבוכדנצר את נגוה ובחמשית כבשו והשלשה שנים שעבדו היינו ה' ו' ז' • וג' שמרד בו הייינו ח' ט' י' • א"כ לא מלך יהויקים אלא י' שנים וקרא כתוב וי"א שנה מלך • אלא ע"כ כנ"ל וכ"כ רש"י בריש יחזקאל (אנ"ה אע"פ שחשבון הנ"ל מבואר בלוח שסדרתי בסוף ר"ה • ראיתי לכפול הדברים ולהעתיקם כאשר מצאתי כתוב לפני בכדי לזורות הטעיות שנפלו בדפוס שם • ועוד זאת עשו שדרכי להתחיל דברי אנ"ה • ובארתי בראשונה ובאחרונה שהוא ר"ת "אמר "נכדו "המסרר כדי להבדיל בין הקודש דברי אא"ז הגאון ובין החול והדברים שהעלתי מרעתי ובארו ר"ת הנ"ל מרעתם והדפיסו בסוף ד"ה אמר נכר הצעיר ואגב השמיטו הוי"ו מן נכדו כאלו מעיד אני ח"ו שקר באא"ז הגאון זצוק"ל) : יד ה' • פי' שלית ה' : שמה • פירוש אל ההר : (ב) ועליו • פי' על שיפוע ההר : כמבנה עיר• זה ירושלים שעומדת בשיפוע ההר : (ג) ויביא אותי שמה • פי' על ראש ההר : (ד) בן אדם • לפי שניתן מהלכים בין העומרים. קראוהו לסימן בן אדם • ראה בעיניך וגו'• הייינו כי כל מלאכה שיש בו חכמה יתירה • ע"פ שלשה הכנות יקום הדבר בלבב המקבל • הייינו ראיית העין • ושמיעת האזן ; והבנת הלב • וכ"ה בלימוד התורה• תורה שבכתב • הוא ע"פ ראיית העין כמ"ש דברים שבכתב א"א רשאי לאומרן ע"פ • ותורה שבע"פ • הוא ע"פ שמיעת האזן • כמ"ש דברים שבע"פ א"א רשאי לכותבן בכתב וסתרי תורה הוא ע"פ הבנת הלב • כמ"ש אא"כ היה חכם ומבין מדעתו • (כמ"ש ישעיה ו יד) : (ה) והנה חומה מחוץ לבית • פי' אין זה חומת הר הבית כי הוא כתב לקמן מ"ב ט"ז • וכאן מיירי בחומת עזרת נשים • והיא תהיה ג"כ מקפת את כל עזרת ישראל (אנ"ה שמעתי אומרים בשם אא"ז הגאון זצוק"ל רמז לזה בדברי הכתוב וברא ה' חדשה נקבה תסובב גבר • הייינו ע"נ תסובב את ע"י) וימד את רחב הבנין • הייינו האסקופה של השער שכן היה היסוד של כל החומות גובה ששה ורוחב ששה • ובמדידה הזאת האיש עומד בארץ מבחוץ לשער. כמ"ש והנה חומה מבחוץ • ואח"כ : (ו) ויבא אל השער • הייינו שנכנס לתוך השער למדוד הסיפים שהם מזוזת השער : אשר פניו דרך הקדימה פירוש היוצא מן השער פניו למזרח : ויעל במעלותיו • הייינו שכבר עלה במעלותיו בבאו אל השער (אנ"ה ע"ד שפירש"י ויהי לי לישועה כו') : קנה א' רחב • פי' ממזרח למערב : ואת סף האחד וגו' • פי' כן היה סף השני שלצד השני : (ז) והתא קנה א' ארך • לפי שהתא סמוך לכותל כתף השער מיד בכניסתו לתוך השער• לכן הזכיר מדת התא סמוך לו : ובין התאים חמש אמות • הייינו החלל שבין תא לחבירו ה' אמות • כי היו שם ג' תאים ממזרח למערב • ושני מקומות הפנוים אשר בין שלש התאים • כל א' רחב חמש ממזרח למערב • וסוף השער מאצל אולם השער מהבית• ר"ל בסוף תא השלישי אשר למערב : נמשך ממנו כותל ארכו ממזרח למערב ח' אמות ורחבו מצפון לדרום ששה אמות וכותל הזה נקרא אולם • ובסוף כותל האולם היה לו מזוזה נקרא סף לכסות בו רחב עובי הכותל ו' אמות וז"ש וסף השער ו' קנה א' • ומ"ש מהבית הייינו עובי כותל האולם לפנים למערב (אנ"ה הנראת כי שם אולם הונח לפי מ"ש חז"ל אכסדרה תבנית אולם נמצא למ"ד כי כמו שבאכסדרה דופני ימין ושמאל בבוא אל האכסדרה דופני ההוא נמשכים בקצה א' אל כותל הבית • וקצה השני בלתי נסמך לכותל שכנגדם וכל הדפנות אשר כעין זה נקרא אולם• וכן כאן כותלי האולם נסמכים בקצה א' אל התאים • ובקצה השני בלתי נסמך לכותל ונקרא אולם) והכתלים נקראו אולם • והחלל שבין אלו שתי הכתלים נקרא חלל האולם : (ח) וימד את אולם השער מהבית. אמר כאן שמדד עובי כותל האולם בעצמו • מה שתחת הסף ג"כ מהבית הייינו לפנים לצד הבית : קנה א' : הייינו נמי מצפון לדרום עוביו ששה : (ט) וימד את אולם השער שמונה אמות • הייינו אורך כותל האולם ממזרח למערב : ואיליו שתים : הייינו הסף המכסה פני קצוות הכותל למערב והיה רחבו מצפון לדרום ששה • אבל עוביו ממזרח למערב שתים אמות והנה אורך כותל האולם ממזרח למערב עם האיל יו"ד אמות• ומה שנקרא מצפון לדרום סף השער • ועוביו ממזרח למערב נקרא איל אפשר שבעוביו היה לו תמונת איל • ואמר איליו • הייינו שתי האילים • אשר מימין ומשמאל השער : ואולם השער מהבית • הייינו שהיה לפנים להתאים לצד הבית • ומפרש ואילך כמה תאים היו בארך השער ממזרח למערב ואמר : (י) ותאי השער דרך הקדים שלשה מפה • הייינו מימין : ושלשה מפה • הייינו משמאל : מדה א' לשלשתן • הייינו כל א' קנה א' ארך וקנה א' רחב : ומדה א' לאילים • הייינו האילים של התאים • כי לכל תא היה לו לו איל אחר בולט לחלל שבין התאים • והאיל היה רק כנגד כותל א' של התא • הייינו כנגד כותלו אשר למערב ולכותלו המזרחי לא היה לו איל ואמר שמדה אחת לאלים הללו : (יא) וימד את רחב פתח השער • הייינו חלל הפתח מצפון לדרום • אורך תשער י"ג אמות • הייינו ממזרח למערב • והיא מתחלת כניסת השער • ועד האיל אשר כנגד כותל מערבי של התא הראשון • כי האיל היה בולט לתוך חלל השער ומפסיק המשך אורך השער ואלו הי"ג אמות מפרש ואילך הייינו עם הגבול אשר לפני התאות•ועם חלל התא שש אמות . וז"ש : (יב) וגבול לפני התאות אמה א' ר"ל כותל המזרחי אשר לתא הראשון עוביו אמה אחת ממזרח למערב ק"או אותו גבול • לפי שהתא הראשון סמוך לכותל העזרה והיה די לו כותל העזרה לחיות להתא כותל מזרח ולא נעשה כותלו המזרחי לבד של התא • אלא לגבול מפסיק בין החומה ובין חלל התא : ואמר א' גבול מפה • הייינו לתא הראשון אשר לצד השני של השער ג"כ גבול כזה : והתא שש אמות• הייינו חלל התא לבד כותליו • ועד כאן פירוש י"ג אמות ארך השער הייינו סוף השער ששה • והגבול אמה אחת • והתא שש אמות מפח הייינו עד כותל המערבי של התא הראשון שעומד כנגדו איל מפסיק לתוך חלל השער כנ"ל : (יג) וימד את השער מגג התא לגגו רחב כ"ה אמות • הייינו כותל כל תא אשר לצד החצר עוביו חצי אמה•וחלל התא ששה וכוותל ההא אשר לחלל השער עוביו אמה הרי שבעה אמות ומחצה • וחלל השער שבין התאים הצפוני לבין התאים הדרומי רחבו עשר • וכן התא שמעבר השני לשמאל החלל עם כותליו שבעה ומחצה כנ"ל בין הכל רחב כ"ה אמה ומ"ש מגג התא לגגו הייינו שלא היה יכול למדוד הרחב למטה סמוך לארץ כי התאים הראשונים היו דביקים לכותל העזרה • והאחרונים דבוקים לכותלי האולם והחלל אשר בין התאים אשר רחב החלל חמש • גם שם לא היה ניכר קצות כתלי התאים כי לסוף כתלי התאים היו דבוקים כתלי אולמות • משך האולמות כ"ה אמה מצפון לדרום • כמ"ש לקמן פסוק ל' • לכן מרד מגג התא לגגו • ושם היה ניכר שפיר רחבו כ"ה אמה כנ"ל : פתח נגד פתח • כפירש"י : (יד) ויעש את אילים וגו' כפירש"י : (טו) ועל פני שער האיתון • הייינו מתחילת כניסת השער • ונקרא איתון ע"ש שעיקר כניסה היה דרך שער ההוא : על לפני האולם • כמו עד לפני אולם : אולם השער הפנימי•פירוש שהאולם עומד לפנים מהתאים : חמשים אמה • הייינו הארך ממזרח למערב • כמ"ש בכל הכתובים דלקמן : חמשים אמה ארך • וזה פרטן סוף שער האיתון ששה שלשים תאים • שכל אחד שמנה אמות הייינו חלל התא עם כותלו המזרחי והמערבי שכל א' עוביו אמה הרי שלשים אמות ושני חללים שבין שלשה תאים כל א' רחב חמש הרי מ"ם אמה • ואורך כתלי האולם שמנה ואיליו שתים הרי נ' אמה : (טז) וחלונות אטומות • הייינו חלונות עם דלתות לסתום החלונות : ואל אליהמה • הייינו ב' האילים אשר לאולם השער היו להם גם כן הלונות • ואמר שהחלונות היה לפנימה לשער • וכן לאלמות • הייינו האוירים שבין התאים • והיו בסופן אולמות כנ"ל בפסוק י"ג • היו להם חלונות פתוח לאויר החמשה שבין התאים : וחלונות סביב סביב לפנימה.פירוש שהיו עוד חלונות להתאים לצד החצר : ואל איל תמורים • פירוש לכל איל היה ב' תמורים • כמ"ש לקמנכ"ו ותמורים לו א' מפה וא' מפו אל איליו : (יז) ויביאני אל החצר החיצונה • הייינו שהביאו דרך חלל ארך השער אל תוך החצר : והנה לשכות ורצפה • שהיה רצפה בחצר החיצונה • ועל הרצפה היו לשכות : עשוי לחצר סביב סביב • פירוש אצל כל שער היו משני צדדיו רצפה ועל הרצפה לשכות : שלשים לשכות אל הרצפה • כמו על הרצפה : (יח) והרצפה אל כתף השערים • הייינו צידי ארך השערים • שם היו הרצפה של כל שער : לעמת ארך השערים הרצפה התחתונה • שהיו שלשה רצפה זו ע"ג זו ועליונה היתה קצרה מהתחתונה • ואורך של התחתונה מן חומת העזרה עד קצהו אשר לפנימה • לעמת ארך השערים • כמו ארך השערים שהיו מ"ר אמות חוץ מעובי כותל העזרה ששה כן היה ארך הרצפה אל כתף השער : (יט) וימד רחב מלפני השער התחתונה • הייינו חלל החצר • מכלות שער חצר החיצונה • עד החלות שער חצר הפנימי • כי ארך שער הפנימי ותאיו ואילמיו היה בולט אל החוץ בחצר החיצונה איל אולם שער הפנימי כנגד איל שער חצר החיצונה • והיה הריוח מאיל השער החיצונה עד איל שער הפנימי מאה אמה : (כ) והשער אשר פניו דרך הצפון לחצר החיצונה • פי' כשהולכים לחצר החיצונה דרך השער ההולך פניו לצפון : (כא) כמדת השער הראשון • הייינו תשער אשר פניו דרך הקדים • והוא שער המזרחי שמידתו מפורש למעלה : (כג) ושער לחצר הפנימי • נגד השער לצפון ולקדים • פירוש שער החיצון המזרחי היה בולט לע"נ . ופניו למערב ושער חצר הפנימי המזרחי • היה בולט ג"כ לע"נ וקנה השער למזרח • וכן היו בשערים הצפונים והדרומים • שער נגד שער ובין קצות השערים ריוח מאה אמה ז"ש וימד משער אל שער מאה אמה כנ"ל : (כד) ויוליכני דרך הדרום . הייינו שער שהולכין דרך בו ופניו לדרום : כמדות האלה. הייינו המפרשים בשער הקדים • ותמרים לו א' מפה וא' מפו. הייינו אל כל איל שהיה בשער היו שני תמורים משני צידי האיל: (כז) ושער לחצר הפנימי דרך הדרום הייינו ג"כ פי' דרך השער לצד דרום • ומדד דרך הליכתו משער החיצונה אל שער הפנימי • וז"ש וימד וגו' מאה אמות הייינו נמי מסוף שער החיצונה עד תחילת שער הפנימי אשר פני השער לחיצונה • וז"ש אח"כ : (כח) ויביאני אל חצר הפנימי בשער הדרום • הייינו שנכנס בשער הדרום : (ל) ואלמות סביב סביב אורך כ"ח ורחב חמש • הייינו האלמות שהזכרנו לעיל פסוק י"ג שבתוךהחלל שבין התאות היו נמשכים כותלי התאות לצד החצר • באורך כ"ה אמה ונקראו הכתלים הללו אלמות • ורחבן כרחב החלל שבין התאות הייינו חמש אמות : (לא) ואילמו אל חצר החיצונה • הייינו שאורך כ"ה כותל האולם היו נמשכים ארכם בכל צר אל חלל חצר החיצונה : (לה) ויביאני אל שער הצפון • פירוש שער של חצר הפנימי : (לח) ולשכה ופתחה • ר"ל לשכה עם פתחה : באילים השערים • הייינו בין האילים שהיו בשערים • פירוש בתוך החלל שהיה בין התאים שהיה אורך כ"ה אמות • וה' אמות רחב היה שם לשכה ופתחה : (לט) ובאולם השער • ר"ל אולם שהיה בשער בסופו שארכו שמנה אמות : שנים שלחנות מפו • הייינו מימין : ושנים שלחנות מפה • הייינו משמאל • והיינו בתחילת האולם . ומפרש ואילך : (מ) ואל הכתף מחוצה . לא מחוצה ממש אלא בתחלת האולם בתוכה ובאיזה התחלה של אולם.אמר מחוצה לעולה לפתח•כי ההולך בתוך השער והוא בשיפוע ההר עולה בהר דרך שיפוע מעט מעט • לכן נקרא עולה לפתח ואמר מחיצה לעולה • עומד ב' שולחנות וכן בסוף עליתו בצד הסמוך אל התא היו ג"כ שני שולחנות הייינו ד' שולחנות בכתף א' של האולם • וכן היו ד' שולחנות בכתף האחרת של האולם ג"כ שתים מחוצה לעולה • ושתים בסופו אצל התאים•וז"ש ;

(מא) ד' שולחנות מפה וגו' : (מב) וארבעה שולחנות לעולה • ר"ל עוד ד' שולחנות עמדו להלן ממשך האולם : לעולה • לנגר העולה על ההר עמדו ד' שולחנות של אבני גית : (מג) והשפתים טפח א' מוכנים בבית סביב סביב . היינו אונקליות של ברזל היו חתוכין בכותל התאים לתוך חלל השער סביב סביב : (מד) ומחוצה לשער הפנימי. פירוש מחוץ לשער הצפון היינו מחוץ לתאים אשר אל עבר מזרח של שער הצפון . לשכות • היינו הרבה לשכות היו כלשכה זו : שרים בחצר הפנימי . פירוש ללוים שהם משוררים בחצר הפנימי: אשר אל כתף שער הצפון•היינו כנ"ל אל עבר התאים שבשער הצפון : ופניהם דרך הדרום • ר"ל פתחיהם לצד הדרום ואמר פניהם היינו פני היוצא מן הלשכה • פניו לדרום : אחד אל כתף שער הקדים • היינו לשכה אחת עומדת אל עבר התאים • של שער הפונה לקדים : פני דרך הצפון • ר"ל פתח הלשכה כנ"ל הוא לצפון הלשכה : (מה) לכהנים שמרי משמרת הבית • היינו כמ"ש לקמן מ"ד ט' כל בן נכר וגו' ונתתי אותם שומרי משמרת הבית וגו' • והכהנים הלוים בני צדוק וגו' והמה יקרבו אל שלחני לשרתני ז"ש כאן הלשכה אשר פניה דרך הדרום • היינו העומדת אל כתף שער הצפון ופתחה דרך הדרום : לכהנים שומרי משמרת הבית • היינו הכהנים שזכר בראשונה : (מו) והלשכה אשר פניה דרך הצפון • היינו אחר אל כתף שער הקדים פני דרך הצפון : לכהנים שמרי משמרת המזבח המה בני צדוק וגו' • היינו כמ"ש שם והכהנים הלוים בני צדוק : (אנ"ה החשו' גם אני ידעתי שפל ערכי ועניות דעתי בתורה מכל וכל והנה בעניי הכנותי לבית אלקי : תבנית כל אשר היה ברוח עמי לפרש כל דבר ודבר על אופני הפשט לפע"ד • ונאמר הנה בבנין עולי גולה היה החיל לפני ע"נ • ובבואינו לתרץ קושיות האחרונות על הרמב"ם . ולהשוות גם דעת רש"י לדעת הרמב"ם : מ"ש החיל עשר אמות היינו חומה גבוה עשר אמות נתבאר בידינו • שמלת חיל הונח על בחינת דבר תוספת תת כח לך • אם בעלי המלחמה המאמצין מעמד ומצב המדינה נקראו חיל ואם רכוש וקנין אשר היא היקום אשר ברגליו נקרא חיל ואם חומה קטנה סמוכה אל חומה גדולה ובצורה תאמץ את קרקע רגלי יסוד החומה בלתי תת נטות אנה ואנה • נקרא חיל כמ"ש (ישעיה כ"ו א') ישועה ישית חומות וחיל . ולפ"ז יתכן שפיר לכנות חומה הקטנה • גם הקרקע שבינה ובין החומה הגדולה שניהם בשם חיל • כי שניהם כאחד פועלים תוספת תת קיום העמדת חומה הגדולה • ונתיישב לפ"ז קושיות עצומות כאשר יראה הרואה אי"ה כאשר יזכינו ה' להדפיס ביאורי על מסכה מדות : ונאמר מעתה כי עולי גולה בנאו זה החיל מעין בנין יחזקאל • וחיל הוא האמור כאן בנין • ונשתנה שמו להיות כי בבית שני שהיתה חומת החיל רחוקה *מחומת ע"נ • ובשל עתיד תהיה קרובה אל החומה הגדולה של עזרת נשים : וגם זה המעט קרקע שבינה ובין חומת ע"נ תהיה מכוסה בבנין במשך אחד עם פני גובה חומה הקטנה : ותהיה נראה חומה נמוכה בנין אחר סמוכה ודבוקה אל החומה הגדולה • אפשר מפני זה קראו הכתוב כאן בנין • והוא הוא החיל השנוי במשנתינו • ויפורש מעתה הכתובים על סדרן : (ה) והנה חומה מחוץ לבית . כדברי אא"ז הגאון שהוא חומת ע"נ אלא שהראה לו כאן החומה שלא במקום שער • לכן לא מדד לו עובי חומה הגדולה כי אם הבנין היינו חומת החיל הנטוכה ודבוקה אל החומה הגדולה מדדו רחב הבנין היינו מקצהו לחוץ ועד קצהו הדבוק אל החומה גדולה קנה א' • וקומה קנה א'•אם נאמר שתהיה שוה עם מ"ש והיה עולה מקרקע החיל י"ב מעלות• ואמרו רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה . א"כ קרקע ע"נ גבוה מעל קרקע הה"ב ששה אמות • יתכן שפיר קומת הבנין קנה א' גבוה מעל קרקע הה"ב • שוה עם שטחית קרקע ע"נ רק כדי לאמץ גובה קרקע אל החומה מבחוץ כפי גובה הקרקע אשר לפנים ותתאמץ יסוד החומה הגדולה בקרקע הטוב משני עבריה • ואח"כ כתיב כסדר : (ו) ויבא אל שער וגו' • היינו אחר מדידת הבנין שלא במקום שער • הוליכני דרך ארץ הבנין עד שבא אל שער : ויעל במעלותיו • לרווחא דמלתא נוכל לומר כי המעלות הללו היו כולם בגוף חומת הבנין בגבהם ורחבם • כי חושבניהו דדין י"ב מעלות רום מעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה • כחשבניהו דדין • רחב קנה א' וקומה קנה א' • וז"ש במעלותיו : ונאמר עוד זה חומת הבנין • היה נמוך סביב כל החומה • אבל בהגיע כנגד השערים • נבנה זה חומת הבנין גבוה אל כתפות פתח השער • ונתעבה כתפות השער מעל עובי החומה • וכן דרך שערי חומות הבצורות להיות בולטים מעל החומה משני עבריו ואם כן היה עובי חלל הפתח כעובי חומת הבנין • וכעובי החומה הגדולה• והיה לו שני סיפים ג"כ האחד לכסות עובי חומת השער וא' לכסות עובי חומת הבנין • וז"ש וימד את סף השער קנה אחד ואת סף אחר קנה אחד והיינו שני הסיפים בארך ממזרח למערב : (ז) והתא קנה א' ארך וגו' • נוח לנו לפרש מ"ש קנה א' • היינו מדת חלל התא עם כותליו כאחד • ולומר שסתם הכתוב מדת החלל לבד מה שאין לנו בו צורך יריעה למדת כלל השער • משאלו נאמר שפירש הכתוב מדת החלל לבד ומדת כותליו סתום • ואנחנו לא נדע לשער בהם כמה אוכלות באורך השער • ע"כ באנו לומר שחלל התא עם כותליו בכלל קנה א' אורך וקנה א' רוחב • וכן יצא לנו החשבון בכל מקום כדלקמן : וסף השער מאצל אולם השער מהבית • ונאמר בהיות אורך השער דרך התאים מדתו מרובת כמ"ש לקמן כמדת השער חמשים אמה ארכו • ראוי אלינו ליחס לו ע"צ ההידור והיופי שנעשה תמונת שער בסיפים וקומה ורוחב ועביו מובדל וניכר לפני התאו'.ועוד תמונ' שער בסיפים וקומה ורוחב ועביו נבדל וניכר בכלות התאו'• ועליו נאמר בפסוק ט"ו לפני אולם השער הפנימי • ונפרשהו כפשוטו שמלת הפנימי קאי אלפניו היינו על מלת השער שהוא פנימי להתאים ולא על מלת האולם שלפני פניו • ע"ש לקמן בפסוק הנ"ל • וכאן בא הכתוב לתת סימן במצריו אמר אחר שמדד התא • מדד סוף השער : ומפרש איזה שער ואמר אשר מאצל אולם השער וביאר הכתוב שזה האולם היה דבוק אל השער לפנים מצד הבית • וז"ש מהבית • ונאמר שאלו הכתובים מדתו ממזרח למערב קמ"ל • ויתכן שפיר שלא קראו הכתוב סף האולם כ"א סף השער כי היה סף לשער ממש : (ח) וימד את אולם השער מהבית•הנה בארנו לעיל פסוק ז' בביאור אשר לאא"ז הגאון זצוק"ל שם אולם הונח על כותל נסמך באחד מקצוות ארכו אל כותל אשר לרחבו • ובקצהו השני לא נמצא כותל לרחבו וכן היה כותל האולם הלזה דבק בקצה אל השער • ובקצה השני אשר מהבית בלתי דבוק ואמר כאן שמדד אורך כותל האולם היינו נמי ממזרח למערב מדתו קנה אחד . ונפרש כאן מהבית • ר"ל שהתחיל למדדו מכלפי פנים לכן מצא במידתו קנה אחד ויתבאר בפסוק שאח"ז : (ט) וימד את אולם השער שמונה אמות . אמר הכתוב כאן • כי פעמיים מדד אורך כותל האולם ההוא . במדה אחת מצאו קנה א' ובמדתו השני מצאו שמונה אמות ומפרש הכתוב ואיליו שתים אמות • ר"ל שסמך לו אל כותל אולם איל עביו שתי אמות • לכן כשמדד עם האיל מצאהו שמונת אמות • ואם לא תדע לך אם האיל היה אל כותל האולם לקצהו למערב או לקצהו למזרח והאולם היה פנימי לו • מפרש הכתוב ואמר ואולם השער מהבית היינו שכותל האולם היה לפנים לחבית • והאיל למזרח הכותל סמוך אל השער • ויתכן מה שסיים הכתוב כאן ואולם השער מהבית• גם יתכן מ"ש פסוק ח' אולם השער מהבית היינו שמדדו מכלפי הבית • גם יתכן ברישׁ פסוק ט' שמדד מצד השער והתחיל מן האיל כתוב סתם את אולם השער ח"א ונפרש מעתה האיל כדעת המפרשים היינו עגול מל' כאלה וכאלון • ונאמר כמו שארכו שתים כן ברחבו שתים : (יא) וימד וגו' • אורך השער י"ג אמות • בדברינו מפורש היטיב סף אשר כנגד חומת הבנין קנה א' • וסף השער קנה אחד וגבול אמה אחת הרי י"ג אמות אורך ומפרש ואילך : (יב) וגבול לפני התאות אמה אחת • ואמה אחת גבול מפה.נאמר בזה כי אלו שני הגבולין האמורים כאןשניהם היו באורך השער ממזרח למערב ויתכן שלא אמר הכתוב אמה אחת מפה ואמה אחת מפה כדרך שאר הכתובים הבאים לחשוות דבר שהוא מצד א' מימין או משמאל כן הוא בצד השני • אלא בא הכתוב להורות כאן על שני הגבולים אשר מצד אחד • לכן שפיר ג"כ מה שנשנית ואמה אחת גבול וגו' • ונאמר שאמה אחת גבול לפני התאות היינו בין השער החיצונה ובין התא הראשון • ומ"ש ואמה אחת גבול מפה היינו בכלות התאים היה גבול בין התא השלישי ובין השער אשר בסוף התאים•וענין הגבול באנו לומר שהוא בנין חומה עוביו אמה ממזרח למערב דבוק אל כותל העזרה לפנים אל כתפות פתח השער עד למעלה מזה ומזה הם בולטים לפנים ונגבל בזה תמונת השער מעל כל החומה • והתא הראשון כותלו המזרחי דבוק אל הגבול • ע"כ למטה כנגד התא איננו ניכר בליטת הגבול מעל החומה אבל בהיות התא נמוך (חצי ארכו ורחבו) וכל השערים היו גבוהים • היה הכרת הגבול ההוא רק למעלה מגג התא • וז"ש הכתוב אח"כ : (יג)וימד את השער מגג התא לגגו•ר"ל השער נקרא היינו מה שהוא נגבל וניכר מעל שאר כל החומה • והנה הכירו כאן ע"י עובי אמה אשר אל כתפות פתח השער משני עבריהם וכשבא למדוד רחב הבליטה היינו מצפון לדרום לא היה יכול למדוד למטה כנגד התא שהתא דבוק אל הגבול • וזה שהקדים הכתוב לאמור • וגבול וגו' • והתא שש אמות מפה וגו' • ר"ל ע"כ נמנע למדדו למטה בארץ כנגד התא אלא מדד את הגבול בגובה למעלה מגג התא ועד גובה גגו של השער שם היה ניכר בליטת הגבול מעל החומה • ושם למעלה מגג מדדו • ז"ש וימד את השער מגג התא היינו אותו החלק אשר למעלה מגג התא ועד גובה גגו של שער ז"ש לגגו • שם מדד רחב בליטת השער • והנה הוא רחב כ"ה • ואמר רחב היינו מצפון לדרום שהיו כתפות הפתח בולטים מעל החומה ממזרח למערב אמה ורחב זה הבליטה מצפון לדרום ז' אמות ומחצה מעבר א' של פתח • וכן ז' אמות ומחצה מעבר השני וחלל הפתח רחב עשר בנתים הרי רחבו כ"ה אמה : (יד) ויעש אלים ס' אמה • נוח לנו לפרש ולאמר שהאי מדת ס' אמה • קאי על האורך או על הרוחב • משאלו נפרש על הגובה כי לא מצינו בכל המקראות הללו מדה מפורש על הגובה כ"א גבי הבנין וקומת קנה אחר אף כי נאמר גם הסתום בכתוב יפורש על הגובה • ובאנו לומר לפי מ"ש בספ"ק דתמיד • ומי הוי אכסדראות בעזרה כו' אר"ח באכסדרות של בנין . ופי' המפרש לתמיד עמודים של אבן היו בעזרה סביב כו' . ונאמר כמו כן יהיו אכסדראות בע"נ על עמודים של אבן ועמוד עגול של אבן נקרא בלשון הכתוב כאן איל • ואמר הכתוב שמדת כל אכסדרה אשר אצל כל כתף של כל שער תהיה אורך ס' אמה • ח"ש ויעש אלים ס' אמה • ר"ל סידר אילים בשורה ואורך שורת האילים ס' אמה • ולא פי' כאן מספר האילים שעמדו באורך שורה כזו • ולא עובי כל איל • ולא המרחק שבין איל לחבירו : כאשר השמיט הכתוב שארי הפרטים אשר אינם מוכרחים לכלל מדידת הבית. וביאר הכתוב עוד ששורת אלים הללו עמדו במישור אל איל החצר השער • ר"ל כמרחק איל אשר לשער מכנגד כתלי העזרה כן הוא המרחק אשר משורת האילים עד כותל העזרה • וז"ש ואל איל החצר השער , ולפי מ"ש בסוכה נ"א ב' • מה תיקון כאותה ששנינו חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא כדי שיהו הנשים רואות מלמעלן כו' אפשר לומר כאן נעשו האילים ואכסדרה עליהם , יהיה רצפה על גבי האכסדרה ויהיו הנשים רואות מלמעלה כו' , ואפשר רמז לזה מלשון ויעש דכתיב כאן גבי האלים אשר לא נמצא לשון ויעש בכל המקראות הללו כי לא יתכן על מראה בבנין העתיד לשון מעשה ועשיה • לולא שרמז בל' ויעש מל' תיקון כמ"ש חז"ל כנ"ל : (טו) ועל לפני שער האיתון•על לפני אולם שער הפנימי חמשים אמה•הנה מה שפירשו לפני שער האיתון היינו מתחילת כניסת השער , מתבאר שפיר לפי דברינו לעיל , שגם דרך עובי חומת הבנין נכנסין אל השער , ואין לבא אל השער כ"א להכנס תחלה דרך חלל חומת הבנין• וחומת הבנין עולה במספר החמשים של אורך השער , לכן דקדקו לומר מתחילת כניסת השער : וממ"ש על לפני אולם שער הפנימי משמע דאין אולם שער הפנימי בכלל החמשים אמה , ובדברינו החשבון מכוון חמשים אמה עד לפני אולם ; היינו את סף השער קנה אחד , ואת סף א' קנה אחר הרי י"ב אמה עמש"ל פסוק ו' ואמה גבול לפני התאות הרי י"ג , ושלשים תאים כל תא קנה א' אורך • הוא י"ח אמה • הרי ל"א אמות שני חללים בין שלשה התאים וכל בין התאים חמש אמות הרי מ"א אמות • ואמת אחת גבול מפה אצל סוף התאים עמ"ש לעיל פסוק י"ב , וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה א' עמ"ש לעיל פסוק ז' , ואיליו שתים אמות עמש"ל פסוק ט' הרי שפיר נ' אמות עד לפני אולם שער הפנימי ואין האולם בכלל וכל הרוצה ליטול את שם לפני אולם שער הפנימי כדרך שפירשו המפרשים נסכים אליו לבטל ביאורינו לעיל פסוק ו'• ונפרש מעתה שלא עלה חומת הבנין למעלה אל כתפות השער כנגד השערים אלא שגם נגד השערים היה נמוך ככל הבנין כולו , וא"כ אפיק מחשבון נ' אמה אורך השער האי ששה של עובי הבנין , ועייל ששה אורך כותל האולם עמש"ל פסוק ח' , תגם בפסוק י"א אורך השער י"ג אמות נפרש מעתה מעתה החשבון היינו סף השער קנה א' ואמה גבול לפני התאות • והתא הראשון הדבוק אל הגבול קנה אחד • אבל מכאן ואילך מפסיק משך אורך בנין השער , החלל חמש אמות אשר בין התאות:(טז) וחלונות אטומות אל התאים וגו' , לאשר ראינו דרך ארכטיקתון בוני היכלי מלך ושרים , לעשות על פני כל אורך כותל ההיכל מבחוץ , סדר החלונות במרחקים שוים איש אל אחיו , במכוון יותר כי השתוות המרחקים תשיש ראש תפארת ההידור בעין הרואים, ויש מן המקומות אשר ראוי לבא שם חלון לפי הסדר שמבחוץ • אבל בלתי ראוי לבא שם חלון לפי סדר המחיצות שבפנים החכם יודע פשר דבר • לעשות מקום ההוא הכותל אטום אלא שמבחוץ עושין צורת חלון מעין צבעים , נדמה בעין הרואים תמונת חלון בלתי מבטל הידור השתוות המרחק בין חלון לחלון • ובסגנון זה יתכן שם חלונות אטומות כי נראין חלונות והמה אטומות וכשבא הכתוב לדבר על שני מיני החלונות במקום בנין אחד • קראן זה אל זה שקופות , ז"ש מלכים א' ו' י"ד ויעש לבית חלוני שקופים אטומים • ר"ל איזה מן החלונות היו שקופים ואיזה מהן היו אטומים ובאנו לומר כאן בבנין העתיד • הנה התאים והאילים אשר בבניני השער • אמר הכתוב כי לעבר אשר לפנימה לשער , אין להם כי אם חלונות אטומות אם מפני שהוא דרך מעבר לכל • ואם בפני שאורם מעט כי חללת אינו אלא עשר אמות , אבל בעבר השני אשר פנימה אל החצר • הם חלונות ממש , ז"ש וחלונות אטומות אל התאים ואל אליהמה לפנים לשער , כי שם לא היו כ"א אטומות לכן לא הזכיר כאן שקופות כדרך שהזכיר במלכים : וכן לאלמות • היינו שגם לכותלי האולם היו חלונות אטומות לעבר אשר פנימה לצד חלל השער , ולפי דברינו כי אורך חמשים של השער לא נחשב כ"א עד כותלי האולם ולא האולם בכלל שם השער יתכן שפיר מ"ש כאן וחלונות אטומות וגו' לפנימה לשער , ואח"כ אמר וכן לאלמות כי האולמות אינם בכלל השער : וחלונות סביב סביב לפנימה • היינו פנימה לחצר ששם חלונות ממש , לכן הזכירו סתם

חלונות

*ולפסר סטעס מסוס דבבית סני סיתס חומת ע"נ רחוקס מן ססיכל רכ"ג אמס ונ::לאת עומדת בגובס ססר • עסו חומת סחיל רחוקס מןסחומס סגדולס ככדי לאמן אליס קרקע ססר' לחיזוק יתירס משא"כ בשל עתיד תסיס חומת ע"נ בשפולי ססר רחוקס מן ססיכל שס"א אמס .כמבואר אללינו לקמן לכן די לס באימון קרקע מעט • ותתקרב חומת סחיל אל חומת עזרת נשים :

חלונות : (יז) ויביאני אל החצר החיצונה • היינו אחרי שנכנס דרך כל אורך השער תראהו הבנינים אשר סביבות הכותל שנכנס בו : והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר סביב, היינו שניהם דבוק אל הכותל לארכו של כותל האחר קרוב אל המקצוע , והאחר סמוך אל השער • ומפ״ש ואילך. שלשים לשכות אל הרצפה והרצפה אל כתף השערים • היינו שהרצפה תמוך אל כתף השער והלשכות סמוך להרצפה לצד המקצוע : שלשים לשכות אל הרצפה • נוכל לאוקמי כי השלשים לשכות כולם להדדי קיימי לאורך הכותל אף כ״א נאמר שרחב כל לשכה ד״א • ר״ל מו אורך הכותל לרעתינו כי מרת חצר החיצונה ת״ק אמה על ת״ק אמה והנה מרת החצי עד חצי השער ר״ן אמה • תן מ׳ אמה חצר למקצועות החצר ששים אמה לאורך האילים , חצי רחב השער י״ב אמות ומחצה • ק״ב אמה אורך השלשים לשכות נשאר עדיין י״ז אמות ומחצה בין הלשכות ובין החצר חקטורות : (יח) והרצפה אל כתף השערים : עמש״ל פסוק י״ד שסביב לחצר החיצונה אל כתף השערים • עשוי אכסדראות , והאכסדרה נשען על עמודים ועמורים עגולים נק״א כאן אלים וז״ש שם ויעש אלים ששים אמה , היינו שאורך האכסדרה ת״ק אמה ושורת האילים רחוק מן הכותל כמרחק איל אשר בשער מן הכותל , וז״ש שם ואל איל החצר השער נמצא רחב האכסדרה : לעומת אורך השער , כמירת אורך השער מן הכותל ועד סוף איל החצר השער • כן הוא רחב האכסדרה כנ״ל , אלא שבלשון הכתוב דכאן נקרא אכסדרה בלשון רצפה • ואפשר מטעם כנ״ל הוא רצפה למעמד הנשים הרואות מלמעלן וכו׳ כדאיתא בסוכה (נ״א ב׳) ואם כזה יתכן שפיר מ״ש בפסוק הקודם ורצפה עשוי והיינו גמי כנ״ל פסוק י״ד שעשיית האמור כאן הוא מלשון תיקון , וכמאמר רז״ל שם מאי תיקון חלקה היתה בראשונה ותקיפוה גזוזטרא כדי שיהיו הנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה , והיה למטה גם כן רצפה למעמד האנשים , ואפשר הרצפה העליונה קצרה מן התחתונה : כי אוכלת מכנה הגזוזטרא המוקפת לה , וז״ש לעומת אורך השערים הרצפה התחתונה : (יט) וימד רחב מלפני השער התחתונה • רחב היינו מצפון לדרום ׳ כי רוב המידות הנאמרים כאן הוא באורך ממז״ח למערב , מלפני השער התחתונה ׳ ר״ל שלא מדד רחב פני כל הקרים מצפונו ועד דרומו , אלא רוח אחת אשר מן לפני שער התחתונה ׳ ולקמן מפ״ש איזה רוח מדד : לפני חצר הפנימי ר״ל גם רוח אחת אשר מלפני השער ׳ לא מדד אותו כולו עד המקצוע • אלא חלק ממנו הנמשך לפני חצר הפנימי : מחוץ • היינו עם עובי כותל חצר הפנימי : מאה אמה הקרים והצפון • ר״ל חלק מן לפני שער התחתונה אשר במז״ח ׳ לרוח צפון עולה המדה מה שהוא כנגד לפני חצר הפנימי מאה אמה ׳ אבל הוא מורחית דרומית אשר מלפני שער התחתונה לפני חצר הפנימי • מידתו פחות או יותר ולא פירש • האומנם שכל השערים היו מכוונים זה כנגד זה • אבל מי יימר לן • שהשערים באמצעית החומות הם יושבים • אלא הרוב מצד אחר והמעוט מצד השני ׳ ולא גילו לן בפרט : הלא תראה בבית שני פרטו רז״ל כל המרות• ומרחקי השערים מן הקצות לא פירשו , אלא סתמו ואמרו הר הבית רובו מן הררום ומיעוטו מן המערב שני לו מן המזרח • וכו׳ ׳ ואף על פי כן כל השערים היו מכוונים ואפשר בשל עתיד תהיה נמי הכי : (כב) והלוניו ואילמיו ותמוריו וגו׳ • הנה בפסוק הקודם כבר כתיב ואלמיו ונשנית כאן לומר לך שהם שני מיני אילמות ׳ האחד לאורך השער לסוף התאים והוא נקרא אולם השער ׳ וכותליו נקראו אולמות , והאחר לרחב השער היינו בריוח שבין תא לחבירו היו אלמות נמשכים להלאה לתוך אויר החצר כדברי אא״ז הגאון זצוק״ל לעיל פסוק י״ג • ולפי זה נפרש מה שכתבתי בפסוק הקודם ותאיו ואילו ואלמיו וגומר חמשים אמה אורך היינו שבא לחשוב הבנינים הנראים בתוך חלל השער לאורך השער וחשיב כסדרן • תאיו זאליו ואלמיו והוא כותלי האולם אשר לאורך השער • ומה שכתבתי כאן ואלמיו ׳ היינו האלמות הבולטים לאויר החצר ולא נ׳אים לעבר אשר לתוך חלל השער ׳ ויפורש בידינו כל הנאמר בפסוק זה • לא נשנית אלא בשביל דברים הנראים לאויר החצר ׳ ובלתי נראים בתוך חלל השער • והוא כי מה שכתבתי וחלוניו• וסתם חלונות הוא חלונות ממש • ובדברינו לעיל פסוק ט״ז מבואר כי לתוך חלל השער היו חלונות אטומות • כ״א לעבר אשר לאויר החצר היו חלונות ממש • וכן האלמות כנ״ל בלתי נראים לתוך חלל השער • וכן התמורים לא היו נראים אלא לאויר החצר ועיין בדברינו לקמן פסוק כ״ו : ובמעלות שבע יעלו בו ׳ פשטות הלשון שהמעלות הם בתחילת כניסת השער : ויעלו בו בעובי הבנין , כדרך המעלות בשער הקרים ועיין בדברינו לעיל פסוק ו׳ : ואילמיו לפניהם • רצה לומר לפני המעלות היינו שכותלי האולם המה לחוץ מכותל החצר החיצונה • ונכנסים תחלה לאולם • ואחר כך יעלו במעלות אשר בתחילת השער : (כה) וחלונים לו וגומר , כהחלונות האלה ר״ל כחילוקי החלונות של שער הקרים המבואר בפסוק ט״ז • והיינו חלונות אטומות מבפנים לחלל השער • ושקופות מבחוץ לתוך אויר החצר: (כו) ומעלות וגו׳ • ותמרים לו אחד מפו ואחד מפו אל אליו • משמע לשני האילים לא היה אלא תימור אחד מפה ותימור אחד מפה • ונאמר כי התימור בא למלאות כסוי פני עובי כותל האולם • כי האיל אשר בין השער ובין כותל האולם לא היה כ״א שתים אמות ענולות ׳ ועובי כותל האולם ששה , ובא התימור בצירו אל האיל • למלאות כסוי מרת עובי הכותל : ומדקחשיב הכתוב לאורך חלל השער תאיו ואליו ואלמיו משמע שהאיל נמשך לצר חלל השער בשורה שוה אל כותלי האולם היינו אלמיו • ולפי זה נשאר לצר החצר חלל ארבע אמות בין השער ובין כותלי האולם ׳ ובא שם התימור למלאות • ואם כן לא היה התימור נראה אלא לאויר החצר ולא לתוך חלל השער וכנ״ל פסוק כ״ב אבל מדברי הכתוב ט״ז ואל איל תמרים משמע כדברי אא״ז הגאון זצוק״ל כי לאיל אחד היו תמרים : (כח) ויביאני אל חצר הפנימי בשער הדרום , הלשון משמע שבא אל חצר הפנימי ואחר כך נכנס בשער • היינו כי בניני אורך שער הפנימי בולט לתוך חצר הפנימי: כדרך השערים שבחצר החיצונה בולטים לתוך חצר החיצונה , ויתכן לפי זה מה שכתבתי לקמן פסוק ל״א ול״ד ואילמיו אל חצר החיצונה • בא לומר אף אומנם התאים והאילים נמשכים לתוך חצר הפנימי ׳ מכל מקום אילמיו אל חצר החיצונה ועיין רש״י : ומה שכתבתי וימד משער אל שער מאה אמות , היינו מסוף שער החצר החיצונה עד תחילת שער חצר הפנימי • כי שער חצר הפנימי תחילתו שוה אל חומת חצר הפנימי : וימד את שער הדרום כמדות האלה ׳ היינו רחב הפתח עשר אמות אורך השער י״ג אמות : (ל) ואלמות סביב וגו׳ • לא כתיב ואלמיו • היינו שבא הכתוב לומר כאן אלמות שאינם של השער • אלא שסביב כותל חצר הפנימי מבפנים היו אלמות , אורך כל אחד כ״ה אמות • היינו לאורך השער , ורחב ח׳ אמות היינו לרחב השער : (לא) ואילמיו אל חצר החיצונה • כאן אמר אלמיו ׳ היינו אלמות של השער והוא כי כותל האולם מבחוץ לשער בולט אל החצר החיצונה : ומעלות שמונה מעליו • לא נאמר כאן באותו לשון שנאמר במעלות חצר החיצונה • ושם נאמר ויעל במעלותיו שבע מעלות יעלו בו ומעלות שבעה עלותיו ׳ כולם בלשון עולה במעלות . אלא שכאן חשבם . בדרך ירירתו מחצר הפנימי אל החיצונה ולכן סמך לו ויביאני אל חצר הפנימי • היינו מפני שכבר ירד לתוך חצר החיצונה • וכן אתה אומר בפסוק ל״ד ול״ה : (לו) תאיו אליו ואלמיו וגומר • כאן לא כתיב ותאיו ואליו ׳ כדרך שכתוב בכל השערים והוא כי נשתנה שער זה מן כל השערים • כי השער הזה באו האילים לתוך חצר החיצונה כרלקמן ע״כ נתבטל הסדר שאמר בכל השערים ושם נאמר וימד את השער והתאים סמוכים אל השער לכן כתיב ותאיו , ובסוף התאים סמוכים האלים נאמר ואליו סמוך אל האלים כותלי האולם נאמר ואלמיו • אבל בשער הצפון הלזה הנה התאים לפנים מן השער והאילם לחוץ אל החצר החיצונה לכולא בא אליהם וי״ו החיבור : (לז) ואיליו לחצר החיצונה • הוא זה שאמרנו • כי נשתנה שער הצפון הזה בהיות איליו סמוכים אל השער מבחוץ לחצר החיצונה • ולא הזכיר הכתוב כאן ואלמיו אל חצר החיצונה משמע שהאולם מבפנים לשער לתוך חצר הפנימי וכרלקמן : (לח) ולשכה ופתחה באילים השערים ׳ באילי השער לא נאמר אלא השערים והלא בכל שער השערים לא היה לשכה ופתחה באילים לכן נפ״ש האי בי״ת באילים היינו במקום. ר״ל במקום שהיו אילים בשאר השערים והוא בין שער הפנימי ובין כותלי האולם • כדברינו לעיל פסוק ט׳ , אבל בשער הצפון הזה , נפקד מקום האילים בין השער וכותל האולם ל״ז , הוכן לשכה ופתחה במקום האיל , וז״ש לשכה ופתחה באילים השערים ׳ וכן הוא הראוי ללשכה אשר שם ידיחו את העולה להיות סמוך אל האולם , ובאולם שלחנות לשחוט אליהם כרלקמן : (לט) ובאולם השער שנים שולחנות וגומר , אולם השער היינו חלל האולם שלפנים משער הפנימי כנ״ל פסוק ט״ו , נמצא אתה אומר בחלל האולם לפנים מאורך השער היו שם ארבעה שלחנות, כמ״ש שנים שלחנות מפה ושנים שלחנות מפה : (מ) ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער וגו׳, האי פתח השער שב אל השער שהזכיר בפסוק הקודם ובאולם השער , והוא סף השער אשר מאצל אולם השער, לפי דברינו לעיל פסוק ז׳ , ואמר ואל הכתף האי כתף היינו שורת שלש התאים, נמשכים מכנגד רחב הפתח אמה וחצי מפח , וכן שורת שלש התאים שכנגדם נמשכים מכנגד רחב הפתח אמה וחצי מפה (כדעת רש״י במקצת) ונשארו כתפים לפתח , אמה וחצי מפה ואמה וחצי מפח • והיינו כתף מחוצה לעולה לפתח השער : שנים שלחנות היינו זה בצר זה לאורך השער . ורחב השלחן אמה וחצי כמלא רחב כתף השער , ואם כדברינו זה נמצא חלל השער שבין תאים הימנים והשמאלים , י״ג אמה ושני התאים שבשני צדי החלל , רחב כל תא קנה א׳, הרי כ״ה אמה רחב השער, וזה מ״ש בכל הכתובים רחב השער חמש ועשרים אמה, אלא מה שפרשתי לעיל כבר נדפס ואין להשיב : ואל הכתף האחרת אשר לאולם השער , היינו מבפנים לשער אשר לצר האולם , גם שם נמשכים כותלי האולם , מכנגד רוחב הפתח אמה וחצי מפה ואמה וחצי מפה , ונשאר כתפיים לפתח השער מבפנים , גם שם שנים שלחנות מפה ושנים מפה , נמצא מבפנים לשער בצר אחר ארבעה שלחנות , שנים סמוך אל הכתף אשר לאולם ושנים באולם , הרי ארבעה שלחנות מפה • וארבעה שלחנות מפה לכתף השער ומה היו משמשות מפ״ש ואילך : (מא) ארבעת וגו׳ שמונה שלחנות אליהם ישחטו , ולפ״ז שפיר ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה׳ , היינו אל השלחנות אשר לפנים מהשער והוא על ירך המזבח צפונה , והמפרש האולם הוא לחצר החיצונה מוכרח לומר קרושתו כלפנים , ולדברינו בין הכל הוי י״ב שולחנות שמונה מבפנים לשער אשר לאולם השער , וארבעה מחוצה לעולה לפתח השער , שנים אל הכתף מפה ושנים אל הכתף מפה , וז״ש : (מב) וארבעת שולחנות לעולה , היינו אשר מחוצה לעולה לפתח השער כנ״ל : (מג) והשפתים טפח אחד בבית סביב וגו׳ , בבית בפנים בתוך הלשכה אשר פתחה באילים ; כי שם ידיחו את העולה , ע״כ ראוי להיות ההפשטה ג״כ שם כי ההפשטה וההרחה כל כבודה פנימה ולא לעיני כל עובר : ומחוצה לשער הפנימי , לשער החצר הפנימי לא כתיב אלא לשער הפנימי והוא ע״ר שבארנו לעיל פסוק ט״ו , על לפני אולם שער הפנימי , ר״ל סף השער אשר מאצל אולם השער והוא לסוף התאים ׳ והיינו פנימי לכל בניני אורך השער ואמר מחוצה לשער ההוא אשר הוא פנימה אל הבית להלאה מכותל החצר ל״ח אמה , נראה לו לשכות שרים בחצר הפנימי , אלא חוצה לו לשער ההוא , ר״ל קרובים אל כותל החצר יותר משער הפנימי , והיינו אל כתף שער הצפון היינו לעבר שער הצפון שנמשך לפנים לעזרה ׳ (מה) וידבר אלי זה הלשכה וגו׳, ר״ל לשכות שרים היינו הרבה לשכות , והראה לו לשכה אחת מהם לכהנים שומרי משמרת הבית וז״ש זה הלשכה אבל הלשכה אשר פניה דרך הצפון אינה כ״א אחת כתיב סתם והלשכה אשר פניה דרך הצפון : (מז) וימד את החצר אורך מאה אמה ורחב מאה אמה, הנראה כי זה הוא מרת מקום הפנוי שבחצר , והוא לבד המקום אשר יכילו השערים הבולטים לתוך החצר לצר צפון ומזרח ודרום , והמזבח למערב ז״ש מרבעת : והמזבח לפני הבית , ולפ״ז עולה רחב כל החצר הפנימי שני מאות אמה , וא״כ רחב חצר החיצונה חמש מאות אמה היינו שמרחק כותל חצר החיצונה מכותל חצר הפנימי בכל צר כפי מרחק אורך השער חמשים אמה , וגם משער החיצונה אל שער הפנימי מאה אמה , וע״ל פ׳ י״ט : (מח) ויביאני אל אולם הבית , וימד אל אולם ה׳ אמות מפה וגו׳ , אמרו חז״ל בעכו״ם מ״ג א׳ אכסדרה תבנית אולם וע׳ תוס׳ שם ד״ת אכסדרה כו׳ שהאולם היה פרוץ במילואו לרוח מזרחית עכ״ל , ונמצא למר אולם דומה לאכסדרה והנה האכסדרה ברוחו הפרוץ , תקרתו נשען על עמודים ועיין בהמפרש לתמיר ספ״ק , וע״ל פסוק י״ד והנה בשל עתיד , האולם ברוחו הפרוץ למזרח ׳ ישען תקרתו על עמודים עגולים והיינו אילים האמורים כאן והעמודים עומדים במקום הכותל ואעפ״כ נק״א פרוץ במילואו ח״ש כותל האולם חמש והאולם י״א כי לולא העמודים אשר במקום כותל למזרח ׳ יפקר שם כותל למזרח האולם , וגם כותלי המזרחי אשר מן האולם לצפון ולדרום לא ניכרו בפנים לחלל האולם והיינו פרוץ במילואו שכותל המזרחי אשר לצררי האולם נראים כלים בשוה אל כותל צפון האולם וכן לדרום ודוחק לומר שנעשה איזה ציון והיכר בין עובי כותל המזרח ובין התחלת אורך כותלי האולם אשר בצפון ובדרום בא הכתוב כאן לספר תבנית אורך הבית כולו וחשב בכל המקומות עובי הכתלים להודיע בהן מרת האורך ממזרח למערב , אמר כאןוימר איל אולם ה׳ אמות , היינו עובי האיל ממזרח למערב חמש והאיל בא במקום כותל מזרחי של האולם : חמש אמות מפה וחמש אמות מפה, ר״ל איל של חמש מימין בבא איש אל האולם ואיל של חמש משמאל • ושני האילים במקום כותל מזרחי עומדים וסדר האילים היינו שאיל א׳ לעומת פרץ הצפוני רחוק מהפרץ שלשה אמות וכן המרחק איל השני מן האיל האחד ג״א, וכן מרחק מן הפרץ הדרומי עד האיל השני ועובי כל איל חמש כי עגולות המה הרי י״ט אמה , וארך האולם עשרים אמה תן אמה המותר אל העמודים אשר על האילים, ר״ל אל כל איל היה עמור א׳ מפה ועמור א׳ מפה ותאמר שכל עמוד עוביו רבע אמה ובין כולם אמה אחת , הרי מרת עשרים כמרת הפרץ במילואו של אילם עשרים אמה , ואמר בראש העמורים משקוף עגול כעין שער . וז״ש ורחב השער שלש אמות מפה ושלש אמות מפה, ר״ל אל כל איל , היה שער שלש כפה ומפה לאיל :

מא (א) ויביאני וגו׳ , וימד את האילים וגו׳, גבי אולם כתיב וימר אל אולם וכן גבי ק״ק כתיב וימר אל הפתח , וכאן כתיב וימר את האילים משמע שני האלים , ואמר ששה אמות רחב מפה , וששה אמות רחב מפה , לכן נראה לפירש״י פסוק כ״ד ושתים דלתות וגו׳, דלתות היו לו שנים מבחוץ ושנים מבפנים , ונאמר כי אל הדלתות שמבחוץ היו לו שני אילים במקום כף השער שהדלתות סמוכים בהם , וכל איל עוביו שלש אמות , ושני האילים רחב מצפון לדרום ששה אמות וכן לדלתות שבפנים שני אילים כנ״ל ואיל אשר לדלת הפנימי סמוך אל האיל אשר לדלת החיצון ובין שניהם ששה אמות ממזרח למערב, ממלאים פני עובי הכותל ששה וז״ש וימד את האילים , ר״ל שני האילים אשר לחוץ : שש אמות רחב , ר״ל בין שניהם ששה אמות ואמה מפה, היינו אשר לחוץ : וששה אמות רחב מפה , היינו האילים אשר לפנים ומפ״ש ואילך , מפו ומפו הנאמר כאן לא תפרש מצפון ומצד דרום אלא לרחב האהל , כעומר ופניו לרחב האוהל ונמצא מפו לימין ומפו לשמאל הוא למזרח ולמערב

עד

עד כאן דברי נכדו יעקב משה, ונשוב עוד להעתיק ביאור מדברי אא"ז הגאון זצוק"ל: ויעש אל אולם, פירוש איל הסמוך אל כותלי האולם, אשר לצפון ולדרום נסמך לכל כותל בקצהו אשר למזרח איל חמש אמות בולט לחוץ אל החצר: אנ"ה בכתבים אחרים מצאתי כתוב והיה בולט שני אמות לחוץ אל החצר. ולפי זה צריך לומר שנסמכו האילים מבפנים אל עובי כותל תמורת שהוא שלש אמות ואינו בולט מבנגד כותל המזרחי של האולם ולחוץ אלא שתי אמות: (מט) ובמעלות אשר יעלו, פירוש העולים אל האולם: ועמודים אל האילים אחד מפה וא' מפה, היינו לכל איל עמוד א' ועמוד א' מפה: (א) וימד את האילים שש אמות, היינו ממזרח למערב: רחב האוהל, פי' האילים עומדים בצירי חלל הפתח וממלאים פני עובי הכותל והיינו רחב האוהל של הפתח: (ב) ורחב הפתח עשר אמות, היינו מצפון לדרום: (ג) וימד איל הפתח שתים אמות והפתח שש אמות פירש כותל המבדיל בין ההיכל ובין ק"ק עוביו ד' אמות, אלא שאיל הפתח בולט לחוץ אל ההיכל שתי אמות, לכן עובי חלל הפתח שש אמות, וז"ש איל הפתח שתים אמות, היינו שמדד מבחוץ בצירי הפתח והפתח שש אמות, היינו מבפנים חללו ממזרח למערב שש אמות: ורחב הפתח שבע אמות, היינו חלל הפתח מצפון לדרום: (ד) וימד את ארכו, היינו של ק"ק: ורחב עשרים אמה אל פני ההיכל, פירש רחבו שוה אל רחב ההיכל: (ה) וימד קיר הבית וגו', ורחב הצלע, הוא צלע הוא תא, והיינו תא המערבי רחבו ממזרח למערב ד' אמות: סביב סביב, ר"ל לצפון ולדרום ג"כ רחב התאים ד' אמות: (ו) ובאות בקיר אשר לבית לצלעות, פי' בין כותל קדשי קדשים ובין התאים תהיה ריוח חמש אמות, ואותו הריות נקרא מונח: ושני קירות התאים, הקיר המזרחי אשר לצד המונח נקרא אשר לבית לצלעות, והקיר המערבי נקרא אשר לצלע אל החוץ, וזה שכתב ובאות בקיר אשר לבית לצלעות, רצה לומר הצלעות היינו הקירות המפסיקים בין התאים נאחזים בקיר אשר לבית לצלעות: סביב סביב, רצה לומר שכן היה גם כן בתאי הצפון והדרום: להיות אחוזים וגו', ר"ל שיהיו אחוזים בקיר אשר לבית לצלעות, ולא יהיו אחוזים בקיר הבית של ההיכל וקדשי קדשים: (ז) ורחבה, ר"ל הקיר אשר לבית לצלעות רחבה מלמטה: ונסבה למעלה למעלה, ר"ל כנוס ומתקצר למעלה, וכן למעלה כנוס ומתקצר עוד עד שנעשה כעין מעלות לעלות על גביהם עד התאים העליונים: כי מוסב הבית למעלה למעלה וגו', ר"ל זה המסיבה אשר עולה ע"י למעלה למעלה, הוא לבית ר"ל בכותל מבפנים לצד התאים, אבל לצד החוץ היינו צד הכותל אשר אל המונח היה הקיר בשוה, וז"ש ע"כ רוחב לבית למעלה, ר"ל מפני שנתקצר הקיר לצד פנים, נתרחב לצד פנים: וכן תחתונה וגו', ר"ל העולה מן התחתונה אל העליונה, עולה דרך התיכונה וממנה אל העליונה (אנ"ה גם בזה לא השמיע השומע כראוי, והנראה לפ"ש לפי שיטתו, כי מ"ש ונסבה למעלה לא תשמע מיניה, שבדיוטא התחתונה לא היה הכותל כנוס ומתקצר, אלא שגם בדיוטא התחתונה הכותל כנוס ומתקצר, וז"ש וכן התחתונה וכן תראה מורה פיסוק הטעמים: (ח) וראיתי לבית גבה סביב, ר"ל קומת הבית גבוה מעל גובה התאים: מוסדות הצלעות מלו הקנה, פי' יסוד הצלעות רחב קנה א'. אבל הכותל שע"ג אינו אלא חמש אמות: שש אמות אצילה, הוא מלשון גובה היינו שגובה היסוד שש אמות: (אנ"ה הנלע"ד לפרש, כי ר"ל בהיות הצלעות רחוק מן הכותל כי המונח מפסיק ביניהם, ואמר הכתוב שיסודות הצלעות קרובים אל כותל הבית בלי שום הפסק, עד אשר נראים כאחד אל יסודות כותלי הבית. ובאמת היסודות נפרדים זה מזה, וז"ש אצילה היינו נפרד ודבוק כאחת כי שם אצילות הונח בכל המקומות ע"ז הענין, וזה שנגדרו עולם האצילות, וז"ש הלא אצלת לי ברכה ר"ל כי הברכות מאוחדים בלב המברך ונפרדים לפי התחלקות המתברכים וכן אתה אומר בפי' הכתוב ויאצל מן הרוח אשר עליו): (ט) רחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות, היינו קיר התאים אשר לחוץ אל צד החצר: ואשר מונח. היינו קיר התאים אשר מבפנים לצד המונח: בית צלעות, רצה לומר הוא מבית לצלעות: אשר לבית: ר"ל הסונח הוא סמוך אל הבית: (י) ובין הלשכות רוחב כ' אמה סביב וגו', ר"ל בין הלשכות אשר בחצר לצפון ולדרום ובין תאי הבית הצפונים והדרומים, עולה חצר המפסיק ביניהם עשרים אמה: (יא) ופתח הצלע למונח, היינו פתח של התאים, פתוח לתוך חלל הנקרא מונח: פתח א' דרך הצפון, היינו בתאים הצפונים פתוח פתח בכותלי הדרומי של התאים למונח אשר בצד הצפון: ופתח א' לדרום, היינו תאים הדרומים פתוח למונח אשר לצד דרום כנ"ל: ורחב מקום המונח חמש אמות סביב סביב, כלומר בצד הצפון ובצד הדרום: (יב) והבנין אשר ע"פ הגזרה פאת דרך הים ע' אמה, ר"ל הבנין כולו אשר למערב עובי הכתלים ורחב התאים והמונח וחלל רוחב הבית בין הכל ע"א, וזה פרטן קיר הצלע אשר לחוץ לצד צפון ה"א ורוחב הצלע היינו חלל התא ד"א, וקיר הב' אשר לצד המונח ה"א, והמונח ה"א, וקיר הבי' ו' הרי כ"ה אמות לצפון חלל ההיכל וכנאתה מוצא לדרום חלל ההיכל ובניהם רוחב חלל ההיכל כ"א הרי ע' אמה: וקיר הבנין ה"א, ר"ל בכלות אורך תאים המערבים שהוא כנגד רוחב ההיכל וכותליו, נמשך ממנו עוד קיר מצפון לדרום רוחב ה"א כנגד חלל שמונח וכן לקצה המזרחי של המונח כנגדו קיר ה"א, ובנין המונח בין הקירות לכן נקרא כאן קיר הבנין: וארכו תשעים אמה ר"ל ארכו של המונח צ"א כי אורך המונח הוא כנגד אורך כל הבית וזה פרטן קיר הבית ו' אמות ק"ק ד"א, קיר המבדיל בין הקודש ובין ק"ק ארבעה. ההיכל ארכו מ' קיר הבית אשר למזרח ששה רוחב האולם לארכו של הבית י"א אמה, כותל האולם אשר למזרח ג' אמות הרי צ' אמה: לא אמנע טוב בהיות לאל ידי להשמיע מה ששמעתי מפורש ושום שכל, בענין המעלות שבין המזבח והאולם במדות ג' ו' ז', בין האולם ולמזבח כ"ב אמה וי"ב מעלות היו שם רום מעלה חצי אמה ושלחה אמה, אמה אמה ורובד שלש, ואמה אמה ורובד שלש והעליונה אמה אמה ורובד ארבע ועיין פירוש הר"ש וסיים ואין הדבר מכוון לי, ומוכרח הרע"ב לפרש רובד ג' המוזכר בראשונה היינו במעלה רביעית, אע"פ שלא נתפרש במשנה אלא שני פעמים אמה אמה ואח"כ מיד אמר ורובד שלש מ' שמעלה השלישית רובד ג'. וכן בהעליונה רובד ארבע, הוכרח הרע"ב להוסיף ולאמר אחר ד' מעלות שהיה לכל אחת אמה, אע"פ שלא נשנית במשנה כ"א פעמים אמה אמה יסמוך לו רובד ארבע. ובשם אא"ז הגאון זצוק"ל שמעתי. כי כן דרך מסדר המשנה כשבא להזכיר ארבעה ענינים, ושלשה מהם שוים זה לזה אלא ברביעי נתחדש דבר, הרי אינו מזכיר אלא שתים הראשונים, ומחסר דברי השלישי כי מן השניים תרון אל השלישי אלא מסיים ברביעי שנתחדש בו דבר, וכן אתה מוצא כתובות פי"א ד' היתה כתובתה ד' מאות זוז, ומכרה ליה במנה ולזה במנה, ולאחרון יפה מנה ודינר במנה, הרי לפניך שהחסיר התנא, כמנה השלישי, ולזה במנה, מפני שנשמע מן השנים הראשונים, וכנכאן היה צ"ל ג' פעמים אמה אמה ורובד שלש ובפעם הרביעי ניתוסף לי לאמור אמה אמה ורובד ארבע. אלא שהחסיר התנא מלחשוב בהשלישית אמה ורובד שלש כדרכו כנ"ל, הרי לך שפיר י"ב מעלות וביניהם כ"א אמות, ואמה המותר עד כ"ב אמה הוא בין המזבח בין התחלות המעלות ז"ש ר"י אומר העליונה אמה אמה ורובד חמש, ר"ל שדעת רבי יהודה כי לא היה רצפה חלקה כלל בין המזבח ותחלת המעלות: (יג) ומדד את הבית אורך מאה אמה, היינו כמו שמפרש ואילך הגזרה והבנין ר"ל עם הגזרה והבנין וגזרה היא הצלעות עם קיר הצלעות, ובנין הוא הבית בכללו, וידעת היום כי אורך הבית מראשית כותל האולם ועד כותל ק"ק המערבי הוא צ' אמה כנ"ל. תוסף עליהם, רחב הצלע ד' אמות וקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות, ועוד אמה

אחת שיתירה היסוד על עובי הקיר, כמ"ש מוסדות הצלעות מלו הקנה שש אמות. (אנ"ה שומע הביאור מפי אא"ז, לא השמיעו כראוי, כי מה נעשה למדת הקיר אשר מבית לצלעות להיות אחוזים בו וגו', אלא הנראה לענ"ד תן אמה היתירה על הקיר אשר מבית לצלעות זה שסתם הכתוב פסוק ט' ואשר מונח בית צלעות אשר לבית סביב, ולא כלל הכתוב לאמר, רחב הקיר אשר לחוץ ואשר מונח בית צלעות אשר לבית חמש אמות, אלא לומר לך כי לא בכל מקום הוא המונח כי במערב לא תמצא מונח כלל, אחרי שאין להתאים פתח למערב, וכן הקיר אשר במערב מבית לצלעות עוביו אינו אלא אמה כי לא נסבה למעלה כנ"ל, כי נכנסים לתאים המערבים דרך התאים הצפונים או הדרומים, כדרך שנכנסים לתאים המערבים שבדיוטא התחתונה שלא נמצא להם פתח למערב, ולא היה בקיר המערבי אשר מבית לצלעות מעלות לעלות דרך עליו לתאים העליונים לכן די לו עוביו אמה) הרי לפניך מבואר הבית אורך מאה אמה: (יד) ורחב פני הבית והגזרה לקדים, היינו לרוח מזרחי של הבית אשר אל פני החצר: מאה אמה, היינו שבעים אמה כפי שנתבאר לעיל פאת דרך הים שבעים, תוסף עליהם בצד המזרחי, גזרה אחר לצפון ט"ו אמה, וכן גזרה א' לדרום ט"ו אמה הרי מאה אמה: (טו) ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה, ר"ל שמדד מצד השני היינו לצד דרום: ואתיקיהא מפה ומפה, היינו כותל נמשך מן קיר הבנין ועד כותל הלשכות בכדי להחזיק הכתלים שניהם: וכל כותל המחזיק בנין אחר נקרא אתיק: מפה מפה, ר"ל משני הצדדים היו אתיקים: מאה אמה, ועם האתיקים הוא מאה אמה והבא מפרש שעם ההיכל ואולמי החצר הוא מאה אמה בכל מקום משני הצדדין ממזרח למערב היא עם הכל מאה אמה (אנ"ה לא אוכל לכוון דברי השומע בביאור הכתובים הללו, ואם אמרתי לשנות את טעמו ולתקן דבריו, הנה הוא חסרון לא אוכל לתקן בתמונת אשר חלקת מחוקק ספון, והנראה לפענ"ד בביאור כתובים הללו כי שם בנין הונח ע"ד שפירשנו לעיל מ"ה היינו חומה נמוכה, הסמוכה אל חומה גדולה ובצורה, ותועלתה לחזק קרקעית אשר נשען עליה יסוד הגדולה והבצורה, ובאנו לומר גם אל חומת ההיכל הגבוה והבצורה אף אם נאמר שהוא כגבוה בית הראשון הוא ג"כ מאה ועשרים גבהו, ע"כ נעשה לו ג"כ חומה נמוכה סביב, והוא שם הבנין האמור כאן ושם גזרה נבא לבאר שהוא מענין לשון כריתה, כמו בין הגזרים האלה, ולולא יראתי פיות הקדושים, הר"ש והבאים אחריו, בפירושו למדות פ"ד ז', האולם עודף עליו ט"ו אמה מן הצפון וט"ו אמה מן הדרום, והוא היה נקראת בית החליפות ששם גונזים את הסכינים ופירש הר"ש ע"ש הסכינים שגנוזים שם קרוי בית החליפות שכן בלשון רומי קורין לסכינים הגדולים חלפים עכ"ל, ולדעתינו מי סגיא לן לשונינו הקדושה, ולמה לא נקראת בית הסכינים ע"כ גרסה נפשי לתאוה להסיר מרבריי תורתינו הקדושה, כל לשון וכל דוחק, ובאנו לומר כי זה בנין אולם העודף כו', לא היה נמשך כאחר עם עיקר האולם וכותליו, אלא נבנה בפני עצמו, והיה הפסק מעט בין כותלי האולם אשר לפני הבית ובין אולם העודף, וכעין שני גזרים וז"ש עודף עליו, וזה אולם העודף כנ"ל נקרא בלשון הכתוב כאן גזרה מטעם כנ"ל, ובלשון המשנה נקראת בית החליפות שהוא ג"כ מלשון כריתות כמו כליל יחלוף וחלפה רקתו, היינו ע"ש שהוא נגזר ונכרת מעיקר האולם וכותליו: אלא מלתא אגב אורחיה קמ"ל תנא דמתני' בית החליפות מה הוא משמש. אמר ששם גונזין את הסכינים. אבל עיקר חומת הבנין תועלתו חיזוק הקרקע אשר אל יסוד חומת ההיכל: ולפ"ז ע"כ אורך זה הבנין הנקרא עורף האולם ובית החליפות כאורך כל ההיכל כולו לצפון וכן לדרום עד מקצוע המערבית דאל"כ לא יושלם תועלתו. חיזוק קרקעית יסוד חומה הגדולה כולו: כי איך יתחזק כולו. אם נאמר שאורך הבנין רק כנגד כותלי האולם ולא כנגד כל אורך הבית. ומלשון משנה ה"ל משמע ג"כ שע"כ עודף האולם הוא נגד ההיכל ג"כ. וז"ל המשנה מן הצפון לדרום שבעים אמה וכו'. כותל ההיכל שש ותוכו עשרים אמה וכו' עורף עליו האולם כו'. ואם איתא שעורף האולם אינו אלא כנגד האולם הבית ולא יותר, ה"ל להתנא לחשוב תוכו של אולם באמצע ולא תוכו של ההיכל וכן ממש"ש מה הארי כו' ותנה הארי איננו בולט מן הצדדים רחבו אשר מלפניו, וכבר יישב הכ"ס קושית הראב"ד על הרמב"ם פ"ד ה"ה. אלא שהתוי"ט כ' וז"ל שמלבד אותה משנה יש להשיג עליו, לפי שאין מי שיכריחנו להעריף האולם בכל צד ע"כ וברבריינו נראה מוכרח דעת הרמב"ם, וגם מדוקדק לשונו בפירושו בסוף פ"ד דמידות וז"ל היו מטין הבנין מעט לצד מערב וכו' עכ"ל הרי קראוהו לעורף האולם המעריף לכל רוח צפון עד מקצוע המערבית בשם בנין כדברינו כנ"ל והנה בו בלשון שהביא התוי"ט דעת הרמב"ם בו בלשון מתפרש דברי כתוב הלז. וז"ל התוי"ט דעתו כדברי הרמב"ם בחבורו, שהאולם היה מעדיף לכל רוח צפון כנגד התאים עד מקצוע המערבית, והיה תוכו י' אמה וכותלו ה' אמות וז"ש הכתוב והבנין אשר ע"פ הגזרה, ר"ל כותל אולם המעדיף: פאת דרך ים, היינו לכל רוח צפון עד המערב: רחב שבעים אמה, היינו קרוב עד למקצוע המערבית כי במקצוע מטין הבנין מעט לצד מערב, ולא נשאר שם הרחב כ"א שבעים אמה: וקיר הבנין חמש אמות, היינו מ"ש וכותלו חמש: וארכו תשעים אמה, היינו כשתחשוב כל רוח צפון כנגד התאים זולת הקיר אשר חוץ לצלעות כי לשם לא הגיע אורך הבנין, כמ"ש צד מאחוריו, וכן זולת כותל מזרחי של האולם שהוא עובי הגזרה, כמ"ש והבנין אשר ע"פ הגזרה תמצא לפניך אורך תשעים אמה, הא כיצד רחב האולם אחד עשר, כותל ההיכל ששה ותוכו ארבעים, כותל המפסיק בין ההיכל ובין ק"ק שתים אמות כמ"ש וימד איל הפתח שתים אמות, ותוכו של ק"ק עשרים וקיר הבית ששה, ורחב הצלע ארבע אמות, וקיר אשר מבית לצלעות אמה כנ"ל הרי אורך חלל התאים תשעים אמה וכן אורך הבנין תשעים אמה: (יג) ומדד את הבית אורך מאה אמה, ר"ל הבית בכללו עם האולם וכותלו למזרח חמש אמות ועם קיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות, נוסף על התשעים אמה כנ"ל הרי מאה אמה: והגזרה והבניה וקירותיה אורך מאה אמה, לא שנכפלו הדברים, אלא בא לומר כאן מדת ארכו של הבנין, עם הגזרה ועם הקיר שלה אשר למערב הרי הוא ג"כ מאה אמה: (יד) ורחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה, ר"ל רחב מדת פני הבית למזרחו מן הצפון אל הדרום מאה אמה, היינו רוחב האולם וכותליו שבעה אמה כנ"ל. עודף עליו האולם ט"ו אמה לצפון וט"ו אמה לדרום, וכדברינו שעורף האולם למזרח נפרד ונגזר מעל כותלי האולם. ונקרא בלשון הכתוב כאן גזרה: (טו) ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה, ר"ל שמדד אורך הבנין לבד כותל הגזרה, וז"ש אשר על אחריה והיינו אורך הבנין אשר אחרי עובי כותל הגזרה. ומצא במדתו ג"כ מאה אמה. ותנא עם האתיקים, וז"ש ואתיקיה מפו ומפו. ר"ל מצפון ומדרום והאתיק הוא כותל נמשך מן סוף אורך הבנין עד תחילת אולמי החצר אשר מצד כותל מערבי של חצר הפנימי כדי לחזק שני הכותלים כדעת אא"ז זצוק"ל שכל כותל המחזיק בין שני בנינים נקרא אתיק. וקיר אשר חוץ לצלעות מתא המערבי הוא קרוב אל אולמי החצר המערבי, לדברינו כי חצר הפנימי מרובעת, ר"ל לפי דברינו לעיל שאורך השערים לפנים לחצר, א"כ מחומת מזרחי של חצר הפנימי עד המזבח מאה וחמשים אמה ע"ל מ"ה מ"ז, וכן הוא מצפון וכ"ה מדרום, ואם נאמר שאמצע המזבח הוא אמצע העזרה, ואמצע של המזבח הוא י"ב אמה כמ"ש והאריאל י"ב אמה אורך וגו' רבוע, הרי קס"ב אמה מן האמצע עד שלשת הצדדים לצפון ומזרח ודרום, ואם נאמר כמו כן למערב חשוב מן אמצע המזבח י"ב אמה, בין המזבח לאולם כ"ב אמה והאולם עם הבית וכתליו מאה אמה הרי קל"ד אמה ישאר בידך עד כותל מערבי של החצר עד קס"ב אמה המותר כ"ח אמה, צא מהם לאורך אולמי החצר שבמערב כ"ה אמה, נשאר שלש אמות בין האולמים ובין כותל מערבי

מערבי של ההיכל • ומן אורך קיר הבנין, אשר הוא פחות מאורך הבית כולו ה' אמות כנ"ל ועד כותל אולמי החצר היה אתיק ר"ל כעין מסה, הנבנית כהיום בין שני צידי בנינים אשר לרחוב קצרה, לרחוק השני בנינים אנה ואנה שלא יטו הכותלים אשר לצידי הרחוב, והיה האתיק מכל מקום ה' אמות אשר מסוף קיר הבנין ועד סוף קיר אשר חוץ לצלעות וגם שלש אמות אשר בין קיר הצלעות ובין אולמי החצר כנ"ל ועוד אוכלות שתי אמות בתוך כותל אולמי החצר הרי עשר אמות, ואורך הבנין צ' אמה הרי לפניך אורך הבנין ואתיקיהא מסו מאה אמה, ואמר הכתוב שהראה לו עוד מדה אורך מאה אמה, ז"ש וההיכל הפנימי ואולמי החצר, ר"ל מן פנימית של ההיכל במזרח היינו זולת כותלו למזרח וזולת אורך האולם וכותלו למזרח, אל מן פנימית של ההיכל ועם אורך אולמי החצר נמצא ג"כ מאה אמה, כיצד אורך הבית מן התחלת כותל האולם הרי מאה אמה, וכשבאת לחשוב מן פנימית של ההיכל, צא מהן כותל האולם חמש והאולם אחד עשר וכותל מזרחי של ההיכל ששה, ויצא לך כ"ב אמה, תן במקומם, אורךאולמי החצר, ועוד שלש אמות אשר בין האולמות ובין ההיכל כנ"ל הוא כ"ח אמות הרי בין הכל מאה וששה אמות, אלא כל פרט שלא הגיע לעשר לא קחשיב ומאה קרי ליה, ואפשר זה הדבר שלא פירש הכתוב וההיכל הפנימי ואולמי החצר, בהדיא מאה אמה היינו מפני הפרטים שהגיע ליותר מן מאה, (טו) הספים וגו' סביב לשלשתן נגד הסף שחיף עץ וגו' • תורה לאל מפורש אצלנו במ"א ו' יו"ד ויבן את היציע על כל הבית חמש אמות קומתו ויאחז את הבית בעצי ארזים, ויהי דבר ה' אל שלמה לאמר הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחוקותי וגו', והארכנו שם לברר כי היציע אשר עושין לבית סביב בעצם וראשונה נעשית חיזוק לחומה מבלי יעלה בו בדק, ואגב משמשין בתוך החלל שבין כותל היציע ובין חומת הבית, ז"ש חז"ל המוכר את הבית לא מכר את היציע, ונאמר ג"כ שהיו משקעין ארזים בתוך החומות הגדולות והגבוהות אורך הארז לאורך הכותל, תשמרנו ג"כ מלהעלות סדקים בחומה, ע"ד שנותנים כהיום עשת ברזל בתוך החומות הבצורות, ז"ש ויאחז את הבית בעצי ארזים, ר"ל שעשה אחיזה וחיזוק לבית, ואף על פי שכבר כתיב כל פרטי היציע בפסוק ה', בא הכתוב כאן לומר, בשעה שעשה היציע וגם האחיזה בעצי ארזים, האומנם כי הכל בכתב מיד ה' עליו השכיל, אעפ"כ בא לו האזהרה, לאמר אל יבטיחך לבך, כי ע"י החיזוק כנ"ל תתגהו אהל בל יצען, אלא הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחוקותי וגו', ולא אעזוב את עמי ישראל, ונאמר כי כאן בבנין העתיד תהיה גם כן עץ בתוך ההומה במקומות המצוי להיות שם בדק, והוא כנגד המקומות החללים שבחומה, ושלשת מקומות הם החלולים, היינו הספים והחלונות והאתיקים: סביב לשלשתן, ר"ל סביב שלשה חלולים הללו עשה אחיזה מעצים וכן מורה פיסוק הטעמים, ואח"כ חשב שלשה המקומו' הנ"ל בפרט, וחשב מלמטה למעלה ועל האתיקים אמר, נגד הסף שחיף עץ סביב סביב, ר"ל כי האתיק הוא כיפה חלולה כנ"ל עומדות על שני סיפים ואמר נגד הסף שחיף עץ: ועל החלונות אמר שלא נתן בהם שחיף עץ סביב סביב, כ"א בתוך הכותל אשר למטה מן החלון ועד הארץ נתן שחיף עץ, וכן כסה בשחיף עץ למעלה על חלל החלון•וז"ש והארץ עד החלונות והחלונות מכוסות, ואמר נגד הפתח לא היה שחיף עץ למטה בארץ, כי האסקופה למטה בארץ, אלא שעל הפתח נתן שחיף עץ, וז"ש על מעל פתח:ואמר עוד מקום אחד שנתון בו עץ לחיזוק • והוא כמ"ש חז"ל מרות ג' ח' וכלונסות של ארז היו קבועין מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט וכלשון הזה נאמר בכתוב כאן ועד הבית הפנימי ולחוץ, היינו מכותלו של היכל לכותלו של אולם, והוא כדעת הרמב"ם פ"א ה"ט מהבה"ב, וז"ל ואין בונין בו עץ בולט, ר"ל וכל שאינו בולט אלא רשקעית בבנינא או אפילו בולט אלא שאינה נבנית בתוך החומה ה"ז מותר: ואמר הכתוב כאן • כי נמצא בו עץ בולט היינו מבחוץ אל כל הקיר סביב, והוא ע"ד מ"ש מ"א ו' ט"ו ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים וגו':ונשוב עוד אל הביאור אשר בשם אא"ז הגאון זצוק"ל: (טז) הספים • הם המזוזות: והחלונות האטומים • היינו שיכולים להסתם כנ"ל:והאתיקים • היינו כנ"ל: סביב לשלשתן • ר"ל אלו השלשה הסיפים והחלונות והאתיקים: נגד הסף שחיף עץ, ר"ל אל כל סף שהיה בכל אחד מן השלשה ובתוך האתיקים היו להם ג"כ חלונות ונמצאו להם סף ג"כ: שחיף עץ•פי' עץ קצר כל אחד כרחב סוף אבל מה שעל הקירות היו נסרים רחבות וגדולות, מרות כמדות הכותל וז"ש ואל כל הקיר סביב סביב בפנימי ובחיצון מדות: והארץ עד החלונות פי' מהארץ ועד החלונות הוא שחיף עץ קצרות: והחלונות מכוסות היינו החלונות עצמם מכוסות בשחיף עץ קצרות: (יז) על מעל הפתח, היינו ממעל הפתח ועד התקרה: ועד הבית הפנימי • היינו כותל ק"ק מפנים: ולחוץ, פירש כותל ק"ק מצד החוץ אל ההיכל: ואל כל הקיר סביב סביב, היינו כל הכתלים שבפנים לבית ק"ק: ובחיצון, היינו בתוך ההיכל: (יח) ועשו כרובים ותמורים • פירש שהיה כרוב ובצירו תמורה, ואצל התמורה כרוב מצדו השני וכן עשוי אל כל הבית מסביב, וז"ש ותמורה בין שני הכרובים: (יט) ופני ארם אל התמרה מפו וגו', הוא כפירש"י: (כא) ההיכל מזוזת רבוע: היינו כפירש"י שהוא בתמונת מרובע בארבעה קצות משא"כ בבית ראשון כתיב מזוזת חמישית, שהוא בעל ה' קצות: ופני הקדש המראה כמראה: רצה לומר מראה פני קדשי קדשים כמראה המפורש בהיכל היינו כרובים ותמורים ושנים פנים לכרוב וגו': (כב) המזבח וגו' • רצה לומר המזבח אשר לפני הקדשי קדשים, והוא של עץ שלש אמות גובהו מן הארץ: ומקצעותיו לו • היינו שלא היה עג"ל כי אם בעל קצוות: וארכו • היינו פס העליונה ארכו שתים אמות: וקירותיו, עשוי כותלים סביב להניח עליהם הפס: עץ, פירש הכל של עץ: (כג) ושתים דלתות להיכל ולקדש.פי' בין בהיכל ובין בקדש היו דלתות מבפנים למזוזה • וכן דלתות מחוץ למזוזה: (כד) ושתים דלתות לדלתות, פי' כל דלת מהם נפתחת לחצאין, חציו נפתח לצפון חציו נפתח לדרום: שתים מוסבות דלתות•פי' שתים אלו החצאין מוסבות עוד להתחלק לדלתות ומפרש ואילך ב' לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת,ר"ל לחצי האחרת אשר מצד השני: (כה) ועב עץ על פני האולם מהחוץ, פי' העב עץ שהיה על ההיכל היה יוצא לחוץ על פני האולם כנגד חלל האולם: (כו) וחלונים וגו', אל כתפות האולם, היינו כותל מערבי, של חצר הפנימי אשר מפה ומפה לפתח האולם נקרא כתפות האולם והיו שם חלונים אטומים • וגם עשוי תמורים: וצלעות הבית, היינו דופני האולם אשר כל אחד רוחב אחד עשר אמה:והעובים, היינו העב עץ אל פני האולם כנ"ל כל אלו עשו תמורי':

מב (א) ויוציאני וגו' דרך הצפון, פירש דרך שהוא לצד צפון: נגד הגזרה, היינו נגד התאים: ואשר נגד הבנין, היינו ההיכל וכל הקירות נקרא בנין כמ"ש לעיל: אל הצפון,פי' מצד צפון: (ב) אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון, פירש פתח לשכה הצפונית, הוא במקצוע דרומית מזרחית ומן הפתח אורך הלשכה ממזרח למערב מאה אמה והרחב היינו מצפון לדרום חמשים אמות: (נגד העשרים אשר לחצר הפנימי, היינו כמש"ל, ובין הלשכות רחב עשרים אמה, היינו הריוח שבין התאים לבין הלשכות עשרים אמה, ואמר אשר לחצר הפנימי, כי הריוח שבינותם הוא הוא חצר הפנימי: ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה, היינו צד צפוני של הלשכה הוא נגד הרצפה אשר בצפון חצר החיצונה: אתיק, היינו כותל נמשך בין שני בנינים לחזק כותלי שניהם כמש"ל, והנה כאן אתיק נמשך מצפון הלשכות אל הרצפה וכן מדרום הלשכות אל כותל התאים, וז"ש אתיק אל פני אתיק, ר"ל אתיק מצד זה וכן אתיק מצד זה • בשלשים, שלש אתיקים זה אצל זה (אנ"ה בהעתקות אחרות מצאתי שלשה אתיקים זה ע"ג זה כגובה שלשה התאים אשר זה ע"ג זה: (ד) ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רוחב אל הפנימית דרך אמה אחת, ר"ל אמה אחת מקרן דרומית מזרחית של הלשכות, נכנס כנגד קרן מערבית צפונית של חצר הפנימי, והוא מפני שחצר הפנימי נמשך מכנגד כותלי התאים ט"ו אמה לצפון וט"ו אמה לדרום כדלעיל, שחלל החצר מאה אמה, וגם עובי כותל הצפוני והדרומי של החצר כל א' ששה אמות, הרי קרן מערבית צפונית של חצר נמשך לצד צפון להלאה מן כותל צפון התאים כ"א אמה ובין הלשכות והתאים אינו אלא כ' אמה הרי קרן הלשכות נגד קרן החצר אמה אחת ובא הכתוב לאמר לפני הלשכות היינו מזרח הלשכות מהלך עשר אמות, היינו כרמפרש ואילך רוחב אל הפנימית אמה אחת, ר"ל במקום האמה רוחב מצפון לדרום, היינו במקום שנמשך קרן נגד קרן אמה אחת, שם המרחק ממזרח קרן החצר אל מערב הקרן לשכות עשר אמות, והוא שאורך הלשכות מאה אמה כארכו של ההיכל, אלא מפני שאורך הלשכות נמשך למערב יו"ד אמות להלאה מן ההיכל, לכן נשאר למזרח הלשכות מהלך עשר עד קרן מערבי של החצר: ופתחיהם לצפון, היינו כל הפתחים שהיו שם כולם לצפון כי בתוך לשכה שהזכיר הכתוב בתוכה כמה לשכות: (ה) והלשכות העליונות קצרות, ר"ל כותלי לשכות קצרות: כי יוכלו אתיקים מהנה, מהתחתונות ומהתיכונות בנין, ר"ל כי יאכלו אתיקים מהבנין, היינו שהאתיק נכנס בעובי כותל הלשכה, ונעשו כותלי התחתונות והתיכונות רחבות מן העליונות כדי לחזק: (אנ"ה אפשר הכי פירושו, כאילו כתוב והלשכות העליונות קצורות מהתחתונות ומהתיכונות כי יאכלו אתיקים מהנה בנין) ומפרש ואילך מפני מה צריך חיזוק ואמר: (ו)כי משולשות הנה, ר"ל שלשה לשכות זו על גבי זו: ואין להם עמודים, ר"ל לחזק: כעמודי החצרות, פירוש כדרך העמודים שעושים לחצרות הגבוהים: ע"כ נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ, ר"ל שנגבה מהארץ בבנין יותר עב, ונאצל מלשון גובה כנ"ל (אנ"ה ע"כ חסרון דברים יש כאן): (ז) וגדר אשר לחוץ * הוא גדר מסבב את הלשכות ואת הבית והגדר מפסיק בין חצר החיצונה לעזרת ישראל (אנ"ה אפשר וקמכוין לומר מפני שחצר הפנימי כלה בתחלת הבית, וא"כ אין סביבת הבית קדוש בקרושת עזרת ישראל, בא הגדר סביבת הבית לעשותו קדוש מן הגדר ולפנים כקדושת העזרה,והגדר מפסיק בין קדושת חצר החיצונה לבין קדושת עזרת ישראל):לעומת הלשכות:ר"ל הגדר מסבב כדרך שהלשכות עולים, אם ישר ואם משופע: דרך חצר החיצונה • היינו סביבות הגדר הוא דרך החיצונה: אל פני הלשכות ארכו חמשים אמה, היינו אורך הגדר אשר ע"פ אורך הלשכות כמו שמפרש ואילך: (ח) כי אורך הלשכות אשר לחצר החיצונה נו"ן אמה והנה ע"פ ההיכל מאה אמה, ר"ל אף שלצד ההיכל אורך הלשכות מאה אמה • אבל משפע ויורד בצד המערב•וכלים באורך הצפון אשר אל חצר החיצונה עד חמשים אמה * וכן הוא בגדר ארכו בצפון נו"ן אמה,והולך ומשפע לצד מערב • עד קרן מערבית צפונית של ההיכל: (ט) ומתחת הלשכות האלה המביא מהקדים, היינו הבא מצד הקדים: בבאו להנה • ר"ל להלשכות הנ"ל: מהחצר החיצונה. היינו הבא מן הקדים אל הלשכות הנ"ל: (י) ברחב גדר החצר דרך הקדים,פירוש בשוה דרך הקדים ממזרח למערב • (אנ"ה לא ביאר דבריו), אל פני הגזרה ואל פני הבנין לשכות ר"ל נגד הלשכות שע"פ הגזרה והבנין עוד לשכות כנגדן: (יא) ודרך לפניהם • כמראה הלשכות אשר דרך הצפון • פי' כמש"ל מהלך עשר אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת • וכמו כן הדרך לפני לשכות הללו, ומפרש ואילך ההפרש אשר בין לשכות אשר ע"פ הגזרה והבנין • ובין לשכות הללו • וז"ש כארכן כן רחבן•ר"ל הללו מרובעו' ארכן נו"ן ורחבן נו"ן: וכל מוצאיהן • היינו דרך יציאתן מן הלשכות אל החוץ וכמשפטיהן•היינו הכל כאותן הלשכות אשר ע"פ הגזרה: (יב) וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום • היינו כאותן הלשכות אשר לדרום הבנין(אנ"ה ע"כ גם פה חסר דברים, כי תלה תניא בדלא תניא):פתח בראש דרך, פי' בראש דרך אמה אחת כנ"ל, כמו כן גם כאן: דרך בפני גדרת הגינה • היינו בפני גדר היה דרך, ואמר גדרת הגינה, לפי שהגדר מגין על הקדשים אשר יניחו בלשכות הנ"ל כדלקמן, שלא יהיו נפסלין ביוצא, ובתוך הגדר אין נפסלים: דרך הקדים בבואן, פי' דרך מלשכות הקדים היה ג"כ בבואם:(אנ"ה גם פה שומע הביאור, לא השמיע כראוי והנלע"ד בפי' כתובים הללו, לפי דברינו לעיל, כי היקף חצר הפנימי מקפת גם את הבית מארבעת צדדיו, אלא בכותל צפוני של חצר הפנימי נגד הגזרה ונגד הבנין פרצה פתוחה בחומה משך שבעים אמה באורך ממזרח למערב, ולפי דברינו לעיל שהגזרה הוא בית ההליפות והבנין הוא משך אולם המעריף לכל רוח צפון והנה הלשכות סמוכים אל הפרצה מבפנים ומבחוץ אלא שהלשכות שבפני' נמשכים באורך מאה אמה, ואשר בצדן מבחוץ אינו אלא במשך אורך נון אמה, והלשכות שלשה שורות של שלש שלש, והשורה החיצונה אל הצפון נקראת התחתונה לפי שעומדת בשפולי ההר, כי ההר משפע לצפון ולמזרח ולדרום, וכן מוכח מן המעלות שבכל השערים לצפון ולמזרח ולדרום, ושורה האמצעית נקראת תיכונה לפי ערך ההר שמשפע ועולה, ושורה השלישית אשר לחצר הפנימי נקראת עליונה שעומדת בעליונה של הר, והנה הלשכות שבחוץ חצריהם למזרח הוא החלל אשר משער חצר החיצונה עד שער חצר הפנימי, והוא מאה אמה, כמ"ש וימד משער אל שער מאה אמה, היינו מצפון לדרום, וממזרח למערב אינו אלא חמשים לפי ביאורינו במדות שבצפון ובדרום בא השער נגד מקום כלות יסוד המזבח למזרח, ומזבח העתיד עם היסודות הוא כ"ח וכ"ב אמה בין האולם ולמזבח, הרי חמשים אמה, הרי מפתח שער החצר עד הלשכות אשר נגד הגזרה היינו בית החליפות חמשים אמה והמיצר אשר לצפון הוא נגד הרצפה אשר לחצר החיצונה, והמיצר אשר לדרום, הוא נגד הריות אשר בין הלשכות והתאים עשרים אמה כמ"ש לעיל מ"א י', והריוח הנ"ל נקראת עשרים אשר לחצר הפנימי והכהנים נכנסין סמוך מןהמזבח אל הלשכות לאכול שם ק"ק אף כי הלשכות מחוץ לעזרה, אבל מקפת אותם מן השלשת צדדים אשר הלשכות בולטים אל החוץ לעזרה ובתוך הגדר מקודש בקדושת העזרה * ובין הגדר ובין הלשכות מהלך עשר אמות לצפונם ולמזרחם והמבוא מבחוץ אל תוך הגדר, הוא בקרן מזרחית צפונית של הגדר שהוא בשפולי ההר למטה מכל השלש' שורות של הלשכות, ולפ"ז יתפרש היטב דברי הכתובים חללו: (א) ויוציאני אל חצר החיצונה הדרך דרך הצפון: היינו פניו לצפון • ויביאני אל הלשכות וגו' היינו שהיפך פניו למערב ונכנס דרך מזרח הגדר במקום שכלו הלשכות לצד צפון והוא בשפולי ההר • היינו מתחת הלשכות כמפורש פסוק ט' ע"ש, ובתחלת כניסתו הנה לשכה ראשונה שפגע בה * מפרש מרחקה מן דרך הצפון היינו דרך אשר משער חצר החיצונה אל שער חצר הפנימי והנה מרחקה מן הדרך עד שנמשך נגד הגזרה ונגד הבנין אשר הגזרה והבנין הוא לצפון הבית ז"ש אל הלשכה אשר נגד הגזרה ואשר נגד הבנין אל הצפון • ומפרש ואילך בפ־טות המדה מדרך הצפון • שנשאר פנוי מן הלשכות עד פתח הצפון וז"ש: (ב) אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון • היינו מ"ש לעיל מ' כ"ג וימד משער אל שער מאה אמה • והרחב נ' אמה היינו כמ"ש לעיל • שמן חלל פתח הצפון ועד נגד הגזרה נ' אמה • וז"ש פתח הצפון כי מידתו מחלל הפתח וקרא כאן למדה היתירה אורך וכו': (ג) נגד העשרים אשר לחצ־ הפנימי, היינו מש"ל ובין הלשכות רחב עשרים אמה והוא הוא עשרים אשר לחצר הפנימי • ר"ל צד הלשכות אשר לפנים עשה להם אתיקים נגד השערים כנ"ל * וצד הלשכות אשר לחוץ עשה להם אתיקים לרצפה וז"ש ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה: אתיק אל פני אתיק בשלשים • ר"ל שלשה אתיקים זה אצל זה •

מב כזה אתיק ח"פ אתיק כפלטים

(ד) ולפני הלשכות מהלך עשר אמות היינו ובין הגדר ובין הלשכות החיצונים אל הגדר, הוא לפני הלשכות שם המהלך י' אמות : רחב אל הפנימית דרך אמה א' • ר"ל המהלך שבין לשכה ללשכה אין בהם כ"א רחב אמה אחת : (ה) והלשכות העליונות קצרות • והעליונות היינו שורה העליונה אשר כלפי ההיכל • אינם ארכן כרחבן כ"א הרחב קצור ומפרש ואילך : כי יוכלו אתיקים מהנה • ר"ל מצד דרום של שורה העליונה אוכל מהנה האתיקים מה שנגד העשרים אשר לחצר הפנימי כנ"ל פסוק ג': מהתחתונות ומהתיכונות בנין : ר"ל ומצד צפון שורה העליונה. אוכל מסנה הבנין אשר נסמך אליה מן התחתונ' והתיכונות והוא לפי דברינו לעיל שמלת בנין היינו חומה קרובה לחומה גדולה מאמץ את קרקעית אשר סביב יסוד חומה הגדולה בלתי יתמוטט • וכן נאמר כאן מפני ששורה העליונה הוא בגובהה של הר צריכה חיזוק יתירה לכן נעשה העליונה קצרה להרחיק יסודותיה מעל חומת התיכונה ושתהיה הפרש מהארץ בנתים ובא התיכונה אליה כבנין לחזק את קרקעית יסודה, וז"ש העליונות קצרות מפני התחתונות והתיכונות בנין אל העליונה • ומפרש ואילך : (ו) כי משולשות הנה • ר"ל שלשה שורות של שלש שלש. לכן אין להם חיבור להתחזק איש מרעהו כאחד : ואין להם עמודים וגו'. הוא סיבה שניה שתתערער היסוד בה : ע"כ נאצל • היינו נבדל ונפרש כמ"ש מ"א ז' : מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ: ר"ל מהארץ נעשה הבדל בין התיכונות לבין העליונו' • והוי שפיר התיכונות לה לבנין כנ"ל : (ז) וגדר אשר לחוץ • ר"ל מפני שהלשכו' יוצאים מחוץ לעזרה. בא הגדר חוצה להלשכות לעשותן מוקף בקרושת העזרה: לעומת הלשכות • ר"ל בכל צד שהלשכות הללו נראין חוץ לעזרה • בא לעומתן הגדר • ולא זכר כאומרת רחב הלשכות מצפון לדרום • אלא מידתן באורך בדרך שמזכיר ובא ברוב הבנינים רק מדת האורך ' וז"ש דרך חצר החיצונה אל פני הלשכות ארכו נו"ן אמה • כמ"ש ואילך (ח) כי אורך הלשכות אשר לחצר החיצונה נון אמה • היינו כמ"ש לעיל פסוק א' : (ט) ומתחת הלשכות האלה המבוא מהקדים • פירוש לפי שאמר פסוק א' ויביאני אל הלשכה • אמר כאן האיש המביא אותו בא מהקדים . ולא שבא באמצע הקדים • אלא בקרן מזרחית צפונית אשר לפני הלשכות שהוא מתחת הלשכות האלה • כי השורה הצפונית נקראת התחתונה לפי שיושבת בשיפולי ההר • ומהלך עשר אמות אשר לפני הלשכות לצפון תרר מאוד והיינו מתחת הלשכות : בבואו להנה מהחצר החיצונה • פי' לפי שיכול לבא להלשכות בשני דרכים • האחד מהחצר הפנימי דרך דרום הלשכות והשני מחצר דרך הקדים . ז"ש מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה : אבל אין נכנסים אל הלשכות בכל מקום מהקדים : מפני שדרך הקדים ג"כ גדר החצר ברחב מצפון לדרום וז"ש : (י) ברוחב גדר החצר דרך הקדים • ומפרש שהגדר הלז הוא לפני לשכות אשר בשורה לצד מזרח וז"ש אל פני הגזרה ואל פני הבנין לשכו' היינו שורה לשכו' העומדי' בשוה אל פני הגזרה ואל פני הבנין כנ"ל מזרחי' המה לכל הלשכות האלה. ע"כ בא דרך הקדים מתחת הלשכות . ר"ל דרך פתח הגדר בקרן מזרחית צפונית של הגדר כנ"ל : (יא) ודרך לפניהם . היינו לפני לשכות המזרחים כנ"ל לצד מזרחי שלהם : כמראה הלשכות אשר דרך הצפון • היינו כמראה שורה השלישית התחתונה לצד צפון • ושם נאמר פסוק ד' ולפני הלשכות מהלך יו"ד אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת • כמו כן לצר מזרח של לשכות המזרחים • מהלך יו"ד אמות רחב אל הפנימית דרך אמה אחת • כארכן כן רחבן ר"ל כל לשכות הללו כל א' הוא מרובע באורך ורחב משא"כ לשכות העליונות קצרות היינו ארכן יתר על רחבן הרבה : (יב) וכפתחי הלשכות אשר דרך הדרום • היינו לשכות העליונות אשר ע"פ ההיכל והדרך שלפניהם הוא דרום הלשכות והנה המה פתוחות לדרך דרום שלפניהם וז"ש פתח בראש דרך ר"ל אל מקום ראש הדרך שמה הפתח פתוח והנה לשכות הפונים צפונה פתחיהן לצפון והפונים לדרך דרום פתחיהם לדרום וכמו כן הלשכות אשר דרך הקדים • פתח בראש דרך שלהם למזרח • וז"ש דרך בפני גדרת הגינה היינו כדברי אא"ז הגאון זצוק"ל מפני שהוא על ק"ק הנאכלים לשם : דרך הקדים בבואן , היינו בבא הקדים והנה דרך לפני לשכות הקדים בין גדר המגין ובין הלשכות ושם פתחי לשכות המזרחים: (יג) ויאמר אלי לשכות הצפון לשכות הדרום • ר"ל שורה הלשכות אשר אל דרך הצפון ושורה של לשכות אשר אל דרך הדרום כנ"ל ומפרש ואילך ז"ש לשכות הדרום היינו אשר ע"פ הגזרה • לכן הם דרום הלשכות • אבל הוא צפון הבית סמוך אל מקום שחיטתן אל ירך המזבח צפונה לפני ה' : ונשוב מעתה אל הביאור בשם אא"ז הגאון זצוק"ל : (יד) ויאמר אלי לשכות צפון וגו' • מפרש ואילך מה היו לשכות הללו משמשות ובא , ואמר לשכות הצפון לשכות הדרום אשר ע"פ הגזרה ר"ל שני לשכות אשר למערב חצר הפנימי • ושניהם על פני הגזרה אלא שזה לצר צפון של הגזרה וזה לצר דרום של הגזרה אשר שם יאכלו הכהנים וגו' : (יד) בבאם הכהנים וגו' כאן מפרש ואומר שתי הלשכות אשר במזרח חצר החיצונה מה היו משמשות ז"ש בבואם כי המזרח הוא עיקר כניסה : ושם יניחו בגדיהם וגו' ולבשו בגדים אחרים • היינו ג"כ בלשכות הנ"ל: (טו) וכלה את מדות הבית הפנימי • היינו עזרת נשים ועזרת ישראל וכל הבית הפנימי : והוציאני דרך השער • היינו שער של חומת הר הבית : ומדדו סביב סביב • היינו שמדד את חומת הר הבית מבחוץ : (כ) להבדיל בין הקודש לחול • היינו בין קדושת ירושלים ובין קדושת הר הבית שהוא מקודש ממנו :

מג (א) ויוליכני אל השער , לפי שסיבב היקף הר הבית מבחוץ , אמר כאן שהוליכו אל השער הפונה למזרח : (ג) וכמראה המראה וגו' • לפי שביחזקאל נאמר ג' מראות שראה, האחד בבקעה ואחד בבאו לשחת העיר וא' על נהר כבר ואמר כאן ראה ג"כ ג' מראות הללו , וז"ש וכמראה המראה אשר ראיתי, הוא כמראה הראשונה אשר בבקעה , וז"ש כמראה אשר ראיתי בבאי לשחת העיר הוא מראה השניה ' וז"ש כמראה אשר ראיתי על הנהר כבר, הוא מראה השלישית , ולפי שבכל מראה נראה לו שני מראות האחד מראה החיות והאופנים והשני מראה כבוד ה' לכן הכפיל כאן בכל פעם לאמר כמראת ואמר אשר ראיתי היינו כמראה זו מראה החיות והאופנים אשר ראיתי זו מראה כבוד ה' והנה מראה החיות והאופנים נחלק ג"כ לשני מראות א' החיות והשני האופנים וא"כ כל השלשה מראות הוא של שלשה שלשה , לכן תשע מראות כתובין כאן: (ד) וכבוד ה' בא אל הבית • היינו שעמד מחוץ לשער וראה מבחוץ אשר כבוד ה' בא אל הבית : (ה) ותשאני רוח , היינו שהגביהו הרוח סמעל לשער , ולא נכנס בתוך השער כי השכינה בא בו ונתקדש השער כמ"ש לקמן : (ז) את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי • היינו בה"מ שלמעלה ובהמ"ק שלמטה שהם מכוונים זה נגד זה : בזנותם • ר"ל אחר עבודת כוכבים : ובפגרי מלכיהם במותם • היינו בטומאת פגרי המלכים בשעת מיתתם, ומפרש : (ח) בתתם ספם את ספי , היינו שהיו דרים סמוך לבהמ"ק ממש ואין הבדל ביניהם אלא קיר וז"ש והקיר ביני וביניהם , לכן טומאת עבודת כוכבים או טומאת מתים אשר בדירתם טמאו את שם קדשי : עתה ירחקו את זנותם, ר"ל כי יתרחק דירתם ירחקו את זנותם וגו' : (י) ויכלמו מעונותיהם • היינו ממה שלא נבנה הבית בימיהם , וכל שלא נבנה הבית בימיו וגו' : ומדדו את תכנית פירוש ואף כי יהיו מודדין זה הבנין ואם נכלמו וגו' וז"ש : (יא) ואם נכלמו מכל אשר עשו • ר"ל מכל עונות שעשו ובשביל זה לא נבנה הבית : צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורותיו • היינו צורת הבית חוזר לעיניהם : ואת כל חוקותיו וכל צורותיו וכל תורותיו הודע אותם • היינו של בית העתיד והתגלות מזה הודעת פרטי שני הבתים מפ"ש ואילך : וישמרו את כל צורתו ואת כל חקותיו ועשו אותם • ר"ל בבית שני יעשו עולי גולה מעין בית הראשון ומעין דברים המפורשים ביחזקאל : (יב) על ראש ההר כל גבולו סביב סביב ק"ק , לפי שגם סביבות חומת הר הבית קודש , לכן הה"ב ק"ק : (יד) באמות . ר"ל שני מיני אמות , וז"ש אמה אמה וטופח , ר"ל האחד הוא אמה הקטנה שהיא בת ה' טפחים , והשנית בת ו' טפחים שהיא אמה קטנה וטופח : וחיק האמה , ר"ל היסוד הוא החיק נמדד עם האמה : ואמה רחב • היינו רוחב כניסת הסובב , נמדד ג"כ עם האמה : וגבולה אל שפתה , ר"ל אל שפת הסובב נתחבר אליה גבול לרגלי הכהנים, והגבול תלוי באויר נסמך אל שפת הסובב : זרת האחד : היינו רוחב הגבול, וזרת הוא חצי אמה : וזה גב המזבח, (כדברי הרד"ק) באמה סדר גם כן זה הגב של המזבח, ומפרש ואילך מספר המדות של כל אחד ואחד אשר סדר באמה , היינו הקטנה של בת ה"ט : (יד) ומחיק הארץ עד עזרה התחתונה , וחיק הוא היסוד , והוא העזרה קטנה , והסובב הוא העזרה הגדולה , ואמר מחיק הארץ , ר"ל גובהו של חיק מן הארץ שתים אמות : ורחב אמה אחת, היינו רחב החיק : ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ד"א , היינו גובהו של הסובב מן החיק ד"א : ורחב , היינו של הסובב : האמה • ר"ל האמה שנזכר סתם והוא אמה הקטנה : (טו) וההראל ד"א ומההראל ולמעלה הקרנות , מפרש מ"ש ד' אמות שההראל בעצמו הוא רק גובה ג' אמות , אלא עם הקרנות שגובהן אמה, הוא בין הכל ארבע אמות : (טז) והאריאל י"ב וגו', היינו רוחב המזבח למעלה י"ב על י"ב : (יז) והעזרה י"ד אורך וגו' • היינו הסובב, שיוצא אמה לכל צד והוא נק"א עזרה כמש"ל הנה הוא י"ד אורך וי"ד רוחב : והגבול סביב אותה חצי האמה . היינו כמש"ל פסוק י"ג וגבולה אל שפתה סביב זרת אחד , ומפרש כאן שהוא הצי אמה הקטנה : והחיק לה אמה , לה פירוש להסובב החיק יוצא בולט רחב אמה, אבל חצי האמה מבליטת החיק הוא תחת אויר הגבול הבולט ג"כ הצי אמה מן הסובב , ואינו נראה בליטת החיק אל הארץ אלא חצי אמה , ז"ש לה אמה : ומעלתהו פנות קדים , ר"ל שהכבש הוא בדרומה של המזבח, אבל איננו באמצע המזבח כ"א נטה למזרח יותר , וזהו פנות קדים : (יח) ביום העשותו • זה הנוכת המזבח : להעלות עליו עולה . היינו הקטרת איסורים : ולזרוק עליו דם • זה מתן דמים : (כ) על ארבע קרנותיו , אלו הקרנות, ואל ד' פנות העזרה, זה הסובב : ואל הגבול סביב • זה הגבול שאצל הסובב כנ"ל : וחטאת אותו . זה ארבע מתנות שצריך חטוי באצבע עד למטה : וכפרתהו • זה שפיכת דמים ליסוד : (כא) ושרפו במפקד מחוץ למקדש • היינו מקום מוכן מחוץ לבית לשרוף שם , ומפני שהמקום מוכן ומופקד לצורך הבית כנ"ל קראוהו מפקד הבית : (כו) שבעת ימים יכפרו • אמר שבעת ימים שני פעמים , להורות שהוא ז' ימים חוץ מיום הראשון • יכפרו את המזבח . היינו בפר החטאת של יום הראשון : וטהרו אותו . בשריפת החטאת : ומלאו ידיו • בעולותי (כז) ורצאתי אתכם • במנחות :

מד (א) וישב אותי • היינו שעד עתה היה בתוך חצר הפנימי • ומעתה השיבו אל חצר החיצונה : הפונה קדים , היינו שער מזרח של עזרת נשים : (ב) סגור יהיה. היינו כל ימות השנה : לא יפתח : אפי' בשבתות וי"ט: ואיש לא יבוא בו אפי' דרך האולמות לא יבא בו איש אלא הנשיא רשאי לכנוס דרך האולמות : והיה סגור. ר"ל אף בבא הנשיא דרך האולמות אבל השער יהיה סגור אל החוץ , וז"ש : (ג) את הנשיא וגו', מדרך אולם השער יבא היינו דרך אולמות מבפנים יבא; ומדרכו יצא • היינו דרך האולמות שבא בו יצא . ולא דרך השער : (ד) ויביאני דרך שער הצפון. ר"ל סבב ונכנס דרך שער הצפון: אל פני הבית , היינו שנמצא עומד לפני האולם וההיכל : (ה) שים לבך וגו' היינו כמש"ל מ"ד ; לכל חקות בית ה' • היינו שמפרש ואילך חוקים השייכים לבית ה' וחוקים היינו הקרבנות : ולכל תורותיו • אלו הדינים והאזהרות : ושמת לבך למבוא הבית בכל מוצאי המקדש • אמר גבי הבית מבוא • כי הביאה אל הבית ראויה בכל עת • משא"כ במקדש היינו ק"ק . אין לבוא לשם כ"א כ"ג ופעם אחת בשנה אף הוא י"ם היה עושה בצאת כ"ג מבית ק"ק בשלום , וז"ש מוצאי המקדש : (ו) אל מרי אל בית ישראל. היינו מחטיאי הרבים , גורמים מרי אל בית ישראל : (ז) להיות במקדשי • לחללו את ביתי , בהקריבכם את לחמי , ר"ל ג' קדושות זה למעלה מזה , מקום שאין עובדי כוכבים נכנסים לשם הכניסום ז"ש להיות במקדשי , העבודות בבהמ"ק שהם כשרים בישראל כשר , העבירו לערלים , ז"ש לחללו את ביתי , ומקורש מהם העבודות שאינו כשר אלא בכהן כשר , גם בזה העבירו לערלים , ז"ש בהקריבכם את לחמי וגו' : (ח) ולא שמרתם וגו' • היינו שהכהנים עזבו מלעשות העבודות אשר מוטל עליהם במשמרתם , ולא עוד ותשימון לשומרי משמרתי , ר"ל שמו את הערלים במשמרתם : (ט) לא יבא • ר"ל אפילו הביאה לבד אסור לבן נכר : (יא) כי אם הלוים , ר"ל אלא כך ראוי להיות שהלוים אשר וגו' : (יא) אל שערי הבית • היינו שוערים : ומשרתים את הבית • היינו בכל דבר שירות לבית , כגון חביתים ונסכים : (יג) לי לכהן • היינו עבודה הצריכה כהן : ולגשת אל הקודש היינו משמרת פנים ; אל קדשי הקדשים, היינו הקרבת קרבן : (יד) שמרי משמרת הבית . היינו משמרת חוץ : ולכל עבודתו • היינו הצריכה לבית כמש"ל : ולכל אשר יעשה בו • זה עבודה הכשירה בזר : (טו) והכהנים הלוים • ע"כ פירש משפט הלוים, ומעתה מפרש משפט הכהנים : (טז) בגדי פשתים ילבשו , זו הכתונת : (יח) פארי פשתים , זו המצנפת ; ומכנסי • אלו המכנסים : לא יחגרו . זו האבנט ; ביזע • היינו דבר המזיע והוא צמר : (יט) ובצאתם אל חצר החיצונה . ומפרש ואילך לא אמרן אלא אל חצר החיצונה אל העם אז צריך להפשיט בגדין אבל כשיוצאין ונכנסים תיכף א"צ להפשיט : ולא יקדשו את העם בבגדיהם • היינו בגד חול הנוגע בבגד קודש נעשה גם הוא קודש (אנ"ה פליאה דעת ממני) : (כב) ואלמנה מכהן יקחו. כמ"ש חז"ל אלמנה כהן מותרין ליקח : (כג) ואת עמי יורו . היינו כל הו' סדרים בין קדש לחול , הוא סדר קדשים בין טמא לטהור , זה סדר טהרות : למשפט : זה סדר נזיקין : תורתי • זה ס' נשים : חקותי • זה סדר זרעים : בכל מועדי • זה ס' מועד : (כד) המה יעמדו למשפט • אלו הרודים בעם להביאן אל מקום המשפט : במשפטי • אלו הדיינים : ישפטוהו • אלו השוטרים המכין וכופים לקיים הדין : (כו) יספרו לו • היינו עוד ז' ימים אחרי טהרתו : (כז) חטאתו . היינו המפורש לעיל. שהוא ג"כ כעין חינוך על השבעת ימים שלא היה רשאי ליכנס למקדש : (כח) נחלתם • זו המגרש לערים : אחוזתם • זו קדשי המקדש וקדשי הגבול : (ל) בכורי כל • אלו הבכורים : תרומת כל • זו תרומה גדולה : תרומותיכ' . זו מעשר ות"מ : וראשית עריסותיכם • זו חלה: (לא) כל נבילה • אפילו נבילה שנתכשרה, כגון מיעוט סימן בתרא ומסוכנת : וטרפה • שנטרפה במקצת , אף שמותר לישראל אסורה לכהנים לע"ל כמו יחזקאל ברורו :

מה (א) קדש מן הארץ • ר"ל קודש מכללות א"י (כמ"ש הרד"ק) : (ד) לכהנים משרתי המקדש • אלו בני צדוק כמש"ל : (ה) ללוים משרתי הבית • היינו לוים ושאר כהנים אשר לא מבני צדוק : (ט) רב לכם נשיאי ישראל • פי' חלק רב נתתי לכם: חמס. הוא תעושה דבר שלא כהוגן בענין ממון : ושוד . הוא גזילה ממש : משפט וצדקה עשו, משפט הוא היפך החמס , וצדקה היפך השוד : הרימו גרושותיכם • היינו המגרשים את עמי מנחלתי : (יב) עשרים שקלים וגו' • נאמר כאן ג' משקלים, ט"ו ושל כ' ושל כ"ה לפי שכל מספרים שלהם בחומשיות , כמ"ש בחומשייתא ועישורייתא, לכן חלקו המנה לג' משקלות כאלו, בכדי לשקול בהם כל החומשיות מן חמשה ועד ארבעים וחמש תשעה מספרים והעשירי מנה שלימה , הא כיצד כשבא לשקול משקל ה' שקל נותן בכף המשקולת המשקל של כ' שקל , ובכף שכנגד המשקל של חמשה עשר , וכשאר היתרה

בכף

בכף המשקולת חמשה שקל, וכן כשבא לשקול יו"ד שקל, נותן בכף המשקולת של כ"ה ישבנגדו של ט"ו, וכן לשקול ט"ו, נותן בכף המשקולת של ט"ו, ולשקול כ' בכף המשקולת של כ', וכ"ה, בכף המשקולת של כ"ה ולמ"ר בכף המשקולת של כ' ושל כ"ה וכנגדו של ט"ו, ול"ה בכף המשקולת של ט"ו ושל כ', ומ"ם בכף המשקולת של כ"ה ושל ט"ו, ומ"ה בכף המשקולת של כ' ושל כ"ה: ויותר מהם לא תמצא לשקול בפעם א' בג' משקלות כזה כ"א מנה שלימה (אג"ה שומע הביאור מפי אא"ז הגאון זצוק"ל לא השמיע אשר חלק המשקל נעשה בהכרח במספר כ"ה שקל, לפי שהוא מנה של חול שהית בתחלה כפירש"י ז"ל, ראל"כ היה להם לעשות ג' משקלים במספרים שונות שנוכל לשקול בהם כל הי"ב חומשים מן חמש ועד ששים, היינו משקל אחר של חמש ואחד של ט"ו וא' של ארבעים, ובהם נוכל לשקול הכל כנ"ל, אלא ע"כ המשקל במספר כ"ה שקל, מוכרח להיות מאיזה טעם, ולא תמצא עוד מספרים אחרים בג' משקלים, שתשקל בהם יותר מתשעה מספרים כנ"ל):

מב (יט) ויביאני במבוא • היינו המבוא שהקדים לפני החצר הפנימי: הלשכות וגו' הפונות צפונה • ר"ל אשר פתחיהם לצפון והוא כמש"ל (מ"ם מ"ר) אחד אל כתף שער הקדים פני דרך הצפון כו הנה מקום שם בירכתים ימה היינו לצד מערב בלשכה הפונה צפונה (אנ"ה לא ידענא מ"י קאמר): (כא) ויוציאני אל החצר החיצונה • היינו מהגדר לפי שער עכשיו היה בחצר הפנימי ועכשיו הביאו לחצר ההיצונה (א"נ"ה הראית איך שהכותב ערבב דברי' כאן, ועיין דברינו לעיל ס"ב ט', ומתחר לשכות האלה המביא מהקדים, וז"ש כאן ויביאני במבוא, היינו מהקדים לפני הלשכות הפנימים, פי' לפנים להגדר קדושתו כקדושת העזרה: אשר על כתף השער • היינו לפי דברינו (שם ט') כי פתח הגדר, הוא על כתף שער הצפון, כמש"ש אל פני אורך אמות המאה פתח הצפון: אל לשכות הקודש אל הכהנים • היינו כמש"ש י"ג הנה לשכות הקדש אשר יאכלו שם הכהנים: הפונות צפונה • היינו לפי מש"ש לשכות הצפון לשכות הדרום אשר יאכלו שם הכהנים, ומפרש כאןהפונות צפונה, והוא כדבריני שם שכל הלשכות דשם בהרדי קיימי אלא הפונות צפונה קראן לשכות הצפון והפונות דרומה, קראן לשכות הדרום: אשר יבשלו שם הכהנים האשם והחטאת, הוא כמש"ש שם יניחו ק"ק והמנחה והחטאת והאשם: לבלתי הוציא אל החצר ההיצונה, אלא תחת הגדר:ויוציאני אל החצר החיצונה, היינו מה ששמעו מפי אא"ז הגאון מהגדר, כי הלשכות והמבוא כנ"ל הוא לפנים מהגדר):

מנחת יחזקאל א—ט שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) ויהי בשלושים שנה טעם המלה גלגל וגרמיה: ואראה מראות אלהים. בספר הזוהר פ' יתרו פרשת יתרו קודם עשרת הדברים אמר ר' יוסי ת"ח דנביאין כולהו לגבי משה כקופי לגבי דבר דכתיב פה אל פה אדבר בו ומראה • ולשאר נביאים במראה אליו אתודע במראה ולא מראה כל שכן יחזקאל דאפילו מראה לא כתיב ביה אלא מראות חסר וכ"ש דכתיב במשה ולא בחידות אלא כל מלה על בורייה עד כאן • והכי איתא התם מקמי הכי וכן בפ' בא דף מ' ופ' משפטים דף קנ"ד וכסוף פ' משפטים דריש ליה חסר עוד מצאתי כתוב בפי' מעשה מרכבה כי בפ' הזה יש ע"ב אותיות למנין ע"ב שמות הקדושים והעטורים כי ה ג ו ל ה ו מ ר א ו ת חסרים הם מפתי ווי"ן • וכן כתב הריקאנטי פרשת בשלח אמנם בספר שלנו שתי המלות מלאים וא"ו: (ח) וי ד ו אדם • וידי קרי • ובסוף פרק ערבי פסחים דרשו ידו כתיב זה ידו של הקב"ה שהיא פרושה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין ועיין עקידה שער ס"ג וק"ג: (יא) ופניהם וכנפיהם (פרדות). אלמלא טעם זקף גדול על ו פ נ י ה ם היינו אומרים כי הוא דבוק עם ו כ נ פ י ה ם אבל הטעם מלמדנו להעמיד תיבת ו פ נ י ה ם בפני עצמה רש"י ורד"ק: נ יתיהנה. ברובן של ספרים הנו"ן בלא דגש וכן נכון כי אין דרך הנו"ן להדגש רק כשהיא סימן לנקבה הפעולה כמו שאכתוב ביחזקאל י"ג ובסוף מיכה וכן במכלול דף קנ"ג והס"א בלירי במקצת ספרים (י"ג): הלפדים • חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה כמ"ש בסוף פרשת יתרו ומי שכתבו מלא דמלא לא דקדק על נכון: (יד) וכתיות רצוא • במסורת ריש פ' שלח לך חשיב ליה עם מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין: (טז) ודמות אחד לארבעתן. בדפוס ישן נרשם מבחוץ ת ה וטעות גמור הוא כי זהו אחד מן ד' כתיבין מ"ן ע"פ המסורת: (כא) ובהנשאם. בס"ס הוא"ו במאריך וכן כתב הבלמשי: (כד) כקול שדי • הנגיד פירושו לשון חול ואחרים פרשוהו קדש וכן נדרש בתורת כהנים ריש פרשת ויקרא ואם כן אסור למוחקו: (כה) ויהי קול וגו' תרפינה כנפיהן. בנון בסוף תיבה: (כו) כמראה אדם עליו מלמעלה • העין בשו"א לבדו: (כז) וארא כעין חשמל • השי"ן בלא מאריך:

ב (ג) אותך אל בני ישראל • כן כתיב לא אל בית ישראל: (ט) והנה יד שלוחה • בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן ראוי כפי מה שכתבתי בפ' וישלח: והנה בו מגלת ספר. במסורת פרשת שמות מנו זה עם ו' דסבירין בה ועיין בפירוש רש"י ורד"ק: (י) ויפרש אותה לפני. מלא עפ"ה דפרשת בלק: קינים והגה: רבו החילופים ובמקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניינא ועיין מ"ש בד"ה א' סוף סימן כ': והגה • בה"א בסוף תיבה לא כאל"ף:

ג (ג) ויאכלני • במקצת ספרים נמסר עליו לית חסר וי"ם מלא ונמסר עליו ל' ומלא: (ג) ואכלה בכל ספרים מדוייקים הה"א רפה שהיא נוספת ובנסחה כ"י נמסר עליו לית ותד ואכלה מגיד בני • ותד אחרי אכלה כשלה • ותד ואכלה מגידי: (יא) ולך בא אל הגולה במקצת ספרים ו ל ך בסגול הלמ"ד ואולם מצאתי מסורת כ"י האומרת ולך י"א בקריאה והם כתובים במ"ג ובסוף הסימן מסיימת וכולם קמץ בר מן חד בסגול אל ארץ ה מ ר י ם: (טו) תל אביב ואשב • ואשב קרי: (טז) ויהי מקצת שבעת ימים ויהי דבר ה' אלי לאמר • במקצת ספרים יש פסקא באמצעות פסוק ובספרי ספרד אין כאן פסקא כלל: (יט) מרשעו ומדרכו. בנביאים עם פירוש הריא"ה וגם בדפוס ישן מוניציאה כתוב מדרכו בלא וא"ו כראש מלה כדרך שכתוב בפסוק הקודם ובכל שאר ספרים זה השני בוא"ו: (כ) לדקתו לדקתיו קרי: (כו) ובדברי. הוא"ו במאריך בס"ס: והחדל • ברוב דפוסים אחרונים הה"א בצירי וכן ראיתי בס"א כ' ובכמה ספרים כ"י מדוייקים בסגול וכן בדפוסים קדמונים:

ד (א) ונתתה אותה • בספרים כ"י מלא וא"ו ומסורת דפרשת בלק אזלא כותייהו וכן ונתתה אותה שבסמוך: (ג) ונהתה עליה. א"ה במקצת ספרים נכתב בגליון ס"א ונתת חסר ה"א ע"כ. וזה אינו שהרי בפרשת תרומה נמסרו כ"ט חסרים ה"א ואין זה מכללם ע"כ) • (ג) והכינתה • ברוב הספרים חסר וא"ו אחר נו"ן ומה שנמסר עליו לית מלא על היו"ד נאמר ובמקצת ספרים יש מאריך בכ"ף ובס"א כ"י בנו"ן ויש מהם בלא מאריך כלל ומ"מ המלה מלעיל כמו שכתבתי בפ' בא על וככה: (ו) הימיני • הימני ק': (ח) ימי מצוריך • חילופים הרבה מצאתי במלה זו בספר אחד כתוב מצודך בדל"ת וקרי מצוריך ברי"ש וברוב ספרים כתיב וקרי ברי"ש וכן תרגם יונתן צירך וכן הוא בשרשים ובמכלול כתיב שרש צור ובפירוש רד"ק כתוב ומלת מצוריך כתיב ביו"ד הרבוי האחד מצור פומרון והא' מצור ירושלם ע"כ • וכן בספרי כ"י מדוייקים ובדפוס ישן ביו"ד ובכמה ספרים חסר: (ט) וכתמים • בדגש הסמ"ך: ותשעים יום תאכלנו • במקצת ספרים סכ"ף בשוא ופתח וכן אחר ת א כ ל נ ו • עד עת תאכלנו • ועגת שעורים תאכלנה שבסמוך • וכל לשון אכילה דכוותייהו ובמקצת ספרים כולם בשוא לבדו ועיין מ"ש בריש פרשת לך לך ובפרשת בראשית על בעצבון תאכלנה: (יא) במשורה • הבי"ת בחירק וטמ"ס בשוא נח לא כמו שכתוב בפתח הבי"ת ובדגש במ"ס: (יב) תעגינה • בכל מדוייקים הגו"ן בלא דגש וכ"כ רבי יונה ורד"ק וכתב עוד רד"ק שר"ל תעגינה הנשים ויש אומרים כי הנו"ן והס"א לפעולה ולדעתם היתה ראויה להדגש ע"כ • ולענין מילוי או חיסור יו"ד אחר גימ"ל ראיתי חילוף בספרים כי במקצת מדוייקים חסר יו"ד ונמסר עליו לית וחסר דחסר ר"ל חסר וא"ו אחר עי"ן וחסר יו"ד אחר גימ"ל ובמקצת מדוייקים מלא יו"ד ומה שנמסר עליו לית וחסר ר"ל חסר וא"ו אחר עי"ן ובכל הספרים הגימ"ל בסגול ורד"ק כתב בשרש עוג שהנה תמורת הדגש אם כן לדעתו מלא יו"ד: (יד) מנעורי • י"ם כתוב מנעורי חסר וא"ו ולא דקדקו היטב כי במס' מלכים א' י"ח נמסר ג' חסר כלישנא ואין זה מהם: (טו) לפועי. לפיעי קרי • תחת גללי • הגימ"ל במאריך:

ה (א) תקחנה לך • הלמ"ד דגושה מכלול דף ק"ו: (ג) ולרת אותם. כפי המסורה מלא וא"ו כי לא נמנה במ"ג במנין החסרים וכן מצאתי במקצת ספרים מדוייקים וכן והשלכת א ו ת ם שבסמוך אבל ושרפת א ת ם כלם הוא אחד מהחסרים: (ז) וכמשפטי • הוא"ו במאריך ועיין מ"ש לקמן בסימן י"א: (ט) כמהו עוד. בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים בלא וא"ו אחר] כמ"ס. (יא) אגרע. ברוב הספרים ברי"ש וכן פירש רד"ק בפי' ובשרשים שרש גרע. ויונתן שתרגם אקטוף ירחה שהיה כתוב בספרו אגדע בדל"ת שכן רוב לשון גדיעה מתורגם ל' קטיפה וכן בס"א כ"י בדל"ת ובספר אחר ג"כ בד' וכתוב עליו בגליון ס"א אגרע. ברי"ש וכן מצאתי אח"כ בס' מתורגמן שחיבר רבי אליהו הלוי אלו דבריו בשרש קטף וגם אני אגדע ואף אני אקטוף נראה לי שהוא קורא אגדע בדל"ת ואינו אלא ברי"ש עכ"ל • שוב מצאתי שזהו מן החילופים שבין מערבאי ומדנחאי למערבאי אגרע כתיב וקרי ולמדנחאי אגדע כתיב בדל"ת וקרי אגרע ברי"ש: (טו) והיתה. בס"ס ובדפוסים קדמונים הוא"ו בגעיא: (טז) בשלחי. הבי"ת בגעיא בספרים מדוייקים כ"י ובדפוסים ישנים:

ו (ג) ולגאות • ולגאיות קרי ובס"ס בלא יו"ד אחר הגימ"ל: הנני אני • כ"כ לא הנה אני: (ה) וזריתי. מלרע בפשט א' לבד רד"ק: (ו) יחרבו בסגול היו"ד ובחי"ת רד"ק: ויאשמו • בשוא האל"ף רד"ק: (ז) בתוככם • הכ"ף בשוא: (ק) ונקטו • בדגש הטי"ת וכן במסורת לית ודגש והביא רבי יהודה מלה זו בבנין נפעל מנחי העי"ן דומה שמצאו בספריו רפה ורבי יונה כתב שמצאו דגש וכן מצאנוהו בספרים מדוייקים והמסורת עליו לית ודגש וא"כ יהיה מפעלי הכפל שרשים: (יג) סביבות מזבחותיהם א"ה טעות גדול ראיתי בדפוס ויניציאה עם פתרון המלות מפנת יתגו שכתב עם סביבות מ ז ב ח ו ת י כ ם בכ"ף וזה א י נ ו שהרי במסורה כאן נמנה עם ג' מזבחותיהם בה"א ע"כ): עבתה. התי"ו דגושה: (יד) דבלתה • בדל"ת כמו רבלתה ברי"ש וכן רעואל דעואל רד"ק:

ז (ב) ארבעת • ארבע קרי: (ג) כדרכיך • בכ"ף רד"ק: תועב תיך • בספרים מדוייקים מלא גם וא"ו תניינא וכן נכון עפ"ה שבסימן ה' דהאי סיפרא נמסר ה' תועבותיך כתוב כן חסר וא"ו בתראה ואין זה מכללם. ויש לדעת כי שם במסורת הדפוס חסר פסוק אחד מהחמשת והוא על כל תועבתיך שבפסוק יען אשר לא זכרת בסימן ט"ז: (ד) אתן ותועבותיך. מלא גם וא"ו תניינא בספרים מדוייקים ועיין מ"ש לעיל בריש פרשה זו: תהיין. התי"ו במאריך: (ינאם) הצפרה. בדגש הצד"י כחברו דלעיל ואין הפרש ביניהם רק שזה חסר וחבירו מלא: (יא) מהמהם. בס"א כ"י ה"א ראשונה בשוא לבדו ובדפוס יבן בחטף פתח ובשאר ספרים בחטף סגול: ולא נה בהם. הבי"ת בדגש וכן מצאתי בס' א' של דקדוק כ"י ישן שהיה בבית מדרשו של הגאון מורי ורבי כמהר"ר משה קזיס דודי ז"ל זה לשונו מפיק ה"א כגון מ ח ל י ת ה ב נ ק ר וכיוצא בו ובכלל זה יש לכלול ה"א שנקודה פתח אחר קריאתה כענין מפיק ה"א ולא נ ה ב ה ם ודומיהן ע"כ • ועיין מ"ש בפ' עקב על אבניה ברזל ובהושע ב' על ו ש מ ת י ה כ מ ד ב ר ובסוף מיכה: (יב) והמוכר • יש חילוף בספר בין מלא לחסר וכן על חבירו שבסמוך: (יג) כי חזון • בזה הפסוק כי ח ז ו ן בו' ובפסוק של מעלה כי ח ר ו ן בר' ובפסוק של מטה כי ח ר ו נ י: אל כל המונה לא ישוב. שהרי ליה מריה למאן דסליק אדעתיה למימר אל כל המונה כ א ס ה' ואישתבש בפסוקי דהאי ספרא סוף סי' ל"א וסוף סימן ל"ב: (טז) והיו אל ההרים • בנביאים עם פירוש הריא"ה כתוב על וטעות הוא וכ"כ רד"ק אל ההרים כמו על ההרים: ופלטו פליטהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם המות • המסורת לית חסר וא"ו קדמאה וכל שאר קרייה הומות ע"כ • ובירושלמי דתענית פ' בשלשה פרקים ר' הוה יתיב מתני כלם הומיות אמר ליה ר' חנינא בר חמא המות אמר ליה הן קרייתה אמר ליה קדם רב המנונא דבבל אמר ליה כד תיתות לקמן אמור ליה דמניתך חכים וידע דלא מתמני ביומוהי ע"כ • ומאי דכתיב התם בירושלמי רבי הוה יתיב ומתני וזכרו פליטיכם אותי והיו אל ההרים וגו' • וכן כתוב במתנות כהונה במדרש קהלת פ' כי העושק יהולל חכם אפל בפרשה של מעלה סימן ו' כתוב וזכרו פליטיכם אותי בגוים וגו' ותו איתא התם ברישא דעניינא ומני לרבי חמא בר חנינא ונ"ל לרבי חנינא בר חמא כדמוכח בתר הכי וכן הוא בבבלי דכתובות פרק הנושא ובמדרש קהלת דלעיל: (כא) לשלל ותללוה • והללוהו קרי: (כד) מקדשיהם. הדל"ת בשוא נח רד"ק בפירושו ומכלול דף רכ"ז ושרשים: (כה) קפדה בא • בספרים כתובי יד במקף והבי"ת רפויה וטעם ק פ ד ה הוא קו א' בדמות הטפחה הנקרא מאיילא שאינו טעם מפסיק וזהו אחד מן י"א מקומות שמשרתת המאיילא לאתנחתא: (כז) ובמשפטיהם• בבי"ת רד"ק:

ח (ג) סמל הקנאה המקנה • ממה שכתב המזרחי בפ' בראשית על אבי י ש ב אהל ומ ק נ ה נראה ברור שבספריו היה כתוב המקנא באל"ף ואחר כך אמר גם יתכן שהיה כתיב בספרי רז"ל בה"א ובכל ספרים שלפני כתוב בה"א ואף על פי שהוא מענין קנאה שפרשו קנא באל"ף בא כדרך בעלי הה"א וזו היא כונת רד"ק בפירושו ובשרשים וטעות נפל בשרשים לכתוב המקנה באל"ף וצריך להיות בה"א כמו שמצאתי בשרשים ישן כתיבת יד וכן כתב בעל הלשון ה מ ק נ ה בה"א תמורת אל"ף כי דינו מ ק נ י א וכו' גם בעל יפה תואר בבראשית רבה פרשת כ"ג סימן ד' כתב על המזרחי לשון זה ואני בקשתי בכמה ספרים וכולם מצאתי סמל הקנאה ה מ ק נ ה בה"א: (ו) מהם • מה הם קרי והיא חד מן ע"ו מלין דכתיבין מלה חדא וקריין תרין מלין: לרחקה • החי"ת בחטף קמץ וכן כתבו המדקדקים: (יד) התמוז • כתב רד"ק בפירוש ובשרשים שברוב הנסחאות תמווז כתיב בשני ווי"ן • וכזרות נחשב בעיני ואי אתת לידי אנא מחיק לחדא מינייהו דקא שכיחן ספרי דכתיב עפי נון ארבע מאה שנין כחדא וא"ו בלחוד: (יז) את הזמורה אל אפם • אל אפי מיבעי ליה אלא שכינה הכתוב וזהו חד מן י"ח מלין בהם תקון סופרים כמ"ש רד"ק וקצת מהם בספרי פ' בהעלתך ומכילתא פרשת בשלח וכולם במדרש ילמדנו פ' בשלח ומסורת הגדול כמו שסמנתי בזכריה ב' ושם הארכתי:

ט (א) ואיש כלי • חד מן ז' בחירק ומטעין דסבירין בצירי וסימ' במ"ג וכן כלי מ פ צ ו שבסמוך: מפחתו כתי"ת בצירי: (ב) מפנה • בשקל אשר אתה מראה: לבש בדים • בספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר וא"ו וכן דינו מכח המסורת כאן וסוף מאלי: (ג) הלבש הבדים • אף זה חסר וא"ו בספרים כ"י ובמקצת דפוסים ישנים ובספרים כ"י שהיה בתחלה בוא"ו עברו עליה קולמוס: [ד) אלו • אליו קרי: והתוית תו: התי"ו דגושה מדין אתי מרחיק ומלת תו חסר יו"ד במדוייקים: (ה) על תחום. אל קרי: עיניכם • עינכם קרי לשון יחיד והכתיב לשון רבים: (ז) ומלאו: הלמ"ד איננה דגושה וכמוהו רבים קלים מבניין הדגוש כמו ונקבו בלחובותיה כי לא מלאו אחרי • ויקנאו בו ודומיהם רד"ק בפירוש ומכלול דף ע"ד ושרשים ובמסורת נמסר על זה ו מ ל א ו לית וא' מ ל א ו עד כ א ן • והוא בירמיה ד' קראו מ ל א ו ואמרו: (ח) ויהי כהכותם • בכ"ף: ונאשאר • במקצת ספרים כ"י השי"ן בשוא לבדו וכן הוא בחיבורי ר' יוסף זארק ודקדוק המלה] עיין במכלול דף ס"ח ובספר המרכבה מרבי אליהו הלוי אות וא"ו: (ט) ותמלא הארץ

הארץ דמים • כן ראיתי בכמה ספרים וכן תרגם יונתן הייבי קטול אבל בספר א' מדוייק כ"י קדמון וגם בדפוס א' ישן כתוב ותמלא הארץ ח מ ס ורד"ק פי' בתחלה ותמלא הארץ חמס ובסוף דבריו כ' ובקצת ספרים מדוייקים ותמלא הארץ דמים פי' שופכים דמים ע"כ • ובעל מאיר נתיב ארכבה אחרי רכשי שסביאו בשרש דם ובשרש חמס ולשויי נפשאי מכרעתא לא קאמינא : (יא) והנה האיש לבש הבדים • ברוב ספרים ישנים חסר וא"ו : כאשר • ככל אשר קרי :

י (א) ואראה והנה אל הרקיע וגו' • כאן הוא ראש סימן י' : (ה) וקול כנפי הכרובים • מלא וא"ו שלא כמנה במס' פ' תרומה עם החסרים וכן הוא במדוייקים : (ו) לגלגל מבינות לכרובים • מלא וא"ו כמ"ש לעיל : (ז) וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים • מלא וא"ו והשני שבפסוק חסר : (ח) וירא לכרבים • וזה א' מן החסרים במסורת הנ"ל וכן הוא במדוייקים : (ט) אצל הכרובים • מלא וא"ו על פי המסורת דלעיל : (יג) לאופנים להם קורא • איכא פלוגתא אי הוי מן מלין דמשרתת המאיילא לאתנח מסורת דברי הימים ב' כ' : להם קורא. בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו : (יח) ויעמד על הכרובים • מלא וא"ו כמ"ש למעלה •

יא (א) ותשא אתי • חסר וא"ו בספרים מדוייקים וכן ו ת ש א א ת י שבפסוק : הקדמוני . במקצת ספרים הקדמונים מלא וא"ו : (ו) הרביתם • הבי"ת בצירי לא בחירק כמו שראיתי בחיזה ספרים : ומלאתם • בכמה ספרים כתיב ו מ ל א ת י ם ביו"ד אחר התי"ו ובס"א מדוייק מטוליטולה הוא בלא יו"ד וכתוב עליו בגליון למדנחאי כתיב ו מ ל א ת י ם וכן הוא בחילופים שלנו למערבאי ומלאתם למדנחאי ומלאתים וידוע דקים לן כמערבאי וכן הוא בדפוס ישן : (יא) בתוכה לבשר אל גבול • בנביאים עם פירוש הריא"ה כתוב על גבול כמו שתרגם המתרגם וכמו שכתוב בפ' שלמעלה אבל בשאר ספרים כתוב א ל וכן מוכחת מסורת דפרשת חקת דנמסר סימן ה' על גבול ואין זה במספרם ושל מעלה הוא אחד מהם : (יב) וכמשפטי • בס"ס הוא"ו במאריך : שביבותיכם עשיתם • ריב"ל רמי כתיב וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם (לעיל סי' ה) וכתיב הכא עשיתם . כמתוקנים שבהם לא עשיתם כמקולקלים שבהם עשיתם סנהדרין פ"ק ופרק א' דיני ממונות : (יג) ויהי כהנבאי : במקצת ספרים כ"י בבי"ת ובספרים אחרים בכ"ף וכ"כ רד"ק בכ"ף : (טו) הפילותים ברוב ספרים מדוייקים מלא דמלא ועיין מה שכתבתי בירמיה סי' ט' : למקדש מעט . בספרים שלנו הדל"ת בקמץ ורד"ק כתב שיש ספרים בפת"ח : (יז) נפלותם • הפ"א בחולם כמ"ש בסימן כ' וכן במכלול דף ק"מ : (יח) תועבותיה • מהחלפת תיעבותיה ועיין מה שכתבתי בסימן ע"ז (יט) לב אחד • כן כתיב לא לב חדש כמו שכתוב בסימן ל"ו מזה הספר ונ"ע מהתרגום שתרגם בניהם לב דחיל ורוח דחילא : ורוח חדשה אתן בקרבכם . בספרים רבים כתוב ב ק ר ב ו ס וכן כתבתי בהעתקתי בתחלה אף על פי שראיתי בספרים אחרים ב ק ר ב ו ה אחרי כן רוח חדש היה אתי לכתוב ב ק ר ב ם כראותי ספרים אחרים כתובים כן נוספים על ה ר א ש ו נ י ם וכן הוא במאיר נתיב שרש נתן ושרש קרב ו כ ן נ ר א ה מפירוש הריא"ה וגם לשון הכתוב מוכית כן שכולו מדבר שלא לנוכח וכן פסוק שלפניו ושלאחריו וכן ת"י כמעיהון ובאמת כי קשה עלי מאד להחליף הספרים • אך א"א לזכות שטרא לבי תרי ושמא טעו בפסוק האחר דסימן ל"ו שהוא כולו לנוכח ולפניו ואחריו ה' ימהר ויחיש הזמן שיסיר השבושים מקרבנו תורה א' ומשפט א' יהיה לנו אמן : והסרתי לב • בנביאים עם פירוש הריא"ה כתוב את ל ב וטעה המדפיס בין זה ובין הכתוב ביחזקאל סימן ל"ו ואין כן בשאר ספרים : מבשרם • כן כתיב לא מבשרכם :(כד) ותבאני . בספרים מדוייקים חסר יו"ד אחר בית : (כה) הראני . המסורת עליו לית סגול וקמץ :

יב (ט) בית ישראל בית המרי • בס"ס בסגול : (יב) פניו יכסה • כפתח כלמה פני מרוב השבושי' הנמצאים בדפוסים כי בנביאים עם פירוש הריא"ה כתוב פ נ י ך ת כ ס ה וטעות הנראה לעין הוא : לעין הוא את הארץ • במקצת ספרים מדוייקים הלמ"ד בקמץ : (יד) עזרה • עזרו קרי : (טז) מחרב מרעב ומדבר . בנביאים עם פי' הריא"ה כתוב ומרעב בוא"ו וגם בס"א ישן מלאתיו מוגה בוא"ו ואין כן בשאר ספרים : (כג) קרבו הימים • כן כתוב : (כד) בתוך בית ישראל • כן הוא וספרים שכתוב בתוך בני ישראל טעות הוא כי כן היא המסרה כל קריאה בתוך בני ישראל בר מן דין בתוך בית ישראל רד"ק :

יג (ב) הנבאים • בקמ"ץ הבי"ת ולית כוותיה ואחר נבאים הנבאים בפו"א רד"ק בפירוש ושרשים : (ג) ולבלתי ראו מה שנמסר במסור' הדפוס כאן הוא לשון מבולבל והריני כותב בלשון ברור כל פסוק דאית ביה תרי לבלתי קדמאה לבלתי בלא וא"ו תנייתא ולבלתי בוא"ו בר מן א' לבלתי הביא משא וגו' (ירמיה יז) דאית בההוא פסוקא תרי לבלתי בלא וא"ו וכל פסוק דלית ביה אלא חד לבלתי הוא בלא וא"ו בר מן ד' דאינון ולבלתי בוא"ו וסימנהון לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא (ירמיה סוף סימן י"ז) אם תפרו בריתי וגו' ולבלתי היות (ירמיה ל"ג) ולבלתי בנות בתים לשבתנו (ירמיה לה) ההלכים אחר רוחם ולבלתי ראו אנין ולבלתי ולית להון זוגא : (ד) כשעלים בחרבות . בא הס"א • בחטף קמץ מכלול דף רי"ו ובמסורת ב' קמצין וסימ' תעליא נחו ע"כ • פי' תעליא הוא פסוק זה דכתיב ביה כ ש ע ל י ם ופי' נחו הוא פסוק ו ל א נ ת א ו ב ח ר ב ו ת דכתיב בישעיה סוף סימן מ"ח : (ו) הלוא מחזה • במקצת מדוייקים מלא ו' ואל"ף וכן נכון כי איננו מן ח' ה ל א חסרים בסיפרא וסימ' נמסר לעיל במסרה גדולה ס"ס י"ב :(ט) ובכתב בית ישראל • בקמץ התי"ו והוא סמוך ר"י בס' הרקמה : (יא) ואתנה במקצת ספרים קדמונים התי"ו בסגול ועיין למטה בפ' זו ובסימן ל"ד ובפ' ויצא • ויונתן שתרגם וית אבני אלגבים נראה שהיה קורא ואת אבני אלגבים וגם רד"ק כתב שכן כתוב במקצת נוסחאות אמנם כפי המסורת שאכתוב בסמוך נ"ל ואתנה : אבני אלגבים • בס"א כ"י שתי מלות וכן כתב רד"ק שכן נמצא במקצת הספרים ועיין מה שכתבתי בסי' ל"ח בע"ה : (יג) ובקעתי • הבי"ת בחירק : (יז) שים פניך אל בנות . בחילופים שלנו כתוב למערבאי על בנות למדנחאי אל בנות ונראה שצריך להפך הגרסא כי בכל הספרים כתוב א ל בנות וכן במסורת אל בנות ג' וסימן הנפלים היו בארץ . וישב ישראל בשטים . בן אדם שים פניך : (יח) תצודדנה . במקצת דפוסים ראשונים התי"ו בחירק ואינה אלא בשוא : (יט) תמותנה • בכל ספרים כ"י מדוייקים אין דגש בנו"ן וכן ראוי כמנהג נו"ן הנקבות וכן כשתוכינה שבסמוך ובמקצת ספרים מלא יו"ד בין תי"ו לנו"ן : (כ) כשתחיכנה • אין דגש בנו"ן כמ"ש בסמוך ועיין במכלול דף ס"ג ודף קל"ז : אשר אתנה • במקצת ספרים התי"ו בצירי וקצתן בסגול ובכולם אין דגש בנו"ן ובמסורת ואתנה ג' וסימן ואתנה ידעתן (פ' ויצא) ואתנה אבני אלגבים לעיל בסמוך ואתנה לאני (יחזקאל לד) וחד אתנה וסימן הגני אל כסתותיכנה אשר אתנה אבל ו א ת ן לאני לאו מרעיתי דלקמן סי' ל"ד איננו מהם ומטעים בהו אינשי : זרועתיכם . בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים מלא וא"ו קדמאה : (כא) ולא יהיו עוד בידכן • הספרים מתחלפים ומי יתן יבאו אנשי כנסת הגדולה ויאמרו • במקצת ספרים אשכנזים ישנים מכמה שנים כתוב ב י ד כ ם במ"ם וכן מצאתי נסחה ישנה מאד ספרדית שכך היה כתוב בה בתחלה אע"פ שנגררה המ"ם אחרי כן ועשאוה נו"ן ואולם בנסחא מדוייקת מטוליטולא וגם בספרים אחרים כ"י כתוב בנו"ן כתברו שבפסוק והצלתי את עמי מ י ד כ ן וכן הוא בשרשים ומאיר נתיב : למגדה • במקצת ספרים ישנים למגודה בוא"ו ורד"ק כתב שם א חסר וא"ו :

יד (א) ויבוא אלי אנשים • שיר השירים רבה פסוק זאת קומתך ויבואו אלי אנשים אלו חנניה מישאל ועזריה וזהו א' מן שמנה בלשון ביאה דסבירין לשון רבים וכן תרגם יונתן כמפרש א ת ו ל ת י כאורתיה בשאר דוכתי ומדרש אגדה יש הביאו רש"י ז"ל ועיין מה שכתבתי ביחזקאל כ"ג : (ד) נעניתי לו בה • הה"א בלא מפיק מכלול ד' ל"ב והוא חד מן מלין לא מפקין ה"א בסוף תיבותא ומטעין בהון וסימן בת"ג ובמקצת ספרים בה כתיב בא קרי באל"ף • (א"ה ולבי מגמגם בזה למה לא כתב הרב שבמסרה רבתה ערך בה איתא ג' בה דקריין בלישנא אחרינא ואחד מהם הוא זה דכתיב בה בה"א וקרי בא באל"ף וא"כ קשו תרי מסרות אהדדי ע"כ) : (ח) ונתתי פני • הפ"א רפה : (יג) למעל מעל • בקמץ חטוף ובקצת דפוסים ישנים למעל בחולם ואין בהם ממש : ושברתי לה • מלעיל וכן נמנה בשטה תדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה וסימן בסוף מ"ג : (יד) שלשת האנשים האלה • במקצת ספרים כ"י ו ש ל ש ת בוא"ו ובספרים היותר מדוייקים בלא וא"ו : נח דנאל ואיוב • בס"א כ"י נכתב בגליון י"ס דניאל וכן כתב על חבירו שבפרשה ועל חכם אתה מדנאל (יחזקאל כ"ח) ובספר אחר כ"י כולם כתובים ד נ א ל וק' ד נ י א ל וכן במסורת דנאל ג' חסר ס יו"ד וסי' חכם אתה מדנאל • יהיו שלשת האנשים • ונח דנאל ואיוב בתוכה • וגם רד"ק בפי' ובמכלול דף ק"י כתב דג' אלו כתובין בלא יו"ד והיו"ד נקראת אע"פ שאינה כתובה ביו"ד ירושלם והאל"ף נחה כי הצירי תחת היו"ד והיו"ד דגושה : (טו) והשכלתה • הכ"ף דגושה ובס"א כ"י נכתב כנגדו ו ש כ ל ת ה פליגא ובמכלול דף ל"ה פקדתה כולו קמץ והה"א במפיק כן הוא על המשפט אלא שמצאנוהו במשקל פקדת' הלמ"ד פתוחה וכתי"ו דגוש' והה"א רפה והוא מלעיל כמו לו תיה רעה אעביר בארץ ושכלתה • ככל אשר צותה חמותה (רות ג) ו"ו חלקתה להם בקו (ישעיה לד) • וכעבתה נרתה (שמואל א' א) עכ"ל • אבל בכל מדוייקים שלפני למ"ד ו ש כ ל ת ה קמוצה וכן מפסקת מפני ההפסק : (טז) שלשת ה א נ ש י ם • כן הוא שלשת בלא וא"ו ושלמטה ו ש ל ו ש ת בוא"ו : והארץ תהיה שממה • בס"א כ"י יש בגליון נ"ב שממה תהיה ע"כ • ובחלופים שלנו לא נמצא חילוף זה : (יט) או דבר אשלח אל הארץ • תרגמו על ארעא והוא מחלוקת בין מערבאי למדנחאי ולמערבאי אל הארץ וכן הוא במסרה כאן מן ריש סיפרא ועד הכא בסימן כ"א אל הארץ בת"א או חרב אביא על הארץ לעיל בסמוך וכל שאר קריא דכוותא על הארץ בר מן ג' אל הארץ וכו' : (כ) ונח דניאל ואיוב עיין מה שכתבתי לעיל בסימן זה : (כג) כי לא חנם • בס"א כ"י ובנביאים עם פי' אברבנאל כתוב לא אל חנם אבל בשאר בשאר ספרים ליתיה וגם בשתי נסחאות כ"י שהיה כתוב בהן מלת אל נמחק' ובמקרא גדולה מסור עליו לית דסמיך : אשר עשיתי בה • במקרא גדולה כתוב בלדו בספר מוגה לה וספר מוטעה הוא :

טו (ו) עץ הגפן בעץ היער • כן הוא בעץ אע"פ שמתורגם כעאי :

טז (ב) את תועבותיה • בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים חסר וא"ו בין בי"ת לתי"ו ובמסורת ג' כ"י מלא ואחד חסר וכולהון בסיפרא וסימנהון הודע את ירושלם : ובאו בשם ובסירו סי' יח: השפט התשפט ריש סימן כ"ב . ולא מסיימי הי מינייהו מלא וחסר ותילופים רבים יש בספרים ופליגן אהדדי והן גופן קשיין דידהו אדידהו וכס"א כ"י קדמאה ובתרא מלא מציעאה חסר : (ג) מכרתיך • בחולם הכ"ף : (ד) ביום הולדת • זה הראשון נכתב בוא"ו עם הדגש : לא כרת • עבר מבנין פועל והרי"ש דגושה כמשפט לא כמנהג ולכן הכ"ף בקמץ חטוף מכלול דף ס' : שרך • השי"ן בקמץ חטוף מפני דגשות הרי"ש הבא אחריו עפ"ה כמ"ש במכלול דף ע"ב ובגהת רבי אליה שם : והמלח . הס"א בקמץ חטוף : המלחת • התי"ת בפתח מפני שהיא גרונית מכלול דף פ"ז : חתלת • במקצת ספרים תי"ו ראשונה בקמץ ומקצתן בפתח :(ז) עדיים • בכל ספרים כ"י מדוייקים מלרע שהאתנח ביו"ד : ואלבשך • בכמה ספרים ואלבישך מלא יו"ד : ואנעלך • במקצת ספרים השי"ן בקמץ וזהו דעת ב"ב כפי מה שמצאתי בס"א מדוייק בגליון ולב"א בשוא וסתח וכן כתב רד"ק : (יג) ותעדי • השין בשוא לבד : ששי שם קרי וכ"כ רד"ק ונראה שצריך להפך הגירסא בחילופים ממערבאי למדנחאי : אכלתי • אכלת ק' : ותיפי • מלעיל בשני ספמין לב"א ולב"נ מלרע בספטו א' לבד : (יח) וקטרתי . הטי"ת בקמץ חטוף לב"א ולב"נ בפתח כן מצאתי בחילופים כ"י וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים וטעות נפל בחילופי הדפוס ועיין לקמן סימן כ"ג : נתתי . נתת קרי ועיין הרמב"ן ורקאנטי ריש פרשת אחרי מות : (יט) ונתתיהו • כתב הריקאנטי במקום הנ"ל שכתוב ונתתהו וק' ונתתיהו ואין כן בספרים וכן במסורת ונתתיהו ג' וסימן ונתתיהו בידך (שופטים ד) ונתתיהו לפניהם : (כ) ילדת . ברוב ספרים מדוייקים כן כתיב וק' בלא יו"ד בסוף תיבה גם לא נמנה במסורת דרים מלכים ולא במסורת כ"י שמצאתי ג"כ במלכים בפרשת ואשה אחת מנשי בני הנביאים: מתזנות*ך . מתזנותיך קרי : (כב) זכרתי • זכרת ק' : (כה) תזנות*ך.תזנותיך ק' : (כו) להכעסני. במקצת ספרים מלא יו"ד אחר עי"ן ועיין בירמיה סי' ל"ב (כז) והנה נטיתי ידי . בנביאים עם פי' הריא"ה כתוב נטיתי את ידי ובשאר ספרים ליתיה והמסורת אומרת עליו ט"ז חסרים את בנטית יד והסימן נמסר ביחזקאל כ"ה במס"ג : שנאתיך • במקצת ספרים שנאותיך מלא וא"ו בתר אל"ף: (לא) עשיתי • עשית ק' : הייתי • היית ק' : (לג) והשחדי • החית בחטף קמץ רד"ק בכל המקומות : (לד) ויהי בך הפך • בחמש נקודות ו ת ה י ל ה פ ך בשש נקודות ויש ספרים בשניהם בשש נקודות כן כתב רד"ק בשרשים וגם בעל רב פעלים כ ת ב ויהי בך ה פ ך מן ה נ ש י ם יש ספרים הוא לבדו בב"נ ושארא בג"נ וי"ס כל הפך בג"נ עכ"ל . ואני מצאתי בספר במקצת ספרים מדוייקים שניהם בחמש נקודות : לא זונה . בוא"ו עם הדגש : (לו) וכדמי בניך • יש ספרים ו כ ד מ י בבי"ת ולכן הוא"ו שרוקה וכן נראה מפירוש רש"י והתרגום אבל ב ס פ ר י ם מדוייקים ו כ ד מ י בכ"ף והוא"ו בשוא וכן כתב רד"ק והאפודי בס' י"ד מספרו בתמורת האותיות כתב בלשון הזה וזה: הכ"ף תמורת הבי"ת כד' רוחות השמים (זכריה ב') כרות קדים אפיצם (ירמיה י"ח) כאשר ילכו אפרים (הושע ז') וכדמי בניך ומפני זה כתב רש"י בפי' יחזקאל וכעון דמי בניך ולא טעה בו כמו שחשבו קצת : אשר נתת • ב ר ו ב ה ס פ ר י ם כתיב נתתי ביו"ד וקרי בלא יו"ד ואולם בספר אחר מדוייק מטוליטולא כתוב נתת בלא יו"ד ואין כאן הפרש בין קרי לכתיב כלל ולפי דעתי ראוי להסמך עליו כי לא נמנה זה עם מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא ולא קריין ברים ספר מלכים וגם במסורת כ"י לא מצאתיהו : (לט) ונתתי אתך . בספרים מדוייקים חסר וא"ו ושלאחריו בפסוק מלא וכן הם לפי המסורת וכן ורגמו א ו ת ך שבפסוק הנמשך הוא מן המלאים על פי המסורת : (מג) זכרתי • זכרת קרי • עשיתי • עשית קרי : (מד) כאמה בתה : ה"א של כאמה איננה מפיק רש"י וכ"כ רד"ק בפירוש ובמכלול דף ל"ב כאמה הה"א רפה בתה הה"א מפיק וגם במס"ג נמנה מלת כ א מ ה עם מלין לא מפקין ה"א בסוף ת י ב ו ת א ומטעין בה"ן :(מז) עשיתי כמעט קט • עשית קרי : ותשחתי מהן • הה"א בסגול : ותשחתי מהן • הנ"ל יש ספרים כתוב מהם במ"ם הרוב בנו"ן : (נא) את אחותך . אחותיך קרי : אשר עשיתי • עשית קרי : (נב) אחיותך . באל"ף בלא מאריך והחי"ת בשוא לבד : (נג) ושבתי את שביתהן : כולם בזה הפסוק שבית כתוב ביו"ד וקרי שבות בוא"ו ובשורק ש ב י ת ה ן ש ב י ת י ך כתוב וקרי בחירק וביו"ד כ"כ בעל מכלל יופי • ונ"ל שכן צריך להגיה בפירוש רד"ק וכן מצאתי בנוסחא מדוייקת מטוליטולא ובכמה ספרים כתוב שבותהן בוא"ו וקרי ביו"ד וגירסא ראשונה נראית עיקר : את שבית סדם • שבות קרי : ואת שבית שמרון שבות קרי : ושבית שביתיך . ושבות קרי : בתוכהנה • בכל הספרים הה"א בשוא לבדו וקשה דלפי הנראה בחילופי הדפוס וגם בחילופים כ"י זהו אליבא דב"נ אך לב"א הה"א בשוא ופתח : (נו) לשמועה • בס"א קדמון לשמועה הלמ"ד בפת"ח והשי"ן דגושה ויחיד הוא אצל רבים : (נט) ועשית* • ועשיתי קרי : (סב) והקימתי אני את בריתי אתך . זה אתך בדגש) ושלמעלה אותך : (סג) לכל אשר עשית . התי"ו בלא נקודת השוא ברוב ספרים כ"י :

יז (ו) ותשלח פראות . ברוב ספרים המדוייקים מלא וא"ו קודם לתי"ו ויש ביניהם מחלוקת אם הרי"ש קודם לאל"ף או אם אל"ף קודם לרי"ש ורד"ק בפירוש כתב פראות כתיב ריש קודם לאל"ף ובשרשים שרש פאר כוסיף וכן פ ר א ת י ו כרוב נכתבו הרי"ש קודם האל"ף והמסרה תבא עליהם כי שנים נכתבו אל"ף קודם לרי"ש ותארכנה פ א ר ת י ו • ותחת פ א ר ת י ו ילדו ושניהם ביחזקאל ל"א ושארא רי"ש קודם לאל"ף עכ"ל • ועיין בסימן ל"א שיש שם חילופים רבים : שלחה • חד מן וא"ו רפיון וסימנהם במ"ג בשמואל א' סי' י"ז : (ח) אל שדה טוב • בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים אין שום טעם בדל"ת רק בשי"ן : (ט) למשאות • בשי"ן בלא דגש בכל ספרים כ"י וגם במקצת דפוסים ישנים : (י) הלא כגעת . בס"ס מדוייקות הכ"ף בדגש ונכתב כנגדו בגליון פליגי ביה כגעת ור' משה קמחי הביאו עם דומים אחרים דגושים ובמכלול כתוב וכ"ף וגימ"ל פליגין עליה כמו הלא כ ג ע ת בה • אזר נא כ ג ב ר חלציך (איוב ל"ח) יש שקוראים רפה ויש קוראים ב"א ויש שקוראים דגש ויש קוראים ב"נ עכ"ל • וכך הם בחילופים שלנו • ובעל מקנה אברהם כתב בספר דלב"א דגושות ולבן נפתלי רפות והשעולם נוהג לקרות אותן בב"א ודבריו תמוהים וסותרים זה את זה שבהרי כתב בתחלה שהם שתי אותיות ממלה אחת בראשונה דגושה ולפי זה שתי תיבות אלו ראויות להדגש דכ"ף וגימ"ל שתיהן ממלה אחד מאותיות גיכ"ק ואחר כך כתב שלבן נפתלי מחלוקת בשתי תיבות אלה כי לפי כ ל ל זה ראויות ל ה י ו ת רפות והעולם נוהג הפך הכלל וחושב אני מטעות המעתיק או המדפיס : תיבש יבש • הבי"ת בחולם לא בצירי כמו שנמצא באיז' ספר וכ"כ רד"ק שהוא מקור כמו ויברך ברוך אתכם : (יג) את לי הארץ

כארץ • כאל"ף בצירי (ל) וכשאותיו בכלה • שתי השיתי"ן רפויות : (נ"א) מברחו . מברחיו קרי : (כב) כה אמר אדני יֱהֹוִה • כן נקוד כמנהג : (יונקותיו • א"ה עמ"ש בסוף הושע) : (כג) ועשה פרי כרוב : ... הספרים בס"א רפה ובגליון א' מס"ם נכתב בצדו בספר אחד ועשה פ ר י בדגש עד כאן • ולא ידעתי למה שאין כאן לא טעם מפסיק ולא אתי מרחיק שהה"א פרשית : תשכנה • דגש הנו"ן לנו"ן השרש רש"י ורד"ק בפירוש ומכלול דף ל"ד וזהו א' מן ח' מלין דכל חד וחד לית דכוותיה דגש וסימן במסורת ריש פרשת לו וביאורם ריש פרשת נח : (כד) וידעו • בספרי ספרד הוא"ו בגעיא:עין שפל.בספרים רבים כ"י מדויקים שבאו לידי בס"א בקמץ ובאחד מהם מסורת עליה לית זקף קמ"ץ ורד"ק בשרשים כתב כלשון הזה ובצירי הגבהתי עץ שָׁפָל ובמקצת הספרים המדוייקים הוא קמץ ע"כ :

יח (ז) יתן ועירם • ... במקצת ספרים מדוייקים מלא יו"ד וכן כתב רד"ק נכתב ביו"ד המשך אחר העין ע"כ . ויש ספרים מלא וא"ו אחר הרי"ש : (ח) בנשך לא יתן • במקצת ספרים כ"י השי"ת בשוא אבל רד"ק כתב שהיא פתוחה לחסרון ה"א הידיעה : (ט) צדיק הוא חיה יחיה . במקצת ספרים כתוב ח י ו בוא"ו וכפי המסרה ראוי להיות בה"א כי אין זה מהארבעה דכתיבין וא"ו בקריאה והסימן נסדר במ"ג יחזקאל ג' וכ"כ רד"ק בסוף פרשה זו על פסוק ויראה וישוב וגו' ח י ו יחיה בוא"ו וכל הנזכרים למעלה בה"א : (י) והוליד בן פריץ . בס"א כ"י השי"ת בסגול ולא יתכן כפי המסרה דפרשת ויגש שזהו אחד מן ד' בצירי : מאחד מאלה • ברוב הספרים בדל"ת ובמקצתם כתוב בגליון נ"א מאחת : כי גם אל ההרים אכל • במקצת ספרים כולו קמץ וכן הביאו רד"ק במכלול עם הקמוצים אבל בפירושו כתב כי גם אל ההרים אכל פתח בזקף ולמעלה לא א כ ל קמץ בזקף והשני לא אכל קמץ סומיה אבל פתח סומיה עכ"ל . וכן מצאתי במקצת מדוייקים כ"י וכ"כ רבי אליה המדקדק בהגהת המכלול ברוב הספרים אבל הא' פתוח והשני לא א כ ל קמוצים וכן במסורת דאכל פתח סומיה ודלא אכל קמץ סומיה וכן כתב בסוף שער שברי לוחות כל ענינא אל ההרים לא א כ ל כלו קמץ אבל ההרים א כ ל תניו קמץ ותניו פתח : (יג) בנשך נתן • ברוב ספרים מדוייקים הבי"ת בפתח : (יד) ויראה* • ויראה קרי : (טו) על ההרים לא אכל וגו' את אשת רעהו • בס"א כ"י מצאתי ו א ת בוא"ו ובטל הוא במיעוטו : (טז) וערום כסה בגד • בספרים מדוייקים חסר יו"ד ומלא וא"ו : (יז) ותרבית לא לקח . בא בקמ"ץ ובזקף כי גם הזקף יש לו משפט הפסק במקומות רבים וכמוהו רבים במסורת ריש ס' במדבר וריש ספר ויקרא ובמכלול שקל פָּעַל והבנה מזה בפ' זו : (כ) ורשעת *רשע • הרשע קרי : (כא) חטאתו • חטאתיו קרי : (כג) הלוא • בספרים כ"י מדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וכן נכון ע"פ המסורת דהאי סיפרא בסימן י"ב כי לא בא שם במנין ח' חסר : מדרכיו • בספרים כ"י מדוייקים כן כתיב וקרי ביו"ד ואין כאן חילוף בין קרי לכתיב וכן הוא במקצת דפוסים ישנים גם לא נמנה במ"ג עם החסרים י' באמצע תיבותא : (כד) כל צדקתו • צדקתיו ק' : (כח) ויסוב . ויסב קרי וכס"ן קמוצה : (לא) ולמה תמתו • במקצת מדוייקים חסר וא"ו אחר המ"ס ונכון לעשות כן כי אין זה מן ז' מלאים בס' מקז ומי שכתבו מלא נתחלף לו זה עם אותו שהוא בסימן ל"ג : (לב) והשיבו וחיו . בנביאים עם פירוש הרי"א השיבו בלא וא"ו ונראה שהיא וטעות הוא :

יט (ד) ויבאהו . חסר יו"ד אחר שבית בספרים מדויקים כ"י ודפוסים ישנים כמ"ש בירמיה סימן כ"ו : בחחים . בס"א ישן כתוב ב ח ח י ם בחולם ובשאר ספרים בפתח אבל וילכדו את מנשה בחחים ד"ה ב' ל"ג בחולם בכל הספרים : (ט) בסוגר . בכל ספרים שלפני תוך מה"ר בסוגר בפתח וברוב ספרי הדפוס מלעיל בשני פשטין וכן מצאתי בס"א כתיבת יד ישן בסוגר ונכתב בצדו מתחלפת בסוגר מלרע . ורד"ק בספר מכלול דף רי"ב הביאו עם דומים אחרים שהם מלרע ופשטין ואח"כ אמר וגם כ"כ קורא בסוגר מלעיל בשני פשטין ולכדברים האלה כ' בעל מקנה אברהם בשקל פֹּעַל ובסוף כ' אמנם אני מצאתי בספרי בסוגר גם כן בקמץ : בחחים . ... סוף פרשת מגורע ... את ירושלים ושאל לסנהדרין שיתנו לו יסוקים עמדו ונטלוהו ושלשלוהו לו ... רבי אליעזר ברבי נתן אמר מי שלשלו אותו כד"א ויתנהו בסוגר בחחים ... אותו לו כד"א למען לא ישמע קולו עוד אמר ריב"ל אני מקיים דברי שניהם מי שלשלו אותו אלה שהיה מפונק ומת בידם ע"כ : ובספרים שלנו כתוב וקרי ב ח ח י ם ובחילופים שבין מערבאי למדינחאי לא מצאנו שום חילוף רק ביחזקאל כ"ט בפסוק ונתתי ח ח י ם בלחייך למערבאי חחים כתיב חחים קרי ולמדינחאי ... כתיב וקרי : במצודות . במקצת ספרים כתובי יד ודפוסים ישנים הצד"י בקמ"ץ בחולם וכן נראה ממסורת דישעיה סימן ל"ג שכולם קמוצים וכן הוא בשרשים שרש מצד : (יא) עזה . בה"א במפיק : (יד) מטה עוז . לית בטעם מלעיל וכן נמנה בסוף מ"ג בטעה חדה דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה :

כ (א) השביעית • בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא דמלא : (ד) התשפט אתם התשפוט • ברוב ספרים כ"י ודפוסים ישנים התשפט הראשון חסר והשני מלא : (ט) אשר נודעתי אליהם • יחזקאל נודעתי אליהם אורייתא נודעתי להם : (יא) את חקותי : במקצת ספרים מלא וא"ו וכו' ממסורת ירמיה סי' מ"ד : (יז) ותחס • התי"ו בקמ"ץ חטוף ובמסורה ב' וחבירו ואמר להרגך ותחס עליך (שמואל א' כד) : (יח) בחוקי . בוא"ו עם דגש בקו"ף : (כא) וימרו בי הבנים וגו' לעשות אותם אשר יעשה אותם • ברוב הספרים שניהם מלאים גם לא נמנו במ"ג עם כ"ח אתם חסרים שביחזקאל וקשה ממסורת שהבאתי בפרשת תצוה על פסוק ונתת אותם על סל ועוד קשה כי מאותם הכ"ח שמנה בעל המסורת בסיפרא לחסרים מצאתי הרבה מהם מלאים בכל הספרים : (כב) והשבתי • במקצת דפוסים ישנים בשבא האחרון לבד אבל בספרים כ"י מדוייקים בשני שבאות וכן במסורת ב' מלעיל וחבירו והשיבותי ידי על עקרון בריש עמוס כמ"ש שם : (כח) לתת אותם להם . בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן משמע ממסורת בלק : (לא) בהעביר . בס"ם הבי"ת בגעיה : (לב) והעלה • הלמ"ד בקמ"ץ וכן משמע ממסורת יחזקאל סימן מ"ג : (לד) נפוצותים . בחולם בס"א וכן חבריו שבפרשה ושלמעלה בסימן י"א ואינון תלתא בסיפרא על פי המסורת ובמקצת ספרים דין דבכלא חסר וא"ו תניינא : (לו) כן אשפט אִתְּכֶם • במקצת ספרים ישנים כתוב אֶתְכֶם ומעטים הם אבל רבים שכתוב אִתְּכֶם וכן ... מתורגם מנכון : (לח) לא ... יבוא • ממה שנמסר בפ' בהעלתך ... משמע שזה מלא וא"ו ואל"ף וכן הוא במדוייקים וזהו אחד מן י"ד סבירין יבואו לשון רבים וקריין יבוא בלשון יחיד וסימ' נמסר בפרשת שמיני ועיין עוד מ"ש ביחזקאל סימן כ"ג :

כא (ס) תלא חרבי מתערה . העי"ן בשוא לבדו כחבריו שבפרשה והם ד' בקריאה ע"פ המסורת תלת בחד עניינא דא בתר דא וחד בשמואל א' י"ז : מנגב צפון • כן כתב ברוב הספרים ובס"א כ"י צפונה וכן בס"א כ"י נכתב בצדו נ"ל צפונה מכח המסורת עד כאן • וכן נראה מבעל מאיר נתיב : (יב) נאנח . כן הוא בס"ם האל"ף בשוא לבדו ויש ספרים בחט"ף סגול : (יד) הנבא ואמרת כה אמר יהוה אמר חרב וגו' • במקצת ספרים כ"י כתיב כה אמר א ד נ י י ה ו ה וגם בדפוס ישן יש הערה מחילוף זה וכן הוא בתרגום ובשאר ספרים אינו כן : (טו) ברק מרטה • דגש הטי"ת לתפארת וכן הוא מ ר ט ה שבפסוק הנמשך רד"ק בפירוש ומכלול שקל פֻּעַל ובשרשים : (טז) ויתן אתה • זהו אחד מן ג' א ת ה חסרים ב' בספר יהושע ודין כמו שכתבתי בסימן כ"ו : למרטה • מקור כתוספות הס"א כמו לקרבה אל המלאכה כי הס"א רפה : לתת אותה ביד הורג • מלא וא"ו לפי המסורת שאכתוב בסימן כ"ג : (יז) היו את עמי • בפירוש רד"ק כתוב אל עמי וכן הוא בנביאים עם פירוש הרי"א וגם בדפוס ישן מויניציאה נכתב בצדו א ל דומה שנסתפקו בזה אמנם בשאר ספרים כתוב את : לכן ספק • סבירין למען מסורת שמואל א' כ"ו : (יט) שלישתה • מלעיל והס"א נוספת ורד"ק ובספרים מדוייקים חסר יו"ד בתרא והכי איתא במסורת פרשת פינחס : החדרת להם • בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב לכם וגם בדפוס ישן נכתב כן בגליון ואין להסתפק בזה שטעות הוא : (כ) אבחת • בס"א כ"י האל"ף בסגול וכן בס"א כתוב בגליון ס"א אֶבְחַת ע"כ • וברובן של ספרים בחירק וכ"כ בשרשים שרש אבח : (כז) לבנות דיק . כן הוא ... לבנות בלא וא"ו בראש המלה אע"פ שאין נראה כן ברד"ק ובתרגום : (כח) כקסום שוא • כתיב בוא"ו וקרי בלא וא"ו בקמ"ץ חטף והוא מקור רד"ק ובמסרה גדולה במערכת אות וא"ו נמנו כל התיבות שבן בוא"ו יתירה ובקמץ חטף ומהם עמהם ל ק ס ם ק ס ם שלמעלה בפרשה • וצ"ל דטעות הוא וצריך לומר בקסים שוא ובמכלול דף קפ"ז הביאו עם דומים אחרים שיש מאריך עם בחירק שהוא קורא אותם כמו חטף פתח בפ"ש בפוסטים ה' ולא מצאתי בו מאריך לא בספרי הדפוס ולא בכ"י ובחילופים נראה שהמאריך הוא לב"נ אבל לא לב"א : (לא) השפלה • סמלה מלעיל : (לב) עוה עוה . חד מן ג' פסוקים דאית בהון ג' מלין מותאמין וסימנהון בירמיה כ"ב במ"ג : לו המשפט • בספר אחד כ"י נכתב בצדו ל א המשפט בספרים אחרים ולענ"ד אין בהם ממש : (לה) השב אל תערה • השי"ן בפתח כמ"ש בישעיה סימן מ"ב :

כב (ב) והודעתה . מפיק ה"א : תועבותיה . עין מ"ש בסימן ט"ז : (ג) לטמאה • ה"א רפה : (ד) ותבוא עד שנותיך . יונתן תרגם ומטא עידן כישתיך ואהו מן החילופים שבין מערבאי למדינחאי • למערבאי כתיב וקרי עד ולמדינחאי עת כתיב עד קרי : (ח) קדשי . בגלאי חטף ובקמץ רחב ובספרים כ"י אין מאריך בקו"ף וכן ויחללו ק ד ש י שבפרשה ועיין מ"ש בפרשת תצוה סימן כ"ט : (יא) הנדה ענו בך . זה כתוב ע נ ו ושבפסוק הנמשך ע נ ה : (יב) (ואתי שכחת • א"ה שכחה אחותו למדפיסים שהדפיסו מלא והלא לא נמנה במסרה רבתא במנין המלאים ע"כ): (טז) לעיני גוים • כן כתיב בלא ה"א לא הגוים : (יח) בן אדם היו . בספרים כ"י בזקף גדול לא בשני גרישין : לסוג • לסיג קרי : סיגים כסף היו • במקצת ספרים מלא דמלא ותשכח אני אותם מכח המסרה שכתבתי בריש ישעיה : (כד) לא גשמה . נסל הדגש מהשי"ן והה"א במפיק לכנוי הנקבה לפי התרגום ורש"י ולפירוש ראשון של רד"ק בפירושו ובשרשים ובסוף דבריו כתב גם יתכן שיהיה מפיק הה"א לתפארת הקריאה לא לכינוי הנקבה וכמוהו ו ת ע ל מ ה יצא אור (איוב כ"ח) ו ג ל ה על ראשה (זכריה ד') כ ב כ ו ר ה בטרם קיץ (ישעיה כ"ח) ועיין מה שכתבתי שם וכל אלו מפקין ה"א על פי המסורת ונמנו במסרה רבתא במערכת הה"א חוץ מפסוק ותעלמה יצא אור • שלא נזכר שם : (כה) שואג טֹרֵף טרף • כן הוא ברוב ספרים כ"י בתרי טעמי : (כו) ומשבתותי העלימו • בספרים כ"י ... מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן בדפוסים ישנים ועיין מה שכתבתי באיכה סוף סימן ג' : (כז) כזאבים . הכ"ף בחירק : (ל) איש גדר גדר • בס"א קדמון הדל"ת בסגול ובטל הוא במיעוטו ובס"ם כ"י יש מאריך בגימ"ל ולא בדל"ת וכן הוא בחילופים שלנו לב"א ובמקצת ספרים בדל"ת ולא בגימ"ל ובספרים אחרים אין בהם שום טעם הלד הסוף שבהם שאין כאן שני טעמים • ורד"ק בפירוש הפסוק כתב גדר בשני טעמים במאריך הגימ"ל מפני המקף ומעמיד בדל"ת להעמיד מפני הצירי שבדל"ת כי לא יבא פועל מהשלמים כי אם בצירי לפיכך לא יבא מלעיל שלא ידמה לשם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו וכן כתב בהגהת לוית חן ס' י"ט מהשער השלישי ובמכלול דף י"ב בשקל פָּעֵל כתב ואם יהיה בשלמים מלעיל יהיה מאריך גם כן בעי"ן הפעל להעמיד הצירי כמו ואבקש מהם איש גדר ג ד ר משמע בהדיא מדבריו שאין קריאתו לא מלרע ולא מלעיל בהחלט רק בהעמדה מועטת בשני הטעמים וכבר כתבתי בפרשת קרח על פסוק ויואל פרח שזהו ג"כ דעת בעל מקנה אברהם וכן כתב בעל ערוגת הבשם בפ"ו כי כן יחייבו תרי טעמי :

כג (ד) ותהיינה • במקצת דפוסים אחרוני' כתוב ותהיין בנון ארוכה בסוף תיבה אבל בדפוסי' ראשונים וגם בספרים מדוייקים כ"י כתוב בנו"ן ה"א לבסוף ומסורת דהאי סיפרא סימן כ"ט סלקא כוותייהו : (ה) וַתַּעְגַּב • בס"א כ"י וַתַּעְגַּב בסגול הטי"ו וכן כתוב במקרא גדולה ס"א וַתַּעְגַּב ... ובס"א כ"י נכתב ... עליו למדינחאי וַתַּעְגַּב : (י) ואותה בחרב הרגו ... במסרא דדפוסא הכי איתא הכא ובפרשת שמיני ... נמי דכוותה ואתה ד' בקריאה ג' חסרים וחד מלא וסימן מדוע לא אכלתם וגו' ו א ת ה נתן (פרשה שמיני) ו א ת ה החייתי (פרשת בלק) ו א ת ה בחרב הרגו ו א ו ת ה לא יראה (יחזקאל י"ב) בתראה מלא ע"כ • והך מסרה ודאי לאו דסמכא היא ואינה אלא מן המתח הוא דאשכחנא בה שילי טובא דלית בהון משמא חדא דלדידה ואותה החייתי חסר ולאו הכין הוא דבכולהו סיפרי מלא כדחזינן להרמ"ה ז"ל דמסר הכי באורייתא א ו ת ה ב' מלאים וא"ו בלישנא וסימן ואותם החייתי ואם ביום שמע אישה יניא אותה • ושארא חסרים וא"ו כולהון עכ"ל • ובר מן דין במסרה אחריתי דדפוסא פרשת בלק נמסר י"ב מלאים בלישנא וקדמאה דדידהו ואותה החייתי • עוד קשיא לן דפסוק ו א ת ה בחרב הרגו הוא נמי מלא בכל הספרים ולאו דין בלחוד הוא מלא אלא כולהון דספר יחזקאל מלאים בר מן חד ויתן א ת ה למרטה לתפש בכף בסימן כ"א כדמוכח במסרה דפרשת בלק דבעינן למימר קמן והואיל דאתא לידן מסורת דפרשת בלק חזינא למכתב לה הכא כדי לברורא שפיר ואותה י"ב מלאים בלישנא וסי' ו א ו ת ה החייתי פ' בלק ואם ביום שמע אישה יניא אותה פ' מטות ב' מלא באורייתא • ויטבל א ו ת ה ביערת (שמואל א' י"ד) ויגא א ו ת ה משרתו (שמואל ב' י"ג) ב' מלא בסיפרא • נשים באות מאירות א ו ת ה (ישעיה כ"ז) אשר יראה הרואה א ו ת ה (ישעיה כח) הלא שמעת למרחוק א ו ת ה (ישעיה ל"ז) ג' מלא בסיפרא • למן היום אשר בנו א ו ת ה (ירמיה ל"ב) יוצר א ו ת ה להכינה (ירמיה ל"ג) ב' מלא בסיפרא . צרר רוח א ו ת ה (הושע ד') האריה א ו ת ה מידכם (מלאכי א') ה' מלא בספרא (היינו בתרי עשר) אחת שאלתי מאת ה' א ו ת ה אבקש (תילים כ"ז) וכל יהושע ושופטים ויחזקאל דכוותה במ"ג חסרים וסימנהם להרג את כל ישבי העי וגו' ויכו א ת ה לפי חרב (יהושע ח') והתחלקו א ת ה (שם סימן י"ח) ויתן א ת ה למרטה לתפש בכף (יחזקאל כ"א) ע"כ • ולישנא דמסרת הדין לא אשכחנא בספרי כ"י רק זוגי זוגי קא מסרה בכל ספרא וספרא כי האי גוונא באורייתא נמסר ב' מלא באורייתא בשמואל ב' מלא בסיפרא בישעיה ג' מלא בסיפרא בירמיה ב' מלא בסיפרא בתרי עשר ב' מלא בסיפרא ואינון הני גופייהו דאמרן במסרה דלעיל ברם על א ו ת ה אבקש דתילים לא איתמסר מידי אע"ג דהוא מלא בכולהו ספרי : (יא) ועגבתה ממנה • הנו"ן בקמ"ץ : (יד) כשדיים • כשדים ק' • חקקים • יש ספרים חקוקים : (טו) תגורי . יש ספרים ת ג ו ר י בשורק ורד"ק כתבו בחולם : מראה שלישים . במקצת ספרים ש ל ש י ם חסר יו"ד קדמאה כחברו שבסמוך : (טז) ותעגב* • ותעגב ק' : (כא) בעשות . בכמה ספרים כתובי יד מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן בדפוס ישן ואחרים בחטף פתח : (כג) שלשים וקרואים • ברוב הספרים חסר יו"ד קדמאה : (כד) (הצן • אמר המגיה במקראות ויניציאה חדשים מקרוב באו כתוב בגליון ס"א ח צ ן בחי"ת וטעות גמור הוא שהרי כל המפרשים פרשוהו בה"א ואף למאן דמפרשי ליה לשון זרוע כתבו שהוא כמו ח צ ן בחי"ת ועיין רד"ק כאן בפירוש ובשרשים שרש ה צ ן ומה שכתב רש"י כאן ועוד ראיה ממס"ג מערכת אות ה"א דנמסר שם שטה מן ל"א קריין ה"א ולית דכוו' ובכללן ה צ ן ע"כ : ומגן וקובע • בקוף ומלרע ובפתח זולתי הסמיכות וכתוב במכלול דף רי"ב שר' יהודה כתבו קמוץ ועיין מ"ש בשמואל א' י"ז : (ל) עשה אלה לך • מלת ע ש ה בס"א ועיין מה שכ' בעל המסורת בירמיה כ"ב שיש ספרים נמ' זה בוא"ו במקום ה"א עם ע ש ו ת ע ש ו דהתם וכבר בררתי זה הענין שם בסייעתא דשמייא ועיין עוד מ"ש בירמיה ד' : (לז) העבירו להם • בדפוס ישן וגם בכמה ספרים כתובי יד מדוייקים כתוב ל ה ם כמ"ש לא לאן בנו"ן וכנוי הרבים מוסב אל הגלולים כמו שפירשו רד"ק והרי"א וכן הוא במכלל יופי ובמאיר נתיב ברם אכל עוד יש להביא ראיה מהמסורת שהביאה כאן סימן מן י"ד לכן ואחד מהם הוא והגד ל ה ן שבפ' הקודם ואין זה בתוכם : (לט) ובשחטם . בס"ם הוא"ו במאריך : (מא) כבודה . בוא"ו עם הדגש ועיין שופטים י"ח : וקטרתי • הטי"ת בקמץ והוא חטוף ובחילופי ב"א וב"נ שבדפוס יש טעות וצריך להגיה כמו שמצאתי בחילופים כ"י לב"א וְקִטַּרְתִּי בקמץ לב"נ וְקָטַרְתִּי וכן כתב רד"ק בפירוש ובשרשים וכן הוא בכל ספרים כ"י ... מדוייקים ... בקמץ כמשפט ועיין לעיל סימן טז : (מב) שלו בה • חד מן ג' רפין אף על פי שהם מפיק כמו שכתבתי בישעיה ל"ד ותילים ס"ח : סובאים • סבאים ק' והסמ"ך בקמץ רחב : ויתנו צמידים אל ידיהן • בכל הספרים כתוב א ל וכן כתב רד"ק שהוא כמו ע ל : (מג) נאופים . בס"ם האל"ף בוא"ו שורק: עת* יזנה . עתה יזנו ק' תזנותיה • ברוב הספרים מלא יו"ד אחר תי"ו : (מד) ויבוא אליה כבוא אל אשה זונה יונתן תרגם ו ע ל ו ל ו ת ה ודין הוא חד מן ח' דקריין לישן חד והתיין לישן סגין

סגין בליסנא וסימנהון ויעלו בנגב ויבא עד חברון ויבאו אלי אנשים מזקני ישראל (יחזקאל סוף סימן י"ג) ויבואו אליה כבוא אל דסכא ויבואו אל הגוים אשר באו שם (יחזקאל ל"ו) והנה עבדי דוד ויואב בא (שמואל ב' ג') ואל אדמת ישראל לא יבוא (יחזקאל כ') בפסוק וברותי מכם המרדים • אך כה' לי אמר לדקות ועז עדיו יבוא ויבשו (ישעיה מ"ה) פי' מלפון יבוא לה (ירמיה כ"א) בפסוק ורנגו על בבל ע"כ • וכן נמסר בריש פרשת שלח לך במ"ג וכלבול זה לערב מלין דכתיב יבוא עם ויבוא אינו יודע מהו כי כבר נאספו סוף פרשת שמיני עם י"ד יבוא דסבירין יבואו ובמסרה אחריתי חשיב נמי ויבא כל העם להכרות את דוד (ש"ב ג') ויבא כל העם לפני המלך (שמואל ב' י"ט) וכל ויבא העם דכוותיה וחשיב נמי כי שכם בא כל ישראל דוילך רחבעם דמלכים (א' יב) ובד"ה אומר באו ובמסרה אחרת כ"י לא נמסר כי אם ז' מהנך דאמרן לעיל ואסיק מינייהו ויואב בא דלא דמי לאחריני וודאי דכולהו אתו לדרשא והיכא דאיכא למידרש דרשינן : (מה) משפט נאפות • מלא וא"ו תניינא והשני שבפסוק חסר ברוב מדוייקים והם ג' במ"ג והשלישי הוא לעיל בסי' ט"ז ושפטתיך משפטי נאפות : (מז) בניהם ובנותיהם • בספרי ספרד מלא וא"ו אחר נו"ן : (מח) ונוסרו • דגש בוא"ו ובסמך ובמקצת ספרים כ"י אשכנזים הוא"ו בקמץ ובספרדים בפתח והיא מלה מורכבת מנפעל והתפעל ובספרים שהוא"ו בקמץ הם כמשפט הנפעל ואותם שבפתח כמשפט ההתפעל : (מט) ונתנו זמתכנה . בספרים מדוייקים אין דגש בנו"ן וכן נכון כמשפט נו"ן הנקבות וכמו שכתבתי לעיל ובסימן י"ג : תשאינה. בספרים מדוייקים כ"י וגם בספרי הדפוס השי"ן בסגול והאל"ף והיו"ד נחות ורד"ק בפירושו כתב ומלת תשאינה בתנועת האל"ף בסגול והיו"ד למשך נראה שהוא קורא תִשֶּׂאֶינָה וכ"כ בשרשים :

כד (ג) כתוב לך • התי"ו בקמץ חטוף אעפ"י שהוא מלא וא"ו וממסרה מגהו עם המנאים וא"ו בליסנא בקריאה ויש לתמוה למה לא נמנה ג"כ עם המלות שהם מלאים וא"ו ובקמץ חטוף באלה הם כתובים במ"ג אות וא"ו : (ד) כל נתח • ברוב ספרים שלנו הנו"ן בצירי וכתוב בשרשים שהנו"ן בסגול ויש ספרים בצירי : (ה) גם בשלו . גם כתוב בלא וא"ו ונמסר עליו שהוא אחד מן ד' פסוקים שכתוב בהם וגם גם : בשלו . הבי"ת בקמץ לא בפתח : (ו) חלאתה בה . הה"א רפה על פי המסורת שהיתה ראויים להיות במפיק ולכן אין בבי"ת דגש שאין כאן דין מפיק והאחרים שבפרשה כלם במפיק כמנהג ועיין שרשים שרש חלא : (י) והרקח המרקחה . ר' יונה כתב בס' הרקמה כי מצאו בס' ירושלמי בקמץ הה"א ואם כן יהיה מקור מבנין הפעל וכתב כי בספר בבלי מצאו פתח וכן מצאנוהו אנחנו בספרים מדוייקים ובמסורת עליו לית ופתח ע"כ לשון רד"ק בשרשים :(יא) ותרה נחשתה . לית מלעיל ובסוף מס"ג איתא שטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה וזה א' מהם : (טז) עיניך במגפה • הבי"ת בשוא וי"ס בפתח : (יז) חבוש עליך • שלשה הם במקרא וסימנהון ביום חבש ה' את שבר עמו (ישעיה ל') פארך חבוש עליך פניהם חבש בטמון ובאמת יש בלבול גדול במסורת ובספרים כ"י עד שאין שנים מהם מסכימים לדעת אחת ואף כל פ' בפני עצמו אין הפסוקים מכוונים למסרה הנכתבת בו כי במקצתם נמסר ב' חסר וחד מלא ובמקצתם ב' מלא וחד חסר והריני כתבום שאינו מתיר עצמו וכאשר לא יכולתי לסמוך על המסורת אמרתי לאחוז בספרים הטובים וללכת אחר הרוב מהם כמו שכתובים הפסוקים עד חבש ה' את שבר עמו ולכן כתבתי דישעיה ואיוב חסר ודיחזקאל מלא וכן היא המסרה באיוב מ' : ולא תעטה • בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים הטי"ן בשוא לבדו וכן לא תעטו שבסמוך : (כד) והיה יחזקאל . התי"ת בסגול :

כה (ג) והגבא עליהם • כן כתיב עליהם לא אליהן : (ה) למרבץ צאן • המ"ם בחירק לא בפתח : (ו) מחאך יד ורקעך . בספר בעל הלשון ובספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים חי"ת מחאך וקו"ף ורקעך בשוא לבד : שאטך . השי"ן בקמ"ץ רחב והאל"ף נחה ועיין בספר ההרכבה ובלוית חן ש"ז פ"ח : (ז) לבג • לבז ק' וכן ת"י לבזו וכן כתב רד"ק בפירוש ובעל מסורת המסורת במאמר א' מין כ' : (ח) יען אמר • בדפוסים קדמונים ובספרים כ"י מדוייקים האל"ף בפתח לא בחטף סגול : (ט) הישימות • עיין מ"ש ביהושע סימן י"ב : וקריתימה . וקריתימה ק' : (יג) ויאשמו • האל"ף בשוא לבדו רד"ק : אשום • ב' חד מלא וחד חסר הדין מלא ואידך אשם אשם סוף פרשת ויקרא חסר דכתם שוגג והכא מזיד : (יג) ודדנה • הה"א נוספת כי המלה מלעיל הטעם כדל"ת רד"ק :

כו (א) ויהי בעשתי • אני הספר • ובמסורת ירמיה סימן ל"ט בעשתי ג' וסימן ויהי בארבעים שנה דריש ס' דברים בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הרביעי בעשתי עשרה שנה דצור דיחזקאל פלוגתא ע"כ • ובמסרה כ"י כתוב בעשתי דפלגיה דיחזקאל : (ד) ונתתי אותה • מלא וא"ו בספרים כתובי יד מדוייקים וכן נכון עפ"ה שכתבתי לעיל בסימן כ"ג : (ט) ומתי קבלו • הקו"ף בקמץ רחב לכן יש מאריך בס"ס והבי"ת בקמץ חטוף מפני דגשות הלמ"ד כמו קטני עבה (מלכים א' י"ב) מכלול דף ר"י ואין לנקדה בשוא קמץ כי אין דגש אחר שוא נע : יתן בחמותיך • ומתחלפת חסר דחסר ומלא דמלא : (יא) עמך • העי"ן בפתח : (טו) הלא . י"ס שהוא מלא וא"ו והאל"ף לא דקדקו בזהו א' מן ח' חסרים בם סרח וסי' נמסר בסי' י"ב במ"ג : באנק , ס"א בְּאֶנֶק האל"ף בשוא לבדו ובשאר ספרים בחטף סגול : בהרג • י"ס שהבית בצירי וכ"כ רד"ק בפירוש ובשרשים וכ"נ שהוא כמו בעטף עולל ויונק ומשפטם בהרג בהעטף ובנפול הה' סבנין הוטלה תנועתה על ב' השמוש ועיין נימוק א"ח בשרשים שרש הרג : (טז) וירדו • בס"ס הוא"ו בגעיא (יז) נושבת מימים • יש נוקדין רפי ופותרין מיושבת מימים קדמונים ויש נוקדים דגש ופותרין מיושבת בחוקה על ידי ימים הסבובים לה וכן ת"י על"ל רש"י ז"ל וביאור דבריו כי ימים שהוא לשון יום היו"ד בקמץ ורפי אחריו כמשפט כמו ויהי מימים וילחמו דיפתח אבל ימים שהוא לשון ים היו"ד בפתח ודגש אחריו כמנהג אחר התנועה קטנה כמו ומלאו את המים בימים וכן הוא בספרים שלנו בפתח ודגש : (יח) יחרדו . בשוא החי"ת רד"ק : (כ) נחרבות • בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים בכ"ף : (כא) ותבקשי • הוא"ו במאריך והתי"ו בחטף פתח רד"ק בפירושו ובמכלול דף ס"ג ובמקצת ספרים מצאתי התי"ו בשוא לבדו ועיין מ"ש בשפטים ה' :

כז (ג) שא על צר • חסר וא"ו שלא נמנה במסורת בפסוק של מעלה בכלל המלאים ועיין מה שכתבתי במלכים א' ה' : (ג) הישבתי • יתיר יו"ד ובספרים כתובי יד ודפוסים ישנים חסר וא"ו אחר יו"ד וכן הוא במסורת פרשת מצורע וירמיה סימן מ"ח במנין דחסרים : (ד) כללו. שלמ"ד בשוא לבדו כמנהגנו : (ה) ברושים משניר • בשי"ן שמאלית כמ"ש בסוף פרשת דברים : (ו) מאיי כתים • במקצת ספרים כתוב כִּתִּים ואין שום קרי בחוץ ובס"א כתוב עליו בגליון כ"א כתיים כתיב כתים ק' ע"כ • ורד"ק כתב כתים ביו"ד אחת כתיב וקרי בשני יודין יו"ד היתם וביו"ד הרבוי כתיים כמו אלפי העבריים : (ט) זקני גבל . במקצת ספרים קדמונים כ"י בקמץ והוא דעת ר' יעקב בן אלעזר שכתב כי גבל ועמון תילים פ"ג פתח אבל זקני גבל קמץ ורד"ק כתב עליו בספר מכלול דף קל"ט שמצא בספרים מדוייקים זקני גבל פתח והמסורת עליו לית פתח גבל ועמון קמץ והמסורת עליו לית קמץ וכן מצא בספר אכלה ואכלה גם מסרה רבתא ערך פתח נמנה באלפ"א ביתא מן חד וחד חד פתח וחד קמץ זקני גבל פתח גבל ועמון קמץ : (י) וכובע תלו בך • מלרע בשרשים והוא בכ"ף : (יא) במגדלותיך • יש ספרים חסר וא"ו : (יב) נתנו עזבוניך : כתב רד"ק בשרש עזב בעזבוניך כתנו וכל אשר בס' ההיא עניינם ענין סחורה והזי"ן דגושה ע"כ • וכן מצאתי בספר א' קדמון כ"י ובשאר ספרים מדוייקים שלפני הזי"ן רפוים בכולם : (טו) והובנים • והבנים קרי בקמץ חטוף והוא חד מן מלין יתירין וא"ו ותטפין קמצים על פי המסורת : (טז) וראמות • י"ס חסר וא"ו בתר מ"ם : (יט) מאוזל • בוא"ו עם דגש בזיין : נתנו . בדגש בנו"ן לתפארת הקריאה מפני הפסק רד"ק ומסורת : (כ) דדן רכלתך • י"א מן דדן מימן סחורה גר' שהיה כתוב בספרו סחרתך כמו שתרגם למעלה על תרשיש סחרתך • וכן ארם סחרתך . דמשק סחרתך , דאם לא כן היה לו לתרגם תגרך כמו שתרגם למטה על כל מדרכלתך ובדפוס ויניציאה שנת רע"ה יש הערה מחילוף זה אבל לא מצאתי כן לאחד מספרים ואפשר לומר שאין התרגום חלוק מספרים שלנו שכן תרגם לקמן על ואחרזים במרכלתך סחורתיך וכן על ברג המכמתך ברכלתך תרגם בסגי חוכמתך ובסחורתך ואתרים כיוצא בכן והכל ובותר הנוי איקרו : לרכבה . שם ונפיכך הה"א בלא מפיק והוא חד מן י"א זוגים חד מפיק וחד לא מפיק ע"פ המסו' : (כא) בכרים ואילם • דין הוא חד מן ג' דכתובים כן מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא וסי' נמסר במסרה רבתא וכן מצאתי במקצת ספרים מדוייקים : (כב) ובכל אבן יקרה • במ"ג נמסר ע"ז ה' דמטעין בהון דסבירין ובכל וכן ל"ל להגיה במסורת וכן נמסר בפ' משפטים ועיין עוד לקמן ובכל קהלך : (כד) במכללים . יש ספרים שהמ"ם בחירק וברוכן בפתח וכן משמע במכלול דף רכ"ו במשקול מַפְעוֹל : ובגנזי ברמים . בספרים כ"י חסר ו' אחר ר' וארזים . בס"א כ"י קדמון הרי"ש בקמ"ן אולי זאת היתה גרסת יונתן שתרגם אעי הדסין וכמו שפי' דבריו רש"י ז"ל אך בשאר ספרים הרי"ש בשלש נקודות ופי' ר' יונה האל"ף תמורת החי"ת כמו תרוזים וכ"כ רד"ק ובמקצת ספרים נמסר עליו לית כוותיה מצאן דאיה שהוא בג' נקודות : (כו) במים רבים הביאוך • מתחלפת הבאוך חסר יו"ד : השטים אותך . במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכן במסרה גדולה נמנה עם המלאים בלשון נקבה : שברך • השי"ן בצירי : (כז) הוכך • בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים הטו"ן בצירי לא בקמץ כמו שנמצא במקצת ספרי הדפוס : וערבי • בס"ם הוא"ו בגעיא לא בעי"ן ובמקצת ספרים אינה בשום אות : ובכל קהלך אשר בתוכך • בנביאים עם פי' הרי"א כתוב וכל קהלך וכן נראה מתרגום אמנם בספרים אחרים כתוב ובכל וכן הוא במסורת עם ה' ובכל דמטעין בהון דסבירין . וכל ותרגום פרושי קא מפרש : (כח) מרגשות • בכל ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ראשונים הרי"ש בחולם לא כמו שנקוד במקצת דפוסים אחרונים ובדפוס השרשים ומה שכתב רד"ק מגרשות בחולם על הרי"ש אמר ובין תבין מלשון השרשים שכתב ומשקל אחר ירעשו מגרשות ותמכני מבעל הלשון שכתב מגרשות בקמץ ע"מ משפתה : (כט) וירדו • הוא"ו בגעיא בס"ם : (לא) קרחה • במקצת ספרים כ"י בה"א ועל פי סקפתי הוא באל"ף וכן כתב בעל הלשון ובמ"ג נמסר עליו לית כתיב אל"ף והוא חד מן מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ע"כ • ודבר זה צריך עיון דבחומשין שלנו משמע דלמערבאי כתיב קרחה בה"א : (לב) בניהם • הנו"ן בחירק בשלש פריהם בפיהם מכלול דף קס"ב קנ"ו ושרשים שרש נהה :

כח (ב) לנגיד . אין בנימ"ל דגש במדוייקים ובס"א כ"י כתוב לְנָגִיד ולא יתכן לפי שהמסרה אומרת לית כוותיה ואלו לְנָגִיד טוכא כוו בקריה : ואתה אדם ולא • בספרים כ"י מדוייקים הגעיא בוא"ו לא בלמ"ד : (ג) חכם אתה מדנאל • חסר יו"ד והיא נקראת דגושה בתנועת הצירי ואף על פי שאינה ביו"ד ירושלם רד"ק ובמקצת ספרים כ"י כתוב בגליונם מדכיאל קרי ועיין מ"ש לעיל סימן י"ד : (יב) חותם תכנית • בכל הספרים מדוייקים התי"ו בצירי ובמ"ג כתוב כ"א חותם ע"כ • ולא נמצא חילוף זה בחילופי ב"א וב"נ אולי זאת היתה גירסת יונתן שתרגם את דמי למנא דצורתא וגם בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב חותם וכ"כ מפירושו שכתב ולכן דמה אותו לתכנית החתום שבו יתחתמו הדברים לקיומם ע"כ • אמנם גירסת רש"י ורד"ק בצירי וליכא לתיגדע מינה : (יג) מסכתך • בכל ספרים כ"י מדוייקים הכ"ף שלאחר הסמ"ך רפויה וכ"ף אחרונה קמוצה : וישפה • ס"א וישפה בצירי ובמקצת ספרים כ"י אין שום טעם ביו"ד אבל בס"ם יש מונח ועיין מ"ש בפרשת תצוה על מלה זו : וברקת וזהב • בספרים כ"י מדוייקים אין בבי"ת מאריך ואף על פי כן קריאתו בקמץ רחב כמ"ש בפרשת תצוה על וישפה : הכראך כונגו : במקצת ספרים כתובי יד ובדפוס ישן הרי"ש בשוא ובשאר ספרים פתח : (יד) את כרוב ממשח • חד מן ג' את לזכר וסימ' במסורת כאן ובפרשת בהעלתך : (טז) כרוב הסוכך • מתחלפת הסכך חסר וא"ו : (יח) מקדשיך . מלא יו"ד : (כה) אשר נפצו בם • יונתן גריס שם שתרגם (דאיתבדרו לתמן) ובקצת ספרים היה כתוב בראשונה שם ואחר כך הגיהו בה וכן ראיתי להיות מכה המסורת שבשופטים ב' נמסר סימן ו' פסוקים דאית בהון בם בם וזה א' מהם וכן הוא בהללי ובס"ם :

כט (ג) מצרים כלה . במקצת ספרי הדפוס וגם בס"א כ"י נקוד כלה הלמ"ד בחולם אבל לדעת רד"ק הוא בקמץ וכן נמצא ברוב הספרים : (ד) תחיים • יתיר יו"ד ונקרא ביו"ד א' תת"ס וכל"ל בחילופים למערבאי : (ז) . בכפך • בכף קרי : (ח) גדלה אל גר . בספרים מתחלפים במלא וחסר : (יט) ובזז בזזה • לית מפיק ה"א :

ל (ד) ובאה חרב • מלרע שלא כמנהג : (ס) וכל הערב : בדפוס ישן מויניציאה ובנביאים עם פי' הרי"א כתוב כל הערב בלא וא"ו וטעות הוא : (יד) את פתרוס • בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו : (טז) תחיל . תחול קרי : (יז) ופי בסת • לית ותרתי מלין ורד"ק כתב תרתין מלין כתובין וקריין מלה חדא ולדבריו קשה שלא נמנה במסורת ד"ס כ' ל"ד עם מלין דכתיבין תרין וקריין חד וכמה ספרים חדא מלה כתיב : (יח) הבך היום • י"א חשך בימים משמע שהוא גורס חשך בשי"ן ימנית ובכל ספרים שלנו בשי"ן שמאלית וכן פי' רד"ק לשון מניעה כמו ולא חשך ממני מאומה ובמקרא גדולה כאן ובמ"ג כתיב חבך ז' בקריאה וסימ' נמסר בשמואל א' סוף סימן כ"ה ובשמואל כתוב וסימ' נמסר במסורה רבתא ובסימן אינכו בשום מקום ואני מצאתיו במסורת כ"י וזהו אינכו גדול בבית הזה סרפת ויגב וישמע דוד כי מת נבל (שמואל א' כ"ה) ויתקע יואב בשופר (שמואל ב' י"ח) ויאמר גחזי נער אלישע (מלכים ב' ה) מכה עמים בעברה (ישעיה י"ד) ובתחפנחס חשך היום (דין) • ישלם נתיב לאפו (תהלים ע"ח) וכולם בשי"ן שמאלית מענין מניעה דאילו מענין חבך . ומחשך איכא אחרינא בקריאה וקצת תימה על המאיר נתיב שהביא זה דיחזקאל בשני הענינים אולי עשה כך מפני התרגום : היא ענן יכסנה • בכל ספרים כ"י כתוב וקרי היא ביו"ד וחירק לא כמו שנמצא בכמה ספרים מהדפוס שכתוב הוא בוא"ו וקרי בחירק שזה אינו מאותן דכתיבין הוא וקריין היא בסימנים מסור במ"ג תילים ע"ג : (כב) מידו • (כג) והפצותי את מצרים • ד' בהפצה חד בסימן כ"ב וחד בסימן כ"ט וב' בסימן זה והספרים חלוקים ומתחלפים בכל הדברים אשר יפלו בזאת המלה ולפי מה שמצאתי בס"ם קדמאה מלא דמלא וכן נמסר עליו במ"ג ל' מלא תניינא חסר דחסר וכן נמסר עליו במ"ג לית חסר תליתאה ורביעאה חסר יו"ד ומלא וא"ו : (כה) תפלנה וידעו , בס"ם הוא"ו בגעיא : ונטה אותו אל ארץ מצרים : בנביאים עם פירוש הרי"א על ארץ והוא טעות ואף רד"ק כתב אל ארץ מצרים כמו על : (כו) והפצותי • עמ"ש לעיל בסמוך :

לא (ד) מים גדלוהו . במקצת ספרים גדלהו בג' נקודות : סביבות מטעה . ברוב המדוייקים מלא וא"ו : שלחה • קלה הלמ"ד כ"כ ר' יונה ורד"ק והוא חד מן ו' שלחה רפי' וסימנם נמסר במ"ג שמואל א' ט"ז : (ס) סרעפתיו • בכמה ספרי הדפוס סרעפתו כתיב בלא יו"ד הרבוי וקרי ביו"ד וכן כתב רד"ק ומלת פארתיו שבפסוק כתיב וקרי ביו"ד ולא כתב רד"ק על זה כלום ובכל ספרים כ"י מדוייקים חילוף הדברים סרעפתיו כתיב וקרי ביו"ד פארתו כתיב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכן נמצא במקצת ספרי הדפוס וכן נכון . עפ"ה שנמנה מלת פארתו עם מלין החסרים יו"ד באמצע תיבותא ולא נמנה עמהם מלת סרעפתיו : ותארכנה פארתו . פארתיו קרי כמ"ש לעיל בסמוך ורד"ק כתב האל"ף קודם לרי"ש וכ"כ על פארתיו שבפסוק הנמשך ועיין מ"ש למעלה גם מן י"ז : (ו) ובצלו ישבו • בס"א כ"י כתוב ישבו בקמץ היו"ד וכן נראה לפי משמעות הפסוק אך בכל שאר ספרים היו"ד בצירי וגם בס' דלעיל נכתב בצידו נ"ל יֵשְׁבוּ מכח המסורת ע"כ • ואמת הדבר שזהו א' מן כ' יֵשְׁבוּ עפ"ה וסימ' נסדר במ"ג פ' משפטים : (ז) וייף בגדלו . בחירק היו"ד הראשונה ונוח השנייה לקריאת ב"נ ולק' א' כ"א וַיֵּיף בצירי הראשונה וחירק השנייה וזהו דעת רבי יונה והאפודי וכן מלא . רד"ק גרוב הספרים ובמקצתם בחירק הראשונה ושוא השנייה לב"א וזו היא הקריאה הנכונה לדמותו אל משקל וַיֵּשֵׁב • וכ"כ בשרשים ובמכלול דף קס"ט ובעל הלשון כתב וייף בגדלו י"ס יו"ד הראשונה חרוקה והשניים שואית והם תרבים וי"ס בהפך ונחלקו הספרים על איזה מהם דעת ב"א ואיזה הכם דעת ב"נ עכ"ל • ולדבריו קשה שלא הזכיר כלל קריאת יו"ד ראשונה ונוח השנייה כמו שהוא בספרים שלנו וקשה גם כן לגירסת הספרים שנהגו בקריאה כן נפתלי וי"ל הכהנו ם לתשלום

חד מן כ"ב אתין דכתיב יו"ד בריש תיבותא וקרי' ו' וסי' יבאו ׃ כי הם ומקניהם יעלו ׃ יחננו , ויאמר בעוד הילד חי ׃ יפצחו רנו שמים וגילו ארץ ׃ ישת , ב' בפסוק ׃ יבא , צדיק הראשון בריבו ׃ ישאל , מתרף עצל לא חיש ׃ דם , ונשא התמון ירם לבבו ׃ ירמות , ומבני בני משלם ומלך ׃ וקפאון ׃

אשרי אדם שומע לי

חד מן אחד עשר מילין דכתיבין בי"ת וקרי' כ"ף וסימנהון בשמעכם דשמואל ׃ ויבו ויבאו אל מחנה ישראל ׃ יבלו קדמא יבלו בטוב ימיהם ׃ באמרם

דְּבַר

לישראל בני מן ולא

(א) דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם וגומר • ארבעה מלכים הללו קפח בימיו שהאריך שנים בחיי כולם מכאן אמרו אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה׃ובימי ירבע' בן יואש.מבני יהוא ואף הוא מלך עם עוזיה ויותם

א דְּבַר־יְהוָה ׀ אֲשֶׁר הָיָה אֶל־הוֹשֵׁעַ בֶּן־בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ

בארי ב' ומב' לישנא וסימן בת בארי החתי , הושע בן בארי ׃

תולדות אהרן דבר ה' • פסחים פז ׃

א פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דַהֲוָה עִם הוֹשֵׁעַ בַּר בְּאֵרִי בְּיוֹמֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָא דְבֵית יְהוּדָה וּבְיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ מַלְכָּא

(א) זה הושע מנביאי השם הנכבדים כי הילאקי דבר סרה בספרו עליו שאמר שהוא בן אלה כי בארי הוא אלה כי ימלא כתוב ובאר אלים יללתה ואין אלה אלים כי בעבור אות נוסף ישתנה השם כמו זיף וזיפה ועוד כי אין משפט לשון הקדש לאמר על שם פרס שהוא בן עיר רק אם היה על דרך כלל כמו בת ציון רק יתיחס אל העיר כמו שמרוני ושני דברים דתקוהו לומר ככה האחד שמלא בד"ה בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני והוא היה אבי זה הנביא והשני שאמר ולפקד על יעקב כדרכיו כי הוא יפרש זה על יעקב אבינו שהסיר הבכורה מראובן ואין פירושו כאשר חשב והנה שבח הכתוב על הושע בן אלה ויעשה הרע בעיני ה' • והילאקי אמר שלקח אשת זנונים וזה המוכה בסנוירים הלא ראה כתוב תחלת דבר ה' בהושע ויאמר ה' והנה לא מרה פי השם חלילה חלילה רק הושע בן בארי איננו הושע בן אלה כמו חנוך שם כולל לארבעה אנשים בתורה ושאול תרחובות הנהר

רדק

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי זה הספר המחובר משנים עשר נביאים , אמרו רז"ל כי חברום יחד שלא יאבד ספר מהם מפני קטנותו אם היה כל אחד מיוחד בפני עצמו ואמרו כי נבואת הושע קדמה לנבואת ישעיה , וזהו שאמר תחלת דבר ה' בהושע , וכי בהושע דבר תחלה והלא ממשה רבינו עליו השלום עד הושע כמה נביאים , אמר רבי יוחנן שהיה תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק , ואלו הן הושע ישעיה עמוס ומיכה , ואמרו מפני מה זכה ירבעם להמנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לשון הרע , שנאמר וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס וגו' • אמר ת"ו לא אמר אותו צדיק כך • ואם אמר מה אעשה לו שכינה אמרה לו • ומה שקושיא להם מפני מה זכה לפי שלא מלך עמהם בזמן אחד אלא בזמן עוזיהו ארבע עשרה שנה • כי ארבעים ואחת שנה מלך ובשנת שבע ועשרים לו מלך עוזיהו • הנה לא נשארו לו משני מלכותו בזמן עוזיהו כי אם ארבע עשרה שנה ועוזיהו מלך חמשים ושתים שנה • ובפירוש מלכים הארכנו בזה ותרצנו מה שהוקשה במנין שנות המלכים האלה • ורז"ל אמרו כי עוזיהו וירבעם מלכו כאחד מכל מקום לא מלך ירבעם כי אם עם עוזיהו • ואמרו רבותינו ז"ל כל שמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא • שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא • שמו ושם עירו בידוע שהוא נביא מאותו העיר • שמו ולא שם עירו בידוע שהוא נביא מירושלם • אמרו מי שנזכר אביו ואבי אביו הוא לגדולת אבותיו שהיו גדולים ממי שנזכר אביהם לבד • ואמרו כי בארי הוא בארה אשר הגלה תגלת פלאסר והיה נשיא לראובני ׃ (א) דבר ה' אשר היה אל הושע • והנה דברי נבואתו היו דברי תוכחה לישראל ויהודה בעטו סרע

מצודת דוד

א (א) דבר ה' וכו' • ר"ל בזה הספר יסופר דבר ה' אשר היה אל הושע ׃ לאשור ׃ בימי עוזיה וגומר • כי בימי אלו המלכים ניבא ׃ ובימי ירבעם • שמלך בימי בן בארי • ארז"ל שזהו בארה הנשיא לראובני הנזכר בד"ה א' שגלה עוזיה ועל שניבא גם עליו באורנו כי היה מבני עשרת השבטים לכן אמר ובימי ירבעם

מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ ב תְּחִלַּת דִּבֶּר־יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הוֹשֵׁעַ לֵךְ קַח־לְךָ אֵשֶׁת זְנוּנִים וְיַלְדֵי זְנוּנִים כִּי־זָנֹה תִזְנֶה הָאָרֶץ מֵאַחֲרֵי יְהוָה׃ ג וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח אֶת־גֹּמֶר בַּת־דִּבְלָיִם וַתַּהַר וַתֵּלֶד־לוֹ בֵּן׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל כִּי־עוֹד מְעַט וּפָקַדְתִּי אֶת־דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל־בֵּית יֵהוּא וְהִשְׁבַּתִּי מַמְלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ה וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְשָׁבַרְתִּי אֶת־קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃ ו וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בַּת וַיֹּאמֶר לוֹ קְרָא שְׁמָהּ לֹא רֻחָמָה כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד אֲרַחֵם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־

ג׳ ר״פ · ב׳ · ל׳ וכתיב ס׳ · ג׳ · ו׳ ר״פ · ר״ג · ד׳ · ו׳ · ד׳ ותסר · י״ד כענין

דישראל: ב שרוית פתגמא דיי בהושע ואמר יי להושע איזיל אתנבי נבואה על יתבי קרתא טעותא דאינון מוספין למחטי ארי מטעא יטעון דיירי ארעא מבתר פולחנא דיי: ג ואזל ואתנבי עליהון דאם יתובון ישתביק להון ואם לא כמתר עלי תינין יתרון ואוסיפו ועבדו עובדין בישין: ד ואמר יי ליה קרא שומהון מבדריא ארי עוד צבחר כזעיר ואסער דם פלחי טעותא דאשד יהוא ביזרעאל דקטלינון על דפלחו לבעלא תבו אינון למטעי בתר עגליא דבבית אל בכן אחשביניה דם זכאי על בית יהוא ואבטיל מלכותא מבית ישראל: ה ויהי בעדנא ההיא ואתבר ית תקוף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל: ו ואוסיפו ועבדו עובדין בישין ואמר ליה קרי שומהון דלא רחימין בעובדיהון ארי לא אוסיף עוד לרחמא על בית ישראל ברם אם יתובון

תחלת ג׳ ר״פ בקריאה וסי׳ תחלת דבר ה׳ בהושע ויאמר ה׳ · תחלת חכמה יראת ה׳ · תחלת דברי פיהו סכלות: ויאמר ה׳ אליו ו׳ ר״פ בקריאה וסים׳ מי שם פה לאדם או מי ישום אלם · זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק · שמעתי את תפלתך · לך שוב לדרכך מדברה · עבור בתוך העיר בתוך · קרא שמו

תולדות אהרן תחלת · ב״ב י״ד וסך פקודי : אשת זנונים . פסוקים טו :

אבן עזרא

הנהר ושאול בן הכנענית ושאול בן קיש ורבים ככה ותחלת נבואת זה הנביא על מלכות ירבעם בן יואש מלך ישראל ארבעים שנה לפני גלות שמרון אם היתה נבואתו בסוף ימי ירבעם כי לא מלך זכריה בנו אחריו רק ששה חדשים ונשבתה מלכות בית יהוא שהיו מלכי ישראל ומפרש אחר אמר כי לך קח לך דבור הוא כטעם לקח טוב ופירש ותהר כמו תהרנו חטא תלדו קש ואמר כי גומר גמורה בזנות ובת דבלים רמז ליהודה וישראל ואחר אמר קח לך אשת זנונים שאם באמת לקחת אשה הוגנת לא תמלא שהרי זנה תזנה הארץ כל עם הארץ זונים מאחרי השם ומפרש אחר אמר קח לך אשת זנונים וילדי זנונים שהרי דוגמתו זנו יושבי הארץ מאחרי ה׳ ודין לעבד להיות כרבו · נאם אברהם המחבר חלילה חלילה שיצוה השם לקחת אשת זנונים ולהוליד ילדי זנונים והאומר דיו לעבד להיות כרבו לא נאמר על זה כי זנות מאחרי השם דרך משל רק באדם הוא במעשה והנכון בעיני כי זה הנביא היה רואה במראות נבואה בחלום הלילה שהשם אמר לו לך קח לך אשת זנונים והלך ולקח אשה ידועה והרתה וילדה כל זה במראות הנבואה כאשר פירש אם יהיה נביאכם לבד ממשה לבדו ה׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו ואל תתמה איך יראה בחלום וילך ויקח והנה בחלום אדם בלא נבואה יתאכלנה הפרות וככה על ישעיהו הנביא כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף זה היה במראה הנבואה כי למה ילך הנביא ערום בעבור כוש ומצרים וככה קח לך לבנה גם שכב על לדך השמאלי גם ואתה קח לך חטין גם דבר הזקן והעד על כל זה שאמר יחזקאל בתחילת ספרו ואראה מראות אלהים ואומר במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ואל תתמה בעבור שלא הזכיר בתחילת הנבואה מראות כי הנה כתב דבר ה׳ אשר היה אל זכריהו וגם כתב אחריו ראיתי הלילה ואשא עיני ואראה והנה כתב באברהם במחזה וכן היתה כל נבואתו והנה אמר לו בדרך הנבואה למה אשת זנונים כי זנה תזנה הארץ: (ג) וילך ויקח. האשה הנזכרת כך היה רואה במראה וטעם ותלד בן הדור הבא אחרי ירבעם בן יואש: (ד) דמי יזרעאל · הם בית אחאב על בית יהוא שלא מלא אחרי השם גם יהואחז בנו ויהואש בן בנו גם זה ירבעם גם זכריה בנו כולם עשו הרע בעיני ה׳ כי כן כתוב: (ה) והיה · קשת ישראל . מלכות זכריה כי נפסקה מלכות יהוא: (ו) ותהר · ותלד בת . זה הדור הבא אחריו וקראו בת כי כתוב אחר ירבעם הוא השיב את גבול ישראל ואחרי

רשי

ויחס אלא שגרמה לו זכות לשמעות עם הצדיקים שלא לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפרק תאשב (דף פז.) שנאמר (עמוס ז) וישלח אמציה וגומר קשר עליך עמוס וגומר: (ב) תחלת דבר ה׳ בהושע: רבותינו אמרו תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו (בימים הללו) הושע ישעיה עמוס ומיכה ישעיה נתנבא שנאמר (ישעיה ו) וינועו אמות הספים וגומר והוא היה יום שנתנגע עוזיה שנכנס להיכל שרעשו העליונים לשורפו ותחתונים לבולעו כשונן של עדת קרח שהיו בהם בלועין ושרופים בעמוס נאמר שנתים לפני הרעש והושע קדם לכולם ומיכה היה אחרון לכולם שנאמר בו (מיכה א) בימי יותם אחז יחזקיה ולא נאמר בו עוזיה · ופשוטו של מקרא תחלת דיבור שדבר הקב״ה עם הושע אמר לו כן: קח לך אשת זנונים. רבותינו אמרו כמשמעו לפי שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת כמו שמפורש בפסחים ר״פ האשה: וילדי זנונים. שהלד לך ילדים שיהיו ספיקי ממזרות . ויונתן תירגם איתנבי נבואה על יתבי קרתא טעותא וקח האמור כאן לשון לימוד הוא למד אותן לשוב בתשובה: כי זנה תזנה · לשון הווה הוא: (ג) את גומר. רבותינו אמרו כך שמה על שם זנותה שהכל גומרין בה ודשין בה כדבלה · וי״ת גומר שאם ישובו מדרכם גמרה פורענותם ואם לאו יהיו כנובלת תאנה: ותהר ותלד · ואוסיפו למעבד עובדין בישין: (ד) קרא שמו יזרעאל · קרי שומהון מבדריא · הנבא עליהן שיגלו ויהיו זרועין בארצות: את דמי יזרעאל · כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל והלכו הוא ובניו אחרי כן ועבדו עבודת עכו״ם לכך אני חושב עליהם דמי בית אחאב כדם נקי: על בית יהוא. ירבעם בן יואש מבני יהוא היה (מלכים ב טו) וזכריה בנו נהרג: (ו) לא אוסיף עוד ארחם. לרחם: כי נשא אשא להם: אחלק להם מנת כוסם ופעולתם

רדק

הרע בעיני ה׳ בימי המלכים האלה כמו שכתוב: (ב) תחלת דבר ה׳ בהושע · מצאנו לשון דבר שהוא ענין נבואה קשור עם בי״ת השמוש כמו שהוא אך במשה דבר ה׳ הלא גם בנו דבר · רוח ה׳ דבר בי פה אל פה אדבר בו · אפשר שתהיה מלת דבר ה׳ פעל עבר · רוצה לומר תחלת אשר דבר ה׳ בהושע זה היה שאמר לו קח לך אשת זנונים · או יהיה דבר שם · כמו והדבר אין בהם: ויאמר ה׳ אל הושע לך קח לך אשת זנונים · כל זה הענין היה במראה הנבואה שאמר לו שיקח אשת זנונים ולקחה והרתה וילדה ממנו שלש פעמים · וזה משל · לישראל הזונים מאחרי ה׳ · וזהו שאמר כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה׳ ופירוש וילדי זנונים · ושמו לך מתנה ילדי זנונים כי אשת זנונים היא · כן ישראל והנולדים מהם באלה הדורות זנו מאחרי ה׳ · וכל זה היה במראה הנבואה לא שלקח הושע הנביא אשת זנונים · אף על פי שנמצא בדברי רבותינו ז״ל הענין כמשמעו · שאמרו ויאמר ה׳ אל הושע אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע חטאו ישראל היה לו לומר לפניו רבונו של עולם בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל עליהם רחמיך לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת · אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה לזקן זה · אמר לו קח לך אשת זנונים · אמר כך אמר לו לך שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלחה אף אני אשלח את ישראל · לאחר שנולדו לו ממנה שני בנים ובת אחת אמר לו הקדוש ברוך הוא להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך כיון שדברתי עמו פירש מן האשה כדול מאמן מתנה · אמר לפניו רבונו של עולם יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה · אמר לו הקדוש ברוך הוא ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני אשת זנונים כך אני שבני ישראל בני בם בני בחוני אברהם יצחק ויעקב וכם אמן מתמשה קנינים ואתה אמרת העבירם בלומה אחרת · כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו · אמר לו הקדוש ברוך עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל מיד פתח בברכות ואמר והיה מספר בני ישראל כחול הים · ויונתן תרגם הענין על דרך משל ונכון הוא פירושו : (ג) וילך ויקח את גומר בת דבלים · שם זונה ידוע באותו הזמן : ותהר ותלד לו בן · אמר כי

מצודת ציון

(ב) זנונים · מל׳ זונה : זנה תזנה · ענין הפקר ועפ״ז תקרא המנאפת זונה כי הרתה מדרכי הצניעות : (ד) ופקדתי · ענין זכרון כמו וה׳ פקד (בראשית כ״א) : והשבתי · ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י״ד) : (ה) קשת · ר״ל חוזק וגבורה : (ו) נשא אשא · ענין מחילת העון כמו

מצודת דוד

ירבעם : (ב) תחלת דבר ה׳ וגומר · ר״ל תחילת דבורו של ה׳ בהושע היה זה שאמר ה׳ אל הושע לך קח לך וכו׳ : אשת זנונים · אשה שהורגלה בזנות וילדה ילדים בזנות שזהו מופת ואות שהיא זונה באמת ואחז״ל לפי שהושע אמר להקב״ה על ישראל החליפם באומה אחרת לכן נוהו לקחת זונה למען הראות לו איך יקשה בעיניו לגרשה לרמז לו שקשה לפני המקום לשלח את ישראל מעל פניו : כי זנה תזנה · ר״ל להיות לאות שאנשי הארץ זונים וסרים מה׳ ללכת אחרי אלהי עכו״ם כזונה ההולכת אחרי המנאפים : (ג) גומר בת דבלים . כן היה שם זונה ידועה באותו הזמן : (ד) כי עוד מעט . עוד זמן מועט ר״ל בזמן קרוב אזכור דמי אחאב שהרגו יהוא ביזרעאל הדם ההוא אזכור על בית יהוא לשלם גמול ועל זכריה בן ירבעם יאמר שהיה מבית יהוא והרג ע״י שלום בן יבש כמ״ש במ״ב ועם כי יהוא הרג לאחאב בדבר ה׳ על שעבד לבעל עכ״ז הואיל וגם יהוא חזר ועבד לבעל נחשב לו דם אחאב כדם נקי : והשבתי · ואח״ז אשבית ממלכות ישראל מכל וכל כי מעט מן הזמן עמדה מלכות ישראל אח״ז : (ה) ביום ההוא · ביום הגמול אשבור את קשת ישראל ר״ל אחים כח ישראל בעמק יזרעאל הוא מקום מבלר מושב מלכי אפרים : (ו) כי נשוא אשא להם · ר״ל כי עד הנה נשאתי עונם על כי רחמתים אבל

ושמתיהם כמו וישא משאת (בראשית מג) : (ז) ואת בית יהודה ארחם .
לאחר שאשכיח את מתלונת ישראל שמשגלו עשרת השבטים היו בית יהודה
בגלל הרחמים מחזקיהו עד צדקיהו : (ח) ותגמול את לא רוחמה . לפי
תרגומו ויכלה אותו הדור בין העכו"ם שגלו שם : ותהר ותלד בן . ואוסיפו
ועבדו עובדין בישין . ולפי פשוטו כמשמעו : (א) והיה מספר • מה ענין פורענות ונחמה סמוכין בדבור אחד • ורבותינו פירשו בפסחים הרגיש הושע בעצמו שחטא על שאמר החליפם עמד ובקש עליהם רחמים • ובספרי דבי רב פרשת וישב ישראל בשטים שנינו רבי אומר יש פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל כחול הים מה ענין זה אצל זה משל למלך שכעס על אשתו שלח אחר הסופר לבוא ולכתוב לה גט עד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו אמר המלך אפשר יצא סופר זה מכאן חלוק כלומר לבו חלוק ותוהה לומר למה שלח אחרי אמר לו בא וכתוב לה שאני כופל לה כתובתה ולפי פשוטו כך היא סמיכתו כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם אראה פלאי כאילו איני לכם ואגלו לבין האומות ואף שם תרבו ותמלאו ושם תשובו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנאמר על ידי משה (דברים ל) והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' אף כאן ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו וגו' : (ב) ראש אחד . דוד מלכם : כי גדול יום • קבוץ

נשא אשא להם : ז ואת בית יהודה ארחם והושעתים ביהוה אלהיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים : ח ותגמל את לא רחמה ותהר ותלד בן : ט ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם :

ב א והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי : ב ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד

משבק אשבוק להון : ז ועל דבית יהודה ארחם ואפרקינון במימרא דיי אלההון ולא יתפרקון בקשתא ובחרבא ובעבדי קרבא בסוסון ובפרשין : ח ודריהון דאתגליאו לביני עממיא אשתכחו דלא רחימין בעובדיהון ואוסיפו ועבדו עובדין בישין : ט ואמר קרי שומהון לא עמי ארי אתון לא עמי בדלית אתון מקימין פתגמי אוריתי ומימרי לא הוה בסעדיכון : א ויהי מנין בני ישראל סגי כחלא דימא דלא מתכל ודלא מתמני ויהי באתרא דאתגליאו ביני עממיא כד עברו על אוריתא ואתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קימא : ב ויתכנשון בני יהודה ובני ישראל כחדא וימנון להון ריש חד מן בית

ואחרי מות זכריה בנו מלך מנחם ובימיו בא מלך אשור ואין צורך להזכיר מלכות שלום כי לא מלך אלא ירח ימים ובימי פקח בן רמליהו הגלה תגלת פלאסר רבים מערי ישראל ובימי הושע בן אלה נלכדה שומרון על כן קרא זה הדור בת . ופי' לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם תחסר אות שי"ן לא אוסיף עוד שארחם וכמוהו ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו : יש אומר כי נשוא שהייתי עד עתה נושא להם עונם ואין זכר לעון והנכון בעיני כי זאת המלה באה כדרך הרגו לאבנר והטעם כדרך כמעט ישאני עושני והנה ספר גלות השבטים : (ז) ואת בית יהודה • שנמלטו אנשי ירושלים מיד סנחריב : והושעתים בה' • שילא מלאך השם והכה כל מחנה אשור : (ח) ותגמל • הולידו בנים השבטים שגלו בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קראם לא עמי ואנכי לא אהיה להם לאלהים ומרוב הכעס לא הזכירו : (א) והיה • זאת הפרשה דבקה היא כי במקום שגלו שם יולידו בנים רבים רק אינם יראים את השם • ופי' והיה במקום כמו תחת אשר לא עבדת והטעם שהם קוראים עצמם בני אל חי והם באמת לא עמי בעבור מעשיהם הרעים : (ב) ונקבצו • שעם ונקבצו שרבים מבני יהודה תפש סנחריב וכן כתוב כי תפש כל ערי יהודה הבצורות ושמו להם ראש אחד זהו סנחריב : ועלו

יזרעאל : ובמלחמה ג' בקריאה וסי' או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי • ולא אושיעם בקשת ובחרב ברעב פדך ממות ובמלחמה : ובני ישראל ט"ו במציעתא פסוק וסימ' יוצאים ביד רמה • אז ישיר משה כי בא סוס פרעה • מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפנחס : ויוציאו את המקלל • בעבר הירדן בגיא מול בית פעור • ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע • ויהי ככלות יהושע • משה עבד ה' ובני ישראל הכום • ויאמרו בני בנימין נגפים הם לפנינו • ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון • ויקרא המלך לגבעונים • ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו • ויגע החדש השביעי דעזרא • וחברו דנחמיה • וכל ר"פ דכוו' :

תולדות אהרן כחול הים • פסוקים סה [illegible] כב וזכר תשא פקודי : לא עמי • קדושין לו : ונקבצו • פסוקים סה :

רדק

כי ירבעם בן יואש היה חזק במלכותו כמו הזכר שהוא חזק מהנקבה ומלך ארבעים ואחת שנה והשיב גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה • וי"ת ואזל ואתנבי עליהון ואמר דאם יתובון וגו' • פירש גימ' כענין גמירה • כלומר יגמור עליהם פשעיהם ויסלח עונם • ופירש דבלים מן דבלת תאנים : (ד) ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל • זהו ירבעם בן יואש כמו שפירשנו שהיה חזק במלכותו • לפיכך אמר כי עוד מעט • כי לא פקד בימי ירבעם כי הוא הגלית במלכותו • אבל בימי זכריה בנו פקד דמי יזרעאל על בית יהוא שלא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ופסקה מלכות יהוא • ולמה אמר דמי יזרעאל הדמים אשר שפך ביזרעאל מבית אחאב . ואף על פי שעשה בזה הדבר הישר בעיני ה' כיון שהוא לא שמר ללכת בתורת ה' ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט נחשבו לו הדמים ששפך לדם נקי • וכך ראינו כי נענש בעשא על דמי נדב בן ירבעם ואף על פי שהיה רשע כמו שנאמר ועל אשר הכה אותו : והשבתי ממלכות בית ישראל • כי מעט עמדה מלכות ישראל אחר כן כי בימי הושע בן אלה גלו כלם ובימי יהוא נאמר בימים ההם החל ה' לקצות בישראל וגומר . וי"ת הפסוק כן ואמר ה' ליה קרי שמיה מבדריא וגו' : (ה) והיה ביום ההוא ושברתי • ביום ההוא שאפקוד כל דמי יזרעאל אשבור את קשת ישראל • כלומר חוזקם ותקפם . וי"ו ושברתי נוספת על מה שאמר והשבתי : בעמק יזרעאל • קשתם שהיה בעמק יזרעאל כי ראש ממלכת אפרים שומרון ויזרעאל כי בית מלכות אחאב היה בשומרון וביזרעאל • וכן המלכים הבאים אחריו • וי"ת ויהוא בעדנא ההיא ואתבר ית תקיף עבדי קרב ישראל במישר יזרעאל : (ו) ותהר עוד ותלד בת • אחר שילדה בן שהוא משל לירבעם בן יואש כמו שפירשנו ילדה בת • והוא משל לזכרי' בנו ולשלום בן יבש שמלך אחריו שהיו חלשים כנקבה כי זכריה לא מלך אלא ששה חדשים ונהרג ושלום לא מלך אלא ירח ימים ונהרג : כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל • לא אוסיף עוד שארחם • וכן אל תרבו תדברו • ונדעה נרדפה שנרדפה : כי נשוא אשא להם • את האויב עליהם שיגלו אותם ויחריבו ארצם • או יהיה פירוש להם כמו אותם • וכן הרגו לאבנר כמו את אבנר • כלומר אשא אותם לארץ אויביהם • ויש לפרש כי עד עתה הייתי נושא וסולח להם שהייתי מרחם עליהם ולא אוסיף עוד : (ז) ואת בית יהודה ארחם • שהרי עמדה מלכות יהודה אחר גלות ישראל משנת שש לחזקיהו עד שחרב הבית והושעתים מיד סנחרי' לא בחרב ובקשת ובמלחמ' בסוסים ובפרשים כי מלאך ה' הכה במחנה אשור כמו שכתוב : (ח) ותגמול את לא רוחמה ותהר ותלד בן • אמר ותגמול לפי שארכו ימי החולשה בימי זכריה ושלום גם בימי מנחם בן גדי שמלך עשר שנים כי בימיו בא פול מלך אשור • גם בימי פקחיה בנו שמלך שנתים עד שעמד פקח בן רמליהו והתחזק במלוכה ומלך עשרים שנה והתגבר על מלכות יהודה והרג ביהודה מאה ועשרים אלף איש ביום אחד גם צר על ירושלם עם רצין מלך ארם • ועליו אמר בזה המשל ותהר ותלד בן • ועל דורו נאמר קרא שמו לא עמי • כי עליו נאמר ויעש הרע בעיני השם לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט • והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש משל ותגמול אחר שגלו עשרת השבטים והולידו בנים השבטים בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קרא שמם לא עמי • וכן תרגם יונתן : (ט) ויאמר • מבואר הוא : (א) והיה מספר בני ישראל • אף על פי שעתה קראתים לא עמי עוד יבא זמן שיהיה מספר בני ישראל כחול אשר לא ימד ולא יספר לא ימד כ"ש שלא יספר וכן אין אמת ואין חסד • ולשון מדידה נופל על החול ועל הכוכבים לא יפול אלא לשון מספר לפיכך הלקם ירמיהו הנביא כשהמשיל בשניהם ואמר אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים ואף על פי שהוא אמר זה המשל על שתי משפחות מישראל וזה הנביא אמרו על כל ישראל אין לתמוה בזה כי בזה ובזה הוא דרך הפלגה ואין החפץ בהם כי אם ענין רבוי : והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם . תחת אשר נאמר להם בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיהם הרעים : יאמר להם • בזמן ההוא : בני אל חי • כי ישובו אל ה' והוא ישיב שבותם וירחמם : וטעם בני אל חי • כי בזמן הזה עושין בנים לאלהים אחרים שאינם חיים ואפילו החיים שבהם שהם המזלות אינם חיים אלא בעילת המחיה אותם אבל הוא יתב' חי מבלי סבה ועילה , ויונתן תרגם במקום כמשמעו ויהא באתר' דאתגליאו לביני עממיא כד עברו על אורייתא ואתמר להון לא עמי אתון יתיבין ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא : (ב) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו • וזה יהיה בקבוץ גליות בימי המשיח כי בבית שני לא עלו אלא יהודה ובנימין שגלו בבבל ולא היו בני יהודה ובני ישראל יחדיו : ושמו להם ראש אחד • זהו מלך המשיח • וכן ת"י וימנון להון רישא חד

מצודת דוד

אבל מעתה לא אוסיף עוד לרחם עליהם וישאו עוונם על עצמותם : (ז) ארחם • על כי עדיין לא נתמלאה סאתם : בה' אלהיהם . ר"ל התשועה תהיה בעזר ה' ולא בכלי מלחמה ויאמר על מפלת סנחריב שלא היתה ע"י מלחמה כי ה' הכה בהם ע"י המלאך : (ט) כי אתם לא עמי • אינכם חרדים על דברי לעשותם כדרך העם החרדים על דברי מלכם : ואנכי . וגם אני לא אהיה לכם לאלוה להציל אתכם ולהושיע לכם : ב (א) והיה מספר . בזמן הגאולה יהיו מספר בני ישראל כחול הים אשר א"א למוד אותם ולספרם ואמרז"ל שאחר שהוליד הושע את אלו אמר לו המקום שלח את אשתך וגומר והבין ברמז שלא טוב בעיני ה' אשר דבר על ישראל להחליפם באומה אחרת לכן חזר ובקש עליהם רחמים : אשר יאמר להם • אשר היה נאמר עליהם : יאמר להם ; יאמר עוד עליהם בני אל חי המתחבבים יותר : (ב) ונקבצו ; זה יהיה בימי המשיח : ראש א' ; זהו מלך המשיח : ועלו . מארבעת הגולה יעלו אל ארצם

מצודת ציון

כמו ונשאתי לכל המקום (בראשית י"ח) : (ז) ובפרשים • הם הרגילים לרכוב על הסוסים : (ח) ותגמול • כן יקרא זמן השלמת היניקה כמו ביום הגמל את יצחק (שם כ"א) : (א) ימד • מל'

אבן עזרא

ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל · שנפקד עון בית ישראל והנה הכל לגנאי ולא לשבח או הטעם כי גדול יהיה יום אידם כיום יזרעאל והמפרש יותר מיום יזרעאל אין משפט הלשון לחסר מ"ם כי הדבר יבוא להפך ועוד מ"ם טעם כי גדול ואין שם זכר מ"ם : (ג) אמרו . כדרך ויהל בהם אליהו ויאמר קראו בקול שמח בחור בילדותיך באו ביתאל ודבים ככה על כן אחריו ריבו באמכם ריבו איך אתם בני אל חי והאם זנתה הם האבות : (ד) ריבו . הנביא מוכיח הגולים אולי ישובו וישיב השם שבותם או יוכיח אלו הדורות לפני גלותם : זנוניה · כפול העי"ן כמו בינה הגיגי : ונאפופיה · כפול הלמ"ד כמו סגריר : (ה) פן · כיום הולדה . בהיותם במצרים כאשר הזכיר יחזקאל ואת עירום ועריה : והצגתיה · כמו ויצג את המקלות : ושמתיה כמדבר . אין אדם בו . וטעם בצמא בעבור שהיא אומרת נותני לחמי ומימי ושקויי : (ו) ואת בניה לא ארחם . הם שילכו בגולה : (ז) כי · הובישה הורתם . וטעם מאהבי פועל יוצא לשנים פעולים כי בקשו שהייתי אוהבת אותם בעבור מתנותם תאומר כי מימי הוא התירוש והביא ראיה ותירושי במועדו לא דבר נכונה כי התירוש ותירושי כנגד ושיקויי וטעם מימי כמו ואכלכלם לחם ומים והנביא אמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי ומים בכסף תתן לי : (ח) לכן · שך . מגזרת לשכים וכמוהו הלא אתה שכת בעדו : בסירים . קוצים כי כקול הסירים כי עד סירים סבוכים : נתיבותיה . המקומות הידועים שיש בהם סימנים להכירה : וגדרתי את גדרה . שאשים גדר בדרכיה כדרך גדר דרכי

רשי

קבוץ זריעתם : (ג) אמרו לאחיכם עמי · כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנישתכון ארחם : (ד) ריבו באמכם · בכנסיית שלכם של עכשיו שהיא אם לדורות הבאים : מבין שדיה · דרך הנואפות שממעכין להם בין דדיהם ויונקן תירגם ופולחן טעותהא מבין קירוהא : (ה) כיום הולדה · כיום שמלאתים במצרים כמו שמפורש (ביחזקאל טז) ומולדתך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ותושלכי על פני השדה בגועל נפשך לא חסה עליך עין (שם) : כמדבר . כגזירות שגזרתי עליהם במדבר שם יתמו ושם ימותו (במדבר יד) : והמתיה · ואקטלינה : (ז) אמם . כנסיה שלהם : הובישה הורתם . בהיותו מלפיהון החכמים המורים להם הוראות בושים מפני עמי הארץ אומרים להם לא תגנבו והם גונבים לא תלוו ברבית והם מלווים : אחרי מאהבי . בדרכי העכו"ם : (ח) הנני שך · ל' סגירה כמו הסר משוכתו (ישעיה ה) כמשוכת חדק (משלי טו) : את דרכך · דרכים ושבילים שאת הולכת

ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל :
ג אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה : ד ריבו באמכם ריבו כי־היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה : ה פן־אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה ושמתיה כמדבר ושתה כארץ ציה והמתיה בצמא : ו ואת־בניה לא ארחם כי־בני זנונים המה :
ז כי זנתה אמם הובישה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי : ח לכן הנני־שך את־דרככם בסירים וגדרתי את־גדרה

ל' מ"ל · ל' . ל' · י"א רפין · ל' · ו' ל' והכרי ה' · ל' ותד את בניה · י"א פתחים באתנחתא · ל' · ט' · ל' ותד ושקוי · ל' · ל'

דוד ויסקון מן ארעא גלותהון ארי רב יום כנישתהון : ג נביא אמרו לאחיכון עמי תובו לאוריתי ועל כנישתכון ארחם : ד אוכחו לכנשתא דישראל ואמרו לה ארי היא לא מתעניא בפולחני ומימרי לא מקביל צלותה עד דתעדי עובדהא בישיא מקבל אפהא ופולחן טעותהא מבין קרוהא : ה דלמא אסליק שכנתי מנה ואעדי יקרה ואשוינה רטישא כיומיא קדמאי עד לא אתקריבת לפולחני ויחול רוגזי עלה כמא דחל על עם דרא דעברו על אוריתי במדברא ואשוי ארעא צדיא ואקטלינה בבצורתא : ו וית בנהא לא ארחם ארי בנין דטען אינון : ז ארי טעת כנשתהון בתר נביי שקרא בהיתו מלפיהון ארי אמרה אהך בתר עממיא רחמי מספקי מיכלי ומשתי כסות מילא ובוץ משח כל פרנוסי : ח בכן הא אנא מקלקל ית אורחתיך כמא דסיגין בכוביא ואפסוק כמא דמפסקין

שך חד מן מלין חמיין שין וקרינן סמ"ך וסים' ושכתי כפי עליך . בשמיכה . ותכסהו · נסוג · קשת יונתן . ושפת אדני קרקר · משוכתו . הסר · שך · הנני שך את דרכך · חשירו · הם המליכו ולא ממני · בשורי . גם או להם · שחיף · עץ סביב סביב : שפרגה והתשוטטנה · וכמשמרו' · דברי חכמים · כעשי · לו שקול . כעשך · ותרב כעשך · כעש · כי לאויל יהרג · מכעש · ותכה מכעש עיני · בשכות · התמלא בשכות עורו · תשככני · עור ובשר · שכו · ויחמס כגן · שתם : גם כי אזעק · שושתי . כי אשר בכח ידי :

תולדות אהרן ריבו באמכם · עקרים מ"ג פל"ז : (סנהדרין כ) : הנני שך . ר"ס כב :

רדק

תד מדכ"ת דוד : ועלו מן הארץ : מארץ גלותם יעלו לארצם , והמפרשים זה הענין על הגלות אינו נכון כי מה ענין ושמו להם ראש אחד לגבי שילך בגלות וגם ועלו מן הארץ כי היה לו לומר וירדו או ויצאו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והבא אליה יעלה ומי שילא ממנה ירד , וי"ו ועלו מן הארץ פירשו בו . אחר שעלו מן הארץ כוי"ו כן אתה קלפת ונתצת , וירד מעשות החטאת והעולה · וירם תולעים ויבאש והדומים להם , כי המשיח לא יהיה להם לראש עד שיהיו בירושל' ויש מפרשים ראש אחד אליהו הנביא שיעלה אותם מן הגלות : כי גדול יום יזרעאל · יום עת שנשבר קשתם בעמק יזרעאל גדול הוא ומאד ארך זמן גלותם ותם עונם בגלות שארך זמן רב , ואאז"ל פי' זמן ארוך וגדול היו זרועים בגוים ועתה אקבצם לפיכך קרא שם ישראל יזרעאל שאל זרעם בגוים , וי"ת ארי רב יום כנישתהון : (ג) אמרו לאחיכם עמי · פי' רב סעדיה גאון ז"ל אומר לשבט יהודה ובנימין אחיכם עשרת השבטים שהיו קרואים לא עמי בזמן שהיו עושים הרע בעיני ה' בזמן שיבת הגלות אמרו לכם עמי : ולאחותיכם רחמה · ולפי שהמשל היה בבן ובת אמר אחיכם ואחותיכם , ומלת ואחותיכם ברבוי אחד לבד כי היה לו לומר בשני רבוים אחיותיכם כמו את אחיו את אחיותי : (ד) ריבו באמכם . עתה שב לדברי התוכחה באמר בתחילה ולפי שהמשיל כנסת ישראל לאשת זנונים והנולדים בדור ודור ילדי זנונים אמר כנגד ילדי זנונים ריבו באמכם , והכנסת נמשלת לאם על דרך כלל והפרטים לבנים והענין שיריבו איש ברעהו להשיבם לדרך טובה : כי היא לא אשתי . כיון שזנתה תחתי : ותסר זנוניה מפניה · כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי זונות כי דרך הזונה לקשט פנים במיני לבעוגים שתראה יפה בעיני הזונים : ונאפופיה מבין שדיה . היא מעיכת השדים שזכר יחזקאל שמה מעכו שדיהן כי גם זה מדרכי הזונות · והפנים הוא משל לנביאים שהיו בעם מחליפים נבואת ה' בנבואת השקר ואלה הם הזונים , והשדים הוא משל לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה כמו שפי' בספר יחזקאל והיו מחליפים אותם בחוקי עכו"ם ואלה הם הנאפופים : (ה) פן אפשיטנה ערומה . ואציגנה ערומה : והצגתיה כיום הולדה . אעמידנה ערומה כיום שנולדה כמו שאמר ערום יצאתי מבטן אמי והענין כפול במלות שונות והוא על דרך משל כמו שאמר יחזקאל כיום הולדת אותך ואמר ואת ערום ועריה ואמר ואלביבך רקמה וכל הענין כמו שהוא , ומשל שלידה היא כשהיו במצרים עבדים כמו שפירשנו שם : ושמתיה כמדבר · שהוא הפקר לכל , ועוד שלא ימצא בו שום מחיה ושום צורך האדם כן אשיר כל טובי מהם ויהיו מופקרים לכל כמ"ש והסתרתי פני מהם והיה לאכול , גם מורה על חורבן הארץ כמו שאמר נלתה כמדבר : ושתה כארץ ציה · הענין כפול במלות שונות, וכן והמתיה בצמא , כי המדבר הוא למאון אשר אין בו מים , ואפשר שיהיה בצמא משל לבטול התורה והנבואה כמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' , והצמא הוא משל לבטול התורה והמצות והנבואה כמו שאמר לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דברי ה' : (ו) ואת בניה לא ארחם · כמו שפירשנו כי הכנסיה בכלל תקרא אם ונקראו הפרטים בנים , או הילודים בכל דור ודור בנהגו מנהג הדור הראשון העובד עכו"ם : (ז) כי זנתה אמם הובישה הורתם · ת"י ארי טעו כנישתהון בתר נביאי שקרא בהיתו מלפיהון : אחרי מאהבי · אשור ומצרים שהיו לישראל ברית עמהם ומצ'ל'ים אותם מאויביהם והיו הולכים בטח בשוחד אשר היו נותנים להם וכיון שהיו בשלום בבריתם עמהם כאלו הם מספיקים לרכם כי בעזרתם היו עובדים את אדמתם והולכים מארץ אל ארץ בשלום . והם לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי , ומה שאמר הובישה יש לה להכלם ממעשיה וממאשיה שבטחה בהם , כי לא יועילו לה בעת צרתם, ואאז"ל שירה אחרי מאהבי בשמם ושירה ובכוכבי' שהיו עובדים להם ובזנתם שיתם כי הם היו נותנים מזונם וסיפוקם כמו שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו : ושקויי · היין ושאר משקים : (ח) לכן הנני שך

מצודת ציון

מלשון מדידה : להם · עליהם : (ב) יזרעאל · היא מלה מורכבת מן זריעה ומן אל : (ד) אישה · בעלה : ונאפופיה · מלשון ניאוף : (ה) אפשיטנה · ענין הסרת המלבוש כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו') : והצגתיה · ענין העמידה כמו תציג אותו לבד (שופטים ז') : ושתיה · ענין שימה כמו למען שיתי (שמות י') ציה · שממה : (ז) הובישה מלשון בושה : הורתם · מלשון הריון : צמרי ופשתי · מלשון צמר ופשתים : ושקויי · מל' משקה : (ח) שך · ענין גדר כמו הסר משוכתו ישעיה

מצודת דוד

ארצם : כי גדול יום יזרעאל · כי יום גדול ונכבד יהיה יום קיבוץ ישראל אשר הפילם האל כמפזר זרעים ע"פ השדה : (ג) אמרו · אתם בני יהודה ובנימין אמרו על אחיכם בני עשרת השבטים שהם עמי כמותכם עם כי מהרתי להגלותם מתכם וקראתים אז לא עמי וכן אמרו רוחמה על אחותיכם הם נשי עשרת השבטים : (ד) ריבו באמכם ריבו . כל הכנסיה יחד יקראו אם ואלו יאמר אל הצדיקים שבדור עשו מריבה עם כל הכנסיה על רוע דרכה כי מעתה היא לא אשתי כי סרתה מעלי ואנכי לא אישה להזמין לה ספוקה : ותסר . מוסב על תחלת המקרא לומר ריבו בה שתסר זנוניה וגומר ר"ל שלא תלבש עוד פנים להזנות אחריה ולא תשים עוד בין שדיה בשמים המעלים ריח טוב להלהיב לב הנואפים ר"ל מעתה תעזוב דרכה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה : (ה) פן אפשיטנה ערומה · כי כשלא תעזוב דרכה פן אפשיט בגדיה מעליה ותשאר ערומה ואמר ענין הבושה שעושין לזונה לפי שהמשילה לזונה : והצגתיה · אעמיד אותה מבלי לבוש ומכסה כמו שהיתה ביום שנולדה וכפל הדבר במ"ש : כמדבר · הפקר לכל כמו המדבר : כארץ ציה · כפל הדבר במ"ש : (ו) ואת בניה . ר"ל אף על הצדיקים שבהם לא ארחם : כי בני זנונים המה · לפי שהמשילה לזונה אמר ל' הנופל בזונה שאין מי מרחם על בניה אף שהמה לא חטאו מ"מ סובלים עון אמותם ור"ל אף הצדיקים ילקו בעון כללות האומה : (ז) כי זנתה אמם · כללות האומה סרחה מעלי

רשי

הולא בהם: (ח) ורדפה. ממשקלות לשון כבד הוא זה כמו (שם יב) ומרדף רקים סורקליי"ר בלע"ז כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם: את מאהביה. מצרים ואשור ולא תוכלי לבקש מהם עזרה: ובקשתם. ובקשה אותם: (י) לא ידעה. לא שמה אל לבה והראית עצמה כלא יודעת: וכסף הרביתי לה וזהב. והם עשאוהו לבעל: (יא) בעתו. בעת גמר בישול הפירות: והצלתי. אמנה: צמרי ופשתי. אשר היה לכסות את ערותה. כל הצלה שבמקרא לשון תרומה והפרשה היא ומוכיח עליו ויצל אלהים את מקנה אביכם (בראשית לא) כי כל העושר אשר הציל (שם): (יב) ואיש לא יצילנה מידי. אף זכות אבותם תמה: (יד) והשמותי. לשון שממה: אתנה. כמו אתנן: ושמתים ליער. שהחיות מהלכות שם

אבן עזרא

דרכי בגזית: (ח) ורדפה: האומר כי דגשות הדל"ת כי כן הוא כל דבר שהוא תמיד שאדם מתעסק בו ואין לו סוף אולי יפרש לנו זה המדקדק מה הפרש בין הדובר בי ובין רוח ה' דבר בי הנני גורש מפניך לא אגרשנו ויגרש את האדם אלה הגזרות נמצאו בבניין הקל ובבניין הכבד ורבים ככה והנכון כי רדף הקל לעולם הוא אחר הבורח ומלת ירדף חסך יואחה לשנים פעולים וככה ורדפה את מאהביה שתרדף אחריה בברחה להם: ובקשתם. חסר דגש בקו"ף כי הוא מבניין הכבד וככה שלחו באש מקדשך להקל על הלשון על כן אלה חסרים דגש: (י) והיא. עד עתה כי היתה אומרת כי הבעלים שתקטיר להם הם הטיבו לה כדרך ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים: עשו לבעל. הצורפים עשו צורות מזהב וכסף ליפות הבעל ובספרד היה חכם מפרש הבעל בעל הבית הנומח בחכמת המזלות כי כן יקראו בתים למזלות ולהם הם עובדים כי הם צבא השמים: (יא) לכן. טעם בעתו שאבית אויביה לקחתו: והצלתי. והפרשתי וכן כל לשון הצלה והצלתי צמרי ופשתי שנתתי לה לכסות את ערותה: (יב) ועתה אגלה את נבלותה. מגזרת נבלה על משקל כי הילדות והשחרות הבל כי גלוי הערוה נבלה היא: (יג) והשבתי. שלא להתחבר שנים תוי"ן חסרו האחד וככה שבתו כי שבת שרשו וככה וכרתי להם ברית כי כרת שרשו ואין נראה להתחבר שני תוי"ן לומר והשבתתי וכרתתי כי כן היה ראוי: חדשה. הוא ראש החדש שתתחדש הלבנה גם תי"ו שבתה חסירה או מובלעת בדגשות תי"ו שבתה: (יד) והשימותי. אתנה: הא"ף נוסף ורבי מריגוס אמר שהוא כמו

הושע ב

ונתיבותיה לא תמצא: ט ורדפה
את מאהביה ולא תשיג אתם
ובקשתם ולא תמצא ואמרה אלכה
ואשובה אל אישי הראשון כי טוב
לי אז מעתה: י והיא לא ידעה כי
אנכי נתתי לה הדגן והתירוש
והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב
עשו לבעל: יא לכן אשוב ולקחתי
דגני בעתו ותירושי במועדו
והצלתי צמרי ופשתי לכסות את
ערותה: יב ועתה אגלה את נבלתה
לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה
מידי: יג והשבתי כל משושה חגה
חדשה ושבתה וכל מועדה:
יד והשמתי גפנה ותאנתה אשר
אמרה אתנה המה לי אשר נתנו לי
מאהבי ושמתים ליער ואכלתם

בכתליא ושבילהא לא
תשכח: ט ותרדף שלם עם
עממיא רחמהא ולא תדבק
יתהון ותבעי סעיד ולא
תשכח ותימר אהך ואתוב
לפולחן רבוני קדמאה ארי
טב לי כד הויתי פלחא
קדמוהי מכען לא אפלח
לטעותא: י ואינון לא ידעין
ארי אנא ברכית להון עבורא
וחמרא ומשחא וכספא
אסגיתי להון ודהבא מניה
עבדו לטעותא: יא בכן יתוב
מימרי למטל עבורא בעדן
אידריה וחמרא בעדן
מעצרתיה ואציל כסות מילא
ובוץ דיהבית לה לכסאה ית
קלנה: יב וכען אגלי ית קלנה
לעיני עממיא רחמהא ואנש
לא ישיזבינה מן ידי:
יג ואבטיל כל חדותהא חגאה
ירחהא ושבתהא וכל
מועדהא: יד ואצדי פרי גופנה ותינה דהות אמרה יקר אינון לי דיהבו לי עממיא

תולדות אהרן

וכסף הרבתי. ברכות לה (יומא מה): את נבלותה. שבת נו (סנהדרין כ): כל משושה. שבת קמה

רדק

שך את דרכך בסירים שלא יוכלו לצאת מהעיר מפני החרב ולא יועילום מאהביה והם אשור ומצרים. או לפי' אדוני אבי זכרונו לברכה המזלות, והנה דרכם כאלו יש בם משוכת חדק וקוצים שלא תוכל לעבור בה וכאלו גדורה בגזים שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם, ועל הדרך הזה נאמר גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה: שך. כמו אתה שכת בעדו מנחי השי"ן ולפי שעושין גדר הכרמים והשדות משכים נאמר הפעול' ממנו שך שכת. ושכים ידוע שהם כמו קוצים, וכן סירים וכן צנינים כולם מיני קוצים הם ולא באה הפעולה כי אם משכים: (ט) ורדפה. אם לאשור ולמצרים תרדוף שלומם ועזרתם ולא יתנו לה ואם למזלות תרדוף אחר נביאי השקר ואחר המתעסקים במזלות לשאול לה במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה: ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון. וזה לא תאמר עד שתסבול הגלות זמן רב כמו שכתוב בתורה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך כי אלו אמרה זה בעודה בארץ לא היתה גולה: (י) והיא לא ידעה. כי היו מתעים אותם ראשיהם ונביאי השקר וכל הטוב שהיה לה. לא היה לה אלא מאתי שהייתי שולח ברכתי בדגן ובתירוש וביצהר ושולח ברכה במעשי ידיהם עד שהיה להם רוב כסף וזהב וישמן ישורון ויבעט ועשו הכסף והזהב בבעלים כמו שאמר בכסף וזהב יפהו: (יא) לכן אשוב. כדי שתדע כי מידי היה לה הטוב דגני בעתו ותירושי במועדו שאשלח בהם מארה בעת הקציר ובעת הבציר ספק הברכה שהייתי שולח בהם, וכן בכל מעשה ידיהם אשלח מארה, וכל המשתכר משתכר אל צרור נקוב ולא יהיה להם לחם לאכול ובגד ללבוש לכסות את ערותה כי הצמר והפשתים שנתתי לה לכסות את ערותה אציל אותה ממנה וכן ת"י, וענין והצלתי כענין אשר הציל אלהים מאבינו ענין ההסרה והאצילה: (יב) ועתה אגלה את נבלתה. כיעורה ומעשיה הרעים יהיו מגולים כשאסתיר פני ממנה: לעיני מאהביה. שלא יצילוה, ולפי' אאז"ל לעיני השמש: ואיש לא יצילנה מידי. איש מכל מאהביה, ובדרש אף תמה זכות אבות: (יג) והשבתי. כי עם הגלה אין חדש ואין שבת וראשי החדשים והשבתות שהיה בהם קרבן מוסף אין ימי שמחה, וכן החגים והמועדים שהיו ימי מנוחה ושמחה לא יהיה לכם בהם שמחה מרוב הצרות: וכל מועד'. אמר מועדה אחר שאמר חגה והמועדי' הם חגים, וכן אמר יחזקאל בחגים ובמועדים לפי שיש חג שאינו מועד אלא שמחה שישמח אדם ויאכל וישתה ויקרא חג כמו ויעש שלמה בעת ההיא את החג וגו', שבעת ימים ושבעת ימים הנה קרא שבעת ימי חנוכת הבית חג, וכן אוכלים ושותים וחוגגים ויש מועד ג"כ שאינו חג כמו לאותות ולמועדים למועד אשוב אליך. וכן כל זמן שיתן אדם לחבירו, כמו למועד אשר יעדו, ורב סעדיה גאון ז"ל פי' חגה שלש רגלים וכל מועדה ר"ה ויום הכפורי' ושמיני עצרת: (יד) והשימותי גפנה ותאנתה. אשר אמרה אתנה המה לי בעבור שאמרה כי מיד מאהביה הדגן והתירוש והיצהר וכל הטוב אני אשים אותה לשממה ותדע אם היה לה הטוב ההוא מאתי או מאתם: אתנה. לפי שהמשילה לזונה קרא הטוב ההוא אתנה כמו אתנן זונה ועניינם כמו תנאי ופרשה תנה והאל"ף נוספת, וי"ת אתנה יקר. וזכר הגפן והתאנה כי הענבים והתאנים מיטב מאכל האדם אחר התבואה וכבר זכר ולקחתי דגני בעתו: ושמתים ליער. שיבואו בו חיות השדה לפיכך ואכלתם חית השדה וזה מפני חורבן שארץ, או המשיל האויבים לחית השדה: פקדתי

מצודת דוד

מעלי: הובישה הורתם. האם שהרתה אותם עשתה מעשה בושה וכלימה והוא כפל ענין במ"ש: אחרי מאהבי. אחרי הנואפים האוהבים אותי הנותנים לחמי וכו' ר"ל שבטחה במערכת השמים בחשבה שכל השפעתה באה לה מהם: (ח) לכן. הואיל וכן חשבה אגדור דרך מהלכך בקוצים לבל תוכל ללכת בה ר"ל לא אשכיל להוריד אליך השפעה ממערכת השמים כאלו נסתם הדרך: וגדרתי וגומר. כפל הדבר במ"ש: ונתיבותיה לא תמצא. לא תמצא שביל ותחבולה להוריד אליך ההשפעה: (ט) ורדפה. אף שתהיה רודפת אחר מערכות השמים להקטיר להם עכ"ז לא תשיג אותם להשפיע לה טובה: ובקשתם וגו'. כפל הדבר במ"ש: ואמרה. אז תאמר אבטח בהקב"ה כי מאז כשהיה בטחוני בו היה לי טוב מעתה: (י) והיא לא ידעה. מתחילה לא שמה על לבה לדעת אשר אני הוא הנותן לה הדגן וכו' והכל ממני כי אין דבר ביד מערכת השמים: וכסף וגומר. והנה הכסף והזהב אשר אני הרביתי לה עשו הם לבעל והוא צורה מה עשוי לצבא השמים והם היו מיפים אותה בכסף ובזהב כמ"ש בכסף ובזהב ייפהו (ירמיה י): (יא) לכן. הואיל וכן עשתה אשוב לקחת את הדגן שנתתי לה: בעתו. בעת גמר הבשול: במועדו. בזמן הבציר: והצלתי. אסיר מהם הצמר והפשתים שנתתי לה לכסות את ערותה כי ימותו הצאן ולא יהיה לה צמר והפשתים תלקה ולא יהיה לה בגד ללבוש: אקח מהם ע"י ברד וארבה וכדומה: (יב) ועתה. כשאסיר צמרי ופשתי אגלה כיעור גלוי ערותה לעיני מערכת השמים ולא יצילנה מי מידי ר"ל לא יוכל מי להשפיע עליה טובה בזולת רצוני: (יג) והשבתי. אבטל כל שמחתה שמחת חגה חדשה ושבתה: וכל מועדה. הם ר"ה ויוה"כ וש"ע: (יד) והשימותי. אעשה שממה מקום הגפנים והתאנים: אתנה. לפי שהמשילה לזונה אמר לשון אתנן ור"ל שאמרה שבא לה מהשפעת מערכת השמים: ושמתים ליער. אעשה הפרדסים מקום

מצודת ציון

(ישעיה ה'): בסירים. קוצים כמו כקול הסירים (קהלת ז') וגדרתי. מלשון גדר: ונתיבותיה. מלשון נתיב ושביל: (ט) תשיג. ענין הקרוב: אישי. בעלי: (י) והתירוש. כן יקרא ענבי היין: והיצהר. הוא השמן כמו תירושך ויצהרך (דברים י"א): (יא) במועדו. בזמנו: והצלתי. ענין הפרשה כמו הלא אצלת לי ברכה (בראשית כ"ז): ערותה. גלוי הבשר: (יב) נבלותה. ענינו דבר כעור ומגונה וכן והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך (נחום ג'): (יג) והשבתי. ענין בטול: משושה. שמחתה: (יד) והשמותי. מלשון שממון: אתנה. מלשון אתנן וכן יקרא מתן הזונה כמו

אבן עזרא

כמו אתנן זונה : (טו) ופקדתי · ופעם ותעד משל לאשה זונה שתשים הנזם על אפה והחלי בצוארה ליפות עצמה למצא חן בעיני הנואף : (טז) לכן · אחר שתדע כי כל זאת הרעה באה עליה בעבור ששכחה אותי ולא ידעה בתחלה כי אני הטיבותי עמה ובאמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון אז אפתיה בדברים : והולכתיה · אל ארצה שסבב כמדבר : (יז) ונתתי לה את כרמיה · הפך והשימותי גפנה ותאנתה עמק עכור שעכרתיה שהוא עמק יזרעאל ישוב לפתח תקוה : וענתה . תנגן ותשיר כמו ותען להם מרים ויש אומרים ותדור שמה מגזרת מעון ויפרש כל' וענה היום באלמנותיו והוא רחוק בעיני : (יח) והיה · תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי : כי כן כתוב את ימי הבעלים ור' מרינוס אמר אפילו שם שהוא ספק כמו בעל שהוא שם עכו"ם או כמו כי יבעל בחור לא תזכרי עוד : (יט) והסירותי · על דרך ומל ה' אלהיך כי כאשר ישוב השובב מחטאו השם יעזרהו וייטיבהו בכל לבו : (כ) וכרתי . הפך ואכלתם חית השדה · וקשת וחרב וכלי המלחמה כמו באוכלי שולחניך חמור לחם בעבור שהזכיר תחלה ושברתי את קשת ישראל והנה הפעם

רשי

שם ואוכלת הפירות : (טו) ופקדתי עליה . שכר פורענות : ימי הבעלים אשר תקטיר · תמיד להם ולשון הווה הוא : ותעד נזמה וחליתה . לשון עדי כזונה המתקשטת לקראת נואפים : וחליתה · כלי עדי הוא קישוט : (טז) לכן הנה אנכי מפתיה · מגדלה למחסך אחרי לוא"ז בלע"ז ומכו הפיתוי והולכתיה המדבר כגולה שהוא לה כמדבר · ושם אשיב אל לבה כי טוב לה כשעשתה רצוני תשתמלדה בי : (יז) את כרמיה . ת"י לשון פרנסים ומנהיגים וכן לא יפנה דרך כרמים (איוב כד) .וכן כרמי שלי לא נטרתי (שיר א) ד"א והולכתיה המדבר למדבר סיחון ועוג ובכגון זה נתנבא (יחזקאל כ) שנאמר והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם כאשר נשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדים וגומר והכרים אקיים וזהו את כרמיה : ואת עמק עכור · עומק הגלות שהן עכורים שם אתן לה לפתח תקוה · שמתוך אותן צרות תתן לב לשוב אלי : וענתה שמה . ל' דירה כמו מעון אריות (נחום ב) : כימי נעוריה · שישבה במצרים ימים רבים : וכיום עלותה וגומר · שנעקה אלי ממצרים · מתוך שיעבוד וגאלתיה כן גם עתה : (יח) תקראי אישי וגו' · תעבדוני מאהבה ולא מיראה אישי לשון אישות וחיבת נעורים : בעלי · לשון אדנות ומורא ורבותינו פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה : (יט) ולא יזכרו עוד . ישראל בשמם על בעלים או לא יזכרו הבעלים בשמם של ישראל נותר שהם אלהות להם או לא יזכר שם הבעלים עד כד"א (ישעיה ב) והאלילים כליל יחלוף : (כ) עם חית השדה · שאסבית מזיקין מן העולם וכה"א (שם יא) לא ירעו

חית השדה : טו ופקדתי עליה את־ימי הבעלים אשר תקטיר להם ותעד נזמה וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי שכחה נאם־יהוה :
טז לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על־לבה : יז ונתתי לה את־כרמיה משם ואת־עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ־מצרים : יח והיה ביום־ההוא נאם־יהוה תקראי אישי ולא־תקראי־לי עוד בעלי : יט והסרתי את־שמות הבעלים מפיה ולא־יזכרו עוד בשמם : כ וכרתי להם ברית ביום ההוא עם־חית השדה ועם־עוף השמים ורמש האדמה וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן־הארץ

רחמי ואשוינון לחורשא ותיכלינון חית ברא : טו ואסער עלה ית יומיא דהות פלחא לטעותא דמסקא להון בוסמין והות דמיא לאתתא דשבקת ית בעלה ואתקינת בקדשהא בחליטת מרגליתהא וטעת בתר רחמהא כן כנישת ישראל רחימת למפלח לטעותא ופולחני שבקת אמר יי : טז בכן הא אנא משעבד לה לאוריתא ואעבד לה נסין וגבורן כמא דעבדית לה במדברא וביד עבדי נביא אמליל תנחומין על לבהא : יז ואמני לה ית פרנסהא מתמן וית מישר עכור לתחמודי נפש ויתנהון תמן למימרי כיומי קדם ואף אנא אעביד להון נסין וגבורן כיום מסקהון מארעא דמצרים : יח ויהי בעדנא ההיא אמר יי תתנהון לפולחני ולא תפלחון עוד לטעות עממיא : יט ואעדי ית שום טעות עממיא מפומהון ולא יהי דכרן שומהון עוד : כ ואגזר להון קים בעדנא ההיא דיהון שלם עם חית ברא ועם עופא דשמיא ורחשא דארעא וקשתא וחרבא ועבדי קרבא אבטיל מן ארעא ואשרינון לרוחצן :

ו' וחסר ו'טו נ"י · ב' חד מ"נ וחד חסר · נ"י מ"ל וד"מ · בליש"א

ועגתה ד' בקריא' וסימ' ועגתה בי צדקתי · ונגשה יבמתו אליו · ועגתה השירה הזאת · ועגתה שמה כימי נעוריה : איש ח' בקריאה וסימ' במסרה רבתא : וידעת ז' וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' כ"ב :

תולדות אהרן וענתה · סנהדרין קיא : תקראו אישי · כתובות עא :

רדק

(טו) ופקדתי עליה · על שעמי אותם בגלות , אפקוד עליה כזמן שעבדה הבעלים ואאריך אותם בגלות לעונם שהניחו עבודתי ועבדו לאלהים אחרי', ואף על בני בניהם יהיה זה העונש אף עפ"י שהם לא יעבדו עכו"ם בגלות כן הוא משפט עונם לפי שבני בניהם לא יהיו שלמים בעבודת האל ובמצותיו בגלות לפיכך יצטרך עון אבותם שעובדים עכו"ם עם עונם ואמר בתור' ותודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי : ותעד נזמה וחליתה · לפי שהמשילה לזונה אמר עליה מעשי הזונה שמתקשט' בתכשיטי' נאים כדי שתראה יפה בעיני מאהבי' : וחליתה · מן וחלי כתם , ות"י ובחליטת אחד מתוקנים העדיים לכן ת"י ובתי נפשם והלחשים וקדשיא וחליטתא : (טז) לכן הנה אנכי מפתיה · ביו"ד במקום למ"ד הפעל והענין אתן בלבה לשוב בתשובה בעוד' בגלות , וזה הענין פתוי כי בפתוי את חבירו אותו : עד"ה שיהיה בו לדעת אחר , כן הקב"ה מעביר ישראל מדעתם שהיו בו בגלות לרדוף אחר התאוה ויצר הרע ויתן בלבם לעזוב הרע ולקחת הטוב וע"ז אמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר : והולכתיה המדבר · זהו שאמר יחזקאל הנביא והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים : ודברתי על לבה · אנחם אותם מצער הגלות שסבלו : (יז) ונתתי לה את כרמיה · ושם · מהמדבר אתן לה כל ארצה כמו שהיתה לה כלום איעד אותה שם במדבר להטיב לה בארצה לפי שבמדבר העמים יצרוף אותם ויכלה המורדים והפושעים ויפתחו הנותרים לפיכך יהיו צריכים תנחומין ודבר על לבם שיתן האל ית' את ארצם כבתחילה לפיכך אמר ודברתי על לבם ואע"פ שפירשנו כי התנחומין יהיו על הצער שסבלו בגלו' שכל יהיה לזה ולזה , ומה שזכר כרמי' לפי שזכר הפורענות והשימותי גפנה אמר בנחמה כרמיה : ואת עמק עכור לפתח תקוה · לפי שבתחילת בואם לארץ בימי יהושע קרה להם העון הזה והוא דבר עכן הבטיחם שלא יחטאו בהכנסם לארץ ושלא יקרם שום עון כי כולם יהיו מבוררים וטהורים כי במדבר העמים יצרפו , ואותו עמק עכור לא יקרא עוד כן כי שמו הוא נגאלי אלא יקרא לו שם לבבה והוא פתח תקוה , ימה שאמר אתה ולא אמר עמק כמו שהיה לפי שיהיה להם כבתחלה כי מאשר יכנסו לארץ כמו שעשו בתחילה ויהיה להם תקוה ואחרית טוב לפיכך יקראו לו פתח תקוה , והחכם ר"א פירש עמק עכור עמק יזרעאל שעכרתיה שם ישוב לפתח תקוה , ורש"י ז"ל פירש עומק הגלות שהיו שם עכורים אתן לפתח תקוה ואוחלת שמתוך אותם הצרות אתן להם לב לשוב אלי , ורבינו סעדיה גאון פירש יעשה האל יתברך נפלאות בעמק הנקרא בו בעת ההוא הזמן ויקראו לו פתח תקוה ויאירו לאל יתברך על הפלאות וזהו שאמר וענתה שמה מן ותען להם מרים : כימי נעוריה · כמו הנה שעשה האל יתברך לישראל בימי סיסרא שנאמר ושרו דבורה וכן כדוד ע"ה אמר וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת : וכיום עלותה מארץ מצרים שירת משה על ים סוף : (יח) והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי · ר"ל תקראי לי אים כי בעל האשה יקרא אים , כמו אלקנה אישה וכנסת ישראל נמשלה לאשת אים · ובעל הוא שם משותף כי היו קוראים לעכו"ם בעל לפיכך אמר ולא תקראי לי עוד בעלי כדי להסיר שם הבעלים מפיה , ורבותינו ז"ל פירשו ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה : (יט) והסירותי · טעם והסירותי כי האל ית' ייחד את לבב ישראל ליראה את שמו לבדו ויעורם כזה על דרך שאמרו בא לטהר מסייעין אותו · אמר מפיה ואמר תקראי כי כן דרך המקרא לדבר לנקבה ושלא לנכח כאחד . וכפל הענין במלות שונות ואמר ולא יזכרו עוד בשמם · ורבינו סעדי' ז"ל פירש מפיה מפי ישראל ולא יזכרו עוד בשמם בפי א"ה כי אף האומות לא יעבדו עכו"ם באותו הזמן כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד · ועוד פירש מפיה מפי דור הישועה ולא יזכרו עוד בפי דורות עולמים · ואמר בשמם לפי שיש להם שם וזולתו בעל : (כ) וכרתי · על דרך כי עם אבני השדה בריתך וחיה השדה

מצודת ציון

כמו אתנן זונה (דברים כ"ג) : (טו) ופקדתי · מלשון זכרון : ותעד · מלשון עדי קשוט כמו ועדית עדי (יחזקאל כ"ג) : נזמה · שם עדי כמו נזם זהב (משלי כ"ה) : וחליתה · ענין תכשיט מה כמו וחלי כתם (שם) : (טז) מפתיה · מלשון פתוי והסתה : (יז) עכור · ענין השחתה כמו ועמק עכור (ישעיה ס"ה) : וענתה · ענין הרמת קול שירה כמו ותען להם מרים (שמות ט"ו) : (כ) ורמש · שם

מצודת דוד

מקום הפקר כיער ותית השדה תאכל הפירות ר"ל שאויב יקח הכל : (טו) ופקדתי עליה · אזכיר עליה הימים אשר הקטירה לבעלים לשלם הגמול לפי רוב הימים : ותעד . ומה שקשטה עצמה בקשוטים והלכה אחר מאהביה ר"ל מה שכבדם והקטירה למערכת השמים ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון האופל בזונה שמקשטת עצמה להתאהב על הנואפים : ואותי שכחה · לא שמה על לבה לעבוד אותי : (טז) לכן · על כי שכחה בי אני אפתנה ואוליכה במדבר במקום שאין שם אנשים ושם אדבר על לבה דברי פיוסים ולפי שהמשילה לאשה זונה תחת בעלה אמר לשון הנופל באשה כזאת שהבעל מפתה אותה ללכת אחריו במדבר מקום שאין אנשים למען לא ישמע מי מה ידברו ושם מפייסה בדברים טובים שתעזוב דרכה ור"ל המקום יעורר לבבם לשוב לעבודתו : (יז) משם . מן הליכת המדבר הזה מן האהבה הבאה משם ר"ל מן הערת הלבב תשוב אלי ואחזור לה את כרמיה : ואת עמק עכור . העמקים שהיו עכורים ונשחתים בהיותם בגולה אשוב להיות פתח תקוה ר"ל יהיו חמודים כפתח נחמד אשר יקוו אנשים ללות : וענתה שמה . שרים בכרמים קול שיר כמו שהרמה בימי נעוריה ר"ל עד שלא גלו ממנו : וכיום עלותה : וכמו שהרמה

רש"י

ידעו ולא ישחיתו וגו' : (כא) בצדק ובמשפט . שתתנהגו בהן : ובחסד וברחמים · שיבא לך שאתי על ידיהם כאברהם אבינו כתיב (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגומר לעשות צדקה ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמים מאת הקב"ה שנאמר (דברים יג) ונתן לך רחמים ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד (שם ז) פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר (עמוס ה) ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף הקב"ה אסף מהם החסד והרחמים שנא' (ירמיה טז) כי אספתי את שלומי מאת העם הזה את החסד ואת הרחמים וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט שנאמר (ישעיה א) ציון במשפט תפדה וגו' הקב"ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבן בראשן : (כב) וארשתיך לי באמונה · בשכר האמונה שהאמינו בגולה להבטחות שעל ידי נביאי : (כג) אענה את השמים · לצוק אל השחקים מפלג המטר התלוים במאמר והם יענו לצוק מים על הארץ : (כד) את יזרעאל . את בני הגולה שנזרעו ונקבצו : (כה) וזרעתיה לי · כזורע סאה להכניס כמה כורין כן יתוספו עליהן בארץ ישראל כמה גרים : (א) אהובת רע . חביבה על בעלה ואהובה לו והיא מנאפת תחתיו כאהבת הקב"ה את ישראל והם פונים תחתיו אל אלהים :

אבן עזרא

הטעם שישבו לבטח : (כא) וארשתיך : כמו מאורשה לאיש יש אומרים שהטעם צדק ומשפט גם אני אעשה חסד ורחמים ואין צורך : (כב) וארשתיך לי באמונה . תהיי לי לבדי באמונה : וידעת את ה' · הפך ולא ידעה : (כג) והיה · אענה · כמו והכסף יענה את הכל ימלאו ופעם אענה פעמים תמיד כדרך נשאו נקרות ה' כמו שפירשתי : אענה את השמים · הפך ונתתי את שמיכם כברזל : והם יענו את הארץ . שיתנו טלם וגשמיהם בעתם : (כד) והם יענו את יזרעאל . שם מקום המכל שישוב כאשר היה ברוב אדם : (כה) וזרעתיה · שירבו ויפרו כזרע הארץ : ורחמתי את לא רוחמה . הם האבות : ואמרתי ללא עמי . הם שנולדו בגלותם וזאת הנבואה לעתיד או היא קצורה פירוש אילו שבו הגולים מדרכם הרעה היו שבים אל ארצם ואל תתמה לומר אחר ששם גזר עליהם שיעמדו בגולה שלש שנים רבות איך ישובו כי הנה אמר ירמיהו על ירושלים ביד מלך בבל תנתן והיא מצוה עשו משפט ואם תעשו כן לא יחרב הבית ואם לא תעשו כן יהיה לחרבה : (א) ויאמר · בדרך נבואה : לך אהב אשה . וקראה לאשה כי זה משמע לי אשה כי לא הזכיר זונה והעד ואכרה לי ואחרי כן תהיה אוהבת רע והטעם אדם אחר ותנאף עמו והמשל כאהבת ה' את בני ישראל שאהב אותם והם פונים אל אלהים אחרים זה כות אהובת רע ואינם אוהבים השם רק אוהבים היין שותעם

הושע

וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ כא וְאֵרַשְׂתִּיךְ
לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק ג'
וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ כ'
כב וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ ג' : ז'
אֶת־יְהוָה׃ כג וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא כטע' בסיס
אֶעֱנֶה נְאֻם־יְהוָה אֶעֱנֶה אֶת־
הַשָּׁמָיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־הָאָרֶץ׃
כד וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת־הַדָּגָן וְאֶת־ ח' ר"פ
הַתִּירוֹשׁ וְאֶת־הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־
יִזְרְעֶאל׃ כה וּזְרַעְתִּיהָ לִּי בָּאָרֶץ ל'
וְרִחַמְתִּי אֶת־לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי ד' וחסר
לְלֹא־עַמִּי עַמִּי־אַתָּה וְהוּא א"ב
יֹאמַר אֱלֹהָי׃

ג א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד לֵךְ
אֱהַב־אִשָּׁה אֲהֻבַת רֵעַ וּמְנָאָפֶת ל' . ל'
כְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְהֵם פֹּנִים אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי ד'

תרגום

ל' · ג' כא וְאֲקַיְמִנְכוֹן קֳדָמַי לְעָלַם
ג' וְאֲקַיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בִּקְשׁוֹטָא
וּבְדִינָא וּבְחִסְדָּא וּבְרַחֲמֵי׃
כ' כב וְאֲקַיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּהֵימְנוּתָא
ג' : ז' וְתִידְעוּן לְמִדְחַל מִן קֳדָם יְיָ׃
כטע' בסיס כג וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲקַבֵּיל
צְלוֹתְכוֹן אֲמַר יְיָ אַפְקִיד יַת
שְׁמַיָּא וְאִינוּן יִחְתּוּן מִטְרָא
עַל אַרְעָא׃ כד וְאַרְעָא תַּרְבֵּי
ח' ר"פ עֲבוּרָא וְחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְאִינוּן
יִסְפְּקוּן לְגָלוּת עַמִּי׃
כה וַאֲקַיְמִנְכוֹן קֳדָמַי בְּאַרְעָא
ל' בֵּית שְׁכִנְתִּי וְאַרְחֵים עֲלֵיהוֹן
ד' וחסר דְּלָא רְחִימִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְאֵימַר
א"ב לְדַהֲוֵיתִי אֲמַר לְהוֹן לָא עַמִּי
בְּרַם עַמִּי אַתּוּן וְהוּא יֵימַר
אֱלָהִי׃ א וַאֲמַר יְיָ לִי עוֹד
אֱזֵיל אִתְנַבֵּי נְבוּאָה עַל בֵּית
ל' . ל' יִשְׂרָאֵל דְּאִינוּן דָּמַן לְאִתְּתָא
דְּרְחִימָא עַל בַּעְלָהּ וּמְזַנְיָא
עֲלוֹהִי וְכָל כְּדֵין רָחֵים לַהּ וְלָא
ד' צָבֵי לְמִפְטְרַהּ כֵּן רְחִימַת יְיָ
עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן מִתְפְּנַן בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא בְּרַם אִם יְתוּבוּן יִשְׁתְּבֵיק לְהוֹן
וִיהוֹן דָּמַן לְגַבַר

מסורה

והיה ביום ו' בטעם בסיפרא וסי' במסרה רבתא : ואהבי ד' וסימ' יאהבו אשישי ענבים · שנאי טוב ואוהבי
הרע · ואוהבי שמו ישכנו בה · ואהבי עשית רבים :

רד"ק

השדה הנלמה לך · ונאמר בנבואת ישעיה וגר זאב עם כבש וכל הענין : כמו שאמר שם : ועם עוף השמים · כמו ארבה וזולתו שלא יאכלו פירותיה' ותבואתם : ורמש האדמה · כמו נחשי' ועקרבים : וקשת וחרב · כמו שאמר וכתתו חרבותם לאתים : ומלחמה · כתרגומו ועבדי קרבא · או פירושו אשר כל כלי מלחמה זולתי קשת וחרב שזכר : (כא) וארשתיך · כנגד מה שאמר אשת זנונים חכר שלשה פעמי' וארשתיך כנגד שלשה גליות שגלו ישראל גלות מצרים וגלות בבל וזה הגלות שאנחנו בו היום וכל זמן לאתם מן הגלות הזה האחרית כאלו מאדם אותם האירוסים הראשונים כשהוציאם ממצרים לא הוו לעולם שהרי גלו לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי לעולם : והאירוסים השניים כשהוציאם מבבל לא היו בצדק ובמשפט שהם היו עושי' הרע שהרי כתוב שהיו בהם מחללי שבתות ונושאים נשים נכריות והיו כובשים אחיהם לעבדים ושדותיהם הנה כי לא היה בהם צדק ומשפט חסד ורחמים לפיכך אמר כנגדו וארשתיך לי בצדק ובמשפט שיהיו הם עושים שהרי ישובו בתשובה כמו שכתוב ושבת עד ה' אלהיך : (כב) ואמר וארשתיך לי באמונה · שעניינו בקיום שלא ימוטו לעולם כמו אמונה אומן במקום נאמן : וידעת את ה' · כמו שאמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם : (כג) והיה ביום ההוא · אענה את השמים · כמו שאמר ולקחתי את דגני · אמר כי אז בזמן הישועה השמים יתנו טלם והארץ תתן את יבולה · ואמר אענה את השמים שהיו נעצרים בהיותם בארץ כמו בימי אחאב כשובם לארץ בזמן הישועה לא יעצרו עוד · ואמר אענה כאילו השמים שואלים שיתנו מטר כמשפטם ואני אענם וארצם שיתנו מטר כמשפטם גשמי ברכה . וזהו אענה שיהיה כרצוני כרצונם : והם יענו את הארץ · כאילו הארץ שואלת מטר ומתאוה לו : (כד) והארץ תענה · שתתן את יבולה ועץ השדה יתן פריו : והם יענו את יזרעאל · כי ברכות טובה רבו אוכלי' כי תהיינה התבואות מלאות לאן ישראל · בפורענות קרא שם ישראל יזרעאל לפי שהיו זרועים בגוים ובזמן הישועה קורא אותם ג"כ יזרעאל שהיו נזרעים בארצם · לפיכך אמר אחריו וזרעתיה לי בארץ · וי"ם שענין כן ויבא בעידנת הסיח וגומר : (כה) וזרעתיה לי בארץ · שיהיו רבי' כזרע הארץ ויהיו לי לא כבתחילה · וי"ת ואקימנכון וגומר · ורז"ל פירשו בארץ בעמים שאמרו אמר רבי אלעזר לא גלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע סאה אלא כדי להכניס' כמה כורין : (א) ויאמר ה' אלי · אחר שהשלים הנבואת הדברי נחמה שב לדברי תוכחה כנגד אנשי דורו · וכן דרך הנביאים לדבר בדבריהם תוכחה ונחמה · ואמר עוד כי כבר אמר לו שיקח אשת זנונים ועתה דבר לו משל אחר · ואמר לך אהב אשה והנה היא תהיה אהובת ריע שתהא מאהבתה ותהיה לה לריע והיא תהיה מנאפת אחר

מצודת דוד

שבתחלה ביום עלותם מארץ מצרים שאז שרתו בשמחת לבב שירת הים : (יח) תקראי אישי . תקראי אותי בלשון איש ולא בלשון בעל וזהו לפי שהשם הבעל היה משותף לשם עבודת גלולים לכן לא ישמע שם זה על פיה : (יט) והסירותי · ר"ל אתן בלבם להסיר מפיה שמות הבעלים אף בזולת כוונה : ולא יזכרו · הבעלים לא יהיו נזכרים עוד בשמם אשר קראו להם ב"ה יכנס לגנאי : (כ) וכרתי וגומר · ר"ל חית השדה וכו' לא ישחיתו בהם כאלו כרתו עמהם ברית שלום : אשבור · ר"ל אבטל כלי מלחמה והמלחמה עצמה : (כא) וארשתיך · אקח אותך להיות ארוסתי עד עולם ולא אמאס עוד בך : בצדק ובמשפט . בעבור הצדקה והמשפט שתעשו אז ובעבור החסד וברחמים שאעשה עמך כי בצדק ובמשפט שתעשי לא יהיה כדאי להשפיע לך טובה מרובה כזאת אבל אעשה עוד בחסד וברחמים : (כב) באמונה · בשכר האמונה שהאמנת בי : וידעת · ר"ל אז תשיגי השגה גדולה לדעת את ה' : (כג) אענה וגו' · נתוגר ומפרש אענה את השמים כי בהעדר השמים כאלו ישאלו להוריד המטר ואמר שישיב על שאלתם למלאות אותה ויצוום להוריד המטר : והם יענו · כי הארץ הצמאה כאלו שואלת על המטר וישיבו השמים על שאלתה להוריד את המטר : (כד) והארץ תענה . כי בעבור יבשות הארץ כאלו הזרעים ועץ פרי שואלים להצמיח ולשאת פרי ותשיב הארץ על שאלתם להצמיח וכו' : והם יענו את יזרעאל . את ישראל אשר זרעם האל והפיצם על פני כל הארץ השואלים הצמחת הזרעים וכו' הנה הדגן והתירוש והיצהר ישיבו על שאלתם ויצמחו וישאו פרי : (כה) וזרעתיה לי בארץ . כלפי שהיתה זרועה בארץ אחרת הנה אזרעם בארצם : את לא רוחמה · את העם אשר לא רחמתים : ללא עמי · לאלו אשר אמרתי עליהם לא עמי הנה אז אומר עליהם עמי אתה והוא יאמר עלי אתה אלהי ובך אני מאמין : ג (א) אהב אשה . ר"ל תהיה ישרה בעיניך לקדשה : אהובת רע . ר"ל האשה חביבה אשר מאז היתה לאיש היתה אהובה לבעלה ועכ"ז היתה מנאפת תחתיו : כאהבת ה' · ר"ל וזה יהיה לרמז כמו שה' אהב את ישראל והם זונים תחתיו לפנות אחרי עבודת גלולים : ואהבי . והם אוהבים עסוס יין ענבים ומשתכרים ובהסתת השכרות המה רודפים אחרי עבודת גלולים

מצודת ציון

הם בריות קטנות קורי ברגל וכן רמש וצפור כנף (תהלים קמ"ח) : (כא) וארשתיך · מלי' ארוס' : (כג) אענה · מלשון עניה והשבת שאלה : (א) רע · חבר ועל הבעל יאמר ודוגמתו ושיא תכרתך (מלאכי ב') : פונים · מלשון הפנה והסבה : אשישי · קנקני וגביעים כמו שמבואר באשישות (ש"ס ב)

אבן עזרא

שיזנעם · מלת אשישי כמו סמכוני באשישות והטעם באשישות היין וככה אשישי יין ענבים וכמוהו ואשישה אחת ואין צורך להזכיר יין : (ב) ואכרה . יש אומרים ואקנה אותה כמו תכרו מאתם ואינו נכון בטעם ובדקדוק והוא מגזרת הכר גא רק היה ראוי להיות ואכירה או יהיה מבניין הקל ואם לא נמצא אף על פי שלא נמצא לשון הכר משקל קל הנה יהיה על משקל אתנה או הפתח הקטן תחת הפתח הגדול כמו ואעדך עדי שהוא מן עדה פן אכלך בדרך מן כלה ובאה זו שמלה על דרך וידבקו ורבים ככה . ופעם בחמשה עשר כסף למשמעו לכתובתה : וחומר ולתך · מאכלה ולפי דעתי שהוא משל ליהודה ואלה חמשה עשר הם מלכי יהודה שהתחלתם רחבעם מלך ולא תחשוב מלכות בני יאשיהו רק מלכות אחת כי אחים היו וחומר ולתך הם הכהנים הגדולים שהיו במלכות יהודה בירושלים · (ג) ואומר · ימים רבים תשבי · והטעם אם תרצי שתהיי לי תשבי ימים רבים שלא תזני ולא תהיי לאיש אחר והטעם לא תעבדו אלהים אחרים בסתר : ולא תהיי לאיש וגם אני . ומלת לא חסרת בעבור אחרת והטעם וגם אני לא אבוא אליך וי"א אם תשובו אלי גם אני אשוב אליך ופירוש זה הדבר הנביא : (ד) כי ימים רבים · אין מלך · ואין מענה מן החשמונים כי אינם מבני יהודה : ואין זבח . אמר יפת בן עלי זהו תשבי לי כי לא תעשו לי זבח ומצבה לפי דעתו אין המצבה אסורה רק כאשר דברה תורה והנה מה יעשה במלת תרפים ואחרים אמרו הכל לעכו"ם ולא מצאנו אפוד לנגלוי והנכון בעיני אין זבח לשם ולא מצבה לבעל אין אפוד לשם ואין תרפים לעכו"ם שקראם

תרגום

דְאִשְׁתְּלִי וְאַמַרְמְלָא בְּחַבְרֵיהּ׃ ב וּפַרְקְתִּינוּן בְּמֵימְרִי בְּיוֹם חַמְשָׁא עֲסַר לְיַרְחָא נִיסָן וִיהַב יַת כְּסַף תִּקְלַיָא כְּפוּר לְנַפְשֵׁיהוֹן וַאֲמָרִית דִיהוֹן מְקָרְבִין קֳדָמַי עוֹמֶר אֲרָמוּתָא מְעַלַּלַת סְעָרִין׃ ג נְבִיא אֲמַר לַהּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל חוֹבֵיכוֹן גְרָמוּ לְכוֹן דְתִגְלוּן יוֹמִין סַגִּיאִין תִּתְנַהוֹן לְפוּלְחָנִי לָא תִטְעוֹן וְלָא תִפְלְחוּן לְטַעֲוָתָא וְאַף אֲנָא עָתִיד לְרַחֲמָא עֲלֵיכוֹן׃ ד אֲרֵי יוֹמִין סַגִּיאִין יְתִבוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵית מַלְכָּא מִדְבֵית דָוִד וְלֵית דְעָבֵיד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל וְלֵית דְדָבַח לְרַעֲוָא בִירוּשְׁלֵם וְלֵית בְּשָׁמְרוֹן וְלֵית אֵפוֹד וּמְחַוֵי׃

מקרא

אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים׃ ב וָאֶכְּרֶהָ לִּי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כָּסֶף וְחֹמֶר שְׂעֹרִים וְלֶתֶךְ שְׂעֹרִים׃

ג וָאֹמַר אֵלֶיהָ יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם־אֲנִי אֵלָיִךְ׃ ד כִּי ׀ יָמִים רַבִּים יֵשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שָׂר וְאֵין זֶבַח וְאֵין מַצֵּבָה וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים׃

רשי

אלהים אחרים : אשישי ענבים : פי' מנחם גביעי יין אוהבים להשתכר ביין ולינס שמקים בתורה וכן מצינו שמוכיחם במקום אחר על כך השותים במזרקי יין (עמוס ו) : (ב) ואכרה לי . ל' סחורה כרגניי"א בלע"ז כמו (בראשית נ) אשר כריתי לי ובכרכי הים קורין למכירה כירה : בחמשה עשר כסף ומחר שעורים ולתך שעורים . ת"י ופרקתינון במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כיפור לנפשיהון ואמרית דיהון מקרבין קדמי עומר ארמותא מעללת שעורין כלומר לא הוגעתם בדברים קשים · בחמשה עשר כסף בגמטריא ניסן ובפסיקתא הוא נדרש בט"ו כסף בט"ו בניסן וחומר ולתך הרי ארבעים וחמשה שהחומר ל' סאה והלתך חצי חומר : (ג) ואומר אליה ימים רבים תשבי לי . ימים שנים רבים שלשה הרי חמשה אלו ל' יום שבין פסח לעצרת בו ביום נתתי להם התורה ובה הזהרתיה : לא תזני ולא תהיי לאיש . לא יהיה לך אלהים אחרים (שמות כ) : וגם אני אליך · אנכי ה' אלהיך (שם) ואשר עשה שני תשבועיה מחמשים יום אחד לסוף חומר ואחד לסוף לתך כנגד הזמן שיצא להם לסוף ל' יום בט"ו באייר ומשם לחמשה עשר יום מנין שאין של לתך ביום הזה באו מדבר סיני בר"ח סיון . ובשם רב האי מצאתי דבר הגון . ואכרה לי וגומר · קבלתי דמי כופר פדיונה לנגדי בדמים קלים שאומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים ומעלה והיה ערכך חמשה עשר שקל : וחומר שעורין . ערך זכר מבן עשרים שנה ומעלה ועד בן ששים חמשים שקל והם דמי פדיון חומר שעורין שגם הוא חמשים שקל כסף . ולתך שעורין דמי פדיון קרקע לתך שעורין למקדש · עשרים וחמשה שקלים הוא ערך הקטן מבן חדש עד ה' שנים חמש שקלים ומבן חמש שנים עד בן עשרים שנה והיה ערכך עשרים שקלים הרי עשרים וחמשה אחר כל החיבה הזאת אמרתי לה ימים רבים תשבי לי לא תזני לאלהים אחרים כי אם תזני ימים רבים ישבו בניך אין מלך ואין שר ואין זבח במקדש ביהודה ואין מצבה הבעל בשומרון למלכי ישראל ואין אפוד של אורים ותומים המגיד להם נעלמות ואין תרפים הם דמות הנעשים בכיון שעה אחת הטעוים לכך ומדברים מאליהן ומגידים נעלמות וכן ת"י ולית אפוד

תולדות אהרן אשישי. פסחים לו : ואכרה . סנהדרין נז חולין לג : ואין אפוד : ערכין יו (יומא מו) :

רדק

אחר כן עם אחרים · והמשל הראשון היה על ירבעם בן נבט והבאים אחריו שזנו מאחרי ה' והניחו עבודת בית המקדש ועבדו העגלים אחר כן בא אחאב והוסיף להרע ועשה בעל ואשרה · ועתה הוסיף במשל זה כאהבת האל י"ת את ישראל מקדם כאדם האוהב את האשה כחביבה עליו שהיא אהבה גדולה כי לא כל אשה יאהב אדם בשוה כמו שנאמר ביעקב ויאהב יעקב את רחל · ואמר דוד מאהבת נשים והם שתי נשיו שהיו חביבות עליו · ועם כל זה פנו אל אלהים אחרים : ואוהבי אשישי ענבים · ותחת אשר היה להם לאהוב תורת ה' ומצותיו ולהגות בה כאהבתם תמיד כי היא המלמדת הדרך הטובה והישרה פרקו מעליהם עול תורה ואהבו תענוגי העולם ותאותה שתיית היין כל שוגה בו לא יחכם · ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות שכורי אפרים · ואמר הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם · ופי' אשישי ענבים יין ענבים וי"ת ואמר ה' לי וגו' : (ב) ואכרה לי · דגש הכ"ף לתפארת הקריאה כדגש קו"ף מקדש ה' וכרשו כרה מן וגם מים תכרו מאתם רוצה לומר קניתיה לי לאשה · וטעם בחמשה עשר כסף · ת"י ופרקתינון במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן · ועוד פירוש בו בזכות אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים : וחומר שעורים ולתך שעורים · הם גם כן ט"ו כי החומר עשר איפות כמו שנאמר כי עשרת צמדי כרם יעשו בת אחת וזרע חומר יעשה איפה · ולתך הוא חצי חומר · ופי' רב סעדי' גאון ז"ל חומר ולתך הם כ"ו כנגד משה ואהרן ומרים וי"ב שבטים שיצאו ממצרים · ויש לפרש לענין שפירש המתרגם חמשה עשר כסף ט"ו בניסן יהיה פירש חומר ולתך מספר הימים מיציאת ישראל ממצרים עד שבאו מדבר סיני וקבלו שם את התורה כי חומר הוא שלשים סאים ולתך ט"ו הנה מ"ה וט"ו ימים שנשארו מניסן ושלשים של אייר הרי מ"ה · ומה שאמר שעורים שהוא מאכל הבהמות לפי שרוב העם שיצאו ממצרים עד שקבלו את התורה היו כבהמות כשום כפרד אין הבין עובדים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ומשקבלו את התורה נפקחו עיניהם ושרתה עליהם רוח השכל והבינו וידעו · וכתב רש"י כי מצא כתוב בשם רב האי ז"ל ואכרה לי קבלתי פדיונה לנגדי בדמים קלים שאומר ערך נפשי עלי אם מבן ששים שנה ומעלה ט"ו כסף · וחומר שעורים ערך זכר מבן עשרים עד ששים חמשים שקל כסף והם דמי פדיון זרע חומר שעורין שגם הוא חמשים שקל : ולתך שעורי' דמי פדיון זרע לתך שעורים עשרים שקלים וחמשה שקלים ערך מבן חדש ועד בן חמש ומבן חמש עד בן עשרים עשרים שקלים הרי כ"ה · וי"ת כסף כספי עצמו לא חברו עם חמשה עשר · ותרגם ויסבית כסף וגומר : (ג) ואמר אליה · אמרתי לה אחר שנאספת תחתי יהיה ענשך שתשבי באלמנות תיות ימים רבים · וטעם לי שתהיי קרואה ובשמי ולא באיש אחר תאמרי אנכי אשת פלו' ולא תזני עם אחרים וגם לא תהיי אש' לאיש מיוחד אחר זולתי : גם אני אליך · וגם אני לא אבוא אליך ולא אזכר עומד במקום שני' : וזה יהיה ימי' רבים · ובפסוק הבא אחריו פי' המשל כי ימי' רבים ות"י נביא אמר לה וגומר : (ד) כי ימים רבים ישבו בני ישראל · ואלה הם ימי הגלות שאנחנו בו היום בבבל ואין לנו לא מלך ולא שר מישראל כי ברשות הגוים אנחנו וברשות מלכיהם ושריהם : ואין זבח ואין מצבה · אין זבח לאל ואין מצבה לעכו"ם : ואין אפוד ותרפי' אין אפוד לאל · שהיה מגיד העתידות באורים ותומים ואין תרפים לעכו"ם שהם מגידים העתידות לדעת המאמינים בהם · וכן אנחנו היום

מצודת ציון

ב') : ענבים · ר"ל יין ענבים : (ב) ואכרה · ענין קנין כמו וגם מים תכרו (דברים ב') : כסף · הוא מלה מתוספת על הכסף ממש ועל התאוה כמו למעשה ידיך תכסוף (איוב י"ד) : וחומר · הוא הכור בת עשרה איפות והאיפה ג' סאים : ולתך · הוא חצי הכור חמשה איפות : (ג) תשבי · ענין עכבה והמתנה כמו אשב עד שובך (שופטים ו') : (ד) מצבה · הוא מזבח של אבן אחת ועושים אותה להקריב בה עכו"ם : אפוד · זה יאמר על האפוד והחשן עם האורים ותומים וכן אפוד

מצודת דוד

גלולים ולפי שהמשילה לאשה זונה אחז בזה הלשון כי היין מביא לידי ניאוף : (ב) ואכרה לי . קניתי לי אשה כזאת ר"ל קדשתיה בחמשה עשר כסף : וחומר וגומר . השעורים נתן למאכלה (ולפי שהיתה זונה ועשתה מעשה בהמה לפיכך נתן לה למאכלה מאכל בהמה וכענין לזה אמרו רז"ל על מנחת סוטה שהיתה מקמח שעורים ולפי הרמז יאמר שהמקום הכפיח את ישראל לקחת אותם לו לעם באחרים הימים בכמה מזמורים והב' ישעיה בנבואותיו והג' ירמיה והרביעי יחזקאל והחמישי והבשתה היא היתה ביד ט"ו נביאי ישראל הראשון דוד המלך בספר תהלים הושע והששי יואל והשביעי עמוס והשמיני עובדיה והתשיעי מיכה והעשירי חבקוק והאחד עשר לפניה והשנים עשר דניאל והשלשה עשר חגי והארבעה עשר זכריה והחמשה עשר מלאכי כי הם לבד נבאו על הגאולה העתידה ולא עוד ואמר כסף כי אל נבואותיהם נכספה וגם כלתה נפשם של ישראל וגם בחומר ובלתך ירמוז על הנביאים ההם כי בחומר ולתך יש חמשה עשר איפות כמספר הנביאים ההם אשר הבטיחו לישראל שגם בהיותם בארץ אחרת לא יעזבם ה' ויתן להם מחיה אולם לא בהשפעה מרובה ולזה מרמז משעורים שאינם נאכלים אלא מדוחק : (ג) ואומר אליה · כאשר קדשתיה אמרתי לה ימים רבים תשבי ותמתיני לי עד שאכנסך לאשה : לא תזני ולא תהיה לאיש · כלפי שהיתה מאז תחת הבעל והוסיפה עוד לזנות עם מנאפים אמר לה שבאותן הימים תהיה פרושה מבעל ומנאפים : וגם אני אליך · גם אני כמוך אהיה פרוש מאשה ואמתין אליך עד שאכנסך : (ד) כי ימים רבים · עתה יפרש שזה ירמז אשר ימים רבים ישבו ישראל בגולה ויצפו על הגאולה וגם המקום ב"ה יצפה כביכול לקחתם לו לעם : ואין שר בכל ימי גלותם לא יהיו עובדים למי משרי מעלה לקבלו לאלוה דוגמת האשה הסיפה שתהיה פרושה מאישה ועכ"ז תהיה פרושה מהזונים : ואין זבח . עם שיהיה המקדש חרב ואין שם זבח לשלמים אעפ"כ אין מצבה ר"ל לא יעשו מצבה להקריב בה לעבודת כוכבים : ואין אפוד ותרפים · מלת ואין משמשת בשתים כאלו אמר ואין תרפים ור"ל עם כי לא יהיה ביניהם אורים ותומים לשאול בו עתידות על כל זה אין תרפים

רש"י

אפוד ומחוי : (ה) אחר • ימי הגלות : ישובו בני ישראל ובקשו את ה' וגומר • תנא משום רבי שמעון בן יוחאי בג' דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש הה"ד (מלכים א יב) אין לנו חלק בדוד כמשמעו לאהליך ישראל (שם) אל תקרי לאהליך אלא לאלהיך ראה ביתך דוד (שם) זה ב"ה אמר רבי שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זו מלכות שמים ואת דוד מלכם כמשמעו ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כד"א ההר הטוב הזה : (ב) אלה וכחש • נשבע בשקר : פרצו . ת"י ומולידין בנין מנשי חבריהון : ודמים בדמים נגעו • חובין על חובין מוסיפין ולפי משמעו פרצו הגדר והרבו שפיכות דמים עד נגע דם הרוג זה בדם חבירו : (ג) תאבל . תחרב ויגדל האבל בה : יאספו . יזערון מן קדם חוביהון לשון כליון כמו אסוף אסיפם (ירמיה ח) : (ד) אך איש אל ירב • אתם מתרין בנביאי אמת שלא יריבון אתכם ולא יוכיחו אתכם כמו שנאמר (בעמוס ז) שאמר לו אמציה כהן בית אל לא תנבא על בית ישראל ולא תטיף על בית ישחק והוא בימי ירבעם בן יואש שנתנבא הושע בימיו : ועמך כמריבי

הושע ג ד

ה אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִיד
מַלְכָּם וּפָחֲדוּ אֶל־יְהוָה וְאֶל־טוּבוֹ
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃

ד א שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לַיהוָה עִם־יוֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ כִּי אֵין־אֱמֶת וְאֵין־חֶסֶד וְאֵין־
דַּעַת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ׃ ב אָלֹה וְכַחֵשׁ
וְרָצֹחַ וְגָנֹב וְנָאֹף פָּרָצוּ וְדָמִים בְּדָמִים
נָגָעוּ׃ ג עַל־כֵּן ׀ תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְאֻמְלַל
כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ בְּחַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְעוֹף
הַשָּׁמָיִם וְגַם־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵפוּ׃ ד אַךְ
אִישׁ אַל־יָרֵב וְאַל־יוֹכַח אִישׁ וְעַמְּךָ

ז' חסר · כ' · ג' ומ"ל · ל"ד מ"ל · ג' · ל' וכתי' ס' · כ' · ל' בטעם

תרגום

ה בָּתַר כֵּן יְתוּבוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִתְבְּעוּן יַת פּוּלְחָנָא דַּייָ
אֱלָהֲהוֹן וְיִשְׁתַּמְעוּן לִמְשִׁיחָא
בַּר דָּוִד מַלְכְּהוֹן וְיִתְנְהוֹן
לְפוּלְחָנָא דַּייָ וּסְגֵי טוּבֵיהּ
דְּיֵיתֵי לְהוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃
א קַבִּילוּ פִּתְגָמָא דַּייָ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דִּינָא קֳדָם יְיָ עִם
יָתְבֵי אַרְעָא אֲרֵי לֵית עָבְדֵי
קוּשְׁטָא וְלֵית גָּמְלֵי חִסְדָּא
וְלֵית דִּמְהַלְּכִין בְּדַחַלְתָּא דַּייָ
בְּאַרְעָא׃ ב יֵימָן לְשַׁקַר וְכָדְבִין
וְקָטְלֵי נַפְשָׁן וְגָנְבִין וְגַיְפִין
וּמוֹלְדִין בְּנִין מִנְּשֵׁי חַבְרֵיהוֹן
וְחוֹבִין עַל חוֹבִין מוֹסְפִין׃
ג עַל כֵּן תֶּחֱרוּב אַרְעָא וְיִצְדֵי
כָּל דְּיָתֵב בַּהּ בְּחֵיוַת בָּרָא
וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַף נוּנֵי יַמָּא יִזְעֲרוּן מִן קֳדָם חוֹבֵיהוֹן׃ ד בְּרַם עַל דְּאָמְרִין סָפַר לָא

אבן עזרא

שקראם לבן אלהיו : (ה) אחר ישובו בני ישראל • שהם בני יהודה וישראל שגלו בתחלה על כן כללם יחד ואת דוד מלכם זהו המשיח כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם : ופחדו אל ה' . שישובו במהרה כבא הקץ אל ארצם במרוצה פתע פתאום כדרך יחרדו כצפור ממצרים שם כתוב והושבתים על בתיהם נאם ה' והעד הנאמן על זה הפי' שאמר באחרית הימים והם סוף נבואת הנביאים כמו והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' ושם כתוב וכתתו חרבותם לאתים וכל אלה לעתיד: (א) שמעו . עם יושבי הארץ . היא א"י שהשם בחר והנכון יושבי הארץ שלו כמו ומארצו יצאו : (ב) אלה • שבועה ואת אלית מגזרת אלה : פרצו . מגזרת פריצים : ודמי . דמי הרוג אחד נוגעים בדמי הרוג אחר : (ג) על כן • למ"ד אומלל כפול ופעם בחית השדה ובעוף השמים שלא ימלאו מה יגודו והעד וגם דגי הים יאספו ימותו ויפת אמר כי אלה רעים מדור המבול כי דגי הים לא מתו וזה דרך דרש : (ד) אך . אין איש שיריב אחר או יוכיחנו ומשפט הכהנים היה להוכיח לישראל ועתה שבו הם להוכיח הכהן כי

שבו ז' חסר וסימ' במסרה רבתא : ובעוף ג' בקריא' וסימ' ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו • ורדו בדגת הים ובעוף השמים דויברך • על כן תאבל הארץ ואמלל :

תולדות אהרן

אחר ישובו . מגלה יח (ברכות ה) : אלה וכחש . קידושין יג : ודמים בדמים . גטין נז : תאבל הארץ • קידושין יג שבועות לט :

רד"ק

היום בזה הגלות כל בני ישראל ות"י לית מלכא וגו' : (ה) אחר ישובו בני ישראל . זה יהיה באחרית הימים קרוב לעת הישועה שישובו בני ישראל בתשובה • ובדברי רז"ל רבי שמעון בן יוחי אומר בג' דברים מאסו ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש . הה"ד אין לנו חלק בדוד כמשמעו • לאהליך ישראל אל תקרי לאהליך אלא לאלהיך • ראה ביתך דוד זה בית המקדש א"ר שמעון בן מנסיא אין מראין סימן גאולה לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן הה"ד אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זה מלכות שמים • ואת דוד מלכם כמשמעו • ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר ההר הטוב הזה והלבנון • ופחדו אל ה' שיפחדו ויראו ממנו בשובם אליו ויקוו עם התשובה הטובה הגדולה שהבטיח וזה יהיה באחרית הימים וי"ת ויתבעון ית פולחנא דה' וגו' . ופי' רב סעדיה ז"ל ואל טובו אל כבודו כמו אני אעביר כל טובי על פניך : (א) שמעו דבר ה' • עתה שב לדברי תוכחה לאותו הדור : עם יושבי הארץ • יושבי א"י דין לי עמהם כי בתנאי נתתי להם את הארץ שיעשו בו צדקה ומשפט ובזה התניתי להם שיהיו עיני מראשית השנה ועד אחרית שנה וכיון שהם עושים בהפך אלה וכחש וגו' אף אני אעשה עמהם בהפך מה שהבטחתים והסתרתי פני מהם ותאבל הארץ ואמלל כל יושב בה כי אין אמת . וכן אמר ירמיה הנביא ואם יש עושה משפט וצדקה ואסלח לה ואמר דוד נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ . והצדיקים היו בהם אבל מעטים והיו נחבאים מפני הרוב שהיו רשעים כמו שפירש בספר ירמיהו : אין אמת • אין עושה אמת ואין מדבר אמת : ואין חסד . כל שכן שאין חסד כי חסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי ומי שאינו עושה האמת והמשפט כ"ש שלא יעשה חסד . וכן לא ימד ולא יספר כמו שפירשנו : ואין דעת אלהים בארץ • לעשות משפט וצדקה • כמו אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו • דן דין עני ואביון אז טוב לו . הלא היא הדעת אותי נאם ה' • או יהיה פי' דעת אלהים החקירה בידיעת אלהותו וי"ת ולית דמהלכין בדחלתא וגו' : (ב) אלה וכחש . עוד יעשו שישבעו בשמי לשקר וזהו אלה וכחש • ופי' רב סעדיה אלה שנכנסו באלות הברית . והוא אמרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה והם עושים אותם • וכחש ועוד מכחשים באל אשר קבלו עליהם לאלהים : פרצו • פרצו הגדר ומשמרת התורה והרבו לעשות עבירות וי"ת ומולדין בנין מנשי וגו' : ודמים בדמים נגעו • דמי הנרצחים נוגעים זה בזה מרובם וי"ת וחובין על חובין מוסיפין : (ג) על כן תאבל הארץ • תחריב ותשחית א"י : ואמלל כל יושב בה • יכרת ממנה כל היושב בה : בחית השדה ובעוף השמים . עם חית השדה ועוף השמים כי אחר שתהיה הארץ חרבה יכרת ממנה אדם ובהמה • ובחית השדה אינו ר"ל המדבריות אלא הבהמה הגדלה בישוב עם בני אדם ושיא נקראת חיה כמו שאמר זאת החיה אשר תאכלו • גם יתכן כי אף חיות המדבריות בכלל כי לא תבא חיה המדברית במקומות הישוב החרבים אם לא יהיה במקומם ישוב כמו שאמר ורבה עליך חית השדה • ובאמרו ובעוף השמים כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומות הישוב שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות • או נאמר עוף השמים על דרך גוזמא להפלגת הדבר . וכענין זה נאמר בנבואת ירמיהו מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו • ובדברי רז"ל רבי יהודה אומר כ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר על ההרים וגו' מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו • בהמה בגימ' נ"ב הוו • רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיים בה גפרית ומלח שריפה כל ארצה . וכי"ת בחית ובעוף ר"ל כי גם בהם תהיה הכריתה : וגם דגי הים יאספו . יכלו וימותו • ומה שאמר דגי הים והם אינם בכלל חורבן הארץ כי הים שוכנים ואמר כי גם בים היתה הקללה שנאמר לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב • וכן בים לא יעלה בשלעים אשר בים וגם בקרקע הים עשב ולמת שמהם ירעו הדגים • וזה בים א"י שהיתה הארץ קללת האל ית' בעון יושביה ביבשה ובים ות"י ואף נוני ימא וגו' : (ד) אך איש אל ירב ואל יוכח איש • אך זה אינו למעט אבל הוא לאמת הדבר כמו אך עצמי ובשרי אתה אך לשקר שמרתי . אך טוב אלהים לישראל . אמר איש אל ירב ואל יוכח חבירו על רשעו כי לא יועילנו כי גם הוא עושה רע כמוהו : ועמך כמריבי כהן • כ"ף כמריבי לאמת הדבר כמו כ"ף השבעה לי כיום . כמשיגי גבול • והדומים להם . אמר הכהן היה לו להורות ולהריב ולהוכיח העם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב • ובאת אל הכהן . ובזמן הזה העם מריבים את הכהן כי לא די שלא יקבלו תוכחתו אלא הם מריבים ומוכיחים אותו על דרך שאומרו דור ששופט שופטיו , או פירוש כי הכהן רע כמוהם • ואם הוא מוכיחם הם גם כן יוכיחו אותו • ויש מפרשים כמריבי כהן כעדת קרח שערערו וחרבו על הכהונה ויונתן תרגם ברם על דאמרין וגו' : והשלם

מצודת דוד

תרפים ר"ל לא יפנו אחרי התרפים לשאול בהם עתידות והדברים האלה בשורה טובה לישראל שבימי גלותם לא יפנו לא אל עבודת שרי מעלה ולא אל עבודת כוכבים אף שיהיו חסרים הסרת השכינה והמזבח והאורים ותומים : (ה) אחר . ר"ל אחר ימים רבים ישובו בני ישראל אל ארצם ואז יבקשו את ה' לשאול ממנו לרכם כי ישוב וישרה שכינתו ביניהם : ואת דוד מלכם • וגם יבקשו את מלך המשיח הבא מזרע דוד ומעמו יבקשו שאלתם כי הוא ימשול בהם ולא ימלוך בהם עוד מלך ישראל משבט אחר לא כמו מאז שמלך עליהם ירבעם ושאר מלכי אפרים : ופחדו אל ה' • אז יפחדו את ה' ואת טובו ר"ל לא יחטאו עוד כי יפחדו את ה' שלא יסיר שכינתו מביניהם ויפחדו את טובו שלא יאבדו השפעת טובתו ודוגמתו ופחדו ורגזו על כל הטובה וגומר (ירמיה לג) : באחרית הימים . זה יהיה בסוף הימים היא הגאולה העתידה בימי המשיח : ד (א) כי ריב לה'. אשר המקום יתוכח עם ישראל יושבי הארץ וכאלו יאמר הלא נתתי להם הארץ ע"מ שישמעו אלי והואיל ואינם שומעים מה להם לשבת בארץ : כי אין אמת • שהרי אין בארץ לא אמת ולא חסד ואין מי נותן לב לדעת את אלהים : (ב) אלה וכחש • נשבעים ומשקרים בשבועתם : פרצו • ר"ל פרצו גדר ומשמרת התורה : ודמים . הרבו לשפוך דם עד שנגעו דמי הרוג זה בדמי הרוג זה : (ג) תאבל • תשחת הארץ ותכרת כל היושב בה גם בחיות וגומר תהיה הכריתה וגם דגי הים יאבדו לא תשאר מה בארץ והוא ענין גוזמא והפלגה : (ד) אך איש וגומר . באמת שום איש אל יריב עם חבירו ולא יוכיחנו כי כולם עושים הרע ומה להם להוכיח לזולתם : ועמך . מאמר המקום אל הנביא הנה בני עמך המה כעדת קרח שהיו מריבים עם אהרן הכהן ואמר כמוכיחים

מצודת ציון

אפוד ירד בידו (שמואל א' כ"ג) : (ה) אל ה' • את ה' וכן ואל טובו כמו וירדפו אל מדין (שופטים ז') : (ב) אלה . ענין שבועה : וכחש • שקר : פרצו • ענין שבר הגדר : (ג) תאבל . ענין השחתה כמו אבלה נבלה הארץ (ישעיה כ"ד) : ואומלל . ענין כריתה כמו כי אמלל אני (תהלים ו') : יאספו . ענין כליון ואבדון כמו אסף אסיפם (ירמיה ח') : (ד) אך • ת"י ברם ר"ל באמת וכן אך עצמי

אבן עזרא

כי גם הוא רע מעללים כאשר יפרש וזהו ועמך כמריבי כהן : (ה) וכשלת . עם הכהן הגדול שהיה בימי זה הנביא מדבר ומתנבא עליו וכשלת היום והטעם ביום שהוא אור כאילו היתה בלילה אתה ונביא השקר המפתה אותך וזהו שאל גם נביא עמך לילה : ודמיתי · והכרתי : (ו) נדמו עמי מבלי הדעת . יאת המלה אם היתה מגזרת דמות יהיה אחריה אל בשלש נקודות כמו אל מי דמית ובאפס מלת אל מטעם כריתה כמו ודמיתי אמך והטעם שלא תלד עוד אחר שיהיה במקומך כהן ואתה תכשל במהרה גם ימותו בניך נדמו אומר לכהן בחסרון דעתך נכרתו עמי : כי אתה הדעת מאסת . ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך · הטעם כפול כי אתה הדעת מאסתה כי לכהן ניתנה התורה ועוד כי הם השופטים כי שפתי כהן ישמרו דעת : אשכח בניך חלילה שהשם ישכח רק הטעם שיכשלו בני הכהן וילכו לאבדון : (ז) כרבם · אני הרביתי בניך : כן חטאו לי · חטאים רבים על כן כבודם בקלון אמיר אחליף : (ח) חטאת עמי יאכלו . בני הכהן ונפש עמי ישאו על עונם כאמור סמוך אלי לכפר העון כדרך ואליו הוא נושא את נפשו וזה עון גדול על כן יבא רע על הכהן ועל העם ולא תהיה מעלה לכהן על ישראל : (ט) והיה · כבר אמרתי כי דרך הכפי"ן דרך קצרה והיה העם ככהן והכהן כעם וכמוהו כעמי כעמך : ופקדתי עליו . על כל אחד מהם : (י) ואכלו · זאת היא הפקידה : הזנו . נפשם גם אחרים ולא ירבו כמו ויפרץ האיש : כי את ה' עזבו · לשמור דרכו או תורתו : (יא) זנות · בחסרון וי"ו כמו שמש ירח עמד זבלה והטעם כי

הושע ד

יליף ולא יוכח נביא ועמך נצן עם מלפיהון : ה ותתקלון ביממא ויתקלון אף נבייא דשקרא די עמכון כד בליליא ואבהית כנשתכון : ו אטפשו עמי מבלי דעתא ארי את מדע דחלתי קצתא וארחקינך מלשמשא קדמי ועל דאתנשיתא אוריתא דאלהך ארחיק בנך אף אנא : ז כמא דאסגיתי להון עללא כן אסגיאו למחטי קדמי יקירהון בקלנא חליפו : ח כהניא פסו למיכל חטות עמי בדיל לאוספא חובין על חובי נפשהון : ט ויהי כמא דאשי חילונאה ככהנא לאפסא קודשיהון אפיס ית יקרהון ואשוי דיקיר לבסיר בדיל לאתפרע מנהון כאורחתהון בישתא וכעובדיהון מקלקליא אתיב להון : י ויכלון ולא יסבעון יסבון נשין ולא יולדון בנין ארי ית פולחנא דיי שבקו ולא נטרו : יא זנותא וחמרא ורויתא שליף ומטעי ית לבהון : יב עמי די בצלם

כמריבי כהן : ה וכשלת היום וכשל גם־נביא עמך לילה ודמיתי אמך : ו נדמו עמי מבלי הדעת כי אתה הדעת מאסת ואמאסאך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם־אני : ז כרבם כן חטאו־לי כבודם בקלון אמיר : ח חטאת עמי יאכלו ואל־עונם ישאו נפשו : ט והיה כעם ככהן ופקדתי עליו דרכיו ומעלליו אשיב לו : י ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרצו כי־את־יהוה עזבו לשמר : יא זנות ויין ותירוש יקח־לב : יב עמי בעצו

ל' וכתי' יו"ד יתיר א'. ג' ומג' לית. ג' מטעי' כהן. י"ד פסו' בסי' ולא ולא

נפשו ג' מטעים בהון וסימ' ואל עונם ישא נפשו : להושיעו משפטי נפשו . ולא נתתי : י"ד פסוקים בספרא אית בהון ולא ולא וסימ' במסר' דבתא בערך לא :

תולדות אהרן כמריבי כהן · שבת קמט קידושין ע (יבמות ט קידושין סג) : וכשלת היום · מ"ק יז מנחות נט : נדמו עמי . סוטה מט : הדעת מאסת · יומא לח : ותשכח תורת · פס עקידה שער נא : ולא יפרוצו · יבמות סא (יבמות ו) : זנות יין . יומא עו גטין סח : בעצו ישאל . פסחים נב :

רשי

כמריבי כהן · נגן עם מלפיהון שהכהנים היו בני הוראה כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב (דברים לג) : (ה) וכשלת היום וגומר · ותתקלון ביממא ויתקלון נביאי שקרא דעמכון כדבליליא ואבייש כנישתא שלכם : נביאי עמך · נביאים שעמך : ודמיתי . כמו נדמו עמי כאדם היושב ותוהא ואין מענה בפיו : (ו) אשכח בניך . שאותן שעמדו על הר סיני נהגו בניהם ערבים תחת אבותיהם לשמור את התורה : (ז) כרובם כן חטאו . כשרבו וגדלו כן הוסיפו לחטוא כן חטאו לשון עברית כן בכמה מקומות כאשר יענו אותו כן ירבה (שמות א) קראו להם כן הלכו מפניהם (הושע יא) כל כמה שהנביאים קוראין להם להוכיחן כן הם היו בורחין מפניהם כרובם כן חטאו לפיכך כבודם בקלון אמיר : (ח) חטאת עמי · כל חטאת שבספר תרי עשר שתחין לפי שבלשון דבוקין חון מאחת (מיכה א) ראשית חטאת היא לבת ציון חטאותיהם של עמי יאכלו אותם נביאי השקר שאמר להם למעלה וכשל גם נביא עמך נעשו להם כהני במות ואוכלין מה שהיו כהנים ראויין לאכול : ועל עונם . של ישראל ישא הנביא נפשו והנביא עצמו מצפה שיביאו לו ממון וקרבנות לכפרה : (ט) והיה כעם ככהן · אני אבזה את העם לבזיון כהני שתלו אותם מכהן להם ולכן אף אני אחלל את העם בעצו"ם כן ה"י : (י) ולא יפרוצו · לא יגדלו בנים : (יא) זנות ויין ותירוש · שהם עסוקין בם לקחו את לבם מאחרי : (יב) בעצו ישאל

רדק

(ה) וכשלת היום · אמר כנגד ישראל בעבור מעשיך תכשל ותפול : היום · ר"ל בזמן הזה בקרוב תבא מפלתך , וכן ואחרה אפי בו ביום ההוא , ביום ההוא פרש ישי · והדומים לאם · ענינם עת וזמן : וכשל גם נביא עמך לילה · נביא השקר המתעה אותך יכשל עמך כמו האדם נכשל בלילה בחשיכה , וכן ת"י : ודמיתי אמך · וכרתי כנישתך , כלומר שלא תאמר כישראל כנסה כי יתפזרו בגלות אחד הנה ואחד הנה , וכבר פירשנו כי הכנסת תקרא אם : ודמיתי · ענין כריתה , כמו כי נדמה כל עם כנען , נדמה נדמה מלך ישראל והדומים להם : (ו) נדמו עמי · גם זה ענין כריתה , וי"ת איטפשו : מבלי הדעת · כי אין מי שיודיעם ויורם הדרך הטובה : כי אתה הדעת מאסת · אמר כנגד הכהן שהיה בזמן ההוא אתה מאסת הדעת לעצמך ולהורותו לעם , לפיכך אני אמאסך מכהן לי · כיון שאין אתה עושה משפט הכהן שהוא להורות התורה אמאסך שלא תהיה כהן בביתי , ואיך אמר כי מבלי הדעת נדמו והלא היו לה' כל זמן נביאי אמת שהיו מורים להם התורה ומוכיחים אותם יום יום על רעתם , נאמר כי אחר שהכהנים שהיה להם להורות התורה היו תועים מדרך האמת כמו העם היו נתלים בהם ובנביאי האמת היו מסופקים מפני נביאי השקר שהיו מורים להם ספק האמת לפיכך נדמו העם ונפתחו : ואמאסך · כתיב באל"ף יתירה בין הסמ"ך וכ"ף הנמלא ולא ידענו ענינה למה נכתבה שם : ותשכח תורת אלהיך · כי לכהנים נתנו להורותם כמ"ש ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה לכהנים בני לוי , וכתיב יורו משפטיך ליעקב ואתה שכחת אותה מללמדה ומלהורותם : אשכח בניך גם אני . גם אני אשכח בניך כי אתה תמית כי מאסתיך מכהן לי גם בניך אשכח ואמאס אותם שלא יעמדו תחתיך ולא ישים להם כבוד הכהונה או ימותו או יגלו , וענין אשכח על דרך משל כאדם השוכח דבר ולא ישים לבו אליו , ועל הדרך הזה השכח תנות אל ולא ישכח את ברית אבותיך : (ז) כרבם כן חטאו לי . אמר הכהן אביהם תורת אמת היתה בפיהו ועתה שרבו בניו ופרצו חטאו לי ושכחו תורתי , כמו שהטיבותי להם סרעו הם , לפיכך אמר כבודם בקלון אמיר , שעשיתים ראשים על העם ומפרשים ואם לא ישמרו תורתי אמיר להם הכבוד בקלון ויקלו אותם העם ויבזום : אמיר . אחליף , כמו ואם המר ימיר , ויש לפרש כרבם כמו שהרביתים בעושר ובנכסים כן חטאו לי על דרך וישמן ישורון ויבעט , ועל הדרך הזה ת"י : (ח) חטאת עמי יאכלו . אינם כהנים כי אם לאכול חטאת ואשם שמביאים העם לא להורות את התורה והדרך הישרה : ואל עונם ישאו נפשו . אל עון העם ישאו הכהנים כל א' נפשו אומרים מתי יחטאו ויביאו חטאת ואשם ונאכלם זהו כענין ואליו הוא נושא את נפשו וי"ת כהניא פסו למיכל וגו' , ויש לפרש חטאת עמי יאכלו כענין בני עלי שהם אוכלים החטאת קודם זריקת הדם והקטרת האימורים וכשאומרים להם הבעלים מה זה שאתם עושים : אל עונם ישאו נפשם · אומרים להם אל תחושו כי עונכם על נפשינו כי אכילתינו גם כן כפרה והם עושים כי כשאמר ואכלו אותם אשר כופר בהם שמלמד שהכהנים אוכלים והבעלים מתכפרים זהו כשאכילתם כתורה אחר זריקת דם והקטרת אימורים : (ט) והיה כעם ככהן · אלה כפי הדמיון על דרך הקלרה , ופי' העם ככהן והכהן כעם , וכן דרך מקרא כי כמוך כפרעה , כמלוה כלוה והדומים להם , והענין כמו שהם שוים העם והכהן בעון כן יהיו שוים בעונש : ופקדתי עליו דרכיו . על כל אחד מהם וי"ת ויהי כמו דאשי וגו' : ואכלו · כיון שהם אוכלים שלא כדת לא תהיה אכילתם לברכה : (י) ואכלו ולא ישבעו · וכן שכיבתם עם הנשים כיון שבזנות הוא לא יפרוצו ולא ירבו כי לא יהיה להם מהן בנים ואם יהיו ימותו מן הבטן זה שאמרנו הזנו ולא יפרוצו , הזנו פעל עומד , כמו סוגה הזנו , וכן זונית אפרים : את ה' עזבו . לשמור דרכיו כי אינם חפצים בו ובדרכיו שמור דרכיו עזבו , ורבינו סעדיה ז"ל הדביקו עם הפסוק הבא אחריו עזבו את ה' לשמור : (יא) זנות ויין ותירוש יקח לב · הזנות שהם מתעסקים בו והתמדת השתיה שהם עושים יקח לבם שאין להם לב להבין איזה הדרך הטוב ילכו בה , וזכר תירוש אחר שאמר יין כי התירוש הוא היין

מצודת ציון

עלמי ובשרי אתה (בראשית כ"ט) : ירב . מלשון מריבה : (ה) ודמיתי · ענין כריתה כמו ער מואב נדמה (ישעיה ט"ו) : אמך · הכנסייה : (ז) כרובם · ענין גדולה כמו כי רבה היא (אסתר א') : בקלון · מלשון קלות ובזיון : אמיר · מלשון תמורה וחלוף : (ח) ישאו נפשו . זה מלשון יאמר על המצפה לדבר מה וכן מנשאים את נפשם (ירמיה כ"ב) : (ט) ופקדתי · ענין זכרון : ומעלליו . מעשיו : (י) יפרצו . ענין התחזקות הרבוי וכן פרצו לרוב (ד"ה א' ד') : (יא) ותירוש הוא

מצודת דוד

כמוכיחים ומדוע תתנשאו וגו' והמה עשו הרע : (ה) וכשלת היום . לכן תכשל באור היום וגם נביא השקר המיועד לך טובה יכשל גם הוא עמך כמו הנכשל בחשכת הלילה ואכריתה כל הכנסיה שלך : (ו) נדמו עמי . הנה עמי נכרתו על כי לא ידעו אותי : כי אתה · על הכהן ללמד כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) ולכן אמר הואיל ואתה הכהן מאסת את הדעת ולא למדת את העם לכן גם אני אמאס אותך מלכהן לי : ותשכח . על ששכחת את התורה אשכח גם אני את בניך ולא אושיע להם : (ז) כרובם · כפי מה שאני מוסיף לגדלם כן מוסיפים הם לחטוא לי לכן אחליף כבודם בקלון ר"ל בתמורת הכבוד אתן להם קלון : (ח) חטאת עמי יאכלו . ר"ל אינם אוחזים בדין כהונה ללמד את העם ורק אוחזים בכהונה לאכול בשר חטאת עמי : ואל עונם ישאו נפשו · כ"א מהכהנים נושא נפשו ר"ל מצפה לעון העם לאמר מתי יחטא ויביא חטאת : (ט) והיה · לכן יהיה כעם ככהן שניהם ישוו בפורענות הואיל וגם הכהנים השחיתו : ופקדתי עליו · על כל אחד אזכיר דרכיו וגמול מעשיו אשיב לו : (י) ולא ישבעו . כי תבא המארה במעיים : הזנו . בכל בעילתם קורא זנות הואיל והמה במחשבה רעה לא לקיים מצות ה' : ולא יפרצו . לא יתרבו בבנים ובבנות : לשמור . מלשמור : (יא) זנות · סרדת

רשי

ישאל . בדמות שעשה מן העץ : יגיד לו . אל דבריו הוא שומע שאומרים לו נביאי הבעל בשם עכו"ם : (יג) אלון . קייסנ"א בלע"ז שגדל בו פרי שקורין גלנד"ן בלע"ז : לבנה . עץ שקליפתו לבנה : אלה . אולמ"א בלע"ז שענפיו מרובין ומסעין אותו לצל : על כן תזנינה בנותיכם . על שאתם מתחברין לעכו"ם כמשפטי הגוים הקדמונים והם מתחברים עמכם ואתם הייתם מתחתנים בם ובנותיכם הנולדות לכם מבנותיהם נוהגות כמנהג אמם ומזנות . כן ת"י : (יד) לא אפקוד על בנותיכם עוד לבדקן במים המרים כשתזנינה למה כי בעליהם עם זונות יפרדו וכאשר אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו . יפרדו ת"י מסתייען לשון סיעה כלומר מתחברין אתם לשתות יין ומנחם חברו אצל עבשו פרודות שהם חביות יין : ועם לא יבין ילבט . אחרי שאינכם נותנין לב להבין לפיכך תתלבטו ללקות פרענות ליבוט ל' טורח הדרך ויגיעות משא דירלשי"ר בלע"ז : (טו) אם זונה אתה ישראל . לא ילמדו בני יהודה דרכם : ל"א אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה אם זונה ישראל אין בני יהודה חייבין בכך ואיני מחייבם כמו שאמור למעלה (א) ואל בית יהודה ארחם . ואל תבואו בני יהודה הגלגל ובלבד שלא יבואו בני יהודה הגלגל ששם י' השבטים עובדים עכו"ם שנא' כל רעתם בגלגל (לקמן ט) בגלגל הרבו לפשוע (עמוס ד) : ואל תעלו בית און . הוא בית אל שהעמיד שם ירבעם את העגלים : ואל תשבעו . עמהם חי ה' כי אם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו (ירמיה ה) כשהיו נשבעים בשקר היו מזכירים שם שמים וכשהיו נשבעין באמת נשבעים

הושע ד

יב עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם׃

(ל' זקף קמץ ל')

יג עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ וְעַל־הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ תַּחַת אַלּוֹן וְלִבְנֶה וְאֵלָה כִּי טוֹב צִלָּהּ עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה׃

(ל' וחד לבנה · ל' י"א כסיפ)

יד לֹא־אֶפְקוֹד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה וְעַל־כַּלּוֹתֵיכֶם כִּי תְנָאַפְנָה כִּי־הֵם עִם־הַזֹּנוֹת יְפָרֵדוּ וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת יְזַבֵּחוּ וְעָם לֹא־יָבִין יִלָּבֵט׃

(כ' ומ"ל וס' מ"ל בליש"א כ' · ל' · ל' ג')

טו אִם־זֹנֶה אַתָּה יִשְׂרָאֵל אַל־יֶאְשַׁם יְהוּדָה וְאַל־תָּבֹאוּ הַגִּלְגָּל וְאַל־תַּעֲלוּ בֵּית אָוֶן וְאַל־תִּשָּׁבְעוּ חַי־יְהוָה׃

(ג' בתרי ליש' חד מ"ל · ב וחד חסר)

תרגום

יב עַמִּי שָׁאֵיל וּמְדַמֵּי דְחוּטְרֵיהּ מְחַוֵּי לֵיהּ אֲרֵי רוּחַ דְטָעוּ אַטְעֲיָתִינוּן וּטְעוֹ מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דֶאֱלָהֲהוֹן׃ יג עַל רֵישֵׁי טוּרַיָא מְדַבְּחִין וְעַל רָמָתָא מַסְקִין בּוּסְמִין תְּחוֹת בְּלוּט וְלִבְנָן וּבוּטְמָא אֲרֵי מַעְפֵי טוּלֵיהּ עַל כֵּן מְזַנְיָן בְּנָתְכוֹן דַהֲוָאָה לְכוֹן מִבְּנַת עַמְמַיָא וְכַלָּתְכוֹן דְנְסַבְתּוּן לִבְנֵיכוֹן מִן עַמְמַיָא גָיְפָן׃ יד לָא אַסְעַר עַל בְּנָתְכוֹן אֲרֵי מְזַנְיָן וְעַל כַּלָּתְכוֹן אֲרֵי מְגַיְפָן אֲרֵי אִינוּן עִם זַנְיָתָא מִסְתַּיְעָן וְעִם נַפְקַת בָּרָא אָכְלִין וְשָׁתָן וְעַם דָרָא דְלָא אִסְתַּכַּל בְּאוֹרַיְתָא הֲלָא אִתְרְטַשׁ׃ טו אִם טָעַן אַתּוּן דְבֵית יִשְׂרָאֵל לָא יִתְחַיְבוּן דְבֵית יְהוּדָה וְלָא תֵיתוּן לְגִלְגָלָא וְלָא תִסְקוּן לְבֵיתְאֵל וְלָא תִשְׁתַּבְּעוּן לְשַׁקַר קְיָם

תולדות אהרן רוח זנונים . סוכה נב : לא אפקוד . סוטה מז : עם הזונות . (סוטה כז) :

אבן עזרא

כי הזנות גם היין כל אחד מהם יקח לב ולקיחת הלב כאילו נשארו בלא לב להבין : (יב) עמי . והאות כי הם בלא לב שעב עמי לשאול בעצו הוא הפסל : כי רוח זנונים התעה אותו : ויזנו . כולם מתחת אלהים כאשר הזכיר עמי : (יג) על ראשי . טעם ראשי בגלוי וככה על הגבעות יזבחו יאמרו לכהני הבעל שיזבחו ובעבור שהולכים האנשים להקטיר חוץ מהערים תשארנה הבנות והכלות בבתים על כן תזנינה : (יד) לא . הטעם אין לתמוה אם הבנות תזנינה כי הם בעלותם לראשי ההרים להקטיר הם אוכלים ושותים עם הזונות וזונים כולם . ומלת יפרדו אנשים יודעים עם זונה אחת , ומלת ילבט בלשון ישמעאל כמשתבש שלא ידע מה לעשות וכמוהו ואויל שפתים ילבט והנה אין טעם לא אפקוד שלא יפקוד עליהם רק דבר כנגד האבות כי הם מלמדים אותם לזנות לעשות כמעשיהם אולי הבנות קטנות הן על כן לא אפקוד : (טו) אם . ישראל חטאו עם ירבעם שפחד שתשוב המלוכה לבית דוד על כן עשה שני עגלים בשני קצות ארץ ישראל למה יאשם יהודה שהניח בית המקדש שהוא בחלקו וילך למקום רחוק לעכו"ם והנביא מוכיחם אל יאשם יהודה ואל תבואו הגלגל ואל תעלו בית און הוא בית אל בעבור העגל ששם שם ירבעם כתוב בתורה ובשמו תשבע והטעם את ה' אלהיך תירא שלא תעבור על מצות לא תעשה לא בעבור יראת מלך או דבה או נזק בגוף רק בעבור יראת השם ואותו תעבד מצות עשה מהם בפה ומהם במעשה ובו תדבק במחשבת הלב שלא יעבו' רגע בכל יכולתו שיחשב בלבו מעשה השם ונפלאותיו בעליונים ובשפלים ובתחתונים ובאותות הנביאים ואחר שיהיה דבק בשם חייב הוא להזכיר השם בכל דבריו ולהשבע בשמו בעבור שיבינו ממנו כל השומעים הברואים שהוא דבק באהבת השם ותמיד שמו וזכרו שגור בפיו ובאהבתו אותו וכל העם ישמעו וילמדו ממנו האהבה והיראה וככה מנהג הנביאים שישבעו כדוד ואליהו ואלישע וכמוהו כל לשון נך תשבע והנה הטעם למה תראו כי אתם בני השם ואתם באים בית און יותר טוב הוא שלא תעשו זה וזה או פירושו כנגד אלה וכאשר הכתוב בתחלת הפרשה

רדק

היין החדש הוא לוקח הלב ומשכר מהרה : (יב) עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו . הם כמו העור שיורה לו מקלו הדרך שהוא הולך בה , ומקלו הם נביאי השקר , כן פירש אחז"ל , ויש מפרשים עצו ומקלו העכו"ם שהיא מעץ וכן ת"י עמי דבללם אעיה שאיל וגו' : התעה אותו . והוא רוח נביאי השקר שהוא רוח זנונים מתחת אלהיהם כמו הזונה המזנה תחת בעלה : (יג) על ראשי ההרים יזבחו . מן הדגוש כמו זבח אמון נסה אזבח ואינו יוצא לשלישי כמו שפירש החכם רבי אברהם אבן העזרא אבל הדגוש מורה במקומות האלה ודומיהם על רוב הפעולה כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו , ומה שאמר על ראשי ההרים והגבעות דרך עובדי עכו"ם כמו שכתוב בתורה על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וראש ההר הוא המקום הגבוה שבו : תחת אלון . תרגום בלוט , וכן יקרא בערבי והוא אילן שנושא הפרי שקורין לו בלע"ז גלאנ"ך וענפיו מרובין לפיכך בוחרין בו לעבוד עכו"ם תחתיו כמו שאמר כי טוב צלה , וכן לבנה ואלה ולבנה עץ שגזרתו לבן , ואלה שקורין בלע"ז אולמ"ו ות"י כי טוב צלה ארי מעפי טולה וכן אלה עבותה בוטמא מעפיא : על כן תזנינה בנותיכם . לפי שאנשי הבית יוצאין חוץ לעיר אל ההרים הרמים ותחת כל עץ רענן לעבוד שם עכו"ם לפיכך יש להם מקום לבנות ולכלות לזנות ולנאף וי"ת על כן מזנין וגו' : (יד) לא אפקוד . אין לחשוב להם הזנות לעון כי למדום מבעלי הבית : כי הם עם הזונות יפרדו . כי הם יפרידו עצמם מנשיהם וזונים עם הזונות ועם הקדשות כשהולכין לזבוח זבחיהם מדברים עם הזונות ועם הקדשות ללכת שם לזנות וישכבו עמהן שם : יפרדו . מן הדגוש ויש לפרש גם כן יפרידו נשים מבעליהן לזנות עמהן . ורז"ל כתבו מענין פרד ר"ל כי הם שטופים בזמה כמו הפרד כי אין בבהמות שטוף בזנות כמוהו ויש מפרשים עוד יעשו עם הזונות מעשה פרד שאינו מוליד כך הם ישכבו עם הנשים בדרך שלא יולידו כער ואונן וי"ת ארי אינון עם זנייתא מסתעיין ותרגם יזבחו אכלין ושתן כלומר זובחים זבח לאכול ולשתות עמהם : ועם לא יבין ילבט . יכשל כמו ואויל שפתים ילבט וי"מ ישתבש בדעתו כאדם שלא ידע מה לעשות ומשתבש וכן הוא בלשון ערבי וכן פי' אז"ל וי"ת ועם דרא דלא אסתכל באורייתא הלא אתרטש : (טו) אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה . אם אתה ישראל זונה אחר העגלים יהודה שיש לו בית המקדש אל יאשם מה לו ללכת אחר עכו"ם : ואל תבאו הגלגל . לפי שבגלגל היה המשכן בתחלה כשנכנסו לארץ לפיכך כשהלכו לעבוד עכו"ם בנו שם במות לעכו"ם ושבט יהודה מה לו לבא הגלגל ולהניח בית המקדש שבעירם : ואל תעלו בית און . הוא בית אל שהיה שם אחד מן העגלים ונרצו (?) לכנות שמו בגנאי קורא אותו בית און כי יעקב אבינו קרא למקום בית אל מפני המראה שראה בו וגם שם הא-ל ואחר שנתן שם ירבעם העגל כינו הנביאים שמו וקראו אותו בית און כי העגל שוא ואון היה ומה שאמר תעלו לפי שבית אל היה במקום גבוה וכן הוא אומר עולים אל הר האלהים בית אל וגם בית און היה מקום סמוך לבית אל ולעי אנא שלא תומר זה אלא על בית אל שהיה שם העגל וכן תרגם יונתן ולא תסקון לבית אל : ואל תשבעו חי ה' . כי אתם עובדי עכו"ם ונשבעים בשם השם וזהו דרך הכעסה ובזיון ויש מפרשים ואל תשבעו בשמי לשקר כמו שאמר בתורה ולא תשבעו

מצודת דוד

מדת הזנות ושכרות היין הישן והחדש כ"א מהם יקח לב הכהן ר"ל יסריד שכלו כאלו ישאר בלא לב להבין ולהורות את העם : (יב) בעצו ישאל . שואל עתידות בצורה העשוי מעץ : ומקלו . צורה העשוי מן המקל וכפל הדבר במ"ש : רוח זנונים . רצון זנות עבודת כוכבים התעה אותם מדרך השכל ולכן זנו מתחת אלהיהם : (יג) יזבחו . אל עבודת כוכבים : כי טוב צלה . כי כ"א מהם צלה טוב כי הוא מרובה בענפים וטוב לעמוד תחתיו : על כן . הואיל והאנשים יוצאים על ההרים לזבוח לעבודת כוכבים לכן מצאו הבנות והכלות מקום לזנות כי אין רואה : (יד) לא אפקוד . לא אזכיר על בנותיכם אשר תזנינה לשלם להן גמול וכן על כלותיכם ופירש כי הן לומדת מאביכן כי הם ילכו עם הזונות ויפרדו מן האנשים להתיחד עמהן : יזבחו . זבחי שמחה לאכול עמהן : ועם לא יבין ילבט . ר"ל והואיל והם עם אשר לא יבין לכן ילבט ויכשל : (טו) אם זונה וגומר . אם ישראל זנו אחרי עבודת כוכבים אין בזה אשמה על יהודה עם שעל ידי שנלחמו עמהם נמנעו לבא לבית המקדש שהוא במלכות יהודה מ"מ לא הדיחם אחר העבודת כוכבים : ואל תבואו הגלגל . ר"ל לא היה לך לבא אל הגלגל מקום העבודת כוכבים כמ"ש וכל רעתם בגלגל (לקמן ט) וכאומר וכי על ידי יהודה באת הגלגל היה לך לשבת בית : בית און . הוא בית אל ושם העמיד ירבעם את העגל ולכן כינהו לגנאי : ואל תשבעו . אחר שאינן עובדים לה' מה לכם לשבוע בשמו כי לבד העובד את ה' ראוי לשבע בשמו כמ"ש ואותו תעבוד ובשמו תשבע (דברים ו) אבל מי שאינו עובדו ונשבע בו תחשב לבזיון

מצודת ציון

הוא היין החדש : (יב) בעצו . מל' עץ : ומקלו . מטה עץ : התעה . מלשון טעות : (יג) אלון ולבנה ואלה . שמות אילנות : (יד) יפרדו . ענין הפרשה כמו הפרד נא מעלי (בראשית י"ג) : הקדשות . הזונות כמו לא תהיה קדשה (דברים כ"ג) : ילבט . ענין כשלון ויגיעה כמו ואויל שפתים ילבט

אבן עזרא

הפרשה: (טז) כי: סורר הוא שיסור מן הדרך שלוה שלא ילך בה והנה דמה ישראל כפרה סוררה שלא יוכל אדם לחרוש בה · ופעם עתה השם היה רועה אותם ככבש במרחב אילולי הייתם סוררים או הטעם עתה ירעה השם ככבש לבדו במקום מרחב והוא סועה: (יז) חבור · י"א כי עצבים כמו וכל עצביכם והנכון כמו העצב נבזה לעצבי כנען והכל מגזרת עצבון כי אין תועלת בפסיליהם רק עצבים והטעם מחוברים הם לפסולים הם חברתם: הנח לו. עד שיסור אותו אולי יפקחו עיניהם: (יח) סר · באה עליהם רעה שסר סבאם מחסרון התירוש ולא שבו מדרכם הרעה רק מלכיה הזנו אחרים בעבור מתנות שהם אומרים הבו ובאה מלת הבו כמו את אשר תאפו אפו ועיקר אפו גם אהבו הבו גם השא לכם הכל כמו רדו נאו והשנוי היה בו בעבור אות הגרון: מגניה. הם המלכים כמו כי לה' מגיני ארץ וסוף הפסוק מוכיח כי הטעם כפול ומגניה שב אל בית און: (יט) צרר. כאדם שיצרור הרוח בכנפיו שלא ימצא מאומה או בכנפיה בכנפי בית און: ויבשו · המגנים: מזבחותם. בבית און: (א) שמעו זאת הכהנים · גם הקשיבו בית ישראל שהוכחתים או בית ישראל הם הסנהדרין ובית המלך האזינו · כי כולם שופטים: כי פח הייתם למצפה. שלא תניחו לעלות החוגגים אל בית השם: (ב) ושחטה · ולשחוט בדרך: שטים · הם עובדי הבעל: העמיקו · הפח אלו הנזכרים אולי לא יראוהו העוברים ואני איסרם כולם על זאת הרעה שעשו כי לא נעלם ממני אשר העמיקו על

רשי

נשבעים בשם הבעלים: (טז) כי כפרה סוררה. כתורא דאתפטים ובעיט כן סרר ישראל מרוב אכילה ושתייה: עתה ירעם: מרעית מלומלמת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו בשעורין וכרשינין: (יז) חבור עצבים אפרים · נלמד לעכו"ם ואי אפשר לו לפרוש לפיכך הנח לו אתה הנביא ולא תנבא להוכיחו כי לא יועיל: (יח) סר סבאם נעשה משתיהם זר מעלי סר לי זר כמו (ירמיה ב') סורי הגפן נכריה כלומר סר ממקומו ונהפך לאחר: סבאם · משתה יינם שהיה עם הזונות: אהבו הבו קלון · הזמינו להם קלון הבו לשון הזמנה כמו הבה נרדה (בראשית יא) הבה נבנה (שם) הבה נתחכמה (שמות א): מגניה · שריה ומלכיה: (יט) צרר רוח אותה בכנפיה · קשר הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לשכון עד שמוליכו למרחוק כן יבואו האויבים עליהם ויגלום בגולה ואז יבשו מזבחותם מזבחי תועבותם שאין פניהם אליהם כאשר יאמר תפלה כן יאמר זבח זבחה מן המקומות שהיו זובחים שם וכן ת"י מאיגורי תועבתהון מדרש תנחומא מלאתי לשון אגדה כאדם המאיים על איש המקניטו חייך שאני צורר לך בכנפיך כך המקרא הזה מאיים על ישראל קנאתי קשורה ותמתי להנקם באחרית ויבושו ממעשיהם: (א) כי לכם המשפט. משפט היסורין עליכם בית המלך ישר' כי אתם הייתם פח על המצפה ורשת על תבור על שני הרים הללו הושיבו פרדסיאות לשמור שלא יעלו ישראל לרגל לבית המקדש: (ב) ושחטה שטים העמיקו · מעשה שהייתם העמיקו אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם גזרו כל העולה לרגל יהרג הרי שהעמיקו יותר ממני ושחטה לשון זהב שחוט (מלכים א י) נמשך ונשחה וי"ת לשון שחיטת זבחים לעכו"ם: ואני מוסר לכולם. ואף אני מייסרם ביסורין אכין

הושע ד–ה

יְהוָֽה׃ טז כִּי כְּפָרָה סֹרֵרָה סָרַר יִשְׂרָאֵל עַתָּה יִרְעֵם יְהוָה כְּכֶבֶשׂ בַּמֶּרְחָֽב׃ יז חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרָיִם הַנַּח־לֽוֹ׃ יח סָר סָבְאָם הַזְנֵה הִזְנוּ אָהֲבוּ הֵבוּ קָלוֹן מָגִנֶּֽיהָ׃ יט צָרַר רוּחַ אוֹתָהּ בִּכְנָפֶיהָ וְיֵבֹשׁוּ מִזִּבְחוֹתָֽם׃

ה א שִׁמְעוּ־זֹאת הַכֹּהֲנִים וְהַקְשִׁיבוּ ׀ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית הַמֶּלֶךְ הַאֲזִינוּ כִּי לָכֶם הַמִּשְׁפָּט כִּי־פַח הֱיִיתֶם לְמִצְפָּה וְרֶשֶׁת פְּרוּשָׂה עַל־תָּבֽוֹר׃ ב וְשַׁחֲטָה שֵׂטִים הֶעְמִיקוּ וַאֲנִי מוּסָר לְכֻלָּֽם׃ ג אֲנִי יָדַעְתִּי

תרגום

הוא יְיָ׃ טז אֲרֵי כְּתוֹרָא דְאִתְפַּטַּם וּבָעֵיט כֵּן מְרִידוּ בִּסְגִי טוּבָא יִשְׂרָאֵל כְּעַן יְדַבְּרִינוּן יְיָ כְּאִימַר בְּחִיר בְּבִקְעָה׃ יז אִתְחַבָּרוּ לְטַעֲוָתָא בֵּית יִשְׂרָאֵל שְׁבָקוּ לְהוֹן יַת פּוּלְחָנָא׃ יח שִׁלְטוֹנֵיהוֹן אַסְגִּיאוּ שֵׁירוּן מִן אוֹנֶס בְּכֵן טְעוּ וְאִתְפְּנִיאוּ בָּתַר זְנוּתָא רְחִימוּ דְתֵיתֵי לְהוֹן קְלָנָא רַבְרְבֵיהוֹן׃ יט עוֹבָדֵי רַבְרְבֵיהוֹן לָא תַקְנִין כְּמָא דְלֵית אֶפְשַׁר לְמֵיצַר רוּחַ בִּכְנָף כְּעַן אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן סַנְאָה וְיִבְהֲתוּן מֵאֶגּוֹרֵי טַעֲוָתְהוֹן׃ א שְׁמַעוּ דָא כַהֲנַיָּא וְקַבִּילוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבֵית מַלְכָּא אֲצִיתוּ הֲלָא לְכוֹן לְמִידַע דִּינָא אֲרֵי תַקְלָא הֲוֵיתוּן לְמַלְפֵיכוֹן וּכְמִצְדָּא דִפְרִיסָא עַל טוּר רָם׃ ב וְדִבְחָן לְטַעֲוָן מַסְגַּן וַאֲנָא מַיְתֵי יִסּוּרִין לְכוּלְהוֹן׃ ג קֳדָמַי

ירעם ג' בקריא' וסי' כי כפרה סוררה סרר ישראל. גרן ויקב לא ירעם. כצאן לשאול שתו מות ירעם. וא' נירעם כתם לבבו האזינו ה' ומ"ל וסי' השמים וארברה. שמעו מלכים האזינו רזנים. שמעו דבר ה' קציני סדום. האזינו ושמעו קולי. ולאמי אלי האזינו. ובית המלך האזינו. האזינו כל ישבי חלד; שמעו חכמים מלי: אפרים ד' קמצין בקריאה וסימן למטה אפרים הושע בן נון ויהי איש מהר אפרים חבור עצבים אפרים: צרור עון אפרים:

תולדות אהרן ושחטה. סנהדרין קב (עכו"ם לט):

רדק

השבעו בשמי לשקר וכן ת"י ולא תשתבעון בשמי לשקרא קיים הוא השם וכן אמר ואם חי השם יאמרו לכן לשקר ישבעו: (טז) כי כפרה סוררה. כמו הפרה הרעה שמעקלת ומעוותת עצמה תחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצוה אשר צום ועוותו עצמם מתחת העול ופרקו מעליהם עול המצות: עתה ירעם ה' ככבש במרחב · לולי שסרר היה רועה אותם ה' בשפע כמו הכבשים במרחב ר"ל בכר נרחב שרועים כרצונם וכן אמר ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב: וכבש · שם כלל על כבשים רבים כמו ויהי לי שור וחמור וכן פירש אאז"ל, וי"ת עתה ירעם כארנב כבש יחידי במרחב שהוא נועק והולך אילך ואילך ואינו שוקט ואינו רועה וי"ת ארי כתורא וגו' ועניין סוררה וסרר עניין הטעות והשתנות מהמנהג וכן בן סורר ומורה והדומים לו: (יז) חבור עצבים · חבור דבוק הוא עם עצבים, עצבים · העגלים והבעל והאשרה כל כך נתחבר בהם עד שאין לו תקנה ולא ישמע לדברי תוכחה: הנח לו · אמר כנגד הנביא הנח תוכחתך כי לא יועיל והוא על דרך העברה כאדם שקוצף על חבירו שלא ישמע לו בהוכיח אותו אומר לו כיון שאין אתה שומע לי אניח אותך מלהוכיחך לעולם אעפ"כ חוזר ומוכיח אחר פעם: (יח) סר סבאם. תרגום ויבאש וסרי כל כך הם שותים ומשתכרים עד שבאם סובאם בפיהם והוא יין והשכר כמו סבאך מהול במים: הזנה הזנו · ורוב שתיית היין ושכר מביא אותם לידי זנות וכן ישעיה הוכיחו אפרים ברוב שתות היין כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים וכל העניין כמ"ש שם · וי"ת סר כמו סר בסי"ן שלטוניהון אסגיאו שירין מן אונס: אהבו הבו קלון מגניה · מגיניה הם שריה כי השרים לעם כמו מגינים אמר שהשרים אוהבים לאמר הבו אומרים תנו לנו שוחד ונעביר מעליכם המשפט וזה קלון להם וכנוי ה"א מגיניה לעדת אפרים וי"ת רחימו דתיתי להון קלנא רברביהון: (יט) צרר רוח אותה בכנפיה · כמו האדם שיצרור הרוח בכנפיו ובשיתיר כנפיו לא ימצא כלום כן אפרים שחזיק בעבודת העגלים וקוה שיבא לו ממנה תועלת ולא מצא מאומה אלא נזק והפסד · לפיכך יבושו להם בושת מזבחותם שזבחו לעגלים כי לתם עמו אותם הזבחים כי לא בא להם מהם טוב כי אם רע · והנה הוא כמו הרוח הצרור בכנפים ואמר צרר לשון זכר ואמר בכנפיה לשון נקבה ואמר לשון רבים ויבשו מזבחותם כן דרך הכתוב לדבר על עם לשון זכר ולשון נקבה כי העם נקרא בלשון זכר עם ובלשון נקבה עדה או קהלה וכן בלשון יחיד ובלשון רבים לשון יחיד דרך כלל ולשון רבים דרך פרט. זבחותם. היחידה זבחה בשקל זבחותם שמלה בשקל שמלותם ואאז"ל פי' צרר רוח הרוח צרר אותם רוצה לומר עדת אפרים צרר אותה בכנפיה להוליכה בגולה ואז יבושו מזבחותם ויהיה רוח זכר ונקבה: (א) שמעו. עתה שב להוכיח יהודה ואותם שהיו ראוים להוכיחם והם כהני בית המקדש שהיו בחלקו של יהודה ובית המלך גם כן היה להם להוכיח את ישראל ולעשות משפט וקרא שבט יהודה בית ישראל כי הם עיקר בית ישראל ויש מפרשים בית ישראל הסנהדרין שהם שופטי ישראל: כי פח הייתם למצפה ורשת פרושה על תבור · לכם היה לעשות משפט ואתם הייתם פח ומכשול לעם כי הם רואים שאתם עושים מעשים רעים ולומדים מכם והנה אתם להם בהפך מה שהיה ראוי להיות ואתם להם כמו הפח והרשת שלוכדים בהם החיות והעופות כן הם נלכדים במעשיכם הרעים שעושים בכם ונקר מצפה ותבור שהם הרים גבוהים בארץ ישראל והציידים פורשים עליהם מצודותיהם וי"ת מצפה מן צופה נתתיך שתרגם ארי תקלא הויתון למלפיכון וכמצודא דפריס על טור רם ובמדרש רב לכם מעלות ירושלים מה שבה ירבעם הושיב שתי פרדסיאות אחת על תבור ואחת על המצפה וזהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפה: (ב) ושחטה שטים העמיקו · מקור כי שטי"ן שתוחה והוא בשקל לאהבה אמר השטים שהם עובדי עכו"ם שטעים מדרכי האל יתברך ומעבודתו כמו אשה שהיא שוטה תחת אישה העמיקו סרה לשחוט ולזבוח לעכו"ם: ואני מוסר לכלם · אמר הנביא לא תאמרו שלא ייסר אותם אדם ולא יוכיחם לסיף

מצודת ציון

ילבט (משלי י): (טו) יאשם · מלשון אשמה: (טז) סוררה. ענין מרידה: ירעם. מל' מרעה: במרחב · במקום רחב: (יז) עצבים . כן יקראו העכו"ם: סר . מל' הסרה: סבאם . כן יקראו הדברים המשכרים כמו סבאך מהול במים (ישעיה א'): הבו · ענין נתינה כמו הבו שכרי (זכריה יא): קלון · ענין בזיון: מגניה · מלכיה: (יט) צרר · ענין קשירה כמו מי צרר מים (משלי ל): בכנפיה · מל' כנף והמשילה לעוף שהרוח נושאה: (ב) ושחטה . מל' שחיטה: שטים . ענין הסרה מדרך הטוב כמו ואת כי שטית (במדבר ה): העמיקו . מל' עומק: מוסר . מלשון יסורין

מצודת דוד

לבזיון: (טז) כפרה סוררה · כמו הפרה האוכלת על האבוס הנה מרוב כל היא סוררת ומורדת ואינה רוצה למשוך בעול כן מרד ישראל בה' מרוב כל ומהשפעה מרובה: עתה. לכן ארעם עתה ככבש הרועה במקום מרחב ומשוקקת אנה ואנה לבקש עשב למאכלה ר"ל מעתה אגלם מתפשטים: (יז) חבור · הנה אפרים נתחבר הרבה אל העצבים לכן הנח לו ואל תוכיחו כי א"א להפרישו מהם: (יח) סר סבאם · מיד כאשר סר מעליהם שכרות היין אז עסקו בזנות עכו"ם וכל היום או הם שכורים או עובדים עכו"ם: אהבו הבו קלון מגניה. המלכים יקראו מגנים כי הם למגן ומחסה אל העם וכן כי לה' מגננו (תהלים פט) והוא מקרא מסורס והראוי מגניה אהבו קלון הבו ור"ל מלכי ישראל אהבו הקלון הזה והם יתנו אותו אל העם ר"ל הם הסיתום אל היין ואל העבודת כוכבים והמה דברו קלון ובזיון: (יט) צרר רוח · ר"ל הרוח קשר את עצמו אל העדה בכנפיה להוליכם מהר בגולה ואז יבושו מן הזבחים שעשו אל העבודת כוכבים כי לא ימצאו בהם עזר ורק המה לבושת ולכלימה: ה (א) שמעו זאת · מוסב למעלה לומר הדבר שאמרתי שמעו וגו': כי לכם המשפט. על בית מלכי ישראל אמר הנה עליכם ראוי לבוא המשפט: כי פח. על כי מלכי ישראל העמידו שומרים על הר מצפה ועל הר תבור לבל יניחו מי לעלות ברגלים לבהמ"ק לכן אמר אתם הייתם לישראל לפח ולרשת ללכדם בעון: (ב) ושחטה שטים

רשי

אכין מוסר לכולן : (ג) כי עתה הזניתה אפרים · עתה הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהון שהיו מעכבין אותן מלעלות לרגל עמד זה ובטל פרדיסאות ולא עלו לפיכך גלו כי עתה הזנית אפרים ואין להם לתלות במלך כן למדתי בסדר עולם : (ד) לא יתנו מעלליהם . לא יעזבו דרכם הרעה כמו (שיר ב) נתן ריחו (ראשית לה) ולא נתנו להרע עמדי (במדבר כא) ולא נתן סיחון : (ה) וענה גאון ישראל · וימאך יקר דישראל כמו (שמות י) לענות מפני לשון עוני והכנעה : בפניו . ואינון חזן ודונש בן לברט פירשו לשון עדות בבא להם פורענותם יעיד בהם ובפניהם גאוה וגובה שהיו מתגאין ועוברין על רצוני : (ו) בצאנם ובבקרם · בקרבנותיה': חלץ . נשמט כמו (שמואל ב ב) וקח לך את חליצתם בגדים שתשמט מעליהם : (ז) בנים זרים ילדו · שנתחתנו עם עכו"ם : יאכלם חדש . חדש אב : (ח) תקעו שופר · ביזהרו להשמר מן חרב הגייסות שיבאו עליהם : הריעו בית און · אחריך הגיים הולך אתה בנימין זאת תריעו בבית און וי"ת תקעו שופר בשורת חרב באה בעון שהמליכו עליהם את שאול שהיה בגבעה ולא שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלכיהם גרמו להם לסור מאחרי כגון ירבעם וחביריו הריעו עליהם און ושבר גדול : אחריך בנימין . על שאחרתם וזרתם אחור מלעלות לרגל לבה"מ שהוא בחלקו של בנימין : אחריך בנימין · על איחורך את בנימין : (ט) לשמה תהיה

הושע ה

אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא־נִכְחַד מִמֶּנִּי
כִּי עַתָּה הִזְנֵיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא י"א כנביאים
יִשְׂרָאֵל׃ ד לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם
לָשׁוּב אֶל־אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים
בְּקִרְבָּם וְאֶת־יְהוָה לֹא יָדָעוּ׃ י'
ה וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו וְיִשְׂרָאֵל ל"נ
וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֺנָם כָּשַׁל גַּם־ ס'
יְהוּדָה עִמָּם׃
ו בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־ ל'
יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ חָלַץ מֵהֶם׃
ז בַּיהוָה בָּגָדוּ כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ
עַתָּה יֹאכְלֵם חֹדֶשׁ אֶת־חֶלְקֵיהֶם׃ י"א בטעם
ח תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה ד' וחסר
בָּרָמָה הָרִיעוּ בֵּית אָוֶן אַחֲרֶיךָ
בִּנְיָמִין׃ ט אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה תִהְיֶה י"ו מ"ל

תרגום

גְּלַן עוֹבָדֵי דְּבֵית אֶפְרַיִם וּדְבֵית יִשְׂרָאֵל לָא מִטַּמְּרִין מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְּעַן טְעָן בֵּית אֶפְרַיִם אִסְתָּאֲבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ד לָא שָׁבְקִין עוֹבָדֵיהוֹן לְמֵיתַב לְפוּלְחָנָא דֶּאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי רוּחַ דִּטְעוּ בֵּינֵיהוֹן וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא תְבָעוּ׃ ה וְיִמְאַךְ יְקַר יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן חָזָן וּדְבֵית יִשְׂרָאֵל וּדְבֵית אֶפְרַיִם יִתַּקְלוּן בְּחוֹבֵיהוֹן יִתַּקְלוּן אַף דְּבֵית יְהוּדָה עִמְּהוֹן׃ ו בְּעָנְהוֹן וּבְתוֹרֵיהוֹן יְהָכוּן לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ וְלָא יִשְׁכְּחוּן סְלֵיק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן׃ ז בְּמֵימְרָא דַּייָ שַׁקַּרוּ אֲרֵי בְנִין מִבְּנַת עַמְמַיָּא קַיִּמוּ לְהוֹן כְּעַן אֵיתֵי עֲלֵיהוֹן עַמְמִין יְרַח בִּירַח וְיִבְזוּן יַת פֵּירֵי אַרְעֲהוֹן׃ ח נְבִיַּיָא אֲרִימוּ קָלְכוֹן כַּד בְּשׁוֹפְרָא אִתְנַבּוּ דְּיֵיתוֹן עֲלֵיהוֹן עַמְמַיָּא קָטוֹלִין עַל דְּאַמְלִיכוּ יַת שָׁאוּל דְּמִגִּבְעֲתָא אַצְוָחוּ כַּד בַּחֲצוֹצְרָתָא אֲמַרוּ דְּיֵיתוֹן עֲלֵיהוֹן מַלְכִין בְּמַשְׁרְיָתְהוֹן עַל דְּלָא קַבִּילוּ לְפִתְגָּמֵי שְׁמוּאֵל דְּמֵרָמְתָא בַּסַּרוּ עֲלֵיהוֹן יַבָּבוּת עָבְדֵי קְרָבָא עַל דְּשַׁקַּרוּ בְּמֵימְרִי וְאִסְתַּחֲרוּ לַאֲחוֹרָא מִבָּתַר פּוּלְחָנִי וְלָא פְלַחוּ קֳדָמַי בְּמַקְדְּשָׁא דִּי בְּאַרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִין׃ ט בֵּית אֶפְרַיִם לְצָדוּ

אבן עזרא

על כן : (ג) אני . דע כי אשת יעקב אבינו היא רחל והנה לאה נכנסה במקומה גם רחל נתנה שפחתה לו ובעבור קנאת לאה נתנה לו גם השפחה האחרת על כן כאשר ילדה רחל את יוסף אמר שלחני ויעקב אמר אל אפרים ומנשה ויקרא בהם שמי על כן יקראו כל ישראל אפרים ויפת אמר אולי ממלכת יהוא היתה מאפרים ובעבור שמלא ואת רמות בגלעד לגדי הוצרך לומר איננה הכתובה בדברי יהוא ובספר עמוס אפרש שהוא מאפרים והנכון בעיני כי כאשר באו אבותינו ארץ כנען והנה עמד יהודה על גבולו מנגב ובית יוסף שהוא כל שבט אפרים וחצי שבט מנשה מצפון על כן יזכור יהודה ואפרים וככה בירמיהו הבן יקיר לי אפרים ואין מלך בימים ההם מאפרים : הזנית · נפעל גם אחרים : (ד) לא יתנו : לא יעשו מעשי' שישובו או לא ינוחו על דרך על כן לא נתתיך : (ה) וענה . אמר יפת כמו בני יענה ואין לו טעם רק הוא מגזרת עני : (ו) בצאנם . שב אל יהודה לבדו שבית המקדש בנחלתם : חלץ. כבודו מהם כאשר יאמר אלכה ואשובה אל מקומי ולמה חלץ מהם כי בה' בגדו : (ז) עתה יאכלם · אלה הבנים עם חלקיהם חדש רע כמו כי קרוב יום אידם ור' ישועה אומר חדש אב ויפת אמר כי חדש הוא חגור חרב כמו והוא חגור חדשה : (ח) תקעו ; · הטעם השמיעו זאת וידעו הכל כי אפרים כשידעתי נאמנה משפט נאמן כמו

תולדות אהרן רוח זנונים · סוכה נב : גאון ישראל . (קידושין ס) : חלץ מהם . יבמות קב : בה' בגדו . יבמות יז קדושין ע : יאכלם חדש · (סנהדרין כט) תקעו שופר . ברכות נו ר"ה לב זוכר מקן :

רדק

לפיכך הם תועאים כי אני איש מוסר לכלם ויום ויום אני מייסר אותם ולא ישמעו לי : ואני מוסר . חסר איש כמו ואני תפלה שפירושו ואני איש תפלה וי"ת ודכחן לטעון וגו' :

(ג) אני ידעתי אפרים · אמר זה על ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים שעשה העגלים והפריד ישראל מעבודת האל בבה"מ אמר אני ידעתי את לבבו כמ"ש ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב וגו' : וישראל לא נכחד ממני · מתה בנועץ עם שרי ישראל לא נכחד ממני כי ידעתי כמ"ש ויועץ המלך ויעש ב' עגלי זהב : כי עתה הזנית אפרים · אתה ירבעם שזנית עם העגלים ואחר כך נטמא ישראל בעכו"ם ויהיה הזנית פעל עומד כמו שכתבו או יהיה פעל יוצא ר"ל אתה הזנית ישראל אחר הבעלים , ובדרש כי אתה הזנית אפרים עד הושע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהם כיון שמלך הושע בן אלה ביטל פרדסיאות שהושיב ירבעם שנאמר רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו ואעפ"כ לא עלו לירושלים לפיכך נחתם גזר דין עליהם לגלות הה"ד אני ידעתי אפרים כי עתה הזנית אפרים עתה נראה שאתה הזנית שאין לך לתלות במלך : (ד) לא יתנו · כמו ולא נתן סיחון לא יתנני השב רוחי והדומים להם ענין עזיבה והנחה אמר לא יניחו אותם מעלליהם הרעים לשוב אל אלהיהם כלו' כ"כ הרבו לפשוע עד שלא נשאר להם דרך לתשובה עד שיקבלו ענשם או פירש כ"כ הם דבקים במעשיהם הרעים עד שאפי' יהרהרו פעם אחת תשובה בלבם הם מתחרטים מיד : כי רוח זנונים בקרבם · המתעה אותם : ואת ה' לא ידעו · לא דרשוהו אפי' פעם אחת אלא תמיד הם דבקים במעשיהם הרעים וי"ת ואולפן וגו' : (ה) וענה גאון ישראל בפניו · כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרים אמר כי גאונו יעיד בפניו כשיקבל עונשו עליו וי"ת וימאך יקר ישראל ואינון חזן תרגם וענה מלשון הכנעה כמו לענות מפני ופי' גאון ישראל גדולתם ויקרם וכבודם ומה שאמר ואינון חזן כלומר בעודם בארצם טרם גלותם יראו בהכנעתם ושפלותם תחת הכבוד שהיה להם מתחלה : וישראל ואפרים · אמר אפרים בעבור ירבעם בן נבט המתעה אותם ובעבור שבטו שהוא שבט אפרים וישראל אמר בעבור שאר ישראל שהלכו אחריו כלם יכשלו בעון העגלים : כשל גם יהודה עמם · כי אפי' יהודה שהיה בחלקו בית המקדש עזב עבודת הש"י לעבוד אלהים אחרים וגם הוא יכשל בעונו : (ו) בצאנם ובבקרם ילכו · שבט יהודה ישובו לעבודת האל יתברך בבית המקדש וזהו בצאנם ובבקרם ילכו לבקש את ה' וזה היה בימי יאשיהו שבערו העכו"ם ושבו לעבוד את השם ועשו פסח ואמר כי לא נעשה כפסח הזה וגו' · ולא ימצאו חלץ מהם · לא מצאוהו כשבקשוהו כי כבר נגזרה גזרה כמו שכתוב אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה וגו' ואמר ואת יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל וגו' : חלץ · נפרד מהם וסר מעליהם והוא פעל עומד ושיואה והלצה נעלו הלנו פד : (ז) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו · כמשמעו שהתחתנו בעכו"ם ובעבודת כוכבים שלהם וזהו בגידה בה' שלוה אותם לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי ות"י במימרא דה' שקרו ארי בנין מבנת עממיא קיימין להון ויש לפרש כי בנים זרים ילדו שהלכו בחקות העכו"ם וכן אמר ובילדי נכרים ישפיקו ותרגם יונתן ובנימוסי עממיא אזלין : עתה יאכלם חדש את חלקיהם · עתה בקרוב יבא חדש שיאכל האויב אותם ואת חלקיהם רוצה לומר שדותיהם וכרמיהם כמו ואכלה את החלק כמו שהוא חלקת השדה וכחדש הזה הוא חדש תמוז שהובקעה העיר וחדש אב שחרבה או פירש חדש בזמן מועט כמו חדש וכן ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד לדעת יונתן רוצה לומר חדש בחדש כלו' תמיד יאכלם האויב יום ביום וחדש בחדש וכן תרגם יונתן כען איתי עליהון עממיא ירח בירח ויבזון ית פרי ארעהון : (ח) תקעו שופר · כמו שתוקעים בשופר להזהיר העם ולהתאסף אל העיר והגבעה והרמה ובית און הם לבנימין ובית און היה לבני יוסף לאפרים סמוך לבנימין כי ארץ חלק בנימין היתה בין יהודה ובני יוסף : אחריך בנימין · הנה האויב אחריך בנימין כי כבר כבש ארץ אפרים וי"ת נבייא ארימו וגו' : (ט) אפרים לשמה תהיה · עדת אפרים : ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי

מצודת דוד

שפים העמיקו . ר"ל העם השפים מדרכי ה' העמיקו הרעה לשחוט קרבנות לעבודת כוכבים כי המלכים מנעום לבד מללכת לבה"מ והם ברוע בחירתם הוסיפו הרעה לזבוח לעבודת כוכבים ולכן אזמין אני מוסר יסורים לכולם למלכי ישראל ולעם : (ג) אני ידעתי אפרים · יודע אני מה בלב אפרים שעובד עבודת כוכבים מרוע בחירתו : וישראל וגומר . כפל הדבר במ"ש : לא נכחד · לא נמנע ממני מחשבות לבבם : כי עתה · ר"ל עם כי מתחלה היה קצת אונס ע"י המלך הנה עתה כשמלך הושע בן אלה ובטל השומרים זנה מזדון לבו ונטמא מעצמו כן ארז"ל : (ד) לא יתנו . לא יעזבו מעשיהם לשוב אל ה' כי יש בקרבם רוח זנות של עבודת כוכבים ואינם רוצים לדעת את ה' : (ה) וענה . יכנע גאון ישראל בפניו ר"ל בעיניו יראה השפלת והכנעת גאונו : יכשלו בעונם · ויבא עליהם מכשול בגמול עונם : גם יהודה וגומר . בעת יגמלו בשמ"ש · כאשר יבאו : (ו) בצאנם · עם כי ילכו בני יהודה אל בה"מ לחלות פני ה' עם הבאת קרבנות עכ"ז לא יהיה נמצא להם כי חלץ מהם וסר שכינתו מביניהם : (ז) בה' בגדו · מרדו בה' כי ילדו בנים זרים כי לקחו בת עובדי כוכבים והבנים הולכים אחר האם וילדו א"כ בנים זרים עמה : עתה . ר"ל בזמן קרוב הנה החדש המוכן להם הוא חדש אב הוא יאכל אותם ואת חלקת שדותיהם ר"ל בימי החדש הזה יקבלו גמולם : (ח) תקעו שופר . להזהירם מחרב הגייסות הבאים :

מצודת ציון

יסורין : (ג) נכחד · ענין מניעה כמו ולא נכחד מאבותם (איוב טו) : (ד) לא יתנו · לא יעזבו וכן ולא נתן סיחון (במדבר כא) : מעלליהם · מעשיהם : (ה) וענה · ענין הכנעה והשפלה כמו מאנת לענות מפני (שמות י) : גאון · מלשון גאוה ורוממות : (ו) חלץ · ענין הפשטה והסרה כמו צדיק מצרה נחלץ (משלי יא) : (ז) חלקיהם כן יקרא · אחוזת השדה כמו ואכלה את החלק (עמוס ז) : (ח) חצוצרה · שם כלי נגון : הריעו · מל' תרועה והרמת קול : (ט) לשמה · מלשון שממון

אבן עזרא

כמו גזרה והדומה לה: (י) היו · עושים רע לאשר הם ברשותם: כמסיגי גבול. בסתר על כן אענישם: (יא) עשוק אפרים. עשקוהו מלכיו ורימוהו: כי הואיל הלך. שנים פועלים עוברים כמו הגשם חלף הלך לו כי הואיל שהלך אחרי מצות אנשים והוא צו כמו צו לצו ויפת אמר כי אפרים יהיה עשוק מהגוים: (יב) ואני. כעש שאכלם: (יג) וירא. את מזורו. מכה שהיא צריכה שיזורו אותה: וישלח. יהודה כי כן אחריו ירב שם מקום באשור: יגהה. כמו ויטיב גיהה מראית העין: (יד) כי. בתחילה אמר ואני כעש בפנים מהגוף ועתה כשחל בחוץ מי יוכל לרפא לכם: (טו) אלך. לי ואין רודף אחרי או אלך עם הטרפה והנכון שאטרפם ואלך לי כאשר כתוב אחריו: אלך עד אשר יאשמו · שיודו שאשמו או כטעם שממה תשם שומרון · והאדמה לא תשם חסר אל"ף: ישחרנני: יבקשוני כשחר ויאמרו אלה נאלה לכו · אמר

ערף

רשי

תהיה ביום תוכחה · וכשאבא להתווכח עמהם ישומו ויהיו תוהים ואין מענה בפיהם למה כי בשבטי ישראל הודעתי תורה נאמנה והם עברו עליה: אפרים לשמה וגומר · בשבטי ישראל הודעתי נאמנה ר' אבוהו בשם רבי אחא ב"ר חנינא אמר ביום שיתווכח עמהם הקב"ה בדין לא יהיה להם פתחון פה שהרי בשבטים הודעתי שהדין דין אמת אתה מוצא כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו עשרת השבטים אומרים מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותן משוא פנים יש בדבר והם ושלום אין משוא פנים אלא עדיין לא נתמלאה סאתם כיון שחטאו גלו אז שמעו עשרת השבטים מאין מענה בפיהם ואמרו הא אלהא הא תקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה: (י) כמסיגי גבול. כאדם המדביק גבול חבירו כך הם מהרו לאחוז בדרכי ישראל חבריהם השלכים לפיכך עליהם אשפוך וגומר וכמשמעו היו גוזלים שדות אך קשה בעיני כי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמסיגי: (יא) עשוק אפרים. ביד העכו"ם: רצוץ משפט. מיוסר ביסורים ולמה לו כל זאת כי הואיל ורצה והלך אחרי צואות חדשות של נביאי הבעל: (יב) וכרקב · תולעת שאוכל העץ ושוחקו: (יג) מזורו . לשון חולי: וילך אפרים אל אשור. זה הושע בן אלה שהיה לו לעבד וישב וימרוד (מלכים ב ח): וישלח . יהודה · אל מלך ירב · זה אחז שנתן שוחד לתגלת פלאסר לעזרו על רצין מלך ארם ופקח בן רמליה (מלכים ב מז): והוא לא יוכל לרפות לכם · מהרבה גדודים מפלשתים וערביים שבאו על אחז כמו שמפורש בדברי הימים (ב כד) כי חלק אחז את בית ה' ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ולא יגהה מכם מזור · לא יסיר מכם מכאוב ואומר אני שהוא מן התיבות ההפוכות לשון כאשר הוגה מן המסלה (שמואל ב כ) הורו והוגו מלב (ישעיה נט) הגו סיגים מכסף (משלי כה): (יד) אשא ואין מציל. אשא את הטרף: (טו) אלך . אסתלק מהם ואשובה אל השמים: אל אשר יאשמו · יחזיקו עצמם כאשמים להודות על אשמתם: ישחרונני · יבקשונני

הושע ה

בְּיוֹם תּוֹכֵחָה בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה׃ י הָיוּ שָׂרֵי יְהוּדָה
ד' מ"ג כְּמַסִּיגֵי גְּבוּל עֲלֵיהֶם אֶשְׁפּוֹךְ כַּמַּיִם
ד' עֶבְרָתִי׃ יא עָשׁוּק אֶפְרַיִם רְצוּץ
ג' ומ"ג מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי־צָו׃
ג' ז ל' יב וַאֲנִי כָעָשׁ לְאֶפְרָיִם וְכָרָקָב לְבֵית
יְהוּדָה׃ יג וַיַּרְא אֶפְרַיִם אֶת־חָלְיוֹ
ל' וחסר וִיהוּדָה אֶת־מְזֹרוֹ וַיֵּלֶךְ אֶפְרַיִם אֶל־
אַשּׁוּר וַיִּשְׁלַח אֶל־מֶלֶךְ יָרֵב וְהוּא
כ' חד מ"ל ל' לֹא יוּכַל לִרְפֹּא לָכֶם וְלֹא־יִגְהֶה
מִכֶּם מָזוֹר׃ יד כִּי אָנֹכִי כַשַּׁחַל
ל' לְאֶפְרַיִם וְכַכְּפִיר לְבֵית יְהוּדָה אֲנִי
אֲנִי אֶטְרֹף וְאֵלֵךְ אֶשָּׂא וְאֵין מַצִּיל׃
טו אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל־מְקוֹמִי עַד
פתח אֲשֶׁר־יֶאְשְׁמוּ וּבִקְשׁוּ פָנַי בַּצַּר
כ' חד מ"ג לָהֶם יְשַׁחֲרֻנְנִי׃

תרגום

תְּהֵא בְּיוֹם תּוּשְׁלָמַת חוֹבִין
בְּרַם בְּשִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל
הוֹדְעִית אוֹרַיְתָא׃ י הֲווֹ
רַבְרְבֵי יְהוּדָה כִּמְשַׁנֵּי תְחוּם
עֲלֵיהוֹן אֶשְׁפּוֹךְ כְּמַיָּא חֵימְתִי׃
יא אֲנִיסִין דְבֵית אֶפְרַיִם כְּבִישִׁין
בְּדִינֵיהוֹן אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ
דַיָּנֵיהוֹן לְמִטְעֵי בָּתַר מָמוֹן
דִּשְׁקַר׃ יב וּמֵימְרִי כְּעָשָׁא
לְדְבֵית אֶפְרַיִם וּכְרִקְבָא
לְדְבֵית יְהוּדָה׃ יג וַחֲזָא אֶפְרַיִם
יַת מַרְעֵיהּ וִיהוּדָה יַת
מַכְאוֹבֵיהּ וַאֲזַלוּ דְבֵית אֶפְרַיִם
לְאַתּוּר וּשְׁלָחוּ לְמַלְכָּא דְיֵיתֵי
לְאִתְפְּרַע לְהוֹן נְבִיָּא אֲמַר
לְהוֹן הוּא לָא יָכִיל לְאַסָּאָה
לְכוֹן וְלָא יָנִיחַ מִנְּכוֹן מַכְאוֹב׃
יד אֲרֵי מֵימְרִי כְּלֵיתָא לִדְבֵית
אֶפְרַיִם וּכְבַר אַרְיָוָן לִדְבֵית
יְהוּדָה אֲנָא בְּמֵימְרִי אֶקְטוֹל
וְאֶעְדֵי אָרֵים וְגִבּוּרְתִּי וְלֵית
דְּמְשֵׁיזֵב׃ טו אֲסַלֵּיק שְׁכִינְתִּי אֲתוּב לִמְדוֹר קוּדְשִׁי דִּי בִשְׁמַיָּא עַד דְּיֵידְעוּן דְּחָבוּ

וכל אסף דכוו': עשוק ד' בקריאה ג' מ"ל ואחד חס' וסי' ותיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור · פרי אדמתך וכל יגיעך · עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל · אדם עשוק בדם נפש, בתרא חס':

תולדות אהרן עשוק אפרים · סנהדרין נו: וירא אפרים · סנהדרין לב: אלך אשובה · ר"ה לא (ברכות ח) ·

רדק

הודעתי נאמנה · כשהוכחתים במדבר כשהיו כל השבטים כאחד הודעתי אותם נאמנה כלומר דבר אמת אם בחקותי תלכו אם תשמעו אם לא תשמעו וכיון שלא שמעו לי אחריב את ארצם ואגלה אמנה כי כן הודעתים באמת ויו"ת ביום תוכחה ביום תשלומת חובין, ובדרש רבי אבהו אמר בשם רבי יוסי בר' חנינא ביום שנתווכח הקב"ה עמהם בדין אתה מוצא כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו עשרת השבטים אומרים מפני שהם פלטין שלו לא הגלה אותם וכי משוא פנים יש בדבר ות"ו שאין משוא פנים אלא שעדיין לא נתמלאת סאתם וכיון שחטאו גלו אז שמעו עשרת השבטים מאין משנה בפיהם ואמרו הא אלהא תקיף הא קשוט דאפי' לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנא' בשבטי ישראל הודעתי נאמנה הודעתי שאני נאמן: (י) היו שרי יהודה כמסיגי גבול · בשמ"ך כמו ארור מסיג גבול רעהו וכ"ף כמסיגי לאמת הדבר כמו כ"ף השבעה לי כיום כי אותו כהיום והדומים לכם, ואמר כי שרי יהודה היו מסיגי גבול רעיהם החלושים שהיתה להם נחלה סמוך לנחלתם והיו מסיגים גבולים ולוקחים מנחלתם כמו שאמר בנבואת יחזקאל ולא יונו עוד נשיאי את עמי להונותם מאחוזתם ורש"י פירש כי כאדם המדבק גבול חבירו כן הם מהרו לאחוז דרכי חבריהם לפיכך אשפוך וגו', ורבינו סעדיה ז"ל פי' כמסיגי גבול המצות היו שרי יהודה כמו שרי אפרים שהסיגו גבול המצות ועברו על אלות הברית כן עשו הם, ואאז"ל פירש השרים היו כמו מסיגי גבול שהיו צועקים לפניהם בעלי הגבול כי חבריהם היו מסיגים גבול שדותיהם וכרמיהם או בתיהם והם לא היו מקשיבים לצעקתם והנה השרים כמו המסיגים שסומכים את ידיהם בהסגתם הגבול, והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש עושים רע לאשר היה ברשותם כמסיגי גבול בסתר: (יא) עשוק אפרים · ביד האומות שעשקוהו ורצצוהו במשפטים קשים ולמה בא לו כל זה כי הואיל הלך אחרי צו לפי שרצה ללכת אחרי מצות ירבעם בן נבט הואיל הלך כלומר ברצונו הלך שזה כמה שנים לא סר מדרכו הרעה ומאד התרצה בדבר הרע ההוא: צו. שם כמו מצוה וכן צו לצו בקו לקו ועל"פ שחסר ירבעם שלא זכרו אחרי צו כן מנהג המקרא במקומות לחסר במקום שהענין מובן וידוע היה כי לא היו הולכים באותו הדור אחרי מצות האל כ"א אחרי מצות ירבעם לפיכך שנה ס' לגרצון ואמר במקום מצוה צו ויו"ת אניסין דבית אפרים וגו': (יב) ואני כעש לאפרים כן אהיה לאפרים וליהודה כמו העש שאוכל הבגדים: וכרקב. האוכל העצם והעץ כלומר כן אכלה אותם: (יג) וירא · מזורו. כמו מכתו כי המכה לפי שיזורו אותם נקראת מזור אמר כשראו אפרים ויהודה שהאויבים באים עליהם תמיד ושוללים אותם בקשו עזר ממלך אשור ולא שבו אלי ולא בקשו עזר ממני אלא מבשר ודם שלא יוכל לעזור אותם אם אין רצוני: וישלח · ר"ל וישלח יהודה כי כבר זכר שניהם ובפסוק זה זכר אפרים בפירוש ויהודה בסתם כי כבר זכרו בסמוך: וילך אפרים. ר"ל המלאכים ששלח. או אמר וילך על מנחה שהלך לפול מלך אשור כאשר בא על הארץ ויתן מנחם לפול מלך אשור אלף ככר כסף וגו' ולא הועיל כלום אלא לפי שעה כי מלך אשור הוא שהחריב את הארץ גם שוסים אחרים שסו אותם ולא עזרם מלך אשור וכן אחז מלך יהודה שלח למלך אשור, ואמר ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: ירב · הוא שם עיר בארץ אשור ובזה הספר זוכר אותו שתי פעמים ואפשר כי אשור היו לו שני שמות: לא יוכל לרפא · לפי שהמשיל הצרה לחולי אמר לרפא: ולא יגהה · כלומר ולא ירפא וכן לב שמח ייטיב גהה רפואה אפילו מזור אחד מכם לא ירפא ויו"ת וחזא אפרים וגו': (יד) כי אנכי · איך יוכל מלך אשור להועיל לכם אפילו אם גדלם כי אנכי לכם כשחל ואין מציל מידי: אני אני · השנה לחזק הענין וכן ראו עתה כי אני אני הוא: (טו) אלך אשובה אל מקומי · כלומר אסתלק שכינתי מהם ואשובה אלי בשמים שהוא מקום כבודי כי הם סקילוני ולא ישכון כבודי ביניהם: עד אשר יאשמו

מצודת ציון

שממון: תוכחה · מל' ויכוח: (י) כמסיגי גבול. אמר בל' שאלה כמי שמחזיר הסימן לתוך שדה חבירו להרחיב גבולו כמ"ש לא תסיג גבול רעך (דברים יט): עברתי · מל' עברה וזעם: (יא) עשוק · ענין גזלה וגזל: רצוץ. ענין שבירה וכתיתה כמו עשוק ורצוץ (שם כח): הואיל. ענין רצון כמו ויואל משה (שמות ב): צו · מל' צואה: (יב) כעש · הוא בריית האוכל הבגדים כמו כבגד יאכלם עש (ישעיה נא): וכרקב. תולעת הגדל בעץ נרקב: (יג) מזורו · כן נקרא המכה ע"ש שזורים עליה אבק מסממני' המרפאין וכן ישימו מזור תחתיך (עובדיה א): ירב · הוא אשור ויקרא בשתי השמות וכן מנחה למלך ירב (לקמן י): יגהה · ענין רפואה כמו ייטב גהה (משלי יז): (יד) כשחל וככפיר. הם שמות האריה: (טו) ישחרונני. ענין דרישה כמו

מצודת דוד

: חצוצרה · מוסב על תקעו לומר תקעו בחצוצרות ברמה להיות נשמרים מהחרב אחריך בנימין · ר"ל כי האויב הולך אחריך להלחם בך: (ט) ביום תוכחה · ביום שאתוכח עמהם על רוע מעשיהם: בשבטי ישראל. בהפורעניות שאביא על שבטי ישראל בזה הודעתי האמנת דברי שכן היה כמו שאמרתי עליהם: (י) היו שרי יהודה. ועכ"ז לא לקחו שרי יהודה מוסר ואחזו בדרכי עשרת השבטים כמו מסיג גבול רעהו לאחוז משלו ולכן גם עליהם אשפוך כמים עברתי: (יא) עשוק. הלא ראו שאפרים עשוק ביד האויב ורצוץ במשפט פורעניות על כי רצה ללכת אחר אותה צוואה של ירבעם בדבר עגלי הזהב ולא שעשה מחמת אונס כ"א גם הוא חפץ בזה ועם כי יהודה ראה העון והגמול ולא לקח מוסר: (יב) ואני כעש · לכן כמו שהעש היה כעש לאפרים לכלותו ולאבדו כן אהיה כרקב לבית יהודה: (יג) וירא · וכאשר ראה אפרים בזמנו את חליו ויהודה בזמנו מכתו: וילך אפרים. הוא הושע בן אלה ששלח אל מלך אשור שיהיה לו לעבד: וישלח. על יהודה המדבר יאמר

רשי

יבקשונני : (א) לכו ונשובה . יאמרו לכו ונשובה וגו' : יך ויחבשנו · יך ל' הווה הוא . הוא מכה אותנו והוא יחבשנו : (ב) יחיינו מיומים . יחזקנו משתי פורענות שעברו עלינו משתי מקדשות שחרבו : ביום השלישי · בבנין בית השלישי יקימנו : מיומים . משתי עתים שעברו עלינו : ביום השלישי · בעת השלישי : (ג) לדעת את ה' . באמת ובתמים נכונים כשחר זה אשר נכון מוצאו : ויבא כגשם לנו . כגשם הבא להיות חיים לעול' שלא יבא להורות חיים שיבאו לנו: יורה ארץ . ירוה ארץ : (ד) מה אעשה לך · מפני מדת הדין איך אוציא משפטיך לאור : וחסדכם כענן בוקר · כל טובתכם וצדקתכם איננה כלום : (ה) על כן חצבתי בנביאים . על אשר חצבתי עליהם דברי ע"י הנביאים והם לא נזהרו בהם לפיכך הרגתי באמרי פי בשביל אמרי פי כך תירגם יונתן · ע"כ כמו על אשר וכן כי על כן ראיתי פניך (בראשית לג) כי על כן לא נתתיה לשלה בני (שם לח) : ומשפטיך אור יצא . בתמיה ואיך אוכל לשאת פנים מפני מדת הדין ומוסב על מה אעשה לך : (ו) ודעת אלהים . תפלתי מעולות

אבן עזרא

טרף בעבור ככפיר : (א) יך . מכה : ויחבשנו. כמו ולא חבשו כי המכה צריכה לזור ולחבש וצרך באחרונה בשמן . ובאת מלת טרף פועל עבר עם יך שהוא עתיד על דרך הזמן העומד כאשר פירשתי בספרי : (ב) יחיינו · ירפאנו כמו וימרחו על השחין ויחי עד חיותם ופעם יומים זמן קרוב שלישי הספק כל נשבר כי אז יכאב : (ג) ונדעה . שנרדפה לדעת את ה' כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את השם עד שילמד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה וטעם כשחר כי בתחלה ידע המשכיל השם במעשיו כמו השחר בצאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת : ויבא כגשם . הטעם שהשם יעזרנו ויורנו האמת על דרך יערוף כמטר לקחי ואחרים אמרו כי יבא לנו מרפא מהשם כגשם אשר לא יקוה לאיש והטעם כי אין מרפא כי אם מאתו : כמלקוש יורה ארץ · חסר וי"ו כדרך אדם שת גם יחסר אות בי"ת כדרך כי ששת ימים וככה הוא כמלקוש ויורה ארץ : (ד) מה . הטעם הזה שהחסד שאמרתם שתשובו לדעת השם : כענן בוקר · שלא יעמוד ומלת משכים איננו פועל כמו משכים היו כאילו הוא שם לשחר ולפי דעתי שמשכים היו כל אחד אם כן יהיה גם זה כן (ה) על · חצבתי · כמו חוצב בהר והטעם שהרג קצת הנביאים בעבור שלהם שהיו מתעים אותם שלא ישובו : הרגתים · בעבור שהם אמרו שקר לאמר אמרי פיהם על כן הרגתי גם אני באמרי פי אולי תשובו ישראל : ומשפטיך אור יצא · כמו והוציא כאור צדקך ועוד בעבור שאמר כשחר נכון מוצאו : (ו) כי חסד חפצתי · חסד נכון לא חסד כענן : (ז) והמה . על נביאי שקר : גלעד

הושע ו

ו א לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל־יְהוָה כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ יַךְ וְיַחְבְּשֵׁנוּ׃
ב יְחַיֵּנוּ מִיֹּמָיִם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו׃
ג וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת־יְהוָה כְּשַׁחַר נָכוֹן מֹצָאוֹ וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ׃
ד מָה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ אֶפְרַיִם מָה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יְהוּדָה וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ׃
ה עַל־כֵּן חָצַבְתִּי בַּנְּבִיאִים הֲרַגְתִּים בְּאִמְרֵי־פִי וּמִשְׁפָּטֶיךָ אוֹר יֵצֵא׃
ו כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא־זָבַח וְדַעַת אֱלֹהִים מֵעֹלוֹת׃
ז וְהֵמָּה

וְיִבְעוּן מִן קֳדָמַי כַּד תְּעוּק לְהוֹן יִבְעוּן דַּחַלְתִּי׃ א יֵימְרוּן אֱתוֹ וּנְתוּב לְפוּלְחָנָא דַּיְיָ אֲרֵי הוּא דִּי מְחָנָא וְיַסְּנָנָא וּדְאַיְתֵי עֲלָנָא תְּבַר יָנִיחַ לָנָא׃ ב יְחַיְּנָנָא לְיוֹמֵי נֶחָמָתָא דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי בְּיוֹם אַחֲיוּת מֵיתַיָּא יְקִימִנָּנָא וּנְחֵי קֳדָמוֹהִי׃ ג וְנֵילַף נִרְדּוֹף לְמִידַּע יַת דַּחַלְתָּא דַּיְיָ כִּנְהוֹר צַפְרָא דִּמְקַשִּׁיט בְּמַפְּקֵיהּ וְיֵיתֵין בִּרְכָן לָנָא כְּמִטַּר מַנְבַּר כְּלַקִּישָׁא דִּמְרַוֵּי אַרְעָא׃ ד מִן קֳדָם דִּין דִּקְשׁוֹט מָא אַעֲבֵיד לְכוֹן דְּבֵית יְהוּדָה וְטַבְוָתְכוֹן כַּעֲנַן צַפְרָא וּכְטַלָּא דְּמוֹהִי פָּסֵיק׃ ה עַל כֵּן דְּאַזְהַרְתִּינוּן בִּשְׁלִיחוּת נְבִיַּי וְלָא תָבוּ אַיְתֵיתִי עֲלֵיכוֹן קָטוֹלִין עַל דַּעֲבָרוּ עַל מֵימַר רְעוּתִי וְדִינַי כִּנְהוֹר נָפֵיק׃ ו אֲרֵי בְּעָבְדֵי חִיסְדָּא רַעֲוָא קֳדָמַי מִמְּדַבַּח וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא דַּיְיָ מִמַּסְּקֵי עֲלָוָן׃ ז וְאִינוּן כְּדָרַיָּא קַדְמָאֵי

ונשובה ז' בקריאה וסימ' ויאמר אברהם אל נעריו · נתנו ראש ונשובה · המה באו בארץ צוף · הרבה כושל גם נפל איש · לכו ונשובה אל ה' · נחפשה דרכינו ונחקרת · השיבנו ה' אליך : בנביאים ה' וסי' נמ' בשמואל א' סי' י' : ודעת אלהים ג' בליש' בקרי' וסימ' כי אין אמת ואין חסד · כי חסד חפצתי · ודעת אלהים תמצא:

תולדות אהרן יחיינו מיומים · שם סנהדרין לז (ברכות ט תענית סג סנהדרין לז) : נרדפה · ברכות ו (ברכות ט) : כגשם לנו · תענית ד' : מה אעשה · שם ו : כענן בקר · ברכות נט : חצבתי בנביאים · תענית ה :

רדק

יאשמו · האל"ף והשי"ן בשו"א ועניינו עד שישימו עצמם אשמים וכת' עד ידעון דחבו : ישחרונני · ידרשוני ויבקשוני כמו אם תשחר אל ה' והדומים להם והנו"ן הראשונה כנו"ן ישמעון הנוספת פעמים בעתידי הרבים : (א) לכו · ענין זרוז המעשה כמו לכו ונחשבה על ירמיהו לכה נא אנסכה בשמחה והדומים להם שאין ענינם הליכה ממש אלא זרוז המעשה ולפי שההליכה זרוז ושישנה שלא נאמר זרוז בלשון הליכה יאמר איש לחבירו לכו ונשובה אל ה' וזה היה בימי יאשיהו שבקשו את ה' ועבדוהו : כי הוא טרף . כולו קמוץ והע"ם שהוא פעל עבר כי יש רבים קמוצים כמו שכתבנו בספר מכלול ואמר ונשובה אל השם כי הוא טרף כמו שאמר אטרוף וגומר : ואין מציל · ואם נשוב אליו הוא המוחץ והוא הרופא וכפל הענין במלות שונות ואמר יך ויחבשנו : יך בתשלומו יכה והוא עתיד במקום עבר : (ב) יחיינו מיומים · ענין רפואה כמו עד חיותם וכמו וימרחו על השחין ויחי אמר אם תלינו יומים הוא ירפאנו מחולייינו עד שביום השלישי יקימנו ונחיה זמן רב לפניו כלומר אם ארכו צרותינו זמן רב והוא משל יומים בקרוב יביא לנו ישועתו והוא משל ביום השלישי , והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש ביום השלישי הספק כל נשבר כי אז יכאב וכן אמר ביום השלישי בהיותם כואבים ופי' עוד יחיינו מיומים זה כמאמר הוא על העתיד ומיומים משל לשני גליות גלות מצרים וגלות בבל וביום השלישי משל לגלות הזה השלישי שיקימנו ממנו ונחיה לפניו שלא נגלה עוד לעולם ונחיה תמיד לפניו כל ימי עד שלא נחטא עוד : (ג) ונדעה נרדפה · תהיה השכמתינו ודתינו כאחד ונרדפה כלנו לדעת את ה' : ונדעה · כמו ונדעה בינינו מה טוב לדעת את ה' לעשות משפט וצדקה כמו שכתוב הלא היא הדעת אותי נאם ה' ואאז"ל פירש נדעה אותו ויתברר אלינו כאשר שיתברר אור השחר שאין שם עבים וזהו נכון מוצאו כאשר אמר דוד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדהו בתחלה דעהו ואח"כ עבדהו כי אם לא ידע דרך יחודו למי יעבוד על כן אמר ונדעה נרדפה בתחלה נדעה ואחר כך נרדפה לדעת את ה' כלומר לעבדו , והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש ונדעה נרדפה נדעה שנרדפה לדעת את ה' כי זה סוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את ה' עד שילמוד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלות אל זאת המעלה העליונה וטעם כשחר כי בתחלה ידע המשכיל את השם יתברך במעשיו כמו השחר בצאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שיראה האמת ויבא הטעם שהשם יעזרנו ויורנו האמת על דרך יערף כמטר לקחי ואחרים אמרו כי יבא לנו מרפא מה' כגשם אשר לא יקוה לאיש והטעם כי אין מרפא רק מאתו יתברך ולפירושנו כשחר נכון מוצאו פי' אם נעשה זה שנרדפה לדעת את ה' הוא יהיה לנו כשחר נכון מוצאו כלו' שיופיע אורו וטובו עלינו ועוד המשיל משל אחר ואמר ויבא כגשם לנו כמו הגשם שמחיה הזרעים המתים כן האדם השרוי בצער דומה למת וכשתבא לו התשועה תדמה לו שחיה מתמותתו וכפל עוד הענין ואמר כמלקוש יורה ארץ ופירש כמלקוש ויורה שיבא בארץ כן יבא לנו וי"ת כמלקושא דמרוי ארעא ויהיה לפירושו יורה כמו ירוה הפוך : (ד) מה אעשה לך אפרים · איך ארפא אתכם ואיך אחבוש ותשובתכם אינה שלמה כי אם עשו מלכי ישראל הישר בעיני השם מהרה שבו לעשות הרע כמו יהוא וכן מלכי יהודה אשר עשו בימי יאשיהו הישר בעיני השם שבו לעשות הרע בימי בנו וכן בנו וזהו וחסדכם כענן בקר כמו ענן הבקר או הטל כי בחם השמש יפסק : משכים · בם בשקל יתן אוכל למשכיר כלומר בהשכמה הולך ותרגם יונתן וכטלא דמוהי פסיק : (ה) על כן חצבתי בנביאים · כמו חוצב בהר שכורת האבנים ופירש על כן בעבור שחסדכם כענן בקר הוגעתי בנביאים יום ויום השכם ודבר להזהירכם שתעמדו בדרך הישרה ולא שמעתם ומרוב הוגיעי אותם בשליחותי הרי הם כאלו הרגתים וכל זה עשיתי בעבור שמשפטיך אור יצא כלומר שיהיה משפטיך כאור שיצא כלומר בצאתו כמו שאמר כשחר נכון מוצאו ואדוני אבי ז"ל פירש חצבתי בנביאים הרגתים מתו בשליחותי כמו זכריה ואוריה : ומשפטיך אור יצא · בתמיה וי"ת על כן דאזהרתינון וגומר : (ו) כי חסד · אעפ"י ששבו לעבוד את ה' בבית המקדש בימי הושע בן אלה שביטל הרקיאות שהושיב ירבעם בדרכים אף על פי כן חסד ודעת אלהים לא היו בהם וכן ביהודה

מצודת דוד

יאמר כי אחז שלח למלך אשור לעזור לו מול רצין ופקח כמ"ש (במ"ב) : לא יוכל לרפאת . ר"ל לא יהיה לך לעזר : ולא יגהה · לא ירפא מכם המכה ר"ל לא יציל אתכם מהרעה : (יד) כי אנכי · כי אני אהיה כשחל מול אפרים וגומר · ואני אטרפם ואלך לי עם הטרף ואשא אותם ואין מי מציל מידי ר"ל אם אני אחפוץ ברעתם מה יעזור להם אשור : (טו) אלך · אסלק מהם שכינתי ואשובה אל מקומי השמים : עד אשר יאשמו · שיכירו בעצמם שהם אשמים ויבקשו פני למחול להם : בצר · הנה בעת יצר להם ידרשו אותי ולא יחזקו לבבם : ו (א) לכו ונשובה . מוסב למעלה לומר הנה בעת יצר יאמרו כה זה לזה לכו ונשובה אל ה' : כי הוא טרף . ולא בכח ידו גבר האויב : וירפאנו · והוא ירפא אותנו כי הכל ממנו ובידו : יך . הוא הכה אותנו והוא יעיר תחבושת על המכה וכפל הדבר במ"ש : (ב) יחיינו מיומים . הנה שלח לנו רפואה משני העתים שעברו עלינו הוא גלות מצרים וגלות בבל : ביום השלישי . בעת השלישי בגאולה העתידה יקימנו מן הנפילה ונחיה לפניו עד עולם כי לא נבוא עוד לגולה : (ג) ונדעה · אז נדעו איך נרדפה לדעת את ה' : כשחר נכון מוצאו · ר"ל כמו הבוקר כשרואה האדם תחלת אורו הוא בטוח שיבא השמש על הארץ ויראום כן יהיה הרודף לדעת את ה' נכון ובטוח שימצאהו : ויבוא · רב טוב יבוא לנו כמרבית מי הגשם וכמלקוש המרוה את הארץ ומשביעה : (ד) מה אעשה לך . ר"ל אבל אתה הואיל ואיך שב אלי מהו הטובה והתרופה שאעשה לך הלא אין לכם זכות כי חסדכם היא כענן בוקר שאין מביא הגשם כי כן אתם מראים חסד

מצודת ציון

כמו שוחר טוב (שם יא): (א) לכו · הוא ענין לשון זרוז : יך · מלשון הכאה : ויחבשנו · ענין קשירת המטלית על המכה והשבירה כמו ולנשברת לא חבשתם (יחזקאל לד) : (ב) יחיינו . ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה) : מיומים · ר"ל מהעתים : (ג) נרדפה . אמר בלשון שאלה על מרבית ההשתדלות : כשחר . היא אור הבוקר : נכון · ברור ומובטח : מוצאו · מל' יציאה : כמלקוש · הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות כמו כעב מלקוש (משלי טז) : יורה . ענין שביעה כת"י והוא הפוך כמו ירוה שהוא ענין שביעה כמו כגן רוה (ישעיה נח) : (ה) חצבתי · ענין

אבן עזרא

(ח) גלעד . עקובה . כמו עקוב הלב עשה בעקבה עקובה מדם שנשפך : (ט) וכחכי . היו"ד תחת ה"א על דרך לכלא הפשע גם הוא באל"ף תחת ה"א ואלה השתים מלות זכות הן כי משפט בעלי הה"א בסמוך לכלות לחכות והטעם כאשר יחכו גדודים איש שיבא ויפשטוהו ככה הם חבר כהנים והנה הזכיר נביאי השקר גם הכהנים : שכמה . כמו לעבדו שכם והנ' גדודים ישרתו בעבור אחר כגדודים בדרך ירצחו כולם הטעם שהכהנים יקחו מתנות כהונה בחזקה : (י) בבית . שערוריה . הטעם דבר מגועל כתאנים השוערים : שם זנות לאפרים . רמז לעגלים בבית אל שהוא לאפרים : (יא) גם יהודה . אחר שהזכיר אפרים ושת קציר כמו ועשה קציר כמו נטע והטעם שפת קציר לך ועזבך לעבוד הבעל בבית אל כאשר היה בלבי להשיב שבות עמי שיאמרו לכו ונשובה אל ה' ובעבור יהודה שהניח ביתי ועזבך לא אשיב שבותך : (א) כרפאי . בעבור שאמרו כי הוא טרף וירפאנו אמר כאשר ארצה לרפאם עמד לפני רשעי' בלב' שלא עזבוהו עד עתה כי פעלו שקר בלילה יגנבו וביום פושטים גדודים חוץ מן הערים : (ב) ובל . והם חושבים כי אינני רואם ולא ידעו כי מעלליהם סובבים אותם

רשי

מעולות : (ז) כאדם . כאדם הראשון : שם בגדו בי . בארץ טובה שהושבתים בה שם בגדו בי כאדם שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי : (ח) עקובה מדם . מליאה אורבי רציחה כמו ואת עקבו ויעקבני : (ט) וכחכי איש גדודים . וכאספת איש ציד דגים האוספם בחכה יחד כן חבר גדודים חבורות כהניהם המתחברים ללכת בדרך ירצחו שם כולם שכם אחד : כי זמה עשו . כי עצה היא אשר נתיעצו לפני אסיפתם לאיזה מקום ילכו לרצח ולשלול שלל . וכחכי אימדור"ש בלעז ואף בלשון משנה חכי ל' חיבור הוא (ב"ק קי"ש : וע"ש) ולא יפול בו יותר מעלשה הכין הם תפירות שהשוק מחבר בהם שני לאבין מן הבגד יחד כשתופרו במקלות ולשון זה משלי והגון בעיני וכן פירושו וכוים בהם חבור אדם הנאספים יחד חבר כהנים הוא לרצח והראשון מדברי ר"מ שליח צבור זצ"ל : שכמה . לשון כת אחת : (י) שערוריה . ת"א לי שינוי ששינו את דרכם וכן שמה ושערוריה (ירמיה ה) : (יא) גם יהודה . אף הוא הוחיל וקיבל : שת . המשית זמן פורענות לה : קציר . עת כילוקה וגלותם כמו עוד מעט ובאה עת הקציר לה (שם נא) כפורענות בבל בספר ירמיה : בשובי שבות עמי . בהוכיח אותם לשוב משובותם : שבות עמי . לשון משובה נערות וילדות אינויוייזי"א בלע"ז וכן בנים שובבים (שם ג) הבת השובבה (שם לא) : (א) כרפאי לישראל . כשאני חפץ להוכיחם ולרפאות עוונותם נגלו לפני כי פעלו תמיד שקר וגנבים מהם תמיד באים וגונבים ממון חביריהם ואף פושטים גדודיהם בלסטיות לנסתם את הבריות : (ב) ובל יאמרו ללבבם . אינן נותנין אל לבם שכל רעתם כתובה

הושע

ז כאדם עברו ברית שם בגדו בי׃

ח גלעד קרית פעלי און עקבה מדם׃

ט וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה כי זמה עשו׃

י בבית ישראל ראיתי שעריריה שם זנות לאפרים נטמא ישראל׃

יא גם־יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי׃

ז א כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שמרון כי פעלו שקר וגנב יבוא פשט גדוד בחוץ׃

ב ובל־יאמרו ללבבם כל־רעתם זכרתי עתה סבבום מעלליהם נגד

תרגום

עברו על קימי ובארעא טבא דיהבית להון למעבד רעותי תמן שקרו במימרי׃ ח גלעד קרית אנוסין בנכלין אשדין דם זכאי׃ ט וכמא די מסבר אנש למשרין אתחברו אינון וכהניהון באורחא חדא קטלין נפשן כתף חד ארי עיצת חטאין עבדו׃ י בבית ישראל חזיתי גשנו אשניאו קימא דגזיר עמהון דלא למפלח לטעותא תבו אינון למטעי בתר עגליא בבית אל תמן טעו בית אפרים אסתאבו בית ישראל׃ יא אף דבית יהודה שריאו לאסגאה חוביהון אף להון ימטי חובין באתבותי גלות עמי׃ א כמתבעי חובי ישראל ויתגלין עוית אפרים ובישת שמרון ארי עבדו שקר ובליליא בבתיא גנבין ובמדברא בימא קפחין׃ ב לא מחשבין בלבהון דכל בישתהון גלין קדמי כען יקפונינון עובדיהון בישיא די

כאדם ג' בקריאה וסימ' והמה כאדם עברו ברית . אכן כאדם תמתון . אם כמות כל האדם ימתון אלה : שת ד' קמצין בקרי' וסימ' כי שת לי אלהים זרע אחר . ולא שת לבו גם לזאת . גם יהודה שת קציר : מי שת בטוחות חכמה :

תולדות אהרן עברו בריתי סנהדרין לח: פועלי און . מכות י : שת קציר . מגלה יד ערכין לג : כרפאי לישראל . מגלה יג:

רדק

ביהודה שעבדוהו בימי יאשיהו שהרס הבמות והמזבחות והעלו זבחיהם בבית המקדש עשות החסד הוא העיקר ודעת אלהים שהוא לעשות משפט וצדקה ות"י ודעת אלהים ועבדי אורייתא דה': (ז) והמה כאדם עברו ברית . כאדם שבוגד בחבירו ועובר על בריתו כן נקל בעיניהם לבגוד בי ולעבור על בריתי ופי' שם בארץ במקום שהשפעתי עליהם טובה שם בגדו בי ויש מפרשים כאדם הראשון , ויונתן תרגם ואינון כדריא קדמאי וגומר : (ח) גלעד . עקובה מדם . מן עקוב הלב ויהיה עשה בעקבה ענין תרמית והערמה , וכן פירשוהו רבותינו זכרונם לברכה עקובה מדם שהיו עוקבים להרוג נפשות כלומר מערימים ובמקום אחר פירשו עקובה מלוכלכת מרוב דם ששופכין בה כמו שאמר בתלמוד ירושלמי אם יש בה עקיבת יין אסור ואמר מה הוא עקיבת יין כההוא דמלכלך כדכתיב עקובה מדם : (ט) וכחכי איש גדודים . היו"ד במקום ה"א חכה והוא מקור אמר כמו שגדודי הלסטים מחכים איש עובר דרך לשלול אותו כן הוא חבר כהנים רוצה לומר כהני הבמות שמתחברים לשלול עוברי דרך : דרך ירצחו שכמה . בדרך ירצחו כלם שכם אחד כי מי שישלול ירצח אם יעמיד כנגדו בעל הממון ירצחהו : כי זמה עשו . כל מעשה רע ותועבה עשו וכן הוא זמות יען כלומר לא זה בלבד עשו אלא זמה היא כל מעשיהם ואפשר לפרש זמה מחשבה כלומר כמו שחשבו בלבם כן עשו ויונתן תרגם כן וכתבי ענין חכו לי שתרגם וכמה דמסכיר אינש למשריין וגו' , ויש מפרשים וכחכי מן וכחכה תעלה ויפרשו גדודים מן מלא על כל גדותיו כלומר כמו שמשליכים ציידי הדגים אשר ביאור והציידים בהשליכם החכה עומדים על גדות הנהר או היאור ומשם צדים הדגים כן חבר הכהנים צדים בני אדם וכן פירש רב סעדיה גאון זכרונו לברכה , ואדוני אבי זכרונו לברכה פי' כהנים שרים וגדולים כמו ובני דוד כהנים היו : (י) בבית ישראל ראיתי שערוריה . בבית אל ובדן כי שם העגלים שהם שערוריה לשון כיעור ומנוף כמו התאנים השוערים שערורית עשתה : שם זנות לאפרים . העגלים שעשה ירבעם משבט אפרים וזנה אחריהם : נטמא ישראל . נטמאו בהם ישראל שעבדו עשרת השבטים אותם ופירש שם בבית אל ובדן וי"ת בבית ישראל וגו' : (יא) גם יהודה שת קציר לך . פירשו בו כי גם יהודה שם עצמו לעבוד עכו"ם כמו אפרים אע"פ שהיה בית המקדש בתוכו , ופי' שת קציר כמו ועשה קציר כמו נטע כלומר נטע גם כן נטע זר כמו אפרים : בשובי שבות עמי . כשחשבתי לשוב שבות עמי לפי שלא היו כולם עובד אחד לעבוד עכו"ם אבל אחר שיהודה עבד עכו"ם גם כן הנחתים ביד אויביהם ולפי דעתי כי יהודה קריאה כמו יהודה אתה יודוך אחיך כלומר אתה יהודה גם לך שת קציר המשיב שבות עמי והוא ירבעם בן יואש מלך ישראל כי אף על פי שהיו מרעים ישראל ויהודה כמו שהקדים כשובי שבות עמי ע"י ירבעם כי ראיתי עני ישראל מורה מאד גם לך יהודה שת קציר ונטע טוב ירבעם שהשיב את דמשק ואת חמת ליהודה ואף על פי כן לא תזכרם למוטב לא ישראל ולא יהודה וזה שאמר אחר זה כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים וגו' וזו היא הרפואה כמו שכתוב הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה וזהו פי' בשובי את שבות עמי ופי' כרפאי לישראל וי"ת אף דבית יהודה וגומר : (א) כרפאי לישראל . וגנב יבא פשט גדוד בחוץ . פירושו כתרגומו : (ב) ובל יאמרו ללבבם . אינם חושבים בלבבם כי כל רעתם זכרתי : עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו . עתה ישבו אותם מעשיהם שהיו כנגד

מצודת ציון

ענין כריתת אבנים כמו חוצב בהר (מ"א ו) ואמר בל' שאלה על גזרת הדברים ותוך האמרים : אור . דרך המקרא לכנות הטובה בשם אור וכמו שמכנה הרעה בשם חושך : (ח) עקובה . ענין מארב ואורב כמו ואת עקבו מים (יהושע ח) : (ט) וכחכי . ענין תקוה כמו וחכיתי לה' (ישעיה ח) : גדודים . מרבית אנשים יחד קרוי גדוד : חבר . מל' חבורה וסיעה : שכמה . ר"ל לב אחד ודעה אחת כמו לעבדו שכם אחד (צפניה ג) : זמה . מעשה תעוב ומגונה : (י) שערוריה . ענין דבר מגונה ומאוס כמו שמה ושערוריה (ירמיה ה) : (יא) שת . ענין שימה : קציר . ענף וסעיף כמו ועשה קציר (איוב יד) : שבות . מל' שבי הגולה : (א) פשט . ענין הסרת המלבוש כמו

מצודת דוד

חסד ואין כל מאומה : ובטל . כמו הטל היורד בהשכמה שבחום השמש יפסק ואם כן משכים בבוקר והולך מיד כן אתם אף אם תעשו מה מן היושר לא תאחזו בה זמן מרובה : (ה) על כן . הואיל וכן דרכיכם לכן חצבתי לכם דברי ע"י הנביאים להיישיר אתכם לדרך הנכונה אבל לא הועלתי כי הרגתי את הנביאים על ידי אמרי פי ר"ל הנבואה היתה סבה להיות נהרגים על ידכם כי כן הרגו את זכריה ואת אוריה על שנבאו בדבר ה' : ומשפטיך . ואיך א"כ יצא משפטיך לאור להצטדק בדין : (ו) ולא זבח . ולא תצדקו א"כ בעבור הבאת הזבחים . מעולות . ר"ל חפצתי יותר מעולות : (ז) כאדם . כמו אדם הראשון שהמקום הכניסו לג"ע ועבר על מצות ה' ואכל מעץ הדעת כן המה עברו בריתי ובגדו בי ובהארץ אשר נתתי להם וכאומר לכן כמו שגרשתי את אדם מג"ע כן אגרשם מארצם : (ח) קרית . עיר מלאה אנשים פועלי און : עקובה מדם . מלאה אורבים לשפוך דם נקי : (ט) וכחכי וגו' . כמו שגדודי הלסטים מחכים איש עובר דרך לשלול אותו כן הוא חבורה של כהנים ירצחו בדרך כולם שכם א' ובדעה אחת : כי זמה עשו . כאומר לא רציחה ממש בידים כי הם ירצחו במעשיהם התעובים והמגונים ובהם מסבבים אבדן נפשות : (י) שערוריה . דבר מגונה ומאוס : שם זנות לאפרים . ר"ל כי שם ראיתי זנות לאפרים אשר יזנה אחר עגלי הזהב ושם נטמא ישראל כי כולם נמשכו אחר העגלים : (יא) גם יהודה . ר"ל לא די שחטאת אתה ישראל אלא שגם יהודה עשה לך קציר וסעיף להוסיף על האשמות ר"ל גם הוא אחז בדרכך כשהיה בלבי להשיב מהגולה בני השבי של עמי וכאומר עם כי היה בלבי לרחמם הנה לא ארחמם כי בני יהודה העבירו חמתי במה שאחזו בדרכי ישראל לעבוד עבודת כוכבים כמותם והם היו סיבה לזה : ז (א) כרפאי . כאשר עלה בלבי לרפאות את ישראל מחלי צרתם אז נגלה עון אפרים ורעות שומרון

פָנַי הָיוּ׃ ג בְּרָעָתָם יְשַׂמְּחוּ־מֶלֶךְ וּבְכַחֲשֵׁיהֶם שָׂרִים׃ ד כֻּלָּם מְנָאֲפִים כְּמוֹ תַנּוּר בֹּעֵרָה מֵאֹפֶה יִשְׁבּוֹת מֵעִיר מִלּוּשׁ בָּצֵק עַד־חֻמְצָתוֹ׃ ה יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים חֲמַת מִיָּיִן מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת־לֹצְצִים׃ ו כִּי־קֵרְבוּ כַתַּנּוּר לִבָּם בְּאָרְבָּם כָּל־הַלַּיְלָה יָשֵׁן אֹפֵהֶם בֹּקֶר הוּא בֹעֵר כְּאֵשׁ לֶהָבָה׃ ז כֻּלָּם יֵחַמּוּ כַּתַּנּוּר וְאָכְלוּ אֶת־שֹׁפְטֵיהֶם כָּל־מַלְכֵיהֶם נָפָלוּ אֵין־קֹרֵא בָהֶם אֵלָי׃ ח אֶפְרַיִם בָּעַמִּים הוּא יִתְבּוֹלָל אֶפְרַיִם הָיָה

קדמי הוו גלן׃ ג בסריקתהון מחדן מלכא ובכדיבהון רברבין׃ ד כולהון מחמדין למינף נשי חבריהון דלקין כתנורא דאזייהון נחתומא בכן יגלון בפריע מקרויהון כמא דמוחן לקימא מחשבת רשעא ועל דלא אדכרו נסין וגבורן דאתעבידו להון ביום מסקהון ממצרים מעדן מילש לישא עד לא חמא׃ ה יומא דמניאו עליהון מלכהון שריאו רברביא למשתיה עמיה חמר נגד לידי סיעת שכרין׃ ו ארי אתקריבו לעצת חטאין ולא עכיבו כתנורא בער לבהון באתכמוניהון כל ליליא מוריך רוגזהון עד צפרא הוא דליק כאשא שלהובי׃ ז כולהון מחממין כתנורא ובלישן שקריהון מחיבין ית דיניהון כל מלכיהון אתקטלו לית דמצלי מנהון קדמי׃ ח בית אפרים דמן לחררא דעד לא

רשי

כתובה לזכרון לפני: (ג) ישמחו מלך • מלכם חפץ ברעה שהם עושים: (ד) בוערה מאופה • שהוסקה מיד הנחתום כן יצרם בוער בקרבם: ישבות מעיר • י"ת מה שתירגם ואיני יכול ליישב בו לשון המקרא ולפי משמעו ישבות יצרם הרע שהיה מעירם: מלוש בצק עד חומצתו • משחשב בלבו את הרעה כיצד יעשה אותה הוא שוכב וישן עד הבוקר שהוא יכול לעשותה כמו שהאופה שובת מלוש בצק עד שהחמיצה שהוא יכול לאפות וכן הוא אומר (במיכה ב) הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם כאור הבוקר יעשוה: (ה) יום מלכנו • ביום שהיה ממליכין את מלכיהם: החלו שרים. נעשו שרינו חולים: חמת מיין. מחום היין הבוער בם והמלך מושך ידו מן הטובים והכשרים להתחבר את לוצצים: (ו) כי קרבו כתנור לבם בארבם: הכינו והזמינו את לבם במעשה אורב שלהם כתנור זה שמכינים ומסיקין אותו לאפות: כל הלילה ישן אופיהם • נחתום שלהם המסיק את התנור לאחר שהכינו לבם וחשבו את גמר הרעה איך יעשוה: ישן אופיה'. כלומר עד הבוקר ישנים ולבוקר בוערים כאש עד שגמרו את רעתם: (ז) ואכלו את שופטיה' • הרגו את סנהדרין שלהם לפי שהיו מוחים בידם ומה עלתה להם כל מלכיהם נפלו לפי שאין קורא בהם אלי וירושלמי במסכת עכו"ם דרשו ביום שהמליכו את ירבעם החלו שרים חמת מיין כמו שמפורש אתון לגביה אמרין ליה קום עבד לן עכו"ם אמר לון השתא עתי רמשא הוא וכל עמא שתיין כלומר עת שכרות היא שמא עכשיו שכורים אתם ומחר תחזרו בכם איזלון ואיתו בצפרא אזלו ואתוב בצפרא הדא היא כי קרבו כתנור וגו' אמר לון אנא דחיל מן סנהדרין דילכון אמרון ליה אנן קטלינן לון הדא היא ואכלו את שופטיהם: משך ידו וגו' • כד הוה חמיא בר נש כשר הוה מותיב גבוי תרין לוצצין ואינון אמרין לו איזה דור חביב מכל הדורות והוא אמר לון דור המדבר ואינון אמרין לו ולא עבדין עכו"ם והוא אמר לון אגב דהוו חביבין לא איתעבשון ואינון אמרין לו חם דמלכא בעי למעבד כן דוס שהמלך רוצה לעשות כן: (ח) יתבולל • יבולבל בגולה בין הבבליים:

אבן עזרא

אותם והם נגד פני: (ג) ברעתם ישמחו מלך • והשרים שימליכוהו: (ד) כלם • גם בלבם עמהם ותנור לשון זכר על כן מלת בוערה מלעיל כמו לילה, נחלה עבר על נפשנו וזה הפסוק הפוך וככה טעמו כמו תנור אופה בוערה מלוש בצק עד חומצתו עד ישבות אופה מעיר כי צריך להבעירו ולהסיקו הרבה: (ה) יום • שימליכו מלכם שיקרא אותו היום יום מלכינו ישכירוהו ביין אז ימשך ידו עם הלוצצים וזאת המלה מפועלי הכפל שהוא לצץ ואילו היתה מלוצצים היתה מהפעלים שהם עלומי העי"ן מגזרת לץ שפרשו ליץ ע"כ הוא ומכפולי הלמ"ד על כן חופפות ומתופפות שנים שרשים ומלת החלו מחלי כמו הרחו ומלכינו הוא הפעול והשרים הם הפועלי': החלו שרים • את המלך מן השכרות וכמוהו מחלה לב פועלת מחלה את הלב מהבנין הנוסף שהוא החלה, וטעם חמת מיין בהסכון בי"ת בחמת מלא יין ופירושו כמו מן החמת ונסמך ככה כמו דלת וסגור דלתך בעדך והעד מספח חמתך ואף שכר שהוא כמעט הזה (ו) כי. מלא בארבם על מחשבות רעות שיחשבו כל הלילה והנה לבם קרוב כתנור רק כל אופה ישן בלילה רק בבוקר יבעיר התנור ואלה אין לבם ישן רק חושב כל הלילה: (ז) כולם • המעט אוכלים אלה את אלה אפילו שופטיהם גם קושרים על מלכיהם על כן כתוב: (ח) אפרים. הוא יתבולל • כמו בלול מעורב והטעם

כתנור ג' דגשים וסימ' כי קרבו כתנור לבם • כלם יחמו כתנור • כי הנה היום בא בער כתנור:

תולדות אהרן החלו שרים • (עכו"ם לט) : משך ידו • סוטה מב סנהדרין קג : כל מלכיהם • (סנהדרין כו) :

רדק

כנגד פני ולא נעלמו ממני ובקבלה העונש יכירו כי ידעתי הכל ואני הוא המשיב גמולם בראשם: (ג) ברעתם ישמחו מלך • כשנשתכו עם ירבעם בדבר העגלים שמתוהו ובכחשיהם. שכתבו כה' ואמרו אלה אלהיך ישראל שמחו. גם כן השרים הנסמכים עם ירבעם כאותה עצה או פירושו בכל יום ויום משמחים מלכם ברעה שעושים בעושק ובחמס כי גם ידו עמהם, ובכחשיהם שמכחשים ומשקרים איש בעמיתו משמחים השרים כי גם הם סומכים את ידיהם: (ד) כלם מנאפים. המלך עם השרים וגם העם נשמעים אליהם והמשיל חמימות הניאוף לחמימות האש, ואמר כי הם כמו התנור הבוער • מאופה ר"ל שהאופה בערו והסיקו לאפות בו הפת ורוב החמימות התנור והסיקו הוא בזמן שישבות האופה מהעיר הנשים האופות בו לתמם והזמן ההוא הוא מלוש בצק עד חמצתו כי כשמשים העצים בתנור להסיקו הוא מלוה הנשים ללוש וישבות מהעיר אותן עד שיתחמץ הבצק כמו שהוא מעער בלבו ואז יעורר אותן שיבואו עם בצקן לאפות וזהו שיעור היסק התנור ואמר כי הם בוערים בניאוף כמו התנור בעת היסקו: בוערה • מלעיל הטרחא בעי"ן והה"א נוספת כי תנור לשון זכר: מעיר. כמו מהעיר וי"ת כולהון מחמדין וגו', ואחז"ל פי' ישבות מעיר היוצר המעיר אותן אם ישבות לא ישבות זמן ארוך אלא מלוש בצק עד חמצתו: חמצתו • מקור בפלס לחמלה עליך או שם בשקל טמאה: (ה) יום מלכנו • יום שהיו ממליכים מלך שהיו קוראים אותו היום יום מלכנו אמר מה היה עסק השרים עמו לא לדבר בענין גבורה וגלות האויבים ולהעמיד משפט כמו שהוא חק מלך בן חורין אלא מה היה עסקם באכילה ושתייה עד שהחלו המלך מרוב שתות היין זהו חמת מיין שהיה זה בא בנאדו מלא יין וזה בא בנאדו ומשקין המלך עד שמחלין אותו והוא עם רוב השתיה משך ידו את לוצצים ומתלוצץ עמהם, וכתב אחז"ל בתחלה קראם שרים קודם שישכרו ואח"כ קראם לוצצים: חמת. מן ותמלא את החמת מים אלא שהוא משקל אחד ולוצצים תואר בשקל ובוצצים כענין נחפת קלל: (ו) כי קרבו כתנור לבם בארבם • לבם שהוא בוער כתנור קרבו אותו בארבם כלו' קרבו אותו לתעשה הרע כלומר שמו לבבם לחשוב מחשבות רעות שיעשו הרע אחר המחשבה וזהו בארבם כי הכוונה לשלול ולגזול אורב תחלה כדי שלא ישמרו ממנו והמחשבה במארב: כל הלילה ישן אופיהם. הלב הוא כלי המחשבה והכח הפועל בו הוא האופה על דרך המשל וכמו שהאופה מסיק את התנור בלילה ובבקר ימלא שבערו העצים ואופה בו את הפת שהוא תכלית מעשה ההיסק והנה האופה ישן בלילה אחר שנתן העצים בתנור שאין לו מעשה עד הבקר כן באופה בענין המשל שהוא כח המחשבה הוא ישן בלילה כלו' שוכב ונח שלא תוא המחשבה לידי מעשה עד הבקר והחושב קורא אותו ישן לפי שאין במחשבה יגיעת הגוף: בקר הוא בוער • כלו' שהם להוציא בבקר לעשות הרע שחשבו בלילה וכן אמר החושבים לעשות רע על משכבותם לאור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם: (ז) כלם יחמו כתנור • מבואר הוא המשל וכפלו לענין שאמר ואכלו את שופטיהם כי כאש אוכלת והענין כי הם במעשיהם הרעים אוכלים ומכלים את שופטיהם שלא יעשו משפט בעיר כי מרוב המרעים לא יוכלו לעשות משפטם וגם יחניפו הרשעים ולא יוכיחום כיון שרואים שידם תקפה והעובד עליהם לפי שאין מסלקין עצמם מכל משפט אלא שופטים מי שיכולת בידם ומניחים מי שאין יכולת בידם וכן אמר בנבואת ישעיה יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם: כל מלכיהם נפלו • שהיו מלכי ישראל נופלים זה ביד זה כי זה שהיה הורג המלך מולך תחתיו גם נפלו ביד אויביהם מלכי האומות ואעפ"כ אין קורא בהם אלי שהיה להם להשוב בלבם הרי אין כח ביד מלכנו להושיענו מצרינו נשובה אל ה' כי הוא יושיענו וי"מ בהם במלכים אע"פ שרואין עצמם נופלים ביד העכו"ם אין אחד מהם שיקרא אלי וישוב מחטאו, ות"י ואכלו את שופטיהם ובלישן שקריהון מחייבין ית דייניהון: (ח) אפרים בעמים הוא יתבולל. כמו כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ענין בלבול וערבוב כלומר הוא מעורבב בעכו"ם

מצודת דוד

שומרון אשר פעלו שקר ר"ל מיד בא העון ומקטרג עליהם: וגנב יבוא • גנב אחד מהם מזדון לבו יבוא ויפשוט בגדי גדוד הנשים בחוץ לעין כל ולא יפחוד ממני ואם כי בתחילה היה גנב לעשות מעשהו בסתר לבסוף יעשה בפרסום: (ב) ובל יאמרו ללבבם • אינם חושבים בלבבם שאני זוכר כל רעת' הנה עתה מעשיהם הרעים מקיפים אותם מסביב והמה נגד פני ורואה אני אותם: (ג) ברעתם • במה שעושים את הרעה משמחים את מלך ישראל כי כשר הדבר לפניו וחפץ בזה: ובכחשיהם • במעשה השקרים משמחים את השרים: (ד) כמו תנור • חמום הזנות בוער בהם כמו תנור הבוער מהיסק האופה: ישבות מעיר. ר"ל המעיר אותם לזנות ישבות מלישת הבצק עד שיתחמץ שיהא ראוי לאפותו. ר"ל אינו בטל מן הזנות מעת שחשב כ"א עד שיהיה ספק בידו לעשות ולא יותר ולפי שהמשילו אל התנור אמר לשון הנופל באוצר שאין התנור בטל מן האפיה כי אם עד שיתחמץ העיסה ולא יותר: (ה) יום מלכנו. ר"ל ביום שמחת מלך ישראל כיום הלידה או יום המלכתו אז ועשו השרים חולים בעבור נאדות מהיין כי הרבו למלאותם לשתיה ונעשו חולים מרבוי השכרות: משך ידו • כ"א נמשך ידו מתקון המדינה להתחבר עם הלוצצים: (ו) כי קרבו. אשר הקריבו והכינו לבם לארוב זה על זה כמו שהאופה מכין התנור להסקה: ישן אופיהם • האופה ישן הוא כל הלילה וכאשר יאיר הבוקר הוא מבעיר

מצודת ציון

כמו ופשט את בגדיו (ויקרא ו): (ג) ובכחשיהם • בשקריהם: (ד) בוערה • מל' הבערה והיסק: ישבות • ענין מניעה ובטול: מעיר • מלשון התעוררות: מלוש • מלשון לישה והוא עשיית העיסה כמו לושי ועשי עוגות (בראשית יח): בצק • עיסה כמו את בצקו (שמות יב): חומצתו • מל' חמץ: (ה) החלו • מל' חלי: חמת. הוא נאד וכן ותמלא חמת מים (בראשית כא): לוצצים. מל' לץ: (ו) קרבו. ר"ל הכינו: בארבם • מל' אורב: אופיהם • מל' אפיה: (ז) יחמו. מל' חום: ואכלו. ר"ל הרגו: (ח) יתבולל • מל' בלבול וערבוב כמו שם בלל ה' (בראשית יא): עוגה • חררה

אבן עזרא

והטעם שהם מבקשים עזר מן האומות לזה מפני זה וזהו מצרים קראו אשור הלכו על כן יתבולל בעמים כמו בלול ומצרים הם הקוראים • וטעם עוגה בלי הפוכה אז תהי נשרפת כשאינה הפוכה והטעם על עלאם ובעבור כי דמה ילרם ולבם להנור דמה העלה לעוגה : (ט) אכלו • הטעם על המחד שהיו נותנים לאשור ולמצרים כאשר כתוב על המלכים ². וטעם גם שיבה שנחלש כחם ואבד הונם : זרקה בו • התולדה זרקה בו שיבה שהשיבה תבא מתולדת האדם : (י) וענה . פירשתיו . ולא שבו אל ה' • כעניים שאין להם מה יתנו עוד לגוים שיעזרום : (יא) ויהי אפרים • בקלותו וחוסר דעתו שהיו הולכים אל מצרים ואשור לבקש עזרה והם לא ידעו כאשר ילכו כי אני אפרוש רשתי עליהם והנה אתפשם כי לא יוכלו לברוח על כן אמר עליהם ולא להם ובעבור שהזכיר כיונה אמר כעוף השמים אורידם : (יב) איסרם . כמו איסרם רק הוא מהבנין הנוסף ולא החליפו היו"ד בוי"ו כמו ועפעפיך ייטירו נגדך ולא אמר אוסירם כמו אושיבם אורידם והעמידו המלה על בניינה שהשרש יסד או העתיד ייסר והטעם אני איסר אלה ההולכים למצרים אז יהיו כשמועה לעדתם היושבים בארצם : (יג) אוי . טעם נדדו בעבור שהיו בורחים שוד יבא עליהם : ואנכי . בלבי ומחשבתי לפדותם והם היו אומרים כי כל לבי להרע להם : (יד) ולא . הטעם כאשר אפדם הלילו על משכבותם ואמרו אוי להם על הרעה הבאה עליהם לא יזעקו אלי כאשר יזעק החולה אל הרופא • וטעם על דגן

רשי

עוגה בלי הפוכה • תירגם יונתן כחררה דעד דלא איתהפכת איתאכלת עוגה חררה שאופין על הגחלים : (ט) והוא לא ידע • לא שם אל לבו שאכלוהו מלכי ארם בימי יהואחז שנאמר (מלכים ב יג) כי לא השאיר ליהואחז וגומר וישימם כעפר לדוש ואעפ"כ לא חזר ירבעם בנו מדעת (מרעת ס"א) אביו : גם שיבה זרקה . תרגום יונתן אף חלישותא מטתינון ואינון לא מסתכלין : (י) וענה גאון ישראל בפניו • וימאך יקרא דישראל ואינון חזן ל' עוני ואין וענה זה ל' עתיד אלא ל' עבר כמו וקרא זה אל זה (ישעיה ו) שמעתי שקראו זה אל זה וכמו ועשה לו כתונת פסים (בראשית לז) ואף זה לשון עבר כבר נטעמו ונשפלו ובכל זאת לא שבו אל ה' : (יא) אין לב . להבחין מה טוב להם ומה רע להם : מצרים קראו • לאותם שהרעו להם מעולם הם קוראים לעזרה : אשור הלכו • אל מלך אשור הלכו שיעזור להם : (יב) כאשר ילכו • למצרים אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים שהגשר והנן עולין למעלה ממנו ומורידין אותו לארץ כן אורידם במצרים על ידי נבוכדנצר : איסרם כשמע לעדתם • אביא עליהן יסורים ככל אשר אני משמיע לעדתם ביד ירמיה הנביא שעתידין הם לומר לו התפלל נא בעדנו וגו' (ירמיה מב) ויגד לנו ה' אלהינו וגומר אם טוב ואם רע וגומר ואמר להם אם שום תשימו נפשיכם לבוא מצרים והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם וכל הענין : איסרם לשון ייסורין ומנחם פי' ל' קשר ומוסרותיך אנתק (ירמיה ל') אבל דונש פתר ל' ייסורין כמו (ויקרא כו) ליסר אתכם ונוסף היו"ד השני באיסרם כאשר נוסף בייטיבו ועפעפיך ייטירו נגדך (משלי ד) • ל"א כעוף השמים הנלכד ברשת התלויה על כלונסות ולאחר שהם ברשת מורידין הרשת : (יג) ואנכי אפדם • אני הייתי חפץ לפדותם מרעה אשר הם בה והם דברו עלי כזבים אמרו אל ירמיה שקר אתה מדבר (שם מג) לא שלחך ה' לאמר אל תבואו מצרים : (יד) כי יילילו על משכבותם • כי על כן תבא להם

עגה בלי הפוכה: ט אכלו זרים
כחו והוא לא ידע גם־שיבה זרקה
בו והוא לא ידע: י וענה גאון־
ישראל בפניו ולא־שבו אל־יהוה
אלהיהם ולא בקשהו בכל־זאת:
יא ויהי אפרים כיונה פותה אין
לב מצרים קראו אשור הלכו:
יב כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי
כעוף השמים אורידם איסרם
כשמע לעדתם: יג אוי להם כי־
נדדו ממני שד להם כי־פשעו בי
ואנכי אפדם והמה דברו עלי
כזבים: יד ולא־זעקו אלי בלבם כי
ייליליו על־משכבותם על־דגן

ל' ותחד ההפוכה • ז' פסוק והוא והוא • ג' • ב' וחסר • ב' רפי' • ל' וא ומ"ל • ל' ומ"ל • ל' • ב' יחילו • ל"ל • ב' מיד שאול • ג' ר"פ • ד' ומ"ל

אתהפכת אתאכלת: ט בזו
עממיא נכסיהון ואינון לא
ידעין אף חלישותא מטתינון
ואינון לא מסתכלין: י וימאך
יקר ישראל ואינון חזן על דלא
תבו לפולחנא דיי אלההון
ולא בעו מן קדמוהי בכל
דא: יא והוו בית ישראל דמן
כיונה שריחתא דאתנסיבו
בנהא ולית לה לב למצרים
אתקרבו לאתור גלו: יב באתר
דיהכון אפרוס עליהון מצדתי
כעופא דשמיא אטלטלינון
יסורין איתי עליהון על דשמעו
לעצתהון: יג ווי להון ארי
אתרחקו מדחלתי בזוזין איתי
עליהון ארי מרדו במימרי
ואנא הויתי פריק להון ואינון
ממללין קדמי כדיבין: יד ולא מצלן קדמי בלבהון בכן מיללין על ערסתהון בסגי

ז' פסוקי' אית בהון והוא והוא וסימ' ויהי נער מבית לחם • והנה עמך שמעי בן גרא • וימצא את אלישע בן שפט והוא חרש • אתו תקדישו • אכלו זרים כחו • והוא יבנה את היכל ה' • ואחר בא חצרון:

תולדות אהרן ואנכי אפדם • עכו"ם ד:

רדק

בעכו"ם שהאל ית' הבדילם מהם והם התערבו בהם ועשו כמעשיהם : עוגה בלי הפוכה • כמו העוגה הנאפה על הגחלים אם אין הופכים אותה היא נשרפת מתחת ואינה נאפה מלמעלה כן היא העלה שאינה נכונה כשאין הופכין אותה מענין לענין עד שיושיבוהו על אופניו כן היה אפרים בעלתו לעבוד העגלים ואלהים אחרים ולא הבחין ולא בחר בטוב , וי"ת דמן לחררה דעד דלא אתהפכת אתאכלת : (ט) אכלו זרים כחו . כמו שכתוב בספר מלכים : והוא לא ידע • לא ידע כי בעונו בא לו כל זה ולא שב מרשעו : גם שיבה זרקה בו • כי האדם ישוב מדרך הרעה בימי הזקנה כי יראה כי אפס כחו והולך בדרך כל הארץ וישוב טרם מותו ודמה המלכות הנזכרת להם זמן רב לימי הזקנה , ואמר גם באחרונה בימי פקח והושע בן אלה שהיו בסוף ימיהם כאדם שזרקה בו שיבה אעפ"כ לא שבו מדרכם הרעה : זרקה בו • פעל עומד כאלו אמר נזרקה בו , והחכם רבי אברהם בן עזרא פי' זרקה בו התולדת וי"ת אף חלישותא וגו' : (י) וענה • פירשנוהו למעלה : (יא) ויהי אפרים . המשילו ליונה הנלכדת ברשת לפתיותה שאין לה לב להבין כשתבא ללקט הגרגירים רשת פרושה שם ללכדה כן אפרים כשהיו הולכים ובואלים עזר מאשור או ממצרים כי לרעתם ילכו שם בבקשם עזר מהעכו"ם ולא מהאל יתברך אשר בידו הכל וכשיתשבו להעזר בהם יפלו ברשת כאל יתברך וזהו שאמר כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי וזכר היונה והוא הדין לשאר העופות אלא יונה לפי שאין לה מרה היא כאלו הולכת בתמימות ולא תרגיש על הרע שימצאנה , ויונתן תרגם והוו בית ישראל דמן ליונה שריחתא וגו' ופי' בעל הערוך שריחתא מבכה וגורדת פניה , ודמהו ללשון הערבי שאומר לאשה המבכה ומשרטת פניה שרחה ; (יב) כאשר • כעוף השמים אורידם • בתוך הרשת : איסרם כשמע לעדתם • אכניסם במוסר שעמים כמו שהשמעתי לעדתם במדבר דברי התוכחות והאלות הכתובות בתורה אם לא ישמעו אל דברי התורה : (יג) אוי להם כי נדדו ממני . מעבודת בית מקדשי לעבוד העגלים וזהו פשע ומרד בי : ואנכי אפדם . היה בלבי לפדותם מצרתם אבל הם דברו עלי כזבים כמו שאמר ויחפאו בני ישראל שאמרו שאינו יודע ומביט במעשיהם אם יעשו טוב אם רע לפיכך לא השגחתי עליהם והסתרתי פני מהם והיו לאכול : (יד) ולא זעקו אלי בלבם . לפי מחשבתם שחושבים שאיני שומע לצעקתם ואיני יודע לא טובתם ולא רעתם : כי ייליליו על משכבותם . כששם על מטתם והם חושבים במה שיבא להם מהרע יילילו ויבכו על עניינם הרע ולא חשבו כי מאתי בא להם הרע כי פשעו בי : על דגן ותירוש יתגוררו • כשיבא בעיר דגן או תירוש למכור יאספו כלם עליו מהרעב אשר בעיר ואף על פי כן יסורו בי : יתגוררו • ענין

מצודת ציון

חררה וכן ועשי עוגות (שם יח) : (ט) שיבה . הוא עוד יותר מזקנה . זרקה . ר"ל נזרקה : (י) וענה • ענין הכנעה כמו מאנת לענות מפני (שמות י') : גאון • מלשון גאוה ורוממות : (יא) פותה . מל' פתוי ולכן יקרא הסכל פתי כי הוא נפתה בקל : (יב) איסרם . מל' יסורין : (יג) נדדו . ענין הנעה : שוד • ענין עשק וגזל : אפדם . מלשון פדיון : (יד) יילילו • מל' יללה :

מצודת דוד

מבעיר שלהבת בתנור כדרך האש המעלה להב ר"ל בעוד שאין סיפק בידו לעשות הוא שבת ונח אבל מיד כשיהיה לאל ידו לעשות מיד עושהו : (ז) יחמו כתנור • הילר מתחמם לעבירה כתנור בוער' : ואכלו • הרגו את הסנהדרין על שמיחו בידם ולכן נפלו כל מלכיהם ועכ"ז אין בהם מי שיקרא אלי לשוב מדרכו : (ח) הוא יתבולל • הוא התערב בין הבבליים ולמד מעשיהם : עוגה בלי הפוכה • כחררה הנאפת על הגחלים כשאינם מהפכים אותה מעבר אל עבר שאז היא נשרפת מקצתה ואינה אפויה מקצתה כן הוא אינו מתכוון במעשיו להיות על צד השווי והיושר : (ט) אכלו זרים • הבבליים לקחו מארצו ואינו משים על לב כאלו לא ידע מזה : גם שיבה זרקה בו . נזרקה בו תשות כח מול האויב כאיש שיבה ואינו משים על לב : (י) וענה • יכנע : גאון ישראל בפניו • ר"ל בעיניו ראה השפלת והכנעת גאונו ועכ"ז לא שבו אל ה' : בכל זאת • עם כל הפורעניות הזאת הבאה עליהם לא בקשוהו ועדיין לא לקחו מוסר : (יא) כיונה פותה . כיונה הנפתה בקלות באלו היא בלא לב כי תמהר לרדת אל הרשת לאכול מן הזרעים שבה ואינה מבחנת כי שם תלכד כן הוא אפרים כי קראו למצרים לבוא לעזרתם והלכו לאשור לחסות בצלו ולא יבינו שהוא לרעתם : (יב) כאשר ילכו . למצרים ולאשור לבקש עזרה : אפרוש וגומר • ויפלו בה בדרך מהלכם ר"ל ההליכה ההיא תהיה להם למכשול : כעוף וגומר . דרך העוף הנלכד ברשת התלויה ממעל לנפול ולרדת בארץ עם הרשת ולכן המשילם לעוף ואמר אורידם לארץ כי ילכדו ברשת ויפלו עמה לארץ : איסרם • אייסר אותם כפי שהשמעתי לעדתם במדבר דברי האלות הכתובה בתורה : (יג) נדדו ממני . נדח ללכת ממני : שוד להם . השודד יבוא עליהם והוא אשור : ואנכי אפדם . בלבי היה לפדותם מצרתם אבל המה דברו עלי כזבים כי כחשו בהשגחתי כמו שנאמר ויחפאו בני ישראל וכו' (מלכים ב יז) : (יד) כי יילילו • כאשר הם מיללים על משכבותם בוכים ומתרעמים על צרותם אז אינם זועקים אלי בלבם כי מכחשים בהשגחה : על דגן . בעבור חסרון הדגן והתירוש הולכים לשוטט בארצות אחרות לגור שם והמה סרים וממרים בי כי יאמרו

רשי

להם יללה כך ח"י : יתגוררו • יש להם מגורות של דגן לפיכך יסורו וימרדו בו : (טו) ואני יסרתי חזקתי זרועותם • ביראתי על ידי נביאי לשמוע אליהם במה שהם מייסרים אותם ויתחזקו זרועותם : (טז) ישובו לא על . שבו למצרים ולא להועיל להם לכך נקוד על בקמץ כמו (שמואל ב כג) נאם הגבר הוקם על שהוא לשון עילוי ואינו דבוק לתיבה שלאחריו : היו כקשת רמיה שכשרוצה לירות בו מן לצפון הוא יורה לדרום : יפלו בחרב שריהם . יוחנן בן קרח (ירמיה מג) וכל החיילים ששבו למצרים: מזעם לשונם . לשון קשה שהשיבו לירמיה : זו לעגם • אשר ילעיגו להם בארץ מצרים למה שבתם אצלנו כדי להביא עלינו פורעניות והלא כתוב לכם לא תוסיפו לראותם עוד (שמות יד) : (א) אל חכך שופר • שכינה אומרת לנביא השמע קול חכך וקרא כשופר ואומר עושו ומהרו האויבים כאשר ידאה הנשר ובא אל בית ה' אל חכך שופר כאילו השופר נתון אל חכך : (ב) לי יזעקו • כשתבוא עליהם הרעה : אלהי ידענוך . שלא עמך הנחנו וסרסוהו ודרשוהו לי יזעקו ישרה אלהי ידענוך ואני לא אשמע להם כי זנח ישראל טוב לפיכך אויב ירדפו : (ד) השירו : עשו שרים ד"א הסירו את זה ממלוכה והמליכו את זה ובספר המסורה מוכיח כן שחברו במסורה כתבין שי"ן וקריין סמ"ך ופתרונו סמ"ך: למען יכרת . למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העושר מהם : (ה) זנח : הקב"ה אתכם בני שומרון בעון עגלים שבבית אל שמלכי שומרון עובדים שם : עד מתי לא יוכלו

אבן עזרא

דגן ותירוש יתגוררו שיתחברו ביום לאכול ולשתות כמו נהרסו ממגורות : יסורו בי • ידברו סרה בי והנה בלילה לא יזעקו אלי וביום מודים לדבר כזבים : (טו) ואני יסרתי • הטעם אני יסרתים לא לרעתם רק לחזק זרועותם כדרך ואני תרגלתי לאפרים : (טז) ישובו לא על • הטעם ישובו אל מצרים לא על צורך רק להלשין על שריהם וזה טעם היו כקשת רמיה והעד מזעם לשונם : זו לעגם • הקרוב בעיני כי המ"ם סימן אנשי הלשון : (א) אל • דברי השם אל הנביא שים אל חכך שופר ודאה כנשר אל בית ה' ויפת אמר שים חכך שופר כי אויב ידאה כנשר על בית ה' ויפה פירוש בעבור מלת יען : (ב) לי • ככה הוא לי יזעקו בני ישראל או יחסר בית ישראל : (ג) זנח . טוב . הוא השם הנכבד שהיה טוב לו : ירדפו . כמו אשר יקראו ה' צדקנו : (ד) הם • כי לא שאלו להשם להמליך ירבעם וכתוב אשר יבחר ה' אלהיך בו גם כן מלך ישראל : השירו . מעלומי העי"ן הם שב סר והטעם כפול ויפת אמר כמו סמ"ך כמו בשורי מהם והטעם הפוך אם המליכו או אם השירו . וטעם למען יכרת בעבור יכרת מהם הכסף והזהב : (ה) זנח • שומרון . כפול כאלו כתוב אותך זנח עגלך אותך שומרון כאילו מאס בך כי העיר תחרב ואנשים ילכו בשבי : חרה אפי בם . בעגל ובשומרון : עד מתי • יהיה חרון אפי בם עד שיהיו נקיים

הושע

ותירוש יתגוררו יסורו בי : טו ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו־רע : טז ישובו | לא על היו כקשת רמיה יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם זו לעגם בארץ מצרים :

ח א אל־חכך שפר כנשר על־בית יהוה יען עברו בריתי ועל־תורתי פשעו :
ב לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל :
ג זנח ישראל טוב אויב ירדפו :
ד הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת :
ה זנח עגלך שמרון חרה אפי בם עד־מתי לא

תרגום

עבורא וחמרא דהוו כנשין מרדו במימרי : טו וכמא די אנא מיתי עליהון יסורין ומתקיף על דרעיהון כן אף אינון חשבין לאוספא קדמי בישן : טז תבו למרוד מן אוריתא לא על דאבאישית להון דמן אינון כקשת נכילא יתקטלון בחרבא רברביהון מעמקות לישנהון אלין עובדיהון עד דאינון בארעא דמצרים : א נביא בחכך אכלי כד בשופרא אמר הא כנשרא דמשתדי כן יסק מלך במשריתיה וישרי על בית מקדשא דיי חלף דעברו על קימי ועל אוריתי מרדו : ב בכל עדן דאתיא עליהון עקא מצלן קדמי ואמרין כען ידענא ארי לית לנא אלהא בר מנך פרוקנא ארי אנחנא עמך ישראל : ג טעו בית ישראל מבתר פולחני די בדיליה אנא מיתי עליהון טובא מכען סנאה ירדפינון : ד אינון אמליכו ולא ממימרי רביאו ולא מרעותי כספהון ודהבהון דאסיקו להון ממצרים עבדו להון טעון בדיל דישתיצון : ה טעו בתר עגלא דשמרון תקיף רוגזי בהון עד אימתי לא יכלון

ואלי ג' וסימ' ואלי יחשבו רע • ואלי דבר יגנב • ואלי יאספו כל חרד : זו ב' כתוב בוי"ו וסימ' מזעם לשונם זו לעגם • ועדותי זו אלמדם • וה' כתיב זה פה"א וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ו' : שפר ב' חס' בנביאים וסימ' אל חכך שפר • בדי שפר יאמר האח • ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו' חס' : זנח ג' בקריאה וסימ' זנח עגלך שמרון • זנח ישראל טוב אויב • זנח ה' מזבחו נאר מקדשו :

רדק

ענין אסיפה והצור כמו הן גור יגור יגורו עלי עזים : יסורו • מן כי דבר סרה סורר ומורה והם בענין שני שרשים סיר וסרר ויונתן תרגם על דגן תירוש בסגי עיבורא וגו' : (טו) ואני יסרתי ; כשהיה להם הטוב והיו חזקים כנגד אויביהם אני הוא שיסרתי וחזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע כי אמרו כי אינו מאתי רק מקרה הוא להם הטוב או הרע : יסרתי כמו מוסר מלכים • מוסרות ערוד ענין קשירה וקשר הוא חוזק הדבר וי"ת וכמא די אנא מייתי וגו' : (טז) ישובו לא על . הוא קמוץ • כמו הוקם על. לפיכך הוא תאר כמו עליון • ופירושו כשתבא להם הצרה ישובו לזעוק אל העכו"ם לא אלי שאני עליון על הכל : היו כקשת רמיה . תאר או שם והוא ענין מרמה • כלומר הקשת המרמה שירמה דורך הקשת שיורה לעבר אחד ויפול ידו כרגע לעבר אחר ותולה המרמה בקשת • ואעפ"י שהדורך הוא העושה הרמיה לפי שהוא בעל המעשה ואעפ"י שהוא על יד אחר . כך ישראל פעמים היו שבים לדרך טובה וכרגע היו שבים לדרך רעה • והנה הם הקשת על דרך משל . ונביאי השקר הם הדורך במשל שעל ידם שבים לדרך הרעה • כי כן ראינו בדבר אליהו אחר מעשה המבחן שאמתי אמרו כל העם ה' הוא האלהים • וכמעט שבו לעבוד הבעלים והעגלים : יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם • שריהם שמוליכים אותם בדרך רעה והאומרים להם כשיבא עליהם האויב נלך למצרים ונבקש מהם עזר • וזהו זעם לשונם זו עמים שאל בדברים האלה ומה יבא להם : יפלו בחרב • כדרך , וזו ההליכה לעג היא להם בארץ מצרים שלועגים ומתלוצצים כשהם באים לבקש עזר מהם , וכן אמר בנבואת ישעיה משא בהמות נגב וגו', לביא וליש מהם וגו', מהם היו אוכלים חיות הרעות ומהם היו נופלים בחרב האויב : זו • בחול"ם וכן ועדותי זו אלמדם , והוא כמו זאת : (א) אל חכך שופר • כמו שאמר למעלה תקעו שופר בגבעה , והמדבר אל העם ידבר פעם בלשון יחיד פעם בלשון רבים , אמר שים אל חכך שופר כי הנה האויב שידאה כנשר על בית ה' , כלומר יבא על כל הארץ וגם על בית ה' להחריבו יען עברו בריתי והם כעשותו תחלה גם אני אעשנו ואתנהו כיד זרים , וסמך שופר אל החך והשופר יניחנו אל הפה לפי שהקול עובר דרך החך אחר שיצא מהגרון וי"ת נביא בחיכך אכלי וגו' ; (ב) לי יזעקו . היה להם לישראל לצעוק אלי בעת צרתם לאמר : אלהי ידענוך • כלומר ידענו שאין מושיע בלתך וישראל המאוחר דינו להיות מוקדם אחר לי יזעקו וכמוהו רבים במקרא המאוחר מוקדם כמו מקום שם קבר יחד אנשי עד העבור והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו : (ג) זנח ישראל טוב • והוא האל ית' שאין טוב זולתו בלי מגרעת לפיכך אויב ירדפו ובא הכנוי עם הוי"ו לבדה כמו וזה שמו אשר יקראו : (ד) הם המליכו • המליכו ירבעם ולא שאלו את פי ה' ואעפ"י שמלכות ירבעם מאת ית' היתה כמו שאמר לו אחיה השילוני הם בעת שהמליכוהו לא שאלו את פי ה' ואחיה הנביא לא אמר להם להמליכו אלא אמר לירבעם מה שיהיה לו , ועוד כיון שראו שמנעם מלעלות לירושלים לפני ה' ועשה להם העגלים היה להם להסירו מהמלוכה כי אחיה הנביא בתנאי אמר לו דבר המלוכה אם תעשה הישר בעיני השם וכן מלכי ישראל האחרים לא היו ממליכים אותם על פי ה' זולתי יהוא בן נמשי : השירו ולא ידעתי • שמו שרים ומנהיגים עליהם ולא מדעתי כי הם היו מכשילים אותם וסומכים ידי מרעים : כספם וזהבם • כמו שאמר כראש הכפר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל : למען יכרת • למען יכרת שמם ויגלו מארצם או יכרת הכסף והזהב מהם מדה כנגד מד' הם שמוהו לעכו"ם יכרת מהם:(ה) זנח עגלך שמרון • אעפ"י שהעגל לא היה בשמרון כי אם בבית אל לפי שראש הממלכה למלכי ישראל היה שמרון מאחאב ואילך והמלכים

מצודת דוד

יאמרו מקרה הוא ולא ה' פעל כל זאת : (טו) ואני יסרתי • וכאשר קשרתי זרועותם לחזקם היטב הנה המה חשבו עלי רע לומר לא ממנו באה ובין הרעה ובין הטובה מוסבים למקרה : (טז) ישובו לא על • משימים עצמם לא כנגד העליון יתברך כ"א כנגד המקרה והיו כקשת איש רמיה שלא יורה החץ אל המקום שנפנה בתחלה כ"א בהיפך כן הם אינם תולים הדברים בהשגחה כי פתאום יהפכו עצמם ממנה ומכחישים בה ותולים הכל במקרה : יפלו • לכן יפלו שריהם בחרב האויב : מזעם לשונם • ר"ל בעבור מה שמדברים בלשונם דברים שהם לזעם לה' כי יכחשו לומר אין ה' משגיח : זו לעגם • במדה הזאת אחזו בעוד היותם בארץ מצרים כי גם אז כאלו לעגו על האמונה האמתית כי כחשו בהשגחה : ח (א) אל חכך שופר . ר"ל הרם קול גדול כאלו שופר נתון אל החך ותריע בו ואמור הנה האויב ידאה כנשר לבוא על בית ה' להחריבה : ועל תורתי פשעו • מרדו על דברי התורה : (ב) לי יזעקו וגומר . טרם המקרא והלאוי לי יזעקו ישראל וכו' ר"ל ראוי היה שיזעקו לי ישראל ויאמרו אלהי יודעים אנו אותך למשגיח ומושל : (ג) זנח • ר"ל אבל לא כן עשו כי עזב כל ישראל את הטוב להם ועשה יהודה כדרך שעשו עשרת השבטים כי גם הוא לא פנה אלי ולכן האויב ירדוף אותו : (ד) הם המליכו . הנה עשרת השבטים עשו מלכים ולא שאלו ממני כי כל המלכים המליכו מדעתם זולת ירבעם ויהוא : השירו . עשו שרים בלי ידיעתי : עשו להם • כאלו הכסף והזהב עצמם עשו העצבים ר"ל בעבור שהיו משופעים בכסף וזהב מרדו בה' ועשו הגלולים וא"כ הכסף והזהב היה

מצודת ציון

על דגן . בעבור דגן : יתגוררו • מלשון גרות : יסורים . מל' סרירה ומרידה : (טו) יסרתי • ענין קשירה כמו כי אסר נאסרך (שופטים טו) והוא ענין חוזק כי קשירת הדבר הוא חזקו : (טז) על • מלשון עליון וכן הוקם על (ש"ב כ"ג) : כקשת רמיה • ר"ל איש רמיה כי דרך לייד הרמאי להפנות קשתו לצד אחר לבל תכרה החיה ופתאום מהפכה מול החיה ויורה בה : מזעם • ענין קצף ועברה : (א) חכך • מל' חיך אשר על הלשון ממעל : (ג) זנח • ענין עזיבה כמו למה זנחתני (תהלים מג) : (ד) השירו • מלשון שר : עצבים • עכו"ם : (ה) נקיון • מל' נקי וברור חרש

אבן עזרא

נקיים ולא יוכלו נקיון שיהיה להם ממנו : (ו) כי · מעלת ישראל הוא ומעלת המלך שהמליכוהו נעשה עגל שומרון : כי שבבים · כמו שביבים ויפת אמר כי עגל שומרון יעשה ישראל להיות שובב וזה איננו נכון : (ז) כי · תי"ו סופתה נוסף כמו אימתה : אולי · ואם תאמרו אולי יעשה דעו כי זרים יבלעוהו : (ח) נבלע . הטעם יבלעו קצירכם גם יבלעו הזורעים : ככלי אין חפץ בו · שאדם ישליכנו מביתו : (ט) כי. פרא · כמו פרא אדם וטעם בודד כי לא היתה עמהם אחת ומלת התנו מגזרת אתנן שהיה כל אחד אתן מנחות של אהבים לשרי האומות : (י) גם · טעם אקבצם במצרים אז יחלו להתאונן ולהצטער מעט מרוב משא מלך מצרים ואשור ושריהם ולא יתכן מדרך הדקדוק לפרש ויחלו רק כמו וממקדשי תחלו : (יא) כי הרבה . וטעם היו לו מזבחות לחטוא כבר היה לו שיכם מאבותיו ולמה הרבה עוד : אכתוב

רשי

יוכלו · להפנות לבם להנקות מאותו דבר : (ו) כי מישראל והוא · מכספם וזהבם של כל אחד ואחד הוא גבוי והחרש עשהו והוי"ו של והוא נופל ויש הרבה וי"ו דומין לו (יחזקאל מו) בלאתו ובבאיו ולא ירשאו אף כאן כי מישראל הזמנתו והכנתו והוא נעשה ויש ליישב הוי"ו הזאת כן כי מישראל והוא אף העגל הזה מאתם בא כמות העגל הראשון : שבבים · לנסרי לוחים ולשון ארמית הוא שיבא מסורה (סנהדרין ז) : (ז) קמה אין לו . לזרע שלהם כלומר לא יצליחו במעשיהם : אולי יעשה . אף אם יעשה קמח : זרים יבלעוהו · אף אם יצליחו בנכסיהם סופו ליפול ביד זרים : (ט) פרא בודד לו . נעשו כפרא שהולך בודד לעצמו שאף רוח ממקום למקום לנוד : התנו אהבים · י"א לשון תנים כמו ערוד זה שהולך במדברות שאפו רוח כהנים לקנות להם אוהבים נואפים זרים התנו אידגרגנין"ש בלע"ז ויש לפרש לשון אתנן : (י) גם כי יתנו בגוים · אע"פ שעשו זאת שהתנו אהבים בעכו"ם עתה אקבצם בבא עת גאולתם לא אעכבנה : ויחלו מעט ממשא מלך שרים . ויכנעו מעט בגלותם בכל מירלא משא מלך שרים מעול הבבליים שהיו בתוכם : (יא) כי הרבה אפרים . לפיכך אחילנו ממשא מלך שרים

תרגום

לְמִזְבֵּי : ו אֲרֵי מִיִשְׂרָאֵל הוּא נְבֵי אוּמָן הוּא עָבְדֵיהּ דַחֲלָא דְלֵית בַּהּ צְרוֹךְ הוּא אֲרֵי לְנִסְרֵי לְוָחִין יְהֵי עֶגְלָא לְשׁוֹמְרוֹן : ז בֵּית יִשְׂרָאֵל דָמָן לְדְרוּחַ זְרַע וְעַלְעוֹל חֲצֵיד קָמָה לֵית לֵיהּ נוֹב לָא יַעֲבֵד מָאִים יְקַנוּן נִכְסִין עַמְמַיָא יְבַזְּוּנוּנוּן : ח אִתְבְּזִיז יִשְׂרָאֵל כְּעַן הֲווֹ בְּעַמְמַיָא כְּמָנָא דְלֵית צְרוֹךְ בֵּיהּ : ט אֲרֵי אִינוּן גְלוֹ לְאַתּוּר עַל דַהֲלִיכוּ בִּרְעוּת נַפְשְׁהוֹן כַּעֲרָד מְרוֹד בֵּית יִשְׂרָאֵל אִתְמְסַרוּ בְּיַד עַמְמַיָא דְרַחִימוּ : אַף אִם יְשׁוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל דַחַלְתִּי עַל לִבְּהוֹן מִבֵּינֵי עַמְמַיָא אֲקָרֵיב גָלוּתְהוֹן וַאֲפִילוּ יְחַכְּמוּן כִּזְעֵיר אַעְדֵי מִנְהוֹן מָרוּת מַלְכִּין וְשִׁלְטוֹנִין : יא אֲרֵי אַסְגִּיאוּ דְבֵית אֶפְרַיִם אֱגוֹרִין לְמֶחֱטֵי הֲווֹ לְהוֹן אֱגוֹרֵי טָעֲוָתְהוֹן לְתַקָלָא

הושע ח

יוּכְלוּ נִקָּיֹן׃
ו כִּי מִיִשְׂרָאֵל וְהוּא חָרָשׁ עָשָׂהוּ וְלֹא אֱלֹהִים הוּא כִּי־שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן׃
ז כִּי רוּחַ יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ קָמָה אֵין־לוֹ צֶמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה־קֶּמַח אוּלַי יַעֲשֶׂה זָרִים יִבְלָעֻהוּ׃
ח נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עַתָּה הָיוּ בַגּוֹיִם כִּכְלִי אֵין־חֵפֶץ בּוֹ׃
ט כִּי־הֵמָּה עָלוּ אַשּׁוּר פֶּרֶא בּוֹדֵד לוֹ אֶפְרַיִם הִתְנוּ אֲהָבִים׃
י גַּם כִּי־יִתְנוּ בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם וַיָּחֵלּוּ מְּעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים׃
יא כִּי־הִרְבָּה אֶפְרַיִם מִזְבְּחֹת לַחֲטֹא הָיוּ־

יקצרו ג' בקריאה וסי' כי רוח יזרעו וסופתה · הזורעים בדמעה ברנה · בשדה בלילו יקצרו : בודד ג' בקריאה וסימ' פרא בודד לו · כי מצפון עשן בא · כצפור בודד על גג :

תולדות אהרן יתנו בגוים . ב"ב ח :

רדק

והמלכים הם היו המחזיקים בעבודת העגלי' כמו שאמר בכל אחד מהם וילך בחטאת ירבעם לא סר מחטאת ירבעם לפיכך סמך העגל אל שמרון וכן אמר שובבים יהיה עגל שמרון ופי' זנח הרחיק כמו זנח ה' מזבחו אמר את שמרון הרחיק אותך עגלך כלו' שבעבורו רחקת מארצך ור"ל שמרון אנשי שמרון או יהיה זנח פעל עומד ופי' רחק כמו ותזנח משלום נפשי אמר את שמרון רחק עגלך ממך כי גלה כי מלך אשור. כשלכד שמרון וערי ישראל שבר את את העגלים ולקח הזהב : חרה אפי בם. בבני העגלים או פי' בם בישראל העובדים אותם : עד מתי לא יוכלו נקיון . עד מתי לא יוכלו להיות נקיים מזה העון כלו' עד מתי יאריך הזמן שלא יוכלו להיות נקיים : (ו) כי מישראל : זה העגל מישראל היה כלו' לא למדו עבודה זו מהעכו"ם כמו שאר עכו"ם שלמדו מהם אלא מישראל עצמם יצא מן העגל שעשו במדבר כמו שפירשנו בספר מלכים : והוא חרש עשהו . ושוא העגל אמר אל תחשבו כי אלהים הוא ויש בו כח כי חרש עשהו ואיך יהיה למעשה יכולת על העושה אותו : כי שבבים יהיה עגל שמרון . עתה תראו אם יש בו יכולת להציל העובדים אותו כי אפי' א"ע לא יוכל להציל : כי שבבים · כמו שברים כלו' שישברו אותו וישאו אותו לתועלת שיש בו בעודו בצורת עגל : שבבים · כמו שברים ותתיכות כמו שיבא מסורה בדברי רז"ל וכן אמרו ויפה משה את דברי העם אל ה' דברים שמשברין לבו של אדם כלומר שמשברין וי"ת ארי נסרי לוחין : (ז) כי רוח יזרעו · כלומר לשוא טרחו בעבודה זו כאלו אדם זורע רוח שאין בו ממש שלא יקצור אלא רוח או פחות ממנו כלומר לא תביאנו כגלה של כלום אלא נזק והסופה קשה מהרוח בבתים כי הסופה כמו הסערה כמו שאמר בסופה ובסערה דרכו ותי' וסופתה כתי"ו ישועתה והכפל לחזק הענין : קמה אין לו . לפי שהמשיל את מעשיהם לזורע רוח הוסיף עוד על הענין ואמר קמה אין לו אמר לא יבא לעת שיהיה קמה וקמה תקרא התבואה כשעומדת לקצור שיקוו הזורעים כאלה ממנה בקרוב אחר שקצירה שיעשו אותה קמח וגם הם לא יהיה זמן שיקוו תועלת ממעשיהם ואמר עוד צמח בלי יעשה קמח כלומר אפי' יצמח הזרע אחר הזריעה והמשל שיצליחו מעט במעשיהם אחר שהתחלו כזרע ולא יעמוד אותו הטוב ולא יבא לידי הצלה שלמה כמו הצמח שיבא לידי קצירה וטחינה : אולי יעשה זרים יבלעוהו . שמא יעשה פעם אחד שיבא לידי קמח כלומר שיצליחו בנכסיהם עד שיגיע להם מעט הצלה בתחלה יבאו זרים ויבלעוהו ולא תהנה להם ההנאה : (ח) נבלע . שיבלעוהו העכו"ם ואכלו כל טובו : עתה היו בגוים . בעיני הגוים שילכו לבקש עזר מהם והם נבזים בעיניהם וחשבו הגוים ככלי אין חפץ בו שמשליכין אותו כמו שאמר למעלה זו לענש בארץ מצרים או פירוש היו בגוים שהלכו בגלות : (ט) כי המה עלו אשור · אמר עלו ואם היא ירידה מא"י לאשור כי פי' עלו נסתלקו מארצם והלכו לאשור כמו ועלה מן הארץ או אם תאמר כי עלה מן הארץ רוצה בו עליה ממש כלומר לארץ אשר באו משם והיא ארץ כנען הנה כמוהו לשון סלוק והפסק כמו יצועי עלה כעלות גדיש בעתו בחצי ימי אל תעלני והגאון רב סעדיה פי' עלו כמו באו כמו שתרגם באו עלו והאפשר לפרש עלו אשור עליה ממש והוא כשבא פול מלך אשור לארץ ישראל בימי מנחם בן גדי ויתן לו מנחם אלף ככר כסף ועלה מנחם אליו למקום שהיה בו פול כי בארץ ישראל עצמה יש מקום גבוה מחבירו כמו ירושלים שהוא גבוה מכל ארץ ישראל : פרא בודד לו · אמר הנה הוא כמו הפרא שהולך יחידי שואף רוח במדבר כן הוא הולך בעצת נפשו לבקש עזר הנה והנה ממצרים ומאשור וכן ת"י גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשיהון כערוד מרוד : אפרים התנו אהבים . לשון תנאי כמו אתנה המה לי אתנן זונה אמר כי אפרים התנו אהבים עם מצרים ואשור היו נותנים להם שוחד להיות בבריתם ובאהבתם וי"ת אתמסירו ביד וגו' : (י) גם כי יתנו · יתנו גם הוא ענין תנאי כמו התנו אלא שזה מן הקל וזה מן הכבד אמר מה תועלת להם כי התנו בגוים כי עתה בקרוב אקבץ הגוים עליהם להגלותם אלא שמתחלה יתלוננו ויתרעמו ממשא מלך שרים כמו שכתוב בספר מלכים שהיו נותנים מלכי האומות עליהם עונש מס וזהו מעט כנגד הגלות : ויחלו מעט . ענין תחלה : מלך שרים . חסר וי"ו השמוש והוא כמו מלך ושרים וכן שמש ירח ראובן שמעון והדומים להם רבים ופי' שרים שרי האומות וי"ת אף אם ישוון וגו' : (יא) כי הרבה . מזבחות . שניהם נשוא הבי"ת ובאו כן על דרך הסמיכות והפסד שחסר הנסמך מזבחות העגלים או העצבים וזולתם ממיני עכו"ם שמלאכוהו כפי' עם הידיעה, הרעה למזבחות · ואמר הרבה על אשר עשו אבותם כמו אחאב שהוסיף כבעל והאשרה ומה לו להרבות ולהוסיף כי כבר היו לו אלא שהוסיף על חטאו וי"ת לחטאת הראשון למחטי' והשני לתקלא ויפה פירש : אכתוב לו · כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף התי"ו מפני סמיכותו למלה זעירה : רבו . כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד בצרי כבי"ת, ופי' שכתוב במלות שרבו בתורתי . ופי'

מצודת ציון

(ו) חרש · אומן : שבבים . קיסמין דקים ובדרז"ל שיבא מסורה (סנהדרין ה) : (ז) וסופתה · רוח סופה וסערה : קמה · כן יקרא אסיפת השבלים כשעדיין עומד בקרקע וכן מגדיש ועד קמה (שופטי' טו) : אולי · ענייני כמו אם וכן אולי לא תאבה האשה (בראשית כד) : זרים . נכרים : יבלעוהו · מל' בליעה : (ח) נבלע . ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב) : חפץ . ענין צורך כמו אם כלי אין חפץ בו (ירמיה כב) : (ט) פרא . הוא חמור הבר : בודד · מל' בדד ויחידי כמו איכה ישבה בדד (איכה א) : התנו · מל' אתנן זונה ואמר בל' בזיון : (י) יתנו · מלשון אתנן : ויחלו . מל' חיל וחלחלה : מלך שרים · כמו מלך ושרים ותחסר הוי"ו וכן כסוס עגור (ישעיה לח) : רבו

מצודת דוד

היה סבות הגלולים : למען יכרת · העצבים יהיו סיבה שיכרת מהם הכסף והזהב כי האויב יקחום : (ה) זנח וגו' · אתה שומרון הנה העגל שעבדת לו עזב אותך ולא עזר לך בעת חרה אפי בשביה : עד מתי · כאומר הלא ראו שאין בו ממש ועד מתי לא יוכלו לנקות עצמם מטנוף העגל לאשם בו : (ו) כי מישראל · העגל הזה נעשה מישראל מבן אדם לא ממלאכי מעלה : והוא · העגל הזה עשהו אומן ולא נעשה פלאים ביצירתו ולכן אין הוא אלהים אלא הוא כשאר יצירה : כי שבבים · ר"ל ומסוף הדבר יהיה נראה שאין בו ממש כי האויב ישברו לקיסמין לקחת ממנו צפוי הזהב : (ז) כי רוח יזרעו · ומסוף הדבר יהיה נראה כאשר זרעו הרוח ויקצרו הסופה ר"ל כמו שקוצרין מה שזורעים כן הם יקבלו גמול לפי המעשה והואיל והמעשה היה רוח ודבר שאין בו ממש כן יהיה הגמול : קמה אין לו . זריעתם לא יבא לכלל קמה והטעם שתבואת לא יעשה קמח ואם יעשה נה הנה הזרים יבלעוהו אבל הם לא יהנו מזריעתם ר"ל לא יצליחו במעשיהם ואף מעט ההצלחה שיהיה בידם לאסוף מה מן ההון לא תשאר בידם כי האויב יקחום : (ח) נבלע ישראל · הנה נשחת ישראל ועתה היו לבוז בין הבבליים ככלי שאין בו צורך : (ט) עלו אשור . לבקש מהם עזרה : פרא . המה כפרא ההולך בדד ויחידי באות נפש מבלי עצה ומבלי מנהיג : התנו אהבים . נתנו למלך אשור אתנן דרך אהבה למען יעזור לו : (י) גם כי יתנו וגו' . אף כי יתנו אתנן אלה בבליים עכ"ז עתה בזמן קרוב אקבץ את הבבליים ההם לבוא עליהם למלחמה ולא יועילו עם האתנן : ויחלו מעט · ר"ל במעט זמן בקרוב יחילו וירעדו ממשא מלך אשור והשרים : (יא) כי הרבה וגומר · ר"ל עשה הרבה מזבחות לחטוא בהן להקריב עליהן לעבודת כוכבים וכן היו לו המזבחות לחטא בהן כי בן הקריב עליהן

רשי

שרים : (יב) אכתוב לו · אני תמיד מוכיחו על ידי נביאי וכותב לו רובי תורתי והם כמו זר נחשבו : (יג) זבחי הבהבי · זבחי עולתי שהם מהבהבים לפני באש שעל מזבחי : יזבחו בשר ויאכלו · למה לי שמביאים אותם יזבחו להיות להם בשר למאכלם ויאכלום כי אינני רוצה אותם : (א) אל תשמח ישראל · כאשר עכו"ם הקדמונים שהם לא קבלו תורה ולא באו לחלקי ואתה זנית מעלי ואהבת סוכות הרבה : אהבת · להיות כזונה לקבל אתנן : על כל גרנות · כדרך זונה שנותנין לה דגן בגורן באתננה : (ג) לא ישבו בארץ ה' . לא יתעכבו בארצם : (ד) לא יסכו · לשון נסך

אבן עזרא

(יב) אכתוב · ואני הוכחתיו וחוקי כתובים היו לו : (יג) זבחי · אמר רבי משה הכהן הבהבי כדברי רז"ל ולא הבהבה ויפת אמר מגזרת הבהב והיו"ד נוסף כמו שדי והוא הנכון : יזכור עונם · שישובו אל מצרים למות שיו לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד : (יד) וישכח · היכלות · לבצר בהם : ואכלה ארמנותיה · כל עיר ועיר : (א) אל · הטעם כל גוי כם ישמח בבא להם גילה דין הוא כי אין אחד מהם שיזנה תחת אלהיו כאשר עשית אתה אהבת לתת אתנן לבעלים תחת מעשר אלהיך וזאת הזנות על כן גרן ויקב כי זרים יקחום יכחש בם כאילו לא יכירם : (ג) לא ישבו · ובאשור טמא יאכלו . כי כן היו אוכלין בארץ ה' אחר שלא יתנו קודש השם ויתנו אתנן : (ד) לא · הנשארים ואלו היה

הושע

לו מזבחות לחטא : יב אכתוב־לו
רבו תורתי כמו־זר נחשבו : רבי ק'
יג זבחי הבהבי יזבחו בשר ויאכלו
יהוה לא רצם עתה יזכר עונם ויפקד
חטאתם המה מצרים ישובו : ט'
יד וישכח ישראל את־עשהו ויבן
היכלות ויהודה הרבה ערים ל'
בצרות ושלחתי אש בעריו
ואכלה ארמנתיה : ד' חס'

ט א אל־תשמח ישראל אל־ ג' · ל'
גיל בעמים כי זנית מעל אלהיך
אהבת אתנן על כל־גרנות דגן :
ב גרן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש ג'
בה : ג לא ישבו בארץ יהוה ושב ב' סבירים בם ויכו בה
אפרים מצרים ובאשור טמא
יאכלו : ד לא־יסכו ליהוה יין ולא ר"פ לא ולא לא

תרגום

ל' יתיר ו' יב כתבית להון סגיאות אוריתי
ואינון כעממיא אתחשיבו :
יג דבחין דמגבן מן אונס
דבחין בסרא ואכלין וקדם יי
לא רעוא בהון כען יסער
חוביהון ויתפרע עויתהון
אינון למצרים יתובון :
יד ושבק ישראל ית פולחן
עבדיה ובנא היכלין לטעותא
ודבית יהודה אסגיאו קרוין
כריכן ואשלח אשתא בקרווהי
ותשיצי בירניתהא : א לא
תחדון דבית ישראל ולא
תבועון כנימוסי עממיא ארי
טעיתון מבתר פולחנא
דאלהכון רחמתון למפלח
לטעותא על כל אידרי עבורא :
ב מאידרא וממעצרתא לא
יתזונון וחמרא לא יספיק להון : ג לא יתובון בארע
שכינתא דיי ויתובון דבית אפרים למצרים לאתור יגלון
מסאב ייכלון : ד לא ינסכון קדם יי נסכין דחמר ולא

חטאתם ט' וסימ' נמסר בספר ישעיהו ריש סימ' נ"ח : גיל ג' בקריאה וסימ' אל תשמח ישראל אל גיל בעמים · גיל יגיל אבי צדיק · השמחים אלי גיל · וחד וגיל גבעות תחגרנה :

תולדות אהרן רבי תורתי · גטין ס (פ"ה יז): וישכח ישראל . (סקלים מט) : אל גיל . גטין ז (מגילה עד) :

רדק

ופי' הקרי גדולות ונכבדות מתורתי כתבתי לו והנה הם נחשבים לו כמו זר שלא יפנו אליהם , כמו בימי יאשיהו שהיה להם דבר חדש ספר התורה כשמצאוהו : (יב) אכתוב · כמו כתבתי ואמר אכתוב כאלו אני כותב אותם להם בכל יום ויום שהנביאים שאני שולח להם יזהירום על דברי התורה ויזכירום להם ולא שוה להם : רבי · מן על כל רב ביתו שפי' גדול ונכבד וי"ת כתבית להון סגיאות וגו' : (יג) זבחי הבהבי · אמר תהלה שהרבו מזבחות לעכו"ם ועתה אומר כי מה שיזבחו בבית המקדש אינו לרצון כי אינם בהם מתעלם ואין זביחתם אלא לאכילתם כמו הבלאים שהיו אוכלים הבעלים ופי' הבהבי מתנותי והוא כפל העי"ן והלמ"ד מן יהב כלומר המתנות שהם חושבים שנותנים לי · וי"ת דבחין דמגבן מן אונים וי"מ הבהבי ענין צליית הבשר מן שקפלה ולא הבהבה מהבהבין באור דברי רז"ל, ורש"י פירש אותם זבחים שמהבהבין לפני במזבח מה לי שמביאים אותם לפני יזבחו אותם לעצמם ויאכלום כי איני רוצה אותם וטוב היה פירושו לולי שקריאתו לפירושו וי"ו ויאכלו בשו"א ואינה אלא בפתח : עתה יזכור · עתה בקרוב יזכור עונם כשישובו מצרים עם יוחנן בן קרח ויעברו על דברי אז אפקוד עונם יותר על אשר פקדתי בחרבן הארץ ובגלותם כמו שאמר בירמיהו ותמו כל בארץ מצרים יפלו בחרב וברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב וברעב ימותו : (יד) וישכח ישראל את עושהו · כמו הוא עשך כלומר גדלך וכן אשר עשה את משה ואת אהרן , אמר כי ישראל שכח מי שגדל אותו והרבה אותו ויבן היכלות לעבוד בהם עכו"ם וכת"י ובנא היכלא לטעותא ויתכן לפרש ויבן היכלות להשגב בהם מפני האויב כמו שאמר ויהודה הרבה ערים בצורות כלומר שבטחו אל מושיעם ובטחו בהיכליהם ומבצריהם ולא יועילום כי אני אבלה אש בעריו כלומר שיבא עליהם האויב ברצוני שישרוף עריו וארמנותיו באש כמ"ש וישרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בית גדול שרף באש וכן עשה בערי יהודה וכן אמר בנבואת ישעיה עריכם שרופות אש או יהיה פי' האש החרבן שיהיה גדול כאלו הערים והארמונות שרופות באש : (א) אל תשמח · אם יקרה לכם דבר שמחה כמו תופות חתנים וזולתם אין לך לשמוח כמו שאר העמים כי הם לא עזבו את אלהיהם ואתה זנית מעל אלהיך ועבדת אלהי העמים לכן יש לך להתאבל על זה ולא לשמוח לשום שמחה כמו שעשו דור המדבר אחר שהוכיחם משה רבינו על דבר העגל אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו והנביאים מוכיחים אותם בכל יום על עובדם עכו"ם ולא ישיתו על לב : אהבת אתנן על כל גרנות דגן · לפי שהמשילו הנביאים עבודת עכו"ם כמעשה זונה אמר אהבת אתנן כמו אתנן זונה ופי' על כל גרנות דגן בעת שהייתי נותן גרנותם מלאות דגן כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט או יהיה פי' על כל גרנות דגן כי כשהיה הדגן בגורן היו עובדים עכו"ם בגורן לפי מחשבותם שהנעבד ההוא הוא הנותן התבואה : (ב) גורן ויקב לא ירעם · כיון שאינם מכירים כי אני הנותן להם הדגן והתירוש ומניחים עבודתי ועובדים אלהים אחרים לא ירעם אותם גורן ויקב כי אביא עליו השדפון והירקון או הארבה או האויב שלא יגיעו ממנו גורן ויקב , וכן אמר ברא"ש הספר והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה : ותירוש יכחש בה · אמר ותירוש אחר שאמר ויקב כי זכרו הגורן הוא על שם סופו שיעשו ממנו לחם ברוב אבל יקב כולל שתי הנאות אכילת הענבים ושתיית התירוש שיעשו מהענבים ואחר שאמר הנה תירוש לא כלל יקב כי אם אכילת הענבים ואח"כ אמר ותירוש ופי' יכחש בה כאלו יכחש בהם כי מה שיקוו ממנו לא ימצאו בו שתהיה בו מארת ה' כמו שאמר בנבואת חגי בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים ואמר בה לשון נקבה לעדת אפרים כי בזה וכזה ידבר אל העם פעם לשון רבים על דרך פרט ופעם לשון יחיד על דרך כלל ופעם לשון נקבה על העדה והמסרה ב' כתיבין בה וסבירין בם והאחד הוא ויכו בה (ג) לא ישבו בארץ ה' · היא ירושלם כיון שהם מטמאים אותה בגלוליהם לא ישבו בה כי אין הארץ סובלת זמן רב עובדי עכו"ם כמ"ש אלהי נכר הארץ וכן מי שיעשה בה התועבות הכתובות כמ"ש ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם : ושב אפרים מצרים · הכתוב שאמר עליהם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם וכן אמר בקללות בתורה והשיבך ה' מצרים וגו' אע"פ שמלכות אפרים גלו על יד מלך אשור רבים מהם קודם גלותם שבו לארץ מצרים מפני הרעב והצרות שהשיגום בארצם גם שרידים מאפרים היו עם דלת יהודה ובנימין כששבו למצרים אחר שמנעם ירמיהו הנביא בשם ה' : ובאשור טמא יאכלו . ובארץ אשור שגלו שם טמא יאכלו כמ"ש בנבואת יחזקאל ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים כי בין הגוים לא יוכלו לאכול לחמם בטהרה ובנקיות : (ד) לא יסכו לה' יין ולא יערבו לו · אמר מה להם עתה

מצודת דוד

לעבודת כוכבים ולא ניחם על מחשבתו : (יב) אכתוב וגו' · ר"ל על ידי הנביאים שאני שולח עליהם בכל יום להזהירם על הדברים הגדולים והנכבדים שבתורתי כאלו אני כותב אותם להם לבל ישכחו מה אבל בעיניהם יחשבו כאלו הם דברי זר אשר לא ידעוהו מעולם כי מהרו שכחו : (יג) זבחי הבהבי · עתה ידבר מול יהודה שאחזו בדרכי עשרת השבטים בבטחון הקרבנות שמקריבים במקדש ואמר להם הנה הזבחים מה שאתם מהבהבין ושורפין לפני יותר טוב הוא יזבחו הבשר לעצמן ויאכלו כי ה' אינו מקבלם ברצון : עתה . ר"ל בזמן קרוב יזכור עליהם המקום את עונם להשיב להם גמול : ויפקד · כפל הדבר במ"ש : המה מצרים ישובו . כשגלו מארצם ינוסו לשוב למצרים לשבת שם : (יד) וישכח וגומר · ר"ל כמו שישראל שכח את ה' המגדלו ומרוממו ובנה היכלות לעבודת כוכבים כן יהודה שכח בה' והרבה ערי מבצר להשגב בהן ולא בטח בה' ולכן אשלח אש בערי הבצורות שביהודה וכאשר אכלה האש ושרפה ארמנותיה של עדת ישראל שעשתה לעבודת כוכבים : ט (א) אל גיל · ר"ל אין ראוי לך לשמוח על שום גילה : כי זנית . ולכן מהראוי שתתאונן בכל עת : אהבת אתנן · אהבת לקבל אתנן לחזור אחריה על הגרנות ר"ל חזרת על העובדי כוכבים לבקש מהם עזרה ולפי שהמשילה לזונה אמר לשון הנופל בזונה שחוזרת על הגרנות לקחת דגן באתננה : (ב) לא ירעם · לא יהיה להם למאכל כי לא תצמח : יכחש בה · ישקר בעדת ישראל ר"ל לא ישפיע לה היין : (ג) לא ישבו וגומר . כי יגלו ממנה : ושב · מפני אויב ינוס למצרים לשבת בה : ובאשור · בהיותם בגולה באשור יאכלו מאכל טמא ומאוס כי לא יוכלו לשמור מאכלם בנקיות : (ד) לא יסכו · זה אמר על בני יהודה מעתה אין לנו חפץ בזבחיהם ולא ינסכו לה' יין וזבחיהם אינם ערבים עליו : כלחם אונים להם : הקרבנות הם בעיניו כלחם הבא להם בגזל אשר מטמא ומתעב את האוכלו : כי לחמם · הקרבנות

מצודת ציון

(יב) רבו · ענין הגדלה ורוממות כמו כרובם כן חטאו לי (לעיל ד) : (יג) הבהבי · ענין חרוך ושרפה. ובדרז"ל שקפלה ולא הבהבה (שבת כח) : רצם · מלשון רצון : (יד) עשהו · המגדלו ומרוממו כמו הוא עשך (דברים לב) : ויבן · מל' בנין : בצורות · מל' מבצר : ארמנותיה · מל' ארמון והיכל : (א) גיל · ענין שמחה : גרנות · כן נקרא מקום התבואה : (ב) ויקב · הוא הבור שלפני הגת והיין יורד בו כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה) : ירעם · מל' מרעה : ותירוש · ענבי היין · יכחש · ישקר : (ג) טמא · ר"ל מתועב ומאוס : (ד) יסכו · מל' נסך ויציקה : יערבו · ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת

אבן עזרא

היה להם לא יערבו לו : כלחם אונים · כמו לא אכלתי באוני והוא שם דבר ולשון רבים אונים : (ה) מה · חג ה' · כנגד זבחיכם : (ו) כי הנה הלכו · נפחד שוד שיבואם יש מהם שימותו במצרים גם בדרכים על כן אמר מחמד לכספם והנה לשוד ילכו : (ז) באו ימי השלום . שישלם לכם השם

רשי

נסך : לא יערבו לו · לא תהא מנחתם ערבה עליו : כלחם אונים · כלחם גזילה הבא על ידי כח ואונים : כי לחמם לנפשם · ראוי הוא זה להם למאכל ולא לבוא לבית ה' ד"א כלחם אונים כלחם אבלים שהוא טמא וסופו מוכיח כל אוכליו יטמאו : (ה) ליום מועד · ליום זמן קבוע להיות האויב נועד עליכם :

הושע ט

יֶעֶרְבוּ־לוֹ זִבְחֵיהֶם כְּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם
כָּל־אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם
לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה׃
ה מַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם מוֹעֵד וּלְיוֹם חַג־
יְהוָה׃ ו כִּי־הִנֵּה הָלְכוּ מִשֹּׁד מִצְרַיִם
תְּקַבְּצֵם מֹף תְּקַבְּרֵם מַחְמַד לְכַסְפָּם
קִמּוֹשׂ יִירָשֵׁם חוֹחַ בְּאָהֳלֵיהֶם׃
ז בָּאוּ ׀ יְמֵי הַפְּקֻדָּה בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלֻּם
יֵדְעוּ יִשְׂרָאֵל אֱוִיל הַנָּבִיא מְשֻׁגָּע
אִישׁ הָרוּחַ עַל רֹב עֲוֺנְךָ וְרַבָּה
מַשְׂטֵמָה׃ ח צֹפֶה אֶפְרַיִם עִם־אֱלֹהָי
נָבִיא פַּח יָקוֹשׁ עַל־כָּל־דְּרָכָיו
מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו׃ ט הֶעְמִיקוּ
שִׁחֵתוּ כִּימֵי הַגִּבְעָה יִזְכּוֹר עֲוֺנָם
יִפְקוֹד חַטֹּאותָם׃
י כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל
כְּבִכּוּרָה בִתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי

תרגום

יִתְקַבְּלוּן לְרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהוֹן
דִיבְחֵיהוֹן כִּלְחֵם מְרַחַק לְהוֹן
כָּל דְיֵיכְלִינֵיהּ יִסְתָּאֲבוּן אֲרֵי
קוּרְבָּנֵיהוֹן עַל נַפְשֵׁיהוֹן לָא
מְכַפֵּר לְהוֹן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא
דַיְיָ : ה מָה תַּעְבְּדוּן לְיוֹם
מוֹעֲדָא וּלְיוֹם חַגָּא דַיְיָ : ו אֲרֵי
הָא יִגְלוּן מִן קֳדָם בָּזוֹזִין
לְמִצְרַיִם יִתְכַּנְשׁוּן לְמָפֵּיס
יִתְקַבְּרוּן בֵּית חֶמְדַת כַּסְפְּהוֹן
קַרְסוּלִין יֵרְתוּן בְּהוֹן חֲתוּלִין
בְּבִרְנְיָתְהוֹן : ז אֲתוֹ יוֹמֵי
סְעוּרְנָא אֲתוֹ יוֹמֵי תוּשְׁלָמַת
חוֹבִין יִדְעוּן דְבֵית יִשְׂרָאֵל
דַהֲווֹ מִתְנַבַּן לְהוֹן נְבִיֵי קוּשְׁטָא
וּמְשַׁעַמְמִין לְהוֹן נְבִיֵי שִׁקְרָא
עַל דְאַסְגִיאוּ חוֹבָךְ וְתַקִיפוּ
חִטְאָךְ : ח מַסְכַּן בֵּית יִשְׂרָאֵל
דִי יִתַּקִּים לְהוֹן פוּלְחַן טַעֲוָתָא
לִנְבִיֵיהוֹן קוּלִין צְלַן עַל כָּל
אוֹרְחָתְהוֹן מַסְגַן תַּקְלָא בְּבֵית
מַקְדְּשָׁא דֶאֱלָהֲהוֹן : ט אַסְגִיאוּ
לְחַבָּלָא כְּיוֹמֵי גִבְעֲתָא יִסְעַר חוֹבֵיהוֹן וְיִתְפְּרַע עֲוָיָתְהוֹן : י כְּנוּפַן דִשְׁתִיל עַל עֵינָא
דְמַיָא כֵּן בְּמַדְבְּרָא אֲרַע מֵימְרִי לְיִשְׂרָאֵל כְּבִכּוּרָה בְּתֵינָתָא דִי בַאֲוַל מְאַבְּבָא

רשי (המשך)

חג ה' · זבח הריגה שיש לו בכם : (ו) כי הנה הלכו · ממקומם מרוב שודדים שיבאו עליהם עם נבוכדנצר : מוף · מארץ מצרים שיא : מחמד לכספם · בתי חמדת אוצרות כספם : קימוש חוח · מיני חיות תרגם יונתן : (ז) הפקוד' · שיפקדו עונותיכם : השלום · תשלומת חובין : אויל הנביא · אף מנבאי שקר שלהם יהיו אוילים כגון חנניה בן עזור בתחלתו נביא אמת : ורבה משטמה . שהקב"ה שונא מעשיכ' : (ח) צופה אפרים עם אלהי · הם מעמידין להם נביאיהם המשמיכין אותן לצד עכו"ם שלהם : נביא פח יקוש על כל דרכיו . ולנביאי האמת הם טומנין פחים ללכדם : משטמה בבית אלהיו · בבית המקדש הרגו את זכריה ויבקשו להרוג את ירמיה כענין שנאמר (ירמיה כו) משפט מות לאיש הזה וגומר : (ט) כימי הגבעה · יש אומרים זה גבעת בנימין בפלגש (שופטים ט) ויש אומרים זה גבעת שאול (שמואל א כ"ה) שאלו להם מלך ומרדו בדברי הנביא : (י) כענבים במדבר · כענבים שהם חביבים במדבר כך חיבבתי את ישראל . כביכורה בתאנה · כתאנה מבושלת בען התאנה : בראשיתה . בתחלה בישול

אבן עזרא (המשך)

שהייתם אומר על נביא השם שהוא אויל ואיש אשר רוח השם בו הוא משוגע : על רב עונך · משטמה · שיש בלב כל אחד : (ח) צופה . הטעם שאמר כי נביא השם הוא אויל והוא עושה מעצמו צופה והוא כמו נביא שהוא צופה מה להיות וזה נביא השקר הוא פח יקוש וטעם משטמה בבית אלהיו כדרך שהזכיר בתחלה וכשל היום וכשל גם נביא : (ט) העמיקו · להרע : כימי הגבעה · שמרד בנימין : (י) כענבים · כדרך ימצאוהו בארץ מדבר וטעם כענבים במדבר שאין שם יישוב כל מוצאם ישמח בהן וככה כבכורה בתאנה ולא היתה שמחתי רק מעט כי לא עמדה כי

לחמם ו' בקריאה וסימ' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם · לחמם בדאגה יאכלו · אין גאלת לחמם · כי לחמם לנפשם · ושרש רתמים לחמם · ויבינו בקיץ לחמם :

תולדות אהרן כענבים במדבר · ברכות נו :

רדק

עתה שהביאו נסכים בית ה' כי לא יערבו לו אינם ערבים לפניו כי הם עוברים על מצותיו ותורותיו : זבחיהם כלחם אונים להם . זבחיהם שהם מביאי' לפני יחשבו להם כלחם אונים כמאכל אבלים שהוא טמא כהם טמאי מתים ; כל אוכליו יטמאו • כל האוכלים לחם אונים הם טמאים כן זבחיהם טמאים : כי לחמם לנפשם לא יבא בית ה' · הקרבן שהם מביאים בעבור נפשם כלומר לכפרת נפשם לא יבא כי אין תועלת להם בו ולא יכפר להם בעבור כי הם מזידים ואף בהביאם הקרבן אינם שבים מתעאם : אוני • אבלים וכן לא אכלתי באוני אלא שזה שם וזה תאר : (ה) מה תעשו ליום מועד • יום החרבן יקרא יום מועד וחג על דרך קול נתנו בבית ה' כיום מועד ויום החרבן הוא מועד וחג שהם כי השם יתברך קרא האויבים לבא יחדיו לבית השם להחריבו ולשפוך דם בני ישראל כדם זבחים כענין שאמר בנבואת ישעיה והיתה לי כאריאל : (ו) כי הנה הלכו משוד · כי הנה הלכו מכובד הרעב למצרים וליום החרבן מה יעשו והנה ינוסו לעזרם : שוד . הוא הרעב כמו השוד והשבר ופירוש הרעב והחרב תקבצם : מוף תקברם · כי שם ימותו שהולכים שם בחרב ורעב : מוף · כמו נוף וכן כמסם וכמכן : מחמד לכספם . בתי חמדתם שהיו אוצרות כספם : קימוש ירשם • כלומר ירש אותם הקמוש שיהיה שם תמורת הכסף כשיחרבו הבתים יצמחו בהם הקוצים : קימוש וחוח . הם מיני קוצים וי"ת מיני חיות קרסולין חתולין : (ז) באו ימי הפקודה . שיפקוד האל עונם ימי השלום שישלם להם האל יתברך כמעשיהם הרעים אז ידעו ישראל ויתודו ויאמרו על נביאי השקר שהטעו אותם והיו אומרים להם שלום שלום אז יאמרו עליהם אויל הנביא משוגע איש הרוח : על רוב עונך . על רוב עונך היה זה שנטית אחרי נביאי השקר ועזבת נביאי האמת : ורבה משטמה . לפיכך רבה משטמת האל יתברך עליכם : שלום . הם בשקל סגול תחת וי"ת דהוו מתנבין להון נביאי קושטא ומשעממין להון נביאי שקרא על דסגיאו חובך ותקיפו חטאיך : (ח) צופה אפרים . אפרים שם לו צופה עם אלהיו והוא נביא השקר שאומר נבואתו בשם אלהיו : נביא פח יקוש . הנביא ההוא הוא לאפרים על כל דרכיו כמו שפח היקוש שלוכד העופות כן ילכדו אפרים בדברי נביאיהם : משטמה בבית אלהיו . נוכל לפרש בית אלהיו בית העגלים שהם אלהיו ונביא השקר שם מתנבא והוא גורם לו משטמה בינו ובין האל יתברך ונוכל לפרש גם כן בבית אלהיו בבית האל שהוא בית המקדש , ויונתן תרגם מסני תקלא בבית מקדשא דאלההון ובמדרש משטמה בבית אלהיו זכריה שהרגו בבית המקדש והנה הפסוק מדבר על אפרים וזכריה הרגו בני יהודה : (ט) העמיקו שחתו • העמיקו שחה ושחתו דרכיהם : כימי הגבעה • כימים ששחתו בני בנימין בגבעה שהחזיקו דבר נבלה שנעשה בפלגש : (י) כענבים במדבר • כמו אם ימצא אדם ענבים במדבר שהוא ארץ ציה אשר אין בו כל פרי שישמח בהם וכמו שישמח אדם כימצאם

מצודת ציון

מנחת (מלאכי ג) : אונים · ענין גזל הבא בכח ואון וכן וידיו תשבנה אונו (איוב כ) : לחמם · גם הבשר יקרא לחם וכן את קרבני לחמי (במדבר כח) : לנפשם . לעצמם : (ה) מועד . זמן קבוע כמו העביר המועד (ירמיה מו) : (ו) משוד · מל' שודד ועושק : מוף · יתכן שהוא נוף והוא שם מקום במצרים ובאה המ"ם במקום הנו"ן וכן כמהם וכמכן (ש"ב יט) : מחמד · מלשון חמדה : קימוש · מין קוץ : יירשם · מל' ירושה : חוח · מין קוץ : (ז) הפקודה · ענין זכרון : ורבה · הוי"ו יתירה : משטמה ענין נטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשית כז) : (ח) צופה · כן יקרא הנביא וכן צופה נתתיך (יחזקאל ג) : פח . רשת . מל' מוקש : (ט) העמיקו : ר"ל הרבו כי כמו דבר העמוק הוא רב מהאדם מהגיע אליו כן כל דבר הרבוי בתכלית קרוי עומק : (י) כבכורה . כן יקרא הפרי שנגמר בשולה וכן בכורי ענבים (במדבר יג) : וינזרו · ענין פרישה כמו נזרו אחור (ישעיה א)

מצודת דוד

הקרבנות שמביאים יותר טוב שיהיה למלא נפשם שהם יאכלוהו ולא יבוא לבית ה' כי לא לרצון הוא : (ה) מה תעשו · ר"ל מהו הזכות שתגלו בו ביום הקבוע על תשלום הגמול : וליום חג לה' · ביום שיבוא אליכם מה' זבח והריגה מזבחי בהמות החג והוא כפל ענין במ"ש : (ו) הלכו משוד · כאשר ילכו מארצם מפני השודד הנה מצרים תקבצם אותם כי שם יבואו עם יוחנן בן קרח כמ"ש בירמיה : מוף תקברם · כי שם ימותו ע"י חרב נבוכדנאצר ולא ישובו לארצם : מחמד לכספם · בתי החמדה שהם אוצרות כספם הנה הקימוש יירש אותם כי שם יצמח ובאהליהם תצא החוח : (ז) באו · הנה עתה באו הימים של זכרון עונותיהם ובאו הימים של גמול תשלומיהם וידעו ישראל כי הן קרבו ובאו : אויל הנביא · ר"ל יראו שהנביא השקר המבטיחם השלום שהוא אויל ולא דבר בו ה' : איש הרוח · הוא הנביא שקר אשר חשבו שיש בו רוח נבואה והוא כפל ענין במ"ש : על רוב עונך · בעבור רוב עונך רבה עליך נטירת האיבה מה' : (ח) צופה אפרים · צופה יש לאפרים עם האלוה שעשה לעצמו והוא נביא השקר אשר להם המתנבא בשם עבודת כוכבים ואותו הנביא הוא לפח מוקש פרוש על כל דרכיו של אפרים כי כמו שבפח יפול בו הצפור כן בדברי נביא השקר יפול אפרים : משטמה בבית אלהיו · בבית עבודת כוכבים יש לו נטירת איבה כי נביא השקר המתמיד לשבת שם כאלו נוטר לו איבה במה שמתעה אותו לדרך רעה לרע לו : (ט) העמיקו שחתו . העמיקו לעשות הרע ושחתו דרכם כמו בני בנימין בפלגש בגבעה אשר החזיקו ידי עוברי עבירה כי כ"כ נביאי השקר מחזיקים ידי עוברי עבירה בהבטחת השלום ולכן יזכור עונם לשלם עליהם גמול : (י) כענבים במדבר . כמו המוצא ענבים במדבר מקום שמם שהם חביבים עליו מאד כן מצאתי את ישראל ר"ל כן היו חביבים עלי בעת מצאתים לי לעם : כבכורה · כתאנה המבושלה באילן ראשונה לבוא שהיא משמחת לב רואיה כן ראיתי אבותיכם ר"ל כן שמחתי כאשר ראיתי את אבותיכם נמשכים אחרי : המה באו : וכאשר המה באו אל בעל פעור ועשו עצמם מה' אל הבושת : ויהיו שקוצים כאהבם

אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בַעַל־פְּעוֹר וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֳבָם׃
יא אֶפְרַיִם כָּעוֹף יִתְעוֹפֵף כְּבוֹדָם מִלֵּדָה וּמִבֶּטֶן וּמֵהֵרָיוֹן׃
יב כִּי אִם־יְגַדְּלוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים מֵאָדָם כִּי־גַם־אוֹי לָהֶם בְּשׂוּרִי מֵהֶם׃
יג אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר־רָאִיתִי לְצוֹר שְׁתוּלָה בְנָוֶה וְאֶפְרַיִם לְהוֹצִיא אֶל־הֹרֵג בָּנָיו׃
יד תֵּן־לָהֶם יְהוָה מַה־תִּתֵּן תֵּן־לָהֶם רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשָׁדַיִם צֹמְקִים׃
טו כָּל־רָעָתָם בַּגִּלְגָּל כִּי־שָׁם שְׂנֵאתִים עַל רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם מִבֵּיתִי אֲגָרְשֵׁם לֹא אוֹסֵף אַהֲבָתָם כָּל־שָׂרֵיהֶם סֹרְרִים׃
טז הֻכָּה אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ פְּרִי בַּל־יַעֲשׂוּן גַּם כִּי יֵלֵדוּן וְהֵמַתִּי

חֲבִיבִית אֲבָהַתְכוֹן וְאִינוּן אִתְחַבָּרוּ לְבַעַל פְּעוֹר וְטָעוּ לְבַהֲתָא וַהֲווֹ שִׁקּוּצִין כְּדִרְחִימוּ׃ יא בֵּית יִשְׂרָאֵל כְּעוֹפָא דְּאַפְרְחוּהִי מִקִּנֵּיהּ וְאִיטַּלְטַל כֵּן גְּלָא יָת יְקָרְהוֹן וְלַד לָא יִסְגוּן וּמִפֵּרֵי מְעֵיהוֹן לָא יֶחְדוּן וְעַל דְּאִתְמְנָעוּ רִגְלֵיהוֹן מִלְּאִתְחֲזָאָה בְּבֵית מַקְדְּשִׁי׃ יב אֲרֵי אִם יְרַבּוּן יָת בְּנֵיהוֹן וְאַתְכְּלִינוּן מִלְּמֶהֱוֵי גֻּבְרִין אֲרֵי וַי לְהוֹן בְּסַלְּקוּתִי שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן׃ יג כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל בְּמֶעְבְּדַהּ אוֹרַיְתָא דָּמְיָא לְצוֹר בְּאַצְלָחוּתָא בִּשְׁלֵיוְתַהּ חָבוּ דְּבֵית אֶפְרַיִם לְקַטָּלָא לְפוּלְחַן טַעֲוָתָא בְּנֵיהוֹן׃ יד הַב לְהוֹן יְיָ יָת תּוּשְׁלְמַת עוֹבָדֵיהוֹן הַב לְהוֹן רְחֶם מַתְכֵּיל וּשְׁדַיִן יָבְשִׁין׃ טו כָּל בִּישַׁתְהוֹן גַּלְיָן קֳדָמַי בְּגִלְגָּלָא אֲרֵי תַּמָּן רְחֵיקְתִּינוּן עַל בִּישׁוּת עוֹבָדֵיהוֹן מִבֵּית מַקְדְּשִׁי אֲתָרְכִינוּן לָא אוֹסֵיף לְרַחֲמָא עֲלֵיהוֹן דְּכָל רַבְרְבֵיהוֹן מָרְדִין׃ טז בֵּית יִשְׂרָאֵל דָּמַן לְאִילָנָא דִּקְלָא שָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרַע וְיָבֵשׁ נוֹפֵיהּ מִלְּעֵלָּא נוֹב לָא יַעֲבֵיד אַף אִם יְרַבּוּן בְּנִין

רשי

ביכור בתאנים : ראיתי אבותיכם • כן נראו אבותיכם בעיני לחבבם : וינזרו • אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה : לבושת • לעכו"ם שהיא בשתם : ויהי שקוצים • לפני : כאהבם • את בנות מואב : (יא) אפרים כעוף יתעופף וגו' • אמר הנביא הלואי ויהיו כעוף הזה הנודד מקינו וחדל מפריה ורביה כך ישכלו את זרעם או בשעת לידה או ישכלו בבטן ויפילו או בשעת הריון לא יקלטו כי מה בצע בגדלם את בניהם שהם יגדלו ושכלתים מאדם : (יב) כי גם • לאבות אוי להם בשורי מהם • כמו בסורי מהן הוא מן מסורות כתבין שי"ן וקריין סמ"ך ד"א כעוף יתעופף כבודם וגו' כעוף זה שפורח ואיננו כן יעוף ויכרת כל כבודם כל מה שנצטערו בבניהם בלידה ובהריון מלידה זה צער לידה ומבטן אלו ימי העיבור ומהריון בשעת תשמיש כל טרחם זה יכלה כילד שהרי כשיגדלו את בניהם ושכלתים : (יג) אפרים כאשר ראיתי לצור • בשלוותה מעטירה ועשירה על כל המדינות כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה ואפרים מה גמול שלם לי נתעסק להוציא אל הורג בניו לזובחם לעכו"ם של מולך כן תירגם יונתן : (יד) תן להם ה' מה תתן • הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה אבלו של קטן לאבלו של גדול לפיכך אם אי אפשר מלידה ומבטן ומהריון שכבר נגזר מבריאות עולם (בראשית ג) ואל אישך תשוקתך תן להם מכה בקטנותם מה שאתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים : תן להם רחם משכיל . בשעה שיוצאין לאויר עולם ימותו או יצטמקו שדי אמן שלא יהא להם חלב להניק : (טו) כל רעתם בגלגל • שם הרבו לעבוד עכו"ט בבמות לפי שהיה שם המשכן בתחלה היו אומרים להם נביאי הבעל שהוא מקום נבחר והוא היה למלכי ישראל : לא אוסיף אהבתם . לאהוב אותם : (טז) פרי בל יעשון : לא טוב להם לפרות ולרבות שהרי גם כי ילדו והמתי מחמדי

אבן עזרא

כי השתחוו לבעל פעור וינזרו מאחרי : לבשת • כמו והבושת אכלה יגיע שם לאליל : ויהיו שקוצים • שנטמאו בעבור אהבת נשי מדין : (יא) אפרים • טעם כעוף על הממיכות שלא ישמחו ולא יהיה להם כבוד מהלידה גם מבטן כאשר תראה הבטן הרה שתתנפחה מההריון כאשר יפסק דם האשה הנדה והנה הטעם כי ימעט ההריון ואם היה לא יגיע להראות ואם הגיע ימות הולד לפני הלידה והוא שם כמו דיעה על כן אחריו אם ילדו ויגדלו את בניהם אשכלם שלא יגיעו להיות אדם : (יב) בשורי מהם . שי"ן תחת סמ"ך : (יג) אפרים . יהיה כצור שהיתה שתולה בנוה וכסוה המים כך ראיתי בנבואה שיוציא האב אל הורג בניו : (יד) תן • יתפלל הנביא אחר שגזרת עליהם שיוציא כל אחד בניו אל ההורג אולי ימותו קטנים ולא יהיה נערם גדול וזה תן רחם משכיל שימותו בבטן והילודים ימותו באפס חלב : צומקים . כמו צמוקים יבשים : (טו) כל . טעם בגלגל הוא המקום שהיו שם בעברם את הירדן היה ראוי שיזכירו את טובתי בהיות אבותיהם שם שהבאתים אל ארצי ועתה אגרשם מביתי : (טז) הוכה . הטעם הוכה העץ משל לאבות ובנים

תולדות אהרן וינזרו • סנהדרין קו :

אבותיכם ג' מ"ל בסיפרא וסימ' כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה קצף ה' על אבותיכם קצף • אבותיכם איה הם • וכל כתובים דכוו' מ"ל במ"ג חסר' וסימ' הלא כה עשו אבותיכם : והנה עמנו בראש • ויאמר להם שמעוני הלוים עתה • וכל עזרא דכוו' : משכיל ב' וסי' הציו כגבור • תן לחם רחם משכיל ; אוסף ג' מלרע בקריאה ב' חסר וא' מ"ל וסימ' ככל אשר שאלת מעם ה' אלהיך • לא אוסף

רדק

כשימצא בכורה בתאנה בראשיתה כן מצאתי ישראל במדבר ופרנסתים וכלכלתים לא חסרו דבר כאלו היו בארץ נושבת וכמה לא הכירו בטובי : באו בעל פעור וינזרו לבשת • היו נפרשים ממני ללכת אחרי הבשת שהיא העכו"ם שעובדיה יבושו ויכלמו ממעשיהם : ויהיו שקוצים כאהבם • ויהיו לעבוד השקוצים כאשר אהבו את בנות מואב וזנו עמהם והטו את לבבם לעבוד את אלהיהם , או פי' ויהיו שקוצים בלא חסרון כי שעובד שוא שקוץ ופירש בראשיתה התאנה שראשונה המבכרת וזכרון זה הענין לומר כמעשה אבות יעשו בנים אני הטיבותי עם אבותיכם ומרדו בי וכן הטבותי לכם ופשעתם בי , ואחז"ל פי' טעם במדבר דבק עם מצאתי ופי' הפסוק כענבים וכבכורה בראשיתה שישמח המוצא אותם כן מצאתי אבותיכם במדבר ושמחתי עמהם ופי' ויהיו שקוצים כאהבם כמדת האהבה שאהבתים כן היו שקוצים בעיני : (יא) אפרים • כבודם • קרא הבנים כבוד כי הם כבוד האבות כמ"ש עטרת זקנים בני בנים , וכן הוא תק הבנים שמכבדים האבות : מלידה ומבטן ומהריון • מלידה שימותו מקצתם בעת הלידה ומבטן שימותו מקצתם בבטן שלא יגיעו להשלים ימי ההריון . ומהריון שלא תהרינה כלומר שתהיינה עקרות מקצתם : (יב) כי אם יגדלו את בניהם . אמר אם יהיו בהם שימלטו מאלה המקרים ויגיעו ללידה ויגדלו אותם נערים ימותו לא יבאו לזמן שיקראו אדם זהו שאמר ושכלתים מאדם : כי גם אוי להם בשורי מהם . ולא זו בלבד כי גם בכל מעשיהם תהיה מארה עד שיקראו אוי להם בשורי מהם כמו שאמר בתורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול : בשורי . בשי"ן כמו בסורי בסמ"ך : (יג) אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה • ראיתי אפרים בשלוה גדולה כמו שראיתי לצור שתולה על הים בנוה טוב ואח"כ כסוה המים כן ראיתי אפרים שיוצא עתה אל הורג בניו שיבואו עליהם האויבים ויצאו מעריהם לקראתם למלחמה ויהרגום אויביהם , ופירושו להוציא הנה הוא מזומן בקרוב להוציא ואפרים שם כלל ובניו הפרטים אלא שזכר לשון בניו לפי שזכר כליון הבנים וי"ת אל הורג לקטלא לפולחן טעותא בניהון : (יד) תן להם • הנביא מתפלל עליהם כשראה שיוציא אל הורג בניו ואמר תן להם מה שתתן מכליות הבנים בבטן או בעודם קטנים ולא יפלו ביד אויב : רחם משכיל . שימותו בבטן ואמר משכיל כאלו הרחם משכיל אותם כי ברחם הם שכולים : ושדים צומקים • אם יגיעו ללידה שימקו שדי אמותיהם וימותו באפס חלב : צומקים . יבשים : (טו) כל רעתם בגלגל . כי שם הדבו המלוכה ומאסו אותי ממלוך עליהם או פירש בגלגל לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר עברם הירדן והיה המקום הנבחר היו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם לבעל לפי שהוא מקום נבחר וכן אמר בגלגל שורים יזבחו : מביתי אגרשם . כיון שהם מאסו בי ובעבודתי ובחרו להם עבודת אלהים אחרים אגרשם מביתי שאפי' אם ירצו לחזור ולעבדני בו לא ימצאו כי יחרב למען כי הרבו לפשוע : לא אוסיף אהבתם • אוסף בצרי : אהבתם • מקור ר"ל אהבה אותם : כל שריהם סוררים . שריהם שהיו עליהם להוכיחם ולהחזירם למוטב הם סוררים איך אקוה מהם תשובה לפיכך לא אוסיף אהבתם : (טז) הכה אפרים • הכה ביד אויביו : שרשם יבש • ועוד דמהו לעץ שיבש שרשו שלא יעשה פרי כן גם הם לא ילדון כמו שאמר למעלה מלידה ומבטן ומהריון וי"ת

מצודת דוד

כאהבם • אז היו שקוצים ומתועבים בעיני כערך אהבתם שאהבתי אותם מתחלה : (יא) כעוף יתעופף כבודם • הכבוד יפרח מהם כמו העוף הפורח מהר ר"ל לא יהיה נעשה בהם הכבוד הנעשה לילדים בעת הוולדם ובעת הכנסתם בבריתו של אברהם אבינו : מלדה • מהם יפרח הכבוד בעת הלידה כי אז ימותו עד לא יבואו לזמן הכנסת הברית ולא ישיגו הכבוד הנעשה אז : ומבטן • ומהם יפרח הכבוד בעת יצאו מבטן כי יולדו מתים ולא ישיגו אף הכבוד הנעשה לילדים בעת הוולדם : ומהריון . מהם יפרח הכבוד בעת ההריון ר"ל לא יעברו נשותיהם כלל וממילא יפרח הכבוד ואיננו : (יב) כי אם יגדלו • אמר אם כמה מהם יגדלו את בניהם וינצלו מהמקרים ההם הנה אשכלם מאדם ר"ל ימותו עד שלא יגיעו לגבול איש כי ימותו עודם קטנים : כי גם וגו' • אמר לבד זה יהיה בכל מעשיהם אוי להם בעת אסיר להפרד מהם : (יג) אפרים . אתה אפרים הנה היית במעלה גדולה כמו שראיתי את צור שהיא שתולה שמדורה במעלה גדולה כן היית גם אתה : ואפרים וגו' . ר"ל והנה אפרים מה גמול שלם נתעסק להוציא בניו אל הורג לזבחם לעכו"ם : (יד) תן וגו' מה תתן . ר"ל מה שתתן לאח"ז תן להם מיד וחוזר ונפרש תן להם רחם משכיל וגו' ר"ל למה ימותו הבנים בנערותם להרבות אבלם טוב יותר שתתן להם רחם משכיל

מצודת ציון

(ישעיה א) : לבושת • העכו"ם תקרא כן על כי היא לבושת לעובדיה : שקוצים . מלשון שקץ ותעוב : (יא) יתעופף • מל' עפיפה ופריחה : (יב) ושכלתים • ענין מיתה כמו ושכלה אתכם (ויקרא כו) : בשורי • כמו בסורי בסמ"ך והוא מל' הסרה : (יג) שתולה • ענין נטיעה כמו כעץ שתול (תהלים א) : בנוה . ענין מדור : (יד) משכיל . מל' שכול ומיתה : צומקים • יבשים ונוגבים ולזה יקראו הענבים היבשים צמוקים כמ"ש ושני צמוקים (ש"א ל) : (טו) סוררים . סרים מדרך הטוב

אבן עזרא

ובנים : (יז) ימאסם · אמר הנביא אמר השם אלי כי אינגו אלהיהם : (א) גפן בוקק · רק אין בו כח לפרות ואין פרי : ישוה לו · יחשוב כי יפרה את פריו ויהיה זוה כגפן שהוא בוקק כי כאשר הרביתי פריו הרבו למזבחות : (ב) חלק · כי אין להם חלק אחד : עתה יאשמו · מגזרת שממה כמו תאשם שומרון שהוא כמו והאדמה לא תשם ולכם שנחלק הוא יערף מזבחותם שהרבו כדרך וערפתו הריסות : (ג) כי . כאשר חלק לבם לא רצו להיות עליהם מלך ולא יראו מהשם על כן אין להם מורא והכל יעשה כרצונו : (ד) דברו : אלות שוא . דרך זרה : כאילו המלה מורכבת משם הפועל הסמוך ושאינו סמוך או היה כן בעבור אות הגרון ומשל משפט שהוא מתוק והפך למר כמו ההופכים ללענה משפט והוא יפרח בראש משפטם שאינו ישר : על תלמי · כמו תלמיה רוה ושדי כמו שדה והעד יעלוז שדי : (ה) לעגלות · הם עגלי הזהב בבית אל : יגורו · יפחדו השוכנים בשומרון : כי אבל עליו : הטעם על כל עגל בבית אל כאשר תחרב: וכמריו . אשר עליו יגילו היום יתאבלו : כי

רשי

(יז) ימאסם אלהי · אינו קללה אלא בשורה עתיד הוא למאסם : (א) גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו · ישראל דומין לגפן המשיר כל פריו הטוב כך עזבו אותי שאני פרי הטוב והשוה לו : פרי ישוה לו · פרי אשר ישוה לו ויאה לו : כרוב לפריו הרבה למזבחות · כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעשות עגלים למזבחות . ד"א גפן בוזז ישראל פרי מעשיו גרם לו פרי ישוה לו יועיל לו להיות בוקק כי עשו המזבחות והועילו לכניסה שלהן לרעה וזהו לשון התרגום : השיבו מצבות · הרבו מצבות : (ב) חלק לבם · ממני : עתה יאשמו . הוא הדבר אשר יערוף מזבחותם ישחית לשון וערפו שם (דברים כא) וערפתו (שמות יג) ישבור צוארם · ד"א לפי מדרש אגדה גדול השלום שאפי' ישראל עבדו עכו"ם ושלום ביניהם אין השטן מקטרג ביניהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו (לעיל ד) וכשהי' המחלוקת שנאמר חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג : (ג) כי עתה · כבא עליהם הרעה יאמרו אין לנו מלך מלכינו אשר בטחנו בו לאמר שילא ברשותנו וילחם את מלחמותינו אין מועיל לנו כלו' : (ד) אלות שוא · השבע לשקר אלות כמו כרות לשון הווה כרות ברית לעכו"ם של מולך לפיכך יפרח עליהם משפט ייסורין ופורענות כראש שהוא עשב מר הפורח על תלמי שדי וי"א על תלמי שדי כעון שמשיגין גבולי שדות תלמי מענית המחרישה קרוי תלם · ד"א על תלמי שדי שהם עושים שם מזבחותם כמו שנאמר גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי (לקמן יב) גם יפרח עליהם משפט עונש ד"א אלות שוא כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוברים עליו ופרח כראש משפט על תלמי שדי כראש שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיהם פורחים וגדלים תמרורים לעניים ואביונים ואף עמוס אמר כן כי הפכתם ללענה משפט (עמוס ו) : (ה) לעגלות בית און וגומר · לפורענות העתידה לבא על עגלים שבבית אל שהיא נקראת בית און בספר יהושע : יגורו

תרגום ומקרא

מחמדי בטנם : יז ימאסם אלהי כי לא שמעו לו ויהיו נדדים בגוים :

י א גפן בוקק ישראל פרי ישוה־לו כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו היטיבו מצבות : ב חלק לבם עתה יאשמו הוא יערף מזבחותם ישדד מצבותם : ג כי עתה יאמרו אין מלך לנו כי לא יראנו את־יהוה והמלך מה־יעשה־לנו : ד דברו דברים אלות שוא כרת ברית ופרח כראש משפט על תלמי שדי : ה לעגלות בית און יגורו שכן שמרון כי־אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו על־כבודו כי־גלה ממנו :

ואקטול שפר מעיהון : ט ירחיקינון אלהי ארי לא קבילו למימריה ויהון מטלטלין ביני עממיא : א גפן בזיזא ישראל דהוה גפן נציב במעבדיה אוריתא פרי עובדיהון גרמו להון דיגלון כד אסגיתי להון עללא אסגיאו פולחן לאגוריהון כד איתיתי טובא לארעהון אוטיבו לקמתהון : ב אתפלג לבהון מן אוריתא כען יחובון כען איתי עליהון סנאה יחזר קדלהון דאגוריהון יבוז קמתהון : ג ארי כען יימרון לית מלכא לנא ארי לא דחילנא מן קדם יי ומלכא מה יעביד לנא : ד ממללין מלין דאונס יימן לשקר ללמא גזרין קים כען איתי עליהון כרישי חוין בישין דין שקריהון על תחומי חקלן : ה על די פלחו לעגליא בבית אל מלך במשריתיה יסק עליהון ויגלי יתהון יסבון מנהון עגלא דשמרון ארי אתאבלו עלוהי עמיה ופלחוהי עלוהי יבועון על יקריה ארי גלא מניה :

י"א רפין · ב' לי מ"ל · ד' רפין · ב' בתרי לישנא כמטר לקחי · י"א בנביאים · ל' · ל' כ"ף · ז' · ג'

אהבת' · בשלחי את חצי הרעב הרעים · וסים' שמעי' דרחמו כפנא ; כתוב ד' רפין וסי' נמסר בשפטים סי' י"ו ובשמואל ב' סימ' י"ג ; יערף ב' בתרי לישני וסימ' כמטר לקחי · יערף מזבחותם ישדד מצבתם : אבל

תולדות אהרן לעגלות · מגלה כה סנהדרין כו :

רדק

וי"ת כן בית ישראל דמן לאילנא דיקלא שרשיה מלרע וגו' פי' גוב למת או פרת וי"מ למת בלי ישטה קמת גוב לא יעביד , ובמשנה מפני שהנביאה נושרת עליהם ועוד אמר מועלים בענים ואין מועלים בשפוי ולא בנביאה : (יז) ימאסם אלהי . אמר הנביא ימאסם אלהי כי אינגו אלהיהם כי לא שמעו לו לפיכך ימאסם וישלחם מעל פניו שיהיו נודדים בעכו"ם: (א) גפן בוקק . גפן רק שאין בו שום לחלוחית וכן בוקה ומבוקה : פרי ישוה לו · ואיך ישים לו פרי והוא כמו גפן בוקק כי בוזזו אויבים ושללוהו כלי ריק איך יולא עוד וירבה בבנים ובנכסים : כי כרוב לפריו הרבה מזבחות · כאשר הייתי אני מרבה פריו ומצליחו בנכסים ובבנים הוא הרבה לעשות מזבחות לבעל : כטוב לארצו · שהייתי מטיב ארצו בדגן תירוש ויצהר והם הטיבו מצבות כלומר כחזיקו להקים מצבות לאלהים אחרים וכן הטיב ארה לך , וי"מ ישוה ענין שוה ושקר כלומר הפרי ישקר לו על דרך שאמר ותירוש יכחש בה : (ב) חלק לבם · מיראת האל ומתורתו חלק לבם : עתה יאשמו · לפיכך עתה בקרוב יחרבו : יאשמו · ענין שממה וכן תאשם שמרון : הוא יערוף מזבחותם . הוא שחלק הוא שיערוף מזבחותם שהרבו וישדד מצבותם שהשיבו וזה יהיה בעת התרבן : יערוף . ענין הריסה ושבירה וכן תשך בעריפיה לדעת קצת המפרשים : חלק · פועל עומד כמו נחלק : ישדד · מבעלי הכפל מבנין הדומה למרובע ענין שבר ושוד : (ג) כי עתה יאמרו · עתה בגלותם מארצם יכירו ויאמרו כי אין מלך לנו פי' כאלו אין מלך לנו כי אין בו כח להצילנו מיד אויבינו כמו שחשבנו כששאלנו לנו מלך ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו וכאל ית' היה מלכנו ולא הייג' צריכים מלך והוא היה מצילנו מיד אויבינו . כאשר היינו עושים רצונו וכיון שלא יראנו את ה' ועזבנו תורתו מה יעשה לנו המלך אשר שאלנו הרי הוא אין בו כח להצילנו אחר שקצף עלינו האל יתברך כי' חטאנו לו וזה יתוודו ישראל בגלותם : (ד) דברו דברים · כתיעצו ירבעם ותביריו מה לעשות להחזיק המלוכה בידו · ודברו דברים שלא יעלה העם לירושלים לבית המקדש ועל זה נשבעו וכרתו ברית ושבועת שוא היתה שבועתם לבטל דברי תורה ומצות האל יתברך ולעשות צורות לעבדם : ופרח כראש משפט · לפיכך פרח משפטם זה כראש ולענה על דרך שרש פורה ראש ולענה : על תלמי שדי · מה שפורח להם בתלמי שדותיהם ראש ולענה יהיה וזה משל לרעות שיבאו עליהם בעונש זה ויונתן תרגם ממללין מילין דאונס וגו' : שדי . כמו שדה : אלות · מקור בשקל ראות רבות . לעגלות בית און · הם העגלים שעשה ירבעם ואמר אותם בלשון זכר ונקבה כי לא היו אלא צורות ואמר בית און והוא בית אל שמכנה אותו

מצודת ציון

הטוב ומורדים : (א) בוקק · ענין ריקות כמו בוקק הארץ (ישעיה כד) : ישוה · ענין שימה כמו משוה רגלי (תהלים יח) : מצבות . הם מזבחות מאבן אחת : (ב) חלק · ענין פרוד : יאשמו · מל' שממון : יערף . ענין השחתה ודוגמתו וערפו שם (דברים כא) : ישודד . ענין עשק : (ד) אלות. מל' אלה ושבועה : ופרח . מל' פריחה והצמחה : כראש · שם עשב מר כמו ראש ולענה (דברים כט) : תלמי · הוא הערוגה הנעשה בחרישה וכן תלמיה רוה (תהלים סה) : שדי · כמו שדה : (ה) לעגלות · יתכן שהיו שם רבים שעשו בדמות העגל שעשה ירבעם ולפי שנלקחו בשבי ותשש כחן כנקבות אמר לעגלות : בית און . הוא בית אל וכנהו לגנאי : יגורו . ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב) : וכמריו . כן יקראו כהני עכו"ם וכן והשבית את הכרמים (מ"ב כג) : יוכל

מצודת דוד

שנשי אפרים יפילו עוברם מת או שיהיו שדי נשותיהם צומקים ר"ל שלא יתעברו כלל שאז השדים צמוקים וצנומים מבלי לחלוחית חלב כי כשתהר האשה מתחיל לבוא לחלוחית חלב בדדיה ולא זולת ההריון : (טו) כל רעתם בגלגל · ר"ל הרעה הגדולה שבכל הרעות היא מה שהעמידו עבודת כוכבים בגלגל במקום שעמד המשכן בתחלה. כי שם וגו' · ר"ל אשר שנאתם שיהיו שמה והשנאה הוא בעבור רוע מעלליהם ולכן אגרשם מביתי הוא גלגל שהיה שם בתחלה בית ה' ומשכנו : אהבתם · לאהוב אותם : כל שריהם · כי כל שריהם סוררים : (טז) הכה · הנה כבר הוכה אפרים במכות הצרות ונתייבש שרשם עד שלא יגדלו עוד פרי כדרך האילן שנתייבש שרשו ור"ל נחלש מאד ולא יוליד עוד בנים : גם כי ילדון : אף אם כמה מהם ילדון הנה אמית מחמדי בטנם ר"ל הטובים והנחמדים שבהם : (יז) ימאסם . ה' ימאס בם : נודדים וגו' · נדים ונעים בגולה בין הבבליים ובין הכשדיים : י (א) גפן וגו' . הנה ישראל הוא כגפן בוקק וריק מבלי רטיבות ולחות כן הוא מבלי תורה ויראת שמים : פרי וגו' · וכי מהראוי שהמקום ב"ה ישים לו פרי ר"ל וכי ראוי הוא להשפעה בתמיה : כרוב · הלא כפי מרבית פריו והשפעתו כן הרבה לעשות מזבחות לעכו"ם וכפי מרבית הטובה הבאה לארצו עשו מזבחות טובות ויפות : (ב) חלק לבם . נחלק לבם ונפרד מן המקום ברוך הוא לכן עתה בזמן קרוב יהיו שממה : הוא יערוף . ר"ל המקום ברוך הוא יספיק ביד האויב להשחית מזבחותם ולעשוק מצבותם : (ג) כי עתה · בזמן שיבא האויב יאמרו הנה אין המלך מועיל לנו ללחום מול האויב כי הואיל ולא יראנו את ה' אם כן מה יוכל המלך לעשות לנו אם אין לנו יראת אלהים כי יראת ה' ויראת המלך קשורה יחד : (ד) דברו דברים . המה מדברים דברים העולה על לבבם מבלי הבחנה ונשבעין לשוא וכורתין ברית לעכו"ם : ופרח · לכן יפרח עליהם משפט גמול כמו עשב הראש המר הפורח מהר על תלמי שדה : (ה) לעגלות · בעבור עגלות בית און שנלקחו בשבי יפחדו השוכנים בשמרון בלידה

ו גַּם־אוֹתוֹ לְאַשּׁוּר יוּבָל מִנְחָה לְמֶלֶךְ יָרֵב בָּשְׁנָה אֶפְרַיִם יִקָּח וְיֵבוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מֵעֲצָתוֹ׃ ז נִדְמֶה שֹׁמְרוֹן מַלְכָּהּ כְּקֶצֶף עַל־פְּנֵי־מָיִם׃ ח וְנִשְׁמְדוּ בָּמוֹת אָוֶן חַטַּאת יִשְׂרָאֵל קוֹץ וְדַרְדַּר יַעֲלֶה עַל־מִזְבְּחוֹתָם וְאָמְרוּ לֶהָרִים כַּסּוּנוּ וְלַגְּבָעוֹת נִפְלוּ עָלֵינוּ׃ ט מִימֵי הַגִּבְעָה חָטָאתָ יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמָדוּ לֹא־תַשִּׂיגֵם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה עַל־בְּנֵי עַלְוָה׃ י בְּאַוָּתִי וְאֶסֳּרֵם וְאֻסְּפוּ עֲלֵיהֶם עַמִּים בְּאָסְרָם לִשְׁתֵּי עֹינֹתָם׃ יא וְאֶפְרַיִם עֶגְלָה מְלֻמָּדָה אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ וַאֲנִי עָבַרְתִּי עַל־טוּב

ד' מ"ל כס' · כ"ט ל' · ג' · ב'מ"ל · ל' וחד ונדמה · ל' · ה' · ל' וחד וקוץ ודרדר · ל' · ל' וחד ונפלו · ל' · ג' · ל' · ל' · ב' · עונותם ק' · ה' · ב' · ב' חד חבר כעפר לדש

ו אף יתיה לאתור יובלון קורבנא למלכא דייתי לאתפרעא להון נביא אמר להון בהתא דבית אפרים יקבלון ויבהתון דבית ישראל ממלכי עצתהון : ז בהתת שמרון במלכה כרותחא על אפי מיא : ח ויצדין במת בית אל חובי ישראל גרמו להון דיגלון כובין ואטדין יסקון על אגוריהון כען איתי עליהון עקא דמותא דיהון דמן כאלו טוריא חפן להון ורמתא נפלו עליהון : ט מיומי גבעתא חטיתון בית ישראל תמן קמו מרדו במימרי למנאה עליהון מלכא ואף לא זכיאו דתתקים להון מלכותא בגבעתא תמן אתו עליהון עבדי קרבא לקטלא אבהן עם בנין סליקו : י במימרי איתיתי עליהון יסורין וכנשית עליהון עממיא ושליטו בהון כמיסר פדנא על תרתין עינוהי : יא כנשתא דישראל דמיא לעגלתא דמלפין לה למירדי ולא אלפא רחמא להלכא ברעות נפשה ואנא פרקית יתהון משעבוד

ג' וסימ' אבל תירוש אמללה גפן · אמללה ארץ החפיר · לעגלות בית און יגורו : קוץ ודרדר ל' יעלה על מזבחותם · וקוץ ודרדר ל' תצמיח לך · נפלו ל' בחירק הנו"ן ולגבעות נפלו עלינו וחד ונפלו : עלוה ג'

רשי

יגורו · יראו יתמנו שכיניו שבשומרון למה כי אבל עליו עמו וכמריו אשר עליו יגילו תמיד עתה יאבלו על כבודו כי גלה : (ו) גם אותו לאשור יובל · זה היה בשנת שתים עשרה לאחז ויער ה' את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי (ד"ה א ה) וגומר ונטל עגלי הזהב אשר בבית אל והלך לו לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל : מנחה למלך ירב סנחריב : בשנה אפרים יקח . בשת יקח לו ירבעם שהוא משבט אפרים שהעמיד לו עגל זה לאלוה : ויבוש ישראל · מאותו עצה שנועצו לעשותם כמו שנאמר (מלכים א יב) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב : (ז) נדמה · נשתתק מלך שומרון והרי הוא כקצף שעל פני המים שהוא אוסקמ"א בלע"ז : (ח) במות און · במות בית אל : קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם · שגלו עובדיהן ואין עוד פונה להם : ואמרו · ישראל : להרים כסונו · שלא יראונו אויבינו בבשתנו : (ט) מימי הגבעה חטאת ישראל . חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר כמו עשת באת אזלת יד מימי גבעת בנימין חטאת ישראל לפי שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי עתניאל בן קנז שהיה ראשון לשופטים בימי כושן רשעתים ובימיו היה פסל מיכה וכל זה מצינו בסדר עולם : שם עמדו . באותה מדה אחזו להם מאז : לא תשיגם בגבעה מלחמה וגומר · ולפי שהיה עון עכו"ם בידיהם ולא הקפידו עליו לכך לא הצליחה ידם במלחמת הגבעה על בני בנימין וקראם בני עלוה בני גאוה שעשו עצמם עליונים ולא שמעו בקול אחיהם לתת את בני הגבעה ויונתן תרגם על שאלו להם מלך והמליכו את שאול ואינו מתיישב לי אחר לשון העברית וגם אחרי חיבור הפרשה נופל על ל' הראשון : (י) באותי ואסרם · לפי רצוני תמיד יסרתים משופט לשופט ומסרתים ביד שוסיהם : ואספו עליהם עמים באסרם לשתי עונותם · לפי שדימה אותם לעגלה כמו שנאמר אחריו אפרים עגלה מלומדה לכך דימה יסוריהם לפרה שמייגעין אותה בחרישה ואסרום בעול המחרישה וסימלוני העול נוקבים ויורדים א' מכאן וא' מכאן אצל שני עיני השור וכן ת"י כמיסר פדנא על תרתין עינוהי פדנא צמד בקר : (יא) ואפרים עגלה מלומדה · פירפיינס"א בלע"ז עשויה חבורות חבורות במלמד

אבן עזרא

כי . הטעם כפול : (ו) גם · עגל שומרון : לאשור יובל · כי הוא זהב : בשנה . בתוספות הנו"ן כמו שבענה בנים : (ז) נדמה · ישרת בעבור אחר וכן הוא נדמה שומרון נדמה מלכה : כקצף · כמו ותאנתי לקצפה : (ח) ונשמדו · במות הבעלים בסוף העגלים : ואמרו . אמר רבי משה כי אמרו דרך משל בעבור המזבחות כדרך כי הוא שמעה והטעם שלא יראו עוד ויפת אמר ויאמרו עובדיהם מרוב צרתם : (ט) מימי · יותר כמו מזקנים אתבונן מאויבי תחכמני ופירש שם עמדו על חטאי דורו כאילו עמדו עם בני בנימין הם בני עלו' כמו עולה והיתה לזעוה והיה כן זועה והיום לא יפחדו שתשיגם מלחמה כאשר השיגה את בני בנימין מהשבטים וזה הכתב כמו כריח שדה שטעמו ראה ריח בני אשר ברכו ה' כריח שדה : (י) באותי ואסרם · מגזרת מוסר והיו"ד מובלע בדגשות עי"ן הפועל כדרך בשרש אנך בשמן כי אנך מים ופירש ואספו עליהם איך איסרם על ידי עמים שיתאספו עליהם ואסרם כמו יאסרו קשורים : לשתי עונותם . כמו כבאני מענה האריכו למעניתם · וטעם שתים בעבור יהודה ואפרים : (יא) ואפרים · אני למדתיו מתחילה לסבול עול מצותי : ואני עברתי · החוק על כל תורש שהסיבותי לצוארה והרכבתי

רדק

אותו כן לגנאי ולא זכר דן כי עיקר עבודתם היה בבית און כאלו היה שניהם שם אמר על עגלות בית און שתבטל עבודתם כשישברו אותם וגו': יגורו שכן שמרון · יפחדו השוכנים בשמרון , וזכר שמרון אף על פי שהעגלים לא היו שם ולפי שהיתה שמרון ראש מלכות למלכי ישראל והם היו המחזיקים בעבודת העגלים ואמר כשתחרב בית אל ולא הגלום העגלים יפחדו השוכנים בשמרון על עצמם כי כל א"י נלכדה קודם שמרון שצר עליה מלך אשור ג' שנים : כי אבל עליו עמו . על העגל אשר בבית אל יאבלו עליו עמו העובדים אותו : וכמריו עליו יגילו · כמריו הם כהניו המקריבים עבודתו שהיו מתחילה ששים ושמחים עליו עתה יאבלו בגלות כבודו ממנו והוא יקר עבודתו כשישבר אותו לעיניהם הנה גלה כבודו ממנו : (ו) גם אותו לאשור יובל . רבוי על כבודו שזכר אמר כי הנה במקומו גלה כבודו ממנו כשישברוהו גם גוף העגל והוא הזהב שבו אחר שנשברה צורתו יוליכו אותו לאשור לשאת אותו : מנחה למלך ירב · והוא מלך אשור שנקרא שמו ירב : בשנה אפרים יקח · אז יקח בשת אפרים ויבוש ישראל מעצתו שנועץ ירבעם שהיה משבט אפרים עמהם לעשות העגלים אז יבושו מעצתם : בשנה . כמו בושה והנו"ן נוספת : יובל · כמו יובל שי ענין הולכה והובלה , ורבי' סעדיה ז"ל פי' גם אותו לרבות על העגל שכבר נגלה תחלה ויו"ת למלך ירב למלכא דייתי לאתפרעא להון ר"ל למלך אשור שיריב אותם : (ז) נדמה שמרון מלכה · נדמה נפעל עומד כי הוא בסגול והוא ענין כריתה כמו שפירשנו על נדמה עמי אמר נכרת בשמרון מלכה שעמד כמה ימים במצור ולא היה יכול להנצל מיד מלך אשור והלך בגולה קל מהרה : כקצף על פני מים · וקצף קליפת העץ כמו ותאנתי לקצפה וי"ת כרותחא על אפי מיא בלע"ז אשקומ"ה : (ח) ונשמדו במות און . ר"ל בית און וכן ת"י ויצדין במות בית אל : חטאת ישראל · שהם חטאת ישראל : קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם . על מזבחות ישראל שיחרבו יעלו קוצים : ואמרו להרים כסונו · יאמרו ישראל כסונו מרוב צרה וצוקה שתבואם ישאלו שיפלו ההרים והגבעות עליהם ויכסום שיהיו נקברים תחתיהם ולא יסבלו הצרות ההם : (ט) מימי הגבעה חטאת ישראל. שמסרו עצמם שבט בנימין להחזיק בדבר נבלה גם שאר השבטים שנענשו על שהיו ביניהם עובדי עכו"ם : שם עמדו · ידמה כי שם עמדו הפושעים האלה אשר בדור הזה שהם מחזיקים ברשע ולא ישובו למוטב וכן אמר למעלה העמיקו שחתו כימי הגבעה לא תשיגם והלא חושבים בלבם שלא תשיגם מלחמה כמו שהשיגה אותם הפושעים בגבעה כשבאו ישראל אל אותם בני עולה והם בני בנימין כי כלו בעונם כן יכלו אלו בעונם ותשיגם חרב האויב לא יחשבו שלא תשיגם : עלוה . כמו הפוך עולה וכן זועה זעוה כבש כשב שמלה שלמה והדומים להם ויונתן פי' מימי הגבעה כששאלו להם מלך והוא היה משבט בנימין ומאז התלו למרוד באל ית' ואינו מיושב הפסוק על פירושו : ( ) באותי ואסרם · ברצוני ובתאותי שאיסרם כיון שאינם מקבלים מוסר ממנו ע"י הנביאים שמוכיחים אותם בשמי איסרם ע"י עמים שיאספו עליהם : באסרם לשתי עונותם · כמו שאוסרים השוורים לחרוש : עונותם . כמו מעניתם והם תרישות השדה הנקראות גדודים ותלי העפר מזה ומזה נקראו תלמים והנה דמה יהודה ואפרים לשתי פרות חורשות ואמרתי שיחרשו טוב וחרשו רע והם אסרו עצמם זה בזה והתחברו זה לזה לעשות הרע בעיני השם ואסרם לשתי עונותם היה כשנתחתן יהושפט עם אחאב מלך ישראל ועבר יהורם בנו הרע בעיני ה' והלך בדרכי מלך ישראל ובימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וכן עשה אחזיה בנו : ואסרם . שרשו יסר מן הקל וכן יוסר לך · ודגש הסמ"ך לתפארת הקריאה לחסרון היו"ד פ"ה הפעל כמו אלך מים על למא ובמקבית ינקרו : עינותם . כתיב ביו"ד אחרי העי"ן וקרי בוי"ו שהאותיות אהו"י מתחלפות וי"ת במימרי אייתי עליהון וגו' : (יא) ואפרים עגלה מלומדה · למעלה המשילם לפרה שאמר כי כפרה סוררה סרר ישראל ועתה קרא עגלה

מצודת דוד

באמרם אם לא הגיעו על עצמן איך יגינו עלינו : כי אבל עליו . על העגל יתאבלו עמו שהאמינו בו וגם הכומרים שהיו שמחים עליו הנה עתה יתאבלו על כבודו כי גלה ממנו כי כשלוקח בשבי איה כבודו : (ו) גם אותו . כמו שיובא העם בשבי כן יובא גם העגל בשבי לאשור להיות למנחה אל המלך : בשנה . אז יקבל אפרים בושת על מה שעבדו ללא אלוה : ויבוש וגומר · כפל הדבר במ"ש : מעצתו . שייעצו לעשות העגלים : (ז) נדמה שומרון מלכה · המלך אשר בשומרון נדמה הוא כקצף הם האבעבועות שעל פני המים שעולה למעלה ויתמיד זמן מועט כן המלך לא יתמיד במלכותו כ"א מעט זמן : (ח) ונשמדו . ואז ישמדו הבמות שבבית און שהם היו חטאת ישראל : קוץ ודרדר · כי לא יבוא מי שם ויהיו שממה : ואמרו להרים כסונו · למען לא יראה מי בבשתם : (ט) מימי הגבעה. ר"ל עון זה היה בידם מימי פלגש בגבעה כי גם אז היה בידם פסל מיכה : שם עמדו · במעלה זה עמדו אז : לא תשגם · לכן לא תשיג אותם בגבעה נצחון מלחמה כשנלחמו על בני עולה הם בני בנימין שחזקו ידי עוברי עבירה : (י) באותי ואסרם · ברצוני לייסרם וגם אייסרם

מצודת ציון

(ו) יובל · יובא כמו יובל שי (ישעיה יח) : ירב . הוא אשור וכן אל מלך ירב (לעיל ה) : בשנה · מלשון בושת : (ז) נדמה . מל' דמיון והשואה : כקצף . ת"י כרותחא והם כעין אבעבועות ועל כ: באים ע"י מהירו' השפיכה מכלי אל כלי ונרא' כאלו השוטף מתקצף לזה קרוי בל' קצף : (ח) ונשמדו · ענין אבדון : ודרדר . מין קוצים וכן וקוץ ודרדר (בראשית ג) : (ט) עלוה . הוא הפך מן עולה וכמו כבש כשב : (י) באותי · מל' תאוה ורצון : ואסרם . מל' יסורין : באסרם · ענין קשירה : עונותם . כמו מעניתם והוא הקו שיחרוש החורש באורך השדה וחוזר ועושה אחר כמוהו וכן עד כלות השדה כמו האריכו למעניתם (תהלים קכט) : (יא) מלמדה · ענין הרגל כמו וילמד לטרף טרף

אבן עזרא

והרכבתי אפרים עם יהודה יחרש: יעקב. יעקב כולו השדה שלו דרך משל על התורה והמצוות זרעו וקצרו הוא התגמול נירו להסיר הקוצים לשכל הנתיב ועת תדרשו השם לרוות הזרע אז יבא מלקוש: (יב) ויורה צדק לכם. כמו יורה ומלקוש וכל המפרשים אומרים בקשו אתם תורתי והוא יבא ויורה אתכם: (יג) חרשתם. וכל זה עשיתם שלא שכלתם עולי כי בטחתם בגבוריכם ובעבור זה: (יד) וקאם. כשוד שלמן. אולי הוא שלמנאסר: בבית ארבאל. שם מקום: רטשה. שם דבר אם על בנים ולהיותו מגזרת אורב אין טעם לו: (טו) ככה. ביתאל שם העגל שהוא ככה הרע מכל רעתם כי רוב מלכי ישראל לא סרו מחטאת ירבעם ונשם

רשי

במלמד הבקר שקורין דישגולמיי"ן בלע"ז כלומר הרבה יסורין הבאתי עליה ופרי היא לא נכנעה ותמיד אוהבת לדוש בתבואה מקום מאכל ושמן ולא נכנעה להיות חורשת כלומר לא נכנעו לתורה אלא אחר שרירות לבם: אוהבתי. יו"ד יתירה כמו (בראשית לא) גנובתי יום: ואני עברתי על טוב צוארה. לפיכך אני מביא עליהם מלכים שירכבו את כתם: ארכיב אפרים יחרוש יהודה וגו' אם תרצו שארכיב אפרים על עכו"ם יחרוש יהודה וישדד לו (יעקב) לעצמו חרישה של מע"ם כמו שהוא מפרש ואומר נירו לכם ניר וגומר: (יב) זרעו לכם לצדקה. אבל אתם חרשתם רשע וגומ' לפיכך וקם שאון בעמך נירו לכם ניר. עסקו בתורה ומשם תלמדו ללכת בדרך טובה להתגבר על יצר הרע כזה שהוא נר את השדה להפוך שרשי העשבים המכחישים בתבואה מימות החמה כמה ימים לפני הזרע ועת הקבצו לדרוש את ה' לתלמוד תורה: עד יבא ויורה צדק לכם. כשתהיו יגעים בה הוא יבין אתכם להודיעכם לפנותיה בצדק. ד"א נירו לכם ניר עשו מעשים טובים קודם שיבא עליכם הלחץ וזה יגרום לכם שתתקבל תפילתכם בעת הצורך ואז יהיה עת רצוי לכם לדרוש הקדוש ברוך הוא בכל צרכיכם כי אז תשמע לצעקתכם ויורה צדק לכם וימטיר צדקה לכם כמו ירה בים (שמות טו) (יג) אכלתם פרי כחש. איתקבלתון תושלמת עובדיכון: (יד) וקאם שאון. קול ענות נוסו עסו. כשד שלמן בית ארבאל. כבוזזים הבאים על עם יושב בשלום פתאום על ידי מארב שלא נזהרו בם לברוח מפניהם ושודדים את הכל: בית ארבאל. יונתן תרגמו בית מארב ואל"ף ולמ"ד יתירה בו כמו יזרעאל שאינו שם עיר כגון (לעיל ב) יענו את יזרעאל וקראו בלשון שם גוף כאן קרא אותו כמין שם עיר וכן חיברו מנחם אבל דונש פותרו שם מקום: רוטשה. נבקעה וכן נערים תרטשנה (ישעיה ג) ועולליהם ירוטשו (שם) ל"א רוטשה עזובה כמו נוטשה: (טו) ככה עשה לכם בית אל. כל הפורענות הזה גרם לכם העגל

מקרא ותרגום

צוארה ארכיב אפרים יחרוש
יהודה ישדד־לו יעקב: יב זרעו לכם
לצדקה קצרו לפי־חסד נירו לכם
ניר ועת לדרוש את־יהוה עד־יבוא
ויורה צדק לכם: יג חרשתם־רשע
עולתה קצרתם אכלתם פרי־כחש
כי־בטחת בדרכך ברב גבוריך:
יד וקאם שאון בעמך וכל־מבצריך
יושד כשד שלמן בית ארבאל
ביום מלחמה אם על־בנים רטשה:
טו ככה עשה לכם בית־אל מפני
רעת רעתכם בשחר נדמה נדמה
מלך ישראל:

ג' מצרים אעדיתי ניר תקוף
ג' מצוריהון אשריתי בית
ישראל על תקוף ארעא
דאמוראה כבישין קדמיהון
ח' דבית יהודה אחסנית יתהון
כ"מ"ל בסיפר א' אחסנתא דקימית לאבוהון
כ' כתרי לישנ' בעגלתי יעקב: יב בית ישראל עבידו
לכון עובדין טבין הליכו
באורחא דקושטא קיימו לכון
ג' מ"ל אולפן אוריתא הא בכל עדן
ג' ומ"ל נבייא אמרין לכון תובו
לדחלתא דיי כען יתגלי וייתי
זכון לכון: יג אתעשתתון
לכון אונס רשע עבדתון
ג' אתקבלתון תושלמת
עובדיכון ארי אתרחצתא
באורחתך בסגי גברך:

יד ויקום אתרגושא בעמך וכל כרכך יתבזזון כבזת שלמא בכמנא ביומא דקרבא אם על בנין קטילת: טו כין גרמו לכון חובין דחבתון בבית אל מן קדם בישות עובדיכון בסופא בהית וארכנע מלכא דישראל:

בקרי' וסימ' אלוף עלוה אלוף יתת דאורי' · וחברו דד"ה · לא תשיגם בגבעה: אנ"ך: ישדד ג' בקרי' וסימ' תכל היום יחרוש החרש לזרוע · ואפרי' עגלה מלמדה · ישדד עמקים אחריך · קדמא וישדד: חרשתם ב' בתרי ליש' וסימ' לולא חרשתם בעגלתי · חרשתם רשע עולתה: בשחר ל' גרמה נדמה מלך ישראל ·

תולדות אהרן

זרעו לכם · סנהד' מט ב"ק יז עכו"ם ה' זוהר בראשית: עד יבא · ברכות כד: רטשה · ב"מ לט:

רדק

עגלה כי בימי נעוריה למדה האל יתברך לחרוש ולהתרישה עם הזריעה היא עשות המעשים והקצירה הוא פרי המעשים ואני למדתיה לעשות המעשים הטובים כדי לאכול טוב והיא מאנה לחרוש כלומר לעשות המעשים טובים אלא תרצה לאכול ולהנות מן הטוב אשר אני נותן לה בלי מעשה טוב שתעשה אלא בחנם תרצה לאכול וזהו שאמ' אוהבתי לדוש ולא לחרוש כדי שתאכל בשעת הדישה והנה אינה עושה מעשה לרצון בעליה אלא לרצונה ולהנאתה: אוהבתי. כמו אוהבת והיו"ד נוספת כי המלה מלעיל: ואני עברתי על טוב צוארה. כשעברתי עליה לתת עליה עול להיות צוארה שמן עשיתי שלא הכבדתי עולם כי הפרות שמכבידים עולם צוארם כחוש ור"ל במשל שלא הכביד עליהם עול המצות או פירש כשעברתי עליהם לחלוק עול המלכות ר"ל כשדברתי ביד אחיה השילוני על טוב צוארה עברתי שכל ישראל היו שלוים איש תחת גפנו ותחת תאנתו כל ימי שלמה ובעת מותו היה זה שאמרתי לחלוק המלכות: ארכיב אפרים. אמרתי להרכיב אפרים, כלומר להרכיב עליו עול מלכות ירבעם שהיה משבט אפרים וכיון שאני הרכבתי עליו העול אמרתי שיעשה רצוני ויצוה העם לעבדני ולהיות תחת רשותי ומצותי שאמרתי לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך והלכת בדרכי וגו' ובניתי לך בית נאמן וגו': יחרוש יהודה. כי כבר הרכבתי עליו העול ואין לי אלא שיחרוש כרצוני כי המלך כבר היה ביהודה ונשאר ג"כ אחר שנחלקה המלכות: ישדד לו יעקב. המשדד הוא הכותש הרגבים אחרי החורש לשוות פני האדמה ולתקנה לזריעה וכן אם ישדד עמקים אחריך ואם מלך אפרים ומלך יהודה היו חורשים כרצון האל ית' והחרישה היא אזהרת העם היה לעם לשדד והוא לתקן אזנם ולבם אל דברי האזהרה שיהיו מקבלים עליהם המצות לעשותם והיא הזריעה ואם ירבעם ורחבעם היו מזהירים העם לעשות הישר בעיני ה' היה יעקב והוא כלל ישראל משדד כלומר מכינים לבם לקבל המצות: (יב) זרעו. ואמרתי להם זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד כלומר עשו הטוב בעיני והגמול הטוב שתקחו מאתי יהיה יותר רב על מעשיכם הטובים כפי הזורע שאם שמקום לקצור כאשים או יותר לפיכך אמר בזריעה צדקה ובקצירה חסד כי החסד יותר על הצדקה ובדברי רז"ל גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנ' זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל קוצר ודאי אוכל: נירו לכם ניר, ואחר שתקצרו שובו לחרוש עוד ולזרוע כלומר לא תפסקו ממעשיכם הטובים כל ימיכם והניר הוא החרישה ות"י לחרוב חריש למיגר נירים ובדברי רז"ל נירה שנה וזרעה שנה או פירש נירו משל לעוררי הלבבות שיקבלו דברי התוכחה כמו חרישת השדה לקבל הזרע: נירו. צווי מבנין הפעיל ומשפטו הנירו ונפל ממנו ה"א כבנין כמו שהוא המנהג בצווי נחי העי"ן כמו שימו שיתו: ועת לדרוש את ה' עד יבוא ויורה צדק לכם. פירושו כתרגומו הוא בכל עידן וגו' והחכם ר' אברהם ב"ע פי' ועת תדרשו השם לרוות הזרע עד יבא מלקוש, ויורה צדק לכם, כמו יורה ומלקוש וי"מ אם תדרשו את ה' לדעת תורתו ומצותו הוא יבא ויורה אתכם צדק על דרך בא לטהר מסייעין אותו, ואאז"ל כתב קצרו לפי חסד כל מה שתקצרו בעולם הזה חסד יהיה עד יבא לעולם הבא ויורה לכם הקרן כמו שאמרו רז"ל על כמה מצות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא: (יג) חרשתם. פי' חרשתם וזרעתם כי אחר החרישה הזריעה ושניהם משל למעשה כמו שפירשנו אמר אתם עשיתם הפך מה שצויתי לכם שאמרתי זרעו לכם לצדקה ואתם חרשתם רשע לפיכך קצרתם אכלתם פרי כחש והקצירה משל לגמול ופי' פרי כחש הכחשה כי או פירש פרי כחש פרי שמכחש במקוים אותו כמו שאמר ותירוש יכחש בה: כי בטחת בדרכך ברוב גבוריך. בטחת בדרכך שהיית הולך בה והוא דרך הרשע והאמונה הרעה ובטחת ג"כ ברוב הגבורים שהיו לך מעמך או ממצרים שהיו מבקשים עזר מהם ושמת בשר זרועך ולא בטחת בי לפיכך נכשלת וכ"ף הכחת לנכח הושע בן אלה שמרד שומרון וגלו השבטים בימיו: (יד) וקאם שאון בעמיך. מפני רעתך יקום שאון בעמיך הגוים הבאים עליהם להחריבם

מצודת ציון

פרק (יחזקאל יט): אוהבתי. היו"ד יתירה וטפלה: לדוש. מלשון דישה והוא הפרדת התבואה מהקשין: ארכיב. אמר בלשון שאלה על הדבר הבוש ממעל: ישדד. ענין כתישת הרגבים לכסות הזרעים ממעל וכן יפתח וישדד אדמתו (ישעיה כח): (יב) לפי. לשיעור: נירו. ענין חרישה כמו ניר ראשים (משלי יג): ויורה. ענין השלכה כמו ירה בים (שמות טו): (יג) עולתה. מלשון עולה: כחש. שקר: (יד) וקאם. מל' קימה: שאון. המיית מלחמה: יושד. מלשון שדידה ועושק: שלמן. שם אדם: בית ארבאל. שם משפחה: רטשה. ענין בקיעה כמו ועולליהם ירטשו (ישעיה יג): (טו) בשחר. בבקר: נדמה. ענין כריתה ואבדון כמו ער מואב נדמה (שם טו):

תרגלתי

מצודת דוד

אייסרם באמת: ואספו. עובדי כוכבים רבים יתאספו לבוא עליהם למלחמה: באסרם. בעת אאסור אותם לשתי מעינות המחרישה לחרוש שאינן יחד לא כדרך החורשים אחת אחת ר"ל כשאביא עליהם רעה כפולה ומרובה: (יא) ואפרים. הנה אפרים הוא כעגלה שמרגילין אותה לעבודתה למשוך בעול ולחרוש והיא אוהבת לדוש למען תאכל מן הדיש ר"ל אני למדתים התורה והמצות והם חפצים בקבול השכר מבלי עשות המעשה: ואני עברתי. העברתי ידי: על טוב צוארה. ר"ל חפשתי צוארה וראיתי שהיא טובה ושמנה וראויה לשום העול עליה ר"ל ראיתי שראוי הוא לקבל עליו עול התורה והמצוה: ארכיב אפרים. לכן הרכבתי עול התורה על אפרים וגם יהודה יחרוש ר"ל יעסוק במצות: ישדד לו יעקב. כל ישראל בכללו יכתת הרגבים לכסות הזרעים בעבורו למען יאכל פריה ר"ל יקיימו המצות לטובתן למען יקבלו שכר: (יב) זרעו לכם לצדקה. לטובתכם זרעו את הצדקה למען תקצרו תבואתה לפי החסד שאני עושה ר"ל עשו צדקה ותקבלו גמול בחסדי כי גמול מעשה הטוב גם הוא לחסד תחשב וכמ"ש מי הקדימני ואשלם (איוב מא): נירו לכם ניר. ר"ל הסירו מלבבכם דעות נפסדות וכוזבות כמו שהחורש יחרוש שדהו להמית שרשי העשבים הרעים לבל יכחישו את הזרע הנזרע: ועת לדרוש. וקבעו עתים לדרוש את ה' לא באקראי: עד יבא. ר"ל כן עשו עד אשר יבא המקום ב"ה וישליך לכם צדק מן השמים כי לא יקופח שכרכם: (יג) חרשתם רשע. ר"ל הנה לא כן עשיתם כי חרשתם רשע וגומר ר"ל חשבתם לעשות רשע וכן עשיתם אותם וככה היה הגמול: פרי כחש. גמול מעשה השקר: בדרכך. במה שהיית הולך למצרים ולאשור לבקש עזרה הנה בזה בטחת ברוב גבוריך ולזה לא חשבת על אזהרותי: (יד) וקאם. לכן יקום בעמך קול שאון מלחמה וכל מבצריך יושד

רשי

העגל שבבית אל: רעת רעתכם. רעות רשעכם עבירות וזנונכם: בשחר נדמה נדמה. נרדם כאילו בלילה כלומר אין בו כח ולמה כל זאת כי בהיות ישראל נער ואוהבהו מגוער מכל טוב: (א) וממצרים קראתי לבני. ע"י נביאי להדבק בתורתי והם מה עשו: (ב) קראו להם כן הלכו מפניהם · כל מה שהנביאים קוראים ללמדם דרך הטובה כן הם הפכו עורף לברוח מפניהם: לבעלים יזבחו. דרך המקרא לדבר כן כמו כרובם כן חטאו לי (לעיל ד) וכאשר יענו אותו כן ירבה (שמות א): (ג) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם וגומר · שלחתי לפניהם מנהיג המרגילם בנחת: קחם על זרועותיו · זה משה שנאמר בו (במדבר יא) כאשר ישא האומן את היונק: תרגלתי. כמו הרגלתי ואין לו דמיון: ולא ידעו כי רפאתים · יודעין היו אלא שדשו בעקב עשו עצמם כלא יודעים ואגדה במדרש רבי תנחומא דרשו כלפי בני יוסף כשהביאם לפני יעקב לברכם ראה יעקב רשעים עתידים לצאת מאפרים ירבעם ואחאב ונסתלקה ממנו רוה"ק ויאמר מי אלה (בראשית מח) בקש יוסף רחמים ושרתה רוח הקודש על יעקב וברכם וזהו ואנכי תרגלתי רוחי על יעקב לערוך אפרים ולקחם על זרועותיו: (ד) בחבלי אדם הייתי מושכם תמיד בחבלים רכים אשר ימשוך בהם אדם את בנו כלומר במשיכת רחמים וכן תרגום יונתן: ואהי להם כמרימי עול על לחיהם · כאיכרים הטובים המרימים עול בידיהם ע"י לווחים להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליהן (נ"א שמ"א) כמרימי עול על לחיהם כאכרים המרימים עול מעל צואר השור ע"י שמאריכין את הכלונס שהעול נתן בראשו להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל צרה להקל מעליהם כן תרגם יונתן כאיכרא טבא ומוריך בלחיאתהון: ועל לחיהם. לשון לחי של מבוי: ואט אליו אוכיל. הטיתי לו כח להכיל עול היסורין ויונתן תרגם על שם שסיפק להם מזונות במדבר: (ה) לא ישוב אל ארץ מצרים · הבטחתיו לא תוסיפו לראותם עוד וגומר (שמות יד) ומה הועיל הרי על כרחו אשור הוא מלכו הרי חטאו וגרמו להם להיות

אבן עזרא

וטעם בשחר כי יוסרו בלילה ובשחר יכרת מלכם: (א) כי נער · זהו מלומדה ממני כי מהייתו נער והטעם בצאתו ממצרים אז החילותי ליסרו בעבור שאהבתיו: (ב) קראו · הטעם ממצרים קראתי לבני לעבדני והם עתה קראו להם לבעלים וכאשר קראו להם לבעלי' כן הלכו ונדדו מארצם מפניה' וי"א קראו להם נביאי והם הלכו אחורני': (ג) ואנכי תרגלתי · תי"ו תרגלתי תחת ה"א ואין כמוהו במקרא והטעם הרגלתיו ללכת על רגליו כאשר יורגל הנער שיוקח על זרועותיו וזהו כדרך רפואה לחזק הנער עד שיוכל ללכת ובעבור שדמה ישראל לעגלה מלומדה אמר בחבלי אדם בעבותות אמשכם בעבותות אהבה לא כמו העבותו' המושכות בצואר העגל החורשת: (ד) ואהיה להם. כאנשי' המרימי' עול העגלה להרים העול שהוא על לחיה רגע אחר רגע: ואט · כמו אטה ומלת אוכיל שם דבר כמו אכל בכסף והייתי מטה אליו אוכל ורבי מריטס אמר כי אוכיל ראוי להיותו אאכיל כמו ויוסף עוד דוד את כל בחור ישראל ופירש ואט כמשמעו שהייתי מאכיל אם: (ה) לא ישוב · ואשור שם מלכו כאשר הזכרתי ושמו להם ראש אחד: כי מאנו לשוב. אלו ההולכים למצרים לשוב אל ארצם: ואלה

הושע יא

יא א כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי: ב קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִלִים יְקַטֵּרוּן: ג וְאָנֹכִי תִרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל־זְרוֹעֹתָיו וְלֹא יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים: ד בְּחַבְלֵי אָדָם אֶמְשְׁכֵם בַּעֲבֹתוֹת אַהֲבָה וָאֶהְיֶה לָהֶם כִּמְרִימֵי עֹל עַל לְחֵיהֶם וְאַט אֵלָיו אוֹכִיל: ה לֹא יָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאַשּׁוּר הוּא מַלְכּוֹ

א אֲרֵי רַבֵי הֲוָה יִשְׂרָאֵל וְרְחִימְתֵּיהּ וּמִמִּצְרַיִם קְרִיתִי לְהוֹן בְּנִין: ב שְׁלָחִית נְבִיַי לְאַלָּפָא לְהוֹן וְאִינוּן טָעוּ מְקַבֵּיל אַפֵּיהוֹן לְטַעֲוָתָא מְדַבְּחִין וְלְצַלְמָנַיָא מְסַקִין בּוּסְמִין: ג וַאֲנָא בְמַלְאָךְ שְׁלִיחַ מִן קֳדָמַי דַבָּרִית בְּאוֹרַח תַּקְנָא לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַלְתִּינוּן כִּדְעַל דַּרְעִין וְלָא יְדָעִין דְמִן קֳדָמַי מִתְרַחֲמִין עֲלֵיהוֹן: ד בְּמִגְדַת בְּנִין רְחִימִין נְגַדְתִּינוּן בְּתִקוֹף רַחֲמָא וַהֲוָה מֵימְרִי לְהוֹן כְּאִכְּרָא טָבָא דְמֵקִיל בְּכִתְפֵּי תוֹרַיָא וּמוֹרִיךְ בִּלְחִיאָתְהוֹן וְאַף כַּד הֲווֹ בְּמַדְבְּרָא אַסְגֵּיתִי לְהוֹן טוּבָא לְמֵיכַל: ה לָא יְתוּבוּן לְאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּרַם אַתּוּרָאָה יִשְׁלוֹט בְּהוֹן

חזר כשחר נכון מוצאו: וממצרים ב' וסימ' והיה בהגיח ה': כי נער ישראל ואהבהו: ולא ידעו ג' בקריא'

תולדות אהרן בחבלי אדם. שבת סע:

רדק

להחריבם · וקאה · כתיב באל"ף והוא מקום עי"ן הפעל: שאון כמו ושאון לאומים כשאון מים כבירים ענין המון עם: בעמיך. כתיב ביו"ד והוא לשון רבים ר"ל על השבטים: וכל מבצריך יושד · כל המבצרים שאתה בוטח בהם יושד כל א' מהם על יד השודד שיבא עליהם: יושד · מבנין הפעל מפעלי הכפל והדגש מורה על חסרון הכפל וכתיב בוי"ו עם הדגש: כשוד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה. שלמן אויב ידוע היה באותן הימים ששמו שלמן ובא על בית ארבאל פתאום ושדדו והפיל האם על הבנים ולא השאיר פליטה. וארבאל הוא שם אדם גדול היה בימיהם. וי"ת ויקום אתרגושא בעמך וגו', תרגם ארבאל מן וארב לו. ואדוני אבי ז"ל פירש שלמן הוא שלמנאסר מלך אשור בית ארבאל הוא שומרון בית שארב האל ית' עליו ותפשה בעונה: אם על בנים רטשה. לפי שרחמי האם על הבנים בעת שירצו להרגם תפלת עצמה עליהם: רטשה · כמו ועולליהם ירטשו ענין ההשלכה בארץ לבקעם ורז"ל פירשוהו ענין עזיבה כתרגום תשמטנה ונטשתה תרטשנה אמרו שהיו עוזבים נשיהם ובניהם והולכים להם מפני החרב והרעב ואמר רטשה רטושים מדעתם נטושים בעל כרחם: (טו) ככה עשה לכם בית אל · כל זה גרם לכם בית אל כלומר העגל שעבדתם שם: מפני רעת רעתכם. זה היה לכם מפני רעה גדולה שברעתכם והוא עבודת העגל ואמרכם אלה אלהיך ישראל: בשחר נדמה נדמה מלך ישראל. הוא הושע בן אלה וטעם בשחר פירש אדוני אבי ז"ל בתחלת מלכותו בשנת שש לו שאסרו מלך אשור ובשנה השביעית עלה על שומרון וצר עליה ג' שנים ולכדה ועוד קודם לכן מתחלת מלכותו היה עובד למלך אשור ומשיב לו מנחה שנה בשנה וי"ת בסופה בהית וגו': נדמה. ענין כריתה כמו נדמו עמי: ונדמה. מקור עם הנו"ן כמו הנגלה נגליתי: (א) כי נער ישראל ואהבהו. בעודו נער אהבתיו והוא בהיותו במצרים לפיכך אני מתרעם עליו יותר משאר האומות כי מנעורתם אהבתים והצלתים מיד אויביהם ובאשר עוברים על מצותי עלי ליסרם כאשר ייסר איש את בנו וזהו שאמר בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני ויעבדני ופי' קראתי לבני קראתי לפרעה בעבור ישראל בני או פי' קראתי לו בהיותו בני וטעם ממצרים כי מאותו העת החלי לקרוא אותו בני: (ב) קראו להם הנביאים אשר אני שולח להם קראו להם השכם והערב לשוב אל ה': כן הלכו מפניהם. כל עומת שהיו קוראים להם כן היו הולכים מפניהם ולא יקשיבו אל דבריהם ולא יניחו מעלליהם הרעים: לבעלים יזבחו לפסילין יקטרון · וכמו זה כן ירבה וכן יפרוץ: (ג) ואנכי תרגלתי לאפרים. זכר אפרים לפי שהוא עשה העגלים אמר ואיך יגמול לי זאת כי אנכי עשיתי להם כמה טובות והרגלתים לרגלים ולא הטרחתים במצותי ובעבודתי: תרגלתי · לשון הרגל והתי"ו במקום ה"א הרגלתי כן דעת המדקדקים ורבי אחי רבי משה זכרונו לברכה אמר כי הוא שם תרגלתי בפלס תפארתי ואע"פ שבאה המלה מלעיל המשקל אחד הוא ולפי שהמשילו לנער אמר עליו זה הלשון כמו שמרגילים הנער לילך מעט בלי טורח כן כשהסעתם ממסע למסע בהוליכי אותם ממצרים הסעתים מעט מעט בלי טורח הענן הולך לפניהם יומם ועמוד אש לילה: קחם על זרו-ותי · שמנהיג שנתתי להם והוא משה לקח אותם על זרועותיו כמו שאמר כאשר ישא האומן את היונק: ולא ידעו כי רפאתים. לא הכירו כי אני הרופא אותם מכל מחלה ומכל צרה כמו שאמר כי אני ה' רופאך: קחם. בחסרון פ"א הפעל והוא כמו לקחם וי"ת והגה כמלאך וגו': (ד) בחבלי אדם אמשכם · לפי שהמשיל אפרים לעגלה והעגלה מושכים אותה בחבלים אמר אני משכתי את ישראל בחבלי אדם ולא בחבל עגלה שמושכין אותה על כרחה אלא כמו אשר ימשוך אדם את חבירו לאטו שלא יכריחנו ללכת על כרחו כן משכתים לאטם וזהו בעבותות אהבה שאמר אח"כ: ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם · הייתי להם כאותם שמרחמים על העגלה שלא תהיה חורשת יותר מדי ומרימים העול מעל צוארה ותולין אותה על לחיה כדי שלא תמשוך ותנוח מיגיעה שעה או שעות ביום כן אני לא הוגעתי ישראל בתרישות' וכבר פירשנו משל החרישה והעול: ואט אליו אוכיל · ועם כל זה אעפ"י שהיה נחה מיגיעה מטים לה מאכל במקומה כן אני ישראל לא הכבדתי עולם ונתתי להם במדבר סיפוקם בלי טורח לחם ובשר וי"ת במיגרת בנין רחימין וגו': לחיהם בשקל כליהם · אוכיל שם בשקל אופיר: (ה) לא ישוב אל ארץ מצרים · לא היה להם לשוב אל ארץ מצרים לבקש עזר כי כבר אמרתי להם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כי אם בשביל אלי לא צריכים לעזר מצרים: ואשור הוא מלכו · ועל כרחו אשור הוא מולך עליו ועובד אותו ושולח לו מנחה בכל שנה ושנה וכל זה למה כי מאנו לשוב כלומר לשוב אלי כי אם היו שבים אלי לא היו מלכי האומות מושלים עליהם אבל הם היו

מצודת דוד

יושד ע"י שודדים: כשד וגומר. באותן הימים היה א' נקרא שלמן ובא על בית ארבאל ושדד אותם ובקע האם סמוך לבנים לעיניהם ואמר שכמו כן יושדדו גם המה. (טו) ככה. הדבר הזה עשה לכם בית אל מפני רעת העגל העומדת בה שהיא רעתכם אשר הורגלתם בה מאז כי עוד במדבר עשיתם את העגל: בשחר. ר"ל בתחלת מלכות הושע בן אלה בשנת שש לגלגלו נכרת מלכותו בכריתה כי אז אסרו מלך אשור כמ"ש במ"ב: יא (א) כי נער. עודו בנערותו משועבד במצרים אהבתיו: וממצרים. מעת יצא ממצרים קראתי את בני ר"ל שלחתי אליו עבדי הנביאים לקרוא לו לשוב אלי: (ב) קראו להם · כל מה שהנביאים הרבו לקרוא להם בשמי כן הרבו ללכת ולברוח מפניהם ולא אבו לשמוע אבל זבחו לעגלים: (ג) ואנכי · הלא אנכי הרגלתי את אפרים שהאומן יקחם על זרועותיו בחמלה רבה ר"ל נתתי להם מנהיג טוב להוליכם בנחת וזה משה שנאמר כי כאשר ישא האומן את היונק (במדבר י"א): ולא ידעו · אינם מסימים לב לדעת שרפאתים והצלתים בא ממני: (ד) בחבלי אדם · משכתים ללכת אחרי בחבלים רכים ונוחים שמושכים בהם בני אדם ר"ל הנהגתים בדרך חמלה: בעבותות אהבה · בחבלים עבים שמושכים בהם דרך אהבה והוא כפל ענין במ"ש: ואהיה להם · הנהגתים ברחמנות כמו החורשים הרחמנים המרימים העול מעל לחיי הבהמה להקל ממנה כובד משא העול: ואט עליו אוכיל · כהחורשים הרחמנים המטים אוכל לפי הבהמה בעת שחורשת ר"ל הקלתי עולם והספקתי די צרכם: (ה) לא ישוב · לא היה להם להשיב אל ארץ מצרים לבקש מהם עזרה · ואשור וגומר. ר"ל וכי אשור הוא מלכו ללחום מלחמתו אשר מאנו לשוב אלי ולבקש עזרה ממני וסמכו על אשור כאלו היה מלכו ומבקש טובתו

מצודת ציון

(ג) תרגלתי · כמו הרגלתי: (ד) כמרימי. מלשון הרמה: לחיהם · מל' לחי: ואט. מל' הטייה: אוכיל

כִּי מֵאֲנוּ לָשׁוּב : ו וְחָלָה חֶרֶב בְּעָרָיו
וְכִלְּתָה בַדָּיו וְאָכָלָה מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם :
ז וְעַמִּי תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל
יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם : ח אֵיךְ
אֶתֶּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ
אֶתֶּנְךָ כְאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבֹאיִם
נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי :
ט לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב
לְשַׁחֵת אֶפְרָיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־
אִישׁ בְּקִרְבְּךָ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא בְּעִיר :
י אַחֲרֵי יְהוָה יֵלְכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־
הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים מִיָּם :
יא יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם וּכְיוֹנָה

ה' ס"פ בטעם · ב' חד חסר וחד מ"ל · ל' · ב' · ב' וכפסוק · ל' · ב' : ל' · ו' פסוקים דמיין · ב' · ב' ר"פ · ל'

אֲרֵי מְסָרְבִין לְמֵיתַב : ו וְתָחוּל
חַרְבָּא בְּקִרְווֹהִי וְתִקְטִיל
גִּבָּרוֹהִי וּתְשֵׁיצֵי בְּרַבְרְבוֹהִי
מִמַּלְכֵי עֲצַתְהוֹן : ז וְעַמִּי
פְּלִיגִין לְמֵיתַב לְאוֹרַיְתִי
וּבִמְרוֹעָא קַשְׁיָא יִתְעַרְעוּן
כַּחֲדָא לָא יְהָכוּן בְּקוֹמָא
זְקִיפָא : ח אֵיכְדֵין אֶמְסְרִינָךְ
אֶפְרַיִם אֲשֵׁיצִינָךְ יִשְׂרָאֵל
אֵיכְדֵין אֲעַבְּדִינָךְ כְּאַדְמָה
אֲשַׁוֵּינָךְ כִּצְבוֹיִים מִתְעָרַע
מֵימַר קְיָמִי לְקַבְלִי כַּחֲדָא
אִתְגּוֹלְלוּ רַחֲמָי : ט לָא אֶעְבֵּיד
תְּקוֹף רוּגְזִי וְלָא יְתוּב מֵימְרִי
לְחַבָּלָא בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲרֵי
אֱלָהָא אֲנָא מֵימְרִי לְעָלְמָא
קַיָּם וְלֵית עוֹבָדַי כְּעוֹבָדֵי
בִּסְרָא דְּדָיְרִין עַל אַרְעָא כֵּן גְּזָרִית בְּמֵימְרִי דְּבֵינֵיכוֹן שְׁכִנְתִּי קַדִּישָׁא וְלָא אַחְלֵיף
בְּקַרְתָּא אוֹחֲרֵי עוֹד יְרוּשְׁלֵם : י בָּתַר פּוּלְחָנָא דַּייָ יְהָכוּן מֵימְרֵיהּ כְּאַרְיָא דְּמַכְלֵי אֲרֵי
הוּא יַכְלֵי וְיִתְכַּנְשׁוּן גָּלְוָתָא מִמַּעַרְבָא : יא כְּעוֹפָא דְּאָתֵי בְּגַלְיָא כֵּן יֵיתוּן דְּגָלוּ לְאַרְעָא

וסים' ואת אבשלום הלכו . ואנכי תרגלתי לאפרי' · ולא ידעו עשות נכוחה : ממועצותיהם ה' ס"פ בטעם פי' ס"פ לא ישרתותו לעולם כי אם מרכות ובה' מקומו' ישרתוהו מאיילא בתיבתו וסי' בעל בעמיו להחלו· לדרתיכם דראשי' עריסותיכם · ממועצותיהם דסיפ' · והאשתלי דבריש ד"ה · וקויתי לו · והמקצ מחברו כתיב אחד : ו' פסוקים מן ד"ד מלין ב' קדמאי לא נסיב ו' וב' בתראי נסבין ו' וסי' ואצוה את שפטיכם בעת ההיא בין בין ובין ובין · ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים אל אל ואל ואל · ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו כי כי וכי וכי . כי מפני חרבו' נדדו מפני מפני ומפני ומפני · בערי ההר בערי השפלה ובערי ובערי · לא אעשה חרון אפי לא לא ולא ולא · וחד פסוק חלוף ולא ולא לא לא · אשר דיבר הנבי'

תולדות אהרן בקרבך קדוש · תענית ה יא :

רשי

להיות עבדים לאשור על כי מאנו לשוב : (ו) וחלה חרב · ותנוח חרב בעריו : וכלתה בדיו ואכלה · וכלתה גבוריו ואכלם : ממועצותיהם · נקוד שני טעמים בו הפיסקא בו הסילוק לפי שהוא דיבור בפני עצמו וכן להחלו דלא יטמא בעל בעמיו (ויקרא כא) וכן לדורותיכם דשמן משחת קודש (שמות ל) : (ז) ועמי תלואים למשובתי · כשהנביאים תלמדים אותם לשוב אלי תלואים הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי : ואל על יקראוהו יחד לא ירומם · ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאים יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאות לעשותו ויש מפרש ואל על יקראוהו פגעים קשים יפגעום ואל כמו יש לאל ידי (בראשית לא) ואין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ואל שם דבר היה נקוד בצירי ויונתן תרגם במרעא קשיא יתערעון עשה אל (סא"א על) לשון קשה ולי נראה שפרשתי כהוגן : יחד לא ירומם · כחדא לא יהכון בקומא זקופא : (ח) אמגנך · אמסרך ביד אויביך כמו אשר מגן צריך (בר' יד) : נכמרו · נתחממו לשון חרמי וכן עורנו כתנור נכמרו (איכה ה) : (ט) לא אשוב . מדברי הטוב אשר אמרתי לא מאסתים ולא געלתים להיות משחית את אפרים : כי אל אנכי . המקיים דבר טובתו ואין מדמי להנחם על הטוב : בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר . אחרת כבר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלים ולא אשרה אותה עוד על עיר אחרת ויש מפרש בעיר ל' שנאה כמו (שמואל א כח) ויהי ערך : (י) כאריה ישאג · עוד ישאג להם כאריה שילאו מן הגליות וילכו אחריו : ויחרדו בנים מים :

אבן עזרא

(ו) וחלה · כמו יחולו על ראש יואב ולא חלו בהם ידים ידי האויבים : וכלתה בדיו . סעיפיו כמו ותעש בדים וזאת הרעה באה להם ממועצותיהם : (ז) ועמי תלואים · באל"ף כמו אשר תלאוס ויו"ד למשובתי אינו סימן הפועל כמו ושימתים בבית תפלתי אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך כי משובה לעולם לגנאי והנה הטעם שהם עושים דרך משובה עמי כאדם תלוי באויר אינו עולה למעלה ואינו יורד למטה : ואל על : כמו נאם הגבר הוקם על שהוא תואר כמו עליון והנה פירושו ואל עליון יקראוהו הקוראים והם נביאי השם וכולם על דרך אחד לא ירימו ראש : (ח) איך . אמגנך · כמו אתנך כמו אשר מגן צריך עטרת תפארת תמגנך אתן לך כמו כי ארך הגנב נתתי : נכמרו · יקדו ונגרכו כמו עורינו כתנור נכמרו : נחומי · מגזרת וינחם ה' ודברה תורה כנגד בני אדם : (ט) לא . אל · שאוכל לסבול הכעס ועוד כי בקרבך לבדך הייתי קדוש . כי אל אנכי ולא איש · ולא אבוא בעיר · על דרך ישב אלהים את האדם והגאון אמר לא אבוא בעיר אחרת רק בירושלים לבדה : (י) אחרי · אם ישובו ללכת אחרי השם כמו אחרי ה' אלהיכם תלכו אזה ישאג כאריה ויחרדו בנים הם ישראל שהלכו אל מערב שהיא מצרים כי כן הוא מערבית דרומית וככה אשור : (יא) וטעם יחרדו כצפור שהצפור

רדק

היו מושלים על האומות כמו שהיו עושים בימי דוד ושלמה כשהיו עושים רצוני וכן הבטחתים ומשלת בגוי' רבים וכך לא ימשולו : (ו) וחלה חרב : תחול ותנוח כמו יחולו על ראש יואב : וכלת' בדיו ואכלה · פי' בדיו ענפיו והוא משל לכפרים כי כפר זה. בעריו והכפרים לערים כמו הענפים לאילן וכן יקראו בנות שהם לעיר כמו בנות לאה ות"י ותחול חרבא וגו' : ממועצותיהם · פי' וכל זה יבא להם מעצתם הרע שעזבו עבודתי לעבוד אלהים אחרים : (ז) ועמי תלואים למשובתי · החיר"ק תחת האל"ף והוא במקום ה"א למ"ד הפעל כי שרשו תלה וכן והיו חייך תלואים לך אשר תלואים שמה אמר עמי תלואים בין הצרה והרוחה פעם יהיו בהרוחה וזהו למשובתי כלומר בעבור המשובה והמרד שעושים לי וי"ו'ד משובתי כיו"ד ושמחתי' בבית תפלתי ואם לא היו מורדים היו לעולם בהרוחה ואאז"ל פי' מסופקים הם במלותי מלשון רז"ל אהם תלוי אמר כי ספקה להם במלותי אע"פ שהם ידעו הבירור אך למשובתי ולמרוד כי יעשו דבר זה וכת"י ז"ל פי' למשובתי ענין תשובה אמר כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי הם תלואים אם לא לשוב ולא מלאנו תשובה כי אם לגנאי וכת"י ענין תשובה : ואל על יקראוהו · יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון ית' : יחד לא ירומם. וכלם כאחד אין בהם שישוב לאל ית' וירומם אותו ויגדלהו בלבו ובפיו והחכם רבי אברהם א"ע פי' וכולם על דרך אחד לא ירומו ראש וכן בדרך המתרגם ואאז"ל פי' ירומם בצר"י כמו בפתח אמר לא יעלה א' מהם למדרגה שתישב לעשות אליה : (ח) איך אתנך אפרים · אעפ"י שחטאת מאד לפני אני מרחם ואומר איך אתנך אפרים ביד אויב : אמגנך · אמסרך כמו אשר מגן צריך בידך . כאדמה . כי כן היית חייב להפוך ארצך כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים לפי חטאיך הרבים אלא שנהפך עלי לבי בלא להשחית הכל ולהשאיר לך פליטה : יחד נכמרו נחומי · נתגלגלו נחומי שאני ניחם על הרעה אש־ חשבתי לעשות לך ולא אעשה וכן כי נכמרו רחמיו וכת"י ואונקלוס אתגולל רחמוי וי"מ נתחממו כמו כתנור נכמרו : נחומים · שם נחים בשקל חבור לבור : כצבאים . החיר"ק תחת היו"ד והאל"ף נחה וכיה"ב במקום וי"ו המשך : (ט) לא אעשה . לא אשיב אם ישרתים בעוונם לא אשוב עוד עליהם לשחתם מכל וכל : כי אל אנכי ולא איש · כי אני ארך אפים ולא כבן אדם שלא יוכל לסבול כעסו ושוכה עם אויבו כפי חמתו וכעסו או פירושו כטעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אמר כיון שהשבעתי אבותם להטיב להם ולזרעם אחריהם לא אשוב מהשבעתי אעפ"י שהם חטאו לפני אלא איסרם ולא אשחיתם מהיות עם : בקרבך קדוש , ועוד שהשכנתי כבודי ביניהם מה שלא עשיתי לעם אחר ולא אחלל כבודי : ולא אבא בעיר · פי' הגאון רב סעדיה ז"ל ולא אבא בעיר אחרת אלא בירושלם · ועל הדרך הזה ת"י ולא אחליף בקרתא אוחרי עוד ית ירושלם והחכם ר' אברהם ן' עזרא פי' בקרבך קדוש אע"פ שלא אבא בעיר כמו שאמר שהאמנם ישב אלהים את האדם על הארץ ורז"ל פירשו ואמרו מפני דבקרבך קדוש לא אבא בעיר אלא שלא אבא בירושלים של מעלה עד שאכנס ירושלם של מטה ומי איכא ירושלם למעלה אין דכתיב ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו : (י) אחרי ה' ילכו · אע"פ שאסלק שכינתי מקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם כמו שאמר בתחלת הספר אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם : כאריה ישאג · כמו האריה שישאג שיתאספו החיות אליו כי הוא מלך החיות כן יאספו בני ישראל לקול שאגת האל י"ת כי הוא ישאג כלו' יגלה להם לישראל בגלותם ע"י נביא או אות ומופת שיגאלם : ויחרדו בנים מים . ינועו ממזרח וממערב · ואמר בנים כמו הבנים שבאים ליד האב כשקורא אותם כן יבואו אליו אל מקום המקדש שישיב שכינתו שם ואז יקראו בנים כמו שנקראו בנים אתם לה' אלהיכם : (יא) יחרדו · ענין תנועה כמו ויחרדו

מצודת ציון

אוכיל · מאכל : (ו) וחלה · תשכון כמו על ראש רשעים יחול (ירמיה כג) : וכלתה · מל' כליון : בדיו . ענפיו כמו ותעש בדים (יחזקאל יז) ור"ל גבוריו : (ז) תלואים · מלשון תלוי ומסופק : למשובתי · מלשון השבה : על · מל' עליון וכן על עולה (איוב לו) : (ח) אמגנך · ענין מסירה כמו אשר מגן צריך (בראשית יד) : כאדמה כצבואים · הן חברותיהן של סדום ועמורה : נכמרו · ענין חמום כמו עורנו כתנור נכמרו (איכה ה) וזה הלשון יאמר על החמלה : נחומי · מל' תנחומין ותרעש : (י) ויחרדו . ענין מהירות ההליכה בחפזון רב וכן ויחרדו זקני העיר לקראתו (ש"א טז) : וסושכתים

מצודת דוד

טובתו : (ו) וחלה · לכן תחול החרב בעריו ותכלה את גבוריו : ואכלה . הנה החרב תאכל את כלם מסבת מועצותיהם אשר יעצו לבקש עזר ממלכי מצרים ולא פנו אל ה' : (ז) ועמי תלואים למשובתי · עמי תלויים ומסופקים לשוב אלי וממתינים עד שאשוב אליהם תחלה להיטיב עמהם : ואל על יקראוהו . ר"ל עם כי הנביאים כולם קוראים אליו שהוא ישוב תחלה אל העליון ב"ה כי הוא רם ונשא הנה הם כולם יחד אין בהם מי שירומם אותו העליון לכבדו לשוב אליו תחלה : (ח) איך אתנך אפרים . ר"ל הנה עכ"ז רחמתי עליך ואומר איך אתנך אפרים ביד הבבליים איך אמסרך בידם איך אתנך להיות הפוכה כאדמה וכו' כאומר איך אוכל לראות באבדן עמי : נהפך עלי לבי עם כי כעסתי עליהם הנה נהפך עלי לבי לרחם אותם : יחד נכמרו נחומי · כל מדות תנחומין שיש בי לנחם על הרעה כולם יחד נתחממו ונתעוררו בלי מלוא לב הפכו : (ט) כי אל אנכי · ובכל עת ידי משלה עליהם לכן אאריך עוד אפי : ולא איש . שממהר להנקם בחושבו פן לאח"ז לא יהיה לאל ידו : בקרבך קדוש . ר"ל עוד אשרה בקרבך קדושת שכינתי ולא אבוא בעיר אחרת מערי העכו"ם : (י) אחרי ה' · ר"ל זאת אעשה להם בבוא זמן הגאולה בימי המשיח ילכו אז אחרי ה' אל ארצם : כאריה ישאג · כמו שע"י שאגת האריה מתאספים אליו כל החיות כי הוא המלך עליהם כן יתאספו כולם אחרי ה' : כי הוא ישאג . ר"ל יעורר הלבבות כאלו ישאג בקול לישראל הנקראים בנים למקום יתכנו

רשי

מים · ויתכנסון גלוותא ממערבא : (א) סבבוני . ככל בכחש ובמרמה אפרים ובית ישראל מלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם. אל מושל עוד ביראת אלהים רד כמו (במדבר כד) וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הקב"ה : (ב) רועה רוח · לשון ריע מתחבר לדברי רוח להעכו"ם ושמן שלהם למצרים מובילים את שוחד למצרים לעזור אותם : (ג) וריב לה' עם יהודה . אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לו אחיהם בית ישראל ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו : (ד) בבטן עקב את אחיו · כל זה עשיתי לו אחזו בעקבו סי' שהוא יהיה לו גביר : (ה) בכה . המלאך : ויתחנן לו · כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני (בראשית לב) המלאך היה מבקש ממנו הנח

אבן עזרא

שהצפור תחרד מקול האריה ואני אעופה כעוף. וכיונה הסך שאמר כיונה פותה אין לב : והושבתים אל בתיהם . הטעם אשיב שביתם רק אינם הולכים אחרי השם כי הם סבבוני בכחש ומרמה לא באמת גם כן יהודה שהיה אומר כי רד עם אל על משקל כי אם תם הכסף שהיה חושב בעבור היות מלכי מבני דוד כי הוא מלכות השם : (ב) אפרים . איננו הולך אחרי השם כי אם בדבריו כי אם הוא רועה רוח כמו הקן לדברי רוח והעד וברית עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל דורון למלך מצרים : (ג) וריב · המפרש כי יהודה הוא נאמן והוא יהיה מוכיח ואמר כי הכתוב לא הזכיר וריב לה' על יהודה רק עם הטעם כי השם ויהודה יריבו על אפרים והנה טעה מדרך הכתב והדקדוק כי למעלה כתב ויהודה את מזורו ארכיב אפרים יחרש יהודה ועל שניהם אמר אכלתם פרי כחש גם שכח וירבו רועי גלר עם רועי יצחק וירב העם עם משה ורבים אחרים על כן חבר אפרים עם יהודה ואמר ולפקוד על יעקב כדרכיו שזה השם כולל שניהם : (ד) בבטן · המפרש בבטן גזר השם דבר הבכורה והברכה לא ידעתי מה טעם בבטן והכתוב אמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך ולפי דעתי כי הוא כמשמעו כי בבטן עקב את אחיו וזהו מפורש וידו אוחזת בעקב עשו והטעם למה לא יזכרו את בני יעקב שאני בחרתי אביהם ועשיתי לו מעלה על כל הנולדים

מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃

יב א סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃
ב אֶפְרַיִם רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב וָשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר יִכְרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃
ג וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב לוֹ׃
ד בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃ ה וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיֻּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל

ל' מ"ל · ל' חסר · י"ד חסר · ל' · ג' מ"ל · ג' וחסר · ד' · ל' · כ"ד · ג' · ג' כתי' ס"ו · ל' זקף קמץ וחסר

דמצרים וכיונה דיתבא לגו שובכא כן יתובון דאיטלטלו לארעא דאתור ואתיבינון בשלם לבתיהון ומימרי יהי בסעדהון אמר יי׃ א אסגיאו קדמי כדבין דבית אפרים ובנכלהון דבית ישראל ודבית יהודה הוו מתקפין בפולחנא עד דגלא עמא דאלהא מארעהון ואינון דהוו פלחין קדמי בבית מקדשא מתקרן עמא קדישא בכן הוו קימין׃ ב בית ישראל דמן לדרוח זרע ועלעול חצד כל יומא כדבין ובזא מסגן וקים עם אתוראה אקימו וקורבנא למצרים מובלין׃
ג ודינא קדם יי עם דבית יהודה ולאסערא על יעקב כאורחתיה וכעובדוהי תתקנא יתיב ליה׃ ד נביא אמר להון הלא יעקב עד דלא אתיליד אמיר דיסגי מן אחוהי ובתוקפיה אתרברב עם מלאכא׃ ה ואתרברב עם מלאכא ויכיל בכא ובעא מניה בבית אל אתגלי עלוהי ותמן ימליל עמנא׃ ו נביא אמר להון הוא יי אלהי

בשם ח' ; ורדף ג' וחס' בקריא' וסי' ורודף אין · ורדף שלמנים · ורדף קדים ; בבטן ג' בקריאה וסימ' בטרם אצורך בבטן ידעתיך · בבטן עקב את אחיו · בבטן עשני עשהו :

תולדות אהרן כהנים . סוטה לו זוסר עקב : עוד רד · שם ויחי : וריב לה' . שם מסטים כאזינו : וישר · תולין לב :

כי כאשר היה בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב וזהו כמעשה נס כי אין כח בעומד בשלום ובעת התבקעה לתפוש דבר עד שיצא מהרחם לאויר העולם והנה בהיותו בבטן נתתי לו כחו ואחרי כן התאבק עם המלאך ולא יכול לו והנה מלאך אחד הרג כל מחנה אשור ומראותו יפחדו בני אדם כמו דוד שנבעת ואף כי להתאבק עמו והנה הטעם שידעו כל בני העולם כי זרעו יעמוד לנצח ובסוף הוא ינצח את אויביו והנה אפרים חושב כי אפרים הוא מצא האון : (ה) וישר · פירוש איך שר את אלהים : ויוכל · המלאך וכמעם בכה

רדק

ויחרדו זקני העיר לקראתו מדוע חרדת אלינו את כל החרדה הזאת וזכר מים שהוא ממערב והוא הדין לשאר הפאות ואדוני אבי ז"ל ... רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פי' מים מה שפירש אחר כן מצרים ואשור כי הם מערבית דרומית ; יחרדו כצפור ממצרים · אותם שהם במצרים יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור החרדה לשוב אל קנה כמו שהמשיל נדוד האדם אל נדוד הצפור באמרו כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו המשיל שובו לארצו לצפור שב' כצפור ממצרים ; וכיונה מארץ אשור · ואותם שהם בארץ אשור יחרדו לצאת ממנה לשוב אל ארצה כמו היונה החרדה לשוב אל סוכתה כמו שאמר ג"כ בשיבת הגלות וכיונים אל ארובותיהם וזכר מצרים ואשור והוא הדין לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחשבו להעזר בהם ונכשלו בהם וגלו אליהם : (א) סבבוני בכחש אפרים · אבל עתה סבבו אותי בכחש ובמרמה שוטים וטעם סבבוני כי אני שוכן בקרבם והם הקיפוני סביב בית המקדש בעבודת אלהים אחרים ולא נשארו אלא שבט יהודה בתוכך לפיכך אמר ויהודה עוד רד עם אל וזכר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרים ופית ישראל שאר שבטי ישראל שהיו עמו זולתי שבט יהודה ובנימין ולא זכר בנימין כי יהודה הוא העיקר והמלך הוא משבטו ; ויהודה עוד רד עם אל · כשהתנו אפרים ושאר השבטים לעבוד העגלים עוד משל יהודה ביראת האל ובעבודתו כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם ולישראל ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב וגומר וכל הבא למלאת את ידו בפר בן בקר וגומר והיה כהן ללא אלהים ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו והכהנים משרתים לה' בני אהרן וגו' ; רד · ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו ופי' רד עם אל כמו כי שרית עם אלהים או זכר ענין ממשלה לפי שבשהיה המלך עובד את ה' היה מוכיח את העם לעבוד אלהים אחרים היה מכרית את העם לעבוד אלהים אחרים גם כן ; ועם קדושים נאמן . כפל הענין במלות שונות כי קדושים במקום אל אמר לשון רבים כמו אלהים קדושים הוא אמר כי נאמן היה יהודה עם האל יתברך ומחזיק בעבודתו אעפ"י שאפרים היה עובד את העגלים , ואא"ז פי' נאמן על אל יתברך ומן התימה שת"י עם אל כמו עם אל בפתח לא ידענו אם היה קורא אותו כך שתרגם אסגיאו קדמי בכזבין וגו' ; (ב) אפרים רועה רוח ורודף קדים · בעבדו העגלים דומה למי שפותח פיו אל הרוח ורועה אותו כי לא יחיה ממנו ; ורודף קדים . כפל הענין במלות שונות וזכר קדים כי הוא הקשה שברוחות ומזקת לבני אדם כן הם לא די שלא הועילה הם עבודת העגלים אלא שהזיקה להם ; כל היום כזב ושוד ירבה . אינו חוזר בו מרשעו אלא כל הימים מרבה כזב שהיא עבודת העגלים וכן מרבה בשוד ושבר שיבא עונש בעבודתם ועם כל זה לא הבין ולא ישיב מעבודת העגלים לעבודת האלהים ית' אלא מה עושה כשתבא אליו צרות האויב כרתו ברית עם אשור לעזרם וכן עם מצרים פעם עם זה פעם עם זה ; ושמן למצרים יובל · שהם מובילים השמן למצרים לשחד כי השמן בא להם למצרים ולשאר ארצות מא"י כמו שכתוב ברכולת צר יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך ואמר ביחזקאל ותשורי למלך בשמן כי היתה א"י ארץ זית שמן : (ג) וריב לה' עם יהודה . אע"פ שאמר ויהודה עוד רד עם אל אמר אע"פ שהחזיק בעבודת האל בבית המקדש אח"כ הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעים לפיכך אמר שיש לה' ריב ותוכחה עם יהודה ועם יעקב לפקוד עליהם כמעלליהם שהיו מלכיהם רעים כי לא זכרו חסדי עמהם ולא עם אביהם יעקב כי הכל בעבור זרעו וסראתי עליו אות שיהיה לזרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בבכורה נעשה אותו האות לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא היה אדון לעשו בימיו ומה שהראיתי עליו לא היה אלא בעבור זרעו והם אינם מכירים זה כי אלו היו מכירים זה היו דבקים בי ובעבדתי ואני הייתי מקיים להם ברכת יעקב אביהם ומה הוא האות שעשיתי לו : (ד) בבטן עקב את אחיו . כמו שאמר וידו אוחזת בעקב עשו והיה זה פלא גדול כי העובר בעודו בבטן אין לו כח ויכולת לאחד מאיבריו ואף כי יבקע השליה ויתפוש בעקב העובר האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו כי בסוף והוא העקב ישלטו בני יעקב בבני עשו ואע"פ שבימי דוד היתה להם ממשלה בהם כמו שאמר ויהיו אדום עבדים לדוד לא היתה הממשלה קיימת עד בסוף הימים כמו שכתוב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום ולא יהיה שריד לבית עשו וכל זה לא נתנו אל לבם בניו : ובאונו שרה את אלהים · ועוד אות אחר הראיתי לו להיות לאות לבניו אחריו כי נתתי בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו כאלו היה במערכת אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה' לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומלאך כל זמן שיעשו רצוני מאותות השמים לא יחתו כי אין להם כח ויכולת בהם כי השגחת האל יתברך דבקה בהם כל זמן שיעשו רצונו ולא יפלו תחת מקרה הזמן וכן אמר בתורה אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' וגו' ; (ה) וישר אל מלאך ויוכל . כפל הענין לחזק כי פלא גדול היה להאבק

מצודת ציון

(יא) והושבתים · מלשון ישיבה : (א) רד . ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (תהלים ק"י) : (ב) רועה . מלשון מרעה : קדים · ר"ל רוח קדים : ושוד : ענין עושק : יובל . ענין הבאה כמו יובל שי (ישעיה יח) : (ד) עקב . ר"ל אחז בעקבו הוא סוף הרגל : ובאונו · ענין אומץ וכח כמו ואונו

מצודת דוד

יחרדו לבוא מפאת הים : (יא) יחרדו . וכן ימהרו לבוא ממצרים ומאשור כצפור וכיונה הממהרים לעוף : והושבתים ואני אושיב אותם לבטח על בתיהם :
יב (א) סבבוני בכחש אפרים . הנה מלכות אפרים סבבו אותי כאלו שבים אלי אבל יכחשו בי כי לבם בל עמם : ובמרמה וגומר · כפל הדבר במ"ש : ויהודה ; אבל יהודה עדיין הוא מושל עם האל ר"ל מכריח את העם ללכת עם האל בדרכי התורה : ועם קדושים · עם אלהים קדושים הוא הנאמן לקיים מאמרו : (ב) רועה רוח · הוא מרעה את הרוח ר"ל עוסק הוא בדברי הבל : ורודף קדים · הוא כפל ענין כמ"ש : כזב ושוד ירבה . מרבה לדבר כזב ולעשוק בני אדם : וברית וגו' להיות בעזרתו : ושמן וגומר · לשחדו לעזור לו מול האויב : (ג) וריב לה' . ר"ל הואיל וגם יהודה סרח אח"כ לכן יהיה ריב לה' גם עם יהודה ולזכור על כל בני יעקב כפי דרכיו שהלך בו וכפי מעלליו ישיב לו גמול : (ד) בבטן עקב את אחיו · ר"ל הלא יעקב אביהם עודו בבטן אמו אחז בעקב עשו אחיו והפלא הזה היה לאות : ובאונו · ובכחו נעשה שר אל אלהים הוא המלאך שבו הנאבק עמו כי יעקב התגבר עליו : (ה) וישר · וכאשר נעשה שר אל המלאך ולתוספת ביאור אמר ויוכל לו ר"ל נצחו והתגבר

אבן עזרא

בכה ויתחנן לו שישלחנו ופעם עלות השחר לפני שיתחזק האור שלא בעת יעקב ופעם בית אל ימצאנו בשובו לאביו שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בבית אל פעמים הנה המקום שער השמים על כן התנבאתי אני ועמוס על ירבעם בבית אל שהוא מקום מלכותו כאשר אפרש : (ו) וה' : הטעם המלאך דיבר עם אביכם והשם גילה שמו למשה שהוא אלהי המלאכים להיות להם לאלהים על כן ה' זכרו : (ז) ואתה · לו שבת אל אלהיך היה עוזרך להשיבך אליו וזהו ואתה באלהיך תשוב וקוה אליו ואל תסמוך אל עשרך ואל כוחך כי הכח מאתו היה לך גם העושר : (ט) ויאמר . טעם אך לא נתן לי השם העושר אני מעצמי עשרתי כי אינו כמו כנען הוא הסוחר כמו לא יהיה עוד כנעני והטעם למה יאמר חסד ומשפט שמור ולא יהיה עושק ככנעני וכל יגיעי לא ימצאו בני אדם שחטאתי : (י) ואנכי . הטעם הלא תזכור כי אני העליתיך ממצרים בעושר רב שלא יגעת בו וכלכלתיך במדבר בהיותך באהלים כמו כן יוכל לעשות לך כימי מועד לאתך ממצרים : (יא) ודברתי . והנה כבר דברתי כזאת וכזאת על הנביאים שיאמרו לכם שתגיעו

רשי

הנה לי עכשיו סופו של הקב"ה ליגלות עליך בבית אל ושם ידבר עמנו וזאת ואני נסכים לך על הברכות שבירכך יצחק ואותו מלאך שרו של עשו היה והיה מערער על הברכות : (ו) וה' אלהי הצבאות ה' זכרו · כאשר הייתי מאז כן אני עתה ואם הייתם הולכים עמי בתמימות כיעקב אביכם הייתי נוהג עמכם כאשר נהגתי עמו : (ז) ואתה באלהיך תשוב · בהבטחתו ובמשענתו שהוא מבטיחך אתה יכול לסמוך ותשוב אליו רק חסד ומשפט שמור ומובטח אתה לקוות לישעו תמיד : (ח) כנען בידו מאזני מרמה . אתם סמוכים על בצעכם שאתם סוחרים ורמאים ועל עשריכם אתם אומרים אך עשרתי ולא אעבוד את הקב"ה: (ט) מצאתי און לי · און כח ומדרש אגדה היה דורש רבי שמעון ז"ל מצאתי און לי מצאתי לי ספר תוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו וגומר הננו לך לעבדים (שם נ) און לי דיני ספר כמו כותבין עליו אוט וכמו בלשון אחד ובסימני אחת בכ"ל וזה פירושו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים מתפאר בעצמו ואומר אך עשרתי מצאתי און לי ספר אחד שכל ישראל עבדים לי שאבי קנה אותם דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונם שלי לפיכך אין בי חטא אם אפול כל אשר להם כי הם עבדי מה כתיב אחריו ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים (שמות ך) גדולה הבאה לאביך במצרים מאתי היתה אמר הקב"ה הננו לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי ה' אלהיך שאמר בעשרת הדברות שכחת שהעמדת שני עגלים א' בבית אל וא' בדן ולענין פשוטו של מקרא אתה אומר מצאתי און לי ע"י עושק ומאזני מרמה ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים שם הבחנתי בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור אף אני היודע ונפרע ממאזני מרמה העשויין מכלי הבין ומהשומן משקלותיו במלח כדי לרמות : כל יגיעי לא ימצאו לי : סוב לך אם אמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספוק לכפר על עוני אשר חטאתי כן תרגם יונתן נביא אמר להון כל עותריכון לא יתקיים לכון ביום תושלמת חוביכון : לא ימצאו · לא יספיקו כמו (במדבר יא) ומצא להם ולא יתכן לפרש כל יגיעי כל היגעים לבקש עוני ולא ימצא לי עון שאם כן היה ראוי לכתוב כל יגיעי בלא יו"ד ולנקוד בציר"י אבל עתה אינו ל' יגע אלא לשון יגיע : (י) עוד אושיבך באהלים . אכרית מתוכך סוחרי מרמה ואושיבך באהלים אעמיד מתוכך תלמידים עוסקים בתורה : כימי מועד . כימי מועד הראשון שהיה יעקב איש תם יושב אוהלים : (יא) ודברתי על הנביאים · להוכיח אתכם ולהחזיר

הושע יב

יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ ו וַיהוָה
אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ ז וְאַתָּה
בֵּאלֹהֶיךָ תָשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שְׁמֹר
(ג' אל ה' ט') וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃ ח כְּנַעַן
בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב׃
(י"ב סבירין ויאמרו ג' מ"ל) ט וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי
אוֹן לִי כָּל־יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֺן
אֲשֶׁר־חֵטְא׃ י וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
(י"ד חס' · ד') מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עֹד אוֹשִׁיבְךָ בָאֳהָלִים
כִּימֵי מוֹעֵד׃ יא וְדִבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים

צְבָאוֹת דְּאִתְגְּלִי עַל אַבְרָהָם
יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּכְמָא דַּאֲמִיר
עַל יְדֵי מֹשֶׁה דְּכָרְנֵיהּ לְכָל
דָּר וְדָר׃ ז וְאַתְּ בְּפוּלְחָנָא
דֶּאֱלָהָךְ תִּתְקֵיף חִסְדָּא
וְדִינָא טַר וּסְבַר לְפוּרְקָנָא
דֶּאֱלָהָךְ תְּדִירָא׃ ח לָא תְהֶוְיָן
כְּתַגָּרִין דְּבִידֵיהוֹן מוֹזְנָוָן דִּנְכִיל
לְמֵינָס רַחְמִין׃ ט וַאֲמַרוּ דְּבֵית
אֶפְרַיִם בְּרַם עַתְרָנָא אַשְׁכַּחְנָא
אוֹנָס לָנָא נְבִיָּא אֲמַר לְהוֹן
כָּל עוּתַרְכוֹן לָא יִתְקַיַּם לְכוֹן
כְּיוֹם תּוּשְׁלָמַת חוֹבֵיכוֹן׃
י וַאֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְּאַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עוֹד אוֹתְבִינָךְ בְּמַשְׁכְּנִין כְּיוֹמֵי
קֳדָם׃ יא וּמַלֵּלִית עִם נְבִיַּיָּא

אהב ט' וסימ' גמס' בריש שמואל : ויאמר אפרים י"ב סבירין ויאמרו וסימ' נמסר בספר שפטים סי' י"א : באהלים ד' בקריא' וסימ' דרך השכוני באהלים ' כי באהלים תשבו כל ימיכם : ונשב באהלים ונשמע ונעש · עוד אושיבך באהלים כימי מועד ·

תולדות אהרן כנען בידו · פסחים נ ב"ב עט :

רדק

להאבק אדם עם מלאך ויוכל עמו כמו שאמר וירא כי לא יכול לו : בכה ויתחנן לו · זה לא נזכר בתורה ופי' כאלו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחנו כמו שאמר ויאמר שלחני כי עלה השחר כל זה להודיע כי האל ית' שלח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו אלא ברצונו : בית אל ימצאנו · המלאך מצא אותו גם כן בבית אל ושם ברכו גם כן ומלת ימצאנו עתיד במקום עבר ואאז"ל פירשו כמשמעו שאמר לו המלאך כי בית אל ימצאנו האל יתברך בשרו כי שם יגלה לו ויקרא שמו ישראל : ושם ידבר עמנו . דברי הנביא אמר גם בבית אל מדבר עמי ועם עמוס להוכיח את ישראל על עבודת העגל בבית אל כמו שאמר עמוס דרשוני וחיו ואל תדרשו בית אל וגו' ואאז"ל פי' ושם ידבר עמנו דברי המלאך אמר לו כי האל ית' ימצאנו בבית אל ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיים ברכתי לך ולקרא שמך ישראל לאמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל והגאון רב סעדיה פי' ושם ידבר עמנו כמו בעבורינו או עלינו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו' ואמרו רז"ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע וגו' : (ו) וה' אלהי הצבאות · אע"פ שנגלה לאביכם באל שדי לאמר לו אני אל שדי פרה ורבה עוד חדש שמי הנכבד למשה והכל בעבורכם לחדש בו אותות ומופתים להוציאכם מעבדות לחרות והוא יו"ד ה"א וי"ו ה"א והוא אלהי צבאות אלהי צבאות מעלה שהם המלאכים והגלגלים עם כוכביהם ובשם אל ואלהים הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואתם אם תעשו את רצונו הוא יהיה לכם לאלהים כמו שהוא אל אלהי הצבאות ה' זכרו כמו שאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור ועל הדרך הזה ת"י נביא אמר להון ה' אלהי הצבאות וגו' : (ז) ואתה · אתם שאתה זרע יעקב אם תרצה באלהיך תשוב כלומר תנוח כמו בשובה ונחת תושעון : חסד ומשפט שמור . בתנאי זה תוכל לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד ומשפט כי מדותיו הם כמו שאמר כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' ואף על פי שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמר במקום אחר שמרו משפט ועשו צדקה ואמר הנה וקוה אל אלהיך תמיד והוא צדקה ויושר שתקוה תמיד אל ה' ואף כי תהיה לך טובה גדולה ועושר וכבוד שאמר כי מאתו הוא הכל תזכרהו תמיד ותקוה לו כמו שאמר בתורה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל לא כאפרים שאמר אך עשרתי מצאתי און לי ויש לפרש בי"ת באלהיך תשוב במקום למ"ד ויהיה תשוב ענין תשובה וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר רננו צדיקים בה' כמו לה' וי"ת ואת בפולחנא וגו' : (ח) כנען בידו . ואתה אין אתה כן אלא אתה כמו הכנעני והוא הסוחר אשר בידו מאזני מרמה : לעשוק אהב · הפך חסד ומשפט שמור וי"ת לא תהוון כתגרין וגו' : (ט) ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי . הפך וקוה אל אלהיך תמיד אינו מקוה לאל ית' ואינו מודה שהוא נתן לו כח לעשות חיל אבל אומר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה ושוכח האל ית' שנתן לו כח לעשות כמו שכתוב בתורה ושכחת את ה' אלהיך וזהו שאמר עשרתי ר"ל עשרתי מעצמי : און. כמו הון או פירושו כמו כח כמו ולאין אונים עצמה ירבה : כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא . עוד רעה אחרת אומר כי הוא עושק ואומר כי בכל מה שיגע ואסף לא ימצאו לו ממון של עון וחטא : אשר חטא · כמו וחטא וכן טוב אשר יפה כמו טוב ויפה או פירושו לא ימצאו לי עון ולא דבר אשר בו חטא לי והחטא פחות מן העון כי החטא יבא לפעמים על השגגה או פי' עון אשר חטא אשר היה לי בו חטא כלומר שחטאתי אני עליו כי אם בא לידי ממון בעון ובגזלה לא היה בידיעתי כלומר ע"י שחטאתי אני עליו ולקחתיו בעון בידיעתי ועל הדרך הזה והשיאו אותם עון אשמה באכלם ר"ל עון שיאשמו עליו וי"ת ואמרו דבית אפרים וגו' : (י) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים · מאז ידעוני אבותיך שעשיתי עמהם כמה אותות ומופתים והוצאתים מארץ מצרים מבית עבדים וכן אמר בתורה אנכי ה' אלהיך וגו' ועליך היה לדעת אותי ממה שעשיתי עם אבותיך וכן עמכם וכל אחריהם בזמן ששמעתם בקולי וכן אני עתיד להוציאכם מהגלות שאתם בה כמו שעשיתי כשהוצאתי אתכם מארץ מצרים וכלכלתי אתכם במדבר והושבתי אתכם באהלים כן אני עתיד עוד כשאוציאכם מהגלות העמים להושיב אתכם באהלים כאשר בדרך ולסרחותכם נשאות עד שתבואו לארצכם בשלום כמו שכתוב אפתח על שפיי' נהרות וגו' ואומר ואדרך ליה למוצאי מים ופי' כימי מועד כאשר ממצרים וכל זה לא נתתם אל לבכם להתבונן בטובות שעשיתי עם אבותיכם ועמכם : (יא) ודברתי על הנביאים · כמו

מצודת ציון

ואונו בשרירי בטנו (איוב מ) : שרה . מל' שררה : (ה) ויוכל · מל' יכולת : (ו) זכרו · כמו כי השם יזכר : (ז) תשוב . ענין השקט והרגוע כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) : (ח) כנען . תגר וסוחר וכן ותגור נתנה לכנעני (משלי לא) : מאזני · מל' מאזני משקל : (ט) און . ענין כח ואומץ : כל יגיעי · בכל יגיעי ותחסר בי"ת השמוש : (י) אושיבך . מלשון ישיבה : מועד . ענין זמן כמו כי אקח מועד (תהלים).

מצודת דוד

והתגבר עליו אז המלאך בכה לפניו והתחנן לו להניחו ללכת וכה אמר הנה בבית אל ימצא ה' אותנו ושם ידבר עמנו ויברכך והיה שם גם אני ואודה לך על הברכות כן דרז"ל וכאלו יאמר בזה אם נתתי הכח ביד יעקב להתגבר על המלאך מדוע אם כן לא תבטחו בי ותלכו לבקש עזרה ממצרים ומאשור : (ו) וה' · ר"ל הלא ה' הוא האלהים על צבאות מעלה ומטה והכל שלו ובידו : ה' זכרו · שמו הוא ה' המורה שהוא אדון הכל : (ז) ואתה . וגם אתה במשענת אלהיך תשב בשובה ובנחת רק שמור חסד ומשפט וקוה תמיד אל אלהיך כי בכחו תהיה שימלא תקותך : (ח) כנען · ר"ל אבל אתה כסוחר הכנעני אשר בידו מאזני מרמה ואוהב לעשוק את הבריות ואיך חסן בחסד ובמשפט : (ט) ויאמר אפרים · ר"ל ועוד יוסף פשע כי יאמר אפרים אך הסבה שעשרתי הוא בעבור כי מצאתי לי און וכח לאסוף הון ולא ה' פעל כל זאת ויאמר עוד בכל יגיעי הוא העושר הבא ביגיעי הנה בכולו לא ימצא לי און אשר יחטא אדם בהבה ר"ל אין בו שום נדנוד עון גזל ואונאה כי יחשוב שאין המקום ב"ה מכיר במעשיו : (י) ואנכי . אבל הלא אנכי ה' אלהיך מעת הוצאתיך מארץ מצרים ומאז אני בעצמי משפיע לך טובה ומשגיח במשפחה פרטיות לא ע"י אמצעים מלאכי מעלה כדרך הכבליים : עוד אושיבך באהלים : עוד יבוא זמן אשר אגאל מהגולה ואשיב אותך בדרך באהלים כמו בימי הזמן ההוא

וְאָנֹכִי דִּבַּרְתִּי עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי וּבְיַד הַנְּבִיאִים
אֲדַמֶּה׃ יב אִם־גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא
הָיוּ בַּגִּלְגָּל שְׁוָרִים זִבֵּחוּ גַּם
מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים עַל תַּלְמֵי שָׂדָי׃
יג וַיִּבְרַח יַעֲקֹב שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד
יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שָׁמָר׃
יד וּבְנָבִיא הֶעֱלָה יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרָיִם וּבְנָבִיא נִשְׁמָר׃ טו הִכְעִיס
אֶפְרַיִם תַּמְרוּרִים וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ
וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו׃

יג א כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת
נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל
וַיָּמֹת׃ ב וְעַתָּה ׀ יוֹסִפוּ לַחֲטֹא וַיַּעֲשׂוּ
לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים

וַאֲנָא נְבוּאָן אַסְגֵּיתִי וּבְיַד
נְבִיַּיא שְׁלָחִית׃ יב אִם בְּגִלְעָד
הֲווֹ אֲנוּסִין בְּרַם בְּבֵית גִּלְגָּלָא
תּוֹרִין לְטַעֲוָן דַּבַּחוּ אַף
אֱגוֹרֵיהוֹן אַסְגִּיאוּ כְּגַרִין עַל
תְּחוּמֵי חַקְלָא׃ יג נְבִיָּא אֲמַר
לְהוֹן הֲלָא יַעֲקֹב אֲבוּכוֹן אֲזַל
לַחֲקְלֵי אֲרָם וּפְלַח יִשְׂרָאֵל
בְּאִתְּתָא וּבְאִתְּתָא נְטַר עָנָא׃
יד וְאַף כַּד נְחַתוּ אֲבָהָתְכוֹן
לְמִצְרַיִם נְבִיָּא שְׁלַח יְיָ וְאַסֵּיק
יַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַל יְדֵי
נְבִיָּא אִתְנְטַר׃ טו מַרְגְּזִין דְּבֵית
אֶפְרַיִם מוֹסְפִין לְמֶחְטֵי וְחוֹבַת
דַּם זַכַּאי דַּאֲשִׁיד עֲלוֹהִי יְתוּב
וְחִסּוּדֵיהּ יְתוּב לֵיהּ רִבּוֹנֵיהּ׃
א כַּד מְמַלֵּל חַד מִבֵּית אֶפְרַיִם
רְתִיתָא אֲחִיד לְהוֹן לְעַמְמַיָּא
מִתְרַבְרְבִין הֲווֹ בְּיִשְׂרָאֵל וּכְדוּ דְּחָבוּ עַד דִּפְלָחוּ לְטַעֲוָתָא מִתְקַטְלִין׃ ב וּכְעַן מוֹסִיפִין
לְמֶחְטֵי וַעֲבַדוּ לְהוֹן מַתְכָא מִכַּסְפְּהוֹן כִּדְמוּתְהוֹן צַלְמָנִין עוֹבַד אוּמָנִין כּוּלְּהוֹן לְהוֹן

תמרורים ד' וסימ' בת עמי חגרי שק • קול ברמה נשמע נהי בכי • שימי לך תמרורים . הכעיס אפרים

רשי

ולהחזיר אתכם למוטב : וביד הנביאים אדמה . נראיתי להם בכמה דומיות ד"א אדמה להם דברי ע"י משלים . כדי ליסבם על שומעיהם : (יב) אם גלעד און • אם בא להם שבר ואונס הם גרמו לעצמם כי אך שוא היו ובגלגל שורים זבחו לעכו"ם : גם מזבחותם . רבים כגלים שעל תלמי שדי היא מענית המחרישה קרויה תלם : (יג) ויברח יעקב שדה ארם וגומר כאדם שאומר נחזור על הראשונות שדברנו למעלה וישר אל המלאך ועוד עשיתי לו הוצרך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו : ובאשה שמר . את הצאן : (יד) ובנביא העלה ה' וגומר . ועל שאתם מבזין את הנביאים ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגומר : (טו) הכעיס אפרים • לבוראו לבזות את נביאיו ולבגוד בו : תמרורים . הם לו כי דמיו אשר שפך בהחטיאו את ישראל להעמיד לעכו"ם והמחטיאו לאדם קשה לו מן ההורגו כאשר אנו לומדים מעמון ומואב שהחטיאו את ישראל להצמד לבעל פעור וענשן הכתוב יותר ממצרי ואדומי שקדמום בנהר ויצאו בחרב לקראתם : עליו יטוש : עליו יפילם הקב"ה : וחרפתו . שחירף את שלמה כענין שנאמר (מלכים א יא) וירם יד במלך שהוכיחו ברבים על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק : ישיב לו אדוניו • הקב"ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו : (א) כדבר אפרים רתת • כשקרא ירבעם למקום ודבר כנגד שלמה דברים קשים ברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה : נשא הוא בישראל . משם זכה להנשא להיות מלך ישראל : ויאשם בבעל . כיון שעלה לגדולה ויאשם בעכו"ם : וימות • נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב . ויונתן תרגם כד ממלל חד מדבית אפרים רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעותא מתקטלין : (עתה) • בית יהוא שראו כל זאת יוספו לחטוא : כתבונם

אבן עזרא

שהניאו לדברי שקר : וביד הנביאים אדמה • ששמתי דמיונות משלים שהבינו : (יב) אם • והנה היו אנשי הגלעד לפני הנביאים און : אך שוא היו • אחרי כן : בגלגל שורים זבחו • לבעל : כגלים • דרך משל שהיו רבים ונראים : (יג) ויברח • היה לכם לחשוב כי אביכם בברחו אל ארם עני היה וכן אמר ונתן לי לחם לאכול : ויעבד • באשה . וזהו הלא ברחל עבדתיך ובעבור אשה היה שומר צאן ואני העשרתיו גם העליתי בניו על יד נביא הוא משה ושב ישראל כמו צאן ושומרן משה ושכח ישראל כל זה : (טו) הכעיס . השם : תמרורים: בגלוי כמו שימי לך תמרורים ויתמרמר : ודמיו • דמי נקיים ששפך : יטוש • כמו והנם נטושים : (א) כדבר . מדיבורו היו יראים הגוים ואין למלת רתת חבר רק בארמית ורבי משה הכהן פירש זה על ירבעם שהיה מאפרים כמו זה ירבעם בן יואש כאשר אפרש עוד : ונשא הוא . שנשאת מלכותו בישראל כי מלך על עשרת השבטים • ויאשם • וימת . נחשב כמת ועוד כי הרג אבי' כל מתנהו : (ב) ועתה יוספו • הדור הזה לחטוא : כתבונם • כתבונתם כמו וצורם לבלות שאול

תולדות אהרן גם מזבחותם סנהדרין קב : יוספו לחטוא • שם סג :

רדק

כמו עם הנביאים וכן ויבאו האנשים על הנשים אמר מה יכולתי לעשות לכם ולא עשיתי כדי שלא תשכחוני ומה שעשיתי עם אבותיכם הרי דברתי תמיד עם הנביאים להזהירכם מאתי והרבתי חזון להם ימים רבים : וביד הנביאים אדמה • כלומר נתתי דמיונות ומשלים ביד הנביאים כמו המשל שאמר ישעיה כרם היה לידידי ומה שאמר יחזקאל מכורותיך ומולדותיך וכל הפרשה ומה שאמר וביד פי' כי על ידם היה שולח להם הדמיונות והמשלים כמו אשר דבר ה' ביד משה : (יב) אם גלעד און • אם גלעד החל לעשות און שהם החלו לעשות הרע תחילה והם גלו תחלה : אך שוא היו . נוכל להדביקו למעלה שיהיה טעמו על גלעד שזכר ויהיה הענין כפול במלות שונות או יהיה טעמו דבק עם בגלגל ואע"פ שהזקף במלת היו אין כל טעמי הפירושים הולכים אחרי טעמי הנקוד : בגלגל שורים זבחו . כי בני הגלגל היו שכנים לארץ הגלעד רק הירדן היה ביניהם ולמדו ממעשיהם והחלו לעבוד עכו"ם כמו הם ולעשות און ושוא וזבחו שורים לעכו"ם במקום שעשו מזבח לה' יתברך והכינו שם המשכן תחילה אחר שעברו את הירדן שם זבחו שורים לעכו"ם : גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי : לא די במזבח שעשו בגלגל לעכו"ם כי גם בנו חוץ לעיר מזבחות רבים נראים כגלי אבנים על תלמי השדות : שדי • כמו שדים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים וכת"י : (יג) ויברח יעקב . והם אינם זוכרים הטובה שעשיתי עם אביהם שברח מפני עשו אחיו : ויעבוד ישראל באשה . אף כשהיה שם הוצרך לעבוד את לבן בעבור אשה שיתן לו בתו והעבודה ששמר את צאנו וכן בבתו האחרת שנתן לו שמר צאנו גם כן ואני הוא שהייתי עמו וברכתיו ושב משם בעושר ובנכסים : (יד) ובנביא העלה . ועוד עשיתי חסד עם בניו שירדו למצרים ונשתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרים ברכוש רב והוא משה : ובנביא נשמר • ארבעים שנה שהיו במדבר נשמרו ע"י נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר וכל הטובות האלה אינם זוכרים ומכעיסים אותי בתועבות ובלא אל זהו שאמר : (טו) הכעיס אפרים תמרורים • הכעיס אפרים את האל יתברך בתמרורים והם המזבחות שהיו גלים וציונים וכמוהו שימי לך תמרורים ויש לפרשו גם כן מענין מרורים ופירושו כעס רע ומר : ודמיו עליו יטוש . דם נקי ששפך אפרים יטוש עליו אדוניו וכן חרפתו שחרף את האל יתברך בעשותו העגלים הכל ישיב לו גמולו בראשו : יטוש . כמו והנה נטושים על פני כל הארץ • ויטוש על המתה ענין התפשטות ואדוניו הוא הקדוש ברוך הוא ואף על פי שהוא אינו מכיר באדנותו על כרחו אדניו הוא והוא ישיב לו גמולו בראשו : (א) כדבר אפרים רתת • מתחלה קודם שחטא אפרים היה מוראו על העמים אשר סביבותיו כי בדברו היה אותו רתת ורעדה כשומע אותו והיה רם וגדול בשבטי ישראל כמו שנאמר עליו וזרעו יהיה מלא הגוים וזהו שאמר נשא הוא בישראל כלומר נשא ראשו בישראל וכיון שאשם בבעל מת כלומר נגף לפני אויביו כאלו מת כי אזלת ידו ועל הדרך הזה ת"י כד ממלל חד מדבית אפרים וגו' : (ב) ועתה יוסיפו לחטוא • ועתה כשמלך ירבעם הוסיפו הם עוד לחטוא כי מתחלה כשהיו עובדים בימי השופטים היו עובדים הבעלים ושבים אל השם כשהיה עומד השופט והחזירם למוטב אבל עתה חשבו לעקור מכל עבודת אלהים יתברך שלא יעלה אדם לירושלים לעבודת בית המקדש ויעבדו לפני העגלים לעולם ואמרו

מצודת דוד

שיצאת מארץ מצרים כי עד עולם לא אסיר השגחתי ממך : (יא) ודברתי : על עסקיכם דברתי אל הנביאים והרביתי דברי חזון : אדמה • ר"ל דברתי בדמיון ובמשל להיות מקובל על הלב כי מאד אני משגיח בך : (יב) אם גלעד און • אם און בא על גלעד הנה לא באה במקרה כ"א בהשגחה לתשלום גמול כי מעשיהם היו אך שוא כי בגלגל מקום שעמד המקדש בתחלה שם זבחו שוורים לעבודת כוכבים וגם מזבחותם שעשו לעבודת כוכבים היו מרובות כמו מספר הגלים שהם על תלמי שדה : (יג) ויברח יעקב • הלא כשברח יעקב מפני עשו אל ארם אז עבד ללבן בעבור אשה היא רחל ואחר זה חזר עוד לשמור צאן לבן בעבור אשה אחרת וכל זה היה מגודל עוני כי בא בידים ריקניות וכאומר הלא חזר ברכוש גדול ומי נתן לו זה הרכוש הלא אני ואיך תאמר אך עשרתי מצאתי און לי : (יד) ובנביא . הלא על ידי משה נביאי העולה וכו' וע"י היה נשמר בדרך וכאומר הכל בא בהשגחתי ואיך תכחשו לומר שאינני משגיח ומכיר מעשה האדם : (טו) הכעיס • ר"ל אחר שכל זה ידוע לאפרים ועל כל זה הכעיס לה' במעשים מרים : ודמיו • לכן הדם ששפך יתפשט עליו לקחת נקם : וחרפתו • מה שחרף כלפי מעלה להחניפו בעגלי הזהב הנה האל הוא אדוניו ומושל בו וגמול מעשיו ישיב לו : יג (א) כדבר אפרים • ירבעם הבא מאפרים כשדבר ברעדה דברים קשים להוכיח את שלמה כמ"ש במ"א על ידי זה זכה להתרומם בישראל למלוך עליהם וכאשר חטא נכרת מן העולם : (ב) ועתה • בני הדור הזה הוסיפו לחטוא ולא הספיק להם עגלי הזהב שעשה ירבעם כי עוד עשו לעצמם כ"א בביתו עשה מסכה מכספם כדמות העצבים שעשה ירבעם : מעשה חרשים כלה . כל מעשה המסכה היה מעשה חרשים להדמות להעגלים של ירבעם : להם וגומר • על העגלים היו אומרים מי שמנשק אותם שכרו הרבה מאד כאלו היה זובח לו בן אדם

מצודת ציון

(תהלים עה) : (יא) חזון • ענין מראה נבואה : אדמה . מל' דמיון ומשל : (יב) און • ענין עמל ויגיעה כמו כי לא יצא מעפר און (איוב ה) : כגלים . ענין תל ודגור : תלמי . היא הערוגה הנעשה בחרישה וכן תלמיה רוה (תהלים סה) : שדי • כמו שדה : (יג) שדה ארם . כמו ארץ ארם : (טו) תמרורים . מל' מר : יטוש . ענין התפשטות כמו ויטוש על המתה (במדבר יא) : (א) רתת . ענין רעד כי יאחזמו רעד (שמות טו) ת"א אחדינון רתיתא : נשא • ענין הרמה : ויאשם . מל' אשמה ורשע : (ב) מסכה • הנעשה מיציקת המתכת וכן אלהי מסכה (שמות לד) : כתבונם • כמו כתבניתם והוא ענין דמות כמו תבנית (דברים ד) : עצבים • כן יקראו העכו"ם : חרשים . אומנים

אבן עזרא

שאול ונורתם: להם הם אומרים · בני אדם להאל להם כי הם מנשקים לעגלים שהם צורות העגלים כמו וכל הפה אשר לא נשק לו והם שופכים דם נקי וזהו ודמיו עליו ישוב והנה הפך כל אדם כי האדם ישק לאדם שהוא חבירו ויזבח העגלים למאכלו: (ג) לכן · על כן לא יעמדו ומשכי׳. פירשתיו כי בחם השמש לא ימצא: כמוץ. התבן הדק עם רוח סערה והיה ראוי להיות יסוער בפתח גדול והנה היא מלה זרה בדקדוק: (ד) ואנכי · הטעם איך שבת לנשוק לעגל שלא יושיע ולא ישביע והנחת אלהיך מימים קדמונים שהושיעך וידע כל צרכיך כדרך יודע צדיק · (ה) אני: תלאובות ארץ ציה וצמא וככה בלשון ישמעאל ולהיותו כל תלאות בו דרך דרש ולא דרך פשט: (ו) כמרעיתם · יספר הנביא הטובות שעשה השם עם אבותיהם בבואם מהמדבר אל ארץ כנען: (ז) ואהי · פועל עבר על הרעות שהביא השם עליהם: אשור: תואר כמו עלים שילכו ואשרי בו ועוד: (ח) אפגשם כדוב שכול. יש אומרים שנהרגו בניו או הוא תואר יולא. וטעם חית השדה אני אכלה אותם בדבר וברעב וחית השדה תבקע אותם: (ט) שחתך · כי בי · ניחום כמו יצר שהוא בעזרך

רשי

כתבונם · כתבניתם: זובחי אדם עגלים ישקון. לומדי המולך אומרים לישראל מי שזובח בנו לעכו״ם כדאי הוא להיות נושק מעגל שהרי דורון חביב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהד׳ ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגום של יונתן: (ג) וכטל משכים הולך. וקפלא דמוהי פסיק: כמוץ יסוער מגורן · כמוצא דנשבה רוח מאידרא יסוער · אשר סערה תשאנו: (ד) ואנכי ה׳ אלהיך · ולא היה לך למרוד בי: (ה) אני ידעתיך · נתתי לב לדעת צרכיך וספקתיך: תלאובות. אין לו דמיון ופתרונו לפי ענינו של שאוכין בו כל טובה ואין מגלאין: (ו) כמרעיתם · כאשר באו לארץ מרעית׳ והיו שבעי׳ אז שבעו וירם לבם · כמו וירם במטה (שמות ז) לשון מרים דבר אחר · וירם בכאן ויגבה הוא עצמו: (ז) על דרך אשור. כל אשור שבמקרא דגש וזה רפי שאינו שם מקום אלא אארוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (ח) כדוב שכול · כמו שוכל כאשר תאמר תגון ורחום כך שכול כלומר כלו לבות שכולים ומוכן לשכל אנשים: ואקרע סגור לבם · כדרך הדוב אוחז לפרעיו בחזה וקורע עד הלב ל״א סגור לבם את לבם הסגור מלהבין לשוב אלי: (ט) שחתך ישראל · חבלת עצמך ישראל כי ט פשעת מרדת בעוזרך ומקרא קצר הוא זה והמבין בלשון המקרא מיושב הוא על הלב: כי בי. כי בי היה המרד אשר מרדת וא״ת מה איכפת לך בעוזרך מרדת כשמרדת בי ו אבי

הושע יג

מעשה חרשים כלה להם הם
מה תועידן ב׳ אמרים זבחי אדם עגלים ישקון:
ג לכן יהיו כענן בקר וכטל משכים
ל׳ הלך כמץ יסער מגרן וכעשן
ב׳ את ס׳ מארבה: ד ואנכי יהוה אלהיך
ל׳ מארץ מצרים ואלהים זולתי לא
ב׳ בפסוק תדע ומושיע אין בלתי: ה אני
ידעתיך במדבר בארץ תלאבות:
יד ו כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם
כ״ד על כן שכחוני: ז ואהי להם כמו
ל׳ שחל כנמר על דרך אשור:
ד׳ כ״כ ח אפגשם כדב שכול ואקרע סגור
את בפסו׳ את כ׳ לבם ואכלם שם כלביא חית השדה
ל׳ תבקעם: ט שחתך ישראל כי בי

אינון מטען נביי שקרא דבחין לעובד ידי אנשא תוריא לעגליא נכסין: ג בכן יהון כענן צפרא וכטלא דמותי פסיק במוצא דנשבה רוחא מאדרא וכתננא מכות נורא: ד ואנא יי אלהך דאסקתך מארעא דמצרים ואלהא בר מני לא תדע ופריק לית אלא אנא: ה אנא ספקית צורכיכון במדברא בארעא דהויתון תאבין בה לכל מדעם: ו כד זנתנון סבעו מסבע וראם לבהון על כן שבקו לחון ית פולחני: ז והוה מימרי להון כליתא כנמרא כמן על שבילא: ח ערע מימרי בהון כדוב מתכל ותבריית רשע לבהון וקטלתנון תמן כבני אריון כחות שגא דמבזעא שציתנון: ט כד מחבלין אתון בית ישראל עובדיכון וכד תיבון אתון לאוריתא

תמרורים: זובחי ב׳ וחס׳ וסימ׳ מאת זבחי הזבח אם שור · זבחי אדם עגלים: ואלהים ה׳ בקריא׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ״ה: על דרך ה׳ בקרי׳ וסי׳ ותסר בגדי אלמנותה מעליה · רכבי אתנות צחורות יושבי . וישרנה הפרות · כנמר על דרך אשור · יתיצב על דרך לא טוב . וכל על הדרך דבוו׳ במ״ב ויט אליה אל

תולדות אהרן ואנכי ה׳ · זוהר קדושים: כמרעיתם . ברכות לב סוכה נב ·

רדק

ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: ויעשו להם מסכה מכספם. והנה העגלי׳ לא היו כסף אלא זהב אלא ר״ל מכספם שנתנו כל אחד לקנות זהב לעשות העגלים עשו להם כתבונת עצבים והם העגלים ופי׳ כתבונם כמו שהתבוננו בדבר איזו צורה יעשו והסכימו לעשות עגל כמו שעשו במדבר והטעם פירשנו בס׳ מלכים וי״ת כתבונם כמו כתבניתם שתרגם כדמותהון ומלת כתבונם היה ראוי בתבונתם וכן וצורם לבלות שאול כמו וצורתם כי הנפרד תבונה צרה וי״א כי הם משקל אחד יאמר מהם כלא ה״א תבון צור: מעשה חרשים כלה · כל העגל הוא מעשה ידי חרש אין דבר רוחני בו כמו שאמר וכל רוח אין בקרבו: להם הם אומרים . בעבורם הם אומרים כהני העגל לבני אדם שבאים לזבוח זבחי אדם כלומר מי מבני אדם שירצה לזבוח: עגלים ישקון . ישקו העגלים על שיהם כי לא תהיה עבודתם שלימה עד שישקו אותם כי כן היה מנהגם כמו שאמר וכל הפה אשר לא נשק לו ורז״ל פי׳ זבחי אדם שהיו זובחים בניהם לעכו״ם וזו שאמר אדם והיו אומרים להם כומרי עכו״ם מי שיזבח בנו לעכו״ם כדי הוא להיות נושק לעגל שהרי קרבן חביב הקריב לו: (ג) לכן יהיו כענן בקר . לפיכך ילכו לאבדות ויהיו כענן בקר וכטל שהולך בהשכמה מהרה הוא נפסק כשיגיעו חום השמש כן הם יכלו מהרה וכן יהיו כמוץ יסוער מגורן כמו המוץ והוא התבן הדק שתסערנו הרוח מהגרן כן יסוערו הם מארצם: וכעשן מארובה . או כמו עמוד העשן היוצא מהחלון שיהיה נמהר בעל ונפסק: סוער. בצרי כמו בפתח והוא מהבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש: (ד) ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים · כמו שפירשנו למעלה: ואלהים זולתי לא תדע. לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראו כי אין מושיע בלתי: (ה) אני ידעתיך · היה לך שתדענו כי אני ידעתיך במדבר וספקתי צרכך במדבר במקום שאין בו שום מחיה: בארץ תלאובות · בארץ צמאה והיא המדבר והביא אדוני אבי ז״ל ראיה למלה הזאת מלשון ערבי שאומרים לאב אל דגול ר״ל צמא שהיא וי״ת בארעא דהויתון וגו׳: (ו) כמרעיתם וישבעו. כאשר באו למקום מרעיתם והוא ארץ כנען היה להם כל טוב וישבעו וירם לבם ושכחוני כמו שאמר בתורה שעתידים לעשות כן אמר פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וגו׳ ורם לבבך ושכחת את ה׳ אלהיך ואמר וישמן ישורון ויבעט וגו׳: (ז) ואהי להם · כיון שהם שכחוני גם אני זנחתים ונתתים ביד שונאים: והייתי להם כמו שחל. או כמו נמר שאשור על הדרך שילכו׳ לטרוף מה שיעבור עליו בדרך כן הייתי להם שהשלטתי בהם אויביהם ולא היה להם כח להנצל מידם עד שהיו שבים אלי והייתי מרחם עליהם: אשור · פעול מבנין הקל וכן הלווי מהקטל ואשרו בדרך בינה בשקל שאמרו זכרו: (ח) אפגשם כדוב שכול. שהרגו בניו והוא שכול ומר נפש ואם ימצא אדם או בהמה יבקעם מהרה ובזכרו דוב שכול ולא אמר אריה או נמר שכול אומרים כי הדוב כשתלד תלד כמו חתיכות בשר כי הולד מכוסה כולו בשליתו בשליא עבה מאד והדוב מלחכת השליא ומותכת מעט כדי שלא תזיק לולד והיא הולד ולפי שערתה סרבה בו היא מרת נפש יותר כשיהרגו אותו: ואקרע סגור לבם . לבם שהוא סגור ולא יבין אקרענו. וזה דרך משל כי כן יעשה האריה כטרפו יקרע הגוף עד הלב ויאכלנו וישתה דמו: ואוכלם שם כלביא · שם בעריהם אוכלם בדבר וכחרב האויב כמו הלביא הטורף בלי חמלה גם חית השדה תבקעם בחוץ כמו שאמר בתורה והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם וגו׳ וי״ת כחות שינא וגו׳: (ט) שחתך · העגל שזכר למעלה אמר הוא שחתך כי לולא זה כי היה עוזרך וכאו שני כי״תי השמות כאחד ויספיק באחד אלא שני הקשרים נכונים בענין וזה מנהג הלשון לדבר ככה ופי׳ בי היה עוזרך או כי שמי היה בעוזרך וכן כי אלה ברעת ברגליו כמו ברעת רגליו. וכן המנהג בשני כפ״י הדמיון כעבד באדוניו כמוך כפרעה: אבי

מצודת ציון

אומנים: ישקון · מל׳ נשיקה: (ג) כמוץ · הוא פסולת התבואה כמו אם כמוץ (תהלים א): יסוער · מל׳ רות סערה: מגרן. הוא מקום התבואה: מארובה · כן יקרא החלון אשר ממעל בתקרת הבית כמו וארובות השמים (בראשית ז): (ד) זולתי בלתי · ענינם אחד כמו בלעדי: (ה) תלאובות. ענין צמאון ואין לו דמיון ויתכן שהוא כמו תל אובת ר״ל תל שתאובים בו לכל דבר כי לא ימצא שם מה: (ו) כמרעיתם . מל׳ מרעה: (ז) ואהי · כמו ואהיה: שחל . שם משמות האריה: כנמר. שם חיה: אשור · ענין הבטה וראיה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (ח) אפגשם · ענין פגיעה: כדוב · שם חיה: שכול · מי שבניו מתים קרוי שכול כמו ואני כאשר שכולתי שכלתי (בראשית מג): כלביא. שם משמות האריה: תבקעם. מל׳ בקיעה: (ט) בעזרך · הבי״ת נוספת זכן

מצודת דוד

אדם שהוא אלוה הגדולה שבעבודות ולכן עשה כ״א בביתו שיהא מצוי לו לנשקו בכל עת: (ג) לכן · לזאת יהיו כלים מהר כענן בוקר שהולך לו מהרה וכטל המשכים ללכת בזרוח השמש כי אז נפסק בשעה אחת: כמוץ. כמו מוץ התבואה הסוער מן הגורן על ידי רוח סערה וכמו העשן הממהר לעלות דרך ארובה: (ד) ואנכי · ר״ל ראויים הם לכליון כי הלא אנכי ה׳ אלהיך מעת הוצאתיך מארץ מצרים כי אז קבלתם אותי לאלוה ומהרהור שלא תדע אלהים זולתי הואיל ואין מושיע בלתי: (ה) אני ידעתיך · נתתי לבי לדעת צרכך במדבר ולהזמין לך ובאומר הואיל ונתתיה. ועד סוף השגחתי עליך ופנית לעבודת כוכבים לכן ראוי אתה לכליון: בארץ תלאובת . בעל הדבר במ״ש: (ו) כמרעיתם · כאשר באו אל מקום מרעיתם היא א״י נשבעו שם בטובה וכאשר נשבעו רם לבבם ולכן שכחו בי: (ז) ואהי · לכן אהיה למולם כשחל הטורף טרף: כנמר · כמו הנמר הצופה ומביט בדרך למצוא טרף כן אראה אני להסתכל בדרך מהלכם להכשילם ולאבדם: (ח) אפגשם · אפגוע בהם להרע להם כדוב השכול מבניו שדרכו להזיק את כל מי שיפגוש: סגור לבם · לפי שהמשילו לדוב אמר לשון הנופל בו שקורע עד הלב הסגור תחת החזה: ואוכלם שם במקום שאמלאם אוכלם כלביא: חית השדה · הכ״ף של כלביא משמשת בשתים ור״ל אהיה כחית השדה אשר תבקעם כלומר הרגילים לבקעם: (ט) שחתך ישראל · אתה ישראל

רשי

(י) אהי מלכך איפא • י"ת איה מלכך ואני אומר אינו צריך לעקרו ממשמעותו אהי עומד מנגד לראות איפא מלכך שאעשה עצמי רואה מה אחריתך איפא מושיעך : (יב) צרור עון אפרים • לא ויתרתי עליו צפון הוא אתי : (יג) כי עת . צרה באה לו אשר לא יוכל לעמוד ולהתקיים : במשבר בנים • שהיולדת יושבת עליו לילד ובלע"ז קולין למשבר שיל"א במשבר בנים כמשבר העשוי ללידת בנים : (יד) מיד שאול אפדם • אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דבריך מות אשים עצמי לדבר עליך דברי מות : אהי • קוטב עליך גזרת שאול : נוחם יסתר מעיני • לא אנחם על הרעה הזאת • נוחם לשון ניחום והמ"ם משורש התיבה כמו מ"ם של נועם שהרי הטעם למעלה והחי"ת נקוד פתח ואם היה לשון נח והמ"ם משמש בו לשון רבים היה טעמו תחת החי"ת ונקודה קמץ נוחם רוחם : (טו) כי הוא בין אחים יפריא . ת"י ארי אינון מתקריין בנין ועובדין מקלקלין אסגיאו אחים ל' דבר רע כמו (יחזקאל כא) את עשויה לברק ואמר אח אל כל תועבות (שם ו) : יפריא . לשון פורה ראש ולענה (דברים כט) ואני אומר אחים לשון ותרעינה באחו (בראשית מא) בין אחים יפריא מפריא וצומח באחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אשר תמיד יפריא ולפי שדימהו לאחו הוא אומר יבא קדים ויבוש מקורו . ד"א כי הוא בין אחים יפריא ירבעם הוא בן שהפריא אחוותו של ישראל על ידו נחלקו לשני מלכות יפריא לשון פרא אדם :

יבוא קדים . מלך תקיף כרוח קידומא במימרא דה' מאורח מדברא יסק : הוא ישסה : אותו

הושע יג

בְּעֶזְרֶךָ׃ י אֱהִי מַלְכְּךָ אֵפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ
בְּכָל־עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ
תְּנָה־לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ יא אֶתֶּן־לְךָ
מֶלֶךְ בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ יב צָרוּר
עֲוֹן אֶפְרָיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃ יג חֶבְלֵי
יוֹלֵדָה יָבֹאוּ לוֹ הוּא־בֵן לֹא חָכָם כִּי־
עֵת לֹא־יַעֲמֹד בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ יד מִיַּד
שְׁאוֹל אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי
דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל נֹחַם
יִסָּתֵר מֵעֵינָי׃ טו כִּי הוּא בֵּין אַחִים
יַפְרִיא יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה
מִמִּדְבָּר עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב
מַעְיָנוֹ הוּא יִשְׁסֶה אוֹצַר כָּל־
כְּלִי חֶמְדָּה׃

מֵימְרִי הֲוָה בְּסַעְדְּכוֹן : י אָן מַלְכָּךְ כְּעַן וְיִפְרְקִנָּךְ בְּכָל קִרְוָךְ וְדַיָּנָךְ דְּאַתְּ אֲמַרְתְּ מַנִּי עֲלַי מְלַךְ וְשִׁלְטוֹן : יא אַמַּן עֲלָךְ מַלְכָּא בְּרוּגְזִי וְאַעְדֵּיתִי בְּחֶמְתִּי : יב גְּנִיזִין חוֹבֵי בֵּית אֶפְרַיִם נְטִירִין לְאִתְפְּרָעָא כָּל חוֹבֵיהוֹן : יג עָקָא וְזִיעַ כְּחֶבְלִין עַל יָלְדָה יֵיתוּן עֲלוֹהִי הוּא כְּבַר דְּאִתְרַבֵּי וְלָא חַכִּים לְמִידַע דַּחַלְתִּי אֲרֵי כְּעַן אֵיתֵי עֲלוֹהִי עָקָא כְּאִתְּתָא דְּיָתְבָה עַל מַתְבְּרָא וְחֵיל לֵית לַהּ לְמֵילַד : יד בֵּית יִשְׂרָאֵל מִיַּד קְטוֹל פְּרַקְתִּנּוּן וּמִמְּחַבְּלָא שֵׁזֵבְתִּנּוּן כְּעַן יְהֵי מֵימְרִי בְּהוֹן לִקְטוֹל וּפִתְגָּמִי לְחַבָּלָא עַל דַּעֲבַרוּ עַל אוֹרָיְתִי אַסַּלֵּק שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן : טו אֲרֵי אִינוּן מִתְקְרָן בְּנִין וְעוֹבְדִין מְקַלְקְלִין אַסְגִּיאוּ כְּעַן אֵיתֵי עֲלֵיהוֹן מְלַךְ תַּקִּיף כְּרוּחַ קִדּוּמָא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ מֵאוֹרַח מַדְבְּרָא יִסַּק וְיֶחֱרַב בֵּית גִּנְזוֹהִי וְיַצְדֵּי קִרְיַת מַלְכוּתֵיהּ הוּא יְבוֹז אוֹצְרִין כָּל מָנֵי חֶמְדְּתָא :

הדרך • ואתה תשמע השמים דד"ה : מלך ושרים ב' וסי' תנה לי מלך ושרים • ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים • וחד מלך שרים ויחלו מעט ממשא מלך שרים : מעיני ד' בקרי וסי' ותרד

תולדות אהרן צרור עון . עקידה שער מב : מיד שאול . פסחים פז יבמות יז : יבא קדים . גטין לא :

אבן עזרא

בעזרך : (י) אהי • יש אומרים הפוך כמו איה והנכון כאומרו אהי מלכך איפוא הוא : יושיעך • מידי ומיד החיות : ושופטיך • הטעם כפול : (יא) אתן לך מלך • כשאול שאמר הנביא כי אותי מאסו ממלוך עליהם עתה אקחנו בעברתי : (יב) צרור . הוא בלבי לא אשכחנו כאשר שכחוני הכתוב למעלה : (יג) חבלי . והבן שיוליד ידעתי כי סכל יהיה כאבותיו ולא חכם על כן עת לא יעמוד במשבר בנים כי מיד ימות : (יד) מיד שאול • הייתי פודה אבותיך עתה אף אהיה דבר המות שלה גם אהי קטבך והעד מדבר באפל יהלך מקטב כטעם הכרתה ויש אומרים כי אהי כמו איה שאמרו כרתנו ברית את מות : נוחם • שם מגזרת וינחם ה' והטעם שלא אנחם : (טו) כי הוא בין אחים • מגזרת באחו : יפריא . כמו יפרה האלף כמו התלה והטעם דרך משל כאשר הזכיר במרעיתם ספר איך יהרגם השם ויכריתם : ויבוש • כמו ויבש או כמשמעו שיכזבו מימיו וטעם זה הרוח משל לאויב שהוא

רדק

(י) אהי • אני אהיה קיים לעולם אבל מלכך איפה שמאסת במלכותי ושאלת מלך שיושיעך ואיה הוא שיושיעך : בכל עריך • שבאים עליהם האויבים כמו שאמרת ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו : ושופטיך • ששמת עליך מדעתך הרי אתה רואה כי לא יועילוך מלך ושופטים ושרים כי אם בעזרתי • וי"ת אהי הפוך כמו איה שתרגם אן מלכך וגו' : (יא) אתן לך . נתתי לך מלך באפי • כי לא ברצוני שאלתם מלך כמו שאמר אותי מאסו ממלוך עליהם ולקחתי אותו בעברתי שמת במלחמת פלשתים ולא מלך אלא שנתים ותוכלו להכיר כי אין להם מלכות אלא מלכותי והמלך שאמנה עליכם אם יעשה רצוני תנצלו הוא ואתם מכל רע . וי"מ אתן לך על שאול כמו שפירשנו ואקח על צדקיהו שהיה המלך האחרון • וי"מ במלכי השבטים ירבעם והושע בן אלה . ומה שאמר על ירבעם באפי כי באף שהיה לו על מלכות בית דוד נתנו : (יב) צרור . שמור הוא אצלי כמו הדבר השמור בתוך הצרור כמו שאמר איוב חתום בצרור פשעי והעון והחטאת הוא עון העגלים : (יג) חבלי יולדה • צירים כצירי יולדה יבואו לו בצרות שתבא עליו : והוא בן לא חכם • לפי שהמשיל חבליו לחבלי יולדה אמר כי הנולדים אינם חכמים כלומר הדורות הבאים שראו אבותיהם בצרה בעונותיהם לא היו חכמים ולא התבוננו כי אבותם בעונם מצאתם הצרה ולא שבו ממעללי אבותיהם ועשו רע כמוהם : כי עת לא יעמד במשבר בנים . כי אם היה הבן לא היה עומד עת אחת במשבר כי במהרה היה יוצא מן המשבר לאויר העולם והמשבר הוא הרחם ויש בנים זריזים בטבעם בצאתם מן הרחם ויצאו מהרה כן הם אם היו חכמים לא היו עומדים שעה אחת בצרה כי מיד שהיו שבים אל הש"י היו נצלים מהצרה : במשבר . פתוח כי הוא סמוך למלת בנים ונקרא הרחם משבר מפני חבלי היולדה ושבריה שיש לה בהיות הולד ברחם ולא יוכל לצאת מהרה : (יד) מיד שאול אפדם . הייתי פודה אותם מיד שאול אם היו חכמים : ממות אגאלם . כפל הענין במלות שונות : אהי דברך מות • אבל עתה שאינם חכם אלא נבל וכופר בטובתי לא די שלא אפדך ממות אלא אביא עליך המות בדבר ובחרב וברעב ובחיה רעה ופי' דבריך דברי ששלחתי לך ולא שמעת בקולי • הוא יגרום לך המות ואמר דברך כמו דברי כי הכנויים יפלו על הפעל ועל הפעול וכן ושמחתים בבית תפלתי שמעתי את תפלתך וי"מ דבריך מן דבר לפי שסמכו למלת קטבך וכה"א מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים וי"ת יהא מימרי בהון וגו' : אהי קטבך שאול . ואני אהיה גורם כריתתך לשאול קטבך ענין כריתה וכן ומקטב ישוד צהרים ותרגום ירושלמי לתשוב עלים למקטב אעין : וקטבך בא בקמץ הקו"ף שלא כמנהג משקלו וכמוהו קטני עבה : נוחם יסתר . מעיני הנוחם שהייתי מנחם על רעתם כמו שאמר וינחם ה' על הרעה עתה יסתר מעיני כל כך הרבו לפשוע : (טו) כי הוא • כי אפרים היה מפריא בין אחים עד שלא עשה העגלים היה הולך וגדל ופורה בין אחיו כמו שאמר יעקב עליו ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ועתה שחטא יבא קדים רוח ה' והוא מלך אשור . והמשילו לקדים שהוא רוח מזרחית כי ארץ אשור מזרחית לא"י • ועוד אמר קדים לפי שהוא רוח קשה • ואמר רוח ה' להגדיל הרוח ולחזקו כמו כהררי אל שלהבת יה ואמר ג"כ רוח ה' לפי שהאל ית' העיר את רוחו לבא על ישראל וכן אמר ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח פלנאסר מלך אשור וגו' וכן כתוב כשמלך מנחם בא פול על א"י ובימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור ובימי הושע בן אלה עלה שלמנאסר מלך אשור על שומרון ויצר עליה : ממדבר עולה • כי הרוח הוא תמיד במדבר או פי' כי מדבר יש בין א"י לארץ אשור ומפני אותו הרוח שהוא מלך אשור יבוש מקור אפרים שהוא היה מתהלל כמו עץ פורה על מים כמו שנא' עליו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ועתה יבוש מקורו ויחרב מעינו מפני אותו הרוח : יבוש • פרשו יבש בשקל יאות מן יאת ויחרב כמו יבש מן חרבו המים : הוא ישסה • אותו הרוח ישסה אוצר כל כלי חמדה :

תאשם

מצודת דוד

ישראל חבלת בעצמך כי בי תלוי עזרך ולמה לא פנית אלי : (י) אהי • ר"ל אני אהיה עומד ומתקיים לעד אבל מלכך שהעמדתי לך איפוא הוא וכי יושיעך בכל עריך שבא האויב עליהן : ושופטיך . גם שופטיך איפוא הם אשר שאלה בימי שמואל הנביא ליתן לך מלך ושרים מה תועלה בהם אם אינך פונה אלי : (יא) אתן וגומר • ר"ל כמו מה שנתתי לך מלך היה באפי כי היה רע בעיני ה' על ששאלו להם מלך כמ"ש בש"א : ואקח • וכ"כ לקחתיו מן העולם בעברתי כי שאול המלך הראשון מת במלחמה בקצרות שנים : (יב) צרור . אל תחשבו ששכחתי עון אפרים כי צרור הוא בקשר מעולה ואשאהו בשובו עד שתתמלא הסאה : (יג) חבלי יולדה . מכאובות יבואו עליו כחבלי יולדה : הוא בן לא חכם . לראות את הנולד אשר פגיע העת אשר לא יוכל עמוד בשיבה על המשבר להוליד בנים ר"ל בעת הגמול כאשר תתמלא הסאה ולפי שהמשילו לאשה יולדת אמר לשון הנופל בה : (יד) מיד שאול אפדם • הנה מעולם פדיתים מן השאול וגאלתים מן המות אבל כשתתמלא הסאה אהיה אני מדבר עליך דברי מות אהיה אני מכריתך לרדת שאולה : נחם יסתר מעיני . ר"ל עד הנה נחמתי על הרעה אבל מאז יהיה התנחומין נסתר מעיני כי לא אנחם עוד : (טו) כי הוא • כי מתחלה היה אפרים מגדל פרי בין האחים ר"ל שבטים וחשוב בין האחים כמ"ש ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (בראשית מח) : יביא קדים . עתה מפשעו בעגלי הזהב יבוא רוח קדים רוח חזק הבא מה' העולה מן המדבר שאין שם דבר לעכב חוזק נשיבת הרוח והרוח הזה ייבש המקור ויחרב המעין ועל שאמר דבריו במשל יפרש לומר הוא ר"ל הרוח הזה והוא אשור ישלול האוצר של כל כלי

חמדה

מצודת ציון

וכן ומצנפת בד יצנוף (ויקרא י) ות"א ומצנפתא : (י) אהי • אהיה בהויתו ואתקיים ודוגמתו ויהי ריב ומדון ישא (חבקוק א) : אפוא . איה פה : (יא) בעברתי • מל' עברה וזעם : (יב) צרור - ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מב) : צפונה . ענין הטמנה כמו יצפון לצדיק (משלי יג) : (יג) חבלי . כן יקראו מכאובי היולדת וכן תזעק בחבליה (ישעיה כו) : במשבר . הוא מקום מושב היולדת כשכורעת ללדת וכן כי באו בנים עד משבר (שם לז) : (יד) קטבך • ענין כריתה וכן מקטב ישוד צהרים (תהלים צא) : נחם . מלשון תנחומין : (טו) יפריא • מל' פרי : ויבוש • מל' יבשות : מקורו . הוא המעין : ויחרב • מל' חורב ויובש : ישסה • ענין בזה ושלל כמו ומשסיהו שסו למו (שם)

אבן עזרא

שהוא ישמה : (א) תאשם . תהיה שממה : בחרב יפלו · אנשים : והריותיו · אחר שהמלה לשון נקבה לא חשש לומר יבוקעו כדרך אם תעירו ואם תעוררו : (ב) שובה · מעט מעט עד השם . וטעם כי כשלת בעונך ואין מי יקימך רק השם לבדו : (ג) קחו · איננו שבקש מכם כאשר תלכו לבקש רצונו הון או עולות רק דברים שתודו כדרך ונשא השעיר עליו אמר רבי מרינוס כל תשא עון הפוך כל עון תשא והנכון כל אשר תשא עונינו נשובי וקח טוב . מעולה או הדיבור הטוב שנוכל לומר לפניך והטעם להתודות ורבי יוסף אמר מיעוט מעשים טובים : ונשלמה : שלום פרים כמו כי הכית את אויבי לחי שפירשו מכת לחי או חסר כ״ף והזכיר פרים כי הם גדולים והיקרים בעולה וזהו שתאמרו : (ד) אשור · כי כהוב ואשור הוא מלכו לא נשען על אשור ולא על סוסינו המובאים ממצרים : ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו · כנגד מעשה חרשים כי אין מי שיעזור מי שאין כח לו כמו היתום רק אתה וכתוב אבי יתומים וזה כנגד פי כשלת בעונך ואין עוזר לך : (ה) ארפא · מלת משובה לגנאי בכל המקרא והיננו כאומר משובתם בכל מקום שהכיתים רק המשובה בנשמה כחולי בגוף על כן מלת ארפא כנגד הכה אפרים : אהבם · אהבת נדבה הפך ימאסם אלהי : כי שב · הפך חרה אפי בם : (ו) אהיה · הפך שרשם יבש ויבוש מקורו והשושנה תפרח מהרה ובעבור שאין לה שורש רק דק אמר ושרשיו יהיו כשורש עצי לבנון : ויך . שרשיו . באורך וברוחב

רשי

אותו המלך ישסה אוצרות כל כלי חמדתו : (א) תאשם שומרון . עתה תגלה אשמתה : הריותיו · נשים מעוברות שבתוכה : (ב) שובה ישראל · שבארץ יהודה פן יקרה אתכם כשומרון לכך נסמכו העניינים משל למלך שמרדה עליו מדינה שלח המלך פולימרכוס ואמר להחריבה היה אותו פולימרכוס בקי ומיושב אמר להם טלו לכם ימים ואם לאו אני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחברותיה ולאפרכיא פלונית ולחברותיה לכך נאמר תאשם שומרון ואומר שובה ישראל עד ה' אלהיך כדאיתא בסיפרי בפ' וישב ישראל בשיטים : עד ה' אלהיך . תני בשם רבי מאיר שובה ישראל בעוד שהוא ה' במדת הרחמים ואם לאו אלהיך מדת הדין עד דלא יתעבד סניגוריא קטיגוריא : כי כשלת · באו לך מכשולים בעד עונך : (ג) כל תשא עון · כל עונותינו סלח : וקח טוב · ולמדנו דרך טוב · דבר אחר מעט מעשים טובים שבידינו קח בידך ושפטנו אחריהם וכן דוד אומר מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים (תהלים יז) דבר אחר וקח טוב וקבל הודיה מאתנו שנאמר טוב להודות לה' (שם צב) : ונשלמה פרים . שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בריצוי דברי שפתינו : (ד) אשור לא יושיענו · עוד זאת אמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממצרים : על סוס לא נרכב . זו היא עזרה מצרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו לישעיה (ל) לא כי על סוס ננוס ועל קל נרכב : ולא נאמר עוד למעשה ידינו · שהם אלהינו : אשר בך . לבדך תהיה תקותינו המרחם יתומים : (ה) ארפא משובתם · אמר הנביא כך אמר לי רוח הקודש מאחר שיאמרו לפני כן ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אע״פ שאינן ראויין לאהבה אתנדב לאהבתם כי שב אפי ממנו : (ו) ויך · הפל את שרשיו ויצליחם כלבנון כשרשי אילני הלבנון שהם גדולים : (ז) ילכו יונקותיו · יסגון בנין ובנן ויהי כזית מנרתא דקודשא זיוהון וריחהון כריח קטרת

הושע יד

יד א תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיּוֹתָיו יְבֻקָּעוּ׃
ב שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֺנֶךָ׃
ג קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֺן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃
ד אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם יָתוֹם׃
ה אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃
ו אֶהְיֶה כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃
ז יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ

תרגום

תחוב שמרון ארי חריבת על מימר אלהא בחרבא יתקטלון ועולמיהון יתרטשון ומעדיתהון יתבזעון : ב תוב ישראל לדחלתא דיי אלהך ארי אתקלתא בחובך : ג קריבו עמכון פתגמין דאתודאה ותובו לפלחנא דיי אמרו קדמוהי קריב קדמך למשבק על עוין ונתקבל הא כטבין ויהוין מילי ספותנא מתקבלין קדמך כתורין לרעוא על מדבחא : ד מלכי אתור לא יפרקננא על רכבי סוסון לא נתרחיץ ולא נאמר עוד אלהנא לעובדי ידנא דמן קדמך אתרחם על אבהתנא כד הוו במצרים הא כיתמין : ה אקבלינון בתיובתהון אשבוק לחוביהון ארחמנון כד יתובון בנדבא ארי תב רוגזי מנהון : ו יהי מימרי כטלא לישראל יזהרון כשושנא ויתבון על תקוף ארעהון כאילן לבנן דמשלח עוברתיה : ז יסגון בנין ובנן ויהי כזיו מנרת קודשא זיוהון

שנתי מעיני · כי נשכחו הצרות הראשונות · נחם יסתר מעיני ויסתר עמל מעיני : עד ה' ה' דסמיכי בקריא' וסי' ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו . בצר לך ומצאוך כל הדברים · ונגף ה' את מצרים · שובה ישראל עד ה' אלהיך · נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה : כלבנון ד' בקריאה וסים' אהיה כטל לישראל יפרח · וריח

תולדות אהרן שובה ישראל . יומא פו : קחו . עקידה שער נ״ז : ארפא . שם עקידה מ״ד פכ״ה : אהיה כטל תענית ד : יונקותיו . ברכות מג :

רדק

(א) תאשם · האל״ף בשו״א לבד והוא ענין שממה וכן ויאשמו יושבי בה וזכר שומרון כי הוא ראש ממלכת אפרים וכן אמר וראש אפרים שומרון והיא נלכדה אחרונים שבארץ ישראל : כי מרתה באלהים · כי היא החזיקה בעבודת העגלים כי אם היו המלכים טובים היו מחזירים ישראל למוטב : ירטשו · דרך אכזריות להפיל הקטנים בקרקע או אל הקירות לבקעם וכן דרך אכזריות לבקע הנשים ההרות : והריותיו . בשקל דליותיו : (ב) שובה ישראל · כי כשלת בעונך כי אתה רואה שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה' יתברך כי אין מקימך ממכשולך אלא תשובתך אליו ואמרו עד כמו אל וכן ושבת עד ה' אלהיך שובו עדי ואמרו רז״ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר עד ה' אלהיך : (ג) קחו עמכם דברים . איני מבקש מכם בתשובה לא כסף וזהב לא עולות אלא דברים טובים שתתודו בהם עונותיכם ושובו אל ה' בכל לבבכם ולא בשפתים בלבד או פירושו אחר שתשובו תתודו לפניו : ואמרו אליו · כלומר אמרו לפניו כדברים האלה וכיוצא בהם : כל תשא עון · כל עון תשא והוא הפוך כמו מקום שם קבר שהוא כמו מקום קבר שם או פי' לכל תשא עון וקח טוב וקח דבר טוב או לב טוב : ונשלמה פרים שפתינו · במקום פרים נשלמה לפניך וידוי שפתינו כי אתה רוצה בדברי תשובה יותר כי אין הקרבנות מועילות אלא וידוי העון כי בכלם נאמר והתודה אשר חטא ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הוידוי כמו שנאמר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגומר : (ד) אשור לא יושיענו . והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יוש עמו כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לה' התשועה : על סוס לא נרכב · שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אשור להושיענו לא נעשה עוד זה : ולא נאמר עוד . מבואר הוא : אשר בך ירוחם יתום . כי ידענו כי בך לבדך ירוחם היתום ומי שאין בו כח אתה תתן בו כח ותגילהו וכן תעשה לנו : (ה) ארפא משובתם . ואם אתם תעשו כן הוא יענה אתכם אעלה ארוכה ומרפא למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה : אהבם נדבה · אהבם אהבת נדבה מלב טוב כי אפי שהיה לי עליו שב ממני כיון שהוא שב בתשובה אלי ואומר לשון רבים על דרך פרט ולשון יחיד על דרך כלל : (ו) אהיה כטל לישראל . הפך מה שאמר ויבש מקורו ואמר טל לפי שאינו נפסק כך טוב האל יתברך לא יהיה נפסק מהם וזה יהיה לעתיד בשוב הגלות : יפרח כשושנה . אמר כשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה כמו שכתוב אני חבצלת השרון שושנת העמקים ואמר כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות . ואם תאמר השושנה אין לה שרשים ונוחה לסיעקר : ויך שרשיו כלבנון · כמו אלי הלבנון שהם גדולים ושרשיהם רבים כן יהיו נטועים באדמתם ויתנו שרשים חזקים לא יוכלו להנתש ממקומם כמו שאמר ולא ינתשו עוד מעל אדמתם ועל דרך הזה אמר הבאים ישרש יעקב ומה שאמר ויך על דרך ומחה אל כתף ים כנרת כלומר יכה השרשים הנה והנה באורך וברוחב : (ז) ילכו יונקותיו . וכמו שהשרשים יתנו למרחוק כן יונקותיו ילכו למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק · והיונקות הם משל

מצודת ציון

(שם מד) : (א) תאשם . מל' שממון : מרתה . מל' מרי ומרד : עולליהם · קטניהם : ירוטשו · ענין בקיעה כמו ועולליהם תרטש (מ״ב ח) : והריותיו · הנשים ההרות : (ה) משובתם . ענין מרידה והליכה בדרכי הלב כמו שובו בנים שובבים (ירמיה ג) : (ו) כשושנה . הוא הורד : ויך · יאמר כן כדרך האלה על התפשטות ודוגמתו ומחה על כתף ים כנרת (במדבר לד) ומחה הוא תרגום של מכה : כלבנון . שם יער : (ז) יונקותיו · ענפיו הרכים וכן ויעל כיונק לפניו (ישעיה נג)

מצודת דוד

חמדם : יד (א) תאשם שומרון · תהיה שממה כי מרדה באלהיה : עולליהם · קטניהם יתבקעו ע״י הבבליים וגם הנשים ההרות יתבקעו כרסם להוציא הולדות : (ב) שובה ישראל · לכן שובה ישראל וכו' כי בעבור עונך בא לך מכשול הצרה הזאת : (ג) קחו עמכם דברים · איני שואל מכם זבחים ועולות אלא קחו עמכם דברים שתתודו לפניו ובזה תשובו אל ה' : כל תשא עון . הוא הפוך כל עון תשא ר״ל אמרו בתפלה מחול כל העון ובמקום העון קח טוב תמורתו כלומר מעשה הטוב שעשינו יבין מול העון : ונשלמה פרים שפתינו · ר״ל במקום הקרבנות פרים נשלם בו וידוי שפתינו : (ד) אשור לא יושיענו . גם אמרה אשור וכו' · ר״ל עוד לא נבקש עזרה מאשור : על סוס לא נרכב · ר״ל לא נבטח עוד בגבורת הסוס במלחמה : ולא נאמר עוד אלהינו וגו' · ר״ל הפסל הנעשה במעשה ידינו לא נקבל עוד לאלוה : אשר בך · ר״ל כי ידענו אשר לבד בעזרתך ימצא היתום רחמים ותמלא עם כי תשש כוחו להתחזק מעצמו : (ה) ארפא משובתם . כאשר יאמרו כן אז אסלח על מה שהלכו בדרך שובב ומרדו בי : אוהבם נדבה · ואז אאהב אותם בנדבת לבי אף שאינם ראויים אל אהבה כי הוידוי די להסיר האיבה ולא להביא אהבה : כי שב אפי ממנו . ונשאר א״כ האהבה הראשונה : (ו) אהיה כטל לישראל . ר״ל לא תפסוק אהבתי מהם כמו שאין הטל נעצר מעולם : יפרח כשושנה · יעלה פרחים נעים כשושנה ושרשיו יתפשטו כשרשי עצי לבנון : (ז) ילכו יונקותיו · ענפיו יתפשטו למרחוק והוד יפיו יהיה כאילן זית שעליו

וְרֵיחַ לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ ח יָשֻׁבוּ יֹשְׁבֵי
בְצִלּוֹ יְחַיּוּ דָגָן וְיִפְרְחוּ כַגָּפֶן זִכְרוֹ
כְּיֵין לְבָנוֹן׃ ט אֶפְרַיִם מַה־לִּי עוֹד
לָעֲצַבִּים אֲנִי עָנִיתִי וַאֲשׁוּרֶנּוּ אֲנִי
כִּבְרוֹשׁ רַעֲנָן מִמֶּנִּי פֶּרְיְךָ נִמְצָא׃
מִי חָכָם וְיָבֵן אֵלֶּה נָבוֹן וְיֵדָעֵם כִּי
יְשָׁרִים דַּרְכֵי יְהוָה וְצַדִּקִים יֵלְכוּ בָם
וּפֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם׃

א א דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־
יוֹאֵל בֶּן־פְּתוּאֵל׃
ב שִׁמְעוּ־זֹאת הַזְּקֵנִים וְהַאֲזִינוּ כֹּל
יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הֶהָיְתָה זֹּאת בִּימֵיכֶם

ז' חסר · ב' ואותך · ל' · י' · כליסנא · ל' · כ"ז · ל' · ג' רפין · ד' ג' מ"ל יו"ד קדמא בנכיא' · ב · י"ד מ"ל · ל'

וְרֵיחֲהוֹן כְּרֵיחַ קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָא׃ ח יִתְכַּנְשׁוּן מִבֵּינֵי
גָלְוָתְהוֹן יִתְבוּן בְּטַלַל
מְשִׁיחֲהוֹן וְיֵחוּן מֵתַיָא וְיִסְגֵי
טוּבָא בְּאַרְעָא יְהֵי דָכְרָן
טַבְוָתְהוֹן עָלֵיל וְלָא פָסֵק
כְּדָכְרָן יַבָּבוּת חֲצוֹצְרָתָא עַל
חֲמַר עֲתִיק דְּמִתְנַסֵּךְ בְּבֵית
מַקְדְּשָׁא׃ ט יֵימְרוּן דְּבֵית
יִשְׂרָאֵל מַה לָנָא עוֹד לְמִפְלַח
לְטַעֲוָתָא אֲנָא בְּמֵימְרִי אֲקַבֵּיל
צְלוֹתְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל וְאֶרְחַם
עֲלוֹהִי אֲנָא בְּמֵימְרִי אַעְבְּדִינֵיהּ
כִּבְרָתָן שַׁפִּירָן דְּמִן קֳדָמַי
סְלִיחַ לִתְיוּבְתְּהוֹן מִשְׁתַּכְּחָא׃
י מַן חַכִּים דְּיִסְבַּר אִלֵּין
סוּכְלְתָן וְיִדְעִינוּן אֲרֵי תַקְנָן אוֹרְחָתָא דַייָ וְצַדִּיקַיָא דְהַלִיכוּ בְּהֵן יֵחוּן בְּהוֹן בְּחַיֵי
עָלְמָא וְרַשִׁיעַיָא יִתְמַסְרוּן לְגֵיהִנָּם עַל דְלָא הֲלִיכוּ בְהוֹן׃
א פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דַהֲוָה עִם יוֹאֵל בַּר פְּתוּאֵל׃ ב שְׁמַעוּ דָא סָבַיָא
וְאַצִּיתוּ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא הֲהֲוָת דָא בְּיוֹמֵיכוֹן וְאִם בְּיוֹמֵי אֲבָהָתְכוֹן׃

רשי

קטרת בוסמיא: כלבנון. כבית המקדש: (ח) ישובו יושבי בצלו. אותן שהיו ככר יושבים בצל הלבנון שדימה בו ישראל ובית המקדש ועכשיו גלו מעמו ישובו אליו: זכרו כיין לבנון. כדוכרן יבבות חצוצרתא דעל חמר עתיק דמתנסך בבית מקדשא שהיו תוקעין בחצוצרות על הנסכים כשהלוים אומרים בשיר: (ט) אפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העצבים וישובו מעכו"ם אני אענהו מצרתו: ואשורנו. אראה בעניו: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ שאדם אוחז בענפיו כלומר אהיה מצוי לו: ממני פריך נמצא. והלא אני הוא שכל טובך מאתי באה: (י) מי חכם. בכם: ויבן אלה. מי חכם בכם ויתבונן לתת לב לכל אלה וישוב אלי: ופושעים כשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהן כן תרגם יונתן: (א) אל יואל בן פתואל. בן שמואל הנביא שפיתה לאל בתפילתו. יש אומרים שנבואה זו נאמרה באותן שבע שנים שאמר אלישע (מלכים ב ח) כי קרא ה' לרעב וגו' ובימי יהורם בן אחאב היו ובהלכות גדולות נמצא יואל ונחום וחבקוק היו בימי מנשה: (ב) ההיתה זאת. האמורה למטה יתר:

אבן עזרא

ובכותב כדרך ומתה אל כתף ים כנרת וכמידות שבריס וחבריתא: (ח) ישובו. אמר יפת יושבי בצל הלבנון ולפי דעתי יושבי בצל ישראל והם העבדים שיהו אכריהם וכורמיהם: יחיו דגן. והקמות יפרחו כגפן: וזכרו. ריחו כדרך אזכרתה ויפת אמר זכר גפנם למרחק כיין לבנון: (ט) אפרים. באמרו אפרים מה לי עוד אין לי צורך אליהם אני אענהו לתת לו כל חפצו כדרך והכסף יענה את הכל. ואשורנו לתת עיני לטוב עליו עד שאשורנו נמצא שיהיה כברוש רענן ואל תפחד בעבור שאין לו לברוש פרי כי ממני פריך נמצא: (י) מי חכם. מי ישרת בעבור אחר ואלה הם דרכי השם והטעם קשור כי בשובכם אל השם ירפא אתכם: ופושעים הם היוצאים מהרשות כמו על כל דבר פשע אז תפשע אדום והטעות נפשו בדרך הישר' יכשל והשלם על דרך כי כשלת בעונך: (א) אין לנו דרך לדעת דורו ולפי הפשט איננו בן שמואל ודע כי כל נביא שיזכיר שם אביו היה נכבד ואם היה אבי אביו נכבד יזכיר שניהם כמו לפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה עד שהגיע אל הנכבד שהוא חזקיה המלך: (ב) שמעו. זה הנביא התנבא על הארבה שיבוא להשחית את הארץ ובימי משה היה מין ארבה לבדו ועתה עם הארבה גזם

תולדות אהרן פריך. זוכר לך: כי ישרים. נזיר כג כ"ב פט סוריות. זוכר ויצא:

לון כלבנון. יהי פיסת בר בארץ. מראהו כלבנון בחור: ויבן ג' רפין בקריא' וסי' מי חכם ויבן את זאת ואשר דבר. מי חכם ויבן אלה. ויבן על עזבי ברית קדש: וצדקים ד' ג' מ"ל ואחד חסר יו"ד קדמא וסי' כי ישרים דרכי ה'. וצדיקים ישמחו ויעלזו. וצדיקים ככפיר יבטח. ברבות רשעים ירבה פשע. קדמא חסר יו"ד קדמא: פתואל ל' פניאל ל' מתושאל ל' מחייאל ל':

רדק

משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום. או יהיה משל השרשים תורת משה רבינו עליו השלום שתהא קיימת לעד והיונקות הם הדעות המתחדשות להם בידיעת האל ית' יום ויום: ויהי כזית הודו. שיהא כח לאותו קיים כמו הזית שעליו לחים כל השנה כלומר שלא יפסק טובו כל הימים: וריח לו כלבנון. כמו כריח השדה אשר ברכו ה' כי הלבנון יש בו מינים רבים מעצים ומעשבים ויש בהם נותני ריח טוב ר"ל שילך שמם הטוב למרחוק: (ח) ישובו יושבי בצלו. ישובו לארצם ויהיו יושבים בצל האל ית': יחיו דגן. יחיו עצמם בכל עת במצות האל ית' שיקיימו כמו הדגן המחיה את האדם כרוב דגן חסר כ"ף הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב גהה כי תעלת קצת מרי והדומים להם ואם תאמר יפסק טובם כמו הדגן הפוסק ויבש עד שיזרעו אותו פעם אחרת לא אלא ויפרח כגפן כגפן כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה: זכרו כיין לבנון. ריחו כמו אזכרתה לה' אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב. וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ישראל וירושלם ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מגרים אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין לריח ולטעם אף למרפא ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמים לעתיד ויש מפרשים ישובו ינוחו כמו בשובה ונחת ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שנוי טבע בדגן לעתיד בבא הגואל שיחיו אותו כמו הגפן ולא יצטרכו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן וכיוצא בזה זכרו רז"ל בשנוי טבע שיהיה לעתיד כתמם: (ט) אפרים. ואז יאמרו מה לי עוד לעצבים כי בעוד שהייתי עובד אותם היה לי כל הרע ועתה שאעבוד את ה' יהיה לי כל הטוב הזה. ואמר הקב"ה כשיאמר אפרים זה: אני עניתי ואשורנו. כלומר אביט אליו בעת רצון הסך והסתרתי פני מהם ומה אומר לו: אני כברוש רענן. אני אהיה לך כמו הברוש רענן שכופפין ראשו אצל שרשיו כן אני מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ואם תאמר הברוש אינו עושה פירות ממני פריך נמצא בכל עת ובכל זמן: (י) מי חכם ויבן אלה. וכשהשלים הושע נבואותיו אמר מי בכם חכם ויבין אלה בתוכחות שדברתי עד הנה: כי ישרים דרכי ה'. לא כאותם שאומרים לא יתכן דרך ה' כמו שאמר ביחזקאל כי אם תשובו בתשובה שלמה לא תזכרנה לכם תועבותיכם הראשונות. וצדיקים ילכו בם. כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפט. ואם יראו צדיק ורע לו או רשע וטוב לו יתחשבו כי הכל אמת ודרך ישר מהאל ית' כי הצדיק שאנו רואים אולי אינו צדיק בלבו כמו שהוא בנראה והאל בוחן לב וחוקר כליות או מיסרו לטובתו לעולם הבא שהוא עולם השכר וכן הרשע וטוב לו אולי עשה קצת טובות ומשלם לו האל ית' בחייו כדי שיאבד ברוב רשעו לעולם הבא כמו שאמר בתורת משה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו: ופושעים יכשלו בם. כי יאמרו אין מסדר ומנהיג העולם ואיננו בדרך ישר כי הצדיק יבואהו רע והרשע יבואהו טוב לפיכך אינם שבים מרשעם וילכו אחרי תאות לבם ויכשלו ויאבדו ואדוני אבי ז"ל פירש ופושעים יכשלו בם כאשר ישובו הפושעים לדרכי ה' ולא היו רגילים בהם כמו הצדיקים יכשלו בהם כאדם שאינו יודע הדרך וזה נאמר על הפושעים שלבם עוד בדרך פשעם אך השבים בלב שלם אלהיהם יעזרם כדי שלא יכשלו והצדיקים במנהגם ילכו דרך סלולה וישרה:

(א) **דבר** ה' אשר היה אל יואל בן פתואל. זה הנביא נתנבא תחלה על הארבה שיביא האל יתברך בארץ ישראל על עונותיהם. ואחר כך נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח ויש אומרים כי בימי יהורם בן אחאב ניבא זה הנביא שיהיה רעב בארץ כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים הד' שנים היו ד' מיני ארבה והג' שנים היו הגשמים נעצרים. וכסדר עולם אמר כי בימי מנשה ניבא ואמר יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה. ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו: (ב) שמעו זאת הזקנים. כי הם ראו יותר במה שעבר בימיהם, כמו שאמר זקניך ויאמרו לך: ההיתה זאת בימיכם. אם היתה זאת הה"א ה"א השאלה: ואם בימי אבותיכם. כי הארבה שהיה במצרים לא היה אלא מין אחד ואף על פי שאמר בספר תהלים ויתן לחסיל יבולם ואמר וילק אין מספר הארבה היה עיקר ושני המינים באו עמו לפיכך לא נזכר בתורה אלא הארבה ולא היה אלא עת אחת. וזה היה ד' מינים גזם ארבה ילק חסיל ובאו בד' שנים זה אחר

זה

מצודת דוד

שעליו לחים כל השנה וניחו יהיה נודף כריח לבנון המריח ביותר לפי מרבית העשבים והאילנות הגדולים שמה ר"ל יהיו משופעים בהרבה מיני טובות: (ח) ישובו יושבי בצלו. אלו שישובו ויחסו בצלו של מקום יהיה בשובה ונחת: יחיו דגן. יחיו את עצמם בנחת ועדן כדגן המחיה את הבריות: ויפרחו. ירבו פרחים: זכרו. זכרון שמו יהיה כיין הגדל בלבנון המוזכר לשבח: (ט) אפרים וגו'. ר"ל כשיאמר אפרים מה לי עוד לפנות אל העבודת כוכבים הלא עתה טוב לי מאז: אני עניתי. ר"ל אז אני אענה לו על כל מה שישאל ממני: ואשורנו: אסתכל ואשגיח בו לתת לו די מחסוריו: אני כברוש רענן. ר"ל כמו ברוש הלח והרטוב שכופפין ראשו אצל שרשיו כן אני שוכן מרום ואני משפיל עיני להשגיח בך וכל פרי הצלחתך נמצא לך ממני: (י) מי חכם. כהתימו דברי תוכחותיו אמר מי שהוא חכם יבין אלה הדברים ואם הוא נבון להבין דבר מתוך דבר ידע וישכיל אשר דרכי ה' המה ישרים אין בהם נפתל ועקש וצדיקים ילכו בהם כדרך מהלכם מבלי כשלון אבל הפושעים יכשלו בהם כאלו היה בהם מקום נפתל ועקש כי יצר מחשבות לבם ישלף להם הדרכים ולא כן אל הצדיקים המיישרים ארחותם:

א **דבר** ה'. ר"ל זהו דבר ה' וגו': פתואל. אחז"ל זה שמואל הנביא שפיתה לאל בתפלתו: (ב) שמעו זאת. מה שאני שואל מאתכם: ההיתה. ה"א השאלה כאלו יאמר האם היתה זאת וגו' והוא האמור בענין יתר הגזם וגו'.

מצודת ציון

נג): הודו. ענין הדר ונוי: (ח) ישובו. ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (שם ל): יחיו. ענין השבת הנפש מן החולשה ודומה לו עד חיותם (יהושע ה): דגן. כדגן ותחסר כ"ף הדמיון וכן ייטיב גהה (משלי יז) ומשפטו כגהה: (ט) לעצבים. הם העכו"ם: עניתי. מל' עניה ותשובת שאלה: ואשורנו. ענין הבטה וראיה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): כברוש. שם אילן: רענן. ענין לחות ורטובות כמו בשמן רענן (תהלים צב):

והאזינו

וְאִם בִּימֵי אֲבֹתֵיכֶם׃ ג עָלֶיהָ
לִבְנֵיכֶם סַפֵּרוּ וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם
וּבְנֵיהֶם לְדוֹר אַחֵר׃ ד יֶתֶר הַגָּזָם
אָכַל הָאַרְבֶּה וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל
הַיָּלֶק וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל׃
ה הָקִיצוּ שִׁכּוֹרִים וּבְכוּ וְהֵילִלוּ כָּל־
שֹׁתֵי יָיִן עַל־עָסִיס כִּי נִכְרַת מִפִּיכֶם׃
ו כִּי־גוֹי עָלָה עַל־אַרְצִי עָצוּם וְאֵין
מִסְפָּר שִׁנָּיו שִׁנֵּי אַרְיֵה וּמְתַלְּעוֹת
לָבִיא לוֹ׃ ז שָׂם גַּפְנִי לְשַׁמָּה וּתְאֵנָתִי
לִקְצָפָה חָשֹׂף חֲשָׂפָהּ וְהִשְׁלִיךְ
הִלְבִּינוּ שָׂרִיגֶיהָ׃ ח אֱלִי כִּבְתוּלָה
חֲגֻרַת־שַׂק עַל־בַּעַל נְעוּרֶיהָ׃
ט הָכְרַת מִנְחָה וָנֶסֶךְ מִבֵּית יְהוָה
אָבְלוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה׃
י שֻׁדַּד שָׂדֶה אָבְלָה אֲדָמָה כִּי שֻׁדַּד
דָּגָן הוֹבִישׁ תִּירוֹשׁ אֻמְלַל יִצְהָר׃
יא הֹבִישׁוּ אִכָּרִים הֵילִילוּ כֹּרְמִים
עַל־חִטָּה וְעַל־שְׂעֹרָה כִּי אָבַד קְצִיר
שָׂדֶה׃ יב הַגֶּפֶן הוֹבִישָׁה וְהַתְּאֵנָה

(מסורה: ל׳ · ל׳ ר״פ · ב׳. ל׳ כ״כ · ב׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ וחד כ״ת סאלי · ל׳ ותסר · ל׳ · י״א · ל׳ מ״ל · ב׳)

ג עֲלַהּ לִבְנֵיכוֹן אִשְׁתָּעוּ וּבְנֵיכוֹן
לִבְנֵיהוֹן וּבְנֵיהוֹן לְדָר אוּחֳרָן׃
ד מוֹתַר זַחֲלָא אֲכַל גּוֹבָא
וּמוֹתַר גּוֹבָא אֲכַל פִּרְחָא וּמוֹתַר
פִּרְחָא אֲכַל שְׁמוֹטָא׃ ה אִתְעָרוּ
רַוָיָא וּבְכוּ וְאֵילִילוּ כָּל שָׁתֵי
חֲמַר עַל חֲמַר מְרַתְּאָרֵי אִתְמְנַע
מִפּוּמְכוֹן׃ ו אֲרֵי עַמָּא סְלִיק
עַל אַרְעִי תַּקִּיף וְלֵית מִנְיָן
שִׁנּוֹהִי שִׁנֵּי אַרְיָא וְנִבּוֹהִי כְּבַר
אַרְיָוָן׃ ז שַׁוִּי פֵּרֵי גּוּפְנֵי עַמִּי לְצָדוּ
וְתֵינַתְהוֹן לְמַפַּחַת נְפָשׁ מְקַלַּף
קְלַף וּרְמָא חֵיוָרוּ שַׁבְשְׁהָא׃
ח כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲבִידוּ
אֱלְיָא כִּבְתוּלָא דַאֲסִירָא סַקָּא
לְמִסְפַּד עַל בְּעֵל עוּלֵימְתְהָא׃
ט פְּסַקוּ קֻרְבָּנִין וְנִסְכִּין מִבֵּית
מַקְדְּשָׁא דַייָ אִתְאַבָּלוּ כַּהֲנַיָּא
דִמְשַׁמְּשִׁין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא
דַייָ׃ י אִתְבְּזִיזוּ חַקְלַיָּא
חֲרוּבַת אַרְעָא אֲרֵי סַף עִבּוּרָא
יְבִישׁוּ גוּפְנַיָּא נְתַרוּ זֵיתַיָּא׃
יא בְּהִיתוּ אִכָּרַיָּא אֵילִילוּ
מַפְלְחֵי כַּרְמַיָּא עַל חִטִּין וְעַל
סְעָרִין אֲרֵי סַף חֲצַד חַקְלָא׃
יב גּוּפְנַיָּא יְבִישׁוּ וְתֵינַיָּא נְתַרוּ

אבן עזרא

גזם וילק וחסיל ואלה ג׳ מינים אסורין ואמר לזקנים בעבור שהיתה כזאת: (ג) עליה. מזה הפסוק נשמע כי הדור איננו מספר ידוע: (ד) יתר הגזם. בא תחילה אמר יפת פי גזם כמו גוזז והמ"ס כמו חנם ריקם וילק שילוק בלשונו חרגם כורת וחסיל כמו יחסלנו: (ה) הקיצו. פועל עומד ולא ימלא זה הפעם יולא: עסים. מגזרת ועסותם רשעים פי ידרכוהו ברגל: (ז) שם. דבר הנגזר להיות ידבר בלשון עבר: לקצפה: כמו קצף על פני מים שאין בו ממש: חשוף חשפה. שקלפה: הלבינו. פועל עומד כמו הקיץ: (ח) אלי: אמרו אללי לי ויפת אמר כי האל"ף תחת ה"א כמו הילילי ולא דיבר נכונה ואילו היה אומר כי האל"ף תחת יו"ד יללה גם הוא נכון והנביא אומר לאדמה אלי או לנפשו כבתולה שמת בעל נעורים בימי שמחתה: (ט) הכרת. כדרך כי מי נדה לא זורק עליו והטעם שיאמר לשכורים איך תמצאו אתם יין והנה הכרת מנחה ונסך שהוא חיוב הציבור והזכיר המנחה בעבור כי שדד דגן גם הנסוך אם לא ימצא מעכב: (י) אבלה אדמה. הטעם אבלו יושביה: (יא) הובישו. אכר תואר והאל"ף שורש ואין כמשקלו: (יב) הגפן הובישה. דרך משל וכן

רש"י

(ד) יתר הגזם וגומר. גזם ארבה ילק חסיל מיני גובאי הם ונתנבא עליהם שיבואו ובאו באותן השנים ואכלו כל פרי העץ וירק השדה: (ה) עסים. יין הטוב: (ו) גוי עלה על ארצי. הגובאי הזה כינהו כלבא גוי׳: ומתלעות. הן השינים הגסין שלועס בהן: (ז) לקצפה. למפח נפש: חשף חשפה והשליך. קלוף קליפות העץ והשליכו עד הלבינו זמורות הגפן: (ח) אלי. קינה מתרגמינן אליא. (ט) הכרת. כמו נכרת ה"א הנקודה בחטף קמץ עומדת במקום נו"ן כמו ותית השדה השלמ׳לך (איוב ה): (יא) הובישו. הכלמו: אכרים. מנהיגי המחרישה: על חטה ועל שעורה. מוסב על אכרים. ועל הכורמים אמר: (יב) הגפן הובישה והתאנה אומללה. נכרתה פסק פריה

רדק

זה כמו שאמר יתר הגזם וגו׳. וזאת הרעה לא היתה עד אותו הזמן: (ג) עליה. על הגזרה הזאת: לדור אחר. בניהם הבאים אחריהם. כלומר לזמן רחוק תוכלו לספר זאת הגזרה: (ד) יתר הגזם. מה שהותיר הגזם בשנה ראשונה אכל הארבה בשנה השנייה כי לא באו ד׳ המינים בשנה אחת אלא זה אחר זה בד׳ שנים. וכן אמר ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה וגו׳. ויש אומרים כי נקרא גזם על שם שגוזז את התבואה. וארבה לפי שהוא הרב במינים. וילק לפי שהוא לוקק ולוחך את העשב וחסיל לפי שהוא כורת את הכל מן יחסלנו הארבה. ות"י מותר זחלא אכל גובא מות׳ גובא אכל פרחא מותר פרחא אכל שמוטא: (ה) הקיצו שכורים. אותם הרגילים להשתכר ביין עתה הקיצו משנתכם ובכו יומם ולילה כי לא תמצאו יין כי הארבה יאכל הענבים: עסים. היין נקרא עסיס. וכן כל משקה שיוצא ע"י כתישה ודריכה מן ועסותם את רשעים וי"ת עסיס חמר מרת: (ו) כי גוי. כל קבוץ מן כתי יקרא גוי לפיכך אמר על הארבה גוי. וכן אמר על הנמלים עם לא עז ועל השפנים עם לא עצום שניו שני אריה כאלו יש לו שניים כשני האריה: ומתלעות לביא לו. מתלעות הם השנים הגסות והלביא גדול מן האריה וי"ת שינוהי שני אריא וניבוהי כבר אריון והנה אמר ובני לביא יתפרדו נראה כי לא יקרא הקטן לביא: (ז) שם גפני לשמה. עבר במקום עתיד או פירש יאמר יושב הארץ כבאו שם גפני לשמה. וכן כי גוי עלה על ארצי שזכר: ותאנתי לקצפה. כל הכנויים הם דברי יושב הארץ או הם דברי הנביא ות"י שוי פרי גופני עמי לצדו ופי׳ לקצפה ולמארה ות"י למפחת נפש וי"מ לקצפה לקליפה וכן מפרשים כקצף על פני המים ר"ל שיסיר הארבה הקליפה שיאכלנה: חשוף חשפה. הכנוי לתאנה גם לגפן וכן הלבינו שריגים ופי׳ חשפה גלה אותה כלו׳ שהסיר קליפתה וכת"י מקלף קלף ורמא ופי׳ השליך הקליפה לארץ כאכלו הלחות שבין הקליפה לעץ או פירש חשפה והשליך שאכל הענבים והשמדר השליך לארץ והנה היא מגולה: הלבינו. כי אחר שימון הארבה הלחות נשארו השריגים יבשים ולבנים: הלבינו. פעל עומד וכן כשלג ילבינו: (ח) אלי. אומר כנגד כנסת ישראל קונני על זאת הרעה ועשי אבל גדול כמו הבתולה שבעלה בבחור ומת בעודו נערה כי אז היה רוב שמחתם זה בזה וכשמת מתאבלת אבל כבד והיא חוגרת שק תחת עדים ותליתם: אלי פי׳ קונני. וי"ת ויקונן סמך ואליא מלכא: חגורת שק. הפועל הזה נסתמכו בו בפעול כמ׳ יאמר חוגר ויאמר חגור. וכן לובש ולבוש: (ט) הכרת מנחה ונסך. אמר הכרת ל׳ זכר ואמר מנחה שהיא ל׳ נקבה ל׳ זכר נופל על הענין כלו׳ קרבן המנחה והנסך וכן אשר יעשה אלה יעשה מלאכה: הכרת. בנין הפעל כי הארבה הכריתו ואם פסק מהם הדגן והתירוש ממה יביאו מנחה ונסך לבית המקדש והם אין להם מה יאכלו ומה ישתו: אבלו הכהנים. שהיו אוכלים מלחן ה׳ והיין: (י) שדד שדה אבלה. נשחתה ושממה. כי אין בה פירות וכן אבל תירוש: הובים תירוש. כמו יבש והוא פעל עומד וכת"י יבישו גופניא או יהיה מענין בשת ויאמר זה עד"מ כאלו יש לו בשת כשנפסק: אומלל. ענין כריתה וזכר דגן תירוש ויצהר כי אלה הג׳ הם רוב חיי האדם: (יא) הובישו. לווי וכן הילילו ואמר הובישו כי ראוי לכם שתבושו כי מעשיכם ועמלכם בשדה הוא לריק: אכרים. עובדי השדות כורמים. עובדי הכרמים. וטעם אכרים על חטה ושעורה וטעם כורמים על הגפן: (יב) הגפן הובישה. יבשה וכת"י יבישו גופניא או הוא ענין בשת כמו שפי׳ הובים תירוש: כי הובים ששון. יבש כלו נפסק

(מסורה) הקיצו ב׳ וסימן הקיצו ורננו שכני עפר: הקיצו שכורים ובכו והילילו: ואין מספר ד׳ וסימ׳ כי גוי עלה על ארצי: כאלף ומאתים רכב דד"ת: זה הים גדול ורחב: אמר ויבוא ארבה: הוביש ד׳ מ"ל וסי׳ כי שמענו את אשר הוביש. אשר הוביש ר"פ׳ וחברו ויהי כשמוע כל מלכי האמורי:

תולדות אהרן יתר הגזם. שבת נג תענית ה׳: אלי. סנהדרין ק"ד:

מצודת ציון

(ב) והאזינו. הטו אוזן לשמוע: (ג) עליה. בעבורה: (ד) יתר. מל׳ נותר: הגזם הארבה הילק החסיל. כולם שמות מיני חגבים: (ה) הקיצו. ענין הערה מן השינה: והילילו: מל׳ יללה: עסים. כן נקרא היין וכן וכעסיס דמם ישכרון (ישעיה מט): (ו) עצום. חזק בכח: מתלעות. הם השינים הגסות כמו מתלעות עול (איוב כט): (ז) לקצפה. מל׳ קצף ור"ל למארה: חשף חשפה. קלף קליפת׳ והוא מל׳ מחשף הלבן (בראשית ל) שהוא ענין גלוי כי בהקלף קליפות העץ נעשה מגולה: הלבינו. מל׳ לבן: שריגים. ענפים כמו ובגפן ג׳ שריגים (שם מ): (ח) אלי. ענין קינה כי שם קינה (יחזק׳ יט) ת"י אליתא: (י) שדד. ענין עושק. אבלה: ענין השחתה כמו אבל תירוש (ישעיה כד): הובים: מל׳ יבשות: תירוש. יין: אמלל. ענין כריתה כמו כי אמלל אני (תהלים ו): יצהר. שמן: (יא) הובישו. מל׳ בושה: אכרים. כן יקראו עובדי אדמה כמו וקראו אכר אל אבל (עמוס ה): (יב) הובישה. מל׳ יבשות: אמללה. נכרתה: הובים. מל׳ יבשות ר"ל נפסק: קדשו

מצודת דוד

וגומר: (ג) עליה. בעבור הגזרה הזאת לרוב התמהון שבה ספרו לבניכם: לדור אחר. לבני הדור שיעמדו אחריהם: (ד) יתר הגזם. אחרו הגזרה שהנה מה שהותיר הגזם ולא אכל בא הארבה ואכלו: (ה) הקיצו שכורים. אתם הרגילין ביין התעוררו מן השינה ובכו: על עסים. בעבור העסים אשר נכרת מפיכם כי הארבה אכל הגפנים ומעתה לא תמצאו היין: (ו) כי גוי. על הארבה יאמר בלשון שאלה וכן שפנים עם לא עצום (משלי ל): שניו שני אריה. אמר דרך גוזמא והפלגה והוא ענין מליצה. (ז) שם גפני. אכל הגפנים ועשאם שממה והשאירם שם למארה וקללה: חשף חשפה. קלף קליפתה ונעשו הענפים לבנים כדרך אילן הנקלף: (ח) אלי. עשי קינים כמו בתולה הנשאת לאיש ומת שחוגרת שק ומקוננת על הבעל הנשאת לו בנעוריה כי האהבה קשורה ביותר עם הבעל שנשאה בימי נעורים כשהיתה עדיין בתולה: (ט) הכרת וגו׳. כי לא מצאו סולת למנחות ויין לנסכים כי הארבה אכל הכל: אבלו הכהנים. על כי אין מביא מנחה ונסכים: (י) שדד שדה. נעשק השדה כי הארבה עשק תבואתה: הובים. נתייבש היין ר"ל לא ימצא עוד יין: (יא) הובישו אכרים. על כי עבודתם בשדה היה לריק: כורמים. עושי עבודת הכרמים: על חטה וגו׳: על העדר חטה ושעורה מוסב על הובישו אכרים: כי אבד: ר"ל אין מה לגור: (יב) הובישה. ר"ל לא ימצא עוד: יבשו. ר"ל אין בהם פרי: כי הוביש ששון. ר"ל כל זה היה בהשגחה כי בגמול פסק כ׳

רשי

פריה : הובישו . כמו יבשו : (יד) קדשו צום . הזמינו צום : עצרה . אסיפה : (טו) אהה. לשון גניחת יללה : וכשוד · וכביזת שודדים : יבוא · מאת המקום : (טז) נגד עינינו · אנו רואים : (יז) עבשו . העלו חלודה ועיפוש בלע"ז מזי"שור : פרודות · תרגם יונתן גרבי חמרא : מגרפותיהם · תרגום יונתן מגופתהון מגופת כיסוי החביות : נשמו אוצרות · של יין ושל שמן : ממגורות · מגורות של חטין : (יח) נבוכו · נתערבלו ונסגרו ותעו ביערים ובמדברות : נאשמו · נתקלקלו באשמתן : (יט) נאות מדבר · לשון נוה : (כ) הערוג . תצעק פאשר שתאר דוגש ערג לאילים

נגם

אֻמְלָלָה רִמּוֹן גַּם־תָּמָר וְתַפּוּחַ כָּל־
עֲצֵי הַשָּׂדֶה יָבֵשׁוּ כִּי־הֹבִישׁ שָׂשׂוֹן
מִן־בְּנֵי אָדָם׃ יג חִגְרוּ וְסִפְדוּ
הַכֹּהֲנִים הֵילִילוּ מְשָׁרְתֵי מִזְבֵּחַ בֹּאוּ
לִינוּ בַשַּׂקִּים מְשָׁרְתֵי אֱלֹהָי כִּי נִמְנַע
מִבֵּית אֱלֹהֵיכֶם מִנְחָה וָנָסֶךְ׃
יד קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה אִסְפוּ
זְקֵנִים כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בֵּית יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְזַעֲקוּ אֶל־יְהוָה׃ טו אֲהָהּ
לַיּוֹם כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה וּכְשֹׁד מִשַּׁדַּי
יָבוֹא׃ טז הֲלוֹא נֶגֶד עֵינֵינוּ אֹכֶל
נִכְרָת מִבֵּית אֱלֹהֵינוּ שִׂמְחָה וָגִיל׃
יז עָבְשׁוּ פְרֻדוֹת תַּחַת מֶגְרְפֹתֵיהֶם
נָשַׁמּוּ אֹצָרוֹת נֶהֶרְסוּ מַמְּגֻרוֹת כִּי
הֹבִישׁ דָּגָן׃ יח מַה־נֶּאֶנְחָה בְהֵמָה
נָבֹכוּ עֶדְרֵי בָקָר כִּי אֵין מִרְעֶה לָהֶם
גַּם־עֶדְרֵי הַצֹּאן נֶאְשָׁמוּ׃ יט אֵלֶיךָ
יְהוָה אֶקְרָא כִּי־אֵשׁ אָכְלָה נְאוֹת
מִדְבָּר וְלֶהָבָה לִהֲטָה כָּל־עֲצֵי
הַשָּׂדֶה׃ כ גַּם־בַּהֲמוֹת שָׂדֶה תַּעֲרוֹג

תולדות אהרן עבשו. (סוטה כ): מה נאנחה . (תענית סה):

רִמּוֹנִין אַף דִּקְלִין וְתֵוַּר כָּל
אִילָנֵי חַקְלָא יְבִישׁוּ אֲרֵי פְּסַקַת
חֶדְוְתָא מִבְּנֵי אֱנָשָׁא׃ יג אֱסַרוּ
וּסְפִידוּ כָּהֲנַיָּא אֵילִילוּ
דִּמְשַׁמְּשִׁין עַל מַדְבְּחָא עוּלוּ
בִּיתוּ בְּסַקַּיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין
קֳדָם אֱלָהִי אֲרֵי אִתְמְנַע
מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהֲכוֹן
קוּרְבָּנִין וְנִיסְכִין׃ יד גְּזָרוּ
תַעֲנִי עֲרִיעוּ כְּנִישָׁא כְּנִישׁוּ
סָבַיָּא כָּל יָתְבֵי אַרְעָא וְעוּלוּ
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן
וְצַלּוֹ קֳדָם יְיָ׃ טו וַי מִן קֳדָם
יוֹמָא אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא דַּעֲתִיד
לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וּכְבִזָּא דְּמִן
קֳדָם יְיָ שַׁדַּי יֵיתֵי׃ טז הֲלָא
עַד דַּאֲנַחְנָא חָזָן עִבּוּרָא סָף
פְּסַק מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהָנָא
חֶדְוָא וּבְיָע׃ יז אִתְמְסִיאוּ גַּרְבֵי
חֲמַר תְּחוֹת מְגוּפָתְהוֹן צְדִיאוּ
אוֹצְרַיָּא אִתְפַּגָּרוּ חַסְנַיָּא אֲרֵי
סָף עִבּוּרָא׃ יח לְחַדָא
מִתְאַנְחָא בְּעִירָא מִתְעַרְבְּלָן
בַּקְרָן דְּתוֹרִין אֲרֵי לֵית רַעְיָא
לְהוֹן אַף עֶדְרֵי עָנָא צְדִיאָה׃
יט קֳדָמָךְ יְיָ אֲנָא מְצַלֵּי
אֲרֵי קִדּוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא אֲסַף
דָּרוֹת מַדְבְּרָא וְשַׁלְהוֹבִיתָא שֵׁיצָאַת כָּל אִילָנֵי חַקְלָא׃ כ אַף חֵיוַת בָּרָא מְסַבְרָא

ג' כתלת ליש' · ט' דסמי' · כ' דגשים דיפעיה כשד · ג' · כ' כל ליסגא · ל' ל"גו"כ · ג' · ג' חסד · ג' · ג' ב' חסר וחד מ"ל

ותפוח ג' בתלת לישני ב' מ"ל ואתר חסר וסימ' למנשה היתה ארץ תפוח · ותפוח והעינם . רמון גם תמר ותפוח : וזעקו ג' פתחין בקריאה וסימן לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם· והיללו הרעים וזעקו · קדשו צום קראו עצרה . וסימ' בלשון ארמי אזלו רעיא וקרישו : ולהבה ג' בקריא' וסימ' ולהבה מבין סיחון · ולהבה לא תבער בך · ולהבה להטה כל

אבן עזרא

וכן הובישו ששון : (יג) חגרו . שק והטעם אין לכם במה תתרצו אליו להקריב עולות כי עולת התמיד אין לכם : (יד) קדשו . כמו הכינו : עצרה . שלא יעשה אדם מלאכה . ויפת אמר קהלה כמו עצרת בוגדים : אספו . אתם זקנים : כל יושבי · ארץ ישראל : בית ה' · בחסרון מלת אל : (טו) אהה · מלה זו תאמר בדרך פחד ויפת אמר כי האל"ף נוסף : וכשוד · הטעם מי יוכל להמלט משוד שיבא מהשם והגגיד ז"ל אמר כי שוד תואר כמו עלי לבי דוי רק אמר כי היו"ד תחת אות הכפל כמו דליו שוקים מפסח והטעם מתגבר ומגלה על כן אמר כי במקום הזה איננו שם הנכבד והנה כקול מים רבים כקול שדי והנה והיה שדי בצריך תקיף והעד וכסף תועפות לך וכתיב ושית על עפר בצר ויפה אמר : (טז) הלא · נכרת · ישרת בעבור אחר נכרת שמחה וגיל בעבור היין המשמח אלהים והאנשים : (יז) עבשו . אין לו חבר אמר רבי מרינוס התעפשו פרודות הם גרגרי התמה והשעורה הזרועים שהם תחת מגרפותיהם והטעם העפר והנה יפרש או באגרוף והאל"ף נוסף : נהרסו ממגורות . מקומות אצורים לדגן כמו אוצרות כמו על דגן ותירוש יתגוררו והמלה זרה לתוספה שני ממי"ן : (יח) מה . נבוכו · כמו נבוכים כי השורק בא תחת חולם נבוכו ע"ת נכונו ללכת שפטים : נאשמו · כמו תאשם שומרון : (יט) אליך : דברי הנביא כי יספר שהיתה שנה בצורות וזהו אכלה נאות כמו נות רועים ורבי משה הכהן אמר כי הטעם כמו על עלי השדה אשר שם לפרים יקננו ויפת אמר כאילו אכלה אש ונכון היה לולי כי יבשו אפיקי מים : (כ) גם · דרך משל כי עלי השדה צועקים : גם בהמות תערג . כל אחת ואחת כדרך בנות

לעדה

רדק

נפסק כי התבואות והפירות הם ששון בני אדם וכן ת"י ארי פסקת חדוותא או יהיה ענין בשת על דרך משל : (יג) חגרו · ר"ל חגרו שק ופירש אחר כך לינו בשקים ופי' באו בית ה' ושם ספדו ואמר לינו כי אפילו בלילה לא תסירו השקים מעליכם אולי ירחם ה' עליכ' ואמר משרתי מזבח ואמר משרתי אלהי שהשירות הוא במזבח לאלהים וסמך השירות לאלהים למזבח כמו אשר ישרתו לה' בהם : (יד) קדשו צום · הזמינו העם לתענית ות"י גזרו תענית קראו עצרה שיהיו נעצרים העם ממלאכתם ויאספו לתפלה ויקבצו וזעקו אל ה' אולי ישמע זעקתכם ויסיר מעליכם המכה הזאת' וכל זה אמר הנביא שיעשו בבא הארבה עליהם או שישובו בתשובה טרם בוא ואז יאכל ברחמיו יבטל הגזרה : (טו) אהה ליום . אמרו אהה ואוי לזה היום שיבא : וכשוד משדי יבא. כמו שוד שיבא פתאום כן יבא זה היום משדי והגגיד פי' משדי מתוק וכן כקול מים רבים כקול שדי שודד חזק ותקיף שאין לו דרך להמלט ממנו : (טז) הלא נגד עינינו אכל נכרת · נראה התבואה המבושלת ויבא הארבה לעינינו ויכרתנו וכיון שנכרת האכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל כי היו מביאים קרבנות בחג הקציר ובמתים שם כי גדולה היתה שמחת הקציר כמו שאמר כשמחת הקציר : (יז) עבשו פרדות . כמו עפשו ענין עפוש כי הבי"ת והפ"א ממוצא אחד וכן במשנה הבקר לעניים כמו הפקר : פרדות . הם גרגרי הזרע שהם תחת הארץ ואמר כי מארבה אחרת תהיה כי הזרע יהיה נשחת ומעופש תחת הארץ ולא יצמח ואשר יצמח יאכלנו הארבה או יתעפשו גרגרי הזרע מפני הגשמים שלא ירדו עליהם כי ג"כ תהיה עצירה גדולה בשנים ההם : מגרפותיה . כסגול המ"ם והם תתיכות העפר וכן באבן או באגרוף לדעת קצת המפרשים , וי"ת אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתהון תרגם מגרפותיהם כמו מגופת חבית : נשמו אוצרות · אוצרות התבואה נשמו כי אין דבר להכניס בהם והנה הם שוממים : נהרסו ממגורות . בשורק וכפל הענין במלות שונות כי ממגורות כמו אוצרות וכן העוד זרע במגורה ופי' נהרסו באלו נהרסות כי לא יכניסו בהם דבר או נהרסו כי אין חושש להם לתקנם כמנהג משנה לשנה ונופלים ונשחתים והמ"ם הראשונה במלת ממגורות נוספת ג"כ מאותיות אמתי"ן ובאו שתי אותיות נוספות באחת במלה וכן מתלאה והאח"ל כתב כי המ"ם הראשונה לשמוש באלו היתה בחירק ממגורות ופי' מקצתם מהממגורות נהרסו וכמו מ"ם השמוש בפתח כי למבראשונה לא התקדשו למדי : וכי הובים דגן · פירשנוהו : (יח) מה נאנחה בהמה · אמר דרך כלל וא"כ דרך פרט : נבוכות . ענין בלבול כאדם המבולבל בדעתו ולא ידע מה יעשה וכן נבוכים הם בארץ : גם עדרי הצאן · אמר גם כי עדרי הצאן ימצאו פעמים מרעה שלא ימצאוהו הבקר לפי שהם עולים בהרים ובגבעות מה שלא יעשו הבקר ברוב : נאשמו . האל"ף בשו"א לבדו וענינו ענין שממה וכן תאשם שומרון כמו שפירשנו : (יט) אליך ה' · כי אין מושיע זולתך : כי אש . כאלו אש ולהבה עברה בהם כאשר עבר הארבה בהם : נאות מדבר . אולי הרועים יקראו נאות והוא בחלוף וי"ו באל"ף מן נוה וי"ת דירית מדברא והוא לשון דירה או לשון דיר בדברי רז"ל נכנסות לדיר להתעשר :

גם

מצודת דוד

ה' שמחה מבני אדם ולכן חסרו כל אלה : (יג) חגרו · ר"ל חגרו שקים וקלר בדבר המובן : כי נמנע · על כי הארבה אכל הכל : (יד) קדשו צום · הזמינו יום צום ר"ל הכריזו ברבים להתענות ביום קבוע : קראו עצרה . הכריזו להתאסף בבית ה' : כל יושבי הארץ · ר"ל של כל יושבי הארץ : בית ה' · אל בית ה' : (טו) אהה ליום · אוי על היום ההוא כי קרוב הוא לבוא בו פורענות מה' : כשוד · כמו בזת שודדים יבוא מאל שדי ר"ל הארבה הבא בדבר ה' יעשוק כמו בני אדם שודדים : (טז) הלא נגד עינינו . רואים אנו שהארבה מכלה הכל : מבית אלהינו . מלת נכרת מוסב למעלה ולמטה לומר נכרת ונפסק מבית ה' שמחה וגיל ועל שמחת השיר יאמר כי הואיל ואין יין לנסך על מה יאמרו הלוים בשיר : (יז) עבשו פרודות · כלי היין נתעפשו תחת מגופותיהן כי מחסרון היין לא נשתמשו בהם ולא פתחו המגופות להכניס האויר ולכן נתעפשו : נשמו אוצרות · המקומות שאוצרים שם התבואה נעשו שוממין : נהרסו ממגורות · מקלא מן הממגורות נהרסו כי נתייבש הדגן ונפסק ומה להם אל הממגורות : (יח) מה נאנחה · מה מאד תאנח הבהמה ועדרי הבקר המה נבוכים ומבולבלים כי אין להם מרעה כי הארבה אכל גם המרעה : נאשמו נעשו שממה וחורבן : (יט) אליך ה' אקרא · מאמר הנביא להתפלל לה' להושיע לעמו :

מצודת ציון

(יד) קדשו : ענין הזמנה כמו קדשו מלחמה (לקמן ד) : צום · תענית : עצרה . ענין קבוץ ואסיפה וכן עצרת בוגדים (ירמיה ט) : (טו) אהה · ענין לשון צעקת יללה : (יז) עבשו . כמו עפשו בפ"א ול' עפוש ידוע כדרז"ל ובא הבי"ת במקום הפ"א וכן בזר עמים (תהלים סח) : פרודות : ת"י גרבי דחמרא : מגרפותיהם · ת"י מגופתהון ושם מגופה ידוע בדרז"ל שהוא כסוי החביות : נהרסו . מלשון הריסה ונתיצה : ממגורות · כן יקראו אוצרות התבואה וכן העוד הזרע במגורה (חגי ב') : הובים · מלשון יבשות : (יח) מה . המלה ההוא הונחה על ההפלגה וכן מה רב טובך (תהלים ל"א) : נבכו · ענין בלבול וכן נבוכים הם בארץ (שמות י"ד) : (יט) אכלה . שרפה : נאות . ענין מדור כמו נאות השלום (ירמיה כ"ה) : מדבר · מקום המרעה רחוק מהישוב יקרא גם הוא מדבר וכן מנעט הצאן הכנה במדבר (ש"א י"ז) : ולהבה : שלהבת : להטה · ענין שרפה כמו אש לוהט (תהלים ק"ד) : (כ) בהמות שדי . ועל החיות יאמר וכן ושן בהמות א(דברים ל"ב) ות"א

חיות

לעדה : כי יבשו אפיקי מים · המקומות ששם מים רבים עמוקים כי אין להם מים לשתות : ואש אכלה נאות המדבר · ואין להם מה יאכלו : (א) תקעו · זה הנביא אמר חגבו לפני בא זה היום ובבא היום אמר תקעו שופר ובעבור זה אמר גם עתה שבא יום ה' ישובו אל ה' כי הוא יפליא לעשות עמכם: (ב) יום · כדרך וכסה את עין הארץ ופעם כשחר רגע אחד הפרוש : עם · חבור וכמוהו ארזים לא עממהו לא התחברו עמו במערכת אחת וככה קראו גוי : לא נהיה · לבוא ארבעה מינים יחד : (ג) לפניו · דרך משל על הארבה : וגם פליטה · אין דבר שנפלט ממנו : (ד) כמראה · כמרוצה : (ה) כקול · הטעם כי המרכבה איננה הולכת על מקום גבוה ואלה על ראשי ההרים . בקול להב אש · שיראה למעלה : ערוך מלחמה · מערכה אחר מערכה : (ו) מפניו יחילו עמים · רבים מפני זה הטעם העצום · ומלת פארור באל"ף מגזרת פאר והרי"ש כפול כמו סגריר והטעם שיתקבץ ויתאסף הפך יתפשט כמו אספו נגהם ויש אומר לשון שחרות והאל"ף נוסף : (ז) כגבורים · יעבטון · כמו יעותון וככה בל' ישמעאל ואים :

נהם לשחלים וגעה לעגלים וצהל לסוסים ציפצוף לעופות ונבח לכלבים : (א) תקעו שופר · להשמיעם שישובו בתשובה בטרם תבואתם הרעה הזאת : יום ה' מה שאמרנו למעלה : (ב) כשחר פרוש על ההרים · הארבה והגזם נפרשים על ההרים כשחר הנפרש בכל העולם : כמוהו לא נהיה מן העולם · לבוא כל המינים הללו זה אחר זה אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים שנאמר ואחריו לא יהיה כן (שמות י) : (ג) לפניו אכלה אש . משחיתים את הכל כאילו אש אוכלת לפניהם ולהבה מלהטת אחריהם : כגן עדן · היתה הארץ לפני בואו ואחר שילך הניח את הארץ כמדבר שממה : (ד) כמראה סוסים מראהו · במרוצתו : (ה) כקול להב · האוכלת קש משמעת קול : ערוך מלחמה · לפי שהוא דבוק נקוד חטף סגול : (ו) קבצו פארור · שחרות כקדירה כמה דאת אמר ובשלו בפרור (במדבר יא) ואלף הכתובה יתירה היא ואינה נקראת : (ז) ולא יעבטון · אין לו דמיון ופתרונו לפי עניינו לא

קֳדָמָךְ אֲרֵי יְבִישׁוּ פַּצִּידֵי מַיָּא
וְקִדּוּם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא אֲסַף
דָּרְוַת מַדְבְּרָא : א תְּקַעוּ
שׁוֹפָרָא בְּצִיּוֹן יַבִּיבוּ בְּטוּר
קוּדְשִׁי יְזוּעוּן כָּל יָתְבֵי אַרְעָא
אֲרֵי מְטָא יוֹמָא לְמֵיתֵי מִן
קֳדָם יְיָ אֲרֵי קָרִיב : ב יוֹם
חֲשׁוֹךְ וְקִבְלָא יוֹם עֲנָנָא
וַאֲמִיטְתָא כִּנְהוֹר צַפְרָא פָּרִים
עַל טוּרַיָּא עַם סַגִּי וְתַקִּיף
דִּכְוָתֵיהּ לָא הֲוָה מִן עָלְמָא
וּבַתְרוֹהִי לָא יוֹסִיף עַד שְׁנֵי
דָּר וְדָר : ג קֳדָמוֹהִי אָכְלָא
אֶשָּׁתָא וּבַתְרוֹהִי מְשֵׁיצְיָא
שַׁלְהוֹבִיתָא כְּגִנְּתָא דְעֵדֶן אַרְעָא
קֳדָמוֹהִי וּבַתְרוֹהִי מַדְבָּר צָדוּ
וְאַף שֵׁיזָבָא לֵית לֵיהּ
לְרַשִׁיעַיָּא : ד כְּחֵיזוּ סוּסְוָתָא
חֶזְוֵיהוֹן וּכְפָרָשַׁיָּא כֵּן רָהֲטִין :
ה כְּקָל רְתִיכַיָּא עַל רֵישֵׁי
טוּרַיָּא מְקַפְּצִין כְּקַל שַׁלְהוֹבִית
אֶשָּׁתָא דִּמְשֵׁיצְיָא כְּקַשָּׁא
יְבִישָׁא כְּעַמָּא תַּקִּיפָא דִּידַע
סִידְרֵי קְרָבָא : ו מִן קֳדָמוֹהִי יְזוּעוּן עַמְמַיָּא כָּל אַפַּיָּא
אִתְחַפִּיאוּ אִיכְרוּם אוּכְמִין כְּקִדֵירָא : ז כְּגִבָּרַיָּא רָהֲטִין
כְּגַבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא סָלְקִין לְשׁוּרָא וּגְבַר בְּאוֹרְחֵיהּ אָזְלִין

אֵלֶיךָ כִּי יָבְשׁוּ אֲפִיקֵי מָיִם וְאֵשׁ
אָכְלָה נְאוֹת הַמִּדְבָּר :
ב א תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן וְהָרִיעוּ
בְּהַר קָדְשִׁי יִרְגְּזוּ כֹּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
כִּי־בָא יוֹם־יְהוָה כִּי קָרוֹב : ב יוֹם
חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל כְּשַׁחַר ב' רפין
פָּרֻשׂ עַל־הֶהָרִים עַם רַב וְעָצוּם ל' ותסר וחד פרס
כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָה מִן־הָעוֹלָם וְאַחֲרָיו
לֹא יוֹסֵף עַד־שְׁנֵי דּוֹר וָדוֹר :
ג לְפָנָיו אָכְלָה אֵשׁ וְאַחֲרָיו תְּלַהֵט
לֶהָבָה כְּגַן־עֵדֶן הָאָרֶץ לְפָנָיו ד' פסוקים אית בהון פנים ואחור
וְאַחֲרָיו מִדְבַּר שְׁמָמָה וְגַם־פְּלֵיטָה
לֹא־הָיְתָה לּוֹ : ד כְּמַרְאֵה סוּסִים
מַרְאֵהוּ וּכְפָרָשִׁים כֵּן יְרוּצוּן : ה כְּקוֹל
מַרְכָּבוֹת עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יְרַקֵּדוּן
כְּקוֹל לַהַב אֵשׁ אֹכְלָה קָשׁ כְּעַם
עָצוּם עֱרוּךְ מִלְחָמָה : ו מִפָּנָיו יָחִילוּ
עַמִּים כָּל־פָּנִים קִבְּצוּ פָארוּר : ג' וחד מן מלין דכתבין א' במלעו' תיבותא
ז כַּגִּבּוֹרִים יְרֻצוּן כְּאַנְשֵׁי מִלְחָמָה
יַעֲלוּ חוֹמָה וְאִישׁ בִּדְרָכָיו יֵלֵכוּן וְלֹא ולא קריין ג'

עצי השרת : כשחר ב' רפין וסי' כשחר פרוש על ההרים · כשחר נכון מוצאו : ד' פסוקים אית בהון פנים ואחור וסי' נמסר בסדר בא אל פרעה : אכלה ח' בקריאה וסי' במסרא רבתא : ילכון ג' בקריאה וסי' ואיש בדרכיו ילכון

רדק

(כ) גם בהמות שדה , אפי' חיות השדה שימצאו מרעה בהרים רחוק מן הישוב ולא בא שם הארבה : תערוג אליך · מפני הצמא : כי יבשו אפיקי מים . כי הארבה יהיה באלה השנים ועצירת הגשמים היה אף על פי כן חית השדה שהולכו למרחוק הנה והנה ימצאו מרעה במקומות הלחים מעט הנה ומעט הנה אבל לא ימצאו מים לשתות כי בעצירת הגשמים יבשו הנהרות ואפיקי מים ואף על פי שהם צריכים למאכל יותר הם צריכים למשתה: תערוג· כל אתת ואתת והוא ענין צעקה על הצמא כמו כא"ל תערוג על אפיקי מים : ואש אכלה נאות המדבר · מקומות הדשא שהיו במדבר יבשו כאלו אש אכלה אותם וקראם נאות לפי שנוטים שם אהלים הרועים שוכני המדבר ואע"פ שהוא רחוק מן הישוב : (א) תקעו שופר והריעו כפל הענין במלות שונות כי ציון הוא הר הקדש וכן אמר על ציון הר קדשי וטעם תקעו והריעו לעוררם לשוב על התשובה : (ב) יום חשך · הצרה נמשלת לחשך כמו שהשמחה נמשלת לאורה או פירש כי מרוב הארבה תחשך הארץ כמו שאמר בארבה מצרים ותחשך הארץ : כשחר פרש על ההרים · כמו שחר שהוא פרוש על ההרים כרגע כי שם נקרא תחלה השמש בצאתו מפני גבהם כן יבא זה הארבה פרוש ופשוט על הארץ ברגע : כמוהו לא נהיה · כי אותו של מצרים לא היה אלא מין א' והוא הארבה והיה רב אותו המין במצרים יותר ממה שהיה עתה בא"י לפיכך אמר ואחריו לא יהיה כן והנה אמר כמוהו לא נהיה כן כי היו ארבעה מינים ובמצרים לא היה אלא מין אחד : לא יוסף · בלרי כמו לא יוסיף בחירק : (ג) לפניו . במקום שיחנה נראה לפניו ולאחריו כאלו אש אכלה ולהטה כל הצומח לפיכך אמר לפניו ולאחריו כי מקום חנייתו לא יראה כי הוא יכסה את עין הארץ אבל חונה במקום זה ואוכל ונוסע במקום אחר ואוכל זהו לפניו ולאחריו : כגן עדן הארץ לפניו . לפני בא הארבה היתה הארץ כגן עדן ואחרי שיבא על הארץ ואכל כל הצומח נשארה הארץ אחריו מדבר שממה : וגם פליטה לא היתה לו · שלא הניח דבר מן הצומח שלא אכל וי"ת ואף שיזבא לית ליה לרשיעיא : (ד) כמראה סוסים . במרוצתו דומה למראה הסוסים : (ה) כקול מרכבות · בפתח המ"ם : על ראשי ההרים ירקדון · קול הליכתם כקול הליכת המרכבות ויותר להם שהולכים על ראשי ההרים ולא כן המרכבות ירקדו כי מהלך הארבה ברקידה ממקום למקום כמו שאמר לנתר בהם על הארץ : בקול להב אש אכלה קש · כי הקש והעלים הדקים כשתאחז בהם אש משמיעים קול וכן אמר כקול הסירים תחת הסיר : ערוך מלחמה . כעם עצום שערוך להלחם עם שכנגדו שמשמיע קול ותרועה לשביל שכנגדו : ערוך · הערי"ן בשוא וסגול הוא פעול סמוך : (ו) מפניו · פארור · שחרות וקדרות כמו הקדרה כן היו כל הפנים מפניו כמו ובשלו בפרור והאל"ף בתוכה למשך וכת"י כל אפיא אתחפיאו אכרום אוכמין כקדרה וי"מ קבצו פארור על דרך וכוכבים אספו נגהם ואמז"ל תפש עליהם כי אין לשון קבוץ בל' אסיפה בכל מקום כי לא יאמר קבוץ ידיך כמו שיאמר אסוף ידיך ולא יאמר ויקבץ רגליו כמו שאמר ויאסוף רגליו אל המטה ונאמר ואין איש מאסף אותי ולא יאמר מקבץ אותי וכן לא יאמר קבצו נוגהם כי הקבוץ יאמר על הדבר המפוזר והאסיפה יאמר אף על דבר שאינו מפוזר : (ז) כגבורים ירוצון · ולא יעבטון ארחותם כתרגומו ולא מעכבין ארחתהון ואין לו חבר במקרא

מצודת ציון

חיות ברא : תערוג : הוא ענין צעקה כמו כאיל תערוג על אפיקי מים (תהלים מ"ב) : אפיקי מים . כן יקראו המקומות שהמים נגרים שם בחוזק ושוטפים : (א) והריעו · מל' תרועה : ירגזו · ענין תנועת חרדה כמו רגזו ואל תחטאו (שם ד) : (ב) וערפל· הוא עב הענן : כשחר · האור הבוקר : פרש· מל' פרישה ושטיחה : (ג) תלהט · ענין שריפה : להבה · שלהבת : פליטה : ענין שארית כמו פליט ושריד (איכה ב') : (ד) וכפרשים . הם הרגילים לרכוב על סוסים : ירוצון . מלשון ריצה ורדיפת ההליכה : (ה) ירקדון · מל' רקוד וקפיצה : קש · תבן דק : ערוך . מסודר : (ו) יחילו · מלשון חיל והלחלה : פארור · כעין קדרה כמו ובשלו בפרור (במדבר יא) והאל"ף נוספת : (ז) יעבטון . אין לו דמיון ופתרונו לפי ענין עקום ומעוקל : ארחותם . מלשון אורח ודרך ידחקון

מצודת דוד

כי אש אכלה וגומר · כאלו אכלה האש אהלי הרועים שבמדבר כי הוא יל ואין מרעה לצאן למה יאהל במדבר : ולהבה להטה · הארבה אכל עלי השדה כאלו להטה להבת אש : (כ) בהמות שדה · ר"ל חית השדה שאינם ניזונים מן המרעה כי יטרפו טרף עכ"ז גם הם ילעקו על כי נתייבשו אפיקי מים כי היה אז גם עצירת הגשמים ופסקו הנהרות למשוך מימיהם : ואש אכלה וגומר · ר"ל לא נמצא במדבר אהלי הרועים על כן אין מרעה ולא ימצאו אחר כך לטרוף טרף כי לא יבואו שמה הצאן :

ב (א) תקעו שופר · להזהיר את העם על התשובה : בהר קדשי · זה ציון וכפל הדבר במ"ש : ירגזו . מחרדת קול שופר יחרדו : יום ה' . הפורענות מה' : כי בא . כאלו כבר בא : (ב) כשחר · כמו אור השחר הפרוש על ההרים כן יהיה הארבה מכסה את ההרים : עם רב ועצום · על הארבה יאמר בדרך משל : לא נהיה · כי בימי משה היה מין אחד וזהו מהרבה מינים : לא יוסיף · להיות כמוהו : עד שני דור ודור · עד שיכלו שני הדורות ר"ל עד עולם : (ג) לפניו וגומר · רצה לומר ההשחתה תהיה עצומה כל כך כאלו האש אכלה יבול הארץ לפני בואו וכאלו הלהב שרפה היבול אחרי הלכו כי מדרך הנהוג כמעט אי אפשר שיעשה הארבה לבד השחתה גדולה כל כך כ"א בצרוף השחתת אש לפניו ולאחריו : לפניו · לפני בואו היתה הארץ כגן עדן מלאה תבול ואחרי הלכו נעשה מדבר שממה : וגם פליטה . לא השאיר שום פליטה כי את הכל אכל : (ד) כמראה סוסים · במרוצתו דומה הוא למראה סוסים : (ה) על ראשי ההרים ירקדון · אשר מרקדון במרוצתם על ראשי ההרים שהקול נשמע למרחוק : אכלה קש . שאז משמעת הקול כן נשמע הרעשת קול הארבה : כעם עצום · הוא כעם חזק הערוך ומסודר למלחמה · (ו) יחילו עמים כולם

רשי

לא יעקלון : (ח) ובעד השלח · כמו בעד החלונים על פני כלי זיין יפלו ויחנו : ולא יבצעו · ולא יקבלון ממון ויונתן פתר בו לשון שליחות בשביל שליחות של הקב"ה מפילין עצמן ובלע כסף לא לקחו : (ט) בעיר ישקו · לשון המשמעת קול כמו כמשק גבים (ישעיה לג) דוב שוקק (משלי כח) ממשק חרול (צפניה ב) וי"ת לשון נשק מזדיינין : (י) רעשו שמים · בשביל פורענות הבאה על ישראל רוגזים ורועשים: אספו נגהם · הכניסו אורן : (יא) וה' נתן עליהם קולו · במאמר נביאיו לפני שלחו בהם את חילו זה : כי רב מאד מחנהו · אשר ישלח בכם אם לא תשובו : (יג) ואל בגדיכם . כי איני חפץ לקריעת בגדיכם ד"א קרעו לבבכם ואל תצטרכו לקרוע בגדיכם מחמת הצל : ונחם על הרעה . נהפך למחשבה אחרת : (יד) מי יודע . שיש בו עון ישוב וינחם : והשאיר · החסיל והגזם אחרי ברכה ע"י התשובה תבא ברכה בפירות

תולדות אהרן וה' נתן : זוכר ויסב : וקרעו לבבכם . תענית טו מ"ק כו : כי חנון. (תענית סה) :

יואל ב

יעבטון ארחותם : ח ואיש אחיו לא
ידחקון גבר במסלתו ילכון ובעד
השלח יפלו לא יבצעו : ט בעיר
ישקו בחומה ירצון בבתים יעלו
בעד החלונים יבאו כגנב : י לפניו
רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח
קדרו וכוכבים אספו נגהם :
יא ויהוה נתן קולו לפני חילו כי
רב מאד מחנהו כי עצום עשה
דברו כי גדול יום יהוה ונורא מאד
ומי יכילנו : יב וגם עתה נאם יהוה
שבו עדי בכל לבבכם ובצום
ובבכי ובמספד : יג וקרעו לבבכם
ואל בגדיכם ושובו אל יהוה
אלהיכם כי חנון ורחום הוא ארך
אפים ורב חסד ונחם על הרעה :
יד מי יודע ישוב ונחם והשאיר
אחריו ברכה מנחה ונסך ליהוה

ל' · ל' . ג' · יפה · כ' · י' · ר"פ בטעם · כ' · ז' · ס' חס' בליש נא · ח' · קמץ ו' פתחין · ובספרים שהיו לפני מלאתי זה ונחם דמי יודע נקוד קמץ ומסו'

עליו קמץ ושלפניו פתח אלא המסורות מונה זה דמי יודע חד מן ג' פתחין

ולא מעכבין אורחתהון . ח וגבר אחוהי לא דחקין גבר בכבישיה אזלין לאתר דאינון שליחין קטלין ולא מקבלין ממון : ט בקרתא מזדינין על שורא רהטין בבתיא סלקין מן חרכיא עלין כגנבין : י קדמוהי חרובת ארעא זעו שמיא שמשא וסיהרא קבלו וכוכביא כנשו זהורהון : יא ויי ארים מימריה קדם משריתיה ארי סגי לחדא משריתיה ארי תקיפין עבדי מימריה ארי רב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי וחסין לחדא ומן יכיל לסוברותיה : יב ואף כען אמר יי תובו לפולחני בכל לבכון ובצומא ובבכיתא ובמספדא: יג ואעדו רשע לבכון ולא בבזוע לבושיכון ותובו לפולחנא דיי אלהכון ארי חננא ורחמנא הוא מרחיק רגז ומסגי למעבד טבון וקשוט ומיתיב מימריה מלאיתאה בישא : יד מן ידע דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלוהי וכל מן דיתוב ישתבקון ליה חובוהי ויקביל ברכן ונחמן וצלותיה כגבר דמקריב

אבן עזרא

(ח) ואיש . דרך משל : גבר · מין הזכר ובעבור שהזכיר כגבורים ירוצון : ובעד השלח · כלי מלחמה כמו מעבור בשלח ואין משלחת במלחמה : לא יבצעו · כמו ולא יפצעו וכמוהו ובצעם בראש כולם : (ט) בעיר ישקו · מגזרת שוק : (י) לפניו · רגזו אנשי הארץ : שמש וירח · קדר עליהם כמו עד אשר לא תחשך השמש : (יא) וה' · הטעם שיש להם קול גדול על כן רגזה ארץ בקול התרועה שאמר ירגזו כל יושבי הארץ והמפרש כי פירש השם הודיעכם זה לפני בואו איננו על דרך הלשון רק הטעם כאלו השם הרעים הארץ כדרך מציון ישאג ומירושלם יתן קולו והוא מתנבא על הרעש על כן אמר שאוג ישאג על נוהו ואין לתמוה איך הוא קולו כקול הרעש כי רב מאד מחנהו כמו ושאון לאומים : עושה דברו . כמו כי פי הוא קצנן : (יב) וגם · שובו עדי בלב להנחם ובצום אולי יכופר העון לענות נפש ובבכי להודות הפשעים ולבקש תחנה על זאת הרע' שבאה עליה' : (יג) וקרעו · ככה היה מנהגם בבוא עליהם רעה לקרוע בגדיהם כמו ויקרע יעקב שמלותיו וככה בדברי דוד וקריעת הלב כדרך ומלתם את ערלת לבבכם וכתוב ואקרע סגור לבם והנה הטעם להסיר מכסה לב לקורעו כי הוא ימנע שלא יבין הלב והטעם שיבין האמת ובעבור זה כתוב כל ערו' יעשה בדעת : ונחם · שם התואר ולולי אות הגרון היה העי"ן דגוש להתבלע הנו"ן : (יד) מי · הטעם אולי השם ישוב והשאיר זה החיל ברכה שיעשו ממנו מנחה

ודבתריה גבר במסלתו ילכון · אם עזבו בניו תורתי : וכוכבים ו' בקריאה וסימ' במסרא רבתא :

רדק

במקרא וי"מ אותו מן העבט תעביטנו כמו שאמר גבר במסילתו וי"מ אותו כמו יעוותות וכן הוא בלשון ערבי : (ח) ואיש. גבר במסילתו. לפי שהמשילם באנשים וגבורים אמר גבר אע"פ שלא יפיל זה הלשון אלא על בני אדם : ובעד השלח יפלו . השלח הוא הסייף וכן מעבור בשלח ואין משלחת במלחמ' ... פי' על כמו ויסגר השם בעדו ... בעדו יפלו כמו יתנו וכן על פני כל אחיו נפל נופלים בעמק : לא יבצעו. כמו לא יפצעו מן פצע תחת פצע והוא פעל עומד וכן ובצעם בראש כלם והוא פעל יוצא ענין כריתה אמר אין התיל הזה כשאר אויבים שתמנעם מלבא עליך בחרב כי אלה יתנו על החרבות ולא יבצעו וזה לקלותם וי"ת שלא ענין שליחות ויבצעו ענין שוחד בלע אמר ולאתר דאינון שליחין קטלין ולא מקבלין ממון אמר אינם כשאר אויבים שתפייסם בממון : (ט) בעיר ישקו · ענין שוק וזכר זה הלשון בארבה לפי ששוקיו הם א רוכים ועוד כי היא הולך תמיד לא ינוח אלא מעט וכן אמר כמשק גבים שוקק בו רוצה לומר התמדת הסליכה וכן ובן משק ביתי ויונתן תרגם בקרתא מודיינין . בבתים יעלו כי משאות אויביך יסבב האדם בבתים הגבוהים : בעד החלונים . כמו מן החלונים וכן בעד הסככה בעד החלון אמר אינם כשאר אויבים שתסגור השער לפניהם כי מן החלונים יכנסו בבית כמו הגנב שימצא השער סגור וישתדל ליכנס מן החלונים : (י) לפניו רגזה ארץ · כאלו תרגז הארץ לפניו . וזה דרך משל וכן רעשו שמים וקדרו ואספו נגהם הכל משל לרוב הצרה כי כן דרך הכתוב כמו חשך השמש בצאתו והדומים לו רבים וענין אספו נגהם אספו אורם לתוכם שלא נראה וכן אסוף ידיך ויאסוף רגליו : (יא) וה' נתן קולו . והנה הא-ל יתברך השמיע בא התיל הזה לפני בואו על ידי נביאיו כדי שישובו בתשובה : ומי יכילנו · מי יוכל לסבלו וכן מי מכלכל את יום בואו : (יב) וגם עתה · טעם וגם רוצה לומר אם לא תשובו לפני בואו גם עתה אחרי בואו אני מזהיר בכם שתשובו ואמר עתה כי קרוב היה עת בואו בהנבאת הנביא כמו שאמר כי בא יום ה' כי קרוב : בכל לבבכם · שלא תהיה התשובה בלב ולב שתראו דרכי התשובה בנגלה ובנסתר לא תשובו והתשובה תהיה בנסתר כי היא העיקר : ובצום ובכי ובמספד . בנראה להכניע הלבבות ושיראו איש את חברו גם בוכה וגם סופד ויכניע לבבו אם לא שב מעצמו : (יג) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם . אם תקרעו לבבכם ותסירו ממנו כל מחשבה רעה אינכם צריכים לקרוע בגדיכם כמו שאדם קורע בגדיו על הנער והנערה : כי חנון ורחום הוא . כן מדותיו כמו שכתוב בתורה שהוא מנחם על הרעה לשבים וכן כתוב וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו : (יד) מי יודע ישוב . י"מ מי יודע אולי ישוב הא-ל יתברך ונחם ואף על פי שאמרנו כי ממדותיו הוא שנחם על הרעה ואין ספק בזה אף על פי כן אם רבו העונות לא ינחם עד שיענש מעט או רב לפיכך אמר מי יודע או מי יסיה פירושו מי שיודע דרכי התשובה ישיב ונחם האלהים על הרעה הזאת וי"ת מאן ידע דאית ביה חובין יתיב מנהון ויתרחם עלוהי : והשאיר אחריו ברכה . והא-ל יתברך ישאיר אחר הארבה ברכה שאם ישובו בעדנו ידיתנו הא-ל יתברך וישאיר בנומת ברכה שלא ישחית הכל והנשאר יהיה לברכה ותעשו ממנו מנחה ונסך לה' אלהיכם

מצודת דוד

כולם יחרדו מפניו ועל שהמשילם לעם הערוך למלחמה אמר בו לשון הנופל בעם והוא מלך גוזמא והפלגה כדרך המליצה : כל פנים . כל פני הבריות קבלו שחרות כקדרה : (ז) ואיש · כל אחד ילך בדרכו המיוחד לו ולא ילכו באורח מעוקם ומותעה : (ח) לא ידחקון · זה לזה כי כ"א ילך במסילתו המיוחד לו : ובעד השלח יפלו · ישכבו על החרבות לא יהיו נחתכים עליו לחתיכות : (ט) בעיר ישקו · בתוך העיר ישמיעו קול וירוצו על החומות ויעלו בבתים ויבואו בהם דרך החלונות כמו הגנב ולפי שהמשילו לעם אמר לשון הנופל באנשי מלחמה אבירי לבב הלוחמים בחזקה והוא ענין מליצה : (י) לפניו רגזה ארץ וגומר · ר"ל צער גדול יהיה בעולם בעת יבוא כאלו תרגז הארץ וירעשו השמים ושמש וירח נשחרו והכוכבים הכניסו זהרם ולא יאירו על פי תבל : (יא) נתן קולו · אל עמו השמיע קולו על ידי הנביאים לפני בוא חילו הוא הארבה : כי רב . ר"ל שאמר אשר מחנהו רב מאד : עושה דברו · המשחית בשליחות המקום ב"ה : יום ה' . יום הפורעניות הבא מה' : ומי יכילנו . מי יכול לסבול היום ההוא : (יב) וגם עתה · אחר שנגזרה הגזרה : (יג) וקרעו לבבכם · ר"ל עשו הכנעה בלב ולא במעשה קריעת הבגדים לבד : ושובו · בהכנעה כזאת שובו אל ה' : כי חנון וגומר · וירחם עליכם : ונחם · מתחרט על הרעה שחשב לעשות : (יד) מי יודע · מי שיודע עון בעצמו ישוב ויתחרט : והשאיר . ר"ל אף כשיבוא הארבה הנה בלכתו ישאר אחריו ברכה ולא ישחית הכל : מנחה ונסך : ר"ל יהיה [illegible]

מצודת ציון

(ח) ידחקון . מלשון דחק : גבר . איש יאמר בלשון שאלה על הארבה : במסלתו · מלשון מסילה ודרך : ובעד . ענינו כמו על וכן וכפר בעדו (ויקרא ט"ז) : השלח · כן יקרא החרב וכן ואיש שלחו בידו (דברי הימים ב' כ"ג) : יפלו · ישכבו כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה) : יבצעו · ענין חתוך כי פתות אותה פתים (ויקרא ב') ת"א בצע יתיה בצוען : (ט) ישוקו · ענין השמעת קול כמו כמשק גבים (ישעיה ל"ג) : בעד · בדרך וכן בעד החלון (שופטים ה') : (י) רגזה · ענין תנועת החרדה : רעשו · ענין רעדה : קדרו · ענין שחרות כמו קודר שחותי (תהלים לה) : אספו · ענין הכנסה וכן ואין איש מאסף אותם (שופטים י"ט) : נגהם . ענין האורה וזריחה כמו מנוגה נגדו (תהלים י"ח) : (יא) נתן · ר"ל השמיע : חילו . מלשון חיל וצבאות עם : יכילנו . ענין הסבלה והחזקה כמו מרבה להכיל (יחזקאל כ"ג) : (יב) עדי · אלי כמו האזינה עדי (במדבר כ"ג) : (יג) וקרעו . ר"ל פתחו והסירו ערלת לבבכם להראות הכנעה : ונחם . ענין חרטה : (טו) קדשו. הזמינו

אבן עזרא

מנחה ונסך : (טו) תקעו · אחר ביאת הארבה : (טז) אספו · יצא חתן · לעשות מספד ובכי : (יז) בין . אין נכון לבכות בבית השם בהיכל לפניו : לחרפה · רעב . למשל בם גוים · כי הרעבים יצלחו אליהם ואם באו עליהם אין כח בהם להלחם : (יח) ויקנא · בעבור ארצו כמו פן יאמרו לי וככר הזכרתי כי דבר נגזר להיות יאמרוהו הנביאים על ל' עבר : (יט) ויען · את הכהנים הבוכים· מלא ושבעתם כמו מלא גם חסר : ולא אתן אתכם . שיפולו לבקש לחם כאשר אמרו מצרים נתנו יד : (כ) ואת הצפוני . חיל הארבה שבא מפאת צפון ושעם אל ארץ ציה שלא ימצא מה יאכל : הקדמוני · הוא המזרחי והאחרון המערבי ופניהם כנגד ירושלם והנה בהיותם בארץ שממה ימית : צחנתו . כמו באשו ואין ריע לו רק הטעם כפול : (כא) אל תיראי כנגד ונורא מאד : גילי · כנגד מספד : כי הגדיל השם לעשות . טוב כנגד כי הגדיל הארבה להרע : (כב) אל תיראו בהמות שדי · כנגד גם בהמות שדי תערוג

רשי

כפירות : (טז) קבצו זקנים . מתמקלט שלא קבץ אלא ל' רפוי וקל : (יז) לחרפה : לגדופין : למשל בם גוים · לשון משל ושנינה : (יח) ויקנא ה' לארצו · לשון המקנא אתה לי (במדבר יא) נכנסה בלבו גרתה תלחם במלחמה ונתעסק בצרכים ורבותינו פירשו לשון סתראה התרה בגובאי על עסקי ארצו : (יט) חרפה · גדוף שיקראו אתכם חסירי לחם : (כ) ואת הצפוני . יש לפותרו על חיל הארבה ועליו יופל ל' הדחתיו אל ארץ ציה ושממה ד"א העם הבא מצפון מלכי אשור ורבותינו אומרים זה יצר הרע שצפון בלבבו של אדם : הקדמוני · המזרחי ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שני הימים שלנו במקדש ראשון ובמקדש שני וכן פירשוהו על אשר שם פניו במקדש ראשון ושני והחריבם ולפי התרגום שפירשו על חיל מלך אשור נ"ל פניו (אל) הים הקדמוני מקצת חילו אצלה למזרח ומקצתו למערב : צחנתו · באשו יורה עליו שהוא לשון זוהם וסירוף : כי הגדיל לעשות : רעה שפשט ידו בגדולים : (כא) אל תיראי אדמה . ארץ ישראל אם תשובי בתשובה : את

יואל ב

אֱלֹהֵיכֶם׃ טו תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן
קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה׃ טז אִסְפוּ־
עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ
עוֹלָלִים וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן
מֵחֶדְרוֹ וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ׃ יז בֵּין
הָאוּלָם וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים
מְשָׁרְתֵי יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה
עַל־עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה
לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ בָעַמִּים
אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם׃ יח וַיְקַנֵּא יְהוָה
לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ׃ יט וַיַּעַן
יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי שֹׁלֵחַ לָכֶם
אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר
וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן אֶתְכֶם עוֹד
חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם׃ כ וְאֶת־הַצְּפוֹנִי
אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ
צִיָּה וּשְׁמָמָה אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם
הַקַּדְמֹנִי וְסֹפוֹ אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן
וְעָלָה בָאְשׁוֹ וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל
לַעֲשׂוֹת׃ כא אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי
וּשְׂמָחִי כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃
כב אַל־תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדַי כִּי

י"ז · ב' — ב' ויקם אם התלר ס' רפין — ג' — כ' — ג' מ"ל — ב' בתרי לישני בני גד — למשפחותם — ג' וחסר — י"א

תולדות אהרן הצפוני. סוכה נב :

תרגום

קוּרְבָּנִין וְנִסְכִּין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ אֱלָהֲכוֹן׃ טו תְּקַעוּ שׁוֹפָרָא בְּצִיּוֹן גְּזַרוּ תַעֲנִי עֲרָעוּ כְּנִישָׁא׃ טז כְּנוֹשׁוּ עַמָּא זַמִּינוּ קְהָלָא כְּנוֹשׁוּ סָבַיָּא אַיְתוּ טַלְיָא וְיָנְקֵי חַדְיָא יִפּוֹק חַתְנָא מֵאִידְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבֵיהּ וְכַלְּתָא מִבֵּית גְּנוּנְהָא׃ יז בֵּין אוּלָמָא וּלְמַדְבְּחָא יִבְכּוּן כַּהֲנַיָּא דִּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם יְיָ וְיֵימְרוּן חוּס יְיָ עַל עַמָּךְ וְאַל תִּתֵּין אַחְסַנְתָּךְ לְחִיסוּדִין לְמִישְׁלַט בְּהוֹן עַמְמַיָּא לְמָה יֵימְרוּן בְּעַמְמַיָּא אָן דְּאִתְפְּרִיקוּ בְמֵימַר אֱלָהֲהוֹן׃ יח וְחַס יְיָ עַל אַרְעֵיהּ וְרַחִים עַל עַמֵּיהּ׃ יט וְאָתֵיב יְיָ וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא אֲנָא מְבָרֵךְ לְכוֹן עִבּוּרָא וְחַמְרָא וּמִשְׁחָא וְתִסְבְּעוּן יָתֵיהּ וְלָא אֶתֵּין יָתְכוֹן עוֹד חִיסוּדֵי כַפְנָא בֵּינֵי עַמְמַיָּא׃ כ וְיַת עַמָּא דְאָתֵי מִצִּפּוּנָא אַרְחֵיק מִנְּכוֹן וְאַגְלֵינֵיהּ לְאַרְעָא צַדְיָא וַחֲרִיבָא רֵישֵׁיהּ לְיַמָּא מַדִּינְחָא וְסוֹפֵיהּ לְיַמָּא מַעַרְבָאָה וְתִסַּק סְרוּחֵיהּ וְיַהֵךְ רֵיחֵיהּ אֲרֵי אַסְגֵּי לְמֶעְבַּד בִּישִׁין׃ כא לָא תִדְחֲלִין אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל בּוּעִי וַחֲדִי אֲרֵי אַסְגֵּי יְיָ לְמֶעְבַּד בִּיךְ טָבִין לְעַמֵּיהּ׃ כב לָא תִדְחֲלוּן חֵיוַת בָּרָא אֲרֵי

מסורה

חנון ורחום ה' וסי' בסס' רבתא : ויאמרו ט' רפין וסי' נמסר בישעיה סי' י"ד : ואל תתן ג' וסימ' כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' · ואל תתן נחלתך לחרפה למשול בם גוים·ואל תתנעלינו דם נקי דיונה: והתירוש ג' ומ"ל בקריאה וסימ' והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה · ויען ה' ויאמר לעמו הנני שולח : וכל יהודה הביאו : אדמה י"א בקריאה וסימ' וקין היה עבד אדמה : מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו . משא צמר פרדי' אדמה · כי מי דימון מלאו דם · הוי רב יוצרו · שדד שדה אבלה אדמה · אל תיראי אדמה גילי ושמחי · אשתך בעיר תזנה : ויאמר לא נבי' אנכי · ויבן מגדלים רבים · תשלח רוחך יבראון :

הרדק

אלהיכם כנגד מה שאמר הכרת מנחה ונסך מבית ה' : (טו) תקעו · פירשנוהו למעלה : (טז) אספו עוללים ויונקי שדים · שיתענו גם הקטנים וכי יונקי שדי' יתענו אלא ינקו ויהיו כלם באסיפה אחת ויבכו הקטנים ויונקי שדים לרעבונם והגדולים יכנעו לבכיתם וישובו והאל יתברך ברחמיו ירחם לצעקת הקטנים : יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה · אפילו החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו יצא מחדרו וכן הכלה תצא מבית חופתה והוא החדר שזכר או פי' : מחופתה מכתליים והעדיים שתוספין עליה בימי החתונה וכלם יהיו באסיפה אחת ויבכו החתן והכלה שמכה תרת שמחתם וכל אלה הדברים שוברים לבו של אדם וה' ירחם ו"ת ויפוק חתנא מאדרון בית משכביה וכלתא מבית גנונה : (יז) בין האולם ולמזבח. כי שם היו עומדים לעבוד עבודתם ובהתבטל העבודה כמ"ש הכרת מנחה ונסך שם במקום עבודתם יבכו ויתפללו לאל ית' בבית מקדשו ויאמרו חוסה ה' על עמך : חוסה · מלעיל : לחרפה למשול בם גוים · כי בהיות רעב בארץ ישראל היו יוצאים רבים ממנה לגור בארץ מצרים ובארץ פלשתים מפני הרעב וזה היה חרפה להם ומושלים בהם גוים בהיותם גרים בארצם : (יח) ויקנא ה' לארצו · התנבא הנביא כי אחר שיעשו תשובה יקבל האל יתברך תפלתם ואז יקנא לארצו שלא תהיה שממה ונעשה הקנאה מפני שהיו חרפה בגוים : ארצו · בעבור ארצו וכן המקנא אתה לי : (יט) ויען · ענה לצועקים על ידי נביאיו : שולח לכם . באמצעות לכם עלי כבדה ושבע בארץ ויונתן תרגם מברך לכון : ושבעתם אותו ממנו · וכן פן תשבענו והקאותו תשבע ממנו : (כ) ואת הצפוני ארחיק מעליכם · הארבה קרא צפוני שבא לכם מפאת צפון : והדחתיו אל ארץ ציה ושממה · ושם ימות שלא ימצא מה יאכל לפיכך ועלה באשו : את פניו אל הים הקדמוני · פי' המזרח והוא ים כנרת או ים המלח שהם למזרח ארץ ישראל וסופו אל הים האחרון · ים המערבי והוא שקרא אותו בתורה הים הגדול שהוא למערב ארץ ישראל : פניו · רוצה לומר ראשו כל כך היה רב חיל הארבה שהיה מחזיק מים המזרחי לים המערבי : ועלה באשו · האלף בשו"א לבדו : ותעל צחנתו · כפל הענין במ"ש כי. צחנתו כמו באשו וטעם העליה שיעלה ריחם הרע לאפי העוברים : כי הגדיל לעשות · הארבה הגדיל לעשות רע בארץ והאל יתברך ריחם על הארץ והמיתו ורז"ל פירשו זה הפסוק לימות המשיח ואמרו ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם : והדחתיו אל ארץ ציה ושממה . למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן : את פניו אל הים הקדמוני · שנתן עיניו במקדש הראשון והחריבו : וסופו אל הים האחרון · שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו : ועלה באשו ותעל צחנתו · שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאי ישראל כי הגדיל לעשות אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכולם : (כא) אל תיראי אדמה . ארץ ישראל אל יראו יושביה : גילי ושמחי . כנגד חגרו וספדו והלילו קדשו צום : כי הגדיל ה' לעשות · פי' לעשות טובות כנגד הארבה שהגדיל לעשות רעות : (כב) אל תיראו בהמות שדי · כמו שדה כנגד מה שאמר גם בהמות שדה תערוג אליך : כי דשאו נאות מדבר . שאמר עליהם ואש אכלה וכיון שדשאו כן מלא

מצודת ציון

הזמינו : קראו · הכריזו : עצרה ענין קבוץ ואסיפה : (טז) קהל . אסיפת עם : עוללים · קטנים : מחופתה. מל' חפוי ומכוסה : (יז) חוסה . מל' חוס וחמלה : (יח) ויקנא . מל' קנאה : (כ) והדחתיו מל' דחוי : פניו. ר"ל ראשו ותחלתו : האחרון . המערב קרוי אחור וכן עד הים האחרון (דברים לד) : באשו · ענין סרחון : צחנתו · ענינו כמו באשו ואין לו דמיון · ובפייט כל נדרי צחן סרר : דשאו

מצודת דוד

ממה להביא מנחה ונסכים : (טו) תקעו שופר להזכיר על התשובה : קדשו צום : הזמינו יום צום : קראו עצרה . הכריזו להתאסף לבית ה' : (טז) קדשו קהל · הזמינו · את כל הקהל להתענות לפני ה' : אספו עוללים · שגם הם יתענו עמכם : יצא חתן מחדרו . להתקבץ עם כל העם ולא ישמח אז עם כלתו : מחפתה · הוא מקום הסתרת הכלה עם החתן והיא החדר שזכר : (יז) לחרפה · כי בעבור הרעב בע"כ ילכו אל ארצות הבבליים ויהיו לחרפה ביניהם וימשלו בם כדרך התושבים על הגרים : איה אלהיהם · ר"ל מדוע עזב עמו שיהיו חסירי לחם : (יח) ויקנא · ר"ל כאשר כן תעשו אז בעבור ארצו יתקנא המקום בהשפעת ארץ הכשדים : (יט) ויען . על שאלה בקשת עמו : הנני שולח לכם ר"ל מעתה תהיה הברכה בתבואות השדה : ושבעתם אותו · ר"ל תשבעו ממנו : חרפה בגוים · ר"ל להיות גרים ביניהם מפאת רעבון ולסבול חרפתם : (כ) ואת הצפוני · הארבה הבא מפאת צפון ארחיק מעליכם ולא ישוב לבוא : והדחתיו וגומר · למות שמה : את פניו . התחלת קבוצת הארבה אדיחנו אל הים הקדמוני הוא ים המלח שהוא במזרחו של א"י : וסופו . סוף קבוצת הארבה ההולך באחרונה אדיחנו אל הים האחרון הוא ים המערבי : ועלה באשו · אחר המיתה יעלה ריחם הרע באפי העוברים : ותעל צחנתו . כפל הדבר במ"ש : כי הגדיל לעשות . כי הארבה הגדיל לעשות רעה מרובה בארץ ישראל ולכן ימות ולא ישוב עוד : (כא) אל תיראי אדמה · שלא ישוב הארבה עוד אלא גילי ושמחי כי מעתה הגדיל ה' לעשות טובה הרבה : (כב) אל תיראו בהמות שדי · לדאוג על מזון המרעה כי מעתה נגדל

רשי

(כג) את המורה · את נביאכם המורים אתכם לשוב אלי כדי לצדק אתכם : מורה ומלקוש · כמו יורה ומלקוש (דברים יא) : בראשון · בניסן ואע"פ שהיורה היא רביעה ראשונה היורדת על הזרע והוא במרחשון אותה שנה בניסן זרעו כמו שמפורש במסכת תענית שגדלה התבואה באחד עשר יום : (כד) והשיקו · לשון השמעת קול כשהקילוח יורד מן הגת אל תוך היקב והוא הבור שלפני הגת : (א) והיה אחרי כן · לעתיד לבא : על כל בשר · על מי שנעשה לבו רך כבשר דוגמת ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל לו)

אבן עזרא

תערוג אליך : כי דשאו נאות מדבר · הפך ואש אכלה נאות מדבר : כי עץ נשא פריו · הפך כל עצי השדה יבשו : (כג) ובני · אמר יפת כי המורה הוא הנביא שהיא מורה אותם בדרך צדק על כן באה להם הטובה והזכיר מורה ומלקוש כמו בלחי החמור חמור חמרתים שלשים עיירים ושלשים עיירים המבעיר את הבערה כי יבער איש ולפי דעתי שהוא כמו יורה ואמר את המורה לצדקה כמו שמש צדקה ומרפא בכנפיה · ופעם בראשון בחדש הראשון כי לעולם יהיו בין זמן היורה שהוא כמו המורה ובין זמן המלקוש ימים רבים ובחדש ראשון יבאו שניהם וזה במעשה נס וגם הוא כי הגדיל ה' לעשות : (כד) ומלאו · והשיקו היקבים כמו משיקות : (כה) ושלמתי · זה יורה שבכל שנה שעברה בא מין אחד ועתה באו ארבעתן והיה להם שובע גדול : (כו) ואכלתם . ולא יבושו · הפך הובישו אכרים והם שנים שרשים והטעם אחד וכמוהו יען ועונו עלה : (כז) וידעתם · לולי כבודי שהיא בתוככם לא היה זה על כן יבטחו כי מהיום והלאה ולא יבושו לעולם : (א) והיה אחרי כן . אמר רבי ישועה כל זאת הנבואה היא לעתיד ורבי משה הכהן אמר אם כן למה אמר אחרי כן רק והיה באחרית הימים אולי זה הנביא היה בימי יהושפט על כן יזכור עמק יהושפט והנביאים ובני הנביאים היו רבים כי רבים יצאו

כב	אל־תיראו בהמות שדי כי
	דשאו נאות מדבר כי־עץ נשא
	פריו תאנה וגפן נתנו חילם :
כג	ובני ציון גילו ושמחו ביהוה
	אלהיכם כי־נתן לכם את־המורה
	לצדקה ויורד לכם גשם מורה
	ומלקוש בראשון :
כד	ומלאו הגרנות
	בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר :
כה	ושלמתי לכם את־השנים אשר
	אכל הארבה הילק והחסיל והגזם
	חילי הגדול אשר שלחתי בכם :
כו	ואכלתם אכול ושבוע והללתם
	את־שם יהוה אלהיכם אשר־עשה
	עמכם להפליא ולא־יבשו עמי
	לעולם :
כז	וידעתם כי בקרב ישראל
	אני ואני יהוה אלהיכם ואין עוד
	ולא־יבשו עמי לעולם :

ג

א	והיה אחרי־כן אשפוך
	את־רוחי על־כל־בשר ונבאו
	בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות
	יחלמון בחוריכם חזינות יראו :

(Masoretic notes in margin: ל׳ · ל׳ · ל׳ · י׳ · כ׳ וחמה שוסים · ג׳ · י׳ מ"ל · ה׳ בליש׳ · כ׳ · ד׳ מ"ל · כ׳ · ל׳ וחד יחלמון · ד׳ חסר בליש׳)

תרגום

אתעטרו דירות מדברא ארי אילנא אצלח אביה תיניא וגופניא טענו פריהון : כג ובני ציון ביעו וחדו במימרא דיי אלהכון ארי אתיב לכון ית מלפכון בזכו ומחית לכון מטר בכיר בעדניה ולקישא בירח ניסן : כד ויתמלון אדריא עבורא ויטופון נעויא חמרא וביריא משחא : כה ואשלם לכון שניא טבתא חלף שניא דבזו יתכון פלחי כוכביא ומזריא אומיא ולישניא פורענות חילי רבא דשלחית בכון : כו ותיכלון מיכל ותסבעון ותשבחון ית שמא דיי אלהכון דעבד עמכון פרישן ולא יבהתון עמי לעלם : כז ותדעון ארי בגו בית ישראל אשריתי שכנתי ואנא יי אלהכון ולית עוד ולא יבהתון עמי בית ישראל לעלם : א ויהי בתר כן אשפוך ית רוח קודשי על כל בסרא ויתנבון בניכון ובנתיכון סביכון חלמין יחלמון עולימיכון חזונין יחזון :

אכול י׳ מלאים בקריאה בליש׳ · ויאכל גם אכול את כספנו · הן לא תובא את רמה . האכול אכלנו מן המלך · אכול השנה ספיח דמלכים וחברו דישעיה · ערוך תשלחן צפה הצפית · אכול ושתו כי מחר · ואכלתם אכול ושבוע ·

תולדות אהרן כי עץ · כתובות קיב (שבועות לה):
ובני ציון · תענית ו (שקלים כ תענית סד) : גשם מורה · תענית ה : אכול ושבוע . מ"ק ט : את רוחי . עקרים מ"ב פכ"ב :

רדק

מלאו כאפיקים מים : כי עץ נשא פריו · כמו שעץ נשא פריו בישוב כן במדבר דשאו מקומות הדשאים : חילם · כחם והוא הפרי וי"ת טענו פיריהון : (כג) ובני ציון · כנגד מה שאמר תקעו שופר בציון : כי נתן לכם את המורה לצדקה · כמו יורה ואמר כי נתן לכם לצדקה שעשה עמכם בעברו על פשעכם ופקד אתכם במטר וזכר המורה תחלה שהוא במרחשון אח"כ פירש עוד ואמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון, או פי׳ הגשם הנקרא מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד לכם ג"כ מלקו׳ בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן ושניהם מורה במ"ם כמו יורה ביו"ד וי"ת המורה הראשון ענין הוראה שתרגם הפסוק כן ובני ציון ביעו וחדו במימרא דה׳ אלהכון ארי יהוב לכון ית מלפיכון לזכו ומחית לכון מטר בכיר בעדניה ולקישא בירח ניסן · ורבותינו ז"ל פי׳ כי יורה ומלקוש שניהם ירדו בניסן באותה שנה שאמרו אותה שנה יצא רוב אדר ולא ירדו להם גשמים וירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן אמר להם הנביא לישראל צאו וזרעו אמרו מי שיש לו קב חטים או שעורים יאכלנו ויחיה או יזרענו וימות אמר להם אעפ"כ צאו וזרעו נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבחורים ובסדקין של נמלים ושבכותלים ויצאו וזרעו שני ושלישי ורביעי וירדה להם רביעה שנייה בה׳ בניסן והקריבו עומר בט"ז בניסן ונמצא העומר המתקרב מתבואה הגדלה בו׳ חדשים קרב מש׳ י"א יום. ונמצאת התבואה הגדלה בו׳ חדשי׳ גדלה בי"א יום ועל אותו הדור נאמר הזורעי׳ בדמעה ברנה יקצרו: (כד) ומלאו הגרנות בר. מבואר הוא : והשיקו · כמו והניפו מן וינף ה׳ אלהים את מי ים סוף על פניהם כלומר שהיו היקבים מלאים עד שיצופו היין או השמן על פניהם . ובדברי רז"ל מי הגג שנטמאו השיקן ואחר כך הקדישן פסורין הקדישן ואח"כ השיקן טמאים פי׳ שקען במי מקוה עד שיצופו מי המקוה עליהם : (כה) ושלמתי לכם את השנים · כי לא באו בשנה אחת כמו שפי׳ . וי"ת הפסוק הזה דרך משל נראה כי דעתו היה שהיא נבואה עתידה לאומות המשית שתרגם ואשלם לכון שניא טבתא וגו׳ : (כו) ואכלתם · אשר עשה עמכם להפליא , פלא היה כי בשנה אחת שלם להם תבואת ד׳ שנים . ולדברי רז"ל שכתבנו היה הפלא יותר גדול: ולא יבושו · לפי שהיה להם באלה השנים חרפת רעב בגוים: (כז) וידעתם . תכירו שאני בקרבכם שומע לצעקתכם ואני אלהיכם ואין עוד , לא כאלהי העמים שעבדתם כי הם לא יועילו כי שמה תהו : (א) והיה אחרי כן . כמו והיה באחרית הימים , ואמר אחרי כן לפי שאמר וידעתם כי בקרב ישראל אני אמר עתה תדעו ולא ידיעה שלמה כי עוד תשובו ותחטאו לפני אבל אחרי זאת הידיעה יבא זמן שתדעו אותי ידיעה שלמה ולא תחטאו עוד והוא לימות המשיח שנ׳ כי מלאה הארץ דעה את ה׳ : אשפוך רוחי על כל בשר · פי׳ בישראל כמו שאמר במקום אחר כל בשר ואינו לכל בעלי חיים אלא האדם לבדו , ואומר ויברך כל בשר יבא כל בשר כן פרט הנה כל בשר על ישראל הראויים להיות רוח הקדש עליהם . ואמר כל ר"ל הגדולים והקטנים כמו שאמר כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, ורוחי היא רוח דעה והשכל כמו שאמר ונחה עליו רוח ה׳ ואח"כ פירש רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳ · ומפני שיזדכך שכלם ויגבר במקצתם כח הדברי עד שיתנבאו כי לא אמר כי כלם יתנבאו אלא ונבאו בניכם ובנותיכם . ובשפיכות הרוח אמר על כל בשר אבל בנבואה לא אמר כל אלא ונבאו בניכם ובנותיכם · ואמר זקניכם בחוריכם לא כלם והוא ע"ד שכתב החכם הגדול הרב ר׳ משה

מצודת דוד

דשא במקום אהלי המדבר מושב הרועים : כי עץ נשא פריו · ר"ל כי אפי׳ העץ יגדל פרי וכל שכן שתצמיח דשא כי יוחר יש לצרך מטר השמים אל האילנות מלדשא הארץ : (כג) את המורה לצדקה · את המטר יתן בצדקה ולא לפי הגמול : בראשון · ר"ל כמו בזמן הראשון קודם עצירת הגשמים שהיה כל אחד בזמנו : (כד) והשיקו · כשהיין והשמן יורדים אל היקב משמיעים הרעשת קול ור"ל שיתרבו היין והשמן : (כה) ושלמתי לכם · מה שנחסר בשנים הקודמים ע"י הארבה אשלים אותה למלאות הכל כי תהיה הברכה מרובה : (כו) ואכלתם · אז תאכלו אכילה ושביעה ר"ל לא יחסר הלחם ותאכלו עד כדי שבועה לא כדרך שאוכלים בימי הרעב רק להחיות את הנפש : והללתם · אז תהללו את ה׳ אשר עשה עמכם דבר שיש להפליא בו כי תהיה הברכה בתכלית : ולא יבשו עמי לעולם · ר"ל עוד לא יכלו לגור בארצות הכשדים מחסרון הלחם ולא יסבלו אח"כ חרפת הכשדים ובשתם : (כז) וידעתם · אז תכירו אשר אני בקרב ישראל להשגיח בהם : ואין עוד · ר"ל אין עוד אלהים לעכב על ידי מלתת לכם ברכה מרובה כזאת : ולא יבשו וגו׳ . ולכן לא יבשו עד עולם כי מי יעמוד למולי להביאם לידי בושה : (א) והיה אחרי כן · ר"ל אחרי ימים מרובים בזמן המשיח : אשפוך את רוחי · ר"ל רוח חכמה והכרת אלהות אשפוך על כל בשר כי אף העכו"ם יכירו אז וידעו שה׳ הוא האלהים : ונבאו בניכם ובנותיכם · לא כמו בימי הגולה שנעדרת הנבואה מישראל כי אז ינבאו בניכם ובנותיכם עם כי האבות לא נבאו : חלומות יחלומון · ר"ל חלום נבואי : חזיונות יראו · גם הוא ענין מראה

מצודת ציון

(כב) דשאו. מל׳ דשא ועשב: נאות. מדור: נשא. טען וגדל: חילם. מל׳ חיל וכח ור"ל פריים: (כג) המורה. כן יקרא הגשם היורד אחר הזריעה כי מרוה ומשביע הארץ והזרעים וכן יורה ומלקוש (דברים י"א) : לצדקה . כמו בצדקה ובא הלמ"ד במקום הבי"ת כמו ישבת לכסא (תהלים ט׳) ומשפטו בכסא : ומלקוש · הוא מטר המאוחר היורד על הקציר ועל המלילות : (כד) הגרנות · מקום שאוגרים שם התבואה : בר · תבואה כמו לשבר בר (בראשית מ"ב) : והשיקו · ענין השמעת קול כמו כמשק גבים (ישעיה ל"ג) : היקבים · הם הבורות שהיין והשמן יורד בהם : (כו) והללתם · מלשון הלול ושבח : להפליא . מלשון פלא ותמהון : (א) אשפוך . ר"ל אתן בשיעור מרובה כשופך דבר מה : כל בשר · ר"ל כל אדם כמו לכל בשר (שם סו) : חזיונות · מל׳ חזון ומראה נבואה : ונתתי

אבן עזרא

יגאו לדבר עם אלהים ועובדיהו נכדו אהבת מהם ק׳ : על כל בשר · בארץ ישראל שהוא מקום ראוי להנבאה : (ב) וגם על העבדים · שסבו לתורת השם וככה השפחות : (ג) ונתתי. מנהג אנשי לשון הקודש כאשר יזכרו ב׳ דברים יחל לספר דברי השני בתחילה ואחר כן ישוב אל הראשון באחרונה כמו לך יום אף לך לילה ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו וככה זה ונתתי דם בארץ ובשמים אש ותימרות עשן : (ד) השמש. יספר קדרות שיהיה לשמש בהתחברתה עם הירח והירח יקדר ויהיה אדום זה יהיה בהיותו רחוק מראש התלי וזנבו קרוב משש מעלות ולעולם הם אותות על מלחמות והיה לאות כי ימותו עמים רבים : (ה) ובשרידים. השם כפול ופעם אשר ה׳ קורא גוזר : (א) כי. בעבור זה הכתוב חשבו רבים כי הנבואה לעתיד אולי כן הוא ורבי משה אמר מלאנו שנפל פחד השם על כל הגוים שהם סביבות ירושלם בימי יהושפט ויביאו לו מנחות · והנה בימיו שבו השבויים בימי אבותיהם : (ב) וקבצתי. זאת היא המלחמה שהתחברו בני מואב ובני עמון ושעיר חיל כבד לרוב מאוד ויהושפט היה לו מיהודה ומבנימן אלף אלפים ומאה ושמים אלף גבורי חיל ועמק יהושפט היא עמק ברכה כי יהושפט קרא שמו כן : (ג) ואל. ידו. פועל עתיד תחת עבר והעד וידו אבן בי גם נכון הוא להיותו עבר רק יהיה מפעלי הפעל. והנה מלאנו לידות שורה על עלומי הה״א : ויתנו · הילד הישראלי במחיר זונה בעבור זנות : והילדה מכרו ביין

רשי

לו) : (ג) ותמרות עשן · זקיפות מעלה עשן בגובה : (ד) יהפך לחשך. לבייש את המשתחוים לחמה : (ה) והיה כל אשר יקרא וגו׳. כאשר אמר. והיכן אמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך (דברים כח) : ובשרידים. בשארית אשר יותר : אשר ה׳ קורא. לשון קרואים לסעודה או לעבודת המלך לשון הזמנה : (ב) אל עמק יהושפט · ארד עמם בעומק הדין. יהושפט משפטי יה : (ג) ידו גורל · כמו וידו אבן בי (איכה ג) : הגמול

ב וְגַם עַל־הָעֲבָדִים וְעַל־הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי׃ ג וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וָאֵשׁ וְתִימֲרוֹת עָשָׁן׃ ד הַשֶּׁמֶשׁ יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃ ה וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יִקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה יִמָּלֵט כִּי בְּהַר־צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלִַם תִּהְיֶה פְלֵיטָה כַּאֲשֶׁר אָמַר יְהוָה וּבַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר יְהוָה קֹרֵא׃

ד א כִּי הִנֵּה בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת הַהִיא אֲשֶׁר אָשׁוּב (אשיב ק׳) אֶת־שְׁבוּת יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם׃ ב וְקִבַּצְתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהוֹרַדְתִּים אֶל־עֵמֶק יְהוֹשָׁפָט וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל־עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פִּזְּרוּ בַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצִי חִלֵּקוּ׃ ג וְאֶל־עַמִּי יַדּוּ גוֹרָל וַיִּתְּנוּ הַיֶּלֶד בַּזּוֹנָה וְהַיַּלְדָּה מָכְרוּ בַיַּיִן וַיִּשְׁתּוּ׃

(ח׳ י״ג · ל׳ ומ״ל · י״ג מ״ל · י״ג · כ״א · ל׳ ומ״ל · ח׳ י״ג · אשיב ק׳ · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ י ל׳ ומד הילדה ־ג)

ב וְאַף עַל עַבְדִין וְעַל אַמְהָן בְּיוֹמֵי הָאִנוּן אֶשְׁפּוֹךְ יַת רוּחַ קוּדְשִׁי׃ ג וְאֶתֵּן אָתִין בִּשְׁמַיָּא וּבְאַרְעָא דְמָא וְאֶשָּׁא וִיטוּרִין דִּתְנָן׃ ד שִׁמְשָׁא יִתְהַפֵּךְ לְקִבְלָא וְסִהֲרָא לִדְמָא קֳדָם מֵיתֵי יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ רַבָּא וּדְחִילָא׃ ה וִיהֵי כָּל דִּצְלֵי בִּשְׁמָא דַיְיָ יִשְׁתְּזֵיב אֲרֵי בְּטוּרָא דְצִיּוֹן וּבִירוּשְׁלֶם תְּהֵי שֵׁיזָבְתָּא כְּמָא דַאֲמַר יְיָ וּבִמְשֵׁיזְבַיָּא דַיְיָ זַמֵּין׃ א אֲרֵי הָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּבְעִדָּנָא הַהִיא דַּאֲתִיב יַת גָּלוּת אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֶם׃ ב וְאֶכְנוֹשׁ יַת כָּל פַּלְחֵי מַזָּלַיָּא סְחוֹר סְחוֹר דְּאַרְעָא יִשְׂרָאֵל וְאַחֲתִנּוּן לְמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא וְאִתְפָּרַע מִנְּהוֹן תַּמָּן עַל עַמִּי וְאַחֲסַנְתִּי יִשְׂרָאֵל דְּבַדַּרוּ בֵּינֵי פַּלְחֵי מַזָּלַיָּא סְחוֹר סְחוֹר דְּאַרְעָא יִשְׂרָאֵל וְיַת אַרְעִי פַּלִּיגוּ׃ ג וּבְעַמִּי רְמוֹ עַדְבִין וִיהָבוּ עוּלֵימָא בַּאֲגַר זַנִּיתָא וְעוּלֵימְתָא זַבִּינוּ בְחַמְרָא

אכול ואין לשבעה. אכול ושבת והותר : ההמה י״ב וסי׳ בירמיה סימ׳ י״ד : בא י״ג מ״ל וסימ׳ בישעיה סימ׳ כ׳ וביחזקאל סימ׳ ל״ג ועיי״ן פלוגתא דאי״ת בהאי סי׳ במסר׳ רבת׳ בערך בא : בימים ההמה ח׳ וסי׳ נמסר בירמיה סימן ג׳ : ידו ג׳ וסימ׳ ואל עמי ידו גורל. ביום עמדך מנגד · גם היא לגולה הלכה. וא׳ וידו אב

תולדות אהרן

גבס ה׳. (ברכות יג) : ובשרידים · סנהדרין לב חולין קלג : ידו גורל · עקרים מ״ד פ״ט : הילד · גטין ו :

רדק

משה בן מימון ז״ל כי לא תבא לאדם הנבואה ואפילו עם השלמות אלא אם כן קדם לו טבע בעת היצירה, והבנים והבנות יתנבאו בנערותם כמו שמואל הנביא והנבואה תהיה להם במראה בחלום כמו שאמר חלומות חזיונות, וכן היתה נבואת רוב הנביאים. כמו שאמר אם יהיה נביאכם ה׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, וכן יהיו בהם מעלות זה למעלה מזה כמו שהיו בנביאים שעברו עד שאולי יהיה בהם כמשה רבינו ע״ה · והנה זכר שלשה מעלות אשר בשנות האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנה : (ב) וגם על העבדים. כמו שאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמכם וגם אותם לפי שיעמדו בארץ ישראל ויעבדו את ישראל תהיה להם רוח דעה והשכל, וענין שפיכות הרוח ר״ל שתהיה בהם רוח לרוב כענין השפיכה. וכן אמר ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים : (ג) ונתתי מופתים · באותו הזמן אתן מופתים על העתיד לבא והמופתים יהיו בשמים ובארץ הדם בארץ לרוב ההרג שיהיה. אש ותמרות עשן בשמים והם הברקים השורפים בנפלם והשרפה תעלה עשן והם יהיו מופת על מגפת הגוים הבאים עם גוג ומגוג על ירושלם : תמרות עשן עמודי עשן · ולפי שהתמר עץ גבוה וישר ובוה ידמו הדבר הגבוה והישר אליו לכיך אמר ותמרות עשן על עמודי העשן, וכן בדברי רז״ל על העשן אמרו משתעלה תמרתו ואמרו בית אבטינס היו על מעשה הקטרת ולא רצו ללמד ובלתו והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות העשן כמותם שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפזל לכאן ולכאן, ואלה הברקים שירדו שלא בטבעם או השמש שיהפך לחשך והירח לדם שירבו המפרשים כמשמעו כי באותו הזמן יהיו אלה המופתים. וכן דעת החכם רבי אברהם א״ע ז״ל ואמר כי קדרות המאורות הוא מופת על מלחמות עצומות וקדרות המאורות יהיה באותו הזמן לפני בא יום ה׳ והוא יום מגפת גוג ומגוג והעמים אשר אתו והסימנים האלה יהיו מופתים על הדבר הזה. ופי׳ והירח לדם הוא קדרות הירח וכשיהיה הקדרות שלם יהיה הירח שחור וכשלא יהיה הקדרות שלם יהיה אדום כדם ז״ש והירח לדם, והרמב״ם פי׳ כי זה והדומים לו הוא עד״מ על הצרות שיבאו על העמים והמופתים שאמר בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן וכן השמש יהפך לחשך והירח לדם כל זה הוא משל אל הצרות והמלחמות כמ״ש על הצרה לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם. וכן יאמר על מפלת גוג ומגוג שמש ירח קדרו וכוכבים אספו נגהם, ולפי׳ הרמב״ם ז״ל מה שאמר לפני בא יום ה׳ היה לו לומר בבא יום ה׳ · ואפשר שאמר שהצרה הזאת תהיה לישראל ויהיה להם האור לחשך לפני בא יום מפלתו של גוג ומגוג שיעלה עם עמים רבים על ירושלם עד שילחמו עליה וילכדו חצי העיר בגולה וזה הוא החשך כמו שאמר בנבואת זכריה לא יהיה אור יקרו׳ וקפאון ויום מפלת גוג ומגוג הוא יום ה׳ הגדול והנורא כמו שאמר מלאכי כי גדול יום השם ונורא מאד : (ד) השמש. פירשנוהו : (ה) והיה כל אשר יקרא · כי אז במלחמת גוג ומגוג תהיה צרה גדולה לישראל זמן מועט, כמו שאמר על אותו הזמן חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, ואז יכלו רבי׳ מישראל והקדושים וירואי שמ׳ באמת ימלטו. כמו שאמר בנבואת ישעיה והיה כל הנותר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם · וכן אמר. כל אשר יקרא בשם ה׳ והוא שיקראוהו באמת · כמו שאמר קרוב ה׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת והם שרידים אשר ה׳ קורא כי הם יקראוהו באמת והוא יקרא אותם עבדי ואוהבי : כי בהר ציון. כי שם יעלו הגוים : ובשרידים. והפלטה תהיה בשרידים · או יהיה פי׳ קורא קריאת הגדולה והכבוד וכן שליטים וקרואים קרואי העדה וקראתי לעבדי לאליקים · וי״ת קורא זמין : (א) כי הנה · כי הנה זה יהיה בימים ובעת אשר אשיב את שבות יהודה וירושלם והם ימות המשיח וזכר יהודה וירושלים אע״פ שכל ישראל ישובו לפי שהמשיח יהיה משבט יהודה זכר יהודה. וזכר ירושלים לפי שהיא ראש הממלכה, גם זכר ירושלם כי שם תהיה מלחמת גוג ומגוג : אשיב. כתוב בוי״ו מן הקל · כמו ושב ה׳ את שבותך ענין הנחה והשקט, וקרי אשיב ביו״ד מן הכבד ענין ההשבה : (ב) וקבצתי. ואז באותו הזמן אקבץ את כל הגוים, ועתה וקבצתי שאקבץ כלבם שיבאו עם גוג ומגוג, וכן אמר בנבואת יחזקאל והביאותיך אל הרי ישראל : והורדתי׳ אל עמק יהושפט. כי שם תהיה המלחמה וזה העמק היה למלך יהושפט אולי בנה שם או עשה שם מעשה ונקרא על שמו, והעמק לעיר ירושלם. או נקרא עמק יהושפט על שם המשפט. כמו שאמר ונשפטתי עמם שם וכן ת״י למישר פלוג דינא : ונשפטתי. אתוכח במשפט עמם ואוכיחם על אשר הרעו לישראל! בגלותם ביניהם : אשר פזרו בגוים. טיטוס ומתנסו שהחריבו את ׳ ופזרו יושביה בין הגוים : (ג) ואל עמי · כמו ועל, וכן ויך את הפלשתי אל מצחו כמו על : ידו גורל. היו משליכים גורל ביניהם על ישראל זה יהיה שלך וזה יהיה שלי : ידו

מצודת ציון

(ג) ואתן. כמו ואתן : מופתים · מל׳ מופת ואות : ותמרות. מל׳ אילן תמר : (ה) פליטה · ענין הצלה כמו ומפלט לי (ש״ב כב) : ובשרידים · ענין שארית כמו עם שרידי חרב (ירמיה לא) : (א) שבות · מלשון שבי : (ב) ונשפטתי. ענין ויכוח : (ג) ואל עמי. כמו ועל עמי : ידו.

מצודת דוד

מראה נבואה : (ב) אשפוך את רוחי · רוח חכמה לדעת את ה׳ : (ג) דם · ר״ל בארץ ישפך דם הרבה ויאמר זה על גוג ומגוג : ואש. מן השמים תרד עליו אש כמ״ש ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו׳ אש וגפרית אמטיר עליו (יחזקאל ל״ח) : ותמרות עשן · עשן השריפה תעלה למעלה זקוף כאילן תמר : (ד) יהפך לחשך · ר״ל מגודל הצרה הבא עליהם יחשך להם מאור היום : ודם. יהפוך למראה דם כי אז לא תאיר כדרכה והוא ענין מליצה כי כשאדם בצרה העולם חשוך בעדו : לפני בוא יום ה׳ · כל זה יהיה לפני הגאולה וסמיך לה : הגדול והנורא. כי אז יראה גדולת ממשלתו ומעשיו הנוראים : (ה) כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט · ר״ל הקוראים בשם ה׳ המה ימלטו מן הצרה הבאה על הבבליים : כי בהר ציון · ר״ל כי הפליטה תהיה בהר ציון לכד כמו שהבטיח ה׳ וגם שם לא לכולם כי רק בהנשארים המוברר׳ שבהם אשר כל א׳ מהם קורא אל ה׳ וצועק אליו ומשים בו בטחונו : ד (א) אשר אשיב · באשיב לארצם את בני השבי מיהודה וירושלים ולא זכר שאר השבטים לפי שכל נבואתו היתה רק על יהודה וירושלים לכן לא זכר מהם אבל האמת שגם בני עשרת השבטים ישובו גם המה : (ב) וקבצתי : אז אקבץ את כל הבבליים ואוריד אותם אל עמק יהושפט כן שם המקום שיפלו שם הבבליים הצובאים על ירושלים : ונשפטתי עמם · אתוכח עמהם

רש"י

(ד) שגמול אתם משלמים. זהו הגמול שנתן שלמה לחירם מלך צור עשרים עיר (מלכים א ט): קל מהרה. לשון זריזות: (ח) לשבאים וגו'. לבני שבא: כי ה' דבר. והיכן דבר (עבד) עבדים יהיה לאחיו (בראשית ט) כן מפורש במכילתין: (ט) קדשו מלחמה. אם תוכלון אתם להלחם כנגדי: (י) אתיכם. קולטר"ש בלע"ז: מזמרותיכם. שרפא"ש בלע"ז: (יא) עושו. כמו חושו כך חברו מנחם ויונתן תרגם יתכנשון ואומר אני שהוא לשון עשת ברזל המכונס יחד, מאס"א בלע"ז ואין תי"ו בו יסוד: שמה הנחת ה' גבוריך. שם בקבולת עמק יהושפט ישבור גבורתכם כן תרגם יונתן ואיני יודע אם ל' ארמי הורדה או לשון חתת והנו"ן בו נופל כמו (דניאל ב) הנעל לדניאל קדם מלכא שאין בו

אבן עזרא

ביין. בדמי יין להשתכר עם הזונה כי כל זונה במקרא היא כמשמעה חוץ מן והזונות רחצו שהוא כמו אזניך כי האלף נוסף: (ד) וגם מה אתם לי. מתנבא על צר וצידון ופלשתים שיבא יום אידם והנה מצאנו כתוב כי הפלשתים היו מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא וזה לאות שגברה ידו עליהם וטעם הגמול כאילו גמלתי לכם רע או אתם תחלו לגמול לי כמו אשר גמלנו אותו: (ה) אשר כספי וזהבי. שנתנו מלכי יהודה להם שוחד או לפדיון השבויים ובני שלקחתם במלחמה או בגניבה: (ז) הנני. הם ישובו וינקמו מכם: (ח) ומכרתי. הוסיף על המדה: ואת בנותיכם. שאינן יוצאות למלחמה: שבאים. גוי רחוק שהוא ממלכות שבא: (ט) קראו. שב עתה להגיד דברי החיל הגדול הבא על יהושפט: קדשו. הכינו: (י) כתו אתיכם. כמו את מחרשתו ואת אתו: ומזמרותיכם. שיזמרו בהם הזמורה: החלש. יתחזק: (יא) עושו. התקבצו ומגזרת עיש שהם ז' כוכבים לעולם לא יתפרדו כי הם בגלגל העליון והם נראים בקיץ ובחורף בארץ: הנחת. כמו הורד ואלה דברי הנביא והטעם הוריד השם: גבוריך. שם והם המלאכים כנגד העירו הגבורים וזאת המלה ידועה בתרגום וככה נחת גדודיה על עפר נחת ויפת אמר שמה ישבר השם גבוריך אתה האויב הבא כמו ונחתה קשת נחושה: (יב) יעורו. כמו העירו

יואל ד

וגם מה־אתם לי צר וצידון וכל
גלילות פלשת הגמול אתם
משלמים עלי ואם־גמלים אתם
עלי קל מהרה אשיב גמלכם
בראשכם: ה אשר־כספי וזהבי
לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם
להיכליכם: ו ובני יהודה ובני
ירושלם מכרתם לבני היונים למען
הרחיקם מעל גבולם: ז הנני מעירם
מן־המקום אשר־מכרתם אתם
שמה והשבתי גמלכם בראשכם:
ח ומכרתי את־בניכם ואת־בנותיכם
ביד בני יהודה ומכרום לשבאים
אל־גוי רחוק כי יהוה דבר:
ט קראו־זאת בגוים קדשו מלחמה
העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי
המלחמה: י כתו אתיכם לחרבות
ומזמרתיכם לרמחים החלש יאמר
גבור אני: יא עושו ובאו כל־
הגוים מסביב ונקבצו שמה הנחת
יהוה גבוריך: יב יעורו ויעלו הגוים
אל־עמק יהושפט כי שם אשב

תרגום

ואשתיאו: ד ואף מא אתון
חשיבין קדמי צור וצידן וכל
תחומי פלשתאי הגמלא אתון
משלמין קדמי ואם גמלין
אתון קדמי קליל בפריע
אתיב גמליכון ברישיכון:
ה די כספי ודהבי נסבתון
ומני חמדתא טביא אעלתון
להיכליכון: ו ובני יהודה ובני
ירושלם זבנתון לבני יונאי
דיתבי בספר דימא בדיל
לארחקותהון מעל תחומיהון:
ז הא אנא מיתי להון בגלי
מן אתרא דזבנתון יתהון
לתמן ואתיב גמליכון
ברישיכון: ח ואמסר ית
בניכון וית בנתיכון ביד בני
יהודה ויזבנונון לבני שבא
לעמא רחיקא ארי במימרא
דיי גזיר כן: ט אכלו דא
בעממיא זמינו עבדי קרבא
ייתון בגלי גבריא יתקרבון
ויסקון כל גברי עבדי קרבא:
י אתקינו סיפיכון לסייפין
ומגליכון למורנין דחליש יימר
גבר אנא: יא יתכנשון וייתון
כל עממיא מסחור סחור
ויתקרבון תמן יתבר יי תקוף
גבריכון: יב ייתון בגלי ויסקון עממיא למישר פלוג דינא ארי תמן אתגלי למידן

מסורה

ה: הטבים ה' חסר ו' בליש' בקרי' וסי' לך נא אל הצאן וקח לי משם שני. פן תאכל ושבעת ובתים טובים, והאנשים טובים לנו מאד, אשר פגע בשני אנשים. ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם: הבאתה ג' בקריאה וסימ' בסדר חקה: הגבורים ז' מ"ל וסימ' ונתן הנביא ושמעי ורעי. ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים. עלו הסוסים והתחללו. אלה עשו שלשת הגבורים. ואת כל צבא הגבורים. ויקהל דוד את כל.

רדק

ידו. משפטו יידו מן לידות את קרנות הגוים ומפני פגישת שני יודי"ן כאחד חסרו היו"ד פ"א הפעל והוטלה תנועת' על יו"ד אית"ן, ופירוש ישליכו כמו אשליך עליהם גורל: בזונה. בשכר הזונה: (ד) וגם מה אתם לי. מה לי ולכם שבאתם בארצי שאתם שכני והיה לכם להטיב לעמי ולא עשיתם כן אלא כאשר ראיתם שבאו עליהם מלכי האומות התחברתם עמהם לשלול שלל ולבוז בז. ויונתן תרגם ואף מה אתון חשיבין קדמי: גלילות. כמו גבולים: הגמול. הה"א ה"א השאלה וגמול הוא תחלת הטובה שמטיב אדם לחבירו או תחלת הרעה. כמו כי גמל עלי [כי גמלת עלינו, ויש להשבת הטובה או הרעה. וכשנקשר הענין בלשון] שלום הוא להשבת גמול כמו שאמר הגמול אתם משלמים עלי ואם גומלים אתם עלי הוא התחלת הרעה, אמר מה זה שאתם] מריעים לי אם תחשבו להנקם ממני שהרעתי לכם מתי הרעותי לכם. ואם תאמרו כי אתם מעצמכם גומלים לי עתה רעה כי מי שירע לישראל מחשבתו להרע לי כי הם בני אם כן הוא קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם: (ה) אשר כספי וזהבי לקחתם. כי כספם וזהבם של ישראל לי הוא כי אני נתתיו להם: (ו) ובני יהודה. בעודם בארצם הייתם גונבים את הקטנים ומוכרים אותם לבני היונים שהם רחוקים מארץ ישראל למען לא ישובו עוד לארצם, או אמר זה בגלותם שבאו עם אויביהם והיו לוקחים הבנים ומוכרים אותם ליונים: (ז) הנני מעירם. כי עוד ישובו לארצם אעפ"י במקום גלותם רחוק ישובו לארצם הם או בניהם או גם הם גם בניהם הם בתחיית המתים ובניהם שיהיו בזמן הישועה: (ח) ומכרתי. כלומר אמסרם בידם והם ימכרום לשבאים שהם רחוקים מארצם יותר מהיונים: לשבאים. בתנועת האל"ף בחיר"ק והיו"ד נחה, שבאים הם בני שבא והם מזרחית ודרומית לארץ ישראל ולצור ולצידון ופלשת והם רחוקים מאד מאלה הארצות: (ט) קראו זאת. כאלו כרוז יעבור אליהם ויעירם לבא למלחמה זאת על ירושלם: קדשו. הזמינו. כמו ויקדש את ישי ואת בניו: (י) כתו אתיכם לחרבות. כלי המלחמה. והאתי' הם שחופרים בהם, והמזמרות הם שחותכים בהם הזמורות. אמר כל כלי ברזל השיבו אותם לכלי מלחמה כי גדולה תהיה זאת המלחמה ובזמן השלום שיהיה אחר זאת המלחמה אמר בנבואת ישעיה בהפך זה, וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות: (יא) עושו ובאו. הקבצו מן עש כסיל וכימה שהוא חבור כוכבים. וכן תרגם יונתן יתכנשון ויתון: ונקבצו. לווי שלם עם נו"ן הבנין: הנחת ה' גבוריך. הורד מתרגום ויורד ונחת: גבוריך. הם המלאכים, על דרך כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ועל דרך מן השמים נלחמו הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא: (יב) יעורו. מבואר הוא שלהו

מצודת דוד

על מה שעשו לעמי בימים הקדמונים ר"ל שם אביא עליהם הפורעניות וזה יחשב לויכוח כי בזה יודיע פשעו: אשר פזרו. שהגלום שמה: חלקו. חלקו ביניהם: (ג) ידו גורל. מי מהם למי: בזונה. בשכר זונה באתננה: ביין. במחיר היין: (ד) וגם מה אתם לי. ר"ל מה לכם עלי אתם צור וגו': הגמול. וכי אתם משלמים לי גמול על מה שהרעותי לכם כאומר הלא לא הרעותי לכם: ואם גומלים. ר"ל ואם לא באה לתשלום גמול רק היא התחלת הרעה דעו שקל מהרה אשלם גמול על ראשיכם כי תפלו עם הנופלים: (ה) אשר כספי. עתה יפרש הרעה שעשו לישראל ואמר הנה הכסף והזהב שהשפעתי אני לישראל שללתם מהם ביום בוא האויב עליהם: ומחמדי. דברים חמודים וטובים שנתתי לישראל אתם מחריבי ירושלים וגנבו קניהם ומכרום למען ירחקו מגבולם לבל יגולה הדבר: (ז) הנני מעירם. אעיר לבם לחזור מן המקום שנמכרו לבוא אל ארצם ר"ל בניהם ישובו הנה ועל ידם אשיב גמולכם על ראשיכם: (ח) ומכרתי. אמסור את בניכם ביד בני יהודה אלו שחזרו לארצם והם ימכרום לאנשי שבא היושבים ממרחק למען לא ישובו לארצם לרב המרחק: כי ה' דבר. כאומר ומי ישוב אמריו: (ט) קראו. את זאת האמור למטה הכריזו: קדשו מלחמה. היא מלחמת גוג על ירושלים: (י) כתו. שברו אתיכם לעשות מהם חרבות ומזמרותיכם לעשות רמחים: החלש. אף החלש יתחזק לבא במלחמה: (יא) שמה. במקום המלחמה יוריד ה' את גבוריך בעמקי השאול: (יב) יעורו. כל העכו"ם יתעוררו ויעלו אל עמק יהושפט הוא מקום המלחמה: כי שם אשב. כאומר הנה שם מקום המלחמה יורה על לעתה כי שם אשפוט את כל העכו"ם

מצודת ציון

ישליכו כמו ידו אליה (ד ז ג): (ד) גלילות. מחוזות: ואם גומלים. גם תחלת המעשה יקרא בלשון גמול וכן הגמלת לנו (תהלים קלו): קל. ענין מהירות כי דבר קל מהר בלכתו: (ז) מעירם. מל' התעוררות: (ח) ומכרתי. ענין מסירה כמו כי צורם מכרם (דברים לב): (ט) קדשו. הזמינו: העירו. מל' התעוררות: (י) כתו. מל' כתיתה ושבירה: אתיכם. הם כלי עשוי לחפור בו כמו ואת אתו (ש"א יג): לחרבות. מל' חרב: ומזמרותיכם. הם הכלי שכורתים בו הזמורות וכן וחניתותיהם למזמרות (ישעיה ב): לרמחים. הוא מכלי מלחמה: החלש. תש כחו: (יא) עושו. התקבצו וכן תרגם יונתן ויתכנשון ויתון שהוא כדרך שלא מן ועיש על בניה תנחם (איוב לח) שהם קבוצת כוכבים: הנחת. ענין ירידה כמו מי יחת עלינו (ירמיה כא): (יב) יעורו. מל'

אבן עזרא

העילו: (יג) שלחו מגל. דרך משל כי כתוב כי העמונים והמואבים השמידו יושבי הר שעיר והחרימום ואחר כך הרג איש אחיו ואין פלים: השיקו. דרכו דרך משל ונקרא עמק החרוץ כי כלה ונחרצה היתה עליהם והמפרש יהושפט כי השם ישפטם זה דרך דרש הוא כי על דרך הפשט נכון הוא שיקרא שם אדם בשם עושהו כמו צורישדי לק שהשם הנכבד לא יקרא בשם אדם ע"כ פירשתי כי שלמה בשיר השירים שהוא חול: (יד) המונים. יפלו: כי קרוב יום ה'. להנקם מהם: (טו) שמש. קדרו עליהם כאשר היה לפני בא יום ה': (טז) וה' מציון ישאג. רעם גדול כמו קול רעמך בגלגל כדרך וה' השמיע את מחנה ארם וככה כתוב נתן ה' מארבים: ורעשו. דרך משל כי הכל יפחדו. והשם יתן מעוז לעמו כדרך ה' עוז לעמו יתן כאשר פירשתיו וטעם מציון הוא אשר פירש: (יז) וידעתם כי. שוכן בציון. וזרים לא יעברו בה עוד אם ישמרו תורת השם וככה דברי זכריה ושכנתי בתוכך וככה אמר בסוף והיה אם שמוע תשמעו בקול ה' אז יתקיים כל זה: (יח) והיה. יטפו יזלו דרך משל כשמן מחלמיש צור: וכל אפיקי: מקומות חזקים ואינם רבים: (יט) מצרים. ואדום. היו שממה בימי נבוכדנצאר וזאת מצרים היום איננה הקדמונית: ויהודה

רשי

בו אות שורש אלא על: (יג) שלחו מגל וגו'. שלחו חרבות אותם ההולכים בשליחותי לחבל את אויבי ה': כי בשל קציר. כלומר כי הגיע עתם ודמה הדבר לקציר שקוצרים אותו במגלות כשנגמר בישולו: באו רדו כי מלאו גת. מן הענבים באו ודרכו אותם כלומר נתמלא סאת עוונם כדו ל' כבישה ורדוי שמו ורדו בדגת הים (ראשית א): השיקו היקבים. קול קילוח היקבים היורד תוך הבור שלפני הגיתות נשמע: (יד) בעמק החרוץ. שהם חרוץ שהמשפט אמת וכן תרגם יונתן מישר פילוג דינא: (טו) אספו נגהם. הכניסו אורם: (טז) מציון ישאג. ממה שעשו לציון: ורעשו שמים וארץ. יפרע משרים של מעלה (שרי הכשדים) ואח"כ מן (הכשדים): מחסה. לשון כסוי ובלע"ז אברישו"ן: (יח) אפיקי. מקום מוצא מים: והשקה את נחל השטים. כמשמעו ומשקי ית מישר שטים ומדרשו יכפר על עון פעור (עיין זכריה יד): (יט) מצרים וגו'. שמכן זה לזה לפורעניות אתה מוצא שאילולי מצרים לא היתה אדום שנאמר (מלכי' א א) כי שמע הדד כי שכב יואב עד הכרית כל זכר באדום וכתיב (שם) ויברח הדד הוא ואנשים אדומיים וימצא הדד חן בעיני פרעה וגומר והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו וגומר ובאחרונה ויהי לשטן לשלמה אמר הקב"ה אני אכלה זו וזו: מחמס בני יהודה. בשביל חמס שעשו שכו"ם לבני יהודה אשר שפכו את

לִשְׁפֹּט אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב׃
יג שִׁלְחוּ מַגָּל כִּי בָשַׁל קָצִיר בֹּאוּ רְדוּ
כִּי־מָלְאָה גַּת הֵשִׁיקוּ הַיְקָבִים כִּי
רַבָּה רָעָתָם׃ יד הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים בְּעֵמֶק
הֶחָרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעֵמֶק
הֶחָרוּץ׃ טו שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ
וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם׃ טז וַיהוָה
מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלִַם יִתֵּן קוֹלוֹ
וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיהוָה מַחֲסֶה
לְעַמּוֹ וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יז וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי וְהָיְתָה
יְרוּשָׁלִַם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא־יַעַבְרוּ־בָהּ
עוֹד׃ יח וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִטְּפוּ
הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת תֵּלַכְנָה חָלָב
וְכָל־אֲפִיקֵי יְהוּדָה יֵלְכוּ מָיִם וּמַעְיָן
מִבֵּית יְהוָה יֵצֵא וְהִשְׁקָה אֶת־נַחַל
הַשִּׁטִּים׃ יט מִצְרַיִם לִשְׁמָמָה תִהְיֶה
וֶאֱדוֹם לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה מֵחֲמַס
בְּנֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ דָם־נָקִיא

ג' | ל' וחד והשיקו | ב' נסיבין | ג' | י' | רפין ג' בסיפ' | ב' | י' דסמיכי | ל' | ל' | ג' | י"ב יתירים א' בסוף תיבות

יַת כָּל עַמְמַיָא מִסְחוֹר סְחוֹר׃
יג אוֹשִׁיטוּ בְהוֹן חַרְבָּא אֲרֵי
מְטָא זְמַן קִצֵּיהוֹן חוּתוּ דוּשׁוּשׁוּ
קְטִילֵי גִבָּרֵיהוֹן כִּבְעוֹט
דִּמְתַבְּעַט בְּמַעֲצַרְתָּא אֲשִׁידוּ
דִמְהוֹן אֲרֵי סְגִיאַת בִּישַׁתְהוֹן׃
יד מַשִׁרְיָן מַשִׁרְיָן בְּמֵישַׁר
פְּלוּג דִּינָא אֲרֵי קָרִיב יוֹמָא
דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ
בְּמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא׃ טו שִׁמְשָׁא
וְסִיהֲרָא קְבָלוּ וְכוֹכְבַיָא כְּנַשׁוּ
זְהוֹרֵיהוֹן׃ טז וַיְיָ מִצִּיּוֹן יִכְלֵי
וּמִירוּשְׁלֶם יָרִים מֵימְרֵיהּ
וְיִזוּעוּן שְׁמַיָא וְאַרְעָא וַיְיָ סְמָךְ
לְעַמֵּיהּ וְסָעִיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יז וְתִידְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן
אַשְׁרֵיתִי שְׁכִנְתִּי בְּצִיּוֹן טוּרָא
דְקוּדְשִׁי וּתְהֵי יְרוּשְׁלֶם
קוּדְשָׁא וְנוּכְרָאִין לָא יְעֲדוּן
בַּהּ עוֹד׃ יח וִיהֵי בְּעִדָּנָא
הַהִיא יִרְבּוּן טוּרַיָא חֲמַר מְרַת
וְרָמָתָא יִגְרְן טוּבָא וְכָל פְּצִידֵי
דְבֵית יְהוּדָה יְהוֹן מַיָא
וּמַבּוּעַ מִבֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ יְהֵי
נְפִיק וּמַשְׁקֵי יַת מֵישַׁר שִׁטִּין׃
יט מִצְרַיִם לְצָדוּ תְּהֵי וֶאֱדוֹם
לְמַדְבַּר צָדוּ תְּהֵי מֵחֲטוֹף בְּנֵי יְהוּדָה דַּאֲשַׁדוּ דַם זַכַּאי

כמגדל דוד צוארך: מגל ב' וסי' ותופש מגל בעת קציר ישלחו מגל כי בשל קציר: וככבים ו' וסי' נמסר לעיל בסיפרא כי' ב': מחסה ט' רפין בקריאה וסי' במסרה רבתא. נקיא חד מן י"ב מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין וסי' במסרה רבתא

תולדות אהרן דם נקיא. ב"ב קיט:

רדק

(יג) שלחו מגל. המשיל העכו"ם הכם לתבואה שבשלה והגיע זמנה לקצור שישלח אדם את המגל לקציר כן העכו"ם האלה הגיע זמני' למו' בחרב בעמק הזה: באו רדו, רדו בעמק הזה כי הוא כמו הגת שמלאה ענבים שראוי לדרוך אותם כן אתם בית ישראל דרכו אלה העכו"ם בזה העמק ושלחו בהם החרב: השיקו היקבים. שהם מלאים עד שיצוף היין על פניהם ונשפך היין על פניהם והוא משל לשפיכת הדם, וכן הם באה עתם למות כי רבה רעתם שעשו לישראל הם ואבותיהם: (יד) המונים המונים. הכפל לחזק הענין: בעמק החרוץ. קורא אותו חרוץ כי שם יהיו הגוים חרוצים וחתוכים, או כי שם יחרוץ ויחתוך משפטם כמו שקרא אותו עמק יהושפט, ות"י עמק החרוץ פלוג דינא כמו שתרגם עמק יהושפט: (טו) שמש. חשכו וקדרו להם ולמעלה פירשנוהו: (טז) וה' מציון ישאג. כי שם שכינתו בירושלם וכאלו משם ישאג ויתן קולו עליהם ולקולו ירעשו שמים וארץ, והכל דרך משל, אמר גם רעש יהיה ביום ההוא בא"י כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה: וה' מחסה לעמו, מאלה הגוים גם מהרעש שלא יזיקם: (יז) וידעתם. והיתה ירושלם קדש, כמו הקדש שאסור לזרים: וזרים לא יעברו בה עוד. להרע להם כמו שעשו עד היום, גם אפשר שלא יכנסו זרים בירושלם כי תגדול קדושתה לעתיד. וכמו שהסיכל אסור להכנים בו ואפי' ישראל כן תהיה כל העיר קדש שלא יכנסו בה זרים מאומות העולם: (יח) והיה ביום ההוא. בעת ההיא אחר כלות הגוים שמה תהיה טובה גדולה לישראל והמשיל הטובה שתהיה להם בכומנה מבלי עמל ויגיעה כאלו ההרים יטפו להם עסיס והגבעות תלכנה חלב, וענין תלכנה חלב מרוב ההולך והנגרה כנה שהליכה לגבעות ואע"פ שהחלב הוא הסולך והנגר, וכן ילכו מים כנה ההליכה לאפיקים. ועל הדרך הזה ותרדנה עינינו דמעה. והאפיקים הם העמקים שנגרים בהם המים: ומעין מבית ה' יצא. זהו כמשמעו כמ"ש בנבואת יחזקאל: והשקה את נחל השטים. כתרגומו מישר שיטין, כי העמק יקרא נחל בין יש בו מים בין אין בו מים, כמו ויתפרו עבדי יצחק בנחל, ובדברי רז"ל שיושבת בנחל, והגאון רב סעדיה ז"ל פירש נחל השטים הוא הירדן כי הירדן הוא קרוב למקום הנקרא שטים לפיכך נמשכו אליו: (יט) מצרים. זכר מצרים ואדום מצרים בעבור הישמעאלים ואדום בעבור מלכות רומי, ואלה שתי האומות הנה הגוברות זה ימים רבים ותהיינה עד עת הגאולה והיא חיות הרביעית במראות דניאל. וזכר מצרים בעבור ישמעאלים כי אמת ישמעאל היתה מצרית, שנ' ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים. וכן אמו הגר המצרית. לפיכך יחס האומה הזאת למצרים, וזכר אדום בעבור מלכות רומי, וכן עשה ישעיה בפרשת

מצודת ציון

מל' התעוררות: (יג) מגל. הוא החרמש והוא כלי עשוי לקצור בו וכן ותופש מגל (שם ג): בשל. ענין גמר הגידול: גת. הוא המקום שדורכים בו הענבים: השיקו. ענין השמעת קול: (יד) החריץ. ענין חתוך וגזור וכן אתה חרצת (מ"א כ): (טו) קדרו. ענין חשך ושחרות: אספו. הכניסו: נגהם. ענין אורה וזריחה: (טז) מחסה. מל' חסיון: ומעוז. ענין חוזק: (יח) יטפו. מל' הטפה והזלה: עסיס. כן נקרא היין וכן על עסיס כי נכרת (לעיל א): אפיקי. כן יקראו המקומות שנגרים שם המים בחוזק: נחל. עמק: השטים. שם מקום: (יט) מחמס. ענין

מצודת דוד

העכו"ם מסביב על מה שהרעו: (יג) שלחו מגל. המשיל העכו"ם לתבואה שנגמר בשולה ובא זמן הקציר ואמר שלחו בה המגל כי כבר נתבשל התבואה ועומדת לקצירה ור"ל הרגו אותם כי בא העת: באו רדו. חזר והמשילם לגת שמלאה ענבים שיורדים בו הדורכים ר"ל בא העת לכלותם והוא כפל ענין במ"ש: השיקו היקבים. היין היורד אל היקבים השמיעו הרעשת קול והוא גמר מלאכת היין ר"ל בא תכליתם: כי רבה רעתם. ונתמלאה הסאה: (יד) המונים. כתות כתות מהמון רב יפלו בעמק החרוץ הוא עמק יהושפט ויקרא עמק החרוץ כי שם יעשו בהם משפט חרוץ וחתוך: יום ה'. יום המשפט שיהיה בעמק החרוץ: (טו) קדרו. בעבור גודל הצרה ידמה להם כאלו נחשכו המאורות: (טז) מציון ישאג. כי יחזיר שכינתו לציון ומשם ישאג לאיים ולהחריד: ומירושלים יתן קולו. כפל הדבר במ"ש: ורעשו שמים וארץ. ר"ל יחרדו שרי מעלה של הבבליים אשר בשמים ממעל והבבליים אשר בארץ מתחת: מחסה לעמו. לבל יהיו נלקים עמהם: ומעוז לבני ישראל. כפל הדבר במ"ש: (יז) וידעתם. אז תדעו אשר אני ה' שוכן בציון כי כבר החזרתי שכינתי לתוכה: (יח) יטפו ההרים עסיס. ר"ל הרבה ענבים יגדלו בהרים והיין יהיה נוסף מהם והוא ענין גוזמא: תלכנה חלב. שם יהיה מרעה שמן ותחרבה חלב הצאן וכאלו הגבעות מוליכות ומזילות את החלב: וכל אפיקי יהודה. המקומות שביהודה שהיו מדרכים למשוך את המים יחזרו להמשיך כמאז: ומעין. הוא הנחל האמור בנבואת יחזקאל והוא המקור האמור בנבואת זכריה: והשקה

אין דמם : (כא) ונקיתי דמם לא נקיתי • ואף אם אנקה אותם משאר עבירות שבידם ומרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אימתי תהיה זאת בזמן שהקב"ה שוכן בציון :

(א) **אשר** היה בנוקדים . תרגום יונתן דהוה מרי גיתין כמו ומישע מלך מואב היה נוקד (מלכים ב ג) : שנתים לפני הרעש • שנתים קודם שנתנגע עוזיה יום שנתנבא ישעיה שנאמר וינועו אמות הסיפים (ישעיה ו) ואומר כאשר נסתם מפני הרעש וגו' (זכריה יד) : (ב) מציון ישאג • מבית קדשי הקדשים הדבור יוצא : ואבלו נאות הרועים • וילדון מדורי מלכיא ויחרוב תקיף כרכיהון : (ג) על שלשה פשעי וגו' • דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב לג) ואם יותר יותר וכאן כך הוא כבר נהגתי עמהם כמדותי לוותר להם על ג' פשעים ואם יש יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט : ועל ארבעה לא אשיבנו • על פשע רביעי אין עלי עוד להשיבו ריקם . מלהשיב לו גמול וכל שכן שיש לו פשעים הרבה עתה את זה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד הסמוכין להם : בחרוצות הברזל • ת"י במוריגא דפרזלא והוא כעין טופיג"א שקורין לימ"א שעשוי חרוצים חרוצים וכודים בהם בני

(כ) ויהודה לעולם תשב . אם לא תמרה פי השם והכבוד ישכון בקרבה כאשר חטא ספרו וכל רעה שעשו העכו"ם לישראל לא ינקם מהם כי רחמיו גדולים על כל מעשיו רק דמיהם ששפכו שאין להם פדיון לא ינקה :

(א) **זה** הנביא היה בימי הושע . וכל נבואתו על ירבעם בן יואש ורובי המפרשים אמרו כי הרעש היה בהכנס עוזיה להקטיר קטרת ואין ראיה מהמקרא רק מהקבלה כי הכתוב אומר כי בימי עוזיהו היה הרעש ודבר גדול היה ולחשבון הזה הוא ובעוד שתים וחמש שנה כי אם היתה זאת הנבואה בתחילת מלכות אחז הנה אחר עשרים ושתים שנה את אפרים מעם אשור כי כן כתוב ופעם הרעש להזכירו כי התנבא לפני היותו שיבוא רעש ויכה בית החורף על בית הקיץ ומלת נוקדים רועים כמו ומישע מלך מואב היה נוקד • (ב) ויאמר . ישאג • רעש גדול שיהיה ואז ימנע הגשם ויהיה להם חסרון לחם ומים כאשר יזכיר או הטעם שמע זה הנביא קול השם בדרך נבואה קול גדול כשאגת אריה והנה הקול כמו גזירה שנגזרה מהשם על כן אמר ואבלו נאות הרועים כי הגאן תמות בלי מרעה : ויבש ראש הכרמל • העצים הנראים בראש והמפרש נאות הרועים על המלכים איננו מטעם הפרשה : (ג) כה • אמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר והטעם כי יזהירנו ואם לא ישמע יעניטנו בפעם הרביעית ויפת

בארצם : כ וְיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב
וִירוּשָׁלַם לְדוֹר וָדוֹר : כא וְנִקֵּיתִי
דָּמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן :
א א דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר־הָיָה ג'
בַנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר ג' • ג'
חָזָה עַל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי ׀ עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־
יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרָעַשׁ :
ב וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג ז' בטעם מערימים ומפסיקים ר'
וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת
הָרֹעִים וְיָבֵשׁ רֹאשׁ הַכַּרְמֶל : ה'
ג כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי
דַמֶּשֶׂק וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ
עַל־דּוּשָׁם בַּחֲרֻצוֹת הַבַּרְזֶל אֶת־ ג'

בְּאַרְעֲהוֹן : כ וִיהוּדָה לַעֲלַם
תֵּיתֵב וִירוּשְׁלֵם לְדָר וְדָר :
כא וְדְאִתְפְּרֵעִית דְּמְהוֹן מִן
עַמְמַיָא תּוּב אֲנָא עֲתִיד
לְאִתְפְּרָע אֲמַר יְיָ דְּאַשְׁרֵי ג'
שְׁכִנְתֵּיהּ בְּצִיּוֹן : ג' • ג'
א פִּתְגָמֵי עָמוֹס דַּהֲוָה מָרֵי
גִּתִּין מִתְּקוֹעַ
דְּאִתְנַבֵּי עַל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמֵי
עֻזִּיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְּבֵית
יְהוּדָה וּבְיוֹמֵי יָרָבְעָם בַּר יוֹאָשׁ
מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין שְׁנִין
קֳדָם מֵיתֵי זִיעָא : ב וַאֲמַר יְיָ
מִצִּיּוֹן יְכְלֵי וּמִירוּשְׁלֵם יְרִים ה'
מֵימְרֵיהּ וְיֶצְדּוֹן מְדוֹרֵי מַלְכַיָא
וְיֶחֱרַב תְּקוֹף כְּרַכֵּיהוֹן : ג כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי ג'
דַמֶּשֶׂק וְעַל אַרְבְּעָא לָא
אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּדָשׁוּ בְּמוֹרִיגֵי בַרְזְלָא יָת יָתְבֵי אֲרַע

תולדות אהרן ונקיתי • ר"ס כג :

בערך א' : ויאמר ה' חד מן ז' בטעם מרעימין ומפסיקין ר"פ וסי' ויתמהמה ויחזיקו • ויאמר ה' אלהי אדני • וימאן ויאמר אל אשת אדניו . וישחט ויקח משה . ונבהלו צרים וחבלים . ויאמר ה' מציון ישאג • ואמר לה אלה מאניא שא וזאל אחת המו :

אמר על הדור הרביעי אם היו כל הדורות רשעים והגאון אמר שלשה עונות סלחתי לו וזאת הרביעית לא אסלח והנה בדמשק ועזה וצור ואדום ובני עמון לעולם הרביעית שהרעו ליעקב ובמואב שהרעו לעשו ושניהם בני יצחק על כן הזכירו פעמים בנבואתו ולא מצאנו ככה בספרי כל הנביאים הנמצאים : על דושם • זה הכתוב על חזאל שהרע לישראל וישימם כעפר לדוש ופעם את הגלעד

רדק

בפרשת קרבו גוים שהיא על חרבן רומי כמו שפירשנו שם • ואמר זה בעבור כי מלכות רומי רובם אדומים ואעפ"י שנתערבו בהם עמים רבים כמו שנתערבו גם כן במלכות ישמעאלים נקראים על העיקר , ומלך קיסר אדומי היה . וכן כל המלכים אחריו אשר היו ברומי ושתי האומות האלה הרעו לשבט יהודה ובנימן שגלו ביניהם ושפכו דמם כמים בארצם , ואדום שהיא מלכות רומי היא שהחריבה בית שני ע"י טיטוס הרשע ושפכו דמם והגלו אותו בין האומות . ועל גלותינו זה נאמר הפסוק הזה לפיכך לא זכר אלא יהודה כי עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד היום לא היו ברשות שתי האומות האלה : נקיא . נכתב באלף , וכן אל תתן עלינו דם נקיא , וכא על דרך נחי האלף נשיא נביא : בארצם . הכנוי לבני יהודה או למצרים ואדום : (כ) ויהודה . מצרים ואדום יהיו שממה לא ישבו לעולם אבל יהודה לעולם תשב : (כא) ונקיתי . מכספם וזהבם שלקחו אנקה העכו"ם אבל דמם ששפכו לא אנקה אותם אלא נפש תחת נפש השופכים או בניהם אחריהם , כי בכל כסף וזהב שבעולם שיתנו כופר נפשותם לא יהיו נקיי' מדמם ששפכו . ויונתן הדביק טעם דמם עם ונקיתי שתרגם ודאתפרעית דמהון מן עממיא תוב אנא עתיד לאתפרעא אמר ה' דאשרי שכינתיה בציון : וה' שוכן בציון . טעמו למה שאמר למעלה ויהודה לעולם תשב , אמר וה' שוכן בציון ג"כ לעולם כי לעולמי עד תהיה שכינתו בציון אחר שתשוב שם בימות המשיח , וכן אמר יחזקאל נבואתו ושם העיר מיום ה' שמה :

דברי עמוס כתבו רז"ל כי כשמתחיל הנביא במלת דברי הוא מדבר בדברי עצמו , וכן עמוס דבר על עצמו כמו שאמר לו אמציה כהן בית אל . ומה שהשיב לו , וכן דברי ירמיהו כי הוא דבר בדברי עצמו , וכן דברי קהלת . וכן אמרו רבות שלשה נביאים לפי שהיתה נבואתם דברי קנטורין נתלית נבואתן בעצמן • ר"ל בעצמן שדברו דברי עצמן ונתחלה נבואתן דברי : אשר היה בנוקדים מתקוע . רועה היה והרועה יקרא נוקד . או מי שמתעסק במקנה • כמו ומישע מלך מואב היה נוקד ונקרא נוקד לפי שרוב הבהמות יש להם כתמים שחורים או לבנים מן נקוד וטלוא , אמר בנוקדים ולא היה אומר נוקד ר"ל כי גדול שבנוקדים אשר היה בתקוע • ותקועה היא עיר גדולה בנחלת בני אשר : אשר חזה על ישראל בימי עוזיה מלך יהודה ובימי ירבעם , כבר כתבנו בתחילת הספר כי ירבעם ועוזיה מלכו בזמן אחד והושע האריך ימים יותר שנבא גם בימי יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ואמר אשר חזה על ישראל כי רוב נבואתו היתה על ישראל ושמרון לא זכר על יהודה כי אם מעט , ובדרש כשאמר הקב"ה את מי אשלח ומי ילך לנו ואמר לו ישעי' הנני שלחני אמר את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכים אותו על הלחי שנ' בשבט יכו על הלחי את השופט , שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פילוס' אמרו לא היה לו להקב"ה לאשרוי שכינה אלא על הדין פילוס' . אמר ר' פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו : שנתים לפני הרעש • הרעש הזה היה בימי עוזיהו כמו שנאמר בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו מלך יהודה , ואמרו בדרש כי אותו היום שנכנס עוזיהו להיכל להקטיר היה הרעש , ואמר כי תחלת נבואת עמוס היתה שנתים לפני הרעש , וזכר זה בעבור שהתנבא על הרעש טרם בואו , כמו שאמר והכתי בית החורף על בית הקיץ : (ב) ויאמר • אמר מציון ומירושלים כי שם שכינתו , והענין כפול במלות שונות וכן ישאג ויתן קולו , וענין השאגה ונתינת הקול דרך משל על הנבואה , כמו שאמר אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים דבר מי לא ינבא : ואבלו . ונבואה זו תהיה שיאבלו נאות הרועים מעצירת הגשמים : ויבש ראש הכרמל . ר"ל מיטב הכרמל , והכרמל הוא שם כלל למקום זרע שדות וכרמים והטוב והדשן שבו יאכל כל שכן שר הזה : ואבלו • ענין השחתה והפסד , כמו שאמר ע"כ תאבל הארץ והדומים להם . ויש לפרש הפסוק דרך משל והוא תחלת הדברים למה שאמר אחר כך כה אמר ה' . וכת"י דרך משל וילדון מדורי מלכים ויחרב תקוף כרכיהון : (ג) כה אמר ה' , שהתנבא תחלה על הגוים שהם שכנים לארץ ישראל והרעו לישראל [illegible] ינקם מהם ואחר כך התנבא על ישראל שהשחיתו מעשיהם ויגלו מארצם בעונם עונותם מלבד

מצודת דוד

והשקה • מי המעיין הזה ישקה את עמק השיטים להיות נמשך כנהר : (כ) לעולם תשב . תתקיים לעולם ולא תחרב עוד : וירושלים • כפל הדבר במ"ש : (כא) ונקיתי • ר"ל אף שאנקה את הבבליים מעון החמס במה שישראל ישובו לקחת מהם כספם וזהבם אבל עון שפיכת דמם לא אנקה בכופר ממון כ"א בדם שופכו : וה' שוכן בציון . כאומר אל יפחדו ישראל פן כשידעו הבבליים שנחרץ משפטם להרג יתחזקו לנקום נקם מישראל בחשבם כאשר יאבדו יאבדו כי ה' שוכן בציון ויגן על עמו ולא יהיה לאל ידם :

א (א) **אשר** היה בנוקדים • ר"ל שהיה הגדול שבנוקדים : מתקוע • שם עיר בנחלת אשר : ובימי ירבעם • שמלך בימי עוזיה (ולפי שניבא גם עליו בארצו כי היה מבני עשרת השבטים לכן אמר בימי ירבעם) : לפני הרעש • שהיה כשנכנס עוזיה בהיכל להקטיר וכמ"ש כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיה (זכריה יד) :
(ב) מציון ישאג • ר"ל ממקום שכנו ישאג לאיים ולהחריד : ומירושלים וגו' • כפל הדבר במ"ש : ואבלו • מקול שאגתו ישחתו מדורי הרועים הם היכלי העכו"ם : ראש הכרמל . מיטב הכרמל : (ג) על שלשה פשעי דמשק • יתכן שהם הפשעים הראשיים בדמשק והחמרים

מצודת ציון

ענין עושק וגזל : (כ) תשב . ענין עכבה וקיום : (כא) ונקיתי . מל' נקי וברור :
(א) בנוקדים • לפי שרוב הצאן המה נקודים יקרא המתעסק בהם בשם נוקד וכן ומישע מלך מואב היה נוקד (מ"ב ג) : חזה . ניבא : (ב) ואבלו . ענין השחתה כמו אבלה אדמה (יואל א) : נאות • מדור : ראש • ענין מיטב כמו ראשית גבורתם (ירמיה מט) : הכרמל . הוא שם כולל למקום שדות וכרמים וכן הדר הכרמל (ישעיה לה) : (ג) דושם . מל' דישה : בחרוצות

אבן עזרא

הגלעד יושביה או שברמו ישראל ממנה והוא היה חורש את הגלעד וכתוב ויכס חזאל את כל ארץ גלעד: (ד) ושלחתי. בבית חזאל. בני בניו אולי רצין היה מהם שהמיתו מלך אשור: (ה) ושברתי. כי נלכדה בהלכד שומרון: והכרתי. בקעת און שם עיר בארם: ותומך שבט. כמו מטה עוז שבט למשל: קירה. אל קיר שם עיר באשור וככה כתוב ויגלם קירה: (ו) כה. שהגלו ישראל בדרך שלום והסגירום לאדום: (ז) ושלחתי. האויב נמשל לאש כי אש יצאה מחשבון: (ח) והכרתי. והומך שבט. כמו לא יסור שבט מיהודה: (ט) כה. יש אומרים כי ברית אחים על דבר שלמה שכרת ברית עם חירם מלך צור והוא קראו אחי ואין זה פשט רק דרש הדורש כי לא היו אחים כלל ואיננו שב רק אדום שהוא אחי ישראל באמת מאב ואם והטעם שראה צור כי אדום היה מבקש רעת ישראל יותר מכל הגוים ולא היה זוכר ברית אחים על כן הסגיר ישראל לאדום להנקם מהם: (יא) כה. ושחת

רשי

בני אדם ביסורי' ובהם מחתכין את קשי התבואה לעשותן תבן: (ד) חזאל ובן הדד. מלכי ארם ורחם ארם דמשק: (ה) בקעת און. מקום הוא בארם: ותומך שבט. ועביד שולטן כמו לא יסור שבט (בראשית מט) על שם שהמושל רודה את העם במקלות: מבית עדן. מקום: קירה. מקום ושם הגלם סנחריב בימי אחז שנאמר ויעל דמשק ויתפשם ויגלה את ארם קירה (מלכים ב טז) כל הפורענות שנתנבאו נביאי ישראל לבא חרב על העכו"ם נביאים שהיו קודם סנחריב כגון ישעיה ועמוס נבאו על חרב סנחריב וירמיה ויחזקאל נבאו על חרב נבוכדנאצר: (ו) עזה. מפלשתים היתה: גלות שלמה. גלות ישראל שהתה הגלות שלימה שלא ימלט איש שהיו עומדים על הדרכים ותופשין הנמלטים ומסגירין אותם וכן עשו אנשי צור וכן לארבע רוחות בחורבן בית שני כמו שמפורש באגדת האזינו עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח ערביים מן המערב שנאמר (ישעיה כא) משא בערב ביער בערב תלינו: (ח) אשדוד אשקלון עקרון. סרני פלשתים הם: והשיבותי ידי. אכה ואשנה: (ט) ולא זכרו ברית אחים. אשר היה בין חירם ובין שלמה שנאמר ויכרתו ברית שניהם (מלכים א ה) והיו קורין זה לזה אחי שנ' (שם ט) מה הערים אשר נתת לי אחי

עמוס א

הגלעד: ד ושלחתי אש בבית חזאל ואכלה ארמנות בן־הדד:
ה ושברתי בריח דמשק והכרתי יושב [ב' ומ"ל] מבקעת־און ותומך שבט מבית עדן וגלו עם־ארם קירה [ד'] אמר יהוה: [כ' ס"פ]
ו כה אמר יהוה על־שלשה פשעי עזה ועל־ארבעה לא אשיבנו על־הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום:
ז ושלחתי אש בחומת עזה ואכלה ארמנתיה: [ד' חסר בליש']
ח והכרתי יושב מאשדוד ותומך שבט מאשקלון והשיבותי ידי על־עקרון ואבדו [ב' מלעיל חד חסר והשבתי־וגו' את ידי] שארית פלשתים אמר אדני יהוה:
ט כה אמר יהוה על־שלשה פשעי צר ועל־ארבעה לא אשיבנו על־הסגירם גלות שלמה לאדום ולא [ג'] זכרו ברית אחים:
י ושלחתי אש בחומת צר ואכלה ארמנותיה:
יא כה אמר יהוה על־שלשה פשעי

גלעד: ד ואשלח אשתא בבית חזאל ותשיצי ברנית בר הדד:
ח ואתבר תקוף דמשק ואשיצי יתיב מבקעת און ועביד שולטן מבית עדן ויגלון עמא דארם לקירני אמר יי:
ו כדנן אמר יי על תלתא חובי עזה ועל ארבעה לא אשבוק להון על דאגליאונון גלו שלמא לממסר לאדום:
ז ואשלח אשתא בשורי עזה ותשיצי ברניתהא: ח ואשיצי יתיב מאשדוד ועביד שולטן מאשקלון ואתיב מחת גבורתי על עקרון ויבדון שארא דפלשתאי אמר יי אלהים:
ט כדנן אמר יי על תלתא חובי צור ועל ארבעא לא אשבוק להון על דמסרינון גלו שלמא לאדום ולא אידכרו קים אחין:
י ואשלח אשתא בשורי צור ותשיצי ברניתהא:
יא כדנן אמר יי על תלתא חובי אדום ועל

ערן גי' פתחין וסי' ההצילו אתם אלהי הגוים דמלכים • וחברו דישעיה • ושברתי בריח דמשק והכרתי • וא' וערן חרן ומלכה: אמר ה' כ' ס"פ בנביאים וסי' ונשא כל אשר בביתך דמלכים • וחברו דישעיה • בעת פקדתים יכשלו • וחברו דבתריה אסוף אסיפם • כי אשיב את שבות הארץ • עוד תעברנה הצאן על ידי מונה• וירש ישראל את יורשיו. ואבד העמק • רני עקרה • לא ירעו ולא ישחיתו • וגם מהם אקח • והיה מדי חרש בחדשו • וגלו עם ארם קירה • והלך מלכם בגולה • והכרתי שופט מקרבה. בכל כרמים מספד • נחם ה' על זאת קדמאה • בשובי את שבותיכם לעיניכם • ועלו ההרה והביאו עץ:

רדק

מלבד מה שלקו בארצם בחרב וברעב בדבר, ועתה כאל בדמשק ואמר: על שלשה פשעי דמשק • הנה דמינו כי האל ית' לא יענים האדם על עון ראשון שני ושלישי כי זה ממדותיו שהוא נושא עון ועובר על פשע, ואמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וברביעית יענישו. והנה לא ישגיח על אומות העולם לטובה ולרעה כי אם בעבור ישראל אא"כ יהיה חמס גדול כדבר כדור המבול וסדום ועמורה כי החמס מפסיד הישוב והאל יתברך רוצה ביישוב העולם, והנה דמשק הרעו לישראל שלש פעמים בימי בעשא מלך ישראל ובימי אחאב ובימי יהורם בן אחאב אעפ"י שגלהם בישראל לא נחשב לו לפי שלקו ארם בימיו כנואם בא"י אבל השלישית הוא בימי יהואחז בן יהוא שנאמר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש, והרביעית שבא על יהודה בימי אחז ואז נענש על כלם שבא עליו מלך אשור ותפש דמשק והגלה את ארם קירה ואת רצין המית, וכל זה ניבא עמוס שנאמר ושברתי בריח וגו': וגלו עם ארם קירה. ונבואה זו ניבא עמוס כ"ס שנה קודם בואה, כמו שאמר בנבואת ישעיה ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם כמו שפי' שם. ופי' לא אשיבנו, לא אשיבנו אל סליחתי שסלחתי לו שלש פעמים והייתי משיב אותו בכל פעם אל סליחתי אם לא היה שב אל פשעו אבל אחר ששב עוד על פשעו אענישנו על כלם, והזכיר הקשה שבהם והוא על דושם בחרצות הברזל את הגלעד, שנאמר ויכם חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן מזרחה את כל ארץ הגלעד וגו'. ופי' את הגלעד, כתרגומו ית יתבי גלעד שהיו עושין דרך נקמה ובזיון היו מעבירין תרוגות הברזל על גופם כמו שדשין בהם את התבואה כמו שעשה דוד בבני עמון שנאמר וישם במגרה ובחריצי הברזל: (ד) ושלחתי אש. הוא משל על האויב. כמו כי אש יצאה מחשבון. חזאל ובן הדד הם מלכי ארם: (ה) ושברתי. שלא יועילו דלתותיה ובריחיה ולא תעמוד לפני האויב: מבקעת און. היא עיר גדולה בארם. וכן בית עדן, ואעפ"י שדמשק היתה ירושה ממלכי דוד בית עדן ג"כ היתה מושב המלכים. לפיכך אמר ותומך שבט מבית עדן, כי תומך שבט הוא המלך, כמו לא יסור שבט מיהודה. כי מנהג המלך להיות שבט בידו תמיד והוא סימן שהוא רודה בעם. וכן ראינו באחשורוש ויושט המלך את שרביט הזהב אשר בידו: קירה. אל קיר, והוא שם עיר בארץ אשור. וכן כתוב בספר מלכים ויגלם קירה: (ו) כה אמר. על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום, אמרו כי זאת הנבואה ניבא על חורבן בית שני כי היו פליטים מגלות טיטוס והיו בורחים דרך ארץ פלשתים שהיא סמוכה לא"י הפלשתים היו לוקחים אותם ומסגירים אותם ביד אדום כי טיטוס ומחנהו אדומים היו רובם • וזהו גלות שלמה שלא נשארה פלטה להם שלא גלו כי בחורבן בית ראשון לא ראינו זה, וזכר עזה ואשדוד ואשקלון ועקרון ולא זכר גת כי למלכי יהודה היתה כמ"ש, ואמר כי רובם שבו לדת ישראל, ואשר לא שבו עליהם נאמר ואבדו שארית פלשתים: (ז) ושלחתי. מבואר הוא: (ח) והכרתי. והשבותי ידי • כי אחר שיכלו עזה ואשדוד ואשקלון עוד אשיב ידי על עקרון להשחיתם וכה יאבדו ארץ פלשתים: ואבדו שארית • ואבדו על הפרט שארית על הכלל: (ט) כה אמר ה'. לאדום גם זה בגלות בית שני, כי צר סמוכה ג"כ לא"י לפיכך אמר על הסגירם: ולא זכרו ברית אחים. הם ידעו כי אדום לא זכרו הברית לישראל הראויה להיות בין אחים והיו אכזרים לישראל, והם הסגירום בידם וישראל ואדום אחים, וכן שלח משה למלך אדום כה אמר אחיך ישראל. וי"מ אחים שלמה וחירם מלך צר שהיה ברית ביניהם: (יא) כה אמר. על רדפו בחרב אחיו, י"מ על עשו ויעקב שברח יעקב מפניו, וי"מ כשעברו ישראל על אדום במדבר

מצודת ציון

בחרוצות. הם כלי דישה מלאה חריצים כמו כי לא בחרוץ יודש קצח (שם כח): (ד) ואכלה. ותשרף: (ה) בריח. מטה העשוי לסגור בו השער: מבקעת און. שם עיר: ותומך. ומחזיק וכן וכפיה תמכו פלך (משלי לא): שבט. שרביט: מבית עדן. שם עיר: (ו) להסגיר. ענין מסירה

מצודת דוד

והחמורים מכולם והם עכו"ם וג"ע וש"ד המגולים בכל אלה הנזכרים פה ור"ל האם מהראוי בעל שלשת הפשעים הראשונים ועל תוספת פשע הרביעי שלא אשיב לו גמולו כראוי בתמיה: על דושם. עתה יפרש מהו הפשע הרביעי שישלם עליו הגמול ואמר שהוא על שדשו את אנשי גלעד בכלי ברזל מלא חריצים העשוי לדוש בו התבואה: (ד) ושלחתי. לכן אשלח אש: בבית חזאל. ר"ל אויב חזק יחריב בית חזאל מלך ארם: ארמנות בן הדד. ההיכלות שבנה בן הדד מלך ארם: (ה) בריח דמשק. ר"ל האויב יבוא בה כאלו נשברו הבריחים ונפתחו השערים: ותומך שבט. ר"ל אכרית תומך שבט מבית עדן ועל המושל יאמר שהוא אוחז השבט לרדות בו את המחוייב וכן לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט): קירה. אל קיר והוא שם מקום וכן נאמר ויגלם קירה (מ"ב ט"ז): (ו) על הגלותם וגו' כי בזמן חורבן בית השני ע"י טיטוס ברחו קצתם מישראל דרך ארץ פלשתים ותפשום בני עזה ומסרום ביד האויב וז"ש על הגלותם וגו' ר"ל על שהגלו את ישראל גלות שלימה איש לא נעדר וזהו במה שתפשום להסגיר לעכו"ם: (ח) והשיבותי. ר"ל אכה ואשיב ידי להכות עוד: ואבדו שארית. ר"ל אף שארית מה לא ישאר מהם: (ט) על הסגירם. על שהם מסרו לעכו"ם את הבורחים מישראל להיות גלות שלימה כדרך שעשה עזה: ולא זכרו. אנשי צור לא זכרו ברית האחוה שהיה להם עם ישראל וחירם מלך צור קרא לשלמה את כע"ש מה הערים האלה אשר נתתה לי אחי (מ"א ט): (יא) על רדפו בחרב אחיו. כי הלא את עשו ליעקב ומדוע א"כ

רשי

אחי : (יא) על רדפו בחרב אחיו • שנאמר (מדבר כ) פן בחרב אצא לקראתך וגם עודנו טורף אפו ושומר עברתו ולא חזר בו : ויטרוף לעד אפו • החזיק בה ולא הניחה : (יב) ארמנות בצרה • בין מואב ובין אדום היא ומארץ מואב ונמשכה אחר אדום והיא העמידה לו מלך במות מלך הראשון שנאמר יובב בן זרח מבצרה (ראשית לו) : (יג) בקעם הרות הגלעד • השחיתו אותה וגם הרותיהם בקעו שלא ישאר יורש שיערער על הנחלה וכן אומר (ירמיה מט) לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם : (א) על שרפו עצמות וגו' • פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו וחתום בקירות הבית ותבע הקב"ה עלבון המלך שנהגו בו בזיון : (ב) קריות . שם מקום כד"א (שם מח) על קריות ועל בצרה : בשאון • קול המון

אבן עזרא

ושחת רחמיו • שהיו כלחם אחד וה"א שמלה נחה וכמוהו ויקרא לה נבח וכמוה רבים : (יג) כה • הרות כמו הרים כמו שוה שנים אולי משתנה מלת הרות בעבור אות הגרון ואחרים אמרו שמלת הרות כמשמעה שלא תלדנה בנים ולא יפחדו להרחיב גבולם וטעם בתרועה כי תתפש רבה בכח וטעם בסער ברוח סערה בעבור שהזכיר והצתי אש : (א) כה • עצמות מלך אדום לשיד • דרך בזיון והוא מבני יצחק ויש אומרים על דבר ויעלהו עולה ואחר כך שרפו או אז שרפו : (ב) ושלחתי • הקריות • שם מקום : (ג) והכרתי • שופט הוא מלך והעד וכל שריה אהרוג עמו : (ד) כה • על מאסם • והנה הכהנים מורי התורה עמהם : ושלחתי

אֱדוֹם וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־
רָדְפוֹ בַחֶרֶב אָחִיו וְשִׁחֵת רַחֲמָיו
וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שְׁמָרָה
נֶצַח: יב וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה
אַרְמְנוֹת בָּצְרָה: יג כֹּה אָמַר יְהוָה
עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־
אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בִּקְעָם
הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־
גְּבוּלָם: יד וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רַבָּה
וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בִּתְרוּעָה בְּיוֹם
מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה: טו וְהָלַךְ
מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הוּא וְשָׂרָיו יַחְדָּו
אָמַר יְהוָה:

ב א כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־
שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אַרְבָּעָה
לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־שָׂרְפוֹ עַצְמוֹת מֶלֶךְ־
אֱדוֹם לַשִּׂיד: ב וְשִׁלַּחְתִּי־אֵשׁ בְּמוֹאָב
וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת הַקְּרִיּוֹת וּמֵת
בְּשָׁאוֹן מוֹאָב בִּתְרוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר:
ג וְהִכְרַתִּי שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ וְכָל־שָׂרֶיהָ
אֶהֱרוֹג עִמּוֹ אָמַר יְהוָה:
ד כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי
יְהוּדָה וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־
מָאֳסָם אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְחֻקָּיו לֹא

ל׳ · ל׳ מלעיל · ל׳ · ל׳ · י׳ ול׳ בענין · כ׳ס״פ בנביאי׳ · ל׳ · ל׳ · ו׳ מ״ל · ב׳ חד חסר כ׳ ס״פ · ל׳

אַרְבְּעָה לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל רָדְפֵיהּ בְּחַרְבָּא אֲחוּהִי וְחַבֵּיל רַחֲמוֹהִי וּקְטֵיל קְטַל עָלְמִין רוּגְזֵיהּ וְחֵמְתֵיהּ נָטְרָא לְאַפְרָשׁ: יב וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּדָרוֹמָא וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיַת בָּצְרָה: יג כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי בְנֵי עַמּוֹן וְעַל אַרְבְּעָה לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּבַזָּעוּ מַעְדְּיַת אֲרַע גִּלְעָד בְּדִיל לְאַפְתָּאָה יַת תְּחוּמֵיהוֹן: יד וְאַדְלֵיק אֶשָּׁתָא בְּשׁוּרֵי רַבָּה וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָתָהָא בְּיַבָּבָא בְּיוֹמָא דִקְרָבָא בְּעַלְעוֹל בְּיוֹם רוּחַ: טו וִיהַךְ מַלְכֵּהוֹן בְּגָלוּתָא הוּא וְרַבְרְבוֹהִי כַּחֲדָא אֲמַר יְיָ: א כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי מוֹאָב וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּאוֹקִיד גַּרְמֵי מַלְכָּא דֶאֱדוֹם וְסָדִינוּן כְּגִירָא בְּבֵיתָא: ב וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּמוֹאָב וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיַת כְּרַכָּא וִימוּת בְּאִתְרְגוּשָׁא מוֹאָב בְּיַבָּבָא בְּקָל שׁוֹפָרָא: ג וְאֲשֵׁיצֵי דַיָּנָהָא מִגַּוַּהּ וְכָל רַבְרְבָהָא אֶקְטוֹל עִמֵּיהּ אֲמַר יְיָ: ד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי יְהוּדָה וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּקָצוּ בְּאוֹרָיְתָא דַיְיָ וּקְיָמוֹהִי

הארצה אתה מירכם : והצתי אש ו' ול' בסיפ' וסי' נמסר בירמיה סוף סי' כ"א : שופט ו' מ"ל בקריאה וסי' שופט ואיש מלחמה . והכרתי שופט מקרבה • ישבת לכסא שופט צדק • אלהים שופט צדיק . ויותם בנו על בית המלך דד"ה . מלך שופט באמת דלים :

תולדות אהרן פשעי אדום . סוטה סח : פשעי מואב . ב"ב כב :

מצודת ציון

מסירה כמו לא תסגיר עבד (דברים כג) : (יא) ועברתו • מל' עברה וזעם : נצח . לעולם : (יד) והצתי . מל' הצתה והדלקה : בסער • מל' רוח סערה ואמר בדרך משל על התגברות האויב : סופה. רוח סופה : (א) לשיד. כמו לסיד בסמ"ך : (ב) הקריות . שם מחוז : בשאון • ענין המייה : (ד) ויתעום . מלשון תועה : נעלים

רדק

במדבר • ואמר ויצא אדום לקראתו בעם כבד , והנכון שהוא על חורבן בית שני כמו שפי' שתי הפרשיות אשר לפני זאת : ושחת רחמיו. רחמי האח על אחיו שהוא דרך העולם והוא שחת הרחמים ובטלם : ויטרף לעד אפו . האף שהיה לעשו על יעקב לעד היה כי עד הדורות האחרונים היה וטרף ישראל בכל זמן שהיה הכח בידו ואפו הוא הטורף , או תחסר בית השמוש ר"ל באפו , וכפל הענין במ"ש . ואמר ועברתו שמרה הה"א נחה וכינוי על העברה והמלה מלעיל מפני סמיכתה למלת נצח שהיא מלעיל: (יג) כה אמר • על בקעם הרות הגלעד • בני עמון היו שכנים לארץ הגלעד והיו בוקעים ההרים שהיו מגבול ארץ הגלעד ומרחיבים בהם גבולם והיו מסיגים גבול הגלעד , והסגת גבול הוא עון גדול שהרי הוא אחד מן הארורים הכתובים בתורה ארור מסיג גבול רעהו , והרות כמו הרים . קובץ מן הר בלשון זכרים הרים ובלשון נקבות הרות . ויש לפרש הרות הערים הבצורות יכנה אותם בלשון הר • וכן והרותיהם תבקע . הנני אליך הר המשחית . וכן אמר בנבואת ירמיהו לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב , וזכר שם ארץ גד והנה זכר ארץ הגלעד והכל מעבר הירדן מזרחה]. ויש לפרש ג"כ הרות הגלעד הנשים ההרות . וכן ההרותיה בקע והרותיה תבקע. כמו שאמר והריותיו יבקעו • וזה על מיעוט התמלה בכם , כמו שאמר ועולליהם ירטשו , ואם העוללים היו הורגים וההרות מבקעים כ"ש האחרים• וזהו שאמר למען הרחיב את גבולם שלא ישאר שריד מישראל , וזהו שאמר ירמיהו הבנים אין לישראל אם יורש אין לו: (יד) והצתי . בתרועה ביום מלחמה וכן אמר בנבואת ירמיהו והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה והגדס מהרס לרות סערה , וסופה הוא רוח סערה , והענין כפול במ"ש : (טו) והלך מלכם בגולה • כן אמר בנבואת ירמיהו מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו : (א) כה אמר ה'. על שרפו עצמות מלך אדום לשיד , הוא מה שנא' בספר מלכים ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישראל . והקצף היה ממלך אדום על ישראל מהיום ההוא והלאה מפני שמלך מואב שרף את בן מלך אדום במלחמה שהוא היה שם עמהם כמו שפירשנו שם . לפיכך הענישו האל ית' על זה , ופי' לשיד שריפה גמורה עד שהיו אפי' העצמות אפר כמו השיד • וכן והיו עמים משרפות שיד , וי"ת על דאוקיד גרמי מלכא דאדום וסדינון כגירא בביתא , פי' שסד ביתו באותו אפר דרך נקמה ובזיון : (ב) ושלחתי. הקריות , שם עיר בערי מואב : (ג) והכרתי • מקרבה , מקרב הקריות כי היתה עיר המלוכה שלו : עמו . ר"ל עם מלך מואב : (ד) כה אמר ה' • עתה התנבא על יהודה וישראל שהרעו מעלליהם והקב"ה נפרע מהם מעט מעט , ובימי מלכי יהודה הרעי' היו חוטאים והקב"ה נפרע מהם מעט מעט לא להחריב ירושלם אבל אחר חזקיהו שהיה טוב אמר האל ית' וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען מנשה שעשה הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו והנה נשא האל ולא רצה להחריב ירושלם , וכן אמון הרבה אשמה ונשא האל ית' יהואחז ויהויכין כי לא מלכו אלא ג' חדשים , והנה יהויכין היה השלישי ונשא האל והנה הם ג' ונשא האל ית', לדקיהו עשה הרע בעיני ה' ועליו נאמר ועל ד' לא אשיבנו • ולא אבה עוד לסלוח , וחרב הבית בימיו ועליו אמר כי על אף ה' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותה מעל פניו : על מאסם את תורת ה', לא אמר כי זה העון הוא הרביעי אלא אמר כי ברביעי העניש הש"י על מה שעשו הם ואבותיהם שמאסו את תורת ה', וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל את תורת השם המצות השמעיות

מצודת דוד

רדפו בחרב בזמן חורבן בית השני : ושחת רחמיו • ביטל הרחמנות הראוי להיות לו עליו כדרך האח על אחיו : ויטרוף לעד אפו . טרף את ישראל בכל עת שהיה היכולת בידו : ועברתו • העברה שיש לו על בני ישראל שמורה אצלו לעולם ולא יעזבנה בשום פעם : (יב) בתימן • היא ארץ עכו"ם הסמוכה לא"י בדרומה ותלקה גם הוא : בצרה • עיר הבצורה והוא כרך גדול וגו' : (יג) על בקעם • על אשר בקעו כרסי הנשים ההרות של גלעד להוציא הולדות למען יוכלו להרחיב את גבולם ממה שגזלו מבני גלעד על כי לא ישאר יורש מה לערער על הגבול : (יד) בתרועה וגו'. בעת יריע האויב עליהם ביום המלחמה : בסער • בסערת האויב אשר יבוא : ביום סופה . הוא יום המלחמה וכפל הדבר במ"ש : (טו) מלכם • מלך בני עמון :
ב (א) על שרפו וגו' . הוא מה שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישראל (מ"ב ו) ופי' שמלך מואב לקח בן מלך אדום הראוי למלוך ושרפו כליל כעולה ואז קצף מלך אדום על ישראל על כי בעבורם באה לו הרעה ההיא ולא רצו להצילו א"כ ע"י מלך מואב נתעורר קצף על ישראל לכן יקבל מואב גמול : לשיד • ר"ל עד שנעשו דק ולבן כשיד כדרך העלם אחר השרפה : (ב) ומת בשאון מואב . מואב ימות בשאון המלחמה בעת יריע האויב בקול שופר : (ג) עמו • עם השופט ההוא : (ד) ויתעום כזביהם • הנביאים המכזבים

אבן עזרא

(ה) ושלחתי · זה נבוכדנצר והזכיר ירושלם בית מלכות יהודה : (ו) כה · על מכרם · על השופטים ידבר והעד לדיק בריבו בהשפטו והנו נחשב כאילו מכרוהו : (ז) השואפים · הטעם תשאפו מתי תסחבו ראש דלים על עפר ארץ ודי להם שפלותם : ודרך ענוים יטו · מני אורח ישר שהוא אורחם עד שהסירו הענוה מישראל עד שלא יבוש ללכת איש עם אביו עם נערה ידוע : (ח) ועל · ולקחת חבול מהאביון יטו משפט וזה יעשה בפרהסיא במקום התחברם למזבח הבעל וככה ויין ענושים ישתו שיענשו מי שאין עליו עונש והם שותים : (ט) ואנכי · כתוב כי השם פוקד עון הארץ על כן גזר להכחידם כי חקותיהם ללכת איש ואביו לזנות והזכיר האמורי כי הוא חזק מהשבעה וככה כי לא שלם עון האמורי עד הנה והנה משה הרג שני מלכי האמורי המזרחיים ויהושע אמר לתת אותנו ביד האמורי המערבי והנה ממנו יפחד : (י) ואנכי · הטעם שהולכתי אתכם ארבעים שנה עד שתלמדו חוקותי ואחר כן תירשו האמורי

תרגום

ד לָא נְטָרוּ וְאַטְעִיאוּנוּן כַּדְבֵיהוֹן דַּהֲלִיכוּ אֲבָהָתְהוֹן בָּתְרֵיהוֹן :
ה וְאֶשְׁלַח אֶשָּׁתָא בִּדְבֵית יְהוּדָה וּתְשֵׁיצֵי בִּרְנְיָת יְרוּשְׁלֵם :
ו כִּדְנַן אֲמַר יְיָ עַל תְּלָתָא חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבְּעָא לָא אֶשְׁבּוֹק לְהוֹן עַל דְּזַבִּינוּ בְּכַסְפָּא זַכָּאִין וַחֲשִׁיבַיָא בְּדִיל דְּיַחְסְנוּן :
ז דְּשַׁיְטִין בְּעַפְרָא דְּאַרְעָא בְּרֵישׁ מִסְכֵּינָא וְדִין חֲשִׁיכַיָא מַסְטָן וּגְבַר וְאָבוּהִי אָזְלִין עַל עוּלֵימְתָּ בְּדִיל לְאַחָלָא יַת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי :
ח וְעַל שְׁוָיָן דְּמַשְׁכּוֹן מְסַחֲרִין בִּסְטַר כָּל אֱגוֹרֵיהוֹן וַחֲמַר אוֹנָסָא שָׁתָן בֵּית טַעֲוָתְהוֹן :
ט וַאֲנָא שֵׁיצֵיתִי יַת אֱמוֹרָאָה מִן קֳדָמֵיהוֹן דִּכְרוּם אַרְזִין רוּמֵיהּ וְחָסִין הוּא כִּבְלוּטִין וְשֵׁיצֵיתִי אִבֵּיהּ מִלְּעֵילָא וְשָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרָע :
י וַאֲנָא אַסֵּקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְדַבָּרִית יַתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין

מקרא

ד ... שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבֵיהֶם אֲשֶׁר־הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם :
ה וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלָםִ :
ו כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם :
ז הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי :
ח וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם :
ט וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלּוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת :
י וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־

(מסורה בגליון: ז' · נ' — ג' — ב' ומפל בר נסביר ב' — ס' סבירין עניים · ע' — ל' וכ"ל — י' בליש"א ל' ומ"ל — כ' רסע כגובה ל' חסר — ד' ומ"ל)

רש"י

המון מלחמה : (ו) על מכרם בכסף צדיק · הדיינין היו מוכרי' את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו : ואביון בעבור נעלים · תרגם יונתן בשני מקומות (לקמן ח פ"ו) בדיל דיחסנון ואומר אני שכך פירושו מפין משפט האביון כדי שילטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם : (ז) השואפים על עפר ארץ · על עפר ארץ שהם הולכים עליהם כל שאפם וכל מחשבתם בראש דלים הוא איך יגזלו אותם ויפלו את שלהם · שאיפה גולשי"ר בלע"ז : ודרך ענוים יטו וגו' · האלמים טפים מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה דאת אמר (איוב כד) יטו אביונים מדרך : אל הנערה · המאורסה : (ח) ועל בגדים חבולים יטו · תרגם יונתן על תפות שוין דמשכון מסתחרין וזקפין מלוה על העניים וממשכנים אותם ועושים בגדיהם מלעות ומסובין עליהם בהסייה בעת סעודתם : בית אלהיהם · בבית עכו"ם שהיה להם אצל מזבח : יטו · לשון מסיבה שכל מסיבת סעוד' בהסייה היא שהוא נסמך על שמאלו : ויין ענושים · שעונשים אותם ממון ושותים בו יין : (ט) כאלונים · קיישנ"ש בלע"ז : ואשמיד פריו ממעל · שרים העליונים : ושרשיו מתחת · שרים התחתונים ד"א הנרעה היתה מספחת עיניהם מלמעלה ומשרשתן

מסורה

שמרו ה' קמץ ומי' גמסר בסדר בהעלותך ובירמיה סימ' י"ו: מכרם ג' וסימ' ונתתי מכרם . על מכרם בכסף צדיק . ביום מכרם צור אנך : ויין ו' בליש' וסימ' ישתו יין נסיכם · ביין חלבון וצמר צחר . ויין ענושים ישתו · ויין חמסים ישתו · זכרו כיין לבנון · וחכך כיין הטוב · וביין משתיו . ומיין משתיו . ויין משתיהם . ויין

תולדות אהרן פשעי ישראל . יומא פו סנהדרין ז: כגבה ארזים . סוטה לו ברכות מה :

רדק

השמעיות והקיו המלות השבליות :

ויתעום כזביהם . הם דברי נביאי השקר : מאסם · האל"ף נקראת בקמץ חטף , ואמר ביהודה על מאסם תורת השם , וישראל ג"כ מאסו את תורת ה' בכל הרע אשר עשו , אלא אמר ביהודה כן לפי שעמהם היתה כתובה בבית המקדש ומאסו אותה ולא פנו אליה עד אשר נשכחה מפיהם , כי הדוש היתה אללם כשמלאוהו בימי חלקיה הכהן :(ה) ושלחתי אש. הוא נבוכדנצר :(ו) כה אמר ה'. על מכרם בכסף לדיק אמר אעפ"י שעברו על ג' עבירות חמורות והם עכו"ם גלוי עריות ושפיכות דמים לא נחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם ע"י מלך אשור אלא על החמס והוא הרביעי ועליו הענישם על כל מה שעשו , וכן בדור המבול אעפ"י שהיו בידם כמה עבירות לא הענישם אלא על החמס שנא' כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכ"ש כשהחמס בא ע"י השופטים שהיה להם להעמיד הלדק והם ע"י השוחד מטים הדין , וזהו שאמר על מכרם בכסף לדיק , ופי' לדיק שהוא לדיק בדינו וכן ויסלף דברי לדיקים , וגם הם לדיקים בדברי אחרים כי ברוב עונשי האמת הם לדיקים ברוב דבריהם , וכן העניים ברוב לא יעשנו אלא האמת : בעבור נעלים · אפי' בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם : וי"ת בדיל דיחסנון · ולא הבנתי דעתו ורש"י ז"ל פי' דעתו כן מטים משפט האביון כדי שילטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לנעול ולגדור כל שדותיו ולא יפסיק זה ביניהם זהו בעבור נעלים לשון נעילה , דבר אחר מתייבין את הזכאי כדי שילטרך העני למכור שדהו בקנין גמור שהוא בנעל שנא' שלף איש נעלו : (ז) השואפים על עפר ארץ בראש דלים . השופטים הם השואפים ומביטים ומכוונים שיהיו עפר ארץ בראש דלים שמשימים שוטרים תחתיהם אם לא יתנו העניים על פיהם יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש הדלים , וענין זה הפסוק כענין מה שאמר מיכה ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה , וענין השואפים כמו השואפים אביון וי"ת דשייטין בעפרא וגו' : ודרך ענוים יטו · שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שנותנים בעלי דינם העשירים , ודרך פירושו משפט. ועסק הלדם כמו את הדרך אשר ילכו בה ויאחזו לדיק דרכו והדומים להם , וכת"י ודין חשיכיא מסטן : ואיש ואביו ילכו אל הנערה . ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושים תהיו כי קדוש אני השם מקדישכם וכיון שאתם מחללים קדושתכם הרי אתם מחללים את שם קדשי שקדשתי אתכם ואתם נקראים בשמי כי עם קדוש אתה לה' אלהיך : (ח) ועל בגדים חבולים יטו . שהם חובלים הבגדים מאשר לא יתנו על פיהם ויאכלו וישתו עליהם בבתי עכו"ם , ופי' יטו יטו עלמם· שהסבו אצל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה והסיבה נקראת הטייה לפי שמטה אדם עלמו כשוכב וכן כמטה יטו ויקראו והטיתי לקרות : ענושים . שהם עונשים אותם כסף וזהב וישתו בו בית אלהיהם : (ט) ואנכי השמדתי את האמורי . מפני חקותם הרעים שהיו להם השמדתי אותם מפניכם ואתם עזבתם את חקותי הטובים ולקחתם חקות האמורי , וכבר הזהרתי אתכם בתורה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם , וזכר האמורי כי הוא החזק שבשבעה האומות כמו שאמר אשר כגובה ארזים גבהו , ואעפ"כ השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכם ולא בקשתכם אלא אני השמדתיו משרשו : וחסון · תקיף כמו והיה החסון לנעורת : ואלונים . כתרגומו בלוטין קשטניי"ר בלע"ז : (י) ואנכי העליתי . וקודם שהביאה אתכם אל הארץ הולאתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים ואולך אתכם במדבר מ' שנה לא חסרתם דבר והרגלתי אתכם בחקותי שלא תלמדו חקות ארץ האמורי כשתבאו לרשת אות' . או

מצודת ציון

נעלים . מנעלי הרגל : (ז) השואפים . ענין הבטה אל הדבה והתאוה לה וכן כעבד ישאף צל (איוב ז) : (ח) חבולים · ענין משכון כמו לא יחבול רחים (דברים כד) : יטו . מל' הטייה ר"ל ישענו : ענושים . מל' עונש ממון : (ט) השמדתי . ענין כליון ואבדון : וחסון · ענין חוזק כמו והיה החסון לנעורת

מצודת דוד

המכזבים להם התעום מדרך הישר : אשר הלכו וגו' · הם הם הנביאים המכזבים אשר הלכו אבותיהם אחריהם וכאומר הלא אבותיכם הלכו אחריהם ונכשלו והם לא לקחו מוסר : (ו) על מכרם וגו' · ר"ל מטין דין הלדיק ומוכרים אותו במחיר שוחד הכסף : ואביון · מטין דין האביון בעבור מחיר שוחד מנעלים לרגליהם ר"ל אף במעט שוחד מטין את הדין : (ז) השואפים . אשר מביטים אל עפר הארץ להיות מושבם בראש הדלים כי השופטים ההם משימים שוטרים תחתיהם לבוף הדלים לקיים דבר המשפט ואם ימאנו יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום ברגליהם והנה עפר הארץ בראש הדלים : ודרך ענוים יטו . מטים דרך ענוים להסב מדרך הפשוטה להפות דרך עקלתון כי יפחדו מהם ויסתתרו לבל יראום : ואיש ואביו . שניהם יחד ולא יבושו זה מזה : אל הנערה . ר"ל אל נערה המאורסה לזנות עמה : למען חלל . כאלו יתכוונו לחלל שם קדשי כי אם היה בעבור הנאה לבד מה להם ללכת אל הרוסה ושניהם יחד : (ח) ועל בגדים חבולים יטו . ממשכנין בגדי המסרבין במשפטם ונוטים עלמן לסמוך עליהם בעת הסעודה מה שהם סועדים אצל כל מזבח העשוי לפסילים : ויין ענושים ישתו · מענישים את המסרב לתת כסף ובו יקנו יין ושותין בבית העכו"ם : (ט) ואנכי השמדתי . ר"ל הלא אף את העכו"ם אשר לא ידעוני אני מעניש בעונש כי הלא השמדתי מפניהם את האמורי שהיה גבהו כגובה וחזק כאילן אלון · ואשמיד וגו' · ר"ל השמדתיו בתכלית ולפי שהמשיל לאילן אמר לשון הנופל בהשחתת עץ פרי מתעבר הפירות ועוקרים השרשים : (י) ואנכי העליתי · ר"ל

אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃
יא וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃
יב וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִּנָּבְאוּ׃
יג הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃
יד וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃
טו וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃
טז וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה׃

ג
א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃
ב רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל־עֲוֺנֹתֵיכֶם׃
ג הֲיֵלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־

תולדות אהרן על כן אפקד . עכו"ם ד :

לְמֵירַת יַת אַרְעָא דֶאֱמוֹרָאָה׃ יא וַאֲקֵימִית מִבְּנֵיכוֹן לִנְבִיאִין וּמֵעוּלֵימֵיכוֹן לְמַלְפִין הַאַף לֵית דָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ׃ יב וְאַטְעִיתוּן יַת מַלְפֵיכוֹן בַּחֲמַרָא וְעַל נְבִיַּיָא פַּקֵידְתּוּן לְמֵימַר לָא תִתְנַבּוּן נְבוּאָה׃ יג הָא אֲנָא מַיְתֵי עֲלֵיכוֹן עָקָא וּמָעִיק לְכוֹן בְּאַתְרְכוֹן כְּמָא דְעַיְקָא עֶגְלְתָא דִטְעִינָא עֲמִירָא׃ יד וְיֵיבַד בֵּית עֵירוֹקֵי מִדְקַלִּיל וּדְתַקִּיף לָא יַחְסִין חֵילֵיהּ וְגִבַּר לָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ׃ טו וַאֲחִיד קַשְׁתָּא לָא יְקוּם וּדְקַלִּיל בְּרַגְלֵיהּ לָא יִשְׁתֵּיזֵיב וּרְכִיב סוּסְיָא לָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ טז וּדְתַקִּיף לִבֵּיהּ בְּגִבָּרַיָא עַרְטִילָא דְלָא זֵין יְעֵרוֹק בְּיוֹמָא הַהוּא אֲמַר יְיָ׃ א קַבִּילוּ יַת פִּתְגָמָא הָדֵין דִי גְזַר יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל כָּל זַרְעִיתָא דְאַסֵּקִית מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימַר׃ ב לְחוֹד בְּכוֹן אִתְרְעֵיתִי מִכָּל זַרְעִית אַרְעָא עַל כֵּן אַסְעַר עֲלֵיכוֹן יַת כָּל חוֹבֵיכוֹן׃ ג הַיְהָכוּן תְּרֵין כַּחֲדָא אֱלָהֵין אִם אִזְדַּמְּנוּ׃

ל' · ל'·ל' · ל' וכ"כ · כן כתוב · ל' · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' · ח' · ח' ח' · ד' ג' מ"ל וחד חסר · סימן · ל' · ל'

רשי

מסרסתן מלמטן : (יא) לנזירים • תרגם יונתן למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ עוסקים בתורה אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה : האף אין זאת • בתמיה כלומר שלום אתם יכולים להכחיש את זאת : (יב) ותשקו את הנזירים יין • שלא יורו אתכם שהשיכור אסור להורות • ותשקו את הנזירים יין. תרגם יונתן ואטעיתון ית מלפיכון בחמר: לא תנבאו • לעמוס נוה כן אמציה כהן בית אל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה (לקמן ז) : (יג) מעיק • תרגם של מציק : תחתיכם • את תנייתכם : תעיק העגלה • מכובד משא שעליה : (טו) וקל ברגליו לא ימלט • את נפשו : (טז) ערום ינוס וגו' • ערטילאי בלא כלי זין : (ב) רק אתכם ידעתי • אהבתי ואתם פשעתם בי על כן וגומר . ורבותינו דרשוהו לצד אחר במסכת עכו"ס : (ג) הילכו שנים יחדיו . שאתם אומרים לנביאים לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אלא אם כן נגזרו כלום דברים נעשים אלא על פי דרכם : בלתי אם נועדו

אבן עזרא

האמורי : (יא) ואקים • גם שמתי רוחי על בניכם והתנבאו ללמדכם חוקותי והזכיר הבנים כי אם יתנבא הזקן החכם אין לתמוה : ומבחוריכם • שתולדותם לאהוב התענוג והשמחה קדשתים להוכיחכם ולקדשכם : האף אין זאת : תוכלו לכחש כי לא עשיתי זאת ובעבור כי השלים בדברי הנזירים החל מהם כמשפט הל' : (יב) ותשקו • הכרחתם אותם עד שנטמאו ושתו יין : (יג) הנה . הגאון אמר כי מלת מעיק מן הפועלים העומדים זה דרך משל שאין כח לסבול וחכמי ספרד אומרים כי הוא פועל יוצא והנה מעיק מגזרת עקת רשע והנו כמו מציק ותחתיכם במקומכם והטעם שתהיו כבדים ולא תוכלו לברוח על כן אחריו : (יד) ואבד מנוס מקל . יאמץ כחו במחשבתו ומאכלו כלי המלחמה : (טו) ותפש • טעם לא יעמוד כי הכל יפחד לגעת אליו : וקל ברגליו . ורוכב לאות כי הקל הוא הסוס וכתיב על קל נרכב : (טז) ואמיץ לבו . זהו שמחשבתו שינצל ולא יוכל איש להזיקו והפך זה הירא ורך הלבב ירא מהכל ורך לב להשחית : ערום • שיכבדו עליו בגדיו בברחו : (א) שמעו : (ב) רק אתכם . כאומר ידעתי מכאוביהם והגלתי אתכם ותחת שתעבדוני מרדתם בי על כן אפקוד והנכון כדרך בקרובי אקדש וככה דרך המלכים לכעוס על עבדיהם העומדים לפניהם שידעו מנהגם יותר מן הכפריים . (ג) הילכו • הזכיר למעלה ועל הנביאים ציויתם לאמר לא תנבאו והנה אפקד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי

מלכות רב כיר המלך : ימלט ח' וסימ' ואבד מנוס מקל וחזק . ודבתרי' ותפש הקשת לא יעמד ב' בו • מי גבר יחיה ' כי לא ידע שלו • ימלט אי נקי • אין אדם שליט ברוח • שקר הסוס לתשוע': משפחות האדמה ג' דסמיכי וסימ' ונברכו בך דאברהם • ונברכו בך דיעקב • רק אתכם

רדק

או טעם לרשת דבק עם העליתי אתכם מארץ מצרים : (יא) ואקים . עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו דבקים בי שהשריתי רוח נבואה בכם , ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה , וטעם מבניכם אפי' הנערים כשמואל וירמיה כ"ש הזקנים שיש בהם חכמה : ומבחוריכם לנזירים • אפילו הבחורים שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שינזרו מן היין ויהיו קדושים לי כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר ובכל זה הפרשתי אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושים ולא תטמאו בטומאת עם הארץ : האף אין זאת בני ישראל נאם ה' • כי כל זה שאמרתי לכם הגוכלו לכחש שאינו כן : (יב) ותשקו . לא די שאתם לא נזכרתם במה שהזכרתי אתכם ולא פקחתם עיניכם למה שעשיתי עמכם אלא שהנביאים והנזירים שהיו לכם לאות לקדושתכם בטלתם אותם ומנעתם אותם מקדושתם שהיה לכם ללמד מהם : והשקיתם הנזירים יין . כלומר פתיתם אותם בדברים עד ששמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושתם . וכן על הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו • וטעם צויתם ר"ל בהכרח מנעתם אותם מלהנבא לכם ומלהזהירכם בשמי : (יג) הנה אנכי מעיק תחתיכם . במקומכם אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל . מעיק ענין צוקה וצרה וכן מפני עקת רשע , ותרגום צרה עקתא , ואמר כאשר תעיק העגלה על דרך משל כי העגלה אינה בעלת חיים שתעיק ותציר . ואמר עמיר ולא אמר משא אחר כי מפני הנפח הוא מיצר יותר נושא העמיר מנושא משא אחר , ואמר עמיר שם כלל עמרים רבים : (יד) ואבד מנוס . לא יאמץ כחו • לא יהיה בו יכולת להאמץ כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו : (טו) ותפש הקשת לא יעמוד • לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו : וקל ברגליו לא ימלט • פי' לא ימלט נפשו כמו שאמר ואבד מנוס מקל כי לא יוכל לברוח , ושנה הענין במ"ש לחזק , גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ , כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל : (טז) ואמיץ לבו בגבורים . כי הגבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערום וטעם ערום שיפשיט בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהרה : (א) שמעו • המשפחה . הגוי כולו נקרא משפחה וכן ואם משפחת מצרים לא תעלה : אשר העליתי • העליתי אבותיכם : (ב) רק אתכם • לפי שידעתי אתכם ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכם שאתם ראיתם וידעתם את כל אותותי ומופתי שעשיתי לכם והטבתי לכם לפיכך הדין הוא שאפקוד עליכם עונותיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדים לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרים הרחוקים ממנו כי משפחת העכו"ם איננו חושש עליהם אם ייטיבו או יריעו אלא אם יהיה חמס גדול כדור המבול כמו שפירשנו למעלה אבל ישראל לפי שהם קרובים אלי אענשם על עונם כמו שאמר בקרובי אקדש • וכמו שפירשו רז"ל בפסוק וסביביו נשערה מאד , וכן אחז"ל שאני עכו"ם דלא מפקיד דינא עלייהו , ובספר יחזקאל הפסוק והעולה על רוחכם היו לא תהיה הארכנו בזה הענין : (ג) הילכו שנים • כלומר אחר שפשעתם בי ראו מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לצאת מן העיר מפחד האויב ולא אפילו שנים אם לא נועדו יחדיו

מצודת דוד

ר"ל ואתם הלא ידעתם אותי כי אנכי העליתי אתכם וגומר וספקתי צרכיכם במדבר ארבעים שנה לבוא לרשת את ארץ האמורי : (יא) ואקים וגומר . בכל ימי הדורות הקמתי מבניכם לנביאים והשריתי שכינתי עליהם : ומבחוריכם לנזירים . נתתי בלבם רוח טהרה להיות נזירים : האף אין זאת • ר"ל וכי גם זאת תכחשו לומר שלא היה זאת וכאומר הלא הוא דבר מפורסם וא"א לכחש בו : (יב) ותשקו . ר"ל פתיתם את הנזירים לשתות יין ומחיתם ביד הנביאים שלא ינבאו : (יג) הנה אנכי . מוסב למעלה שאמר אם שלמתי גמול להעכו"ם אשר לא ידעוני כל שכן אתם שהרביתי להטיב עמכם ועל כל זה פשעתם בי כל שכן שאשלם להם גמול ולכן הנה אני מביא עליכם צוקה במקומכם ולא תוכלו לברוח כי בכל מקום שתהיו תשיג לכם הצוקה : כאשר תעיק העגלה • אמר דרך משל כי העגלה אינה בעלת חיים שתעיק לה ור"ל כמו העגלה המלאה עמיר שהמשא קשה ונפוחה רב וכאילו תעיק אל העגלה בכל מקום מהלכתה כן יעיק להם במקומם בכל מקום שיהיו : (יד) ואבד מנוס מקל : אף הקל ברגליו לא יציל עצמו במה שינוס מפני האויב הואיל וימצא אויב בכל מקום שיהיה : לא יאמץ • לא יוכל לחזק כחו במלחמה : (טו) לא יעמוד . רצה לומר לא יעמוד על עמדו בקשרי המלחמה כי ירך לבבו וינוס לנפשו : לא ימלט נפשו : על ידי מרוצת הסוס : (טז) ואמיץ לבו בגבורים • ר"ל אף מי שדרכו לאמץ ולחזק לבבו גם בין הגבורים הנה אז ינוס ערום כי יפשוט כליו להיות קל לברוח כי מורך יבוא בלבו : ג (א) על כל המשפחה • כפל הדבר במ"ש כי לשון משפחה יאמר על כל העם וכן ואם משפחת מצרים (זכריה יד) : (ב) רק אתכם ידעתי • לבד אתכם אהבתי

מצודת ציון

לנעורת (ישעיה א) : כאלונים . שם אילן החזק ביותר : (יא) לנזירים . הוא ענין פרישה כי פורש עצמו מן היין והטומאה : (יג) מעיק . ענין צוקה וצרה כמו מפני עקת רשע (תהלים נה) : תחתיכם . במקומכם : עמיר . אלומות התבואה כמו ושכחת עומר (דברים כד) : (יד) מנוס . ענין בריחה : יאמץ • ענין חוזק כמו יוסף אומץ (איוב יז) : (טו) ותופש . ענין אחיזה : (ב) ידעתי • ענין אהבה וכן מה אדם ותדעהו (תהלים קמד) : אפקוד . ענין זכרון : (ג) נועדו . ענין

תרגום

ד הינהום אריה בחורשא וצידה לית ליה הירים בר אריון קליה ממרבעתיה אלהין אם אחד : ה התפול צפרא בקולא על ארעא וצידא לית ליה היסק קולא מן ארעא ומחד לא אחד : ו אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמניה ועמא די בה לא יזועון אם תהי בישתא בקרתא ומן קדם יי לא אתעבדת : ז ארי לא כשרין פתגמין דמתעבדין מן קדם יי אלהים אלהין גלא רזיה לעבדוהי נביא : ח אריה נהים מן לא ידחל יי אלהים מליל מן לא יקביל נבואתא : ט בסרו על ברנית באשדוד ועל ברנית בארעא דמצרים ואמרו אתכנשו על טורי שמרון וחזו שגושיא סגיאן

מקרא

ל' נועדו : ד הישאג אריה ביער וטרף
ג' אין לו היתן כפיר קולו ממענתו
ל' ומ"ל • ל' בלתי אם־לכד : ה התפול צפור על־
ל' פח הארץ ומוקש אין לה היעלה־
ל' מ"ל פח מן־האדמה ולכוד לא ילכוד :
ג' ד' ו אם־יתקע שופר בעיר ועם לא
יחרדו אם־תהיה רעה בעיר ויהוה
לא עשה : ז כי לא יעשה אדני
יהוה דבר כי אם־גלה סודו אל־
ל' ד' עבדיו הנביאים : ח אריה שאג מי
לא יירא אדני יהוה דבר מי לא
ינבא : ט השמיעו על־ארמנות
באשדוד ועל־ארמנות בארץ
ו' • ג' כליסגא מצרים ואמרו האספו על־הרי
שמרון וראו מהומת רבות בתוכה

ידעתי : על פח ל' וחד אל פח ואינון חד מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכוו' וסי' נמסר במס' רבתא בערך אל : ועם ג' קמצין וסימ' ופלשתים נאספו : לא אפקוד על בנתיכם • אם יתקע שופר בעיר : השמיעו על כל לשון שמיע' אל במי"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום.וישמע עליהם חזקיהו דמלכים . וישמע על תרהקה לאמר דישעי' • דרשו מעל ספר ה' הזכירו לגוים ירמיה . כהקר בור מימיה כן הקרה • אל תשמעו על עבדי הנביאים • לשמוע על דברי עבדי הנביאי' • ולבית הרכבי' אמר ירמיהו • כה אמר ה' שאו נס בארץ והשמיעו עליך בקולם • השמיעו אל ארמנות באשדוד • ואת זעקתם שמעת על ים סוף•ונמסר גם במלכים ב' סי"כ' וביחזקאל סי' כ"ז: כל לשון אסיפה אל במ"ג על וסי' במסרא רבתא:

תולדות אהרן יעשה ה' • סוטה יא סנהדרין פט : גלה סודו . (סוטה יז) : אריה שאג . ברכות נו חולין נט :

אבן עזרא

נביאי אולי תשובו אלי ולולי שנודעתי לנביא וגליתי סודי לו להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות וככה אין דברו דרך מקרה והלא היתכן להיות שילכו שנים אנשים ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועד זה עם זה וכאשר תראו שהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרים להם לא תנבאו : (ד) הישאג . משל אחר היש מנהג באריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי חנם ועוד הראיתם אריה שעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו כי פחדו יעמידנו אם כן איך תוכלו להמלט מגזירתי : (ה) התפול . והנה משל אחר עוף השמים שאין ממשלת לאדם לעוף לתפשו התפול הצפור על פח שהוא בארץ אם איננו למוקש והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמותיו להפיל הצפור שהיא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי שתתפשו בו והמוקש הוא האויב שאצוה לבוא עליכם ואל תחשבו כי אחרי באי יעלה מעליכם עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להגל לכם : (ו) אם . כבר הזכיר יחזקאל דבר הצופה כי הנביא דומה לו והטעם איך לא תחרדו מדברי הנביא או תחשבו כי יש רעה באה לעיר אם אני לא גזרתי להיותה וזהו ויי' לא עשה כי גם השם לא יעשה רעה עד שיגלה סודו להודיעכם על יד הנביא אולי תשובו מדרכיכם הרעים על דרך רגע אדבר על גוי וממלכה והנה משאגת האריה יחרד כל שומע ואף כי כאשר אתן קולי ואדבר אל הנביא איך לא יפחד ממנו למלאת אשר צויתיו : (ט) השמיעו . זהו המוקש שיתחברו אויביכם עליכם

רשי

נועדו . אלא אם כן קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני : (ד) הישאג אריה ביער וטרף אין לו . כשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שואג אלא אם כן לכך וכן הוא אומר (ישעיה ה) ישאג ככפירים וינהום ויאחז טרף וכן (שם לא) כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו : הישאג אריה . הוא נבוכדנאצר. דבר אחר הנביאים מדמין את רוח הקודש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאמרו למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פירוש הדוגמא היבא רוח הקודש בפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא אם כן הפורענות נגזר מלפניו וזהו הטרף . היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון : (ה) התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה . בפח שנפלה עליו ומוקש אין לה : היעלה פח מן האדמה. ממקום שהוטל שם אלא אם כן נאחז בו העוף כשהוא רוצה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מעט והותה שעה כבר נלכד : התפול צפור על פח . ואין הפח מכשילה כלומר וכי אפשר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש : היעלה פח וגומר . כך היעלה עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם : (ו) אם יתקע שופר . שהצופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון : אם יתקע שופר בעיר . כך היה לכם להיות חרדים אל דברי הנביאים שהם צופים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא וכשתבא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו : (ז) כי לא יעשה אדני אלהים דבר אלא אם כן גלה סודו . אותו סוד אל עבדיו הנביאים : (ח) אריה שאג מי לא יירא . כך הקב"ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא : (ט) השמיעו . אתם בני פלשתים ובני מצרים והכריזו זאת ואמרו בארמנותיכם שיאספו

רדק

יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד נגד האויב אם יפגע בהם,ור' אברהם ז"ל פירש הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו אמר הנה טרם שאפקוד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי ולולי שנודעתי לנביא וגליתי לו סודי להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות וככה אין דברו דרך מקרה והלא אם יתכן שילכו שני אנשי' ברגע א' למקו' א' בעבור דבר אחד אם לא נועדו זה עם זה וכאשר תראו שיהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרים לו לא תנבא :(ד) הישאג אריה ביער.לפירושינו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל כמו האריה שלא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף כי כשמוע החיות קולו יעמדו במקומם מפחדם לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב בבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא ישבה מכם : היתן כפיר . הענין כפול במ"ש , והחכם ר"א פירש היש מנהג לאריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי חנם ועוד הראיתם אריה שיעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו א"כ איך תוכלו להמלט מגזרתי : (ה) התפול . והנה משל אחר ולפירושינו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכם ריקם , ולפי' החכם עוף השמים שאין ממשלה לאדם לתפשו : התפול צפור על פח . אם איננו למוקש , והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפשו בו והמוקש הוא האויב שאצוה לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו שיעלה מעליכם עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להגל לכם : (ו) אם יתקע שופר כתרגומו אם יתקע שופר בקרתא בלא זמניה , כלומר כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר , לפיכך תרגם בלא זמניה שאין בעיר את מאלה ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם במשמע כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם : אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה . פי' ואיך תחשבו שתפול רעה בעירכם שלא עשה אותה האל ית' אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא ואיך לא תשובו אלי : (ז) כי לא . וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכם ותראו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה' באה לכם הרעה ולמה לא תשובו מדרכיכם הרעים ותנצלו מהרעה , וטעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל ית' ע"י עבדיו הנביאים : (ח) אריה שאג . מי לא ינבא , ואיך תצוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שמעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו : (ט) השמיעו על ארמנות . ר"ל אל מלכיהם ורוזניהם השוכנים בארמנות , וזה כענין וישמע עליך אויב

מצודת ציון

ענין קביעות זמן והזמנה וכן נועדו עברו יחדיו (שם מח) : (ד) כפיר . ארי בחור : ממעונתו . ענין מדור כמו ה' מעון אתה היית לנו (שם צ) : (ה) התפול . התשכון וכן על פני כל אחיו נפל (בראשית כה) : פח . הוא הרשת : (ו) אם יתקע . האם יתקע ותחסר ה"א התימה וכן אם תהיה

מצודת דוד

אהבתי מכל העכו"ם ואתם פשעתם בי לכן אזכור עליכם את כל עונותיכם לשלם גמול על כולם : (ג) הילכו . וכי ילכו שני אנשים יחד בדרך אחד אם לא שקבעו והזמינו מתחילה זמן קבוע ללכת יחד : (ד) הישאג . וכי ישאג אריה ביער אם לא ימצא טרף כי בשמוע החיות קול שאגתו יעמדו במקומם מפחדו ויבוא בהם לטרוף טרף כרצונו : היתן . וכי הכפיר ישמיע קול שמחה ממעונתו אם לא שלכד מה כי אז יגיל וישמח ולא כשעדיין לא לכד : (ה) התפול . וכי תשכון צפור על הפח הפרושה בארץ ולא מצאה מוקש להלכד בה וכי לחנם מזורה הרשת : היעלה פח . דרך הצפור כשהוא נלכד ורוצה להציל נפשו מנדנד הפח ומעלהו קצת מן האדמה ואמר וכי הפח יעלה מן האדמה ולא לכד דבר וכי מי מעלה את הפח : (ו) אם יתקע . בעת המלחמה מעמידים הצופה לראות אם בא האויב וכאשר יבוא יתקע בשופר להזהיר את העם ואמר האם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו הלא בודאי למאד יחרדו : אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה . ר"ל כמו שכל אלו הדברים הנזכרים א"א שיהיו בזולת הדבר הראוי לכל אחד ואחד כן א"א שתהיה רעה בעיר במקרה וה' לא עשהו בגמול המעשה : (ז) כי לא יעשה . מביא ראיה שהכל בא בהשגחה כי אין ה' עושה דבר כ"א יגלה סודו בתחילה אל הנביאים : (ח) אריה שאג

רש״י

שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההרים בתוך העיר את דרכם הרעה : (י) נכוחה · ישרה : חמס ושוד . ממון של גזל : (יא) צר וסביב הארץ . הצר מוכן לבא וסביב לארץ הזאת יבא : (יב) כאשר יציל הרועה · דבר מועט : בדל אוזן . חסחוס דאודן : כן ינצלו בני ישראל · מתי מעט : בפאת מטה ובדמשק ערש · ת"י בתקוף שולטן ועל דמשק רחיצן ואומר אני שפתרון התרגום לפי שבימי יהואחז בן יהואש כתיב (מלכים ב יג) כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם במקלט שנאמר (שם יד) ולא דבר ה' למחות את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגומר (שם) הוא השיב את גבול ישראל וזהו בפאת מטה פנת הבית היא חזקו של בית לכן תרגם בתקוף שולטן של ירבעם ועמוס נתנבא בימי ירבעם ועוד נבא שסופן להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין וזהו ובדמשק ערש עיקר מנוחתם ומבטחם תהי על דמשק . ורבותינו אמרו בסדר עולם רבי נהוראי אומר משום רבי יהושע אלו עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו עמהם : בפאת מטה . מלמד שלא נשתייר מהם אלא א' משמונה שבהם ואחר ערש היכן הוא בדמשק לקיים מה שנאמר (לקמן ה') והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ"ל שהיה מפרש זו אחד משמונה שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקצתה באחד משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ארבע פאות יש ושתי רוחות לפאה · דבר אחר מצאתי בדברי רבי מאיר זצ"ל בפאת מטה בעון אחזיה בן אחאב שעלה לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה (מלכים ב א) ובדמשק בן הדד מלך ארם שלא לדרוש באלהי ישראל

עמוס ג

וַעֲשׁוּקִים בְּקִרְבָּהּ׃ וְלֹא־יָדְעוּ
עֲשׂוֹת־נְכֹחָה נְאֻם־יְהוָה הָאוֹצְרִים
חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם׃ יא לָכֵן
כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צַר וּסְבִיב
הָאָרֶץ וְהוֹרִד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבֹזּוּ
אַרְמְנוֹתָיִךְ׃ יב כֹּה אָמַר יְהוָה
כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאֲרִי שְׁתֵּי
כְרָעַיִם אוֹ בְדַל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בִּפְאַת
מִטָּה וּבִדְמֶשֶׁק עָרֶשׂ׃ יג שִׁמְעוּ
וְהָעִידוּ בְּבֵית יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי
יְהוִה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת׃ יד כִּי בְּיוֹם
פָּקְדִי פִשְׁעֵי־יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפָקַדְתִּי
עַל־מִזְבְּחוֹת בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ קַרְנוֹת

תרגום

ל׳ . ג׳ בְּגַוַהּ וַאֲנוּסִין בְּגַוַהּ׃ וְלָא
ל׳ יָדְעִין לְמֶעְבַּד אוֹרַיְתָא אֲמַר
יְיָ דִּי מַלַּן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וּבִזָּא
בְּבִרְנְיָתְהוֹן׃ יא בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר
ל׳ יְיָ אֱלֹהִים עָקָא תַקִּיפָא לְאַרְעָא
ל׳ וִיבַטֵּיל מִנִּיךְ תּוּקְפִּיךְ וְיִתְבַּזּוּן
בִּרְנְיָתִיךְ׃ יב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ (ה׳ כטעם בסיפ׳)
כְּמָא דִמְשֵׁיזֵיב רַעְיָא מִפּוּמָא
ל׳ דְאַרְיָא תַּרְתֵּין כַּרְעִין אוֹ
חַסְחוּס דְּאוּדֶן כֵּן יִשְׁתֵּיזְבוּן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּיָתְבִין בְּשֹׁמְרוֹן
בִּתְקוֹף שׁוּלְטַן וְעַל דַּמֶּשֶׂק
ל׳ רְחִיצִין׃ יג קַבִּילוּ וְאַסְהִידוּ
בְּבֵית יַעֲקֹב אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים
ג׳ . ס׳ אֱלָהֵי צְבָאוֹת׃ יד אֲרֵי בְּיוֹם
אַסְעֲרוּתִי חוֹבֵי יִשְׂרָאֵל עֲלוֹהִי
וְאַסְעַר עַל דְּפָלְחִין לְאֱגוֹרַיָּא
בְּבֵית אֵל וְיִתְקַטְּפָן קַרְנַת

אבן עזרא

עליכם וטעם ארמנות מקום המלכים על כן מלת ואמרו דברי המלכים והנה השם הנכבד נתן להם רשות לבוא לארצו וטעם וראו ליקחת הדין מהם כאשר עשו כן עשו להם : (י) ולא ידעו נכוחה · תואר לדרך : האוצרים · הון שנלקח בחמס ושוד : (יא) לכן . צר · שיצור על שמרון וסביב הארץ יהיה שלא ימלט כל היוצא ממנה : והוריד . הצר ותפל המגדל עוז ויבוזו אנשי הצר כל הארמונות הנזכרות שהם מלאות מחמס : (יב) כה · משל לאשר כתוב בתורה ואם טרוף יטרף יביאהו עד : בדל אזן · אין ריע לו וחכמי ספרד אמרו אזן אחת והנה לא ימלט רק מי שהוא חולה שלא הלך למלחמה וזהו והשוכב בפאת מטה וטעם בפאת כי מנהג האדם לשום המטה בבית בצד אחד שישימו מסך שלא יראה והחולה צריך לשכב במקום שאין שם אור גדול כי לא יוכל לסובלו ודע כי הדל"ת איננה מהאותיות שהם לשרת על כן לא תהיה נוספת לא בראשית מלה ולא באחריתה וידענו כי בדמשק ערש כמו בפאת מטה כי ערש כמו מטה והנה הטעם כפול על כן היה דמשק כמו בפאת או המלה מורכבת משתים כמו לפלמוני אשר עדן לא היה וככה פירושו ובדמשק כמו ובן משק ביתי שהוא שוקד ואינו זז : (יג) שמעו · דברי השם לנביאים והטעם כי רעה יהיה או האויב יגדע הקרנות : והכיתי

כה אמר ה' בטעם בסיפרא וסימ' במסרה רבת' · נקוט האי כללא בידך כל היכא דאמרי' במס' בתרי עשר בסיפ' פי' כל ספר תרי עשר : הצבאות ה' וסי' במסרה רבתא :

רד״ק

אויב , והוא הפך מה שאמר אל תגידו בגת כי הוא אמר דוד וזה אמר האל יתברך : על הרי שומרון , כי שומרון הר הוא , כמו שנאמר ויקן את ההר שומרון , ואמר הרי לשון רבים כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו , והרמנות בשוא במ"ם לסמיכות כי יבא הסמיכות על אות השמוש כמו הרי בגלבוע והדומים לו : וראו מהומות רבות . ותדעו כי בעונותם הם לוקים מפני החמס אשר בקרבם : (י) ולא ידעו עשות נכוחה · ואם תאמרו יעשו פעם רעה ויעשו פעם טובה לא ידעו לעשות אפי' נכוחה אחת , ונכוחה פי' ישרה , ומי הם אלו האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם , ומה יהיה סופם שיהיו לבזה אותם האוצרות , וזהו מה שאמר : (יא) לכן , צר וסביב הארץ , הנה הצר יבא וסביב הארץ יחנה שלא יהיה לכם מנוס ממנו : והוריד ממך עוזך · האוצרות שאצרת בארמנותיך הגבוהות שחשבת אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידו ממך , ופי' ואמר ונבזו ארמנותיך : (יב) כה אמר ה' · שתי כרעים או בדל אזן , רב או מעט מה שיוכל להציל יציל שתי כרעים או אפי' בדל אזן שהוא דבר מועט אם יוכל להציל יציל , וזכר שתי כרעים כי אותם יאכל האריה באחרונה , וזכר בדל אזן והוא הקשה שבאזן כתרגומו חסחוס דאודן לפי שאין בו בשר ויניחנו האריה כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון אלא מעט אותם שלא יתים להם האויב שיהיו חולים שוכבים במטה וזכר שומרון כי היא ראש הממלכה והיא נכבשת באחרונה והצדיקים שבהם נצלו ג"כ מן הדבר ומן החרב , שהרי נאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אבל מן השבי לא ינצלו , ומה שאמר בפאת מטה כי שחולה שהוא שוכב במטה כשיבא האויב ידחיק עצמו בפאת מפאה המטה כדי שלא יראהו : ובדמשק ערש · כפל הענין במלות שונות כי דמשק כמו פאה ואם לא נמצא לו חבר במקרא , וערש כמו מטה כמו הנה ערשו ערש ברזל וי"א כי דמשק הדלת נוספת והוא שוק כמו בן משק ביתי ושוק המטה הוא הפאה , וי"ת בתקוף שלטן ועל דמשק רחיצין תרגם דמשק בשין כמו דמשק בשי"ן , וכן בסדר עולם רבי נהוראי אומר בשם ר' יהושע הרי הוא אומר כאשר יציל הרועה וגו' , בפאת מטה אלו קנת י' השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ופלטו עמהם בפאת מטה מלמד שלא פלטו מישראל אלא אחד משמנה שבהם , ואחר ער' היכן הוא בדמשק שנאמר והגלותי אתכם מהלאה לדמשק ומה שאמר אחד משמנה כתב רש"י ז"ל בשם רבי מנחם שלא נאמר פאת מטה אלא בפאת מטה באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ד' פיאות יש למטה ושתי רוחות יש לפאה ומה שת"י בפאת מטה בתקוף שלטין פירש"י ז"ל לפי שבאותו הדור בימי יהואחז בן יהואש כתוב כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם שנאמר והוא השיב את גבול ישראל , וזהו בפאת מטה פנה הבית הוא חוזקו של בית , וכן פאת מטה הוא חוזקו של מטה לכן תרגום בתקוף שלטן ר"ל שלטן של ירבעם ועוד נבא כי סופם להסמך על מלכי ארם בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין מלך ארם , וזהו שתרגם ובדמשק ערש ועל דמשק רחיצין מנוחתם ומבטחם יהיה על דמשק : (יג) שמעו . דברי האל יתברך אמר כנגד הנביאים שישמעו זאת הגזרה ויעידום בבית יעקב טרם בואם : (יד) כי ביום . הוא יום הרעה שהיה בימי עזיהו : ופקדתי על מזבחות בית אל , על דרך ובאלהיהם עשה ה' שפטים : קרנות המזבח · זכר הקרנות כי בנפול הקרנות יפול המזבח כי הקרנות מעמידות הבנין כמו פנות הבית, ועוד זכר הקרנות כי עליהם היו מקריבים

מצודת דוד

שאג · ר"ל והלא הנביאים בודאי מתנבאים הדבר אל העם ואינם כוזבים הנבואה כי כמו שאם ישאג האריה לא ימצא מי שלא יירא מקול שאגתו כן אם ה' מדבר מה אל הנביאים לא ימצא מי שלא ינבא אם כן כל דבר הבא נשמע מפי הנביא עד לא בא אם כן אין זה מקרה כי אם בהשגחה ומוסב לתחילת הענין שאמר על כן אפקוד עליכם וגומר לשלם גמול כי הואיל והכל בהשגחה יש גמול על המעשה : (ט) השמיעו. אתם בני אשדוד השמיעו כרוז בארמנותיכם : האספו · ללכת למלחמה בעזרת אשור : וראו · ר"ל אל תיראו מהם כי תראו בתוכה מהומות רבות המיית מלחמה איש באחיו ועושק רב תראו בקרבה וחלוק לבם ובקל יהיו נמסרים ביד האויב : (י) ולא ידעו · ר"ל גם תראו אשר אינם יודעים לעשות נכוחה ואם כן בודאי לא יעזרם ה' : האוצרים · תראו אשר חומסים וגוזלים ואוצרים בארמנותיהם וכאומר אלו גזלו לצורך הספוק למלאות נפשם לא היה הדבר רע בתכלית אבל הם יגזלו מבלי צורך והכרח : (יא) צר וסביב הארץ . ר"ל הצר יבא עליך וסביב הארץ יחנה לבל תוכל להמלט : והוריד . ישפיל ממך חוזק ולארמנותיך יהיו נבוזים מן הצר הבא : (יב) כאשר יציל הרועה . דרך הרועה כשהארי טורף שה מן העדר הוא מחזיר להציל מה להביא לראיה לבעליו שהארי טרפו ושהוא לא גנבו ולאח"ז משליכו כי לא הצילו כ"א להיות לעד ולא למאכל : כן ינצלו · ר"ל כמו שאין תועלת בעצם הדבר שמציל הרועה מן הארי כן לא יהיה תועלת באותן הנשארים בשומרון כי רק ישארו החולים השוכבים בפאת המטה ובערש המסוף ממשקה החולה : (יג) שמעו . אתם הנביאים שמעו דברי והתרו בבית יעקב : (יד) כי ביום פקדי · ר"ל וזהו דברי אשר ביום שאזכור פשעי ישראל עליו לשלם לו הגמול אז אשגיח על המזבחות העומדות בבית אל

מצודת ציון

תסיה : (ט) ועשוקים · נעשקים מיד העושקים : (י) נכוחה . דבר ישר וראוי כמו הולך נכוחו (ישעיה נז) : האוצרים · מל' אוצר ר"ל טומנים : (יא) צר . אויב : עוזך · חוזק : ונבוזו · מלשון בזה ושלל : (יב) בדל אזן · ת"י חסחוס והוא הקשה שבאזן ואין לו דמיון : בפאת . ענין עבר וצד : ובדמשק ערש . ערש היא מטה כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג) ויקרא מטת החולה דמשק ערש כי כולם משקה מכיתו וניעו מן סזיעה וכן העיר דמשק נקראת בזה השם על כי היא כולה משקה במרבית יאורים ואגמי מים ועם כי היא בשי"ן שמאלית : (יג) והעידו . ענין התראה כי ע"פ רוב מתרין בעדים לבל יכחש לאח"ז : (יד) פקדי · ענין זכרון : ופקדתי . ענין השגחה כמו פקדו נא וראו (ש"א יד) : ונגדעו . ענין כריתה כמו ואשריהם תגדעון (דברים ז) : קרנותיהם · סבליטות

אבן עזרא

(טו) והכיתי בית החרף • ככה מנהג השרים בארץ ישמעאל וכמוהו בעליית המקרה • אמר רבי מרינוס כי בית השן היה אחד שעשה אחאב ותבר לו בתים נכבדים כמו וכסיליהם שאחד הוא כסיל בשמים • ואני אומר אם כסיל אחד בשמים רבים הם בארץ והוא אחד מהם ובפסוק עושה כימה וכסיל אפרש זה ואם עשה אחאב בית שן אחד עשו אחרים אחריו בתים רבים : (א) שמעו • פרות . הם נשי השרים דימה אותן לפרות הבשן : העושקות . הרוצצות • כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי כמו שבותי אני והגזרה מקנה רצון והנה פירוש איך הם עשקות באומרים לבעליהם : (ב) נשבע • בקדשו . בשמים כמו כי אשא אל שמים ידי : בצנות • כמו ולצניניס צנים פחים : ואחריתכן • הבן שיעמוד אחרי כן כמו ולא לאחריתו שהוא בנו : בסירות . כמו סירים סבוכים : דוגה . כמו דג : ונשא . שילוה האויב הוא הצר הנזכר למי שישא אתכם : (ג) ופרצים • תצאינה פרצים בחומה : אשה נגדה . והשלכתנה • אחריתם שהוא הבן אל ההר שלא תראינה עת ירפש כדכך ותשלח את הילד או מרוב הרעב והצמא כאשר הוא כתוב אחריו אולי ההרמונה שם מקום אחרי חומת שומרון והנה הודעתי אתכם זאת הרעה העתידה לבא עליכם על כל לכו עבדו הבעל אולי יושיעכם כדרך שהתל אליהו בעובדיו נאל תוציאו המעשר מקצה ג' שנים

תרגום

אגורא ויפלון לארעא : טו ואמחי בית סתוא על בית קיטא וייבדון בתין דמכבשין בשן דפיל ויסופון בתין סגיאין אמר יי : א קבילו פתגמא הדין עתירי נכסיא דבטורא דשמרון דעשקין מסכיניא ואנסין חשיכיא דאמרין לרבוניהון אשלטונא ונבז : ב קים יי אלהים במימריה בקודשיה ארי הא יומיא אתן עליכון ויטלון יתכון עממיא על תריסהון ובנתכון בדוגית צידין : ג ויתרעון עליהון שורא ויפקון יתכון כנישין גבר לקבליה ויגלון יתהון להלאה מן טורי הרמיני אמר יי : ד אתו לבית אל ומרדו בגלגלא אסגיאו למחטי ומיתן לצפרא דבחיכון

מקרא

הַמִּזְבֵּחַ וְנִפְלוּ לָאָרֶץ׃ טו וְהִכֵּיתִי בֵית־הַחֹרֶף עַל־בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ בָּתֵּי הַשֵּׁן וְסָפוּ בָּתִּים רַבִּים נְאֻם־יְהוָה׃

ד א שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן הָעֹשְׁקוֹת דַּלִּים הָרֹצְצוֹת אֶבְיוֹנִים הָאֹמְרֹת לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה וְנִשְׁתֶּה׃ ב נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יְהוִה בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוּגָה׃ ג וּפְרָצִים תֵּצֶאנָה אִשָּׁה נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה הַהַרְמוֹנָה נְאֻם־יְהוָה׃ ד בֹּאוּ בֵית־אֵל וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לִפְשֹׁעַ וְהָבִיאוּ לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם לִשְׁלֹשֶׁת

רשי

ישראל (שם ח') : (טו) בית החורף על בית הקיץ • מתוך שהיו מעונגים היו בונים להם העשירים שתי בתים אחד לחורף ואחד לקיץ : בתי השן • דמכבשין בשן דפילא : (א) פרות הבשן • נשי השרים והסגנים וי"ת עתירי נכסיא : (ב) ונשא אתכם בצנות • ויטלון יתכון עממיא על תריסהון : ואחריתכן בסירות דוגה • ובנתיכון בדוגית ציידין היא ספינה קטנה של ציידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר וקורא לה בלשון משנה דוגית בב"ב • ואחריתכן פי' דורש בן לברם אלינו זרעו של אדם נקראים אחריתו כמו (דניאל יא) ובעמדו תשבר מלכותו ותחץ לד' רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר ולא יהיה מלכותו לבנו : (ג) ופרצים תצאנה אשה נגדה • ובפרצי החומה תצאנה שם לנוס : אשה נגדה • בפרצה שתמצא נגדה כמו ויעלו כל העם איש נגדו (יהושע ו) שיהיו פרצות בחומה ולא יהיו צריכות לבקש פתחים : והשלכתנה ההרמונה • והשלכתן מעליכון הגאוה והשררה שנפלתם ול' ארמי הוא בגמרא (בבא מציעא פ"ג) הרמנא דמלכא הוא ציווי המלך וי"ת ויגלון יתכון להלאה מן קורי הרמוני והם הרי חשך ל' חרם ותרבה : (ד) באו בית אל וגו' • כאדם שאומר לבן בליעל עשה עד שתתמלא סאתך : והביאו לבקר זבחיכם • זאת אומרים להם כומרי הבעל עכו"ם ומחרנית היא ואינה מחמרת עליכם התורה אמרה (שמות כג) לא ילין לבקר אבל לעכו"ם והביאו לבקר תורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחכם

ו' מפקין א' בלישן אדנות וסי' הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים • לאדניהם למלך מצרים • פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה . ואדנינו דוד לא ידע • ואדנינו מכל אלהים • הודו לאדוני הארונים . כי קרוש היום לאדונינו • ועיין במסרה רבתא בשערי הנקיד' והנגינות בשער מש"ה וכלב ובשער שמתחיל כל לשון אלהות. ונמסר גם בתלים סי' קל"ו :

תולדות אהרן בית החורף . יומא ט : פרות הבשן . שבת לב : בסירות • כ"ב עג : לבקר זבחיכם • (עכו"ם לט)

רדק

מקריבים וזורקים הדם : (טו) והכיתי. מנהג המלכים לעשות להם בית לחורף ובית לקיץ , וכן אמר ביהויקים והמלך יושב בבית החורף בחדש התשיעי , וכן אמר בעגלון מלך מואב והוא יושב בעליית המקרה שהיתה עשויה לימי הקיץ , ואמר כי הרעש יפיל ארמנות המלך בית החורף ובית הקיץ ובתי השן והם אשר בנה אחאב , כמ"ש ואת בית השן אשר בנה , והשן הוא שן הפיל שעושין ממנו מלאכות : בתים רבים . רבים במספר , או פי' גדולים בבנין והם הארמנות : (א) שמעו . פרות הבשן , בשן הוא מקום מרעה שמן והבהמות הרועות בו שמנות וטובות , ודמה נשי המלכים והשרים הגדולים לפרות בבשן לפי שהן בעלות תענוג והן שמנות ויפות : העושקות דלים • שהן מסבבות העשק והמרוצה שאומרות לאדוניהם שהם בעליהן הביאה ונשתה ואם אין לבעליהם הכסף מאלהם בהזמנה עושקים כחלושים שאין להם כח להמלט מידם גם רוצצים אותם אם לא יתנו מיד על פיהם : רוצצות . ענין שבירה , כמו קנה רצוץ , כלומר מכים אותם : לאדוניהם , האל"ף נעה בחטף פתח והוא אחד משבעה שהן מפיק כל' אדנות : (ב) נשבע . בקדשו . הוא השמים , והוא על דרך כי אשא אל שמים ידי , וכן אמר ממעון קדשו לשמים : ונשא אתכם בצנות . נשא מבנין פועל הדגוש והמנשא הוא האויב , וכת"י ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון , תרגם צנות כמו צנה וסוחרה , וכן תרגם ואחריתכן בסירות דוגה ובנתכון בדוגית ציידין והוא ספינה קטנה , וכן במשנה סומכום אומר המוכר את הספינה מכר את הדוגית , ואמר סומכום דתנא דהרעא דישראל קרי ליה דוגית דכתיב ואחריתכן בסירות דוגה • ועוד פירשו במלות צנות וסירות שמיני קוצים הם • ואמר דרך משל כן ישאו אותם וימשכו אותם כמו שמושכין את הדגים בקוץ . כמו שאמר ובחות תקוב לחיו • ואחריתכן כמו בניכן ובנותיכן . וכן ותחץ לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר לא תשאר המלכות לבנו : (ג) ופרצים . כי האויבים יפרצו בחומת שומרון פרצים רבים עד שתצאנה אשה נגדה דרך הפרצים שלא יצטרכו לבקש שערים על דרך שאמר ויעל העם העירה איש נגדו : והשלכתנה ההרמונה , כמו הארמונה ה"א תמורת אל"ף , ופי' אאז"ל כי תשלכנ' ארמון המלך שבצד החומה ותצאנה כמו שעשה צדקיהו כשברח מירושלים וי"ת ויגלון יתהון להלא מן טורי הרמוני : (ד) באו בית אל ופשעו , זה הצווי אינו על דרך מצוה רצונית אלא על דרך גזום כמו שמח בחור בילדותיך , וזכר בית אל כי שם היה העגל , וזכר הגלגל כמו שאמר כל רעתם בגלגל , ואמר בגלגל שורים זבחו לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר שעברו הירדן והיה המקום ההוא נבחר והיו אומרים לכם נביאי הבעל שיעבדו שם הבעל לפי שהוא מקום נבחר , לפיכך אמר הרבו לפשוע כי לא דייכם שקבעתם עכו"ם בבית אל כי גם בגלגל הרביתם לפשוע : והביאו לבקר זבחיכם , הפכתם עבודתי לאלהים

מצודת ציון

הבליטות היוצאות כעין קרנים : (טו) על בית • עם בית : השן • שן הפיל : וספו • ענין כליון כמו ספתה בהמות (ירמיה יב) : (א) הבשן • הוא מקום מרעה שמן כמ"ש ורעה הכרמל והבשן (שם נ) : העושקות • מל' עושק וגזל : הרוצצות . ענין שבירה כמו קנה רצוץ (ישעיה מב) : לאדניהם. ר"ל לבעליהן : (ב) ונשא • מל' משא וסבל : בצנות • צנה הוא המגן כמו צנה וסוחרה (תהלים צא) ור"ל אניות בדמות צנות : ואחריתכן • כן יקראו הבנים והבנות הנשארים אחרי מות האדם וכן ולא לאחריתו (דניאל יא) : בסירות . מל' סיר והוא כעין קדרה כמו סיר הבשר (שמות טז) : דוגה . מל' דגים : (ג) ופרצים . שבר החומה : והשלכתנה • אמר בלשון הרחבה על מהירת הרדיפה : ההרמונה • אל הארמון הה"א האחרונה באה במקום הלמ"ד או אל בתחלתה והה"א הראשונה באה במקום האל"ף : (ד) ימים • ענינו שנים כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) : נקיון

מצודת דוד

אל לכרות קרנותם ויפלו על פני הארץ : (טו) בית החורף • להתענג היו עושים בית מיוחד לחורף והיה שמור מן הקרירות ומגשיבת הרוח ובית מיוחד לקיץ במקום שנושב הרוח ואמר שיכה זה עם זה ר"ל שיחרבו ויאבדו : ד (א) פרות הבשן • הם נשי השרים בשמרון ועל כי היו מתענגות ושמנות מרוב כל המשילם אל הפרות הרועות בבשן במרעה שמן שהן שמנות ובריאות בשר : העושקות דלים וגומר . וחוזר ומפרש שאינם עושקות בידיהן רק הן האומרות לבעליהן הביאה יין ונשתה ולפי שאין להם ממה להביא עושקים הדלים תופשי הכח ואם יעמדו נגדם רוצצים אותם בכדוי ומלקות אם כן העושק והרציצה באה על ידי הנשים וכאלו יעשום הם : (ב) בקדשו . בקדושתו : ונשא אתכם . האויב ישא ויביא אתכם באניות קטנות עשויות בתמונת צנה והדרך להוליך בהן השפחות לא נשים מכובדות : ואחריתכן • בניכן ובנותיכם יביאו בספינות העשויות בתמונת קדרה שמביאים בהן הדגים ואינן עשויות להוליך בהן אנשים והאויב לא יחוס עליהם ויביאם בהם : (ג) ופרצים תצאנה • כאשר ינוסו למלט נפשם אל הארמון שמחוץ לחומת העיר להשגב במעוז הארמון הנה תצאנה מן העיר בדרך פרצי החומה הידועות להן כי לא יוכלו ללכת דרך השערים כי האויב ישמור מול השערים וישבום בצאתן ולכן תצאנה דרך הפרצות : אשה נגדה . כ"א תצא בפרצה שתמצא תחילה לפניה : והשלכתנה ההרמונה . תהיינה רדופות ונשלכות אל הארמון להשגב שמה : (ד) באו בית אל • הוא דרך גזום כאומר לבן בליעל עשה כחפצך ותראה מה יקרה לך באחרית הימים ודומה לו שמח בחור בילדותיך וגומר ואחריו נאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט (קהלת יא) : ופשעו • להקריב שם אל העגל : הגלגל • מוסב על באו לומר באו לגלגל ושם הרבו לפשוע כי הזביחה שמה אל העכו"ם הוא עון גדול ורב לפני המקום לפי שעם עמד המשכן בתחילה וזהו נאמר כל רעתם בגלגל (הושע ט) . והביאו לבוקר • בכל בוקר הקדימו

יָמִים מַעְשְׂרֹתֵיכֶם׃ ה וְקַטֵּר מֵחָמֵץ
תּוֹדָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי
כֵן אֲהַבְתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי
יְהוִה׃ ו וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נִקְיוֹן
שִׁנַּיִם בְּכָל־עָרֵיכֶם וְחֹסֶר לֶחֶם בְּכֹל
מְקוֹמֹתֵיכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־
יְהוָה׃ ז וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת־
הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לַקָּצִיר
וְהִמְטַרְתִּי עַל־עִיר אֶחָת וְעַל־עִיר
אַחַת לֹא אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר
וְחֶלְקָה אֲשֶׁר־לֹא־תַמְטִיר עָלֶיהָ
תִּיבָשׁ׃ ח וְנָעוּ שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ עָרִים
אֶל־עִיר אַחַת לִשְׁתּוֹת מַיִם וְלֹא
יִשְׂבָּעוּ וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃
ט הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן
הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם
וְזֵיתֵיכֶם יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא־שַׁבְתֶּם
עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ י שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר
בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב
בַּחוּרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם וָאַעֲלֶה

לִתְלָתָא יוֹמִין מַעַסְרָתְכוֹן׃
ה וּמְגַבַּן מִן אוֹנֵס תּוֹדְתָא
וּמִיתַן לֵיהּ בְּזֶמֶר וְאָמְרִין דִּין
לִרְעֲוָא אֲרֵי כֵן רְחֶמְתּוּן בֵּית
יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים׃
ו וְאַף אֲנָא יְהָבִית לְכוֹן
אַקְהָיוּת שִׁנִּין בְּכָל קִרְוֵיכוֹן
וַחֲסִירוּת מְזוֹן בְּכָל אַתְרֵיכוֹן
וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃
ז וְאַף אֲנָא מְנָעִית מִנְּכוֹן יַת
מִטְרָא בְּסוֹף תְּלָתָא יַרְחִין
לִזְמַן חֲצָדָא וְאַחֵית מִטְרָא עַל
קַרְתָּא חֲדָא וְעַל קַרְתָּא חֲדָא
לָא אֲחֵית מִטְרָא אַחְסַנְתָּא
חֲדָא יָחוּת עֲלַהּ מִטְרָא
וְאַחְסַנְתָּא דְלָא יָחוּת עֲלַהּ
מִטְרָא תִיבַשׁ׃ ח וִישַׁתַּלְחוּן
תַּרְתֵּין תְּלָת קִרְוִין לְקַרְתָּא
חֲדָא לְמִשְׁתֵּי מַיָא וְלָא
יִסְבְּעוּן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי
אֲמַר יְיָ׃ ט מָחֵיתִי יָתְכוֹן
בְּשִׁדְפָנָא וּבְיַרְקָנָא סַגִּיאוּת
גַּנֵּיכוֹן וְכַרְמֵיכוֹן וְתִינֵיכוֹן
וְזֵיתֵיכוֹן אָכְלָא זַחְלָא וְלָא
תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃
י שְׁלַחִית בְּכוֹן מוֹתָא כַּד
בְּאוֹרַח מִצְרַיִם קְטָלִית בְּחַרְבָּא עוּלֵימֵיכוֹן עִם שְׁבִי סוּסָוָתְכוֹן

סימן | ג' | ב' מחלב | ס' | ג' • ג' | י"ד פסוקים בסיפ' ולא | ג' ומ"ג | ג' ר"ס | ג'

רשי

זבחכם יאכל ממחרת (ויקרא יט) ועכו"ם לשלשה ימים מעשר בהמותיכם תורה אמרה שאור לא תקטירו (שם ב) : (ה) ועכו"ם וקטר מחמץ תודה • תורה אמרה לא תאחר לשלמו (דברים כג) ועכו"ם וקראו נדבות השמיעו הזכירו כל מי שמתנדב ושכח יתן אל לבו ויזכור וי"ת וקטר מחמץ מן אונס כמו אשרו חמוץ (ישעיה א) מכף מעול וחומץ (תהלים עא) : וקראו נדבות השמיעו . בקול זמר ואמרו שקרבן זה מרוצה ומקובל בנדבה כן ת"י : (ו) נקיון שנים • אקהיות שנים • ד"א נקיון שנים זהו חוסר אכילת בשר שהוא נכנס בין השנים כמו שנאמר הבשר עודנו בין שניהם (במדבר יא) : (ז) בעוד שלשה חדשים לקציר • עד הקציר כלומר ג' חדשים לפני הקציר : חלקה • בקעת שדה קמפנייא בלע"ז : תמטר • תהא מקום מטר (תעני' כ) אמר מר שתיהן לקללה זו תרקב וזו תיבש : וחלקה אשר לא תמטיר עליה • לא תרוה נמטרת את עצמה : (ט) הרבות גנותיכם • שאתם עוסקים להרבות גנותיכם : יאכל הגזם . אכל הגזם : (י) בדרך מצרים • כדרך ששלחתי עליכם במדבר בצאתכם ממצרים : עם שבי סוסיכם • שיהרגו גם הסוסים

שנים ב' וסימנהון ולבן שנים מחלב • נתתי לכם נקיון שנים : וגם אנכי ה' בקריאה וסי' בסדר וירא : על עיר ועל עיר ד' בקריאה וסי' ולא אבה דוד להסיר דשמואל • והמטרתי על עיר אחת ב' בפסוק • שבעים שבעים נחתך על עמך • ואעלה ג' וסי' ואמר עתה ירדו פלשתים • ואעלה באש מחניכם • ואעלה את שרי יהודה :

תולדות אהרן נקיון שנים • נדה סה : מנעתי מכם • תענית ו : והמטרתי • סנהדרין נז : חלקה אחת • (תענית סו) : בשדפון • שבת לג :

אבן עזרא

שנים רק לשלשה ימים : (ה) וקטר מחמץ : שתהפכו מה שצויתי לכם שתעשו לי : (ו) וגם הטעם לא הבאתם זבחים לי ולא מעשרותיכם והנה מזבחו נקי אין עולה ואין מעשר למקריביה על כן טעם וגם אני אם אתם עשיתם כן גם אני שלמתי גמולכם בראשיכם : (ז) וגם • טעם בעוד שלשה חדשים לקציר כי אז זמן צורך הגשם ולא חששתם לשוב אלי אולי לא תמותו ברעב • (ח) ונעו • ישבעו • כמו ארץ שבעה מים : (ט) הכיתי . השדפון בשבלים כמו שדופות קדים מכה בהם שמוריקות השבלים : (י) שלחתי • הרגתי בחוריכם ונשבו סוסיכם : באש מחניכם

רד"ק

לאלהים אחרים כמו שהיה לכם להביא זבחיכם בביתי כן אתם מביאים אותם לבית עכו"ם ופי' לבקר כל בקר ובקר כלומר יום יום תביאו שם זבחיכם : לשלשת ימים מעשרותיכם , ימים ר"ל שנה כמו ימים תהי' גאולתו כמו שאמר בתורה מקצה שלש שנים תוציא את כל מעש' תבואתכם כלו' כל דברי הקרבנו' והמעשרות תביאו לבית עכו"ם כמו שהיה לכם להביא אלי , וכן מה שאמר וקטר מחמץ תודה כמו שאמר בתודה על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו והם עושים זה לעכו"ם ואע"פ שלא היו מקטירי' מהחמץ מהקרבן שהוא בא על חמץ והוא התודה היו מקטירי' מהקרבן ההוא האימורים , וי"מ כל זה הפך מה שאמרה תורה התורה אמרה ולא ילין חלב חגי עד בקר והם מביאים לבקר זבחיכם כלומר מלינים אותם ומקריבים אותם לבקר , ועוד מפרשים והביאו לבקר זבחיכם שמקדימים זבחי שלמים לעולה, והתור' אמר' כי העולה קודמת לכל קרבן : לשלשת ימים מעשרותיכם, מעשר בהמה שהוא קדשים קלים והתורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחיכם יאכל וממחרת , והם אוכלים אותו לשלשת ימים , וכן וקטר מחמץ תודה הפך מה שאמרה תורה כי כל שאור וגו' , כי אע"פ שאמרה תורה להקריב על חלות לחם חמץ קרבן תודה לא אמרו שיקטרו מהחמץ : (ה) וקטר מחמץ תודה . כבר פי' וי"ת חמן מן אסרו חמון שתרגם ומגבו מן אנים תודתה : וקראו נדבות השמיעו, אתם עושים כמו מקרא קדש לעכו"ם שאתם קוראים ומשמיעים שיביאו העם נדבות ליום החג : כי כן אהבתם . עבודת אלהים אחרים אהבתם ולא עבודתי : (ו) וגם אני • כמו שחסרתם הקרבנות והמעשרות גניתי כן חסרתי מכם לחם ובשר בכל עריכם ומקומותיכם שאתם יושבים מדה כנגד מדה ועם כל זה לא שבתם עדי : נקיון שנים • זהו חסר לחם , והענין כפול כמ"ש , כי עם שמאכל השנים מלאות , כלומר בין השנים , על דרך שאמר הבשר עודנו בין שניהם ובחוסר המאכל השנים נקיות , וי"ת אקהיות שנין , כי השנים קהות כשלא יתעדו האכילה : (ז) וגם אנכי. בעוד ג' חדשים לקציר , כי ג' חדשים טרם הקציר צריכה הארץ מטר והמטרתי נהיות לאות ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מטרותיה בעתם ועיר אחרת אפילו סמוכה לה לא אמטיר עליה שאם לא תעשה כן יאמרו מקרה הוא והשנה שנת מניעת גשמים כפי מערכת הככבים אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם יודו כי מאתי היה הדבר עונש מעשיהם הרעים ומופת יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר וחלקה אחת נגדה שלא ירד בה מטר והיא תיבש : תמטר • מבנין נפעל : תמטיר • מבנין הפעול , ופי' אשר לא תמטיר השב עליה ויחסי' והמטרתי מן אמטיר פעל יוצא לשלישי • ויחיה תמטיר פועל יוצא לשני : (ח) ונעו • אל עיר אחת לשתות מים אל אותה העיר שאמטיר עליה והנה התסרו להם ומים ואעפ"כ לא שבתם עדי : (ט) הכתי עוד שנה אחרת שיהיה מטר הכה אתכם במכה אחרת שיחסר לתמכם והוא השדפון והירקון ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירות ועם כל זה לא שבתם אלי : הרבות גנותיכם • מה יועיל לכם שתרבו לנעות גנות כרמים ותאינים וזתים כי הגזם יאכל אותו אעפ"כ לא שבתם עדי : (י) שלחתי . בדרך מצרים , שהיו הולכים שם מפני הרעב להביא משם

מצודת דוד

הקדימו להביא שם זבחיכם: לשלשת ימים • בכל שלשה שנים הביאו שמה מעשרותיכם וכדרך שצותה התורה להביא לירושלים מקום המקדש כמ"ש כי תכלה לעשר וגומר בשנה השלישית וגומר ואמרת לפני ה' וגומר (דברים כו) הנה אתם הביאום לבית אל והגלגל מקום העגל והפסל: (ה) וקטר מחמץ תודה . הקטירו לחמי תודה מן לחם החמץ שבהן כי כן היה דרכם אבל התורה לא צוה להקטיר מלחמי התודה ומכ"ש לחם החמץ שאין החמץ נקטר כלל בכ"מ כמ"ש כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו וכו' (ויקרא ב) : וקראו נדבות השמיעו • הכריזו להביא שמה נדבות והשמיעו ברבים : כי כן אהבתם . בזה יפרש אמריו לומר לא שאני מצוה אתכם לעשות כן באמת אבל אמרי המה כי כן אהבתם ולכן אני אומר עשו כאשר אהבתם ותראו מה יקרה אתכם : (ו) וגם אני . אבל גם אני שלמתי מדה במדה לפי שמנעתי ממזבחי בשר קרבנות ומנחות והנה מזבחי נקי אין עולה ואין מנחה כן אנכי החסרתי מכם בכל עריכם הבשר והלחם באופן שיהיה לכם נקיון שנים מהבשר כי דרך הבשר ליכנס בין השנים בעת האכילה וכמ"ש הבשר עודנו בין שניהם (במדבר יא) ובהעדר הבשר השנים נקיים וכן היו חסירי לחם כי שאויב בא בארצם שנה בשנה ואכל תבואות השדה ושלל את המקנה : לא שבתם עדי • עם כל זה לא לקחתם מוסר ולא שבתם אלי : (ז) וגם אנכי מנעתי מכם וגומר • ועוד גם זאת עשיתי אני שמנעתי מכם את הגשם כשהיה עוד שלשה חדשים לזמן הקציר ואז הצורך רב אל הגשמים : והמטרתי . ולמען לא יאמרו שבמקרה קרה לשנה שאיננה גשומה לכן המטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת הסמוכה לה לא המטרתי למען דעת שבא בהשגחה: חלקה • ואפילו בעיר שירדה המטר לא ירדה בכל המקומות אבל חלקה אחת לבד היתה נמטרת והחלקה שאצלה אשר לא תמטיר המטר עליה היתה יבשה ורטיבות החלקה שאצלה לא הועיל לה להצילה מן היבשות לדעת שבא בהשגחה : (ח) ונעו • אנשים משתים או משלש ערים שלא ירד שם הגשם היו נעים ללכת אל עיר אחת שהגשם ירד בה למצוא שם מים לשתות ולא היו שבעים מן השתיה כי מעט מים מצאו בה ולא היה בו די לרוות הצמאון : ולא שבתם • עכ"ז לא לקחתם מוסר ולא שבתם אלי : (ט) הרבות • מרבית פרי גנותיכם וגו' אכל ארבה ולא קבלתם הנאה ממרבית הפירות : (י) בדרך מצרים ;

מצודת ציון

(ו) נקיון . מל' נקי : עדי • אלי כמו תגע עדיך (איוב ד) : (ז) חלקה • כן יקרא השדה כמו והכלה את החלק (לקמן ז) : (ח) ונעו • מל' תנועה ונדידה : (ט) בשדפון • הוא לקיות הזרע בשבלים ע"י הרוח : ובירקון . בעבור מרבית היובש נהפכים השבלים למראה ירוק ונפסדים כמו יככה וגו' בשדפון ובירקון (דברים כח) : הרבות • מל' רבוי : גנותיכם . מל' גן : הגזם • מין ארבה : (י) עם שבי . כמו ושבי וכן עם יפה עינים (ש"א טז) : באש . ענין סרחון : מחניכם . חבורת אנשים קרויים מחנה : ובאפכם • מל' אף וחוטם : כאוד

אבן עזרא

מחניכם . באף העובדים : ובאפכם . הנשארים מהם : (יא) הפכתי . אם הורדתי עליכם מהשמים : כאוד . כמו זנבות האודים : (יב) לכן . דעת מפרשים רבים כי הכון לשוב אל השם ולפי דעתי כי הוא כדרך בואו בית אל והטעם הנה הבאתי עליך רעה אחר רעה ועתה הכון והכון לך שתלך לקראת אלהיך להלחם והטעם לקראתי שהייתי אלהיך על כן אחריו : (יג) כי . הטעם הוא יוצר הרים שהם עומדים לנצח והטעם שהוא תקיף : ובורא רוח . שאיננו עומד על דרך אחד ומרוב תוקף השם ירעשו וירגיז הרוח שיבא שאינו נראה כמו בנויים ועלים עומדים : ומגיד . הטעם הנה הגיד לכם : מה שיחו . מה רצונו לעשות והוא יהפך השחר עליכם וישוב חשך כמו ארץ עיפתה כמו אופל וידרוך על במותי ארצכם ולא תראוהו ויפת אמר יוצר הרים שהם נראים ובורא רוחות בגויות ומגיד לאדם מה שיחו מה שישים בלבו ועל דרך המפרשים כי השם יעשה כרצונו דבר והפכו על כן אם תשובו אליו יהפך הגזירות הרעות לטובות : (א) שמעו את הדבר הזה . וקוננו אותו : (ב) נפלה . בתולת ישראל . מלכות בית יהוא במות ירבעם בן יואש : (ג) כי . היוצאת . פועל עומד ואל תתמה על בני יצאוני ואינם כי פירושו יצאו ממני או

תרגום

וְאַסֵּקִית סְרוֹת מַשְׁרְיָתֵיכוֹן
וּבְאַפֵּיכוֹן וְלָא תַבְתּוּן לְפוּלְחָנִי
אֲמַר יְיָ׃ יא רַחֵיק מֵימְרִי
יָתְכוֹן כְּמָא דְרַחֵיק יְיָ יַת
סְדוֹם וְיַת עֲמוֹרָה וַהֲוֵיתוּן
כְּאוּד מְשֵׁיזֵיב מִיקִידָא וְלָא
תֵבְתּוּן לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ׃
יב בְּכֵן מָה אַעְבֵּיד לָךְ יִשְׂרָאֵל
חֲלַף דְּלָא תַבְתְּ לְאוֹרַיְתָא דָא
אַעְבֵּיד לָךְ אִתְקַשֵּׁיט לְקַבָּלָא
אוּלְפַּן אוֹרַיְתָא דֶאֱלָהָךְ
יִשְׂרָאֵל׃ יג אֲרֵי הָא מִתְגְּלֵי
דִיצַר טוּרַיָּא וּבְרָא רוּחָא
לְחַוָּאָה לֶאֱנָשָׁא מָא עוֹבָדוֹהִי
לְאִתְקְנָאָה נְהוֹר לְצַדִּיקַיָּא
כִּנְהוֹר צַפְרָא דְאָזֵיל וְתָקֵין
לְאַיְתָאָה חֲשׁוֹךְ לְרַשִׁיעַיָּא
לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא יְיָ אֱלָהֵי
צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ׃ א קַבִּילוּ יַת
פִּתְגָּמָא הָדֵין דִּי אֲנָא נָטֵיל
עֲלֵיכוֹן אִילְיָא בֵּית יִשְׂרָאֵל׃
ב נְפָלַת לָא תוֹסִיף לְמֵיקַם
שַׁתָּא הָדָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
אִתְרְטִישַׁת עַל אַרְעָא לֵית דִּיקִימִינַהּ׃ ג אֲרֵי כִדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים קַרְתָּא דְּיִפְקוּן מִנַּהּ

עמוס ד ה

ג' וחסר — בְּבְאֹשׁ מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם
עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃ יא הָפַכְתִּי בָכֶם
ו' — כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־
ב' מלא — עֲמֹרָה וַתִּהְיוּ כְּאוּד מֻצָּל מִשְּׂרֵפָה
וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה׃
י"ד פסוקים לך לך כ"ד — יב לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב
כִּי־זֹאת אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת־
אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל׃ יג כִּי הִנֵּה יוֹצֵר
ב' — הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה־
ל' — שֵּׂחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל־
ב' — בָּמֳתֵי אָרֶץ יְהוָה אֱלֹהֵי־
צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃

ה א שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה בֵּית
י"ג ומסיין בתתיהון — יִשְׂרָאֵל׃ ב נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם
ל' — בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה עַל־אַדְמָתָהּ
יפה · ל' — אֵין מְקִימָהּ׃
י"ג — ג כִּי כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הָעִיר

רשי

הסוסים : ואעלה באוש מחניכם : ריח פגריכם מבאיש באפכם העליתי אותו : (יא) כאוד . טיסו"ן בלע"ז כלומר שחורים ומשוכים וקודרים : (יב) לכן . יען אשר לא שבתם עדי : כה אעשה לך . ככל הרעות האלה : עקב . כי זאת . שומע מפי נביאי אשר זאת אעשה לך : הכון לקראת לשוב מרשעתך : (יג) מה שיחו . כל מעשיו פורשין לפניו בשעת מיתתו : עושה שחר . לצדיקים כאור נוגה : עיפה . הופך נוגהן של רשעים לחשך אפלה כמו (ישעיה ח) והנה צרה וחשכה מעוף צוקה וכן (איוב י) ארץ עיפתה תעופה כבקר תהיה (שם יא) חשכך כבקר יהי מאיר : ודורך על במתי ארץ . משפיל גבוהים וגסי הרוח : (ב) בתולת ישראל . משגלו בימי הושע בן אלה (מלכים ב יז) לא יעמוד עוד מלך מעשרת השבטים : נטשה על אדמתה . כל דבר המושלך ומוטל ונופל על השדה קורהו נטישה : (ג) היוצאת אלף . המוציאה

כמהפכת ו' וסי' בירמי' סי' מ"ט : הכון ב' חד חסר וחד מ"ל וסי' הכן והכון לך . הכון לקראת אלהיך ישראל . בתרא מלא : תוסף י"ג וסי' וחילוק אתיהון

תולדות אהרן הכון . ברכות כג ט שבת י (ברכות ד מגלה עא) : יוצר הרים . חגיגה ה יב סנהדרין לט חולין פז נדה כג : לא תוסיף . ברכות ה :

רדק

מהם תבואה ולא חבבתם כי אני הוא המכה' עליכ' ברעב ותשובו אלי אלא לא פניתם אלי והלכת' למצרים ואני שלחתי בכם דבר וחרב האויב בדרך ואעפ"כ לא שבתם אלי : בחוריכם . כי הבחורים היו שולחים לשבית התבואה : עם שבי סוסיכם . האויבים שהיו יוצאים עליכם בדרך היו הורגים בבחורי' הרוכבים על הסוסים ההולכים למצרים או שביים מהם והיו שובים הסוסים : ואעלה באש מחניכם ובאפכם . המחנה שלכם שהיו הולכים למצרים היו הרוגים בדרך ופגריכם היו באש וסרחון לעוברים , ומה שאמר באפכם כלומר כי גם באפכם היה עולה הבאוש כי היו הולכים מחנה אחר מחנה למצרים והאחרונים היו מוצאים הראשונים הרוגים ועולה באשה באפם ואעפ"כ לא שבתם עדי : (יא) הפכתי בכם . מקצת ארצכם בעודכם בה היא שממה כסדום ועמורה ואתם בנשארתם מעט הרי אתם כאוד מוצל משרפה וכל זה אתם רואים ואינכם שבים עדי וי"ת רחיק מימרי וגו' : (יב) לכן כה אעשה לך ישראל . כל אלה הרעות אני עושה לך ישראל : עקב כי זאת אעשה לך . ובעבור שאני עושה לך זאת בעוניך : הכון לקראת אלהיך ישראל . הכון לצאת לקראתו בתשובה ובמעשים טובים ויוטיב לך , ויהפוך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומשגיח עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ואינך כאלהי העכו"ם : (יג) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח . אלהיך הוא יוצר הרים ובורא רוח ועושה ביצורים כרצונו , וזכר הרים שהם קיימים וחזקים ביסוד העפר , וזכר רוח שהוא דבר חזק בנבראים ואינו נראה , והנה הוא יוצר ההרים החזקים הנראים לעין ובורא הרוח שאינו נראה שמפיל אותם כמו שאמר הפך משרש הרים , וזה שאמר ודורך על במתי הארץ , וההרים הם במתי הארץ , והנה הוא דורך עליהם ומפילם על ידי הרוח הנכנס בבטן הארץ ובצאתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפי' יהיה מקום צאתו הרים גבוהים , וזהו הרעש לפיכך זכר הרים ורוח , וכן הוא מגיד לאדם מה שיחו מה ענינו ומעשיו ולא יחשב שאינו רואה אותם כמו שהיו אומרים הכופרים אין ה' רואה אותנו כי הנה הוא המגיד להם מעשיהם ע"י נביאיו , שיחו , בצר"י , אתם ידעתם את האיש ואת שיחו בשור"ק ובענין ענין האדם ומעשיו : עושה שחר עיפה . וכן הוא עושה השחר שהוא נוגה וכשירצה ישימנו חשך והוא קדרות השמש , עיפה , חשך כמו ארץ עיפתה , הנה הוא עושה ביצורים כרצונו וכן יעשה בכם אם תריעו ירע לכם ואם תטיבו ויטיב לכם כי הוא יודע מעשיכם , ושמו השם אלהי הצבאות שהוא שופט צבאות מעלה ומטה ועושה בהם כרצונו לכן הטוב לך ישראל שתכון לקראתו במעשים טובים והוא ייטיב לך אם הרע לך עד כה בגלל מעשים הרעים עשה מה שעשה וי"ת ארי הא מתגלי וגו' : (א) שמעו . כיון שאין אתם רוצים לשוב אלי שמעו הקינה שאני נושא : (ב) נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל . לא תוסיף קום לזמן ארוך , וזה אמר על עשרת השבטים שגלו בימי הושע בן אלה ע"י מלך אשור שלא שבו עדיין לארצם כי בשוב גלות בבל לא שבו הם אבל עוד עתידים לחזור כי כמה נביאים נבאו עליהם שישובו , והנה מצאנו כמו לא תוסיף זה שאינו ר"ל לעולם אע"פ שכתוב בו עוד והוא מה שאמר ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בא"י . ואחריו כתיב ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד את כל מחנהו וגו' , וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו ונאמר וחיל פרעה יצא ממצרים : בתולת ישראל . בתולה היתה עד שלא בעלוה אדונים זרים : נטשה על אדמתה . בעודה על אדמתה נטשה בארץ שהלכה והלכה ביד אויביה אין מקימה שאין מלכים ושרים מחזירים אותה לשוב אל ה' כי התשובה היתה לה תקומה : (ג) כי כה אמר ה' . היוצאת , שיוצאים ממנה אלף אנשים לצאת למלחמה כי לא ישארו

מצודת ציון

(יא) כאוד . הוא העץ שמנדנדים בו האש הנערך מסביב וכן זנבות האודים (ישעיה ז) : (יב) כה . ענינו כמו כן : עקב . בעבור כמו עקב תשמעון (דברים ז) : הכון . מל' הכנה : (יג) שחו . דבורו כמו או שיח לארץ (איוב יב) : שחר . אור השחר : עיפה . ענין חושך כמו ארץ עיפתה (שם י) : ודורך . מל' דריכה ורמיסה : במתי . ענין גבהות ורוממות כמו ועל במותי יעמידני (תהלים יח) : (א) נושא . ענין הרמת קול : (ב) בתולת . קראה בתולה לפי שלא נכבשה עדיין ולא באה ברשות אחר כבתולה שלא באה ברשות בעל וכן בתולת בת ציון (ישעיה כג) : נטשה . ענין עזיבה

מצודת דוד

מצרים . כשהלכו בחוריכם רוכבי סוסים לרדת מצרימה לשבור בר כי שם יש הרבה תבואה הנה בדרך מהלכה שלחתי בהם הדבר וקצתם נהרגו בחרב הלסטים ושבו הסוסים : ואעלה באש מחניכם . אנשי המחנה שירדו מצרימה שמתו בדבר ונהרגו בחרב היו מושלכים ע"פ השדה ועלה מהם סרחון רב והסרחון עלה באפכם כי כשהלכו שוב למצרים לשבור בר עברו דרך עליהם ועלה הסרחון באפם : (יא) הפכתי בכם . ר"ל גזרתי להפך אתכם כדרך שנהפכו סדום ועמורה ויאמר על גלות ארץ נפתלי בימי פקח כמ"ש (במ"ב) ועל גלות עבר הירדן בימי הושע בן אלה בתחילת מלכותו כמ"ש (בס"ע) : ותהיו . אתם בני שומרון לבד תשארו כאוד המוצל מן השרפה : ולא שבתם . ר"ל ידעתי שלא תקחו מוסר ולא תשובו אלי ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות כי הנבואה ברורה כאלו כבר נעשתה : (יב) לכן . הואיל ולא שבתם עד הנה לכן אעשה לך כה כמו שאמרתי שאהפוך בכם כמהפכת וגומר : עקב . בעבור אשר אעשה לך את זאת האמור למעלה וידעת א"כ מזה לכן הכון עצמך אתה ישראל לקראת אלהיך להצלם בו לעכב על ידי ואמר כמהתל ומלעיג וכאומר אף שידעת הדבר אין בידך להיות נשמר ממנה : (יג) כי הנה יוצר הרים . כי הנה ה' הוא היוצר את ההרים והוא הבורא את הרוח והכל שלו ובידו והוא מגיד לאדם מה יהיה דבורו כי יודע הוא תעלומות לב ובידו להפך אור השחר להיות חושך והוא דורך על במתי ארץ ר"ל משפיל הוא את הרמים כי שמו ה' אלהי צבאות כי הוא מושל בצבאות מעלה ומטה וכאומר אם כל אלה בו מי אם כן יוכל להיות נשמר מהרעה שהוא מיעד להביא : ה (א) נושא עליכם . מרים קול קינה עליכם אתם בית ישראל : (ב) נפלה . ר"ל הנה עתה עדת ישראל נפלה בשפל המצב ולא הוסיף עוד לקום להחזיר לקדמותה לממשלתה הראשונה עד אשר יגלו מארצם (אבל בגאולה העתידה ישובו גם המה כמו יהודה ובנימין ומלך אחד יהיה לכולם

רשי

המוציאה אלף איש : (ד) דרשוני וחיו • אלו לרגל לשלש רגליכם בירושלים • (ה) ואל תדרשו בית אל ובאר שבע לא תעבורו • לא נאמר כאן אל תבואו ואל תדרשו אלא אל תעבורו למדנו שלא היתה שם עכו"ם אלא כל זמן שהיה אחד מבני עשרת השבטים יוצא לדרום ולא עבר את באר שבע עודנו יכול לפנות לבית המקדש לירושלים ומשעבר את באר שבע הוא הלך לעגל בית אל או לעגל שבדן וכן הוא במקום אחר (לקמן ח) חי אלהיך דן וחי וגומר ותדע שגזר הכתוב גזירת פורענות על גלגל ובית אל ולא גזר על באר שבע : הגלגל גלה יגלה • לפי שמו קללתו וכן בית אל יש עיר שסמוכה לה ששמה בית און בספר (שופטים ז) : יהיה לאון . יהון ללמא והוא תרגום של הבל וזה דוגמת אם גלעד און אך שוא היו (הושע יב) : (ו) בית יוסף • כמו לבית יוסף : פן יצלח כאש . פן תעלה חמתו כאש לבית יוסף : (ז) ההופכים ללענה משפט ואינם זוכרין הפיכותי שאני הופך לבקר צלמות יש שכרוין עתה בחשך ואני מאיר להם : (ח) ויום לילה החשיך. ויש שעתו עומדת לו כאור היום ואני מחשיכו ללילה : הקורא למי הים • יונתן תרגם דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא רבותינו פירשו על דור אנוש שהציף עליהם את מי אוקיינוס : ה' שמו . לו היה לכם לעבוד והוא היה מגביר אתכם על שונאיכם: (ט) המבליג• המגביר כמו ואבליגה מעט (איוב י) מבליגיתי עלי יגון (ירמיה ח) : שוד

עמוס ה

היוצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל :
ד כי כה אמר יהוה לבית ישראל דרשוני וחיו : ה ואל־תדרשו בית־אל והגלגל לא תבאו ובאר שבע לא תעברו כי הגלגל גלה יגלה ובית־אל יהיה לאון : ו דרשו את־יהוה וחיו פן־יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין־מכבה לבית־אל :
ז ההפכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו : ח עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות ויום לילה החשיך הקורא למי־הים וישפכם על־פני הארץ יהוה שמו : ט המבליג שד על־עז ושד על־מבצר יבוא :

(ב' חד מ"ל וחד חסר) אלפא ישתארון בה מאה ודיפקון מנה מאה ישתארון בה עד עסרא לבית ישראל : ד ארי כדנן אמר יי לבית ישראל תבעו דחלתי ואתקימו : ה ולא תתבעון למיהך לבית אל ולגלגלא לא תיתון ולבאר שבע לא תעברון ארי די בגלגלא מגלא יגלון ודפלחין לטעותא בבית אל יהון ללמא : ו תבעו ית דחלתא דיי ואתקימו דלמא ידלק כאשתא רוגזיה בבית יוסף וישיציה ולא יהי חיים בחובין דהויתון פלחין לטעותא בבית אל : ז דהפכין לגידה דינא וזכותא לארעא רמשו : ח שבקו למדחל מן קדם דעבד כימה וכסילא והפך לנהור קבל ויממ ולילי מקביל דאמר לכנשא משרין סגיאין כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא יי שמיה : ט דמגבר חלשין על תקיפין ובזיזין על כרכי תקיפין

אבן עזרא

או תהיה זאת המלה כמלת שב שהיא במקומות עומדת ובמקומות יוצאה והוצרכתי לומר ככה בעבור מלת תשאיר והטעם כי איך תקום המלוכה ולא נשארו מאנשי החלק העשירית : (ד) כי . הטעם דרשוני וחיו ולא ימותו הדבים הנזכרים : (ה) ואל תדרשו בית אל • ששם העגל והוא מקום ממלכת ירבעם : יהיה לאון • וי"ו תחת יו"ד כמו ואתה הוה להם למלך הנה יד יי' הויה או הוא כמשמעו שסופו להקרא כן : (ו) דרשו • יצלח . יבקע כמו וצלחו את הירדן ובית יוסף פעול והוא ירבעם שהוא מאפרים כאשר אפרת עוד : (ז) ההופכים • המלכים הם השופטים : וצדקה לארץ הניחו • לעשותה ויפת אמר הניחוה לאנשי הארץ ואיך שכחו השם שהוא : (ח) עושה כימה • נאם אברהם המחבר דע כי שנים מקומות יש בגלגל והם הסדנים ועש שהוא העגלה הוא הנקרא הדוב הוא קרוב מהסדן הצפוני על כן יראה עש לעולם בקיץ ובחורף בכל הישוב הצפוני ויש סמוך לסדן הדרומי כוכב גדול אדום יקרא בלשון ישמעאל סהיל ויש כוכבים קטנים קרובים אליו ואלה יראו פעמים לכל מי שידור קרוב מהקו השוה והצפוניים לא יראו אחד מאלה על כן קראם הכתוב חדרי תימן ונקראו אלה חדרי תימן בעבור שהם בישוב אינן נראין ונקרא עש מגזרת עושו שהם שבעה שאינם מתפרדים והנה נשאר לפרש כסיל וכימה ודעת קדמונינו שכימה הוא זנב טלה וראש שור והם ששה כוכבים נראים אע"פ שהם קטנים וידוע בראיות גמורות שגלגל המזלות מתחבר עם הגלגל העליון בשנים מקומות ובשניהם יקראו נקודת ההשתנות ומשם נוטה גלגל המזלות לצד צפון עשרים ושלש מעלות וחצי מעלה וחצי שהיתה וככה לצד דרום והנה הם שלשה נקודות והשמש הולכת בדרך גלגל המזלות על כן יתהפך הבקר לצלמות ויום ללילה תחשיך בכל הישוב וטעם לקרוא הנקודה כימה כי שם היתה כימה בימים קדמונים כי בכל מאה שנה יתגלגל גלגל המזלות ממערב למזרח קרוב ממעלה וחצי והנה בימי בטלמיוס החכם ואין לו רק אלף שנים מצא לב האריה על שתים מעלות והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הוא לב האריה על תשע מעלות כנגד הצורה רק לא כנגד נקודה המתחברת והנה כסיל הוא לנוכח כימה ואיננו אחד רק רבים ולב העקרב מהם ולאלה הדברים צריך פי' וטעם הקורא למי הים הם העבים העולים ואחר כך ישפכם על הארץ והמפרש כי על טביעת פרעה איננו פשט ולא דרש כי פרעה לא טבע ביבשה • וטעם להזכיר אלה הדברים שהיה ראוי למלך שהוא שופט לדעת חכמת השם וגבורתו ואיך יהפוך היום ללילה ויעלה בכחו המים מהים שהן למטה וישפכם על הארץ ואיך לא יפחדו כי השם יהפך מלכות השופט ויבא לו בצווי השם וגזירתו עליו להשחית ממלכתו על כן אחריו : (ט) המבליג שוד על עז • ולא יועיל המבצר על כן

נמסר בסדר בא אל פרעה : יוצאת והיוצאת ה' מ"ל בקריאה וסי' והיוצאת מאה תשאיר עשרה • ואת האלה היוצאת • מה היוצאת הזאת • אין פרץ ואין יוצאת • הבאה והיוצאת חדש בחדש • והר היוצאת מבין רגליה ל' חסר א' : וחיו ז' בקריאה וסי' ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי זאת עשו וחיו : עד באי ולקחתי אתכם דמלכים . ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי דירמיה • דרשו את ה' וחיו פן יצלח • עבדו את מלך בבל והשיבו וחיו • דרשוני וחיו • עזבו פתאים וחיו (ע"פ המסרה נשמט א)

תולדות אהרן דרשוני וחיו . מכות כד : עושה כימה . ברכות נ ח : המבליג . שבת עז (סוטה כד) :

רדק

ישארו בה אלא אחד מעשרה כי כלם יכלו בחרב ברעב ובדבר והנשארים יגלו : היוצאת • אינו פועל יוצא כמו המוציאה אלא פעל עומד הוא כמשפטו וכן דרך הלשון לומר ענין אנשי העיר בלשון העיר' כמו ותבא העיר במצור ואשר לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה , תשאיר מאה כיון שנשארים בה כאלו העיר תשאירי אותם : (ד) כי כה . אע"פ שנגזרה עליכם גזרה עוד תהיו בארצכם אם תדרשוני : (ה) ואל תדרשו . כבר פירשנו למה זכר בית אל והגלגל , וזכר ג"כ באר שבע לפי שהיתה סוף תחום א"י כמו שאמר מדן ועד באר שבע , היו מורים אותם נביאי השקר לבנות שם מזבחות לעכו"ם , וכן אמר חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע : כי הגלגל גלה יגלה . דרך צחות , כמו עקרון תעקר : ובית אל יהיה לאון . כמו שהיו קוראים אותו לגנאי בית און כי לאון ולאין תהיה, כמו והבכם עמל ואון , ותרגם יונתן ודפלחין לטעותא דבית אל יהון ללמא , ולמא הוא ל' הבל , כי כן תרגם הבל : (ו) דרשו , פן יצלח כאש בית יוסף , יבקע, תרגום ויבקע עצי העולה וצלח כמו האש הבוקעת כל דבר שעובר בו ומכלה אותו ובית יוסף הוא מלכות אפרים : (ז) ההפכים ללענה משפט . כי המלכים והשופטים מטים הדין ונושאים פני הגדולים במשפט , והנה משפטם לעשוקים כמו הלענה שהוא דבר מר , והנה הוא הפך , כי המשפט כאשר הוא על כנו הוא דבר ערב וטוב וכשהוא מעוות הוא מר : וצדקה לארץ הניחו • שלא יעשו צדקה אלא יניחוה מוטלת לארץ לא יחושו עליה ולא זכרו עושה כימה וכסיל שהוא עושה בהם משפט וצדקה בארץ ולמד לבני אדם שיעשו גם הם כן , כמו שאמר אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' : (ח) עושה כימה וכסיל . זכר אלו הכוכבים כי בהם קיום התבואות בזמניהם וזה הפך זה ובהיפכם קיום העולם , ולא
זכר

מצודת דוד

לכולם ויחזרו אם כן גם הם לממשלתם הראשונה) : נטשה על אדמתה • עודנה בארצה היא עזובה ואין מי מקימה כי אין הכח ביד מלכיה ושריה להקימה מעפרה : (ג) העיר היוצאת אלף • שהיו יוצאים ממנה אלף אנשים לצבא לא ישארו בה כי אם מאה : לבית ישראל • מוסב על העיר לומר העיר של בית ישראל היוצאת אלף וגו' :
ד) דרשוני . דרשו אותי ותשארו בחיים : (ה) בית אל • ר"ל את העגל אשר בבית אל : והגלגל • אל הגלגל לא תבאו אל העכו"ם העומדת שם : ובאר שבע • לבאר שבע לא תעבורו כי גם שם בנו מזבחות לעכו"ם כמ"ש וחי דרך באר שבע (לקמן ח) : כי הגלגל • כי בסבת עבודת הגלגל גלה יגלה ישראל מעל אדמתו והוא לשון הנופל על לשון : וביה אל • בסבת עבודת בית אל יהיה ישראל לעמל ויגיעה וגם זה הוא לשון נופל על הלשון כי בית אל כינה הכתוב לגנאי בשם בית און כמ"ש ואל תעלו בית און (הושע ד) : (ו) פן יצלח • ר"ל פן חמת ה' יצלח ויתגבר על בית יוסף כאש המצליח ומתגבר והולך ושורף : בית יוסף • היא מלכות אפרים שהם מבני יוסף : ואכלה • ותשרוף אנשי שומרון העובדים לעגל שבבית אל ולא ימצא מי מכבה השרפה ר"ל לא ימצאו מושיע ומציל : (ז) ההופכים • אשר הם מהפכים משפט התורה המתוק כדבש לקחת תמורתו את העגל המרה כלענה : לארץ הניחו . משפילים הצדקה עדי ארץ : (ח) עושה כימה וכסיל . מוסב למקרא שלפני פניו שאמר דרשו את ה' והוא

מצודת ציון

עזובה כמו נטשתה עמך (שם ב) : (ה) גלה יגלה • מל' גלות : לאון • ענין עמל ויגיעה וכן אם גלעד און (הושע יב) : (ו) יצלח • ענין התגברות : ואכלה • ותשרף : (ז) ללענה • שם עשב מר : (ח) כימה וכסיל . שמות מזלות : צלמות • צלו של מות והוא חשכת הקבר : (ט) המבליג . ענין חוזק

י שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ וְדֹבֵר תָּמִים
יְתָעֵבוּ׃ יא לָכֵן יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם עַל־
דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי
גָזִית בְּנִיתֶם וְלֹא־תֵשְׁבוּ בָם כַּרְמֵי־
חֶמֶד נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃
יב כִּי יָדַעְתִּי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם וַעֲצֻמִים
חַטֹּאתֵיכֶם צֹרְרֵי צַדִּיק לֹקְחֵי כֹפֶר
וְאֶבְיוֹנִים בַּשַּׁעַר הִטּוּ׃ יג לָכֵן
הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא יִדֹּם כִּי עֵת
רָעָה הִיא׃ יד דִּרְשׁוּ־טוֹב וְאַל־רָע
לְמַעַן תִּחְיוּ וִיהִי־כֵן יְהוָה אֱלֹהֵי־
צְבָאוֹת אִתְּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם׃
טו שִׂנְאוּ־רָע וְאֶהֱבוּ טוֹב וְהַצִּיגוּ
בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט אוּלַי יֶחֱנַן יְהוָה
אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁאֵרִית יוֹסֵף׃ טז לָכֵן
כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי

ס' חסר · כ'בטעם בסיפ' · י"ד פסוקים בסיפ' ולא ולא · ג' חסר וכל אוריתא דכות' כמ"א · ב' וחסר למען יזמרך כבוד · ל"ב · ל' · ל' · ל' · י"ג · ב'בטעם בסיפ' · קכ"ד

משליט : י סנן לדמוכח להון בשערי בתי דינא פתגמי אוריתא ולדמליל כיונתא מעקמין : יא בכן חלף במבזזכון מסכניא ומנסבון חשיכיא בתי גזית בניתון ולא תיתבון בהון כרמי חמדתא נצבתון ולא תשתון ית חמרהון : יב ארי גלי קדמי דסגיאין מרדיכון ותקיפן חובתיכון מעיקין ליה לזכאה בדיל לקבלא ממון דשקר ודין חשיכיא בבית כנשתיהון מסטן : יג בכן מלפיא בעדנא ההיא מן קדם רשיעיא שתיקו ארי עדן ביש הוא : יד תבעו לאוטבא ולא לאבאשא בדיל דתתקימון ויהי כען מימרא דיי אלהים צבאות בסעדכון כמא דאמרתון : טו סנו לאבאשא ורחמו לאיטבא ואתקינו בבית כנישתכון דינא מאים יתרחם מן קדם יי אלהא צבאות על שארא דיוסף : טז בכן כדנן אמר יי אלהי צבאות יי בכל

רש"י

שוד · אדם שדוד וחלש דמגבר חלשין על תקיפין ובזיזין על כרכי תקיפין מסלים : (י) שנאו בשער מוכיח . אתם לא יראתם מפניו ומפני נביאיו ובזאתם את המוכיחים אתכם בשערי בתי דינא : (יא) בושסכם . כמו בוססכם על דל שאתם רומסין ורופסים על ראשו כמו בוססו את חלקתי (שם יב) : ומשאת בר תקחו · זקיפת מלוה שהפקעתם עליהם השערים למכור להם תבואה בריבית כדי ליטול נחלתם מהם לעשות בתי' וכרמים אבל בניתם ונטעתם על אותן הנחלות לא יתקיימו בידכם ומשאה ל' משא שמכבידים עליהם : כרמי חמד · כרמי חמדה : (יב) צוררי צדיק · מעיקין ליה לזכאה : בשער הטו · בשערי בתי דיניכם הטו משפט אביונים : (יג) המשכיל · מי שהוא חכם ידום בבא הרעה ולא יהרהר אחר מה"ד שהרי כל אלה עשו : כי עת רעה היא · עת המזומנת לקבל רעתם : (יד) ויהי כן וגו' · אם זאת תעשו אז יהי המקום עמכם כאשר אמרתם בלבבכם שתתקיים לכם גדולתכם : (טו) שארית יוסף · כל ישראל נקראין על שמו לפי שכלכל אותם

אבן עזרא

כן ושוד על מבצר יבוא : (י) ואם נביא יוכיח השופט ישנאוהו הוא ושריו על כן כתוב שנאו בשער מוכיח : (יא) לכן · בושסכם · אין ריע לו כי הבי"ת שורש כי לא יתכן היותו משרת עם שם הפועל כי אם אפס משקלו וטעמו לעשות חמס לדל : ומשאת בר · שעמל בה תקחו ממנו בחזקה וזה תגמולכם בתי גזית בניתם : (יב) כי ידעתי · אם תעשו זה בסתר אני ידעתיו : צוררי צדיק · במשפט · בשער בפרהסיא : (יג) לכן · יש מהמשכילים שידום ולא יוכיח בעבור פחד המלך : (יד) דרשו · טוב שם דבר או תואר הטובה דרך הטוב או החק או הדבר : כאשר אמרתם · בלבבכם : (טו) שנאו רע · תואר והוא אדם רע וככה אהבו טוב שהוא המוכיח ודובר תמים : שארית יוסף · כי המלך מבני יוסף : (טז) לכן · אם לא תשמעו תבוא

לכן ב' בטעם בסיפרא וסי' לכן יען בושסכם על דל · ודבתריה לכן כה אמר ה' אלהי צבאות ארוני בכל רחבות מספר : ועצמים ג' חסר בקריאה וסי' כי ידעתי רבים פשעיכם · ושפט בין הגוים · ועצמים כל הרוגיה . וכל אוריתא דכוו' חסר במ"א ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי : ה' אלהי צבאות י"ג וסי' וילך דוד הלוך וגדל דשמואל · נמצאו דבריך ואכלם · ויאמר קנא קנאתי לה' דמלכים · וחברו · כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · יען דברכם את הדבר הזה · דרשו טוב ואל רע דעמוס · ודבתריה שנאו רע ואהבו טוב והציגו · ודבתריה בכל רחבת מספר · והגלתי אתכם מהלאה לדמשק . נשבע אדני ה' בנפשו · מי כמוך חסין יה · (עיין במסרה רבתא בערך א) וג' ה' אלהי צבאות אלהי ישראל וסי' חנני מביא אל יהודה : **אם יצא תצא**

תולדות אהרן שנאו רע · חגיגה ד (חגיגה טו) :

רד"ק

זכר שמש וירח אע"פ שבהם קיום העולם לפי שהם מצויים כל השנה , ואלה שני הכוכבים מצויים בזמנים ידועים בשנה , והם צורך העולם ומשפטו וכן אמר התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח , ואמרו ז"ל כי כימה יש בה צנה גדולה ומקשרת לפירות , וכסיל יש בה חמימות גדול ומבשלת לפירות , ואמרו כי כימה הוא זנב טלה , והנה הם שופכים כמשפט לרע ולא זכרו מי שהופך הדברים במשפט לטוב העולם ולקיומו , וכן היום והלילה בתקופות עושה אותם הפכים לטוב : יהפך לבקר צלמות · בימי הקיץ הופך החושך לאור שהימים ארוכים והלילות קצרים ובימי החורף בהפך כי החשיך היום ושמו לילה שהלילות ארוכים והימים קצרים וכל זה ההפך הוא קיום העולם ותקוני , וכן קורא למי הים שהם מלוחים ומעלה אותם בעבים ושופכים על פני הארץ להשקותם והם מתוקים , הנה הוא הופך הדברים לטוב העולם ולא זכרתם אותו ואתם הופכים משפטיו הטובים לרעה : ה' שמו. הוא מה שאמר למעלה ה' אלהי הצבאות שמו כמו שפירשנו: (ט) המבליג שד על עז , ואם תאמר שתבטחו על מבצריכם הלא ית' הוא המחזיק האויב השודד על עם עז , וכן יבא השודד על מבצר חזק ברצונו וילכדנו , וכן יבא עליכם מי שילכד מבצריכם : שד . תאר בשקל נחם תם : המבליג . פעל יוצא , מן והבליגה מעט והוא פועל עומד : (י) שנאו · מי שמוכיחם בשער כלומר ברבים ישנאו אותו , והמוכיחים הם נביאי האמת והחסידים שבהם ומוכיחים אותם ברבים לפי שהם רבים והם יושבי שער תמורת השופטים הישרים : ודבר תמים · זכר תמים ויתכן כי הוא תאר או הוא שם כמו אם באמת ובתמים וי"ת ולדמליל כיוונתא מעקמין : (יא) לכן יען בושסכם על דל · אין למלה הזאת חבר ועניינה לפי מקומה עמסכם והטרחתכם ואמר זה כנגד השרים והשופטים , וי"ת הבי"ת שמוש , ולא יתכן זה לפי דרך הדקדוק , ופירש שהכם ענין בזה כמו בוסים את הגרנות , בוסי נחלתי , ותרגום יונתן במבוזכון ית מסכינא , ואדוני אבי ז"ל פי' כי השי"ן במקום סמ"ך , כמו ובולס שקמים שהוא כמו בולש מתרגום ויתפש וכלש , והמלה מקור מבנין פועל מרובע , בוססכם , כפלס עגלכם , וענין המלה ענין רמיסה כמו ועל הרי אבוססנו : ומשאת בר תקחו ממנו . מה שיגע ונשא על כתפו מתבואה לביתו לחיות בה אתם תקחו אותה ממנו לפי שהוא עני ואין לו כח להציל מידכם , ומה שיהיה עושקכם על זה שתבזוזו בית העני : בתי גזית בניתם . ולא תשבו בם , בתיכם שבניתם אותם גזית מעושק וחמס לא תשבו בם לזמן ארוך כי בקרוב יבא האויב ויגלה אתכם משם ויחריבם , וכן לא תשתו יין הכרמים שנטעתם בעשק כי תגלו בקרוב מארצכם : כרמי חמד · שהם נחמדים וטובים כמ"ש בתי גזית שהוא בנין נאה וטוב , או יהיה פירוש כרמי חמד שחמדתם אותם וגזלתם אותם מן העניים , על דרך שאמר וחמדו שדות וגזלו : (יב) כי ידעתי · לא תחשבו כי אינני רואה ויודע מעשיכם הרעים כי הכל אני יודע והשוחד שתקחו בסתר לעוות הצדיק בדינו ולהרע לו בעבור השוחד שלקחתם בסתר והוא הכופר שתקחו להציל הרשע מיד בעל דינו שהוא צדיק במשפטו : והאביונים בשער הטו . כפל הענין במ"ש כי האביונים הם צדיקים בדינם ברוב כי הם עשוקים ואינם עושקים כי אין להם כח לעשוק , ומה שאמר בשער כי שמה ישבו למשפט כמו השערה אל הזקנים : (יג) לכן המשכיל בעת ההיא ידום , לפי שהם שונאים המוכיח אותם אמר מי שהוא משכיל מן הטובים יהיה דומם ולא יוכיחם שלא ישמע חרפתם שהם מביזים : כי עת רעה היא · שוד הרעים תקפה : (יד) דרשו טוב · עוד שב הנביא להוכיחם אולי ישמעו : ויהי כן . אם תדרשו הטוב ותרחיקו הרע יהיה ה' אתכם כאשר אמרתם , כלומר בכל ענין שחשבתם ההצלחה והטובה שתהיה לכם כן תהיה : כי ה' אלהי צבאות אתכם . וכפל הענין עוד ואמר : (טו) שנאו רע . והציגו בשער משפט , ר"ל העמידו המשפט בשער שהוא מקום מושב השופטים והזקנים : אולי יחנן ה' . אף על פי שחטאתם אליו הרבה אולי יחנן ה' על השארית הנשארת אם תשובו אליו כי חנון ורחום הוא : שארית יוסף . הוא מלכות אפרים ואמר שארית כי רובם גלו קודם מלכות ירבעם בן יואש וכלו בחרב וברעב ובדבר , כמ"ש כי ראה ה' את עוני ישראל מורה מאד ואפס עצור ועזוב וגו' : (טז) לכן · אם לא תשובו אלי רעות יבואו עליכם
עד

מצודת ציון

הוזק כמו והבליגה מעט (איוב י) : שוד · ענין חרבן ואבדון כמו משוד כי יבוא (שם ה) : (י) יתעבו · מל' תעוב ושקוץ : (יא) בושסכם . כמו בוססכם והוא ענין רמיסה כמו בוססו את חלקתי (ירמיה יב) : ומשאת מל' משא : בר · תבואה כמו לשבור בר (בראשית מב) : גזית · אבנים מסותתים ביושר כמו ולא תבנה אתהן גזית (שמות כ) : (יב) ועצומים · חזקים : צוררי · מל' צר ואויב : כופר · פדיון : (יג) ידום . ענין שתיקה כמו וידום אהרן (ויקרא י) : (טו) והציגו . ענין העמדה כמו תציג ותו לבד (שופ' ז) : אולי · ענינו שמא : יוחנן · מל' תחנה ותפלה : (טז) חוצות · שווקים :
הו

מצודת דוד

והוא זה העושה כימה וכסיל עם כי המה מתחלפים בפעולותיהם כימה מקרר וכסיל מחמם : והופך וגומר · את הצלמות מהפך להיות בוקר ואת היום מחשיך להיות לילה : הקורא למי הים . להעלותם בעבים ואחר זמן שופכים ע"פ הארץ : ה' שמו . המורה שהוא אדון הכל : (ט) המבליג . הלא הוא מחזק שוד וחרבן על עם עז : ושוד · ר"ל וכן יבוא חרבן על המבצר שאתם בוטחים בו וכאומר הואיל וכן דרשו את ה' וחיו : (י) שנאו · והם עכ"ז שנאו בשער את הנביא המוכיח ר"ל אף בשער העיר במקום הכבוש המה מראים שנאה על המוכיח : ודובר תמים · ומי שמדבר דברים תמימים ויפרים אותו מתעבים : (יא) יען בושסכם . בעבור דרמיסת רגליכם הוא על הדל ותגזלו ממנו המשא של תבואה שעל שכמו לזה בתי הגזית שבניתם והרי הם שלכם ואף על פי כן לא תשבו בם כי האויב יקחום וכן כרמים חמודים שנטעתם ושלכם המה ועל כל זה לא תשתו אתם את יינם כי אם האויב : (יב) רבים פשעיכם · אשר פשעיכם רבים ומשאתיכם המה חזקים אתם צוררים את הצדיק ולוקחים כופר לפטור מעונש מיתה את המחויב ובשער מקום המשפט מטים דין האביונים : (יג) לכן . בעבור המשפטים האלה הנה המשכיל ידום בעת ההיא בעת בוא הפורעניות ולא יהרהר אחר מדת הדין כי בא העת שיקבלו הרעה כי נתמלאה הסאה : (יד) דרשו טוב · לכן דרשו לעשות טוב ואל תדרשו לעשות רע למען תשיגו את החיים : ויהי כן וגו' · ר"ל כן יהיה ה' עמכם תקוע בלבבכם כאשר אמרתם ונדרתם בעת שקבלתם אותו לאלוה : (טו) שנאו רע . דבר הרע בעיני ה' שנאו ואהבו את הטוב בעיניו ואת המשפט
העמידו

רשי

אותם : (טז) הו הו . ל' צעקה : וקראו איכר אל אבל . יפגעו שיירות האיכרים החורשים בשדות בקול מספד האבלים הצועקים בחוצות : ומספד אל יודעי נהי . ועביד מספדא יערע בדעביד אילייא ואינו אלא ל' כפול כמו מספדי ודיני (תהלים פ') : (יח) הוי המתאוים וגו'. האומרים ימהר יחישה מעשהו (ישעיה ה) : למה זה לכם וגומר. משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפין לאורה כדאיתא בחלק : (כא) בעצרותיכם. קורבן כינישתכון כשאתם קורא' עצר' : (כב) ושלם מריאיכם . ושלמי פטימיכון בהמות מפוטמות : (כג) הסר מעלי המון שריך . שהלוים משוררים על הדוכן אחרי שאתם חמסנים ומעוותי משפט : (כד) ויגל כמים משפט . וזאת תעשו וארצה לכם המשפט אשר כבשתם והסתרתם יגולה ויפסף ביניכם כמים נובעים : וצדקה . תגלה כנחל איתן : (כה) הזבחים ומנחה . וכי לזבחים ומנחות רצוני והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחים אני אמרתי אדם כי יקריב (ויקרא א') כשירצה להקריב ואומר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו (מדבר ט) מגיד שלא עשו ישראל במדבר אלא אותו פסח לבדו : (כ) ונשאתם את סכות מלככם · חוזר לענין הפורעניות שלמעלה

חסך

טז בְּכָל־רְחֹבוֹת מִסְפֵּד וּבְכָל־חוּצוֹת יֹאמְרוּ הוֹ־הוֹ וְקָרְאוּ אִכָּר אֶל־אֵבֶל וּמִסְפֵּד אֶל־יוֹדְעֵי נֶהִי׃
יז וּבְכָל־כְּרָמִים מִסְפֵּד כִּי־אֶעֱבֹר בְּקִרְבְּךָ אָמַר יְהוָה׃
יח הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת־יוֹם יְהוָה לָמָּה־זֶּה לָכֶם יוֹם יְהוָה הוּא־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר׃
יט כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ הַנָּחָשׁ׃
כ הֲלֹא־חֹשֶׁךְ יוֹם יְהוָה וְלֹא־אוֹר וְאָפֵל וְלֹא־נֹגַהּ לוֹ׃
כא שָׂנֵאתִי מָאַסְתִּי חַגֵּיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּעַצְּרֹתֵיכֶם׃
כב כִּי אִם־תַּעֲלוּ־לִי עֹלוֹת וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה וְשֶׁלֶם מְרִיאֵיכֶם לֹא אַבִּיט׃
כג הָסֵר מֵעָלַי הֲמוֹן שִׁרֶיךָ וְזִמְרַת נְבָלֶיךָ לֹא אֶשְׁמָע׃
כד וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט וּצְדָקָה כְּנַחַל אֵיתָן׃
כה הַזְּבָחִים וּמִנְחָה הִגַּשְׁתֶּם־לִי בַמִּדְבָּר אַרְבָּעִים

(תרגום) רְחוֹבַיָא מִסְפְּדָא וּבְכָל שׁוּקַיָא יֵימְרוּן וַי וַי וְיַעְרְעוּן אִכָּר לְאֵבֶל וְעָבִיד מִסְפְּדָא לְדְיָדְעֵי אִילְיָא׃ יז וּבְכָל כַּרְמַיָא מִסְפְּדָא אֲרֵי אִתְגְלֵי לְמֶעְבַּד פּוּרְעָנוּת דִין בְּגַוִיךְ אֲמַר יְיָ׃ יח וַי לְמִתְחַמְדִין לְיוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ לְמָא דְנַן לְכוֹן יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ הוּא חֲשׁוֹךְ וְלָא נְהוֹר׃ יט כְּמָא דִי יְעָרוֹק גַבְרָא מִן קֳדָם אַרְיָא וְיַעְרְעִינֵיהּ דוּבָא וְיֵיעוֹל לְבֵיתָא וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל כַּתְלָא וְיִכְתְּנֵיהּ חִוְיָא׃ כ הֲלָא חֲשׁוֹךְ יוֹמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ וְלָא נְהוֹר וְקָבֵל וְלָא זִיהוֹר לֵיהּ׃ כא סְנֵיתִי רְחֵיקִית חַגֵיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּיל בְּרַעֲוָא קוּרְבַּן כְּנִשְׁתְּכוֹן׃ כב אֲרֵי אִם תַּסְקוּן קֳדָמַי עֲלָוָן וְקוּרְבָּנֵיכוֹן לָא לְרַעֲוָא וְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן לָא יִתְקַבְּלוּן קֳדָמַי׃ כג אַעְדִי מִן קֳדָמַי אִתְרְגוּשַׁת זִמְרָךְ וְנִיגוּן כִּנָרָךְ לָא אֶשְׁמָע׃ כד וְיִתְגְלֵי כְּמַיָא דִינָא וְזָכְוָתָא כְּנַחַל מַגְבַּר׃ כה הֲנִכְסַת קוּדְשִׁין וְקוּרְבָּנִין קָרֵבְתּוּן קֳדָמַי בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין

אבן עזרא

תבוא עליכם הרעה בכל רחובות מספד יהיה : הו הו · חסר יו"ד כמו הוי : וקראו אכר אל אבל · כי לא יקצרו מה שזרעו כאשר לא ישתו יין כרמיהם על כן : (יז) ובכל כרמים מספד . טעם כי אעבר דרך משל על חרונו ואפו והם הגזירות שיעברו עליהם : (יח) הוי . על דרך האומרים ימהר יחישה : יום יי' . להנקם מהם : (יט) כאשר . הטעם אם ימלט מרעה אחת לא ימלט מרעה אחרת כאשר ינוס כי הוא על זה תבוא והנמלט מהארי יפגענו הדוב ואם עוד ימלט ובא הבית ובטח כי נמלט ישכנו נחש : (כ) הלא . הטעם איך תתאוו לבוא היום והנה חשך והאור הוא תאוה לעינים לא האפילה : (כא) שנאתי · אם תאמרו כל הימים שאנחנו מקריבים עולות לא נראה רע על כן אמר שנאתי : חגיכם · כבשיכם אסרו חג בעבותי' חגי' ינקופו : ולא אריח . ריח ביום עצרת שלכם כי אם תעלו עולות שאין אתם חייבים ומנחות לרצות אותי לא אריח: (כב) ושלם. יחיד כי משלמים השם ל' רבים יאמר שלם ל' יחיד . ומריאכם כדברי רבינו האיי ז"ל מלשון משנה דחלבו אסור ואינו מין בפני עצמו כדברי הגאון רבי סעדיה ז"ל שאמר שחלבו מותר ופי' בו בלשון ישמעאל גאמו"ס ואיננו במקומות אלה והוא גדול מהשור ודומה לו : (כג) הסר . שירות הלוים ומלת המון בעבורם כאילו אמר הסר אסיפת הלוים המשוררים או היא מגזרת המית ים המית השירים : (כד) ויגל . מגזרת גלות עליו' והוא מפעלי הכפל כמו ימס ככה דעת כל מדקדקי ספרד והטעם עשו משפט ולא זבח וזיר כי אין לי חפץ בהם רק במשפט : (כה) הזבחים . יראה בדרך הפשט כי ה"א הזבחים

אל שדי · למה אתם עושים רעה. ופלוגתא עיין במסרה רבתא בערך

תולדות אהרן כמתאוים . סנהד' לח : הזבחים . חגיגה ו' :

רדק

עד שיהיה מספד בכל רחובות : הו הו. הוא קול המספד כמו הוי הוי : וקראו אכר אל אבל · אכר הוא עובד השדות ויקראו לו לבא אל האבל כי עבודתו וטרחו לשוא כי לקו הזרעים והצמחים וזרעו ולא יקצרו : ומספד אל יודעי נהי · כמו הפוך ויודעי נהי אל מספד וכן הידעת כי אז תולד כמו הידעת אז כי תולד מקום שם קבר כמו מקום קבר שם והדומים להם וי"ת בהסרון ועביד מספדא לידעי אילייא : (יז) ובכל כרמים מספד . שלא יהיו בהם ענבים כי אעבור בקרבך להרע לך כמו ועברתי בארץ מצרים : (יח) הוי המתאוים , כמו שאמר בישעיה האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה וגו' : (יט) כאשר ינוס איש · כלומר תצאו מצרה אל צרה : (כ) הלא חושך · ולא אור · אפילו קצת אור אין בו כי כלה חשך והחושך הוא משל לצרה : (כא) שנאתי . אמר כנגד מלכות בית יהודה כי בימי עזיהו מלך יהודה נתנבא כמ"ש וכן יאמר בסמוך הוי השאננים בציון , והם היו מקריבים בבית המקדש אעפ"כ האל ית' מאס אותן הקרבנות כיון שמעשיהם רעים : חגיכם · קרבנות חגיכם וכן בעצרותיכם בקרבנות עצרותיכם והענין כפול במ"ש כי החג הוא עצרת כמו שאמר עצרת תהיה לכם עצרות , כמו מן עטרת עטרות , ובסמוך עטרות וכן עצרות , ודגש הצדי בעצרותיכם לתפארת הקריאה כדגש קו"ף מקדש , וצד"י עצביכם תגגושו , והדומים להם : (כב) כי אם תעלו , כמו שאמר בנבואת ישעיה למה לי רוב זבחיכם וכל הענין : ושלם מריאכם , אחד מן שלמי מריאכם , כמו שאמר שם וחלב מריאים והם המפוטמים: (כג) הסר מעלי המון שיריך · רבוי שיריך שהלוים היו משוררים על הקרבן בפה ובכלי ואיני רוצה לא בקרבנות ולא בשירים כי אינם לרצון כי מעשיכם רעים ומה יועילו הקרבנות אם תעבדוני מצד א' ותמרדו בי מצד אחר : (כד) ויגל כמים משפט . מענין גלות מים , פי' הגימ"ל פתוחה ויורה שהוא משרש גלל , כלו' ילך המשפט כמים : וצדקה כנחל איתן . כנחל חזק שהוא נגר במרוצה בזה ארצה אני שילכו המשפט והצדקה לא שתעצרו ותעכבו אותה ותניחום לארץ ותקריבו לפני זבחים איני רוצה בזה:(כה) הזבחים·הה"א ה"א השאלה, אמר אם זבחים ומנחה הגשתם לי במדבר מ' שנה בית ישראל כמו שאמר בנבואת ירמיהו

כי

מצודת דוד

העמידו בשער המשפט להיות מתקיים ולנ״״ על עמדו : אולי יחנן · אם כן תעשו אולי יחנן ה' את השארית אשר ישארו מ״ו , וקרא את כל ישראל ע"ש יוסף לפי שכלכלם במצרים : (טז) לכן · ר"ל הואיל ולא כן עשיתם לכן כה אמר וגו' : מספד · יהיה מספד : וקראו איכר · יקראו אל האיכר להתאבל על מלאכתו שהיתה בהגם : ומספד · ובמספד יקראו אל יודעי נהי שהם יעוררו המספד : (יז) מספד · יהיה מספד על חסרון היין : כי אעבור בקרבך · להכות בך : (יח) הוי המתאוים · על בני יהודה יאמר והוא מ"ש האומרים ימהר יחישה מעשהו וגומר (ישעיה ה) שהיו בני יהודה מלעיגים בדברי הנבואה ואמרו ימהר להביא יעודי הפורעניות למען נראה אם יוכל עשוהו וכאלו יתאוו לה ואמר הוי על אלה המתאוים יום הפורעניות הבא מה' : למה זה וגומר . ר"ל למה אתם מתאוים : יום ה' . הלא הוא יום חושך ולא יום אור : (יט) כאשר · היום ההוא יהיה כאשר ינוס איש מפני הארי הרודף אחריו ובדרך נוסו פגע בו הדוב וכאשר יבוא אל הבית להטמין עצמו וסמך ידו אל הקיר לחפש אחר מקום נסתר ישכנו הנחש היושב בחור הקיר ר"ל כשתנצלו מצרה תבוא אחרת השניה : (כ) הלא חושך : ר"ל אם כן היום ההוא יהיה חושך ועל מה תתאוו לו : (כא) שנאתי · ר"ל אל תבטחו בהבאת הקרבנות כי באמת שנאתיו מאסתי קרבנות חגיכם ולא אריח בהקטרת העולות שאתם מביאים בעת נעצרים ומעוכבים לפני בבה"מ ר"ל אינם מקובלים לפני : (כב) ומנחותיכם · ואף המנחות שאתם מעלים לא ארצה בהם : ושלם מריאיכם · השלמים מה שאתם מביאים מריאים לא אביט אליהם ואינם לרצון : (כג) המון שיריך . המיית השיר מה שהלוים משוררים לפני : וזמרת נבליך · מה שהם מזמרים לפני בכלי נבל לא אשמע כי אינם ערבים עלי : (כד) ויגל כמים משפט : ר"ל זאת עשו המשפט אשר כבשתם בעמקי המסתור יגולה כמים הנובעים היוצאים מבטן הארץ ממקום מסתור והצדקה שפסקתם ממנה התמידי בה כנחל חזק השוטף והולך ואינו פוסק : (כה) הזבחים . ר"ל וכי הכל תלוי בזבחים וכי הגשתם לפני במדבר זבחים ומנחות בכל ימי משך מ'

מצודת ציון

הו הו · כמו הוי הוי והוא ענין צעקת יללה : אכר . כן יקרא העושה מלאכת השדה וכן הוכישו אכרים (יואל א) : נהי · ענין קינה ויללה : (יח) המתאוים · מל' תאוה : (יט) הקיר · הכותל : ונשכו · מל' נשיכת השנים : (כ) נוגה · הארה וזריחה : (כא) חגיכם . קרבנות חגיכם : אריח · מל' ריח : בעצרותיכם · ענין עכבה במקום כמו נעצר לפני ה' (ש"א כא) : (כב) ארצה . מל' רצון : ושלם · מל' שלמים : מריאכם . בהמות פטומות וכן ויזבח שור ומריא (ש"ב ו) : (כג) המון . מל' המייה : שריך · מל' שיר : וזמרת · מל' זמר : נבליך . הוא כלי נגון : (כד) ויגל · מל' גלוי : איתן. חזק

אבן עזרא

הזבחים ה"א התימה והנה המעם שלא הגישו וקדמונינו ז"ל אמרו כי הלויים הקריבו ואם היא קבלה קבלנו כי על דרך הפשט לא הקריבו והמפרש כי כבש אחד בבקר ואחד בערב לא יגיע לאחד מהם שזה פרושה אין לו טעם כי השם לא צוה להקריב יותר והנה עולת תמיד עשו ישראל בהר סיני חמשים יום והיו ישראל בישוב כי באחד בניסן בשנה השנית הוקם המשכן ובחדש השני בעשרים לחדש נסעו מסיני הרי נ' יום וכל זמן שהיו בסיני היו בישוב ויין היה להם בעמדם במדבר סיני כמו שנה והיה להם יין נסך ואחר כך נסעו והוליכו יין עמהם עד שתעבר יום הכיפורים כי כן כתוב בפרשת אחרי מות ויעש כאשר צוה יי' את משה ובאו לארץ ערבה ושוחה ואין מרעה לצאנם ואין להם יין רק בשנת הארבעים שללו המדיינים והאמוריים וככה בבאם אל קדש ביישוב בשנת המ' שללו המדיינים וקנו בהמות והנה על דרך סברא לא הקריבו ואין טענה מחשבון ארבעים יום כי יום אחד בשנה חשוב שנה והנה הטעם כאשר הולכתי אתכם במדבר שנים רבות לא הגשתם לי עולות רק צויתי אתכם לעשות משפט וכן כי חסד חפצתי ולא זבח וכן בירמיה הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח והנה טעם ויגל כמים שלא יפסק כדרך ויהי כנהר שלומך: (כו) ונשאתם. סכות. מגזרת הסכת ושמע ושרשו סכת והטעם סבלות רצון וכן בלשון ישמעאל אומר אדם לחבירו סכתל"י והוא שיאמר לו סבול דברי וקבל ברצון ומלת כיון ידועה בלשון ישמעאל גם פרס כי הוא כיוא"ן והוא שבתי כי עשו לו צלם: אשר עשיתם · שב אל צלמיכם וכוכב סמוך כוכב של אלהיכם עשיתם דמותו לעובדו: (כז) והגליתי · זה יום החשך הבא עליהם: דמשק · מזרח ארץ ישראל: (א) הוי · זה לאות על גלות נבוכדנצר: נקובי ראשית הגוים. הם ישראל ונקראו גוים בעבור היותם רבים: ובאו להם בית ישראל · כי הם ברשותם: (ב) עברו כלנה · שם עיר: הטובים. הם בלשון תימה והטעם כי הטיבותי להם יותר מהם וכלכם מעשה ידי: (ג) המנדים · הזכיר המתאוים הוי המתאוים בעבור שהיו בהם אנשים שהדבר שהנביא מתנבא היה להם בספק אולי לא יקיים דברו ויש מהם שאומרים לעתים רחוקות הוא ניבא וזהו המנדים המרחיקים והקריבו לשפוט חמס כי שבת כמו מושב זקנים יושבי שער ולפי שאתם מנדים ומרחיקים בלבכם יום הפורענות לאמר עוד לא הגיע העת והזמן אינכם יראים לחמוס ותגישון שבת בשער לשפוט חמס מרחיקים ליום רע ומקריבים שבת חמס: (ד) השוכבים · וסרוחים · מגזרת וסרח העודף

תרגום

בֵּית יִשְׂרָאֵל: כו וּנְטַלְתּוּן יַת סִיכּוּת פַּת כּוּמְרֵיכוֹן וְיַת כֵּיוָן צַלְמֵיכוֹן כּוֹכַב טַעֲוַתְכוֹן דִי עֲבַדְתּוּן לְכוֹן: כז וְאַגְלֵי יַתְכוֹן מֵהָלְאָה לְדַמֶשֶׂק אֲמַר יְיָ אֱלָהִים צְבָאוֹת שְׁמֵיהּ: א וַי דְשַׁלָן שְׁלֵיוָא בְּצִיוֹן וּמִתְרַחֲצִין עַל כְּרַכָּא דְשֹׁמְרוֹן מְקַיְמִין שׁוּם בְּנֵיהוֹן כְּשׁוּם בְּנֵי עַמְמַיָא וְכָל דְמִן דְיִסְתַּמְכוּן עֲלֵיהוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל: ב עֲבָרוּ לְכַלְנֵיהּ וַחֲזוֹ וְאִזִילוּ מִתַּמָן לַחֲמַת רַבָּה וְחוּתוּ לְגַת דִפְלִשְׁתָּאֵי דְטָבִין מִן מַלְכְוָתָא הָאִלֵין אִם סַגִי תְּחוּמְהוֹן מִתְּחוּמְכוֹן: ג אִינוּן מְרַחֲקִין יוֹם בִּישׁ וְאַתּוּן מְקַרְבִין בְּבֵית כְּנִשְׁתְּכוֹן חֲטוֹף: ד דְשָׁכְבִין עַל עַרְסָן דִמְכַבְּשָׁן בְּשֵׁן דְפִיל וְעוֹמְקִין

עמוס

שְׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל: כו וּנְשָׂאתֶם אֵת סִכּוּת מַלְכְּכֶם וְאֵת כִּיּוּן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם: כז וְהִגְלֵיתִי אֶתְכֶם מֵהָלְאָה לְדַמָּשֶׂק אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ:

ו א הוֹי הַשַּׁאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן וְהַבֹּטְחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן נְקֻבֵי רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל: ב עִבְרוּ כַלְנֵה וּרְאוּ וּלְכוּ מִשָּׁם חֲמַת רַבָּה וּרְדוּ גַת־פְּלִשְׁתִּים הֲטוֹבִים מִן־הַמַּמְלָכוֹת הָאֵלֶּה אִם־רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם: ג הַמְנַדִּים לְיוֹם רָע וַתַּגִּישׁוּן שֶׁבֶת חָמָס: ד הַשֹּׁכְבִים עַל־מִטּוֹת שֵׁן וּסְרֻחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם

(מסורה בשוליים:) ב' את אביכסכו · ל' · ל' · ל' פתח ול' קמץ · דרך כוכב · ל' חכם · ל' · ו"ג · ג' · ל' וחסר · כ"ה · ל' · ל' · כ' · ל' · ל' · ל' · כ' · ל' וחד סרוחים

אדנ"י: ונשאתם ב' וסי' את אביכם · את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם: השאננים ג' וסי' הוי השאננים בציון · רבת שבעה לה נפשנו · על הגוים השאננים: חמת רבה האי חמת לית דכוות' פתח וכל

תולדות אהרן מטות שן · שבת שב קידושין עא

רשי

חשך להם יום ה' ולא אור ונשאתם בגולה עמכם את גלוליכם וירכיבום האויבים על צואריכם לשאת עמכם בגולה: סכות כיון כוכב. שמות עכו"ם הן: (כז) והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · כלומר לא לשכנותיכם תגלו כאשר עד הנה שנמסרתם ביד מלכי ארם ולא היו שובים אתכם למקום רחוק אלא עד דמשק ועתה ביד סנחרב אמסור אתכם והוא יגלה אתכם למרחוק: (א) נקובי ראשית הגוים. לכם היו קוראים גוי המשובח שבעכו"ם: ובאו להם בית ישראל. הם בחרו במשפטיהם ובאו לכללם: (ב) עברו כלנה וראו · למה מאסתם בתורתי לדבק בחוקות עכו"ם עברו וראו בעכו"ם החשובים אם טובים הם מן הממלכות האלה שבשומרון ושבירושלים: כלנה. בבל: חמת. אנטוכיא גת פלשתים · חשובה שבחמשת סרניהם שהיא קרויה מתג האמה (שמואל ב ח) על שם שרודה את כולם והיא אם המלכות: אם רב גבולם מגבולכם · ומה מצאתם בי עול: (ג) המנדים ליום רע · אתם מנידים עצמיכם ליום רע: ותגישון · עצמיכם לשבת בגלות אשר יחמס אתכם שנאמר בו מחמס אחיך יעקב (עובדיה א) זה מדרשו של רבי שמעון ז"ל · ד"א המנדים ליום רע המבזים על נבואת ימי רע שהנביאים מתנבאים להם. ותגישון שבת חמס. זהו כמו שאמר ישעיה הוי מגיעי בית בבית ותגישון שבת בתוכם זו אצל זו על ידי חמס: (ד) וסרוחים על ערשותם · משתטחין ומאריכין עצמם על ערסותם ורבותינו פי' מחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחין ערסותיהן

רדק

כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, ושם פירשנו הענין, ארז"ל שעשויה בהר סיני ר' אליעזר אומר מעשה עולה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה רבי עקיבא אומר קרבה ושוב לא פסקה אלא מה אני מקיים הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר מ' שנה בית ישראל שבטו של לוי שלא עבדו עכו"ם הם הקריבוה, ועוד כדבריהם ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו במדבר אלא פסח זה בלבד, וכה"א הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר מ' שנה, רבי שמעון בן יוחאי אומר ישראל לא היו מקריבים, ומי היה מקריב שבטו של לוי שנאמר ישימו קטורה באפך וגו', ואמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ישראל שעבדו עכו"ם לא הקריבו שבטו של לוי שלא עבדו עכו"ם הקריבו: (כו) ונשאתם · אמר מלות האל ית' לא קבלתם ותקבלו ותסבלו עבודת סכות מלככם, וסכות שם עכו"ם, ומלככם אמר על כוכב שנעשה עכו"ם על שמו וקורא אותו מלך לפי שהם חושבים אותו למלך עליהם, או שהוא כוכב גדול בצבא השמים שהוא כמלך על צבאו, וכן לקטר למלכת השמים כמו שפירשתי בספר ירמיהו, וי"מ סכות ענין הסכת ושמע כלו' מאזינים לעבודת עכו"ם, וי"ת ונטלתון ית סכות פתכומריכון, וכן וקבלו במלכו ויבזו פת כומריכון, כ"א פתכריכון, וכן תרגם הנשבעים במלכם וענין עכו"ם היא: ואת כיון צלמיכם. י"מ כיון כמו לעשות כוונים, וכבר פירשנו בספר ירמיהו שהם מיני מאכלים שמכינים לעכו"ם לפיכך נקראו כונים, ועוד פירשנו כיון שהוא כוכב שבתי, וכן נקרא בל' ישמעאל ופרס כיואן, ועשו דמותו לעבדו: כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם, כוכב סמוך כי היה פתוח כלו' עשיתם צלם כוכב של אלהיכם והכוכב הוא ששמו אותו עליהם לאלוה ועשו צלם כוכב לו: (כז) והגליתי אתכם מהלאה לדמשק, רחוק מדמשק והוא חלח וחבור שגלו שם עשרת השבטים, וזכר דמשק לפי שמלך דמשק הרע לישראל מאד כמ"ש, ואמר אל תחשבו כי תגלו לדמשק שהיא קרובה לארצכם אלא רחוק מדמשק: (א) הוי השאננים בציון · שמרון היתה ראש הממלכת לישראל, וציון ראש ממלכת יהודה, ואמר הוי להם לעשירים אשר בהם שהם שאננים ובוטחים שלא תבא עליהם רעה ואינם חולים ומפחדים על אשר גלו בני ישראל כמו שאמר בסוף הענין ולא נחלו על שבר יוסף, כי שומרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישראל וציון מערי יהודה ושני הסרים האלה ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוים שישבו שם מתחלה וזה ז' אומות, וקראם ראשית הגוים לפי שהיו ראשית הגוים שישבו שם והארצות מבחר שבארצות ואלה ההרים היו נקובים בשם לטובה: ובאו להם בית ישראל. בעזרת ה' לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אותם ישראל אלא ברצון האל יתברך והם עברו על רצונו ועזבו משפטיו ולקחו משפטי הגוים הראשונים היושבים בארצות האלה, ולמה עשו זה יראו שבינותיכם אם יש ארץ טובה מארצם וכי אם נתן להם האל ית' ארץ טובה למה כחשו בו ובעבודתו: (ב) עברו כלנה. ואלה השאננים ומתענגים בטובה שנתן להם ה' כופרים בו ובתורתו ואינם יראים מרעה שתבא עליהם וכשהנביאים מוכיחים אותם ואומרים להם כך וכך רעה תבא עליהם אינם יראים ובוטחים בטובתם

מצודת ציון

חזק כמו נהרות איתן (תהלים עד): (כה) הגשתם · ענין הקרבה: (כו) ונשאתם · מל' משא וסבל: סכו' · כיון. כוכב. הם שמות מיני עכו"ם: (כז) מהלא' · להלן ורחוק: (א) השאננ' · ענין השקט ומנוחה כמו שאנן מואב (ירמיה מח): נקובי · כן יאמר על הפרשת השם כמו נקבו בשמות (במד' א): ראשית. ענין מיטב ומבחר כמו ראשית גבורתם (בירמיה מט): (ב) כלנה · שם מקום: חמת רבה · חמת הגדולה: (ג) המנדים · מל' הנדה והנעה: ותגישון. ענין הקרוב: שבת. מל' ישיבה: חמס. עושק וגזל: (ד) שן · הוא שן הפיל: וסרוחים · ענין עודף ויתרון וכן סרוחי טבולים

מצודת דוד

שנה שהלכתם בו הלא באותן הימים לא עשו אלא פסח אחד וגם עולות לא קרבו כן ארז"ל וכאומר וכי לא הייתי אז מרוצה לכם בזולת הקרבנות: (כו) ונשאתם · ר"ל הואיל ואין הכל תלוי בקרבנות אם כן לא יגלו עליכם ותלכו גולה ועל צואריכם תשענו את הפסל של העכו"ם סכות שקבלתם עליכם למלך ולאלוה ואת העכו"ם כיון שעשיתם צלמו לעבוד לפניו ואת העכו"ם כוכב וכו' כי האויב יכריחם להביאם עמהם בגולה: (כז) מהלאה לדמשק · רחוק מדמשק משם ולהלן: ו (א) הוי השאננים · הוי על אלו היושבים שאנן בציון ועל אלו היושבים בטח בהר שומרון: נקובי · מתחלה היו נקובים בשם שהם העם המשובחים שבכל העכו"ם במשפט הנהגת דרכם עתה כלו כל בית ישראל לכללם לאחוז במשפטי הנהגת דרכם: (ב) עברו כלנה · עברו לכלנה וראו טוב המקום ומשם לכו אל חמת רבה ורדו אל גת של פלשתים לראות גודל גבולם ושבחם: הטובים: וכי המה טובים מן הממלכות האלה הם מלכות יהודה ומלכות אפרים וכי גבולם גדול מגבולכם ומה א"כ מצאתם בי עול למאס משפטי: (ג) המנדים. הם המניעים את עצמם במעשיהם ללכת ליום

וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ
מַרְבֵּק׃ ה הַפֹּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל
כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר׃
ו הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן וְרֵאשִׁית
שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ וְלֹא נֶחְלוּ עַל־שֵׁבֶר
יוֹסֵף׃ ז לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים
וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים׃ ח נִשְׁבַּע אֲדֹנָי
יֱהוִה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי
צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן
יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי
עִיר וּמְלֹאָהּ׃ ט וְהָיָה אִם־יִוָּתְרוּ
עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ׃

עַל עַרְסֵיהוֹן וְאָכְלִין פַּטִּימִין
מֵעָנָא וְעֶגְלִין מִגּוֹ רִבְקָא׃
ה דִּמְנַגְּנָן עַל פּוּם נִבְלָא כְּדָוִד
אַתְקִינוּ לְהוֹן מָנֵי זְמָרָא׃
ו דְּשָׁתָן בִּפְיָלָן דִּכְסַף חֲמַר
וְרֵישׁ מִשְׁחִין טָבִין מִתְמַשְׁחִין
וְלָא כְּאֵב לְהוֹן עַל תַּבְרֵיהּ
דְּיוֹסֵף׃ ז בְּכֵן כְּעַן יִגְלוּן בְּרֵישׁ
גָּלָן וְיֶעְדּוֹן מִנְּהוֹן מַרְזְחִין
וּמַכִּיכִין׃ ח קַיֵּים יְיָ אֱלֹהִים
בְּמֵימְרֵיהּ אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל מְנַבֵּל אֲנָא יַת בֵּית
מַקְדְּשָׁא רְבוּתֵיהּ דְּיַעֲקֹב
וּבִירָנְיָתֵיהּ רְחֵקִית וְאֶמְסַר
קַרְתָּא וּמְלָאַהּ׃ ט וִיהֵי אִם
יִשְׁתָּאֲרוּן עַסְרָא גֻּבְרִין בְּבֵיתָא

ד' · ג' חד חסר וב' בסיפרא · ו' · ל' ג' וסי' נבלא דיוסף רוחא · ל' ג' · ל' · חס' בליש' · ו' רפין

רשי

ערסותיהן בשכבת זרע שאינה שלהם : כרים • כבשים : מרבק : מקום כנוס העגלים ובלע"ז קופל"א : (ה) הפורטים על פי הנבל • מנחם חברו עם ופרט כרמך (ויקרא ט) ורואה אני את דבריו שהמשולל על פי כלי זמר מחתך את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך : כדויד חשבו להם וגומר . חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דוד שהם לשמים ואלו להתענג : (ו) השותים במזרקי יין . יש מרבותינו שאומרים במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן זה לזה וי"מ על שם כלי שהיו לו שתי פיות והוא ארוך ושותה זה מכאן וזה מכאן הוא נזרק מפיו אל פיו : וראשית שמנים • מובחר שבשמנים והוא אפרסמון : ולא נחלו • לשון חולי : על שבר יוסף • ששמעו מפי הנביאים שעתיד לבא עליהם : (ז) וסר מרזח סרוחים • ויבטלון משתאות המגדלים וגסי הרוח מרזחות לשון משתאות בסיפרי בפרשת וישב ישראל בשיטים מלאתי וחזרו לעשות להם מרזחים והיו קוראים להם ואוכלים : (ח) בנפשו • מדעת וכוונה : מתאב . כמו מתעב וכן תירגם יונתן מנבל אנא ית בית מקדשא רבותיה דיעקב שהמקדש נקרא גאון עוזם שנאמר הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם (יחזקאל כד) : עיר ומלואה • ירושלים ויושביה : (ט) אם יותרו : מן הדבר והחרב : בבית אחד ומתו . שישרפו את הבית עליהם בלכדם את העיר ונשאו

אבן עזרא

העודף והוא שם התואר כמו עלומים כלך מתפשטים כמו שמת"י : (ה) הפרטים . הם שידעו לעשות שירים חתוכים בניגונים בלי חרוז : (ו) השותים • יין הוא הפועל וסמך ולא הזכיר הנסמך אלא במזרקי כסף או זהב ורבי מרינוס אמר כי הבי"ת נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי : על שבר יוסף • מלכות ירבעם : (ז) לכן . הם בקשו ראשית הם יגלו בראש : מרזחי • במלת יגיה להשמיע קול כמו אל תבוא בית מרזח והוא המרזח הוא השיר ובשיבא הפורענות אז יסור השיר : סרוחים . מן הסרוחים על ערשותם : (ח) נשבע בנפשו. כמו בי נשבעתי : מתאב . מגלה כמו תאבתי כליתי ונכספתי : (ט) והיה • זהו דרך הדבר או הכיסות והזכיר עשרה והטעם רבים בעבור שהוא סך חשבון

לשון רוגזא פתחין : כדויד ג' וסי' ומי בכל עבדך כדוד נאמן • הפרטים על פי הנבל והיה הנכשל• קדמא חסר • וכל דכוו' כדויד : שבר ג' קמצים וסי' נבלא דיוסף רוחא . ופי' ושברה כשבר נבל • ומשבר רוח תיילילו . ולא נחלו

תולדות אהרן כרים מצאן. פסחים מט : במזרקי יין • שבת סב : בראש גולים • פסחים מט קידושין עא : וסר מרזח . מ"ק כח כתובות סט :

רדק

בעשרם ובמגדליהם החזקים שהם שמרון וציון ואומרים לא תבא עלינו רעה : עברו כלנה . כלנה עיר גדולה בארץ שנער , כמו שאמר בתורה ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה . ולכו משם . כלומר אחר שתראו אותה בראשונה כי היא בעלת השם ותראו כי אינה טובה מארצכם : ולכו משם חמת רבה , ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת חמת וכנותיה : גת פלשתים . אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתים ונקראת מתג האמה ולקחה דוד מיד פלשתים : (ג) המנדים ליום רע , המרחיקים יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו אומרים ולעתים רחוקות הוא נבא : ותגישון שבת חמס • יום שפורענות אתם מרחיקים ושבת חמס אתם מקריבים שתשבו בשער לשפוט חמס ועול : (ד) השוכבים : זכר מה שהם מתענגים במאכל ובמשתה ובסיכה ובשכיבה על מטות נאות ובשמוע כלי שיר ניגונים אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגים ולא זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא כאבו על אשר גלו : וסרוחים על ערסותם . מן וסרח העודף שנותנים על ערסותם בגדים ארוכים ורחבים עודפים באורך וברוחב על נדי מטה וכ"ז ממיני התענוג , ורז"ל פי' וסרוחים על ערסותם ענין סרחון אמרו שהיו מחליפים נשותיהם זה לזה ומסריחים מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם , וי"ת ועמקין על ערסיהון , ואוכלים כרים מצאן , פירוש כבשים במוים, ותסר התאר כי הענין מובן וכן כנמר יהיו ר"ל כנמר לבן , מלובשים בגדים חמודות בגדי מלכות • ויש בעדרו זכר תמים , וי"ת ואכלין פטימין מענא : מתוך מרבק • מקום שמכניסים שם העגלים לפטמם , וכן לאשה עגל מרבק , ובדברי רז"ל הכניסה לרבקה ודשה : (ה) הפורטים על פי הנבל • מן ופרט כרמך , ובדברי רז"ל פרט וכלל הוא ענין היחידות וההבדל מן הכלל , ר"ל שאומרים שיריהם על פי הנבל כל מעלה ומעלה בשיר על פי נגון הנבל שלא תדמה אחת לאחרת בניגונה , או פי' פורטים מיתרי הנבל כל אחד לפי הניגון ויש מפרשים פורטים מענין פרוטה בדברי רז"ל כלומר נותנים כל אחד פרוטה למנגן • וי"ת דמנגן על פום נבלא : כדוד חשבו להם כלי שיר • כמו דוד שהיה יודע נגן שהיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר כן הם חושבים שהם יודעים כמוהו ור"ל בכל הספור הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת השם ית' לא זכרו : (ו) השותים במזרקי יין • במזרקים שהם גדולים שותים יין ולא בגביעים וכוסות שהם קטנים שראוי לשתות בהם יין אלא במזרקים שותים , ומזרקי כמו מזרקים , וכן תלוני שקופים כמו תלונים , וכן נטעי נעמנים כמו נטעים מלאכי רעים מי המרים והדומים להם וי"ת כן ופרשו סמוך בחסרון שתרגם דשתן בפילון דכסף חמר וכן תרגם בספלא אדירים בפילי גוברייא : וראשית שמנים • מבחר שבשמנים המרוקחים : ולא נחלו • על דרך חולה נכנס עלי והנפעל בזה אינו מקבל מקרה מן הקל ואין כי הקל פעל עומד אלא מקבל מקרה מן הכבד : על שבר יוסף • היה ראוי שיהיה מחלה ומכאוב אותם והם לא נחלו ממנו ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם מלוך ירבעם בן יואש ומלכות אפרים קורא בכלל אפרים או יוסף כי משבט אפרים היה ירבעם בן נבט שמלך על עשרת השבטים תחלה כשנחלקה המלכות גם היה רב במספר ובגדולה משאר שבטים זולתי יהודה ועליו נבא יעקב אבינו ואמר ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ואמר ויקרא בהם שמי שיקראו ישראל בשם אפרים גם יוסף היה בכור במקום ראובן לפיכך נקרא ישראל על שמו וכן אמר במזמור רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף : (ז) לכן . הנשארים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו עתה בקרוב יגלו בראש גולים תחלה לגלות יהודה : וסר מרזח סרוחים • יקרב ויבא אבל אותם שהיו סרוחים על ערסותם ושמנים ומתענגים עתה יקרב אבלם וסר לשון קריבה כמו סורה שבה פה אסורה נא ואראה וי"ת לשון הסרה ויעדי מנהון מרזחין ומכיכין בראשונה כ"ף והשנייה בי"ת והוא מדברי רז"ל תנתן כבנתי לבתי וכת"י והרדידים וכבנתי ויש נסחאות מככין בשני כפי"ן : ופירושו מלעו' שתרגום ושבת על מטה כבודה מככין דיקר ומרזח רבותינו ז"ל פרשוהו אבל וכן אל תבא בית מרזח וסמכו מזה הפסוק שהאבל מיסב בראש שנאמר וסר מרזח סרוחים מרזח נעשה שר לסרוחים לנשארים כלומר לשאר העם כמו וסרח העודף שפירושו אשר היריעה העודפת ודעת יונתן כי מרזח הוא ענין שמחה והלולים שהרי תרגם ויעדי מנהון מרזחין ולא אמר כי האבל יסור מהם אלא השמחה תסור מהם ובסיפרי בפרש' וישב ישראל בשטים באחרונה חזרו לעשות להם מרזחין והיו קוראות לעם ואוכלים שנאמר ותקראנה לעם וגו' , ואדוני אבי ז"ל פירש כי לשון מרזח הוא להרמת הקול בין לשמחה בין לבכי וכן הוא בלשון ערבי : (ח) נשבע ה' בנפשו . בעצמו כמו בי נשבעתי וכן אשר לא נשא לשוא נפשו : מתאב אנכי • הפך תאבתי לישעתך דיסטלנטא"ם בלע"ז כמו מתרם עוקר השרשים הפך משרים וי"ת מנבל אנא : את גאון יעקב זה ב"ה . כן את גאון יעקב אשר אהב סלה וכן ת"י ית בית מקדשא רבותיה דיעקב : והסגרתי • פי' ביד אויב אסגיר עיר עם אנשיה : (ט) יהיה אם יותרו • שימלטו מן החרב והחביאו עצמם בבית אחד ימנתו

מצודת דוד

רע ותגישון לשבת במקום חמס ר"ל בגולה בארץ הכשדים אשר תקבלו מהם חמס : (ד) השוכבים . הם המתענגים לשכוב על מטות שן : וסרוחים . על מטותם פרשו סדינים ארוכים ורחבים עודפים באורך וברוחב על המטה לכבוד ולתפארת : כרים מצאן • מן הצאן יבררו את הכרים לאכילתם : מתוך מרבק • ממקום שנתפטמו שמה : (ה) הפורטים . הם המזמרים ע"פ הנבל נגונים יחידים ונפרדים שלא תדמה אחת לחברתה : כדויד • המה חושבים את עצמם בדבר כלי השיר להיות כדוד מלך ישראל לנגן על כלי שיר כמו שנגן הוא וכאומר הלא אין להם ערך וייחוס עמו הוא בשיר ה' והמה לא כן : (ו) במזרקי יין • לא שתו בכוסות כ"א במזרקים בני מדה מרובה : וראשית • במיטב השמנים ימשחו בשרם להתענג : ולא נחלו • אינם חולים בכאב הלב להצטער על השבר המיועד לבוא על יוסף ונקראו כל ישראל ע"ש יוסף לפי שהוא כלכלם במצרים : (ז) לכן • הואיל וכן עשו לכן עתה בזמן קרוב יגלו בראש גולים ר"ל במבחר הגולים (וכי כמו בדברים טובים יאמר לשון ראש ומבחר על הטוב שבכולן כן בדברים רעים יאמר לשון ראש ומבחר על הרע שבכולן) : וסר מרזח סרוחים • אז יסיר מהם המשתאות הגדולות העודפות מהשיעור הראוי • או אז יסור אליהם אבלות גדולות ועודפות בשיעור : (ח) בנפשו • ר"ל בעצמו : מתאב • באמת אני אוהב את גאון יעקב זה בה"מ כמ"ש את גאון יעקב אשר אהב סלה (תהלים מז) : וארמנותיו . אבל ארמנות יעקב מקום שמתענגים שם אותם שנאתי ולכן אמסר ביד האויב העיר והדברים הממלאים את העיר וגם בה"מ בכללם עם כי אהובה לי הואיל ותחרב העיר מה לי בבה"מ : (ט) אם יותרו • כי יחביאו עצמם עם מפני האויב : ומתו • כי האויב ישרוף הבתים וימותו כולם ולא ישאר

מצודת ציון

טבולים (יחזקאל כג) : ערסותם • מטתם כמו ערש יצועי (תהלים קלב) : כרים . כבשים שמנים וכן שלחו כר (ישעיה טז) : מרבק • הוא הדיר שמפטמים שם העגלים וכן ולאשה עגל מרבק (ש"א כח) : (ה) הפורטים • ענין היחוד וההבדל ובדרז"ל פרט וכלל שהפרט הוא ההבדל מן הכלל והוא מלשון ופרט כרמך (ויקרא יט) : הנבל • שם כלי נגון : (ו) במזרקי . אגן גדול כמו מזרק אחד כסף (במדבר ז) : וראשית • ענין מיטב ומבחר : ימשחו • מל' משיחה וסיכה : נחלו . מל' חולי : (ז) בראש • ענין מובחר : וסר • מל' הסרה : מרזח • כן יקראו המשתאות ובספרי בפ' וישב ישראל בשטים יש וחזרו לעשות מרזחים והיו קוראים להם ואוכלים • או הוא ענין אבל וכן אל תבוא בית מרזח (ירמיה טז) ואמרז"ל בית אבל : סרוחים • ענין עודף ויתרון : (ח) מתאב . ענין תאוה כמו תאבתי לישועתך (תהלים קיט) : גאון • כן יקרא בה"מ וכן ולצבי עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז') : והסגרתי . ענין מסירה כמו להסגיר לאדום (לעיל א) : (ט) יותרו • מלשון נותר

ס'מ"נ · ל' י וּנְשָׂאוֹ דּוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא
עֲצָמִים מִן־הַבַּיִת וְאָמַר לַאֲשֶׁר
בְּיַרְכְּתֵי הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר
ז' בסיפרא כ' ד אָפֶס וְאָמַר הָס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר
בְּשֵׁם יְהוָה׃
יא כִּי־הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהִכָּה הַבַּיִת
ל' · ל' הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטֹן בְּקִעִים׃
ל' וכ"כ ג' חד חסר יב הַיְרֻצוּן בַּסֶּלַע סוּסִים אִם־יַחֲרוֹשׁ
בַּבְּקָרִים כִּי־הֲפַכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט
ב' הספכים וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה׃ יג הַשְּׂמֵחִים
י"א · ל' לְלֹא דָבָר הָאֹמְרִים הֲלֹא בְחָזְקֵנוּ
לָקַחְנוּ לָנוּ קַרְנָיִם׃ יד כִּי הִנְנִי מֵקִים
י"ג עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי
הַצְּבָאוֹת גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא
חֲמָת עַד־נַחַל הָעֲרָבָה׃

חַד וִימוּתוּן: וְיִטְלִינֵיהּ קָרִיבֵיהּ מִיקִידָא לְאַפָּקָא גַרְמַיָא מִן בֵּיתָא וְיֵימַר לְדִי בְשִׁדָא דְבֵיתָא הַעוֹד כְּעַן עִמָּךְ וְיֵימַר סָפוּ וְיֵימַר סַלִיק אֲרֵי כַּד הֲווֹ קַיָמִין לָא הֲווֹ מְצַלַן בִּשְׁמָא דַייָ׃
יא אֲרֵי הָא יְיָ מְפַקֵד וְיִמְחֵי מַלְכוּ רַבָּא מְחָא תַקִיפָא וּמַלְכוּ זְעֵירָא מְחָא חַלָשָׁא׃
יב הֲיִרְהֲטוּן בְּכֵיפָא סוּסָוָן אִם יִתְרְדֵי בְּתוֹרַיָא אֲרֵי הֲפַכְתּוּן לְרֵישׁ חֲוָיָן בִּישִׁין דִינָא וּפֵרֵי זְכוּתָא לְגִידִין׃ יג דְחָדָן לְלָא מִדַעַם דְאָמְרִין הֲלָא בְתוּקְפָּנָא קְנֵינָא לָנָא נִכְסִין׃ יד אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַם וִידַחֲקוּן יַתְכוֹן מִמַעֲלָנָא דַחֲמָת עַד נַחֲלָא דְמֵישְׁרָא׃

רש"י

(י) ונשאו דודו ומסרפו . קרובו ואוהבו המציל את עצמותיו מן השריפה כן תרגם יונתן ויטליניה קריביה תיקידא : ואמר · המוציא מן השריפה לאשר בירכתי הבית לחבירו שהלך לבדוק בתוך הבית : העוד עמך אדם חי זולתך שנמלט מן החבואים : ואמר אפס · אין חי אלא מתים ואמר זה אליו הס את הפגרים ואמר הס השלך ושלך הכל כי זאת להם על אשר לא רצו להזכיר בשם ה' בן ת"י : (יא) רסיסים · שיהא מרוסס לבקיעות דקות : בקיעים · גדולים מרסיסים לפי חשיבותו תהי מכתו כן תרגום יונתן וימחי מלכו רבא מחא תקיפא ומלכו זעירא מחא חלשא : (יב) הירוצון בסלע סוסים · כלום יעמדו במרוצתם בשנותם סדורו של עולם : אם יחרוש אדם בבקרים · בסלע שאתם סבורים לשנות דרך הטובה ותתקיימו ותצליחו : (יג) ללא דבר · על גדולתם ועושרם שאינו כלום שלא יתקיים : קרנים · חוזק וגבורה לנגח בקרנים עניים ואביונים . (יד) מלבא חמת שהוא במקצוע צפונית מערבית של ארץ ישראל : עד נחל הערבה · נחל מצרים שהוא במקצוע דרומית מערבית ·
כה

אבן עזרא

תגבון : (י) ונשאו · מלת ומסרפו אין לו חבר ור' יהודה בן קרי"ש אמר כי דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו וזאת הסברא בלי ראיה והאומר כי שירופו המציל אותו מהשרפה יחליף הסמ"ך בשי"ן ולא ראינו מהמשקל על הבניין הכבד הדגוש כי אם לגנאי כמו שרסך מסעף פארה והנה הטעם שיכנסו אנשים בבית לראות מי מת בדבר או שנפל הבית עליהם שהרעש הארץ כאשר הזכרתי וכן אחריו והכה הבית הגדול והנה יבוא דוד א' מהאנשים שהיו בבית להוציא המתים מהבית לקברים ולשאת מפס החי וכאשר יכיר האיש קרובו וישאנו ויאמר לאשר בירכתי הבית העוד יש שם עצמים ישיב תשובה לומר הס אל תגיד זאת ולא תשמע קולך פן ירך לב השומעים ואין אחד מהם מצדיק שם שמים להזכיר השם הנכבד : (יא) כי · מצוה · גוזר כמו כי הוא צוה ונבראו : רסיסים · מדרך הענין שברים יותר מבקיעים ורבי משה הכהן אמר כי רסיסי לילה גשם דק ודע כי הגשם שהוא גוף גם כן האויר שהוא הרוח גוף הוא והוא דק מאד וי"א כי הטעם הבית הגדול השר ואנשיו : (יב) הירוצון · רוכבי סוסים בסלע : אם יחרוש · החורש הסלע בבקרים הטעם כי תשנו המנהג : כי הפכתם . המשפט שהוא מתוק לרוש ושוה הוא בוי"ו או באל"ף : (יג) השמחים ללא דבר · שיקום קרנים לנגח בהם : (יד) כי · ולחצו אתכם · ואף כי שתגאו אותם כאשר חשבתם ותאמרו הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים לנגח בהם והנה הדבר הפוך כאשר האויבים ילחצו אתכם : כה

על שבר יוסף : דודו ה' מ"ל וסי' נמסר בספר שפטים סימ' ט' : הס ב' קמצין וסימ' בכל מקום השליך הס · ואמר הס כי לא להזכיר : השמחים ג' בקריאה וסי' השמחים ללא דבר · השמחים לעשות רע . השמחים אלי גיל :

רדק

ימותו שם מן הדבר ועשרה אינו דוקא אלא ר"ל רבים: (י) ונשאו דודו ומסרפו.דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו כן פירשוהו קצת המפרשים, וי"מ ענין שרפה והסמ"ך במקום שי"ן, ופירש אאז"ל אמר אותו אוהבי הבא לשרוף בשר המת קרובו בעבור הריח ולהוציא עצמים מן הבית ומרוב הדבר יאמר אחד לחברו העוד עמך מתים שהוציא שאעזור אותך יענה חברו אפס כי כבר הוצאתים כלם יאמר לו חברו הס ושתוק ולא תקונן כי לא להזכיר בשם השם מה שלא היינו רגילים להזכיר בשם ה' והיינו מזכירים שמות הבעלים זה גרם לנו הדבר הזה כשים יד לפה כסבול ונשתוק או שלא לשבר לב שאם מרוב הדבר גם בעבור שלא ישמעו האויבים : (יא) כי הנה ה' מצוה. עוד דבר אחר הא-ל יתברך מצוה כלומר גוזר שיהיה רעה והוא שזכר למעלה והכתי בית החרף וגו' : והכה בית גדול רסיסים והבית הקטן בקיעים. רסיסים כמו בקיעים בשמ"ך כמו בצד"י כמו קנה רצוץ ענין שבירה וכן במשנה בשמ"ך ואם היתה עבה או מרוסס כדי לבטל בינה קלה שבבבלים ותרגום וכתות ודמרים ויונתן פירש הענין דרך משל שתרגם ארי הא השם מפקד וגו' : (יב) הירוצון בסלע · אם יחרוש בבקרים . אם יחרוש החורש וכן כאשר ישבר כלי היוצר השובר מן הבהמה אשר יקריב ממנה קרבן לה' שמקריב ויאמר ליוסף האומר והדומים להם רבים ור"ל אם יחרוש בסלע כי בסלע שזכר עומד במקום שנים אמר אם דרך העולם שירוצו הסוסים בסלע זה אינו וכן אם יחרוש אדם בבקרים בסלע זה אינו ואם יהיה זה יהיה הפך דרך העולם ומנהגו ואתם עושים הפך העולם כי המשפט והצדקה הוא קיום יישוב העולם ומי שמעוות משפט הוא הורס יישוב העולם כמו הראש והלענה שממיתין את האדם והנה אתם הופכים סדר העולם וכן אמר למעלה ההופכים ללענה משפט : ופרי צדקה ללענה. כי מן הדין פרי הצדקה הוא שלום וטוב וכן אמר והיה מעשה הצדקה שלום ואתם עושים אותו ללענה : (יג) השמחים ללא דבר . כי לא תתקיים שלותם וטובתם אם כן הם שמחים ללא דבר : קרנים . כמו הראם שמנגח בקרניו כן הם אומרים שעשו להם קרנים לנגח בהם העמים כי ירבעם בן יואש התגבר על אויבי ישראל כמו שאמר הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה ואמר ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל והם אומרים כי בחזקה עשו זה ולא כן כי רחמי הא-ל היו בריתם עליהם ונתן להם הכח להתגבר על אויביהם כמו שאמר כי ראה השם את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל ולא דבר השם למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש : כי הנני מקים · אמר אתם אומרים כי בחזקכם עשיתם זה ולא הבטתם אלי כי בעזרתי עשיתם : (יד) הנני מקים עליכם · גוי . זהו מלך אשור עם לבאו : מלבא חמת עד נחל הערבה . אמר מה שאתם אומרים שלקחתם בחזקכם כמו שאמר בירבעם בן יואש מלבא חמת עד ים הערבה תראו כשאסיר פני מכם יבא הגוי הזה וילחצו אתכם בארץ הזאת ויוציאכם מתוכה ונחל הערבה

מצודת ציון

כותר : (י) ונשאו · מל' משא וסבל : דודו · הוא אחי האב : ומסרפו . הוא אחי האם . או ומסרפו הוא כמו ומשרפו בשי"ן כי זסשר"ץ מתחלף ור"ל אוהבו המציל עצמותיו מן השריפה : בירכתי · בסוף : אפס · ענין כליון כמו אפס כסף (בראשית מ"ז) : הס ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר י"ג) : (יא) רסיסים . ענין רצוצה וכתיתה כי ומעוך וכתות (ויקרא כ"ב) ת"א ודמרים ודרסים ובדרז"ל ואם היה עב או מרוסס (שבת פ') : (יב) הירוצון . מל' ריצה ורדיפה : לראש . ללענה · מיני עשבים מרים כמו פורה ראש ולענה (דברים כ"ט) : (יג) קרנים . ענין חוזק והוא משאול מקרני בעל חי שמתחזקין בהם : (יד) ולחצו . ענין דחק : (א) יוצר · בורא : גובי

מצודת דוד

ישאר אחד : (י) ונשאו . את כל אחד ישא דודו ומסרפו להוציא העצמים מן הבית לבל ישרפו גם הם עם הבשר : ואומר · הגופא הזה יאמר לאשר הוא בסוף הבית המחפש אחר עצמות כמוהו : העוד עמך · אם יש עוד מה עמך מן העצמות להוציאם מן השרפה : ואמר אפס ; כ"ל וזה ישיב כמתרעם כבר נשרפו גם העצמות וכלם הכל : ואמר הס . ויחזור זה ויאמר לו שתוק ואל תדבר אחר מדת הדין כי אלו הנשרפים לא אבו להזכיר בשם ה' כ"א הזכירו בשם הבעל וראויים הם לזה הגמול : (יא) והכה · מי שילוה לו הוא החיוב: הבית הגדול · על מלכות אפרים ואמר שהיא גדולה ממלכות יהודה כי בהם יש עשרת שבטים : רסיסים · לבקעיות מרובות ותכופות שאין לתקנם כי אם לאחר זמן רב ר"ל שהם לא ישובו לארצם עד הגאולה העתידה : והבית הקטן · על מלכות יהודה יאמר שהיא קטנה ממלכות אפרים : בקיעים . לבקעים יחידים שאפשר לתקנה מהר ר"ל שהם ישובו לארצם בזמן בית השני : (יב) הירוצון . וכי אפשר לסוסים לרוץ במקום הסלע כי הלא יהלמו וישברו עקבותם וכן העם אפשר שיחרוש אדם בסלע עם הבקרים הלא בזה יאבד ויפסיד את הבקרים ר"ל וכי אפשר לשנות דבר הראוי הלא המשנה לא ירויח כ"א יפסיד : כי הפכתם · כאומר הלא כן מעשיכם לשנות דבר הראוי כי משפט התורה הפכתם לראש המר ר"ל לקחתם תמורתו חוק העכו"ם : ופרי צדקה · ר"ל מצות התורה הפכתם לקחת תמורתם את הלענה הוא עבודת הפסל וכפל הדבר במ"ש וכאומר הואיל ושניתם דבר הראוי לכן יגיע לכם ההפסד : (יג) השמחים · הם שמחים על לא דבר ר"ל שמחים על הצלחתם שלא תתקיים לזמן מרובה : האומרים · הם אומרים בחוזק ידינו לקחנו לנו אומץ וחוזק וכאומר אבל לא כן הוא כי הכל בהשגחה : (יד) כי הנני · כי עתה שמצאתם לי הנני מעמיד עליכם אתם בית ישראל : גוי · מוסב על הנני מקים עליכם : ולחצו אתכם : העכו"ם ההם : מלבוא חמת : מן הדרך שבאים בו אל חמת שהוא בפאת הצפוני של א"י : עד נחל הערבה : שהוא בפאת הדרומי של
א"י

רש"י

(א) כה הראני. פורענות שהיה רוצה להביא עליהם: בתחלת עלות הלקש. לשון מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה: והנה לקש. היה צומח אחרי גיזי המלך אחר שגזזו תבואת המלך עד שלא עלתה בקנה היו גוזזין אותה שחת להאכיל לבהמות וכן ת"י דאיתגזזת שיחתא דמלכא ול' משנה היא קוצר לשחת ומאכיל לבהמה: (ב) והיה אם כלה. כאשר כלה לאכול: את עשב הארץ. באותה שדה: ואמר אדני ה' סלח נא. ואל תשחת הארץ: מי יקום יעקב. מאן יקום ויבעי על חטאיהון: כי קטן. ארי מטלטלין: (ג) נחם על זאת. נתרצה בתפלתו ונעתר לי: (ד) הראני, עוד פורענות להביא עליכם: והנה קורא. את פמליא שלו: לריב. אתכם בפורענות דליקת אש: החלק. חלקת השדה: (ז) על חומת אנך. על שורא דדינא וכן פתר דונש. אנך ל' ערבי יעם קו המשקולת העופרת אשר בה יבנים בונה החומה לייסר הדימוס אף כאן הוא לשון קו משקולת משפט: (ח) הנני שם אנך. הנני שופט אותם בקו שורת הדין: עבור לו. להמתין להם

אבן עזרא

(א) כה. אמר רבי משה כי יוצר כמו חבור וכמוהו לפי דעתו יוצר עמל עלי חוק והנכון שהוא כמשמעו וגובי תרגום ארבה: והנה. ראה שהשם היה יוצר ארבה: הלקש. העשב העולה בררת המלקוש והנה לקש נגזז לצורך בהמות המלך קודם עלות הקנה: (ב) והיה אם כלה. זה הארבה לאכל את עשב הארץ נמות ברעב ועעם כלה בעבור גזי כדרך ירד כמטר על גז שהוא לשון גזיזה: והיה. סלח נא. עתה לעון יעקב ומלת יקום מהפעלים העומדים בעצמם ולא מן היוצאים על אחר והטעם מי יעמד ומי יוכל לקום מפני הגזרה הזאת ומי ישרת בעבור אחר וככה הוא מי יקום כי קטן הוא מסבול זאת הרעה. (ג) נחם. פועל עבר כן כתי"ת פתוחה והוא [illegible] נפעל: (ד) כה. באש [illegible] לדין את העולם באש [illegible] כי באש יי' נשפט או שיחזק החום כאילו הוא שורף באש ולא ירד מלקוש: ואכלה את החלק. חלקת השדה וזהו שם המין כמו ויהי לי שור וחמור: (ה) ואומר. כל זה היה במראות הנבואה: (ו) נחם. הטעם שמע השם תחנתי פעמים: (ז) כה. אנך. אין ריע לו ובלשון ישמעאל עופרת והטעם כי אשים חומת עופרת בקרב עמי ולא אעבר לו לראותו דרך משל ויש אומרים כי עבור כמו ותפארתו עבור על פשע: ונשמו

ז א כה הראני אדני יהוה
והנה יוצר גבי בתחלת עלות
הלקש והנה־לקש אחר גזי המלך:
ב והיה אם־כלה לאכול את־עשב
הארץ ואמר אדני יהוה סלח־נא
מי יקום יעקב כי קטן הוא: ג נחם
יהוה על־זאת לא תהיה אמר יהוה:
ד כה הראני אדני יהוה והנה קרא
לרב באש אדני יהוה ותאכל את־
תהום רבה ואכלה את־החלק:
ה ואמר אדני יהוה חדל־נא מי
יקום יעקב כי קטן הוא: ו נחם
יהוה על־זאת גם־היא לא תהיה
אמר אדני יהוה: ז כה הראני
והנה אדני נצב על־חומת אנך
ובידו אנך: ח ויאמר יהוה אלי מה־
אתה ראה עמוס ואמר אנך ויאמר
אדני הנני שם אנך בקרב עמי
ישראל לא־אוסיף עוד עבור לו:

תרגום

א כדין אחזיני יי אלהים והא
בריית גובי באול צמוח לקיש
והא צמוח בעדק בתר
דאתגזיזת שחתא דמלכא:
ב ויהי כד שיצי למיכל ית
עסבא דארעא ואמרית קביל
בעותי יי אלהים שבוק כען
לחובי שארא דיעקב מן יקום
ויבעי על חטאיהון ארי
מטלטלין אינון: ג אתיב יי
רוגזיה על דא לא תתקים
אמר יי: ד כדנן אחזיני יי
אלהים והא עתיד למידן
באשתא יי אלהים ואכלת ית
תהום רבא ושיציאת ית
אחסנתא: ה ואמרית קביל
בעותי יי אלהים שבוק כען
לחובי שארא דבית יעקב מן
יקום ויבעי על חטאיהון ארי
מטלטלין אינון: ו אתיב יי
רוגזיה על דא לא תתקים
אמר יי אלהים: ז כדנן
אחזיני והא יי קאים על שור
דדין וקדמוהי דין: ח ואמר יי
לי מא את חזי עמוס ואמרית
דין ואמר יי הא אנא עביד דין בגו עמי ישראל לא אוסיף

(מסורה בגליון:) עלות ג'חד קמ' ומ"ל. ו' ו' ג'. עשב י"ג מ"ל ה' בליסנא. נחם ו' פתחין וכל ישעיה. יהוה כ'ס"פ בנביאי'. את ג'ס' ב' חסר. נחם ו' פתחין וכל ישעיה. הראני קל"ד. אנך ד' ובענין. עמי ז' בסיפרא. לו י' מ"ל בליסנא.

גובי ב' אחד חסר ופתח ואחד קמץ ומ"ל וסימ' בתחלת עלות הלקש. ומפסריך בגוב גובי. בתרא קמץ ומ"ל: לרב חסר ו' בליש' וסי' נמסר בסדר משפטי': לריב ה' בקריא' וסי' והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתיב. נצב לריב ה' ועומד. והנה קרא לריב באש. אל תצא לרב מהר. אם יחפץ לרב עמו. וחד למשפט ולריב דר"ה. ב' מנהון חסר וסימ' אל

תולדות אהרן חדל נא. מכות סד: חומת אנך. ר"ה לא ב"מ נט:

רד"ק

הערבה זכו יש הערבה: (א) כה הראני. יוצר גובי אסיפת הארבה כמו ויצר ה' אלהים מן האדמ' כל חית השד' וגו' ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו שעינינו ויאסוף ויוצר שם בשקל ואת היותר הנראה או פי' יצירת הארבה כלו' שראה במרא' הנבואה שהיה יוצר הארבה בשעתו בעת שראהו וכן תרגם יונתן בריאת גובא או יהיה יוצר פועל ולא שם רוצה לומר שראה אל יתברך שהיה יוצר ארבה גובי תרגום ארבה גובא והיו"ד לרבים ובא בסימן אחד מסימני הרבים שהוא יו"ד מ"ם וגובי כמו וגובים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים והשופי שת כמו תשופים וכן בא ארבה בסימן רבים אלא שהוא משקל א' במשק גבים: בתחלת עלות הלקש. העשב העולה באחרונה יקרא לקש כמו המטר האחרון מלקוש: והנה לקש. הלקש הזה היה עולה אחר גזי המלך כלומר אחר שהיה נגזז העשב למאכל בהמות המלך אחר כן היה צומח העשב והוא נקרא לקש והנה הארבה היה אוכלו וי"ת לצמוח והוא צמוח דעדק בתר דאתגזיזת שחתא דמלכא: (ב) והיה אם כלה. כאשר כלה כמו והיה אם בא אל אחת אחיו כאשר בא ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה וכן אם מזבח אבנים תעשה לי כאשר והדומים להם מי יקום יעקב כי קטן הוא ואיך תהיה לו תקומה עם אלו הגזירות כי קטן הוא ונשאר מעט מהרבה: (ג) נחם. כמו ויניחם ה' על הרעה ונחם נפעל עבר כי התי"ת פתוחה: (ד) כה הראני. הראני במראה הנבואה שהיה האל קורא למלאכיו לריב ישראל באש וראיתי במראה הנבואה שהיתה האש גדולה עד שאכלה את תהום רבה ופירושו על דרך ואת המים אשר בתעלה לחכה: ואכלה את החלק. פי' חלקת השדה ובאמרו החלק בה"א הידיעה ר"ל חלקת השדה אשר למלך כמו שאמר למעלה אחר גזי המלך וזה להורות כי בעון המלך היה כי בזמן שהיה המלך טוב היו העם הולכים בדרך טובה כמו שהיה מוכיחם ומדריכם בדרך ישרה ובזמן שהיה המלך בדרך רעה היו העם ג"כ רעים שהיו לומדים מעשיו והאש הזה אפשר שהיה דמיון לחום השמש החזק השורף המונע המטר ומיבש הלחים וימעטו אז מימי הנהרות וכראותי במראה הנבואה שהיה מכלה הכל צעקתי לאל ית' ואמרתי ה' ה' חדל נא מזאת הרעה הגדולה ולמעלה אמר סלח נא והענין א' כי אם יסלח להם יחדל מלהרע להם ואדוני אבי ז"ל פירש באש כמשמעו שרצה לדון אותם באש וגפרית כסדום ועמורה לולי תפלת הנביא וזהו שאמר בישעיה כמעט כסדום היינו: (ה) ואמר. מבואר הוא: (ו) נחם. גם זה מבואר: (ז) כה הראני. נצב. כבוד האל יתברך היה נצב על חומת אנך: ובידו אנך. פירשו בו בדיל וכן יקרא בלשון ערבי הבדיל אנך בדגשת הכ"ף ומשקולות הבנין עושין מבדיל או עופרת ר"ל חומה בנויה בקו הדין ובמשקולת המשפט ובידו אנך ובידו משקולת המשפט לשפוט על פי מעשיהם ובאמרו ובידו להורות כי לא יעשה עמהם כלה כפי מעשיהם כי בידו הנקמה והרחמים והוא רב חסד מטה כלפי חסד וי"ת הא מימרא דה' מעתד על שור דדין וגו', ובמדרש על חומת אנך על שירה דאוניתא ובידו אנך כבעל חוב ושטרו בידו ועומד לגבותו מבעל חובו: מה אתה רואה עמוס ואמר אנך. זה סנהדרי גדולה שכן מנין אנך בגימטריא ע"א ר"ל שהיו דנין באונאה: (ח) ויאמר ה'. על זאת המראה לא צעק הנביא כי לא ראה שהיה עושה כלה אלא שהיה שופט בייסורין ובגלות לפיכך אמר לו מה אתה רואה שלא צעקת כמו בשתי המראות הראשונות ואמר אנך ראיתי שתשפטם במשקולת המשפט: הנני שם אנך. אשים בקרבם משקולת המשפטים: לא אוסיף עוד עבור לו. ר"ל שאעבור לו על פשעיו שלא אעניש לא אסבול עוד זה אלא אעניש במשפטים הנה בנו במות ומקדשים להכעיסני ואני אחריבם ואשימם ועובדיהם יפלו בחרב

מצודת דוד

א"י מן הקלה אל הקלה: ז (א) כה הראני. במראה הנבואה: יוצר גובי. שבורא ארבה בתחילת צמיחת העשב המאוחר: והנה לקש. נדמה לי כאלו אחר שנגזז ונקצר העשב למאכל בהמות המלך הצמיחה וגדלה הלקש הוא עשב המאוחר: (ב) והיה אם כלה לאכול. כי ראה במראה הנבואה כאלו הארבה אכל כל העשב וכאשר כלה לאכול את הכל הבין אז שהמקום מייעד להביא הארבה לכלות הכל: ואמר. אמרתי בתפלה לה' סלח נא עון ישראל ולא תענשם בהבאת הארבה כי מי יקום את יעקב לעמוד על עמדו לכלכלו ברעב כי הוא קטן ואין בו כח ויכולת לכלכל את עצמו למצוא די ספוקו וכל הבבליים שונאים אותו ולא יאבו לכלכלו וימות א"כ ברעב: (ג) נחם ה'. והנה נתחרט ה' על הגזירה הזאת ואמר שלא תהיה עוד: (ד) קורא לריב באש וגומר. ה' היה קורא למלאכי מרום שהם יריבו עם ישראל בהבאת אש ר"ל להביא עליהם חום רב שורף כאש: ותאכל. נדמה לי כאלו שרפה והובישה את מי התהום וכאלו שרפה את צמח קבוצת השדות: (ה) חדל נא. מנע נא את הגזירה ההיא כי מי יקום את יעקב לעמוד על עמדו לכלכלו ברעב כי הוא קטן ואין בו יכולת לכלכל עצמו: (ו) גם היא. גם הגזרה ההיא לא תהיה: (ז) חומת אנך. על החומה שבונין אותה בקו המשקולת: ובידו. ביד המקום היה קו המשקולת: (ח) מה אתה רואה. לא שאל לו על המראה הראשונות לפי שהיו מבוארים מעצמם ולא הוצרך לבארו אבל במראה ההיא הוצרך לבארו

מצודת ציון

גובי. ארבה כי ויעל הארבה (שמות י') ת"א גובא. וכן כגוב גובי (נחום ג'): הלקש. כן יקרא העשב המאוחר כמו שנקרא מטר המאוחר בשם מלקוש: גזי. מל' גזיזה וקצירה: (ג) נחם. ענין הפוך מחשבה: (ד) תהום. עומק המים: רבה. גדולה בעומק: החלק. כן יקרא השדה וכן חלקה אחת תמטר (לעיל ד'): (ה) חדל. ענין מניעה: (ז) אנך. כן יקרא קו הבנין וכו משקולת הבדיל וע"י מיישר הבנאי בנין החומה ואנך הוא בדיל בל' ערבי: (ח) עבור. מלשון העברה

אבן עזרא

(ט) ונשמו במות ישחק • במות ישראל ואדום : (י) וישלח • כהן בית אל • כהן הבעל היה : בקרב • בגלוי ידבר ולא יוכלו אנשי הארץ להכיל לסבול והנה אם תמיתהו ושמחו הכל : (יא) כי • אף על פי שלא מצינו כתוב כי ירבעם מת בחרב ידענו כי דבר השם אמת הוא או הנביא אמר בית ירבעם וכזב אמר אמציה בעבור שיחרה אף המלך עליו להמיתו והנה ירבעם שתק ולא השיב תשובה לאמציה : (יב) ויאמר • לך ברח לך אל ארץ יהודה : כי המלך ירבעם יהרוג אותך ושעם ואכל שם לחם שהיו נביאי ישראל מתנבאים בעבור פת לחם : (יג) ובית אל • הנה לאות כי יהוא היה מבית אל כי הוא בית מלכותו ומקדשו כי השעם כפול ויפת השתבש בעבור שנמשח יהוא ברמות גלעד והנה אמליהו ויורם נלחמו עם חזאל ברמות גלעד והארמיים הכו יורם שהיה שומר הוא וכל ישראל ברמות גלעד כי כך כתוב שב יורם אל יזרעאל בית מלכותו להתרפא והניח כל השרים ברמות גלעד להיותם שומרים ועמהם היה יהוא בן נמשי וכאשר משחהו שם נער הנביא ונדע הדבר לשרי יורם שהיו שומרים אז קשרו כולם עם יהוא על כן לא יכלו שני המלכים לעמוד לפני יהוא : (יד) ויען : אמר רבי משה הפרסי לא הייתי נביא השם ולא בן נביא כי שומר בקר או חורש בבקר הייתי ובעבור שהזכיר מאחרי הצאן

תרגום

עוֹד לְמִשְׁבַּק לְהוֹן : ט וְיִצְדּוֹן בָּמַת יִשְׁחָק וּמַקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יְחָרְבוּן וַאֲקִים עַל בֵּית יָרָבְעָם דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא : י וּשְׁלַח אֲמַצְיָה רַבָּא דְבֵית אֵל לְוָת יָרָבְעָם מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מָרִיד עֲלָךְ עָמוֹס בְּגוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לָא תְכוּל אַרְעָא לְסוֹבָרָא יַת כָּל פִּתְגָּמוֹהִי : יא אֲרֵי כִּדְנַן אֲמַר עָמוֹס בְּחַרְבָּא יִתְקְטִיל יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוֹן מֵעַל אַרְעֲהוֹן : יב וַאֲמַר אֲמַצְיָה לְעָמוֹס נְבִיָּא אַתָּא אֱזֵיל לָךְ לְאַרְעָא דְבֵית יְהוּדָה וֶאֱכוֹל תַּמָּן לַחְמָא וְתַמָּן תִּתְנַבֵּי : יג וּבֵית אֵל לָא תוֹסֵיף עוֹד לְאִתְנַבָּאָה אֲרֵי מַקְדַּשׁ מַלְכָּא הוּא וּבֵית מַלְכוּתָא הוּא : יד וַאֲתֵיב עָמוֹס וַאֲמַר לַאֲמַצְיָה לָא נְבִיָּא אֲנָא וְלָא בַר נְבִיָּא אֲנָא אֲרֵי מָרֵי גִיתֵי אֲנָא וְשִׁקְמִין אִית לִי בִּשְׁפֵלְתָּא מִן קֳדָם חוֹבֵי עַמָּא יִשְׂרָאֵל אֲנָא מַסְגֵּיף נַפְשִׁי :

מקרא

ט וְנָשַׁמּוּ בָּמוֹת יִשְׂחָק וּמִקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֱרָבוּ וְקַמְתִּי עַל־בֵּית יָרָבְעָם בֶּחָרֶב :
י וַיִּשְׁלַח אֲמַצְיָה כֹּהֵן בֵּית־אֵל אֶל־יָרָבְעָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קָשַׁר עָלֶיךָ עָמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא־תוּכַל הָאָרֶץ לְהָכִיל אֶת־כָּל־דְּבָרָיו :
יא כִּי־כֹה אָמַר עָמוֹס בַּחֶרֶב יָמוּת יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ :
יב וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָה אֶל־עָמוֹס חֹזֶה לֵךְ בְּרַח־לְךָ אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה וֶאֱכָל־שָׁם לֶחֶם וְשָׁם תִּנָּבֵא :
יג וּבֵית־אֵל לֹא־תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי מִקְדַּשׁ־מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה הוּא :
יד וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל־אֲמַצְיָה לֹא־נָבִיא אָנֹכִי וְלֹא בֶן־נָבִיא אָנֹכִי כִּי־בוֹקֵר אָנֹכִי וּבוֹלֵס שִׁקְמִים :

רשי

להם על פשעיהם , ומקדשי ישראל • הוא בית אל שנאמר כי מקדש מלך הוא : על בית ירבעם • בן יואש : (י) כהן בית אל • כומר לעכו"ם שלו : (יא) בחרב ימות ירבעם . והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם. והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש (מלכים ב טו) : (יב) חוזה • אתה שמתנבא עתידות : לך ברח לך אל ארץ יהודה : שם מקדשו של הקב"ה שאתה מתנבא בשמו : ואכל שם לחם • לשון בזיון אמר לו שם יתנו לך פתיתי לחם בשכר שתתנבא להם : (יג) וביתֿ אל לא תוסיף עוד להנבא : שאין מזכירין כאן אלא שם עכו"ם : (יד) לא נביא אנכי . איני מנביאי שקר שלכם הנוטלים שכרם להנבא איני צריך לכל זאת ולא נהגתי כך אני שאני עשיר ובעל מקנה ונכסים כמו שת"י ארי מרי גיתי אנא ושקמין אית לי בשפלתא : בוקר אנכי . רועה בקר : ובולס שקמים • מחפש בשקמים לראות איזה עתו לקוץ כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקורות שכן דרך שקוצצין בתולות השקמה ובולס כמו ובולש

תצא לריב • אם יחפץ : ישחק ד' כנוי ליצחק וסי' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס • ונשמו במות ישחק • ולא תטוף על בית ישחק • ושבועתו לישחק דתהילים: ואת כל דבריו ב' וסימ' וידבר יפתח • לא תוכל הארץ להכיל : אמציה ט' וסימ' ויוזבד בן שמעת דמלכים • אז שלח אמציה • בשנת עשרים ושבע שנים לירבעם • ויתר דברי יואש ואשר נלחם • וישלח אמציה כהן בית אל • ויאמר אמציה אל עמוס • ויען עמוס ויאמר אל אמציה • ומשובב וימלך ויושה בן

תולדות אהרן וישלח אמציה פסחים פז : ובולס שקמים . נדרים לח :

רדק

בחרב והם בית ירבעם בן יואש שעבדו והחזיקו יד העובדים והיה בידם למחות כי עון העם על המלך : (ט) ונשמו במות ישחק • כתיב בשי"ן והוא כמו בצד"י כי שחק בשי"ן ויצחק בצד"י ענין אחד והנה כל הנביאים לא כנו שבטי ישראל כי אם בשם ישראל אביהם או בשם יעקב לא כנו אותם בשם אברהם ולא בשם יצחק לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים אבל יעקב אבינו נתיחד בזרע קדש לפיכך נקראו על שמו ישראל ויעקב וזה הנביא כנה שבטי ישראל בשם יצחק בשני מקומות בזה הספר ואפשר כי דעתו היה בזוכרו במות ישחק לפי שיצחק אביו נעקד על גבי המזבח לעבודת רצון האל ית' ומלותיו והנה בניו מכעיסים האל ית' בבמותיהם ובפסיליהם ומקדשי ישראל הם בית אל והגלגל ודן כי בהם היו הבמות הגדולות להם וכנו שם בתים גדולים לבמות לכן נקרא הארמון ואמר כי מקדש מלך היא ובא אל מקדשו להתפלל : וקמתי על בית ירבעם בחרב . כי שלום בן יבש הרג זכריה בן ירבעם וכו נפסקה מלכות יהוא :(י) וישלח . עמוס היה מתנבא בבית אל אלה הנבואות ואמציה שהוא הכהן עכו"ם בבית אל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס וירבעם לא היה אז בבית אל ושלח לו אמציה במקום שהיה שם כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה והוא מאנשי מלכותו כי תקוע היה מבני אשר והייב מיתה שזכר על המלך שימות בחרב והנה הוא קושר ומורד עליך : בקרב בית ישראל . כי לא דבר הדבריו בסתר אלא בגלוי ברבים : לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו . לא יוכלו אנשי הארץ לסבול את כל דבריו שמדבר רעה על ישראל : (יא) כי כה . ימות ירבעם . והוא לא אמר שירבעם מת בחרב ולא ראינו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר אלא שאמציה שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם ושלח לו כי על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קצפו עליו וירבעם לא קבל לשונו הרע ולא הרע לעמוס על זה כמו שכתבנו בתחלת ספר הושע : (יב) ויאמר אמציה . כיון שראה שלא קבל ירבעם להמית עמוס אמר לו אמציה שיברח לו אל ארץ יהודה שלא ינבא עוד במלכות ירבעם שהיא ארץ עשרת השבטים כל שכן בבית מלכותו שהוא ביתאל ואע"פ שבשמרון היתה עיר המלוכה למלכי ישראל וגם ליהוא ולבניו כמ"ש אפשר כי בעבור שהיו דבקים בחטאות ירבעם בן נבט שהם עבודת העגלים בבית אל ובדן עשו מלכי ישראל ארמון מלך בבית אל לפי שהיו תדירים לבא שם לעבוד ובבית אל היו יותר רגילים לפי שהיה קרוב לשמרון יותר מדן כי דן הוא בקצה א"י וכן ירבעם בבית אל היה עיקר עבודתו כמו שאמר במלכים כן עשה בבית אל ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל כמו שפירש בפי' מלכים כי המקום ההוא היה נבחר מזמן יעקב אבינו ותשבו כי עבודתם בזה המקום תהיה מקובלת יותר מבאר מקומות ותהיה כמו ירושלם בשרי אמר יעקב אבינו יהיה בית אלהים : ואכל שם לחם . לפי שנביאי השקר היו מתנבאים לעם בפתותי לחם ובכוסות של יין או שכר אמר לו שיעשה הוא כן שילך ויגבא בארץ יהודה כי שם יאכילוהו לחם אם ינבא רעת מלכי ישראל : (יג) ובית אל • מבואר הוא : (יד) ויען עמוס • לא נביא אנכי לא הייתי נביא מנעורי וגם לא בן נביא אנכי שלמדנו דרכי הנבואות :"כי בוקר אנכי • לא היתה זאת מלאכתי כי בוקר הייתי הולך אחרי בקרי ואני כמו שאמר אשר היה בנוקדים ועשיר אנכי ואיני צריך ללחם שיתנו לי כמו שתאמר : בולס . י"מ

מצודת ציון

שעברה : (ט) ונשמו • מל' שממון : במות . מלשון במה ומזבח : ישחק . כמו יצחק ויתכן שאמר ישחק לרמז שהבמות יהיו לשחוק וללעג : ומקדשי . ענין ארמון משגב וכן למטה מקדש מלך הוא וכמו והיה למקדש (ישעיה ח') יחרבו . מל' חורבן : (י) כהן • ר"ל כהן הבעל וכומר לעכו"ם : קשר . ענין אגודת מרד כמו ויהי הקשר אמיץ (ש"ב טו) : להכיל . לסבול כמו נלאיתי הכיל (ירמי' ו') : (יב) חוזה . רואה ונביא : (יג) מקדש • ארמון משגב : (יד) בוקר • מל' בקר : ובולס . ענין בלילה וערבוב וכדרז"ל שכן עני אוכל פתו מעיסה בלוסה (שבת עו) : שקמים • שם מין ממיני האילנים

מצודת דוד

לבארו לכן שאלו : שם אנך וגומר • ר"ל אשפוט אותם בקו משקולת של שורת הדין כפי הגמול ולא אוסיף עוד לעבור על פשעם למחול אותם : (ט) ונשמו • הבמות שהעמידו לעכו"ם יהיו שוממין כי מגודל הצרות אין מי יבוא אליהם : ומקדשי • הארמונות החזקות של ישראל יהיו לחרבה : וקמתי • אקום על בית ירבעם להפרע ממנו בחרב ועל זכריה בנו יאמר שהרגו שלום בן יבש כמ"ש (במ"ב) : (י) קשר עליך עמוס • ר"ל מדבר דברים המביאים קשר למרוד בך ולהרגך כי כשישמעו שגאיו שהנביא מייעד עליו החרב יתעוררו להרגו בדבר ה' : בקרב בית ישראל . ר"ל בפרסום רב במעמד כולם : לא תוכל הארץ • עם הארץ לא תוכל לסבול את כל דבריו מה שמאיים בשממון וחורבן כאומר הואיל וגם נפש העם מרה עליו א"כ תוכל לעשות בו משפט חרון כי גם יד העם יהיה עמך : (יא) בחרב ימות ירבעם • באמת כחש לו כי הוא אמר על בית ירבעם והוא זכריה בנו : וישראל גלה יגלה • גם בזה כחש כי לא אמר כן עד לבסוף : (יב) חוזה • ר"ל אתה הוא חוזה מה תעשה פה ברח לך אל ארץ יהודה כי שם מקדש ה' מקום הנבואה : ואכל שם לחם • שם יפרנסו אותך : ושם תנבא • ר"ל שם תקבל שכר על הנבואה שאתה מתנבא רעה על מלכות אפרים כי לאויבים המה לו : (יג) ובית אל . אבל בבית אל לא תוסיף עוד להנבא כזאת כי פה הוא ארמון מלך הארץ הסיה ופן אנשיו ימיתוך בשמעם שאתה מתנבא כזאת : ובית ממלכה הוא • ר"ל הממלכה מוחזקת ביד המלך מכמה דורות וידו תקיפה להכותך נפש : (יד) לא נביא אנכי • ר"ל אני לא הכנתי עצמי לנבואה ולא נתעסקתי בלמודה למתחשב שאני מקבל שכר על הנבואה ובעבור השכר הכנתי עצמי לה : ולא בן נביא אנכי . וכאומר ולא ראיתי ג"כ מאבי קבלת שכר נבואה והוא ענין מליצה והרחבה : כי בוקר אנכי • אני בעל בקר ואינני צריך לשכר ואני כל היום מערבב שקמים עם דברים אחרים למאכל

רש"י

ובולס אלא שעמוס מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו וישראל קוראים אותו פסילוס כדאיתא בפסיקתא : (טז) ולא תטיף · ל' נבואה הוא והרבה יש במקרא הטף אל דרום (יחזקאל כ"א) : (א) כלוב קיץ · סל מלא סופי תאנים שאינם טובות : (ג) שירות היכל · שהם משוררים בתוך היכלי הם במשתאותיהם : רב הפגר · סגי פגרי קטולין : בכל מקום השליך הם : בכל אתר יימר רמי וסליק השליכו מכאן (בס"א הסירו מכאן) הפגרים האלה : (ד) השואפים . הבולעים אביון : ולשבית · כמו ולהשבית ודוגמא לשמיד מעוזניה (ישעיה כג) ללכת לגיד ביזרעאל (מלכים ב ט) : (ה) מתי יעבור החדש · זו היא השאיפה מצפים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית ויפלו שדותיהם · יעבור החדש ת"י מתי תתעבר השנה ויבא חדש העיבור ולשון העברה הוא כמו (ירמיה מו) העביר המועד ולפי שדוחין את הקרבת העומר והשנה נמשכת והישן מתייקר : והשבת ונפתחה בר : מתי תבוא השמיטה ותייקר התבואה ונפתח

תולדות אהרן · מתי יעבור · ב"ב ל :

אבן עזרא

הצאן יורה כי היה רועה כאשר הזכיר בנוקדים : (טו) ויקחני מוכרח הייתי ועוד פירש טעם אחר בעבור שאמר לו ואכול שם לחם אמר לו אינני כמו נביאי השקר המתנבאים בעבור לחם ולא בן נביא שקר כי אין לי צורך ללחם כי בוקר אנכי ומלת בולס אין לה חבר ובלשון ישמעאל כמו מיבש ושקמים פרי דומה לתאנים ואיננו במקומות האלה ובלשון ישמעאל גמין גם שקם והנה לא התנבאתי בעבור צורך ואיך אנית דברי השם שצוני להתנבא ואמנע אליך שתאמר לא תנבא : (טז) תטיף . כמו מדבר ברמז וכמוהו והיה מטיף לעם הזה : (יז) לכן . בחבל · יחלקוה אויביו ונבואתי תקום עליך ועל ישראל : (א) כה · כלוב · סל : קיץ · פרי הקיץ על קיצך ועל קצירך : (ב) ויאמר · הכל בדרך מראות הנבואה כאשר אמר לירמיהו מה אתה רואה ואמר מקל שקד ועניה כי שוקד אני שוקד לא אזוז ולא אסור עד עשיתי את דברי והנה כאשר הפרי לא יבא כי אם בקצו כך בא הקץ לא אוסיף עוד עבור זה הקץ ויפת אמר עבור על עונו : (ג) והילילו · רב הפגר · החללים : בכל מקום השליך הם · שלא ירך לב השומעים : (ד) שמעו . השואפים · כמו שאפני אנוש שאפה רוח : ולשבית . להשבית כמו לשמיד ונפתח הלמ"ד להורות על הה"א וטעם להשבית להכריתם : (ה) לאמר · על אוצרי הבר ידבר אולי תבוא שנת רעב כאשר יעבור זה החדש ולא

עמוס ז ח

שְׁקְמִים׃ טו וַיִּקָּחֵנִי יְהוָה מֵאַחֲרֵי
הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה לֵךְ הִנָּבֵא
אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ טז וְעַתָּה שְׁמַע ד׳
דְּבַר־יְהוָה אַתָּה אֹמֵר לֹא תִנָּבֵא
עַל־יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַטִּיף עַל־בֵּית
יִשְׂחָק׃ יז לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה ד׳ כנוי ליצחק
אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ ג׳
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל תְּחֻלָּק
וְאַתָּה עַל־אֲדָמָה טְמֵאָה תָּמוּת י״א
וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ׃ ל״ג
ח א כֹּה הִרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה
וְהִנֵּה כְּלוּב קָיִץ׃ ב וַיֹּאמֶר מָה־
אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כְּלוּב קָיִץ
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־עַמִּי ד׳
יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ׃ י׳ מ״ל בלישנא
ג וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל בַּיּוֹם הַהוּא ג׳
נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה רַב הַפֶּגֶר בְּכָל־ ד׳
מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הָס׃ ד שִׁמְעוּ־זֹאת
הַשֹּׁאֲפִים אֶבְיוֹן וְלַשְׁבִּית עֲנִוֵּי־אָרֶץ׃ ב׳ בסיפ׳ ל״ד · ענוי ק׳
ה לֵאמֹר מָתַי יַעֲבֹר הַחֹדֶשׁ וְנַשְׁבִּירָה ל׳ ומ״ל · ל׳ וחד ונפתחה ל״ג
שֶּׁבֶר וְהַשַּׁבָּת וְנִפְתְּחָה־בָּר לְהַקְטִין

תרגום

טו וְדַבְּרַנִי יְיָ מִן דִירָא מִבָּתַר
עָנָא וַאֲמַר לִי יְיָ אֱזֵיל אִתְנַבֵּי
עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל׃ טז וּכְעַן
קַבֵּיל פִּתְגָמָא דַיְיָ אַתְּ אֲמַרְתְּ
לָא תִתְנַבֵּי בִּשְׁמָא דַיְיָ עַל
יִשְׂרָאֵל וְלָא תַלֵּיף עַל בֵּית
יִשְׂחָק׃ יז בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אִתְּתָךְ בְּקַרְתָּא תִטְעֵי וּבְנָךְ
וּבְנָתָךְ בְּחַרְבָּא יִתְקַטְלוּן
וְאַרְעָךְ בַּעֲדְבָא תִתְפְּלֵיג וְאַתְּ
עַל אַרְעָא מְסָאֲבָא תְמוּת
וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא יִגְלוּן מֵעַל
אַרְעֲהוֹן׃ א כְּדֵין אַחְזְיַנִי יְיָ
אֱלֹהִים וְהָא מָן מְלֵי סִיוּפֵי
קַיְטָא׃ ב וַאֲמַר מָא אַתְּ חָזֵי
עָמוֹס וַאֲמָרִית מָן מְלֵי סִיוּפֵי
קַיְטָא וַאֲמַר יְיָ לִי מְטַת
פּוּרְעָנוּת קִצָּא לְמֵיתֵי עַל עַמִּי
יִשְׂרָאֵל לָא אוֹסִיף עוֹד לְמִשְׁבַּק
לְהוֹן׃ ג וִילִילוּן חֲלַף זִמְרָא
בְּבָתֵּיהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר
יְיָ אֱלֹהִים סַגִּי פִּגְרֵי קְטִילִין
בְּכָל אֲתַר יֵימַר רְמֵי וְסַלֵּיק׃
ד שְׁמָעוּ דָא דְשָׁיְטִין כְּעַפְרָא
דְאַרְעָא רֵישׁ מִסְכְּנַיָא וּמְדַמָּן
לְבַטָּלָא מִילֵי חֲשִׁיכַיָא מִן
אַרְעָא׃ ה דְאָמְרִין אֵימָתַי
יִמְטֵי יְרַח עִבּוּרָא וּנְזַבֵּין עִבּוּרָא וּשְׁמִיטְתָא וְנִפְתַּח אוֹצְרִין וְלַאֲזָעָרָא מְכִלְתָּא וּלְאוֹסָפָא

אמציה · בן חשביא בן אמציה בן חלקיה : אל עמי ד' וסימ' נמסר בסדר ויחי וביחזקאל כימ' י"ג : אדמה י"א וסימ' נמסר בספר יואל סימ' ב' : עבור י' מ"ל בלישנא וסימ' נמסר בסדר בלק : נאם אדני ה' ז' דסמיכי בקריאה וסימ' אם תכבסי בנתר · מקבץ נדחי ישראל · שמעו והעידו · וקטר מוזמץ · ותילילו שירות · והבאתי השמש · והשלחתי רעב · וכל יחזקאל דכוו'

רד"ק

י"מ כמו בולס בשין מתרגום ויתפש ובלס כלומר ליקט שקמים למאכל בקריו או פי' מערב השקמים עם דברים אחדים לצורך בקריו ובדברי רז"ל דבר מעורב יקרא בלום כמו שאמר שכן עני אוכל פיתו מעיסה בלוסה , פי' שנילוש הקמח והסובין והמורסן ביחד לפי' מצטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשעור חלה ושקמים הוא מין ממיני התאנים וי"ת אלהי מרי גיתי וגו' : אנכי . שלשתן מלעיל הטעם בנו"ן : (טו) ויקחני ה'. לא הנחתי מלאכתי ברצוני כי האל ית' לקחני מאחרי הצאן שהייתי הולך אחריהן ורועה אותן והוא השרה רוח נבואתו עלי והכריחני להנב' ואיך תאמר לי שלא אנבא והוא אמר לי שאנבא על ירבעם ועל מלכותו : (טז) ועתה שמע דבר ה' · כי גם עליך בפרט אני מתנבא : ולא תטיף על בית ישחק · כמו שאמר ונשמו במות ישחק ועל מלכות ירבעם נבאתי שהם עושים במותם לפסילים ואתה אומר שלא אנבא עליהם באלהם האל ית' שלחני ולא אמנע בעבור דבריך ואתה שתמנעני מלהנבא שמע שהאל ית' דבר עליך רעה וזהו אשתך בעי' תזנה טרם גלותכם תזנה אשתך בעודך בעיר תזנה עם האויב הבא על העי' ואין זה כמו נשים בציון ענו כי הענוי הוא שלא ברצון האשה והזנות ברצון האשה וכל זה בעונם אמניס שתזנה אשתו לעיניו ובניו ובנותיו יפלו בחרב לפניו והוא יגלה וימות על אדמה טמאה וכל זה בעבור בזותו נבואת האל ית' מצורף אל שאר עונותיו שהיה עובד עכו"ם ושאר עונות והאויבים היו הורגים הבנות והבנים הקטנים שלא יוכלו ללכת ברגליהם : לפי' אמר בניך ובנותיך בחרב יפלו · והגדולים היו מוגלים זולתי אותם שהיו לוחמים שהיו הורגים אותם האויבים בהתגברם עליהם : ואדמתך בחבל תחלק · שתלקוה ביניהם האויבים שבאים לגור בארצם עם שאר האומות והם הגוים שהביא שם מלך אשור ויושב אותם בערי שמרון : ולא תטיף . ולא תדבר וכן היה מטיף אל העם הזה אל תטיפו יטיפון וי"ת לא תליף : (יז) לכן · מבואר הוא : (א) כה הראני . כלוב קיץ סל מלא פירות הקיץ : (ב) ויאמר · בא לפרש לו מה היה מראה הנבואה בפירות הקיץ ר"ל הקץ להודיעו כי בא הקץ עליהם להגלותם מארצם כמו פירות הקיץ שהגיע קץ בשולם ולוקטים אותם מהעץ ואוכלים מהם ומיבשים מהם כן בא קץ ישראל להסיעם ממקומם וקץ הקיץ אפשר שהם ענין אחד ושורש אחד : עבור לו · כמו שפירשנו עבור לו על פשעיו : (ג) והילילו שירות היכל . השירות והזמירות שהיו מזמרים בהיכליהם יהפכו להם ליללה . ואמר על השירות והילילו ר"ל יהפכו להם יללה ועל הלשון הזה נאמר ולפניו תדוץ דאבה : רב הפגר בכל מקום השליך הם . בכל מקום שישליכו הפגרים המתים יאמר אחד לחבירו מן המשליכים הס כלומר נשתוק ולא נצעק ונצדיק עלינו את הדין כמו שפירשנו למעלה ויונתן תרגם בכל אתר יימר רמי ושתיק כמו שתרגם למעלה : (ד) שמעו זאת השואפים אביון · ענין בליעה כמו שאפני אנוש ושאף כמים תילם ופירש כאלו בולעים אותו כשלוקחים ממונו במרמה ובאונאה והם העשירים אוצרי הפירות : ולשבית ענוי ארץ · כמו ולהשבית וכן לשמיד מעוזניה כמו להשמיד ופירוש הם חושבים לבטלה מן העולם שלוקחים מה שלהם במרמה ובעולה : עניי ארץ . ענוי כתיב והענייה ברוב הם ענוים : (ה) לאמר . החדש הקציר שימצאו העניים מה יאכלו בשדות ואחר כן יבאו לידינו לקנות שבר : והשבת ונפתחה בר · וכשיעבור החדש ויבואו העניים לקנות ידחו אותם לשבת אחרת ואומר

מצודת דוד

למאכל הבקרים ואין אני עוסק בהכנת הנבואה ולמודה : (טו) ויקחני ה' . אבל מבלי הכנה לקחני ה' ממה שהייתי הולך אחר הצאן לרעות אותם וצוה אותי ללכת ולהנבאות : (טז) ועתה · כאומר הואיל ואין לי צורך אל שכר הנבואה עתה שמע דבר ה' עם כי אין מקום לקבל ממך שכר על הנבואה הזאת : (יז) בעיר תזנה . אשר תחזקה ברצון מצ"כ בשדה : בחבל תחולק . בקו המדה תחולק בין הבבליים : על אדמה וגו' · בארץ הבבליים : וישראל וגו' . ר"ל כמו שהתחלת לדבר בשמי הנה באמת כן יהיה וכן יקום : ח (א) כלוב קיץ · על מלא פירות הקיץ : (ב) בא הקץ · ר"ל המראה מרמז שבא הקץ והסוף על עמי ישראל כי קיץ לאית וקץ בא שהוא לשון הנופל על לשון : עבור לו · לעבור ולמחול לו על פשעיו · (ג) והילילו . יהפכו ליללה השירות והזמירות שהיו מזמרים בהיכליהם במקום השירות יילילו : רב הפגר . אז ירבו פגרי הרוגים ובכל מקום אשר השליך המשליך את הפגרים הרבים ההם יהיה שתיקה ודממות קול כי הרואים לא יצעקו ולא ירימו קול למען לא ירך לב העם : (ד) השואפים אביון · אתם הבולעים את האביון ועושקים להשבית מן העולם עניי ארץ : (ה) לאמר · שהמה אומרים מתי יעבור החודש ר"ל

מצודת ציון

השאנים וכן ושקמותם בחנמל (תהלים ע"ח) : (טז) תטיף . הוא מל' נטיפה והזלה ומושאל מענין הדבור וכן הטף אל דרום (יחזקאל כ"א) : (יז) בחבל . קו המדה : (א) כלוב . הוא כעין סל וכן ככלוב מלא עוף (ירמיה ה') : קיץ . ר"ל פירות המייבשים בימות הקיץ וכן והלחם והקיץ (ש"ב ט"ז) : (ג) והילילו . מל' יללה : שירות · מל' שיר וזמר . הפגר · כן יקרא גוף המת כמו וכובד פגר (נחום ג') : הס . ענין שתיקה כמו ואמר הס (לעיל ו) : (ד) השואפים . ענין בליעה והמשכה אל הפה כמו שאפני אנוש (תהלים נ"ו) : ולשבית . כמו ולהשבית וכן ללכת לגיד (מ"ב ט) ומשפטו להגיד ולהשבית הוא ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד) : (ה) ונשבירה . מוכר

ולא ירד מסר אז נמכור הבר ביוקר ויקטינו האיפה שימודו בה הבר ויגדלו השקל לקחת יותר והם דברי מרמה באבן ובמאזנים : (ו) לקנות · הדלים בלערם מוכרים נפשם בכסף לקנות בר ואפילו בעבור דבר קל כמו נעלים מרוב הדחק : ומפל בר נשביר . הנופל מהכברה נמכור : (ז) נשבע · בגאון יעקב . הוא השם הנכבד שלא ידעו גוי רק יעקב ויפת אמר על הארון גאון עוזכם ויתן לשבי עוזו : (ח) העל · ועלתה כאר · חסר יו"ד כאילו כתוב כיאור והעד שהוא כופל זה הפסוק בסוף הפרק ושם כתוב עלתה כיאור כולה והטעם לאויה היא הארץ שתרגז ותשבע כי היא על המים וכן כתוב לרוקע הארץ על המים : (ט) והיה · אשנה המנהג לבוא השמש בחצי היום . כדרך וקדר עליהם היום : (י) והפכתי · שמתיה · הטעם הארץ כי כל

בס"ד : בצהרים י"ב בקריאה וסי נמסר במלכים א' סימ' י"ח :

עַל סִלְעָא וּלְשַׁקָּרָא בְּמָזְנָוָן דִּנְכִיל : ו לְמִקְנֵי בְּכַסְפָּא מִסְכְּנַיָּא וַחֲשִׁיכַיָּא בְּדִיל דְּיִתְחַסְנוּן וּמֵהַמְמַת עֲבוּרָא נְזַבֵּין : ז קַיֵּים יְיָ דִּיהַב רְבוּתָא לְיַעֲקֹב אִם יִתְנְשׁוּן לְעָלְמִין כָּל עוֹבָדֵיהוֹן : ח הַעַל דָּא לָא תְחָרוֹב אַרְעָא וְיֶצְדֵי כָּל דְּיָתֵיב בָּהּ וְיִסַּק עֲלָהּ מַלְךְ בְּמַשִׁרְיָתֵיהּ דְּסַגִּי כְּמֵי נַהֲרָא וְיַחְפִּינַהּ כּוּלַּהּ וְיִתָרֵיךְ יַת יָתְבָהָא וְתִשְׁתְּקַע כְּנַהַר מִצְרָיִם : ט וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים וְאַכְסֵי שִׁמְשָׁא כַּד בְּטִיהֲרָא וְאַקְבֵיל לְאַרְעָא בְּיוֹם נְהוֹר : י וְאַהֲפֵיךְ חַגֵּיכוֹן לְאֶבְלָא וְכָל תּוּשְׁבַּחְתְּכוֹן לְאִילְיָא וְאַסֵּק עַל כָּל חַרְצִין

נ'
אֵיפָה וּלְהַגְדִּיל שֶׁקֶל וּלְעַוֵּת מֹאזְנֵי
מִרְמָה : ו לִקְנוֹת בַּכֶּסֶף דַּלִּים וְאֶבְיוֹן
כ' : נ' בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם וּמַפַּל בַּר נַשְׁבִּיר :
ז נִשְׁבַּע יְהוָה בִּגְאוֹן יַעֲקֹב אִם־
אֶשְׁכַּח לָנֶצַח כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם : ח הַעַל
זֹאת לֹא־תִרְגַּז הָאָרֶץ וְאָבַל כָּל־
נ' חסר יוֹשֵׁב בָּהּ וְעָלְתָה כָאֹר כֻּלָּהּ וְנִגְרְשָׁה
ונשקעה ק' ומ"ל וְנִשְׁקְעָה כִּיאוֹר מִצְרָיִם :
ו' בטעם בסיפרא י"ב • נ' ט וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יְהוִה
וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי
לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר :
נ' פסוקים וכלו כל כל י וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל־
שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל־כָּל־

תולדות אהרן השמש בלהרים • מ"ק כה : חגיכם לאבל • שם טו ם

ונפתח אוצרות בר שלנו : להקטין איפה · למכור במדה קטנה ואת כספים נקבל בשקל גדול : (ו) בעבור נעלים · בדיל דיחסנון : ומפל בר נשביר ומהממת עיבורא נזבין · את הפסולת שנפל מן החטים בנפה נמכור ביוקר לעניים : (ח) העל זאת לא תרגז הארץ · וכי אין עון זה כדאי שתחרב עליו הארץ : ועלתה כאור כלה . ובמקום אחר הוא אומר ועלתה כיאור כלה (לקמן ט) · וי"ת שניהם בשוה ויסק עלה מלך במשריתיה דסגיאין כמו נהרא ויחפיניה כולה וקשה בעיני לפרש כאור כמו כיאור ויש לפרש כמו (איוב לז) יפיץ ענן אורו על כפים כסה אור (שם לו) ועלתה כענן גשם כולה אפילה וחשיכה : ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים · נילוס עולה אחת לארבעים שנה ומשקה את הארץ וכשהוא עולה מעלה רפש וטיט על שפתו וכשחוזר מהשקות חוזר על גדותיו ומימיו מגללין והוא קרוי שיקוע שהטיט העוכר את מימיו נשקע ונגרש כמו (ישעיה נז) ויגרשו מימיו רפש וטיט אף הארץ תקיא רשעים שבתוכה ואחר כך תנוח : (ט) והבאתי השמש בצהרים · כשיבא להם שלום גדול תבא מפלה פתאום ואמרו רבותינו (מ"ק כה) זה יומו של יאשיהו שמת בחרב של שלום כמו שאמרו רבותינו (תענית כב :) אין לך חרב של שלום יותר מפרעה נכה שאמר לו ליאשיה (ד"ה ב ל"ה) מה לי ולך לא עליך אתה היום לא עליך אני בא היום כי אם לעבור דרך ארצך אל בית מלחמתי וגומר : השמש • מלכות בית דוד נמשלה כשמש שנאמר (תהלים פט) וכסאו כשמש נגדי : (י) והפכתי חגיכם לאבל . כענין שנאמר (ד"ה ב לה) וכל יהודה וירושלים מתאבלים על יאשיהו : וכל שיריכם לקינה · כענין שנאמר (שם) ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם

רדק

ותומר יעבור זה השבוע ובשבוע האחר נפתח אוצר הבר ונמכור ודוחים אותם כן עד שתתייקר התבואה וימכרו לרצונם שבת שבוע כמו שבע שבתות תמימות תהיינה ויונתן פי' החדש חדש העיבור ופי' השבת שמטה שתרגם דאמרין אימתי ימטו ירח עיבור' וזבין עיבורא ושמיטתא ונפתח אוצרין לפי שבשנת העיבור מתארכת השנה ומיקרת התבואה וכן שנת השמטה שאינם זורעים מתיקרת התבואה ואוצרי פירות מתאוים שנת היוקר : ושבירה . ונמכור כי מוכר התבואה יקרא משביר כמו המשביר לכל עם הארץ אוכל בכסף תשבירני והתבואה נקראת שבר לפי ששוברת הרעב וכן אמר שבר רעבון בתיכם על דרך ישברו פראים צמאים . להקטין איפה מקטינים האיפה שמוכרים בה ומגדילים השקל שלוקחים שהכסף במשקל גדול מלוקחי התבואה והאבן ששוקלים בה את הכסף מגדילים אותה ועוד מעותים המאזנים שהם מאזני מרמה אחר שיעותו אותם וכן ובגדי ערומים תפשיט וכן ועתני קמת והדומים להם הנה כי בשלשה פנים מדמים את העניים במכרם להם התבואה : (ו) לקנות · הם מתנכלים אליהם במה שיעשו להם שיקנו אותם כלומר שיקנו שדותיהם וכרמיהם בדמים קלים לרוב דחקם והם מביאים אותם לזה הדוחק במרמותיהם גם חושבים לקנותם הם עצמם לעבדים כמו שאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך ואביון בעבור נעלים אפילו בעבור נעלים שהוא דבר קל חושבים לקנותם בנכליהם אשר ינכלו וי"ת בעבור נעלים בדיל דיחסנון וכבר כתבנו פירושו למעלה : ומפל בר נשביר . ואומרים גם הם אפילו מפל בר נשביר להם בעת היוקר שאין דרך למוכרו בשאר עתים ומפל בר הוא מה שנופל תחת הכברה כשכוברין החטה שהוא פסולת החטה ולא יאכלוהו בני אדם אלא מאכילים אותו לעופות הגדלים בבית אא"כ הוא יוקר גדול שאוכלים אותו העניים מרוב הדוחק : (ז) נשבע ה' בגאון יעקב , ר"ל כמו בי נשבעתי וכמו שאמר למעלה בנפשו והוא ית' הוא גאון יעקב או ר"ל גאון יעקב בהמ"ק כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה . וכן אמר למעלה מתאב אנכי את גאון יעקב ובית המקדש הוא גאון יעקב כי שם שכן הכבוד ונשבע בכבודו אשר שכין ביעקב והם בעונותיהם סילקוהו ממנו : (ח) העל זאת לא תרגז הארץ . אם על זאת הרעה לא תרגז הארץ דין הוא שתרגז הארץ ממקומה ותספף : ואבל • וישחת כל יושב בה כי מי יוכל לסבול חמס גדול כזה וכמו שנשחתה הארץ במבול מ ני החמס ונהפכו סדום ועמורה מפני החמס כן ראוי שתשחת הארץ הזאת מפני החמס הזה : ועלתה כאר כלה . ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים דין הוא שתעלה כולה מים כמו כיאור ממצרים שעולה ומתגבר מתפשט על כל הארץ כאור כמו כיאור וכן אמר למטה בשנותו הפסוק ועלתה כיאור כלה : ונגרשה . שתהיה נגרשת ממקומה ויכסוה מים ותהיה נשקעת בתוך המים כיאור מצרים שמכסה היבשה באתו כי כשתרעש הארץ רעש גדול מקום פתיחתה ימלא מים ויגברו המים עד שיכסו המקום ההוא ואחז"ל פירש ונגרשה ונשקעה ילאו בגולה ממקום שבתם כלאת היאור ממקומו והוא שוקע בחפירות ובגבים שחופרים סביבותיו וכן ישקעו הם בגלות וי"ת ויסק עלה מלך וגו' ונשקעה ונשקה כתיב והכתיב ענין משקה כמו כי כלה משקה רוצה לומר שתהיה כלה מים והקרי ונשקעה הוא מבואר יותר שתהיה שקועה בתוך המים : (ט) והיה ביום ההוא • ביום חרבן הארץ : והבאתי השמש בצהרים . משל על רוב הצרה שתהיה להם על דרך שאמר וקדר עליהם היום : (י) והפכתי . ושמתיה

מצודת ציון

מוכר התבואה נקרא משביר כמו המשביר לכל עם הארץ (בראשית מ"ב) שבר כן תקרא התבואה וכן נאמר שבר רעבון בתיכם (שם מ"ג) וזהו לפי ששוברת הרעב על דרך ישברו פראים למאם (תהלים ק"ד) : והשבת . כן תקרא שנת השמטה כמ"ש ובשנה השביעית שבת וגו' (ויקרא כ"ה) : בר . תבואה כמו לשבור בר (בראשית מ"ב) : איפה . שם מדה בת ג' סאים : ולעות · ענין עקום ודבר שאינו ראוי והוא מל' עון : (ו) נעלים • מנעלי הרגל : ומפל . מל' הפלה : (ח) תרגז . ענין תנועת הרעדה : ואבל • ענין השחתה כמו אבלה אדמה (יואל א') : כאור . כמו כיאור הוא הנילוס ונפלה היו"ד : ונגרשה • מל' גרושין ותנודה : ונשקעה . ענין נפילת הדבר בעומק כמו אז אשקיע מימיהם (יחזקאל לב) : (ט) והבאתי · ענין שקיעה כמו ובא השמש וטהר (ויקרא כ"ב) : בצהרים . הוא חצי היום : (י) קרחה . ענין נפילה ותלישת השער כמו קרח הוא (שם)

מצודת דוד

ר"ל החודש הידוע של הקציר כי בימי הקציר מוצאין העניים לאכול מהלקט והשכחה והפאה ואינם קונים תבואה למאכלם : ונשבירה שבר . כשיעבור החדש לא ימצאו מה לאכול ואז נמכור להם התבואה כפי אות נפשינו : והשבת · מלת מתי יעבור משמשת בשתים כאלו אמר מתי יעבור השבת הוא שנת השמיטה כי אז מתפרנסים העניים מתבואת הארץ מן המופקר ואינם קונים תבואה למאכלם : ונפתחה בר · כשיעבור השבת אז נפתח אוצרות התבואה : להקטין איפה · ר"ל לא נמכר באמת ובמשפט כ"א נעסוק לרמותם להקטין מדת האיפה ולהגדיל משקל השקל לעות עוד כף המאזנים לעשות מרמה להכריע למטה את הכף שבו אבן המשקל למען יהא נראה שהכסף חסר הרבה : מאזני מרמה · לפי שמאזני משקל שלהם היו עשויות באופן שיכולים להכריע את הכף למה שהם רוצים לכן קראם מאזני מרמה : (ו) לקנות בכסף דלים . ר"ל נקח מהם כל כספם ברמיה עד שלא ישאר מאומה בידם ונקנה אותם בכסף לעשות עמהם עבודה : בעבור נעלים . ר"ל נקנה אותם בדבר מועט בעבור זוג מנעלים : ומפל בר נשביר · עוד היו אומרים לא נמכור להם תבואה נקיה אלא נערב בה הפסולת שמפילין מן התבואה בשעה שמרקדין אותה בנפה ובכברה והם בע"כ יקנו עם הפסולת : (ז) בגאון יעקב . בה"מ יקרא כן כמ"ש וצבי עדיו לגאון שמהו (יחזקאל ז) : (ח) העל זאת . וכי על מעשה כזאת לא תרעד הארץ ולא תשחת כל היושבים בה : ועלתה כאור · ר"ל דין הוא שתעלה המים על כלה כמו היאור המכסה כל הארץ בצאתו להשקות השדות: ונגרשה ונשקעה . המים השוטפים יגרשו רפש וטיט ואח"ז יהיה נשקע הרפש והטיט לרדת אל קרקעות המים כמו יאור מצרים שבעת שמתגבר ועולה מעלה רפש וטיט ואחר זה שוקעים למטה ר"ל מהדין להשמיד הרשעים מן הארץ ואחר זה תהיה ההרווחה : (ט) והבאתי . אשקיע את השמש בעת צהרים בזמן תקפה ר"ל בעת ישבו בהשקט ושאנן תבוא הצרה פתאום : והחשכתי · אביא חושך על הארץ ביום שיש בו אור רב והוא כפל ענין במ"ש : (י) והפכתי . תמורת שמחת החג יהיה אבל ותמורת השירה יהיה קינה : והעליתי • ר"ל אביא עליהם צרה עד שכולם ילבשו שק על מתניהם ויקרחו קרחה בראשם והם ענין צער ואבלות : ושמתיה

רש"י

בקינותיהם: כאבל יחיד. כאב שמתאבל על בן יחיד: (יא) כי אם לשמוע. שמפסוק מהם רוח הקדש: (יג) תתעלפנה. תפרח רוחם כמו ויתעלף (יונה ד) וכן עגי כעדם עולפו (יחזקאל לא) וכן בלשון משנה יתעלפם שממיי"ר בלע"ז: (יד) חי אלהיך דן. אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן: (א) נצב על המזבח. מסתלק השכינה למדבחא דרך יציאתה חוץ על מזבח הזהב שהוא בהיכל והוא מעשה מסעות שנסעה שכינה: הך הכפתור: שהוא בראש הגג: וירעשו הספים: אסקופות הבית התחתונות כך יהרג המלך וירעשו השרים: ובצעם בראש כולם. כמו ופצעם וי"מ כפתור כמנורה שפי תרגמה יתקטל מלכא יאשיהו וירעשו הסיפים ויחרב ביתא ויספגרון עזרתא: ובצעם בראש כולם. ומאני מקדשא בשביא יהכון ובצעם כמו מתוגם יגלה

אבן עזרא

כל יושביה יתאבלו כאבל אב על בן יחיד: ואחריתה כיום מר. שלא נראה כמוהו: (יא) הנה. והשלחתי כמו משלית בך בעבור שאמר אמליה לא תביף שתגבא כי ימותו הנביאים: (יב) ונעו. מים סוף שהוא דרומי לארץ ישראל עד הים הגדול מבוא השמש ישוטטו ישראל: (יג) ביום. הטעם כאשר לא ימצאו דבר יי' תבכינה הבתולות ואפילו היפות עד שלא יועיל להם היופי שלהם כי יתגנו מרוב הצער גם הבחורים כי השם סר מעליהם כמו שאול שלא ענהו השם גם בחורים גם בחלומות גם בנביאים: (יד) הנשבעים. ואשר יפחדו ממנו כן יהיה ונפלו ולא יקומו עוד: (א) ראיתי. במראות הנבואה ראה כבוד השם נצב על המזבח ונוה לאחד מן המלאכי' הך הכפתור פתח בית יי' כי כן המנהג לשום כפתור למעלה מן הפתח והוא כעין ספות אשר יסמכו עליו הספים: ובצעם. כמו ופצעם מטעם המקום כי יפלעו כל אנשי הבית הם הכהנים: ואחריתם. בניהם כמו ולא לאחריתו: אם

ד'　מתנים שק ועל־כל־ראש קרחה ושמתיה כאבל יחיד ואחריתה כיום מר׃

י"א רפין

יא הנה ׀ ימים באים נאם אדני יהוה

ג'　והשלחתי רעב בארץ לא־רעב

ד' דגשים ה'　ללחם ולא־צמא למים כי אם־לשמע

ו' פסוקים עד ועד • ב' ח' מ"ל וא' חסר　את דברי יהוה׃ יב ונעו מים עד־ים ומצפון ועד־מזרח ישוטטו לבקש את־דבר־יהוה ולא ימצאו׃

ל'　יג ביום ההוא תתעלפנה הבתולת

ל'　היפות והבחורים בצמא׃

יד הנשבעים באשמת שמרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר־שבע

ב' סיפלו　ונפלו ולא־יקומו עוד׃

קל"ד　ט א ראיתי את־אדני נצב

ב' מ"ל　על־המזבח ויאמר הך הכפתור

ל' • ל'　וירעשו הספים ובצעם בראש כלם

ג' חד מ"ל　ואחריתם בחרב אהרג לא־ינוס

תרגום

סק ועל כל ריש מרט ואשוינה כאבל יחיד וסופה כיום מריר: יא הא יומיא אתן אמר יי אלהים ואשלח כפנא בארעא לית דכפן למיכל ולית די צחי למשתי אלהין לקבלא ית פתגמא דיי: יב וישתלהון מימא עד מערבא ומצפונא עד מדינחא יהכון למתבע אולפן מן קדם יי ולא ישכחון: יג ביומא ההוא ישתלהין כנישתא דישראל דאינון דמין לבתולן שפירן דטעאה בשפרהן עם עולימין חיבין ויהון מטרפין ורמן בצחותא: יד די מקיימין בחובת שמרון ואמרין קימא דחלתא די בדן וקימין נימוסי באר שבע ויפלון ולא יקומון עוד: א אמר עמוס נביא חזיתי ית יקרא דיי אסתלק מכרובא ושרא על מדבחא ואמר אם לית עמא בית ישראל תיבין לאוריתא טפי מנרתא אתקטל מלכא יאשיה ויחרב ביתא ויתפגרן עזרתא ומני בית מקדשא בשביא יהכון ושאריהון בחרבא אקטול לא יערוק

למים ה' דגשים בקריא' וסי' ויצמא שם העם למים. רפאתי למים האלה • הוי כל צמא לכו למים. ואדיריהם שלחו צעיריהם. לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם: ולא יקומו ב' וסימ' היפלו ולא יקומו • וחי דרך באר שבע; אהרג ב' חד מ"ל וחד חסר וסימ' וכל שריה אהרוג עמו אמר ה'. ובצעם בראש כלם • קדמא מ"ל:

תולדות אהרן ביום מר • ברכות יז סוכה כה מ"ק כא זבחים ק: ימים באים • שבת קלח: באשמת שומרון • שם סז: אלהיך דן • (שבת ח): נצב על המזבח • ר"ס לא (סוטה יז):

רדק

ושמתיה כאבל יחיד אשים הארץ לאבל גדול. כאב המתאבל על בנו יחידו שהוא אבל גדול לו וכן יתאבלו יושבי הארץ אבל כבד מאד: ואחריתה כיום מר. בפל הענין במלות שונות כי אבל היחיד הוא יום מר: (יא) הנה ימים באים. לפי שהם מאסו בנבואת האל ואמרו כמו שאמר למעלה לא תנבא ולא תטיף אמר כי עוד יבאו ימים שיתאוו לנבואת האל ית' ולא ימצאו והם כל ימי בית ב' אחר נבואת מלאכי הנביא כי בו פסקה הנבואה וכן כל ימי הגלות הזה: והשלחתי רעב בארץ. בארץ ישראל שיהיה להם זה הרעב וזה הצמא כמו שהאדם הרעב שמשוטט לבקש לחם וכמו האדם הצמא שהוא מחפש למצוא מים כן ישוטטו ישראל אחר שתפסק הנבואה לבקש דבר ה' שהוא הנבואה ולא ימצאו וזה כל ימי בית שני וכל ימי זה הגלות: (יב) ונעו מים עד ים. פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל מים הדרומי שהוא ים סוף עד ים הגדול שהוא מערב א"י ומצפון ועד מזרח והנה זכר ארבע הרוחות והנה בא"י לא ימצאו דברי הנבואה כ"ש חוצה לארץ ובימי הגלות: (יג) ביום ההוא תתעלפנה. ענין עייפות ויגיעת הנפש עד שלא יוכל האדם לעמוד על עצמו וכמעט תצא רוחו וכן ותך השמש על ראש יונה ויתעלף ובדברי רבותינו ז"ל שלא יתעלפה: הבתולות היפות והבחורים בצמא. אפילו הבתולות והבחורים שדרכם להתעסק בתענוגי העולם ימאסו על דבר ה' לשמעו לאורך הימים שיפסק מהם יתאוו אליו מאד: (יד) הנשבעים באשמת שמרון. כמו שמואסים ביום דבר ה' ונשבעים באשמת שמרון ותי אלהיך דן תחת חי ה' כן יתאוו לו עוד ולא ימצאוהו ואשמת שמרון הוא העגל אשר בבית אל ותלה אותו בשמרון כי ראש מלכות אפרים שמרון והמלכים הם המחזיקים בעבודת העגלים והעם אחריהם כמו שפירשנו למעלה: ואמרו חי אלהיך דן. ויאמרו כשבעים אחד לחברו חי אלהיך אשר בדן והוא העגל כי האחד היה בדן והיו נשבעים באותו שבבית אל ובאותו אשר בדן: וחי דרך באר שבע. כי מבאר שבע שהוא סוף התחום היו הולכים אל העגל אשר בדן שהוא בסוף התחום האחר כמ"ש מדן ועד באר שבע ומרוב שהיו דבקים בעבודת העגלים היו חושבים שהיו מקבלים שכר טוב אם ילכו מלעבוד אותו אשר בדן כמ"ש וילכו העם לפני האחד עד דן והיו נשבעים חי אותו שהלכנו אליו דרך באר שבע: ונפלו. אותם שעושין כן יפלו ולא יקומו עוד וי"ת דמקיימין וגומר תרגם דרך כמו וסודעת להם את הדרך: (א) ראיתי את ה' נצב על המזבח. אחר שראה במראה הנבואה כבוד ה' נצב על המזבח בבית המקדש: ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים. אמר למלאך שיכה כפתור ההיכל והספים הם שתי מזוזות השער והכפתור הוא המשקוף אשר עליהם ונקרא כפתור לפי שמציירים בו כפתורים ופרחים ואמר לו שיכה הכפתור וממכת הכפתור ירעשו הספים: ובצעם. המלה מלעיל בשני סגולין והוא לווי ופתח סגו"ן מקום צר"י כי המנהג בצר"י כמו שמעם שלחם כן כתבו רבי יונה וכן כתבו אחז"ל לפי שאמר הך לווי ובצעם גם כן לווי ויתכן שיהיה פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו ר"ל ויבצעם האל יתברך או האויב אם יאמר על האל יתברך כמו שאמר אחר כן אהרוג טוב ואע"פ שאמר מתחלה ובצעם לשון נסתר ואח"כ אמר אהרוג כן מנהג המקרא בהרבה מקומות ונפתחה עי"ן ובצעם מפני שהמלה מלעיל ופי' בצעם ענין חתיכה וכריתה כמו מן הדגים יתר ידו ויבצעני ותרגום פתות אותה פתים בצע יתה בצוצין: ופי' בראש כולם מי שהוא בראש כולם והם הכהנים ואמר שיבצעם האל ית' כי גם הם פשעו בו: ואחריתם. אחר העם • כמו ואחריתך בחרב יפול כמו עמך וקרא העם אחרית לפי שהם אחרית לראשי העם והכפתור שאמר הוא משל לראשים כמו שהוא ראש השער וכן מה שאמר שראהו שהיה נצב על המזבח לומר שלא רצה בעבודת הכהנים: לא ינוס להם נס. מאותם שנתחייבו הריגה כי מהם שנתחייבו גלות: ולא ימלט • שיתבא או

מצודת דוד

ושמתיה. אשים עדת ישראל להיות מתאבלם כדרך האבילות שעושין על בן יחיד שמת: כיום מר. הוא יום מיתת בן יחיד וכפל הדבר במ"ש: (יא) כי אם לשמוע וגו' • ר"ל יהיו תאבים אל הנבואה ולא ימצאו כי תפסק הנבואה בהיותם בגולה: (יב) ונעו • ינועו ללכת מים הדרומי הוא ים סוף שהוא בדרומה של א"י עד הים המערבי ומגבול הצפוני על גבול המזרחי ר"ל אפי' בא"י תפסק הנבואה: ישוטטו • ילכו אנה ואנה לבקש דברי נבואה ולא ימצאו: (יג) ביום ההוא • הוא יום הפורענו' בצמא • בעבור הצמאון יתעלפו הבחורים והבתולות כי לא ימצאו מים לשתות כאשר ילכו בגולה: (יד) הנשבעים • ר"ל כי הם הנשבעים בעגל של שומרון ובשבועת' יאמרו זה לזה הריני נשבע חי אלהיך בעגל העומד בדן: וחי דרך • ר"ל חי הולכי דרך באר שבע אל המזבחות שעמדו שם לעכו"ם כמ"ש ובאר שבע לא תעבורו (לעיל ה'): ונפלו • לכן יפלו ולא יקומו עוד ר"ל בזמן בית השני לא יקומו אבל בגאולה העתידה יקומו כולם יהודה ואפרים: ט (א) הך הכפתור • הכה את הכפתור הוא המשקוף ומהכאה ההיא ירעשו המזוזות ר"ל באבדן המלך יחרדו השרים ועל יאשיהו יאמר כי אחר שנהרג הוא הוספו המלוכה ולא היה ביד השרים להמליך מלך מדעתם וכאשר המליכו את יהואחז הסירו מלך מצרים מן המלוכה ונתן עונש על הארץ כמ"ש במ"ב ומאז לא המליכו מלך מדעתם: ובצעם • תמדת עשרם יגלה בראש כולם כי עד שלא גלו הם בימי צדקיה הוגלה ר"ל הוגלרות בית ה' והוגלרות בית המלך כמ"ש במ"ב: ואחריתם. בניהם ובנותיהם אהרוג בחרב הבבליים: לא

מצודת ציון

(שם יג): (יב) ונעו מלשון תנועה: ישוטטו. ענין ההליכה אנה ואנה כמו שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה'): (יג) תתעלפנה. ענין התלאות ועדר ההרגשה כמו בניך עלפו (ישעי' נ"א): (יד) באשמת • מלשון אשם וכן תקרא העכו"ם כן מאשמת עובדיה וכן תקרא פסע עש"ו כמ"ש והפסע שמם (דניאל ה): עוד • ענין זמן רב ודוגמתו ויבך על צואריו עוד (בראשית מ"ו): (א) הכפתור • הוא המשקוף וקראו כפתור לפי שעושין בו ציורי כפתורים העגולים כעין תפוחים וכן בכפתוריס ילינו (צפניה ב): וירעשו • ענין תנועה חזקה: הספים • הם המזוזות כמו וסף השער (יחזקאל מ): ובצעם. תמדת עשרם כמו בצע כסף (שופטים ה): ואחריתם. כן יקראו הבנים והבנות כמו ולא לאחריתו (דניאל י"א): ינוס. ענין בריחה: להם. כמו מהם

אבן עזרא

(ב) אם יחתרו בשאול · למטה וכתוב ערום שאול נגדו : בראש הכרמל · יערו וכרמלו
ואם בקרקע הים ישכנו נחש והוא דג גדול דומה לנחש וכתוב נחש בריח נחש עקלתון :
(ג) ואם. כל זה דיבר הנביא להפחיד מי שאין לו לב להבין גבורת השם :
(ד) ושמתי עיני. פירוש לראותו והנה נכון הוא לטובה גם לרעה : (ה) ואדני
השם שיגזור גזירה עליה :
ותמג · הפך תולדתה כי היא
יבישה : ואבלו כל יושבי בה ·
כדור המבול : ועלתה. וטעם
ועלתה כיאור שיעלה בתמוז :
(ו) הבונה. הטעם להזכיר זה
כי הוא ברא הארץ וכל יושביה
ואנה יוכלו להסתר ולברוח מפניו
והנה בכל הארץ יגע ומיד תמוג
ואף כי חלק מאלפי אלפים הם בן
אדם היושבים בה ושב ואמר כי
הארץ לא תעמוד כי אם בכח
שמים והמעלות הם גלגלי הרוח
והקור והאש כי הם כולם
גלגלים זה למעלה מזה והנה
אלה בין הארץ ובין השמים :
ואגדתו · הם החיים : על ארץ
יסדה · שהם כאגודות והזכיר
פעם אחרת הקורא למי הים
לצורך החיים להוריד מטר
והטעם כי אני הכינותי לבני
האדם כל צרכם והנה איטיב
להם אם ישמעו בקולי ואם
מרדו בי לא ימלטו כי הכל
בידי : (ז) הלא. אמר יפת
כשי

רשי

יגלה בראש כולם : (ב) אם יחתרו בשאול. אם ידמון לאיטמרא כדבשאול : ידי תקחם.
במימרי ידברינון סנאיהון : ואם יעלו השמים. ואם יסקון בטורין רמין עד צית שמיא
מתמן במימרי יחתונון : (ג) בראש הכרמל · ברישי מגדלי כרכיא : משם אחפש.
מתמן אפקיד בלושין ויבלשונון : בקרקע הים · בניסי ימא איי הים : אצוה
את הנחש · י"ת עממיא דתקיפין
כחויא : (ה) הנוגע בארץ
ותמוג · דנזיף בארעא וזיע
ותמוג לשון טע וה' הוא הנוגע
בארץ ותמוג כלומר גזירה זאת
מאתי יצאת : (ו) ואגודתו ·
קבוצת בריותיו · ד"א קבוצת
הישרים היא היתה יסוד הארץ
לתקנת השמים שבשבילם הכל
קיים : הקורא למי הים · דאמר
לכנשא משריין סגיאין כמי
ימא : (ז) הלא כבני כושיים
אתם לי · למה אמנע מלהפרע
מכם אחרי אשר איככם שבים
אלי הלא מן בני נח באתם
כשאר [?]עכו"ם ככושיים אשר
נדמיתם להם כענין שנאמר
(ירמיה יג) היהפוך כושי עורו

תרגום יונתן

לְהוֹן דַּעֲרִיק וְלָא יִשְׁתְּזֵיב לְהוֹן
דְּמִשְׁתֵּיזֵיב : ב אִם יְדַמּוּן
לְאִטַּמָּרָא כִּדְבִשְׁאוֹל מִתַּמָּן
בְּמֵימְרִי יְדַבְּרִינוּן סַנְאֵיהוֹן
וְאִם יִסְקוּן בְּטוּרִין דְּרָמִין עַד
צֵית שְׁמַיָּא מִן תַּמָּן בְּמֵימְרִי
יַחֲתוּנוּן: ג וְאִם יְדַמּוּן לְאִטַּמָּרָא
בְּרֵישֵׁי מִגְדְּלֵי כְרַכַּיָּא מִתַּמָּן
אַפְקִיד בָּלוֹשִׁין וִיבַלְשׁוּנוּן
וְאִם יִטַּמְּרוּן מִן קֳדָם מֵימְרִי
בְּנִיסֵי יַמָּא מִתַּמָּן אַפְקִיד יַת
עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין כְּחִוְיָא
וְיִקְטְלוּנוּנוּן : ד וְאִם יְהָכוּן
בְּשִׁבְיָא קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן
מִתַּמָּן אַפְקִיד יַת דְּקָטְלִין
בְּחַרְבָּא וְיִקְטְלוּנוּנוּן וַאֲשַׁוֵּי
מֵימְרִי עֲלֵיהוֹן לְבִישָׁא וְלָא
לְטָבָא : ה וַיְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת
דִּי נָזֵיף בְּאַרְעָא וְזָיְעָא וְיִצְדוּן
כָּל דְּיָתְבִין בַּהּ וְיִסֵּיק עֲלָהּ
מַלְךְ בְּמַשְׁרְיָתֵיהּ דְּסַגִּי כְּמֵי
נַהֲרָא וְיַחֲפִינַהּ כּוּלַהּ וְתִשְׁתְּקַע
כִּנְהַר מִצְרָיִם : ו דִּי אַשְׁרֵי

מקרא

לָהֶם נָס וְלֹא־יִמָּלֵט לָהֶם פָּלִיט׃
ב אִם־יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל מִשָּׁם יָדִי
תִקָּחֵם וְאִם־יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם
אוֹרִידֵם׃ ג וְאִם־יֵחָבְאוּ בְּרֹאשׁ
הַכַּרְמֶל מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וּלְקַחְתִּים
וְאִם־יִסָּתְרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם
מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַנָּחָשׁ וּנְשָׁכָם׃
ד וְאִם־יֵלְכוּ בַשְּׁבִי לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם
מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַחֶרֶב וַהֲרָגָתַם
וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא
לְטוֹבָה׃ ה וַאדֹנָי יֱהוִה הַצְּבָאוֹת
הַנּוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וַתָּמוֹג וְאָבְלוּ כָּל־
יוֹשְׁבֵי בָהּ וְעָלְתָה כַיְאֹר כֻּלָּהּ
וְשָׁקְעָה כִּיאֹר מִצְרָיִם׃ ו הַבּוֹנֶה
בַשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתָו וַאֲגֻדָּתוֹ עַל־אֶרֶץ
יְסָדָהּ הַקֹּרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־
פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ׃
ז הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי

בְּתְקוֹף רוּמָא שְׁכִינַת יְקָרֵיהּ וּכְנִשְׁתֵּיהּ עַל אַרְעָא קַשְׁטָהּ דִּי אָמַר לְכַנָּשָׁא מַשְׁרְיָן
דְּסַגִּיאִין כְּמֵי נַהֲרָא וּמְבַדַּר לְהוֹן עַל אַפֵּי אַרְעָא יְיָ שְׁמֵיהּ: ז הֲלָא כִּבְנִין רְחִימִין אַתּוּן

תולדות אהרן ואגודתו · חגיגה יב אבות ח מנחות כז כריתות : זוכר לו : ככני כשיים · מ"ק יז :

מסורה: ג וסי' תפיסל · לגברא דשבא שביא ולדקיה חמא וערק דפשט ידא באיתתא חכימתא · כמיכאל עדוסקר' · ג' משכן · ג' · ג' · ד' · ג' מ"ג · ג' ומ"ג · ל"ד מ"ג · ס' מ"ג · חיי ק' ג' · ט' · י' מ"ג·ג'

ימלט י"ג וסי' בלשון תרגום תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק דפשט ידא באתתא חכימתא ושקרת במיכאל · ופי' נמסר במלכים א' סוף סימ' י"ח וירמיה סי' מ"ו : הנוגע ג' מלאים וסימנהון וכל הנוגע בהם יטמא דאשה כי יזוב זוב · הנוגע בארץ ותמוג · ואין נוגע בארץ דדניאל · א"נך : על ארץ ט' דסמיכי בקריא' וסימ' ושבתי את שבות מצרים · גבה לך ביפיך : ואסרת אעלה על ארץ פרזות . הבונה בשמים מעלותיו · להמטיר על ארץ לא איש · ידין בגוים מלא גויות. עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים · יהללו את שם ה' כי נשגב · והיה במלאת שבעים וכל

רדק

או שיניהו האויב מלסרגו וי"ת כן אמר עמוס נביא חזיתי וגו' ונדרש ראיתי את ה' נצב על המזבח שהיה עומד על הדור לזוכתו ויאמר כך הכפתור זה יאשיה וירעשו הספים אלו סנקליטין שלו ובצעם בראש כולם א"ר פנחס א"ר יוחנן משל לסאה שהיא מלאה עונות מי מקטרג בה גזל וזהו ובצעם מן ובוצע ברך והגזל הוא בראש כל העונות ור' יהודה אומר משמיה דרבי יותנן משל לבני אדם שהיה בהם עכו"ם וגלוי עריות ושפיכות דמים הגדול שבהם שקול כנגד כולם : (ב) אם יחתרו · אין להם מנוס ומפלט ממני לא למעלה ולא למטה ומפני זה זכר שאול ושמים כמו שאמר דוד אם אסק שמים וגו' וענין חתירה כענין חפירה כמו ואחתור בקיר : (ג) ואם יחבאו בראש הכרמל · יש מערות בראש הכרמל שיתחבא האדם בהם : ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים · ואם יחשבו להסתר בקרקע הים : את הנחש . הוא התנים הגדולים אשר בים והוא לויתן וי"ת ואם ידמון וגו' . ונסי ימא הם איי הים : (ד) ואם ילכו · גם אותם שילכו בשבי כאותם שהלכו למצרים יוחנן בן קרח ואשר עמו שהלכו שם מרצונם ותשבו להנצל שם מהרעב ומהחרב ועברו על דברי ירמיהו ושם השיגתם החרב כמו שאמר להם ירמיהו : (ה) ואדוני ה' הצבאות . הוא שהוא אלהי הצבאות צבאות מעלה ומטה ובידו הכל הוא יחריב ארצם והוא הנוגע בארץ ותמוג כמו שאמר למעלה תרגז הארץ ורגוז הארץ הוא הרעש ובמקום הרעש יהיו מים כמו שפירשנו למעלה וזהו שאמר ותמוג הארץ שהוא המסת הארץ במים כמו ברביבים תמוגגנה. והוסיף עוד ואמר ועלתה כיאור כולה ואמר ואבלו כל יושבי בה כלומר ישתתו ויאבדו כל יושביה ולמעלה אמר ואבל כל יושב בה ל' יחיד דרך כלל והנה אמרו ואבלו כל יושבי בה ל' רבים דרך פרט : ועלתה כיאור . ולמעלה אמר ועלתה כאור בשעלם שיו"ד · ושקעה ולמעלה ונשקה:(ו) הבונה בשמים מעלותיו·כתיב מעלותו בלא יו"ד הרבים וקרי ביו"ד וכמוהו רבים והשמים הוא כלל לכל הגלגלים והנה הוא בנה מעלות בשמים והם ע' גלגלים שהם זה למעלה מזה : ואגדתו על ארץ יסדה · ואגדה הוא האש והרוח והמים שהם לאגדה אחת זה למעלה מזה והם על הארץ והנה זכר יצירת כל העולם מעלה ומטה והטעם איך לא יראו מפניו ואיך יוכלו להסתר מנגד עיניו והוא ברא כל העולם ושופט ומשגיח על הכל כמו שאמר ה' צבאות והוא ברא הכל ויתחית הכל כשירצה הוא הארץ אשר יסדה על מכונה והיושבים עליה אם ירבו לחטוא ישחית בנינו כמו שעשה במבול ובסדום ועמורה והנה הכל בידו כחומר ביד היוצר שעשה כלי וישחיתהו ויעשה כלי אחר כן הוא ית' ישחית בנינו כשירצה ויעשה בהם דבר והפכו גם בקיום העולם עשה הפכים כמו שהוא קורא למי הים וישפכם על פני הארץ כמו שפי' למעלה והתכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש בשמים האויר המעלות הם שלשה היסודות שהם גלגלים זה למעלה מזה ואגודתו הם החיים על ארץ יסדה שהם האגודות : (ז) הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל · כבני כושיים שהם עבדים והם השחורים מבני כוש בן חם שהם נמכרים לעבדים כן היה ראוי שתהיו

מצודת ציון

מהם : ימלט · ענין הפלטה : פליט . ענין שארית כמו פליט ושריד (איכה ב') : (ב) יחתרו · ענין חפירה בקרקע כמו חתר בחתך בתים (איוב כ"ד) : בשאול · בקבר עמוק : (ג) יחבאו . ענין ה סתרה כמו חבי כמעט רגע (ישעיה כו) : אחפש . ענין חקירה כמו ויתפש רוחי (תהלים עז) : הנחש . הוא הלויתן הדומה למראה נחש וכמ"ש על לויתן נחש בריח (ישעיה כז) : ונשכם . מל' נשיכה בשינים : (ה) ותמוג : מל' המגה והמסה : ואבלו . ענין השחתה כמו אבלה אדמה (יואל א) : ושקעה · ענין נפילת הדבר בעומק כמו אשקיע מימיהם (יחזקאל לב) : (ו) מעלותיו · מלשון עלייה הכנוי ממעל ואמר בלשון שאלה על הגלגלים : ואגודתו . ענין קבוצה אחת וכן יכון לאגודה אחת (ש"ב ב) : (ז) כבני כושיים · הם האנשים השחורים מבני כוש

מצודת דוד

ינוס וגו' . הרוצה להנים לא יוכל : ולא ימלט וגו' . הוא כפל ענין במ"ש : (ב) אם יחתרו בשאול · אם יעשו לעצמם מחתרת בשאול ר"ל בעומק הארץ להסתתר שמה הנה ידי תקחם משם למסרם ביד האויב והוא ענין מליצה ור"ל שלא יועילו לעצמם בשום תחבולה להנצל מיד הבבליים : משם אורידם · להיות נמנאים ביד הבבליים : (ג) ואם יחבאו . ואם יסתירו עצמם בראש הר הכרמל שהיה שם מקומות מסתרים : משם אחפש . ממקום מחבואם אחפשם למצוא אותם ולקחתים למסרם ביד הבבליים : ואם יסתרו · ואם יחשבו להסתר מפני בקרקעית הים : משם . מקרקעית הים : אצוה את הנחש הוא הלויתן שהוא ינשך אותם והכל הוא ענין מליצה : (ד) ואם ילכו בשבי · ר"ל אם יכנעו לפני הבבליים וימסרו עצמם בשבי למען ירחמו עליהם : משם . ממקום שילכו אצוה את החרב להרגם ר"ל לא יועיל להם ההכנעה כי עכ"ז יהרגום הבבליים בארצות גלותם : ושמתי וגו' . אשגיח עליהם לעשות עמהם רע ולא לעשות עמהם טובה : (ה) וה' וגו' · והנה ה' הוא המושל בצבאות מעלה ומטה ויוכל הוא לעשות חפצו בכל מקום ובכל דבר : הנוגע בארץ · כאשר יגע בארץ היא נמסת וכלה וכל היושבים בה יהיו נשחתים : ועלתה · המים תעלה על כולה כמו היאור המכסה את כל הארץ בצאתו להשקות השדות : ושקעה · ר"ל עם כי בתחלה יגבהו המים רפש וטיט הנה אח"ז תהיה נשקע הרפש והטיט לרדת אל קרקעית המים כמו יאור מצרים שאחר שגורשין מימיו רפש וטיט אח"ז נשקע למטה ר"ל אחר המדת הרשעי' תהיה ההרווחה : (ו) הבונה · הוא הבונה בשמים מעלותיו זה למעלה מזה ועל גלגלים יאמר שהם זה למעלה מזה : ואגודתו . קבוצת בריותיו יסדה על הארץ : הקורא למי הים · להעלותם בהעבים ואח"ז שופכם ומורידם ע"פ הארץ : ה' שמו · המורה שהכל שלו ובידו ומוסב למעלה לומר הואיל וכן הוא לא תמצאו א"כ שום תחבולה להנצל לו מהפורענות שהוא מייעד להביא : (ז) הלא . כבני

רשי

כך אתם תוכלו להטיב : הלא · בשובתי תחלת בוחרי בכם היא הולאה שהולאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כך הולאתי מכפתור כשבאו כפתורים על עוים כענין שנאמר (דברים ב) והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' כבשו גם בני עזה ושאר סרני פלשתים תחתיהם והולאתים מידם ואעפ"כ לא עשיתים לי לעם : וארם מקיר · וכן אני עתיד להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים משתבטל מלכות אשור יצאו : (ח) והשמדתי אותה . הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד : (ט) כי הנה אנכי מצוה · להגלותם ולהניעם בכל הגוים הנעה רבה ויתירה כאשר ינוע מה שכוברין בכברה לאחר שנפלו ממנו סובין הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לצאת ואז המנענע מנענע בכל כחו : ינוע · על ידי אחר ולא יתכן לקרות ינוע שהוא דבר הנע מאליו : (י) לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה . בשביל עוונינו לא תמסר הרעה לגשת ולבא : (יא) ביום ההוא · אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה ובו אקים סוכת דוד הנופלת · י"ת מלכותא דבית

אבן עזרא

נשי הכושים הפקר ואין איש יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם אינכם כמו הפלשתים מכפתור וארם מקיר שנתערבו ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה כבר ידוע כי אני אביכם וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך ומ"ס מארץ ישרת בעבור אחרת וככה הוא העליתך ממצרי' ומפלשתי' ומכפתור וארם מקיר : (ח) הנה · מי גרם לכם להיותכם כבני כושיים שלא תדעו המלכים שלכם כי כל מלכי ישראל עשו הרע על כן אשמיד ממלכת ישראל ולא יהיה עליהם מלך עוד בגלות שומרון והשבטים ביד מלך אשור : (ט) והניעותי בכל הגוים · שגלו בחלח וחבור וערי מדי · וטעם לא יפול צרור ארצה כאשר אמר כי לא ישמיד בית יעקב רק מקצתו לבדו ויפת אמר כל ממלכות הארץ ישמיד רק ישראל לבדו ישאר ופירוש סוכת דוד על חזקיהו שנמלט מיד סנחריב וילא שמו עד למרחוק וכן כתיב : (י) בחרב · כאשר יפול מה שאיננו דגן מהכברה שאין בו תועלת ככה יאבדו רשעי ישראל שהם אומרים בעבור רשעם לא תקריב הרעה לבוא ורבי ישועה אמר כי בעדינו כמו אלינו : (יא) ביום · יום יאמר על העת : למען

ישראל נאם־יהוה הלוא את־
ישראל העליתי מארץ מצרים
ופלשתיים מכפתור וארם מקיר :
ח הנה עיני ׀ אדני יהוה בממלכה
החטאה והשמדתי אתה מעל פני
האדמה אפס כי לא השמיד
אשמיד את־בית יעקב נאם־יהוה :
ט כי־הנה אנכי מצוה והנעותי
בכל־הגוים את־בית ישראל כאשר
ינוע בכברה ולא־יפול צרור ארץ :
י בחרב ימותו כל חטאי עמי
האמרים לא־תגיש ותקדים בעדינו
הרעה : יא ביום ההוא אקים את־
סכת דויד הנפלת וגדרתי את־
פרציהן והרסתיו אקים ובניתיה

חשיבין קדמי בית ישראל
אמר יי הלא ית ישראל
אסקית מארעא דמצרים
ופלשתאי מקפוטקיא וארם
מקירני : ח הא קדם יי אלהים
גלן עובדי מלכותא חיבתא
ואשיצי יתה מעל אפי ארעא
ברם ארי לא גמירא ושיצאה
אשיצי ית בית ישראל אמר
יי : ט ארי הא אנא מפקיד
ואבדר בכל עממיא ית בית
ישראל כמא דמחזרין
בערבלא ולא נפיל מניה אבן
מבינה לארעא : י בחרבא
יתקטלון כל חיבי עמי
דאמרין לא תיתי ותוחי
עלנא בישתא : יא בעדנא
ההיא אקים ית מלכותא
דבית דוד דנפלת ואבני ית
כרכיהון וכנישתהון אתקין
ותשלוט בכל מלכותא ותגמר ותשיצי סגי משריתא והיא תתבני ותשתכליל כיומי

ארץ מצרים דאורי' דכוו' : אקים ו' וסי' אקים את יצחק · נביא אקים אל עלי · ואקים אל עלי · ואת דוד מלכם · אקים את סוכת דוד

תולדות אהרן סכת דוד . סנהד' לו זוהר פקודי ויקרא :

רדק

שתהיו אתם עבדים לי כי מבית עבדים קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרים : ופלשתיים מכפתור וארם מקיר · זה נפרש בענין תמה וכי פלשתים וארם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מארץ מצרים כי אני הגליתי אותם מארצם בעבור אהבתכם לפי שהיו שכניכם והרעו לכם מאד והגליתי אותם מארצם ואח"כ לא העליתי אותם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ואע"פ שעדיין לא גלו ארם ופלשתים כשנאמרה נבואה זאת כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר כמו שכתוב ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה וכן התנבא זה הנביא על גלותם כמו שאמר וגלו עם ארם קירה ופלשתים גלו בימי צדקיהו כמו שכתוב בספר ירמיהו שהתנבא הוא על חרבנם ועל גלותם אעפ"כ זכרם הנבואה כן כי דברי הנבואה בם במקומות רבים עבר במקום עתיד שהרי הוא כאלו נעשה כי דברי האל יתברך אמת ופירוש מכפתור פלשתים שהגליתי מכפתור כי פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שאמר אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים וכן כתוב בנבואת ירמיהו על פלשתים כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור ואמר פלשתים שגלו מכפתור העליתי אותם מגלותם אחר כן וכן ארם העליתי אותם מקיר אחר גלותם אליה כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ממצרים זהו הפירוש הנראה לי בפסוק הזה כי קשה הוא לפרשו . ואכתוב גם כן מה שפירשו בו המפרשים והבוחר יבחר לו הטוב רש"י ז"ל פירש הלא כבני כושיים למה אמנע מלהפרע מכם אחרי שאינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר האומות ככושים אשר אינם שבים אלי ונדמתם להם כענין שנאמר היהפוך כושי עורו וגו' גם אתם תוכלו להטיב הלא כי תחלה בחרתי בכם והיא ההולאה שהולאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כן הולאתים מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגומר כבשו גם את בני עזה ושאר סרני פלשתים היושבים תחתיהם והולאתים מידם ואף על פי כן לא עשיתים לי לעם : וארם מקיר · וכן אני עתיד להעלות ארם מקיר שסנחריב הגלה אותם מארצם לשם ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצא משם והאמת רבי אברהם בן עזרא כתב כן אמר יפת כי נשי הכושיים הם הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם ואינכם כמו פלשתים מכפתור וארם מקיר שהתערבו זה בזה ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה דבר ידוע כי אני אביכם וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך ומ"ס מארץ ישרת בעבור אחר וככה הוא העליתי אתכם ממצרים ופלשתים ומכפתור וארם מקיר ורז"ל פירשו הלא כבני כושיים אתם שאינם משתנים בעורם כל ימיהם כך אינכם סרים מדרכיכם הרעים הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים משעבודם ופלשתים מכפתור באו להם משחיתים שהחריבו אותם וכן אמר בתורה והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם אם כן נראה שהעוים בחצרים וגבולם היה עד עזה ועזה מערי פלשתים והכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וכל הנבואות שאמר מהממלכות והאומות באותה הפרשה לימים רבים ושנים ארוכים היו וכן וארם מקיר מקיר באה תגלת פלאסר שהגלה שם כמו שאמר ויעל מלך אשור אל דמשק וגומר וכן אמר בתחילת נבואה זו שהיא נבואת עמוס וגלו עם ארם קירה וכן אמר בכאן ופלשתיים מכפתור כי פלשתים מכפתור באה להם השודד וארם מקיר באה להם השודד כמו כן ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר אלא שתרגם כבני כושיים כבנין רחימין כושיים נכתב בבני יודי"ן ונקראת הראשונה וכן ופלשתיים : (ח) הנה עיני ה' . בממלכה החטאה הוא מלכות אפרים כי כל המלכים היו רעים וחטאים מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה : והשמדתי אותה · פירוש המלכות אשמיד שלא יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד : (ט) כי הנה אנכי מצוה · זה אני גוזר עליהם שאניע אותם בכל הגוים כאשר ינוע בכברה כמו שיניע גרגיר החטה בכברה כשכוברים אותה ויפול לארץ העפר והפסולת שבה והגרגרים הטובים שהם גסים יעלו למעלה וכן הצרורות שבה שהם גסים והם מתנועעים בכברה אילך ואילך כשכוברין אותה כן ישראל יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים ולא יפלו לארץ אלא חטאים שבהם הדומים לעפר ולפסולת שאין להם תקוה בגאולה ולא ישובו מחטאתם אותם יפלו לארץ והאחרים החיים שיהיו בזמן הגאולה וכן אותם שימותו בגולה ומתו בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו לארץ : (י) בחרב ימותו כל חטאי עמי . על אותם חטאים שבדורו אמר הנביא ולא כל החטאים כי רבים מהם גלו אלא החוטאים שהיו אומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה שהיו מתיאשים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב ותמהר בעדינו הרעה ונעשה כתאות לבינו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעולם כמו שאמר בתורה והלכתם עמי בקרי : (יא) ביום ההוא . ביום הגאולה אקים את סוכת דוד הנופלת לפי שאמר מלכות אפרים תבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל כי היא סוככת על העם : וגדרתי את פרציהן · פרצי ישראל

מצודת דוד

כבני כושיים וגו' . כמו בני כושיים שהמה עבדים לאדוניהם עבדות עולם כן אתם לי עבדים כל ימי עולם כי הלוא העליתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים לכן אתם לי לעבדים : ופלשתיים מכפתור : ר"ל וכי העליתי את פלשתיים בני כפתור מן המקום שגלו שמה : וארם מקיר . ר"ל וכי אעלה את ארם מקיר שיגלו שמה ע"י מלך אשור כמ"ש (במ"ב) וכאומר הואיל ולא עשיתי ולא אעשה לאומה אחרת כפי מה שעשיתי עמכם לכן קנויים אתם לי לעבדים : (ח) הנה עיני ה' · ר"ל הואיל וכן הוא ואתם פשעתם בי לכן הנה עיני ה' והשגחתו בממלכה החטאה היא מלכות אפרים להשמיד אותה : אפס וגו' · רק לא אשמיד את בית יעקב את המון העם מכל וכל כי לבד המלוכה אשמיד ולא יהיה בהם עוד מלך : (ט) והניעותי וגו' · אניע בגולה את ישראל בין הבבליים כמו שמנענעין תבואה בכברה להפיל העפר דרך נקביה אשר עם כל זה הצרורות הגסות לא יפלו לארץ דרך נקבי הכברה כי צר להם נקבי הכברה כן ישראל עם כי יהיו נעים ונדים בגולה לא יתמו שם הצדיקים כ"א הפושעים והמורדים : (י) בחרב ימותו · המתים בחרב הבבליים יהיו כל החוטאים שבעמי אשר אומרים לא תבוא עלינו הרעה כי אין גמול ועונש אבל הצדיקים ישארו ולא יאכלם החרב : (יא) ביום ההוא . כאשר יתמו הפושעים : אקים וגו' · ר"ל אחזיר המלוכה לבית דוד אשר נפלה ונשפלה בימי הגולה : וגדרתי וגו' · את הפרצה שהיה בה אגדור או ר"ל אז לא ימליך מלך אחד על אפרים להיות פרצה במלכות בית דוד : והריסותיו · מה שהיה הריסה במלכות בית

מצודת ציון

כוש בן חם : אפס . ענינו כמו רק וכן ואפס את הדבר (במדבר כב) : (ט) והניעותי · מלשון הנעה והנדה : בכברה · היא כעין נפה שמרקדין בו הקמח ודומה לו ועשית לו מכבר (שמות כז) : צרור · חתיכה גסה של עפר וכן אשר לא נמצא שם גם צרור (ש"ב יז) : (י) תגיש . ענין הקרוב : ותקדים · ענין מהירות : בעדינו . ר"ל עלינו : (יא) וגדרתי · ענין בנין

אבן עזרא

(יב) למען • זה הפסוק הפוך הוא וככה פירושו למען יירשו ישראל את שארית אדום וכל הגוים אחרי מות סנחריב ואם על המשיח ברור הדבר הוא : (יג) הנה • עתה יספר טובת הארץ : תתמוגגנה • בחלב דרך קצרה : (טו) ונטעתים • ואני אנטעם על אדמתם כעץ שלא יזוז ממקומו וככה תביאמו ותטעמו וככה אשתלנו : נשלם ספר עמוס :

רש"י

דבית דוד : (יב) למען יירשו • ישראל את שארית וגו' ואת כל העכו"ם כי נקרא שמי עליהם : אשר • כמו כי : (יג) ונגש חורש בקוצר . והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקרא כו) לא יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע : תתמוגגנה . תרגם יונתן יתפלחן • קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים : עסיס • יין טוב ומתוק :

כִּימֵי עוֹלָם׃ יב לְמַעַן יִירְשׁוּ אֶת־שְׁאֵרִית אֱדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה עֹשֶׂה זֹּאת׃ יג הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה׃ יד וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיהֶם׃ טו וּנְטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃

א חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה׃

תרגום

עָלְמָא׃ יב בְּדִיל דְּיֵרְתוּן יָת שְׁאָרָא דֶּאֱדוֹם וְכָל עַמְמַיָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִתְקְרֵי שְׁמִי עֲלֵיהוֹן בְּכֵן אֲנָא יְיָ עָבֵד דָּא׃ יג הָא יוֹמַיָּא אָתָן אֲמַר יְיָ וְיִעֲרַע רַדְיָא בְּחַצּוֹדָא וְעָצְרֵי עִנְבִין בְּמַפַּק בַּר זַרְעָא וְיִרְבּוּן טוּרַיָּא חֲמַר מְרַת וְכָל רָמָתָא יִתְפַּלְחָן׃ יד וְאָתֵיב יָת גָּלוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִבְנוּן קִרְוִין דְּצָדְיָן וְיִתּוֹבוּן וְיִצְבּוֹן כַּרְמִין וְיִשְׁתּוֹן יָת חַמְרְהוֹן וְיַעְבְּדוּן גִּנִּין וְיֵיכְלוּן יָת אִבֵּיהוֹן׃ טו וַאֲקִימִינוּן עַל אַרְעֲהוֹן וְלָא יִטַּלְטְלוּן עוֹד מֵעַל אַרְעֲהוֹן דִּיהָבֵית לְהוֹן אֲמַר יְיָ אֱלָהָךְ׃

א נְבוּאַת עוֹבַדְיָה כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לֶאֱדוֹם בְּסוֹרָא שְׁמַעְנָא מִן קֳדָם יְיָ וְאִזְגַּד בְּעַמְמַיָּא שְׁלִיחַ קוּמוּ וְנִתְעַתַּד עֲלַהּ לִקְרָבָא׃

אבן עזרא

ספר עובדיה :

לא ידענו דורו ולא נוכל לומר כי הוא הנזכר בספר מלכים בימי אחאב כי שם כתוב ועובדיה היה ירא את ה' ואילו היה זה הנביא בעצמו איך יקראנו ירא השם ולא יקראנו נביא כי הנבואה היא המעלה הנכבדת יותר . ולפי דעתי כי שמועה שמענו זה הנביא וירמיה וישעיה ועמוס שהתנבאו על אדום על כן אמר שמענו : (א) וציר . כאילו ציר שלוח בגוים שהתחברו ויאמרו אלה

הנופלת והריסותיה אקום : סי' כל אמ"ת ד"תקע עושה קם' קמו' פי' כל אלה הדברים מלכים תרי עשר דברי הימים תהלי' קהלות עזרא עושה נקוד בצירי במכ"ב בסגול וסימ' נמסר במלכים גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים והיא בחלק ב' סימ' ז' : אמר ה' אלהיך ל' סוף פסוק חזון ב' ר"פ וסימ' חזון ישעיהו בן אמוץ , חזון עבדיה כה אמר : עובדיה ל' דכוו' בנבי' וכל שאר נביאי' עובדיהו וכל כתובים עבדיה במ"ב עובדיהו וסימ' וזבולן ישמעיהו עבדיהו •

תולדות אהרן שבות עמי • ברכות כח ידים עו : חזון עובדיה . סנהדרין לט :

רש"י

(א) חזון עובדיה • מאי שנא עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת אמרו חכמים שעובדיה גר אדומי היה אמר הקב"ה מהם ובהם אביא עליהם ובא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם :

סנה

רד"ק

ישראל ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה : (יב) למען יירשו • הפסוק כמו הפוך למען יירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום ר"ל אותם שנקרא שמי עליהם את אדום והפס' למען אמר אבנה אותה כימי עולם למען יירשו את אויביהם שכניהם והם אדום ופלשתים ומואב ועמון וזהו שאמר וכל הגוים וזהו שאמר כימי עולם כי דוד מלך ישראל שם באדום נציבים וכן כשאר כולם הכניעם לפניו וכן יהיה לעתיד שירשו ישראל את הגוים ההם כמו שאמר בנבואת עובדיה וירשו הנגב את הר עשו וכן אמר בנבואת ישעיה אדום ומואב משלוח ידם ומה שאמר את שארית אדום ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי רשעים יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולה אלא שארית תם שלא יהיה ממנה חרבן עולם כי קצתה יהיה חרבן עולם לאות לדורות על שהרעו לישראל והם או אחיהם וקצתם ירשו אותה ישראל וישבו בה : עושה זאת . הגזרה אני שאמרתיה אעשה כי הקב"ה בידי לעשות : (יג) הנה ימים באים . חורש בקוצר . כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו בקצירת התבואה עד עת החרישה . ויפרשו זה בזה החורש בקוצר על דרך שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע אבל זה הוא יותר : ודורך ענבים במושך הזרע . כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע ופי' מושך הזרע נושא הזרע אל השדה לזורעו ומה שאמר מושך הוא כל' שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמה והזרע יקר לזורעו ות"י כמפיק בר זרעא : והטיפו ההרים עסיס • על דרך משל מרוב היין והפירות על דרך זבת חלב ודבש ועסיס הוא שם כלל לכל משקה שיוצא מן הענבים ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם ונקרא עסיס לפי שיוצא המשקה מהם על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעים : תתמוגגנה . על דרך משל כאלו הגבעות נמוגו ומתמוססות מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן ואע"פ שלא זכר חלב כן ר"ל אלא שסמוך על המבין בחסרון המלה וכן דרך המקרא בהרבה מקומות כמו שזכרנו רבים מהם מספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב ויתכן שהכל דרך משל על שפע רוב הטובה שתהיה להם לישראל מבלי עמל ויגיעה כמו שפירשנו שם ושם אמר יטפו מן הקל והנה אמר והטיפו מן הכבד והענין אחד אלא שהכבד מורה רב הפעולה : (יד) ושבתי . מבואר הוא ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו פריהם ר"ל שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו אדמתם ויאכלו אויביהם הפירות להם כמו שהיו בהיותם על אדמתם קודם חרבנם כאשר לא היו עושים רצון האל ית' וכן אמר בנבואת ישעיה ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פרים ומה שאמר ואכלו פרים והנה אמר ושתו את יינם כוונת הענינים אחת כי הענבים הם לאכילה ולשתיית היין היוצא מהם והוא הדין לשאר תבואות ושאר אילנות השדה : (טו) ונטעתים . כעץ הנטוע שלא יזוז ממקומו והענין שלא יגלו עוד מארצם וזה שיהיו תמיד עובדים האל ית' ועושין את רצונו : אמר ה' אלהיך • הוא מאמר האל יתברך כנגד הנביא :

(א) **חזון** עובדיה • זה הנביא לא ידענו באיזה דור התנבא ודעת רז"ל שזהו עובדיה שהיה עם אחאב ועוד אמרו כי עובדיה גר אדומי היה . והתנבא רע על אדום היינו דאמרי אינשי כפא דחזק גרא בגויה נשרוף חרדלא אמר בו בעל הערוך שאומן שחק הכף אותו שכף עצמו שורף פיו בחרדל חזק אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפרע מעשו הרשע שדר בין שני צדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיהם והנה כל נבואתו היתה על אדום ואמר כי עם חרבן אדום תהיה תשועת ישראל ובזה כלה נבואתו והנבואה הזאת היתה בבית שני שהרעו בני אדום לישראל בחרבן בית שני כמו שפירשנו בנבואת עמוס בפרשת על שלשה פשעי אדום והנביא בזה התנבא שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים בעלות ישראל מן הגלות וארץ אדום איננה היום לבני אדום כי האומות נתבלבלו ורובם הם בין אמונת הנוצרים ואמונת הישמעאלים ולא יכירו מהם מי הוא מאדום ומואב ומבני עמון ומשאר האומות כי כולם גלו מארצם ונתערבו באומות אלא שמלכות רומי היתה בתחלה רובם בני אדום ומה שאמרו הנביאים בחרבן אדום באחרית הימים אמרו כמו שפירשתי בישעיה בפרשת קרבו גוים לשמוע וכן אמר ירמיהו במגילת קינות תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום וגו' : כה אמר אדני אלהים לאדום . בעבור אדום כמו אמרי לי אחי הוא : שמועה שמענו מאת ה' • שיאמרו הגוים על אדום שמועה שמענו מאת ה' וכאלו ציר בגוים שולח ומה היא השמועה שיאמרו גוי לגוי קומו ונקומה עליה למלחמה : עליה . על ארץ אדום או פי' הפסוק כמו הפוך אמר עובדיה שמועה שמענו אני והנביאים האחרים כי כה אמר ה' אלהים לאדום וציר בגוים שולח כמו שפירשנו וכן אמר ירמיה הנביא בנבואתו

שמועה

מצודת ציון

בנין : פרציהן . ענין שבר חומה : והריסותיו . מל' הריסה ונתיצה : (יב) למען • ענינו כמו באופן כמו למען ינוח שורך (שמות כג) : (יג) ונגש • ענין הקרוב והדבוק : ודורך • הדרך לדרוך על הענבים להוציא היין : במושך • מל' משיכה והולכה : והטיפו • ענין הזלה : עסיס • כן יקרא היין וכן על עסיס כי נכרת מפיכם (יואל א) : תתמוגגנה • מלשון המגה והמסה : (יד) ושבתי • ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל) : שבות • מלשון שבי הגולה : נשמות • מלשון שממון : (טו) ינתשו • ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א) •

וציר

מצודת דוד

בית דוד כל ימי הגולה שלא מלכו כלל הנה אז אקים אותה ואבנה להיות בנוי ומתוקן כימי עולם ר"ל כמו שהיתה מאז בימי דוד עצמו : (יב) למען יירשו וגו' • הוא הפוך כאשר אמר למען יירשו אשר נקרא וגו' ר"ל המתפלה תהיה באופן שיירשו העם אשר שמי נקרא עליה להיות נקראים עם ה' הם יירשו את השארית הנשאר מכל הבבליים להיות להם לעבדים : עושה זאת • העושה הטובה הזאת : (יג) ונגש חורש בקוצר . ר"ל הרבה תבואה תצמח ויהיו עוסקים בקצירה עד זמן החרישה והחורש והקוצר יגשו ויפגשו זה בזה וכן יפגוש דורך ענבים במי שמושך ומוליך התבואה לזריעה כי ירבו הענבים ויהיו עוסקים בדריכת הענבים עד הזריעה : והטיפו . הרבה ענבים יגדלו בהרים ויהיה היין נוסף מהם והוא ענין מליצה : תתמוגגנה . ר"ל יהיה מרעה שמן והחלב יזוב מן הצאן וכאלו נמסו הגבעות משפע הזלת החלב : (יד) ושבתי • אעמיד בהשקט ומרגוע את בני השבי של עמי ישראל : ערים נשמות . שהיו שוממות בעת הגולה : וישבו • בהערים ההם ישבו ולא יגלו עוד מהן : ושתו . הם ישתו היין ולא יבואו עוד עכו"ם לשתותה : ועשו גנות • יתקנו גנות ויזרעום : (טו) ונטעתים • יהיו משורשים כאילן הנטוע : ולא ינתשו ולא יהיו נעקרים עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם מאז ר"ל לא יגלו עוד ממנה כי שמה ישבו עד עולם :

(א) **חזון** עובדיה • זהו מראה הנבואה של עובדיה : לאדום • על אדום : שמועה שמענו . ר"ל אני ושאר נביאים שמענו שמועה מאת ה' כי הרבה נביאים התנבאו על חורבן אדום : וציר . ר"ל כאשר שמענו כן הוא כי כל העכו"ם

התעוררו

רשי

(ב) הנה קטן נתתיך · כלפי שקראו אביו בנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לפני קטן הוא כבותינו דרשו קטן שלא היה להם כתב ולא לשון : בזוי · שלא מעמידין מלך בן מלך : (ג) שוכני בחגוי סלע · סומך על משענת אבותיו אברהם ויצחק והם לא יועילו לו . חגוי כמו (ישעיה יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ברייסיי"א בלעז ואל תתמה על וי"ו של חגוי שהיא כוי"ו של קצוי (תהלים סה) וכוי"ו של כמסחוי (ראשית כא) שאין יסוד בתיבה אלא שי"ן וחי"ת : (ה) באו לך · עליך : איך נדמיתה · למה נכרתה דומם עד שגנבו כל רצונם : הלא בוצרים ישאירו עוללות · ואלה לא ישאירו לך כלום כי יחפשוך ויגלו וידרשו מצפוניך : (ו) נבעו · תרגום יונתן איתגליין ולשון ארמית נבעו נתבקשו וכן אם תבעיון בעיו (ישעיה כא) : (ז) עד הגבול שלחוך · אותם שהבטיחוך לעזרה באו עמך ולווך עד גבול ארצך עד השפר ששם באו עליך למלחמה וזאת השיאוך והגליתו : יכלו לך : לפתותך לצאת ושבו מאחריך : לחמך ישימו מזור תחתיך · אף מאכלך שם לך אחיך יעקב למזור שנתן לך לחם ונזיד עדשים ועל ידו בזית הבכורה : מזור · חולי : (ט) וחתו גבוריך תימן · יחתו ויפחדו לנוס אל ארץ ישמעאל וי"ת ויתברון

אבן עזרא

אלה לאלה קומו : (ב) הנה קטן · כי מספרם מעט ואין ארץ מלכותם רחבה : (ג) זדון · שוכני חסר כ"ף כי תחשבת כי הר שעיר ימלטך כשוכני בחגוי הסלע: (ד) אם תגביה כנשר . פועל יוצא והפעיל חסר והוא מקום שבתך וככה המגביהי לשבת וככר פירשתיו הטעם תגביה מקום שבתו כנשר : (ה) אם גנבים . בסתר : שודדי לילה · נדמיתה · נכרתה כמו נדמה שמרון : (ו) איך · נבעו · כמו אם תבעיון בעיו : (ז) עד · לא יכלו אנשי בריתך להושיעך רק שלחוך עד סוף הגבול שלך בלכת פליטך בשביה : לחמך . כאשר היית במקומך זהו תחתך : אנשי שלומך . המאכילים אותך נותני מזור בלחמך ולא הרגשת ומזור כמו מזורו . ותחסר כ"ף ממלת אין כאיש אשר אין תבונה בו וכמוהו ולאין אונים עצמה ירבה ולאיש אין אונים ורבי מריגום אמר בו כמו ממנו וכל ערל לא יאכל בו לא התבוננת ממנו : (ח) הלא · לא יועילוך להציל חכמיך וגם גבוריך : (ט) וחתו · תימן אולי הזכירו לתקפו גבורוך שהם מתימן כי הוא מבני אדום : למען יכרת איש · מרוב ההרג ולא ישאר פלים וטעם למען

דנק

עובדיה א

ב הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה מְאֹד׃ ג זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִדֵנִי אָרֶץ׃ ד אִם־תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־יְהוָה׃ ה אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לְךָ אִם־שׁוֹדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלֵלוֹת׃ ו אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו׃ ז עַד־הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כֹּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין תְּבוּנָה בּוֹ׃ ח הֲלוֹא בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה מֵהַר עֵשָׂו׃ ט וְחַתּוּ גִבּוֹרֶיךָ תֵּימָן לְמַעַן יִכָּרֶת־

ד' · ד' · ס · ל"פ אם אם · אם · געיה · סלוגתא ל' · ל' · ג' חד מ"ל

ב הָא חַלָּשׁ יְהַבְתָּךְ בְּעַמְמַיָּא בְּסִיר אַתְּ לַחֲדָא׃ ג רְשַׁע לִבָּךְ אַטְעָיָךְ דְּאַתְּ דָּמֵי לְנִשְׁרָא דְּשָׁרֵי בְּשִׁנֵּי כֵּיפָא בְּרוּמָא מוֹתְבֵיהּ אָמַר בְּלִבֵּיהּ מַן יַחְתִּינַנִי לְאַרְעָא׃ ד אִם תָּרִים כְּנִשְׁרָא וְאִם בֵּינֵי כוֹכְבַיָּא תְּשַׁוֵּי מְדוֹרָךְ מִתַּמָּן אַחֲתִינָךְ אֲמַר יְיָ׃ ה אִם גַּנָּבִין אֲתוֹ עֲלָךְ אִם בָּזוֹזֵי לֵילְיָא אֵיכְדֵין הֲוֵיתָא דָּמֵיךְ עַד דִּגְנָבוּ מִסַּתְהוֹן וְאִם חָטוֹפִין בִּקְטוֹפִין אֲתוֹ עֲלָךְ הֲלָא מְשָׁאֲרִין עוֹלְלָן׃ ו אֵיכְדֵין אִתְבְּלַשׁ עֵשָׂו אִתְגְּלִין מַטְמוֹרוֹהִי׃ ז מִן תְּחוּמָא אַגְלִיוּךְ כָּל אֱנָשָׁא קְיָמָךְ אַטְעִיוּךְ יְכִילוּ לָךְ אֱנָשֵׁי שְׁלָמָךְ אָכְלֵי פְתוֹרָךְ שַׁוִּיאוּ תַקְלָא תְּחוֹתָךְ מִדְלֵית בָּךְ סוּכְלְתָנוּ׃ ח הֲלָא בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ וְאוֹבֵיד חַכִּימִין מֵאֱדוֹם וְכָל גְּבַר דְּבֵיהּ סוּכְלְתָנוּתָא מִכַּרְכָּא דְעֵשָׂו׃ ט וְיִתַּבְּרוּן גִּבָּרָךְ יָתְבֵי דָרוֹמָא

והאנשים עשים באמנה : קנך ג' וסימ' ושים בסלע קנך . כי תגביה כנשר קנך דירמיה · ואם בין ככבי' שים קנך : ב' ר"פ אם אם אם וסי' אם גנבים באו לך · אם לשבט אם לארצו : שלמך ג' ב' חס' וחד מ"ל וסי' נסמ' בישעיה סי' מ"ח וירמיה

רדק

פמושם שמעתי מאת ה' : (ב) הנה קטן . בזוי ושפל . כמו קטנתי מכל החסדים . וכן ת"י הא חלש יהבתיך עשו רשיעא בעממיא . וכן אמר בזוי אתה מאד · כלומר שלא יחושו לך שאר הגויים אם תאבד: נתתיך. כמו אתנך כי בנבואות עבר במקום עתיד רבים : (ג) זדון לבך השיאך · להגדיל פה ולהרחיב אף לאחיך יעקב : שכני בחגוי סלע · כשהיית שוכן בהר שעיר חשבת שאתה נשגב בו ואין מי שיורידך ממנו : מרום שבתו · מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר שעיר ובירמיה מרום גבעה שכני כמו שוכן והיו"ד נוספת . וכן תאבי מרום קברו היושבי בשמים והדומים להם . בחגוי כמו חוג הארץ הג וחוג ענין אחד כלומר סביב הסלע ר"ל ראש הסלע והוא המגדל שבנוי עליו : (ד) אם תגביה כנשר · אם תגביה שבתך כמו הנשר שיעוף גבוה מכל העופות : שים · כמו תשים וכן עלה ומות בהר כמו תמות : (ה) אם גנבים · אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת החרבן של אדום ויאמרו מה זה שיש לך אם גנבים שודדוך בלילה שהיית ישן ולא הרגשת בהם למנעם ולקום כנגדם : הלא יגנבו דים · כי דרך הגנבים לגנוב דים כלומר די יוכלון שאת וימותו השאר : אם בוצרים באו לך . כלומר אם באו לך שודדים ביום כבוצרים שיבצרו הכרם וישובו פעם אחר פעם לבצור כמו שאמר השב ידך כבוצר על סלסולות אעפ"כ אי אפשר שלא ישאירו עוללות שאינם נראות להם מקטנותן והן נסתרות תחת עלי הגפן אבל אתה איך נתפשת שלא השאירו השודדים לך כלום אפילו מטמוני מסתרים גנבים ושודדי לילה הענין אחד והוא כפול בת"ם כי רוב הגנבים יגנבו בלילה : איך נדמית · נכרת כמו נדמו עמי מבלי הדעת נדמה מלך ישראל וי"ת אכדין הוית דמיך עד דגניבו מיסתהון כלומר איך היית ישן : (ו) איך נחפשו עשו · פי' מטמוני עשו כמו שאמר נבעו מצפוניו והענין כפול בת"ם נבעו מתרגום ויבקש ובעה וכן אם תבעיון בעיו : (ז) עד הגבול · אנשי בריתך ואוכלי לחמך שהיית בוטח בהם הם הגלוך ושלחוך עד גבול אויביך השודדים אותך כאלו הם נוהים ובוכים על גלותך והם הם שעזרו אויביך תחתיך ואתה לא הרגשת ולא הבנת כי ביום הטוב תאבד הכמתך וגבורתך : לחמך · פי' אוכלי לחמך : מזור . פי' חולי ומכה וכן וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו : תחתיך · בסתר שהסתירו עצתם ממך והיו נראים לך כאוהבים וכן תחתיו לאמר למי הארץ בסתר : אין תבונה בו · בעשו שלא הבין מה עושים לו אנשי בריתו · וכן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנכח ושלא לנכח : (ח) הלא · באדום היו חכמים ובבא שברם אבדה חכמתם · וכן אמר בירמיהו נסרחה עצתם וחכמתם · וכן היו בהם גבורים והיא מברכת יצחק ועל חרבך תחיה · וביום שברם וחתו גבוריך תימן : (ט) וחתו גבוריך תימן . הוא מבני אליפז בן

מצודת דוד

התעוררו לבוא עליה למלחמה ושלחו שלוחיהם זה לזה לאמר קומו אתם ונקומה גם אנו ללכת עליה למלחמה : (ב) הנה קטן נתתיך . בתחילת ממשלתך בארץ שעיר הנה אז היית קטן בעכו"ם ומבוזה מאד ביניהם כי היתה ממלכה שפלה : (ג) זדון לבך השיאך · כאומר הנה עתה שנתגדלת למשול ממשל רב כאשר באת אל הר שעיר וכו' לכן זדון לבך השית אותך להתגאות יותר מדאי : שוכני . כאלו אתה שוכן בבקעי הסלע עד שלא יוכל מי לקרוב אליך וכאלו היה מקום מושבו במקום מרום ונשא : אומר בלבו · לכן חושב בלבו מי הוא אשר יוכל להוריד אותי בשפל הארץ : (ד) אם תגביה כנשר . אפי' אם תגביה לשבת כנשר העושה מדורו במקום גבוה ואם תשים מדורך בין הכוכבים משם אורידך לארץ ותהיה נמסר ביד הבבליים : (ה) באו לך . באו עליך : שודדי לילה . הם המתפחדים לגזול ביום וגוזלים בלילה : איך נדמתה · איך נכרת מכל וכל (אמר בלשון עבר כדרך הרבה מן הנבואות כי הנביא ראה כאלו כבר נעשתה) : הלא יגנבו דים . ר"ל הלוא אין דרכם לגנוב אלא די ספוקם ויניחו המותר ומדוע א"כ נכרת מכל וכל מבלי שארית : אם בוצרים · אם על כרמיך באו בוצרים : הלא ישאירו עוללות . ומדוע לא השאירו לך מאומה : (ו) איך נחפשו עשו · איך נחפשו בתי עשו לקחת הכל ואיך נתבקשו ונדרשו מקומות מסתרים שלו לקחת כל הנמצא והיא כפל ענין במ"ש : (ז) עד הגבול וגו' · כשיצא למלחמה מול העכו"ם ליוו אותו כל אנשי בריתו שהיה לו עמהם כריתת ברית הם ליוו אותו עד קצה גבול ארצו ומשם חזרו ולא הלכו למלחמה להיות לו לעזרה והטעו אותו כי הבטיחו ללכת עמו : השיאוך · האנשים שהיית עמהם בשלום הם הסיתו אותך ללכת למלחמה ויכלו לך כי שמעת להם והלכת: לחמך . אוכלי לחמך הלוקחים פרס ממך הם ישימו מכה תחתיך ר"ל במקומך הכינו לך כליון ואבדון כי ייעצו עליך רעה ואין בו תבונה להרגיש בדבר להיות נשמר מהם : (ח) ביום ההוא · ביום בוא הפורעניות : והאבדתי חכמים · לא יתחכמו בתחבולות המלחמה להציל נפשם : ותבונה וגו' . כפל הדבר במ"ש :

וחתו

מצודת ציון

(א) וציר . ענין שליח כמו וציר אמונים (משלי יג) : (ב) בזוי · מבוזה : (ג) השיאך · ענין הסתה כמו הנחש השיאני (בראשית ג) : שוכני · היו"ד יתירה : בחגוי . ענין בקוע וחריץ כמו יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב) : (ד) קנך · מלשון קן והוא מדור העופות : (ה) שודדי . ענין גזל ועושק : נדמיתה . ענין כריתה ואבדון כמו ער מואב נדמה (ישעיה טו) : דים · די הספוק כמו והמלאכה היתה דים (שמות לו) : בוצרים · כן יקראו תולשי ענבי כרם כמו כי תבצור כרמך (דברים כד) : עוללות . הם הענבים הקטנים הגרועים כמו לא תעולל (שם) : (ו) נחפשו . מלשון חפוש וחקירה כמו משם אחפש (עמוס ט) : נבעו . ענין דרישה וחפוש ודומה לו אם תבעיון בעיו (ישעיה כא) שהוא ענין דרישת שאלה וכמו שמלת בקשה סובת לדריש' שאלה ולחפש כן מלת בעה סובת לשניהם : מצפוניו · מל' צפון ונסתר : (ז) שלחוך . ענין לויה כמו ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית יח) : השיאך · ענין הסתה : יכלו · מלשון יכולת ונצחון : לחמך · ר"ל אוכלי לחמך : מזור . ענין מכה ונקרא כן ע"ש שזורים עליה אבק מסממנים המרפאים וכן ולא יגהה מכם מזור (הושע ה) : תחתיך · במקומך : (ט) וחתו . ענין שבירה כמו והחתתי את עילם (ירמיה מט) : תימן . הוא אדום היושב בהר שעיר בדרומה של א"י :

מקטל

אבן עזרא

דבק עם והאבדתי : (י) מחמס · אלו הפסוקים יורו כי זאת הנבואה על אדום הוא
אחר גלות ירושלים אל בבל וכן אמר המקונן זכור ה' לבני אדום שהיו אומרים
לבבליים ערו ערו וכתיב תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום
ונבוכדנצר השחית אדום ותהי ארצם שממה וככה יתנבא יחזקאל כי ירושלים שבה אחרי
גלות בבל ואדום לא שבה וכבר
פי' בספר דניאל כי אין ישראל
בגלות אדום ופירוש דבר
הקדמונים מלכות יון והנה
טעם מחמס בעבור החמס שעשה
יון לישראל ביום ירושלים :
(יא) ביום · לראות ולהנקם :
(יב) ואל . לא היה ראוי שתראה
ביום נכרו הוא יום אידו שהוא
נכר בעיניו שלא הכיר יום כמוהו
בימים : (יג) אל · בעבור שהיה
לעולם אדום תחת יד יהודה על
כן היה קשה עלינו שמחת אדום
מצרתו : ואל תשלחנה . דרך
קצרה והטעם ידיך וככה יחפרו
בעמק רגליו : (יד) הפרק ·
מקום שיתפרקו ממנו הדרכים
לאמר לבבליים אי זה הדרך הלך
הפלים : ואל תסגר שרידיו ·
למסור כאילו תסגור עליו :
(טו) כי · הטעם במהרה יקרה
לכל גם לך כמקרה הזה :
(טז) כי . מדבר לישראל כאשר
שתיתם כוס כן ישתו כל הגוים :
ולעו

תרגום

בְּדִיל דְיִשְׁתֵּיצֵי גְּבַר דְבֵיהּ
צוּרְבָא מִכְּרַכָּא דְעֵשָׂו מִקְטוֹל:
י מֵחֲטוֹף אָחוּךְ יַעֲקֹב
תַּחְפִּינָךְ בַּהֲתָא וְתִשְׁתֵּיצֵי
לְעָלַם : יא בְּיוֹם מְקִימָךְ
מְקָבֵל בְּיוֹמָא דְבָזוּ עַמְמַיָּא
נִכְסוֹהִי וְנֻכְרָאִין עָלוּ בִקְרוֹהִי
וְעַל יְרוּשְׁלֵם רְמוֹ עַדְבִין אַף
אַתְּ כְּחַד מִנְהוֹן: יב וְדַחֲזֵיתָא
בְּיוֹמָא דְאָחוּךְ בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ
וְדַחֲדֵיתָא לִבְנֵי יְהוּדָה בְּיוֹם
תְּבִירְהוֹן וּדְאַסְגֵּיתָא לְמַלָּלָא
רַבְרְבָן בְּעִדַּן עָקָא :
יג וּדְעַלְתָּא בִתְרְעֵי עַמִּי בְּיוֹם
תְּבִירְהוֹן וְדַחֲזֵיתָא אַף אַתְּ
בְּבִישְׁתֵיהּ בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ
וּדְאוֹשֵׁיטְתָּא יְדָךְ בְּנִכְסוֹהִי
בְּיוֹם תְּבִירֵיהּ : יד וּדְקַמְתָּא
עַל פִּרְקָא לְשֵׁיצָאָה יַת
מַעַרְקוֹהִי וְדִמְסַרְתָּא
מְשֵׁיזְבוֹהִי בְּעִדַּן עָקָא: טו אֲרֵי
קָרִיב יוֹמָא דְעָתִיד לְמֵיתֵי מִן
קֳדָם יְיָ עַל כָּל עַמְמַיָּא כְּמָא
דַעֲבַדְתְּ יִתְעֲבֵיד לָךְ גְּמָלָךְ יִתְתָּב בְּרֵישָׁךְ : טז אֲרֵי כְּמָא דַחֲדֵיתוּן עַל מַחַת טוּרָא

מקרא

נ' אִישׁ מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל : י מֵחֲמַס
נ' · נ' אָחִיךָ יַעֲקֹב תְּכַסְּךָ בוּשָׁה וְנִכְרַתָּ
לְעוֹלָם : יא בְּיוֹם עֲמָדְךָ מִנֶּגֶד בְּיוֹם
שעריו ק' שְׁבוֹת זָרִים חֵילוֹ וְנָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרָו
ב' י ג' וְעַל־יְרוּשָׁלִַם יַדּוּ גוֹרָל גַּם־אַתָּה
י"ב כְּאַחַד מֵהֶם : יב וְאַל־תֵּרֶא בְיוֹם־
נ' אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־תִּשְׂמַח לִבְנֵי־
וחד ותגדל יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ
בְּיוֹם צָרָה : יג אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי
בְּיוֹם אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה
בְּרָעָתוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה
ב' בְחֵילוֹ בְּיוֹם אֵידוֹ : יד וְאַל־תַּעֲמֹד
נ' · נ' עַל־הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו
נ' · ב' וְאַל־תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה :
ו' דסמי' טו כִּי־קָרוֹב יוֹם־יְהֹוָה עַל־כָּל־
י"ב בנביאים הַגּוֹיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָּךְ
גְּמֻלְךָ יָשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ : טז כִּי כַּאֲשֶׁר
שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־

רשי

ויתעברון גבריך יתבי ארעא דרומא : למען יכרת · כל איש גבור : מהר עשו מקטל :
מרוב הרג שיבא עליכם : (י) מחמס אחיך יעקב . בשביל חמס שעשית ליעקב : (יא) ביום
עמדך מנגד . שלא באת לעזור לו : גם אתה כאחד מהם · אעלה אני עליך
כאילו אתה מן הבאים עליהם : (יב) ואל תרא ביום אחיך · לא היה לך (להביט)
ולעמוד מנגד : ביום נכרו · ביום
הסגירו ביד אויב הוא הבבליים
וכן הוא אומר בשאול (שמואל א
כג) נכר אותו אלהים בידי
הסגיר אותו בידי : (יג) ואל
תשלחנה בחילו . אל תשלחנה
ידך בנכסיו כן תרגם יונתן
ומקרא קצר הוא וצריך להוסיף
עליו ידך : (יד) ואל תעמוד
על הפרק . מקום שהבורחים
יוצאים דרך שם לימלט ובלשון
לע"ז קורא"ים אותו פרו"ב
(אל העמוד על הפרק · מכאן
שאסור להפסיק בק"ש בין פרק
לפרק הגדה דר"ע) : (טז) כאשר
שתיתם על הר קדשי · כמה
דחדיתון על מחת טורא דקודשי :
ולעו

סי' ל"ת : ידו ג' וסי' נמסר ביואל סימ' ד' : ואל תרא חד מן י' ר"פ מן נ' · ג' מלין דנסבין ו' וסי' ולכל חית ולכל ולכל · והנה אנחנו מאלמים אלמים והנה והנה · וכן תעשה לחמרו וכן וכן · וכל הארץ בוכים וכל וכל · ואנשי בבל עשו ואנשי ואנשי · וקול כנפי החיות וקול וקול · ואיש את אשת רעהו עשה תועבה ואיש ואיש · ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל ואל · ובני אפרים ישעי ובני ובני · ושם האיש אלימלך ושם ושם :

תולדות אהרן מחמס אחיך · (פאה יז) :

רדק

מן עשו · וי"ת יתבי דרומא למען יכרת איש מהר עשו מקטל הא' ית' יתן חתת בהם למען יכרת איש מהר עשו מקטל מרוב הרג שיהרגו בהם יכרת כל איש מהם ותרגום הרג קטול וכן אם תקטול אלוה רשע . הן יקטלני לו איחל ויונתן תרגום בדיל דישתצי גברא דביה גורבא · (י) מחמס · כבר פירשנו כי בחרבן בית שני הרעו אדומים לישראל ונביא התנבא שהם עתידים להרע לישראל בבית שני והקב"ה יפרע מהם באחרית הימים שיכלה אותם מן העולם · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הענין הזה בחרבן בית ראשון שהיו בני אדום מרעים לישראל בגלותם ע"י נבוכד נצר : (יא) ביום עמדך מנגד · מ"ם עמדך מעמדת בגעי"א · ולפירושינו יהיה פי' הפסוק כן אף על פי שטיטוס ומחנהו שהחריבו הבית היו אדומים רובם היו בני אדום ועדיין גרים בארצם בארץ אדום אבל לא היתה המלכות להם כי לרומי היתה והרומיים היו על כולם אלא שמלכי רומי היו אדומים והשר טיטוס על ירושלם היו בני אדום שמחים לאידם ומריעים להם בארצם כאשר יוכלו להסגיר הפליטים מהם לבני רומי והיו עומדים מנגד ושמחים על חרבנם והיה ראוי להם לעזרם כי אחיהם היו והאל ית' מנע את ישראל בעברם במדבר שלא להרע להם בעבור האחוה : ביום שבות זרים חילו . שבות מקור מן הקל מן שבה · פירוש ביום ששבו זרים נכסיו וקנינו · ידו גורל אפשר שפרשו ידו בשקל רבו מארבה או פרשו ידה מן לידות את קרנות הגוים ומשפטו יידו בשני יודי"ן והאית"ן מן הדגוש והשכסילו יו"ד הפרס מפני כובד קריאת שני יודי"ן הטילו תנועת יו"ד השרש שהוא פתח ביו"ד האית"ן להורות עליה · אמר כי השליכו גורל על שבי ירושלם בהלקם אותו שרי חיל האויבים : גם אתה כאחד מהם · האדומיים שבאו עם הכותים : (יב) ואל תרא ביום אחיך · לא היה לך לראות ביום צרת אחיך · ואחר כך פירש ביום אחיך זהו ביום נכרו · פי' נכרו שנתנכר מארצו והיה כנכרי שהגלוהו ממנה · ויש מפרשים אותו ביום המסרו ביד אויביו · מן נכר אותו אלהים בידי שפירושו מסר : ואל תגדל פיך · בשחוק או בדברים אחרים · וכן ת"י ודאסגיתא למללא רברבן : (יג) אל תרא גם אתה · כמו האחרים שהיו נכרים ואתה אח ואל תשלחנה . פירוש ואל תשלחנה ידיך בנכסיו וכן ת"י ודאושיטתא ידך בנכסוהי ביום תבריה : (יד) ואל תעמוד על הפרק · הוא אם הדרך מקום שמתפרקים הדרכים אחת הנה ואחת הנה והאדומים היו עומדים על הפרק שלא יוכל לנוס אחד מישראל שלא יתפשוהו והיו שומרים עליהם הדרכים : פליטיו · בחירק כמו שרידיו : (טו) כי קרוב · אעפ"י שהיה רחוק מיום הנבואה : על כל הגוים · כי ביום גאולת ישראל יהיה אותה היום הרי הוא כמו קרוב כיון שהאל אמר שיהיה ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב : (טז) כי כאשר שתיתם . שתיתם משתה ושמחה על חרבן
הר

מצודת ציון

מקטל · ענין הרג כמו הן יקטלני (איוב יג) : (י) מחמס . ענין עושק : (יא) מנגד · ממרחק : שבות . מל' שבי : זרים מל' זר ונכרי : חילו · ענין עושר כמו ועזבו לאחרים חילם (תהלים מט) : ידו · ענין השלכה והפלה כמו ידו אליה (ירמיה נ) : (יב) נכרו . מל' נכר וזר : (יג) אידם . ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא) : בחילו · בעשרו : (יד) תעמוד . ענינו התחזקות על הדבר והשתדלות עליו ודומה לו אך יונתן וגו' עמדו על זאת (עזרא י) : הפרק · ענין שבירה כמו ופרסיהן יפרק (זכריה יא) : פליטיו . ענין שארית כמו פליט ושריד (איכה ב) : תסגר · ר"ל תסגר שמאסר : שרידיו . ענין שארית : (טו) קרוב · ר"ל נכון ומזומן לפניו וכן כי קרוב יום אידם (דברים לב) : (טז) ולעו ·
ענין

מצודת דוד

(ט) וחתו גבוריך תימן · אתה מאדום היושבת בדרומה של א"י הנה גבוריך יחתו וישברו במלחמה : למען יכרת · באופן שיכרת איש מאותם שמקום מושבם הוא בהר שעיר ר"ל לא ישאר מהם איש : מקטל · ר"ל הכריתה תהיה מן ההרג שיעשו בהם ולא שימותו על מטתם : (י) מחמס אחיך יעקב · בעבור החמס שעשית לאחיך יעקב תכסה אותך הבושה ותהיה נכרת עד עולם ולא תוסיף לקום : (יא) ביום עמדך מנגד . עתה יפרש מהו החמס שעשה ואמר הנה ביום שעמדת מנגד בעת ששבו הזרים העושר של יעקב ועל ר"ל יאמר המחריב הבית הראשון והוא ראה זה ועמד מנגד ולא עזר ליעקב אחיו : שעריו . של יעקב : ידו גורל · השליכו גורל וחלקו ביניהם לחלקים : גם אתה · ר"ל הואיל ועמדת מנגד ולא עזרת לישראל מעלה אני עליך כאלו היית גם אתה כאחד מן הנלחמים והשוללים וזהו החמס : (יב) ואל תרא . לא היה ראוי לך לראות ביום צרת אחיך בעת שנתנכר מארצו ונתגרש ממנו וכאומר ואם לא מצאה ידך לעזור לו עכ"פ היה לך לשבת בית ולא להסתכל בבשתו להכלימו : ואל תשמח · ר"ל וכ"ש שלא היה לך לשמוח על בני יהודה בעת שנאבדו ונשמדו : ואל תגדל פיך · כ"ש שלא היה לך להגדיל פה ולהפיח דברי לעג ביום בוא להם הצרה וכאומר הנה באמת את כל אלה עשית ותחשב א"כ לחמס : (יג) אל תבוא · וכ"ש שלא היה לך לבוא בשער ערי עמי ביום שבא עליהם אידם ר"ל לא היה מהראוי לך שתבוא בשערי הערים לכבוש אותם כאשר עשית בחורבן הבית השני : אל תרא גם אתה · זה יאמר על בני עכו"ם היושבים בהר שעיר שכיני ישראל כי ביום שכבש את ירושלים באו גם המה ושלחו ידם לשלול שלל ולבוז בז כמוזכר ביוסיפון ולזה אמר ואל תרא גם אתה וגו' ר"ל כמו שלא היה ראוי לבוא בשעריו לכבשם כן גם אתה היושב בשעיר לא היה ראוי לך לראות ברעת ישראל ביום שבא עליו האיד כי אין מהראוי להסתכל בבשתו להכלימו : ואל תשלחנה . וכ"ש שלא היה לך לשלוח ידך בעשרו לשללו לעצמך ביום שבא עליו האיד : (יד) ואל תעמוד על הפרק · זה יאמר על אנשי טיטוס שגלו את ישראל ואמר עכ"ש לא היה לך לעמוד ולהתחזק על השבר להכרית את פליטיו ר"ל עכ"פ בהיותו בגולה לא היה לך לאבד ולהכרית את יתר הפליטה כאשר האבדת והכרת : ואל תסגר · לא היה לך לאסרם במאסר כאשר עשית : (טו) כי קרוב יום ה' · ר"ל היה לך לחשוב אשר יום התשלומין מה' המיועד להביא על כל הבבליים שהרעו לישראל הוא קרוב ומזומן לפניו להביא וכאשר עשית אתה לישראל כן יעשה לך : גמולך . הגמול הראוי לך ישוב בראשך : (טז) כי כאשר שתיתם . אל מול יהודה יאמר כמו שאתם שתיתם על הר קדשי מכוס התרעלה כן הבבליים
שהרעו

רשי

ולעו · כתרגומו ויסתלעמון ל' מהומה ושממון וסירוף דעת אוספירדישו"ן בלע"ז : (יז) את מורשיהם · נכסי עממיא דהוו מחסינין להון : (יח) כי ה' דבר . והיכן דבר (במדבר כד) וירד מיעקב והאביד שריד וגו' : (יט) וירשו הנגב . ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא במזרח דרום ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרים ואת הר שומרון : ובנימין את הגלעד ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם מהלאה לגבולותיה של ארץ ישראל במזרחה : (כ) וגלות החל הזה · תרגם יונתן עמא הדין · החל לשון חיל כמו (ישעיה לו) ויבא ירושלמה בחיל כבד דרבשקה אלא שזה חסר יו"ד ויש עוד לפרש החל הזה גלות הגיא הזה : לבני ישראל אשר כנענים עד צרפת · גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מעשרת השבטים לארץ כנענים עד צרפת : וגלות ירושלים אשר בספרד · שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל ואומרי' הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצ"א בלע"ז ספרד תרגם יונתן אספמיא : (כא) ועלו . שרי ישראל מושיעים בהר ציון : לשפוט את הר עשו · ליפרע מהר עשו אשר עשו לישראל לשפוט יושטי"ר בלע"ז : הר עשו · י"ת כרכא רבא דעשו : והיתה לה' המלוכה · לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע מעמלק :

עובדיה א

הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ כְּלוֹא
הָיוּ׃ יז וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה פְלֵיטָה
וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית־יַעֲקֹב אֵת
מוֹרָשֵׁיהֶם׃ יח וְהָיָה בֵית־יַעֲקֹב אֵשׁ
וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ
וְדָלְקוּ בָהֶם וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה
שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר׃
יט וְיָרְשׁוּ הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה
אֶת־פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה
אֶפְרַיִם וְאֵת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן
אֶת־הַגִּלְעָד׃ כ וְגָלֻת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת
וְגָלֻת יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יִרְשׁוּ
אֵת עָרֵי הַנֶּגֶב׃ כא וְעָלוּ מוֹשִׁעִים
בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו
וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה׃

כספר מוגה ל' ומ"ל · ב' יעמדו ב' · ב' · ט' · ב' וחסר ל' וג' · ג' בגיסנא · ב' וחסר ל' חסר ג' וכ"כ · ג'

תרגום

דְּקוּדְשִׁי יִשְׁתּוּן כָּל עַמְמַיָּא
כַּס פּוּרְעָנוּתְהוֹן תְּדִירָא
וְיִשְׁתּוּן וְיִסְתַּלְעֲמוּן וִיהוֹן כִּדְלָא
הֲווֹ׃ יז וּבְטוּרָא דְצִיּוֹן תְּהֵי
מְשֵׁיזַבְתָּא וִיהוֹן קַדִּישִׁין
וְיַחְסְנוּן דְּבֵית יַעֲקֹב נִכְסֵי
עַמְמַיָּא דַהֲווֹ מַחְסְנִין לְהוֹן׃
יח וִיהוֹן דְּבֵית יַעֲקֹב תַּקִּיפִין
כְּאֶשָּׁתָא וּדְבֵית יוֹסֵף חֲסִינִין
כְּשַׁלְהוֹבִיתָא וּדְבֵית עֵשָׂו
חַלָּשִׁין כְּקַשָּׁא וְיִשְׁלְטוּן בְּהוֹן
וְיִקְטְלוּנוּנוּן וְלָא יְהֵי שֵׁיזָבָא
לְבֵית עֵשָׂו אֲרֵי יְיָ גְּזַר כֵּן׃
יט וְיַחְסְנוּן יָתְבֵי דָרוֹמָא יָת
כַּרְכָּא דְעֵשָׂו וְיָתְבֵי שְׁפֵלְתָּא
יָת אַרְעָא דִפְלִשְׁתָּאֵי וְיַחְסְנוּן
יָת קִרְוֵי אֶפְרַיִם וְיָת קִרְוֵי
שֹׁמְרוֹן וּדְבֵית בִּנְיָמִן יָת יָתְבֵי
אַרְעָא דְגִלְעָד׃ כ וְגָלוּת עַמָּא
הָדֵין דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבְאַרְעָא
כְנַעֲנָאֵי עַד צָרְפַת וְגָלוּת
יְרוּשְׁלֶם דִּבְאַסְפַּמְיָא יַחְסְנוּן יָת קִרְוֵי אַרְעָא דְדָרוֹמָא׃ כא וְיִסְקוּן מְשֵׁיזְבִין בְּטוּרָא
דְצִיּוֹן לְמִידַן יָת כַּרְכָּא דְעֵשָׂו וְתִתְגְּלֵי מַלְכוּתָא דַייָ עַל כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃

אבן עזרא

ולעו · כמו ילע קדש והטעם בליעה אלא שהוא חסר בית ויפת אמר כאשר שתו הגוים ושמחו על הר קדשי כן ישתו על הר עשו : (יז) ובהר ציון · כל הגוים יהיו כלא היו ואין פלים להם אבל בהר ציון תהיה פליטה אמר יפת זה לעתיד ורבי משה אמר על ימי חזקיהו ורבי ישועה אמר על בית שני : (יח) והיה . ובית יוסף · הטעם כפול והזכיר יוסף כנגד יעקב ויוסף : (יט) וירשו . אנשי הנגב שם מקום או נגב ארץ ישראל והיושבים בשפלה כמו בערבה בהר ובשפלה ובנגב : ובנימין . ירש את הגלעד מעבר לירדן : (כ) וגלות · אמר רבי משה הגלות שהחלו לגלות ורבי מרינום אמר כי החל כמו ויאבל חיל וחומה והטעם כי תתפש המדינה ונהרג מה שבתוכה גם הבורחים לא נמלטו רק מעטים שהיו בחיל : אשר כנענים · שמענו מפי גדולים כי ארץ אלמני"א הם הכנעניים שברחו מפני בני ישראל כבואם אל הארץ גם ככה צרפת היא פרנסי"א ותרגום יונתן בן עוזיאל ספרד אספמיא וזו היא גלות טיטוס וזאת הנבואה לעתיד לא כאשר אמר רבי משה כי אז נפזרו מהבית הראשון : (כא) ועלו מושיעים . הם שופטי ישראל לשפוט השרידים בהר עשו ואז תהיה לשם המלוכה בגלוי כדרך והיה ה' למלך על כל הארץ שהוא לעתיד :

ובית יוסף ב' וסי' והתחלקו אתה לשבעה חלקים דיהושע · ובית יוסף להבה : את שדה ב' וסי' ואם את שדה מקנתו · וירשו הנגב את הר עשו : החל ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' החל רש והתגר בו מלחמה · החל רש לרשת את · החל וכלה · וגלות החל הזה לבני ישראל · בתראה פתח : כנענים הכנענים ג' בקריאה וסי' וגלות החל הזה לבני ישראל · יחצוהו בין כנענים ותכנע לפניהם יושבי הארץ :

רדק

הר קדשי כן תשתו כוס התרעלה אתה וכל הגוים : ישתו כל הגוים תמיד · פירוש תמיד בלי הפסק עד שיכלו הרעים שבהם שהרעו לישראל וכת"י כמה דחזיתון על מחת טורא דקדשי כן ישתו כל עממיא כס פורענותהון תדירא : ושתו ולעו · יבלעו כמו ילע קדש : והיו כלא היו · ויהיו כלים עד שלא יכירו מקומם כאלו לא היו : (יז) ובהר ציון תהיה פליטה אע"פ שגלו רבים מישראל וגלות פליטה גדולה תהיה להם עוד בהר ציון שגלו ממנו : והיה קדש · ישראל יהיה קדש לה' שיהיו קדושים לא יהיה בהם עוד ערל וטמא : וירשו בית יעקב את מורשיהם · מה שירשו מתחלה יירשו עוד יירשו שכניהם ארץ אדום ומואב וארץ פלשתים : (יח) והיה . כמו האש אוכלה קש כן יאכלום ויכלו . ומה שאמר בית יעקב ובית יוסף כפל הענין במ"ש כי בית יעקב נקרא בית יוסף מיום שנחלקה המלכות אבל לעתיד תשוב אחת ורבותינו ז"ל דרשו כי זכר יוסף לפי שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף : (יט) וירשו הנגב את הר עשו · אשר עשו ירשו את הנגב והוא ארץ המישור כי הר עשו יהיה שממה חרבן עולם : והשפלה את פלשתים . והשפלה ירשו מארץ פלשתים כי לא יצטרכו להרים להתגב בהם ולא לזרוע בהם אם לא ירצו כי השפלה והנגב יספיק להם : וירשו את שדה אפרים ואת שדה שמרון · שמתחלה היו יושבים בהר אפרים ובהר שמרון ואז לא יצטרכו להרים לא לשבת ולא לזרוע אלא השדות שהם המישור : ובנימין את הגלעד . וכן בנימן שהיה גבולו בירדן יירשה משם והלאה את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן כי ירבה גבולו כל מישור הגלעד שהוא סמוך לנחלתו כי מנשה שהיה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו משם והלאה בארץ מואב ובני עמון . וי"ת וירשו הנגב ויחסנון יתבי דרומא ית טורא דעשו · רוצה לומר כי יושבי דרום ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא סמוך להם שהוא לדרום ארץ ישראל ויושבי השפלה בארץ ישראל ירשו את פלשתים שהוא סמוך להם · וי"ת ויחסנון ית קרוי אפרים וית קרוי שמרון ודבית בנימן דיתבי ארעא דגלעד : (כ) וגלות החל הזה לבני ישראל · החל חסר יו"ד והוא כמו החיל וא' הוא בנר"י הנה כמוהו אל המלך חזקיהו בחיל ופירוש גלות החל הזה לבני ישראל כלומר שהם בני ישראל שהם נפוצים בגלות : אשר כנענים · כלומר אשר גלו והם עם כנענים עד צרפת : וגלות ירושלם אשר בספרד ירשו את ערי הנגב · והם ערי יהודה כי חלק יהודה היה בדרום ארץ ישראל וכן אמר עליהם בירמיה ערי הנגב סגרו ואין פותח ואמר ירשו על גלות ירושלם שהיו מבני יהודה כלומר ישובו לארצם ולעריהם או אמר ירשו על כלם מפני ירושלם שהיה בחלק יהודה וכל שבטי ישראל יהיה להם חלק בירושלם כמו שכתוב בנבואת יחזקאל : וגלות החל הזה . הוא גלות טיטוס שהגלה בארצות והם העמים ארצות אלמניי"א ואשקלוני"א וצרפת הוא שקורי' פרנצ"א וארצות ספרד שקוריי ספני"א ובני ירושלם הם שגלו בספרד ואחרים גלו לשאר ארצות הנוכרים שהיו ברשותם והתפשטו בארצות ומארצות אלו גלו מעצמם אותם שהם היו בארצות ישמעאל ואומרים בקבלה כי בני ארץ אלמניי"א היו כנעניים כי כשפנה כנעני מפני יהושע כמו שכתבנו בספר יהושע הלכו להם לארץ אלמניי"א ואשקלוני"א שקורין ארץ אשכנז ועוד היום קוראים אותם כנעניים ויונתן תרגם הפסוק כן וגלות עמא הדין דבני ישראל וגו' : (כא) ועלו מושיעים . המלך המשיח וחביריו

תולדות אהרן בית יעקב אש · ב"ב קכ"ג : לבית עשו · עכו"ם י : מושיעים · זוכר ברחשית (עכו"ם מ) : לה' המלוכה · זוכר ויקרא :

מצודת דוד

שהרעו להם ישתו תמיד את כוס התרעלה עד אשר יתמו : ושתו ולעו . וכאשר ישתו את הכוס יהיו נשחתים ומבולבלים והוא ענין מליצה ור"ל יהיו מבולבלים מן הפורעניות כאלו שתו טעם משקה המטמטם ומבלבל : והיו כלוא היו · ר"ל יהיו כלים כאלו לא היה מעולם : (יז) ובהר ציון . אבל בהר ציון תהיה פליטה ושארית ר"ל אנשים ישארו : והיה קדש · כי לא יוסיף לבוא בה טמא : את מורשיהם · את הבבליים שירשו אותם מאז : (יח) אש · ישרפו כמו אש : ובית יוסף להבה · הוא כפל ענין במ"ש : לקש · הכשדיים יהיו דומים לקש הנשרף מהר : ודלקו בהם . ישראל ידליקו את בית הכשדים וישרפם ר"ל הם יגמרו בהם הכליון ולא יהיה שארית להם : כי ה' דבר . ובודאי כן יהיה : (יט) וירשו הנגב . בית יעקב הנזכר במקרא שלפניו הם ירשו את הנגב וחוזר ומפרש את הר עשו שהיא בדרומה של א"י : והשפלה . גם ירשו את השפלה וחוזר ומפרש את פלשתים כי ארץ פלשתים היתה בשפלה : את שדה אפרים . כי בימי יהושע לא ירשו כ"א הר אפרים ולא יכלו להוריש את העמק כי רכב ברזל לו כמ"ש שם ולכן אמר שיירשו גם שדות העמק : ואת שדה שומרון . במ"א נאמר שעמרי מלך ישראל קנה את ההר שומרון ואמר שלעתיד יירשו הכל ואף השדות : ובנימין את הגלעד · בנימין יירש את הגלעד (וזהו מלבד חלק רגועה הניתן לו בא"י בעבר הירדן המערבי כמ"ש בסוף יחזקאל בני מנשה יושבי הגלעד יעמדו על נחלתם בעבר הירדן המערבי יהיו היורשים ואמר בני הגולה של החיל הזה של בני ישראל אשר עם כל השבטים כמ"ש שם) : (כ) וגלות החל הזה וגו' . במקרא שלפניו נאמר שבית יעקב ירשו הנגב וגומר ויפרש עתה מי ומי מהם יהיו היורשים ואמר בני הגולה של החיל הזה של בני ישראל אשר ישבו עם הכנענים שברחו מארצם בימי יהושע אשר מקום מושבם עד צרפת וגם בני הגולה של ירושלים אשר ישבו בספרד הם יירשו את ערי הנגב הוא הר עשו ארץ אדום (אבל ארץ פלשתים ושדות אפרים ושומרון המה בתוך גבולי א"י

מצודת ציון

ענין השחתה ובלבול וכן על כן דברי לעו (איוב ו) : (יז) מורשיהם . מלשון ירושה : (יח) להבה . שלהבת : לקש . הוא תבן הדק : ודלקו . ענין שריפה והבערה : (יט) והשפלה · העמק : (כ) החל · כמו החיל ונפלה היו"ד :

ויחולק

אבן עזרא

(א) **זה** הנביא התנבא על ירבעם בן יואש וכן כתיב הוא אשר דבר ה' ביד עבדו יונה בן אמתי אשר מגת החפר . יש לתמוה איך יעלה על לב חכם שידע השם ומעשיו שיחשוב לברוח מפניו והוא בידו וכל מלא כבודו ואיך יתנבא מורה פי השם והוא כתוב כי הוא הנביא והגאון אמר כי הלך אל נינוה וקרא עליה ולא הזכיר זה הכתוב כמו קראו לו ויאכל לחם ואני אומר כי אין זה כמו זה כי אין טעם להזכיר אם אכל אם לא אכל אם לא קראו לו רק פגע בו ודבר עמו ועוד אם יונה מלא דבר השם למה היה בורח והוא אמר על כן קדמתי לברוח תרשישה ועתה הנה ראינו שלא היה משה רוצה ללכת בשליחות השם להוציא עמו ואף כי יונה שילך להשיב אל נינוה וככה אמרו חכמינו שתבע כבוד הבן ועתה ארמוז לך סוד יש שופט ארגזים בתולדתו בלי למוד ויש שהוא צריך לימוד וכאשר יקבל ככה יוכל שלא לקבל ונקל הוא האחרון מן הראשון וכל הנביאי' לבד ממשה אחר עבור כבוד השם על פניו נבואתם כולם במראות הם גם בחלום על כן אמרתי על אברהם אבינו בנבואתו על נסיון האלהים ולקח המאכלת ואזנו נוסה לשמוע מהרה וכאשר חיפשתי בכל המקרא לא מצאתי מלת בריחה רק דביקה על מלת פני כמו ומפניך אברח ויברח יפתח מפני אחיו והנה לא מצאתי בנבואה יונה שברח מפני השם רק מלפני השם וכתוב חי ה' אשר עמדתי לפניו והנה כל זמן שהוא מקבל הוא מלפני לפני השם וככה ויצא קין מלפני ה' על כן אחריו ומפניך אני אסתר כי פני האדמה לפני ה' ועוד כתוב לבוא בנקרת הצורים ובנקיקי הסלעים מפני פחד ה' וכתב לבוא עמהם תרשישה מלפני ה' והמשכילים יבינו : (ב) קום · נינוה · בית מלכות אשור והיא היום חריבה וחכמי ישראל בארץ יון אומרי' כי היא הנקראת מורסי"ה ואנכי לא ידעתי ועתה לא ציוהו שיאמר עוד ארבעים יום רק כי עלתה רעתם לפני והמפרש כי פחד שיקרא נביא שקר בהנחם השם מהרעה לא דבר נכונה כי זאת הפעם לא אמר לו רק בפעם השנית כי שם כתוב את הקריאה אשר אני דובר אליך והוא עוד מ' יום ועוד איך ימרה הנביא פי השם בעבור פחדו שיקראוהו אנשי נינוה נביא השקר ומה יזיקהו זה כי לא ידור עמהם ועוד כי אנשי נינוה לא היו ספקים כי למה שלח ה' נבואה עליהם רק שישובו אל השם ואם לא ישובו תתקיים הגזירה עליהם ולולי שידעו זה האמת שאם ישובו אל השם ינחם על הרעה והנה איך יקראוהו נביא השקר והנכון מה שאמרו קדמונינו ז"ל כי חכה לו שימלטו בעבור ישראל והנה מצאנו כתוב היתה עיר גדולה לאלהים שהיו יראים השם מקדם והמפרש כי היתה עיר גדולה ויקרה בעיני השם להשחיתה אין זה דרך הלשון כי כתוב תגדל נפשי בעיני השם ולא נפש והנה כתוב לאלהים וכתיב כל הגוים כאין נגדו ולא יחוש אם הם רבים ופירוש לאלהים כי היו יראים השם הימים הקדמונים רק עתה בימי יונה החלו לעשות רע ולולי זה שהיו בתחילה אנשי השם לא היה שולח נביאו אליהם והנה ראינו שעשו תשובה גמורה אין כמוה ולא תמצא כתוב ששברו מזבחות בעלים או גדעו פסילים והנה מזה נלמוד שלא היו עכו"ם : (ג) ויקם וירד יפו . אמר הגאון כי תרשישה תרסים ורבי מבשר אומר שהוא עיר תונ"ס באפריקי : ויתן שכרה · לא כל שכרה רק מה שהוא חייב ליתן בתחלה : והי'

תרגום

א והוה פתגם נבואה מן קדם יי עם יונה בר אמתי למימר : ב קום איזיל לנינוה קרתא רבתא ואתנבי עלה ארי סליקת בישתהון קדמי : ג וקם יונה למערק לימא מן קדם דאתנבי בשמא דיי ונחת ליפו ואשכח אילפא דאזלא לימא ויהב אגרא ונחת בה למיזל עמהון בימא

מקרא

ס' ר"פ

א א וַיְהִי֙ דְּבַר־יְהוָ֔ה אֶל־יוֹנָ֥ה בֶן־אֲמִתַּ֖י לֵאמֹֽר׃ ב ק֠וּם לֵ֧ךְ

ד' אֶל־נִֽינְוֵ֛ה הָעִ֥יר הַגְּדוֹלָ֖ה וּקְרָ֣א עָלֶ֑יהָ כִּֽי־עָלְתָ֥ה רָעָתָ֖ם לְפָנָֽי׃ ג וַיָּ֤קָם יוֹנָה֙

ח' לִבְרֹ֣חַ תַּרְשִׁ֔ישָׁה מִלִּפְנֵ֖י יְהוָ֑ה וַיֵּ֨רֶד

יא מלרע וכל יפו יחזקאל מלכים דכו' כמ"ב יָפ֜וֹ וַיִּמְצָ֥א אָנִיָּ֣ה ׀ בָּאָ֣ה תַרְשִׁ֗ישׁ וַיִּתֵּ֨ן שְׂכָרָ֜הּ וַיֵּ֤רֶד בָּהּ֙ לָב֤וֹא עִמָּהֶם֙

תולדות אהרן אל נגוס . (סנהדרין ל) : תרשושה · זוהר לך תרומה ושכרה · נדרים לח :

רשי

(ב) **וקרא** עליה · את קריאתי : (ג) לברוח תרשיש' · ים ששמה תרשיש והוא בחוצה לארץ אמר אברח לי שאין השכינה שורה בח"ל אמר לו הקב"ה חייך יש לי שלוחים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם משל לעבד כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברות אמר לו רבו יש לי עבדים כיוצא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם ומה ראה יונה שלא רצה לילך אל נינוה אמר העכו"ם קרובי תשובה הם אם אומר להם וישבו תשובה נמצאתי מחייב את ישראל שאין שומעים לדברי הנביאים : ויתן שכרה · הקדים לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לתת שכר הספינה עד שעת ביאתה נהוא הקדים ולא עוד אלא

מנחת שי

קום ס' ר"פ וסי' גמטר ביהושע פי' ז' ולקמן בסיפרא דא : מלפני ה' ח' בקריא' וסי' המוסרים מלפני ה' · ויקם יונה לברח תרשישה מלפני ב' בפסוק . כי מלפני ה' הוא בורח כי הגיר · אז ירננו עצי היער דד"ה ובואת עליך קצף : ולא נכנע דאמון דד"ה · חרים כרוגג נמסו · כל אורותא דכות' בס"ב ויתחבא האדם ואשתו מפני ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם . וכל שאר קריאה

רדק

ותכיריו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם : לשפוט את הר עשו · לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם . ויונתן תרגם ויקומון תבזבין מעורא דציון למידן ית כרכא רבה דעשו : והיתה לה' המלוכה · ואז תהיה המלוכה לה' לבדו · כי כל הגוים יודו במלכותו כמו שאמר בנבואת זכריה והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · ויונתן תרגם ותתגלי מלכותא דה' בקר"יב על כל יתבי ארעא ותהי מלכותא דה' לעלם ולעלמי עלמיא :

(א) **ויהי** דבר ה' אל יונה בן אמתי לאמר · זה הנביא לא ראינו נבואתו כתובה לו אלא זו שניבא על נינוה אבל מצאנו לו נבואה אבל לא נכתבה שכתוב בספר מלכים הוא השיב את גבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר ויש בדבר הזה מחלוקת בדברי רז"ל אמרו יונה תבע כבוד הבן ולא תבע כבוד האב ר"ל הנביא לכבוד ישראל לפיכך ברח לחוצה לארץ שאינה מקום נבואה כדי שלא ישלחהו האל ית' לנינוה שידע שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש לישראל ולא חשש לכבוד האל ית' וזהו מה שנאמר בו ויהי דבר ה' אל יונה שנית . שנית דבר עמו ולא שלישית והקשו ולא והא כתיב אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא ותרצו על עסקי נינוה לא דבר עמו אלא פעם שנית ולא שלישית ומהם אמרו לא דבר עמו אלא בדבר נינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ולא שלישית . ומה שאמר אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי ר"ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך בימי ירבעם בן יואש נתהפך להם מרעה לטובה ונביא זה היה משבט זבולון מן הנראה כי גת החפר היה שם עירו וכחלק זבולון היה כמ"ש גתה חפר עתה קצין · ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה שהיתה מאומות העולם ואין בו זכר לישראל ואין בכל הנביאים זולתה כמוה ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישראל שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה ובפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם וישראל מוכיחים אותם הנביאים השכם והערב ואינם שבים מרשעם ועוד להודיע הפלא הגדול שעשה האל ית' עם הנביא שהיה במעי הדג ג' ימים וג' לילות וחי . ועוד שהקיאו הדג ועוד ללמד שהאל ית' חומל על בעלי תשובה מאיזה עם שיהיו ומוחל להם וכל שכן כשהם רבים : (ב) קום לך אל נינוה . וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני ולא כתב מה יקרא עליה אלא ממה שקרא עליה בסוף ונינוה נהפכת למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה כי עלתה רעתם לפני למד כי האל יתברך משגיח אף באומות העולם כשתגדל רעתם בחמס וכן בדור המבול ובאנשי סדום כי מלאה הארץ חמס . וחמס משחית היישוב והאל יתברך רוצה ביישוב העולם אבל בשאר עבירות אינם חשיבים לפניו שישגיח עליהם אלא בישראל לבדם כמו שאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה כמו שפי' בנבואת עמוס : (ג) ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' . ואיך יהיה יכול לברוח מלפני כמו שאמר דוד אנה מפניך אברח אלא אין מלפני כמו מפני כי הנביא היה מלא חכמה ודעת ואיך היה חושב לברוח מפני ה' אלא מלפני ה' היה חושב כי פי' מלפני מדבר שהוא לפני ה' והוא רוח הנבואה כי חשב בלבו שלא תחול עליו רוח נבואה בח"ל לחוצה לארץ לא תשרה עליו רוח נבואה והיה ממאן ללכת בזה השליחות כי אמר יונה הגוים קרובים לתשובה הם ואם אלך אליהם בשליחות האל יתברך ישובו מדרכיהם הרעים ויתחייבו ישראל בזה שאני והנביאים אחרים הולכים אליהם תמיד בשליחות האל יתברך ואינם שבים מדרכם הרעה לפיכך היה ממאן ללכת בשליחות זה וכן פירשו רז"ל כי בעבור זה היה נמנע כי אמר אין השכינה שורה בחוצה לארץ ובעבור שהגוים קרובי תשובה ושלא לחייב את ישראל ברח אמר לו הקב"ה יש לי כיוצא בך : וה' הטיל רוח גדולה אל הים . אמר רבי ברכיה אדם מבקש לברוח ובורח אלא שהוא יכול לעמוד יש לך אדם שבורח אלא בורח הים כרח מפני שנאמר הים ראה וינוס ותהא כרחת אל הים . וי"ת מלפני ה' מן קדם דאתנבי בשמא דה' : וירד יפו . מעירו שהיא גתה חפר או מירושלם ירד אל יפו שהיא על שפת הים והוא חוף אניות והנכנס בים יקרא יורד כמו שנאמר יורדי הים באניות כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה ואמר"ל פי' כי יקרא יורד כנגד האניה שהיא עמוקה ויורד בה כמו שאמר וימצא אניה וירד בה . וכן אמר ויונה ירד אל ירכתי הספינה וכן יורדי הים באניות : וימצא אניה באה תרשיש · באה עתה מלבוא ר"ל שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשישה : ויתן שכרה · שכר הראוי לו לתת לה אמר לתת או נתנו מתחלה . ובדרש נתן שכר כל הספינה בעבור שהמהר ללכת ולא המתין לסוחרים ולסחורות בעבור שהיה רגלם

מצודת ציון

(ג) תרשישה · לתרשיש והוא שם מקום : יפו . שם העיר שעל הנמל : אניה . ספינה : סטי"ל

מצודת דוד

ויחולק אח"כ כמ"ש בסוף יחזקאל : (כא) ועלו מושיעים · ר"ל המושיעים שבכל ציון הם מלך המשיח ושריו כאשר יעלו בהר שעיר לעשות בהם משפט על מה שהרעו לישראל אז תהיה לה' המלוכה ר"ל אז הכל יודו במלכותו ויקבלוהו לאלוה :

א (ב) **וקרא** עליה . ר"ל שיוכיחם ויזהירם וכדרך הנביא ועדיין לא פירש לו מה יקרא : כי עלתה רעתם · הרעות שהם עושים עלתה למרום לעמוד לפני לקטרג עליהם (ולפי שנינוה הוא ראש מלכות אשור שבם אפו של המקום ב"ה רצה להחזירם למוטב למען יעמדו להיות רצועה מרדות על ישראל) : (ג) לברוח תרשישה . הוא חוץ לארץ מקום שאין הנבואה שורה על הנביאים וז"ש מלפני ה' ור"ל מהמקום שהוא לפני ה' והוא א"י שהוא מקום קבול הנבואה כי פחד פן יבוא לו הנבואה עוד פעם ויפרש מה יקרא ויוכרח ללכת ועל כי העמדת נינוה היה רעה לישראל לכן לא היה חפץ להיות שליח בדבר כי היה טוב בעיניו שיעמדו ברשעם ויאבדו ולא יהיו למטה לישראל · ורז"ל אמרו שחשב יונה שהגוים העכו"ם קרובי תשובה הם ויחייבו את ישראל שאינם ממהרים לשוב : וירד יפו . מקום שעוברים שם הספינות : באה תרשיש . היתה מוכנת ללכת ולבוא לתרשיש : ויתן שכרה · הקדים ליתן שכרה תחילה ולא עוד אלא שנתן שכר כל הספינה למען

תמסר

רשי

אלא שנתן שכר כולה: (ד) חשבה להשבר. נדמית כאלו היא נשברת: (ה) המלחים. בני אדם המנהיגים את הספינה: איש אל אלהיו. מן כל האומות של עכו"ם היו שם: (ו) רב החובל. שר המלחים שאף הם נקראים חובלי הים ובלע"ז גובירנ"יל: מה לך נרדם. מה לך להיות נרדם אין עתה עת רדם: יתעשת. לשון מחשבה וכן (תהלים קמו) עשתונותיו ומלכא עשית (דניאל ו): (ז) לכו ונפילה גורלות. רואים היו שאר ספינות הולכות בים בשלום ושלהם משתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא כן מצינו בפרקי דר' אליעזר: בשלמי. במעשיו של מי ממנו: (ח) הגידה נא לנו באשר למי. למי חטאת אשר בשביל כן הרעה הזאת לנו: מה מלאכתך. שמא פשעת באומנותיך: ומאין תבא. שמא על אנשי אותו מקום נגזרה גזירה אפי' אין אתה בה: ואי מזה עם אתה. שמא עמך חטאו

אבן עזרא

(ד) וה' הטיל. השליך דרך משל והטעם שהשליכו מהיבשה על כן לא יכלו להשיב אל היבשה כי לא היה זה רק במקום התחברות הים עם הנהר והוא סמוך אל היבשה כי לעולם הוא קשה על הספינות והעד שככה היה שאמר ותשליכני מצולה בלב ימים ונהר יסובבני: והאניה חשבה. כמו ארץ כי תחטא לי: (ה) ויראו המלחים. יועצי הספינה כמו מלחייך וחובלייך ויפת אמר כי מלח היו מוליכי': אל ירכתי הספינה. אל אחת ירכתי הספינה ויקבר בערי גלעד: וישכב וירדם. מצער הים ומזעפו אולי לא נכנס קודם זה בספינה: (ו) ויקרב. רב החובל. הגדול שהיו חובלי' הוא מרימי החבלים חבלי התורן ורבי משה אמר מגזרת תחבולות: יתעשת. כמו אבדו עשתונותיו וכמוהו עשתי עשר בעבור שזה המספר הוא כמו שנים חשבונות כלל ופרט וכמוהו אלהים יחשוב לי: (ז) ויאמרו. י"א כי היו שם ספינות אחרות ויוכלו לנאת וזאת לבדה בצרה על כן אמרו לכו ונפילה גורלות: בשלמי. בעבור מי וכמוהו על השל: (ח) ויאמרו. המפר' שבקשו לדעת מאי זה עם הוא ומאי זה הארץ שמא נגזר עליהם מהשמים מות לא דבר נכונה כי אם גזר השם על עם אם לא היה בעיר אחד מהם שהנגזר עליו רק במקום אחר עם אחרים למה יפחדו האחרים כאילו יתערבו על שגזר עליו לבדו למות ומנהג רוב האדם לחיו' ממלאכת' ומלאכת האדם תורה על דברו ולמה נכנס ללכת למקום אחד ויש ארצות שרוב אנשיה טובים וככה היום ידוע: (ט) ויאמר. השיב להם על האחרון שהוא מבני עבר הנקראי' שהם על אמונ' עבר הראשון שהוא אבי כל בני עבר ואין

יונה א

תרשישה מלפני יהוה: ד ויהוה
הטיל רוח גדולה אל הים ויהי
סער גדול בים והאניה חשבה
להשבר: ה וייראו המלחים ויזעקו
איש אל אלהיו ויטלו את הכלים
אשר באניה אל הים להקל מעליהם
ויונה ירד אל ירכתי הספינה
וישכב וירדם: ו ויקרב אליו רב
החבל ויאמר לו מה לך נרדם קום
קרא אל אלהיך אולי יתעשת
האלהים לנו ולא נאבד: ז ויאמרו
איש אל רעהו לכו ונפילה גורלות
ונדעה בשלמי הרעה הזאת לנו
ויפלו גורלות ויפל הגורל על
יונה: ח ויאמרו אליו הגידה נא לנו
באשר למי הרעה הזאת לנו מה
מלאכתך ומאין תבוא מה ארצך
ואי מזה עם אתה: ט ויאמר אליהם
עברי אנכי ואת יהוה אלהי
השמים אני ירא אשר עשה את

תרגום

מן קדם דאתנבי בשמא דיי:
ד ויי ארים רוח רב על ימא
והוה נחשול רב בימא ואילפא
בעיא לאתברא: ה ודחילו
ספניא ובעו גבר מן דחלתיה
וחזו ארי לית בהון צרוך ורמו
ית מניא דבאילפא לימא
לאקלא מנהון ויונה נחית
לארעית שדא דאילפא ושכיב
ודמוך: ו וקרב לותיה רב
ספניא ואמר ליה מא את
דמוך קום צלי קדם אלהך
מאים יתרחים מן קדם יי
עלנא ולא נוביד: ז ואמרו
גבר לחבריה אתו ונרמי
עדבין ונידע בדיל מה בישתא
הדא לנא ורמו עדבין ונפל
עדבא על יונה: ח ואמרו ליה
חוי כען לנא בדיל מה בישתא
הדא לנא מה עבידתך ומנן
את אתי אי דא היא מדינתך
ואי מדין עמא את: ט ואמר
להון יהודאה אנא ומן קדם
יי אלהא דשמיא אנא דחל
דעבד ית ימא וית יבשתא:

דכוו' מפני ה': ויקרב ה' פתחין וסי' ויקרב אהרן אל המזבח. ותקרא אשת חכמה מן העיר. והיה כי קם הפלשתי. ויקרב המלך על המזבח. אליו רב החובל: ונדעה ה' בקריאה וסי' הוציאם אלינו ונדעה אותם. יגישו ויגידו לנו: הגידו האותיות לאחור. ונדעה בשלמי הרעה הזאת. ונדעה התצליח דרכינו דפסל מיכה. וחד פלוגתא ונדעה נרדפה לדעת: ז' פסוקים ואת את ואת וסי' והקריב מזבח השלמים אשה לה' חלבו. ואת כל חלב פר. ואת האיל יעשה. ואת כל שללה תקבוץ. ואם נכלמו מכל אשר. ויאמר אליהם עברי. ואת עשו

תולדות אהרן רב החבל. זוהר ויקהל: אל רעהו. עקידה שער סג: באשר למי. זוהר פקודי: ומאין תבא. עקידה שער נה:

רדק

רוצה לברוח מהר. וסמכו מזה שאין הנבואה שורה אלא על אדם עשיר: (ד) וה' הטיל. חשבה להשבר: על דרך הרחבת הל'. ר"ל אנשי האניה חשבו שתשבר האניה: (ה) ויראו המלחים. הם תופשי המשוטים: אל ירכתי הספינה. אל אחת מן הירכתים. וכן ויקבר בערי גלעד. ועל עיר בן אתונות: (ו) ויקרב אליו רב החובל. הגדול שבספינה כי הספנים נקראים חובלים לפי שמושכין ומתירין חבלי התורן כפי חכמתם והחובל הוא שם כלל לחובלים. וכן ת"י רב ספניא הוא שם בשקל ואת היותר החרמנו. וגם כן יהיה שם כלל לחובלים והוא הגדול המנהיג הספינה על פיו ימשכו ויתירו הספנים את החבלים: יתעשת. יתרצה וכן אבדו עשתונותיו מחשבות רצונו וכן בארמית ומלכא עשית לקדמותיה ר"ל מחשב. וי"ת יתרחים: (ז) ויאמרו. לכו ונפילה גורלות. יש לתמוה בזה הענין איך חשבו כי בעבור אנשי האניה הזאת הי' סער גדול בים וכי לא היה אניות אחרות בים וכי כל האניות שיש להם סער בים מפילים אנשים גורלות בשל מי הרעה ומצאתי בפרקי ר' אליעזר בא עליהם סער גדול בים ומימינם ומשמאלם כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים והאניה שירד בה יונה בצרה גדולה שחשבה להשבר אמרו בשל מי הרעה הזאת לנו נדעה באשר למי הרעה הזאת לנו בעבור מי הוא: (ח) ויאמרו. הגידה נא לנו באשר למי הרעה שאתה הוא מי שבעבורו בא אלינו הצרה הזאת הגידה מה מלאכתך על איזה עון נתפשת מה היא מלאכתך אולי היא מלאכת רמאות וחמס ובעבור זה אתה חייב: ומאין תבא. אולי ברחת מפני רעה שעשית שם ומה ארצך אולי בני ארצך הם בני רשעים: ואי מזה עם אתה. מ"ם השמוש כמו הפוך כאלו אמר ומאיזה עם אתה או יתפרש בלי הפוך זה העם שאתה ממנו איזה הוא אם הוא עם שנוי מהשם ית' מרוע מעשיהם: (ט) ויאמר. בשני דברים השיב להם תשובה על שאלתם כיון

מצודת דוד

ממהר ללכת: לבא עמהם. עם אנשי הספינה: (ד) הטיל. הסיע והמשיך אל הים רוח גדולה והיה סער גדול בים: והאניה. ר"ל אנשי האניה חשבו שהאניה תשבר מחוזק הרוח המוליכה ברדיפה ונדנוד רב מהמית הגלים וכובד משא הספינה מונע הרדיפה והוא סיבה לשבירת הספינה: (ה) וייראו המלחים. מולחי הספינה פחדו וכ"א מהם זעק להתפלל אל העכו"ם שלו: ויטילו. השליכו יד הכלים מן הספינה אל הים להקל מעליהם המשא למען תוכל ללכת ברדיפה מבלי מונע: אל ירכתי. ר"ל אל אחת מהירכתים וכן ויקבר בערי גלעד (שופטים יב): (ו) מה לך נרדם. מה לך שנרדמת כאומר וכי איך מרגיש שאנו עומדים בסכנה: קרא אל אלהיך. התפלל לפניו: אולי יתעשת. ע"י התפלה אולי יחשוב האלהים לנו שלא נאבד: (ז) ויאמרו. אנשי הספינה: גורלות. אמרו להפיל גורלות הרבה כי לא רצו לסמוך על גורל אחד כי פן במקרה נפל על זה אבל כשיפול פעמים מרובות על אחד יהיה נראה שאין זה מקרה: בשלמי. בעבור מי בא עלינו רעת הסכנה הזאת: הגורל. ר"ל כל גורל וגורל: (ח) הגידה נא לנו. הואיל וכל הגורלות נפלו עליך הגידה עתה לנו באשר למי ר"ל במה היה החטא ולמי חטאת שבסבתו בא לנו רעת הסכנה הזאת וכאלו יאמרו אם היה בדבר העושק א"כ אפשר להחזיר העושק ואם הרעות למי בדבר הגדוף וכיוצא אפשר לפייסו בממון: מה מלאכתך. ר"ל אולי יש בידך מלאכ' למיה והונית אנשים מרובי' עד שלא תדע מי ומי המה להחזיר להם העושק: ומאין תבוא. ר"ל שמא עשקת במקום שבאת משם ואולי רב הדרך ואין לבוא שמה להחזיר העושק: מה ארצך. ר"ל שמא עשית דבר היפך מנהג ארצך וכאלו חטאת לכולם ומי יכול לפיים את כולם: ואי מזה עם אתה. מ"ם השמוש כמו הפוך כאלו אמר ומאי זה עם אתה ר"ל מי הוא אלהיך וכאלו יאמרו פן עשית דבר שלא כדת אלהיך ואין א"כ מקום לפייסו בממון: (ט) עברי אנכי. כאומר אין לכם לשאול כל השאלות הללו כי לא חטאתי לבן אדם ולכן על השאלה שאלתם באחרונה ואי מזה עם אתה ע"ז השיב עברי אנכי

מצודת ציון

(ד) הטיל. ענין הסעה כי ורוח נסע (במדבר יא) ת"א נטל: סער. הרעשת גלים מן הסערה: חשבה. מלשון מחשבה: (ה) המלחים. כן יקראו מוליכי הספינה וכן כל אניות הים ומלחיהם (יחזקאל כז): ויטילו. ענין השלכה כמו והטלתי אתכם (ירמיה טז): ירכתי. עבר וצד כמו ירך המזבח (ויקרא א): וירדם. הוא שינה עמוקה וכן והוא נרדם וימת (שופטים ד): (ו) רב החובל. שר מנהיגי הספינה כי רב הוא שר וכן ורבי המלך (ירמיה מא) ומנהיגי הספינה יקראו חובלים על כי מושכים בחבלי הוילון לספנותה מול הרוח וכן שמה חבליך (יחזקאל כז): אולי. ענינו כמו שמא: יתעשת. ענין מחשבה כמו אבדו עשתונותיו (תהלים קמו): לנו. עלינו: ולא נאבד. הוי"ו הוא במקום שי"ן וכן ויקחו לי תרומה (שמות כה) ור"ל שיקחו: (ז) לכו. ענין זרוז: בשלמי. בעבור מי: (ח) נא. עתה: ומאין. מאיזה מקום: (ט) עברי. כן

אבן עזרא

ואין לו יראה רק מהשם שברח מלפניו והזכיר השמים והארץ והים והטעם כי אדע כי הוא עושה ועל הכל ימשול : (י) וייראו . כנגד באמר אני ירא ויאמרו לו מה זאת והטעם איך עשית זה לברוח מלפני השם כי הוא גילה סודו להם : (יא) ויאמרו · מה נעשה · והטעם תן לנו עצה מה נעשה : וישתוק . הים כמו וישמחו וישתקו : (יב) ויאמר · מתאוה ומבקש למות ולא תשוב נינוה לשם ולא היה אומר להם ככה לולי ששמע מפיהם כי ישליכוהו : (יג) ויחתרו · פירושו וכבר אמרו ומלת ויחתרו בעבור שבעלי המשוטות דומים לחותרים : (יד) ויקראו · האמינו כולם בשם הנכבד ושבו לקרא אליו : בנפש . בעבור כמו ויעבד יעקב ברחל : כאשר חפצת · שהתברר להם כי בעבורו הים סוער : (טו) וישאו · מזעפו · דרך משל כמו זועפים : (טז) וייראו · ויזבחו. אחרי לאתם : (א) וימן · כמו זומן : ויהי יונה · אין כח באדם לחיות במעי הדגה כפי טעם ואף כי זה המספר רק במעשה

רשי

חטאו : (י) מה זאת עשית · למה עשית כן לברוח מן מושל כזה : (יג) ויחתרו האנשים · יגעו ועסקו כחותר במחתרת : (יד) בנפש האיש הזה . בעון שנשא יד בנפשו : (טז) וידרו נדרים · שיתגיירו : (א) דג גדול · זכר היה והיה עומד בריוח ולא נתן לב להתפלל רמז הקב"ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברים והיה שם בדוחק ויתפלל שם

יונה א–ב

הים ואת־היבשה : י וייראו האנשים יראה גדולה ויאמרו אליו מה־זאת עשית כי־ידעו האנשים כי־מלפני יהוה הוא ברח כי הגיד להם : יא ויאמרו אליו מה־נעשה לך וישתק הים מעלינו כי הים הולך וסער : יב ויאמר אליהם שאוני והטילני אל־הים וישתק הים מעליכם כי יודע אני כי בשלי הסער הגדול הזה עליכם : יג ויחתרו האנשים להשיב אל־היבשה ולא יכלו כי הים הולך וסער עליהם : יד ויקראו אל־יהוה ויאמרו אנה יהוה אל־נא נאבדה בנפש האיש הזה ואל־תתן עלינו דם נקיא כי־אתה יהוה כאשר חפצת עשית : טו וישאו את־יונה ויטלהו אל־הים ויעמד הים מזעפו : טז וייראו האנשים יראה גדולה את־יהוה ויזבחו־זבח ליהוה וידרו נדרים :

ב א וימן יהוה דג גדול לבלע את־יונה ויהי יונה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות :

תרגום

י ודחילו גבריא דחילא רבא ואמרו ליה מה דא עבדתא ארי ידעו גובריא ארי מן קדם יי הוא עריק ארי חוי להון : יא ואמרו ליה מה נעביד לך וינוח ימא מננא ארי ימא אזיל ונחשוליה תקיף : יב ואמר להון טלוני ורמוני לימא וינוח ימא מעליכון ארי ידע אנא ארי בדילי נחשולא רבא הדין עליכון : יג ושיטין גבריא לאתבא ליבשתא ולא יכילו ארי ימא אזיל ונחשוליה תקיף עליהון : יד וצליאו קדם יי ואמרו קביל בעותנא יי לא כען ניבד בחובת נפש דגברא הדין ולא תתן עלנא חובת דם זכאי ארי את יי כמא דרעוא קדמך עבדתא : טו ונסיבו ית יונה ורמוהי לימא ונח ימא מנחשוליה : טז ודחילו גבריא דחילא רבא מן קדם יי ואמרו לדבחא דבח קדם יי ונדרו נדרין :

א וזמין יי נונא רבא למבלע ית יונה והוה יונה במעיא דנונא תלתא יומין ותלתא

מסורה

שנאתי : ולא יכלו ג' בקריאה וסי' להוציא את הכנים ולא יכלו · להבקיע אל מלך אדום · ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה : כאשר י' דמטעי' דסבי' אשר בקריא' וסימ' מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר תנינא דפסוק, השמר בנגע הצרעת , אחרי כאשר יצאו הרדפים , עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם תנינא דפסוק , בגורל נחלתם דקדים ליה ואלה אשר נחלו בני ישראל , החשבי' להשכית עמי שמי , ותשכח ה' עשך נוטה שמי' , כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי , כאשר חפצת עשית , וישמע זרובבל בן

תולדות אהרן וישאו את יונה · זוהר חיי: וימן ה' נדרים נא :

רדק

כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו וארצו וכיון שאמר ה' אלהי השמים אני ירא השיב להם על שאלתם מה מלאכתך כי אין מלאכתו מלאכת אדמה אבל הוא ירא את ה' ולא עושה כל עול ומה שאמר אשר עשה את הים ואת היבשה בעבור שהיה להם סער בים אמר כי אל ית' עשה הים והוא הטיל רוח סער בו והוא ישקיטנו כשירצה ויוליאנו אל היבשה ואמר על השמים אלהי כי הוא מנהיגם ושופעם ואמר על הארץ אשר עשה שפירושו תקן כי לא נבראת מתחלה מתוקנת לגורך הברואים עד קוות המים : (י) וייראו · כי הגיד להם כשאמר להם ואת ה' אלהי השמים אני ירא אמרו לו א"כ איך היה זה הסער במנוסך אמר אמר להם אני נביא והאל ית' היה שולח אותי לנינוה והיה קשה בעיני ללכת אליהם וברחתי לי מפני זה ויצאתי מא"י שהיא מקום הנבואה : (יא) ויאמרו · כי הים הולך וסוער . כי אין לנו תוחלת שישתוק הים כי הנה הולך וסוער יותר : וישתוק הים · מקום שאין גליו וכן אמר וישמחו כי ישתקו : (יב) ויאמר . בשלי בעבורי כלומר בחטא אשר לי : (יג) ויחתרו . התזיקו במשוטות להוליא הספינה אל היבשה כי תופש המשוט ומוליכו בים הוא כחותר בים וי"א ושייטין ומה שאמר להשיב לפי שמהיבשה נסעה הספינה ובשתוא אל היבשה הנה היא שבה אליה : (יד) ויקראו · מבואר הוא : אנה · בה"א : נקיא . באל"ף כדרך בעלי האלף נביא נשיא : (טו) וישאו. מבואר הוא: (טז) וייראו . ויזבחו זבח אין זבחו זבח בספינה אלא פירושו כתרגומו ואמרו לדבחא דבח קדם ה' : וידרו נדרים . שאר נדרים זולתי זבח כמו לתת לדקה לעניים : (א) וימן ה' · ענין זמון כמו אשר מנה מאכלכם והאל יתברך הזמינו לפי שעה שבשעה שהוטל יונה בים הזמין הדג שבלעו ולא טבע בים וזה היה אחד מן הנסים ובפרקי ר' אליעזר ר' טרפון אמר ממונה היה הדג מששת ימי בראשית לבלוע את יונה

מצודת ציון

כן יקראו בני ישראל וכן מילדי העברים (שם א) על כי מקור מתלכם מעבר הנהר : (יא) וסוער · מרעים בהרמת הגלים מן הסערה : (יב) שאוני . ענין לקיחה : והטילוני . ענין השלכה : בשלי . בעבורי : (יג) ויחתרו · ענין חפירה וכן אם יחתרו בשאול (עמוס ט) ור"ל השיטו במשוטו' בתוך הים ונדמה כאלו חופרים בים : (יד) אנה . ענין בקשה כמו אנא ה' הושיעה נא (תהלים קיח) : (טו) ויעמוד · ענין שתיקה כמו עמדו לא ענו עוד (איוב לב) : מזעפו . ענין קצף כמו זעף ה' אשא (מיכה ז) ועל הרעשת הגלים יאמר שנראה אז כאלו הים כועס ומתקצף : (א) וימן . ענין הזמנה כמו וימן להם המלך (דניאל א) : מבטן שאול · ר"ל מעומק הקבר שועתי

מצודת דוד

אנכי ולתוספת ביאור אמר ואת ה' אלהי השמים אני ירא וכאלו יגיד בזה שאליו חטא : אשר עשה את הים ואת היבשה . ר"ל כמו שעשה את היבשה כן עשה את הים ובכל מקום משלה ידו וכאלו יאמר הנה גם בים מלאה אותי יד ה' וכאלו יכריחני ללכת לנבאות על נינוה וזהו המאירה לגבוה . ועל אנס ברחתי בחושבי שפה לא יבוא אלי דבר ה' והנה כאלו באה : (י) וייראו וגו' · בשמעם שחטא לה' ואין א"כ מקום לפיים בממון לכן פחדו מאד : מה זאת עשית · לא אמרו כשואלים אלא כמתמיהים כאומר איך עשית דבר כזה למרוד פי ה' ולברוח ממקום הנבואה ודוגמתו מה עשית ותגנוב את לבבי (בראשית לא) שהוא ענין תימה · היה גודע להם שהוא בורח מלפני ה' ממקום הנבואה : כי ידעו האנשים : כי הגיד להם · ר"ל ע"פ הדברים שאמר הבינו אמיתת הענין כאלו הגיד להם בפה מלא : (יא) מה נעשה לך . מה נעשה עמך שישתוק הים מעלינו ולא יוסיף להרעיש עוד בהרמת הגלים : פי וגו' . ר"ל הנה הים מרעיש בגליו בכל פעם יותר ולכן אין פנאי להתעכב ולהתייבב בדבר לזה אמור אתה מה נעשה עמך וכן יקום : (יב) שאוני · קחו אותי והשליכו אותי אל הים ובודאי ישתוק הים מעליכם כי ידעתי שבעבורי בא הסער הגדול הזה עליכם : (יג) ויחתרו · היו משתדלים עם המשוטות להשיב הספינה אל היבשה בחשבם שאם ישלו אל יונה אל היבשה והם ילכו לדרכם : הולך וסוער עליהם · ר"ל הרעשת הגלים היה עליהם מן היבשה למול פניהם להרחיק את הספינה אל תוך הים : (יד) אל נא נאבדה . לא נהיו עתה נאבדים בעון שנשאו יד בנפש האיש הזה להשליכו אל הים : ואל תתן וגו' · ר"ל אל תחשב לנו כאילו שפכנו דם נקי : כי אתה ה' · ר"ל הלא הכל בידך ומעולם עשית כאשר חפצת ואם היה חפצך להמיתו שלא על ידינו הלא אין מעצור בידך להמית אותו לבד אלא ,דאי הגזירה היא להמיתו על ידינו : (טו) ויעמוד . שתק ונח מקצף הרעשת גליו : (טז) וייראו וגו' · בראותם השגחת המקום ויכלתו : ויזבחו . ר"ל קבלו על עצמם לזבוח לה' בבה"מ : וידרו נדרים . לחלק לדקה לעניים : ב (א) וימן. הזמין את הדג לבלוע אותו מיד שלא יטבע במי הים : (ב) ממעי הדגה . אחז"ל בתחילה בלעו דג זכר ועמד שם בריות ולא נתן דעתו להתפלל ורמז המקום להדג והקיאו אל פי הדגה ושם עמד בדוחק מפני העוברים והתפלל מתוך

ב וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו מִמְּעֵי הַדָּגָה׃ ג וַיֹּאמֶר קָרָאתִי מִצָּרָה לִי אֶל־יְהוָה וַיַּעֲנֵנִי מִבֶּטֶן שְׁאוֹל שִׁוַּעְתִּי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי׃ ד וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה בִּלְבַב יַמִּים וְנָהָר יְסֹבְבֵנִי כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ׃ ה וַאֲנִי אָמַרְתִּי נִגְרַשְׁתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אַךְ אוֹסִיף לְהַבִּיט אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ ו אֲפָפוּנִי מַיִם עַד־נֶפֶשׁ תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי׃ ז לְקִצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ בַעֲדִי לְעוֹלָם וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה אֱלֹהָי׃ ח בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ׃ ט מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ׃ י וַאֲנִי

ג' בטעם מלעיל · ג' חד חסר · ד' ע' חסר · ל' סימן ונגרשתי קינות נגזרתי · ג' · ל' כ"כ · י"א מ"ל בנביאי' וכל כתובי' דכו' במ"ג · ג'

לִיוֹנָן׃ ב וְצַלִּי יוֹנָה קֳדָם יְיָ אֱלָהֵיהּ מִמְּעַיָּא דְנוּנָא׃ ג וַאֲמַר צַלֵּיתִי מִדְעָקַת לִי קֳדָם יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתִי מֵאַרְעִית תְּהוֹמָא בָּעֵיתִי עֲבַדְתָּא בָעוּתִי׃ ד וּרְמֵיתַנִי בְּעוּמְקַיָּא בְּלִבָּא דְיַמָּא וּנְהַר סְחוֹר סְחוֹר לִי כָּל נַחְשׁוֹלוֹהִי דְיַמָּא וְגַלּוֹהִי עֲלַי עֲדוֹ׃ ה וַאֲנָא אֲמָרִית אִתָּרְכֵית מִן קֳדָם מֵימְרָךְ בְּרַם אוֹסִיף לְאִסְתַּכָּלָא בְּהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ׃ ו אַקְפּוּנִי מַיָּא עַד מוֹתָא תְּהוֹמָא סְחוֹר סְחוֹר לִי יַמָּא דְסוּף תְּלֵי עֵיל מֵרֵישִׁי׃ ז לְעִקָּרֵי טוּרַיָּא נְחָתֵית אַרְעָא נְגַדַת בְּתוּקְפַּהָא עֵיל מִנִּי עָלְמִין וְאַתְּ קָרִיב קֳדָמָךְ לְאַסָּקָא מֵחַבָּלָא חַיַּי יְיָ אֱלָהִי׃ ח בְּאִשְׁתַּלְהָיוּת עֲלַי נַפְשִׁי פּוּלְחָנָא דַיְיָ אִידַּכְּרִית וְעָלַת לִקֳדָמָךְ צְלוֹתִי לְהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ׃ ט לָא כְּעַמְמַיָּא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא מֵאֲתַר דְאִתּוֹטַב לְהוֹן לֵית אִינּוּן יָדְעִין׃ י וַאֲנָא בְּתוּשְׁבַּחַת

רשי

שם שנאמר ממעי הדגה: (ג) מבטן שאול שועתי. מבטן הדג שהוא כשאול לי: (ד) כל משבריך וגליך. כל נחשולוהי דימא על שם שהנחשול משבר ומפרק את הים: (ה) ואני אמרתי. כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנגד עיניך: אך. ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף להביט אל היכל קדשך: (ו) סוף חבוש לראשי. ימא דסוף תלי לעיל מן רישי. שהראהו הקב"ה ים סוף והיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני הדגה כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים: (ז) לקצבי הרים ירדתי. לסוף מדת ההרים הקבועים על התהום ירדתי: אני אמרתי הארץ בריחיה בעדי. כנגדי למעלה ממני סגור ולא אצא לעולם. בעדי כמו (מלכים ב ד) וסגרת הדלת בעדך וכן כל בעד שבמקרא עור בעד עור (איוב ב) אבל כנגד אבל: לעולם. מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי ואני אמרתי הארץ בריחיה סגורים בעדי לעולם: ותעל משחת חיי. אבל ככר ראיתי כאן גיהנם ומשם העליתני והנני עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלים כענין שנאמר אך אוסיף להביט אל היכל קדשך ותבא אליך תפלתי אל היכל קדשך: (ח) בהתעטף. באשתלהיות וכן בהתעטף נפשם וכן בעטף עולל (איכה ב): (ט) משמרים הבלי שוא. אותן שעובדים לכו"ם: חסדם יעזובו. יראת הקב"ה שכל חסדם ובוטחים מאתו יעזובו אבל

שאלתיאל: לראשי ד' בקרי' וסי' לכן שומר לראשי אשימך, סוף חבוש לראשי, סכות לראשי ביום נשק, שמאלו תחת לראשי

אבן עזרא

במעשה נס: (ב) ויתפלל. המפרשים רצו לפרש חדוש והוציאו הכתוב מפשוטו כי יונה לא התפלל רק אחרי צאתו אל היבשה בעבור שמצאו ממעי ולא אמר במעי והלא ראו שם כתוב מבטן שועתי וככה ממעמקים קראתיך ה' ועוד כי מלת שועתי לאות כי התפלל ושוע אל השם פעם שיקיאנו הדג וככה ותבא אליך תפלתי והנה למה לא היה כתוב ויתפלל יונה אחרי צאתו ממעי הדגה ועוד כי אחר תפלתו כתוב ויאמר יי' לדג והביאם בצרה הזאת בעבור ותעל משחת ותבוא אליך תפלתי. ועתה שים לבך וראה כל תפלת נביא וברכתו היא ברוח נבואה ויעקב אמר לקחתי מיד האמורי כי דבר שנגזר להיות ידבר לשון עבר וככה ויט שכמו לסבול דרך כוכב מיעקב וישמן ישורון ויבעט וירא יי' וינאץ וישכן ישראל בטח בדד ובתפילת דוד בברכו ויענני מהר קדשו סלה כי הכתו' אמר בברכתו ולא אמר ברכו ובתפילתו אך אוסיף להביט אל היכל קדשך שהוא השמים וה' בהיכל קדשו ורבי' ככה ושם כתוב ישועתה ליי' שהיה מקוה כמו ישועתה ליי' לבקש ויש מי שאומר כי דגה בלעה הדג ואין צורך כי דגה ודג שם המין כמו צדק וצדקה: (ג) ויאמר. שאול. מקום עמוק הפך שמים שהוא מרום: (ד) ותשליכני. ימים. כמו על יאוריהם ויפת אמר כי ים סוף מתערב עם ים יפו וסוד כמו ותשם בסוף בעבור היותו קרוב: (ה) ואני. נגרשתי מנגד עיניך. הם השמים: (ו) אפפוני. עד נפש: עד הגיעה נפשי למות: (ז) לקצבי. מקומות שיכרתו שם ההרים מגזרת ויקצב עץ: והארץ. סגרה בריחיה בעדי שלא אוכל לצאת להיות על הארץ: (ח) בהתעטף. כמו כי יעטף: ותעל משחת חיי. דרך משל על נשמתו שהיא באמת חיתו: (ט) משמרי'. פועל יוצא והטעם על אנשי הספינה שהיו קוראים אליו ויוכיח זה את זה ומלת חסדם שהיו חושבים כי חסד היו עושים או פירושו כמו חסד הוא: (י) ואני. אשר נדרתי

תולדות אהרן מצרה לי. זוהר בשלח. עקרים מ"ד פ"ו (תענית טז): מבטן שאול. עירובין יט:

רדק

יונה: (ב) ויתפלל יונה. נס גדול היה שהיה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות והוא חי ועוד נס אחר שלא נדהם אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל: הדגה. כמו הדג ויבא בל' זכר ונקבה כמו והדגה אשר ביאור מתה. ויש דרש כי נקבה היתה ומ"ם ממעי הינה במקום בי"ת אלא ר"ל כי מתוך הצרה התפלל וכן מבטן שאול שועתי ממעמקים קראתיך ה' מן המצר קראתי יה: (ג) ויאמר. ויענני כיון שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי הדג בשלום: (ד) ותשליכני מצולה. ונהר יסובבני. הנהר הנכנס בים והתכס ר' אברהם אבן עזרא פי' כי במקום התחברות הים עם הנהר היה זה: כל משבריך וגליך. בהשבר גלי הים בעת הזעף יקראו משברי: (ה) ואני אמרתי נגרשתי. שחשבתי כשהטילוני בים שאני מת ונגרשתי מנגד עיניך כלומר שהשגחתך עלי עד שחשבתי שהסתרת פניך ועיניך ממני אך עתה שעשית עמי הנס הגדול הזה ועודני חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל קדשך בבית המקדש ומקום הנבואה ומקום השגחתך עוד תשיבני אליו ואם אני ברחתי ממנו ופי' להביט להתפלל נגד ההיכל: (ו) אפפוני מים עד נפש. סבבוני מים עד שכמעט יצאה ממני נפשי עד שבלעני הדג וכן כי באו מים עד נפש: סוף חבוש לראשי. הסוף הוא הגומא ויש ממנו גדל על שפת היאור או הים לפיכך נקראים סוף שגדל על שפתו סוף רב ויש ממנו שגדל בקרקע הים בעיקרי ההרים והוא שקורין לו אלג"א בלע"ז והוא דק וארוך ונכרך בראשי הדגים וזהו שאמר סוף חבוש לראשי ופי' כראשי לראש הדג שבלעני כי הוא היה כמו ראשו כל זמן שהיה במעי הדג וי"מ סוף ים סוף ואומרים כי ים סוף הולכת בים יפו ועל הדרך הזה ת"י ימא דסוף תלי עיל מן רישי: (ז) לקצבי הרים ירדתי. לסוף ההרים אשר בים כלו' לעיקריהם שהוא קרקע הים וקצב וקץ א' הוא וכת"י לעיקרי טוריא נחתית: הארץ בריחיה בעדי לעולם. מתחילה חשבתי שהארץ שהיא היבשה היו בריחיה בעדי כלומר שהיתה בורחת בעדי שלא אצא אליה לעולם שיהיה הים קברי ואחרי שאני חי במעי הדג ידעתי שהעלית משחת חיי והשחת הוא הקבר ואצא עוד אל היבשה: ה' אלהי. ששפטת אותי בדין וי"ת ארעא נגרת בתוקפהא וגו': (ח) בהתעטף עלי נפשי. זה הלשון נאמר על רוב הצרה שתקצר נפש האדם בו וכן נפשם בהם תתעטף אמר כשהיתה בצרה נפשי שבלעני הדג מתחילה חשבתי כאלו אני מת ועם כל זה את ה' יתברך זכרתי והתפללתי אליו: ותבא אליך תפלתי. וכיון שנשארתי כך חי במעי הדג ידעתי שבאה אליך תפלתי: אל היכל קדשך. הוא השמים וכן נאמר בהיכל קדשו ה' בשמים שכין כסאו ועל דרך הזה נאמר ותבא תפילתם למעון קדשו השמים: (ט) משמרים הבלי שוא. אנשי הספינה שהיו עובדים אלילים והם משמרי הבלי שוא ידעתי שאחר שנמלטו מן הצרה יעזבו חסדם שיראו את ה' וזעקו אליו ונדרו נדרים לא יקיימו

מצודת דוד

מתוך הדחק: (ג) קראתי. הנה קראתי אל ה' מפני הצרה אשר עלי וידעתי כי יענני הואיל ואני קיים כל הימים הללו: מבטן שאול. היא הדגה שהיא לו כעומק השאול: שמעת קולי. מובטח אני אשר שמעת קולי: (ד) ותשליכני. הנה השלכת אותי במצולה בחוזק הים: ונהר יסובבני. כי שם היה המקום שמתחברים מי הנהר ומי הים: עלי עברו. כי כשעברו על הדגה עברו גם עליו בהיותו במעיה: (ה) ואני אמרתי. כשהשליכו אותי הימה חשבתי הנה נגרשתי מנגד עיניך ר"ל העלמת עין ממני: אך אוסיף. אך עתה הואיל וקיימתני כל הימים הללו מובטח אני לצאת מזה ואוסיף עוד להביט אל היכל קדשך לבא שמה בקול תודה: (ו) אפפוני מים. המים סבבו אותי עד קרוב להוצאת הנפש: תהום יסובבני. כפל הדבר במ"ש: סוף חבוש לראשי. כי כשהדגה שטה עמו בים נקשר הסוף בראש הדגה וכאלו נקשר בראשו הואיל והיה במעיה: (ז) לקצבי הרים. לאחרית ההרים התקועים בים והוא קרקעית הים: ירדתי. בהיותי במעי הדגה: הארץ בריחיה. רצה לומר חשבתי שהארץ הבריח' בריחיה כנגדי עד עולם כי לא אשוב אלי' כאלו סגרה את עצמה בבריחים: ותעל. אבל הואיל וקיימתני כל הימים הללו אקוה שתעל חיי משחת הקבר הוא בטן הדגה: (ח) בהתעטף. כשהיה נפשי מעוטף ומעונה זכרתי את

מצודת ציון

שועתי. ענין צעקה כמו הקשיבה לקול שועי (תהלים ה): (ד) מצולה. כן יקרא עומק המים וכן השלכת במצולות (נחמיה ט): בלבב. ר"ל בחוזק והוא לשון מושאל על כי הלב הוא החזוק מבע"ח: משבריך. כן יקראו גלי הים ע"ש שנראה כשוברים את הים וחוזרים ונשברים וכן משברי' יתחטאו (איוב מא) וכפל המלה בשמות נרדפות ואמר וגליך וכן אדמת עפר (דניאל יב): (ה) נגרשתי. מל' גרושין: להביט. לראות: (ו) אפפוני. ענין סבוב וסבוב כמו אפפו עלי רעות (תהלים מ): תהום. עומק הים: סוף. מין דשא הגדל במים וכן קנה וסוף קמלו (ישעיה יט): חבוש. ענין קשירה כמו ולנשברה לא חבשתם (יחזקאל לד): (ז) לקצבי. ענין אחרית וסוף והוא מל' ויקצב עץ (מ"ב ו) כי אחרית דבר החתוך הוא במקום שנחתך: בריחיה. מל' בריח והוא כעין מטה העושים לרוחב השער לסגרו: בעדי. כנגדי וכן וסגרת הדלת בעדך (שם ד): משחת. ענין בור והפירוש כמו בשחתם נתפש (יחזקאל יט): (ח) בהתעטף. מלשון עטיפה ולבישה כי כשהאדם הוא בצרה הוא מעונה וכפוף כאלו מעוטף קלתו בקלתו וכן העטופים ברעב (איכה ב): הבלי

בְּקוֹל תּוֹדָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר
ל' · ב' נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה יְשׁוּעָתָה לַיהוָה׃
ל' יא וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה
אֶל־הַיַּבָּשָׁה׃

ג א וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־
ע' ר"פ יוֹנָה שֵׁנִית לֵאמֹר׃ ב קוּם לֵךְ אֶל־
ד' נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וּקְרָא אֵלֶיהָ
ל' אֶת־הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר
אֵלֶיךָ׃ ג וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוֶה
כִּדְבַר יְהוָה וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר־
גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת
ע' יָמִים׃ ד וַיָּחֶל יוֹנָה לָבוֹא בָעִיר
י' פסוקים ויקרא ויאמר מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר עוֹד
ל' אַרְבָּעִים יוֹם וְנִינְוֵה נֶהְפָּכֶת׃
ה וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי נִינְוֵה בֵּאלֹהִים
וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם
וְעַד־קְטַנָּם׃ ו וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ
פ' נִינְוֵה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ
מֵעָלָיו וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר׃
ד' ז וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ
וּגְדֹלָיו לֵאמֹר הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה
הַבָּקָר וְהַצֹּאן אַל־יִטְעֲמוּ מְאוּמָה
ל' רפי אַל־יִרְעוּ וּמַיִם אַל־יִשְׁתּוּ׃ ח וְיִתְכַּסּוּ
ל' רפי שַׂקִּים הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־
ד' רפי' וחסר אֱלֹהִים בְּחָזְקָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ
הָרָעָה וּמִן־הֶחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם׃

אוֹדָאָה קוּרְבָּנַי אַקְרֵיב קֳדָמָךְ
דְּנִדְרֵית אֲשַׁלֵּם פּוּרְקַן נַפְשִׁי
בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ יא וַאֲמַר יְיָ
לְנוּנָא וּפְלַט יָת יוֹנָה לְיַבֶּשְׁתָּא׃
א וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם
יְיָ עִם יוֹנָה תִּנְיָנוּת לְמֵימָר׃
ב קוּם אֱזֵיל לְנִינְוֵה קַרְתָּא
רַבְּתָא וְאִתְנַבֵּי עֲלַהּ יָת
נְבוּאָתָא דִּי אֲנָא מְמַלֵּיל עִמָּךְ׃
ג וְקָם יוֹנָה וַאֲזַל לְנִינְוֵה
כְּפִתְגָמָא דַּיְיָ וְנִינְוֵה הֲוַת
קַרְתָּא רַבְּתָא קֳדָם יְיָ מַהֲלַךְ
תְּלָתָא יוֹמִין׃ ד וּשְׁרֵי יוֹנָה
לְמֵיעַל בְּקַרְתָּא מַהֲלַךְ יוֹמָא
חָד וְאַכְרֵיז וַאֲמַר בְּסוֹף
אַרְבְּעִין יוֹמִין וְנִינְוֵה
מִתְהַפְּכָא׃ ה וְהֵימִינוּ אֱנָשֵׁי
נִינְוֵה בְּמֵימְרָא דַּיְיָ וּגְזַרוּ
צוֹמָא וַאֲסַרוּ שַׂקִּין מֵרַבְּהוֹן
וְעַד זְעֵירֵיהוֹן׃ ו וּמְטָא פִּתְגָמָא
לְוָת מַלְכָּא דְנִינְוֵה וְקָם
מִכּוּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ וְאַעְדִּי
לְבוּשֵׁי יְקָרֵיהּ מִנֵּיהּ וְאִתְכַּסִּי
שַׂקָּא וִיתִיב עַל קִטְמָא׃
ז וְאַכְרֵיז וַאֲמַר בְּנִינְוֵה מִגְּזֵירַת
מַלְכָּא וְרַבְרְבָנוֹהִי לְמֵימַר
אֱנָשָׁא וּבְעִירָא תּוֹרָא וְעָנָא
לָא יִטְעֲמוּן מִדַּעַם וְלָא יִרְעוֹן
וּמַיָּא לָא יִשְׁתּוּן׃ ח וְיִתְכַּסּוּן
סַקִּין אֱנָשָׁא וּבְעִירָא וִיצַלּוּן
קֳדָם יְיָ בְּתְקוֹף וִיתוּבוּן גְּבַר
מֵאוֹרְחֵיהּ בִּישְׁתָּא וּמִן חֲטוֹפָא

אבן עזרא

נדרתי . במעי הדג : (יא) ויאמר · דרך משל שהכריחוהו לעשות חפץ השם : (א) ויהי · פעם שנית : (ב) קום · הוא יורה כי לא הלך דרך שתרחק נינוה אם ישלחו שנית ילך : (ג) ויקם . אמר רבי ישועה כי הלכו אנשי הספינ' אל נינוה והגידו דבר יונה על כן האמינו ומלא לאלהים פירשתיו : מהלך שלשה ימים . וסביב המדינה והוא מהלך יום אחד מן הקצה אל הקצה או לא הלך לקרא רק מהלך יום אחד על כן : (ד) ויחל . יש אומרים כי נהפכת שנהפכה ממעשיה הרעים וזה דרש איננו נכון רק הדבר כמו רגע אדבר : (ה) ויאמינו · כמו ויאמן העם והטעם באלהים בדבר אלהים : (ו) ויגע · זה לפני לבוש השקים : ויעבר . הסיר : ויכס . בשרו שק כי הא פועל יוצא : (ז) ויזעק . מטעם . מעצתו ודעתו ושכלו כמו בשנותו את טעמו : (ח) ויתכסו . ויקראו · האדם מי שהוא בן דעת או מי שהוא שידע שעשה רע או כמו אולי

רשי

אבל אני איני כן אלא בקול תודה אזבחה לך כך תרגם יונתן ופרקי דר' אליעזר דרשו כלפי המלחים שעזבו חסדם שהיו מפיבים לעכו"ם ונתגיירו : (י) ישועתה לה' · נדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישועות אשר לה'. ישועתה כמו לישועתה וכן קומה עזרתה לנו (תהלים מד) לעזרה שלנו : (ד) נהפכת · נהרבת (ולא אמר נחרבת כי נהפכת משמש שתי לשונות רע וטוב אם לא יעשו תשובה נחרבת · ואם יעשו תשובה אז נהפכת על אנשי נינוה קאי שיהפכו מרעה לטובה ויעשו תשובה הג"ה דר"ע) : (ו) אדרתו · לבוש יקריה : (ז) ויזעק . זה והכריז : מטעם המלך וגדוליו · מעצת המלך וגדוליו ציוו להכריז : (ח) ויקראו אל האלהים בחזקה . אסרו אמהות לבד והולדות לבד אמרו לפניו רבש"ע אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על

רדק

יקיימו מה שנדרו וישובו לעבודת אלהיהם אבל אני לא כן כי בקול תודה אזבחה לך : משמרים · אינו שפל יוצא אלא הוא כמו שומרים וי"מ חסדם יעזבו מן החסד הוא כאומר יעזבו אלהיהם שהם חסד וגדולה וכן הוא בפרקי רבי אליעזר כיון שראו המלחים כשהגיעו אל נינוה את כל הנסים שעשה הקב"ה עם יונה עמדו והשליכו איש אלהיו בים שנא' משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו חזרו ליפו ועלו לירושלם ומלו את בשר ערלתם שנאמר וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבחים וכי זבח זבחו אלא זה דם ברית מילה שהוא כדם זבח ונדרו לכביא איש את אשתו ואת בניו ואת כל אשר לו ויראה את ה' אלהי יונה ונדרו ושלמו ועליהם הוא אומר על הגרים גרי הצדק וי"ת לא כעממיא פלחי טעותא וגו' : (י) ואני בקול תודה . שאודך בקול תודה בתוך קהל ואזבח' לך זבח תודה כאשר נדרתי: ישועת' לה'. פי' ואומר כי הישועה לה' לבדו שהושיעני בפלא גדול שעשה לי : (יא) ויאמר ה' לדג . השיב את רצונו שיקיאנו אל היבשה : (א) ויהי דבר ה' אל יונה שנית . כבר פירשנו למעלה טעם שמת : (ב) קום · אשר אנכי דובר שדברתי אליך כבר וגם עתה אני דובר אליך שתקרא "אלוה שתהיה נהפכת על רעתם : (ג) ויקם · עיר גדולה לאלהים . כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו לאל דרך הגדלה כמו כהררי אל ארזי אל שלהבת יה מאפל יה : (ד) ויחל יונה · כי העיר היתה מהלך שלשה ימים מן הקצה אל הקצה והחל יונה להכנס בעיר עד מהלך יום ובלכתו בעיר היה קורא ואומר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת רוצה לומר כמהפכת סדום ועמורה כי מעשיהם היו כמעשיהם : (ה) ויאמינו . כי אנשי האמת היו בעיר והעידו פניו כי הטילוהו אל הים וכל עניינו כמו שהיה לפיכך האמינו בנבואתו ושבו בתשובה שלמה : ויקראו צום . קודם אזהרת המלך עשו תשובה מעצמם והתענו ולבשו שקים : (ו) ויגע הדבר . הדבר אשר דבר הנביא וקרא על העיר : אדרתו . אדרת המלוכה שעליו וי"ת לבוש יקריה : (ז) ויזעק . העביר כרוז בעיר על התשובה ואף על פי שהעם היו נזהרים מאליהם הוסיף עוד עינוי הבהמה והבקר הגזל : מטעם המלך . רוצה לומר מעצתו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו בזה וכן וטעם זקנים יקח כשנותו את טעמו והדומים להם ות"י מגזרת מלכא : (ח) ויתכסו . בחזקה , בכל לב : מדרכו הרעה . אשר

מנחת שי

קרמאה דספרא : קום ט' ר"פ וסי' קום התהלך בארץ לארכה , קום לך פדנה ארם , קם קדש את העם , קום רד לקראת אחאב , קום לך צרפתה , קום וירדת בית היוצר , קום לך אל נגוה , וחברו , קום כי עליך הדבר , קום קדש חס' : ויקרא ויאמר י' פסוקים אית בהו ויקרא ויאמר וסי' נמסר במלכי' א' סי' י"ז : ויעבר ט' וסי' נמסר במלכים א' סי' ט"ו ובסדר נח : ויזעקו ד' וסי' נמסר בספר שפטים סי' ד' : וישבו ח' רפין וחס' וסי' במס' רבת' ? אנה

מצודת ציון

(ט) הבלי · מל' הבל ודבר שאין בו ממש : (יא) ויקא · ענין הוצאה דרך הפה כמו פן תשבענו והקאתו (משלי כה) : (ג) לאלהים · דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר בתכלית סומכו למלת אל וכן ארזי אל (תהלים פ) : (ד) ויחל · מל' התחלה : (ו) אדרתו . ת"י לבוש יקריה וכן אדרת שנער (יהושע ז) והוא מל' אדיר: שק . יריעה עבה : (ז) ויזעק · הכריז בקול זעקה : מטעם . ענין עצה הנאמרה בטעם וכן וטעם זקנים יקח (איוב יב) : יטעמו . מל' טעימה ועניינו אכילה מועטת : מאומה . שום דבר : ירעו · מלשון מרעה : (ח) בחזקה · ר"ל בכל לב ונתם

תולדות אהרן

ויאמר ה' לדג · זוהר ויקהל (ברכות יג) : יבמות לה : בחזקה . תענית יז :

מצודת דוד

את ה' להתפלל לפניו והנה בא אליך תפילתי אל היכל קדשך הוא השמי' : (ט) משמרים הבלי שוא · הם אנשי הספינה המשמרים הבלי שוא הוא העבודת כוכבים ידעתי שהם יעזבו חסדם ולא יקימו מה שנדרו בעת צרה : (י) ואני · אבל אני אזבחה לך זבחים בקול תודה והודאה על הנס ואשר נדרתי אשלמה בעבור הישועה של ה' : (יא) ויאמר · ר"ל העיר לבו להקיאו : לדג · יתכן שאחר התפלה חזרה הדגה להקיאו אל פי הדג לעמוד בריוח : ויקא · ר"ל כמו שהעיר לבו כן עשה והקיאו אל היבשה : ג (א) שנית · בדבר השליחות אל נינוה : (ב) אשר אנכי · דובר אליך · והוא מה שקרא ואמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת ולא הוצרך לפרש כי מאליו יובן : (ג) מהלך · כשיעור הליכת שלשה ימים : (ד) ויחל · כשהתחיל לבוא בעיר מהלך יום קרא ואמר הנה יש עוד זמן ארבעים יום ואח"ז תהיה נינוה נהפכת ר"ל כמהפכת סדום ועמורה מיש לאין : (ה) באלהים · ר"ל בדבר האמור בשם האלהים : ויקראו צום . הכריזו יום צום : (ו) ויגע הדבר · השמועה הגיעה לאזני המלך וקם מכסאו לשבת על הארץ והעביר מעליו לבוש מלכות : (ז) ויזעק · צוה להכריז בקול זעקה לאמר מעצת המלך ומעצת גדולי המלכות נגזר לאמר האדם והבהמה וגו' ובעבור ענות נפש ציוו למנוע מאכל מבהמות למען יכנע לב האנשים : אל ירעו . מוסב על הבהמה : (ח) ויתכסו · גם זה מן הכרוז שטוב שכולם יתכסו בשקים להראות הכנעה מרובה ושהאנשים יקראו אל אלהים בכל לב וכל אחד ישוב מדרכו הרעה ומן החמס אשר

ט מִי־יוֹדֵעַ יָשׁוּב וְנִחַם הָאֱלֹהִים וְשָׁב
מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאבֵד׃ י וַיַּרְא
הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם כִּי־שָׁבוּ
מִדַּרְכָּם הָרָעָה וַיִּנָּחֶם הָאֱלֹהִים עַל־
הָרָעָה אֲשֶׁר־דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת־לָהֶם
וְלֹא עָשָׂה׃

ד א וַיֵּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה
וַיִּחַר לוֹ׃ ב וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר
אָנָּה יְהוָה הֲלוֹא־זֶה דְבָרִי עַד־
הֱיוֹתִי עַל־אַדְמָתִי עַל־כֵּן קִדַּמְתִּי
לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה
אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־
חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה׃ ג וְעַתָּה יְהוָה
קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב
מוֹתִי מֵחַיָּי׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה הַהֵיטֵב
חָרָה לָךְ׃ ה וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן־הָעִיר וַיֵּשֶׁב
מִקֶּדֶם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שָׁם סֻכָּה וַיֵּשֶׁב
תַּחְתֶּיהָ בַּצֵּל עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה מַה־
יִּהְיֶה בָּעִיר׃ ו וַיְמַן יְהוָה־אֱלֹהִים
קִיקָיוֹן וַיַּעַל מֵעַל לְיוֹנָה לִהְיוֹת צֵל
עַל־רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ מֵרָעָתוֹ וַיִּשְׂמַח
יוֹנָה עַל־הַקִּיקָיוֹן שִׂמְחָה גְדוֹלָה׃
ז וַיְמַן הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בַּעֲלוֹת
הַשַּׁחַר לַמָּחֳרָת וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן

ו' פתח · ג' · ס' נטעם · ס · נ"א פתח · ו' כתיב ה' · י"ג · ב' בכסף · ד' · כ"ו · ב' · ב' · נ' דגש · ס' ה' בנביאים · נ' · נ"א ויעזן אלהים · ס' · נ' ותך · למחרת

דְבִידֵיהוֹן׃ ט מַן יָדַע דְאִית בִּידֵיהּ חוֹבִין יְתוּב מִנְהוֹן וְיִתְרַחֵים עֲלוֹהִי מִן קֳדָם יְיָ וִיתוּב מִתְקוֹף רוּגְזֵיהּ וְלָא נוֹבֵד׃ י וּגְלֵן קֳדָם יְיָ עוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי תָבוּ מֵאוֹרְחָתְהוֹן בִּישְׁתָא וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִי מַלֵּיל לְמֶעְבַּד לְהוֹן וְלָא עֲבָד׃ א וּבְאֵשׁ לְיוֹנָה בִּישָׁא רַבָּא וּתְקֵיף לֵיהּ׃ ב וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וַאֲמַר קַבֵּיל בָּעוּתִי יְיָ הֲלָא דֵין פִּתְגָמִי עַד דַהֲוֵיתִי עַל אַרְעִי עַל כֵּן אוֹחֵיתִי לְמֶעְרַק לְיַמָּא אֲרֵי יְדַעְנָא אֲרֵי אַתְּ אֱלָהָא חַנָּנָא וְרַחֲמָנָא מַרְחֵיק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּמְתִיב מֵימְרֵיהּ מִלְּאַיְתָאָה בִּישְׁתָא׃ ג וּכְעַן יְיָ סַב כְּעַן יָת נַפְשִׁי מִנִּי אֲרֵי טַב דַאֲמוּת מִדְאֵיחֵי׃ ד וַאֲמַר יְיָ הֲלַחֲדָא תְקֵיף לָךְ׃ ה וּנְפַק יוֹנָה מִן קַרְתָּא וִיתֵיב מִמַּדְנַח לְקַרְתָּא וַעֲבַד לֵיהּ תַּמָּן מְטַלַּלְתָּא וִיתֵיב תְּחוֹתַהּ בְּטוּלָא עַד דְיֶחֱזֵי מַה יְהֵי בְּסוֹף קַרְתָּא׃ ו וְזַמֵּין יְיָ אֱלֹהִים קִיקָיוֹן וּסְלֵיק עֵיל מִן יוֹנָה לְמֶהֱוֵי טוּלָא עַל רֵישֵׁיהּ לְאַגָּנָא לֵיהּ מִבִּישְׁתֵיהּ וַחֲדֵי יוֹנָה עַל קִיקָיוֹן חֶדְוָא רַבָּא׃ ז וְזַמֵּין יְיָ יָת תּוֹלַעְתָּא בְּמֵיסַק צַפְרָא בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וּמְחָא יָת קִיקָיוֹן

רשי

של אלו : (ט) מי יודע · עבירו' שבידו ישוב : (י) וינחם האלהים · נתעשת על הרעה לשוב ממנה : (א) וירע אל יונה · אמר עכשיו יאמרו העכו"ם שאני נבי' השקר : (ב) הלא זה דברי . יודע אני שאם יחזרו בתשובה לא תחריב' ואהיה שקרן בעיניהם : (ו) וימן · לשון הזמנה : להציל לו מרעתו . מחום השמש : קיקיון · עשב הגדל למעלה בענפים רבים ומיצל וכך שמו : (ז) ותך · התולעת את הקיקיון במקום שיאמר

רדק

שאר עבירות : ומן החמס · הוא כנגד כולם ועליו נגזרה גזרתם : (ט) מי יודע . אולי ישוב ונחם האלהים בשובינו מתעשינו הרעים או פי' מי שיודע דרכי התשובה ישוב והאלהים יתברך ינחם ות"י מאן ידע דאית ביה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלנא מן קדם ה' : ונחם · פתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו והוא מבנין נפעל : (י) וירא . מדרכם הרעה כלל כל הרעות ומן החמס שבו בתשובה שלמה כמו שאמרו רז"ל מי שגזל מריש ובנאו בבירה גדולה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו : וינחם האלהים . כי כל דבריו שאמר להרע לבני האדם בתנאי אם לא ישובו אבל אם ישובו ישלא וזו המדה היא ממדותיו יתברך כמו שאמר בתורה וכן אמר ירמיהו רגע אדבר וגו' וכן אמר יחזקאל ובשוב רשע מרשעתו וגומר : (א) וירע · פרשו ירע וכן וירע בעיני ה' תרע עינו וכן כל אשר במשקלם ולא כדברי רבי יהודה ואיך ידע יונה ועדיין לא הגיע מ' יום אמר לו האל יתברך ברוח נבואה כי שב ממה שגזר עליהם כיון ששבו מדרכם הרעה : ויחר לו . כמו שפירשנו בעבור ישראל שלא שבו מדרכם הרעה : (ב) ויתפלל · יונה התפלל קח נא את נפשי ואמר בתחלת תפלתו אנא ה' : הלא זה דברי . מה שהייתי חושב ומדבר עם לבי כי הייתי מפחד שישובו ותנחם על הרעה ותהיה תשובתם גורמת רעה לישראל : אנה . כתיב בה"א : עד היותי . בעוד היותי וכן עוד זה מדבר : קדמתי לברוח · קודם

בתבא אלי נבואתך בזה פעם שנית : ונחם · קמץ כי הוא בינוני מבנין נפעל : (ג) ועתה . קח נא את נפשי · שלא אראה ברעת ישראל כמו שאמר משה רבינו עליו השלום מחני נא מספרך וכן אמר הרגני נא הרוג : (ד) ויאמר ה' ההיטב חרה לך . אם חרה לך מאד ולא אמר לו עוד אלא רוצה לומר עוד אראך אות שאינו מן הדין שיחרה לך על סליחתי לשבים והיטב ענינו ענין חוזק הענין וכן והכות אותו טחון היטב שברו היטב ויש מפרשים אם הטוב שאני עושה להם חרה לך וי"ת כמו מאד מאד : (ה) ויצא · מקדם לעיר · ישב לו במקום שהוא מזרח לעיר עד אשר יראה אולי לא יעמדו בתשובתם ותשוב הגזרה עליהם : (ו) וימן · קלמיתו לפי שעה ואף על פי שעשה לו סוכה לצל אולי יבשו עלי הסוכה כי ישב שם עד מלאות לו ארבעים יום ועשה עמו אות זה להשכילו בגזרת ה' וכי רחמיו על כל מעשיו : וקיקיון · הוא עשב שמארכנה פארותיו ותגבהנה ועושה צל ובמשנה ולא בשמן קיק ואמרו בגמרא מאי קיק ריש לקיש אמר קיקיון דיונה אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולגוליבא דמי ואבי פסקי רבי פירש בין בלעי המים הוא גדל ועל פום חנוון מדלן יתיה פירוש על פתחי החנויות מדלין אותו לצל ומפרלדותי עבדין משחא · פירש מגרעיניו עושין שמן ופי' רבינו שמואל בן חפני שהוא עשב שנקרא בלשון ערבי אלכרו"ע ופי' גלוליבא מצאתי בתשובת הגאונים אילן סרק ויש במקומינו הרבה ועושה גרעינים ועושין מהן שמן וכל מי שיש לו נגה הרבה שותה ממנו ושמו בלשון ערבי אלכרו"ע : מרעתו . מחום השמש שהכהו שיבשו עלי הסוכה שהיו לו צל : (ז) וימן · הזמין התולעת לפי שעה במקום הקיקיון בעלות · כבית : ותך את הקיקיון . תולעת לשון נקבה וכן כי אכלנו התולעת : ותך . רוצה לומר שחתכו למטה ואחר שנפסק ממנו לחות הארץ ונתתך יבשו עליו שהיו לו לצל והנה יום אחד היתה לו

אבן עזרא

אולי ומלת ושב על השם הנכבד : (י) וירא האלהים : שיאמינו בו וככה ביארו לפני האלהים : וינחם . דברה תורה כלשון בני אדם : (א) וירע · שנחם השם : (ב) ויתפלל · פירשתיו : ונחם · תואר כי על כן הוא קמ"ץ כמשפט כל בניין נפעל : (ג) ועתה . בעבור ראותו כי ישראל לא עשו תשובה יפחד שתבוא הרעה עליהם על כן יתפלל קח נא את נפשי כדרך מחני נא וכאשר עשה אלישע במשחו חזאל : (ד) ויאמר · ההיטב : כמו ואכות אותו טחון היטב והטחון שהינה שלימה גמורה והטעם למה חרה לך על ככה ויפת אמר היתר לך שאיטב אני למי שארלה וזה הבל הוא : (ה) ויצא . שב להזכיר דברי יונה ואשר קרהו לפני מלאת ארבעים יום כדרך ויפגע במקום גם ויקח יוסף את שניה': (ו) וימן · קיקיון . חכמי ספרד אומרים דלעת או קרה ואין צורך לדעת מהו : להציל לו מרעתו · מרוב חום השמש ויש אומרים כי בעבור שעמד במעי הדג זמן ארוך עור בשרו רך ולא יוכל לסבול החום : (ז) וימן · למחרת · יום

ו' כתיב ה' בליש' בקשה בקריא' וסי'; זכור נא את אשר התהלכתי דישעיה, וחברו דמלכים , אל נא נאבדה בנפש האיש הזה , אנה ה' הלא זה דברי , אנה ה' מלט' נפשי , אנה ה' כי אני עבדך : אדמתי ג' בקריאה וסימ' ונטשתים מעל אדמתי , עד היותי על אדמתי על כן קדמתי לברוח ,

תולדות אהרן ויראה האלהים : עקרים מ"ד פכ"ו : ומן החמס · תענית ו טז : את מעשיהם ר"ה טז תענית טו טז : ארך אפים . אבות ז :

מצודת דוד

אשר עשו בכפיהם : (ט) מי יודע · גם זה מן הכרוז שאמר מי היודע דרכי התשובה ישוב לה' ואז ינחם האלהים וישוב מחרון אפו ולא נהיו נאבדים מן העולם : (י) כי שבו . כי כן עשו כדבר המלך ועם כי לא נזכר : וינחם · נתחרט על הגזרה : ד (א) וירע . כי בנבואה נאמר לו שניחם ה' והיה רע בעיניו וחרה על עצמו כדרך המיצר : (ב) ויתפלל · התפלה היא מה שאמר במקרא שלאחריו קח נא את נפשי : הלא זה דברי · המתמונן הזה היה עם מחשבותי בעוד שהייתי על אדמתי עד לא ירדתי אל הים ובעבור זה הקדמתי לברוח תרשישה טרם בא לי הנבואה פעם שנית : כי ידעתי · מאז ידעתי שאתה אל חנון וכו' ומקבל השבים ומתנחם על הרעה ולזה היה קשה עלי הנבואה הזאת כי היה טוב בעיני שלא ישובו ויאבדו בעונם ולא יהיו ללעגה מגדלות על ישראל . ולפ"ד רז"ל יאמר הנה בזה תוסיף כעסך על ישראל בראותם כח התשובה ואינם לוקחים מוסר ועפ"ז חשבתי מתחלה ולכן היה קשה עלי הנבואה : (ג) ועתה ה' . הואיל וכן הוא אבקש ממך שתקח את נפשי ממני כי טוב מותי מחיי לראות בהכבן בני עמי אשר ע"י באה הסבה : (ד) ההיטב חרה לך · בה"א התימה וכאומר הנה אראך במופת שאין מהדין שיחרה לך וקצר בדבר המובן כי כדבר הקיקיון הנאמר בענין הראה לו זאת : (ה) עד אשר יראה · כי חשב אולי לא יעמדו בתשובתם ותחזור הגזירה למקומה : (ו) וימן · הצמיח עשב קיקיון וגדלה למעלה ועלה ממעל ליונה להיות לו לצל להגין מזיקת החמה הרעה לו כי צל הסוכה הוא דבר שאינו מתמיד כי הולך ומתייבש מחום השמש ולא כן הקיקיון היונק לחלוחית הארץ : וישמח וגומר · על כי היה לו לצל מתמיד : (ז) בעלות השחר . בעת שעלה השחר למחרת יום שמחתו : ותך . התולעת חתכה ופסקה את הקיקיון ממקום יניקתו ולא בא לו עוד לחלוחית הארץ ולכן נתייבש מחום השמש ויבש

מצודת ציון

(ט) ונחם . ענין הפוך מחשבה ותרעה : (א) וירע . מל' רעה : (ב) עד · בעוד וכן עד זה מדבר (שם א) : קדמתי . מל' הקדמה וזרוז : (ד) ההיטב . ענין חוזק וכן שברו היטב (מ"ב יא): (ו) וימן . ענין הזמנה : קיקיון · שם עשב שעליו גדולים ורחבים : (ז) השחר . הוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם צאת

וַיִּבָשׁ׃ ח וַיְהִי׀ כִּזְרֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ וַיְמַן אֱלֹהִים רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתַּךְ הַשֶּׁמֶשׁ עַל־רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלָּף וַיִּשְׁאַל אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי׃ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יוֹנָה הַהֵיטֵב חָרָה־לְךָ עַל־הַקִּיקָיוֹן וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה־לִי עַד־מָוֶת׃ י וַיֹּאמֶר יְהוָה אַתָּה חַסְתָּ עַל־הַקִּיקָיוֹן אֲשֶׁר לֹא־עָמַלְתָּ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה וּבִן־לַיְלָה אָבָד׃ יא וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ וּבְהֵמָה רַבָּה׃

א א דְּבַר־יְהוָה׀ אֲשֶׁר הָיָה אֶל־מִיכָה הַמֹּרַשְׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־חָזָה עַל־שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלָ‍ִם׃ ב שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם הַקְשִׁיבִי אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וִיהִי אֲדֹנָי יְהוִה בָּכֶם לְעֵד

ג' מ"ל ותדויביש חסר · ג' ומ"ל · ג' · כ"ה · ב' · ז' בלישנא וכל בן נון דכו' · ג' ס"ן רפס ד' חסר א' · ב' חד מ"ל · ב' הושע · ב' ליבס · ל"כ

וִיבֵשׁ׃ ח וַהֲוָה כְּמִדְנַח שִׁמְשָׁא וְזַמֵּין יְיָ רוּחַ קִדּוּמָא שְׁתִיקָא וּטְפַחַת שִׁמְשָׁא עַל רֵישָׁא דְיוֹנָה וְאִשְׁתַּלְהִי וּשְׁאֵיל יַת נַפְשֵׁיהּ לְמֵימַת וַאֲמַר טַב דְּאֵמוּת מִדְּאֵיחֵי׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְיוֹנָה הֲלַחֲדָא תְּקֵיף לָךְ עַל קִיקָיוֹן וַאֲמַר לַחֲדָא תְּקוֹף לִי עַד מוֹתָא׃ י וַאֲמַר יְיָ אַתְּ חַסְתָּא עַל קִיקָיוֹן דְּלָא עֲמַלְתְּ בֵּיהּ וְלָא רַבֵּיתֵיהּ דִּי בְלֵילְיָא הָדֵין הֲוָה וּבְלֵילְיָא אוּחֲרָנָא אֲבַד׃ יא וַאֲנָא לָא אֲחוּס עַל נִינְוֵה קַרְתָּא רַבְּתָא דְּאִית בַּהּ סַגִּי מִתַּרְתָּא עַסְרֵי רִבְּוָן אֱנָשָׁא דְּלָא יְדַע בֵּין יְמִינֵיהּ לִסְמָלֵיהּ וּבְעִירָא סַגִּי׃

א פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ דִּי הֲוָה עִם מִיכָה מִמָּרֵשָׁה בְּיוֹמֵי יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכַיָּא דְבֵית יְהוּדָה דְּאִתְנַבֵּי עַל שׁוֹמְרוֹן וִירוּשְׁלֶם׃ ב שְׁמַעוּ עַמְמַיָּא כּוּלְהוֹן אֲצִיתִי אַרְעָא וּמְלָהָא וִיהֵי מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלֹהִים בְּכוֹן לְסָהִיד יְיָ מֵהֵיכְלָא דְּקוּדְשֵׁיהּ׃

אבן עזרא

יום שנתתו בקיקיון : (ח) ויהי · רוח קדים · ממזרח · חרישית . אמר רבי מרינוס שהיתה חזקה ומשמעת שאון עד שתחרשנה האזנים : ויתעלף · כמו התעלפנה ותכס בצעיף ותתעלף שהתעלף בבגדיו : (ט) ויאמר · השם שם משל לנביאו בעבור שחדה לו כי נחם השם : (י) ויאמר . הכתוב דבר דרך שיבינו השומעים כי השם לא יעמול בכל הבריאו' והנה הטעם אתה חסתה על דבר לא עשית ואיך לא אחוס אני על מעשי ומלת בן בחירק כמו בן נון והיה אם בן הכות הרשע והנה לא שמח בקיקיון רק יום אחד מהבקר עד הערב והנה היה מתחילת הלילה החל שיגדל עד הבקר ולערב החל ליבש וכעלות השחר כולו יבש על כן אמר שבן לילה היה ובן לילה אבד : (יא) ואני · שתים עשרה רבוא · שלא חטאו גם בהמות והנה דרך סברא כי נהפכה כמהפכת סדום כי הדבר הזה ידוע לכל העולם · (א) זה הנביא היה נזכר בספר ירמיהו ונבואתו על כל ישראל : (ב) שמעו . זאת המלה מופלאה בלשוננו כי לפי דעתינו לאמר כלכם וככה כלם חשובו ובואו נא וגם מיכיהו הנביא אמר בדבר אחאב שמעו עמים כולם ועל דרך סברא כי מיכה איננו מיכיהו בן ימלא כי דורות רבים ביניהם : הקשיבי · דרך משל כי מלואה הם העומדי' עליה : לעד · כי הזהרתי אתכם והודעתי אתכם : כי

רש"י

שיאמר לזכר ויך יאמר לשון נקבה ותך : (ח) חרישית · אמרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן ת"י שתיקא : ויתעלף . פשמיו"ר בלע"ז : (י) לא עמלת בו . בחרישה וזריעה והשקאת מים : בן לילה . כמו בן לילה לא גדל אלא לילה אחד : (יא) אשר לא ידע וגומר . קטנים : ובהמה רבה . בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם מכירים מי בראם : (א) דבר המורשתי . מעיר מורישה : (ב) ויהי · בכם לעד · שהבאתי לכם בשמו והתריתי

תולדות אהרן

רוח קדים . גטין לא : אתה חסת . עקידה שער יט : לא אחוס . כריתות ז : רבוא אדם . יבמות סא : ובהמה רבה . תמורה ע :

רדק

לו השמחה ולמחרת בעלות השחר הוכה ויבש : (ח) ויהי . וימן . הזמין הרוח לפי שעה להוסיף לו צרה על צרתו כחום השמש ופי' חרישית חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בנשיבתה ות"י שתיקתא ורוח קדים היא חמה ותך השמש הרוח והשמש : ויתעלף . יגעה נפשו ונבהלה מאד עד שלא יכול לעמוד על עצמו מרוב החום וכמעט יצאה רוחו כמו שפי' תתעלפנה בספר עמוס וכן בדברי רז"ל שמא יתעלפ' : (ט) ויאמר . מבואר הוא : (י) ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון . ואף על פי שלא חס על הקיקיון אלא מפני צערו כן האל ית' חס על נינוה מפני כבודו כי הנבראים הם כבודו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו וכ"ש מין האדם כמו שכתוב ולכבודי בראתיו ואף על פי שפירשנו זה על ישראל מכל מקום על מין האדם מדבר כמו שאמר יצרתיו אף עשיתיו אלא לפי שישראל מכירים בכבוד האל יותר משאר מין האדם זולתי החכמים שבהם אמר הפסוק על ישראל : אשר לא עמלת בו ולא גדלתו . הדבר שיעמול בו האדם הוא חלב יותר באבדו ואעפ"י שהאל ית' לא עמל ביצירת הנבראים דברה תורה כלשון בני אדם לסבין השומעים : שבן לילה היה ובין לילה אבד . בין כמו בן וכן בן נון וכן בן לילה כמו בן לילה כמו בן אדם בן עשרים ופי' בן לילה כי בלילה אחת צמח ובלילה האחרת אבד בסוף הלילה כי בעלות השחר הוכה וייבש : (יא) ואני לא אחוס · הרבה מי"ב רבוא אדם יותר מי"ב רבוא אדם ורבוא הוא י' אלפים ומלת משתים במאריך המ"ם והשי"ן איננה דגושה : אדם · כולל זכרים ונקבות : אשר לא ידע · שהם קטנים ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם חטא ואין להם עונש אלא בעבור האבות וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונש וכן בהמה רבה שיש בעיר והבהמה אין לה עונש וזכות ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול וכל שכן על רבים :

(א) דבר ה' אשר היה אל מיכה המורשתי בימי יותם · זה הנביא מצאנוהו בספר ירמיהו מיכה המורשתי היה נביא בימי חזקיהו מלך יהודה ונקרא מורשתי על שם עירו מרשה כמו שתרגם יונתן דמן מרשה והיא בערי יהודה והתנבא בימי שלשה המלכים האלה יותם אחז יחזקיהו ובימי מלכי ישראל שהיו בימים ההם ואם לא זכרם הרי אמר אשר חזה על שמרון וירושלם והרי הוא כאלו זכרם : (ב) שמעו עמים כלם · אמר שמעו לנכח ואמר כלם שלא לנכח כי כן מנהג הכתוב במקומות רבים כמו ואולם כלם תשובו ובאו נא לכלם ולפרטיכם כי יבואו מאלים אשר חמדתם וכן אמר מיכיהו בן ימלה שמעו עמים כלם וכנגד ישראל אמר ורבוי עמים כנגד השבטים וכן עמים הר יקראו : ארץ ומלואה . ארץ ישראל והעם אשר בה ובאמרו לארץ הקשיבי הוא דרך

מצודת ציון

נאת השמש על הארץ : ותך . ר"ל חתכה ופסקה : (ח) חרישית . מל' חרש : ותך . ר"ל זרחה והכליך ניצוציו : ויתעלף · ענין תלשות והעדר ההרגשה כמו כניך עולפו (ישעיה נא) : (י) חסת · מל' חס ותמלה : עמלת · מל' עמל ויגיעה : גדלתו · ענין הצמחה :'שבן · בן בחיר"ק כמו בן כסגו"ל וכן בן נון (יהושע א) ור"ל בזמן לילה וכן כבש בן שנתו (ויקרא יב) : אבד · נאבד : (יא) רבו . הוא עשרת אלפים : רבה . מרובה :

(א) המורשתי . מן מורישה והיא מערי יהודה : (ב) הקשיבי . ענין שמיעה : (ג) ודרך . מלשון דריכה

מצודת דוד

(ח) רוח קדים . היא הנשה שברוחות וחמה ביותר ולא היה דבר עומד בפניה כי הוא ישב במזרח העיר : חרישית ר"ל משמיע שאון רב עד שהיה מחריש את האזנים : ותך השמש . ר"ל השמש השליך ניצוציו על ראש יונה : ויתעלף · בעבור חמימות הרוח וחום השמש : וישאל את נפשו · שאל ובקש את נפשו להפרד ממנו למען ימות : ויאמר · אמר אל נפשו טוב מותי מחיי והוא על כי נלאה מאד מתוקף חמימות הרוח וניצוצי השמש וסבל יסורים הרבה : (ט) ההיטב . בה"א השאלה ששאל לו אם מאד חרה לו על אבדן הקיקיון : עד מות · עד שאבחר המיתה בעבור זה או ר"ל עד המיתה יחרה לי ולא אנחם כל ימי עולם : (י) אתה חסת . הנה אתה חסת והצטערת על אבידת הקיקיון אשר אתה לא עמלת בו בחרישה ובזריעה ולא גדלת אותו להשקותו ולזבלו כי הדרך שאדם חס ומצטער על אבידת דבר שעמל בו ולא כן יחוס ויצטער על אבידת דבר שלא עמל בו : שבן לילה היה . ר"ל ועוד שבלילה אחד גדל וצמח ומיד בלילה שאחריה נאבד כי בעלות השחר הכהו התולעת עד לא זרחה השמש וכאמר הלא אין לחוס על דבר הנעשה מהר ולא עמד זמן רב : (יא) ואני לא אחוס · ר"ל הלא נינוה היא מעשה ידי ואיך אני לא אחוס על עיר גדולה כזאת : הרבה וגומר · ר"ל יותר משתים עשרה וגו' אשר לא ידע · אשר כל אחד מהם אינו יודע להבחין בין ימינו לשמאלו והם הקטנים שאין לחוב להם עון ואין בהם עונש אלא בעבור האבות וכיון שהאבות שבו הנה הם בלא עונש וכן בהמה רבה שיש בעיר שאין להם עונש ועל כל אלה ראוי לחוס ולחמול :

א (א) על שמרון ועכ"ז לא זכר לתלות הנבואה לימי מלכי ישראל כדרך שאמר בהושע ובעמוס וזהו לפי שהיה מארץ יהודה ולא ניבא בארצות מלכי ישראל כדרך שנבאו הושע ועמוס : (ב) שמעו עמים כולם . ר"ל כל השבטים כי כל שבט קרוי עם : ומלואה . הבריות הממלאים אותה · ויהי

רש"י

הזהרתי בכם: (ג) יוצא ממקומו. מכסא רחמים לכסא הדין: ודרך על במותי ארץ. על הרמים וגסי הרוח: (ד) כדונג. שעוה: מוגרים במורד. ת"י דאשידין במורדין מוגרים לשון זיבת מים וכן (איכה ג) עיני נגרה נגרות ביום אפו (איוב כ) פרץ נחל מעם גר (שם כח) ויגר מזה (תלי' עה): (ו) לעי השדה. ליגרי חקלן לשון גלים כמו יגר שהדותא: והגרתי לגיא אבניה. והסחבתי כמו המוגרי' במורד: (ז) כי מאתנן זונה קבצה. כל ההון הזה: ועד אתנן זונה ישובו. ולפמיון כשאר אתנני זונה ישובו כל קבוציה ויונתן תרגם ולבית פלחי טעותא יתמסרון כל קבוציה: (ח) שולל. משתגע כשוטה בתמהון לב כמו (תהלים עו) אשתוללו אבירי לב (ישעיה נט) וסר מרע משתולל והתי"ו היא באה לשמש בתיבה בלשון מתפעל ונתפעל וכן הילוך תיבה שתחילת יסודה שי"ן או סמ"ך כשבאה עליו תי"ו בלשון מתפעל ונתפעל נכנסת תוך התיבה כמו משתולל אומר אני שהוא מלשון שוגג כמו (מלכים ב ד) לא

תולדות אהרן הנה ה'. (תענית סה): לעי השדה. ברכות נח עירובין יח: מאתנן זונה. עכו"ם יז: מספד כתנים. חולין סד:

מיכה א

אדני מהיכל קדשו׃ ג כי־הנה יהוה יצא ממקומו וירד ודרך על־במותי־ארץ׃ ד ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כדונג מפני האש כמים מגרים במורד׃ ה בפשע יעקב כל־זאת ובחטאות בית ישראל מי־פשע יעקב הלוא שמרון ומי במות יהודה הלוא ירושלם׃ ו ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה׃ ז וכל־פסיליה יכתו וכל־אתנניה ישרפו באש וכל־עצביה אשים שממה כי מאתנן זונה קבצה ועד־אתנן זונה ישובו׃ ח על־זאת אספדה ואילילה אילכה שילל וערום אעשה מספד

כ"כ בסיפר · ג' ומ"ל · ל' · ג' רפין · ל"י ג'חד קמץ · כל"י סיפרא חסר במ"א הלוא · תופן יוס ה' · ל' · ל"י ג' חסר · ל' וחסר וי"ו · ג' · ג' · ג' פסוקי' וכל וכל · ה' פתחין בליסגא · ל' · ל' מ"ל שולל ק'

תרגום

ארי הא יי מתגלי מאתר בית שכנתיה ויתגלי וירמוס ית תוקפי ארעא׃ ד ויתמסון טוריא תחותוהי ומישריא יתבזעון כשעותא מן קדם נורא כמיא דאשידין במורדון׃ ה בחובי בית יעקב כל דא ובחטא דבית ישראל היכא חבו דבית יעקב הלא בשמרון והיכא חטו דבית יהודה הלא בירושלם׃ ו ואשוי שמרון ליגרי חקלן בית צדות מצבת כרם וארמי לחילתא אבנהא ואושהא אגלי׃ ז וכל צלמנהא ידקרון וכל טעותהא יתוקדון בנורא וכל בתי דחלתהא אשוי לצדו ארי מאגר זניתא אתכנשו ולבית פלחי טעותהא יתמסרון׃ ח על דא יספדון ויילילון יהכון בשולליא ערטילאין יעבדון מספדא כירודין ואיבלא כבנת נעמין׃

אבן עזרא

(ג) כי. יוצא. שהיה בהיכל קדשו והם השמים על כן וירד. וטעם זאת הפרשה להביא גזירותיו כדרך שירת דוד כאשר פירשתי. וי"א כי במתי ארץ רמז לשליטים וככה ונמסו ההרים. ואין צורך רק הטעם כי בכל מושל ויעשה חפצו וימסו ההרים ברצונו: (ד) ונמסו ההרים. כדונג מפני האש. אש השם והוא חרונו ותתבקענה העמקים כמים מוגרים: (ה) מי. מי נופל על אדם לא על בהמה והם דבר וטעם מי שמך ומי אחה או מי שמך דרך קצר' וככה זה מי גרם ליעקב פשע זה ורבי מרינוס אמר כי מי את בתי חסר עם מי היית וזה מי פשע מי עשה ומי היה שרש פשע יעקב והדבר שוה: הלא שומרון. הטעם יושב שומרון וככה ירושלם: (ו) ושמתי על ידי אשור: לעי. כמו לעיים חפירו': למטעי כרם. שלא תשב: והגרתי. לארץ אבני חומותיה שלא יראו עוד כי הבנין יהרס: ויסודיה אגלה. עד שלא יהיה ניכר מקום שומרון: (ז) וכל. יכתו. מפעלי הכפל: אתנניה. שנתנו לעכו"ם לזנו' אחר השם. אמר הנגיד כי קבצה היה ראוי להיות קו"ף בשורק וכמוהו ופתחו שעריך תמיד וייסם בארון על בשר אדם לא ייסך ולפי דעתי כי קבצה שומרון ופתחו המפתחים כמו אשר ילדה אות' ויאמר ליוסף וככה וייסם אותו המשי' וככה לא ייסך הכהן. וטעם עד אתנן זונה ישובו הזהב והכסף של עצבים לאלילי אשור: (ח) על. דברי הנביא מה שיספדו בימי' ההם עובדי השם: שולל

רדק

דרך משל שהרי אמר ומלואה: ויהי ה' בכם לעד: כי כבר הזהרתי אתכם בשמו: מהיכל קדשו. מן השמים: (ג) כי הנה ה' יוצא ממקומו. משל לגזירה היוצאת מלפניו כאלו הוא יוצא ויורד ודורך על במותי ארץ וכן אמר בשירת דוד ויט שמים וירד וכל זה הוא דרך משל על חרבן הארץ והגזרות העלומות כאלו ההרים נמסו והעמקים יתבקעו וכן אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי הרים ירגזו: (ד) ונמסו כדונג. היא שעוה: כמים מוגרים במורד. כן ימסו ההרים ויגרו כמי מים המוגרים במקום מורד שילכו מהרה ות"י דאשידין במדרון והכל דרך משל: (ה) בפשע. כפל הענין במ"ש ויעקב וישראל אומר על י' השבטים כי הם הרוב ובעבור מלכות אפרים כמו שכתבנו: מי פשע יעקב. מי גרם לפשע יעקב שהם העגלים: הלא שמרון. ר"ל מלך שמרון כי מלכי ישראל היה ראש ממלכתם שמרון מזמן עמרי ואילך ואם הם היו מונעים עבודת העגלים ישראל היו עובדים אותם כ"ש שהם היו מחזיקים בעבודתם והעם הולך אחרי המלך: ומי במות יהודה הלא ירושלם. מי גרם שיעשו במות בערי יהודה הלא מלכי ירושלים כי ירושלים היתה ראש הממלכה והוצרכנו לפרש כן כי מלת מי לא תפול אלא על בעל שכל כמו מי האיש ולא יאמר מי השור מי החמור: (ו) ושמתי. ומה שאמר בספר מלכים כי מלך אשור לכד את א"י והושיב בה העם אשר הביא מתוכה לא אמר אלא וישב אותה בערי שמרון לא אמר בשמרון כי שמרון החריבה מלך אשור והפיל חומותיה וכן בנין אשר בה כמו שנבאה זה הנביא ואמר ושמתי שמרון לעי השדה ושמתי והגרתי ע"י מלך אשור שהוא יעשה זה ברצוני שאני אעורר רוחו בזה כמו שאמר ויער ה' אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור וגו': לעי השדה. לגלי השדה כתרגום ליגרי חקלא וכן תרגום והיתה בכל גלגלים ליגרים כי הבנין החרב הוא גל אבנים: למטעי כרם. לפי ששמרון הוא הר והכרמים בהרים טובים אמר שלא תהיה בנויה עוד שמרון אלא יטעו בה כרמים: והגרתי לגי אבניה. כי היתה הר וכשיהרסו בניניה יגירו אבני הבנין מן ההר אל הגי: ויסודיה אגלה. שיעורו הבנין עד היסוד: (ז) וכל פסיליה יכתו. ישברו מפני הכסף והזהב שעל הפסילים: אתנניה. הבגדים היפים שהיו בבתי הפסילים שהיו נותנים לה מפני כבוד הפסילים והם כמו אתנן הזונה שהם היו זונים אחרי הפסילים ומכבדים אותם בכסף וזהב ובבגדים נאים: ישרפו באש. כי כאשר לכדו העיר שלחו בה אש לרוב קצפה על יושביה שעמדו במצור ג' שנים ולא רצו להשלים: וכל עצביה אשים שממה. ר"ל בתי העצבים שהיו נכבדים בעיניהם שממה יהיו וכן ת"י וכל בתי דחלתהא: כי מאתנן זונה קבצה. יש אומרים כי חירק הקו"ף מקום שורק כמו קובצה כמו ופתחו שעריך תמיד שהוא כמו ופותחו וכת"י ארי מאגר זניתא אתכנשו והנכון כי פי' קבצה שמרון כי היו מביאים לשמרון לבתים הפסילים והעצבים משאר ערי ישראל כסף וזהב ומנחות בבואם לעבוד הפסילים והנה כל הממון הזה מאתנן זונה קבצה אותם שהם כמו אתנן זונה כמו שפירש: ועד אתנן זונה ישובו. כי עובדי עכו"ם יקחו הכל וכן תרגם יונתן ולות פלחי טעותא יתמסרון: (ח) על זאת אספדה ואילילה. דבר הנביא על עצמו שיספוד ויליל על חרבן ארץ ישראל ועל גלות ישראל או הוא מדבר על לשון ישראל הגולים ובענין הזה ת"י על דא יספדון ויילילון וגו': אילכה. נכתב בו היו"ד פ"א הפעל: שולל וערום. שולל תאר בשקל עולל ופי' שולל מבגדיו שהפשיטוהו ויהיה הענין כפול במ"ש או יהיה

מצודת דוד

ויהי וגומר לעד. שנבאתי לכם בשמו והתריתי בכם: מהיכל קדשו. ר"ל מן השמים יביט לראות להיות לעד: (ג) כי הנה. ר"ל וזהו אמרי דעו אשר הנה ה' יוצא ממקומו מכסא הרחמים: וירד. משם ירד וירמוס על במתי ארץ ר"ל ישפיל הרמי' וגסי הרוח: (ד) ונמסו ההרים. הוא משל על השפלת השרים: והעמקים יתבקעו. הוא משל על אבדון המון העם: כדונג. כמו שהדונג נמס מפני האש כן ימסו הם וכמו המים הנגרים ונזלין במקום מדרון שמתפזרים אנה ואנה כן יפוזרו בארצות העכו"ם: (ה) בפשע. בגמול פשע יעקב יהיה כל זאת: ובחטאת בית ישראל. הוא כפל ענין במ"ש: מי פשע יעקב. מי הוא הסבה שפשע יעקב הלא שומרון ראש המלכות ושם היה מקור העבוד' כוכבים ונביאי הבעל המדיחי' את ישראל מאחרי ה': ומי במות יהודה. מי הוא הסבה שהעמיד יהודה במות לעכו"ם הלא ירושלים ראש המלכות כי שמה הרבו מזבחות לעכו"ם וממנה למדו שאר ערי יהודה: (ו) ושמתי שומרון. על כי היא היתה סבה לפשע יעקב לכן תחרב ותהיה מלאה גלי אבנים מהפלת הבתים כדרך השדה המלאה עיים שאין מי עוסק להשוות העיים הנעשים שם ולכן היא מלאה מהם: למטעי כרם. תהיה מקום מוכן לנטעת שם כרמים כי שומרון עמדה בהר מקום הנאות על הכרמים: והגרתי. אפיל אבניה אל הגי וגם היסודות שבתוך הקרקע אגלה אותם כי יוציאום ממקומם מה שהיו נסתרים בתוך הקרקע: (ז) יכתו. העכו"ם הבאים ישברו הפסילים לקחת לעצמם ציפוי הכסף והזהב אשר עליהם: וכל אתנניה. הדורונות שנתנו לעכו"ם מכלים ומלבושים שלא יהיו ראוי להוליך עמהם ישרפו באש (ולפי שהעכו"ם נקראה בלשון המקרא בשם זונה לכן קרא הדורונו' אתנן שכן נקרא מתן הזונה): וכל עצביה. ר"ל כל בתי העצבי': כי מאתנן זונה קבצה. ר"ל העושר הנמצא בבתי הפסילים הנה נתקבץ ממה שהביאו להזונה אתנן ר"ל מהדורונו' שהביאו לעכו"ם: ועד אתנן זונה שובו. וכמו כן ישובו להיות אתנן ודורון לזונה ר"ל האויב יתנוה לדורון להעכו"ם שלו: (ח) על זאת. עתה חזר להתאונן על יהודה וירושלים הנזכר במקרא שלאחריו ואמר על זאת אעשה הספד ואיילל במר נפש

מצודת ציון

דריכה ורמיסה: במתי. ענין גובה כמו ועל במותי ידריכני (חבקוק ג): (ד) ונמסו. ענין המגס והמסה: יתבקעו. מל' בקיעה: כדונג. הוא השעוה וכן היה לבי כדונג (תהלים כב): מוגרים. ענין הזלה ושפיכה כמו וכמים הנגרים (ש"ב יד): במורד. במקום מדרון והוא מלשון ירידה וכן ויכום במורד (יהושע ז): (ה) במות. מזבחות של עכו"ם: (ו) לעי. ענין תל וגל כמו שמו את ירושלם לעיים (תהלים עט): למטעי. מלשון נטיעה: והגרתי. ענין הזלה ושפיכה ואמר בלשון שאלה על השפלה: לגי. לעמק: (ז) יכתו. מל' כתיתה ושבירה: אתנניה. מל' אתנן: עצביה. העכו"ם תקרא כן על כי מעצבת לב עובדיה קורא ואינו נענה: (ח) ואילילה. מל' יללה: שולל. ענין שטות וטרוף הדעת וכן מוליך יועצים שולל (איוב יב): תנים. מין נחש: כבנות יענה. שם

ג' כַּתַּנִּים וְאֵבֶל כִּבְנוֹת יַעֲנָה׃ ט כִּי
ב' ומ"ל אֲנוּשָׁה מַכּוֹתֶיהָ כִּי־בָאָה עַד־יְהוּדָה
נָגַע עַד־שַׁעַר עַמִּי עַד־יְרוּשָׁלִָם׃
ה' כתוב וי"ו י בְּגַת אַל־תַּגִּידוּ בָּכוֹ אַל־תִּבְכּוּ
התפלשי ק' בְּבֵית לְעַפְרָה עָפָר הִתְפַּלָּשְׁתִּי׃
ל' יא עִבְרִי לָכֶם יוֹשֶׁבֶת שָׁפִיר עֶרְיָה־
ל' בֹשֶׁת לֹא יָצְאָה יוֹשֶׁבֶת צַאֲנָן מִסְפַּד
ג' בֵּית הָאֵצֶל יִקַּח מִכֶּם עֶמְדָּתוֹ׃
ג' מלעיל יב כִּי־חָלָה לְטוֹב יוֹשֶׁבֶת מָרוֹת כִּי־
יָרַד רָע מֵאֵת יְהוָה לְשַׁעַר יְרוּשָׁלִָם׃
ל' וחסר · ל' יג רְתֹם הַמֶּרְכָּבָה לָרֶכֶשׁ יוֹשֶׁבֶת
ל' קמץ בסיפרא לָכִישׁ רֵאשִׁית חַטָּאת הִיא לְבַת־
צִיּוֹן כִּי־בָךְ נִמְצְאוּ פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל׃

ט אֲרֵי מְמַרְעָא מַחֲתָהָא אֲרֵי מְטַת עַד דְבֵית יְהוּדָה קְרִיבַת לְמֵיעַל בְּתַרְעֵי עַמִּי עַד יְרוּשְׁלֵם׃ י בְּגַת לָא תְחַוּוּן מִבְכָּא לָא תִבְכּוּן דְיָתְבִין בְּבָתַיָא בְעַפְרָא יִתְפַּלְשׁוּן בְּקִיטְמָא חֲפוּ רֵישֵׁיהוֹן׃ יא עֲבָרוּ לְכוֹן דְיָתְבִין בְּשָׁפִיר גְלַן עֶרְיָא עַרְטִילָאִין בַּהֲתִין לָא יִפְקוּן מְשֵׁיזְבִין יָתְבֵי צַאֲנָן עֲבִידוּ לְכוֹן מִסְפַּד בְּמֶרֶר עַל קְטִילֵי גִבָּרֵיכוֹן בֵּית צוֹלָאֵי בָּתֵּי חֶמְדַתְכוֹן דַהֲוֵיתוּן אַנְסִין וּמְקָרְבִין דִין לִסְטַר דִין כְּבֵן יִתְנְסֵיב מִנְכוֹן שְׁפַר אַרְעֲכוֹן׃ יב אֲרֵי דַהֲוַת יַתְבָא עַל שְׁפַר אַרְעָא וּמְסַבְּרָא לְטַב וּמְסַבְּרָא לְמֵיתַב לְאוֹרַיְתָא מַה תַעַבְדוּן אֲרֵי נַחֲתַת בִּישְׁתָא מִן קֳדָם יְיָ לְמֵיעַל בְּתַרְעֵי יְרוּשְׁלֵם׃ יג טְקִיסוּ וְתִיכַיָא רְמוֹ עַל רִכְשָׁא דְיָתְבִין בְּלָכִישׁ רֵישׁ חוֹבִין הִיא לִכְנִשְׁתָּא דְצִיוֹן

רשי

לא תשלה אותי (שמואל ב ו) על השל דיימר שלו (דניאל ג) : (ט) כי אנושה מכותיה · כי חולה היא במכותיה כמו ויאנש (שמואל ב יב) : (י) בגת אל תגידו . פן ישמחו לנו פלשתים : בבית לעפרה . עפרת אבי העזרי : עפר התפלשי · ל' נופל על הלשון וכן יושבת שפיר עריה בשת וכן לא יצאה יושבת צאנן כולם לפי שם העיר לשון הקינה התפלשי התגלגלי פתרונו לפי עניינו התעפרי : (יא) עברי . התחיל בלשון יחידות נקבה כמדבר אל כנסיה העיר כמו שנאמר יושבת שפיר כולם בשם כנסיה אחת ואמר לכם כמדבר אל הרבים שהרי לרבים הוא אומר : יושבת שפיר · שם העיר : עריה בשת , גלויה בית הבשת כאשר נקראת שפיר שהוא שם נפל היוצא מרחמה של אשה : לא יצאה יושבת צאנן . לא] יפקון משזבין יתבי צאנן : מספד בית האצל יקח מכם עמדתו · המספד שגרמתם לנגזלים שאתם גוזלים נחלתו כדי להניח בית בבית שדה בשדה זה אצל זה הוא יקח מכם עמדתו מעמד הבנייניס שבנית' והעמדתם על נחלתם · בית האצל איוסמנ"ס בלע"ז : (יב) כי חלה לטוב · כי קיותה לטובה אותה היושבת בשלווה וממרה ע"פ הנביאים : כי ירד רע · הרי כי זה משמש בל' אלא היה חלה לטוב אבל מפני מרותה ירד לה רע : (יג) רתום המרכבה לרכש · אסרו המרכבה לרכש

אבן עזרא

שולל · כמו אדם ששללו בגדיו ונשאר ערום או הזכיר שולל כי המשוגע שהוא מסורף מדעתו דרכו ללכת שולל וערום והוא מגזרת שובב וכן טעם מוליך יועצים שולל : וערום · מבלי לבוש ולא יקרא ערום בלבושת שק כי אם בהסירו השק כמו שאמר בישעי' ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ ויעש כן הלך ערום ויחף : (ט) כי אנושה . כל אחת ממכותיה וכמוהו אנוש לשברך מגזרת ויאנש אנושה הוא תואר כמו עלומה ברוכה כי באה המכה עד יהודה כי סנחריב תפש ערי יהודה הבצורות : (י) בגת · לפלשתים מקונן הנביא על ישראל ובוכה על נקמת פלשתים ושמחתם על ישראל ויש אומרים כי זאת הנבואה על יום ירושלם כאשר לכדוה כשדים : בבית לעפרה . עיר בארץ כנען ופירוש בבית בכל בית : התפלשי · כמו והתפלשי באפר וכתי' התפלשתי דברי הנביא : (יא) עברי · שפיר . שם עיר : עריה בשת בגלות ובשבי : צאנן · שם עיר : לא יצאה . לספוד : מספד בית האצל . שם עיר והטעם יצא בית האצל לספוד ולא מעיר לעזור לשכיניה כי במקומו יעמוד ויקח מוסר מכל אלה העיירו' ההולכות בשבי : יקח · ילמוד כמו כי לקח טוב שיעמוד במקומו : (יג) כי . מרות . שם עיר וי"א מגזרת תרגום מרי שמיא או מגזרת מר ואין לפי' זה טעם כי יושבת לאות על שם עיר וטעם הנזכרות שלא יצאו לספוד שהם במצור ובמצוק כאשר נלכד' עפרה ושפיר וטעם כי חלה מגזרת חיל וטעם לטוב כלמ"ד אמרי לי בעבור שנעדר : כי ירד רע · הפך הטוב שהיה לה : (יג) רתם . היה ראוי על דרך הלשון להיותו רתמי והטעם קשיר וכן דרך עוברי דרכי' לקשר רתם או הטעם אמרי לרותם רתום יש אומר שילכו בשבי וההולך בגלות אינו על מרכבה ולפי דעתי איה דבריך לכיש שהיית אומר' בימי שלוחך רתום המרכבה : כי בך נמצאו · זאת לכיש

רדק

יהיה פי' שלל מהדעת כאדם מטורף מרוב הצרה וכן מפרשים מוליך יועצים שולל : אעשה מספד כתנים . כי התנים ובנות יענה ידמה קולם לקול נהי ומספד : (ט) כי אנושה מכותיה · כלו' כל אחת ממכותיה היא אנושה החרב והרעב והדבר וענין אנושה כאב ושבר חזק כמו אנוש לשבר וי"ת ארי ממרעא מחתהא : כי באה עד יהודה · המכה החלה בשמרון ובאה עד יהודה : נגע עד שער עמי . וזהו עד שער ירושלם כי מלך אשור שלכד ארץ עשרת השבטים עלה על כל ערי יהודה ויתפשם ובא עד שערי ירושלם והיא הנקראת שער עמי כי היא מיוחדת מכל ארץ ישראל לכבוד האל ית' השוכן בה : (י) בגת אל תגידו · וזהו ע"ד הקינה כי יודעים היו בגת ובערי פלשתים אלא דרך קינה אמר כמו שאמר דוד בקוננו על שאול ויהונתן אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלוזנה בנות הערלים והלא הם היו שהרגו ישראל במלחמה ההיא אלא דרך קינה אמר : בכו אל תבכו · אם יראו אתכם בוכים ישמחו לבכייתכם : בבית לעפרה עפר התפלשתי · לעפרה בפתח העי"ן ושאר עפרה בכל הכתוב העי"ן נקראת בקמץ חטף והיא עפרה אשר לבנימן וזכר אלה המקומות ואע"פ שכל א"י חרבה לפי במלאת כשם ל' נופל על הל' דרך צחות ודקדוק האומרים והמקוננים לדבר בקינותיהם ובשירותיהם ובדבריהם דרך צחות לפיכך נראה שקרא לעפרה בפתח העי"ן לקרב יותר הקריאה לקריאת עפר ועפר ר"ל עפר כמשמעו או פי' אפר כי גם היא נקראת עפר כמו מעפר שריפת החטאת וכן אמר בת עמי חגרי שק התפלשי באפר וזהו דרך אבלות כמו שאמר וישב בתוך האפר וכן ת"י בבתיא דעפרא בקטמא חפו ית רישיכון ופי' התפלשי התגלגלי באפר והתעפשי בו וכתיב התפלשתי והם דברי הנביא כמו שאמר על זאת אספדה ואילילה ופי' בבית לעפרה בעבור הבתים שהיו לעפרה שהם היום שוממין וענין הלמ"ד בעבור בתי האלילים שהיו לה חוץ לעיר ובית דרך כלל במקום בתי כמו ולא תשב אשה בבית דוד כי קדש המה : (יא) עברי לכם יושבת שפיר . בזה מצא לו לשון אחר בדרך הקינה כי שפיר היא יופי וכוי כמו הנותן אמרי שפר ותרגום יפה תאר שפיר בריוא והנה הפכו עריה בשת כי גלו הערוה שהוא דבר כעור ואמר עברי לשון נקבה כנגד הכנסה שבעיר בשמה שפיר ואמר לכם כנגד הפרטים וכן דרך המקרא במקומות רבים אמר שילכו ערומים גלוי הערוה בגלות כמו שאמר ותשופי שת זהו עריה בשת כי עריה גלוי כמו ואת ערום ועריה ובשת הוא הערוה כמו והחזיק במבושיו ועריה שם או תאר ובא בה"א בסמיכות כמו כלאפה שעורים : לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל · גם זה לשון נופל על הלשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון ובית האצל גם הוא שם מקום ופירשו אמר כי לא יצאו יושבי צאנן למספד בית האצל כשגלו כי נראה כי יושבי האצל גלו ראשונה ושכניו בוכים וסופדים באתם בגלות לא יצאו לנחמם יושבי צאנן שהיו שכינים כי ידעו כי גם הם יגלו אחריהם ודים בצרתם : יקח מכם עמדתו · פירש אדוני אבי זכרונו לברכה שיעמוד ויתעכב כמגור עליכם בטוב ויקח מכם שכר עמידתו כי יקח כל אשר לכם ויגלה אתכם ועמדה שם כמו עמידה אלא שהיא בשקל חמדה חמלה : (יב) כי חלה לטוב . חלה ענינו חיל וכאב גם זה כדרך לשון הקינה שהם בשפך מה שהיו רע בהפוך הטוב ואמר כי יושבת מרות כואבות בעבור הטוב שהיה לה : כי ירד רע . לשערי ירושלם כלומר עד שערי ירושלם כמו שאמרנו למעלה עד שער עמי עד ירושלם כמו שפירשנו ואמר מאת ה' כי הרע הבא עליהם אינו דרך מקרה אלא עונש עונם : (יג) רתום גם זה ל' נופל על הל' : רכש ולכיש קרובים בלשון · רתום לפי מקומו ענינו אסור וכן ת"י טקיסו רתיכין רמו על רכשא : לרכש · כמו רוכבי הרכש והיא בהמה קלה ההליכה כלומר מהרו לגלות : ראשית חטאת היא לבת ציון · לכיש היא מערי יהודה ולמדה היא תחלה עבודת הבעלים מישראל כי אחאב החל לעבוד הבעלים כי ירבעם

מצודת ציון

שם עוף בת היענה : (ט) אנושה · כאובה ביותר כמו אנוש חצי (שם לד) : שער עמי · עיר עמי וכן באחד שעריך (דברים יז) : (י) התפלשי · ענין הגלגול והלכלוך וכן והתפלשו אדירי הצאן (ירמיה כה) : (יא) עריה . ענין גלוי כמו ואת ערום ועריה (יחזקאל טז) : בשת . הוא כנוי לערוה וכן והחזיקה במבושיו (דברים כה) : (יב) חלה · מל' חיל וחלחלה : (יג) רתום . הוא ענין אסור וקשירה והוא לשון ערבי : לרכש · שם מין בהמה הקלה לרוץ כמו רוכבי הרכש (אסתר ח) : לבת ציון · לעדת ציון : פשעי · כן יקראו הפסילים כי משבעת אלהים וכן והפשע שומם (דניאל ח) : שלוחים

מצודת דוד

נפש ואלך משתגע כשוטה וערום מבלי לבוש והוא ענין גוזמא והפלגה לפי רוב הצער והאבל : כתנים . וגו' · דרכם לצעוק תמיד בקול מר : (ט) כי אנושה מכותיה . ר"ל כי כ"א ממכות שומרון היתה כאובה ביותר עד אשר התהלכה ובאה עד יהודה כי בראות נ"נ שסנחריב הרג ואבד וכלה את מלכות אפרים וה' לא עזרם לזה ערב לבו לגשת לבוא על יהודה : נגע · הפורעניות והחרבן נגעה עד עיר המיוחדת של עמי וחוזר ומפרש עד ירושלים (ולפי שמיכה היה משבט יהודה לכן אמר שער עמי) :

(י) בגת אל תגידו . גת היא מערי פלשתים ואמר אל תגידו שמה מגודל החורבן ואל תבכו בשיותכם שמה כי ישמחו על החורבן ועל הבכיה (ועם כי בודאי ידעו בגת בלא הם אמר כן למליצת הקינה) וכן אל תגידו בגת (ש"ב א) : בבית לעפרה . בכל בית מבתי עיר עפרה התגלגלי בעפר דרך אבילות והוא לשון הנופל על לשון עפרה שמה ובעפר התגלגלי: (יא) עברי לכם . אתה העדה היושבת בעיר שפיר עברי לכם בגולה בגלוי בית הבושת כדרך הגולים וגם זה הוא לשון נופל על לשון כי שפיר הוא לשון שופר בעת הלידה : לא יצאה וגו' · בתחלה גלו אנשי בית האצל ועברו דרך צאנן בקול מספד ויושבי צאנן לא יצאו למספד בית האצל לנחמם כי בטוחים היו שגם הם יגלו אחריהם וגם זה לשון הנופל על לשון כי יצאה וצאנן קרובים בלשון : יקח מכם עמדתו . הנה הם עמדו במקומם ולא יצאו לנחם והאויב יבוא ויקח מכם את העמידה של כל אחד ואחד כי תהיו נעים ללכת גולה : (יב) כי חלה לטוב · אשר העיר מרות נחלחלה חלחלה על הטוב שהיה לה מאז שנאבדה ממנה : כי ירד וגו' · ר"ל כי הרע הבא לשער ירושלים הנה ירד מאת ה' ולא בא במקרה ולכן לקו עמה כל המקומות : (יג) רתום וגו' · אתה עדת לכיש קשור את המרכבה אל הרכש שהם קלי המרוץ לרכוב בה לברוח מפני האויב וגם הוא לשון הנופל על לשון כי רכש ולכיש קרובים בלשון :

יד לָכֵן תִּתְּנִי שִׁלּוּחִים עַל מוֹרֶשֶׁת
גַּת בָּתֵּי אַכְזִיב לְאַכְזָב לְמַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל׃ טו עֹד הַיֹּרֵשׁ אָבִי לָךְ
יוֹשֶׁבֶת מָרֵשָׁה עַד־עֲדֻלָּם יָבוֹא
כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל׃ טז קָרְחִי וָגֹזִּי עַל־בְּנֵי
תַּעֲנוּגָיִךְ הַרְחִבִי קָרְחָתֵךְ כַּנֶּשֶׁר כִּי
גָלוּ מִמֵּךְ׃

ב א הוֹי חֹשְׁבֵי־אָוֶן וּפֹעֲלֵי רָע
עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם בְּאוֹר הַבֹּקֶר יַעֲשׂוּהָ
כִּי יֶשׁ־לְאֵל יָדָם׃ ב וְחָמְדוּ שָׂדוֹת
וְגָזָלוּ וּבָתִּים וְנָשָׂאוּ וְעָשְׁקוּ גֶּבֶר
וּבֵיתוֹ וְאִישׁ וְנַחֲלָתוֹ׃

כ' חד חסר לבתו אשת שלמה
י"ד חסר
ט' חסר א'
בליסנא ביאה
ל' ומ"ל
ב' חד מ"ל מקום אהלך
ד' ומ"ל
ד'
י'

אֲרֵי בִיךְ אִשְׁתְּכָחוּ מְרוֹדֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יד בְּכֵן תְּשַׁדְּרִין
קוּרְבָּנִין לְמַחְסִינֵי גַת בָּתֵּי
אַכְזִיב יִתְמַסְרוּן לְעַמְמַיָּא
בְּחוֹבִין דִּי פְלָחוּ בְהוֹן לְטַעֲוָתָא
מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל׃ טו עוֹד מַחְסְנִין
אַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּיָתְבִין בְּמָרֵשָׁה
עַד עֲדֻלָּם יִסְקוּן וְיֵעֲלוּן בִּתְחוּם
אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ טז תְּלוּשִׁי
וּרְמָא עַל בְּנֵי תַפְנוּקָיִךְ הָא
כְּנִשְׁרָא דִּנְתָרוּ גַדְפּוֹהִי כֵּן
אַסְגִּי מְרַט בְּרֵישָׁךְ עַל בְּנַיִךְ
אֲרֵי גְלוֹ מִנָּךְ׃ א וַי דִּי
מְחַשְּׁבִין לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ
עַל עַרְסָתְהוֹן וּמְקַדְּמִין בְּצַפְרָא
וְעָבְדִין אֲרֵי אִית חֵילָא
בִּידֵיהוֹן׃ ב וְחָמְדִין חַקְלַיָּא וְגָזְלִין וּבָתַּיָּא וְאָנְסִין וְעָשְׁקִין גְּבַר וּבֵיתֵיהּ גְּבַר וְאַחְסַנְתֵּיהּ׃

נקוד בין בצרי ואולי לדעת בעלי המסר' הוא בחירק : משכבותם ד' וסי' יבא שלום ינוחו על משכבותם •

תולדות אהרן מורשת גת • סנהדרין קג : ועשקו . גטין נח :

רשי

לרכש שהוא קל לרוץ ותבהלו ואמר דוגש שהוא ל' ערבי : (יד) לכן תתני שלוחים על מורשת גת . על אשר תתני שלוחים על מלכות דוד אשר הורים אחכם גת כענין שנאמר (ד"ה א יח) ויקח דוד את גת מיד פלשתים ואתם מואסים בו כמו שנאמר (ישעיה ח) יען אשר מאס העם הזה את מי השלוח וגומר לפיכך בתי אכזיב שהיא מארץ יהודה ונמשכו אחר פקח בן רמליהו סופן להיות לאכזב למלכי ישראל שיהרג פקח בן רמליהו ויכזבו הנסמכים עליו ובימי אחז נתנבאת נבואה זו . לכן תתני שלוחים . פי' לכן כמו על אשר כמו (שם יז) על כן תטעי נטעי נעמנים על אשר נטעתיך נטעי נעמנים ואת נהפכת לזמורות זר : בתי אכזיב לאכזב • ל' נופל על הלשון מאגדת חלק למדתי מדרש מקרא זה כך : (טו) עוד היורש אביא לך . אויבים שיורישו אותך לך היושבת במרשה • יורש למרשה לשון נופל על הלשון : עד עדולם • שהוא לפני' מן הגבול יסוג אחור ויבא כבוד ישראל שיכבשו העכו"ם מגבול' עד עדולם כן ת"י עד עדולם ייתון בתחום ארעא דישראל . ומדרש אגדה שמעתיו משמו של רבי מנחם עוד היורש אביא לך ראויים היו בני עילם לירש את ארץ ישראל שהוא היה בכור לבני שם ובשביל אהבת אבותיכ' כשיבותיה לבני ארפכשד עתה אביא את כשדים ואת בני עילם עליהם : (טז) קרחי • ראשך : וגוזי . שערך כמו (איוב א) ויגז את ראשו לשון תלישת שער : כנשר • כתרגומו כנשרא דנתרין גדפוהי דרך הנשר למרט רוב כנפיו : (א) ופועלי רע על משכבותם . כל הלילה גומרים בלבם איך יעשו הרעה לבקר : (ב) ובתים ונשאו • מוסב על וחמדו חומדים בתים

אבן עזרא

לכיש היתה ליהודה סמוכה לשבטים והיא למדה מדרכיה וממנה למדה בת ציון : (יד) לכן תתני שלוחים • מנחות כמו שלוחים לבתו והטעם תני עוד מנחות לפלשתים כאשר היה מנהגך אולי יעזרוך : מורשת גת • עיר בארץ פלשתים : בתי אכזיב . אמר יפת עיר לפי דעתי כי האל"ף נוסף והיא כמו והיה בכזיב אולי היתה לי יהודה ולא יכלו לעזור לישראל בעת רעתו והאל"ף לאכזב נוסף כמו אקדח ודרך צחות לדבר ככה כמו גם מדמן תדמי וערער התערער וככה רבים : (טו) עוד היורש • הוא האויב ואין טעם לפרש שהוא מבני שם שירש הארץ והיא עילם רק הוא האויב שירש הארץ ויתכן שזה הנביא היה מזאת העיר ואל תתמה בעבור שנוי התנועות שאמר היורש כנגד מרשה ואין הלשון מדוקדק יפה להיות זה כנגד זה כי לא ישמרו בשמות כאשר ישמרו בפעלים להיותם על מתכונת אחת כמו השולמית מתיחסת אל שלם שהיא ירושלם והיה לו לומר השלימית : עד עדלם • עיר בארץ כנען והיורש ישרת בעבור אח' וככה הוא יורש כבוד ישראל : (טז) קרחי • כמו מלכי עליון : וגוזי . לגוז השער וככה ויגז את ראשו זה דבר הנביא לכל עיר ועיר : (א) הוי חושבי און • בלילה בהתבודדם בנפשם : לאל ידם . כח ולא תואר וככה מלת טוב וגם רע כי פעמים שהוא תואר שם הקודש ופעמים שם דבר שהוא כח וככה טוב ורע פעמים שהוא אדם שהוא טוב או רע והוא תואר ופעמים שהוא דבר רע או דבר טוב שהוא שם דבר : (ב) וחמדו • וגזלו • בהזקה : ונשאו • ולקחו לנפשם : ועשקו . בדרך פתוי והונאה ומרמה כי העושק את חבירו ידמה אותו לערב ולהחזיק בממונו אשר הלוהו או

רדק

ירבעם לא עבד הבעל אלא אחאב התחיל בעבודת הבעלים ונתפשטה בישראל וזהו שאמר פשעו ישראל ובארץ יהודה לא היו עובדים הבעלים ויושבי לכיש למדו עבודת הבעלים מישראל וזהו שאמר כי בך נמצאו פשעי ישראל פירוש. בך נמצאו תחלה ונתפשט בארץ יהודה עד ציון וזהו שאמר ראשית חטאת היא לבת ציון : (יד) לכן תתנו שלוחים על מורשת גת . בעבור עבודת עכו"ם ולמדת האחרים לעבדה את צריכה לתת שלוחים על מורשת גת שתהיה לך לעזר מפני האויב ומורשת גת שם מקום בארץ פלשתים והיא עיר הנזכרת בכמה מקומות ולכדה דוד מיד פלשתים וכנגד אליה מורשת שפי' יונתן ר"ל גת שלכדה דוד והא"כ ירשוה פלשתים והיתה להם למורשת בעונותיכם ובפשעיכם כלו' ראו מה גרם לכם העון כי זאת העיר שהיתה לכם עתה היא ביד אויביכם וצריכים אתם להכניע להם ולשלוח להם מנחות שיסמכו אתכם מפני האויב הבא עליכם : שלוחים • מנחות כמו ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה : על מורשת . כמו אל וכן ונתן הספר על יודע ספר שהוא כמו אל וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו ואחרים זולתו : בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל • אכזיב היא עיר בערי יהודה וקעילה ואכזיב ומרשה והוא כזיב הנאמר בתורה והיה בכזיב בלדתה אותו ואמר לאכזב ל' נופל על הל' ואכזב כמו כזב והאל"ף נוספת והוא כמו היה תהיה לי כמו אכזב ופי' בתי אכזיב שהיו עובדים בהם עכו"ם היו להם בבטחונם בהם למקור אכזב מים לא נאמנו שיבטח אדם בו לשתות ממנו בעת צמאונו ומצאו יבש הנה היה לו לאכזב כן היו בתי אכזיב למלכי ישראל ופי' למלכי יהודה כי אע"פ שנחלקה המלכות מלכי יהודה מלכי ישראל הם כי יהודה הוא בכלל ישראל וכן נקראו מלכי יהודה מלכי ישראל כמו שאמר כל אלה בני יהושפט מלך ישראל וכן אמר כי הכניע ה' את יהודה בעבור אחז מלך ישראל : (טו) עוד היורש אבי לך יושבת מרשה • גם זה ל' נופל על הל' כי יורש ומרשה קרובים בלשון ומרשה שם עיר בערי יהודה אבי חסר אל"ף שהוא למ"ד הפעל מהמכתב וכן שמן ראש אל יני ראשי אמר עוד אביא לך האויב שירש ארצך ויגלה אותך ממנה : עד עדלם יבא כבוד ישראל . ועדולם ג"כ עיר מערי יהודה אמר עד עדולם יבא יורש כבוד ישראל יורש שזכר עומד במקום שנים והיורש הוא מלך אשור כמו שאמר עלה סנחריב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם : (טז) קרחי וגזי . אמר כנגד מרשה או עדולם או כנגד כל הארץ והוא דרך משל לומר אל הארץ קרחי וגוזי כי כנגד הארץ ידבר לא כנגד יושבי הארץ שהרי אמר כי גלו ממך הקרחה היא תלישת השער והגזיזה היא במספרים וכן יעשה האדם לאבל כמו שאמר ויגז את ראשו ואמר גזי נזרך והשליכי על בני תענוגיך על דרך שקינן ירמיהו בני ציון היקרים וגו' : הרחיבי קרחתך כנשר • כי הנשר יעוף למעלה מכל העופות ואחת לעשרים שנים יעוף מאד למעלה עד האויר העליון הסמוך לגלגל האש ומרוב חומו ימרטו כנפיו ותפול נוצתו : (א) הוי חושבי און ופועלי רע . פועלים רע בלבבם לומר כך וכך נעשה מחר ואמר על משכבותם כי בעוד שאדם שוכב על מטתו הוא חושב יותר כי אין לו עסק באחד מחושיו : באור הבקר יעשוה • בהשכמה יעשו המחשבה הרעה שחשבו כי יש כח בידם לעשוק העניים : (ב) וחמדו • החמדה היא בלב והגזל הוא בידים כי יחמדו שדות

מצודת דוד

ראשית חטאת • כי היא ראשית חטאת : לבת ציון • ר"ל היא למדה תחלה העכו"ם לאנשי ציון כי בלכיש נמצאו פסילי עשרת השבטים : (יד) לכן • בעבור רוע מעשיך תתני מתנות ודורונות אל מורשת גת הם אנשי פלשתים כי גת הוא משל פלשתים ובימי דוד לקחו מידם ובעון ישראל חזרו פלשתים לקחת את גת להיות להם למורשה וכאומר הנה מאז ירשת ארצו ועתה חזר ולקח' ועתה תהיה נכנעת לו ותחלה פניו במנחה : בתי אכזיב • היא מערי יהודה ומרדה במלכה והיתה נמשכת אחר פקח בן רמליהו מלך ישראל ולכן אמר הנה בבוא האויב יחריב בתי אכזיב ותהיה נעזב ונפסק ממלכי ישראל כי לא תהיה עוד להם (ואמרה כן דרך מליצת הקינה כי בעת שגלו ערי יהודה ע"י נ"נ כבר בטלה מלכות ישראל) וגם זהו לשון הנופל על לשון כי אכזיב שמה ולאכזב תהיה : (טו) עוד היורש. עוד עליך מורשה אביא היורש את הארץ והוא נ"נ כי גם הואך יירש וגם הוא לשון הנופל על לשון מורשה שמה ואת היורש אביא : עד עדולם יבוא כבוד ישראל • מלת היורש משמשת בשתים ור"ל עד עיר עדולם יביא היורש את כבוד ישראל כי את כל הארץ יקח עם כבוד העושר והממשלה : (טז) קרחי וגוזי • תלשי שער ראשך וגוזי אותם במספרים דרך אבל ואבל על בניך המפונקים אשר גלו ממך : הרחיבי קרחתך כנשר . עשי לך קרחה רחבה כנשר הזה אשר אחת לעשר שנים יגביה לעוף עד האויר העליון סמוך לגלגל האש ומרוב החום ימרטו כנפיו ותפול נוצתו וישאר קרח קרחות רחבות : כי גלו ממך • בני תענוגיך : ב (א) הוי חושבי און • יש להתאונן על אלו אשר בלילה עודם על משכבותם חושבים לעשות און ובזה פועלים רע כי אינה מחשבה לבד כי באה לידי מעשה : באור הבקר • מיד כשיאיר הבוקר ימהרו לעשות מחשבותם כי יש הכח בידם לעשות מה שרוצים כי לא ימצא מי מוחה בידם : (ב) וחמדו שדות • וכאשר יחמדו שדות אחרים עומדים עליהם וגוזלים מהם וכאשר יחמדו בתי רעיהם ילקחום לעצמם כי אין

מצודת ציון

(יד) שלוחים . כן יקרא מתן גדול וכן ויתנה שלוחים לבתו (מ"א ט) : על • כמו אל : מורשת מל' ירושה : לאכזב • ענין עזיבה והפסק כמו כי תכזבי (ישעיה נז) : (טו) אבי • אביא באל"ף וכן אל יני ראשי (תהלים קמ) ומשפטו יניא באל"ף : (טז) קרחי • ענין מריטת השער וכן והקריחו עליך (יחזקאל כז) : וגוזי • מל' גזיזה וחתוך וכן גזי נזר (ירמיה ז) : תענוגיך • מלשון עונג ותפנוק : (א) לאל . ענין כח ואומץ כמו יש לאל ידי (בראשית לא) : (ב) ונשאו • לקחו כמו ישא

אבן עזרא

או בשכרו אשר השכירו : (ג) לכן . רומה · שם דבר כמו טובה לא תלכו בקומה זקופה כי עת רעה היא לא ראיתם כמוה : (ד) ביום . ישא · המושל ונהה כמו ונבה ונהה אשר יהיה בימים ההם ונהיה כמו שכר האדם לא נהיה וככה הוא מי שנהיה בעת ההיא ינהה נהי וי"א כי נהיה כמו תולע מגזרת נחלתי ונהייתי : נשדנו . בנין נפעל מפעלי הכפל והמקונן יאמר חלק עמי ימיר השם להיותו לנכרי איך ימר מה שהיה לי וכאשר קוינו לשובב שישוב שדינו אלינו אז יחלקנה הנכרי כי מלת יחלק זרה להזכיר נגד השם והזכיר נגד השם והזכיר שדינו כנגד שאמר וחמדו שדות : (ה) לכן . יאמר לכל איש מהמשפחה הרעה הגוזלים השדות הטעם בעבור שעשית זה החמס לא ישאר לך בן שישליך חבל בגורל : בקהל ה' · בשוב ה' שבות עמו : (ו) אל · יספר הנביא מה שהיו אומר המשפחה הרעה לנביאי השם לא תנבאו לא תטיפו ככה יטיפון היו מטיפין להם אל תטיפון ומלת יסג בסמ"ך כשי"ן ובא על משקל קל תחת כבד לומר יסג במקום ישיג כי מי שלא יטיף למשפחה הזאת לא תשיגנו כלימה : (ז) האמור . הדבר הוא זה שיהיה אמור בלשון תמה אתם בית יעקב ורבי ישועה אמר כאילו כת' שמע אתה הקרוא בית יעקב ובעבור האל"ף שהוא מאותיות הגרון תבוא הה"א בפתח קטן כמו החזק הוא הרפה : הקצר רוח · ה' . היא הנבוא' וטעם הלא לעולם רוח השם תדבר אמת כי למה יעשה השם רע : אם אלה מעלליו . וכי מנהגו לעשו' רע לבריותיו על חנם רק ידבר להטיב לכם ויבא טוב עם הולך דרך ישר וטעם דברו הטוב יקיים

תרגום

ג בְּכֵן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְחַשֵּׁיב עַל דָּרָא הָדֵין בִּישָׁא דְּלָא תַעְדּוּן מִתַּמָּן צַוְּרֵיכוֹן וְלָא תְהָכוּן בְּקוֹמָה זְקוּפָה אֲרֵי עִדָּן בִּישׁ הוּא׃ ד בְּעִדָּנָא הַהִיא יִטּוֹל עֲלֵיכוֹן מַתְלָא וְאִילְיָא וּבְעִינִיתֵיהּ יֵימַר אִתְבְּזָזָא אִתְבְּזַזְנָא מְחוּלַקְהוֹן דְּעַמִּי מַעְדָּן לְהוֹן מְאַחְסַנְתְּהוֹן טָרְדִין לְהוֹן תְּאֵיבִין חֲלַקְתְּהוֹן מְפַלְגִין׃ ח בְּכֵן לָא יְהֵי לָךְ מָתַח חוּט מְשַׁח בְּעַדְבָא בִּקְהָלָא דַיְיָ׃ ו לָא תִתְנַבּוֹן נְבוּאָה לָא תֵילְפוּן לְעַמָּא הָדֵין אֲרֵי לָא מְקַבְּלִין אִתְכְּנָעוּ׃ ז הַכְדֵין כָּשַׁר דְּאָמְרִין דְּבֵית יַעֲקֹב הָאִתְקְפַד מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ אִם אִלֵּין עוֹבָדוֹהִי הֲלָא כָּל פִּתְגָמֵי תַּקְנַיָא דַאֲמָרִית לְאַיְתָאָה אַיְתֵיתִי עַל כָּל

מיכה ב

כ' ג לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי חֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת רָעָה אֲשֶׁר לֹא־
ל' תָמִישׁוּ מִשָּׁם צַוְּארֹתֵיכֶם וְלֹא תֵלְכוּ
ל' ומלרע רוֹמָה כִּי עֵת רָעָה הִיא׃ ד בַּיּוֹם
ל"ו · ל' הַהוּא יִשָּׂא עֲלֵיכֶם מָשָׁל וְנָהָה נְהִי
ח' · ל' נִהְיָה אָמַר שָׁדוֹד נְשַׁדֻּנוּ חֵלֶק עַמִּי
ד' · ל' ומ"ל יָמִיר אֵיךְ יָמִישׁ לִי לְשׁוֹבֵב שָׂדֵינוּ
יְחַלֵּק׃ ה לָכֵן לֹא־יִהְיֶה לְךָ מַשְׁלִיךְ
ד' חֶבֶל בְּגוֹרָל בִּקְהַל יְהוָה׃ ו אַל־
ל' · ל' ומ"ל פ' תַּטִּפוּ יַטִּיפוּן לֹא־יַטִּפוּ לָאֵלֶּה לֹא
ל' יִסַּג כְּלִמּוֹת׃ ז הֶאָמוּר בֵּית־יַעֲקֹב
ל' הֲקָצַר רוּחַ יְהוָה אִם־אֵלֶּה מַעֲלָלָיו
הֲלוֹא דְבָרַי יֵיטִיבוּ עִם הַיָּשָׁר הוֹלֵךְ׃

כי יילילו על משכבותם · יעלזו חסידים בכבוד : ולא תלכו ב' ופי' בחקות הגוי . ולא תלכו רומה ואינון מן ולא דסמיכין לתיו ולית דכוות' וסימ' במסרא רבתא בערך לא :

תולדות אהרן אל תטיפו · (ברכות ג סנהדרין לא עכו"ם מא) :

רשי

בתים : ונשאו . כמו ולקחו : (ג) ולא תלכו רומה · ולא תהכון בקומה זקופה : (ד) ונהה נהי נהיה . ונהה ל' עתיד כמו ועשה ופנה ונהה המקונן ואמר נהי נהיה בעולם ומהו הנהי אשר נהיה אמר שדוד נשדונו אויבינו שדדונו ולשון נשדנו שכתב בו נו"ן בתחילה ולא כתב שדונו שפני שבא לבמש שני לשונות ל' נפעלנו ולשון פעלנו אילו כתב נשדנו היה הל' מוסב על הנשדדים ולא אל השודדים ואם כתב שדונו היה מוסב אל השודדים ולא לנשדדים עכשיו מוסב לשניהם נתננו ביד אשר שדונו ובלע"ז שומי"ר דימשפיור"א נשו"ם · ד"א נשדונו אנחנו גרמנו לעצמינו שנשדדנו : חלק עמי ימיר נחלת חלק עמי נחלף לעכו"ם : איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק · איך יסור אלי עוד להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אותם העכו"ם הזה לו איך אפשר לשובב' עוד לי כל אלה דברי המקונן ונושא המשל אין ימיש לי קומ"א שדיבורנ"א אמו"י כמו סורה אלי ויסור אליו : (ה) משליך חבל. חולק נחלה שכן דרך לחלק נחלה בחבל המדה : (ו) אל תטיפו יטיפון . אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאים אני אומר אשר תטיפו תמיד : לא יסג כלמות · פן ישיגון אתכם כלימות מאתם כענין שנאמר (משלי ט) אל תוכח לץ · כל טיף לשון נבואה כמו (עמוס ז) ולא תטיף על בית ישחק · (יחזקאל כא) והטף אל דרום : (ז) האמור בית יעקב . הזאת יאמרו בית יעקב כששומעים את הרעה אשר נביאי מתנבאים להם : הקצר רוח ה' . שמא אין יכולת עתה לפניו להטיב ואין רוחו רחבה עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים : אם אלה מעלליו . כלו' לפרע : הלא דברי ייטיבו
עם

רדק

שדות חביריהם בלבם ויבקשו מהם שימכרום לחם ואם לא ירצו למכרם יגזלום ויקחום בחזקה וכן יתמדו הבתים ואם לא ירצו למכרם יקחום בחזקה ופי' ונשאו ולקחו וי"ת ואנסין : ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו . כפל הענין במלות שונות ופי' שאם יעמוד בעל הבית כנגדו בגזלו ממנו ביתו או שדהו יכהו ויאסרהו זהו עשק הגוף והנה יעשקו הגוף והממון : (ג) לכן · על המשפחה הזאת הם עם ישראל כי נקרא הגוי משפחה כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה ועל המשפחות אשר בשמך לא קראו וכן אמר ג"כ על ישראל עוד על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים : אשר לא תמישו משם צואריכם . מעול הרעה הבאה עליכם לא תוכלו להסיר מתוכה צואריכם כלומר לא תוכלו להנצל ממנה : ולא תלכו רומה · בשקל קומה טובה · אמר כיון שיהיו צואריכם תחת עול הרעה תהיו נכנעים ולא תוכלו ללכת בקומה רמה וכת"י ולא תהכון בקומה זקופה : (ד) ביום ההוא ישא עליכם משל. פי' המקונן עליכם ישא בקינתו זה המשל ומן הנראה כי המקונן הוא נביא השקר וכראותו כי לא נשבתם עלתו יקונן ולפי שדרך המקונן לדבר משלים וחידות שהם דברים סתומים וכן דרך המשורר ובקינה זו יש דברים סתומים לפיכך קראה משל : ונהה נהי נהיה · ונהה בשקל עשה בנה והוא ענין קינה ובכי ונהי גם הקינה ונהיה ג"כ בשקל שמלה וכפל השם לרוב הקינה וי"ת נהיה ענין שבר מן נהייתי ונחלתי וי"ת ואיליא ובעיניתיה והוא ענין הנבכת הקול בקינה מן וענה איים ובדברי רז"ל מענות אבל לא מטפחות : אמר שדוד נשדונו . יאמר בקינתו כן נשדונו מבנין נפעל ובא בשורק במקום חולם כי הרוב כחולם ונקלותי עוד מזאת ונקמותם בעונותיכם : חלק עמי ימיר . האדמה שהיא חלק עמי ימירנו האל יתברך באדון אחר כי יהיה חלק האויב מה שהיה חלק עמי : איך ימיש לי · איך יהיה זה שיסיר ממני מה שהיה לי : לשובב שדינו יחלק . כשחשבתי שהאל יתברך רוצה להשיב אלינו שדותינו שלקחו האויבים והנה האויב מחזיק בהם ומחלק אותם בין האויבים ר"ל שהאויבים יחלקו ביניהם נחלתינו כמו שאמר ירמיהו בקינתו נחלתינו נהפכה לזרים : (ה) לכן . אמר כנגד המקונן והוא נביא השקר כמו שפירשנו אמר אתה המקונן על נחלת ישראל שמחלק אותם האויב ואתה גרמת זה לפיכך לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה' כאשר ישובו קהל ה' מהגלות אל נחלתם לא יהיה לך בן או בת שישליך חבל בנחלה כי לא ישאר אחריך ממך שום זכר ופירוש משליך חבל החבל שמודדין בו האדמה לחלקם בגורל בין היורשים ות"י מתח חוט משח בעדבא : (ו) אל תטיפו · ענין הזלת הדבור כמו ותלימו תטיף מלתי והוא ע"ד ההשאלה ישראל יטיפון לנביא האל אל תטיפו כלומר אל תזכרו לנו דברי האל כי אין אנו שומעים לכם : לא יטיפו לאלה · לא יסג כלימות נביאי האל לא יטיפו לאלה האנשים ולא יקחו כלימות שאם יטיפו להם יכלימום יסג ענין השגה ואם הוא כתוב בסמ"ך הנה כמהו מן ההכבד ארור משיג גבול רעהו ותבירו : (ז) האמור . הה"א ה"א הידיעה והיא בסגול כמו ויאסר הערוב והיא לקריאה כמו הקהל חקה אחת לכם הדור אתם ראו דבר ה' כלומר אתם שאומרים לך בית יעקב אמר הקצר רוח ה' שאתם אומר לנביאי ה' אל תטיפו אם קצרה נבואת ה' לכם למה אתם קצים בה הלא רחבה היתה לכם להוכיחם ולהטיב לכם כל זמן שרציתם לקבלה לא מנעתי אותה מכם : אם אלה מעלליו · וכי אלה הגזרות הבאות עליכם הם מעלליו ומעשיו לא כן כי מעשיכם הם כי דברי ייטיבו ולא ידעו עם אדם שהולך דרך ישר : הקצר · פעל עבר תליו קמץ ותליו פתח : ייטיבו . היו"ד הראשונה מונעת בצרי והשנית בשוא ; נחה פ"א הפעל והנכון עם פ"א הפעל הסיכו כמו
מושלים

מצודת ציון

ישא ברכה (תהלים כד) : (ג) תמישו · ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות יג) : רומה · מלשון התרוממות : (ד) ישא · ענין הרמת קול · ונהה נהי נהיה · ענינו קינה ויללה כמו אשא בכי ונהי (ירמיה ט) : שדוד נשדונו . מלשון שדידה ועושק : חלק · אחוזת נחלה כמו חלקת יואב (ש"ב יד) : ימיר . מל' תמורה וחלוף : ימיש · ענין הסרה : לשובב · מל' השבה : (ה) חבל · מל' קו המדה : (ו) תטיפו יטיפון · הוא מל' נטיפה והולכה והושאל בענין הדבור של נבואה וכן והטף אל דרום (יחזקאל כא) : יסג · מל' השגה וקרוב ועם הוא בסמ"ך וכן ותסג ולא תפליט (לקמן ו) :
רוח

מצודת דוד

אין משפט ואין מוחה : ועשקו גבר וביתו . עושקים האיש עם ביתו כי כשבעל הבית עומד נגדו רודהו ומכהו ועושק א"כ את הגוף ואת הממון : ואיש ונחלתו · הוא כפל ענין במ"ש : (ג) על המשפחה הזאת · קרא כל ישראל בשם משפחה וכן על כל המשפחה וגו' (עמוס ג) : אשר לא תמישו . לא תוכלו להסיר צוארותיכם מעול הרעה ההיא : ולא תלכו רומה · לא תלכו ברוממות וקומה זקופה כי העת ההיא עת רעה : (ד) ישא עליכם משל · ר"ל הממשיל משלים ישא משל על הרעות הקורות : ונהה נהי נהיה · הנוהה ר"ל המקונן יקונן קינה : אמר שדוד נשדנו · ר"ל כן יאמר בקינתו הנה נעשינו שדודים ונעשקים : חלק עמי ימיר · אחוזת נחלת עמי ימיר האל באדון אחר הוא העכו"ם : איך ימיש לי · איך יסור אלי להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אל העכו"ם לתת לו לנחלה והאומר איך אפשר שיוחזר לנו מה שלקחו העכו"ם : (ה) לכן . מוסב למעלה לומר הואיל וכן עשית לעשוק גבר וביתו לכן לא יהיה לך משליך וכו' ר"ל לא יהיה מי מזרעך שיקח חלק בארץ בתוך קהל ה' כשיקחו הם בשובם לארץ ואמר משליך חבל בגורל כי הדרך הוא כשחולקים קרקע בגורל משליכים חבל בארץ למדוד בה את החלקים : (ו) אל תטיפו יטיפון · אתם הנביאים המתנבאים אל תנבאו להם כאשר לא יטיפו לאלה לא ישיג כלימות כי רגילים הם להכלים את המתנבאים להם : (ז) האמור בית יעקב · בה"א התימה ור"ל וכי יוכל בית יעקב לומר ואף אם יאמרו וכי אמת כן הוא וכי קצר רצון ה' לבל יוכל לתלאותו להטיב למי שירצה : אם אלה מעלליו . וכי דרכו לעשות רעה
עם

ח וְאֶתְמוּל עַמִּי לְאוֹיֵב יְקוֹמֵם מִמּוּל
שַׂלְמָה אֶדֶר תַּפְשִׁטוּן מֵעֹבְרִים בֶּטַח
שׁוּבֵי מִלְחָמָה׃ ט נְשֵׁי עַמִּי תְּגָרְשׁוּן
מִבֵּית תַּעֲנֻגֶיהָ מֵעַל עֹלָלֶיהָ תִּקְחוּ
הֲדָרִי לְעוֹלָם׃ י קוּמוּ וּלְכוּ כִּי לֹא־
זֹאת הַמְּנוּחָה בַּעֲבוּר טָמְאָה תְּחַבֵּל
וְחֶבֶל נִמְרָץ׃ יא לוּ־אִישׁ הֹלֵךְ רוּחַ
וָשֶׁקֶר כִּזֵּב אַטִּף לְךָ לַיַּיִן וְלַשֵּׁכָר
וְהָיָה מַטִּיף הָעָם הַזֶּה׃ יב אָסֹף
אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כֻּלָּךְ קַבֵּץ אֲקַבֵּץ
שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל יַחַד אֲשִׂימֶנּוּ כְּצֹאן
בָּצְרָה כְּעֵדֶר בְּתוֹךְ הַדָּבְרוֹ תְּהִימֶנָה

דמהלכין בקשוט : ח מקביל חוביהון עמי לבעיל דבבא מסירין מקבלהון עממיא קימין מחסנין יתהון ממון יקרהון מנהון נסבין עדן בארעהון לרוחצן תיבין בהון כתבירי קרבא : ט כנישת עמי תתרכון מבית חדותכון מנהון בניהון דברין גלא יקרהון דהוו אמרין קים לעלמין : י קומי וגלו ארי לא דא ארעא בית ניחא לרשיעיא בדיל טמיותה אינון מחבלין בדיל לסאבותה אתון מסתיעין עלה : יא על דטעו בתר נביי שקרא דמתנבן להון רוח די שקר ומלפין להון לחמר ולרויו ויהי כמא דאליפו למטעי בתר נביי שקרא כן יגלון לארעא שקרא עם דרא הדין : יב בסופא כנשא אכנישכון דבית יעקב כולכון קרבא אקריב גלותכון שארא דישראל כחדא אשוינון כענא בגו חוטרא כעדרא בגו דירא תמן מסגי

אסף ג' וחסר וסימ' אסף אסיפם נאם ה', אסף אאסף יעקב כלך, אסף אסף כל מעל פני האדמה :

רשי

עם הישר הולך · אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעללי זולתי לרשעים אך אם הישר הולך הישב איטיב לו : (ח) ואתמול עמי לאויב יקומם . המקרא מחובר לשל מעלה הימנו אני טוב מטיב אני ואת הדבר אשר למולו ובעבורו עמי אותו יקומם לאויב לו : ממול שלמה אדר תפשיטון · כנגד אשר אתם גוזלים השלמה ולבוש האדרת ומפשיטים מעל כל העוברים עליכם בדרך : מעוברים בטח שובי מלחמה · ממה שהיו סבורין להיות עוברין בטח הם נהפכו להיות שובי מלחמה כבני אדם השבים מן המלחמה חסירי מבגדים ומזון שלקחו אויביהם מה שעליהם · שובי כמו (ירמיה ב) סורי הגפן נכריה (צפניה ג) נוגי ממועד : (ט) נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה · שאתם הורגים את בעליהן והן יושבות אלמנו' או לפי שאתם גוזלין את ממון בעליהם והם יושבים ומצירים ואין משמחין את נשותיהן : תקחו הדרי . הדר הוד ועושר שנתתי להם : (י) קומו ולכו כי לא זאת המנוחה . קומו וגלו מן הארץ כי לא כדרך זו נתתיה לכם למנוחה : בעבור טמא' תחבל וחבל נמרץ · כי למען טמא אותה היא עוש' חבורת חבלי רשעים . תחבל לשון אגודות כמו (שמואל א י) חבל נביאים (תהלים קיט) חבלי רשעים ות"י מסתיעין עלה לשון סיעה : וחבל נמרץ · ובעת אגודתם כבר נועצו ביניהם ופירשו למה הם מתחברים : נמרץ · דבר מפורש באר היטב כמו (איוב ו) מה נמרצו אמרי מה ימריצך (שם טז) קללה נמרצת (מלכים א ב) : (יא) לו איש הולך רוח · לו מואלים איש הולך רוח איש שקר מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה : (יב) אסוף אאסוף . עוד ימים באים ואקבץ אתכם : כצאן בצרה . כצאן רבה הנתונה במבצרי גדרות צאן : בתוך הדברו ת"י כעדרא בגו דירא מקום שהוא מתנהג שם וכן (ישעיה ה) ורעו כבשים כדברם : תהימנה מאדם · תהיינה הערים הומיות מרוב אדם אשר בקרבה : עלם

אבן עזרא

יקיים עם מעשיהם אם יהיו טובים : (ח) ואתמול . מלה אחת כמו כי ערוך מאתמול תפתה והטעם כי דברי ייטיבו לטוב לא כאשר הוא מאתמול : לאויב יקומם · יקום עמי כאויב איש את רעהו : ממול שלמה · בעבור שלמה ואדר שיפשיטו אדר עוברי בטח וכאשר ימלטו שלא יהרגום שלא נשאר להם רק מה שעליהם יחשבו נפשם כי הם שובי מלחמ' וישמחו בהמלטם מידכם כאשר ישמחו שובי מלחמה בשלום ככה תעשו מחוץ לעיר לשלול שלל ולבוז בז ובעיר תעשו חמס אחר : (ט) נשי . כל אחת מנשי עמי : תענוגיה . שהיתה מתענגת עם בעלה : תקחו הדרי · להפרד האב מהאם : (י) קומו · בעבור זה לא תנוחו בארצכם בעבור שטמאת' הארץ במעשיכם כי היא תחבל אתכם כמו ותבל את מעשה ידך וחבל כמו צירים וחבלים : נמרץ . גמור תהי ארצכם לכם : (יא) לו איש . הנה אתם תאוו לנביאי השם שלא יסיפו להוכיחכם אולי תשובו אל השם ולא תתגרשו מארצכם כאשר תגרשו אתם הנשים והנה אם יבוא איש ויתנבא בדברי כזב ויאמר לכם שתו ושמחו יאמר השם כי תנוחו במקומכם ואשר נדו ונעו ישובו למקומם כמו שכתו' אחריו אסוף אאסוף ותתקבצו כולכ' אז יהיה מטיף העם הזה לכם באמרו ככה פסוק זה : (יב) אסוף · כאמן בצרה . אולי יש בעיר הזאת : בתוך הדברו · למקום

תולדות אהרן נשי עמי . ערוכין סג · אטיף לך . (סנהדרין ל עכו"ם מא) :

רדק

מוטליו יהילילו : (ח) ואתמול · בשורק כמו בחול' וכן בשורק כי ערוך מאתמול תפתה אמר האויב הבא עליכם היום דין ומשפט הוא כי עמי זה אתמול היה הוא לאויב לאחיו כחלושים והיה קם לאויב העניים ושולל אותם ודין הוא שיבא האויב עליהם מדה כנגד מדה : יקומם . פעל עמד והרבותיה אקומם פעל יוצא : ממול שלמה אדר תפשיטון . ואתם עומדים ממול שלמה טובה שתראו לעני שלובש אותם תעמדו למולו להרע לו ולהפשיטו השלמה שהיתה אדור לו ממול כמו והוא יושב ממולי אדר הוא כמו הדר ורז"ל פירש כן היו תובעים שלמה מבית העני בעבור המס ואומרים כי אין די במשכון זה והיו מפשיטים מעליו אדרתו וזהו תפשיטון שהיו מפשיטים העניים שהיו חושבים שהולכים בבטחה היו באים לבתיהם כמו שובי מלחמה ערומים בגדיהם ואחר כך היו אומרים אין די במשכונות האלה בשלמה ובאדרת ויוציאו אותו מביתו וזהו נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה מעל עולליה תקחו הדרי לעולם הדר נחלתי שהנחלתים תקחו מעל עוללים שהיו נסתרים ומתכסים שם על זה נאו כלכם מנחלתי קומו ולכו כי לא זאת המנוחה : (ט) נשי עמי תגרשון . כל אחת ואחת מנשי עמי ועמי הם העניים כמו אם כסף תלוה את עמי אמר אתם גורמים שיגרש העני את אשתו מביתו שתכנסו בבית העני שלא ברשותו להעליל עליו ולגזלו וכשבא העני וימצא אחד מכם בביתו עם אשתו יחשוד אשתו ויגרשנה מביתו והנה הוא כאלו אתם מגרשים אותה מבית בעלה שהוא בית תענוגיה : מעל עולליה תקחו הדרי לעולם . פה שהוא הדרי לעולם והיא חבור האיש עם אשתו לפרות ולרבות שילדתיה מצלע האדם ולויתים פרו ורבו ואתם תקחו אותו ההדר שהוא הדר וכבוד כמו שאמר יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו כי כאשר הבריאות על סדר תכונתם ויצירתם הוא כבוד האל ית' ואליהם ישבחוהו בני אדם ויפארוהו : (י) קומו ולכו . לכו בגלות כי לא תנוחו בארצכם כאשר חשבתם אני קראתי ארצכם זאת המנוחה והנחלה ועתה בעונותיכם אינה לכם נחלה ומנוחה קומו ולכו ממנה : בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ · זאת המנוחה והנחלה טמאה כמו שאמר ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה ובעבור זה שטמאה שאתם טמאתם אותה בעבור זה תחבל ארצכם כמו שאמר ותקיא הארץ כלומר תחבל אתכם ותקיא אתכם מתוכה תחבל ענין השחתה כמו ותבל את מעשה ידיך וכן ותבל נמרץ ענין השחתה והוא שם ומהו החבל שתחבל אתכם חבל נמרץ יהיה כמו קללה נמרצת כלומר חבל חזק מאד : (יא) לו איש הולך רוח ושקר כזב · חוזר למה שהיו אומרים לנביאי השם אל תטיפו אמר לנביאי ה' היו אומרים להם שלא יתנבאו אבל אם יש איש שהולך רוח כלומר שדרכיו דרכי רוח והבל ושקר כזב שמכזב בדברי שקר שאומר להם שלום יהיה לכם עשו כלבבכם ואמר לעם הזה הנה אטיף לך ליין ולשכר . כלו' אם תשקני כוס יין או שכר אני אתנבא לך נבואות טובות ירצו בו דבריו וישמעו והוא יהיה להם למטיף ולנביא : (יב) אסף אאסף יעקב כלך . י"מ שני אלה הפסוקים פורענות כמו שאמר לפניהם ואחריהם , ופי' אסף

מצודת דוד

עם הבריות : הלא דברי ייטיבו . באמת דברי מטיבים המה עם ההולך בדרך ישר : (ח) ואתמול עמי . אבל עמי זה יום אתמול ר"ל לא עברו עדיין ימים רבים ולא יוכלו א"כ להכחיש הדבר אשר הם קמים לאויב איש על אחיו : ממול שלמה . ר"ל אם תראו מי לבוש שלמה חשובה תעמדו ממול השלמה לתת בו עיניכם ותפשיטון ממנו את השלמה החשובה : מעוברים בטח · מן האנשים העוברים בטח תהפכו לעשותם שובי מלחמה כי תגזלו כל אשר להם כאלו ברחו ושבו מן המלחמה והניחו הכל להקל מעליהם המשא : (ט) תגרשון מבית תענוגיה · גוזלים בתי חמד ומגרשין הנשים כל אחת מביתה אשר ישבה ומתענגת בה כדרך אשה חשובה לשבת בית להתענג בכל ביתה : מעל עולליה וגו' · ר"ל הדר העושר שהשפעתי לה לקחת עולליה הנה תפשיטו מעליהם לקחת לעצמיכם עד עולם מבלי חזרה : (י) קומי ולכו · לכן קומו מארצי ולכו לכם בגולה : כי לא זאת המנוחה . ר"ל לא על דרך זה נתתי לכם את הארץ לנחלת מנוחה : בעבור טמאה · בעבור שטמאתם את הארץ לעשות בה מעשים כאלה לכן היא תחבל והשחית אתכם ותהיו כלים בה : וחבל נמרץ · וההשחתה תהיה חזקה מאד עד שלא ישאר שארית : (יא) לו איש . אם מצאו איש שהולך אחר דברי הרוח והבל ומכזב לומר שקר היה אומר אנבא לך לשתות יין ושכר : והיה מטיף · איש כזה היה מקובל להם לנביא כי מאד היו שומעים אליו ולא כן ישמעו דברי נביא אמיתי ומוסב למקרא שלפניו לומר א"כ מהדין הוא שילכו גולה מארצי : (יב) אסוף אאסוף · עתה חוזר לנחמם ואמר אולם לא לעולם אקצוף כי באחרית הימים אאסוף כל בית יעקב ממקום גלותם : קבץ וגו' . כפל הדבר במ"ש : יחד . את כולם יחד אשים אותם בארצי כצאן הנתונה בגדרות הצאן שהוא להם למבצר ולמעוז : כעדר · כמו העדר הנתונה במקום מנהגו הוא דיר הצאן כן יהיו כל ישראל נאספים בארצם תהימנה

מצודת ציון

רוח . רצון : מעלליו . מעשיו : (ח) ואתמול · ענינו כמו אתמול בחול"ם וכן כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל) : ממול . מנגד : שלמה . מלבוש : אדר . מלבוש יקר כמו ויעבר אדרתו (יונה ג) : תפשיטון . ענין הסרת המלבוש : (ט) עולליה · בנים הקטנים : הדרי · מל' הדר ויופי ועל העושר יאמר : (י) המנוחה · מקום מנוח ר"ל נחלה : תחבל וחבל · מל' חבלה והשחתה : נמרץ · ענין חוזק כמו קללה נמרצת (מ"א ב') : (יא) לו · ענינו כמו אם וכן לו חיה רעה (יחזקאל יד) : אטיף . הושאל בענין הדבור של נבואה : (יב) בצרה · כלשון שאלה אמר על דיר הצאן שהיא להם למבצר : הדברו · ענין הנהגה וכן ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה) · תהימנה . מל' המייה ושאון : הפורץ

אבן עזרא

למקום שנהגו העדר כמו דוברו׳ ביס לשון וינהג את הצאן וככה הקורות היו נוהגות או נהוגות ככה תהימנה העדרים מרוב אדם כמו המון אדם : (יג) עלה . אם תפרץ אחת הצאן ותצא ראשונה כולם תפרצנה ותצאנה זו אחר זו וככה יעשו ישראל בדברי הנביא השקר כמו הצאן שילכו לרעות : ויעבור מלכם וכבוד השם בתחלה על כן כתיב כה אמר ה׳ על הנביאים המתעים שאמרו אסוף אאסוף : (א) ואומר · הראשים והקצינים הם החייבים ליישר המעוות והנה שנאי אדם טוב וגזלי עורם משל לממונם ויגיעם : (ג) ואשר. שאר עמי . הצדיקי׳ : פצחו · קראו שמו פצחו רנה וי״א שברו ופרשו כמו פרוש לרעב לחמך והשי״ן תחת סמ״ך והטע׳ שברו : קלחת · כמו סיר או כמו נלחת : (ד) אז · אל הקציני׳ התגברו על הדל׳ והנה יד השם תגבר עליהם ויצעקו אל השם ולא יענם כאשר היו צועקים הדלים : (ה) כה · טעם הנושכים בשיניהם שדבור לשונם יתעה ישראל וינשכם : ואשר לא יתן . להם מה שיאכלו ויקדשו : (ו) לכן לילה · יבא לכם

תרגום

אנשא : יג יסקון משיזבין כד בקדמיתא ויסק מלך מדבר ברישיהון ויתבר בעלי דבבא דמעיק להון ויכביש כרכין תקיפין קרוי עממיא יחסנונון ויהי מלכיהון מדבר בריש״ון ומימרא דיי בסעדהון :
א ואמרית שמעו כען רישי יעקב ושלטני דבית ישראל הלא לכון למדע ית דינא :
ב סנן לאטבא ורחמין לאבאשא אנסין נכסי עמא מנהון וממון יקירין מנהון נסבין :
ג ודי בזו נכסי עמי וממון יקירהון מנהון נסבין וית שארהון מגמרין תיבין ומפלגין יתהון כמא דפלגין איבריא לגו דודא וחלקיא לגו קדרא :
ד בכן יצלון קדם יי ולא יקביל צלותהון ויסליק שכנתיה מנהון בעדנא ההיא כמא דאבאישו עובדיהון :
ה כדנן אמר יי על נביא דשקרא דמטען ית עמי דמן מוכיל להון שרן דבסר מתנבן עלוהי שלמא ודלא מוכיל להון מזמנין עלוהי קרבא : ו בכן תבהתון

מקרא

ג׳ מאדם׃ יג עלה הפרץ לפניהם פרצו
ל׳ דסמי׳ ויעברו שער ויצאו בו ויעבר מלכם
לפניהם ויהוה בראשם׃
ג א ואמר שמעו־נא ראשי
יעקב וקציני בית ישראל הלוא
לכם לדעת את־המשפט׃ ב שנאי
ד׳ רע ק׳ טוב ואהבי רעה גזלי עורם
מעליהם ושארם מעל עצמותם׃
י״ב ר״פ ג ואשר אכלו שאר עמי ועורם
מעליהם הפשיטו ואת־עצמתיהם
ג׳ · ל׳ ס״ן פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר
ל׳ בתוך קלחת׃
ה׳ ד אז יזעקו אל־יהוה ולא יענה אותם
וי״ב מ״ל בספרא ב׳ רפין ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר
הרעו מעלליהם׃ ה כה אמר יהוה
על־הנביאים המתעים את־עמי
הנשכים בשניהם וקראו שלום
ס׳ ואשר לא־יתן על־פיהם וקדשו
ג׳ בטעם בסיפ׳ עליו מלחמה׃ ו לכן לילה לכם

רשי

(יג) עלה הפורץ · מושיעם הפורץ גדרת סירים ומסוכות חדקים ליישר לפניהם הדרך : (ב) גוזלי עורם · של בית ישראל שהם ראשים וקצינים עליהם כמו שאמר ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל : (ג) שאר עמי · בשר עמי : ואת עצמותיהם פצחו · פתחו להוציא המוח כמו (שם יד) פצחו רנה פתחו פה ברנה : ופרשו כאשר בסיר · ומשברים האברים כאשר ישברו הנתחים הניתנים בסיר לבשל ופרשו לשון שבר כמו פרוש לרעב (שם נח) ולא יפרסו להם (ירמיה טז) פרשה ציון (איכה א) : קלחת . קלדיר״א בלע״ז : (ד) אז יזעקו. אל ה׳ · אז כבא אותו העת האמור למעלה אסף אאסף יעקב יזעקו אל ה׳ להסיר להם ברצון עמו ושמחת גויו ולא יענה אותם : (ה) הנושכים בשיניהם · ואוכלים בשר בשתו׳ פשומות המאכילים אותם עמי השוטים אחריהם · וקראו שלום וכאשר יאכילו יקראו ויתנבאו להם שלום : וקדשו עליו

רדק

אסף אאסף שיכנסו במצור בערים הבצורות מפחד האויב : כצאן בצרה · עיר גדולה מאדום והיא ארץ מקנה ומקנה רב כה אמר שידמו ישראל בכרתם אל הערים והאספם בהם מפחד האויב לצאן שיכניסו אותם אל הערים והאספם מפני האויבים כלומר שלא יהיה בהם כח לעמוד לפני האויב כמו הצאן ותהימנה בתוך הערים כמו הצאן בתוך הדברו בתוך מקום מרעה והוא מכלא הצאן שמכניסים שם הצאן והוא מלא הדברו בשתי ידיעות כמו בתוך האכלי והדל״ת מעמדת בגעיא ונקראת בקמץ רחב תחת קמץ חטף : תהימנה מאדם · מרוב אדם שיתקבצו בתוך בו תהימנה מפני האויב יכמו : (יג) עלה הפורץ · פירש אא״ז ל על צדקיהו כשילא דרך בין החומותים שפרצו לפניו החומה כמ״ש בנבואת יחזקאל בקיר יחתרו להוציא בו : ויעבור מלכם לפניהם : זה צדקיהו שברח לפני חילו ואילו אחריו : וה׳ בראשם · קודם מזה בראשם נסתלקה מהם שכינה ואח״כ גלו וי״ת אלה הפסוקים נחמה לעתיד וכן תרגם בסופה כנשתא אכנשינון דבית יעקב וגו׳ תרגם בצרה חוטרא כתרגום גדרות צאן חוטרין דעאן ותרגם הדברה דירא כמו הכונס צאן לדיר בדברי רז״ל ובדרש הפורץ זה אליהו מלכם זה צמח בן דוד : (א) ואמר . חוזר לתוכחה שהיו מריעים לעניים כמו שאמר לאויב יקומם אמר הנביא לכם ראשים וקצינים אומר כי עליכם התלונה כי לכם לדעת המשפט והציל גזול מיד עושק : (ב) שנאי טוב . רעה כתיב וקרי רע והענין א׳ אמר שהם שונאים לעשות הטוב ולהטיב לעניים ולא די שאינם מטיבים להם אבל מריעים להם וזהו ואוהבי רע שאוהבים לעשות הרע ומהו הרע שעושים להם גוזלים עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם וזהו ד״מ כאלו מפשיטים עור הבשר ואוכלים הבשר מעל העצמות וזהו שהיו גוזלים ממונם ולוקחים אותם תקם המגדל העור והבשר והעצמות : (ג) ואשר אכלו · הגדיל מעשה ההשחתה וההרס בעניים · ואמר ואת עצמותיהם פצחו ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת ישברו העצמות יחתכו הבשר כמי שרוצה לתת העצמות והבשר בסיר ובקלחת וכל זה להפלגת הרעה שעושים לעניים ולהלשים פצחו ענין שבירה ופרשו ענין חתיכה כמו פרשה ציון בידיה פרוס לרעב לחמך : סיר · קדרה וכן קלחת אלא שעשויה בתכונה אחרת סיר דוד וקלחת שלשתם ענין קדרה אלא שכל אחת עשויה בתכונה אחת שלא כאחרת : (ד) אז יזעקו · אז כשיבא עליהם האויב יזעקו אל ה׳ ולא יענה אותם כמו שלא היו הם שומעים לזעקת העניים השבועים מדה כנגד מדה וזהו שאמר כאשר הרעו מעלליהם כמו שהם הרעו לעניים כן ירע להם האויב : (ה) כה אמר . הנשכים בשניהם הם מחליקים להם לשונם וקוראים להם שלום כלומר שלום יהיה לכם אל תראו מהנביאים המתנבאים לכם פורענות והם בחלקת שפתיהם נושכים אותם בשניהם כלומר מריעים להם כי נשיכתם נשיכה הוא להם על דרך שאמר ונעתרות נשיקות שונא : ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה . כלומר מי שלא יתן להם מה ששואלים ממנו במאכל ובמשתה כמ״ש למטה אטיף לך ליין ולשכר ואם לא יתן יזמינו עליו מלחמה כלומר יתאספו יחד נביאי השקר וילחמו עליו בדברים רעים וי״מ הנושכים בשיניהם מה שנותנים להם מלחם ובשר ושאר מאכלים נושכים בשניהם ואוכלים ואז יקראו להם שלום ויתנבאו להם דברים טובים וכן ת״י : (ו) לכן לילה לכם

פרצו ג׳ וסי׳ עלה הפורץ לפניהם, ובית אבותיהם פרצו בד״ה, כי עתליהו המרשעת : ואשר י״ב ר״פ וסימ׳ נמסר בסדר בהר סיני : ולא יענה ה׳ וסימ׳ וזעקת׳ ביום ההוא, אז יזעקו אל ה׳ דספרא , ישאהו על כתף, שם יצעקו ולא יענה , לעבדי קראתי ולא יענה : ואשר לא ח׳ דסמיכי וסי׳ נמסר בסדר

תולדות אהרן ויעבור מלכם.סוכם לט מגלה כא כדס סג : ופרשו . ברכות נה :

מצודת ציון

(יג) הפורץ · מלשון פרצה ושבירה : (א) נא · עתה : וקציני · ענין שררה : (ב) ושארם · כן תקרא הבשר כמו אם יכין שאר לעמו (תהלים עח) : (ג) הפשיטו . ענין הסרה : פצחו . ענין פתיחה כמו פצחו ורננו וזמרנו (שם צח) : ופרשו · מל׳ פרוסה ושבירה וגם היא בשי״ן וכן פורש אין להם (איכה ד) : בסיר · קדרה כמו שפות הסיר (מ״ב ד) : קלחת · גם הוא כלי בישול כמו או בקלחת או בפרור (ש״א ב) : (ד) יענה · ענין השבה : הרעו · מל׳ רעה : (ה) המתעים . מל׳ טועה : הנושכים . חותכים לאכול וכן אם ישוך הנחש (קהלת י) : בשניהם · מל׳ שן : וקדשו · ענין

מצודת דוד

תהימנה . קול המייה תהיה נשמע בארצם מרוב בני אדם : (יג) עלה הפורץ . עד לא יעלו הם יעלה לפניהם מי שיפרוץ גדרות סירים ומסוכת חדק ליישר את הדרך ועל אליהו הנביא יאמר שהוא יבוא קודם הגאולה ליישר לבות ישראל להביאם שבשמים להיות מבוא אל הגאולה וכמ״ש הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו׳ והשיב לב אבות גו׳ (מלאכי ג) : פרצו · שבי הגולה יפרצו גם הם את הגדרות והמסוכות ויעבורו בפרצה כאלו היה שער ודרך בו יצאו מן הגולה ר״ל הם יוסיפו אומץ ליישר לבותם לפתוח בתשובה ובזכות זה יצאו מן הגולה . ויעבור מלכם לפניה׳ · בשובם יעבור לפניהם מלכם הוא מלך המשיח וה׳ יעבור בראש כולם כי אז יחזיר גם היא שכינתו לציון : ג (א) ואמר שמעו נא · אני אומר שמעו עתה ראשי וגו׳ : הלוא לכם · עליכם מוטל לדעת את המשפט אם נעשה בארץ ועליכם להזהיר על הדבר : (ב) שונאי טוב . אבל ע ד הם עצמם שונאים את הטוב ואוהבים את הרע : גוזלי עורם מעליהם . הם עצמם גוזלים אלה מאלה את עורם ובשרם מעל עצמותם והוא ענין גוזמא והפלגה לרוב מרבית הגזל : (ג) ואשר אכלו . והם אשר אכלו בשר עמי הם הצדיקים : פצחו · פותחים עצמותיהם להריק את המוח וגם זה הוא ענין הפלגה : ופרשו . משברים אותם פריסות כאשר יעשו את הבשר פרוסות להשימם בסיר ובתוך הקלחת לבשל אותם : (ד) אז יזעקו . לכן אז בבוא הפורעניות יזעקו אל ה׳ ולא יענה להם : ויסתר פניו . לבל ישגיח בצרתם : כאשר הרעו · כמו שהרעו מעשיהם שלא שמעו לזעקת הנעשקים והסתירו פנים מהם כן אעשה להם גם אני : (ה) על הנביאים · נביאי השקר המתעים . המוליכים את עמי . בדרך מתעה : הנושכים . אמר למי שהמה לוטשים אלו בשניהם לאכול משלו קוראים עליו נבואת שלום ולמי אשר לא יתן מאכל אל פיהם המה מזמינים עליו מלחמה ר״ל מתנבאים לו שמלחמה מזומנת לבוא עליו : (ו) לילה לכם מחזון . חושך כלילה יבוא עליכם מאמת חזון השקר וקסום

לכם מזה החזון וחשך יהיה שלא תוכלו לקסום בלילה : וקדר עליהם היום . הטעם כי יבא להם יום אידם יום חשך ענן וערפל : (ז) ובשו החוזים · שלכם : כי אין מענה אלהים · בפיכם רק כזבים : (ח) ואולם . מלאתי כח · מן רוח השם ומשפט אמת בפי וגבורה לדבר ולא אפחד מהקצינים והראשים כי יאמן דברי ולא אבוש : (ט) שמעו · המתעבים . משפט שאלב' וכל מלה ישרה שיאמר מפי יעקשו או פירושו שיעשו עולה לכל : (י) בונה · כל אחד מהנזכרים אחרי כן הוא בונה ציון בגזלו בית עני והנה פיר' זה הטעם : (יא) ראשיה · הם ראשי ירושלם הם המלכים : בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר · שיקחו ונביאים הם נביאי השקר בעבור כסף שיתנו להם יקסומו ומלת קסם ישמעאל כמו תוחך שככה יהיה וקרוב אליה גוזרים והנה קוסם קסמים שם כולל למלאכות הנזכרות אחר כן וטעם הלא השם בקרבנו כמו היכל ה' היכל ה' : (יב) לכן · ציון שדה · תשוב כשדה שתחרש · נו"ן עיין כמו נו"ן קץ הימין בחיין חטין : והר הבית · שהם כבוד השם יהיה לבמות יער : (א) והיה · אין ספק כי זאת הנבואה לעתיד על כן אמר באחרית הימים והטעם בעבור שהזכיר למעלה כי הר הבית יהיה לבמות יער שב לנחם ישראל כי עוד ישוב כבוד הבית וידוע כי הר הבית איננו גבוה והנה הטעם שילא שמו עד למרחוק ומכל הפאות ישובו אליו במנחות כאילו יהיה בראש כל ההרים ויהיה נשא מגבעות עד שיראוהו כל יושבי הארץ · ונהרו · ינועו מגזרת נהר כי הוא

ג ו מחזון וחשכה לכם מקסם ובאה השמש על־הנביאים וקדר עליהם היום : ז ובשו החזים וחפרו הקסמים ועטו על־שפם כלם כי אין מענה אלהים : ח ואולם אנכי מלאתי כח את־רוח יהוה ומשפט וגבורה להגיד ליעקב פשעו ולישראל חטאתו : ט שמעו־נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל־הישרה יעקשו : י בנה ציון בדמים וירושלם בעולה : יא ראשיה ׀ בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל־יהוה ישענו לאמר הלוא יהוה בקרבנו לא־תבוא עלינו רעה : יב לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער :

ד א והיה ׀ באחרית הימים יהיה הר בית־יהוה נכון בראש ההרים ונשא הוא מגבעות ונהרו

ו' ותסר · ס' ר"פ · ו' · ו' · ו' · ג' · כ' אלנים ישע · ט"ו רפין · כ' יזעף לבו · חצי הספר בפסוקים · ו' · ו' · ו"ם · י"ב · ג'

ו מלאתנבאה ותתכנעון מלאלפא ותחפי עקא בקבלא ית נביי שקרא ויקביל עליהון עדנא : ז ויבהתון נביי שקרא ויתכנעון מלאלפא ויתעטפון על שפם כאבלין כולהון ארי לית בהון רוח נבואה מן קדם יי : ח וברם אנא אתמליתי בתקוף רוח נבואה מן קדם יי ודין דקשוט וגבורתא לחואה ליעקב חובוהי ולישראל חטאוהי : ט שמעו כען דא רישי בית יעקב ושלטוני בית ישראל די מקלקלין אורחת דינא וית כל כונתא מעקמין : י דבנן בתיהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין : יא רישהא בשוחדא דונין וכהנתא בממון מורן ונביהא בכספא מלפין ועל מימרא דיי מסתמכין למימר הלא שכנתא דיי ביננא אמרין לא תיתי עלנא בישתא : יב בכן בדיל חוביכון ציון חקל תתרדי וירושלם ליגרין תהי וטור בית מקדשא להישת חורשא : א ויהי בסוף יומיא יהי טור בית מקדשא דיי מתקן בריש טוריא ומנטל הוא מרמתא ויתפנין

עליו מלחמה · והזמינו עליו למלחמה : (ז) מענה אלהים : מענה נקוד קמץ (ר"ל ציר"י) לפי שהוא דבוק אל השם : (יב) עיין · דגורין : (א) ונהרו · ונקבלו עם יחד כנהרו' ההולכי' אל

רדק

לכם מחזון. מזה החזון שאתם מתנבאים לילה ואפלה יהיה לכם כשיבא האויב ויבחנו דבריכם כי שקר אתכם וכפל הענין כמ"ש ואמר וחשכה לכם מקסום כי נבואתם נבואת קסם היתה או מקצתם היו קוסמים ומקצתם היו חולמים : מקסום · מקור : ובאה השמש · מרוב הצרה שתמצאם : היום. ר"ל אור השמש כי ביום יראה ולהם יקדר מרוב הצרה וי"ת היום עדנא : (ז) ובשו . ועטו על שפם · שיהיו כאבלים עוטים על שפם כשיראו שלא תתקיים נבואתם יבושו ויהיו כאבלים העוטים על שפם כמו שאמר שאל ליחזקאל ולא תעטה על שפם : כי אין מענה אלהים. כי ידעו ויכירו העם כי מה שהיו אומרים להם לא היה דבר אלהים : מענה · כמו דבר וכן וה' ענהו מה ענה ה' : (ח) ואולם אנכי · אמר הנביא באמת אינני כמוהם שאין להם מענה אלהים אבל אנכי מלאתי כח את רוח ה' אני מלא מרוח ה' מכח משפט וגבורה להגיד להם פשעיהם ולא אירא מהם כמו שעושים נביאי השקר שמחניפים להם ומשבחים להם מעשיהם הרעים ודבריהם שקר אבל דברי אמת ומשפט אגיד להם : (ט) שמעו נא . שב נסוכית הראשים והקצינים כמו שאמר שעולה יעקשו יעותו הדרך הישרה הם מעותים אותם וכל דרכיהם ומעשיהם חמס וגזל : (י) בונה ציון · כל אחד מהראשים והקצינים בונה ביתו בדמים ר"ל בגזל וחמס שעושין לעניים ואותם שאין בהם כח לעמוד כנגדם והנה אותו ממון שלוקחים בגזל הוא דם שעושק שהרי הוא כאלו שופך דמו שאין לו מה יאכל ויאביד את נפשו וכן אמר

ואדא מענה שלשה בצירי וסי' בלשון ארמי חרותא דבר נשא בהתתא, ופי' ובשו החזיק וחפרו, שמחה לאיש במענה פיו, לאדם מערכי לב : ונשא י"ב וסי' נמסר בסדר תרומה ; ונהרו ג' וסימ'

תולדות אהרן והשכה לכם . עקרים מ"ד פכ"ג : ראשיה בשחד . שבת קלט יומא ט (דמאי כה קידושין סג נדרים מב) : שדה תחרש . שם מכות כד :

שלמה כן אהרות כל בולע בלע את נפש בעליו יקח וי"ת דבנן בתיהון בציון בדם אשיד וירושלם בנכלין נראה כי הבין בדמים כמשמעו ולדעתו יהיה פי' שהיו לוקחים כופר משופכי דמים ובאותו כופר היו בונים בתיהם : (יא) ראשיה . הם המלכים או הסנהדרין והכהניה שהיה להם להורות התורה כמ"ש יורו משפטיך ליעקב וגו' · והם יורו במחיר מי שיתן לו כסף יעשה לו הוראה כרצונו : ונביאיה · הם נביאי השקר : יקסמו · כי נבואתם שקר וקסם כמו שפי' למעלה : ועל ה' ישענו . כלו' כיון ששכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחריב את ביתו כמו שהיו אומרים היכל ה' היכל ה' המה. (יב) לכן בגללכם · פירוש בעבור עונותיכם שרבו ולא יפנה אל כבודו ואל ביתו כאשר אמרתם וציון שבניתם בדמים שדה תחרש כלו' כשדה תחרש שלא ישאר בה בנין ותהיה כמו השדה הנחרש וירושלם שבניתם בעולה עיין תהיה גלי אבנים שיהרסו האויבים ויתנו אבן על אבן ויהיו אבני הבנין לגלים וכן אמר שמו את ירושלם לעיים וכת"י ליגרין ותרגום והיתה בבל לגלים ליגרין לעי השדה ליגרי חקלא : עיין תהיה · בנו"ן כמו במ"ם וכן לקץ הימין והדומים להם : הר הבית לבמות יער · והר הבית שהם בית המקדש יהיה לבמות יער כלומר יהיה ליער בעבור היותו חרב ילמחו בו עשבים ועצים ומה שאמר לבמות לשון רבים לפי שהיו שני הרים סמוכים הר הבית והר הזתים או קרא גלי האבנים במות ויונתן תרגם לחישת חורשא : (א) והיה באחרית הימים : אחר שאמר תרבן ציון וירושלם אמר נחמה זו עליהם ויהיה זה באחרית הימים והם ימי

מצודת דוד

זקסום השוא : ובאה השמש . תשקע השמש על הנביאים ההם ויחשך עליהם מאור היום ר"ל יהיו בצרה עד שיהיה העולם חשך בעדם וכפל הדבר במ"ש להפלגת הענין : (ז) ובושו החוזים . בעת שיראו שלא נתקיימו אמריהם : ועטו וגו' · כל החוזים והקוסמים יעטו על שער השפתים כדרך האבל כי אז יתאבלו על רוע המקרה : כי אין מענה אלהים . כל דבריהם לא היה מענה אלהים כי מלבם בדאו שקר : (ח) ואולם. אבל אנכי מלאתי כח מן רוח ה' ר"ל כח כל אמרי בא מרוח ה' ואני מלא משפט והם דברים צודקים וגבורה והוא אמוץ הלב לא אפחד ממי ומגיד אני ליעקב פשעו וכו' כי אין דרכי להחליף כדרך נביאי השקר : (ט) המתעבים . המתאסים את המשפט ומעקשים את כל דבר הישר כי על היושר יאמרו שהוא מעוקם : (י) בונה ציון . כ"א בונה ביתו בציון בדמים כי שופכים דם אנשים לקחת עשרו לבנות בית : וירושלים בעולה · בונים בתי ירושלים בממון של עולה מעושק ואונאה : (יא) בשוחד ישפטו . ע"פ השוחד שופטים לזכות את השוחד : וכהניה · על הכהן להורות כמ"ש כי שפתי כהן וגומר ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) : במחיר יורו · ע"פ המחיר מורים את ההוראה כרצון הנותן : בכסף יקסמו · ע"פ הכסף קוסמים לבשר שלום הנותן : ועל ה' ישענו . עם היותם עושים כל המעשים הללו יעיזו פניהם להשען בה' לאמר הלא שכינתו בבה"מ ולכן לא תבוא עלינו רעה כי לא יחריב מקום משכנו : (יב) בגללכם · בעבור עוונותיכם : שדה תחרש · האויב יחריבה ותהיה נחרשת כשדה : עיין תהיה . תהיה מלאה מגלי אבנים מהמפלת הבניינים לבמות יער · יהיה דומה לבמות יער ר"ל הרבה גלים ודגורין ימלא שם כמספר הבמות המטויה ביער יהא תחתית האילנות שעל השרשים הנשארים אחר קציצת האילנות והמה דומות בגבהן לבמות : ד (א) באחרית הימים . בימי המשיח : הר בית ה' · הר

מצודת ציון

ענין הזמנה כמו קדשו קהל (יואל ב) : (ו) מחזון . ענין נבואה : מקסום · מין כשוף : ובאה . ענין שקיעה כמו כי בא השמש (ברא' כח) : וקדר · ענין חשך ושחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ד) : (ז) וחפרו · ענין כלימה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כד) : ועטו · ענין עטיפה : שפם . הוא שער השפתים כמו ועל שפם יעטה (ויקרא יג) : מענה · ענין אמירה וכן ומה' מענה לשון (משלי טז) : (ח) את רוח · מן רוח וכן כצאתי את העיר (שמות ט) : (ט) המתעבים · מלשון תעוב ושקץ : יעקשו . ענין עקום ומעוקל כמו ועם עקש תתפל (ש"ב כב) : (יא) במחיר · ענינו דמי ערך השוי וכן יקנה מקנה במחיר (מ"א י) : יורו · מלשון הוראה ולמוד : ישענו . מל' השענה ובטחון · (יב) בגללכם · בעבורכם וכן בגלל יוסף (בראשית לט) : שדה . כשדה : עיין · כמו עיים במ"ם וכן לקץ הימין (דניאל יב) ועיים הוא גלי אבנים וכן לעיי השדה (לעיל א) : לבמות . מלשון במה : (א) באחרית · בסוף : נכון מוכן ומתוקן : ונהרו . ימשכו כנהר וכן ונהרו אל טוב

אבן עזרא

הוא כך לעולם : (ב) והלכו · ואמרו . אלה לאלה : נעלה · לגודל מעלתו : כי מציון תצא תורה . לכל הגוים כאשר הוא כתוב לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד : (ג) ושפט · השופט הוא המשיח ויפת אמר השם הנכבד ודבר ה' ואחרים אמרו אנשי ירושלם כאילו אמר ושפט עמה . ועוד היו' לא עבר דור שלא היתה בו מלחמ' ואם שקט מקום זה לא שקט אחר והכתו' אמר ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה : (ד) וישבו . כל אנשי העולם · כי פי השם דבר זה ואמת הוא בלי ספק : (ה) כי · אלה דברי הנביא מוכיח ישראל ומנחם אותם אם הבית חרב לא נניח תורת אלהינו שהכניחנו והשמיענו כזאת או הפעם נלא ישראל מהגלות על כן מלא ואנחנו נלך והוא הפעם כי בהבנות הבית אז יביאו הגוים את ישראל המפוזרים מנחה לה' ובהליכתם ילכו איש בשם אלהיו עד שיורס אנשי בית המקדש על כן אחריו : (ו) ביום · הצולעה · מישראל שלא תוכל ללכת במהרה והכה הנדח' : ואשר הרעותי . להם שמתיה לחרפה בגוים : (ז) ושמתי · והנהלאה . שהיתה רחוקה מהלאה לארצ'. אז ימלוך השם לבדו עליהם מגדת האלה ולא מתלאה כי תלאה מארצו תלא : (ח) ואתה · אמר יפת

רשי

אל הים : (ג) ושפט : משפט זה לשון תוכחה הוא דריזנ"ש בלע"ז : (ד) כי פי ה' צבאות דבר · והיכן דבר ונתתי שלום בארץ (ויקרא כו) : (ה) ילכו איש בשם אלהיו · ילכו לאבדון על שעבדו עכו"ם כן תירגם יונתן : (ו) אוספה הצולעה · אכניס מסלסליא וכן ת"י · ולי נראה לשון מרפא כמו ואספתו מצרעתו (מלכים ה) : ואשר הריעותי . ואותם שהריעותי להם בעוונם . (ח) ואתה מגדל עדר . ת"י ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנישתא דציון פי' מגדל ל' מעוז ותרגום עדר כנסת ישראל ותירגם עופל ל' אופל ויש לפרש מגדל עדר בית המקדש ועופל לשון מגדל עוז וכן עופל ובחן (ישעיה לב) :

עדיך

מיכה ד

עָלָיו עַמִּים׃ ב וְהָלְכוּ גּוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ
י"ו · סימן לְכוּ ׀ וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־יְהוָה וְאֶל־בֵּית
ג' אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה
ז' בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה
ו' כ"כ חסר וּדְבַר יְהוָה מִירוּשָׁלָםִ׃ ג וְשָׁפַט בֵּין
ג' · כ' עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצֻמִים
כ' עַד־רָחוֹק וְכִתְּתוּ חַרְבֹתֵיהֶם לְאִתִּים
כ' וַחֲנִיתֹתֵיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשְׂאוּ גּוֹי
אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּן עוֹד
מִלְחָמָה׃ ד וְיָשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ
וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ וְאֵין מַחֲרִיד כִּי־פִי
יְהוָה צְבָאוֹת דִּבֵּר׃ ה כִּי כָּל־הָעַמִּים
יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ
ג' · ט' בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃
נ' ו בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אֹסְפָה
ג' חסר · נ' הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֵּצָה וַאֲשֶׁר
ג' חסר הֲרֵעֹתִי׃ ז וְשַׂמְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה
ג' · כ' חד מלעיל לִשְׁאֵרִית וְהַנַּהֲלָאָה לְגוֹי עָצוּם וּמָלַךְ
י"ג יְהוָה עֲלֵיהֶם בְּהַר צִיּוֹן מֵעַתָּה וְעַד־
עוֹלָם׃ ח וְאַתָּה מִגְדַּל־עֵדֶר עֹפֶל

לְמִפְלַח עֲלוֹהִי מַלְכוּתָא :
ב וִיהָכוּן עַמְמִין סַגִיאִין וְיֵימְרוּן
אֱתוֹ וְנִסַק לְטוּר בֵּית מַקְדְשָׁא
דַיְיָ מְתַקַן וּלְבֵית שְׁכִינַת
אֱלָהֵיהּ דְיַעֲקֹב וְיַלְפִינַנָא
מֵאוֹרְחַן דְתַקְנַן קֳדָמוֹהִי וּנְהַךְ
בְּאוּלְפַן אוֹרַיְתֵיהּ אֲרֵי מִצִיוֹן
תִּפּוֹק אוֹרַיְתָא וְאוּלְפַן פִּתְגָמָא
דַיְיָ מִירוּשְׁלֶם : ג וִידִין בֵּין
עַמְמִין סַגִיאִין וְיוֹכַח לְמַלְכִין
תַּקִיפִין עַד עַלְמָא וִיעַפְפוּן
סַיְפֵיהוֹן לְסִכִּין וּמוֹרְנְיָתֵיהוֹן
לְמַגְלִין לָא יִטְלוּן עַם בְּאַפֵּי
עַם סַיְפִין וְזַיִן וְלָא יִתְאַלְפוּן
עוֹד מִבְּכֵן קְרָבָא : ד וְיִתּוּבוּן
גְבַר תְּחוֹת פֵּירֵי גוּפְנוּהִי
וּתְחוֹת פֵּירֵי תְּינוּהִי וְלֵית
דְמָנִיד אֲרֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ
צְבָאוֹת גְזַר כֵּן : ה אֲרֵי כָּל
עַמְמַיָא יְהָכוּן לְאַבְדוֹן עַל דִי
פְלָחוּ לְטַעֲוָתָא וַאֲנַחְנָא
נִתְרְחֵיץ בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָנָא
לְעָלְמָא וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָא :
ו בְּעִדָנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֲכְנוֹשׁ
מְטַלְטְלַיָא וּמְבַדְרַיָא אֲקָרֵיב
וּדְאַבְאֵשִׁית לְהוֹן מִן קֳדָם
חוֹבֵי עַמִי : ז וַאֲשַׁוֵי יַת מְטַלְטְלַיָא לִשְׁאָרָא וּמְבַדְרַיָא לְעַם תַּקִיף וְתִתְגְלֵי מַלְכוּתָא
דַיְיָ עֲלֵיהוֹן בְּטוּרָא דְצִיוֹן מִכְּעַן וְעַד עָלְמָא : ח וְאַתְּ מְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל דִטְמִיר מִן

בירמיה סימ' לא : ויורנו ג' וסימ' מה נעשה לנער היולד , ויורנו מדרכיו ונלכה דישעיה , וחבירו דספרא : וכתתו ג' וסימ' וכתתו חרבותם דישעיה , וכתתו חרבותיהם דסיפרא , וכתתו את הארץ : בשם ה' אלהינו ג' דסמיכי בקרי' וסי' ויאמרו כל השרים דירמיה , כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו , אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם : הצולעה ג' בקרי' וסי' אספה הצולעה והנדחה אקבצה , ושמתי הצולעה לשארית , והושעתי את הצולע' :

תולדות אהרן תצא תורה . ברכות נס : גוי אל גוי .
שבת סג : ואשר הריעותי · ברכות לב סוכה נב :

רדק

יומי המשיח ונחמה זו אמרה ישעיהו גם כלשון הזה מלים שונים בינהם : הר בית ה' . הוא הר הבית שאמר שיהיה לבמות יער עוד יבוא זמן שיהיה נכון בראש ההרים ומה שאמר נכון ונשא לא שיהיה ההר ההוא גבוה בגופו ממה שהיה אלא ר"ל שהגוים ינשאוהו ויכבדוהו ויבאו לעבוד בו לשם ה' אחר זה לפי שהגוים היו עובדים אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות הגבוהות אמר כי אז יעבדו את הש"י שכם אחד וינשאו הר זה מכל ההרים ומכל הגבעות שהיו מנשאים ומכבדים מתחלה : ונהרו עליו עמים. וירוצו ומזה נקרא מרוצת המים הרבים נהר : (ב) והלכו · ואמרו · כל גוי יאמר לחברו לכו ונעלה : ויורנו מדרכיו . כי מציון תצא תורה זה דברי הנביא לא דברי העמים כלומר למה יאמרו העמים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים . והמורה הוא מלך המשי', ועליו אמר ושפט : (ג) ושפט · השופט הוא מלך המשיח וכן ויגד ליעקב המגי' ויאמר ליוסף הנות'. אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות בינהם יבאו למשפט לפני המלך המשיח שיהיה אדון על כל העמים והוא יוכיח להם ויאמר למי שימצא אתו העול ישר המעוות לבעל דינך ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים בינהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי עבודת האדמה : לאתים . המרא שחופרין בו נקרא את ודגש תי"ו לאתים מקום הנח אשר במלת את מחרשתו ואת אתו : למזמרות · הם הכלים שזומרים בהם הגפנים ושאר העצים כמו וכרמך לא תזמור : (ד) וישבו · ישראל וכל הגוים ג"כ לא תהיה מלחמה בעולם : כי פי ה' לבאות דבר · וכיון שהוא ית' דבר יקיים דברו : (ה) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו . עד אותו זמן ילכו איש בשם אלהיו כי ישובו לדרך הטובה עד שיביאם המלך המשיח לדרך הטובה אחר מלחמת גוג ומגוג : ואנחנו · אבל אנחנו בית ישראל נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד כי אע"פ שיחריב הבית ונגלה מארצנו לא נמיר אלהינו באל אחר אלא נלך בשמו כל הימים כמ"ש אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר : (ו) ביום ההוא . ביום קבוץ גליות כמ"ש באחרית הימים : אספה . כמו אאספה וכן ויוסף עוד דוד כמו ויאסוף : הצולעה · בלר"י כמו נוטרה את הכרמים בלר"י ופירוש הצולעה ישראל שהם בגלות כחולים והצולעים וכואבים כי מי שהוא בצרה הרי הוא כאלו צולע וכן אמר דוד ובצלעי שמחו ונאספו וכן פירוש אז תפקחנה עיני עורים אז ידלג כאיל פסח : והנדחה . שהיא רחוק ממקומה ואולי אמר זה על עשרת השבטים שהם רחוקים מארצם מאד ות"י הצולעה מטלטליא והנדחה מבדריא : ואשר הרעותי · כמו שהרעותי להם כן איטיב להם ות"י ודאתבאשית להון מן קדם חובי עמי ר"ל ודאבאשית לשון : (ז) ושמתי · לשארית , שלא יכלו בגלות אלא תשאר מהם שארית שישובו לארצם בזמן ההוא : והנהלאה · היא הנדחת שזכר והנלאה נפעל נכנה מן הלאה שהוא ענין רחוק המקום והזמן וי"ת הנהלאה כמו הנדחה מבדרא ואדז"ל פי' הנהלאה המחוקה והשמנה ההולכת מהלאה לפני הצאן מרוב בריאותה וכן פי' הצולעה שאינה יכולה ללכת אני אחזקנה והנהלאה אוסיף על כחה ואשימנה לגוי עצום : (ח) ואתה מגדל עדר . הוא מגדל דוד וקראו מגדל ע"ר כי ישראל נמשלים לעדר הצאן כמו שהמשילם בכמה מקומות וציון וירושלם הוא מקום כל ישראל שהיו נאספים שם שלש פעמים בשנה והיו בה כעדר בתוך הדברו והיא היתה ראש ממלכת ישראל

וכאל

מצודת ציון

טוב ה' (ירמיה לא) : (ב) לכו · הוא ענין ל' זרוז : ויורנו . ענין למוד : (ג) והוכיח . ענין ברור דברים : עצומים · חזקים : וכתתו · ענין כתישה : לאתים . הם כלי חפירה וכן את מחרשתו ואת אתו (ש"א י"ג) : למזמרות · הם הכלי שכורתין בו הזמורות מל' וכרמך לא תזמור (ויקרא כה) : (ד) מחריד · מל' חרדה : (ו) הצולעה · החגרת כמו והוא צולע על ירכו (בראשית לב) : (ז) והנהלאה · ענין תיעה כמו נלאה מואב (ישעיה טז) : (ח) עופל · ענין מגדל ומבצר כמו עופל

מצודת דוד

ההר שיעמוד עליו בה"מ : נכון . מתוקן יהיה בהר החשוב ובראש שבכל ההרים : ונשא · ינשא במעלה וחשיבות : ונהרו . מן העכו"ם ימשכו ללכת אליו כנהר המושך והולך : (ב) והלכו · גוי אל גוי : ואמרו . אלו לאלו : ויורנו · המקום ילמד אותנו ע"י יודעי התורה : מדרכיו · מה מדרכיו : כי מציון . כי התורה האמיתית היא היוצאת מציון ואין זולתה בעולם : (ג) ושפט · ר"ל וכאשר יבקשו כן יהיה כי השופט והוא מלך המשיח הוא ישפוט בין העכו"ם רבים בדברי ריבותם והוא יברר המשפט לעכו"ם עצומים היושבים מרחק : וכתתו . ישברו כלי המלחמה לעשות מהם כלי עבודת אדמה כי לא יעשו עוד מלחמה ולא ילמדו אותה כי המשיח ישפוט בדברי ריבותם : (ד) וישבו איש · כ"א ישב תחת גפנו וגו' ואין מי יחרידו ממקומו : כי פי וגו' · וכן יהיה · (ה) כי כל העמים וגו' · זהו מאמר הנביא שאמר כל הטובה הזאת יהיה לנו על כי כל העכו"ם כל אחד מהם הולך בשם אלהיו להאמין בהעכו"ם של בני עמו ואנחנו לא למדנו מהם לאחוז דרכם כי הולכים אנחנו בשם ה' להאמין בו וכן נאמין בו לעולם ועד ולכן ראוים אנו לטובה : (ו) אוספה הצולעה · אאסוף מבין העכו"ם את עדת ישראל שהיא כצולעה שאינה יכולה לזוז ממקומה : והנדחה · ישראל הנדחה מארצה לארצות העכו"ם הנה אקבץ אותה והוא כפל ענין במ"ש : ואשר הרעותי · ר"ל כשיעור אשר הרעותי לה כן איטיב עמה : (ז) לשארית · להיות לה שארית בין העכו"ם ולא יכלו אותה : והנהלאה . העם אשר נתייגעת בגולה בשובה לארצה תשוב להיות גוי חזק : ומלך ה' . מאז לא ימשלו עוד הבבליים בהם כי ה' ימלוך עליהם ומלכותו תהיה בהר ציון כי שם ישרה שכינתו מהעת ההיא עד עולם ולא תזוז עוד משם : (ח) ואתה מגדל עדר . על עיר ציון יאמר שהוא המגדל

אשר

רש"י

עדיך תאתה · אחרית הגולעה והנהלאה כולם יקבצו אליך : ובאה הממשלה הראשונה · תבא הממשלה שלימה כולה אל בית דוד בירושלים כאשר היתה בתחילה עד שלא נחלקה ומה היא הממשלה הראשונ' הממלכ' לבת ירושלים : (ט) עתה · שאת מורדת בי : למה תריעי רע . היתי לבך למה את צריכה לבקש רעים ואהובים מלכי מצרים ומלכי אשור לעזור :

(י) חולי . ל' חלחלה כמו (כאן) כי החזיקך חיל והלשון נופל על יולדת : וגוחי · כרעי ושחי על גחונך וכן בלשון משנה כותל הגוחה לרשות הרבים : תצאי מקריה · מירושלים ללכת בגולה : ושכנת בשדה . תהי שכינתך תרושה כשדה : (יא) האומרים תחנף . עתה תתחייב ציון בחטאתיה ויפקד עליה עוונה : ותחז בציון עינינו : ותראינה בה עינינו מה שאוינו לראות בה : (יב) כי קבצם כעמיר גורנה · וסופו לקבצם אל עמק יהושפט וסביבו' ירושלים למלחמ' כמו שמקבצין עמיר כדי לדושם שם אף הם חיל גוג ומגוג לרעתם נאספו ויאמר הקב"ה לכנ"י קומי ודושי בת ציון : (יג) והחרמתי · לשון הקדש : בצעם · מה שכנסו מגזילה וחמס : וחילם · ונכסיהון : עתה

מיכה ד

ח בַּת־צִיּוֹן עָדֶיךָ תֵּאתֶה וּבָאָה הַמֶּמְשָׁלָה הָרִאשֹׁנָה מַמְלֶכֶת לְבַת יְרוּשָׁלִָם : ט עַתָּה לָמָּה תָרִיעִי רֵעַ הֲמֶלֶךְ אֵין־בָּךְ אִם־יוֹעֲצֵךְ אָבָד כִּי־הֶחֱזִיקֵךְ חִיל כַּיּוֹלֵדָה : י חוּלִי וָגֹחִי בַּת־צִיּוֹן כַּיּוֹלֵדָה כִּי־עַתָּה תֵצְאִי מִקִּרְיָה וְשָׁכַנְתְּ בַּשָּׂדֶה וּבָאת עַד־בָּבֶל שָׁם תִּנָּצֵלִי שָׁם יִגְאָלֵךְ יְהוָה מִכַּף אֹיְבָיִךְ : יא וְעַתָּה נֶאֶסְפוּ עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים הָאֹמְרִים תֶּחֱנָף וְתַחַז בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ : יב וְהֵמָּה לֹא יָדְעוּ מַחְשְׁבוֹת יְהוָה וְלֹא הֵבִינוּ עֲצָתוֹ כִּי קִבְּצָם כֶּעָמִיר גֹּרְנָה : יג קוּמִי וָדוֹשִׁי בַת־צִיּוֹן כִּי־קַרְנֵךְ אָשִׂים בַּרְזֶל וּפַרְסֹתַיִךְ אָשִׂים נְחוּשָׁה וַהֲדִקּוֹת עַמִּים רַבִּים וְהַחֲרַמְתִּי לַיהוָה בִּצְעָם

תרגום

ח וְאַתְּ מְשִׁיחָא דְיִשְׂרָאֵל דִּטְמִיר מִן קֳדָם חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן לָךְ עֲתִידָא מַלְכוּתָא לְמֵיתֵי וְיֵיתֵי שׁוּלְטָנָא קַדְמָאָה לְמַלְכוּת כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם : ט וּכְעַן לְמָה אַתְּ מִתְחַבְּרָא לְעַמְמַיָּא הֲמַלְכָּא לֵית בִּיךְ אִם מַלְכֵי מַלְכֵּךְ אֲבָדוּ אֲרֵי תְקֵפוּךְ עָקָא וְזִיעַ הָא כְחֶבְלִין לְלֵידְתָא : י מְרָעִי וְזוּעִי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן כְּיוֹלַדְתָּא אֲרֵי כְעַן תִּפְּקִין מִקַּרְתָּא וְתִשְׁרִין בְּחַקְלָא וְתֵהָכִין עַד בָּבֶל תַּמָּן תִּשְׁתֵּיזְבִין תַּמָּן יִפְרְקִינָךְ יְיָ מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבָךְ : יא וּכְעַן יִתְכַּנְּשׁוּן עֲלָךְ עַמְמִין סַגִּיאִין דְּאָמְרִין אֵימָתַי תֵּיחוּב וְתֶחֱזֵי בְּמַפֹּלֶת צִיּוֹן עֵינָנָא : יב וְאִינוּן לָא יָדְעִין רָזַיָּא דַיְיָ וְלָא מִסְתַּכְּלִין בְּמִלְכֵיהּ אֲרֵי קָרֵיבִינוּן כַּעֲמִירָא לְאִידְרָא : יג קוּמִי וְקַטְלִי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן אֲרֵי עַמָּא דִי בִיךְ אֲשַׁוֵּי תַּקִּיפִין כְּבַרְזְלָא וּשְׁאָרְהוֹן חֲסִינִין כִּנְחָשָׁא וּתְקַטְּלִין עַמְמִין סַגִּיאִין וּתְגַמְּרִין קֳדָם יְיָ נִכְסֵיהוֹן וּמָמוֹן יְקָרְהוֹן קֳדָם

אבן עזרא

יפת מגדל דוד ומכון ירושלים שהוא כמגדל לעדר שהם ישראל : עופל . כמו עופל ובחן וי"א כי כמוהו ויעפילו עלו לעופל גבוה וככה כתוב לעלות אל ראש ההר הגביהו עצמם לעלות : עדיך תאתה · וזאת המלה דבוקה עם ובאה והטעם הממשלה וכמוהו כלו תפלות דוד בן ישי שאע"פ שמלת תפלות היא באתנח דבוקה היא למלת דוד וככה זה : (ט) עתה למה תריעי ריע · תרימי צעקה ותגביהי קול כתרועה כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה והנה הרע נופל על פנות גבורה ועל חלושה גם זה תריעי ריע נופל על לשון צעקה ובכי : המלך אין בך · הטעם למה תצעקי כאילו אין לך מושיע ויועץ ובעבור זה החזיקך חיל כיולדה הלא השם מלכך ויועצך האומר לך אל תצעקי כי אם חולי וגוחי מלשון כי חלה וגם ילדה כי אם עתה תצאי והלכת בגלות ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך מלכך ויועצך הוא השם : (י) חולי · בעבור שהזכיר חיל כיולדה אמר חולי וגוחי הוציא הולד כמו כי אתה גוחי מבטן : מקריה · היא ירושלם וכל הקריות סביבותיה והטעם היישוב : ושכנת בשדה : בלכתך בגולה : ובאת עד בבל · גלות נבוכד נצר שם אגאלך : (יא) ועתה · דעת מפרשים רבי' כי זה לעתיד בימי המשיח והעד ואתה בית לחם אפרתה ור' משה הכהן אמר כי ידבר על בית שני והמושל הוא זרובבל וטעם קומי ודושי כמו מי אתה הר הגדול כי זרובבל היה מבני יכניה וכתוב עליו ומושל על כסאו : תחנף . כמו הארץ החנפה לא תוכל לסבול : (יב) והמה · לא מצאנו זאת המלחמה מתי היתה כי איך זה כתוב על כן הוא לעתיד כמו הנה יום בא לה' : (יג) קומי · קרנך אשים ברזל . דרך משל כי העמים כעמיר בגרן : בצעם · כמו בלע והטעם כמו הונס כי הוא כפל המלה עתה

תצאי ג' בקרי' וסי' גם את זה תצאי וידיך על , כי עתה תצאי מקריה , טוב בתי כי תצאי את נערותיו : והמה י' ר"פ וסי' והמה פרם ישכבון , והמה לקחו את אשר עשה מיכה , והמה מביאים איש מנחתו דמלכים , והמה אמרו אל ירמיהו יחי ה', והמה מרי ועצבו את רוח , והמה אם ישמעו ואם יחדלו , והמה כאדם עברו ברית , והמה לא ידעו מחשבות ה', והמה עזרו עם דויד דדברי הימים , והמה לשואת יבקשו נפשי :

תולדות אהרן תצאי מקריה · (סוכה נד) : כי קבצם · ב"מ סט : קומי ודושי · עירובין קא :

רדק

וכפל הענין במ"ש ואמר עופל בת ציון כי עופל כמו מגדל כמו עופל ובחן : עדיך תאתה ובאה . כפל הענין במ"ש לחזק הענין כי תאתה כמו ובאה ; תאתה · האל"ף נחה ; הממשלה הראשונה . הוא מלכות בית דוד וכפל הענין במ"ש ואמר ממלכת לבת ירושלם לחזק הענין וי"ת ואת משיחא דישראל דטמיר וגו' תרגם עופל טמיר כמו שתרגם ויבא אל העופל ועל לאתר כסי : (ט) אתה למה תריעי רע . ענינם ענין תרועה לאבל כמו ותרועה בעת צהרים ורע שם וממנו את קול העם ברעה ואמר זה כנגד ציון וירושלם ואמר לשון נקבה כנגד העיר או כנגד הכנסה אמר עתה שאת קרובים לגלות מארצך למה זה תתאבלי ותבכי עד זכרו יום הנחמה והישועה : המלך אין בך · הלא מלכך ויועצך האל יתברך ואעפ"י שיסתיר פניו האל יתברך עתה ממך עדיין הוא מלכך ויועצך ואם יגלה עתה מארצך עוד יגאלך מגלות בבל ויבא זמן שיגאל כל ישראל הנפוצים והנדחים באפסי הארץ . על זה אמר ועתה נאספו וגו' : (י) חולי וגוחי . חולי מענין חיל כיולדה וגוחי ענין האנחה כי הוא מענין אתה גוחי מבטן שהוא ענין הוצאה והאנחה היא הוצאת הנשימה אמר אם יש לך לחול ולכאוב מפני עונך יש לך לחול ולגעת כי בעונותיך עתה תצאי מקריה מירושלם וציון שנקראת קרית חנה דוד או פי' מכל קריה וקריה שבארץ ישראל ועם כל זה זכרי הנחמה ואל תחשבי שאבדה תקותך : ושכנת בשדה · כדרך השבויים שמוציאים אותם מעריהם ומניחים אותם בשדה עד שיאספו כלם ואח"כ מוליכים כלם בשבי לארץ המגלים : ובאת עד בבל · כי שם מקום הגלות לאותם שהגלה נבוכד נצר מלך בבל : שם תנצלי · מבואר הוא : (יא) ועתה · זה אמר כנגד קבוץ גליות בימי המשיח ואמר כי עתה מובטחים תהיו בנחמה זו ואם היא לאורך זמן כמו הדבר שהיה להם עתה בזמנם : גוים רבים . זהו גוג ומגוג ועמים רבים אשר אתו : האמרים תחנף · יחשבו בלבם עתה תחנף ציון ותתחייב ובעונותיה תחרב כמו שחרבה מקדם . ותחז בציון עינינו · ותראינה עינינו בציון מה שקוינו וכן ובאויבי ראתה עיני ותחז כמו ותחזה : (יב) והמה לא ידעו מחשבות השם . למה העיר רוחם לבא על ירושלם כי הם חושבים לשלול שללה ולהחריבה עלו עליה ולא הבינו עצתו למה העירם לבא עליה כי הוא ית' העירם כמ"ש בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך אל הרי ישראל : כי קבצם כעמיר גורנה . כמו שמקבץ אדם עמירי השדה אל הגורן לדוש שם כן יקבץ האל ית' העמים על ירושלם וישראל ידושו אותם שם : (יג) קומי ודושי · כי קרנך אשים ברזל . לנגח אותם ולהפילם : ופרסותיך אשים נחושה . לדוש

מצודת דוד

אשר יאספו שם ברגלים כל שבטי ישראל המכונים בהרבה מן המקומות בשם עדר ולתוספת ביאור אמר עופל בת ציון ור"ל אתה ציון הנה אליך תבוא קבוצת הגולעה והנדחה : ובאה . ואז תבוא הממשלה הראשונה ותוזר ומפרש הנה הממלכה ההיא תבוא לעדת ירושלים ר"ל שאז תמשול גם על עשרת השבטים כמו בימי דוד ושלמה לא יחלקו עוד לשתי ממלכות : (ט) עתה למה תריעי רע · למה תתחברי לרעים זרים לבקש עזר ממלכי המצרים וכי אין בך המלך ה' וכי נאבד יועצך ר"ל הלא יש לך נביאים המייעצים אותך לשוב לה' וכאשר כן תעשו הלא הוא יעזור לך : כי החזיקך · אשר אחז אותך חיל ורתת כיולדה מפחד הכשדים המעותד לבוא עליך ובעבור זה תבקש עזר ממלכי המצרים כאלו אין הכח בידי להצילך : (י) חולי וגוחי . ר"ל לכן הבל וריק יעזורו ואתה עדת ציון מלאי חלחלה והאנחי כיולדה כי אתה בזמן קרוב תצאי מן העיר ללכת גולה : ושכנת בשדה . כדרך הגולים ולא יכניסוך במלון ותבוא עד בבל : שם תנצלי וגומר . בבבל תתרוקני מכל הטובה ולא יועילו לך מלכי מצרים ובבבל יגאלך ה' וכו' כי בעת תבוא מפלת בבל תצאו חפשי ומבלי עזר ממלכי מצרים : (יא) ועתה . ר"ל בזמן שאני מתנבא עליו באחרית הימים יהיה הגאולה יותר שלימה והוא כאשר יאספו עליך עכו"ם רבים והוא גוג ומגוג ועכו"ם רבים אשר אתו : האומרי' . אשר יאמרו עתה תתחייב הארץ ללקות בעונה ועינינו תראנה בציון מה שקוינו : (יב) והמה . אבל המה לא ידעו מחשבות ה' בעבור מה שנתן בלבם להתאסף ולבוא על ציון כי לרעתם קבצם כמו שמקבצין עמירי התבואה אל הגורן לחבטם במקל ולדוש : (יג) קומי ודושי . לפי שהמשילם לעמיר אמר לשון הנופל בעמיר

מצודת ציון

עופל ובחן (שם לב) : עדיך . אליך כמו תגע עדיך (איוב ד') : תאתה . ענין ביאה כמו אתא בוקר (ישעיה כא) : (ט) תריעי רע · ענין חבר ואוהב : החזיקך . ענין אחיזה : חיל · חלחלה ורתת : (י) חולי · מל' חלחלה : וגוחי · ענין האנחה כי האנחה היא הוצאת הנשימה והוא מענין כי אתה גוחי מבטן (תהלים כב) שהוא ענין המשכה והוצאה וקרוב הוא אל לשון גניחה המוזכר בדרז"ל : מקריה · מעיר : תנצלי · ענין ריקות כמו ויתנצלו בני ישראל את עדים (שמות ל"ג) : מכף · מיד : (יא) תחנף · תתחייב כמו ולא תחניפו את הארץ (במדבר ל"ה) : ותחז · כמו ותחזה והוא ענין ראיה והסתכלות כמו ואתה תחזה (שמות י"ח) : (יב) כעמיר · כן יקרא אגודת השבלים כמו ותגנו מעמר (תהלים קכ"ט) : גורנה . הוא המקום שמכניסין שם התבואה : (יג) ודושי · מל' דישה : ופרסותיך · הם כעין מנעלים שברגלי הבהמות כמו בפרסות סוסיו (יחזקאל כ"ו) ואמר בדרך משלה : נחושה · נחושת : והדקות · ענין שחיק כמו אדיקם ארקעם (ש"ב כ"ב) : והחרמתי · ענין הקדש כמו כל חרם בישראל (במדבר י"ח) : בצעם · חמדת עשרם כמו בצע כסף (שופטים)

אבן עזרא

(יד) עתה התגודדי בת גדוד • דרך נהות והטעם קהלת הגדוד שם המצור על ירושלם והיו בארצם מכים שופט ישראל והנכון בעיני כי שופט ישראל הוא המשיח או זרובבל על כן אחריו ואתה בית לחם אפרתה והכתוב דבר כפי מחשבתם כדרך יחלקו בגדי להם וכתב על בלק וילחם בישראל בעבור שאמר אולי אוכל להלחם בו והוא לא נלחם רק כפי מחשבתו דבר הכתוב כדרך שאמר אולי אוכל להלחם בו וככה האנשים רדפו אחריה' עד הירדן ועדיין המרגלים ביריתו: (א) ואתה. אבל השני שמות אפרת היא בית לחם כמו ולא עשו עם בית ירובעל גדעון וטעם צעיר שהיא קטנה: ממך • כל זה בעבור דוד שהוא ראש המלוכה על כן ומוצאותיו מקדם על דוד והנה ידבר עם בית לחם אפרתה כי מבני בניך הראשונים יצא מושיע לישראל: (ב) לכן. יתן השם ישראל שיעמדו בצרה בעת יולדה עד שיתחבר זה המושל וקרוביו עם בני ישראל ויפת אמר כי יתנם המשיח והטעם יניחם כדרך על כן לא נתתיך: (ג) ועמד ורעה. יהיה רועה ישראל בעוז השם וישבו לבטח: (ד) והיה זה שלום • לא יפחד אנוש מאשור אם יבא בארצנו ועוד הקמונו עליו והטעם אם רצה אשור לבוא בארצנו יקומו שרי זה המושל רבים: שבעה גם שמנה • כדרך תן

תרגום

רבון כל עלמא: יד כען תתחבריון במשרין קרתא דצירין עלה בציר דהוו מחן בחוטרא על ליסתא ית דיני ישראל:
ה א ואת בית לחם אפרתה כזעיר הויתא לאתמנאה באלפיא דבית יהודה מנך קדמי יפוק משיחא למהוי עביד שולטן על ישראל די שמיה אמיר מלקדמין מיומי עלמא:
ב בכן יתמסרון כעדן ילידתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל:
ג ויקום וישלוט בתקוף מן קדם יי ברבות שמא דיי אלהיה ויתובון מביני גלותהון ארי כען יסגי שמיה עד סיפי ארעא:
ד ויהי מבכן שלמא לנא אתוראה ארי יעול בארענא וארי ידרוך בברניתנא ונמני עלנא שבעא מלכין ותמניא רברבי

מיכה

כ"ס ר"ס והיתם לאדון כל־הארץ: יד עתה
ל' וחסר תתגדדי בת־גדוד מצור שם
ל' עלינו בשבט יכו על־הלחי את
שפט ישראל:
ה א ואתה בית־לחם אפרתה
צעיר להיות באלפי יהודה ממך
י"ד מ"ל לי יצא להיות מושל בישראל
ל' ב"ב ומוצאתיו מקדם מימי עולם:
ב לכן יתנם עד־עת יולדה ילדה
ז' ויתר אחיו ישובון על־בני ישראל:
ג' טעין ג ועמד ורעה בעז יהוה בגאון שם
כ' וחד מ"ל / ל' י"א בנביאי' יהוה אלהיו וישבו כי־עתה יגדל
עד־אפסי־ארץ: ד והיה זה שלום
אשור כי־יבוא בארצנו וכי ידרך
ל' וחסר בארמנתינו והקמנו עליו שבעה

רשי

(יד) עתה תתגודדי בת גדוד. עתה בעת גזרה הרעה על העון כי גבר התגודדי בת גדוד בת כשדים קנאי גדודין כי עתה הוא אשר תגלחי הנגדות אשר שם מצור עלינו: בשבט יכו על הלחי • מי גרם לך להגליה את אשר ישראל מלעיבי' על נביאיהם ושופטיה' ומכים אותם על הלחי כך היו עושים וכן מצינו בפסיקתא וכן ישעיה הוא אומר (ישעיה נ) גוי נתת' למכים: (א) ואתה בית לחם אפרתה. שיצא דוד משם שנאמר בו (שמואל א יז) עבדך ישי בית הלחמי ובית לחם קרוי אפרת שנאמר (בראשית מח) בדרך אפרת היא בית לחם: צעיר להיות באלפי יהודה. ראוי היית להיות צעיר במשפחות יהודה מפני פסולת רות המואביה שבך: ממך יצא לי • משיח בן דוד וכה"א (תהלים קיח) אבן מאסו הבונים: ומוצאותיו מקדם. לפני שמש ינון שמו (שם): (ב) לכן יתנם עד עת יולדה • יתנם ב"ד אויביהם עד בא העת אשר חלה וילדה ציון את בניה ציון אשר המחזקת חיל כיולדה. ועכשיו הוא קרויה ילדה ורבותינו אמרו: אין בן דוד בא עד שתפשוט המלכות ט' חדשים על כל העולם כולו אך לפי פשוטו זהו בלעם שפירשתי: ויתר אחיו • של מלך יהודה כלומר שאר שבט יהודה: ישובון על בית ישראל • יתחברו עם שאר השבטי' ויהיו לממלכה אחת ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: (ג) ורעה • ופרנס את ישראל: וישובו • מן הגליות: כי עתה יגדל. מלכם עד אפסי ארץ והביאום מנחה אליו בסוסים וברכב: (ד) והיה זה שלום • גמור וקבוע באין הפסק עוד ולא ידמה לשאר התשועות שהיו צרות אחריהן: אשור כי יבא • הרי כי משמש בלשון אם • אם

מושל י"ד ס"ל וסימ' מושל באדם ב' בו, ושלמה היה מושל, ואתה בית לחם אפרתה, והעושר והכבוד מלפניך, והקימותי את כסא מלכותך דדברי הימים, ויהי מושל בכל המלכים דדברי הימים, אתה מושל בגיאות, כי תשב ללחום • ארי נוהם ודוב שוקק, רבים מבקשים פני נדיב. מזעקת מושל בכסילים, אם רוח המושל

תולדות אהרן לכן יתנם. יומא י סנהדרין צח: זה שלום. סוכה נב:

רדק

לדושם, וזהו שאמר והדיקות עמים רבים כי ישימם כעפר לדוש: והחרמתי • כמ"ש בנבואת זכריה ואסף חיל כל הגוים ואמר יהיה על מצלות הסוס קדש לה' ואפשר כי קצת חיל הגוים יהיה בזה לישראל וקצתו יהיה קדש לה': (יד) עתה תתגודדי בת גדוד. עתה בזמן הגלות תתגודדי שיבאו עליך גדודים לפי' תקראו בת גדוד ר"ל עדת גדודים: מצור שם עלינו • גוג מגוג שם מצור עלינו עם כל גדודיו וחיילותיו: בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל • כמו שאמר ויצא חצי העיר בגולה וגו' ואז יכו השופטים והגדולים אשר בישראל עד שיכו אותם בשבט על הלחי דרך בזיון: (א) ואתה בית לחם אפרתה • אמר אפרתה להודיע איזה בית לחם וכן ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם ואמר בית לחם אשר ליהודה נראה כי בית לחם אחר היה ואמר כנגד בית לחם אתה בית לחם צעיר להיות באלפי יהודה אעפ"י שהיית צעיר באלפי יהודה ממך לי יצא שופט להיות מושל בישראל וזהו המלך המשיח ופי' להיות להיותך נמנע בערי אלפי יהודה צעיר עתה כנגדם ואעפ"כ ממך יצא לי המשיח כי מזרע דוד שהיה מבית לחם יהיה וזהו שאמר ומוצאותיו מקדם מימי עולם כי מוצאות המשיח בזמנו יאמרו כי מקדם מזמן רב היו מבית לחם זהו דוד כי יש זמן רב בין דוד ובין מלך המשיח וזהו אל שהוא מימי קדם מימי עולם יש עליהם תשובה כי הוא לא משל בישראל אבל הם משלו בו ומה שאמר כי מי היה מימי קדם אלא לא זהו שקר כי האל קודם ימי עולם היה והם אומרים כי מקדם מימי עולם היו מוצאותיו כלומר כי אז יצא והאל קדמון בלי ראשית ומ"ש מעולם עד עולם אתה אל ר"ל מטרם עולם כמ"ש בטרם הרים יולדו וכן מעולם נסכתי בטרם עולם כמ"ש עד לא עשה ארץ וחוצות וי"ת כן ואת בית לחם אפרת וגו': (ב) לכן יתנם. בעת הישועה יתן האל ית' ישראל בצרה ויביאם עד עת יולדה ילדה כלו' יאחזום צירים כצירי יולדה מרוב צרתם כמו שאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא: ויתר אחיו ישובון על בני ישראל. יתר אחיו הם שבט יהודה ובנימן שנותרו כשגלו י' השבטים וכנוי אחיו על המשיח: על. כמו עם וכם עשרת השבטים כלומר אלה ואלה ישובון על אדמתם ות"י בכן יתמסרון בעידן לידתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל ורז"ל דרשו בזה ואמרו אין בן דוד בא עד שתפשוט המלכות בעולם תשעה חדשים שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה ילדה: (ג) ועמד ורעה • אחר הצרה יעמוד המלך המשיח וירעה את ישראל בעוז ה': בגאון שם ה'. כמשפט שיעשה האל בגוים יהיה בעוזו ובגאונו שקרא לכם ויראו ממנו כל אפסי ארץ וירעה את ישראל בהשקט ובבטחה איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו ואין מחריד כמו שאמר למעלה וזהו שאמר וישבו שישבו בבטחה ובשלום לעולם: כי עתה יגדל • שם המשיח יגדל עתה אחר משפט הרשעים וכת"י ויסגא שמיה: (ד) והיה זה שלום אשור כי יבא • תחת הפחד שאנו מפחדים בזמן הזה מאשור שיבא בארצנו: וכי ידרוך בארמנותינו • זה יהיה שלום

מצודת ציון

(שופטים ה): וחילם. גם הוא ענין עושר כמו ושללו חילך (יחזקאל כ"ו): (יד) תתגודדי • ענין שריטת הבשר כמו לא תתגודדו (דברים י"ד): גדוד. ענין מחנה וכן פשט גדוד (הושע ז): מצור • כן יקרא הקפת גייסות סביב העיר ללכדה: בשבט. בשרביט: הלחי • כן נקרא המקום שאצל השן: (א) צעיר • קטן ונבזה: באלפי • ענין שררה כמו אל תבטחו באלוף (לקמן ז'): (ג) ורעה. ר"ל ינהיג: בגאון. ענין רוממות: אפסי. קצות כי בקצוות הארץ היא אפס וכלה: (ד) ידרוך • מלשון דריכה והלוך: בארמנותינו • מלשון ארמון והיכל: נסיכי. ענין שררה אדם

מצודת דוד

בשמיר ור"ל הנה עתה שכולם נקבצו ובאו עמוד והרוג בהם עם כי נחלש כחך בהיותך בגולה הנה אני אחזק אותך ואשים קרנך ברזל לנגח בהם ואת פרסותיך אשים נחושה לרמוס אותם: והדיקות. תשחקם דק דק: והחרמתי • הוא מאמר הנביא בשם ישראל אז אחרים לה' חמדת עשרם: וחילם וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יד) עתה תתגודדי • ר"ל בזמן ההוא אתה בת גדוד רב תשרטי באבל ובצער ודרך צחות לשון נופל על לשון אמר תתגודדי בת גדוד: מצור שם עלינו. ר"ל וזהו בגמול שמם עלינו מצור בימי חרבן בית השני: בשבט וגו' • ובימי הגולה היינו נבזים בעיניהם ואפילו את שופט ישראל הכו בשבט על הלחי והוא מכת בזיון וכן נאמר יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכה ג): ה (א) ואתה בית לחם אפרתה • בית לחם שביהודה נקראת אפרת כמ"ש בדרך אפרת היא בית לחם (בראשית מח) ולא זהו בית לחם שבזבולן המוזכר ביהושע: צעיר להיות וגומר. ר"ל אתה משפחת בית דוד הבא מבית לחם מיושבי בית הלחמי מקראוי היה שתהיה הצעיר והנבזה בכל שבטי יהודה וזהו לפי שבאת מרות המואביה: ממך לי יצא • ומ"מ יצא לי ממך מלך המשיח להיות מושל בישראל: ומוצאותיו מקדם. בזה יפרש אמריו שאין הכוונה לומר שהמלך המשיח בעצמו יולד בבית לחם אבל מוצאותיו מבית לחם מימים קדמונים מימי דוד המלך אבי המשפחה אם כן מקור מחצבת המשיח הוא מבית לחם ולא הוא בעצמו: (ב) לכן יתנם • הואיל והגדלתי המשפחה הזה אוסיף עוד לגדלם כי המושל הזה הוא מלך המשיח הוא יכלה את המון גוג שאמר למעלה קומי ודושי וגו' וח"ש יתנם עד עת וגו' ור"ל הוא יתנם בצרה גדולה עד שיהיו כמו העת אשר היולדה כורעת ללדת שהיא מצירה מאד: ויתר אחיו • ר"ל הנשארים מהמון גוג מאחיו וכוי עמו הם ישובון על בית ישראל להיות נכנעים להם: (ג) ועמד ורעה • מלך המשיח הוא ינהיג אותם בעוז ה' ר"ל ולא בעוצם ידו כי מה' תהיה זאת: בגאון • ברוממות שם ה' אלהיו והוא כפל ענין במ"ש: וישבו • ישראל ישבו בארצם בהשקט ובטח ואין עוד להתפחד כי בזמן הזה יגדל שמו עד קצות הארץ: (ד) והיה זה שלום

רשי

אם יבא בארצנו כאשר בא עתה: והקמונו עליו שבעה רועים · שבעה ושמונה רבותינו פירשו שמותיהן במסכת סוכה ואיני יודע מהיכן למדו: (ה) ורעו את ארץ אשור · וירוצצו כמו (שם ב) תרועם בשבט ברזל: ואת ארץ נמרוד · היא בבל: בפתחיה · בשערי מדינותיה: (ו) כטל מאת ה'. שאין בא לעולם ע"י אדם ולא יבקשו פנל אדם עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת איש כי אם בה': (ז) כאריה בבהמות יער · כך יהי מלכם שליט בכל: ורמס וטרף · רמס היא דריסה האחרי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף למעונותיו בשביל גוריו ולבאותיו: (ט) והכרתי סוסיך. היא עזרת מצרים שאתם נשענים עליהם להמציאכם סוסים: (י) והכרתי ערי ארצך · ולא תצטרך לערי מבצר

אבן עזרא

חן חלק לשבעה וגם לשמונה והטעם כפול נסיכים כמו רועים והנה הנה חמשה עשר: (ה) ורעו . דרך משל כי ימלכו עליהם בחזקה: וארץ נמרוד · היא בבל: בפתחיה · על החרב כמו והמה פתיחות יש אומרים בפתחי הארץ והנה יצילנו מאשור: (ו) והיה שארית יעקב · אותם שלא יכלו שהתחברו עם בית הלחמים כי יהיה מקומם רחוק כי עודם בגלות: כטל מאת ה' · והטעם שיבטחו על השם לבדו ולא על מלכי הגוים שהם בארצם כמו הטל שאינה ברשות אדם רק ביד השם או ילמד ישראל העמים לקרוא בשם ה' ויהיו בקרבם כדרך אהיה כטל לישראל וכל גוי לא יקוה לאיש: (ז) והיה · בצאתם לבוא בבית המקדש: (ח) תרם . גבורת' תראה על הכל והאויבים השם יכריתם: (ט) והיה · והכרתי סוסיך . לעשות מלחמה כי אין צורך: (י) והכרתי ערי ארצך · מוקפות החומה כי לולי פחד אויב טוב לאדם לשבת בפרזות שהאויר רחב והטעם שיהיה שלום בארץ ואין צורך למבצרים: (יא) והכרתי כשפים . מעשה התולדות כי מן התולדות יבאו הכשפים: ומעוננים · מסתכלים בעננים לדעת

מקרא

רֹעִים וּשְׁמֹנָה נְסִיכֵי אָדָם׃ ה וְרָעוּ
אֶת־אֶרֶץ אַשּׁוּר בַּחֶרֶב וְאֶת־אֶרֶץ
נִמְרֹד בִּפְתָחֶיהָ וְהִצִּיל מֵאַשּׁוּר כִּי־ ל' ותד פתחים
יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי יִדְרֹךְ בִּגְבוּלֵנוּ׃
ו וְהָיָה ׀ שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים ו' כטע' כסיפר
רַבִּים כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים ל'
עֲלֵי־עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ
וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם׃ ז וְהָיָה ל' כסיפרא וכל תלים דכות' כמ"א
שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים
רַבִּים כְּאַרְיֵה בְּבַהֲמוֹת יַעַר כִּכְפִיר
בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס
וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל׃ ח תָּרֹם יָדְךָ עַל־ ל' וחסר
צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃ ל'
ט וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה
וְהִכְרַתִּי סוּסֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ וְהַאֲבַדְתִּי
מַרְכְּבֹתֶיךָ׃ י וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֶךָ ב' חסר ח'כלישנא ככנו ל'
וְהָרַסְתִּי כָּל־מִבְצָרֶיךָ׃ יא וְהִכְרַתִּי
כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־

תרגום

אנשא: ה ויִרעון ית ארעא דאתור בחרבא וית ארעא נמרוד בתקוף כרכהא וישיזביננא מאתור דלא יעול בארענא ולא ידרוך בתחומנא: ו ויהי שארא דבית יעקב בגו עממין סגיאין כטלא קדם יי וכרסיסי מלקושא די על עסבא די לא מוריך לאנשא ולא מכתר לבר אנשא: ז ויהי שארא דיעקב בעממיא בגו עממין סגיאין כאריא בבעירא בחורשא וכליתא בעדרי ענא דאם יעדי וירמוס ויקטול ולית די משיזיב: ח סגי מבכן תתקיף ידך ישראל על סנאך וכל בעלי דבבך ישתיצון: ט ויהי בעדנא ההיא אמר יי ואשיצי סוסות עממיא מבינך ואוביד רתיכיהון: י ואשיצי קרוי עממיא מארעך ואפגיר כל כרכיהון תקיפיא · יא ואשיצי חרשין מבינך

תעלה ' לבני אדם ל' בסיפרא וכל ספר תהילות דכוו' במ"א להודיע לבני האדם: וטרף ב' וסימני' וטרף זרוע אף קדקד, ורמס וטרף ואין מציל: מרכבותיך ב' וחסר וסימ' ואבדתי מרכבותיך, כי תרכב על סוסיך מרכבותיך

תולדות אהרן כתל. (ברכות ט):

רדק

שלום לנו מכל פחד שלא יפחד עוד עד עולם ופי' זה שלום על המשיח כי הוא יהיה סבת השלום כמו שאמר ודבר שלום לגוים או פי' זה שלום יהיה שלא יבא עוד אויב בארצנו כמו שהיה רגיל לבא היום: והקמונו עליו · פי' על האויב אם יבא בזמן ההוא כמו שבא בזה"ז מלך אשור אם יבא או נקים עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם כלו' שיעמדו נגד האויב ויכוהו והרועים והנסיכים יהיו שרי המלך המשיח שיהיו רועי ישראל במצותו ונסיכים ממונים עליהם ומה שאמר שבעה שמונה כמו תן חלק לשבעה וגם לשמונה כלומר רבים רועים ונסיכים ורועים ונסיכים ענין כפול במלות שונות כי הרועים הם הנסיכים וי"ת ונמני עלנא שבעה מלכין ותמניא רברבי אנשא ואני תמיה איך תרגום עליו עלנא ויתכן לפרש עליו כמו עם ר"ל עם מלך המשיח וכן ועליו מטה מנשה ורז"ל אמרו מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע שת ואנוש ומתושלח בימינו אברהם ויעקב ומשה משמאלו ומאן נינהו שמונה נסיכי אדם ישי שאול ושמואל עמוס וצפניה חזקיה אליהו ומשיח: (ה) ורעו · אלה הרועים ירעו את ארץ אשור בחרב ופי' ורעו ושברו כמו ורעו דליותיו ירעוץ קדקד: ואת ארץ נמרוד . הוא בבל כמו שכתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזכר אשור ובבל לפי שהם החריבו את ארץ ישראל והם יחריבים: בפתחיה · בחרבותיה כמו והמה פתיחות שפירושו חרבות ר"ל כי בכלי מלחמתם יהרגום ות"י בפתחיה בתוקף כרכהא: והציל · המלך המשיח יצילנו כשהחריבו ארץ אשור ובבל עם נסיכיו ושריו שלא יבא עוד אויב מן הארץ ההיא שיבא בארצנו שידרוך בגבולנו ומלת כי במקום שי"ן השמוש כמו כי נתן לנבאך לחם כמו שנתן: (ו) והיה שארית · אותם שישארו אחר שיצרפו כמו שאמרו וצרפתים כצרוף הכסף וגו': בקרב עמים רבים · שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג ויהיו ישראל ביניהם כטל מאת ה' כי הטל בא מאת ה' מן השמים והמקוה לו לא יקוה לאיש שיביאהו לו אלא לה' יקווה כי הוא הממטיר והמביא לארץ הטל והמטר כן ישראל בישועה ההיא לא יקוו אלא לאל יתברך כי הוא המושיעם ואין זולתו מושיע כי הם יהיו עם מעט והעמים הנאספים עליהם יהיו רבים ומי יוכל להושיעם זולתו ותרד ישועתו להם כאשר ירד הטל על האדמה ואמר אחר כן כרביבים עלי עשב כי הרביבים הם המטר הרב והעשב גדול מהדשא כן יהיו הם הולכים וגדלים וטובם להם הולך וגדל: יקוה לאיש · ייחל לבני אדם כפל הענין במלות שונות: (ז) והיה · כאריה בבהמות יער · האריה הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער המזקים כמו הנמר והדוב והזאב ויעבור עליהם וירמסם ויטרוף מהם כרצונו ואין מציל הכפיר הוא הקטן במין האריה אבל הוא גדול מגור והכפיר אין לו כח בחיות היער לטרוף אבל יש לו כח בעדרי צאן יטרוף מהם ואין מציל כן יהיו ישראל בקרב העמים ההם הנקבצים על ירושלם שישמידם ויהרגום כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה: תרום ידך · מבואר הוא: (ט) והיה . והכרתי סוסיך כלומר שלא תצטרך לסוסים ולמרכבות כי שלום יהיה לך לעולם אחר מלחמת גוג ומגוג וי"ת ואשצי סוסות עממיא מבינך ואוביד ית רתיכיהון: (י) והכרתי ערי ארצך · שהם מוקפות חומה ולא יצטרכו לחומה כי שלום יהיה להם וריב אדם לא יהיה שם ואמר והכרתי כלומר במה שארבה אתכם ואתן לכם שלוה כאלו אני אכרות את חומת עריכם עד שלא יקראו ערים אלא פרזות וכן אמר פרזות תשב ירושלם וגו' וכן פי' והרסתי כל מבצריך ועוד כי ישיבת הפרזות טובה לבריאות הגוף מישיבת הערים המוקפות והכרכים וכן אמרז"ל אין מוציאין מעיר לכרך מפני שישיבת כרכים קשה ואמר מנין שישיבת כרכים קשה שנאמר ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם והטעם כי האויר צר בכרכים ובפרזות הוא רחב וטוב לבריאות הגוף וי"ת ואשצי קרוי עממיא מארעך ואפגר כל כרכיהון תקיפיא: (יא) והכרתי כשפים מידך · כמו מרשותך כמו ויקח את כל ארצו מידו ר"ל שלא יהיה בכל ארצך מכשפים ומעוננים · כמו שהם היום וטעם והכרתי שיסיר לב האבן מבשרכם ופי' מעוננים אמרו רז"ל מעונן זה האוחז את העינים

מצודת דוד

שלום פרסום שמו יהיה סבת השלום אף אשור כי יבוא בארצנו וגומר לא יהיה נעדר השלום כי לא יבא למלחמה כמו לשעבר כי בהכנעה יבוא: והקמונו עליו . אנחנו נמשול בארצו ונקים עליו נגידים מתחת ידינו: שבעה רועים · ר"ל מנהיגים את העם להורותם הדרך: נסיכי אדם . בני אדם מושלים על העם: (ה) ורעו · הם ינהיגו את ארץ אשור בחרב ר"ל יהרגו בחרב את המסרב על הנהגות': ארץ נמרוד · הוא בבל כמ"ש בנמרוד ותהי ראשית ממלכתו בבל וגומר (בראשית י): בפתחיה . ר"ל ינהיגום בפרסום בפתחי שערי העיר: והציל מאשור וגומר · ר"ל במה שיעמיד מלך המשיח באשור נגידים מבני ישראל בזה יציל את ישראל מאשור אשר יבוא בארצינו כי לפי שיהיה אימת הנגידים עליהם לא יבואו למלחמה כ"א להראות הכנעה: (ו) בקרב עמים רבים . הוא גוג והמלכים אשר עמו: כטל מאת ה' . ר"ל אז לא יתלו בטחונם בעכו"ם אלא יתלו בטחונם בה' כמו בטחון ירידת הטל שהוא מה' לבד וכן בטחון הרביבים אשר המקוה להם לא יקוה לאיש שהוא יורידו לפי שאין ביד אדם כן אז לא יקוה למי רק לה': ולא ייחל וגו' · הוא כפל ענין במ"ש: (ז) והיה שארית יעקב . ר"ל לכן יגבר ידם ויהיו בקרב העכו"ם הרבים ההם כאריה בחית היער וככפיר בעדרי הצאן אשר אם [illegible] עבר דרך עליהם הוא רומס וטורף ואין מי מציל עצמו מידו כן הם יהרגו בחיל גוג ומגוג ההם ואין מי יעמוד נגדם: (ח) תרום ידך · אז תרום ידך להתגבר על צריך ויכרתו כולם: (ט) והכרתי סוסיך · ר"ל לא תהיה נושע בגבורות הסוס ובמרכבות כ"א בעזר אלוה: (י) ערי ארצך · עיר המוקפת חומה נקראת בשם עיר לבד ואם היא מבלי חומה נקראת עיר פרוז ולזה אמר כאן אז לא יהיה לך ערים המוקפות חומה להשגב בה כי עוד לא יבא עליך מלחמה: והרסתי וגומר . הוא כפל ענין במ"ש: (יא) והכרתי כשפים . ברצותך

מצודת ציון

אדם · רוצה לומר חשובים: (ה) ורעו · ינהיגו: בפתחיה · מלשון פתח: (ו) כרביבים · הוא המטר החזק כמו וימנעו רביבים (ירמיה ג): ייחל · מלשון תוחלת ותקוה: (ז) בבהמות יער · ר"ל בחית יער וכן ושן בהמות (דברים ל"ב): ככפיר · ארי בחור: ורמס . ענין דריסת ברגל: (ח) תרום · מלשון רוממות: צריך · מלשון צר ואויב: (י) והרסתי · ענין נתיצה ושבירה: מבצריך · ערי המבצר: (יא) ומעוננים ענין כשוף כמו מעונן ומנחש (דברים י"ח): (יג) ונתשתי · ענין

אבן עזרא

לדעת העתידות : (יב) והכרתי · פסיליך · עץ ואבן : (יג) ונתשתי . והשמדתי . הערים שהיו האשרים בהם שלא יזכרו ורבי מרנוס אמר כי עריך כמו ויהי ערך : (א) שמעו · ידבר עם ישראל בעד השם וככה אמר לי קום ריב עם ישראל בהרים : (ב) שמעו . הטעם כמו האזינו בעבור היותם עומדים וככה כי היא שמעה : (ג) עמי : מה הרעותי לך ומה הלאיתיך הטע' מה דבר בקשתי מאתך שתלאה לעשותו : ענה בי . העד בי : (ד) כי . רק טובה רבה עשיתי לך אשר העליתיך והוצאתיך על ידי אדם שתוכל לדבר עמו ולומר לו כל צרכיך ושיודיעך דרכי והם משה שבא אל פרעה ואהרן שהתנבא על ישראל לפני בא משה ומרים שהתנבאה לנשי' גם התורה נתנה על יד משה ואהרן שהיה לו לפה ושניהם למדו המצות לאנשי' ומרים לנשי' אשר דבר השם עמו פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו פה אל פה ולא בחלום במראה ולא בחידו' והיא טובה גדולה ונפלאה כי הדברים ברורים כאשר לבנו ורב לתלמידו : (ה) עמי · הזכיר החסד שעשה השם עם ישראל על דבר עצת בלעם שיעץ להשמיד הכל ושע' ומה ענה אותו שלא הנחתי בלעם לקללכם וצויתיו והתנב' כי נתתי עליו רוחי בעבור כבודכם וכתוב הוא וכל אשר ענה אותו שבירך אתכם ויהושע אמר בדבר בלעם ואציל אתכם מידו וטעם מן השטים כי לא היה בין השטים שחטאו שם ישראל ובין הגלגל רק מעט דרך ומעב' הירדן והזכיר הגלגל כי הוא תחלת ארץ ישראל והנה הטעם כאשר הייתם קרובים להכנס אל הארץ אז חטאתם חטאה גדולה שהייתם כולכם בני מות ותמלטי עליה' ובאתם אל הארץ ועזרתי אתכם וכל זה עשיתי אולי תכירו הטוב שעשיתי לכם וזהו למען דעת צדקות יי' : (ו) במה · ואם כל א' מכם יאמר במה אתרצה אל

תרגום

וּמְעַנְנִין לָא יְהוֹן לָךְ׃ יב וְאֵשֵׁיצֵי
צַלְמֵי עַמְמַיָּא וְקָמָתְהוֹן מִבֵּינָךְ
וְלָא תִשְׁתַּעְבֵּד עוֹד לְעוֹבָדֵי
יְדָךְ׃ יג וְאַעֲקַר שְׁתִילֵי עַמְמַיָּא
מִבֵּינָךְ וְאֵשֵׁיצֵי בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃
יד וְאַעְבֵּיד בִּרְגַז וּבְחֵימָא יַת
פּוּרְעֲנוּת דִּין מִן עַמְמַיָּא דְּלָא
קַבִּילוּ אוּלְפַן אוֹרַיְתָא׃
א שְׁמָעוּ כְעַן יַת דַּיְיָ אֲמַר קוּם
דּוּן עִם טוּרַיָּא וְיִשְׁמְעָן רָמָתָא
קָלָךְ׃ ב שְׁמָעוּ טוּרַיָּא יַת
דִּינַיָּא דַּייָ וְעִקְּרַיָּא מִיסוֹדֵי
אַרְעָא אֲרֵי דִינָא קֳדָם יְיָ עִם
עַמֵּיהּ וְעִם יִשְׂרָאֵל עָבִיד
תּוֹכֵיחָה׃ ג עַמִּי מַה טָבָא
אֲמָרֵית לְמֶעְבַּד לָךְ וְלָא
עֲבֵידַת אוֹ מְרוֹעָא קַשְׁיָא
אַסְגֵּיתִי עֲלָךְ אַסְהֵיד בִּי׃
ד אֲרֵי אַסֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וּמִבֵּית עַבְדוּתָא
פְּרַקְתָּךְ וּשְׁלָחֵית קֳדָמָךְ
תְּלָתָא נְבִיִּין מֹשֶׁה לְאַלָּפָא
מְסִירַת דִּינִין אַהֲרֹן לְכַפָּרָא
עַל עַמָּא וּמִרְיָם לְאוֹרָאָה
לִנְשַׁיָּא׃ ה עַמִּי אִדְכַּר כְּעַן
מָה מְלַךְ בָּלָק מַלְכָּא דְמוֹאָב
וּמָא אָתֵיב יָתֵיהּ בִּלְעָם בַּר
בְּעוֹר הֲלָא גְבוּרָן אִתְעֲבִידָא לְכוֹן מִמֵּישַׁר שִׁטִּין עַד בֵּית גִּלְגָּלָא בְּדִיל לְמִידַע זַכְוָתָא
דַּיְיָ׃ ו בְּמָה אֶפְלַח קֳדָם יְיָ אֶשְׁתַּעְבֵּד לֶאֱלָהָא דִשְׁכִנְתֵּיהּ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא הַאֶפְלַח

מיכה ה–ו

לָךְ׃ יב וְהִכְרַתִּי פְסִילֶיךָ וּמַצֵּבוֹתֶיךָ
ב' מִקִּרְבֶּךָ וְלֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד
ס"מ"ל בנכיאי לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃ יג וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁירֶיךָ
ג"מ"ל בליסנא ח' בליסנ' דכנו מִקִּרְבֶּךָ וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ יד וְעָשִׂיתִי
בְּאַף וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
לֹא שָׁמֵעוּ׃
ו א שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־
יְהוָה אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים
פ וְתִשְׁמַעְנָה הַגְּבָעוֹת קוֹלֶךָ׃ ב שִׁמְעוּ
הָרִים אֶת־רִיב יְהוָה וְהָאֵתָנִים
ל' חסר מֹסְדֵי אָרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־
ל' . ל' עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח׃ ג עַמִּי
ל' וחסר מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה
ל' כ"כ בִי׃ ד כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
חד חסר וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח
ג' אג"ך לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם׃
ל' מדינחאי מי כתיב מה קרי ה עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ
מוֹאָב וּמֶה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־
בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן
ד' חד חסר ח' דַּעַת צִדְקוֹת יְהוָה׃ ו בַּמָּה אֲקַדֵּם
ל' יְהוָה אִכַּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ

רשי

מבלר : (יג) והשמדתי עריך . ואשיצי בעלי דבבך וכן (ישעיה יד) ומלאו פני תבל עריס וכן (שמואל א כח) ויהי עריך : (א) את ההרים . את האבות : והגבעות . האמהות : (ג) מה עשיתי לך . תן לבך להכיר מה טוב עשיתי לך : ומה הלאתיך · בעבודתי : ענה בי . העד בי : (ד) כי העליתיך · אע"פ שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים : את משה אהרן ומרים . ת"י משה לאלפא מסורת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומרים לאורהא לנשיא : (ה) ומה ענה אותו בלעם בן בעור . מה אזעום לא זעם ה' (במדב' כג) שלא כעסתי כל אותן הימים · מן השטים · שחטאתם לי שם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי מכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם שם את הארץ : (ו) אכף . אהיה כפוף : נחלי

ישועה : ולא תשתחוה ב' וסימ' ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך , ולא תשתחוה לאל נכר : עריך ח' בלישנ' דבבו בקריאה וסימ' וה' סר מעליך ויהי עריך , והשמדתי עריך , והכ תי ערי ארצך , ומלאו פני תבל ערים , וערים נתשת אבד זכרם המה , נשוא לשוא עריך , ופשרה לעריך , פתאום עיר בהלות : ומרים ג' בקריאה וסי' ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם , שלח לפניך את משה , ובני עמרם דדברי הימים ' אג"ך : במה ח' קמצין בקריאה וסימ' במה ארע כי אירשנה , במה אושיע את ישראל , ויאמר שאול גשו , ויצא תרוח ויעמד דמלכים. וחברו דדברי הימים : במה אקדם ה' אכף , אהבתי אתכם אמר ה', הוגעתם ה' בדבריכם , וא' ובמה

תולדות אהרן שמעו הרים · סוטה מו ר"ה יא זוכר משפטים : זכר נא · ברכות ז סנהדרין קה עכו"ס ד זוכר בהר במה אקדם . עקידה שער נז :

רדק

הטינים רבי עקיבא אמר זה המחשב עונות ושעות והאומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח : (יב) והכרתי פסיליך . וטעם והכרתי כמו הפי' כאשר למעלה ממנו וכן טעם ונתשתי : (יג) ונתשתי . והשמדתי עריך . אויביך כמו ויהי עריך וכן ת"י ואשיצי בעלי דבבך · ויש לפרשו כמו הפירוש והכרתי ערי ארצך : (יד) ועשיתי אשר לא שמעו ת"י דלא קבילו אולפן אוריתא :

(א) שמעו · אמר הנביא כנגד ישראל שמעו מה שאמר לי האל ית' ומה שאמר קום ריב את ההרים כמו אל ההרים וכן והראה את הכהן כמו אל הכהן ר"ל הראה ריבך אליהם וכן אמר לגבעות שתשמענה קולך וטעם ההרים והגבעות על דרך האזינו השמים ותשמע הארץ שמעו שמים והאזיני ארץ כי היא שמעה את כל דברי ה' והריב הוא עם ישראל שיתוכח עמהם האל יתב' על הטובות שעשה להם והם גמלו לו רעה וי"ת ההרים אבהתא והגבעות אמהתא כלומר שישמעו האבות שהם אברהם יצחק ויעקב והאמהות שרה רבקה רחל ולאה מה שגמלו בניהם לאל ית' : (ב) שמעו הרים . והאיתנים הם ההרים או הגבעות שהם החזקים אשר ביסוד העפר והם מוסדי ארץ וי"ת שמעו אבהתא ית דינא דה' ועקריא יסודי ארעא : (ג) עמי מה עשיתי לך · מה רעה עשיתי לך : ומה הלאתיך · הה"א בשוא"ל והאל"ף בציר"י ופי' מה מצוה צויתי לך שתלאה לעשותה : ענה בי · העד בי אם עשיתי : (ד) כי העליתיך · אבל עשיתי לך טובות שהעליתיך מארץ מצרים שהיית שם בשעבוד קשה : ומבית עבדים · פירוש מארץ מצרים כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ופי' מבית עבדים ממקום שהייתם בו עבדים או פי' שהם היו עבדים ואתם הייתם עבדים לעבדים ומצרים מבני חם היו ונאמר עבד עבדים יהיה לאחיו : ואשלח לפניך . לפני לאתך שלחתי לך בעבודתך מבשרים שבשרו לך בא הגאולה להנית לך מרגוז והמבשרים היו שלשה נביאים משה ואהרן ומרים וי"ת ושלחית קדמך תלתא נביאים וגו' : (ה) עמי זכר נא . ומה ענה אותו אחר שהזהרתיו שלא יקלל אתכם : מן השטים ועד הגלגל · וזכר ג"כ מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבין כליה וכפר להם במקלת כחוטאים שהמית במגפה : עד הגלגל · מה עשה לכם האל ית' שהעבירכם את הירדן ביבשה : למען דעת צדקות השם · הכל זכור מפי הקבלה ומפי תורת משה למען שתדע צדקות ה' שעשה עמך ותשיב מעשיך · ות"י הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שטין עד בית גלגלא : (ו) במה אקדם ה' · אם

מצודת ציון

ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א) : אשיריך · מלשון אשרה והוא אילן הנעבד : עריך . שונאך כמו ויהי ערך (ש"א כ"ח) : (א) נא · עתה : קום · הוא ענין זרוז : ריב · ענין ויכוח : את ההרים · אל ההרים : (ב) והאיתנים · ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד) : מוסדי . מלשון יסוד : יתוכח . ענין בירור דברים : (ג) מה · המלה ההיא יורה על הפלגת הרבוי כמו מה רב טובך (תהלים ל"א) : הלאתיך . ענין יגיעה כמו ונלאו מצרים (שמות ז) : ענה · עדות כמו לא תענה (שם כ) : (ה) ענה · מלשון עניה ותשובה : (ו) אקדם · אבוא לפניו וכן לא יקדמנה מגן

מצודת דוד

השגחתי בך לא תעסוק עוד בכשפים לדעת מה מהעתידות : (יב) והכרתי פסיליך . כי אז תכיר שאין אלוה מבלעדי : למעשה ידיך . הפסילים שהם מעשה ידי אדם : (יג) ונתשתי . ר"ל עוד לא תשתחוה לאשרים : והשמדתי עריך . ואז אשמיד אני את שונאיך : (יד) ועשיתי וגו' . בחמה שפוכה אעשה נקם עם הבבליים אשר לא שמעו מעולם נקמה מופלגת כזאת : ו (א) קום ריב את ההרים · אל הנביא אמר התווכח עם ישראל אל ההרים ר"ל הרם קול להתווכח בפרסום רב וישמעו ההרים והוא מנין גוזמא והפלגה: ותשמענה וגו' . כפל הדבר במ"ש : (ב) שמעו הרים . ר"ל וכה אמור שמעו הרים את ויכוח ה' : והאתנים מוסדי ארץ . הם ההרים שהם החזקים ומוסדי הארץ וכפל הדבר במ"ש: ועם ישראל יתוכח כפל הדבר במ"ש : (ג) עמי מה עשיתי לך · זכור מה מאד רוב טוב עשיתי לך : ומה הלאתיך . ומהו הדבר אשר יגעתיך בו להכביד העול: ענה בי. העד בי לומר הנה בזה הגעתנו : (ד) כי העליתיך · עתה יפרש מהו רוב הטובה שעשה ואמר כי העליתיך וגו' : ומבית עבדים · ממקום שהייתם עבדים פדיתי אותך וכפל הדבר במ"ש : ואשלח . שלחתי לפניך מנהיגים הגונים והם משה אהרן ומרים : (ה) מה יעץ וגו' . כאשר כלא עלתו היה לכלותך מן העולם ע"י בלעם לקלך

בשם

(ז) נחלי שמן . למנחות : האתן בכורי · קרבן לפשעי : (ח) הגיד · הקב"ה לך אדם מה טוב לך לעשות : והצנע לכת · ת"י הוי צנוע למיהך בדחלא דאלהך · ד"א והצנע לכת לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מבייש את חבירו ובא לפייסו ואומר לו איני מתרצה לך עד שיבא פלוני ופלוני שבזיתי לפניהם לפייסני אבל הקב"ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו : (ט) קול ה' לעיר יקרא · קול נבייא ד' על קרתא מכריזין להם התשובה . ותושיה יראה שמך . ותושיה קורא להם הנביא אשר רואה את שמך אשר נותן לב להתבונן ולראות דרכיך ותושיה מוסב על מקרא שלמעלה הימנו : שמעו מטה מי יעדה . הטו אזן ושמעו מטה פורענות אשר חרדה אתכם שהנביאים מתרים בכם ושמעו מי הוא אשר ייעד אותו הפורענויות אם יכולת בידו לקיים מה שגוזר ויונתן לא כן תירגם : (ותושיה יראה שמך . מכאן שכל מי שאומר בכל יום מקרא שמתחיל ומסיים כמו שמתחיל ומסיים שמו התורה מצילו מגיהנם) : (י) עוד האש בית רשע אוצרות רשע · ה"א האש נקודה פתח לפי שהיא תמוה וכן פירושו עוד לי אורך ימים הוא . האש כמו היש (וכד"ה א ב) מלינו אישי אבי דוד במקום ישי אף כאן אש במקום יש וכן (בשמואל ב יד) אם אש להמין ולהשמאיל · אם יש להאמין ולהשמאיל · וי"ת כן האית שיעלה בלבבכם שיתקיים בית רשע לאורך ימי' ואוצרות רשע : ואיפת רזון זעומה · מדה קטנה שעשיריכם מרמים בה העניים ומביאין אותן

בְּעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה׃ ז הֲיִרְצֶה
יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־
שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי
חַטַּאת נַפְשִׁי׃ ח הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־
טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־
עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ
לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃ ט קוֹל יְהוָה לָעִיר
יִקְרָא וְתוּשִׁיָּה יִרְאֶה שְׁמֶךָ שִׁמְעוּ
מַטֶּה וּמִי יְעָדָהּ׃ י עוֹד הַאִשׁ בֵּית
רָשָׁע אֹצְרוֹת רֶשַׁע וְאֵיפַת רָזוֹן
זְעוּמָה׃ יא הַאֶזְכֶּה בְּמֹאזְנֵי רֶשַׁע
וּבְכִיס אַבְנֵי מִרְמָה׃ יב אֲשֶׁר
עֲשִׁירֶיהָ מָלְאוּ חָמָס וְיֹשְׁבֶיהָ דִּבְּרוּ־

קֳדָמוֹהִי בַּעֲלָן בְּעֶגְלִין בְּנֵי
שְׁנָא׃ ז הֲיִתְרְעֵי יְיָ בְּאַלְפֵי
דִכְרִין בְּרִבְבַת נַחֲלִין דִמְשַׁח
הַאֶתֵּן בּוּכְרִי חֲלַף חוֹבֵי חִבּוּב
מְעַי חֲלַף חֲטָאֵי נַפְשִׁי׃
ח הִיתְחַוֵּה לָךְ אֱנָשָׁא מַה טָּב
וּמָא יְיָ תָּבַע מִנָּךְ אֱלָהֵין
לְמֶעְבַּד דִּין דִּקְשׁוֹט וּלְמִרְחַם
גְּמִילוּת חִסְדָּא וֶהֱוֵי צְנִיעַ
לְהַלָּכָא בְּדַחַלְתָּא דֶּאֱלָהָךְ׃
ט קָל נְבִיַּיָא דַיְיָ עַל קַרְתָּא
מַכְלָן וּמַלְפַיָּא דָחֲלִין לִשְׁמָא
שְׁמַע מַרְבָּא וְשִׁלְטוֹנָא וּשְׁאַר
עַמָּא דְאַרְעָא׃ י עוֹד הָאִית
בֵּית רַשִׁיעָא אוֹצְרִין דִּרְשַׁע
וּמְכִילָן דִּשְׁקַר מַיְתִין לוּט׃
יא הֲיִזְכּוֹן בְּמָזְנָן דִּרְשַׁע וּבְכִיס
דְּבֵיהּ מַתְקְלִין רַבְרְבִין וּדְעַדְקִין׃ יב דַּעֲתִירָאָה מָלָן אוֹצְרֵיהוֹן חֲטוֹף וְיָתְבָהָא

אל אלהי שעשה עם אבותי זה החסד וזהו הטעם במה אקדם ומלת אכף מפעלי הכפל כדרך אשתחוה כמנהג המביא מנחה לאדוניו : (ז) הירצה · אם אוכל להקריב לו פרים רבים כי רצונו באלפים רבים ושמן לקרבן רבבות נחלים או אם ארצה אתן לו בכורי בעבור פשעי שיסלח לי והטעם שאקריבנו לפניו שאין לי במה אתרצה כי אם בבהמות או בבני פרי בטני הטעם כפול וי"א ברבבות ישרת בעבור שנים אחריו וככה הוא האתן בכורי בפשעי פרי בטני בעבור חטאת נפשי כמו ויעבד ישראל באשה : (ח) הגיד . זאת היא תשובת הנביא ככה הגיד לך אתה האדם שאומר במה אקדם ה' מה טוב בעיניו שתעשה והוא איננו מבקש אילים ולא בנך רק עשות משפט שלא תעשה עול בעמיתך ולא תוננו בדיבור או בהון רק תעשה חסד עמו בכל יכולתך והצנע לכת עם השם לבדו שתלך בדרכיו בתם לבב הפך קשי עורף : (ט) קול · בעבור שהזכיר שתעשה משפט החל להוכיח ישראל על שאינם עושים משפט במשקל במדה ופע' לעיר שומרון או לירושלם : ותושיה · חסר איש כמו ואני תפלה ויראה בלב זה שהשם הקורא וכן הוא ואיש תושיה יראה וידע השם הנזכר ויפת אמר כי ה"א תחת יו"ד והטעם כי תושיה ילמדו יראי השם וזהו הכל : שמעו מטה · שיביא השם לייסר את המעוותים ודעו מי יעדה ולא יאחר ומטה לשון נקבה גם זכר ושמות רבות ככה : (י) עוד האש · הנכבד בעיר עודהו מתחזק ברשעו אח' ששמע קול הקריאה יש בביתו כבית רשע איפת אוצרות רשע ממון שקבץ ברשע ובאיפת רזון חסרה שהיא זעומה לשם ולא יאמר בלבו איננו ירא מלפני השם שיאמר בלבו האזכ' במאזני רשע : (יב) אשר עשיריה · עיר הנזכרת לעיר וקרא

ויאמר דויד אל הגבעונים : רשע י"ז פתחין וסי' מרשעים יצא רשע , ולהכות באגרוף רשע , פתח הרצובות רשע , החמס קם למטה רשע , חרשתם רשע עולתה , האזכה במאזני רשע , עוד האש בית רשע תניינא דפסוק , כי לא אל חפץ רשע , אהבת צדק ותשנא רשע , ותועבות שפתי רשע , לא יועילו אוצרות רשע , תועבות מלכים עשות רשע , וללכת עם אנשי רשע , מדור באהלי רשע , כי לחמו לחם רשע , ולדעת רשע כסל , ולא ימלט רשע את בעליו : ויושביה ו' וסי' כמו כן ימותון , העיר ההללה , היו לי כלם כסדום אשר עשיריה , היושב על חוג הארץ , וישתמר חקות עמרי :

תולדות אהרן מה טוב · סוכה מט מכות כד עשות משפט · עקרים מ"ג פ"ל : והצנע לכת · עקידה שער מג :

רדק

אם יאמר אחד מכם באיזו מנחה אקדם את ה' שירצה בה ובמה אכף לו : האקדמנו בעולות ובעגלים פי' ויהיו העולות עגלים בני שנה טובים ונבחרים : אכף · פרשו כפוף והוא מבנין נפעל · (ז) הירצה : זכר הנבחרים במין הבשר לאכול ואמר עוד שמא ירצה ברוב המנחה והוא מה שאמר באלפי אלים ברבבות נחלי שמן וזה על דרך הפלגה כמו נהרי נחלי דבש וחמאה : האתן בכורי פשעי . או שמא לא ירצה במנחות ובהמות אלא במי שחביב עלי מבני והוא בכורי שאתננו לו למנחה בעבור פשעי שיכפרנו לי בהעלותי אותו לפניו וכפל העניין במלות שונה ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלומר אם אתן פרי בטני בעבור חטאת · ות"י פרי בטני חביב מעי כלומר שאהוב וחביב שבבני : (ח) הגיד לך אדם מה טוב · זה מענה על השאלה אמר אין חפצו בעולות כי אם בעשות הטוב כמו שאמר שמואל הנביא הנה שמוע מזבח טוב : עשות משפט · יכלול כל המצות שבין אדם לחברו כמו נזקי ממון ודברים אחרים גם העריות בכלל שנאמר את משפטי תעשו וכתיב אחריו ערות אביך וערות אמך וגו' : ואהבת חסד · הוא גמילות חסדים ויעשה יותר מן הראוי לו : והצנע לכת עם אלהיך : הוא יחוד האל יתברך ואהבתו בכל לבבו ובכל נפשו ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעות וי"ת והוי צנוע להלכא בדחלתא דה' ורז"ל פי' כי עשות משפט אלו הדינים אהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זו הוצאת המת והכנסת כלה והרי דברים ק"ו ומה דברים שאין דרכן לעשותם בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותם בצנעה על אחת כמה וכמה : (ט) קול ה' לעיר יקרא · קול ה' הוא דבר הנביא כי בשם ה' מתנבא : לעיר · כמשמעו כלומר לבני העיר קורא להם לשוב בתשובה והעיר הוא ירושלם או שומרון , וי"ת לעיר כמו להעיר כלומר להעיר אותם לתשובה : ותושיה יראה שמך · ואיש תושיה וכן ואני תפלה ואני איש תפלה אמר הנביא כשאני קורא דרכיך בתוך העיר מי שהוא איש חכמה ביניהם הוא לבדו יראה בתוך לבבו את שמך הנכבד וכי ראוי להכנע מפניו כשהנביא מזכיר שמו ומזכיר את דברו ושאר האנשים לא יחושו והוא איש תושיה אומר להם : שמעו מטה · כלומר מטה הפורענות ואמר שמעו כמה קשה גזרה זו : ומי יעדה · ושמעו מי יעד זאת הגזרה להביאה כי מי שיעדה יוכל להביאה כמו שיעדה כי היכולת בידו וה"א יעדה כנוי לגזרה שהיא כמשל מטה שהיא מטה כמו המטה שמכה ותושיה שם לחכמה ופרשו ישה מענין יש כי אין בעולם השפל דבר עומד אלא היא לפי' נקראת תושיה שעומדת בישותה לעולם יעדה הזמינה לבא כמו ואם לבנו ייעדנה מן המועד אשר יעדו : (י) עוד האש . חסר יו"ד · ופירושו כמו היש עוד כמו את"י האית בבית רשיעא וה"א האש פתוחה כי היא לשאלה כמו האיש אשר כמוני יברח וכן אמרה המסורה ב' פתחין חד חסר וחד מלא ולדעת המתרגם פירש כן ראו היש עוד בית רשע אוצרות רשע ופי' עוד עדיין אחר שקרא קול ה' כלומר ראו כי לא פנו אל קול ה' הקורא וראו כי עדיין תמצאו בבית רשע אוצרות רשע ובית רשע חסר בי"ת השמו"ש כמו בבית וכן הנמצא בית ה' והדומים להם ויש לפרש האיש כמשמעו כלומר ראו אם יש בבית רשע אוצרות רשע כי לא שב מרשעו מפני קול ה' הקורא : ואיפת רזון זעומה · איפת רזון תמצאו בבית הרשע שהיא זעומת האל יתברך כמו שאמר עמוס להקטין איפה ולהגדיל שקל : איפת רזון · זו היא איפה קטנה שהיא רזה וחסרה : רזון כם בשקל קין מרזון · ויונתן תרגם ומכילן דשקר מייתין לווט : (יא) האזכה · כלומר כל אחד ואחד היה לו להשיב אל לבו ואמר האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה : אבני מרמה . הם משקלות המרמה כמו שאמר בתורה לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה כשיקח דבר ישקול בגדולה וכשימכור דבר ימכור בקטנה : (יב) אשר עשיריה · עשירי העיר שזכר שומרון או ירושלם : מלאו

מצודת דוד

בעת הזעם : ומה ענה וגו' . ומה השיב לו בלעם מה אזעום לא זעם ה' (במדבר כג) : מן השטים · ר"ל זכרו הטובה שעשה לכם מן השטים עד שהביא אתכם לגלגל והוא בקצה עבר הירדן המערבי וכאומר עם כי עבדתם בשטים לבעל פעור מ"מ לא רפו ידיו מכם עד שהביא אתכם אל הארץ : למען דעת · כל הטובה הזאת עשה עמכם למען תדעו לדקות ה' שעושה לפנים משורת הדין : (ו) במה אקדם ה' . הוא מאמר הנביא בשם ישראל לומר הנה באמת הרבה טובה עשית עמדי ובמה אתרצה לבוא לפני ה' ובמה אהיה כפוף ומוכנע לאלהי מרום ר"ל מהו התשורה שאביא לו : האקדמנו . וכי אבוא לפניו בעולות מן העגלים בני שנתם שהם היותר טובים ונבחרים וכאלו יאמרו וכי צריך הוא לתקרובות וכי תועלת יש לו בהם : (ז) הירצה · וכי ירצה ה' בכמה אלפי אילים לקרבנות וברבבות נחלי שמן לנסך על המנחות : האתן . וכי אתן לו בכורי לקרבן על כי מחל פשעי וכי אתן פרי בטני מיתר בני על כי כפר חטאת נפשי וכאלו ישאלו אם כן מהו הגמול שאעשה לו : (ח) הגיד לך אדם · כאלו הנביא משיב אתה בן אדם הנה מאז הגיד לך ה' מה טוב בעיניו ומהו הדבר אשר הוא דורש ושואל ממך : כי אם · ר"ל אין שום דבר כ"א לעשות משפט ולאהוב את הצדק וללכת עם אלהיך בדרכי מצותיו בהצנע לא בפרסום רב ולהתייסר : (ט) קול ה' לעיר יקרא · הנה קול ה' קורא להעיר במיוחדת היא ירושלים אליה יקרא לעורר אנשיה לתשובה : ותושיה יראה שמך · ר"ל הקול ההיא בא ע"י איש תושיה הרואה את

מצודת ציון

מגן (ישעיה ל"ז) : אכף · מלשון כפיפה והכנעה : (ז) הירצה · מלשון רצוי : ברבבות · רבבה הוא עשרת אלפים : פרי בטני · הם הבנים : (ח) והצנע . מלשון צניעות והסתר · (ט) ותושיה · ר"ל ואיש תושיה כמו ואני תפלה (תהלים ק"ט) וכראוי איש תפלה ותושיה הוא ענין חכמת התורה והוא מלשון יש כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים וכן יצפון לישרים תושיה (משלי ב) : יראה . מלשון ראיה : יעדה · ענין הזמנה וקביעות כמו שם יעדה (ירמיה מ"ז) : (י) האש : הוא כמו היש וכן אם אש להאמין (ש"ב י"ד) : בית רשע · כמו בבית : ואיפת · שם מדה : רזון · מלשון רזות וכחשות ואמר בדרך שאלה על החסרון : זעומה · מלשון זעם וכעס : (יא) האזכה · מל'

אבן עזרא

וקרא וגם הפעם מדבר אל האיש הנזכר עוד האיש לכל אחד מעשירי העיר אם אתה עשית חמס והחלית לבב עשוקים גם אני החליתיך עת הכיתיך והשממתיך : (יד) אתה • וישחך . שם דבר כמו וישעך תתן לנו והטעם השפל גאותך : ותסג • אשגך והסמ"ך כשי"ן תשיג אל הריון ולא תלד את כל זה בעבור החמס שעשיתם איש לרעהו העשיר לעני : (טז) וישתמר • כל אחת מחוקות עמרי : וכל מעש' בית אחאב . הם המשתמרי' וחוקותי לא ישתמרו ופעם וחרפת עמי מה שהיית' מחרפי' עובדי השם תשאו הגמול או הפעם חרפת עמי תשאו עליכם כדרך וחרפה לא נשא על קרובו : (א) אללי • דבר הנביא על לשון המשכיל בית ההוא והוא עמי הנזכר : כאספי קיץ • כמו קדשי מה שיאספו הדלי' מהפרי הנמשך וזה דרך משל כאין צדיק : (ב) אבד • הרס • כמו כשת

מספמ

תרגום

ממללין שקר ולישנהון נכלין בפומהון : יג ואף אנא איתיתי עלך מרע ומחא אצדינך על דחטתא : יד את תיכול ולא תסבע ויהי לך למרע במעך ותדביק ולא תשיזיב ודי תשיזיב לחרבא אמסר : טו את תזרע ולא תחצוד את תבדר זיתין ולא תשוף משח ותעצר ענבין ולא תשתי חמר : טז ועל די נטרתון גזירת בית עמרי ועבדתון עובדי בית אחאב והלכתון בנימוסיהון בדיל לממסר יתך לצדו ויתבאה לאשתממו וחסידי עמי תקבלון : א אמר נביא וי לי ארי הויתי כמיסף טבייא בעדן דאבדו חסידיא מן ארעא הא כסיופי קיטא כעוללן בתר קטוף לית גבר דביה עובדין טבין לטביא חמדת נפשי : ב אבדו חסידיא מן ארעא ודקשיט באנשא

מיכה ו–ז

שֶׁקֶר וּלְשׁוֹנָם רְמִיָּה בְּפִיהֶם׃
יג וְגַם־אֲנִי הֶחֱלֵיתִי הַכּוֹתֶךָ הַשְׁמֵם עַל־חַטֹּאתֶךָ׃
יד אַתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשְׂבָּע וְיֶשְׁחֲךָ בְּקִרְבֶּךָ וְתַסֵּג וְלֹא תַפְלִיט וַאֲשֶׁר תְּפַלֵּט לַחֶרֶב אֶתֵּן׃
טו אַתָּה תִזְרַע וְלֹא תִקְצוֹר אַתָּה תִדְרֹךְ־זַיִת וְלֹא־תָסוּךְ שֶׁמֶן וְתִירוֹשׁ וְלֹא תִשְׁתֶּה־יָּיִן׃
טז וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי וְכֹל מַעֲשֵׂה בֵית־אַחְאָב וַתֵּלְכוּ בְּמֹעֲצוֹתָם לְמַעַן תִּתִּי אֹתְךָ לְשַׁמָּה וְיֹשְׁבֶיהָ לִשְׁרֵקָה וְחֶרְפַּת עַמִּי תִּשָּׂאוּ׃
ז א אַלְלַי לִי כִּי הָיִיתִי כְּאָסְפֵּי־קַיִץ כְּעֹלְלֹת בָּצִיר אֵין־אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכוֹל בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי׃
ב אָבַד חָסִיד מִן־הָאָרֶץ וְיָשָׁר בָּאָדָם אָיִן

רשי

אותן לידי רזון והוא זעומה באפו של הקב"ה : (יג) החליתי הכותך • הלאתי מכותיך חזקות וחולות ואטעו' : השמם . להשמימך על חטאתך : (יד) וישחך בקרבך . המאכל שתאכל תכנים בו מארה בתוך המעים ויגרום לך חולי שתהא חולה והולך שחוח וכן פירש אותו בספרי מניין אף בתוך המעים ת"ל וישחך בקרבך בפרשת והיה עקב במדבר תמיד עיני ה' אלהיך בה ואף יונתן תירגם כן ויהי לך למרע מחא במעיך : ותסג • את אויביך המוליכים בניך ובנותיך בשבי ולא תפלטם ואם תפלטם סופם לחרב ושמעו של ר' מנחם שמעתי ותסג לתאות תשמיש ולא תפליט לא יהי' לך כח לפלוט שכבת זרע ואם תפלטם סופה לחרב אתן אתכם וי"ת ל' הראשון : (טז) וישתמר חוקות עמרי • וידעתי כי לא תשמעו אלי כי ישתמר על ידיכם וביניכם כל חוקות עמרי ואחאב : וחרפת עמי תשאו . אתם תקבלון עון החרפה שהעכו"ם מחרפין את עמי שהעמידה בהם תורה על כך (דברים כח) לא יהיה לך איפ' ואיפה והם אינם שומרים : (א) אללי לי • הנביא מקונן על עצמו אוי לי שהועמדתי לנביא בעת הזאת שאין בנ"א צדיקים בדור : כאספי קיץ • נקוד חטף קמץ שאינו ל' פועל כמו יושב אומר אלא לשון מפעל כמו (ישעיה לג) אוסף החסיל כאסיפת קיץ והם סופי תאינין שהן רעות וכן תרגום יונתן כסיופי קייטא : כעוללות בציר • ת"י כעוללן בתר קטוף : אין אשכול לאכול • כתרגומו לית גבר דביה עובדין טבין : בכורה • תאינה טובה המתבשלת בעתה כתרגומו לטבייא חמדת נפשי : (ב) וישר באדם אין . אדם ישר בבני

תולדות אהרן

אותה נפשי • סוטה מז :

רדק

מלאו חמס • מלאו בתיהם חמס : ויושביה • אף שאינם עשירים דברו שקר שאין להם תחבולה לקנות ממון רב להנאה מועטת . דברו שקר : ולשונם רמיה בפיהם • ולשונם בפיהם היא רמיה והוא תואר בפלס שביה עניה : (יג) וגם אני • כמו שאתם החלית העניים והעשוקים במרמותיך כן אני החליתי אותך בהכות אותך מכה קשה : השמם על חטאתיך • השמותיך על חטאתיך או פי' ענין תמיה כלומר אתמיה בני אדם ברוב הכותי אותך על חטאתיך השמם מקור וי"ת ואף אנא אייתי עלך מרע ומחא אצדינך על דחטית : (יד) אתה תאכל • מאכליך יהיה למארה שלא תשבע ממנו : וישחך בקרבך . הכנעתך תהיה בקרבך כלו' כארך קודם שתגלה : וישחך • שם שרשו ישח כפלם ויפעך תתן לנו וי"ת ויהא עלך מרע במעך : ותסג ולא תפליט • תסיג האשה להריון ולא תפליט הולד אלא ימות במעיה : ואשר תפלט לחרב אתן • ואשר תלד לא ישמחו בו עד יפול בחרב האויב ותסג בסמ"ך כמו בשי"ן וכן אדור מסיג גבול רעהו : (טו) אתה • מבואר הוא : תדרוך • בחולם לקריאת בן אשר ובחטף קמץ לקריאת בן נפתלי : ותירוש • על שם סופו כמו וטחני קמח כי לא ידרוך האדם התירוש אלא הענבים : (טז) וישתמר • אעפ"כ לא תסורו בכל הרע שאני מביא עליכם ועדיין חק עמרי תשתמר בכסות עזבו חקותי ואמר וישתמר ל' יחיד ואמר חקות ל' רבים ר"ל כל חק וחק : וחרפת עמי תשאו • מה שהייתם מחרפים עמי שהם העשוקים תקבלו גם אותם החרפה שיחרפו אתכם הגוים : (א) אללי לי • מלעיל הטעם באל"ף אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמ"ד ועניינו כמו אוי ורבי אחי רבי משה פי' ל' יללה האל"ף מקום יו"ד כמו ישי ואשי אמר הנביא אוי לי ברעות ישראל כי הם לא שמעו בתוכחתי והאל נפרע מהם ואוי לי מרעתם ואוי לי מצרתם : כי הייתי כאספי קיץ • נשארתי בדבר מועט הנשאר אחר שלקטו ואספו פירות הקיץ או כעוללות שנשארו בגפן אחר שבצרו הבציר : אין אשכול לאכול . איני מוצא בגפן אשכול אחד לאכול כי כבר נבצר כלומר אין חסיד וישר שאלמוד מעשיו : בכורה אותה נפשי • כלומר אם תמו החסידים והישרים אותה נפשי שיעמוד עתה אחד מבני הדור שילמד דרכי החסידים והישרים והוא הבכורה במשל : כאספי • שם רבים מן אסף

כחסיל

מצודת ציון

מלשון זכות : במאזני • כף המאזנים : ובכים • אמתחת ושק ישימו בו אבני המשקל : (יג) החליתי • מלשון חולי : הכותך • מלשון הכאה : השמם • מלשון שממון : (יד) וישחך • ענין שפלות והכנעה כמו וישח אדם (ישעיה ב') : ותסג . ענין השגה וקרוב וכן לא יסג כלימות (לעיל ב') : תפליט . ענין הצלה כמו רני פלט (תהלים ל"ב) : (טו) תדרוך • הדרך לדרוך ברגל על הזתים להוציא השמן : תסוך . ענין משיחה : ותירוש • ענבי היין : (טז) במועצותם • מלשון עצה : לשמה • ענין תמהון : לשרקה • הוא קול הבאה בקבוץ השפתים והדרך לעשות כשרואים דבר חשוב שנחרב וכן לשמה ולשרקה (ירמיה יט) : תשאו . מלשון משא וסבל : (א) אללי • מלשון יללה וכן אם רשעתי אללי לי (איוב י) : קיץ . ר"ל פירות הקיץ : כעוללות . הם הענבים הגרועים הנלקטים בסוף : בציר • כן יקרא תלישת הענבים כמו כי תבצור כרמך (דברים כ"ד) : אשכול • כן יקרא הענף שהענבים תלוים בו כמו ואשכול ענבים (במדבר י"ג) : בכורה • כן יקרא פרי שנגמר בשולה כמו כבכורה בתאנה בראשיתה (הושע ט) : אותה • מלשון תאוה וחשקי : (ב) יארבו • מל'

מצודת דוד

את שמך ומתבונן בך הוא הנביא המתבונן בשם ה' : שמעו מטה • וכה יאמר שמעו המטה המוכן להכות ר"ל הבינו גודל הפורעניות המוכן עליכם ומי הוא המייעד אותה הלא ה' שהיכולת בידו וכאומר הנה הנבי' הוא הקול' הנאמן במאמרו והפורעני' המיועד' היא גדול' וחזקה והמייעד הוא בעל היכולת והיה א"כ מהראוי שמאד יחרדו וישובו אל ה' : (י) עוד האש • ר"ל עכ"ז כאו עוד האם יש בבית רשע אוצרות הרשע שאסף בגזל ועושק או אם החזיר לבעליו וכאומר הלא עם כל זה לא שב ולא החזיר העושק : ואיפת רזון זעומה • ר"ל ראו אם עדיין בביתו איפה כחושה ומסרה להנות בה הבריות המעלות זעם באפו של הקב"ה : (יא) האזכה . ר"ל אשר היה ראוי להם לומר הנה הואיל וכן הוא שעדיין לא שבנו וכי אמצא זכות במאזני הרשע אשר עמדי ובכים אבני המרמה ר"ל איך אוכל להצדק במשפט אם עדיין העון שמור אצלינו : (יב) עשיריה . עשירי העיר ההיא : ולשונם רמיה בפיהם . לשונם תדבר רמיה בפיהם כי הלשון היא המדברת בתוך הפה : (יג) וגם אני • ר"ל הואיל וכן עשו לכן גם אני מוכן להפליא אותך : הכותך • במה שאכה אותך מכה חזקה ולהשמים אותך בעבור חטאותיך : (יד) ולא תשבע • כי תהיה המארה במעים : וישחך בקרבך . ותשאר א"כ הכנעתך בקרבך כי כשהאדם שבע רם לבבו אבל כשהוא רעב הוא שפל ומוכנע : ותסג • אף אם תשיג את האויב המוליכים את בניך בשבי עכ"ז לא תוכל להציל אותם מידו ומה אשר תציל מידו אתן לחרב כי יגבר יד האויב להכותם נפש אף אם לא יגבר ידו לקחתם בשבי : (טו) ולא תקצור . כי האויב יקצרוהו לעצמו : ולא תסוך שמן • לא תסוך עם השמן כי העכו"ם יקחם : ותירוש . תדרך את ענבי היין : (טז) וישתמר • ר"ל עם כל הייעודים הרעים ההם ידעתי שלא תשמעו לי ויהי נשמר על ידכם חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב בנו שהיו מלכי ישראל והרשיעו לעשות בעבודת הפסילים והנה אתם לומדים מהם ושומרים את החקים והמעשים האלו : במועצותם • של עמרי ואחאב בנו : למען תתי . ר"ל שיהיה זה סבה שאתן אותך ירושלים לשמה הכל יתמהו על חרבנך ויושבי העיר יהיו לשרקה כי העכו"ם ישרקו על גודל האבדון : וחרפת עמי תשאו • גם אתם תשאו החרפה שסבלו עמי הם בני עשרת השבטים להיות גולים כמותם הואיל ואחזתם בדרכיהם : ז (א) אללי לי • הנביא מקונן ואומר אללי לי כי הייתי אני כבזמן אסיפת פירות הקיץ כאלו כבר נאספו כולם ולא נמצא עוד בשדה ר"ל הועמדתי לנביא בזמן שנאספו צדיקי הדור : כעוללות בציר • כאלו כבר נאספו אף העוללות של הבציר הנלקט באחרונה ר"ל אף הבינונים נאספו : אין אשכול לאכול • אין אני מוצא אשכול של ענבים לאכול ר"ל אין אני מוצא איש צדיק בדור : בכורה . נפשי מתאוות תאנה בכורה שנתבשלה בעתה הטובה למאכל וכאומר הנה נפשי אותה ואין לה והוא כפל ענין במ"ש : (ב) אבד חסיד . עתה יפרש המשל ויאמר הנה אבד חסיד מן הארץ ואין איש ישר בין בני אדם : לדמים יארובו • מארבים לשפוך דם : יגודו חרם • יגוד אותו ברשתו :

של

רשי

בבני אדם אין : יצודו חרם : יצודו בחרמים ובמצודתם : (ג) על הרע כפים להטיב . על שכר הרעה כפיהם אתם מקוים שיטיב לכם : השר שואל · שוחד : והשופט . הכן את הדין גם הוא בשילום אומר לשופט חבירו כשהוא גזלן ומחויב בדין שלם לי גמולי בזה ואני אזכה חוקך בדין אחר : והגדול דובר הות נפשו . המלך או הנשיא אומר בדין רצון נפשו הות נפשו דבר ההוה לרצונו ולנפשו כמו (ירמיה טו) אין נפשי אל העם הזה וכן ת"י תחמודי נפשיה : ויעבתוה · עשאוה קליע של חבל בין שלשתן כעבותות העגלה חבלה שהעבות משולשת היא כך מצאתי בתרגום ירושלמי עבדנוה כקליעה דחובין : (ד) טובם כחדק . סבא דאית בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא קשה לצאת מידו כמו הקוצים הנסבכין בצמר : ישר ממסוכה . ישר שבהם רע ממסוכת קוצים ומסוכה כמו (ישעיה ה) הסר משוכתו : יום מצפיך · יום שאתה מצפה בו לטובה תבוא פקודתך : מבוכתם . עירבוליהון כמו (שמות יד) נבוכים הם מהומתם : (ה) אל תאמינו ברע · כי משעו ורבותינו פירשו כלפי מעלה אל תחטאו ותאמרו הקב"ה אוהבינו והוא ימחול לנו : משוכבת חיקך · נשמתך היא תעיד בך : פתחי פיך · דברי פיך פתיחות פיך : (ז) ואני בה' אצפה · הנביא אומר כן : (ח) אל תשמחי אויבתי . בבל ועיר החייבת (ס"א בבל ופרס החייבת) :

אבן עזרא

מעשה חרמים : (ג) על · אמר לפי מריעים ואסי להם שלבנס לאבן אחת אבן וככה על הרע כפים תחת היטיב . מלת ויעבתוה מגזרת עבותים והטעם אם הגדול יאמר לדבר הות מלבו הות כמו הוות בקרבה יעבתוה השומעי' והטעם יוסיפו עליהם : (ד) טובם · אותם כאשר מעל פני מתו שהוא סמוך והוא פועל עומד : ישר ממסוכה • קשה יותר ממסוכת חדק והסמ"ך כשי"ן וטעם יום מצפיך הנה בא היום שמצפיך קוראי' פקדתך באה עתה תהיה מהרה : מבוכת' . מבוכה שלהם והמ"ם שב אל השר והשופט והגדול : (ה) אל • יזהיר הנביא אנשי אותו הדור אמר יפת אל תבטחו בגדול ולפי דעתי כי לנשים ידבר אל תבטחו באלוף נעוריה כי יזהיר האלוף משוכבת חיקך : (ו) כי בן מנבל אב . פועל קודם כמו ורב יעבד צעיר : (ז) ואני · דברי הנביא על לשון המשכיל או על ל' ישראל : (ח) אל . אם ישראל הלכו בגלות עוד יקומו מנפילתם אך יש עליהם לסבול בעבור כי חטאו ויודו : (ט) זעף . יריב ריבי מהגוים יוציאני :

כֻּלָּם לְדָמִים יֶאֱרֹבוּ אִישׁ אֶת־אָחִיהוּ
יָצוּדוּ חֵרֶם׃ ג עַל־הָרַע כַּפַּיִם לְהֵיטִיב
הַשַּׂר שֹׁאֵל וְהַשֹּׁפֵט בַּשִּׁלּוּם וְהַגָּדוֹל
דֹּבֵר הַוַּת נַפְשׁוֹ הוּא וַיְעַבְּתוּהָ׃
ד טוֹבָם כְּחֵדֶק יָשָׁר מִמְּסוּכָה יוֹם
מְצַפֶּיךָ פְּקֻדָּתְךָ בָאָה עַתָּה תִהְיֶה
מְבוּכָתָם׃ ה אַל־תַּאֲמִינוּ בְרֵעַ אַל־
תִּבְטְחוּ בְּאַלּוּף מִשֹּׁכֶבֶת חֵיקֶךָ
שְׁמֹר פִּתְחֵי־פִיךָ׃ ו כִּי־בֵן מְנַבֵּל אָב
בַּת קָמָה בְאִמָּהּ כַּלָּה בַּחֲמֹתָהּ
אֹיְבֵי אִישׁ אַנְשֵׁי בֵיתוֹ׃ ז וַאֲנִי בַּיהוָה
אֲצַפֶּה אוֹחִילָה לֵאלֹהֵי יִשְׁעִי יִשְׁמָעֵנִי
אֱלֹהָי׃ ח אַל־תִּשְׂמְחִי אֹיַבְתִּי לִי
כִּי נָפַלְתִּי קָמְתִּי כִּי־אֵשֵׁב בַּחֹשֶׁךְ
יְהוָה אוֹר לִי׃ ט זַעַף יְהוָה אֶשָּׂא
כִּי חָטָאתִי לוֹ עַד אֲשֶׁר יָרִיב רִיבִי

ד לֵית כּוּלְהוֹן לְמִשְׁפַּךְ דַּם זַכַּאי
כַּמְנִין גְּבַר יַת אֲחוּהִי מַסְרִין
לִגְמִירָא׃ ג מַבְאֲשִׁין בִּידֵיהוֹן
וְלָא מוֹטִיבִין שִׁלְטוֹנָא שָׁאֵיל
וְדַיָּנָא אֲמַר עֲבֵיד לִי דְאֶשַׁלֵּם
לָךְ וְרַבָּא מְמַלֵּיל תַּחְמוּדֵי
נַפְשֵׁיהּ וַיִּ עֲלֵיהוֹן עַל
דְּקַלְקְלוּתָא׃ ד טָבָא דִבְהוֹן
קְשֵׁי לְמִפַּק מִן יְדֵיהּ כַּד מִן
חַדְקָא וּדְקַשִּׁיט בְּהוֹן מְסִיגַת
סִיַג בִּישׁ יוֹם סִבּוּרָךְ לְטַב
עִדָּן סְעוּרַת בִּישָׁתָךְ מְטַת
כְּעַן יְהֵי עֲרָבוּ לְהוֹן׃ ח לָא
תְהֵימְנוּן בְּרַחֲמִים וְלָא
תִתְרַחֲצוּן בְּקָרִיב מֵאִתַּת
קְיָמָךְ טַר מִלֵּי פוּמָךְ׃ ו אֲרֵי
בְרָא מְנַבֵּל אַבָּא בְּרַתָּא
מְנַצְיָא עִם אִמַּהּ כַּלְתָא
מְקִילָא בַּחֲמָתַהּ סָנְאוֹהִי
דְּגַבְרָא אֱנָשֵׁי בֵיתֵיהּ׃ ז וַאֲנָא
בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲבוּעַ אֲדוּץ
לֶאֱלָהָא עֲבֵיד פּוּרְקָנִי יְקַבֵּל צְלוֹתִי אֱלָהִי׃ ח לָא תֶחֶדוּן בְּעֵיל דְּבָבוּתִי לִי דְנַפְלֵית
אָקוּם אֲרֵי יָתֵיבִית כִּדְבִקְבָלָא יְיָ יְנַהַר עֲלָי׃ ט אֲמֵרֵית יְרוּשְׁלֵם לְוָט מִן קֳדָם יְיָ
קַבֵּלִית אֲרֵי חָבֵית קֳדָמוֹהִי עַד דִּידִין דִּינִי וְיִתְפְּרַע עוּלְבָּנִי

חסר ד' פתחין וסימנהון חשר שואל והשופט בשלום, וכנגית חשר חמשא, החמישי לחרש תחמישי השר שמהות תיזרח • יעמד מיכאל השר : אחילה ג' ומשניין באתיהון וסימן מעי מעי אחילה · לא כן אחילה לפניך • אוחילה לאלהי ישעי. קדמא אחולה כתיב תניינא אחילה כתיב תליתא אוחילה כתיב : משפטיו י"ו בקריאה וסי' נמסר ביחזקאל סי' ש"ל :

תולדות אהרן

על הרע (תענית סה) : טובם כחדק • עירובין קא : אל תאמינו . חגיגה טז : משוכבת חיקך • תענית יא חגיגה טז זוכר לך : מנבל אב. סוטה מט : אל תשמחי • זוכר פקודי : אור לי . (ברכות ב יומא מ) :

רדק

כחזיל : (ב) אבד חסיד . חרם • רשת כמו משטח חרמים תהיה מגודים וחרמים אמר יצודו כל אחד אחיו להרגו כמו הצייד שלד העופות ברשת : (ג) על הרע כפים להטיב . הרע מקור וכן הטיב אמר יתנו דעתם על הרע אשר בכפיהם להטיבו ולחזקו וזה דרך צחות לומר לשון על הפעול לענין אחד וכן כי ייטיב אל אבי את הרע עליך וכן היטב חרה לך זה הלשון לחזק הענין ואמר כי בזה יחזיקו הרע בכפיהם לקחת שוחד להטות דין : השר שואל • כי לא ישאל המלך שוחד בפיו כי יתביים מזה אלא השר שואל בעבורו : והשופט בשלום . השופט ג"כ ידו עמהם ויש לו חלק בשוחד וזהו שלום שהוא גמול כמו באו ימי השלום וכן במשקל אחר ורודף שלמונים והנה השופט מטה הדין כדי שיגמול לו המלך טובה בממון שלוקח בהטיית הדין והגדול ג"כ מי שהוא גדול בחצר המלך והוא תחת השר גם הוא דובר עם בעלי הדין לתת שוחד ויפסקו הדין כרצונו וזהו הות נפשו כלו' שברון נפשו ואבדה מן העולם כמו יעז בהותו והות רשעים וי"ת תחמודי נפשיה • ויעבתוה . חזקוה בין כולם חזקי הטיית בשוחד שלוקחים ויעבתוה ענין חוזק כמו שהבל החזק שנקרא עבות ואחז"ל פירשו כי כל עבות מג' חוטים וכן ועבות העגלה שהיא משלש רצועות והיא החזקה וכן פירשו רז"ל עבות ג' עלין בקו אחד וכן אמר ויעבתוה לפי שהם שלשה מחזיקי העולה והטיית הדין השר והשופט והגדול : (ד) טובם כחדק • הטוב שבהם הוא כמו החדק שהוא הקוץ שהוא מכאיב כל הנוגע בו וי"ת טבא די בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא : וישר ממסוכה • והישר שבהם הוא קשה יותר מן המסוכה שהוא גדר הכרמים שעושים מקוצים וי"ת ודקשיט בהון מסגיות סייג כיס : ממסוכה • בסמ"ך כמו בשי"ן מן הלא אתה שכת בעדו הנני סך את דרכך בסירים : יום מצפיך • יום נביאי השקר שהם מצפיך ונביאיך שהיו מבטיחים אותך על שקר עתה תראה היום ההוא אם הוא טוב ואם רע : כי הנה פקודתך באה • כלומר פקודת עונך : עתה תהיה מבוכתם • מבוכת נביאי השקר ר"ל ערבובם מן נבוכים הם בארץ : (ה) אל תאמינו ברע • בדור הזה איך אדם יכול להאמין ברעו : באלוף • בגדול ר"ל באחיו הגדול : משוכבת חיקך • גם מאשתך צריך אתה שתשמור פתחי פיך שאם תדבר רע על חבריך בפניה תגלהו : פתחי • רבים , מן פתח דבריך יאיר : (ו) כי בן מנבל אב . הבן היה לו לנשא האב ולכבדו והדור הזה הוא מנבלו ומבזהו וכן בת קמה באמה כלה בחמותה וגו' • וכל זה הפך הנכונה והמנהג : (ז) ואני בה' אצפה • דברי הנביא על לשון ישראל כמו שאמר אחריו אל תשמחי אויבתי לי ואחרי שאמר מיכה דברי הפורענות סיים נבואתו בדברי נחמה ואמר ואני בה' אצפה , כלומר אף על פי שאני גולה מארצי על עונותי עוד אצפה בה' שיוציאנו מן הגלות וכפל הענין במ"ש ואמר אוחילה לאלהי ישעי : ישמעני אלהי • שבטחתי בו שישמעני בגלות : (ח) אל תשמחי אויבתי לי • אמר שהיו"ד לכנוי אף על פי שהמלה מלעיל אמר אויבתי כנגד הרשעה שארך גלות ישראל ברשותה יותר מאלף שנה ותושבת כי אבדה תקות ישראל והיא שמחה לאידה ואמר כנגדה אל תשמחי לי שאת אויבת לי וכת"י לא תחדין בעלת דבבותי : כי נפלתי קמתי • אם נפלתי בגלות עוד אקום • ואמר קמתי עבר במקום עתיד כדרך הנבואות כי מה שאמר שהאל יתברך שיהיה הוא קיים כאלו היה : כי אשב בחשך ה' אור לי • אם אשב בגלות בחשך כלומר בצרה גדולה שהיא נמשלת לחשך אני בוטח בה' שיהיה עדיין אור לי ויוציאני מחשך לאור : (ט) זעף ה' אשא . בגלותי אני נושא וסובל זעף ה' ומצדיק עלי את הדין : כי חטאתי לו : ואסבל עד אשר יריב ריבי עם הגוים שלחצוני : ועשה משפטי • שיקח נקמתי

מצודת דוד

(ג) על הרע כפים להיטיב • ר"ל יתנו דעתם על הרע אשר בכפיהם להטיבו ולחזקו : השר שואל . ר"ל בזה יחזקו את הרע כי השר שביניהם שואל השוחד בפה מלא למען יטה המשפט : והשופט בשלום • ר"ל אין כוונת השופט להוציא הדין לאמיתו אבל כל כוונתו בעבור תשלום שכרו והגדול הוא אשר בידו לכוף על קיום המשפט : דובר הות נפשו הוא • עוד הוא מבזה ומדבר שברון נפש אל מול זה שהשפו את משפטו לחייבו שלא כדין : ויעבתוה • השר והשופט והגדול שביניכם מחזקים את הרע כחבל עב : (ד) טובם • הטוב שבהם הוא כקוץ מכאיב והישר שבהם הוא קשה מן המסוכה הוא גדר העשוי ע"פ רוב מן הקוצים : יום מצפיך • לכן יום שאתה מצפה בו לטובה באה זכרון עונותיך בקבלת הגמול והנה עתה בזמן קרוב תהיה מבוכתם ובלבול דעתם לבל ידעו מה לעשות : (ה) אל תאמינו ברע . הנה בזמן הזה אל תאמינו איש ברעהו ואל תבטחו בהבטחת שר עם כי מעולם דרך השר הוא לקיים הבטחתו הנה עתה אל תבטחו בו : משוכבת חיקך • מאשתך השוכבת בחיקך שמור פתחי פיך לבל תדבר דבר שראוי להסתיר כי גם היא תגלה מצפוניך : (ו) כי בן מנבל אב · הדור פרוץ כ"כ כי הבן מדבר באביו דברי נבלה וגנות והבת קמה באמה לחרפה ולגדפה וכן כלה קמה בחמותה : אויבי איש אנשי ביתו . אף אנשי ביתו של האיש המה לו לאויבים : (ז) ואני בה' אצפה • ר"ל אבל עכ"ז אצפה בהבטחת

מצודת ציון

מל' אורב : יצודו • מלשון צידה : חרם . כמו בחרם והוא הרשת וכן משטח חרמים (יחזקאל כו) : (ג) להיטיב • ענין חוזק כמו ההיטיב חרה לך (יונה ד') : הות • ענין שברון נפש וכן הוה לאביו בן כסיל (משלי י"ט) : ויעבתוה . ר"ל יחזקו כחבל עב : (ד) כחדק • הוא מין קוץ כמו כמשוכת חדק (שם טו) : ממסוכה • הוא הגדר ועם הוא בסמ"ך וכן ויסך אלוה בעדו (איוב ג') : מצפיך • ענין תוחלת ותקוה כמו אערך לך ואצפה (תהלים ה') : פקדתך • ענין זכרון : מבוכתם . ענין בלבול הדעת כמו נבוכים הם בארץ (שמות י"ד) : (ה) באלוף • ענין שררה כמו אלופי אדום (שם ט"ו) : פתחי פיך . על השפתים יאמר בדרך משאלה : (ו) מנבל . ענין גנות ובזיון כמו כי נבל נבלה ידבר (ישעיה ל"ב) : כלה . כן תקרא אשת הבן : בחמתה . כן תקרא אם הבעל : (ז) אצפה • ענין תקוה : אוחילה • מלשון תוחלת ותקוה כמו יחל ישראל (תהלים ק"ל) : (ט) זעף • כעס וחימה : אשא • אסבול

ה'

אבן עזרא

יוציאני לאור · טעם כי אשב בחשך ומעם תראה כאשר יאור לבי אז אבין כי צדיק השם על כל הבא עלי או תראה בצדקתו שיקח נקמתי מאויבתי : (י) ותרא . איו ה'. איה הוא : תראינה · שתהיה מרמס : (יא) יום כאשר יבא יום שהשם יבנה גדריך או ירחק חק המס שהיית נותנת : (יב) יום . ועדיך יבא . אתה · כל גוי שוכן למני אשור ועד נהר פרת ורבי ישועה אמר ויס מים שמערב ארץ ישראל מחרב מפאת ים והר פלוני שהיה כולו יישוב שב כמו הר ולפי דעתי כי מלת ועד נהר מושכת אחרת ועד ים מים והר ועד ההר והנה ים מים כמו הים הקדמוני והים האחרון וכן הר דרומי אל צפוני : (יג) והיתה . ביום ההוא: מפרי מעלליה' · שהרעו לישרא' : (יד) רעה · תפלת הנביא בהיות הארץ שממה שירעה עמו בשבטו וישכנהו לבדד כיער בתוך כרמל וירעו בשן מעבר לירדן מזרחה והחשוב' אמר השם לנביא : (טו) כימי צאתך והטעם כימי צאת אבותיך מארץ מצרים : אראנו נפלאות · הטעם עמי כאשר הזכיר עמך : (טז) יראו · דברי השם

רשי

(יא) יום לבנות גדריך . מוסב על האומרה אלי ועוד היא אומרת אלי יום לבנות גדריך שאת מצפה לו אותו היום ירחק חוקו זמנו יאריך ולא יבא לעולם : (יב) יום הוא ועדיך יבא · הנביא אומר אותו היום שאתם מלעיגים עליו לאמר בפל והלך לו יום ההוא שמור וגנוז ולא בטל עדיך יבא בבל להחריבך : למני אשור · אשר הוא ראש למרעגו : וערי מצור · כלומר ועד ערי מצור ויונתן תרגם ודמן חורמיני רבתא : וים מים . והיושבים על ים האחרון אשר הוא במערב : והר ההר . כמו ויושבי ההר ויונתן לא כן תרגם : יום לבנות גדריך . הנביא מבשרו לישראל שיש יום כמוס ומוכן לבנות גדרות חרבותיהן יום ההוא ירחק ויבטל מעליכם חק גזירות הבבליים ופרסיים : יום הוא ועדיך יבא . בעידנא ההיא יתכנשון גלוותא דישראל דמן אתור וגו' : (יג) והיתה הארץ · ארץ הבבליים ופרסיי' : (יד) שוכני לבדד . שיהא שוכן בטח בדד : יער בתוך כרמל · ת"י דהוי לדין בתורשא יתיתבון ככרמלא אותן שהיו שוממים כיערות ישכנו לבדד בתוך כרמל שהוא מקום מיושב ויש לפרש שוכני לבדד ביערים לא יראו מחיות

ו"ו

וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי יוֹצִיאֵנִי לָאוֹר אֶרְאֶה בְּצִדְקָתוֹ׃ י וְתֵרֶא אֹיַבְתִּי וּתְכַסֶּהָ בוּשָׁה הָאֹמְרָה אֵלַי אַיּוֹ יְהוָה אֱלֹהָיִךְ עֵינַי תִּרְאֶינָּה בָּהּ עַתָּה תִּהְיֶה לְמִרְמָס כְּטִיט חוּצוֹת׃ יא יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרָיִךְ יוֹם הַהוּא יִרְחַק־חֹק׃ יב יוֹם הוּא וְעָדֶיךָ יָבוֹא לְמִנִּי אַשּׁוּר וְעָרֵי מָצוֹר וּלְמִנִּי מָצוֹר וְעַד־נָהָר וְיָם מִיָּם וְהַר הָהָר׃ יג וְהָיְתָה הָאָרֶץ לִשְׁמָמָה עַל־יֹשְׁבֶיהָ מִפְּרִי מַעַלְלֵיהֶם׃ יד רְעֵה עַמְּךָ בְשִׁבְטֶךָ צֹאן נַחֲלָתֶךָ שֹׁכְנִי לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ כַּרְמֶל יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם׃ טו כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת׃ טז יִרְאוּ גוֹיִם וְיֵבֹשׁוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם

יַפְּקִינַנִי לִנְהוֹר אֶחֱזֵי בִּזְכוּתֵיהּ׃ י וְתֶחֱזֵי בְּעֵיל דְּבָבוּתִי וְתַחְפִּינַהּ בַּהֲתָא דַּהֲוָת אָמְרָה לִי אָן דְּאִתְפְּרֵיקְתָּא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ עֵינַי יֶחֶזְיָן בְּמַפַּלְתְּהוֹן כְּעַן תְּהֵי לְדָיִשׁ כְּטִין שׁוּקִין׃ יא בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְבְּנְיָן כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְבַּטְּלָן גְּזֵירַת עַמְמַיָּא׃ יב בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְכַּנְשׁוּן גָּלְוָתָא דְּמִן אַתּוּר וְקִרְוֵי תּוּקְפָּא וּדְמִן חוּרְמִינֵי רַבְּתָא וְקִרְוֵי צִירָא וְעַד פְּרָת וְיַמָּא מַעַרְבָא וְטוּרֵי טוּרָא׃ יג וּתְהֵי אַרְעָא לְצָדוּ עַל יָתְבָהָא מִפְּרִי עוֹבָדֵיהוֹן׃ יד פַּרְנֵיס עַמָּךְ בְּמֵימְרָךְ עַמָּא דְּאַחְסַנְתָּךְ בְּעָלְמָא דְּהוּא עָתִיד לְאִתְחַדְתָּא יִשְׁרוֹן בִּלְחוֹדֵיהוֹן דַּהֲווֹ צָדְיָן כְּחוּרְשָׁא יִתְיַתְּבוּן כְּכַרְמְלָא וְיִתְפַּרְנְסוּן בְּאַרְעָא מַתְנָן וְגִלְעָד כְּיוֹמֵי עָלְמִין׃ טו כְּיוֹמֵי מִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַחֲזֵינוּן פְּרִישָׁן׃ טז יֶחֶזְוּן עַמְמַיָּא וְיִבְהֲתוּן מִכָּל גְּבוּרְתְּהוֹן יֵשׁוּן

לאור ז' קמצין וסי' בלשון תרגום צוח ססיא וסבר למיפק בצפרא וקם בלילא · ופירש ויקרא אלהים לאור יום , והולכתי עורים בדרך לא ידעו · נקוה לאור והנה חשך · יוציאנו לאור אראה בצדקתו : בבקר בבקר משפטו יתן לאור . לאור יקום רוצח . מגלה עמוקות מני חשך : לבדד ג' בקריאה וסימ' הן עם לבדד ישכון ובגוים . שכני לבדד יער · לבדד לבטח תושיבני · אג"ך :

תולדות אהרן ירעו בשן · פסחים סח : כימי צאתך זוכר לך :

רדק

נקמתי מהם : בצדקתי . שיעשה לי עת לדקם · ות"י אמרת ירושלם לווש כן קדם ה' קבילית : (י) ותרא אויבתי · כמו שפיר' למעלה · וכן ת"י : ותרא . מלרע כתו ירא שרעה תרא אבקלן : אויבתי · מלעיל בשני ספרין כמו שראשון אמר אויבתי שתראה שיוציאני שאל יתברך לאור יהיה לה בשת ממה שהיתה אומרת לי בגלות איה ה' אלהיך · עיני תראינה בה · הנו"ן דגושה שלא כמנהג אא"כ תהיה נו"ן ה"א השעולה אמר עיני תראה באויבתי כהפלי ורצוני כי עתה בבא לי הגאולה תהיה למרמס כטיט חוצות ובאויבי ראתה עיני : (יא) יום לבנות גדריך · אמר כנגד האויבת יום שתחבבת לבנות גדריך בבית ישראל כשתבוא עם גוג ומגוג בא"י יום ההוא ירחק חק היום ההוא יהיה לך לספוף וירחיק חקך שהיה לך באומות ובישראל והיית מושלת עליהם והמפרשים פירשו הפסוק כנגד ישראל וכן ת"י בעדנא ההיא יתבנון כנשתא דישראל וגו' : (יב) יום הוא ועדיך יבא . אותו יום תשועת ישראל יום הוא לה' ועדיך יבא האויב להחיתך : למני אשור ועדי מצור . זכר אשור שגלו שם ישראל תחלה . למני · כמו למן כמו מני אפרים : ערי מצור · כמו ערי מבצר כלומר שלא ימלטו מפני חזקה וכן ותכן צר מצור לה והדומים לו רבים : ולמני מצור · ומן ערי המצור ועד הנהר וזה נהר פרת כי פרת הוא גבול א"י ומשם והלאה ארץ העמים : וים מים · ועד שוכר עומד במקום שנים ר"ל ועד ים שהוא מצור מערב : והר ההר · ועד הר ההר והוא הר ההר שמת שם אהרן והוא אחד מגבולי א"י כמו שאמר מהר ההר תתאו לבא חמת וזכרו כחולם והנה בפתח ואחד הוא ר"ל יתקבצו ארץ אויביהם שהוא סביבות גבול א"י שהיו להם שכנים רעים והרעו לישראל בכל כחם , ויש מפרשים ולמני מצור כמו מצרים וכן דללו וחרבו יאורי מצור כל יאורי מצור כמו מצרים וי"ת בעדנא ההיא יתכנשון גלוותא דמן אתור וגו' תרגם ולמני חורמני וכן תרגם מני אשכנז מני חורי חורמני : (יג) והיתה הארץ · ארץ העמים · על יושבים כמו עם יושבים וכן ויבואו האנשים על הנשים והדומים להם : מפרי מעלליהם · שהרעו לישראל · (יד) רעה עמך · בשבטך . אמר הנביא כנגד האל ית' ביוציא ישראל מהגלות וירעה בשבטו כמו שהרועה ירעה צאנו וינחם לאטם בשבטו : שכני לבדד · כמו שוכן וכן היושבי בשמים והדומים לו לבדד שיהיה לבדו בארצו ואין עם אחר אתו : יער בתוך כרמל · ישכנו ביער כמו בתוך הכרמל כי כרמל הוא מקום ישוב שדות וכרמים ואילנות ואמר כי אז ישכנו לבטח ביער שהוא מקום חיות ולא יפחדו מהם כמו שהאדם שוכן בתוך כרמל וכן אמר וישכנו ביערים : ירעו בשן וגלעד · שהוא מעבר לירדן והיא ארץ מקנה שמנה וטוב ירעוה כימי עולם : (טו) כימי צאתך · עונה האל ית' לנביא אמור להם כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות וטעם צאתך שיצאו אבותיהם כאלו יצאו הם : (טז) יראו גוים · שגוים שיאספו על ירושלם עם גוג ומגוג יראו הנפלאות ויבושו מכל גבורתם שבטחו על גבורתם לבא על ירושלם : ישימו יד על פה · שלא יהיה להם מענה : אזנים תחרשנה · שיהיו מבוהלים מהם שישמעו

מצודת ציון

אספול : (י) למרמס · ענין דריסה ברגל : חוצות · שווקים : (יא) גדריך . מלשון גדר וכותל : חק · ענין דבר קבוע : (יב) ועדיך · אליך כמו תגע עדיך (איוב ד') : למני · כמו למן והיו"ד נוספת וכן מני אפרים (שופטים ה') : מצור · ענין מבצר : (יג) על יושביה · עם יושביה : (יד) רעה · ענין הנהגה : שוכני היו"ד יתירה : לבדד · יחידי כמו לבדד לבטח תושיבני (תהלים ד') : כרמל · כן

מצודת דוד

ה' ואקוה לאלהי ישעי אשר ישמעני אלהי בקראי אליו מצרתי : (ח) אל תשמחי · לכן אל תשמחי אויבתי עלי לחשוב שלא אוסיף לקום כי פעמים רבות נפלתי ואח"ז קמתי וכן עתה בגלות הזה עם כי אשב בחושך ה' יאיר לי : (ט) זעף ה' אשא : הן עתה אני סובל זעף ה' כי חטאתי לו וכן אסבול עד אשר ישלים לריב עמדי הריב הראוי לי בגמול החטא וכלה לעשות בי משפט הראוי לי ואח"ז יוציאני לאור ואראה בצדקתו שיעשה לי ולא לעולם יריב : (י) ותרא · וכאשר תראה אויבתי במרבית הצדקה שנעשה לי תהיה מכוסה בבושה אשר אמרה אלי בזמן הגלות איו ה' מדוע לא יגאלך : עיני תראינה בה וגו' · מה שתפלה לראות מן הנקם כי אז תהיה למרמס הרגל כטיט שהושלך בחוצות : (יא) יום לבנות . ר"ל יבוא יום לבנות גדרי חרבותיך וביום ההוא ירחק ממך חוק הבבליים אשר הטילו עליך מלא חוק המס והשעבוד : (יב) יום הוא · ר"ל אז יאיר לך הזמן כאור היום : ועדיך יבוא · כל העכו"ם יבואו אליך ירושלים להיות סרים למשמעתך : למני אשור · מן אשור ואף מערי המבצר שבה כי לא יתחזקו במשגב המבצר : ולמני מצור . מן ערי המבצר ועד נהר הוא נהר פרת העומד בגבול א"י ומשם והלאה הוא ארץ העמים : ויס , מלת ועד משמשת בשתים כאילו אמר ועד ים מים ר"ל מקצה המערב ועד ים המערבי שהוא גבול א"י : והר ההר · ר"ל מקצה העולם ועד הר ההר העומד בגבול א"י כמ"ש מתאו לכם הר ההר (במדבר לד) : (יג) והיתה הארץ . ארץ הכשדים תהפך לשממה עם יושב בה תגמול מעשיהם מה שהרעו לישראל : (יד) רעה עמך · חזר הנביא להתפלל לה' ואמר אתה ה' רעה והנהג את עמך בשבטך ולפי שהמשילו לרועה אמר לשון הנופל ברועה שמנהיג את הצאן ע"י השבט שבידו : צאן נחלתך · ישראל שהם צאן נחלתך שהנחלתו לך לעם יהיה שוכן לבדד ר"ל בטח כי המתפחדים ישכנו יחד למען איש אחיו יעזורו ולא כן השוכן בטח : יער בתוך כרמל · ר"ל ישכון בטח ביער שהוא מקום חיות רעות כמו בתוך הכרמל שהוא מקום מלא שם מרבית אנשים ולא ילכו שם החיות וכענין שנאמר וישנו ביערים (יחזקאל לד) : ירעו בשן וגלעד · יהיו רועים בבשן ובגלעד במרעה שמן כמו בימי עולם הוא ימי משה שנתנו אז הארץ ההיא ונחנה לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה : (טו) כימי צאתך וגו' · כאלו הקב"ה משיבו לאמר שמעתי את תפלתך וכן אעשה וכמו ימי צאתך מארץ מצרים כן אראנו נפלאות : (טז) מכל גבורתם . שלא עמדה להם להתחזק על ישראל : ישימו יד וגו' . ר"ל לא יוכלו לדבר מרוב התמהון : אזניהם תחרשנה : ר"ל לא יאבו לשמוע מרבים הגלאת הרבה מהם

ישימו יד על־פה אזניהם תחרשנה:
יז ילחכו עפר כנחש כזחלי ארץ ירגזו ממסגרתיהם אל־יהוה אלהינו יפחדו ויראו ממך:
יח מי־אל כמוך נשא עון ועבר על־פשע לשארית נחלתו לא־החזיק לעד אפו כי־חפץ חסד הוא:
יט ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ותשליך במצלות ים כל־חטאתם:
כ תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר־נשבעת לאבתינו מימי קדם:

א א משא נינוה ספר חזון נחום האלקשי:
ב אל קנוא ונקם יהוה נקם יהוה ובעל חמה נקם יהוה לצריו ונוטר הוא לאיביו:

ידיהון על פומהון ואודניהון יתחרשן: יז ישתטחון על אפיהון על ארעא כחויא כזחלי עפרא יזועון מבירניתיהון מן קדם יי אלהנא יתברון וידחלון מן קדמך: יח לית בר מנך את הוא אלהא שביק לעוון ומעבר על חובין לשארא דאחסנתיה לא מוריך לעלמין רוגזיה ארי רעי לאיטבא הוא: יט יתוב מימרי לרחמא עלנא ויכבוש על חובנא ברחמתיה וירמי לעומקי ימא כל חטאי ישראל: כ תתהיב קושטיה דיעקב לבנוהי כמא דקימתא ליה בביתאל טבות אברהם לזרעיה בתרוהי כמא דקימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקידת יצחק דאתעקד על גבי מדבחא קדמך תעביד עמנא טבון דקימתא לאבהתנא מיומי קדם:

א מטל כס דלוט לאשקאה ית נינוה מלקדמין אתנבי עלה יונה בר אמתי נביא דמגת חפר ותבת מחובהא וכדו דאוסיפת למחטי תב ואתנבי עלה נחום מבית קושי כמא דכתיב בספרא הדין: ב אלהא דין ופורען יי מתפרע יי וסני חילא קדמוהי עתיד יי לאתפרעא מסנאי עמיה וברגז חסין מבעלי דבבוהי:

רשי

באיות השדה כבתוך כרמל. (יז) כזוחלי ארץ. הם נחשים הזוחלים על גחונם כעפר הארץ: ירגזו ממסגרותיהם. יחרדו מרוב דוחק איסוריהם ומסגר כלאם: (כ) תתן אמת ליעקב. ת"י תתהיב קושטיה דיעקב לבנוהי כמה דקיימתא ליה בבית אל טבות אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריא תדכר לנא עקידת יצחק תתן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת לנו דבריך אשר הבטחת ליעקב כי לא אעזבך (בראשית כח): חסד לאברהם. שכר חסד אשר לאברהם אשר צוה לבניו לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ולכך לא נאמר וחסד אלא חסד האמת שהאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם: אשר נשבעת. בעקידתו של יצחק כי נשבעתי נאם ה' יען אשר עשית וגומר:

(א) משא נינוה. ת"י מטל כס דלוט לאשקאה' ית נינוה: ספר חזון נחום. חזון נקוד קמץ קטן לפי שאינו דבוק ואינו דומה לחזון ישעיה שהוא נקוד חטף פתח וכן פי' ספר חזון כבר נכתב עליה והוא נבואת יונה בן אמיתי ועתה חזר והתנבא עלי' נחום האלקושי את המשא הזה אלקש היה שם עירו וכן ת"י מלקדמין אתנבי עלה יונה בר אמתי ותבת מתובהא וכדו דאוסיפת למיחטי תב ואיתנבי עלה נחום דמבית אלקוש: (ב) אל קנוא ונוקם ה' · על זרעו של סנחריב נתנבא נחום ובימי מנשה כמו שמצינו בסדר

אבן עזרא

השם אז יהיה כן: (יז) ילחכו. להשתחוות לישראל: כזוחלי. הרמשים שיפחדו בני אדם מהם כדרך האמים מגזרת זחלתי ואירא: ממסגרותיהם · הם ארמוניהם: (יח) מי · אז יאמרו הגוים או ידבר על לשון אנשי הגלות המבקשים ה' לסלוח להם אין אל שיעשה טוב לנחלתו כמוך: (יט) ישוב · מלת הוא תשרת אחרת והוא ישוב ירחמנו וטעם יכבוש הפוך דברי עונות גברו מני. שלא ימשלו בנו עוד ומ"ם חטאתם שבה אל שארית נחלתו והוא הזכיר עון ופשע וחטאת: (כ) תתן · יעקב הוא אבינו לכולנו לבדנו כי לא יתערבו גוים אחרים עמנו על כן כתוב אלהי ישראל אבינו לכולנו ולא הזכיר יצחק כי גם הוא אבי אדום ובעבור כי אברהם החל לקרא בשם השם הפך אבותיו הקרובים אליו והשם כרת עמו ברית בתחלה ע"כ הזכיר לאברהם ולא הולך להזכיר יצחק וטעם תתן אמתך ליעקב ומה היא אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם:

(א) ספר חזון. כי דבק הוא עם"ש שהוא חביר: משא נבואה מה שנשא השם על נינוה. לא ידענו דורו של זה הנביא ויתכן היותו האלקושי מתיחס אל שם העיר או אל שם אחד מאבותיו נבואתו על מפלת נינוה ביד נבוכד נצר: (ב) אל. הזכיר אל שירא' שהו וטע' קנא כמו ויקנא ה' לעמו

ויראו ה' רפין ד' מ"ל ואחד חסר וסימ' ואת העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם. ויראו ממערב את שם ה' ילחכו עפר כנחש. יברכנו אלהים וייראו אתו. ויראו גוים את שם ה' נחש חסר:
קנוא ד' ב' מ"ל וב' חסר וסי' קנוא קנאתי לה' י' וחברו חסר · אל קנוא הוא לא ישא לפשעכ' רסוף

תולדות אהרן אל כמוך · עקרים מ"ד פל"ת זוהר פרשת נשא (קידושין סא): נשא עון · ר"ה יז מגלה כח: ישוב ירחמנו · ר"ה יז זוהר ויקרא:

רדק

שיפמעו מטוב ישראל הרחוקי' מארצם: (יז) ילחכו עפר כנחש · עפר רגלי ישראל ילחכו כמו הנחש ההולך על גחונו שלוחך עפר שהוא מאכלו: כזוחלי ארץ. כפל הענין במ"ש כי הנחשי' זוחלי ארץ הם שהולכים על בטנם או פי' שאר המינים שהם זוחלי ארץ כתולעים וכיוצא בהם כן ישתחוו לפני ישראל: ירגזו ממסגרותיהם. אותם שיסגרו בעריהם מפחד ישראל שם ירגזו: אל ה' אלהינו יפחדו · כי ידעו כי אין זולתו: ויראו ממך · כנגד ישראל יראו חסר יו"ד פ"א הפעל ויו"ד שאיתן נמשכת כנע"א: (יח) מי אל כמוך · דברי הנביא כנגד האל ית': לשארית נחלתו · לאותם שישארו בגלות הגולה: לא החזיק לעד אפו · אע"פ שהיו חייבים שלא יצאו מהגלות לרוע מעשיהם שעמו לא יפנה לעד אל מעשיהם: כי חפץ חסד הוא. כמ"ש בתורה ורב חסד וחסדו יגבר על חטאיהם כשיגיע זמן הגאולה: ישוב · אמר ישוב ירחמנו ואמר ותשליך כן דרך המקרא במקומות רבים לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד וכן אמר עונותינו ואמר חטאתם יכבוש כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראה וזהו שאמר ותשליך במצולות ים: נושא. כאדם שמסלק דבר ממקומו: במצולות. בשורק הצד"י והמצולה הוא עומק הים: (כ) תתן אמת ליעקב · החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו ובניו הם בני יעקב והאמת הוא ליעקב כי אחר שנתנה לאברהם ולבניו האמת הוא לקיים המתנה ולבניו כי הוא אלהי האמתי ולא ישוב דבריו סטוב אחור: אשר נשבעת לאבותינו. כלל שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב כי לשלשתם נשבע:

(א) משא נינוה ספר חזון נחום האלקושי · זאת הנבואה נאמרה על נינוה ונינוה היתה למלך אשור כמו שכתוב מן הארץ ההיא יצא אשור ויבן את נינוה ומלך אשור הרע לישראל והגלה אותם מארצם והקב"ה נקם נקמתם על ידי נבוכד נצר שהחריב מלכות אשור ואמרו רז"ל שנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כבש את נינוה שנייה כבש את יהויקים ונחום זה הנביא לא אמר הכתוב באיזה דור נתנבא וקרא אלקשי מתיחס אל עירו או אל אבותיו וכסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה כשר מנשה לא נקראו על שמו ות"י חזון נקודה בשוא ופתח כי הוא סמוך כמו חזון ישעיהו וי"ת מטל כס דילוט וגו': (ב) אל קנא ונוקם ה' · מקנא הוא בעבור עמו · כמו שאמר ויקנא ה' לעמו כי רואה אותם בצרה גדולה בגלותם: ונוקם. שיקח נקמות מאת מלך אשור ומזרעו כי אע"פ

מצודת דוד

שהיא להם לעגמת נפש וכאלו תחרשנה אזניהם לבל יוכלו לשמוע: (יז) ילחכו עפר כנחש. ר"ל אפים ארץ ישתחוו לישראל ויהיה נראה כאלו מלחכים עפר רגליהם כנחש הזה שמלחך את העפר כי זהו לחמו: כזוחלי ארץ · הם הנחשים ההולכים על גחון ונראים כזוחלים וכפל הדבר במ"ש: ירגזו ממסגרותיהם · יחרדו ממה שסגרו את ישראל בבתי כלאים עוד משלו בהם כי ידאגו מן הנקם: אל ה' וגו'. יפחדו את ה' וגם יראו ממך אתה ישראל: (יח) מי אל כמוך · חזר הנביא לשבח לה' על ייעוד הטובה ואמר מי אל כמוך נושא עון וגומר כאומר הנה מצורת הדין אין אנו ראויים לכל הטובה ההיא כי אנו מלאי עון אבל מי הוא אל כמוך המוחל את העון: ועובר על פשע · ר"ל אינו עומד על הפשע להשגיח בו לשלם עליו גמול אלא עובר על הפשע והולך להלאה כאלו לא יראהו: לשארית נחלתו. לאותם שנשארו מחבלי משיח: לא החזיק וגומר. אף כשהוא כועס אינו אוחז אפו עד עולם כי הוא חפץ חסד ולכן ימהרנה על הכעס: (יט) ישוב ירחמנו. כאשר מאז: יכבוש. יתפוש בחזקה את עונותינו למען לא יהיו נפרעין מאתנו גמול העונש: ותשליך וגו'. ר"ל לא תזכור לענוש עליהם כאלו השלכתם בעומק הים שאינם נראים: (כ) תתן וגו' · ר"ל האמת לנו דבריך אשר הבטחת ליעקב כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגו' (בראשית כח): חסד לאברהם · ר"ל היא תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם ואשר נשבעת לאבותינו מימי קדם בעקידתו של יצחק כמ"ש כי נשבעתי וגו' וירש זרעך את שער אויביו (שם כב):

א (א) משא נינוה · הנבואה הזאת נאמרה על נינוה הוא ראש ממלכת אשור: ספר וגומר · זהו ספר נבואה של נחום האלקושי הוא היה המתנבא על נינוה · ואמר (ב) אל קנוא וגו' · ה' הוא אל זועם ונוקם וכפל עוד

מצודת ציון

כן יקרא מקום שדות וכרמים: (טז) תחרשנה · מלשון חרש שאינו שומע: (יז) ילחכו · ענין לקיקה בלשון כמו ועפר רגליך ילחכו (ישעיה מ"ט): כזוחלי · ענין נגירה והולכה בארץ ובדרז"ל כל הימים מטהרים בזוחלין (שבת ס"ט) ויקרא הנחש כן לפי שאין לו רגלים והלוכו נראה כזוחל ונגרר וכן חמת זוחלי עפר: (דברים ל"ב): ירגזו · ענין חרדה: ממסגרותיהם · מל' סגירה: אל ה' · את ה': (יח) נושא · ענין מחילה כמו נשאת עון עמך (תהלים פ"ה): החזיק · ענין אחיזה: (יט) יכבוש · ענין תפיסה בחזקה כמו ויכבשום לעבדים (ירמיה ל"ד): במצלות · ענין עומק כמו ואת רודפיהם השלכת במצולות (נחמיה ט'):

(א) האלקושי שם עיר אלקוש: (ב) קנוא. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): ונוטר · ענין שמירת איבה כמו לא תקום ולא תטור (ויקרא יט): בסופה

ג יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָול כֹּחַ וְנַקֵּה
לֹא יְנַקֶּה יְהוָה בְּסוּפָה וּבִשְׂעָרָה
דַּרְכּוֹ וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו׃ ד גּוֹעֵר בַּיָּם
וַיַּבְּשֵׁהוּ וְכָל־הַנְּהָרוֹת הֶחֱרִיב אֻמְלַל
בָּשָׁן וְכַרְמֶל וּפֶרַח לְבָנוֹן אֻמְלָל׃
ה הָרִים רָעֲשׁוּ מִמֶּנּוּ וְהַגְּבָעוֹת
הִתְמֹגָגוּ וַתִּשָּׂא הָאָרֶץ מִפָּנָיו וְתֵבֵל
וְכָל־יוֹשְׁבֵי בָהּ׃ ו לִפְנֵי זַעְמוֹ מִי
יַעֲמוֹד וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ חֲמָתוֹ
נִתְּכָה כָאֵשׁ וְהַצֻּרִים נִתְּצוּ מִמֶּנּוּ׃
ז טוֹב יְהוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה וְיֹדֵעַ
חֹסֵי בוֹ׃ ח וּבְשֶׁטֶף עֹבֵר כָּלָה

וגדל ק׳ · ג׳ כתיב פי׳ · כ׳ חד חסר · ג׳ · ל׳ · ל׳ וג׳ חסר בלישנא · כ׳ ול״ד מ״ל · ג׳ מ״ל · כ׳ במקו׳ קדמו׳ · כ׳ · ל׳ · ג׳ ותסר

ג יְיָ מַרְחִיק רְגַז וּסְנֵי חֵילָא קֳדָמוֹהִי עָתִיד יְיָ לְאִתְפְּרָעָא וּסְלַח לִדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתָא וּלְדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי יְיָ בְּעַלְעוֹלָא וּבְרוּחַ מְדַבַּר וַעֲנַן אֲמִיטְתָא כַּבִּישׁ קֳדָמוֹהִי׃ ד דְנָזִיף בְּיַמָּא וּמְיַבֵּשׁ לֵיהּ וְכָל נַהֲרָוָתָא מַחְרִיב צָדֵי מַתְנָן וְכַרְמְלָא וְאִילָנֵי לִבְנָן נְתָרוּ׃ ה טוּרַיָא זָעוּ מִן קֳדָמוֹהִי וְרָמָתָא אִתְפְּרָקָא וַחֲרוֹכַת אַרְעָא מִן קֳדָמוֹהִי וְתֵבֵל וְכָל דְיָתְבִין בָּהּ׃ ו כַּד אִתְגְלֵי בִּרְחִמְתָא לְמִתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵיהּ כְּזָעַ עָלְמָא מִן קֳדָמוֹהִי בְּכֵן כַּד אִתְגְלֵי בִּרְגַז לְאִתְפְּרָעָא מִסָנְאֵי עַמֵיהּ קֳדָם פּוּרְעֲנוּתֵיהּ מַן יְקוּם וּמַן יְסוֹבַר בְּאַבְאָשׁוּת רוּגְזֵיהּ רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָׁתָא מַמְסֵי וְטִינְרַיָא אִתְפְּרָקָן מִן קֳדָמוֹהִי׃ ז טַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל לְאִסְתַּמָכָא עֲלוֹהִי בְּעִדַן עָקָא וּגְלֵי קֳדָמוֹהִי דְרָחִיצִין עַל מֵימְרֵיהּ׃ ח וּבִרְגִיז חֲסִין וּבְחֵימָא תַקִּיפָא גְמִירָא

לעמו כי מלך אשור השחית ישראל : קנוא · שם התאר כמו קנא ונוקם שיקח נקמה ופירוש כי הוא נוקם לצריו לא לאחרים וטעם נוקם ה׳ ובעל חמה שיהיה נודע בעולם : (ג) ה׳ . הטעם אמת שהוא ארך אפים : וגדל כח . הטעם כפול דרך משל לאדם שיש לו כח גדול אז ימשול בכעסו וכן הוא כתוב בתורה ועתה יגדל נא כח ה׳ וכתוב אחריו ה׳ ארך אפים ואע״פ שיאריך לרשעים לא ינקה אותם · וטעם בסופה משל למהירות ברוח סערה · וענן אבק רגליו דרך משל למרוצת העננים והטעם על הגזירות הבאות מהשמי׳ במהר׳ שהם למעלה מהעננים : (ד) גוער . ויבשהו · חסר יו״ד שלא להתחברות שני יודי״ן והוא מהבנין הכבד הדגוש חיבש גרם כי כאשר יאמר מן יאבד ויאבדם ככה היה ראוי שיאמר ויבשהו רק לא תהיה נאה להתחבר שני יודי״ן ועתה יספר כח השם בים וביבשה שאין מי שיכול לפניו וטעם אמלל בשן בעבור וכל הנהרו׳ החריב ודבר זה שהחריב הנהרות בעבור יבשת הגשמ׳ מעל שארץ דבר זה גרם אמלל בשן וכרמל מכל פרי תבואה : (ה) הרים . אמר ר׳ מרינוס ותשא הארץ מפניו אימה כמו נשאתי אימיך אפונה והנכון בעיני ותשא משאת שרפה שנשרפה הארץ וכו׳ וישאם דוד ואנשיו והטעם וישרפם והטעם בעבור שאמר בתחילה ובעל חמה שמשרף הארץ בחמו כדרך וחמתו בערה בו והעד : (ו) לפני זעמו מי יעמוד . וכל זה יספר תרי אף השם על נינוה : (ז) טוב . הטעם כל שונאיו ישמיד בחרון אפו כאשר חמתו נתכה כאשר יתאנף בהם ויביא עליה׳ צרות וימלטו היראים וזהו למעוז כמו מגדל עוז וחוסי בו דבק למעוז והוסיף מלת ויודע כי הוא לבדו יודע תעלומות לב ומכיר החוסים בו : (ח) ובשטף · נחל שוטף : כלה יעשה · לא מעט מעט : ואויביו . החשך ירדף

בסדר עולם אל קנא ונוקם ה׳ מאז שנפרע לישראל מאויביהם וגם עדיין עתה נוקם הוא ובעל חימה ועתיד הוא להיות נוקם לצריו שהחריבו את ארצו והגלו את עמו ונוטר הוא את איבתו לבבליים ר״ה אומר ג׳ נקימות הללו כנגד ג׳ גליות שהגלה סנחריב את ישראל כמו שמפורש בסדר עולם : (ג) ה׳ ארך אפים וגדל כח · גדל כח הוא ויכולת בידו להנקם ואשר לא מיהר נקמתו לפי שארך אפים הוא ומכל מקום נקה לא ינקה : ה׳ בסופה ובשערה דרכו · הם שלוחיו להפרע מהבבליים שנא׳ במצרים (שמות יד) ברוח קדים עזה ובדור המבול (איוב ד) מנשמת אלוה יאבדו ובצור נאמר (יחזקאל כז) רוח קדים שברך : וענן אבק רגליו . גם הוא דרך נקמתו (שמות יד) וישקף אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן (יחזקאל ל) היא ענן יכסנה : (ד) גוער בים . כמשמעו ודוגמא הוא כלפי העכו״ם שנמשלו למים כענין שנאמר (ישעיה יז) לאומים כשאון מים כבירים ישאון : וכל הנהרות החריב . כאן ניבא שעתיד הקב״ה להמליך את נבוכדנצר (ירמיה כה) בימי יהויקים ויתן את אשור ואת כל הארצות לחרב : אומלל בשן וכרמל · מושבות הטובים : ופרח לבנון אומלל . חכמי ישראל פירשו כלפי מיני מגדים שנטע שלמה בבהמ״ק שהיו של זהב והיו שנכנסו בבליים להיכל יבשו : (ה) הרים רעשו ממנו . המלכים והשרים מהכשדי׳ יפחדו מגזירתו : ותשא הארץ · משאת עשן : (ו) נתכה · הגיע לארץ כמו (שמות ט) ומטר לא נתך ארצה : נתצו ממנו · מאימתו : (ז) טוב ה׳ למעוז · ואף בשעה שהוא נפרע מאויביו לא זזו רחמיו מלהטיב ליראיו ולא כמדת בשר ודם שכשהוא עסוק בזו אינו פנוי בזו כענין שנא׳ (שם טו) ה׳ איש מלחמ׳ ה׳ שמו כמו שהוא במכילתין : ויודע · את צרכי חוסי בו : (ח) ובשטף עובר . ובחמה שוטפת : כלה יעשה מקומה

יהושע . אל קנוא ונוקם ת׳ ב׳ בתרא מ״ל : התמגגו ג׳ חסר בלישנא וסימן והגבעות התמגגו · ברביבים תמגגנה צמחה ותמגגני תשועה : יעמוד ג׳ מ״ל בקריאה וסימ׳ לפני זעמו מי יעמוד ומי · ויברח כצל ולא יעמוד · רוח והצלה יעמוד ליהודים . ויודע ג׳ בקריאה וחסר וסימ׳ בסדר בלק :

תולדות אהרן וענן · חולין נא : גוער בים · חגיגה יב : ופרח לבנון · יומא כא לט (יומא מא) : נשמי ושמו · עכו״ם יד : טוב ה׳ , זוהר ויגלא :

רדק

אע״פ שברצון האל ית׳ הגלם כמו שאמר הוי אשור שבט אפי הוא הוסיף להרע יותר מן הראוי כמו שאמר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה : נוקם ה׳ וגו׳ . כפל הענין לחזק וי״מ כי זכר ג׳ נקמות כנגד ג׳ גליות שהגלה מלך אשור את ישראל וצריו ואויביו הם מלכי אשור במקום הזה וכן עשה לכל צרי ישראל כמו שעשה למלך מצרים ולמלך בבל ולשאר המריעים לישראל ואויבי ישראל הם אויבי האל וצריו : ונוטר . כמו שומר ר״ל אע״פ שאינו לוקח נקמתו מאויביו מיד שומר הוא העון להם עד זמן שיקח נקמתו מהם או מבניהם קנא תאר כמו כי ה׳ קנא שמו אלא שהם שני משקלים : (ג) יהוה ארך אפים . כך היה מדתו שמאריך כעסו לרשעים : וגדול כח · גדול כח הוא לסבול כעסו שלא ינקם מיד וכן אמר משה רבינו עליו השלום יגדל נא כח ה׳ ואמר אחריו ה׳ ארך אפים גדול כתיב בוי״ו וקרי בלא וי״ו בקמץ חטף הדל״ת מפני סמיכותו על מלה מלעיל : ונקה לא ינקה · אע״פ שמאריך אפו לרשעים כמו שהאריך למלכי אשור ולסוף לקח נקמתו מהם : ה׳ בסופה ובשערה דרכו · כשבא על אויביו להשחיתם קל מהרה ברגע יבא כמו שבא הסופה והסערה : וענן אבק רגליו · ענינו ענין חשך כמו ויהי הענן והחשך א״ק רגליו הגזרות הבאות מאתו על האויבים הם להם לחושך ואפלה והמשילם לאבק הנופל מתחת הרגלים : (ד) גוער בים ויבשהו · ואיך לא יעשה במלכי אשור כרצונו והנה הוא גוער בים שהיא בריאה עצומה בבריאות הארץ וכשירצה יתיבשו יבשה כמו שעשה בים סוף ואמר כן לבין נעדרם כאדון הגוער בעבדו וכן אמר ויגער בים סוף ויחרב והנה יספר שטבע והמנהג כל שכן שישליט אומה באומה להשחיתה שאין בזה הפך טבע ומנהג : וכל הנהרות החריב . ואם הים יתו ויבלתו להפך שכמו כל שכן הנהרות שאינם עצומים כמו הים ויחריב אותם ויפילם יבשה כשירצה בהפך הטבע כמו שעשה בירדן ובלא הפך טבע כאשר יעצור השמים ולא יהיה מטר וייבשו הנהרות : אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל . ואז בעצירת המטר אמלל מקום המרעה ולא יהיה עשב ודשא וכל ירק וכן פרחי עצי הלבנון ייבשו · ואע״פ שפי׳ הפסוק כמשמעו הנה הוא משל על מלכי האומות ועל המון העמים ויבשהו שין הדגוש משפטו וייבשו בהכנעת שני יודי״ן ומפני כובד התנועה הפילו יו״ד השרש והטילו תנועתה על יו״ד האיתן והאז״ל כתב כי הוא מבנין הפעיל משפטו ויוביבשהו : (ה) הרים . אפי׳ ההרים שהם העמודים שביסוד העפר רעשו ממנו כשירצה ירעשו ויפלו וזהו כשיהיה רעש הארץ והכל ברצונו : התמוגגו . נמסו : ותשא הארץ · ותשרף כמו וישאם דוד ואנשיו אלא שזה פעל עומד והענין תרבן הארץ כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו׳ כאלו היה שרופה שלא יעלה בה כל עשב או שתהיה ממש כסדום ועמורה : (ו) לפני זעמו · מבואר הוא כאשר לפניו : חמתו נתכה כאש . והאש אינה נתכת אבל היא מתכת אלא פי׳ חמתו נתכת על אויביו כדבר הנתך מפני האש וכן ת״י ועוד נוכל לפרש נתכה כאש בלא תחרון ור״ל אש הברקים שהיא נתכת ורצה מלמעלה למטה כרגע וכן אמר כברקים ירוצצו ואמר בדרך משל על חמת האל הנתכה על אויביו וישלח חציו ויפיצם ברק ויהמם או פירושו כמו הסוף חמתו כאש נתכה כלומר חמתו שהיא כאש נתכה על אויביו והצורים נתצו ממנו כמשמעו או הוא דרך משל כמו שפירשנו : (ז) טוב ה׳ · טעם הפסוק נמשך עד סופו ר״ל ישראל שהם חוסים

מצודת ציון

(ג) בסופה ׃ כן יקרא רוח החזק : ובשערה · כמו בסערה בסמ״ך וגם הוא רוח חזק : אבק · עפר דק : (ד) גוער · ענין צעקת נזיפה : החריב · ענין יבוש כמו חרבו המים (בראשית ח) : אמלל · ענין כריתה כמו כי אמלל אני (תהלים ו) : לבנון . שם יער : (ה) התמוגגו · מל׳ המגה והמסה : ותשא · ענין שרפה כמו שאו משאת (ירמיה ו) : (ו) נתכה · ענין התכה ושפיכה כמו שתך חמתי (שם מד) : והצורים . מל׳ צור וסלע : נתצו · מל׳ נתיצה ושבירה : (ז) למעוז . ענין חוזק : חוסי · ענין בטחון : (ח) ובשטף · ענין מרוצת המים כמו כנחל שוטף (שם מז) : סירים

מצודת דוד

ואמר נוקם ה׳ וגו׳ : נוקם ה׳ לצריו · ר״ל רק לצריו הוא נוקם ונוטר איבה לאויביו הם הבבליים אבל לא כן לישראל עמו : (ג) ה׳ ארך אפים · ר״ל כן אמת שה׳ מאריך אף ואינו ממהר לפרוע גמול הרשע עם כי הוא גדול כח ובידו להפרע בכל זמן : ונקה לא ינקה · אבל הוא אינו מנקה לגמר על הרשע מכל וכל : בסופה ובשערה דרכו · הלוכו הוא ברוח סופה וסערה · ר״ל כשבא לענוש העכו״ם מביא רוח סופה וסערה להניעם ולהלוחם משם : וענן אבק רגליו · ר״ל הגזירות הבאות מסבתו אל העכו״ם הם לו לחושך ואפל׳ כענן והמשילם לאבק הנופל מתחת הרגלים : (ד) גוער בים וגומר ׃ הוא משל על כריתת השרים מגינוה : אמלל בשן וגו׳ · הם מקומות מרעה השמן והוא משל על אבדן בעלי העושר : ופרח וגומר · ר״ל יכלה הצלחתם : (ה) הרים רעשו . מפחדו ירעשו ההרים וימסו הגבעות גם הוא משל על שרי נינוה וכפל הדבר במ״ש : ותשא הארץ מפניו · הארץ תשרף מפני אש חמתו והוא משל על גודל הרעדה והכליון : ותבל . הוא החלק מן הארץ המיושבת מבני אדם : (ו) מי יעמוד · מי יוכל להתקיים לפני זעמו : ומי יקום וגו׳ · כפל הדבר במ״ש : נתכה כאש · היא נשפכה לכלות ולהאביד כאש ההולך ושורף : והצרים · הסלעים

רש"י

מקומה. של ארץ ומוסב זה על ותשא הארץ מפניו כמו שאמור למעלה: (ט) כלה הוא עושה: לנינוה ומלכי אשור לא ישנה להם עוד פעם אחרת: (י) כי עד סירים סבוכים כלומר פתאום תבא עליהם מכתם ולא ירדו מכבודם מעט מעט כי בעוד שהסירים והקוצי' נסבכים נשרפים בחזקה: וכסבאם סבואים. ועודם במשתיהן ובשמחתן ויש פותרין כי עד סירים לשון הסרה: אכלו כקש יבש. אשר נתמלא ונגמר בשולו ויובש: מלא. אשיבי"ר בלע"ז וכן מלאתך. המלאה הזרע: (יא) ממך. את נינוה: יצא. סנחריב החושב רעה דימה להחריב דירת מטה ומעלה כתוב אחד אומר (מלכים ב יט) ואבא מלון קיצו וכתוב אחד אומר (ישעיה לז) ואבא מרום קיצו בתחילה אחריב דירה של מטה ולבסוף דירה של מעלה כדאי' בחלק (דף לד): (יב) אם שלמים וכן רבים. יפה תרגום של יונתן מיושב על המקרא אם יהון שלמים בעצה שיהיו כולם שוים בהסכמה אחת וכן אם יהיו רבי' מאד אנשי נינוה אויבך ירושלים וכן אף אם גזו חדקל ועברו את פרת לגור עליה לא יצליחו שהרי עניתיך ולא אענך עוד. ועוד שמעתי אם שלמים אנשי נינוה בגדולתם וכן אם יהו עוד רבים ונכבדים יותר וכן נגוזו ועבר וכן אגיזם ואעבירם הרי זה כמו (שמו' א) וכאשר יענו אותו כן ירבה: ועניתיך לא אענך עוד. אענה אותך בפעם הזאת כלה ונחרצה ולא אזקוק לך עוד ורבותינו דרשו לענין מעשה הצדקה במסכת גיטין אך אינו על סדר שאר הנבואה: (יג) ועתה אשבור מטהו מעליך. שכינה אומרת כן לנביא שהוא ישראלי אשבור מטהו של אשור מעליך עמי: (יד) וצוה עליך ה'. עתה מוסב הדיבור אל מלך אשור: לא יזרע משמך עוד. לא יעמוד ממך מלך: מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה. ואשים את בית אלהיך קברך שם תברא להמלט ושם

אבן עזרא

ירדף עמהם ומחריבם או שירדפ' אל מקום החשך שלא יראה בבא כלה עליהם: (ט) מה. אומר לאנשי נינוה לא ידעת מחשבות השם כי כלה הוא עושה ואין צורך שתקום פעמים צרה עליכם כי בפא' תכרתון: (י) כי. משל לקש יבש: מלא. כי היבשת כמו גמור אם אנשים שכורים יבוא האש ויכלה הכל רגע אחד והנה סירים קוצים סבוכים מגזרת נאחז בסבך ומלת סביאים תואר כדרך השכוני באהלים גם עצום ובארוך: וכסבאם. כאשר הם שותים: אכלו. יחדיו נשרפו באש כשהיו נסבכים יחד זה בזה כמו סירים סבוכים ויהו סבוכי' בשכרותם או יהיו נוחים שישרפו באש יחד כקש יבש גמור מרוב יבושת הסירים ותמימות השכרו' והנה נתן משל מהמים ומהאש וכל זה בעבור מלך נינוה שהגלה ישראל וחשב להשחית פליטת יהודה וזהו: (יא) ממך. וידועים הם דברי רבשקה מפי אדוניו כמו שאמור בספר מלכים אשר שלחו מלך אשור לחרף שם ה': (יב) כה. אם היו אנשי נינוה בשלום עד היום וכן היו רבים ואלה דברי השם לכנסת ישראל כך נגוזו מפעלי הכפל כמו נגולו כספר: ועבר. כמו מקרה שעבר ולא ישוב: ועניתיך לא אענך עוד. על ידו: (יג) ועתה. כתוב בימי חזקיהו אשר ישאר מאשור וממצרים: (יד) וצוה. עתה ידבר אל מלך נינוה ושעם וצוה גזר: לא יזרע. שלא יעמד זרעו הנקרא בשמו: אשים קברך. בבית אלהיך כמו שאומר בספר מלכים ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ושם הכהו

נחום א

יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ וְאֹיְבָיו יְרַדֶּף־חֹשֶׁךְ׃
ט מַה־תְּחַשְּׁבוּן אֶל־יְהוָה כָּלָה הוּא
עֹשֶׂה לֹא־תָקוּם פַּעֲמַיִם צָרָה׃ י כִּי
עַד־סִירִים סְבֻכִים וּכְסָבְאָם סְבוּאִים
אֻכְּלוּ כְּקַשׁ יָבֵשׁ מָלֵא׃ יא מִמֵּךְ יָצָא
חֹשֵׁב עַל־יְהוָה רָעָה יֹעֵץ בְּלִיָּעַל׃
יב כֹּה אָמַר יְהוָה אִם־שְׁלֵמִים וְכֵן
רַבִּים וְכֵן נָגֹזּוּ וְעָבָר וְעִנִּתִךְ לֹא
אֲעַנֵּךְ עוֹד׃ יג וְעַתָּה אֶשְׁבֹּר מֹטֵהוּ
מֵעָלָיִךְ וּמוֹסְרֹתַיִךְ אֲנַתֵּק׃ יד וְצִוָּה
עָלֶיךָ יְהוָה לֹא־יִזָּרַע מִשִּׁמְךָ עוֹד
מִבֵּית אֱלֹהֶיךָ אַכְרִית פֶּסֶל וּמַסֵּכָה
אָשִׂים קִבְרֶךָ כִּי קַלּוֹתָ׃

תרגום

יַעֲבֵיד עִם עַמְמַיָא דְקָמוּ וְאַחֲרִיבוּ יַת בֵּית מַקְדְשָׁא דַיְיָ וּבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי יִמְסַר לְגֵיהִנָם׃
ט עַמְמַיָא דְבָזוּ יַת יִשְׂרָאֵל מָא אַתּוּן חָשְׁבִין קֳדָם יְיָ גְמִירָא הוּא עָתִיד לְמֶעְבַּד עִמְכוֹן לָא תִתְקַיֵים עֲלֵיכוֹן כְּבֵית יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין זִמְנִין רְוַח בָּתַר עָקָא׃
י אֲרֵי שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָא דְבָזוּ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל וּכְמָא דְטָעַן בְּחַמְרָא כֵּן אַטְעִיאוּנוּן שִׁיצְיאוּנוּן כְּמָא דְמִשְׁתֵּיצְיָא אֶשָׁתָא בְּקַשָׁא יְבִישָׁא סַגִי׃
יא מִנִיךְ נִינְוֵה נְפַק מַלְכָּא דְחָשִׁיב עַל עַמֵיהּ דַיְיָ בִּישָׁא דְמָלַךְ מְלַךְ דִרְשַׁע׃
יב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אִם יְהוֹן שְׁלֵימִין בְּעֵיצָה וְסַגִיאִין בְּאַתְמְנָיוּתָא עַמְמַיָא דְמִתְכַּנְשִׁין לְאַעָקָא לִירוּשְׁלֵם וִיגוּזוּן יַת דִגְלַת וְיֶעְבְּרוּן יַת פְּרָת וְיֵיתוּן לְעַנְיוּתָךְ וּדְשַׁעְבְּדִתִּיךְ לָא אֲשַׁעְבְּדִנָךְ עוֹד׃
יג וּכְעַן אֶתְבַּר נִיר עַמְמַיָא מְצַוְרֵיכוֹן וְהַנְקֵיכוֹן אַפְסִיק׃
יד וִיפַקֵיד עֲלָךְ יְיָ אַתְּ מַלְכָּא דְאַתּוּר וְלָא יְהֵי דִכְרָן מִשְׁמָךְ עוֹד מִבֵּית טַעֲוָתָךְ אֲשֵׁיצֵי צְלַם וּמַתְכָא תַּמָן אֲשַׁוֵי קִבְרָךְ אֲרֵי קְלִילָא

יעץ ד' חסר בלישנא וסימ' והועצים עצה רע בעיר • ויועציך כבתחלה • יעץ בליעל • ויועציו ושריו ובל יעצי דכוו' : מעליך ד' בקרי' וסי' הסירי את יינך מעליך • ובשר קדש יעבור מעליך • ואשטוף דמיך

תולדות אהרן לא תקום • ברכות נט : ממך יצא • סנהדרין סז : אם שלמים . סוטה : זוהר מקץ :

רדק

בו והיה האל טוב להם ויהיה להם למעוז ביום צרת מלכי אשור כי אף על פי שתחרב מלכות אשור ישראל שהם בגלות בארצם ימלטו מחרב נבוכד נצר : ויודע חוסי בו . יודעם ומכירם לטובה ומשגיח עליהם וכן כי יודע ה' דרך צדיקים חוסי בו נסמך על אותו השמוש וכן כל חוסי כך הרי בגלבוע גמולי החלב והדומים להם : (ח) ובשטף עובר . מקומה של נינוה שזכר ישטוף אותה בפעם אחת בשטף עד שיעשה כלה מקומה שלא יהיה ניכר מקומה שהיא שם עיר מושב : ירדף . פעל יוצא לשלישי האל מרדף והחושך רודף והאויבים רודפים ותשך היא משל לצרה הגדולה : (ט) מה תחשבון . אמר כנגד אויביו שהם אנשי נינוה מה תחשבון אתם על ה' הגוזר עליכם רעה זאת תחשבון כי לא יוכל לעשות זאת כמו שאמר מלך אשור כי יציל ה' את ירושלם מידי : כלה הוא עושה . דעו כי כלה הוא עושה אתכם : לא תקום פעמים צרה . כי בפעם אחת יכלה אתכם : (י) כי עד סירים סבוכים . יבאו להיות משל עד סירים סבוכים כלומר הקוצים הסובכים יחד כי לא יוכל אדם לקחתם ממקומם כמ"ש כי לא ביד יקחו ומה יעשה אדם בהם ישרפם באש במקומם כמו שרוף ישרפו בשבת כן יהיו בני אשור שהיו מכאיבים בני העולם כמו הנוגע בקוצים ובא עת חרבנם יכלו שלא ישאר בהם דבר כמו הסירים או כמו הקש היבש שמלא עתו לקצור שישרף במהרה קל מאד ולא ישאר לא מהסירים ולא מהקש לא פחם ולא דשן כי לא יעשו פחם לדקותם וגם מעט הדשן שיעשו הולך ברוח קל מהרה כן יהיו בני אשור ומה שאמר וכסבאם סבואים ר"ל שיהיו כמו השכורים נופלים בארץ שלא יהיה בהם כח להלחם כנגד אויביהם הבאים עליהם ואכלום במהרה כמו הסירים או כקש יבש מלא : (יא) ממך יצא . אמר כנגד נינוה כל זה הגמול יהיה לך על רעתך שעשית לישראל וממך יצא המלך שהיה חושב על ה' רעה שעלה על א"י והשחיתה וחשב ללכד ירושלם ופי' על ה' עם ה' על עם ה' בתחילה חשב רעה שאמר שלא יוכל להציל את ירושלם מידו והיה חושב ויועץ על ה' יתברך רעה ודבר בליעל : (יב) כה אמר ה' . אמר כנגד ירושלם אם שלמים אם מחנה אשור הבאים עליך שלמים כמו שהם בשלום לא יפחדו מאדם כי כל הארצות כבשו : וכן רבים . וכמו כן רבים הם במספר וכן נגוזו ועבר כן יהיו נגוזים במהרה ועבר כל הילם וכחם וכן אמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' : ועניתיך . ואם עניתיך על ידו כי כל א"י כבש זולתי ירושלם לא אענך עוד לא אענך עוד על ידו כי הוא וכל חילו יכלו : (יג) ועתה אשבור מטהו . המוט והעול שהיה מרים על צוארך עתה אשברהו וכפל הענין במ"ש ואמר ומוסרותיך אנתק ואמר מוטהו ואמר מוסרותיך כי הכנויים יבאו בשמות עם הפועל ועם הפעול וכן ושמחתים בבית תפלתי שמעתי את תפלתך : (יד) וצוה עליך . אמר כנגד מלך אשור : לא יזרע משמך

מצודת דוד

הסלעים נתצו ונכתתו ממני ר"ל בעלי הכח יתלשו ויאבדו : (ז) טוב ה' למעוז וגו'. ר"ל אף ביום צרה כשהוא עוסק בהבאת המשפט עכ"ז הוא טוב אז להיות למעוז ולחוזק ונותן לב לדעת את החוסים בו להזמין להם הצלה ועזר לא כבשר ודם שאין מי יעמוד לפניו בעת זעמו ולא יתן אז לב להיטיב עם מי : (ח) ובשטף עובר . הנה בשטף מים רבים יעשה כלה את מקום נינוה שזכר בתחילת הנבואה ר"ל האויב הבא והוא כ"כ הוא יכלה הכל כמו שטף מים העובר השוטף הכל מבלי ישאר מה : ואויביו . החושך ירדף את אויביו הם אנשי אשור : (ט) מה תחשבון . ר"ל אתם אנשי נינוה מה תחשבון על ה' הגוזר עליכם את הכלייה הזאת אם תחשבו להנצל מידו דעו כי כלה הוא עושה לכם ולא תקום הצרה פעמים כי בפעם אחת יכלה אתכם : (י) כי עד סירים סבוכים . בעוד שהקוצים יהיו מסובכים ונאחזים אלה באלה ר"ל בעוד שיהיו אנשיה בתכלית החוזק מקובצים יחד באגודה אחת : וכסבאם סבואים . כאשר המשכרים יהי' עוסקים בשכרות היין פתאום יהיו נאכלים כקש יבש שנמלא ונשלם בשולו שהוא קל להשרף : (יא) ממך וגומר . אתה נינוה ממך יצא סנחריב החושב רעה על ה' להחריב את בה"מ ויועץ עצת בליעל לשלוח לחרף כלפי מעלה כמ"ש (במ"ב ובישעיה) : (יב) אם שלמים . אם יהיו אנשי נינוה שלמים בדעה אחת ובעצה מוסכמת וכן יהיו רבים במספר שכל זה הוא סבה אל הנצחון : וכן נגוזו . ר"ל תעפ"כ יהיו גוזזים ונכרתים כאשר אמרתי ועבר העם מן העולם : ועניתיך . ר"ל אענה אותך בתכלית העינוי והאבדון . עד שלא אצטרך לענות אותך עוד כי בפעם ההיא תכלה מכל וכל והוא דוגמת אמרו לא תקום פעמים צרה : (יג) ועתה . ר"ל בזמן קרוב אשבור מטהו מעליך ישראל ר"ל עוד לא יצר לך : ומוסרותיך . המוסרות

מצודת ציון

(י) סירים . מין קוצים כמו כקול הסירים (קהלת ז) : סבוכים . ענין אחיזה וקליעה וכן בסבכי היער (ישעיה י) : וכסבאם סבואים . ענין שתיית משקים המשכרים כמו ונסבאה שכר (שם כו) : אכלו . נאכלו ר"ל נשרפו : מלא . ענין השלמה ר"ל נשלם בשולו : (יא) בליעל . בלי עול שמים ר"ל רשע : (יב) שלמים . מל' שלום : וכן נגוזו . הוי"ו היא במקום אעפ"כ וכן הנמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם (משלי ל) : נגוזו . מל' גזיזה וכריתה : ועניתך מלשון עינוי וצער : (יג) מטהו . ענינו בדי העול כמו מוסרות ומוטות (ירמיה כז) : ומוסרותיך . הם קשורי רצועי העול

הכהו בחרב : (א) הנה · חגי יהוד׳ · הם שנמלטו מיד סנחריב : (ב) עלה · עתה שב לדבר אל נינוה והמפיץ הוא נבוכד נצר : נצור מצורה · ידבר למלך נינוה וככה צפה דרך שים צופים בדרכים והנגיד אמר כי נצור שם הפועל כמו ויכלא עמוד וככה צפה דרך לכל׳ הפסע ודע : (ג) כי . עתה ישיב השם שבות גאון יעקב כגאון ישראל בהיותו בארצו השעם ישיבם לגאונם כמו שהיו ישראל מימי קדם בגאונם ומלת בקקום תורה כי הפועל יוצא והנה יהיה גפן בוקק פועל והפועל הוא הפרי שישוה לו או תהיה כמלת שב שתמצא עומדת ויוצאה וטעם כי בקקום שמום כגפן בוקק על כן : וזמוריהם · כמו ויכרתו משם זמורה ושב לפרש המפיץ העולה : (ד) מגן . אמר רבי משה הכהן כי גבורהו בתוספת ה"א לשון רבים וככה בהתפללו בעד רעהו ולא דבר נכונה כי פיו כמו פיהו אחיו אחיהו שיו שיהו וטעם רעהו שהתפלל בעבור כל אח׳ וגבורהו שם המין שכולל גבורת הגבורים : מתלעים . שלובשים תולעת שני : ביום הכינו · הרכב כאילו אש פלדות יוצא במרוצתו ומלת פלדות זרה אולי היא הפוכה לפידות : והברושים הרעלו · כמו רעדו ברושי היער ויפת אמר כי הם חניתות : (ה) בחוצות · אמר רבי יונה ישתקשקון יכו שוק אל

דא קדמי : א הָא עַל טוּרֵי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל רַגְלֵי מְבַשַּׂר מַשְׁמַע שְׁלָם חוֹגֵי יְהוּדָה חַגַּךְ שַׁלִּימִי נִדְרַךְ אֲרֵי לָא יוֹסְפוּן עוֹד דְיֶעְדוֹן בִּיךְ רַשִׁיעִין כּוּלְהוֹן אֶשְׁתֵּצִיאוּ : ב דַּהֲווֹ סַלְקִין וּמִתְבַּדְּרִין עַל אַרְעִיךְ צַיְרִין עֲלָךְ בְּצִיר מְקִימִין סְכוּאִין עַל אוֹרְחָתָךְ תַּקִּיפֵי קֳדָל חֲסִינֵי חֵיל לַחֲדָא : ג אֲרֵי אָתִיב יְיָ תּוּקְפֵיהּ לְיַעֲקֹב רְבוּתֵיהּ לְיִשְׂרָאֵל אֲרֵי בְזוּנוּן בָּזְזִין וְקָרְוֵי תּוּשְׁבַּחְתְּהוֹן חַבִּילוּ : ד תְּרִיסֵי גִבָּרֵיהוֹן מְסַמְּקִין גֻּבְרֵי עָבְדֵי קְרָבָא לְבִישִׁין דְּזָהֳרִיתָא בְּאֶשָּׁתָא פִּילֵי רְתִיכֵיהוֹן זְמִינִין לְיוֹם קְשׁוֹטֵיהוֹן וְרַבְּנֵי מַשִּׁרְיָתְהוֹן מְסַרְבְּלִין בִּצְבְעוֹנִין : ה בְּשׁוּקַיָא מִשְׁתַּגְשְׁגֵי רְתִיכַיָא קָל נְקוּשׁ זִינֵיהוֹן מִשְׁתְּמַע בִּרְחוֹבֵי

ב א הִנֵּה עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי
ל׳ מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם חָגִּי יְהוּדָה
ל׳ חַגַּיִךְ שַׁלְּמִי נְדָרָיִךְ כִּי לֹא יוֹסִיף
ד׳ ומ״ל ו סלוגתא עוֹד לַעֲבוֹר־בָּךְ בְּלִיַּעַל כֻּלֹּה נִכְרָת :
ב׳ · ל׳ ב עָלָה מֵפִיץ עַל־פָּנַיִךְ נָצוֹר מְצוּרָה
ל׳ צַפֵּה־דֶרֶךְ חַזֵּק מָתְנַיִם אַמֵּץ כֹּחַ
מְאֹד : ג כִּי שָׁב יְהוָה אֶת־גְּאוֹן
ל׳ · ל׳ יַעֲקֹב כִּגְאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בְקָקוּם
ג׳ · ל׳ בֹּקְקִים וּזְמֹרֵיהֶם שִׁחֵתוּ : ד מָגֵן
ל׳ וכן כתיב ל׳ · ל׳ גִּבֹּרֵיהוּ מְאָדָּם אַנְשֵׁי־חַיִל מְתֻלָּעִים
ל׳ וחסר · ל׳ בְּאֵשׁ־פְּלָדוֹת הָרֶכֶב בְּיוֹם הֲכִינוֹ
ל׳ וְהַבְּרֹשִׁים הָרְעָלוּ : ה בַּחוּצוֹת
ל׳ יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב יִשְׁתַּקְשְׁקוּן

ושם תהרג כמו שכתוב שנהרג אביך בית נסרוך אלהיו : כי קלות · בעיני : (א) שלמי נדריך . אשר נדרת להקב״ה אם יצילך מכף סנחרב מלך אשור כי עתה נגלת : כי לא יוסיף עוד לעבר בך · אותו הבליעל : כולו נכרת · הוא וזרעו (ב) עלה מפיץ על פניך נצור מצורה · המפיץ אשר עלה על פניך אל ארץ יהודה בימי יחזקיהו עכשיו הוא נצור במצורה נבוכדנצר מלך בבל שהוא בא עליו : צפה דרך · הבט אשר אים יהודה על אם הדרכים ותראה את הסולכים לצור עליו ויתחזקו מתניך ואמץ כח מאד : (ג) כגאון ישראל · כמו שהיה כבר : בקקום . בזזום והריקום לשון בקיקה נופל על גפן : (ד) מגן גבוריהו · של נבוכדנצר הצרים על אשור : מאדם . מאודמים הם אנשי חילם : מתולעים · לבושי זהורית : באש פלדות הרכב ביום הכינו · ביום שהוא מוכן לצאת בצבא מלאכת רכב ברזל שלו ולא ידעתי מהו פלדות ואומר אני שהוא מין המלאכות ברזל יפה ויש פותרין פלדות לשון לפיד אש בדרך ההפך : והברושים הרעלו : ת״י ורבני משריתהון מסרבלין בצבעונין · הרעלו . מעושפין ודומה לו (ישעיה ג) הנטיפות והשרות והרעלות וכל׳ משנה שנינו מדיות רעולות מסכת שבת (דף ס״ה ע״ש) : (ה) יתהוללו . ינהגו עצמן בשגעון : ישתקשקון · ת״י קל נקיש זיניהון משתמע והוא מלשון

מעליך . אשבור מוטהו מעליך : לעבור ד׳ מ״ל וסי׳ ויהי כאשר תמו כל הגוי תנינא · ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון . והנה גם צדוק וכל הלוים אתו · לא יוסיף לעבור בך בליעל :

רדק

משמך עוד · כי לא ישאר ממך זרע נקרא בשם המלוכה כי מלך אשור שהוא הכהו בניו בחרב והמה ברחו ונמלטו ארץ אררט : מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה · כי בבית נסרך אלהיו נהרג וכיון שנהרג שם בטלו אותו הבית מהיות שם עוד פסל ומסכה ואחר שנהרג שם ברצון האל יתברך שהעיר רוח בניו להרגו שם הרי הוא כאלו האל ית׳ הכרית משם פסל ומסכה וכן אשים קברך ופי׳ שם בבית אלהיך אשים קברך : כי קלות · היית נקלה ונבזה כי בניך יהרגוך ועוד בבית אלהיך זה יותר קלון ובזיון וזהו עונש כי הקילותני בדבריך ואמרת כי לא אוכל להציל את ירושלים מידך ושמתני כאלהי גויי הארצות : (א) הנה על ההרים · במות סנחרב בשרו בארץ יהודה שישבו בעריהם כבראשונה וילכו לחוג בירושלם ולזבוח זבחיהם ולשלם נדריהם כי לא יוסיף עוד סנחרב לעבור בארצם כי כבר מת : כלה נכרת · כי גם בניו ברחו ולא יוסיף עוד לבא : (ב) עלה מפיץ · המפיץ שעלה על פניך נכרת והוא סנחריב שהפיץ בניך בגלות : נצור מצורה · המצורות והערים הבצורות שתפש מלך אשור והחריבם נצרו ושמרו אותם לא תניאום הספק שובו ושבו בתוכם ולא תפחדו עוד ממלך אשור · מצורה ענין חוזק וכן ויבן ערי מצורה ביהודה : צפה דרך · צפו דרך שהיה בא בה כי לא תראוהו עוד נצור צפה מקור וכן חזק אמץ : חזק מתנים אמץ כח מאד · חזקו מתניכם ואמצו כח כי לא תיראו עוד ממנו ופי׳ אמיץ כח אמצו כחכם בלב טוב ובבטחון שתבטחו בה׳ ית׳ וכן איש דעת מאמץ כח : (ג) כי שב ה׳ את גאון יעקב . אם כדברי ר׳ יונה ז״ל יהיה יוצא כמו ושב ה׳ את שבותך והדומים לו ואם כדברי ר׳ יהודה יהיה ענין הנחה והשקט ואמר כי במות סנחריב ישוב גאון יעקב כמו שהיה וזהו כגאון ישראל כי ישראל הוא יעקב וזהו בימי חזקיהו גאון יעקב היא ירושלם וארץ יהודה כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה שהוא אומר על ירושלים כמו שאומר אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב : בקקום בוקקים · שהוציאום הריקום מכל טוב והנה ה״א פעל יוצא גפן בוקק פעל עומד : וזמוריהם שחתו · כפ׳ עותיהם וזמוריהם שחתו שנה בשנה בבאם בארצם כמו שאמר ויסחיתו את יבול הארץ וי״ת וזמוריהם כמו מזמרת הארץ שתרגם וקרוי תושבחתיהון חבילו : (ד) מגן גבוריהו . אמר על חיל נבוכד נצר הבאים על נינוה גבוריהו כמו גבוריו : מאדם · אמר זה לשתי סבות וכן אנשי חיל מתולעים שפי׳ לבושים בגדים לבושים גוולעת בני האחת לגדולתם ורוב כבודם והאחת לפי שהוא לבע מבהיק ומירא בני אדם : באש פלדות הרכב · הרכב הוא כאלו הולך באש פלדות כי בגלגלי הרכב הם ברזל ובמרוצתם בדרכים על האבנים יוצא אש מתוכם מכח המרוצה וידמה שהרכב הוא באש פלדות ופלדות הוא כמו הפוך מן לפידי אש : ביום הכינו · ביום שיכין נבוכד נצר את החיל לבא על נינוה כן תהיה תכונתו : והברושים הרעלו . י״מ החניתות שהם עץ ברושים אמר כי הם המות ברמחם להמית מהר מי שיתקעו בהם כי עושים חניתות מברושים והם חדים בראשם ותוקעים אותם בגוף האדם כמ״ש ביואב ויקח בלבם בבטיים ויתקעם בלב אבשלום : הרעלו · מן תרעלה שמפרשים הם המות ואדז״ל פי׳ תרעלה רעדה ופי׳ הרעלו רעדו ופי׳ ברושים שרי עיר של נינוה וגדולים כי הגדולים נמשלו לארזים ולברושים אמר כבירלו גדולי נינוה החל תאחזום רעדה : (ה) בחוצות יתהללו הרכב · כי לא יוכלו לצאת חוץ לעיר להלחם עם החיל כי רבים הם מהם וגבורים מהם והם הולכים תוך העיר בחוצות כהוללים ומשוגעים

מצודת ציון

הטול : אנתק ענין ההעתק ממקומו : (יד) קלות · מל׳ קל : (ב) עלה . ענין סלוק כמו אל תעלני (תהלים קב) : מפיץ · מל׳ הפלה ופזור : נצור · ענין שמירה כמו נוצר תאנה (משלי כז) : מצורה · ערי מבצר כמו ויבן ערי מצורה (ד״ה ב יד) : צפה · ענין הבטה כמו עמדי וצפי (ירמיה מח) : אמץ . ענין חוזק : (ג) שב . ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) : גאון . ענין רוממות וממשלה : בקקום בוקקים . ענין ריקות כמו גפן בוקק (הושע י) : וזמוריהם . כן יקראו ענפי הגפן כמו ויכרתו משם זמורה (במדבר יג) : (ד) גבוריהו - גבוריו : מאדם · מל׳ אודם : מתלעים · ל׳ תולעת שני והיא צבע אדומה : פלדות · מל׳ לפיד אש בדרך ההפוך והוא העץ שהשלהבת נאחז בו : והברושים · ר״ל מקלות מאילני ברוש : הרעלו · ענינו סם המות ודוגמתו יין תרעלה (תהלים ס) המטמטם את הלב מרוע תכונתו והוא מל׳ ערל בדרך הפך שהוא ענין אוטם כמו ערלה אזנם (ירמיה ו) : יתהוללו · ענין שטות ושגעון כמו ויתהולל בידם (ש״א כג) כי ברוב המרוצה נראה כמשתגעים : הרכב · ר״ל אנשי הרכב : ישתקשקון · ענין השמעת קול כמו ושקיקו

מצודת דוד

המוסכות שהייתם קשורים בהם אנתק ממך ר״ל לא תהיה עוד מוכנע לאשור : (יד) וצוה עליך ה׳ . מול מלך אשור יאמר : לא יזרע משמך עוד . ר״ל לא ימלוך מי מזרעך : אכרית פסל ומסכה · כי שממה תהיה : אשים קברך · ר״ל אני אשים לך קבר המיוחד לך כי אני אלחם בך : כי קלות · היית קל בדעתך לשלוח לחרף כלפי מעלה ולכן אקח ממך נקם : ב (א) הנה על ההרים · הנה כבר נראה על ההרים ביאת רגלי המבשר המשמיע שלום כי יבשר ויאמר שנפלה אשור ועוד לא יבוא למלחמה על ארץ ישראל : חגי יהודה חגיך . ר״ל שמחו בחג בשמחת לבב : שלמי נדריך · מה שנדרת לה׳ אם יצילך מכף מלך אשור כי הנה נגלית ממנו כי לא יוסיף עוד לעבר בך בליעל הוא זרע סנחריב כי נכרת כל הזרע ואין להם אחרית : (ב) עלה מפיץ . אשור שהגלה אותך והפיץ אותך בארצות הנה נסתלק מן העולם . על פניך · ר״ל לפניך וכאלו אתה רואה הסתלקו נצור : מצורה · ערי המבצר שעזבתם מפחד מלך אשור הנה עתה שמור אותם : צפה דרך · הסתכל בדרך הבא מאשור ולא תראה עוד מי בא מהם : חזק מתנים . חזק ואמץ כי לא תירא עוד מאשור : (ג) כי שב וגו׳ · כי עתה יניח וישקיט ה׳ את גאון יעקב להיות כגאון ישראל ר״ל כמו שהיה מאז ומקדם : כי בקקום בוקקים . כי הם הכשדים הכיתו את אשור ושחתו זמוריהם ר״ל לקחו עשרם והרגו גבוריהם ולכן תשב במנוחה והשקט כי אין לך לפחוד עוד מאשור : (ד) מגן גבוריהו מאדם . המגן של גבורי הבוקקים הכשדים יהיו אדומים מדם החללים : אנשי חיל מתולעים . יהיו מלובשים בגדי תולעת שני שהיא צבע אדומה ר״ל בגדיהם יהיו צבועות מדמי ההרוגים : באש פלדות הרכב וגו׳ . ר״ל ביום שהכינו את הרכב למלחמה היה נראה כאלו הולך בלפידי אש כי הברזל שעל גלגלי הרכב היה מוציא ניצוצי אש במרוצתם על הסלעים : והברושים הרעלו · ר״ל המקלות של ברוש העשויות כחניתות המחודדות בראשן כבר הוטם שם הסם הממית כי הכינו מקלות כאלה על המלחמה : (ה) יתהוללו הרכב . אנשי הרכב יתהוללו בחוצות לרוץ הנה והנה : ישתקשקון ברחובות · השמעת קול כלי זין ישמיעו ברחובות קריה : מלאיכן

רשי

מלשון והסיקו היקבים (יואל ב) כמשק גבים (ישעיה לג) ל׳ השמעת קול : ירוצצו · ירועעו את השומעים כברקים הללו המורדים את הבריות כן ת״י : (ו) יזכור · מלך אשור את אדיריו וגבוריו וידמה בלבו לבאת ולהלחם והם יכשלו בהליכתם : ימהרו חומתה . לבוא לרוץ אל חומת העיר כל תיבה הצריכה למ״ד בתחלת׳ הטיל לה ה״א בסופה : והוכן הסוכך ת״י יבנון מגדליא ויש לפרש והוכן הסוכך והמלך נזדיין בכלי זיינו כמו ממשך הסוכך לשון מושך : (ז) שערי הנהרות . שערי העיר אשר מול הנהרות : והיכל נמוג · נרעד ונע מכח אבני בליסטרא הנזרקי׳ בכתליו הנקרא בומ״א : (ח) והוצב . היא המלכה הנצבת לימין המלך כד״א (תהלים מ״ה) נצבה שגל לימינך : גלתה הועלתה : בגלוי הלכה בשבי והעלתה מן העיר . מנהגות כקול יונים · מנהגות עצמן בקינה כקול יונים המקוננים . מנהגות טרומיינ״ט בלע״ז : מתופפות על לבבהן · ת״י מקישות ידיהן על לבן כהקיש בתופים : (ט) ונינוה כברכת מים מימי היא · מיום שהיא נעשית ישבה בשלוה ואין מניד כבריכת מים מכונסין שאין זזים ממקומם : והמה . עתה מרוב דוחקם למדו לנוס ונסים : עמדו עמודו · אומרים להם ואין מפנה לבו לשמוע ולעמוד : (י) בזו כסף · אתם הבאים על נינוה : ואין קצה · אין חשבון : לתכונה : לאוצרותיהם על שם שהכסף והזהב הנתון באוצר נתון בחשבון כמה דאת אמר את הכסף המתוכן (מ״ב יב) : כבוד מכל כלי חמדה . לשון הכבדה כמו (לקמן ג) התכבד כילק לשון מכבד הבית אשקמנ״ש בלע״ז ולכבד אותם מכל כלי המדתא וכן ת״י ספו מכל מני חמדתא · כבוד כמו זכור ושמור : (יא) בוקה · ריקנית : ומבוקה · ומרוקנת על ידי בוקקים : ומבולקה · מפורצת בחומותיה אישברסור״א בלע״ז : ופיק ברכים · כשלון ברכים

אבן עזרא

אל סוק : ירוצצו · כפול האות האחרון והפעל כפל ירוצצו נפשס מגזר׳ רץ וככה ויתרצצו הבנים : (ו) יזכר . כאשר יזכר האויב שהוא מלך כשדים בעבור מרוצת׳ יכשלו בהליכן : ימהרו . אל חומות נינוה · והוכן · מגדלי העץ הגדולים ויפת אמר כי יזכור מלך נינוה אדיריו יכשלו יברחו אל החומה ויכינו המגנים לסוכך עליהם וזה לא יועיל להם כי : (ז) שערי . יורה כי מפאת הנהרות נתפש ארמון המלך וזהו והיכל נמוג : (ח) והצב . לא מצאתי למלה זו פירוש יותר נכבד מדברי רב שמואל הנגיד כי הצב שם המלכה על כן גולתה העלתה על המרכבה להוליכה בשביה ואמהותיה שהיו : והגות אותה דומות לקול יונים בהמותן : מתופפות · דרך התוף להכות בו ביד : (ט) ונינוה כבריכת מים · היתה מליאה מימי קדם עושר ואנשיה נסים ואומרים זה לזה עמדו אל תברחו : ואין מפנה · שיסב פניו על כן בזו כסף דברי הנביא לכשדים : (י) לתכונה . להון שהכין . (יא) בוקה ומבוקה · גזרה אחת להם כדרך גאה וגאון ה׳ עזי ומעזי : ומבולקה · כמו הנה ה׳ בוקק הארץ ובולקה ופעם בוקה גם מבולקה כמו שממה תהיה נינוה : ולב . כל שומע נמס : ופיק ברכי׳ · על דרך ויפק

בָּרְחֹבוֹת מַרְאֵיהֶן כַּלַּפִּידִים ד׳ · ג׳ מ״ל בליפנא
כַּבְּרָקִים יְרוֹצֵצוּ׃ ל׳ ומ״ל
ו יִזְכֹּר אַדִּירָיו יִכָּשְׁלוּ בַּהֲלִיכוֹתָם בהליכתם ק׳ יְמַהֲרוּ חוֹמָתָהּ וְהֻכַן הַסֹּכֵךְ׃
ז שַׁעֲרֵי הַנְּהָרוֹת ג׳ · ג׳ נִפְתָּחוּ וְהַהֵיכָל נָמוֹג׃ ל׳ · ל׳
ח וְהֻצַּב גֻּלְּתָה הֹעֲלָתָה וְאַמְהֹתֶיהָ מְנַהֲגוֹת ל׳
כְּקוֹל יוֹנִים מְתֹפְפֹת עַל־לִבְבֵהֶן׃ ל׳ · ל׳
ט וְנִינְוֵה כִבְרֵכַת־מַיִם מִימֵי הִיא
וְהֵמָּה נָסִים עִמְדוּ עֲמֹדוּ וְאֵין מַפְנֶה׃ ג׳ ול׳ ופתח
י בֹּזּוּ כֶסֶף בֹּזּוּ זָהָב וְאֵין קֵצֶה
לַתְּכוּנָה כָּבֹד מִכֹּל כְּלִי חֶמְדָּה׃
יא בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה וְלֵב נָמֵס ג׳ · ל׳ · ל׳
וּפִיק בִּרְכַּיִם וְחַלְחָלָה בְּכָל־מָתְנַיִם ל׳ וחסר · ל׳

קְרַוְיָא חֵזְוֵיהוֹן כִּבְעוּרִין כְּבַרְקִין מְרִידִין׃ ו יַמְנוּן רַבָּנֵי מַשִׁרְיָתְהוֹן יִתְקְלוּן בְּמַהֲכֵיהוֹן יוֹחוּן יְכַבְּשׁוּן שׁוּרָא יִבְנוּן מִגְדְּלַיָּא׃ ז גִּשְׁרֵי נַהֲרָוָתָא אִתְפְּסָקָא וּמַלְכָּא בְּהֵיכְלֵיהּ זָע׃ ח וּמַלְכְּתָא יָתְבַת צִיבָא בִּגְלַיָּא נַפְקַת וְאַמְהָתָהָא מְדַבְּרָן אָזְלָן בְּתַרְהָא מְנַהֲמַן כְּקָל יוֹנִים מְטָרְפָן עַל לִבֵּיהוֹן׃ ט וְנִינְוֵה כְּבֵית כְּנִישַׁת מַיָּא מִיּוֹמֵי קֳדָם הִיא וְאִינוּן עָרְקוּ קוּמוּ קוּמוּ וְלֵית דְּמִתְפְּנֵי לְמֵיקָם׃ י בּוֹזוּ כַסְפָּא בּוֹזוּ דַהֲבָא וְלֵית סוֹף לְאוֹצְרַיָּא סְפוּ מִכָּל מָנֵי חֶמְדְּתָא׃
יא בְּזִיזָא וּמִתְבַּזְזָא וּפְתִיחַ תַּרְעָא לְסַנְאָה וְלֵב מְסֵי וְנָקוֹשׁ רְכוּבִין וְזִיוַע בְּכָל חַרְצִין וְאַפֵּי

כלפידים ג׳ מ״ל בליש׳ בקריאה וסי׳ ויבער אש בלפידים · מראיהם כלפידים · מפיו לפידים יהלכו ·
וכל העם ראים הלפדים כתיב שארא לפידם כתיב : נפתחו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ וארבות השמים נפתחו ·
כי ארבות ממרום נפתחו ; שער הנהרות נפתחו ; כבוד ב׳ חסר בלישנא וסימ׳ את כל הכבוד הזה ·

רדק

ומשוגעים. הרכב ר״ל רוכבי הרכב והם הפרשים . ישתקשקון ברחובות ילכו בבהלה ברחובות העיר ופי׳ ישתקשקון ילכו שוק בלכתם בבהלה : מראיהן כלפידים . שים להם בשת כי ב[illegible]
ואין להם כח להלחם כנגד אויביהם ושוב מראה פניהם אדום כלפידים וכן אמר בבני בבל בעת מפלתם פני להבים פניהם כי מי שיש לו בשת יתאדמו פניו : כברקים ירוצצו · מרוב בהלה ירוצו ברחובות העיר מקצה אל קצה כי לא ידעו מה לעשות : (ו) יזכור אדיריו . נוכל לפרש על מלך נינוה כשיזכור האדירים שלו שילכו אל החומה יכשלו בהליכתם מרוב הבהלה כשימהרו ללכת אל החומה והנה הכן הסוכך אל החומה מבחוץ להתור בקיר החומה ויתכן לפרשו ג״כ על מלך בבל שיזכור אדיריו שילכו אל החומה לכבשה והנה מרוב מרוצתם כשימהרו ללכת אל החומה יכשלו בהליכתם וכשיהיו אצל החומה יכונה הסוכך לעמוד תחתיו ולחתור בחומה : חומתה · הה״א במפיק ר״ל חומת נינוה : הסוכך · הוא מכסה קרשים ועורות עליהם שאיש הנלחמים אל העיר ונכנסים תחתיו עד החומה וחותרים תחתיה החומה והוא מגן עליהם מן האבנים שמשליכים מעל החומה בהליכותם כתיב בוי״ו לשון רבות וקרי בהליכתם לשון יחידה : (ז) שערי הנהרות נפתחו . שערי המדינה היוצאים לנהרות נפתחו ששברו אנשי החיל הדלתות וכיון שנפתחו השערים האלה היכל המלך שהוא סמוך להם נמוג מכח העצומות שהכו בשערים וי״ת גשרי נהרותא וגו׳ : (ח) והצב גלתה העלתה · ההיכל שהוצב בשלוה ימים רבים כנינוה עתה נמוג ונגלתה נינוה שהיתה מכוסה עד עתה שלא עבר בה זר והעלתה כמו נכרתה מן כעלות גדיש בעתו : ואמהותיה · אמהות נינוה הן הערים הגדולות קראן אמהות שילכו כשפחות בגולה : מנהגות · אנה אותה : מתופפות · ומכות על לבביהן על הכבוד שבר מהן וילכו בגולה כשפחות כן פירש אאז״ל זה הפסוק ות״י והצב ומלכתא ר״ל לפי שהיתה נצבת אצל המלך כמו שאמר נצבה שגל לימינך והנגיד רב שמואל פירש כי שם המלכה הצב : גלתה . שהיתה נסתרת בחדר כמנהג המלכה והנשים הנכבדות כמ״ש כל כבודה בת מלך פנימה ועתה גלתה ויצאה מחדרה והעלתה על המרכבה להוליכה בגולה ואמהותיה מנהגות אותה ומנהמות בקול קינה כקול יונה מתופפות כמו שהאדם מכה בתוף כן הם מכות על לבביהם כדרך הנשים הבוכות והמקוננות : (ט) ונינוה כבריכת מים מימי היא · ונינוה מימים קדמונים שהיתה היא בנויה מלאה מכל טוב כמו הבריכה שהיא מלאה מים והבריכה היא שאוספין בה המים או מי גשמים או מעין ות״י כבית כנישת מים מיומי קדם היא : והמה נסים · ועתה יושביה נסים מהעיר הנמלטים ממנה בעת כבישתה וכשאומרים להם האויבים עמדו אין מי שמפנה פניו לקול קריאתם אלא נסים בכח : (י) בזו כסף בזו זהב · אמר הנביא כנגד הכשדים או אומרים איש לאחיו : אין קצה לתכונה · אין סוף לתכונת הממון שתמצאו ממה שהכין מלך נינוה וגדוליה ובזו הכסף כי הון רב תמצאו וי״ת ולית סוף לאוצריא : כבוד מכל כלי חמדה . כלי כבוד תמצאו יותר מכל כלי חמדה שבעולם וי״ת ספו למכל מאני חמדתא נראה שהיה דעתו לפרש מן התכבדי כילק ובדברי רז״ל מכבדין בין המטות כלומר כבדו העיר מכל כלי חמדה כלי בחירק לשון יחיד : (יא) בוקה ומבוקה · ענין ריקות והכפל לחזק כי מבוקה כמו בוקה אלא שנוספה בו המ״ם הנוספת על השמות וכן ה׳ עוזי ומעוזי : ומבולקה . כרותה ואמר על נינוה שתהיה ריקה מכל טוב ונכרתת : ולב נמס . וכן יושביה יהיה להם לב נמס : ופיק ברכים · הוא כשלון כמו לפוקה ולמכשול ופירוש פיק ברכים כי כשמפחד אדם מאד ונבהל ארכובותיו נוקשות זו בזו מרעדה ורתת וכתרגם יונתן ונקוש רכובין וכן אמר בבלשאצר

מצודת דוד

מראיהן . מראה פניהם כלפידי אש וקלות מרוצתם כברקים אשר מעט תשיגם הראות לרוב המהירות : (ו) יזכור אדיריו . מלך אשור יזכור גבוריו ללכת לקראת המלחמה אבל יכשלו בהליכתם ולא יצליחו : ימהרו חומתה · ר״ל ישובו למהר לעלות על חומת העיר למנוע את הכשדים לבוא בעיר : והוכן הסוכך · יכינו דבר הסוכך עליהם ממעל להגן מן החצים ואבני הקלע : (ז) שערי הנהרות · ר״ל עכ״ז לא יוכלו למנוע את האויב כי נפתחו שערי העיר הפונים מול הנהרות כי חיל הכשדים שברום : והיכל נמוג · היכל המלך נמוג ונמס ר״ל ינתצו ויכתתו אותו : (ח) והוצב גלתה הועלתה. ר״ל המלכה הנצבת פנימה לימין המלך כענין שנאמר נצבה שגל לימינך (תהלים מה) נתגלית לעין כל והועלתה על המרכבה להוליכה בגולה : ואמהותיה : שפחותיה מנהגות אותה בקול קינה כנהימת קול יונים : מתופפות . כמו שהאדם מכה בתוף כן הן מכות על לבבן כדרך הנשים המקוננות : (ט) ונינוה והנה נינוה מימים קדמונים היא היתה מלאה כל טוב כבריכת המים המלאה לה : והמה נסים · ועתה המה נסים ומניחים כל העושר : עמדו עמודו . עם כי המלך השרים זעקו למה תנוסו עמדו והלחמו מול האויב אבל אין מי פונה להקוראים ולא יאבו להלחם : (י) בוזו כסף · אתם אנשי כשדים שללו הכסף והזהב ואין סוף אל העושר שתקחו מאשר הכינו אנשי נינוה לעצמם : כבוד · ר״ל שם תמצאו כבוד היקר מכל כלי חמדה והוא כבוד לאוצר המלחמה . או ר״ל גרפו אותה מכל כלי חמדה וקחו לעצמכם : (יא) בוקה וגומר · ר״ל נינוה תהיה ריקה וכרותה מן העושר : ולב נמס · לבם יהיה נמס מגודל הפחדה וכשלון ברכים מבלי מחזק וכל מתנים יהיה

מצודת ציון

הסיקו היקבים (יואל ב) : ירוצצו . מלשון ריצה ורדיפה : (ו) אדיריו . גבוריו : והוכן · מלשון הכנה : הסוכך . מל׳ סכך ומכסה : (ז) נמוג מל׳ המגה והמסה ואמר בדרך משלה : (ח) והוצב · ר״ל דבר הנצב במקום אחד מבלי רגילות התנועה וההליכה : גלתה . מל׳ גלוי : הועלתה · מל׳ עליה : ואמהותיה · שפחותיה : מנהגות · מל׳ הנהגה והבאה : מתופפות · מל׳ תוף והוא שם כלי נגון : (ט) כברכת · הוא מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים כמו בתעלת הברכה (מלכים ב יח) : מימי . ר״ל מימים רבים : נסים · בורחים : מפנה · מל׳ הפנה וסבוב : (י) בוזו · מל׳ בזה ושלל : קצה · סוף : לתכונה . מל׳ הכנה : כבד · מל׳ כבוד או הוא ענין טיאוט וגריפה כמו התכבדי כילק (לקמן ג) : (יא) בוקה ומבוקה · ענין ריקות כמו גפן בוקק (הושע י) וכפל המלה לחוזק הענין : ומבולקה · ענין כריתה כמו ובולקה ועוה פניה (ישעיה כד) : ופיק . ענין כשלון כמו ולא יפיק (ירמיה י) : פארור · קדרה כמו ובשלו בפרור (במדבר יא) :
מעון

אבן עזרא

ויפסק רלון אך הוא מעט רחוק והנכון כי הוא כמו לפוקה ולמכשול : וחלחלה • חיל וחילה כפול : פארור . כבר פירשתיו : (יב) איה . בעבור זה יתמהו השומעים ויאמרו וכל זה דרך משל על נינוה שהיו הולכין לטרוף • טרף להחריב כל העולם וטעם הלך אל מעון אריות : (יג) אריה טורף להספיק גורותיו : בדי • מלשון די השיב לו די שה : ומחנק . החיות להיות טרף ללבאותיו ומעונותיו מלא טרפה : (יד) הנני אליך • נינוה : בעשן • מרוב חום האש והטעם על חרון השם : טרפיך • הטרף שהיית טורפת וה"א מלאככה תחת יו"ד סימן לשון נקב' כמו עוניכי תחלואיכי והטעם רבשקה וכתוב ביד מלאכיך : (א) הוי • יש אומרים כמו אוי או הוי מלת קריאה כמו הוי ציון המלטי : כלה בכל פרק מקום דרכים ברחובותיה היא מליאה כחש ומלת ימיש פועל יוצא והוא שב לכחש כל כך מלאה כחש לרמות העולם כל אחד מהם לא ימיש עצמו מן הטרף : (ב) והנה יבוא אליה קול שוט להרין הסוס והנכון בעיני שוט להכו' מין משמיע קול אשר יעשו הפלשתים כעין שנבו"ר שלנו שהוא רחב וגדל ומתקבלי' אנשי החיל עשרה או יותר להכות בהם בשוטים להשמיע קולה ולהפחיד : רעש אופן • המרכבה : וסוס דוהר • כמו מדהרות דהרות אביריו : (ג) פרש • ואין קצה . להרוגי נינוה

<table>
<tr>
<td>

כלהון אתחפיאו אכרום אוכמין כקידרא : יב אן מדורי מלכיא ובית מישרי שלטוניא אתר דהוו אזלין מלכיא תמן בניהון שבקין הא כאריה דשרי על צידיה לרוחצן ולית דמניד : יג מלכיא מיתן חטוף לנשיהון ובזיא לבניהון וממלן אוצריהון חטוף וברניתיהון בזא : יד הא אנא שלח רוגזי עלך אמר יי צבאות ואדליק באשתא רתיכך וכפרנך תקטול חרבא ואשיצי מארעא סחורתיך ולא ישתמע עוד קל אזגדך :

ג א וי קרתא אשדת דם כולה כדבין בזא מליא לא פסיק קטול : ב קל נקוש מחא וקל זיוע גלגלין וסוסון מפרנסין ורתיכין מקפצן : ג פרש מסיק ולהוב וצלהוב סיפין וצחצוח

</td>
<td>

ג' • ב' ופני כלם קבצו פארור : יב איה
ד' כ"כ מעון אריות ומרעה הוא לכפרים
אשר הלך אריה לביא שם גור
ד' וחסר אריה ואין מחריד : יג אריה טרף
ג' בדי גרותיו ומחנק ללבאתיו
ט' • ג' וימלא־טרף חריו ומענתיו טרפה :
יד הנני אליך נאם יהוה צבאות
אל' וחד לרכבך והבערתי בעשן רכבה וכפיריך
תאכל חרב והכרתי מארץ טרפך
ב' • י' • ולא־ישמע עוד קול מלאככה :
ג א הוי עיר דמים כלה
י' כחש פרק מלאה לא ימיש טרף :
ב קול שוט וקול רעש אופן וסוס
ב' • ל' דהר ומרכבה מרקדה : ג פרש
מעלה ולהב חרב וברק חנית ורב
ה' חלל וכבד פגר ואין קצה לגויה

</td>
</tr>
</table>

מורנין וסגי קטילין והמון פגרין לית סוף לקטיליא

רש"י

ברכים כמו (שמואל א כה) לפוקה ולמכשול : קבצו פארור • שחרורית כקדרה : (יב) איה מעון אריות . קינה היא על נינוה שהיתה מדור מלכיה גבורים וחזקים כאריות : אשר הלך אריה לביא שם . ת"י אתר דהוו אזלין מלכין ושבקין תמן בניהון הא כאריה דשרי לרוחצן : (יג) אריה טורף בדי גירותיו • כתרגומו מלכיה היו מביאים שלל רב עד שהיה די לבני ביהם : ומחנק • בהמות לצורך לבאותיו כלומר מלכה אוצרותיו לבניו : וימלא טרף חוריו • ת"י וממלא אוצרותיהן חטוף : (יד) רכבה • רוב רכב שבה . קרסדי"ן בלע"ז ה"א יתירה היפך הלשון לריבוי מרכבות וכן (יחזקאל כד) סיר אשר חלאתה בה זוהם רב : ולא ישמע עוד קול מלאככה • קול מלאכיך כמו שעשה כבר רבשקה והבירו שלוחי אשור (ישעיה לז) ויקרא בקול גדול יהודית : (א) פרק • גזל שמפרקו מיד בעליו : לא ימיש טרף • מתוכה תמיד : (ב) קול שוט • להכות סוסים היה נשמע בה תמיד : וקול רעש . אופני מרכבות : וסוס דוהר . דולג ומקפץ וכן מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה) : (ג) ולהב חרב • רולימל"א בלע"ז כי סכין וחרב קרוי להב כמו (שם ד) ויבא הנצב אחר הלהב : וברק חנית • חנית מרוטה ומברקת אור יוצא ממנה פלנדו"ר בלע"ז : וכובד פגר . היו מרבים פגרים ולא היה חשבון לגויות נבילותיה המושלכות בה עד שהיו העוברים נכשלים בגויות הפגרים : מרוב

ככר מכל כלי חמדה : פארור ב' וסימ' כל פנים קבצו פארור • ופני כולם קבצו פארור : טורף ד' חסר וסימ' קשר נביאיה • אריה טרף בדי • פצו עלי • טרף נפשי : ימיש ז' וסימ' נמסר בסדר בשלח וירמיה סימ' י"ז : מעלה ה' פתחין בקרי' וסי' ויהי שמואל מעלה העלה . הנני מעלה לה ארוב' • ולכהנים הלוים לא יכרת איש • ולכן הנה ארני מעלה עליכם • והשבתי למואב נאם ה' • פרש מעלה ולהב חרב • מעלה נשיאים מקצה הארץ • כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל • וסי' בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואב וברק ברקין בבבל :

תולדות אהרן

אריה טורף • ב"ק טז :

רדק

כבלטשלר ואדרכותיה דא לדא נקשן : קבצו פארור • ענין שחרית פירשתיו בנבואת יואל : (יב) איה מעון אריות . כן יאמרו הגוים בחרבן נינוה כי היא היתה מעון אריות כי ממנה היו יוצאים אנשים כאריות טורפים בני העולם ומביאים הטרף לנינוה כי הוא מעון לאריות ומרעה לכפירים : אשר הלך אריה לביא שם • אריה ולביא כמו שמש ירח : גור אריה • כלם הלכו שם בטרפם ואין מחריד אותם וי"ת דהוו אזלין מלכיא תמן בניהון שבקין : (יג) אריה טורף בדי גורותיו • כדי להספיק לגירותיו כמו די השיב לו גורותיו משל לבנים : ולבאותיו • משל לגבירות : ומחנק ללבאותיו • מחנק החיות בעבור לבאותיו וכן הענין משל למלך נינוה ושריה וגדוליה שהיו מביאים שלל העמים לנינוה : (יד) הנני אליך • אמר לנינוה כה אמר ה' הנני אליך להשחיתך : והבערתי בעשן רכבה . ר"ל באש גדולה שנראה עשנה מרחוק וי"ת ואדליק באישתא רתיכך רכבה שהיתה מתגאה ברוב רכב ופרשים : וכפיריך • משל לבני החיל : טרפך • שהיית טורפת בני הארץ : ולא ישמע עוד קול מלאככה . מלאכיך שהיו מרימים קול על ארצות העמים לירא ולבהלם כמו שעשה רבשקה על ירושלם שדבר עליהם גבוהות והפחידם גם על האל ית' דבר ואמר שלא יוכל להציל ירושלם מיד מלך אשור והדקדוק מלת מלאככה לפי הכ"ף האחרונה מקום קמץ והה"א כמו אשר לויתי אותכה והדומים לו ואע"פ שזכר בפסוק לשון נקבה ומלאככה לשון זכר לשון נקבה היא כנגד העיר ולשון זכר הוא כנגד המלך שהוא סנחריב ור' יונה כתב שצר"י מקום חירק והוא כמו מלאככי על משקל נעוריכי תחלואיכי : (א) הוי עיר הדמים • הוי לשון קריאה . או הוא כמו אוי וכת"י ווי : כחש • שמכחשין ומשקרים איש באחיו וכן מלאה פרק והיא כמו גזל שפורק דבר מיד אחר וכן ופרקת עולו פורק ואין מציל : לא ימיש טרף . לא ימיש מתוכם טרף כי בכל יום ויום טורפים : (ב) קול שוט • ועתה ישמע מהאויבים הבאים עליהם קול שוט שמכים הרכבים והסוסים לרוץ : וקול רעש אופן • שממהרים ללכת לבא העיר : דוהר • כמו דהרות אביריו והוא כשמכה הסוס בארץ בכח ברגליו : מרקדה . מרוב מרוצתה כאלו מרקדה : (ג) פרש מעלה • פירוש מעלה להב חרב וי"ו ולהב כוי"ו ויפא אכרסם את עיניו וי"ת בתסרון מלה מסיק להוב ולהוב סיפין ולחות מורנין : ורוב חלל . שיעשו הפרשים : וכבד פגר . כמו רב חלל ענין כפל במלות שונות לא כי כבד הוא ענין רבוי כמו עמך הכבוד הזה והדומים לו ופגר כמו חלל כי

מצודת ציון

(יב) מעון • מדור : לכפירים לביא • שם משמות האריה : גור • כן יקרא אריה הקטן וכן גור אריה יהודה (בראשית מ"ט) : (יג) בדי • בהרבות כמו בדי שופר (איוב ל"ט) : ומחנק • מלשון חנק : חוריו • מלשון חור ונקב הוא המערה אשר יסתר שם האריה : ומעונותיו • מלשון מעון ומדור : (יד) והבערתי • ענין שריפה : רכבה • קבוצת המרכבות : מלאככה . מל' מלאך ושליח : (א) הוי • כמו אוי : כחש • בקר : פרק • ענין השבר כמו ופרסיכן יפרק (זכריה י"א) : ימיש . ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד הענן (שמות י"ג) : (ב) שוט • שבט ושרביט כמו שוט לסוס (משלי כ"ו) : אופן • גלגל המרכבה : דוהר . כן יקרא דליגת וקפיצת הסוס כמו מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה') : מרקדה • מלשון רקוד וקפיצה : (ג) פרש . כן יקרא הרגיל לרכוב על הסוס : ולהב • כן יקרא ברזל החרב כי כשהיא מלוטשת מבהקת כלהב אש וכן ולהב חניתו (ש"א י"ז) : וברק . כן יקרא ברזל החנית כי הוא מבריק כברק כאשר ילטשו וכן ברק חרבי (דברים ל"ב) : וכובד • ענין רבוי כמו בעם כבד (במדבר כ') : פגר . כן יקרא גוף ההרוג : לגויה . לגוף כמו

מצודת דוד

יהיה חלחלה ורעד לבל יוכלו לעמוד על מתנהם : קבצו פארור • פני כולם יאחר כאלו קבצו כל השחרות שיש בקדרה השחרה מעשן האש : (יב) איה מעון אריות. אמר דרך קינה איה נינוה שהיתה מדור אריות ומקום מרעה אל הכפירים ר"ל מקום מלכים אדירים ושרים עצומים : אשר הלך . ר"ל אשר היה הולך ויוצא משם האריה והלביא לכל פאות העולם לטרוף טרף והיה נשאר שם גורי האריה הם הבנים הקטנים וישבו בבטחה ולא היה מי מחרידם ר"ל המלך והגבורים יצאו לשלול שלל ובניהם נשארו במקומם בבטחון רב : (יג) אריה טורף . האריה ההוא אשר הלך היה טורף בעבור מרבית צורך ספוק גורותיו הם בניו הקטנים והיה מחנק והורג מחיות השדה להביא אל לבאותיו הם נקבות האריה : וימלא • והיה ממלא החורים שיושב בהן מן הטרף וכפל דבריו ואמר ומעונותיו טרפה והוא משל על מלכי נינוה ושריה שהיו מביאים שלל רב די צורך בניהם ונשותיהם ומלאו ארצם מן העושר שגזלו : (יד) הנני אליך . הנה אני אלחם בך : והבערתי . אשרוף רוב הרכב שבה בהעלאת עשן השמים לגודל השרפה : וכפיריך . ר"ל בניך ורעם תאכל החרב : והכרתי וגו' . ר"ל עוד לא תטרוף בארץ לשלול את העכו"ם : קול מלאככה . שהיו מרימים קול על ארצות העכו"ם לירא ולבהלם וכמו שעשה רבשקה על ירושלים כמ"ש (במ"ב וכישעי') : ג (א) הוי עיר דמים • אוי לך אתה נינוה עיר שופכת דמים כלה עדת שקר ומלאה שבר לשבר את הבריות ולא תסור מפיה את הטרף כי תתמיד להרוג ולאבד את העכו"ם : (ב) קול שוט • היו משמיעים קול שוט להכות הסוסים : וקול רעש • אופני המרכבות להבהיל את האנשים : וסוס דוהר • הסוס שמשך את המרכבה היה מדלג וקופץ והמרכבה היתה מרקדת לרוב מרוצתה נאחים על הרוצים : (ג) פרש מעלה • הפרש היה מעלה עצמו כלפי מעל' בדליגת הסוס וידיו להב חרב וברק חנית והוא עשה חללים רבים ופגרים הרבה : ואין קצה

יכשלו בגויתם: ד מרב זנוני זונה
טובת חן בעלת כשפים המכרת
גוים בזנוניה ומשפחות בכשפיה:
ה הנני אליך נאם יהוה צבאות
וגליתי שוליך על פניך והראיתי
גוים מערך וממלכות קלונך:
ו והשלכתי עליך שקצים ונבלתיך
ושמתיך כראי: ז והיה כל ראיך
ידוד ממך ואמר שדדה נינוה מי
ינוד לה מאין אבקש מנחמים לך:
ח התיטבי מנא אמון הישבה
ביארים מים סביב לה אשר חיל
ים מים חומתה: ט כוש עצמה
ומצרים ואין קצה פוט ולובים היו
בעזרתך: י גם היא לגלה הלכה
בשבי גם עלליה ירטשו בראש כל
חוצות ועל נכבדיה ידו גורל וכל
גדוליה רתקו בזקים: יא גם את
תשכרי תהי נעלמה גם את תבקשי

וכשלו ק' יתקלון בקטיליהון: ד מסגיאות
אתרגושת קרתא דהיא
כטעיתא נפקת ברא שפירת
ריוו ידעא חרשין דמקרבא
עממיא בטעותהא ומלכותא
בחרשהא: ה הא אנא שלח
רוגזי עלך אמר יי צבאות
ואגלי בהתת חובך על אפך
ואחזי עממיא בהתתיך
ומלכותא קלניך: ו וארמי
עלך שקוצין ואנבלינך
ואשוינך מבערא לעיני כל
חזך: ז ויהי כל די יחזינך
התיטבי ק' יתרחק מניך ויימר אתבזיזת
נינוה מן יהוי עלך איבא
אשכח מנחמין לך: ח הא את
טבא מאלכסנדריא רבתא
דיתבא ביני נהרותא מיא
סחור סחור לה דשורה ימא
מימא שורהא: ט כוש
סומכתהא ומצרים ולית סוף
פוטאי ולובאי הוו בסעדיך:
י אף היא בגלותא תהך בשביא אף עולמהא יתרפון
בריש כל שוקיא ועל יקירהא רמו עדבין וכל רברבהא
יתקדקדון בשלשלן: יא אף את דמיא לרויא תהא מסלעמא

רשי

(ד) מרוב זנוני זונה · מרוב חנופות עיר שהיו יודעי' לפתות לב מלכי הארץ להתחבר עמם וסוף היו כובשי' אותם תחתיה': (ה) שוליך · הם שפולי בגדי' האשה: מעדך · גלויך כמו (מיכה א) עריה בשת: (ו) שקוצים. בגדים צואים המגוולים אותך לפי הענין שדימה אותה לזונה דבר הכתוב: כראי · כזבל לשון והסיר את מוראתו בנוצתה (ויקרא א): (ז) ידוד ממך. יתרחק ממך: (ח) התיטבי מנוא אמון · ומה בטחתי בעשרך ובגבורתך וכי גדולה את מנוא היא אלכסנדרי' של מצרים אמון לשון פדגוג מנוא הגדולה שהיתה אומנת מלכי מצרים דמרבי בה מלכו: אשר חיל ים אשר היה הים לה לחיל ולחומה שורא וגבר שורא: (ט) כוש עצמה · כושים היו לה לחוזק: פוט ולובים היו בעזרתך. הפוטים והלובים אשר היו בעזרתך גם הם היו בחילה: (י) גם היא לגולה הלכה. אף היא הלכה בגולה ועפ"כ גדולתה לא עמדה לפני נבוכדנצר: רתקו. נכבלו לשון רתוקות כסף (ישעיה מ) עשה הרתוק (יחזקאל ז) שלשלות: בזיקים · שלשלאות: (יא) גם את. אף לפי גדולתך תשכרי מושתה בכוס התרעלה ותהיה נעלמה

אבן עזרא

נינוה: (ד) מרוב. דרך משל שלמחה הכל: (ה) הנני · מעדך · כמעד איש והוא כמו ערותך ומעד' כמו מרא': (ו) והשלכתי · כראי כשנוף וכמוהו הוי מראה. והסיר מראתו: (ז) והיה · ידוד. כמו יגוף והטעם ירחק: מי ינוד · כמו לבוא לנוד לו: מאין אבקש · ככה יאמר כל רואיך: (ח) התיטבי · הטובה תהיה: מנוא אמון · שם עיר מארץ מצרים שלכדה מלך כשדים בלכתו אל נינוה: אשר חיל ים · וכח יש לה מהים כי אין צורך לה לחומה וזה ים סוף או ים ספרד הוא הנקרא הים הגדול כנגד ימי ארץ ישראל: (ט) כוש · עזרו מצרים גם פוט ולובים שהיו בעזרתך ולא הועילו: (י) גם. שב אל מצרים כי הלכה בגולה כנא אמון: רתקו. כמו עשה הרתוק. ברתוקת כסף: (יא) גם: מדבר אל נינוה: תהי. כמו תהיי וטעם נעלמה כאילו לא היתה כדרך שתו ולעו יהיו כלא היו כי השכור סרה דעתו כאילו איננו

ג' מ"ל יו"ד בלישנא ראייה וסימ' והראיתי גוים מעריך וממלכות קלונך · כי קולך ערב ומראיך נאוה · ויראו לפניך מראינו ומראה: שקוצים ג' חסר ו' בליש' וסימ' וגם את האבות ואת הידעוני' ובת התרפים דמלכים · והשלכתי עליך שקצים. ושקציו מבין שניו. וכל שקוץ השקוץ דכוו' חסר בממ"ב מ"ל וסי' השקוץ משומם · שקוץ שומם: גלה ד' חסר בלישנא בקריאה וסימ' גלה וסורה ואלה מי גדל. אף היא לגלת הלכה · עם הגלה אשר הגלתה ·

רדק

לא יקרא הגוף פגר אלא כשהוא מת: ואין קצה לגוים יכשלו בגויתם. האויבים יכשלו בגויית החללים אבל לשון גויה יבא ג"כ בגוף החי: (ד) מרוב זנוני זונה. כל זה בא לה מרוב הרעות שעשתה ודמה אותה לזונה כי הזונה עושה כן מוכרת הזונים אחריה בכשפים ובהתיפותה בפניהם ועושה בהם כרצונם וכן עשתה היא בגויי הארצות: (ה) הנני אליך. לפי שדמה אותה לזונה דמה תורבנה לקלון הזונה: מעדך · כמו ערותך · והוא מן כמעד איש: (ו) והשלכתי · שקוצים דברי תיעוב וניבול להשחית יופיך ולהמאיסך לכל העולם: ושמתיך כראי. כזבל כמו והסיר את מוראתו וי"ת ואשויניך מבערא לעיני כל חזך: (ז) והיה כל רואיך ידוד ממך. כל אחד מהם ידוד ויתרחק ממך לרוב קלונך ואמר שדדה נינוה נינוה שהיתה מושלת בגוים עתה שדדה והשי"ן נקראת בקמץ חטף: מי ינוד לה · מאין אבקש מנחמים לך כי כלה שמחים למפלתך מפני הרעות שעשית להם: (ח) התיטבי מנוא אמון · אמר איך היית בוטחת בגדולתך ובגאונך ובהיותך עיר בצורה ונסבות סביב לך כמו שאמר שערי הנהרות נפתחו וכי טובה את מנוא אמון והיא אלכסנדריא של מצרים וכן ת"י הא את טבא מאלכסנדריא רבתא: היושבה ביאורים. בין היאורים ישבה שהם סביב לה גם נכנסים בעיר מתחת הארץ שלא היתה יראה ממצור לפיכך אמר היאורים מים סביב לה בין היאורים ומי הים היו מקיפים אותה מים ופי' ואמר אשר חיל ים פי' חומות ים לה וכפל הענין לחזק ואמר מים חומותיה עכ"ז לכדה נבוכדנצר כשכבש ארץ מצרים: (ט) כוש עצמה. העי"ן נקראת בקמץ חטף כמו עצמה ירבה אמר וכן כוש שהיתה לה עצמה: ומצרים ואין קצה · וכן מצרים שאין קצה לעם אשר בה וכן פוט ולובים שכולם היו בעזרתך עתה נפלה ביד נבוכדנצר: (י) גם היא · נא אמון וכוש ומצרים כל אחת מהם הלכו בגולה גם את תלכי בגולה כמוהם כי אין את טובה מהם ואמר בגולה ואמר בשבי כפל הענין במ"ש לחזק הענין: ידו גורל. שרשו ידד בשקל רבו משערות ראשי רבו דבריו משמן ופי' השליכו כן כתבו רבי יהודה ורבי יונה ז"ל ואאז"ל כתב כי שרשו ידה והוא אית"ן מבנין הפעיל כמו וידו אבן בי ומשפטו יידו ויידו היו"ד הכתובה יו"ד אית"ן והיו"ד פ"א הפעל נבלעת בדגש: רתקו בזיקים · מן עשה הרתוק ורתוקות כסף ופירש אסרו בשלשלאות והם רתוקות וכאשר אמר רתקו בזיקים הוא תוספת ביאור כי די לו ברתקו וכן כמוהו למען בלוע בלע עשקו עשק ומעלה מעל וילם דוד נום והדומים להם: (יא) גם את תשכרי. גם את כמו נוא ומצרים תשתה כוס התרעלה ותשכרי ממנו: תהי נעלמה · כלומר כאלו לא היית על דרך ושתו ולעו והיו כלא היו תהי כמו תהוי או

מצודת דוד

קצה לגוים · לא היה סוף אל גוית ההרוגים המושלכים בארץ עד שבני אדם נכשלו בגוית ההרוגים כי לא מצאו מקום פנוי ללכת: (ד) מרוב זנוני זונה. ר"ל כל ההרג הזה עשתה בעבור שהיה בה רוב הנהגות זנוני הזונה כשהיא טובת חן ובעלת כשפים אשר אז מוכרת עכו"ם לעצמה להיות כרוכים אחריה בעבור זנותה וכובשת משפחות עכו"ם עם כשפיה כי כן היה דרך אשור לפתות את העכו"ם בדברי חנוף להתגבר עמה וגלו להם מסתורם ואח"ז נלחמו בהם ויכלו להם והרבו להרוג ולאבד מבלי מצוא מנוס: (ה) הנני אליך · הנה אני אלחם בך: וגליתי שוליך · לפי שהמשילה לזונה אמר לשון בזיון הזונה שמפשיטין חלוקה ומהפכין מלמטה למעלה דרך בזיון ומגלים שולי החלוק בהגבהתה כלפי מעלה על פניה: והראיתי · אראה את כל העכו"ם את גלויך ואת הממלכות את קלונך ובזיונך: (ו) והשלכתי · אשליך עליך דברים מאוסים ואגנה אותך ואשים אותך כדבר מטונף ומלוכלך ר"ל האויב הבא יהרוג בך ויוליכך בשבי בבזיון רב: (ז) כל רואיך. כל הרואים אותך בשפלותך ובזיונך ינוד להתרחק ממך כדרך שמתרחקי' מדבר מאוס: ואמר · הרואה בבזיונך יאמר הנה שדדה נינוה מי ינוד לה בראש כדרך המנחמים כאומר הלא אין לה אוהבים כי הרעה לכל העכו"ם: מאין · מאיזה מקום אבקש לך מנחמים והוא כפל ענין במ"ש: (ח) התיטבי מנא אמון · וכי טובה אתה מנוא שהיא בת רבת עם כמ"ש את המון נוא (יחזקאל ל): היושבת. אשר יושבת בין היאורים והמים סביב לה והיא לה לחוזק: אשר חיל ים וגומר. ר"ל הים לה לחיל וגם חומתה היא מן הים לה לחוזק במקום חיל וחומה: (ט) כוש עצמה · כוש היה לה לחוזק כי בא לה לעזרה וגם אנשי מצרים באו בעזרתה ואין קצה אל הבאים בעזרתה: פוט ולובים ר"ל גם פוט ולובים שהיו בעזרתך אתה נינוה גם הם היו בעזרתה: (י) גם היא. עם כל החוזק והעזר הלכה לגולה בשבי על ידי הכשדים ואת עולליה בקעו בראש כל התלות ועל המכובדים שבה השליכו גורל לחלקם ביניהם וכל גדוליה אסרו בשלשלאות: (יא) גם את. גם אתה נינו' לא תהיה טובה ממנה

מצודת ציון

כמו גוית שאול (ש"א ל"א): (ה) וגליתי. מלשון גלוי · שוליך. הוא תחתית הבגד כמו על שולי המעיל (שמות כ"ח): מעדך. גלויך וכן עריה בושת (מיכה א'): קלונך · מל' קלון ובזיון: (ו) שקוצים · מלשון שקץ ומאוס: ונבלתיך. ענין ביזוי ומגונה כמו אגלה את נבלותה (הושע ב'): כראי. ענין טנוף ולכלוך וכן מוראה ונגאלה (צפניה ג'): (ז) ידוד · מלשון נדידה: שדדה · ענין עושק: ינוד · מלשון נדידה והנעה: מאין · מאיזה מקום: (ח) התיטבי. מלשון טוב: מנוא · נוא היא אלכסנדריא כן ת"י: אמון · כמו המון והוא ענין עם רב וכן ואת יתר האמון (ירמיה נ"ב): ביאורים. כן יקראו החפירות המושכות מים: חיל · הוא החומה הנמוכה שלפני הגבוה וכן ויאבל חיל וחומה (איכה ב'): (ט) עצמה. ענין חוזק: פוט ולובים · שמות אומות: (י) עולליה. בנים הקטנים: ירטשו · ענין בקיעה כמו וקשתות נערים תרטשנה (ישעיה י"ג): ידו. ענין השלכה כמו ואל עמי ידו גורל (יואל ד): רתקו · ענין שלשלאות כמו עשה הרתוק (יחזקאל ז) ור"ל קשרו בשלשלאות: בזקים · גם הוא ענין שלשלאות כמו לאסור מלכיהם בזיקים (תהלים קמט) ועם כי אמר רתקו אמר גם בזקים לתוספת ביאור וכן מסעף פארה (ישעיה י): (יא) נעלמה · מל' העלם: מעוז · ענין חוזק:

אבן עזרא

אינכו : (יב) כל • הטעם מעלמם יפלו וילכדו : (יג) הנה . בעבור היות עמך כנשים על כן נפתחו שערי ארלך : (יד) מי • יהתל בה הנביא שאבי מים פרס בא הכשדי׳ שתמלאי אות׳ בהיותך במצור וטעם לבנה או מלבן מקום מעשה הלבנים : (טו) שם • התכבד . שם הפועל התכבדי . שתתחברי אליך עם כבד בלי מספר : (טז) הרבית • עד עתה הרבים רוכליך כמו סוחריך וקרוב ממנו ולא תלך רכיל וכולם יהיו כילק שפשט על הארץ ויעף ולא נראה : (יז) מנזריך • דגשות הנו״ן לא ידענו טעם לה והיא מגזרת נזר בעלי הנזר שלך היו רבים כארבה : וטפסריך • כמו שריך והמלה רביעית בלי חבר : כגוב גובי • כמו יולר גובי כמו קדש קדשים : שמש זרחה : כחום היום : ונודד כמו באין תהומות חוללתי מהכפולים באחרונה : מקומו • מקום אחד מהן כי כן דרך הארבה ביום קרה מקבלים לרוב מאד ומקיפים העיר וחונים בגדר׳ שהם חומות העי׳ ובחום עליהם השמש נודדי׳ והולכין אחד מהם לא נותר ולא נודע איה מקומם כאילו לא היו : (יח) נמו • כמו לא

רש״י

נעלמה : (יב) כל מבצריך תאנים עם בכורים • כל ערי מבצריך יהיו נוחים ליכבש ולבוז מה שבתוכה כאילני תאנין וכשהן עם בכורות מבושלת שבהם שכשמניעים האילן נופלים הבכורים לתוך פי האוכלים : תאנים • אילנ תאנים : אם ינועו . אבר אם ינועו ביד אדם בחזקה : (יד) מי מצור שאבי לך • עיר שבאים לצור עליה אוספים להם בני העיר מים רבים לתוכה בתוך חביות לשתות בימי המצור כשאין בתוכה בורות : באי בטיט ורמסי . אותו לעשות ממנו לבינים כדי לחזק בו בדקי החומות : החזיקי מלבן • אחזי בידך המלבן העשוי לדפוס הלבינים ללבון בתוכה : (טו) התכבד • במשמעו כמשמעו : כילק• הגומר ומכלה כל ירק השדה ויש פותרין התכבד כילק תתכבדי כבובד גייסות כילק והתכבדי לשון עם כבד : (טז) ילק פשט ויעוף • יהיו קלים לצאת בסחורה כילק שפושט ועף : (יז) מנזריך . שריך והמ״ס יסוד ונופל בהיבה כמ״ם של ממעמקך ושל ממעטך ושל מנעליך ופעמים שהיא נופלת ממנה כמו נזיר אחיו (בראשית מט) • וכן נזיריה שריה (איכה ד) : וטפסריך : הממונים שלך : כגוב גובי . כחיילי גובאי גובי . קומלנגשפרדי״ן בלע״ז : החוני׳ בגדרות ביום קרה • כן דרך הארבה והזבוב החסיל והילק בעת הקור נדבקים בכתלים וכשיבא חום הן נודדים משם והולכים להם כך יגלו כל עמך : ונודד . ומטלטל : ולא נודע מקומו איה • איפה הם ואנה הלכו : (יח) נמו רועיך : ל׳

מקרא

מָעוֹז מֵאוֹיֵב׃ יב כָּל־מִבְצָרַיִךְ
תְּאֵנִים עִם־בִּכּוּרִים אִם־יִנּוֹעוּ וְנָפְלוּ
עַל־פִּי אוֹכֵל׃ יג הִנֵּה עַמֵּךְ נָשִׁים
בְּקִרְבֵּךְ לְאֹיְבַיִךְ פָּתוֹחַ נִפְתְּחוּ שַׁעֲרֵי
אַרְצֵךְ אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחָיִךְ׃ יד מֵי
מָצוֹר שַׁאֲבִי־לָךְ חַזְּקִי מִבְצָרָיִךְ בֹּאִי
בַטִּיט וְרִמְסִי בַחֹמֶר הַחֲזִיקִי מַלְבֵּן׃
טו שָׁם תֹּאכְלֵךְ אֵשׁ תַּכְרִיתֵךְ חֶרֶב
תֹּאכְלֵךְ כַּיָּלֶק הִתְכַּבֵּד כַּיֶּלֶק
הִתְכַּבְּדִי כָּאַרְבֶּה׃ טז הִרְבֵּית רֹכְלַיִךְ
מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם יֶלֶק פָּשַׁט וַיָּעֹף׃
יז מִנְּזָרַיִךְ כָּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב
גֹּבָי הַחוֹנִים בַּגְּדֵרוֹת בְּיוֹם קָרָה
שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד וְלֹא־נוֹדַע מְקוֹמוֹ
אַיָּם׃ יח נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר

ד׳ ומ״ל • ה׳ ; ב׳ ב׳ חסר וא׳ מ״ל ; ב׳ דגשים ל׳ ; ל׳ ; ל׳ יג׳ ; ל׳ • ל׳ ; מ״ל ל׳ מ״ל ; ד׳ ל׳ ; ב׳ חד ר״פ וחד ס״פ

תרגום

אַף אַתְּ תִּבְעִין סְעִיד מִבְּעִיל
דְבָבָא׃ יב כָּל כְּרַכַּךְ דָמָן
לְתֵינִין בְּכִירָן דְאִם
יִתְעַרְעֲנוּן יִתְרוֹן וְיִשְׁתַּאֲרוּן
בְּהוֹן צְמוּקִין דְכָשְׁרִין לְמֵיכַל׃
יג הָא עַמֵּךְ חַלָּשִׁין כִּנְשַׁיָּא
בְּגַוִּיךְ לְבַעֲלֵי דְבָבִיךְ אִתְפְּתַחוּ
תַּרְעֵי אַרְעִיךְ אָכְלַת אֶשָּׁתָא
תּוּקְפִּיךְ׃ יד מַיָּא בְּצִירָא
כְּנוֹשִׁי לְגַוִּיךְ תַּקְּפִי כְּרַכַּיִךְ
אַסְנָא מְרוֹא וְשַׁעְבִּידִי בְּטִינָא
אַתְקִיפִי בִּנְיָנִיךְ׃ טו לְתַמָּן
יֵיתוּן עֲלָךְ עַמְמַיָּא דְתַקִּיפִין
כְּאֶשָּׁתָא יְשֵׁיצוּנִיךְ קָטוֹלֵי
חַרְבָּא יִתְכַּנְשׁוּן עֲלָךְ מַשְׁרְיָתִי
עַמְמִין דְסַגִּיאִין כְּזַחְלָא
יַחְפּוּנִיךְ כְּקַמְצָא יַחְסְלוּנִיךְ
כְּגוֹבָא׃ טז אַסְגֵּית תַּגָּרַיִךְ
מִכּוֹכְבֵי שְׁמַיָּא הָא כְּזַחְלָא
דְשָׁלַח וּפָרַח׃ יז הָא טַסַּךְ
מְצַלְהֲבִין כְּגוֹבָא וְטַפְסְרַיִךְ כְּזַחִיל גּוֹבָאֵי דִי שָׁרָן בְּכָתְלַיָּא בְּיוֹם קְרִיר דְכַד שִׁמְשָׁא דְנָחָא עֲלֵיהוֹן מִתְבַּדְּרִין וְלָא אִתְיְדַע אַתְרֵהוֹן לְאָן עָרְקִין׃ יח אִתְבָּרוּ גַבָּרָךְ מַלְכָּא

וישבו תחתיהם עד הגלה : אוכל ד׳ בקריאה וסימ׳ כי אם הלח׳ אשר הוא אוכ׳ ותיזז כאשר יחלם הרעב. אם ינועו ונפלו על פי אוכל • גם איש שלומי אשר בטחתי בו : זרחה ד׳ וסי׳ אם זרחה השמש עליו דמים לו • וישכימו בבקר והשמש זרחה : שמש זרחה ונדד דנחום . ותצרעת זרחה במצחו : וא׳ וזרחה לכם יראי שמי :

רדק

או היא נסתרת כי דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד : גם את תבקשי מעוז ומבצר להשגב בו : (יב) כל מבצריך • מפחד האויב תבקשי מעוז מאויב • ומה יועילו לך מבצריך כי כלם יהיו נוחים להכבש כמו התאנים המבושלים כי במעט תנועה שיניע האדם את האילן יפלו : על פי אוכל • המניע אותם כן יפלו מבצריך ביד אויב : עם בכורים . כמו ובכורים וכן אדמוני עם יפה עינים כמו ויפה והמשיל המבצרים לתאנים שיתאוה אדם להם ויותר כשהם בכורים שמלפה אדם להם ומתאוה יותר כן מלפה האויב למבצריך לכבש וי״ת כל כרכך וגו׳ : (יג) הנה עמך נשים בקרבך . כמו הנשים שאין בהם כח להלחם : פתוח נפתחו • כלומר נראה כאלו נפתחו מאליהם כי קל מהרה ישברון ופתחום האויבים וכאלו אש אכלה בריחיך : (יד) מי מצור שאבי לך : כלומר עשי לך כל מה שתוכלי לעשות כי לא יועילך : באי בטיט • לרמסו לעשות ממנו הלבנים וכפל הענין במ״ש ואמר רמסי בחומר : החזיקי מלבן • כמו ככבן הלבנים שצורפים אותם בו : (טו) שם . מבצריך : תאכלך אש • האויב תאכלך כילק • כמו הילק שאוכל התבואה עד כלה : התכבד כילק • התכבד מקיר התכבדי גווי כנגד נינוה והם ענין רבוי כלומר מה יועילך אם התרבית בעם כבד כי לא יועילו ולא יצילו • וי״ת התכבד שמכבדי מדברי רז״ל מכבדין בין המטות מכבדות של תמרה כי הילק והארבה מכבדין השדה מן התבואה ות״י יתפונך כקומצ׳ יחסלונך כגוב׳ : (טז) הרבית • אמר מה יועילוך סוחריך שהרבית בתוכך ככוכבי השמים כי כמו הילק שפשט בארץ והא״כ עף קל מהרה כן עפו הם ואבדו ולא הועילם עושרם : (יז) מנזריך • גדוליך . קציניך מענין נזר ודגוש הנו״ן לתפארת הקריאה וכמוהו רבים : וטפסריך . כמו שריך או נגידיך וכן ופקדו עליה טפסר והוא כהיר״ק הטי״ת וזה פתח הטי״ת ואחד הוא במשקלו ובענין המשילם לארבה שמנהג הארבה שיחנו וידבקו בכותלים ביום קרה ובחום היום ילכו ולא ישאר אחד ולא נודע בכותלים מקומו איה ולא ניכר בגדרות אנה חנו ולא נודע ג״כ איה הם כלומר אנה הלכו ועפו קל מהרה ואמר מקומו על כל א׳ מהם ואמר איה על כלם וכן שרי נינוה וגדוליה שהיו חונים בבקעו וכשיבא האויב עליהם לא תועילם עשרם וגדולתם מי שברח ברח מי שנהרג נהרג לא נודע מי הוא הגדול והשר : כגוב גובי • כמו גובים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים . והדומים לו • ותרגום ארבה גובאים ומה שאמר כגוב גובי ר״ל המין הגדול שבמיני הארבה כמו מלך מלכים : בגדרות • הם כותלי דגנים והכרמים והוא קבוץ מן יושבי נטעים וגדרה : ונודד • מפעלי הכפל מבנין הדומם לתרוצע לפי שהוא פתח כמו אשר עולל לי אבל נודד פועל עומד כן כתבו רבי יונה ואאז״ל כתב שהוא לא נזכר שם פעלו מנחי העי״ן כמו באין תהומות חוללתי ועניינו ענין תנועה כמו נדדו מני ותדד שנתי מעיני ידוד ממך : (יח) נמו רעיך • מנהיגי המלך ויועציו עתה לא יהיה להם יד להציל מכף האויב והרי הם כאלו הם ישנים : ישכנו אדיריך • כאלו שכנו בקבר ומתו כי לא יועילו ולא יצילו וכן שכנס

מצודת ציון

(יב) עם בכורים • כמו ובכורים וכן אדמוני עם יפה עינים (ש״א טז) ור״ל ויפה עינים : בכורים • ענין גמר הבשול כמו בכורה אותה נפשי (מיכה ז) : ינועו • מל׳ הנעה והנדה : (יג) בריחיך . ענין מטה לנעול השערים ע״י : (יד) מצור • כן יקרא העיר בעת שהגייסות צרים עליה : שאבי • כן יקרא לקיחת המים כמו ותשאב לכל גמליו (בראשית כד) : ורמסי • מל׳ רמיסה ודריכה : בחומר • הוא הטיט וכפל הדבר במ״ש : החזיקי • ענין אחיזה : מלבן • מל׳ לבינה העומדים לבנין החומה : (טו) כילק • מין ארבה : התכבד . ענין טיאוט וגריפה לנקות ובדרז״ל מכבדים את הבית (ברכות נה) וכן כבוד מכל כלי חמדה (לעיל ב) : (טז) הרבית . מל׳ רבוי : רוכליך • סוחריך וכן בעיר רוכלים שמו (יחזקאל יז) : פשט • ענין פריסה : ויעוף • מלשון עפיפה ופריחה : (יז) מנזריך • מל׳ נזר ועטרה כמו את הנזר (מ״ב יא) : וטפסריך • ענין שררה כמו פקדו עליה טפסר (ירמיה נא) : כגוב גובי . הוא מין ארבה וכן יולר גובי (עמוס ז) ור״ל מין הגדול שבארבה ודוגמתו בעדי עדיים (יחזקאל טז) ור״ל בהטוב והיפה שבעדיים : בגדרות • מל׳ גדר וכותל : קרה • מלשון קור וצנה : נודד • מל׳ נדידה : איה • איה הם : נמו

מצודת דוד

ממנה כי תהיה שכורה ר״ל מגודל הצרה תהיה מבולבלת בדעת כמו השכור : ותהי נעלמה • תהיה נעלמה מן העולם כאלו לא היית : גם את וגומר . כמו שבוא בקשה עזר ומעוז להנצל מן האויב כן תבקשי את וכאומר והנה לא תמצא כמו שלא מצאה נוא : (יב) כל מבצריך . ערי המבצרים יהיו נוחים לכבוש כאלו היו תאנים והם מבוכרים בבשול כי אז אם ינועו את האילן נופלים הם מעצמם על פי הרוצה להכלם כן בנקל יכבוש ר״ל את ערי מבצריך : (יג) נשים בקרבך . כאלו היה נשים בקרבך ר״ל לא יכלו למנוע ביאת האויב כאלו היו נשים ולא׳ גבורים בעלי מלחמה : לאויביך . אל אויביך כאלו מעצמם נפתחו שערי ארציך וכאלו האש שרפה בריחי השערים ר״ל בקלות רב יכבוש אותה האויב : (יד) מי מצור שאבי לך . שאבי לך מים להיות מוכן לך לשתותו בימי המצור כי לא תוכל ללכת אז מחוץ לעיר לשתות מים כי האויב יהרוג אותך : חזקי מבצריך • למען תשגב בהן מפני האויב : בואי בטיט וגומר • לעשות בנין החומה : החזיקו מלבן • אחזי מלאכת הלבנים לתקן עמהם בדקי החומה : (טו) שם וגו׳ • רלה לומר אבל לא תועיל בזה כי שם במבצריך תאכלך האש והחרב תכריתך ותאכלך כילק האוכל עשבי השדה ולא ישאיר מה : התכבד כילק . תהיה מטואטא במטאטא כילק המכלה כל הירק : התכבדי כארבה : כפל הדבר לחוזק הענין : (טז) הרבית • מאז הרבית רוכליך יותר מכוכבי שמים ועתה הם כילק הפושט כנפיו ויעוף ר״ל הנה נסו והלכו שבי : (יז) מנזריך . השרים בעלי העטרות היו כארבה וטפסריך היו כמין הגדול שבארבה אשר ביום קרה יחנו בגדרות וכאשר תזרח השמש ותחם להם אז כ״א מהם נודד ללכת ולא ניכר מקומו איכן חנה ואיה הלכו וכן יהיו שרי נינוה כי לא יהיה ניכר אם היו שם מעולם ולא יהיו נודע איו הם כי מהם נהרגו מהם הלכו שבי : (יח) נמו רועיך • מנהיגי המלחמה כאלו נתנמנמו ובשינה ועזבו הנהגת המלחמה

ל׳ תנומה : ישכנו . אין יכולים לקום : נפושו • כמו נפוצו וכל האותיות היוצאות ממוצא אחד מתחלפות זו בזו זי"ן שי"ן סמ"ך צד"י כולן יוצאין מסוף הלשון ומולי השניים : (יט) אין כהה לשברך • אין מיצר על שברך כי הכל שמחים • כהה ל׳ דבר עמום : תקעו כף • לשמוח :

א (א) **המשא** אשר חזה • משל נבואתה של משא שנשא וקבל ברוח הקדש : (ב) עד אנה ה׳ . לפיכך היה ברוה"ק שעתיד נבוכדנצר למלוך בכיפה ולהיות מיצר לישראל כענין שנאמר בנבואתו כי הנני מקים את הכשדים וגו׳ ועל זאת היה מתאונן ומתפלל • אזעק אליך חמס . אזכיר לפניך חמס שעשוי לו ואינך מושיע : (ג) און . ביזה וחמס : ועמל תביט . עמל זה אתה מביט ואינך עוזר : ויהי ריב ומדון ישא . וזה נבוכדנצר שנושא ריב ומדון הווה ומתקיים ומצליח . ויהי ויתקיים אותו אשר ריב ומדון ישא כן תרגום יונתן : (ד) על כן תפוג תורה . על זה שישראל רואין הצלחתו שלו תפוג ותעבור תורה מהם ששמעו לו וישתחוו לצורה בבקעת דורא : ולא יצא לנצח משפט . הדת לנסיתו : מכתיר . סובב כמו (תהלים כב) אבירי בשן כתרוני : (ה) לא תאמינו כי יסופר . זאת לכם אשר אני מקים את הכשדים העם אשר לא היה כדאי להבראות כמו שנאמר (ישעיה כג) זה העם לא היה הם אחד משלשה דברים שהקב"ה כביכול מתחרט על בריאת׳

יִשְׁכְּנוּ אַדִּירֶיךָ נָפֹשׁוּ עַמְּךָ עַל־הֶהָרִים וְאֵין מְקַבֵּץ׃ יט אֵין־כֵּהָה לְשִׁבְרֶךָ נַחְלָה מַכָּתֶךָ כֹּל ׀ שֹׁמְעֵי שִׁמְעֲךָ תָּקְעוּ כַף עָלֶיךָ כִּי עַל־מִי לֹא־עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד׃

ל׳ וחסר דאתור גלו עם משריתך אתבדרו עמך על טוריא ולית דמכניש : יט לית דבאיב ליה על תבריך ממרעא מחתך כל די שמעו שמעתך טפחו ידיהון עלך חדיאו ארי על מן לא עדת מחת בישתך תדירא :

א א הַמַּשָּׂא אֲשֶׁר חָזָה חֲבַקּוּק הַנָּבִיא׃ ב עַד־אָנָה יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וְלֹא תִשְׁמָע אֶזְעַק אֵלֶיךָ חָמָס וְלֹא תוֹשִׁיעַ׃ ג לָמָּה תַרְאֵנִי אָוֶן וְעָמָל תַּבִּיט וְשֹׁד וְחָמָס לְנֶגְדִּי וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן יִשָּׂא׃ ד עַל־כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה וְלֹא־יֵצֵא לָנֶצַח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מַכְתִּיר אֶת־הַצַּדִּיק עַל־כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל׃ ה רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ כִּי־

ל׳ וחד לחבקוק א מטל נבואתא דאתנבי חבקוק נביא : ב עד אימתי יי אנא מצלי הלא גלי קדמך קבילנא קדמך על חטופין הלא יוכלא קדמך למפרק : ג למא אנא חזי אנוסין ומסתכיל בעבדי ליאות שקר בזוזין וחטופין לקבלי דבתחרותא ובזדונא אינון מתגברין : ד על כן פגת אוריתא ולא נפיק לאפרש דינא ארי רשיעיא מסלעמין לצדיקיא על כן לא נפיק דינא כיון : ה חזו בעממיא ואסתכלו אתרפו שוהו ארי

ולא תשמע ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימ׳ ה׳ : ויהי ריב חד מן י"ד פסוק׳ בטעמא תרין חוטרין פי׳ הטפחה כך דינה לעולם לא ישרתוה כי אם מרכא אך בי"ד מקומות ישרתוה דרגא עם ב׳ מרכות הנקראו׳ תרין חוטרי׳ וסי׳ ויבא לו יין וישת . למה תעשה כה . אשר לא צוה אות׳ . ויקרא לה נבח הלא טוב לנו שוב מצרימה . נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכי׳ • וחבירו דר"ה ויחנו אלה נכח אלה . נענית לו בה . וינח לו אלהיו מסביב הלא זה אוד מוצל מאש • ודי לא ירע ההודעון • ויהי לב לעם לעשות • ויהי ריב

תולדות אהרן תפוג תורה • עקרים מ"ד פט"ו :

לא ינוס : ישכנו . כמו ישקטו ולא יתנועעו : נפושו • נפזרו וכמוהו ופשו פרשיו והטעם כמו נפשטו וכמוהו ויגלא׳ ופשטו : (יט) אין כהה • מגזרת ותכהין עיניו שלא יתפשטו הפך פשה הנגע אז יחל להרפא וי"א כמו חשכה ומלת נחלה בבנין נפעל מגזרת חלי והפועל עבר או הוא תואר וחסר׳ מלת היא כי הזקן טה"ן שהעור נקמט סביב העין גם כהה בת עין לא תתפשט כאמור אז ותכהין עיניו וככה הנגע כאשר היא כהה שעו׳ הנגע נקמט ולא פשה אז יחל להרפא :

(א) **גם** זה הנביא לא ידענו דורו ולא משפחתו וניבא על מפלת הכשדים והחל לדבר זה הנביא על לשון חסידי ישראל שהיו צועקים אל השם מחמס נבוכדנצר : (ב) עד אנה • מלת אנה תמלא על זמן ועל מקום וככה מלת הלום כמו אנה אנחנו עולים שהטעם לאי זה מקום אנו עולים : אזעק אליך • כזעקת איש שנעשה לו חמס : (ג) למה • זה האון שיעשה איש און . און ועמל הם שם דבר שכולל לכל דבר עון ולכל חטאת אשר יעמל האדם כי הוא און ועמל ויגיעת ריק ומלת למה תשרת בעבור אחרת ולמה עמל תביט והטעם איך יוכל איש לעשות און ועמל במקום ממשלתך וטעם ישא יגבה או ישא ראש ויפת אמר ויהי איש ריב כמו ואני תפלה : (ד) על . תפוג • כמו ויפג לבו כל זמן שאדם חי דופק לבו בקרבו ובשעה שאמרו לו יוסף חי וידם לבו ולא דפק כי נבהל כמו אל תתני פוגת והעד ותחי רוח יעקב אביהם וטעם תפוג תורה אדם כאילו אין דין תור׳ בעולם : מכתיר . סובב מגזרת כתר שהוא עגול ויפת אמר כי רשע מכתיר עם הצדיק וזה שדבר הנביא על דבר נבוכדנצר שהרג חסידים ועתה החל נבואתו : (ה) ראו בגוים והביטו • אם שמעתם כזאת : והתמהו . מבנין

רדק

שכנה דומה נפשי : נפשו עמך : כמו נפוצו על דעת יונתן שתרגם יתבדרו ויתכן היותו ענין רבוי כמו ופשו פרשיו כי תפושו בעגלה דשא ופי׳ רבו ממך שהם נפוצים על ההרים ואין מקבץ ולפי שקרא המנהיגים רועים אמר על העם שהם נפוצים על ההרים כלומר כצאן אשר אין להם רועה ואין מקבץ אותם : (יט) אין כהה לשברך • כהה ענין רפואה כמו כהה הנגע והוא ענין הקמוט והעכור כי כאשר הנגע או השבר קרוב לרפואה יתקמט העור סביבותיו לשברך אמר כנגד מלך אשור שזכר : נחלה מכתך • ואומר על המכה נפעלה ואע"פ שהיא פועלה כי האדם הוא הנחלה והמכה היא המחלה על הכנס השנית כי הסבה ראשונה מביא אותם אעפ"כ מרוב התלאים אשר במכה ההיא היא נפעלת אל התלאים ההם כלומר מלאה מהם וכן כי כלה ונחרצה כי כלה אך נכבלה על זה הדרך : תקעו כף • עליה לשמחה • כמו ויכו כף ויאמרו יחי המלך וכל עצי השדה ימחאו כף :

(א) **המשא** אשר חזה חבקוק הנביא • הנביא הזה לא ידענו דורו ולא משפחתו ובסדר עולם יואל נחום חבקוק נתנבאו בימי מנשה ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו ונבואתו על נבוכדנצר על הרע שעשה לישראל מכל העמים והתנבא על הרע שיעשו פרס ומדי לזרעו באחרונה והחל להתרעם כנגד האל ית׳ על מעשה הרשעים שמריעים לישראל הצדיקים ומצליחים בדרכיהם וזכר בל׳ הצדיקים שבדורו או אחר דורו בדרך נבואה על נבוכדנצר שעתיד למלוך ולהרע לישראל ונראה כי בדורו החלה מלכות נבוכדנצר כמו שאמר כנגד אנשי דורו כי פעל פעל בימיכם ואמר : (ב) עד . חמס • פי׳ בעבור החמס הנעשה לישראל אזעק אליך ולא תושיע : (ג) למה . אנשי און שעושים לי און ואראה לפני ואתה כמראה אותם שלא תבערה מן הארץ גם אתה תביט העמל שעושים ואין אתה משלם גמולם וכן אמר דוד עמל וכעס תביט וכל זה להודיע כי ה׳ ית׳ משגיח במעשה בני האדם אם לטוב אם לרע ואחר שכן הוא איך מאריך להם ויהי לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון ויש מפרשים ריב ומדון האויב ישא ויסבול ישראל : (ד) על כן . לפי שאין אתה עושה דין ברשעים תרפה התורה ותחלש כי רבים מרפים ידיהם ממנה ולפי שרואים הצלחת הרשעים ורעת הצדיקים : תפוג • ענין רפיון וחלישות וכן כל אשר בשרעו : ולא יצא . לפי שהם רואים שלא יצא לנצח משפט הרשעים : כי רשע מכתיר את הצדיק . מקיף אותו להרע לו תמיד כענין כתרו את בנימין : על כן יצא משפט מעוקל • על כן אומר כי המשפט מעוקל ומעוות וכת"י על כן אמר לא נפיק דינא כיון : (ה) ראו . אמר כנגד ישראל ראו בגוים והביטו כי מה יצא להם משאתית : והתמהו תמהו • הכפל לחזק התימה לרוב מעשה הרע ות׳ שיעשה נבוכדנצר והתמהו מבנין התפעל דינו והתתמהו

מצודת דוד

המלחמה : ישכנו אדיריך • הגבורים שוכנים במקומם ואינם הולכים למלחמה מול האויב : נפשו עמך • המון העם מלאו נופש ומרגוע על ההרים ואין מי מקבצם לרדת אל המלחמה : (יט) אין כהה • אין מי מיצר על שברך להיות זוהר פניו כהה ותשוכה ועם כי מכתך נחלה וכאובה מאד : שמעך . שמע מפלתך : תקעו כף עליך • ר"ל עוד ישמחו ועל מפלתך יכו כפם זה לזה דרך שמחה : כי על מי . רצה לומר מי הוא אשר לא עברה עליו תמיד רעתך כי לכולם הרעות ולכן הכל ישמחו במפלתך :

א (א) **המשא** • ר"ל זו היא הנבואה אשר חזה וגו׳ : (ב) עד אנה . הנביא היה מתלונן על שלוות בבל וגודל ממשלתה ואמר עד מתי אצעק אליך ואינך שומע : אזעק וגו׳ • אזעק על החמס אשר עושה כ"כ ולא תושיע : (ג) למה תראני וגומר • במראה הנבואה ראה עונות נסתרות של ישראל כדרך שראה יחזקאל וגם ראה גמול תשלומיהן ואריכת ממשלת בבל הנפרע מהם ולכן אמר למה תראה לי האון והעמל של ישראל מה שאתה מבים הנסתרות מבני אדם ולמה שמת לנגד עיני לראות השוד והחמס המעותד לבוא עליהם והתקיימות הנפרע מהם הנושא עליהם ריב ומדון וכאומר מה לי בצער הגדול הזה להודיעני כל אלה : (ד) על כן תפיג תורה • הואיל שילית כ"כ תחלש התורה ותפול ולא יעשה משפט לנצח ר"ל זמן רב כל ימי ממשלתו כי יאמרו הכל לפי המקרה ואין משגיח : כי רשע . על כי כ"כ מכתיר את הצדיק להצר לו בכל עבריו כי אף כי חטאו ישראל נחשבים המה לצדיקים למולו : על כן • בעבור זה מעקמים את המשפט ולא יעשוה על צד היושר כי חושבים שאין דין ואין דיין (ואף כי חטאו ובע"כ נפרע מהם מתלונן שהיה

מצודת ציון

(יח) נמו • מל׳ תנומה ושינה : רועיך • מנהיגיך : אדיריך • גבוריך : נפושו • הוא מלשון נופש ומרגוע כמו שבת וינפש (שמות לא) : (יט) כהה . ענין עכירות וחושך כמו כהה הנגע (ויקרא יג) : נחלה . מל׳ חולי : תקעו כף . ענין הכאות כף אל כף לשמחה וכן כל העמים תקעו כף (תהלים מז) : (ב) שועתי • ענין צעקה : חמס • ענין עושק : (ג) און ועמל . ענין מעשים רעים שאונם צודקים : תביט • ענין הסתכלות : ושוד וחמס . גזל ועושק : ויהי . ר"ל מתקיים ודוגמתו אהי מלכך אפוא (הושע יג) : ומדון • מל׳ דין ומריבה : (ד) תפוג . ענין רפיון וחלשות כמו נפוגותי ונדכיתי (תהלים לח) : מכתיר • מסבב ככתר המסבב את הראש וכן אבירי בשן כתרוני (שם כב) : מעוקל . ענין עקום כמו ארחות עקלקלות (שופטים ה) : (ה) כי יסופר . אם יסופר מקים

אבן עזרא

מבנין התפעל והשלם והתמהו כי תמה שרשו: כי פועל פעל · השם בימיכם ואחר שידוע הוא שהוא פועל הכל לא הזכירו: (ו) כי הנמהר שאין לו מחשבת כהוגן רק יעשה דברו במהירו' וכמוהו ולבב נמהרים: (ז) איום . ושאתו מגזרת נשיאות: (ח) וקלו מזאבי ערב · בתחילת הערב יצא לטרף: ופשו : התפשטו ויפת אמר מגזרת תרגום ארמית ואין לו טעם: (ט) כלה . לעשות חמס יבא ומלת מגמת זרה ויתכן היות כמו יגמא ארץ והנה הוא כמו נגד ונכח ומלת קדימה קשה כי מפאת מזרחה בא על כן הוצרך יפת להוסיף כ"ף כקדימ' כרוח קדים שהיא עזה ואין טעמ' מן הה"א כי הנה ישובנ' רשעי' לשאולה ורבים אחרים: (י) והוא . יתקלס · מגזרת לעג וקלס וכמוהו לקלס אתנן: ויצבר עפר · כאילו הוא צבר כל עפר הארץ או הוא דרך משל עפר יצבר ויקח כל מבצר: (יא) אז חלף · כמו רוח בכל מקום ועוד יעשה אשמה גדול' שיאמר זה כחו לאלהו ולא בשם והזכיר לאלהו לשון יחיד דרך קלון או הוא מנהג הלשון לומר כל איש כרצונו אלהו או אלהיו כי נהוג הוא: (יב) הלא · אלה דברי הנביא מדב' על לשון ישראל שהם בדור נבוכדנצר בעבור שהזכיר זו כחו לאלוהו אמר הלא אתה מקדם מיום היות ישראל אתה היית אלהיו ואתה קדושי לא אלוה אחר אנו

רשי

בריאתם ועתה יקום ויהיה מר ונמהר לרוץ וללכת למרחבי ארצות: (ז) ממנו משפטו ושאתו יצא. ממנו שופטים ממנו מלכים המשילין משא ואימה על הכל מספסים יוסילי"א בלע"ז: (ח) ופשו פרשיו · רבו פרשיו: (ט) לחמס יבוא · לשלול ולבוז: מגמת פניהם . לשון הגמיאיני נא (בראשית כד) יגמא ארץ (איוב לט) רץ במרוצה לשעה קלה כברת ארץ כאלו גמא ושתה הארץ שלפניו ואף כאן מגמת פניהם. גמיאת שאיפת פניהם דומה לרוח הקדים עזה שברוחות כן תירגם יונתן: (י) והוא במלכים יתקלס. מתלוצץ בהם וכל לשון קלסה ל' דבור המדברים בו יש לטוב יש לרע פרלרי"ן בלע"ז: משחק . כמו שחוק כמו משמר משמר: לכל מבצר ישחק · אם אויבו במבצר חזק ישחוק לו: ויצבור עפר . עליו ברוב חיילותיו כל אחד נושא משא עפר והרי היא לפני החומה תל גבוה ונלחמים בה על העיר והיא שפיכת סוללה כי כולן מתורגמות ויצבור עלה מליאה ואף היא ל' מילוא שהיה בעיר דוד הוא תל גבוה ונלחמים בה שעל ראשה מגדל בנוי ושיפועו משפע לצדדין וסביבות מרגלותיו חומה נמוכה להחזיק העפר מליפול: (יא) אז חלף רוח . אז ברצותו דרכו נלחם רוח חולפות ועוברו' עליו רוח אשמה ומהו הרוח זה כחו לאלוהו הכח הזה הוא נותן לאלוהו ואמר אלהי עשה. לי כל החיל הזה אמר הנביא ואתה למה תחריש לכל זאת הלא אתה מקדם אלהי קדושי וכו' וזה שכתוב לא נמות אחד מתיקוני סופרים שבמקרא הוא שכינה הכתוב וכן (מלאכי א) והפחתם אותו וכן הרבה המפרשים בספרי ולפי תיקון הסופרים זה פירושו הלא אתה אלהי מקדם קדושי אל תתני למות בידו: (יב) ה' למשפט שמתו · ידעתי כי לא העמדתו לזה אלא לשפוט את המורדים בך ומכל מקום כל

מקרא

פֹּעַל פֹּעֵל בִּימֵיכֶם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי יְסֻפָּר׃ ו כִּי־הִנְנִי מֵקִים אֶת־הַכַּשְׂדִּים הַגּוֹי הַמַּר וְהַנִּמְהָר הַהוֹלֵךְ לְמֶרְחֲבֵי־אֶרֶץ לָרֶשֶׁת מִשְׁכָּנוֹת לֹּא־לוֹ׃ ז אָיֹם וְנוֹרָא הוּא מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ יֵצֵא׃ ח וְקַלּוּ מִנְּמֵרִים סוּסָיו וְחַדּוּ מִזְּאֵבֵי עֶרֶב וּפָשׁוּ פָּרָשָׁיו וּפָרָשָׁיו מֵרָחוֹק יָבֹאוּ יָעֻפוּ כְּנֶשֶׁר חָשׁ לֶאֱכוֹל׃ ט כֻּלֹּה לְחָמָס יָבוֹא מְגַמַּת פְּנֵיהֶם קָדִימָה וַיֶּאֱסֹף כַּחוֹל שֶׁבִי׃ י וְהוּא בַּמְּלָכִים יִתְקַלָּס וְרֹזְנִים מִשְׂחָק לוֹ הוּא לְכָל־מִבְצָר יִשְׂחָק וַיִּצְבֹּר עָפָר וַיִּלְכְּדָהּ׃ יא אָז חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר וְאָשֵׁם זוּ כֹחוֹ לֵאלֹהוֹ׃ יב הֲלוֹא אַתָּה מִקֶּדֶם יְהוָה אֱלֹהַי קְדֹשִׁי לֹא

תרגום

עוֹבָדָא אִתְעֲבִיד בְּיוֹמֵיכוֹן לָא תְהֵימְנוּן אֲרֵי יִשְׁתָּעוּן לְכוֹן׃ ו אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים יָת כַּסְדָּאֵי עַמָּא מוֹחְיָא וְקַלִּילָא דְּאָזִיל לְפִתְיֵי אַרְעָא לְאַחְסָנָא קִרְוִין דְּלָא דִילֵיהּ׃ ז אֵימְתָנִין וּדְחִילִין אִינוּן מִנֵּיהּ דִּינֵיהּ וְגִזְרָתֵיהּ נָפְקִין׃ ח וְקַלִּילִין מִנִּמְרַיָּא סוּסָוָתֵיהּ וְהָרִיפִין מִדִּיבֵי רַמְשָׁא וְיִרְבּוּן פָּרָשׁוֹהִי וּפָרָשׁוֹהִי מֵרְחִיק דַּיְתוֹן מִשְׁתַּדְּרִין כְּנִשְׁרָא דְּטָאֵים לְמֵיכַל׃ ט כּוּלְהוֹן לַחֲטוֹף אָתַן מְקַבֵּיל אַפֵּיהוֹן דָּמַן כְּרוּחַ קִדּוּמָא וּכְנַשׁ כְּחָלָא שְׁבִיָּא׃ י וְהוּא עַל מַלְכַיָּא מִתְלַעֵב וְעַל שִׁלְטוֹנַיָּא מְחִיךְ הוּא לְכָל כְּרַךְ תַּקִּיף מְעִיק וּצְבַר מְלֵיתָא וְכָבְשַׁהּ׃ יא בְּכֵן עַל דְּרָמַת רוּחֵיהּ עֲלוֹהִי עֲדָא מִמַּלְכוּתֵיהּ וְחָב עַל דְּאַסְגֵּי יְקָרָא לְטַעֲוָתֵיהּ׃ יב הֲלָא אַתְּ יְיָ בְּרֵית עָלְמָא מִבְּרֵאשִׁית אַתְּ אֱלָהָא דִין קְשׁוֹט עַל כָּל

רדק

ות' התפעל נבלעת בדגוש ת' השרש: כי פעל פעל בימיכם זה לעד כי בדורו מלך נבוכדנצר והפועל הוא השם יתברך ופעל שם: כי יספר · לכם הפעל הרע והקשה ולא תאמינו: הוא שכינה הכתוב וכן (מלאכי א) והפחתם אותו וכן הרבה המפרשים בספרי ולפי תיקון הסופרים זה פירושו הלא אתה אלהי מקדם קדושי אל תתני למות בידו: (יב) ה' למשפט שמתו · ידעתי כי לא העמדתו לזה אלא לשפוט את המורדים בך ומכל מקום כל

(ו) כי הנני · דבר הנביא בל' הש"י: והנמהר · נמהר במעשיו לא ישכיל מה יעשה וכן ולבב נמהרים יבין לדעת: (ז) איום ונורא · אמר מענין אימה: ממנו משפטו · כי לא יצטרך לעזרת עם אחר כי ממנו יצא משפטו שיעשה בעמים וכן שאתו שיתנשא על הגוים: (ח) וקלו · וחדו ענין חדוד וחריפות: מזאבי ערב . כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף: ופשו פרשיו . ירבו פרשיו כמו שפירשתי נפושו עמך וי"ת וירבון פרשוהי: חש לאכול · ממהר לעוף על החלל שיראה מרחוק והנשר עוף גבוה משאר העופות וממהר לעוף לפיכך זכר הנשר וי"ת כנשר דטאים למיכל פי' יעוף: (ט) כלה לחמס · לעשות חמס יבא: מגמת פניהם קדימה · פי' אחז"ל מן הגמיאיני נא אמר יבא בעזות פנים כאלו רוח הקדים שהיא עזה הקשתה פניהם · והמפרש פי' נכח פנים וכן ת"י מקבל אפיהון והנה לא היה נכח פניהם מזרח אלא מערב כי הם בבאם אל א"י פניהם למערב כי בבל מזרח לא"י אלא אם יתפרש קדימה בדרך הדמיון כאלו אמר כקדימה כלומר נכח פניהם יהיה בעזות פנים כמו רוח קדים שהיא עזה: (י) והוא יתקלס לעג להם וכן יתקלסו בך ולפי שיתמיד הלעג עליהם הנה הוא מתפע' בלעג להם: ויצבר עפר · אסף עם רב כעפר וילכדה וכנוי הה"א לעיר בצורה שהרי זכר מבצר והיא עיר בצורה או פי' ויצבר עפר למלאות החפירות אשר סביב חומת העיר ות"י וצבר מליתה והוא תל עפר ובדברי רז"ל מוליא בגלא: (יא) אז חלף · אז ברצותו הצלחתו חלף ויעבר רוחו יותר מן המדה ומתגאה ברוחו מאד: ואשם · ועוד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלהו שאמר כי אלהו שהוא פסלו נתן לו זה הכח שמנצח כל העמים ואמר הנביא אלוהו ל' יחיד דרך קלון כן דעת קצת המפרשים וא"ל שהרי מלאכו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה' הלא אלוה גבה שמים וזולתו וי"ת בכן על דרמת רוחיה עלוהי עדא ממלכותיה וחב על דאסגי יקרא לטעותיה: (יב) הלא · ואיך הוא נותן כחו לאלהו אשר הוא עשהו הלא יבין כי אתה

מצודת ציון

(ו) מקים: ענין רוממות: המר · מר נפש ור"ל אכזרי: והנמהר · מל' מהירות: משכנות · מקומות ששוכנים שם בני אדם: (ז) איום · מל' אימה ופחד: ושאתו · מל' התנשאות ורוממות: (ח) מנמרים · שם חיה קלת המרוץ: וחדו · ענין שנון וחריפות כמו כחרב חדה (ישעיה מט): ופשו · ענין ריבוי כמו כי תפושו (ירמיה ג): פרשיו · הם הרגילים לרכוב על הסוסים: ועפו · מל' עפיפה ופריחה: חש · ענין מהירות כמו חשתי ולא התמהמהתי (תהלים קיט): (ט) לחמס · ענין עושק: מגמת · ענין המחשבה והחשק ואין לו דומה ויתכן שהוא מלשון הגמיאיני נא (בראשית כד) וכמו שמלת שאף מצותף לבליעה כמ"ש כי שאפני אנוש (תהלים נו) ולחשק כמ"ש ישאף צל (איוב ז') כן יהיה מלת גמא מצותף לשניהם: (י) יתקלס · ענין לעג והתול כמו לקלס אתנן (יחזקאל טז): ורוזנים · שרים: משחק · מל' שחוק ולעג: ויצבור · ענין עשיית תל כמו שני צבורים (מ"ב י): (יא) חלף · ענין תמורה: רוח · ענין דעת ומחשבה: ואשם: ענין רשע: (יב) וצור · על האל יאמר שהוא צור עולמים ר"ל חוזק העולמות: להוכיח · ענין

מצודת דוד

שהיה להם לפול ביד ה' ולא בידו): (ה) ראו בגוים. ראו הממשלה והגאון הנעשה בעכו"ם אלו על אלו והביטו ממשלתו והגאון שלו ותתמהו מאד מאד כי אין להעריך גאון כל העכו"ם לגאון שלו: כי פועל פועל · כי דבר גאון שלו תהיה בימיכם ותראו אותה ותתמהו אז כי הן ידעתי לא תאמינו אם יסופר כי הוא דבר היוצא מהיקש הטבעי שקשה להאמין: (ו) כי הנני מקים. ר"ל מגפלותם אקים את הכשדים שהוא גוי מר נפש ואכזרי ונמה' במעשיו מבלי ישוב הדעת: למרחבי ארץ · בכל מרוחב העולם ילך לרשת מקומות שאינם שלו: (ז) איום וגו' הוא. הוא מאיים ומפחיד את הבריות: ממנו משפטו וגו' · המשפט שיעשה בעכו"ם ונשיאת הממשלה שיהיה בו יצא ממנו ומעצמו כי לא יצטרך לעזרת עם אחר: (ח) וקלו. למהר לרוץ במלחמה: וחדו · הכשדים עצמם יחדו שניהם לטרף טרף במהירות רב יותר מן הזאבים הטורפים בערב לטרף טרף במהירות רב יותר מן הזאבים הטורפים בערב הממהרים לטרוף בעבור הרעבון שלא אכלו כל היום ופשו פרשיו · פרשיו מתרבים בכל יום ואינם מתמעטים כי אין מי מהם נופל במלחמה: ופרשיו מרחוק יבואו · ר"ל עם היות שפרשיו באו ממקום רחוק לא יגעו ולא ייעפו בדרך אבל יעופו כמו הנשר הממהר לעוף להשיג האוכל. (ט) כלה לחמס יבא · הגוי הזה כולו בא בעבור החמס לשלול שלל ולבוז בז אינם נלחמים בעבור כבוד הגאון ולזה אינם משאירים אחרית: מגמת פניהם קדימה · ר"ל כל מחשבותם לשלול שלל ולשוב מיד לארצם שהיא לצד קדימה במזרחי' לפאת ועי"ז בורפים ומחריבים את הערי' שכבשו ואינם מניחים אחריה ולא כן יעשו אלו שמחשבת' להשאר בהערים שכבשו כי מניחים אחרית מה לתועלתם: ויאסוף · מאסף שבי הרעה כחול הים ולא ישאיר מאומה: (י) והוא במלכים יתקלס . הוא מהתל ומלעיג במלכים לבזותם בבזיון נפלא ורוזנים שמה לו למשחק כי יתלוצץ בהם בדברי גדוף: לכל מבצר ישחק מלעיג הוא על כל ערי מבצר באמרו שבקלות רב יכבשם וכן הוא האמת כי יצבור עפר הרבה לעשות תל גבוה מול המבצר ומשם ילחום עליה וילכדה: (יא) אז חלף רוח. ברצות עצמו בכ"כ ממשלה מחליף דעתו ויעבור מן האמת ויאשם באמרו זו הכח הנתון בו מיוחס לאלהיו כי העכו"ם שלו הצליחו ולא ה' פעל כל זאת כי יודע הוא בעצמו שלא ישרו מעשיו בעיני ה': (יב) הלוא אתה מקדם. הן ידעתי שאתה מעולם אלהי קדושי המרחם עלינו ובודאי לא נמות ביד נ"נ להיות כליה בידו כי אתה הא' שמתו אותו לעשות בנו משפט ואתה צור עולמים יסדת לייסר אותנו

רש"י

כל זה למה יתקיים הלא טהור עינים אתה מראות ברע : (יג) והבים · כמו ולהבים אל עמל : צדיק ממנו · שהוא שימא את עיני צדקיהו : (יד) ותעשה אדם · לפני נבוכדנצר הפקר כדגי הים שכל הרוצה לצוד צודה מהם : (טו) כלה בחכה העלה · כל האדם זה נבוכדנצר העלה בחכה שלו : יגורהו · לשון אגרה בקציר (משלי ו) נהרסו ממגורות (יואל א) : (טז) יזבח לחרמו · לעכו"ם שהוא אומר שהיא כובשת הכל לפניו : בהמה · כמו בהם בשבילם : בריאה · שמנה : (יז) העל כן יריק חרמו · יש תמיהות הרבה המתקיימת כמו הנגלה נגליתי דעלי (ש"א ב) הרואה אתה (שם ב סו) אף כאן הנראה בעיניך שעל כן הוא מצליח כל שעה שיריק חרמו על הכל ולצוד ציד . יריק כמו (תהלים לה) הרק חנית . וירק את חניכיו (בראשית יד) מזדיין בחרמו : (א) על משמרתי אעמדה · עג עוגה חבקוק ועמד בתוכה ואמר לא אזוז מכאן עד שאשמע מה ידבר בי על שאלתי זאת למה הוא מבים ורואה בהצלחתו של רשע ומה אשיב אל הבאים להתווכח לפני

חבקוק א ב

נָמוֹת יְהוָה לְמִשְׁפָּט שַׂמְתּוֹ וְצוּר לְהוֹכִיחַ יְסַדְתּוֹ׃ יג טְהוֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת רָע וְהַבִּיט אֶל־עָמָל לֹא תוּכָל לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ׃ יד וַתַּעֲשֶׂה אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם כְּרֶמֶשׂ לֹא־מֹשֵׁל בּוֹ׃ טו כֻּלֹּה בְּחַכָּה הֵעֲלָה יְגֹרֵהוּ בְחֶרְמוֹ וְיַאַסְפֵהוּ בְּמִכְמַרְתּוֹ עַל־כֵּן יִשְׂמַח וְיָגִיל׃ טז עַל־כֵּן יְזַבֵּחַ לְחֶרְמוֹ וִיקַטֵּר לְמִכְמַרְתּוֹ כִּי בָהֵמָּה שָׁמֵן חֶלְקוֹ וּמַאֲכָלוֹ בְּרִאָה׃ יז הַעַל כֵּן יָרִיק חֶרְמוֹ וְתָמִיד לַהֲרֹג גּוֹיִם לֹא יַחְמוֹל׃

ב א עַל־מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל־מָצוֹר וַאֲצַפֶּה לִרְאוֹת

תרגום

בְּרִיתָךְ קַדִּישׁ בְּעוֹבָדֵי הֵימָנוּתָא מֵימְרָךְ קַיָּם לְעָלְמִין יְיָ לְמֶעְבַּד דִּינָא בְּרֵיתֵיהּ וְתַקִּיף לְאִתְפְּרָעָא אַתְקֵינְתֵּיהּ׃ יג בְּרִיר מֵימְרָךְ מִלְמֶחֱזֵי בְּעוֹבָדֵי בִישׁ וּמִלְאִסְתַּכָּלָא בְּעָבְדֵי לֵיאוּת שְׁקַר הֲלָא גְלֵי קֳדָמָךְ וּלְמָא אַתְּ מִסְתַּכֵּל בְּאָנְסִין וְאַתְּ יָהֵיב אַרְכָּא לְרַשִׁיעַיָּא וּמְסַלְעֲמִין לִדְטָבִין מִנְּהוֹן׃ יד וַעֲבַדְתָּא אֱנָשָׁא כְּנוּנֵי יַמָּא כְּרִיחֲשָׁא דְלֵית שׁוּלְטָן עֲלוֹהִי׃ טו כּוּלְהוֹן דָּמָן לְצֵידָן דְּאָחֵיד נוּנָא בְּחַכְּתָא כָּנֵישׁ לֵיהּ בְּחֶרְמֵיהּ וְרָמֵי לֵיהּ בְּמִצַּדְתֵּיהּ עַל כֵּן חָדֵי וְדָאֵיץ׃ טז עַל כֵּן מְדַבַּח לְזֵינֵיהּ וּמַסֵּיק בּוּסְמִין לְסִמָּוָתֵיהּ אֲרֵי בְהוֹן טַב מֵיכְלֵיהּ וְשֵׁירוּתֵיהּ מְטַעֲמָא׃ יז הַעַל אִלֵּין יְשַׁלַּח מַשִׁרְיָתֵיהּ בְּתְדִירָא לְאוֹסָפָא עַמְמִין וְלָא בְחַיִּם׃ א אֲמַר נְבִיָּא עַל מַטַּרְתִּי אֲנָא קָאֵים עָתִיד

אבן עזרא

הגו מבקשי' שלא נמית מיד זה הכשדי כי ידענו. כי אתה השלטתו לעשות משפט באנשי רשע ואתה צור להוכיח יסדתו הטעם כפול : (יג) טהור הלא אתה טהור עינים שלא תראה ברע והבי"ת חס' והוא כמו ואל אראה ברעתי : והבים . שם הפועל : אל העמל לא תוכל · מדרך חכמתך ואמונתך כי לא תוכל לסבול מרוב קדושתך וחסידותיך דבר שהוא הפך לנגדך וזה שאמר תבים אחרי כן שאמר והבים אל עמל לא תוכל כפי מחשבת בני אדם שיתמהו איך תחרוש על זה כי אין בדרך האמת לבלע רשע צדיק ממנו ואם לא יהיה צדיק גמור על כן כתב על משמרתי אעמדה ואצפה לנקמתך ולישועתך אקוה : (יד) ותעשה . הנה האדם בעבורו ברא זה העולם השפל נחשב כדגי הים שהם מותרין לאכול וכל אחד בולע קטן ממנו והנכון שאין להם טעם : (טו) כלה בחכה . כמו מכמורת : יגורהו · יקבצהו כמו יתגוררו יסורו כי . וחרמו כמו רשתו משטח חרמים : על כן ישמח . שיקח הכל בלי יגיעה או חרמו כינוי אלילו : (טז) על כן יזבח לחרמו . מזלו או חילו אנשי כחו : ומאכלו . שם בריאה או אכילה : (יז) העל . הטעם איך יריק חרמו והוא יתן לו כל משמן הטעם כי לא תעלה הרשת שלו והפך שלו מן הארץ ריקנית : (א) על · הטעם כשומר חלקו באשמורת לילה שהוא נעור ויפתח עיניו לראות כי השומרים בעיר חולקים הלילה לחציו

מנחת שי

ומרון ישא: נמות חד מן י"ח מילין תקון סופרים וסימ' נמסר בריש ספר במדבר סיני : בוגדים ה' מ"ל וסימ' ובגד בוגדים בגדו . למה תביט בוגדים תחריש · יבשו הבוגדים ריקם · ורשעים מארץ יכרתו אף היא כחתף תארב : יחמול ד' מ"ל וסימ' ותמיד להרוג גוים . ורעיהם לא יחמול · ואסלדה בחילה ולא יחמול . כי קנאה חמת

תולדות אהרן

טהור עינים · עקרים מ"ב פ"ג : תביט בוגדים · ברכות ת מגלה ז כ"מ עא : בבלע רשע · עקרים מ"ד פט"ו ז ותעש אדם · עכו"ס ג : על משמרתי · תענית כג :

רדק

אתה מקדש ה' אלהי קדשי כי אני מכיר בך וכן עמך ישראל מכירים בך וידענו כי אתה אלהינו וקדושינו כמו שאמר הנביא אני ה' מקדש קדושכם ואמר גואל ישראל קדושו ספק דעת נבוכדנצר שנותן הכח לאלוהו וכופר בך : לא נמות · יהי רצון מלפניך שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצנו ולהגלותינו לא תתן לו כח להמיתנו ולכלותינו להכחידנו מגוי : ה' למשפט שמתו · כי אתה שמתו לשפוט על ידו המורדים בך וכפל הענין במ"ש ואמר צור להוכיח יסדתו : ואתה שאתה צור על כל העולם יסדתו להוכיח בו גויי הארצות יסדתו העמדתו חזק כיסוד הבנין לא נמות הוא אחד משמונה עשר שהם תיקון סופרים כי לא תמות היה כתוב ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמין : (יג) טהור עינים . אתה שאתה טהור עינים שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב וכותר בטובים ומואס ברעים ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל כלומר שתסבול עושי רע ותניחם לעשות הרע וטעם לא תוכל לסבול דבר שהוא הפך חכמתך וטובתך וכן אמר דוד לא יגורך רע א"כ אני תמה למה תביט בוגדים והם הכשדים המריעים לישראל: תחריש . כי ישראל אעפ"י שהם רשעים צדיקים הם מנבוכדנצר ועמו ואיך תחריש שהם יבלעום וישחיתום והז"ל צדיק ממנו בולע צדיק גמור אין בולע : בבלע . הב' כבלע את הקודש בכ"ף: מראות רע · בלא ב' ור"א שהזכירו בבי"ת ופי' ברע כמו ואל אראה ברעתי ספרו השגהו כי נודע לנו מפי המסורות כי זה מראות רע ושל ישעיה מראות ברע וכן היא המסרה קדמה דישעיהו מראות ברע תנייגה דתרי עשר מראות רע וחד פסוק סימן לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב : (יד) ותעשה · עשית בני אדם לפני נבוכדנצר כמו הדגים אשר בים שיצוד אדם אותם לרוב אין מונע אפי' הנערים יצודו אותם בחכה או כמו רמש האדמה והם השרצים הקטנים שיתפוש אדם מהם כמו שירצה כי אין מושל בו שימנעוהו כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע : (טו) כלה בחכה העלה · כל העולם העלה נבוכדנצר בחכתו ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכדנצר לצייד אמר בחכה ובחרמו ובמכמרתו ומלת העלה משונה בניקוד מהמנהג כי הה"א נקודה בצר"י והטעם בשו"א ופתח וכמוהו למה העברת העבר : יגורהו · יאספהו כמו יגורו מלחמות : בחרמו · כמו ברשתו וכן ילידו חרם משטח חרמים : ויאספהו במכמרתו · הענין כפל במ"ש : על כן ישמח ויגיל · על כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל ברצונו הוא שמח : (טז) על כן יזבח לחרמו · אינו מודה הכח הזה לאל ית' אלא לעצמו ולחילו כי אמר בכח ידי עשיתי או פי' לחרמו לאלוהו כי חושב כי הוא הנותן לו כח לצוד ולאסוף והנה הוא חרמו ומכמרתו ולא יזבח ויקטר בשובו אל עירו בשלל ובשבי עמים : כי בהמה שמן חלקו · בהם בחרמו ובמכמרתו : ומאכלו בריאה · שם בריה וכן כסדר הקלובות או פירושו בלא תמורן כי אכילה לשון נקבה ומאכלו כמו אכילה וכן עד בא השמש תשיבנו לו והרכב עליה בריאה שמנה וכן איש בריא מאד בריאות בשר : (יז) השל כן יריק חרמו · אם על כן שהוא נותן כחו לאלוהו ירוק חרמו כלומר כיון שהוא נותן כח לאלוהו איך תאריך לו ותצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב כמו הצייד שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ושב לו אל השדה לצוד עוד ציד להביא כן הוא מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא ואיך תתן לו כח והצלחה והנה הוא כופר בך ונותן כח לאלוהו והורג גוים רבים בלי חמלה יריק כמו הם מריקים שקיהם : (א) על משמרתי אעמודה · אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה אני שומר ומצפה מה יעננו האל יתברך בהצלחת הרשע · מה ידבר בי . ברוח הנבואה כמו רוח ה'

מצודת דוד

פותנו ע"י ואין זה ענין אל הכליון כאומר אין אני מתרעם בחשבו שנהיה כלים בידו כי בודאי לא כן יהיה : (יג) טהור עינים . ר"ל אולם תלונתי היא על כי הלא אתה טהור עינים מבל לראות דבר רע ולא תוכל להבים אל דבר עמל ולמה א"כ תבים ותשגיח בבוגדים לתת להם ממשלה מרובה ולמה תחריש בעת שהרשע משחית את הצדיק ממנו וכאומר אם אמנם חטאו ישראל למה מסרתו בידו הלא עכ"פ הוא טוב ממנו והיה לך א"כ לפרוע מישראל באופן אחר לא על ידו : (יד) ותעשה אדם . למה הפקרת לו כל בני אדם כדגי הים שהמה מופקרים לכל וכרמש האדמה שאין מי מושל בו למנעו מיד הבא לקחתו : (טו) כלה · כל אנשי הארץ מעלה בחכה ולפי שהמשילם לדגי הים אמר ל' הנופל בדגי הים שמעלים אותם מן הים ע"י החכה : יגורהו · מאסף את הכל בחרמו : ויאספהו . כפל הדבר במ"ש : על כן · הואיל ושעתו מצלחת לו ישמח ויגיל ואינו דואג מגמול המעשה ואוחז דרכו : (טז) על כן יזבח לחרמו · ר"ל אינו תולה הצלחתו בה' להודות לו ולזבח ולקטר לפניו כי תולה הצלחתו בחרמו ר"ל בכחו ובתחבולותיו וכאלו יזבח ויקטר אל עצמו אל כחו ותחבולותיו והוא ענין מליצה · או ר"ל להעכו"ם יזבח בחשבו שהיא הנותנת בו כח לצוד הכל ולפי שנאמ' בעכו"ם שקץ וגו' כי חרם הוא (דברים ז) לכן אחז לשון חרם לנאות המליצ': כי בהמה . כי חושב שבחרמו ובמכמרתו ר"ל בעבור רוב כוחו ותחבולותיו או בעבור כח אליליו יש לו חלק שמן ומאכלו מאכל בריא' ושמנ' : (יז) העל כן · וכי בהיו' כן ירוקן את חרמו לשלח את הכלכדי' בה בתמי' ר"ל וכי בשרוא' הצלחתו יכח' על מעשיו למנוע חרבו מדם הלא בהמ' לא כן היה כי אדרב' יאחז דרכו ויתמיד להרוג העכו"ס ולא יחמול עליה': ב (א) על משמרתי אעמוד'. עמדתי על משמרתי ונצבתי על משמור ר"ל כמו השומ' בזמן משמרתו אינו זז ממקומו וכמו הצרי' על עיר מבצר לכבש' אינם

מצודת ציון

ענין גמול יסורים כמו ויוכח עליהם מלכים (תהלים קה) : יסדתו מל' יסוד : (יג) עמל · דבר שאינו הגון : תחריש . תשתוק : בבלע . ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב) : (יד) כרמש : הם בריות קטנות קצרי הרגל כמו רמש האדמה (בראשית ו) : (טו) בחכה . שם כלי צדיה כמו תמשוך לויתן בחכה (איוב מ) : העלה · מלשון עליה : יגורהו · ענין אסיפה כמו אגרה בקציר (משלי ו) : בחרמו · במכמרתו · מיני פח ורשת כמו משטח חרמים (יחזקאל כו) וכמו ופרשי מכמורת (ישעיה יט) : (טז) בהמה · בהם ר"ל על ידם : בריאה · מאכל בריאה ר"ל שמנה וכן ועגלון איש בריא (שופטים ג) : (יז) יריק · מל' ריקות : (א) משמרתי · דבר המוטל על הרבה בני אדם לעשות כ"א בזמני קרוי בלשון משמרת וכן משמרות כהונה ולויה . מצור · כן יקרא עיר מבצר על כי אין לכבשה בזולת המצור : ואצפה · ענין הבטה כמו צפה דרך (נחום ב)

תוכחתי

אבן עזרא

לחניו או לשליש ורביע : ואתיצבה על מצור . הטעם כפול לבקש דרך נבואה
למה יתרים הטעם : ומה אשיב על תוכחתי . למי שיוכיחני והיו"ד סימן הפעול
וכמוהו ותוכחתי לבקרי' שהו' שם ויכוח שאחרי' מוכיחי' לו אבל ותוכחתי לא אביתם
אינו על זה הדרך כיו"ד סימן הפועל שהוא מוכיח לאחרים : (ב) ויענני .
יאת הנבואה : על הלוחות · שהנערים קוראים בהם : (ג) כי עוד · יקום זה החזון למועד שגזר השם : ויפח · ואשר ידבר על קץ לא יכזב כמו יפיח בהם וטעם זה הקץ קץ מפלת כשדים : (ד) הנה עפלה · נפשו גבהה כמו עופל ובחן : לא ישרה בו · ואף כי צדיק ממנו ומלת לא חסרת בעבור אחרת וכן הוא צדיק באמונתו לא יחיה מידו והטעם לא ישרה נפשו בו והוא רואה כי צדיק ממנו לא חיה מידו ואף הוא שיחיה וימלט והטעם דרך תימה הנה הוא רואה כי צדיק בעבור אמונתו לא ימלט מידו ואיך לא יחשב על עצמו שנפשו עפלה ולא ישרה והוא איש שיין בוגד וגבר יהיר אשר כל אלה הגזרות והרעות הוא עשאם ואיך לא יחשוב בעצמו כי עליו ישאו משל ויחודו חידות הנסתרות ממנו בדרך מליצה ובאר היטב כמו שכתוב הוי המרבה וכל הכתוב אחריו : (ה) ואף · יחסר איש כמו ואני תפלה אל חסי מרי איש היין שהוא בוגד יהיר עושה זדון : ולא ינוה · לא ינוח

חבקוק ב

מַה־יְדַבֶּר־בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל־
תּוֹכַחְתִּי׃ וַיַּעֲנֵנִי יְהוָה וַיֹּאמֶר
כְּתֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל־הַלֻּחוֹת לְמַעַן
יָרוּץ קוֹרֵא בוֹ׃ ג כִּי עוֹד חָזוֹן
לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם־
יִתְמַהְמַהּ חַכֵּה־לוֹ כִּי־בֹא יָבֹא לֹא
יְאַחֵר׃ ד הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא־יָשְׁרָה
נַפְשׁוֹ בּוֹ וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃
ה וְאַף כִּי־הַיַּיִן בּוֹגֵד גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא

מְשַׁמֵּשׁ עַל מְצוּדְתִי וּמְסַכֵּינָא
לְמֶחֱזֵי מָה יִתְמַלֵּיל עִמִּי וּמָה
אֲתוֹתַב עַל בָּעוּתִי׃
ב וְאִתּוֹתֵבִית מִן קֳדָם יְיָ וַאֲמַר
כְּתִיבָא נְבוּאֲתָה וּמְפָרְשָׁא עַל
סִפְרָא דְאוֹרַיְתָא בְּדִיל דִיוּחֵי
לְמֶחְכַּם מַן דְקָרֵי בֵיהּ׃ ג אֲרֵי
עַד יְדָא נְבוּאֲתָא לִזְמַן וּמְתַקַּן
קִצָּא וְלָא יְבַטֵּיל אִם יְהֵי אַרְכָּא
לְפִתְגָמָא סַבַּרוּ לָהּ אֲרֵי
בִּזְמַנֵיהּ יֵיתֵי וְלָא יִתְעַכַּב׃
ד הָא רַשִׁיעַיָא אָמְרִין לֵית כָּל
אִלֵּין וְצַדִּיקַיָא עַל קוּשְׁטְהוֹן יִתְקַיְּמוּן׃ ה וְאַף הָא כְּמָטְעֵי בַּחֲמַר גְּבַר יָהִיר בְּרֵשַׁע וְלָא

גבר: בוא יבוא ה' דסמיכי בקרי' וסימ' ואם בוא יבוא הכהן וראה . והאיש נכבד כל אשר ידבר בוא יבוא . בוא יבוא מלך בבל . אם יתמהמה חכה לו. בוא יבוא ברנה נשא אלמתיו :

תולדות אהרן עוד חזון · סנהדרין צז : אם יתמהמה . עקרים מ"ד פמ"ט : עפלה · פקידה ספר לו : וצדיק באמונתו · מכות כד עקרים מ"א פכ"ג ומ"ג פ"ל : היין בוגד . ב"ב לח : גבר יהיר · סוטה מז :

רשי

לפני : על תוכחתי . שהם מוכיחים אותי כפני שיש להרהר על מדת הדין :
תוכחתי מונאיפרימנ"ש בלע"ז : (ב) ויענני ה' ויאמר כתוב לך חזון · הנגלה
לך ובארהו על הלוחות היטב אשר ירוץ הקורא בו לקרותו מהר שלא יכשל
והו החזון אשר תכתוב : (ג) כי עוד חזון למועד · עוד עתיד לקום נביא לקץ
שנים שיתגלה לו חזון למתי יהיה מועד מפלת בבל וגאולת ישראל : ויפח לקץ . וידבר שיאמ' לו על הקץ של בבל לפי מלאת לבבל שבעים שנה · ויפח ל' דבור הוא והרבה יש בספר משלי ועל שם שהדבור אינו אלא רוח היוצא מן הפה קראו פיח וקראהו רוח כגון וברוח פיו כל צבאם (תהלים לג) : ולא יכזב אם יתמהמה · לבוא שיאריך לכם אותו מועד חכה לו כי לא יאחר אחר השבעים כלום · ועוד יש לפרש אם יתמהמה הנביא לבא והוא היה ירמיה : וי"ת כתובא נבואתא ומפרשא על ספרא דאורייתא תרגם כתב כמו כתיב כבר נרמז (בתורה) אז תרצה הארץ את שבתותיה שבעים שמיטות קלקלו ישראל ולא שמטו וכנגדן גלו ממנה שבעי' שנה וכן הוא אומ' (בדברי הימים בסוף ב') עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה למלאות שבעים שנה וכן אתה מוצא (ביחזקאל ד) ואני נתתי לך את שני עונם שלש מאות ותשעים יום יום לשנה נתתיו לך ואומר ואתה שכב לך על צדך השמאלית וגומ' נמצאת אתה אומר הכעיסו ישראל ש"צ שנה עד שגלו עשרת השבטים ושבט יהודה קלקלו ארבעים ומשגלו עשרת השבטי' עד חרבות ירושלים הם עשרי' ושתים של מנשה ואשר שנותיו בתשובה שהרי נאמר בו (מלכים ב כא) ויעש הרע בכל אשר עשה אחאב כמנין שנותיו של אחאב והוא מלך עשרים ושתים שנה שתים של אמון בנו ואחת עשרה של יהויקים ואחת עשרה של צדקיהו הרי ארבעים ושש ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמשי' לצדקיהו מכל מקום נמצאו ימי קלקולם ארבע מאות ושלשים ושש שנים שלאחר נבואה זו שהוסיף ו' שנים ה' שנים עושים ח' יובלות וכל יובל ז' שמטות הרי נ"ו שמטות וח' שנים המוקדשות ליובל הרי ס"ד וכל' ושש שנה יש ה' שמטות הרי ס"ט שנים מקודשות ושנת יובל זה האחרון נחשב אף הוא במנין שבעונם לא נגמר וכאן ככה אמר לו הקב"ה לחבקוק כבר כתוב חזון בתורה אבל סתום הוא הוסיף אתה ובאר על הלוחות כי עוד יתגלה חזון למועד זה : (ד) הנה עופלה . נפש שלו תמיד היא בכעס ובתאוה שואף לבלוע ולא שבע עופלה ל' עזות כמו (במדבר יד) ויעפילו וכן עופל ובוחן (ישעיה לב) : לא ישרה נפשו בו · אין רוחו מתקררת עליו לומר די במה שקניתי כבר לכן יבא עליו הפורענות : ולדיק באמונתו יחיה · יכניה המלך שעתיד זה להגלותו יעמוד לו לזקנו וביום שיומלך זה מקברו ישא אויל מרודך את ראש יהויכין וישם את כסאו מעל לכסא המלכים : (ה) ואף כי היין בוגד · ואף כשיבא בלשצר בן בנו של זה שיבגוד בו יינו דלקביל אלפא חמרא שתי (דניאל)

רדק

ה' דבר בי ומה שאמר ומה אשיב ר"ל מה אשיב לשואלים אותי כי לא אני לבדי נבוך על זה הענין ומה שאמר ואתיצבה על מצור ר"ל מצור כאדם שצרים עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכה מדוע דרך רשעים צלחה ות"י עתיד משמש על מצודתי ומסכינא ורבותינו פירשו מה שאמר על מצור שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתאמר לי מפני מה הארכת לרשעים : (ב) ויענני . כתב חזון ובאר על הלוחות . הנה ענה לו האל יתברך כי שלות זה הרשע שהיה תמה עליו לא תעמוד וגם בגלותו שהיה מתגאה על האל יתברך ג"כ לא תעמוד אמר לו זה ברמז ואמר לו כי זה יהיה אחר זמן לא מיד וזה ראינו כתוב בספר דניאל כי עשה לו האל יתברך דברים להכחיש דעתו התסרה שהיה נותן פחו לעצמו או לאלהיו תחלה בחלום שבהלהו ולא מצא לו פותר לא על ידי חכמיו ולא על ידי כומריו העכו"ם אלא על ידי דניאל שגלה לו האל יתברך החלום הסתום ההוא ודניאל אמר לו החלום ופתרון גם האל יתברך וכזה חזר לו מדעתו האחרת ונתן הכח והיכולת לאל יתברך וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת ועוד בדברי עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו ממנו ושב כחיות השדה ודר עמהם שנים עשר חדש וגמול רמותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו ומבלשצר בן בנו נפרע על ידי מעשה שהיה מתגאה על האל יתברך ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל ביתו גדולים וקטנים וכתיב ביה בליליא אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה והרגו הכשדים וחרבה בבל על ידי כורש ודריוש והצדיקים מהם שהם ישראל נגולו בתוכם והכריז עליהם כורש שישובו לארצם והנה ענה לו האל יתברך על הצלחת זה הרשע והמתבונן יתבונן על השאר ויראה כי משפטי האל יתברך ישרים ומה שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו מתי יהיה הוא ברמז אלא שהנביא שבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו ואמר לו האל יתברך כתוב חזון למועד וגו' ר"ל שיכתוב החזון הזה בספר ברמז כמו שהוא : כי עוד חזון למועד · ר"ל שלא נתגלה המועד ואמר לו עוד ובאר על הלוחות שיבאר החזון בביאור על הלוחות לא על הספר : למען ירוץ קורא בו . בעבור מי שיקרא בו מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען לא יהיו נבוכים בהצלחת זה הרשע אבל בספר יכתבהו ברמז כי מה שיכתב בספר יעמוד ימים רבים ובבא החזון יבינוהו אנשי הדור ההוא שיבינו נקמת אותו רשע הרמוז בספר וכן אמר לישעיהו הנביא אמר בא כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון וגו' : (ג) כי עוד חזון למועד . זהו המענה שענהו האל יתברך החזון הזה לא יהיה מעתה אלא עוד יהיה למועד אשר יעדתיו : ויפח לקץ · והחזון הזה ידבר לקץ כלומר לא דבר לזמן הזה אלא לאותו קץ העתיד להיות והוא לשבעים שנה מחרבות ירושלם : ולא יכזב , כמו אשר לא יכזבו מימיו כי על כל פנים יהיה : אם יתמהמה חכה לו · אם יאחר הקץ הזה חכה לו אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שיצאו מגלות בבל : לא יאחר · פי' לא יאחר מהמועד הקצוב לו כי על כל פנים יהיה ביומו וכן תרגם יונתן בזמניה כי לא יתעכב ואדוני אבי ז"ל פירש כי לא יאחר כמו לא יסוף כלומר לא יסוף שלא יהיה כפי' לא יסוף מזרעם ואחרית פי' סוף: הנה עפלה לא ישרה נפשו בו . אמר מי שלא ישרה נפשו בעצמו ואין לו אמנה באל יתברך גבהה נפשו והתגאה ולא תפחד שיבא הרע וכזה היה נפש נבוכדנצר ונפש בלשצר בן בנו שנתגאו כנגד האל יתברך : וצדיק · אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה ומפחד תמיד מהאל יתברך לפיכך יחיה באמונתו באל יתברך ויגאל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישראל שגלו לבבל עם צדקיהו שנכנעו בגלות ולא עבדו עכו"ם והאמינו באל יתברך וכשכבש כורש בבל והרגו הכשדים ישראל שהיו צדיקים היו באמונתם באל יתברך ונגלו מחרב הפרסיים ויצאו מגלות בבל : (ד) עפלה · ענין גבהות הלב וזדון וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר ורבי אחי רבי משה ז"ל פירש הנה עפלה מן עופל ובחן שהוא מגדל גבוה אמר מי שלא ישרה נפשו בו עפלה כלומר תשים עצמה כעופל ובחן להשגב שם מפני האויב ולא תשוב לאל ולא תבקש ממנו להצילם אבל הצדיק לא יצטרך להשגב במגדל כי באמונתו יחיה : (ה) ואף כי היין בוגד .
שתה

מצודת ציון

תוכחתי · מל' ויכוח : (ב) ובאר . תפרש : הלוחות . כעין נסרים ועשוים שמה לכתוב עליהם : ירוץ · מל' ריצה ודיצה ואמר בדרך שאלה : (ג) למועד · לזמן קבוע כמו העביר המועד (ירמיה מו) : ויפח · ענין דבור כמו יפיח אמונה (משלי יב) : יתמהמה · ענין התעכבות כמו חשתי ולא התמהמהתי (תהלים קיט) : חכה · ענין תקוה כמו וחכיתי לה' (ישעיה ח) : יאחר מל' איחור והמתנה : (ד) עופלה · ענין התחזקות וכן ויעפילו לעלות (במדבר יד) : ישרה · מל' יושר : (ה) ואף כי · ענינו כמו כ"ש וק"ו וכן ואף כי אש אכלתהו (יחזקאל טו) : היין · איש היין וכן לץ היין (משלי כ) : בוגד · ענין רשע : גבר · איש : יהיר . גס רוח כמו זד יהיר

מצודת דוד

: זזים ממנה כן לא זזתי אני לפסוק מן התלונה : ואצפה · הסתכלתי לראות מה ידבר בי ה' ומה אשיב אני על הוויכוח שלי אם מי יבוא ויתווכח עמדי לשאול שאלתו : (ב) כתוב חזון · כתוב הנבואה אשר אני דובר אליך ובאר אותה על הלוחות ומפורש ולא בחידות למען ירוץ קורא בו ר"ל שיוכל הקורא לקרות בו במהירות במעט התבוננות : (ג) כי עוד חזון למועד · כי מלבד החזון של מפלת בבל והכרתת זרעו יש עוד חזון על זמן קבוע והחזון הזה ידבר על קץ הגאולה שלא יהיה אחריה שעבוד ולא יכזב החזון ההוא אף אם יתמהמה זמן רב עכ"ז אתה ישראל חכה לו ולא תתייאש ממנו כי בודאי יבוא בזמן הקבוע לא יאחר עוד לעבור את הזמן הקבוע וכאומר לזאת נעיתך לבאר הנבואה של מפלת בבל למען ידע נבואה שנה' נעשה ועי"ז אמינו בגאולה העתידה : (ד) הנה עופלה · עתה באה לבאר החזון בדבר מפלת בבל והכרתת זרעו ואמר הנה כל המתחזק ומתגאה אין
ישרות

רשי

(דניאל ה) : גבר יהיר (הוא) ולא ינוה . לא יתקיים מדורו ונוהו שנתגאה ואמר בפעם חמרא להביא כלי בית המקדש ושתה בהם והוא גרם לו שיהרג ויכלה אדעו כי גבר יהיר לך לא ינוה לא יתקיים הוא ונוהו : אשר הרחיב · נבוכדנצר : כשאול נפשו · להשיג כל תאותו ברחב לב : והוא כמות · כמלאך המות שאינו שבע מלהמית כך זה אינו שבע בכל קייניו : (ו) הלא אלה · אשר אסף אליו לעובדו כולם עליו משל ישאו ומליצה ישאו בפיהם בלשון חידות בשבילו . לו כמו עליו : ויאמר . האומר את מליצת החידה : הוי המרבה לא לו · זו היא המליצה אבל על המרבה הון ומלכות ולא לו כי יבאו מלכי מדי ויטלו את הכל : עד מתי · יהיה הולך ומרבה ואינו אלא מכביד עליו משא עון כעב של טיט. עב הוא לשון קורה כבידה כמו שמצינו במשכנא (דיחזקאל מא) ללעות הבית והעבים . ועב עץ (שם) : (ז) ויקצו · כמו ויקוצו : (ח) שלות גוים רבים · השללתם ושללתם ממקומ' : ישלוך כל יתר . פליטת העכו"ם : מדמי אדם · בנקמת דמי ישראל הקרוי' אדם שנא' (שם לד) אדם אתם · ותמס ארץ · ארץ ישראל : קריה . היא ירושלים : (ט) הוי בולע בלע רע לביתו · אונס ממון שהוא רע לו ולביתו לבנות לו בית : לשום במרום קנו · כדכתיב בספר (דניאל ד) הלא דא היא בבל רבתא דאנא בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וגומר ובשעה שילא דבר זה מפיו נטרד מן הבריות שנאמר (שם) עוד מלתא בפום מלכא בענין זה : (י) יעצת בושה לביתך · אשר יעצת לקצות עמים רבים והפסדת עצמך : קצות לשון שליפה וקילוף כמו הקצות את הבית

חבקוק ב

יָנֶוה אֲשֶׁר הִרְחִיב כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ
וְהוּא כַמָּוֶת וְלֹא יִשְׂבָּע וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו
כָּל־הַגּוֹיִם וַיִּקְבֹּץ אֵלָיו כָּל־הָעַמִּים׃
ו הֲלוֹא־אֵלֶּה כֻלָּם עָלָיו מָשָׁל יִשָּׂאוּ
וּמְלִיצָה חִידוֹת לוֹ וְיֹאמַר הוֹי
הַמַּרְבֶּה לֹּא־לוֹ עַד־מָתַי וּמַכְבִּיד
עָלָיו עַבְטִיט׃ ז הֲלוֹא פֶתַע יָקוּמוּ
נֹשְׁכֶיךָ וְיִקְצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ
לִמְשִׁסּוֹת לָמוֹ׃ ח כִּי־אַתָּה שַׁלּוֹתָ
גּוֹיִם רַבִּים יְשָׁלּוּךָ כָּל־יֶתֶר עַמִּים
מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־
יֹשְׁבֵי בָהּ׃ ט הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע
לְבֵיתוֹ לָשׂוּם בַּמָּרוֹם קִנּוֹ לְהִנָּצֵל
מִכַּף־רָע׃ י יָעַצְתָּ בֹּשֶׁת לְבֵיתֶךָ
קְצוֹת־עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ׃

יִתְקַיַּם דְּאַפְתִּי כִּשְׁאוֹל נַפְשֵׁיהּ
וְהוּא כְמוֹתָא וְלָא שָׂבַע וּכְנַשׁ
לְוָתֵיהּ כָּל עַמְמַיָּא וְקָרֵיב
לְוָתֵיהּ כָּל מַלְכְוָתָא׃ ו הֲלָא
אִלֵּין כּוּלְהוֹן עֲלוֹהִי מַתְלָן
יִטְּלוּן וְשׁוּעֵי חוּדִין יֵימְרוּן לֵיהּ
וְיֵימַר וַי דְּמַסְגֵּי נִכְסִין דְּלָא
דִילֵיהּ עַד אֵימָתַי אַתְּ מַתְקַף
עֲלָךְ תְּקוֹף חוֹבִין׃ ז הֲלָא
בִּתְכֵיף יְקוּמוּן אַנְסָךְ וְיִתְגְּלוּן
מְזַעְזְעָךְ וּתְהֵי לַעֲדֵי לְהוֹן׃
ח אֲרֵי אַתְּ בַּזְתָּא עַמְמִין
סַגִּיאִין יְבָזּוּנָךְ כָּל שְׁאָר
שִׁבְטַיָּא מִדְּמֵי אֱנָשָׁא וַחֲטוֹף
אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא
יְרוּשְׁלֵם וְכָל דְּיָתְבִין בַּהּ׃
ט וַי דְּאָנֵיס מָמוֹן דְּרֶשַׁע
לְבֵיתֵיהּ לְשַׁוָּאָה בִּמְרוֹמָא
מְדוֹרֵיהּ לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִיַּד
בִּישׁ׃ י מְלַכְתָּא בַהֲתָא לְבֵיתָךְ
בַּזְתָּא עַמְמִין סַגִּיאִין וְעַל

לא לו וסי' וידע אונן כי לא לו · לרשת משכנות לא לו · הוי מרבה לא לו . עובר ומתעבר על ריב לא לו . ולא לו תהיה כבראשונה: קנו ג' בקריאה וסי' כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף . לשום במרום קנו · עם על פיך יגביה נשר · אנך:

אבן עזרא

ינוח בנוה כי כל חפצו ללכת להשחי' : ויאסף אליו · כאשר יעשה המות שלא ימלא איש מידו : (ו) הלא . ובדרך מליצה כמו המליץ ילינו לו החידות שהם נסתרות : הוי המרבה לא לו . זהו לרשת משכנות לא לו אמר יפה כי פעם ומכביד עליו כמשוגע שישליך על עצמו הפים והנגיד אמר שיוסיף לבנות משכן ולא ילילנו ובא מלה עבטיט כדרך כל רבים עמים : (ז) הלא . בעבור שאמר הרחיב כשאול אמר כי המתי' שהרגת יעורו והפעם בני ההרוגים על כן מלת יקומו ויקילו חסר יו"ד כי הוא כמו וייקץ יקץ שרשו א"ר ישועה אילו הייתי מכביד עליך עפפים על קברך הם ייקצו המתים וישכוך : מזעזעיך . כמו ולא זע ממנו : (ח) כי · שלות מפעלי הכפל שלל כמו סכות לראשי סכך וכמוהו ישלוך כל יתר עמים וכל זה הרע יבא לך מדמי אדם ששפכת והחמס שעשית בארץ : (ט) הוי · רע לביתו אחריו הוי בלשצר וככה יעצת בשת לביתך זאת דעת רבי משה הכהן ואיננו רק על מדינת בבל כאשר אמר בבל רבתא די אנא בניתה : (י) קצות. כמו וקצותה את כפה רק הוא מהבנין הקל מבעלי הה"א כמו מקצה רגלים פ"א ונכון הוא להיותו דבק אל בושת מכל קצות העמים : וחוטא נפשך היית

רדק

שותה היין וכן לך היין ר"ל שותה היין ישמח לבו כמו אם שתו יין כלומר כל רשע ישיב לו האל גמולו אם בקרוב אם ברחוק כל שכן זה הרשע שותה היין והוא נבוכדנצר שהיה שותה יין מאד ומשתכר לפיכך היה מהיר במעשיו ולא יתבונן מה יעשה והוא היה הורג בלי חמלה והוא היה בוגד כאותה שהיו עמו בשלום והיה גבר יהיר כלומר גם רוח : ולא ינוה · לפיכך לא יעמוד בנוה מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים שנה תכלה מלכותו או אמר ולא ינוה על נבוכדנצר עצמו שיצא מנויהו ומהיכלו כשנטרד מבני אדם והיה עם חיות השדה : אשר הרחיב כשאול נפשו . כמו שאמר הרחיבה שאול נפשה והוא כמו השאול והמות שיקבלו המתים לרוב ואינם שבעים כמו שאמר שלש הנה לא תשבענה : (ו) הלא אלה כולם · אלה הגוים שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו במפלתו וישאו כולם עליו משל ומליצה חידות לו ויש אומרים עליו מליצה ומשל המליצה וחידותיה הם בעבורו ואמר זה המשל והמליצה שיאמר כל אחד מהם עליו הוי המרבה לא לו הוי לו לזה שהיה מרבה נכסים רבים מאשר לא לו זה ה שולל גוים רבים : עד מתי . וכי היה סבור שלעולם תהיה עומד בידו וביד זרעו : ומכביד עליו עבטיט · היה מכביד עליו ממון רב שהוא עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר וממונו ג"כ יהיה טיט עב עבטיט מלה אחת ופירושה כשתי מלות עבטיט כמו טיט עב וכן כל רבים עמים עמים רבים בירקרק חרוץ כמו בחרוץ ירקרק ורבים כמוהם והנגיד פירש ומכביד עליו עב שיוסיף לבנות משכן ולא ילינו והחז"ל פירש הלא יתשב זה כי סופו לקבר יהיה זהו עד מתי ומכביד עליו עב טיט על קברו יכבידו טיט עב וי"ת דרך משל עד אימת את מתקיף עלך תקיף חובין : (ז) הלא פתע · הלא תשבת בהתגאותך כי תהיה בקבר ויקומו פתע נושכיך והם התולעים : ויקצו מזעזעיך . כאלו ישנו ובבואך יקוצו לשלוט בך ולזעזע ולהניע בשרך התיכות התיכות : והיית למשסות למו · שישסו בשרך כן פירש אחז"ל ויש לפרשו כן כי נושכיך ומזעזעיך אמר בעבור בלשאצר בן בנו שבא על בבל פתאום חיל מלך פרס והרג בלטשאצר והחריב בבל · ויש לפרשו עוד כי נאמר דבר זה על שסושלך מקברו כמ"ש בישעיה ואתה השלכת מקברך וגו' : ויקצו · ביו"ד אית"ן לבד והיא מעמדת בגעי' ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב : למשסות · כמו מי נתן למשסה יעקב ענין בזה וכת"י ותהי לעדי להון : (ח) כי אתה שלות · מגזרת שלל ומעניינו . וכן ישלוך בשקל שכות ישכוך : יתר עמים . מה שנותר מן העמים שלא שלות אותם והם מדי ופרס : מדמי אדם וחמס ארץ · זה הרע יבא לו מרוב דמים ששפך ומחמס שעשה בארץ : קריה וכל יושבי בה . והיה הורס הקריות והורג היושבים בהם וי"ת וחמס ארץ ותסוף ארעא דישראל וגו' קרתא דישראל ר"ל ירושלם : (ט) הוי בוצע בצע רע לביתו . אוי לנבוכדנצר שהיה בוצע בצע רע תגזול את העמים בעבור ביתו כלומר לבנות ביתו בנין נאה וחזק : לשום במרום קנו · כי בנה מגדל חזק וגבוה להנצל מכף רע כי חשב להנצל בו אם יקומו הגוים עליו שהיו מבקשים רעתו והוא היה הורס ערי העמים ומביאים העצים והאבנים לבבל לבנות העיר וביתו וכן התגאה הוא בלכתו בתוך היכלו כמ"ש בספר דניאל לקצת ירחין תרי עשר על היכל מלכותו די בבל מהלך הוה ענה נבוכדנצר ואמר הלא דא היא בבל רבתי די אנה בניתה לבית מלכו בתקוף חסני וליקר הדרי : (י) יעצת בשת לביתך · בזה הענין שבנית בגזלה יעצת בשת כי כשיבאו האויבים ויהרסו

מצודת דוד

ישרות בנפשו אשר בו ואפילו לדיק יהיה הוא במה שמאמין בהאל לחשוב שהכל בא ממנו בחפצו ולא יתלה הדבר בזכות עצמו וכח זרועו : (ה) ואף כי היין בוגד · ומכל שכן איש היין הבוגד בשכרותו והוא גבר יהיר וגם רוח ואינו יושב במדורו להחזיק בשלו כי ילך לרשת עוד משכנות לא לו : אשר הרחיב וגו' · ר"ל מתאוה לכבוש כל העולם תחתיו כמו שאול הקבר הבולע כל הבריות ודומה הוא אל המות הבא על בעלי חי ולא ישבע כמוהו : ויאסוף וגו' · להיות כולם נכנעים לו ותחת ממשלתו וכאומר הלא כל המתחזק ומתגאה עם שהוא לדיק עכ"ז אין ישרות בנפשו ומכ"ש אשר כל אלה יעשה איך ינקה מן הגמול הראוי : (ו) הלא אלה : ר"ל באמת יבוא יומו וכל אלה העכו"ם שאסף ישאו עליו קול משל ואמרי מליצה אשר החידות שבה יהיה בעבורו וכה יאמר כ"א אוי אל המרבה בממשלות ולא יהיה לו ולזרעו וכי עד מתי תשאר בידו הלא מהר תלך ממנו והוא רק מכביד על עצמו פשע רב כמשא עבה של טיט : (ז) הלא פתע . הלא פתאום יקומו הנושכים אותך והמזעזעים אותך יעורו משנתם לבוא עליך הם מלכי פרס ומדי : והיית . ואתה תהיה להם למשיסה כי ירמסו אותך ברגליהם : (ח) כי אתה שלות · בעבור שאתה שללת עכו"ם רבים לכן ישללו אותך יתר העכו"ם אשר נשארו ולא כליתם : מדמי אדם · כל זה בא מסבת דמי אדם אשר שפך דם ישראל : ותמס ארץ · מסבת החמס שעשה בא"י ובקריה הוא ירושלים ובכל אנשים היושבים בה : (ט) הוי בולע . אוי על הבולע ועושק בלע שהוא רע לביתו כי בעבור הבלע יוכרת ביתו וזרעו : לשום במרום קנו · ר"ל אשר העושק היה לבנות מגדלים להיות לו למשגב כאלו שם מדורו בשמי מרום להנצל שם מכף האויב הבא להרע לו : (י) יעצת בשת לביתך · מה שיעצת לעשוק הון לבנות מגדלים זה יהיה לבושת לביתך כי עי"ז יכלה זרעך מן העולם והנה הכרת עכו"ם רבים וחטאת נפשך ר"ל הכאבת לבל

מצודת ציון

יהיר (שם כ"א) : ינוה · מל' נוה ומדור וכן נוה משולה (ישעיה נז) : (ו) ישאו · ענין הרמה : ומליצה · כן יקראו אמרים נאים : חידות . דבר סתום וקשה ההבנה : הוי · כמו אוי : עבטיט . כמו עב טיט ר"ל משא עבה של טיט : (ז) פתע · הוא כמו פתאום : נושכיך · מל' נשיכה והתוך עם השינים : ויקצו · מל' הקצה והערה מן השינה : מזעזעיך · ענין רתת ורעדה כמו לזעוה ולבז (יחזקאל כג) : למשסות · ענין רמיסה כמו והיו שוסיך למשסה (ירמיה ל) : למו · להם : (ח) שלות · ישלוך · מל' שלל ובזה : וחמס · עושק : קריה · עיר : (ט) בלע · ענין גזל וכן כעון בלעו (ישעי' נז) : במרום · בשמים מרומים : קנו · מדורו וכן בין כוכבים שים קנך (עובדיה א) : (י) קצות · ענין חתוך וכריתה כמו וקצותה את כפה (דברים כה) : וחוטא · ענין חסרון כמו והייתי אני ובני

אבן עזרא

היית בנפשך : (יא) כי אבן . שהרס מדינות וקריות ובנה בבל כי האבן תעיד כי מחמס היתה בנויה : וכפיס . המקום הקשה בעצי הקורות והוא הקרוי קשר בלשון לעז על כן אחריו הוי : (יב) הוי בונה עיר . וכונן פועל עבר כמו הכין ואילו היה פועל עומד היה מכונן כמשפט : (יג) הלא . ויגעו · כמו ויקלו יגעו לבנות עירך כי סופה לאש ומלאת בדי כמו יספיק כי הוא ריק אל חנם יגעו עלמם ויעפו : (יד) כי . הטעם אז יכירו וידעו הכל כי כל הבונה בעולה לא יושע בה בבא יום אידו או ישענו אל השם וידעו דרכיו : (טו) הוי · עם נבוכדנצר ידבר ורעהו מלך כל גוי שתפש ושע' משקה דרך משל שהשקה הגוים כוס התרעלה ומספח מגזרת ספחני נא והטעם שאתה מספח מלכים להשקות' חמתך כמו חמת מים ואף השכרם למען יראה קלונם : מעוריהם · כמו כמער איש והמפרש אותו על משתה בלשצר רוהו דבר כי המבים שם השם וכן לא יאמר כנגד השם : (טז) שבעת · יותר קלון תשבע מהכבוד ששבעת כי בא יום אידך וזהו שתה גם אתה והערל מבנין נפעל כמו והאסף אל עמך והטעם הראה ערלתך כאילו כזוב והערל כמו ומות בהר : הסב עליך כוס ימין ה' וקיקלון . מלה

רשי

הבית (ויקרא יד) : והוספה נספך . כמו (משלי כ) מתעבר והוספה נסבו תוספה לאבד נסבו פורפיי"ש שקרמ"א בלע"ז : (יא) כי וגו' · כי האבנים אשר גזלת תזעקנה מן הקיר : וכפיס מעץ יעננה . אל האבן בקול לנגדה שניהם צועקים : וכפיס . מעץ יעננה . ת"י ושיפא מגו מרישא שיפא לי קיסם שפאין בלשון חכמים דלדור"ש בלע"ז מרים הוא הקורה : (יג) הלא הנה מאת ה' . נשאלו פורענות לעושי רשעה : וייגעו עמים בדי אש . כאשר תבואם חמתי כאש עד שיה' דיים · בדי אש אייסי"ן בלע"ז : (טו) משקה רעהו · יין . ובלשון השקאה הוא מספח ומוסף את חמתו עליו ואף משכרהו בחמתו וכל זה הוא עושה למען הבים על מעוריהם על גלויים ולראות את ערותם זה נ"נ שהיה משקה את המלכים יין ומשכרם ושוכב עמם משכבי אשה כדאמרינן במסכת שבת . ד"א הוי משקה רעהו בסדר עולם דורשו כלפי בלשצר ששקה את השרים בכלי בית המקדש ובהם נספחו ונשתכרו בחמתו של הקב"ה ובו בלילה נהרג : של מעוריהם · להגלות קלונם וראו בושתם במוולם : (טז) והערל . ה"א משמשת בתיבה זו בלשון התפעל כמו (דברים לב) האסף אל עמך אף כאן הערל האט' בשממון ובתמהון לב כל ערלה לשון

מקרא

יא כִּי־אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ יַעֲנֶנָּה׃ ל׳
יב הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה׃ כ׳ ל׳
יג הֲלוֹא הִנֵּה מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת וְיִיגְעוּ עַמִּים בְּדֵי־אֵשׁ וּלְאֻמִּים בְּדֵי־רִיק יִעָפוּ׃ ל׳ ל׳ חסר
יד כִּי תִּמָּלֵא הָאָרֶץ לָדַעַת אֶת־כְּבוֹד יְהוָה כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־יָם׃ ד׳
טו הוֹי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם׃ ד׳. ל׳ ל׳ וחד והכית
טז שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַם־אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין

תרגום

נַפְשָׁךְ חָטֵיתָא׃ יא אֲרֵי אַבְנָא מִכָּתְלָא צָוְחָא עַל דְּאָנֵיס לֵיהּ וְשִׁפָּא מִגּוֹ מְרִישָׁא עָנֵי לֵיהּ׃ יב וַי דְּבָנֵי קַרְתָּא בִּדְם אֲשִׁיד וּמְשַׁכְלֵיל קִרְיָא בְּנִכְלִין׃ יג הָא מִתַּן תַּקִּיפָן וְחַסִּינָן אָתְיָן מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וְלֵיאוּת עַמְמַיָּא תַּקִּיפִין כְּאֶשָּׁתָא וּמַלְכְוָתָא לְרֵיקָנוּ יִשְׁתַּלְהֲיָן׃ יד אֲרֵי תִתְמְלֵי אַרְעָא לְמִידַע יַת דַּחַלְתָּא דַיְיָ כְּמַיָּא דִּי לְיַמָּא חָפַן׃ טו וַי דְּמַשְׁקֵי לְחַבְרֵיהּ וְזָלֵיף בִּיחֲמָא בְּדִיל דִּישְׁתֵּי וְיִתְרְוֵי וְיִתְגְּלֵי קְלָנֵיהּ׃ טז שְׂבַעְתָּ קְלָנָא מִן יְקָרָא תִּשְׁתֵּי אַף אַתְּ וְאִתְעַרְטַל יִסְתְּחַר עֲלָךְ כָּס

משקה ד' קמצין וסימ' חטאו משקה מלך מצרים · וכל כלי משקה המלך דמלכים · וחברו דר"ת ג הוי משקה רעהו מספח חמתך . וא' ומשקה צמא יחסיר :

תולדות אהרן אבן מקיר . תענית יא חגיגה טז : שבעת קלון : שבת קמט

רדק

ויהרסו הבנין יהיה בשת לך ולזרעך שיהיה כאותו הזמן : קצות עמים רבים וחוטא נפשך · שאתה היית קוצה זכירת עמים רבים לבנות בניינך והיית חוטא בנפשך וכן ותתעברו חוטא נפשו בנפשו קצות מקור מן הקל ומעיינו מן הדגוש מקלה רגלים : (יא) כי אבן מקיר תזעק . אמר על דרך משל כלומר כל כך ידועה וגלוי לכל כי בניינך מגזלה עד שהאבן תזעק מהקיר שהיא בנויה שם אני מגזלה : וכפיס מעץ יעננה · והכפיס מהעץ יעננו האבן גם אני מגזלה : יעננה . ר"ל יענה אותה וכפיס הוא מרשיע קרוי סבתים ונקרא הרסים ג"כ כפים ופי' מעץ כמו שאמר מקיר כי כמו שתזעק האבן מהקיר שהוא בנין האבנים כן יזעק הכפים מהקרוי שהוא בנין העצים וי"ת ושיפא מגו מרישא עני לה ר"ל חתיכה מהקורה שיפה כמו עכו"ם שפים' כו"ם היא ושפאים אסורים מרים היא קורה כמו של המרים שבנאו בבירה : (יב) הוי בונה · הענין מבואר למעלה בהוי הראשון : (יג) הלא הנה מאת ה' צבאות . הפסוק הזה והבא אחריו הם נפרשה על ענין הפרשה שהוא בענין נבוכדנצר יהיה פירושו כן הלא הנה יבא מאת ה' צבאות ויגעו עמים בדי אש יכירו העמים אשר היו עם נבוכדנצר ועם זרעו והם הכשדים והנסמכים אליהם כי יגיעתם סופה לאש ולכליון כשבאו עליהם חיל מדי ופרס והחריבו ויהרסו הבניינים אשר יגעו בהם והביאו אלו העמים לבבל ידעו אז ויבינו כי יגיעתם היתה לאש ולכליון ולריק כמו שאמר ירמיהו חומות בבל הרחבה ערער תתערער ושעריה הגבוהים באש יצתו וכפל הענין במלות שונות ואמר ולאומים בדי ריק יעפו : (יד) כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' . ופי' כי יכירו הכל וידעו כי מהשם היתה הנקמה הזאת נקמת עם השם ונקמת היכלו כי לנבוכדנצר הביא דבר שנא' שנטרד מבני אדם בעוד הדבר בפיו שהיה מתגאה כמ"ש עוד מלתא בפום מלכא וכו' וגם לבלשאצר בן בנו הביא אות גדול כמה שנכתב בכותל ההיכל וביה בליליא אתקטיל בלשאצר מלכא כשדאה וכורש מדאה אמר אחר שכבש בבל כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים הנה כל העמים הודו כאשר יתברך באותו הזמן והכירו כי מאת ה' בא כל הרע לבבל בזה הדבר ידעו הכל את כבוד ה' מאד כמים יכסו על ים ידעו באמת כי האל משגיח במעשי בני אדם לתת לאיש כדרכיו : וייגעו · בשתי יודי"ן ושל ירמיה ביו"ד אית"ן לבד והיא מעמדת בגעי"א ויו"ד השרש נעלמת מהמכתב : בדי אש . בדי ריק . ושל ירמיהו בדי ריק בדי אש והם כמו באש בריק ומלת די נוספת בהם מורה על התמדת הדבר וגדלתו וכן בדי שופר בדי ארבה לרוב : יעפו . ביו"ד אית"ן לבד וויו"ד השרש נעלמת מהמכתב ושל ירמיהו ויעפו וזה הפי' נראה לפי ענין הפרשה ולפי מה שכתוב בספר ירמיהו כי שם ג"כ זכר על חורבן בבל וזה הפסוק שהזכרנו למעלה כמו שאמר כה אמר ה' חומות בבל וגו' ויגעו עמים בדי ריק ולאומים בדי אש ויעפו אבל לענין הפסוק הבא אחר זה כי תמלא הארץ לדעת את כבוד ה' אעפ"י שפירשנו אותו לענין זה יותר נראה שיהיה ענינו לעתיד בימי המשיח כמ"ש בנבואת ישעיהו כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים וזה בימי המשיח כמו שהוא ענין הפרשה וכן אמר בנבואת ירמיהו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ולזה הפי' יהיה פי' הפסוק שלפני זה כן הלא הנה מאת ה' נבואות אמר אע"פ שיראו בני הדור הזה נקמת ה' בבבל עוד יראו גדולה מזו לעתיד שיהיו מאת ה' נבואות שיקח האל יתברך נקמתו מכל הגוים שיבאו עם גוג ומגוג על ירושלם ואז תהיה יגיעתם לאש ולריק כמ"ש בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה וי"ת הא מתן תקיפין וגו' : (טו) הוי משקה רעהו . נבוכדנצר היה שותה ומשתכר כמו שכתבנו למעלה בפסוק ואף כי היין בוגד והיה משקה עמו מלכי העמים שהוליך בגולה והיו בבתי כלאים בביתו והיה מוציאם בעת שהיה רוצה לשתות ולהשתכר שישתכרו עמו רעהו כמו רעיו וכן מגן גבורהו בהתגללו בעד רעהו וקראם רעיו לפי שהיו מלכים כמוהו : מספח חמתך . והיה משקה להם חמת היין למען ישתו תמיד וישתכרו וזהו ואף שכר וגם היה משתכר אותם על כרחם אפי' לא ירצו כדי להתלוצץ וללעוג עליהם וזהו למען הביט אל מעוריהם שישתכרו ויתגלו כמו שנאמר בנח ויגל ויתגל בתוך אהלו . מעוריהם · כמו ערותם אע"פ שהם שני שרשים וכן משרש מעוריהם שפועה ועורה מספח ענין דבוק כמו ספחני נא תחת חרול יספחו : חמתך · כמו ויכלו המים מן החמת אבל אינו ממשקלו אלא ממשקל חנות היין והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש הפסוק הזה דרך משל משקה רעהו כוס התרעלה ותשכרם בחמתך ופי' חמתך כמו חמת מים כמו שפירשתי ויותר נכון לפרש חמתך כמשמעו מן אף וחמה ואמר זה על דרך ואשכרם בחמתי : למען הביט . למען יראה קלונם לכל ויתגלה ונכון הוא פירוש שיהיה הפסוק דרך משל לפי שאמר תסוב עליך כוס ימין ה' : (טז) שבעת קלון · שבעת מקלון מלכי העכו"ם כלומר מלאת רצון נפשך להקל נכבדי ארץ : ואשבת הקלון יותר מן הכבוד · שתה גם אתה . תשתה גם אתה כמו הם שתהיה נקלה לעיני כל כלומר גלותו כוס קלון שהשקיתם תשתה גם אתה וכן היה נבוכדנצר נקלה בחייו כשנטרד מבני אדם ודר בין החיות וכן במותו שהושלך מקברו וזהו והערל תראה ערלתך כמו שהיית מקלה המלכים להשקותם לשכרם

מצודת ציון

ובני שלמה תעשים (מ"א ח') : (יא) מקיר · מכותל : וכפיס · כן יקרא חתיכת עץ מן הקורה ואין לו דומה ובדרז"ל גזיל גזית כפיסים (ב"ב ב) אולם שם יאמר על הלבנים ויתכן שהיה דרכם להשים גם עצים בבנין כזה וקראהו רז"ל ע"ש העצים : יעננה · מל' ענייה ותשובה : (יב) בדמים · בשפיכת דמים : וכונן מל' הכנה : (יג) בדי אש · בהרבה אש וכן בדי ריק וכמו בדי שופר יאמר האח (איוב לט) : (טו) מספח · ענין הקבוץ והדבוק כמו תחת חרול יספחו (שם ל) : חמתך . מל' חמה וכעס : מעוריהם · הוא מל' גלוי ערוה כמו וסרתי גוים מערך (נחום ג) והוא ענין קלון ובזיון : (טז) והערל · ענין אוטם וסתימה כמו ערלה אזנם (ירמיה ו) : וקיקלון

מצודת דוד

לכל העכו"ם וגם נפשך החטאת : (יא) כי אבן · כל אבן תזעק לומר גזולה אני ביד הבונה והכפים מן העץ יענה אל האבן ויאמר גם אני מגזלה והוא ענין מליצה : (יב) הוי בונה וגו' · עתה בא לומר החזון האמור על קץ הגאולה ותפלת המחריב הבית ואמר אוי על הבונה עיר בדמים כי רצח נפש וירש הון ובנה כרך גדול וגו' : וכונן וגו' · וכפל הדבר במ"ש : (יג) מאת ה' יבוא לו הגמול ולא במקרה : וייגעו עמים · הבבליים יגעו בהרבה אש ר"ל מה שיגעו להתחזק יהיה הכליתם למאכולת אש : ולאומים · הלאומים ההם יעפו בהרבה ריק ר"ל כל מה שיסדלו ביגיעה ועייפות לעמוד ולהתחזק יהיה לריק כי אין חכמה וגבורה נגד ה' : (יד) כי תמלא . ר"ל בעבור שבני ישראל אנשי הארץ ההיא ימלאו אז דעת את כבוד ה' כמים יכסו על ים · מקום המים קרוי ים והמים הם הממלאים את המקום ומכסים אותו ואמר שכמו כן יהיו ממולאים לדעת את כבוד ה' : (טו) הוי משקה רעהו · אוי על הבבליים שהרעו לישראל : רעהו · כי מתחלה התחבר באהבה וריעות ואחר זה קם עליו להחרימו והשקהו יין תרעלה מאסיפת וקבוצת החימה שהיה לו עליו מאז ואף השכירו ר"ל הרבה להרע לו ובלבל דעתו כשכור בשכרותו : למען וגומר · ר"ל אין הכונה היתה לסובתו לרשת ארצם כ"א למען יסתכל על ערותם וקלונם משנאתו בם : (טז) שבעת עו' ר"ע יותר היה נהנה ושבע מן הקלון הבא לו ממה שהיה נהנה מן הכבוד של נצחון המלחמה : שתה · לכן שתה · לכן שתה גם אתה כוס התרעלה והסר ערל בלבב כלב

יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ׃ יז כִּי־ נ׳
חֲמַס לְבָנוֹן יְכַסֶּךָּ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתַן נ׳
מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־ ח׳
יֹשְׁבֵי בָהּ׃ יח מָה־הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי
פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה שָּׁקֶר כִּי־
בָטַח יֹצֵר יִצְרוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים ד׳ חסר
אִלְּמִים׃ יט הוֹי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה כ׳ ג׳ • נ׳
עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־ כ׳
הוּא תָּפוּשׂ זָהָב וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין ג׳
בְּקִרְבּוֹ׃ כ וַיהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס
מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃
ג א תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא ל׳ וחד חבקוק
עַל שִׁגְיֹנוֹת׃ ב יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ ג׳ וכ״כ

דְלְוָט מִן קֳדָם יְיָ וְיֵתֵי קְלָנָא
עַל יְקָרָךְ׃ יז אֲרֵי חֲטוֹף בֵּית
מַקְדְשָׁא יַחֲפִינָךְ וּבִזַת עַמֵיהּ
תְּתַבְּרִינָךְ מִדְמֵי אֱנָשָׁא וַחֲטוֹף
אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל קַרְתָּא
יְרוּשְׁלֵם וְכָל דְיָתְבִין בַּהּ׃
יח מָא אַהֲנֵי צַלְמָא אֲרֵי
אַתְקְנֵיהּ עָבְדֵי מַתְּכָא וְדַחֲלַת
שְׁקַר אֲרֵי אִתְרְחִיץ לִבָּא
דְעָבְדֵיהּ עֲלוֹהִי לְמֶעְבַּד טַעֲוָן
דְלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ׃ יט וַי דִי
אָמַר לִצְלַם אָעָא קוּם וּלְדַחֲלַת
אַבְנָא אִתְּעַרֵי וְהִיא שַׁתְקָא
וְדַמְיָא הוּא מַכְלֵי הָא הוּא
מְחַפֵּי דְהַב וּכְסַף וְכָל רוּחַ
לֵית בִּמְעוֹהִי׃ כ וַיְיָ אִתְרְעֵי
לְאַשְׁרָאָה שְׁכִינְתֵּיהּ בְּהֵיכְלָא
דְקוּדְשֵׁיהּ וִיסוּפוּן מִן קֳדָמוֹהִי כָּל דַחֲלַת אַרְעָא׃ א צְלוֹתָא דְצַלִּי חֲבַקּוּק נְבִיָא כַּד
אִתְגְלֵי לֵיהּ עַל אַרְכָּא דִיהַב לְרַשִׁיעַיָא דְאִם יְתוּבוּן לְאוֹרַיְתָא בְּלִבַּב שְׁלִים יִשְׁתְּבִיק
לְהוֹן וִיהוֹן כָּל חוֹבֵיהוֹן דְחָבוּ קֳדָמוֹהִי הָא כְּשָׁלוּתָא׃ ב יְיָ שְׁמַעִית שִׁמְעָ

רשי

לשון הופס הוא כמו ערלה אזנם (ירמיה ו) ערלי לב וערלי בשר (יחזקאל מד) וי״ת ואתערטל לשון ערים ועריה (שם) : (יז) חמס לבנון • בית מקדשא : ושוד בהמות יחיתן . שוד בהמותך ואוכלוסך אשר שודדו את עמי ישראל הוא ישברם : מדמי אדם . מחמס דמי ישראל : וחמס ארץ ישראל : קריה : ירושלים : (יח) מה הועיל . לבבל פסל : כי בטח . האדם היוצר ויוצרו של אלוהו זה : עליו • על יצירתו • זאת הוא בוטח שיעזור לו אשר בא לעשות אלילים אלמים : (יט) הוא יורה . בתמיה : (כ) וה׳ בהיכל קדשו : מוכן ליפרע : הס מפניו כל הארץ • הס לשון שיתוק ודמימת חורבן : (א) על שגיונות . יש שהברו כתרגומו ולפי משמעו בקש רחמים על עצמו שהסיח דברים כמו (לעיל א) ע״כ תפוג תורה ותעשה אדם כדגי הים קנתר אחר מדת הדין : (ב) שמעתי שמעך • אשר מעולם שנפרעת תמיד ממכעיסיך ואת הרשע

וכל יושבי ח׳ וסימ׳ נמסר בספר יהושע סימ׳ ז׳ : לעץ ג׳ וסימ׳ הוי אומרים לעץ אבי אתה . הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן . כי יש לעץ תקוה : לחבקוק ל׳ תפלה לחבקוק.חבקוק ל׳ המש׳ אשר חזה:

תולדות אהרן אומר לעץ • סנהד׳ יז (בכורים שם) :

אבן עזרא

מלה אחת והפ״א כפול שהוא תחלת כל מלה כמו בבת עינו ואולי הם שתי מלות ותחסר אל״ף כככ״ב שב על קיאו : (יז) כי • הטעם שכרתה עצי הלבנון לבנייך : ושוד בהמות • ושודך שהיית מפחיד הבהמות והנה יחיתן כמו יקימן ישיבן רבות נקבות : מדמי אדם . והנה על הכל עברה רעתו : (יח) מה הועיל : ישרת בעבור אחר וככה הוא אומר למלך כשדים כאשר תסב עליך כוס ימין ה׳ מה הועיל פסל : יוצרו • הוא הפועל המציירו ומה הועילה מסכה : ומורה שקר . הוא כהן לעכו״ם כל אלה מה הועילו לך ויש לתמוה כי בטח יוצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים הטעם צורת אדם פה להם ולא ידברו : (יט) הוי אומר • הקיצה מהפעלים העומדים כי לישן יאמר הקיצה משנתך וככה עורי כמו עורה למה תישן על כן טעו האומרים המעורר ישנים כי המעיר ישנים ראוי שיאמר והמקיץ רדומים אינו נכון כי המקיץ הוא הישן והעד כי אין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישנים כי תרדמת השם נפלה עליו וכתיב לא הקיץ הנער מ״ם דומם כמ״ם רוקם וחנם והטעם כמו ידמו כאבן ועל דעת רבי יהודה ידמו מפעלי הכפל וככה דומם והוא שם התאר : הוא יורה • כי הוא הכל שהוא תפוש בזהב ובכסף הטעם על איבריו כי אינם כאיברי האדם שהחיים מחברם על כן וכל רוח אין בקרבו והפך אלה : (כ) וה׳ • כאשר יתן קולו בשמים שם היכל קדשו הס מפניו כל אנשי הארץ : (א) תפילה זאת ברוח נבואה נאמרה והוא מתנבא על רעב שיהיה כאשר יתבאר בסוף התפילה ולא יהיה כח לישראל לעמוד מפני האויב ואת התפלה על דרך סדר התפילות על כן כתב על שגיונות למנצח גם מלת סלה ושם פירשתי אלה המלות בספר תהילות : (ב) ה׳ • פעם שמעתי שמעך שהודיעו השם דבר הרעב

רדק

לשכרם כדי שתראה ערותם ובד״ת שכתבנו יהיה והערל כמו הסך והערל כמו כוס תרעלה כמו שאמר תסוב עליך כוס ימין ה׳ כוס תרעלה שסבבת על כל הגוים להשקותם על ידך אחרי שאותם תסוב עליך הכוס להשקותו כמו שכתוב בספר ירמיהו קח כוס החמר וגו׳ : וקיקלון על כבודך . קיקלון יבא לך על כבודך קיקלון מלה מורכבת מן קיא וקלון ר״ל קיא של קלון וחבר היא לפי שזכר השכרות והשכור מקיא וכן אמר כהתעות שכור בקיאו ות״י והערל ואתערטל פי׳ ענין ערום וכן תרגם ערום ערטילאי • (יז) כי חמס לבנון יכסך • פי׳ החמס שעשית ללבנון והוא ארץ ישראל כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון החמס ההוא יכסך ויאבדך עד שלא תראה עוד : ושד בהמות יחיתן • וכן השוד שעשית לשוכנים בה יכסך . ואחר שהמשיל הארץ ללבנון המשיל השוכנים בה לחיות שדרכם לשכון בלבנון שהוא יער עבים כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה וחמס הארץ הוא הריסת הערים והבתים והשחתת עצי המאכל וזולתם ושוד הבהמות שהוא משל לבני אדם השוכנים בה היא דמה ששפך וכן פי׳ אחר כן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה וכבר פי׳ כי קריה אמר על ירושלם ורבי יונה פי׳ כן אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהיא א״י יכסה אותך כלומר ישוב חמסך בראשך אחר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויחולו על ראשך כי כן שוד בהמות יחיתן כי השוד שעשו הבהמות בטרפה טרף רב ימים רבים ולבסוף פעם אחת יאספו עליהם הרבה אנשים ויחתו ויהרגו אותם כן אתה כל החמס שעשית כמה שנים ישוב עליך בפעם אחת הכל ויכסך וי״ת לבנון בית מקדשא וכן תרגם אונקלוס ההר הטוב הזה והלבנון ובית מקדשא יחיתן שרשו חתת והיו״ד תמורת הכפל או יהיה שרשו חית ויהיו שני שרשים וענין אחד : (יח) מה הועיל פסל • מה הועיל לו פסלו למלך בבל שהיה מתהלל בו ונותן שבח לאלוהו מה הועיל לו ביום שברו וכן אמר בנבואת ישעיהו כרע בל קרס נבו : כי פסל יצרו • האומן שיצרו ופסלו מה תועלת היתה בו : מסכה ומורה שקר • ומה הועילה ג״כ המסכה שנסמך בה הפסל ומה הועיל בהם הפסל שמורה שקר לעבדו : כי בטח יוצר יצרו עליו • פי׳ מה תועלת ימצא בו היוצר שיצרו כי בטח על יצרו כלומר על מעשה ידיו המעשה נקרא יוצר והעושה נקרא יוצר וכן ויצר אמר ליוצרו לא הבין : אלילים אלמים • שלא יענו אל הקורא להם : (יט) הוי אומר • לעץ דומם . תואר כללי לזכר ולנקבה כמו ריקם וכן שבי דומם : הוא יורה . בתמיה אתה הקורא לו איך תחשוב שיורה לך את אשר תעשה : הנה הוא תפוש זהב וכסף • כלומר תפוש ומצופה בזהב וכסף פי׳ אינו בשר ודם שיקבל רוח כי כסף וזהב הוא לפיכך וכל רוח אין בקרבו ופי׳ וכל שום רוח אפי׳ רוח הבהמה וכן כל מלאכה לא תעשו וכל חלב וכל דם לא תאכלו והדומים להם : (כ) וה׳ בהיכל קדשו • ואין כן ה׳ כי הוא הנותן רוח בכל בשר ואף על פי שהוא בהיכל קדשו והוא השמים : הס מפניו כל הארץ . יראו מפניו כל יושבי הארץ כי הוא המשגיח בהם ורואה כל מעשיהם כמו שאמר משמים הביט ה׳ ראה את כל בני האדם : (א) תפלה לחבקוק הנביא • זאת התפלה נעשת על דרך שיר משירי תהלים • על כן אמר על שגיונות כמו שגיון לדוד ואמר למנצח בנגינותי וכן אמר בו מלת סלה ואינה כתובה זאת המלה בכל המקרא כי אם בזאת התפלה ובספר תהלים וענין התפלה על גלות ישראל בגלות הזה וספר בה נסים וגבורות שעשה האל לישראל מיום אשר גאלם ממצרים והתפלל ואמר בדרך נבואה כי כן יעשה עמהם בגלות הזה ובגאלתם מהגלות ובמלחמת גוג ומגוג והחכם רבי אברהם א״ע ז״ל פי׳ כי תפלה זו על רעב שהיה עתיד להיות והייתו בקרב שנים חייהו . ר״ל בקרב שני הרעב וכן הבנהרים חרה ה׳ ר״ל על עצירת המטר • תעור קשתך • על הקשת שנראה בענן ביום הגשם וכן כי תרכב על סוסיך ר״ל

מצודת דוד

הלב ובלבול הדעת : תסוב וגו׳ • מימין ה׳ תסובב עליך כוס התרעלה ר״ל המקום ילחם בך : וקיקלון על כבודך . על הכבוד שאתה בו יבוא קיא וקלון ר״ל תהיה נמאס בקיא ומכוסה בקלון ולפי שהמשיל הפורעניות לשתיית היין אמר לשון קיא כי דרך השכור להקיא : (יז) כי חמס לבנון . החמס שעשית ללבנון שהוא א״י החמס הזה יכסה אותך ותשוב בראשך : ושוד בהמות • השוד שעשית אל הבהמות ועל ישראל יאמר ולפי שהמשיל את א״י ליער הלבנון המשיל אנשים לבהמות המצויות ביער ואמר השוד הזה ישבר אותם ר״ל עליהם תבוא שוד כמו השוד שעשו לישראל : מדמי אדם • כל זה יבוא מסבת דמי אדם ששפך דם ישראל : וחמס ארץ . מסבת החמס שעשה בא״י ובקריה היא ירושלים ובכל אנשים היושבים בה : (יח) מה הועיל פסל . אם כל אלה יבוא עליו מה א״כ הועיל לו הפסל אשר פסלו ועשהו האומן היוצרו ומתקנו : מסכה • וכן המסכה מה הועיל וכן המלמד השקר הוא כהן הפסל המלמד דרכי עבודתו : כי בטח . אשר בטח האומן ואפי׳ זה האומן עצמו שעשה אותו יבטח על פסל מעשה ידיו להספיק בידו לעשות אלילים אלמים אשר הדבור אין בהם ר״ל האומן המתעסק בו ובוטח עליו מה תועלת מצא בו : (יט) הוי אומר וגו׳ . אוי לאומר אל הפסל העשוי מעץ הקיצה משינתך ושמע אלי ולאבן דומם אומר עורי : הוא יורה • וכי הוא יוכל ללמד ולהחכים דבר מה בתמיה הנה הוא מחופה ופרוש עם כסף וזהב ויפה הוא למראה העין אבל אין בקרבו שום רוח אפי׳ רוח החיוני כבהמה : (כ) וה׳ • אבל ה׳ עם שהוא בהיכל קדשו בשמים ממעל עכ״ז כל יושבי ארץ שותקים מפני אימתו כי ידו בכל משלה ואין מי ידבר למולו : ג (א) שגיונות . ר״ל תפלתו היתה בעבור שגג והתרעם מול ה׳ ולכן חזר להתפלל

מצודת ציון

וקיקלון . כמו קיא קלון וקיא הוא מלשון הקאה והוא המאכל שחוזר דרך הפה . (יז) לבנון • כן נקרא א״י כמ״ש ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג) : ושוד • מל׳ שדידה ועושק : יחיתן • מל׳ חתת ושבר וכן וחתו גבוריך תימן (עובדיה א׳) : (יח) הועיל • מל׳ תועלת : פסלו • ענין החלקת והשואת הצורה וכן ויפסלו בוני שלמה (מ״א ה) : יוצרו . מל׳ יצירה ור״ל מתקנו ועושהו : מסכה . צורה העשויה ממתכת : ומורה . ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כח) : אלילים • מל׳ אל ולא ר״ל דבר מבלי תועלת : אלמים . מל׳ אלם : (יט) הקיצה עורי • מל׳ הערה והקיצה מן השינה : דומם • מושתק כמו וידום אהרן (ויקרא י) : יורה . ילמד : תפוש • ענין שטות ופרישה כמו פשה הנגע (שם יג) : וכל רוח . שום רוח וכן כל מלאכה לא תעשו (שם כ״ג) : (כ) הס • ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר יג) : (א) שגיונות • מלשון שגיאה וכן שגיון לדוד

אבן עזרא

הרעב ופעם פעלך שתחיה ישראל בקרב אלה השנים ור' יהודה אמר שמעתי גבורותיך ועתה חיה פעלך כאילו הוא מת וזה רחוק : בקרב שנים תודיע פעלך מה יעשה והם ישראל הם הפועל שלך : ברוגז . בעת הרוגז שאנו בפחד : רחם תזכור · רחמיך ומלת רחם לשון יחיד כי רחמים לשון רבים ורבי משה אמר ברוגז רחם וזכור העת שבאתה אתה האלוה מתימן וזה ארוך ואינו נכון ויש אומרים כי רחם שם דבר כמו אהבה ארחמך ה' חזקי : (ג) אלוה . עתה יספר כמה גבורות עשה לישר' הטעם הלא אתה הוא מתימן כמו אלוף תימן כמו ה' בצאתך משעיר : וקדוש מהר פארן · וכבר פירשתי זה הטעם בפרשת וזאת הברכה כי כאשר עבר הכבוד על הר שעיר שהוא סמוך לפארן כמו שנאמר ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן או זרח משעיר כבוד השם ונראה' גבורתו במלחמת מדין וסיחון ועוג : כסה שמים הודו · ששבחוהו הכל ופחדו ממנו : (ד) ונגה · שהיה יוצא מלפניו כאור היה זה הוא כמו עמוד האש . וקרנים · כמו כי קרן עור פני משה : ושם חביון עזו . הוא הארון כמו אתה וארון עזך וכתי' כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו ווי"ו חביון תחת אלף וטעם חביון עזו הארון שהיה חבוי וטמון ומכוסה כשנושאים אותו או הוא מבעלי הה"א כמו חבי כמעט רגע עד יעבר זעם : (ה) לפניו . לפני הכבוד או הארון ששם הכבוד : דבר . להרג העמים כדרך וגם הגרע' : ויצא רשף · כמו דבר ולחומי רשף כמו אכולי רשף : (ו) עמד · נמדדה ארץ כנען ונחלקה לשבטים וטעם כ"מ ששם עינו עליו מיד נתם וזהו ויתר גוים : ויתפצצו . הטעם שכל מקום שעבר עליו הכבוד היה מתפוצץ או

רש"י

הרשע הזה אתה סובל יראתי · אמרתי איך נשתנית מדת הדין בעון ישראל : פעלך בקרב שנים חייהו . פעלך הראשון שהייתה נפרע לנו מאויבינו בקרב שני הגזרה שאנו שרויים בה חייהו כלומר עוררהו והשיבהו ובקרב שנים הללו תודיעהו : ברוגז · שתקצוף על הרשעים : רחם תזכור · רחם כמו לרחם : (ג) אלוה מתימן יבוא · עכשיו הוא מזכיר לפניו פעלו הראשון שהוא מבאש לפניו לעוררהו ופועל (ס"א פועל) תיבחן של ישראל ופורעני' דורו' הראשוני' כשבא ליתן את התורה (חזרת על עשו וישמעאל ולא) קבלוה : תימן · עשו : פארן . ישמעאל כדאמר וישב במדבר פארן (בראשית כא) : כסה שמים הודו · בסיני לישראל : (ד) ונוגה · אותו היום : כאור תהיה · כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית היה וכן ת"י : קרנים . לשון מאור כשהוא נוקב חורה דרך הנקב נראה כמין קרנים בולטין וכן (שמות לד) כי קרן עור פניו : מידו · מידו של הקב"ה באו להם : ושם חביון עזו · כתרגומו שם נגלה עזו שהיה חבוי למספרע בסתר עליון : (ה) לפניו ילך דבר · מצאתי במדרש אגדה בשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל פרדו למלאך המות להפליגו לדברים אחרים שלא יעמוד לקטרג ולומר אומה שעתידה לכפור בך לסוף ארבעי' יום ואתה נותן להם את התור' : ויצא רשף לרגליו · מלאכי רשף באו עמו לסיני : (ו) עמד וימודד ארץ . המתין לדקדק בדין דור המבול למדוד להם מדה כנגד מדה ומדד עומד כדאמר נצב ה' ועומד לדין עמים (ישעיה ג) ממתין ומדקדק בדינם : וימודד ארץ · ברותחים קילקלו וברותחים נדונו · ראה . בדור הפלגה שעל ידי שהיו שפה אחת באו אולם בעלה כדכתיב ויהי כל הארץ שפה אחת

חבקוק ג

יְרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר׃ ג אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ׃ ד וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֶבְיוֹן עֻזֹּה׃ ה לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו׃ ו עָמַד ׀ וַיְמֹדֶד אֶרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד

(ג' ומ"ל · כ' · כ' מ"ל · ג' · וי"ו כתיב · יפה ומטעים כיס · עזו קרי ג רפין · ג')

תרגום

גבורתך דחלית יי רברבין עובדך די את יהיב ארכא לרשיעיא דאם יתובון לאוריתך ולא תבו ואינון מרגזין קדמך בגו שניא דיהבתא להון חיא בכן את עתיד להודע גבורתך בגו שניא דאמרתא לחדתא עלמא לאתפרעא מרשיעיא דעברו על מימרך וצדיקיא עבדי רעותך ברחמין תדכר׃ ג בכמתן אוריתא לעמיה אלהא מדרומא אתגלי וקדישא מטורא דפארן בגבורת עלמין אתחפיאו שמיא זיו יקריה ואמרי תושבחתיה מליא ארעא׃ ד וזהור יקריה כזהור בראשית אתגלי וזקוקין ממרכבת יקריה נפקין תמן גלא ית שכנתיה דהות מטמרא מבני אנשא בתקוף רומא׃ ה מן קדמוהי משתלח מלאך מותא ונפיק כשלהובית אשתא מימריה אתגלי׃ ו ואזיע ארעא ואיתי מבולא על עם דרא דעברו על מימריה ואף בתניתא כד חבו קדמוהי בחוביהון כן בלבלינון לעממיא ואתפרקו טוריא דמלקדמין מבא

הורו ת' וסי' נס' בירמיה סי' כ"ב : עזה ד' בקרי' וסי' ושם חביון עזה כתי' ה' · תשם משרת עזו . וית לשבי עזו. הללוהו ברקיע עזו:ויצא ג' בקריא' וסי' ויצא רשף לרגליו.והנשיא אשר בתוכם.וגרש לץ ויצא מדון :

תולדות אהרן ברוגז . מ"ק יז : מתימן יבא . עכו"ם כ : ונגה כאור · פסחים ח עקרים מ"ג פכ"ט : וימדד ארץ . ב"ק לח :

רדק

ר"ל על הענוים וכן אמר כי תאנה לא תפרח ודעת רוב המפרשים על הענין שזכרנו וכן דעת יונתן והוא תרגם שגיונות ענין שגגה התפלל שיהיו שגגות ישראל נחשבים לפניו כשגגה : (ב) ה' שמעתי שמעך יראתי · שמעתי קול הנבואה אומר אלי שגלות הארוך שיהיה לישראל לעתיד ויראתי איך יוכל לעמוד כמה שנים בקרב אויביו לפיכך אני מתפלל לפניך ואומר פעלך בקרב שנים חייהו . ישראל שהם פעלך שאתה פעלתם כמ"ש על בני ועל פועל ידי תצוני ואמר הוא עשך ויכוננך : חייהו . חיה אותו בתוך השנים הארוכים האלה שיהיה בגלות שלא יכלה בקרב אויביו : בקרב שנים תודיע . בקרב אלה השנים תודיע דבר שיעדת להם ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו' : ברוגז רחם תזכור . בזמן הרוגז והאף שהוא זמן הגלות תזכור להם אהבת אבותם כמ"ש וזכרתי להם ברית ראשונים או יהיה רחם אחד מן רחמים כלומר זכור להם רחמיך כמ"ש זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה ודרך דרש רח"ם בגימטריא אברהם חשבון זה כזה כלומר זכור להם ברית אברהם : (ג) אלוה מתימן יבא . עתה ספר הגדולות והנוראות שעשה האל לישראל במדבר שיעשה להם כן בגאולה מהגלות תחלה כשנתן להם התורה וזה אלוה מתימן יבא כמו שאמר בתורה וזרח משעיר למו כי תימן הוא שעיר וכן הר פארן כמו שנאמר בתורה הופיע מהר פארן : כסה שמים הודו · וזה כלפידים שראו ביום מתן תורה שהיו מזהירים השמים והארץ : הודו . פי' הודו והדרו : ותהלתו . זהרו מן בהלו נרו עלי ראשי · וזכר שעיר ופארן כי הם סמוכים להר סיני ודרך הדרש ידוע וי"ת מתימן מדרומא ודעתו כדעת אונקלוס בפי' הפסוק ותהלתו תרגומו כמשמעו ומימר תושבחתיה: (ד) ונוגה כאור תהיה · זהו מה שאמר בתורה ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר : קרנים מידו לו . זהו כי קרן עור פני משה כלומר הזיו ההוא היה מיד האל לו למשה ואמר קרנים בל' שנים כי הפנים שני צדדין וי"מ קרנים על הלוחות שנתן למשה שהיו שנים והיו מזהירות בנראה ובנסתר : שם חביון עזו · שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעוזו עד היום ההוא כי לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו שנגלה בו האל ית' בכבודו הגדול על הר סיני לעיני כל ישראל וי"מ חביון עזו על הארון כמ"ש עליו אתה וארון עוזך ושם היו נסתרות הלוחות : (ה) לפניו ילך דבר · פי' אדוני אבי ז"ל כמתי מדבר והחכם ר' אברהם א"ע פי' על העמים כשנכנסו ישראל לארץ כמ"ש את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו' : רשף · כמו דבר והענין כפול במלות שונות וכן ולחומי רשף והוא חולי הקדחת שהיא חמה השורפת וממיתה מהרה : לרגליו · לסבתו כמו ויברך ה' אותך לרגלי : (ו) עמד וימודד ארץ . עמד הארון בגלגל י"ד שנה עד שכבשו הארץ וחלקוה במדה ובחבל : ראה ויתר גוים · מה ראה והכיע לקתר בגוים

מצודת ציון

לדוד (תהלים ז) : (ג) מתימן · הוא ארץ אדום שהוא בדרומה של א"י : סלה · לעולם : הודו · ענין הדר ופאר : ותהלתו · ענין הארה וזוהר כמו בהלו נרו (איוב כ"ט) : (ד) ונגה · ענין הארה וזריחה כמו מנוגה נגדו (תהלים יח) : קרנים · הושאל על הממשלה והתחזקות ע"ש שבעה"ח בעלי הקרן יתחזקו בהם : חביון . מל' חבוי וגנוז כמו חבי כמעט רגע (ישעיה כו) : עזו . ענין חוזק ועל הארון יאמר שהוא חזקו של ישראל : (ה) דבר · מגפה : רשף · גחלי אש כמו רשפיה רשפי אש (ש"ה ח) : לרגליו . ר"ל עם ביאתו וכן ויברך ה' אותך לרגלי (בראשית ל) : (ו) ויתר · ענין דלוג והעתק כמו ויתר ממקומו (איוב לז) : ויתפוצצו · ענין פיזור עם השבר והריצוץ

מצודת דוד

להתפלל לפניו ולספר בשבחו : (ב) שמעתי שמעך · שמעתי מה שאמרת לי והשמעת לאזני מהגלות וארכו והנה יראתי עד מאד : ה' פעלך . לכן אבקש ממך אתה ה' אשר בקרב השנים האלה לא יכלו והעמד בחיים את ישראל הנקרא פועל ידך כמ"ש על בני ועל פועל ידי (ישעיה מה) : בקרב שנים תודיע . בקרב השנים האלה תודיע שברוגז רחם תזכור ר"ל שאף בזמן הרוגז והגלות תזכור לרחם עליהם וכמ"ש ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו' וזכרתי להם ברית ראשונים (ויקרא כו) : (ג) אלוה מתימן יבא · הנה כשבא אלוה לפני ישראל כשעברו את תימן הוא ארץ אדום כי אז התחילו להלחם בסיחון ועוג : וקדוש מהר פארן סלה · הוא כמו הפוך וקדוש סלה מהר פארן ור"ל כשבא ה' שקדוש מעולם כשעברו הר פארן ר"ל הוא סמוך לארץ אדום כמ"ש בהררם שעיר עד איל פארן (בראשית יד) והר שעיר הוא ארץ אדום והוא תימן וכפל הדבר במ"ש : כסה שמים הודו · אז כשכבשו ישראל ארץ סיחון ועוג כסה שמים הודו ר"ל אז מלאה הודו על שמים ממעל וזהרו מלא הארץ כי אז נתפרסם גבורות ה' : (ד) ונגה כאור תהיה · הנוגה של עמוד האש שהוליך לפני ישראל היתה מאירה כאור היום : קרנים וגו' · מיד ה' בא לישראל קרן ממשלה והתגברות : ושם וגו' . במחנה ישראל הלך חביון עוזו הם הלוחות שהיו משם חבויים וגנוזים בארון הנקרא עוז כמ"ש אתה וארון עוזך (תהלים קלב) : (ה) לפניו . לפני הארון הלך הדבר לשרוג את הכנענים ועם ביאתו יצא רשפי אש לשרוף אותם ר"ל ע"י הארון ההולך עמהם למלחמה כבשו את הכנענים : (ו) עמד וימודד ארץ . כאשר עמד הארון בארץ כבשו אותה וחלקוה לשבטים במדה בחבל : ראה . כאשר הארון שם עינו בארץ היה מעתיק את הכנענים לגרשם מארצם : ויתפוצצו · ההרים הקבועים מעולם היו מתפוצצים

רשי

לאת (בראשית יח): ויתר גוים. הקפיצם לשבעים לשון כדאמר ויתר ממקומו (איוב לז) לנתר בהם (ויקרא יא): הררי עד · הרי הסכו"ם: הליכות עולם לו · הראה להם שכל מהלכו של עולם שלו הוא: (ז) תחת און · בשגגה בישראל: ראיתי אהלי כושן · שעומדים בגלוי ומתגלים אם ישראל ובהמנע' לפניך ירגזון יריעות וגו' הכל כתרגומו: (ח) הבנהרי' · ים תמיהות שאין קיימות הראיה שכל אלה עשה ופירוש המקרא כתרגומו: מרכבותיך · לנו ישועה: (ט) עריה תעור קשתך · גלה עלית גבורתך: שבועות מטות · שבועות שנשבעת לשבטים: אומר סלה · מאמר המקיים לעולם · אומר נקוד פתח (ר"ל סגול) וטעמו למעלה שהוא שם דבר: נהרות תבקע ארץ · כתרגומו: (י) ראוך יחילו הרי'. הרי נחלי ארנון שנדבקו זה עם זה: זרם מים עבר · כשעברו בירדן תמו נכרתו המים ועבר קילוח שטף המים לפסולו של נהר והבאי' מלמעלה קמו עמדו: נתן תהום קולו. שבתוהו יושבי הארץ: רום ידיהו נשא · לבא השמי' הודו לו: (יא) עמד זבולה. במדוריהון כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה ופירשוה על מלחמות גבעון כתרגומו: לאור חציך

שחו גבעות עולם הליכות עולם
לו: ז תחת און ראיתי אהלי כושן
ירגזון יריעות ארץ מדין: ח הבנהרים
חרה יהוה אם בנהרים אפך אם
בים עברתך כי תרכב על סוסיך
מרכבתיך ישועה: ט עריה תעור
קשתך שבעות מטות אמר סלה
נהרות תבקע ארץ: י ראוך יחילו
הרים זרם מים עבר נתן תהום קולו
רום ידיהו נשא: יא שמש ירח עמד
זבלה לאור חציך יהלכו לנגה ברק

רמתא דמן עלמא גבורת עלמא דיליה: ז כד פלחו בית ישראל לטעותא מסרתינון ביד כושן חיבא וכד תבו למעבד אוריתא עבדית להון נסין וגבורן ופרקתינון מיד מדינאי על יד גדעון בר יואש: ח הא על מלכיהון ומשריתיהון דסגיאין כמי נהרא הוה רגז מן קדמך יי על מלכיא הוה רוגזך ובימא הודעת בהון פורענות גבורתך ארי אתגליתא על מרכבת יקרך שכנתך לעמך תקוף ופורקן: ט אתגלאה אתגליתא בגבורתך בדיל קימך דעם שבטיא מימרך קים לעלמין להון בזיעתא טנרין תקיפין נפקו נהרין שטפין ארעא: י באתגליותך על טורא דסיני חזו יקרך זעו טוריא ענני מטרא עדו ארים תהומא קליה חילי מרומא תמהו קמו: יא אף במעבדך נסין ליהושע במישר גבעון שמשא וסיהרא קמו במדוריהון עמך במימרך אתגברו בתקוף נצחן

אבן עזרא

או הוא דרך משל שעבר על המלכים שאחזתם אימה: שחו · הגבעות לפניהם והיו מישור והליכות עולם: (ז) תחת. הטעם כי אהלי כושן נסעו כאילו היו תקועים במקומות און שלא יעמד גם נכון הוא להיות זה רמז לדבר כושן רשעתים וארץ מדין על דבר גדעון בדברי החלום: (ח) הבנהרים. השלים עתה לספר גבורות השם בעבור ישר' עתה יחל לספר גבורתו שהוא דורש תמיד ארץ ישראל להשקות' כאשר הזכיר דוד גשם נדבות תניף אלהים אחר שאמר חיתך ישבו בה וגבורת ה' נראה' בכל דור ודור בנואתו להמטיר וכתוב עושה גדולות ואחריו הנותן מטר כי יש לתמוה איך יעלו העננים מהנהרים וכן מהים כמו הקורא למי הים כשהעננים עולים מהי' והולכים להמטיר אל מקום שירצה השם על כן כתוב וישפכם ה' צבאות שמו: סוסיך. הם עבים שילוח להמטיר על מקום רצונו ואל תתמה בעבור שקרא' סוסיו כמו הנה ה' רוכב על עב קל השם עבים רכובו וטעם ישועה להושיע יושבי הארץ: (ט) עריה · לשון גילוי כמו וקיר ערה מגן ומלת תעור מבנין נפעל משרש אחר על משקל אף תכון תבל הת"ו סימן הקשת ותעור תגלה הקשת וזאת כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם וטעם שבועות מטו' על החצי' וככה כתוב ברק חניתך כאילו המטות נשבעו לקיים מאמרך סלה: נהרות תבקע ארץ. לנוכח השם והארץ שהיא הבקועה היא הפעולה עד שתעשה כמו נהרות: (י) ראוך יחילו. מקול הרעם: זרם מים עבר · עליהם על ההרים: נתן תהום קולו. שאון הים והנהר וטעם רום היפוך תהום כמו כי אשא אל שמים ידי דרך משל שנשבע כאילו הוא נשבע ברומו של עולם או פירושו שהשמים הראו גבורתם על הגשם: (יא) שמש · כל אחד מהם עמד בזבולו והטעם

גבעות עולם ג' דסמיכי בקרי' וסי' עד תאות גבעות עולם תהיינה. וממגד גבעי' עולם. שחו גבעות עולם הליכות · יריעות ה' מ"ל וסימ' בסדר ויקהל: ראוך ג' בקריאה וסי' ראוך יחילו הרים זרם מים עבר ·

תולדות אהרן הליכות עולם · מגלה כח סוטה כב נדה עג: עריה · סנהדרין לב: נתן תהום · (ר"ה כט): שמש ירח · נדרים לט סנהדרין קי:

רדק

כגוים מן הארץ ויתר פי' ויקפץ כמו נתר בהם על הארץ כלומר כבודו היה בגלגל והיה מנגה גויי הארץ ומפילם לפני ישראל כאלו בראייה לבד היה ממיתם: ויתפוצצו הררי עד · משל למלכי כנען וכן גבעות עולם ויתפוצצו ענין שבירה עם הפיזור כמו וכפטיש יפוצץ סלע: שחו · משפלו השפל והוא חסר הכפל מן תחתיו שחתו: הליכות עולם לו. מהלכי העולם כלם לאל יתברך לפיכך יעשה בהם כרצונו להגביה זה ולהשפיל זה לגרש זה ולהנחיל זה ואמר הליכות עולם כי העולם מתנהג על מהלכי הגלגלים והכוכבים וי"ת פסוק זה על דור המבול ועל דור הפלגה ר"ל אלה הדורות שלא היו מכירים בו והיו מדמים שאין אלוה בעולם עמד והראה להם כי הוא אדון הכל ומשגיח בכל ור"ל במלת וימודד שמדד להם מדה כנגד מדה כמו שאמרו רז"ל ברותחים קלקלו וברותחים נדונו: ראה ויתר גוים · ראה שנועדו כולם במקום אחד לבנות המגדל ובטל עצתם והפילם משם על פני כל הארץ והראה להם כי הליכות עולם לו: גבעות עולם והררי עד. על דרך משל כמו שפירשתי ובת"י אתגלי ואזיע ארעא וכו' כמ"ש: (ז) תחת און. הזכיר עתה גבורות שעשה לנו במלחמות כושן רשעתים ע"י עתניאל בן קנז ובמלחמות גדעון עם מדין ואמר במקום און ראיתי אותם אהלים תקועים כלומר במקום שלא היה להם העמדה וקיום כי הקים ה' את עתניאל והפיל אותם האהלים: ירגזון יריעות ארץ מדין. רגזו אותן יריעות ר"ל אהלי יריעות ארץ מדין כי האהל הוא פריסת היריעות ורגזו כשבא גדעון עליהם כמו שאמר בחלום צליל לחם שעורים ואמר ונפל האהל וי"מ תחת און שעשיתי ראיתי אהלי כושן שבא כושן רשעתים עלי באהלי וכאשר עשיתי תשובה רחם האל יתברך עלי ורגזו יריעות ארץ מדין מפני ע"י גדעון ובת"י כד פלחו בית ישראל לטעותא וגו': (ח) הבנהרים חרה ה' · זכר בקיעת הירדן וים סוף אמר מה זה היה לנהרים אם חרה אף ה' בהם כשנבקעו וכפל הענין כמ"ש לחזק ואמר ואם בנהרים אפך אמר נראה אחרה הלף ה' בנהרים שהרי ראינו שהירדן נבקע וזהו דרך משל ומליצה וכן אם בים עברתך על בקיעת ים סוף ולא זכר הניסים על הסדר: כי תרכב על סוסיך · כנגד סוס פרעה ורוכבו רמה בים: מרכבותיך ישועה · מרכבותיך היה לנו ישועה וזה דרך משל לפי שהסוסים מוכנים למלחמה ורוכביהם הם המנצחים ברוב אם לא תהיה יד ה' בהם כמו שאמר שקר הסוס לתשועה ואמר סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה וי"ת הבנהרים דרך משל הא על מלכיהון ומשריתהון וגו': (ט) עריה תעור קשתך · כמו שראה ידו הגדולה אשר עשה במצרים ותשועתו לישראל לרוכב הסוס כן דמה אותה לתופש הקשת ופי' עריה ענין גלוי כמו נגלתה זרועך עליהם והוא שם כמו ערום ועריה ותעור ג"כ ענין גלוי אלא שאינו משרשו כי עריה מנחי הלמ"ד ותעור נפעל מנחי העין וכן בענין גלוי פשוטה ועורה למען הביט אל מעוריהם: שבועות מטות אמר סלה. עשית כל זה לקיים השבועה שנשבעת לאבות לתת להם הארץ למטות ישראל וזהו אמר סלה כלומר לקיים האומר שאמרת אומר שם כשקל חדש קדש: נהרות תבקע. בקעת להם הארץ היבשה לתת להם מים רבים כמו הנהרות כמ"ש ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים ועל הדרך הזה ת"י: (י) ראוך יחילו הרים · הרים הוא משל למלכי כנען שנמוגו וחלו מפני ישראל וזהו ראוך ראו הנפלאות שעשית עם ישראל במדבר ועם מלכי האמורי וטעם ראיה כי השמועה הברורה כמו הראיה וכן וירא יעקב כי יש שבר במצרים: זרם מים עבר. זרם מים העוברים בירדן עברו עד ים הערבה תמו ונכרתו. נתן תהום קולו · כשנבקע מי הירדן נתנו קול: רום ידיהו נשא · המים היורדים מלמעלה קמו נד א' והיה רם מאד כי הירדן היה עלה על כל גדותיו והיו מים רבים וכשעמדו קמו נד א' נגבהו וזהו רום ידיהו נשא התהום נשא ידו לרום וי"ת בענין אחר באתגלותך על טורא דסיני וגו': (יא) שמש ירח · במלחמת יהושע עם המלכים שעמד להם השמש וכן הירח עד יקום גוי אויביו: זבולה · בשמים

עמד

מצודת דוד

מתמוללים ומשתברים והושפלו הגבעות הקבועות מימות העולם ר"ל שרי הכנענים כרעו ונפלו: הליכות עולם לו. ר"ל וזהו היה לפי שכל מוליכי ומנהיגי העולם שרי מעלה ושרי מטה המה הכל של המקום ב"ה לעשות בהם כרצונו: (ז) תחת און · בעבור האון ראיתי אהלי כושן רשעתים עומדים באלות ישראל למשול בהם כאומר לא מקולר יד לא הושיע למו כ"א בגמול העון היפתם בידו: ירגזון יריעות ארץ מדין · ר"ל כי בלא בקראם אליו ירגזון יריעות ארץ מדין וזהו בימי גדעון שבא ביריהם חרדה והרגזו זה את זה כמ"ש בשופטים: (ח) הבנהרים חרה ה' · כשבקע המקום את הירדן לפני ישראל וכי חרה אפו בו להחריב מימיו בחמיה: אם בנהרים · הוא כפל ענין לחזק: אם בים עברתך · כשבקע את הים וכי נתמלא עברה להחריב מימיו: כי תרכב. אלא שהיתה הסבה לפי מרכבת על סוסיך במרכבותיך של ישועה להושיע לעמך ולכן בקעתם ללכת דרך הבקיעה והוא ענין מליצה לומר שזה נעשה בעבור תשועת ישראל: (ט) עריה תעור קשתך. נגלה עגלה קשתך ללחום מול הכנעני והיה זה כי השבועות שנשבעת לאבות לתת הארץ למטות ישראל אותו המאמר של השבועה עומד לנצח ולא תבוטל ולכן הנהרות בקעו הארץ להגביע מים למען ימצאו לשתות במדבר לבל ימותו בצמא ויבואו לארץ לרשתה: (י) ראוך · כאשר ראוך הרי ארנון עובר לפני ישראל חלו ורעדו ממך ונקרבו זה לזה והרגו את הנסתרים בבקיעי ההרים: זרם מים עבר · זרם מי הנהר עבר בין ההרים והעלה מאברי ההרוגים להודיע הנס לישראל: נתן תהום קולו · עומק מי הנהר השמיע קולו לפרסם הנס כ"ל על ידו נודע הנס: רום ידיהו נשא. רוממות כח יד המקום נשא אז עד למעלה כי כולם הכירו בפלאותיו: (יא) שמש ירח עמד זבלה · בימי

מצודת ציון

פרינון וכן בכלי יוצר תנפצם (תהלים ב): עד · פנייתו כמו עולם: שחו: ענין השפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב): הליכות · ענין הנהגה: (ז) תחת · בעבור: און · ענין שקר ודבר שאינו הגון: ירגזון · ענין חרדה: יריעות · ר"ל יריעות האהל: (ח) עברתך · מלי' עברה וזעם. (ט) עריה תעור · ענין גלוי כמו ואת ערום ועריה (יחזקאל טז): מטות · שבטי ישראל: (י) יחילו · מלי' חיל ותלחלה: זרם · ענין מרוצת המים כמו כזרם מים (ישעיה כח): נתן ר"ל השמיע: תהום · עומק המים: נשא · ענין הרמה: (יא) זבולה · ענין מדור כמו בית זבול (מ"א ח)

לנוגה

אבן עזרא

והטעם אין צורך לשמש ביום ולא לירח בלילה כי לאור חציך יוכלו ללכת בני אדם : לנגה · הטעם כפול : (יב) בזעם · הטעם כאשר תזעם על הים ועל הנהרים ככה כאשר תצעד בזעם אל הארץ תדוש גוים : (יג) יצאת . בעבור ישועות עמך : לישע את משיחך · מלך יהודה : מחצת · כל ראש : ערות . לגלות יסודם עד צוארם : (יד) נקבת . הרשע מלך הגוים הפך ישועת משיחך : במטיו . על הרשע לבדו נקבת ראשו שהוא ראשו ומלך על פרזיו והנה עתה יסערו יתנועעו כמו ואסערם ומעם להפיצני להפיץ את ישראל : עליצותם . כמו עלץ לבי וכאשר יהיה מפוזר יאכלוהו העמים וי' משה אמר ישמחו בעבור שהרעב ארץ ישראל כי העני יאכל לחמו בסתר שלא יחסף ממנו : (טו) דרכת · הנה האויב מוכן לבוא לצור עלינו ואת' דרכת בים סוסיך הטעם כי עביך תוליכם לים עד ששבו מימיו כמו חומר ולא תשקה ארץ ישראל ובעבור זה הנביא הו' על לשון ישראל זאת הנבוא'. (טז) שמעתי ותרגז בטני . בעבור חסרון המאכל . וטעם לקול בעבור זה הקול : צללו שפתי . שתכה זאת את זאת מגזרת מצלתים והזכיר שפתי כי הפה שער המאכל : יבוא רקב בעצמי . כי בהפסק המאכל שידשן הבשר אז העצם תרקב ותחתי ארגז · במקומי בארץ ישראל : אשר אנוח · שחשבתי שאמצא מנוחה בבוא התבואה

תרגום

גְּבוּרְתָּךְ׃ יב בְּאִתְיְתוּתָךְ לְוַט
עַל סָנְאֵי עַמָּךְ בְּאִתְגַּלְיוּתָךְ
לְמִתְבַּר רַשִׁיעֵי אַרְעָא בְּרוּגְזָךְ
תִּקְטוֹל בְּעַמְמַיָּא׃ יג אִתְגְּלֵיתָא
לְמִפְרַק יַת עַמָּךְ לְמִפְרַק יַת
מְשִׁיחָךְ שֵׁיצִיתָא מִן קֳדָמֵיהוֹן
מַלְכַיָּא וְשִׁלְטוֹנַיָּא מִבָּתֵּיהוֹן
תְּרֵיכַת חַיָּבָא וְתַבַּרְתָּא
חֵילֵיהוֹן רַגְלֵי עַמָּךְ עַל צַוְּרֵי
סָנְאֵיהוֹן מֵימְרָךְ קַיָּם לְעָלְמִין׃
יד בְּזַעֲתָא יַמָּא בְּחוּטְרֵיהּ
דְמֹשֶׁה וְגִבָּרֵיהּ רֵישֵׁי מַשִּׁרְיַת
פַּרְעֹה דַחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבַן עַל
עַמָּךְ דִּבַּרְתִּינוּן בְּרוּחַ
עַלְעוֹלִין וְטַבַּעְתִּינוּן בְּיַמָּא דְסוּף עַל דְּרַחִיקוּ וְשַׁעְבִּידוּ יַת עַמָּךְ וִיהַבוּ עֵצָה בְּסִתְרָא
לְאוֹבָדְהוֹן׃ טו אִתְגְּלֵיתָא עַל יַמָּא בְּמַרְכְּבַת יְקָרָךְ בִּדְגוֹר מַיִן סַגִּיאִין׃ טז אֲמָרַת בָּבֶל
שְׁמָעִית וְזָעוּ מַלְכַיָּא מִן קֳדָם דִּינָא דִי אִתְדָּנוּ מִצְרַיִם קָל מַלְיָא אִלֵּין צַלָּא סִפְוָתִי אֲחַד
זִיעָא לְחַכִּימַיָּא וּבַאֲתַר דְשָׁרְיָא זָעִית דְשַׁבְקַנִי לְיוֹם עָקָא לְעִדָּן אַסָּקָא גְּלוּת עַמִּי

ב' חסים ב' ובפסוק · ג' · ג' · פרזיו ק' · ג' ומסר · שמיע לקול · י"ג בליש' כ"ג · י"ד ומ"ל · ב'

חבקוק ג

חֲנִיתֶךָ׃ יב בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף
תָּדוּשׁ גּוֹיִם׃ יג יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ
לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹּאשׁ
מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר
סֶלָה׃ יד נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו
יִסְעֲרוּ לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצֻתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל
עָנִי בַּמִּסְתָּר׃ טו דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ
חֹמֶר מַיִם רַבִּים׃ טז שָׁמַעְתִּי ׀
וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלֲלוּ שְׂפָתַי יָבוֹא
רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר
אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ׃

רשי

חציך יהלכו . ישראל : (יב) בזעם תצעד ארץ . לגרש שבע' עכו"ם : (יג) לישע משיחך : שאול ודוד : ערות יסוד · חומות עכו"ם : עד צואר · הוא גובה החומות והמגדלים : (יד) נקבת במטיו ראש . סנחריב וסיעתו שהיו סוערים ברוח סערה להפיצני והנה הרי מכה שהי"א רודה בו את העכו"ם והכבה וספר להפיצני נקבת ראשי גייסותיו במטיו שהי' בא לרדות בהם : ראש פרזיו. ראשי עריו ושירותיו כמו פרזות תשב ירושלים (זכריה ב) פרי הפרזי (דברים ג) : עליצותם · היו כשהיו יכולים לאכול עני במסתר ישראל הקרואים עם עני : (טו) דרכת בים · בחיילותיו הכבדי' כחול הים : חומר · ת"י כדגור ל' חמרים חמרים (שמות ח) : (טז) שמעתי ותרגז בטני · ת"י אמרת בבל שמעית וזעו מלכיא מן קדם דינא די אתדנו מצראי : לקול צללו שפתי · לקול השמועה אחזני רעד עד ששפתי נוקשות זו לזו וקולו נשמע : צללו · לשון צלילת הסוס (זכרי' יד) טינטי"ר בלע"ז : ותחתי ארגז · במקומי אני מזדעזעת : אשר אנוח ליום צרה : אשר מנוחתי זאת מוכנת ליום צרה : לעלות לעם יגודנו · ליום אשר אמר להעלות מתוכו את העם אשר הוא יגודנו עקב לגוד

ראוך מים אלהים ב' בפסוק : עד צואר ג' וסימ' עד צואר יגיע · עד צואר יחצה · ערות יסוד עד צואר סלה : צללו ג' בקריאה וסימ' צללו כעופרת במים אדירים · לקול צללו שפתי · כאשר צללו שערי ירושלים · וסי' בלשון ארמי אעיל תרעא כאברא : יגודנו ב' וסימ' גד גדוד יגודנו . לעלות לעם יגודנו :

תולדות אהרן דרכת · סנהדרין לד יומא עס : ותרגז · עקידה שער לב

רדק

שהם זבול ומעון להם כמ"ש ויעמוד השמש בחצי השמים · וזבולה כ"א טוספת הה"א לילה כי כמלה מלעיל : לאור חציך יהלכו · ישראל הלכו בלילה ומצרים רודפים אחריהם לאור הברקים ואבני הברד שהשליך ה' בנוסם מפני בני ישראל והברקים הם חצי הש"י ותניתו והאויבים נגסו בהם וישראל הלכו לאור ואע"פ שלא הזכיר בפסוק ברקים כיון שהזכיר אבני הברד הרי הוא כאלו הזכיר ברקים כי לא יפלו אבני הברד בלא ברקים גם אבני הברד לבנים מבהיקים ונותנים אורה בלילה וביום ובלילה היתה המלחמה שהרי התפלל יהושע על הירח שיעמד ג"כ עד יקום גוי אויביו והנה היה גם בתוך נס שהאיר הירח בלילה עם הברד : (יב) בזעם · בזעמך על ז' גוים לצעדת עליהם בארץ וכפל הענין כמ"ש ואמר באף תדוש גוים : (יג) יצאת לישע עמך לישע משיחך . כמו שיצאת לישע עמך בהכנסם לארץ ז' גוים כן תצא לעתיד לישע את עמך כמו שיצאת לישעם בהכנסם לארץ ז' גוים כן תצא ותושיעם ותוציאם מהגלות ותביאם לארצם ומה שאמר יצאת מחצת נקבת עבר במקום עתיד ורבים כמוהו ובדברי הנבואה יבא זה ברוב כי הנבואה אע"פ שהיא עתידה הרי היא כאלו נתקיימה לפיכך יזכרו בה בלשון עבר : משיחך . הוא משיח בן דוד : מחצת ראש מבית רשע . או תמחץ ראש מחיל הרשע גוג : ערות · מקור כלומר תגלה עד צואר כלומר תמחץ ראשם והוא מלך מגוג וכן תגלה יסודה עד הצואר והם ברי החיל והמלכים אשר אתו ערות ענין גלוי וכן ערו ערו עד היסוד בה והצואר הוא קרוב לראש ויסוד הוא עיקר הבנין וקיומו לפי' הוא משל על גדולי המחנה : (יד) נקבת במטיו ראש פרזיו · כלומר במטות גוג עצמו תנקב ראש פרזיו כלומר חיילותיו וקראם פרזיו לפי שיבאו לרוב והם יושבים סביבות ירושלים בפרזים יושבי הפרזות שמתפשטים בכל מקום שאין להם חומה שתסגירם וכן אמר הוא אעלה אל ארץ פרזות ונאמר ג"כ פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ואמר שהקב"ה ישלח מה מה בהם שינקבו וימחצו איש במטה שבידו את ראש רעהו וכן אמר תהיה מהומת ה' רבה בהם וגו' ואמר חרב איש באחיו תהיה : יסערו להפיצני · אותם שהיו סוערים להפיצני כלומר שיבאו כרוח סערה עלי להפיץ אותם בגוים : עליצותם · כמו לאכול עני במסתר עליצותם ושמחתם תהיה להפיצני כמו שהיתה בים שחשבו לאכול עני והוא ישראל כשיצא ממצרים ורדף אחריו פרעה וחילו והשבו לאכלו במסתר כלו' כי חשב כי אין ה' רואה ואין כחו בים כמו שהיה במצרים וחשבו לאכול בשמחה כמ"ש אמר אויב ארדוף אשיג וגו' עד שדרכת אתה בים סוסיך ויסר את אופן מרכבותיו ואז הבינו כי ה' נלחם להם בעבורם כמ"ש אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים כלומר ה' כמו שהיה נלחם בעבורם במצרים כן נלחם להם עתה בעבורם כי ראו כי בקע להם הים והעבירם ביבשה והם לא יכלו לעבור כמו שאמר ויהם את מחנה מצרים : (טו) דרכת בים סוסיך · ופי' דרכת בים סוסיך והעברת את ישראל בו והשלכת את מצרים בתהומות וטבעתו וטעם סוסיך פי' למעלה בפסוק כי תרכב על סוסיך : חומר מים רבים · כמו שאמר נצבו כמו נד נוזלים חומר נד ונכור מן חמרים חמרים : (טז) שמעתי · אמר הנביא שמעתי בנבואה הצרה שיהיו בה ישראל בעת שהיא ביום בא גוג : ותרגז בטני · לאותה שמועה , ובטני רמז ללב כמו המו מעי לו כי ללב יכון לשון הרגז והשמים והשמחה והספקט לא לבטן ולמעים אלא לפי שהלב בכללם יפילו לשון הלב עליהם : לקול צללו שפתי · לקול השמועה הזאת צללו שפתי וצלילת השפתים היא הפקת השפתים זו בזו מרוב פחד ורעדה : יבא רקב בעצמי · אפילו עצמי שהם הדבר הקשה אשר בגוף ירקבו מאת השמועה : ותחתי ארגז . במקומי ארגז : אשר אנוח ליום צרה · אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחר ששבתי מהגלות לארצי והנה נהפכה מנוחתי ליום צרה : לעלות לעם יגודנו · ויום צרה הוא כיום שיעלה גוג לעלות לעם ירושלם וישראל ושיגודנו כלומר שיביא עליו גדודי העמים וכן יגודנו והוא יגוד עקב ענין גדוד ויהיה גוד וגדוד כענין אחד וכמהו רבים או יהיה גם יגודנו תמורת הכפל

ואל

מצודת ציון

לנוגה · ענין האורה : ברק · כן יקרא ברזל החנית כי אחר שלטוש יאהיר כברק וכן ברק חרבי (דברים לב) : (יב) תצעד . ענין דריכת הרגל כמו ויהי כי צעדו (ש"ב ו) : תדוש · מל' דישה : (יג) מחצת · ענין הכאה ורציצה כמו מחץ ראש (תהלים קי) : ערות . ענין גלוי כמו עריה בושת (מיכה א) : (יד) נקבת מל' נקב וחור : פרזיו . עיר שאינה מוקפת חומה נקראת פרוז כמו פרזות תשב ירושלים (זכריה ב) : יסערו . מל' רוח סערה : להפיצני · מל' הפצה ופיזור : עליצותם · ענין שמחה כמו עלץ לבי (ש"א ב) : עני · ר"ל מעונה : (טו) דרכת . ענין רמיסה והילוך : חומר . ענין תל וצבור כמו חמרים חמרים (שמות ח) : (טז) ותרגז · ענין חרדה : צללו · ענין תנועת הרעש כמו תצלנה אזניו (ירמיה יט) : ותחתי . במקומי : אנוח

מצודת דוד

יהושע עמד כ"א מהם במדורה ולא הלכה מהלכה כמ"ש וידום השמש וירח עמד (יהושע י): לאור חציך יהלכו · יהושע ועמו הלכו לאור ברזל חצי המקום ב"ה המבהיק ביותר ר"ל הצליחו בכח זרועך: לנוגה וגו'. הוא כפל ענין במ"ש :(יב) תצעד ארץ· רמסת יושבי הארץ:(יג) יצאת. מעולם יצאת להושיע את עמך ולהושיע את משיחך ועל חזקיהו מלך יהודה יאמר על השמועה משנחריב מלך אשור : מחצת ראש· או מחצת והכלית כל ראש מבית רשע ר"ל הרגת כל אנשי סנחריב ע"י המלאך המכה בהם : ערות יסוד . גלית את היסוד להוציאו ממקומו עד הצואר גליתו ר"ל עד עיקר החוזק שהוא הצואר שהחיות תלוי בו כלומר השחתה כל המחנה ועד עולם סלה כי עוד לא יוסיפו לקום : (יד) נקבת במטיו. במטה של סנחריב שבא לרדות בו נקבת כל ראש אנשיו היושבים בערי הפרזי כי לגודל רבויים כאלו לא יכילם מקום מוקף חומה ור"ל כפי מה שחשב לעשות לישראל נעשה בו וביאתו לירושלים לאבד את אנשיה היתה לרעתו כי שם נפל וכאילו נקב ראשם במטהו : יסערו להפיצני · אשר באו ברוח סערה להפיצני בארצות אחרות כי כן היה חפצו להוליכם מארצם ולזרותם בארצות אחרות כמ"ש (במ"ב ובישעיה) : עליצותם · סוף שמחת הנלחמים היה כמו אלו שחשבו לאכול את ישראל שהיו מעונים בידם אשר רצו לכלותם במסתר הוא המדבר ור"ל כמו מצרים שרדפו לכלות את ישראל והיה לרעתם כי שם נטבעו כן ביאת אשור על ירושלים היה לרעתם כי שם נפלו : (טו) דרכת. כי אז כשבא מצרים בים דרכת שם בסוסיך הם העננים עליהם דרכת בים ובצבור מים רבים להלחם עמהם ולאבדם והיה א"כ הדריסה לרעתם וכן היה ביאת אשור לרעתו : (טז) שמעתי · הנה שמעתי דבר ובעבורה אחרד בטני ר"ל הלב הנתון בבטן : לקול. בעבור קול השמועה שפתי מקישות זו בזו מרוב רעד ותרדה : יבוא רקב · מרוב הצער בא רקבון בעצמותי : ותחתי . ר"ל בכל מקום שאני ארגז ואחרד ולא אוכל להסיח מדעתי בשום מקום מן המקומות : אשר אנוח ליום צרה· ר"ל וזהו דבר השמועה כי שמעתי לאמר אשר אבא אל א"י מקום מנוחתי להיות מעונד בה של יום צרה

ושתו

רשי

לשוב בגדודיו לארצו : (יז) כי תאנה לא תפרח · כתרגומו ויש לפתרו כמשמעו שוב אין הצלחה לכל מעשה בכל מפתה : ושדמות · שדה לבן : ממכלה · דיר הצאן : (יח) ואני . כנסת ישראל · בה' אעלוזה : (יט) למנצח בנגינותי : לבן לוי המנצח בשיר ב"ה אנעי' לו בנגינותי והלוי יתן קול כנגדו בכלי השיר : למנצח : כמה דאת אמר (עזר' ג) ויעמדו הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת וגומר : בנגינותי · הוא לשון נעימות קול להכים ולהשפיל אורגנידור"ש בלע"ז :

(ג) **אסוף** אסף . לשון כליון כמו (שופטים יח) ואספת את נפשך דמיכה ואל"ף חסרה בתיבה שנייה שהרי היה לו לכתוב אאסוף אבל יש כאלה הרבה כמו לא יהל שם ערבי (ישעיה יג) שהוא כמו לא יאהל : (ג) והמכשלות את הרשעים : סס

אבן עזרא

התבואה אם יבוא לו : לעלות לעם יגודנו · גדוד והוא כדבר הפוך : (יז) כי תאנה . הזכיר כל דבר שיעש' דם ויוכל האדם לחיות בהם והזכיר התאנים כי הלחים ואף כי היבשים מולידים ומביאים באדם דם רב אשר יחיה בו וככה הענבים ופרי העץ כמו אגוז ושקד ורמון ותפוח אינם מולידים דם ומלת יבול כמו ונתנה הארץ יבולה ושמן זית כאשר יבשל בו האדם ירקות גם הוא מוליד דם ופעם כחש כאילו לא היה זית בתולדתו : ושדמות . כמו ושדמה לפני קמה גם הזכיר הבשר : ממכלה כמו ממכלאותיך : רפתים · מקום מלונם : (יח) ואני : אמר הנביא בנבואתו כי על כן זה הוא לא ידאג לבו רק לבו שמח כי בטחונו בשם שיושיענו : (יט) ה' חילי · כחי ויולאני לאור : ידריכני · שלא אכשל : למנצח · פירשתיו בספר תהלות :

א (א) **הזכיר** הכתוב שמות האבו' עד שהגיע לנכבד והוא חזקיהו המלך והנה על דרך הסברא אמריה היה אחי מנש' ואל תתמ' בעבו' כי יאשיהו שלישי לחזקיהו כי יותר ממאה שנים יש מיום שגדל חזקיהו להוליד עד מלך יאשיהו : (ב) אסוף · אל"ף אסוף סימן העתיד מהבנין הנוסף מגזרת ספו תמו פי' הבנין העתיד : אסף · כל פעל ראוי להיות משלש אותיות וכשיבוא הפעל בלשון הפעיל הכביד האביד השמיד הוא קרוי בנין הנוסף וי"א כי אל"ף אסוף נוסף כמו אלך אדום ידושנו : (ג) אסף. עתה פי' מלת כל אדם ובהמה ועוף השמים ודגי הים · ופעם פני האדמה ארץ ישראל : והמכשלות לרשעים לבדם תהיינה המכשלו' על כן והכרתי את

חבקוק ג

יז כִּֽי־תְאֵנָה לֹֽא־תִפְרָח וְאֵין יְבוּל
בַּגְּפָנִים כִּחֵשׁ מַעֲשֵׂה־זַיִת וּשְׁדֵמוֹת
לֹא־עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן
וְאֵין בָּקָר בָּרְפָתִים׃ יח וַאֲנִי בַּיהוָה
אֶעְלוֹזָה אָגִילָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי׃
יט יְהוִה אֲדֹנָי חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי
כָּֽאַיָּלוֹת וְעַל־בָּמוֹתַי יַדְרִכֵנִי לַמְנַצֵּחַ
בִּנְגִינוֹתָי׃

צפניה א

א דְּבַר־יְהוָה ׀ אֲשֶׁר הָיָה
אֶל־צְפַנְיָה בֶּן־כּוּשִׁי
בֶן־גְּדַלְיָה בֶּן־אֲמַרְיָה בֶּן־חִזְקִיָּה
בִּימֵי יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
ב אָסֹף אָסֵף כֹּל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
נְאֻם־יְהוָה׃ ג אָסֵף אָדָם וּבְהֵמָה
אָסֵף עוֹף־הַשָּׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם
וְהַמַּכְשֵׁלוֹת אֶת־הָרְשָׁעִים וְהִכְרַתִּי
אֶת־הָאָדָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה נְאֻם־
יְהוָה׃ ד וְנָטִיתִי יָדִי עַל־יְהוּדָה וְעַל

תרגום

יז אֲרֵי מַלְכוּת בָּבֶל לָא תִתְקַיַּם וְלָא תַעְבֵּיד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל יִתְקַטְלוּן מַלְכֵי מָדַי וְגִבָּרֵי עוֹבְדֵי כוֹכְבַיָּא וּמַזָּלַיָּא לָא יִצְלְחוּן יִשְׁתֵּיצוּן רוֹמָאֵי וְלָא יְגַבּוּן קְסוּמָא מִירוּשְׁלֵם : יח בְּכֵן עַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דְּתַעְבֵּיד לִמְשִׁיחָךְ וְלִשְׁאָרָא דְעַמָּךְ דִּי יִשְׁתָּאֲרוּן יוֹדוּן לְמֵימַר אֲמַר נְבִיָּא וַאֲנָא בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֲבוּעַ אֲדוּץ לֶאֱלָהָא עָבֵיד פּוּרְקָנִי : יט אֱלֹהִים יְיָ דְּסָעֵיד לִי בְּחֵילָא מְשַׁוֵּי רַגְלַי קַלִּילָן כְּאַיַּלְתָא וְעַל בֵּית תּוֹקְפִי יְקִימִינַנִי לְדִילֵיהּ נִצְחָנִין וּגְבוּרָן וְקֳדָמוֹהִי אֲנָא מְנַגֵּן בְּתוּשְׁבַּחְתִּי :

א פִּתְגָם נְבוּאָה דַּהֲוָה מִן קֳדָם יְיָ עִם צְפַנְיָה בַּר כּוּשִׁי בַּר גְּדַלְיָה בַּר אֲמַרְיָה בַּר חִזְקִיָּה בְּיוֹמֵי יֹאשִׁיָּהוּ בַּר אָמוֹן מַלְכָּא דְּבֵית יְהוּדָה : ב שֵׁיצָאָה אֲשֵׁיצֵי כּוֹלָא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא אֲמַר יְיָ : ג אָסֵיף אֱנָשָׁא וּבְעִירָא אָסֵיף עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא וְנוּנֵי יַמָּא עַל דְּסַגִּיאָה תַּקְלַת רַשִׁיעַיָּא וַאֲשֵׁיצֵי יַת אֱנָשָׁא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא אֲמַר יְיָ : ד וַאֲרִים מְחַת גְּבוּרְתִּי עַל אֱנַשׁ יְהוּדָה

מסורה

י"ג מלעיל ומלרע בטעמים סבירין וסימנם ... ; ל' ; ל' ; ל' ומ"ל ; וכ' חסר ; פ' כ"פ ; ג' חד חסר ; ל' חסר ; ל' בנביאים ; ל' ומ"ל ; פ' ; ג' ; ג' וחסר ; ג' וכענין ; ג' ; י"ו חסר את בליסנא

חילי ג' בקרי' וסי' חילי הגדול אשר שלחתי בכם . ה' אדני חילי · הן אשמת כי רב חילי : גדליה ה' וסי' נמסר בירמית סימן מ' : חזקיה ג' וסימ' גם אלה משלי שלמה · דבר ה' אשר היה אל צפניה · עזור אמר חזקיה · ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את תרתן רכוו' חזקית במ"א חזקיהו וסימן ויהי בשנה הרביעית למלך

תולדות אהרן בן כושי . מגלה טו: אסף · עכו"ס נה :

רדק

ועל כיום הכוא נאמר לדניאל והיתה עת צרה אשר כמוה לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא וגו' ואמר ישעיה לכי' לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם וי"ת הפסוק כן אמרת בכל שמעית וגו' : (יז) כי תאנה לא תפרח · הפסוק הזה נאמר ד"מ על העמים הנאספים על ירושלם עם גוג ומגוג אמר כי לא יגליתו אלא יכלו שם והנמלטים שלא ימותו ינגפו כאיבריהם כמ"ש תמקנה עיניו בחוריהן ולשונם תמק בפיהם והיו לאות בכל העמים אשר ילכו נכם : יבול · כמו פרי כמו ונתנה הארץ יבולה : ושדמות . שדה זרע : ממכלה · בה"א כמו ממכלאות צאן כאלף : ברפתים כמו רפת בקר בדברי רז"ל והוא בית הבקר וי"ת כן ארי מלכות בבל לא תתקיים וגו' : (יח) ואני בה' אעלוזה אמר הנביא בלשון ישראל כשיכלו מחנה גוג אני אעלוז בישועת ישראל וכפל הענין במלות שונות ואמר אגילה באלהי ישעי וכן תרגם יונתן בכן על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך וגו' . (יט) ה' אלהים חילי וישם רגלי כאילות · קלות כאילות לרדוף אויבי : ועל במותי ידריכני · עזרני שאדרוך על גבם וארמסם בארצי וזכו במותי ואמר כן לפי שירושלם גבוהה מכל הארצות ואשורר על הנס שיעשה לי . ואמר למנצח בנגינותי :

(א) **דבר** ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה · י"א כי חזקיה זה חזקיה מלך יהודה ואפשר אלא שאין בזה ראיה אבל באמת גדולים היו אבותיו לפיכך נזכרו ושלשה נביאים נתנבאו בימי יאשיהו ירמיהו לפניה חולדה וארז"ל כי ירמיה היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אצל הנשים ונבואתו היתה קודם ששבו יאשיהו ויהודה מרעתם : (ב) אסוף אסף · אסף מקור מן אסף והוא ענין כליון כמו ואספת את נפשך [illegible] ביתך אסף איתן מבנין הפעל מנחי העי"ן מענין שפו תמו והקל הוא פועל עומד והכבד יוצא וכן אסף אסיפם אמר שיכלם כל חי מעל פני האדמה ר"ל מעל ארץ ישראל ואמר כלל ואח"כ פירש : (ג) אסף אדם ובהמה · אסף עוף השמים ודגי הים ומה שאמר עוף השמים ודגי הים הוא על דרך הפלגה כמו שאמר בירמיה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו וכן אמר בהושע כחית השדה ובעוף השמים ודגי הים יאספו ויתכן כמשמעו כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקום הישוב שימצאו זרעים ופירות ופרחי אילנות וכשיחרב ישוב אחד ילכו לישוב אחר וכן פירשנו בירמיה ובהושע וכן דגי לא ישרצו ברוב כי אם בימים שהם קרובים לישוב : והמכשלות את הרשעים . ימצאו המכשלות את הרשעים שיכשלו בהם כלומר יזדמנו להם כלומר יצאו לקראתם לרות שיכשלו בהם שיפותו ויונתן תרגם דסגיאת תקלת רשיעין ואמר

מצודת דוד

חוזר ומפרש לעלות אל העם אשר יבא גדודים הרבה ר"ל כאלו העליה לא"י תהיה אל גדודי גוג להיות נרדף מהם : (יז) כי תאנה . כי אז עדיין לא פרחה התאנה ר"ל ישראל הנמשלים לתאנה עדיין לא קנו גבורה ואמנות הלב לעמוד במלחמה למולם : ואין יבול · עדיין לא יש פרי על הגפנים ופרי הזית עדיין הוא רז וכחוש והשדות עדיין לא הצמיחו מאכל וכ"ז הוא משל לומר עדיין אין להם אימן הלב ואינם יודעים תכסיסי המלחמה ואיך יעמדו למולם : גזר ממכלה · הצאן נכרת ממקום כלאו כי מעטו ולא יש בקר ברפתים ור"ל הנה בהיותם בגבל נתמעטו ואיך יעמדו מול המון הרב הזה : (יח) ואני בה' אעלוזה · אבל אם כל זה אני אשמח במשענת ה' : באלהי ישעי . בגבורות אלהי ישעי : (יט) ה' וגו'. ר"ל עם כי אנחנו המעט הנה ה' יהיה לי במקום חיל עם רב : כאילות . קלות כאילות לרדוף אחר האויב : ועל במותי ידריכני · ר"ל עם כי לא נסיתי לדרוך בהרים לרדוף אחר האויב הנה המקום ב"ה ידריך אותי לרדוף על גבהי ההרים אשר סביבות ירושלים : למנצח בנגינותי · ר"ל התפלה הזאת נמסרה לבן לוי המנצח בשיר לנגנה בנגון אשר יחדתי לה :

א (א) **דבר ה'** · ר"ל זהו דבר ה' אשר היה וגו' : (ב) אסוף · אכלה כל מעל אדמת ישראל : (ג) אסף אדם · עתה יפרש את מי יכלה : והמכשלות · ר"ל התחבולות עם שהרשעים מכשילים בהם את הבריות יאבדו הם עם הרשעים : והכרתי וגו' . כפל הדבר להפלגת הענין : (ד) ונטיתי ידי וגו' : להכות

מצודת ציון

אנוש · מל' מנוחה : יגודנו . מל' גדודי עם : (יז) יבול . ענין צמח פרי כמו יבול הארץ (שופטים ו) : כחש . ענין רזות כמו ובשרי כחש משמן (תהלים קט) : מעשה זית · פרי הזית : ושדמות · שדות תבואה כמו שדמות חשבון (ישעיה יז) : גזר · ענין כריתה כמו אמרתי נגזרתי (איכה ג) : ממכלה . הוא דיר הצאן כמו ממכלאות צאן (תהלים עח) : ברפתים . הוא בית הבקר ובדרז"ל מנאה ברפת (ב"מ נב) : (יח) אעלוזה · ענין שמחה כמו ועלזו לפניו (תהלים סח) : (יט) חילי · מל' חיל עם : כאילות . שם חיה המגוברת לרוץ : במותי · ענין גובה כמו במתי ארץ (עמוס ד) : ידריכני · מל' דרך והילוך : למנצח · בעלי השיר יקראו מנצחים כי הדרך לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעת הנעימה : בנגינותי . מל' נגון :

א (ג) **אסוף** אסף · ענין כליון כמו ואספת את נפשך (שופטים יח) והיה ראוי לומר אסף אאסף ותחסר האל"ף : (ג) את הרשעים · עם הרשעים : (ד) שאר · שיור : הכמרים · כן

כל יושבי ירושלם והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל את שם הכמרים עם הכהנים: ה ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים ואת המשתחוים הנשבעים ליהוה והנשבעים במלכם: ו ואת הנסוגים מאחרי יהוה ואשר לא בקשו את יהוה ולא דרשהו: ז הס מפני אדני יהוה כי קרוב יום יהוה כי הכין יהוה זבח הקדיש קראיו: ח והיה ביום זבח יהוה ופקדתי על השרים ועל בני המלך ועל כל הלבשים מלבוש נכרי: ט ופקדתי על כל הדולג על המפתן ביום ההוא הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה: י והיה ביום ההוא נאם יהוה קול צעקה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות: יא הילילו ישבי המכתש כי נדמה כל עם

ועל כל יתבי ירושלם ואשיצי מן אתרא הדין ית שאר בעלא וית שום פלחיהון עם כומריהון: ה וית דסגדין לאגוריא לחילי שמיא וית דסגדין די מקימין בשמא דיי תיבין ויימין בשום פתכריהון: ו וית דאסתחרו לאחורא מבתר פולחנא דיי ודלא תבעו ית דחלתא דיי ולא בעו מן קדמוהי: ז ספו כל רשיעיא מן קדם יי אלהים ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ארי אתקין יי קטול ערעד׳ מזמנוהי: ח ויהי ביום קטלא דעתיד למיתי מן קדם יי ואסער על רברביא ועל בני מלכא ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא: ט ואסער על כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי בעדנא ההיא דמלן בית רבוניהון חטוף ונכלין: י ויהי בעדנא ההיא אמר יי קל צוחתא מתרע נוניא ויללא מן עופא ותבירא רבא מן גבעתא: יא אלילו כל דיתבין בנחלא דקדרון ארי

רשי

הם הטע״ס : (ד) את שאר הבעל . שלא תהא שארית לזכרונו : הכמרים עם הכהנים · פלחיהון עם כומריהם : (ה) ואת הנשבעי׳ לה׳ · ותוזרים ונשבעי׳ במלכם בעכו״ם שלהם עושין עכו״ם עיקר לומר אם אין אתה מאמין בשבועת ה׳ הריני נשבע לך בעכו״ם : (ז) הקדיש קרואיו . זימן חיילותיו ליום מועד : (ח) מלבוש נכרי · תכשיטי עכו״ם : (ט) הדולג על המפתן . ת״י דמהלכין בנימוסי פלשתאי . שלא היו דורכים על מפתן דגון שנא׳ על כן לא ידרכו כהני דגון וגו׳ (שמואל א ה) : (י) משער הדגים · ת״י מתרע נוניא ושער היה בירושלים וכך שמו : מן המשנה · משער העופות שהוא שני לו : (יא) יושבי המכתש · נחלא דקדרון שעמוקה כמכתשת זה ת״י ומדרש אגדה משער הדגים זו עכו הנתונה בחיקו של הים ששם נצודים דגים הרבה : מן המשנה · לוד שהיא משנה לירושלי׳ : מהגבעות · זו צפורי שיושבת בראשי ההרים כצפור : (יא) יושבי המכתש · זו טבריא שעמוקה מכל ארץ ישראל : כי נדמה כל עם כנען . ת״י ארי אתבר כל עמא דדמי עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען

אבן עזרא

את האדם שהם רשעים וכן אומר לעוני׳ אולי תסתרו : (ד) ונטיתי : שאר הבעל · גוף הבעל וכו׳ משה הכהן אמר כמו שאר יעקב : עם הכהנים · הם המשרתים כי ככה מלת כל כהן והעד וכהנו לי : (ה) ואת המשתחוים . כאשר הם נשבעים לשם ולמלכם המראים כי הם עבדי השם : (ו) ואת · בפרהסיא : (ז) הס · אמר הנביא למשכיל : הקדיש · הכין וזמן : (ח) והיה · דרך משל על מות הרשעים : מלבוש נכרי . כנגד כל עם הארץ דרך גאות : (ט) ופקדתי · הדולג · מרוב שמחה׳ אותם הבאים למלאת בית אדוניהם מחמס ומרמה יראו בהכנסם לבית המלך להביא אותו החמס בעברם על מפתן הבית כאלו הם דולגים מרוב שמחתם מפתן בית המושלי׳ הם הפקידי׳ שיקחו יגיע האדם בחזקה או במלאכה להתרצות לאדוניהם : (י) והיה · שער הדגים היה בירושלים : מן · הארמון משנה למלך שהוא בתוך העיר : ושבר גדול · מחוץ לירושלם כי הרים סביב לה : (יא) הלילו יושבי המכתש · מסלה היתה בירושלים לסוחרים ולמחליפים והיא קרוי׳ מכתש כי כל רחובות העיר יש להם שם הנודע לכל בני העיר : עם כנען · כל סוחר

חזקיהו : במלכם ג׳ וסי׳ ויעל כל איש ישראל מאחרי דוד דשבע בן בכרי · והנשבעים במלכם · ישמח ישראל בעשיו : והיה ביום ה׳ וסי׳ והיה ביום הנחילו את בניו · והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב . והיה ביום צאתך דשמעי · והיה ביום הניח ה׳ לך מעצביך והיה ביום זבח ה׳ ופקדתי על השרים :

רדק

ואחר כך אמר והכרתי את האדם וכן אמר מתחילה אסף אדם ואם כן למה פרט את הרשעים לפי שהמשילם לעופות שהרשעים לא ימלטו מן המכשולות שהם החרב והרעב והדבר ונשאר שאינם רשעים גמורים וכ הצדיקים ימלטו והארץ תשאר שממה מאין אדם ובהמה : (ד) ונטיתי ידי · את שאר הבעל · מה שנשאר מדין עבודת הבעל כי בני יהודה לא החזיקו כל כך בעבודת הבעל כמו בני ישראל כי אחאב החזיק בעבודת הבעל ואחריו שאר מלכי ישראל ואפשר כי מה שאמר והכרתי הוא על ידי יאשיהו המלך שבער הכל כמו שכתוב או אמר על חרבן הארץ כי מלכי יהודה אחר יאשיהו עשו הרע בעיני השם ואמר שהאלילים יכלו עם עובדיהם כמו שכתוב בתוכחות התורה ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם: את שם הכמרים עם הכהנים · הכמרים הם לובשי שחורים לשם עכו״ם והכהנים הם המשרתים לפני עכו״ם ויאבד שמם וזכרם מן העולם : (ה) ואת המשתחוים הנשבעים לה׳ והנשבעים במלכם · שהם משתחוים לה׳ ושהם למלכם שהיא העכו״ם שהמליכוה עליהם והנה הם משתתפים עם האל יתברך דבר אחר לעבדו והכתוב אומר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם וי״ת דמקיימין בשמא דה׳ תייבין ויימין בשום פת כומריהן נ״א פת כריכון : (ו) ואת הנסוגים · כמו לא נסוג אחור לבינו כלומר שלא הלכו בדרכיו ולא שמרו תורתו : ואשר לא בקשו את ה׳ · ואע״פ שלא עבדו עכו״ם אלא שאומרים בלבבם לא ייטיב ה׳ ולא ירע ומה תועלת לדרוש אותו ולבקש מלפניו כל אלה שזכר הם בכלל העונש שימלאום המכשולות ויכלו ואליהם הוא אומר : (ז) הס מפני ה׳ אלהים . ר״ל דום והשתוקק מפניו שהייתם סבורים שלא יגיע אל מעשיכם כמו מפניו כי קרוב יומו שיביא עליכם : זבח . חללי הרשעים : הקדיש קראיו . זימן לאותו זבח קראיו והם עוף השמים וחית השדה לאכול החללים כמו שאמר בתוכחות התורה והיתה נבלתך למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ : (ח) והיה ביום זבח · על השרים ועל בני המלך כי הם העושקים דלים כי יש לאל ידם הם יפלו בחרב ביום זבח והוא יום ההרבן וכן כתיב וישחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה : ועל כל הלובשים מלבוש נכרי · פי׳ אאז״ל כשהיו רואים לשום אדם שהיה להם כת עליו מלבוש נאה היו גוזלים אותו ממנו ולובשים אותו וכתב ר׳ אברהם א״ע ז״ל פי׳ מלבוש נכרי כנגד כל העם דרך גאות שלא ילבש אדם כמלבושיהם וי״ת ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא וי״מ אנשים שמראים עצמם פרושים וחסידים ולובשים מלבוש נכרי שלא כשאר העם כדי שיכירום במלבושים שהם פרושים ודרכיהם רעים : (ט) ופקדתי על כל הדולג על המפתן • פי׳ אאז״ל על עבדי השרים או על נערי המלך כשהיו רואים בבית העני חפץ שיתחמדו שהוא נאה יפגעו בבית העני במרוצה וזהו שידלגו על מפתן בית העני מרוב חפזם לקחתו ויביאו אותו אל אדוניהם וזהו הממלאים בית אדוניהם חמס ומרמה וכתב רבי אברהם א״ע ז״ל פי׳ על מפתן כבית בית אדוניהם מרוב שמחתם שבאים למלא בית אדוניהם חמס ומרמה וי״ת על כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי ר״ל שלא היו דורכים על המפתן של בית עכו״ם כמו הפלשתים שנאמר בהם על כן לא ידרכו כהני דגון על מפתן דגון ובדרש רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק מגינו שהחמירו ישראל בעכו״ם יותר מאומות העולם באומות העולם כתיב על כן לא ידרכו כהני דגון אבל בישראל כתיב הדולג על המפתן : (י) והיה משער הדגים · שער שהיה בירושלם שהיה נקרא שער הדגים כמו שנאמר בעזרא ועד שער הדגים ומגדל חננאל ואולי היו מוכרין שם דגים : ויללה מן המשנה · היא בית המדרש כמו שנאמר בספר מלכים והיא יושבת בירושלים במשנה ותרגם יונתן בבית אולפנא : ושבר גדול מהגבעות . מקומות הם בירושלם או סמוך לה כמו גבעת גרב האמור בספר ירמיה ויונתן תרגם קל צוחתא מתרע נוניא ויללה מן עפלא ותברא רבא מן גובעתא נ״א מן גבעתא ובמדרש אגדה שער הדגים זו עכו שנתונה בחיקו של דגים ויללה מן המשנה זו לוד שהוא שני לירושלם ושבר גדל מהגבעות זו צפורי שיושבת בראשי ההרים : (יא) הלילו יושבי המכתש • מקום עמוק כי הם עמוק בירושלם : וי״מ יושבי בנחלא דקדרון ובמדרש אגדה יושבי המכתש זו טבריא שהיא עמוקה מכל א״י

מצודת ציון

כן יקראו כהני עבודת כוכבים וכן וכמריו עליו יגילו (הושע י) : הכהנים · הם מין אחר מתחלפים בלבושיהם : (ו) הנסוגים · ענין החזרה לאחור כמו ולא נסוג ממך (תהלים פ) : (ז) הס · ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר יג) : הקדיש · ענין הזמנה כמו קדשו קהל (יואל ב) : קרואיו · המזומנים לסעודה וכן גרלא הקרואים (ש״א ט) : (ח) ופקדתי · ענין השגחה : נכרי . ענין זרות : (ט) הדולג . ענין קפילה : המפתן · אסקופה כמו מתחת מפתן הבית (יחזקאל מז) : חמס · עושק : (י) המשנה · מל׳ שנים ור״ל בין שתי החומות שהיא משנה לעיר וכן והיא יושבת בירושלים במשנה (מ״ב כב) : (יא) הילילו . מל׳ יללה : המכתש . שם מקום בירושלים עמוק ככלי המכתשת שדוכין

מצודת דוד

בהם : את שאר הבעל · ר״ל אף שארית מה לא יהיה : (ה) על הגגות . דרכם היה לעלות על הגגות להשתחות שמה לצבא השמים : ואת המשתחוים וגו׳ · ר״ל גם הצדיקים יכרתו : והנשבעים במלכם · הם האנשים שאינם משתחוים לא לה׳ ולא לצבא השמים שאין בהם אמונה כלל וכאשר ישבעו נשבעים במלכם כי לכבד תמנו יראו ויפחדו וגם המה יאספו : (ו) ואת הנסוגים וגו׳ ר״ל אותם שבתחלה האמינו בה׳ ולאח״ז פרשו ממנו : ואשר לא בקשו . הם האנשים אשר מעולם לא בקשו את ה׳ : (ז) הס מפני ה׳ . שתקו מפני ה׳ לבל תאמרו יארכו הימים כי לא״כ הוא כי קרוב יום הגמול הבא מה׳ כי כבר הכין ה׳ לכם את הזביחה והזמין את הקרואים לסעודה הם חיות היער ועוף השמים שיאכלו בשר נבלת ההרוגים : (ח) ופקדתי . אביא להביא גמול על השרים וגו׳ : מלבוש נכרי · דרך החשובים היה ללבוש מלבוש שהוא זר ומשונה ממלבושי יתר העם : (ט) על וגו׳ · הם עבדי המושלים אשר ידלגו במהירות רב על מפתן פתחי העם לעשוק ולגזול חמס ומרמה ר״ל עושר הבא בחמס ובמרמה : (י) משער הדגים . יהיה נשמע משער הדגים כן היה שם השער : ויללה · קול

כְּנָעַן נִדְמוּ כָּל־נְטִילֵי כָסֶף׃ יב וְהָיָה בָּעֵת הַהִיא אֲחַפֵּשׂ אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם בַּנֵּרוֹת וּפָקַדְתִּי עַל־הָאֲנָשִׁים הַקֹּפְאִים עַל־שִׁמְרֵיהֶם הָאֹמְרִים בִּלְבָבָם לֹא־יֵיטִיב יְהוָה וְלֹא יָרֵעַ׃ יג וְהָיָה חֵילָם לִמְשִׁסָּה וּבָתֵּיהֶם לִשְׁמָמָה וּבָנוּ בָתִּים וְלֹא יֵשֵׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְלֹא יִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם׃ יד קָרוֹב יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל קָרוֹב וּמַהֵר מְאֹד קוֹל יוֹם יְהוָה מַר צֹרֵחַ שָׁם גִּבּוֹר׃ טו יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם הַהוּא יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה יוֹם שֹׁאָה וּמְשׁוֹאָה יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן וַעֲרָפֶל׃ טז יוֹם שׁוֹפָר וּתְרוּעָה עַל הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת וְעַל הַפִּנּוֹת הַגְּבֹהוֹת׃ יז וַהֲצֵרֹתִי לָאָדָם וְהָלְכוּ כַּעִוְרִים כִּי לַיהוָה חָטָאוּ וְשֻׁפַּךְ דָּמָם כֶּעָפָר וּלְחֻמָם כַּגְּלָלִים׃ יח גַּם־כַּסְפָּם גַּם־זְהָבָם לֹא־יוּכַל לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת יְהוָה וּבְאֵשׁ קִנְאָתוֹ תֵּאָכֵל כָּל־הָאָרֶץ כִּי־כָלָה אַךְ־נִבְהָלָה יַעֲשֶׂה אֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃

אִתְּבַר כָּל עַמָּא דְּדָמַן עוֹבָדֵיהוֹן לְעוֹבָדֵי עַמָּא דְּאַרְעָא דִּכְנַעַן אִשְׁתֵּיצִיאוּ כָּל עַתִּירֵי נִכְסַיָּא׃ יב וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲפַקֵּיד בָּלוֹשִׁין וִיבַלְשׁוּן יַת יְרוּשְׁלֵם כְּמָא דִּבְלָשִׁין בְּנִבְרַשְׁתָּא וְאַסְעַר עַל גֻּבְרַיָּא דִּשְׁלַן שְׁלֵיוָא עַל נִכְסֵיהוֹן דְּאָמְרִין בְּלִבְּהוֹן לָא רַעֲוָא קֳדָם יְיָ לְאֵיטָבָא לְצַדִּיקַיָּא וְאַף לָא לְאַבְאָשָׁא לְרַשִׁיעַיָּא׃ יג וִיהוֹן נִכְסֵיהוֹן לַעֲדִי וּבָתֵּיהוֹן לְבִזָּא וְיִבְנוּן בָּתִּין וְלָא יֵתְבוּן וְיִצְבוּן כַּרְמִין וְלָא יִשְׁתּוּן יַת חַמְרֵיהוֹן׃ יד קָרִיב יוֹמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ רַבָּא קָרִיב וּמוֹחִי לַחֲדָא קַל יוֹמָא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי מִן קֳדָם יְיָ דִּי בֵיהּ מְרִיר וְצָוַח תַּמָּן גִּבָּרַיָּא מִתְקַטְלִין׃ טו יוֹמָא תַעֲבוֹר יוֹמָא הַהוּא יוֹם עָקָא וְעִיּוּק יוֹם רְגוּשׁ וְאִתְרְגוּשָׁא יוֹם חֲשׁוֹךְ וְקַבְלָא יוֹם עֲנָנָא וַאֲמִטְתָּא׃ טז יוֹם שׁוֹפָרָא וִיבָבָא עַל קִרְוַיָּא כְּרִיכָתָא וְעַל רָמָתָא מְנַטְלָתָא׃ יז וְאָעִיק לִבְנֵי אֱנָשָׁא וִיהָכוּן כְּסַמְיָן אֲרֵי קֳדָם יְיָ חָבוּ וְיִשְׁתְּפֵךְ דְּמְהוֹן לְעַפְרָא וּנְבֶלְתְּהוֹן כִּסְחִיתָא׃ יח אַף כַּסְפֵּיהוֹן אַף דַּהֲבְהוֹן לָא יוּכַל לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן בְּיוֹם רוּגְזָא דַיְיָ וּבְאֶשָּׁא דְּפוּרְעֲנוּתֵיהּ יְסוּפוּן כָּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא אֲרֵי גְּמִירָא בְּרַם שֵׁיצָאָה יַעֲבֵיד עִם כָּל

רשי

דכנען: כל נטילי כסף. כל עתירי נכסיא סעונה משא כסף וזהב כמו (משלי כז) כובד האבן וגטל החול לי משא: (יב) אחפש את ירושלים בנרות. אדקדק בעונותיהם: הקופאים. הצפים על שמריהם ויצף הברזל (מלכים ב ו) מתרגמינן וקפא פרזלא: האומרים בלבבם לא ייטיב ה'. לעושי רצונו: ולא ירע. לעוברי רצונו: (יד) מר צורח שם גבור. הגבור יצרח שם בקול מר: (טו) יום שואה. לשון שממון: ומשואה. שממון יותר: (יז) והצרותי לאדם. ליש׳ראל הקרויים אדם: ולחומם. בשרם ול׳ ערבי בשר קורין אל לחם: כגללים. כיעי:

התקופשו

רדק

א"י: כי נדמה כל עם כנען. סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה כנענים נכבדי ארץ נדמה נכרתו כמו נדמה נדמה מלך ישראל נדמו עמי וי"ת בנען כמשמעו ארי אתבר כל עמי דעובדיהון דמן לעובדי עמא דארעא דכנען: נטילי כסף. נושאי הכסף והם הסוחרים כמ"ש עובר לסוחר וי"ת כל עתירי נכסיא: (יב) והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות. כמו שמחפש אדם בדבר בנר שהוא תופש יפה כן אחפש את ירושלם לבער הפושעים שבה וכן אמר נר אלהים נשמת אדם תופש כל חדרי בטן ות"י אפקיד בלושין ויבלשון ית ירושלם כמו שמבלשין בנברשתא: הקופאים על שמריהם. שהם שקטים בבתיהם על ממונם כמו היין שהוא שקט על שמריו הדבר השוכן ומקובץ ביחד כמו המים הקופאים והחלב הקופא נקרא קפאון שהוא עומד ואינו נע ות"י דשלן שלוה על נכסיהון: לא ייטיב ה' ולא ירע. אין הטוב והרע בא על האדם מאתו כי לא ישגיח בתחתונים וי"ת לא רעוא קדם ה' לאוטבא לצדיקיא ואף לא לאבאשא לרשיעיא: (יג) והיה חילם. נכסיהם והיו לבז: ובנו בתים. הבתים שבנו לא ישבו בהם זמן רב כי מהרה יגלו מהם וכן הכרמים שנטעו לא ישתו יינם כי אם מעט זמן: (יד) קרוב יום ה' ומהר מאד. כמו מהירות והוא תאר בשקל ושבח אני את המתים: מר צורח. מר צורח מרים קול וקורא מר וכן ויבאו אל צריח מקום גבוה אמר כאלו יום ה' קורא ומגביה קולו וקורא מר ואמר שם גבור שם יבאו גבורים להרגם או שם יהיו הגבורים נהרגים וכת"י תמן גבריא מתקטלין והחכם ר' אברהם פי' שם יהיה הגבור צורח מר: (טו) יום עברה. מבואר הוא והפסוק כולו כפול בענין כמ"ש לחזק הענין: (טז) יום שופר ותרועה. שיריעו האויבים עליהם כשיכבשו הערים הבצורות: הפנות. הם המגדלים: (יז) והצרותי לאדם. הצרותי מצרע׳ לאדם הלמ"ד קמוצה פי' והצרותי אל האדם שיהיו תוך הערים במצור שיהיו כה בלחם צר ומים לחץ: כעפר. שהוא נשפך לרוב שאין אדם חושש על שפ בותו כן ישפך דמם בלי חמלה לרוב: ולחומם כגללים. בשרם יהיה נשפך באשפות כמו הגלל וכן וימטר עלימו בלחומו בבשרו: (יח) גם כספם. אך נבהלה אותה הכלה תהיה נבהלה כלומר תהיה בבהלה פתאום וי"ת ארי גמירא ברם שיצאה:

התקופשו

אבן עזרא

סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה: ונדמה. נכרת: נטילי כסף. כמו משא: (יב) והיה בעת ההיא אחפש בנרות כי בנר יוכל אדם לראות מה שיש בחדרי חדרי' כי אור השמש לא יכנס שם וככה נר אלהים נשמת אד' חופש והנה בנרות כאילו בנרות אחפש': הקופאי'. שהם שאנני' ושקטים ומלת קופאים כמו קפאו תהומות דבר השוכן ומקובץ ביחד נקרא קפאון וככה זה קופאי' השכני' בשקט על מקומם: (יג) והיה חילם. כחם ואונם: ובנו. פועל עבר הבתים שבנו לא ישבו שם עוד: (יד) קרוב יום נקמת ה' וביום ההוא קול מר צורח שם גבור שם כל גבור צורח מר בקולו יצעק צעקה מרה: (טו) יום שואה ומשואה. כמו בוקה ומבוקה: יום חשך. כדרך וקדר עליהם היום: (טז) יום שופר. ותרועת האויב: הפינות. כמו גבעות: (יז) והצרותי לאדם: שהם בערי' הבצורו': ושפך דמם. לרוב כעפר: ולחומם כגללים. בשרם בלשון ישמעאל וכמוהו וימטר עלימו בלחומו: כגללים. כמו כגללי צאת האד': (יח) גם. הטעם נפשם גם כספם

על האנשים ה' וסי' נמסר בסדר שמות ובמלכים ב' סימ' י"ח: ישבו ג' בקריאה וסימ' וירדו מעל כסאתם. והיתה חילם למשסה. עשירים בשפל ישבו וחד וישבו ויקח בועז עשרה: לאדם ה' בקריאה וסימן מי שם פה לאדם או מי. והצרתי לאדם. ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו. ויאמר לאדם הן יראת ה'. כמים הפנים לפנים. וכל קהלות דכו' במ"א לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת. וסימ' בלשון ארמי לבא דירע עקא בפומיה אמר:

תולדות אהרן אחפש. פסחים ז א: ביום עברת ה'. שבת קיח ב"ב י קטו קמא:

מצודת דוד

קול יללה יהיה נשמע מן המשנה ושבר גדול ישמע מן הגבעות אשר הם סביבות ירושלים: (יא) כי נדמה. כי נכרת כל עדת התגרים וכל נושאי משא הכסף הם עשירי העם: (יב) אחפש וגו'. לבל יסתר מי מפני והוא ענין מליצה לומר לא אשאיר מי מהם: ופקדתי. אשגיח להביא גמול על האנשים היושבים שקט ושאנן כיין הצף על שמריו שאינו מפיג טעם כלומר לא בא להם שום מחסור ומרוב כל מבעטים במקום ואומרים בלבבם לא ייטיב ה' לצדיקים ולא יעשה רע להרשעים הכל לפי המקרה: (יג) והיה חילם למשסה. לכן יהיה עשרם למרמס כגלי שאויב ובתיהם יהיו שממה כי יגלו מהם: ובנו בתים. הם יטריחו בבניין כי יבנו בתים אבל לא ישבו בהם כי יגלו מארצם וכן ונטעו כרמים וגו': (יד) קרוב יום ה' הגדול. יום הגמול הגדול הבא מה' קרוב הוא ומאד מהר יבוא: קול יום ה'. ר"ל הקול של יום ה' תהיה גדול כ"כ עד שאפילו הגבור ימס לבבו וישאג במלחמה קול מר: (טו) יום עברה. זה היום יהיה יום עברה כי המקום ישלח בהם עברה וזעם: (טז) יום שופר ותרועה. אז יהיה נשמע קול שופר מן הכשדים הצרים על הערים הבצורות וגו': (יז) והצרותי לאדם. אביא צרה על יושבי ארץ ישראל וילכו כעורים מבלי דעת אנה ימלטו הלאה: כעפר. כמו העפר הנשפך בכל הארץ ובשרם יושלך בכל המקומות כגללי הצואה: (יח) גם כספם וגו'. לא די שלא יוכלו להציל עצמם בגבורתם כי גם בכספם וזהבם לא יצילו את עצמם בתת שוחד אל הכשדים כי לא יקחו פדיון נפש: ביום עברת ה'. ביום בא עברת ה': כל הארץ. כל יושבי הארץ: כי כלה אך נבהלה יעשה: ר"ל

הבהלה

מצודת ציון

שדוכין בה בשמים: נדמה. ענין כריתה כמו עד מואב נדמה (ישעיה טו): עם כנען. ר"ל עדת התגרים כמו כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב): נטילי. ענין משא כמו ונטל החול (משלי כז): (יב) אחפש. ענין בקור ודרישה כמו תמנו חפש מחפש (תהלים סד): הקופאים. הצפים ממעל כי ויצף הברזל (מ"ב ו) תרגומו וקפא פרזלא: שמריהם. הוא עכירת המשקה הנופל לשולי הכלי כמו ושקט הוא אל שמריו (ירמיה מח): ירע. מלשון רעה: (יג) חילם. עשרם כמו ישא את חיל דמשק (ישעיה ח): למשסה. ענין רמיסה כמו למשסה ואין אומר השב (שם מב): (יד) צורח. ענין שאגת קול גדול כמו יריע אף יצריח (שם): (טו) עברה. ענין כעס: ומצוקה. ענינו כמו צרה וכן כארץ צרה וצוקה (שם ל) וכפל המלה בשמות נרדפות להפלגות הענין: שואה ומשואה. ענין חושך ושממון כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל'): וערפל הוא עב הענן: (טז) הפנות. הם המגדלים שדרכם לעמוד בפנות וזויות המבצר: (יז) והצרותי. מל' צרה: ולחומם. כן יקרא גם הבשר מה כי לחמם לנפשם (הושע ט): כגללים. כצואה כמו כגללו לנצח יאבד (איוב כ): (יח) קנאתו. ענין כעס ותמה כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): תאכל. ענין השחתה:

נבהלה

אבן עזרא

כשפם: (א) התקוששו וקשו. הטעם התווכחו והוכיחו ור' משה אמר התקבצו וקבצו מגזרת מקושש קש שהוא לאסוף הקש ואחרי' אמרו כמו תרגו' זקנתי ושבתי: לא נכסף. לא תאוב ונחמד לגוים מגזרת נכספה וגם כלתה: (ב) בטרם לדת חק · בטרם בא יבא העתיד שישימכם כמון עובר אשר הדפנו רוח: (ג) בקשו · אם פעלתם משפט עד עת' נקשוהו והוסיפו ענוה בטרם בוא אותו היום בקשו אל תבקשו עזר מפלשתים: (ד) כי עזה עזוב' תהיה · דרך לחו' וככה ועקרון תעקר: יגרשוה. יגרשו האויבים אנשים ממנה: (ה) הוי. חבל. כמו חבל נחלתכם וזה הים הוא ים פלשתים וכתוב פלשתי' לכנעני' תחשב: (ו) והיתה · אמר יפת חבל הים שם העיר היא על כן והית' נות כרות רועים שכרתו לעצמם: (ז) והיה חבל: כמו חלק וזה יהיה בשובם

תרגום

יָתְבֵי אַרְעָא: א אִתְכַּנָשׁוּ וְאִתּוּ וְאִתְקָרְבוּ עַמָּא הָדָא דְּלָא חָמֵיד לְמֵיתַב לְאוֹרַיְתָא: ב עַד לָא תִפּוּק עֲלֵיכוֹן גְּזֵירַת בֵּית דִּינָא וּתְהוֹן דָּמָן לְכְמוֹצָא דְּנָשְׁבָא בֵּיהּ רוּחָא וּכְטוּלָא דְּעָדֵי מִן קֳדָם יוֹמָא עַד דְּלָא יֵיתֵי עֲלֵיכוֹן תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ עַד לָא יֵיתֵי עֲלֵיכוֹן יוֹם רוּגְזָא דַיְיָ: ג תְּבָעוּ יַת דַּחֲלְתָא דַיְיָ כָּל עִנְוְתָנֵי אַרְעָא דְּדִינֵי רְעוּתֵיהּ עָבְדוּ תְּבָעוּ קוּשְׁטָא תְּבָעוּ עִנְוְתָנוּתָא מָאִים יִתְגְּנֵין עֲלֵיכוֹן בְּיוֹם רוּגְזָא דַיְיָ: ד אֲרֵי עַזָּה שְׁבִיקָא תְּהֵי וְאַשְׁקְלוֹן לְצָדוּ אַשְׁדּוֹד בְּטִיהֲרָא יְתָרְכוּנַהּ וְעֶקְרוֹן תִּתְעֲקַר: ה וַי דְּיָתְבִין בְּסְפַר יַמָּא עַמָּא דְּחַיָּבִין לְאִשְׁתֵּיצָאָה גְּזֵירַת פִּתְגָמָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן דְּיָתְבִין בְּכְנַעַן אַרְעָא דִּפְלִשְׁתָּאֵי וְאַבְדִינָךְ מִבְּלִי יָתִיב: ו וּתְהֵי סְפַר יַמָּא דִּרְוַת בֵּית מִישְׁרֵי רָעַיָן וְחוּטְרִין דְּעָן: ז וִיהֵי עַדְבָא לִשְׁאָרָא דְּבֵית יְהוּדָה עֲלֵיהוֹן

צפניה ב

ב א הִתְקוֹשְׁשׁוּ וָקוֹשּׁוּ הַגּוֹי לֹא נִכְסָף: ב בְּטֶרֶם לֶדֶת חֹק כְּמֹץ עָבַר יוֹם בְּטֶרֶם ׀ לֹא־יָבוֹא עֲלֵיכֶם חֲרוֹן אַף־יְהוָה בְּטֶרֶם לֹא־יָבוֹא עֲלֵיכֶם יוֹם אַף־יְהוָה: ג בַּקְּשׁוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַנְוֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ פָּעָלוּ בַּקְּשׁוּ־צֶדֶק בַּקְּשׁוּ עֲנָוָה אוּלַי תִּסָּתְרוּ בְּיוֹם אַף־יְהוָה: ד כִּי עַזָּה עֲזוּבָה תִהְיֶה וְאַשְׁקְלוֹן לִשְׁמָמָה אַשְׁדּוֹד בַּצָּהֳרַיִם יְגָרְשׁוּהָ וְעֶקְרוֹן תֵּעָקֵר: ה הוֹי יֹשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים דְּבַר־יְהוָה עֲלֵיכֶם כְּנַעַן אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְהַאֲבַדְתִּיךְ מֵאֵין יוֹשֵׁב: ו וְהָיְתָה חֶבֶל הַיָּם נְוֹת כְּרֹת רֹעִים וְגִדְרוֹת צֹאן: ז וְהָיָה חֶבֶל לִשְׁאֵרִית בֵּית יְהוּדָה עֲלֵיהֶם יִרְעוּן

רשי

(א) התקוששו · התלקטו ואספו יחד כמו לקושש קש (שמות ה): וקושו. מעשיכם כשוו מעשיכם לדעת קונכם. ורז"ל דרשו קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים עשו שניהם לשון היקש אדם המשוה עצמו ויישר דרכו: הגוי לא נכסף. ת"י דלא חמד למיתב לאורייתא: (ב) בטרם לדת חוק. לפני בא הגזירה: כמוץ עבר · הרי זה מקרא קצר כמוץ העובר מלפני רוח וכצל העובר מלפני השמש וזהו תרגומו של עבר יום כך ת"י תהוון דמן לכמוצא דנשב ביה רוחא וכטולא דעדי מן קדם יומא. כ"א כפולא דעדו וכו' וזהו ל' צל: (ד) כי עזה עזובה תהיה · כי אם תעשו כן אפקוד על שכיניכם הרעים פלשת ועמון ומואב כמו שהגביא מסדרן והולך: בצהרים יגרשוה. אשדוד שמה ובצהרים אשר ישוד בה קטב יגרשוה ותהי שדודה. ד"א בצהרים יגרשוה מקום מרעה צאן היה וצהרים קשה לצאת בו צאן וכן הוא אומר איכה תרביץ בצהרים (שיר א): (ה) חבל הים · כפר ימא ול' חבל מדת הקרקע היא שמודדין בחבל כלומר הסמוכים לים: גוי כרתים · ת"י עמא דמחייבין לאשתצאה ומי הן יושבי חבל הים כנען ארץ פלשתים כי פלשתים יושבים על שפת הים האחרון במערב' ... תחומיה ... יונתן לכליה גר ... הוא בפלשתים ... וכן הוא אומר ... על נגב הכרתי ... ליהודה ות"י על דרום כרתי אמפה כתוב בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: (ו) נות כרות רועים · נוה שראוי שיכרו בה הרועים לאם כבוקר כרות לשון ויכרה להם כירה גדולה (מלכים ב ו): (ז) והיה חבל לשארית בית יהודה: והיה

הגהות

בקשו ז' וסי' אשת בעלת אוב. דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד. וחברו. בקשו את ה' כל ענוי ארץ ג' בו. לך אמר לבי בקשו. וחד ובקשו ברחובותיה: והיתה ג' בטעם בנביאים וסי' והיתה הפציר' נבלת אזבל. והיתה חבל הים. ועיין במסרה רבתא בערך היה:

תולדות אהרן התקוששו. ב"מ סט קז ב"ב ס סנהדרין יח יט: ענוי ארץ · יבמות עח (חגיגה יז סנהדרין כג קידושין סה): בקשו צדק. חגיגה ד': ועקרון · מגלה ד:

רדק

(א) התקוששו וקושו · ענין חפוש הדברים ולקיטתם כמו לקושש קש מקושש עצים וכן פי' התקוששו התחפשו מימיכם ותפשו מומים אחרים אחר כן ובערו אותם וכן ארז"ל מזה הפסוק קשט עצמך ואחר כך קשט אחרים ועוד אמרו נקשש גרמין עד לא נקשש אחרנין וקשו בשי"ן דגושה לחסרון הכפל כמו שבו את העיר: הגוי לא נכסף. לא נכסף ולא התאוה אל זה להתקושש ולקושש כמו נכספת לבית אביך ות"י דלא חמיד למיתב לאוריתא ואאז"ל כתב ... שאינו נכלם ולא יבוש ממעשיו מלשון רז"ל איכסוף באיכסופי אפין: (ב) בטרם לדת חק · בטרם שיולד חק היום הבא כלומר הגזרה התקוששו ות"י עד לא תפוק עליכון גזירת בית דינא · כמוץ עבר יום · המאוחר מוקדם וכן היא תכונת הפסוק בטרם לדת חק יום כמוץ עבר כלומר בטרם לדת חק היום שתהיו כמוץ עובר מפני רוח או בטרם יום לדת חק והמאוחר מוקדם במקרא רבים כמו מקום שם קבר מקום קבר שם וידעת כי אז תולד כי אז תולד ומספד אל יודעי נהי ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים וי"ת כחסרון מלים ותהון דמן לכמוצא דנשבא ביה רוחא וכטולא דעדי מן קדם יומא כלומר מפני השמש נוספת אחרת וכהנהא דעדי מן קדם יומא: (ג) בקשו את ה' · אמר כנגד ענוי הארץ אשר בישראל כי אע"פ שחטאו רוב ישראל נשתיירו בהם רבים טובים ויראי אלהים כמו שאמר האל לאליהו והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו ונאמר על הרבן הארץ נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ ואף על פי שהיו עבדי האל יתברך וחסידיו נפלו בחרב עם הרעים כמו שכתוב כי עד צדק ישוב משפט: בקשו צדק · בקשו הצדק והענוה עם האחרים כלומר השתדלו בהכתם לכם ... אל דרך טובה: אולי תסתרו · תסתרו שלא תמותו בחרב עם הכלל אבל מן הגלות לא הבטיחם כי כבר נגזרה גזירה בימי מנשה כמ"ש ונאמר ליאשיהו המלך ונאספת אל אבותיך בשלום ולא תראה · בעיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה: אף ה' · ואף על פי שיהיה יום אף ה' עליכם אף על פי כן אל ישמחו שכיניכם הרעים לכם: (ד) כי עזה עזובה תהיה · עזה עזובה דרך צחות נופל על הלשון ועפ"י שאינו דומה בכל האותיות: בצהרים · זכר צהרים לפי שהקטב ישוד בצהרים ואשדוד לשון שד והרי הוא כאלו הוא לשון נופל על הלשון: יגרשוה. יגרשו האויבים עדת אשדוד ממקומה שהוא כמו הקטב שישוד בצהרים: ועקרון תעקר · לשון נופל על לשון דרך צחות ולא זכר גת כי ביד מלכי יהודה היתה: (ה) הוי יושבי חבל הים. חלק כמו הבל נחלתו והוא ארץ פלשתים שהיא סמוכה לים כמו שכתוב עד ים פלשתים וקרא הוי עליהם כי תחרב ארצם: גוי כרתים · פלשתים יקראו כרתים כמ"ש אל נגב הכרתי ונאמר הכרתי את כרתים וי"ת עמא דחייבין לאשתיצאה: כנען ארץ פלשתים · כמו שכתוב לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים וגו': (ו) והיתה · לשון נקבה על הארץ שהיא חבל הים: נות כרות רועים · משכן הרועים יקראוהו נוה כמו שנאמר ... בן כנוה והקטן עם כרת רועים מקום שיכרו שם הרועים להיות שם מקניהם נכלאים פן כי יכרה איש בור: (ז) והיה חבל לשארית בית יהודה · זה החבל יהיה עדיין לשארית ... שישובו בגלות

מצודת ציון

נכהלה. מל' בהלה: (א) התקוששו וקושו · ענין החפוש והלקיטה סיטב כמו לקושש קש (שמות ה'): נכסף · ענין חשק וחמוד כמו נכסוף נכספתה (בראשית לא): (ב) חוק. גזירת המקום כמוץ. היא פסולת התבואה כמו כמוץ יסוער מגורן (הושע יג): (ג) בקשו · ענין דרישה: (ה) חבל. כן יקרא המחוז כמו חבלי מנשה (יהושע יז): (ו) נות. מל' נוה ומדור: כרות. ענין חפירה כמו כור כרה (תהלים ז): וגדרות. בנין גדר למרבץ צאן: (ז) ירעון · מל' מרעה ירגלון

מצודת דוד

הבהל' יעש' אך כליון אל כל יושבי הארץ ולא ימלטו פדיון בשוחד ממון: ב (א) ..וקושו וקושו · חפשו עצמיכם אחר העבירות שבידכם לשוב מהם וגם חפשו ... ..ולהכם להשיב אותם: הגוי לא נכסף. אתם הגוי שאינכם עתה חשוקים לה': (ב) בטרם לדת חוק · עד לא יולד חוק הגזירה: כמוץ עבר יום. הוא כמו היפך יום כמוץ עבר ומוסב על בטרם לומ' בטרם יבא יום שתהיו בו נפזרים לבין הבבליים כמוץ העובר ברוח: בטרם וגו' חרון אף ה'. הוא חוק הגזירה וכפל הדבר לתוספות אזהרה: יום אף ה'. והוא יום הבא מהפורעניות: (ג) אשר משפטו פעלו. אשר עשו משפט ה': בקשו צדק. ר"ל ואתם יתר העם בקשו מעתה צדק וענוה אולי עי"ז תהיו נסתרים ביום אף ה' ולא יעשה עמכם כלייה בגולה ולאח"ז תשובו לארציכם: (ד) כי עזה עזובה תהיה · ר"ל כאשר כן תעשו לא תהיו כלים בגולה ותשבו פה ותמלאו אז את עזה כשהיא עזובה מיושביה ואשקלון תהיה עוד לשממה: בצהרים יגרשוה · כאומר ואם יגרשוה בעת הצהרים לא יוכל מי מהם להסתיר עצמו ואת הכל יגרש ולא ישאר מי בארץ להחזיק בה: תעקר. ר"ל לא ישאר מי כדבר הנעקר ממנו: הוי יושבי חבל הים. אוי על היושבים במחוז שפת הים שהוא גוי כרתים הם מפלשתים כמ"ש פשטנו נגב הכרתי (ש"א ל) ולמטה בענין נאמר את השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים (שם): דבר ה' · הוא האמור בסוף המקרא והאבדתיך וגו': כנען ארץ פלשתים · פלשתים תחשב לארץ כנען כמ"ש מן השיחור וגו' לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים (יהושע י) ור"ל גם הם יחשבו לכנעני כי היה סמוך לה: מאין יושב · מבלי ימלא מי יושב שם: (ו) נות כרות · מקום מדור חפירות הרועים לשבת בהן ושם יעשו גדרות לצאן: (ז) והיה חבל · המחוז ההיא תהיה לשארית בית יהודה ומוסב לתחלת הענין שאמר אם תעשו

רשי

והיה אותו הגבול גורל לשארית בני יהודה חבל זה ל' גורל הוא וכן ת"י ויהי עדבא לשארא דבית יהודה : (ח) אשר חרפו את עמי · כשהיו מוליכין ישראל בגולה לגד ארץ כשדים והיו עוברין דרך עמון ומואב ורואים ישראל בוכים וגונחים וצועקין היו מונין אותן ואומרים מה לכם להיות סגופים מה אתבטו הלא לבית אביכם אתם הולכים בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם : ויגדילו על גבולם · ויתגאו על גבולם : (ט) כי מואב כסדום תהי' · גם אתם לקדמתכ' תשובו לוט אביכם לא מסדום היה : ממשק חרול . השמעת קול כמו משק גבים (ישעיה לג) ואף מ"ם הראשונה יסוד היא בתיבה כמו ממשך הסוכך (יחזקאל כח) ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדילים שם מאין עובר והן נוקשין זו על זו ומשמיעות קול : ומכרה מלח . מקום כריית מלח : (יא) כי רזה . התיש כחם : וישתחוו לו . כשיראו שנתקלקלו יראתן : (יב) גם אתם כושים · כשגלו שם ישראל מעבר לנהרי כוש : (יג) על צפון · אשור בצפון אצל בבל : נינוה · הוא ראש לאשור : (יד) כל חיתו

גוי

בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן בָּעֶרֶב יִרְבָּצוּן כִּי
יִפְקְדֵם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְשָׁב שְׁבוּתָם: שביתם ק'
ח שָׁמַעְתִּי חֶרְפַּת מוֹאָב וְגִדּוּפֵי בְּנֵי
עַמּוֹן אֲשֶׁר חֵרְפוּ אֶת־עַמִּי וַיַּגְדִּילוּ
עַל־גְּבוּלָם: ט לָכֵן חַי־אָנִי נְאֻם יְהוָה
צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי מוֹאָב
כִּסְדֹם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה
מִמְשַׁק חָרוּל וּמִכְרֵה־מֶלַח וּשְׁמָמָה
עַד־עוֹלָם שְׁאֵרִית עַמִּי יְבָזּוּם וְיֶתֶר
גּוֹיִ יִנְחָלוּם: י זֹאת לָהֶם תַּחַת גְּאוֹנָם
כִּי חֵרְפוּ וַיַּגְדִּלוּ עַל־עַם יְהוָה
צְבָאוֹת: יא נוֹרָא יְהוָה עֲלֵיהֶם כִּי
רָזָה אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ־
לוֹ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ כֹּל אִיֵּי הַגּוֹיִם:
יב גַּם־אַתֶּם כּוּשִׁים חַלְלֵי חַרְבִּי
הֵמָּה: יג וְיֵט יָדוֹ עַל־צָפוֹן וִיאַבֵּד
אֶת־אַשּׁוּר וְיָשֵׂם אֶת־נִינְוֵה לִשְׁמָמָה
צִיָּה כַּמִּדְבָּר: יד וְרָבְצוּ בְתוֹכָהּ
עֲדָרִים כָּל־חַיְתוֹ־גוֹי גַּם־קָאַת גַּם־

יִתְפַּרְנְסוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן כַּד
בְּרַמְשָׁא יְבִיתוּן אֲרֵי יֵעוֹל
דָּכְרָנְהוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲהוֹן
וְיָתִיב גָּלְוָתְהוֹן : ח שְׁמִיעַ
קֳדָמַי חִסּוּדֵי מוֹאָב
וְאִתְרַבְרְבוּת בְּנֵי עַמּוֹן דְּחַסִּידוּ
יַת עַמִּי וְאִתְרַבְרְבוּ עַל
תְּחוּמְהוֹן : ט בְּכֵן קַיָּם אֲנָא
אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אֱלָהָא
דְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי מוֹאָב כִּסְדוֹם
תְּהֵא וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמוֹרָה
מִשְׁמַט מְלוּחִין וּמַחְפּוֹרִין
דִּמְלַח וְצָדוּ עַד עָלְמָא שְׁאָרָא
דְּעַמִּי יְבֻזּוּנוּן וּשְׁאָר שִׁבְטַיָּא
יַחְסְנוּנוּן : י דָּא לְהוֹן חֲלַף
אִתְרַבְרְבוּתְהוֹן אֲרֵי חַסִּידוּ
וְאִתְרַבְרְבוּ עַל עַמֵּיהּ דַּייָ
צְבָאוֹת : יא דְּחִילָא דַּייָ
לְמִפְרַקְהוֹן אֲרֵי אַמְאֵיךְ יַת
כָּל דַּחֲלַת אַרְעָא וְיִבְעוֹן מִן
קֳדָמוֹהִי גְּבַר מֵאַתְרֵיהּ כָּל
נְגָוַת עַמְמַיָּא : יב אַף אַתּוּן
כּוּשָׁאֵי קְטִילֵי חַרְבִּי תְּהוֹן :
יג וִירִים מְחַת גְּבוּרְתֵּיהּ עַל
צִפּוּנָא וִיאַבֵּיד יַת אַתּוּרָאָה
וִישַׁוֵּי יַת נִינְוֵה לְצָדוּ אִשְׁתְּמָמוּ כְּמַדְבְּרָא: יד וְיִשְׁרוֹן בְּגַוַּהּ עֶדְרִין דְּכָל חֵיוַת בָּרָא אַף

אבן עזרא

בשובם מבבל : (ח) שמעתי . דברי השם והם על גבולם כאשר היו ישראל בארצם פרס יגלו : (ט) לכן · ממשק · כמו ובן משק ביתי שאינו זז מן הבית וככה ממשק מקום ממשק שלא יזוז החרול משם והוא מין ממיני הקוצי' כמו כסו פניו חרולים : ומכרה מלח · כמו כי יכרה איש ויפת אמר כי כמוהו כרות רועים כמו ויכרו שם עבדי יצחק : יבזום · מפעלי הכפל כי קמץ חטוף כמו שורק : ויתר גוי ינחלום · גוי שלי : (י) זאת · ויגדילו · לשונם או חרפתם : (יא) נורא . אז תראה יראת השם וגבורתו עליהם : כי רזה · פועל עבר מגזרת רזי לי כמו משמן בשרו ירזה אחר שרזה השם והכרית כל אלהי הארץ וישתחוו לשם כל איש ואיש ממקומו ישתחוו לו תחלת ענין : (יב) גם . חללי חרבי המה · כדרך כולם תשובו ובואו נא והיה ראוי שיאמר כולכם ככה היה ראוי שיאמר חללי חרבי אתם ויפת אמר כהם' בחסרון כ"ף והטעם על המואבים והעמונים הנזכרי' : (יג) ויט . על צפון · והזכיר אשור והנה לאות כי צפונית מארץ ישראל ואם נינוה הי' אסרויי"ה הנה רחב' מהקו השוה ארבעים ושתים מעלות ורחב ירושלים שלשים ושלש מעלות שהוא חצי הייסוב בפאת צפון בראיות גמורות : (יד) ורבצו · קפוד . בלשון ישמעאל קסיד :

בכפתוריה

כסדום ב' וסי' כמעט כסדום היינו · הכרת פניהם ענתה בם · היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה · כי מואב כסדום תהית : וישתחוו ז' רפין וסימ' יעבדוך עמים · ב' בו · נורא יי עליהם · יזכרו וישבו אל ה' · וישתחוו לו כל מלכים · כל גוים אשר עשית ·

רדק

מגלות בבל וי"ת חבל השנים הראשונים ספר ימא וזה תרגם עדבא כלומר לגורל בית יהודה ולחלקם יהיה : עליהם ירעון . על המקומות ההם אפשר שיהיה זה הפסוק ופסוק והיתה לעתיד משישובו יהודה מגלות בבל שהיה ארץ פלשתים להם למרעה לצאן ופירוש ירעון ירעו צאנם וכן ירבצון אמר על הצאן שירבצו בלילה בבתי אשקלון החרבים להרביצם שם או יהיה פסוק והיתה על זמן חורבן ארץ פלשתים אמר שישבו שם הרועים עם צאנם מפני חרבן הארץ שלא יהיה בה יושב ולא תהיה הארץ אלא למרעה צאן ויהיה פסוק זה והיה על זמן שיבת בני יהודה לארץ פלשתים ג"כ להם למושב ויבנו שם בתים לגורם ופי' ירבצון דרך משל לפי שהם נמשלים לצאן וכן ת"י עליהון ירעון ועליהון יתפרנסון : בערב ירבצון · תרגם ברמשא יביתון : (ח) שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון שהיו שכנים לבני ישראל ובגלותם מארצם והיו עוברים דרך עליהם והיו מחרפים אותם : ויגדילו על גבולם · היו מגדילים פיהם בשחוק או לשונם לדבר בעברם על גבולם או פי' היו מגדילים פיהם על גבול ישראל שהיו רואים אותו חרב : (ט) לכן חי אני . כסדום שתהיה חרבה חרבן עולם : ממשק חרול . לפי מקומו ענינו כמו מוצא שיצאו ויעלו שם חרולים כמו במקום החרב וי"מ המלה מענין ובן משק ביתי מענין שוק כלומר שיתקשקשו החרולים זה בזה מרובם כנשוב בהם הרוח וישמיעו קול ואאז"ל פי' ענין עזיבה כלומר שתהיה הארץ נעזבת לחרולים וכת"י משמט מלוחין כמו מלוח עלי שיח והוא החרול : ומכרה מלח · מן כי יכרה איש בור כתרגומו ומחפירין דמלח ויתכן לפרשו מענין כרי בדברי רז"ל כהתחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה ר"ל תל מלח : שארית עמי יבזום . כפל הענין במ"ש ואמר יתר גוי ינחלום וזה אפשר שהיה בבית שני כששבו מגלות בבל ואפשר לפרשו עתידה בימי המשיח ופסוק כי רזה את כל אלהי הארץ עוזר לזה הפי' : ויבזום . יבזו אותם גוי ביו"ד אחד לבד: והוא יו"ד השרש ויו"ד הכנוי נפלה מהמכתב ונשארה במבטא' : (י) זאת · ויגדילו פירשנוהו : (יא) נורא ה' עליהם · כ' שהוא נורא עליהם היה כלומר על עם ה' שזכר וכת"י דחילא דה' אמר למפרקהון או פי' עליהם על הגוים כלומר עוד יבא זמן שיהיה ה' נורא עליהם ויראו ממנו ומהרע לעמו : כי רזה את כל אלהי הארץ . יכחש את כל אלהי העמים ויכירו כלם כי ה' לבדו הוא האלהים כמ"ש והיה ה' למלך על כל הארץ : ורזה · מן וישלח רזון בנפשם כלומר יבטל אותם וישבית אמונתם : וישתחוו לו . ואז ישתחוו לו ופי' ארי אמאיך : (יב) גם אתם כושים . אמר אתם ואמר המה כי כן מנהג המקרא בכמה מקומות כמו כלם תשובו ובאו נא לכלם ולאזניכם כי יבושו מאלים אשר חמדתם והדומים להם וי"מ המה בחסרון כ"ף הדמיון כהמה כלומר אתם תהיו חללי חרבי כמוהם פי' כעמון ומואב שזכר ואמר גם אתם כלו' אע"פ שאתם רחוקים מא"י אתם הרעותם לישראל וגם אתם תהיו חללי חרב . (יג) ויט ידו על צפון · זה בבל שהיא מזרחית צפונית לא"י וזכרם לפי שגלו ישראל אליה ולא רחמו עליהם כראוי כמ"ש בישעיה לא שמת אליה רחמים: ויאבד את אשור' שגלו שם י' השבטים: (יד) ורבצו: כל חיתו גוי' כל הבהמות סגוי' אשר סביבותיה ירעו וירבצו

בם

מצודת דוד

תבקשו צדק וענוה לא תהיו כלים בגולה ותשבו פה ותמלאו ערי פלשתים שומתק אז תירשו אתם את הערים ההם : עליהם ירעון · ר"ל יתענגו בטובה : בערב ירבצון · ר"ל שם ינוחו בהשקט : כי יפקדם . כי ה' יזכרם לטובה ואת בני שבי הגולה יניחם בהשקט ומרגוע : (ח) אשר חרפו את עמי · כאשר גלה דרך ארצם חרפו אותו בדברים : ויגדילו על גבולם . ר"ל לקחו מאדמת ישראל להגדיל ולהוסיף על גבולם כמ"ש לבני עמון וגומר מדוע ירש מלכם את גד (ירמיה מט) . או ר"ל כשעברו ישראל על גבולם דברו שם למולם דברים גדולים וקשים לבזותם : (ט) לכן חי אני . לכן הריני נשבע כמו שאני חי כן תהיה מואב נהפכת כסדום וגומר · ממשק חרול · תהיה מלאה מהשמעות קול חרולים כי שם יגדלו הרבה מאין עובר ומנשיבת הרוח מקישים זה בזה ומשמיעים קול : ומכרה מלח · תהיה מלאה מכריית מלח בכל הפנות שיחפרו ימלאו מלח : שארית עמי · הנשאר מעמי יבוזו נחלתם כאשר ישובו לארצם מגלות בבל : ויתר וגו' · כפל הדבר במ"ש : (י) זאת להם · זאת יבוא להם בעבור גאונם אשר חרפו ודברו גדולות וקשות על עם ה' : (יא) נורא ה' · ה' הנורא ימשול עליהם לקחת מהם נקם כי ירזה ויתיש כח את כל אלהי הארץ הם שרי מעלה של העכו"ם ולא יוכלו להשפיע להם טובה : וישתחוו לו וגו' · ועוד יבא זמן אשר מכל איי העכו"ם ישתחוו לו כל איש ממקום מושבו כי כולם יכירו שאין אלהים זולתו וזה יהיה לעתיד : (יב) גם אתם כושים · הואיל וגם אתם שמחתם על מפלת ישראל לכן תהיו גם אתם חללי חרבי : (יג) ויט ידו · המקום יטה ידו להכות את כשדים היושבים בצפון א"י וגם יאבד את אשור : את נינוה . הוא ראש מלכות אשור : (יד) ורבצו · לא ידורו שם אנשים כ"א יהיה מקום מרבץ לעדרים של כל בהמות העכו"ם ועופות המדבריות יתמידו לשבת על המשקופים

סיפות

מצודת ציון

ירבצון · ענין השכיבה לנוח : ושב · ענין ההשקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) : שביתם · מל' שבי הגולה : (ח) וגדופי . ענין חרפה כמו וישראל לגדופים (שם מג) : (ט) ממשק · ענין השמעת קול כמו כמשק גבים (שם לג) : חרול · מין קוצים כמו תחת חרול יספחו (איוב ל) : ומכרה · מל' כרייה וחפירה: יבזום . מל' בזה : (י) גאונם · מל' גאוה : (יא) רזה . ענין כחשות כמו במשמניו רזון (ישעיה י) : (יג) ציה · ענין חורב ויובש : (יד) חיתו · גם הבהמה תקרא בשם חיה וכן ותיתם

לדבר

קָאַת גַּם־קִפֹּד בְּכַפְתֹּרֶיהָ יָלִינוּ קוֹל יְשׁוֹרֵר
בַּחַלּוֹן חֹרֶב בַּסַּף כִּי אַרְזָה עֵרָה׃
טו זֹאת הָעִיר הָעַלִּיזָה הַיּוֹשֶׁבֶת
לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי
עוֹד אֵיךְ ׀ הָיְתָה לְשַׁמָּה מַרְבֵּץ לַחַיָּה
כֹּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשְׁרֹק יָנִיעַ יָדוֹ׃
ג א הוֹי מֹרְאָה וְנִגְאָלָה הָעִיר
הַיּוֹנָה׃ ב לֹא שָׁמְעָה בְּקוֹל לֹא
לָקְחָה מוּסָר בַּיהוָה לֹא בָטָחָה אֶל־
אֱלֹהֶיהָ לֹא קָרֵבָה׃
ג שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ אֲרָיוֹת שֹׁאֲגִים
שֹׁפְטֶיהָ זְאֵבֵי עֶרֶב לֹא גָרְמוּ לַבֹּקֶר׃
ד נְבִיאֶיהָ פֹּחֲזִים אַנְשֵׁי בֹּגְדוֹת
כֹּהֲנֶיהָ חִלְּלוּ־קֹדֶשׁ חָמְסוּ תּוֹרָה׃
ה יְהוָה צַדִּיק בְּקִרְבָּהּ לֹא יַעֲשֶׂה
עַוְלָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן
לָאוֹר לֹא נֶעְדָּר וְלֹא־יוֹדֵעַ עַוָּל

קָתִין וְאַף קוּפְּדִין בְּפִתּוּחֵי
תַרְעַיָא יְבִיתוּן קָל עוֹפָא
דִמְנַצֵף בְּכַוָא חָרְבוּ תַרְעָא
וּטְלָלָה סַתְרוּ׃ טו דָא קַרְתָּא
תַקִיפְתָּא דְיָתְבָא לְרוּחְצָן
דְאָמְרָה בְּלִבָּהּ אֲנָא וְלֵית בַּר
מִנִי עוֹד אֵיכְדֵין הֲוַת לְצָדוּ
בֵּית מֵישְׁרֵי חֵיוָתָא כָּל דִי
עָבַר עֲלַהּ יִכְלֵי וִינִיד יְדֵיהּ׃
א וַי דְמוֹחְיָא וּמִתְפָּרְקָא קַרְתָּא
דִמְסַגְיָא לְאַרְגָזָא׃ ב לָא
שְׁמַעַת בְּקָל עַבְדוֹהִי נְבִיַיָא
וְלָא קַבִּילַת אוּלְפַן בְּמֵימְרָא
דַיָי לָא אִתְרְחִיצַת וּלְפוּלְחַן
דַאֲלָהָא לָא אִתְקָרְבַת׃
ג רַבְרְבָהָא בְּגַוָהּ כְּאַרְיָוָן
נָהֲמִין דַיָנָהָא דִיבֵי רַמְשָׁא לָא
מוֹרִיכִין לְצַפְרָא׃ ד נְבִיֵי שִׁקְרָא
דִי בְּגַוָהּ בְּאָשִׁין גַבְרִין שַׁקָרִין
כַּהֲנָתָא מַפְסִין קוּדְשָׁא חָטְפִין
בְּאוֹרַיְתָא׃ ה יְיָ זַכָּאָה אֲמַר
לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בְּגַוָהּ לֵית
קֳדָמוֹהִי לְמֶעְבַּד שְׁקַר הָא כִנְהוֹר צַפְרָא דְאָזִיל וְתָקִין כֵּן דִינֵיהּ נְפֵיק לְאַפְרֵישׁ לָא
מִתְעַכֵּב וְלָא יָדְעִין עוּלַיָא

רשי

גוי . כל בהמות הגוים : קאת וקפוד . עופות : בכפתוריה . פומ"ש שבראש הגג : חורב בסף . החורבן יהי' ניכר בספי הבית : קול ישורר בחלון . קול העופו' מלפלפים בחלונות : כי ארזה ערה . כי ארזיה עקר ושרש כמו ערו ערו (תהלים קלז) וי"ת וטללה סתרו הוא גג הבית הספון בארז שאפי' בתי אבנים מסככין בנסרים של עץ : (טו) ואפסי . ואפס זולתי : (א) הוי מוראה ונגאלה . עד עכשיו דבר בנינוה ועכשיו חוזר על ירושלים הוי שתהא לבז ולשתי כרואי ותהא מגואלת בלחץ עוונה . מוראה כמו מוראתו (ויקרא א) ושמתיך כרואי (נחום ג) : העיר היונה : כיונה פותה אין לב : (ג) זאבי ערב . המתמהרים לאכול טרפם בלילה : לא גרמו לבוקר . לא השאירו אף העצמות לגרם לבוקר : (ד) חמסו תורה . לא הורו אותה לשואליהם : (ה) ה' צדיק . השרה שכינתו בקרבם ולפיכך אינו יכול לראות במעשיהם הרעים כי צדיק הוא ואין עולה לפניו : משפטו יתן לאור . עתן לאור דין דין אמת לאמתו : ולא יודע עול בשת : וכל זה לא נתנו שופטי עול שבתוכה אל לבם להתבייש מן הצדיק השוכן בוניהם:
הכרתי

כה אמר ה' גאל ישראל : חרב י"ז וסימ' נמסר בישעיהו סי' מ"א : לא שמעה חד מן ה' פסוק' אית בכל חד לא לא לא כולהו ק"חי וסי' נמס' ביחזקא' סי' י"ח : בבקר בבקר י"ג בקריאה וסימ' וילקטו אותו בבקר בבקר איש כפי אכלו . והקטיר עליו אהרן קטרת סמים . והם הביאו אליו עוד נדבה . והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה . מדוע אתה ככה דל בן המלך . מדי עברו יקח אתכם . יעיר בבקר בבקר יעיר לי אוזן . וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו . ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית . יעשו את הכבש ואת המנחה : ה' צדיק בקרבה . ולעמוד בבקר בבקר . ומקטירים לה' עולות בבקר

אבן עזרא

בכפתוריה . בגל כפתוריה כמו הך הכפתור : קול . העופות בחלון הקירות ופעם חורב בסף כמו ואחר' ... ועל ההרים הכפתור הוא החזק והקשה שבדלת ואם חר' ... דלת או חשב' בחוזק עד ישאר הכפתור שהוא הקשה ובארץ ישמעאל ... הכפתור כי לא יפול בימינו : כי ארזה ערה . הם הסיפון כי התורב גילה הסיפון כמו וקיר ערה מגן : (א) הוי מוראה . אמר יפת כמו נוראה . ורבי ישועה אמר מגזרת סורר ומורה והאל"ף תחת ה"א השרש כעושיה שהיו"ד תחת ה"א ויש אומרים שהוא כמו ושמתיך כראי והסיר מראתו : ונגאלה . מגזרת לחם מגואל ורבי משה אמר מלשון גאולה אף על פי שמרתה גאלה השם והפעם על ירושלם והיונה מגזרת לא תונה והפועל יוצא מהבנין הקל כמו יורה מגזרת ירה ויורה או הדומה ליונה פותה ביופיה כמו יונתי תמתי : (ב) לא שמעה בקול . מוכיח : (ג) שריה . כמו אריות שואגי' על טרפם : שופטיה כזאבי ערב שלא גרמו . שלא שברו עצם לבקר והנה בערב רעבים : (ד) נביאיה פוחזים . ריקים כמו פחז כמים אין להם לחם לאכול על כן נתנבאו ומלת בוגדות פועלות והם אנשים לנשים בוגדות : חמסו . רע עשוי בגלוי יקרא חמס חמסו תור' המשפט ולא דנו כדת וחמסו ממון שלא כדין : (ה) ה' . היה ראוי שלא יעשו עולה : בבקר בבקר . בכל יום יראה השם להם משפטו כגוים שלא יעבדוהו : ולא יודע עול בשת . בעבור שהזכיר לא יעשה עולה בשעם

רדק

כם : גם קאת . היא סקוק : גם קפוד . היא הקנאפ"ד בערבי ובלע"ז טרטוגא"ה : בכפתוריס : הוא הכפתור הסמוך על שני הספים שהם המזוזות וקראו כפתור לפי שעושין בו ציורים של פרחים וכפתורים שהם כמין תפוחים וכן כפתוריהם וקנותם וכן ת"י בכפתוריס בפתות תרעיא : קול ישורר . כת"י קל עופא דמנצפן בכוא ואמר ישורר כי הקול שיתנו העופות הוא כמו שיר תמיד וכן אמר מבין עפאים יתנו קול ואמר עת הזמיר הגיע וקול : חורב בסף . חרבן יהיה בסף השער : כי ארזה ערה . ה"א נחה ודינה כמפיק וארזה ר"ל על קרוי הבתים הספונים בארז ולפי שערה וגלה האויב הנה על נינוה קרוי הבתים לפיכך יחרב הסף שנשאר מגולה למטר ולרוח ויפול מעט מעט ות"י וטללה סתרו : (טו) זאת העיר . היא נינוה : אני ואפסי עוד . אפס זולתי עוד וכן ת"י ולית עוד בר מיני : (א) הוי מוראה ונגאלה . חזר לדבר על ירושלם מוראה פעול מהכבד והמולה מקום קמץ חטף או שורק ועניינו מן ושמתיך כראי ענין טנוף ולכלוך וכן ונגאלה מזה הענין כמו וכל מלבושי אגאלתי נגואלו בדם והענין כפול במלות שונות : העיר היונה . מענין לא תונו וכן בא פעל הקל מזה הענין עד חרב היונה וי"ת היונה הפותה כמו ויהי אפרים כיונה פותה אין לב ות"י ווי דמוחיא ומתפרקא קרתא דמסגיא לארגזא : (ב) לא שמעה . מבואר : בקול . פי' בקול המורים אותה : לא קרבה . בלר"י הרי"ש נגזרת פעל : (ג) שריה . שחוטפים וגוזלים העם כמו האריות הטורפים או כמו זאיבי ערב שטורפים בלילה : לא גרמו לבקר . לא הניחו לבקר אפילו הגרמים שחוטפים ואוכלים מהר כן הם השופטים חוטפים כאחד ואוכלים : (ד) נביאיה . נביאי השקר : פחזים . קלים כלומר קלי דעת כמו אנשים רקים ופוחזים : אנשי בוגדות . שם כפלם סגולות בהם העיר : כהניה חללו קדש . כמו שאמר יחזקאל כהניה חמסו תורתי ויחללו קדשי בין קדש לחול לא הבדילו : חמסו תורה . שלא הורו אותה לעם כמו שהיה הדין עליהם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ולא עוד אלא כי גם הם עברו עליה והנה חמסו תורה:(ה)ה' צדיק בקרבה. בקרב העיר הזאת שזכר והיא ירושלים:לא יעשה עולה. ה' שהוא צדיק בקרבה כי בבינתו כם והוא צדיק כמה שמביא מן הרעה עליה לא יעשה עולה כי בדין עושה מה שעושה להם כמו שאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא : בבקר בבקר . פי' כחכם
ר'

תולדות אהרן

ישורר . סוטה מח :

מצודת דוד

היסוד : קול ישורר בחלון . קול העופות יהיה מתרונן בכל חלון : חורב בסף . חורבן יהיה בסף כל שער : כי ארזה ערה . כי תקרות הבתים שהמה מארז יהיה מגולה למטר השמים ולרוח הנושב כי הגגות יפלו ולכן יהיו הבתים חרבים והעופות יקננו שמה : (טו) זאת העיר וגו' . היא נינוה שהיתה עיר עליזה ושמחה בהצלחה' : אני ואפסי עוד . ר"ל אני היא לבדה עיר עליזה ואין בלתי עוד עיר להדמות אלי : איך וגו' . איך אתה היתה לשממון וכל העובר דרך עליה ישרוק בקול ויניע ידו וכדרך הרואה דבר חשוב שנחרב : ג (א) הוי מוראה ונגאלה . יש להתאונן על ירושלים המטונפת ומלוכלכת העיר המונה ואונסת את הבריות : (ב) לא שמעה בקול . ר"ל בקול הנביאים המזהירים אותה : לא לקחה מוסר . ממה שבא על עשרת השבטים בגמול העוון : בה' לא בטחה . כי בקשה עזר ממלכי מצרים : לא קרבה . לבקש עזר ממנו : (ג) שריה בקרבה . שריה אשר בקרבה מאיימים על העם בקול שאגתם כאריות השואגים : זאבי ערב . ר"ל ימהרו לטרוף כזאבים הטורפים בערב המתמהרים לטרוף בעבור הרעבון שלא אכלו כל היום : לא גרמו לבוקר . לא השאירו לבוקר אף העצמות כי את הכל יאכלו ור"ל השופטים מתחייבים את העם מכל וכל ונמשל בהמשילם לזאבי ערב אמר לשון הנופל בהם : (ד) נביאיה פוחזים . נביאי הבעל המה קלי הדעת ואנשי בוגד : כהניה כהני המקדש חללו את הקודש ומבזין אותה : חמסו תורה . השיבו את התורה ולא למדוה את העם ועל הכהן ללמד כמ"ש כי שפתי כהן וגו' תורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב) : (ה) ה' צדיק בקרבה . הנה ה' הצדיק משרה הוא שכינתו בקרב ירושלים והוא הלא אין עושה עולה כי שנואה היא לו : בבוקר בבוקר . ר"ל בכל יום ויום הוא דן משפט אמת וברור ולא נעדר בשום פעם מדין משפט האמת והגוי העול
הזה

מצודת ציון

לדבר הסגיר (תהלים מח) : קאת קפוד . שמות עופות המצויות בחרבות : בכפתורים . כן יקרא המשקוף לפי שעושין בו ציורי כפתורים וכן הך הכפתור (עמוס ט) : ילינו . ענין התמדה וכן צדק ילין בה (ישעיה א) : ישורר . מל' שיר ורנן : חרב . מל' חורבן : בסף . מזוזה כמו וסף השער (יחזקאל מ) : ארזה . תקרת הארז : ערה . ענין גלוי כמו וקיר ערה מגן (ישעיה כ"ב) : (טו) העליזה . ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (תהלים קמט) : ואפסי . כמו ואין : ישרוק . ענין השמעת קול הבאה בקבוץ השפתים כמו שרקו ויניעו ראשם (איכה ב') : יניע . מלשון תנועה ונדוד : (א) מוראה ונגאלה . ענין שניהם מלוכלך ומטונף כמו ושמתיך כרואי (נחום ג) וכמו נגאלו בדם (ישעיה נט) וכפל המלה במלות נרדפות : היונה . מל' אונאה ועניינו קחת ההון וכן מפני חרון היונה (ירמיה כה) : (ג) גרמו . ענין עצם כמו גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ) : (ד) פוחזים . קלי הדעת וכן אנשים ריקים ופוחזים (שופטים ט) : בוגדות . מל' בוגד : חללו . ענין בזיון : חמסו . ענין הסרה כמו ויחמוס כגן שכו (איכה ב) : (ה) לאור . ר"ל
ברור

רשי

(ו) הכרתי גוים. הבאתי פורענו' על העכו"ם כדי שתראו ותיראו כמו שהוא מסיים והולך אמרתי אך תראי אותי: (ז) ולא יכרת מעונה. ולא יתכרון מדוריה: כל אשר פקדתי עליה. ולא יכרת ממנו כל הטוב אשר נויתי להביא עליה: (ח) קומי לעד. שאקום להתוועד עליכם: (י) מעבר לנהרי כוש. יובילון לי מנחה: עתרי. את המתפללין אלי: בת פוצי. כנסיות נפוצותי אשר הפיצותי: (יא) לא תבושי מכל עלילותיך. כי כבר לקית ויצלה עוונך: (יב) עם עני ודל. עם ענוותן ומקבל עולבן:

תשפסיך

צפניה ג

בשת: ו הכרתי גוים נשמו פנותם
החרבתי חוצותם מבלי עובר נצדו ח' ומ"ל
עריהם מבלי־איש מאין יושב:
ז אמרתי אך־תיראי אותי תקחי מ"ל בסיפ'
מוסר ולא־יכרת מעונה כל אשר ד' • ל'
פקדתי עליה אכן השכימו השחיתו י"ו
כל עלילותם: ח לכן חכו־לי נאם־ א"ת בפסוק
יהוה ליום קומי לעד כי משפטי א"ב בנעיפות וכספיעות
לאסף גוים לקבצי ממלכות לשפך
עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש
קנאתי תאכל כל־הארץ: ט כי־אז ט'
אהפך אל־עמים שפה ברורה ג' • ל'
לקרא כלם בשם יהוה לעבדו שכם ל'
אחד: י מעבר לנהרי־כוש עתרי ל'
בת־פוצי יובלון מנחתי: יא ביום ל' • ל'
ההוא לא תבושי מכל עלילתיך כ' • ל'
אשר פשעת בי כי־אז | אסיר
מקרבך עליזי גאותך ולא־תוספי ל' כ"כ
לגבהה עוד בהר קדשי: ל'
יב והשארתי בקרבך עם עני ודל ל'
וחסו בשם יהוה: יג שארית ישראל ל'
לא־יעשו עולה ולא־ידברו כזב ל"ד פסוקים לא ולא ולא

תרגום

בהתא: ו שיציתי עממיא
אצדיאה ברניתהון אחריבית ל'
שוקיהון מבלי עדי צדיאה
קרויהון מבלי אנש מבלי
יתיב: ז אמרית ברם תדחלון
מן קדמי תקבלון אולפן ולא
יפסוק מדוריהון מארעא בית
שכנתי כל טבון דאמרית
להון איתי להון בכן אקדימו
חבילו כל עובדיהון: ח בכן
סברו למימרי אמר יי ליום
אתגליותי למדן ארי דיני
לכנשא עממיא לקרבא
מלכותא למשפך עליהון
חימתי כל תקוף רוגזי ארי
באשת פורענותי יסופון כל
רשיעי ארעא: ט ארי בכן
אשני על עממיא ממלל חד
בהיר לצלאה כולהון בשמא
דיי למפלח קדמוהי כתף חד:
מעבר לנהרי הודו ברחמין
יתובון גלות עמי דאתגליאה
ויהון מיתןלהון הא בקורבנין:
יא בעדנא ההיא לא תבהתון
מכל עובדיך בישיא די מרדת
במימרי ארי בכן אגלי מגויך
תקיפי תושבחתך ולא
תוסיפון לאתרברבא עוד
בטורא דקודשי: יב ואשאר בגויך עם ענותן ומקביל עולבן ויתרחצון בשמא דיי:
יג שארא דישראל לא יעבדון שקר ולא ימללון כדבין ולא

אבן עזרא

והטעם על ישראל: (ו) הכרתי. היה להם ללמד: נצדו. תרגום היתה תהו: (ז) אמרתי. ולא יכרת. מפיך דבר מעונה והטעם מעונת הגוים שהכרתי: אכן השכימו. אנשיך השחיתו: (ח) לכן. ליום קומי. קומה לעד הטיס ורבי משה אמר לשלול השלום כמו בבקר יאכל עד ואמר כי לעד הפועל כמו לרד לפניו גוים: משפטי. משפט הוא שאעשה כן וטעם קנאתי בעבור שיעבדו אלהים אחרים כדרך אל קנא כי זה לעתיד ועל דעת רבי משה על בית שני יתהפכו לעבוד השם לבדו בשפה ברורה הוא לשון הקודש שבה לבדה נקרא השם הנכבד: (י) שכם אחד. כמו תשיתמו שכם: (י) מעבר. עתרי. שם גוי ולכה בת פוצי ויחסר וי"ו כמו שמש ירח על כן אמר יובילון מנחתי שתיהם ויש אומרים כי עתרי ישראל שהם עותרים לשם והם נפוצו' בגוים יובילון מנחה לשם: (יא) ביום. עליזי גאותך שהיו מתגאים בעבור היותם יושבים בהר קדשי: (יב) והשארתי וחסו בשם. ולא יתגאו אז ישובו לבטח: (יג) שארי': פעם שארית כי יאבדון הגאים:

חרמיה

בבקר: תאכל ט' וסי' והנותר' ממנה וכל מנחת כהן כליל תהיה הכהן המחטא וכל חטאת אשר יובא ולהבדיל בין הטמא. לכן חכו לי נאם ה'. הנה אדני ה' יורשנה. ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה: גם כספם גם זהבם:

רדק

רבי אברהם היה ראוי להם שלא יעשו עולה כי האל יתברך בבקר בבקר כלומר בכל יום ויום יראה להם משפטו בגוים ואף על פי כן לא יודע עול בשת כלומר ישראל שהוא עושה עול לא ידע להכלם וליבוש מלעשות עול אף על פי שהוא רואה כי האל יתברך עושה משפטו בגוים בעבור רעתם והם לא יוסרו ולא יבושו ואחז"ל פירש מיום שברא האל יתברך האור אמונתו קיימת לעולם כי בכל בקר ובקר מזריח האור זהו משפטו יתן לאור: לא נעדר. אף על פי שמכעיסים אותו בני העולם: ולא ידע עול בשת. פירוש שיאמר כמו שהאל שומר אמונתו לנו כן נשמור ולא נתנו אמונה: (ו) הכרתי. אמרתי שני הפסוקים מבוארים: (ז) ולא יכרת מעונה. הה"א מפיק פירוש מעון העיר שזכר והיא ירושלם כל אשר פקדתי עליה מהרעות לא יבא עליה כי תקח מוסר מן הגוים ולא עשו כן אלא אכן השכימו השחיתו כל עלילותם כלו' היו זריזים בהשכמה להשחית כל מעשיהם שהם רעים ואמר כל כלומר לא הניחו דבר מן הרעות שלא עשו כמו שאמר לא הפילו ממעלליהם מעונה דרך כלל כלו' מעוניה ובתי' הגדולים: (ח) לכן חכו. כלו' חכו לי עד היום ההוא שאנרף אתכם כי לא תקחו מוסר עד אותו היום. והוא יום קומי לעד והוא יום בא גוג ומגוג שאקום לעד כלומר לשלול כמו בבקר יאכל עד: כי משפטי לאסוף גוים. משפט זה נתתי לעתיד שאאסוף גוים וממלכות על ירושלם ותרגם יונתן לעד למידן: כל הארץ. ר"ל רוב אנשי הארץ כמו שכתוב וכל הארץ באו מצרימה: לקבצי הקוף נקרא בקמץ חטף: (ט) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה. פי' העמים שישארו אחר מלחמת גוג שפתם הראשונה אהפוך אותם עליהם בשפה ברורה שלא יזכירו בשפתם אלהים אחרים אלא כולם יקראו בשם ה' זהו שפה ברורה כמו שאמר בנבואת זכריה ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש יתהפכו לעבוד ה' לבדו בשפה ברורה היא לשון הקדש שבה לבדה נקרא השם הנכבד: לעבדו שכם אחד. חלק אחד ר"ל בלב אחד ובדעה אחת: (י) מעבר לנהרי כוש. אותם שהם מעבר לנהרי כוש יובילון מנחתי. כלומר יובילון את ישראל לירושלם למנחה כמו שאמר בנבואת ישעיה הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש ואמר בעת ההיא יובילו שי לה' צבאות עם ממושך וממורט: עתרי בת פוצי. שם אומה או משפחה שהיא מעבר לנהרי כוש ויונתן פירש עתרי שקרא האל יתברך שם לישראל עתרי שיעתר להם ה' וקרא שמם בת פוצי כלומר עדת הנפוצים בגלות וכן ת"י מעבר לנהרי הודו ברחמין יתובון גלות עמי דאיתגלאה ויהון מייתין לכון סת כקרבני: (יא) ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך. לא תצטרכי ליבוש ולהכלם מכל מעשיך שתעשו כי כולם יהיו ביושר ובאמונה ולא כמו בזמן הזה שצריכה את ליבוש ולהכלם ממעשיך הרעים אשר תעשי זהו שאמר אשר פשעת בי פי' אשר פשעת בי עתה אבל בזמן ההוא לא תבושי: כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך: כלומר הגאים והעליזים והשמחים לדבר גאוה. ובנבואת אסיר אז מקרבך כמ"ש בנבואת זכריה וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב: לגבהה. מקור: (יב) והשארתי בקרבך עם עני ודל. הסך עליזי גאותך שזכר ופי' עני כמו עניו ר"ל שפל רוח ודל ר"ל שנפשו דלה ונמוכה וכת"י ענוותן ומקבל עולבן וכן

תולדות אהרן

הכרתי גוים. יבמות סג: אהפוך. ברכות נז עכו"ם כד (עכו"ם מ): כי אז. סנהדרין לח: שארית ישראל. פסחים לא קידושין מה ב"מ קו עקידה שער סט:

מצודת דוד

הזה איננו יודע מהו בושה כי איך לא יכלם לעשות עול במקום שכינת האל השונא את העול' ואוהב המשפ': (ו) הכרתי גוים. והנה הכרתי את העכו"ם ונשמו מגדליהם: החרבתי. עשיתי חוצותם חרבות מבלי איש עובר בהן ונשמו עריהם מבלי איש ותוזר ומפרש מאין יושב ר"ל לפי שאין מי יושב בהן לכן אין איש עובר בהן: (ז) אמרתי. חשבתי ע"י אבדן העכו"ם באמת עתה תיראו מפני ומהגמול הבא עליהם תקחו מוסר ואז לא יהיה נכרת מדורו זהו בהמ"ק וכן לא יכרת ממנה כל הטובה אשר פקדתי עליה: אכן. באמת לא כן עשו כי עוד השכימו בזריזות לב ועוד השחיתו כל מעלליהם יותר ממה שעשו מאז: (ח) לכן חכו לי. הואיל ולא שבתם אלי לא אמהר הגאולה אלא המתינו לי על היום המוגבל שאקום לשלול את העכו"ם ועל יום מפלת גוג יאמר: כי משפטי. אשר אז תלא משפטי לאסוף עכו"ם וכו' לשפוך עליהם זעמי וכל חרון אפי: כל הארץ. כל יושבי הארץ: (ט) כי אז אהפוך. אשר אז אהפוך על העכו"ם שידברו שפה ברורה תמורת עמקי השפה אשר עמהם ר"ל שידברו בלשון הקודש במקום הלשון שמדברים עכשיו: לקרוא כולם. ר"ל אחדות הלשון יהיה סבה שיתייחדו באמונה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד ובדעה אחת: (י) מעבר לנהרי כוש. מהעבר האחר של נהרי כוש. האומה עתרי ועדת פוצי יביאון המנחה הראוי לי והוא אנשים מבני ישראל כמ"ש הוי ארץ וגו' אשר מעבר לנהרי כוש וגו' (ישעיה יח) ובסוף הענין נאמר ביום ההוא יובל שי לה' צבאות עם ממושך וגו' (שם): (יא) לא תבושי. לא תסבול בושה בעבור כל רוע העלילות

מצודת ציון

כרור כאור ודומה לו: נעדר. ענין חסרון כמו איש לא נעדר (ישעיה מ): (ו) נשמו. מלשון שממון: פנותם. הם המגדלים הגבוהים כמו ועל הפנות הגבוהות (לעיל א): החרבתי. מלשון חרבן: חוצותם. ענין שוק ורחוב: נצדו. ענין שממון כי והשמותי אני את הארץ (ויקרא כו) ת"א ואצדי: אך. ענינו כמו באמת וכן אך עצמי ובשרי אתה (בראשית כט): מעונה. מדורה כמו ה' מעון אתה היית (תהלים צ): פקדתי. צויתי כמו והוא פקד עלי (עזרא א): עלילותם. מעשיהם: (ח) חכו. ענין המתנה ואיחור כמו ונסתה ולא תחכה (מ"ב ט): לעד. ענין בזה ושלל כמו בבקר יאכל עד (בראשית מט): (ט) שפה. כן יקרא לשון עם ועם וכן שפת רעהו (שם יא): ברורה. בלשי שקורא לשון העכו"ם עמקי שפה כמ"ש עם עמקי שפה (ישעיה לג) קורא למולם לשון הקדש שפה ברורה ונקיה: שכם. ר"ל לב אחד ודעה אחת כמו דרך ירצחו שכמה (הושע ו): (י) עתרי. שם אומה: בת פוצי. עדת פוצי והוא שם אומה: יובילון. ענין הבאה כמו יובל שי (ישעיה יח): (יא) עלילותיך. מעשיך: עליזי. ענין שמחה: (יב) עני ודל

אבן עזרא

תרמית • כמו תרמית : (יד) רני • הריעו ישראל . הם השבטים ועלזי כמו מלכי עליצו : (טו) הסיר • משפטיך • האויבי' יאמרו פנה ממך אויביך והשם הוא מלכך לא תירא עוד מהאויב : (טז) ביום • האויבים יאמרו לה ככה ויודו כי אין כח לאויב לפני השם : (יז) ה' • כי השם גבור יושיע . יחריש שלא יזכור לך רעתך : (יח) נוגי • בנין נפעל מגזרת יגון ופירוש ממועד מקום התחברות ישראל במועדים כמו שרפו כל מועדי אל בארץ והנה אספתי אותם אליך כי ממך היו והטעם על אבותם • משאת • שנשאו חרפה על ירושלים על כן עליה הנני עושה כלה ורבי משה אמר כמו ושם עשו דדי בתוליהן והם שני בנינים קל וכבד : (יט) וטעם בכל הארץ בשתם יתביישו הגוים בראותם הצולעה שהיתה לתהלה ורבי משה אמר כמו ונשלמה פרי' שפתינו האתן בכורי פסעי וכן בכל הארץ אחת בשתם : (כ) בעת • ההיא חסרת בעבור אחרת ובעת ההיא בקבצי אתכם ותחסר אות בית וכית בעת חסרת בעבור אחרת בקבצי זאת דעת רבי

רש"י

(טו) משפטיך . יסוריך ויסמיג"א בלע"ז : (יז) גבור יושיע . גבור הוא אשר יושיע מן הצרות . יחריש באהבתו • יכסה על פשעיך באהבתו ומן ת"י יכבוש על חובך ברחמתיה : (יח) נוגי ממועד . אספתי את המוגלים ממועדי שלא היו משמרים שבתות וימים טובים : נוגי • לשון הולאה כמו הגו סיגים (משלי כה) כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב כ) ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לבדה : אספתי כליתי : ממך היו • מעמך היו : משאת עליה חרפה • על אותה אשמה היה לך משאת חרפה : (יט) הנני עושה • ת"י הא אנא עביד גמירא ויש לפותרו ל' עישוי כמו ועסות' רשעים (מלאכי ג) : בכל הארץ בשתם . בכל מקום אשר היו שם לבשתם שם אתנם לשם ולתהלה :

בשנת

וְלֹא־יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית
כִּי־הֵמָּה יִרְעוּ וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד׃
יד רָנִּי בַּת־צִיּוֹן הָרִיעוּ יִשְׂרָאֵל שִׂמְחִי
וְעָלְזִי בְּכָל־לֵב בַּת יְרוּשָׁלִָם׃
טו הֵסִיר יְהוָה מִשְׁפָּטַיִךְ פִּנָּה אֹיְבֵךְ
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְהוָה בְּקִרְבֵּךְ לֹא־
תִירְאִי רָע עוֹד׃ טז בַּיּוֹם הַהוּא
יֵאָמֵר לִירוּשָׁלִַם אַל־תִּירָאִי צִיּוֹן אַל־
יִרְפּוּ יָדָיִךְ׃ יז יְהוָה אֱלֹהַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ
גִּבּוֹר יוֹשִׁיעַ יָשִׂישׂ עָלַיִךְ בְּשִׂמְחָה
יַחֲרִישׁ בְּאַהֲבָתוֹ יָגִיל עָלַיִךְ בְּרִנָּה׃
יח נוּגֵי מִמּוֹעֵד אָסַפְתִּי מִמֵּךְ הָיוּ
מַשְׂאֵת עָלֶיהָ חֶרְפָּה׃ יט הִנְנִי עֹשֶׂה
אֶת־כָּל־מְעַנַּיִךְ בָּעֵת הַהִיא
וְהוֹשַׁעְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה
אֲקַבֵּץ וְשַׂמְתִּים לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם
בְּכָל־הָאָרֶץ בָּשְׁתָּם׃ כ בָּעֵת הַהִיא
אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם
כִּי־אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל

[margin notes: ל' • ר"פ • ל' וחסר ; ו'כנביאים ; ד ; ו' • ומ"ל ; ג • ו'כסיפרא ; ג' וחסר ; ד' ; ל' וכל בעת ההיא דכו']

תרגום

יִשְׁתְּכַח בְּפוּמֵיהוֹן לִישַׁן דִּנְכִלִין אֲרֵי אִינוּן יִתְפַּרְנְסוּן וְיִשְׁרוּן וְלֵית דְּמָנִיד׃ יד שַׁבַּחִי כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן וּבוּעוּ יִשְׂרָאֵל חֲדוּ וּבוּעוּ בְּכָל לִבָּא כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם׃ טו אַגְלֵי יְיָ דַּיָּנֵי שִׁקְרָא מִגַּוִּיךְ פַּנֵּי בַּעֲלֵי דְבָבִיךְ מַלְכֵּיהּ דְּיִשְׂרָאֵל יְיָ אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בְּגַוִּיךְ לָא תִדְחֲלִין מִן קֳדָם בִּישָׁא עוֹד׃ טז בְּעִדָּנָא הַהִיא יִתְאֲמַר לִירוּשְׁלֵם לָא תִדְחֲלִין צִיּוֹן לָא יִתְרַשְׁלָן יְדַיִךְ׃ יז יְיָ אֱלָהִךְ אֲמַר לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּיהּ בְּגַוִּיךְ גִּבַּר פָּרִיק יֶחְדֵּי עֲלַךְ בְּחֶדְוָא יִכְבּוֹשׁ עַל חוֹבַךְ בְּרַחֲמְתֵּיהּ יְדוּץ עֲלַךְ בִּדְיָץ׃ יח דִּי הֲווֹ מְעַכְּבִין בִּיךְ זִמְנֵי מוֹעֲדַיִךְ אַרְחֵיקִית מִנֵּיךְ וַי עֲלֵיהוֹן עַל דַּהֲווֹ נַטְלִין זֵינֵיהוֹן לְקִבְלִיךְ וּמְחַסְּדִין לִיךְ׃ יט הָא אֲנָא עָבֵיד גְּמִירָא עִם כָּל מְשַׁעְבְּדַיִךְ בְּעִדָּנָא הַהִיא וְאֶפְרוֹק יַת מְטַלְטְלַיָּא וּמְבַדְּרַיָּא אֲקָרֵיב וַאֲשַׁוֵּינוּן לְתֻשְׁבְּחָא וּלְשׁוּם בְּכָל אַרְעָא בְּהִתְּתְהוֹן׃ כ בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲכַנֵּישׁ יַתְכוֹן וּבְעִדָּנָא הַהִיא אֲקָרֵיב גָּלְוַתְכוֹן אֲרֵי אֶתֵּן יַתְכוֹן לְשׁוּם וּלְתֻשְׁבְּחָא בְּכָל

מסורה

ולא ימצא ד' בקריא' וסימ' ושברה כשבר נבל יוצרים . ולא ימצא בפיהם לשון תרמית. אל ארץ גלעד ולבנון אביאם • ונכשל ונפל ולא ימצא : ה' אלהיך ו' וסי' גמסר בירמיה סימ' ב' : ישיש ד' וסי' נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימ' ס"ב : הצלעה ג' וחסר וסי' נמס' בס זר מיכה סימ' ד' : ולשם ד' בקריאה וסימ' ולשם ילד גם הוא אבי כל בני עבר • ולתתך עליון על כל הגוים • כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן • הנני עשה את כל מעניך :

תולדות אהרן

הסיר ה' • שבת קלט סנהדרין לח:
נוגי ממועד • ברכות כו :

רד"ק

עני ורוכב על החמור כמו ענו : (יג) שארית ישראל . מבואר הוא : תרמית • כמו מרמה והוא בשקל תרבית : כי המה ירעו • לפי שהמשיל ישראל לצאן אמר ירעו וירבצו ור"ל כי בשכר זה שלא יעשו עולה ולא ידברו כזב ירעו וירבצו : (יד) רני בת ציון הריעו ישראל • עשרת השבטים : שמחי ועלזי • כפל הענין במ"ש לחזק השמחה : בת ציון • בת ירושלם כפל הענין במלות שונות : (טו) הסיר ה' משפטיך : משפטי הגוים שהיו נותנים עליך בגלות ות"י אגלי ה' דייני שקרא מגויך : פנה איבך • פנה אותם מארצך שלא יהיה שם עוד פנה כמו ואנכי פניתי הבית : מלך ישראל ה' בקרבך • אחר שהוא שוכן בקרבך לא תראי רע עוד : (טז) ביום ההוא יאמר • אמר הנביאים יאמרו לה או יאמרו אחד לחברו וי"מ האויבים יאמרו לה ויודו כי אין כח בידם לפני האל ית' : אל ירפו ידיך • כמו יתנו יקר גם ימלא יד לשון זכר ונקבה בו מגילת ספר : (יז) ה' אלהיך בקרבך • אחר שהוא בקרבך אל ירפו ידיך כי הוא גבור שיושיע אותך מגבורי הגוים : יחריש באהבתו • ישתוק על פשעיך שעשית כבר באהבתו אותך : (יח) נוגי ממועד • מענין יגון מבנין נפעל כמו בתולותיה נוגות אמר כנגד ציון וירושלם נגים שהיו נוגים ממועד בגלות שארך כל כך הנה אספתי אותם אליך כי ממך היו ויצאו בגלות ועתה אספתי אותם אליך והטעם על בניהם ויש לומר גם הם עצמם ורמז בזה לתחיית המתים : משאת עליה חרפה • כי כבר נשאו חרפה גדולה ימים רבים עליה ר"ל על ירושלם ומה שדבר לנכח ושלא לנכח בפסוק יש רבים כמוהו במקרא משאת שם : (יט) הנני עושה . כמו כעשות מצרים דדיך ענין הסחיטה והכתישה וי"ת כמשמעו עם התרגום ה"א הא אנא עביד גמירא עם כל משעבדיך : בכל הארץ בשתם • פי' בכל ארץ הגלות שלקחו שם בשתם שם יהיו לשם ולתהלה : (כ) בעת ההיא • ובעת קבצי אתכם ובעת ההיא יהיה קבצי אתכם ישים חסר ומלת ההוא שזכר עומדת במקום שתים וכן ת"י ובעדנא ההיא : שבותכם • לשון רבים וכן ושבותי שביתך כתוב הנה לשון רבים ושבותכם בוי"ו שור"ק ושביתך ביו"ד ובחירק :

בשנת

מצודת ציון

ודל ר"ל מוכנע כעני ודל : וחסו • ענין בטחון : (יג) תרמית • מל' רמיה ומרמה : ירעו • מלשון מרעה : ורבצו • ענין השכיבה לנוח : (טו) פנה • ענין הסרה וביעור כמו פנית לפניה (תהלים פ) : (טז) ירפו ידיך • כן נקרא המתפחד ומתייאש וכן ורפה ידים (ש"ב יז) : (יז) יחריש . ענין שתיקה כמו והחריש לה (במדבר ל) : (יח) נוגי • מל' יגון ותוגה : ממועד • ענין זמן ועת כמו למועד אשוב אליך (בראשית יח) : אספתי • ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף אותם (שופטים יט) : משאת • מל' משא וסבל : (יט) עושה • ענין כתישה ומעוך כמו בעשות ממצרים דדיך (יחזקאל כג) : מעניך • מל' עינוי : הצולעה • החגרת כמו והוא צולע על ירכו (בראשית לב) : והנדחה • מלשון דחיה : לתהלה • מל' הלול ושבח : לשם • ר"ל לפרסום שם טוב : (כ) בשובי • ענין השקט ומרגוע כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) : שבותיכם • מל' שבי הגולה :

פתח

מצודת דוד

העלילות והמעשים אשר פשעת בי מאז : אסיר מקרבך . ר"ל עוד לא ימצא מי בך שיתשמח ויתפאר בגאותו ולכן לא תבוש כי בעבור זה הלך העון ואין לו : לגבהה עוד • להתגאות עוד : בהר קדשי • ר"ל היושבת בהר קדשי היא ירושלים : (יב) עם עני ודל . ר"ל הנשארים יהיו נכנעים כעני' ודל ויחסו בשם ה' : (יג) שארית ישראל . הנשארים מהם לא יעשו עוד עולה : לשון תרמית • אמרי מרמה : כי המה • כי אז המה ירעו וירבצו ואין מי יחרידם בין בעת שירעו בין בעת שירבצו : (יד) רני . אז רני עדת ציון וישראל הריעו תרועת שמחה : (טו) הסיר ה' משפטיך . הרחיק ממך משפט היסורים שהיה בך מאז : פנה אויבך • ביער את אויביך מן העולם : ה' בקרבך . ה' השרה שכינתו בקרבך ולא תראי עוד מרעה כי לא תבוא עליך : (טז) יאמר לירושלים • יהיה נאמר לה בדבר ה' אל תפחד מעתה ולציון יהיה נאמר לא יהיה לך עוד רפיון ידים להתפחד מדבר רע : (יז) גבור יושיע • ר"ל הוא הגבור שעשה הגבורות האלה והוא יושיע לך : יחריש באהבתו . בעבור אהבתו לך ישתוק על העונות שעשית מאז ולא יזכירם לך להכלימך : יגיל וגו' • כפל הדבר להפלגת הענין : (יח) נוגי ממועד . אל מול ירושלים יאמר בניך שהיו מלאי יגון בעבור איחור זמן הגאולה הכנסתים אליך כי ממך היו והושבתים למקומם : משאת עליה חרפה . ר"ל כבר נשאו על חורבן ירושלים חרפה מרובה בהיותם בארץ אויביהם : (יט) הנני עושה . אני אכתת ואמעך את כל הבבליים שעינו אותך : בעת ההיא • בזמן הגאולה אכתת אותה : והושעתי . ואז אושיע את עדת ישראל שהיא כצולעה שאינה יכולה לזוז ממקומה : והנדחה • ישראל הנדחה מארצה לארצות הבבליים הנה אקבץ אותה והוא כפל ענין במ"ש : ושמתים • אשים אותם לתהלה ולפרסום שם טוב בכל הארץ שלקחו בשתם ר"ל במקומות שהיו לבושה שם יהיו לתהלה : (כ) בעת ההיא וגומר • זה אמר על עשרת השבטים כאומר עם כי בבנין בית השני לא חזרתם לארצכם אבל בעת הגאולה ההיא אביא אתכם לארצכם : ובעת קבצי אתכם • זה אמר על יהודה כאומר עם כי בבנין בית השני לא חזרתם כולכם אבל בעת הגאולה ההיא אקבץ את כולכם אל ארצכם : כי אתן אתכם וגו' . ולכן לא ישאר מי מהם בגולה כי בעבור שיהיו לתהל' בכל עכו"ם יביאום למנחה לירושלים את מי אשר ימצאו בקצות הארץ : בשובי . בעת אשקים וארגיע את בני השבי לשבת שאנן אז תהיו לתהלה : לעיניכם • בזה ירמוז על תחיית המתים לומר לבני דורו הנה תעמודו בתחיה ואת זה תראו בעיניכם כן אמר ה' :

עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת־שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְהוָה׃

ג' ומ"ל עַמְמֵי אַרְעָא כַּד אָתִיב יַת גָּלְוָתְכוֹן לְעֵינֵיכוֹן אֲמַר יְיָ׃ כ' ס"פ

חגי א

ג' א בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ בַּחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא אֶל־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לֵאמֹר׃ ג' כ' בסיפרא ריש חגי וסופה

ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הָעָם הַזֶּה אָמְרוּ לֹא עֶת־בֹּא עֶת־בֵּית יְהוָה לְהִבָּנוֹת׃ ג': ג'

ג וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ כ' לקמת

ד הַעֵת לָכֶם אַתֶּם לָשֶׁבֶת בְּבָתֵּיכֶם סְפוּנִים וְהַבַּיִת הַזֶּה חָרֵב׃ ג'

ה וְעַתָּה כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־דַּרְכֵיכֶם׃

ו זְרַעְתֶּם הַרְבֵּה וְהָבֵא מְעָט אָכוֹל וְאֵין־לְשָׂבְעָה שָׁתוֹ וְאֵין־לְשָׁכְרָה לָבוֹשׁ וְאֵין־לְחֹם לוֹ וְהַמִּשְׂתַּכֵּר מִשְׂתַּכֵּר אֶל־צְרוֹר נָקוּב׃ ג' ר"פ, ג' · י"מ"ל · ד · ג' · ג' · ג' · ג'

א בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ מַלְכָּא בְּיַרְחָא שְׁתִיתָאָה בְּיוֹמָא חַד לְיַרְחָא הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּיַד חַגַּי נְבִיָּא לְוָת זְרֻבָּבֶל בַּר שְׁאַלְתִּיאֵל רַבָּא דְבֵית יְהוּדָה וּלְוָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר יְהוֹצָדָק כַּהֲנָא רַבָּא לְמֵימָר׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימַר עַמָּא הָדֵין אָמְרִין עַד כְּעַן לָא מְטָא עִדָּן בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ לְאִתְבְּנָאָה׃ ג וַהֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּיַד חַגַּי נְבִיָּא לְמֵימָר׃ ד הֲכַדֵּין כָּשַׁר לְכוֹן דְּאַתּוּן יָתְבִין בְּבָתַּיָּא דִּי מְטַלְּלִין בִּנְסָרֵי אַרְזַיָּא וּבֵית מַקְדְּשָׁא הָדֵין חָרוּב׃ ה וּכְעַן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שַׁווּ לִבְּכוֹן עַל אוֹרְחָתְכוֹן׃ ו זְרַעְתּוּן אַתּוּן סַגִּיאִין וּמַעֲלִין זְעֵיר אָכְלִין וְלָא סָבְעִין שָׁתַן וְלָא רָוַן לָבְשִׁין וְלָא שַׁחִין לְהוֹן דְּמִתְאַגַּר מִתְאַגַּר לְמָאֵרְתָּא׃

שאלתיאל כל כתובים מפקי' א' וכל נביאים לא מפקין א' במ"ב וסי' הדין דריש חגי בשנת שתים. והסוף חגי ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל: עת"ג' פתחין וסי' בלא עת נדתה. לא עת בא עת בית ה' ב' בו. מעט ז' זקפין קמצין בקרי' וסי' ונשארתם במתי מעט תחת אשר הייתם. זרעתם הרבה והבא מעט. ואם מעט ואוסיפה לך כהנה. ויחלו מעט ממשא. פנה אל הרבה והנה מעט. וקצף גדול אני קוצף. רק הכהנים היו למעט דדברי הימים. וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוו':

רשי

(א) בשנת שתים לדריוש. הוא דריוש מלך פרס שהיה אחר אחשורוש ומצינו במדרש ויקרא רבה שבנה של אסתר היה ובימי כורש הראשון עלו זרובבל ויהושע הכהן מבבל לירושלים ברשיון כורש שנאמר (עזרא א) מי בכל עמו וגו' ועמדו צרי יהודה ובנימין וש"ת איגרותיה' לכורש לצוות לבטל מלאכת בית המקדש שהתחילו (ונ"ה ובטלום) מיום ההוא בטלו כמפורש (בעזר' א) באדין בטילת עבידת בית אלהא וגו' ובטלה שלש שנים שמלך כורש וארבע עשרה של אחשורוש ובנה הראשונה של דריוש בנו ובשנת שתים נאמרה נבואה זו לחגי לזרזם לחזור ולבנות במלאכה ולא יראו כי לא יבטלום העכו"ם שהקב"ה יצליחם: (ב) העם הזה אמרו. לפי שבטלו אויביהם על ידיהם בראשונה סבורים הם שלא אקיים את דברי שאמרתי לפי מלאת לחרבות ירושלים ע' שנה ולא יבא עוד ביתי להבנות אמור להם שבא עתה העת אבל עת הראשון לא היה אלא לפקידה למלאות לתחילת מלכות בבל שבעים שנה וכן היתה לסוף שבעים שנה נפקדו לעלות ע"פ כורש אבל בניין הבית תלוי בחורבות ירושלים שבימי צדקיהו שהיה מאוחר י"ח שנה למלכות בבל כדאמר מר (מגילה יא: ערכין יב:) גלו בי"ח גלו בי"ט ועתה מלאו הי"ח: (ד) העת לכם. ל' תימה לכך נקוד הה"א בפתח: ספונים. מכוסים בנסרי ארזים כמו (מלכים א ז) ויספון את הבית וספין את הבית בארז וכן ת"י הכדין כשר לכון דאתון יתבין בבתיא די מטללין בנסרי דארזיא ובית מקדש' הדין חרוב: (ה) על דרכיכם. על עסקיכם שאתם רואין שאין במעשה ידיכם ברכה כמו שהוא אומר זרעתם הרבה והבא מעט כל זה בשביל חורבן ביתי הוא: (ו) והבא מעט. בעון בכורים שבטלו: אכול ואין לשבעה. בעון ביטול מנחות: שתו ואין לשכרה. שניסול מעט היין לפי שבטלו הנסכים: לבוש ואין לחום לו. בעון בגדי כהונה שבטלו: והמשתכר משתכר

אבן עזרא

רבי משה ואין צורך: את שבותיכם. כמו ושבית שביתך בתוכהנה: לעיניכם. בעיניכם תראו זה שאמר השם וקדמונינו ז"ל חברו אלה השנים עשר ספרים ושמום ספר אחד בחשבון כ"ד ספרים בעבור היות הספרים קטנים והם מעט אחד כי כולם נבואות עתידות ואין ככה התמש מגילות כי איכה הספר שיר השירים ובעבור היות לפניה בימי יאשיהו שמוהו תשיעי כי האחרים היו אחר גלות בבל:

(א) בשנת זה דריוש הפרסי שאמרו קדמונינו ז"ל שהוא בן אסתר המלכה אמר רבי משה כי בחדש תחלת החדש בכל מקום ואם כן למה כתב ביום אחד לחדש והוא זרובבל בן פדיה אחי שאלתיאל מבני יכניה ובעבור שגדלו דודו שאלתיאל קראו על שמו בנו כמו ויהי לה לבן וככה ואלה בני מיכל בת שאול כי לא היה לה ולד רק גדלה אותם ויהוצדק אבי יהושע היה כהן גדול בבית ראשון כאשר נשרף כי כן כתוב על כן ירש בנו מעלתו בצאת ישראל מגלות בבל על כן לא שמש עזרא דודו בכהונה גדולה בימי יהושע גם בימי בנו ונכדו ככתוב בספר עזרא: (ב) כה. עת בא עת. כדרך ואני הנה אני בא: (ג) ויהי לאמר. במקום הזה לאמר לעם הזה מה שאין כן בתורה כי וידבר השם אל משה לאמר פירושו דבר למשה לאמר לו הענין על כן אחריו דבר אל בני ישראל ואמרת להם: (ד) העת. לבנות ולשבת בבתים ספונים כמו וספון בארז: (ה) ועתה דרכיכם. בדרכי העול': (ו) זרעתם. והבא: דגן אל הבית מעט: אכול. אתם אוכלים: לשכרה. כמו לשבעה כדרך ואכלתם ולא תשבעו כי יש זמן שבני אדם אוכלים הרבה ואינם שביעים וככה שתה הרבה ואין שכרו' לא שיעבור החוק להשתכר:

ודע

רדק

(א) בשנת שתים לדריוש המלך. הוא דריוש בן אחשורוש ואמרו כי בן אסתר היה והוא צוה לבנות הבית אחר שבטלו הבנין צרי יהודה מתחלת מלכות אחשורוש כי כשעלו מן הגולה לא שלמו לחרבות ירושלם שבעים שנה אלא למלכות נבוכד נצר וזהו שאמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקיד אתכם והם לא עמדו בגולה אלא נ"ב שנה כי בשנת י"ט למלך נבוכדנצר גלו ואותה פקידה שעשה כורש לא היתה שלמה כי כורש לא מלך אלא ג' שנים מקוטעות ובתחלת מלכות אחשורוש כתבו שטנה ובטל הבנין עד שנת שתים לדריוש מלך פרס ואז שלמו לחרבת ירושלם שבעים שנה כי אותם י"ט שנה שנתחרו אז שלמו לכורש וי"ד לאחשורוש וב' לדריוש הם ע' שנה וכששלמו לחרבת ירושלם ע' שנה הגיע זמן בנין הבית ואז באה הנבואה אל חגי שהיה בירושלם לעורר זרובבל לבנות הבית כי היו מתעצלים מפני השונאים שהיו משביתים מלאכתם אלה השנים ולא עוררה אותם רוח הקודש עד עתה לפי שלא נשלם הזמן כי לא מלאו לחרבת ירושלם ע' שנה עד עתה וכן אמר בעזרא ואתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדוא נביאיא על יהודאי די ביהודה ובירושלם בשום אלהי ישראל עליהון: אל זרובבל בן שאלתיאל. כהנעת האלף וזרובבל לא היה בן שאלתיאל אלא בן פדיה ופדיה בן שאלתיאל כמ"ש בדברי הימים ובני בנים הרי הם כבנים וזכר שאלתיאל אולי היה נכבד מפדיה וכן אמר זכריה בן עדוא והוא היה בן ברכיה בן עדוא: פחת יהודה. מלרע והוא סמוך מן פחה ופי' שליט או מושל כי לא נקראו מושלי בית שני מלכים לפי שהיו ברשות אומות העולם רומי ובית חשמונאי והורדוס שמשלו לא היה משבט יהודה: ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. יהוצדק זה גלה עם הגולה כמו שאמר בדברי הימים ויהוצדק הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלם ביד נבוכדנצר. והיה אחי עזרא ושניהם היו בני שריה ויהושע בנו עלה עם זרובבל ועזרא לא עלה עד מלאת לחרבת ירושלם שבעים שנה אחר שבנו הבית: לאמר. זה הדבר שהיו אומרים העם אל זרובבל ואל יהושע: (ב) כה אמר ה' לאמר. שיאמרו הם לעם ולפי שבטלו צרי יהודה מהם בנין הבית כל השנים שעברו נואשו העם מבנין הבית והיו אומרים עדיין לא הגיע עת הבנין אעפ"י שהיו יודעים שמלאו שבעים שנה לחרבת ירושלם בשנת שתים לדריוש והיה להם לדעת כי לא נחנם העלם האל מהגולה ואעפ"י שלא אמר להם הנביא עדיין היה להם לבחל מעלמם ולהתעורר על הדבר כי היו רואים כי מעשיהם לא היו באים להם על הנכונה כמ"ש זרעתם הרבה וגו' והיה לכם לדעת כי זה ענשם על שהיו נואשים בבנין הבית והבראה האל יתברך שלא היו מתעוררים מעלמם שלא נאם ביד חגי הנביא: (ג) ויהי דבר ה'. דבר ה' היה לעם ביד חגי כי הנבואה הראשונה אמר לו לאמרם אל זרובבל ואל יהושע והנבואה הזאת השנית אמר לו לאמרם לעם: (ד) העת לכם. הה"א פתוחה והיא לשאלה אמר אתם שאומרים שלא הגיע עת להבנות בית ה' אמר אם הוא עת שתשבו אתם בבתיכם ספונים והבית הזה חרב הטוב הוא זה הלא תבושו מזה: ספונים. מקורים וכן חלקת מחוקק ספון. וספון בארז: (ה) ועתה. על דרכיכם על עסקיכם ומעשיכם כמו וכבדתו מעשות דרכיך ואחר כן מפרש ואומר זרעתם: (ו) זרעתם הרבה. ספק דרך העולם

מצודת דוד

א (א) בשנת שתים לדריוש. הוא דריוש בן אחשורוש שנתן רשות לבנות הבית אחר שבטלו מהבנין בימי כורש כמ"ש בעזרא: בן שאלתיאל. בן פדיה בן שאלתיאל היה כמ"ש בד"ה ובני בנים הם כבנים: (ב) לא עת בא. ר"ל הם אומרי' עדיין לא בא העת לבנות הבית הנה לא כן הוא כי עתה בא עת בית ה' להיות נבנה כי כבר נשלמו ע' שנה שאמר ירמיה וכמ"ש בסוף מ"ב בחשבון שנות הדורות: (ד) העת לכם. וכי רק לבד לכם בא העת שאתם תשבו בבתיכם הספונים ומבוסין בתקרות והבית הזה ישאר חרב כשהיה בתחילה: (ה) שימו לבבכם. התבוננו על עסקיכם וראו שלא כן הוא: (ו) זרעתם הרבה. הנה הרבה זרעתם ומעט הבאתם אל הבית

סחות

מצודת ציון

(א) פחת. שליט ומושל כמו פחות וסגנים (יחזקאל כג): (ד) ספונים. ענין תקרת הכסוי כמו וספון בארז (ירמיה כב): חרב. מלשון חורבן: (ה) דרכיכם. ר"ל עסקיכם וכן מעשות דרכיך (ישעיה נח): (ו) לשכרה. מלשון שכרות: לחום. מל' חמימות: והמשתכר משתכר. מלשון שכר

אבן עזרא

ודע כי מלת חס קשה כי הנה כתוב חס לבי בקרבי והוא האמת וחס להם צריך להיות האויר מחמם וככה ואין לחום לו וחום במשקל קור מפעלי הכפל וזה פלוני מפיו ואם הוא מן חמם והפתח יוכיח כי כל פעלי הכפל נפתחין כשנחסר אות הכפל כמו אם תם הכסף שהוא תמם ולא נוכל לומר שהוא כמו שב שפעמים שהוא פועל עומד שהוא שב בעצמו ופעמים שהוא פועל יוצא כמו ושב את שבותך כי ושב הוא קמוץ וחם הוא פתוח : לצרור · כמו לצרור הכסף ואם היה נקוב לא ימצא בו מאומה : (ז) כה · שימו · אחר שתעשו מה שאצוה אליכם עלו : (ט) פנה · עד עתה פניתם אל הרבה והבאתם אותו אל בתיכם : ונפחתי בו · באותו המעט ואין בו ברכה ועתה דעו יען מה והטעם למה היה כן בעבור ביתי שהוא חרב : ואתם רצים · כל אחד מהם הולך ואין איש שם על לב מרבן ביתי לבנותו : (י) על כן · טעם עליכם בעבור השמים כדרך והיו שמיך אשר על ראשך נחשת או עליכם לבדכם לא על יושבי הארץ : כלאו · מלאכת הטל : (יא) ואקרא חורב · דרך נחות כדרך יען ביתי אשר הוא חרב וטעם ואקרא ואגזור על הארץ עד היותה כנחושה : ועל ההרים · מגד הררי׳ כמו ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם : ועל כל יגיע כפים. כי לא יצליח ויגעו לריק המשקים ממי באר לא יועילו : (יב) וישמע . בקול שהם חייבי׳ לבנות בית השם אפילו לא התנבא על כן : ועל דברי · ועוד על דברי : (יג) ויאמר· מלאך ה׳ . שליח : במלאכו׳ . בשליחו׳ ה׳ ומלאך מלה רביעי׳ או המ״ם נוסף ומגזרתו מלאכה :

תרגום

ז כדנן אמר יי צבאות שוו לבכון על אורחתכון : ח סקו לטוריא ואיתו אעין ובנו ביתא ואתרעי לאשראה שכנתי ביה ביקר אמר יי : ט מתפנן אתון לסגי והוי לזעיר מעלין אתון ליה לביתא ואנא שלח ביה מארתא חלף מה אמר יי צבאות חלף בית מקדשי דהוא חרוב ואתון רהטין גבר לביתיה : י על כן בדיל חוביכון פסקו שמיא מלאחתא מטרא וארעא פסקת מלמעבד פירין : יא וקרית חורבא על ארעא ועל טוריא ועל עבורא ועל חמרא ועל משחא ועל כל די מפקא ארעא ועל אנשא ועל בעירא ועל כל ליאות ידין : יב ושמע זרבבל בר שאלתיאל ויהושע בר יהוצדק כהנא רבא וכל שארא דעמא למימרא דיי אלההון ולפתגמי חגי נביא כמא דשלחיה יי אלההון ודחילו עמא מן קדם יי : יג ואמר חגי נביא דיי בשליחות מן קדם יי לעמא למימר מימרי בסעדכון אמר

חגי א

ז כה אמר יהוה צבאות שימו לבבכם על־דרכיכם : ח עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה־בו ואכבד אמר יהוה : ט פנה אל־הרבה והנה למעט והבאתם הבית ונפחתי בו יען מה נאם יהוה צבאות יען ביתי אשר־הוא חרב ואתם רצים איש לביתו : י על־כן עליכם כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה : יא ואקרא חרב על־הארץ ועל־ההרים ועל־הדגן ועל־התירוש ועל־היצהר ועל אשר תוציא האדמה ועל־האדם ועל־הבהמה ועל כל־יגיע כפים : יב וישמע זרבבל ׀ בן־שלתיאל ויהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול וכל ׀ שארית העם בקול יהוה אלהיהם ועל־דברי חגי הנביא כאשר שלחו יהוה אלהיהם וייראו העם מפני יהוה : יג ויאמר חגי מלאך יהוה במלאכות יהוה לעם לאמר אני אתכם נאם־יהוה :

ואכבדה ק׳ ; ו׳ קמץ ; כ״ד ; ל׳ ; ו׳ ; י״ו ותסכ׳ ; ד׳ ; ל׳ ; ג׳ וכסיפה יב ובענין ; ל׳ ; ל׳

רשי

משתכר אל צרור נקוב . כל ריוח שאתם עושים הולך וכלה כנותן מעותיו בקשר בגד נקוב : (ח) ואכבדה חסר ה״א כנגד חמשה דברים שהיו במקדש ראשון ולא היו במקדש שני ארון אורים ותומים ואש ושכינה ורוח הקודש כדאיתא במסכת יומא : (ט) פנה אל הרבה . עד הנה הייתם סבורים להביא מן השדה הרבה והבאתם מעט : ונפחתי בו · אבי׳ עליו מכת רקבון והולעת : ונפחתי · לשון נופח באש פחם (ישעיה נד) : (י) עליכם כלאו שמים . על חוביכון : כלאו . מנעו : (יג) במלאכות ה׳ בשליחות

מה כ״ד פתחין וסימ׳ נמסר בסדר כי תשא : חרב י״ו בלישנא וחסר וסימ׳ נמסר בישעיה סימ׳ ס״א · ועל אשר ד׳ דסמיכי וסי׳ אנחנו פשטנו על נגב הכרתי · ואת הכבשה ישלם ארבעתים . וגם ביד יהוא בן חנני · ועל אשר תוציא האדמה : וכל שארית ג׳ וסי׳ העמים בני כמן · וישבו בשער התוך · וישמע זרבבל בן שאלתיאל

תולדות אהרן ואר״ש. יומא כא :

רדק

שעולם כי אדם זורע מעט וקוצר הרבה ומביא אל הבית יותר ויותר ממה שזרע ועכשיו יבאו בהפך איך לא תתבוננו כי זה למונע שבית שהניחוהו חרב ועוד כי אפילו מה שתביאו לבית יש בו מארה שאם תאכלו לא תשבעו ואפילו תאכלו כדי שבעה כמנהג העולם : ואין לשכרה · כמו לשבעה כי השכרות שוא שבעת היין ויש שישכור שתק וישתכר עד שתשתנה דעתו : ואין לחום לו · ואין הלבוש כדי לחמם לו ואף על פי שהוא כדי לחמם כדרך שעולם אבל שהמארה נמצאת בכל : והמשתכר משתכר . ומי שהוא משתכר בשקד וממכר או שמשכיר עצמו או בהמתו יהיה למארה כמו אם ישימנו בצרור בגד שהוא נקוב שתחתיו כי כמו שיכנס כן יצא : (ז) כה אמר ה׳ · מבואר הוא : (ח) עלו ההר · ואכבד · כתיב ואכבדה קרי ושניהן אחד ורז״ל דרשו חסרון הה״א מן הכתוב כי חמשה דברים חסרו מבית שני ארון ואורים ותומים ואש שלמעלה ושכינה ורוח הקודש : (ט) פנה . אם תעלו ההר ותביאו עץ לבנות הבית תסור המארה מכם אבל עתה פנה אל הרבה והנה למעט פי׳ והנה השבותיכם הוא למעט הפך מה שחשבתם שתפנו אל הרבה : ונפחתי בו · כמו הדבר שיש לו כנפיחת פהם וי״ת ואנא אשלח ביה מארתא : (י) על כן עליכם · כי בארצות הגוים ירד הגשם והטל ועליכם בארצכם כלאו שמים אפי׳ מטל שאינו נעצר וכן אמר בקללות ונתתי את שמיכם כברזל והוא כמו עליכם שאמר הנה (יא) : ואקרא חרב · גזרתי יובש על הארץ שהיה יבשה שיהיה אוירה יבש ולא יהיה לה לחות מתחת ממי התהום הפך מה שאמר ומתהום רובצת תחת : ועל ההרים . כי יש הרים צומחים בהם עצים טובים נושאים פרי ועשבים טובים כמ״ש ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם : ועל הדגן · כי אלה השלשה הם עיקר חיי האדם ואחר כך כלל ואמר ועל אשר תוציא האדמה ואמר על האדם ועל הבהמה כי יבשות האויר תוליד חלאים רעים באדם ובבהמה : ועל כל יגיע כפים · כמו שפירוש התכם ר׳ אברהם אב״ע ז״ל כי לא יצליחו ויגעו לריק המשקים ממימי הבאר כי לא יועילו ר״ל כי האויר שיהא שביה באדמה ייבש כל מה שישקו : (יב) וישמע זרובבל בן שאלתיאל · בקול ה׳ אלהיהם · ואף על פי שלא התנבא חגי להם הדין היה עמהם לבנות הבית כיון שהיו רואים שלא היו מעשיהם באים להם על הכוונה אלא הפך העולם היה להם לפשפש במעשיהם וזהו בקול ה׳ אלהיכם כי האל אמר בתורה ולא תלכו עמי בקרי כי בבא עליכם הרעה ידקדקו במעשיהם ולא יאמרו כי מקרה הוא ועוד שתעוררו בבנין הבית על דברי חגי הנביא שעלתו האל להם וזהו שאמר ועל דברי חגי הנביא : (יג) ויאמר · מלאך ה׳ במלאכות ה׳ . שליח ה׳ וכן כל מלאך פירוש ברוב שליח וכן ויבא מלאך ויולאנו ממצרים אמר על

מצודת ציון

שכר וריות : לצרור . ענין קשור כמו צרור הכסף (משלי ז) : נקוב · מל׳ נקב וחור : (ח) וארצה · מלשון רצוי : (ט) ונפחתי · מלשון הפחה ונשיבת רוח הפה : יען · בעבור : (י) כלאו · ענין מניעה כמו ויכלא העם מהביא (שמות ל״ו) : יבולה · פריה כמו ואין יבול בגפנים (חבקוק ג) : (יא) חורב · יובש כמו חרבו המים (בראשית ח) : התירוש · ענבי היין : היצהר · זיתי השמן : (יב) ועל דברי · ואל דברי : (יג) מלאך · שליח וכן אשר מלאך שלות עליהם (יחזקאל כג) : ויער

מצודת דוד

פחות ממה שזרעתם כי לא צמחה השדה : אכול · אתם אוכלים מאכל ואין בו לשבעה כי המארה נשתלחה במעיים : ואין לשכרה . אינו כדאי לשכר כי חלף טעם היין : לבוש · ר״ל הנה לבשתם לבוש ואינו כדאי להחם לו ואע״פ שמדרך העולם היה ראוי לחמם : והמשתכר · ומי שהוא משתכר במקח וממכר וכדומה הנה אין בו ברכה וכאלו משימו בצרור בגד הנקוב מתחת וכמו שיכנס כן יצא : (ז) שימו לבבכם וגו׳ · ר״ל התבוננו על עסקיכם לתקנם : (ח) עלו ההר · ר״ל זאת עשו עלו אל ההר והביאו משם עצים ובנו הבית : וארצה בו · ר״ל עם כי יהיה קטן אהיה מרוצה בו ואתכבד על ידו : (ט) פנה אל הרבה · ר״ל אם לא תשמעו לי הנה כאשר תפנו אל הרבה להביא הבית אשלח בו מארה והנה היה הפניה למפרע אל מעט וכאשר תביאו המעט הזה אל הבית אנפח בו ותהיה כלה בנשיבת רוח פי והוא ענין מליצה : יען מה · כאומר ואם תשאלו בעבור מה יהיה כן הנה מאמר ה׳ לצאות להשיב לכם שזהו בעבור ביתי אשר הוא חרב ואתם כל אחד מכם רץ לביתו לחסות בצל קורתו : (י) עליכם כלאו שמים מטל . עם כי אין הטל נעצר מאשר המקומות הנה עליכם מנעו השמים מלהוריד הטל : כלאה יבולה . מנעה לתת פריה : (יא) ואקרא . אביא בגזירה יובש על הארץ וכו׳ למען יכמש ויתקלקל יבול הארץ : ועל אשר תוציא האדמה · מיתר המינים : ועל האדם ועל הבהמה · כי החורב והיובש מוליד חליים באדם ובבהמה : ועל כל יגיע כפים . על כל העסקים שאתם יגעים בהם אשלח חורב ויובש ר״ל המארה תשלוט בהם ולא תצליחו : (יב) ועל דברי חגי הנביא · ואל דברי חגי הנביא שנבא להם כאשר שלחו ה׳ : וייראו העם . מאזהרות ה׳ ויעודי פעונש : (יג) מלאך ה׳ · ר״ל שליח ה׳ : במלאכות ה׳ : בשליחות ה׳ : אני אתכם . כי עדיין פחדו לבנות הבית בלא רשות המלך ולכן אמר להם אני עמכם ואל תפחדו :

ויער

יד וַיָּעַר יְהוָה אֶת־רוּחַ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶת־רוּחַ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת־רוּחַ כֹּל שְׁאֵרִית הָעָם וַיָּבֹאוּ וַיַּעֲשׂוּ מְלָאכָה בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם׃ טו בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בַּשִּׁשִּׁי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ׃

ב א בַּשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרִים וְאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָיָה דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ ב אֱמָר־נָא אֶל־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶל־שְׁאֵרִית הָעָם לֵאמֹר׃ ג מִי בָכֶם הַנִּשְׁאָר אֲשֶׁר רָאָה אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה בִּכְבוֹדוֹ הָרִאשׁוֹן וּמָה אַתֶּם רֹאִים אֹתוֹ עַתָּה הֲלוֹא כָמֹהוּ כְּאַיִן בְּעֵינֵיכֶם׃ ד וְעַתָּה חֲזַק זְרֻבָּבֶל נְאֻם־יְהוָה וַחֲזַק יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַחֲזַק כָּל־עַם הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וַעֲשׂוּ כִּי־אֲנִי אִתְּכֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ ה אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־כָּרַתִּי אִתְּכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְרוּחִי עֹמֶדֶת בְּתוֹכְכֶם אַל־תִּירָאוּ׃ ו כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד אַחַת מְעַט הִיא וַאֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־הַיָּם וְאֶת־הֶחָרָבָה׃

יד ואתער יי ית רוח זרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וית רוח יהושע בר יהוצדק כהנא רבא וית רוח כל שארא דעמא ואתו ועבדו עבידתא בבית מקדשא דיי צבאות אלההא׃ טו ביום עשרין וארבעה לירחא בשתיתאה בשנת תרתין לדריוש מלכא׃ א בשביעאה בעשרין וחד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא למימר׃ ב אמר כען לזרבבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה וליהושע בר יהוצדק כהנא רבא ולשארא דעמא למימר׃ ג מן בכון דישתאר דחזא ית ביתא הדין ביקריה קדמאה ומה אתון חזן יתיה כען הלא כדליתוהי כן הוא בעיניכון׃ ד וכען תקיף זרבבל אמר יי ותקיף יהושע בר יהוצדק כהנא רבא ותקיף כל עמא דארעא אמר יי ועבידו ארי מימרי בסעדכון אמר יי צבאות׃ ה ית פתגמא די גזרית עמכון במפקכון ממצרים ונביאי מלפין ביניכון לא תדחלון׃ ו ארי כדנן אמר יי צבאות עוד חדא זעירא היא ואנא מזיע ית שמיא וית ארעא וית ימא

ג' וכענין · ג' וכענין · ד' וכענין · ד' · ל"ט · י"א זוגין מתחלפין בטעמא קדמא רביע תנינא זקף · ס"ג · ג' · ז"ך · י"ג · ס'

רשי

בשליחות המקום : (יד) ויבאו ויעשו מלאכה . התחילו מסתתין באבנים ומנסרין עצים . בששי בעשרים וארבעה לחודש ובשביעי בעשרים ואחד היה דבר ה' אל חגי : (ג) מי בכם הנשאר . שהיה מן הגולים ועודנו חי : אשר ראה וגו' · את הראשון אין זה חשוב בעיניו : הלא כמוהו כאין . יודע אני כי מין שראה הראשון אין זה בעיניו אלא כאין · כמוהו כאין · הוא ואין שוים הן כמו (הושע ד) והיה כעם ככהן אף כאן כמוהו כאין הוא ואין שניהם שוים : (ה) את הדבר אשר כרתי . הורתי אתם שומרים ורוחי שורה על נביאכם אל תיראו : (ו) עוד אחת מעט היא · משתכלה מלכות פרס זו המושלת עליכם עוד אחת תקום למשול עליכם להגלר לכם מן מלכו' אנטיוכס ומעט יהא זמן ממשלתו : ואני מרעיש · בניסים הנעשים לבני חשמונאי : את השמים וגו' · ויבינו ששכינתי שורה בבית זה ויביאו תשורת זהב

אבן עזרא

(יד) ויער · היה ראוי שיאמר ויער כמו ויקח וישב רק נפתח מפני העי"ן : פחת . כמו הקריבהו נא לפחתך וכמוהו להיות פחם ובלשון פרס פחת נקרא התרשתא : (טו) ביום עשרים . דבק עם ויעשו מלאכה אע"פ שיש הפסק : (א) בשביעי · בחדש השביעי : (ב) אמר נא · לעולם חולקים כבוד למלכות על הכהונה ועל הנבואה כמו יהושע לפני כלב רק בדברי השם הדבר הפוך כלב קודם ואע"פ שהיה יהושע גדול מכלב בשנים הקדימו השם בדברו בו בעבור ויהם כלב ולא ויהם יהושע וכתוב אחרי שאול ואחרי שמואל המה יסד דוד ושמואל וככה זרובבל לפני יהושע שהוא מבני יהויכין : (ג) מי בכם · אתם הזקנים : (ד) ועתה . ועשו דבק עם תחלת הפסו' הבא אחריו והוא את הדבר והטעם דברי התורה לשמור ולעשות : (ה) ורוחי · נבואתו · (ו) כי עוד אחת · פליאה אעשה : מעט היא · בעיני לעשות' או למעט ימים תהיה :

מעט

רדק

על מרע"ה : (יד) ויער . מפני הצרים החושבים להשבית המלאכה היו צריכים להערת רוח לחזק את לבם : (טו) ביום עשרים וארבעה · טעמו למעלה ואע"פ שהוא תחלת פרשה כי ביום הזה החלו המלאכה כמ"ש ויעשו מלאכה ולא שהחלו בבנין אלא שהכינו המלאכה כי לא החלו עד יום כ"ד לתשיעי : (א) בשביעי · בכלם אמר ביד חגי הנביא לפי שנבואתו היתה שליחות להם בידו לעשות מעתה מה שילוש : (ב) אמר נא . מבואר : (ג) מי בכם · הזקנים שנשארו מן הגלות : כמהו כאין בעיניכם . אם השוו אותו שיהיה זה כמוהו אלא זה כאין בעיניכם כנגד הבית הראשון : (ד) ועתה אל תרפינה ידיכם . בעבור זה כי עוד יהיה כבוד הבית הזה גדול : ועשו · טעמו דבק עם הפסוק האחר את הדבר שזה אם תעשו את הדבר אשר כרתי אני אהיה אתכם ותלכו הלוך וחזק : (ה) את הדבר · אם תעשו את הדבר אשר כרתי אתכם : ורוחי עומדת בתוככם . רוח הקדש אבל אחר שחטאו ולא עשו התורה והמצות נפסקה רוח הקדש ונפסקה הנבואה בימי זכריה ומלאכי ואמר אשר כרתי אתכם כלומר את אבותיכם והרי הוא כאלו כרתי אתכם כמ"ש בתורה לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו וי"ת ורוחי עומדת בתוככם ונביאי מלפין ביניכון : (ו) כי כה אמר ה' עוד אחת מעט היא · מרעיש דרך משל מרוב הכבוד והטובה שיעשו האל לישראל בזמן בית שני וי"א שזה היה בימי חשמונאים וי"א על זמן הורדוס אמר זה וזה היה כמו שכתב בספר יוסף בן גוריון ופי' עוד אחת עוד טובה אחת אעשה לכם מלבד זאת שאני עושה לכם עתה מעט היא מעט ונקל היא בעיני לעשותם וטובה מזאת תהיה כי עתה יש לכם צוררים בבנין הבית אבל באותו זמן יכבדו כל הגוים הבית הזה במנחות וכסף וזהב שיביאו שם גם כתוב בספר יוסף בן גוריון כי רעש גדול היה בימי הורדוס ומה שאמר את השמים ואת הארץ את

ויהושע : ויער ג' וסי' זרובבל · פול יהורם : ואת רוח ד' בקרי' וסי' ויער ה' את רוח זרובבל ב' בפסוק · ואת רוח הטמאה · ויער ה' את רוח פול · אמר נא חד מן י"א זוגין מתחלפין בטעמא קדמא רביע תנינא זקף וסימן הוא הסובב דחוילה · הוא הסובב דכוש · וישחט ויקח משה את הדם . וישחט ויקח משה מרמוץ · ויהושע בן נון · ויהושע בן נון · ויהיו המתים · ויהיו המתים · ויען בלעם ויאמר · ויען בלעם · ואבדתם מהרה דאוריתא · ואבדתם מהרה דיהושע · אמר אל רחבעם · וחברו · ויאמר ישעיהו · וחברו · ויאמר אלי בן אדם · וחברו · ותבא בי רוח · וחברו · אמר נא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת ·

תולדות אהרן ביום עשרים . ר"ה ג' : עוד אחת · סנהדרין לז עקידה שער ט :

מצודת ציון

(יד) ויער · מל' התעוררות : רוח : רצון כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (שם א) : (ו) החרבה ·

מצודת דוד

(יד) ויער ה' · ה' העיר את רצון זרובבל וכו' ובאו ועשו מלאכה בדבר צורך בית ה' : (טו) ביום וגומר · מוסב למקרא שלמעלה לומר ההתחלה היה ביום עשרים וארבעה לחדש כי אז התחילו להכין את המצטרך אל הבנין אבל בבנין התחילו בכ"ד לחדש התשיעי כמ"ש בסוף הספר : בששי . ר"ל בחדש הששי : ב (א) בשביעי · בחדש השביעי : (ג) מי בכם . מי הוא בכם הנשאר מאותם שגלו מירושלים : את הבית הזה · את בית המקדש הראשון לפי שהיה באותו מקום עצמו קראו הבית הזה : בכבודו הראשון כפי מה שבנה אותו שלמה בעושר רב : ומה אתם · ומה שאתם רואים אותו עתה בבנין זה : הלא כמוהו כאין · ר"ל אם יעריכו זה מול זה הלא הבית הזה דומה הבנין אל ההעדר : (ד) ועתה חזק . ר"ל הואיל וכן הוא עכ"ז לא ירפו ידיכם מהבנין בעבור זה והתחזקו ועשו את הבית כי אני אהיה אתכם להשפיע לכם טובה ע"י הבית הזה עם שאין לו ערך עם הבית הראשון מ"מ תבוא לכם הברכה על ידו ואותה אתם מבקשים : (ה) את הדבר · מוסב על מלת ועשו הנזכר במקרא שלפניו ר"ל עשו התורה והמצוה אשר כרתי עליה עמכם ברית בצאתכם ממצרים : ורוחי · רוח הנבואה עדיין עומדת עתה בתוככם ולכן אל תיראו כי תצליחו ותבוא הברכה על ידו : (ו) כי כה . אשר כה אמר ה' עוד אחת ר"ל מלבד הבית הנחרב עוד תבנה ותכונן בית אחת וזהו הבית השני : מעט היא · אבל מעט מן הזמן תתקיים : ואני מרעיש · ר"ל אביא חורבן על הבית כאלו כוכבי שמים ממסלותם ילחמו בהם ומלכי הארץ יתאספו לבוא עליהם : ואת הים ואת החרבה · ר"ל הרבה גדודים יבואו עליהם ובדרך ים ובדרך יבשה והם יחריבוה : והרעשתי

וְאֶת־הֶחָרָבָה׃ ז וְהִרְעַשְׁתִּי אֶת־ נ'
כָּל־הַגּוֹיִם וּבָאוּ חֶמְדַּת כָּל־הַגּוֹיִם
וּמִלֵּאתִי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה כָּבוֹד אָמַר ד'
יְהוָה צְבָאוֹת׃ ח לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב ח'
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ ט גָּדוֹל יִהְיֶה ז"ך
כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאַחֲרוֹן מִן־
הָרִאשׁוֹן אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּבַמָּקוֹם ס"ג
הַזֶּה אֶתֵּן שָׁלוֹם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ נ' · ז"ך
י בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי בִּשְׁנַת
שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְּבַר־יְהוָה
בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃
יא כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁאַל־נָא
אֶת־הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לֵאמֹר׃ יב הֵן י"א בטע' ר"ס
יִשָּׂא־אִישׁ בְּשַׂר־קֹדֶשׁ בִּכְנַף בִּגְדוֹ
וְנָגַע בִּכְנָפוֹ אֶל־הַלֶּחֶם וְאֶל־הַנָּזִיד
וְאֶל־הַיַּיִן וְאֶל־שֶׁמֶן וְאֶל־כָּל־מַאֲכָל ב' בסיפרא
הֲיִקְדָּשׁ וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֹא׃ נ'

וְיָת יַבֶּשְׁתָּא׃ ז וַאֲזִיעַ יַת כָּל עַמְמַיָּא וְיֵיתוּן חֶמְדַּת כָּל עַמְמַיָּא וַאֲמַלֵּי יַת בֵּיתָא הָדֵין יְקָרָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ ח דִּילִי כַּסְפָּא וְדִילִי דַּהֲבָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ ט סַגִּי יְהֵא יְקָרֵיהּ דְּבֵיתָא הָדֵין בַּתְרָאָה מִן קַדְמָאָה אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וּבְאַתְרָא הָדֵין אֶתֵּן שְׁלָמָא אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ י בְּעֶסְרִין וְאַרְבְּעָא לְתְשִׁיעָאָה בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה פִּתְגָּם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בְּיַד חַגַּי נְבִיָּא לְמֵימָר׃ יא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת שְׁאֵיל כְּעַן יַת כַּהֲנַיָּא אוֹרַיְתָא לְמֵימָר׃ יב הָא יִטּוֹל גְּבַר בְּסַר קוּדְשָׁא בִּכְנַף לְבוּשֵׁיהּ וְיִקְרֵיב בִּכְסוּתֵיהּ לְלַחְמָא וּלְתַבְשִׁילָא וּלְחַמְרָא וּלְמִשְׁחָא וּלְכָל דְּמִתְאֲכִיל הֲיִסְתְּאַב וַאֲתִיבוּ

רשי

זהב וכסף כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון : (ח) לי הכסף ולי הזהב · ובידי להביא לאשר חפצתי בו : (ט) גדול יהיה · רב ושמואל חד אמר בבנין וחד אמר בשנים שהני בית ראשון ארבע מאות ועשר ובית שני ארבע מאות ועשרים : (יא) שאל נא את הכהנים תורה · שאת שכחו בגלות הלכות קדש וטומאה וטהרה : (יב) בשר קודש · בשר טומאת נבלה או שרץ : ועל הנזיד . תבשיל : היקדש. היטמא : לא יטמא · נחלקו בה רב ושמואל חד אמר אישתבשו כהני דטעו מנייהו רביעי בקדש ואמרו לו טהור וחד אמר לא אישתבשו כהני חמישי בקודש בעא מינייהו : ונגע בכנפו . לא נגע בשרץ עצמו אלא בבגד שהוא ראשון :

אם

וחכרו אמר אל זרבבל פחת : ולי ח' וסימ' נמסר בספר שופטים סי' י"ד : הן ישא חד מן י"א מקומות בטעם לגרמיה משרת לגריש אבל לא תמנע האזלא מבוא ביניהם וסימן את מחלת בת ישמעאל . ואי כבוד בן פנחס בן עלי · ויען יונדב בן שמעה אחי דוד · בכל אויביו במואב ובבני עמון ובאדום · את תרתן ואת רב שקה מלכיש ירושלם . וגם כל היהודים אשר במואב · באים מדרך שער העליון . מעי מעי אחילה כן כתיב · ויקח עבד מלך את האנשים . הן ישא איש בשר קדש : ויעש בירושלם חשבונות דר"ה: למן היום ז' בקרי' וסימ' למן היום הוסדה ועד עתה . למן היום אשר ברא אלהים אדם · למן היום אשר יצאת מארץ מצרי'.

תולדות אהרן לי הכסף . קידושין סב סנהדרין קג

עכו"ם ב אבות יג נדה ע : כבוד הבית . ב"ב ג עקידה שער ע (מגלה עב) : הן ישא . פסחים עז (סוטה כ) :

אבן עזרא

(ז) פעם להרעיש דרך משל או כמשמעו שישמע רעש ורעש וירגזו כל האדם שהם ביבשה גם בספינות הים ויבואו מנחה לביתי · (ח) לי · בכל מקום שלי הוא ואני אעשה כ"ן לשום בלב הכל להביא הזהב אל ביתי : (ט) גדול . אמר יפת כי הבית הראשון עמד ארבע מאות שנה ועשר שנים והבית השני עמד ארבע מאות וכו' היה בימי הורודוס כאשר כתב בספר יוסף בן גוריון ורבי משה אמר כי זה היה על תנאי אילו היו צדיקים גמורים כאשר אמר זכריה והיה אם שמוע תשמעו : (י) בעשרים . אמר ר' ישועה כי זה תשיעי הוא להתחלת מלכות דריוש ולא ידענו מתי היה תחילת חדש מלכותו ולא דבר נכונה כי הנה כתוב בנבואת זכריה לחדש התשיעי בכסליו והנה החשבון מניסן וככה חודש זיו הוא חדש אייר כי החדש השני איננו דבוק עם למלוך שלמה רק למלוך דבק עם בשנה הרביעית כי אין מנהג ישראל למנות לחדשי' כי אם לשנים וככה הוא בשנה הרביעי' למלוך שלמה על ישראל בחודש זיו הוא החודש השני שהוא אייר : (יא) כה · הכהנים הם מורי התורה ובימי חגי היו מקריבי' העולות על המזבח תשע עשר' שנה טרם נבנה הבית ובספר דניאל נתבאר זה בפירוש ועתה שם היה בכלל הכהנים יהושע שהוא הכהן גדול ותורה יבקשו מפיהו ולא יטעה להשיב ורבינו על דרך הפשט' כי חגי לא אמר לכהנים שלא הורו תורת אמת רק אמר כן העם הזה : (יב) הן · בשר קדש · כמשמעו קודש ממש והפך יקדש יטמא ואם יקדש יטמא למה ישנה כי זה הכתוב אחר זה וכתוב ולא הטמאו והייתם קדושים והיא מתקדשת מטומאתה ומלת פן תקדש את המלאה קדש ממש כי יתער' הכל וישוב קדש אם לא יוציאו הקדש בזמנו כאשר באר זה מנח' בן סרוק הספרדי באר היטב ומלת קדש' מתקדש' ומזומנת עצמה לכל חפץ ואין פי' המלה טמאה גם מלת קדש כמעשה המצרים בדברי הבתולות כי תולדת המצרים היא רפה מפני היאור המרבה לחה שלהם על כן אין בהם כח כשהם קרוב לארבעים או יותר לבעול הבתולה עד שיביאו נער וישכב עמה מעט

עד

רדק

את הים ואת החרבה הוא דרך הפלגה כי השמים לא ירעשו : (ז) והרעשתי . אתן בלבם שיתחדד ממקומם לבא לראות כבוד זה ולהביא בידם כסף וזהב : ובאו חמדת כל הגוים · פי' כל הגוים בארצם ממקומם יבאו בחמדת כל הגוים כלומר יביאו בידם כל דברי חמודות שימצאו בארצם מכלי כסף וזהב ובגדים ואבנים יקרות וחמדת תסר ב' כשמוש כמו ומראה ולא נחידות הגמלא בית ה' והדומים לו : (ח) לי הכסף . ביד מי שהוא שלי הוא וברשותי הוא לנטלו מזה ולתתו לזה ואני אתן בלב הגוים להביא אל הבית הזה כסף וזהב לרוב : (ט) גדול יהיה · נחלקו רבותינו זכרונם לברכה בזה יש אומרים בשנים ויש אומרים בבנין וזה וזה היה כי בית ראשון עמד ת"י שנה ובית שני ת"ך שנה וכן היה גדול בבנין כמ"ש בדברי רז"ל ובספר יוסף בן גוריון כי הבנין שבנה הורדוס בב"ה לא נראה מעולם בנין טוב ונאה כמוהו : אתן שלום . כי אע"פ שהיו מלחמות רבות בזמן בית שני זמן רב היה שלום בארץ : (י) בעשרים · הם התחילו לבנין בנין הבית בחדש הששי שהוא אלול ובחדש התשיעי שהוא כסליו בכ"ד בו החלו לבנות ובו ביום היה דבר ה' ביד חגי הנביא לאמר לכהנים ולשאול אותם על הלכות טומאה וטהרה ואע"פ שכבר הקריבו קרבנות טרם זה כמה שנים כי מיום שעלו הראשונים העולם מהגולה כשהגיעו בעריהם בנו המזבח והקריבו עליו והיכל ה' לא יוסד וי"ט שנה נבנה המזבח קודם בנין הבית ולמה לא שאלה כל השנים האלה מעת שהחלו להקריב קרבנות לפי שלא היה דבר הקרבנות קבוע עד היום שהחלו בבנין הבית : (יא) כה אמר ה' · שיאמר לכהנים כי בשם ה' צבאות הוא שואל להם שאמר לו שאל נא את הכהנים תורה כלומר תורת טומאה וטהרה : (יב) הן ישא · שאלם תורת הטומאה אולי שכחום בגלות ושאלה אם ישא איש בשר קדש בכנף בגדו שנגע בשרץ ונשא בשר קדש בכנף בגדו והנה הכנף הראשון לטומאה ובשר קדש שני : ונגע בכנפו אל הלחם · פי' במה שבכנפו והוא הבשר נגע בו אל הלחם או אל הנזיד או אל היין או אל השמן ונגע אל כל מאכל מאלו : היקדש . פי' היטמא המאכל הזה שהוא רביעי לטומאה כי השרץ הוא אב הטומאה והכנף ראשון ובשר קדש שני והלחם והנזיד והמשקים הללו שנגעו בבשר הם שלישי והמאכל שנגע באלו רביעי ועל זה שאלם על המאכל שהוא רביעי אם יטמא ויענו הכהנים ויאמרו לא והראיה כי על המאכל לבדו שאלם שאמר היקדש ולא אמר היקדשו ויש מרז"ל שאמרו כי טעו הכהנים בזו התשובה כי הרביעי טמא הוא בקדש אבל בשאלה האחרת שאלם אם יגע טמא נפש בכל אלה השיבו כראוי פי' אם תהיה הכנף טמאה טומאת נפש שנמצא שהכנף אב הטומאה והבשר ולד הטומאה והלחם והנזיד והמשקים שני והמאכל שלישי ויענו הכהנים ויאמרו יטמא וג' בקדש היו יודעים שהוא טמא אבל ד' בקדש לא היו יודעים שהוא טמא ובזה טעו לפיכך השיבה הנבואה ואשר יקריבו שם טמא הוא ויש מרז"ל שאמר כי לא טעו באחת מהם יש מהם מי שאמר כי חמישי בקדש שאל בראשונה מהם וכראוי השיבוהו שאינו טמא ויש מהם מי שאמר כי קודש שגזרו רביעי בקדש שאלה וכראוי השיבוהו ומה שאמר ואשר יקריבו שם טמא הוא פי' אע"פ שהם יודעים הלכות טומאה וטהרה כל אשר יקריבו לפני כאלו הוא טמא הואיל והם מתעצלים בבנין הבית ועניין הפרשה מוכיח זה הטעם שלא טעו שלא הוכיחם אלא על ענין

הבית

מצודת ציון

היבשה וכן אל החרבה (יהושע ד) : (ז) כבוד . על העושר יאמר : (יב) ישא . מלשון משא וסבל : קדש · ר"ל מובדל מפני הטומאה כי לשון קדש יאמר על דבר המובדל בין לטהרה בין לטומאה בין לאיסור כמ"ש פן תקדש המלאה (דברים כב) : בכנף בגדו . בשולי בגדו : הנזיד · התבשיל

מצודת דוד

(ז) והרעשתי · אבל אחר זה בזמן הגאולה ארעיש את העכו"ם לבוא על ירושלים למלחמה ועל חיל גוג יאמר : ובאו חמדת וגומר · יביאו עמהם חמדת עושרם : ומלאתי · אז אמלא את הבי' הזה כי יביאו כבוד העושר אל בית ה' אשר תעמוד בתוכו מקום עצמו שזה עומד ולכן קראו הבית הזה וכמ"ש למעלה אשר ראה הבית הזה בכבודו הראשון : (ח) לי הכסף · ובידי א"כ להביאם הנה : (ט) הבית הזה האחרון · ר"ל הבית העתיד שתעמוד במקום הזה : מן הראשון · מן הבית שבנה שלמה : ובמקום הזה · בירושלים אתן אז שלום ולא ישמע בגבולה חמס ושוד : (י) לתשיעי . לחדש התשיעי : (יא) שאל נא · שאל עתה את הכהנים דיני התורה אם לא שכחו בגלותם : לאמר . מוסב למקרא שלאחריו לאמר הן ישא איש וגומר ר"ל אמור להם בשאלה הן ישא איש וגומר : (יב) הן ישא · הנה אם ישא איש בכנף בגדו בשר מובדל מפני הטומאה כשרץ ונבלה : ונגע בכנפו · עם כנפו שהוא ראשון לטומאה נגע אל הלחם ונעשה א"כ שני : ואל הנזיד · ר"ל הלחם נגע בנזיד ונעשה א"כ שלישי : ואל היין · ר"ל הנזיד נגע ביין ונעשה א"כ רביעי : ועל השמן . ר"ל או הנזיד נגע בשמן אבל יין הוא משקה ואינו מטמא אחרים מן התורה אף אם היה ראשון לטומאה : ואל כל מאכל · ר"ל או הנזיד נגע במאכל אחר : היקדש . בשאלה אמר להם אם הרביעי נעשה מובדל וטמא : ויאמרו לא · ובאמת

טעו

רשי

(יג) אם יגע טמא נפש את עצמו: יטמא שהמת אבי אבות הטומאה וחמישי לטומאה מרן רביעי הוא לטומאת מת: (יד) כן העם הזה. כמו שאתם טועים בזו כן אתם טועים בכמה הלכות: ואשר יקריבו שם. אם לא יתנו לבם ללמוד: (טו) ומעלה. שנים שעברו: מטרם שום אבן אל אבן. מטרם חזרתם לשוב ולהוסיף על יסוד שיסדתם בימי כורש ובשל עתה שימו לבבכם לעסוק בבניין ובלימוד צרכי כהונה: (טז) מהיותם בא אל ערמת עשרים. נהיית לכם מארה משולחת במעשיכם כאשר עד הנה שהיו מעמידים כרי הראוי למוד מתוכו כ' סאין ולא היה מוצא אלא עשרה: בא אל היקב. הוא בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו: לחשוף חמשים פורה. לשאוב ממנו חמשים מדות שמודדין בהם יין בגיתות ושמם פורה: לחשוף. למלאות כמו לחשוף מים מגבא (ישעיה ל) וכן חשפי שובל (שם מז): והיתה עשרים. לא שנשתלחה ביין מארה יותר מן הדגן אלא שאדם טועה באומד מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל הכרי עומד לפניו ובמשנת אבות דרבי נתן שנינו פעם למה לא אמר ביין מדה מועטת כמו שאמר בדגן כגון לחשוף עשרים וחמש פורה והיה עשרה למדך שהיין מדה יתירה לעולם וכשהיין לוקה סימן רע לעולם ולפי שהיין צריך להיות הרבה מנה בו מניין יותר: (יח) אשר יוסד היכל. שהתחילו עתה בבנייה להוסיף על יסוד הראשון שבנו בימי כורש:

העוד

אבן עזרא

עד שיהיה הפסח פתוח והוא נקרא קדש דרך זנות אומנותו בכך ועל כן נוה הכתוב כמעשה ארץ מצרים וגו' והנה השאלה על בשר קדש שכתוב וכל אשר יגע בבשרה יקדש אם נגע הכלי הוא הכנף שבו הבשר הוא הקדש אל הלחם או לאחד הנזכרי' היקדש אז ענו הכהני' ואמרו לא ונכונה דברו אחרי שלא נגע בכל אלה לבד הכנף ולא בשר הקדש ממש נגע בהם והוא הדין כי לא נגעו בבשר קדש: (יג) ויאמר. טעם בכל אלה באחד מאלה כמו כן אחותות ורבים כמוהו ויקבר בערי גלעד: (יד) ויען. הטעם ישראל המביאים קרבן חטאת על שגגתם מזידים אשמים בדברים קשים שהם חמורים ולא היו נזכרים מהם ויביאו קרבן על דבר שנעלם והם עושים שלא כהוגן בדעתם בזדון גם הכהנים דבר הטהרה והטומאה על כן אמר חגי כן העם הזה הם הכהנים וכן הגוי הזה הם ישר' זה וכן כל מעשה ידיהם: ואשר יקריבו. במזב' לפני וזהו שם טמא הוא והנה התברר כי אין כח בקודש לקדש מה שלא היה קדש על ידי מגע אמצעי ככח טמא נפש לטמא וזה היה דרך משל דרך נתן אל דוד שתפשו בדבריו ואמר לו אתה האיש ויען גם נכון הוא להיות המשל בעבור שהם בונים בתים לשבתם ובית השם חרב על כן אחריו: (טו) ועתה שימו נא לבבכם. וטעם ומעלה היום הבא אחר זה כמו מבן כ' שנה ומעלה ותחסר מלת כי: מטרם שום אבן · ופרס ישרת בעבור אחר וכן הוא מטרם היותם האבנים יסוד ההיכל כל בא אל ערמת דגן ויחשבו המחשבים שיהיו בה כ' מדה והנה תמצא כי המארה היתה בה · מלת לחשוף מים מגבא כמו לדלות והנה המאר' שימצאו בה פחות מהחצי שיחשבו: (יז) הכיתי · כבר הזכרתי בספר עמוס כי מכת השדפון בקמה כמו שדופות קדים וירקון שמוריק והעד כי כן הוא שהזכיר הברד וטעם את כל מעשה ידיכם כי מארת ה' כללה הכל הפך וברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך אשר תעשה: ואין אתכם אלי · הטעם לא שבתם אלי והנה התברר כי ה' יסרם אולי ישובו מדרכם הרעה ולא שבו על כן נתן להם המשל הנזכר: (יח) שימו הנה הזכיר למעל' יעשו מלאכה בששי וזה הי' להכי' האבנים ולהיותם מגוררות ומחוקות ובתשיעי החל לשום אבן אל אבן ליסד הבית ולמ"ד למן היום נוסף כמ"ד השלישי לאבשלום:

העוד

חגי ב

יג ויאמר חגי אם־יגע טמא־נפש
בכל־אלה היטמא ויענו הכהנים
ויאמרו יטמא : יד ויען חגי ויאמר
כן העם־הזה וכן־הגוי הזה לפני
נאם־יהוה וכן כל־מעשה ידיהם
ואשר יקריבו שם טמא הוא :
טו ועתה שימו־נא לבבכם מן־
היום הזה ומעלה מטרם שום־
אבן אל־אבן בהיכל יהוה :
טז מהיותם בא אל־ערמת עשרים
והיתה עשרה בא אל־היקב לחשף
חמשים פורה והיתה עשרים :
יז הכיתי אתכם בשדפון ובירקון
ובברד את כל־מעשה ידיכם ואין־
אתכם אלי נאם־יהוה : יח שימו־
נא לבבכם מן־היום הזה ומעלה
מיום עשרים וארבעה לתשיעי
למן־היום אשר־יסד היכל־יהוה ד׳ וחסר

תרגום

כהניא ואמרו לא : יג ואמר ד׳ · ב׳
חגי אם יקריב טמא נפשא
בכל אלין היסתאב ואתיבו
כהניא ואמרו יסתאב
יד ואתיב חגי ואמר כן עמא
הדין וכן כנשתא הדא קדמי
אמר יי וכן כל עובדי ידיהון
ודיקרבון תמן מסאב הוא :
טו וכען שוו כען לבכון מן
יומא הדין ולעילא עד לא ג׳ · ל׳ וחד בסוס אלוה
יתשם נדבך על נדבך
בהיכלא דיי : טז מדהויתון
עלין לערימת עסרין והויא
עסרא עלין אתון למעצרתא
דבה חמשין גרבין דחמר
והויא עסרין : יז מחיתי יתכון
בשידפונא ובירקונא ובברדא
ית כל עובדי ידיכון וליתיכון
תיבין לפולחני אמר יי : יח שוו
כען לבכון מן יומא הדין
ולעילא מיום עסרין וארבעא
לתשיעאה למן יומא דישרי
לאשתכללא היכלא דיי שוו

לבת ארוגי המלך ׳ למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ ׳ אשר מנו אתה ׳ אשר יסד היכל ה׳ · וחד ולמן היום אשר צויתי שפטים :

רדק

שבית בכל הפרשה : היקדש · פירוש שיטמא כלומר שאסור מפני טומאתו בקדש שהוא אסור ובת"י שיתאסר במקלת נסחאות שיסתאב : הנזיד · התבשיל כמו ונזיד עדשים : (יג) ויאמר חגי · מבואר הוא : (יד) ויען חגי ויאמר · כן העם הזה וכן הגוי הזה הענין כפול במ"ש או פי' כן העם הזה על הכהנים וכן הגוי הזה על ישראל אמר כלם אשמים על בנין הבית כי הכהנים היה להם להזהיר העם לבנות וכמו שאמרתם שיטמא כן כל מעשה ידיהם טמא הוא לפני וכן מה שיקריבו הכהנים טמא הוא לפני כי הם מקריבים במזבח בלא בית ואינם חוששים לכבודי : (טו) ועתה · ומעלה מן ויום שהתחילו בבנין ומעלה ושימו לבבכם מעתה שום אבן אל אבן כלומר שימו לבבכם במעשיכם מה שהיה טרם הבנין ומה יהיה אחר הבנין : אבן אל אבן · כמו על אבן כמו אל ההרים לא אכל והדומים לו כי כבר עשו יסוד והבנין כשבנו המזבח אלא שהצרים השביתום מלבנות כמו שכתוב בספר עזרא ותרגם יונתן עד לא יתשם נדבך על נדבך : (טז) מהיותם · טרם היותם בענין זה יכלו להכיר כי מאתי היה הדבר כי מי שיבא אל ערמת עשרים כלומר אל ערימה של חטים שהיה ראוי לצאת ממנה עשרים סאה והיתה עשרה מפני המארה שמשתלחת בה : לחשוף חמשים פורה · לחשוף כמו לחשוף מים מגבא ענינו לקחת או לשאוב פורה כמו פורה דרכתי לבדי והיא דריכת הענבים ביקב וחמשים רוצה לומר חמשים בתים בפורה וי"ת חמשין גרבין דחמר ומה שאמר עשרה ועשרים אינו דוקא כי פעמים לא ימצא אלא מחצית או פחות מעט או יותר מעט מכל מקום המארה נכרת בהם : (יז) הכתי אתכם . את כל מעשה ידיכם כמו בכל מעשה ידיכם וכן ואתנו אל תמרודו כמו ובנו : ואין אתכם אלי · ואין עמכם כלומר עם כל זה אינכם אלי וכן יביא אתו וירעו ברועים אותם עצמם או פירוש ואין אני רואה אתכם שבים אלי : (יח) שימו · אשר יסד היכל ה'

אשר

מצודת דוד

פעו כי בקדש גם הרביעי טמא : (יג) ויאמר חגי . הוסיף לנסותם אם יודעים גם עכ"פ שהשלישי טמא ואמר אם טמא נפש יגע בכל אלה ר"ל אם סדר הנגיעות הללו יהיה ע"י טומאת מת שהוא אבי אבות הטומאה ונעשה הכנף אב הטומאה והלחם ראשון והנזיד שני והיין וכו' שלישי : ויאמרו יטמא . ידעו מזה שגם טומאה בשלישי : (יד) כן העם הזה . על הכהנים אמר כמתרעם הנה כן העם הזה נמי שאתם רואים שאינם יודעים את התורה : וכן הגוי הזה . כפל הדבר במ"ש : לפני · ר"ל בדברי התורה הנתונה מאתי : וכן כל מעשה ידיהם · כמו שטעו בזה כן טועים הם בכל מעשה ידיהם : ואשר יקריבו שם · ומעתה אשר יקריבו שם במזבח נחשב לטמא אם לא יתנו לב ללמוד ולדעת : (טו) ועתה · ר"ל אם כי עדיין אין קרבנם לרצון הואיל ואינם יודעים משפטי טומאה וטהרה ומ"מ בנין הבית הוא הכנה לבד להקריב בה כשילמדו כי אז תהיה לרצון : שימו נא . ר"ל עכ"ז הבינו ההפרש שבין אחר התחלת הבנין ובין קודם ההתחלה ושימו נא וגומר : מן היום הזה ומעלה . ר"ל מלפניה : מטרם שום · עד לא הושם אבן הבנין על אבן יסוד ההיכל לבנות הכותל כי היסוד בנו בימי כורש כמ"ש בעזרא : (טז) מהיותם · ר"ל הבינו מה שהייתם בא כ"א אל ערמה אחת בחשבו שימצא בה עשרים מדות ולא מצא בה כ"א עשרה כי נשתלחה בה המארה : לחשוף . ר"ל בחשבו שימצא לשאוב חמשים מדות מן היין היורד מן הפורה ולא מצא כ"א עשרים : (יז) הכיתי אתכם וגומר · וחוזר ומפרש את כל מעשה ידיכם התבואות שזרעתם אותם הכיתי בשדפון ובירקון : ואין אתכם אלי · ר"ל ואין אני רואה אתכם שבים אלי : (יח) ומעלה · ר"ל והלאה : למן היום . ר"ל שהוא מן היום אשר בנו היסוד של ההיכל

מצודת ציון

התבשיל כמו ונזיד עדשים (בראשית כה) : (טז) ערמת · כן יקרא כרי תבואה כמו בקצה הערמה (רות ג) : היקב · הוא הבור שהיין יורד שם מן הגת : לחשוף · ענין שאיבה כמו ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל') : פורה · כן יקרא הגת וכן פורה דרכתי לבדי (שם סג) : (יז) בשדפון · ענין לקות הזרע עד לא נגמר הבשול : ובירקון · היא הכספת פני התבואה ונהפך לירקון במגורה :

אבן עזרא

(יט) העוד. הה"א לתימ' ובעבור אות הגרון נפתח כמשפט וזה כמו העוד אביכם חי והנה היה הזרע זרוע בארץ והטעם אין לכם אחר במגורה מקומות שישימו שם הדגן בבתים כמו נהרסו ממגורות כי בעבו' שהכם בברד לא היה להם רק מעט והנה הטעם אם אכה אתכם זאת השנה תמותו והנה התלותם ליסד הבית אז תחל הברכה בכל : מן היום . אשר יסד ההיכל אברך וזהו מן היום הזה ומעל' האמור למעלה והזכיר מפרי העץ הנזכרים הגפן והתאנה והרמון והזית וטעם לא נשא לין ולא עלה ואף כי פרי עד עתה לא נשא : (כ) ויהי . שנית . כי ביום אחד התנבא פעמים : (כא) אמור . מרעיש . דרך משל כאשר אומרים בימים האלה בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות ממלחמות נהפך העולם : (כב) והפכתי . כי מלחמות רבות היו עתידות בימי הנביא בהנבאו להיותה וידענו כי כן היה רק לא מצאנו ספרים הקדמונים לדעת המלחמות שהיו בימי דריוש זה הפרסי ובימי ארתחשסתא המולך אחריו ובימיהם זרובבל הנשיא ליהודה כי הוא שהגלה בראיות גמורות מן המקרא : (כג) ביום אקחך . כדרך ישלח ממרום יקחני ושמתיך . שמור כאילו היית חותם על יד ימיני וזה דרך משל :

מעלות הנבואה רבי' ואין דרך לספרם כי כח הנשמות ההגונות המקבלות כח רוח הקדש להנבא אינגו על דרך אחד ובהיות הכבוד עם ישראל בפרס שגלו אין צורך לפרש הנבואה כמו הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו והיה הדבר מתבאר מעצמו ואחר הגלות הן מראות וצריכות פי' כמראות דניאל כי לולי שהמלאך היה מפרש לא היה ישראל יודעם ואף כי אחרים וככה מראות זכריה ואשר פירש המלאך הדובר בו כי במראות הלילה הם ידועות אשר לא פירש הן סתומות ונעלמות מעיני המשכילים ואלו היינו מוצאים ספר קדמון שהיה מספר מה שהתחדש בימים ההם ממלחמות היינו ממששים כעורים קיר לומר אולי בעבור זה היתה הנבואה ואתם אין לנו על מה נשען וראיתי ספרי חכמים שהיו בצרפת שפירשו במראות שראה זכריה אחורנית על דבר שכבר עבר בימי זה הנביא כמו האיפה כי בעבורה גלה יהודה אל בבל ושני המקלות פירשו שהם ישראל ויהודה והכתוב אמר רעה את צאן ההריגה והנה הנבואה לעתיד היתה בימי הנביא : ועתה אחל לפרש :

(א) בחדש . לאמר . לישראל והנכון לאמר לנביא : (ב) קצף . כי הנביא כנגד כל ישראל וידבר השם אליו כאילו מדבר לכל ישראל

תרגום

לבכון : יט העוד כען עבורא באידרא ועד כען גופניא ותיניא ורימוניא ואילני זיתא לא טענו יומא הדין אברך : כ והוה פתגם נבואה מן קדם יי תנינות עם חגי בעסרין וארבעה לירחא למימר : כא אמר לזרבבל רבא דבית יהודה למימר אנא מזיע ית שמיא וית ארעא : כב ואהפוך כורסי מלכותא ואתבר תוקף מלכות עממיא ואהפוך רתיכין ורכביהון ויתקטלון סוסון ורכביהון גבר בחרבא דאחוהי : כג בעדנא ההיא אמר יי צבאות אקרבינך זרבבל בר שאלתיאל עבדי אמר יי ואשוינך כגלוף דעזקא על יד ארי בך אתרעיתי אמר יי צבאות :

א בירחא תמינאה בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בר ברכיה בר עדו נביא למימר : ב הוה

חגי ב / זכריה א

שימו לבבכם : יט העוד הזרע במגורה ועד־הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא מן־היום הזה אברך : כ ויהי דבר־יהוה שנית אל־חגי בעשרים וארבעה לחדש לאמר : כא אמר אל־זרבבל פחת־יהודה לאמר אני מרעיש את־השמים ואת־הארץ : כב והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חזק ממלכות הגוים והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו : כג ביום ההוא נאם־יהוה צבאות אקחך זרבבל בן־שאלתיאל עבדי נאם־יהוה ושמתיך כחותם כי־בך בחרתי נאם יהוה צבאות :

א א בחדש השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר־יהוה אל־זכריה בן־ברכיה בן־עדו הנביא לאמר : ב קצף יהוה על־אבותיכם

רשי

(יט) העוד הזרע במגורה . עדיין לא זרעתם בשנה זו והאילנות עדיין לא חנטו פירותיהן ומעתה תזרעו בזמן ברכה כי בבניין הבית יבא ברכה במעשה ידיכם : (כב) והשמדתי חוזק ממלכות הגוים . מלכות פרס שהיא מושלת עכשיו על העולם יפלו ביד מלכות אחרת לסוף ל"ד שנה לבניין הבית כמו שאנו שונין במסכת עכו"ם : (כג) ושמתיך כחותם . כלפי שנגזר על יכניה אביו חי אני אם יהיה כניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני משם אתקך (ירמיה כב) ואומר שם כתבו את האיש הזה ערירי למדנו שהועילה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והושם כחותם : (א) נבואת זכריה סתומה היא מאוד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק ולפי היכולת אתן לב לייסב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומות לו ואחר פתרונות של יונתן : בחדש השמיני . קודם שהתחילו לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעשרים וארבע לחדש התחילו בה : (ב) על אבותיכ' . שבדור חורבן הבית

את השמי' ואת הארץ י"ג וסי' ברא' ברא אלהים . זכור את יום השבת . ביני ובין בני ישראל . העדותי בכם היום . וחברו דחיים . הקהילו אלי את כל . ויתפלל חזקיהו . וחברו דישעיה . אם יסתר במסתרים . אתה ה' אלהים הנה . אני מרעיש את השמים . וחברו . ויאמר יהורם ברוך : כחותם ג' וסימ' אקחך זרבבל . שמני כחותם ב' בפסוק : בחדש ז' ר"פ וסימ' השלישי . הראשון דויקרא . והשני דפסח קטן . הרביעי דמלכים . וחבירו דירמיה . השלישי החלו ערמות . הראשון הוא חדש ניסן : אבותיכם ג' מלאים בסיפרא וסי' כענבים במדבר . קצף ה' על

רדק

אשר בנו על יסודו כי היסוד כבר נבנה מזמן בנין המזבח : (יט) העוד הזרע במגורה . ראו אם עוד זרע במגורה כי הרוב הוצאתם לזריעה ומעט הוא הנשאר לכם במגורה לאכול ומן היום הזה אברך מה שבמגורה ומה שזרעתם כיון שהתחלתם לבנותה : ועד הגפן . וכן עדיין הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא כי עדיין לא הגיע זמנה לשאת עלין או פרי כי בכסליו היה זה שהוא החדש התשיעי מן היום הזה אברך אותם וישאו פרי לרוב ולטוב וזכר אלה העלים שהם רבים בא"י כמ"ש ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ומן התימה מה שאמר על עץ הזית לא נשא כי עץ הזית זמנו במרחשון ובכסליו לשאת פריו ואולי מפני המארה שהיתה בהם מתחלה היה מתאחר לשאת פריו : (כ) ויהי דבר ה' שנית . שנית בו ביום שהוא כ"ד לחדש התשיעי ושתי פעמים דבר עמו באותו היום : (כא) אמר . אני מרעיש . דרך משל על מלחמות שהיו בזמן מלכות פרס ואמר ביאמר זה אל זרובבל לבשרו כי בעבור המלחמות ההם לא תשפל מעלתו אבל תגדל מאד וזהו שאמר ואקחך ושמתיך כחותם והמלחמות האלה היו בימי דריוש זה או בימי ארתחשסתא המולך אחריו או נאמרה נבואה זו על בטול מלכות פרס והתחדש מלכות יון ז"ש והפכתי כסא ממלכות וזה היה לשלשים וארבע שנה לבנין הבית כי אז שלמה מלכות פרס וקמה מלכות יון וכן מצאנו בדברי רז"ל שאמרו תניא ר' יוסי אומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה מלכות יון בפני הבית ק"פ שנה מלכות בית חשמונאי ק"ג שנה מלכות בית הורדוס ק"ג שנה הרי ת"ך שנים שעמד בית שני : (כב) והפכתי . מבואר הוא : (כג) ביום ההוא . אקחך להעלותך במעלה יותר ממה שהיית עד היום ההוא ות"י אקרבינך : ושמתיך כחותם . הטבעת שחותמים בה הכתבים נקרא חותם וכן אמר שימני כחותם והטבעת הזה לא תסור מיד האדם לא ביום ולא בלילה ר"ל שתהיה השגחת האל תמידה עליו ואמרו רז"ל גדולה תשובה שמקרעת גזר דין שנאמר כתבו האיש הזה ערירי וכיון שעשה תשובה נהפך לו גזר דין לטובה ונולד לו בן בבית האסורים ואמר חי אני נאם ה' אם יהיה כניהו חותם על יד ימיני וגו' וכיון שעשה תשובה נהפך לו לטובה ואמר לזרובבל בן בנו ושמתיך כחותם הפך מה שאמר לו אם יהיה כניהו חותם וגו' :

(א) בחדש השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עדוא הנביא לאמר . הנביא שב אל זכריה ואפשר כי גם עדוא היה נביא ואמרו כי הוא עדו החוזה גם מצאנו במדרש עדוא הנביא : לאמר . לישראל כמ"ש אחר כן ואמרת אליהם אמור להם שיזכרו הקצף שקצף ה' על האבות והם דור שחרב בו הבית ויזכרו כי בעבור מעשיהם קצף ה' עליהם לפיכך

מצודת ציון

(יט) במגורה . כן יקרא אוצר התבואה וכן נהרסו ממגורות (יואל א) : ועד . ענינו כמו אפי' וכן ועד כפר הפרזי (ש"א ו) : נשא . ענין גדול והרמה : (כב) והשמדתי . ענין כליון : (כג) כחותם . טבעת העשוי לחתום בו אגרות :

מצודת דוד

מהם והלאה שימו לבבכם מה נעשה בימים האלה : (יט) העוד הזרע במגורה . וכי יש עוד מה מן הזרע במגורה הלא הכל הוצאתם לזריעה כי מעט היו : ועד הגפן וגו' . ואפי' הגפן וגו' לא נשא פרי : מן היום . אבל מיום התחלת הבניין אשלח ברכה : (כ) שנית . באותו יום עצמו בכ"ד לחדש הט' : (כא) אני מרעיש . ר"ל הבית הזה לא אקים לעד כי אני מרעיש את השמים ממסלתם כאלו כוכבי שמים ילחמו בהם ומלכי הארץ יתאספו לבא עליהם : (כב) והפכתי . ר"ל אבל בסוף אקח מהם נקם ואהפוך כסא של הבבליים ואשמיד חוזק ממלכתו : וירדו . בעמקי השאול : איש בחרב אחיו . מהומת ה' תבוא בהם ויהיו נהרגים האיש בחרב אחיו כמ"ש קראתי וגומר חרב איש באחיו (יחזקאל לח) : (כג) אקחך זרובבל . ר"ל אקח איש מזרעך ועל המשיח יאמר : ושמתיך כחותם . כמו שאין חותם הטבעת זז מיד האדם כן לא תסור אהבתי ממנו : כי בך בחרתי . בזרע היוצא ממך בחרתי להיות הוא מלך המשיח : א (ב) קצף ה' . ר"ל חרבן הבית שהיה בימי אבותיכם לא במקרה

ומס

רשי

הבית (ה) אבותיכם איה הם . רעו שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי : והנביאי' הלעולם יחיו : וא"ת אף הנביאים א"ה הם הרי נמו אני משיב לכם וכי הנביאים היה להם לעולם לחיות אך סופן מוכיח כי אמת היה דבריהם שכל דברי וחוקי גזירות פורענותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם : (ח) ראיתי הלילה וגו' . רבותינו פירשו מה שפירשו באגדת חלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו : והנה איש · מלאך : על סוס אדום · רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומר כאן וקצף גדול אני קוצף על העכו"ם : ואחריו סוסים אדומים וגו, · מוכנים לשליחותו של מקום ויש בהם מיני צבעים הרבה ושבח הוא לו : שרוקים · לא ידעתי מה צבע הוא וי"ת קוחין : בין ההדסים אשר במצולה · בין אילני דהדסיא דבבל

זכריה א

קֶצֶף׃ ג וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ אֵלַי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְאָשׁוּב אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ ד אַל־תִּהְיוּ כַאֲבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר קָרְאוּ־אֲלֵיהֶם הַנְּבִאִים הָרִאשֹׁנִים לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וּמַעַלְלֵיכֶם הָרָעִים וְלֹא שָׁמְעוּ וְלֹא־הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נְאֻם־יְהוָה׃
ה אֲבוֹתֵיכֶם אַיֵּה־הֵם וְהַנְּבִאִים הַלְעוֹלָם יִחְיוּ׃ ו אַךְ ׀ דְּבָרַי וְחֻקַּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־עֲבָדַי הַנְּבִיאִים הֲלוֹא הִשִּׂיגוּ אֲבֹתֵיכֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיֹּאמְרוּ כַּאֲשֶׁר זָמַם יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲשׂוֹת לָנוּ כִּדְרָכֵינוּ וּכְמַעֲלָלֵינוּ כֵּן עָשָׂה אִתָּנוּ׃
ז בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ שְׁבָט בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן־עִדּוֹא הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ ח רָאִיתִי ׀ הַלַּיְלָה וְהִנֵּה־אִישׁ רֹכֵב עַל־סוּס אָדֹם וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצֻלָה וְאַחֲרָיו סוּסִים אֲדֻמִּים שְׂרֻקִּים וּלְבָנִים׃

רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עַל אֲבָהָתְכוֹן עַל דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי׃ ג וְתֵימַר לְהוֹן כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תּוּבוּ לְפוּלְחָנִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי לְאֵיטָבָא לְכוֹן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ ד לָא תְהוֹן כַּאֲבָהָתְכוֹן דְּאִתְנַבִּיאוּ לְהוֹן נְבִיַּיָּא קַדְמָאֵי לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת תּוּבוּ כְעַן מֵאוֹרְחָתְכוֹן בִּישָׁתָא וּמֵעוֹבָדֵיכוֹן מְקַלְקְלַיָּא וְלָא קַבִּילוּ וְלָא אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי אֲמַר יְיָ׃ ה אֲבָהָתְכוֹן אָן אִינּוּן וְאִם תֵּימְרוּן נְבִיַּיָּא לָא לְעָלְמִין קַיָּמִין׃ ו בְּרַם פִּתְגָּמַי וּקְיָמַי דִּי פַּקֵּדִית יָת עַבְדַּי נְבִיַּיָּא הֲלָא אַדְבִּיקוּ אֲבָהָתְכוֹן וְתָבוּ וַאֲמָרוּ כְּמָא דַּחֲשִׁיב יְיָ צְבָאוֹת לְמֶעְבַּד לָנָא כְּאוֹרְחָתָנָא וּכְעוֹבָדָנָא כֵּן עֲבַד עִמָּנָא׃ ז בְּיוֹם עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָה לְחַד עֲשַׂר יַרְחָא הוּא יַרְחָא שְׁבָט בִּשְׁנַת תַּרְתֵּין לְדָרְיָוֶשׁ הֲוָה פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה בַּר בֶּרֶכְיָהוּ בַּר עִדּוֹא נְבִיָּא לְמֵימַר׃ ח חֲזֵיתִי בְּלֵילְיָא וְהָא גְּבַר רָכִיב עַל סוּסֵי סָמוֹק וְהוּא קָאֵים בֵּין אִילָנַיָּא דַּהֲדַסַּיָּא דִּי בְּבָבֶל וּבַתְרוֹהִי סוּסָוָן סוּמְקִין קוּחִין

Masoretic notes: ל' חסר בסיפר · כ"ז · ל' ושארת · ל' ואשובה אליכם · יתי' יו"ד קדמאה · י"ו פסוקים · בסיפר' ולא ולא · ג' מ"ל בס יפרא · ל' כ"כ · ז' · ג' · ו' מ"ל בנביאי' · ג · ל' · ד' · ל' מ"ל בנביאי' · ג' ומס' לנגונס · ל' ומסר ודגש

אבותיכ' · אבותיכם איה הם: יחיו ז' וסי' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו · מתים בל יחיו · יחיו מתיך נבלתי · הלעולם יחיו . ומשפטים אשר לא יחיו · מדוע רשעים יחיו · ה' עליהם יחיו : ברכיהו ד' וסי' ביום עשרים וארבעת דשבט דבזכריה · ואחיו אסף העמד על ימינו · ויעמידו הלוים את הימן · ויקומו אנשים

תולדות אהרן

שובו אלי . סנהד' לז : והנביאים . שם ק"ה : ביום עשרים וארבעה . ר"ה ז : ראיתי הלילה · סנהדרין לג : בין ההדסים . מגלה יג :

אבן עזרא

ישראל כמו מה תצעק אלי כי ישראל היו צועקים כמו שכתוב למעלה ויצעקו בני ישראל אל ה' על כן : (ג) ואמרת : כה אמר הזכיר השם שלשה פעמים בזה הפסוק והטעם שובו והשם יוכיחכם יזהירכם פעמים רבות : (ד) אל . תעשו אתם עמי כאשר עשו אבותיכ' שקראו עליהם נביאים רבים ולא שמעו : (ה) אבותיכם . הנה מתו המוכחים והמוכיחים ואתם תדעו כי דברי ונבואתי השיגו אבותיכם והטעם שבאו להם והם הודו וטעם כאשר זמם שידע מעשיהם לפני עשותם ויפת אמר כי הטעם דעו כי תפסק הנבואה וזה טעם הלעולם יחיו רק דברי התורה וחקים שלא השיגוה אבותיכם כי בתורה כתוב אם תשוב אל השם ישיב שבותך על כן וישובו ויודו : (ז) ביום . עתה יחלו מראות הנבואה : (ח) ראיתי . כתו' בתורה הוא ישלח מלאכו לפניך וילכו שני המלאכי' סדומה וכתוב המלאך הגואל אותי וישלח מלאך הנה אנכי שולח מלאך ומלאך פניו הושיעם ובספר דניאל מפורש שר יון ושר מלכות פרס ושר השרים הוא מיכאל והנה הכלל כל מעשה השם הנכבד על ידי המלאכים הם שהם עושי דברו · והנה המשל שיבינו בני האדם למלך יושב על כסאו וישלח שלוחיו מהם רוגלים ומהם רוכבים על סוסים שיבואו מהרה ויודיעוהו הדברים שהם בממלכתו וככה זה : והנה איש · מלאך כמו והאיש גבריאל : על סוס אדום · ככה ראה ואין צורך לבקש טעם למה אדום וככה לא נבקש טעם למה גליל שעורים ולא חטים והמפרש כי שערים מדרך שערה ואדום כמו הדם לשפוך דמים ואלה כדברי דרש הם וזה האיש הרוכב הוא שר ופירוש במצולה קשה ויפת אמר כי הוא שם מקום ונפתח הבי"ת כמו וזבח ולאמנע בקרקר אף על פי שאין דרך להפתח על שם מקום כי

רדק

לפיכך ישובו הם אל ה' ולא יהיו כאבותיהם והם היו מתעצלים בבנין הבית כי לא החלו לבנות עד החדש התשיעי ועוד היו בידיהם מעשים רעים כמו שכתוב בספר עזרא : (ג) ואמרת · מבואר הוא : (ד) אל תהיו . מבואר הוא : (ה) אבותיכם איה הם . הלא תראו כי תמו בחרב רעב ובדבר כמו שהנביאים היו אומרים להם : והנביאים הלעולם יחיו, והנביאים שהיו מוכיחים אותה יוכלו לחיו' לעולם ולהוכיחם כבר הוכיחם ולא שמעו אך תראו שהכל הגיע אליהם כמו שאמרו להם זהו שאמר אך דברי וחקי ורז"ל פי' כי והנביאים תשובת הטעם שאמרו תשובה נאת השיבה כנסת ישראל לנביא אמר להם חזרו בתשובה אבותיכם שחטאו איה הם אמרו לו והנביאים שלא חטאו איה הם היכן הם וחזרו והודו לו : (ו) אך דברי וחקי . וחקי ר"ל גזרותי שגזרתי עליהם שימותו בחרב וברעב והדבר ויגלו הנשארים הלא תראו שהשיגו את אבותיכם ובאו להם הכל כמו שצויתי את עבדי הנביאים שיאמרו להם והם עצמם שבו והתודו בעת החרבן זהו שאמר וישיבו ויאמרו : (ז) ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט · שמות החדשים כמ"ש במגלת אסתר ובזה הספר לא ידענו אם הם ל' ארמי כי לא מצאנו אותם בשאר ספרי הקדש : היה דבר ה' אל זכריה . בא לו מלאך ודבר עמו והראה לו זאת המראה שהוא מספר והולך : (ח) ראיתי הלילה . מראות זכריה סתומות מאד כמראות דניאל ולא כן מראות שאר הנביאים כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה מימי הגולה לפיכך לא באר(ו) את דבריהם ולא הבינו המראות כאשר הם ואמר ראיתי הלילה במראות הלילה ראיתי זאת המראה שראיתי : איש רוכב על סוס אדום . ומצאנו בדברי רז"ל פי' הפסוק כ' ראיתי הלילה בקש הקב"ה להפך את כל העולם כולו ללילה והנה איש רוכב ואין איש אלא הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה על סוס אדום בקש הקב"ה להפוך את כל העולם לדם כיון שנסתכל בחנניה מישאל ועזריה מיד נתקררה דעתו שנ' והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה ואין הדסים אלא צדיקים וכן הוא אומר ויהי אומן את הדסה ואין מצולה אלא בבל שנא' האומר לצולה חרבי מיד שהורין נעשו שרוקים ואדומים לבנים שנ' ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים ואחרי זה נפרש במראה מה שנוכל לפרש איש · הוא מלאך ה' כמו והאיש גבריאל וכן אמר בסוף הענין מלאך ה' עומד בין ההדסים וראה אותו רוכב על סוס מורה למהירות שליחתו וטעם אדום ושאר הגוונים אפשר שנאמרו לטעם וכתב אאז"ל כי סוס אדום רמז לנבוכדנצר שנקרא רישא דדהבא והזהב הוא אדום פי' נבואתו היתה בארבע מלכיות כמו הלום נבוכדנצר ומראות דניאל ואע"פ שהסוסים הם היו במשל המלאכים שלוחי האל כמ"ש מ"מ רמז הוא לד' מלכיות ופי' איש רוכב כי המלאכים מושלים בתחתונים וכל מעשה האל בארץ על ידם ובאמצעותם ושליחתו היתה לעקור מלכות בבל ואעפ"י שבזמן שמראה הזאת כבר נעקרה מלכות בבל נראה לו המראה שלימה כמו שהיתה מפני המלכיות השלש העתידות ובזמן מלכות פרס היתה מראה זאת כמו שאמר בשנת שתים לדריוש : והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה · הם ישראל והמשילם להדסים ר"ל לעצי הדס לפי שיש להם ריח טוב כן ישראל שבבבל יש להם ריח מצות ר"ל עומד ביניהם לעזרם ולהוציאם מהגלות : במצולה · היא

מצודת דוד

במקרה היה כי אם ה' קצף עליהם בעבור העון בא בגמול : (ג) ואמרת · עכ"ז תאמר אליהם וגו' שובו אלי ואז אשוב אליכם להשרות שכינתי בתוככם · (ד) כאבותיכם . שהיו בימי החרבן : הראשונים : שהיו בימיהם : (ה) איה הם · כאומר הלא נלקו בחרב וברעב ובדבר : והנביאים הלעולם יחיו . כאומר ואם תשיבו לומר הנביאים איה הם הלא גם הם מתו עם שלא עשו הרע על זה אשיב לכם וכי הנביאים יחיו עד עולם כי הלא מתו במלאות שנותיהם : (ו) אך דברי וחוקי · אך דברו חוק הגזרה אשר צויתי את הנביאים לנבאות הלא המה השיגו את אבותכם לבד ולא את הנביאים : וישובו · אבותיכם עצמם שבו לומר בעת החרבן הנה כמו שחשב ה' לעשות לנו כפי מעשינו כן עשה לבד אתנו והנביאים לא נלקו כמוני . (ז) לאמר . ר"ל שיאמר לישראל את המראה אשר ראה : (ח) הלילה · ר"ל בלילה : איש · ר"ל מלאך וכן והאיש גבריאל (דניאל ט) : והוא . האיש הרוכב על הסוס עמד בין אילני הדס העומדים במצולה : ואחריו . אחר האיש

מצודת ציון

(ו) זמם ענין מחשבה כמו זממו אל תפק (תהלים קמ) : (ח) ההדסים · שם אילן המריח : במצולה · מקום רבוי המים ענינו כמו ותשליכני מצולה (יונה ב) : שרוקים · מצויירים בצבעים מחולפים

ט ואמר מה־אלה אדני ויאמר אלי
המלאך הדבר בי אני אראך מה־
המה אלה: י ויען האיש העמד
בין־ההדסים ויאמר אלה אשר
שלח יהוה להתהלך בארץ:
יא ויענו את־מלאך יהוה העמד בין
ההדסים ויאמרו התהלכנו בארץ
והנה כל־הארץ ישבת ושקטת:
יב ויען מלאך־יהוה ויאמר יהוה
צבאות עד־מתי אתה לא־תרחם
את־ירושלם ואת ערי יהודה אשר
זעמתה זה שבעים שנה: יג ויען
יהוה את־המלאך הדבר בי
דברים טובים דברים נחמים:
יד ויאמר אלי המלאך הדבר בי
קרא לאמר כה אמר יהוה צבאות
קנאתי לירושלם ולציון קנאה
גדולה: טו וקצף גדול אני קצף
על־הגוים השאננים אשר אני

ב׳ וחד וכרוכ׳ · ס׳ ה׳ חסר ל׳ ותסר נ״א פתח · ב׳ וחסר · ב׳ יאמר · ס׳ . ג׳

ותורין: ט ואמרית מן אלין
רבוני ואמר לי מלאכא די
מליל עמי אנא אחזינך מה
אינון אלין: י ואתיב גברא
דקאים בין אילני הדסיא ואמר
אלין די שלח יי להלכא
בארעא: יא ואתיבו ית
מלאכא דיי דקאים בין אילני
הדסיא ואמרו הליכנא בארעא
והא כל ארעא יתבא שליוא
ושקיטא: יב ואתיב מלאכא
דיי ואמר יי צבאות עד
אימתי את לא תרחם ית
ירושלם ועל קרויא דבית
יהודה דאיתיתא עליהון לוט
דנן שבעין שנין: יג ואתיב
יי ית מלאכא די מליל עמי
פתגמין תקנין פתגמין
דניחומין: יד ואמר לי מלאכא
די מליל עמי אתנבי למימר
כדנן אמר יי צבאות מתפרע
אנא פורענות ירושלם ולציון
קנאה רבא: טו ורגז רב אנא
רגיז על עממיא דשרן שליוא

אבן עזרא

כי לא יאמר בלשון בשמרון כי אם בשבא או בחירק ורבי משה הכהן אמר כי במצולה בריכת מים ושכיבותיה הדסים: ואחריו סוסים. ואין איש רוכב עליה' ואלה כדברי יחזקאל ופני שור מהשמאל ומלת שרוקים מגזרת שורקה במראה שורק ואלה הסוסים הם רבים על ג' ענינים פירוש גוונים: (ט) ואומר. אל המלאך הדובר בי. ואיננו העומד בין ההדסים כפי פי' יפת ולפי דעתי כי המלאך הדובר בי הוא הרוכב על סוס אדום כי הוא השר: ויען. עתה פירש כי הוא העומד בין ההדסים אלה הסוסים שלוחי השם לשוט בארץ כמו שטן איוב שגם הוא מלאך: (יא) ויענו את מלאך ה'. הוא האיש הנזכר שהוא אחד השרי' ואלה הסוסים שלוחיו במצות השם: (יב) ויען. כמו ועניה ואמרת ויען איוב הראשון או הטעם שיענה לשם ששלחו והוא הנכון והנה הטעם בהתעורר מלחמות אז יבנה בית השם על יד זרובבל כאשר התנבא חגי ושמתיך כחותם: זה שבעים שנה. באורתיו באר היטב בספר דניאל: (יג) ויען. עתה הזכיר מה שענה השם בדרך כלל כאשר שמע זה הנביא והמלאך הוסיף לפרש לו: (יד) ויאמר. כל קנאה קשורה עם למ"ד איננה כמו קשורה בבי"ת והנה זה כמו המקנא אתה לי והטעם בעבור כמו ויקנא השם לארצו בעבור ארצו והיא קנאה לטוב לאותו הנזכר וכשהיא קשורה בבי"ת כמו ויקנאו בו פלשתים היא להפך: (טו) וקצף. זה לאות על מלחמות רבות וצרות קשות על הגוים

רשי

דבבל: (ח) ואומר. למלאך אחד אשר היה מראה אותי כל זאת מה אלה: אדוני והוא הרוכב על סוס אדום: (י) להתהלך בארץ. לראות את שלוות הבבליים: (יב) ויען מלאך ה'. הוא הדובר בי: (יג) ויען ה'. את המלאך הדובר בי דברים טובים. לא שמע הנביא מה ענה לו ממה שאמר המלאך לו קרא לאמר קנאתי וגו' אני יודע שדברים טובים ענהו: (יד) קנאתי לציון. מתפרע אנא פורענות דין ירושלים מן המליקים לה: (טו) השאננים. אשר אלו אומרים עליהם שהם יושבים ושקטים: אשר אני קצפתי

מראשי בני אפרים: אראך ב' ואינון מן זוגים מן בב' א' בריש ות' נא' וסימ' במסרה רבתא בערך ו': והנה כל ה' דסמיכי בקריאה וסימ' נמסרין במלכים א' סימן ז': ואת ערי ז' בקריאה וסימן ואת כל ערי המסכנות דשלבים ב' בפסוק. את ירושה ואת עריה ר"פ. הנני מצוה נאם ה': ויען מלאך ה' ויאמר. ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים. ואת בעלת דדברי הימים בתרא דפסוק: ח' פסוק' מסורתא מיכא ומיכא דלא נסבין ו' ומלה במצע ופי' בתו' אפרים בהו' מנשה' כל נגע כל מחלה. דברים טובים דברים נחמים. ארום בגוים ארום באר'. שבט מישור שבט מלכותך. אבי ישי אבי דוד. על חסדך על אמתך. על בתוליה על ההרים:

רדק

היא בבל: ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים: שרוקים מין צבע שלא נתברר אלינו מה הוא וי"ת שכיו שרוקים כמסרק ואין לו טעם והנה שרוקים במראה הזאת במקום שחורים הנזכר במראה האחרת שהיא ארבע מרכבות וי"ת שרוקים במראה הזאת שתתין נוסחא אחרת קוותין. ואלה הסוסים מן הדומה לא היה עליהם רוכב וזה שהיה רוכב היה שר למלאכים האחרים לפיכך ראה אותו רוכב ואחריו סוסים אדומים אם נפרש סוס אדום על נבוכדנצר נפרש סוסים אדומים על בנו ועל בן בנו והנה הם כנגד המרכבה הראשונה שרוקים ולבנים כאלו אמר ואחריהם שרוקים ואחריהם לבנים והנה לא זכר כנגד ה.. ..ה הרביעית כי לא ראה אותם בזאת המראה בעבור שהיתה רת קה אע"פ שראה אותה במראות האחרות: (ט) ואמר. הדובר בי הוא כאמר אליו היה דבר ה' אל זכריה: אני אראך. היה לו לומר אני אשמיעך כי לא הראה לו עוד אלא מראה הסוסים שראה מתחילה לו אפשר כי אראך כמו אשמיעך כי חוש הראות נשאל לשאר החושים לפי שהוא החזק שבכלם כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות ראה ריח בני ויתכן פי' אראך כמשמעו ואמר לו על זה המראה האחרת שהראה לו ד' קרנות שהיא מבוארת מזאת ואע"פ שהוא לא הבינה עד שפירשה לו: (י) ויען האיש. הוא רוכב הסוס ושמע הנביא שהמלאך הרוכב ענה אע"פ שהוא לא היה שואל אותי ואמר לו כי אלה הסוסים הם שלוחי האל שלחם להתהלך בארץ על דרך שאמר השטן משוט בארץ ומתהלך בה ואפשר כי המלאך הרוכב לא ענה אל הנביא אלא פי' ויען כמו ועניה ואמרת ויען איוב הראשון והנה שמע הנביא שרוכב הסוס היה אומר ושואל לאלה הסוסים אשר שלח ה' להתהלך בארץ מה ענין הארץ והם ענו ואמרו לו התהלכנו בארץ וראינו אותה יושבת ושוקטת ואלה כמו לאלה וכן ודוד מגיד לאמר אחיתופל בקושרים כמו ולדוד ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול כמו לבן שאול ודומים להם: (יא) ויענו. מבואר הוא יושבת ושוקטת ראינו שלות העכו"ם וישראל בצער לפיכך ענה המלאך ואמר עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם: (יב) ויען. זהו העומד בין ההדסים שהיה לעזרת ישראל או המלאך הדובר לנביא והוא הנכון: עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם. כי בעוד שישקטו העכו"ם לא יצאו מהגלות עד אבוד מלכות בבל והנה המראה הזאת היתה בזמן שראה אותה אלא שהראה לו מה שעבר בעבור הראותו כי שלות בבל וחורבנה הכל מאת האל יתברך באמצעות המלאכים המנהיגים וכי הם מתפללים בטוב ישראל וכן ממשלת השלש מלכיות הנותרות ומפלתם הכל יהיה מאת האל יתברך כמו שהראהו מה שהיה במלכות בבל שעברה: אשר זעמת זה שבעים שנה. אם על מה שעבר כמו שפירשנו היו שבעים שנה למלכות בבל ושממה היתה כל מלכות נבוכדנצר או אמר זה שבעים שנה על זמן שהמראה שהיתה בשנת שתים לדריוש ואז שלמו לחורבן ירושלם שבעים שנה ואע"פ שזו המראה היתה בחדש שבט והם החלו לבנות בחדש כסליו אעפ"י כן זעומה היתה עדיין וכל זמן בנותם העיר במלחמה היו עם צריהם: (יג) ויען. דברים נחומים. חסר הנסמך ופי' דברים דברי נחומים או הוא שם תאר והוא הנכון: (יד) ויאמר. הדברים הטובים שאמר לו האל יתברך אמר לי שתקרא אותם באזני ישראל לנחמם: (טו) וקצף. בשאננים

מצודת ציון

מחולפים ודוגמתו בדרז"ל אשה לא תעביר סרק על פניה (שבת נה): (יא) יושבת. ר"ל יושבת בשלוה: ושוקטת. מל' השקט ומרגוע: (יב) ויען. ענין הרמת קול כמו ועניה ואמרת (דברים כו): זעמתה. מל' זעם וכעס: (יג) נחומים. מל' נחמה: (יד) קנאתי. ענין כעס כמו הם קנאוני

מצודת דוד

האיש הרוכב עמדו סוסים אדומים וגומר: (ט) ואומר. שאלתי את המלאך הדובר בי מה אלה ר"ל על מה מרמז: אני אראך. במראה נבואה אראה לך על מה מרמז וזהו במה שהשמיע לאזניו דברי האיש העומד בין ההדסים האמור במקרא שלאחריו: (י) ויען האיש וגומר. עם כי הוא שאל אל המלאך הדובר בו ענהו האיש וגו': אלה. הסוסים האלה הם אשר שלח ה' להתהלך בארץ לארכה ולרחבה לרשת משכנות לא להם כל אחד בזמנו: (יא) ויענו וגו'. כי המלאך העומד בין ההדסים שאלם מה עשו בארץ כ"א בזמנו ועם כי לא נזכר כי מהתשובה יובן ששאלם על זה: התהלכנו בארץ. ר"ל ירשנו את כל הארץ והנה כולה יושבת בשלוה והשקט ואין מי מעורר לבו לגשת למלחמה לקחת מה מידינו ופתרון המראה היא הסוסים הם שלוחי המקום ירמזו על המושלים בכיפה והראה לו בדמות סוסים לרמז על המהירות וקלות התנועה והיה הרבה מכל מין לרמז על מרבית המהירות וכלדך שראה במראה אחרת כמ"ש והנה ארבע מרכבות וגו' במרכבה הראשונה סוסים אדומים וגומר (לקמן ו) והאדומים בכללם ירמזו על בבל שנאמר בו אנת הוא ראשה די דהבא (דניאל ב) ומראה הזהב אדומה היא והמלאך שרכב על אחד מהאדומים בא לרמז שלא במקרה נפלה בבל אבל ה' שלח מלאכו והוא רכב עליה וכבשה תחתיו והעמידה בין ההדסים אשר במצולה לרמז שמפלת בבל היתה בארצה שעמדה במצולה כמ"ש האומר לצולה חרבי (ישעיה מד) ושם גדלו הדסים מרובים והשרוקים ירמזו על מדי ופרס לפי שהיו שתי מלכיות בא הרמז בסוסים בעלי מראה מחולפי הגוונים ולא בעלי גוון אחד והלבנים ירמזו על אנשי אנטיוכוס ויתכן בזהו לפי שמנהגם היה ללבוש מלבושי לבנים וכל טובם ויופיים שהיו לבנים בהפלגה (ולא הראה לו במראה ההיא ממשלת טיטוס לפי שממשלתה היתה אחר חורבן בית השני ועדיין לא דבר בו מהחורבן הזה ולאחר שדבר בו מזה הראה לו באמת רמזים גם ממשלת טיטוס): (יב) מלאך ה'. העומד בין ההדסים: ה' צבאות עד מתי אתה וגומר. כאומר אף אם ממשלת המלכיות ההם כ"א בזמנו ומסרת שרי מעלה מהעכו"ם תחת שר מעלה של כל המושל בזמנו אבל הלא אתה ה' על צבאות מעלה ומטה והכל בידך ומדוע לא תרחם אתה את ירושלים וכו' הלא אתה שר ישראל ואתה מושל בכל: אשר זעמתה. אשר כעסת עליהם זה זמן ע' שנה מעת חורבן הבית וכאומר הלא עדיין הם בכלל הזעם אם הם נכנעים למלכי מדי ופרס: (יג) את המלאך הדובר בי. למען יאמרם הוא אלי: דברים טובים. הם הדברים שצוה לו המלאך לקרות אותם לפרסמם ברבים: (יד) קנאתי לירושלים. בעבור

רשי

קלפתי • על עמי מעט : והמה עזרו • על הקלף לרעה : (טז) וקו ינטה • למוד תימותיה ארכה ורחבה : (ב) אלה הקרנות . אלה הבבליים אשר בארבע רוחות השמים אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלים עד אשר זירום : (ג) ארבעה חרשים • נגרים היודעים לנסר את הקרנות ורבותינו פירשו במסכת סוכה מי הם :
(ד) ואומר מה : אלה הקרנות • אשר ראיתי בראשונה : אשר זרו את יהודה • והשפילום עד כפי איש לא נשא ראשו ולא נתנו לאחד מבני עמי להרים ראש : ויבאו אלה • החרשים להחריד אותן הקרנות ולידות אותו : לידות . להשליך : (ה) חבל מדה • חוט המדה למדוד את ירושלים כמה יהיה ארכה ורחבה : (ז) והנה המלאך הדובר בי יוצא • הוא אשר בידו

אבן עזרא

הגוים בימים ההם : קלפתי מעט . על ישראל והם הוסיפו : (טז) לכן • וקו • משקולת הבונים : (יז) עוד תפוצינה . בכל צד מרוב הטובה יגדל הישוב : (א) ואשא • גם זה במראה : ארבע קרנות • מארבע פאות ירושלים (ב) ואומר • והנה טעם קרנות האויבים שהיו סביבות ירושלים הבאים לזרותה כדרך וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו : (ג) ויראני • הזכיר השם כי זה סוד המראה הראשונה ותרשים חרשי משחי' : (ד) ואמר' אל המלאך הדובר בי אע"פ שלא הזכירו כי חפש דרך קצרה וטעם כפי איש על בני יהודה כל אחד כפי מעלתו : לא נשא ראשו • אחד מהם כנגד אלה הקרנו' : ויבואו אלה . האנשים : לידות את קרנות • להשליכם ממקומם כמו ידו גורל והנה הטעם שיסורו כל השמים ויבנו הבית : (ה) ואשא . גם זאת במראו' הלילה : (ו) ואומר • למוד מפעלי הכפל כמו לחוג לרום לבוז והנה ראה כי השם צוה וגזר שתהיה בנויה ככה בארך וברוחב לפנים מהחומות : (ז) והנה • יוצא • מבין ההדסים והנה מלאך אחר יוצא והנה שליח אחר מהשם אל המלאך הדובר

קצפתי מעט והמה עזרו לרעה :
טז לכן כה־אמר יהוה שבתי
לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה
נאם יהוה צבאות וקוה ינטה על־
ירושלם : יז עוד ׀ קרא לאמר כה
אמר יהוה צבאות עוד תפוצנה
ערי מטוב ונחם יהוה עוד את־ציון
ובחר עוד בירושלם :

ב א ואשא את־עיני וארא
והנה ארבע קרנות : ב ואמר אל־
המלאך הדבר בי מה־אלה ויאמר
אלי אלה הקרנות אשר־זרו את־
יהודה את־ישראל וירושלם :
ג ויראני יהוה ארבעה חרשים :
ד ואמר מה אלה באים לעשות
ויאמר לאמר אלה הקרנות אשר־
זרו את־יהודה כפי־איש לא־נשא
ראשו ויבאו אלה להחריד אתם
לידות את־קרנות הגוים הנשאים
קרן אל־ארץ יהודה לזרותה :
ה ואשא עיני וארא והנה־איש
ובידו חבל מדה : ו ואמר אנה אתה
הלך ויאמר אלי למד את־ירושלם
לראות כמה־רחבה וכמה ארכה :
ז והנה המלאך הדבר בי יצא

די אנא רגזית על עמי זעיר
ואינון מסיעין לאבאשא :
טז בכן כדנן אמר יי אתוב
לירושלם ברחמין בית
מקדשי יתבני בה אמר יי
צבאות וחוט דמשחתא
יתנגד על בנין כתלי
ירושלם : יז עוד אתנבי
למימר כדנן אמר יי צבאות
עוד יתמלין קרוי עמי טובא
וינחם יי עוד ית ציון ויתרעי
עוד בירושלם : א וזקפית ית
עיני וחזית והא ארבע מלכון :
ב ואמרית למלאכא דממליל
עמי מן אלין ואמר לי אלין
מלכותא דבדרא ית אנש
יהודה וית ישראל ויתבי
ירושלם : ג ואחזיני יי ארבעא
אומנין : ד ואמרית מה אלין
אתן למעבד ואמר למימר
אלין מלכותא דבדרא ית
אנש יהודה ולא שבקא
להלכא בקומה זקופה ואתו
אלין לאזעא יתהון למתבר
ית מלכות עממיא דנטלא
זין על ארעא דבית יהודה
לאניותא : ה וזקפית עיני
וחזית והא גברא ובידיה חוט
דמשחתא : ו ואמרית לאן
את אזיל ואמר לי לממשח ית ירושלם למחזי כמה
פותיה וכמה אורכה : ז והא מלאכא דממליל עמי נפיק

ז' | ס' בליסנא | כ"ז וקו ק' | ב' | ב' ובענין | ב' | ל' | ל' ומ"ל | ב' כתרי ליסני | ותסר ל' | ד' חס' בנביאים

נחם! ונחם ו' פתחין וסימ' ותכל דוד המלך לצאת • אתם יראה פרעה • מי יודע ישוב י ונחם ה' על זאת • עוד קרא לאמר • וחברו וכל ישעיה דכו' : זרו ב' וחסר ובענין וסי' ויאמר אלי אלה הקרנות • ואמר מה אלה הבאים : למד ב' בתרי לישני וחסר למד ילמדו • למד את ירושלם :

תולדות אהרן

ארבעה חרשים• סוכה נב : ובידו חבל • עירובין נח : ואומר אנה • ב"ב עה :

רדק

השאננים • ר"ל כמו שאמר יושבת ושוקטת : אני קצפתי מעט . אני קצפתי על ישראל מעט להגלותם מארצם ומעט הוא כנגד מה שהרעו הם לישראל אחר גלותם : עזרו לרעה • להרע להם יותר מדאי וכן אמר בישעיה קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד : (טז) לכן כה אמר ה'. וקוה , כתיב בה"א במשקל נוה וקרי בלא ה"א והוא קו הבנין החוט שנוטין על הנדבך : (יז) עוד קרא • תפוצנה ערי מטוב מרוב טובה ושלוה שיהיה להם תפוצנה הנה והנה כלומר שירבה הישוב : ונחם • פתח והוא מבנין הדגוש : (א) ואשא • במראה הזאת שב לראות מראה אחרת שהיא מבוארת מן הראשונה כי הבין ממנה כי הקרנות הם לנגח כמו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אבל לא הבין מי היו אלה הקרנות : ד' קרנות הם ד' מלכיות והם מלכות בבל מלכות פרס ומלכות יון וכן ת"י ארבע מלכון וארבעתם הרעו לישראל כמו שפי' המלאך אשר זרו את יהודה את ישראל וירושלם : (ב) ואמר • אשר זרו נגחו עוד אותם עד שזרו אותם הנה והנה כל אחת מהקרנות בזמנה הרעה להם כי מלכות פרס אף על פי שהעלם מהגלות בתחלת מלכותם אחרי כן הרעו להם בימי ארתחשסתא הראשון ובימי אחשורוש עד שנת שתים לדריוש : (ג) ויראני ה' ארבעה חרשים • אומנים כמו חרש עצים כלו' לגדע הקרנות כלומר כל מלכות תהיה חרש לה לגדע המלכות הקודמת לה כי מלכות בבל נפלה ביד פרס ומלכות פרס נפלה ביד יון או יהיה החרשים משל על המלכים שרי מעלה הממונים על המלכיות ורז"ל פירשו הפסוק לימות המשיח ואמרו מאן נינהו ארבע חרשים א"ר שמעון חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק : (ד) ואמר • כפי איש לא נשא ראשו נגחו וזרו אותם כשיעור שלא נשא איש מבני ישראל ראשו מפניהם כפי פירוש כשיעור וכן איש כפי אכלו וכן תרגם יונתן ולא שביק איניש להלכא בקימה זקופה : לידות . להשליך כמו וידו אבן בי : (ה) ואשא • במראה הזאת שב לראות מראה אחרת ויתכן שתהיה מראה זאת עתידה לימות המשיח כמו מראות יחזקאל שמדד המלאך ירושלם ארכה ורחבה : חבל מדה • חבל שמודדין בה וזה האיש היה מלאך אחר לא הדובר בו : (ו) ואמר • למד מקור מן מדד כמו לרום את הסלת מן רסס רב לבבי סוב מן סביב : (ז) והנה • ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז והוא לא אמר לו לפי שהמלאך הזה היה דובר בו מתחילה אמר לו שידבר אליו זה כי אף על פי שראה המלאך מודד ארץ ירושלם ורחבה

מצודת דוד

בעבור מה שעשו הבבליים לירושלים וציון • כועס אני הרבה : (טו) וקצף • עתה ישרש שהקצף היא על הבבליים היושבים שאנן ושקט על אשר אני קצפתי מעט על ישראל והמה עזרו אל הקצף לעשות רעה עוד יותר ממה שקצפתי : (טז) לכן • יואיל ומאד הרעו לישראל לכן כבר שבתי את ישראל לירושלים מפאת הרחמים עם כי לא זכו ועוד יבנה בה ביתי ולא יבטל המלך את הבנין כדרך שבטל כורש : וקו ינטה • סבובה ינטה קו המשקולת לבנות חומת העיר ולא ימחה המלך בידם : (יז) עוד קרא לאמר • גם זה מדברי המלאך שאמר לנביא עוד קרא לאמר את זאת : עוד תפוצנה • ר"ל עוד יבוא חרבן וגלות על הבית השני ויפוצו יושבי ערי יהודה מכל טוב ויסחו מן הארץ הטובה : ונחם ה' . ואח"ז בגאולה העתידה ינחם ה' עוד את ציון ויבחר עוד בירושלים וכאומר הנה אז תהיה גאולה שלימה גאולת עולם : ב (א) וארא • במראה הנבואה : ארבע קרנות . הם רמז שנגחו בימים הקדמונים את ישראל כבעלי קרנים עם הקרן : (ב) מה אלה • ר"ל על מה מרמז : אלה הקרנות • ר"ל זה מרמז על הבבליים שהרעו לישראל וכאלו נגחו אותם בקרן עד שפזרו אותם הנה והנה : את ישראל • כמו ואת ישראל בוי"ו : (ג) חרשים . אומנים היודעים לגדע ולהפיל את הקרנות : (ד) ויאמר לאמר • ר"ל ה' אמר אל המלאך שיאמר לי : אלה הקרנות וגו' • ר"ל על כי אלה הקרנות וכו' הרעו לעשות כשיעור אשר איש מישראל לא נשא ראשו מפניהם ולכן באו אלה החרשים להחריד את הקרנות ולהפיל אותם על אשר שהיו מרימי' קרן על ארץ יהודה לזרותה ולפזרה (ואף שבבל נפלה ב"ל הראה לו המקום כפי הגזרה וכאלו עמד לפני מפלת בבל) : (ה) והנה איש • שבא מים ובידו היה חבל מדה שרגילין למדוד בו את החומות : (ו) ואומר • שאלתי את האיש לאיכן אתה הולך עם חבל המדה : לראות כמה רחבה • ר"ל כמה

מצודת ציון

קנאוני בלא אל (שם לב) : (טו) השאננים • מל' שאנן ושקט : (טז) וקו . ענינו חוט המשקולת של הבנאי וכן קו לקו (ישעיה כח) : ינטה • מל' הטיה : (יז) תפוצנה : ענין פזור כמו ומאלה נפלה כל הארץ (בראשית ט) : (א) קרנות • מל' קרן : (ב) זרו • פזרו כמו ואתכם אזרה בגוים (ויקרא כו) : (ג) חרשים • אומנים כמו חרש עצים (ישעיה מד) : (ד) כפי • כשיעור כמו איש כפי אכלו (שמות יב) : לידות . ענין הפלה והשלכה כמו ידו אליה (ירמיה נ) : הנושאים • ענין הרמה : לזרותה • לפזרה : (ה) חבל מדה • קו המדה : אנה

ומלאך אחר יצא לקראתו: ח ויאמר אלו רץ דבר אל־הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלם מרב אדם ובהמה בתוכה: ט ואני אהיה־לה נאם־יהוה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה: י הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם־יהוה כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאם־יהוה: יא הוי ציון המלטי יושבת בת־בבל: יב כי כה אמר יהוה צבאות אחר כבוד שלחני אל־הגוים השללים אתכם כי הנגע בכם נגע בבבת עינו: יג כי הנני מניף את־ידי עליהם והיו שלל לעבדיהם וידעתם כי־יהוה צבאות שלחני: יד רני ושמחי בת־ציון כי הנני־בא ושכנתי בתוכך נאם־יהוה: טו ונלוו גוים רבים אל־יהוה ביום ההוא והיו לי לעם ושכנתי בתוכך וידעת כי־יהוה צבאות שלחני

קמץ · אליו ק' · ג' בליש' · כ' גגני · ד' · ג' · ג' · ס' · וחסר וי"ו · ג' · ט' · ג' · ד'

ומלאכא אוחרנא נפיק לקדמותיה: ח ואמר ליה רהוט מליל עם עולימא דיכי למימר פצחין תיתיב ירושלם מסגי אנשא ובעירא בגוה: ט ומימרי יהי לה אמר יי כשור דאשא מקף לה סחור סחור וביקר אשרי שכינתי בגוה: י אכלו למבדריא ואמרו להון אתכנשו מארעא צפונא אמר יי ארי כארבע רוחי שמיא בדרית יתכון אמר יי: יא אכלו לכנשתא דציון ואמרו לה אשתיזבי ואתא דיתבא במדינת בבל: יב ארי כדנן אמר יי צבאות בתר יקרא דאמיר לאיתאה עליכון שלחני על עממיא דבזזין יתכון ארי דמנזיק בכון כד מושיט ידיה למקרב בגלגלי עינוהי: יג ארי הא אנא מרים ית מחת גבורתי עליהון ויהון עדי לפלחיהון ותידעון ארי יי צבאות שלחני: יד בועי וחדי כנשתא דציון ארי הא אנא מתגלי ואשרי שכינתי בגויך אמר יי: טו ויתוספון עממין סגיאין על עמיה דיי בעדנא ההיא ויהון קדמי לעם ואשרי שכינתי בגויך ותידעון ארי יי צבאות שלחני לאתנבאה עלך:

רשי

בידו חבל מדה: (ח) רוץ דבר אל הנער. אל מלאך עוד למוד כי נמלך הקב"ה בפמליא שלא יהא לה קצב ושיעור ועתה רוץ דבר אל זכריה: פרזות תשב. מאין חומה כדי שיתישבו בה כל הבא ותגדל מיום אל יום: (ט) ואני אהיה לה. למגן כאילו חומת אש סביב לה וגם בתוכה תשכון שכינתי לכבודכם: (י) הוי הוי. אין הוי אלא לשון הכרזה וזעקת קיבוץ וכן ת"י אכלו למבדריא הכריזו כמו (שמואל ב כב) ירעם מן שמים. אכלו מן שמיא: ונוסו מארץ. לאו גליות עמי מתוך בבל ואשור: (יא) הוי ציון המלטי. אף זו ל' הכרזה שאספו עם גלות ציון והמלטו מתוך בבל: (יב) אחר כבוד. אחר כבודכם אני שלוח להגדיל לכם כבוד ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שאתם לעשו כבוד שכיבד את אביו: (יג) והיו שלל לעבדיהם. לישראל שהם עתה עבדים להן: (טו) ונלוו. ונתחברו

אבן עזרא

הדובר בי: (ח) ויאמר. הלז כמו הלזה אותו העומד והנה פירוש נתנבאו והם נערים זכריה שמואל וירמיה: פרזות. מחוץ לחומה: (ט) ואני. חומת אש. לשמור ירושלים והפרזות סביב להשחית כל הקרב אליהם להרע להם: (י) הוי. לשון קריאה ליווי השם על יד הנביא לנשארים בבבל לבוא אל ירושלים לעזור לבנות הבית ולעשות המצות שהם תלויות בארץ: מארץ צפון. היא בבל ועילם ומלכות פרס ומדי והטעם כי בארבע רוחות כאשר לא יתחבר רוח אל רוח ככה הייתם עד עתה: (יא) הוי יושבת עם בת בבל והטעם שובי אל ארצך ואל תשכני עם זרים: (יב) כי. אחר שילוח כבודו אלי שלחני והטעם לומר ליושבי בבבל כי אין להם פחד כל אויב בדרך לשוב אל ציון: (יג) כי. אני מניף ידי להכות כל מבקש לשלול אתכם: (יד) רני ושכנתי. על תנאי אם התחברו ישראל מכל הגוים והנה לא עשו כן כאשר פירשתי במגילת שיר השירים וככה מראות האיפה כאשר אפרש: (טו) ונלוו. אם ישראל יבואו ונלו

רדק

ורחבה: פרזות תשב. כלומר מחוץ לעיר ישבו רבים כי לא תכיל אותם העיר אף על פי שתארך ותרחב מאד ממה שהיתה ישבו חוצה לה רבים ערי פרזות מאין חומה דלתים ובריח כי בנפשה ישבו שלא יפחדו מאדם כי אני אהיה לה חומת אש: (ח) ויאמר. הנער. אפשר כי נער היה כשנבא כמו שמואל וירמיהו או היה משרת נביא אחר גדול ממנו לפיכך קראו נער כמו ויהושע בן נון נער: (ט) ואני אהיה. חומת אש שלא יגע אדם בהם לרעה כמו שלא יגע באש שלא יכוה אותו: ולכבוד אהיה בתוכה. ענין הכבוד כתוספת עליהם כמו שכתוב בנבואת ישעיה וברא ה' על מכון הר ציון וגו': (י) הוי הוי. לשון קריאה והבדלה לחזק וכן הוי ציון המלטי: ונוסו מארץ צפון. אמר כנגד הנשארים בבבל שלא עלו בראשונה שימהרו לצאת ולשוב ירושלם ולבנות הבית כי הגיע זמנו זכו ונוסו טו"ו נרדם ורכב וסוס ומורה על מלה חסרה כלומר אלו ונוסו: כי כארבע רוחות השמים. ר"ל כי זה שאמרתי שיצאו מהגלות לא אמרתי אלא אותם שגלו לבבל כמו שאמר יושבת בת בבל כי השאר רחוקים הם מהם כי אני פרשתי אותם בגלות כמו ארבע רוחות שהם רחוקות זו מזו ארבע פאות העולם מזרח רחוק ממערב וצפון רחוק מדרום כן רחוקים ישראל זה מזה בגלותם ולא הגיע זמנם לצאת עדיין אלא גלות יהודה הגיע זמנו לצאת לפיכך אמר הוי ציון המלטי והוא שבט יהודה ובנימן כי הם היו יושבים בציון ורז"ל דרשו בארבע רוחות כמו שאי אפשר לעולם בלא ארבע רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל: (יב) כי כה אמר. אחר כבוד שלחני. אחר הכבוד שהבטיח אתכם כמו שכתוב בנבואה למעלה שתכלית ולכבוד אהיה בתוכה אחר זה שלחני אל הגוים השוללים אתכם כי אין די לאל יתברך בטובה שישלם לכם תמורת הרעה שהגיע לכם בגלות עד שיקח נקמה מאויביכם אשר שללו אתכם: כי הנוגע בכם. הנוגע בכם לא ינקה כאדם שנוגע בבבת עינו והיא אישון העין שינקר אותו אם יגע בו בחזקה כן הנוגע בכם להרע יגע בנפשו: (יג) כי הנני. והיו שלל לעבדיהם ר"ל השונ"ג יהיו שלל לישראל שהיו עבדיהם בגלות: וידעתם. אז כשיגיע זאת הנבואה תדעו כי ה' לנאות לתני וזה יהיה לעתיד בימות המשיח: (יד) רני ושמחי. יתכן לפרש נבואה זו עד ממעון קדשו עתידה לימות המשיח בעבור שאמר ונלוו גוים רבים: הס כל בשר. ולא ראינו זה בבית שני אלא שאמר כל הפרשה ענינה בבית שני שדבר על יהושע ועל זרובבל: (טו) ונלוו. מבואר הוא ופשוט:

פרזות ג' בליש' וסי' ואמרת אעלה על ארץ פרזות. פרזות תשב ירושלם. על כן היהודים הפרזים: אל הגוים ה' וסי' נמסר ביחזקאל סוף סימ' ט"ל ובסוף ישעיה: ונלוו ד' וסימ' ונלוו עליך וישמרו את משמרת. באו ונלוו אל ה'. ונלוו גוים רבים. ונלוו עליהם

תולדות אהרן

יוצא לקראתו. שם כה: חומת אש. ב"ק ס (ברכות ח תענית סה): כארבע רוחות. תענית ג: הוי ציון. כתובות קיא:

מצודת ציון

(ו) אנה. להיכן כמו אנה אנחנו עולים (דברים א): (ח) רוץ. ענין מהירת ההליכה: הלז. הזה וכן מה הגיון הלז (מ"ב כג): פרזות. ר"ל מבלי חומה סביב וכן ראש פרזיו (חבקוק ג): (י) הוי. הוא ענין קריאה וכן הוי כל צמא (ישעיה נה): ונוסו. ענין בריחה ומהירות ההליכה: רוחות. פאה ועבר: (יא) המלטי. ענין הצלה: בת בבל. עדת בבל: (יב) השוללים. ענין בזה: בבבת עינו. הוא גלגל העין וכן כאישון בת עין (תהלים יז): (יג) מניף. ענין הרמה כמו והניף הכהן (ויקרא כג): (טו) ונלוו. ענין התחברות כמו ונלוה הגר (ישעיה יד): שם

מצודת דוד

כמה יש עתה ברחבה ובארכה וכאלו מראה בזה שקטנה היא עכשיו מול הגודל שתהיה לעתיד: (ז) שהמלאך הדובר בי. אין זה שהיה בידו חבל מדה: יוצא. אל מול המלאך הבא לקראתו לשאול ממנו מהו ענין המדידה כי חשב שהמדידה היא להודיע שכן יהיה לעתיד מבלי תוספת: יוצא לקראתו. להגיד לו ענין המדידה: (ח) ויאמר אליו. המלאך הבא אמר אל המלאך הדובר בי רוץ מהר ודבר אל הנער הזה הוא זכריה כי היה עודנו נער: פרזות. ר"ל אל יחשוב גם הוא כמוך שכן יהיה גם מדת העיר לעתיד כי לא כן הוא אבל המדידה באה להראות שקטנה היא עכשיו מול הגודל שתהיה לעתיד כי אז תהיה ירושלים מיושבת כעיר פרוז אשר אין חומה סביב לה כאלו אין לה קצבה ומדה וזהו ממה שיהיו בתוכה הרבה בני אדם ובהמה רבה וכאלו לא יכילם מקום גדר: (ט) ואני אהיה לה וגו'. ר"ל ועכ"ז לא ידאגו מפחד הבבליים כי פן יבוא בם הואיל והיא מבלי חומה כי אני אגן עליה מבני הבבליים כאלו יהיה סביבה חומת אש שאין לקרוב אליה: ולכבוד. ר"ל אל יחשבו שיהיה להם העדר כבוד לשבת בעיר פרוז כי אני אשרה שכינתי בתוכה להיות לה לכבוד אשר אין ערוך אליה כבוד שקפת בחומה מסביב: (י) הוי הוי יאמר על הגאולה העתידה וכאלו יקרא עליהם אתם בני י' השבטים שגלו לארץ אשור העומדת בצפון נוסו משם במרוצה לשוב אל ארצכם: כי כארבע רוחות השמים. כמו שד' רוחות השמים המה רחוקים זו מזו כן פרשתי אתכם לארץ מרחוק ולכן מהרו ולכו לפי רוב המרחק: (יא) הוי ציון המלטי. כאלו יקרא ליהודה ויאמר עתה עדת יהודה שגלית מתחלה לבבל לשבת ביניהם המלטי ממקום ההוא עתה לבוא לציון: (יב) אחר כבוד. ר"ל אחר שאמר לי שיהיה בתוך ירושלים לה לכבוד כמ"ש למעלה אחר זה שלחני להנבאות על הבבליים השוללים אתכם להודיעם שישלם להם גמול כי כל הנוגע בכם לרעה הרי הוא כאלו נוגע בבבת עינו של המקום ב"ה כביכול: או רצה לומר מזיק לעצמו כי יקבל גמולו והרי הוא כאלו נוגע בבבת עינו שמזיק לעצמו בידים: (יג) כי הנני מניף. כי בעבור זה אניף ידי עליהם להכות בהם ושם יהיו לשלל לישראל שהיו עבדים להם: וידעתם. בבוא הדבר תדעו אשר ה' שלחני ואמתו היו דברי: (יד) כי הנני בא. אבוא אל ירושלים ואשכון בתוכך: (טו) ונלוו. אז יתחברו עכו"ם רבים אל ה' ויהיו לו לעם להאמין בו ועכ"ז אשכון בתוכך ולא בתוך העכו"ם הרבים: וידעת. אז בהשכינה

רשי

ונתחברו : (טז) ונחל ה' את יהודה · לנחלתו ולחלקו : (יז) הס כל בשר : כל אשר שבכו"ם : כי נעור · ל' התערה והקיצה : (א) לשטנו · להשטינו על שהיו בניו נשואות נשים פסולות כמו שנ' בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק : (ב) יגער ה' בך השטן · יגער הקב"ה בך אתה השטן וחוזר ואומר ויגער ה' בך הוא הבוחר בירושלים שלא תכנס לפניו לקטרג על הצדיק הזה הלא ראוי הוא וכדאי לכך שאוצל מאש השריפה : הלא זה אוד מוצל מאש · מפורש באגדת חלק (דף צג.) שהושלך עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור : (ג) לבוש בגדים צואים · כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרין לכהונתא והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם : (ד) הסירו הבגדים הצואים מעליו · יבדיל בניו את נשותיהם וימחול לו : מחלצות . חליפות בגדים כלו' כלומר זכיות. אבל לפי שדמה עון לבגדים צואים דימה הזכיות למחלצות בגדים נאים ולבנים : (ה) ואומר · אני זכריה : ישימו צניף טהור וגו'.

בקשתי

רבים בחלקלקות : אדמת הקדש ל' וחד אדמת קדש ואינון מן שטה חדא חד לא נסיב ה' בריש תיבותא וה' נסיב וסימ' במסורה רבתא בערך ה' : הלא זה חד מן י"ד פסוקים בטעמא פי' הטפח' כך דינה לעולם לא ישרתות כי אם מרכא אך בי"ד מקומו' ישרתות דרגא עם ב' מרכות הנקראו' תרין חוטרין וסימ' נמסר בסוף סדר

תולדות אהרן את יהושע הכהן נג זוכר וירא שלה
חלק : אל השטן · ברכות נא סנהדרין מג : אוד מוצל · (תענית סט) :
הסירו הבגדים . זוכר שלה :

זכריה ב ג

אֵלָיִךְ׃ טו וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה
חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד
בִּירוּשָׁלִָם׃ יז הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי
יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ׃

ג א וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן
הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה
וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ׃
ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר
יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ
הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל
מֵאֵשׁ׃ ג וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבֻשׁ בְּגָדִים
צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ׃ ד וַיַּעַן
וַיֹּאמֶר אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר
הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו
וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֶעֱבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ
עֲוֺנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת׃ ה וָאֹמַר
יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ
הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ

(מסורה: ל' · ל' וחד אדמת קדש · ל' · ל' · ל' וחד ושטן ל' · ל' · י"ד בטעם כ' · ל' · ז' בליש"א · ל' וחסר וחד צאים · ל' · ל' · ל' · ל' ותסר)

תרגום

טו וְיַחְסִין יְיָ לְדְבֵית יְהוּדָה
חוּלַקְהוֹן עַל אַרְעָא דְקוּדְשָׁא
וְיִתְרְעֵי עוֹד בִּירוּשְׁלֵם׃ יז סָפוּ
כָּל רַשִׁיעַיָּא מִן קֳדָם יְיָ אֲרֵי
אִתְגְּלֵי מִמְּדוֹר קוּדְשֵׁיהּ׃
א וְאַחֲזְיַנִי יָת יְהוֹשֻׁעַ כַּהֲנָא
רַבָּא קָאֵים קֳדָם מַלְאֲכָא דַייָ
וְחַטָאָה קָאֵים עַל יְמִינֵיהּ
לְאַסְטָנָא לֵיהּ׃ ב וַאֲמַר יְיָ
לְחַטָאָה יְזִיף יְיָ בָּךְ חַטָאָה
וְיִזִיף יְיָ בָּךְ דְאִתְרְעֵי לְאַשְׁרָאָה
שְׁכִנְתֵּיהּ בִּירוּשְׁלֵם הֲלָא דֵין
אוּד מְשֵׁיזֵיב מִיקִידָא׃
ג וִיהוֹשֻׁעַ הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין
דְנָסְבִין לְהוֹן נְשִׁין דְלָא כַשְׁרָן
לִכְהוּנְתָּא וְקָאֵים קֳדָם
מַלְאֲכָא׃ ד וַאֲתֵיב וַאֲמַר
לִדְמְשַׁמְשִׁין קֳדָמוֹהִי לְמֵימַר
וַאֲמָרוּ לֵיהּ וְיַפִּיק נְשִׁין דְלָא
כַשְׁרִין לִכְהוּנְתָּא מִבֵּיתֵיהּ
וַאֲמַר לֵיהּ חֲזֵי דְאַעְדֵּיתִי מִנָּךְ
חוֹבָךְ וְאַלְבֵּישַׁת יָתָךְ זַכְוָן׃
ה וַאֲמָרִית שַׁווּ מִצְנֶפְתָּא דַכְיָא
עַל רֵישֵׁיהּ וְשַׁוְּיאוּ מִצְנֶפְתָּא דַכְיָא עַל רֵישֵׁיהּ וְאַסְבּוּהִי אִתְּתָא

אבן עזרא

(טז) ונחל . יקחנו לחלקו כמו ונחלתנו, או הפועל יוצא כמו אשר ינחלו . לכם : (יז) הס : על דרך ידמו כאבן ומלת נעור מבנין נפעל כמו נכון וזה הבנין יבוא בלשון הווה פועל גם בלשון עבר כמו נכונו ללצים שפטים והממלכה נכונה גם זה נעור לשון עבר והעתיד אשר יעור משנתו ובא קמץ קטן תחת גדול אולי היה כן בעבור אות הגרון והמפרש כי הוא כמו נערו כגורי אריות הפרה נכונה חסר בעבור מלת הם : (ויראני) השם . כדרך מראות הלילה : והשטן : אויב כמו שעשה סנבלט וכאשר עשו צרי יהודה והם כתוב כתבו שטנה והם היו שטן ליהושע כי לא ירצו שהבית יבנה ויהיה יהושע כהן גדול : (ב) ויאמר · השם יסיר כל שטן טוען שלא יבנה הבית ותבנה עבודת בית המקדש שלימה וטעם שלא דרך משל די לאלה לצרה שנמלטו מהגלות או איך תוכל לשטנו והאש לא הזיקו דרך משל איך תוכל לשטנו אחרי שהוא מצל מהגלות : (ג) ויהושע · יש אומרי' כי הבגדים הצואים אחד מבני בניו היה חתן לסנבלט וזה העון איננו על יהושע כי לא היה זה בימיו והנכון כי לא היה לו בגדי כבוד ותפארת כי לא היה להם רק מזבח להקריב העולות ואין להם בית ולא פרכת וכפרת ומזבח הזהב ובגדי זהב והנה הבגדים משל שאין לו כבוד והדר : (ד) ויען · זה המלאך אל העומדים לפני זה המלאך והוא שר עליהם כי יעשו מה שיצוה וי"א כי לפניו שב אל יהושע וזה רחוק כי למה יעמדו אנשים לפניו ומה מעלה יש לו כי הוא לבוש בגדים צואים ודע כי לבוש פועל יוצא ובאומרו לובש הוא לובש עצמו ולבוש אחר שם עליו אלה הבגדים הצואים ומלת עונך כדרך גדול עוני מנשוא גדול עונשי ובעבור על כן אמר אחריו הן גרשת אותי וגם זה עונך ככה : העברתי מעליך · עונשך ובערך והרפתך כדרך ונקה האיש מעון וכן והאשם תשא את עונה : מחלצות · כמו את חליצתו חליפתו דבר שהוא נחלץ ממנו ומחלצות שחלץ אחרים תחתיהן : (ה) ואומר . א"ר מרינוס כי הוא תחת ויאמר וכזה לא ימצא בלשון הקדש והנכון שנבואה אמר אחר שהסירו הבגדי' הצואי' וילבשוהו בגדי תפארת כמה היה נאה אילו היה צניף טהור על ראשו או מלת ואומר זה בלבי כהם חשבתי בלבי וראיתי שנתקיימה מחשבתי והנה שמו הצניף הטהור על ראשו

רדק

והוא לשון תבור : (טז) ונחל · יהודה שהוא חלק האל יתברך או ינחל אותו האל יתברך שיהיה נחלתו על אדמת הקדש שיצא מהגלות ויהיה נחלת האל על אדמת הקדש והפסוק הזה כמו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו וזכר יהודה לפי שהוא ראש ממלכות ישראל ואם בבית שני יהודה הוא שעב מהגלות : (יז) הס · שתוק כמו שפירשנו : כי נעור ממעון קדשו · שאת השמים ואמר נעור ע"ד משל כאיש אשר יעור משנתו ע"ד שאמר ויקץ כישן ה' ונעור מבנין נפעל מנחי העי"ן על משקל נכון נכון אעפ"י שהם בקמץ הנו"ן וזה בצר"י : (א) ויראני · השטן משל לסנבלט וחבריו שהיו שוטנים אותם ומשביתים ממלאכתם וי"ת וחטאה קאים על ימיניה לאסטנאה ליה : (ב) ויאמר ה' . הוא המלאך ונקרא בשם רבו וכן בדבר גדעון ובמקומות אחרים : ויגער ה' . הוא האל יתברך : הבוחר בירושלם . לבנותם ולא תוכל לשטנו : הלא זה אוד מוצל מאש · כמו אור הדולק שיסירו אותו מהאש שלא ידלק עוד וכן זה מוצל מאש הגלות לבא לירושלים ולבנות הבית ולכהן בו ורז"ל דרשו בו כמשמעו שהיה עם צדקיהו ואחאב אשר קלם מלך בבל באש והם נשרפו והוא נצל כמו שאמר בדרש ההוא וכת"י : (ג) ויהושע היה לבוש בגדים צואים · פי' כי זה משל על בניו שנשאו נשים נכריות וכת"י ויהושע הוו ליה בנין דנסבין להון נשין דלא כשרן לכהונתא וכן אמרו רז"ל כי על עון שהיו בניו נושאין נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם אמר זה שנאמר ויהושע היה לבוש בגדים צואים וכי דרכו של יהושע היה ללבוש בגדים צואים אלא שהיו בניו נושאים נשים שאינם הגונות לכהונה ולא מיחה בידם וכן כתוב בעזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יוצדק ואחיו וגו' : (ד) ויען המלאך · אמר אל המלאכים האחרים העומדים לפניו כי הוא היה גדול מהם והוא היה שולחם ות"י לדמשמשין קדמוהי : הסירו · רמז שיבדילו מהנשים הנכריות : עונך · פי' כי הבגדים הצואים הם משל לעון : מחלצות · הם חליפות בגדים נקיים וזה משל על הזכיות כלומר כיון שיוסר העון יראו בך הזכיות וכן ת"י ואלביש יתך זכון : (ה) ואמר · אמר זכריה הנביא אמרתי אל המלאך ישימו צניף טהור על ראשו אחר שצוית להסיר הבגדים הצואים מעליו והלבש אותו מחלצות נוה גם כן שישימו צניף

מצודת דוד

בהשכינו את שכינתו לבד בתוכך תדע אשר ה' שלחני אליך ר"ל עיקר ייעוד הסובב נאמר עליך : (טז) ונחל ה' · שמקום ינחל את יהודה כמאז להיות חלקו לעולם על אדמת הקודש ולא יגלו עוד משם : ובחר עוד ירושלים · להשכין שם שכינתו כמאז : (יז) הס כל בשר . שתקו כל הבבלים מפחד ה' ולא תוסיפו עוד להרחיב פה על ישראל : כי נעור . כי אז יעור ממעון קדשו השמים לרדת לעשות נקם בהבבליים כי עד הנה החריש להבבליים כאלו היה ישן אבל אז כאלו יעיר משנתו : ג (א) ויראני . במראה הנבואה : על ימינו · על ימין יהושע : לשטנו · לקטרג עליו על מה שלא מיחה בבניו שנשאו נשים עכו"ם כמ"ש וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים וגו' מבני יהושע בן יוצדק (עזרא י) כן אחז"ל : (ב) ויאמר ה' : ר"ל מלאך ה' : יגער וגו' ויגער' ר"ל יגער ויחזור ויגער : הבוחר בירושלים · מוסב על ה' לומר ה' הבוחר בירושלים יגער בך : הלא זה · ר"ל איך תקטרג עליו הלא כאוד המוצל מאש כי הושלך באש עם אחאב וצדקיהו נביאי השקר וניצל מן השריפה כמ"ש חז"ל וא"כ זכותו רב ואיך תקטרג עליו : (ג) ויהושע וגומר ועומד וגו' · ר"ל בשעה שעמד לפני המלאך היה עדיין לבוש בגדים מלוכלכים ר"ל עדיין היה מלובש בזה העון כי עוד ישבו הנשים העכו"ם תחת בניו ולא גרשו אותן והוא לא מיחה בהם : (ד) ויען ויאמר · המלאך שעמד יהושע לפניו אמר אל המלאכים העומדים לפניו הסירו מיהושע הבגדים המלוכלכים ר"ל הפרישו את בניו מנשותיהם העכו"ם למען יוסר העון מיהושע : ויאמר אליו · המלאך אמר ליהושע : ראה העברתי · במה שצויתי להפריש בניך מנשותיהם העכו"ם העברתי מעליך העון שהיה בך מה שלא מחית בהם : והלבש · צויתי להלביש אותך מחלצות . ר"ל כשיוסר העון יגולה הזכות : (ה) ואומר : זה מאמר זכריה

מצודת ציון

(יז) הס · ענין שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר יג) : כל בשר · כל אדם : נעור . מלשון הערה והקיצה כמו אשר יעור משנתו (לקמן ד') : ממעון · ענין מדור כמו ה' מעון אתה היית לנו (תהלי' צ) : (א) השטן · מלאך מקטרג : לשטנו · ענין קטרוג וכן כתבו שטנה (עזרא ד') : (ב) יגער · ענין צעקת נזיפה : אוד · הוא העץ שמגדלדים בו האש כמו כאוד מוצל משרפה (עמוס ד') : (ג) צואים · ר"ל מלוכלכים ולפי שהצואה הוא לכלוך קורא לבגדים מלוכלכים בגדים צואים : (ד) ויען · ענין הרמת קול כמו וענית ואמרת (דברים כו) : מחלצות · כן יקראו מין מלבושים נאים וכן המחלצות והמעטפות (ישעיה ג) : (ה) צניף · מל' מצנפת הענוי לסבב את הראש סבוב

אבן עזרא

ראשו ובכר הלבישוהו בגדים כמו וירם תולעים ויבאש ובכר באש כי כל דבר יבאש תחלה ואחר כן ירום תולעים : (ו) ויעד . נפתח העי"ן בעבור היותו מגרון כמו ויעד את כל הרכוש : (ז) כה . טעם וגם אם היית טוב כאביך יהוצדק שהיה כהן גדול בבית ראשון · וי"ו ונתתי כפ"ה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו והאבן הזאת אשר שמתי מצב' וככה הוא רמתי את עריהם והנה שכרו שיהלך בין העומדים שהם המלאכים : (ח) שמע נא . אתה · ראיתי מפרש כי הכהן הגדול שב אל יהוצדק לא אל יהושע כי אמר שמעה בסוף ולא פירש וכן כי אז הראיתי לו דברי שמלאך ליהושע הפסוק הזה שקראו לעצמו הכהן הגדול : ורעיך · הם שאר הכהנים שהם ראוים לשבת לפניו כי הוא הכהן הגדול : כי אנשי מופת . ראוים הם שיעשה להם מופת : צמח . היא זרובבל כאשר יאמר צמח שמו וסוף הפרשה תוכיח לפניו זרובבל ומפרשים רבי' אמרו כי זה צמח הוא המשיח ונקרא זרובבל כי הוא מזרעו כמו ודוד עבדי נשיא להם לעולם גם אני עשיתי דרך דרש כי צמח בגימטריא מנחם והוא בן עמיאל : (ט) כי · זאת האבן היא אבן המשקולות כאשר יפרש עוד שתהיה ביד זרובבל בהחלו ליסד הבית וזה יהיה לפני יהושע וכן פי' הפסוק האבן אשר נתתי ביד זרובבל לפני יהושע : ומשתי . הנה זאת המלה מהפעלים היוצאים כמלת שב שתמלא על שנים דרכים שב הוא בעצמו גם ושב אחר כמו והשיב וככה לא משו מקרב המחנה · ומשתי את עון הארץ וטעם עון העונש והרע והגלות : (י) ביום . שיוסד ההיכל אז תשכנו לבטח והנה דברי זכרי' כדברי

רשי

בקשתי רחמים עליו : (ו) ויעד · לשון התראה כמו (דברים לא) ואעידה בם את השמים וגו' : (ז) אם בדרכי תלך · וגם אני זאת אעשה לך : אתה תדין את ביתי . תשפוט ותהיה פקוד על בית מקדשי : ונתתי לך מהלכים . כתרגומו ובאחיות מיתיא אחיינך ואתן לך רגלין דמהלכין בין שרפיא האלין ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד : העומדים · שרפים ומלאכי השרת שאין להם ישיבה : (ח) אתה ורעיך · חנניה מישאל ועזריה הוו : אנשי מופת · גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס : כי הנני מביא את עבדי צמח · כי עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחצר המלך אני מצמיח לו גדולה והם נתתיו לחן בעיני המלך לתלאות שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה : בן חכליה הוא זרובבל כדאמרינן בסנהד' : (ט) כי הנה האבן · יסוד הבית אשר יסדתם בימי כורש ובטלו על ידיכם ואותו היסוד ועובי החומה היה מעט בעיניכם כמו המפורש בעזרא ובנבואת חגי : על אבן אחת שבעה עינים · סופו להרחיב על א' שבעה וכן ת"י אל אבנא הדא שבעא עינין חזיין לה ולשון עינים ל' מראות ולי נראה שבעה עינים על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולבו להוסיף עליו על אחד שבעה לפי שדוגמתו בנבואה זו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני ה' המה משוטטים אלא לימד שנתן עיניו להרבות כבוד הבית בבניינו : הנני מפתח פתוחה . מתיר קישוריה חפיר עליה האויבים אשר כתבו שטנה לבטל המלאכה : ומשתי . והסירותי : ביום אחד · לא ידעתי איזה יום . (סו' ביום אשר התחילו להוסיף על הבנין ימים עם הארץ ותשי' ברכה בפירותיו כי עכשיו פחותי' כמו שנאמר

מקרא

בגדים ומלאך יהוה עמד׃
ו ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר׃
ז כה־אמר יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר את־חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה׃
ח שמע־נא יהושע ׀ הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת המה כי־הנני מביא את־עבדי צמח׃
ט כי ׀ הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה נאם יהוה צבאות ומשתי את־עון הארץ־ההיא ביום אחד׃
י ביום ההוא נאם יהוה צבאות תקראו איש אל־רעהו אל־תחת גפן ואל־תחת תאנה׃

(מסורה בגליון: כ' ויעד ה' · כ' בנעם · ג' · ע' פסוקי' וגם · וגם · ל' · כ"מ"ל ונביאי' · כ"ח · ל' ותסר · ל' · ל' בסיפרא · וכל קרי' דכו' · כמ"א תקראי)

תרגום

דכשרא לכהונתא ומלאכא דיי קאים׃ ו ואסהיד מלאכא דיי ביהושע למימר׃ ז כדנן אמר יי צבאות אם באורחן דתקנן קדמי תהך ואם ית מטרת מימרי תטר ואף את תדין לדמשמשין בבית מקדשי ואף תטר ית עזרתי ובאחיות מיתיא אחיינך ואתן לך רגלין מהלכן בין שרפיא האלין׃ ח שמע כען יהושע כהנא רבא את וחברך דיתבין קדמך ארי גברין כשרין למעבד להון נסין אינון ארי הא אנא מיתי ית עבדי משיחא ויתגלי׃ ט ארי הא אבנא דיהבית קדם יהושע על אבנא חדא שבעא עינין חזיאן לה הא אנא גלי חזיתהא אמר יי צבאות ואעדי ית חוב ארעא ההיא ביומא חד׃ י בעדנא ההיא אמר יי צבאות תערעון גבר לחבריה לתחות פרי גופנוהי

מסורה

מטות ובריש חבקוק : וגם אתה ג' בקרי' וסי' וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי · וגם אתה ידעת את אשר עשה לי . וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר: עינים כ"ה בקריאה וסי' הנה הוא לך כסות עינים: ותשב בפתח עינים: חכלילי עינים מיין ולבן: מכלות עינים ומדיבת נפש דבחקתי · נפל וגלוי עינים, וחברו וכליון עינים דכי תבא: עם יפה עינים וטוב ראי: שמעו נא זאת עם סכל · וגבותם מלאות עינים סביב · וכל בשרם וגביהם · בתוך בית המרי אתה יושב ומשקרות עינים · טחור עינים מראות ברע דתריסר . נגששה כעורים קיר · לפקוח עינים עורות · על אבן אחת שבעה עינים . מצות ה' ברה מאירת עינים . גבה עינים ורחב לב · עינים להם ולא יראו · וחברו . ושח עינים יושיע : עינים הייתי לעור · עינים רמות לשון שקר . מאור עינים ישמח לב · רום עינים ורחב לב · למי חכלילות עינים . טוב מראה עינים מהלך נפש :

תולדות אהרן אם בדרכי . עקרים מ"ג ס"ס : מהלכים : עקידה שער מד : שמע נא · הוריות יג :

רדק

צניף טהור על ראשו נתכנו להיותו כהן גדול שהיתה מצנפת על ראשו : וילבישוהו בגדים · ובכר הלבישוהו בגדים כי הנה אמר והלבש אותך מחלצות קודש שזכר זכריהו הנביא וכן וירם תולעים ויבאש ובכר באש כי כל דבר יבאש קודם שירם תולעים וכן הן אתה קצפת ונחטא והדומים להם : ומלאך ה' עומד · כן ראה במראה הנבואה כי עד שישימו הצניף הטהור על ראשו עמד מלאך ה' שלא הלך מעיניו : (ו) ויעד מלאך ה' · העיד בו זה הדבר כמו העדותי בכם העד העיד בנו האיש ונפתחת העי"ן מפני שהיא גרונית כי היה משפטו ויעד כמו ויעד את כל הרכוש : (ז) כה אמר · תדין את ביתי לפי שהיה כהן גדול ועל פיו יעשו שאר הכהנים : ונתתי · אתן לך והוי"ו כוי"ו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו : מהלכים בין העומדים האלה · הם המלאכים שהם עומדים וקיימים לעולם ר"ל תלך ביניהם וזה רמז לנשמתו כשפרדו מהגוף וי"ת ובאחיות מיתיא וגו' : (ח) שמע נא · ורעיך · שאר הכהנים : כי אנשי מופת המה · ראויים הם להעשות להם מופת על ידם ורז"ל דרשו מאן נינהו אנשי מופת אנשים שנעשה להם מופת זהו חנניה מישאל ועזריה : כי הנני מביא את עבדי צמח · פי' בו זה זרובבל ועתה מביא ובכר בא ר"ל להגדיל עוד מעלתו ותצמח גדולתו כצמחת האדמה שהולך וגדל וכן אמר עוד למטה הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה' וכן אמר חגי הנביא אקחך זרובבל וגו' כמו שפירשנו וי"מ כי צמח זה המלך המשיח אמר אף על פי שזאת הישועה אני מביא לכם עוד אביא לכם ישועה גדולה ממנה בזמן שאביא את עבדי צמח ועוד דרשו בו כי המשיח מנחם שמו ומנחם בגימטריא צמח ות"י ית עבדי משיחא : (ט) כי הנה האבן · הוא אבן הבדיל שמשערין בו הבנין או פי' האבן שישימו תחלה ישימנה זרובבל לפני יהושע כמ"ש למטה והוציא האבן הראשה : על אבן אחת שבעה עינים

מצודת ציון

טהור . ר"ל ברור ונקי : (ו) ויעד · ענין התראה כי רוב המתראים מתרים בעדים למען לא יכחש לאחר זמן : (ז) תדין · מל' דין והוא ענין הישרת הדבר : מהלכים · מל' הלוך וטיול : (ח) מופת · ענין אות : (ט) שבעה עינים · ר"ל הרבה וכן שבע יפול צדיק (משלי כד) : מפתח פתוחה · ענין חקיקת הציור כמו ויודע לפתח פתוחים (ד"ה ב' ב') : ומשתי · ענין הסרה כמו לא ימיש עמוד

מצודת דוד

שאמר שהתפללתי עליו שישימו על ראשו צניף טהור ר"ל שיהיה כתר כהונה גדולה ליהושע לזרעו אחריו הוא ובניו מן הכהונה : וישימו וגו' · ר"ל נתקבלה תפלתו ומיד נתנו לו לרשת כתר כהונה גדולה : וילבישהו בגדים · ר"ל היה נגלה זכיותיו : ומלאך ה' עומד · בכל משך הזמן שנעשה כל זה : (ו) ויעד · אחר כל שנעשה התרה המלאך ביהושע : (ז) אם בדרכי תלך · ר"ל אם זרעך ילכו בדרכי ואמר כמדבר עליו כי זרע האדם יחשב כמוהו וכן אקחך זרובבל (חגי ב) : ואם את משמרתי תשמור · ר"ל אם ישמרו הדברים שצויתי לשמרם וכפל הדבר במ"ש : וגם אתה תדין · ר"ל גם זרעך כמוך יהיו כ"ג ופקידים עד עולם לדון את ביתי וע"פ יעשה כל צרכי הבית : וגם תשמור . ר"ל בידם יהיו שמירות חצרי וכפל הדבר במ"ש : ונתתי לך מהלכים · ר"ל ומלבד זאת לא יקופח שכרם בעולם הנשמות כי אתן להם מהלכים וטיולים בין המלאכים האלה העומדים פה כמ"ש למעלה ויאמר אל העומדים לפניו : (ח) אתה ורעיך · גם אתה שמע גם רעיך ישמעו והם חנניה מישאל ועזריה כי המה אנשי מופת כי נגלו מכבשן האש כמוך ומהראוי ליהנות הדבור גם להם : כי הנני מביא וגו' ר"ל והדבור הוא אשר הנני מביא את עבדי צמח וזהו מלך המשיח כמ"ש והקימותי לדוד צמח צדיק (ירמיה כג) : (ט) כי הנה האבן וגו' · ר"ל מוכן הוא האבן השובה ביסוד בנין בית העתיד ע"י כ"ג מזרע יהושע אשר יכהן אז ר"ל כבר הגזירה היא גזורה : על אבן אחת · ועל כל אבן מאבני הבנין יהיה שבעה עינים ר"ל שמירות רבות יהיה מאת המקום ב"ה על הבנין ההוא : הנני מפתח פתוחה וגומר . המקום ב"ה בעצמו יחקוק צורות על האבנים ליפותם ר"ל הוא יתן כח ועזר על המלאכה : ומשתי וגו' ביום אחד · ר"ל בפעם

רשי

שי' בנבואת חגי) : (ב) וגולה על ראשה · כמו (יהושע טו) גולות עליות לשון מעיין כמין ספל גדול עגול : ושבעה נרותיה · כמין בזיכין שנותנין השמן והפתילה לתוכה : שבעה ושבעה מוצקות . לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר : (ג) ושנים זיתים עליה . אצלה שני אילנות שהזיתים גדילים בהם : אחד מימין הגולה ואחד משמאלה וגו' · וכאן לא פירש על שני צנתרות זהב האמורות למטה בפרשה והם כמין עריבות ועדשים של בית הבד שהם עומדים אצל הזיתים והזיתים נתבצי' מאיליה' לתוך הצנתרות ומתחממות שם כבמעטן ונעצרים שם בית הבד והשמן נופל' לתוך הצנתרות ומהצנתרו' לתוך הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות אל הנרות והמוצקות והנרות ארבעי' ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים ארבעים ותשע על אור של יום בראשית : (ד) מה אלה אדוני . מה זה שהזיתים נמסקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו : (ו) זה דבר ה' אל זרובבל . זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזתים והשמן הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי : כי אם ברוחי . אני אתן רוחי על דריוש ויניח לכם (ס"א ויצוה לכם) לבנות ולעשות כל צרכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועלים כמו שמפורש בעזרא ולא תצטרכו לעזרת אדם : (ז) מי אתה הר הגדול · שרי עבר הנהר תתני פחת עבר נהרא ושתר בוזני וכנותהון שבטלתם המלאכה עד כה מעתה תהיה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו : והוציא את האבן הראשה · האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו להיות אדריכל בראש הבונים

זכריה ד

ד א וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי
וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ׃
ב וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וַיֹּאמַר
רָאִיתִי וְהִנֵּה־מְנוֹרַת זָהָב כֻּלָּהּ
וְגֻלָּהּ עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה נֵרֹתֶיהָ
עָלֶיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה מוּצָקוֹת
לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ׃ ג וּשְׁנַיִם
זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה
וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ׃ ד וָאַעַן וָאֹמַר
אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי לֵאמֹר מָה
אֵלֶּה אֲדֹנִי׃ ה וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר
בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־
הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי׃ ו וַיַּעַן
וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה
אֶל־זְרֻבָּבֶל לֵאמֹר לֹא בְחַיִל וְלֹא
בְכֹחַ כִּי אִם־בְּרוּחִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ ז מִי־אַתָּה הַר־הַגָּדוֹל לִפְנֵי
זְרֻבָּבֶל לְמִישֹׁר וְהוֹצִיא אֶת־הָאֶבֶן

ני · ואמר ק' · ני מפיק ה"א · ני ומ"ל · זי · ני · ני · ני

תרגום

וְלִתְחוֹת פֵּרֵי תֵינוֹהִי׃ א וְתַב
מַלְאֲכָא דְמְמַלֵיל עִמִי
וְאַעִירַנִי כְּגַבְרָא דְמִתְעַר
מִשְׁנָתֵיהּ׃ ב וַאֲמַר לִי מָה אַתְּ
חָזֵי וַאֲמָרִית חֲזֵיתִי וְהָא
מְנַרְתָּא דְדַהֲבָא כְּלַהּ וְגוּלְתַהּ
עַל רֵישָׁא וְשַׁבְעָא בוֹצִינָהָא
דַעֲלַהּ שַׁבְעָא וְשַׁבְעָא דִמְרִיקִין
מִנְהוֹן מִשְׁחָא לְבוֹצִינַיָא דְעַל
רֵישָׁהּ׃ ג וְתַרְתֵּין זֵיתִין דַעֲלַהּ
חַד מִימִין גוּלְתָּא וְחַד עַל
סְמָלְתַהּ׃ ד וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרִית
לְמַלְאֲכָא דְמַלֵיל עִמִי לְמֵימַר
מָה אִלֵין רִבּוֹנִי׃ ה וַאֲתֵיב
מַלְאֲכָא דְמַלֵיל עִמִי וַאֲמַר
לִי הֲלָא יְדַעְתָּא מַן אִינוּן אִלֵין
וַאֲמָרִית לָא רִבּוֹנִי׃ ו וַאֲתֵיב
וַאֲמַר לִי לְמֵימַר דֵין פִּתְגָמָא
דַיְיָ עִם זְרֻבָּבֶל לְמֵימַר לָא
בְחֵילָא וְלָא בִגְבוּרָא אֱלָהֵין
בְּמֵימְרִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃
ז מָה אַתְּ חֲשִׁיבָא מַלְכוּתָא
טִפְּשְׁתָּא קֳדָם זְרֻבָּבֶל הֲלָא כְמֵישְׁרָא וִיגַלֵי יַת מְשִׁיחֵיהּ

אבן עזרא

כדברי חגי הנביא : (ב) וישב · בעבור שאמר ויעירני והוא ישן ופעם יעור ולא יועיר ע"י אחר רק מעצמו בלא כאילו מעצמו נעור · (ב) ויאמר · וגלה · כמו גלות עליות ועתה אומר לך בדרך קצרה דבר זאת המראה כי הזכיר זה הנביא אחר כן כל דברים היו שני' זתים אילנו' מימין הגלה משמאלה ושבלה ושבלי הזתים נופלים מהאילנים על שני צנתרות זהב ומאליהם נפלו ונדרכו ונעשה שמן זך כזהב והם מריקים אל הגלה ובגלה היו שבעה מצקות שבעה נרות ושבעה מוצקות והנה שבעה פעם אחרת כמו אל החצר החיצונה אל פעם והמלאך פירש טעם זאת המראה : לא בחיל ולא בכח · כאשר ראיתי השמן נעשה מאליו ודולק ככה יבנה הבית לא בכח גדול שיש לזרובבל ולא ברוב חילו כי אם ברוח השם וסיועו : (ג) ושנים · עוד יפרש מה טעם הזתים שהיו שנים :- (ד) ואען . ידע הנביא כי זה במראה הנבואה על כן שאל : (ה) ויען · שאלו אם יש בו טעם חכמה להבין טעם המראה : (ו) ויען · הנה דבר ה' יבנה הבית ובת"י נביא דה' מסעדין להון : (ז) מי · הנביא ידבר אל כל שר ומלך אם אתה נחשב בעיניך כהר פלוני הגדול למישור תשוב לפני זרובבל והוציאו את האבן הראשה היא האבן הבדיל שתנתן ביד

תולדות אהרן

מנורת זהב · עקידה שער מד: ושנים זיתים · סנהדרין כד : מי אתה . עקידה שער מט :

רדק

עינים · על כל אבן ואבן יהיו שבעה עינים ר"ל שמירות רבות מאת האל ית' מפני הצרים המושבים להשבית מלאכתם ואלה הם שבעה עיני ה' שאמר למטה : ושבעה · הוא סך חשבון על הרוב אינו שבעה דוקא וכן שבע כחטאתיכם שבע יפול צדיק וקם והדומים ואבי אדוני ז"ל פי' שבעה דווקא והם יהושע עזרא זרובבל נחמיה וג' נביאים חגי זכריה ומלאכי ותרגם יונתן שבע עיינין חזן ליה : הנני מפתח פתוחה · כאלו היתה האבן קשורה כל הימים שבטלו המלאכה ועתה יפתח אותה ויבש אותה בבנין ויתכן לפרשו מענין ופתחת עליהם פתוחי חותם ולפי שהשלמת תכונת האבן היפה הציורים והפרחים והכפתורים שיציירו בה בפתות אמר כן עד"מ כלומר הנני משלימה לבנין בכל תכונתה : ומשתי . פעל יוצא לא משו פעל עמד וזה יהיה בזמן שהבטיחו הנביאים את זרובבל להגדיל מעלתו כמו שאמר חגי אקחך זרובבל ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח ואז יהיו ישראל בשלוה בבית שני לפיכך אמר תקראו איש לרעהו : עון הארץ · אפשר כמשמעו או יהיה פי' עונש כמו כי לא שלם עון האמרי כלומר שיסיר מהם בזמן ההוא כל רע וכל צרה ויהיו בשלום : (י) ביום ההוא . תקראו מרוב שלום שיהיה לכם : (א) וישב · ויעירני · באחר המראות אמר ואשא עיני כי ראה מעצמו אבל זאת המראה המלאך העירו לראותה : יעור משנתו · מבנין נפעל ופי' היה העירני ואני נתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו : (ב) ויאמר · ויאמר כתיב והוא ספור דברי הכתוב וקרי ואמר והקרי דברי זכריה : וגלה במפיק ואיננה לנקבה נסתרת וכמוהו כבכורה בטרם קיץ ותעלומה יוציא אור לא גשמה ביום זעם : ושבעה נרותיה עליה . כמו מנורת התורה · והאמצעי הוא רמז לענין האלוה המתחבר בין ההפכים וכן שבע כפלות הם הפכים והמנהיגים לעולם שהוא כלו הפכים ז' כוכבי לכת והעולם שש קצוות והאלהי מישרים ובעל הקצוות הוא השביעי והוא הנקודה וכן גוף כל דבר אלא שבעל ספר יצירה זכר בעולם שש קצוות לששה צדדים והיכל הקדש מכוון באמצע זכר הדבר הנכבד שבכל הגוזרים : עליה · על המנורה והגולה למעלה מהם והראה לו זאת המראה להודיעו כי האל יתברך יאיר לישראל הסך מה שהיו בחשכה : שבעה ושבעה מוצקות לנרות · שבע מוצקות היו לה לכל נר מוצקה אחד · ורש"י ז"ל פירש שבעה ושבעה מוצקות לכל נר שבעה מוצקות מוצקות פעל שהיו מוציקות שמן מנר לנר : (ג) ושנים זיתים · ועוד ראיתי שנים זיתים על המנורה או על הגלה ואחד הוא : אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה · כמו משמאלה אבל אמר כי על הגלה היו ולמטה אמר על ימין המנורה ועל שמאלה והענין אחד : (ד) ואען · מבואר הוא : (ה) ויען · מבואר הוא : (ו) ויען לא בחיל ולא בכח · כמו שראית ונעשה המנורה נעשה מאליו בלא אדם עורך את הנרות ומציק בהם את השמן כן יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל יתברך וברצונו ועוד יפרש לו המראה דרך פרט : (ז) מי אתה הר הגדול . אמר כנגד סנבלט וחבריו השוטנים אם תהיה כהר הגדול תהיה לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכה והוציא את האבן הראשה כשהחל

מצודת דוד

בפעם אחת אסיר עון הארץ היא כי אחדש בקרבם רוח נכון ולא יחטאו עוד ולא ימצא עוד עון : (י) אל תחת גפן · להתענג בשבת בצלים ולאכול מפריה מרוב הטובה שיהיה אז : ד (א) וישב וגו' · כי במראה שלפניה לא דבר עמו המלאך הדובר בי לזה אמר וישב המלאך וגו' : ויעירני · ר"ל הוא הניעני לעורר ונתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו : (ב) מה אתה רואה · במראה הנבואה : כולה . כל המנורה היתה זהב : וגולה על ראשה · ממעל על ראשה היה כעין ספל ובה היה השמן : ושבעה נרותיה עליה · ממעל בראשי קני המנורה היו שבעה נרותיה הם כמין בזיכין להשים בהם השמן והפתילות : שבעה ושבעה מוצקות · ר"ל לכל נר ונר היה שבעה צינורות שהשמן ניצק בהם מעצמו מן הגולה להמשך על הנרות שהמה על ראש המנורה : (ג) ושנים זיתים עליה · שני אילני זית עמדו אצל המנורה : (ד) ואען ואומר · הרימותי קול ואמרתי אל המלאך על מה באו אלה לרמז : (ה) הלא ידעת · הלא מעצמך תשכיל לדעת על מה מרמז : לא אדני · לא השכלתי לדעת : (ו) זה דבר ה' . ר"ל בזה ירמז כאלו אמר ה' על מלך המשיח הבא מזרע זרובבל : לא בחיל . ר"ל ממשלתו על העכו"ם לא יהיה בעבור חילו הרב ולא בכח זרועו יכבשם במלחמה אבל ימשול בהם מבלי טורח מלחמה כי אם ברצוני כי אתן בלב העכו"ם להיות נכנעים לו וסרים למשמעתו ויהיה דומה לעריכות נרות המנורה שהיו מבלי טורח אבל הכל נעשה מעצמו כי הזיתים נתלשו מעצמם ונדרכו מעצמם ומעצמו נמשך השמן אל הגולה כאשר יאמר עוד למטה ומן הגולה נמשכו מעצמם דרך הצינורות אל הנרות : (ז) מי אתה הר הגדול . על עלך גוג יאמר מי אתה וגו' ר"ל מה כח יש בך שתחשוב שאתה הר גדול לעמוד בפני המשיח הלא יוכל לעבור לא

מצודת ציון

עמוד הענן (שמות יג) : (א) ויעירני · מל' הערה והקצה : (ב) וגולה . ספל עגול וכן וגולת הכותרות (מ"א ז') : נרותיה · כעין בזיכין על השמן והפתילה כמו ועשית את נרותיה (שמות כה) : מוצקות · מל' יציקה והם צינורות ודרך שם ניצוק ונמשך השמן : (ד) ואען · ענין הרמת קול : (ו) בחיל · ענין קבוצת עם : ברוחי · ענין רצון : (ז) למישור · מל' ישר ושוה : הראשה · ר"ל טובה

ביד זרובבל והיא המנורה למעלה אשר נתתי לפני יהושע: תשואות. שאון רב יהיה לה שאון חן חן לה שהכל ישמח כמו תשואות מלאה: (ח) ויהי. עתה יפרש דברי המנורה: (ט) ידי. יסדו: פועל עבר: תבצענה: תשלמנה כמו כי יבצע ה' את כל מעשהו: וידעת. לזרובבל ידבר שהוא במקום כל ישראל: שלחני אליכם. לו ולכל ישראל:

(י) כי קטנות. תואר והמתואר חסר כמו וידבר אתם קשות ומלת בז מן עלומי העי"ן כמו לא יבוזו לגנב והנה הוא כי מי בז ליום נחמות או ישועות קטנות וזהו חסרון המתואר כמו וידבר אתם מלות קשות כאשר יראו אבן המשקולת שהיא אבן הבדיל ביד זרובבל לבנות הבית הנה שבעה עינים ישמרוה שלא יקרב איש להפילה ויתכן שהנה עינים הרבה שומרים ופירש אחר כמו שפירש המלאך שבעה אלה עיני השם ופירש המלאך כי השבעה הם עיני השם שהם משוטטים בכל הארץ ועם שבעה כדרך ויקרא אותה שבעה ושבועה נגזרת שבעה כמו שאמר כי שם נשבעו שניהם על דרך שהזכיר בעל ספר יצירה והיכל הקודש מכוון באמצע וצריך פירוש ארוך כי שם כתוב שש פאות הם מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל והיכל הקדש מכוון באמצע וזה קצת הפירוש כי לכל דבר יש השש פאות שהזכיר והיכל הקדש הוא הדביר אשר לו הפאות האלה והוא מכוון באמצע וקראו היכל הקודש הוא הכוכב האמצעי והוא בעל הפאות כי ממנו הם ולו הפאות ודבר זה כולל כל הגוזרי' ועל הכוכב יותר הזכיר היכל קדש: (יב) ואען. שבלים לשון נקבה כמו נשים פילגשים: ואומר. גם שאל על שתי השבלים שנכרתו משני הזיתים המריקים מעליהם הם הצנתרות שנדרכו בהם הזיתים והם מריקים מעליהם השמן הטוב הזך כזהב יריקו אל הגלה ובגלה מוצקות אשר מהם יוצק השמן לנרות אשר על ראש המנורה: (יד) ויאמר. השנים זרובבל בן יצהר שהוא השמן.

דַאֲמִיר שְׁמֵיהּ מִלְקַדְמִין וְיִשְׁלוֹט בְּכָל מַלְכְוָתָא: ח וַהֲוָה פִתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימַר: ט יְדֵי זְרֻבָּבֶל שָׁרִיאָה לְמִבְנֵי בֵיתָא הָדֵין וִידוֹהִי יְשַׁכְלְלוּנֵיהּ וְתֵידְעוּן אֲרֵי יְיָ צְבָאוֹת שַׁלְחַנִי לְאִתְנַבָּאָה לְכוֹן: י אֲרֵי מַן הוּא דְבַסַר יוֹמָא דֵין עַל בִּנְיָנָא דְהוּא זְעֵיר הֲלָא יְתוּב וְיֶחְדֵי כַּד יֶחֱזֵי יָת אֶבֶן מַשְׁקוֹלְתָּא בִידָא דִזְרֻבָּבֶל שִׁבְעָא נִדְבְּכִין כְּאִלֵּין קֳדָם יְיָ גְלַן עוֹבָדֵי בְּנֵי אֱנָשָׁא בְּכָל אַרְעָא: יא וַאֲתֵיבִית וַאֲמָרִית לֵיהּ מָא תְרֵין זֵיתַיָא הָאִלֵּין עַל יְמִין מְנַרְתָּא וְעַל סְמָלָא: יב וַאֲתֵיבִית תִּנְיָנוּת וַאֲמָרִית לֵיהּ מָא תְרֵין שׁוּבְלֵי זֵיתַיָא דְבִיַד תְּרֵין אַסְקְרִיטְוָן דְדַהֲבָא דְמָרִיקִין מִנְּהוֹן מִשְׁחָא לְבוּצִינֵי דַהֲבָא: יג וַאֲמַר לִי לְמֵימַר הֲלָא יְדַעַתְּ מַן אִלֵּין וַאֲמָרִית לָא רִבּוֹנִי: יד וַאֲמַר אִלֵּין תְּרֵין בְּנֵי רַבְרְבַיָּא דְקַיְמִין קֳדָם רִבּוֹן כָּל אַרְעָא:

הָרֹאשָׁה תְּשֻׁאוֹת חֵן חֵן לָהּ: ח וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: ט יְדֵי זְרֻבָּבֶל יִסְּדוּ הַבַּיִת הַזֶּה וְיָדָיו תְּבַצַּעְנָה וְיָדַעְתָּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם: י כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת וְשָׂמְחוּ וְרָאוּ אֶת־הָאֶבֶן הַבְּדִיל בְּיַד זְרֻבָּבֶל שִׁבְעָה־אֵלֶּה עֵינֵי יְהוָה הֵמָּה מְשׁוֹטְטִים בְּכָל־הָאָרֶץ: יא וָאַעַן וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְּׁנֵי הַזֵּיתִים הָאֵלֶּה עַל־יְמִין הַמְּנוֹרָה וְעַל־שְׂמֹאולָהּ: יב וָאַעַן שֵׁנִית וָאֹמַר אֵלָיו מַה־שְׁתֵּי שִׁבֲּלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב הַמְּרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב: יג וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי: יד וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר הָעֹמְדִים עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ:

תולדות אהרן מי כו • סוטה מח : עיני ה' • סנהדרין לח : בני היצהר • שם כד (מעשר שני נו) :

שאון הבונים והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יאמרו בבנין נאה ומשובח: תשואות חן חן. יהיה לה לאותה האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי על ידי אבן המשקולות הזאת. תשואות לשון כמו תשואות נוי כמו תשואות מלאה עיר הומיה (ישעיה כב) קול שאון (שם סו) קולה לשון השמעת קול הם: (ט) ידי זרובבל יסדו הבית הזה. מתחלה ועד סוף בימי כורש הראשון: וידיו תבצענה. אותו עתה. תבצענה ל' גמר הוא כמו (שם) כי יבצע ה' כל מעשהו: (י) כי מי בז ליום. שיוסד הבית אשר הוקטן בעיניהם כמו שנאמר (עזרא ג) ורבים מהכהנים אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ונבואת (חגי ב) הלא כמוהו כאין בעיניהם ישמחו עתה כשיראו את האבן הבדיל התלוים בתוכה המשקולת אשר ביד אדריכל ראש הבונים המכוון בה ראש הפינה. וזו תהיה ביד זרובבל: שבעה אלה. על אחד שבעה ביסוד הראשון שבימי כורש וכן ת"י שבעה נדבכין כאילין: עיני ה' המה משוטטים. ולו נראה לעשות כן והוא ראה את זרובבל זה סגן לדבר: (יא) מה שני הזיתים. מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים שרוקי"א בלע"ז קבוצת זיתים בענף כמין שבולת: (יב) אשר ביד שני צנתרות. כלומר אצל שני הצנתרות כמו כאו חלקת יואב פ"י (שמואל ב יד): המריקים מעליהם. את השמן הזה שאצל וסוב להאיר כזהב כמו (איוב לז) מצפון זהב יאתה: (יד) שני בני היצהר. קרן כהונה ומלכות שמשחים בשמן המשחה: העומדים על אדון כל הארץ. לבקש

רדק

כשהתחיל הבנין ביום כ"ד לחודש התשיעי כן ישלים המלאכה: תשואות חן חן לה. כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין גם אותה בתשואות והמון רב ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת מאת האל יתברך והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק: (ח) ויהי דבר ה'. ידי זרובבל תבצענה. ר"ל תשלימנה וכן והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון ירושלים: (י) כי מי בז ליום קטנות. כי כשהתחילו לבנות הבית נראים מלאכתם והנה היום הוא יום תשואות קטנות היה והיו בוזים לאותו יום כל הגוים שבטלו המלאכה ועתה כשיראו האבן הבדיל ביד זרובבל ישמחו: האבן הבדיל. הוא אבן המשקולות אשר ביד הבנאי ליישר הבנין והוא חבל הנסמך כאלו יאמר האבן אבן הבדיל ואותה המשקולת עושין אותה מבדיל או מעופרת ונקראת אבן כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן: שבעה אלה. פי' מה שאמר למעלה על אבן אחת שבעה עינים אלה הם עיני ה' שהם משוטטים בכל הארץ והוא רואה המצירים לישראל ושומרם מידם שלא יבלעו בהם: (יא) ואען. ענין המנורה הבין כי לכך הראהו אורה ושמחה הראהו לו והגלה פי' לו דבר המנורה שהיה נעשית מאליה להראותו כי לא בחיל ולא בכח ועתה שאל לו מה ענין שני זיתים וענין שתי שבלי זיתים וענין שני צנתרות הזהב ואם לא נזכר במראה משאלתו נלמד שראה אותם ועוד לו המלאך על שתי השאלות בקצרה וברמז ואמר לו שאלה שני בני היצהר ושביאת הבין תשובתו: (יב) ואען. שתי שבלי הזיתים. מהזיתים האלה היו נופלים שני ענפי זיתים שהיו נדרכים ביד שתי צנתרות הזהב והיו נדרכים מאליהם ופי' ביד בתוך והנה הזיתים היו נדרכים בתוך הצנתרות והשמן נופל מהצנתרות אל הגולה ומהגולה אל המוצקות ומהמוצקות לנרות ודמה הענפים לשבלים לפי שהיו מלאים גרגרי זיתים כמו השבלים שהם מלאים גרגרי התבואה. צנתרות הם כלים כמין צפחת ות"י אסקריטוון דדהב וכן תרגם אונקלוס כלפיות כדכא איסקריטוון בדכא: המריקים מעליהם הזהב. השמן הזך כזהב וכן כוס זהב בבל ביד ה' היין הזך והנקי: (יד) ויאמר אלה שני בני היצהר. יצהר הוא השמן כמו דגן תירוש ויצהר לשון קרא

מצודת ציון

טובה וחשובה וכן ובראשית שמנים ימשחו (עמוס ו): תשואות. ענין המית קול כמו תשואות נוגש (איוב לט): (ט) תבצענה. ענין השלמה כמו כי יבצע ה' (ישעיה י): (י) בז. מל' בזיון: האבן הבדיל. הוא האבן הנתלה בקו המשקולת וע"י מיישר הבנאי את הבנין ועל שם רוב דרכם נעשותה מאבן אמר האבן הבדיל וכן אבן העופרת (לקמן ה): משוטטים. ענין התנועה הנה והנה וכן שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה): (יב) שבלי. מל' השבלים הטובות (בראשית מא) וכדרך שאלה קורא כן ענפי הזית לפי שהיו מלאים גרגרי זיתים כמו השבולת המלאה גרגרי תבואה: ביד. ר"ל בתוך וכן ביד כל אדם יחתום (איוב לז): צנתרות. הוא שם כלי מה: המריקים. ענין הזלה ושפיכה כמו על הארץ יריקו (קהלת יא): הזהב. ר"ל שמן מזוקק ונקי כזהב וכן זהב יאתה (איוב לז): (יד) היצהר. הוא השמן כמו תירוש ויצהר (דברים כח)

מצודת דוד

לא כן הוא כי למולו תהיה כארץ מישור ובקל יעבור ר"ל לא יהיה בך כח לעכב מה ע"י: והוציא. מלך המשיח יוציא האבן הטובה והחשובה להיותה ביסוד בנין בית העתיד: תשואות. אז ישמע קול המון אשר כולם יענו ויאמרו הנה לאבן הזה יש לה חן רב כי היא טובה וחשובה עד מאד: (ט) ידי זרובבל יסדו וגומר. זרובבל עצמו הניח היסוד מהבית הזה כן ידיו ישלימו את בנין הבית ר"ל ידי המשיח הבא מזרעו ישלימו להניח אבן היסוד מהבית העתיד ואמר ידו על ידי המשיח הבא מזרעו כדרך שאמר כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע (לעיל ג') שנאמר על כ"ג הבא מזרעו אשר יכהן אז ואמר ענין השלמה על כי יהיה הבית האחרון והוא חם יום הבתים ולפי בית העתיד העמוד במקום בית הזה עצמו אמר תבצענה כאלו ישלים הבית הזה וכמ"ש גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון (חגי ב): וידעת. זה מאמר הנביא לישראל בבוא הדבר אז תדע אשר ה' שלחני אליכם ומאתו היו דברי: (י) כי מי בז. אשר מי שהיה מבזה בלבו יום בנין הבית הזה לחשבו יום קטנות לפי קוטן הבנין הנה ישמחו אז כאשר יראו את האבן המשקולות ביד המשיח הבא מזרע זרובבל המייסד את הבית: שבעה אלה. השמחות האלה שישמחו אז תהיה כפול שבעה בערך התוגה שיש להם בעבור בזיון יום קטנות: עיני ה' וגו'. ר"ל לכן רואה הוא תוגת לב המבזה יום קטנות ולפיכך ישמחם בכפל שבעה בערך התוגה: (יא) אליו. אל המלאך הדובר בי: מה שני הזיתים. ר"ל למה בא הרמז בשני אילני זיתים ולא באחד: על ימין המנורה. על ימין הגולה שעל ראש המנורה ועל שמאלה א' מזה וא' מזה: (יב) מה שתי שבלי הזיתים. כי במראה היה נראה כאלו שתי ענפי זיתים נתלשו מעצמם ונפלו בתוך שני צנתרות של זהב ושם היו נדרכים מעצמם והם היו מריקים שמן זלול כזהב אל הגולה יקלח למעלה ופרשו כאן ושאל למה הי' הכל שנים שנים כל מה מרמזו השניות: (יג) הלא ידעת. הלא מעצמך תשכיל לדעת על מה מרמזו השניות: לא אדני. לא השכלתי לדעת: (יד) אלה שני בני היצהר. השניות מרמז על שני בני היצהר ר"ל המלך המשיח וכה"ג אשר ימשחו בשמן המשחה

זה

ה א וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי
וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה מְגִלָּה עָפָה: ב וַיֹּאמֶר
אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי רֹאֶה
מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים בָּאַמָּה
וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר בָּאַמָּה: ג וַיֹּאמֶר אֵלַי
זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת עַל־פְּנֵי כָל־
הָאָרֶץ כִּי כָל־הַגֹּנֵב מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה
וְכָל־הַנִּשְׁבָּע מִזֶּה כָּמוֹהָ נִקָּה:
ד הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
וּבָאָה אֶל־בֵּית הַגַּנָּב וְאֶל־בֵּית
הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר וְלָנֶה בְּתוֹךְ
בֵּיתוֹ וְכִלַּתּוּ וְאֶת־עֵצָיו וְאֶת־אֲבָנָיו:
ה וַיֵּצֵא הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר
אֵלַי שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מָה
הַיּוֹצֵאת הַזֹּאת: ו וָאֹמַר מַה־הִיא
וַיֹּאמֶר זֹאת הָאֵיפָה הַיּוֹצֵאת וַיֹּאמֶר

א ותבית וזקפית עיני וחזית
והא מגלה פרחא: ב ואמר
לי מה את חזי ואמרית אנא
חזי מגלה פרחא אורכה
עשרין אמין ופותיה עשר
אמין: ג ואמר לי דא מומתא
דעתידא למפק על אפי כל
ארעא ארי כל דגניב ומכדיב
מדא לקי וכל דקים בשמי
לשקר מדא לקי: ד אפיקתה
אמר יי צבאות ותיעול לבית
גנבא ולבית דמקים בשמי
לשקר ותבית בגו ביתיה
ותשיציניה וית אעוהי וית
אבנוהי: ה ונפק מלאכא
דממליל עמי ואמר לי זקוף
כען עינך וחזי מן דגלן
אלין: ו ואמרית מן אינון
ואמר אלין עמא דהוו נסבין
ויהבין במכילתא דשקרא

ג' | ב' | ס' מ"ג | ד' | ג' ר"פ | ג' בסיפרא | ג'. ג' | ס' ומ"ג | ס' מ"ג

ואשא עיני ואראה ג' דסמיכי וסי' ומנה מגלת עפה · ארבע מרכבות יוצאות · והנה איל אחד: בחזה ד' בקריא' וסים' איש אשר יעשה כמות להריח בה · והנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד · כל הגונב מזה כמוה נקה ב' בפסוק: היוצאת ה' מ"ל ומשניין באתיהון וסים' בסדר כי תבא: עפרת ד' חס' בליש' בקריאה וסי' צללו כעפרת במים · אף את הזהב ואת הכסף · נחר מפוח מאש תם עפרת · בעט ברזל ועפרת:

תולדות אהרן מגלה עפה ו עירובין כא: בית הגנב. שבועות לט: וכלתו · (שבועות לז):

רשי

לבקש מלפניו להחזיר את גדולתם: שני בני היצהר יצר טוב ויצר הרע מתהפך לטוב בזכות התורה: (א) מגלה עפה · אבותינו פירשו כפולה ואמרו שהתורה כתובה בה ולמדו מכאן שהעולם אחד מג' אלפים ומאתים בתורה כדאית' בעירובין (דף כא) וי"א מגילאה פורחא פורחת באויר ולפי פשוטו של פרשה מגלת פורענו' היתה והוא שראה (יחזקאל ג) וכתוב אליה קינים והגה והי: (ג) זאת האלה · זאת שכתוב בה פורענות נקמת שבועות שקר: היוצאת · עתה מבית קדשי הקדשים מלפני השכינה להתהלך על פני כל הארץ וזהו ארכה עשרים ורחבה עשר כמדת פתח העזרה והיכל אשר יצאת דרך שם: כי כל הגנב . עד עכשיו: מזה כמוה נקה: מזה הפורענות כמו שהוא מפורש בה נקה ולא נשלם פורענו' יחידי' העוברים על התורה אלא המתין עד שנתמלאת סאתה כולם ונקו כולם כאחד בחורבן ובגולה וכן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הפורענות כמו שהמגילה הזאת מגדת נקה ולא נשלם אבל מכאן ואילך הוצאתיה לבוא בארץ ולנקום מן הגנבי' והנשבעים לשקר מעכשיו ובא אל בית הגנב וגו': (ה) שא נא עיניך וראה . עוד יוצאת אחרת שתצא מבית קדש הקדשים: (ו) ואומר מה היא . היוצאת שתאמר אלי לראות: ויאמר זאת האיפה: שתראה יוצאת כמין איפה שמודדין בה: ויאמר זאת עינם בכל הארץ · לאחר שראיתים אמר זאת היא מדה שלקו בה אותם שעיניהם בכל הארץ לגזול ולעשוק להקטין איפה ולהגדיל שקל ונמדד להם סאה בסאה:
והנה

אבן עזרא

השמן כי הוא משיח לשבת על כסא ישראל כאשר [illegible] ומשל על כסאו ויהושע משוח כי הוא כהן גדול וכתוב ועצת שלום תהיה בין שניהם ולא יקנאו זה בזה: (א) ואשוב · עפה · כאלו תעוף על כן כתוב היוצאת על פני כל הארץ ויש מפרש שאמר כפולה מגזרת ארמית ואין טעם לפירושו ויפה אמר פרושה כמו וטפו בכתף פלשתים: (ב) ויאמר: ראה כאלו זאת המגלה יוצאה מבית השם שבנה שלמה על האולם על כן מדת הארך והרחב כמו האולם: (ג) ויאמר . זאת האלה · המארה וטעם היוצאת על פני כל הארץ כי היא כוללת היהודים שהיו בירושלים ואשר נשארו בבבל והארץ פרס וטעם מזה כמוה כי היה כתוב במגלה מזה הצד הגונב נקה מצד שני הנשבע נקה או מזה ומזה כי הגנב והנשבע נקה והוא נכון וטעם נקה שיתמו כל אחד הגונב והנשבע כי השם נקהו: (ד) והוצאתיה · ולנה . לשון נקבה כמו ולנה והיא מלה זרה והנה הטעם שוכיח הנביא אלה העושים אלה השתים עבירות: (ה) ויצא · ממערכת מלאכים אחרים והנה יוצאת אחרת אחרי היוצאת בראשונה והוא האלה עתה שב להוכיח העומדים בבבל ולא באו לבנות הבית ולדור בארץ הקדושה למלאת מצות השם כי היא תחלה ותמהאות הקרבנות ובניין ירושלים גם אחר המראות כבוד השם שנה לעשות לבאי מהגולה המתנדבים והנה במראה הראשונה אלה ומגילה ועתה לא ידע מה היא כי האלה נראית לאשר נמצאה בידו הגנבה או ליודע שהוא נשבע לשקר וזאת היוצאת היא נסתר' ונעלמת בלב: (ו) ואמר · זאת האיפה · וטעם איפה כי השם ימוד לאנשי הרשע כפי מחשבתם: ויאמר
זאת

רדק

קרא אותם זתים וגם זרובבל ויהושע וקראם בני היצהר לפי שנמשחו בשמן המשחה זה למלוכה וזה לכהונה: העומדים על אדון כל הארץ · מזומנים לעשות רצונו ות"י אילין תרין בני רברביא דקיימין קדם רבון כל ארעא ועניין שתי הזתים ושתי שבלי' ושתי צנתרות לא נתפרש לאיזה ענין היו. משל ושנה הזתים משל לזרובבל ויהושע ושני השבלים הוא לאן מכן משל למעשיהם שהחלו בידיהם בבנין הבית ושני צנתרות משל לנחמיה ועזרא הבאים אחריהם ועל ידי ארבעתם יצאה אורה וטובה לישראל: (א) ואשוב · מגלה עפה · ראה במראה מגילה אחת שעפה באויר וכן תרגם יונתן מגילה פרחא: (ב) ויאמר · ארכה עשרים אמה ורחבה עשר באמה · לא נתברר על איזה זמן נאמר זאת הנבואה ונראה כי על זמן הבית נאמר כי ראינו בספר עזרא הרבה עבירות שהיו בידם ועל הגנבה ועל שבועות שקר יצאו זאת האלה כי הגנבה אע"פ שאינה חמורה כשבועות שוא ושקר ממנה יבא לידי שבועת שקר ומה שראה מדת ארכה ומדת רחבה פי' המפרשים כי ראה אותה יוצאת מאולם הבית שהיה ארכו עשרים ורחבו עשר כבנין שבנה שלמה ואע"פ שהיה חרב אז והמגילה הזאת יצאה משם שהיתה שם פרושה כמדת האורך והרוחב וזהו שאמר היוצאת והוצאתיה: (ג) ויאמר · זאת האלה · הקללה: על פני כל הארץ · ארץ ישראל ות"י דא מומתא דעתידה למיפק וזו כענין מגילה שראה יחזקאל שהיתה כתובה פנים ואחור וכן זאת המגילה היתה כתובה מזה ומזה והיתה כתובה מצד אחד כל הגונב נקה ומצד אחד כל הנשבע נקה ופי' כמוה כמו כמוך כפרעה כמוני כמוך ר"ל כי המגלה היתה כתובה באלה ובקללה מצד זה כמו מצד זה ומצד זה כמו מצד זה ופי' נקה נכרת כמו ונקה לא אנקך נקה מבנין נפעל אף על פי שהארכתי להם עד עתה מעתה יקבלו פורענותם כי הגיע זמנם לפיכך יצאה זאת המגלה ושהנביא ראה המגלה ולא ראה הכתוב בה כמו יחזקאל עד שאמר לו המלאך כי כח הנבואה היתה הולכת ודלה לפיכך היו מראות זכריה סתומות ובחגי זכריה ומלאכי פסקה הנבואה: (ד) הוצאתיה · האלה הזאת הוצאתיה להענים מעתה הגונב והנשבע ולא אאריך להם עוד: ולנה בתוך ביתו · תשכון בתוך ביתו עד שתכלה אותו ואת עצי ביתו ואת אבניו: (ה) ויצא · וראה · כי אחר שהראהו מראה זו של מגלה עפה נעלם ממנו המלאך ואחר כך יצא והראהו מראות האיפה: היוצאת · יוצאת מבית ה' כמו הראשונה או פי' יוצאת מארץ ישראל ות"י יתהון דגלן אלין: (ו) ויאמר · זאת האיפה היוצאת · הראהו גלות עשרת השבטים שגלו כבר שהם שקועים בגלות לא יצאו עתה כמו שיצאו גלות יהודה ובנימן והראה לו איפה שהיא מדה ר"ל שהאל מדד להם מדה כנגד מדה כי כמו שהם עשו שהאריכו ימים רבים ברשעם מיום שנחלקו המלכות עד היום שגלו ולא היה להם מלך מכל מלכיהם שהחזירם למוטב אלא כולם הלכו בדרך רעה וכמו שהם האריכו ברעה כן יהיו בגלות ימים רבים וזו היא מדה כנגד מדה לפיכך ראה הנביא איפה שהיא מדה: ואמר · עינם בכל הארץ עוד פי' לו המלאך ואמר לו זאת עינם ר"ל זאת האיפה שאתה
רואה

מצודת דוד

זה למלכות וזה לכהונה גדולה: העומדים על אדון כל הארץ · לבקש רחמים על בית ישראל ובמעשה דריכת הזיתים והמשכת השמן מעצמו ירמוז שיחזור הממשלה לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו: ה (א) ואשוב · חזרתי והרימותי עיני כלפי מעלה ואראה והנה מגלה פורחת באויר השמים והיא מגלת פורעניות כעין מה שראה יחזקאל כמ"ש ואראה וגו' והנה בו מגלת ספר (יחזקאל ב): (ב) ארכה עשרים וגו'. כמדת בית קה"ק לרמז שבעת הפורעניות תחרב: (ג) זאת האלה · במגלה ההיא חקוק וכתוב הקללה היוצאת בגזירה על פני כל א"י כאלו יצא פסק דין מב"ד של מעלה בכסה: כי כל הגונב מזה · כי המגלה היתה כתובה פנים ואחור כעין שראה יחזקאל כמ"ש והיא כתובה פנים ואחור (שם) ולכן אמר כי כל הגונב הון רשע הוא מהעבר מזה: כמוה נקה: ר"ל כמו הפורעניות הנאמר בה כן יהיה מנוקה ומסולק מן העולם להיות נכרת ממנה: כל הנשבע מזה. וכל הנשבע לשקר רשום הוא מהעבר מזה וכמו הפורעניות הנאמר בה כן יהיה מנוקה מן העולם: (ד) הוצאתיה · ר"ל עם כי שעד הנה שלא נתמלאה הסאה האכרתי אפי אבל כאשר נתמלאה הוצאתי המגילה לפסק דין חתוך: ובאה . הפורעניות הנאמר בה תבוא אל בית הגנב וכו' והתמיד לשבת בבית כ"א ותכלה אותו ועצי בנין ביתו ואבניו ולא ישאר שריד: (ה) ויצא: נראה לו במראה הנבואה כאלו המלאך הדובר בו חלף והלך לו ובא לרמז שבמשך הגלות תסתלק הנבואה: ויאמר אלי · אח"ז חזר המלאך ואמר אלי שא עיניך וראה מה היא הדבר היוצאת מן השמים: (ו) מה היא · ר"ל מה היא הדבר שאתה אומר לי לראותה: זאת האיפה היוצאת. ר"ל את זאת אני אומר לך ראות להתבונן בה כי בא לרמז על מה שחטאו בה להקטין איפה לרמות הבריות: ויאמר · חזר המלאך
והרים

מצודת ציון

כ"ח): על אדון · אל אדון: (א) מגלה · אגרת על שם שגוללין אותה: עפה · מל' עפיפה ופריחה: (ג) האלה · ענין קללה: נקה · מל' נקי: (ד) ולנה · ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): וכלתו · מל' כליון והשמדה: (ה) שא · הרם: נא · עתה: (ו) האיפה · שם
מדה

זֹאת עֵינָם בְּכָל־הָאָרֶץ׃ ז וְהִנֵּה
כִּכַּר עֹפֶרֶת נִשֵּׂאת וְזֹאת אִשָּׁה
אַחַת יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃
ח וַיֹּאמֶר זֹאת הָרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ
אֶל־תּוֹךְ הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן
הָעֹפֶרֶת אֶל־פִּיהָ׃ ט וָאֶשָּׂא עֵינַי
וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת
וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם כְּכַנְפֵי
הַחֲסִידָה וַתִּשֶּׂנָה אֶת־הָאֵיפָה בֵּין
הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם׃
י וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אָנָה
הֵמָּה מוֹלִכוֹת אֶת־הָאֵיפָה׃
וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת־לָהּ בַיִת בְּאֶרֶץ
שִׁנְעָר וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָּׁם עַל־
מְכֻנָתָהּ׃
ו א וָאָשֻׁב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה
וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת מִבֵּין

ואמר הא אינון גלן קדם כל
יתבי ארעא : ז והא עממיא
קלילין מגלן יתהון בקלילו
ואתו עממין אוחרנין ויתיבו
באתריהון על דהוו נסבין
ויהבין במכילתא דשקרא :
ח ואמר על דא אתחיבו וגלו על
דהוו נסבין ויהבין במכילתא
דשקרא ואתו עממין
אוחרנין ויתיבו באתריהון :
ט וזקפית עיני וחזית והא
תרתין מדינן גלין לביני
מלכות עממי ארעא ועממין
קלילין מגלן יתהון בקלילו
כמא דמשתדי נשרא ואגליאו
ית עמא דהוו נסבין ויהבין
במכילתא דשקרא לביני
מלכות עממיא דארעא
דתחות כל שמיא : י ואמרית
למלאכא דממליל עמי לאן
אינון מגלן ית עמא דהוו
נסבין ויהבין במכילתא
דשקרא : יא ואמר לי לאתקנאה להון אתר במדינת בבל ויתעכבון ויתאחרון תמן
עד דימטי זמניהון : א ותבית וזקפית עיני וחזית והא ארבע רתיכיא נפקן מבין

תולדות אהרן זאת הרשעה . יומא סט סנהדרין סד : ואשא עיני · קידושין מט סנהדרין כ"ד : את האיפה - קידושין מט :

רשי

(ז) והנה ככר עופרת נשאת · ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת וראיתי עוד זאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה : (ח) ויאמר זאת הרשעה · האשה זאת שאתה רואה בתוך האיפה היא מדת דכך הרשעה אשר ינהגו בה הרשעים והנה עתה נתוני' בתוכה ללקות בתוך הסאה עצמו שמדדו בה מדה במדה : וישלך אותה · עד עתה היתה יושבת והוא השליכה והכניסה לתוכה כמו ליסורים ולעונשים : וישלך את אבן העופרת אל פיה . לסתמה למען לא יגדלו עוד ולא ישמע קולן צעקת עניים ואביונים : (ט) שתים נשים יוצאות . מן הבית : החסידה · דייה לבנה ולסויה"ר בלע"ז : (יא) והוכן והניחה שם . והוכן הבית והונחה האיפה עם הרשעים שבתוכה : שם · באותה הבית : על מכונה · על קביעות' ועל בסיסה כאן רמז לו שבעונם של ישראל שמדדו בסאה עבירות ורשע לקו באותה מדה ובאו שתי עכו"ם שמלכו כאחת הם בבל וכשדי' הול נבוכדנצר והגלום לבבל ושם עמדו קבועים על מכון בסיס המוקצב להם והוא לפי מלאות ע' שנה עד עתה שחזרו ונוסח פי' זה אחר יונתן במקצת וכמו דרכים פותרים בה ולא נתיישבו לי ורבותינו פירשו ולמדו מכאן שנמסר להם יצר הרע לאנשי כנסת הגדולה ושדיוה לדודא דאברא וחפוהו באברא משום דשאיב קליה כדאיתא בסנהד' ובמסכת יומא ושפתרתי מלכות נבוכדנצר בכפל שתי עכו"ם ראיתי במדרש תלים שד' מלכיות אלו שנשתעבדו בישראל כפולות היו בבל וכשדים מדי ופרס אנטיוכס ומוקדון אדום וישמעאל ועל

אבן עזרא

זאת עינם · כשם יגלה הנסתר עד שיראוהו הכל : (ז) והנה · עופרת · שהיא כבידה ומלת נשאת תואר מבנין נפעל והשלם נשאה' כמו כוח נשברה והעופר' היתה נשואה באיפה : וזאת אשה . משפחה מישראל : (ח) ויאמר זאת הרשעה · מחשבת רשע שיש בלב האשה וטעם וישלך כמו וכל עולה קפצה : (ט) ואשא · המראה הראשונה לא נשלמה רק עם זאת וטעם שתים נשים שני שרי ארתחשסתא שהיה מלך בבל שיעשה חמס למשפחות ישראל העומדים בבבל שנשארו ולא שמעו אל מצות ה' ביד נביאו לבוא לבית שני והנה אלה לא יניחו האשה שהיא משפחת ישראל היושבת בתוך האיפה שתברח משם וטעם אנה המה מוליכות את האיפה המדה שגזר השם לגמול עליהם : (יא) ויאמר . לבנות · לאשה שהיא בתוך האיפה : בית בארץ שנער : כי שם יעכבוה בעל כרחה בעבור העון שלא רצתה לבוא לבנין הבית ומלת והניחה מורכבת מן והונחה והניחה כמו יושבת בלבנון מקוננת בארזים למתוחוני ורבים ככה : (א) ואשוב . כאשר נשלמה זאת המראה : והנה ארבע מרכבות . המרכבה ארבעה סוסים ככתוב בספר

שתים נשים ג' וסי' אז תבאנה שתים נשים . בן אדם שתים נשים בנות אם אחת . והנה שתים נשים יוצאו' : לה ג' דלא מפקי' ה' בקרי' וסי' ויקרא לה נבח בשמו · לבנות לה בית בארץ שנער . ויאמר לה בעז לעת האכל גשי

רדק

רואה מורה שעין יש עליהם שרואה מעשיהם וכן הוא רואה בכל הארץ כמו שאמר למעלה עיני ה' המה משוטטות בכל הארץ עינם ר"ל העין שרואה אותם הוא עין ה' : (ז) והנה ככר עופרת נשאת · היתה נשאת · בתוך האיפה · ככר לשון נקבה כמו ככר לחם אחת עשרה ככרי כסף וככר שעופרת מורה להכביד אותה ולהשקיעה בגלות : וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה · כזאת למי היתה זאת האשה והיא עשרת השבטים שהיו במלכות אחת והלכו דרך אחת לרעה לפיכך קראה אשה אחת והיא יושבת בתוך האיפה שהיא מקבלת המדה שמדדה : (ח) ויאמר זאת הרשעה · אמר המלאך לנביא זאת האשה שהיא הרשעה שהיתה בישראל והיא עשרת השבטים שעשו העגלים והחלו בעבודת הבעל : וישלך אותה אל תוך האיפה . לפיכך השליך אותה אל תוך האיפה שמדד לה כמדתה : וישלך את אבן העופרת אל פיה · להשקיעה בגלות ימים רבים · ופי' אל פיה אל פי האיפה ורשעה הוא שם דבר או שם התאר : (ט) ואשא עיני · והנה שתים נשים · לענין שפי' כאשה אחת שהיא עשרת השבטים לפרש כשתי נשים שהם יהודה ובנימן שגלו לבבל אף על פי שכבר עלו מהגולה כשהיתה מראה זו הראה לו מראה על אותם שנשארו בבבל שנתעצלו לעלות לירושלם אף אחר שהחלו לבנות הבית ואמר הראה שתי נשים אלו יוצאות בגלות : ורוח בכנפיהם · כלומר שגלו קל מהרה לבבל : ולהנה כנפים ככנפי החסידה · כלומר כנפים ארוכות ורחבות כמו החסידה : ותשאנה את האיפה · היו נושאות אותה על כנפיהם להראותם כי גלותם ביושר והמדה שמדד להם הכל תחת מעשיהם הרעים ומה שאמר בין הארץ ובין השמים הדבר ידוע כי המעופף הוא מעופף בין הארץ והשמים ברקיע השמים להראות כי אלה אינם כאשה הראשונה שאותה השליך ככר עופרת אל פיה להשקיעה בארץ במקום גלותם אלא אלה לא אמר להשקיעה בארץ אלא תלויות באויר עד זמן ששבו לארצם לשבעים שנה ומה שראה יהודה ובנימן כמראה שתים נשים ועשרת השבטים אשה אחת לפי ששבט יהודה היה מיוחד לבדו מפני המלוכה ונרף עמו שבט בנימן משאר השבטים לפי שהיה חלקם כאחד ובניהם גם כאחד לפיכך אמר שתי נשים והחכם הגדול הרב רבי משה בר מיימון ז"ל פי' שתי נשים מל' כי' ראה אותם כדמות נשים כמו שראה אותם כדמות סוסים ג"כ מפני שהשם כח הכנוחה בזמנו : (י) ואמר · אנה המה מוליכות את האיפה ולא שאל כן במראה הראשונה לפי שראה שהיו מוליכות אותה במהרה ומה שאמר כי הנשים היו מוליכות את האיפה ר"ל כי הם גרמו שגלם האל יתברך כמדתם וכאלו אמר הן מגלות עצמן : (יא) ויאמר . לבנות לה בארץ שנער · לא רפא הה"א זהו שאלת להם ירמיה הנביא ארוכה היא בנו בתי' ושבו : והוכן והניחה שם על מכונתה · והוכן מושבם שם כלומר שבנו שם בתים וקבעו ישיבתם שם ועדין הניחה שם כל מכונתה כלומר הכנה שעשתה לה מבנין בתים ונטיעת כרמים נתעצלו לעלות מבבל אשר נשארו אחר שעלה עזרא ולא רצו לעלות אף אחר שהחלו לבנות הבית והניחה מלה מורכבת מן הניחה מבנין הפעיל והונחה מבנין הפעל וטעם ההרכבה כי מתחילה כשגלתה שם הונחה שם שלא ברצונה ואח"כ הניחה שם היא עצמה כלומר ברצונה עכבם שם ונתעצלה לבנות אל ירושלם : (א) ואשוב · ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים וההרים הרי נחשת · מראות ד' מלכיות שראה אותם פעמים עוד שב וראה אותם פעם שלישית מבוארת מן הראשונות על אותם מרכבות והמרכבה ד' סוסים להראות תוקף

מצודת ציון

מדה : (ז) ככר · שם משקל : נשאת · ענין הרמה : (ט) החסידה . שם עוף : ותשנה . כמו ותשאנה באלף : (י) אנה · להיכן : (יא) שנער · היא בבל : והכן מכונתה · מל' הכנה וקביעות : מרכבות

מצודת דוד

והרים קול ואמר על זאת ישימו עינם היושבים בכל הארץ לראות גמול המעשה למען יוסרו : (ז) ככר עפרת נשאת . משקל ככר עופרת נשאה את עצמה מן הארץ : וזאת אשה אחת . ר"ל האשה אחת הזאת שהקפינה את האיפה היתה יושבת בתוך האיפה לקבל שם הגמול במקום הרשע שם המשפט והאשה ההיא מרמזת על כללת האומה וכן ברוב המקומות כינו הנביאים כללות האומה בשם אשה : (ח) ויאמר · המלאך אמר זאת היא הרשעה שהקפינה את האיפה : וישלך אותה · כי בתחלה ישבה בה ועתה נתפשה הרודה השליכה ותכבה אל תוך האיפה והשליך אל פיה את אבן העופרת לחנקה והוא הככר העופרת הנשאת הנזכרת למעלה ובא לרמז על מה שחשבו להגדיל שקל ויהיה הגמול מדה במדה בדבר שחטאו ועם כי היה עופרת אמר אבן העופרת כי ע"פ רוב עושים המשקל מאבן וכן האבן הבדיל (לעיל ד) : (ט) שתים נשים · הן מרמזות על בבל וכשדים יוצאת מן השמים : ורוח וגו' · כאלו הרוח קבוע בכנפיהן להוליכן מהר וכנפיהן היו רחבות וארוכות ככנפי החסידה והן נשאו את האיפה עם האשה אשר בתוכה והיו מוליכות אותה באויר בין הארץ בין השמים ר"ל הם גלו את יהודה מאז וכונת הרמז היה על אלו שנשארו בבבל ולא עלו לא"י וכאשר יאמר למטה : (י) אנה המה וגו' · להיכן מוליכות את האיפה ולא שאל על האשה כי ידע מעצמו שהוא מרמז על הגלות שכבר עבר אבל שאלתו היה על האיפה אשר הוא מהנראה שבא למדוד להם מדה במדה לא ידע האיך הוא : (יא) לבנות לה בית . ר"ל לבנות בית קבוע בשנער לאשר גלו שמה ולא עלו : והוכן . היא הכינה שמה לעצמה מקום לשבת ולא עלתה לא"י וכן תהיה מונחת שמה על מקום מכונתה ולא תוסיף עוד לעלות הואיל והחרב גם הבית השני וכשאומר לכן מוליכות שמה האיפה למדוד לה מדה במדה היא לא רצתה לעלות לכן תשאר שמה : ו (א) ואשוב · חזרתי והרימותי עיני : ארבע מרכבות · הם מרמזים על ארבע מלכיות

רשי

ועל ככה יסד הקליר רביעית היא שמינית : (א) וההרים הרי נחושת . פי' על חוזק מלכיות הללו הבא להם מבין שני ההרים שהוא קשה ואמיץ שאלו ד' מרכבות שלוחי הקדוש ברוך הוא לתת ממשלה לארבע מלכיות בבל ומדי אנטיוכס וישמעאל : (ב) סוסים אדומים · הם שהרכיבו את בבל שהיא אדומה כמו שכתוב אנת הוא רישא דדהבא (דניאל ב) : שחורים · להרכיב את מדי שהשחירה את פניהם של ישראל בימי המן : (ג) לבנים . להרכיב את פרס שבנה את הבית : ברודים · במה מטמרים להרכיב את העכו"ם שעינו את ישראל במיני גזרות משונות זו מזו : אמוצים · להרכיב ישמעאל (ס"א אדום) ולא ידעתי מהו ל' אמוצים ויונתן תרגם קטמנין : (ה) אלה ד' רוחות השמים · שרי העכו"ם מלכיות הקדמוני' המושלות בד' רוחות השמים : יוצאות מהתיצב וגו' . באו לפניו ונתן להם רשות מפיו למשול : (ו) אשר בה הסוסים השחורים יוצאים אל ארץ צפון · להרכיב את מדי ועל האדומים לא כתב יוצאים שכבר כלתה לה ממשלת בבל : והלבנים יצאו אל אחריה' : להרכיב את פרס שחיה בצפון ומשלו על בבל : והברודים אל ארץ התימן · להרכיב את מוקדן ויטלו המלוכ' מיד פרס ובפתרונו לרב סעדיה בדניאל האיתי המלך הנגב הוא מלך מוקדן : (ז) והאמוצים יצאו ויבקשו . מלפניו שיהא אורך גדול לממשלתם ללכת בכל הארץ : ויאמר לכו התהלכו בארץ . נתן להם רשות למשול ממשל רב והוא מלכות אדם : (ח) ראה היוצאים אל ארץ צפון . להרכיב מדי ופרס : הניחו את רוחי . שככו את חמתי בבבל שהשחיתו את בלשצר וזרעו של נבוכדנצר הוא שאמר (ישעיה מח) ה' אהבו ויעשה חפצו בבבל וגומר : לקוח

זכריה ו

שני ההרים וההרים הרי נחשת :
ב במרכבה הראשנה סוסים אדמים
ובמרכבה השנית סוסים שחרים :
ג ובמרכבה השלשית סוסים לבנים
ובמרכבה הרבעית סוסים ברדים
אמצים : ד ואען ואמר אל־המלאך
הדבר בי מה־אלה אדני : ה ויען
המלאך ויאמר אלי אלה ארבע
רוחות השמים יוצאות מהתיצב
על־אדון כל־הארץ : ו אשר־בה
הסוסים השחרים יצאים אל־ארץ
צפון והלבנים יצאו אל־אחריהם
והברדים יצאו אל־ארץ התימן :
ז והאמצים יצאו ויבקשו ללכת
להתהלך בארץ ויאמר לכו
התהלכו בארץ ותתהלכנה בארץ :
ח ויזעק אתי וידבר אלי לאמר
ראה היוצאים אל־ארץ צפון הניחו

תרין טוריא וטוריא טורי
דנחשא : ב ברתיכא קדמיתא
סוסון סומקין וברתיכא
תניתא סוסון אוכמין :
ג וברתיכא תליתאה סוסון
חורין וברתיכא רביעתא
סוסון פציחין קטמנין :
ד ואתיבית ואמרית למלאכא
דממליל עמי מה אלין רבוני :
ה ואתיב מלאכא ואמר לי
אלין ארבע מלכון דאינון
כארבע רוחי שמיא גלין
מלאתעתדא קדם רבון כל
ארעא : ו די בה סוסון
אוכמין נפקין לארעא צפונא
וחורין נפקו בתריהון ופציחין
נפקו לארעא דרומא :
ז וקטמנין נפקו ובעו למיזל
להלכא בארעא ואמר איזילו
והליכו בארעא והליכו
בארעא : ח ואכרז עלי ומליל
עמי למימר חזי דנפקין
לארעא צפונא אמר להון

אבן עזרא

בס' מלכים ופעם מבין שני ההרים על הגזרות ע"ד וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ונחשב שהם עומדים : (ב) במרכבה · ואלה הסוסים שבראם הספר במראה הראשונה : (ג) ובמרכבה . הנה במרכבות השלש הזכיר הסוסים עין א' להם וזה משונה מזה אדום שחור ולבן רק ברביעית הזכיר שני גוונים ברודים גם אמוצים מגזירת אמיץ והוא גוון התקיף ונראה למרחוק יותר מכל הגוונים : (ד) ואען · גם זאת המראה היתה בעוד המלאך עומד : (ה) ויען : אלה הגזרות היוצאות לארבע קצות הארץ ומהתיצב כמו להתיצב על ה' : (ו) אשר . הזכיר המראה השנית כי היא עיקר המראה על היהודים אשר נשארו אל ארץ צפון בבל ופרס : והלבנים יצאו אל אחריהם. ולא חשש לדעת את הארץ אשר יצאו שם : והברדים· הם המרכבה הרביעית : יצאו . אל דרום ספך המרכבה השנית שיצאה אל ארץ צפון : (ז) והאמצים · הם האדומים לבדה שהיה במרכבה הראשונה : ויבקשו ללכת להתהלך בארץ · למזרח ולמערב במצות אדון כל הארץ על כן ויאמר לכו : (ח) ויזעק . וידבר . המלאך הדובר בו על פי השם כי השחורים היוצאים אל

הלום • אנ"ך: הראשונה ח' בקרי' וסי' נגף הוא לפנינו במלחמה הראשונה • ותהי המכה הראשונה. אשר היו על המגלה הראשונה • ובאה הממשל' הראשונ'• כמרכבה הראשנה סוסים • על המחלק' הראשונה לחדש הראשון : האורך אמות במדה היא בשנה הראשונ' למלכו בחדש הראשון : ויאמר לכו חד מן י"ב דסבירין ויאמרו וסימ' נמסר בסדר מטות ובסדר

רדק

חזקה של כל אחת בזמנה שמלכו בעולם וכל אחת הרע ישראל ועוד ראה אותם שהיו יוצאות מבין שני ההרים וזה מורה על הזקם לתוקף ההרים וההרים הרי נחשת והוא הברזל שתוכן הנקרא אציר בלע"ז ויש כמוהו במקרא ואחד מהם הולכי רכיל נחשת וברזל שפי' שהוא חזק מהאבן שהוא תוכך ופוסל האבן ונתת להם חוזק יותר שראה אותו שהיו הרי נחשת ועוד זכר נחשת לשתוף השם כמו נחשתי ויברכני ה' בגללך וביד הד' מלכיות ישראל מנוסים ונבחנים : (ב) במרכבה · רמז למלכות בבל כמו שפי' סוסים שחורים הוא שאמר למעלה שרוקים והוא רמז למלכות מדי ופרס וקראם למעלה שרוקים והנה שחורים לפי שהם שתי אומות ואעפ"י שהם מלכות אחת וי"מ כי בראה לו גוון שחורים לפי שהושחרו במלכותם פניהם של ישראל וזה היה בימי המן וי"מ כי הגוונים האלו לפי מנהגם בלבש מלבושיהם והיתה אחת נוהגת בגוון שרוקים והאחת בגוון שחורים : (ג) ובמרכבה השלישית לבנים · רמז למלכות יון ולא ידענו למה כנה אותם בלבנים וכתב רבי' סעדיה ז"ל כי מפני שהמלך הראשון ליון היה אלכסנדרוס מקדון שהיה חכם פילוסוף והחכמה הוא דבר לבן ומתיור לפיכך כנה המלכות ההיא בלבנים : ובמרכבה הרביעית סוסים ברדים אמוצים · במרכבה הזאת ראה שם שני גונים ברודים שהוא גוון שיש לו כתמים לבנים כדמות הברד והם בתוך גוון אחר ומה שראה לו זה הגוון במלכות ישמעאל לפי שהם חושבים להחזיק בתורת משה שהיא לבנה כברד אבל מערבים אותה באמונות רבות כמו שהברד מעורב במראה שבהם את מראה שחור או מראה אחר אמוצים אמר בו התרגום קטמנין ר"ל שמראיהם כמראה הדשן והמרכבה הזאת רמז למלכות רומי שהפילה מלכות יון ומלכה היא בעולם וראה בה שני גוונים לפי שיש מלכות אחר עמה שמולכת בעולם והיא מלכות ישמעאל וכן אמר במלכות נבוכדנצר כמו שפתר אותה דניאל ומלכות פליגא תהוי : (ד) ואען · לפי שראה כבר שתי מראות בענין זה בשניה שהוא ד' קרנות נתבאר לו יותר ממה שנתבאר לו בראשונה כמו שביאר לו המלאך ועתה בראותו ג"כ ד' מרכבות וידע כי לחדש דבר ראה אותם לו שאל את המלאך מה אלה אדוני כלומר מה באו לחדש כי כבר ראיתי המראות שהם רמז לד' מלכיות אם כן מה אלה לאיזה ענין הבאתי בהם : (ה) ויען · אלה ארבע רוחות כמו לד' רוחות וכן ויבא ירושלם כמו לירושלם בן שאול כמו לבן שאול והדומים לו ר"ל אלה הד' מרכבות יוצאות לד' רוחות השמים כלומר לתת רשות לד' מלכיות למשול בד' רוחות כל אחת בזמנה כלומר בכל העולם שהוא ד' פאות : מהתיצב על אדון כל הארץ · כלומר בשליחות האל שעלחם על זה כמו שאמר ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' : (ו) אשר בה · ולא זכר האדומים כי כבר עברה מלכות בבל ומלכות מדי ופרס יצאו תחלה אל ארץ צפון שהיא בבל להשחיתה ואח"כ משלו בכל ממלכות הארץ והלבנים שהוא מלכות יון יצאו אל אחריהם שהרי אלכסנדרוס מקדון המלך הראשון ליון הרג לדריוש בבל ולקח המלוכה ממנו ומלך אח"כ הוא והבאים אחריו בכל העולם : והברדים יצאו אל ארץ התימן · שהוא ארץ הדרום בעבור כי רומי היה לפונית ולוליאנוס קיסר שמלך על רומי הגזל להלחם במלכות יון ותחילת מלחמותיו יצאו אל ארץ מצרים שהיא דרומית ובכל הארצות היו מולכים בני יון אז וזה לוליאנוס קיסר שתגבר עליהם והוא העביר המלוכה מבני יון והחזירה לרומיים : (ז) והאמצים · הם רמז למלכות ישמעאל שהתאמצו מעצמם לבקש מלוכה לאיזה מקום שיהיה לפיכך לא אמר להם רוח וזהו שאמר ויבקשו ללכת להתהלך בארץ : ויאמר · כלומר נתן להם רשות להתהלך ולכבוש ארצות : (ח) ויזעק · כלומר קרא עלי בקול גדול ואמר לי ראה היוצאים

מצודת דוד

מלכיות שמשלו בכיפה ואלו רוכבים במרכבות שהוא ענין גדולה וממשלה : וההרים הרי נחשת . כאלו המרכבות היו חזקות והלכו בין הרי נחושת ולא נשברו וירמז על חוזק המלכיות ההם : (ב) סוסים אדומים . בה היו קשורים סוסים אדומים למשוך אותה וירמז על בבל שנאמר בה אנת הוא ראשה די דהבא (דניאל ב') ומראה הזהב היא אדומה : סוסים שחורים · ירמוז על פרס לפי שהושחרו בימיהם פניהם של ישראל בימי המן : (ג) סוסים לבנים · ירמוז על אנטיוכס ויתכן שהוא לפי שמנהגם היה ללבוש לבנים וכל סוגם ויופיים שיהיו לבנים בהפלגה : ברודים אמוצים · ירמוז על ישמעאל והרומיים ומיום שהמה עכו"ם ומוצלים עם ישמעאל כמ"ש בדניאל . והברודים והמוז על ישמעאל כי יש בהם מהלובן ובהירות כי מקום מתלבם מהבהבם ואומזים מה במלכותו כי מולים הם והאמוצים ירמוז על הרומיים הקדמונים כי פרפו הקדם ועשו דמן : (ה) אלה ארבע רוחות השמים · אלה הולכות לארבע רוחות השמים לעשות כבולם כל"א בזמנה : יוצאות · והמה יוצאות ממקום שעמדו לפני אדון כל הארץ על הממשלה ההוא ונתן להם רשות וההוה הולכים למשול : (ו) אשר בה · המרכבה אשר בה הסוסים השחורים יוצאים על פרס יוצאים אל בבל העומדת בצפון למשול בה ולהחריבה (ולא זכר כלום מהסוסים האדומים המרמזים על בבל כי כבר כלתה לה ממשלת בבל) : והלבנים · המרכבה אשר בה הסוסים הלבנים המרמזים על עכו"ם יצאו אל אחרי הסוסים השחורים לומר על פרס ולהשמידה : והברודים · הם המרמזים על ישמעאל יצאו אל ארץ התימן להמשיל את ישמעאל שיושב בפאת הדרום ולא נאמר בהם יצאו אל אחריהם כי הם לא השמיתו את עכו"ם והיא גם היא מבני העכו"ם כי קיום השחית את העכו"ם כמ"ש בדניאל ומושלת כאחת

מצודת ציון

(א) מרכבות · העגלות שהסוסים מושכים אותה : (ג) ברודים · בעלי כתמים לבנים כעין הברד וכן נקודים וברודים (בראשית ל"א) : אמוצים . בעלי מראה דשן כן ת"י קטמנין והוא דשן בלשון ארמי : (ה) ארבע · כמו לארבע ותחסר הלמ"ד וכן היו בן שאול (ש"ב ד') ור"ל לבן שאול : רוחות . פאה ועבר : מהתיצב . ענין עמידה : על אדון · לפני אדון וסמוך לו : (ח) אותי · ר"ל אלי

אבן עזרא

אל ארץ צפון עשו נקמת השם בצפון וזה טעם הניחו את רוחי כמו ומושל ברוחו וטעם זאת המראה שהודיע הנביא לישראל כי כל היושב מהם בארץ צפון וירושלם תשכן לבטח : (ט) ויהי . זאת נכתבה לפאר כל הביא לפאר בית השם וזה הנביא התנבא לפני בואם כאשר אפרש : (י) לקוח . שם הפועל תחת צווי כמו זכור את יום השבת : ובאת אתה . בעצמך ביום ההוא : בית יאשיהו בן צפניה . שהיה בירושלם : אשר באו מבבל · שב אל חלדי וטוביה וידעיה כמו על שפת הים שב אל ישראל : (יא) ולקחת כסף וזהב · שיביאו נדבה לבית השם ועשה מהם עטרות ושים אותם בראש יהושע כאשר הושם העטרה על ראש המלך וככה אומר והיה כהן על כסאו גם זאת יתכן היותך בדרך נבואה גם בהקיץ על יד המלאך : (יב) ואמרת אליו . אל יהושע : צמח שמו · הוא זרובבל : ומתחתיו · ממקומו כמו מאליו : (יג) והוא . וכאשר יבנה הבית אז ישא הוד מלכות והכהן הגדול יהושע גם הוא ישב על כסאו ולא תהיה ביניהם קנאה בעבור שני כסאו': (יד) והעטרות. לחלם · הוא חלדי כמו אחימות הוא נחת בדברי הימים ולחן הוא יאשיהו כמו עמינדב הוא יצהר ורבים ככה : (טו) ורחוקים· הם

תולדות אהרן והעטרו'· מדות לג:

תרגום

עֲבִידוּ יַת רַעֲוָתִי בְּאַרְעָא צְפוּנָא : ט וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עִמִּי לְמֵימָר : י סַב מִן בְּנֵי גָלוּתָא מֵחֶלְדַּי וּמִן טוֹבִיָּה וּמִן יְדַעְיָה וְתֵיתֵי אַתְּ בְּיוֹמָא הַהוּא וְתֵיעוֹל לְבֵית יֹאשִׁיָּה בַּר צְפַנְיָה דְּאָתוֹ מִבָּבֶל : יא וְתִסַּב כְּסַף וּדְהַב וְתַעְבֵּיד כְּלִיל רַב וּתְשַׁוֵּי בְּרֵישׁ יְהוֹשֻׁעַ בַּר יְהוֹצָדָק כַּהֲנָא רַבָּא : יב וְתֵימַר לֵיהּ לְמֵימָר כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימָר הָא גַבְרָא מְשִׁיחָא שְׁמֵיהּ עָתִיד דְּיִתְגְּלֵי וְיִתְרַבֵּי וְיִבְנֵי יַת הֵיכְלָא דַיְיָ : יג וְהוּא יִבְנֵי יַת הֵיכְלָא דַיְיָ וְהוּא יְטוֹל זִיו וְיִתֵּיב וְיִשְׁלוֹט עַל כּוּרְסוֹהִי וִיהֵי כָהֵן רַב עַל כּוּרְסוֹהִי וּמִלְּכָא דִשְׁלָמָא תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן : יד וְתֻשְׁבַּחְתָּא תְּהֵי לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בַּר צְפַנְיָה לְדָכְרָנָא בְּהֵיכְלָא דַיְיָ : טו וּמֵאַרְעָא רְחִיקָא יֵיתוּן וְיִבְנוּן בְּהֵיכְלָא דַיְיָ וְתֵידְעוּן

מקרא

אֶת־רוּחִי בְּאֶרֶץ צָפוֹן : ט וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר : י לָקוֹחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה מֵחֶלְדַּי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יְדַעְיָה וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא וּבָאתָ בֵּית יֹאשִׁיָּה בֶן־צְפַנְיָה אֲשֶׁר־בָּאוּ מִבָּבֶל : יא וְלָקַחְתָּ כֶסֶף־וְזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל : יב וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה־אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה אֶת־הֵיכַל יְהוָה : יג וְהוּא יִבְנֶה אֶת־הֵיכַל יְהוָה וְהוּא־יִשָּׂא הוֹד וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל־כִּסְאוֹ וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם : יד וְהָעֲטָרֹת תִּהְיֶה לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה וְלִידַעְיָה וּלְחֵן בֶּן־צְפַנְיָה לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה : טו וּרְחוֹקִים יָבֹאוּ וּבָנוּ בְּהֵיכַל יְהוָה וִידַעְתֶּם

רשי

(י) לקוח מאת מחלדי הגולה וגו' . אשר באו מבבל כל האנשים האלה : (יב) צמח שמו . הוא זרובבל האמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט ויש פותרים אותו במלך המשיח אבל כל הענין הזה מדבר בבית שני : ומתחתיו יצמח . מזרע המלוכה : (יג) והוא ישא הוד . הוד נשיאות : וישב . כהן גדול על כסא הכהונה : ועצת שלום וגו' . הנשיא והכהן יאהבו זה את זה : (יד) והעטרות תהיה לחלם וגו' . מקרא מסורס הוא והעטרות תהיינה בהיכל ה' לזכרון טוב לחלם ולטוביה אשר התנדבו הכסף והזהב ואותן עטרות היו תלויות בחלונות בגובה ההיכל כמו ששנינו במסכת מדות חלם הוא חלדי : והיה

מסורה

שפטים סימן י"א : לקוח ד' חד חסר וג' מ"ל וסימ' סיפרא וספריא ענא וגלותא ופי' נמסר בירמיה סימ' לב : ובאת ג' בטעם רביע מלעיל וסימ' ובאת וירשת את : ובאת ומשחת את חזאל · ובאת בית יאשיה : והוא יבנה חד מן ז' פסוקי' אית בהו והוא והוא וסימ' נמסר בשפטים סימ' י"ז ובמלכים א' סימ' י"ט ובהושע סימ' ז' : לזכרון ח' בק"יא' וסימ' והיה היום הזה לכם לזכרון · ושמת את שתי האבנים · ונשא אהרן את שמות בני ישראל · ולקחת את כסף הכפורים · וביום שמחתכ' : ויהיו האבני', והעטרות תהיה לחלם · וחד ולזכרון בין עיניך · ושמת · ונשא חסר כל קריא' זכרון בקמץ תחת הכ"ף במ"א זכרון תרועה מקרא וכל קהל' רבות' זכרון בשו"א נח במ"א זכרון בקמץ תחת הכ"ף וסי'

מצודת ציון

אלי : הניחו · מל' הנחה והשקטה : רוחי . ענין כעס כמו יכתא רוח (משלי י"א) : (יא) עטרות · כתרות : (יב) איש · ר"ל גדול וחשוב : ומתחתיו · ממקומו ר"ל מזרעו : (יג) הוד ענין הדר

רדק

היוצאים אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון כלומר אלה הבחורים שיצאו אל בבל להשחיתה עשו לי נחת רוח כשהשחיתו אותה הניחו את רוחי את כעסי שהיה לי עליהם שהרעו לישראל יותר מדאי כמו שאמר אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה : (י) ויהי · לקוח · מקור במקום צווי כמו הלוך וקראת : מאת הבאים מהגולה והם חלדי וטוביה וידעיה ויאשיה והביאו כסף וזהב לנדבה לבנין הבית ובא דבר השם לנביא והודיעו זה ואמר לו שיקח הכסף והזהב ויעשה מהם עטרות : ובאת אתה ביום ההוא . ביום שתבא שם כי לא אמר לו שילך שם ביום הנבואה : ובאת בית יאשיה בן צפניה · כי בביתו היו האחרים וזהו שאמר אשר באו מבבל יאשיהו עם הנזכרים : (יא) ולקחת · תקח מהם כסף וזהב שהביאו בידם לנדבה : ועשית עטרות · תעשה ממנו שתים עטרות ותשים האחת בראש יהושע למנותו כהן גדול וזה כמו הצניף הטהור שהיו משימין על ראשו בנבואה כמו שאמר למעלה והעטרה האחרת לא היה צריך להזכיר מה יעשה בה כי ידוע כי בראש זרובבל תהיה כי הוא היה במקום מלך ואין מלך בלא עטרה ואפשר כי קודם ששמו העטרה בראשו נקרא פחת כמו שכתוב פחת יהודה ואחר ששמו העטרה בראשו קראוהו מלך ואף על פי שלא נכתב מזה דבר יתכן מדרך הסברא לאמר כן : ועשית · לבן נפתלי מלרע השופר בתי"ו ולבן אשר מלעיל השופר בשי"ן וכמוהו אנו קוראים : (יב) ואמרת · הנה איש צמח שמו . כלומר הנה איש עמך שיהיה ראש ישראל והוא זרובבל ויקרא צמח כי מעלתו תהיה כמו צמח האדמה שיגדל מעט מעט כן מעלתו תעלה מעט מעט עד שתגדל מאד כמו שהתנבא עליו חגי ביום ההוא נאם ה' אקחך זרובבל וגו' ומתחתיו יצמח ממקומו כלומר מהמקום שהוא שם והוא ירושלם משם תבא לו המעלה : (יג) והוא יבנה · כפל הענין לחזק : והוא ישא הוד · הוד והדר מלכות ישא : על כסאו · כמו המלך היושב על כסאו ומושל בארץ : והיה כהן על כסאו · כלומר לפני כסאו כמו מתיצב על אדון כל הארץ וכן אמר בספר שמואל והתהלך לפני משיחי כל הימים כי הכהן היה בא לפני המלך להורותו ולדבר עמו ולא היה המלך בא לפני הכהן אלא כשהיה שואל באורים ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' : ועצת שלום תהיה בין שניהם . כי לא יקנא זה את זה ושניהם יסכימו כאחד כאשר יעשו : (יד) והעטרות תהיה · כל אחת מהעטרות תהיה להם לזכרון בהיכל ה' כמו שאמר בתורה לזכרון לפני ה' כלומר נדבתם תעלה לפני ה' לטוב להם בזה ובבא וי"מ לזכרון שיהיו נזכרים בפי הדורות הבאים כי היו שמותם כתובים ומפותחים בהם : לחלם · הוא חלדי שזכר למעלה ושתי שמות היו לו : ולחן · הוא יאשיה שזכר ורז"ל דרשו בהיכל ה' כי שם הושמו העטרות אחר שנתנו בראש זרובבל ובראש יהושע וכן אמר במסכת מדות ושרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם שבהם פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות שבחלונות שנאמר והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל ה' : (טו) ורחוקים מגויי

מצודת דוד

עם ישמעאל : (ז) והאמוצים . הם המרמזים על רומי הקדמונים יצאו מלפני אדון כל הארץ ובקשו ממנו ללכת ולתוספ' ביאור אמר להתהלך בארץ למשול בה גם הם שלא יהיו נאבדים בכללות עכו"ם מקור מחצבם : ויאמר . המקום אמר להם לכו התהלכו בארץ ומשלו בה גם אתם : ותתהלכנה · ר"ל וכן היה כי משלו הם בארץ כמו ישמעאל : (ח) ויזעק אותי · ר"ל קרא אלי בקול גדול : ראה · הסתכל אשר היוצאים אל ארץ צפון הוא פרס שיצא לארץ בבל להשחיתה : הניחו את רוחי · הם הניחו את כעסי שהיה לי בארץ בבל כי בהנקם שעשו בה נח כעסי : (י) לקוח . הוא נדבת כסף וזהב האמור במקרא שלאחריו : מאת הגולה · מאת הבאים מהגולה מבבל וחוזר ומפרש ממי ואמר מחלדי ומאת טוביה וגו' : ביום ההוא · מוסב על סוף המקרא לומר שיבוא ביום ההוא אשר יבואו מבבל ועל שאמר ובאת אתה הוצרך לפרש בראשונה להיכן יבא ואמר ובאת לבית יאשיה וגו' כי שם יבואו הבאים מהגולה : (יא) ולקחת כסף וזהב · מה שהביאו הבאים מהגולה לנדבת בה"מ : ועשית עטרות · א' מהכסף וא' מהזהב : ושמת בראש יהושע . לרמז שכתר כהונה גדולה שהוא בו עכשיו תהיה שמורה לזרעו אחריו עד עולם וכמ"ש למעלה וישימו הצניף הטהור על ראשו (לעיל ג) ויתכן אשר של הכסף אמר להשים בו כי אין מעלת כהונה הגדולה שווה למעלת המלכות ועטרה השנית של הזהב היתה שמורה לרמז שעוד יוחזר המלוכה בגאולה העתידה למלכות בית דוד ולא נוח להשימה בראש זרובבל עם כי המשיח יהיה מזרעו לפי שהוא עצמו לא מלך עתה ואין להשים בראשו כתר מלכות: (יב) ואמרת אליו · אל יהושע כ"ג תאמר הטעם מדוע לא ישימו העטרה השניה בראש זרובבל הואיל והמלוכה יורשה לו לזרעו אחריו כמ"ש ביום ההוא וגו' אקחך זרובבל ושמתיך כחותם (חגי ב) ואף לפרש לו הטעם מדוע העטרה הנוש' בו היא מכסף : הנה איש צמח שמו · ר"ל והנה עמך איש גדול וחשוב אשר לבד יקרא בשם צמח כשם המשיח שיקרא כן כמ"ש כי הנני מביא את עבדי צמח (לעיל ג) ויקרא זרובבל כן לפי שמתחתיו יצמח ר"ל מזרעו יצמיח מלך המשיח ולכן יבנה הוא היכל ה' לסימן שכן יבנהו המשיח הבא מזרעו כאשר יאמר במקרא שלאחריו וכאומר הואיל וזרובבל יקרא לבד בשם צמח כשם המשיח הבא מזרעו אבל הוא לא ימלוך לכן לא ושימו עטרה בראשו : (יג) והוא יבנה . מוסב למקרא שלמעלה לומר כמו שבנה זרובבל עתה את ההיכל כן המשיח הבא מזרעו יבנ' ההיכל העתיד והוא ישא על ראשו הוד כתר המלוכה והוא ישב על כסא המלוכה למשול : והיה כהן על כסאו · כ"ג מזרעך אשר יכהן אז יהיה לפני כסא המשיח כי הוא יבוא אלין

כי־יהוה צבאות שלחני אליכם
והיה אם־שמוע תשמעון בקול ו'
יהוה אלהיכם:
ז א ויהי בשנת ארבע לדריוש
המלך היה דבר־יהוה אל־זכריה
בארבעה לחדש התשעי בכסלו: ג' חסר · ל'
ב וישלח בית־אל שראצר ורגם
מלך ואנשיו לחלות את־פני יהוה:
ג לאמר אל־הכהנים אשר לבית־ ע' ר"פ
יהוה צבאות ואל־הנביאים לאמר
האבכה בחדש החמשי הנזר · ג' חסר ל'
כאשר עשיתי זה כמה שנים: ד ויהי · ג' ר"פ בטפס תביר
דבר־יהוה צבאות אלי לאמר:
ה אמר אל־כל־עם הארץ ואל־ ב' בסיפרא
הכהנים לאמר כי־צמתם וספוד ג' מ"ל בליש
בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה
הצום צמתני אני: ו וכי תאכלו וכי ל' ומ"ל ל' וחסר
תשתו הלוא אתם האכלים ואתם

ארי יי צבאות שלחני
לאתנבאה לכון ויהי אם מקבלא
תקבלון למימרא דיי אלהכון:
א והוה בשנת ארבע לדריוש
מלכא הוה פתגם נבואה מן
קדם יי עם זכריה בארבעה
לירחא תשיעאה בכסלו:
ב ושלח לבית אל שראצר
ורגם מלך וגברוהי לצלאה
קדם יי: ג למימר לכהניא
די משמשין בבית מקדשא
דיי צבאות ולספריא למימר
האבכי בירחא חמישאה
האמנע נפשין מתפנוקין כמא
דעבדית דנן כמה שנין:
ד והוה פתגם נבואה מן
קדם יי עמי למימר: ה אמר
לכל עמא דארעא ולכהניא
למימר ארי צימין אתון
וספדין בחמשא ובשביעאה
דנן שבעין שנין הצום תעני
אתון מתענין קדמי:
ו ודאתון אכלין ודאתון שתן
הלא לאיטבא לכון אתון

רשי

(טו) והיה אם שמוע . והיה לכם הדבר הזה אם שמוע תשמעו וגומר : (ב) וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו . אנשים צדיקים היו ושלחו מבבל לקרוביהם שבבית לבא לחלות את פני ה' בירושלים בעדם ולשאול מאת הכהנים להודיעם אם יבכו בחדש אב אחרי אשר חזר הבית להבנות : (ג) הנזר . לפרוש מן התענוג כאשר עשיתי זה ע' שנה . אין נזירה בכל מקום אלא פרישות : (ה) ובשביעי . הוא צום גדליה : הצום צמתוני אני · ה"א נקודה חטף פתח לפי שהיא משמשת ל' תמיהה שמא לכבודי צמתם שהייו צריכים לצום גם עתה : (ו) וכי תאכלו וכי תשתו . ואם לא תצומו מה לי גם בזו הלא אתם להנאתכם הוא המאכל והמשתה

אבן עזרא

הם מישראל : (א) ויהי בשנת ארבע . בהבנות הבית : (ב) וישלח בית אל · שם של הוא משרי ישראל שהיו בבבל וככה שראצר ורגם מלך שמות שרים והעד ואנשיו אנשי רגם מלך ויפת אמר שהוא כמו ברי יהודה רגמתם הגדולים : (ג) לאמר · בחדש החמישי · הזכיר זה הצום בעבור כי הבית נשרף בעשור לחדש החמשי ואל יהיה ספק בלבך בעבור שתמצא כי בשבעה לחדש נשרף כי הטעם נשרף קצהו וירושלם חרבה פעם שנית בימי טיטוס בט' באב ועל אותו חרבן שני אנו מתענין : הנזר · שינזרו מכל מעדנים ומאכל רק יבכו והנה הכהנים לא ידעו להשיב כי אין זה הצום כתוב בתורה רק הם קבלו עליהם ברצונם חרבן בית ראשון והנה הנביא התנבא והשיב בסוף הפרשה : (ד) ויהי . זה היה אחר ששאלו : (ה) אמור אל כל עם הארץ . הם אנשי בבל גם אנשי ירושלם כי הנבואה כוללת הכלל גם אל הכהנים שלא ידעו להשיב : וספוד · שם הפועל וככה הוא וספדתם ספוד והנה אחז דרך קצרה : בחמישי . הוא הנזכר והוסיף גם בשביעי הבא אחריו והוא צום גדליה והזכיר זה שבעים שנה לא חשש להזכיר שתים שנים נוספות או אחת כי בשנת שתים לדריוש המלך שלמו לחרבות ירושלם שבעים שנה וזו הנבואה היתה בשנת ארבע ומקצת מן השלישית נכנסה כאשר שלמו השבעים ובנבואה הזאת כבר נכנסה קצת מן הרביעית על כן לא דקדק כל כך בחשבון ע' כי קרוב הוא ומלת צום מהפעלים העומדין על כן צמתוני : צמתם בעבורי או לכבודי כי אני לא צויתי אתכם לצום : (ו) וכי · הטעם אתם האוכלים ואתם הצמים מה תתנו לי או מה תפעלו

לא יהיה להם זכרון : החמשי ג' חס' וסימ' באו אנשים · הנזר כאשר עשיתי · ירמיה החמשי : וספוד ג' מ"ל בליש' וסי' כי צמתם וספוד בחמישי · ואל תלך לספוד · עת ספוד ועת רקוד :

תולדות אהרן

לחדש התשיעי · ר"ה ז : כי צמתם · עקידה שער סג :

רדק

בגויי הארצות יבואו מארץ רחוקה לבנות בהיכל ה' כלומר להתנדב בבנין הבית ואפשר שהיה זה בימי הורדוס כבנין הגדול שבנה בבית המקדש וי"מ ורחוקים על ישראל המפוזרים בגלות בארץ רחוקה : והיה אם שמוע תשמעון · כל זה שאני מנבא אתכם יהיה אם שמוע תשמעון בקול ה' אלהיכם : (א) ויהי בשנת : (ב) וישלח · פי' אחר שאלה וכן הן אתם קופת ונחנה · ויבד מעשות הנבואות והדומים להם ופי' אחר שאלה היה דבר ה' אל זכריה ולא זכר מי היה השואל וי"מ כי ביתאל שם אדם והוא שאל מן הגולה שראצר ורגם מלך ואנשיו לירושלם והנכון כי בית אל כמשמעו · וכת"י ושלח לביתאל ואלו השולחים היו בני הגולה ואמר וישלח לשון יחיד דרך כלל וכן האבכה כאשר עשיתי והשלוחים היו שראצר ורגם מלך ואנשיו · ורגם מלך אדם שמו כך והביא אנשים עמו וזהו שאמר ואנשיו ובאו לירושלם לחלות את פני ה' ושלחו בידם בני הגולה לשאול ולאמר אל הכהנים ואל הנביאים האבכה : (ג) לאמר לבית ה' · כמו בבית ה' וכת"י דמשמשין בבית מקדשא דה' : ואל הנביאים · חגי זכריה ומלאכי וי"ת ולספריא : האבכה · כי עדיין לא היו מאמינים בבנין הבית מפני האויבים שהשביתו את המלאכה כמה שנים ועתה אע"פ ששמעו כי היו בונים היו קטני אמנה ולא היו רוצים לעלות מבבל כי לא היו מאמינים שישלם בנין הבית ויעמד מפני הצרים אותם ושאלו אם יצומו בתשעה באב כמו שעשו שבעים שנה : הנזר · מקור · כלומר אם אנזר מנאכל וממשתה ומתענוג וי"ת האמנע נפשי מתפנוקין : (ה) אמר · אמרו בחמישי ובשביעי אף על פי שהם ארבע צומות זכר החמישי שהיה בה החרבן וזכר השביעי שנהרג בו גדליה והיה חרבן שני שכבר נשארו דלת הארץ ולא היתה חרבה אם נשארו דלת העם שהשאיר נבוזר אדן לכורמים וליוגבים וגדליה נהרג בראש חדש השביעי ולפי שהוא יום טוב קבעו התענית למחרתו : הצום צמתני אני . צמתני צמתם אותי כלומר אם צמתם בעבורי בעבור עונותיכם חרבה הבית וגליתם בעבור זה צמתם אם תעשו משפט וצדקה אין אתם צריכים לצום כי הנה נבנה הבית ועלו מן הגולה ותשבו בארץ כל הימים אם תעשו הטוב בעיני לא תגלו ממנה לעולם ומה שאמר אני אחר שאמר צמתני ר"ל האני צויתי אתכם לצום וי"ת הצום תעני אתון מתענן קדמי : (ו) וכי תאכלו · כלומר מה לי לצומכם ולמאכלכם הצום תצומו בעבור עונותיכם והמאכל והמשתה תאכלו ותשתו להנאתכם הכל הוא

מצודת דוד

אליו ויוכנע לו ובזה יפרש לו הטעם על העטרה ההושם בראשו שהיא מכסף כי לא תשוה מעלת כהונה הגדולה למעלת המלכות כי הכ"ג יכנע למלך וסר למשמעתו ויבא לפניו : ועצת שלום · ר"ל עכ"ז לא יתקנא בכתר המלוכה לעשות עולות ותחבולות להלחם עם המשיח אבל עוד יעצו להתמיד השלום ואמנו : (יד) והעטרות תהיה · העטרות ההם תהיה כל אחת מהן למנדבי הכסף והזהב לזכרון טוב בהיכל ה' כי שמה היו תלויות כמו ששנינו במסכת מדות והבא בהיכל ורואה את העטרות יזכיר שמה את שמם לטובה : ולחן . הוא חלדי והיה נקרא בשתי השמות וכן חן הוא יאשיה ולפי שנתארחו בביתו יזכר עמהם לטובה : (טו) ורחוקים יבואו . על בית העתיד יאמר שאז יקבץ נדחי ישראל ונפוצות יהודה ויבואו ממרחק והם יבנו את היכל ה' : וידעתם . אז כאשר כן תהיה תדעו אשר ה' צבאות שלחני אליכם לנבאות אלה הדברים ולא מלבי אמרתי : והיה אם שמוע וגו' · ר"ל ואם תשמעון בקול ה' ללכת בדרכיו אז יהיה הדבר הזה אליכם ובימיכם כי עקר כוונת גאולת בבל היתה למען יהיו במקום המקודש מקום מוכן ביותר לעבוד את ה' ולהתפלל לפניו על גאולה כללית ושלימה גאולת עולם וכן נאמר כי אנכי ידעתי את המחשבות וגו' (ירמיה כט) ואם היו עושים כן אז היתה באמת גאולה שלימה : ז (א) היה דבר ה' . הוא הדבור האמור למטה : (ב) וישלח בית אל · ר"ל הדבור היה על כי שלח הכנסיה שבבבל לבית ה' את שראצר ואת רגם מלך ואנשיו הסרים למשמעתו שהם יחלו פני ה' להשפיע הנבואה על הכהנים והנביאים שימצאו מענה להשיב להם על שאלתם : (ג) לאמר וגו' · ר"ל שהוא יאמר אל הכהנים המשמשים בבית ה' ואל הנביאים והם חגי זכריה ומלאכי למען יאמרו הם תשובה על שאלתם : האבכה . ר"ל והשאלה היא האם אבכה מעתה בחדש החמישי הוא תשעה באב וה"ה כל ד' צומות ואחז החמור שבכולן : הנזר . האם אהיה מופרש ביום ההוא מאכילה ושתיה ומתענוג כאשר עשיתי זה הרבה שנים מזמן החורבן וכאומר הואיל ונבנה המקדש אם יש נקום להתאבל עוד כי בנין המקדש ההיא היה קטן בעיניהם על כי היו עדיין משועבדים לפרס : (ד) ויהי וגו' . ר"ל ועל זה היה אלי דבר ה' : (ה) אמור אל כל עם הארץ · לא צוה להסב הדבור כלפי השלוחים כי היו כנזופים לפניו על שלא עלו לשבת בא"י והוסב הדבור אל מול יושבי ירושלים שלא יסתפקו גם הם בזה הדבר : כי צמתם . אשר צמתם וספדתם בחמישי זה ט' באב ובשביעי זה צ"ג וזה שבעים שנה שנהגתם כן (וזכר גם צ"ג כאומר הנה לא צדקו מה שזכרו לבד ט"ב שהוא החמור בעיניהם כי גם צ"ג כמוהו כי שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית ה' כמ"ש רז"ל) : הצום צמתוני . וכי צמתם אותי ולתוספת בישוב אמר אני ור"ל וכי הרבעתם אותי בזה לחשוב על צומכם : (ו) וכי תאכלו · וכן כאשר תאכלו וכאשר תשתו הלא אתם האוכלים והשותים ולכם יש הנאה בזה אבל אלי לא בא הנאה

מצודת ציון

הדר ויופי : כהן על כסאו · ר"ל לפני כסאו וכן נצבים הנצבים עליו (ש"א כב) : (ב) שראצר · שם איש וכן רגם מלך : לחלות · ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות ל"ב) : (ג) לבית ה' · בבית ה' כהא בלמ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט') : הנזר · ענין הפרשה כמו ימי נזרו (במדבר)

הַשֹּׁתִים׃ ז הֲלוֹא אֶת־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר קָרָא יְהוָה בְּיַד הַנְּבִיאִים
הָרִאשֹׁנִים בִּהְיוֹת יְרוּשָׁלִַם יֹשֶׁבֶת ח' חסר
וּשְׁלֵוָה וְעָרֶיהָ סְבִיבֹתֶיהָ וְהַנֶּגֶב
וְהַשְּׁפֵלָה יֹשֵׁב׃ ג' חס' בסיפרא
ח וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה לֵאמֹר׃
ט כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר
מִשְׁפַּט אֱמֶת שְׁפֹטוּ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים ל'
עֲשׂוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו׃ י וְאַלְמָנָה
וְיָתוֹם גֵּר וְעָנִי אַל־תַּעֲשֹׁקוּ וְרָעַת ב' מ"ל
אִישׁ אָחִיו אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם׃
יא וַיְמָאֲנוּ לְהַקְשִׁיב וַיִּתְּנוּ כָתֵף
סֹרָרֶת וְאָזְנֵיהֶם הִכְבִּידוּ מִשְּׁמוֹעַ׃ ג' חד מ"ל ג' מ"ל
יב וְלִבָּם שָׂמוּ שָׁמִיר מִשְּׁמוֹעַ אֶת־ ב' מ"ל
הַתּוֹרָה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח ג'
יְהוָה צְבָאוֹת בְּרוּחוֹ בְּיַד הַנְּבִיאִים
הָרִאשֹׁנִים וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל מֵאֵת
יְהוָה צְבָאוֹת׃ יג וַיְהִי כַאֲשֶׁר־קָרָא
וְלֹא שָׁמֵעוּ כֵּן יִקְרְאוּ וְלֹא אֶשְׁמָע ל'
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ יד וְאֵסָעֲרֵם ה' בטעם
עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם ה' · ג'
וְהָאָרֶץ נָשַׁמָּה אַחֲרֵיהֶם מֵעֹבֵר
וּמִשָּׁב וַיָּשִׂימוּ אֶרֶץ־חֶמְדָּה לְשַׁמָּה׃
ח א וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת כ' ר"פ בטעם
לֵאמֹר׃ ב כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת ל' חסר א'

תרגום

שָׁתַן׃ ז הֲלָא יַת פִּתְגָמָא
דִּשְׁלַח יְיָ בְּיַד נְבִיַּיָּא קַדְמָאֵי
כַּד הֲוַת יְרוּשְׁלֵם יָתְבָא
וּשְׁלֵיָא וְקִרְוָהָא סַחֲרָנְהָא
וְדָרוֹמָא וּשְׁפֵילְתָּא יָתֵיב׃
ח וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ עִם זְכַרְיָה לְמֵימַר׃
ט כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְמֵימַר
דִּין דִּקְשׁוֹט דִּינוּ וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי
עֲבִידוּ גְּבַר עִם אֲחוּהִי׃
י וְאַרְמְלָא וְיָתַם וְגִיוֹר וּמִסְכֵּן
לָא תֵינְסוּן וּבִישַׁת גְּבַר עִם
אֲחוּהִי לָא תַחְשְׁבוּן בְּלִבְּכוֹן׃
יא וְסָרִיבוּ לְקַבָּלָא וִיהָבוּ
כַּתְפֵיהוֹן מָרִיד וְאוּדְנֵיהוֹן
יַקִּירוּ מִלְּמִשְׁמַע׃ יב וְלִבְּהוֹן
שַׁוִּיאוּ תַּקִּיף כְּשָׁמִירָא
מִלְּקַבָּלָא אוֹרַיְתָא וְיַת
פִּתְגָמַיָּא דִּי שְׁלַח יְיָ צְבָאוֹת
בְּמֵימְרֵיהּ בְּיַד נְבִיַּיָּא קַדְמָאֵי
וַהֲוָת רְגַז רַב מִן קֳדָם יְיָ
צְבָאוֹת׃ יג וִיהֵי כְּמָא
דְּאִתְנַבִּיאוּ לְהוֹן נְבִיַּיָּא וְלָא
קַבִּילוּ כֵּן יְצַלּוֹן קֳדָמַי וְלָא
אֲקַבֵּיל אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃
יד וַאֲבַדְּרִינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא דִּי
לָא יְדַעוּנוּן וְאַרְעָא תְּצָדֵי
בָּתְרֵיהוֹן מִדְּעָדֵי וּמִדְּתָאֵיב עַל
דְּשַׁוִּיאוּ אַרְעָא דְּחֶמְדְּתָא
לְצָדוּ׃ א וַהֲוָה פִּתְגַם נְבוּאָה
מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת עִמִּי
לְמֵימַר׃ ב כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת

אבן עזרא

הפעלו בי והנה אני לא צויתי אתכם את הדבר הזה: (ז) הלא. רק צויתי הדברים ביד הנביאים ומה הוא שהתנבאו על פי להתענות: (ח) ויהי. גם הנבואה הזאת דבקה רק היתה נבואה אחרת יפרש הדברים אשר קרא השם ביד נביאי הראשונים ואלה הם כה אלמנה וגר ויתום: (יא) וימאנו. אבותיכם: כתף סוררת. כמו קשה עורף ואפילו לשמוע לא אבו: (יב) ולבם. השמיר אין כח ברזל לעשות בו פתוחים: את התורה. תורת משה ואת הדברים ביד הנביאי' להוכיחם: ויהי קצף גדול. על אבותיכם: (יג) ויהי. גמולם השיב בראשונה: (יד) ואסערם. מלה קשה בדקדוק כי תראה שהיא מהפעלים הנראים והיה נכון שיאמר ואסרם או ואסערם קניין הכבד ורבי מרינוס אמר ואסער וזה איננו נכון בעבור על כל הגוים והנכון בעיני ואסער להם בסערת רוחי והיא תפיץ אותם על כל הגוים והזכיר והארץ נשמה הסך והנגב והשפלה ישב: (א) ויהי. בעבור שהזכיר שממות הארץ נחם אותם:
כה

רשי

והמשתה: (ז) הלא את הדברי' מי גרם לכם כלום והמספד הלא דברי תוכחות אשר קרא ה' וגו' הם שהחריבו אתכם ועל כן למתם ואלה הדברים אשר קרא משפט אמת שפטו: (יב) שמו שמיר. תולעת חזק מצור מראין אותו על האבן והיא מתבקעת: (יג) ויהי כאשר קרא ולא שמעו. אמר ה' נבאו' עליהן באותן הימים כן יקראו ולא אשמע: (יד) ואסערם. בגלות וכן עשיתי: וישימו. בעונם: ארץ חמדה לשמה. והוא גרם לכל הצום והמספד אבל עתה קנאתי לציון בשביל ציון אקנא את הכשדים: (ב) קנאתי לה. בשבילה ולא חזקקו

רדק

הוא לכם מה לי בכל זה כי הצום והאכילה אין בהם דבר לכבודי: (ז) הלא. מי גרם לכם הצום אלא עונותיכם ובהיות ירושלם שלוה קראתי ביד עבדי הנביאים שתשובו מעונותיכם ולא תחרב הארץ ולא אביתם לשמוע: והנגב והשפלה יושב. כלו' כל הארץ היתה יושבת לבטח וזכר הנגב והשפלה וכל שכן ההרים והגבעות שהיו יושבים לבטח יושב כלומר היה נושב יישוב בטח: (ח) ויהי דבר ה'. אחר שהפסיק הדבור בדבר והשפלה יושב עוד שב לדבר עמו הנלוים הדברים הראשונים שיאמר עוד אף כל עם הארץ ומה שהיו קוראים להם הנביאים הראשונים שהיו אומרים להם: (ט) כה אמר ה' צבאות. משפט אמת שפטו כשתשפטו בין איש לרעהו יהיה משפטכם משפט אמת ומי שיהיה צריך לעשות עמו חסד ורחמים עשה יותר על המשפט עמו: (י) ואלמנה. אלו שהם חלשים הזכירו בהם אחד שלא תעשקו אותם לא בממון ולא בדברים: ורעת איש את אחיו. ר"ל אל תחשבו איש רעת אחיו בלבבכם אפילו במחשבה אסורה כל שכן המעשה. ועוד שהמחשבה מביא לידי מעשה ואפילו לא יעשה מעשה אסור שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך: (יא) וימאנו. סוררת ענין עוות כמו כסרה סוררה ומי שאינו רוצה להקשיב לקורא אליו יעוות כתיפו כנגדו ואינו רוצה לפנות אליו: (יב) ולבם שמו שמיר. שמיר היא אבן חזקה שלא יוכל הברזל לפוסלה: ואת הדברים. דברי תוכחה שהיו אומרים להם הנביאים ברוחו. ברוח נבואה שהיתה מדברת עם הנביאים: ויהי קצף גדול. על אבותיכם: (יג) ויהי כאשר קרא. כמו שקרא להם בשמי ולא שמעו כן יקראו ולא ישמע: (יד) ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום. מלת ואסערם קשה בדקדוק ואמרו כי היא מורכבת מפעל הקל ונפעל ואדוני אבי ז"ל כתב כי קלו מהקל ואף על פי שהוא כובד סירוס ואסער עמם פמו יבושים מדבר ויה שפירושו ישיםו עמם ואמר ואסערם כמשפט כדי להרחיב על העי"ן ולהקל מעליה ונקדו האל"ף בצר"י והסמך בקמץ להאריך המלה ולהרחיבה עוד וענין הפסוק אני אסער ממש בגלות כענין בכל צרתם לו צר ודברה תורה כלשון בני אדם ויתכן לפרש שיהיה ואסערם פועל יוצא כי מלאתו כי בפעל אחד עומד ויוצא כי מלאתו כלמו עקבי כוס שהוא עמד הלמוני בל ידעתי יוצא והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש ואסער עליהם בסערת רוחי והוא תפיץ אותם על פני כל הגוים: והארץ נשמה אחריהם. הסך והנגב והשפלה יושב: (א) ויהי דבר ה' צבאות לאמר. כמו אלי לאמר ובמסרה לית כותיה: (ב) כה אמר. זאת הפרשה נחמה לעתיד לימות המשיח במלחמת גוג ומגוג שיבואו על ירושלם ואז אקנא בעבורה

ישבת ח' חס' וסי' ואם על המשכב הוא. היא ישבת בירושלים. הנני אליך ישבת העמק הרי מכבוד. וזמסי ושארי על בבל. תישדת על מבואות ים והנה כל הארץ ישבת ושקטת. ירושלים ישבת ושלוה. חד מנהון היושבת דמבואות ים: סוררת ג' חד מלא וסימ' וימאנו להקשיב ויתנו כתף סררת דזכריה. וחברו דעזרא. חומיה היא וסררת. דעזרא נקוד סוררת בסגול: ואסערם ה' מלין בטע' פי' דמשמש סונח לתיבתו וסימן ועתה אל תעצבו. אנא חטא העם הזה. ואסערם על כל הגוים. ואילו האחד שיפול: וישם לדניאל בלטשאצר

מצודת ציון

(במדבר ז): כמה. ענינו הרבה: (ז) והנגב. ערי הנגב: והשפלה. העמק: (יא) וימאנו. לא רצו: להקשיב. ענין שמיעה: סוררת. מל' הסרה: (יב) שמיר. הוא הברזל החזק וכן כשמיר חזק מצור (יחזקאל ג): ברוחו. במלאכו וכן ה' אלהים שלחני ורוחו (ישעיה מ"ח): (יד) ואסערם. מל' סערה והוא כרוח החזק: נשמה. מלשון שממון: וישימו. ועשו: קנאתי

מצודת דוד

הגלה מזה וכאומר מה זה השאלה על התענית מה לי בזה אם יתענו או יאכלו: (ז) הלוא את הדברים. כאומר מי בקש מהם הצום הלא בזה חפצתי את הדברים וגו': יושבת. ר"ל יושבת בהשקט ושאנן: ועריה. וכן עריה שבסביבותיה היו יושבות בהשקט ושלוה: יושב. ר"ל מיושב מבני אדם: (ח) ויהי דבר ה'. חזר המקום ואמר לזכריה להזכיר הדברים שקרא ה' מאז ביד הנביאים ולאמר להם: (ט) כה אמר ה'. ר"ל כן אמר ה' לנביאים הראשונים לאמר להם משפט אמת שפוטו וגו': (י) ואלמנה וגו'. זכר אלו לפי שהם חשושי כח ונח לעשקם ולגזלם: ורעת וגו'. אל תחשבו זה על זה להרע: (יא) וימאנו. אנשי אותו הדור מאנו להקשיב ונתנו כתף סוררת כדרך האדם הממאן להקשיב דברי חבירו שמסיר כתפו ממנו והולך לו: משמוע. מלשמוע: (יב) שמו שמיר. עשו לבם חזק כשמיר מלשמוע את התורה: ברוחו. במלאכו על ידי הנביאים: ויהי קצף. ובעבור זה היה קצף גדול עליהם מאת ה': (יג) ויהי וגו' אמר ה' צבאות. ר"ל ה' אמר אז להם שגמולם יהיה מדה במדה כאשר קרא הוא להם ע"י הנביאים ולא שמעו כן יקראו הם אלי מתוך הדחק ולא אשמע קול צעקתם: (יד) ואסערם. אפיצם ברוח סערה על כל ארצות העכו"ם אשר לא ידעו אותם מאז והארץ תהיה שממה אחרי לאתם ממנה מבלי ימצא בה עובר ושב: וישימו. ר"ל והנה הם עצמם שמו ארץ חמדה לשממה כי עם כל הדברים האלה אחזו בדרכם וגלו ממנה בעוונם ונשארה שממה ומוסב למעלה לומר הנה כל חפצי במעשים טובים ועל זה הזהרתי את אבותיכם ובעבור זה הגליתים על שלא שמעו אלי בדבר זה אבל מעולם לא בקשתי ממי דברי הצומות: ח (ב) קנאתי לציון. בזה ישיב על מה ששאלו כמו שהיה בעיניהם בנין המקדש הזה והגאולה הזאת ואמר הנה באמת

רשי

חזקקו לנוס ולמספד וכן סוף הענין לוס החמישי וגומר : (ד) מרוב ימים • יהיו לריכים למשענת בידם : (ו) כי יפלא • בעיניהם החסד הגדול אשר אעשה להם : גם בעיני יפלא • איך שבתי מן החרון הגדול ורבותינו דרשוהו על שחיטת יצר הרע במס' סוכה בעיני יפלא איך יוכלו הצדיקים לעמוד כנגדו בחייהם : (ט) תחזקנה ידיכם • לבנות ולהשלים ואל תיראו מעם הארץ המרפים ידיכם ותבהילו' אתכם מלבנות וכמו שמפורש בספר (עזרא ד) : השומעים בימים האלה • בשנת ד' לדריוש : את הדברים האלה . של ניחומים מפי הנביאים אשר נבאו להם אז ביום יוסד בית ה' בשנת שתים לדריוש את הדברים להתחיל במלאכה כי נבאתו אותם הנביאים בעיניהם בדבריהם שהם נביאי אמת ולפיכך כדאי הם לסמוך עליהם אף בדברי ניחומים של עכשיו ובמה נבאתם כי לפני הימים ההם שכר האדם וגומר והם נבאו לכם שמשתחילו במלאכה תבא ברכה במעשה ידיכם

אבן עזרא

(ב) כה • קנאתי לציון • כמו ויקנא ה' לארצו : (ג) כה . שבתי אל ציון • על תנאי כאשר הזכרתי : (ד) כה • הטעם שתהיה העיר מליאה ושם זקנים רבים וילדים וזה הטעם שיאריכו ימים כל השוכנים בירושלים : (ה) ורחבת העיר • הפך וישימו ארץ חמדה לשמה : (ו) כה • אמר רבי יהודה הלוי נ"ע כי ה"א התימה חסר כאילו כתוב הגם בעיני יפלא כמו אתה תעשה מלוכ' על ישראל שהיא חסר ה"א התימ' כאילו הוא האתה ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב איננו שיפלא ממנו כי אז יראה תמה כמו הממני יפלא רק כאן כתוב גם בעיני יפלא וכאשר יפלא הדבר הזה שאני עושה בעיני העם הזה גם בעיני הוא עשיתי פלא גדול רק בעיני יפלא כמו היא נפלאת בעינינו והטעם שאעשה פלא לא עשיתי כמוהו • וראיתי דרך משל : (ז) כה . מזרח • בבל ופרס ומבא השמש מצרים ואשור : (ח) והבאתי • גם זאת הנבואה דבקה היא : (ט) מפי הנביאים. הם חגי זכריה : בית ה' . הוא ההיכל : (י) כי לפני הימים ההם • טרם שיבנה לא ימצא

זכריה ח

קנאתי לציון קנאה גדולה וחמה
גדולה קנאתי לה: ג כה אמר יהוה
שבתי אל־ציון ושכנתי בתוך
ירושלם ונקראה ירושלם עיר
האמת והר־יהוה צבאות הר
הקדש: ד כה אמר יהוה צבאות
עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות
ירושלם ואיש משענתו בידו מרב
ימים: ה ורחבות העיר ימלאו
ילדים וילדות משחקים ברחבתיה:
ו כה אמר יהוה צבאות כי יפלא
בעיני שארית העם הזה בימים
ההם גם־בעיני יפלא נאם יהוה
צבאות: ז כה אמר יהוה צבאות
הנני מושיע את־עמי מארץ מזרח
ומארץ מבוא השמש: ח והבאתי
אתם ושכנו בתוך ירושלם והיו־לי
לעם ואני אהיה להם לאלהים
באמת ובצדקה:
ט כה־אמר יהוה צבאות תחזקנה
ידיכם השמעים בימים האלה את
הדברים האלה מפי הנביאים אשר
ביום יסד בית־יהוה צבאות ההיכל
להבנות: י כי לפני הימים ההם
שכר האדם לא נהיה ושכר

תרגום

מתפרע אנא פורענות ציון
קנאה רבא ורגז רב מן קדמי
על עממיא דאקניאוה:
ג כדנן אמר יי אתוב לציון
ואשרי שכנתי בגו ירושלם
ותתקרי ירושלם קרתא
דקושטא וטור בית מקדשא
דיי צבאות טורא קדישא:
ד כדנן אמר יי צבאות עוד
יתבון סבין וסבן בשוקי
ירושלם וגבר עוברוהי תקניא
יגנון עלוהי מסגי יומיא:
ה ורחובי קרתא ירושלם
יתמלון עולמין ועולימן
משחקין בפתאה: ו כדנן אמר
יי צבאות כד תיקר בחלמתי
בעיני שארא דעמא הדין
ביומיא האינון אף קדמי
ייקרון אמר יי צבאות:
ז כדנן אמר יי צבאות הא
אנא פריק ית עמי מארעא
מדינחא ומארעא מעלני
שמשא: ח ואעיל יתהון
וישרון בגו ירושלם ויהון
קדמי לעם ואנא אהוי להון
לאלהא בקשוט ובזכו:
ט כדנן אמר יי צבאות יתקפן
ידיכון דשמעין ביומיא האינון
ית פתגמיא האלין מפום
נביא די ביומא דשרי
לאשתכללא בית מקדשא דיי
צבאות היכלא לאתבנאה:
י ארי קדם מיתי יומיא האינון אגרא דאנשא לא הוה ואגרא

רדק

בעבורם וחמה גדולה אשפוך על כל הגוים הבאים עליה : (ג) כה אמר • ונקראה ירושלם עיר האמת כמו שהבטיח שאחרית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב הוא הדין לכל ארץ ישראל וזכר ירושלם שהיא ראש הממלכה ועוד תפני הר ה' הר הקדש שלא יחללוהו עוד זרים : (ד) כה אמר ה' • על כל נחמה אמר כה אמר לחזק הנחמה כי על כל פנים תהיה הטובה : ואיש משענתו בידו • כמשמעו כמו שאמר מרוב ימים : (ה) ורחובות' מבואר הוא : (ו) כה אמר ה' גם בעיני יפלא • יש מפרשים בתמיה כאלו אמר. הגם בעיני יפלא וכן אתה זה בני עשו והדומים לו והחכם ר' אברהם א"ע ז"ל פי' כמשמעו כלומר אני עושה פלא בימים ההם שלא עשיתי כמוהו : (ז) כה אמר • מארץ מזרח ומארץ מבא השמש הוא הישוב כשלם מן מזרח עד מערב ישראל נפוצים בכל מקום מהישוב : (ח) והבאתי • זכר ירושלם כמו שפי' לפי שהיא עיר הממלכה ומפני בית המקדש שהיה שם שהיו כל ישראל באים שם : באמת • כמו וארשתיך לי באמונה : (ט) כה • תחזקנה ידיכם • כשאתם שומעים כל הנחמות האלה העתידות תחזקנה עתה ידיכם במלאכת ולבנות ביתו כאשר שמילואתה כי אתם רואים כי ביום יוסד בית ה' החלה הברכה לבא עליכם : (י) כי לפני י ר"ל לפני שיוסד בית ה' שיסד בשנת שתים לדריוש ביום כ"ד לתשיעי ידעתם כי שכר האדם לא נהיה כלומר לא נהיה לברכה אלא הלך למארה : איננה כאלו

מצודת דוד

באמת ציון אהובה לי מאד ובעבור מה שעשו לה הבבליים כועס אני עליהם קנאה גדולה ובחימה גדולה קנאתי על הבבליים בעבורה : (ג) שבתי אל ציון . הנה כבר השבתי בני הגולה אל ציון וגם אני אשכון בתוך ירושלים וזהו כאשר ישמעו בקול ה' כי ענין הגאולה ההיא היתה למען יהיו במקום המקודש מקום מוכן לעבוד את ה' ולהתפלל לפניו על גאולה כללית להיות בימיהם כמ"ש והיה אם שמוע תשמעון (לעיל ו) ור"ל הגאולה הכללית תהיה בימיכם אם תשמעון בקול ה' : ונקראה • אז תקרא ירושלים עיר האמת כי אז יעשו אנשים אמת : והר ה' צבאות • הוא מקום הבית יקרא אז הר הקדש לפי שתשכון שם השכינה : (ד) עוד ישבו זקנים וגו' • עוד יבוא זמן הגאולה העתידה וישבו זקנים וזקנות ברחובות רוצה לומר לא ישיגם החולשה לשבת בית כ"א ברחובות ישבו כדרך הבחורים : ואיש • וכל אחד יהיה בידו משענתו להשען בה מרוב הימים שחיו וכדרך הזקנים ועכ"ז לא ישיגם החולשה לשבת בית : (ה) ימלאו • כי יפרו וירבו וימלאו רחובות העיר : משחקים . מרוב כל יהיו משחקים ושמחים : (ו) כי יפלא . רוב הטובה שיהיה אז אשר יפלא בעיני שארית העם הנה באמת גם בעיני יפלא ר"ל עם שאני עושה נפלאות גדולות אשר אינם ידועים לבני אדם עד שהנפלאות הידועות כמוסים כאין למולם עכ"ז הפלא שאעשה לעתיד יהיה נחשב גם בעיני לפלא כי גדול יהיה מכל הפלאים הידועים והנסתרים : (ז) מארץ מזרח • להוציאם מארץ מזרח ממקום גלותם : מבוא השמש • הוא פאת המערב : (ח) בתוך ירושלים • לא בא לומר שכולם ישבו שמה כי הלא תקטן הארץ מהכיל את כולם אבל בא לומר שהעיר ירושלים תהיה ירושה לכולם כי יהיה יד כולם שוה בה כמ"ש בסוף נבואת יחזקאל : והיו לי לעם . לפי שימול לבבם הערל וכולם ידעו את ה' ויאמינו בו : ואני אהיה להם לאלהים • להיות לעזר ומושיע : באמת ובצדקה . בעבור האמת והצדקה שיעשו אז ומוסב למעלה לומר הנה כל הטובה הזאת מוכנת להם ואם ישמעו בקולי ויתפללו בבית הזה על הגאולה הכללית הנה אביאם בימיהם והואיל וכן אין להקפיד בבנין המקדש הזה כי טובה מרובה תלויה בו : (ט) תחזקנה ידיכם השומעים וגו' . לפי ששאלת הבאים מהגולה היתה מתלשת ידי עושי בנין הבית בשמעם שמעטת כבוד הבית והפקידה לכן אמר להם הנה אתם השומעים בימים האלה את הדברים האלה מהייעודים הטובים תחזקנה ידיכם בבנין הבית ולא ישיג אתכם הרפיון להניח את הבנין : מפי וגו' • ר"ל עתה שמעתם ייעוד טובה מרובה יותר ממה ששמעתם מפי הנביאים אשר נבאו ביום יוסד בית ה' להבנות ההיכל

מצודת ציון

(ב) קנאתי ענין כעס : (ד) משענתו• מטהו שנשען עליה : (ה) משחקים• מל' שחוק ושמחה : (ז) מבוא השמש• שקיעת השמש כמו ממזרח שמש עד מבואו (תהלים קי"ג) : (י) שכר . ענין

ונקראת ב' וסי' ונקראה ירושלי' עיר האמת• ונקראה בשם: ימלאו ב' וסי' ימלאו ילדים וילדות• העבים גשם: כה אמר ה' צבאו' מן רישא דחגי עד סוף סיפרא כולהון כה אמר ה' צבאות במ"ב וסי' שבתי לירושל' ברחמים . רעה את צאן ההרגה : בימים האלה ו' בליש' וסימ' תחזקנה ידיכם השומעים וכן שבתי זממתי . ובמלאת הימים האלה • על כן קראו לימים האלה. קימו וקבלו היהודי' והימים האלה

תולדות אהרן ישבו זקנים • פסחי' סח מכות כד : יפלא בעיני . סוכה נב : לפני הימים . סנהדרין נח :

אבן עזרא

ימלא השכיל מה יעשה ומלת איננה על השכר כי מלות רבות תמלאנה על לשון זכרים גם נקבות ור' משה אמר כי איננה שב אל הבהמה אין שכר הבהמה כי איננה מן הצר הצורר: ואשלח. לעשות מריבה: (יא) ועתה. לא אשלח איש ברעהו רק יהיה שלום: (יב) כי. הפעם יזרעו ויקצרו איש בשלום: (יג) והיה כאשר הייתם קללה. אומר חרפת רעב הפעם אם תבא קללה יהיו אומר כי בעבורכם היתה: (יד) כה. גם זאת הנבואה דבקה וזממו השם הם הגזירות: (טו) כן. הזכיר את בית יהודה כי הם רבים גם בעבור המלכות: (טז) אלה. דברו אמת. בסתר ושפטו בגלוי: (יז) ואיש. הנה אסור לחשוב רע בלב גם בפה להשבע בשקר: (יח) ויהי. עתה ישיב תשובה על שאילת הצום והזכיר צום הרביעי והוא היה בתשעה לחדש כי אז נבקעה העיר וצום החמישי כאשר הזכרתי בעבור לחדש וצום השביעי אין כתוב מספר ימי החדש והמעתיקים אמרו כי הוא יום שהתענו בסוף חג הסוכות בעזרא והם טועים כי אז התענו בעבור מעל הגולה ואין שם כתוב כי רע בא על ישראל בחדש השביעי רק דבר גדליה וכתוב ויהי בחדש השביעי ובעבור שלא הזכיר ימי החדש יתכן להיותו בתחלת החדש בחדש הלבנה כמו חדש ושבת בחדש השלישי לצאת בני ישראל ובאומרו הכתוב באחד לחדש נאמר כן לחזוק שלא יעלה על לב

מקרא

ג' ומ"ג הבהמה איננה וליוצא ולבא אין
ג' ב' קמץ וא' פתח שלום מן־הצר ואשלח את־כל־
האדם איש ברעהו: יא ועתה לא
ד' כימים הראשנים אני לשארית
העם הזה נאם יהוה צבאות:
ד' יב כי־זרע השלום הגפן תתן פריה
ב' כתקדרו והארץ תתן את־יבולה והשמים
ג' יתנו טלם והנחלתי את־שארית
העם הזה את־כל־אלה: יג והיה
כאשר הייתם קללה בגוים בית
ב' לא יתכו יהודה ובית ישראל כן אושיע
אתכם והייתם ברכה אל־תיראו
ה' בטעם בסיפ' תחזקנה ידיכם: יד כי כה אמר
ו' פתח יהוה צבאות כאשר זממתי להרע
ג' לכם בהקציף אבתיכם אתי אמר
יהוה צבאות ולא נחמתי: טו כן
ו' בליש"א שבתי זממתי בימים האלה
להיטיב את־ירושלם ואת־בית
ו' ר"פ בנביאי' ס' יהודה אל־תיראו: טז אלה הדברים
אשר תעשו דברו אמת איש את־
ג' דסמי' רעהו אמת ומשפט שלום שפטו
בשעריכם: יז ואיש | את־רעת
ג' וחסר רעהו אל־תחשבו בלבבכם ושבעת
שקר אל־תאהבו כי את־כל־אלה
אשר שנאתי נאם־יהוה:
ב' ר"פ בטעם תביר יח ויהי דבר־יהוה צבאות אלי

תרגום

דבעירא ליתוהי ולנפקא
ולעליא לית שלמא מן מעיקא
ואגרי ית כל אנשא גבר
בחבריה: יא וכען לא כיומיא
קדמאי אנא לשארא דעמא
הדין אמר יי צבאות: יב ארי
בעדנא ההיא זרעא יהי שלם
גופנא תתן אבה וארעא תתן
ית עללתה ושמיא שמשינונון
בטלהון ואחסין לשארא דעמא
הדין ית כל ברכתא האלין:
יג ויהי כמא דהויתון לוטא
בעממיא בית יהודה ובית
ישראל כן אפרוק יתכון
ותהון מברכין לא תדחלון
יתקפן ידיכון: יד ארי כדנן
אמר יי צבאות כמא
דחשיבית לאבאשא לכון כד
ארגיזו אבהתכון קדמי אמר
יי צבאות ולא תבית ממימרי:
טו כן תבית חשיבית ביומיא
האלין לאיטבא ליתבי ירושלם
ולדבית יהודה לא תדחלון:
טז אלין פתגמיא די תעבדון
מלילו קושטא גבר בחבריה
קושטא ודינא דשלמא דונו
בקרויכון: יז וגבר ית בישת
חבריה לא תחשבון בלבכון
ושבועתא דשקרא לא
תרחמון ארי ית כל אלין די
רחיקית אמר יי: יח והוה
פתגם נבואה מן קדם יי

רשי

ידיכם ונתקיימו דבריהם שהרי עתה לא כימים הראשונים: (יד) ולא נחמתי. על אשר זמותי להביא עליכם לחזור בי אלא הביאותיה כן לא אתנחם על הטובה אשר זממתי לכם: (טז) ומשפט שלום. היא הפשרה: (יז) ואיש את רעת רעהו. הזהירם על שנאת חנם והוא שהחריבה בית המקדש שני

רדק

כאלו הבהמה איננה כיון שאגרה הלך למארה ואשלח ענין התרת הדבר להרע כמו ושלחתי בכם את חית השדה כתרגומו ואגרי: (יא) ועתה. מבואר הוא: (יב) כי זרע השלום. כלומר זרעכם הוא לשלום ולברכה עד שקוראים לו זרע השלום וי"ת זרעא יהא שלם: והנחלתי. אפשר בעל בית שני אמר כן אם ישמרו מצות ה' או היא עתידה לימות המשיח והפסוק הבא אחריו יוכיח שאמר בית יהודה ובית ישראל ובבית שני לא באו בית ישראל: (יג) והיה. קללה שהגוים מקללים אתכם וגם בבוא רעב או מקרה רע בארצם יאמרו כי בעון ישראל הוא שעוכנים ביניהם: והייתם ברכה. שהגוים יתברכו בכם כמו והיה ברכה: תחזקנה ידיכם. בזמן הזה מפני הנחמות הטובות שתשמעו שעתידות לבא לישראל: (יד) כי כה אמר: ולא נחמתי כי עשיתי מה שזממתי עד שהחרבתי ארצם והגליתי אותם: (טו) כן שבתי. אל תיראו. מהשונאים אתכם הכותים וחבריו החושבים להשבית מעשיכם עתה: (טז) אלה. דברו אמת. שלא תדברו אחד בפה ואחד בלב: ומשפט שלום. כי אם משפטו לדק יהיה שלום בין בעלי הדינין כמו שאחז"ל במשל בני אדם דשקלי גלימיה מבית דינא זמיר ואזיל באורחא והם הביאו פסוק על זה המשל גם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כל העם אפי' המתחייב בדין ורז"ל פי' ומשפט שלום על הפשרה שאמר איזה משפט שיש בו שלום הוי אומר זה בצוע ומשפט פשות כי הוא שמו: בשעריכם. כי שם מושב הזקנים כמו שאמר בתורה השערה אל הזקנים: (יז) ואיש את רעת רעהו ולמעלה ורעת איש אחיו אל תחשבו פי' למעלה: ושבועת שקר אל תאהבו. אמר אל תאהבו לפי שאמר אחר כן שנאתי כלו' מה שנאתי אני אל תאהבו אתם: כי את כל אלה. איש את רעת רעהו ושבועת שקר ומה שהוא הפך הראשונים שהוא האמת והשלום לפי' אמר את כל אלה: (יח) ויהי דבר ה'. ואם תעשו אלה מדברים אשר צויתי אתכם אמר השם לבאות כי הלומות אשר שאלתם אם תצומו באותן הימים לא תצומו אבל תשמחו בהם מרוב הטובה שאטיב לכם:
צום

מסורה

נזכרים ונעשים: כימים ד' וסימ' בסדר דברים: והשמים ב' וסימ' התקדרו בעבים. והשמים יתנו טלם: להרע ו' פתחין בקריא' וסימא נמסר בירמיה סימן כ"ח: אלה הדברים ח' בקריאה וסימ' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים: ויקהל משה את כל עדת בני: אלה הדברים אשר דבר משה דריש סיפרא. אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים. אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת. וחד ואלה הדברים אשר דבר ה'

תולדות אהרן אמת ומשפט. שם ו אבות ו (תענית פא מגלה עד סנהדרין ח):

מצודת ציון

ענין ריוח: ושכר הבהמה. שכר עבודת הבהמה: הצר. השונא: ואשלח. ענין גרוי והשסה וכן ושן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב): (יב) יבולה. תבואתה כמו ארץ נתנה יבולה (תהלים ס"ז): טלה. מל' טל: (יד) זממתי. ענין מחשבה כמו כאשר זמם (דברים יט): נחמתי. ענין הפוך מחשבה: (טז) בשעריכם. שם מקום המשפט כמ"ש אל זקני העיר השערה (שם כב):
לתלות

מצודת דוד

ההיכל וכאומר וכמו שנתקיימו דבריהם כן יתקיימו דברי אלה: (י) כי לפני הימים. עתה יפרש במה נתקיים ואמר כי לפני הימים ההם עד לא התחילו לבנות הלא לא נהיה שכר האדם כי לא מצא במה להרויח ושכר הבהמה לא נתקיימה כי הלכה למארה ומן הצר הצורר לא היה שלום בין ליוצא מן העיר בין לבא אליה: ואשלח. אני הייתי מגרה את כל בני האדם איש ברעהו להיות מריבה ביניהם ולעשות רע זה לזה: (יא) ועתה. אחר שהתחילו בהבנין אין אני מול שארית העם הזה כימים הראשונים להגר להם ולשלח איש ברעהו: (יב) כי זרע השלום. ר"ל כי הצלחת הזרע מביא השלום כי בהעדר התבואה ענין בריה גרה במחלוקת והוא סבה אל השנאה והמריבה ולא כן כשהברכה מצויה: פריה. הראויה לה: את יבולה. התבואה הראויה לפי מיטב השדה: והנחלתי. ר"ל לא במקרה באו הטובות האלה אבל אני הנחלתי את כל אלה וכאשר ייעדו הנביאים עם"ש העוד הזרע וגו' מן היום הזה אברך (חגי ב) ומוסב למעלה לומר כמו שנתקיים הדיבור הזה כן יתקיימו דברי: (יג) והיה כאשר הייתם. ר"ל כמו שהייתם נבזים ומוכים אתם בית יהודה ובית ישראל עד שהייתם קללה בין העכו"ם כי תלו קללתם בכם לאמר בקללותיהם תהיו כיהודים האומללים: כן אושיע. כשיעור הגרה תהיה התשועה כי תהיו מכובדים ומוצלחים עד שתהיו לברכה בין העכו"ם ויתלו ברכתם בכם לאמר בברכותיהם ישימך אלהים כהיהודים המוצלחים: אל תיראו. לכן אל תיראו מדברי שלוחי הבבליים המקפידים כבוד הבית והפקידה ותחזקנה ידיכם לאחוז בבנין הבית ולהשלימה: (יד) כאשר זממתי. כשיעור שחשבתי להרע לכם בעת שהכעיסו אבותיכם אותי ולא נחמתי על הרעה עד אשר הביאותיה: (טו) כן שבתי. כשיעור הזה חזרתי וחשבתי בימים האלה להיטיב וגו' ולא אנחם על הטובה לכן אל תיראו מדברי שלוחי הבבליים: (טז) אלה הדברים. רק עשו אלה הדברים: אמת ומשפט שלום וגו' שפטו בשעריכם. משפט אמת או משפט שלום וזהו הפשרה שמתווך השלום בין בעלי הדין אבל לא תמו המשפט שאין זה לא אמת ולא שלום: (יז) ואיש את רעת רעהו וגו' אל תחשבו. זה על זה להרע: אשר שנאתי.
ר"ל

זכריה ח–ט

לאמר: יט כה־אמר יהוה צבאות
צום הרביעי וצום החמישי וצום
השביעי וצום העשירי יהיה לבית־
יהודה לששון ולשמחה ולמעדים
טובים והאמת והשלום אהבו:
כ כה אמר יהוה צבאות עד אשר־
יבאו עמים וישבי ערים רבות:
כא והלכו ישבי אחת אל־אחת
לאמר נלכה הלוך לחלות את־
פני יהוה ולבקש את־יהוה צבאות
אלכה גם־אני: כב ובאו עמים
רבים וגוים עצומים לבקש את־
יהוה צבאות בירושלם ולחלות
את־פני יהוה:
כג כה־אמר יהוה צבאות בימים
ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים
מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף
איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי
שמענו אלהים עמכם:
ט א משא דבר־יהוה בארץ
חדרך ודמשק מנחתו כי ליהוה עין

(מסורה: ב' נטעם בסיפרא · ג'י"ב חז מ"ל · ג' · ב' · י"ד חסר · ל' מ"ל · כ' סגיאן · ג"ל וחד והגוים · ל' · נ' נטעם בסיפרא · ח' · י"ב · ב' דסמיך · ד' חסר)

תרגום: צבאות עמי למימר: יט כדנן אמר יי צבאות צומא רביעאה וצומא חמישאה וצומא שביעאה וצומא עשיראה יהי לבית יהודה לביע ולחדוא ולמועדין טבין וקושטא ושלמא רחימא: כ כדנן אמר יי צבאות עוד דייתון עממין ויתבי קרוין סגיאן: כא ויהכון יתבי חדא עם חדא למימר ניזיל מיזל לצלאה קדם יי ולמתבע אולפן מן קדם יי צבאות דין לדין יימר איזיל אף אנא: כב וייתון עממין סגיאין ומלכין רברבין למתבע אולפן מן קדם יי צבאות בירושלם ולצלאה קדם יי: כג כדנן אמר יי צבאות ביומיא האינון די יתקפון עשרין גברא מכל לישני עממיא ויתקפון בכנפא גבר יהודי למימר ניזיל עמכון ארי שמענא דמימרא דיי בסעדכון: א מטל פתגמא דיי בארעא דרומא ודמשק תתוב למהוי מארע בית שכנתיה ארי קדם יי גלן עובדי בני

רש"י

שני: (יט) צום הרביעי. צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים: צום החמישי. של אב: וצום השביעי. שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה: וצום העשירי. של טבת: (כג) עשרה אנשים. משבעים לשון הרי שבע מאות לכל כנף וכנף הרי לארבע כנפי הטלית אלפים ושמונה מאות: (א) בארץ חדרך. דרש רבי יהודה בר אלעאי זה משיח שהוא חד לעכו"ם ורך לישראל אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית יהודה ברבי עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש מקום ששמו חדרך ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלים להיות מגעת עד דמשק ואין מנוחתו אלא ירושלים שנאמר זאת מנוחתי עדי עד (תהלים קלב) א"ל ומה אני מקיים ונבנתה עיר על תלה אמר לו שאין עתידה לזוז ממקומה כך ברייתא שנויה בסיפרי: כי לה' עין אדם. כי ביום ההוא ישעה האדם על עושיהו ועיניו אל הקב"ה תראנה כמו שאמר למעלה נלכה עמכם ונספחו הם ועריה' על ערי ישראל וכל שבטי ישראל חשובים לה' על כל האומות הקדמונים כיוצא בו (מלכים א' יא) שלמ' אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה וגו':

מסורה: אל ישראל: ולשמחה ג' בקריא' וסימ' וסרני פלשתים נאספו · יהיה לבית יהודה לששון ולשמח' · ולשמחה מה זה עשה: והאמת ג' וסימ' והאמת והשלום אהבו · ויעש כזאת חזקיהו · אחרי הדברי' והאמת האלה: כה אמר ה' בטעם בסיפרא וסימ' כאשר יציל הרעה מפני הארי · אחר כבוד שלחני · תחזקנה ידיכם . כאשר זממתי להרע . יחזיקו עשרה אנשים: מנחתו ד' חסר בליש' וסי' וירא מנחה כי טוב · דבר אדני המלך למנוחה · והיתה מנחתו כבוד ודמשק מנחתו ·

אבן עזרא

לב השומע כי איננו היום הראשון כי הכתוב הוא חדשיכם ומועדיכם ואין טענה ממלת ובראשי חדשיכם כי הם חדשי ניסן וכתוב שם עולת חדש בחדשו ומדברי קבלה נקבל וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם אם כן נהרג גדליה בראש השנה על כן קבעוהו ביום השלישי או קיבלו ככה מפי האבות הקדושים. וצום העשירי כתוב ביחזקאל כתוב לך את שם היום והנה חכמינו ז"ל הניחו צום השביעי ועשירי כאשר היו לפנים ובעבו' כי בי"ז בתמוז נהרגו הכהנים בבית השם וה' דברים קרנו בו קבעוהו בתענית ולא הטריחו על הציבור להתענות בתשיעי וביום תשעה באב נלכד' ירושלם גם בפעם השנית גם נשרף בו הבית הראשון קבעוהו ולא הזכיר הכתוב תענית אסתר וכבר עבר זמן אחשורוש כי אין כתוב במגלה קביעת יום התענית כי כל ישראל התענו שלשה ימים בניסן ובדברי הכתו' דברי הצומות וזעקתם אין פירושו כאשר חשבו רבים וככה פירושו שקיימו וקבלו על נפשם ימי הפורים לשמוח בהם אף על פי שלא צוום הנביאים רק הבנים הם חייבי' לעשות מה שקבלו אבותם כאשר קבלו על נפשם דברי הצומות אלה הארבעה הנזכרים ולא היו מפי נביא והנה התשובה שישימו אלה הימים שהיו בוכים וסופדי' בהם ימי ששון ושמחה וישמרו מצות השם על פי הנביאים וזהו והאמת והשלום אהבו כאשר כתוב אמת ומשפט שלום וזאת התשובה שהשיב הנביא היא כנגד השואלים האבכה בחדש החמישי שלא היו שומרי' התורה שלום השם והוו שואלים אם ישמרו מה שקבלו אבות על עצמם והנה השיב הנביא יותר טוב הייתם עושים אם הייתם שומעים דברי השם ותניחו דברי האבות מאשר תשמרו דברי האבות ותניחו דברי השם הם הצדיקים הגמורים:

תולדות אהרן צום הרביעי. ר"ה יח עקידה שער סג (תענית כח יבמות ג): והאמת והשלום. יבמות יד: אשר יחזיקו. שבת לב:

רדק

(יט) צום הרביעי. זהו תמוז שהיו צמים בגלות בי"ז לחדש יום שנבקעה בו העיר: וצום החמישי. זה אב שהיו צמים בט' בו: וצום השביעי. זה צום גדליה כמו שפירשנו למעלה וצום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלם: יהיה. כל אחד מהם לבית יהודה בבית שני כי עשרת השבטים לא שבו: והאמת והשלום אהבו. ובתנאי שתאהבו האמת והשלום כמו שאמרתי אתכם: (כ) כה אמר. עד אשר יבואו עמים עדיין יהיה זמן שיבאו עמים וזה יהיה בימות המשיח וכן עוד היום גדול פירוש עדיין כמו עוד אושיבך באהלים והדומים להם: (כא) אלכה גם אני. כתרגומו דין לדין יימר איזיל אף אנא: (כב) ובאו עמים. וגוים עצומים. עצומים במספר וכן עצמו אלמנותיו מחול ימים בענין הכמות והענין כפול במלות שונות וי"ת ומלכין רברבין: (כג) כה אמר. בימים ההמה אשר יחזיקו זה שאמרתי לכם יהיה באותם הימים אשר יחזיקו ואחר כך אמר והחזיקו לאריכות הדברים ביניהם כמו ואם באמת ובתמים דיותם: עשרה אנשים. אינו דוקא אלא שהוא דרך החשבון כמו ואפו עשר נשים לחמכם והדומים לו ובדרש עשרה אנשים מכל לשונות הגוים הרי שבע מאות לכל כנף וכנף מארבע כנפות: (א) משא דבר ה' בארץ חדרך. נבואה זו היא בארץ חדרך ודמשק שגם היה מנוחתי או פירוש נבואת ה' תהיה עדיין בארץ חדרך כמו בארץ ישראל כי מארץ ישראל תהיה וכן דמשק תהיה מנוחתו כלומר שכינת כבודו ונבואתו מלאכו בדברי רז"ל הדרך רבי יהודה אומר זה משיח שהוא חד לעכו"ם ורך לישראל אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו הדרך אמר לו ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם שתהיה מגעת עד דמשק שנאמר מנוחתו ואין מנוחה אלא ירושלם וכן

(כ) עוד. גם זאת הנבואה דבקה: (כא) והלכו יושבי. עיר אחת יאמר כל אחד אלכה גם אני ובאו להתפלל אל הבית: (כג) כה · עשרה. דרך החשבון והטעם רבים כמו מעשרה בנים אמר יפת כי זאת לעתיד והנכון כי הנבואה דבקה: (א) משא. חדרך. שם מלכות אדם או שם מלך ומנוחת המשא תהיה בדמשק כי שם תתקיים גם זאת הנבואה דביקה בבית שני וטעם כי לה' עין אדם שישובו

מצודת דוד

ר"ל המה הדברים שנאמתי אני ולכך אל תאהבו גם אתם: (יט) צום הרביעי. זה י"ז בתמוז: וצום החמישי. זה ט' באב: וצום השביעי זה צ"ג: וצום העשירי. זה עשרה בטבת: יהיה וגו'. בזמן הגאולה העתידה יהיו הימים האלה לששון וגו' כלפי שהיו מצטערי' בימים האלה בזמן הגולה ולכן אמר לבית יהודה כי להם ארעו מקראות רעות באלה הימים והצטערו בהם בכל שנה ושנה אבל בני עשרת השבטים הצטערו בימים שאירע להם מקראות רעות והם יהפכו להם לשמחה: והאמת והשלום אהבו. ובלבד שתהיו אוהבים האמת והשלום: (כ) עוד אשר יבואו. ר"ל עוד יבוא זמן אשר יבואו וגו': (כא) יושבי אחת. יושבי עיר אחת אל יושבי עיר אחרת: לאמר. ויאמרו זה לזה נלכה לחלות לפני ה' לשאול ממנו כפרה ולבקש מאתו חסד כי אלכה גם אני בחברתך: (כב) ובאו. ר"ל ויהיו נשמעין זה לזה וכן יבואו וגומר: (כג) בימים ההמה וגו'. ור"ל זה שאמרתי לכם יהיה באותן הימים אשר יחזיקו וגו' ולפי שהפסיק והאריך בדברים חזר לומר והחזיקו וגו' וכן דרך המקרא: מכל לשונות. הרי משבעים לשון שבעה מאות: בכנף. בכל כנף הרי לארבע כנפות אלפים ושמנה מאות: נלכה עמכם. אל ארץ ירושתכם: ט (א) משא דבר ה' בארץ חדרך. נבואת ה'

מצודת ציון

(כא) לחלות. ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות לב): ולבקש. מל' בקשה ושאלה: (כב) עצומים. ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה טו): (כג) יחזיקו. ענין אחיזה כמו ויחזק בכנף מעילו (ש"א טו): לשונות הגוים. ר"ל עכו"ם בעלי לשונות נפרדות: בכנף. הוא שולי הבגד: יהודי. כל ישראל נקראים בשם יהודים לפי שהמלוכה היה משבט יהודה וכן תהיה לעתיד: (א) משא. ענין נבואה ולתוספת ביאור אמר דבר ה': חדרך. הוא מקום אצל דמשק כן

אבן עזרא

שישובו לעבוד ה' רבים מאנשי דמשק ולסור אל משמעת ישראל שהיו בירושלים והם יהודה ובנימין ואשר שבו מאשור ככתוב בעזרא כי שמחם ה' והסב לב מלך אשור ולמ"ד לה' חסרת בעבור אחרת כמ"ש מאל אביך שהוא חסרת בעבור מ"ם אחרת ואת שדי ומאת שדי וככה הוא וכל שבטי ישראל עיניהם לשם לעבדו ולאשר יורוס ישראל : (ב) וגם • היא בעצמה חמת חשים גבול בה לישראל וככה צור וצידון : (ג) ותבן • הטעם אחר שנבנתה הנה השם יורישנה את ישראל : (ה) תרא • מבטה • שהיתה מבטת אליו להושיעה ואלה המקומות הם סביבות ירושלם על כן הזכירם הכתוב והטעם כי ירושלם תשב לבטח : (ו) וישב . אמר ר' יהודה בן בלעם כי הוא שם לגוי ולפי דעתי שהוא ממזר מהעריות יהיו לבדד סמוכים לירושלם והטע' השפלי' והנבזי' שבישרא' הם ישבו בדד בערי פלשתים שלא יתחשבו בין הכשדים והפלשתים יכרת גאונם מעליהם כי מעט ישראל הם : (ז) והסירותי דמיו • שהיה אוכל דם הרוגים ישוב לעבודת השם : ושקוציו • הטומאה שהיה עם פלשתים אוכל או רמז לעכו"ם : ונשאר גם הוא • הטעם לא ישאר מפלשתים רק מי שיעבוד הש"י בפרהסיא • כאלוף ביהודה. כמובחר שביהודה לעבודת השם : ועקרון כיבוסי . תמן

תם

תרגום

אנשא אתרעי בכל שבטיא דישראל : ב ואף חמת תתוב למהוי מארע בית שכינתיה צור וצידון ארי תקיפת לחדא : ג ובנות צור תוקפא לה וכנשת כספא כעפרא ודהבא כטין שוקין : ד הא יי מתריך לה וירמי בימא עתרה והיא בנורא תתוקד : ה תחזי אשקלון ותדחל ועזה ותזיע לחדא ועקרון ארי בהיתת מבית רוחצנה וייבד מלכא מעזה ואשקלון לא תתיתיב : ו ויתובון בית ישראל באשדוד דהוו בה כנוכראין ואבטיל רבות פלשתאי : ז ואשיצי אכלי דמא ושקצא מביניהון ויסוף חיליהון וגיורין די ישתארון בהון יתוספון אף אינון על עמא דאלהנא ויהון כרברבין דבית יהודה ועקרון תתמלי בית ישראל כירושלם :

מקרא

אדם וכל שבטי ישראל : ב וגם חמת תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד : ג ותבן צור מצור לה ותצבר כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות : ד הנה אדני יורשנה והכה בים חילה והיא באש תאכל : ה תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד ועקרון כי הוביש מבטה ואבד מלך מעזה ואשקלון לא תשב : ו וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים : ז והסרתי דמיו מפיו ושקציו מבין שניו ונשאר גם הוא לאלהינו והיה כאלף ביהודה ועקרון כיבוסי :

ל' • ל' • ל' געיא • כ' חכמה • קל"ד • ל' מ"ל והוצות וחד חסר • ס' • ל' • ל"ה • ל' ובסגול בס"פ • כ' לא יגא • ג' חסר בליש • ל' וחסר וס' חסר בליש

כל המנחות דכוו' : תאכל ט' וסי' נמכר צו ובצפניה סימן ג' : ושקצו ג' חס' בלוש' וסימן נמסר בנחום סימ' ג' :

רשי

והלא בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה בת פרעה חביבה לו כנגד כולם אף כאן כל האומות יהיו להקדוש ברוך הוא וישראל כנגד כולם : (ב) וגם חמת תגבל בה . תשיג גבולה בגבול ירושלים : צור וצידון : גם המה בנותיה אף על פי שחכמה מאד שנתחכמה מאד וסבורה להיות לעולם גברה בחכמתה : (ג) ותבן צור מצור לה . ואומרת מי יורידני לארץ : ותצבר כסף כעפר • ומתהללת בעושרה : וחרוץ . מין מרגלית זהב : (ד) הנה ה' • שהוא שליט על כל : יורישנה . לשון מוריש ומעשיר (שמואל א ב) : והכה בים חילה . והבליע בתוך ימים ממונה . יעלה עליה את הים ויטבענה כמו שאמר יחזקאל : (ה) תרא אשקלון • את מפלת צור ותירא ועקרון אף היא תירא : כי הוביש מבטה . שהית' נשענת על צור שהיתה ראש לבני עשו ועקרון אף היא לאדום כמו שאמרו רבותינו במסכת מגילה (דף ו ע"א) ותחילה היתה משל פלשתים : (ו) וישב ממזר באשדוד • וישב עם נכרי באשדוד הם ישראל שהיו בה נכרים • (ז) והסירותי דמיו מפיו . של עשו אלו בית בימה שלהם שהיו זורקים שם דמי זבחיה' ויש פותרין שפיכת דמים שהיה שופך דמי ישראל : ונשאר גם הוא לאלהינו • אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבגלות : והיה כאלוף ביהודה . אלו טרטיאות וקרקסיאות שלהם שעתידים שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים : והיה כאלוף • לשון אלוף ולמוד : ועקרון • תהיה לישראל : כיבוסי • ירושלים

תולדות אהרן

ויסב ממזר : קידושין עב (קידושין סא) : והסרותי • מגלה ו

רדק

וכן הוא אומר זאת מנוחתי עדי עד אמר לו ומה אני מקיים ונבנתה העיר על תלה אמר לו שאינה עתידה לזוז ממקומ' אמר לו ומה אני מקיי' ורחבה ונסבה למעלה שעתידה ירושלים שתהא מרחבת ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שצרה למטה ורחבה מלמעלה ושערי ירושלים עתידים להיות מגיעין עד דמשק וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגליות באות וחונות בתוכה שנאמר ודמשק מנוחתו : כי לה' עין אדם • כי באותן הימים יהיה עין כל אדם לה' לא לאלילים ולא לעצבים לפי' תהיה ארץ חדרך ודמשק ושאר המקומות הקרובות לארץ ישראל כמו צר וצידון וחמת ופ־ פלשתים נכללות בערי יהודה ויהיו באמונת ישראל : וכל שבטי ישראל . כל שכן שבטי ישראל שיהיה עינם ולבם לה' או פי' וכל שבטי ישראל כלומר עין אדם יהיה לה' ולכל שבטי ישראל ללכת בדרכיהם כמו שאמר למעלה נלכה עמכם : (ב) וגם חמת • אמר וגם חמת שהיא עיר גדולה כמו שאמר חמת רבה והיא חוץ לגבול ארץ ישראל כי הוא אחד מגבולי ארץ ישראל ואמר כי באותו הזמן תהיה חמת בתוך גבולה הוא שאמר תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד וכן צר וצידון שהם קרובים לה יהיו בתוך גבולה וטעם כי חכמה מאד על צור כמו שנזכר בפרשת צור בספר יחזקאל ופירש כי חכמה בעיניה בימים קדמונים ולא הועילה לה חכמתה אבל בזמן המשיח לא תבטח בחכמתה ותכנע לפני ישראל : (ג) ותבן . כי כשנבנתה מצור לה בימים הקדמונים ותצבור כסף כעפר וחרוץ כטיט חוצות ולא הועיל לה כל זה : (ד) הנה ה' יורישנה . כלומר הורישה מכל גדולתה : והכה בים חילה • כמו שמפורש ביחזקאל וכשתזכור כל אלה תכנע בימות המשיח ואף על פי שהיו יושבים בה באותו הזמן אינם היושבים בה בימים הקדמונים נודע דבר צור לכל כי נכתב בנביאים וכתוב אלא היושבים בה היום והיו שם באותו הזמן : (ה) תרא • מלרע הטעם ברי"ש אמר כשתראה אשקלון שנכנעה צור תכנע גם היא ויתכן לפרש כי צור וצידון טעמו למטה עם הפסוק הבא אחריו : ותבן צור . אמר חמת תגבל בה אבל צור וצידון תחשב לעמוד כנגד ישראל לפי שחכמה מאד בעיניה כמו שכתוב בספר יחזקאל וצידון היתה סמוכה לה ונמשכת אחריה לפיכך סמוכה אל צור ותבן תחשב להמלט בבנין שתבנה ובכסף וזהב שתאסף וכל זה יועיל לה כי הנה השם יורישנה : מצור . מגדל חזק וכן ויבן ערי מצורות וכן תרגם יונתן ובנא צור תוקפא לה וחרוץ כמו זהב וכן בירקרק חרוץ וכן תרגם יונתן ודהבא : הנה ה' יורישנה • ענין גרוש ושלוח כמו מוריש אותם מפניך והדומים לו וכן תרגם יונתן מתרך לה : והכה בים חילה . כל העושר והממון שבה שהיתה בוטחת בו יבא הים וישטף אותו : והיא באש תאכל . והיא רוצה לומר העיר ובניניה ומגדליה הבצורות שהיתה בוטחת בהן תצא אש מתוכה שתשרוף אותם : תרא : וכשתראה אשקלון כי צור נחרבה ביד האל תירא ותכנע לפני ישראל וכן עזה וכן עקרון : כי הוביש מבטה • והיא צור שהיו מביטים אליה וחושבים להנצל עמה בעבור חזקה מבטה כמ"ש בסגול והוביש ענין בושת ופירוש עם צור שהיו מביטים אליו יבושו כשיורישנו האל יתברך וי"ת פי' הובים על עקרון ופי' הובים עקרון ממבטה ותרגם ארי בהיתת מבית רוחצנהא : ואבד מלך מעזה . מלכה שהיה בה באותו הזמן יאבד הוא והמלכות שלו כי לישראל תהיה : לא תשב באנשים . שיהיו שם באותו הזמן כי ישראל יהיו מיישבין אותה : (ו) וישב ממזר באשדוד • יש מפרשים שם אומה וי"מ ממזר מעריות ישראל שישבו לבדם בערי פלשתים ויבדלו מהקהל והנה אמרו רז"ל כי אליהו יטהר הממזרים ויושיבם בקהל ה' ויש לפרשו בחסרון כף הדמיון וממזר כמו זר וכן לא יבא ממזר ובני הנמי"ן נוספות כמו שני השמי"ן אשר במילת נהרסו ממגורות ופי' היושב באשדוד מפלשתים ישב בה כמו איש זר ונכרי כי תחת יד ישראל יהיו וזהו מה שאמר אחריו והכרתי גאון פלשתים : (ז) והסירותי דמיו מפיו • דרך משל כלומר מה שאכל ישראל וכלהו הוא דמיו ושקוציו ר"ל אבער רשעי לב שביניהם ונשאר גם הוא לאלהיו ומה שישארו מהם שיהיה לבם נכון לה' אשאיר אותו ויהיה כאלוף ביהודה ופי' גם הוא כמו שאר בני הנכר הנלוים אל ה' שנאמר עליהם והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי הנה הם כאלוף וכגדול שביהודה : ועקרון כיבוסי • תהיה עקרון כמו היבוסי יושב ירושלים שהיה יושב בתוך בני ישראל והיה למס עובד לכן כן יהיה בימות המשיח וזכר יהודה לפי שהם הר הקדש ובית התפלה ואחז"ל פי' דמיו ושקוציו נגול הסה שרגילין

נו

מצודת ציון

כן ארז"ל : (ב) תגבל . מל' גבול : (ג) ותבן • מל' בנין : מצור . ענין מבצר וחוזק : ותצבר • ענין כרי וגל כמו שני צבורים (מ"ב י) : וחרוץ . מין זהב טוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים סח) : (ד) יורישנה . ענין שלוח וגרושין • כמו ויורש ה' מפניכם (יהושע כג) : והכה • ר"ל ישביע חילה . מל' חיל וצבאות עם : (ה) ותחיל . מל' חיל וחלחלה : הוביש • מל' בושה : מבטה • מל' הבטה והסתכלות : (ו) גאון • ענין רוממות וממשלה : (ז) ושקוציו • מל' שקץ וטרף : כאלוף

מצודת דוד

ה' תהיה אז גם בארץ חדרך כמו בא"י כי גם היא תהיה אז מא"י : ודמשק מנוחתו • וגם דמשק תהיה מנוחתו ור"ל שכינת כבודו כי גם היא תהיה מארץ ישראל : כי לה' עין אדם וגו' . רוצה לומר לפי שאז עין כל אדם לעצמו יראה לה' וגם בהתאסף יחד כל שבטי ישראל ולכן תבוא עליהם הטובה ההיא : (ב) וגם חמת תגבל • תהיה מגבול ארץ ישראל ואליה תחשב ולא א היא חמת המוזכרת בתורה בגבול ארץ ישראל אבל היא אחרת גדולה מאד כמ"ש ולכו משם חמת רבה (עמוס ו) : צור וצידון . גם צור וצידון הנספחת לה יכנסו בגבול א"י : כי חכמה מאד • מוסב על צור שהיא העיקר ור"ל אשר היא חכמה מאד וכאומר ולא תועיל בחכמתה לבל תכנס בגבול א"י : ותבן צור . עם כי צור בנתה לעצמה מבצר חזק להיות לה למשגב ואספה לאוצרי כסף כעפר חשב כפים המושלך תילות וזה עזר רב להתחזק מול האויב : (ד) יורישנה • יגרשנה מארצה וחיל צבאות עמה יכה בים ר"ל ישביעם במי הים : והיא . העיר עצמה תשרף באש : (ה) תרא וגו' • אשקלון תראה מפלת צור ותירא לנפשה שלא יקרה לה כמקרה וגם עזה תראה ותחיל מאד : ועקרון . גם עקרון תחיל כי נתבייש מבטה ר"ל צור שהיתה מבטת אליה לעזרה נתביישה גם היא כי נתגרשה מארצה ואבד וגו' • ר"ל ומגורתם יבוא להם כי יהיה נאבד מושל מעזה ואשקלון לא תהיה מיושבת באנשים : (ו) וישב וגו' • בזמן הגאולה לא ישבו קבוצת הממזרים בתוך בני ישראל אבל ישבו לבדם באשדוד כי יש מרז"ל שאמרו אין ממזרים טהורים לעתיד לבוא ודרשו ממקרא הזה • או ממזר הוא מל' זרות ור"ל ישראל שהמה זרים ממנה הם ישבו בה : והכרתי וגו' . עוד לא ימשלו הם בארצם : (ז) והסירותי

וגו'

רש"י

ירושלים : (ח) וחניתי לביתי מצבה . אחנה אצל ביתי להגין עליה מן המעמידים מצור ומשחית שלא יצורו עליה ודוגמתו וכל צבי' ומצודת' (ישעיה כט) ויש עוד לפתור מצבה כמו מצבא באל"ף : כי עתה ראיתי . בהם בעיני אע"פ שעד הנה הסתרתי פני מהם : (ט) הנה מלכך יבוא לך . אי אפשר לפותרו אלא על מלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים ועד ים ולא מצינו מושל לישראל כזה בימי בית שני : צדיק ונושע . כה' : עני . ענותן : ורוכב על חמור . מדת ענוה היא : ועל עיר . כמו ועירים עשרה (בראשית לב) : (י) והכרתי רכב . שלא יהיו צריכין להם . ומשלו . וממשלו : מים ועד ים . מימא ועד מערבא לסוף העולם : ומנהר . פרת . (י"א) גם את תושעי עמו כמו שהוא צדיק ונושע כי בדם בריתך הרי יצאתי לכם לעתיד וגם עתה מגלות בבל שאתם עכשיו בתוכה : בדם בריתך . בזכות דם הברית שנזרק עליכם בסיני הנה דם הברית אשר כרת : שלחתי אסיריך . מן הגלות : (יב) שובו לבצרון . לכחכם ולכבודכם אע"פ שאתם עתה ברשות מלכי פרס אתם אסירי התקוה אשר קויתם לי עד הנה למלאות דברי לקץ ע' שנה : גם היום מגיד משנה אשיב לך . עוד היום אני מגיד לך בשורה שנייה לבד זו של בנין ומה היא הגדה השנייה שאני שב לשנות לכם : (יג) כי דרכתי לי יהודה . סוף

זכריה ט

ח וְחָנִיתִי לְבֵיתִי מִצָּבָה מֵעֹבֵר וּמִשָּׁב
וְלֹא־יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם עוֹד נֹגֵשׂ כִּי
עַתָּה רָאִיתִי בְעֵינָי׃ ט גִּילִי מְאֹד
בַּת־צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת־יְרוּשָׁלִַם הִנֵּה
מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא
עָנִי וְרֹכֵב עַל־חֲמוֹר וְעַל־עַיִר בֶּן־
אֲתֹנוֹת׃ י וְהִכְרַתִּי־רֶכֶב מֵאֶפְרַיִם
וְסוּס מִירוּשָׁלִַם וְנִכְרְתָה קֶשֶׁת
מִלְחָמָה וְדִבֶּר שָׁלוֹם לַגּוֹיִם וּמָשְׁלוֹ
מִיָּם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ׃
יא גַּם־אַתְּ בְּדַם־בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי
אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ׃ יב שׁוּבוּ
לְבִצָּרוֹן אֲסִירֵי הַתִּקְוָה גַּם־הַיּוֹם
מַגִּיד מִשְׁנֶה אָשִׁיב לָךְ׃ יג כִּי־
דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קֶשֶׁת מִלֵּאתִי

(ג כדור · ל' כתיב ה"א · ס"ה י"א בנביאי · ל' בטעם מלרע · ל' וחד נושע · ב' : ל' · ג' . ל' · ג' . ב' · ל' · ל')

תרגום

ח וְאַשְׁרֵי בְּבֵית מַקְדְּשִׁי
שְׁכִינַת יְקָרִי וּתְקוֹף דְּרַע
גְּבוּרְתִי כְּשׁוּר דְּאֶשָּׁא מוּקַף
לַהּ סְחוֹר סְחוֹר מִדְּעָדֵי
וּמִדְּתָאֵיב וְלָא יֶעְבַּר עֲלֵיהוֹן
עוֹד שׁוּלְטָן אֲרֵי כְעַן גְּלֵית
גְּבוּרְתִי לְאוֹטָבָא לְהוֹן׃
ט בּוּעִי לַחֲדָא כְּנִשְׁתָּא דְצִיּוֹן
וּבוּעִי כְּנִשְׁתָּא דִירוּשְׁלֵם הָא
מַלְכֵּךְ אָתֵי לְגַוִיךְ זַכַּאי וּפָרִיק
הוּא עִנְוְתָן וְרָכֵיב עַל חֲמָרָא
וְעַל עִיר בַּר אֲתָן׃ י וְאֶשֵׁיצֵי
רְתִיכִין מֵאֶפְרַיִם וְסוּסָוָן
מִירוּשְׁלֵם וְאִתְּבַר תְּקוֹף עָבְדֵי
קְרָב מַשִׁירְיַת עַמְמַיָּא וְיִדִין
שְׁלָמָא לְמַלְכְוָתָא וְיִשְׁלוֹט
מִיַּמָּא עַד מַעְרְבָא וּמִפְּרָת עַד
סִיָּפֵי אַרְעָא׃ יא אַף אַתּוּן דִּי
עַל דְּמָא אִתְגְּזַר לְכוֹן קְיָם
פְּרֵקִית יַתְכוֹן מִשִּׁעְבּוּד
מִצְרָאֵי סַפֵּקִית צָרְכֵיכוֹן בְּמַדְבַּר צָדֵי הָא כְּגוֹב רֵיקָן דְּלֵית מַיִן בֵּיהּ׃ יב תּוּבוּ לְמֶהֱוֵי
כְּרַכִּין תַּקִּיפִין אֲסִירַיָּא דִּמְסַבְּרִין לְפוּרְקָנָא אַף יוֹמָא דֵין אֶשְׁלַח לְחַוָּאָה לְכוֹן דִּי עַל
חַד תְּרֵין בְּטַבְוָן דִּי אֲמָרִית לְכוֹן אַיְתֵי לְכוֹן׃ יג אֲרֵי תַקְפֵית קֳדָמַי דְּבֵית יְהוּדָה

אבן עזרא

עם היבוסי שהיה בירושלם בימי דוד ואחריו נתנו עם למלכי יהודה : (ח) וחניתי . מצבה . בה"א תחת א"לף וטעם אחנה ואנוח מצבא שיבוא ומעובר והטעם אין איש שיבוא להרע לירוש' כי כל סביבותיה עובדי השם ועובדי ישראל וטעם כי עתה סוף דברי הנביא שראה זה עתה במראות בעיני הנבואה : (ט) גילי . זאת הפ' קשה והמפרשי' נחלקו בה י"א כי זה המלך הוא משיח בן דוד וי"א משיח בן יוסף ורבי משה הכהן אומר כי הוא נחמיה התרשתא וכתוב בעזרא עלי מלך ביהודה ע"כ אמר עני ורוכב על חמור כי אם שבהמה לא הזכיר סוס מבלי יכולת כי עני הוא ולא דבר נכונה כי פחה היה ולא בקש לחם הפחה מישראל ובכל יום יאכלו רבים על שולחנו ואיך לא היה לו סוס ועוד מה טעם על בניך יון ובזמן נחמיה לא משלו יונים על ירושלם ולפי דעתי כי זה המלך יהודה בן חשמונאי שהיה גבור ככתוב ושמתיך כחרב גבור וידו גברה על היונים ובתחלתו לא היה לו לא עושר ולא סוסים וכתוב בדברי קדמונינו דבר שמגיד' כי בעוני נעשה עד שהעשירו : (י) והכרתי . שלא היה להם סוס בהיותי תחת מלכות יון וטעם מאפרים הם השבאים מאשור כאשר פירשתי ואמר על זה המלך שיהיה באחרונה דובר שלום לגוים : ומשלו . ממשלתו על ים סוף ועד ים פלשתי' : ומנהר . פרת : עד אפסי ארץ . הוא המדבר שלום לגוים וזה גבול ארץ ישראל גם אמר בתחלה על זה המלך כי הוא צדיק ועל כן הוא נושע. ושב ואמר לישראל : (יא) גם . בעבור דם הברית אשר כרת השם עם יוצאי מצרים וי"א בעבור מצות המילה והטעם שיצאו האסורים מכל מקום להתחבר אל החשמונים בהתגברם על יון : (יב) שובו . אומר הנביא שובו לירושלם שהוא בצרון כי שם החשמונים : גם היום . מגיד אחר מגיד זהו משנה אשיב לך והטעם כאילו בא לראות מה יגיד המגיד : (יג) כי דרכתי לי . קשת הטעם כפול ועוררתי בניך ציון על בניך יון

מסורה

מצבה חד מן שטה חדא דמשמשין בה בסוף תיבותא וסימן מצוין במס' רבת' בערך ב' : על חמור ב' וסי' על כל דבר פשע : עני ורכב . ואינון מן ג' זוגין תרין אל ותרין על וסי' נמסר במס' רבתא בערך אל : ומנהר ב' וסי' ומשלו מים עד ים . וירד מים עד ים :

תולדות אהרן

גילי מאד . סנהדרין לח : הנה מלכך . ברכות נו : (עני ורוכב) סנהדרין צח : זוכר ותי אחרי לבצרון . סנהדרין כב : מגיד משנה . (מגלה ע"א) :

רדק

בו העכו"ם י (ח) וחניתי לביתי מצבה . אהיה כמו מתנה לבית ישראל שהוא ביתי יהיה שמי להם כמו אם היה עמהם מתנה גדול שלא יפחדו עוד מצבא שיחנה עליהם ולא מעובר ושב שירע להם מצבה כתוב בה' במקום אל"ף : כי עתה ראיתי בעיני . עתה בזה הזמן שתהיה כל זאת ההבטחה ראיתי בעיני עניים וטלטולם בגלות בין האומות ואושיעם ואביא עליהם כל זאת הטובה ראיתי כמו וירא אלהים את בני ישראל והחכם רבי אברהם א"ע ז"ל פי' כי הם דברי הנביא אמר עתה ראיתי בעיני במראות הלילה בנבואה כל זה : (ט) גילי מאד בת ציון . גילי מלרע זכר ציון וירושלם כי היא ראש המלכות : צדיק ונושע הוא . צדיק יהיה ובצדקתו יהיה נושע מחרב גוג ומגוג נושע פתח שהוא עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו : עני . כמו ענו וכת"י ענותן וכן אמר בנבואת ישעיה לא יצעק ולא ישא קנה רצוץ לא ישבור וגומר : ורוכב על חמור . לא מחסרון שהרי כל העולם יהיה ברשותו אלא מענוה ירכב על חמור ועוד להורות כי לא יצטרכו ישראל לסוסים ולרכב לפיכך אמר אחריו והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם : ועל עיר בן אתונות . כפל הענין במ"ש ועוד זכר עיר שהוא קטן בשנים כי היא הנבחר לרכוב וכן אמר על בני אבצן רוכבים על שלשים עירים : בן אתונות . ר"ל בן אחת האתונות וכן ויקבר בערי גלעד באחת מערי גלעד : (י) והכרתי . וכן אמר בנבואת מיכה והכרתי סוסים מקרבך והאבדתי מרכבותיך וזכר מאפרים ומירושלם לפי שהיתה נחלקת המלכות בימים הראשונים אבל בימי המשיח יהיו אחדים : ודבר שלום לגוים . ישלים בין גוי לגוי אם יהיה ביניהם מלחמה כי כל הגוים יהיו נשמעים אליו : ומשלו מים ועד ים . פי' החכם רבי אברהם א"ע ז"ל מהים הדרומי הנקרא ים האדום עד הים הצפוני שהוא ים אוקינוס : ומנהר עד אפסי ארץ . מנהר היוצא מעדן שהוא בתחלת המזרח עד אפסי ארץ שהוא סוף המערב והנה ימשול בכל העולם : (יא) גם את . אמר כנגד כנסת ישראל כמו שאמר על המלך המשיח שיהיה נושע בצדקתו אמר גם את תהי נושעת בדם בריתך והוא דם המילה שהחזיקו בו ישראל בגלות יותר מכל המצות . מבור אין מים בו . זהו הגלות וי"מ בדם בריתך דם הברית אשר כרת ה' עם ישראל בסיני ואחז"ל פירש מים נבואה בדרך משל שנסתמה הנבואה בגלות ולא היה נביא אחר חגי זכריה מלאכי וכן מלאכו אומר בענין הנבואה הוי כל צמא לכו למים : (יב) שובו לבצרון . המפרשים פירשו ענין פרשה זו בבית שני ואחז"ל פירש הפרשה ג"כ בבית שני אלא שחצי פסוק זה פ' בעתידה הכתובה למעלה ופי' שובו לבצרון שובו אל יתברך שהוא מבצר ומגדל עוז : אסירי התקוה . בעבור שהיו בגלות והיו אסורים ומקוים לגאולה זו כמה שנים גם היום מגיד משנה אשיב לך אמר האל יתברך לך הנביא המגיד שנים לראשונה שהגיד שהיתה עתידה והוא מה שהושיע

מצודת דוד

וגו' . ר"ל אמן בלבו שלא ישתה עוד דם ושלא יאכל עוד בשר מה שסורגל בהם כי ישוב להאמין בה' ובתורתו : ונשאר וגו' . גם הוא ישאר באמונת אלהינו כשאר הגרים : והיה . כל פלשתים בכללה תהיה כאיש לומד התורה אשר ביהודה כי גם המה ילמדו התורה : ועקרון כיבוסי . עקרון תשוב להיות כמו יבוס היא ירושלם ר"ל אנשים יהיו נקיי הדעת כאנשי ירושלים : (ח) וחניתי לביתי . אשכין סביב לביתי להגן מצבא חיל עם מן העובר ושב דרך עליו ולא יעבור עוד על ישראל מי הנוגש לעבודה כאשר היה מאז כי עתה ראיתי בעיני להשגיח עליהם בעין חמלה עם כי עד הנה הסתרתי פני מהם: (ט) הריעי. תרועה של שמחה: הנה מלכך . זה מלך המשיח: צדיק. במעשיו יהיה צדיק ובמלחמותיו יהיה נושע ומוצלח: עני. יהיה מוכנע ורוכב על חמור או על עיר בן אחת האתונות והוא מדת ענוה: (י) והכרתי . אז אבטל רכב וסוס וקשת מלחמה כי לא תהיה אז מלחמה ואין צורך לא לקשת ולא לרכב וסוס : ודבר שלום לגוים. המלך המשיח לא יכניע את כולם ע"י מלחמה כ"א בדברי שלום יכניעם להיות סרים למשמעתו וזה יהיה העיקר והמלחמה טפלה לו : ומשלו . ממשלתו תהיה מים הדרומי הנקרא ים האדום עד ים הצפוני הוא ים אוקיינוס : ומנהר . היוצא מן העדן שהוא תחלת המזרח : עד אפסי ארץ . עד סוף המערב : (יא) גם את . ר"ל כמו המשיח אשר בעבור צדקתו

מצודת ציון

כאלוף . ענין למוד כמו פן תאלף ארחותיו (משלי כב) : כיבוסי . היא ירושלים : (ח) מצבה . כמו מצבא באל"ף : נוגש . דוחק ולוחץ : (ט) הריעי . מל' תרועה : עני . ר"ל מוכנע ועניו וכן עם עני תושיע (תהלים יח) : עיר . כן יקרא החמור בעודו קטן כמו ועירים עשרה (בראשית לב) : אתונות . כן תקרא נקבת החמור וכן ואחת האתונות (מ"ב ד') : (י) אפסי . קצות כי בקצה הארץ היא אפס וכלה : (יא) שלחתי . כמו אשלח עבר במקום עתיד כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות : אסיריך . ענין קשירה : (יב) לבצרון . מל' מבצר : משנה . ענין כפל כמו וכסף משנה (בראשית מ"ג) : אשיב . מל' השבה ומענה : (יג) דרכתי . הדרך לדרוך ברגל על הקשת לנטותו

אפרים ועוררתי בניך ציון על־בניך יון ושמתיך כחרב גבור: יד ויהוה עליהם יראה ויצא כברק חצו ואדני יהוה בשופר יתקע והלך בסערות תימן: טו יהוה צבאות יגן עליהם ואכלו וכבשו אבני־קלע ושתו המו כמו־יין ומלאו כמזרק כזוית מזבח: טז והושיעם יהוה אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו כי אבני־נזר מתנוססות על־אדמתו: יז כי מה־טובו ומה־יפיו דגן בחורים ותירוש ינובב בתלות:

י א שאלו מיהוה מטר בעת מלקוש יהוה עשה חזיזים ומטר־

כקשת מתיחא בבית אזינין מלית גבורא בית ישראל ואגבר בנך ציון על בני עממיא ואשוינך כחרבא ביד גברא: יד ויי עליהון יתגלי ויהון נפקין כברקין פתגמוהי ומן קדם יי אלהים בשופרא יתקע וידבר בעלעול רוח מדרומא: טו יי צבאות ירחם עליהון וישלטון בעממיא ויקטלונון ושארהון יגמרון כמא דשדן אבנא בקלעא ויבזון ית נכסיהון ויסבעון מנהון כשתי חמר ותהי נפשהון מליא תפנוקין כמזרק דמלי סולתא ומשח ויהון מזהרין כדמא דמזהר על כתלא דמדבחא: טז ויפרקינון יי אלההון בעדנא ההיא דאתבדרו כענא עמיה ארי יבחרינון כאבני איפודא ויקרבינון לארעהון: יז ארי מה טב ומה יאי אולפן אוריתא לנגודיא ודין דקשוט מתקן בכנשתא: א שאילו מן קדם יי מטרא בעדן

אבן עזרא

יון ושמתיך אתה שעוררתיך כחרב גבור: (יד) וה'. וכבוד השם יראה על יהודה ואפרים וטעם כברק אלו בעבור שהזכיר קשת מלאתי אפרים וטעם בשופר שישמע זה שיקבץ ישראל אל החשמונים: בסערות תימן. רוח דרומית: וה' עליהם. על החשמונים: (טו) ואכלו. מבצרי' ולא יועילו להם לאויבי' אבני קלע במבצריהם וטעם אבני קלע שרי יון וטעם ושתו שישפכו דמי הקולעים במזרק שבו יזרק הדם על המזבח בזויות והטעם כפול: (טז) והושיעם. כצאן עמו. ביד משה בעמדו על הים שנ' נחית כצאן עמך ביד משה וכו' ובעבור שהזכיר אבני קלע אמר כי אלה החשמונים הם אבני נזר ותפארת מתנוססות. שהם נראות כנס על אדמת השם גם נכון הוא להיות אבני רמז להיותם כהני' גדולים: (יז) כי. אז ישמחו הבחורי' והבתולות לגנן ולשתות יין אחרי הודחם וזהו כי מה טובו שב אל ביום ההוא הנזכר למעלה: דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות. מגזרת ינובון בשיבה והנכון מגזרת ניב שפתים והפועל יוצא כמו שובב יקומם: (א) שאלו. עושה חזיזים: כמו לחזיז קולות

הטעם

רשי

סוף שאנטיוכס יטול המלוכה מיד מלכי פרס וידעו לכם ואני אדרוך יהודה להיות לי כקשת מלחמה וילחמו באנטיוכ' בימי החשמונאים: קשת מלאתי אפרים. מקרא קצר הוא כמו קשת מלאתי יד אפרים כמו (מ"ב ט) ויהוא מלא ידו בקשת אפרים יהיה לי כאשפה מלאה חצים: ועוררתי בניך ציון. על חיל אנטיוכס: (יד) וה' עליהם יראה. בספר יוסיפון מצינו כשם שהיה נראה מופת לאנשי ירושל': בשופ' יתקע והלך בסערו' תימן. לסער את אנשי תימן הם חיל אנטיוכס ויש מרבותי' שפתרו על פרס לע"ל: (טו) ואכלו. את אויביהם. וכבשו: תחת' אבני קלע. הם הטעט"ס שהם מלומדי קשת ולקלע באבן: ושתו והמו כמו יין. המיין בקול שאון ושמחה כמו השותים שתויי יין: ומלאו. נפשותם כל טוב: כמזרק. שמלא דם לפני המזבח: כזויות מזבח. שמנסכין שם יין ושין לף עליו כמו ששנינו במסכת סוכה לשון שבוסה ל' שברום: (טז) כצאן עמו. כצאן שהרועה מצילים להיות לו לעם: כי אבני נזר. כי הכהנים בני החשמונאים המתפארים באבני נזר כפורי חושן ואפוד יהיו מתנוססים בניסים על אדמתן: (יז) כי מה רב: טובו. הצפון של אותו הדור: דגן בחורים. הנותן כח לבחורים: ותירוש. אשר ינובב בתולות בניב שיר ושמחה ויש פותרין אשר ינובב ויצמח בקרקע בתולה והוא יין משובח: (א) שאלו מה' מטר. אם

רדק

שהושיע הא־ל יתברך לישראל מידי יון בבית שני ע"י מתתיה בן יוחנן כהן גדול ובניו ולפי דעתי כי כל הפרש' עתידה והפרש' אופה תתלה על דעת המפרשים בבית שני: (יג) כי דרכתי. שבט יהודה יהיה קשתי ואדריך אותו על יון כלומר ביהודה אלחם עם יון: מלאתי אפרים. כמו מלא ידו בקשת והוא מתיחת הקשת בכל כחו לירות החץ וזכר אפרים אע"פ שבבית שני לא היה שבט אפרים ולא שאר השבטים הנה נשארו בארץ אחר גלות השבטים בימי הושע בן אלה מועטים כאשר מצאנו בדברי יאשיהו מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל והם גלו עם שבט יהודה ובנימן לבבל ושבו עמהם בשובם: ועוררתי בניך ציון על בניך יון. אעורר אותם עליהם ואתן בהם כח וגבורה וזהו שאמר ושמתיך כחרב גבור: (יד) וה' עליהם יראה. כלומר ה' ילחם להם: בשופר יתקע. כאלו בשופר יתקע כדרך הנלחמים: והלך בסערות תימן. ילך על בני יון כמו רוח סערה כמו שכתוב ה' בסופה ובסערה דרכו וזכר תימן שהיא פאת דרום כי משם תבא רוח סערה כמו שכתוב מן החדר תבא סופה והוא רוח דרום כמו שכתוב וחדרי תימן וכן תרגם יונתן וידבר בעלעול רוח דרומא: (טו) וה' צבאות יגן עליהם. על יהודה ואפרים שזכר: ואכלו וכבשו אבני קלע. ולא די שיגן עליהם שלא יכבשו אויביהם אלא הם יאכלו אויביהם ויכבשו אותם הנותרים לעבדים ולשפחות והנה בני יון אבני קלע שהם אבני תלות שקולעים בהם הקלעים לפי שהנה בני יהודה בהפכם אבני נזר שהם אבנים טובות ומרגליות שמשימין אותם בעטרה: ושתו והמו כמו יין. ר"ל ושתו דמי האויבים והמו עליהם כמו אם ישתו יין וזה על דרך וכעסים דמם ישכרון והכמיה על היין כמו שאמר שכרו ולא יין נעו ולא שכר: ומלאו כמזרק כזוית מזבח. יהיו מלאים מדם האויבים כמזרק שמקבלים בו דם הקרבנות או כמו זויות המזבח שזורקין בהם הדם: (טז) והושיעם כצאן עמו כמו שמושיע אדם צאנו בכל כחו כן יושיע עמו כי הוא צאנו וי"מ כמו שהושיעם ע"י משה שהיה רועה אותה כצאן כמו שנא' נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן: כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו. כי יהיו יהודה ואפרים כמו אבני נזר מתנוססות ומתרוממות על אדמתו שהיא אדמת הקדש מתנוססות מתרוממות וכן נתתי ליראיך נס להתנוסס וכן נס ענין גבהות ורוממות כי נושא הנס מגביה ומרומם אותו על ראש העם: (יז) כי מה טובו ומה יפיו. אמר מה טוב יהיה פרי ארצכם מה טובו של הדגן והתירוש כמגדל והמנובב בחורים יפים ובתולות יפות כאלו שיהיו בזמן ההוא: (א) שאלו. בזמן ההוא אם תשאלו מהשם יתברך מטר בעת מלקוש ה' עושה חזיזים מיד ישמע תפלתכם ויעשו חזיזים ויתן

מטר

יראה י"ג וסי' נמסר בסדר בא אל פרעה: המו ג' וסי' ושתו המו כמו יין. על כן המו מעי לו. המו גוים מטו ממלכות. ומעי המו עליו. בכל ספרי המסורה מוג"ה ג' המו ונמצאו ד' אבל נ"ל כי הם ג' מלרע וא' מלעיל והוא המו גוים מטו ממלכות: עש' כ"ב פתחין וסי' נמסר במלכים ב'

תולדות אהרן בשופר יתקע: ר"ה לב (תענית כה): ומלאו כמזרק. פסחים סו זבחים נד: אבני נזר. מגלה יב: ינובב בתולות: יומא עו ב"ב יב: שאלו מה' תענית ט: חזיזים. (תענית כו):

מצודת ציון

למותחו היטב לירות למרחוק: קשת. בקשת: מלאתי. זה הלשון יאמר על אחיזת הקשת בכח כמו ויהוא מלא ידו בקשת (מ"ב ט): ועוררתי. מל' התעוררות: (טו) וכבשו. ענין האחיזה בחזקה כמו ויכבשום לעבדים (ירמיה לד): אבני קלע. האבנים הנזרקים בכף הקלע והוא הכלי המיוחד לזה: המו. מל' המייה: כמזרק. הוא הספל: כזויות. כקרנות: (טז) נזר. כתר כמו את הנזר (מ"ב י"א): מתנוססות. מל' נס והוא ענין הרמה כמו נס להתנוסס (תהלים ס'): (יז) מה טובו. מלת מה יורה על הפלגת הרבוי כמו מה רב טובך (שם ל"א): ותירוש. ענבי היין: ינובב. ענין דבור כמו ינוב חכמה (משלי י'): (א) שאלו. ענין בקשה: מלקוש. כן יקרא

המטר

מצודת דוד

לדקתו יהיה נושע ומוצלח במלחמותיו כן גם אתה ישראל בגלל בעבור זכות דם בריתך היא מלות מילה שנחקקה בה בריתך בגולה בזכות זה אשלח אסיריך מבור אשר אין בו מים ר"ל אוציאך מעומק הגלות והמשיל הגלות בבל לבור שאין בו מים לפי שהבור כזה מלויים נחשים ועקרבים המזיקים וכן היו בגולה בין הבבליים המריעים להם: (יב) שובו לבצרון: וכה אמר להם שובו לירושלים עיר מבצרכם אתם האסורים בתקוה ר"ל המקווים לה' בכל זמן כאלו קשורים בתקוה ולא תפרד מהם והוא ענין מליצה: גם היום. ר"ל כמו בגאולת מצרים הבטחתי לך שגאולה והנקמה בהם כן גם היום אגיד ואשיב לך הגדה כפולה לך הגאולה והנקם בבבליים: (יג) כי דרכתי לי. את יהודה אדרוך לי כקשת ר"ל הוא יחשב לי לכלי זין להרוג בבליים על ידו: מלאתי אפרים. עשרת השבטים הקרואים בשם אפרים בו אשים כל ידי במלואה כאלו היה קשת לירות בו בכח רב והוא ענין מליצה: ועוררתי בניך ציון. אתה ציון אעיר אני את בניך להלחם על בניך ועל מלחמת גוג ומגוג יאמר כי עמו יבוא כי אחים הם כמ"ש בני יפת גומר ומגוג ומדי וגו' (בראשית י): ושמתיך. אני אשים אותך ישראל להיות כחרב של גבור ההורגת ומשכלת כי תהרוג בהם הרג רב: (יד) וה' עליהם יראה. ה' יגלה עליהם שכינתו להלחם בעבורם ויצא על האויב חץ קל ומבריק כברק: בשופר יתקע. כגבור התוקע במלחמה והוא ענין משל: והלך. ילך ברוח סערה בשטף אף אל תימן להחריבה היא היושבת בדרום א"י: (טו) יגן עלהם. אז יגן על ישראל שלא יהיו נלקים עמהם ועוד הם יאכלו וישחיתו ויכבשו את אבני הקלע ועל שרי אנטיוכס יאמר ולפי שהמשיל למעלה בענין את שרי יהודה וישראל לאבני נזר שהם אבני יקר שמשימים בכתר המשיל שרים לאבנים שמקלעים אותם הנבזים העומדים לזריקה: ושתו והמו. ישתו דמם ויהמו בקול המייה כמו שותה היין כמ"ש לץ היין הומה שכר (משלי כ): ומלאו כמזרק. יהיו מלאים מדם הרוגים כמזרק שמלא מדם הזבחים העומד לזרוק: כזויות מזבח. הם הקרנות שמלאים ממתן דמי הקרבנות: (טז) כצאן עמו. ר"ל כמו הצאן שהוא נושע מהרועה כן יהיה עמו נושעים מאתו ית': כי אבני נזר. שרי יהודה וישראל הנמשלים לאבני יקר המשימים בנזר הם יתרוממו על אדמתו בהיותם בארצו: (יז) כי מה טובו. כי מה מאד יתרבה טובו ויפיו של העם הזה: דגן בחורים. ר"ל מרבית הדגן אשר תצמח הארץ יוסיף תת כח ואומץ אל הבחורים ומרבית היין יפתח פי הבתולות לדבר שירות וזמירות עם כי מדרך למעט בדבור שיש לרוב השמחה יכבו נדברי שיר וזמר: (א) שאלו מה' מטר. כאלו יאמר אל בני הדור ההוא בזמנו הדבר ושאלו מה'

מטר

בעת מלקוש : חזיזים · ענגים מבילים מטר : לאיש עשב בשדה · בשביל איש אחד ובשביל עשב אחד שלריך למטר : (ב) כי התרפים · והקוסמים שקר והחלומות אשר הסתו את אבותיכם לאמר חלמתי והיו מחזיקים ידיהם למרוד בהקב"ה דברו און והבל דברו לאמר שלום ואין שלום : על כן נסעו · אבל אני נביא להם באמת :

הטעם בהתגבר יד החשמונים יהיה להם שבע גדול : (ב) כי . האומרים לא יבוא מושיע לישראל הבל ינחמו כי ישראל על כן נסעו ישראל וברחו מירושלם לפני מלחמות החשמונים ויענו לשואלים למה תברחו כי אין רועה לישראל מישראל : (ג) על · הפרשה דבוקה היא והרועים הם מלכי יון שהיו מושלים על ישראל : כסוס · נודע שירא הודו : (ד) ממנו · שמשיל יהודה לען חזק שממנו פנה ויתד וקשת והטעם כי לא ימשול זר בהם : (ה) והיו כגבורים · רוכבי סוסים כי הם לא היו רגילין לרכוב על סוס כאשר הזכיר כי יכרת הסוס מירושלם : (ו) וגברתי יהודה ויוסף הם הבאים מאשור אל בית שני : והושבותים · מלה מורכבת מן והשיבותים והושבתים כמו שבועות . ימים מן שבעת ושבוע

גשם יתן להם לאיש עשב בשדה:
ב כי התרפים דברו און והקוסמים
חזו שקר וחלמות השוא ידברו
הבל ינחמון על כן נסעו כמו צאן
יענו כי אין רעה:
ג על הרעים חרה אפי ועל
העתודים אפקוד כי פקד יהוה
צבאות את עדרו את בית יהודה
ושם אותם כסוס הודו במלחמה:
ד ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת
מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו:
ה והיו כגברים בוסים בטיט חוצות
במלחמה ונלחמו כי יהוה עמם
והבישו רכבי סוסים: ו וגברתי
את בית יהודה ואת בית יוסף
אושיע והושבותים כי רחמתים והיו
כאשר לא זנחתים כי אני יהוה

לקיש יי עביד רוחא ומחית מטרא לבני אנשא למתן להון עבורא למיכל ועסבא לבעירא בחקלא: ב ארי פלחי צלמיא ממללין אונם וקוסמיא מתנבן שקר ונביי שקרא בנבואת שקריהון שקרא ממללין לא מדעם מנחמין על כן אתבדרו כבדור ענא גלו ארי לית מלך: ג על מלכיא תקיף רוגזי ועל שלטוניא אנא מסער עליהון חוביהון ארי דכיר יי צבאות ית עמיה ית דבית יהודה וישוי יתהון כסוסי תקוף דיותן בקרבא: ד מניה מלכיה מניה משיחיה מניה תקוף קרביה מניה יתרבון כל פרנסוהי כחדא: ה ויהון כגברי בית ישראל דישין קטילי עממיא בטין שוקין בקרבא ויגיחון קרב ארי מימרא דיי בסעדהון ויבהתון רכבי סוסון: ו ואגבר ית דבית יהודה וית דבית יוסף אפרוק ואכנוש גלותהון וארחם עליהון ויהון כדלא טלטלתינון ארי אנא יי

יענו · יתכנעו כמו לענות מפני ל' עוני : (ג) על הרועים חרה אפי · על מלכי נבוכדנצר וסנחריב : ועל העתודי' · על שריהם וכן ת"י ועל מלכיא תקיף רוגזי ועל שלטוניא אנא מסער ועכו"ם נמשלו לעתודי' והצפיר והשעיר מלך אנטיוכס (דניאל ח) והכונס לפרש הענין על מלכי עכו"ם יאמר שעתודים לשון שרים כמו עורר לך רפאי' כל עתודי ארץ (ישעיה יד) : כסוס הודו במלחמה · כסוס אשר יוכל הודו במלחמה : (ד) ממנו פנה · מהם מלכיהם מהם שריהם מהם לוחמי מלחמותם : (ה) והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות במלחמה · כי מקרא זה מסורס והיו במלחמה הולכים ודורכים אנשים כגבורים שבוסים טיט חוצות בוסים דורסים כמו יבוס קמינו (תהלים מד) בוססו את חלקתי (ירמיה יב) : והובישו · בית יהודה את רוכבי הסוסים הבאים להלחם בם : (ו) וגברתי את בית יהודה במלחמת היוני' : ואת בית יוסף אושיע · במקום שגלו שם בחלח ובחבור בימי סנחריב : והושבותים · כמו והושבתים ל' ישיבה : והיו כאשר לא זנחתים · כאלו לא אזנחים מעולם

סימ' ז' : אפקוד ה' מ"ל וסימ' נמסר בסדר שמות וביחזקאל סימ' כ"ג : ממנו פנה חד מן י"א זוגין מתחלפי' בטעם חד זקיף לרומא וחד' נחית לתהומא וסימ' בלשון ארמי שמואל עבד אורית' דוד מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממליל בגלותא . ופי' בסדר תולדות אהרן וחלומות · ברכות נס :

רדק

מטר והחזיזים יהיו עם המטר וכן אמר ודרך לחזיז קולות והם אותם שמבהיקי' בעת המטר לפני בא הגשם והוא מגזרת חזה ורז"ל פי' כמו ענן ומה שאמר בעת מלקוש שהוא המטר האחרון שהוא בימי ניסן כלומר אפי' באחרונה אם יצטרכו למטר יתן להם ויגדל העשב מהרה : ומטר גשם . בסמיכות אדמת עפר מטיט היון ר"ל רבוי המטר יתן לאותם שיהיו בזמן ההוא : לאיש עשב בשדה . לכל אחד מהם יתן לו עשב בשדהו ורז"ל פי' כי בזמן שישראל עושים רצונו של מקום יעשה הוא רצונם ואם יצטרך איש אחד לבדו מטר ולא האחרים יתן לו לבדו מטר ואם יצטרך איש לעשב אחד בשדהו או בגנו ולא יצטרך לעשב אחר יתן לאותו העשב לבדו מטר כמו שאמר אחד מן החסידים האי משרא בעי מטרא והאי משרא לא בעי מטרא : (ב) כי התרפים · אז יכירו כי התרפים דברו און כי יראו כי הנבואות שאמרו נביאי האמת נתקיימו הרעות נתקיימו בחרבן הארץ והנחמות נתקיימו בזמן ההוא יכירו אז כי בעלי התרפים שהיו מתעים אותם קודם חרבן הארץ וכן הקוסמים ונביאי השקר בחלומותיהם שהיו אומרים להם קודם החרבן שלום יהיה לכם יכירו אז כי הכל ינחמון והכל היה שקר ואון והבל : על כן נסעו : נסעו וגלו מארצם כמו הצאן אשר אין לה רועה : יענו כי אין רועה . יענו יכנעו וכן ומהמונם לא יענה ענין הכנעה : (ג) על הרועים · מלכי אנטיוכס שלחצו את ישראל לפני יום שקמו בית חשמונאי עליהם ואחר שהמשיל ישראל לצאן המשיל המלכים השולטים לרועים או לעתודים ההולכים לפני הצאן והצאן אחריהם : אפקוד . ענש עליהם : כי פקד . זכר עניים ולחצם ואמר להושיעם : את עדרו . לא יניחם ביד הרועים עוד : ושם אותם כסוס הודו במלחמה . כמו הסוס שיראה כחו וגבורתו במלחמה : שנ' עליו וישים בכח יצא לקראת נשק : (ד) ממנו פנה . פנה הוא משל על ראש העם ; כמו שאמר התיצבו הנה כל פנות העם שר"ל ראשי העם ר"ל שלא יהיה עליהם ראש מיון : יתד · הוא הפקיד . וכן אמר ותקעתיו יתד במקום נאמן : קשת מלחמה · שלא יצטרכו לעזור עם אחר אלא ידיהם רב להם : יצא כל נוגש יחדיו · שיהיו נוגשים בשונאיהם : (ה) והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות . ישראל יהיו כמו גבורי יון שהיו מתחלה והיו בוסים ורומסים אויביהם בתוך טיט חוצות : במלחמה · באותם מלחמה שילחמו עמם : והובישו רוכבי סוסים האויבים שבאו עליהם רוכבי סוסים יהיה להם בשת שישראל ינצחום והם רגליים : (ו) וגברתי · אתן להם גבורה אל אויביהם : והושבותים . מלה מורכבת מן והושבתים מן ישב ומן השיבותים מן שוב ושני הענינים נכונים כאן ר"ל כי ישיבם אל ארצם ויושיבם שם בהשקט ובבטחה

מצודת ציון

מטר בעת ירידת המלקוש כי אז יש בו צורך רב והראו שיהי' מטר לכם ויעלה ענגים עם כי לא יורה השבע עליהם ויתן להם מטר להצמיח לכל איש עשב בשדהו וכאומר הנה בזה תדעו שאתם דבוקים במקום והוא משגיח בכם למלאות מחסורכם : (ב) כי התרפים · כאומר שלא יפה עשו אבותיכם שעסקו בתרפים וקוסמים ובחלומות כי התרפים דברו און ודבר תוהו והקוסמים ראו שקר ובעלי החלומות ידברו שוא : הבל ינחמון . מה שנחמו אותם לאמר שלום יהיה לכם אל תיראו הנה הוא הבל כי לא כן היה : על כן · הואיל ועסקו בהם נסעו מארצם ללכת בגולה כמו צאן שהרועה מסיעם ממקומם בע"כ : יענו . היו מוכנעים אל האויב כי לא היה להם מנהיג טוב להוליכם בדרך הישר ולכן אחזו בדרכם ובגמול זה היו מוכנעים אל האויב : (ג) על הרועים . ר"ל עתה בבוא הגאולה חרה אפי על הרועים הם הבבליים שהרעו להם : ועל העתודים . על שרי הבבליים אזכור עונם לשלם גמול : כי פקד · כי זכר ה' את עדרו הם בית יהודה לנקום נקמתם מיד הבבליים : כסוס הודו במלחמה · בעת ילחמו ישים ה' אותם אמיצי לבב כמו הסוס שמראה הודו ויוצא לקראת נשק : (ד) ממנו פנה . מיהודה יהיה המלך המשובח בעם כמו האבן הנושא בפנת הבית שהוא המשובחת שבכולם על כי הוא נראה משני הצדדים ובלשון הזה נאמר על ישראל בכללם כמ"ש אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהלים קיח) : ממנו יתד · זה הלשון יאמר על הפקיד והממונה שהכל תלוי בו וכן נאמר בכ"ג הממונה על הבית ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעיה כב) : ממנו קשת מלחמה . ר"ל לוחמי מלחמתו יהיו ממנו ולא יצטרך לעזרה : כל נוגש יחדיו · כל נוגשי לעבודה כולם יחדיו יצאו ממנו : (ה) והיו כגבורים וגו' . ר"ל עם כי הם חלשים יהיו כגבורים הרומסים במלחמה בתוך הטיט המושלך בחוצות : ונלחמו . ר"ל עם שאינם מלומדי מלחמה עכ"ז ילחמו דרך אנשי מלחמה כי ה' עמהם והוא ילמד ידם לקרב אצבעותם למלחמה : והובישו . עם כי הם יהיו אנשי רגלי יביישו את רוכבי הסוסים כי יתגברו עליהם : (ו) ואת בית יוסף · המה בני עשרת השבטים : והושבותים . אושיבם לארצם וישבו בה בהשקט ושאנן כי ארחם עליהם ויהיו כאלו לא זנחתים מעולם כי לפי רוב הטובה לא יזכר ימי הגולה : כי אני וגו' . אשר הכח בידי להרבות טובה : ואענם · וכן אענה להם

מצודת דוד

במטר המאוחר כמו יורה ומלקוש (דברים י"א) : חזיזים · ענגים כמו ודרך לחזיז קולות (איוב כח) : ומטר גשם : כפל המלה בשמות נרדפות וכן אדמת עפר (דניאל יב) : (ב) התרפים : עשוים הם בצורת אדם ומדברים עתידות ע"י כשוף : און · שקר ודבר תוהו : והקוסמים · הם חוזי הכוכבים : חזו · ראו : יענו . ענין הכנעה כמו מאנת לענות (שמות י') : רועה · ר"ל מנהיג : (ג) העתודים · הם הזכרים מן העזים ויאמר על השרים בדרך משל : אפקוד · ענין זכרון : הודו · ענין הדר ותפארת הלב : (ד) פנה · זוית : יתד · מסמר : נוגש · דוחק ולוחץ : (ה) בוסים . ענין רמיסה ברגל כמו יבוס צרינו (תהלים ס') : והובישו · מלשון בושה : (ו) והושבותים · היא מלה מורכבת מן הושבה ומן יושבה שהשקט מל' בשובה ונחת (ישעיה ל) : זנחתים

אבן עזרא

ושבוע ורבות פרס : (ז) והיו . בני אפרים יהיו כגיבור יין כמו ביין והבית חסרה כמו כי ששת ימים : (ח) אשרקה · לנשארים באשור ובמצרים : ורבו · בגלותם בארץ נכריה : כמו רבו · בימים קדמונים בארצם והנה זה כמו בגאון ישראל ומלת כמו רבו זרה כי המשפט כאשר רבו : (ט) ואזרעם · ארבה זרעם : את בניהם . עם בניהם ישבו אל ארצם : (י) והשבותים . ולא ימצא להם · לא יספיק להם הישוב כי רבים יהיו : (יא) . ועבר · רוח : צרה . הטעם כי יבש הים גם יאור מצרים להיות דרך לעבו' גאולים מאשור כי הים יבואו אל היאור אל מצרים ומשם אל ארץ ישראל ככה אמר ישעיהו והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו אל הנהר זהו יאור מצרים ושם כתוב והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור : והורד גאון אשור · שלא ימשלו בישראל כי יפול פחד החשמונים עליהם וככה מצרים : (יב) וגברתים יתן גבורה לאלה הבאים ויתהלכו בשמו בלי פחד · זאת תחלת פרשת מקונן על החשמונים שתאבד מלכותם והטעם כי החשמונים הם הארזים : (ב) הילל ברוש · שרי ישראל : כי נפל ארז · מלכי החשמונים : אלוני בשן · הגוזני' פרי : כי ירד יער הבציר · שהוא נכבד

רשי

מעולם : (ח) אשרקה להם · כדרך השורקים לצאן · אות לבא אליו שהוא בדרך : ואקבצם . לעת הקץ לעתיד : כי פדיתים . כשאפדם : ורבו · בגולה כמו שרבו במצרים : (ט) ואזרעם · תחלה בעמים כאדם הזורע סאה להכניס כמה כורין : וחיו את בניהם · עם בניהם : (י) ולבנון · זה ב"ה : ולא ימצא להם · ולא יסופק להם : (יא) ועבר בים צרה · ותעבור צרה בצור היושבת בתוך הים והוא רמז למלכות צור : והכה · הקב"ה אשר הוא המכה יכה בים גלים להשקיע את צור : כל מצולות יאור · היא מצרים : (א) פתח לבנון דלתיך · תרגם יונתן פתחו עממיא תרעכון : (ב) הילל ברוש כי נפל ארז · שהוא גדול מן הברוש הילילו השלטונים כי נפלו השכו"ם ומזלות : אלוני בשן · קשנ"ש בלע"ז : כי ירד · כי נשבר ודומה לו ובכד בגדם היער : יער הבציר · יער המבצר תקוף כרכיא : הרועים

זכריה י–יא

אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֵם : ז וְהָיוּ כְגִבּוֹר
אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לִבָּם כְּמוֹ־יָיִן וּבְנֵיהֶם
יִרְאוּ וְשָׂמֵחוּ יָגֵל לִבָּם בַּיהוָה :
ח אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם כִּי פְדִיתִים
וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ : ט וְאֶזְרָעֵם בָּעַמִּים
וּבַמֶּרְחַקִּים יִזְכְּרוּנִי וְחָיוּ אֶת־בְּנֵיהֶם
וָשָׁבוּ : י וַהֲשִׁיבוֹתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
וּמֵאַשּׁוּר אֲקַבְּצֵם וְאֶל־אֶרֶץ גִּלְעָד
וּלְבָנוֹן אֲבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם :
יא וְעָבַר בַּיָּם צָרָה וְהִכָּה בַיָּם גַּלִּים
וְהֹבִישׁוּ כֹּל מְצוּלוֹת יְאֹר וְהוּרַד
גְּאוֹן אַשּׁוּר וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם יָסוּר :
יב וְגִבַּרְתִּים בַּיהוָה וּבִשְׁמוֹ יִתְהַלָּכוּ
נְאֻם יְהוָה :
יא א פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל
אֵשׁ בַּאֲרָזֶיךָ : ב הֵילֵל בְּרוֹשׁ כִּי־
נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אַדִּרִים שֻׁדָּדוּ הֵילִילוּ
אַלּוֹנֵי בָשָׁן כִּי יָרַד יַעַר הַבָּצוּר : (הבציר ק')

תרגום

אֱלָהֲהוֹן וַאֲקַבֵּיל צְלוֹתְהוֹן : ז וִיהוֹן כְּגִבָּרִין דְבֵית אֶפְרַיִם וְיֶחְדֵי לִבְּהוֹן כִּשְׁתֵי חֲמַר וּבְנֵיהוֹן יֶחֱזוּן וְיֶחְדוּן יָבוּעַ לִבְּהוֹן בְּמֵימְרָא דַייָ : ח אֲכְלֵי לִכְנָשָׁא גָלוּתְהוֹן וַאֲקָרְבִינוּן אֲרֵי פְּרַקְתִּינוּן וְיִסְגוּן כְּמָא דִי אֲמַר עֲלֵיהוֹן יִסְגוּן : ט וּכְמָא דְבַדַרְתִּינוּן בֵּינֵי עַמְמַיָא וּבְאַרְעָא רְחִיקָא הֲווֹ דְכִירִין לְדַחַלְתִּי וְיוֹרְכוּן שְׁנֵי חַיִין עִם בְּנֵיהוֹן וִיתוּבוּן : י וּכְמָא דְאַפֵּקְתִּינוּן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כֵּן מֵאַתּוּר אֲקָרֵב גָלוּתְהוֹן וּלְאַרְעָא גִלְעָד וּמַקְדְשָׁא אֲעֵילִינוּן וְלָא יַסְפֵּיק לְהוֹן : יא וְיִתְעַבְדוּן לְהוֹן נִסִין וּגְבוּרָן כְּמָא דְאִתְעֲבִידוּ לַאֲבָהָתְהוֹן בְּיַמָא וְיֶחֱזוּן בְּפוּרְעֲנוּת סַנְאֵיהוֹן כְּמָא דְאִיטְרְפוּ גִבְרַיָא כְּגַלֵי יַמָא וִיבְהֲתוּן כָּל מַלְכֵי עַמְמַיָא וְיִבַּטֵיל תוּקְפָא מֵאַתּוּרָאָה וְשָׁלְטָן מִצְרַיִם יֶעְדֵי : יב וְאֶגַבְּרִינוּן בְּמֵימְרָא דַייָ וּבִשְׁמֵיהּ יְהַכוּן פְּרִיקִין אֲמַר יְיָ : א פְּתַחוּ עַמְמַיָא תַרְעֵיכוֹן וּתְשֵׁיצֵי אֶשָׁתָא תוּקְפֵיכוֹן : ב אֵילִילוּ מַלְכַיָא אֲרֵי אִתְבָּרוּ שִׁלְטוֹנַיָא דַעֲתִירֵי נִכְסַיָא מִתְבַּזְזִין אֵילִילוּ טוּרָנֵי מְדִינָתָא אֲרֵי

מסורה

וארא : ושמח ב' וסימ' וראך ושמח בלבו · ושמח לבם כמו יין : וחיו ב' וסי' וזאת עשו לכם: וחיו את בניהם ושבו · וא' חיו מן האנשים : ולא ימצא ד' וסימ' נמסר בסוף צפניה : והורד ב' וסי' ותורד המשכן · והורד גאון אשור : פסח ד' בקריאה וסימ' נמסר במלכים ב' סי' יג: ותאכל ו' וסי' ויאמר האטד · ותאכל את בעלי שכם ב' בו ; ויענה אליהו וידבר ויען אליהו וידבר אליהם ·

רדק

ובנטעם . והיו כאשר לא זנחתים יהיו בכבוד גדול ובשלום כאלו לא זנחתים מעולם כי מרוב הטובה לא יזכרו צרותיהם שעברו : (ז) והיו כגבור אפרים . אפרים יהיו כלם במלחמה כמו גבור כמו שאמר למעלה והיו כגבורים : ושמח לבם . ישמח לבם בנצחם אויביהם : כמו יין . פי' כמו שותה יין וכן תרגם יונתן כשתי חמר . וכן כי תמודות אתה · אים תמודות לך היין : שותה היין והדומים להם רבים : ובניהם יראו ושמחו · הקטנים והנערים שאין דרכם לצאת יראו במלחמת אבותם שינצחו אויביהם במלחמה ישמחו : (ח) אשרקה להם · ענין הנעת השפתים בקול והוא סימן הקריאה וכן ושרק לו מקצה הארץ וענין אקבצם י"מ כי מפני הצרות שהיו עושים להם מלכי עכו"ם היו מפוזרים בין האומות ובימי חשמונאי שבו אל ארץ ישראל · וי"מ זה הפסוק לעתיד : ורבו כמו רבו . כמו שרבו במצרים כן ירבו בזמן ההוא : (ט) ואזרעם בעמים . י"מ שאמר זה על שהיו זרועים בגוים כשנתפזרו באומות מפני צרו' מלכי עכו"ם ושם היו זוכרים אל ומצותיו : וחיו את בניהם ושבו . ושם יחיו עם בניהם ושבו לארצם בימי חשמונאי וי"מ ואזרעם בעמים אחר שיהיו נושעים בימי חשמונאי ילכו לסחור' או לטייל בין העמים ויהיו מכובדים ביניהם על התשועה שעשה להם האל יתברך : וחיו את בניהם ושבו . כשישובו לארצם ישובו בממון גדול שיהיו בו עם בניהם : (י) והשיבותים מארץ מצרים ומאשור · בגלות מהם מפני הצרות : ואל ארץ גלעד ולבנון . גלעד מעבר הירדן מזרחה ולבנון כולל כל ארץ ישראל מזה העבר כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון : ולא ימצא להם . לא יספיק להם מרובם : וי"ת ולבנון ומקדשא כמו שתרגם אונקלוס : (יא) ועבר בים צרה · האומות שהם רבים כמו הים תעבור בהם צרה ואמר ועבר לשון זכר ר"ל דבר הצרה : והכה בים גלים . שאל יתברך יכה בים וגליו וייבש אותם ר"ל המון העמים וזהו והובישו כל מצולות יאור כמו שפירש והורד גאון אשור וזכר אשור ומצרים שהם הרעו לישראל יותר משאר האומות : (יב) וגברתים בה' . כמו ואל משה אמר עלה אל ה' הנה פירשנו פרשה זו על דעת המפרשים בבית שני והנכון בעיני כי היא כלה עתידה כמו שלפניה ויבא זכר יהודה ואפרים על נכון כי בימי המשיח ישובו כל ישראל לארצם יהודה ואפרים מה שלא שבו בבית שני אלא גלות בבל שהיה יהודה ובנימן ובזכרו יהודה בכל מקום כאלו זכר בנימן עמו כי בנימן נופל ליהודה ומה שזכר יון הוא כאלו זכר גוג ומגוג כי אחים היו מבני יפת וכלם יבאו בימי המשיח וכת"י על בניך יון על בני עממיא כמו שכתבנו וכל הפרשה מבואר לזה הפירוש ומה שאמר ואזרעם בעמים פירושו כדעת התרגום כמו שכתבנו ופי' ועבר בים צרה כמו שפירשנו או יהיה פירושו כמשמעו כמו שאמר בנבואת ישעיה והחרים ה' את לשון ים מצרים וגומר : (א) פתח לבנון . פירשו המפרשים זה על בטול מלכות בית חשמונאי או על עת חורבן בית שני ויתכן לפרש סמוך לענין אשר למעלה ממנו על אבדון הבבליים ובזה הוא דעת יונתן שתרגם פתחו עממיא וגומר : (ב) הילל ברוש . ת"י אלילו מלכיא וגו' : הבציר · כמו ערים בצורות · וכתיב הבצור בוי"ו וקרי ביו"ד הבציר והענין אחד ויש לפרשו הבצור כענין והשיג לכם דיש את בציר והמשיל לעצי היער ולבציר לפי שהיו פוסים

תולדות אהרן

אשרקה : חולין סג : ועבר בים . סנהדרין קג : פתח לבנון . (יומא לט: יומא לט יומא מג)

מצודת ציון

זנחתים . ענין עזיבה כמו למה זנחתנו (תהלים מ"ג) : ואענם · מל' עניה ותשובה : (ח) אשרקה: ענין לצפצף קול הבאה בקבוץ השפתים וכן ושרק לו מקצה הארץ (ישעיה ה') : (ט) ואזרעם · מל' זריעה והוא ענין פזור והפצה : (י) ולבנון · שם יער בא"י לבנון וע"ש זה נקרא כל א"י בשם לבנון כמ"ש ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג') : ימצא · ענין די הספוק כמו לא ימצא לנו ההר (יהושע יז) : (יא) והובישו . מל' יובש : מצולות · עומק המים כמו ירדו במצולות (שמות טו) : יאור · כן נקרא נהר מצרים : והורד . מל' ירידה והשפלה : גאון . ענין רוממות והתנשאות : ושבט ענין ממשלה כמו לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט) : (ב) הילל · מל' יללה : אדירים · חזקים : שדדו . נעשקו : בשן . שם מקום מרעה : ירד מל' ירידה והשפלה : הבציר

מצודת דוד

להם בכל עת קראם אלי : (ז) והיו כגבור אפרים . אף שאינם גבורים יתגברו כגבור וכאשר יראו הצלחתם ישמח לבם כמו ביין אשר ישמח הלב ובניהם יראו הצלחות אבותם וישמחו ויגל לבם בתשועת ה' : (ח) אשרקה להם · אצפצף לבני הגולה לרמז שיבואו ובזה אקבצם ר"ל אעיר לבם לשוב לארצם כי אז אפדם מהגולה ויתרבו בבנים ובבנות כמו שרבו מאז במצרים : (ט) ואזרעם בגוים · אף כי פזרתי' כהמפזר לזריעה אעפ"כ במרחקים במקום שנתפזרו יזכרו בי ולכן יחיו עם בניהם וישובו לארצם : (י) והשבותים · אשיבם לארצם מארץ מצרים ואקבצם מאשור מקום שגלו שם עשרת השבטים : ארץ גלעד · הוא עבר הירדן : ולבנון · זה א"י בעבר הירדן המערבי : ולא ימצא . לא יספיק להם להחזיק את כולם : (יא) ועבר בים צרה · אז תעבור צרה על מצרים הרבים כמי הים והצרה ההיא תכה את הגלים אשר בים ר"ל השרים הרמים והנשאים : והובישו וגו' · כל המקומות העמוקות שביאור יתייבשו ר"ל כל המון מצרים יאבדו ולפי שכל שבח מצרים הוא בהיאור שמשלם ומשקה השדות לכן מדמה אבדן אנשיה ליבשות מי היאור : והורד · ישפל רוממות אשור ויסיר ממשלת מצרים : (יב) וגברתים בה' · אגבר את ישראל בתשועת ה' ואף שה' הוא המדבר וגברתים אמר בה' כאחר המדבר ודוגמתו ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כד) ואף שה' היה המדבר וכן דרך המקרא : ובשמו · בהשגחת שמו יתהלכו בטח להלחם מול אשור ומצרים : יא (א) פתח לבנון דלתיך · הנבואה ההיא נאמרה על חורבן בית השני ואמר אתה א"י הקרויה בשם לבנון פתח דלתיך ימען יכנסו בך העכו"ם : ותאכל אש בארזיך · ר"ל ויאבד האויב את השרים ולפי שקרא את א"י בשם לבנון המשיל אבדן השרים לשריפת ארזי יער הלבנון : הילל ברוש

רשי

(ג) הרועים • המלכים : אדרתם • תפארתם : שאגת כפירים • יבכו השרים : כי שודד גאון הירדן • שהוא מקום הכפירים והאריות ורבותינו פירשו פתח לבנון דלתיך שעל חורבן בית שני נתנבא הנביא ומ' שנה קודם חורבן היו דלתות ההיכל נפתחו' מאליהן גער בהן ר"י בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית את עצמך יודע אני שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא פתח לבנון דלתיך וגו' : (ד) רעה את צאן ההרגה • הכן להם רועים כלומר הנבא על פרנסיהם העתידים לרעותם מעתה : צאן ההרגה • ישראל שהרגום רועיהם ואכלום : (ה) ולא יאשמו • הבבליים שאגלה לאיכם זה מוכרם והקונה הורג ואין נותן בלבו שיהא לו אשמה בדבר ומוכרם מהלל ברוך ה' שמסרם בידי והריני עשיר : ואעשיר • הרי הוא עשיר : (ז) וארעה את צאן ההרגה • כל אלה דברי הקב"ה לנביא ואני רעיתי אותם בימים הקדמונים : לכן עניי הצאן . אמת עניי הצאן היו כשהתחלתי לרעותם : ואקח לי שני מקלות • לסוף ימים חלקתים לשתי ממלכו' בעוונם : לאחד קראתי נועם . ירבעם אמר לגולה להם : ולאחד קראתי חובלים . רחבעם אמר להם

זכריה יא

ג קוֹל יִלְלַת הָרֹעִים כִּי שֻׁדְּדָה אַדַּרְתָּם קוֹל שַׁאֲגַת כְּפִירִים כִּי שֻׁדַּד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן׃
ד כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהָי רְעֵה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה׃
ה אֲשֶׁר קֹנֵיהֶן יַהַרְגֻן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר בָּרוּךְ יְהוָה וַאעְשִׁר וְרֹעֵיהֶם לֹא יַחְמוֹל עֲלֵיהֶן׃
ו כִּי לֹא אֶחְמוֹל עוֹד עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וְהִנֵּה אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת־הָאָדָם אִישׁ בְּיַד־רֵעֵהוּ וּבְיַד מַלְכּוֹ וְכִתְּתוּ אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא אַצִּיל מִיָּדָם׃
ז וָאֶרְעֶה אֶת־צֹאן הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן וָאֶקַּח־לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם וּלְאַחַד קָרָאתִי חֹבְלִים

ני' וחסר ו' . ני' כ"כ . ני' ח' מ"ל . ני' ס' . לשון יקנה . וחד ולאחד

תרגום

אִתְבְּזִיז מְחוֹז תּוֹקְפְּכוֹן׃ ג קָל צְוָחַת מַלְכַיָּא אֲרֵי אִתְבְּזִיזוּ מְהוֹזֵיהוֹן קָל נִיהֲמַתְהוֹן כִּבְנֵי אַרְיָוָן כַּד יָבֵישׁ עֲלֵיהוֹן רוּם יַרְדְּנָא׃ ד כִּדְנַן אֲמַר יְיָ אֱלָהִי אִתְנַבֵּי עַל פַּרְנָסַיָּא דְּאִתְמְנִיאוּ לְפַרְנָסָא עַמָּא וְאִינוּן שְׁלִיטוּ בְּהוֹן כְּעָנָא לְנִכְסְתָא׃ ה דִּי קָנֵיהוֹן קָטְלִין לְהֵין אָמְרִין לָא עֲלָנָא חוֹבָא וּמְזַבְּנֵיהֶן אָמְרִין בְּרִיךְ יְיָ דִּי אַעְתַּרְנָא וְרָעֵיהֶן לָא חַיְסִין עֲלֵיהֶן׃ ו אֲרֵי לָא אֲחוּס עוֹד עַל יָתְבֵי אַרְעָא אֲמַר יְיָ הָא אֲנָא מְגָרֵי יַת אֱנָשָׁא גְּבַר בְּיַד חַבְרֵיהּ וּבְיַד מַלְכֵּיהּ וִיבוֹזוּן יַת אַרְעָא וְלָא אֱשֵׁיזֵיב מִידְהוֹן׃ ז וּמַנֵּיתִי פַּרְנָסַיָּא עַל עַמָּא וְאִינוּן שְׁלָטוּ בְּהוֹן כְּעָנָא לְנִכְסְתָא מִסְכֵּינוּ וְטַלְטִילוּ יַת עַמִּי אִתְפְּלִיגוּ קֳדָמַי לְתַרְתֵּין פַּלְגוּן אִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל עַל דְּבֵית יְהוּדָה וְקָצוּ

אבן עזרא

נכבד מהם : (ג) קול • הרועים • הם המלכים ואדרתם הם החשמונים : קול שאגת כפירים . כי הכפיר הוא מלך החיות ומלת כפירים חסרת בעבור אחרת כמו כסאך אלהים שהוא כסאך כסא אלהים וככה זה כי שדד כפיר שהירדן היה מתגאה בו שלא יוכל אדם לעבור את הירדן מפחדו ואם פירשנוהו כי יבש הירדן אין לו טעם ויפת אמר כי שדד גאון ישראל מעבר לירדן גם נכון הוא בעיני : (ד) כה . עתה יחל פרשה אחרת לספר איך יהיו ישראל אחרי קום החשמונים ואמר אלהי בעבור כי יראה במראות נבואה כי סוף יהיה הרועה ופירוש טעם צאן ההריגה : (ה) אשר • ולא יאשמו • כפי מחשבתם • ואעשיר . תנועת האל"ף שבא אל הוי"ו על כן נעלמת כהתעלם אל"ף ואענה את זרע דוד . ורועיהם . הם מלכי הגוים והנכון בעיני כי רועיהם הוא השם הנכבד וזה הנכון והעד כי לא אחמול עוד ואל תתמה על רועיהם לשון רבים כי כמוהו ישמח ישראל בעושיו אם בעליו עמו : (ו) ממציא • כמו וימציאו : וכתתו את הארץ • לכדוה ולא אציל מידם או וכתתו האויבים את יושבי הארץ : (ז) וארעה • הנה הפע' כי השם ירעה אותם עתה לפני בא עת עמידת החשמונים ועתה יספר דרך משל גם נכון הוא שקראן צאן ההרגה כי כן היו בגלותם אל בבל על כן יספר הרעות שעברו עליהם ועתה בשובם לירושלם ירעם ופעם לכן עניי הצאן בעבור

מסורה

פתח לבנון דלתיך : עליהן ז' וסימ' ותנו בהן אש ושימו עליהן • וכתבת עליהן את כל דברי • כאשר צוה משה עבד ה' ליהושע : ורגמו עליהן אבן . המתנבאות מלבהן . אשר קוניהן יהרגון • ותלכן שתיהן עד בואנה בית לחם וכל ואת שתי הכליות וכל הכליות דכוו' : לאחד ז' פתחין וסי' במלכים ב' ריש סי' ט':

תולדות אהרן שני מקלות • סנהדרין כד :

רדק

עושים פירות כלומר שהיו עשירים וגדולים בעלי נכסים ומקנה וקנין : (ג) קול יללה . אדרתם . חוקם ותקפם ותפארתם ופי' הפסוק כתרגומו ורז"ל פי' הפרשה על חורבן בית שני ולבנון הוא בית המקדש ואמרו כי מ' שנה קודם חרבן הבית היו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן גער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר לו היכל היכל עד מתי אתה מבעית עצמך יודע אני שסופך לחרב וכבר נתנבא עליך זכריה פתח לבנון דלתיך : (ד) כה אמר ה' אלהי . רעה את צאן ההריגה פרשה זו רוב המפרשים פירשוה לשעבר אמר לנביא שיתנבא על ענין ישראל מה יהיה עד [illegible] אותה בבית שני ואמר צאן ההריגה כי נתונים הם ליהרג ביד שונאיהם תמיד כשעוברים על מצות האל יתברך ופירש אדוני אבי ז"ל רעה מקור כמו לרעות וכן למען היה לה ברק כמו להיות כלומר הוא אמר לרעות כי לא אמר לנביא שירעה הוא אלא האל אמר לרעותם כמו שאמר וארעה את צאן ההריגה : (ה) אשר קוניהן יהרגון • יהרגו אותם והנה הם ביד מוכר וקונה בלי חמלה : ולא יאשמו • אינם חושבים עצמם אשמים אם יהרגו אותם : ומוכריהן יאמר . כל אחד ממוכריהם יאמר כשמכרן ברוך ה' : ואעשיר . יאמר ברוך ה' כי אני עשיר ידמו אלה השבויים ואמרו הרשע המוכר ברוך ה' זהו כחשבו כי רצון האל יתברך במעשה זה כמו שאמר סנחריב המבלעדי ה' עליתי על הארץ הזאת להשחיתה או נאמר כי רגילות בני אדם בזה לתת שבח לאל יתברך בכל ריוח שירויחו הן מדרך הצדק הן מדרך הרשע וכענין זה אמרו רז"ל גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי . ואעשיר האלף נחה והוי"ו פתוחה והעי"ן בשו"א לבדו : ורועיהם לא יחמול עליהם . והאל שהוא רועיהם אינו חומל עליהם לפיכך הם נופלים ביד אויביהם מוכרים וקונים ואמר רועיהם לשון רבים כמו ישמח ישראל בעושיו היה אלוה עושי : (ו) כי לא אחמול עוד . אם לא ייטיבו מעשיהם : על יושבי הארץ . על יושבי ארץ ישראל : ביד רעהו וביד מלכו . ישחיתו הם הם' ומלכם גם כן ישחית בהם כן מלך ישראל והן מלך האומות השולט עליהם : ממציא • מזמין . כמו ואת העולה המציאו אליו לנתחיה : וכתתו את הארץ • בין זה ובין זה יכריתו וישחיתו את ארץ ישראל : ולא אציל מידם : לפי שחטאו לי : (ז) וארעה . לכן עניי הצאן . באמת עניי הצאן מאחר כשלקחתים לרעות תחלה אפרש פרשה זו על דעת המפרשים אותה לשעבר ואעפ"י שלא מצאתי לאחד מהם פירוש שלם בפרשה זו אפרש אני מה שאמצא בדעתי בעז"ה י"ת : ואקח לי שני מקלות . דרך הרועה לנהוג הצאן במקל שבידו ואמר כי לרעות את ישראל לקח שני מקלות רמז בזה כי הנהגתו אותם לא היה בענין אחד רק לפי מעשיהם היה מנהיגם לפיכך זכר שני מקלות ואמר לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים ולאחד שניהם פתחין שלא בסמיכות ואין זה כמנהג ברוב אלא שנמצאו כך מעטים ואמר כי לאחד מן המקלות קרא נועם ר"ל כי בנעימות נהג אותם על דרך שאמר דוד המלך ה' רועי לא אחסר בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני וזה היה בזמן שהיו ישראל שומרים דרך

מצודת דוד

ברוש . אתה אילן ברוש עשה יללה כי הארז נפל ע"י הרוח הנושב ואיך א"כ תעמוד אתה מול הרוח ר"ל הילילו המון העם כי השרים נפלו ואיך תתקיימו אתם : אשר אדירים שדדו . בזה יפרש אמריו מי הוא הארז שנפל ואמר אשר אדירים שדדו : הילילו אלוני בשן . אתם אלוני אלון הגדילים בבשן התלושים מאילני יער הילילו כי ירד והושפל יער החזק וכפל הדבר במ"ש : (ג) קול יללת הרועים • ר"ל הנה ישמע קול יללת הרועים על כי שדדה מעוזם הם אילני היער שהיו חסים בצלם ר"ל מנשיאי העם ילילו כי נאבדו קהל עדתם אנשי זרועם : קול שאגת כפירים . ר"ל הנה ישמע קול שאגת הכפירים כי שדד ונשחת גאון הירדן הוא מקום מרבץ האריות כמ"ש כאריה יעלה מגאון הירדן (ירמיה מט) ר"ל בני המלכים ייללו כי נחרבו ארמנותיהם : (ד) רעה וגומר • המקום נוה לו שהוא ירעה במעשה ובפועל את צאן ההרגה ר"ל צאן העומד לשחיטה בבית המטבחים שאין מאליתן לגדל ולדות ולהנות מצמרן ואין בהם סי' ברכה להעשיר את בעליהן : (ה) יהרגון • להיות לו למאכל : ולא יאשמו • ר"ל לא חטא לעצמו לעשות לו היזק והפסד כי עומדים הם לשחיטה ואינם ראויין לגדלן : ברוך ה' • שמכרתי דבר שאין בו סי' ברכה ובמחירי אקנה דבר שיש בו סי' ברכה ואעשיר : לא יחמול עליהן • הואיל ואין בהם סי' ברכה לא יחמול הרועה עליהן להרביצן בנאות דשא ולנהלן על מי מנוחות ולשמור קצתן מקצתן שלא ישדפון ולא ידחקון זו את זו : (ו) כי לא אחמול עוד • ר"ל זה ישים לרמז על ישראל שהמה צאן מרעיתו ית' ומעותדים הם להריגה בחורבן הבית השני ולא אחמול עוד עליהם מעתה : ממציא את האדם • את בני ישראל אזמין כל איש מהם ביד רעהו הקם עליו וביד המלך להשמידו וכן היה בסוף בית השני שמלכיהם השמידום והפריצים נלחמו זה בזה כמוזכר ביוסיפון : וכתתו • מלכיהם ופריצי העם יכתתו את עם הארץ ולא אציל את מי מיד הורגיו וכאומר הואיל ומעותדים להריגה מה לי להציל קצתן מקצתן : (ז) וארעה • סיפר הנביא שכן עשה כאשר צוהו ה' ורעה את הצאן העומדת להריגה בבית המטבחיים : לכן עניי הצאן . ר"ל חמלתי עליהם לרעותם בעבור כי היו הנכנעים והירודים שבכל הצאן : ואקח לי • לקחתי לי לצורך הנהגתם שתי מקלות : נועם • כי היה נעים ולא הכאיב בהכאתו : חובלים • כי היה מחבל ומשחית ומכאיב הרבה : וארעה • באלו שתי המקלות רעיתי את הצאן פעם במקל נועם ופעם במקל חובלי' הכל לפי הצורך ובא לרמז על הכהנים בני חשמונאי שמשלו בבי' השני שהיו בב' הנהגו' מתחלה משלו ג' בני מתתיהו בן יוחנן כ"ג יהודה ויונתן ושמעון ומעשיהם והנהגותם היה בנועם בירא"ת ה' וכשרון

מצודת ציון

הבציר • מבצור וחוזק וכן ערים בצורות (מ"ב י"ט) : (ג) אדרתם • חוזק ומעוזם והוא מל' אדיר : כפירים . כן יקראו האריות הקטנים : גאון . ענין גבהות ורוממות ור"ל ככר המעולה הסמוך לירדן : (ו) ממציא • מל' מציאה והוא כענין הזמנה כמו וימציאו בני אהרן (ויקרא ט) : וכתתו • ענין שבירה ונתיצה : (ז) לכן • בעבור : עניי • ענין שפלות והכנעה : מקלות • משות : נועם

בעבור היה הצאן עניים הוצרכתי לקחת שני מקלות ואלה הם זרובבל פחת יהודה ונחמיה התרשתא וכתוב על נחמיה אחרי מות זרובבל גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וקראו נועם מגזרת נעי' וחובלים מגזרת אחבולת ונקראו מקלות ולא רועים כי לא היו מלכים והנה ארעה את הצאן בראשונה כי ישראל עם זרובבל באו ומעט וארעה את הצאן עד זמן ידוע שמתו שלשה רועים : (ח) ואכחיד. מנהג הרועה להיות תחת ידו רועים קטנים ואלה השלשה שמתו בירח אחד אולי רמז לכהן גדול שהוא יהושע והכהן משוח מלחמה והכהן משנה או שמתו חגי זכריה ומלאכי ונפסקה הנבואה כי הנביא כמו רועה : ותקצר נפשי. הצאן להושיעם ומלת בחלה בי אין לה חבר ופי' כמו קצרה נפל מלא ותקצר והטעם מלא וגם : (ט) ואומר. בלבי לא ארעה אתכם אחרי מות הנביאים או הכהנים הם דיס : (י) ואקח. אז מת זרובבל שהוא נועם שהיה לו ברית את כל הגוים הסביבות ירושלם ברית שלום וזהו ואגדע אותו ופעם בריתי בעבור שהארץ שנשבעו הגוים לזרובבל היא ארץ השם : (יא) ותופר. הברית במות זרובבל אז ידעו עניי הצאן אלה דברי הנביא : השם מרים אותו והטעם הם יקום דברו : (יב) ואומר. הנה ראיתי בעלות נחמיה לירושלם היתה בחרפה על דרך החומה חמות ועתה יבקש שכר ויראה אותה על יד המקל השני ואלה השלשים כסף אולי היו שלשים צדיקים שבאו עמו או שמתו בימי נחמיה שלשים כהנים בין גדולים ומשוחי מלחמה ומשנים על

במלכותא דבית דוד די בהון רעוא קדמי למהוי פרנסין
על עמי : ח ושציתי ית תלתא
פרנסיא בירחא חד ורחיק
מימרי יתהון על דנפשתהון
קצת בפולחני : ט ואמרית
דלא למנאה עליכון פרנס
דמיתין ימותון ודמשתיצן
ישתיצון ודישתארון יבזון
גבר ית נכסי קריביה :
י ואיתיתי ית סנחריב מלכא
דאתור על מלכא דישראל
ואגליתי יתיה על די אשניאו
קימא דגזרית עמהון דלא
למפלח לטעותא בכן גלו בינ
עממיא : יא ועל דאשניאו
קימא גלן בעדנא ההיא וידעון כן ענותניא חשיכי עמא די עבדו רעותי ארי
פתגמא דיי הוא : יב ואמרית להון אם תקין בעיניכון עבידו רעותי ואם לא אתמנעו

וָאֶרְעֶה אֶת־הַצֹּאן׃ ח וָאַכְחִד אֶת־
שְׁלֹשֶׁת הָרֹעִים בְּיֶרַח אֶחָד וַתִּקְצַר
נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם־נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי׃
ט וָאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם הַמֵּתָה
תָמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד וְהַנִּשְׁאָרוֹת
תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־בְּשַׂר רְעוּתָהּ׃
י וָאֶקַּח אֶת־מַקְלִי אֶת־נֹעַם וָאֶגְדַּע
אֹתוֹ לְהָפֵיר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי
אֶת־כָּל־הָעַמִּים׃ יא וַתֻּפַר בַּיּוֹם הַהוּא
וַיֵּדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן הַשֹּׁמְרִים אֹתִי
כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא׃ יב וָאֹמַר אֲלֵיהֶם
אִם־טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ שְׂכָרִי וְאִם־

להם ליסרם בעקרבים ולפי שדרך צאן לנהגן במקלו' קרא למושליהם מקלות : (ח) ואכחיד את שלשת הרועים בירח א' וזהו השפיתו דרכיהם עד שמאספים והרגתים כחדש א' כל שלשת הרועים שהרג יהוא את כל בית אחאב ואת בית אחזיה מלך יהודה ואת אחיו ואת כל זרע מלכות דוד ועתליה איבדה את השאר זולתי יואש שנשאר (מלכים ב ט) : ותקצר נפשי בהם. מאסתים וכל ל' קוצר נפש הוא דבר נלאה או דבר מיאוס שאין הדעת סובלתו וקוצר הלב והשטים מלהכיל כמו שאליהו אמר הציקתני רוח בטני (איוב לב) : גם נפשם בחלה בי. זכרונם היה רב בטני וממלא את רוחי ומציק את בטני ובחלה פי' רטתינו לשון גודל בטם' נדה פרק ג' משל משלו חכמים באשה פגה בוסר וצמל פגה עודה תינוקת בוסר אלו ימי הנעורים שבכר היא גדול' והביאו מקרא זה ראיה לדבריהם : (ט) ואומר לא ארעה אתכם. אמרתי בלבי היום אצליכם מעל פני ויהיו הפקר ולבז : (י) ואקח את מקלי את נועם. שברתי את כח מלכי ישראל בימי יהואחז בן יהוא עד כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש (מ"ב יג) ובימי הושע בן אלה שמסרתים ביד סנחריב והגלם (שם יז) : להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים. להראותם שבשביל שבגדו בי הפרתי את בריתי אשר כרתי עם כל העמים עליהם שלא יזיקום שע"מ כן נתתי להם את התורה שאם ישמרוה שיהיו חירות מן הגליות שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם ואל תתמה אם דבר המקרא השועתם מיד אומה בלשון כריתת ברית את האומה שהרי מצינו מקרא דוגמתו וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגומר : (יא) וידעו. כן הבינו הצדיקים שבהם השומרים את חוקי : כי דבר ה' הוא. גזרה זו כבר דיבר לנו הקב"ה ע"י משה יוליך ה' אותך ואת מלכך : (יב) ואומר. אל מלכי יהודה האחרים : אם טוב בעיניכם הבו שכרי

ותקצר ד' בקריא' וסי' ותקצר נפש העם בדרך · ותקצר נפשו בעמל ישראל · ותקצר נפשי בהם · ותקצר נפשו למות

תולדות אהרן ואכחיד. תענית ט : בחלה בי. נדה מז : אם טוב. חולין נג :

רדק

דרך ה' שהיו מלכיהם ושופטיהם טובים ומדריכים אותם בדרך ישרה ואז היה האל מנהיג אותם בנעימות שבעים כל טוב אין שטן ואין פגע רע : ולאחד. מן המקלות קרא חובלים. והוא לשון השחתה כמו מחבלים כרמים ר"ל שהם השחיתו דרכם ועלילותם והוא נהג אותם על הענין הזה שלא חשש לשמור אותם מן האויבים אך היה נוהג אותם עדיין שלא סלק השגחתו ושמירתו מעליהם עד גלותם כי היו מלכים טובים ומלכים רעים אחר הם ובזמן שהיו רעים היה בא להם הרע והיה שם המקל חובלים ובזמן שהיו עושים טוב היה בא להם הטוב והיה שם המקל נועם : וארעה את הצאן. בין טוב ובין רע רעיתי' : (ח) ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד. הם בני יאשיהו יהואחז ויהויקים וצדקיהו אלו השלשה מתו ביד אויביהם ויהויכין בן יהויקים אעפ"י שגלה לא נכחד כי ממנו נשתלשלה המלכות מלכות בית דוד אבל אלו השלשה נכחדו כי יהואחז וצדקיהו לא היה מזרעם מלך ויהויקים מת בבזיון סחוב והשלך ואלה השלשה היו בסוף חרבן הארץ וגלות הארץ כי בין שלשתם לא מלכו אלא כ"ב שנה וארבע חדשים וכלם היו בצרה ומה שאמר בירח אחד ר"ל בזמן מועט וכמהו יאכלם חדש את חלקיהם : ותקצר נפשי. על דרך משל כמו ותקצר נפשו בעמל ישראל ובא על ענין שאמר יחזקאל ותקע נפשי מעליה כאשר נקעה נפשי מעל יהודה ושני הפסוקים מורים על חורבן הארץ בימי צדקיהו ובאמרו וגם נפשם בחלה בי כלומר לא קצרה נפשי בהם בתחלה כי גם נפשם מאסה בי מתחלה לפיכך קצרה נפשי בהם ויונתן לא תרגם כן פסוק ותקצר נפשו בעמל ישראל ותרגם ותקצר נפשי בהם ורחיק מימרי יתהון ותרגם וגם נפשם בחלה בי על דנפשהון קצת בפולחני ובשלשת הרועים לא פי' יונתן דבר אלא תרגמו כפשוטו ושיציתי תלתא פרנסיא בירחא חד : (ט) ואמר לא ארעה אתכם. וקודם שחרב הבית בימי ג' הרועים האלה כשראיתי כי מעשיהם רעים ולא היה עתיד לעמוד אחריהם מלך טוב אמרתי לא ארעה עוד אותם על דרך והסתרתי פני מהם והיה לאכול : המתה תמות. בדבר : והנכחדת תכחד. בחרב : והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה. ברעב : (י) ואקח. וכבר לקחתי את מקלי : את נועם. זה יאשיהו כי לא היה אחריו מלך טוב : ואגדע אותו. ע"י פרעה נכה הסירותיו : להפיר. בלר"י וביו"ד המשך אמר כיון שראיתי שלא יקום אחריו מלך טוב הסירותי אותו כדי שישלטו העמים בישראל כי לא היו שומרים דרך ה' אלא כהכרת המלך כמו שכתוב לפיכך אמר להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים כאלו כרת האל ברית עם כל העמים שלא יריעו לישראל כי לא הרעו להם בימי יאשיהו כי גם פרעה נכה שלא לו שלא ילחם עמו : (יא) ותופר ביום ההוא. אותה הברית הופרה ביום שמת יאשיהו כי שלש הרועים שלחו בהם העמים ובזזו ושללו והרגו והגלו אותה : וידעו כן עניי הצאן השמרים אותי. אותם הצדיקים שהיו בהם שהיו שומרים אותי כלומר אשר דברתי להם על ידי הנביאים ולא שמעו כי לא היו מאמינים להם אך העוזבים שהיו בהם היו שומרים אותי כלומר דברי כמו ואביו שמר את הדבר ובבא הפורענות ידעו כי דבר ה' הוא : ואמר אליהם דבר ה' הוא שאמר אליהם ע"י הנביאים : (יב) הבו שכרי

מצודת ציון

נועם. מלשון נעימות ומתוק והטוב : חובלים. מל' חבלה והשחתה : (ח) ואכחיד. ענין מניעה והסרה כמו ולא כחדו מאבותם (איוב ט"ו) : בירח. בחדש : ותקצר נפשי. כן יאמר על דבר הקשה לסבול וכן ותקצר נפשו למות (שופטים ט"ז) : בחלה. ענין מאוס ותעוב ואין לו דומה : (ט) והנכחדת. הסרה מן העדר : אשה. ר"ל אחת וכן אשה אל אחותה (שמות כ"ו) : רעותה. חברתה : (י) ואגדע. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט') : להפר. ענין בטול ומניעה : (יא) כן. ענינו אמיתת הדבר כמו טכיה וכן כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז) : עניי. ענוים ומוכנעים : אותי. ר"ל את דברי : (יב) הבו. תנו כמו הבו מקניכם (בראשית מז) : חדלו

מצודת דוד

ובשרון מעשים ואחריהם קמו בניהם והמה הם שהשיאו לעשות והיו מחבלים ומשחיתים את העם כמוזכר ביוסיפון : (ח) ואכחיד את שלשת הרועים. דרך הרועה הגדול להשים תחתיו רועים קטנים להיות לו לעזר וכן עשה זכריה ברעותו את הצאן ואמר הנה בזמן ירח אחד הסרתי ומנעתי שלשה הרועים אשר שמתים תחתי ובא לרמז על שלשת הרועים הנעימים בני מתתיהו בן יוחנן כ"ג שמתו ל' שנה ונכחדו מן העו"ס כי יהודה שמש שם שנים ויונתן שם ושמעון י"ח הרי שלשים שנה ולפי שהשנים קרואים גם בלשון ימים כמ"ש ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) לפיכך בא הרמז בירח ימים שהיא שלשים ימים (ולא זכר מתתיהו אביהם הזקן כי לא שמש אלא שנה אחת וזהו בעזר בניו לפי רוב זקנותו) : ותקצר נפשי בהם. ר"ל לא היתה דעתו רחבה עליו בעבור סורח הצאן ומאס בהם : וגם נפשם בחלה בי. ר"ל גם נפשות הצאן מאסה בי כי לא שמעו לקול שאגתו כדרך הצאן המכיר קול הרועה והשומע אליו והרמז הוא שאחרי מיתת ג' בני מתתיהו מאס ה' בעם ישראל על כי גם המה מאסו בו והשחיתו דרכם : (ט) ואומר. אמרתי לבעלי הצאן לא ארעה עוד הצאן מרעיתכם : המתה תמות. כלומר יהיה מה שיהיה מי שתמות מהן תמות ומי שתהיה מוסרת ותלך תועה ותאבד מן העדר ללכת תועה והנשארות במקומן תאכלנה אחת בשר חברתה ולא אחוש בדבר ובא לרמז שכן אמר המקום ב"ה שיסיר השגחתו מהם : (י) ואקח. אח"ז לקחתי מקלי הנועם ושברתי אותו כי מאסתי בהן ולא רציתי עוד להנהיגם בנעימות כ"א ביד חזקה במקל חובלים והרמז הוא לומר אחר שמתו ג' בני מתתיהו בן יוחנן כ"ג נתבטל השגחת הנעימות : להפר. להיות הכל להפר וכו' כי בעוד משלו ג' האחים על כי הלכו בדרך הישר נתן המקום הכח בידם עד שהעכו"ם כרתו עמהם ברית להיות עמהם בשלום אבל אחרי מותם כרו מהם ונתבטל הנהגת הנעימות בהתמלא בניהם ולדעת הית המקום כחם למען יסרו אם הברית ללכת לשלום בם : (יא) ותופר להם
טמל

לא ו חדלו וישקלו את־שכרי
שלשים כסף׃ יג ויאמר יהוה אלי
השליכהו אל־היוצר אדר היקר
אשר יקרתי מעליהם ואקחה
שלשים הכסף ואשליך אתו בית
יהוה אל־היוצר׃ יד ואגדע את־
מקלי השני את החבלים להפר את־
האחוה בין יהודה ובין ישראל׃
טו ויאמר יהוה אלי עוד קח־לך כלי

[ב' מ"ל] [ג' חסטון] [ל' וחד ואקחה סת לחס] [ב' חד מ"ל וחד חסר] [ל'] [י' זקפין בנביאים וכתו']

ועבדו ית רעותי גברין
מקצת׃ יג ואמר יי לי כתוב
דכרן עובדיהון בחילש
כתבא ורמי יתיה לבית
מקדשא ורמי לתחות יד
אמרכלא חלף דיקרית דהדתי
בעיניהון וכתבית דכרן
עובדיהון בחילש כתבא
ורמיתי יתיה לבית מקדשא
דיי לתחות יד אמרכלא רבא׃
יד ואיתיתי נבוכדנאצר מלכא
דבבל על צדקיה מלכא שבטא
דבית יהודה ואגליתי יתיה על דאשניאו קימא אף אינון דבית יהודה כאחיהון
בית ישראל׃ טו ואמר יי לי עוד איזיל אתנבי על פרנסא

שכרי • קיימו מצותי והוא יהיה שכרי על כל הטובה אשר נתתי לכם כמו שנותנין שכר לרועה לצאן והטוב והרעה אתכם: ואם לא חדלו • וגם אני לא אטיב לכם וכן מצינו שאמר הקב"ה (יחזקאל ג) השומע ישמע והחדל יחדל: וישקלו את שכרי שלשים כסף • תרגם יונתן ועבדו ית רעותי גברין מקצת אנשים טובים מעט היו בהם שעשו רצוני כגון החרש והמסגר דניאל חנניה מישאל ועזריה יחזקאל ולשון שלשים כסף לא ידעתי לכוין כאן אלא כסף לשון חמדה ואף רבותינו פירשו כן בחולין והביאו ראיה צרור הכסף לקח בידו (משלי ז) ואת השלשים פירשו שמ"ה צדיקים יש בכל דור ודור והביאו ראיה מחומר שעורים ולתך שעורים חומש עשר בבבל ושלשים בא"י שנא' ואקחה את שלשים כסף ואשליכהו בית ה' בא"י ומנין השלשים מדרש אגדה שהובטח אברהם אבינו בכך שלא יפחת דור פחות משלשים צדיקים מנין כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים: (יג) ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר • כמו אל האוצר שומר האוצר אמר הקב"ה לנביא כתוב והנח את אלו שם וצדקתם להיות שמור לסוף שבעים שנה של גלות בבל ויבנה ב"ה על ידיהם ומהו האוצר אדר היקר בית מקדשי אדר תפארתי: אשר יקרתי מעליהם • אשר הפשטתי מעליה' מהיות להם ליקר ול' יקרתי הוא הסרת כבוד והמ"ם של מעליהם יוכיח והוא כמו ושלך מאלן חיים כמו מסעף פורה ודוגמת הפירוש שפירשתי מעין תרגום של יונתן הוא וראיתי לשונות הרבה לפירוש נבואה זו ואיני יכול לכוונן: (יד) ואגדע את מקלי השני • הגלתי את צדקיהו: את החובלים • את רשעי דורו כי הוא צדיק ודורו רשעים: להפר את האחוה • שנתחברו בני יהודה ובנימן ונדבקו בתועבות מלכי ישראל: (טו) עוד קח לך וגו' • וזהו שאמר לו למעלה רעה צאן ההריגה

אבן עזרא

על כן כתוב השליכהו הכסף אל יוצר וכתוב כי שם בית ה' הוא אדר היקר יקר הוא תואר כמו חכם נכון יקר הוא. שם דבר ומשקל ויקר ומלת אל משרת בעבור אחרת אל אדר היקר ופעם אשר יקרתי הבית היקר שסכן שם כבודי בתחלה וזהו אשר יקרתי מעליהם שסר הכבוד מעליהם בבית שני: (יד) ואגדע את מקלי • הוא נחמיה והנה נשחתו ישראל ושבו לריב זה עם זה ונכרע כי אין להם פחה וזהו להפר את האחוה בין יהודה ואחוה שם מגזרת אח כמו שלום: (טו) ויאמר • תחלת פרשה כי מלך ירושלם הוא ארתחשסתא של נחמיה הוא הנקרא בלשון פרס דריוש הוא שהרגו אלכסנדרוס ועתה החל מלכות יון שהיא משכה

מצודת ציון

חדלו • מנעו: (יג) היוצר • כמו האוצר ובא היו"ד במקום האל"ף כי אהו"י מתחלף: אדר • ענין מעוז וחוזק כמו לגפן אדרת (יחזקאל י"ז): היקר יקרתי • מל' יקר ומכובד וחשוב: (טו) כלי • ר"ל

רדק

שכרי • כיון שאני רועה אתכם הבו שכרי והשכר הוא התשובה ומעשים טובים ואם לא חדלו כמו שאמר יחזקאל אם ישמעו ואם יחדלו: וישקלו את שכרי שלשים כסף • שלשים צדיקים היו בהם בימי אלה שלשת הרועים ומצאנו מהם דניאל חנניה מישאל ועזריה וירמיה ויחזקאל וצפניה ואי אפשר שלא היו בהם אחרים ואם לא נזכרו שכרי כתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ וי"ת ואמרית להון אם תקין בעיניכון עבדו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו ית רעותי גוברין מקצת כלומר קצת אנשים שבו בתשובה: (יג) ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר • אמר הנביא שאמר לו האל יתברך שישליך זה הכסף אל היוצר ופי' המפרשים כמו האוצר כי אותיות אהו"י הם מתחלפות ופי' שומר האוצר וכת"י אמרכלא רוצה לומר בדרך משל שיתיחדו בבית ה' ויהיו נבדלים מן העם העושים הרע בעיני ה' ואמר אל היוצר על דרך משל כענין היוצר יחד לבם והמבין וגו' והוא יודע הטובים והרעים חוקר לב ובוחן כליות כי יש מראים עצמם טובים ואינם טובים • ואקחה • כך היה נראה לו במראה הנבואה כי הוא היה לוקח הכסף ומשליכו בית ה' אל היוצר אבל ענין זה כבר עבר שנים רבות כי בימי ג' הרועים היה ור"ל בדרך המשל כי התיחדו הטובים ונבדלו מן העם ולא היו נראים עמהם ברחובות וזה שאמר ירמיה הנביא שוטטו בחוצות ירושלם ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה ואסלח לה כמו שפירשנו אותו בספר ירמיה ומה שאמר אדר היקר הוא בית ה' ר"ל אל אדר היקר ועל שאמר עומד במקום שנים ועירם אשר יקרתי מעליהם נכבדתי בעצמי וסרתי מעליהם לרוע מעשיהם וכת"י: (יד) ואגדע • זה אמר על החרבן בגדע צדקיהו שהיה תכלית החובלים והמשחיתים וחרב הבית וגלו ישראל: להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל: האחוה שהיתה בין יהודה ובין ישראל בעבודת עכו"ם הופרה אז כיון שגלתה יהודה לא נשאר בישראל עובדי עכו"ם כי ישראל עד שגלו לא הניחו מלעבוד עכו"ם בכל הצרות שהיו באות עליהם וכיון שגלו וראו כי דברי הנביאים אמת בחרבן הארץ לא עבדו אח"כ עכו"ם ויהודה ג"כ עבדו עכו"ם עד שגלו וכיון שגלו בטלה העכו"ם מהם הנה כי הופרה אז האחוה שהיתה ביניהם בעכו"ם וכת"י • הנה פירשנו פרשה זו לשעבר ופרשה הבאה אחריה על כל פנים היתה נבואה לעתיד בזמן בית שני ונפרשנה אחרי אשר נפרש פרשה זו בזמן בית שני פי' אאז"ל כן אמר הש"י כחלותי לרעותם ולקחתי לי שני מקלות בחירים לרעותה נועם וחובלים נועם כהן גדול וחובלים מלך על כהן נאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ואמר ודעת לנפשך ינעם והובלים מלך בעבור שהוא כמו רב החובל באניה ואלה הצאן אף על פי ברעיתים אני בשני אלה המקלות והסירותי מעליהם רועים אחרים והם מלכי הבבליים לא חזרו למוטב ושלחתי להם שלשת הנביאים לרעותם במקומי והם חגי זכריה ומלאכי ולא הועילו להם תוכחתם הכחדתים כמו שאמר ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד מזה נלמוד כי בירח אחד מתו ואחריהם לא היתה נבואה בישראל וכן אמרז"ל משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה נבואה מישראל וכן נמצא כי תחלת נבואתם בזמן אחד היה בשנת שתים לדריוש אמר כאשר הכחדתי שלשת אלה הרועים ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי מאסה בי ורז"ל אמר פגה בוחל וגמל ואמרו פגה אלו ימי הנעורים בוחל שהבת גדולה והאב קן בה ופירש גמל יצאת מלחה שהיא בוגרת ונראה אביה מלהשיבה מרוב שבתה בבית ואמר לא ארעה וגו' ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו זה בקרוב לגלותה אבדה מהם כהונתם: הבו שכרי שובו בתשובה ושבו בתשובה ולא היתה תשובתם שלמה כי אם שלשים יום מהלכות שהתאבלו על כהן גדול שמת וזהו שלשים כסף • השליכהו אל היוצר כמו אל האוצר כמו שפי' אל בית ה' אל בית היוצר ועניינו כתוב נבואה זו ובית אותה בבית ה' ויש מפרשים אל היוצר אל הקהל כמו יוצר גובי • אדר היקר אשר יקרתי מעליהם הדר הכבוד שסלקתי מעליהם בעבור כי בבית שני לא שרתה שכינה: אשר יקרתי • אשר מנעתי מן הוקר רגליך: ואגדע את מקלי השני את החובלים, היא המלך והוא היה אגריפס כי בימיו הגלם טיטוס • והחכם ר' אברהם הלוי מטוליטולה שחבר ספר הקבלה פי' פרשה זו כן רעה את צאן ההריגה זה בנין בית שני ונ"ם ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים נועם זו נשיאות זרובבל נחמיה התרשתא שהם מבני דוד ולהם נתן ה' מלכות ישראל ברית מלח חובלים זו מלכות הכהנים כי הם בתחלה בנו בית המקדש אחד בהר גריזים ונתחתנו אל הכותיים ומהם יצאה האפיקורסות לעולם ולבסוף הורקנוס כהן גדול שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ויהרג את הכהנים הוא ואלכסנדרוס בנו וכן היה דעת אריסטובולוס בן בנו נועה: ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד • שלשת גדולות אלו רמז נשיאות בני דוד ומלכות בני חשמונאי ומלכות עבדיהם וקרא לכל ימי בית שני ירח אחד לפי שהיו בעיניו כימים אחדים וזהו שאמר ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר את בריתי וגומר זו ספירת זרובבל ונחמיה כי נכרתה האהבה והופר הברית אשר היתה ביניהם ובין מלכי פרס וזהו שאמר אם טוב בעיניכם וגו' זהו שאמר להם כשהיה רועה אותם במקלו השני החובלים וכאלו אמר אם טוב בעיניכם ללכת בדרכי ה' וישקלו את שכרי שלשים כסף רמז לשלשים שנה שמלכו מלכים של חסד ואלו הם מתתיהו הנקרא חשמונאי שנה אחת יהודה בנו שש שנים ויונתן בנו שש שנים ושמעון בנו י"ח שנה הרי ל"א שנה ואם היו בהם חדשים חסרים נעשו ל' שנה שמלכו מלכי אמונה וזהו שאמר ויאמר אלי השליכהו אל היוצר או אדר היקר אשר יקרתי מעליהם כלומר אדר הוא ויקר זה השכר וראוי להיותו בקרבנות ובכופר נפשות הקהל וקראו יוצר ופי' יוצר כמו שאמר והנה יוצר גובי וזהו שאמר ואשליך אותו בית ה' אל היוצר כענין הראשון הוא: ואגדע את מקלי השני את החובלים זו עקירת מלכות בית חשמונאי בימי החובלים שהיו בהם הורקנוס ואריסטובולוס ובניו להפר את האחוה בין יהודה כלומר אשר היה עומד להפר האחוה כמו שכתוב וצבי עדיו לגאון שמהו ופי' אשר לגאון שמהו ובין החובלים הוא שחלקו ישראל שתי ממלכות כאשר עשה ירבעם בן נבט שנחלקה בימיו מלכות בית דוד והופרה האחוה בין יהודה ובין ישראל: (טו) ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי • אלו העבדים הוי רועה האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה זה אגריפס המלך אשר העלה את אספסיאנוס ואת טיטוס על ארץ ישראל ושרי הפריצים אשר עשו את כל הרעות: (טו) ויאמר ה' אלי עוד

מצודת דוד

לומר וכן היה כי הוסר הברית ביום שמתו ג' הנביאים וחזרו לבוא עליהם למלחמה: וידעו כן • רצה לומר ברעותי את הצאן ובעשותי את כל אלה הנה עניי הצאן והוא ומפרש השומרים אותו ר"ל הענוים והמוכנעים שבישראל השומרים את דברי הם ידעו אמיתת הדבר אשר דבר ה' הוא ולרמז עשיתי מה שעשיתי ולא היה דבר של מה בכך: (יב) ואומר אליהם • אמרתי לבעלי הצאן אם טוב בעיניכם שארעה עוד את הצאן הבו שכרי כדרך שנותנים לרועה ואם לא תאבו לתת שכרי חדלו ממני את הצאן לבל ארעה עוד עמהם: וישקלו • בעלי הצאן שקלו בשכרי ל' שקל כסף ויתכן שכן היה הערך הנתון אל הרועה והרמז היא שהמקום אמר לישראל אם תרצו שאשגיח אני בכם עשו עבודתי ושמרו מצותי ותחשב לי לשכר ואם לא אסיר השגחתי ול' כסף ירמז על ל' צדיקים שבכל דור ודור אין נגרע כמ"ש רז"ל וכסף הוא ענין חמדה כמו נכסף נכספתה (בראשית לא) כי הצדיקים הם מחמדי עין: (יג) השליכהו • השלך את הכסף אל האוצר המחוזק והחשוב והוא אוצר בית ה': אשר יקרתי מעליה' • אשר הכבדתי להיות ממעל להם עטרה על ראשם ר"ל צדקת ל' הצדיקים שבכל דור ודור שמורה היא להיות בנוי בזכותם הבית העתיד: ואקחה • עשה כאשר צוהו המקום והשליך הכסף לאוצר בית ה' לרמז הרמז האמור: (יד) ואגדע • אח"ז כרתי מקלי השני מקל חובלים ולא רציתי עוד להנהיגם כלל והרמז היא לומר אח"ז נתבטל גם הנהגת החובלים כי נלקחה הממשלה מהכהנים בני חשמונאי: להפר • ר"ל נגדעה ממשלת הכהנים בני חשמונאי יהיה הגם לבטל האחוה שהיה בין יהודה ובין

רֹעֶה אֱוִלִי׃ טז כִּי הִנֵּה־אָנֹכִי מֵקִים רֹעֶה בָּאָרֶץ הַנִּכְחָדוֹת לֹא־יִפְקֹד הַנַּעַר לֹא־יְבַקֵּשׁ וְהַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא יְרַפֵּא הַנִּצָּבָה לֹא יְכַלְכֵּל וּבְשַׂר הַבְּרִיאָה יֹאכַל וּפַרְסֵיהֶן יְפָרֵק׃

יז הוֹי רֹעִי הָאֱלִיל עֹזְבִי הַצֹּאן חֶרֶב עַל־זְרוֹעוֹ וְעַל־עֵין יְמִינוֹ זְרֹעוֹ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִכְהֶה׃

יב א מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה עַל־יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה נֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד אָרֶץ וְיֹצֵר רוּחַ־אָדָם בְּקִרְבּוֹ׃

ב הִנֵּה אָנֹכִי שָׂם אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם סַף־רַעַל לְכָל־הָעַמִּים סָבִיב וְגַם עַל־יְהוּדָה יִהְיֶה בַמָּצוֹר עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם׃

טַפְּשָׁא׃ טז אֲרֵי הָא אֲנָא מְקִים פַּרְנָסָא בְּאַרְעָא דְשָׁנַן לָא יִבְעֵי דְאִיטַלְטָלוּ לָא יִתְבַּע דִתְבִירִין לָא יַסֵי דְקָיְמִין לָא יְסוֹבַר וְנִכְסֵי עַתִירַיָא יְבוֹז וּשְׁאָרְהוֹן יִגְמַר׃ יז וַי עַל פַּרְנָסָא טַפְּשָׁא דְאִתְפַּקִיד לֵיהּ עַמָא לְפַרְנָסָא דִי הוּא דָמֵי לְטַבָּחָא דִי סַכִּינֵיהּ בִּידֵיהּ וְעֵינֵי עַל שְׁמֵינָתָא לְמִכַּס דַרְעֵיהּ מֵיבַשׁ תִּיבַשׁ וְעֵינֵיהּ דִימִינָא מִכְהָא תִכְהֵי׃ א מַטַל פִּתְגָמָא דַיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל אֲמַר יְיָ דִתְלָא שְׁמַיָא וְשַׁכְלֵיל אַרְעָא וּבְרָא רוּחָא דֶאֱנָשָׁא בִּמְעוֹהִי׃ ב הָא אֲנָא מְשַׁוֵי יַת יְרוּשְׁלֵם מָן מְלֵי מַרְוֵי לְכָל עַמְמַיָא סְחוֹר סְחוֹר וְאַף דְבֵית יְהוּדָה יִיתוּנוּן עַמְמַיָא בְּיַד אֲנִיסִין בְּצַיְרָא לִירוּשְׁלֵם׃

רשמשון׃וגם נפשם בחלת בי׃אוילי ח׳ חסר יו״ד קדמא בליש׳ בקריאה וסי׳ אך אוילים שרי צען׃כלי רעה אולי׃ אולים מדרך פשעם. אולים יליץ אשם. ומוסר אולים אולת: רעי ה׳ חס׳ ו׳ בקריאה וסי׳ האמר לכרש רעי׃ דורי נסע ונגלת. הוי רעי האליל׃ חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי׃ ה׳ רעי לא אחסר׃ עין ח׳ בקריאת וסימ׳ נמסר ביהושע סימ׳ י״ט׃

תולדות אהרן

רעי האליל׃ (תענית סח)׃ דבר ה׳׃ זוהר מקן׃

אבן עזרא

נמשכת עד היום כאשר פירשתי בספר דניאל כי יון הגלה ירושלם אל אדום וזהו כלי רועה אוילי כמו אכזרי ובעבור זה שנפסקה מלכות ובאה על מלכות יון על כן כתוב בארץ על ארץ ישראל והנצבה שלא תוכל ללכת לרעות והנה כל זה ימי הגלות עד היום׃ (טז) הנער. שם אובד הקטן לא יבקש׃ (יז) הוי׃ הגלות תארך ותעמוד עד כרות זו מלכות יון עד בא קיצה׃ חרב על זרועו על עין ימינו. וטעם זרוע הכח שיסור והעין עין חכמה והעצה והנה יאבדו גבוריו וחכמיו׃ (א) משא׃ זאת הפרשה דבקה היא בעבור שהזכיר חרב על זרועו הזכיר מתי יהיה זה ואנה יהיה ועתה יפרש כי זה יהיה בשוב ישראל עם משיח בן יוסף אל ירושלם ועתה זאת הנבואה על ישראל וטעם להזכיר עתה נוטה שמים ויוסד ארץ כי לולי ישראל לא נבראו וטעם ויוצר רוח אדם בקרבו שהוא עולם קטן כנגד שמים וארץ וזה הדבר צריך פי׳ ארוך׃ (ב) הנה בהתחבר ישראל יעלו יונים להלחם עליה׃ סף׃ כמו מן הדם אשר בסף׃ משכב וספות׃ וגם על יהודה׃ שהגוים יכריחו ישראל העומדים בארצם שהם רחוקים מירושלם ולא באה גאולתם ללכת עמהם לצור על ירושלם והנה

רש״י

ההריגה סימן הוא שאני עתיד למסור דור חורבן בית שני זה ביד פיסוס׃ (טז) הנכחדות. האובדות לא יפקוד הרועה לבקשם׃ הנער לא יבקש׃ תירגם יונתן דאטלטלו לא יתבע הנער והשוטים שאינן יודעות לבוא אל הדיר׃ הנצבה׃ שיש לה כח קצת׃ לעמוד על רגליה וצריכה סיוע לנהלה לאבוס ומנחם פירש ונסוחה לי׳ לצבות בטן׃ לא יכלכל׃ הרגום יונתן לא יסובר ודרך הרועה בחיקו ישא׃ ובשר הבריאה יאכל׃ את העשירי׳ יגמור ממונן׃ ופרסיהן יפרק׃ עד כלה ודוגמת זו אמר דניאל אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה׃ (יז) הוי יש לצעוק על זה׃ רועי האליל׃ רועי של אין׃ אליל ל׳ אל אינו רועה וכן רופאי אליל (איוב יג)׃ רועי האליל יו״ד יתירה במקום ה״א כמו ועוזבי הצאן (כאן) שכני סנה (דברים לג) שכני לבדד (מיכה ו)׃ עוזבי הצאן נותן הבקר ליד כל הבא להכות ולהרוג ולבוז׃ חרב על זרועו ועל עין ימינו׃ והוא הרועה הכהן של שחיטה נושא בידו לשחוט את השמינה ואת הבריאה שנתן עין ימינו בהם לדעת מי העשירים לבוז ולגמור נכסיהם׃ זרועו יבוש׃ היבוש׃ לעתיד לבא ונתתי נקמתי וגומר (יחזקאל כה) והפותרי׳ פותרי׳ אותו בצדקיהו על שם (ירמיה כב) ואת עיני צדקיהו עור ואי אפשר לכוון הנני מקים רעה בארץ בצדקיהו שכבר עבר לו שנים הנה׃ (א) משא דבר ה׳ הוא גמר זה הדבר שהתחיל לדבר בפורענותן של אוכלי ישראל על בבל וכיוצא בו׃ (ב) סף רעל׃ כלי תרעלה כמו בדם אשר בסף (שמות יב) רעל ל׳ שממון אוטם הלב והאברים שאין להם כח כאדם המעוטף בגמלה כמו (נחום ב) הברושים הרעלו (ישעיה ו) הסרות והרעלות׃ בלשון משנה מגינו מדיות רעולות אונכלופמנס״א בלע״ז׃ וגם על יהודה׃ יפילו העכו״ם אשר יהיו במצור על ירושלים שיהיו בית דוד מכניסים והעכו״ם יצורו עליהם ויבאו גם בני יהודה על כרחם לצור על ירושלי׳ פן

רד״ק

עוד קח לך כלי רועה אוילי. אמר הש״י לזכריה שיקח לו כלי רועה שוטה במראה הנבואה והוא סימן למלך שיקום בישראל בזמן בית שני שיעשה מעשיו בשגעון וכלי הרועה השוטה משונה מכלי רועה אחר כי כלי הרוע׳ הוא כמו שק סוסים שישים שם הרועה לחם שיאכל וכוס שישתה בו ודברים אחרים שצריך אליהם במדבר ברעותו הצאן והרועה השוטה כליו פחות וגרוע ונופל ממנו מזונו וכשיחסר מזונו מתקלף אל הצאן ומכה אותה ולא יחוס עליהן׃ אוילי היו״ד ליתם כיו״ד אכזרי וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד מבני חשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והנהיג מלכותו בשטות והרג אשתו ובניו ועשה רעות רבות בישראל וי״ת אתמני על פרנסא טפשא׃ (טז) כי הנה הנער פי׳ הטלה. הנצבה העומדת במקומה שלא תוכל ללכת לרעות לא יכלכל אותה במקומה׃ ופרסיהן יפרק׃ לא די שלא ייטב להן אלא ירע להן שבמקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת וי״ת ושארהון יגמר׃ (יז) הוי רועי האליל עוזבי הצאן, רועי, כמו רועה וכן באהל רועי כמו רועה עוזבי כמו עוזב היו״ד נוספת וכן אסרי לגפן עירה חלבי מרום קברו והדומים להם האליל כמו רופאי אליל דבר שאינו מועיל וזה הרועה הוא הורודוס או אגריפס׃ חרב על זרועו׃ אחר שאמר יבש תיבש כהה תכהה לא רצה לומר חרב ממש אלא ר״ל כליון כמו שהחרב מכלה ואמר זרועו ר״ל שיכלה כחו ואמר עין ימינו ר״ל שתכלה השגחתו ועצתו במעשיו ור״ל עין ימינו עין הלב וכן כתב החכם ר׳ א״ע ז״ל אבל הוא לא פירש ענין הפרשה כענין שפירשנו אנחנו׃ (א) משא דבר ה׳׃ אחר שזכר פורענות ישראל וחרבן הארץ פעמים התנבא על טוב ישראל ופורענות האומות ואמר נאם ה׳ נוטה שמים ויוסד ארץ כלומר כי הוא ברא שמים והארץ ובידו הכל לנתוץ ולהרוס לבנות ולנטוע וזכר אדם כמו שאמר ישעיה ואדם עליה בראתי כלומר ואני הגליתי את ישראל ובידי להעלותם מהגלות ולהנקם מאויביהם וכתב החכם ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל כי סמך ויוצר רוח אדם בקרבו לנוטה שמים ויוסד ארץ לפי שהאדם עולם קטן כנגד שמים וארץ שהוא עולם גדול ומה שאמר ויוצר רוח אדם בקרבו ולשון יצירה לא מצאנו אלא על דבר שיש בו ממש שהוא מוחש בחושים ולא כן הרוח ואמר כי מה שאמר ויוצר אמר על יצירת כלי הגוף המקבלים כח הרוח וסם המות והלב׃ (ב) הנה אנכי. סף רעל כמו כוס התרעלה שהשותה אותו ימות כן כל הבאים על ירושלם יספו ויכלו׃ וגם על יהודה יהיה במצור׃ ר״ל כי יהודה יצורו עם האויבים על ירושלם וטעם על יהודה כי גם עליהם תהיה סף הרעל מתחלה שיבאו על כרחם במצור על ירושלם והנה תהיה

מצודת ציון

ר״ל מקל׃ אוילי׃ שוטה מבלי דעת׃ (טז) לא יפקוד׃ לא יזכור׃ הנער׃ ר״ל הטלה הרך׃ הנצבה. ענין עמידה׃ יכלכל. ענין ספוק הצורך כמו ויכלכל יוסף (בראשית מ״ז)׃ הבריאה׃ השמנה כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג׳)׃ ופרסיהן. הם כעין מנעלים שברגלי הבהמות כמו פרסות סוסיו (ישעיה ה׳)׃ יפרק׃ ענין שבירה כמו פרק מלאה (נחום ג׳)׃ (יז) הוי. כמו אוי׃ רועי׃ כמו רועה בה״א׃ האליל. ענין דבר שאין בו תועלת כמו רועי אליל (איוב יג)׃ עוזבי. היו״ד יתירה׃ זרועו׃ ענין חוזק כי הוא נתון בזרוע יבוש תיבש. מל׳ יבשות׃ כהה תכהה׃ ענין עכירות ושחרות כמו כהה הנגע (ויקרא יג)׃ (א) משא׃ נבואה ולתוספות ביאור אמר דבר ה׳׃ (ב) סף. ספל וכן בדם אשר בסף (שמות יב)׃ רעל. ענינו הם המות והוא מל׳ יין תרעלה (תהלים ס) המטמטם את הלב מרוע תכונתו׃ במצור ענין הקפת גייסות סביב

מצודת דוד

ובין ישראל כי הם לבדם היו נקראים אחים אלו לאלו ולא עבר זר בתוכם ולא היה ראוי למלוך עליהם בירושלים כ״א מהם כמ״ש מקרב אחיך תשים עליך מלך וגו׳ (דברים יז) ובהתבטל ממשלת הכהנים בני חשמונאי בטל גם האחוה מישראל ומיהודה כי עבר זר בתוכם כי הורדוס מלך עליהם ולא היה מזרע ישראל ובטלו בטל האחוה וכל הרוצה להכנס יבוא ויכנס׃ (טו) כלי רועה אוילי׃ ר״ל מקל מה שהרועה אויל מנהיג בו את הצאן שהוא משחית ומאבד בו את הצאן׃ (טז) כי הנה אנכי מקים. ר״ל זה יהיה לרמז שאעמיד רשע בארץ ועל מלכות בית הורדוס יאמר׃ הנכחדות וגומר׃ המוסרות מן העדר ללכת דרך תועה לא יזכור בהם להשיבם אל העדר׃ הנער׃ הטלה הרך בימים ההולכת לאט ונשארת באחורי העדר לא יבקש אותה אנה נשארה׃ הנצבה׃ החולה העומדת במקומה ולא תזוז ממקומה לבקש מרעה לא יכלכל אותה במקומה׃ ובשר הבריאה׃ את השמנה יהרוג ויאכל בשרה׃ ופרסיהן יפרק׃ במקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת ר״ל לא יחזק הנכשלים ותשושי הכח ואת העשירים ימית וירדה בה בפרך׃ (יז) הוי רעי האליל. אוי לך אתה רועה מבלי מועיל העוזב את הצאן והולך לו ועל אגריפס המלך יאמר האחרון ממלכות בית הורדוס שעזב את עמו והתחבר עם מחריבי המקדש כמ״ש ביוסיפון׃ חרב על זרועו׃ חרב יבוא על זרועו ר״ל כחו ישבר ויוכרת׃ ועל עין ימינו׃ ר״ל ומה שהיה מסתכל ומביט ומצפה לשוב למלכותו הנה החרב יבוא על התוחל׳ ההיא כי הכרית ואין לה׃ זרועו יבוש תיבש׃ ר״ל כחו תחלש׃ כהה תכהה׃ ר״ל לא יראה הדבר שהוא מצפה לה והוא כפל ענין במ״ש׃ יב (א) נוטה שמים׃ הנוטה את השמים לפרשה והמייסד את הארץ ויוצר רוח האדם בקרב גופו וכאומר הואיל וכן הכל שלו ובידו לעשות בכל דבר כרצונו׃ (ב) סף רעל וגומר אל מול העכו״ם הבאים עליה סביב תהיה כספל ממשקה הממית שכל השותה ממנו ימות כן יכלו ויתמו כל הבאים על ירושלים׃ וגם על יהודה׃ הסף הרעל הזה יהיה גם על יהודה אשר יהיה במצור על ירושלים

רשי

כן ת"י: (ג) אבן מעמסה. אבן משאוי המוטלת על בני אדם שפי שמושל לשאתה ולעמס' על כתפים ושיא כבידה מאד עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטו: (ד) אכה כל סוס. שהובאים שם בשגעון ואת רוכביהם בעורון אבל על בית יהודה שהם על כרחם מן שהובאים אפקח עיני להגין עליהם מן המכה הזאת: (ה) ואמרו אלפי יהודה בלבם. כשיראו שאר הגובאים נגפים במגפה זו והם ניצולים: אמצה לי יושב ירושלם וגו'. יושבי ירושל' שיודעים שעל כרחנו אנו באים עליהם אמצו לעזרתי בתפילתן בה' אלהיהם: (ו) אשים את אלפי יהודה. ישובו וילחמו עם אותם שהביאום שם: ככיור אש. כמדורות אש גדולה וכיור לשון כירה וכך חברו מנחם: תחתיה. במקומה: (ז) והושיע ה' את אהלי יהודה בראשונה. בטרם יבואו בני ירושלים לצאת מן העיר תהיה להם תשועה לשוב אל אהליהם ואל ביתם ואח"כ תבא תשועה לבני העיר הוא התשועה שנאמר בה ויצא ה' ונלחם (לקמן יד): למען לא תגדל. להתפאר עליהם ולומר לא נגלחם אלא בשבילנו: סנכש!

זכריה יב

ג וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא אָשִׂים אֶת־
יְרוּשָׁלַ͏ִם אֶבֶן מַעֲמָסָה לְכָל־הָעַמִּים
כָּל־עֹמְסֶיהָ שָׂרוֹט יִשָּׂרֵטוּ וְנֶאֶסְפוּ
עָלֶיהָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃
ד בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אַכֶּה כָל־
סוּס בַּתִּמָּהוֹן וְרֹכְבוֹ בַּשִּׁגָּעוֹן
וְעַל־בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת־עֵינַי
וְכֹל סוּס הָעַמִּים אַכֶּה בַּעִוָּרוֹן׃
ה וְאָמְרוּ אַלֻּפֵי יְהוּדָה בְּלִבָּם אַמְצָה
לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם בַּיהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵיהֶם׃ ו בַּיּוֹם הַהוּא אָשִׂים אֶת־
אַלֻּפֵי יְהוּדָה כְּכִיּוֹר אֵשׁ בְּעֵצִים
וּכְלַפִּיד אֵשׁ בְּעָמִיר וְאָכְלוּ עַל־
יָמִין וְעַל־שְׂמֹאול אֶת־כָּל־הָעַמִּים
סָבִיב וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלַ͏ִם עוֹד תַּחְתֶּיהָ
בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ ז וְהוֹשִׁיעַ יְהוָה אֶת־
אָהֳלֵי יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְמַעַן לֹא־
תִגְדַּל תִּפְאֶרֶת בֵּית־דָּוִיד וְתִפְאֶרֶת

ונאספו ד' בקריא' וסי' ונאספו שמה כל העדרים · ונאספו עלי והכוני ונשמדתי · אבן מעמסה לכל העמים · ונאספו עשבות חרים : ה' חסר ו' בליש' אלוף וסימ' לאלפיה' בארץ שעיר · ואת למדת אתם עליך אלפים לראש · ואמרו אלפי יהודה · אשים את אלפי יהודה ככיור אש · והיה

ג' · ג' · ג' · ד'וכל אורית' דכו' · ג' · ג' · כ' חסר וכ' חס' בליש' ל'וכתיב ה' · ס' חס' בליש' ג' · כ' חד מ"ג

תרגום

ג וִיהֵי בְּעִידָנָא הַהִיא אֲשַׁוֵי יַת יְרוּשְׁלֵם אֶבֶן תַּקְלָא לְכָל עַמְמַיָא כָּל אָנְסָהָא אִתְבְּזָזָא יִתְבַּזְזוּן וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲלַהּ כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ ד בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ אֲמַחֵי כָּל סוּסְוַת עַמְמַיָא בְּטַפְשׁוּתָא וְרוֹכְבֵיהוֹן בְּשַׁעֲמָמוּתָא וְעַל דְבֵית יְהוּדָה אֲגַלֵי יַת גְבוּרְתִי לְאַטָבָא לְהוֹן וְכָל סוּסְוַת עַמְמַיָא אֲמַחֵי בְּסַמְיוּתָא׃ ה וְיֵימְרוּן רַבְרְבֵי יְהוּדָה בְּלִבְּהוֹן אִשְׁתְּכַח פּוּרְקָן לְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם בְּמֵימְרָא דַיְיָ צְבָאוֹת אֱלָהֲהוֹן׃ ו בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲשַׁוֵי יַת רַבְרְבֵי יְהוּדָה כִּלְבוּשׁ דִינוּר בְּאָעַיָא וּכְבִיעוּר דְאֶשָׁא בְּעַמִירָא וְיִבְזוּן מִן דָרוֹמָא וּמִן צִפּוּנָא יַת כָּל נִכְסֵי עַמְמַיָא סְחוֹר סְחוֹר וְתִתַּב יְרוּשְׁלֵם עוֹד בְּאַתְרַהּ וְתִצְלַח יְרוּשְׁלֵם׃ ז וְיִפְרוֹק יְיָ יַת קִרְוַיָא דְבֵית יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא בְּדִיל דְלָא תִסְגֵי אִתְרַבְרְבוּת בֵּית דָוִד וְאִתְרַבְרְבוּת יָתְבֵי

אבן עזרא

והנה לכה תעבור עליהם בלכתם: (ג) והיה. המשל ידוע כי להרע לנפשו יקח אבן מעמסה שיפול תחתיה: (ד) ביום. אכה כל סוס של גויי הארץ: ועל בית יהודה. שהלכו עמהם בעל כרחם אפקח עיני לשומרם ולהצילם וסוס העמים לא סוס היהודים שיהיה במחנה אכה בעורון והנה עיד יכשל בסוס: (ה) ואמרו אלופי יהוד'. גדוליהם שהם במחנה שאויב: אמצה לי. תפילת ירושלם כי הם שהתפללו בעבורנו תפלה חזקה והנה כל אחד יאמר אמצה לי בעבורי כמו אמרי לי אחי הוא: (ו) ביום. אז יתקיים חרב על זרועו ועל עין ימינו והנה הוא עוד גם סוסו על כן יאכלום ככיור אש ככירה אש: וישבה. הטעם וישבו אנשים. (ז) והושיע. את אהלי יהודה הבאים עם האויב כי כן דרך המחנות שוכנים באהלים סביב העיר: בית דוד. עוד היום בעיר בגדא"ד עיר מלכות ישמעאל והם ראשי הגלות משפחה רבה וגדולה ולהם ספר היחס מימים קדמוניות וככה פירושו כי בראשונה קודם ישועת ירושלם יושיע השם אהלי יהודה שהם מחוץ לעיר עם מחנות שאויב כדרך שאמר למעלה ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון ולמה בראשונה אושיע את אהלי יהודה למען לא תגדל בעבור שלא

תולדות אהרן והושיע ה' (סוכה נד):

רדק

תהיה עליכם זאת צרה גדולה ופי' הענין כי כשבא גוג ומגוג על ירושלם אחרי הגאולה יעלו על ארץ יהודה כי מגמת פניהם לבא על ירושלים תחל' ולא יחושו לכל ארץ ישראל לכבשה תחלה כי יאמרו אחר שנכבוש ירושלם תהיה נכבשת כל ארץ ישראל לפנינו אבל יעלו לירושלים דרך ארץ יהודה כי היא דרכם ויקחו עמהם בני יהודה על כרחם שיבאו עמהם לצור על ירושלם וכת"י: (ג) והיה. אבן מעמסה. המשילה תחלה לסף רעל והוסיף להמשילה לאבן מעמסה ר"ל כל שיגיעים להלחם על ירושלם ילקו בה כמו שאבן הגדולה שהוא לעומסיה למעמס גדול ולמשא כבד ובעוד שמרימים אותה מן הארץ להרימה על כתפם יעשו בה שריטו' בידיהם ומנסים בה פתם אנשים רבים ובהסיע' אותה ישרט בידיהם כן יאספו על ירושלם כל גויי הארץ וכלם יהיו נאספים בה מעמסה מן ויעמוס איש על חמורו ועמסים על התמורים ענין משא וכת"י אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזא יתבזזון וגו': (ד) ביום ההוא. אפקח את עיני לשמרם מהמכה שאביא על העמים אע"פ שהם ביניהם הם וסוסיהם ינצלו מהמכה אבל כל סוס העמים אכה בעורון ואמר בעורון אחר שאמר בתמהון כי שתי המכות האלה תהיינה להם והתמהון הוא בלב והעורון הוא בעינים: (ה) ואמרו אלופי יהודה. יאמרו בלבם כשהיו בין אויביהם כי יושבי ירושלם יהיו אמצה וחוזק להם שיבאו להלחם עמה בעזרת ה' לבאות ויצילו גם: אמצה. שם בשקל עולה ענוה כבשה שלוה: (ו) ביום ההוא אשים את אלופי יהודה. גדולי יהודה שיהיו בתוך אשימם ככיור אש בעצים כי באש שאשלח בגוים התמהון והשגעון יתבוננו כי מאת ה' הוא ויכו הם ובני יהודה שעמהם בגוים על ימין ועל שמאל ופי' כיור אש גחלת אש מלשון תנור וכירים וכמו שהעצים והעמיר נכונים לבער עם אש כן העכו"ם יהיו נכונים לאבדון ולכליון בתמהון ובשגעון שיפלת בהם האל יתברך ואלופי יהודה יהיו בהם כמו האש לכלותם: וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם: כי העכו"ם חשבו להשמידה מהיות עיר והיא תשב עוד במקומה במקום שהיא נקראת ירושלם היום: (ז) והושיע ה'. אהלי יהודה בראשונה לפי שהצרים על עיר יושבים באהלים לפיכך אמר אהלי יהודה ואמרו עוד כי על בית רכבים אמר שהם יושבים באהלים לעולם והיו יושבים בתוך בני יהודה ות"י אהלי יהודה קרוי דבית יהודה בראשונה קודם שיושעו יושבי ירושלם יהיו נושעים בני יהודה שהם מבחוץ מפחד אויביהם שבאו עמהם במצור: למען לא תגדל תפארת בית דוד. כי בית דוד יהיו מבפנים בעיר עם יושבי ירושלם ואם יושעו הם בתחלה יתפארו על בני יהודה שהם מבחוץ ויאמרו שעל ידם הם נושעים

מצודת דוד

כי סבאו' לצור על ירושלים הכריחו לאנשי ערי יהודה לבוא עמהם בעזרת' לצור על ירושלים וגם המה ילקו בתחלה עם העכו"ם: (ג) אבן מעמסה וגומר. אל מול הסבליים הנושאים עליה תהיה כאבן כבדת המשא שכל העומסי' אותה ישרטו שרטת בבשרם ובידיהם לרוב הכובד ר"ל כל הנלחמי' עליה ילקו ולפי שהמשי' לאבן כבדת המשא אמר ל' הנופל באנשים סמרימים אבן כבד: ונאספו עליה. אמלה בסמוך לא יכלו ויתמו מן הארץ: (ד) בתמהון. ר"ל יאבדו אבידת הלב כאדם המתמה ומתייאש: בשגעון. ר"ל לא ילחמו כסדר תכסיסי המלחמה: ועל בית יהודה. וסבאים לבא על ירושלים עם הנובאים עליהם אפקח עיני להשגיח בהם שלא יאבדו עם הנובאים הואיל ובאו שלא ברצונם: אכה בעורון. נוסף על התמהון אכה בעורון לא יראו אנה ילכו וידלגו על אחיהם ויכמהם. אבל בית יהודה שיהיו עמהם במחנה לא יהיו נזוקים מהם כי המקום ישגיח בהם: (ה) ואמרו וגו'. אלו סבאים עם הנובאים על העיר ברואותם שאינם נזוקים עם הנובאים יאמרו בלבם הנה יושבי ירושלים חזקם אותי בהפגיעם בה' להתפלל עלי שלא אהיה נלקה עמהם כי יודעים המה שבאתי הנה שלא ברצוני ולא יתלו הדבר בזכות עצמם כ"א בזכות יושבי ירושלים: (ו) את אלופי יהודה. הם סבאים עם העכו"ם אותם יעשה כלפיד אש הבוער בעצים ר"ל הם ישחיתו את הבאים עמהם ברואותם ביד ה' היתה בם: וכלפיד וגו'. כפל הדבר במ"ש: ואכלו. ישחיתו מימינם ומשמאלם את הנובאים מסביב: וישבה יר' שלים וגו'. כי ירושלים הבנויה אחר שהחריבו מקודם לא בנויה במקומה שהיתה מאז ולכן אמר שאז תשב ירושלים במקומה הראשון במקום ירושלים הישנה: (ז) את אהלי יהודה הם הבאים עם הערכים יושבי אוהלים במחנה. אותם יושיע ה' בראשונה לסבות הבאים עמהם עד לא יצאו אנשי ירושלים להלחם בהם ולהכותם: למען לא תגדל וגו'. כ"א לא ישחיתו בהם עד אשר יצאו מירושלים זרע בית דוד ושאר היושבים שמה תגדל א"כ תפארתם על תפארת בית יהודה הבאים עם העכו"ם הואיל והם

מצודת ציון

סביב לעיר לכבשה: (ג) מעמסה. ענין טעינת משא כבדה כמו אשר נשאתם עמוסות (ישעיה מו): שרוט ישרטו. ענין תלישת הבשר כמו ובבשרם לא ישרטו שרטת (ויקרא כא): ונאספו. ענין כליון ומיתה כמו כל הדור ההוא נאספו (שופטים ב): עליה. אצלה כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב): בעורון. מלשון עור: (ה) אלופי יהודה. שרי יהודה כמו אל תבטחו באלוף (מיכה ז): אמצה. מלשון אומץ וחוזק: (ו) ככיור. ענין לפיד ושלהבת וכן תנור וכירים (ויקרא יא) הנקרא כן בעבור שמונח עליו תדיר לפידי אש: בעמיר. כן יקרא אגודת השבלים כמו ושכחת עומר בשדה (דברים כד): תחתיה. במקומה: (ז) תפארת. מלשון פאר והדר

אבן עזרא

שלא יוכלו להתפאר בית דוד ויושב ירושלם שהם בתוך העיר עם השמיה ולא תגדל התפארתם על בני יהודה ידעו שישועה אתכם : (ח) ביום · הנכשל בהם · גיבור כדוד : כאלהים · מלאכים וככה פירושו כמלאך ה' לפניהם במלחמ' : (ט) והיה ביום ההוא · כאשר אבקש להשמיד את כל הגוים : (י) ושפכתי · אשפוך רוח חן ותחנונים על יושבי ירושלם פרס זה תעבור עליהם בתחלה נרס כי משיח בן יוסף יהרג אז יכעס השם וישמיד את כל הגוים הבאים על ירושלם וזהו והביטו אליו אז יביטו כל הגוים אלי לראות מה אעשה לאלה אשר דקרו משיח בן יוסף : וספדו עליו · אנשיו : (יא) כמספד הדדרימון · מספד אדם גדול היה בימים קדמונים : בבקעת מגדון · ולאנחנו לא ידענו כל הקורות ולסיבות כמו לאהאב ויאשיהו דרך דרש סוף זה : (יב) וכפדה · הזכיר משפחת בית דוד הנכבדת ומשפחת בית נתן בדרך נבואה ידע כי גם זאת בימים ההם תהיה ידועה ולסיבה בית נתן אחי שלמה אין צורך כי בית דוד הם כולל לשניהם וככה בית השמעי אינו מהלוים או שהוא קראם מבית לוי בפניים ומקראם בתוך כמו בית דוד ויהודה שהם בפנים וכתוך : (א) ביום · גם זה הכתוב לאות כי הנבואה לעתיד ויהיה מקור נפתח כמשמעו וככי משה הכהן אמר

מסורה

ב' חס' בסיפרא · ג' חד חסר · ג' · ב'אחרי מסה · ג' · ג' · כל סיפרא קמץ · ב' חסר ובפסוק · ג' יותר ומקור

כאלף ביהודה : יושב ב' חס' בסיפרא וסימ' והשפלה ישב ותפארת ישב ירושלם : כדויד ג' וסימ' נמסר בעמוס סימ' ו' כאלהים ג' בקריאה וסימ' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע ובית דויד כאלהים·אל גדול כאלהים · אנ"ך מספר ג' בקריאה וסימ' מספד תמרורים כי פתאם · מספד בית האצל · כמספד הדדרמון בבקעת מגדון · וסימ' תמריא פטיכין

מקרא

יֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם עַל־יְהוּדָה׃ ח בַּיּוֹם הַהוּא יָגֵן יְהוָה בְּעַד יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם וְהָיָה הַנִּכְשָׁל בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּדָוִיד וּבֵית דָּוִיד כֵּאלֹהִים כְּמַלְאַךְ יְהוָה לִפְנֵיהֶם׃ ט וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלִָם׃ י וְשָׁפַכְתִּי עַל־בֵּית דָּוִיד וְעַל יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֵת אֲשֶׁר־דָּקָרוּ וְסָפְדוּ עָלָיו כְּמִסְפֵּד עַל־הַיָּחִיד וְהָמֵר עָלָיו כְּהָמֵר עַל־הַבְּכוֹר׃ יא בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלִַם כְּמִסְפַּד הֲדַדְרִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן׃ יב וְסָפְדָה הָאָרֶץ מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית־דָּוִיד לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת בֵּית־נָתָן לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃ יג מִשְׁפַּחַת בֵּית־לֵוִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃ יד כֹּל הַמִּשְׁפָּחוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת מִשְׁפָּחֹת מִשְׁפָּחֹת לְבָד וּנְשֵׁיהֶם לְבָד׃

יג א בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מָקוֹר

תרגום

יְרוּשְׁלֵם עַל דְּבֵית יְהוּדָה׃ ח בְּעִדָּנָא הַהִיא יְרַחֵים יְיָ עַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם וִיהֵי דְּחַלָּשׁ בְּהוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא כְּדָוִיד וּבֵית דָּוִיד כְּרַבְרְבִין יַצְלְחוּן כְּמַלְאֲכָא דַּיְיָ קֳדָמֵיהוֹן׃ ט וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא אֶתְבַּע לְשֵׁיצָאָה יָת כָּל עַמְמַיָּא דִּי מִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם׃ י וְאֶשְׁפּוֹךְ עַל דְּבֵית דָּוִד וְעַל יָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם רוּחַ חִסְדָּא וְרַחֲמִין וְיִבְעוֹן מִן קֳדָמַי עַל דִּי אִיטַּלְטָלוּ וְיִסְפְּדוּן עֲלוֹהִי כְּמָה דְּסָפְדִין עַל יְחִידָא וְיִימְרוּן עֲלוֹהִי כְּמָה דְּמַמְרִין עַל בּוּכְרָא׃ יא בְּעִדָּנָא הַהִיא יִסְגֵּי מִסְפְּדָא בִּירוּשְׁלֵם כְּמִסְפְּדָא דְּאַחְאָב בַּר עָמְרִי דִּי קְטַל יָתֵיהּ הֲדַדְרִמּוֹן בַּר טַבְרִימּוֹן וּכְמִסְפַּד יֹאשִׁיָּה בַר אָמוֹן דִּי קְטַל יָתֵיהּ פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן׃ יב וְיִסְפְּדוּן דַּיְרֵי אַרְעָא זַרְעִין זַרְעִין גֻּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית דָּוִד לְחוֹד גֻּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית נָתָן גֻּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ יג זַרְעִית בֵּית לֵוִי לְחוֹד גֻּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד זַרְעִית בֵּית שִׁמְעִי גֻּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ יד כָּל זַרְעֲיָתָא דִּי אִשְׁתְּאָרָא זַרְעִין זַרְעִין גֻּבְרֵיהוֹן לְחוֹד וּנְשֵׁיהוֹן לְחוֹד׃ א בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵי אוּלְפַן אוֹרַיְתָא גְּלֵי

רשי

(ח) הנכשל בהם · החלש שבהם : כאלהים · כרברבין כמלאכים : כמלאך ה' לפניהם · יצלחון כמלאכא דה' קדמיהון : (ט) אבקש להשמיד · אבקש בהשמדתם ואדקדק בעוונם ורבותינו פירשו לזכות אבקש בנוגני שלהם אם יש להם זכות אניחם ואם לאו אשמידם : (י) רוח חן ותחנונים · שיעלו על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני : רוח פלג"ש בלע"ז : והביטו אלי את אשר דקרו · תרגם יונתן ויבעון מן קדמי על די איטלטלו והביטו להתאונן על אשר דקרו בהם הכשדיים והרגו בהם בגלות' : וספדו עליו · על אותו הרג : כמספד על היחיד · כאשר יספוד איש על בן יחידו ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג במסכת סוכה : (יא) כמספד הדדרמון בבקע' מגדון · אין ענין הדדרימון בבקע' מגדון אלא שני מספדות הן כמספדה דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרמון בר טברימון ברמות גלעד שנאמר מ"א כב) והעבור הרנה במחנה וסוף הספד וכמספדה דיאשיהו בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירה בבקעת מגידון שנאמר (ד"ה ב ל"ה) ויקונן הם ירמיהו וגו' ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם וגו' : (יב) בית נתן · הנביא וי"א נתן בן דוד כמו שנאמר (ש"א ה) שמוע ושובב ונתן ושלמה : (יג) בית לוי · הכהנים והלוים : משפחת השמעי · שמוע בן דוד בתחלה כלל שכתוב משפחות בית דוד ואח"כ פרט כל אחת ואחת · (יד) כל המשפחות הנשארות · לבית דוד : ונשיהם לבד · משום צניעות ולמה משפחות הכהונה והמלכות כדי לסמוך לשם הכהונים כמו שנאמר בכהן הספד אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ : לתחלה

מצודת ציון

והדר : (ח) הנכשל · ענין נפילת התגברות ותשות הכח : (י) רוח רצון : דקרו · ענין נעילת חרב בגוף כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה יג) : והמר · כהמר · מל' מרירות : (א) מקור · מעין הנובע

תולדות אהרן והיה הנכשל · עקידה שער ג : אבקש להשמיד · עכו"ם ד : והביטו אלי · סוכה נב : יגדל המספד · מגלה ג מ"ק כח : וספדה · סוכה נב (תוספ נס): מקור נפתח · יומא עח (שקלים ג) :

רדק

נוטעים : (ח) ביום ההוא · הנכשל בהם · החלש שבהם יהיה כדוד שהיה גבור חיל ואיש מלחמה : ובית דוד · ר"ל המלך המשיח כמו שמצינו גם בית דוד שאמר על אחז המלך ויגד למלך לשניהם לאלהם בגוים הנה כאלהים ופי' כמלאך ה' : (ט) והיה ביום ההוא אבקש להשמיד · אבקש ואצפה כלומר אשים כל רצוני להשמידם : (י) ושפכתי רוח חן ותחנונים · כלומר שימלאו חן בעיני ואשיעם מן הגוים הבאים עליהם וכפל הענין במ"ש לחזק הענין וי"ת רוח חסד ורחמים ופי' אאז"ל רוח שיהיה חן בעיני כל אדם ויהיו תחנוניהם מקובלים לפני והנה אמר שיגן עליהם הנה זכר המדרגות העליונות המגעלות אותם אח"כ אמר שלא יזדמן שידקרו אחד מהם במלחמה ואפילו הדיוט שבהם תימה גדולה יהיה להם היאך יהיה דבר זה ויחשבו אותו שהוא תחלת ירידה והכנעה נגד אויביהם כמו שעשה יהושע כאשר הכו אנשי מישראל שלשים וששה איש אמר אהה ה' ואמר מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו כן יהיה ענינם עתה אם יראו שידקרו מהם אפילו אחד יתמהו והביטו אלי את אשר דקרו בעבור שדקרו וספדו עליו כאדם שאין לו אלא בן אחד וימות או כאדם שימות בכורו ורז"ל פי' על משיח בן יוסף שיהרג במלחמה ותמה אני לפי פירושו איך סתמו ולא זכרו כלל : והמר · ענין מרירות לב : (יא) ביום ההוא · כמספד · בעת מפני הסמיכות הדדרימון בבקעת מגדון ידוע היה אצלם ולא ראינו זכר מזה במקרא : (יב) וספדה הארץ · אנשי הארץ יספדו על זה הדיקור : משפחות משפחות · כל אחת במהומה ואלה המשפחות הנזכרות כמו נתן ושמעי יהיו גדולות וידועות באותו הזמן והנביא זכרם דרך נבואה ומה שאמר ונשיהם לבד הוא דרך צניעות או פי' לפי שהנשים מקוננות וסופדות יותר מן האנשים אמר שתתיחדנה לבדן לספוד כמנהגן : (א) ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד · אפשר לפרש כמשמעו וכן רז"ל הדביקוהו לפסוק יצאו מים חיים מירושלם ואמרו יכול שיתערבו בהן מעינות אחרות ת"ל יהיה מקור נפתח לגים :

מצודת דוד

היו עמהם ולא הטיחו לבהם עד אשר באו בית דוד ושאר יושבי ירושלים : (ח) יגן ה' · מפני חיל הגוים עליהם : הנכשל בהם · החלש שבהם יתגבר כדרך שגבר דוד על אנשי מלחמתו : כאלהים · יהיו כאלהים ואזר ומהרם כמלאך ה' ולפניהם יעברו במלחמה בראש העם : (ט) אבקש להשמיד · אבקש ואעשה כלומר אשים כל רצוני להשמידם : (י) ושפכתי · ר"ל אתן בהשפע על בית דוד וגו' רצון המשכת חן על עצמם ורצון הפלרת התחנונים לפני : והביטו אלי · לשאול מאתם להשיב גמול את אשר דקרו ועל משיח בן יוסף יאמר שמת במלחמה כן אחז"ל : כמספד על היחיד · כמו המספד שאדם עושה על מיתת בן יחיד : והמר · יבכו עליו במרירות לב כמו שממררים בבכי על מיתת הבכור : (יא) כמספד הדדרמון וגו' · מספד גדול מפורסם היה בימים קדמונים להדדרימון בבקעת מגדון וכן יהיה המספד על משיח בן יוסף · ורז"ל אמרו כמספד אחאב שהרגו הדדרמון וכמספד יאשיהו שהרגו פרעה בבקעת מגדון : (יב) משפחות וגומר · כל משפחה בפ"ע לפרסם את ההספד : ונשיהם לבד · שזה דרך צניעות שלא יהיו מעורבבים עם הגברים : משפחות בית נתן · כן יהיה שם משפחה יקרה בזה הזמן וכן כולם שחושב והולך וזכרם הנביא בנבואה : (יד) כל המשפחות הנשאר וגו' · מלבד אותן המשפחות היקרות הנקובות בשמותן : משפחות · גם הם יספדו כל המשפחה בפ"ע ונשיהם לבד : יג (א) יהיה מקור נפתח · יהיה פתוח

רש"י

(א) לחטאת ולנדה · לאדיותא וכן ת"י אשבוק לחוביהון כמא דמדכן במי אדיותא ובקטם תורתא דחטאתא באפר חטאת: (ב) וגם את הנביאים · נביאי השקר: רוח הטומאה · יצר הרע: (ד) אדרת שער · כן דרך מסיתים ומדיחי' מתעטפי' בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כחשיהם: (ה) כי אדם הקנני · פתר בו מנחם לשון מקנה צאן ובקר כי אני כשאר כל אדם שאינו עסוק בנבואה' הפקידני מנעורי לשמו' את מקנהו: (ו) בין ידיך · בין כתפיך שם מלקין עוברי עבירה: בית מאהבי · אשר אוהבני והוכיחוני לדרך הישרה: (ז) חרב עורי על רועי · על עמו שהפקדתיו על צאן גלותי: ועל

אבן עזרא

אמר כי הוא דרך משל כמו וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם על כן אחריו ורוח הטומאה הפך לרוח הקדש: (ב) והיה · הטעם כל כהה יהיו אוהבי השם כי על אהבתו ידקרו האבות הבני': (ד) והיה · אדרת שער · להראות האדם שהוא עובד השם ומתאבל על עונו וחוגר שק למען לא יכירוהו: (ה) ואמר · לשואלו מה מלאכתך: כי אדם הקנני מנעורי · הנחילני אדמה ומנעורי אני עובד אותה ואם ישאלוהו מה המכות שדקרוהו אביו ואמו אז יאמר בית מאהבי שחקתי והוכיתי שם על דרך שחוק: (ז) חרב · ותנבא עוד על מלחמות רבות תהיינה בכל הארץ במות משיח בן

זכריה יג

נפתח לבית דויד וליושבי ירושלם
לחטאת ולנדה: ב והיה ביום ההוא ו' פתח
נאם יהוה צבאות אכרית את־
שמות העצבים מן־הארץ ולא
יזכרו עוד וגם את־הנביאים ואת־
רוח הטמאה אעביר מן־הארץ:
ג והיה כי־ינבא איש עוד ואמרו
אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה כי
שקר דברת בשם יהוה ודקרהו ל' וחסר
אביהו ואמו ילדיו בהנבאו: ז' י"ל' בהנבאו בסוף
ד והיה ביום ההוא יבשו הנביאים
איש מחזינו בהנבאתו ולא ילבשו
אדרת שער למען כחש: ה ואמר
לא נביא אנכי איש עבד אדמה ז' בסיפרא ב' וקין ביס
אנכי כי־אדם הקנני מנעורי: י"א
ו ואמר אליו מה המכות האלה ג"ו' בסיפרא
בין ידיך ואמר אשר הכיתי בית ח' מ"ל בנביאים ז' כ"ל
מאהבי: ז חרב עורי על־רעי ועל־ ס' וחסר

תרגום

כמבוע דמיין לבית דוד
וליתבי ירושלם ואשבוק
לחוביהון כמא דמדכן במי
אדיותא ובקטם תורתא
דחטאתא: ב ויהי בעדנא
ההיא אמר יי צבאות אשיצי
ית שום טעות עממיא מן
ארעא ולא יהי דכרן משומהון
עוד ואף ית נביי שקרא וית
רוח מסאבא אבטיל מן
ארעא: ג ויהי ארי אתנבי
גבר עוד ויימרון ליה אבוהי
ואמיה ילדוהי לא תתקים
ארי שקרא אתנביתא בשמא
דיי ויחדון ביה אבוהי ואמיה
ילדוהי באתנבואתיה: ד ויהי
בעדנא ההיא יבהתון נביי
שקרא גבר מנבואתיה
באתנבאותיה ולא יתנבון עוד שקר בדיל לארפא כדיבין:
ה ויימר לא נביא אנא גבר פלח בארעא אנא ארי
אנשא אקנני מזעורי: ו ויימר ליה מה מחתא האלין
דאתאה עלנא הלא בעובדי ידך ויימר יאות לקינא
בחובין דרחמנא: ז חרבא אתגלא על מלכא דבבל ועל

מסורה

לרמוניא: לחטאת ו' פתחין וסימ' ויחי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם · ביום ההוא יהיה מקור נפתח · ואתה תשמע השמים תניין דמלכים · ותליתאי · ואתה תשמע השמים תנינא דד"ה · ודבתריה ואתה תשמע השמים: אביהו ז' בקריא' וסימ' וירד אביהו אל האש' · ויחר אפו ויעל בית אביהו · וירד אחיו וכל בית אביהו · ודקרהו אביהו · וישלח חירם מלך צור · ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הראש · ויחל שלמת לבנות וגו' אשר נראה לדוד אביהו · וסימ' אתתא דגזת מן ביתא חזיא מלכא ודקרה ברישה: רועה ח' חסר וי"ו בקריא' וסי' נמסר

רדק

לבית דוד מקור אחד הוא לחטאת ולנדה · ואמרו עוד כיון שהגיעו המים לפתח בית דוד נעשה נחל גדול שנאמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד ולמה שפירש הפסוק כמשמעו יהיה פי' לחטאת ולנדה כי עד היום ההוא לא יצאו מים בירושלם בתוך העיר ואז יצאו מים חיים בעיר ולא יצטרכו לצאת חוץ לעיר למי חטאת שצריך שיהיו חיים כמו שכתוב וכן לנדה שהיא זבה שצריכה מים חיים: (ב) והיה. אכרית את שמות העצבים שהיו שם טרם גלותם בראשונה או העצבים שעובדים שם היום: וגם את הנביאים · נביאי השקר שהיו שם במקדש ראשון: ואת רוח הטומאה · יצר הרע: (ג) והיה כי ינבא איש עוד. אני אעביר הנביאים אבל אם יהיה טועה אחד שינבא ברוח שקר ויכזב ויאמר כי ברוח הקדש נבא וישראל בזמן ההוא יהיו כלם דיעה והשכל שיכירו את דברי המתנבא ההוא אם יהיו דברי אמת או דברי שקר ויאמרו אליו אביו ואמו שהם יולדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם ה' ויולדיו הוא תוספת ביאור כי כבר זכר אביו ואמו ודקרוהו אביהו ואמו ויכוהו ויפצעוהו ליסרו · או פירוש ודקרוהו יהרגוהו כמו שאמר לא תחיה: (ד) והיה ביום ההוא יבושו: כשיראו שלא יתקיימו נבואתם יבושו בהנבאותו מקור בתוספת תי"ו וכן במשנה והלא במאמר אחד יכול להבראות: ולא ילבשו עוד אדרת שער למען כחש · כי כן היה מנהג נביאי השקר ללבוש שקים ואדרת שער למען כחש למען שיוכל לכחש ויאמינו בהם בני אדם כי הם מראים עצמם בפני בני אדם שהם פרושים ואנשים צדיקים וישרים ולא ידברו כזב וכשיראו שלא יתקיימו נבואתם יהיה להם בשת ויניחו ממעשיהם ומחזיונם וממלבושיהם ויכחשו בנבואתם ויאמרו שאינם נביאים ולא נבאו מעולם אלא עובדי אדמה הם ולא יתעסקו בדברים האלו אלא בעבודת האדמה ובמקנה ובקנין: (ה) ואמר · יאמר לשואל אותו איך נבואתו יכחש ויאמר לא נביא אנכי: הקנני. למדני היות רועה מקנה ומתעסק בעבודת האדמה: (ו) ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך · אם כן שאין אתה נביא מה המכות האלה שבין ידיך כי המכות הם סימן שהיית מתנבא ואביך ואמך הכוך ויסרוך שלא תתנבא ואמר אשר הכיתי בית מאהבי יאמר אין המכות בעבור הנבואה אלא אוהבי הכוני ויסרוני לפי שהייתי משולח ולא הייתי מתעסק בעבודת האדמה בנערותי והיו מכים אותי שאסור משילות הנערים ואתעסק במלאכה וטעם המכות בין הידים שהיו אוסרים ידיו ורגליו כדי שלא יצא לחוץ וטעם הענין הזה לעתיד לפי שהאל יתברך יעדנו לעתיד ואמר והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם ואותם שלא יתנבאו יקנאו לאחרים שיתנבאו ויעשו עצמם נביאים כמו האחרים ויכירו אבותם השומעים נבואתם שהיא שקר ויאמרו להם אבותם לא תחיה כי שקר דברת בשם ה' ורז"ל פי' הענין הזה לעתיד לבא בזמן תחיית המתים ואמר כי כשיחיו המתים כמו שכתוב בדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם הצדיקים ואלה לחרפות ולדראון עולם אותם שכפרו בעיקר וכפרו בתחיית המתים ואותם בינונים שלא כפרו בעיקר אך היו חולמים חלומות שקר ואמרו נבואות מלבם אך לא עבדו עכו"ם כשיחיו יהיו בידיהם מכות כמו מכות שחין או גרב וזה יהיה שכר לפעולתו ועונשו על שהתנבא בשקר כדי שיכירוהו בני אדם ויהיה לו בשת כמו שאמר יבשו הנביאים איש מחזיונו בהנבאות בעבור נבואת השקר בימים הקדמונים ולא ילבשו עוד אדרת שער כמו שעשו בתחלה שהיו לובשים שקים ובגדי פרושים ועובדי האל בעבור שיאמינו בני אדם שקריהם ובזמן העתיד כשיראום בני אדם ויכירום יכחש כל אחד מהם ויאמר לא היו דברים מעולם כי עובד אדמה אנכי כי אדם הקנני מנעורי אדם עם הארץ הקנני שם אותי רועה מקנה ועובד אדמה וכשאמרם לו מה המכות האלה בין ידיך יאמר הוא הם אשר הכתי בית מאהבי בבית המדרש הכוני מאהבם על הכתיבה שהיינו כותבים והיינו לומדים או על דבר אחר שיאמר: (ז) חרב עורי על רועי · פי' רש"י ז"ל על עמו שהפקדתי על צאן גלותי ועל גבר עמיתי שהכרתיו אלי לשמור את צאני כמוני והך את

מצודת דוד

נובע מים מתחת מפתן הבית והוא הנחל האמור בנבואת יחזקאל והוא המעיין האמור בנבואת יואל והוא מים החיים האמור בסוף הספר: לבית דוד · לצורך בית דוד ויושבי ירושלים: לחטאת · לקחת ממנו מי חטאת להזות על טמאי מתים כי מי חטאת צריכים שיהיו מים חיים ונובעים: ולנדה · ר"ל לצורך טבילת הנדה ואף שאינה צריכה דוקא ביאת מים חיים מ"מ הוא מענין הזה כמו מי נדה (במדבר יט) וכפל בשמות נרדפות: (ב) אכרית וגו' · ולתוספות ביאור אמר ולא יזכרו עוד: את הנביאים · הם נביאי השקר: רוח הטומאה · הוא יצר הרע: אעביר מן הארץ · ר"ל שיצה"ר לא יהיה עוד ולא ימצא עוד מי שינבא שקר כי תמלא הארץ דעה ויכירו השקר: (ג) כי ינבא · ר"ל נבואת שקר: יולדיו · אמר לתוספת ביאור כי כבר זכר אביו ואמו: לא תחיה וגומר · לא מהאלוה שהאלהי הי כי אם בדברת בשם ה' הוא שקר כי מדעתם יכירו השקר ולכן ידקרו אותו אבותיו בחרב בעבור שנבא בשקר ולא יחושו עליו: (ד) יבושו הנביאים וגו' · ר"ל כאשר נביאי השקר ישובו מחטאם ותחול עליהם רוח הנבואה אז הנביאים ההם יבושו כ"א מחזיונו השקר שנבא מאז בהנבאתו עתה נבואת אמת כי יראה ההבדל כיתרון האור מן החושך: ולא ילבשו וגומר · דרך הנביאים היה ללבוש אדרת שער וכן נאמר באליהו וילט פניו באדרתו (מ"א יט) ולכן אמר הנביאים ההם לא ילבשו אדרת שער כדרך של הנביאים וזהו למען יוכל כ"א לכחש ולומר שאינו נביא כי יבוש להזכיר עליו שם נביא לבל יזכר עליו מעשיו הראשונים שהיה מתנבא בשקר: (ה) ואמר וגו' · מוסב על המקרא שלמעלה לומר למען יכחש ויאמר לא נביא אנכי: איש עובד וגו' · כאומר ואם תשאלו א"כ מדוע אני מתבודד בשדה כדרך הנביאים הנה אין זה בעבור הנבואה אבל זו היא כי מלאכתי בשדה כי איש עובד אדמה אנכי לחרשה ולזרעה: כי אדם וגו' · ר"ל ומה שנבאתי מנעורי גם אז לא דבר בי ה' אלא אדם כמוני מסית הקנה בי קנין הנבואה לנבאות בשקר פתוי ואסת: (ו) ואמר אליו · על כי כל נביא מנביאי השקר כשיעזוב דרכו יזכה בב"ד לכפר אשמותיו לכן אמר ואם מי יאמר אליו מה המכות האלה על הגוף בין כתפות ידיך מקום שלוקין שם מלקות בב"ד כי דרך נביאי השקר המספלים באלילים להכות עצמם על גביהם ולהתגודד בשרם כמ"ש ויתגודדו כמשפטם (מלכים א יח) וכאלו יאמר לו מן המכות האלה נראה א"כ שעדיין אתה מחזיק במעשיך הראשונים: ואמר · והוא ישיב לו המכות האלה הם אשר הכו אותי בבית מאהבי ר"ל שבית דין המאהבים אותי לה' הם הכוני על אשמותי לשוב לשם להתאבל אליו: (ז) חרב עורי · אתה החרב עורי אל כל אחד מהשבלים אשר העמדתיו לסיום

מצודת ציון

נובע: לחטאת · מי אפר פרה קרוי מי חטאת על כי הוא מטהר הטומאה וכמ"ש הוא יתחטא בו (במדבר יט): (ב) העצבים · כן יקראו העכו"ם כי מעצבין לב עובדיהן ועוקים אליהן ואינם נענין: (ג) ודקרהו · ענין נעיצת חרב בגוף: (ד) מחזיונו · מל' חזון ונבואה: אדרת · מלשון אדיר ר"ל מלבוש חשוב עשוי משער: כחש · ענין שקר: (ה) הקנני · מל' קנין: (ז) עורי · מלשון התעוררת

אבן עזרא

בן יוסף ומעם רועי כל מלך מהגוים שהמשילו השם על הארץ והוא חושב על עצמו שהוא כאלהים על כן ועל גבר עמיתי הך את הרועה השם יכרית כל מלך והפוליגה לאגו על כן כתוב בפרשה האחרת הדבקה בזאת והיה ה' למלך על כל הארץ • אמר יפת כי הצוערים הפך הרועים והם לעירי הצאן והנה צוערים מואר כמו אובדי' יצערו כמו ולא ידע :

(ח) והיה שתי שלישיות העולם יוכלו גם השלישית יבחן והגמלם סוא יהיה עובד השם הוא שיבוא מדי שנה בשנה ועתה יפרש איך יכרתו פי שנים בכל הארץ :

(א) הנה בבא היום שיתקבלו אל ירושלים כל הגוים אחרי מות הצדק הנזכר : וחלק עם ירושלים ידבר והאומה כי שלל האויב יחולק אם כן למה אחריו ויצא חצי העיר בגולה ועוד ונשסו הבתים מפעלי הכפל כמו ונמקו כל צבא השמים כמו נסבו מן סבב : (ב) תשכבנה • דרך כבוד כי תשגלנה כנוי המעשה וככה שגל המוכנת למשם : (ג) ויצא • כאשר יצא חצי העיר בגולה אז יצא השם ממקומו מהשמים דרך משל כי יקנא לעמו : ביום קרב • שבאו המצרים אחרי ישראל להרגם בים ושם כתוב כי ה' נלחם להם במצרים : (ד) ועמדו • הנה אות ומופת יעשה השם ביום ההוא ועד היום לא היה מכל

לעיל סוף סימ' י"א : ובחנתים ב' וסי' הנני צורפ' ובחנתים' והבוגתי את השלישית : תשגלנה ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסימ' אשה תארש ואיש אחר ישגלנה • ועלליהם ירטשו לעיניהם • שאי עיניך על שפים וראי איפה לא שגלת • ונשסו

רשי

ועל גבר עמיתי • שחברתיו אלי לאמור לאני כמוני : הך את הרועה • את מלך בבל : והפוליגה הצאן : שהבושה סמת ידו : והשיבותי ידי • ואשנה מכתי שנית : על הצוערים • על השלטונים הצעירים מן המלכים ויונתן תרגם והפוליגה הצאן ויתבדרון שלטוניא ותירגם על הצוערים ממונים מבבליים השמים לשם וכן ת"י שמקרא הזה בעכו"ם הרבה איתגלי על מלכא דבבל ועל שלטוניא חבריה דכוותיה דדמי ליה אמר ה' נבואות קטול ית מלכא דבבל ויתבדרון שלטוניא ואין לשון התרגום הזה נופל על ישראל שלא עלינו בתרגום ובמקרא שלטונין בישראל אלא מלך ושרים ותרגום שלטן רברבין : (ח) והשלישית יותר בה • יתגיירו ויחיו : (ט) והבאתי את השלישים באש • ואעיל ית תליתאה בעקא בכור דאשא שיסבלו וישאו מקצת הגרים מהעכו"ם בצרות חבלו של משיח ובמלחמות גוג ומגוג עם ישראל ומשם יבחנו כי גירי אמת הם כי הרבה מהם תחלה ישובו לסורם ויתחברו עם גוג כמ"ש באגדה : והוא יאמר ה' • כשיתפלל יתפלל לה' ולא לאלהיו הראשון :

(א) הנה יום וגו' • חביב להקב"ה : וחולק שללך בקרבך • שלל שהשללו מעכו"ם גוג יחלקו יושביך בקרבך וכן ת"י ויפלגון ב"י נכסי עממיא בגויך ירושלם : (ב) ויתר העם לא יכרת • לא יגלו כולם ולמה יניחם להגלות אליו ולשסות הבתים ידי שלא יסא להם פתחון פה לאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחוות באנו : (ג) כיום הלחמו ביום קרב • כיום אגחותיה קרב על ימא

נוסח המקרא ותרגום

13:7 חֶרֶב עוּרִי עַל־רֹעִי וְעַל־גֶּבֶר עֲמִיתִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת הַךְ אֶת־הָרֹעֶה וּתְפוּצֶין הַצֹּאן וַהֲשִׁבֹתִי יָדִי עַל־הַצֹּעֲרִים׃ ח וְהָיָה בְכָל־הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה פִּי־שְׁנַיִם בָּהּ יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ וְהַשְּׁלִשִׁית יִוָּתֶר בָּהּ׃ ט וְהֵבֵאתִי אֶת־הַשְּׁלִשִׁית בָּאֵשׁ וּצְרַפְתִּים כִּצְרֹף אֶת־הַכֶּסֶף וּבְחַנְתִּים כִּבְחֹן אֶת־הַזָּהָב הוּא ׀ יִקְרָא בִשְׁמִי וַאֲנִי אֶעֱנֶה אֹתוֹ אָמַרְתִּי עַמִּי הוּא וְהוּא יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהָי׃

יד א הִנֵּה יוֹם־בָּא לַיהוָה וְחֻלַּק שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ׃ ב וְאָסַפְתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם ׀ אֶל־יְרוּשָׁלִַם לַמִּלְחָמָה וְנִלְכְּדָה הָעִיר וְנָשַׁסּוּ הַבָּתִּים וְהַנָּשִׁים תִּשָּׁגַלְנָה וְיָצָא חֲצִי הָעִיר בַּגּוֹלָה וְיֶתֶר הָעָם לֹא יִכָּרֵת מִן־הָעִיר׃ ג וְיָצָא יְהוָה וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ בְּיוֹם קְרָב׃ ד וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם־הַהוּא עַל־הַר

(מסורה בגליון: ז"ך · ל' כ"כ · ל' וחסרי י"ו · ל' · כ' · ל' חסר · כ' · ל' וחסר י"ו · ל' וחד חלק · י"ג · תשכבנה ק' · ל' · ס' · י"א רפין)

שלטונא חבריה דכותיה דדמיה ליה אמר יי צבאות קטול ית מלכא דבבל ויתבדרון שלטוניא ואתיב ית מחת גבורתי על תניניא : ח ויהי בכל ארעא אמר יי תרין חולקין דבה ישתיצון יסופון (ותליתאה) ישתאר בה : ט ואעיל ית תליתא בעקא בכור דאשא ואצרופינון כמא דצרפין ית כספא ואבחרינון כמא דבחרין ית דהבא הוא יצלי בשמי ואנא אקביל צלותיה אמרית עמי הוא והוא יימר יי אלהי : א הא יומא דעתיד למיתי מן קדם יי ויפלגון בית ישראל נכסי עממיא בגויך ירושלם : ב ואכניש ית כל עממיא לירושלם לאגחא קרבא ותתכביש קרתא ויתבזזון בתיא ונשיא ישתכבן ויפוק פלגא דקרתא בגלותא ושאר עמא לא יפסוק מן קרתא : ג ויתגלי יי ויגיח קרבא בעממיא האינון כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף : ד ויתגלי בגבורתיה

תולדות אהרן פי שנים • סנהדרין קיא : את השלישית • ר"ה י"ז : יום בא • מגלה לא זוכר מגורע : ועמדו רגליו • סוכה ס :

רדק

את הרועה מלכות הרשעה והחכם ר' אברהם פי' שהנבואה הזאת על מלחמות רבות תהיינה בכל הארץ בימי משיח בן יוסף וטעם רועי כל מלך מעכו"ם שהמשילו השם על הארץ והוא חושב עצמו שהוא כאלהים על כן אמר ועל גבר עמיתי שהוא חושב על עצמו שהוא גבר עמית : הך הרועה • השם יתברך יכרית כל רועה מהעכו"ם ותפוצנה לאנו והצוערים הם השלטונים והשרים שהם לעירים ות"י תרבא אתגלי על מלכא דבבל וגומר ר"ל המשנים של העכו"ם והשלטונים : (ח) והיה בכל הארץ • פי' בכל ארץ ישראל וי"מ בכל העולם כי גם אומות העולם לא ישארו אלא הטובים שיהיו עובדי האל יתברך פי שנים שני חלקים מהם יכרתו יגועו מקצתם יכרתו בחרב ומקצתם יגועו בדבר והשלישית יותר בה ישארו בארץ חיים : (ט) והבאתי באש • פי' בצרות קשות דומות לאש ואמר אש לפי שהמשילה למצרף הכסף והזהב שהם צורפים ובוחנים באש כן יהיו הם מצורפים ובחונים בסבלם הצרות הקשות בלב טוב כאותו הזמן שיסבלו אותם וכן ת"י ואעיל ית תליתאה בעקא בכור דאשא : (א) הנה יום בא לה' • לה' יהיה אותו היום שכבודו וגבורתו באותו הזמן יראה והוא זמן שיבא גוג ומגוג על אדמת ישראל כמו שנבא יחזקאל הנביא וחלק שללך בקרבך זה אמר כנגד ירושלם כי יחלקו הגוים שלל העיר בקרבה כמו שאמר ונשסו הבתים ויונתן תרגם הוא יומא דעתיד למיתי מן קדם ה' ויפלגון בית ישראל ית נכסי עכו"ם בגו ירושלם : (ב) ואספתי : אלמוד שישים בלבם לבא אל ירושלים למלחמה כמו שאמר בנבואת יחזקאל והעליתיך מירכתי צפון והביאותיך על הרי ישראל ונלכדה העיר • זאת הצרה תהיה לצרף השלישית שיוותר בה ועליה נאמר בנבואת ישעיה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ונאמר בנבואת דניאל והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי וגומר : ונשסו הבתים • מפעלי הכפל שרשו מסס וכן מי נתן למשסה יעקב ענין בזה ושלל : ויצא חצי העיר בגולה • ר"ל שיגלוהו מן העיר כשבויים אל אהליהם שהם חוץ לעיר עד כאן יניחם האל יתברך ביד אויביהם לצרף אותם וימלט כל הכתוב בספר ויקבל הצרה בלב טוב ויתר העם לא יכרת מן העיר כי לא יתנם האל יתברך עוד ביד אויביהם ויתגברו ישראל על האויבים בעזרת האל עמהם וזהו שאמר ויצא ה' ביום קרב ביום מלחמה תרגום מלחמה קרבא וכן טובה חכמה מכלי קרב והדומים לו ואמר ביום קרב ולא פירש באיזו מלחמה ופירושו כתרגומו כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף כי אז היו ישראל בצרה גדולה כי המצריים היו רודפים אחריהם ואמר להם משה רבינו עליו השלום ה' ילחם לכם ואתם תחרישון וכן אמר הנה ונלחם בגוים ההם : (ד) ועמדו רגליו • על דרך משל שיראה אות ומופת בהר הזתים שיבקע ופי' החכם הגדול רבינו משה ז"ל הנתו כמו ויברך אותך לרגלי בסבתי כן רגליו רוצה לומר קיום סבותיו כלו' הנפלאות אשר

מצודת ציון

התעוררת : גבר • איש : עמיתי • ענין חבר כמו וכחש בעמיתו (ויקרא ה) : ותפוצין • ענין פזור : הצוערים • הקטנים כמו לעיר אנכי (תהלים קיט) : (ח) פי שנים • שני חלקים כמו לתת לו פי שנים (דברים כא) : יגועו • ענין מיתה כמו כי גוע אהרן (במדבר כ) : (ט) וצרפתים • ענין זקוק להסיר הסיג : בחנתים • מל' בחינה ונסיון : אענה • אשיב : (א) שללך • ענין ביזה : (ב) ונשסו • ענין רמיסה כמו והיו שאסיך למשסה (ירמיה ל) : תשגלנה • מל' משגל ומשכב : (ג) קרב • ענין מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמד) : (ד) ונבקע • מל' בקיעה וסדק גיא

מצודת דוד

להיות רועה לצאן עמו : ועל גבר עמיתי • ר"ל שהוא עמיתי בדבר זה שהוא רועה לצאן עמו כמו שאני רועה ישראל צאן עמי ובדבר זה הוא לי לחבר ודוגמתו שלמה אשים כעוטים על עדרי חבריך (ש"ה א) והוא כפל ענין במ"ש : הך • אתה החרב הך ויפוצו הצאן עמו ויתעו בדרך וילכו לאבדון כי כשמת האוסר המלחמה יאבדו כל לגשי המלחמה הבאים בצבא : והשיבותי • ואני אשיב ידי על הקטנים הנשארים בביתם להכותם גם לבל ישאר שארית מהם : (ח) והיה • הדבר הזה יהיה בכל הארץ : והשלישית • היא ישראל : (ט) והבאתי וגו' : אף את השלישית אביא באש ואצרפם להסיר מהם הסיג כמו שמצרפין את הכסף ר"ל אביא עליהם צרות לכלות מהם הפושעים והמורדים : ובחנתים • ר"ל בצרות הבאות אבחן את הנשארים אם יעמדו באמונתם כמו שבוחנין את הזהב בכור הצורף לדעת אם הוא נקי מסיג : הוא יקרא • כ"א מהנשארים כאשר יקרא בשמי אז אני אענה אותו למלאות שאלתו : אמרתי • אני אומר שהוא לבד עמי ולא אבחר במי מעכו"ם והוא יאמר ה' הוא אלהי ולא אבחר בזולתו : יד (א) לה' • ר"ל מיוחד לו ומשמור אליו : וחולק שללך בקרבך • ר"ל כל השלל ששללו הבבליים ממך מימות עולם אשוב לך ותחולק בקרבך לחת לכ"א חלקו : (ב) ואספתי • עתה יפרש איך אשוב להם שלום ואמר הנה אעיר לבות כל העובדי כוכבים עם חיל גוג ומגוג לאסוף ולבוא אל ירושלים למלחמה : ונשסו הבתים • ר"ל יפילו הבתים ועל אבניהם ירמסו ברגליהם ויאנסו את הנשים למשכב משגל : ויתר העם • האחר הנשאר אף מן העיר לא יכרת וישארו במקומם : (ג) ויצא ה' • אז יוצא ה' מן השמים ונלחם בעובדי כוכבים ההם להומם ולאבדם : כיום הלחמו ביום קרב • ר"ל כמו שנלחם עם מצרים בים כמו שנאמר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון (שמות יד) וכן היה כי ה' טבעם בים וישראל באו לשלול שללם וכן יהיה לעתיד : (ד) ועמדו רגליו • הוא ענין משל לפי שבא לומר שיבקע הר הזיתים אמר בדמיון
במשל

רשי

יתא דכוף: (ד) מחציו · מאמצעיתו: מזרחה וימה · מן המזרח למערב כמו שמסיים והולך: ומש חצי ההר צפונה וגו' · חציו האחד ימוש ממקומו וימשך לצד צפון וכן חציו נמשך לצד דרום ויהיה הגיא ביניהם ראשו למזרח וסופו למערב: (ה) ונסתם גיא הרי · י"ת ויסתתים גיא הרי לפי שירושלים הרים סביב לה ויש גיא בין הר שבצפון ובין הר הזיתים וכן בדרום וכשימשך חצי ההר הזיתים אל הר שבצפונו יסתום הגיא שביניהם וכן בדרום: כי יגיע · גובה גיא שהיה בין ההרים: אל אצל · אל גובה ראשי ההרים שמכאן ומכאן וכן חברו מנחם (ישעיה מא) ומאציליה קראתיך ופירושו ל' גובה: ונסתם · כראותכם התוספת הגדול הזה · כאשר נסתם מפני הרעש (שם) וינועו אמות הסיפים ביום שנתנגע עוזיה: כל קדושים · מלאכים: (ו) לא יהיה אור יקרות וקפאון · י"ת לא יהיה נהורא אלהין עדי וגליד יהי נהורא לא יהיה אור נוגה כי יקרות וקפאון יפי' יקרות ל' כיקר כרים (תהלים לז) הוא כמין אור הנראה שהרים על ההרים וכלה והולך: וקפאון · קפוי וחשוך ועב כקרח שנקפה ומגליד כמו וכגבינה תקפיאני (איוב י): (ז) והיה יום אחד · והיה הדבר הזה יום אחד מיוחד של הקב"ה הוא היום ידוע שהוא לנקמה ושמו של הקב"ה: לא יום ולא לילה · לא אור נוגה כאור של עולם הבא שנאמר (ישעיה ל) ואור החמה יהיה שבעתים כאור וגומר ולא לילה ולא עת צרה כצרת שיעבוד גליות שמקודם שימי משיחנו יהיו ואין כהם שיעבוד: והיה לעת ערב · קודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמור על ישראל וכן ת"י לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא: (ח) והיה ביום ההוא · כשיבקע הר זיתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלים וילכו למזרח דרך אותה בקיעה

אבן עזרא

מכל זה כלום: הר הזתים · מזרח לירושלם ונבקע ההר מזרחו ומערבו והיה ביניהם גיא כמו ושב בגיא: (ה) ונסתם · אל אצל · שם מקום ויונתן בן עוזיאל תירגם ונסתם גיא הרי ויסתתים וכל אנשי מזרח קוראים ונסתם כמו נסתם ארץ והנה רעש גדול יהיה ופי' ובא אז חבא השכינה הקדושים שהם המלאכים ותשכן בירושלם וזהו פי' עמך עם ירושלים כי עמם ידבר תחלת הפרשה: (ו) והיה לא יהיה · יקרת בעבו' אחרת ומלת יקרות תואר והמתואר הם עבות וככה לא יהיה אור ולא יהיה עבות יקרות וקפאון דבר עב כדרך לא יום ולא לילה: (ז) והיה · לא ידעו בני האדם בבואו יום השם אם יום הוא או לילה וסמוך לערב יתברר זה והמפרשים אותו דרך משל על הגלות הישועה איננו נכון רק הוא כמשמעו: (ח) והיה · זה אות לעתיד ובעבור זה נבקע ההר שמתחתיו יצאו מים חיים דרך הגיא ולא יעכבם מעתה

זכריה יד

הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרוּשָׁלַ͏ִם
מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים מֵחֶצְיוֹ
מִזְרָחָה וָיָמָּה גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד וּמָשׁ ג' · ל'
חֲצִי הָהָר צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ נֶגְבָּה׃
ה וְנַסְתֶּם גֵּיא־הָרַי כִּי־יַגִּיעַ גֵּי־ ג"ט' כתיב יו"ד
הָרִים אֶל־אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם ג' · ג' · ג'
מִפְּנֵי הָרַעַשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה
וּבָא יְהוָה אֱלֹהַי כָּל־קְדֹשִׁים עִמָּךְ׃ ל' · ל'
ו וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יִהְיֶה אוֹר
יְקָרוֹת יְקִפָּאוֹן׃ ז וְהָיָה יוֹם־אֶחָד וקפאון ק'
הוּא יִוָּדַע לַיהוָה לֹא־יוֹם וְלֹא־לָיְלָה
וְהָיָה לְעֵת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר׃ ח וְהָיָה ו' בטעם בסיפרא
בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם־חַיִּים
מִירוּשָׁלַ͏ִם חֶצְיָם אֶל־הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי
וְחֶצְיָם אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן בַּקַּיִץ

תרגום

בְּעִדָּנָא הַהִיא עַל טוּר זֵיתַיָּא
דְעַל אַפֵּי יְרוּשְׁלֵם מִמַּדִינְחָא
וְיִתְבְּזַע טוּר זֵיתַיָּא מִפַּלְגֵיהּ
לְמַדִינְחָא וּלְמַעַרְבָא חֵילָא
רַבָּא לַחֲדָא וְיִתְלַשׁ פַּלְגֵיהּ
דְטוּרָא לְצִפּוּנָא וּפַלְגוּהִי
לְדָרוֹמָא׃ ה וְיִסְתַּתְּמוּן וְנִסְתַּם
חֵילָא דְטוּרַיָּא אֲרֵי יִמְטֵי חֵילָא
דְטוּרַיָּא לְאָצַל וְתֶעֶרְקוּן כְּמָא
דַעֲרַקְתּוּן מִן קֳדָם זִיעָא דַהֲוָה
בִּימֵי עֻזִּיָּה מַלְכָּא שִׁבְטָא דְבֵית
יְהוּדָה וְיִתְגְּלֵי יְיָ אֱלָהִי וְכָל
קַדִּישׁוֹהִי עִמֵּיהּ׃ ו וִיהֵי בְּעִדָּנָא
הַהִיא לָא יְהֵי נְהוֹרָא אֱלָהֵין
עֲדֵי וּגְלִיד׃ ז וִיהֵי יוֹמָא חַד
הוּא יְדִיעַ קֳדָם יְיָ לָא כִנְהוֹר
יְמָם וְלָא כְקִבֵל לֵילֵי וִיהֵי
לְעִדָּן רַמְשָׁא יְהֵי נְהוֹרָא׃
ח וִיהֵי בְּעִדָּנָא הַהִיא יִפְקוּן
מֵי מַבּוּעַ מִירוּשְׁלֵם פַּלְגֵיהוֹן
לְיַמָּא מַדִינְחָא וּפַלְגֵיהוֹן לְיַמָּא מַעַרְבָאָה בְּקַיְטָא וּבְסִיתְוָא

הבתים והנשים תשגלנה: ונסתם ג' בקריאה וסימ' ונסתם ואין רדף אתכם · ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים ב' בפסוק: וחד נסתם כאשר נסתם בימי הרעש: גי בגי ט' חסר א' בקריאה וסימ' על גי הצבעים · הוא הכה את אדום בגי מלח דמלכי' וטמא את התופת · כי יום מהומה ומבוסה · גי העברים קדמת הים · וחוסמת היא את העברים קדמא דפסוק · כי יגיע גי הרים אל אצל · והוא העביר את בנו באש · לד ואונו גיא החרשים · וכל יהושע דכוו' ישעית שמענו גאון מואב גא

תולדות אהרן גיא הרי · (ברכות יג): יהיה אור: פסחים נ: לא יום · זוטר נפא כלדגא: מים חיים · שם בדאשית סלה (שקלים ו):

רדק

אשר יראו אז במקום ההוא אשר הוא יתברך שכתם כלומר עושה וי"ת ויתגלי גבורתיה בעדנא ההיא והר הזתים הוא על פני ירושלים כלומר סמוך לירושלם במזרחה מחציו מזרחה וימה ממזרח למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון וחציו לדרום ויהיה ביניהם גיא גדול מאד: ומש · יסור כלומר שיסיר ויעתק חצי ההר ממקומו לצד צפון וחציו לצד דרום והגיא ביניהם וכן תרגם יונתן ומש ויתלש ומשל האות הזה שיבקעו הגוים הבאים על ירושלים ויפלו הנה והנה: (ה) ונסתם גיא הרי · כשיבקע ההר ינוסו מפני קול הרעש וינוסו אל גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל כי הגיא שיעשה בבקעה ההיא יארך ויגיע אל אצל והוא שם מקום כלומר תוך לערים תהיה הבקיעה עד אצל וינוסו שם שיחשבו להנצל תוך להרים וימלאו שם גיא כמו כן הרי כמו הרים וכן אצילי ידי כמו ידים קרע לו חלוני כמו חלונים ותשופי שת כמו שפיים הדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל: כאשר נסתם · רוצה לומר נסו אבותיכם וכן ואותו הוציא משם והדומים להם: מפני הרעש · אמרו כי מה שאמר בישעיה וינועו אמות הספים אז היה הרעש וזה הוא שאמר בתחלת עמוס שנתים לפני הרעש: ובא ה' אלהי · אז יבא השם אלהי כמו שאמר ויצא ה' כמו שפירש כל קדושים עמך כמו כל קדושים וכן שמש ירח ראובן שמעון מלך הרים והדומים להם ורוצה לומר קדושים מלאכים על דרך כי מלאכיו יצוה לך שמה הנחת ה' גבוריך וטעם עמך כנגד ירושלם כמו שאמר בתחלת הפרשה בקרבך ויונתן תרגם עמך עמיה כמו עמו והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש הענין על ההבטחה הטובה אשר הבטיח את ישראל על ידי נביאיו הקדושים פי' ובא ה' אלהים על ידי כל הקדושים עמך המדברים לישראל ויונתן תרגם ונסתם תחלת הפסוק והסתתם דומה שהיה קורא ונסתם בשקל כי נכתם עונך וכן נמצא במקצת הספרים ואמר כי כן קוראים אנשי גזרת ונסתם ואם הקריאה כן יהיה פירוש כן כי אחרי שיבקע הר הזתים יסתם אחר שעה או שעות או יום או יומים והנס יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע כי הרעש הנמצא בעולם שתבקע הארץ ממנו לא תסתם אחר כן וכן היה בקיעת הארץ לקרח ולעדתו שנסתמה הארץ אחר שנבקעה כמו שאמר ותכס עליהם הארץ וזה היה אות גדולה ופי' כי יגיע גיא הרים אל אצל העמק שנעשה בין שני חצאי ההר כשיסתם יגע סתומו אל המקום הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או שני חלקיו אלא כולו יסתם עד המקום הגבוה שבהר ואצל ענינו גבוה כמו ואל אצילי בני ישראל שענינו גדולי ישראל ומה שאמר הרים והר הזתים הוא הר אחד לפי שבבקיעתו נעשה שנים: (ו) והיה ביום ההוא · ביום שזכר שיהיה בו האות יהיה זה הענין שלא יהיה אור יקרות וקפאון ופי' על דרך משל שלא יהיה אור היום ההוא בהיר הוא אור יקרות כמו וירח יקר הולך ולא אור קפאון והוא קשה ועבה שהוא כמו חשך ופי' שלא יהיה היום ההוא כלו לא כאור ולא כחשך כלומר לא ברווחה ולא בצרה כי שתיהם יהיו בו וכן אמר אחריו לא יום ולא לילה ויונתן תרגם לא יהא נהורא אלהין עדי וגליד: (ז) והיה יום אחד · אותו היום יהיה יום מיוחד לה' שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום: לא יום ולא לילה: לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה כלומר לא יהיה כלו צרה ולא כלו רוחה: היה לעת ערב יהיה אור · לעת הצרה הגדולה שילא בגולה אז ויצא ה' ונלחם בגוים ההם: (ח) והיה · מים חיים · הוא שאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה' יצא וגומר הוא שאמר בנבואת יחזקאל והנה מים מפכים ואמר שם יהיו לנחל גדול הכל כמו שכתוב שם: הקדמוני · המזרחי: האחרון · המערבי הוא שאמר בנבואת יחזקאל ובאו הימה אל הים: בקיץ ובחורף יהיה · מולאם שלא ייבשו אלה הנחלים ולא יכזבו מימיהם וי"ת בקייטא ובסיתוא יהון נפקין וכתב החכם רבי אברהם אב"ע ז"ל כי זכר

קיץ

מצודת דוד

במשל כאלו עמדו רגלי המקום ב"ה על ההר ההוא ויבקעהו ברגליו: אשר על פני · שעומד לפני ירושלים במזרחו: נבקע הר הזיתים · וזהו למען ינוסו הגוים דרך השבילים דרך הבקוע: מחציו · הבקוע יהיה מאמצעית ההר בעבר המזרח ובעבר המערב כי הבקוע יהיה ממזרח למערב ולכן אמר בכל אורך ההר ממזרח למערב יהיה הבקיע באמצעיתו: גיא גדולה מאד · בין החלקים יהיה גיא גדולה מאד בענין העומק: ומש חצי ההר · חציו האחד יסיר ממקומו כלפי הצפון וחציו השני כלפי הדרום: (ה) ונסתם · אז תנוסו מיד השבילים דרך גיא ההרים שמזה ומזה כי אחר הבקיעה נגעו שני ההרים · כי יגיע וגו' · כי הגיא שבין ההרים יהיה ארוך ויגיע אל מקום אצל ולשמה תנוסו: כאשר נסתם · ר"ל כמו שנסו אבותיכם בימים שלפני מפני רעש הארץ שהיה בימי עוזיה וכו' כשנכנס בהיכל להקטיר וכן נאמר בימי עוזיה וגומר שנתים לפני הרעש (עמוס א): ובא ה' · ואז יבוא ה' · וכל המלאכים הקדושים להיות עמך בעזרתך ללחום מול גוג: (ו) לא יהיה אור יקרות וקפאון · לא יהיה אור בהיר ולא יהיה נקפה ועב כדמות החושך ר"ל ישראל יהיו אז נבוכים בדעתם ולא יכירו אם היא הכנה לתשועה או לכליון: (ז) והיה יום אחד · זה יתמיד יום אחד ונודע הוא לה' מתי יהיה היום הזה אשר לא יהיה לא יום ולא לילה כי לא ידעו מה הוא המסובב אם רעה: לעת ערב · סמוך לערב יהיה אור ר"ל אז יכירו בהגנת התשועה: (ח) יצאו מים חיים מירושלים · הוא המקור המוזכר למעלה היוצא מתחת מפתן הבית אל ירושלים ומשם התפשט בעולם: חצים · חצי המים

מצודת ציון

גיא · עמק: ומש · ענין הסרה כמו לא ימושו מפיך (ישעיה נט): (ה) ונסתם · מל' ניסה ובריחה: הרי · כמו הרים: יגיע · מל' הגעה וקרוב: אצל · שם מקום: הרעש · ענין נדנוד ותנועה: (ו) אור יקרות · אור בהיר וכן וירח יקר הולך (איוב לא): וקפאון · ר"ל חשך כדבר הנקפה והוא דבר צלול הנהפך להיות עב וכן קפאו תהומות (שמות טו): (ח) חיים · נובעים כמו אל מים חיים (ויקרא

היוצאים

מעתה הבל כי ינקע: (ט) והיה למלך · ישרת בעבור המלה האחרת וככה הוא ביום ההוא יהיה ה׳ למלך אחד: ושמו אחד · הוא השם הנכבד הנודע על יד משה עבדו ויקרא בפי כל ככתבו: (י) יסוב · היסוב אל״ף וראמה נוסף ומנהגו אל״ף נוספת באמצע המלה והאזניחו נהרות או היא תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים: (יא) וישבו בה · לבטח עם השכינה אז בא משיח בן דוד כאשר פירשתי: (יב) וזאת · שב לפרש מה היא המלחמה שילחם השם עם הגוים שהוציאו חצי העיר בגולה: המק · שם הפועל מהבניין הכבד בניין כבד כל מלות הבאות בלשון הפעיל והבאות בלשון דבר שהם יקראו בניין הדגוש: תמקנה · מבנין נפעל והנראה מפעלי הכפל והעד ימקו בעונם כמו וימסו אסוריו: (יג) והיה · ועלתה · כמשמעו או כמו ונכרתה וככה ילוצי עלה הכרת ופסק: (יד) וגם יהודה · הם יחד

בקיעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדמה ואליו יפנה למערב אל הים המערבי הוא המעיין שניבא יואל (שם ד) ומעיין מבית ה׳ יצא הוא הנחל שניבא (יחזקאל מז) וימד אלף ויעבירני במים וגו׳: (ט) יהיה ה׳ אחד · שכל העכו״ם יעזבו את אליליהם ונמצא שאין עמו אל נכר: ושמו אחד · שיהא שמו נזכר בפי כולם: (י) יסוב כל הארץ · יהפך להיות כל הארץ כערבה · ישפלו ההרים ויהיו כל העולם כולו מישור וירושלים הר כדי שתראה גבוה על הכל: מגבע לרמון נגב ירושלים · שנינו בתוספתא דסוכה נגב ירושלים מישור הוא וגבע רמון סלעין וקרקסין וכן פתרונו מגבע לרמון שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור והיו דומין לנגב ירושלים שהוא מישור: וראמה · מתוך שכל סביבה מישור תראה היא גבוה: וישבה תחתיה: במקומה: עד שער הפנים ומגדל חננאל · גם הוא במקומו ומשם ימשך אורך העיר עד יקבי המלך ת״י שיחי דמלכא שוסיי״ן בלע״ז (ב״ק נ) שיחין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחים הם בור שלפני הגת שהיין זב לתוכו ומדרש אגדה יקבי מלך ים אוקיינוס שתגיע ירושלים עד סוף כל העולם יקבים שהגנם מ״ה מלכי המלכים: (יא) וחרם לא יהיה · העיר עוד: (יב) המק בשרו והוא עומד · זה ניפול איברים: (יג) מהומת ה׳ רבה בהם · לערבב מחשבתם לטעון: והחזיקו איש ביד רעהו · יאחז בו להרגו: ועלתה ידו · כל דאלים גבר: (יד) וגם יהודה · של

כ״ט וּבַחֹרֶף יִהְיֶה׃ ט וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ
ז׳ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה
ג׳ מ״ל יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד׃ י יִסּוֹב כָּל־
כ׳ הָאָרֶץ כָּעֲרָבָה מִגֶּבַע לְרִמּוֹן נֶגֶב
ל׳ יְרוּשָׁלִַם וְרָאֲמָה וְיָשְׁבָה תַחְתֶּיהָ
לְמִשַּׁעַר בִּנְיָמִן עַד־מְקוֹם שַׁעַר
ל׳ · ז׳ הָרִאשׁוֹן עַד־שַׁעַר הַפִּנִּים וּמִגְדַּל
חֲנַנְאֵל עַד יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ׃ יא וְיָשְׁבוּ
בָהּ וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְיָשְׁבָה
יְרוּשָׁלִַם לָבֶטַח׃
י״ג ר״פ יב וְזֹאת ׀ תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף
יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ
ל׳ עַל־יְרוּשָׁלִָם הָמֵק ׀ בְּשָׂרוֹ וְהוּא
י״א · ל׳ עֹמֵד עַל־רַגְלָיו וְעֵינָיו תִּמַּקְנָה
ל׳ · ז׳ מ״ל בליש׳ בְחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק בְּפִיהֶם׃
יג וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמַת־
יְהוָה רַבָּה בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד
רֵעֵהוּ וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ׃
ה׳ ר״פ בסיפרא יד וְגַם־יְהוּדָה תִּלָּחֵם בִּירוּשָׁלִָם

יְהוֹן נָפְקִין׃ ט וְתִתְגְּלֵי ו׳
מַלְכוּתָא דַיְיָ עַל כָּל יָתְבֵי
אַרְעָא בְּעִדָּנָא הַהִיא יִפְלְחוּן
קֳדָם יְיָ כְּתַף חַד אֲרֵי שְׁמֵיהּ
יַצִּיב בְּעָלְמָא וְלֵית בַּר מִנֵּיהּ׃
י יִקְפָּא כָּל אַרְעָא כְּמֵישְׁרָא
מִגֶּבַע לְרִמּוֹן דָּרוֹם יְרוּשְׁלֵם
וְתִתְרַבֵּי וְתֵיתֵיב בְּאַתְרַהּ
לְמִתְּרַע שִׁבְטָא בִנְיָמִן עַד ס״ג
אֲתַר תְּרַע קַדְמָאָה עַד תְּרַע
זָוִיתָא וּמִגְדַּל פִּקּוֹס עַד שִׁיחֵי
מַלְכָּא׃ יא וְיִיתְּבוּן בַּהּ וְקִטְלָא
לָא יְהֵי עוֹד וְתֵיתֵיב יְרוּשְׁלֵם
לְרוֹחְצָן׃ יב וְדָא תְּהֵי מַחֲתָא
דִּימַחֵי יְיָ יָת כָּל עַמְמַיָּא
דְּמִתְכַּנְּשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם
יִתְמְסֵי בִּסְרֵיהּ וְהוּא קָאֵים
עַל רִגְלוֹהִי וְעֵינוֹהִי יִתְמַסְיָן
בְּגַלְגַּלֵּיהוֹן וְלִישָׁנְהוֹן יִתְמְסֵי
בְּפוּמְהוֹן׃ יג וִיהֵי בְּעִדָּנָא
הַהִיא יְהֵא שִׁגּוּשׁ קְטָלָא קֳדָם
יְיָ סַגִּי בְּהוֹן וְיִתְקְפוּן גְּבַר
בְּיַד חַבְרֵיהּ וְתִתְלַשׁ יְדֵיהּ
עִם יְדָא דְּחַבְרֵיהּ׃ יד וְאַף
דְּבֵית יְהוּדָה יִתּוֹנוּן עַמְמַיָּא

כתיב יחזקאל גח כתיב ושארה גיא כתיבין: והיה ה׳ ו׳ דסמיכי בקריאה וסי׳ במס׳ רבתא: ולשונו ז׳ מ״ל וסימ׳

תולדות אהרן ה׳ למלך· פסחים נ׳ עקרים מ״ב פ״כ: ה׳ אחד· זוהר בראשית תרומה אחרי: וראמה · ב״ב ע״ה:

רדק

קיץ וחורף לפי שהם תקופות יבשות כי ימי הקיץ הם חמים ויבשים וימי החורף קרים ואלה שימים יחסרו הנהרות: (ט) והיה ה׳ למלך · כשיראו הגוים הבאים על ירושלם אלה הנפלאות הנזכרות יכירו כי ה׳ הוא המולך על כל הארץ ומשגיח בתחתונים ועושה בהם כרצונו והטבעים סוסף לעשות רצון יראיו כי הכל מעשה ידיו: ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד · שיכירו כי ה׳ אחד ואין אלוה מבלעדו וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו לבדו יזכרו כמו שכתוב למעלה והיה ביום ההוא נאם ה׳ אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד והחכם ר׳ אברהם בן עזרא ז״ל פירשו בשם המפורש שהוא שם בן ארבע אותיות וכן כתב ושמו אחד הוא השם הנכבד הנודע על ידי משה רבינו עליו השלום ויקרא אז בפי הכל ככתיבתו וכן החכם הגדול הר״ר משה ז״ל פירשו בשם המפרש כי כל השמות המיוחסים לאל יתברך הם שמות נגזרים אם לפי יחס הפעולות אליו או לפי הסיפרה לשלמותו וכאשר ראו אלה השמות הנגזרים חשבו קצת בני אדם שיש ליי׳ יתברך תארים רבים כמספר הפעולות אשר נגזרו השמות מהם ולזה ייעד בהגיע לבני אדם השגה שתסיר מהם זה הספק ואמר ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד ר״ל שכמו שהוא אחד כן יקרא אז בשם אחד לבד והוא המורה על העצם לבד לא שהוא נגזר וכן ת״י ותתגלי מלכותא דה׳ וגו׳: (י) יסוב כל הארץ כערבה. כל הארץ סביב ירושלם הרים כמו שאמר ירושלם הרים סביב לה תהיה אז מישור כערבה ותהיה תרום ותגביה על כל הארץ אף על פי שעתה גם כן היא גבוה מכל ארץ ישראל מפני ההרים שהם סביב לה היום לא תראה גבהותה כל כך אבל באותו הזמן שתהיה כל הארץ סביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה על כל הארץ הוא שאמר בנבואת ישעיה יהיה הר בית ה׳ נכון בראש ההרים ונשא מגבעות ואף על פי שפירושו שם נשא בגדולה ובמעלה שכל יהיה זה וזה מגבע לרמות משם יחל המישור: נגב ירושלם · לדרום ירושלם: וראמה · בתנועת האלף והוא במקום וי״ו עי״ן הפעל כאלף וקאם שאין אלא בהאל״ף הסיה היא נתה ופי׳ וראמה כמו שכתבנו שתהיה רמה וגבוה על כל הארץ: וישבה תחתיה · במקומה תהיה אלא שתארך ותרחב: שער הפנים · הוא שנאמר בנבואת ירמיה שער הפנים ומגדל חננאל נזכר גם כן שם: יקבי המלך · מן גורן ויקב וידועים היו אצלם שהיו חוץ לעיר ות״י עד שיחי דמלכא: (יא) וישבו בה. פירוש וישבו בה לעולם: וחרם לא יהיה עוד · שלא תהיה לחרם ולחרבן לעולם כמו שנאמר בנבואת ירמיה לא ינתש ולא יהרס: (יב) וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה׳: המק בשרו · זה נפול האברים: והוא עומד על רגליו · שלא ימות מתוך החולי אלא בעוד שהוא עומד על רגליו ימסו בשרו ואיבריו: בחוריהם · כשתמקנה העינים יהיה מקומם חור ותרגם יונתן יתמסן בגלגליהון וזו המכה הוא שנאמר בנבואת ישעיה ונתתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים וגומר: והיה ביום ההוא · ועלתה ידו על יד רעהו · תפסק ידו כשיחזיק ביד רעהו כמו שאמר המק בשרו וכן כעלות גדיש בעתו ותעל שכבת הטל ועריה עליה וכן תרגם יונתן ותתלש ידיה על ידא דחבריה: (יד) וגם יהודה · פירוש גם יהודה שבאו עם הגוים

מצודת ציון

(ויקרא יד): הקדמוני · המזרחי: האחרון · המערבי וכן ועד הים האחרון (דברים יא): (י) יסוב · יהפוך: כערבה · כמדבר שהוא ארץ מישור: מגבע · מל׳ גבעה והר: וראמה · מל׳ הרמה: תחתיה · במקומה: שער הפנים · שער העומד בפינה ובזוית: יקבי · בורות שלפני הגת והיין יורד בהן כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה): (יא) וחרם · ענין אבדון וכריתה כמו כל הנשמה החרים (יהושע י): (יב) המגפה · ענין הכאה: צבאו · ענין קבוץ חיל עם: המק תמקנה · ענין המסה כמו ונמקתם בעונותיכם (יחזקאל כד): בחוריהן · מל׳ חור ובקיעה: (יג) מהומת · ענין בלבול הדעת

מצודת דוד

הזיתים ילכו דרך בקע ההר אל הים הקדמוני וגומר: בקיץ ובחורף יהיה · לא יתייבש בחום הקיץ ולא יגלד בקור החורף: (ט) והיה ה׳ וגומר · ר״ל אז כל העכו״ם יקבלוהו לאלוה ויאמינו בו: יהיה ה׳ אחד · ר״ל לא יעבדו עוד לעבודת כוכבים: ושמו אחד · ר״ל לא יזכר שם אלוה כ״א שמו לבדו והוא כפל ענין במ״ש: (י) יסוב וגו׳ · עם כי ירושלים הרים סביב לה יהפוך המקום להיות ארץ מישור כערבה וזהו למען תתראה ירושלים גבוהה ורמה על כל הארץ לנוי ולפאר: מגבע לרמון · המישור יתחיל מן הגבעה של רמון העומדת מנגב ירושלים: וראמה · וירושלים תהיה רמה כי ההר שעומדת עליו ישאר בגבהו: וישבה תחתיה · כי ירושלים הבנויה אחר שהחריבוה לא בנוה במקומה הראשון ולכן אמר שאז תשב במקומה הראשון: למשער בנימין · ר״ל תשב במקומה מן שער בנימין עד וגו׳ ועוד תתרחב מצפון לדרום עד שער הפנים מהעבר מזה ועד מגדל חננאל מהעבר מזה וכן נאמר ונבנתה העיר לה׳ ממגדל חננאל עד שער הפנה (ירמיה לא) והוא שער הפנים: עד יקבי המלך · ר״ל וכלפי המזרח יתארך עד מקום יקבי המלך כי התוספת תהיה כלפי המזרח כמ״ש עד פנת וגו׳ מזרחה (שם): (יא) וישבו בה · ר״ל ישבו בה לעולם: וחרם לא יהיה עוד · לא יהיה בה שממון ואבדון: (יב) וזאת תהיה · באופן זה תהיה המגפה וגו׳: אשר צבאו · אשר יתנו על צבאם לבוא לצור על ירושלים: המק בשרו · בשר כ״א ימס כשהוא עומד על רגליו ולא נפל למשכב: בחוריהן · במקום שהן יושבות: בפיהם · בפי כל אחד ואחד: (יג) מהומת ה׳ · מהומה בהשגחת מה׳ יהיה רבה בהם: והחזיקו · כאשר יחזיקו איש מהם את יד רעהו לעזרו ולסעדו יחשב זה שכנגדו שהוא אויבו ומבקש רעתו ויעלה ידו על יד רעהו להמיתו למען יעזבו כי כן יקרה בעבור בלבול הדעת שאינו מבחין בין אוהב לאויב: (יד) וגם יהודה תלחם בירושלים · כי הבאים לצור על ירושלים יכריחו לאנשי

וְאָסַּף חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב וָכֶסֶף וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד׃ 15 וְכֵן תִּהְיֶה מַגֵּפַת הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת׃ 16 וְהָיָה כָּל־הַנּוֹתָר מִכָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלָ͏ִם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ 17 וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא־יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל־יְרוּשָׁלַ͏ִם לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם׃ 18 וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא־תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ 19 זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרָיִם וְחַטַּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת׃ 20 בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה כַּמִּזְרָקִים

ל' · ר"ג · ל' · כ"ט רפין · ל' וחסר · י"א בליש"א · ר"ג · כ"ק · ג' ר"פ בסיפרא · י"א מלרע · ל' · ל"ט

כַּד אֲנִיסִין לַאֲנָחָא קְרָבָא בִּירוּשְׁלֵם וְיִתְכַּנְשׁוּן נִכְסֵי חֵיל כָּל עַמְמַיָא סְחוֹר סְחוֹר דַהֲבָא וְכַסְפָּא וּלְבוּשִׁין סַגִי לַחֲדָא׃ 15 וְכֵן תְּהֵי מְחַת סוּסְיָא כוּדְנַיָא גַמְלָא וַחֲמָרָא וְכָל בְּעִירָא דִיהֵי בְּמַשְׁרְיָתָא הָאִינוּן כְּמַחֲתָא הָדָא׃ 16 וִיהֵי כָּל דְיִשְׁתְּאַר מִכָּל עַמְמַיָא דְמִתְכַּנְשִׁין וְאָתָן עַל יְרוּשְׁלֵם יִסְקוּן בִּזְמַן שְׁנָא בְּשַׁנָא לְמִסְגֵיד קֳדָם מַלְךְ עָלְמַיָא יְיָ צְבָאוֹת וּלְמֵיחַג יַת חַגָא דִמְטַלַיָא׃ 17 וִיהֵי דְלָא יִסַק מִן זַרְעֵית עַמְמֵי אַרְעָא לִירוּשְׁלֵם לְמִסְגֵיד קֳדָם מַלְךְ עָלְמָא יְיָ צְבָאוֹת וְלָא עֲלֵיהוֹן יְהֵא מִטְרָא׃ 18 וְאִם מַלְכוּת מִצְרַיִם לָא תִפַּק וְלָא תֵיתֵי לָא לְהוֹן יִסַק נִילוּס בְּרַם עֲלֵיהוֹן תְּהֵא מַחֲתָא דִימְחֵי יְיָ יַת עַמְמַיָא דְלָא יִסְקוּן לְמֵיחַג יַת חַגָא דִמְטַלַיָא׃ 19 דָא תְהֵי פוּרְעָנוּת מִצְרַיִם וּפוּרְעָנוּת כָּל עַמְמַיָא דְלָא יִסְקוּן לְמֵיחַג יַת חַגָא דִמְטַלַיָא׃ 20 בְּעִדָּנָא הַהִיא יְהֵא עַל כְּרוּבַת סוּסַיָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ וִיהוֹן דוּדַיָא בְּבֵית מַקְדְשָׁא דַיְיָ סַגִיאִין כְּמִזְרְקַיָא קֳדָם מַדְבְּחָא׃

רש"י

על כרחה תלחם על ישראל : (טו) כמגפה הזאת · שמפורשת למעלה המק בשרו : (טז) את חג הסוכות · כמו שפירשו רז"ל במס' עכו"ם מצוה קלה יש לי וסוכה שמה כדאיתא בשמעתא ראשונה (דף ג) : (יז) הגשם · גשמים ממש להצמיח פירות אדמה ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים לפי שמצוה בחג על הגשמים הם ארבעת מינים שבלולב וניסוך המים לרצות על המים על שבחג זמן גשמי שנה הוא ואלו המספקין בחג הסוכות לא עליהם יהיה הגשם כך למדני בתוספתא דסוכה : (יח) ואם משפחת מצרים לא תעלה · והן אין צריכים לגשמים שנילוס עולה ומשקה אותה : ולא עליהם · תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותה נילוס וכן תרגום יונתן לא עליהון יסק נילוס : תהיה המגפה של רעב : אשר יגוף ה' · זאת תהיה עונש מצרים ועונש כל העכו"ם כמו שאמר לא עליהם יהיה הגשם : (כ) מצילות הסוס · על הנקישות שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשות כלי שרת למזרקים לדם ולסירות לבשל בשר זבחים לרוב : מצילות הסוס · שנפילי"ר בלע"ז : יהיה הסירות · שהם היו לדשן (את הדשן) אף הם יהיו של זהב ושל כסף כמזרקים

אשר

במס' רבתא : ההמה י"ב וסימ' נמס' בסדר בהעלת' ובירמיה י"ד : אל ירוש' י"ג וסי' בשנה התשיעית לצדקיהו · נביאי ישר' הנביאים · אף כי ארבעת שפטי הרעים · בן אדם שים פניך אל ירוש' · בן אדם כתב לך את שם היום · ואספת את כל הגוי' אל ירוש' · והיה אשר לא יעלה מאת משפחות · ויקהל דוד את כל שרי ישר' · אז יקהל שלמה דד"ה · וישבו כל איש יהודה אל ירושלם · ויסבו ביהודה ויקבצם הלוים · ושמעיה הנביא בא · וכל עזרא דכוו' (נשמט פסוק אחד לפי המסורה) :

אבן עזרא

יחד העם שנשארו תעשה מלחמה בירושלם עם האויב להכרית זכרו או ימלאו אנשי ירושלם זהב וכסף ובגדים מאוספים וזהו טעם ואספתי את כל הגוים בירושלם : (טו) וכן תהיה מגפת הסוס · המק בשרו ועיניו : (טז) והיה כל הנותר · וזהו השלישית שהזכיר בעבור שאמר למלך בשוא תחת הלמ"ד ולא נפתח הלמ"ד נראה כי הוא סמוך השם הוא המשיח כדרך ואני נסכתי מלכי וכתיב וישתחוו לו כל הגוים על שלמה או על המשיח בנו : (יז) והיה · וי"ו ולא עליהם יהיה הגשם כה"א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזוב את עבדיו ואלבן אומה ואין יכולת באדם לפרש זאת בלשון אחרת כי לא ימצא זה הלשון כי אם בלשון ישמעאל ובלשון הקודש וטעם הגשם בסוכות כאשר העתיקו חכמים להזכיר גבורות גשמים ולבקש רחמים עליהם : (יח) ואם · הזכיר משפחת מצרים בעבור שלא ירד שם גשם לעולם כי היאור ישקה אדמתם ולא יחושו אם לא עליהם יהיה הגשם אף על פי שלא יחושו לעצירת הגשם מפני היאור תבא עליהם מגפת כל העמים : ולא עליהם · יהיה הגשם פורענות תבוא לאשר לא יעלה ותלה עליהם תסרה בעבור אחרת עליהם תהיה המגפה המק בשרו : (יט) זאת חטאת · עונש כמו חטאת סדום : וחטאת כל הגוים · שיהיה להם נהרות שישקו אדמתם לא ינצלו מן המגפה גם אני ראיתי ארצות ככה : (כ) ביום · מצלות · מגזרת צלצלים צלצלי' תלויים בצואר הסוסים העולים לחוג יעשו הכהנים מהם סירו' לבשל בהם ויהיו רבים כמזרקים לפני המזבח לזרוק הדם

תולדות אהרן מצלות הסוס · פסחים ג (פסחים ל) :

רדק

הגוים ונלחמו עמהם בירושלם כשיראו המגפה שישלח ה' בהם יאספו חילם זהב וכסף ובגדים כמו שאמר ואכלו על ימין ועל שמאל ומה שאמר ואסף רוצה לומר יאסוף על ידם תחלה ואחר כך יאלו יושבי ירושלם ויבוזו גם הם ויונתן תרגם ואף דבית יהודה וגו' : (טז) והיה כל הנותר · הנותרים הם שהשיבו אל לבם במלחמה ההיא ושבו אל ה' בכל לבם : למלך ה' צבאות · שהם הכירוהו למלך על כל הארץ : את חג הסכות · לפי שבאותו זמן תהיה המלחמה ויראו נפלאות הבורא יתברך מדי שנה בשנה לזכרון אותו היום : (יז) והיה · ולא עליהם יהיה הגשם · על הארץ שלא יעלו יושביה אותו שנה לא ירד עליהם המטר : (יח) ואם משפחת מצרים · ולא עליהם והם לא ירד עליהם מטר כל השנים ולא יצטרכו למטר אם כן מה יהיה עונשם תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה' את כל הגוים שבאו על ירושלם כמו שאמר המק בשרו : אשר לא יעלו לחוג . בעבור שלא יעלו בני מצרים לחוג את חג הסוכות יהיה להם זה העונש שתהיה בהם המגפה וי"ת ולא עליהן תיסק נילוס ברם עליהון תהא מחתא דימחי ה' וכו' : (יט) זאת תהי' חטאת מצרים וחטאת כל הגוים · חטאת מצרים המגפה וחטאת כל הגוים המטר שלא ירד עליהם כמו שזכרנו חטאת פי' עונש כלומר עונש החטאת על זה הדרך כי לא שלם עון האמרי רוצה לומר עונש העון ותרגם יונתן פורענות : (כ) ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש לה' · מצלות הם שתולים בצוארי הסוסים והם מקשקשים אותם המצלות יהיו קדש לה' שיעשו מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש : ואלה הסוסים · יש מפרשים שהם הסוסים שימותו במגפה כמו שאמר ויש מפרשים סוסים העולים שנה בשנה לחוג את חג הסכות שיקדישו מצלות סוסיהם לעשות מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש וסירות על מצלות כאלו כתוב ומפותח עליהם קדש לה' כן יהיו נודעים כי הם קדש ולא

יקח

מצודת דוד

ערי יהודה לבוא עמהם בעזרתם לצור על העיר ולאומר הנה בלבול הדעת יהיה בעבור שגם בני יהודה יהיו שמה ולכן כשיאחז מי ביד רעהו לחזקו יחשוב זה שהוא מבני יהודה אשר שבו להיות להם לאויבים : ואוסף חיל וגו' · כי העכו"ם אשר מסביב יבואו למלחמה ובידם חמדת עשרם : (טו) וכן תהיה · וכמו כן תהיה מגפת הסוס וגו' כמו המגפה האמורה למעלה המק בשרו וגו' : (טז) הבאים וגו' : להלחם עליה : ועלו · אל ירושלים · ולחוג · להביא קרבנות בחג הסוכות וזהו לפי שבחג הסוכות תהיה המגפה הזאת לכן יבואו בכל שנה להיות לזכרון : (יז) משפחות הארץ · קרא האומה בשם משפחה וכן המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים (עמוס ג) : ולא עליהם . אז לא יהיה עליהם הגשם לגדל תבואתם וזהו על שבחג הסוכות נגזר גשמי שנה ועל שלא באו בו ימנע מהם הגשם : (יח) לא תעלה ולא באה · הוא כפל ענין במ"ש : ולא עליהם · ר"ל שלא עליהם יורד הגשם כל השנים כי הנילוס משקה שדותיהם תהיה ענשם המגפה וגו' והוא המכה אשר : אשר לא יעלו · על אשר לא יעלו וגו' ולא יהיו א"כ נקיים מן העונש : (יט) זאת תהיה · העונש הזאת של המכה אשר תהיה גמול חטאת מצרים : וחטאת · ר"ל ואת תהיה העונש הזאת של מניעת הגשם תהיה גמול חטאת כל העכו"ם אשר לא יעלו וגו' ומלת זאת תהיה משמשת בשתים : (כ) יהיה על מצלות הסוס · על הזגים התלויים בסוס המקשקשים ומשמיעים קול כאלו יכתב עליהם קדש לה' כי יקדישו לה' את הזגים ההם מהסוסים המתים במגפה להיות לזכרון : והיה הסירות בבית ה' :

כי

מצודת ציון

הדעת : רבה · גדולה : והחזיקו · ענין אחיזה : (יד) חיל · ענין עושר : (טו) הפרד · הוא הבא מן הסוס ומן החמור : (טז) מדי שנה · בכל זמן שנה וכן מדי עלותה (ש"א א) : ולחוג · הקרבנות קרויים בל' חג על כי רובם יבואו בחג וכן אסרו חג בעבותים (תהלים קיח) : (יז) ולא עליהם · הוי"ו הוא במקום אז וכן אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם (ויקרא כו) ור"ל אז נתתי וגומר : (יח) ולא עליהם · הוי"ו הסית באה במקום הש"ין וכן דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה (שמות כה) ור"ל שיקחו וגומר : (יט) חטאת · ר"ל גמול חטאת : (כ) מצלות · כן יקרא הזגים שבצוארי הסוסים על כי מקשקשים ומשמיעים קול והוא מל' בצלצלי שמע (תהלים קנ) : הסירות · הקדרות כמו בשבתנו על סיר הבשר (שמות טז) : כמזרקים · הם הספלים שמקבלים בהם הדם לזריקה :

כנעני

הדם : (כא) והיה · כנעני סוחר ומעם שלא ימכר אחד מן הסירות והמפרש כנעני ממש אין לו טעם כי זאת המשפחה איננה ידועה היום והנה כל אלה הפרשיות שהם בסוף זה הספר הן לעתיד והאומר כי כבר עבר ירמזו המים החיים? שיוצאים מירושלים בקיץ ובחורף :

אשר לפני המזבח : (כא) ולא יהיה כנעני · לא יצטרכו לסחור כמו (ישעיה כ"ג) כנעניה נכבדי ארץ · ד"א אין כאן עני :

(א) משא דבר ה' · פותר"ם בלע"ז דבר המכביד למלאכי לשאת אותו אל בני ישראל : ביד מלאכי · כבר היה מסור בידו זה ימים רבים מכאן דרשו רבותינו בברייתא דמכילתא שכל הנביאים עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן (ישעיה מח) אומר מעת היותה שם אני ועתה ה' אלהים שלחני : (ב) ואוהב את יעקב. לתת לו את ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג) ארץ שהצבי כל צבאות העכו"ם בה : (ג) ואת עשו שנאתי · לדוחפו אל ארץ שעיר מפני יעקב אחיו ומנהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה : ואשים הריו שממה · אינן דומין להרי ישראל : לתנות מדבר . מעון תנים : (ד) כי תאמר אדום רוששנו · ואם יאמ' מחריבי מקדש מתחלתינו רשים היינו אבל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלים נשוב ונבנה חרבות שלנו · כה אמר ה'

ישׁ אומרים שהוא עזרא ולפי דעתי שהוא שמו כאשר הוא כתוב והוא סוף הנביאים ובעבור זה הזכיר זכרו תורת משה עבדי כי במותו נפסקה הנבואה מישראל : (א) משא · נבואה והאות' כי על ישראל התנבא הרב גלו אשור כי לא היה בבית שני לא דיבר נכונה כי הנה בעזרא ויעשו בני ישראל והם רובם יהודה ובנימן ועוד כתוב כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר וזהו דבר נשים נכריות שכתוב בעזרא ועוד שאמר על אדום ואשים את הריו שממה וזה היה אחר חרבן ירושלים : (ב) אהבתי · הטעם בני אב א' אחים היו עשו ויעקב ואני נשבעתי כי בריתי אקים את יצחק ואני אהבתי יעקב ונתתי לו ארץ כנען שנשבעתי לאבותיו לתת לזרעם וגרשתי עשו מארץ השם ונתתי לו הר שעיר בעבור כבוד אביו ובעבור רשעו שמתי הריו שממה וכן קראהו גבול רשעה והנה אחם בני יעקב הנה שבתם אל ארץ הברית : (ג) לתנות מדבר · תנות נקבות תנים זכרים : (ד) כי רששנו · מגזרת רש ועושר : וקראו להם

כא וְהָיָה כָּל־סִיר בִּירוּשָׁלַםִ וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ לַיהוָה צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים וְלָקְחוּ מֵהֶם וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא׃

א א מַשָּׂא דְבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי׃ ב אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב׃ ג וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנּוֹת מִדְבָּר׃ ד כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁשְׁנוּ וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חֳרָבוֹת כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם׃

כא וִיהֵי כָּל דּוּד בִּירוּשְׁלֵם וּבִיהוּדָה קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת וְיֵיתוּן כָּל דְּבָחִין וְיִסְּבוּן מִנְּהוֹן וִיבַשְּׁלוּן בְּהוֹן וְלָא יְהֵי עֲבֵיד תַּגְרָא עוֹד בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ צְבָאוֹת בְּעִדָּנָא הַהִיא׃

א מִטַּל פִּתְגָמָא דַיְיָ עַל יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי דְּיִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ עֶזְרָא סָפְרָא׃ ב רְחֵימִית יָתְכוֹן אֲמַר יְיָ וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָא רְחֵימְתָּנָא הֲלָא אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אֲמַר יְיָ וּרְחֵימִית יַת יַעֲקֹב׃ ג וְיַת עֵשָׂו רְחֵיקִית וְשַׁוֵּיתִי יַת טוּרוֹהִי לְצָדוּ וְיַת אַחְסַנְתֵּיהּ לְצָדוּת מַדְבְּרָא׃ ד אֲרֵי יֵימְרוּן אֱדוֹמָאֵי אִתְמַסְכֵּנְנָא כְּעַן נְתוּב וְנִבְנֵי חָרְבָתָא כִּדְנַן אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת אִינוּן יִבְנוּן וַאֲנָא אֶפַגַּר וְיִקְרוֹן לְהוֹן תְּחוּמָא דְעַמָּא רַשִׁיעָא וְעַמָּא דְאֵיתֵי עֲלֵיהוֹן לְוָט עַד

וביהודה ה' בקריאת וסימ' במלאכי ב' סימ' י"ז : במה ה' קמצין וסימ' נמסר במלכים א' סימ' כ"ב ובמיכה סימ' ו' : לתנות ב' בתרי לישני וסימ' לתנות לבת יפתח · נחלתו לתנות מדבר :

רדק

יקח אדם מהם לעצמו אפילו אחת ובדברי רז"ל מאי על מצלות הסוס אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף על ארץ ישראל עד שעה שהסוס רץ ומצל פירוש עד חצי היום שעושה הסוס צל לעצמו מתחתיו ורבי אליעזר אמר מצלות שתולין לסוס בין עיניו יהיו קדש לה' : והיה הסירות בבית ה' כמזרקים · פי' רבים כמזרקים וכן תרגם יונתן סגיאין כמזרקיא כמו שיהיו רבים המזרקים בבית ה' לזרוק בהם הדם כי הזובחים יהיו רבים כי כל הבאים לחוג יביאו זבחים : (כא) והיה . עוד ירבו הסירות לרוב הזובחים כי לא יספיקו להם אותם שיהיו בבית המקדש אלא כל סיר בירושלם וביהודה יהיו קדש לה' לבשל בהם זבחי שלמים וכשיבואו הגוים הזובחים יקחו מהם ובשלו בהם : ולא יהיה כנעני עוד · תרגם יונתן ולא יהא עביד תגרא עוד כמו כנעניה נכבדי ארץ שפי' סוחריה כלומר לא יצטרך בית ה' עוד לסוחר שימכור שם סירות או נחשת לעשות מהם סירות כי רבים יהיו המתנדבים המקדישים ואדוני אבי ז"ל פירש כי על הגבעונים אמר שהיו חוטבים עצים ושואבי מים בבית המקדש לא יהיו שם עוד כי מגדולי העכו"ם יהיו עובדי השמים · וכן פירש וגם מהם אקח לכהנים וללוים :

(א) משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי · חגי זכריה ומלאכי הם שנבאו בבית שני ובחגי וזכריה נכתב זמן נבואתם ובמלאכי לא נכתב ואפשר שהיה האחרון שבהם וכן יראה כי לא נזכר בדבריו בנין הבית כמו שנזכרו חגי וזכריה כמו שכתוב והתנבאו חגי וזכריה בר עדוא נביאיא ואמר יושבי יהודאי בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא רז"ל אמרו מלאכי זה עזרא ולא מלאכו בשום מקום שקראו נביא אלא עזרא הסופר ופי' אל ישראל לתוכיחם על מעשיהם כי הדור העולם מבבל היו רובם מחזיקים במעשים שאינם טובים שהיו נושאים נשים נכריות כמו שהוכיחם עזרא בזה וכן מלאכי הוכיחם בזה כמו שאמר ובעל בת אל נכר וכן בחלול שבתות לא היו נזהרים ובדברים אחרים כמו שכתוב בספר עזרא : (ב) אהבתי אתכם · ואמרתם במה אהבתנו · פי' ואם תאמרו במה אהבתנו הלא את עשו ליעקב אחים היו בני יצחק אוהבי ובחרתי ביעקב ובזרעו אחריו אף על פי שהם מכעיסים אותי ונתתי לזרע יעקב הארץ אשר נשבעתי לאברהם וליצחק : (ג) ואת עשו שנאתי · לפי מעשיו ומעשה זרעו אחריו ולא רציתי שיתלקו עם אחיו יעקב בארץ כנען ונתתי לו לירושה הר שעיר ולזרעו אחריו וכשהרבו להרע לישראל ושמחו בחרבנם ובגלותם שנאתים : ואשים את הריו שממה · לפי שנקראת ארצו הר שעיר אמר הריו ואף על פי שארצכם היה שממה גם כן אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה אבל הם לא ישובו לארצם לעולם כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר הנה תראו כי אהבתי זרע יעקב ושנאתי זרע עשו : לתנות מדבר · שישכנו בארצם תנים ובנות יענה כמו במדבר : (ד) כי תאמר אדום רששנו · ואם תאמר עדת אדום רששנו אף על פי שאנו רשים ודלים בארצנו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישראל : כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס : וקראו להם גבול רשעה · כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושביה היא הרבה לעולם כי גדלה רשעתם לפני השם שבגדו באחיהם בני יעקב והאל יתברך זוה לישראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחרבנם ובגלותם כמו שנאמר בנבואות עובדיה לפיכך זעם ה' אותם עד עולם

תולדות אהרן

מלאכי · מגלה טו : במה אהבתנו · עקידה שער מ זוסר לו :

מצודת ציון

(כא) כנעני · הם הגבעונים מבני כנען :

(א) משא נבואה ולתוספת ביאור אמר דבר ה' : (ג) לתנות · מלשון תנין והוא מין נחש : (ד) רששנו · מלשון רש ועני וכן מתרושש והון רב (משלי י"ג) : גבול · ענין מחוז

מצודת דוד

כי מזהב הזנים יעשו סירות לבשל ויהיו א"כ מזהב כמו המזרקים שלפני המזבח שהמה מזהב : (כא) והיה כל סיר וגו' · על כי ירבו זבחי שלמים מהבאים להס"ת לכן כל הסירות אשר בירושלים וביהודה יהיו קודש : כל הזובחים · זבחי שלמים : ולקחו מהם · יקחו מהסירות ההם ויבשלו בהם מבלי שאלה אם קדשים הם כי כולם יהיו קדשים ולא יהיה א"כ מהצורך לשאול : ולא יהיה כנעני עוד · לפי שמאז היו הגבעונים מבני כנען חוטבי עצים ושואבי מים לבית ה' כי כן נתנם יהושע לכן אמר בבית העתיד לא יהיו הם עוד בהם"ת חוטבי וגו' כי גדולי העכו"ם יתנדבו להיות הם חוטבי עצים ושואבי מים בבית ה' :

א (א) ביד מלאכי · שנבא ביד מלאכי : (ב) ואמרתם · ר"ל ואם תאמרו במה אהבת אותנו מהות עצמינו כלומר עם כי עשים עמנו הרבה מאד אין זה מהות אהבת עצמינו כ"א מהות אהבת האבות והאמהות : הלא אח וגו' · כאומר ע"ז אשיב לכם הלא אח עשו ליעקב מן האב ומן האם ויחם אחד להם עם אבות והאמהות ועכ"ז אהבתי את יעקב לבד : (ג) ואת עשו שנאתי · ואם היה מהות אהבת האבות והאמהות לבדם היה לי לאהוב גם את עשו אבל האמת הוא שאהבתי אתכם גם מהות עצמיכם בלתי אהבתי לכם מהות האבות והאמהות : ואשים וגו' · עכשיו מהרם במה שנא את עשו ואמר ראו עתה כי שניכם גליתם ע"י נ"ל ומנם אתם הלא שבתם לארצכם ואת יושבי שעיר אשים עוד שממה ונחלתו יהיה למדור לתנות המצויות במדבר : (ד) כי תאמר אדום · אם יאמרו מחריבי המקדש הנה עתה אנו רשים ודלים ואולם הרבה אבל נשוב עוד ונבנה ההרבות כי יאמרו אין זה בא מהות שנאת ה' אותנו להיות החורבן מתמדת כי במקרה בא וכאשר בא כן תלך : המה יבנו · ר"ל באמת המה יבנו ההרבות ואמנם מאת' רב אבל בסוף הדבר אהרוס אני הכל וכל ולא תקומנה עוד כקדמותן : וקראו להם · מהפלגת החרבות יכירו הכל שהשם' בא על הרשעות ויקראו להם גבול ושם אשר זעם בו ה'

רש״י

ה׳ וגו׳: (ה) יגדל ה׳ מעל לגבול ישראל. יראה גדולתו מעל לגבולינו להודיע כי אהבנו עמו. וי״ת יסגא יקרא דה׳ ואפתי ית תחו׳ ארעא דישראל: (ו) בן. יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואתם קרויין בנים ועבדים ועתה אם אב אני לכם איה כבודי: אמר ה׳ צבאות לכם. אתם הכהנים הבוזים את שמי: ואמרתם במה בזינו. כלומר ידעתי שתאמרו לי במה בזינו הרי הבזיון: (ז) מגישים על מזבחי וגו׳ ואמרתם. כלומר ואם תאמרון במה גאלנוך גאלנו לך את לחם מזבחך אני משיב לכם כי בזאת גאלתם אותי באמרכם שלחן ה׳ נבזה הוא בוזים היו לחלוק איש באחיו במנחות ובקדשים ואומר מאחר שהוא אסור לנו לחלוק מנחה כנגד מנחה וזבח כנגד זבח וטורח ועמל הוא לחלוק כל מנחה ומנחה בשביל כזית או כפול המגיע לכל אחד ואחד: (ח) אין רע. וכי אין דבר זה רע: (ט) ועתה חלו נא פני. ועתה אתם הכהנים העושים הרע הזאת איך יעלה בלבבכם להיות שלוחי ישראל לבקש עליהם רחמים הרי מידכם היתה זאת הרעה: הישא את פניכם. לשמוע תפלה מפיכם ולחון את שולחיכם: (י) מי גם בכם ויסגור דלתים. הלואי ויקום איש טוב בכם שיסגור דלתי מקדשי לבלתי הביא שם קרבן מתועבה הזאת: ולא תאירו מזבחי חנם. באישים שאיני מתרצה בהם שהרי אין לי

אבן עזרא

להם הקוראים: (ה) ועיניכם. כאות זאת והיה לאות שתוא השם ותאנף יגדל ה׳ ויתכן היות מעל לגבול ישראל דבק עם ואתם וככה הוא אתם הסופ׳ מעל לגבול אתם תאמרו יגדל השם ואחר שפי׳ איך אהב השם את יעקב שאל תוכחת הנכבדים בהם שהם מורי התורה והם הכהנים: (ו) בן יכבד אב. בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב והעב׳ מוכר׳ אדניו ותשוב׳ במה בזינו: (ז) מגישים. שאתם מגישים ולמה תאמרו במה גאלנוך זהו הגיאול וזה שעשיתם בעבור היות מזבחי נבזה בעיניכם והוא השולחן וביחזקאל כתוב על המזבח זה השלחן אשר לפני ה׳: (ח) וכי אין רע. בעיניכם: לפחתך. כמו פחת יהודה. הירצך. שיאהבך בלבו: או הישא פניך: לעשות בקשתך. (ט) ועתה. מספר כהני צדק היה לה׳ פלל בעד ישראל ככתוב בספר יואל יבכו הכהנים וגם כתוב ויקנא ה׳ לארצו וטעם חלו נא פני ה׳ על המארה שאנו נארים כאשר כתוב ויחננו כי בעבורכ׳ באה זאת הרעה וזהו מידכם היתה זאת לכם: (י) מי יתן אחרים או אחד מכם לו יהיה כן שאחרים או אח׳ מכם יסגור דלתי העזרה: ולא תאירו. תבעירו מנורת ראיתי אור והכל

מלאכי א

ה וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם תֹּאמְרוּ נ׳ חד חסר
יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל יִשְׂרָאֵל
ו בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו וְאִם־אָב
אָנִי אַיֵּה כְבוֹדִי וְאִם־אֲדוֹנִים אָנִי נ׳ מ״ל ומ״ל בלישנא
אַיֵּה מוֹרָאִי אָמַר ׀ יְהוָה צְבָאוֹת
לָכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם
בַּמֶּה בָזִינוּ אֶת־שְׁמֶךָ׃ ז מַגִּישִׁים נ׳ חד חסר י׳ קדמא
עַל־מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם
בַּמֶּה גֵאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה
נִבְזֶה הוּא׃ ח וְכִי־תַגִּשׁוּן עִוֵּר י״ד ר״פ בנביאים ל׳
לִזְבֹּחַ אֵין רָע וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה וחסר יו״ד
אֵין רָע הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ
הֲיִרְצְךָ אוֹ הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת׃ ט וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל י״ח בטעם
וִיחָנֵנוּ מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹּאת הֲיִשָּׂא
מִכֶּם פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃
י מִי גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־
תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ

תרגום

עָלְמָא׃ ה וְעֵינֵיכוֹן יֶחֶזְיָן וְאַתּוּן תֵּימְרוּן יִסְגֵי יְקָרָא דַייָ וְאַפְתֵּי יַת תְּחוּם יִשְׂרָאֵל׃ ו הָא עַל בְּרָא אֲמִיר לְיַקָּרָא יַת אַבָּא וְעַבְדָּא לְמִדְחַל מִן קֳדָם רִבּוֹנֵיהּ אִם כְּאָב אֲנָא אֲנָא דְאַתּוּן מְיַקְּרִין קֳדָמַי וְאִם כְּרִבּוֹן אֲנָא אָן דְאַתּוּן דָחֲלִין מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת לְכוֹן כַּהֲנַיָּא דִמְבַסְרִין עַל שְׁמִי וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָא בַסַּרְנָא עַל שְׁמָךְ׃ ז מְקָרְבִין אַתּוּן עַל מַדְבְּחִי קָרְבַּן מְרַחַק וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָא מְרַחַק בְּדְאַתּוּן אָמְרִין פָּתוֹרָא דַייָ בְּסִיר הוּא׃ ח וּדְאַתּוּן מְקָרְבִין דַעֲוִיר לְדַבָּחָא הֲלָא בִישׁ וּדְאַתּוּן מְקָרְבִין דַחֲגִיר וּדְמָרִיעַ הֲלָא בִישׁ קָרִיבוּהִי כְּעַן לְשִׁלְטוֹנָךְ הֲיַעֲבֵד רְעוּתָךְ הֲיִתְרְעֵי בָךְ אוֹ הֲיִסַּב אַפָּךְ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ ט וּכְעַן צַלּוֹ כְעַן קֳדָם אֱלָהָא וִיקַבֵּל צְלוֹתְנָא מִידְכוֹן הֲוָת דָא הֲיִתְנַסְּבוּן לְכוֹן אַפִּין אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת׃ י מַן אַף הָכָא בְּכוֹן וִיגוּף דָשֵׁי בֵית מַקְדְּשִׁי וְלָא תְקָרְבוּן עַל מַדְבְּחִי קָרְבַּן מְרַחַק לָא רַעֲוָא׃

תולדות אהרן בן יכבד אב. סנהדרין לו זוטר וירא עקרים מ״ג פל״ז: וכי תגישון. זוהר אמור: הקריבהו נא סוכה נ סוטה יד ב״ב לז זבחים סה מנחות סט עקידה שער כו: מי גם בכם. שם שער ח:

מסורה

ועיניכם ב׳ א׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסימ׳ תשאו גלליכם. תראינה ואתם תאמרו יגדל ה׳: ז׳ מ״ל בליש׳ אדנות וסימ׳ ויעתר מנות תניינא דפסוק. אשר ארוניה שם עד האור. ואם אדונים אני איה מוראי אמר ה׳. וטוב אדוניה הלוים. אל יד ארוניהם. גדול אדונינו ורב כח. יאמר נא אדנגו חסר דחסר. גדול אדוגינו ורב כח מלא דמלא ושאר אדנינו כתיב: ואתה ועתה י״ח בטעם תברי׳ וסי׳

רדק

וי״ו ונשוב כוי״ו וישא אברהם את עיניו והדומים להם ויונתן פירשה עם תוספת שהוסיף ארי יימרון אדומאי את מסכינתא כען עתרנא ונתוב ונבנה חרבתא: (ה) ועיניכם תראינה. פי׳ תראינה בתורבנה: ואתם תאמרו יגדל ה׳. פי׳ ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה׳ כלומר תתנו שבח וגדולה שאתם בגבולכם יושבים וגבולם חרב וגבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה: (ו) בן יכבד אב ועבד אדוניו. פירוש יירא את אדוניו כמו שאמר איה מוראי ובאמרו בן יכבד אב ועבד אדוניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח לירא את אדוניו: לכם הכהנים בוזי שמי. ספר כבוד הבן לאב הוכית תחלה לכהנים שהיה להם להוכית ולהורות כמו שאמר ובאת אל הכהנים הלוים ולא די שאין אתם מוכיחים אלא שאתם סומכים ידי הרעים שמביאים קרבן נבזה: ואמרתם במה בזינו את שמך. והתשובה באמרכם שלחן ה׳ נבזה הוא אלא שהקדים לזכור הגיאול שעושים והוא שאומר מגישים וגו׳: (ז) מגישים. לחם מגואל. קרבן כמו את לחם אלהיך לחם אשה קרבני לחמי מגואל מתועב ומטונף והוא הפסח והעור והחולה: ואמרתם במה גאלנוך. ואיך תאמרו במה גאלנוך אם תגאלו בדם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי: שלחן ה׳. הוא המזבח וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה׳: נבזה הוא. שמקריבים שם הדם והחלבים שהם דברים נבזים ואינם משימים אל לבם למה זה האל יתברך להקריב דם וחלבים: (ח) וכי תגישון. כשמביאים לכם שה עור לזבוח ולהקריבו אתם אומרים אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן נבזה והקרבן אינו רע שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והיה עליכם לומר למביאים אותו זה רע להקריבו כמו שכתוב בתורה עורת או שבור וגו׳ לא תקריבו אלה לה׳ ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפסחות ותאמרו אין רע: הקריבהו נא לפחתך. איך תוכלו לומר שאינני רע להקריבו לפני ואם תקריבהו לפחתך בשר ודם שירצך באותה המנחה או הישא פניך בעבורה אם תבקש ממנו דבר אבל ישנאך בעבורה ויכעס עליך פחתך מן פחת יהודה וסגול הפ״א תחת פתח גדול והוא המושל והשלטון כתרגום שלטונך: (ט) ועתה. אם תשובו אליו ותחלו פניו בלב עדיין יחון אתכם וייטיב לכם ואמר ויחננו כי הנביא יש לו צרה בצרתם ועוד לכלול עצמו בכלל ישראל כמו שאמר משה רבינו עליו השלום וסלחת לעונינו ולחטאתינו ומהאל יתברך למד דבר זה שאמר לו עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי: מידכם היתה זאת. זאת המארה שהיא לכם כמו שכתבתי למעלה וגם ארותיה מידכם היא זאת שמארה שאתם עושים רע בעיני ה׳ לפיכך הוא שולח בכם מארה: הישא מכם פנים. וכי סבורים אתם שישא פנים לאחד מכם שלא יוכיחכם על מעשיכם הרעים והוא לא ישא פנים ולא יקח שוחד וי״ת היתנסבון לכון אפין וכן אונקלוס תרגום אשר לא ישא פנים דלית קדמוהי מיסב אפין לא דאוי ליתם לו נשיאות פנים: (י) מי גם בכם. שאתם רעים מי יתן שיהיה בכם

מצודת דוד

ועד עולם יקראו כן כי לא תשוב עוד להתכונן: (ה) ועיניכם תראינה. בהפלגת תבונה: ואתם תאמרו וגו׳. ר״ל כשתהיו מעל לגבול ישראל בזמן הגאולה העתידה אז תאמרו עתה יגדל ה׳ בעשות נפלאות מתמיד: (ו) בן יכבד. מוסב למעלה לומר הואיל וכן הוא שאני אוהב אתכם מאת עלמיכם הלא דרך הבן לכבד אביו על כי אביו אהבו ודרך העבד לכבד את אדוניו עם כי לא יחשוב כ״כ על אהבת אדוניו אליו עכ״ז מוכרח הוא לכבדו כי יפחד ממנו לבל יעשה בו נקם: ואם אב אני. ואם אתם מחזיקים אותי לאב איה כבודי הראוי לי בעבור אהבתי לכם ואם אתם מחזיקים אותי לאדון איה המורא הראוי ליראה מפני כי אם יראתם מפני לא עזבתם א״כ כבודי: לכם הכהנים. ר״ל הדבר הזה אומר אני ה׳ לכם אתם הכהנים המבזים את שמי: ואמרתם. ואם תאמרו בדבר מה אנו מבזין את שמך: (ז) מגישים וגו׳. ר״ל אשיב לכם בדבר זה אתם מבזין את שמי במה שאתם מקריבים על מזבחי קרבן מתועב ומטונף: ואמרתם ואם תאמרו בדבר מה אנו מתעבים ומטנפים קרבנך: באמרכם. ר״ל אשיב לכם במה שאתם אומרים שלחן ה׳ והוא המזבח שמסדרים עליו הקרבן לגבוה הוא נבזה כי נזרק עליו הדם ונקטר עליו החלב שנפשו של אדם קצה בהם: (ח) וכי תגישון. ובעבור זה גם כי תגישון עור לזבוח אין רע בעיניכם הואיל והמזבח הוא מבוזה בעיניכם וכאומר הנה בזה אתם מתעבים קרבני ובזה בזיון שמי: הקריבהו. בחון אתה הדבר והקרב מאותה מעלה לדורון לפחתך האם יהיה מקובל לך בזה הדורון להעביר ממך אשמתך אשר פשעת לנגדו או אם ישא

מצודת ציון

עמה: זעם. ענין כעס: (ו) אדונים. דרך המקרא להזכיר שם אדנות בלשון רבים וכן אדוני יוסף (בראשית נ״ט): (ז) מגישים. מקריבים: לחם. כן יקרא כל הקרב על המזבח וכן את קרבני לחמי (במדבר כח): מגואל. מתועב ומטונף כמו מוראה ונגאלה (צפניה ג): גאלנוך. ר״ל גאלנו ותעבנו קרבניך: שלחן. ר״ל המזבח שמסדרין עליו הקרבן לה׳ כעין שמסדרין על השולחן וכמ״ש וידבר אלי זה השלחן וגו׳ (יחזקאל מ״א): (ח) פסח. חגר וצולע: לפחתך. ענין שר ושליט כמו פחת יהודה (חגי א): הישא פניך. זה הלשון יאמר על הכבוד וכן זקן ונשוא פנים (ישעיה ג): (ט) חלו. ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות לב): ויחננו. מלשון חנינה ותחנה: (י) תאירו. תבעירו כמו נשים באות מאירות אותה (ישעיה כז): חפץ. ענין רצון: ומנחה. כן

בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה לֹא־
אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ יא כִּי מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ
וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־
מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה
טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת׃ יב וְאַתֶּם מְחַלְּלִים
אוֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל
הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ׃ יג וַאֲמַרְתֶּם
הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־
הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלֶה וַהֲבֵאתֶם אֶת־
הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם
אָמַר יְהוָה׃ יד וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ
בְּעֶדְרוֹ זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת
לַאדֹנָי כִּי מֶלֶךְ גָּדוֹל אָנִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃

(ד' · ל' · ס' ב' מ"ל · בתרי ליסני · ל' · ל' · ת"ה מלין תקון סופרים · כ' ומ"ל · י"כ מ"ל · ס"פ ל'מ"ל · כ' · ז' כ"כ)

קדמי בכון אמר יי צבאות וקורבן לרעוא לא אקביל מידכון׃ יא ארי ממדנחי שמשא ועד מעליה רב שמי בני עממיא ובכל עדן דאתון עבדין רעותי אנא אקביל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכון כקורבן דכי קדמי ארי רב שמי בני עממיא אמר יי צבאות׃ יב ואתון מחללין יתיה בדאתון אמרין פתורא דיי בסיר הוא ובסירן מתנתא מניה׃ יג ואם תימרון הא דאיתינא מלאותנא ושניקתוני יתיה אמר יי צבאות ומיתן אתון דאנים ודחגיר ודמריע ומיתן אתון ליה בקורבנא האקביל יתיה ברעוא מידכון אמר יי׃ יד וליט דיעביד בנכיל ואית בעדריה דכר והוא חיב לנדר ודבח דמחבל קדם יי ארי מלך רב אנא אמר יי צבאות ושמי חסין

נמסר בסדר בהעלותך: מבואו ד' ג' חסר וא' מ"ל וסימ' כי ממזרח שמש ועד מבואו · אל אלהים ת' דבר ויקרא. עשה ירח למועדים · מהלל שם ה' רהלל. תנינא חסר דאל אלהים: טהורה ה' ג' מ"ל וב' חסר וסימ' אשר לא טהרה היא שנים · אשר איננה טהרה. לשמי ומנחה טהורה · כל צפור טהורה תאכלו: יראת ה' טהורה. ג' בתראי ס"ל [illegible] ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא: לארני ז' כתיב כן וסימ'

תולדות אהרן מוקטר מוגש. מנחות קי: את הפסח: סוטה ל"ב ע"ק סו׃

אבן עזרא

וככל מגזרת אור: (יא) כי ממזרח השמש · מקלה הארץ ועד קלה האר, כן הוא הישוב ובכל מקום לו גויתי היו מקריבים לי דבר נכבד מוקטר היה מוגש לפני ומנחה טהורה או מוקטר שם כמו קטורת והיו שומעים בקולי לגדל את שמי הגדול. אמ"ר כ"ן אמ"ר לי הר"ב המכ"ם על זה הפסו"ק פירו"ש נכו"ן מאד והוא דב"ק ע"ל הענין כי הנביא על הבזיון ועל הגיאול שהיו מחללין את השם על כן הוא אומר כי בכל הישוב ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ונכבד ובכל מקו' שבעולם יחשב בעיני הדבר הזה שהם מכבדים ומגדלים את שמי כאילו הם בכל מקום יביאו לפני לשמי כל דבר מוקטר ומוגש הראוי לכבודי ומנחה טהורה לא כאשר אתם עושים להגים לפני לחם מגואל ועור ופסח וחולה ואיננו רע בעיניכם ולמה לא השימו על לב גדול שמי בגוים ואתם מחללים אותו: (יב) ואתם · מגואל · הוא וניבו נבזה אכלו. הטעם כפול וניבו הוא לחמו מגזרת תנובה וככה ניב שפתים שהיא פרי השפתים כי כל דבר יש לו פרי כפי ענינו: (יג) ואמרתם · מתלאה. חסר ה"א כמו מזה בידך מה זאת התלאה בעבור המארה אין לחם לשום בשולחן: והפחת' אותו. שהוא כמו פיח ואין בו כדי: והבאתם. הנה השולחן רק ועל המזבח מנחה איננו נגואל רציתי: (יד) וארור נוכל · ויש בעדרו. הושב מגזרת בנכליה' נוך מרמה: זכר שהוא תמים ומשחת כמו מושלך: ועתה

רשי

לי חפץ בכם ורבותינו דרשו בתורת כהנים אדם אומר לחבירו הנף לי את הדלת הזו אין תובע עליה שכר הדליק לי את הנר הזה אין שואל עליה שכר ואתם מי בכם שסגר דלתי חנם ולא האירתם מזבחי חנם ק"ו של עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן בשכר לפיכך אין לי חפץ בכם: (יא) גדול שמי בגוים · אמרו רבותינו דקרו לי' אלהא דאלהיא אפילו מי שיש לו עכו"ם יודע (שיש אלוה) שהוא על כולם ובכל מקום מתנדבים לשמי אף העכו"ם ורבותינו פירשו אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה בכל מקום וכן כל תפלות ישראל שמתפללין בכ"מ הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת"י וכל עידן דאתון עבדין רעותי אני מקבל צלותכון ושמי רבא מתקדש על ידיכון וצלותכן כקרבן דכי קדמי וכן פירש המקרא ולמה אתה מחללין שמי והלא גדול הוא בגוים ואני אהבתי והיטבתי עליכם שבכל מקום שאתם מתפללין לפני ואף בגולה מוקטר ומוגש הוא לשמי: ומנחה טהורה · הוא לי כי על ידכם שמי גורם בגוים ואתם מחללין אותי ואת שמי: (יב) וניבו נבזה אכלו · ניבו של מזבח השגור בשפתותיכ' זהו תמיד נבזה אכלו אתם אומרי' עליו כלומ' כבר הולאת' עליו דבה זו וניב זה החזקתם למזבחי: אכלו. מאכלו: (יג) ואמרתם הנה מתלאה · בהמה כחושה ואנו עניים ואין יכולת להשיג למבחר נדרים וכן ת"י הא דאייתינא מליאותנא: והפחתם אותו. זו אחת מי"ח תיבות של תיקון סופרי' הפחתם אותו אותי נכתב אלא שכינה הכתוב וכתבו אותו והפחתם והדאבת' לשון מפח נפש (איוב י"א): אותי · ואת שולחני:

רדק

בכם איש אחד שיתן אל לבו דבר בקרבנות הנבזים: ויסגור דלתים. יסגיר דלתי העזרה שלא יביא שם אחד קרבן כי טוב הוא שלא יביאו קרבן משיביאוהו נבזה: ולא תאירו על מזבחי חנם · ולא תבעירו כמו נשים באות מאירות אותה פי' ובהנם תבערו אש על המזבח כי הקרבן שהקריבו עליו לא לרצון יהיה לכם ולא למביאים אותו וזו שאמר אין לי חפץ בכם כי מטביהם רעים ומנחתכם אינם רצוים אפי' היתה טובה כל שכן שהיא רעה ואין לי חפץ ורצון לא במנחתכם ולא בכם: (יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו. כל הישוב הוא ממזרח למערב ואיננו כן מצפון לדי' גם כי איננו מיושב כולו: גדול שמי בגוים · כי אע"פ שעובדים לצבא השמים מודים בי שאני הסבה הראשונה אלא שעובדים אותם לפי דעתם שיהיו אמצעיים ביני וביניהם ואמרו רז"ל דקרו ליה אלהא דאלהין: ובכ"מ מוקטר ומוגש לשמי · אם הייתי מצוה אותם כמו שצויתי אתכם היו מקטירים ומגישים לשמי ועוד כי מנחה טהורה היו מגישים לא כמו שאתם עושים שאתם מגישים מנחה טמאה ונבזה או פירושו אע"פ שהם מקטירים ומגישים לעכו"ם דעתם לשמי: (יב) ואתם מחללים אותו. הפך הגוים שהם מכבדים ומגדלים שמי וכי יש חלול גדול מזה שאמרו שלחן ה' מגואל הוא שפירושו נבזה הוא: וניבו נבזה אכלו · ניבו דברו כמו ניב שפתים ר"ל דברו של הכהן המקריב מה הוא שאומר תמיד נבזה אכלו' כלומר לחם המזבח ואכלו שהוא חלב ודם מגואל ונבזה הוא ויש מפרשים וניבו מענין תנובה וי"ת בסיר הוא ובסירן מתנתא מיניה: (יג) ואמרתם. עתה יוכיח ישראל שמביאים הקרבן תאמרו בהביאכם שמה לעזרה הנה מתלאה כלומר יאמר כל אחד לחבירו בהביאו הקרבן כמה אני יגע ולואה מזה השה שנשאתי על כתפי ר"ל שהוא שמן ובעל בשר: והפחתם אותו · והפילו אותו על הקרקע דרך בזיון וכן תרגום יונתן ושניקתון יתיה כמו וינער ה' שתרגומו ושניק ה' ויש מפרשים אותו מענין מפח נפש שענינו דאבון נפש כלומר תכאיבו ותדאיבו נפש בעל השה כי גזלתם אותו כמו שאמר והבאתם גזול ואחז"ל פירש והפחתם מענין נופח בהם פחם כלומר הם אגורים כי יגעים הם ונלאים מטורח הקרבן שנשאו על כתפם לומר שהוא שמן ובעל בשר והוא בהפך כי כל כך הוא כחוש ודל בשר שאם תנפחו בו יפול לארץ ותרגם יונתן הנה מתלאה הא דאיתינא מליאותנא: (ד) וארור נוכל. חושב מחשבה רעה ועושה בערמה וכן מן הדגים אשר נכלו לכם ויתנכלו אותו להמיתו וכן תרגום תרגמו בערמה למקטליה בנכילו: ויש בעדרו זכר · פירוש זכר תמים וכן

(יד) נוכל. מתנכל במרמה בדברי שקר לפני לאמר אין לי טובה מזו: ויש בעדרו זכר. איל ההגון לעולה והוא נודר זבח: משחת. בעל

מצודת ציון

כן יקראו כל הקרבנות שבאים למנחה ולדורון וכן ועורכה לה' מנחה (לקמן ג): (יא) מבואו · ענין שקיעה כמו כי בא השמש (ראשית כח): מקטר · מל' הקטרה: מגש · ענין הקרבה: (יב) וניבו · ענין אמירה כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נז): אכלו. מאכלו: (יג) מתלאה · ענין עיפות ויגיעה כמו את כל התלאה (שמות יח): והפחתם. ענין דאבון ותוגה כמו מפח נפש (איוב יא) או הוא מל' נפחה ונשיבת רוח: (יד) וארור · ענין קללה: נוכל · ענין ערמומות כמו ויתנכלו אותו בראשית

מצודת דוד

שניך לכבדך בעבור מתן כזה אם תביא לו מבלי הקדמת פשע: אמר ה' · ר"ל כן אמר ה': (ט) ועתה חלו נא · עמו בתפלה והעתירו בעדינו אל ה' אם יחנן אותנו בעבור תפלתכ' הלא המאמר' המשתלחת באה היא בעבורכ' וכי מחמתכ' ישא לנו פנים הלא אין קסגור נעשה סנגור: (י) מי גם בכם · הלואי ימלא מי גם בכם ויסגור דלתי בית המקדש שלא יבוא מי שמה לרמוס חצר: ולא תאירו · לא תבעירו אש על מזבחי בחנם: אין לי חפץ בכם. לבוא להראות לפני בבית המקדש והיה אם כן מהראוי לסגור דלתות בית המקדש: לא אקבלם מידכם ברצון וכאומר ולמה א"כ תבעירו אש על מזבחי בחנם: (יא) כי ממזרח שמש · אשר ממקום זריחת השמש עד מקום שקיעתו גדול שמי בין העכו"ם כי כולם מודים בו יתברך שהוא הסיבה הראשונה המשפעת בכולם רק איזה מהם יחשבו שהנהגת העולם השפל בא הכל ממערכת השמים: ובכל מקום מוקטר מגש לשמי. ר"ל מה שהעובדי כו"ם מקטירים למערכת השמים להתרצות לפניהם כוונתם הוא שבזה יכבדו ויעבדו את סבתם הראשונה ובזה באמת יטעו כי לא נגה עליהם אור התורה והנבואה: ומנחה טהורה. ומה שמביאים לקרבן ותשורה היא טהורה ונקיה לפי דעתם הנראה בעיניהם: כי גדול שמי בגוים. ולכן לפי טעותם יקריבו למערכות השמים מנחה טהורה: (יב) ואתם. אבל אתם מחללים את ה' במה שאתם אומרים שלחן ה' והוא המזבח מתועב הוא על כי מרק עליו הדם ונקטר עליו החלב דברים שנפש האדם קצה בהם ובעבור זה תקריבו גם בעלי מומין כמ"ש למעלה: וניבו. ר"ל ניב אמרי המזבח השגור בפיכם לדבר בו הוא לומר הנה מאכלו ההושם עליו הוא נבזה ומתועב והוא כפל ענין במ"ש: (יג) ואמרתם הנה מתלאה · ר"ל כאשר תביאו לקרבן כבש כחוש ורז תכחשו לומר הנה נעביתי נלאה ועיף ממשא הכבש שנשאתי על כתפי כי הוא שמן ובעל בשר ודבריכם למפח נפש למקום ב"ה כי תעיזו לשקר לפניו: והפחתם אותו · הוא תקון סופרים והראוי אותי ובלא תקון יאמר שאמר הנה איננו בעל בשר וכבד במשא כי הוא כחוש וקל במשא עד שתוכלו לנדנדו בהפחת רוח הפה והוא ענין גוזמא: והבאתם גם אתם מביאים לפני קרבן גזול ופסח וחולה: והבאתם את המנחה. ר"ל הואיל ומאחת מאלה תביאו את הקרבן והתשורה וכי אקבלה ברצון מידכם: (יד) וארור נוכל · ארור המערים לומר שאין בידו יותר מובחר להקריבה ממה שהביא אבל באמת יש בעדרו זכר מובחר וטוב הראוי לעולה:

נודר

רשי

נעל מום כמו (ויקרא כ"ב) משחתם בהם : (א) אליכ' . הכהנים אני מצוה המצוה הזאת שלא תקריבו אלה על מזבחי : (ב) וארותי . וקללתי את ברכותיכם מה שצריך לברך לכם הדגן והתירוש והיצהר : וגם ארותיה · ובאמת אין לתלות הדבר על תנאי שתליתי באם לא ישמע כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה : (ג) וזריתי פרש · של בהמות חגיכם על פניכם כלומ' לא תקבלו שכר מאתי כי אם לרעה לבושת ולגעור לכם את זרע השדה : ונשא אתכם אליו . פרש בהמות קרבנותיכם ישאו אתכם אליו להיות זוללים ונבזים כמוהו : (ד) להיות בריתי את לוי . שאני חפץ שתתקיימו (אתי) בברי' שכרתי לשבט לוי : (ה) החיים והשלום · שנאמר לפנחס את בריתי שלום (במדב' כ"ה) והיתה לו ולזרעו אחריו הרי שיהא זרעו בחיים : ואתנם לו · שיקבלם במורא וכן עשה וייראני : נחת · לשון חתת ניחרא : (ו) בשלום ובמישור הלך אתי · אהרן אלעזר ופנחס וכן במעשה העגל השיבו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ב) : (ז) כי שפתי כהן · עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שכבר דבר זה מסור להם יורו משפטיך ליעקב (דברים ל"ג) : כי מלאך · שלוחו של

מלאכי ב

ב א וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה
הַזֹּאת הַכֹּהֲנִים : ב אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ ד"ר"פ בסיפר
וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת כָּבוֹד
לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְשִׁלַּחְתִּי
בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה וְאָרוֹתִי אֶת־
בִּרְכוֹתֵיכֶם וְגַם אָרוֹתִיהָ כִּי אֵינְכֶם
שָׂמִים עַל־לֵב : ג הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־
הַזֶּרַע וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ
חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו : ד וִידַעְתֶּם
כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֵת הַמִּצְוָה
הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־לֵוִי אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת : ה בְּרִיתִי ׀ הָיְתָה
אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ
מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת
הוּא : ו תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ
וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם
וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב
מֵעָוֺן : ז כִּי־שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־
דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי

תרגום

בְּעַמְמַיָא : א וּכְעַן לְכוֹן
תַּפְקֵדְתָּא הָדָא כַּהֲנַיָא :
ב אִם לָא תְקַבְּלוּן וְאִם לָא
תְשַׁוּוֹן דַּחַלְתִּי עַל לִבָּא לְמִתַּן
יְקָרָא לִשְׁמִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
וְאֶשַׁלַּח בְּכוֹן יָת מְאֵרְתָּא
וְאֵלוּט יָת בִּרְכַתְכוֹן וְאַף
אֲלוּטְנִיהּ אֲרֵי לֵיתְכוֹן מְשַׁוַּן
דַּחַלְתִּי עַל לִבָּא : ג הָא אֲנָא
נָזִיף לְכוֹן בַּעֲלָלַת בַּר זַרְעָא
וְאַגְלֵי בַּהֲתַת חוֹבֵיכוֹן עַל
אַפֵּיכוֹן וַאֲבַטֵּל רְבוּת חַגֵּיכוֹן
וְיִתְמְנַע חוּלָקְכוֹן מִנֵּיהּ :
ד וְתִדְּעוּן אֲרֵי שְׁלַחִית לְוָתְכוֹן
יָת תַּפְקֵדְתָּא הָדָא לְמֶהֱוֵי
קְיָמִי דְעִם לֵוִי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת :
ה קְיָמִי הֲוָה עִמֵּיהּ חַיֵּי וּשְׁלָמָא
וִיהָבֵית לֵיהּ אוּלְפַן אוֹרַיְתִי
שְׁלִים וּדְחִיל מִן קֳדָמַי וּמִן
קֳדָם שְׁמִי דְּחִיל הוּא :
ו אוֹרַיְתָא דְקוּשְׁטָא הֲוָה
בְּפוּמֵיהּ וְשִׁקְרָא לָא אִשְׁתְּכַח
בְּסִפְוָתֵיהּ בִּשְׁלָמָא וּבִרְעוּתָא
וּבְתְרִיצוּתָא הֲלִיךְ קֳדָמַי
וְסַגִּיאִין אֲתִיב מֵחוֹבָא : ז אֲרֵי
שִׁפְוָתֵי כָהֵן יִטְרוּן מַדַּע וְאוֹרָיְתָא יִבְעוֹן מִפּוּמֵיהּ אֲרֵי

אבן עזרא

(א) ועתה · דברתי אליכם : (ב) אם · וארותי את ברכותיכ' כדרך יגיע חפני וגם ארותיה תפעלי הכפל והטעם הברכה : וגם . ככה עשיתי עד עתה כי ארותי את הברכה מפני שלא שמתם על לב : (ג) הנני . אגער בזרע שלא יצמח בעבור היות שלחני ריק ומלת חגיכם כמו אסרו חג בעבותים והנה פירוש חגיכם קרבנותיכם אזרה אותם על פניכם וטע' ארחיקכ' מעל פני שלא אראה אתכם : ונשא אתכם · הנושא הוא האויב אליו : (ד) וידעתם · אז תדעו אם לא תשמעו אלי עתה ידבר עם ישראל שהם חייבים לכבד הכהנים משרתי השם ועשו כאשר יורו אתכם ולא תביאו מנח' בעל מום : (ה) בריתי · כרתי ברית עמו כי בעבור שהוא' מקריב קרבני יהי' לישראל החיים והשלום וטעם ואתנם על ישראל שהשם נתנם לו שיראו ממנו והוא ירא השם : נחת הוא · מבנין נפעל והשלם ננחת כמו לב נשבר ונדכה מגזרת חתת והפעם כפול וי"א כי ואתנם לו מצות וחוקים והם תורת כהנים : (ו) תורת · אמר יפת זה נאמר על אהרן ורבי ישועה אמר על פנחס והנכון כי על שניהם אמר ועל בניהם הקדושים כי ככה ראוי להיות כהן גדול : היתה בפיהו . איננו מקבל שוחד : ועולה · לשאת פנים : בשלום . עם ישראל : ומישור · לעשות מצותי : (ז) כי · דבק כי בהיות הכהן ישר ירבו הישרים והנה שפתי כהן דבק עם אשר למעלה

נמסר בישעיה ריש סימ' כ"ח : אם לא ה' ר"פ וסימ' אם לא אל בית אבי · אם לא ימצא הגנב ונקרב . אם לא תשמור לעשות . אם לא את דמי נבות · אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב דסי'. אם לא ישו' חרבו ילטוש· אם לא שויתי ודוממתי. אםלא תרעי לך היפ ו̇בנשיםוכל ר"פ דאיוב רכוותא אם לא במ"ב ואם לא וסי' ואם לא איפא מי יכזיבני · ואם לא ישמעו בשלח ; זהשלום ב' וסימ' בריתי היתה אתו החיים . האמת והשלום אהבו : ורבים ו' בקריאה וסימ' ורבים השיב מעון . ורבים מביאים מנחה לה' ד"ה · ורבים מהכתנים ב' בפס"ק עזרא.ורבי' מישיני אדמת עפר יקיצו·ורבי' מעמי הארץ מתיהדי':ותורה ה' וסי' כי שפתי כהן.הוה על הוה. ויקם עדות.כי נר מצוה · ואת

תולדות אהרן וזריתי . שבת קנא : בריתי . עקידה שער סג : ומפני שמי · ברכות יג (ברכות ג ה) : תורת אמת · סנהדרין ו (פאה טו) : בשלום ובמשור · (סנהדרין יח) : שפתי כהן · מ"ק יז חגיגה טו :

רדק

וכן כלומר יהיו כאמר לכן דבר שלמד מעניינו ורבים כמוהם : ונודר וזובח משחת · זכר הנודר לפי שיש קרבן שהוא כשר לנדבה ואינו כשר לנדר כמו שרוע וקלוט לפיכך אמר ונודר כי אפי' לנדר מביאין קרבן משחת משחת ר"ל שיש בו מום ענין השחתה כמו כי משחתם בהם אלא שהוא שם וזה פעול : כי מלך גדול אני . איך תבזו אותי : ושמי נורא בגוים : ואתם שאהבתי אתכם מכל הגוים לא תיראו ממני : (א) ועתה . הכהנים לפי שהם מקבלים הקרבן מהמחת מיד המביאים אותו והיה להם למנוע אותם ולהורותם כי אין זה הקרבן ראוי להקריב לפני כמו שמנעם אותו התורה . (ב) בכם . במקבלים ובמביאים : את ברכותיכם · שברכתי אתכם אחר בנין הבית כמו שכתוב אמר אחר שאתם מבזים אותי בקרבנותיכם אהפוך לכם הברכה למארה : וגם ארותיה . כלומר עד עתה ארותי הברכה שנתתי לכם מעט שהמלותם לבזותי בהבאת הקרבנות ועתה אוסיף עוד במארה אם לא תשמעו : (ג) הנני גוער לכם · ענין השחתה כמו גערת גוים לכם בעבורם : וזריתי פרש . וזריתי מלעי' והוא מבנין הדגוש כמו מזרה ישראל פרש זבל הבהמות כמו ואת פרשה אמר תחלה פרש ואח"כ פירש ואמר פרש חגיכם והוא כמו כבשים ר"ל כי בהמות הקרבנות יקראו חגים וכן אסרו חג בעבותים חגים ינקופו חלב חגי ונקרא הקרבן חג לפי שרוב הקרבנות קרבים בחג ור"ל בזה הענין כמו שאתם מבזים אותי בקרבנות כן אבזה אתכם בכם כי הדבר הנבזה שבבהמות והוא הפרש אזרה אותו על פניכם : אזרה אותו על פניכם · כלומר אשים אתכם לבשת ולבזיון מפני הרעב שאשחית הזרע שתזרעו ואתם תאמרו בחסרון לחם ותהיו לבשת בין הגוים אשר סביבותיכם כי ברעב יהיו לבשת כמו שאמר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפת רעב בגוים והרי אתם לבשת ולבזיון כאלו זריתי פרש על פניכם : ונשא אתכם אליו · הענין ישא אתכם אל הבזיון הזה מדה כנגד מדה אתם בזיתם אותי ותהיו נבזים ויונתן תרגם הא אנא כזיף לכון בעללת ארעא וגו' : (ד) וידעתם . להיות בריתי את לוי לפיכך אני מצוה אתכם כל כך לפי שארצה שתהיה בריתי עם שבט לוי שקיימתי : (ה) בריתי היתה אתו · עם ראש השבט לכהונה והוא אהרן קדוש ה' ופנחס אשר קנא לאלהיו ובפנחס נאמר הנני נותן לו את בריתי שלום ונאמר לו עוד והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם והחיים נתן לו כי מלאכו לו חיים יותר משלש מאות שנה אפי' למי שאמר כי פנחס אינו אליהו שהרי מצאנו אותו שהיה בפלגש בגבעה כמו שכתוב ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן עמד לפניו בימים ההם והיו לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר משלש מאות שנה : ואתנם לו מורא · החיים והשלום נתתי לו בעבור מורא שיראני : ומפני שמי נחת הוא . שרשו חתת ופירושו נשבר ונדכה מפני שם ה' ויונתן תרגם ויהבית ליה אולפן אוריתא שלים וגומר : (ו) תורת אמת היתה בפיהו . כמו שהיתה תורת ה' בפיו שהיה מורה אותה לרבים כן היתה בלבו זהו תורת אמת שלא היה אחד בפה ואחד בלב זהו ועולה לא נמצא בשפתיו : בשלום ובמישור הלך אתי . בשלום שהיה דבק בי לעשות חפצי על דרך נעשה שלום לי ובמישור שהלך בדרכי בני אדם בדרך ישרה ובשניהם הוא אתי כי באלה חפצתי לעשות חסד ומשפט וצדקה בארץ ורבים השיב מעון שהיה מורה התורה תמיד לכל ורבים שמעו לו והשיבם מעון : (ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת . כי כן יאות לכל כהן שישמרו שפתיו

מצודת דוד

ונודר · והוא מנדר וזובח לה' שה נשחת וכחוש : כי מלך גדול אני . ומהראוי א"כ להקריב לפני מן המובחר : ושמי נורא בגוים . כל העכו"ם יראים מלפני :

ב (א) ועתה אליכם . אליכם הכהנים אני מצוה המצוה הזאת לבל תקבלו קרבן נשחת וכחוש : (ב) לתת כבוד לשמי . לבל לחלל בקרבן שאין ראוי לי : ושלחתי בכם · בכהנים ובעם : וארותי את ברכותיכם · ר"ל את הברכה שברכתי אתכם מעת הוסד היכל ה' כמ"ש בחגי אהפך לקללה : וגם ארותיה . ר"ל גם המארה המשמשת עתה איננה במקרה כי אני ארותיה כי אינכם שמים על לב להזהר בכבודי : (ג) הנני גוער לכם. בעבורכם אגער את הזרע לבל תצמח : וזריתי · אפזר זבל על פניכם ואוחז ומפרש זבל מהבהמות שאתם מקריבים לפני שהוא הדבר היותר נמאס בבהמה אותו אפזר לבזות אתכם בו כדרך שאתם מבזים שמי : ונשא · הענין הזה שבידכם ישא אתכם אל הבזיון הזה : (ד) וידעתם · דעו לכם אשר שלחתי אליכם המצוה הזאת להיות נזהרים בכבודי הוא למען תקבלו גמול טוב כ'יוה מתקיים הברית אשר כרתי עם שבט לוי ר"ל עם אהרן ראש השבט כי עמו כרתי הברית להיות הכהונה לו ולזרעו אחריו : (ה) בריתי היתה אתו · הברית שהיתה לי עמו הוסיפה לו החיים והשלום : ואתנם לו מורא וייראני · ר"ל את אלה נתתים לו בעבור המורא שהיה בלבו ויירא מפני וכפל המלות לחוזק הענין : נחת הוא · היה מתפחד ונרעד : (ו) תורת · למד

מצודת ציון

(בראשית לז) : (ב) המארה וארותי · מל' ארירה וקללה : (ג) גוער · ענין זעקת נזיפה : וזריתי · אפזר כמו מזרה ישראל (ירמיה לא) : פרש · זבל וצואה כמו וקרבו ופרשו (ויקרא ד) : חגיכם · כן יקראו הקרבנות לפי שרובם באים בחג וכן אסרו חג בעבותים (תהלים קיח) : (ה) נחת · ענין פחד כמו ויהי חתת אלהים (בראשית לה) : (ו) ובמישור · מל' ישר : (ז) מלאך · שליח כמו ויאמר

אבן עזרא

למעלה כי מלאך שליח השם הוא בינו ובין ישראל : (ח) ואתם · יוכיח את שלא ישמעו אליהם להביא הגזול : הכשלתם · אתם מורי התורה : (ט) וגם · אתם בזיתם אותי לאמר כי מזבחי בזוי הוא עתה יוכיח הכהנים שהם נושאים פנים לגדולים : (י) הלא · פרשה אחרת להזכיר עון אחר שהיו מגרשי' נשותיהם והם בוכות בעבור נשים נכריות ככתוב בספר עזר' והיה להם לשום לב לאמר הלא אב אחד הוא יעקב אם כן שאבינו אחד ובוראינו אחד למה נבגו' איש באחיו או באחותו כי בעבור זאת הפרש' לחלל ברית אבותינו שקיבלו את התורה : (יא) בגדה · קדש השם לישראל בנים ובנות ככתוב מכעס בניו ובנותיו : ובעל · מגזרת כי יבעל בחור בתולה : בת אל נכר · עובדת עכו"ם והטע' שאינ' מאב אחד ומאל אחד : (יב) יכרת . ער ועונה · מטעם העניין בן ונכד ויפת אמר כאשר אלין נפשו יהיה בנו ער ועונה כי לא נכרת' משפחתו ואם העושה זאת התועבה כמו אשר יעשנה הוא כהן לא יהיה לו בן מגיש מנח' : (יג) וזאת · טעם שנית כי האחת הגזול ובעל מום והשני כי מזבחי מכוסה דמעה בכי ואנקה בעבור בנות ישראל הבוכות

רשי

של הקב"ה כמלאכי השרת לשרת לפניו וליכנס לפנים במחילתו : (י) לחלל ברית אבותינו · ברית שכרת הקב"ה עם אבותינו בסיני : (יא) כי חלל יהודה . את עצמו שהיה קדש לה' ראשית תבואתו (ירמי' ב') : ובעל בת אל נכר . שנשאו נשים עכו"ם בבבל ואפילו הכהנים כמו שמפורש בספר (עזרא ט) ורבותינו אמרו מלאכי זה עזר' : (יב) ער ועונה. ער בתלמידים ועונה בחכמים · ער ל' אדם חריף : ומגיש מנחה. ואם כהן הוא לא יהי' לו בן מגיש מנחה : (יג) שנית תעשו הראשונה שהוכחתי הרב' היא קשה שנשא נכריות ואפי' הוא שנוי חוזר שנית קש' ממנ' שהגשוי ישראלי' נשאו עליהם את הנכריות לפי שנהפחמו הישראלי' ברעב ובגול' ונתגנו עליהם והיה מושיבם בביתו לרורה כאלמנות חיות והנכריות היתה גברת : כסות דמעה את מזבח · שהיו באות לפני מזבח ה' ובוכות לפניו ואומרו' מה חטאנו ומה מצאו אנשינו בנו עול הגנו לפני המזב' להבדק כסוטות : מאין עוד פנות וגו' . עד שאתכם כדי שאפנה אל מנחתכם ולקחה רילוי מידכם : ואנקה . לשון אנחה שאדם מצטער בלבו דמליש"א בלע"ז ואב לכולם האנק דום (יחזקאל כ"ד) ואם אנקה לשון צעקה היכן הדממה ותרגומו דמדנקין וכן תרגם (שם כ"ד) ונקופתם בפניכם ותדנקין ל' אדם הגוהם ומצטער בעצמו : ולא

מלאכי ב

מַלְאַךְ יְהוָה־צְבָאוֹת הוּא׃ ח וְאַתֶּם
סַרְתֶּם מִן־הַדֶּרֶךְ הִכְשַׁלְתֶּם רַבִּים
בַּתּוֹרָה שִׁחַתֶּם בְּרִית הַלֵּוִי אָמַר ל' וחד ובחתם
יְהוָה צְבָאוֹת׃ ט וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי
אֶתְכֶם נִבְזִים וּשְׁפָלִים לְכָל־הָעָם ג'
כְּפִי אֲשֶׁר אֵינְכֶם שֹׁמְרִים אֶת־דְּרָכַי
וְנֹשְׂאִים פָּנִים בַּתּוֹרָה׃ י הֲלוֹא אָב
אֶחָד לְכֻלָּנוּ הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאָנוּ ב' כים אחד
מַדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחִיו לְחַלֵּל בְּרִית ג'
אֲבֹתֵינוּ׃ יא בָּגְדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה
נֶעֶשְׂתָה בְיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשָׁלִָם כִּי ז' . כ"א
חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ יְהוָה אֲשֶׁר אָהֵב ט'
וּבָעַל בַּת־אֵל נֵכָר׃ יב יַכְרֵת יְהוָה ב'
לָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי ל"ב
יַעֲקֹב וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַיהוָה צְבָאוֹת׃ ג'
יג וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ כַּסּוֹת דִּמְעָה י"ו ר"פ
אֶת־מִזְבַּח יְהוָה בְּכִי וַאֲנָקָה מֵאֵין ג'
עוֹד פְּנוֹת אֶל־הַמִּנְחָה וְלָקַחַת רָצוֹן ב' . ד'

מְשַׁמֵּשׁ קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת הוּא׃
ח וְאַתּוּן סְטֵיתוּן מִן אוֹרְחָא
אַתְקֵלְתּוּן סַגִּיאִין בְּאוֹרַיְתָא
חַבֵּלְתּוּן קְיָמָא דְּעִם לֵוִי אֲמַר
יְיָ צְבָאוֹת׃ ט וְאַף אֲנָא יְהָבֵית
יַתְכוֹן בְּסִירִין וְחַלָּשִׁין לְכָל
עַמָּא כְּמָא דְלֵיתֵיכוֹן נָטְרִין יַת
אוֹרְחָן דְּתַקִּינָן קֳדָמַי וְנָסְבִין
אַפִּין בְּאוֹרַיְתָא׃ י הֲלָא אַבָּא
חַד לְכֻלָּנָא הֲלָא אֱלָהָא חַד
בְּרָא יָתָנָא מָא דֵין נְשַׁקַּר גְּבַר
בַּאֲחוּהִי לְאַפָּסָא קְיָמָא דִּי
עִם אֲבָהָתָנָא׃ יא שְׁקַרוּ דְּבֵית
יְהוּדָה וְתוֹעֶבְתָּא אִתְעֲבִידַת
בְּיִשְׂרָאֵל וּבִירוּשְׁלֶם אֲרֵי
אֲפִיסוּ דְּבֵית יְהוּדָה נַפְשְׁהוֹן
דַּהֲוָת קַדִּישָׁא קֳדָם יְיָ דְּרָחֵם
וְאִתְרְעִיאוּ לְמִסַּב לְהוֹן נְשִׁין
בְּנַת פַּלְחֵי כוֹכְבַיָּא׃ יב וְשֵׁיצֵי
יְיָ לִגְבַר דְּיַעְבְּדִנַּהּ בַּר וּבַר בַּר
מִקִּרְוֵי יַעֲקֹב וְאִם כָּהֵין הוּא
לָא יְהֵי לֵיהּ מַקְרִיב קוּרְבָּנָא
בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ צְבָאוֹת׃
יג וְדָא תִּנְיָנוּת דִּי אַתּוּן עָבְדִין חֲפַת דִּמְעֲתָא יַת מַדְבְּחָא דַּיְיָ דִּי בָּכָן וְדִי מְדַנְקִין
מִדְּלֵית עוֹד אִתְפְּנָאָה לְקוּרְבָּנָא וּלְקַבָּלָא יָתֵיהּ בְּרַעֲוָא מִיְּדְכוֹן׃

שבת קרשך.נעשת'ט' בקריא' וסי' והיה אם מעיני העד'נעשת' לשגג' נעשתה התועבה הזאת בישראל. והגד לך ושמעת ודרשת · בגדה יהודה . ואחיתפל ראה כי לא נעשתה . ויקם ה' את דברו אשר דבר עלינו ב' בפסוק . כי נתרצתי וירעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה : ולקחת ד' בקריאה וסימ' יברותי דיוסף לבושין דרעו'

תולדות אהרן

שחתם.בכורו' כו: אני נתתי· תענית

כ': בגדה יהודה · מגלה טו סנהדרין פב : כסות דמעה · גטין לא סנהדרין כב :

רדק

ספתיו דעת המלות והחקים להורותם בספתיו לישראל כמו שאמר בתורה ולהורות בני ישראל את כל החקים אשר דבר ה' אליהם ביד משה ונאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל לפיכך יבקשו ישראל תורה מפיהו : כי מלאך ה' צבאות הוא : כי הוא שליח האל יתברך להורות דברי האל לישראל ותרגם יונתן ארי משמש קדם ה' צבאות הוא : (ח) ואתם סרתם מן הדרך · שדרך הכהנים הראשונים הכשלתם רבים בתורה שפך רבים השיב מעון ; ברית הלוי . ברית שהיתה אתו כמו שאמר : (ט) וגם אני : נבזים ושפלים לכל העמים כמו שאתם מבזים אותי כן נתתי אתכם נבזים שבעם שאתם נושאים להם פנים ולא תרצו להוכיחם כדי שיאהבו אתכם אתן אתכם בעיניהם נבזים ושפלים כמו שאומרי' בני אדם ססדי שקרי אאגורייהו זילי כפי אשר אינכם שומרים את דרכי מדה כנגד מדה אתם בוזים אותי כאינכם שומרים דרכי ונתתי אתכם נבזים ושפלים : ונושאים פנים בתורה · אתם נושאים פנים לגדולים בדבר התורה שאגרה לא תקריבו את אלה לה' וכשהם מביאים קרבן בעל מום תיראו מלהוכיחם ולומר להם קרבן זה פסול הוא : (י) הלא אב אחד לכולנו · עתה שב להוכיחם הנביא על עבירה אחרת שנשאו נשים נכריות כמ"ש בספר עזרא ואפי' מי שהיתה לו אשה מישראל היה נושא עליה אשה נכרית והוסבה יותר מן הראשונה ועל זה אמר הלא אב אחד לכולנו כי כולנו בני יעקב כאיש כאשה וכולנו אחים א"כ מדוע נבגד איש באחיו ועוד אמר הלא אל אחד בראנו כלומר באל אחד אנו מאמינים שהוא בראנו לא כעו"ג שאתם נושאים נשים מהם לחלל ברית אבותינו כי ברית אבות הוא שלא לבגוד באשתו כי אברהם אבינו אע"פ שלא היו לו בנים משרה לא בגד בה שיבא אשה אחרת עליה עד שהיא מרצונה אמרה לו בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה וכן יצחק אבינו אע"פ שהיתה רבקה עקרה לא נשא אחרת עליה · וכן יעקב אבינו לא נשא מרצונו אשה על נשיו עד שכן נתנו לו רשות מדעתן : (יא) בגדה . ובירושלם · כלומר אפי' בירושלם שהוא מקום בית המקדש עשו התועבה הזאת בקדש ה' אשר אהב · דבוק האיש והאשה הוא קדש ה' דכתיב ודבק באשתו · ואמר לישראל שיהיו קדושים והקדוש הוא שלא ישלחו עצמם אל כל אשה כמו שעושים הגוים · ובסוף העריות אמר קדושים תהיו · וישראל ג"כ נקראו קדש כמו שאמר קדש ישראל לה' . והנה הם מחללים אותו שהיה בת ישראל ונושאים נכריות עליהן זהו בעל בת אל נכר כלו' בת שעובדת עכו"ם הפך מה שאמר אל אחד בראנו · ורז"ל פירשו כי כל הבא על העכו"ם כאלו נתחתן לעכו"ם דכתיב ובעל בת אל נכר וכי בת יש לו לאל נכר אלא זה הבא על העכו"ם : (יב) יכרת ה'· ער ועונה· כלומר שלא ישאר בביתו חי שלא יהיה בביתו מי שיענה הקורא שם · וער הפך המת שהוא ישן כמו שאמר פן אישן המות ישנתי אז ינוח לי· וי"ת ער ועונה בר ובר בר.ורז"ל פירשו אם ת"ח הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' לצבאות כי גם מן הכהנים נשאו נשים נכריות כמ"ש בספר עזרא: (יג) וזאת שנית תעשו· שנית למה שזכר שאלם בזיון המזבח בבעל מום אמר עוד שנים תעשו למזבח שאתם גורמים כסות דמעה את מזבח ה' שבאות נשיכם הישראליות ובוכות עליו לפני על החמס שאתם עושים לכן

מצודת ציון

ויאמר חגי מלאך ה' (חגי א) : (ח) סרתם · מל' הסרה : הכשלתם · מל' מכשול : (ט) כפי · כשיעור כמו איש כפי אכלו (שמות יב) · ונושאים פנים · זה הלשון יאמר על הכבוד והתנופה וכן ופני רשעים תשאו (תהלים פב) : (י) נבגד · ענין פשע ומרד : באחיו · ענינו אחוה וקורבה : לחלל · ענין הבטול וההפרה : (יב) ער · מל' התעוררות : ועונה : מל' עניה ותשובה : מאהלי · ר"ל מאהלי תורה : ומגיש · מקריב : מנחה · תשורה וקרבן : (יג) כסות · מלשון כסוי : ואנקה · ענין צעקת אנחה כמו אנקת אסיר (תלים קב) : פנות . מל' פנים וסבוב ושאר

מצודת דוד

למד תורה עם העם ולא נטה מדרך האמת : ועולה וגומר . כפל הדבר במ"ש : הלך אתי : ר"ל בעבור מעותי היה רודף לעשות שלום בין הבריות ולהדריכם בדרך מישור : ורבים · ע"י תוכחותיו השיב בני אדם מרובים לבל יעשו העון אשר חשבו לעשות : (ז) כי שפתי הכהן . ר"ל הנה כל זה ראוי לכל כהן כי שפתי כהן ראוים שישמרו את הדעת לדבר בם והראוי הוא שכל בני ישראל יבקשו תורה מפיהו ושהוא ילמדם : כי מלאך · כי הוא שלוחו של מקום להורותם הדרך הישר וכמ"ש ולוי אמר וגו' יורו משפטיך ליעקב (דברים לג) : (ח) ואתם סרתם מן הדרך · ר"ל מן הדרך המזכר הראוי אל הכהנים : הכשלתם · לא די שלא השיבותם מעון אלא שעוד הכשלתם רבים בדיני התורה : שחתם ברית לוי . מה שכרתי ברית עם אהרן ראש שבט הלוי לשרת בשמי ולכבדני הנה אתם שחתם אותו כי בזיתם אותו : (ט) וגם אני . ר"ל גם אני אשחית הברית כי אתן אתכם נבזים ושפלים בעיני העם וזהו הפוך החיים והשלום כי חיי הבזיון לאדם נכבד לא יקרא חיים ואין שלום בנפשו : כפי . כשיעור העון אשר אינכם וגו' כשיעור הזה יהיה לכם בזיון ושפלות : ונושאים פנים בתורה · נושאים פנים לעשירי העם להתכיפם במשפטי התורה ומטים הדין : (י) הלוא אב אחד לכלנו . עתה חזר להוכיחם עוד בדבר אחר שבה הוא סבה שלא ירצה ה' בקרבנותיה' והוא הבגידה שבגדו בנשותיהם הכשרות כאשר יאמר בענין ופתח ואמר הלא אב אחד לכלנו כי כלנו בני אדם הראשון אנחנו ויש לנו קורבה מפאת הגוף והלא אל אחד בראנו ר"ל הלא נפשות היצורים אצולות מאתו ממקור מחצבת הקדש ויש א"כ לנו קורבה מפאת הנפש : מדוע . ר"ל ובהיות כן מדוע נבגד איש באחיו ר"ל באשתו שיש לו אחוה עמה מפאת הגוף ומפאת הנפש כי כשעלו מן הגולה מזקן השמש ונשתנו ונמאסו בעיני בעליהן ונשאו עליהן נשים עכו"ם והוכיחם הנביא על זה ואמר מדוע נבגד כהן להלל עוד בהבגידה הזאת את ברית אלהינו

כי

רשי

(טו) ולא אחד עשה . הקב"ה לאדם וחוה תחלה : ושאר . הרוחות והנפשות לו היו מאדם הראשון יצאו כולם : ומה האחד מבקש . (שבזוגו) מבקש למצוא עלילות לאשתו שהיא בת זוגו שהוא זרע אלהים מה הוא תועבה שמבזה אותה וזהו ל' תרגום של יונתן אלא ע"ת ומה האחד מבקש כי אם זרע אלה' והפירוש נכון אם לא שהאל' נקוד בטעם זקף נותק שעם הזקף את תיבת מבקש מלהתחבר עם ומה האחד וסמכו אל זרע אלהי' ויש פתרון על פי האגדה שמתקבלו נושאי העכו"ם אל הנביא אמרו לו ולא אברהם עשה כן שנשא הגר על אשתו ואמר להם ושאר רוח לו לא דעתו כדעתכם לא נתן בה עיניו דעת אחרת היה' לו אמרו לו ומה האחד מבקש מה היתה דעתו אמר להם להיות לו זרע אלהים ותרגום של יונתן הוכשר בעיני שלא מצינו לא במקרא ולא במשנה שאר משמש לשון אחר אלא במקום שאדם יכול לפרשו בלשון שיריים כמו (דניאל ז') אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה ובלשון משנה ושאר חייבי מיתות חוץ מאותן שפירש אבל ל' שאחר משמש אין שאר משמש : ונשמרתם ברוחכם · ובאשת נעוריך אל יבגד רוחך : (טז) כי שנא שלח · ורבותינו חלוקין בה בגמ' גיטין יש מהם אומרים אם שנאת שלח אותה בגט ותנשא לאחר : וכסה חמס על לבושו אבל זאת כלום הוגנת לעשות שתפרוש עליה מליתך להחזיקה לך כאשתך והחמס פרוש על אותה טלית שבלבך עליה שנאה ואתה מקניטה ומצערה תמיד : (יז) באמרכם כל עושה רע וגו' . או איה אלהי המשפט לפי שאתם רואים דבר רשעים שלוה ולדיקים מעונים ובשלים אומרים אתם בלבבכם אחת מב' דרכים הללו כל עושה רע טוב בעיניו או אין דין ואין דיין ליפרע וכן פתרון ל' המקר' כל עוש' רע טוב בעיניו לכך הוא מצליח אותם או

מלאכי ב

מִיֶּדְכֶם׃ יד וַאֲמַרְתֶּם עַל־מָה עַל
כִּי־יְהוָה הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין ׀ אֵשֶׁת
נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה בָּהּ
וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ׃
טו וְלֹא־אֶחָד עָשָׂה וּשְׁאָר רוּחַ לוֹ
וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים
וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וּבְאֵשֶׁת
נְעוּרֶיךָ אַל־יִבְגֹּד׃ טז כִּי־שָׂנֵא שַׁלַּח
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חָמָס
עַל־לְבוּשׁוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ׃
יז הוֹגַעְתֶּם יְהוָה בְּדִבְרֵיכֶם וַאֲמַרְתֶּם
בַּמָּה הוֹגָעְנוּ בֶּאֱמָרְכֶם כָּל־עֹשֵׂה
רָע טוֹב ׀ בְּעֵינֵי יְהוָה וּבָהֶם הוּא
חָפֵץ אוֹ אַיֵּה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט׃

תולדות אהרן שנא שלח · קידושין נח :

תרגום

יד וְאִם תֵּימְרוּן עַל מָה עַל דַּיְיָ
אַסְהִיד בֵּינָךְ וּבֵין אִתַּת
יַנְקוּתָךְ דִּי אַתְּ שַׁקַּרְתְּ בַּהּ
וְהִיא שׁוּתַּפְתָּךְ וְאִתַּת קְיָמָךְ׃
טו הֲלָא חַד הֲוָה אַבְרָהָם יְחִידִי
דִּי מִנֵּיהּ אִתְבְּרִי עַלְמָא וּמָה
חַד בָּעֵי אֱלָהֵן דִּי יִתְקַיַּם לֵיהּ
וְלַד מִן קֳדָם יְיָ וְתִסְתַּמְּרוּן
בְּנַפְשָׁתְכוֹן וּבְאִתַּת יַנְקוּתָךְ
לָא תְשַׁקַּר׃ טז אֲרֵי אִם סָנֵיתָ
לַהּ פַּטְרַהּ אֲמַר יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל וְלָא תְכַסֵּי חֶטְאָה
בִּלְבוּשָׁךְ אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת
וְתִסְתַּמְּרוּן בְּנַפְשָׁתְכוֹן וְלָא
תְשַׁקְּרוּן׃ יז אַלְהֵיתוּן קֳדָם יְיָ
בְּפִתְגָּמֵיכוֹן וְאִם תֵּימְרוּן בְּמָה
אַלְהֵינָא קֳדָמוֹהִי בְּדַאֲתוּן
אָמְרִין כָּל דְּעָבֵיד בִּישׁ תַּקִּין
קֳדָם יְיָ וּבְהוֹן רַעֲוָא קֳדָמוֹהִי
אוֹ אֵכָא אֱלָהָא דְּעָבֵיד דִּינָא׃

ל' כליסנא · ל' מ"ל · ל' · כ' גלחי · ס' · כ' מנהון בנביאים · ס' · ג' וס' כליסנא · ל' · ל' וחד אלהי משפט

אבן עזרא

הבוכות ולא אפנה עוד אל מזבחותיכם ואין לי רצון בה : (יד) ואמרתם : והתשובה על כי השם היה עד בינך ובין כל אחד ואחד ובין אשת נעוריו : (טו) ולא אחד . מכם עשה כדת ונשארה רוחו לו ואם תאמרו מה האחד הוא מבקש זרע אלהים במצות השם ופעם ונשארה רוחו לו שלא להתערב עם בת אל נכר על כן כתוב ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד רוחכם : (טז) כי שנא · השם ישנא שישלח איש את אשתו הטהורה ושנא אשר יכסה או השם יראה חמסו שהוא בסתר : (יז) הוגעתם · פרשה אחרת ידענו כי השם הנכבד לא ייגע ואיך יגיעהו מעשיו רק הוא כלשון בני אדם שלא יסבול עוד כל עושי רע לולי שהוא טוב בעיניו לא היה מניחו לעשות ואם תאמרו עוד יעשה משפט מתי היה זה ואיה הוא למה לא יעשה משפט וזאת הנבואה לעתיד ובתחלה יבא אליהו

ופי' בויצא : ונשמרתם ה' בקריאת וסימ' ואת העם צו לאמר אתם עברים. ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם · ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה דד"ה . ובאשת נעוריך אל יבגוד · ודבתריה ולא

מצודת ציון

(טו) ושאר · הנה יתרון מעלה כי כמו שמלת יותר היא מבותפת להשארה וליתרון מעלה כמ"ש יתר מרעהו לדיק (משלי יב) כי מלת שאר מבותפת לשניהם : רוח · ר"ל רוח חכמה ויראת ה': ברוחכם · ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז) : (טז) חמס· ענין מחשבה רעה ושנאה : (יז) הוגעתם מל'

רדק

לכן שאתם נושאים עליהן נשים נכריות והנכריות אהובות והישראליות שנואות והם באות לפני בבכי ואנקה ומכסות את המזבח דמעה : מאין עוד פנות אל המנחה · דין הוא שלא אפנה עוד אל מנחותיכם שתקריבו על המזבח כי במזבח עשיתם קרבן בעל מום וגזול · ודמעת הנשים המעידים עליכם רעותיכם ואינו מן הדין שאפנה אל מנחותיכם : ולקחת רצון מידכם · שיהיה לרצון לכם : (יד) ואמרתם ואם תאמרו על מה על דבר נשותינו לא יקבל מנחותינו . והתשובה על כי ה' העיד · הוא העיד בינך ובינה שאין אתה אוהב אותה ואין לבך עמה והוא עד עליך אשר בגדת בה : והיא חברתך · והיא היתה חברתך מקדם מימי נעורים · והנכון לפרש כי שני ענינים אמר היא חברתך אע"פ שאינה אשת נעוריך כל שכן כשהיא אשת נעוריך שיש לך לאהוב אותה יותר ולא למאסה כמו שאמר בישעיה ואשת נעורים כי תמאס · ואמר אחר כך ואשת בריתך כי כרתה ברית בינך ובינה כשלקחתה לאשה תהיה אשת נעורים או אינה אשת נעורים ואתה נושא עליה אשה אחרת נכרית זו היא בגידה גדולה כי אם היתה ישראלית זהו מנהג העולם לישא אשה על אשה ושיהיו לו נשים רבות אם ירצה אבל לקחת נכרית זו היא רעה רבה שתראה לעיניה נכרית גברת כמוה או יותר ממנה ודין הוא שתבכנה עליכם נשותיכם : (טו) ולא אחד עשה · אברהם שהיה אחד ואב לכל הבאים אחריו באמונתו לא עשה כמו שאתם עושים כי לא רדף אחר התאוה ולא בעל אפילו בשרה אלא כדי להשאיר זרע אלהים . כלומר שזה אלהים יתברך להשאיר זרע כמו שאמר פרו ורבו : ושאר רוח לו · יתרון הרוח היה לו . ולפיכך לא רדף אחר התאוה ולא בעל אלא למצות פריה ורביה · ורז"ל פי' כי הם דברי העם לנביא והם דברי תמיה · אמרו לו והלא אברהם אבינו ע"ס שהיה אחד ולא עשה כן כמו שאנחנו עושים שהניח אשתו ובעל הגר שפחתו ואעפ"י שאר רוח לו והיה נביא . והנביא הוא משיב להם ומה האחד מבקש זרע אלהים . כלומר כשבעל הגר לא בעל אלא כדי לבקש זרע לפי שלא היה לו זרע משרה אשתו . ואעפ"כ הוא לא בגד בשרה אשתו כי ברצונה וברשותה עשה הדבר אבל אתם תשמרו ברוחכם ולא יבגיד אחד מכם באשת נעוריו להניח ולבעול בת אל נכר · ופירוש ושאר רוח לו ענין יתרון ומעלה כמו יתר שאת ויתר עז כי כמו שיש בשרש יתר ענין השאר וענין מעלה ושכן כן יש בשרש שאר ענין השאר וענין יתרון ומעלה כלומר יתרון רוח ומעלה היה לו לאברהם : אל יבגיד . כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחר · ות"י הלא חד הוה אברהם יחידי וגו' . והנה התשובה היתה אליהם מן הנביא כמו שהקשוהו והוכיח להם שאינם עושים כהוגן : (טז) כי שנא שלח · אם שנא אחד מכם אשתו ישלחנה · כתרגומו ארי אם את סניתה לה פטרה . כלומר טוב הוא שישלחנה בגט ותלך ותנשא לאיש אחר שיאהבנה אבל שתחזיק בה ותשנאנה בלבבך זו היא בגידה גדולה · זהו שאמר וכסה חמס על לבושו שהוא מראה שהוא אוהב אותה ודבק בה כלבושו שהוא דבק בבשרו ולא יפשיטנו כן הוא לא ירצה לשלחה ושונאה · וזו החמס שמכסה על לבושו : (יז) הוגעתם ה' · על דרך משל מדבר על לשון בני אדם כי הוא י"ת לא ייעף ולא ייגע · או איה אלהי המשפט

מצודת דוד

כי התורה אסרה זאת הדבר הזה קבלנו בברית בכללות כל דברי התורה : (יא) בגדה יהודה · הנה יהודה עשה דבר בגידה והתועבה נעשתה בישראל בהיותו יושב בתוך עמו כי עם היה נפרד מישראל ללכת לעם אחר ולקחת שם אשה לא היה המעשה רע כ"כ כמו שהוא בתוך עמו ונושא עכו"ם : ובירושלים · ר"ל ועוד הוסיפו אשמה לעשות זאת בירושלי' עיר הקדש : כי חלל יהודה קדש ה' · ר"ל כי חלל את עצמו שהיה קדש לה' ועתה נתחלל במה שאהב ונשא בת עכו"ם : (יב) אשר יעשנה . הדבר הזאת : ער ועונה מאהלי יעקב · שלא יהיה לו באהלי יעקב הם בתי מדרשות שם לא יהיה לו לא ער ולא עונה ער הוא תלמיד המעורר לשאול לרבו ספקותיו ועונה הוא חכם ועונה ומשיב על שאלות הספקות : ומגיש מנחה . רצה לומר ואם העושה זאת הוא כהן יכרת מזרעו מי המקריב קרבנות לפני המקום : (יג) וזאת שנית תעשו · רצה לומר מלבד הבזיון שעשיתם למזבח לקרא שלחן מגואל ונבזה שהוא סיבה למאס בקרבנותיכ' הוסיפו לעשות עוד דבר שנית בבזיון המזבח במה שעל ידיכם מכסה דמעה את מזבח ה' והדמעה באה מבכי ואנקה לפי שלפעמים יזלו דמעה משמחת השחוק וכדומה לכן אמר שהדמעה באה היא מבכי ואנקה מה שהנשים עומדות סביב למזבח ובוכות על עלבונן : מאין עוד · מבלי אין עוד מצוא לך זכות לאפנה אל המנחה שאתם מקריבים על המזבח ולקחת מידכם דבר מה ברצון : (יד) ואמרתם . ואם תאמרו על מה יצא הקצף כי תכחשו לומר שמצאתם בהן ערות דבר : על כי ה' · ר"ל פ"ז אשיב לכם שזהו על כי ה' הוא לעד בינך ובין אשתך שנשאת בימי נעוריך אשר אתה לבדך בגדת בה אבל היא מתחברת לך והיא אשת בריתך כי מקיימת הברית שכרת עמה להיות לך לאשה כי אינה פונה אל מול הזרים ואין האמת אתך : (טו) ולא אחד עשה · ר"ל ואם תשיבו לומר וכי אברהם הקרוי אחד כמ"ש אחד היה אברהם (יחזקאל ל"ג) וכי הוא לא עשה כזאת הלא גם הוא נשא הגר המצרית על שרה אשתו : ושאר רוח לו · אף כי היה לו יתרון רוח חכמה ויראת ה' ומעלה נפלאה : ומה האחד מבקש · רצה לומר על זה אשיב לכם ומה היה הזה האחד מבקש בעשות זאת וכי עשה זאת למלאות תאותו הלא הכוונה היה להוליד זרע קדוש ירא אלהים משרה אשתו וכמו שאמר' היא אולי אבנה ממנה (בראשית י"): ונשמרת' . לכן תהיו נשמרים ברצונכם לכבשו בחזקה : ובאשת נעוריך אל יבגוד . ר"ל השם הרצון לאהבת אשת נעוריך : (טז) כי שנא שלח . אם שנאת אותה עד שלא תוכל להסות רצונך אל האהבה שלח אותה וגרשה ותנשא לאחר אשר תמצא חן בעיניו : וכסה וגו' . ר"ל או יכסה החמס על לבושו ממעל כלומר לא יסתיר החמס תחת לבושו שתהא אשתו יושבת תחתיו ולבו בל עמה אלא יגלה החמס והשנאה ויגרשנה או תהיו נשמרים ברצונכם לכבשו בחזקה להסיר השנאה ולא תבגדו בהן לעשות לכן עלבון בקחת עליהן נשים נכריות : (יז) הוגעתם וגו' · אתם מייגעים לפני המקום בדבריכם ודבר הכתוב כלשון בני אדם כי האל יתברך לא ייעף ולא יגע : ואמרתם . ואם תאמרו בדבר מה אנו מייגעים לפניו : באמרכם . ר"ל אשיב לכם במה שאתם אומרים כל עושה הרע הוא טוב בעיני ה' והוא חפץ בהם : או איה אלהי

ג א הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה־דֶרֶךְ לְפָנָי וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל־הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן אֲשֶׁר־אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר־אַתֶּם חֲפֵצִים הִנֵּה־בָא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: ב וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת־יוֹם בּוֹאוֹ וּמִי הָעֹמֵד בְּהֵרָאוֹתוֹ כִּי־הוּא כְּאֵשׁ מְצָרֵף וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים: ג וְיָשַׁב מְצָרֵף וּמְטַהֵר כֶּסֶף וְטִהַר אֶת־בְּנֵי־לֵוִי וְזִקַּק אֹתָם כַּזָּהָב וְכַכָּסֶף וְהָיוּ לַיהוָה מַגִּישֵׁי מִנְחָה בִּצְדָקָה: ד וְעָרְבָה לַיהוָה מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיֹּת: ה וְקָרַבְתִּי אֲלֵיכֶם לַמִּשְׁפָּט וְהָיִיתִי ׀ עֵד מְמַהֵר בַּמְכַשְּׁפִים וּבַמְנָאֲפִים וּבַנִּשְׁבָּעִים לַשָּׁקֶר וּבְעֹשְׁקֵי שְׂכַר־שָׂכִיר אַלְמָנָה וְיָתוֹם וּמַטֵּי־גֵר וְלֹא יְרֵאוּנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: ו כִּי אֲנִי יְהוָה לֹא שָׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם:

א הָא אֲנָא שָׁלַח מַלְאֲכִי וִיפַנֵּי אוֹרְחָא קֳדָמַי וּבִתְכֵּיף יְעוּל לְהֵיכְלֵיהּ רִבּוֹנָא דִּי אַתּוּן בָּעַן בֵּיהּ וּמַלְאַךְ קְיָמָא דִּי אַתּוּן צָבַן בֵּיהּ הָא אָתֵי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: ב וּמַן מְסוֹבַר יַת יוֹם מֵתוֹהִי וּמַן יְקוּם בְּאִתְגַּלְיוּתֵיהּ אֲרֵי רוּגְזֵיהּ כְּאֶשָּׁתָא מַמְמֵי וּכְבוֹרִיתָא דִּמְחַוְרִין בָּהּ: ג וְיִתְגְּלֵי לְצָרְפָא וּלְדַכָּאָה כִּגְבַר דִּי מְצָרֵף וּמְדַכֵּי כַּסְפָּא וִידַכֵּי יַת בְּנֵי לֵוִי וִיזַקֵּק יָתְהוֹן כְּדַהֲבָא וּכְכַסְפָּא וִיהוֹן קֳדָם יְיָ מְקָרְבִין קוּרְבָּן בִּזְכוּ: ד וְיִתְקַבֵּל קֳדָם יְיָ קוּרְבַּן אֱנָשׁ יְהוּדָה וְיָתְבֵי יְרוּשְׁלֵם כְּיוֹמֵי עָלְמָא וּכְשְׁנַיָּא דְּמִלְּקַדְמִין: ה וְאִתְגְּלֵי עֲלֵיכוֹן לְמֶעְבַּד דִּינָא וִיהֵי מֵימְרִי בְּכוֹן לְסָהִיד מוֹחִי בְּחַרְשַׁיָּא וּבְנָיְפַיָּא וּבְדְמִשְׁתַּבְּעִין לְשִׁקְרָא וּבְאָנְסֵי אַגְרָא דַאֲגִירָא אַרְמְלָא וְיָתַם וּמַסְטָן דִּין גִּיוֹרָא וְלָא דְחִילוּ מִן קֳדָמַי אֲמַר יְיָ צְבָאוֹת: ו אֲרֵי אֲנָא יְיָ לָא אַשְׁנֵיתִי קְיָמִי דְמִן עָלְמָא וְאַתּוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן מְדַמַּן דְּמַן דְּמָאִת בְּעָלְמָא הָדֵין דִּינֵיהּ

תולדות אהרן ויאב מלרף · קידושין עא (יבמות ט קידושין סג) : עד ממהר · חגיגה ה׳ : אני ה׳ · סוטה ט׳ עקידה שער ס׳

רשי

או אם אין זאת איה אלהי המשפט שאינו נפרע מהם : (א) הנני שולח מלאכי . לבער את הרשעים : ומלאך הברית · נוקם נקם ברית: ופנה דרך · מן הרשעים : האדון אשר אתם מבקשים · אלהי המשפט : (ב) ומי מכלכל · ומי יכיל : ומי העומד . שיוכל לעמוד : וכבורית מכבסים · כבורית של מכבסים שמעביר את כל הכתם כן יעביר כל הרשעה · בורית עשב הוא שמעביר את הכתם בלע"ז שנייר"א ולשון בורית דבר המנקה ומטהר כמו (תהלים ע"ג) לברי לבב : (ג) וישב מצרף . ישנה מכל עסקיו להיות כצורף המצרף ומטהר כסף : (ו) כי אני ה׳ לא שניתי אע"פ שאני מאריך אפי לא שינה דעתי עלי מבראשונה לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב : ואתם בני יעקב · אע"פ שמתים אתם ברעתכם ולא גביתי מן הרשעי׳ בחיים : לא כליתם . אינכם כלים מלפני והנחתי לי הנפשות לגבות מהם דיני בגיהנם וכן ת"י ואתון דבית יעקב דמאן דמית בעלמא הדין דיניה פסוק כלומר אתם סבורים לומר דיני בטל שאין עוד ליפרע ממנו ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הכיתי את מי ושניתי לו אבל אתכם העמדתי אחר פורענות הרבה וחיי כלים ואתם אינכם כלים

אבן עזרא

אליהו כאשר הוא כתוב בסוף הספר : (א) הנני שולח מלאכי . יתכן להיותו משיח בן יוסף : האדון . הוא הכבוד הוא מלאך הברית כי הטעם כפול : (ב) ומי מכלכל · כפול כמו יכיל מסלסלך ויפילו : כי הוא כאש מצרף . אנה זאת הנבואה כנבואת זכרי׳ והבאתי את השלישית באש : וכבורית . סמוך של מכבסים : (ג) וישב מצרף ומטהר כסף מכל פסול : וטהר את בני לוי . הם הכהני׳ ולא יעשו כאשר הם עושים עתה : (ד) וערבה · כימי עולם · בהיותם בבית ראשון : (ה) וקרבתי אליכם · שיהיו בימים ההם : והייתי עד · שאגלה לכל מה עש׳ וממי משפט גר : (ו) כי לא שניתי · לא יקרה לי שינוי כמו שהות מכל עם : ואתם בני יעקב לא כליתם · כי אם מה שאב נשאר הבן : למיתי

תבגדו : ומלאך ב׳ פתחין וסימ׳ ומלאך הברית אשר אתם חפצים : ומלאך פניו הושיעם . וכל דסמוך לאדכרת כותיה פתחין : כזהב ג׳ דגשי׳ וסימ׳ וישב מצרף ומטהר · בחנני כזהב אצא · וכלי נחשת מצהב : למשפט ט"ו וסימ׳ נמסר

רדק

המשפט · או אם אינו כן כי לא טוב בעיניו עושה רע איה אלהי המשפט למה אינו עושה בהם משפט: (א) הנני. אם תשאלו משפט הרשעים בעוה"ז עוד יבא זמן שתראו ואז יקרב אליכם המשפט לכלות הרשעים שבכם . וזהו יהיה אותו היום שאשלח מלאכי ופנה דרך לפני והוא מלאך ה׳ מן השמים כמו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגו׳ : ופנה דרך לפני : זה יהיה קבוץ גליות שלא ימלאו בדרכם שטן ופגע רע : ופתאום יבא אל היכלו . לפי שלא נגלה הקץ ולא נתבאר בספר דניאל אמר כי פתאום יבא שלא ידע אדם יום בואו טרם בואו שיבא · כמו שאמר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ : האדון . הוא מלך המשיח והוא מלאך הברית . או אמר מלאך הברית על אליהו . וכן אמר באגדה שאליהו קנא על ברית מילה שמנעם מהם מלכות אפרים · שנאמר קנא קנאתי לה׳ אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל . אמר לו קנאת בשטים וכאן אתה מקנא על המילה חייך שאין ישראל עושים ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך . מכאן התקינו לעשות כסא הכבוד לאליהו שנקרא מלאך הברית שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה׳ צבאות : הנה בא · יבא בזמנו וכן ראשון לציון הנה הנם : (ב) ומי מכלכל את יום בואו · מי יהיה סובל את יום בואו כי ביום בואו ילרפו רבים : כי הוא כאש מצרף . טעם הוא על היום שזכר כלומר אותו היום יהיה כמו האש שמצרף הסיגים מן הכסף כן יבדלו הרשעים מן הטובים ויסופו הרשעים וישארו הצדיקים · וכן אמר בנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש : וכבורית מכבסים . וכמו הבורית של מכבסי הבגדים שמעבירים בו הכתם מן הבגד והרשעים הם הכתם כמו שאמר נכתם עונך לפני : (ג) וישב . כמו השופט שיושב לשפוט את העם ולהבדיל החייב מן הזכאי כן יהיה אותו היום שיהיה מלרף ומטהר כסף ומעביר ממנו הסיגים והם הרשעים : וטהר את בני לוי · והם הכהנים · ולפי שדבר עליהם בפרשה שלמעלה זכר אותם עתה בפרט : מגישי מנחה בצדקה · מה שאין כן בהני הדור הזה כמו שאמר למעלה שהיו מקריבים בהמות בעלת מום : (ד) וערבה . וזכר יהודה וירושלם כי שם בית המקדש : (ה) וקרבתי · באותו היום שזכר : אליכם · הדור שיהיה ביום ההוא · והדורות שעברו אם לא קבלו דינם בעולם הזה יקבלו בעוה"ב : עד . כי אני יודע הנסתרות ואעיד בהם כמה שעשו : ממהר . לשלם גמולם : ומטי גר · ומטי משפט הגר : (ו) כי אני ה׳ לא שניתי · כי מה שאמרתי אפילו לזמן ארוך לא לפי שנה כן יהיה כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו וכל העתידות שאמרתי לכם ע"י נביאי כן יהיו שניתי ענין שנוי כלומר לא אשנה מדבר לדבר וממחסן לחסן : ואתם בני יעקב לא כליתם · כמו שכלו שאר האומות שלא נשאר להם זכר בשמם וכלו מהיות גוי אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגוים להיות גוי אחד בארץ אע"פ שגליתם ונדחתם לכל פאה שמכם נשאר בכל מקום ומה שהרעותי לכם בעונותיכם עשיתי וכמו שאני

מצודת ציון

מל׳ יגיעה ועייפות : חפץ · ענין רצון : (א) ופנה · ענין הסרה ובעור כמו פנית הגזים (תהלים פ) : (ב) מכלכל : יסבול כמו ומי יכילנו (יואל ב) : מלרף · ענין זכוך מהסיג כמו צרפתיך ולא בכסף (ישעיה מח) : וכבורית · שם עשב המנקה : וכן ותרבי לך בורית (ירמיה ב) : מכבסים : מלשון כבוס : (ג) כסף · כמו ככסף : וזקק · ענין זכוך וצרוף כמו מזוקק שבעתים (תהלים יב) : מגישי · ענין הקרבה : מנחה · ר"ל תשורה וכל הקרבנות בכלל : בצדקה · ר"ל כדת וכראוי : (ד) וערבה · ענין מתיקות וכן ושנתי ערבה לי (ירמיה לא) : קדמוניות · מלשון קודם : (ה) ובעושקי · ענין גזל : ומטי . מל׳ הטייה : (ו) שניתי . מלשון השתנות וחלוף : כליתם

מצודת דוד

אלהי המשפט · ר"ל או איה אינו כן כי אין טוב בעיניו עושה רע איה אלהי המשפט למה אינו עושה בהם משפט וכאלו יאמרו או אין הרע שנואה לו או אינו מבחין : ך (א) הנני שולח מלאכי . מוסב למעלה להשיב על תלונתן שאמרו איה אלהי המשפט ויאמר הנה בזמן הגאולה העתידה אשלח אני מלאך מן השמים והוא יפנה הדרך לפני ר"ל הוא יבער מן העולם הפושעים והמורדים לטהר את הארץ לפני בואי להשרות שכינתי בארץ : האדון וגו׳ זהו מלך המשיח אשר עין כל אדם מצפה ומייחל לו ומבקש ביאתו : ומלאך הברית . כן יקרא אליהו הנביא כי הוא קנא על ברית המילה שמנעה מלכות אפרים כן ארז"ל : אשר אתם חפצים · שיבא לבשר הגאולה ולהחיות המתים כי הוא מעוחד על הבשורה הזאת ועל התחיה כמ"ש בסוף הספר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וכו׳ : הנה בא · אמר בלשון כי כאשר יבא המשיח יהיה אליהו כבר בא כי הוא יקדים לבוא : (ב) ומי מכלכל · ומי יוכל לסבול את יום בוא המלאך המפנה הדרך ומי יוכל להתקיים ביום שיהיה נראה ונגלה המלאך ההוא והוא כפל ענין במ"ש : כי הוא · כי המלאך ההוא יהיה כאש המצרף את הכסף ושורף את הסוג וכבורית של המכבסים שמסיר כתמי הבגדים כי כן הוא ישמיד ויכלה כל הפושעים והמורדים: (ג) וישב מצרף . אמר בלשון הנהוג בבן אדם שהמלאך ההוא ישב כצורף להיות מצרף ומטהר כמו שמצרפין ומטהרין את הכסף מן הסיג והוא יטהר את בני לוי הם הכהני׳ בני לוי המגישי׳ אל ה׳ אותם יטהר להסיר מהם בוזי שם ה׳ ויזקק אותם כזהב וככסף להיות נקיים מאנשי רשע והם יהיו לה׳ להגיש לפניו קרבן ותשורה בצדקה כדת וכראוי לא כמו עכשיו שמגישים על המזבח לחם מגואל ומתועב : (ד) וערבה לה׳ . אז יערב לה׳ תשורת יהודה כימי עולם הם ימי משה וכשנים קדמוניות הם ימי שלמה שקבל המקום קרבנותיהם ברצון וירדה אש מן השמים ואכלה על המזבח : (ה) וקרבתי · ואז אקרב אליכם לעשות משפט לשלם גמול מעשה הכל : והייתי עד ממהר · ר"ל לא יתמהמה המשפט עד יתקרו את העדים כי אני בעצמי אהיה עד ממהר לענות במכשפים וגו׳ ובעושקי שכר של שכירות אלמנה ויתום ולא ישלמו שכרם : ומטי גר : מטים משפט הגר לחייבו בחנם ולא יראוני ר"ל את כל אלה עשו כי אין פחד אדם לנגדם כי הכשוף והנאוף נעשה בלאט ובסתר ואין מי רואה ושבועת השקר אין מי יודע שנשבע על שקר ועשיקת שכר שכירות אלמנה ויתום והטיית משפט גר הלא יעשום על כי הם חשובי׳ כח ותלפה עזרתם והנה גם מה׳ לא יראו עם כי הוא רואה הכל ויודע תעלומות לב וידו בכל תשלם ולכן אשלם להם גמול המעשה ובזה בא להשיב להם על מה שאמרו ראה איה אלהי המשפט כי בזה ישיב לומר הנה אז יקבלו תשלום וגמול : (ו) כי אני ה׳ לא שניתי . לא נשתנה דעתי ממה שהיה מאז לאהוב את הרע לא כמו שאמרתם כל עושי רע טוב בעיני ה׳ : ואתם בני יעקב לא כליתם · אבל אתם לא כליתם מפני ואף כי חמותו ברשע מבלי משפט גמול

מלאכי ג

ז למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא
שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם
אמר יהוה צבאות ואמרתם במה
נשוב: ח היקבע אדם אלהים כי
אתם קבעים אתי ואמרתם במה
קבענוך המעשר והתרומה:
ט במארה אתם נארים ואתי אתם
קבעים הגוי כלו: י הביאו את־כל־
המעשר אל־בית האוצר ויהי טרף
בביתי ובחנוני נא בזאת אמר יהוה
צבאות אם־לא אפתח לכם את
ארבות השמים והריקתי לכם ברכה
עד־בלי־די: יא וגערתי לכם באכל
ולא־ישחת לכם את־פרי האדמה
ולא־תשכל לכם הגפן בשדה אמר
יהוה צבאות: יב ואשרו אתכם כל־
הגוים כי־תהיו אתם ארץ חפץ אמר
יהוה צבאות: יג חזקו עלי דבריכם
אמר יהוה ואמרתם מה־נדברנו
עליך: יד אמרתם שוא עבד אלהים
ומה־בצע כי שמרנו משמרתו וכי
הלכנו קדרנית מפני יהוה צבאות:
טו ועתה אנחנו מאשרים זדים גם־
נבנו עשי רשעה גם בחנו אלהים

(Masoretic notes: ב׳ קדס · י׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ל״ס · כ׳ · ב׳ אחריכם · ל׳ וחסר ב׳ · חסר כפה תנף · ג׳ · ל׳ דגש · ל׳ · ג׳ · ל׳ ר״פ · ל׳ · ל׳ · ד׳ · יו״ד כתיב)

תרגום

פסיק: ז למיומי אבהתכון סטיתון מן קימי ולא נטרתון תובו לפולחני ואתפני במימרי לאיטבא לכון אמר יי צבאות ואם תימרון במא נתוב: ח הירגז גבר קדם דינא ארי אתון מרגזין קדמי ואם תימרון במא ארגזנא קדמך במעשריא ובתרומתא: ט בלוטא אתון מתלטין וקדמי אתון מרגזין עמא כולהון: י אמר נביא איתו ית כל מעשריא לבית אוצרא ויהי פרנוס לדמשמשין בבית מקדשי ונסו כען קדמי בהדא אמר יי צבאות אם לא אפתח לכון ית כוי שמיא ואחית לכון טובא עד דתימרון מסת: יא ואזוף לכון במחבלא ולא יחבל לכון ית אבא דארעא ולא תתכיל לכון גופנא בחקלא אמר יי צבאות: יב וישבחון יתכון כל עממיא ארי תהון אתון יתבין בארע בית שכנתי ועבדין בה רעותי אמר יי צבאות: יג תקיפו קדמי פתגמיכון אמר יי ואם תימרון מה אסגינא למללא קדמך: יד אמרתון לא להנאה מן דפלח קדם יי ומה ממון נתהני לנא ארי נטרנא מטרת מימריה וארי הלכנא במסכיכות רוח מן קדם יי צבאות: טו וכען אנחנא משבחין רשיעין אף אתקיימו

תולדות אהרן היקבע אדם· ר״ה כו׳ ידים עה : במארה · עכו״ם לג הוריות ג : בית האוצר· שבת לב תענית ט כב מכות כג עקידה שער מז (ברכות יד) : בלי די · (תענית סו) :

רשי

כלים: (ח) היקבע אדם· רבותינו דרשו לשון גזילה ולשון ארמי הוא: המעשר והתרומה. שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים היא גזילתי: (ט) במארה אתם נארים. על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכם ואעפ״כ אותי אתם קובעים: (י) ויהי טרף. יהי מזון מצוי לשמשי: (יא) וגערתי לכם באוכל· בחסיל וגזם שאוכל לכם את תבואת השדה והגפן: (יב) ארץ חפץ· ארץ שחפצי בה: (יד) שוא עבוד אלהי׳· על חנם נאבדנו כי לא נקבל שכר: קדורנית· בשפלות: (טו) ועתה אנחנו מאשרי׳ וגו׳· אנחנו עבדנוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואים אנו הרשעי׳ מצליחים עד כי מאשרי׳ אנו אותם על מעשה רשעם: גם בחנו אלהים. לומר נראה מה יוכל לעשות לנו וימלטו מן הרעה

רדק

שאני לא אשנה גם אתם לא תכלו· ובאחרית הימי׳ תשובו למעלתכ׳ ותהיו עליונים על כל גויי הארץ· וי״ת ארי אנא ה׳ לא שניתי קיימי דמן עלמא וגו׳: (ז) למימי. הלמ״ד עם המ״ם כמו למה למרחוק למעולם אמר זמן רב כבר שלא שמרתם חוקי אתם ואבותיכ׳ לפיכך הרעותי לכם ולכם אבל מעתה שובו אלי ואשובה אליכם: ואמרתם במה נשוב· ואם תאמרו במה נשוב אם יש בנו דבר אחר אלא מה שהוכחתנו עד הנה דבר הקרבנות ודבר הנשים והתשובה: (ח) היקבע· יש בכם דבר אחר שבעבורו ראוי להדבק בכם המארה אמר היקבע אדם אלהים: כי אתם קובעים אותי· ואמרתם ואם תאמרו במה קבענוך· התשובה המעשר והתרומה· היקבע קובעים קבענוך· ענין גזלה ולקיחת הדבר בחזקה· וכן וקבע את קובעיהם נפש· וי״ת הירגז גבר קודם דיינא וגומר: (ט) במארה אתם נארים· מפני העבירות שזכר למעלה כמו שאמר וגם ארותיה· ועוד אתם מוסיפים עון על עון ואתם קובעים אותי ממה שאספו שלא תתנו ממנו תרומה ומעשרות ותאמרו הוא גוזל אותנו המטר ושולח מארה בתבואה ואנחנו נתן ׳ו התרומה והמעשרות: הגוי כלו. יראה כי העבירות הנזכרות למעלה לא היו שוים בכם כלם אבל בדבר המעשר והתרומה היו שוים כולם לפיכך אמר הגוי כלו. (י) הביאו· ויהי טרף בביתי· ללוים ולכהנים העובדים לפני ומתוך כך תשובו מן העבירות הנזכרות ואם לא אפרע מכם בפורענות אחרת. אבל אם תביאו התרומה והמעשרות כראוי אמטיר עליכם ואריק לכם ברכה: עד בלי די· פי׳ אחז״ל עד שלא יספיקו לכם כלים ואוצרות: טרף· כתרגומו פרנוס· ות״י עד בלי די עד דתימרון מסת: (יא) וגערתי· באוכל. בארבה האוכל את התבואה: ולא תשכל לכם את הגפן. הגפן לא תשכל פריה: (יב) ואשרו· ואמרו אשריכם תמורה שאתם חרפה בגוים מפני הרעב על המארה שאתם נארים: ארץ חפץ· שתבואתה מרובה· וי״ת ארי תהון יתבין בארע בית שכינתי ועבדין בה רעותי: (יג) חזקו· שב להוכיחם על מה שהיו אומרים כי אין דין ואין דיין: מה נדברנו· שב הפעל פעול לרוב התמדת הדבור וכן הנדברים בך: (יד) אמרתם· מבואר הוא: (טו) ועתה. ג״כ מבואר הוא:

אבן עזרא

(ז) למימי. הלמ״ד נוסף כמו השלישי לאבשלום בן מעכה: שובו· אומר לדור שהוא בזמנו ותשובת במה נשוב: (ח) היקבע· הנה הוא המעשר והתרומה כי תאמרו איך נתן עין יפה מזה המעט והנה לא טוב שאתם קובעים אותי מפני המארה והחסרון אשר אתם נארים וחסרים כי אם כה תעשו: (י) הביאו את כל המעשר והריקותי לכם ברכה ולא ישחת עוד· ופי׳ קובעים כמו מסכן ממסכנים ומעכבים אתם את הראוי לי היקבע הנה הוא המעשר והתרומה שלא יתנו בעין יפה במארה הוא הראוי שתתיסרו ולא תקבעו אותי. ועתה הביאו אפתח ארובות השמים והריקותי לכם דרך משל על רוב ברכות: עד בלי די. לא די לבדו רק יותר: (יא) וגערתי לכם באוכל. שלא יבוא עליו מין קללה כמו ארבה וילק: (יב) ואשרו. כי אני חפץ בכם ובארצכם: (יג) חזקו. זאת הנבואה לעתיד כי עמה דבק כי הנה יום בא: (יד) אמרת׳. קדורנית· כמו קודר שחותי מיכאה

בשמואל ב׳ סימ׳ ט״ו: ואשובה ו׳ וסי׳ אבי השביעני לאמר: ואשובה אל אחי אשר במצרים· השיבני ואשובה כי אתה · אל אישי הראשון · עד איש האלהים ואשובת· למימי אבותיכם סרתם מחקי: בזאת ג׳ וסי׳ הביאו את כל המעשר· יואב בן צרויה החל למנות. לא לכם להלחם בזאת. וחד ובזאת ויצא אל פניו יהוא: תשכל ג׳ בקריאה וסימ׳ מחוץ תשכל חרב ומוחדרים אומה. ולא תשכל לכם הגפן· תפלט פרתו ולא תשכל · אנ״ך: זדים ד׳ בקריאה וסימ׳ ופקדתי על תבל רעה דסיפרא· ועתה אנחנו מאשרים זדים· כי הנה היום בא בער כתנור · אלהים זרים קמו עלי תנינא דספרא · וכל א״ב רבתי

מצודת דוד

גמול הנה לעתיד כאשר תעמדו בתחית המתים גם אז בידי ואז תקבלו הגמול הראוי: (ז) למימי אבותיכ׳. מן ימי אבותיכ׳ וכו׳: שובו אלי. לשמור מצותי: ואשובה אליכ׳. להיטיב עמכם כמאז: ואמרתם· והנה תעיזו פניכם ותאמרו במה נשוב ר״ל בעבור מה נשוב במה חטאנו: (ח) היקבע· האם הגון הדבר שיעשוק אדם את אלהים אשר אתם עושקים אותי: ואמרתם. ואם תאמרו בדבר מה אנו עושקים אותך: המעשר. ר״ל על זה אשוב שאתם עושקים ממני המעשר והתרומה כי אינכם נותנים אותם אל הכהנים והלוים משרתי: (ט) במארה. הלא בעבור זה אתם מקוללים בקללה כי אין הארץ נותנת יבולה ועכ״ז לא תקחו מוסר ואתם עושקים אותי: הגוי כלו. כי אין א׳ מכם שיתן המעשר והתרומה: (י) הביאו· לכן הביאו מעתה את כל המעשר אל בית האוצר העשוי לכך בבה״מ כמ״ש בנחמיה: ויהי טרף בביתי למען יהיה מזון מצוי לאנשי ביתי הם הכהנים והלוים: ובחנוני· בחנו אותי בהמצוה הזאת אם אני משלם גמול המצוה: אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא בתים רבים וגו׳ (ישעיה ה׳) ור״ל הריני נשבע שאפתח לכם בשכר זה את ארובות השמים ואשפוך דרך שם לכם ברכה והוא ענין גוזמא והפלגה: עד בלי די. ר״ל כ״כ ירבו התבואות עד שלא יהיו הגרנות די להם להחזיק את הכל: (יא) וגערתי לכם· בעבורכם אגער בהארבה האוכל התבואה ולא ישחית עוד וכו׳: ולא תשכיל· ר״ל הגפן לא תחסיר לכם את פריה: (יב) ואשרו וגו׳· ישבחו אתכם לפי מרבית ההצלחה: כי תהיו אתם ארץ חפץ· ר״ל ארצכם תהיה ארץ הממולאת חפץ ורצון יושביה כי לא תחסר כל בה: (יג) חזקו וגו׳· ר״ל דבריכם חזקים וקשים עלי: ואמרתם. ואם תאמרו מה נדבר לנו עליך: (יד) אמרתם. ר״ל אשיב לכם זהו מה שאמרתם דבר שוא הוא לעבוד את האלהים כי לפי רוב רוממותו לא יחשב בעיניו עבודת האדם אשר בעפר יסודו: ומה בצע· או מה תועלת בא לנו אשר שמרנו הדברים שצוה לשמור ואשר הלכנו קדורנית שחות ובהכנעה מפני ה׳ וכאלו יאמרו או אינו משגיח בשפלים או אינו משלם גמול המעשה: (טו) ועתה· ר״ל הואיל ועתה ראינו שאין תועלת לשמור משמרת המקום הנה אנחנו משבחים את האנשים הזדים שלא חשו על משמרת התורה: גם נבנו. ר״ל טובה כפולה באה לעושי הרשעה כי גם היתה קיימים כענין וגם בחנו את אלהים לדעת אם יוכל הא עונש על יען

מצודת ציון

כליתם· מל׳ תכלית וסוף: (ז) למימי· הלמ״ד נוספת: (ח) היקבע· ענין עושק כמו וקבע את קבעיהם נפש (משלי כב): (ט) במארה נארים· מל׳ ארירה וקללה: (י) טרף· ענין מזון וסוא מושאל ממזון החיה הבאה ע״י טריפה: ובחנוני. מל׳ בחינה ונסיון: נא· עתה: ארובות· חלונות כמו וארובות השמים נפתחו (בראשית ז): והריקותי· ענין שפיכה כמו על הארץ יריקו (קהלת יא): בלי· הוא כמו אל ולא: די· ענין הספוק: (יא) וגערתי· ענין זעקת חירוף: תשכל· ענין חסרון הפרי והוא מושאל ממחוסר בנים הנקרא שכול: (יב) ואשרו, ענין הלול ושבח כמו אשרי האיש (ת״א): ארץ· ר״ל בארץ: חפץ· ענין רצון: (יג) חזקו· ענין קושי: (יד) שוא· ענין חנם: בצע· ענין תועלת כמו מה בצע בדמי (שם ל): קדורנית: ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ד) ור״ל שחות והכנעה: (טו) מאשרים· משבחים: נבנו· מלשון בנין

וימלטו: טז אז נדברו יראי יהוה איש
אל־רעהו ויקשב יהוה וישמע ל̇
ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יהוה ג'
ולחשבי שמו: יז והיו לי אמר יהוה
צבאות ליום אשר אני עשה סגלה כ' דגשים ו' בסיפרא
וחמלתי עליהם כאשר יחמל איש
על־בנו העבד אתו: יח ושבתם
וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד ס'
אלהים לאשר לא עבדו: יט כי־הנה
היום בא בער כתנור והיו כל־זדים ג' דגשים ד'
וכל־עשה רשעה קש ולהט אתם ל'
היום הבא אמר יהוה צבאות אשר
לא־יעזב להם שרש וענף: כ וזרחה ל' · ל'
לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא ג'
בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי ל' · ל'
מרבק: כא ועסותם רשעים כי־יהיו ד' · ל' ומ"ל
אפר תחת כפות רגליכם ביום
אשר אני עשה אמר יהוה צבאות: ו' בסיפרא
כב זכרו תורת משה עבדי אשר
צויתי אותו בחרב על־כל־ישראל ד' מ"ל בסיפר'
חקים ומשפטים: כג הנה אנכי שלח
לכם את אליה הנביא לפני בוא י"ג מ"ל
יום יהוה הגדול והנורא: כד והשיב
לב־אבות על־בנים ולב בנים על־
אבותם פן־אבוא והכיתי את־
הארץ חרם:

כ' ס"פ ובסיפ' חים את אסיכו

סכום פסוקי דת"ע אלף וג' וסי' א"ג וסדריו כא וחציו לכן בגללכם ציון

תרגום

עבדי חטאה אף נסיאו קדם
יי ואשתיזבו: טז בכן ממללין
דחליא דיי גבר עם חבריה
ושמיע קדם יי וגלי קדמוהי
ואתכתיב ספר דכרניא
קדמוהי לדחליא דיי
ולדמחשבין ליקרא שמיה:
יז ויהון קדמי אמר יי צבאות
ליומא די אנא עתיד למעבד
סגלתא ואחום עליהון כמא
דאחים גברא על בריה דפלח
יתיה: יח ותתובון ותחזון בין
צדיקיא לרשעיא בין דפלח
קדם יי לדלא פלח קדמוהי:
יט ארי הא יומא אתא בעיר
כתנורא ויהון כל רשיעיא וכל
עבדי חטאה חלשין כקשא
וילחיך יתהון יומא דאתי אמר
יי צבאות דלא ישבוק להון
בר ובר בר: כ ותדנח לכון
דחלי שמי שמשא בזכו
ואסותא בכנפהא ותפקון
ותתלון כעגלי רבקא:
כא ותדושון רשיעין ארי יהון
קטמא תחות פרסת רגליכון
ביומא די אנא עביד אמר יי
צבאות: כב אדכרו אוריתא
דמשה עבדי די פקדית יתיה
בחורב על כל ישראל לאלפא
יתהון קימין ודינין: כג הא אנא
שלח לכון ית אליה נביא קדם
מיתי יומא דעתיד למיתי מן
קדם יי רבא ודחילא: כד ויתיב
לב אבהן על בנין ולב בניא על
אבהתהון דלמא אתגלי ואשכח כל ארעא בחובהא ואמחנא גמירא:

ת"א אז נדברו. ברכות שבת סג קידושין מ מכות יא: ספר זכרון זוכר ויקהל: ושבתם. חגיגה ט: בוער כתנור. נדרים ח סנהד' קי עכו"ם ד: וזרחה. תענית ח עכו"ם ד זוכר מקץ: ועסותם. ר"ה יז: זכרו. שבת פט: חלים. שבת קיח עירובין מג עדיות ט:

אבן עזרא

מיראת השם : (טז) אז נדברו יראי ה' . המשכילים וטעם ויכתב כתוב בשמים מכתב לא ימחק : ליראי השם . הם הצדיקים · ולחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד השם הנכבד והנורא : (יז) והיו · תואר סגולה דבקה עם והיו לי : אשר אני עושה . משפט : (יח) ושבתם · לאנשי הדור ההוא כי זה הוא סוף כל הנבואות : (יט) זדים וכל עושי רשעה . הטעם כפול : ולהט · כמו ואת להט החר' : (כ) וזרח' · עיקר היום הוא השמש כאשר היום השמש והיום כד מאד השמש וככה היום הבא וזאת השמש לא תזיק אנשי השם רק מרפא . טעם בכנפיה האור היוצא מהשמש הפרוש על פני הארץ כמו כנפים : ויצאתם . לאור השמי' : ופשתם . פרשתיו : (כא) ועסותם · מגזרת עסים על שם שתעסים הענבים ברגל או בכל דבר . המעשה כי אז תגבר יד הצדיקים על הרשעים : ביום אשר אני עושה · זה שהזכיר שמש צדקה : (כב) זכרו תורת משה עבדי · ושמרוה כי היא חלף כ' דרך יראת השם ובבוא היו' הנזכ' אז תמלטו : (כג) הנה. דברי השם ויום הוא הנזכר : (כד) והשיב . כדרך יהיה לי עליכם לבב אחד והפך זה בן מנבל אב והנה כולם יהיו לב אחד לשוב אל השם אבות ובנים בטרם בא יום הגדול ועתה אחתום פירוש זה הספר בדבר אליהו מלאכו שהי' בימי אחזיהו בנו של אחאב ומלאכו כתוב כי יהורם בן אחאב ויהושפט שאלו אלישע הנביא וכתוב שם פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וזה לאות כי כבר עלה בסערה השמימה כי לא אמר הכתוב יוצק מים ועוד כי לא נפרד אליש' מעל אליהו אח' שראהו עד עלותו והנה מצאנו אחרי מות יהושפט בימי אחזיהו בנו כתוב ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא וזה יורה כי אז כתבו ושלחו אליו ואילו היה כ' לפני עלותו הי' כ' וימלא או ויובא אליו מכתב שהניח אליהו ואין ספק כי בימי חכמינו הקדושי' נגלה' וה' ברחמיו יחיש את נבואתו וימהר קץ ביאתו :

רש"י

הרעה ולא נכשלו : (טז) אז נדברו וגו' . אני משיב על דבריכם אז בעשות הרשעים רשעם והטובים הלכו קדורני' מפני שנדברו יראי ה' שלא לידבק במעשיהם הרעים ואני לא נשכחו דבריה' מלפני ואע"פ שאיני ממהר להשיב גמול כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכתוב להם ספר זכרון והיו לי דבריה' מקוימים : (יז) ליום אשר אני עוש' סגולה אשר אצרתי והנחתי לשלם טוב גמולי שם אראה אתכם מה בין צדיק לרשע : סגולה . אוצר אייספו"י בלע"ז : (יט) כי הנה היום בא . יום זה לשון שמש הוא שכך אמרו חכמי' אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה ורשעים נדונים בה. וצדיקים מתרפאין בה וזהו שנאמ' וזרחה לכם יראי וגו' : שורש וענף. ברא ובר ברא: (כ) ופשתם · לשון שומן כמו (ירמיה נ') כי תפושו כעגלה דשה : מרבק . הנכנסת לרבקה לפטם קופיל"א בלע"ז : (כא) ועסותם · וכתתם לשון מיעוך ודומה לו ושם עשו דדי בתוליהן (יחזקאל כ"ג) : (כד) והשיב לב אבות להקב"ה : על בנים · ע"י בנים יאמר לבנים דרך אהבה ורצון לכו ודברו אל אבותיכם לאחוז בדרכי המקום וכן ולב בנים על אבותם כך שמעתי משמו של ר' מנחם ור"ד במס' עדיות לשום שלום בעולם :

דכוו' וסימ' נזט יבע : לרשע ה' בקריאה וסימ' אוי לרשע רע · אמר לרשע צדיק אתה · יסר לץ לקח קלון . ואתה תשמע מן השמים קדמא דד"ה . ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע : מרבק ז' וסי' ולאשה עגל מרבק · כעגלי' מתוך מרבק · גם שכיריה בקרבה . ופשתם כעגלי מרבק :

רדק

(טז) אז נדברו יראי ה' : כי כשאמרו ההוא הוא מאמר אנשים שלא יבינו דרכי ה' ומשפטיו וכשישמעו יראי ה' הדברים מהאנשים האלה כשופרים בסברנות האל בתחתונים נדברו הם איש אל רעהו ומרבים בדברים האלה ונושאים ונותנים בהם עד שימלאו בשכלם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול : ויקשב ה' · שאל ית' שקשיב דבריהם ויתן להם שכרם בזה : ויכתב ספר זכרון לפניו · דרך משל כלשון בני אדם שכותבים המלכים ספר הזכרונות כי אין שכחה לפניו ית' וכן מספרך אשר כתבת כל הנמצא כתוב בספר · והנה יראי ה' וחושבי שמו שאמר שמור להם עד עולם . ופי' חושבי שמו · שחושבים תמיד בדרכי ה' ובידיעת אלהותו כי שמו הוא והוא שמו · וכתב הר"א אבן עזרא ז"ל כי יראי ה' הם הצדיקים . וחושבי שמו הם חכמי לב יודעי סוד ה' הנכבד והנורא : (יז) והיו לי · יראי הדור הזה שיהיו בתחיית המתים ויראי הדור ההוא ג"כ : ליום אשר אני עושה · ביום המשפט שאני עושה דין ברשעים הם יהיו לי סגולה וחמלתי עליהם שלא ישיגם הרעה המכלה הרשעים : העובד אותו · האב חומל על כל בניו כמו שאמר כרחם אב על בנים אבל יותר חומל על [illegible] אותו: (יח) ושבתם. אז יבחן מה בין צדיק לרשע ולא יאמרו עוד כל עושי רע טוב בעיני ה' שוא עבוד אלהים:(יט) כי הנה. יום המשפט המשיל אותו לאש בוערת כמו שאמר למעלה כי הוא כאש מצרף קש · כמו קש יבש יהיו שיכלו מהרה : ולהט · כמו ותלהט מוסדי הרים : שרשו ענף · כתרגומו בר ובר בר כי הבן הראשון כמו שרש והנולד ממנו כמו ענף : (כ) וזרחה לכם יראי שמי · הנה הרשעים יכלה היום הבא וליראי ה' יזרח אותו היום שמש צדקה כלומר שינצלו מכל רע וישמחו בלב טוב : וטעם בכנפיה · כי השמש יפרוש אורו על הארץ וכמו כנפים פרושות זריחתו · וכן אמר כשחר פרוש על ההרים : ויצאתם ופשתם · בכל אשר תצאו תפרו ותרבו כעגלי מרבק שגדלים בשומן ובשר : ופשתם · ענין רבוי . וכן כי תפושו כעגלה דשה ופשו פרשיו · והוא בשקל וקמתם אלא שום בחירק והיה ראוי כתשלומו ויפשתם בשקל וירשתם אותם בחירק ובנפול עי"ן הפעל הועלה תנועתה על פ"א הפעל ומרבק הוא מקום שמכניסין שם העגלים לפטמה ור"ל פירשו הפסוק כמשמעו על השמש שאמרו אר"ל אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה לדיקים מתרפאין בה שנא' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה ורשעים נדונים בה שנא' הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש : (כא) ועסותם · ענין הדריסה והכתישה ומזה נקרא עסים המשקה היוצא ע"י כתישה וסחיטה אמר בזמן הזה הרשעים מושלים בכם אבל בזמן ההוא תרמסו אותם תחת כפות רגליכם ואע"פ שאמר כי היום הבא ילהט אותם לא יהיה ביום אחד כליונם אלא הולכים וכלים ויהיו כלים לזמן מועט וכל זמן שיהיו קיימים יהיו מרמס רגלי הצדיקים : ביום אשר אני עושה · ביום המשפט שאני שופטם לכליון ואמר אפר דרך משל לפי שהיום הבא ישרוף אותם :(כב) זכרו תורת משה עבדי · אמר עד שלא יבא יום המשפט זכרו בכל דור ודור תורת משה עבדי לעשות ככל הכתוב בה : אשר צויתי אותו בחורב · כמו שצויתי בחורב לא כדברי האומרים כי לזמן נתנה כמשמעה ובא המפרש ופירשה רוחנית וזה הפסוק תשובה להם : (כג) הנה אנכי שולח לכם · אע"פ שאני מזהירכם על תורת משה בכל דור ודור אעפ"כ לטובתכם אשלח לכם את אליהו הנביא וטעם שישיב נשמתו שעלתה לשמים אל גוף נברא כגופו הראשון כי גופו הראשון שב אל הארץ בעלותו כל יסוד אל יסודו ואחר שיחיה אותו בגוף ישלחנו לישראל לפני יום המשפט והוא יום השם הגדול והנורא יזהיר האבות והבנים יחדיו לשוב בכל לב אל השם והשבים יגלו מיום המשפט וזהו שאמר:(כד) והשיב לב אבות על בנים כמו עם בנים וכן לב בנים על אבותם כמו עם אבותם כלומר האבות והבנים יחדיו : פן אבא והכתי · לפיכך יזהיר הוא כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הבא כדי שלא יכה הארץ כלה ותהיה חרם אשר לא יותרו כהוסרתו יכלו ויסופו במדבר העמים או ליום המשפט בארץ ישראל · והנזכרים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד :

מצודת ציון

בנין : בחנו · מלשון בחינה ונסיון : וימלטו . ענין הצלה · (טז) ויקשב · ענין האזנה : ספר · מגילה : ולחושבי · מל' מחשבה : סגלה · ענין אוצר כמו וסגולת מלכים (קהלת ב) : וחמלתי

מצודת דוד

עון והנה נמלטו מן הרעה ולא הגיעם והמה א"כ בטובה ועמדו על החקירה : (טז) אז נדברו יראי ה' · בזה ישוב על אמריהם כלומר הנה דעו כי אז כששמעו יראי ה'

מצודת דוד

דברי הרשעים ההם המעוררים ספיקות ותלונות נדברו גם הם איש אל רעהו כנושאים ונותנים בדברים האלה עד שנאמו בדעתם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול וה' הטה אזן להקשיב אמריהם ושמעם ויכתבם על ספר להיות זכרון לפניו ליראי ה' ולאותן החושבים רוממות שמו למען לא יקופח שכרם לעתיד וכמ"ש ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר (דניאל י"ב) : (יז) והיו לי · אמריהם יהיו שמורים אצלי על היום אשר אני עושה עליו סגולה הוא יום הגמול שעל היום ההוא יאמר מעשה בני אדם לשלם לכל איש כמפעלו : וחמלתי · אז אחמול על יראי ה' כאשר יחמול איש על בנו הנזהר בעבודתו : (יח) ושבתם · ר"ל עם כי עתה רואים הזדים בשלוה ולא כן עובדי אלהים הנה אז תשובו ותראו ההפרש בין צדיק לרשע : בין עובד וגו' · כפל הדבר במ"ש : (יט) כי הנה היום בא · יום המשפט הבא יבער כתנור אש לעשות כליה ברשעים ויהיו נוחים להשרף כקש ולהבת אש היום הבא תלהם אותם עד לא ישאיר מהם שורש וענף ר"ל לא ישאיר מהם זכרון מה : (כ) וזרחה לכם · אבל לכם יראי שמי תזרח שמש צדקה ר"ל הצדקה שעשיתם יאיר לכם כשמש והוא ענין משל לומר מצות הצדקה בעלמה תשלם לכם גמול טוב : ומרפא בכנפיה · בזריחתה יהיה לכם רפואה ותענוג ודמה פרישת האור וזריחתה לפרישת הכנפים כי השמש יפרוש אורו על הארץ ככנפים הפרושות וכן נאמר כשחר פרוש על ההרים (יואל ב') : ויצאתם. בכל מקום שתלאו ותבואו תתענגו בטוב ותתרבו בבשר ושומן כעגלים המפוטמים במרבק והוא הדיר שלהם : (כא) ועסותם רשעים · אתם תמעכו ותכתשו את הרשעים כי הם יהיו לאפר מונח תחת כפות רגליכם ותרמסו אותם : ביום אשר אני עושה · זה יהיה ביום הגמול אשר אני מייעד אותו : (כב) זכרו תורת משה עבדי · ר"ל הואיל ותקבלו גמול טוב לכן בכל דור ודור זכרו התורה שמסרה לכם משה עבדי כי בשמירתה תקבלו הגמול : אשר צויתי אותו · ולא מלבו אמרה : על כל ישראל · ר"ל לא אותו לבד צויתי התורה כ"א על כל ישראל שיקיימוה כולם בין החוקים הם הדברים שלא נודע טעמן והטעם משיב עליהן בין המשפטים והם הדברים הנודעים בטעמם : (כג) הנה אנכי שולח · ר"ל בזכות התורה אשלח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום הגדול והנורא הוא יום הגמול : (כד) והשיב . הוא ישיב לב האבות למקום ע"י הבנים וכו' כי תה"מ יהיה על ידו וכמ"ש רז"ל ובשיחיו בני האבות אשר הם חיים וקיימים בזמן ההוא אז הבנים ההם אשר יעמדו בתחיה יספרו לאבותם אמתת גמול הנפשי ועי"ז ישיבם הנביא אל ה' וכן ישיב לב הבנים ע"י אבותם העומדים בתחיה כי הם יספרו לבניהם אמתת הגמול ובזה ישיב אותם לה' · או ר"ל שישיב האבות עם הבנים והבנים עם האבות כולם יחד וכפל הדבר לחזק הענין : פן אבוא · ר"ל לזה אשלח את אליהו לפני בוא יום ה' כי פן כשאבוא אני ביום ההוא לשלם גמול ועדיין לא שבו אכה את כל יושבי הארץ בחרם ואבדן לכן אשלח מקודם את אליהו להשיב אותם אלי להיות נכונים לקבל ה הגמול הטוב :

מצודת ציון

וחמלתי · ענין רחמנות : (יט) בוער · ענין שרפה : קש · הוא התבן הדק : ולהט · ענין שרפה והתלהבות כמו אש לוהט (תילים קד) : לא יעזוב · לא יניח : (כ) ופשתם · ענין רבוי ור"ל רבוי הבשר וכן כי תפושו כעגלה דשה (ירמיה נ) : מרבק · כן יקרא דיר העגלים מקום שמתפטמים שם וכן ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו) : (כא) ועסותם · ענין מיעוך וכתישה וכן מעסיס רמוני (ש"ה ח') והוא המיץ מן הרמונים אשר יקרא כן ע"ש שמתעכים וכותשים הרמונים להוציא המיץ : כפות · כמו שפטחית היד נקרא כף היד כן שטחית הרגל נקרא כף הרגל : (כב) בחורב . הוא הר סיני : על כל ישראל · בעבור כל ישראל . (כג) לפני · קודם : (כד) והשיב · מל' תשובה · על בנים ר"ל ע"י בנים · או על הוא כמו עם : חרם · ענין כריתה ואבדון כמו וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלים לבטח (זכריה י"ד) :

מנחת תרי עשר שי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו :)

דע קורא נעים כי תרי עשר הם שנים עשר נביאים • שנתנבאו בזמנים שונים • חרשים וגם ישנים • והואיל שדברו נבואות קטנות • סדרום רבותינו ז"ל שיחריו יהיו חוברות לכך גם אנחנו כללנו סכום הפסוקים בסוף כלם בחדא מחתא מחתינהו כרין וכהילכתא :

א (א) דְּבַר־יְיָ • כן נקוד ובמקף : ירבעם • אין מאריך ברי"ש : (ז) שמה לא רחמה • החי"ת בקמץ : (ט) לא אהיה • הה"א בשוא לבד ובלא מאריך בא"לף :

ב (א) והיה מספר וגו' והיה במקום • בספרים כ"י מדוייקים שניהם הוא"ו בגעיא : (ה) ושמתיה כמדבר • הכ"ף רפה כמו שכתבתי בפ' עקב על אבניה ברזל : (ז) ושקויי • הוא"ו נחה ויוא למשך והיו"ד נעה והוא במקום למ"ד הפעל • אבל ו ש ק ו י דתילים ק"ב הוא"ו נעה והיא תמורת למ"ד הפעל : (ט) ובקשתם • נרפה להקל ן' עזרא : (יג) חדשה . החי"ת בקמץ לבד : (יד) והשמתי • בהרבה ספרים כ"י ודפוסים ישנים בטעם רביע וספרים אחרים בשופר : (יח) עוד בעלי • העי"ן בשוא לבדו במדוייקים כ"י ובדפוס ישן : (והסירותי • א"ס נלאתי נשוא טעות אשר נפל ברוב הספרים על מלת ו ה ס י ר ו ת י אשר הניחוהו חסר יו"ד ולא מצאתי בו שום מסרה לא בזעירא ולא ברבתא ותפשתי עד מקום שידי יד כשה מגעת בכל ה ס ר ת י ו ה ס ר ת י שבמקרא ומצאתים כולם חסרים יו"ד אך בתילים פ"א על ה ס י ר ו ת י מסבל שכמו נכתב בגליונב' מלא ולא מצאתי השני וכיון דדין מלא באיזה ספרים אמרתי קום משכהו כי זה הוא) : ולא יזכרו עוד • בס"א כ"י הטעם בזיי"ן וברוב דפוסים ברי"ש ובמקצת מדוייקים כ"י ודפוס ישן יש ג"כ מאריך בזיי"ן ובנביאים עם פירוש הרא"ה כתוב יִזָּכְרוּ וטעות הוא :

ג (ב) ואכרה • דגש הכ"ף לתפארת מכלול דף ד' ודף קס"ד : (ה) ובקשו • קל הקו"ף :

ד (ו) ואמאסאך • הוא"ו בשוא בדפוסים קדמונים ובכל ספרים כ"י וכן נקודה במכלול דף מ"ד ובבעל הלשון ובמקרא לונזאנו • וכתיב באל"ף יתירא בין הסמ"ך והכ"ף ועיין בספר הרכבה של רבי אליהו אות וא"ו ובשמות רבה פ' ל"ת אמר ר' יהודה כל כהן שהוא אוכל בתרומה ואינו בן תורה אינו כהן לעתיד לבא אלא נמאס מתלשה דברים שנאמר ואמאסאך מכהן לי שכן ג' אלפי"ן יש בו שנמאס מן הכהונה ומן המקדש ומן הלויה : (ז) כרבם כן חטאו לי . כרבם כתיב חסר וא"ו ל' רב ונשיא כלו' כשהחוטא הרב והוא הנשיא כן חוטאים כלם וכן דרשו בדברים רבה פ' ב' אמר ר' שמואל בר נחמני כל מה שהגדולים עושים הדור עושה וכו' : כבודם בקלון אמיר:זהו א' מני"ח תקון סופרים והיה לו לומר כ ב ו ד י אלא שכינה הכ' מדרש ילמדנו פ' בשלח ומסורת כמ"ש בזכריה ב': (יא) יִקַּח־לֵב • במקצת מדוייקים בב' טעמים וכן במכלול דף ל"ה : (יג) אלון ולבנה • הנו"ן בסגול לא בקמץ וכן במסורת לית ותד מקל לִבְנֶה : וכלותיכם תנאפנה • במקצת ספרים האל"ף בקמץ : (טו) אל יאשם יהודה ואל תבאו ׃ הגלגל ואל תעלו וגו' ואל תשבעו וגו' : הראשון א"ל בלא וא"ו ושלשת האחרים בוא"ו וכך נמצאו בספרים מדוייקים :(יז) הנח לו • במקצת מדוייקים בב' טעמים וכן במכלול דף ל"ה : (יח) הזנה הזנו • הנו"ן בצירי במדוייקים לא בסגול וכ"כ רד"ק במכלול דף קנ"ז והלוית חן בפ' י"ח מהשער רביעי : (יט) צרר רוח • כתוב במכלול דף ל"ה כי מלת צ ר ר בשני טעמים וי"א כי לכן שמו שני טעמים כאשר נפגשות שתי אותיות דומות זו בסוף המלה וזו בראשית המלה שבצדה כדי לבאר קריאת שתיהן כמו שהזהירו רבותינו בק"ש ליתן ריוות בין הדבקים וה"ה לכל קריאה אמנם בספרים הנמצאים אתנו בטעם אחד לבד ברי"ש ועיין מ"ש בפרשת ואתחנן סימנד' : ויבשו מזבחותם . בדפוס קדמון כתב מִזִּבְחוֹתָם וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י אך נכתב בצדו מִזִּבְחוֹתָם נ"ל חזקיה מכה ׃ המסורת ע"כ • וכן פרשוהו המפרשים וכן הוא בספרים מדוייקים ומלא וא"ו ומסורת עליו לית ומלא :

ה (ב) ושחטה • בשי"ן ימנית ובס"א כ"י השי"ן בקמץ אך נכתב בצדו בכללי פתח ע"כ • ואף רד"ק כתב מקור כי השי"ן פתוחה בשקל ל א ה ב ה : שטים • במקצת ספרים כתוב ש ט י ס בסמ"ך וכן הגיה בספר תכמת שלמה בפרק חלק דף ל"ו ולי נראה דגירסת הספרים הכתובים בשי"ן עקר שכן במסורת נמסר ב' חד כתיב סמ"ך עשה ס ט י ס שנאתי (תילים ק"א) וחד כתיב שי"ן ש ט י ס העמיקו וכן כתבוהו רד"ק ומאיר נתיב בשרש שטה וכן הוא בס"ס : העמיקו·בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכ"כ במכלול דף פ"ב וכן ה ע מ י ק ו שחתו דספרא סימן ט' ואף בעל רב פעלים כתב כן בבנין הפעל : (ג) אני ידעתי • העי"ן בשוא לבדו : (ז) עתה יאכלם חדש • המדרש שדורשו כאילו כתוב חֹדֶשׁ הוא על דרך אל תקרי כמנהג המדרשים במקומות הרבה כמו שכתוב בספר מלאכי וכקוהו ׃ בכדיא במדרש ילמדנו פרשת שמות בה' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש שהיו מולידים ולא מלין ללמדך כשמת יוסף הפרו ברית מילה אמרו נהיה כמצרים כיון שראה כן הפך הקב"ה את האהבה שהיה אוהב אותן שנאמר הפך לבם לשנא עמו עתה יאכלם חדש חדש כתיב עמד מלך חדש וחדש עליהן גזירות קשות לכךכתיב ויקם מלך חדש וגו' : (טו) יאשמו• האל"ף והשי"ן בשוא לבדו : ובקשו . קל הקו"ף :

ו (ג) ונדעה נרדפה • ונדעה ה' בקריאה וסימן הוליאם אלינו ונדעה אתם • יגישו ויגידו לנו .הגידו האותיות לאחור • ונדעה בפלגי הרעה הזאת . ונדעה התלאית דרכנו דפסל מיכה • וחד פלוגתא ונדעה נרדפה לדעת כן נמסר במסרה גדולה וביונה וישעיה סימן מ"א ולא ידעתי מה היא הפלוגתא שבכל ספרים שלנו כתוב ונדעה בוא"ו ואולי באיזה ספר היה כתוב נדעה בלא וא"ו וכן הוא בילקוט הושע רמז תקכ"ב כדרש פ"ק דברכות כל היוצא מב"ה לא יפסיע פסיעה גסה ולא אמרן אלא בדנפיק אבל בדעייל מצוה למירהט שנאמר נדעה נרדפה וגו' וכן הוא ברבינו ישעיה הראשון מטראני ז"ל פה בברכות ובמיימוני רים פ"ח מהלכות תפלה ב'ובסמ"ג בלא וא"ו אבל אנן לית לן לשבושי מה שמסרו לנו בעלי המסורת וכן הוא בפ"ק דתענית ובמכלול דף ס"ג ובס' צחות דף קנ"א בוא"ו : (ד) מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה • בנביאים עם פי' הריא"ה כ' ו מ ה אעשה לך יהודה והוא שבוש : (ט) וכחכי איש גדודים • במקצת ספרי הדפוס בכי"ת אחר הוא"ו וטעות הוא כי לפי התרגום ולכל הפירושים בכ"ף וכן מצאתי בדפוסים ישנים ובספרים כ"י מדוייקי': ירצחו שכמה • בספרי הדפוס התי"ת בגלגל ובספרים כ"י מדוייקים בלא גלגל ובמקף בין שתי המלות וזהו מה שכתב במקרא גדולה פלוגתא ירצחו והוא מחלוקת ב"א וב"נ וספרי הדפוס הם כב"א כפי הנראה בחילופים ושם כתוב ירצחו ול"ל רצחו : (י) שעריריה . שעריריה ק' :

ז (א) פשע גדוד · חד מאלפא ביתא מן ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר במסרה רבתא : וכל יאמרו ללבבם · הלמ"ד בחירק : (ג) ישמחו מלך . המ"ם בדגש : (ד) בערה • מלעיל : (ה) החלו . בלא מאריך בה"א : (ו) קרבו · בלא מאריך בקו"ף : (ז) אין קורא • הקורא ו א י ן בוא"ו אינו קורא בלדק : (ח) היה עגה · רפה הגימ"ל : (י) ולא בקשהו קל הקו"ף : (יב)כאשר ילכו . י' דמטעין דסברין אשר מסורת יונה א' : כאשר ילכו · י"ת באתר דיהכון ונוכל לומר שהכ"ף תמורת הב' כמ"ש האפודי בפ' י"ד ועיין מ"ש ביחזקאל ט"ז אצל ו כ ד מ י ב נ י ך : (טז) לעגם . בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת דפוסים הע' בשוא לבדו והג' דגושה :

ח (ב) ידענוך . בספרים כ"י היו"ד בגעיא : (ד) הסירו ולא ידעתי · חד מן מלין דכתיבין סי"ן וקריא סמ"ך וסימן נמסר במ"ג הושע ג' וכן כתב רש"י ז"ל : (י) ויחלו מעט · בספרים כ"י המ"ם דגושה : ממשא מלך שרים . שרים כתיב בלא וא"ו וכן צריך להגיה בפ"ק דבבא בתרא והוא חד מאלפא ביתא מן ב' ב' מלין לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין אינשי בהון וסי' נמסר במסרה רבתא : (יב) אכתוב לו : יתיר וא"ו והתי"ו בקמץ חטוף מפני המקף והדומים לו כתובים במסורה גדולה אות הוא"ו : רבו . רבי קרי :(יג) יזבחו בשר ויאכלו . במקצת ספרים . ו י א כ ל ו הוא"ו בשוא וכן משמע מפירוש רש"י ורד"ק כתב שאינה אלא בפתח :

ט (א) אל גיל כעמים · בכ"ף וכן נמנה במ"ג באלפא ביתא מן חד חד נסבין כ"ף ברישיה ולית דכוותא : (ב) יכחש בה : ב' סבירין בם כמ"ש במלכים ב' ג' : (ח) צופה אפרים עם אלהי : בכל הספרים כתוב אלהי והריא"ה כת' נראה מדברי רש"י שהיה כתוב בספרו עם אלהיו ואינו כן כי אם עם אלהי ורואה אני מחלוקת בין המפרשים אם שם זה חול או קדש וכן בבית אלהיו שבסוף זה הפסוק ובמסכת סופרים שבידנו ר' נתן אומר בבית אלהיו הרי זה קודש ע"כ • ולפי דעתי יש שם חיסרון והמקום ימלא חסרוננו : פח יקוש : בס"א כ"י בשורק כמו מ פ ח י ק ו ש דתילים וכן וכלפור מפח י ק ו ש (משלי ו') אבל בשאר ספרים זה לבדו בחולם וכן כתב הקמחי בשרש יקש : (ט) העמיקו · בס"א דפוס ישן העי"ן בחטף סגול ובספרים אחרים בשוא לבדו ועיין מ"ש לעיל סי' ה' : חטאתם • בכמה ספרי הדפוס וכ"י מלא באל"ף וא"ו אך במקצת ספרים מדוייקים ישנים וגם בדפוס קדמון כתוב חטאתם בלא וא"ו וכן נראה עיקר דבמסורת ישעיה כ"ח נמסר חטאתם ט' והתם חשיב להו ד' באורייתא וה' בנביאים ומדחזינן דהנהו דאורייתא בלא וא"ו אית לן למימר דהאדא נמי דכוותייהו ובפרשת קרח איתא לכך מסרא בגוונא אחריתי ודא ודא חדא היא ולא פליגי אהדדי דוק ותשכח : (י) כבכורה . הה"א בלא מפיק והוא חד מן י"א זוגין חד מפיק וחד לא מפיק : כאהבם · האל"ף בקמץ רחב וסה"א בחטף קמץ : (יב) בשורי · בשי"ן שמאלית וכן הוא במסורת הושע ב' עם מלין דחמיין שי"ן וקרינן סמ"ך : (יד) תן להם ה'. התי"ו בצירי בספרים מדוייקים וכן ת ן ל ה ם רחם משכיל עיין במכלול דף ק"ב ומ"ש במזמור כ"ח בס"ד : רחם משכיל · בשין ימנית ותכרו על פי המסורת תליו כגבור משכיל (ירמיה נ') : (טו) סוררים : מתחלפת ס ר ר י ם חסר וא"ו : (טז) בלי . בל קרי : מחמדי · החי"ת בשוא ופתח :

י (ב) עתה יאשמו . בס"א קדמון מהדפוס האל"ף בשוא וסגול ובספרים מדוייקים בשוא לבדו ובלא מאריך ביו"ד : (ד) ופרח כראש . בכ"ף : (ח) קוץ ודרדר • במקצת ספרים קדמונים כ"י דל"ת שנייה בקמץ גם בעל רב פעלים כתב שמלא כן במקצת ספרים ועיין גם כן מ"ש בפרשת בראשית על וקוץ ודרדר : (ט) מימי הגבעה חטאת ישראל כ"א חַטָּאת וכן כתב רש"י ז"ל חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ולשעבר ׃ ׃ כמו עשה ׃ ׃ באת אזלת יד : (י) עינתם • עונתם קרי : (יא) ישדד לו יעקב . בשי"ן שמאלית מענין שדה וכן במסורת ג' בקריאה וכולם כתובים כן : (יד) יושד : נכתב בוא"ו עם הדגש וברוב ספרים שלנו השי"ן קמוצה ורד"ק בספר מכלול דף ק"פ כתבו בפתח ואחר כך כתב ובקצת ספרים קמץ בזקף : ארבאל • בספרים מדוייקים כ"י הבי"ת רפויה וכן הוא בדפוסים ישנים : (טו) בשחר . בבי"ת לא בכ"ף וכן במסורת לית כוותיה ואילו בכ"ף הא איכא נמי אז יבקע כ ש ח ר אורך (ישעיה נ"ח) :

יא (ג) קחם על זרועותיו : כולו קמוץ ועיין בספר הרכבה מר' אליה המדקדק : (ד) אמשכם • הכ"ף בצירי ברוב הספרים : (ו) ממעצותיהם · הרבה חילופים יש במלוי וחיסור והוי"ן ובתילים ה' על פסוק יפלו ממעצותיהם מסור עליה ב' כתיב כן והוא חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא : (ח) כצבאים · החירק תחת היו"ד והאל"ף נחה :

יב (א) נאמן . ברובן של ספרים האל"ף בחטף סגול והנו"ן בלא מאריך : (ג) כמעלליו ישיב לו• כן כתיב בלא וא"ו ומי שחשב לכתוב וכמעלליו בוא"ו טעה וכן מתורגם בדפוס ישן כ ע ו ב ד ו ה י : (ה) ויתחנן לו · החי"ת במאריך : (ז) ואתה באלהיך תשוב • הרי זה קודש מס סופרים

כופרים (ט) ויאמר ספרים : במסורת חסיב ליה בסדי י"ב דסבירין ויאמרו ועיין מה שכתבתי בסוף פרשת מטות (י) כאהלים • בספרים כ"י מדוייקים האל"ף בחטף קמץ וכן במקצת ספרי הדפוס גם במסורת כאן ובשופטים ח' נמסר כאהלים ד' בקריאה וכולם בחטף קמץ : (יא) ודברתי בספר פשטין וי"ס בפשט א' בלבד ואין לחוש להם :

יב (א) ויאמם . בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת ספרי הדפוס האל"ף בשוא לבדו וכ"כ במכלול דף קי"ד : (ב) כתבונה • בכל הספרים כ"י הכ"ף וכן פירשו כל המפרשים : (ה) תלאובת • ס"א ת ל א ב ו ת : (ז) כנמר על דרך אשור • איסתכלו כולהו נסחי דכתיבין אשור בפתח האל"ף ודגש השי"ן כי הוא בקמץ האל"ף והשי"ן רפה וכ"כ רש"י ז"ל כל אשור שבמקרא דגש וזה רפי שאינו שם מקום אלא אארוב ואשקוד כמו אשורנו ולא קרוב וכ"כ רד"ק בפירוש ובשרשים שהוא פעול מבנין הקל : עוד כתב בשרשים ויש לפרש מן אשורנו ולא קרוב האל"ף למדבר וזהו כפירוש רש"י ז"ל ולכל הפירושים בקמץ ורפי : (יד) קטנך • הטי"ת בקמץ לבד וכוא חטוף רד"ק בפירוש ובמכלול דף ר"י :

יד (א) תאשם שמרון • האל"ף בשוא לבדו רד"ק בכל המקומות : כי מרתה באלהיה . מס' סופרים פ' ד' כי מרתה באלהיה הרי זה קדש : (ג) אמרו אליו . בס"א כ"י ובנביאים עם פירוש הרי"א וגם בדפוס ישן מויניציאה כתיב ו א מ ר ו בוא"ו וכן נדפס בפירוש רד"ק ואולם בשאר דפוסים וספרים אחרים כ"י בלא וא"ו וכן הוא בתרגום : (ז) יונקותיו : מתחלפים הספרים במלוי וחיסור וא"ו קדמאה ותניינא . (א"ה אבל לפי כנמכר ביחזקאל י"ז על מראש י נ ק ו ת י ו ב' חד חסר וחד מלא ולפי רוב ספרים המדוייקים אידך חסר שמענא מינה דהאי מלא הוא) : (ט) רענן . העין בשוא ופתח ובלא מאריך ברי"ם : (י) ויבן אלה • בב' טעמים וכן במכלול דף ל"ה ועיין מ"ש בפ' קרח על ויואל פרח ובפרשת ואתחנן על השמע עם :

א יואל (ה) והילילו • מתחלפת ו ה י ל י ל ו וס"ס ו ה ל י ל ו : (ו) ומתלעות : ברוב המדוייקים סוא"ו במאריך : (ט) הכרת . הה"א בקמץ חטוף : אבלו • האל"ף במאריך במקצת מדוייקים : (טו) וכשד משדי יבוא • עיין מ"ש בישעיה י"ג : (טז) הלוא נגד עינינו • הלא נגד עינינו כמה ספרים מדוייקים שכתוב בהם ה ל ו א מלא ו' והאל"ף ונשתבשו הספרים הכתובים בלא ו' לפי שמצאו כתוב במ"ג שלנו כל הלא דתרי עשר חסרים בר מן א' מלא הלוא חשך יום ה' עמוס ה' וטעות נפל במסרתנו וכך צריך לגרוס כל הלוא דתרי עשר מלאים בר מן א' חסר וסימן הלא חשך יום ה' והתם בעמוס קאי שפיר ינמסר עלוי לית חסר בסיפרא ואין להקניט בדבר דודאי הכי הוא : (יז) מגרפתיהם : בספר אחד כ"י המ"ם בחירק ובספרים אחרים בסגול וכן כתב רד"ק בפירוש ובשרשים שהמ"ם בסגול : (יח) מה נאנחה : בספר בעל הלשון האל"ף בסגול והנו"ן בשוא נח וכן הוא בספרים כ"י מדוייקים ובמקצת ספרי הדפוס וכן מצאתי מסורת כ"י נאנחה ב' וסימנהון חטא חטאה ירושלם . מה נאנחה בהמה ע"כ : אבל שמעו כי נאנחה אני נו"ן שניה בקמץ ועיין מ"ש שם : נאשמו • האל"ף בשוא לבדו רד"ק :

ב (א) קדשי • הקו"ף בקמץ לבד : (ב) לא יוסף • בס"א כ"י הסמ"ך בחירק אכן בשאר ספרים בצירי וכן יש להוכיח ממסורת דפרשת ויגש על פסוק יסף ה' לי בן אחר וכן כתב רד"ק שהוא בצירי : (ה) מרכבות : בפתח המ"ם רד"ק : ערוך מלחמה • בס"א כ"י העי"ן בקמץ ובספרים אחרים בחטף סגול וגם רד"ק כתב שהוא בשוא וסגול ורש"י כתב שהוא נקוד חטף פתח : (ז) כגבורים ירצון • בספרי כ"י מדוייקי' וגם בדפוס ישן כ"כ בלא וא"ו אחר רי"ש וגם במ"ק נמסר על כן י ר צ ו ן כאמור למעלה לית מלא : (ח) ואיש אחיו לא ידחקון • בס"א כ"י ואיש א ת אחיו וגם בדפוס ישן יש הערה מחילוף זה אבל בכל שאר ספרים שלפני אין בהם מלת א ת : השלח יפלו • במקצת ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס קדמון כתוב יפלו ובשאר ספרים הפ"א בחולם : לא יבצעו : יש ספרים שכתוב בהם ו ל א בוא"ו וכן נראה • מהתרגום ורש"י וזהו מחלוקת ישן בין הספרים ובמקצת ס"ס קדמונים מצאתי שבתחלה נכתבו בוא"ו ואחר כך גררוה ובאחד מגליונים נכתב בלדו יפה בספר מוגה ל א וכן במקרא גדולה : (ט) בעיר ישקו • השי"ן ימנית ותסר וא"ו ברוב הספרים : כחלונים : ברוב הספרים מלא וא"ו : (יא) עשה דברו . בס"ס הסי"ן בצירי וכן ראוי לפי המסורה דפ' בשלח ע ש ה א' קמצים וכו' ודמלכים ב' סי' ז' ובמכלול דף קכ"א הובא קצת מסרה זו ומה שכתוב שם וכל איוב משלי טעות הוא ול"ל וכל אלה הדברים ומלכי ם כלהון המסרה דבשלח • (יג) ונחם על הרעה • במקצת ספרים ונחם על הרעה בקמץ מי יודע ישוב ונחם שבסמוך בפתח ובמקצת ספרים בהפך וי"ם שניהם קמוצים ומי יודע להכריע ולכאורה היה נראה להכריע מדרך הדקדוק שהראשון קמוץ והשני פתוח שכן על פסוק ונחם על הרעה דיונה כתב שם רד"ק שהוא קמץ כי הוא בינוני מבנין נפעל וכן כתב בשופטים סימן כ"א על והעם נ ח ם ובשמואל א' סוף סימן ט"ו על וס' נ ח ם כי המליך את שאול על ישראל ובשרשים על ואין איש נ ח ם על רעתו (ירמיה ח') אבל על פסוק מי יודע ישוב ו נ ח ם האמור גם כן ביונה כתב שהוא בפתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוא"ו והוא מבנין נפעל עכ"ל • ושנים אלו דיואל דומים ממש לאותם דיונה אך תימה על רד"ק שלא כתב על אלו מאומה ושתיקתו מוכחת שנסתפק בהם וגירסת הספרים ששניהם קמוצים נראית לי עיקר שכן מצאתי מסורת כ"י זה לשונו נ ח ם ו נ ח ם ו' פתחין וסימנהון ותכל דוד המלך וגו' (שמואל ב' סוף סימן י"ג) אותם ירא‍ה פרעה (יחזקאל ל"ב) מי יודע ישוב ונחם דיונה נחם ה' ותברו עמוס ז' עוד קרא לאמר (זכריה סוף סימן א') וכל ישעיה דכוותא עד כאן הדא אמרה דהארא כולהון קמצין הו אשכחתי מסרה אחריתי בלישנא אחרינא נחם ונחם ו' פתח בקריאה אמנון פרעה : זאת . זאת • ישוב ונחום דיונה : ליון וכל ישעיה דכותהון ע"כ . דא ודא חדא היא ולית בהון פלוגתא אלא חדא נוסחא רויחא ותדא נוסחא קיטא ואיכא נוסחא אחרינא במסרא דדפוסא ברים זכריה ולא סלקא כהוגן משום דבליר מינייהו חד ותו דלא משתמע מינה מי יודע ישוב אי דיואל אי דיונה ואמטו לסכי בדילנא מינה וכתבית להנך : (טז) קבצו זקנים : בספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת ספרי הדפוס הבית רפה ונמסר עליו ב' פי' ב' רפים ותברו ק ב צ ו את כל ישראל המצפתה (שמואל א ז) וכן במקרא כ"י נמסר שם בשמואל ב' רפים וכן כתב רש"י קבצו זקנים מלשון ש ל א ק ב ץ אלי (מלכים א' י"ח) לשון רפי וקל ע"כ ישסוא נווי מהקל והא דנמסר לעיל על פ' קבצו פארור ב' ר"ל ב' דסמיך להון פארור ותבריה קבצו פארור דנחום ב' ותרווייהו דגשין כדינייהו ויונקי • מתחלפת ו י נ ק י חסר וא"ו : (יז) ויאמרו חוסה • בספרי הדפוס יש מאריך ביו"ד ובכ"י בטית בוא"ו : נאלתך לחרפה : בספרים מדוייקים בפשט לא זקף קטן : (כ) ואת הצפוני . במקצת ספרים הוא"ו בגעיא : באשו . הבי"ת בקמץ חטוף מפני נחות השוא הבא אחריו : (כד) ומלאו הגרנות : ברוב ספרים כ"י וגם בדפוסים קדמונים הגימ"ל בחטף קמץ וכן נקודה בשרשים ובעל הלשון ובמסורת ב' ותברו והמה שמים את ה ג ר נ ו ת (שמואל א כג) וגם הוא בחטף קמ"ץ כמ"ש שם :

ג (א) ובנותיכם • יש ספרים ובנותיכם מלא וא"ו : (ג) ותימרות • בספרים כ"י מדוייקים מלא יו"ד ומלא וא"ו וכן במסורת שיר השירים ג' מלא דמלא וסימן כתימרות עשן מקטרת . ואיליו ואילמיו ותימוריו • דס ואש ותמרות עשן ע"כ • וצריך להגיה שם ותלוניו ואילמיו ותימוריו שהוא ביחזקאל סי' מ' אך בספרים שלפנינו כתיב ותימריו חסר וא"ו ובקצת ספרים חסר גם היו"ד שאחר התי"ו : (ה) קרא . במקצת ספרים ק ו ר א מלא וא"ו ולא יתכן כי במסורת נמנו י' מלא ואין ק ר א זה מהם :

ד (א) אשוב • אשיב קרי : (ד) אשיב גמלכם . במקצת ספרים ישנים כ"י ומהדפוס זה ואחרו שבסמוך שניהם בלא מאריך בגימ"ל ותסר וא"ו ומסורת אזלא כוותהון דאינון תרי מן שיתא חסר בלישנא וסימ' נמסר במסרה גדולה מערכת אות הגימ"ל ובמסרה קטנה נמי מסור עליהם ב' וחסר ובענין ועמ"ש כמאמר המאריך : (ה) ומחמדי הטבים . במסורת חסיב ליה עם ה' חסר וא"ו בלישנא בקריאה והנכו דכתבין ליה הכי טבאות הן עבדין : (ח) בנותיכם . יש ספרים חסר וא"ו ומכרום לשבאים . במקצת ספרים האל"ף בחיר"ק והיו"ד נחה וזהו דעת רד"ק בפירוש ובמקצת ספרים האל"ף נחה והיו"ד נעה בחירק והוא דעת רד"ק עצמו בספר מכלול דף רל"ט והמכלל יופי תפש עיקר לשון המכלול ובמסורת כ"י ע"פ מבין עפאים (תילים ק"ד) מצאתי לשון זה אלין כתבין אל"ף ולא קריין שבאים•פתאים • עפאים • נבאים ע"כ . והנני מבארה שבאים סיינו ומכרום לשבאים• פתאים ר"ל כל פתאים הכתובים באל"ף ויו"ד כמ"ש במכלול בדף רל"ט • עפאים מבין עפאים יתנו קול • נבאים פסוק הוא בד"ה א' י"ב • וכלנבאים על ההרים למסר זאת אומרת כדעת רד"ק במכלול : (י) ומזמרתיכם • ברוב ספרים ישנים חסר וא"ו בתר רי"ש : החלש . הלמ"ד בקמ"ץ : (יג) כי מלאה גת : הגימ"ל דגושה והמכלול בשאר אותיות או"י מנאם בתחילה בכלל הרפיו ואחר כך כתב [illegible]

כוא בדין אתי מרתיק : (יד) המונים המונים • בס"ס כ"י וגם בדפוס ישן שניהם מלא וא"ו : (טו) וכוכבים • ברוב ספרים מדוייקים מלא וא"ו אחר כ"ף : (טז) ורעשו • השי"ן בחטף פתח : מחסה לעמו • בכל הספרים בחטף פתח וכן צריך להגיה במסורת המסורה סוף מאמר ג' וכן נכון על פי המסורת כי זה א' מן ח' רפיון וסימן נמסר בתילים ס"ב במ"ג ופי' רפיא דמסור ר"ל בחטף פתח כמו אלו השמנה או בחטף סגול כמו נורי אחסה בו ותביריו • ופי' דגשין ר"ל בשוא פשוט כמו סלעים מחסה לשפנים אומר לה' מחסי ודומיהן ויש לדעת שטעה המדפיס בהמסורת הנזכרה באומרו מחסה ט' רפין בלישנא וצריך באחרונה תני ה' כי בך חסיה נפשי וגו' דמזמור נ"ז וצריך לומר ח' רפין בלישנא ולבסמיט הגני ה' וגומר שאינו מן המנין ואין לו ענין באחרים אדרבה איפכא הוי שהוא בשוא לבדו כמו שמסיימת המסורה עצמה באמרה וכל אחסה דכוותה רפין בר מן א' דגש ובגלל כנפיך אחסה שהוא סוף פסוק תני ה' דלעיל וכן רואיתי בכמה מסרות כ"י ותימה על רד"ק בשרשים • וכנלוים אליו בעל מכלל יופי ובעל הלשון שכתבו גם הם על זה דיואל שהוא בשוא לבדו ורד"ק לא דק בפעם הזאת שהוא עצמו בתחלת דבריו הביא סימן מסורת הנזכרת מן שמנה רפין וזה דיואל אחד מהם נרמז במלת מ צ י ו ן ראשית הפסוק ועל ובגלל כנפיך אחסה אמר שמסורת הנזכרת היא הפך מה שכתב בתחלה שהוא בשוא וסגול והלוה לא הביט שלפי מסורת הנ"ל גם הוא הפך מה שכתב אחר כך בשוא לבדו : (יט) דם נקיא • נכתב באל"ף על פי המסורת וכן והא תתן עלינו דם נקיא דיונה וכם מן י"ב מילין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין וסימן נמסר במ"ג פרשת בלק ודניאל ג' :

א עמוס (ח) והשיבותי ידי : מלעיל הטעם בבי"ת ובמקצת ספרים מלרע והמסורת לוותא כנגדם והומרת ב' מלעיל כמ"ש ביחזקאל כ' : (י) בחומת צר : לית בטעם מלעיל בענין : ואכלה ארמנותיה • בכמה ספרים חסר וא"ו אמנם כפי המסורת ראוי להיות מלא וכן מצאתיה מפורשת במקרא כ"י זה לשונה • ארמנותיה ד' חסר בלישנא וסימן ופצתה א ר מ נ ת י ה (ישעיה ל"ד) וישכח ישראל את עשהו (הושע ח') ושלחתי אש בחומת עזה דלעיל מתאה הנכי (עמוס ז) ע"כ • וכן במקרא גדולה נמסר על כל א' מהם ד' חסר בלישנא : (יא) ושחת רחמיו . במדרש ילמדנו פרשת כי תצא בשילא ממעי אמו : אתך מיתרין שלה פירוש כאם שלה וכלע"ז מדריל"י שלא תלד הס"ד על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו כתיב ע"כ ואין כן בספרים שלנו : בשרש נלא• כתב ן' עזרא בפירוש המקרא ובס' צחות דף קס"ת שהה"א נחה אע"פ שעיקרה במפיק לכנוי העברה וכ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב ובפירוש כתב שהמלה מלעיל מפני סמיכותה למלת נלא שהיא מלעיל ובשרשים הוסיף ויש אומרים כי הה"א נוספת לפי שהמלה מלעיל :

ב (ד) מאסם את תורת • בדפוס ישן מויניציאה כנגד מלת א ת נכתב עליו בס"א לית ולפי דעתי נשתבשו כמה שנכתב כנגד מלת מ א ס ם לית וסברי דעל מלת א ת איתמר ולא היא : (יא) מבניכם לנביאים . בספרים מדוייקים מלא דמלא : ותשקו את הנזרים : כן כתיב בספרים מדוייקים חסר י' קדמאה :

ג (ב) את כל עונותיכם • בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר נו"ן . (א"ה עיין מ"ש ביחזקאל ל"ו) : (ד) ממענתו . ברוב הספרים חסר וא"ו אחר עי"ן וכן בס"א כ"י מסור עליו לית חסר : (ו) וה' לא עשה . למערבאי לא מפיק ה"א ולמדינחאי במפיק : (ח) דִּבֶּר מי לא ינבא . ברוב הספרים הבי"ת בסגול ועיין מ"ש ביהושע (סי' י"ד) : (ט) מהומת : בכל הספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים קדמונים הה"א בוא"ו שורק לא בחולם כמו שהוא בכמה דפוסים : (יא) והורד • במקצת מדוייקים חסר יו"ד וכן נמסר עליו לית חסר יו"ד וי"ס כתוב וְהוּרַד וכן משמע מהתרגום אבל ברוב הספרים המדוייקים כתוב וְהוֹרִיד וכן פירש הראב"ע ורד"ק וכך נראה לי מהא המסורת שנמסר בזכריה י' והורד ב' וסימן וְהוּרַד המשכן פרשה בהעלותך והורד גאון אשור שם בזכריה : (יב) בפאת מטה ובדמשק . י"ת על דמשק רחילין נראה שהוא קורא דמשק בשי"ן שמאלית וכן משמע מפירש"י וממדרש סדר עולם שהביא הוא ז"ל אך בכל ספרים מדוייקים שבאו לפני בשין ימנית וכן פירש הראב"ע ורד"ק והחכם אברבניאל אחר שהביא פירוש התרגום ורש"י וסדר עולם כתב נראה מזה שבספרים השלמים האלה היה כתוב ובדמשק בשי"ן שמאלית אמנם ברוב הספרים הנמצאים אתנו כתוב בשי"ן ימנית ורואה אני כדבריהם ז"ל כי גם בכתיבות המדוייקים אשר אתנו בספרד מרבי ישראל ואכן מרואים כך הוא נקוד בשי"ן שמאלית : (יד) ביום פקדי פשעי - השי"ן בצירי :

ד (א) האמורות לאדניהם : חד מן ז' מפקין אל"ף בלישנא כמ"ש בתילים סימן קל"ה : (ב) בצנות : הבי"ת בשוא ובנביאים עם פירוש הרי"א בפתח וטעות הוא : (ג) והשלכתנה אין בנו"ן דגש בספרים כ"י גם לא בספרים קדמונים וכן בדין כי הוא סימן לנקבות רבות ולא לנקבה הפעולה ועיין ביחזקאל סימן י"ג ובמכלול דף פ"ג : (ח) שתים שלש . טעה מי שהדפיסו מלא וא"ו כי אין זה בכלל המלאים עפ"ה וסימן נמסר במ"ג יחזקאל מ"ח : (י) ובאפכם : בס"ס הו' במאריך : (יא) כמהפכת • הה"א בשוא לבדו ובמסורת ירמיה סי' מ"ט כמהפכת ו' וכולהון כתיבין כן : (יג) ובורא רוח • ברוב ספרים כ"י מדויקים וגם בדפוס ישן מלרע וחסר וא"ו אחר בי"ת וכן נמסר עליו לית חסר : ומגיד לאדם מה שחו . בפ"ק דחגיגה מאי מה שיחו אמר רב אפילו שיחה קלה יתירה שבין איש לאשתו מגידים לו בשעת מיתה וכן בירושלמי פרק אין דורשין אפילו דברים שאין בהם חטא נכתבין לאדם על פנקסו ומי מגיד לאדם הבל סיולא מפיו והכי איתא במ"ר פרשת אמור ואיכה רבתי גבי יתן בעפר פיהו ובסוף מדרש קהלת רבתי נראה שכל המדרשים קוראים שיחו בחירק השי"ן וביו"ד אכן בספרים שלנו נכתב שחו בצירי ובלא יו"ד וכן כתב רד"ק שזהו בצירי אבל אתם ידעתם את האיש ואת שיחו בחירק עכ"ל ונ"ל דהמ דרשים לא פליגי אספרי דילן אך דרשוהו לשון שיחה לפי שהיה הכתוב לכתוב הלשון הזה ולא כתב לשון אחר היותר מוכן על ענין האדם ומעשיו :

ה (ב) לא תוסיף קום • ברוב ספרי הדפוס חסר יו"ד וכן ראוי כפי המסורת דפרשת בא אל פרעה יען נמנה זה בכלל ז' חסרים יו"ד הנזכרים שם ואע"פ שבפרשה נראין ז' אינו אלא ו' לפי האמת שמה שכתוב שם והולכתי עליכם אדם הוא הפסוק עצמו שכתוב אח"כ ולא תוסיף עוד לשכלם שהכל הוא פסוק א' ולפי דעתי אין לסמוך על מסרה הכיא שבספרים חלוקים עליה בהרבה פסוקים שהם מלאים ומכללם ימים על ימי מלך תוסיף (תילים ס"א) עין שופתו ולא תוסיף (איוב כ') יראת ה' תוסיף ימים (משלי י') עוד יש מסרה אחרת ביחזקאל ל"ו בחולקת עליה שאומרת ג' חסר יו"ד בקריאה וסימן ולא תוסיף עוד לשכלם (יחזקאל שם) כי אם תגיל ועוד חוסף (משלי י"ט) ובוגדים באדם תוסף (משלי כ"ג) ולזאת שומעים שמסכמת למניאות הספרים וכן מצאתיה במקראות ישנות כ"י במשלי כ"ג • ויתד הוא שלא תמוט ואולם תחלת לשון המסרה דפרשת בא אמת הוא וכן מצאתי במקרא הנ"ל באיוב ל"ח ולא תסיף ג' כתיב כן וסימן והשיכך ה' מצרים בפרשת כי תבוא נוע תנוע ארץ (ישעיה כ"ד) עד פה תבוא ולא תוסיף עד כאן • אבל וכמוהו לא תסף דפרשת בא הכל מודים שהוא חסר דחסר וזולת אלו נ"ל שכולם מלאים דמלאים מכח מסורת שזכרתי וכן ברוב ספרים כ"י ודפוסים קדמונים זה דעמוס מלא דמלא • עוד יש לדעת כי בישעיה כ"ד וביחזקאל ל"ו נמסר מסרה אחרת ז"ל ולא תוסף ד' בקריאה וסימן נוע תנוע ארץ והולכתי עליכם אדם • עין שופתו • ואמר עד פה תבא ע"כ • ואין זו סותרת מה שאמרנו שכוונת מסרה זו אינה על המלאים והחסרים רק לתת סימן לד' אלו דקדים להון מלת ולא וזה ברור : (יד) ויהי כן . בכמה ספרים הוא"ו במאריך : (יט) כאשר ינוס איש מפני הארי . ג' דמטעים סבירין מפי מסורת ריש פרשת מקצי : (כא) בעצרתיכם • הצד"י דגושה לתפארת מכלול שקל פֶּעֶל : (כב) תעלו לי עלות . במקצת מדוייקים חסר וא"ו קדמאה וכנכון כפי המסורת דריש פר' מקץ : מריאכם • מתחלפת מריאיכם :

ו (ב) כלנה • בס"ס הנו"ן בצירי והכ"ף במאריך ועיין פר' נח סימן י' : מגבלכם • במקצת ספרים מגבולכם בוא"ו וכן הוא במקרא גדולה אמנם כפי המסורת שבמ"ג לא יתכן שנמסר שם גבולכם ג' ב' חסר וא' מלא כל המקום אשר תדרך דאורייתא . כל מקום דיהושע • אם רב גבולם ע"כ • ולא מסיימא הי מינייהו מלא ומדחזינן דהוא דיהושע מלא בכולהו ספרי ודאורייתא חסר על כרחין צריכין למימר דהדין דעמוס חסר : (ג) ותגשון • במקצת מדוייקים חסר יו"ד ובא' מהם נמסר לית וחסר : (ד) ערשתם • מתחלפת ע ר ש ו ת ם מלא וא"ו : (ו) ולא נחלו . השי"ת בשוא לבדו שרשים שרש חלה וכן הוא בספרים המדוייקים וזה שלא כדברי ר' יוסף זאלק שכתב שספר רב פעלים ובעל הלשון שהתי"ת בחטף סגול ועיין גם מה שכתבתי בירמיה סי' י"ב : על שבר יוסף : השמ"ך בצירי : (ז) בראש גלים • בנביאים עם פי' הרי"א כתוב גוים והוא טעות גלוי וידוע : (ח) וארמנתיו . חד מן ד' חסרים וא"ו בלישנא כמ"ש לעיל סימן א' :

ז (ב) סלח נא • סמ"ך בגעיא : (ח) עוד עבור לו . חד מן י' מלאים בלישנא וסימן במ"ג פרשת בלק

וכן תמצא דספירא סימן מ' ותמיהא לי טובא דבמסרה רבתא בהדי תיובתא דיתרין וא"ו ותטפא קמצין חשיב תוסיף ולא קא מפרסמא לן דעמוס ולא קא מפרסמא נמי כי מיניהו קמץ קטן וכולהו ספרין דילן תרוייהו בחולם ודילמא הדא היא דעתה דר"ב כמ"ש בתהלים י' גבי תדרוש רשעו ולכן ככר גליון לכמה דוכתי דלא סמכינן עלויהו : (ע) כמות יצחק · חד מן ד' דסבירין בשי"ן כמוי ולוצחק וסימ' נמסר במסורת כאן ובירמיה סימן ל"ג ועיין בתר פרשת וילא : (יד) כי בוקר אנכי · [illegible] : (טו) על בית ישחק . [illegible] במ"ש סם מסורת דלעיל:

ח (ד) שוני ארבן · עני קרי : (ז) נשבע ה' בגאון . בנביאים עם פי' הרי"א כתוב בשם של אל"ף דל"ת ובספרים אחרים בשם המיוחד גם במסורת לא נמנה במספר שמות של אדנות (ח) ונשקה · ונשקעה קרי · כיאור . מה שיש לדקדק בזה [illegible] בזכריה : (ט) [illegible] : (יא) כי אם לשמוע את דברי ה' . כלהו ספרי הכי איתנהו ובשבת פרק תולין גרסינן דבר ה' וה"ג בב"ר [illegible] דנקטי הכי באגרת [illegible] (יג) הבתולת הבתולים :

ט (א) ובצעם : סמלם מלעיל בשני פסוקין וכן נמסר עליו לית ובטעם מלעיל [illegible] כרתמין · אבל מפני [illegible] ספרים רבים [illegible] לא ימוש לסם · [illegible] ספרדי נכתב בצדו יפה כס' מוגה לא : (ו) מעלותו · מעלותיו קרי : הקורא · [illegible] דוקני דבקדמיתא [illegible] בספרי אחריני דכתיבי מעיקרא בלא וא"ו ומסרה דילן מסייעא להון דמסרא יו"ד מלא ולית דין בגווייהו : (ט) והנעותי . י"ם והנעתי : צרור ארץ · חד מן ה' דסבירין ארצה וסי' כמ"ג פ' ויגש וריש מלכים : (יג) ונגש חורש . בשי"ן ימנית ולא כמו שכתב שהוא בשי"ן שמאלית ע' במקרא גדולה ישעיה נ"ג על פסוק נגש והוא נענה וכן מצאתי מסרה כ"י שאמרה בפירוש ונגש ד' בקריאה וסימנהון ונגש חור' בקצר . ונגש משה לבדו אל ה' : ונגש הכהן ודבר אל העם . והקרבתיו ונגש אלי ע"כ . וכולם בשי"ן ימנית : בקצר . ס"א בקוצר מלא (א"ה והמסורת עליו לית מלא) : התמוגגנה · כתב המכלול יופי בהפסק בקמץ והן דברי המכלול הועתקו מדפוס קוסטאנטינא וכן ראיתי בס"א כ"י אבל במכלול דפוס ויניציאה דף קמ"ד כתוב ובהפסק וכל הגבעות תתמוגגנה וליכא מלת בקמץ וגם בספרים הנמצאים אתנו בפתח וכן נמסר עליו בספר א' לית ופתח :

א עובדיה חזון עבדיה . ברוב הספרים חסר וא"ו אחר עי"ן : (ג) שכני בחגוי · הבית רפה · מי יורדני . במקצת ספרים חסר יו"ד אחר רי"ש : (ד) תגביה כנשר · הכ"ף דגושה מדין מפיק כמ"ש ביחזקאל ז' ובכללי בג"ד כפ"ת דסמוך ליהו"א וכן תברו הבירמיה מ"ט : (ה) באי לך · במקצת ספרים הטעם באל"ף ובלא מקף בין שתי המלות וזהו דעת רד"ק במכלול דף קל"ה וכ"כ הלוית חן בפ' כ' מהשער הרביעי אבל בס"ס מדוייקים כ"י וגם במקצת דפוסים הטעם בבי"ת ובמקף וכן העיר הר"ר מנחם די לונזאנו שכן מצא בס"ס אע"פ שאינו כן בכללי ובמכלול : אם שודדי לילה · בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו אחר שי"ן : (י) תכסך בושה : הבי"ת רפה : (יא) עמדך . במקצת ספרים המ"ם בלא מאריך והקמץ חטוף אכן ברוב המדוייקים במאריך והקמץ רחב ורד"ק בס' מכלול דף ל"ט הביאו בתחלה עם דומים אחרים שהם בקמץ חטוף ואח"כ כתב ויש ספרים מדוייקים המ"ם מעמדת בגעיא ופי' ובשרשים לא הביא רק האחרון וכן כתב בעל הלשון המ"ם בקמץ רחב תמורת קמ"ץ חטוף וכן בהגהת לוית חן שער ו' פרק ג' : שעריו · שערו קרי : (יג) ביום נכרו . הנ"ון בקמץ לבד והוא חטוף : (טו) גמלך . ברוב ספרים אין מאריך במ"ם וחסר וא"ו עפ"ה ועיין מ"ש במאמר המאריך סוף תיקון תקירה ב' : (טז) כל הגוים תמיד · גירסת בעל מאיר נתיב סביב שכן הביאו בשרש סבב ובשרש שתה ולא הביאו בשרש תמד וכן כתב רבינו דוד קמחי ישתו כל הגוים סביב פירוש תמיד בלי הפסק וגם המכלול יופי הלך אחריו וקרוב להיות שכן נמצא באיזה ספר וגם אני מצאתי בספר קדמון שבתחלה היה כתוב סביב ואחרי כן תמיד אמנם בכל שאר ספרים שלפני כתוב תמיד וכן יהיה תמיד עד שיבא אליהו וכן תרגם יונתן תדירא והוא תרגום המלה עצמה ולא לפירוש כמו שחשב רד"ק . אחרי זמן שכתבתי כל זה אתחזי לי אליהו ואמר שעל פסוק ושתו כל הגוים תמיד ושתו ולעו נמסר עליו מטעין ביה ספרי למכתב כל הגוים סביב פי' שהסופרים מטעין את הקוראים : מסורת המסורת סוף מאמר ת' : (כ) החל הזה ברוב הספרים הה"א במאריך והחי"ת בצירי ובמקף בין שתי המלות וכן כתב רד"ק שהחי"ת בצירי : צרפת · הצד"י בקמץ רחב מפני המונח ובספר אחד כ"י במאריך ועיין מה שכתבתי ביהושע ג' : ירשו . כן הוא מדוייקים ביו"ד אחד לבד ובמאריך והוא חד מן החסרים יו"ד בלשון ירושה על פי המסורת ועיין מה שכתבתי במלכים ב' י"ז : (כא) ועלו מושיעים פליגי ספרי ומסרתא אית דמסירי ב' מלא ואידך חסר להם מושיעים נחמיה ט' ואית דמסרי ב' חד חסר וחד מלא ולא מסיימי ומדחזינן הכא נקטינא מלא בכולהו ספרי ס"ת דהדין דעובדיה חסר וספרי דספרד כמסרה בתרייתא סמכי . ה' אלהינו הוא יושיענו אמן:

א יונה (א) בתה . מלרע ע"פ המסורת : (יד) ויאמרו אנה . ו' כתובים ה' כלי בקמץ וסי' בתלים סימן קי"ו ובספרים יש מחלוקת אם הוא בטעם אחד בלבד כנו ן או אם הוא בשני טעמים אנה וקים מחלוקת בין המדקדקים אם הם מלעיל או מלרע ובס"ד אביא כל הסברות בתילי' סי' קי"ו ד : נקיא · יתיר אל"ף ועיין מ"ש בסוף יואל : כאשר חפצת · דמטעין דסבירין אשר בקריאה וסימ' במסורת : ב (ג) קראתי מצרה · לית בטעם מלעיל : ג (ה) ויקראו צום · בלא מאריך בוא"ו : (ט) ישוב ונחם · ע"פ הקמתי והמסורת זהו בפתח ונחם על הרעה שבסמוך בקמץ וכ"כ ן' עזרא ועיין מ"ש ביואל ב' : ד (ב) ויאמר אנה ה' במקצת ספרים בב' טעמים ובמקצתן בטעם א' לבד כמ"ש למעלה בסי' א' (ז) בעלות השחר · בבי"ת והוא חד מן ה' שנמסר הסימן . במ"ג מלכים א' סי' י"ד : (יא) משתים : המ"ם במאריך והשי"ן בשוא נבלע מפני דגשות התי"ו וכ"כ רד"ק בפי' ובמכלול דף קנ"א וכן הוא בכל הספרים מדוייקים ולא כמ"ש בהגהת לוית חן ריש פ' י"ג מהשער האחד השי"ן והתי"ו רפויות ולדברי הרא"ב"ע בס' צחות ד' קנ"ה ע"ב הוא בדגש בשי"ן ובתי"ו ועיין מ"ש בשופטים ט"ז וזכריה ד' :

א מיכה (ב) מהיכל קדשו אין במ"ם מאריך : (ג) יצא ממקומו לא חסר וא"ו דליתיה מן המלאים עפ"ה ממקומו · בספרים מדוייקים מלא וא"ו : במתי יתיר וא"ו והמ"ם בחטף קמץ כמ"ש בפרשת האזינו : (ה) ובחטאות . מלא אל"ף וא"ו : (ז) זונה קבצה · הקו"ף בחירק וכ"כ הרא"ב"ע ורד"ק בפי' ובשרשים שרש קבץ ושרש פתח והחירק תמורת שורק ומשפטו קבצה . וכן כתב החכם רבי יונה בספר הרקמה והכי גרסינן בפ"ק דעבו"ם ובקהלת רבתי על פסוק כל הדברים יגעים והוצרכתי לכתוב זה מפני שראיתי בילקוט שנכתב קיבצה וגם במקרא ישינה נדפס קבצה בשלש נקודות ובמקרא אחרת קבצה בקמ"ץ הקוף וכולם טועים:(ח) שילל.שולל קרי : (י) לעפרה · במקצת דפוסים ישנים כתוב לעפרה העי"ן בקמץ והוא חטוף וכן הוא במקצת ס"ס מדוייקים וכא' מהם נדפס בגליון בהללי פתח ולשון רד"ק בפתח העי"ן ושאר עפרה בכל הכתוב העי"ן נקראת בקמ"ץ חטף והוא עפרה אשר לבנימן: התפלשתי התפלשי קרי והוא מלעיל: (יא) יושבת שפיר . ברוב הספרים מלא וא"ו וכן כולם שבעגין ונכון לעשות כן ע"פ המסורת דירמיה מ"ח וסוף סדר מצורע שנמנו שם החסרים ואין שום אחד מאלה במניינם : (יב) לשער ירושלם אין מאריך ביו"ד ולא ברי"ש:(יד) לאכזב · בס"א כ"י נכתב בצדו בהללי לְאַכְזָב קמץ ע"כ · ובכל הספרים שלנו האל"ף בפתח וגם רד"ק כתב שהוא כמו היו תהיה לי כמו אכזב ירמיה ט"ו : (טו) עד היורש · בספרים כ"י מלת עד בטעם רביע לא בשופר הפוך : אבי לך . חסר אל"ף שהיא למ"ד הפעל מהמכתב וכן שמן ראש אל יני ראשי רד"ק בפ' ומכלול דף ק"כ : (טז) כנשר כי גלו ממך . בדפוס ישן מויניציאה נכתב בצדו ס"א על בָּנַיִךְ כי גלו ממך ובאמת שכן הוא בתרגום אבל לא מצאתי כן בשום ספר ויש להוכיח מהמסורת שאין ממשות בגירסת אותו הספר כי במסרה גדולה נמנו כל בָּנַיִךְ שבמקרא ואין שום זכר מזה :

ב (א) הוי בס"ס בטעם מונח : ופעלי רע · בספרים מדוייקים הטעם בפ"א לא בלמ"ד : (ב) ואיש ונחלתו יש מחלוקת גדול אם כתוב ואיש בוא"ו או בלא וא"ו וראיתי בעשרים וארבע קטן דפוס בומבירגי ומויניציאה שנת ש"ד שהוא בלא וא"ו והחכם ר' מנחם הוסיף בו וא"ו וכתב עליו כן מצאתי ברוב הספרים בוא"ו : (ג) רמה . מלרע ובס"א כ"י בצדו רוּמָה בספר א' ע"כ ובכל ספרים שראיתי הרי"ש בחולם וגם הרא"ב"ע ורד"ק כתבו שהוא בשקל טובה קומה : (ו) אל תטיפו : במקצת הספרים תטפו חסר יו"ד : (ז) הישר הלך · במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן במסרה גדולה לא נמנה עם המלאים בנביאים וכן הלך רוח שבסמוך : (ח) ואתמול · בשורק וכתב החכם אברבניאל שרש"י עשה ואת מול שתי מלות אבל כפי האמת אינו כי אם מלה אחת כמו שזכר הרא"ב"ע עד כאן וכן הוא בפירוש רד"ק ובמכלול דף רכ"ט ובשרשים : (י) בעבור טמאה · בספרים מדוייקים הטי"ת מעמדת במאריך וה"א רפה ולכן הטי"ת בקמץ רחב שהוא עבר לנקבה וכן הוא לפי' הרא"ב"ע והקמחי אבל לפי התרגום ופירש רש"י הטי"ת בקמץ חטוף כי הוא מקור לדעתם והה"א במפיק לכנוי הנקבה : (יב) הדברו . בספרים כ"י מדוייקים וגם באיזה דפוס ישן יש מאריך בדל"ת ואף רד"ק כתב בפירוש ובשרשים שהדל"ת מעמדת בגעיא ונקראת בקמץ רחב ומשפטה להחטף כמו ורעו כבשים כדברם ישעיה ה' : תהימנה . בספרים כ"י הנו"ן בלא דגש וכן נכון כמשפט נו"ן הרבות להרפא כמ"ש בסוף מיכה על תראינה בה :

ג (א) ראשי יעקב · כן כתוב ראשי יעקב ולמטה בפ' כתוב ראשי בית יעקב : הלוא לכם · מלא וא"ו ואל"ף : (ב) ואהבי רעה . רע קרי : (ד) יענה אותם · חד מן בית מלא וא"ו בתריסר (ז) מענה : י"ם שהנו"ן בסגול וע"פ המסורת בצירי וכן כתב רש"י ז"ל : (ח) מלאתי כח : הכ"ף רפה : (ט) המתעבים · המ"ם רפויה והה"א סמוכה בגעיא מכלול דף כ' : (יא) לאמר הלוא · מלא וא"ו ואל"ף : תבוא . מלא וא"ו ואל"ף כי לא נמנה בריש ס' תזריע עם החסרים : (יב) לכן בגללכם . חצי הספר בפסוקים : ד (ב) והלכו גוים רבים . הוא"ו בגעיא בס"ס : ויורנו . בס"ס יש מאריך ביו"ד ובספרים אחרים אינגו : (ח) תאתה · האל"ף נחה:(י) ושכנת בשדה · ובירושלמי פ' לולב וערבה דרש רבי זעירי ושכנת בשדה ושכנתי בשדה ופי' בעל יפה מראה מפום דלשון טלטול או גלות מיבעי ליה דלשון שכון לא יפול אלא על הדירה בשלום והשקט דריש ביה ושכינתי בשדה שהשכינה כביכול גולה עמהם עכ"ל · אבל באגדת תילים מזמור י"א אמר ר' אלעזר ושכנתי כתיב שאע"פ שחרב שכינתי עומדת שם וכן בילמדנו פרשת נח וסוף פרשת וישלח ושכנתי בשדה ושכנתי כתיב בשדה שאעפ"י שאתה גולה בשדה שכינתי לא זזה ממך וכן בריקאנטי פרשת בראשית דף כ"ח וכדומה לזה ובספרים שלנו לא נמצא כזה :

ה (ג) ועמד ורעה . בנביאים עם פי' הרי"א כתוב ורעה והוא שבוש שזהו א' מן ט' ורעה בקריא ו' בשין וג' בסין וכו' נמסר בתילים סי' כ"ח : בעז . ב' חד חסר וחד מלא והמלא הוא בסוף משלי כך היא הגירסא הנכונה : (ד) אשור כי יבא · בספרים מדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וכן ראוי ע"פ המסורת דפרשת בהעלותך : (יא) ומעוננים . בספרים כ"י המאריך בוא"ו לא בעי"ן :

ו (ב) מוסדי ארץ במקצת ספרים חסר וא"ו וכן מסורת עליו לית חסר :(ג) הלאתיך . במקצת ספרים האל"ף בחירק וברובן של מדוייקים בצירי ואף רד"ק כ' ובשרשים הה"א בסגול והאל"ף בצירי: (ו) אכף . בפתח ועיין שרשים שרש כפה והגהת המדקדק שם : (ז) ברבבות . ע' בריש פר' לך לך על אברכה מברכיך : (י) האש בית רשע · חסר יו"ד ובמסורת ב' פתחין חד חסר וחד מלא והמלא הוא האיש כמוני יברח נחמיה ו' ועיין עוד מ"ש בשמואל ב' י"ד : (יג) חטאותיך · הספרים מתחלפים כי במקצתם בלא וא"ו ובמקצתם גם בלא יו"ד ובירמיה סי' ע"ו נכתב במסורת חטאותיך באל"ף וא"ו ויו"ד : (יד) וישחך · בס"א כ"י וישחג בשי"ן שמאלית וגם בדפוס ישן מויניציאה יש הערה מחילוף זה ובשאר ספרים בשמ"ך וכן כתב רד"ק בשרש נסג שזה נכתב בסמך ואף הרא"ב"ע כתב שהשמ"ך כשי"ן : (טו) תדרך זית · בס"א כ"י הרי"ש בקמץ חטוף וזו היא קריאת ב"נ אבל לב"א בחולם וכן במסורת ה' וחסרה בקריאה וסימן כ"מ · כל המקום : במתימו · אתה . על שחל וכולם בחולם וביאורם במסרה גדולה סוף פ' עקב וריש יהושע : ולא תשתה יין · כל יין רפי חוץ מזה שהוא דגש:

ז (א) אללי לי · ב' דין בטעם לעיל וחד בטעם מלרע אם רשעתי אללי לי (איוב י'):לאכול בכורה· ספרים מדוייקים מלא וא"ו והוא חד מן י"ג לאכול מלא וסימן ביחזקאל ט"ז : (ב) יצודו חרם : בס"א כ"י החי"ת בקמץ ובשאר ספרים בצירי וכן במסורת סוף מלאכי ב' סוף פסוק ובכפרא והם אלה השנים דהכא ודהתם וגם הוא בצירי ברוב הספרים אע"פ שיש איזה ספר בסגול כן כתב רד"ק בשרשים יצודו חרם הוא בחמש נקודות ורב פעלים כתב יצודו חרם בב"כ ואחרא בג"כ בכל לישן וי"ם מצאתי בהם כל חרם בב"כ : (ג) השר שאל · מתחלפת שואל מלא וא"ו:(ה) אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף . בחגיגה ס"פ אין דורשין ספרי מאי דכתיב אל תאמינו ברע ואל תבטחו באלוף אם יאמר לך יצה"ר חטא והקב"ה מוחל לך אל תאמן בו וכו' אל תבטחו באלוף וכו' וכן מתורגם לא תהמנון ברחים ולא תתרחצון בקריב . אמנם בכל הספרים כתוב אל תבטחו בלא וא"ו ופסוק זה הוא א' מן כ"ג פסוקים דרישיהון ומציעתהון אל אל וסי' נמסר בשמואל ב' סי' א' : חיקך : אין יו"ד בתר קו"ף : (ח) אל תשמחי איבתי · במקצת ספרים מלרע בפשטא א' לבד וכן ותרא איבתי שבסמוך ובספרים מדוייקים שניהם מלעיל בשני פשטין כמו שזכר רד"ק בפירוש ובמכלול דף ע"ו ובמסרה ב' וחסר ומלעיל ובענין : (י) ותרא . בכמה ספרי הדפוס וגם באיזה ספר כתיבת יד מלעיל הטעם בתי"ו ושגו ברואה כי נמסר עליו לית ומלרע וגם בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס קדמון הטעם ברי"ש וכ"כ רד"ק בפי' והלוית חן פ' ע"ו מהשער רביעי כמו ירא פרעה . ותרא אשקלון זכריה ט' : ותכסה בושה · הבי"ת רפה ואינכאן דין מפיק כמ"ש בפ' עקב על אבניה ברזל: תראינה בה · נו"ן הרבות דגושה שלא כמנהג כי אין משפט נו"ן הנקבות להדגש לעולם אלא א"כ תהיה נו"ן הנקבה פעולה כגון ישפילנה יגיענה אבל נו"ן הרבות לעולם קלה כמו תראינה ירושלם (ישעיה ל"ג) וזולתו רד"ק בפירוש ומכלול דף כ"ד וקנ"ג וכן במסורת לית בדגש וכית בה דגושה כמ"ש במכלול דף ק"ו ועיין שופטים ה' על תענינה : (יב) יום הוא ועדיך יבוא . חד מן י"ד דסבירין יבואו מסורת סוף פר' שמיני ויונתן שתרגם יתכנשון גלותא דמן אתור פרוקי קא מפרש כי אורחיה בכמה דוכתי לפום מאי דסבירין : (יז) וירא ממך . חסר יו"ד פ"א הפעל ויו"ד האיתן נמשכת בגעיא רד"ק ובמסורה וייראו ה' ד' מלא וחד חסר נתש חסר וסימניהון כל' תרגום מסרתי בישעיה סי' כ"ט : (יט) יכבש · מתחלפת בין מלא לחסר בס' אחד כ"י מסור עליו לית וחסר : במצולות ים : בסמוך בשורק הצד"י ובמוכרת בחולם כמ"ש בפ' בשלח : כל חטאתם : במקצת ספרים כתוב חטאותם מלא אל"ף וא"ו ואולם כפי המסורת שנמסרו בפ' קרח ובישעיה כ"ח במ"ג כתיב באל"ף לבד : (כ) חסד לאברהם . חד מן א"ב ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסי' במסרה רבתא אות וא"ו · (א"ה אבל רש"י נתן טעם לשבח למה נאמר חסד בלא וא"ו בריש תיבותא) ה' ירחמנו ויראה בענייינו לכלה הפשעים ולהתם חטאות ולכפר עונות ולהביא צדק עולמים במהרה בימינו אמן :

א נחום (א) ספר חזון : לרש"י חָזוֹן נקוד קמץ לפי שאינו דבוק ואינו דומה לחזון ישעיהו שנקוד חטף פתח וכן בס"א מס"ם נכתב בצדו ס"א חָזוֹן בקמץ ולרד"ק בשוא ופתח כי הוא סמוך כמו חזון ישעיהו ואף דברי הרא"ב"ע מורין כן שכ' כי דבק הוא אע"פ שהוא תביר ע"כ : וכל ספרים שלפני הם כדברי רד"ק והחכם אברבניאל כתב וכפי הספרים המדוייקים אשר לנו נדקו דברי רש"י:האלקשי · בס"א כתיבת יד הא לק שי תרתין מלין ובשאר ספרים חדא מלה : (ג) וגדול כח · כתיב בו' אחר הדל"ת וקרי בלא וא"ו בקמץ חטוף מפני המקף והוא מן מלין יתירין וא"ו ותטפין קמצין במסרה רבתא ועיין מ"ש בתילים סימן קמ"ה : בסופה : בס"א כ"י הסמ"ך זעירא וכן מסור עליו ואף בריש מסרה גדולה נמנה עם אותיות קטנות וכן מצאתי במקצת מסרת כ"י ועיין מ"ש בתילים כ"ז : (ט) מה תחשבון · בחילופים אשר אתנו בדפוס לב"א מה תחשבון בלא מקף ומלת מה בהאריך אם כן התי"ו רפה שאין כאן דחיק ולב"נ בלא מאריך ובמקף והתי"ו דגושה כדין דחיק ובחילופים כ"י מצאתי בהפך וכן הוא בכל הספרים במקף ובדגש ובס"א תַחְשְׁבוּן ובמה נחשב הוא : (י) כי עד סירים . מלה דמלא ועיין ב"ר פ' כ"ו ויפה תואר שם סי' ו' ומתנות כהונה : וכסבאם · בקמץ חטוף : (יג) ומוסרתיך · הספרים חלוקים זה מזה במילוי וחיסור וא"ו בתר מ"ם ובתר רי"ש : (יד) קברך . ס"א כ"י מספרד נגרר הסגול שתחת הרי"ש ונשאר שוא והטעם בכ"ף ובכל שאר ספרים שלפני בסגול ומלעיל :

ב (א) לעבור בך . בכל הספרים יתיר וא"ו וקריאתו בקמץ חטוף מפני הסמיכות ותמיהא לי דלא חשיב ליה בעל המסורת בהדי אחריני ודיתירין וא"ו ותטפין קמצין ובנביאים אחרונים עם פירוש אברבניאל נקוד לעבר בחולם וקרוב להיות שהיה זה מ"ש במ"ג ד' מלא ופלוגתא · א"כ ר"ל שזה חלוק מן האחרים שהם בחולם וזה בקמץ חטוף ובמסורת כ"י ליכא מלת ופלוגתא והסימ' נמסר במ"ג כאן ובפ' בלק ויהושע ג' ויש לי עוד פי' אחר בזה וכתבתיהו ביהושע ג' ע"ש עד אשר תמו כל הגוי לעבר תרגנו מפס כי הוא המחובר שבכולן : (ד) מגן גבריהו · בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר בי"ת ומלא יו"ד אחר רי"ש ובמכלול יופי בא כנוי הנסתר בס"א וא"ו מונע בשורק והוא כמו גבוריו ונחסרה יו"ד הרבוי מהמכתב ונשארה במבטא והצירי מורה עליה עכ"ל . והיא העתקת המכלול דף קל"ו : מאדם · האל"ף בקמץ לבד והוא חטוף מפני דגשות הדל"ת : (ה) כלפידים · בכל ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים קדמונים מלא דמלא וכן נכון עפ"ה כמ"ש בסוף פרשת יתרו : (ו) בהלכותם · בהליכתם ק' ובכתיב בלי יו"ד כן הוא במדוייקים ובחילופי מערבאי ומדינחאי יש

במקום

במקום הזה שיבוש ואין לסמוך עליהם : ימהרו חומתה • לרש"י הה"א רפה במקום למ"ד בתחילתה
וכ"כ מהתרגום ולרד"ק במפיק לכנוי הנקבה וכן נמצא בספרים שלנו : (ח) על לבבהן • במקצת
ספרי הדפוס בי"ת ראשונה דגושה אבל בכל ספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ראשונים שתיהן
רפות : (יא) ופוק • בהרבה ספרים כתובי יד ודפוסים ישנים חסר יו"ד וכן מסורת עליה לית וחסר:
(יב) ומרעה הוא לכפרים . באחד מספרי ספרד הקדמונים מצאתי שנגררה הוא"ו ונראה שמי שהגיה
כן סמך על מה שמצא בחילופים שלנו דלמערבאי כתוב מרעה ולמדנחאי ומרעה ואנו סומכים על
מערבאי . אך אמנם בכל שאר הספרים כתיב ומרעה בוא"ו והסברא נותנת שהגירסא הפוכה
בחילופים כמו שמצאתי פעמים רבות ובמקרא גדולה דפוס ויניציאה שנת רפ"ו משמע שהחילוף הוא
דלמדנחאי כתיב הוא : (ד) מלאככה • במקצת ספרים כ"ף ראשונה בצירי ושנייה בסגול ומקצתן
בספק ויש ספרים שתיהן בסגול וברוב המדוייקים שתיהן בצירי ורד"ק בפירוש ובמכלול דף קנ"ז
ובשרשים שרש לאך כתב שכ"ף האחרונה בצירי והגיה עליו המדקדק שהיה לו לומר תחת שתי הכפין
שאחת היא תחת יו"ד סי' הנקבה כמו לכל עונכי והשנית מקום קמץ ובא קמץ קטן תחת קמץ
גדול ע"כ : ג (ג) ומרכבה • בספרים שלא הה"ס בסגול ובשרשים בפתח כמ"ס כי כן נמצא במקצת
ספרים המדוייקים אבל מצאנו במסרה כל לשון מרכבה בלשון יחיד בשלש נקודות כמו ויאסר יוסף
מרכבתו • ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו . חוץ מאחד במרכבת המשנה פרשת
מקץ בחירק . וכל לשון רבים בפתח מַרכבות פרעה • מרכבות עמי נדיב ודומיהן :
(ג) יכשלו . וכשלו ק' : (ה) והראתי גוים מערך • בפתח הה"א שלא כמנהג
שרשים : מערך • בכל ספרים מדוייקים וגם בדפוס קדמון העי"ן בשוא לבדו : (ז) שדדה : השי"ן
בקמץ לבד והוא חטוף בעבור הדגש שאחריו לרד"ק בפירוש ומכלול דף פ' וכן כתב החכם ר' יונה
בספר הרקמה שהקמץ במקום שורק פירוש ג' נקודות : (ט) כוס עלמה . העי"ן בקמץ לבד והוא
חטף וכמוהו ולאין אונים עצמה ירבה (ישעיה מ') כמו שכתבתי שם . ומגרים • באיזה ספר
כתוב מגרים בלא וא"ו ובטלים הם לגבי אחרים שהם בוא"ו : (טו) התכבדי : כן הוא במאריך
הה"א ודגש בכ"ף ועיין מה שכתבתי בירמיה ב' על והתכובכו : (יז) מנזריך . דגש הנו"ן
לתפארת הקריאה רד"ק בפירוש ובמכלול שקל פעל : וטדד . במקצת ספרים הדל"ת בקמץ ורד"ק
בפירוש ובשרשים כתב שהוא פתח במקצת הספרים ומקצתם קמץ והמסרה פליגין ביה : (יח) נמו •
מלרע אעפ"י שפרשו נוס : (יט) נחלה . החי"ת בשוא לבדו :

חבקוק א כאו בגוים והביטו . בס"ס הוא"ו בגעיא : (ו) משכנות . הטעם בנו"ן : (ח) וקלו •
מלרע וכן וחדו מכלול דף קע"ה : מזאבי . מלעיל ודומה לו זאבי ערב לפניה ג' :
ופשו • מלעיל : (י) ורזנים • בכמה ספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר הרי"ש וחפשתי במסורות ולא
מצאתי מסרה מפורשת אך מצאתי בשופטים ה' על האזינו רזנים שנמסר כל קרי' חסר בר מן ג'
וישעיה סי' מ' על הנותן רוזנים ובתילים ב' על ורוזנים נוסדו יחד ובמשלי ל"א על ולרוזנים אי
שכר נמסר על כל א' מהם ג' מלא מכאן ראיה שזה דחבקוק חסר : (יב) אלהי קדשי לא נמות :
זהו א' מן י"ח תקון סופרים והיה לו לומר תמות רש"י כאן ומכילתא ומדרש ילמדנו פ' בשלח
ובספרי פ' בהעלתך ומסורת ובזכריה סי' ב' אכתוב באורך פי' תיקון סופרים בעזרת העוזר ע"ש :
(יג) מראות רע . נודע לנו מפי המסורת כי זה מראות רע בלא בי"ת ושל ישעיה ל"ג מראות
ברע וכן היא המסרה קדמאה דישעיהו מראות ברע תניינא דתרי עשר מראות רע וחד פסוק סי'
לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב רד"ק : בבלע . בבי"ת בבלע את הקדש סוף
פרשה במדבר בכ"ף : (טו) הַעֲלָה הראוי כמו הֶעֱלָה נרתיה ובאה המלה הזאת משונה בניקוד
מהמנהג כי הה"א נקודה בצירי והעין בחטף פתח כמו שבא בשלמים למה
העברת (יהושע ז') רד"ק בפירוש ומכלול דף קנ"ו ושרשים ונמסר עליו לית דכותיה :

ב (ג) לא יאחר . רבים נבוכו במלה זו אם כתוב לא או ולא והספרים מתחלפים ומפי המסורת
יש להכריע שכתוב לא בלא וא"ו שכן ננתה המסרה קכ"ג פסוקים דאית בהון ב' ולא
ואין זה במניינם ובכל ספרא דאנא משכח וא"ו מחיקנא לה : (ה) היין בגד . במקצת מדוייקים
חסר וא"ו ויש להם על מה שיסמוכו כי במשלי כ"ב על ויסלף דברי בגד נמסר ב' חסר ואף
במקרא כ"י נמסר ע"ז ב' חסר : (ז) ויקצו מזעזעיך . י"א שהוא מנחי הלמ"ד ה"א ושרשו קצה
לדעתם אכשר שיהיה בלא מאריך כמו שנמצא במקצת ספרים בשני יודי"ן ורד"ק כ' בפי' ובמכלול
ד' קכ"ע ובשרשים שרש יקץ שבא ביו"ד האית"ן לבד וסיו"ד בו מועמדת בגעיא להורות על היו"ד
פ"א הפעול כמו וִיִגַעוּ עמים בדי ריק (ירמיה נ"א) וכן הוא ברוב הספרים : (ח) ישלוך • בכמה
ספרים כ"י מדוייקים השי"ן בקמץ והוא חטוף מפני דגשות הלמ"ד וכן נקדו ר' יוסף
זאדק וכן בספר בעל הלשון ובס' בעל רב פעלים כמו פארי עמי יבזוס (צפניה ב') תקת עולם
תחגהו אבל רד"ק כתב שלות מגזרת שלל ומעניינו וכן יְשָׁוֶה בשקלם בות יִסֲבוּךָ:
(יג) וייגעו . בכל הספרים היו"ד במאריך ויש מהם ביו"ד אחת לבד ועל פי
המסורת בשני יודי"ן ודירמיה נ"א ביו"ד אחד וכן כתב רד"ק: (טז) שתה גם אתה בכמה ספרי
הדפוס מלעיל הטרחא באל"ף וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י ספרדים האמנם בספרים אחרים כ"י
וגם בדפוסים קדמונים מלרע גם לא נמנה במסרה גדולה שלנו עם אותם שהם מלעיל ועיין מ"ש
בקהלת ז' ושופטים י"א : (יח) ומורה שקר . הנוקד שקר בשש נקודות הוא מורה שקר :

ג (ד) קרנים מידו . במקרא גדולה נכתב בלדו יפה ומטעים ביה ופירושא דמילתא הוא דאיכא מאן
דכתבי וקרנים בוא"ו וטעו הדא היא סברא דיליה והדין חילופא ודאי צריך עיונא ודקדוקא.
וכבר עיינין ודייקינן ואשכחנא ביה פלוגתא ביני רבוואתא וספרי וספריא וספרי דאגדתא באגדת
שמואל פ' ד' ושוחר טוב מזמור ע"ה הכי איתא למה קרני כה' עשר קרנות הם קרנו של אברהם וכו'
קרנו של יצחק וכו' קרנו של משה וכו' וקרנה של תורה ונגה כאור תהיה וקרנים מידו לו והכי איתא
בילקוט בוא"ו ובאיכה רבתא באל"פא בית"א תניינא בפסוק גדע בחרי אף כל קרן ישראל . מייתי הך
אגדתא והכא גרים קרנים בלא וא"ו וי"ת וזיקוקין וכפי הראב"ע ורש"י נמי כתיב בוא"ו ותזינא
נמי בפיר' רש"י כ"י על הא דדריש רבא בפ"ק דפסחים למה צדיקים דומים בפני השכינה כנר בפני
האבוקה דהכי כתיב וקרנים בוא"ו ובדפוסי עתיקא דאית ביה פי' הרי"א איתא בוא"ו אע"ג דלא
משמע הכי מפי' הרי"א וגם בפי' רד"ק ושרשים ליתא והכי איתא בבעל הלשון ובמאיר נתיב וכולהו
נוסחי דספרד עתיקי ודוקני בלא וא"ו ולבתר עידן איתברר לי שפיר פירוקא דהאי מלתא ברחמי
דשמיא כגון מסרה רבתא מאלפ"א בית"א מן תרתין תיבותא לא נסבין וא"ו ברים תיבותא ומטעים
אינשי בהון דסבירין בו' ואיתנהו בלא וא"ו והדין חד מנייהו : עזה : עזו ק' : (ס) ויגא • מלרע:
(ו) ויתפצצו . הצד"י בשוא לבדו כפי דרכינו : (ח) מרכבתיך . בנביאים עם הרי"א כתוב
ומרכבתיך בוא"ו בראשית השטה וגם בדפוס ישן וויניציאה כתוב בגליון בוא"ו וזה טעות
גמור הוא בלי ספק וגם המסורת אומרת מרכבתיך ב' חסר והאחדתי מרכבתיך מיכה ה' מרכבתיך
ישועה ס"מ דזה וזה שוין : (יא) שמש ירח . חד מן אלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו
ומטעים בהון וסי' נמסר במס' רבתא : (יג) מחצת ראש . בא הרי"ש בדגש במלה זעירה בבא
עליה מלה מלעיל מכלול ד' מ"ב : (יד) פרזו פרזיו ק' : (טו) לגלו . הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגינו:
(יז) ושדמות • בשי"ן ימנית : (יח) אעלוזה : עמ"ש בתילים סי' ס' : (יט) ידרכני • במקצת ספרים
מלא יו"ד כתר רי"ש וראיתי בספרים ספרדיים שבתחלה היו כתובים ביו"ד ואח"כ האריכו גגה
של רי"ש ונשארה המלה חסר יו"ד :

צפניה א (ג) אסף אסף כל מעל פני האדמה . כן כתוב וכן נ"ל בשוחר טוב מזמור נ"ב :
(ד) מן המקום הזה • בס"א כ"י עם פי' הרי"א כתוב המקום ההוא ובספרים
אחרים הזה וכן תרגם יונתן מן אתרא הדין : את שאר . במקצת ספרים האל"ף בפתח ובס"ס
בקמץ : את שם הכמרים • בנביאים עם פי' הרי"א כתוב ואת שם וכן בדפוס ישן מויניציאה נכתב
בגיליון ואת וכן בס"א כ"י כתוב עליו ואת בס"א והתרגום סיוע להם אך בכל שאר ספרים שלפני
כתיב את בלא וא"ו : (ו) לא בקשו • בספרים כ"י הקו"ף רפה : (ח) ופקדתי על השרים • בנביאים
עם פי' הרי"א כתוב על כל השרים וכל המוסיף גורע ויש להכריע זה ממה שכתוב במסורת אסתר
ה' על נשאו על השרים ב' ופקדתי ע"כ . ר"ל שאין בכל המקרא רק אלו השנים שכתוב על
השרים : (ט) הממלאים • קלה הלמ"ד ועיין מ"ש באיוב סי' ג' : (יב) אחפש את ירושלם .
בפסיקתא רבתי אמר ר' אחא לא תהא קורא אחפש בסמ"ך אלא בשי"ן אחפש אמר הקב"ה מוליא
אני אותה לחירות כשם שכתבתי בתורה וכי יכה איש את עין עבדו או את עין אמתו ושחתה לחפשי
ישלחנו ואני הייתי שני עיניהם של בני שנא' כי נסך ה' עליכם רוח תרדמה ויעצם את עיניכם
אינו בדין שיצאו לחפשי ע"כ והמדרש הוא על דרך אל תיקרי כדאמר איהו גופיה לא תהא קורא
כו' ואין מקרא יוצא מידי פשוטו אבל יש להם רשות לחכמים ז"ל לדרוש המקראות בכל ענין שיכולים

לדרשן וסמכו על מה שכתוב אחת דבר אלהים שתים זו שמענו מקרא א' יוצא לכמה טעמים וכן
ר"ש הלא כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע ושבעים פנים לתורה כמבואר בהגה' פ' א' דיני ממונות
ובדוכתי אחריני וכבר האריך בזה הענין הרב הגדול ר' יודא ליווא בכמ"ר בגלאל בס' באר הגולה
שלו ס"ף באר שלישי ודי בזה לפי קוצרנו בחיבור הזה וכי האי גוונא דרשו על דאגה בלב איש ישחנה
כמ"ש במשלי י"ב על ותכסהו בשמיכה כמ"ש בשופטים ד' ועל פסוק שנין דא מן דא
(דניאל ז') אל תקרי שנין אלא סנין כדאיתא בויקרא רבה פ' י"ג ופ' פקדת הארץ ותשקקה רבה
תעשרנה שהוא מענין עושר דרשוה בויקרא רבה סוף פ' ל"ד מענין עשרה שהוא בס מספר שאמרן
שם שהוא עובה לכם א' לעשרה וכן אמרו במדרש חזית פ' אני לדודי אם וכיהם תעשירנ' ל' עושר
ואם לאו תעשרנה ל' מעשר שתעשה לכם א' מעשרה עוד אמרו עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר
ובשוחר טוב מזמור ט' וב"ר פ' ס"ג דרשו שני גוים בבטנך כמו שנואי גוים בבטנך ובמדרש ילמדנו
בס"א כבשים שהם כובשים את העונות ויוה"כ כא ומכפר א"ל כ"ה אע"פ שכתוב בשי"ן אנו קוראים
כבסים בסמ"ך שמכבסים עונותיהם של ישראל כשלג שנאמר כבשי מרעה לבך ירושלם ובירושלמי פרק
אין מעמידין ומדרש חזית פסוק כי טובים דודיך כבשים ללבושך כבשים כתיב כלומר דקרי ביה
כבסים בלא שבולת כילד בשעה שתלמידיך קטנים כבוש לפניהם ד"ת עוד אמרו בפ"ב דחגיגה אל תקרי
כבשים אלא כבושים דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לבושך וב"ר ריש פ' נ"א דרשו וירא
יעקב כי יש שבר במצרים לשון תקוה כמו אשרי שאל יעקב בעזרו שברו וגו' ובהדיא אמרינן התם
בהביא פרשתא סי' ו' אל תהי קורא כי יש שבר אלא יש סבר וכן בזוהר פ' ויקהל דף קנ"ח שברו
על ה' אלהיו לא אמר תקותי ולא בטחונו אלא שברו אל תקרי שברו אלא סברו דניחא להו לנדיק יה
לתברא גרמייהו ולאתברא תבירו על תבירו וכלא על ה' אלהיו כד"א כי עליך הורגנו כל היום כי
עליך נשאנו חרפה כגוונא דיעקב דכתיב וירא יעקב כי יש שבר במצרים דהא תבירו דגלותא תמת
דהוה ליה במצרים ושוי תוקפיה בקב"ה ועיין עוד בילמדנו פרשת מקץ ובמדבר רבה ס' ט' ופ' ק'
דסוטה כי תשטה אשתו כתיב בשי"ן לומר שאינה מזנה עד שיכנס בה השטות ובריש פרשת שלח לך
פסוק שנים אנשים מרגלים חרש קרי ביה חרש פי' בשי"ן שמאלית ובמדרש חזית פסוק ישקני חוכר
פ' שמות דף י"ח שיר השירים שיר שאמרוהו שרים של מעלה ובפסוק משכני אחריך דריש לשון
רש ומסכן ובשוחר טוב דרשו אליך ה' נפשי אשא מענין כי תשה ברעך משאת מאומה ובסוף מדרש
חזית דריש הרי בשמים כמו בְשָמִים ואיכא רבתי פסוק בכה תבכה ותשא כל העדה כמד"א כי
תשה ברעך ופ' נשקד עול פשעי שי"ן כתיב שקד הקב"ה היך להביא עלי את הרעה ובפרק
היה קורא בפרש שדי אל תקרי בפרש בשי"ן אלא בפרס בשי"ן ימנית ובכפרי פרשת האזינו יונק עם
איש שיבה אל תקרי איש שיבה אלא איש ישיבה ראוים לישב בישיבה ובמ"ר ס' ט' דרש פסוק
ויאהב אשה בנחל שורק מענין אילן סרק ואמרו מהו בנחל שורק שנעשה כאילן שאין עושה פירות
בפ' י"ד דרשו וכמשמרות נטועים לשון שמירה א"ר ברכיה הכהן ב"ר אנו קוראים מסמרות ואיך
כתיב אלא משמרות מה משמרות כהונה ולויה כ"ד אף ספרים כ"ד וכן נדרש בקהלת רבתי ובירושלמי
פ' במה בהמה יוצאה ופ' חלק ובשמות רבה פ' ו' וקהלת רבתי וילמדנו פ' ואלה דרשו פסוק כי
העשק יהולל חכם מלשון עסק ובשוחר טוב מזמור ט"ז שובע שמחות את פניך אל תיקרי שובע אלא
שבע ובזוהר פ' פקודי דף רל"ז שתום העין כלא חד וכן בפרשת נשא דף קמ"ז ובפרשת
וזאת הברכה ופ' אלו עוברים אל תיקרי מורשה אלא מאורשה ובמדרש רבתי ומדרש ילמדנו פ' נח
דרשו ויהי כל הארץ שפה אחת כאילו כתיב בשי"ן ימנית ועל משגיא לגוים כמ"ש באיוב י"ב והשתא
נמי דמחלפו סמ"ך בשי"ן ימנית בחילוף זסשר"ץ כי הא דאמרינן בירושלמי פרק חלק בעניינא דאחאב
ובויקרא רבה פ' ל"ו בפסוק אל מסלת שדה כובס אל תהי קורא כובס אלא כובש שהיה כובש פניו
ובורח ממנו הא כיצד בשעה שהיה הנביא בא לקנטרו היה בורח למקום טומאה וכובש את פניו במקום
טומאה עיין יפה מראה שם סי' ד' ומחלפי נמי טי"ת בתי"ו בחילוף דטלנ"ת במדרש רבתי סוף פרשת
במדבר דדרשי קרא דכתיב ותהלתי אחטם לך כאילו כתיב אחתם בתי"ו שיבא קץ גאולה כחתום כלו'
אסיר ואפתח כחותם כמו ודשנו פר"ל בסוכה הדשנו ובב"ר פ' נ"ט סי' ז' דרשו כלי חמס מכרתיהם
מגורותיהם בחילוף גיכ"ק והכ"ף במקום גימ"ל כמו ויסכרו מעינות וככנס אשר נטעה ובמדבר
רבה פ' ז' דרשו ובבקר זרעך תפריחי (ישעיה י"ז) כמו תפריגי בחילוף חי"ת בגימ"ל תרגום לא
נמר לא פרג ובמדרש ופסחתי עליכם אל תקרי ופסחתי אלא ופסעתי אל תקרי אשר פסח אלא אשר
פסע ובילמדנו פ' יתרו ויחד יתרו אל תיקרי ויחד אלא ויהד שנעשה יהודי ובמ"ר פ"י נדרש למואל
כמו נמואל בחילוף דטלנ"ת ובפ' י"ג כף אחת זו ברכתו של זבולן שברכו אביו זבולון לחוף ימים
ישכן ואין כף אלא חף כמה דתימא נכרות ימחאו כף ובפ' י"ט ויחנו בנחל זרד שלא היה הנחל אלא
מלא זרת ולא יכלו לעברו קא דריש זרד בחילוף דלי"ת בתי"ו באותיות דטלנ"ת ובמדרש חזית
פסוק צוארך כמגדל השן משה תדרך זכריה ט' זה מלך המשיח שעתיד לסדרך כל באי עולם
בתשובה לפני הקב"ה דדריש תדרך לשון הדרכה בחילוף תי"ת בה"א כמשפט אחה"ע ובפסוק שררי
אגן הסהר אדרא דאזהרה אכון כר מסדאי אמר|אית אתריין דקריין וגוחין לזהרה סהרה בחילוף
זסשר"ץ ופסוק איכה יעיב באפו ה' את בת ציון דרשו איך תייב ה' ברוגזיה ית בת ציון אית אתרא
דגוותין לחייבא עייבא בחילוף אחה"ע והתם נמי איכא דדריש ליה איך כייב ה' ברוגזיה אית אתרא
דגוותין לכיבא עייבא ובפרקי ר"א אל תקרי וישקהו אלא וישכהו בחלוף גיכ"ק ובריש פ' אין עומדין
אל תקרי בהדרת קדש אלא בחרדת קדש ובשבת פ' ב"מ אל תקרי בשלה אלא כחלה ובירושלמי פ"ק
דפאה כבד את ה' מהונך ממה שחננך וכן הוא בילקוט משלי ג' בשם פסיקתא וזוהר פ' יתרו דף נ"ג
ובפסיקתא סוף פר' כי תבוא אל תיקרי והשיגוך אלא וסליגוך בחילוף זסשר"ץ ובס"ג דקדושין הנקי תנקו
ובפ' כילד מעברין רוכבי אתונות צחורות שעושין אותה כצהרים ועיין עוד מ"ש במלאכי ב' על ומס
שאחד מבקש ור"ה ב' ל"ג על ויעתר לו וקהלת ח' על ועז פניו ישנא : (טו) יום שאה ומשואה .
במדוייקים שאה חסר וא"ו אחר שי"ן ומשואה מלא : (יז) והצרתי • בספרי הדפוס וגם
בס"ס מדוייקים כ"י מלעיל הטעם ברי"ש וכ"כ בהמסרה שאמרה והצרתי ב' ותסר והצרתי להם למען
ימצאו (ירמיה י') והצרתי לאדם ולא אמרה מענין מלעיל ומלרע כלום אבל במקצת ספרים כ"י זה של
צפניה מלרע ונמסר עליו לית מלרע וזהו גם דעת רד"ק שכתב בפי' ובשרשים שרש צר והצרתי לאדם
מלרע והצרתי להם מלעיל :

ב (א) וקושו . במקצת ספרים השי"ן רפה ורד"ק כתב שהיא דגושה לתסרון הכפל כמו סבו את
העיר יהושע ו' וכן הוא בס"ס : (ג) פעלו • במ"ג יש שוא תחת הלמ"ד והוא טעות המדפיס :
(ו) והיתה חבל : בס"ס הוא"ו בגעיא : (ז) שבותם • שביתם ק' : (ט) יבזום . בכל ספרים כ"י
מדוייקים הבי"ת בקמץ חטוף מפני דגשות הזי"ן ששרשו בזז וכן כתב הראב"ע בפי' ורד"ק במכלול
דף קס"א ועיין חבקוק ב': ויתר גוי . ביו"ד א' לבד והיא יו"ד השרש ויו"ד הכנוי נפלה מהמכתב
ונשארה במבטא רד"ק : (יד) קאת . בכמה ספרי הדפוס האל"ף בפתח וכן בגליון א' מס"ס נכתב
עליו בהללו קָאַת אך בכל ספרים כ"י שבידי ודפוסים ראשונים בקמן : כי ארזה • ס"א הכנוי רפה
והית' ראוי ליד במפיק רד"ק בפי' ומכלול דף ל"ב ושרשים : (טו) העליזה • בכמה ספרי הדפוס
וגם במקצת ספרים כ"י מלעיל בשני פשטין ובכמה ספרים כ"י מדוייקים וגם במקצת ספרי הדפוס
מלרע בפשט האחרון בלבד ובחילופי ב"א וב"נ שלפנינו בדפוס נראה שהספרים שביניהם הוא במאריך
הה"א אבל בחלופים כ"י ראיתי שהספרים הוא אם הה"א נקודה בפתח או בקמץ ולב"א בקמן וכן
בס' א' מצאתיהו בפתח בב"נ ובכל שאר ספרים בקמן :

ג (ד) פחזים . בדפוס ישן ובספרים כ"י חסר וא"ו : (ה) לא נעדר : כתב רב פעלים עד א'
לא נעדר (שמואל ב' י"ז) המסורת עליו לית זקף קמץ ומסרה אחרת מצאתי עליו ב' זקפין
קמצין משפטו יתן לאור לא נעדר ודין עכ"ל • וכן הוא קמץ בכל הספרים : (ז) אך תיראי :
מלא יו"ד ועיין מ"ש בישעיה ס' : תקחי מוסר . כ"כ תקחו בכל ספרים שלנו וכן צריך להגיה
בחילופים למערבאי ומה דתרגם המתרגם תקבלון אילפן נראה שהוא כמו שכתוב למדנחאי וכן
בחילופים למען תקחו כתיב תקחי קרי: מעונה . במפיק הה"א : (ח) לכן חכו לי יי' • ס"ב במקרא
גדולה על פסוק זה ר"ל שהוא חד מן פסוקים דקרי' דאית בהון אלפ"א בית"א ודין יתר עליהן
אותיות כפולות מנצפ"ך : לקבצי . הקו"ף נקרא בקמץ חטף רד"ק : (ט) אהפך • בכל ספרים כ"י וגם
במקצת דפוסים אין מאריך באל"ף : (יא) מכל עלילתיך • ובספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן חסר
וא"ו אחר למ"ד ובאחד מהם נמסר לית וחסר וא"ו יש ספרים שכתוב מכל בקמן ובמקף וכם
במעט מכל שאר ספרים שכתוב מכל בחולם : ולא תוספי • יש בספרים תוסיפי : (יד) ושלוי .
העי"ן בקמן לבד והוא חטוף : (טו) לא תיראי רע . בדפוס ישן ובמקצת ספרים מדוייקים כ"י מלא
יו"ד ובמאריך ויש ספרים בלא מאריך וכן ת"י לא תדחלין ואף הראב"ע פי' לא תירא עוד מבאוב
ודברי רד"ק מראין כי הוא מן ראה וכ"כ בריא"ס שהוא בענין לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם :

חגי א (א) בשנת שתים לדריוש • כל דריוש דחגי זכריה ודניאל ועזרא הדל"ת בקמץ ובמאריך במקצת ספרים ובמקצתם בקמץ ובלא מאריך וי"ס בפתח ועיין מ"ש בדניאל ריש סי' ו' :

(ה) על דרכיכם • בספרים כ"י הכ"ף רפה וכן חברו שבסמוך : (ח) ואכבדה* • ואכבדה קרי ובבבלי בפ"ק דיומא מ"ש דמחוסר ה"א אלו ה' דברים שיש בין מקדש ראשון למקדש שני ותשיב להו התם וכו"ר פ' ע"ו ומדרש חזית אם חומה היא ובירושלמי פ' ב' דתענית והחילופים שבין אלו המדרשים כתבן בעל יפה מראה שם בתענית ואות ה"א שנחסרה כאן נתמלאה בפסוק למען דרתיכם הכה תהנס יחזקאל מ' שהראה הקב"ה ליחזקאל צורת הבית שראוי להיות לעתיד לבא וכל ה' דברים הללו יחזרו למקומן ועיין בתיי פרשה ויגש ואגב שיטפא אומר הרב ז"ל פירש ביומא דרוח הקודש לא שרתה בנביאים משנת שתים לדריוש למלך ואילך וכתוב בס' צמח דוד שחיבר הר"ר דוד גאנז שהיה בגירסא זו טעות סופר וצ"ל משנת ארבע לדריוש המלך היה דבר ה' אל זכריה וגו' : (יא) חתירוב . י"ס חסר וא"ו : (יב) כאשר שלחו י"י מטעים דסבירין אשר וסי' נמסר במ"ג (יונה א') : (יד) ואת רוח כל • הוא"ו בגעיא בס"ם :

ב (ג) ככבודו • כרוב ספרים מדוייקים וישנים מלא וא"ו : (ח) לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות ראיתי מי שנסתפק בפסוק זה אם כתיב נאם או אמר כי בברייתא הישנייה בשבי מלאכות בפ' קנין תורה קתני אמר והכי איתא בשילהי פ' עשרה יוחסין ובסנהדרין פ' חלק ובילקוט אך יש להסיר ספק זה ממה שראינו במסרה גדולה כ"ז נאם ה' צבאות וזה א' מהם והואיל שבאה להעיד על ככה ודאי דיפה כוונה ודקדקה בדבר אל נכון : (יד) העם הזה • בספרים כ"י וגם בדפוס קדמון המאריך בה"א לא בעי"ן וכן הגוי • כרוב המדוייקים אין מאריך במלת וכן : (טו) לחשף • החי"ת בשוא לבדו בספרים כ"י ואף בכמה דפוסים ודומה לו ולחשף מים מגבא (ישעיה ל') : (כ) ויהי דבר ה' שנית • יש פסיק בין השם לשנית כמ"ש (בישעיה י"א) : (כא) אמר אל זרבבל פחת יהודה . זה לבדו הטעם בס"א וכן כתוב במכלול דף ... מלעיל אמר אל זרבבל פחת יהודה ע"כ ותימה על המכלול יופי שכתב בריש ספרא פחת מלרע כמשפט וכן פחת יהודה שבאמר נא משמע מדבריו שפחת יהודה הקודם לו בפסוק ויער ה' הוא מלעיל וכן כתב עליו במקומו בפירוש ובכל הספרים הוא מלרע כמו שנראה מפורש מדברי רד"ק דלעיל ובלוית חן פרק י"ז מהשער השמיני כתוב ובסמוך כלו פתוח ומלרע פחת יהודה ומלעיל אמר נא אל זרבבל בן שאלתיאל פחת יהודה ע"כ : וגם זה שבוש כי הוא מלרע צריך להגיה אמר אל זרבבל פחת יהודה ובספרי ספרד פחת יהודה במירכא טפחא ובלא מקף ביניהם ובקצת ספרים פחת יהודה במקף ובמאריך בה"א ולענין המאריך אם עושה מלעיל בטחתי בחסד אלהים לחוות דעי במאמר בפני עצמו כי הוא ארוך במקומו :

זכריה א (א) בשנת שתים לדריוש . עיין מ"ש בריש חגי : בן עדו . בס"א כ"י עדוא בוא"ו והאל"ף ואין כן בשאר ספרים וכן דינו מכח המסורת להיות בוא"ו : (ד) שובו נא מדרכיכם . הכ"ף רפה בספרים כ"י : ומעולליכם • יתיר יו"ד קדמאה ומאן דגריס וממעלליכם משתבש : (ה) אבותיכם איה הם • בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן נמנה במסורת הושע סי' ע' עם ג' מלאים בסיפרא : והנבאים • בכמה ספרים כ"י מצאתי שבתחלה היה כתוב והנביאים מלא דמלא ואח"כ נגררה יו"ד קדמאה : (ו) וישובו ויאמרו : בספרים כ"י וגם בדפוסים ישנים בטעם רביע לא זקף קטן . כאשר זמם ה' צבאות . עיין מ"ש בפרשת שופטים סי' י"ט אצל ועשיתם לו כאשר זמם : (ח) שרקים . במקצת ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים קדמונים בשי"ן שמאלית וכן משמע מהשרשים שהביא בתחלה שרש שרק בשי"ן ימנית ואח"כ שרש אחר כולם בשי"ן שמאלית וזה בתוכה וכ"כ הראב"ע שהוא מגזרת שורקה ולזה הסכים בעל מאיר נתיב : (טז) שבתי לירושלם ברחמים • בס"ס כן כתיב בגעיא בבי"ת : וקוה . וקו ק' : (יז) ונטה • פתח וע' מ"ש ביואל ב' :

ב (ג) חרשים . אין בחי"ת מאריך : (ד) לזרותם . אין מאריך בזי"ן : (ו) כמה רחבה וכמה ארכה בס"ס יש מקף בין כמה רחבה ובכל ספרים כתובי יד וגם במקצת דפוסים ישנים הטעם במ"ם ועיין מ"ש בתילים סי' ע"ח : (ח) אל"ו • אליו קרי . (ט) אהיה לה . במאריך ולכבוד אהיה בלא מאריך באל"ף כן הוא במקצת ספרים כתובי יד וגם בדפוס קדמון : (י) כארבע • בכ"ף והוא חד מן ד' בקריאה וסימנהון במלכים א' כ"ג במ"ג והכי איתמר בהדיא בפ"ק דתעניות תאנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר וכו' אלא רוחות מ"ל דלא מיעצרי אמר ריב"ל דאמר קרא כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם מאי קאמר קב"ה לישראל אילימא ה"ק דבדרתינכו בד' רוחי דעלמא האי כארבע בארבע מיבעי ליה אלא ה"ק כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל וזהו מ"ש קטיעא בר שלום להבוא קיסר בפ"ק דעכו"ם ובמכילתא סוף פרשת בשלח ר"א המודעי אומר כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בניך שאתה עתיד לפזרן תחת רוחות השמים שנאמר כי כארבע רוחות השמים וגו' רשע זה בא לכלן מתחת כנפיך ס"ת שנתת להם מי יקרא בו ע"כ . ולכאורה נראה שזה המדרש קורא בארבע בבי"ת ומ"מ על המסורת יש לסמוך וכ"ש דגמרתנו נמי הכי ס"ל והכי איתמר בהדיא בזוהר פ' שמות דף ה' בארבע לא נאמר אלא כארבע כמה דא"א לעלמא בלא ד' רוחות כך א"א לעלמא בלא ישראל והאפודי בפ' י"ד מספרו מנה זה עם אחרים שבאה הכ"ף תמורת הבי"ת כמו שכתבתי ביחזקאל ט"ז אצל וכדמי בניך : (יא) יושבת בת בבל • בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן יפה לעשות כי לא בא במנין החסרים במסורת בסוף פ' מצורע ובירמיה סי' מ"ח : (יב) נוגע בבבת עינו • זהו אחד מן י"ח מלין תקון סופרים ומקצתם הובאו במכילתא בפיסקא וברוב גאונך ובספרי פ' בהעלותך בפיסקא ויהי בנסע הארן וכולהו מייתי להו במדרש ילמדנו פ' בשלח ומסורת ריש סדר במדבר ותילים סי' ק"ו ואלו הן בבת עינו • ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו (מלאכי א') כי מקללים להם בניו (שמואל א' ג') ואהיה עלי למשא (איוב ז') קדושי לא נמות (חבקוק א') המיר כבודו בלא יועיל (ירמיה ב') וימירו את כבודם בתבנית שור (תילים ק"ו) כבודם בקלון אמיר (הושע ד') וירשיעו את איוב (איוב ל"ב) ואברהם עודנו עומד על ה' (פ' וירא) ואל אראה ברעתי (פ' בהעלתך) אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (שם) איש לאהליו ישראל (ש"ב כ') גבי שבע בן בכרי לאהליך ישראל (מ"א י"ב) איש לאהליך ישראל (ד"ה ב' י"א) כן נראה להגיה וכמו שמצאתי במסרה כ"י דאי לאו הכי בציר מינייהו תרתי • ותשוח עלי נפשי (איכה ג') אולי יראה ה' בעיני (ש"ב ט"ז) והנם שולחים את הזמורה אל אפם (יחזקאל ח') ע"כ • ובפי' תקון סופרים יש מי שכתב שאנשי כנסת הגדולה תקנו ושינו הדבור ממה שהיה כתוב בתחלה ולכאורה כן יראה ממדרש ילמדנו וכ"כ ר' נתן בעל הערוך בערך כבד בענין תקון סופרים שבספרים הראשונים היה כתוב בבבת עיני וכן משמע ממדרש רבה ריש סדר בא אל פרעה דאיתא התם רבי יהושע אומר תקון סופרים הוא עיני כתיב וכן בפ' משפטים פ' ל' חביבין ישראל כבת העין העליונה שנא' כי הנגע בכם נגע בבבת עינו אלו הסופרים והחכמים שתקנו סייג זה ופירוש זה הביאו בעל מתנות כהונה בב"ר פ' מ"ט וגם בבמדבר רבה פ' כ' אמר הקב"ה לבלעם הרשע אני כתבתי על ישראל כי הנגע בכם נגע בבבת עינו ואתה הולך ליגע בהם ולקללם תצא עינו שנא' שתם העי"ן ופירוש בעל מ"כ בבת עינו דרים הקרי עינו על הנוגע עצמו כלומר שיסתם עינו ואין פי' זה נכון בעיני המפרשים כי חלילה לנו להאמין שהסופרים יוסיפו או יגרעו או ישנו אפילו אות אחת ממה שכתוב בתורה ואדרבה תיקון כסילים יקרא ותם ליה לזרעה דאברהם למעבד הכי עוד כ' בעל העקרים שאין אדם בעולם שיזייף ס' שיאמר אני זייפתי או תקנתי כך וכך ואיך יאמרו הם תיקון סופרים כוא זה ואולם עיקר הפירוש כמ"ש הרשב"א שהסופרים והחכמים דקדקו ומצאו לפי ענין כל א' וא' מן הכתובים ההם שעיקר הכוונה לא היתה כמו שנר' מן המכתב בספר אלא נד כונה אחרת ולא היה לו לכתוב כן אלא כן אלא שינה הכתוב ולא קראוה תקון סופרים אלא שהם דקדקו ופירשו שהם כינויים והכתוב עצמו כינה כן וכ"כ בעל הליכות עולם והרב המזרחי ובעל יפה תואר פ' וירא ומחברים אחרים זולתם והוא קרוב למה שכתב בעל העיקרים במאמר ג' פ' כ"ב וזה היא באמת כוונת מדרש ילמדנו שכן אמר נוגע בבבת עינו עיני היה לו לומר אלא שכינהו הכתוב כביכול כלפי מעלה וסוף המאמר מוכיח ג"כ בתחלתו באמרו אלא שכינו פסוקים אלו אנשי כנסת הגדולה ולכך נקראו סופרים שהיו סופרים כל אותיות שבתורה ודורשין אותן הרי מבואר שהחכמים והסופרים דקדקו ופירשו שהכתוב מדבר דרך כינוי ויש להם כח לפרש כן כמו שנמסרה התורה לחכמים לדרוש כפי חכמתם וקבלתם אבל לא להוסיף או לגרוע אפי' אות אחת ועיין עוד מ"ש המזרחי בפ' בהעלתך אצל ואל אראה ברעתי בשם ס' ישן גם זה מצאתי בס' כללי הגמרא שחיבר מוהר"ר יוסף קארו סמוך להליכות עולם זה לשונו והא דאמרינן תיקון סופרים וכו' הר' יהודה ז"ל כתב ר"ל שנכתב בתורה על דרך תקון סופרים שתוקנים מה שכותבים שיהיה דרך כבוד שעל דרך משל דוד המלך ילוה לסופר מכיר שיכתוב שדוד מלוה לפלוני שיעשה כך וכו' הנה הסופר יתקן ל' הכתוב כשיאמר המלך דוד ישנה לפלוני עכ"ל . ובמסורת ס' משפטים נמ' סי' מן ע' עינו וחד ועינו וא' מהם הוא נגע בבבת עינו ומה שאמרתי כאן לבאר עיקר כוונת הכתובים אמלא על כל א' וא' במקומו כיד ה' הטובה עלי אבל קבצתי אותה כאן כדי שיהיו כולם מצוים במקום א' למי שירצה להמשום : (יג) והיו שלל לעבדיהם במקצת מקראות הדפוס מקרוב באו אל הדפוס לעבדיהם העי"ן בחולם וטעות נפל בהם וצריך להגיה יד עליהם ולהקנם כפתח העין וכן פירשו כן המפרשים : (יד) רני • הרי"ש בקמץ לבד והוא חטוף מפני דגשות הנו"ן :

ג (ח) שמע נא . בגעיא : (י) תקראו איש לרעהו . בדפוסים אחרונים ... ובכל ספרים כתובי יד כתוב לרעהו ... ספרי טפי מן ד' מאה ... ל ר ע ה ו : ד (ב) ויאמר אלי מה אתה ראה ... ויאמר קרי ... מלאכי כס"ד :

(ג) ... (ו) לאמר • כמ"ש : (ז) מי אתה הר הגדול ... ואין זה הכינים וכן מלאתיו חסר במקצת המדוייקים : את האבן הראשה : את מפיק ה"א מסורת הגדול : (ט) ידי זרבבל יסדו הבית הזה • בדפוס ישן כתוב את הבית הזה והוא לבדו נשאר : (י) כי מי בז • ההבדל בין נחי העי"ן והכפולים הוא כי בנחי העי"ן פ"א הפעל קמוצה להורות על הנח והכפולים פ"א הפעל פתוחה והמשל כי אם תם הכסף וחם השמש פתוחים וקם העם ושב קמוצים וכן בכל חלקי ... כי מי בז ליום קטנות ... שהוא מן הכפולים וכו' וטעה ר' דוד קמחי שאמר כי בז פתוח ... (יב) מה שתי • ... מנחת שי

ה (יא) לבנות לה בית : ... בקריאה וסימנהון במסורת הכא וכרות ולכן בי"ת ב י ת רפוים שאין כאן דין דחוק כמ"ש בכרות ובמקומות אחרים ועיין סוף מטות מכנתה•בס"א כ"י הכ"ף בחולם עם וא"ו ובמקצת ספרים בוא"ו שרוקה וכרוב המדוייקים בשלש נקודין:

ו (ג) ובמרכבה השלישית . לפי המסרה דפ' שלח לך ראוי להיות חסר יו"ד קדמאה וכן הוא בספרים מדוייקים • ובמרכבה הרביעית•במקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן משמע ממסורת דסו' יחזק': (ה) אלה ד' רוחות•בס"א כ"י נמחקה הוא"ו תניינא ומסור עליו כ"כ ובמסרה רבתא אלה ד' רוחות פליג ובספרים מלא דמלא : (ז) ויאמר לכו התהלכו. י"ב דסבירין ויאמרו ועיין מ"ש בסוף מטות : (ח) ראה היוצאים . במקצת ספרים חסר וא"ו אמנם במסו' יחזק' סי' י"ד חשיב לי' במנין המלאי': (י) ומאת טוביה • מי שהדפיס מאת ט ו ב י ה ו חטא שגרע וא"ו בתחלת תיבת ו מ א ת והוסיף בסוף תיבת ט ו ב י ה וראוי הוא לנגידם כי בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים כתוב ומאת ט ו ב י ה וכן נזכר לקמן לחלם ו ל ט ו ב י ה : (יא) ועשית • לכ"ג מלרע השופר בתי"ו ולב"א מלעיל השופר בשי"ן וכמוהו אני קוראים רד"ק בפי' ומכלול דף ז' : (יד) לחלם • בס"א כ"י מצאתי החי"ת בסגול וכ"כ רג פעלים י"ס בנ"ב בג"כ אכן במכלול נמנה עם הדומים שפ"א הפועל שלהם בצירי :

ז (א) לדריוש המלך : כן כתיב : בכסלו • איכא מאן דכתיב בכסליו מלא יו"ד ובטיל ברובא דספרי דכתיבין חסר יו"ד : (ו) השתים • יש ספרים מלא וא"ו : (י) סביבתיה • בס"כ המדוייקים ואף בדפוסים ישנים חסר וא"ו בתר בי"ת : (י) ורעת איש אחיו . כן כתיב א י ש א ח י ו בלא מלת את באמצע וכן נראה מפי' רד"ק : (יד) ואסערם • האל"ף בצירי והסמ"ך בקמץ והעי"ן בחטף פתח כן כתב רד"ק בפי' ובמכלול דף ג"ע ור' אליה הלוי בס' הרכבה :

ח (א) ויהי דבר ה' צבאות לאמר • במקצת ספרים ישנים כתובי יד כתוב א ל י לאמר וכן נראה מהתרגום ע מ י למימ' אבל רד"ק כת' שהוא כמו אלי לאמר ובמסור' לית כותיה חסר אלי וגם בספר כ"י שהיה כתוב בו בתחלה מלת אלי נגררה אח"כ והתרגום אפשר שהוא לפירוש : (יג) אל תיראו תחזקנה ידיכם • התי"ת בחטף סגול כמו הראשון שלמעלה ובס"א כ"י ישן מצאתי זה השני בשוא לבדו: (טז) אמת ומשפט שלום • המחז ריש והמשניות שכתוב בהם בסוף פ"ק דאבות ו ש ל ו ם בוא"ו מוטעים וכן דרשו רבותינו בפ"ק דסנהדרין בבבלי ובירושלמי איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה ביציע : (יט) ולמעדי' . בס"ם כ"י ובדפוסים ישנים יש מאריך בוא"ו לא במ"ם : (כא) והלכו • בס"ם הוא"ו בגעיה :

ט (ג) תצבר בה • הבי"ת בקמץ לבדו והוא חטוף מפני המקף וכן ו ת צ ב ר כסף שבסמוך : כי חכמה מאד • החי"ת בקמץ רחב כי הוא פעל עבר לנקבה ובמקצת מדוייקים יש מאריך בחי"ת וזהו מה שכתב עליו לית געיא : (ד) הנה אדני . בשם אל אל"ף דל"ת : (ה) תרא • מלרע הטעם ברי"ש רד"ק בפירוש ומכלול דף קס"ו וכן בספרי ספרד : הובים מבטה • המ"ם בסגול מסורת ורד"ק: (ט) גילי מאד • מלרע וכן במסורת לית בטעם מלרע וכ"כ רד"ק בחיבורו וכן בספרי ספרד : ועל עיר בן אתנות • זוהר פ' בלק דף ר"ו אתנת כתיב ודריש ליה התם לפום ארחי ובספרי דילן מלא וא"ו תניינא : (י) ומשלו • קריאת המ"ם בקמץ חטוף : מים עד ים • בנביאים עם פי' הרי"א כתוב ו ע ד י ם וטעות הוא מכמה טעמים חדא דבפ' משפטים נמסר סי' מן כל ועד ים שבמקרא ואין זה בתוכם ועוד דבפ' לך לך ובמסרה גדול' נמ' סי' ג' פ' דאית בהון ועד עד ואין פסוק זה עמהם וכן מנינו בספר תילים מזמור ע"ב שאמר דוד כרס"ק בסגנון זה אתנגרו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ וגם בעמוס ח' כתיב ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח : (טו) ושתו והמו • בס"א כ"י כתוב ו ה מ ו בוא"ו וכן הוא בפי' רד"ק ובמכלל יופי ובנביאים עם פי' הרי"א כה בפ' ובפי' ובמאיר נתיב ועיין מ"ש בתילים מזמור מ"ו ולבי מגמגם בזה מפני רבוי הספרים הכתובים ה מ ו בלא וא"ו גם לא נמנה במסורת עם כ"ב זוגין יתידאין ב' מלין נסבין וא"ו ולית לכון זוגא : (טז) והושיעם . הוא"ו בגעיא בס"ם ובלא מאריך בה"א : מתנוססות . בס"ם המאריך במ"ם לא בנו"ן : (יז) בתלות • עיין מ"ש במגילת אסתר סימן ב' :

י (ג) ושם אותם : זהו א' מן השנים מלאים וא"ו בתרי עשר : (ח) ואזרעם . אין ברי"ש מאריך : (יא) מצולות יאר . במסרה גדולה דילן הכי נמסר יאור היאור ו' מלאים וסי' נמסר בס' מקץ והתם נמסר יאר היאר כל אורייתא חסר וכל נביאים וכתובים דכוותא חסר בר מן ו' ע"כ ותו לא והעיקר חסר וגם בס"א כ"י נמסר היאר כל לישנא חסר במ"ו מלא ע"כ . ותפשתי עד מקום שידי הגיעה ולא זכיתי למצוא בשום מקום פרטן מאלה הששה מלאים גם כי אמרתי ללקטן אחד לא' מתוך הכתובים כדי למצוא חשבונ' ולא עשיתי מאומה מפני החילופים שנפלו בספרים ומי יוכל לתקן את אשר עוותו כותבי הספרים ומי יודע להבחין איזה יכשר הזה או זה נקיטנא מיהא ד' מלאים דלא תזיגא להו פלוגתא בספרי דייקי ואלו הן ערות על י א ו ר על פי י א ו ר וכל מזרעי י א ו ר (ישעיה יט) ובסי' כ"ג קציר י א ו ר תבואתה כי פליגי ספרי בפסוק כל משליכי ב י א ו ר (שם סי' י"ט) ובעמוס ח' נשקעה כיאור מצרים וכאן בזכריה זאת חשבתי לעשות מלא כל משליכי ב י א ו ר דסמיך ליה לתלתא אחריני מלאים וגם ההוא דעמוס משום דבתרווייהו נמסר במ"ג ו' מלא טוב ושלת ה' יורנו איזה הדרך ישכון אור יעבר על פשע ותמחה אשם ותשליך במצולות ים כל חטאתינו אמן :

יא (ב) אשר אדרים . כן הוא ברוב ספרים כ"י ודפוסים ישנים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד תניינא וי"ס מלא דמלא ובדפוסים חדשים אדירם : הבציר קרי . הבצור . הבציר קרי : (ג) יללת • הלמ"ד בשוא לבדו כמ:הג ומ"ש המכלל יופי הוא העתק מהמכלול דף ל"ד ועיין מ"ש בשופטים ז' על המלקקים:(ה) אשר קניהן • בנו"ן ו מ כ ר י ה ן בנו"ן ו ר ע י ה ם במ"ם ע ל י ה ן בנו"ן כן מצאתי ברוב המדוייקים וחילופים רבים ראיתי בס"א ותקצר נפשי בהם ע"כ הסתרתי פני מהם : ואעשיר . הוא"ו פתוחה והאל"ף נחה והעי"ן בשוא לבדו כ"כ רד"ק בכל ספריו : (ו) על ישבי הארץ • בספרים מדוייקים חסר וא"ו כי לא נמנה במסורת עם המלאים : (ח) בחלה . החי"ת בחטף פתח ואין בבי"ת מאריך : (י) להפיר את בריתי • בצירי וביו"ד המשך רד"ק : (טז) מקים רעה • בס"א כ"י וגם במקצת דפוס ישן כתוב רעה וזה הבל ורעה ר ב ה וגם יונתן תרגם הנא מקים פ ר נ ס א ורועה ישראל ירעה אותנו דעה דעת והשכל אמן : (יז) הוי רעי האליל עזבי • רעי עזבי שניהם בחירק וביו"ד נוספת כמו א ס ר י לגפן עירה ח צ ב י מרום קברו ישעיה כ"ב :

יב (ב) יהיה במצור • במקצת ספרים ישנים כ"ו כתוב ת ה י ה וכן בדפוס ישן יש הערה מזה ואין כן בספרים אחרים : (ד) בעורון . במקצת דפוסים ישנים הבי"ת בשוא ובספרים כ"י בפתח : (ה) אמצה • י"ס שהאל"ף בקמץ ובדוכן בפתח וכ"כ רד"ק שהיא שם בשקל ע ו ל ה : (ו) ככיור • בכ"ף בגעיא : ואכלו • אין באל"ף מאריך : (ז) והושע . במקצת ספרים מלא יו"ד וטעות נפל בהם כי שנים לבדם נמצאו במקרא א' מלא וא' חסר ו ה ו ש י ע את עמי מיד פלשתים (שמואל א' ט) מלא וזה דזכריה חסר וכן בירוש' פ' לולב וערבה דרש ר' בא סרונגיה והושיע ה' את אהלי יהוד' בראשו' והושע כתיב וכ' בעל יפה מראה חסר יו"ד וקרי ביה והושע ויושיע ה' את אהלי יהודה עם אהלי יהודה

ומ"ש בנ"ג מזמור כ' על כי הו שי ע ס' לית ות' והושיע ב' לאו לענין חסר ומלא איתמר רק לסמיכות המלה אלא ה' : תפארת בית דוד • בספרים מדוייקים מלא וכן במ"ג נמסר ה' מלאים וכל פדי עשר ועזרא וד"ה דכוותא מלאים : (ח) בעד יושב ירושלים • אין בדי"ש מאריך וכן הבאים על ירושלים שבסמוך וכן על יושב ירושלם : (י) והביטו אלי את אשר דקרו • בסוכה ריש פ' החליל גרסי' בגמ' ובפי' רש"י והביטו אליו ואין כן במקראות : (יא) הדדרמון • בספרים מדוייקים חדא מלה כתיב וחסר יו"ד ומלא וא"ו וכריש גמ' דפ"ק דמגילה מייתי ליה להאי קרא כמספד הדדרמון בן טברימון ולא נמצא כן במקראות כי אם בתרגומו של רבי יוסף אבל בשאלתי מ"ק קאי שפיר : מגדון כנו"ן וכצ"ל במגל' ובמ"ק :

יג (ג) בהנבאו • בבי"ת : (ה) והשלשית יותר בשיוכן והבאתי את ה ש ל ש י ת באש בספרי הדפוס שניה מלא דמלא אכן בספרים מדוייקי' כ"י שניהם חסר יו"ד קדמאה וכן נכון עפ"ה בפ"שלח לך במ"ג:

יד (ב) אל ירושלם • אין בריש מאריך : תשגלנה תשכבנה קרי והוא חד מן ד' כתיבן לישן שגל וקרינן לישן שכיבה וסי' נמסר כאן במ"ג : (ד) פני ירושלים • בלא גלגל הרי"ש : (ה) ונסתם גיא הרי. בכל ספרים שלנו כתוב ו נ ס ת ם וכן במסורת ונסתם ג' בקריאה וסי' ונסתם ואינרדף אתכם ונסתם גיא הרי ב' כפ' וחד נסתם כאשר נסתם מפני הרעש וי"ת ויסתתים נר' שהוא קורא ונסתם וגם ההכם א"ח כ' כי כל אנשי מזרח קוראים אותו כנכמו נ ע ת ם ארץ(ישעיה ט)(וכ"כ רבי אליה הלוי בהגהת שרשים)ובדומה לו שאף קריאתו של רש"י ז"ל היתה כן שלא הביא רק פי' התרגום ורד"ק בפירושו ובשרשים הביא תרגום יונתן וכתב דומה כי היה קורא אותו ונסתם בשקל נפעל ושרשו סתם ואומרים כי נמצא כן במקצת ספרים מדוייקים אבל אני לא ראיתיהו ע"כ ור' עזריה מן האדומים כתב בספרו בחלק קול אלהים כי בהעתקה היונית המיוחסת לשבעים זקנים היא בשלש המלות שבפסוק נסתם לשון סתימה וכתב שנוסח זה יתיישב לדברי היוסיפון שזכר ע"ש ואנו אין לנו לזוז ממסורת שמסרו לנו אבותינו : (ו) יקפאון•וקפאון קרי ובמסרה רבתא וגם בריש הושע וריש ד"ה נמנה עם מלין דכתיבין יו"ד בריש תיבותא וקרינן וא"ו ועל זה נאמר שם יקפאון פלוגתא דרב נחמן ר"ל שנדעתו שוא בוא"ו גם בכתיב אבל במדרש רבה ובתנחומא פרשת חקת אמרו לא יהיה אור יקרות וקפאון יקפאון כתיב דברים המכוסים מכם בעה"ז עתידים להיות צפוים לע"הב כהדין סמיא דנפי דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' ופי' בעל מתנות כהונה יקפאון יו"ד האיתן מורה על העתיד ועיין נסחא א' בעירוך ערך בלם : (י) כערבה בכ"ף והם שנים במסורת ותברו והיה השרון כערבה (ישעיה לג) עיין תוספתא דסוטה פי"ה : וראמה . הוא"ו בגעיא ברוב הספרים כב"א ובס"א האל"ף בשוא ובס"א הא' לבדו נחה וראמה וכן מצאתי כתוב בספר קדמון כ"י מדוקדק שהאל"ף נראית ואינה נקראת כמו ז ק א ם שאון בעמך (הושע י) ע"כ • ואולם ברוב הספרים האל"ף של וראמה בשוא ופתח גם לא נמנה במסרה גדולה עם מלין דנסבין אל"ף באמצעות תיבותא ולא קריין וכ"כ רד"ק וראמה בתנועת האל"ף במקום וא"ו עי"ן הפעל כאל"ף וקאם שאון בעמך אלא שבאל"ף ההיא היא נחה : ומגדל . הוא"ו בלא מאריך : (יא) וחרם לא יהיה • האי"ת בגירי לא בסגול : (יב) באריכן • האי"ת במאריך בס"ס : (יג) מהומת ה' • הה"א במאריך ובמקף בין שתי המלות : (טז) בשנה להשתחות השי"ו בלא מאריך וכן חברו שבסמוך : (יח) אשר יגף ה' את הגוים • במקצת ספרים כ"י ישנים וגם בדפוס קדמון כתוב את כ ל הגוים וברוב הספרים אין בהם מלת כל :

מלאכי א (ז) באמרכם שלחן • במקראות גדולות האל"ף בשוא לבדו וכן מצאתי בנוסחא כ"י ישנה ספרדית ולא כן בשאר ספרים שלפני בחטף סגול : (ה) וכי תגשון • פליגי ביה ספרי בין חסר וא"ו למלא : (יא) ומנחה טהורה • מלא וא"ו ועיין מ"ש בריש פרשת נח : (יב) באמרכם. בנסחא כ"י דלעיל אף זה האל"ף בשוא לבד ואין כן בספרים אחרים:שלחן אדוני מגאל הוא • בספרים מדוייקים הגיהו בשם אדנית וכן נמנה במסורת במנין קל"ד וכן הוא בדפוסים ישנים : (יג) ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותי • זהו א' מן י"ח מלין תקון סופרים והיה לו לומר א ו ת ו אלא שכינה הכ' מדרש ילמדנו ומכילתא פ' בשלח ומסירת וכן צריך לפרש דברי רש"י ז"ל כמ"ש הוא בעצמו בחבקוק א' וכבר הארכתי בענין זה בזכריה ב' : (יד) משחת.י"ם שהחי"ת בקמץ כמו ומקר מ ש ח ת (משלי כה) ובס"א כ"י מסור ע"ז דמלאכי ב ונ"ל שר"ל ב שהמ"ם בקמץ לאפוקי מ ש ח ת מאיש מראהו (ישעיה נב)שהמ"ם בחירק: משחת לאדני•בדפוס ישןמוינציאה נכתב בשם המיוחד וגירסא בהיא היא אלא מן המתמיהין דבמסרה ישעיה כ"ת תשוב ז' לאדני דכתיב כן ודין חד מינייהו :

ב (ג) וזריתי • מלעיל השופר ברי"ש ובס"ס יש ג"כ מאריך בתי"ו ועל"פ המלה מלעיל כמ"ש רד"ק והמסו' עליו לית כוותיה מלעיל והרי"ש בחירק לא בצירי כמו שנמצא בדפוס ישן : (יד) בגדתה בה • בדפוס ישן ב ג ד ת בלא ה"א ואין לחוש עליו:(טו) ומה האחד מבקש זרע אלהים • י"ת ומה חד בעי אילהין די יתקיים ליה ולד מן קדם ה' וכ' רש"י שהפי' נכון אם לא שמלת ה א ח ד בטעם זקף קטן ניתק את תיבת מבקש מלהתחבר עם ומה ומה הא' ושמכו אל זרע אלהים ע"כ • גם לפי המדרש שהביא אח"כ רש"י ז"ל אינו על דרך הטעמים אך הוא כדרך התרגום ואין זה מן הקושי דדרך הדרש לדרוש על פנים רבים אע"פ שאינן כסדר בעל הטעמים ולמדין ואין משיבין כמו שאכתוב באיוב ל"ו ודוכתי אחריני ולא בטעמים בלבד אלא אף בנקודות ואותיות כמו שדרשו בס' אין עומדין פ' התפלה אשה ע ו ל ה בתולם ובלא מפיק ומלת מ ר ח ם מלשון פטר רחם ובבראשית רבה פ' ל"ג דרשו פסוק ישכהו רחם (איוב כד) מענין רחמנות ובשבת פ' במה מדליקין ופי' ר"ע שפתותיו שושנים נוטפות מור אל תקרי שושנים אלא ששונים אל תקרי מור אלא מר כמ"ש בשיר השירים ה' ובפ' שבע שמחות אלא תקרי שבע אלא שבע במדבר רבה פ' ע"ו ובס' ושבע ילין (משלי יט) אמרו בפ' היה קורא אל תקרי ושבע אלא ושבע ובפ' הרואה שני רשעים שברת אל תקרי שברת אלא שרבבת ובסוטה פ' ז' שם בנימין לעיר רודם אל תקרי רודם אלא רדים ובירוש' פ' א' ד"מ ויעבר ה ר נ ה במתנה מהו הרנה הריני עיין יפה מראה שם פ' ע' ובבמדבר רבה פ' ב' ובשיר השירים רבתי פ' הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה דרשי ליה וגודלו פי'אלבעו ודרשי ליה נמי ודילוגו על המדלג מהלכה להלכה ועל התינוק המדלג על האזכרה ותו דרשי ליה ולגלוגו סי' דברו המגומגם ובב"ר פ' נ"ט דרשו הרים ג ב נ נ י ם כמו גנבים ובב"ר סוף פ' ס"ה דרשו וירח את ריח בגדיו כמו ב ו ג ד י ו כדאמרי' בסדיא בפ' א' דיני ממונות אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו ובמדרש חזית פ' חכו ממתקים דרים מור ואהלות קליעות כל בגדותיך כמו בגידותיך וכן בבמדבר רבה ר"פ י' ובשוחר טוב מזמור ל"ד ובאב את בן ירבה אל תהיה קורא ובאב אלא ובאב בשעה שמכאיבו ובפ"ק דקידושין את והב בסופה אל תקרי בסופה אלא בסופה ובב"ר פ' נ"ת סי' כ"ב דרשו אמרי שפר אמרי שופר שהם מספרין אמרין שנתנו בשופר ובתרועה עוד שם בסי' כ"ג ובפ' ע"ח סי' י"ג דרשו בן פ ר ת יוסף בן פ ר ו ת רבית פרות שע"י חלום הפרות נתגדל עיין יפה תואר שם וגם בפ' נ"ט סי' י"ג וביומא פ' י"ה ובמדבר רבה פ' ז' אל תקרי לחם אבירים אלא לחם אברים שנבלע ברמ"ח איברים ובפ' י"ת וב"ר פ' נ"ט והיה ברכה קרי ביה והיה בריכה מה הבריכה הזאת מטהרת את הטמאים אף אתה מקרב רחוקים תחת כנפי השכינה ובפ' י"ב משכנתיך ישראל אל תהי קורא משכנתיך אלא משכנותיך פי' בפתח בת"ם לשון משכון של הלואה ובפ' י"ג ומדרש חזית פ' באתי לגני לדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה דרשו וישכנו כמו ושכינו ואמרו ישכינו השכינה עליהם ובההיא פ' שתא נמי אל תקרי קערת אלא עקרת אל תקרי קערת אלא קרעת אל תקרי אחת אלא אחות ובפ' י"ט דרים הנחשים השרפים כאילו כתוב השרופים ובדברים רבה פ' ראה כי אם שמור תשמרון קרי ביה תשמרון פי' תהיו נשמרים ובפ' שופטים אכנו כדבר קרי ביה כדבר פי' בדבור ובמדרש חזית פ' שחורה אני ונאוה אל תקרי בנות ירושלם אלא בינות ירושלם זו סנהדרי גדולה של ישראל שיושבים ומבינים אותן בכל שאלה ומשפט ובפ' אין דורשין אל תקרי שר חמשים אלא שר חומשים ובמדרש חזית פ' השבעתי אתכם דרשו וחטאת עמך כאילו כתוב וחטאת בקמץ התי"ו דאמר התם את חטי על עמך וגו' ובפ' בני סעיר אל תקרי ולמשגיאי אלא ולמשניאי ובחזית פ' לכה דודי נלינה בכפרי'בכופרים גו וברות רבתי שלהן תעגנה הוגעתנו במס"מ ובסוף פ'ליני הלילה גבר תכם ב ע ו ז גבר חכם בועז יכרים פתיחתא דתכימי דאיכה רבתי נהלי קולך בת גלים בת גולים והתם נמי בפתיחתא ר' אבהו יהמה כאדם ויאמר לו איכה איכה כמו שדרשו גם כם' הזוהר פ' בראשית ד'כע ובפתיחתא ר"י משא גי חזיון על שדי' ס פ ד י ס על תרבן א' ועל תרבן ב' ופ" המ"כ שדים קרי ביה שניים ובפתיחתא הוי אריאל נדרש ח ג י ם ינקפו (ישעיה כ"ט) כמו חגיגים ינקופו ובפ' בכה תבכה משה כועס ואת חומר ושב אל המתנה קרי ביה ושוב ובפ' על אלה אני בוכיה אל תקרי גדיותיך אלא גויותיך וכן הוא בכתובות פ' מציאת האשה וכריש אלס"א בית"ך תניינא דאיכה רבתי דרשו ההפך מ ן בלבות בהיפוך אותיות ובפ' ולא זכר ה ד ם רגליו אין הקב"ה זוכר אותו הדם של בין תגליו של זעו כו' אין את נוכר לנו אותו דם שבמצרים וכו' ובקהלת רבתי פ' את הכל עשה יפה בעתו

ובשוחר טוב מזמור ט' וילמדנו פ' קדושים דרים גם ה ע ל ם נתן בלבם אל' העלמה ודטותיה למנוע עלמות לבן ובפ' שמור רגלך נדרש יפי מקורך ברוך כמו מקראך וכן בירו' ס' היה קורא ופ' ויאמר את לב מתנה דרשוהו ל' מתוןאילו היה משה מתון היה גזול ופ' וראיתי את כל מעשה האלהים ודבר אשר יקשה מכם אם הייתי סוברו ושמעתיו ואם לאו והשמעתיו פי' קרי ביה ושמעתיהו בחירק השי"ן שהוא כמו והשמעתיו ובסוף מדרש קהלת דרים יותר מהמה ל' מהומה שכל המכנים בתוך ביתו יותר מכ"ד ספרים מהומה הוא מכנים בביתו כגון ספר בן סירא וכו' ועיין יפה מראה בס' חלק פי' י' והתם נמי דרים סוף דבר ל' דבר למה קורין אותו דבר דדבור טבינועם ביסין ובשבת(ד' נב) תורת פ' נה ד' ס"ת וממקדשי תהלו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי וכן בפ' י"ד דזבחים נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך ובפ"ק דברכות מנא לן דשמא גרים אמר קרא אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות וב"ר ס' ל"ט עמך דבות עמך הייתי בעת שנדבת לשמי לירד לכבשן האש ובאגד' שמואל ס' ה' ופ"ק דמגילה אין קדוש כה' כי אין בלתך אל תקרי בלתך אלא בלותך ואין צור כאלהינו אל תקרי אין צור אלא אין צייר ובב"ר פ' א' וילמדנו וש"ר פ' ל' ובזוהר פ' תרומה דף קס"ה ור"פ שמיני ופ' קרח דף קע"ח ופ' תולדות יצחק ואהיה אצלו אמון אל תקרי אמון אלא אומן ובזוהר פ' וילך ד' רפ"ב א"ת אמון אלא אמן ובמד' הנעלם שם הדודאים נתנו ריח אל תקרי הדודאים אלא הדודים ובכתובות פ' שני דייני גזירות ודם ענב תשתה חמר א"ת חמר אלא ח ו מ ר ולבן שנים מחלב א"ת שנים אלא שנים אל תקרי לבן שנים אלא ליבון שנים ובפ"ק דברכות ואתי השלכת אחרי ג ו ך אל תקרי גוך אלא גאך ובפ' היה קורא א"ת במה אלא במה ובזוהר פ' ויצא יששכר חמר גרם אל תקרי גרם אלא גרם דהמרא גרמא ליה וגו' ובב"ר פ' וישב ויבך א ת ו אביו זה יצחק פי' קרי ביה אתו שהי'יצחק אביו של יעקב בוכה עמו ובפ'כל כתבי שומר שבת מחללו אלא מחול לו ובס' הזוהר פ' האזינו רל"ו ודוכתי אחריני אל תקרי תמהי אלא תאומתו ובפ' עושין פסין א"ת רקתך אלא ריקניך וזוהר פ'ויחי ד' רל"ח כי כל לבם ש נ י ם אל תקרי בנים אלא שנים כגון מילה ופריעה וכו' ובירו' פ"ק דפאה סי' כ"ד וכן נדרש בפס"ם רבה פ'הבו ממתקי' ובפ' במה מדליקין אים כבר זרעו אל תקרי זרעו אלא זרעו ובת'נמי ואם כאלה תוסרו לי א"ת באלה אלא באלה וביומא פ' י"ה ובספרי פ' בהעלותך וישטחו להם שטוח אל תקרי וישטחו אלא וישחטו אל תקרי שטוח אלא שחוט ובספרי נמי התם המרבה והממעיט אל תהי קורא הממעיט אלא הממעט ובפ' היה קורא בפרס שדי מלכים בה תשלג בצלמון א"ת בפרש (שבולת) אלא בפרס(שבולת) אל תקרי בצלמון אלא בצלמות וזוהר פ'ויקהל ד' קצ"ת וישב היה לפנות בקר לאיתנו אל תקרי לאיתנו אלא לתנאו למה דאתניה עמיה קב"ה בעובדא דבראשית ובכמה מקומות חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות ובפ' מגורע דף כ"ג ותומכיה מאושר א"ת מאושר אלא מראשו ובפ' אחרי מות ד' ע"א ע"כ עלמות אהבוך א"ת עלמות אלא עולמות וגם במד' חזית נדרש על פנים רבים ובפ'החליל וה' ישלם לך אל תקרי ישלם לך אלא ישלים לך בקובסוטס פ' אלו נאמרים וזוהר פ' נשא ד' קל"ו וד' קמ"ז טוב עין הוא י ב ר ך אל תקרי יבורך אלא יברך ובאדרא דהאזינו בזוהר ד' רל"א בספרא דאגדתא תנינן כי אל דעות ה' א"ת דעות אלא עדות ופ' שכ"ל ד' רל"ג במה יכשלו א"ת במה אלא באימה ובתיקוני הזוהר ד' ל"כ"ה אם תשכבון בין שפתים א"ת אם אלא אם וכיוצא נדרש בכמה מקומות ס' כי אם לבינה תקרא כמו אם וכן כי אם לירא' נדרש בתיקונים ד' נ"ת א"ת אם אלא אם ובספרי פ' האזינו אל תקרי לא אמן בם אלא לא אמן בם ובפ' ר"א דמילה ומי היכא למ"ד אשה לאו בת מילה היא והכתיב ותקח לפרה לר קרי ביה ותקח ולא כתי' ותכרות קרי ביה ותכרת ובמד' ושמרתם את המצות אל תקרי את המצות אלא את המצוות ובשמות רבה וילמדנו פ' וארא ואת יואש עשה שפטים אל תקרא שפטים אלא שפוטים על כבודו כי גלה ממני א"ת כבודו אלא כבדו שבת פ' במה בהמה אשר ישכבון ישככון כתיב אל בני בני כתיב מעבירי' מעבירם כתי' ברכות פ' אין עומדין א"ת בהדרת קדש אלא בחרדת ובפ"ק דר"ה ועשת את התבואה לשלש השנים א"ת לשליש אלא לשליש וב"ר פ' י"ט סי' י"ד אל תקרי וישמע אלא וישמיעו ובמדרש ילקוט פ'פנחס רמז תשע"ג שלחיך פרדס רמונים אל תקרי שלחיך אלא שלוחייך דם כל בשר לא תאכלו קרי ביה לא תאכילו ובפ"ק דחגיגה למען ילמדו קרי ביה ילמדו ובפ"ק דקדושין ולמדתם קרי ביה ולמדתם תפדם קרי ביה תפדה ובפ'ועוד ידו נטוי' כ' רש"י שם ועוד ל' ועד ובפ' מוציא אסירים בכושרות דרשו על בכושרות דרשות רבות כדאי' בפ"ק דסוטה ובספרי פ' ראה ודוכתי אחריני עיין ילקוט תילים ס"ת ובסנהדרין פ' בנחנקין והיה האיש אשר לא ישמע קרי ביה לא ישמיע ובפ"ק דסוטה אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים ובפ"ק דעכו"ם אלפי שנאן אל תקרי שנאן אלא שאינן ובמדרש איכה ללקח טוב פ' נשקד עול פשעי נדרש נשקד כמו נסקר שי"ן תמורת סמ"ך דל"ת תמורת רי"ש מל' חוט הסיקרא ובפ' בני השיר א"ת כהות עינים אלא כהות עינים ובירוש' ריש פ"ק דברכות קרבת על חד מן קמייא (דניאל ז) ובספרים גרסינן ק א מ י א קיימיא כלו'אל תקרי קמיי' אלא קיימיא יפה מראה ובמד' לקח טוב דאיכה רבתי פ' בלע ה' ולא חמל בלחמו קדמו נודד אל תקרי נודד אלא נודות ובפ"ב דעירובין נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים ובסוכה אל תקרי פרי עץ הדר אלא הדיר עוד שם אל תאמר הדר אלא הדור ובמדרש על הרי בשמים אל תקרי בשמים אלא בשמים ובפ' הנזקין ראיתי רשעים קבורים וגו' א"ת קבורים אלא קבוצים אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו ובב"ר ר"פ ס"ח אמא פיזי אל הסורים אל הסורים ובפ' פ"ד סי' ט' דרים וכנה קמה אלומתי מל' אלילים ול' אלמים ול' השלמה בחילוף עי"ן באל"ף ובפ' כל הנשבעים דרשו לא תנאף כאילו כתיב לא תנאיף ילקוט פ' ואתחנן סוף רמז תת"ל ועירוך ערך עקב בפ' ע"פ לא תשא שמע שוא קרי ביה לא תשיא ובב"ר ס' פ"ו דרשו ויוסף הורד כמו הוריד כמו שדרשו בהדיא בפ"ק דסוטה אל תקרי הורד אלא הוריד וב"ר פ' כ"ב סי' ב' דרשו והאדם ידע כמו הודיע וכן בפ"ת סי' ד' כי יודע ה' דרך צדיקים הודיע דרך לדיקים למלאכי השרת ובפ' י"ד סי' י' דרשו עתה ידעתי כמו הודעתי ואין להפלא ממה שדרשו שבנין השומד במקום יוצא כי זה דרכם ז"ל פעמים רבות וכבר דבר מזה הרא"ם בפ' ארמי אובד אבי ובעל יפה תואר בב"ר פ' ח' ובפ' י"ד ודוכתי אחריני ובפ"ק דגיטין בפ' ו ק י נ ה ו ד מ ו נ ה ו ע ד ע ד ה ובפ' ו ל ק ל ג ו מ ד מ נ ה ו ס נ ס נ ה ובבתרא פ' הספינה בפסוקים על כן יאמרו המושלים באו חשבון וגו' דרשו דרשות הנראות בתחלה שדעת זרות מאד כן מגד הענין וכן מגד הנקודות והאותיות ואין ספק כי כל דברי חכמינו ז"ל בחכמה העליונה נאמרים ומזהב ומפז רב נחמדים וכם דברי אמת ויושר וכל חפצים לא ישוו בהם כמ"ש בס' באר הגולה בבאר שלישי ועיין עוד מ"ש בזכריה סי' ד' על ו ג ל ה ויעיה ל"א על ואת דבריו לא הסיר ולפניה א' על אחפש וכאלה רבים עד אין מספר אשר לא יספרו מרוב או אספרם מרוב:(טז) כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל•בכל ספר מלאכי כתיב ה' לבאות וכאן כתיב אלהי ישראל כביכול לא יחול שמו בגירושין אלא על ישראל בלבד פי דאי כתב ה' לבאות הוה משמע שמיחד שמו על הגירושין שעליהם היה קורא שמו ית' אבל השתא דכתיב אלהי ישראל אתא למימר שאינו קורא שמו אלא זכרון ישראל לא על הגירושין וכן אמר בבבלי פ' המגרש שנאוי המשלח לפני המקום אפי' למ"ד התם אם שנאה שלח מ"מ אין ה' מיחד שמו על הגירושין שאינו מיחד שמו על הרעה כדאיתא בב"ר פ"ג סי' ת' ואיתא נמי בסנהדרין פ' כ"ב בא וראה כמה קשים גירושין שהרי לדוד התירו לו ליחד ולא לגרש ב"ר פ' י"ת סי' ע' ויפה תואר שם ויפה מראה ורפ"ק דקדושין : (יז) הוגעתם.העין בשוא לבדו : באמרכם.הבי"ת בסגול : כל עשה רע • בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים השי"ן בצירי וטוב לעשות כן כדמוכח במסורת פרשת בשלח על פסוק עשה פלא :

ג (א) מבקשים•הקו"ף בלא דגש:(ה) ובנשבעים לשקר • בגביאים עם פי' הרי"ת כתוב ובנשבעים ב ש מ י לשקר ושקר הוא דובר : ומטי גר . לית כתיב יו"ד ובפ"ק דחגיגה אר"בא"ל כל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה שנ' ומפי גר מטי כתוב : (ו) לא כליתם • הכ"ף בשוא : (ע) הגוי כלו • כתיב בוא"ו ובמקרא גדולה יש מסורה משובשת והגירסא הנכונה כך היא כל ספרי ירמיה ויחזקאל ותרי עשר כ ל ה כתיב בס"א בר מנג' בוא"ו וסי' כי מקטנם ועד גדולם ירמיה ו' ב' בפ' במהרה אתם נהרים וכל שאר קריא כ ל ו כתיב בוא"ו בר מן ג' בס"א וסי' וימליכהו אל סגלעד (ש"ב ב') בתולתיו חגרו שק (ישעיה ט"ו) לכן יליל מואב (שם סי' ט"ז) ועיין מ"ש בירמיה סי' ב' ; (י) והריקתי • (א"ה פליגי ספרי אי חסיר יו"ד אי מלא אבל על פי המסורה דפ' בחוקתי ראוי להיות מלא דהכי נמסר התם ב' וחסר וא"ו מכלל דמלאים יו"ד ניהו) : (טז) ויכתב ספר • יש טעות בקצת פרקי אבות פ' ג' שכתוב בהם ויכתב בספר ושכתוב הוא ויכתב ספר : (כא) ועשותם בתיוב מ"א חשיב בעל המסרה כמה מילין בלישן עשייה ובסופן ועשותם רשעים כי יהיו אפר פליגא עליה עד כאן • ובכל ספרים שלנו כתוב ועשותם בתמ"ך ולא ראיתי בו מחלוקת : (כג) זכרו • ז"ן רבתא ; (כד) האבן חרם • עיין מה שכתבנו באיוב ו' :

לתפארת הקריאה אמנם ראיתי ס"א כ"י שכתוב בשנים וייף ונכתב מבחוץ כ"ג וייף ואם כדבריו יפה עשו בספרים שלנו שכיוונו לדעת ב"א : (ח) עממוהו . מ"ם ראשונה בקמץ : שין כפארותיו . כאן הרי"ש קודם לאל"ף רד"ק וברוב הספרים כ"י שלפני האל"ף קודם לרי"ש : (יא) ביד איל גוים . לבני ארץ ישראל חסר יו"ד ולבני בבל מלא וכן כתב רד"ק בפירוש ובשרשים ובדפוסים ישנים וספרים כ"י מדוייקים מלא יו"ד ויש לתמוה עליהם דהכן בחילופי המקרא לאו בתר בני בבל גרירינן ושמא עשו כן לשנה מן השנות ועיין עוד מ"ש רד"ק בשרשים : כרשעו . בכמה ספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים בכ"ף וכן פי' החכם אברבנאל : (יב) ותשברנה פארתיו . בספרי הדפוס רי"ש קודם לאל"ף וכן מצאתי בס"א כ"י מדוייק ובכמה ספרים כ"י בהיפך וע' לעיל בס' י"ז : (יג) ואל פראתיו . הרי"ש קודם לאל"ף רד"ק וברוב ספרים כ"י שבאו לידי בהפך : (יד) יעמדו אליהם . הא' בצירי רד"ק וי"ת כמו אליהם בשוא ופתח : (טו) ביום רדתו שאולה . בזה ובשנים אחרים שבסמוך יש מחלוקת בספרים כי בהרבה מהם כולם מלא וא"ו אמנם כפי המסרה שנמסר כאן ובפרשת ויצא כולם חסרים : האבלתי : בב"ר פ' ל"ג רבי יהודה בר' אמי' ה ו כ ל ת י כתיב והכי איתא בשמות רבה ריש פ' י"ד אבל בויקרא רבה פ' כ"ז ובריש במדבר רבה ובמדרש קהלת פסוק מי יודע רוח בני האדם לא גרסינן ליה : (יז) אתו ירדו . בנביאים עם פי' הריא"ה י ר ד ו היו"ד בצירי ושוא הוא : (יח) והורדת את עלי עדן הה"א בשורק :

לב (ב) בנהרותיך . בס"ם מלא וא"ו : ותרפש . בכמה דפוסים כתוב ותרפש בשי"ן והמסרה חולקת עליהם שכן אומרת ג' כתיבין שי"ן בלישנהון וסימן ברגל ת ר פ ש ו ן ודבתרים ו מ ר פ ש רגליכם תשתינה (יחזקאל ל"ד) מעין נ ר פ ש ומקור משחת (משלי כ"ה) שמעת מינה הדין כתיב בסמ"ך וכן הוא בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים : (י) ביום מפלתך . במקצת ספרים כ"י מַפַּלְתֵּךְ : (טז) הגוים תקוננה . בס"ם הנו"ן בצירי וכן חברו שבפ' ובספרים אחרים כ"י שניהם בסגול ועיין מכלול דף כ"ד : (כ) משכו . המסרה עליו לית ותטף ר"ל קמץ קטף ובמסרה אחרת כ"י לית וחד מִשְׁכָּב וקמו לכה והלין תרתי מסראתא חד אורחא אית להו ולא פליגי אהדדי ועיין רד"ק בפי' ובשרשים ומכלול דף י"ט : (כא) ידברו . בספרים כ"י היו"ד בגעיא : אלי גבורים . בכל ספרים שלנו חסר יו"ד בין אל"ף ללמ"ד והמסורת עליו לית חסר ועיין שרשים שרש איל : (כו) מחללי . כתב רד"ק שהלמ"ד בשוא ופתח וכבר כתבתי בריש פ' לך לך שזהו חילוף ספרים : (כז) עצמותם . בס"ם מלא וא"ו : (ל) מגבורתם . הגימ"ל רפה ומשפטו להדגש וכמוהו מ כ ל י ר אביעזר (שופטים ח) ר' יונה בספר הרקמה ורד"ק בפירוש ומכלול דף כ"ח : (לא) על כל המונה . במקצת ספרים כ"י הֲמוֹנָה וטעות הוא שזהו א' מן ד' דכתיבין בה"א כמו בוא"ו וסי' נמסר בהאי סיפרא סי' ל"ט במ"ג וכן שבפסוק שנמשך הוא אחד מהם : (לב) חתיתו . חתיתיו קרי : והשכב . כתב רד"ק בשרשים במקצת ספרים בקמץ חטוף וְהָשְׁכַּב ובקצת ספרים בשורק ר"ל בשלש נקודות ובפירוש כתב שה"א בקבוץ שפתים וכן הוא בספרים שלנו :

לג (א) איש אחד מקציהם . רפויה הקוף רד"ק בפי' ובשרשים וע"ש בהגהת הלוי : (ח) באמרי . אין קו למעלה : (י) ואתה בן אדם . השני רפוי כמו הראשון : (יב) ביום פשעו . כן כתוב בכל הספרים וכן במסורת פ ש ע ו ב' ותברו להגיד ליעקב פשעו (מיכה ג') אבל בשלהי פ"ק דקידושין בגמ' ובתוספתא גרסי' ביום רשעו וכן הובא בילקוט קהלת על פסוק וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ובהרמב"ם פ' שלישי מהלכות תשובה והרי"ף והרא"ש פ"ק דר"ה וטעות תכמים הוא זה ובעל יפה מראה בפ"ק דפיאה סי' כ"ד מייתי לה להך תוספתא והתם קאי שפיר פשעו : (יג) כל צדקתו . צדקתיו קרי : לא תזכרנה . בספרים מדוייקים כ"י נו"ן ה"א בסוף תיבה וכן בדפוסים ראשונים : (טז) כל חטאתו . חטאתיו קרי : וצדקה עשה חיו יחיה . במקצת ספרים כתוב ח י ה בה"א אמנם כפי המסורת שבסי' ג' הוא בוא"ו שזהו אחד מן ד' דכתיבין כן וכן שבפסוק הקודם לזה : (כא) לגלותנו . בס"ם ודפוסים ישנים אין יו"ד אחר הת"ו וכן במסורת כ"י ביחזקאל ריש סימן מ' לגלותנו ב' בקריא וחסר בא אלי הפליט . בעשרים וחמש : (כב) עד בוא אלי . מלא וא"ו והאל"ף וכן בכל המסרות במנין המלאים נמנו שנים מלאים בזה הפסוק : נאלמתי . בס"ם האל"ף בשוא לבדו : (כו) עשיתן תועבה . בנו"ן ע"פ המסורת : (כז) אם לא אשר בחרבות . הן רבים החילופים אשר אתנו במלה הזאת בס"א כ"י וגם בדפוס ישן הבי"ת בקמץ והחי"ת בחטף קמץ ובמקצת דפוסים הבי"ת בסגול והחי"ת בחטף סגול ואולם בדפוסים קדמונים וספרים כ"י מדוייקים הבי"ת בסגול והחי"ת בחטף קמץ : (לב) והנך . הה"א בחירק :

לד (ב) ואמרת אליהם . במקצת ספרים מלא יו"ד וכן נכון עפ"ה כי אין זה במנין ז' חסרים בסיפרא וסי' נמסר בסי' טז במ"ג : הוי רעי ישראל : בס"ם יש גלגל במלת ה ו י ושופר בסוף במלת ר ע י וכן בדפוסים ישנים : (ו) ישגו צאני . הגימ"ל דגושה כמשפט וכמוהו ואם כל עדת ישראל ישגו תברו : (ח) יען היות . הה"א בחטף סגול : (י) הרעים ודרשתי . בס"ם הוא"ו בגעיא : תהיין . י"ס בנו"ן ה"א בסוף תיבה וטעות הוא שזהו א' מן הכתובים בנו"ן ארוכה והמסורה תבא עליהם ה' כתובים כן וסי' ביחזקאל כ"ט : (יב) בתוך צאני . אין שום מתג במלת בתוך : הנפוצות . ג' כתוב כן כמ"ש בשמואל ב' י"ז : (יד) ארעה אתם . חזינא בהאי תיבותא פלוגתא איכא מאן דכתב לה בקדמיתא חסר וא"ו ובתר הכי אוסיף עלה וא"ו ודחיק להו עלמא טובא להאי וא"ו ואיכא מאן דכתיב לה בקדמיתא מלא וא"ו ובתר הכי גריר לה ורווח לה עלמא לתי"ו ול"ע במסרה גדולה : (יז) ואתנה . במקצת ספרים קדמונים התי"ו בסגול וכן נסמן עליו בגליון ס ובכמה ספרים בצירי ועיין לעיל סי' י"ג : (כא) תהדפו . התי"ו בסגול בכל הספרים לא בפתח כמו שראיתי בדפוס ישן : תנגחו . הגימ"ל בדגש בכל ספרים כ"י : (כה) ביערים . במקצת ספרים כן כתיב וקרי וכן נראה שהוא דעת רד"ק שלא כתב עליו מאומה ובספרים אחרים ביעורים כתיב ביערים קרי : (כז) ונתן . אין נתג בנו"ן : לבטח וידעו . בס"ם הוא"ו בגעיא : (לא) ואתן צאני . כן כתיב ואתן כמ"ש למעלה סי' י"ג צאן מרעיתי אדם אתם . חד מאלפא ביתא מן ב' ב' לא נסבין וא"ו ברים תיבותא ומטעין בהון :

לה (ג) על הר שעיר כן כתוב בכל ספרים על הר ובס"א כ"י שהיה כתוב בתחלה על נמחק ונכתב אח"כ א ל וקלקול הוא זה דבישעיה כ"ו מני במסורת כל א ל דסמיכי למלת ה ר ולית דין בגווייהו : (ו) ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך . ב' בפסוק ושניהם בחטף קמץ לב"א ובשוא ופתח לב"נ כן כתב רד"ק בפי' ובמכלול דף כ"א ובשרשים והגהת לוית חן שער ו' פ' כ' ותמיהני על רוב ספרים שלנו שהם בשוא ופתח כב"נ אמנם בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וגם בכ"י לב"א ירדפך כ"נ ירדפך ותיבה אני להם מחטאת : (ז) לשממה . במקצת ספרים כ"י כתוב לשממה ובמדוייקים לש מ מ ה השי"ן בחירק ובמאריך ומ"ם ראשונה בשוא וזהו דעת רד"ק שכ' בפירוש ובמכלול דף רט"ו שם בשלש ש מ ל ה ש פ ח ה ונמשך פ"א הפעל בטעם ע"כ . ובקצת ספרים מ"ם ראשונה בחטף פתח כמנהגם אחר המאריך או בעבור שתי אותיות דומות : (ט) שממות עולם . בספרים מדוייקים השי"ן במאריך והמ"ם בשוא לבדו וכן משמע מדברי רד"ק שלא כתב עליו רק שנמשך פ"א הפעל בטעם ובספרים שהמ"ם בחטף פתח הוא מהטעמים שכתבתי למעלה : תישבנה . תשובנה קרי : (יא) אשפטך . בהרבה ספרים כ"י ודפוסים ישנים הפ"א בשוא לבדו כדינו ועיין מכלול פתוחי א פ ק ו ד : (יב) וידעת . הוא"ו בגעיא בס"ם : נאצותיך . בקמץ הנו"ן והאל"ף : שממה : שממו קרי :

לו (ג) לשיחתכם : אין ביו"ד מאריך . ותעלו . בס"א כ"י העי"ן בקמץ כמנהג ובשאר ספרים בחטף פתח שלא כמנהג וכן כתב רד"ק ועיין מ"ש בד"ה ב' י"ג אל ת ל ח מ ו : (ד) ולחרבות השממות . בספרים כ"י מדוייקים כתוב ולחרבות בוא"ו בראשית המלה וכן הוא בדפוסים קדמונים ובמאיר נתיב וכן נראה מהתרגום : השממות . ברוב ספרים כ"י המ"ם בצירי ושל דפוס בשוא וגם רד"ק כתב בצירי כמ"ש במקצת ספרים ובמקצתם בשוא : (ה) ועל אדום כלא . המסורת עליו לית כתיב אל"ף וכתב רד"ק שהאל"ף במקום ה"א כמו והיה לכם ל ז ר א ודומיהם רבים במכלול דף ק"י : בשאט . י"ס בפת"ח אל"ף ורובו בקמץ : (ח) ואתם . בשני גרישין . ענפכם . הפ"א בדגש ברוב הספרים : ופריכם . בס"א כ"י הפ"א בחירק ובשאר ספרים בסגול וכן כתב רד"ק בשרשים שהוא בסגול ובפירוש כתב וי"ס בחירק : ונעבדתם . בס"א כ"י ו נ ע ב ד ת ם העי"ן בשוא לבדו והבי"ת דגושה אך ברובן של ספרים העי"ן בחטף סגול : (יא) והיטבתי . בס"א כ"י נכתב בגדו מתחלפת והיטבותי ע"כ . וזהו דעת ב"נ בשני פשטין כמו שנראה בחילופי' ומ"ש בחילופי הדפוס ב"א והטיבתי ב"נ והטבותי שיבוש הוא ור"ל והטיבתי ולענין מלוי אם חיסור יו"ד אחר הה"א וטעית חילופים רבים נמצאים בספרים ובמסו' בסיפרא סי' נ"ג חד מדין עם מלין דחסרין יו"ד בלישנא הטבה ר"ל חסר יו"ד אחר הטי"ת : מראשתיכם . הרי"ש בחירק ובשי"ן שמאלית : (יג) אדם אתי . את ק' : גווך . גוייך ק' : (יד) וגויך . וגוייך ק' : תשכלי . תשכלי ק' : (טו) וגויך . וגוייך ק' כולם יו"ד הרבים חסרה מהמכתב ונשארה במבטא כמו ג ו י ם ל ו י ם : תכשלי . כן כתיב וק' : (יז) אותה כדרכם . הבי"ת ושלמטה בסמוך בכ"ף : (יט) ואפיץ אתם . כמם רת חשיב ליה בהדי הנהו דחסרים וא"ו בסדר יחזקאל והספרים מתחלפים : (כ) ויבא אל הגוים . הא דתרגם יונתן ועלו לביני עממיא פירושא הוא כי אשכחתים בכמה דוכתי ובפתיחתא דחכימי דאיכה רבתי לא הוה צריך קרא למימר אלא ויבאו ואת אמר ויבא אלא כביכול הוא עצמו הקב"ה ויבא אל הגוים וגו' ובמסורת סדר שלח לך חשיב ליה בהדי אחריני דכתיבין ויבא לשון יחיד וקרינן ויבאו לשון רבים וכתבתי לעיל סימן כ"ג : (כא) אשר חללהו . י"ס חללוהו : (כג) המחלל . הה"א סמוכה במאריך והמ"ם רפה : בכם לעיניהם . בספר א' קדמון כ"י נכתב בגליון זה הלשון היה בכללי בכם ונתקן בהם ע"כ . ואין כן בספרים שלנו ובמלת לעיניהם יש מחלוקת בין ספרי הדפוס לכ"י כי ברוב הדפוסים כתוב לעיניהם וברוב כ"י לעיניכם וכן תרגם יונתן וכן נראה לי עיקר בראיות במסורת תלת דבירמיה סימ' ע"ז נמסר סימ' מן ח' לעיניכ' ולית דין מנייהו ש"מ דהדין כתיב לעיניה' וכן הוא במאיר נתיב . עוד במסורת נמסר על זה לעיניהם כ"ד וסימ' נמסר בס' חקת בתורה וכ"כ במסרה גדולה ואולם לא נמצא הסימן בספר הנזכר . וברוך ה' כי פקח את עיני וראה סימן מסרה זו במקרא כ"י ביחזקאל סימן י"ב והו מכללם וזו נסחה לעיניהם כ"ד וסימנהון ויאסר אותו לעיניהם (פ' מקץ) תועבת מצרים לעיניהם (פ' וארא) אל הסלע לעיניהם (פ' חקת) במים לעיניהם (פ' פנחס) ונויתה אותו לעיניהם (שם) ירטשו לעיניהם (ישעיה י"ג) את ברוך לעיניהם (ירמיה ל"ב) תעגינה לעיניהם (יחזקאל ד') עשה לך כלי גולה ב' בו (שם סימן י"ב) והוצאת כליך ב' בו (שם) לעיניהם תשא לך (שם) לעיניהם על כתף (שם) נשאתי לעיניהם (שם) ואעש למען שמי (שם סי' כ') ואעשה למען שמי (שם) והשיבותי את ידי (שם) ואתה בן אדם האנח (שם סי' כ"א) בהקדשי בכם לעיניהם (סי' ל"ו) והיו העצים (סימן ל"ז) בהקדשי בך לעיניהם (סי' ל"ח) ואם נכלמו (סימן מ"ג) ונאלמים לעיניהם (איוב כ"א) : (כד) ולקחתי אתכם מן הגוים . כן כתיב ומי שכתב מן העמים אינו אלא טועה : (כט) מכל טמאותיכם במקצת ספרים כתוב מִכֹּל ואין כן ברוב ספרים : (לג) מכל עונותיכם . א"ה המסורת עליו ב' מלא עונותיכ' הטו אלה (ירמיה ה') והכי נמי התם נמסר ב' וכתבתי דברי אלה לפי שראיתי בקצת ספרים מדוייקים שהוא חסר ולפי מה שכתבתי ראוי להיות מלא דהא ודאי גם שם בירמיה חשיב ב' ור"ל מלאים דהאי עונותיכם גרידא קא חשיב הא שבעה הוו ותרי בעונותיכם וכולם חסרים בר מן שנים אלו אלא ודאי כדאמרן צ"ל) : ונבנו החרבות . הה"א בסגול והחי"ת בקמץ חטף והרי"ש בקמץ רד"ק : (לה) הלזו . בחילופים שלפנינו לב"א הלזו בפשט האחרון לבד ולב"נ בשני פשטין ורד"ק כתב בהפך בשרש לז וכ"כ הלוית חן שער ט' פ' ז' וכל הספרים הם כדבריהם וכב"א . והערים החרבות . בצירי הרי"ש רד"ק : והנשמות . הה"א במאריך והנו"ן רפה במקצת מדוייקים ובקצת ספרים דגושה : (לח) כצאן קדשים . בקמץ רחב כמ"ש בס' תצוה סימן כ"ט : החרבות . בצירי הרי"ש רד"ק :

לז (א) ויניחני . ד' הם בסיפרא וזהו הראשון והב' בריש סי' מ"ב והג' בס"ס מ"ו והד' בריש סי' מ"ז והספרים מתחלפים במילוי וחיסור וא"ו ויו"ד בכל הצדדים שאפשר להיות עד שאין שנים מהם מסכימים לגירסא א' ואין בי להכריע ביניהם לבד זה מצאתי במקצת ספרים שנמסר באיזה מקום ג' מלא ולא סיימי וכאשר ראיתי שאין לסמוך עליהם בחרתי לנטות אחרי רוב הנסחאות של כאו"א בפ"ע ומצאתי הרביעי מלא וא"ו וחסר יו"ד וג' הראשונים מלא וא"ו ויו"ד : (ו) והעלתי . בס"ם הוא"ו בגעי' וחסר יו"ד אחר למ"ד : (ז) ותקרבו עצמות עצם אל עצמו . עיין מ"ש בפ' ויצא על ו י ח מ נ ה ב ב א ן : (יב) והבאתי אתכם אל אדמת ישראל : בירושלמי פ' כתובות דכלאים יהיב טעמא לקבורת יעקב אבינו בא"י דכתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים ארץ שמתיה תחלה לימות המשיח ומה טעם נותן נשמה לעם עליה ופריך אלא מעתה רבותינו שבגולה הפסידו אמר ר' סימאי מחליד (פי' נוקב) הקב"ה לפניהם את הארץ והן מתגלגלים כנודות וכיון שהן מגיעים לא"י נפשן חוזרות עליהן ומה טעם ונתתי אתכם על אדמת ישראל ונתתי רוחי בכם וחייתם עד כאן . ואע"פ שפסוק זה לא מצינו הוא מורכב משני פסוקים כתיב אחד אומר והבאתי אתכם אל אדמת ישראל ובתר הכי כתיב ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם ונקיט הכי כדי לקצר הכתובים כדאשכחן בכמה דוכתי וכמו שאכתוב בדברי הימים א' ה' ע"ש : (טז) וכתב עליו ליהודה . ברוב הספרים חסר וכן נכון כמו שאומר בסמוך : ולבני ישראל חברו . חבריו ק' ובב"ר פ' צ"ב פסוק ויקרא יעקב לבניו רבנן אמרי לה אותן על המחלוקת אמר להון תהון כולכון אסיפה א' הה"ד ואתה בן אדם קח לך עץ אחד ו כ ת ב עליו ליהודה ולבני ישראל וגו' חברו כתיב ועשו בני ישראל אגודה א' התקינו עצמיכם לגאולה ומה כתיב אחריו ועשיתי א ת ם לגוי אחד וגו' : וכתוב עליו ליוסף . בספ' מדוייקים מלא וכן נכון כי זה הוא א' מן ה' בלישנא מלא וסי' נמסר במ"ג ריש סימן כ"ד דהאי סיפרא : וכל בית ישראל חברו . חבירו ק' : (יז) וקרב אתם . נווי מן הדגוש ובא בפתח הרי"ש כמו פלג לשונם והקו"ף קמוצה בעבור הרי"ש שאינה מקבלת דגש : (יט) ושבטי ישראל חברו . חבריו ק' : (כא) ולקחתי אתם מסביב . חסר וא"ו : והבאתי א ו ת ם . מלא כך מצאתי במקצת מדוייקים וכן ראויים עפ"ה : (כב) ועשיתי אתם . הספרים מתחלפים ובמ"ג לא בא במנין החסרים וכן והושעתי א ת ם שבסמוך : ולא יהיה . יהיו ק' ועיין מ"ש בישעיה ט"ו : ולא יחצו . מלעיל : (כג) מִכֹּל מושבתיהם . י"ס מִכֹּל : (כד) ובמשפטי ילכו . הלמ"ד בצירי : וחקותי ישמרו : כפי המסורת דפרשת תולדות יצחק וירמיה סי' מ"ד זהו מ"א וא"ו אחר קו"ף וכן נמצא במקצת ספרים :

לח (ג) ותבל והגבא . ברוב ספרים מדוייק' חסר וא"ו וכן אותי שבפסוק הנמשך ויש ספרים שניהם מלאים (ז) והכן לך . בספרים כ"י לָךְ ולא דקדק כי זהו אחד מן י' לָךְ זקפין בקריאה עפ"ה ; וכל קהלך . ברוב הספרים חסר יו"ד אחר למ"ד וחילוף זה הוא . ג"כ על הקהלת ק ה ל ך שבסמוך : (ט) כשואה . יש ספרים חסר וא"ו : (טז) והבאותיך . יש חילופים בספרים ובמקצת מדוייקים חסר יו"ד אחר הבי"ת וכן חברו שבפרשה הנמשכת וגם ב' בסיפרא : (כ) ורעשו : בלא מאריכים : (כב) אלגביש . בספרים שלנו חדא מלה כתיב ובשרשים שרש גבש כתב כי הוא שתי מלות במקצת ספרים המדוייקים ובמקצתם ימצא מלה אחת ועיין לעיל סי' י"ג :

לט (ב) והבאותיך . רבים החילופים הנמצאים בספרים ועיין מה שכתבתי בפ' שלמעלה : והבאותיך על הרי ישראל . בספר אחד ישן כתוב אל הרי וגם בדפוס ישן מויניציאה יש הערה מחילוף זה אמנם בשאר ספרים כתוב ע ל וכן יש להוכיח מהמסרה שאמרה אל הרי ס' בקריאה וסי' נמסר ביחזקאל סימן ו' וסי' ל"ד ואין זה ממנינם : (ג) משמאולך . בספרים מדוייקים כ"י מלא וא"ו והאל"ף וכן בדפוסים ישנים : (ט) ויצאו . הוא"ו בגעיא בס"ם : (יא) המונה . חד מן ד' דכתיבין ה' בקריאה במקום וא"ו : (טו) עד קברו . במקצת ספרים כ"י הקו"ף במאריך וכן בדפוס ישן : (טז) ועברו הארץ . פירש רש"י משמע שהיה כתוב בספרו ב א ר ץ בבי"ת וכן בדפוס ישן מויניציאה נכתב כן בגליון ולא ראיתי כן בשום ספר : (יח) תשתו אילים . בשני יודין ובס"א כ"י כתוב ו א י ל י ם בוא"ו ולא נמצא כן בשאר ספרים : (כה) שבית . שבות ק' : וקנאתי . הנו"ן בצירי : (כח) בהגלותי . בלא דגש בגימ"ל : וכנסתים על אדמתם . ברוב ספרי הדפוס אחרונים כתוב א ל אדמתם וכתב עליו המדפיס במקרא גדולה אל יפה וכך דינו כי לא נמנה במסרה כי אם ד' על אדמתם בסיפרא וזה לא נמנה מכללם ומטעי ביה ספרי עכ"ל . ומסרה זו כתובה ביחזקאל סימן ל"ו וסימן בקבצי את בית ישראל וגו' ע ל אדמתם (יחזקאל כ"ח) ונתן עץ השדה את פריו וגו' והיו על אדמתם (שם סימן ל"ד) בית ישראל ישבים ע ל אדמתם (סימן ל"ו) בשבתם ע ל אדמתם (סימן ל"ט) ובכל ספרים כ"י שראיתי וגם בדפוסים ראשונים אף זה כתוב ע ל ובקצתם נמסר עליו ד' בסיפרא ותימא דהא כן הוה להו חמשה וכן במאיר נתיב כולם כתובים על :

מ (א) לגלותינו . ב' חסר יו"ד כמ"ש בסימן ל"ג : (ד) הראותכה . כתוב בה"א אחר הכ"ף ועיין מ"ש בחגי סימן א' : הבאתה . במקצת ספרים חסר ה"א בתראה ורד"ק כתבו בה"א . (ו) במעלתו . במעלותיו ק' : (ז) מאצל אלם . במקצת ספרים חסר וא"ו וכן במסורת כל צורת הבית חסר בר מן ה' מלאים וסי' נמסר במ"ג ואין זה מהם : (ט) ואילו . ואיליו ק' ובמקצת ספרים חסר יו"ד בין אל"ף ללמ"ד בכתיב ובקרי : (י) שלשה מפה וגו' . קדמאה ותניינא ותליתאה שבפ' כתיב מ פ ה בה"א ורביעאה בוא"ו ראויים על פי המסורת כמו שנמסר במ"ג בסי' זה וכן כתבם רד"ק וזולת זה

יגוג

שבוע:(יב) וגבול לפני התאות אמה אחת ואמה אחת גבול מפה והתא ו' אמות מפו ושש אמות מפו. קדמאה דפסוק בה"א על פי המסורת ושנים אחרונים בוא"ו וכן ראיתי במקצת ספרים כמדוייקים: (יד)ואל איל החצר · בכל ספרים כ"י שלפני וגם בדפוסים ישנים כתוב א י ל בצירי האל"ף וביו"ד נחה לא כמ"ש בכמה דפוסים אֵיל: (טו) היאתון · האיתון ק': (טז) סביב לפנימה · אין בפ"א דגש: תמרים. המ"ם רפה · וכן כולם: (יז) לשכות ורצפה וגו' אל הרצפה · בספרים כ"י מדוייקים ודפוסי' ישנים הרי"ש במאריך והצד"י בשוא לבד והפ"א רפה ובקצת ספרי' הצד"י בחטף פתח כמ"ש על רצפת דמגילת אסתר וזה תלוי במנהג הנסחאות בבא מאריך עם החירק וכן ו ה ר צ פ ה ה ר צ פ ה שבפ' הסמוך וברי"ש מ"ב וד"ה ב' ז' אבל ובידו רצפה דישעיה ו' הפ"א דגושה בכל הספרים ולפ"ז יהיה הפרש זה ביניהם שלשון גחלת בדגש ולשון רצפת אבנים בקרקע רפי: (יט) השער התחתונה · מלעיל הטעם בתי"ו והה"א נוספת רד"ק בפי' ושרשים וזהו מה שנמנה בסוף מ"ג בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה וצריך להגיה שם לי' הפסוק: (כא) ותאו ותאיו ק': ג' מפו וג' מפו · שניהם כתובים בוא"ו רד"ק גם לא נמנו במסורת עם י"א דכתיבין ה"א בצורת הבי"ת: ואילו ואיליו ק' וביו"ד בתר אל"ף בספרים מדוייקים: ואלמו . ואלמיו ק' ובמקצת ספרים מלא יו"ד בתר אל"ף כתיב: (כב) וחלונו · וחלוניו ק': ואילמו ק': ותימרו . ותימריו ק' וי"ס חסר יו"ד בתר תי"ו ועיין מ"ש ביואל ג': ואילמו · ואילמיו ק': (כד) ומדד אילו · איליו ק': ואילמו. ואילמיו ק': (כה) לו ולאילמו . ולאילמיו ק': (כו) עלותו · עלותיו ק': ואלמו · ואלמיו ק': ותמרים · אחד מפו ואחד מפו · שניהם כתובים בוא"ו שלא נמנו במסורת עם הכתובים בה"א וכן כתב רד"ק אל אילו · איליו ק': (כט) ותאו . ותאיו ק': ואילו . ואיליו ק': ואלמו . ואלמיו ק': ולאלמו: ולאלמיו ק': (ל) ואילמו אל חצר · ואילמיו ק': ותמרים א ל אילו · איליו ק': שמנה מעלו · מעליו ק': (לג) ותאו . ותאיו ק': ואלו · ואיליו ק': ואלמו · ואלמיו ק': ולאלמו · ולאלמיו ק': (לד) ואלמו לחצר . ואלמיו ק': ותמרים אל אילו · איליו ק': מפו ומפו: שניהם בוא"ו: מעלו · מעליו ק': (לו) תאו · תאיו ק': אלו · איליו ק': ואלמו . ואלמיו ק': (לז) ואילו לחצר החיצונה: ואיליו ק': ותמרים אל אילו · איליו ק': מפו ומפו . שניהם בוא"ו: ושמנה מעלות מעלו · מעליו ק': (לח) ולִשְׁכָּה . כן כתוב: (לט) ובאלם השער שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה. הראשון בוא"ו והשני בה"א רד"ק ומסורת: (מא) ארבעה שלחנות מפה וארבעה שלחנות מפה · שניהם בה"א על פי המסורת: (מג) והשפתים. יש ספרים שהה"א בלא מאריך והשי"ן דגושה ובספרי ספרד המדוייקים הה"א במאריך והשי"ן בלא דגש: בשר הקרבן. בהעמדת קמץ הקו"ף בגעיא וברפיון הבי"ת מפני שהוא הרי"ש נע מפני העמדת הקמץ לפיכך נרפתה הבי"ת בפלס הד ר ב ן וכן קבלנו קריאתו ולא שמענו ולא ראינו בו מחלוקת אלא שר' יונה כתבו בחטיפות הקו"ף ורפיות הבית כן כתב רד"ק בפירוש ומכלול דף קפ"ח ושרשים · גם אני ראיתי במקצת ספרים בלא מאריך בקו"ף כדעת ר' יונה ועיין מה שכתבתי בפרשת תצוה על ויספה ובסוף מאמר המאריך: (מד) לשכות שרים. הלמ"ד במאריך בספרים מדוייקים וכך הם בסי' מ"ב: (מח) וימד אל אלם: לית חסר יו"ד באולמא: חמש אמות מפה ותמש אמות מפה · שניהם בה"א ושנים האחרים שבפסוק בוא"ו רד"ק ומסורת: (מט) אחד מפה ואחד מפה · שניהם כתובים בה"א רד"ק ומסורת דילן וכן מצאתים במסורת כתיבת יד י"א כתיבין ה"ה כמו שנמסר במסורת הדפוס:

מא (א) ויביאני אל ההיכל וימד את האילים שש אמות רחב מפו ושש אמות רחב מפו · שניהם בוא"ו בספרים מדוייקים וכן דינם מכח המסורות: (ב) ורחב הפתח עשר אמות וכתפות הפתח חמש אמות מפו וחמש אמות מפו · שניהם כתובים בוא"ו: (ו) צלע: אל צלע מלרע וקמוצים וכן כולם שבענין שרשים ועיין מה שכתבתי בפרשת בראשית על ויבן ה' אלהים את הצלע: (ז) ורחבה ונסבה · שני הואוי"ן בגעיא במדוייקים: (ח) מיסדות . מוסדות ק': מלו הקנה.בס"א ישן כתוב בוא"ו ונכתב בצדו כ"א מ ל א וגם אני מצאתי באל"ף בדפוס ישן ובספרים אחרים בוא"ו וכ"כ רד"ק בשרשים בוא"ו במקום אל"ף: (יב) וקיר הבנין חמש אמות · בספרים מדוייקים כ"י המאריך בתי"ו וכיוצא בזה בסוף פרשה ויקהל ע"ש: (טו) ואתוקיהא · ואתיקיהא קרי במסורת ריש פרשת שלח לך חשיב ליה מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין: מפו ומפו · שניהם בוא"ו: (טז) שחיף . עץ סביב בספרים מדוייקים בכ"י ש ח י ף בשי"ן שמאלית וגם רד"ק הביאו בשרש בפני עצמו לפי שאינו בשרש אחר שהביא בשי"ן ימנית וראיתי ג"כ לבעל הלשון ולבעל מאיר נתיב שכתבו בפירוש שזהו בסי"ן ואין לספק בזה שכן המסרה מעידה עליו בהושע ב' שכתוב בשי"ן וקרי בסמ"ך: עד החלונות מלא דמלא והחלנות מכסות חסר וא"ו קדמאה כן מצאתי בספרים מדוייקים כ"י וכן הם לפי המסורת: (יח) ותמרים ותמרה המ"ם בלא דגש בספרים מדוייקים כ"י כמו שכתבתי למעלה: (יט) אל התמרה מפו ופני כפיר אל התמרה מפו · שתוי"ן במאריך והמ"ם רפה בספרים כ"י מדוייקים ושניהם מ פ ו שבפסוק כתובים בוא"ו: (כ) והתמרים עשוים וקיר ההיכל · חד מן ט"ו נקודות שבמקרא: (כד) שְׁתַּיִם מוסבות דלתות שתים · כן בהללי אבל בס"ם ש ת י ם ש ת י ם בשני פשטין: (כה) כרובים ותמרים · התי"ו במאריך במקצת ספרים: (כו) ותמרים מפו ומפו.שניהם כתובים בוא"ו: והעבים · הבי"ת דגושה:

מב (א) ויוציאני · עיין מה שכתבתי ברים סימן ל"ז: ויבאני אל הלשכה · על זה ועל ו י ב א נ י אל אלם הבית שבסוף פרשה שלמעלה נמסר ב' חסר: (ג) ונגד רצפה · עיין מ"ש לעיל סימן מ': בשלשים. הלמ"ד בחירק: (ה) כי יוכלו אתיקים . היו"ד בחולם וכתוב בוא"ו במקום אל"ף ויש ספרים שכתוב בגליון יאכלו קרי: מהתחתנות · בלא מאריך בתי"ו וכן בפסוק הסמוך: (ח) והנה על פני ההיכל · בכל הספרים כתוב על פ נ י ונראה שכן צריך להגיה בחילופים למערבאי ויש לזה הוכחה מהמסרה בפ' משפטים משכתבתי זה עיינתי אח"כ בחילופים שבדפוס ויניציאה שנת רפ"ו ושם כתוב למערבאי על פני למדנחאי אל פני וזו היא באמת הגירסא הישרה וגירסא ראשונה שהיתה לפני משנת ש"ע משובשת בלי ספק: (ט) ומתחתה לשכות. ומתחת הלשכות קרי וזו היא אחת מן שלש תיבות שראשונה לוקחת מן האחרונה וסימ' מסרתי בשמואל ב' ה': המבוא · המביא קרי: (יא) ודרך לפניהם. במ"ס לא בנו"ן: (יב) כפתי הגדרת · הגימ"ל בדגש: (יג) לִשְׁכּוֹת הצפון לִשְׁכּוֹת הדרום וגו' הקדש · כן כתובים כלם: (יד) ילבשו . ולבשו קרי: וקרבו . הקו"ף במאריך בקצת ספרים: (טז) בקנה המדה · אין בקו"ף דגש: חמש אמות: מאות קרי: (כ) חומה לו . לית מלעיל ונמנה בסוף מסרה גדולה בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה:

מג (א) והפל אל פני · כן כתיב אל פני וכ"כ רד"ק · ועיין למטה בפי' מ"ד . ומלת והפל חסר וא"ו אחר פ"א: (ה) והנה מלא כבוד ה' הבית . בספר אחד כתיבת יד ובדפוס ישן כתוב את הבית ובספרים אחרים אין בהם מלת א ת: (י) את בן אדם · כל סיפרא ואתה בר מן דין: (יא) ומוצאיו · אין לו חבר במקרא והיה ראוי להיות וּמְבוֹאָיו אולי היה כן בעבור היותו סמוך למלת ו מ צ א י ו וכמוהו ופן אורש ו ג נ ב ת י ותפשתי (משלי ל') כ"כ הראב"ע בס' מאזנים ע"ש דף ר"כ: וכל צורתו · צורתיו ק': וכל צורתו · צורתיו ק': וכל תורתו · תורתיו קרי: (יב) קדש קדשים · אין בקו"ף מאריך בספרים מדוייקים:(טו)ומהאראיל · ומהאריאל ק': (טז) והאראיל והאריאל קרי: (יז) והגבול · בדגש הגימ"ל: והחיק לה · במקצת ספרים יש מאריך בה"א ובקצתם בחי"ת ויש ספרים בה"א ובחי"ת ומהן בלא כלום ומהנראה בחילופים לבן אשר המאריך בחי"ת ולב"נ בה"א,: (כ) ונתתה על ארבע · בשתי מקראות ישנות כתיבי יד כתוב א ל ארבע וכן הוא בפירוש רש"י אבל בספרי ספרד כתוב ע ל: קרנתיו · במדוייקים חסר וא"ו: (כד) והקרבתם · התי"ו בקמץ: (כו) שבעת ימים יכפרו · בכל ספרים כתובי יד שלפני כתוב י כ פ ר ו ביו"ד ואין כאן קרי וכתיב כלל וכן הוא במקצת ספרי הדפוס אך בכמה דפוסים כתיב וכפרו בוא"ו וקרי יכפרו ביו"ד וכ"כ רד"ק וכפרו כתיב וקרי יכפרו ביו"ד וגירסא ראשונה נראית לי עיקר יען לא נמנה זה עם מלין דכתיבין וא"ו ברים תיבותא וקריין יו"ד וסי'. נמסר במ"ג ר"ם י"א דספר משלי שוב מצאתי שזהו מן המחלוקת שבין מערבאי למדנחאי · למדנחאי וכפרו כתיב יכפרו קרי ולמערבאי כתיב יכפרו וכבר כתבנו רבות פעמים דבתר מערבאי אזלינן בחילופי קריא: ומלאו ידו · ידיו קרי: (כז) ורצאתי · כתוב באל"ף במקום יו"ד:

מד (א) וישב אתי וגו' · כאן תחלת הפרשה: (ג) נשיא הוא·הטעם בנו"ן בספרים מדוייקי' ובמקף בין שתי המלות:ישב בו·והמאריך ביו"ד: לאכול לחם · חד מן מלין יתירין וא"ו ותשפין קמצין עפס"מ: (ד) והפל אל פני · י"ס שכתוב ע ל פני והם המעט מכל האחרים שכתוב אל וגם במסורת נמסר ע"ז ועל חברו שלמעלה בפרשה הקודמת ב' למימרא דכי הדדי נינהו: (ה) ולכל תורתו · תורתיו קרי: (ו) מכל תועבותיכם · במדויקים מלא וא"ו גם בתר בי"ת כחברו שבסמוך:(ט)וערל בשר לא יבוא·במסורת סוף פ' שמיני מונה זה עם י"ד דסבירין יבואו וקרינן יבוא: (יא) ומשרתים · בס"ם השי"ן במאריך: (יב)ישרתו אותם · במדוייקים מלא וא"ו גם לא נמנה במ"ג עם החסרים: (יג) קדשי הקדשים. הקו"ף בחטף קמ"ץ · (יד) יעשה בו · והכהנים הלוים בני צדוק · במקצת ספרי הדפוס יש פיסקא באמצע פסוק בין והכהנים הלוים ובספרים כ"י הפיסקא היא קודם והכהנים וכ"כ בעל אור תורה כי בס"ם אין פיסקא זו באמצע פסוק: (יט) ובצאתם · בתלשא: (א"ה מצאתי חילופי גרסאות במלת מ ש ר ת ם אי חסר או מלא ולפי מקראות מדוייקות הנמצאות לפני נכון להיות חסר): בלשכת · הלמ"ד במאריך והשי"ן בשוא לבדו והכ"ף רפה: (כב) כי אם בתולת · י"ב מלא דמלא וי"ס חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנינא ועיין במסורת תילים מזמור קמ"ח: (כד) לשפט · למשפט קרי: ושפטהו · ישפטהו קרי: (כה) ואל מת אדם לא יבוא · חד מן י"ד דסבירין יבואו וקרינן יבוא וסי' במ"ג סוף שמיני ויונתן תרגם לא ייעלון אזיל למשמעותיה קרא לאתי דסבירין והכי אורחיה ברוב דוכתי: (כח) להם לנחלה · בס"ם הלמ"ד בגעיא: (ל) בכורי · מלעיל בהקדמא בכף: כל · רפי: וְכָל תרומת כל · חלוקים הספרים זה מזה ובקצתן כתוב וְכָל ת ר ו מ ת כ ל וקא שכיחן ספרי טפי מן תלת מאה שנין דאית בהון פלוגתא הדא ועד כען: בדוכתא קיימא: עריסותיכם · הרבה חילוקים יש בספרים והמסורת אומרת שהוא מלא דמלא ח

מה (א) עשרה אלף: מלעיל הטעם בסי"ן: (ג) מרבע · בספרים ישנים כ"י ומהדפוס הבי"ת בפתח: (ג) חמש* · חמשה קרי: קדשים · אין בקו"ף מאריך בספרים כ"י וגם במקצ' דפוסים: (ד) מקום לְבָתִּים · במקצת ספרים כתיבת יד ל ב ת י ם הלמ"ד בפתח ובספר אח' כתוב לַבָּתִּים ונכתב בצדו נראה לי לְבָתִּים מכח המסורת: (ה) יהיה.והיה קרי: (י)יהי לכם · כן כתיב במדוייקים יהי לא י ה י ה: (יא) מעשר החמר · וכ' מ ע ש ר ה ב ת שבסמוך העי"ן בשוא פשוט בשניהם ובנחמיה יו"ד אאריך הדיבור בזה בעני' בעזרת האל: (יז) ובחדשים ובשבתות בכל · בנביאים עם פירוש הריא"ז כתוב ובחדשי' ובמעדים ובשבתות ובכל ואיש שוגה ופתי היה מי שכתב כן: (כא) חג שבעות · כן כתי' מלא וא"ו תנינא עיין מסורת ירמיה ה': (כג) תמימם ליום · כל התמימם דבעירא חסר יו"ד בתרא בר מן א' ואיל מן הצאן תמימים יעשו לעיל סימן מ"ג:

מו (ו) וביום החדש פר בן בקר תמימם · במקצת ספרים כ"י כתוב ת מ י ם ותרגמו בר תורי ש ל י ם וכן הוא במאיר נתיב וה"ג במנחות פ' התכלת הובא בילקוט פ' פינחס ובקרית ספר פ' ה' מהל' תמידים ומוספים ורש"י נמי בפי' המקרא ס"ס דלעיל הכי נקיט ליה לקרא והתם במנחות דרשינן פר מה ת"ל לפי שנאמר בתורה ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים שמביא א' ת"ל פר ורד"ק גריס ת מ י מ ם וכתב על דרש זה שלפיכך אמר תמימם לשון רבים אע"פ שאמר פר לשון יחיד שאם מצא שנים יביא שנים כמ"ש בתורה וקודם לכן כתב אמר פר יחיד ואמר התמימים רבים יש מפרשים שיהיה הפר ואלו תמימים וזה חדוש עכ"ל בפירושו · וכ"כ בשרש תמם ובמכלול דף י"ד וכ"כ החכם רבי יונה בספר הרקמה שער מ"ם שמשמשו בו בחסרון שלשון הכתוב ת מ י מ ם והדין בו שיהיה תמים כי הוא ספור לפר בלבד אלא אם יוסף ספור לשניהם יחד עכ"ל לכוונתנו · כ' עוד בשער אחר שהמסורת עליו בקר ת מ י מ ם לית דכותיה ע"כ · ובב"ר הקשו חכמינו ז"ל קושיות רבות בפרשה זו עד שאמר ר"י פ' זו עתיד אליהו לדרשה כלו' שאין אנו יודעים לדרשה ואמר רב חסדא אמר רב שבקשו לגנוז ספר יחזקאל לפי שהיו דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה ב"ח ב"ג שישב בעליה ודרשן ובעונותינו נעלם ממנו מה שדרש · ה' ברוב חסדו יגלה לנו אליהו הנביא ב"ב אמן: (ט) נכחו יצאו · יצא קרי: (י) בבואם יבוא · חד מן י' דסבירין יבואו וקרינן יבוא וסי' במ"ג סוף פ' שמיני: ובצאתם יצאו · בס"א כ"י גם על זה יצא קרי ויוצא הוא מדרך כל המפרשים שפירשוהו לשון רבים וכ"כ וקרי י צ א ו בכל שאר ספרים: (טו) ועשו · ועשו קרי: (יז) והיתה לו · הלמ"ד בדגש ובפשטא זקף קטן: (יט) הלשכות · הכ"ף רפה בספרים מדוייקים כמו שהם אחרים רבים למעלה: בירכתם*ם · בירכתים קרי: (כא) ויוציאני . עיין מ"ש ברים סי' ל"ז: (כב) מקצעת · במקצת ספרים מ ק צ ע ו ת מלא וא"ו בתרא: מהקצעות · מהה זו היא אחת מן ט"ו נקודות בקריא: (כד) המבשלים · בספרים כ"י מדוייקים הה"א במאריך והמ"ם רפה:

מז (ב) ויוציאני · עיין מ"ש ברים סי' ל"ז: (ג) מי אפסים · כ"כ בכל ספרים כ"י מדוייקים שראיתי וגם בדפוסים קדמונים בקמ"ץ חטף שאל"ף וכן כתב בעל הלשון והוא על משקל מי מ ת נ י ם שבסמוך: (ה) כי גאו · מלרע הטעם באלף: מי שחו · בשי"ן שמאלית וכן תרגם יונתן מי ס ח ו וכן נראה מלשון רד"ק בפירוש ובשרשים וכן מוכיח ירושלמי דשקלים פרק ו': (ו) וישבני שפת הנחל · בספרי הדפוס כתוב וישבני על שפת הנחל וְכֵן ת"י וכן הוא בפירוש רד"ק האמנם בכל ספרים כ"י שבאו לידי אין בהם מלת ע ל וכן פירש רש"י היינו דכתיב וישבני שפת הנחל כלומר אצל שפת הנחל ששם היה עומד: (ח) ונרפו · האל"ף נחה: (י) יעמדו · עמדו קרי: דוגים · בס"א כ"י דיגים קרי ורד"ק כתב ד ו ג י ם כן כתיב וקרי: למינה · חד מן מלין דלא מפקין ה' בסוף תיבותא ומטעין בהון כ"כ רש"י ורד"ק ובעל יפה מראה בפ"ז דשקלים סימן י"ד (יא) בצאתו · בצאתיו קרי: (יב) לחדשיו · ברוב הספרים הלמ"ד בקמ"ץ ובמקצתן בגעיא והחי"ת בחטף קמץ: כמה יוצאים . במסורת יחזקאל סוף סימן י"ד חשיב להדין מן ד' יוצאים מלא והכי אשכחנא בסיפרי דיקי דספרד: והיו . והיה קרי: (כב) והיה תפלו אותה · בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא וא"ו וכן ראוי ע"פ המסורת שכתבתי לעיל סי' כ"ג:

מח (א) לבוא חמת . הלמ"ד בגעיא בספרים מדוייקים: והיו לו: במקצת ספרים הה"א במאריך: (ח) והיה המקדש בתוכו · במקצת ספרים כתוב בתוכה בה"א וק' בתוכו בוא"ו וכן כתב רד"ק אבל במקצת ספרים מדוייקים כתיב וק' בתוכו בוא"ו והמסו' אזלא כוותייהו שכן אומרת בתוכה ב' כתובין כן ובענין וסי' אל היא לעיר למושב ולמגרש והיתה העיר ב ת ו כ ה · ומקדש הבית ב ת ו כ ה וכן מצאתי במסורת כ"י שמע מינה דהדין כתיב בוא"ו: (יא) לכהנים המקדש · בספרים מדוייקים המ"ם רפה והה"א במאריך: (יד) ולא יעבור · יעביר ק': (טו) והיתה העיר בתוכה · בתוכו ק': (טז) נגב חמש חמש מאות חמש כתיב ולא ק' והוא א' מהשמונה דכתיבין ולא קריין וסי' נמסר במגלת רות וזהו ג"כ מן הנזכרים בגמ' פרק אין בין המודר ופירש הר"ן וזכרונו לברכה חמש שני כתיב ולא קרי ועיין מה שכתבתי ברות ובירמיה סי' ל"ב: (יח) תבואתה · כתיב בה"א וקרי בוא"ו ותכרו בירמיה כ': (יט) והעבד העיר יעבדוהו · באגדת שמואל בענין הגבעונים כתוב שאף לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא מרחקן שנאמר והעבד א ת העיר יעבדוהו וגו' ואיתא נמי במדרש שוחר טוב מזמור ה' ומזמור י"ז שאף הקדוש ברוך הוא עתיד לרחקן לעתיד לבא שנאמר והעבד העיר יעבדוהו וגו' יאבדוהו כתיב וכן במדרש רבה ריש פרשת נשא הובא זה המדרש ושם כתוב יאבדוהו מכל שבטי ישראל והכי איתא בגמ' א"י בפרק עשרה יוחסין והעבד א ת העיר יאבדוהו אבל בגמ' דילן פרק יש נוחלין גרסינן יעבדוהו דאמרינן התם עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים אידך למאן אמר רב חסדא לנשיא דכתיב והעבד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל וה"ג בבראשית רבה פ' כ' אמר ר' לוי לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעוני נחש שנאמר ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו וגו' גבעוני והעבד העיר יעבדוהו וגומר בעל יפה מראה כתב בקידושין כלשון הזה ומ"ש כאן יאבדוהו היינו כמ"ש במדרש רבה אל תקרי יעבדוהו אלא יאבדוהו והיינו משום דאותיות אחה"ע מתחלפות · עכ"ל · ועיין מה שכתוב בס"ד בסוף דברי הימים על ויעתר ובכל ספרים שלנו כתוב והעבד העיר יעבדוהו ובלא מלת א ת וכן במסורת יעבדוהו ב' מלא ותכרו כל גוים יעבדוהו: (כא) מקדש הבית בתוכה · בתוכו קרי: (כג) ויתר השבטים מפאת קדימה · בספרים מדוייקים מלא יו"ד וכן נכון כדבעינן למימר קמן:(כז) ועל גבול זבולן מפאת קדמה · בספרים מדוייקים חסר וכן במסורת כ"י ג' חסר נמ"ז סימן ר"ל מפאתי מנשה זבולן: (לה) ה' · שמה · יש פסיק בין ה' לשמה ובבתרא פרק הספינה ג' נקראו על שמו של הקב"ה אלו הם צדיקים ומשיח וירושלים צדיקים שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגומר משיח דכתיב וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו · ירושלים דכתיב ושם העיר ה' שמה אל תקרי שמה אלא שְׁמָהּ · ומה שלא אמר הכתוב כפירוש ה' שמה בשוא השי"ן רק בקמץ כתוב במסורת הברית הגדול ריש ד"ה כ' נרמז ג"כ דהא הוא למוצב לו המקום ההוא נלא שלש ועד ולא זזה השכינה מכותל מערבי אפילו בחורבנה עד כאן ועיין מה שכתבתי בירמיה כ"ג שוחר טוב מזמור כ"א גנת אגוז דף מ"ב בתיו פ' לך לך ובפרשת כי תשא:

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

סדרן של נביאים אחרונים כפי מה שאמרו בבתרא פרק השותפין . ירמיה . יחזקאל . ישעיה . תרי עשר . ונתנו טעמים וסברות נכונות על זה הסדר כדאיתא התם בגמרא . ובעלי המסורת סדרום כפי זמנם כמו שכתב רד"ק בהקדמת ירמיה . והחכם אברבנאל הוסיף טעמים אחרים בהקדמתו לנביאים אחרונים וכתב עוד רד"ק שבנביאים של תרי עשר אע"פ שיש מהם נביאים קדמו לירמיהו ויחזקאל לפי שנבואתם קטנה לא כתבו כל ספר וספר לבד כדי שלא יאבד במיעוטו כמו שאמרו ז"ל איידי דזוטר מרכס . והחכם אבן עזרא בסוף נבואה כתב שקדמונינו ז"ל חברו אלה השנים עשר ספרים וסמוכ סמך אחד כחשבון כ"ד ספרים בעבור היות הספרים קטנים והם מעטם א' כי כולם נבואות עתידות ואין ככה החמש מגילות כי איכה הפך שיר השירים : (א"ה אבל אנחנו סדרנום כפי הנהוג בכל המקראות) :

א (א) חזון השי"ת בחטף פתח הזי"ן בחולם וטעם המלה פשוט : (ח) כסכה בכרם . הבי"ת רפויה מכלול דף ק"ח : (יד) נלאיתי . בדפוסים ראשונים וגם במקצת ס"ס כ"י מלא יו"ד אחר האל"ף : (יח) יאדימו . הדל"ת דגושה : (כא) מלאתי משפט . איכה רבתי פסוק בלע ה' ולא חמל רבי פנחס בשם רבי הושעיה אמר ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים מנין מלאתי משפט מלתי כתיב אבל בפתיחתא דאיכה הכי אי' ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים חוץ מבית המקדש מנין מלאתי בגימטריא הכי הוו וגם במדרש חזית פסוק עיניו כיונים לא גרסינן מלתי כתיב וכן כתב רש"י בפירוש המקרא בשם פסיקתא וכן הוא בירושלמי ריש פרק שני דיומא גזירות ומגלה פ' בני העיר : (כב) לסיגים . בספרים כ"י ובדפוסים ישנים מלא דמלא וכן במסורה סיגים ג' מלאים וסימן הגו סיגים מכסף (משלי כ"ה) כסף סיגים מצפה על חרש (משלי כ"ו) כור סיגים כסף היו (יחזקאל כ"ב) וא' כספך היו לסיגים ועיין בנפוצות יהודה ד' קי"ג : (כה) ככר בציך . במקצת ספרים מלא יו"ד אחר הכמ"ף : (ל) עלה . בספרים מעטים מלא יו"ד אחר למ"ד וברוב הספרים חסר וכן נמסר עליו לית חסר :

ג (ה) ונגש כעם . בשי"ן שמאלית וכן פירשו כל המפרשים וכפי המסורת שהכתוב בסימן כ"ט בס"ד : (ח) ע נ י כבודו . חסר יו"ד עי"ן הפעל : (ט) ענתה בם . הבי"ת דגושה : (יב) מאשריך מתעים . השי"ן בדגש בכל ספרים כ"י : (טו) מלכם . מה לכם קרי : (טז) נטוות גרון . נטויות קרי : ומשקרות . ברוב ספרי הדפוס כתוב בשי"ן ימנית ובשקר הם מעותים עלינו הכתובים כי מלת משקרות בשי"ן שמאלית בכל ספרים כ"י מדוייקים כמו שנראה מדברי המפרשים ובפרט בשרשים ומאיר נתיב וכן אמרו בב"ר ולא מן העין והרי היא סקרנית שנאמר ומשקרות עינים ובויקרא רבה ריש פרשת מצורע שהיו משקרות עיניהם בסיקרא והכי היתה באיכה רבתי פסוק סורו טמא . ועיין עוד מ"ש [illegible]

ד (ב) כי על כל כבוד . [illegible]

ה (ג) ועתה יושב . [illegible]

ו (ג) קדוש קדוש קדוש . [illegible] במסרה רבתא ועיין מ"ש בסוף סימן ס"ג : השמר והשקט . זה לבדו מלרע כמ"ש במלכים ב' ו' :

ז (ג) כובס . מל' ועיין מ"ש מלכים ב' י"ח י"ז : (ו) טבאל . בדפוס ישן הטי"ת בפתח ולא טוב הדבר שכל שאר ספרים בקמץ ובמקצתן האל"ף בקמץ ויש מהן שהטי"ת במאריך : (יא) העמק שאלה . במקצת ספרים כ"י מדוייקים העי"ן בשוא לבדו : (יד) עמנואל . פליגי ביה ספרי אי הוי חדא מלה או תרין מלין וכן כולם שבענין . ובמסכת סופרים פ"ד מיירי מהדין ענינא ולית אנא שמע מינה מידי משום טעותא דתיבתא התם ויונתן תרגם וקראת שמו עמנואל . כי כשמו כן הוא ובפסוק מלא רחב ארצך עמנואל תרגם מלי פתאי ארעך (ישראל) (נ"ל עמנואל וכן הוא בתרגום בלשמנו) . ובפסוק עצו עצה וגו' כי עמנו אל תרגם ארי בסעדנא אלהא שמעינן מינה דתליתאה בנתוך קדש ואחריני חול ואי הכי תליתאה נחלק והינו ואחריני נמתקין ואינן נחלקים כדכתבינן בספרא דתילים סוף מזמור ק"ד גבי הללויה : (טו) לדעתו מאוס ברע . במקרא גדולה הבי"ת בשוא ואין לחוש עליה כי בכל שאר ספרים בקמץ כחברו שבסמוך : (טז) בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב . במקצת ספרים כ"י מ א ס ו ב ח ר חסר וא"ו ובספר אחר נגררו הואוי"ן וכן במקרא גדולה סוף איכה נמסר מאוס ג' וחסר אמנם ברוב הספרים מאוס ובחור דהכא כולהון מלאים וגם במסורת כ"י ובמקרא גדולה כאן נמסר מאוס ג' בקריאה ולא הזכירו כלום ממלא או חסר עוד במקרא גדולה שמואל א' ב' על ו ב ח ר אותו מכל שבטי ישראל נמסר שם ג' ב' חסר וא' מלא ובמסורת כ"י לא אמרו אלא ג' בקריה : (כה) וכל ההרים . יש ספרים וְכָל־הֶהָרִים :

ח (ג) ותהר ותלד בן ויאמר וגו' . במקצת ספרים מדוייקים אין כאן פיסקא באמצע פסוק : (ח) ארצך עמנואל . מלה אחת כמ"ש לעיל בסימן ז' וכן חברו דלקמן בפסוק עצו עצה . (אמר רפאל חיים בחזילה שמעתי ולא אבין שמכותלי דבריו ניכר דסותרין אנו את אנו סברי לעיל בסימן ז' משמע מבת התרגום דהאי עמנואל דעצו עצה תרי מלין הוי ואילו הכא חדא מלה ואי לאו דקא מסתפינא הוה אמינא דלעיל לא הכריע את דעתו אלא כתב דמכח התרגום משמע דנחלקין אבל מ"מ סברתו דכולהו חדא מלה אבל ק"ל דהוה ליה למכתב הכא דהטפחא במלת כי כדי להכריע דה"נ חדא מלה ולכך לא בעינא לשנויי מנוסח שאר ספרי ולא חיישינן לדבריו דהכא ושבקתיהו האי תליתאה בתרי מילי ע"כ) : (יג) והוא מעריצכם . במקצת ספרים מ ע ר צ כ ם בלא יו"ד ויש מהם במאריך במ"ם : (יז) וחכיתי . בחירק עי"ן השעי' ו ק ו י ת י בצירי ובמגילה פרק הקורא עומד א"ל רבי חייא לרבי שמעון ברבי אלמלא אתה לוי פסול אתה מן הדוכן משום דעבי קלך אתא א"ל לאבוה א"ל זיל אימא ליה כשאתה מגיע אצל וחכיתי לה' לא נמצא מחרף ומגדף כמותך פירש שהיה רבי חייא עלג בלשונו וקורא לחיתי"ן ההי"ן ונראה כאומר והכיתי מכאן למדנו כמה צריך ליזהר בקריאת האותיות שלא תדמה הזיי"ן סמ"ך והסמ"ך זיי"ן ולא אלפי"ן עייני"ן ולא עייני"ן אלפי"ן ולא ההי"ן חתי"ן ולא חתי"ן ההי"ן כי אם לא יבאר ולא יפריד בלשונו ביניהם פעמים יצא לידי חירוף וגידוף ח"ו ממכלול דף נ"ו : (יט) וכי יאמרו אליכם וגו' . רבה סוף פרשה ויקרא א"ר סימון בארי לא נתנבא אלא שני פסוקים ולא היה בהם כדי ספר ונטפלו בישעיה ואלו הן וכי יאמרו אליכם וחברו והכי איתא סוף פרשה תזריע ועיין בפירוש רד"ק : הלוא . עם . במקצת ספרים מלא וא"ו ואל"ף וכן נכון כי לא נמנה במסרה דלקמן סימן י' עם ו' החסרים בהאי סיפרא :

ט (ג) לא הגדלת השמחה . לו קרי : (ה) שמו פלא . כתוב במכלול ד' רמ"ז ויקרא שמו פ ל א הפ"א בצירי וכל שאר פ ל א בסגול . אמנם בחלק שני מהמכלול שהוא השרשים כתיב שהוא בשש נקודות . ולפי דעתי טעות נפל בשרשים שלנו וצריך לומר בחמש נקודות ודבר הלמד מענינו הוא שהרי כבר כתב קודם לכן והשם עשה פלא בשש נקודות וכן בספר בעל הלשון שכל דבריו הם מהשרשים כתיב והתואר בב' נקודות פ ל א יועץ והוא עצמו כתב גם כן בספר רב פעלים ויקרא שמו פ ל א לית בב' נקודות וכל שאבה בשלש נקודות : אחרי כתבי בא לידי שרשים כ"י ומצאתיו כמו שאמרתי בחמש נקודות ומכל מקום פלא הוא בעיני כי בכל ספרים שלפני גם זה הוא בשש נקודות ואין לי מה להשיב : (ו) לםרבה . למרבה קרי והוא חד מן ח' מלין דכתיבין תרין וקריין חד בקריאה וסימנם נמסר במקרא גדולה ד"ה ב' ל"ד א"כ איפוא לפי הכתיב צריך להיות ב' מלין אבל לא מצאתי כן בשום ספר ובסנהדרין פרק חלק דרש בר קפרא מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוחה וזו סתומה , בקש הקב"ה לעשות חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג וכו' עד לכך נסתם . וכתב בעל מסורת המסורת במאמר א' שנכי מתמיה תמהון גדול על הדרשות שנדרשו על המלה הזאת והאומרים כי המ"ם סתומה באמצע המלה והרי לפי הכתיב אינה באמצע המלה כי הכתיב הוא ב' מלות לם רַבָּה ונוכל לפרש לם כמו להם כמו א ר א ל ם צעקו (ישעיה ל"ג) שהוא כמו אראה להם וכן ב ש ל ם הבשר (מלכים א' יט) בשל להם הבשר וגם לם רבה לפי הכתיב פי' להם רבה המשרה . עד כאן דבריו . ולי נראה שאין מקום לתמיהה זו דאפשר שהמדרש סובר דמלה חדא כתיב וכן נראה מפי' רד"ק שכתב לםרבה המשרה המ"ם סתומה בכתי' וקרי במ"ם פתוחה והפך זה בעזרא היינו נחמיה ב' ה מ פ ר צ י ם מ"ם פתוחה בסוף התיבה בכתוב ויש בו דרש כאשר יסתמו חומת ירושלם שהם פרוצים כל זמן הגלות ולעת הישועה יסתמו הפרוצים ואז תפתח המשרה שהיא סתומה עד מלך המשיח ע"כ . מדבריו אלו משמע בהדיא דתיבת המופרצים תרתי מילי ותיבת לםרבה חדא מלה וגם החכם אבן עזרא כתב כי המ"ם סגור בתוך המלה . עוד מצאתי ראיה לדברי ממה שכתב בעל אות אמת בסוף מדרש רות זה לשונו בהגהת המדרש . אחר כך סייעני השם יתברך ויתעלה ומצאתי נוסחא אחרינא מדוייקת והיא זו חזקיה דכתיב לםרבה המשרה וגו' למרבה לית כותיה מ"ם סתומה באמצע קריא ולמ"ד שלו גדולה מכל למדי"ן שבמקרא וכו' אמנם למ"ד זו לא מצאתיה גדולה בשום מקום ולא בשום נוסח מאלפ"א בית"א רבתא ועיין בס' הזוהר ריש פרשת שלח לך : ולסעדה . בספרים כ"י הוא"ו במאריך : (יד) מורה שקר . המ"ם במאריך : (טו) מאשרי . השי"ן דגושה : (טז) אלמנתיו . במקצת מדוייקים חסר וא"ו : (יז) בסבכי היער . במקצת ספרים הבי"ת בחטף פתח ועיין מה שכתבתי בשופטים ה' : (יט) ויאכל על שמאל . בספרים כ"י ודפוס ישן מלא באל"ף וא"ו : איש בשר זרעו . חסר וא"ו בתר רי"ש ובשבת פרק במה מדליקין בעון גזל הגובאי עולה והרעב הוה ובני אדם אוכלים בשר בניהם ובנותיהם וכו' עד דכתיב איש בשר זרועו יאכלו אל תקרי זרועו אלא זרעו ע"כ . ונראה דמייתורא דמלת ז ר ע ו יליף לה דהוה מצי למכתב איש בשרו כדכתיב והאכלתי מוניך את בשרם : (כ) ועוד ידו נטויה . שם בשבת מאי ועוד ידו נטויה הכל יודעים וכו' אלא כל המנבל את פיו אפילו חותמין עליו את גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין עליו לרעה ופירוש רש"י ו ע ו ד לשון ועד כל שנותיו של אדם שהן שבעים שנה יד הדין נטויה עליו לבטל זכויותיו בעון זה ע"כ . ובכל הספרים כתיב ו ע ו ד מלא וא"ו ואין לתמוה מזה כמו שכתוב בסוף מלאכי בס"ד :

י (א) ומכתבים . בספרי ספרד יש מאריך בוא"ו : (ו) ולשימו . ולשומו קרי : מרמס . בס"ס כ"י ובדפוסים אחרונים המ"ם בקמץ במשפט שהוא מוכרת כמו והיה ל מ ר מ ס רק בספרים אחרים כ"י ובדפוסים ישנים המ"ם בפתח וכ"כ רד"ק בשרשים וגם במכלול מנאו עם הדומים לו שבאו פתוחים מבלי הסמיכות וכ"כ בעל הלשון : (יג) ועתידתיהם . ועתודתיהם קרי : שושתי . בשני שיני"ן השניה קורין כי"ן והוא כמו סמ"ך רד"ק : כאביר . יתיר אל"ף : (טו) כהניף שבט את מרימיו . בכולהו נסחי עתיקי דדפוסא וכ"י כתוב ואת בוא"ו וכן משמע מפירש רש"י וראב"ע וכ"כ החכם לונזאנו שכן הוא בכל ס"ס : (טז) לכן ישלח האדון יהוה צבאות . בנסחי דיוקי דכ"י ודפוסא כתוב בשם המיוחד וגם במסרה רבתא לא נחשב במספר שמונה של אדנות : (יט) ונער יכתבם . בס"א כ"י הכ"ף בחטף קמץ ובספר א' בחטף פתח וחילוק כזה ראיתי בין ב"א וב"נ על פסוק ועל לבם א כ ת ב נ ה (ירמיה ל"א) אבל בשאר ספרים זה של ישעיה כתוב בשוא לבדו : (כג) עשה בקרב כל הארץ . במקצת דפוסים ראשונים לא יש מלת כ ל וגם במקצת ספרים כ"י היה כתוב בתחלה בקרב הארץ ואח"כ הוסיפו מלת כ ל ואין לי בזה הכרע : (כח) למכמש . המ"ם בקמץ ובספרים כ"י בשי"ן שמאלית כמ"ש בשמואל א' י"ג : (לב) בית ציון . בת קרי : (לג) גדעים . במקצת ספרים גדועים מלא וא"ו : (לד) סבכי היער . במקצת ספרים כ"י ודפוס ישן הבי"ת בחטף פתח ועיין לעיל סימן ט' ובשופטים ה' ובתילים ע"ד על בסבך עץ :

יא (א) ויצא חטר . במקצת ספרים מדוייקים כ"י הטעם ביו"ד וברוב ספרים בצד"י : מגזע . בגימ"ל בסגול לא בצירי : (ד) והכה ארץ . בס"א דפוס ישן כתוב ו ה כ ה הטעם בכ"ף ובלא מקף בין שתי המלות והילופים רבים מצאתי בספרים ובמדוייקים כ"י ודפוסים ישנים במקף והה"א במאריך : (ה) והיה צדק . במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים כתוב ו ה י ה מלעיל כמשפטו ובספרים אחרים הטעם ביו"ד וכן חשבו רד"ק במכלול שקל פָּעַל עם דומים אחרים שהם מלרע שלא כמנהג : (יא) יוסיף אדני שנית . יש פסיק בין השם לשנית וכמוהו בחגי ב' ויהי דבר ה' שנית אל חגי וטעם אחד לכלם : (יד) ועפו בכתף . הבי"ת רפויה מכלול ד' ק"ה : (טו) ים מצרים . במקצת ספרים בפתח ועיין מכלול דף ר"נ משקל פל :

יב (א) ותנחמני . בספרים מדוייקים הוא"ו במאריך : (ב) כי עזי . העי"ן בקמץ חטף מפני דגשות הזי"ן : (ג) ממעיני . העין בפתח : (ה) מידעת . מודעת קרי : (ו) יושבת . במקצת ספרים חסר וא"ו ולא נכון לעשות כן כי לא בא במסורת פרשת מצורע וירמיה מ"ח בכלל החסרים :

יג (ב) שאו נס . בגעיה : (ו) הילילו . בדפוס ישן ביו"ד אחר ה"א וגם במקצת ספרים כ"י שבתחילה נכתבו בלא יו"ד הוסיפוה אחרי כן : שד משדי יבוא . הנגיד פירשו לשון חול ואחריך פירשוהו קדש לכן אסור למוחקו וכן וכשד משדי יבוא (יואל א') וכן דרשוהו בספר הזוהר סוכה בריקאנטי פרשת לך לך כי כשנפסקה היו"ד משדי אזי היא שדודה ומתמלאת מן הכחות החיצוניות אז נקראת חרב לה' מלאה דם : (ח) ונבהלו . הוא"ו בגעיה בספרי ספרד והה"א בקמץ מפני השלשלת כי יש לה משפט המפסק רד"ק : (טו) הנספה . הפ"א בסגול : (טז) תשגלנה . תשכבנה קרי : (יט) והיתה בבל . הבי"ת רפויה מכלול דף ק"ח : (כא) ורבצו שם . בספרים כ"י ובדפוסים ישנים הרי"ש במאריך :

יד (ג) ומרגזך . המ"ם בחיריק : (א"ה כ"כ רד"ק כאן ובשרשים שרש רגז ואילו בשרש עצב לא כתב מאומה ש"ת שהמ"ם מעצבך בצירי ולא כפי מקראות ויניציאה שכתוב בגליון שניהם בחיריק ע"כ) : (יא) יצע רמה . מצאתי בס' דקדוק ישן כ"י כלשון הזה ובנפעל נוסף (פירש הפָּעֵל) העתיד שלו כמו העבר של נפעל חזק (פירש בנין פָּעַל רק חילוקים בו שהעבר בנפעל חזק עי"ן הפעל היא דגושה ועי"ן הפעל בנפעל נוסף דעתיד היא רפויה כמו תחתיך י צ ע רמה הצד"י רפויה כי היא עתידה והוא"ו היא תמורת היו"ד שהיתה הפ"א כי היה דינו יוצע מלא וא"ו אלא שחסר ע"פ המסורת ועל עקרו יוצע ועל מלואו יהוצע ומשנו לקבר א ו ב ל על עקרו הויבל ועל מלואו א ה ו י ב ל אבל יצע לרבים הצד"י דגושה כי הוא שלא הוזכר שם פועלו והיו"ד היא פ"פ וע"כ הצד"י דגושה כי היא נפעל חזק ע"כ) . ובספרים מדוייקים שלפני שניהם בדגש והמסורת תבא עליהם יצע ב' . ומכסך תולעה . כתב הזקן לונזאנו שבס"ס חסר י' וגם אני מצאתי כן במקצת ספרים : (יח) שכבו בכבוד . הבי"ת רפויה מכלול דף ק"ח : (כג) וטאטאתיה . כן הוא במדוייקים בב' אלפין ושתי הטיתי"ן בצירי : (לב) ובה יחסו עניי עמו . כאן סיום קאפיטולו י"ד וסימן ט"ו מתחיל משא מואב וגו' :

טו (ב) עלה הבית ודיבן . במ"ג בגליון כתוב בספר מוגה ודיבן כתיב עד כאן לשונו וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י שנגררה הוא"ו : מואב ייליל . בכל ספרי הדפוס וכ"י יו"ד ראשונה בשוא ושניה בצירי וכן חברו שבסמוך וכתב המכלול בדף קכ"ו שזהו דעת ב"א וכן כי י י ל י ל ו על משכבותם (הושע ז') ומשבר רוח י י ל י ל ו (ישעיה ס"ה) וקשה לי כי בחילופים נראה שזהו דעת ב"נ אבל לב"א הראשונה בצירי והשניה נחה וכן כתב המכלול שם בשם רבי יהודה בפסוק לכן י י ל י ל מואב שבסמוך בסימן ט"ז נחה היו"ד השניה וצירי הראשונה : כל זקן גרועה . כן כתיב כ ל בלא וא"ו ויונתן שתירגם ובכל אפשר שהוא לתקון הלשון וכמ"ש בירמיה מ"ח ו כ ל ז ק ן ג ר ע ה ובכמה ספרי הדפוס כתוב כאן גדועה בדל"ת בפסוק ובפירש רד"ק וכן הוא בפירש רד"ק כ"י אך בכמה ספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוס ישן כתוב גרועה ברי"ש וכ"כ החכם אברבנאל שזה היה להם גרעון גדול שהדרת פנים זקן . וגם אותו דירמיה כתוב ברי"ש בכל הספרים וכן במסורת ב' חד מלא וחד חסר ובספרים מדוייקים דישעיה מלא ודירמיה חסר ואי בעית אימא מילתא דשויא לתרוייהו דהמסורת איכא חלופי טובא בין פסוקי ישעיה לירמיה וחד מינייהו ישעיה כל זקן ירמיה וכל זקן ואילו גרועה לא קא חשיב שמע מינה דכי הדדי נינהו וליכא לאפלוגי בינייהו : (ג) על גגותיה . ס"א גגותיה מלא וא"ו : (ה) צוער . ס"א צ ע ר חסר וא"ו : חרנים . ס"א ח ו ר נ י ם מלא וא"ו קדמאה : (ח) אלים . ס"א אילים מלא דמלא :

טז (א) מושל ארץ . חלוקים הספרים זה מזה רובן של דפוסים בלא מאריך במלת מושל לא במ"ם ולא בשי"ן ובכ"י המאריך במ"ם במקצתם בשי"ן וברובם השי"ן בצירי וכפי הנראה בחילופים בין בדפוס ובין בכ"י המ"ם במאריך והשי"ן בסגול לב"א ולב"נ במאריך בשי"ן ובצירי וכן מצאתי במקצת ספרים המ"ם במאריך והשי"ן בסגול כב"א : (ב) כעוף נודד . אין מאריך בעי"ן : (ג) הביאו עצה . הביאי קרי ביו"ד והכתיב בוא"ו כ"כ רד"ק וכן מצאתי בספרים מדוייקים כ"י ודפוס ישן : עשי . עשו קרי בוא"ו : נודד . בספרים ספרדים חסר וא"ו : (ד) הוי סתר למו . כתוב

במסר

בספר דקדוק יש שתלפ ס ו י בחטף פתח גדול ע"פ המסו' ולית דכוותיה עכ"ל . ובספרים שלנו בחטף סגול : (ו) ועברהו לא כן. עיין מ"ש בירמיה סימן מ"ח : (ח) שרוקיה . בוא"ו עם דגש בקו"ף ובסי"ן שמאלית : תעו מדבר. עיין מ"ש בתילים נ"ח בס"ד : שלחותיה . במקצת ספרים ש ל ו ח ת י ה וי"ס ש ל ח ו ת י ה : (ט) אריוך . מלעיל בבני פשטין שרשים שרש רוה וס' הרכבה : (א"ב ק י צ ך במק"צ הוא ביו"ד גם אחר גד"י ולפי המפרשים שהוא לשון קיץ צ"ל חסר יו"ד וכן העתיק רד"ק כאן ובשרשים ע"כ) : (י) לא ירנן לא ירעע . כן כתוב ל א י ר ע ע בלא וא"ו ופסוק זה הוא אחד מן פסוקים דאית בהון ג' לא לא לא וסימנהון במסרה רבתא :

יז (ו) עללות . חלוקים הספרים במילוי וחיסור וא"ו קדמאה ובתראה : (ט) החרש והאמיר . בדפוסים אחרונים הרי"ש בצירי וטעות הוא כי הוא בסגול ומלעיל כמו ות ר ש מ ל ל (יחזקאל ל"א) וכן הוא בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים בסגול : (י) תטעי . בדגש הטי"ת ובמסורה ב' כרמים ור"ל עוד ת ט ע י כרמים (ירמיה ל"ב) שניהם דגושים כמ"ש בשרשים בשרש נטע : (יא) תשגשגי . בדפוסים אחרונים גימ"ל ראשונה דגושה ובספרים כ"י וגם בדפוסים ראשונים רפה : ביום נחלה . במקצת ספרים החי"ת בשוא לבד ומקצתם בשוא ופתח ובס"א ישן מדוייק נכתב עליו יפה שוא ופתח תחת החי"ת ע"כ וכ"כ רד"ק בשרש חלה : (יג) וכגלגל . בס"ס גימ"ל ראשונה רפה ושנייה דגושה :

יח (ד) אשקוטה . כתוב בוא"ו וקרי בלא וא"ו בחטף קמ"ץ והוא חד מן יתירין וא"ו וחספין קמצין על פי המסורת וסימן במסרה רבתא : בחם קציר . בבית: (ה) ובסר . הסמ"ך בסגול. גמל . המ"ם בצירי ומלרע וטעה מי שכתבו בסגול ומלעיל : יהיה נצה . לא מפיק ה"א על פי המסורת וחד מפיק עלתה נצה וזהו א' מן י"א זוגים חד מפיק ה"א וחד לא מפיק : (ו) ולבהמת . הוא"ו במאריך בספרים כ"י :

יט (ד) ימשל בם . השי"ן בקמץ לבד : (ו) קנה וסוף קמלו . כתב בעל ערוגת הבשם בפ"ג מספרו שהלמ"ד דגושה וכן מצאתי בס"א כ"י אמנם בשאר ספרים רפה : (ז) על פי יאור . ליכא למיחש על מאן דמספקא ליה אי כתיב ועל פי בוא"ו דדין הוא חד מן י"ח פסוקי דאית בהון ע ל ע ל וחדא מלה באמצע וסימנהון במלכים ב' ט"ז : יבש נדף . במקצת ספרים ייבש בשני יודי"ן : (ח) ביאור חכה . עיין מ"ש בזכריה י' : (ט) וארגים חורי . עיין מ"ש בשמואל ב' כ"א : (י) כל עשי שכר . כל לשון שכירה כתיב סמ"ך בר מן דין כתיב שי"ן : (יג) נשאו . בשי"ן ימנית מלשון הנחש השיאני : התעו את מצרים פנת . במקצת דפוסים אחרונים כתוב ו ה ת ע ו בוא"ו בראשית המלה ואינם אלא תועים אבל ו ה ת ע ו את מצרים בכל מעשהו שבסמוך הוא בוא"ו : (יז) לחגא . החי"ת בקמץ חטוף מפני הגעות הגימ"ל : (יח) עיר ההרס . בה"א לא בחי"ת כמו שנמצא באיזה ספר וכן נמנה במסרה גדולה בשטה מן ל"א קריין ה' וכל חד וחד לית דכותיה והכי איתא בשילהי מנחות מאי עיר ההרס כדמתרגם רב יוסף קרתא דבית שמש דעתידא למיחרב יתאמר היא חדא מנהון ומאי משמע דהאי הרס לישנא דשימשא הוא שנאמר האומר לחרס ולא יזרח וגו' (איוב ל"ט) ע"כ . וכן הוא בתרגום יונתן ורש"י כתב תרגם יונתן לשני פנים וכו' ועמ"ש בדברי הימים ב' ל"ג על ויעתר ובסוף יחזקאל על י ע ב ד ו ה ו :

כ (א) סרגון . הסמ"ך בפתח בכל ספרים מדוייקים ובעל רב פעלים כתבו בקמץ רחב על משקל דרכון וכן מצאתי באיזה ספר : (ד) וחשופי . הס"א בפתח ובקצת דפוסים בצירי והוא טעות חשוף ומגולה :

כא (ב) צורי מדי . בדפוס ישן מלעיל וכן כתב רש"י צורי טעמו למעלה בנד"י אבל רד"ק כתב טעמו מלרע . וכן הוא בספרים כתובי יד ושאר ספרי הדפוס: כל אנחתה . במסורת פרשת וארא חשיב ליה עם ד' כ ל בלא וא"ו דסבירין וכל : כל אנחתה . לא מפיק ה"א רש"י ורד"ק כאן וביחזקאל סימן ע"ז ובמכלול דף ל"ב ובמסרה רבתא נמנה עם מלין דלא מפקין ה"א בסוף תיבותא ומטעין בהון : (ג) נעויתי . העי"ן בחטף פתח : (ד) חשקי . בספר כ"י החי"ת בסגול ובשאר ספרים בחירק וכ"כ רד"ק : (ו) המצפה . בספרים כ"י מדוייקים וגם בדפוסים ישנים הה"א במאריך והמ"ם רפה : וראה רכב . ברוב הספרים מלעיל הטעם ברי"ש : וכן גרני . הגימ"ל בקמץ לבד והוא חטוף : (יב) אתא בקר. במקצת ספרים כ"י א ת ה בה"א וכן הביאו השרשים בשרש אתה ובהגהה שם א"א במסורה אתא בקר לית כתיב אל"ף וחד ו א ת ה מרבבת קדש כתיב ה"א : (יג) משא בערב ביער בערב . בספרים מדוייקים שניהם שבפסוק בשוא לבד : (יז) קשת גבורי. בדפוסים קדמונים וספרים כ"י מלא וא"ו :

כב (א) עלית כלך . כתיב במכלול דף רס"ה כ ל ך בקמץ ובמקצת ספרים הוא בצ"רי ע"כ. וצ"ל להכריע מן המסורת שהוא בקמץ שכן נמסר על פסוק זה כ ל ך ג' ושנים האחרים הם כ ל ך יפה רעיתי דשיר השירים אסף אאסף יעקב כ ל ך (מיכה ב) וגם במסרה קטנה נמסר על כל אחד מהם ג' קמץ : (ה) בגי . הוא א' מן החסרים אל"ף וסימן במס"ג זכריה י"ד : (ז) העמקיך . השי"ן בשוא לבדו וכבר בגירנא לפא מילתא בפרשת כי תצא סימן כ"ב : אל נשק . במקצת ספרים כ"י הנו"ן בצירי וכן כתוב בשרשים שהוא בחמש נקודות אך ממסרה אחת שהביא אח"כ נראה שהוא בשש נקודות וכן ראיתי בשאר ספרים : (י) ותתצו . תי"ו השרש רפה ומשפטה להדגש כי שרש' נתץ כ"כ רבי יונה בספר הרקמה ורד"ק בפירוש ובמכלול דף ל"ג ובשרשים וכ"כ האפודי : הבתים . בגלגל וזקף קטן : לבצר . הלד"י דג שה: (יג) אכל בשר . במקרא גדולה א כ ו ל מלא וא"ו ונמסר עליו י' מלאים וטעות הוא כי מה שנמסר בפרשת שמיני בכלל המלאים הוא אכול ושתו שבפסוק וזה שלאשון הוא חסר בכל המדוייקים : (כא) ואבנטך . בס"א כ"י הנו"ן בסגול ובלא מאריך ובשאר ספרים בצירי וברובן במאריך :

כג (ב) דמו . המ"ם דגושה ; (ד) רוממתי בתולות . בספרים מדוייקים מלא דמלא

ועיין מ"ש באסתר סימן ב' : (ז) קדמתה . הה"א במפיק רד"ק : (יב) המעשקה . בספרים כ"י ודפוס ישן הה"א במאריך והמ"ם רפה וכן הוא במכלול דף נ"א : כתיים . כתים ק' וכ"כ רד"ק וקשה בעיני כי בחילופי המקרא שלנו משמע שכן הוא למדינחאי אבל למערבאי כתים כתי' וקרי : (יג) בחוניו . בחיניו ק' : (יד) מעזכן . הזיי"ן דגושה וכן הדות ה' היא מ ע ז כ ם (נחמיה ח) שרשים : (טז) היטיבי . בס"ס מדוייקים כ"י ואף בדפוס ישן מלא יו"ד גם אחר הס"א : (יז) ושבה לאתננה . ב' מלרע ע"פ המסורת וחברו ו ש ב ה אל בית אביה דאמור וחד ש ב ה דאסתר : לאתננה . ה"א הכנוי רפה ע"פ המסורת וכן הוא במכלול דף ל"ב אבל : (יח) והיה סחרה ו א ת נ נ ה שבסמוך במפיק ה"א והוא חד מן י"א זוגים חד מפיק ה"א וחד לא מפיק וסימן במסרה רבתא אות ה"א:

כד (ב) כנשה . בס"א : כאשר נשא בו . באל"ף וכן במסורת ב' כתיב אל"ף וחברו וכל איש אשר לו נ ש א (שמואל א כב) וכן כתבם השרשים בשרש נשה: (י) של כן-אלה אכלה ארץ . באיזה ספרים בבי"ת אך ברובן של מדוייקים בכ"ף וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים וגם הראב"ע פירשו ענין אכילה : ויאשמו . בשוא האל"ף והשי"ן רד"ק בפי' ושרשים ומכלול דף קי"ד : (יג) כעללת . במקצת ספרים מלא וא"ו בתראה וחסר וא"ו קדמאה ויש ספרים בהפך ובקצתם מלא דמלא : (טז) רזי לי רזי לי . מלת רזי מלעיל מפני מלת לי שהיא בנדה שהיא מלה זעירא רד"ק בפירוש ובמכלול דף רנ"ח ושרשים ובמאמר המאריך אשר התחלתי אשנה אף אני חלקי באלו המאריכין וכיוצא בהן אם ייטב בעיני ה' להאריך ימי : (יז) ופחת ופח . רפי"ן : (יח) והיה הנס . בספרי ספרד הוא"ו בנעיא : (יט) רעה . לית מלעיל עיין במסורת במקום הזה ועיין גם כן בשטא חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותיה שלא היא כתובה בסוף מסרה גדולה שלנו : (כ) ולא תסיף . במקצת ספרים חסר וא"ו וכן הוא לפי המסורת דפרשת בא . ועיין מה שאכתוב בעמוס סימן ה' : (כג) ובושה . מלרע ;

כה (ד) מחסה . בשוא לבדו שרשים : (ו) ממחים . בספרים כתובי יד מדוייקים מ"ם שנייה בגלגל והיו"ד בזקף קטן : (ט) ויושיענו . דגש ומלא כמו שכתבתי בשמואל א' ד' : (י) במי . במו ק' : (יא) השחה לשחות . שניהם בשי"ן שמאלית וכן מוכח בירושלמי פרק שני דשקלים : ארבות ידיו . כן כתוב ברוב ספרים מדוייקים בקמץ חטוף והבי"ת דגושה : (יב) חמתיך . במקצת ספרים מלא וא"ו קדמאה ויש ספרים מלא וא"ו בתראה :

כו (א) חומות וחל . בספרים מדוייקים מלא דמלא וכן הוא במסורת תילים נ"א : (ב) שמר אמנים . אמנים כתיב חסר וא"ו ובפרק כל כתבי אל תקרי אמונים אלא שאומרים אמן : (ח) ולזכרך . בספרי ספרד הוא"ו במאריך : (י) למד צדק . מלרע שלא כמנהג מכלול דף ו' ושרשים : (יא) ה' רמה ידך . לשון רש"י כל יד רמה שבמקרא טעמו למטה וזה טעמו למעלה עד כאן . ויש לתמוה עליו שהמסורת אומרת רמה ג' לעיל בקריאה וסימן פן יאמרו ידנו רמה. רמה קרני בה' . רמה ידך : (כ) וסגור . במקצת ספרים כ"י הסמ"ך בשוא ופתח וכן כתוב בספר רב פעלים וחתום הספר . ס ג ו ר תרבך בחטף פתח הס"א גרונית וגם בלי גרונית וס ג ר דלתך ועיין מ"ש בשופטים ה' : דלתיך . דלתך ק' : יעבור זעם . כתוב בוא"ו וק' בלא וא"ו בקמץ חטוף מפני המקף והוא חד מן מלין יתירין וא"ו וחספין קמצין עפ"ה וסי' במסרה רבתא אות וא"ו : (כא) הרוגיה . עיין מה שכתוב במשלי ז' על פסוק ועצמים כל ה ר ג י ה :

כז (ג) פן יפקד עליה . מפירוש רש"י נראה שהיה כתוב בספרו פן א פ ק ד וכן רצה לבאר התרגום אכן כל שאר המפרשים פירשוהו כמו שכתוב בספרים שלנו י פ ק ד ובעל מאיר נתיב שכתב א פ ק ד סמך לו על רש"י ז"ל ולא נהוג שלמא כוותיה : אצרנה . בקמץ חטף הצד"י במקצת ספרים כן כתב רד"ק בפירוש ובשרשים וכ"כ במכלול דף כא על ו א צ ר נ ה עקב (תילים קי"ט) בלא מחלוקת : (ד) שמיר שית . המסורת עליו לית דסמיך ר"ל שכל השאר כתיב שמיר ו ש י ת עם וא"ו החבור : אפשעה בה . בספרים שבאו לידי השי"ן בשוא לבדו ובמקרא גדולה כתוב ויש ספרים בחטף קמץ וכ' כתב רד"ק בשרשים שהוא בחטף קמץ במקצת הספרים ובמכלול דף כ"א הביאו עם אחרים שהם בחטף קמץ בלא מחלוקת וגם ר' יונה כתב שהוא בחטף קמץ בשי"ן כווו א ש ק ה נא (מלכים א יט) ועיין מ"ש בשמואל א' כ' על פסוק כי כפשע ביני ובין המות : אציתנה יחד . יו"ד יחד דגושה כמ"ש במכלול דף ק"ו : (ה) במעזי . העי"ן בשלש נקודות והזיי"ן דגושה ברוב הספרים ובמקצת כתובי יד העי"ן בוא"ו שורק . (ח) בסאסאה , פירש רש"י באותה מדה נראה מפירושו שהה"א במפיק לכנוי הנקבה אכן בספרים שלפני הה"א רפה וכן פ' רד"ק בפירוש המקרא ובשרשים : (ט) הסר חטאתו . בחירק וחסר יו"ד :

כח (ב) שער קטב . בשי"ן שמאלית בכל ספרים מדוייקים וכן פי' רד"ק לשון סערה. גם המאיר נתיב הביאו עם אותם הכתובים בסי"ן : (ד) והיתה ציצת . הוא"ו בגעיא לבן אשר ולבן נפתלי בלא געיא : כבכורה . יונתן תרגם כ ב כ ו ר ה משמע שהה"א אינה לכנוי וכן כתב רד"ק בפי' ובמכלול דף ל"ב ודף רכ"ח ואינה לכינוי רק לתפארת הקריאה ולרש"י מפיק הה"א לכנוי וזהו חד מן י"א זוגים חד מפיק ה"א וחד לא מפיק וחברו כ ב כ ו ר ה בתאנה (הושע ט) ועיין מ"ש ביחזקאל כ"ב על לא ג ש מ ה : (י) כי צו לצו צו לצו . הראשון והשלישי בפתח והשני והרביעי בקמץ וכן קו לקו קו לקו כך הם בספרים מדוייקים אלו ושתרים שבסמוך : (יא) ולא אבוא שמוע . חד מן מלין דכתיב אל"ף בסוף תיבותא ולא

קרייא וסימן בדניאל ג׳ וברים פרשת שלח לך במקרא גדולה : (טו) שיט . שוט ק׳ : עבר . יעבר ק׳ : (טז) יסד . בפתח הסמיך בכל ספרים שלפני וכן כתב רד״ק בפירוש ובשרשים והוא חד מן ד׳ יסד שנמנו במסרה רבתא וכולם פתוחים אכן במכלול דף ר״ב מנה זה עם דומים אחרים שהם קמוצים ואחר כך כתב ובמקצת ספרים מדוייקים הוא פתח : מוסד מוסד . הראשון רפי והשני דגושה וכן כתב הראב״ע ורד״ק בפירוש ובמכלול דף קכ״ו ודף רל״א ובשרשים ולרש״י הראשון פתח והשני קמץ וכן מצאתי בדפוס ישן ובשאר ספרים שניהם קמוצים ועיין דברי הימים ב׳ ח׳ : (כ) והמסכה צרה . מלעיל כי הוא פועל עבר שרשים שרש צור וכן נמסר עליו לית בטעם מלעיל והוא ג״כ בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותיה וסימן בסוף מסרה גדולה : (כב) יחזקו . בשוא בחיית והזיי״ן רד״ק בפירוש ומכלול דף מ״ב ושרשים : (כד) הכל היום . לית רפי : יפתח וישדד . בשיי״ן שמאלית לשון שדה : (כה) חטה שורה . בכל ספרים מדוייקים בשי״ן שמאלית וכן פירשו רובי המפרשים אבל מפירש רש״י נראה שהוא קורא בשי״ן ימנית וכן משמע בירושלמי ריש פרקא קמא דחלה עלה דמתניתין דקתני חמשה דברים חייבים בחלה החטים והשעורים וכו׳ ר׳ שמעון בר נחמן שמע כלהון מן הדא ושם חטה שורה וגו׳ ושם חטה אלו חטים שורה זו שבולת שועל ולמה נקראת שורה שהיא עשויה כשורה שעורה אלו שעורים נסמן זה שיפון הכוסמת אלו הכיסמין גבולתו עד כאן גבולו של לחם לחלה . ולמדין מן הקבלה רבינו שמשון וילקוט ישעיה רמז ש״ב : (ט) על כמן יוסב . בוא״ו עם הדגש וכן כתב רד״ק בפירוש אבל במכלול דף ק״פ ובשרשים כתב ופליגי עליה יוסב רפי : (כח) יודק . רפה :

כט (ד) והיה כאוב . הוא״ו בגעיא בס״ס : (ה) כאבק . הכ״ף בשוא והאל״ף בקמץ בספרים שלפנינו וכתב רד״ק בשרשים שכן הוא ברוב הספרים ונמצא במקצתן הכ״ף בפתח והאל״ף בחטף פתח : (ז) ומצדתה . בחולם : והמציקים . במקצת דפוסים ישנים הה״א במאריך והמ״ם רפה וכן מצאתי בנסחא כ״י ובשאר ספרים המ״ם דגושה והה״א בלא מאריך : (ט) השתעשעו . בס״א כ״י העי״ן בשוא ובשאר ספרי׳ בפתח : שכרו ולא יין . לדעת רובי המפרשים הוא עבר וכן במקצת ספרים השי״ן במאריך . אך מפי׳ רש״י נראה שהוא צווי לדעתו בפלס חרבו מאד (ירמיה ב) וכן בכמה ספרים השי״ן בלא במאריך : (יא) אל יודע הספר . ספר ק׳ : (יג) נגש . בספרים מדוייקים בשי״ן ימנית וכן פי׳ ן׳ גאנח והאברבנאל והוא א׳ מן ד׳ בשי״ן ימנית וסימנהון במסרא רבתא ורד״ק כתב שכן כתבו ר׳ יונה וכן במקצת הספרים והמסורת לית כוותיה בספרא ואם בשי״ן שמאלית הנה אחר כמוהו נגש והוא נענה ועוד מסורת אחר נגש ונגש ד׳ בשי״ן וסימן ואיש ישראל . וחברו שמואל א׳ י״ג ויד ירכבו (ישעיה ג) נענה רשם יד). אם כן יען כי נגש בשי״ן ימנית כי אלה הארבעה לבד הם בשי״ן ובמקצת הספרים נמצא יען כי נגש בשי״ן וכן דעת המתרגם ורש״י ון׳ עזרא ועיין שקלא וטריא שבמקרא גדולה בישעיה נ״ג : (יד) יוסף . בחירק וחסר יו״ד לפי המסורת שבמקרא גדולה על פסוק זה . (טז) הפככם . הה״א בפתח בכל ספרים מדוייקים כ״י וגם ברוב הדפוסים : (כג) כי בראותו . במקצת ספרים חסר וא״ו בתר א :

ל (ג) והחסות . בשורק : (ה) הבאיש . בשני נחין האל״ף והיו״ד כמו הגורל ראש וכה (יהושע כא) : (ו) עירים . בס״ס כתיב וק׳ ביו״ד ובספרים אחרים עורים כתיב עירים ק׳: תיליהם . י״ס שחסר וא״ו בתראה וי״ס חסר יוד אחר סלמ״ד : אוצרותם . י״ס שחסרות״ו קדמאה : (ח) כתבה עללוח וגו׳ ועל ספר חקה . ה״א של כתבה ושל חקה במפיק ולדעת יונתן שתיהן בלא מפיק רד״ק בפי׳ ושרשים והראב״ע כתב חקה רפה וי״ס שהה״א במפיק: (יא) מני דרך הטו מני ארח . במקצת דפוסים ישנים הנו״ן בחירק בשניהם בשאר דפוסים וגם בכל ספרים כתיבי יד שניהם בצירי וכ״כ רד״ק בפירוש ובשרשים : (יב) מאסכם . המ״ם בקמ״ץ רחב והאל״ף בקמץ חטוף : (יד) כשבר נבל . בדפוס ישן הנו״ן בסגול וכן כתב רב פעלים ויש ספרים בשלש נקודות עד כאן . ובשאר ספרים בב׳ נקודות וכן נראה מהמכלול ושרשים : כתות . התי״ו בוא״ו שורק . (כא) זה הדרך לכו בו . במסורת פרשת ואלה שמות נחשב זה עם ו׳ דסבירין בה : (כו) ביום חבש . עיין מה שאכתוב ביחזקאל כ״ד : (כז) משאה . הה״א רפה רש״י ורד״ק . (ל) אש אוכלה . במקצת ספרים כתובי יד מדוייקים חסר וא״ו : (לב) מוסדה . שם וה״א מפיק הכינוי נחה והיתה ראויה במפיק רד״ק בפירוש ומכלול דף ל״ב והוא חד מן מלין דלא מפקין ה״א בסוף תיבותא ומעיין בהו וסימן במסרה רבתא : נלחם בה . בס ק׳ ובמסרה גדולה נמנה עם ד׳ דסבירין בה וקריין בה ועיין מה שאכתוב בסוף סימן ס״ג מזה הספר : (לג) מאתמול . בשורק אבן עזרא ורד״ק : גם הוא . היא ק׳ : למלך הוכן . בספרים מדוייקים קמץ מכלול דף קמ״ג : העמיק . בספרים כתובי יד מדוייקים בשוא העי״ן ומלא יו״ד : הרחב בספרים מדוייקים חסר יו״ד :

לא (א) על סוסים ישענו . בספרים מדוייקים כתובי יד על בלא וא״ו וכן הוא במאיר נתיב שרש סוס ושרש שען . ובספרי הדפוס כתוב ועל : (ב) ויבא רע . מלעיל כמו שכתבתי בפרשת תולדת יצחק : ואת דבריו לא הסיר . ירושלמי פרק הערל ואת דברו לא הסיר כלומר קרי ביה דברו ודריש ליה לשון דָּבָר והכי איתא בו קרא רבה פרשת ל״ב ואת דבריו לא הסיר ואת דברו לא הסיר וכל״ל במדבר רבה פ׳ ט׳ ועיין מ״ש בס׳ מלאכי אגל ומה האחד מבקש : (ג) אדם ולא אל . הוא״ו בגעיא ואין מאריך בלמ״ד · (ו) העמיקו . בספרים מדוייקים העי״ן בשוא לבדו :

לב (ב) למשפט ישרו . בשי״ן שמאלית : והיה איש . במקצת ספרים הה״א במאריך : (ו) לעשות חנף . בספרים מדוייקים מלעיל כי הוא שם דבר וכן נראה מהשרשים וכן כתב בעל הלשון שהוא על משקל חֹמֶשׁ ורש״י כתב בהדיא חנף שם דבר לכך טעמו למעלה ונקוד פתח פירוש פתח קטן : (ז) וכלי כליו רעים . הכ״ף בצירי אף על פי שהוא הכילי שזכר למעלה : ענוים . עניים ק׳ : (ט) האזנה אמרתי . בספרים כ״י מדוייקים האל״ף בשוא לבדו והזי״ן בצירי וכן הוא בדפוס ישן יגיד עליו רעו דגשי למך על פי המסורת למימרא דחדא קריאה אית להו ועיין מה שכתבתי בסדר בראשית : (יא) וחגורה . לית מלעיל ומלא וא״ו במדוייקים ונמנה בסוף מס רה גדולה בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה ; (טו) וכרמל . והכרמל ק׳ : (יח) ובמשכנות . בספרי ספרד הוא״ו במאריך :

לג (א) כהתמך . התי״ו במאריך במקצת ספרים וכתובי יד וגם במקצת דפוסים חסר יו״ד וכתב רד״ק בפירוש ובשרשו שהוא קל והיתה המ״ם ראויה להדגש וכן כתוב במכלול דף קע״ט : תושד . הוא״ו עם הדגש בשי״ן : כנלתך . בדגש הנו״ן לחסרון הה״א כי משפטו כהנלתך בפלס להגלתך מכלול דף קס״ה וספר ההרכבה אות כ״ף : (ג) מרממתיך . במקצת ספרים מלא וא״ו אחר רי״ש : (ז) הן אראלם צעקו חצה . לית חסר ויש בו דרש בחיבה רבתי פסוק בכה תבכה בלילה וכב״ר פרשת נ״ו עיין יפה תואר שם סי׳ ז׳ ומתנות כהונה : (ט) קמל . פתח באתנח ועיין מכלול שקל פָּעָל : (טו) מראות ברע . סימן ישעיהו מראות ברע . חבקוק מראות רע . וחד פסוק סימן לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב : (יז) מרחקים . המ״ם בפתח כמו שאכתוב בירמיה ח׳ : (יח) יהגה . הגימ״ל בדגש ובלא מאריך ביו״ד בספרים כ״י וגם במקצת דפוסים : (כ) בל ינתקו . (כא) כי אם שם וגומר . חצי הספר בפסוקים :

לד (א) נאמים . אל״ף ראשונה בחטף סגול : (ג) באשם . הבי״ת בקמץ חטוף והאל״ף בשוא נחה וכן ועלה באשו (יואל ב) מכלול דף ר״ח ושרשים שרש באש : (ט) ונהפכו . בסגול הה״א וקל הפ״א שרשים : (יא) וקפד . במקצת ספרים מלא וא״ו אחר הפ״א : וינשוף . השי״ן בחולם בספרים מדוייקים וכן כתב רד״ק לא בשורק כמו שנמצא באיזה ספרים : קו תהו . באו במפיק שלשה רפין קו תהו . שלו בה (תילים סח) . ה׳ בם (יחזקאל כג) : (טז) וקראו . בס״ס הוא״ו במאריך וי״ס שהקו״ף בחטף פתח ועיין מ״ש בשופטים ה׳ : אשה רעותה . במקרא גדולה כתוב בגליון ספר אחד ואשה עד כאן לשונו . והתרגום סייע לו אבל לא ראיתי כן לאחד מהספרים :

לה (ד) נקם יבוא . מלא וא״ו בספרים מדוייקים וכן חברו שבפסוק ונכון לעשות כן כי אין אלו מן ז׳ חסרים שנזכרים במסורת פרשת בהעלתך : (ז) בנוה תנים רבצה . כתב רש״י שם דבר הוא כמו מרבץ שהרי אינו מפיק ה״א עכ״ל ובספרים שלנו הה״א במפיק גם לא נמנה במסורת עם מלין דלא מפקין ה״א בסוף תיבותא : (י) ישיגו ונסו . זהו ישיגו ונסו ישלמטה מזה בפרשת עורי עורי ישיגון בנון נסו אין וא״ו כראש המלה וסימן וא״ו בוא״ו נו״ן בנו״ן עיין רד״ק :

לו (ב) מלכיש ירושלמה . ס׳ חסרים וחד מל׳ עיין במסורת על פסוק זה והמלא הוא בד״ה ב ל״ב אחר זה שלח סנחריב : (ה) אמרתי אך דבר שפתים . סי׳ דמלכים אמרת דישעיהו אמרתי וחד פסוק סימן ויקרא אבימלך ליצחק *) : (ז) הלוא הוא . לפי המסורת ראוי להיות מלא וא״ו שאין זה ממנין ז׳ חסרים בסיפרא שנמסר סימנם במ״ג סי׳ י׳ וכן מצאתיו מלא במקצת ספרים : (י) עלה אל הארץ הזאת . בכל ספרים שלנו כתוב אל ותימה על המתרגם שתרגם סק על ארעא : (יב) חראיהם . צואתם ק׳ ובחילופי מלכים וישעיה כתוב במסורת מלכים חריהם ישעיה חראיהם שיניהם . מימי רגליהם ק׳ ובכל הספרים כתוב שיניהם ביו״ד אחר השי״ן וכן הוא חברו דמלכים ברוב הספרים וכ״כ המכלול יופי בשני המקומות אמנם במסורת כתוב מלכים שיניהם כתיב ישעיה שיניהם כתיב עוד מצאתי בס״א כ״י כי בשני המקומות כתוב בפנים גם מלת מימי והקרי והכתיב אינו אלא על מלת שיניהם ונראה מדברי רש״י שכן היה כתוב בספרו וכ״כ מדבריו בפי׳ הגמרא סוף פ׳ הקורא את המגילה עומד וכך היא גירסת הרי״ף ורבינו ישעיה הראשון שם אבל הרא״ש וריא״ז אינם גורסים מלת מימי בכתוב וכך היא גירסת רד״ק כמ״ש במלכים וכ״כ בעל המסורת במאמר אחד וזה תלוי בנוסחאות הגמרא : (יד) ישא . עיין מה שכתבתי במלכים ב׳ י״ח :

לז (יז) הטה ה׳ אזנך ושמע . הוא״ו במאריך ובמקצת ספרים השי״ן בשוא ופתח ובמקצתן בשוא לבדו ועיין מ״ש בפרשת בלק על פסוק קום בלק ושמע : (כד) ביד עבדיך חרפת אדוני . יש פסיק בין חרפת לשם כמ״ש במלכים : מרום קצו . סנהדרין פ׳ חלק ר׳ חנינא בר פפא רמי כתיב מרום קצו וכתיב מלון קצו אמר אותו רשע בתחלה אחרי׳ דירה של מטה ואח״כ אחרי׳ דירה של מעלה ופירש רש״י כתוב מרום קצו בישעיה וכתו׳ מלון במלכים כן צריך להגיה בפירש רש״י : (כה) כל יארי . בכל הספרים כ״י חסר וא״ו בתר אל״ף ועיין מ״ש בזכריה סימן י׳ : (כו) הלוא שמעת . מלא וא״ו בספרים מדוייקים ועל פי המסורת שזכרתי למעלה בסימן ל״ו : עתה הבאתיה . בספרים מועטים כתו׳ הביאתיה ביו״ד ואל״ף אחר הבי״ת וגם במכלול יופי כתוב על זה בא מלא בעי״ן הפעל ועל אותו דמלכים לא כתב מאומה ולפי דעתי נשתבש בדברי המכלול שכתב כדן ק״נ וכאן מלכים בעי״ן הפעל וכו׳ ומנה בכללם עתה הביאתיה ובמורה מקום נגליון כתוב ישעיה ל״ז אך אין למדין מהמורה מקום כי אם מהספרים המדוייקים שזה דישעיה חסר ודמלכים מלא וקצת תימה שלא נמנה חילוף זה עם חילופים אחרים שנמנו במסורת שלנו בין מלכים לישעיה ויותר מזה יש לתמוה על בעל המסורת דישעיה סימן מ״ג לא מנה שום אחד מאלו עם אותן שהם מלאים ועיין עוד מ״ש במלכים ב׳ ט׳ : (כט) ושאננך . בכמה ספרים כ״י וגם בדפוסים ישנים נו״ן ראשונה בקמץ וכן חברו דמלכים וכך הם בשרשים ובבעל הלשון ובמקצת ספרים בפתח כמ״ש במלכים : (ל) ואכול . ואכלו ק׳ ויש ספרים שכתיב ואכל ונוסחא קמייתא עדיפא דמסרא רבתא חשיב ליה בהדי מלין דכתיבין מוקדם ומאוחר פוק חזי התם כאות וא״ו : (לח) ואדרמלך . בס״ס הוא״ו בגעיא : אסרחדן . במקצת ספרים כ״י ודפוסים קדמונים חדא מלה וי״ס תרין מלין כמ״ש במלכים ובעזרא ד׳ :

לח (ג) ויאמר אנה . במקצת ספרים כ״י בשני טעמים אָנָּה ובשאר ספרים בטעם א׳ לבד בנו״ן וזה א׳ מן ו׳ כתובים בה״א בלשון בקשה ומה שיש ׳ווז׳ לדקדק בזה אכתבנו בתילים קי״ו בס״ד : ובלב שלם . ובס׳ מלכים כתיב ובלבב ושם מסרתי הסימן ומה שכתוב במקרא גדולה כי״ן ובלבב טעות הוא מהדפוס שהקדים למ״ד לבי״ת : (יא) יושבי חדל . בכל אחר כתיב חלד וככה כתיב חדל זיל קרי בזוהר פרשת נח סוף דף ס״ה : (יג) כארי . הכ״ף בקמץ וכן במסורת ב׳ קמצין כארי לישבי שויתי עד בקר כארי ידי ורגלי ועיין מ״ש בעל ערוגת הבשם בסוף פ״ג מספרו : (יד) כסוס . כן כתיב וק׳ ואי מסכתת ספרי דכתיב כסים וקרי כסוס הם אליבה דמדינחאי דלא נקיטינן כוותייהו אבל בירמיה כימן ח׳ כתוב וסוס וק׳ וסיס : דלו . עיין מ״ש באיוב כח : אדני עשקה . (א״ה במ״ג נכתב ביו״ד ה״א וטעות גמור הוא שהרי נמסר בערך א״ד במנין קל״ד אדני ולא ידעתי למה הרב המחבר לא העיר על זה ע״כ) : עשקה לי . נווי ואעפ״י שהעי״ן איננה חטופה אלא נקראת במאריך הנה כמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני או יהיה עבר לנקבה כ״כ רד״ק בפי׳ ובשרשים לאפוקי אותן שקוראים בחטף ועיין מ״ש בתילים מזמור פ״ו : (יט) יודיע אל אמתך . התרגום והראב״ע פי׳ אל זה השני בצירי ורד״ק תמה עליהם כי בכל הספרים אל נקוד סגול וסמוך במקף עם אמתך כמו הראשון והמסרה אל אמתך שנים והם אלה הפסוק אשר בספר כי לא שאול תודך ובפ׳ חי חי :

לט (א) מראדך . באל״ף ברוב הספרים ובקצת מהם מרדך בלא אל״ף : (ד) באוצרתי . כן הוא במקצת ספרים מדוייקים כמ״ש בפ׳ האזינו :

מ (ב) בכל חטאתיה . בבי״ת וכן פי׳ כל המפרשים : (ז) נבל ציץ . זה וחבירו שבסמוך בשני טעמים כמו ויציץ ציץ דפרשת קרח עיין שם : נשבה בו . הבי״ת של בו דגושה ועוד אדבר בזה בכלל אתי ׳ז׳י׳ מרחיק בס״ד : (י) משלה לו . למ״ד של לו רפה : (יג) מי תכן את רוח . בכל הספרים יש עפתא במלת רוח ומלת ה היא תשובה לשאלה ואינו נסמך רוח אל ה׳ וכן דעת יונתן ומפרשים אחרים ויש מי שפי׳ בענין אחר ואינו על דרך הטעמים : (כ) המסכן . המ״ס רפויה והס״א סמוכה במאריך מכלול : (כה) ואל מי תדמיוני . התי״ו רפה ועיין מ״ש בפרשת כי תשא על לא תחטב בפ׳ ואדרש על אתה תדבר : (כו) מי ברא אלה . טועים העושים אותו מלעיל שהמכלול מנהו בדף ו׳ עם אותם שבאו מלרע שלא כמנהג : (כט) עצמה ירבה . חטף ע״פ המסורת ר״ל קמץ חטוף והכרו כמו עלמה דסוף נחום : (לא) וקוי . היו״ד בצירי והיא עי״ן הפועל וו״ד הרבים נעלמת והוסרה היו״ד מהמכתב ונכרה במכתא בפגישת שני יודי״ן אבל וקוי ה׳ המה יירשו ארץ תילים ל״ז בהגעת וא״ו עי״ן הפועל כן דעת רד״ק במכלול משקל פועלים ובשרשים ובתילים וכן מצאתי בספרים מדוייקים ועיין עוד מ״ש בתילים :

מא (ה) ראו איים וייראו . פליגי סופרי אם הוא בתרי יודי״ן או בחדא בלחוד וממסורת נוכח לאכרועי מידי : ויאתיון . בדפוסים ישנים וגם ברוב ספרים כ״י האל״ף בחטף סגול וכן כתב המכלול יופי האל״ף נעה ולמ״ד זה מהמכלול דף קס״ג ומהמפרשים שהוכא עם אחרים שהאל״ף נעה : (ז) את נרף . יש מי שכתבו מלא וא״ו ואין לסמוך עליו שזהו א׳ מן ד׳ חסר במסורה : (ט) החזקתיך מקצות . בספרים כ״י מדוייקים הקו״ף רפה וכ״כ רב פעלים : ואמר לך . מלעיל במדוייקים

*) נ״א בפסוק זה כתיב ואין אמרת כי אמרתי והראשון בפסוק מורה על מלכים שהוא לפני ישעיה . דברי המגיה אהרן פאלאק :

במדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים: (טו) בעל פיפיות. פ"א שנייה רפויה כמשפטה וכן וחרב פיפיות בידם דתלים: (יז) נשתה. דגש התי"ו לתפארת המלה מכלול שקל פָּעַר: (כא) קרבו ריבכם במקצת ספרים הקו"ף בלא מאריך ומ"מ קריאתו בקמץ רחב כי משפט התיבה בשוא נע שהוא צווי מהדגוש אלא שהרי"ש אינה מקבלת דגש והטעוהו תחת הקו"ף שמשפטה בפתח כ"כ רד"ק בפירוש ובשרשים וגם החכם ן' עזרא כת' שהוא צווי מהבנין הכבד הדגוש ע"מ ברכו את ה' עכ"ל. ולא יתכן להיות צווי מהקל בשקל תרבו מאד (ירמיה ג) כי שרש קרב מבנין הקל הוא עומד וזה יוצא: (כג) ונשתעה. מלעיל הטעם בתי"ו: ונראה ק': (כח) וישיבו דבר. במדוייקים מלא יו"ד וכן במסורה וישיבו ג' חד חסר וב' מלאים וזהו א' מן המלאים עיין במ"ג סדר דברים:

מב (ו) ואחזק. בגירי והתי"ו בשוא לבדו רד"ק בפי' ומכלול דפ"ה: (כ) ראית. ראות ק': פקח. במקצת ספרים פקוח מלא וא"ו: (כא) ויאדיר. האל"ף בשוא לבדו: (כב) השב. השי"ן בפתח ובמסורת ב' א' סוף פסוק וא' ריש פסוק השב אל תערה (יחזקאל כא): (כג) יקשוב. במקצת ספרים חסר יו"ד וכן נמסר עליו לית חסר: (כד) למשוסה. למשיסה ק' ועיין מ"ש רפ"י בתילים מזמור מ"ה על מלת ביקרותיך: הלוא ה'. מלא וא"ו בספרים מדוייקים וכן ראוי ע"פ המסורת שאין זה מן ז' חסרים בסיפרא וסימנהון בסימן י': ולא אבו. בפרק הנזקין עשה אותו תינוק ואמר הלוא ה' זו חטאנו לו לא אבו וגו' וכתב בעל יפה מראה בפרק ג' דהוריות דלפי גרסת הנזקין דגרים לא אבו י"ל דהשמטת הוא"ו היתה בהכמה וכו' ואף על גב דבירושלמי דהתם גרסינן ולא אבו אולי המעתיק לא דק וחשב לתקן ולא אבו כלשון הכתוב עד כאן לשונו. וכל מה שכתב בזה נ"ל דוחק דבס' אגדות הגמרא גריס ולא בוא"ו והכי איתא במדרש איכה רבתי רי"ש אלפ"א בית"א רביעאה והכי גרסינן בזוהר סוף פ' חיי שרה ושם נדרש יפה מהו חטאנו למדברים בעדם ומהו ולא אבו לנסתרים ואין אנו צריכים למה שנדחק היפה מראה ובתוספתא פ' ב' דהוריות נענה אותו תינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו לו ע"כ ולא סיים סיפיה דקרא:

מג (א) בשמך. אין בבי"ת געיה: (ה) אקבצך. הכ"ף בדגש: (יד) שלחתי בבלה. במדרש שוחר טוב על מזמור על נהרות בבל באותה שעה נכנסו מלאכי השרת לפני הקב"ה וקבלו עד רדו מלפניו ובאו המשאוי עליהם מיד ירדו מלאכי השרת ונטלו המשאוי מעליהם ולא מלאכי השרת בלבד אלא הקב"ה כביכול נשא בעצמו שנאמר למענכם שולחתי בבלה. ובמדרש רבתי סוף פרשת אמור ראיתי והנה מנורת זהב וגולה על ראשה תרין אמוראין חד אמר גולה ת"א גאולה מן דאמר גולה שגולה לבבל וגלתה שכינה כביכול עמהם כדאמרן למענכם שולחתי בבלה ומאן דאמר גאולה שנאמר גאלינו ה' צבאות שמו. והכי גרסינן שולחתי בספרי סוף פרשת מסעי ופרש' בהעלתך ובמכילתא דשירה ס' י"ד ובשיר השירים רבה בפסוק אתי מלבנון כלה ובמדרש פסיקתא הובא בילקוט זכריה רמז תק"ע וישעיה רמז ש"ן. ומדרש איכה פסוק בחורים טחון נשאו הובא בערוך ערך בריא אף על פי שאינו כן במדרש חמש מגלות רבתא וגם בערך שלא כתב הערוך בשם מגלת איכה שולחתי בבלה כתיב וכן הוא במדרש וויושע פסוק תביאמו ותטעמו. גם החכם אבן עזרא פירשו כאלו הוא קורא השי"ן בקבוץ שפתים מבנין פועל שֻלחתי. וכן מצאתי בדפוס ישן ובנכתב כ"י והחכם אברבנאל פירשו בתחלה בחירק ואחר כך כתב ויש קוראים אותו בשורק ונראה שחז"ל כן היו קוראים כמו שאמר גלו לבבל וכו' עכ"ל. ובירושלמי פרק קמא דתענית גלו לבבל וגלה שכינה עמהם מאי טעמא למענכם שולחתי בבלה וכתב בעל יפה מראה נראה דמסורת בידם דשולחתי גרסינן אף על פי שאינו כן בספרינו ובפרק בני העיר ובשמות רבה פ' ט"ו סי' כ"ג לא גרסינן אלא שלחתי וכו' עד כאן לשונו ע"ש. ורד"ק תמה מהחכם אבן עזרא ובסוף דבריו כת' ואני מקובל כי קריאתו שלחתי בחירק השי"ן מבנין פעל הדגוש וכן מצאתי בכל הספרים המדוייקים אשר ראיתי וכן נראה מהתרגום אבל לפי מה שנמצא בדברי רבותינו ז"ל ידמה שהם היו קוראים שלחתי בקבוץ שפתים השי"ן שאמרו כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם שנ' למענכם שלחתי בבלה ע"כ דבריו, ולבי אומר לי דגירסת כל המדרשים שלחתי בחירק כמו שכתוב בספרים שלנו וכן הוא בספר הזוהר ריש פרשת ואלה שמות ובמדבר רבה פ' ז' ובאיכה רבתי שילהי אלפ"א בית"א קדמאה וילמדנו פרשת בהר סיני אלא שאמרו שלחתי דרך דרש על דרך אל תיקרי ויש אם למקרא ולמסורת דמגינן למיקרי שלחתי בקבוץ השי"ן וכן כתב מהר"ל מתתיה דלאקרט בפירוש שערי אורה שער ראשון ע"ז המאמר גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר למענכם שלחתי בבלה אל תקרי שלחתי אלא שולחתי. וכן יסד הפייט בהושעת קהלות בבלה כשלחת רחום למענך שלחת וכן ייסד בהושעת כנה משוררת ויושע לגוחה מצויינת וְיוֹשַׁע כמו שדרשו בזוהר פרשת אחרי מות דף ס"ט על פסוק צדיק ונושע הוא (זכריה ט) וכן דרשו במדרש תנחומא צדיק ונושע הוא אמר ר' אבהו כביכול שלך ושלנו היא הגאולה דכתיב ולכה לישועתה לנו אמר ר"מ כתיב ויושע ה' ביום ההוא ויושע ה' כתיב כביכול וכו' כמ"ש בפרשת בשלח על ויושע וכן דרשו בשמות רבה פ' ל' על פסוק וירא כי אין איש וישתומם וגו' ובפסוק כי קרובה ישועתי לבא ודומה לזה ייסד הפייט בהושעת מאמר וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם נָקוּב וְהוּצֵאתִי אִתְּכֶם ונראה לי דהכי פירושה מאמר הקב"ה שאמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים נקוב והוצאתי לשון אשר נקבו בשמות כלומר אל תקרי וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם אלא וְהוּצֵאתִי אִתְּכֶם כי יש אם למקרא ולמסורת ג"כ כביכול היה עמהם בגזרה ור"ל כמו שקיימת אותה ההבטחה כן הושענא אבל פסוק אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם אינה הבטחה שבשעה שנאמר כבר יצאו וכיוצא בזה אמרו בשילהי מועד קטן מנין לאבל שמסב בראש שנאמר אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם (איוב כט) קרי ביה יְנֻחָם ר"ל בחירק היו"ד כמו שכתב בעל נימוקי יוסף שם וכ"כ התו' פ' כוף מגילת אסתר ועיין מה שאכתוב בתילים מזמור פ"ה בסייעתא דשמיא ולקמן על והורדתי בריחים: והורדתי בריחים. מדרש איכה רבתי בחורים טחון נשאו את מולא שלא היה ריחים בבבל וכשעלה נבוכדנאצר הטעינן ריחים והורידן לבבל הה"ד והורדתי בריחים כלה ברחים כתיב ע"כ ובכל ספרים שלנו בריחים מלא דמלא ונראה לי שאין המדרש חולק על הספרים דאף על גב דלא אשכחן בכוליה קריא ליטנא דרחים כי אם חסר יו"ד קדים לחי"ת מ"מ מגינן למימר דקרי ביה רחים בגירי הרי"ש וביו"ד נחה ויש אם למקרא ולמסורה כמ"ש למעלה: (יט) דרך בישמון. בספרים מדוייקים כ"כ מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא ומלא וא"ו: (כ) נהרות בישימון. כ"כ במדוייקים מלא תרי יודי"ן וחסר וא"ו: (כג) לא הביאת. מלא יו"ד ואל"ף ועיין מ"ש בסימן ל"ז ובמכלול הנזכר שם: לא כבדתני. בבי"ת לשון כבוד:

מד (ד) וצמחו בבין חציר. י"ת ויתרבון לדיקא רביכין ומפיקין כלבלבי עסב כאילן דמשלח שרשוהי על נגדין דמיין. וכדומה לי שהוא היה קורא כבין בכ"ף וכן מראין דברי הראב"ע שכתב וצמחו רוחי וברכתי כמו חציר ורבים אמרו על הנהגים וכן וצמחו כאילו הם יושבים בין החציר והטעם שיפרו וירבו עכ"ל. אבל בספרים שלנו בבי"ת וכן כת' רד"ק וכן פירש רש"י ז"ל: (ז) ויערכה לי. במקצת ספרים העי"ן בפתח ובספרים מדוייקים בשוא וכ"כ בשרשים ובמכלול דף מ"ה: (ט) ועדיהם המה. חד מן ד' נקודות בנביאים וסימן בפ' במדבר סיני במ"ג: (י) יצר אל. מלרע שלא כמנהג מכלול דף ו': (יב) מעצד. בדפוס עתיק העי"ן בחטף קמץ ולא סמכינן עליה דכולהו ספרי אחריני בחטף פתח כתכריה דירמיה סימן י': ויעף. במקצת ספרים כתובי יד וגם בדפוס ישן כתיב וייעף בשני יודי"ן ואין כן בשאר הספרים: (יג) יתארהו בשרד. האל"ף בשוא ופתח ובמחוגה יתארהו האל"ף בחטף קמץ רד"ק בפירוש ומכלול דף כ"ב ובשרשים וכן בספר ישן כתו' בגליון וסי' אָאר ובס' אחר כ"י שניהם בחטף פתח ואין להוש עליו וכתב רבינו יונה ובס' הרקמה ובמחוגה יתארהו לית דכותי' קמוץ: (יד) נטעי. מלרע שלא כמנהג מכלול דף ו': ארן. נו"ן זעירא והיא חד מן ג' נוני"ן אריכין זעירין על פי המסורת. ויש קוראין ארז בזי"ן וטועין נימוק כ"א בשרשים: (טו) ויחם. ההי"א בקמץ חטוף והזקף ביו"ד רד"ק: (טז) חמותי. בספר אחר כ"י מלעיל ובשאר ספרים מלרע וכן כת' רד"ק: (יז) יסגוד לו. חד מן יתירין וא"ו וחטפין קמצין ע"פ המסורה וסימן במסורה רבתא מערכת אות וא"ו: (כ) הלוא שקר. מלא וא"ו ואף כי אינו מן החסר בסיפרא: (כא) זכר אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה וגו' ישראל לא תנשני. בנביאים עם פירוש אברבנאל כתוב וישראל לא תנשני בוא"ו וכן בדפוס ישן מוויניציאה נכתב מבחוץ וישראל גם במקרא ישנה ספרדית היה כתוב בתחלה בוא"ו ואחר כך עברה ומריש הוה אמינא אולי משגה הוא למיכתביה בוא"ו כדם כדחזאי כל אילין אמינא הלא דבר הוא והיכא למיחש עליו ובתר דאשכחי נמי במסרה רבתא דדפוסא ל"ג וישראל בקריא דכתיב בה זכר אלה יעקב וישראל כ' בו כזעיר איתמוטטת רגלי לאכרועי כמאן דכתיב בוא"ו אילולי ה' דסעיד לי וזמין בידי מסרה כתיבת ידא דלא חשבא להדין פסיקא אלא חדא בלחוד דהוא קדמאה דפסיק ולהדא שמעינן דאמרי כהלכתא וברוכה דנוסחי דיקי וכת"י וכהך מסרא דדפוסא כד מעיינת בה תשכח דלא סלקא כהוגן כל עיקר לפום חושבנא דתלתין ותלת ובגרא לה תלתא פסוקי והריני מברכן חד מנהון הוא וישראל וישראל מקראי (שמואל ב יח) תניינא וישראל מקראי (ישעיה מח) תליתאה ליהודה וישראל דאסא (בדברי הימים ב טז) ותו חזינא בה טעותא ומשום הכי פרישנא מאי דצריכא לה כתיב התם וישראל הוא ידע בסוף דפא וכריש דפא אם במרד ואם במעל דתיתזי קרין שבוקי וכולא חד פסוקא הוא ביהושע כ"ב ותו וישראל תנים בעין דאר נ"ל בעין אשר בשמואל א' ריש סימן כ"ט ותו יולדך מבטן נ"ל יצרי מבטן וסיומא דקרא וישראל לא יאסף בישעיה מ"ט ישא רעותיה דמארי עלמא עם עמיה ישראל לעלם בימנא יתפרקון דבית יהודה וישראל ישרי לרוחצן אמן: (כב) חטאתיך. יש ספרים שכתוב בהם חטאותיך מלא בוא"ו ואל"ף: שובה. חד מן ה' מלרע על פי המסורת וכן במכלול דף קל"ז: (כד) עשה כל. הכ"ף דגושה: מי אתי. מאתי קרי. והוא חד מן מלין דכתיבין תרין וקריין חד ונסדרו בדה"ב עד ויש בזה דרש בבראשית רבה ס' א' ופ' ג' ובשוחר טוב מזמור כ"ד מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם והסוד מבואר בספר הבהיר והובא בליוני פרשת חיי שרה:

מה (א) כה אמר ה' למשיחו לכרש. לית זרקא בלא סגולתא: (ג) אוצר. אוצר קרי:

(ו) וממערבה. בספרים מדוייקים הה"א רפה וכן כתב רד"ק ותרגומו וממערבא: (ז) ובורא חשך. מלרע: ובורא רע. מלעיל ועיין מה שכתב בעל נפוצות יהודה ריש דרוש מ"ח: (יד) וסחר כוש. ברוב הספרים הוא"ו במאריך והסמ"ך בשוא לבדו ובמקצת ספרים בשוא ופתח כמנהגם בשאר מקומות בכיוצא בזה אמנם כפי הכלל שנתן רד"ק על ושלם לי פעם ארזים השוא נח ולא יקרא כמו שוא ופתח וכבר האריכתי בענין זה בשופטים ה': ואליך ישתחוו. בוא"ו: אליך יתפללו. בלא וא"ו: (יט) בקשוני. בספר אחד כ"י וגם בדפוס ישן השי"ן בחירק ואין לנו לזוז מהספרים אחרים שהשי"ן בפתח והקו"ף בדגש: (כג) כל ברך. בס"א כ"י השי"ן והרי"ש בגירי ובספרים אחרים השי"ן בגירי והרי"ש בסגול ורד"ק בשרשים כתב בשוא בשש נקודות: (כד) עדיו יבוא ויבשו. י"ד דסבירין יבואו וקריין יבוא וסימנם נמסר במ"ג סוף פרשת שמיני עיין עוד מ"ש ביחזקאל סימן כ"ג:

מו (ב) קרסו כרעו. שניהם במאריך במקצת ספרים: (ה) למי תדמיוני. השי"ן רפויה כמ"ש בפרשת כי תצא על לא תתעב ועיין עוד בפרשת ואתה על אתם תדבר: ותמשלוני. בספרים מדוייקים חסר יו"ד בתר שי"ן ומלא וא"ו בתר למ"ד: (יא) איש עצתו. עצתי קרי:

מז (א) לא תוסיפי יקראו לך רכה. מלרע בפשטא אחד וכן לא תוסיפי יקראו לך גברת דסמוך ושם שניהם מלרע ע"פ המסורת ובמקצת ספרים שניהם בב' פשטין ובקמא הראשון מלעיל והשני מלרע ויש ספרים בהפך ומה שכתבתי בתחלה הוא המוסכם מרד"ק בפירוש ובמכלול דף ק"ו ובשרשים וכן מצאתי בספרים מדוייקים: וטחני קמח. השי"ת בגלגל בספרי ספרד: (ב) חשפי. השי"ן שמאלית מענין מחשף הלבן והתי"ו בסגול: (ג) נקם אקח. רד"ק בשקל אפעול הביאו עם הזקפין קמוצין וכן ואותך אקח (מלכים א' יא) ורב פעלים כתב במלא מסורת אתת אקח ב' זקפין אחד קמץ ואותך אקח ואחד פתח נקם אקח עד כאן לשונו. ובמסורה שלנו בהלפ"א בית"א מן חד הד קמץ בזקפא לא נמנה רק נקם אקח וסימנם בריש ספר ויקרא ועיין מ"ש במלכים א' י"א: (ט) ותבאנה. במקצת ספרי דפוס הוא"ו בפתח וטעות הוא כי הוא וא"ו החבור ולא להיפוך ונ"ל בשוא כמו שת"י וַיִּתֵּן וכ"כ רד"ק: (י) אין ראני. במקצת ספרים האל"ף בפתח ומקצתם בקמץ וכ"כ רד"ק בפירוש ובספר מכלול דף קס"ב כתב שה"א בפתח ובשם ר' יונה בקמץ ובשרשים אמר קמץ גדול תחת קמץ קטן וזה גם דעת הראב"ע שכתב וקמץ אל"ף ראני בעבור היותו מסגרון: (יא) והפל עליך הוה. שרי לפו מרייהו למדפיסים שכתבו שם הקדש: (יג) הברו. הברי קרי. מודעים. במקצת ספרים כ"י מדוייקים ובדפוס ישן חסר יו"ד קדמאה: להדשים. הלמ"ד בסגול שלא כמשפט וראוי בקמץ מכלול דף נ':

מח (ט) אחטם לך. במקצת ספרים אחטום בוא"ו יתירה ואין לסמוך עליהם כי בכל ספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ישנים בלא וא"ו גם לא נמנה במסורת עם מלין דיתירין וא"ו וחטפין קמצין: (יב) שמע אלי יעקב וישראל מקראי. בירושלמי דסוטה פרק אלו נאמרין אמר ר' מתניה טעמא דהדין תנייא שמע אלי יעקב עבדי וישראל מקראי חסר וא"ו פס המקרא הזאת עוביה דהן גבי קוטנה דהן וגומר וכולהו סיפרי דילן ליכא מלת עבדי בפסוק והכי גרסינן בבבלי ובשמות רבה פ' א' ובויקרא רבה פ' כ"ט ובמדרש תנחומא ריש פרשה ואלה שמות ובאגדת תילים מזמור י"ד בלא מלת עבדי ונראה דאגבורת ליסן כיא לשמך עבדי אגב יעקב כמה דאת אמר ועתה שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו (ישעיה מד) ודמיא לאה דאמרינן בפרק קמא דעכו"ם תנא תוספתא ספרא בגירסא עיין ערוך ערך ספר סבי: (יג) וימיני טפחה שמים. כתיב בשרשים במקצת ספרים מדוייקים טפחה בקמץ חטף וכן מצאתי במקצת ספרי ספרד שנכתב בגלדו ס"א טִפְּחָה וקריאה זה היא עלי: (ד) הקבצו כלכם ושמעו. בספרי ספרד הוא"ו במאריך והשין בשוא לבד ובמקצת ספרים השי"ן בשוא והא ועיין שופטים ה' ומה שכתבתי שם בשם ר' אליה המדקדק: (כ) הגידו השמיעו זאת. במקרא גדולה כתו' ס"א והשמיעו וכן מצאתי בנכתב כ"י אכן בשאר ספרים כתוב השמיעו בלא וא"ו: (כא) ולא צמאו בחרבות. בחטף קמץ כפ"א כמו שהכתוב ביחזקאל י"ג בסייעתא דשמיא:

מט (ד) כחי כליתי. בס"א כ"י הלמ"ד בחירק ובשאר ספרים בגירי וכ"כ רד"ק בשרשים ולא כליתי את בני ישראל בחירק. לתהו והבל כחי כליתי בגירי: (ה) יוצרי מבטן. בכמה ספרים כתוב יוצרי מלא וא"ו ובשני ספרים ישנים מספרד היה כתוב בתחלה ביא"ו ואחר כך נגררה וזהו מן החלופים שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל למערבאי חסר ולמדנחאי מלא: לעבד לו. מה שנמסר בישעיה ריש סי' ט' לא ט"ו דכתיבין אל"ף וקריין וא"ו והכין פלוגתא יוצרי מבטן לעבד לו קאי אסיפיה דקרא דכתיב וישראל לא יאסף כדבעינן למימר קמן: וישראל לא יאסף. לו קרי בוא"ו וככתיב באל"ף כן כתבו הראב"ע ורד"ק ובמסורת ישעיה דלעיל כתו' דהיכא פלוגתא בהדין וגם על ואבשי אחי יואב דד"ס א' י"א ואשכחינא נמי מסרא אחריתי דכוותה כ"י בפ' בהר סיני ט"ו כתיב' לא וקריין לו וכו' כמה דכתיבין במסרה דילן פרשת שמיני ובתר הכי מסיימא וב' פליגא לא יאסף ולא שם קדמאה דד"ס עד כאן. והם השנים האמורים במסורה שלנו וכן מצאתי במקצת ספרים דבניהם כתובים לא באל"ף וקרי' לו בוא"ו ובספרים אחרים זה דישעיה כתי' וקרי לא באל"ף ודד"ס כתי' וקרי ולו בוא"ו ומה שכתוב במכלל יופי כ"כ בוא"ו טעות הוא ור"ל כן קרי בוא"ו שהרי בסוף דבריו אמר שכתו' לא יאסף באל"ף והן הן דברי רד"ק עוד כתו' במסרה כ"י שזכרתי למעלה וב' חילוף כתי' לו וקרי לא בחזק יעשה ע"כ. והם ג"כ הנזכרים במסורה שלנו בישעיה סימן ט' ואין ביניהם רק שינוי הלשון זהו פירושם בחזקה בשמואל א' ב' שכתיב ואמר לו בוא"ו וקרי לא באל"ף ופי' יעשה הוא ויאמר לו חלילה לא תמות הנה לו עשה אבי דבר גדול ונומר בשמואל א' כ' שכתוב לו עשה וקרי לא יעשה: (ו) ונצירי. ונצורי קרי ובירושלמי פרק ד' דשביעית יליף מכאן ר' אלעזר דאפילו נפלין חיין לעתיד לבא וכתב בעל יפה מראה לא ידעתי היכי משמע אזרי נפלים ולי נראה דדריש ליה מלבזה ונגזר משרביו יפרה: (ז) למתעב גוי. במקצת ספרים כ"י העי"ן בסגול ואין טעם רק בתי"ו ובספרים מדוייקים התי"ו בשופר והעי"ן במאריך ונקודה בגירי בפלס מְבֹרָךְ אין דכוף סיפרא וכן נמנה במסורה עם הקמוצין בלישנא: ויבחרך. בס"א כ"י וגם בדפוס ישן כתו' ויבחרך בשוא הה"א ואין לסמוך עליהם כלל בזה: (ט) לאשר בחשך הגלו. בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים מלרע כתוב וכן כתוב במכלול דף קע"ח: (יג) יפצחו. ופצחו קרי וכן בכל הספרים הון מהאחד יפצחו כתיב ופצחו קרי וברד"ק כתוב בהפך וכן העתיק לשונו בעל מכלל יופי ופליאה דעתם ממני כזהו אחד מן מלין דכתיבין יו"ד בריש תיבותא וקרי וא"ו וסימן במסרה רבתא וריש הושע וריש דברי הימים: ועניו. במקצת ספרים ועניו בשני יודי"ן: (יח) ותקברים. הוא"ו במאריך בס"ס: (יט) הרסתך. בספרים מדוייקים חסר יו"ד בתר ריש וכן מסיר עליו לית וחסר: (כא) אלה איפה הם. בס"א כ"י נכתב בגלדו ס"א ואלה ע"כ ולא סמכינן עלים מידי:

נ (ח) נעמדה יחד. הטעם בנו"ן וכ"כ בעל מקנה אברהם והיו"ד בדגש: (יא) אשכם. האל"ף בסג"ל והשי"ן רפה רד"ק:

נא (ב) תחוללכם. י"ס שהלמ"ד בפתח וברוב המדוייקים בסגול וכן כת' רד"ק בשורש חול: ואברכהו. הוא"ו בפתח: וארבהו. הוא"ו בשוא ושניהם עתיד במקום עבר כי הוא"ו שם לחיבור ולא להיפוך ועיין מה שכתבתי בפרשת תולדות יצחק על בטרם הבא ואברכהו: (ד) ולאומי. בוא"ו עם דגש כמ"ש כן כת' רד"ק וגם במכלול' לית ומלא ובמדרש שאל רבי את רשב"י עד לא זז מחבבם עד שקראם אמי שנאמר ולאומי אלי האזינו ולאמי כתי' הכי גרסינן בילקוט פ' פקודי ובשיר השירים רבה תנחומא ובמדרש רבה פ' נשא ס' י"ב ושיר השירים רבה בפסוק דודי לי ובפסוק לאיננו ורעיונם ובפסוק אחת היא יונתי וכן הביאו רש"י בשיר השירים. ואיתא נמי בזוהר פרשת ואתחנן דף רס"ב ודיקאנטי פרשת בא ולאמי אלי האזינו אל תקרי ולאומי אלא ולאמי דלא זז הקב"ה מחבבם לכנסת ישראל עד דקרא' אמי וכו' אבל בתורת כהנים ריש פרשת שמיני כתוב אין אמו של ישראל שנאמר ולאומי אלי האזינו ב"כ תו לא. ובמדרש רבה גופיה סוף פרשת פקודי הובא מאמר זה ולית ולאמי כתי' ורק

ספרים

ספירים רבה על פסוק דודי לי ואני לו נדרש ולאומי מלא מלשון ולאם מלאם יאמץ וכבר כתבנו בפ' כא שבמקומות רבים המדרש חולק על המסורת והמסורת נקיטינן : (ז) ידעי צדק . בספרים מדוייקים כתובי יד ודפוס ישן חסר וא"ו : (ט) עורי עורי . שניהם מלרע וכן במכלול דף קל"ז והשלישי שבפסוק מלעיל : המחצבת . בס"א ישן כ"י התי"ו בשוא לבדו וכן בדפוסים אחרונים אבל בספרים אחרים כ"י ודפוסים ישנים בשוא ופתח על משקל המחרבת שבסמוך וכן נקוד בשרשים ובעל הלשון : (יא) ישיגון נסו . ולמעלה מזה בפרשת חזקו ידים רפות ישיגו ונסו וסי' וא"ו נו"ן כמ"ש : (יג) כאשר כונן להשחית . י' דמטעין דסבירין אשר בקריאה וסימן במסורת יונה סימן א' : (כ) המלאים . המ"ם רפה והה"א סמוכה במאריך : (כג) ביד מוגיך . י"ת ביד דהוו מונן ליך נראה שהיה קורא מוניך בנו"ן שרשו ינה הגהת שרשים שרש יגה :

נב (ב) התפתחו . התפתחי קרי : (ג) כי כה אמר ה' חנם נמכרתם . בפ' הקורא את המגלה עומד עלה למתני' דקתני ואם היו שלשתן ג' פרשיות קורים א' א' אמרינן בגמ' כגון כי כה אמר ה' חנם נמכרתם : כי כה אמר ה' מצרים ירד עמי . ועתה מה לי פה וגו' . והכי איתא במס' סופרים פ' י"א ולא מצאתי כן לא' מהספרים : (ה) משלו . משליו קרי : (ו) המדבר הנני . הה"א במאריך והמ"ם רפה : (יד) משחת . המ"ם בחירק :

נג (ד) חליינו . ביו"ד אחד לבד : ומכאבינו סבלם . יש ספרים שכתוב ומכאבינו *הוא קרי ולא כתיב ולא ראיתי כן אלא במקצת דפוסים אחרונים ואין זכרון מזה בראשונה גם לא נמנה במסורת עם מלים דקריין ולא כתבן ומלת מכאבינו חסר וא"ו אחר אל"ף למערבאי : מכה אלהים . יפה בצירי כי הוא סמוך והנוקדו בסגול טועה טעות גדולה כי אין השם מוכה חלילה וכן במסורת מכה ב' וקמץ חד כתיב ה"א וחד כתיב יו"ד מכי חרב במלחמה (ירמיה יח) : (ה) שלומנו . יש גירסאות חלוקות ורובן של מדוייקים מלא וא"ו וחסר יו"ד ובספר ישן מלא ביו"ד : (ז) נגש והוא נענה . בשי"ן שמאלית כמ"ש בישעיה כ"ט וכן פירשו רש"י ורד"ק מלשון לא יגוש את רעהו ומהתרגום נראה שהוא בשי"ן ימנית ועיין מאי דשקיל וטרי מסדר המסורת במקרא גדולה על נגש השי"ן שמאלית ואנן כתבנא בכל חד וחד מאי דחזי לן : גוזזיה נאלמה . בדפוסים ישנים ובספרים כ"י האל"ף בחטף סגול וכן נקוד בשרשים ובעל הלשון וכתב רד"ק שהמלה מלעיל :

נד (א) רני . הבי"ת בגעיא : שוממה . במקצת ספרים חסר ובקצת מדוייקים מלא ואני יושב משומם בראותי רבוי החילופים שנפלו בספרים ורע עלי מאד המעשה כי בכל יום ויום הולכים ומתרבים והמדפיסים הולכים אחריהם ואין נוגה להם ואין דורש ואין מבקש סבת חילוף זה נולד תמה שנמצא במסורת שוממה ג' ב' חסר וא' מלא וסימן ותשב תמר ושממה (ש"ב יג) נתנני שממה כל היום דוה (איכה א') כי רבים בני שוממה ע"כ . ולא נתפרש איזהו המלא : (ט) כי מי נח . יש מחלוקת בספרים במלה זאת ברוב הספרים הם שתי מלות ויש ספרים שהיא מלה אחת כמו כימי נדת דוחה וכן תרגום יונתן כיומי נח מרד"ק : ומגער בך . העי"ן נקראת בקמץ חטוף כ"כ רד"ק בפי' ובמכלול דף קפ"ט בענין קריאת השוא על שלשה דרכים וא' מהם השוא אחריו אחת מאותיות אהח"ע שקריאתו נוטה לקריאת אותה האות כתב וכן על הקמץ חטוף כמו ומגער בך קריאת הגימ"ל נוטה לקמץ חטוף מפני העי"ן ויש ספרים מדוייקים שהגימ"ל נקודה בקמץ חטף ע"כ . וזרות כזה וּטֳהָר ידים יוסיף אומץ (איוב יז) : (י) מאתך . זה לבד נמצא בצירי התי"ו בכל המקרא מכלול דף ר"ס וכל האחרים בקמץ והם חמשה ע"פ סימנו וסימנם במלכים א' סי' כ' : (יב) ושמתי כדכד . הכ"ף ראשונה דגושה ושניה רפה ובספרים מדוייקים כ"ף ראשונה במאריך ומכאן נ"ל ראיה שהמאריך הבא תחת תנועה קטנה אינו מונע השוא הבא אחריו שיהיה נח בלי ספק כמו נלאיתי כלכל והם שנים דומים על פי המסורת כמ"ש בירמיה כ' ובמאמר פרטי אשר לי בענין המאריך הרחבתי הדיבור וכאן כתבתי בקיצור : (טו) הן . הנה ק' :

נה (ב) בלא לשבעה . ברוב הספרים מלא וא"ו והאל"ף כחברו שבפ' הקודם והם ו' מלאים ע"פ המסורת ושנים אחרים הם ועמי המיר כבודו בלוא יועיל אם ישך הנחש בלוא לחש : (ד) הן עד לאומים . בוא"ו עם דגש כמ"ש רד"ק : נגיד ומצוה . בצירי שלא כמנהג רד"ק וכן נמסר עליו לית : (ח) כי לא מחשבותי . בספר הזוהר ריש סדר ויקרא מחשבתי כתיב חסר בלא וא"ו ודרים ליה התם וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י אבל בספרים אחרים כתיב בוא"ו ונמסר עליו לית מלא : דרכיכם דרכי . בספרים כ"י גם כ"ף ראשונה רפה וכן מדרכיכם שבסמוך : (יא) והצליח אשר שלחתיו . באיזה דפוס והצליח * אשר שלחתיו את קרי ולא כתיב ולא מצאתי כן בשום ספר כ"י גם לא נמנה במסורת עם מלין דקריין ולא כתבן : (יג) *תחת הסרפד . ותחת קרי לכן התי"ו רפה בקריאה :

נו (ד) את שבתתי . במקצת ספרים מלא וא"ו : (ז) והביאותים . ברוב מדוייקים מלא דמלא וכן נכון לפי מסורת ירמיה כ"ה ולא משמע הכי בחילופים שבין מערבאי למדנחאי : (י) צפו . צפיו קרי והצד"י רבתי ואית דאמרי זעירא בליכות ביתה דסוף משלי וא"ד לא אתה וכל העם וא"ד בצור תמים פעלו : (יא) והמה רעים . מן הטימה שתרגם יונתן מלת רעים מבאשין ידמה שהוא קורא המלה בקמץ הרי"ש רד"ק : (יב) גדול יתר מאד . בס"א כ"י היו"ד בצירי ובכל שאר ספרים שלפני היו"ד בסגול ובמכלול נמנה עם דומים אחרים אשר פ"א הפעל בצירי וכן כתוב בשרשים שהוא בחמש נקודות גם בעל רב פעלים כתב על זה שהוא בב' נקודות ושארא בג' נקודות :

נז (א) באין מבין . בין תבין את אשר לפניך בפירוש רד"ק כי נראה מפירושו דגרים ואין בוא"ו וכן יש להסתפק בתרגום יונתן אמנם בכל הספרים בבי"ת וכן במסורת נמסר י"ג פסוקים דכתיבין בהון ואין ואין במצעות פסוק ואין זה מהם : נאסף הצדיק . האל"ף בחטף סגול בכל ספרים כ"י ודפוסים ישנים וכן במסורת נאסף ג' ב' פתחים וא' קמץ וסי' אני נאסף אל עמי פרשת ויחי . כאשר נאסף אהרן פרשת פנחס . כי מפני הרעה נאסף הצדיק . קדמאה קמץ ע"כ . וכולם האל"ף בחטף סגול וכן הובאו בשרשים : (ב) הלך נכחו . במדרש הנעלם פרשת חיי שרה אמר ר' יצחק הנשמה הולכת נכחה למקום העדן הגנוז לה מאי משמע א"ר יהודה מהאי משמע נכחה כתיב בה"א ובספרים שלנו כתוב נכחו בוא"ו : (ה) שחטי הילדים . בשי"ן ימנית והכי איתא בנדה פ' כל היד ובמסכת כלה המוציא שכבת זרע לבטלה כאלו שופך דמים שנאמר שחטי הילדים בנחלים וגו' אל תקרי שוחטי אלא סוחטי ע"כ . כלומר דאי משום לישנא דשחיטה בלחוד לא הוה משתמע מוציא שכבת זרע לבטלה אבל לישנא דסחוטה שהוא לשון עצירה רמוז הכי ודרשינן קרא ומסורת דכל הסוחט כאילו שוחט ומדברי הראב"ע בפי' התורה על פסוק ואשחט אתם אל כוס פרעה נר' שהיה קורא שחטי הילדים בשי"ן שמאלית שכן כתב שם ואשחט אתם כמו שחטי הילדים ואף כאן כתב שחטי כמו ואשחט אתם אל כוס פרעה ובכן הוסרה תמיהת המדקדק עליו בשרשים שרש שחט זה לשונו . א"א ותימה גדולה על הראב"ע שפירש ואשחט כמו שחטי הילדים והרי הוא בשי"ן שמאלית בכל הספרים לפי שהוא לשון סחיטה ע"כ . ומשכתבתי כל זה מצאתי בספר מקור חיים שהסכים לדברי וכתב כלשון הזה נראה שהחכם ן' עזרא היה קורא שחטי בסבולת כמו סמ"ך וכן כתב בפירוש ישעיהו וכן אמרו במסכת נדה אל תיקרי שוחטי אלא סוחטי ע"כ . שמח לבי בדבריו : (ח) ותכרת לך . בקמץ חטוף מפני המקף : (ט) צירך . במקצת ספרים צרך חסר יו"ד וכן נמסר עליו לית וחסר : מרחק . ברוב הספרים חסר וא"ו ופליגי עליה במסורת עיין במקרא גדולה בשמואל א' כ"ו : (י) חית ידך מצאת . במקצת ספרי הדפוס כתוב ידך ונ"ל ידך כי הוא לנקבה ואם און בידך הרחיקהו : (יא) תחשב ומעלם . במסורת הדפוס ג' ב' מלא וא' חסר ע"כ ולא פירש יותר . והמדפיס כתב זה מלא וא"ו אבל בכמה ספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוס ישן חסר וכן מצאתי מסורת במסורת כ"י ומעולם ג' ב' מלא וחד חסר וסימן ומעולם לא שמעו . בטרם הרים . ואת מי דאגת בתראה חסר : (יג) בזעקך . יש ספרים שהעי"ן בשוא לבדו : (יד) ואמר סלו סלו . הלמ"ד דגושה בשניהם : (טו) ואת דכא . עיין מ"ש בפרשת כי תצא על פצוע דכה : (יט) בורא נוב . ניב קרי : (כא) אין שלום אמר אלהי . כן הוא והספרים שכתוב בהם אמר ה' טעות הוא כי הראשון אשר בפרשה זאת מבבל הוא אמר ה' אבל זה אמר אלהי והסימן ה' אלהי רד"ק . (א"ה והמסורת עליה לית ואי כוותייהו דספרי דכתובין אמר ה' תרי הוו) :

נח (ב) קרבת אלהים . כתוב בשרשים שרש קרב זה לשונו והנה קרבת אלהים יחפצון קרבת אלהים לי טוב (תהלים ע"ג) חטף וי"ס קרבת אלהים יחפצון מלעיל וקרבת אלהים לי טוב חטף וי"ס בספק אבל בספר אכלה ואכלה כתוב שניהם טעמם מלעיל עכ"ל ומה שכתב והנה קרבת אלהים יחפצון קרבת אלהים לי טוב חטף כוונתו לומר שבשניהם אין מאריך בקו"ף והשוא נע ומה שכתב וי"ס ספרים קרבת אלהים יחפצון מלעיל כוונתו בזה שיש מאריך בקו"ף והשוא נח כי זה הוא דרכו של רד"ק בכמה מקומות להניע השוא הבא אחר מאריך כמו משכו נדרו ודומיהם וקורא אותו מלעיל אע"פ שיש במלה טעם אחר מפני ההעמדה שצריך להעמיד במאריך כמ"ש במאמר המאריך ובספרים ישנים מצאתי אותו דקילים במאריך ובמקצתם בחטף פתח ובמסרה גדולה נמנה שניהם באלפ"א בית"א מן תרין תרין בחד לישן : (ג) עצביכם תנגשו . דגש הצד"י לתפארת ומן הטימה שתרגם יונתן וכל תקלתיכון מקרבין תרגם כמו בשי"ן כמו ויגש אליו יהודה שתרגומו וקריב לותיה יהודה רד"ק : (ד) באגרף . ברוב ספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים חסר וא"ו ובמסורת ב' וחברו באבן או באגרף וגם הוא חסר : (ז) הלא פרס . בפרקא קמא דב"ב אמר רב הונא בודקים למזונות ואין בודקים לכסות וכו' אב"א קרא הלוא פרס לרעב לחמך בשי"ן כתיב פרש והדר הב ליה וכו' ורב יהודה אמר בודקים לכסות ואין בודקים למזונות וכו' אב"א קרא הכא כתיב הלוא פרס וגו' פרוס לאלתר וכדקרינן וכו' משמע בהדיא דלכ"ע פרש בשי"ן שמאלית כתיב אבל במסורת סוף פרשת במדבר והובאה גם בשרשים שרש פרס כל לשון פריסה כתוב בשי"ן בר מן ב' כתיבין סמ"ך הלא פרס ולא יפרסו להם ירמיה ט"ז ע"כ . וגם במסורת כ"י על פ' זה כתוב לית וחסר וכתיב סמ"ך ע"כ . וכן הוא בכל הספרים וגם בזוהר פרשת ויקהל מאי פרס למפרס ליה מפה בנהמא ומזונא ד"א הלוא פרס כד"א פרים פריסת דבעי למפרס פריסין דנהמא קמיה בגין דלא לכסיף ויפרוס קמיה בעיינא טבא ע"כ . ובויקרא רבה פ' ל"ד הלוא פרס כבר היא פרוסה שמראש השנה נגזר על אדם מה שמשתכר ומה שמתחסר : (ח) כבוד ה' יאספך . חד מן אלפא בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו ומטעין בהון וסימן נמסר במסרה רבתא : (יג) לקדוש ה' מכבד . חד מן אלפ"א בית"א לא נסבין וא"ו כמ"ש לעיל : (יד) במותי ארץ . וא"ו יתירה והמ"ם בחטף קמץ כמ"ש בפ' האזינו :

נט (א) אזנו משמוע . במקצת דפוסים יש מאריך בהאל"ף וטעות הוא : (ב) עונתיכם . (א"ה חסר וא"ו ועיין מ"ש ביחזקאל ל"ו) : (ד) הרו עמל . במקצת דפוסים ישנים כתוב הרה בה"א וטעות הוא : והוליד . בצירי וביו"ד המשך : (י) נגששה כעורים . מוקל וכאין עינים נגששה דגושה : (יא) נהגה . הגימ"ל בדגש : (טז) ותושע ישועה . מלעיל רד"ק : ויעט כמעיל . י"ס שהמ"ם דגושה ורד"ק כתב בפירוש ובמכלול דף נ"א שהיא רפה ובלא מאריך בכ"ף וכ"כ רב פעלים וכן הוא בס"ס מדוייקים ודומה לו ויעטו כמעיל בשתם (מזמור קט) : (יח) כעל גמלות . יש גרסאות מחולפות והמוסכם מרוב המדוייקים חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תניינא : (יט) וייראו ממערב . במקרא גדולה נמסר כאן ה' ד' מלא ודין חסר ע"כ . וכ"כ הרב"ע י"א שהוא מלשון יראה והוא חסר יו"ד וי"א כמשמעו וטעם שמו מעשהו והעד את כבודו עכ"ל . אמנם עפ"י המסורת האמתית זהו מלא בשני יודי"ן כי בסדר דברים ובסו' מיכה הובאו כל החמשה וזהו א' מן המלאים והחסר הוא ויראו ממך דסוף מיכה כמ"ש שם וכך מצאתי במדוייקים ובמסורות כ"י וסימנהון בל' תרגום עמא ממערבא יפחדון אומיא ויברכון : נוססה בו . הבי"ת רפה :

ס (ד) ובנותיך . י"ס מלא וא"ו אחר הנו"ן : (ה) אז תראי . רבים טעו בזאת המלה שקראו התי"ו בגעיא כמו מן ירא וגם י"ס שכתוב ביו"ד וטעות הוא כי שרשו ראה וכן ת"י בכן תחזין ותנהרין רד"ק וכן בנסחא כ"י מסור עליו לית חטף אבל לפי דעת הראב"ע הוא מלשון יראה שפירש אז תראי כאדם שירא בבא לו תשועה ודבר שלא עלה על לב כאשר יקרה למצא אבדה וכן פי' הריא"ה ז"ל דע שבמלת ותראי כפי הספרים המדוייקים אין יו"ד בין התי"ו והרי"ש ות"י בכן תחזין ותתנהרין אבל כפי המסורת היא מלשון יראה וכמוהו אללי בצפניה ג' אך תראי אותי תקחו מוסר שהוא מלשון יראה עם היותו חסר יו"ד עכ"ל . ומ"ש על אותו דצפניה שהוא חסר יו"ד לא מצאתי כן בספרים המדוייקים שלפני ובכולם מלא יו"ד : ורחב לבבך . בכל ספרים מדוייקים כתוב ורחב בחי"ת וכן פירש התרגום ורש"י ורד"ק והרי"א ובעל מאיר נתיב הביאו בשורש רהב בה"א ונמשך אחר דעת רבי יהודה חיוג כמ"ש רד"ק בשרש רהב וזל"ש ותימה אני ממה שמצאתי בס' הנקוד לר' יהודה חיוג שכתב ופחד ורהב בה"א ואמר כי הרי"ש קמוצה והה"א פתוחה לספרים בינו ובין רהב ובכל שהוא פתוח כולו . ואנחנו קבלנו קריאתו ורחב בחי"ת וכן כתבו ר' יונה בחי"ת ע"כ . ובהגהת המדקדק א"א ובמסורת רהב הם י"ב בלישנא דכתיבין בה"א ולא מנו זה עמהם משמע שהוא ורחב בחי"ת ע"כ . ומסרה זו הובאה במקרא גדולה תילים פ"ט ואיוב ט' רהב י"ב בלישנא וכו' והובאה ג"כ בישעיה סימן ל' ומסיים בה וא' נ"ל ופחד ורהב לבבך ע"כ . וסיום זה הוא מהמעתיק ומה שנראה לו אינו נראה לרד"ק ושאר מפרשים : (ו) שפעת גמלים . בספרים מדוייקים מאריך בשי"ן : (ותהלות . א"ה ע"פ המסורת דלקמן סימן ס"ג נכון להיות מלא וכן הוא דלקמן סימן ס"ג המדפיס שכח מסרא דלקמיה והוי להיות מלא) : (ז) אילי נביות ישרתונך . מלעיל שההגהה בתי"ו לפיכך הנו"ן בסגול וכן הוא ומלכיהם ישרתונך שבסמוך רד"ק : (יח) ישועה חומתיך . כן הוא בספרים מדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו בתראה : (כא) יירשו ארץ . כן הוא בשני יודי"ן במדוייקים : מטעו . מטעי קרי :

סא (א) פקח קוח . שתי מלות ועניינם מלה אחת רד"ק : (ג) לאבלי ציון . לית דכוותיה ליה למאן דכתב לאבילי ביו"ד בתר בי"ת : (ח) שנא גזל . יש ספרים שהזי"ן בסגול והמלה מלעיל גָזֵל אבל בספרים הטובים בצירי ומלרע : (י) מעיל צדקה יעטני . חד מן אלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר במסרה רבתא :

סב (א) לא אחשה . החי"ת בחטף סגול בספרים מדוייקים כ"י וגם ברוב ספרי הדפוס וכן הביאו רד"ק בשרשים עם הדומים בחטף סגול : (ג) וצניף . וצנוף קרי : (ו) המזכירים . במקצת ספרים חסר יו"ד קדמאה : (ט) מאספיו . במקצת ספרים מדוייקים האל"ף בפתח ובלא מאריך ורד"ק בפירוש ובשרשים כתב שהוא מן הדגוש והוקל ובמכלול ד' ע"ד כתב במקצת ספרים בקמץ ובמקצתם בפתח ובמסרה פליגין עליה יש שקורין בגעיא מְאַסְפָיו ויש שקורין בחטף מְאֲסְפָיו : והללו . ברוב ספרי הדפוס למ"ד ראשונה דגושה ובספרים כ"י בלא דגש והה"א במאריך : (י) המסלה . הס"ם רפה והה"א במאריך : (יב) נעזבה . ברוב ספרים העי"ן בחטף סגול וכ"כ בשרשים וברב פעלים :

סג (א) רב להושיע . חד מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסימן נמסר במסרה רבתא : (ז) חסדי . הדל"ת דגושה והחי"ת במאריך ברוב המדוייקים ומכאן ראיה שאין המאריך מניע השוא הבא אחריו שאלו היה נע לא יתכן דגש בדל"ת : כל אשר גמלנו . בס"א כ"י ובמקצת דפוסים ראשונים כל אשר בקמץ ובמקף ובשאר ספרים בחולם : כרחמיו . בס"ס הכ"ף בגעיא : (ט) בכל צרתם . הבי"ת בגעיא : לא צר . לו קרי ודין הוא חד מן ט"ו דכתיבין לא באל"ף וקריין לו בוא"ו וסימן נמסר במ"ג פ' שמיני ונדרש בסוטה סוף פרק ה' ע"ש ובפי' המשנה להרמב"ם ז"ל ובספר תומר דבורה דף ג' ובספר קול בוכים דף ע"ו ודף פ"ב ועיין פי' המאמר בספר ברית הלוי מהחכם אלקבץ בפירוש ההגדה ובספר מנות הלוי מהנזכר על המגילה בהקדמתו דף י"ד והכי איתמר בזוהר סוף פ' וירא כתיב לא באל"ף וקרי בוא"ו ודרשינן נמי במדרש דכתיב באל"ף דכל צרה שאינה לישראל באומות אינה צרה והראב"ע כתב האמת שהוא בוא"ו כטעם ותקצר נפשו דרך משל להבין השומעים כאילו גם הוא היה בצרה על כן מסר להושיעם עכ"ל . ולאו למימרא שהוא כתוב בוא"ו אך לשיטתיה אזיל שהקרי בוא"ו הוא האמת לבדו כמו שכתב בהדיא בריש פ' משפטים על אשר לא יעדה : (יא) את רעי צאנו . במלה זאת יש מחלוקת גדול ועצום בין הספרים והמפרשים כי במקצת ספרים כתוב רעה בה"א ומקצת ביו"ד ואין איש שם על לב בחילוף זה החכם ן' עזרא פירשו בה"א שכתב איה המעלם אותם מים סוף על משקל משה שהוא רועה את ישראל גם רש"י כתב את רועה צאנו דמיון רועה המעלה את צאנו היה הוא וכו' וכן ת"י אן דדבירינון במדברא כרעיא לעניה אבל רד"ק פירשו ביו"ד שכתב את רעי צאנו עם רועי צאנו והם משה ואהרן גם החכם אברבנאל פירשו ביו"ד וכתב כלשון הזה והנה היו זוכרים ואומרים זה את רועי צאנו שהיו כנוי לנביאים ישעיהו והושע ועמוס ומיכה שהיה באותו הזמן שמפני שהיו מוכיחים אותם היו מושיבים להם שאינם ראויים להוכיח לפי שלא היו עושים נסים ונפלאות כמו שעשה משה ויהיה שעור הכתוב ויזכור את עמו רעי צאנו שהם הנביאים שהיו רועי ישראל ימי עולמו של משה באמרם איהם איה המעלם מים שהוא משה איש כמדרגתו וכו' ואף על פי שאיני כדאי להכריע בין החכמים האלה נתתי אל לבי

סיום

שיהא לנו שהרעה ממסרה אחת והיא זו רעה ד' קמצין כתובים ה"א והימנה נמסר בפרשת ויגש ובתילים סימן ס' ומדמוזינן בכולהו ספרי דהדין דישעיה כתיב בצירי ולא חשיב ליה בעל המסורת בהדי אחריני דכתיבין בה"א ובקמץ קטן שמע מינה דכתיב ביו"ד ותימה דחד מן ד' דמסרה זו הוא רעה ישראל האזינה וברובא דספרא דידן בסגול ובמקרא עתיקא כ"י אשכחנא הדין דישעיה בה"א ובצירי ונמסר עליו ד' ודילמא ה"ל דהדין חד מן ד' קמצין ורועה ישראל במרעה טוב ירעה אותנו : (יב) בוקע. בה"א קדמון מפסרד בב' טעמים וכן נמנה בסוף מסרה גדולה שלנו בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה ודכוותיה מנע בר (משלי י"א) בצע בלע (משלי א') ועיין מ"ש לקמן בסי' ס"ו : (טו) מזבל קדשך. ברוב ספרים כ"י הבית בג' נקודות וכן כתוב במ"ג בגליון ברוב הספרים חסר : איה קנאתך וגבורתיך. במקצת ספרים כ"י כתוב וגבורתיך הרי"ש בקמץ והוא טעות כי ברוב הספרים בחולם וכן במסורת ג' בלישנהון בקריא וסימנהון אשר יעשה כמעשיך : איה קנאתך. דור לדור ישבח מעשיך. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים ע"כ. ושלשתם בחולם. ובמקרא גדולה ריש ס' ואתחנן הובאה מסרה זו ובסוף כתב ב' קדמאי גבורתך כתיב וא"כ זה דישעיה חסר יו"ד וכן בס' תילים נמסר שם ב' חד מלא וחד חסר ושל תילים מלא יו"ד בנוסחי דיקי א"כ זה דישעיה חסר וכן הוא במקצת הספרים אבל בספרים ספרדים מלא יו"ד כמו שהוא במקרא גדולה עצמה בפסוק ובמסורת וכ"י מצאתי תוב ג' בלישנא ולא הזכירו יוסר ואתא מכן אומרת ג' חסר בלישנא וכן נמסר במקרא גדולה פ' ואתחנן וודאי דעל וא"ו בתר רי"ש נאמר וכך הם שלשתם חסר וא"ו בתרא בכל הספרים ועיין עוד מ"ש בס' ואתחנן : ורחמיך. הוא"ו בגעיא בס"ס : (יט) לא משלת בם. במסרה רבתא מנו זה עם ד' סבירין בה וקריין בם ולא ידענא מאי סבירין שייך הכא לכן נראה שהגרסא הנכונה כמו שמצאתי במסרה כ"י דמסיר ג' בלחוד וליכא פסוקא הדין בגווייהו : נזלו. דגש הלמ"ד לתפארת רד"ק בפי' ומכלול שקל פָּעֵל :

סד (א) קרחת אש המסים. לית דכוותא בה"א : (ד) וַנָּמָג. כן נקוד וליכא פלוגת' הכתובה במקרא גדולה : (ה) ועוננו. חסר יו"ד הרבים מהמכתב רד"ק וכן ותמוגנו ביד עוננו שבסמוך בספרים מדוייקים : (י) הלוך. הלמ"ד בשוא לבדו כמנהגנו :

סה (א) נגלה שאלו. מלא וא"ו ואל"ף : נלא בקשני. מלא נלא חסר וא"ו וכן מלא בקשני בשלש נקודות ברוב הספרים : (ג) ומקטרים. בספרים כ"י הוא"ו במאריך : (ד) ופרק. ומרק ק' וע' הגהת שרשים שרש מרק : (ה) ראשונה על חיקם. אל חיקם ק' כן הוא בספרים שלנו בדפוס כ"י ושבפסוק שלמעלה כתוב וקרי על אבל בפי' רד"ק שבמ"ג שנת ש"ז כתוב הראשון כתוב אל וק' על וזה השני על וקרי אל חיקם ובמקראות אחרות קדמוניות עם פי' רד"ק כתוב באופן אחר זל"ש הראשון כתוב אל וקרי על וזה השני על חיקם ובעל מכלל יופי כתב גם הוא לשון זה עצמו. (ט) ומיהודה. ובמקצת ספרי הדפוס כתוב ומיהודה היו"ד בשו"א וטעות הוא כי בספרים מדוייקים כ"י הי' נחה וכן נכון ע"פ המסורת כ"י שנמסר עליו ב' וחברו מסיר מירושלים ומיהודה (ישעיה ג') שגם הוא היה נחה וכן נמסר שם במקרא גדולה ב' בסיפרא : (יא) והממלאים. הס"א במאריך וקלה הלמ"ד ועיין מ"ש באיוב סי' ג' : למני. המ"ם רפה והלמ"ד בלא געיא ר' יונה בספר הרקמה ומכלול דף כ"א ושרשים שרש מנד : (יד) ומשבר רוח. בספרים מדוייקים השי"ן בצירי וכן כתבו בשרשים : (יח) ירושלם גילה. לא מפיק ה"א : (כב) יבלו. ע' מ"ש באיוב כ"א : (כג) לא יגעו לריק. כתב המכלול בדף קכ"ב שבא ביו"ד האיתן לבד ע"כ. וכן הוא ברוב ספרי הדפוס והיו"ד במאריך בספרים כתובי יד ובמקצתם בשני יודי"ן וגם במאריך ואף לספרים שכתוב ביו"ד א' קריאת הגימ"ל בשוא נע לדעת רד"ק וכן וְיָגְעוּ עמים בדי ריק ירמיה נ"א והניסה הוכחו במכלול בדף הנ"ל :

סו (ג) מכה איש. הכ"ף בצירי לא בסגול : ערף כלב. קריאתו בשני טעמים והוא פועל עבר כי השם הוא מלעיל ערף ולא פנים רד"ק ועיין מה שאכתוב בשמו ביחזקאל כ"ב על פסוק גדר גדר ומה שכתבתי בפרשת קרח על ויוצא פרח : מברך און. בשני טעמים ועיין מה שכתבתי בישעיה מ"ט ובפרשת ואתחנן סימן ד' על השמע עם : (ז) חבל לה. החי"ת בצירי וכל שארא בסגול בכל ליסן מסורת ורד"ק בשרשים ורב פעלים : (ח) מי ראה כאלה. במקרא ישנה מויניציאה נדפס מבחוץ ומי בוא"ו ולא ידעתי מי הכניס בלב המדפיס זה הספק לולא שמצא בתרגום ומן חזא כאילין ולא שמעתי ולא ראיתי כן בשום ספר ובמקרא הנזכרת עצמה מתורגם מן חזא בלא וא"ו. אם יולד גוי. בשני טעמים והלמ"ד בצירי כן הוא בספרים כתובי יד מדוייקים ובספר הדפוס בטעם אחד לבד בוא"ו והלמ"ד בסגול : (יא) מזיז כבודה. בזי"ן כמו מזיו לאפוקי מי שכתב מזיו בוא"ו : (יז) אחד בתוך. אחת ק' : (יט) תובל. במקצת ספרים תבל בשלש נקודות : (כ) והביאו את כל אחיכם. (אמר רפאל חיים המגיה במקרא גדולה נמצא בפסוקא הדין תרי פסיקתא חד בתר תיבת הגוים וחד בתר מנחה ואילו בדפוסי ויניציאה נמצאו תלת תרי כמה דכתיבנא ותליתאה בתר תיבת אחיכם ולכאורה הוה אמינא דדילמא חדא מינייהו משבשתא היא אבל כדחזינא במסרה רבתא בערך אות פ"א בפסיקתא (נדפסה בשנת רכ"ו) אשכחנא דלא כנוסחא דדין ולא כנוסחא דהתם ליתו אלא הרי חד בתר אחיכם וחד בתר מנחה ותו לא ע"כ) : (כג) יבא כל בשר להשתחות. במסורת סוף פרשת שמיני חשיב ליה עם י"ד דסבירין יבואו וקרינן יבוא ויונתן שתרגם ייתון הוא למאי דסבירין כפשטא דקרא וכן דרכו ברוב המקומות :

ד' ספרים נגמרים בפסוק שלמעלן וסימנהון יתק"ק*) ועיין בבבלי וירושלמי ריש פ' אין עומדין ויפה מראה שם ואגדת תילים מזמור ד' וספרי ריש פרשת וזאת הברכה :

ירמיה

א (א) דִּבְרֵי ירמיהו. טעם המלה מירכא : (ה) אצורך בבטן. כן כתיב בוא"ו וקרי הצד"י בקמץ חטף והוא חד מן מלין יתירין וא"ו ושפין קמצין על פי המסורת : (ז) ואמר אהה. ה"א שנייה במפיק בספרים כ"י ודפוסים ישנים וכנגד אהה שבמקרא : (י) לנתוש ולנתוץ. התוי"ן רפויות : (טו) לכל משפחות. בס"ס הכ"ף במאריך ועיין מ"ש בפרשת ראה על כל הבכור. ונתנו. בס"ס הוא"ו בגעיא : (טז) למעשי ידיהם. חד מן י"א דכתיבין יו"ד וסימנהם במסרה רבתא ורד"ק כתב יש ספרים שכתוב בהם למעשה בה"א וטעות הוא וע"פ המסורת ידענו זה : (יז) ואתה תאזר. בספרי הדפוס האל"ף בחטף סגול ומלא וא"ו ובספרים כ"י מדוייקים האל"ף בשוא לבדו וחסר וגם רב פעלים כתב שהאל"ף בשוא נח ע"כ. וכן נאזר בגבורה תילים ס"ה האל"ף בשוא לבדו : (יח) ולחמות במקצת ספרים מלא וא"ו קדמאה בתר חי"ת וחסר וא"ו תניינא בתר מ"ם ובספרי ספרד בהפך ומסורת מסייעא להו דוק ותשכח. ויונתן תרגום ולשור דנחש אולי היה קורא ולחמת בלשון יחיד דומיא דעיר מבצר ועמוד ברזל. וגם במקרא ישנה דפוס ויניציאה יש הערה מזה אבל לא מצאתי כן בשום ספר :

ב (ב) הלך. ברוב אשלנו מהמסורת שהוא חסר וא"ו וכן הוא בספרים מדוייקים ומצאת כי תדרשנה בסוף ויצא : וקראת. בספרים כ"י מדוייקים הוא"ו בגעיא : (ג) ראשית תבואתה. כתוב בה"א והתי"ו בחולם וכן חברו שבסמוך יחזקאל והיתה תבואתה ללחם ע' זכר פרשת משפטים דף קכ"א ופרשת האזינו דף רנ"ו ותיקונים תיקון ס"ו : יאשמו. האל"ף בשוא לבדו רד"ק : (ד) וכל משפחות. בס"ס הכ"ף במאריך כמו שכתבתי לעיל סימן א' : (ז) ואביא אתכם אל ארץ הכרמל. מלא יו"ד ואל"ף כמ"ש בספר זה סימן ל"ס : (י) והתבוננו. בספרים מדוייקים כ"י המאריך בה"א לא בבי"ת ומכאן ראיה שאין מאריך בזה מניע השוא הבא אחריו דאל"כ לא היתה הבי"ת דגושה ודומה לו אחר התגלחו דפרשת נשא התכבדי כארבה דסוף נחום ורבים כיוצא בהם בלשון התפעל שהם דגושים אחר התי"ו וכבר דברתי מזה במאמר המאריך ואין להאריך כאן : (יא) ההימיר. במקצת ספרים כ"י חסר יו"ד ראשונה ורד"ק כתב כתיב ביו"ד בין הה"א והמ"ם : ועמי המיר כבודו בלא יועיל. זהו א' מן י"ח תיקון סופרים שבמקרא והיה לו לומר כבודי אלא שכינה שכתוב מדרש ילמדנו ומכילתא פ' בשלח ומסורת ופי' תיקון סופרים אשר באחרונה בזכריה ב' : (יב) ושערו. השי"ן שמאלית כמו השמ"ך ענין הסערה : חרבו. החי"ת

נקראת בקמץ חטוף והוא זוי מן הקל כמו שמו ושערו והמסורת עליו לית חטף וכתב ר' יונה בספר הרקמה כי יש אנשים שהיו קוראים אותו כמו חָרְבוּ שני האדמה והיא משרש חרב אותו ג"כ צווי אבל מן הדגוש כמו פרקו נזמי הזהב והשיב הוא עליהם מפני המסרה הנ"ל ועוד המסרה על חרבו השמים אומרת שהם שנים ובפסוק רד"ק בפי' ושרשים ומכלול דף י"ט : (יג) בארות בארת. כן ראיתי בספרים מדוייקים וגם במקצת דפוסים קדמאה מלא וא"ו תניין חסר ובמקרא גדולה כתוב שבספרים אחרים שניהם חסרים ויש מחלוקת בדבר : (טו) נצתה. נצתו קרי : (טז) ותחפנס. ותחפנחס קרי : (יז) הלוא. מלא וא"ו ע"פ המסורת : עזבך. השי"ן בקמץ לבד והוא הטוב : (כ) אעבוד. אעבור קרי ברי"ש והכתוב בדל"ת והם שנים במסורת וחברו בעזרא ח' כמ"ש שם : (כא) כלה זרע אמת. כתוב בה"א וכן ראוי ע"פ המסורת שנמסר בשמואל ב' סי' כ' דכל ספר ירמיה כתיב כלה בה"א בר מן תרין כחד פסוקא כי מקטנם ועד גדולם וגו' בסימן ו' ומאי דכתיב התם במסורת ופי' כי מקטנם ועד גדולם דירמיה סי' ו' נ"ל כי בפסוק אבל אותה שבפסוק כי מקטן ועד גדול בירמיה סימן ח' שניהם בה"א ועיין מ"ש בסוף מלאכי בס"ד וברקאנטי פ' בראשית כלה זרע אמת כלה כתיב רמז לכלה הכלולה מן הכל שהיא זרע אמת כד"א תתן אמת ליעקב וכו' : (כג) אחרי הבעלים. כן כתוב אחרי בלא וא"ו בראשית המלה וראיתי מי שנסתפק בזה וגם בס"א כ"י ובנביאים עם פירוש הרי"א כתוב ואחרי וכן נראה מהתרגום. ובספרים אחרים אינו כן : (כד) נפשו. נפשה קרי : בחדשה. אין בהי"א מאריך : (כה) וגורנך. וגרונך ק' : (כז) ילדתני. ילדתנו קרי : (לא) מאפליה. במקצת ספרים כ"י מדוייקים המ"ם בפתח והאל"ף נחה בלי ניקוד ומקצתן האל"ף בשוא וכולן המ"ם בלא מאריך והפ"א בצירי ובדגש קל והיא מלה אחת בשקל מַפְעֵלְיָה כמ"ש רד"ק בשרש אפל ושרש שלהב ובעל לויה חן בפ' י"א מהשער השמיני ובתרי טעמי ע"פ המסורת והפ"א רפויה וכן נמסר במ"ג סוף פרשת בשלח וגם רד"ק כתב בפירוש ובשרשים שהמ"ם בפתח והאל"ף בשוא. עוד כתב שיש ספרים שנקוד בהם מַאְפֵלְיָה המ"ם בשוא והאל"ף בפתח והפ"א בדגש חזק עכ"ל. עוד מצאתי במקצת ספרים האל"ף בחטף פתח ובדפוס אחר שתי מלות ואפלו ואין נוהג כהם : (לג) למדתי. למדת קרי :

ג (ב) שגלת. שכבת קרי : (ד) קראתי. קראת קרי : (ה) הנה דברת. במקצת דפוסים ישנים כתוב דברתי בי' וק' בלא י' וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י וגם רד"ק כתב כן אמנם בספרים אחרים מדוייקים כ' בלא י' גם לא נמנה במסורת ברים ספר מלכים עם מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא ולא קריא וראיתי גם כן מסרה אחת כ"י ממלא אלו ואין זה מכללם : (ז) ותראה. ותרא קרי : (ט) ותחנף. כתי"ת בחטף סגול : (יב) הלוך וקראת. בספרי ספרד הו' בגעיא : לפונה. מלא וא"ו ועיין מ"ש בסימן כ"ג : (יט) תקראו. תקראי ק' : תשובו. תשובי קרי : (כב) ארפה. לית כתיב ס"א : הננו בקלות שני הנוני"ן ובשוא הראשונה ע"פ המסורת כמ"ש ביהושע סי"ט : (כג) המון. בספרים רבים הס"א בחטף פתח ורד"ק כתב בשרשים שהוא קמוץ וכן ס"א מסוליטולא נכתב בגדו יפה בספר מוגה בקמץ : (כה) ותכסנו. בס"ס הוא"ו במאריך וכ"כ הבלמשי :

ד (ה) ותקעו. תקעו קרי : מלאו. צווי מהדגוש והוא קל הלמ"ד והיה ראוי להדגש רד"ק בפירוש ושרשים ורבי יונה בס' הרקמה ועיין מ"ש ביחזקאל ע' : (ז) מסבכו. הבי"ת דגושה וכתב המכלול במשקל פֹּעַל שהנפרד ממנו סֹבֶךְ והיה לו לומר סֻבְּכוֹ הבי"ת בחטף קמץ אלא שהספיק לו בשוא לבדו לנקל כמו שאמרו מִכְתָּנוֹת ויאמר בְּכָתְנוֹתָם התי"ו בשוא לבדו ועיין עוד שם ובשרשים כתב מִסֻּבְּכוֹ הבי"ת בשוא ופתח וי"ס בשוא לבדו ודגש הבי"ת לתפארת ע"כ. ובספרי הדפוס וגם במקצת ספרים כ"י הבי"ת בשוא לבדו וי"ס כ"י שהבי"ת בחטף קמץ כמשפטו : (ט) והנבאים יתמהו. בס"ס חסר יו"ד קדמאה גם במסורת דספרא סימן כ"ו לא נמנה עם המלאים : (יא) יאמר לעם הזה. בספרים מדוייקים כ"י הלמ"ד במאריך והמקף בין שתי המלות : (יב) יבוא לי. בספרים מדוייקים כ"י ובדפוס ישן הגלגל ביו"ד : (יח) דרכך ומעלליך עשו אלה. כל הספרים הכתובים בשורק מועטים כי הוא מקור וצריך להיות בחולם והוא מן הכתובים וא"ו בסוף ע"פ המסורת ופי' נמסר בירמיה כ"ב וכן הוא בספרים כ"י ודפוסים ישנים ובמכלול דף קנ"ב ומה שנרשם בגליון המכלול כנגד פסוק עשו אלה לך (יחזקאל כג) הוא טעות המחוקקים ונ"ל ירמיה ד' ועיין עוד מה שאני עתיד לכתוב בזה הענין בירמיה כ"ב בע"ה : (יט) מעי מעי. בהרבה מדוייקים אין פסוק אחרי מעי השני : אחולה. אחילה קרי : קירות לבי. במדרש קהלת רבתי פסוק כי ברב חלומות בענייניה דחזקיהו ר' הונא בשם ר' יוסי אמר בקירות לבו נשא עיניו שנא' מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו' לבו כתיב ע"כ. ותמיהא לי טובא מאי קא דייק מדכתיב לבו ועוד קשה דבעל המסו' לא חשיב ליה עם מלין דכתיב וא"ו בסוף תיבותא וקריין יו"ד לכן נראה דלא גרסינן ליה וגם בירושלמי פרק תפלת השחר ליתיה וכן כתב בעל אות אמת לבו כתיב יתר ע"כ. ויותר יש לתמוה על בעל מתנות כהונה שכתב כלשון הזה לבו כתיב כן דרך הספר להודיע לנו המסורת אע"פ שאין בו נוגע לפי דרכו : שמעתי. יתיר יו"ד : (כ) שדדו : אהלי השי"ן בג' נקודות בכל ספרים שלנו וכן כתב רד"ק בשרשים אבל בעל פתח דברי בסוף ספרו כתבו בקמץ וכתב שָׁדְּדוּ : (ל) ואתי שדוד. ואת קרי : כי תעדי : כן כתוב כי בלא וא"ו :

ה (א) ודעו ובקשו. בספרים כ"י ודפוס ישן קל הקו"ף כמשפט רוב הבנין בזה השורש כמ"ש בשרשים ור' יונה הביאו בספר הרקמה עם הקלין כמו קראו מלאו שבפ' הקודמת : (ב) לכן לשקר. סבירין אכן כמו אכן לשקר מגבעות דלעיל סימן ג' מסורת שמואל א' כ"ז : (ג) ולא חלו. יש ספרים ולא בגעיא : (ו) ישדדם. כן כתוב בספרים מדוייקים ובכללו וכתב רד"ק בפירוש ובמכלול דף קפ"א ובשרשים שבא שלם ונקוד על דרך החסר כמו שהיה בחסרון הכפל יְשָׁדֵם כי נקוד השלם היה יְשַׁדְּדֵם כמו ישמרם והוא מהקל ויתכן היותו מבנין פועל הכבד הדומה למרובע מן יְשֹׁדֵד מגבותם (הושע י') ובא כמשפטו והוא הנכון עכ"ל. ולכל האופנים קריאת השי"ן בקמץ חטוף כמו ושדדו את בני קדם (ירמיה מט) שדדה נינוה (נחום ג) ועיין בספר הרכבה אות י' ומ"ש בס"ד במזמור ס' על הגנני : (ז) אסלוח. אסלח קרי : ואשבע. בכל ספרים כ"י השי"ן שמאלית וכן פירש המתרגם והמפרשים : (ח) מוזנים. מיזנים קרי ביו"ד והכתיב בוא"ו כן הוא למערבאי : (יב) לוא הוא. מהתלפם לא הוא וכן לוא נראה דסוף פסוק מתחלפת לא נראה אמנם במסו' פרשת ויקרא נמנו שניהם במנין ל"ה מלאים : (טו) הלם גבורים. במקצת ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן נכון ע"פ המסורת כי לא נמנה במספר ז' חסרים ביהושע סימן י' ובשיר השירים סי' ג' : (יז) ירשש. חסר וא"ו ונמסר עליו במקצת ספרים כ"י לית וחסר וי"ם מלא : אתה בוטח. למערבאי מלא וא"ו ולמדנחאי חסר וכן מצאתי בכמה מדוייקים כ"י מלא ומסורת משלי כ"ח אתיא כמדנחאי דאמרה כל נביאים חסר בר מן ב' וסי' אשר אתה בוטח בו דישעיה ובארץ שלום אתה בוטח (ירמיה יב) : (יט) ואמרת אליהם. יש ספרים מלא יו"ד : (כד) ויורה. יורה קרי כן הוא במקצת מדוייקים :

ך (ד) גללי ערב. במדוייקים הלמ"ד בשוא לבדו והצד"י בלא מאריך ויש מהם שהצד"י במאריך ומה שכתב בעל מכלל יופי במקום הזה הוא לשון המכלול דף ל"ד ומה שעלה על לבי בענין זה כבר כתבתי בריש פרשת לך לך : (ו) הרתי עלה. לא מפיק ה"א וכן הוא למערבאי ודלא כמדנחאי וקשה לי שלא נמנה עם הזוגים חד מפיק ה"א וחד לא מפיק דלא תמחית את עלה סוף פרשת שופטים מפיק וזה לא מפיק וכן מתורגם שם לא תחביל ית אילנה וכאן מתורגם קולו אלא וי"ל דבפלוגתא לא קא מיירי : (ז) כהקיר. חלי המקרא בפסוקים כן מצאתי בשתי מקראות כ"י : בור. ביר קרי והמלה מלעיל בשני ספסי"ן : (י) לא יתפלו בו. בספר אחד כ"י כתיב ולא בוא"ו וגם במקרא ישנה מויניציאה יש הערה מחילוף זה ובספרים אחרים כתוב לא בלא וא"ו : (יא) ואת חמת ה' מלאתי. יש פסיק בין ה' למלאתי כי מלא כל הארץ כבודו : (יג) כי מקטנם ועד גדולם. כל זה הענין הוא כתוב למטה סימן ח' עם שאר הפסוקים הבאים אחר זה במלות שונות למטה כתוב מקטון ועד גדול והנה מקטנם ועד גדולם. למטה כלה בה"א והנה כלו בוא"ו. למטה וירפאו והנה וירפאו והוא חד מן ד' זוגים מן ב' ב' קדמאה מפיק א' ותנינא לא מפי' א' וכי' כד"ה א' ו'. למטה את שבר בת עמי. והנה את שבר עמי : (כח) אבדו. והבדו קרי : (כס) תמאי. תמאו קרי : תלכי. תלכו קרי : (כח) הלם סרי. בה"א נכתב בלא ז"א סרי ע"כ. ובכל הספרים כתיב בסמ"ך וכן הוא במסורת וכ"כ רד"ק : מנחיתם השם.

מלוקת בספרים ובמסורת במקצתם מלא יו"ד קדמאה ובתראה וכן נראה ממסורת פרשת וירא ובקצת ספרים מלא יו"ד קדמאה וחסר יו"ד בתראה וכן מצאתי במקרא ישנה כ"י בגליון נראה לי חזקיה הנקדן שהוא חסר יו"ד בתראה ע"פ המסורת ע"כ לשונו . ונוסח מסרה שלו כך היא משחיתים ח' ד' מנהון מלא דמלא וסימנהון משחיתים אותו בתוכו (שופטים כ) משחיתים להפיל החומה (ש"ב כ) זרע מרעים בנים משחיתים . ועוד הכא משחיתים (דברי הימים ב' כו) וב' משחתים. כי משחתים אנחנו . והקדשתי עליך משחתים (ירמיה כב) וב' כתיב משחיתם . ולמי עכבריכם המשחיתם את הארץ (ש"א ו) כלם משחיתם הסה ע"כ. וברוך יודע האמת : (כט) מאשתם . מאם חס קרי והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין הדא מלה וקריין תרין מלין וסדורם בדברי הימים א' כ"ז במ"ג :

ז (ג) דרכיכם . הכפי"ן רפין וכן חברו שבסמוך : (ד) היכל ה' היכל ה' היכל ה' . חד מן ג' פסוקים משולשים ועיין בירמיה סי' כ"ב במ"ג ובגנת אגוז ריש דף ל"ו : (ט) הגנב רצח ונאף . בלשתם חסרים וא"ו אחר עי"ן הפעל : ונאף . בס"ס הוא"ו בגעיא : (י) התועבת . במקצת ספרים מלא דמלא אמנם ע"פ המסורת דסוף פרשת אחרי מות נכון להיות חסר וא"ו תניין : (יא) המערת . כתוב במכלול דף ס"א שהמ"ם ברפה והה"א בגעיא : (יב) כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו. מלא יו"ד וכתיב וא"ו בסוף תיבה ע"פ המסורת בפסוק עד כי יבא שילה : (יח) הכעסני . במקצת ספרים מלא יו"ד ול"ע במסורת שמואל א' א' : (יט) מכעסים . בקצת ספרים חסר יו"ד קדמאה וע' מ"ש בספר זה סימן ל"ב : (כב) הוציאה הוציאי קרי : אותם מארץ . במדוייקים מלא וא"ו וכן ראוי ע"פ המסורת דירמיה כ"ג וכן לוויתי אותם שבסמוך : (כה) ושלח . בלא וא"ו אחר למ"ד : (כז) אליהם . א"ס מלא יו"ד שכן נמסר במסרה רבתא ערך א"ל שכל אליהם דירמיה מלאים ע"כ) : (כט) גזי נזרך . הגימ"ל בקמץ הטוף מפני דגשות הזי"ן כמו רני ושמחי ועיין מ"ש בפרשת בראשית אבל ביום אכלכם ממנו : והשליכי . בספרים מדוייקים הוא"ו בגעיא : (לג) והיתה נבלת . בס"ס הוא"ו בגעיא וכן הוא בחילופים לבן אשר : (לד) ומחלות . ברוב ספרים כ"י מדוייקים החי"ת בשלש נקודות :

ח (א) ויוציאו . יתיר וא"ו כן מצאתי בספרים מדוייקים מספרד והוא חד מן י"א מלין דכתיבין וא"ו בריש תיבותא ולא קריין וסי' נמסר במסרא רבתא ובכמה ספרים ויוציאו כתיב וקרי יוציאו והכל אחד. ונראה שנסחת רד"ק ויצאו כתוב וקרי יוציאו שכן כתוב בפירושו בספרים ישנים וכן העתיק בעל מכלל יופי אבל במקרא גדולה יש נמגום בלשונו וצריך תקון : (ג) בכל המקמות . חסר וא"ו קדמאה עיין במסורת שמואל ב' י"ז : (ו) המרוצתם . במרוצתם קרי : וכום . וסים קרי : (יב) הבשו כי תועבה . בספרים מדוייקים חסר וא"ו וחסר יו"ד כחברו שלמעלה הבשו חכמים ונמסר עליהם ב' חסר דחסר : לא יבשו . חסר וא"ו אחר הבי"ת בספרים מדוייקים : (יד) מי ראש . בא"לף ובנביאים עם פירש הרי"א וגם בס"א כ"י כתוב רוש בוא"ו וטעותא הוא דלא אשכחא בוא"ו רק עכמו ענבי רוש בלחוד דהאזינו : (טו) קוה לשלום וגו'. עיין מה שאכתוב בסי' י"ד בפסוק הדומה לזה : (טז) מדן נשמע נחרת . בס"ס הנו"ן בלא מאריך והחי"ת בשוא לבדו וכמוהו הוד נחרו אימה (איוב לט) : (יט) מרחקים . המ"ם בפתח וכן תראינה ארץ מרחקים (ישעיה לג) : היהוה . הא"לף נחה וכן במסורת כל לשון אדנות עם מש"ה מפיק בר מן חד הה' אין בגליון מכלול דף נ' : (כ) לוא נושענו . מלא וא"ו וא"לף במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים וכן נמנה במסורת פרשת ויקרא עם ל"ה מלאים בקריאה : (כג) חללי בת עמי . במקצת ספרים הגיהו חַלְלֵי וכ"כ רד"ק בשרשים והנה חללי חרב הלמ"ד בשוא לבדו . אך חללי בת עמי הלמ"ד בשוא ופתח והחי"ת מעמדת בגעיא עכ"ל ולפ"ד זהו תלוי במנהג הספרים כמ"ש בריש פרשת לך לך וטעם המלה מירכא :

ט (ב) ואתי לא ידעו . בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר הא"לף גם לא נחשב במסורת בכלל המלאים : לא ידעו . הדלי"ת קמוצה שגם התביר והטרחא לפעמים יש להם דין הפסק כמ"ש המכלול שקל פָּעַל ומי בכתב לא ידעו בשוא הדל"ת לא ידע בין ימינו לשמאלו וזהו ג"כ אחד מן ה' קמצין במסורת : (ג) איש מרעהו השמרו . בנביאים עם פרי"א כתוב ואיש בוא"ו אמנם בשאר ספרים כתוב איש בלא וא"ו : יעקב . העי"ן בשוא לבדו וכל שאר יעקב שום בר גם בשוא ופתח : (ד) יהתלו . בדגש הלמ"ד לתפארת מכלול שקל פָּעַל : (ז) שוחט . שחוט קרי ויש אם למקרא ולמסורת שזה בא להיות שוחט לאחרים ונמצא שחוט כי ל"ה אלתא קטיל כדאיתא בערכין פרק ג'. כלי יקר סוף פרשת קרח : (יד) מי ראש . בא"לף כמ"ש למעלה סימן ח' : (טו) והפצותים . במקצת ספרים מדוייקים חסר יו"ד אחר פ"א ונמסר עליו ב' חד חסר וחד מלא ע"כ. ועיין מ"ש ביחזקאל י"א : אשר לא ידעו . כן כתיב ולא השמע לדברי מי שאומר ס"א ידעום : (יז) והשנה . בשי"ן שמאלית : (יח) כי השליכו . כל הקורא וכי בוא"ו אינו אלא טועה : (יט) בנוסיכם . מתחלפת חסר וא"ו : (כב) אל יתהלל עשיר . בדפוס ישן כתוב ואל בוא"ו וכן מצאתי בס"א כ"י וכל מאן דכתיב הכי טעי דבמסרה רבתא נמסר כ"ב יתירא ואל ולית להון זוגא ומאן דחשיב בהדייהו מהני תלת הוא ואל יתהלל הגבור :

י (ה) נשוא ונשוא . כל נשא שבמקרא חסר וא"ו ודין בלחוד מלא : (ז) יראך . ביו"ד האיתן לבד ופ"א הפעל נעלמת מהמכתב ונמשכת היו"ד בגעיא להורות על יו"ד הנפקדת רד"ק : (ט) מורף . טעה המדפיס לרף הסר כי איננו מן ד' חסרים בישעיה סימן מ"א : (י) יכלו . בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים חסר יו"ד וכן נמסר עליו ב' חסר וחברו אשר לא יכלו שמים (ירמיה ג) : (יא) אלהיא די . היו"ד דגושה : ומן תחות . בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב מן תחות וטעות הוא : (יג) מקצה *ארץ . הארץ קרי : (טו) מעשה תעתעים . יש ספרים שכתוב בהם תעתועים מלא וא"ו והועים הם כי הם שנים חסרים במסורת וחברו בירמיה נ"א : (יז) יושבתי . יושבת קרי : (יח) והצרתי להם . מלעיל הטעם ברי"ש ועיין מ"ש בצפניה סי' א' : (יט) נחלה . החי"ת בשוא לבדו רד"ק ועיין מ"ש בתהלים סימן קכ"ג : (כ) יצאני ואינם . יש ספרים הוא"ו בגעיא :

יא (א) ודברתם . יונתן תרגם ותמלילון נראה שהיה קורא ודברתם בקמץ התי"ו ואנחנו מצאנו בכל הספרים המדוייקים ודברתם בסגול התי"ו כל זה לשון רד"ק ואולם בספרים שלנו מתורגם ותמללון : ועל ישבי ירושלם . בדפוס ישן כתיב ואל ובנוס הוא כי ע"פ המסורת כתוב ועל עיין במסרה גדולה בשרש ישב : (הזאת) : (ד) ועשיתם אותם . ברוב ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן נכון כי לא נמנה בהאי ספרא ריש סימן כ"ג במנין החסרים : (ט) נמצא קשר . במאריך הנו"ן בס"ס : (י) שבו . בספר אחד ספרדי נכתב בצדו טעמו מלעיל גם בספר אחד קדמון כתוב עליו מלעיל אבל שבו מלרע עיין מ"ש בפרשת בהעלתך : על עונת . חסר וא"ו אחר הנו"ן גם במסורת נחמיה ריש סימן ט' לא בא במספר המלאים בלישנא : אבותם הראשנים . ברוב ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן דינו כי לא נמנה במסורת עם החסרים דנביאים וכתובים : (יב) והלכו ערי יהודה . הוא"ו בגעיא בס"ס : (טז) שמך . י"ס שכתוב בהם שְׁמֶךָ ובעניים במיעוטן : המולה . נכתב בוא"ו עם דגש הלמ"ד רד"ק בפי' ובשרשים אבל קול המלה כקול מתנה דריש יחזקאל בלא וא"ו וכן במסורת המולה ב' א' מלא וא' חסר : (כב) ובנותיהם . מתחלפת הסר וא"ו בתר נו"ן :

יב (ב) גם עשו פרי . הפ"א רפה : (ד) ישבי בה . במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים מאריך ביו"ד : (יג) זרעו חטים . כתב רש"י ספר שנקוד בו זֵרְעוּ בחירק הזי"ן שיבוש הוא : נחלו . החי"ת בשוא לבדו וכן חברו ע"פ המסורת ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו) ועיין מ"ש בעמוס שם : (טו) את דרכי . הדל"ת מעמדת בגעיא והמסורת עליו לית בגעיא רד"ק בפירוש ובשרשים וכן מצאתי בס"ס :

יג (ז) לא יצלח לכל . מה שכתוב במק"ג כן בספר מוגה ר"ל שכן כתיב לא בלא וא"ו : (יב) הידע לא נדע . הילוף מסרות אני רואה היכא דמסרי הידוע ב' מלא וא' חסר וסימן הידוע נדע דמקן ודין דהכא והידך הידע תדע כי בעלים מלך בהאי ספרא סימן ט' והיכא דמסרי ב' חסר וא' מלא והרתי מסרתא לא מסייעי הי ניהו המלא והחסר וניחא לי למימר דמסרא בתרייתא עפי עדיפא דנסחי דיקי נקטי כוותא דאורייתא מלא כמ"ש בס ודירמיה חסרים : (יג) ואת הנביאים . י"ס חסר יו"ד קדמאה : שכרון . הכ"ף : (טז) יחשך . במסורת ב' חד מלא וחד חסר ובספרים כ"י ודפוסים ישנים זהו החסר והמלא הוא גם חשך לא יחשיך ממך (תהלים קלט) ושניהם החי"ת בשוא לבדו : ישית . ושית ק' : (יז) בְּמִסְתָּרִים הכבכ"ף נפשי . כ"כ במרכא : מפני גוה . הה"א רפה : עיני דמעה . הס"א ישן כתוב בצדו בכללי עֵינַי ע"כ ואין כן בספרים שלנו : (יט) הגלת שלומים . ברוב המדוייקים מלא וא"ו : (כ) שאי . שאו ק' : וראי . וראו ק' : (כא) ואת למדת . בספרי הדפוס כתוב למדתי ביו"ד ונמסר עליו יתיר י"ד ובספרים כ"י מדוייקים כתוב בלא יו"ד גם לא נמנה במסורה ריש מלכים עם מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא ולא קרי' ומלת למדתי דהכא הוא בירמיה ב' בפסוק מה תיטבי . ומסרה זו מצאתיה גם במקרא כ"י במלכים ב' ד' ולא נזכר מזה כלום : יאחזון . ראיתי כמה ספרים חלוקים זה מזה בנקודת התי"ו מי בצירי ומי בסגול ומי בחטף פתח ובמדוייקים בחטף סגול וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים :

יד (ג) לצוריהם . לצעיריהם ק' : (ד) היה גשם. בא מלרע שלא כמנהג וכן : (ה) היה דשא דבסמוך מכלול שקל פָּעַל ועיין מ"ש במלכים א' י"ז ונ"ע ממניינא דמסו' : (ז) אם עונינו ענו בנו . כתב רד"ק חסר יו"ד הרבים וגם המכלל יופי העתיק דבריו וכן מצאתי במקרא ישנה מהדפוס אבל בכל שאר ספרים שלפני מלא וכן מסור עליו לית ומלא : (יג) הנה הנבאים . בספרים מוגהים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה וכן כולם שבפרשה ויש חילופים אחרים בספרים ולא נביא אנכי ולא בן נביא : (יד) שקר הנבאים . כן כתיב : ואלול . ואליל ק' : ותרמות . ותרמית קרי : מתנבאים לכם . במקצת ספרים כתוב להם וברוב דפוסים ישנים וספרים כ"י שבאו לידי כתוב לכם וכן תרגמו מתנבן לכון גם החכם לוזאטו כתב שכן עיקר : (טו) על הנבאים . כן כתיב : הנבאים ההמה . כן כתיב : (יז) מכה נחלה . החי"ת בשוא לבדו שרשים : (יח) והנה חללי חרב . הלמ"ד בשוא לבדו שרשים ועיין מ"ש לעיל סי' ח' : (יט) קוה לשלום וגו' : למעלה בפרשה אסוף אסיפם כתוב מקצת פסוק זה ויש ביניהם שינוי מעט הראשון לעת וזה ולעת הראשון מרפה בה"א וזה מרפא באל"ף : (כב) יתנו רבבים . י"ס מלא דמלא ומסרה שלהם רביבים ב' א' חסר וא' מלא וסימנהון וימנעו רבבים ירמיה ג' חסר יו"ד קדמאה . היש בהבלי הגוים מגשימים ורובן של מדוייקים שניהם חסרים ונמסר עליהם ב' חסר וכן נמסר במסרה גדולה שלנו :

טו (ד) לזועה . לזעוה קרי : (ו) נלאיתי . י"ס נלאתי חסר יו"ד : (ח) אלמנותו . אלמנותיו קרי : (ט) באה שמשה . בא קרי : (י) מקללוני . במקצת ספרים הלמ"ד בקמץ ועיין דקדוקו במכלול דף ע"ט ובעל רב פעלים בחלק הזרים כתב שהמסורת עליו לית ופתח בס"ף : (יא) שרותך . שריתיך קרי : (יג) והוצרותיך . י"ס והוצרותיך מלא וא"ו גם אחר רי"ש וי"ס חסר דחסר : (יד) והעברתי . ברי"ש וכן נמצא במדוייקים הראויים לסמוך עליהם ובפרשה חטאת יהודה שבסמוך והעבדתיך ונראה כי יונתן היה קורא גם זה בדל"ת שתרגם שניהם והשתעבדון כ"כ רד"ק וגם אני מצאתי ס"א שזה כתוב בדל"ת וקרי ברי"ש : בארץ לא ידעת . בנביאים עם פירוש הרי"א כתוב אשר לא ידעת וטעה המדפיס בין זה ובין מה שבסמוך בפ' חטאת יהודה קדחה. הקו"ף במאריך : (טז) ויהי דברך . דבריך קרי והוא חד מן ח' כתובים דברך וקריין דבריך וסימנהון במ"ג אות דל"ת ומ"ש שם נמצאו דבריך ואכלם ב' בפסוק ר"ל תניין דפסוק : (יז) ואעלז . במקצת ספרים העי"ן בחטף סגול ובמדוייקים בשוא לבדו וחסר וא"ו אחר למ"ד : (יח) למה היה . כתב רד"ק למה בדגש ומלעיל על הס"א והוא חד מן הס' עכ"ל. ובמסרה ס' דגש לא"ה וסימנהון בתילים מ"ג במ"ג ומ"ש שם שהם סמוכים לאות צריך להגיה לא"ה . וכן ל"ג בלוית חן פ"ז מהשער התשיעי עיין בסוף ספר מכלול על מלת מה וקל להבין : לא נאמנו . הא"לף בחטף סגול ברוב הספרים :

טז (ג) הילודים . במדוייקים מלא וא"ו וכן במסו' ג' ב' חסר והד מלא וסימנהון וכל הנשים הילדים במדבר דיהושע ואלה שמות הילדים לו בירושלם (ש"ב ה) הילודים במקום ע"כ. כך היא הגירסא הנכונה והמסרה הכתובה ביהושע ה' במ"ג מוטעית ומה שכתוב שם בירושלם דדברי הימים לא יתכן להיות במנין זה דהתם כתיב ואלה שמות הַיִּלּוּדִים (ד"ה א יד) ונמסר עליו לית ומלא : (ה) ואל תנד . במקצת ספרים כתוב תנוד בוא"ו שורק ובמקצתם תנד בג' נקודות ובס"א כ"י נכתב בצדו ולי נראה חזקיה הנקדן תָּנֻד ע"כ. וגם רד"ק כתב שהוא בחולם : (ח) לשבת אותם . במקצת ספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן נכון כי לא נמנה עם המלאים בהאי סיפרא סי' כ"ג : (י) ומה עונגו ומה חטאתנו . הני דכתיב עונינו חטאתינו ביו"ד טעו דבספרי דיקי בלא יו"ד וכן כתב הקמחי : (טו) והשבתים . מתחלפים הספרים במילוי וחיסור יו"ד אחר השי"ן וא"ו אחר בי"ת : לדוגים . לדיגים קרי : (יז) לא נסתרו . כן כתיב לא בלא וא"ו בראש המלה : (יח) ותועבותיהם . במקצת ספרים מדוייקים מלא וא"ו גם אחר הבי"ת וכן נכון כי הוא א' מהג' מלאים שנמסרו ביחזקאל י"ב :

יז (ב) על גבעות . מה שכתוב במ"ג כן בס' מוגה ר"ל שכתוב על בלא וא"ו אע"פ שאין נראה כן מהתרגום וכן מצאתי בס"א כ"י ועל : (ג) הררי בשדה חילך כל אוצרותיך . במקצת ספרים כ"י כתוב וכל בוא"ו ובספרים אחרים בלא וא"ו וזהו מה שנכתב על זה במקרא גדולה יפה ר"ל שנכון לעשות כן בלא וא"ו וכ"כ רד"ק חסר וא"ו הבמות כמו שמש ירח : אוצרותיך . חלוקים הספרים זה מזה אם חסר וא"ו קדמאה או בתראה או אם הוא מלא דמלא או חסר דחסר : (ד) והעבדתיך . בדל"ת ולמעלה בפסוק אוי לי אמי ברי"ש ע"ש : (ה) ירא . יראה קרי : (י) כדרכו . כדרכיו קרי : (יא) ימו . ימיו קרי : (יג) יסורי . וסורי קרי : (יז) אל תהיה לי . היו"ד בצירי ונמסר עליו לית מהכי אתה . התי"ו בשוא ופתח והוא חד מן ח' רפין בלישנא עיין שרשים שרש חסה : (יח) ומשנה . בכמה ספרים הנו"ן בצירי ובמסורת בָ וחברו ומשנה כסף וגם רד"ק כתב כי הוא נקוד בסגול : (יט) הלך ועמדת . חסר וא"ו במקצת מדוייקים וכן משפטו ע"פ המסורת דסוף פרשת וילך : בני *עם. העם ק' : (כ) ואמרת אליהם במקצת ספרים מדוייקים מלא יו"ד וכן כתוב במסרה גדולה ודירמיה וישעיה מלא בספרים מדוייקים : (כג) שומע. שמוע ק' : (כד) בה . בו ק' : (כו) מבאים . ברוב הספרים חסר יו"ד קדמאה ומלא יו"ד בתראה : ומביאי . ברוב הספרים הסר יו"ד אחר הבי"ת וכן הוא במסורת מן מלין דחסר יו"ד בלישן ביאה וקשה לי למה לא נמנה במסרה זו מלת מבאים שבפסוק :

יח (ג) והנהו . והנה הוא ק' ועיין מ"ש הרא"ב"ע בס' צחות דף קמ"ט : (ד) עשה בחמר ביד היוצר . בבי"ת כן פירשו המפרשים וכן מוגה בספרים מדוייקים : (ה) אלי לאמור . חד מן ג' מלא וא"ו : (ז) לנתוש ולנתוץ . התוי"ן רפין : ולהאביד . הוא"ו בגעיא : (י) הרעה . הרע ק' : (יא) יוצר עליכם . אין לשמוע לעצת מי שחשב לומר יועץ במקום יוצר : והיטיבו דרכיכם . בספרים הטובים מלא יו"ד אחר ה"א ואחר טי"ת : (יד) אם ינתשו . בתי"ו כמו בטי"ת רד"ק : (טו) שבילי עולם . במדוייקים כתוב שבילי ביו"ד ואין כאן ק' וכתיב כלל אבל רד"ק כתב שבולי בוא"ו וקרי שבילי ביו"ד וכן הוא בקצת ספרים : (טז) שרוקת . שריקות ק' : (יז) כרוח קדים . בכ"ף וכן במסורת ברוח קדים ב' וסימן ברוח קדים עזה כל הלילה ברוח קדים תשבר אניות תרשיש ע"כ. ולא קא חשיב דין עמהון משום דאיתיה בכ"ף וכן נראה מהתרגום ורד"ק והאפודי פ' י"ד וכתב המתורגמן ערך רוח שרוב העולם טועין וקורין בבי"ת ועיין מה שאכתוב ביחזקאל ט"ז אלא וכדמי בניך : (כב) שיחה . שוחה ק' : ופחים טמנו לרגלו . בקמץ במדוייקים לא בשורק : (כג) וכיו . ויהיו ק' :

יט (א) הלך וקנית . בספרים מוגהים חסר וא"ו וכן ראוי ע"פ המסורת דסוף פרשת וילך : בקבק . בית הראשונה רפה : (ב) התרסות . ההרסית ק' : (יג) כמקום התפת . בכ"ף וכן נמסר עליו לית ר"ל לית כוותיה בקריאה בכ"ף ואילו בבי"ת טובא הוו : לכל צבא . י"ס לכל צבא וברוב בחולם : (טו) מבי . מביא ק' :

כ (ז) הייתי לשחוק . מלא וא"ו ומה שיש להאריך בזה אכתבנו בזה הספר בסי' מ"ח בס"ד : (ט) ונלאיתי . ברוב ספרים מלא יו"ד אחר אל"ף : כלכל . כ"ף ראשונה דגושה והאחרונה רפה ודומה לו ושמתי כדכד (ישעיה נד) כמו שכתבתי שם וכן כתבו המדקדקים והמסורת מנה אותם בכלל הזרים עיין במקרא גדולה דניאל ה' ובקצת ספרים מדוייקים כ"ף ראשונה במאריך : (יז) ורחמה הרת עולם . הה"א נחה ועיקרם במפיק מכלול דף ל"ב ובשרשים ומסורה וכן הוא בספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ישנים עוד נמסר במסרה גדולה רחמה ד' וגו' וא' ורחמה הרת עולם לא מפיק ה"א :

כא (ב) דרש נא בעדנו את . ברוב הספרים חסר יו"ד אחר דל"ת : (ז) לא יחום . לא כתוב בלא וא"ו וכן הוא במ"ג עם פסוקים שכתוב בהם לא ולא ולא באמצע פסוק : יחום . בשורק לא בחולם : (ט) יחיה . והיה ק' : (יב) מעלליכם . מעלליהם ק' והוא חד מן תרין מלין כתבין ה"א וקריין כ"ף והידך והשב עליכם מחשבה (ירמיה מט) :

כב (ג) יחוס . בלא וא"ו בתחלת המלה : אל תנו . ברוב הספרים חסר וכן נמסר עליו לית חסר : אל תחמסו . באיזה ספרים כתוב ואל בוא"ו ובס"א בלא וא"ו ואולם יש לתמוה שלא נמנה פסוק זה עם ה' פסוקים שכתוב בהם אל אל אל וסימנם במסרה גדולה : (ד) כי אם עשו תעשו . ד' כתיבין וא"ו בסוף וסי' דרכך ומעלליך עשו אלה (ירמיה ד) כי אם היטב תיטיבו וגו' אם עשו תעשו תכפט (ירמיה ז) כי אם עשו תעשו את הדבר הזה . ביד אל גויים עשו יעשה לו (יחזקאל לא) ובפרשת ויצא הסכלת עשו נמסר עליו ד' ג' כתיבין ה"א וא' וא"ו וסי' הסכלת עשו . למען עשה כיום הזה סוף פרשת ויחי . עשה סטים (תהלים קא) עשה צדקה ומשפט (משלי כא) קדמאה כתוב וא"ו ע"כ. והמגיה נפקפק מאד במסרות אלו ובסוף דבריו כתב וגם ידענא מה למימר ביה ולדידי הוי לי דהני מסרתאם לא פליגן אהדדי ותרווייהו איתנהו

איתנהו דמאי דנמסר בפ' ויצא מיירי מהנהו דעיינין דילהון בשוא ופתח ג' מנהון בה"א וחד בוא"ו ומסרה דהכא מהנהו דעיינין דילהון בקמץ וכולהון בוא"ו ומשום הכי לא חשיב הכא עשה אלה לך בזנותך (יחזקאל כג) ודכוותיה טובה דלא דמיין לאינך דאינון בקמץ וכתיבין ה' בה"א ובהנהו לא מיירי לא הכא ולא התם בפרשת ויצא ובהני כולהו ריהטן ומיברכן שפיר ולא קשיין כלל: ועבדו . ועבדיו ק': (ו) אם לא אשיתך וגו' ערים לא נושבה . י"ס שכתוב לוא מלא וא"ו ואל"ף ובדפוס ישן הראשון שבפסוק מלא והשני חסר . אמנם ברוב ספרים מדוייקים שניהם בלא וא"ו גם לא נמנו במסורת במנין המלאים: נושבה . נושבו קרי: (יב) כי במקום . חד מן ה' פסוקים מטעין דלית בהון אם וסימן בריש פ' אחרי מות: (יג) בלא צדק . במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים הבי"ת בגעיא: ופעלו לא יתן לו . במקרא ישנה מויניציאה העין בחטף קמץ ולפי דעתי טעו בלשון רד"ק בפירוש המוטעה במקראות שלנו שכתב ואמר פעלו העין בקמץ חטף וכו' . ונראה לי שצריך להגיה וכראוי במקום ואמר ועיין בשרשים ומכלל יופי ומשם תבין שזו היא כוונת רד"ק וכן בכל הספרים הפ"א בחולם והעי"ן בחטף פתח וגם במסורת ופעלו ב' וחברו ופעלו לנילון (ישעיה סוף סימן ב): (טו) התמלך . התי"ו נמשכת במאריך והמ"ם בשוא ופתח כן כתב רד"ק בשרשים וכן מצאתי ברוב ספרים מדוייקים: (טז) הלא היא . בכמה ספרים כתוב הלוא מלא וא"ו ואל"ף אמנם במ"ג נמסר וירמיה כולהון מלא במ"ג חסר וזה אחד מהם: היא . כן כתוב בספרים מדוייקים ביו"ד ומה שכתוב במסורת ג' ר"ל ג' הלא היא הסמוכים במקרא וסימן בסוף פרשת דברים במ"ג ודשם כתוב הלא הם בה"א ומלת הוא בוא"ו וקרי בחירק: (כ) ולעקו . פ"א הפעל בחטף קמץ והעי"ן בקמץ רחב כן כתב ר' יונה בספר הרקמה וכן כתב רד"ק בפירוש ובמכלול דף י"ט ובשרשים וכן הוא במקצת ספרים מדוייקים והוא"ו במאריך וי"ס שהצד"י בשוא לבדו: (כב) ומאהביך . כ"כ בס"ס במאריך בוא"ו: (כג) ישבתי בלבנון . יתיר יו"ד: מקננתי . יתיר יו"ד: נחנת . ברוב ספרים כתיב וק' בלא יו"ד וכן משמע מדברי רד"ק שכתב וישבתי מקננתי י' יתירה בכתב לא במבטא ועל נחנת לא כתב מאומה מזה ובס' מכלול כתב שהשוא השני אינו מתנועע אלא הוא נח מפני דגש הכ' הסמוכה לו רוצה לומר כי אין דגש אחר שוא נע ובמסורת ריש ס' מלכים נמסר הסי' מן מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא ולא קריין ובמסורת כ"י מצאתי כתוב בהדיא ישבתי בלבנון מקננתי בארזים ב' בפסוק ועיין מה שכתבתי ברות על ורחצת וסכת ושמת: (כד) אתקנך . התי"ו בדגש לחסרון נו"ן פ"א הפעל והנו"ן נוספת ומפני ההפסק בא מלעיל ודגש קל בכ"ף ע' בס' ההרכבה אות אל"ף ובמדרש חזית פסוק שימני כחותם ובפסיקתא משם אתקנך ר' חמא בר חנינא אמר משם אני נותק מלכות בית דוד . ד"א אנתקך אין כתוב כאן אלא אתקנך בתשובה . ד"א ממקום נתיקתו חשא תקנתו ע"כ . ויתכן לומר שהוא מורכב משני שרשים נתק ותקן והטעם שאמר לנתק יכניה ותכ"ד אמר לתקנו ע"י בנו שאלתיאל אשר יצא ממנו זרובבל שבנה הבית ונהג שררה בישראל . לוית חן שער ז' פ' א': (כה) וביד נבוכדראצר מלך בבל ביד הכשדים . בס"א כ"י מצאתי כתוב וביד עבדיו וטעות הוא: (כח) הוטלו . בכמה ספרים הוטלו הטית בחטוף פתח: (כט) ארץ ארץ ארץ . חד מן ג' פסוקים משולשים בקריאה וסי' נמסר כאן במ"ג:

כג (ג) והשבתי . בספרים מדוייקים חסר יו"ד בתר שי"ן וחסר וא"ו בתר בי"ת: נוהן . בספרים מדוייקים חסר יו"ד בתר וא"ו: (ד) והקמתי עליהם . בספרים מדוייקים חסר דחסר וכן נכון ע"פ המסורת שאין זה מן ג' מלא דמלא וסימן נמסר ביחזקאל סוף סי' ט"ז ולא מן ו' חסרים וא"ו וסימן נמסר בפרשת בחקתי וכן הוא (ה) והקמתי לדוד . שבסמוך: (ו) אשר יקראו . בספרי ספרד האל"ף בגעיא כמוהו רבים כמ"ש בסוף מאמר המאריך: יקראו . אל ירוץ הקורא לקרות יקראו בשורק כמ"ש בא"ז . דפוס שאם ירוץ יכשל: וזה שמו אשר יקראו ה' | צדקנו . כתב ן' עזרא בריש פרשת יתרו כי שם המשיח ה' צדקנו כמו שקרא משה למזבח ה' נסי . והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו ושם המשיח הוא צדקנו והנה הוא מטעה בעל הטעמים ששם טרחא במלת יקראו וכו' עיין שם וגם מה שכתב בפרשת וישלח על פסוק אל אלהי ישראל וכן פירש רד"ק כאן וגם בירמיה ל"ג על פסוק אשר יקרא לה ה' | צדקנו . ולכך יבין כי בה' | יראה ובה' נסי ובה' צדקנו בשני המקומות ובה' | שמה דסוף יחזקאל בכולם יש פסק אחר מלת ה' ובפסוק ויקרא לו אל אלהי ישראל יש טפחא במלת אל וכן בפסוק ויקרא לו ה' שלום (שופטים ו) יש טפחא בה' וזו חכמה מפוארה מבעל הטעמים להורות לנו כי גם שלכולם בשם ה' יקראו המשכילים יזהירו ויבינו כי נשגב ה' לבדו ולא הנקראים בשמו וכן בבראשית רבה פרשת נ"ע משה ניסן של ישראל וכו' ומי הוא ניסו של משה הקב"ה שנאמר ויקרא לו ה' נסי . דוד רועו של ישראל וכו' מי הוא רועו של דוד הקב"ה שנא' ה' רועי לא אחסר . ירושלם אורו של עולם מי הוא אורה של ירושלם הקב"ה דכתיב והיה לך ה' לאור עולם . ובמדרש איכה רבתי על כי רחק ממני מנחם בענין שמו של משיח אמר ר' לוי טבא למדינתא דשמה כשם מלכה ושם מלכה כשם אלהים טבא למדינתא דשמה כשם מלכה דכתיב ושם העיר מיום ה' שמה ושם מלכה כשם אלהים שנאמר וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו . ועיין מה שכתבתי בפרשת שמות על משה משה ובפרשת כי תשא על פסוק ויקרא בשם ה' ובסוף יחזקאל ובב"ר פ' ס"ד סימן ד' ויפה תואר שם וגם בב"ר סוף פ' ע"ט על פסוק ויקרא לו אל אלהי ישראל וברקאנטי והרמב"ן שם ועבודת הקדש סוף פ' י"א מחלק העבודה ופ' כ"א מחלק סתרי התורה ודרך אמונה מאמר ב' סוף שער ד' ופ' ב' דמגלה ותוס' שם וגור אריה פ' וישלח ובעל הטורים ס"פ וירא על ה' יראה: ולא יאמרו עוד . במקצת ס"ס ולא ס"א יאמרו עוד : (ח) מארץ צפונה . אין לנו לסמוך על מסורת שבמ"ג שדברים סותרים זה את זה במס"ג נמסר ה' חסר בירמיה וכן נמסר כאן וגם בסי' ג' וכשתעיין עליהם בכתובים תמצא ג' מהם מלאים וב' חסרים ולא עוד אלא שבסימן ג' בפסוק הנך וקראת מסור עליו במס"ק ה' בסיפרא ולית חסר ואולם המוסכם מרוב ספרים המדוייקים כי כלם מלאים וכן מצאתי מסורת כ"י האומרת צפונה ה' בסיפרא ולא חילקה ביניהם כלום ממלוי וחיסור: (ט) עברו יין . בספרים מדוייקים מלרע הטעם ברי"ש וכן הוא בדפוסים ראשונים : (יב) ידחו . מלעיל שלא כמנהג מכלול דף קנ"ו: (טו) חנפה . הנו"ן בשלש נקודות והפ"א בדגש: (יז) וכל הלך בשררות . מלת הלך חסר וא"ו בספרים כ"י מדוייקים ודפוסים ישנים גם במ"ג לא נמנה עם המלאים בנביאים: (יח) דברי . דברו ק': (כא) לא שלחתי את הנבאים . במקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן נכון ע"פ המסורה דסיפרא סי' כ"ו: (כב) וישמעו . במקצת ס"ס קדמונים חסר י' וכן נמסר עליו לית וחסר: (כד) הלוא את השמים . לפי המסורת מלא וא"ו ואל"ף וכן הוא בספרים מדוייקים: (כז) איש לרעהו . י"ס שכתוב בהם איש אל רעהו וטעים בזיעותן: כאשר שכחו . י' דמטעין אשר בקריאה וסי' נמסר ביונה סי' א' במ"ג: (ל) לכן הנני על הנבאים . במקצת ספרים מדוייקים חסר יוד קדמאה וכן חברו שבסמוך הנני על הנבאים ומסורת דסיפרא סי' כ"ו מוכחת שאין אלו מן המלאים אמנם י"ס שזה השני דראש פסוק כתוב הנביאים ומסור עליו ג' כתיבין כן: (לח) ואם משא ה' . חד מן ד' פסוקים דאית בהון שם הקדוש ד' פעמים וסימן נמסר בד"ה ב' י"ד: (לט) ולאבותיכם . לפי המסורת מלא וא"ו וכן הוא בספרים מדוייקים: (מ) וכלמות . י"ס שהמ"ם בוא"ו חולם אכן ברוב הספרים בשורק וכן כתב רד"ק בפי' ובשרשים:

כד (א) הראני . בחירק הה"א: יכניהו . ס"א יכניה: (ט) לזועה . לזעוה קרי: לחרפה . בלא וא"ו: לשנינה . בלא וא"ו: (י) את הרעב . בלא וא"ו על פי המסורת דריש משפטים וכ"כ רד"ק:

כה (א) בשנה הרביעית . בספרים מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן נראה ממסורת דסוף יחזקאל: (ג) אשכים ודבר . האל"ף במקום ה"א ובא מלא יו"ד על פי המסורת: (ה) שובו נא . בספרים מדוייקים בוא"ו שורק לא בשלש נקודות וכן דינו מכח המסורת שלא נמנה עם החסרים במסורת דהאי סיפרא סימן ל"ה: ולאבותיכם . בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן ראוי לפי המסורת: (ז) הכעיסני . הכעסוני קרי: (יב) לשממות כן כתיב: (יג) והבאותי . והבאתי קרי : (ט) והתהללו . בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר הה"א : (יח) את עריה . י"ס ואת ובשאר ספרים בלא וא"ו וכ"כ רד"ק והוא חד מן פסוקים דכתיב בהון את ואת ואת את וסימן נמסר במלכים א' סי' ו': לשרקה . בלא וא"ו: (כב) ואת מלכי צור . מתלפין ואת כל מלכי הא"י וכן תרגם יונתן . ורד"ק כתב אין בו כל בספר מוגה: (כג) את דדן . חזינא פלוגתא רבתא ביני ספרי וספרייתא בהאי תיבותא איכא מאן דכתב לה בוא"ו ואיכא מאן דכתב לה בלא וא"ו ולפום מאי דחזינן במסרה נסחא בתרייתא טפי עדיפא מדמסיקא ד' את ריש פסוק בסיפרא וכולהו איתנהו בפסוקי דלעיל ודין חד מנהון: (כז) וקיו . כ"כ ביו"ד וי"ס שכתוב וקוו וקרי וקיו ושבוש הוא: (לד) כי מלאו ימיכם . מאן דכתיב ידיכם משבש: ותפוצותיכם . יש ספרים שהפ"א בשורק והתי"ו בצירי וברוב הספרים הפ"א בחולם והתי"ו בחירק וכן כתב רד"ק בפירוש ובמכלול דף קמ"א ודף רנ"ב ובשרשים שורש פוץ כתב כן בחולם ושמא בשורק ובאה גם כן בחירק שלא כמנהג ומשפטה בצירי וכ"כ בהגהה לוית חן ש"א פ' י"ד: (לו) ויללת . במקצת הספרים הוא"ו בשוא והיו"ד בחירק וזה הוא לקריאת ב"נ כמו שכתב רד"ק אבל לב"א שהם סומכים עליו הוא"ו בחירק והיו"ד נחה . ועיין עוד מה שכתוב בשרשים שרש ילל :

כו (ו) כבית הזה כשלה . כתוב בה"א והשני שבפרשה בוא"ו ושניהם חסרים יו"ד מסורה ורד"ק: הזאתה . הזאת קרי: לכל גוי הארץ . במקצת ספרים כ"י מדוייקים ביו"ד אחת בלבד ומסורה מסייעא להו שנמסר בירמיה סימן ל"ג גויי ג' מלאים ולית דין מנהון: (ז) וישמעו הכהנים והנבאים . חסר יו"ד קדמאה שאין זה מנין ח' מלאים בהאי ספרא וסימן נמסר כאן במ"ג אבל ויתפשו אותו הכהנים והנביאים שבסמוך הוא א' מהמלאים: (ט) תחרב . החי"ת בשוא וסגול . מאין יושב . בספרים מדוייקים מלא וא"ו וכן ראוי ע"פ המסורה שנמסר בסימן ג' ה' חסר בסיפרא ואין זה מהם: (יא) ויאמרו הכהנים והנבאים . חסר יו"ד קדמאה דליתיה מן המלאים אבל ויאמרו השרים וגו' דלקמן בסמוך מלא כמ"ש במסורה: (יג) דרכיכם . הכפי"ן רפין : (טו) שלחני ה' עליכם . כל האומר אליכם אינו אלא טועה: (יח) מיכה . מיכה קרי : (כב) אלנתן . מלה א' היא רד"ק: (כג) ויבאהו . בספרים מדוייקים חסר יו"ד אחר הבי"ת ומסורת שלנו מהדפוס מוטעה ולא ביארה כל הצורך והספרים מתחלפים . האמנם מצאתי מסורה אחת כ"י ברורה כהוגן וזו נסחה ויביאהו ז' וסימנהון ויאמר אדני בזק ריש שופטים ופלשתים לקחו את ארון (שמואל א' ה') וירכבהו עבדיו מת ממגידו (מלכים ב' כג) ויוציאו את אוריהו ויבאהו אליו גוים (יחזקאל י"ט) ויתנהו בסוגר בחחים (שם) ויבקש את אחזיהו (ד"ה ב' כ"ב) קדמאה ויביאהו כתיב ובתרא ויבאהו כתיב ע"כ . וגם במקרא גדולה על ויביאהו ירושלם דריש שופטים נמסר עליו ז' ולית כן כתיב :

כז (א) בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו . לית מלא וכתיב כן: ועבדו בו . הבי"ת רפויה: (יז) מלך בבל וחיו . הוא"ו במאריך: (כ) את יכוניה . לית ומלא:

כח (א) בשנת הרביעית . בשנה קרי: הרביעית . במקצת ספרים מדוייקים כ"י ודפוס ישן חסר יו"ד קדמאה ומסורת דסוף יחזקאל סייעתא להון: (ג) ויביאם בבל . ברובא דספרי דייקי דדפוסא וכתב ודא מלא יו"ד: (יא) ויאמר חנניה וגו' . חצי הספר: (יב) ויהי דבר ה' אל ירמיה . ברובא ספרי בתראי דדפוסא כתוב ירמיהו בוא"ו ברם בספרי קדמאי דוקני כתוב ירמיה בלא וא"ו וכר מן דין נשמעינה מן הדא מסרת דאמרה מן בראשית ממלכת סימן כ"ז עד כה אמר ה' אל אחאב בן קוליה סימן כ"ט ירמיה ע"כ :

כט (ו) ואת בנותיכם . ס"א בנתיכם חסר וא"ו: (יא) לתת לכם אחרית ותקוה . עיין מה שאני עתיד לכתוב בדברי הימים א' סימן ה' בס"ד: (יד) שביתכם . שבותכם קרי: (יז) את הרעב . כן כתיב את בלא וא"ו ברוב המדוייקים וכן נכון ע"פ המסורת דריש משפטים : (יח) לזועה . לזעוה קרי: (יט) את עבדי הנבאים . חסר יו"ד קדמאה על פי המסורת דסימן כ"ו וכן הוא בספרים מדוייקים: (כב) ישמך ה' כצדקיהו . ב' חסר וחברו כאחאב: וכאחב . כן כתיב ובחילופים שלנו בין מערבאי ומדנחאי נפל הטעות וצריכין תיקון: (כג) שקר אשר לוא . בכמה ספרים מדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וזהו אחד מן ל"ה מלאים שנמסר סימנם בפרשת ויקרא ונמנין במלת וינאפו בפסוק זה: לויתם . ברוב ספרים מדוייקים חסר יו"ד שניה: הוידע . היודע קרי: ועד . כל ועד בסגול חוץ מזה שהוא בצירי וג"ל הטעם שלעולם ועד שהם סגול לפי שפתרונם עדי עד אבל היודע ועד פתרונו לשון עדות לכך הוא בצירי: (כה) באמנה . לית ומלא ה"א: (כז) הענתתי . כ"כ לא כמו שכתוב בדפוס בומבירגי שנים ה"ד הענתתי: (כח) ארכה היא . חד מן ג' דגושים וחסר על פי המסורת וסימן באיוב י"א: (לא) כה אמר ה' אל שמעיה הנחלמי . בספר אחד ישן כתיבת יד זה וחברו שבסמוך בשוא לבדו וכן במקצת דפוסים אחרונים אבל בספרים אחרים כתובי יד ודפוסים ישנים כולם שבפרשה בחטף סגול: (לב) איש יושב . במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכן נכון ע"פ המסורת שנמסר בהאי סיפרא סימן כ' :

ל (ב) כתב לך . התי"ו בקמץ לבד והוא חטוף : (ו) ונהפכו . בסגול הה"א וקל הפ"א שרשים: (ח) ומוסרותיך . בספרים מדוייקים מלא וא"ו גם אחר רי"ש ונמסר עליו לית ומלא: (יא) ויסרתיך . י"ס שכתוב בהם ויסרתיך הוא"ו בחירק והיו"ד נחה כמו ויסדתיך בספירים (ישעיה נ"ד) ולפי דעתי הם מטים משפט המלה מהמנהג שכן בסוף סימן מ"ו כתוב מקרא פסוק זה ואין ביניהם הפרש במלה זו ובניהם כתובים ויסרתיך הוא"ו בשוא דאם לא כן לא היה נמנע רד"ק מלאומרו כדרכו בכמה מקומות כן אמת שמצאתי אח"כ בס"א שגם בסימן מ"ו כתוב עליו ויסרתיך הוא"ו בחירק: (יב) נחלה מכתך . החי"ת בשוא לבדו בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים וכן כתב רד"ק בשרש חלה וכן משמע מהגהת המדקדק בשרש נחל: (טז) שאסיך . יתיר אל"ף: (יז) כי אעלה ארכה . במקצת ספרים ארוכה הוא"ו שורק ואולם בסי' ל"ג נמסר סימן ארוכה ד' ב' מלא וב' חסר וסימן הנני מעלה לה . כי אעלה ארכה . ותעל ארוכה למלאכה (ד"ה ב' כ"ד) . כי עלתה ארוכה (נחמיה ד') . ב' קדמאי חסר וזהו א' מן החסרים . ולכל הגירסאות הכ"ף צריכה להיות רפה: (יח) ומשכנותיו . במקצת ספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר הנו"ן ובאחד מהם נמסר עליו ב' חד חסר וחד מלא ע"כ . וכן באיוב סימן ל"ט על פסוק ומשכנותיו מלחה מסורת עליו במקרא גדולה ב' חד חסר :

לא (א) כה אמר ה' . כאן מתחיל ראש הסימן: מצא חן . מלרע: (ג) ונבנית . בספרים קדמונים הוא"ו בגעיא: תעדי . בלא מאריך בתי"ו: (ד) תטעי . בדגש הטי"ת כמ"ש בישעיה (יז): (ז) הנני מביא אותם . במקצת מדוייקים מלא וא"ו ויפה עשו יען לא נמנה זה עם החסרים בהאי סיפרא וסי' נמסר בסי' כ"ג: וילדת יחדו . ברוב ספרים כ"י חסר וא"ו אחר יו"ד וכן הוא בדפוסים ראשונים: (ח) ובתחנונים . בספרים מדוייקים כ"י הוא"ו במאריך וכ"כ הבלמ"ד: ואפרים בכרי הוא . מלעיל ע"פ המסורת וחברו ראובן בכרי אתה: (יא) וגאלו . מלעיל דטעם הזרקא מקומו לעולם בסוף התיבה: (יב) מיגונם . היו"ד נחה: (יג) ורויתי . ביו"ד אחר וא"ו ובס"א כתיבת יד בא מלעיל ובשאר ספרים מלרע וכן כתב רד"ק הטעם מלרע בסי' ו: (יד) להנחם . כן כתוב בלמ"ד בראש המלה ואין לחוש על מי שחשב לכתוב הנחם בלא למ"ד: (טו) ועיניך מדמעה . ובספר תילים את עיני מן דמעה וזהו אחד מן ב' ב' חילוף חד מן וחד מיחדין וסימן נמסר במסרה גדולה פרשת שמות: (יט) הבן יקיר . הבי"ת רפה: שעשעים . מתחלפת שעשעים : (כ) למשלה . המ"ם רפה והלמ"ד מעמדת בגעיא מכלול דף נ"א: הלכתי . הלכת ק' : וכן כתב רש"י הלכתי כתיב וכל מקום שהלכת הלכתי אני ובמדרש איכה רבתי פסוק קראתי למאהבי א"ר חייא הלכתי כתיב אם מולא בשעה שגלו ישראל לבבל מה כתיב למענכם שלחתי בבלה וגו' ועיין מה שכתבתי בישעיה מ"ג וריקאנטי פרשת בראשית דף כ"א : (כא) תסובב גבר . ברוב הספרים הסובב בשני טעמים: (כג) ונסעו בעדר . בהרבה מדוייקים הבי"ת בקמץ: (כה) הקילתי . הה"א בשוא וסגול וכן בלשה במסורת ושנים האחרים הם בספר תהלים סימן ג' וסימן קל"ט והמסורות חלוקות איכא דמסרי הכא ב' מלא ודין חסר ואיכא דמסרי ב' חסר וא' מלא: (לא) ביום החזיקי . בספר א' כ"י החזיקי ובס"א הה"א בסגול ובחי"ת בחטף סגול . וכן כתב רד"ק עוד מצאתי שבספרים מתחלפים יש שכן בשמם מלעיל בזי"ן וברוב מדוייקים מלרע : הפרו . הפ"א בצירי לא בקמץ וזהו חד מן ד' הפרו במסורת: (לב) אכתבנה . בקמץ חטף התי"ו לב"א ולב"נ בשוא ופתח כן הוא בחילופים וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים ותמהני שבכמה ספרים התי"ו נקודה בשוא ופתח כב"נ דלא סמכינן עליה: (לג) כי כולם . מא"ג עם דגש הלמ"ד בספרים מדוייקים ונמסר עליו לית מלא וכ"כ רד"ק בפי' ובמכלול דף ק"מ ואין לחוש לספרים שכתוב כלם בג' נקודות : (לו) אם ימדו . בס"א כ"י הטעם בדל"ת ובשאר ספרים כמ"ש : (לז) ימים ** . באים ק' ולא כתיב נדרים פרק אין בין המודר ומסורת ריש ס' אלה הדברים . ופלתו דבר סתום הוא לנו לומר כי לעתים רחוקות ולימים רבים זאת הבשורה וכאשר נקרא באים קרב הקץ וקרבה הבשורה כך מצאתי בסדר י' דברים נקרים ולא נכתבים ופירושם ועלתם: מגדל חננאל שער הפנה . בכמה ספרים קדמונים כ"י וגם בדפוס ישן כן כתוב בלא מלת עד ואין זו גירסת רד"ק שכן כתב עד שער הפנה ר"ל עד שער הפנים וכן אחר גבעות וכרים עד שער הסוגים סימן י"ד . וגם גם כן שם ותרגם חננאל עכ"ל . וכן הוא בתרגום ובסי' כרי"ת והמיכה לו מילתא מונחת ובנוק את ותי צריכא עיונא והקדוקא ובתר ככי אשכחנא נמי בספרים דר' מנחם די לונזאנו מדפוס מוגהים שנת ש"ד דעבר עליה קולמוס וכדאי הוא אותו זקן לסמוך עליו דנודע דק הלכה ... (לח) קוה . קו ק' והקו"ף בפתח בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים: על גבעת גרב . וזהו א' מן אותם הכתובים על וסבורים עד וסימן תמרטי בנחמיה י"א: (לט) וכל העמק הפגרים . חד מן ג"ם

גן

מן חד מן תרתין תיבותא לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומשנין בסון וסימן נמסר במסרה רבתא : בבל השדמות. השדמות ק' בדל"ת והוא חד מן ד' מלין דכתיבין רי"ש וקריין דל"ת במסורת : ולא יסכה. הוא"ו בגעיא בס"ס : לב (א) בשנת. בשנה ק' : העשירית. במקצת ספרים מדוייקים חסר יו"ד קדמאה ונכון הדבר ע"פ המסורת דסוף ס' בשנה : (ד) ועיניו את עינו. עיניו ק' כן מצאתי במקצת מדוייקים מספרד וגם בדפוס ובמקצת שחילוף הקרי והכתיב הוא על מלת עיניו בספרים אחרים הוא במלא ועיניו : (ה) ובבל יולך. כרוב ספרים כ"י חסר יו"ד ונמסר עליו ב' חד מלא וחד חסר וסימנו וכן נמסר בקהלת על פסוק יוליך את הקול וכיון דהוא מלא בכל ספרים ממילא משמע דזה חסר : (ט) ואשקלה. בספרים ספרדים מדוייקים לסמוך עליהם הקו"ף בחטף פתח וכן במסורת כ"י מצאתי ואשקלה ג' בקריא ב' חסר ופתח וחד מלא וקמץ וסימניהון ואשקלה לו את הכסף : ואשקלה על ידם כסף. ואשקולה לכם את הכסף. ובניסים בעזרא ח' וסי' במספרים כ"ה בלא וא"ו אחר קו"ף ובחטף פתח וא' מלא וא"ו וכן כתב רד"ק בספר ואשקלה לו את הכסף בלא וא"ו ופתח ואשקולה לכם את הכסף במלא וא"ו ובחולם בהע"ק ע"כ. ועיין עוד מ"ש שם בעזרא : (יא) את החתום המצוה. בנדרים פ' אין בין המודר חשיב את דמצוה וסימן במסורת דאית דלא קרי ולא נמנה את החתום ... דלמערבאי את החתום המצוה והחקים למדינחאי את החתום ואת המצוה. אולי ואת היתה כוונת ובירוב ז"ל וצריך להגיה פירושו ואת המצוה כפירושו במקצת מצוה. עוד כתב רמ"ה ז"ל שם במסורה חשיב כל כתובים ופדי עליהם אחרי המסורה רות מיסו לא חשיב את המצוה אלא את הכוסות דכתיב בירמיה ... את אשר עשה לנו את הנפש הזאת : (יב) לעיני חנמאל דדי. כתב רבי יונה בספר הרקמה שפירושו בן דדי כאשר אמר למעלה ועיין בפי' רד"ק ורמ"ה ז"ל : הכתובים בספר המקנה. ... כתוב הכתובים וכן בספרים אחרים כ"י כתוב ... ובמקרא גדולה נמסר עליו לית ... הכתובים ע"כ ... בפירוש רד"ק ותרגום יונתן : (יח) אל חיק בניהם. מלא יו"ד וכן הוא ... חסרים וכתב רד"ק בשרש חיק שיש ספרים אל חק בניהם חסר : (כ) ... אתם. ... והוא חד מן ד' חסרים ע"פ המסורה כמו שכתבתי במלכים ב' י"ז על פסוק וירשו את שמרון : ובתרוחך. ... ק' : ... בספרים ישנים ... מלאים יו"ד קדמאה ... בשוא ובסמ"ך ... (לג) ... ולמד ... עכ"ל ... (לה) ... עולה ... בספרים מדוייקים חסר יו"ד ... בספרים ... מדוייקים ... (לט) ... לב אחד ... וזה הוא ... עיין ... על סימן ... קודם ... ומשם ... בסנהדרין ... (מד) ... במסורת ... במסרה רבתא אות הוא"ו: עוונותיהם. בספרים מדוייקים מלא וא"ו אחר הנו"ן ובמ"ג שלנו מהדפוס עונותיהם ב' מלא וסימן וסלחת לעמך ויכלמו מעונותיהם (יחזקאל מ"ג) ונראה לי להגיה וסלחתי לכל עונותיהם שהוא פסוק הכתוב כאן במקום וסלחת לעמך שהוא במלכים א' ח' כי אין מלת עונותיהם באותו פסוק : (י) בַּמָּקוֹם־הַזֶּה. ס"א בַּמָּקֹום וכרוב ספרים ישנים מאריך בה"ם ובמקף בין שתי המלות : הנשמות. במקצת ספרים הה"א בלא מאריך והנו"ן בדגש ובס"ם הה"א במאריך והנו"ן קלה : (יא) קול ששון וקול שמחה. חד מן ג' פסוקים דאית בהון ד' פעמים אזכרה וסימן מסרתי בד"ה ב' י"ד : (טז) ה' צדקנו. עיין מ"ש לעיל בסימן כ"ג : (יח) מעלה עולה. הספרים חלוקים בין מלא לחסר ויש להכריע שהוא מלא וא"ו דליכא שום חסר בסיפרא רק כי ילמוו וגו' וכי יעלו עלה בסימן י"ד וכן נמסר שם ובפרשת נשא : (כו) ישחק. כתוב בשי"ן והוא חד מן ד' הכתובים כן כנוי ליצחק וסימן נמסר כאן במסורת ובעמוס ז': אשוב. אשיב ק': לד (א) ונבוכדראצר. בספרים כ"י ודפוסים ישנים כתוב בכרי"ש והאל"ף וכן במסרה גדולה במערכת אות נו"ן מסור כל ירמיה ויחזקאל ראצר ומן בראשית ממלכת יהויקים תניינא שהוא בריש סי' כ"ז עד קוליה נאצר ופסוק זה הוא בסימן כ"ט מתחיל כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל אל אחאב בן קוליה וגו' ובאותו פ' עצמו יש ביד נבוכדראצר מלך בבל. (א"ה וקשיא ליטובה וכלא הכא נמסר ב' ותבירו הוא ונבוכדנאצר מלכא בדניאל ריש סי' ג' והתם נמי בדניאל נמסר עליו ב' וא"ה ה"נ כתיב בנו"ן ע"כ) : וכל חילו. הוא"ו בגעיא : (ה) ובמשרפות. בס"ס הוא"ו במאריך : (יא) ויכבישום. יתיר יו"ד ורד"ק כתב ויכבישום כתיב ויכבשום ק' וכן הוא במקצת ספרים : (יד) תשלחו. השי"ן בגעיא : (יז) לזועה. לזעוה ק' :

לה (ד) והבאתים בית ה' אל הלשכה. כתב בעל מסורת הברית הגדול בירמיה סימן ב' והבי ג' חסר אל"ף וסימן והבי אתכם אלי פרשת יתרו. והביא אתכם אל ארץ הכרמל ירמיה ב'. והבי אתם בית ה' ע"כ. ובירמיה סימן ל"ה כתב שנזדמנה לו נסחא משובשת אבל הנסחא האמיתית היא שהם חסר יו"ד כמו שנמסר בפ' יתרו. והנני מודיע שגם זו היא משובשת וצריך להשמיט ממנה פסוק ואביא אתכם אל ארץ הכרמל כי הוא מלא יו"ד ואל"ף בכל הספרים והגירסא הישרה כך היא והבא ב' חסר יו"ד וסימן והבא אתכם אלי. והבאתם בית ה': בן שלם. השי"ן בפתח לא בחירק כמו שהוא בדפוסים אחרונים : (ו) כי יונדב בן רכב. מסורת יונדב ג' וסי' ויאמרו לא נשתה יין. ונשב באהלים. לכן כה אמר ה' וגו'. וכל שמואל דכוותה בר מן א' שכב. ובמכילתא ריש פרשת וישמע יתרו מתחלה היו קוראין אותו יהונדב וכשבא לאותו מעשה פחתו לו אות אחת ונקרא יונדב שנאמר בהתחברך לרשע וגו'. מכאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לתורה פירוש בהתחברו לרשע עם יהוא בס' מלכים ואמרינן נמי התם מקמי הכי שכן אתה מוצא בעפרון שמתחלה היו קוראים אותו עפרון וכששקל הכסף מיד אברהם פחתו אות אחת משמו שנאמר וישקל אברהם לעפרן את הכסף עפרן כתיב עיין מ"ש שם : (יא) ויהי בעלות. בבי"ת רד"ק. ויהי בעלות נבוכדראצר מלך בבל אל הארץ. כן כתיב בספרי ספרד המדוייקים ובמקצת ספרים כ"י על הארץ וכן תרגם יונתן על ארעא. אמנם במסרה גדולה ערך אר נמסר כל ירמיה על הארץ בר מן ב' אל הארץ וזה א' מהם ותברו והשיבותים אל הארץ סימן ל' וכן מסור עליהם ב' בסיפרא : (יג) וליושבי. יש ספרים וליושבי : לו (ז) אל העם הזה. בס"א כ"י על העם הזה וכן ת"י על עמא הדין אבל בשאר ספרים כתוב אל וכן במסורת מלכים א' ריש סימן י"ד נמסר ח' על העם ואין זה מהם : (יד) לאמר המגלה. המ"ם דגושה והה"א בלא מאריך כן הוא בספרים מדוייקים כמו אחרו שבפסוק : (כ) הגרה. מלעיל הזקף בגד"י רד"ק : (כג) ויהי כקרוא. במקצת הספרים כתובי יד ודפוסים ישנים מלא וא"ו ואל"ף ונמסר עליו ב' אחד מלא ואחד חסר וכן נמסר במלכים ב' ה' על ויהי כקרא מלך ישראל ולא מסיימי וכיון דחזינן בכולהו ספרי דשל מלכים חסר ממילא משמע דהדין מלא : (כו) בן עלמיה. במקצת ספרים כתובי יד ובדפוס ישן כתוב שלמיהו בוא"ו ובשאר ספרים בלא וא"ו ועיין מה שכתוב במקרא גדולה בסימן דלעיל במסורת ג' ובקריאה וכו' והאחד ושלמיהו ואין זה מהם וכן מצאתי במסורת כתיבת יד. ונראה דזו היא עיקר לא כמסרה האחריתי דכתיב התם :

לז (ד) הכליא. הכלוא קרי : (יב) לחלק משם. בכל ספרים שלפני החי"ת בשוא ופתח ובמכלול דף ס"ה כתוב שהוא בשוא לבדו לחלק ואחריו הלכו בעל מכלל יופי ובעל הלשון וכן כתוב בלוית

הן ס' כ"ג מהשער השלישי : (יג) ירמייה. בב' יודי"ן הראשונה נקראת ונקודה בקמץ ודגושה והשנית אינה נקראת וכן ומתייאל ילד את מתושאל וכן יששכר לקריאת כן אשר רד"ק ועיין מה שכתבתי בפ' ויצא על יששכר : (יט) והיו. והיה קרי והוא חד מן מלין דכתיבין ו' בסוף תיבותא וקריין ה"א וסימן נמסר בשמואל ב' כ"א ושם נאמר והיו נביאכם פלוגתא וכן במסורת כתיבת יד מצאתי הדין פליגין עליה. האמנם יש מסרה אחרת האומרת והיה ג' ר"פ בקריאה וכו' והיו נביאכם כן כתוב עיין במסורת על פסוק זה : (כ) ועתה שמע נא. בגעיא :

לח (ב) יחיה. וחיה קרי : (י) והעלית. בס"ס הוא"ו בגעיא : (יא) בלוי הסחבות. סחבות קרי : (טז) חי ה' את אשר. את כתיב ולא קרי ועיין מה שכתבתי בסימן ל"ב ע"פ את החתום : (כ) שמע נא. בגעיא : (כא) הראני. בחירק הה"א רד"ק : (כה) ויאמרו אליך. הוא"ו בגעיא בספרי ספרד : לט (א) בשנה התשעית. בס"ס חסר יו"ד קדמאה ובספרי אחריני מלא דמלא וליכא למיסמך ממסורת דנסבא הפס לא איירי אלא במלת התשיעי כדחשיב להו ואזיל ומה שכתוב שם וסימנה ויהי בשנה התשעית ליהויקים טעות הוא ור"ל ויהי בשנה החמשית ליהויקים וגו' בחדש התשיעי למעלה בסימן ל"ו : (ב) בעשתי עשרה. עיין מ"ש ביחזקאל ריש סימן כ"ו : (ג) נרגל. מלה אחת : שראצר. מלה אחת ובס"ס בשי"ן שמאלית וס"א שַׂרְאֶצֶר כולהון נקודה בצירי האל"ף : סמגרנבו. מלה אחת ובחולם וי"ס שכתוב סמגר־נבו תרתין מלין ומקף ביניהם ויש ספרים נבו בשורק : רבסרים. בספר מוגה מלה אחת וכתוב במ"ס בסוף תיבה : רב סרים. תרין מלין : רב מג. תרתין מלין. רוב דברים אלו מרד"ק : (ה) בערבות ירחו. בספרים מדוייקים הרי"ש בצירי ויש ספרים בחירק וצ"ע ממסורת דסוף מלכים : ויקחו אותו. במקצת מדוייקים מלא וא"ו ויש מהם שכתוב נכתב חסר ואחרי כן הגיהו והוסיפו וא"ו : ויעלהו אל נבוכדראצר. כן כתיב ברי"ש במקצת ספרים מדוייקים ודפוסים ישנים ועיין מ"ש לעיל בסימן ל"ד : (ז) בנחשתים. כרוב ספרים כ"י ודפוסים ישנים קלה הנו"ן ובבי"ת במאריך : (ט) נבוזראדן מלה אחת וכן כל נבוכדנאצר ונבוכדראצר מלה אחת רד"ק : (יב) מאומה רע. בדגש הרי"ש רד"ק בפי' ומכלול דף ע"ב : כי אם כאשר. אם כתיב ולא קרי : (יג) ונבושזבן. נו"ן אחרונה זעירא והוא חד מן ג' נוני"ן אריכין וזעירין ע"פ המסורת : שראצר. בשי"ן שמאלית כמ"ש למעלה בזה הסימן : (יד) להוצאהו אל הבית. מי שכתב מן הבית שגגה יצאה מלפניו : (טז) הנני מבי"א. מביא קרי והוא חד מן ט' מלין חסר אל"ף בלישנא ע"פ המסורה :

מ (א) באזיקים. האל"ף נחה וכן האזקים שבסמוך : (ג) דבר הזה. הדבר ק' : (ד) אתי בבל. הביתי"ן רפין : (ה) ושבה אל גדליה. מלעיל כמ"ש בשמואל ב' ט"ו : (ז) וישמעו כל שרי. כ"ף רפה : (ח) עופי. עיפי ק': (י) ואתם אספו יין וקיץ. בס"א כ"י הוא"ו בקמץ ובשאר ספרים בשוא וכ"כ רד"ק שזה הראשון בשוא והשני שבסמוך וקיץ הרבה בקמץ הוא"ו : (יד) בעלים. יש ספרים במ"ס ובמדוייקים בסמ"ך וכן כתב רד"ק עוד מצאתי העי"ן במקצת ספרים בשוא לבד : (טז) אל תעש. תעשה ק' : מא (א) בן נתניה בן. בי"ת רפה : (ו) הלוך וּבָכֹה. (אמר הצעיר רפאל חיים באזולאי המגיה לא ידעתי מי הכניס בלב מדפיסי מקראות' ויניציא' ° חלוף גרסאות כאשר ראיתי על פסוק זה והוא כי בדפוס שנת ועדתי כתוב וּבָכֹה ובגיליון ס"א וּבָכֹה ואילו בדפוס שנת וזה לך האות כתוב בפנים וּבָכֹה ובגיליון ° ס"א וּבָכֹה ולא ראי ° זה כראי זה הצד השוה שבהם נ"ל שכולם משובשים הם ° שהרי במסורת כאן ° נמסר בָּכֹה וּבָכֹה ז' ונמנו בפרשת שמות על פסוק והנה נער בוכה זיל מני להו התם ותמצאם מכוונים ° ונמנה עמהם פ' זה ויצא ישמעאל בן נתניה וכן נמסרו במסרה רבתא ז' וכן בפ' בהעלתך על פסוק העם בכה נמסר ז' והם לא כן שנה הם. ועוד אלולי ראיה גמורה שכתוב וּבָכֹה שהרי בשמואל ב' ט"ו על פסוק עלה ובוכה נמסר ב' חד מלא וחד חסר ולא נמנה בכל ° המקרא תיבת ובוכה בוא"ו בראשית המלה אלא ההוא דשמואל וזה דירמיה. גם כאן בירמיה במסרה קטנה נמסר ב' ואל תקשה ממס"ק שבעזרא י' על פסוק בכה ומתנפל דנמסר עליו ד' שממה נפשך משובשת היא דהם בוכה גרידא קא מסרה אפילו א"ת דהאי וּבָכֹה כתיב אפ"ה חמישאה בָּכֹה כתיבי. וא"ת דבָכֹה וּבָכֹה קא מסרה לדידך נמי שיתא ° הוו. ועוד אין לומר ° דהאי מסרה דעזרא ° ר"ל ד' ° חסרים וא"ו אחר הבי"ת שהרי כולם חסרים הם בסיפרי דוקני ועל אחד מהם היה לו לבעל המסורת למסור עליו לית מלא אלא ודאי כדאמרן. וכן נראה מתרגום יונתן שתרגם ובכי וכן כתבו בעל מאיר נתיב בוא"ו אחר הבי"ת כדי שלא לטעות ע"כ) : כפגש. בס"ס הגימ"ל רפה : (ז) ויהי כבואם. יש מחלוקת בספרים אם הוא מלא וא"ו או חסר והמסורות סתומות כי במקצתם כתוב כבואם ב' חד חסר וחד מלא ויהי כבאם שמרון. אל תוך העיר. ובמקצתם כתוב כאן לית מלא וחד חסר וגירסא זו נראית עיקר שגם במסרה שלנו במלכים ב' י' על ויהי כבאם שמרון נמסר לית וחסר וחד מלא וישחטם שהוא זה דירמיה : (י) וילך לעבור. ברי"ש ומאן דכתב לעבד בדל"ת לא טב עבד : אל בני עמון. במאיר נתיב כתוב את בני עמון וכן מצאתי במקצת ספרים כ"י קדמונים מספרד וגם בנביאים עם פירוש הרי"א אבל בספרים אחרים כתוב אל : (יב) וימצאו אותו אל מים רבים. התרגום ורש"י נראה שהיו קוראים על מים רבים ובספרים שלנו כתוב אל ובמק"ג כתב המגיה שיש חלוק במסורת והכריע כגירסת אל וכן ראיתי גם אני בספרים כ"י וזו היא הסכמת רד"ק שפירש אל כמו על ודומה לו אל ההרים לא אכל : (יז) מוהם. כמוהם קרי :

מב (א) הושעיה. בספרים כ"י ודפוסים ישנים בשוא לבדו והם שלשה במסורת : (ד) והיה כל הדבר. הוא"ו בגעיא בס"ס : כל הדבר במאריך הכ"ף ועיין סוף פרשת ראה : (ה) ככל הדבר. בגעיא : (ו) א°°נו. אנחנו קרי : (י) כי נחמתי אל הרעה. בספר אחד כתיבת יד על הרעה ולא יתכן כי זה הוא אחד מן ז' שכתוב נחמה סמוך למלת אל בלישנא כמו שנמסר במסרה גדולה שמואל ב': (יד) לא נרעב. בספר אחר קמץ: (טז) תמתו. במקצת ספרים תמותו מלא וא"ו ועפ"ה ראוי להיות חסר כי לא בא במספר המלאים בס' ויהי מקץ אבל ועתה ידע תדעו כי בחרב ברעב ובדבר תמותו שבסמוך הוא אחד מהמלאים : (כ) התעיתם. התעתם קרי ובס"א כ"י העי"ן בחירק ורד"ק כתב בצירי העי"ן וכן הוא בכל הספרים : בנפשותיכם. במקצת ספרים חסר וא"ו והולם כפי המסורת הם שנים מלאים וחברו השמרו בנפשותיכם ירמיה י"ז :

מג (ב) לא תבאו מצרים. בספרים מדוייקים חסר וא"ו בתר בי"ת : (י) שפרורו. שפרירו קרי : (יא) ובאה. ובא קרי : (יב) כאשר יעטה. העי"ן בשוא לבדו בכל ספרים כתובי יד וגם בכמה דפוסים וכן הוא בבעל הלשון ובמסורת פרשת כי תזריע יעטה ד' וסימן ועל שפם יעטה. כאשר יעטה. תהי לו כבגד יעטה. גם ברכות יעטה מורה. וכולם בשוא לבדו :

מד (ג) אשר עשו להכעסני. חסר יו"ד אחר הע"ן במקצת ספרים כתובי יד מדוייקים ודפוסים ישנים ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן ל"ב : (ח) להכעסני במעשי ידיכם. בספרים הנ"ל חסר יו"ד כדלעיל. במעשי הנ"ל העי"ן בחטף פתח : למען הכרית לכם. במקרא גדולה נכתב בלהו בספר מוגה לכם ע"כ. וקורא אני אותו ספר מוטעה : (ט) השכחתם. השי"ן קלה והה"א בלא געיא ויש ספרים הה"א בגעיא כן כתב רד"ק בפירוש ובמכלול דף ס"א : (יב) לאלה לשמה. במקצת ספרים כ"י ודפוסים ישנים ולשמה בוא"ו ובספרים אחרים בלא וא"ו ואין לסמוך בזה על מסורת שלא הכתובה בספר ירמיה סוף סימן כ"ד דכוונתה אינה אלא לתת סימן לסדר התיבות המתחלפות ולא לסדר הואוי"ן : (יז) למלכת השמים. חסר אל"ף וכן האחרים אשר בפרשה כי המירו הגבירה בשפחתה וקראוה בשמה מטרוני' וכו' ספר האמונות לרס"ע ועיין עוד במערכת האלהות פרק ט': (יט) לתעצבה. במקצת ספרים כ"י הה"א במפיק ובספרי ספרד רפויה וכ"כ רד"ק בפירוש ובס' מכלול דף ל"ב ובשרשים שהה"א רפה ומשפטה במפיק וכן נראה מהתרגום ומפירוש רש"י : (כב) מפני התועבת. כן כתוב בספרים מדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא וכן ראוי ע"פ המסורת דסוף ס' אחרי מות : ותהי ארצכם לחרבה ולשמה. יש ספרים כתוב לשמה בלא וא"ו ויש ספרים שנכתב בוא"ו ואח"כ נגררה ויש מהם בלא וא"ו והוסיפוה אחרי כן : (כג) ובעדותיו. במקצת ספרים כתובי יד הדל"ת בחולם ובמשך הוא"ו ורד"ק כתב בשוא הדל"ת ובחולם הוא"ו וכן הוא בספרים מדוייקים וזהו אחד מן ה' מפקין וא"ו בלישנא וסימן במ"ג מלכים א' ב': (כה) ובידיכם מלאתם. יש ספרים שכתוב בהם וּבִידֵיכֶם וברובן של מדוייקים כתוב וּבִידֵיכֶם בשני יודי"ן ונמסר עליו לית ומלא : (כז) עד כלותם. הכ"ף בשוא לא בפתח : (כח) וידעו. בספרי ספרד הוא"ו בגעיא וכן הוא בחילופים לבן אשר : (כט) וזאת לכם האות. בנסחא כ"י וזה לכם אבל במסורת ריש פרשה תרומה נמסר י"ז וזאת בריש פסוק וזה אחד מהם וכן הוא בשאר ספרים :

מה (א) מפי ירמיהו בשנה הרביעית. במקצת ספרים כ"י ודפוס ישן כתוב בשנת ובאחד מהם כתוב עליו למדינחאי בשנת כתיב למערבאי בשנה כתיב וכן במקרא גדולה בחילופי מערבאי ומדינחאי כתיב למערבאי בשנה למדינחאי בשנת כתיב בשנה קרי וידוע שאנו סומכים על קריאת מערבאי שהם בני ארץ ישראל וכן נראה שהיתה גירסת רד"ק שלא כתב גו' זה מאומה כמו שכתב בסמוך על פ' למצרים

למלכים כל חיל פרעה וגו' בשנת הרביעית וגו': (ד) ואת כל הארץ היא: בגליון א' מס"ה כתוב עליו למדנחאי הארץ לי היא עד כאן וכן ת"י וית כל ארעא דישראל דילי היא. מו (א) הנביא על הגוים. יש מי שכתב על כל הגוים ושיבוש הוא שזהו אחד מן ה' בקריאה דליכא מלת כל וסימנם במסורת על פסוק זה: (ד) הסריונות. בס"א כ"י בשי"ן שמאלית ובשאר ספרים בסמך וחסר וא"ו קדמאה ופליגי ספרי בוא"ו תניינא ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וחסר וכתוב סמ"ך: (ה) נסוגים. יש ספרים חסר וא"ו: (ז) יתגעשו מימיו. במאריך: (ח) מגרים כיאר. אין דגש ביו"ד ובכל ספרים כ"י חסר וא"ו וכמוהו מי זה כיאר שבפ' הקודם ועיין מ"ש בזכריה י': (ט) ויגאו. בצירי היו"ד והוא איתן ולית כותיה ואחרא ויגאו בקמץ היו"ד רד"ק: הגבורים. לפי המסורת מלא וא"ו שזהו א' מן ז' מלאים וסימן נמסר במיכה ד' במ"ג וכן הוא במקצת ספרים: (י) והיום. הוא"ו בגעיא בס"ס: ורותה. במקצת ספרים כ"י וְרָוְתָה בחירק הרי"ש ודגש הוא"ו שעושים אותו מהדגוש אכן בספרים מדוייקים מספרד הרי"ש בקמץ וכן כתב רד"ק וְרָוְתָה מן הקל ולית כותיה ואחרא רָוְתָה וְרִוְּתָה מן הדגוש: (יא) הרביתי. הרבית קרי: (יז) העביר המועד. בס"א ישן כ"י ודפוס ראשון העי"ן בשוא לבדו ובשאר ספרים בחטף סגול: (כ) יפה פיה. שתי מלות ועניינו מלה אחת רד"ק בפירוש ומכלול דף רכ"ה אבל בהגהת שרשים כתב ר"ה הלוי שכתוב וקרי מלה אחת: (כג) כרתו יערה. כתב רד"ק בפירוש ובשרשים ש"ן מחלוקת בקריאת המלה הזאת יש קוראים אותה בקמץ חטוף ואומרים שהוא צווי כמו חָרְבָךְ מהר (ירמיה כ') כאילו מדבר כנגד החיל. ויש קוראים אותה בהעמדה כמו שָׁמְרָךְ עדתיו (תילים נ"ט) שהוא פעל עבר וכן מצאנוהו בספרים מדוייקים הכ"ף מעמדת בגעיא וזאת הקריאה הנכונה לפי הענין ועיין עוד בפירוש: (כז) ואתה. במקצת ספרים כ"י הנו"ן בקמץ וע"פ המסורת הוא בפתח והם ד' וזה אחד מהם וכן הוא ברוב הספרים: (כח) ויסרתיך. עיין לעיל בסימן ל' מ"ש בזה: מז (ב) והילל. בס"א כ"י והילל בצירי הלמ"ד ובשאר ספרים בחירק וחסר יו"ד המשך וכ"כ רד"ק: מח (ג) קול צעקה. בנביאים עם פירש הרי"א זעקה בזי"ן וטעות הוא שזהו א' מן ד' צעקה בנביאים כמו שכתוב במסורת: מחורנים. בס"א מחרנים חסר: ושבר. במקצת כ"י הוא"ו בשוא ובספרים אחרים בקמץ: (ד) השמיעו. בס"א כ"י מוגה הִשְׁמִיעוּ ואינו כן בספרים אחרים ובמקרא גדולה נמסר עליו לית וזהו הכרע שכתוב השמיעו בחירק שאין דומה לו במקרא ואלו היה בפתח הלא נמצאו רבים כמוהו: לצוריה. לצעיריה קרי: (ה) הלחות. הלוחית קרי: חורנים. ס"א חרונים ויש ספרים חרנים: (ו) ותהינה. במקצת ספרים ותהיינה בשני יודי"ן אבל במסורת כתוב על זה ב' חסר וכן נמסר בירמיה י"ח על פסוק ותהינה נשיהם שכלות: (ז) כמיש. כמוש קרי: יחד: יחדיו ק': (יא) שאנן. חד מן ד' שהנו"ן פתוחה ע"פ המסורת וכן כתב רד"ק: טעמו בו. הטי"ת בשוא לבד בספרים כ"י ודפוסים ישנים ובמסורת ד' טעמו וחד וטעמו וסימן נמסר בשמואל א' כ"א ותילים סימן ל"ד וכולם בשוא לבד: (יח) ישבי בצמא. ושבי קרי: (יט) ערוער. מלא וא"ו כי לא נמנה במסורת במנין החסרים: (כ) הלולי. הלילו קרי: וזעקי. וזעקו קרי: (כא) מופעת. מיפעת קרי: (כו) והיה לשחק גם הוא. בספרי הדפוס ובמקצת מדוייקים כ"י חסר וא"ו וכן במסורת ב' מלא בלישנא בנביאים וסימן הראיתם בשחוק שמשון (שופטים טז) פתיתני ה' ואפתה חזקתני ותוכל הייתי לשחוק כל היום (ירמיה כ) וכל כתובים דכוותהון מלא בר מן ד' חסרים וסימן שחק לרעהו אהיה. קדמאה דפסוק איוב י"ב. גם בשחק יכאב לב (משלי י"ד) כן שחק הכסיל (קהלת ז') הייתי שחק לכל עמי (איכה ג') כך היא הגירסא המגויה אצלי בס' קדמון מדוייק מספרד והוא שוה עם לשון אחרון שהובא בירמיה סי' כ' במ"ג ועם לשון ראשון שבמשלי י"ד. וכוונה א' לכולן אלא שמתחלפות בסדרן ולשונות אחרים שהובאו בשני המקומות אין בהם ממש משום דהאי גריס בהאי לישנא והאי גריס בלישנא אחרינא וסתרן אהדדי ומבלבלי לישני במניינא ובגירסא. והאי דכתב המגיה בירמיה כ' ואני הצעיר שמאסף בקשתי ולא מצאתי פסוק קדמאה דהיינו כי היה דבר ה' לשחק וכו' ודאי דקושטא קאמר ולפום מאי דחזי לי הוא דמשתבש בגירסיה בפסוקא הדין דכתיב ביה כי על ה' וגו' ודין הוא החסר דקאמר עליה בקדמיתא לשחוק ז' מלא וא' חסר ומיהו קשיא ליישא אסיפא דבמניינא דמני בתר הכי וא"ו מלא מני בגוייהו ופסק מוהב בקיאו דהיינו הך חסר דמעיקרא ותו קשיא דקא חשיב והיה מואב לשחוק דהאי פרשתא לקמן בהדי המלאים דהוא חסר בכולהו ספרי ותו האי דכתב במשלי י"ד לישנא אחרינא כל נביאים מלא בר מן ה' חסר בשחק שמשון. פתיתני ה' ואפתה. פליג אכולהו לישני ואכולהו ספרי דאינון מלאים אישתכח שבקתא דכל הדא והדא מאילין מסרתא הויא לה חדא לגבי תרתי או לגבי תלת ולאו כלום כ"ש דאית בהו פירכי והזינא נמי מסרה אחריתי דקאמרה בשחוק ב' חד מלא וחד חסר בשחוק שמשון. גם בשחק יכאב לב. קדמאה מלא ותו לא מידי בהאי ענינא והדא נמי נסחא מעליא היא כלישנא קמא דמשלי. ה' ישיב שבות ירושלם כברכה וכה אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה: (כז) ואם לוא השחק. חסר וא"ו כמ"ש לעיל: נמצא. נמצאה קרי: (ל) עברתו ולא כן בדיו. סימן דישעיה ע"ז ועברתו לא כן דירמיה עברתו ולא כן ומה שיש לדקדק מברא"שית רבה סוף פ' נ"א עיין יפה תואר שם סימן י"ג: (לב) עד ים יעזר. העי"ן בשוא לבדו כמו שהיא הכרו בפ': (לג) מיקבים. היו"ד נחה: (לד) שלשיה. בספרים מדוייקים חסר יו"ד אחר למ"ד וכן נכון שהמסורת אומרת שלשיה ג' וסימן עד צוער עגלת שלשיה (ישעיה ט"ו). עד חרנים עגלת שלשיה. ביום ההוא והיה ישראל שלישיה (שם סימן י"ט) בתראה מלא: (לו) לְמוֹאָב כחללים. חסר יו"ד קדמאה: הרם כחלילים. מלא דמלא כן מצאתי בדפוס ישן ובמקצת ספרים כ"י מדוייקים וכא' מהם נכתב מבחוץ בס"א כחללים תרוייהו חסר ובספר מוגה קדמאה חסר תניינא מלא. שוב מצאתי שזו היא מן הפלוגתות שבין מערבאי ומדנחאי. ולמערבאי הרם כחלילים מלא דמלא: (לט) והיה מואב לשחק. חסר וא"ו כמ"ש לעיל: (מא) והיה לב. בס"ס הוא"ו בגעיא: (מד) הניס. הנס קרי: (מה) כי אש יצא. ג' סבירין יצאה. מבין סיחן. י"ס סיחון: מט (א) הבניס אין לישראל. בי"ת רפה וה"א חטף פתח שהוא לשון תמיהה רש"י: (ב) את יורשיו. מתחלפת ירשיו חסר וא"ו: (ג) השפדנה. במסורת הושע ב' נמנה עם מלין דאמיין שי"ן וקרינן סמ"ך ספדנה והתשוטטה ולא נמצא בספרינו כי אם הספדנה בסמ"ך. שוב מצאתי בהגהת שרשים שורש שוט אלל והתשוטטנה בגדרות. א"א הרבה יש לתמוה כי במסורת מנו זאת המלה בכלל מלין דכתיבין שי"ן וקריין סמ"ך וכן מצאתי בקצת ספרים מדוייקים והתשוטטנה בגדרות בשי"ן שמאלית וכתימא כי שום מפרש לא דבר מזה מאומה ואולי יש לפרשו מלשון ושטי כזב בדרך רחוקה עכ"ל. ולדידי ניחא טפי למימר דהך מסרה דהושע איירי ממלת שפדנה דהכי נקיט לה במסורת בשי"ן שמאלית אע"ג דאשכח בספרי דילן בסמ"ך דאורחא דמסרה לאדכורי בריש תיבותא דעלה קיימא כדחזינן הכא וכן בכמה דוכתין אבל מלת והתשוטטנה בשי"ן ימנית ולית בה פלוגתא: (ד) מי יבוא אלי. במקצת מדוייקים מלא וא"ו ואל"ף וכן ראוי ע"פ המסורת דפ' בהעלותך: (ז) נסרחה. בס"א כתיבת יד ובדפוס ישן נסרחה הרי"ש בחטף קמץ וכן כתב רד"ק בפירוש ובשרשים ובספרים אחרים בשוא לבדו: (ח) העמקו. ברוב הספרים העי"ן בשוא לבד וחסר יו"ד אחר מ"ם: (ט) לא ישארו. במקצת ספרים כתובי יד חסר יו"ד ומסור עליו לית חסר: (יא) עזבה. לווי ועיין מה שכתבתי במלכים ב' ח': ואלמנתיך. יש ספרים מלא וא"ו אחר הנון: עלי תבטחו. עיין מה שכתבתי בפ' ויצא על ויתמהמה בכאן: (טז) תפלצתך. בספרים מדוייקים שמאריך כתי"ו לא בלמ"ד: אתך זדון. במקצת ספרים כתובי יד אִתָּךְ ושועים הם שזהו א' מן ד' אִתָּךְ לזכר ע"פ המסורת ובמסרה גדולה שלנו כתיב שנמסר הסי' בירמיה י"ב ושם לא נמסר כלום ואולם מצאתיו בספרים כ"י בשופטים י"ג וזהו הלשון אותך ד' קמץ וסימנהון נעצרה נא אותך (שופטים י"ג) הפלצתך השיא אותך. לדיק אתה ה' כי אריב אליך (ירמיה יב). בהתהלכך אנחה אותך. וכל יחזקאל דכוותהון במ"ו. ל"א וכל אס"ף ולשון נקבה וספר יחזקאל דכוותא במ"ו וסימנהון שולח אני אֹתָךְ ושל אחריו (יחזקאל ב') ודברי אותך שם סוף סי' ג'. והולאתי אותך סי' ל"ח. ונטשתיך המדברה סימן כ"ט: להביא אתך עליהם סימן ל"ח ע"כ. ומסרה הגדלה מסיימת וכל לשון נקבה דכוותים: תגביה כנשר. הכ"ף דגושה מדין מפיק כמה שכתוב בעובדיה וכן כתב רב פעלים בכלל מפיק: (יח) כמהפכת. הכ"ף בגעיא: (יט) יעידני. בסגול הדל"ת ובדגש הנו"ן שלא כמנהג והם שנים בסיפרא ע"פ המסורת וחברו בסימן נ' כמ"ש שם: (כ) אשר יעץ אל אדום ומחשבותיו אשר חשב. בכל הספרים מלא וא"ו וכן במסורת ב' וחברו ומחשבותיו אשר חשב אל ארץ כשדים לקמן סוף סימן נ' ונראה שכן צריך להגיה בחילופים למערבאי: (כב) והיה לב. הוא"ו בגעיא בס"ס: כלב אשה. בכ"ף: (כה) תהלה. תהלת ק': (כח) נבוכדראצור. כתוב בוא"ו וקרי בלא וא"ו שהיה נקרא ג"כ נבוכדראצור כהולם רד"ק ועיין מ"ש בעזרא סימן ב': ושדדו. בקמץ חטוף כמלת הרכו אמר רד"ק בפי' ובשרשים ובמכלול דף י"ט וכן בס"א כ"י מסורת עליו לית חטף קמץ ועיין מ"ש בירמיה ה' על ישדדם: (ל) העמיקו. בספרים מדוייקים העי"ן בשוא לבד: וחשב עליהם. עליכם ק' ועיין ירמיה כ"א: (לא) שליו. בשוא השין וביו"ד המשך: (לב) וזרתים. במקצת הספרים מדוייקים חסר יו"ד כתר ריש וכן הוא חברו שבסמוך בפסוק והבאתי אל עילם: (לו) אשר לא יבוא. חד מן י"ד יבוא דסבירין יבואו וסימנם נמסר במ"ג סוף פרשת שמיני ומה שתרגם יונתן דלא יהכון הוא לפי משמעות הכתוב למאי דסבירין: נדחי. הדל"ת בדגש לחסרון פ"א הפעל. נדחי ישראל יכנס רפה רד"ק: עולם. עילם ק': (לט) אשוב. אשיב ק': שבית. שבות ק':

נ (ב) חתו. מלעיל רד"ק: (ו) היה. היו ק' ועיין מ"ש ביהושע סימן ט"ו: שובבים. שובבום ק': (ז) נאשם. האל"ף בשוא לבדו שרשים: (ה) ינאו. נלוו ק': (ט) גדלים. חסר וא"ו ע"פ המסורת בירמיה סימן כ"ה ובדוכתי אחריני: (יא) תשמחי. תשמחו ק': תעלזי. תעלזו קרי: הפושי. הפישו ק': דשה. בספרים מדוייקים שלפני הה"א וכן הוא דעת ר' יונה המדקדק ובדפוסים ישנים מצאתיהו באל"ף ורד"ק הביא שתי הגירסאות בפירוש ובשרשים שרש דוש ושרש דשא גם בעל מאיר נתיב הביאו בשרש דוש בה"א ובשרש דשא באל"ף אבל האפודי כתב בפ' כ"ד מספרו בר"י המדקדק מנה זה בכלל אחרים שהאל"ף תבא תמורת ה"א וטעה כי הוא בה"א כפי המסרה עכ"ל. וראיית המסרה נ"ל שהיא בה"א מה שלא נחשב זה עם מלין דמשמשין א' בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכותיה ונמסר בריש מסרה גדולה: ותצהלי. ותצהלו ק': כאבירים. לאבירים מלא למדנחאי כאברים חסר כ"כ בחילופים שלנו וכן מצאתי בכמה מדוייקים כתובי יד מלא דמלא: (טו) אשויתיה. אשיותיה ק' ויש ספרים שהאל"ף בפתח ורד"ק כתב בפירוש ובשרשים שהאל"ף בקמץ חטוף כמלת ארמותיה: (טז) ואיש לארצו. בספר אחד כתיבת יד ובשני דפוסים ישנים כתוב ואיש אל ארצו וברובן של ספרים כתוב לארצו: (כ) בימים ההם ובעת ההיא. זה כתוב ההם למערבאי ולמעלה בתחלת הפרשה בימים ההמה ואין בו מחלוקת: (כג) נגדע. בדפוסים הדשים הנו"ן בסגול אבל בישנים בכתובי יד מדוייקים בחירק: (כו) סלוה. ליווי בקמץ חטוף מפני דגשות הלמ"ד: (כט) אל יהי * פלטה. לה ק' ולא כתיב נדרים פ' אין בין המודר ומסורת ריש סדר ואלה הדברים וזהו אחת מן י' תיבות הנקראות ולא נכתבות וסימנם בדברי ברות ועלתו כי בבל היא כסא המלוכה ובית המלוכות וכן הוא אומר הלא דא היא בבל רבתא די אנה בניתה לבית מלכות וגו' וכה שקעה גלות ישראל ובטלה מלכותם ונכתרו מלכיהם וכיבר ירמיהו הנביא אל שארית ישראל בנקמת ה' ממנה בשני עולמים וכתב אל יהי לה פליטה בעולם הזה והוסיף לה מבחוץ וכתב ואל יהי לה פליטה לעה"ב כך מצאתי כתוב בס"ם: כְּכֹל אֲשֶׁר עָשְׂתָה. מתחלפת כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשְׂתָה: (לא) זדם. עבר מלעיל רד"ק: (לח) פסלים. חסר יו"ד קדמאה ע"פ המסורת בשופטים סימן ג' וכן הוא בספרים מדוייקים: (מד) מגאון. הגימ"ל דגושה: כי ארגיעה. ג' ב' מלא וחד חסר וסימנהון כי ארגיעה אריצנו לעיל סימן מ"ט ארגיעה לשון שקר (משלי יב) וכן נמסר בספרים אחרים ב' מלא וחד חסר ולא מסיימי ובספר אחד כתיבת יד נמסר על דין דהכא לית חסר ועיין מה שכתב המגיה בסימן מ"ט לעיל ובמשלי סימן י"ב: ארוצם. הריצם ק': יועדני. בסגול הדל"ת ובדגש הנו"ן שלא כמנהג כמו אשר למעלה בסימן מ"ט רד"ק בפירוש ומכלול דף מ"ג והגהת לוית חן שער ו' פ"ה: (מה) אם לא יסחבום. מי שחשב לכתוב לוא מלא בוא"ו ואל"ף טעה בין זה ובין האמור למעלה בסימן מ"ט לפי שראה במסורת שאומרת אם לוא יסחבום קדמאה הוא ככר שזולה לומר לא קדמאה שבפסוק זה ולא היה דר"ל קדמאה דספר ירמיה:

נא (ג) אל ידרך. אין דגש בדל"ת: אל ידרך ידרך הדרך. חד מן מלין דכתיבין ולא קריין מסורת רות ונדרים פ' אין בין המודר: אל ידרך וגו' ואל יתעל וגו'. יונתן תרגום כמו אַל לא ימתח וגו' ויש נכתבוה כתיב לה בס"א לה ימתח דמתח קשתיה ולה יסק בשריוניה כן כתב רד"ק בשרשים שרש אלה: (יג) שכנתי. שכנת קרי: אוצרת. בספרים מדוייקים חסר וא"ו תניינא כלישנא בתראה דאיתא במסורת ועיין מה שאכתוב בדברי הימים א' ט': (יד) נשבע ה' צבאות בנפשו. יש מסרה שלא הטעה ירמיהו נשבע ה' צבאות בנפשו עמוס קדמאה נשבע ה' (אלהים) בקדשו תניינא נשבע ה' (אלהים) בנפשו רד"ק: (לד) אכלנו. אכלני ק': הממנו. הממני ק': נבוכדראצר מלך בבל הציגנו. הציגני ק': בלענו. בלעני ק': מלא כרשו. הלמ"ד בקמץ ובמכלול דף קפ"א כתוב בלשון הזה וריב"א כתב מָלֵא כרשו בצירי אבל אנחנו מצאנוהו בקמץ בכל הספרים המדוייקים והמסורת עליו שנים בתרי לישני אין מלא קדמאה בקרא כתוב באל"ף בה"א ע"כ לשונו. פירוש קדמאה זה דירמיה והוא לשון מילוי בקרא כי אין מלא בלשוני (תילים קלט) שהוא נ' דבור: הדיחנו. הדיחני ק': (לו) ונקמתי. מי שכתב ונקמתי הנו"ן בקמץ טעה שהם שלשה בחירק ע"פ המסורת וסימן נמסר במקרא גדולה: (מו) משל על משל. כן הוא בדפוסים ישנים ובמקצת ספרים כתובי יד ומשל בוא"ו וכן כתב בחילופים שבין מערבאי למדנחאי וכן נדפס בפי' רש"י ורד"ק ורא"ה ובמאיר נתיב ובספרים אחרים בלא וא"ו וזהו מחלוקת ישן כפי הנראה בספרים קדומים: (מח) מצפון יבוא לה השודדים. מה שתרגם יונתן מציפונא ייתון פירושא הוא דדין הוא חד מן י"ד דסבירין יבואו וקרינא יבוא וסימן נמסר במסרה גדולה סוף פ' שמיני ועיין עוד מ"ש ביחזקאל כ"ג: (נ) פלטים מחרב הלכו. רפי ע"פ המסורת וב' דגשים על כר ציון שמה. פרוס הלכו מבלי לבוש: (נ"ה) ובכל ארצה יאנק חלל. במסורת יחזקאל כ"ו נמנה זה עם ה' ובכל דמטעין בהון דסבירין וכל: (נו) קשתותם. השי"ן דגושה והתי"ו רפויה בדפוס קדמון ובספרים מדוייקים כ"י וכן וכל קשתותיו דרכות (ישעיה ה') והדומים להם כמו שכתבתי שם: (נז) וגבוריה. בדפוסים ישנים ובספרים כ"י מדוייקים מלא וא"ו אחר הבי"ת: (נח) ויגעו. ביו"ד האיתן לבד והיא מעמדת בגעיא לחסרון היו"ד פ"א הפעל רד"ק ואין בנימ"ל דגש אבל וייגעו עמים בדיא חבקוק ב' בשני יודי"ן כמ"ש שם: (סא) כבאך. הכ"ף וכן ככלתך שבסמוך רד"ק: וראית וקראת. שני הואוי"ן בגעיא: (סב) שממות. במקצת מדוייקים הפי"ן במאריך:

נב (א) חמיטל. חמוטל ק': (ו) היה לחם. במדוייקים כ"י היה מלרע ועיין מ"ש על חברו בסוף מלכים: (יא) ויאסרהו בנחשתים. הבית בגעיא ורפה: בבית. בית ק': (יד) ואת כל חמות. לפי המסורת מלא וא"ו תניינא וכן הוא בס' מוגה: (טו) ואת יתר העם. הוא"ו בגעיא: ואת יתר האמון. ובס' מלכים ואת יתר ההמון: (טו) ומדלות הארץ. ובספר מלכים ומדלת הארץ וגם מסרתי הסימנים: (כ) היה אחד. גירסאות משונות ראיתי בספרים במקצתם האחד כתיב אחד ק' ובקצת נסחאות ישנות כ"י כך היה כתוב בהם במתחלה ואח"כ נמחקה הה"א ובקצתם היה כתוב בהחלה אחד ואח"כ הוסיפו ה"א ומהמסורת שבידינו יש להכריע שכתוב וק' אחד יען לא נמנה זה עם אותם דנסבין ה"א בריש תיבותא ולא קריין: (כא) קומה. קומתו ק': (כג) רוחה. מלעיל וכתיב בס"א וחד מלרע וכתיב אל"ף וגמא שמון רוחה (דניאל ב'): (כה) ואת ספר שר הצבא. במקצת ספרי הדפוס כתוב הספר צבא ודמי זה ברור כי טעות נפל בדפוס כי בכל ספרים מדוייקים כתוב שר הצבא וכן הוא במסורת במקום הזה כמו שכתבתי בסוף ס' מלכים: (כו) ויגל יהודה. היו"ד בחירק ע"פ המסורת כמ"ש במלכים ב' י"ז ועיין עוד מ"ש במלכים ב' כ"ה: (כט) בשנת שמונה עשרה. מלא וא"ו עפ"ה: לנבוכדראצר מירושלם. במקצת מקראות מהדפוס כתוב לנבוכדראצר הגלה מירושלם וכן הוא במאיר נתיב ואמנם בכל ספרים מדוייקים כ"י אין בהם מלת הגלה וכן מתורגם לנבוכדנצר מירושלם: (לא) הכליא. הכלוא ק': (לב) מלכים. המלכים ק': (לג) ושנה: ס"א ושנא וזמלכים באל"ף כמ"ש שם: ואכל לחם. מלרע שלא כמנהג כחברו דמלכים: תמיד כל ימי חייו. זהו א' מן ד' תמיד יו"ד בקריאה וסימן נמסר בסוף מלכים אבל כל ימי חייו שבסמוך בשני יודי"ן:

Bible. Hebrew

[illegible]

[illegible]

Vol. XI - XII

חלק אחד עשר
תהלים משלי

מקראות גדולות

עם

ל"ב פירושים

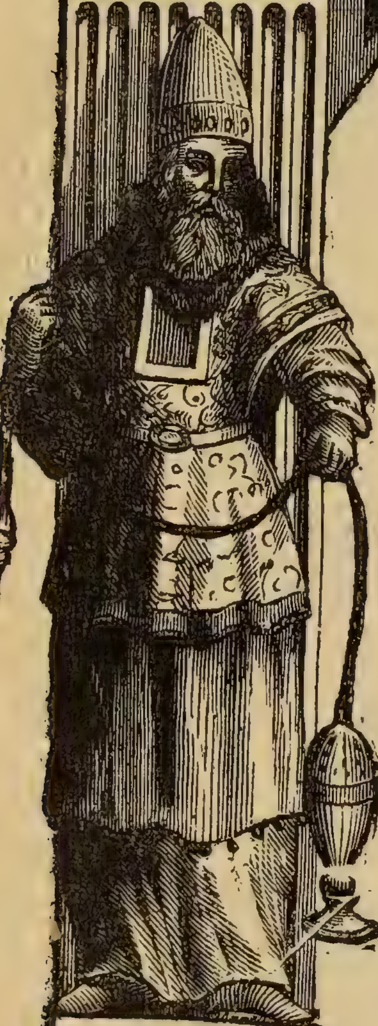

אהרן

משה

אלה חמה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו , ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה , רד"ק, רלב"ג , פי' רבינו סעדיה גאון , פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר , חידושי מהרש"א, אדרת אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי , תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין הבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק·

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

בשנת וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТТЪ
т: е. Писаніе съ Коментаріями Част ь?
ВАРШАВА въ Типографіи Н. Шрифтгисера
на улице Налевки № 2242
1874

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюля) 1875 года.

סדרן של כתובים כפי מה שאמרו חז״ל בפ״ק דב״ב . רות . תהלים . איוב . משלי . קהלת . שיר השירים . קינות . דניאל . מגלת אסתר . עזרא . דברי הימים . וזה הסדר הוא לפי הזמן כמו שפירש רש״י שם אבל בעלי המסורת והספרדים סדרום בסדר אחר ד״ה . תהלים . איוב . משלי . רות . שיר השירים . קהלת . קינות . אסתר . דניאל . עזרא . והאשכנזים מסדרים באופן אחר תהלים . משלי . איוב . חמש מגילות . דניאל . עזרא . ד״ה . ובמקצת ספרים נהג לסדר חמש מגילות אחר חמשה חומשי תורה בפסח המש אלא חמש . ועוד לפי שנהגו כל ישראל לקרותן בצבור כמו קריאת התורה הנאמרת בצבור וסדרו שיר השירים בתחלה בחג המצות שהוא ראש לרגלים . וכן כל אחד ואחד כפי סדר זמנם מחג המצות ואילך . עוד נכון להקדים שיר השירים שבכל הכתובים קודש ושיר השירים קדש הקדשים ומעלתו גדולה מאד כדאיתא בזוהר פ׳ תרומה דף קמ״ג קמ״ד קמ״ב והכהם יחייה בהקדמת פירושו לכתובים נתן טעם למנהג קריאתם בזמנים הללו . וסמכו משלי אצל תהלים כדי לסמוך הבן אצל האב . ואחריו איוב . שבלבתן מניגון ה׳ והשאר בס׳ הגמרא לפי זמנם ובמדרש חזית פליגי בג׳ ספרים שכתב שלמה איזה מהם כתב תחלה ור׳ חייא רבה אמר כסד׳ המסורת דלעיל ומייתי כייעתא מקרא וידבר שלשת אלפים משל זה משלי . ויהי שירו חמשה ואלף . זה שיר השירים . וקהלת בסוף אמרה ׳ ואיכא נמי בהם גווני אחריני דלא דמיין להך דהכאינן ואחרים אומרים דס׳ קהלת כתב תחילה ואח״כ ספר משלי והאחרון אחרון חביב ספר שיר השירים וזהו דעת חכמי האמת וכן נאמר בפירוש במדרש הנעלם והוא ג״כ דעת ראב״ע במדרש כמ״ש בעל ידי משה בהקדמתו לחמש מגלות ועיין זוהר פרשת בא ריש דף ל״ט ופרשת אחרי מות דף ס״ד . וכיון שבא לידינו לדבר בסדר הספרים ראיתי לכתוב ג״כ מי כתבן כדאיתא התם בב״ב משה כתב ספרו וספר איוב והיה כמ״ד איוב ב בימי משה היה ושמונה פסוקים שבסוף התורה איכא מ״ד יהושע כתבן ואיכא מ״ד משה כתבן בדמע . יהושע כתב ספרו והא דכתי׳ וימת יהושע וגו׳ אסקיה אלעזר . והא דכתיב ואלעזר בן אהרן מת אסקיה פנחס . שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות והא דכתיב ושמואל מת . אסקיה גד החוזה ונתן הנביא . דוד כתב ס׳ תילים ע״י עשרה זקנים שנזכרו בגמרא שם ופירש רש״י ז״ל שדוד כתב כו דברים שאמרו זקנים הללו שהיו לפניו ויש שהיו בימיו כגון אסף והימן וידותן הלוים המשוררים עכ״ל . ועיין במדרש חזית פסוק כמגדל דוד צוארך . ומדרש קהלה פסוק החכמה תעוז לחכם שיש שם חילוק דעות . ירמיה כתב ספרו ספר מלכים וקינות . חזקיהו וסיעתו כתבו ישעיה משלי שיר השירים וקהלת . אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל תרי עשר דניאל ומגלה אסתר . עזרא כתב ספרו ויחס של ד״ה עד לו . הכי איתמר התם בגמרא . ורבינו גרשום ז״ל פירש שהוא השב סיחם בד״ה מאדם הראשון עד עצמו . וכן נראה מפירוש רש״י והריטב״א ז״ל ויחס עצמו הוא בדברי הימים א׳ ה׳ . אך לא נזכר שמו שם כמו שנזכר בספר עזרא רק שם אביו ושם אחיו וכתב הריטב״א שם שיש גורסין עד ולו והוא ראש פסוק ולו אחים בני יהושפט ד״ה ב׳ כ״א וככל ענין אחד כי באותו פסוק הוא ייחוסו עכ״ל והתוספות כתבו בשם ר״ת ז״ל הייחוס עצמו כתוב לפני זה הפסוק ע״כ . ואני שמעתי ולא אבין כי אין באותם הפסוקים ייחוס עצמו כלל וצריך לי עיון ובעל חכמת שלמה דרך אחרת סיתה אתו שפירש עד לו מלשון עדות כלומר עדות למה שייחס את עצמו כבר בספר עזרא וכו׳ ובתר הכי אמרינן בגמרא ומאן אסקיה נחמיה בן חכליה ומשמע דקאי אדברי הימים ובעל חכמת שלמה פי׳ דקאי אעזרא וכן כתב רש״י בספר עזרא בתחלת פסוק דברי נחמיה מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה ע״כ . ואמרינן נמי בסנהדרין פרק חלק מכדי כל מילי דעזרא נחמיה אמרינהו . (ופירש רש״י רוב דברים בספר עזרא) מ״מ לא איקרי ספרא על שמיה אמר ר׳ ירמיה בר אבא מפני שהחזיק טובה לעצמו שנאמר זכרה לי אלהי לטובה ורב יוסף אמר מפני שספר בגנותן של ראשונים וכו׳ . ה׳ יזכרנו לטובה ויפקדנו בישועתו אמן :

אמרו במסכת סופרים שאע״פ שלא נתנו חכמים שיעור לשירת דוד שבשמואל ותהלים מ״מ לכלר מובהק מגרסן באותיות בראש וסוף וכן תהלים כולו ואיוב ומשלי וכך היו נוהגים הקדמונים וכ״כ ר״י בהתוספים דמשום הכי כתבו איוב בהדי תלים ומשלי לפי שהוא מענין אחד כתבום מעין שירה ומקראות קצרים וניגון אחר ולפי שאין בזה סידור מצוה כלל שאין כל הפסוקים שוים ופעמים רבות נכנס א׳ מהם בגבול חברו ומבלבל הקריאה לקורא בהם ותכבד המלאכה על המדפיסים . על כן בחרתי למשוך ידי מזה ובלא לעשות הפרש בין אלו ובין שאר כתבי הקדש כי הכל הולך אחר כוונת הלב ורחמנא לבא בעי בריך רחמנא דסייען מריש ועד כען והוא יסייע יתן על מה דאשתאר :

ועתה אתחיל לדבר בטעמים ובנגונים בגזרת אדני האדונים .

כתבו המדקדקים כללי בג״ד כפ״ת דסמיך ליהו״א כי בג׳ ספרים . תילים . משלי . איוב . הטרחא אשר היא בראש תיבה מפסיק אשר היא באמצע אינו מפסיק כמו סְבָבוּנִי פָּרִים רַבִּים הפ״א דגושה אַבִּירֵי בָשָׁן כִּתְּרוּנִי הכ״ת רפויה וכן קדר הָלַכְתִּי בְּלֹא חמה הכ״ת דגושה קַמְתִּי בַקָּהָל אצוע איוב ל׳ הכ״ת רפה לפי שהטרחא בראש התיבה רק אחר תנועת הקו״ף : איוב

עוד אמרו שהמקל הפליגי לזרקא שהוא במקום הסגולתא בשאר ספרים גם הוא מפסיק כמו בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי . ירבו עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ בַּל אַסִּיךְ וכן בתיבה גם בלא זרקא כמו מֵאִתְּךָ תְּהִלָּתִי בְּקָהָל רָב וזולתם הרבה . עוד יש לטעם הפליגי לזרקא משפט אתנח וסוף פסוק לבנות הנקוד כמ״ש רד״ק במכלול שקל פעל ולפי שיש באלה הספרים פסוקים קצרים לפיכך מבונים הם בטעמיהם וכן ימצא בהם געיות רבות כמו במלת אשרי וביו״ד מהסם ובמלות אחרות שלא נמצאו ככה בשאר כתבי הקדש כמו שכתבתי בסוף מאמר המאריך ולא לחנם נכתבו והם כמוסים באוצרות מי שעמד בסוד ה׳ :

ובסוף ספר בשם קדמון הדפים במהר״ר אליעזר פרובי צאלו יצ״ו שמות טעמי תהלים וכלליהן בקצור ואלו הן :

מוּשָׁב צִינּוֹר עוֹלֶה וְיוֹרֵד יְמָנִית חוֹנֶה גַּרְמִיה | צִינּוֹרִית כָּתֵף יָמִין גַּלְגַּל פּוֹנֶה מַרְעִישׁ מַרְעִיד כָּתֵף יָמִין וּמְיוּשָּׁב סוֹף פָּסוּק :

א שני מיושב הם א׳ בראש הפסוק והשני קודם הסוף פסוק ואשר קודם הסוף פסוק לעולם יש לו הכתף ימין : ב צינור בסוף תיבה ויש לו ניגון ובאו בפסוק אחד בתילים ס״ט אל יבשו בי קויך והניגון לצינור : ג הימנית היא באלו קוראין אותו טפחא בטעמי נביאים ובתילים משלי ואיוב באה בשני אופנים האחד בראש התיבה קודם הנקודות ואין ההיבה מלעיל בעבורה רק שהניגון נעשה לתיבה שהיא בראשית׳ אע״פ שהיא הגלגל אחריה או קודם לה בתיבה אחרת ויש לה דין טעם מפסיק וכו׳ באה אחר התנועה׳ ועושה מלעיל מלרע ואין לה דין מפסיק : ד כשיבאו שני גלגלים זא״ו בין בראש הפסוק בין בסופו הניגון לשני אע״פ שאינו טעם מפסיק : ה הגרמיה תבא לפעמים קודם המיושב ולפעמים קודם הצנור ובשתבא עם הצנור תנועתה משוברת ויותר נמוכה : ו הכתף ימין יבא לפעמים לבדו לפעם קודם הסוף פסוק ועם המיושב ברוב : ז הפונה אין לו ניגון רק מלעיל או מלרע : ח כשתבא הגרמיה ואח״כ המיושב עם היורד אין לה ניגון כגון פסוק חרפה שברה בתילים ס״ט וכשתבא לבדה בלא מיושב אחריה או בלא צינור אין לה גם כן ניגון : ט מרעיש ומרעיד יש קוראים אותם מנענע ומגדנד וכשמוהם כן נגונם וניגון א׳ לארבעתם : י אם המיושב או הכתף ימין לבדו יבאו קודם הסוף פסוק עם איזה טעם אחר כגון הגלגל והטפחא וכיוצא הטעם נעשה למיושב או לכתף ימין ולא לשאר הטעמים כנזכר ואם יבוא הגלגל עם איזה טעם אחר חוץ מהנ׳ הנזכר הטעם נעשה לגלגל בסוף דבר המיושב הכתף ימין קודמים והגלגל שני להם לעשות הטעם קודם הסוף פסוק : הליק

אמר המגיה אהרי הדפסת הטעמים של תהלים כפי דעת הרב המחבר כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים אמרתי ראוי ג״כ להדפיסם כפי נוסח הקדמון שנמצא בכל המקראות כדי שמתוך שניהם יבין ויבחין הקורא ולא יכשל בקריאות ואלה הם באזהרותיהם שנדפסו ממע׳ המגיהים הקדמונים .

ידוע תדע קורא נעים כי באו בתהלים משלי איוב פסוקים קטנים מכל שאר כ״א הספרים לכך נשתנו הטעמים משאר טעמי המקרא ובמקום הסגולתא המכרת לזרקא בא באמ״ת העולה ויורד . והזרקא אשר בא בלי עולה ויורד אין לו מלכות ונקרא צבורי . עוד הראית לדעת כי הטרחא בראש תיבה קודם הנקודה הוא מלך ומפסיק ונקרא דחי אבל אינו מטעים כ״א לפי משקלם כמו בור כָּרָה מזמור ו׳ הטעם בכ״ף ואינו נטעם אלא ברי״ש לפי משקלם כמו עשה בנה סנה מלרע אֲרִי גם כ״כ גם הבני מלרע כראשון אבל כשהטרחא אחר הנקודה ראשונה מטעים ואינו מפסיק כלל . וזה כמו מאריך או שופר הולך ושאר טעמים בלתי מפסיקים :

ואלה הם למוצאיהם למיניהם , בעזר בורא השמים ונוטיהם .

זַרְקָא עוֹלֶה וְיוֹרֵד יֶרַח בֶּן יוֹמוֹ פָּזֵר גָּדוֹל פָּסֵק | רְבִיעַ שׁוֹפָר מְהֻפָּךְ אַזְלָא פָּסֵק | שׁוֹפָר עִלּוּי רְבִיעַ . רְבִיעַ יוֹרֵד רְבִיעַ גָּדוֹל וְיוֹרֵד . זַרְקָא רְבִיעַ יוֹרֵד פָּסֵק | שׁוֹפָר הוֹלֵךְ רְבִיעַ יוֹרֵד שַׁלְשֶׁלֶת גָּדוֹל שַׁלְשֶׁלֶת קָטוֹן טַרְחָא שׁוֹפָר הוֹלֵךְ אֶתְנָח רְבִיעַ מֻגְרָשׁ מַאֲרִיךְ סוֹף פָּסוּק : דֶּחִי אֶתְנָח גְּרִישׁ סוֹף פָּסוּק : רְבִיעַ גָּדוֹל (ובלא אתנח) מַאֲרִיךְ סוֹף פָּסוּק : פָּסִיק | צִנּוֹרִי :

בספר תהלות יש ענינים נפלאים כמו שספרו הקודמים מהסגולות הנפלאות אשר לכל מזמור ומזמור ומהמעלה ההבטחה האלהות על כל מי שירבה בקריאתם בכונה רצויה ויתפלל בהם ערב ובקר וצהרים והיתה הידיעה הזאת מפורסמת אצלם ומפני ששמעתי רבים מעם הארץ באומרם המזמורים בבתי כנסיות שאינם בקיאים בפיסוקי הטעמים גם לא ידעו ולא יבינו פשטי הכתובים ודרכם באשלה לא ידעו במה יכשלו ופעמים רבות יבינון בפיהם הרבות בשפתותיהם ובאים לידי חירוף וגידוף תלילה אשר כל שומעם תצלנה שתי אזניו והסילול נהפך לחילול ח״ו . גמרתי לסעיר על רוב פסיקאת דתילים מאותם שנעשו לכוונה זו לסרבק התירופים והנידופים ולזות שפתיו יתרחק ממנו כמו שנלמוינו מרבותינו בהרבה מקומות ומתהלים ילמדו לשאר ספרים ולשומעים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב וכתיב ואורח לצדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום כה׳ ילדקו ויתהללו כל זרע ישראל :

מסקינן בגמרא פרק קמא דברכות דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשתא היא דאמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יוחנן כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי פתח באשרי דכתיב אשרי האיש וסיים באשרי דכתיב אשרי כל חוסי בו וכתבו התוספות דכל פרשה לאו דוקא דהא לא אשכחן שום פרשה אחרת שמתחלת באשרי ומסיימת באשרי אלא זו אלא ר״ל מפימה מעין פתיחה כמו תהלה שפתח בתהלה וסיים בתהלה תהלת ה׳ ידבר פי וכן הרבה פרשיות שמתחילות בהללויה ומסיימות בהללויה . וכן הודו וכן ס׳ אדונינו . ולכך תקנו חכמים ברוב ברכות לעשותן חתימתן מעין פתיחתן : ובפ״ב דמגלה מה ראו לומר ברכת השנים בתשיעית אמר ר׳ אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים דכתיב שבר זרוע רשע וגו׳ ודוד כי אמרה בתשיעית אמרה ופירש״י בפרש׳ תשיעית וא״ת שמינית היא אשרי ולמה רגשו גוים תרתי פרשתא היא והתוספות הקשו עליו מדאמרינן בפ״ק דברכות דאשרי ולמה רגשו גוים חדא פרשתא היא . ותירצו דנ״ל דלמנצח על מות לבן ולמה ס׳ תעמוד ברחוק תרתי נינהו עכ״ל . באמנם בנוסחת רש״י כ״י ישנה מצאתי לשון אחר והוא זה . וא״ת עשירית היא אשרי ולמה רגשו גוים חדא פרשתא היא כדאמרי׳ בברכות גבי י״ח ברכות בפ״ק ע״כ . וזו היא גירסא ישרה בעיני אע״פ שאין גירסת הספרים מודין לה ובזה הכל מתוקן ואין מקום לקושית התוס׳ כלל ולדברי הכל אשרי ולמה רגשו חדא פרשתא היא כמסקנא דגמרא דלעיל ועל מות לבן ולמה ה׳ תעמוד ברחוק תרתי אינון אבל רד״ק כתב כי למה רגשו גוים הוא מזמור שני וכן מצאנו אותו בכל הספרים המדוייקים שהוא ראש מזמור ובחשבון כותבים אותו שני ע״כ ואמרינן בירושלמי פרק כל כתבי דריב״ל אתבת בספרא דאגדתא דכתיב בה מאה וארבעים ושבעה מזמורות שכתוב בתילים כנגד שנותיו של אבינו יעקב מלמד שכל הקלוסים שישראל מקלסים להקב״ה כנגד שנותיו של יעקב שנאמר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל והכי איתא בשוחר טוב מזמור כ״ב וק״ד וכתב בעל יפה מראה אע״ג דלספרים דידן ק״ן הוו הכי אמרו בפ״ק דברכות דאשרי ולמה רגשו גוים חד הוא והכי נמי אלהא דב׳ מקומות אחרים מונים הנ״ל׳ מה שנמנו בספרינו לשנים עכ״ל ואני מצאתי בכמה ספרים בכלל שאין לא נוה תחלת המזמור וכ״כ רד״ק שם . עוד מצאתי בב׳ קדשתו כי בללו הם כ׳ כל גרים אינו תחלת מזמור רק הוא דבוק עם מזמור שלפניו פשו לכו קמ״ו כמניינא דירושלמי ושוחר טוב

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרי"ד אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו.)

א (א) אַשְׁרֵי האיש. במלת אשרי יש בה שני מאריכין א' באל"ף וא' בשי"ן וכ"כ התכם
לונזאנו בסוף ספר עבודת הקוד' שלו כן מצאתי במסורת כ"י בלשון הזה אשרי
ד' ריש פ' בטעם מאריכין וסי' אשרי האיש אשר לא הלך. אשרי אדם לא יחשב.
אשרי הגבר אשר שם ה'. אשרי אדם שמע לי (משלי ח) וכולם כתיבין כן בס"ם בשני מאריכין ועיין
בסוף מזמור נ"ח: ובדרך חטאים. החי"ת בפתח לא חטף פתח: ובמושב לצים. מלא וא"ו ובמסורה
ב' בקריאה ואידך ובמושב זקנים יהללוהו בסי' ק"ז וגם הוא מלא: (ב) ובתורתו. הוא"ו במאריך:
(ג) והיה כעץ. טעם המלה מיושב ובס"ס הוא"ו בגעיא: פלגי מים. ברוב הספרים הם"ם קמוצה
ועיין במסורה פ' עקב על פסוק ארץ נחלי מים וגירסא דהתם ניחא אבל בתילים ס"ו ומשלי למ"ד
חשיב בהדי ג' פתחין באתנחתא וסוף פסוק ישם נהרות למדבר ושבושא הוא וצ"ל ישם מדבר לאגם
מים: (ד) כמץ. חסר וא"ו וכן נמסר בהדיא כמץ ב' דגושים וחסרים וסימן וגבעות כמץ תשים
(ישעיה מ"א): כי אם כמוץ אשר. האל"ף בגעיא בספרים מדויקים: תדפנו. הדלי"ת דגושה:
ב (א) יהגו ריק. היו"ד בלא מאריך והה"א בשוא לבדו והגימ"ל דגושה ודומה לו ובתורתו יהגה:
(ג) ננתקה. הנו"ן בגעיא: (ז) אספרה אל חק. מסכת סופרים אספרה אל חק זה קדם וחכמים
אומרים הרי זה חול ובקצת ס"ס אל"ף אספרה בגעיא: ה' אמר אלי. היו"ד בגעיא בס"ם: (יא) עבדו
את ה' ביראה. ב' ביראה דגושה לא מדין מפסיק שהשני גלגלים גם כי הם מנגינות הימנית אינם
מפסיקים רק מדין מפיק בעבור קריאת ה' בהל"ף דלי"ת כמנהג וזה כלל גדול בכל המקרא והעידה
לי עדים ויהרג ה' כל בכור כי אין במלת ה' רק שופר הפוך שאינו מפסיק ומלת כל דגושה וכן
ויתעבר ה' בי למענכם פ' ואתחנן. ואני אל ה' בטחתי (תילים לא). וכן בישעיה כ"ז ביום ההוא
יפקד ה' בחרבו שיש תרסא בשם שאינו מפסיק והבי"ת דגושה וכן רבים בתילים כמו אודה ה'
כצדקו. אשירה לה' בחיי. אזמרה לאלהי בעודי. למען שמך ה' תחייני. אהללה ה' בחיי. ענו
לה' בתודה. כי רוצה ה' בעמו. מצות ה' ברה. ואני אל ה' בטחתי. וכלם דגושים מפני היו"ד
של קריאת השם וזולתה יהיו רפין. כמו ישוב עמלו בראשו. נתתה שמחה בלבי. קרבה נפשי גאלה.
סמר מפחדך בשרי. משליך קרחו כפתים. יהללו שמו במחול. לעשות נקמה בגוים. כל אלה
ודומיהם שהם בשני גלגלים לעולם רפין:
ג (א) בברחו. הבי"ת בקמץ לבדו והוא חטוף: (ב) ה' מה רבו צרי. צריך ליזהר בטרחא שבשם שן
ת"ו יבואו לידי תירוף כמ"ש בפ' קרח אבל כל הקרב הקרב: (ג) אומרים. בלא מאריך באל"ף:
ישועתה לו באלהים. היו"ד בגעיא: (ו) ואישנה. בלא מאריך בוא"ו: הקיצותי. מלא וא"ו ועיין
מ"ש בירמיה ל"א: (ח) קומה. הטעם מלרע וכן כל קומה אשר בזה הספר זולתי וקומה לעזרתי שהוא
מלעיל רד"ק ומסורת: (ט) הישועה. כל הישועה שבמקרא היו"ד רפה מכלול דף נא:
ד (ב) בקראי. הקו"ף בקמ"ץ לבד וכן חנני והם חטופים: (ג) בני איש. הנו"ן במאריך: תבקשו
כזב. הכ"ף רפה: (ה) ואל תחטאו. הוא"ו בגעיא: (ז) נסה עלינו. הנו"ן בגעיא ובמסורה ב'
דין כתוב בסמ"ך וה"א וחד כתיב בשי"ן ואל"ף קומה ה' אל נשא ידיך והוא חד מן י"ב זוגין בקריאה
חד מן ב' ב' חד כתיב אל"ף בסוף תיבותא וחד כתיב ה"א וסימן נמסר במזמור י' במ"ג: עלינו.
בספרים כ"י מדוייקים בטעם מונח:
ה (ב) אמרי האזינה. יהוה בינה הגיגי. בפסיקתא דספר תילים יש פסיק בין האזינה לשם וכן הוא
בס"ם ובטעם מיושב בשם: (ג) הקשיבה לקול שועי. בספרים מדוייקים כן הוא בטעם
גרמיה: (ד) יהוה בקר. יו"ד של שם בגעיא: אערך לך. בקמץ לבד והוא חטוף: (ה) כי לא אל
חפץ רשע אתה. כך הם הטעמים בס"ם ויש פסיק בין רשע לאתה כי חלילה לאל מרשע: לא יגרך.
המסורת עליו לית וחסר ובקצת ספרים יש מאריך בגימ"ל להורות על חסרון וא"ו ולכן נ"ל שהשוא נע
כמ"ש בסוף פ' ויצא: (ז) יתעב | ה'. יש פסיק בין יתעב לשם כפי פשט הכתוב הוא שהשם הוא המתעב
איש דמים ומרמה ולא בא לומר שהאיש הדמים הוא המתעב ועוד כדי להרחיק לבון תועבה מהשם:
(ח) אבא ביתך. טעם מי שכתבו ביו"ד אחר הי"ו: היכל קדשך. במאריך הה"א ובמקף בין שתי
המלות וכמוהו רבים כמ"ש במאמר המאריך: (ט) הושר. הישר קרי: (יא) האשימם אלהים.
האל"ף בגעיא בס"ס: (יב) ויעלצו. הוא"ו בגעיא. י"ס שהעין בפתח אבל רד"ק כתב שהעי"ן
והלמ"ד בשו"א: (יג) תעטרנו. בספר אחד כ"י תַּעְטְרֶנּוּ וגם בדפוס מויניציאה נרשם כן בלדו
אמנם בשאר ספרים אינו כן וגם רד"ק כתב שהוא כמו יעברנו המלך:
ו (א) עַל־השמינית. כן כתיב: (ב) ה' אל באפך תוכיחני. יו"ד השם בגעיא: ואל בחמתך
תיסרני. הוא"ו בגעיא: (ג) חנני. החי"ת בקמץ לבד והוא חטוף: אמלל. בס"א כ"י
הלמ"ד בקמ"ץ ובשאר ספרים בפתח וכ"כ ר' עזרא וכ"כ רד"ק בפי' וגם בשרשים כתב
שנמצא פתוח ברוב הספרים וכן ראוי כפי המסורת: (ד) ונפשי. אין בו צנור: ואת. ואתה קרי:
(ה) שובה ה'. בטעם מלרע וסימן במסורת כאן וזה א' מ"ס: (ז) יגעתי באנחתי. הבי"ת בגעיא:
(ח) עששה. העי"ן בגעיא: (י) תפלתו יקח. בגעיא:
ז (ה) שולמי רע. במקצת מדוייקים מלרע הטעם כמ"ס ונמסר עליו לית ומלא: ואחלצה צוררי ריקם.
במדוייקים אין במלת ואחלצה כתף ימין ומיושב ולכן נגינת סוף פסוק במלת צוררי וכן נכון
לפי' רש"י ורד"ק שמלת ריקם אינה סמוכה למלת צוררי אבל לפי אבן עזרא ואחרים שפירשו הצוררים
אותו שנאת חנם נכון להיות כתף ימין ומיושב במלת ואחלצה: (ו) ירדוף. הרי"ש בפתח ודקדוק
המלה עיין בפי' רד"ק ומכלול דף נ': (ז) קומה. מלרע: (יב) שופט צדיק. מלא וא"ו (ובד"ה ב'
כ"ו) יש חלופי מסרות והם אכתוב בס"ד מה שנראה בעיני: (יד) לדולקים. הלמ"ד בגעיא: (יז) ישוב
עמלו בראשו. הבי"ת רפה: ועל קדקדו. קו"ף שניה בחטף קמץ כמ"ש בשמואל ב' יד:
ח (ג) מפי עוללים וינקים. בס"ם הוא"ו בגעיא וקצת ספרים ויונקים מלא וא"ו: ותחסרהו
מעט. המ"ם דגושה בס"ם:
ט (א) על מות. יש מחלוקת בין הסופרים והמפרשים אם הוא חדא מלה או תרין מלין ומדרש
אגדה יש רבים ואין מהם הכרע רש"י כתב ברא"ה במסורת הגדול שהיא תיבה אחת בהרי
היכר לה והוא ינהגנו על מות במזמור מ"ח והחכם ר' עזרא כתב כאן כי שתי מלות הן וכ"כ בסי'
מ"ח שבעל המסורת אומר שהם שתי מלות וכדברים האלה כתב רד"ק בשרש עלם על ינהגנו על מות
ואו השכחה בלישנא אחרינא על מות ב' בסיפרא וסימן על מות לבן. כי זה אלהים אלהינו ולית
דכוותייהו דסמכינן ע"כ. ופי' דסמוכין ר"ל שהם סמוכין זה לזה אבל הם תרין מלין כי הא דאמרינן מי
הוא זה ג' דסמיכי וסימן בירמיה ל' ודכוותא שבטי בני ישראל ג' דסמיכין וסימן ביהושע ד' ודכוותייהו
טובא במסורת: (ז) חרבות. אמר בן לברט כי מלת חרבות בפתח בספר קדמון על כן פי' בו כמו
חרבות צורים והנכון בעיני שהחי"ת חטוף בקמץ. הראב"ע ור' אליה המדקדק בהגהות שרשים שיש
מחלוקת אם החי"ת חטף פתח או בחטף קמץ והוא לשון חרבן ע"כ. ואני מצאתיהו בכל מדוייקים
שלפני בחטף קמץ: (ט) והוא ישפוט תבל. בס' א' מדוייק ישן הפ"א בקמץ והוא חטף מפני המקף
אמנם בשאר ספרים בחולם ולא מייתבא דעתי עלייהו שפיר. משום מאי דהוינא בחילופי דידן דלב"א
בקמץ ולב"נ בחולם ועיין מ"ש במזמור נ"ו: (יב) הגידו בעמים. בספרים מדוייקים מלא יו"ד
וב"א הגדו חסר: (יג) צעקת עניים. ענוים קרי והוא חד מן ה' דכתיבין עניים וקריין ענוים
וחילופיהון ב' כתיב ענוים וקריין עניים כמו שנמסר כאן במסורת: (יד) חננני ה'. יש ספרים שהחי"ת בפתח
ואם כן הוא צווי מבנין פעל הדגוש כשקל למדני ונרפה הנו"ן כמו בהתחננו אלינו (בראשית מ"ב כ"א)
וזהו דעת רד"ק בפי' וכן כתב הוא עצמו בס' מכלול ד' קפ"ב בשם ר' יהודה ואח"כ אמר שנמצא
במקצת ספרים בקמץ וכן הוא ברוב ספרים שלנו ואם כן הוא צווי מהקל בשקל אקרכי אל
וקריאתו בק"ח בעבור השוא הבא אחריו גם כי הוא נע בפגישת שני הנונין וכ"כ ר' אליה בספר
ההרכבה אות החי"ת ובעל צוית חן בפרק רביעי מהשער השביעי שלפי הספרים שהחי"ת בקמץ הוא
חטוף וכיוצא בזה כתבתי בירמיה ה' על ישדדם ובש"ה ז' על שרך אגן הסהר: חנני ה'.
בטעם מיושב ברוב הספרים: (טו) למען אספרה כל תהלתיך. מלא יו"ד בתר תי"ו על פי
המסורת ועיין מ"ש רד"ק: (יט) ענוים. עניים קרי היו"ד והכתיב בוא"ו: (כ) קומה. מלרע:
(כא) שיתה. מלרע:
י (א) למה. ג' ראש פסוק רפין וסימן לנוה אמרת אחתי הוא (בראשית יב). למה ה' תעמד ברחוק.
למה ה' תזנח נפשי: (ב) יתפשו. בגרמי' לאחריו: (ג) ברך נאץ | ה'. יש פסיק בין נאץ
לשם וכן למטה בפסוק על מה נאץ רשע | אלהים יש פסיק בין רשע לאלהים שלא לסמוך לשון
רשע וניאוץ אצל קדוש ישראל: (ד) רשע כגבה. בדפוס ישן מויניציאה הבי"ת וכן נראה מהתרגום
ובשאר ספרים בכ"ף וכן במסורת כגבה ב' בקריאה וסימן אשר כגבה ארזים גבהו. כגבה אפו:
(ה) דרכו. דרכיו ק': (ז) אלה פיהו מלא. אין במלת פיהו מיושב והפ"א דגושה: ומרמת.
בס"א כ"י מרמת בלא וא"ו וכ"נ מהתרגום ובשאר ספרים בוא"ו: (ח) במארב. במקצת ס"ס
האל"ף בשוא לבדו כמו שכתבתי ביהושע ח': לחלכה. הלמ"ד בגעיא: (ט) לחטוף עני יחטוף. מתחלפים
הספרים בנקודות ובאותיות במקצתם שתי המלות בשוא לבד וי"ס שתיהן בחטף פתח ובספרים הכתים
מספרד הראשון בח"פ ומלא וא"ו והשני בשוא וחסר: (י) ודכה. ידכה קרי ויש בו דרש באגדת
תילים: חלכאים. חל כאים קרי והנה בחלכאים מחלוקת יש בין כתיב לק' אם היא מלה אחת או
שתים ומדקדק גדול אמר כי חלכאים מלה א' כן כתב הראב"ע ולשון רש"י ראיתי במסורת הגדולה
חלכאים ה' מהנהו עשרה תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות שתי תיבות כמו בגד וכו' וסי' כד"ה
א' כ"ו וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים שרש היל ושרש חלך ובס' ההרכבה אות הח': (יא) שכח אל.
כ"כ במאריך בכ"ף בס"ם: (יב) אל תשכח עניים. ענוים קרי: (יג) על מה | נאץ רשע |
אלהים. יש פסיק בין רשע לאלהים כמו שאמרתי בראש המזמור. ובמקצת דפוסים ישנים יש
שני גלגלים בנאץ רשע והוא נכון בעיני: (יד) ראתה. חסר יו"ד: כי אתה | עמל וכעס |
תביט. יש פסיק בין מלת אתה למלת עמל להרחיק התירוף כלפי מעלה ח"ו: (טו) תדרוש רשעו.
במקרא גדולה דפוס בומבירגי בע"ה כתוב תדרוש בוא"ו ובחטף קמץ כמנהג קצת ספרים באותיות
הראויות בקמץ חטוף כי הוא במקף וכן מצאתיהו בקמץ חטוף במקרא כ"י וגם במסרה רבתא נמנה
עם מלין דיתירין וא"ו וחטפין קמצין אבל בחלופים מצאתי בזהו לקריאת ב"נ אבל לקראת ב"א שאנו
סומכים עליו בחולם וכ"כ רד"ק בשרש דרש ועיין מ"ש בעמוס ז':
יא (א) נודו. נודי קרי ויש בו דרש בהגדת תילים והמלה מלעיל בשקל קומי שובי והכתיב
ראוי' על הקרי ובס"ם אין בהם רביע לא בדלת ולא בנו"ן ובספרים כ"י שיש בהם רביע הוא
בנו"ן: (ד) בהיכל קדשו. ההי"ת בגעיא: (ו) אש וגפרית. בס"ם בטעם ימנית וי"ס תונה:
יב (ג) שפת חלקות. היו"ד בגעיא בס"ם: (ז) אמרות ה'. במקצת ספרי הדפוס הם"ם בשוא
לבד אך בכמה ספרים כ"י ודפוסים ישנים בחטף פתח: בעליל. העי"ן בחטף פתח: (ט) סביב
רשעים יתהלכון. ויקרא רבה ריש פ' ל"ב ר' יהודה אומר סביב לרשעים הצדיקים מהלכים וכו'
ולפי זה היה צריך להיות פסוק הטעם במלת רשעים ולכן אמר לו רבי נחמיה עד מתי אתה עוקף (פי'
מעקם ומעוות ובמדרש תילים גרים עוקם) עלינו את המקרא אלא סביב לצדיקים הרשעים מהלכים
וכו': כרם זלות. מלת כרם חסר וא"ו והחש במדרש רבתי ושוחר טוב דרשי ליה לשון רוממות כמו
הקרי ולשון כרה כמו הכתיב ז"ל קרי התם:
יג (ב) עד אנה | תסתיר. בגרמיה וכן עד ירום: (ו) יגל לבי. במקצת ספרים יגל במעם
האחד לבד בגימ"ל:
יד (א) השחיתו התעיבו. הההי"ן בגעיא: (ב) יהוה משמים. בגעיא בס"ם: על בני אדם. כ"כ:
(ג) אין עשה טוב. כן הוא בס"ם בצירי ובמקף וכן חברו שבסמוך ועיין בסי' נ"ג: (ד) הלא
ידעו. חסר וא"ו כי לא נמנה עם ט' מלאים בכתובים: כל פעלי. כ"כ: (ה) שם פחדו פחד.
מלת פחד הפ"א רפה:
טו (א) מי ישכן. כל האומר ומי ישכן בוא"ו אינו אלא טועה: (ד) בעיניו. בגעיא בס"ם:
טז (א) שמרני. השי"ן מעמדת בגעיא וקריאתה בקמץ רחב תמורת קמץ חטוף כן הוא בספרים
כ"י מדוייקים וכ"כ רד"ק בפי' ובמכלול דף י"ח ובדף רי"ו בשרשים. וכמוהו שמרה נפשי כי
חסיד אני. במזמור פ"ו עיין מ"ש שם: (ב) אמרת ליהוה. לית לשון זכר: (ה) יהוה מנת. בגעיא
ובמיושב: מנת חלקי. י"ס הנו"ן בפתח ובמקף בין שתי המלות ובספרים אחרים בקמץ ובלא מקף:
(ו) בנעמים. במקצת ספרים מדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן מצאתי מסורת כ"י דדיקא כוותייהו ומ
תותרם הנאהבים והנעימים כתיב. חבלים נפלו לי בנעמים כתיב. תודיעני נעמות כהיב
ושאר כל לישנא מלא: שפרה עלי. במאריך השי"ן: (י) חסידיך. בס"ם ביו"ד בתר דלי"ת
ומסור עליו יתיר יו"ד:
יז (ג) זמתי. מלרע אבל בירמי' ד' כי דברתי זמתי מלעיל וכן נמסר עליו לית מלעיל: (ד) ארחות
פריץ. בספרים מדוייקים כ"י וגם בדפוסים ישנים מלא יו"ד וכן הגי' בספרו בעל א"ת וכן
במסורת פריץ ב' וחברו והוליד בן פריץ: (ה) תמך אשרי. י"ס תמוך אשורי: נמוטו פעמי. סליגא
נמוטו רפי ועיין רד"ק בפי' ובשרש נטע: (ט) מפני רשעים זו. הימנית במלת רשעים ונכון לפי'
רד"ק ולא כן למפרשים אחרים: אשרנו. יש במלה זו חילופים רבים במילוי או חיסור וא"ו
אחר שי"ן ובמלוי וחיסור יו"ד אחר רי"ש: סבבוני. סבבונו קרי: (יד) ממתים ידך ה' ממתים
מחלד. כתוב בס' דקדוק ישן בכל ב' אותיות רצופות באמצע תיבה תנקד האחת בחטף פתח כמו
הַלְלוּ צִלְלוּ שְׁמָמוֹת עולם חֲצוֹצְרוֹת אֲרוֹמִמְךָ וכיוצא בהן וכן מְמָתִים ידך ה'
מְמָתִים מחלד ועיין מ"ש בריש סדר לך לך: וצפינך. וצפונך קרי: לעולליהם. בכל הספרים
מלא וא"ו ובחילופים משמע שכן הוא למדינחאי אבל לא למערבאי:
יח שירה זו נאמרה גם בספר שמואל אך יש הפרש ביניהם במלות שונות כמו שהעירותי על הרבה
מהן שם ולפי שכתבתי אותה בסדר שירת הים ושירת דבורה מהטעמים האמורים שם גם זו
ראיתי אני לכתבה כדמותה בצלמה דלא גרעא מינה שאתיכן נתנו מרומה אחד. (א"ם לביות כי לקולר
השטה הוכרחנו לשנות מדעת הבעלים הרב המחבר שכתב מלמעלה עד ומיד שאול בשני שטות היינו
הואת סוף שטה אחת ושאר הפסוק בשטה אחרת ראינו להעיר על זה אוזן הקורא כדי שלא נהיה כגונב
יד שלא ברשות) יהי רצון שנזכה לשיר את שיר ה' על אדמת הקודש בירושלים אמן: (ב) ארחמך.
קבלנו קריאתו בקמץ חטוף אשר לא כדת בהיות העי"ן גרונית וכן אכחנך על מי מריבה בסי' פ"א
ולזה הסכים סקמתי וי"ס אֶרְחָמְךָ בקמץ רחב. וכן מצאתי בספר דקדוק ישן כי אין דרך לבא קמץ
חטוף רק במקום חולם. יִזְכֹּר הדומה לו קבלת דרך קריאה על כן יאמר בספר מדוייק
ארחמך ה' חזקי בקמץ רחב כי הוא בא מן ארחם ולא מן ארחום ויש חולקין כתיבה זו
עכ"ל: (ג) ה' סלעי. המ"ך במאריך כן הוא בס"ם: ומצודתי ומפלטי. קל בלא דגש בלמ"ד בכמה
ספרים מדוייקים וכמוהו בס' שמואל ובמזמור קמ"ד: (ה) ונחלי בליעל. בגעיא בס"כ: (ח) ויתגעשו.
היו"ד בגעיא: (יב) חשכת מים. אין ביו"ד מיושב: (יד) בשמים יהוה. בגעיא בס"ם: (כ) כי חפץ
בו. במדוייקים חפץ בב' טעמים כמו שכתבתי בשמואל: (כז) עם נבר. בספרי ספרד הבי"ת קמוצה
וספר א' בפתח: (לא) התוסים בו. יש ספרים החסים חסר וא"ו: (לד) ועל במתי. בספרים
מדוייקי' חסר וא"ו וכן חברו בשמואל והמסו' ג' חד מלא והוא דסוף חבקוק: (לה) ונחתה. בגעיא:
(לו) וענותך. בגעיא: (מא) ואויבי. בגעיא: (מג) ואשחקם. בגעיא: (מד) מָרִיבֵי עָם. כן הוא
בס"ם: (מז) אלוהי ישעי. מלא וא"ו ע"פ המסורה כמו שכתבתי בשמואל ובמדרש
חסירות ויתרות כל אלהי שבמקרא חסר וא"ו במ"ח מלא וירום אלוהי ישעי ולמה כשהישועה באה כל
החסרות מתמלאות: (נ) בגוים | ה'. יש פסיק בין בגוים לשם מפני הכבוד כמו שכתבתי בסי' נ"ז:
יט (ב) מספרים. בגעיא בכ"כ: (י) יראת ה' טהורה. מלא וא"ו ועיין מ"ש בריש פרשת נח:
מבפטי. בגעיא: (יא) ומפז רב. ס"א הפ"א בפת"ח: (יד) אל ימשלו כי אז איתם.
במקצת מדוייקים מלת בי בטעם ימנית ונכון הוא לפי משמעות הכתוב: (טו) יְהִיוּ לרצון. כ"כ:
יהו.

כ (ס) יתן לך כלבבך וכל. הוא"ו בגעיא: (ו) ובשם אלהינו. כן הוא בס"ם: (ז) ישע ימינו. היו"ד בצירי כי לא נמצאו בסגול רק חמשה וסימנם במכלול דף ר"ה ובעל המסורת בישעיה סימן מ"ה ואין זה מכללם וכן הוא בס"ם: (ט) קמנו. אין בנו"ן רביע: (י) יהוה בגעיא בס"ם:

כא (ב) בעזך. העי"ן בקמץ חטוף מפני דגשות הזי"ן וכן נהלת בעזך. אתה סוררת בעזך סי' ע"ד והם ג' חסרים וא"ו עפ"ה: מה יגיל. יו"ד האיתן דגושה כדין דחיק והגימ"ל בסגול כי המלה מלעיל ויתיר יו"ד כתב גימ"ל רד"ק בפירוש ומכלול דף קמ"ב ועיין זוהר ס' פקודי ריש דף רל"ה: (ז) כי תשיתהו ברכות. בס"ם מלת תשיתהו בגלגל ולפיכך הבי"ת רפויה. וספרים אחרים בימנית והבי"ת דגושה: (י) ותאכלם אש. הוא"ו בגעיא: (יג) כי תשיתמו שכם. בספרים מדוייקים מלת כי בימנית ולכן התי"ו דגושה וי"ס כי תשיתמו במקף והתי"ו רפויה:

כב (ג) אלהי אקרא. בס"ם יש געיא בהאל"ף כין שהוא לסגול ולא ידענא למאי אהניא: ולא דמיה. הוא"ו בגעיא בס"ם: דמיה לי. כתב בעל המסורת דומיה ד' א' חסר וסימן ולילה ולא דמי' לי. נאלמתי דומי' סימן ל"ט אך אל אלהים דומיה נפשי בסימן ס"ב. לך דומיה תהלה סימן ס"ה קדמאה חסר וכן הוא חסר במקצת מדוייקים ועיין מ"ש בסימן ס"ה: (ח) ילעגו לי. בספרים מדוייקים חסר יו"ד והגימ"ל רפה: (ט) כי חפץ בו. בהרבה מדוייקים בשני טעמים: (יב) אל תרחק ממני. ממני בימנית: (טו) והתפרדו כל עצמותי. בס"ם הכ"ף במאריך אע"פי שהמלה מוקפת ועיין בסוף פ' ראה על כל הבכור ויש עוד שנים למטה בזה המזמור: (טז) ולעפר. הוא"ו בגעיא: (יז) כלבים. יש גם המקל השלישי: כארי. הכ"ף בקמץ ועיין מ"ש בישעיה ל"ח: (כב) ומקרני רמים. כתב רד"ק בשרש ראם ובשניה הא' ומקרני ראמים עניתני ע"כ. אמנם בכל ספרים שלנו כתוב רמים בהסרון האל"ף: (כה) ובשועו. בגעיא: (כו) מאתך תהלתי. בגעיא: (כז) לעד. אליו קמץ ותאיו פתח וי"ס כולו קמץ: (כח) כל משפחות. בס"ם במאריך וכן כל דשני ארץ: (כט) ומשל בגוים. בספרים מדוייקים חסר וא"ו כתר מ"ס וכן במסורת קהלת סימן ט' נמסר מושל י"ד מלאים ואין זה מהם:

כג (ב) מנחות. כן מצאתי במקצת מדוייקים כ"י: ינחמני. ההי"א בחטף פתח: (ו) ושבתי בבית. הבי"ת דגושה בס"ם:

כד (ד) אשר לא נשא לשוא נפשי. נפשי ק' ובמקצ' ס"ם כתוב נפשו בו' זעירא וכן מסור עליו וא"ו זעירא. ודעות רבות יש במלה זו תלוקות זו מזו הא' שאין כאן קרי וכתיב והכתיבה והקריאה שוים כוא"ו ובחולם וכ"נ מהתרגום שתרגם לחייבא נפשיה וכן בב"ר פ' נ"ט סימן ו' ושמות רבה ריש פ' ד' ובדברים רבה ריש פרשת וזאת הברכה ובתנא דבי אליהו ריש פ' י"ז ובמדרש שוחר טוב כפי נסחת הילקוט באמרו אשר לא נשא לשוא נפשו זה משה שלא נשא לשוא נפשו של מצרי וכו'. ד"א מדבר באברהם וכו' אשר לא נשא לשוא נפשו של נמרוד. ד"א מדבר ביעקב וכו' אשר לא נשא לשוא נפשו של לבן. אך במדרש הנזכר הנמצא אצלינו בדפוס כתוב בתחלה אשר לא נשא לשוא נפשו זה משה וכו' כמו שכתוב לעיל ואח"כ אומר זה אברהם וכו' אשר לא נשא לשוא נפשו נפשו של נמרוד וכו' ד"א זה יעקב וכו' אשר לא נשא לשוא נפשו של לבן וכו' ע"ש. גם החכם בעל העקידה בתחלת שער א' ובס"פ שער כ"ה ובעל נוה שלום במאמר י"פ ה' ובעל העקרים במאמר ג' חלק ל' כלם דרשו נפשו בוא"ו וכ"כ ר' אלייא המדקדק בס' המסורת מאמר ט' ז"ל והנה במסרות המדוייקות לא קראו הוא"ו הקטנה וא"ו זעירא אך וא"ו קטיעא פי' וא"ו קצוצה מעט מלמטה כמו את בריתי שלום וא"ו קטיעה וכן לא נשא לשוא נפשו וא"ו קטיעה. ותמהתי אני על כל המפרשים אשר ראיתי שלפי' כלם הוא כתיב נפשו וקרי נפשו וכן ראיתי כרוב נסחאות המסורת ואין ספק כי הוא טעות סופרים וטעו בין זה ובין פדה נפשו מעבור בשלח (איוב ל"ג) שהוא קרי נפשי וכן נמנה עם מ"א מלין דכתיב וא"ו וקריין יו"ד ולשוא נפשו לא נמנה עמהם כרי שאינה אלא וא"ו קטיעא וכן בהגהותיו לשרשים כתב א"א לשוא נפשו רבים טועים סבורים שהוא כתיב נפשו וקרי נפשי ואינו אלא וא"ו זעירא וקריאת המלה כנקודתה נפשו עכ"ל. הדעת השני שכתוב נפשי וקרי נפשו וזהו דעת הרא"ש. השלישי שכתוב נפשו וקרי נפשי כמו שראיתי בספרים כ"י מדוייקים וכן נתפשט המנהג בספרי הדפוס וזה ג"כ דעת רד"ק כמו שכתב בפי' הפסוק וכ"כ החכם ר' יונה המדקדק בס' הרקמה בשער מת"ה שנאמ"ר בלשו"ן והתפ"ן כ"ו וזא"ו נשבע ה' בנפשו במקום בשמו וכמוהו אשר לא נשא לשוא נפשי במקום שמי ע"כ. וכ"כ בעל יפה תואר בב"ר פ' כ"ט סימן ז' וכן הוא מפורש בספר הזוהר פ' וירא דף ק"א ופרשת תזריע דף מ"ט וכ"כ בעל מראות אלהים בחלק התכלית ריש פ' ס"ב והכי משמע בספר הכוזרי במאמר ג' סי' כ"ז כמו שפירש כמהו"רר יהודה מוסקאטו ז"ל זיל קרי התם וכ"כ בתשובה כמהו"רר יוסף חזק ז"ל לכמה"רר עזרא מפאנו ז"ל ולא תקשי לן מספרי דאגדתא דכל היכא דאיכא למידרש דרשי כפי הכתוב או כפי הקרי והכתיב הלזה ובתר הכי הביא המדרש שאינו דורש אלא הכתיב והמתרגם כבר נודע שדרכו על הרוב לתקן הדבור אחר פשט הכתוב גם לא יקשה ממה שלא נמנה זה במסורת מאינון דכתיבין וא"ו בסוף תיבותא וקריין יו"ד כי פעמים רבות מצאתי מסרות דנתתי למנינא ושיירי כמ"ש בפ' בשלח על השלו וזמנין דבלרי כגון הכא דמסיר מ"א מלין ובפרטן אתה מונא יותר ומה שכתב רבי אלייא שטעו הסופרים בין זה ובין פדה נפשו מעבור בשלח (איוב לג) שהוא קרי נפשי וכן נמנה עם מלין דכתיבים וא"ו וקריין יו"ד הרי המתילה ממנו נראה שהוא הטועה ואדרבה איפכא כתיב פדה נפשו וקרי נפשו ונמסר עליו שהוא חד מן כ"ד מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא וקריין וא"ו וסימן נמסר במ"ג מערכת אות יו"ד ואותן מ"א דכתיבין וא"ו וקריין יו"ד סי' בריש שמואל ולית דין ביניהון גם לא אחדל לומר כי במסורת הדפוס במנין אותיות זעירות כתוב וא"ו לשוא לא נשא אולי נפל בלבול בספרים בין וא"ו לשוא לוא"ו נפשו דסמיך ליה. אל ה' נפשי אשא שיליל נפשי משפת שקר וכפר על אשר חטא על הנפש ונפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו ועיין מ"ש באיוב כ"ג: (ו) דורשו. דורשיו קרי: (ז) והנשאו. בגעיא: והנשאו. הראשון והשני מי זה והשני ושאו מי הוא זה והוא חד מן זוגין קדמאה נכיב אות וחסר מלה ותניינא הסר אות ויתיר מלה וסימן נמסר ביחזקאל י"א במ"ג:

כה (א) אליך ה' נפשי אשא. במדרש חזית פסוק השבעתי אתכם אליך ה' נפשי אשא השיא כתיב שהיו מביאין עצמן על קדושת שמו של הקב"ה פירש מדליקין כמו וישאם דוד ואנשיו דשמואל פירש וישרפם ולא נמצא כתוב זה בספרנו: (ב) אלהי. האל"ף בגעיא בס"ם בין שהוא לסגול: (ד) ארחתיך. י"ס שהאל"ף בקמ"ץ חטוף אבל במדוייקים בחולם וכ"כ רד"ק בשרשים והספרים מתחלפים במילוי או חיסור וא"ו קדמאה ותניינא: (ה) הדריכני באמתך. בי"ת רפה: ולמדני. הוא"ו בגעיא: (ו) זכר רחמיך. הכ"ף בחולם ובדפוס ישן מויניציאה בקמץ הטוף והוא טעות שכן במסור' איכא ג' נמסר זכר ג' קמצין וסימן כחסדך זכר לי אתה. זכר דבר לעבדך. זכר עניי ומרודי. וכל דסמיכין לעז"ן (פירש זכר עניי זכר זאת זכר נא) דכוותהון קמצין: (יא) וסלחת. הוא"ו בגעיא: (יד) ליראיו. בס"ם ביו"ד אח' רי"ש וס"א ליראיו חסר: (יז) ושא לכל חטאותי. כל חטאתי חסר וא"ו בר מן דין ושא לכל חטאותי:

כו (ב) צרופה. צרפה קרי: (ו) ואסבבה חסר וא"ו: (ח) יהוה אהבתי. בגעיא בס"ם: (י) מלאה שחד. בס"ם השי"ן דגושה: (יא) אלך. בטעם רביע:

כז (ב) המה כשלו. רפי: (ה) כי יצפנני בסכה. בריש מס"ג באלפ"א בית"א מאותיות קטנות ה' כי יצפנני בסכה ולא מצאתיה קטנה בשום ספר גם לא בנוסח א' כ"י מאותיות קטנות ומ"ש במק"ג בריש ספר ויקרא ה' יצפנני בסכה טעות הוא עוד כתוב שם ס' בכופה ובסערה דרכו (נחום א') שכתוב ובשערה בשי"ן והם שנים במסור' כתובים שי"ן והכרו אשר בשערה ישופני (איוב ט) והות קטנה דהתם הוא סמך בסופה ועמ"ש בריש נחום: יסתירני במקצת מדוייקים מלא יו"ד וי"ס חסר: (ו) סביבותי. הסמ"ך בגעיא: סביבתי. הנ"ל בכמה ספרים חסר וא"ו: ותנני. בוא"ו בכל הספרים: (יא) למען שוררי. ברוב ספרים ישנים מלא וא"ו: (יג) לולא. בטעם רביע ונקוד למעלה ולמטה כן הוא בספרים מדוייקים וכן מצאתי במסרה כ"י דין נקוד למעלה ולמטה ושארא כי אם לעיל ובמסרה אחרת כ"י מצאתי כלשון הזה לולא נקוד מלעיל ומלרע בר מן וא"ו דלא נקידה אלא מלעיל ע"כ. וכן ראיתי במקרא כ"י מטוליטולא ובפ"ק דברכות תנא משמיה דרבי יוסי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו דשכר שמא יגרום החטא וכתביד יעבץ כתב כל לולא שבמקרא מפורש וזה סתום כי לא פירש מה היה אם לא היה מאמין ע"ש: בטוב. הבי"ת בגעיא:

כח (ד) ידיהם תן להם. בספרים מדוייקים בצירי וכן הי' ראוי להיות אע"פ שהוא במקף לפי שאינו סמוך למלה זעירא או מלה שהיא מלעיל כמו תן להם ה' מה תתן תן להם רחם משכיל (הושע ט') אבל במכלול דף ק"ב כתוב שנמצא א' בסגול שלא כמנהג תן להם כפעלם והמסורה עליו לית כותי' בסגול והד ותן עלי' אש (פרשה קרח) וכ"כ בהגהת לוית חן ש"ה פ"ח: (ס) כי לא יבינו. אין אחר כי פסק: (ז) עזי. בג' נקודות העי"ן: ונעזרתי. הוא"ו בגעיא: (ט) ורעם. בס"ם המדוייקים הוא"ו במאריך וזה מ"ש בחילופים ב"א ורעם יוליא הרי"ש ב"נ לא יוליא ועיין מ"ש בשופטים ה':

כט (ו) ושריון. בשי"ן שמאלית כמ"ש בסוף דברים עוד מצאתי הכרעה לזה במ"ג ריש מערכת אות הסמך שנמסר שם סי' מן ה' זוגין חד ש' וחד ס' כגון סתרי ומגיני. ואלנפן וסתרי וא' מהם הוא שריון דלידנים יקראו. ושריון דוירקידם כמו עגל: (ח) יחולל אילות. בספר הזוהר פ' אחרי מות דף ס"ח אילת כתוב חסר ובסיפרי דילן מלא: ויחשף. החי"ת בחטוף סגול: (יא) יהוה עוז. בגעיא:

ל (א) מזמור שיר חנכת הבית. ב' בטעם שור הדין ואידך שירו לה' שיר חדש סי' ל"ג ועיין זוהר פרשה בלק דף כ"א: (ד) יהוה העלית. בגעיא: העלית. הלמ"ד בחירק וכן במסורת ג' בקריאה וסימן לך עלה מזה. ושמעו מצרים. העלית מן שאול נפשי: מיורדי בור. מירדי קרי והיו"ד דגושה והוא מקור והיה ראוי בקמ"ץ חטוף ונמשך הקמץ בטעם כמו רד פי טוב. והכתיב מיורדי בור ונמשלתי עם יורדי בור ונמסר עליו לית יתיר וא"ו: (ח) ה' ברצונך. בגעיא: העמדת להררי. למ"ד בגעיא: (ט) ואל אדני אתחנן. בספרים מדוייקים בשם של אדנות וכן נמסר במסורת הגדולה במנין קל"ד: (יא) הי' עזר. בגעיא בין שהוא לסגול בס"ם:

לא (ג) לצור. בגעיא: מעוז. בזי"ן ובמזמור ע"א מעון בנו"ן כמ"ש שם בס"ד. וכן מצאתי במסרה כ"י סימן קדמאה לצור מעוז תנינא לצור מעון וחד פסוק סימן מפיקים מזן אל זן: (ד) ותנהלני. במאריך בוא"ו בס"ם: (ה) מעוזי. נכתב בוא"ו עם הדגש: (ו) בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי. כן הוא ברוב ס"ס: (ט) העמדת במרחב רגלי. הבי"ת רפוי' בספרים מדוייקים כ"י וכן דינה כפי הכלל שכתבתי ברחש הספר: (י) עששה בכעס. הבי"ת רפה ופליגי בה ספרי: (יא) ביגון. אין בבי"ת געיא: כשל בעוני כחי. הכ"ף רפה: (יב) ולשכני. במאריך הלמ"ד בס"ם: למיודעי. במאריך הלמ"ד בס"ם: (יד) מגור מסביב. כן כתוב: (ט) ואני עליך בטחתי יש פסיק בין ואני ובין עליך כדי שיהיה דבריו של אדם ברורים כלפי מעלה ואל ימהר להוציא מפיו בבהלה ואני עליך כי האלהים בשמים ואדם עלי ארץ: (טז) בידך עתתי. חסר וא"ו: (יז) הושיעני. מלא יו"ד: (יח) יהוה אל אבושה. בגעיא: (כג) נגרזתי. סימן תלים נגרזתי קינות נגזרתי יונה נגרשתי: מנגד עיניך. כן כתוב: (כד) אהבו. האל"ף בסגו"ל וכס"א בחטף סגול וטעות נפל בחילופים שלנו מב"א וב"נ:

לב (א) נשוי. בגעיא: (ב) אשרי אדם. עיין מ"ש בריש סיפרא: (ד) בחרבני. לית וחסר: (ה) ואתה נשאת. בלא פסק באמצע: (ו) לעת מצוא. במדוייקים כ"י מלא וא"ו והאל"ף נסתר. במדוייקים כ"י בחמש נקודות וכ"כ רד"ק בשרשו: (ח) ואורך. בגעיא: (ט) בל קרב. חסר וא"ו:

לג (י) יהוה הפיר. בגעיא:

לד (א) ויגרשהו. י"ס בפתח הגימ"ל וכס"א מדוייק כתוב ויגרשהו הרי"ש בחטף פתח גם בחילופים נראה שזהו דעת ב"א: (ב) תהלתו. בגעיא: (י) יראו את ה'. האל"ף נחה כמ"ש בסוף יהושע: (יא) כל טוב. בחולם גם לא נמנה במסורה עם אותם שהם בשורק: (יב) לכו בנים. בגעיא: (יט) ואת דכאי. בגעיא: (כב) יאשמו. האל"ף בשוא לבדו ודומה לו תאשם שמרון הושע י"ד: (כג) ולא יאשמו. האל"ף בשוא לבדו והשי"ן בשוא. הראשון נח והשני נע: כל החסים בו. בס"ם במאריך ובמקף ועיין מ"ש סוף פ' ראה:

לה (א) ריבה. מלרע: (ב) וקומה. לית מלעיל בספרא: (ג) ישעתך. בגעיא: (ו) יהי דרכם. בגעיא בס"ם: וחלקלקת. חסר וא"ו: (י) כל עצמותי. ב' קמצין בטעם בקרי' וסי' כל אחי רש שנאוהו (משלי יט) כל עצמותי תאמרנה וכן במכלול דף ר"נ כל מלת כל שהיא במקף ישוב החולם לקמץ חטוף הוץ משנים שיקראו בלא מקף בקמץ רחב כל עצמותי תאמרנה. כל אחי רש כמ"ש (משלי יט): מי כמוך. במסרה שלנו בדניאל ה' נמסר סי' מן י"א מלין דגושין בתר יהוה בלא מבטל ושנים מהם ה' מי כמכה נאדר בקדש. כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך ובסוף הסי' כתוב כל עצמותי פלוגתא דב"א וב"נ וכ"כ בפ' עקב על פ' ויענך וירעבך אמנם בכל ספרי המדקדקים לא נמנה זה דתילים עם היוצאים מן הכלל וגם בפלוגתות שלנו שבין ב"א וב"נ לא נמצא זה עמהם וכן בכל הספרים שלנו רפי כדינו וכבר מן דין אשכחנא בס' דקדוק ישן כלשון הזה וכן מי כמכה שבשירת הים הסמוך לאזכרת השם והוא מי כמכה השני שבפ' הוא נדגש שלא יהא נראה כמו ה' מיכה ולא יזכר שם מיכה גבי אזכרת השם אבל מי כמכה הראשון שאינו סמוך לאזכרת השם יעמוד בעומדו להרפותו וגם כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך רפי כמשפט חוק יהוה אף כי סמוך לאזכרת השם לפי שלא נאמר על הים ולא הודגש רק אותן שעל הים כי מיכה גנב פסלו והעבירו בים שנאמר ועבר בים צרה על כן נכון לדקדק באותו שעל הים כמבואר. עוד כתוב בס' הנזכר עם זו גאלת פלוגתא בין ב"א ובין ב"נ ובס' ר' אברהם אבן עזרא דגש מפני הוגן הקריאה ע"כ. וכתבתי זה להראות שטעות נפל במקרא גדולה בכל המקומות בדניאל ובפרשת עקב כי מה שכתוב שם דמחלוקת ב"א וב"נ. ובס' עזרא נאמר על פסוק עם זו גאלת כי באמת יש בו מחלוקת ב"א וב"נ אבל זה דתילים ליכא מאן דפליג דהוא רפי ועיין מ"ש בפרשת בשלח בשם א"ת: (טו) ונאספו. בגעיא: (יז) כמה תראה. כן כתוב: (כא) ראתה עיננו. בלא יו"ד תניינא: (כה) אל יאמרו בלבם האח נפשנו אל יאמרו. בס"א כ"י ואל יאמרו בוא"ו וכן היה כתוב בס"ה ישן נושן רק שנמחקה אח"כ אות הוא"ו ויפה נעשה למחוק אותה שכן במסורת שמואל ב' א' נמסר סי' מן כ"ג פסוקים בקריאה רישא ומציעתא אל אל ודין חד מנהון ויש לדעת כי במסורה שם כתוב אל יאמרו בלבבם וכן מצאתי בס"א ישן שבתחלה הי' כתוב בלבבם ואח"כ הגיהו בלבם וכן נכון שזהו א' מן ט' בלבם בקריאה וסי' נמסר ביחזקאל י"ד: בלענוהו. העין בשוא ופתח:

לו (ז) צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה. זה א' מן המקראות שקראו רבותינו עיטור סופרים כמ"ש סוף פרשת בהעלתך ומה שכתב הר"ן בשם רבו דמלת כהררי נפסק בטעם ממלת אל לא נמצא כן בספרינו אדרבא איפכא שיש מקף בין שתי המלות: כהררי אל. מפני הגעיא שעם השוא תקרא פתח בהרחבה בקריאת אות הגרון שבלידה מכלול ד' קפ"ט: אדם ובהמה תושיע. בס"ם אדם ובהמה תושיע וכן נ"ל נכון להפסיק הטעם במלת תושיע שלא יהא נראה כהופר ח"ו: (ח) מה יקר. זכר ר' יהודה מה יקר חסדך פעל עבר ואולי מצאו בספרו הקו"ף פתוחה ומאשר מצאנו אנחנו בספרנו קמוץ כולו נכון להיות תאר השם שרשים: (יג) דחו ולא יכלו. לדעת החכם ר' יהודה מלת דחו מלעיל בפעם מה טבו והחכם ר' יונה כתב כי מלא אותו בספר מדוייק מלרע וכן מצאנוהו בספרים מדוייקים מלרע רד"ק בפי' ומכלול דף קמ"ו ושרשים:

לז (ב) יבולון. לית ומלא: (ד) מבאלה. לית וחסר וא"ו: (ט) וקוי. בהגעת הוא"ו שהוא פעל הפעל מן קוה והיו"ד סי' הרבים אבל וקוי ה' יחליפו כח ישעיה מ' בהגעת היו"ד שהיא במקום עי"ן הפעל והוא"ו למשך כוא"ו שומרי ויו"ד הרבים נפלה מהמכתב כ"כ רד"ק בפי' וכן צריך להגי' במכלול יופי ובפי' רד"ק מדפוס נפולי והחכם אבן עזרא כתב על זה בתילים שהיו"ד תחת הוא"ו ועל אותו שבישעי' לא כתב מאומה נראה שהוא סובר בהפך ולפי מה שנמסר במק"ג שלנו הכל והתם נראה דאתיא כוותי': יירשו ארץ. בשני יודי"ן ובמאריך: (יג) כי יבא יומו. חסר וא"ו אחר בי"ת: (טו) וקשתותם. בספרים מדוייקים השי"ן דגושה והי"ו רפוי' וכן נכון כמ"ש בישעיה ה' וירמי' נ"א ונחמי' ד'. וכ"כ ר' יונה בספר הרקמה שדגשת השי"ן הוא מפני פגישת שתי השוי"ן

לפי מדגשי נו"ן ירמיה העגתתי : (טו) טוב . בלא רביע : (יז) כי זרועות . בלא פסק באתנח : (כ) כי רשעים . בלא פסק באתנח : כלו בעשן כלו . הראשון מלרע והשני מלעיל לסוף פסוק מכלול דף קנ"א : (כה) ולא ראיתי . בגעיא : (כז) סור מרע ועשה טוב . מלת טוב בטעם רביעי לא באתנח : (כח) כי ה' | אהב משפט . הגרמי' קודם מלת אהב ולא אחריו : את חסידיו . ב"ר פרשה פ"ו חסידו כתיב זה יוסף וכן בערוך ע' חסד הובא זה המדרש בספר הזוהר פרשת וישב הא' קרא אוקמוה באברהם חסידו כתיב ע"כ . ברם בספרי דידן לא אשכחנא רק ב' חסרים עפ"ה ופי' רגלי חסידו ישמר דשמואל . ודרך חסידו ישמר משלי ב' : (לט) מעוזם . בוא"ו עם הדג"ש : (מ) יפלטם . בהללי יפלטם בלא דגש :

לח (ב) יהוה אל . בגעיא : אל בקצפך . הקו"ף בסגול כרד"ק : תוכיחני . התי"ו רפוי' וכן תיסרני : (ד) בפנמי . הפי"ן בחטף פתח : (ז) נעותי שחתי . במקראות מדוייקות חסר וא"ו אבל באבלא הם קדר שחותי בבי' ל"ה מלא וא"ו והמסרה תבא עליהם ב' חד מלא וחד חסר : (ט) נפוגתי . מתחלפים נפוגותי : (י) אדני נגדך . י"ם בגעיא : (יא) ואור עיני . בגעיא : (יב) וקרובי . מלא וא"ו : (יג) וינקשו . במקצת מדוייקים הקו"ף דגושה אבל ר' יונה בספר הרקמה הביאו עם מלין המוקלין ורד"ק לא הביאו נראה שהוא קורא אותו דגש : (כ) ואיבי . געיא בס"ס : (כא) רדופי טוב . רדפי קרי והכתיב בוא"ו אחר דלי"ת ונמשך הקמץ בטעם כמו מידי כור :

לט (א) לידיתון . לידותון קרי : (ה) הודיעני ה' | קצי . הגרמי' היא אחר השם ולא קודם : (ז) ולא ידע . בגעיא בס"ס ובלא מאריך בלמ"ד : (ט) מכל פשעי . בס"א מטוליטולא המ"ם במאריך מכל־פשעי : (יב) בתוכחות . בגעיא : (יג) שמעה תפלתי . י"ס שהמ"ם בחטף קמץ וזהו דעת רבי יונה בספר הרקמה והאפודי בפ' י"ו וים ספרים בחטף פתח וכמו זר נחשבו וגם רד"ק לא זכר זרות זה במחבוריו ובעל אור תורה כתב המ"ם בשוא לבד בספרי ספרד :

מ (ג) מטיט היון . בקצת ספרים הוא"ו בסגול ובס"ס בציר"י וכ"כ בשרשים שהוא בשקל עקב : ויקם . הקו"ף בסגול על פי המסורת : (ה) אשרי . עיין מ"ש בריש ספרא : ולא פנה . הוא"ו בגעיא בס"ס : (ח) במגלת ספר אין בפ"א רביע : (יז) כל מבקשיך . בס"ס במאריך : יאמרו תמיד . במקצת ספרים כתוב ויאמרו בוא"ו ולפי דעתי נתחלף להם בין זה ובין אותו שבמזמור ע' שכתוב בוא"ו . בכל הספרים וכן נראה בעיני להכריע מהמסורת שזהו בלא וא"ו שכן בישעיה (סי' יד) נמסר ט' ויאמרו ותרי מנייהו ירנו וישמחו סי' ל"ה ישישו וישמחו בך סי' ע' ואי הוה דין בוא"ו הוה להו עשר והתם במזמור (ע' ול"ה) נמסר ט' רפין והכא לא נמסר מידי ש"מ כדכתיבנא . תו אשכחנא בתר הכי מסרה דיקא וברירא דאמרה הכי קדמאה ויאמרו תמיד תנינא יאמרו תמיד תליתא ויאמרו תמיד וזו אינה צריכה לפנים : (יח) ומפלטי . קל הלמ"ד ברוב ספרים וים מהם בדגש : אתה . בס"ס האל"ף בפתח כמ"ש במזמור ע' ובשופטים י"א וכן כתב המכלול דף רס"ב :

מא (ב) ימלטהו . בגעיא והלמ"ד דגושה : (ג) יאשר . ואשר קרי : (ד) ה' יסעדנו . בספרי ספרד בגעיא : (ה) אני אמרתי . בגעיא ומקף לא בשואר כן הוא בס"ס ועיין מ"ש במשלי כ"ו : (ז) יקבץ און . במקצת מדוייקים היו"ד במאריך : (ט) דבר בליעל . בגעיא :

מב (ב) אפיקי מים . כ"כ : (ד) היתה־לי . כ"כ : באמר . קדמאה באמר בתראה באמרם וי"ס שהאל"ף באמר בשוא לבדו ואינה נקראת וכ"כ האבודרה"ם בפ' של פסח ובמסו' מונים ג' באמר חסר בקריא' וזה אחד מהם ושנים אחרים הם בחטף סגול בכל הספרים : וגם זה כמותם ברוב הספרי' : (ו) ותהמי . קדמאה ותהמי תנינא ותליתא ומה תהמי ובמקצת דפוסי' הה"א בשוא לבדו וכן מצאתי בס' אחד כ"י ישן ואולם בשאר ספרים בחטף סגול : (ז) אלהי . בס"ס יש געיא באל"ף בין שוא לסגול : (ח) תהום־אל־תהום . כ"כ : (ט) ובלילה שירה עמי . ב' במסורת חד כתיב וא"ו ויהי שירו חמשה ואלף וחד כתיב ה"א ובלילה שירה עמי ובמסו' רבתא מערכת אות האלף חשיב להו באלפא בית"א מן ב' ב' ותרויהון בתרי לישנא ורש"י פי' שירה עמי הפה תנייתו בתוכנו שירה לשון חניה כדמתרגמינן ויחן ושרא וזה למדתי מתוך מסורת הגדולה שהכר את זה עם ויהי שירו חמשה ואלף באלפא בית"א של שתי תיבות החלוקין בפתרונן לימד שאין זה לשון שיר ומדרש אגדה פותרו לשון שיר וכו' ע"ש . עוד נ"ל שיש בזה רמז שלמדו רבותינו בפ"ק דע"ז מזה הפסוק שבלילה הקב"ה יושב ושומע שירה מפי חיות הקודש וגם למה שאמרו בס' הזוהר פרשת ואלה שמות דף י"ח שהקב"ה ברא המלאכים הממונים בחסדו ביום וברא המלאכים הממונים לומר שירה בלילה ואיתא התם א"ר נחמיה אשרי הזוכה לדעת באותו שיר דתני' הזוכה באותו שיר ידע בעניני התורה והחכמה ויאזין ויחקור ויוסיף כח וגבורה במה שהיה ובמה שעתיד להיות ובזה זכה שלמה וכו' ועיין ברעיא מהימנא ריש פרשת נשא ובריקאנטי פרשת בראשית דף כ"ו מערכת האלהות פ"ג בפי' חייט סוף דף ל"ג : (י) למה שכחתני . למה הראשון רפה ומלרע והשני דגוש ומלעיל מסורת ורד"ק בפי' ומכלול דף רס"ו ומה שכתוב כאן במסורת ואם הוא סמוך לאותיות אח"ע צריך להגיה א"ה כמ"ש בירמיה ט"ו : שכחתני . קדמאה למה שכחתני בתראה למה זנחתנו והוא חד מן ג' זוגים מתחלפים קדמאה שי"ן ותניינא זי"ן כמו שנמסר במלכים ב' י"א : קדר אלך . קדמאה אלך בתראה אתהלך והאבודרה"ם נתן סי' ש"א"ל ז"א"ת . פי' הראשון שכחתני אלך השני זנחתני אתהלך : (יא) ברצח בעצמותי . בגעיא : (יב) ומה תהמי . ברוב הספרים הה"א בחטף סגול כמ"ש לעיל :

מג (א) מאיש מרמה . במקצת ספרים בטעם א' לבד באל"ף ובמקצתם במ"ם וי"ס בב' טעמים והחכם לונזאנו כתב שהוא מלעיל : (ב) אלהי מעוזי . במדוייקים נכתב בוא"ו עם הדגש ע"כ רד"ק : למה זנחתנו . למה הא' רפה ומלרע והב' דגוש ומלעיל : ואודך בכנור . הבי"ת רפה : (ה) ומה תהמי . ברוב הספרים הה"א בחטף סגול כמו שכתבתי במזמור דלעיל והם ג' בענין . והאבודרה"ם כתב בסדר של פסח שמצא בספרים המדוייקים הראשון והשני בשוא והשלישי בשוא וסגול :

מד (ג) אתה ידך גוים . בספרי ספרד ידך בטעם מרעים וי"ס ידך גוים : (יג) תמכר עמך בלא . בי"ת רפה : (יט) לא נסוג אחור לבנו . במסורת פרשת דברים לא תסיג ד' כתיבין סמ"ך בלשון הסגה והתם חשיב להו וכל נסיגה דכוותא בסמ"ך בר מן חד כתיב בשי"ן לא נשוג אחור לבנו ע"כ והך גירסא אינה אלא מן המתמיהות שהרי בכל הספרים כתיב לא נסוג בסמ"ך בלא מחלוקת ואומר אני שטעות סופרים הוא שנתחלף להם דוד ביהונתן וכך צריך לגרוס לא נשוג אחור ופסוק הוא בשמואל ב' א' בקינת שאול ויונתן דכתיב קשת יהונתן לא נשוג אחור ואין לגמגם בזה דוודאי הכי הוא והתם נמי נמסר עליו לית כתיב שי"ן : ותט אשרינו . בספרים מדוייקים כ"י יתיר יו"ד יש מהם גם מלא וא"ו וכ"כ החכם לונזאנו בכל ס"ס מלא יו"ד וקשה כי ותט לשון יחיד : (כב) הלא אלהים יחקר זאת . במדוייקים ח"ו וכן נכון כי אינו במנין ט' מלאים בכתובים : (כד) למה תישן | אדוני . יש פסיק בין תישן לשם כי שינה מדה גופנית ואין ליחס אותה אל הבורא רק בשאלה ודכוותי' ויקץ כישן שבמזמור ע"ח וכל כיוצא בזה בגלו' בתורה ובדברי נביאים וכתובים הוא דרך משל ומליצה לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע ועל הכל אמרו חכמים דברה תורה כלשון בני אדם : (כה) ולחצנו . בגעיא : (כז) קומה . מלרע וכל תהלות דכוותיה בר מן אחד וקומה בעזרתי כמ"ש בסי' ל"ה :

מה (ד) חֲגוֹר־חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ . כ"כ : (ה) על דבר אמת . כ"כ : (ט) בגדותיך . מתחלפת בגדתיך ח"ו : (י) ביקרותיך . כתב החכם אבן עזרא שיש מחלוקת בין בעל המסורת והקריאה כי שהאחד ביקרותיך על דרך בימינו והשני כדרך מישני עפר . ורש"י כתב ביקרותיך קו"ף דגש לפי שהוא לשון בקור ואע"פ שכתוב יו"ד לפניה ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו סדורה עם מי נתן למשיסה יעקב (ישעיה מב) שכתוב בו יו"ד והסמ"ך מודגשת ורד"ק כתב במכלול ד' ק"ה של קריאת ב"נ שהבי"ת בחירק והיו"ד נחה והקו"ף דגושה ובשרשים הוסיף של קריאת ב"א הבי"ת בשוא והיו"ד בחירק כמשפטו ביקרותיך וכ"ה בעל לוית חן בפ' ראשון מהשער השני ובעל מכלל יופי תמה על הרד"ק שבפירוש תילים לא הזכיר כי אם קריאת ב"נ וגם בהגהות שרשים א"א קשה לי מאחר שאנו סומכים על קריאת ב"א למה הוא נקוד בכל הספרים כפי קריאת ב"נ ע"כ ובמכלול שקל פעל הובאה מלה זו עם מלות אחרות שהדגש בהן לתפארת ועיין עוד בשרשים שרש יקר : (יד) כבודה . נכתב בוא"ו עם הדגש ועיין (שופטים י"ח) : (טו) בתולות . עיין מ"ש במגלת אסתר סימן ב' : (טז) תובלנה בשמחת . חסר וא"ו וכן נמסר עליו :

מו (ב) מחסה ועז . האל"ף בשוא ופתח : (ד) ירעשו הרים . היו"ד במאריך בס"ס : (ה) ישמחו . בגעיא : (ז) המו גוים . במקרא גדולה נמסר עליו לית מלעיל וגימל מלרע וגם בזכריה ט' נמסר המו ג' מלרע וא' מלעיל המו גוים מטו עוד כתב המגי' שם כי בכל ספרי המסרה מונים ג' המו ונמצאו ד' . המו כמו יין . המו מעי לו . המו גוים מטו ממלכות . ומעי המו עלי . אבל נ"ל כי הם ג' מלרע וא' מלעיל והוא המו גוים מטו ממלכות ע"כ . ותמה אני מאד על דבריו כי בכל הספרים המו גוים מלרע כחביריו ומה שכתב דבכל ספרי המסרה מונים ג' המו ונמצאו ד' הוא לפי שבעלי המסורת לא מנו המו כמו יין . עם ג' אחרים הכתובים בלא וא"ו רק מנו אותה עם הכתובים והמו בוא"ו וזה למדתי מתוך מסורת הגדולה שאמרה והמו ג' וסימנהון ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו (ירמיה ה') והמו גליהם כמים רבים (שם סי' נ"א) והמו כמו יין . כללא דמילתא דאיכא ג' המו בלא וא"ו וג' והמו בוא"ו וכולהון מלרע כמשפט ספרי המסורת דמסרי ג' המו שפיר קאמרי אך צריך לתקן בזכריה והמו כמו יין בוא"ו ועיין מ"ש בזכריה בס"ד : (ט) לכו חזו . בגעיא במקצת ספרים וכן הוא בחילופים כ"י לב"א : לכו חזו מפעלות אלהים . זהו אחד מן המקראות הקשין אצלי במקרא אם כתוב כאן אלהים או שם יהוה כי שני כתובים הן בספר תילים אחד בזה המזמו' ואחד במזמור ס"ו אותו שבמזמור ס"ו כתוב לכו וראו מפעלות אלהי' ואין בו מחלוקת וכן הוא בבראשית רבה פרשת פ"ד אבל זה בסי' מ"ו רואה אני בו מחלוקת גדול בין הספרים מימי עולם ומשנים קדמוניות כי בספרי הדפוס שאצלנו וגם בספרים כ"י מדוייקים כתוב מפעלות ה' בשם של יהוה וכן תרגם המתרגם וכן הוא במאיר נתיב שורש פעל וכן פירשו החכם יחייא והחכם אלשיך בפירושיהם על תילים והכי איתא בפ"ק דברכות ובבראשית רבה פרשת פ"ח ובזוהר ריש פ' נח . אבל בזוהר סוף פרשת בראשית ר' יהודה פתח לכו חזו מפעלות אלהים אשר שם שמות בארץ וכו' והתם דריש טעמא דקרא מ"ט כתיב בשם אלהים ולא בשם של יו"ד ה"א והכי נקיט בפרשת ואלה שמות דף ה' . והרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות כתב בלשון הזה בפרשה בראשית מהזוהר דף כ"ח ב' ר' יהודה פתח לכו חזו מפעלות אלהי' והיא גופא קשיא ניתי ספר תילים ונחזי דהא מפעלות ה' כתיב דע כי תרי קראי נינהו חד במזמור מ"ו . לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ . וחד במזמור ס"ו לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה על בני אדם והאי קרא תניינא דייק שפיר כי מה שהוא נורא עלילה מפעלות הדין הוא . ואחרי שזכר שם אלהים בדקדוק לפי צורך הדרוש חזר והתמו בסופי תיבות נורא עלילה על בני אדם . ומספר הראשי תיבות בגימטריא אנ"י יהו"ה אלהיכ"ם . וגם כל המזמור מראשו לסופו מיוסד על שם אלהים זולתי הזכרה אחת באל"ף דלי"ת בגם הוא דין ולנו בו עיונים נחמדים כדבר הלמד מענינו בפסוק עולות מחים וכדבר הלמד מסופו בפסוק אחרון יעויינו במקומן אשר יש להם יתם אמין עם הכלל הזה שכל המזמור הוא פיוס רב ורם לגבורה של מעלה אבל הוא קרא במזמור קמא לא ברירא לן מילתא אי יהוה דקאמר רחמי דוקא בהא אפליגו ביה תנאי התם בפרשת בראשית ור' יהודה שפיר ידע דכתיב יהוה ור' יצחק הכי נמי דאתא לכיוצי' והאי דפתח ביה בשם אלהים אינו לדרשא והכי קאמר כיון דפשיטא לן ה' הוא אלהים מוכחא מילתא דהכא בדינא משתעי קרא מכמה טעמי חדא דנקט מפעלות ואשכחן בדוכתא אחרינא דכתיב מפעלות אלהים ותו ליכא בקראי כי האי גוונא אלא ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז והתם נמי בדינא איתמר שברי בתחלה עלה במחשבה לברא את העולם במדת הדין וכנה פועל ה' ודכוותיה נאמר ומה שלא אל גמר המעשה על ידי קדימת החסד ושתופו עם הדין אבל מפעל מורה כח הראשון שעלה במחשבה כדמוכח קרא בסדר משלי וכן בנוסח זכרונות דראש השנה אתה זוכר את כל המפעל . ועוד האי תנא לכיוצי' למלתיה דריש חזו מלשון חזות קשה וכן שמות מלשון שממה כדאיתא התם וכל אלו הן ראיות נכונות לפי סברתי לפרש אותה האזכרה דבדינא איתמר וכמוהו בסדום גפרית ואש מאת ה' אבל בריש פרשת נח בדף ס' ר' אלעזר פתח בהאי קרא בדרשא אחריתא דלא עסיקי ואתיא בדינא אלא ברחמי דוקא ודרש שמות כמו ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו והוא לא החליף את האזכרות דלא אצטריך ליה ונשתבשו ספרי הזוהר ממוסיף גורע שכתב שם תאת קשה הוגד לי גנוב הוא אתו מפרשת בראשית כי שם ביתו ואין בזה ספק אע"פ שראיתי מן המפרשים הבאים והמתבונכים מי שכתב בהפך עד כאן לשונו . ואנכי לא ידעתי בנסתרות ממני רק בנגלות לנגד עיני מפי ספרים ומפי סופרים בו' נוסחאות ועוד בספר אחד כתיבת יד מכמה מאות שנים מספרד ואשכנז כתוב מפעלות אלהים גם במזמור מ"ו וכן ראיתי בדפוס קדמון וכן הוא בילקוט תילים ובמדרש אסתר רבתי אצל פסוק קצף בגתן ותרש . וכן מצאתי בהגהות הגמרא דפוס קושטאנטינה שנת רע"א בפרקא קמא דברכות וכן משמע מפירוש רד"ק דתילים . וכן פירשו בעל נורא תהלות ומאיר תהלות והר"ר יוסף יעבץ גם המאיר נתיב בשרש הזה כתב לכו חזו מפעלות אלהים וכן בשרש אלה כתוב אלהים בשני הפסוקים וכן משמע פשט לשון הזוהר בפרשת בראשית מלבד מה שנכתב דוגמתו בפרשת ואלה שמות . סוף דבר הכל נשמע כי אלהים כתוב גם בזה המזמור ומה גם כי פשט שני המזמורים מוכיח שכלם מיוסדים על שם אלהים . עוד מצאתי ראיה מהמסרה שכתוב מפעלות אלהים בב' מקומות כי במקרא גדולה מערכת אות האלף נמסר אלין מלין דמשמשין אלהים ולית דכוותייהו וסי' ברכו אלהים לית . הכר אלהים לית וכו' . והתם חשיב ואזיל לכולהו ואם איתא דחד מהני תרי קראי כתיב מפעלות ה' הוה לי' למימני' אידך דכתיב אלהים בהדי הנך דמשמשין אלהים ולית דכוותיי' ומדלא מני ליה בהדייהו שמע מינה דתרוייהו כהדין אלהים וזו היא אצלי ראיה גדולה שאין עליה תשובה . וגם היום ראיתי אחרי כתבי שרשים כתיבת יד שמקים שכתוב בשרשים שאצלנו בדפוס שרש פעל לכו וראו מפעלות אלהים כתוב שם לכו חזו מפעלות אלהים . וכן בספר בעל הלשון שדרכו להעתיק דברי השרשים כתוב כן ראו עיני ושמחתי שזה מבואר בעצמו שהשרשים שבדפוס היה מתוקן מתחלתו ונתעוות מהמדפיסים לפי שמצאו כתוב מפעלות אלהים וחשבו שטעה הסופר בין חזו ובין ראו ותקנו לפי דעתם לכו וראו ונכתב בשרשים כתיבת יד ובעל הלשון מאושרת בעיני כי היא שוה עם גרסת רד"ק בפירוש תילים . ואף על פי שאיני כדאי להכניס עצמי בין מחלוקות הבאים בכתבי הקודש וכל שכן בשמות הקדושים לא יכולתי לסרב לגדולים אשר הלו פני לכתוב להם מה שמצאתי על זה והם יבחרו הטוב בעיניהם ואם שגיתי יבינו לי וה' הטוב יכפר בעד ויצילנו משגיאות עד יבא מורה צדק ויורנו את אשר נדבר ועמ"ש במזמור ס"ו ובמזמור פ"ג :

מז (א) למנצח . אין מאריך בלמ"ד : (ה) את גאון . זהו אחד מן ג' את נקוד סגול ובמאריך בלא מקף כרד"ק ומסורת כאן ומשלי ג' ועמ"ש באיוב סוף סי' מ"א : (ח) כי מלך כל הארץ . בס"א כ"י ובדפוס ישן כתוב על כל הארץ ואף בספר אחד ישן מספרד כ"י נכתב בראשונה עם מלת על ואח"כ נגררה גם בדפוס ישן מויניציאה נכתב בצדו ס"א על וכן הוא במאיר נתיב וכן נראה מפי' ן' עזרא ורד"ק ואין להכריע זה מזה שמצאנו במ"ג ז' על כל הארץ וכל תהלות דכוותא בר מן ב' על הארץ וסי' ויקרא רעב על הארץ . כי כגבה שמים על הארץ . ולומר שזה כתוב על כל הארץ דהתם לא מסיר רק הנהו דכתיב בהו מלת על סמוך למלת הארץ אי אית ביניהון מלת כל או לא אבל כל הארץ דלא קדים להו מלת על לא מיירי בהו מידי דטובא איכא : (ט) ישב על כסא . אין מאריך ביו"ד : (י) נאספו . ברוב הספרים האלף בשוא סגול :

מח (ב) גדול ה' ומהלל מאד . י"ס ה' ומהלל בשני גלגלים : (יג) ספרו . המסורה עליו ספרו בי"ת רפין ותברו לכו ספרו את ישראל (ד"ה א' כ"א) : (יד) לחילה . בגעיא : לחילה . לא מפיק ה"א והוא חד מן י"א זוגין חד מפיק וחד לא מפיק וכ"כ בהגהת שרשים שרש היל א"א הה"א של לחילה רפה והיא נוספת אבל והכה בים חילה (זכריה ט') הה"א במפיק שהיא לכינוי הנקבה הנסתרת ע"כ . ובירושלמי פ' ב' דמגילה ושילהי מועד קטן עתיד הקב"ה להעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבא . מה טעמא שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב והכי איתא בויקרא רבה סוף פרשה י"א ובמדרש חזית פסוק על כן עלמות אהבוך ופסוק שובי שובי השולמית ומדרש קהלת פסוק אין זכרון לראשונים וכן בתיקוני הזוהר בריש תיקונא חד ועשרין והוא זיתנא שם רמש ואין מספר וגו' שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק בו וזכי חדי עמכון הקב"ה שיתו לבכם לחיל' וגו' לחולה כתוב ע"כ . ובכל ספרים שלנו כתוב וקרי לחילה ביו"ד והכי איתא באגדת תילים . וכן מסכימות כל המסרות : (טו) על מות . שתי מלות כמ"ש בריש מזמור ע' וכן כתב רד"ק ביהושע כ' :

מט (ו) למה אירא . חד מן ה' דגשין אף על גב דסמיכין לא"ה וסימן נמסר במ"ג סימן מ"ל

ועיין

יעיין בספר מכלול בסופו על מלת מה : (ו) יסובני . בספרים מדוייקים נכתב בוא"ו עם הדגש וכ"כ רד"ק : (י) ויחי עוד . בגעיא : (יב) לעולם . מפני הגעיא שעם השוא קודם אות הגרון תקרא הולם בקריאת האות שבגדה מכלול דף קפ"ט : לדור ודר . ד' דסמיכי כתיבי כן קדמאה מלא ותנינן חסר וסימן במ"ג : (יג) כבהמות נדמו. דומה בעיני שקלא מהקדמונים היה כתוב בספריהם נדמם וגרסא כולם הרב רבינו משה מקולי שכתב בחיבורו בהקדמת חלק העשין נדמה כתיב נדמו קרי וסמך לדבריו מצאתי ממדרש קהלת רבתי על פסוק גם במדעך מלך אל תקלל ואיתא נמי בויקרא רבה פ' ל"ב ומשם נראה דכתיב נדמה וכן כתב בעל מתנות כהונה הכי גרסינן נמשל כבהמות נדמה ואין נדמה אלא שתיקה ע"כ . אך גירסא קליטתא קא מזינא הכא דלא אשכחנא כי האי גוונא בספרי דאתו קדמנא גם בפל אות אמת בהנהו תרי דוכתא דמדרש קהלת ויקרא רבה הגי' צריך לומר כבהמות נדמו אין נדמו אלא שתקו שתקתים וכו' : (יד) כסל למו . רד"ק אמר שהוא בשש נקודות אבל בס"ס בחמש נקודות וכן במסורת ולדעת רשע כסל (קהלת ז) לית סגול : (טו) לשאול שתו . כן הוא בס"ס במאריך כלמ"ד וכב"א ויש מן המקדנים שנקדו השי"ן בחטף פתח ואין דעתי נוחה בהם וקריאת העולם בשוא נח . (שתו מלרע) אבל בעל לוית חן בשער ד' פ' ו' כתב כאן לשאול שתו מלעיל שתו בשמים פיהם סי' ע"ג מלרע וכן כתב רב פעלים . ובעל א"ת בפרשה בהעלתך על פסוק שטו העם כתב שגם הוא מלא במסרה כ"י כאן לשאול שתו מלעיל ואח"כ כתב ומיהו אם הוא מלעיל אולא צ"ע עדיין ובמקומו יתבאר בע"ה עכ"ל . אבל לא ראיתי שכתב על זה מאומה בשום מקום ובספר א' כ"י מסור על זה לית מלרע וא' מלעיל שתו בשמים ע"כ . ואומר אני שאם מסור בידיהם כך נקבל ואם לדין יש להשיב להיות פתוח ודגוש וגם מדברי רש"י ואבן עזרא ורד"ק בספר מכלול דף קמ"ט נראה דשתי מלות אלו שוים הם לכל דבר כשם שנשתנו שניהם מן הכלל להיות פתוחים ודגושים שאם היה ביניהם הפרש לא איפתמיט חד מינייהו למכתביה : וצירם . וצורם קרי : (טז) מיד שאול · בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא : (יז) כי יעשר . העי"ן בחטף פתח :

נ (א) מזמור לאסף . סת"ך במרכא : אל אלהים יהוה . בס"ם יו"ד של שם בגעיא וגם בשם של אלהים יש געיא אחת בין השו"א לסגול ויש פסיק בין אל לאלהים להורות שכל א' משם שם קדש בפני עצמו כמ"ש במזמור פ"ט אל חסין יה ויהושע כ"ב ודוכתי אחריני וכן משמע בירושלמי פרק הרואה דאמרינן התם שלשתם שם א' כאינים דאמר וכו' . וכן נראה מפי' הראב"ע והתרגום שלא כדברי רש"י ורד"ק : (ב) מכלל יופי . הכ"ף רפה : (ג) יבא אלהינו . בס"ם בב' טעמים וס"א בטעם א' בבי"ת: ואל יחרש . הוא"ו בגעיא : (ה) כרתי בריתי . הבי"ת רפה : (ז) שמעה עמי בגרשיים : אלהים אלהיך . אלהיך בטעם גלגל : (ח) ועולתיך לנגדי תמיד . יש ספרים ועולתיך לנגדי תמיד בטעם מיושב על עולתיך ומירכא תחת לנגדי : (י) כי לי כל . כ"ף של כל רפה : (טו) ותכבדני . בס"ם במאריך : (טז) ותשא בריתי . בי"ת רפה : (כ) באחיך תדבר . השי"ן רפויה בכל הספרים ועיין מ"ש בפ' וארא על אתה תדבר : (כא) והחרשתי . בגעיא בס"ם : (כג) יכבדנני . בגעיא וכן מצאתי בחילופים כ"י לב"א : ושם דרך . כמה טעו בהאי תיובתא דקרי ושם בשי"ן ימנית ואטעו לכולהו נסחי ומסתייעי ממאי דאשכחו בויקרא רבה פרשת ט אמר רבי ינאי ושם כתיב דשיים אורחיה סגי שוי פי' השם אורחותיו בדרך ארץ הרבה שוה ודרים ושם מלשון שומת ב"ד שהוא בשי"ן ימנית וקושטא דמילתא דקרין בשי"ן שמאלית ומדרש אגדה הוא על דרך אל תקרי כי הא דאמרינן בפירקא קמא דמ"ק ובפ"ק דסוטה אמר ריב"ל כל השם אורחותיו בעוה"ז זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים אל תקרי ושם אלא ושם כלומר אל תקרי בשי"ן שמאלית אלא בשי"ן ימנית והשם נמי במ"ק ויקרא רבה מקמי הכי דרשי ליה באנפי אחרינא בשי"ן שמאלית כדקרינן והכי אשכחנא בכולהו נסחי עתיקי . ואע"ג דלדידי מילתא דפשיטא הוא ולית בה ספיקא חזינא לברורה כ"כ בעל יפה תואר בב"ר פרשה ד' סי' פ' ומאן דלא סגי ליה בהאי ליעיין בספרא רבתא דמסיר א' ושם בשי"ן שמאלית ז"ל קרי במסורת סדר ויצא ודין חד מנהון וכן פירשו הראב"ע ורש"י ורד"ק שוב מצאתי בספר מתורגמן שרש לדס ושם דרך אראנו וגירסת תרגום ומאן דיזדי אורחא בישא וכו' נראה שהיה קורא ושם בשי"ן ימין ובפתח על משקל ושם לריק כתכם לשון שממה ע"כ . אמנם בספרים שלנו מתורגם ודי יעדי אורחא בישא וכו' : בישע אלהים . ביו"ד בצירי על פי המסורת דישעים סי' מ"ה . וכן כתב המכלול דף ר"ד :

נא (ג) ככוא . בגעיא בס"ם : (ד) הרבה . הרב קרי : (ז) הן בעוון חוללתי . ד' מלאים תרי ווי"ן בלישנא בקריאה וזה אחד מהם ועיין מ"ש רש"י (בדברי הימים א כא) : (יא) וכל עונותי . בגעיא בס"ם : (טז) מדמים אלהים . בגעיא בס"ם בין השוא לסגול : (יט) זבחי אלהים . במקצת ספרים הבי"ת בחטף פתח ומה שהביאם לזה היה בראותם המאריך עם החירק כמ"ש רד"ק בכמה מקומות ואין כאן מקום להאריך :

נב (ב) האדמי . ברוב המדוייקים חסר וא"ו : (ד) עשה רמי' . בס"ם השי"ן בצירי וכן ראוי על פי המסורת דפרשה בשלח ומלכים ב' ו' : (ה) אהבת רע . בא הרי"ש בדגש במלה זעירא בבא עלי' מלה מלעיל מכלול דף ע"ב והוא קמוץ עפ"ה : (ט) מעוזו . בוא"ו עם הדגש :

(המזמור נ"ג הלז מ-וגה קצת ממזמור י"ד ורועה א' אמרן ברוח הקודש וניתנו לידרש קנאם באו במדרשי רב ותינו ז"ל וקנאם פירסם אבן יחייא :

(ג) אלהים משמים . האל"ף בגעיא בס"ם : על בני אדם . הבי"ת בגעיא בכ"א מטוליטולא : (ד) כלו סג . ולהלן הוא אומר בבי' י"ד הכל סר ויש בו דרש באגדת תילים : נאלחו . ברוב הספרים האל"ף בחטף סגול וכן חברו לעיל בסי' י"ד : אין עשה טוב . בציר"י וכן דינו כפי המסורת דמלכים ב' י"ז וכמהו אין עשה טוב שבסמוך : (ה) פעלי און . כ"כ : (ו) פחדו פחד . פחד הפ"א רפויה :

נד (א) למנצח בנגינת . במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן במסורת בנגינות ג' מלא בלישנא וסי' בקראי ענני . אל באפך תוכיחני . ונגינות שותי שכר סי' ס"ט : (ב) הלא דוד . הלא כתיב בלא וא"ו בספרים מדוייקים וכן נכון כי איננו במנין ט' מלאים בכתובים : (ג) ובגבורתך תדינני . בספרים כ"י מדוייקים השי"ו רפויה ועיין בפרשת וארא על אתה הדבר : (ה) כי זרים קמו עלי . תרגומו ארום זדונים קמו עלי וכן תרגום במזמור פ"ו ע"פ אלהים זדים קמו עלי נראה שהי' קורא שניהם זדים אמנם בספרינו כתיב כאן זרים ונשמעינו' מן הדא מסרה דאמרה זדים ד' וכל אלפא ביתא רבתי דכוותא ולא נחשב זה במספרה : קמו עלי . במרכא : ועריצים . בגעיא בס"ם : בקשו נפשי . קל סקו"ף : (ו) בסמכי נפשי . בגעיא : (ז) ישוב הרע . ישיב קרי :

נה (א) למנצח בנגינת . במקצת מדוייקים חסר וא"ו כמ"ש במזמור דלעיל : (ה) ואימות מות . בהיותם ס"ם ט' ע"פ ואמתו אל תבעתני אומרת המסורה ואמתו ד' חסר יו"ד בלישנא ובמבור' אחריתי מנו ה' ומוסיף ואימות מות ובכל ספרים שלנו כתוב ואימות מלא יו"ד וגם בס"א כ"י מסור עליו ל' ומלא : (ו) יראה ורעד יבא בי . חד מן י"ד דסבירין יבואו לשון רבים מסורת סוף פ' שמיני ותרגומו אתיין למאי דסבירין : (יב) ולא ימיש . בגעיא : (יג) כי לא אויב . כ"כ : (טז) ישימות . ישי מות ק' והוא חד מן ט"ו מלין דכתיב מלה אחת וקריין תרתי וסימנהון בד"ה א' כ"ז במ"ג . ולשון רד"ק כפי' כתוב בלא אל"ף וקרי באל"ף כמו לא ישיא אויב בו סי' פ"ט וכן כתוב בפרשים שהוא בחסרון אל"ף כמו אל ישי רחשי וע' מ"ש במלכים ב' י"ח על אל ישיא לכם : (יט) מקרב לי . בקמץ חטו"ף : (כ) ויענם . בגעיא : (כא) בשלומיו . בס"ם מלא וא"ו וס"א חסר : (כב) מחמאת . בס"ם כתי"ת בשוא לבד וכן נקוד במכלול דף מ"ז ובבעל הלשון ובספרים אחרים כה"ס : וקרב לבו . במקצת ספרים אין בו מקף והטעם במלת וקרב ואם כן קריאתו בקמץ רחב ורד"ק כתב שהוא חטוף כמו מקרב לי דלעיל ולפי דבריו צריך לומר שבמלת וקרב אין כי טעם זולת המאריך דאינו נחשב טעם דהטעם ומקף הם תרתי דסתרן אהדדי כמ"ש במאמר המאריך וכן מצאתי בספר מדוייק מטוליטולא ומה שכתב ר' אליא המדקדק בפרקי שירה שיר י"ב נראה שהי' קורא וקרב לבו כמו וזהב הארץ ההיא ובעשרים וארבע של התכם לונזאנו מצאתי כתוב בלבון שהם אגל פסוק דלעיל פדה בשלום נפשי מקרב לי התרגום וראב"ע מפרשים מקרב לי לשון קורבה ורד"ק ורש"י פירשו ענין מלחמ' ודעת התרגו' נ"ל עקר שאילו הי' ענין מלחמה מה ת"ל לי אבל וקרב לבו לכ"ע ענין מלחמה ולענין קריאתם מקרב לי ודאי בקמץ החטוף כיון שהוא במקף אבל וקרב לבו בספרי הדפוס אין בו מקף ולפי זה אפשר שקריאתו בקמץ רחב אך בס"ם הוא במקף ועכ"ז נ"ל בקריאתו בקמץ רחב ואין כן דעת רד"ק עכ"ל : (כד) יחצו . במקצת ספרים במאריך :

נו (א) לתנא על יונת . הטעם ביו"ד : (ה) באלהים אהלל דבר וגו' מה יעשה בשר לי . הדין קדמאה בשר לי ותניינא דמזמורא אדם לי וא' פסוק סי' על בשר אדם לא ייסף : (ז) יגורו . הראב"ע פירשו מגזרת גדוד נראה שהוא גורס יגודו בדל"ת ולית דחש ליה : יצפינו . יצפונו ק' : (יג) תודת לך . ברובן של ספרים מדוייקים חסר וא"ו תניינא : (יד) הלא . יש במסורת ט' הלוא מלא בכתובים ואין זה מהם וכן הוא חסר במדוייקים :

נז (א) אחסה . ברוב הספרים כ"י מדוייקים החי"ת בשוא לבדו ועיין מ"ש בסוף יואל : (ד) ויושיעני . בגעיא בס"ם : (ה) בני אדם . בגעיא : (ז) כרו לפני שיחה . בחירק וכל האומר שוחה בשורק קורא אני עליו משגה ישרים בדרך רע בשחותו הוא יפול משלי כ"ח : (ט) עורה הנבל . כתוב במכלול דף קל"ו וככר בא מהם מלרע עורה הנבל וכנור שובה ה' וכו' עכ"ל וכן בס"ם הוא בשני טעמים טעם הראשון הוא ימנית בראש תיבה כמנהג שאינו עושה מלעיל בתהלים והטעם השני מורה שהוא מלרע . ומלת הנבל בספרי ספרד בצירי אבל בכלי נבל תילים ע"א בסגול והמסורת עליו לית סגול והאד עם וא"ו והי' כנור ונבל ישעיה ה' : (י) אודך בעמים | אדני . יש פסיק בין בעמים לשם שלא ליתם אלוהות לעמים ודכוות' בסיף סי' י"ח וסימן ק"ח ודוכת' אחריני : בלאמים . הלמ"ד רפה : (יא) כי גדול עד שמים . פסחים פרק מקום שנהגו רבא רמי כתיב כי גדול מעל שמים חסדך סי' ק"ח וכתיב כי גדל עד שמים חסדך הא כיצד כאן בעושים לשמה כאן בעושים שלא לשמה וכו' ועיין בספר הזוהר פרשת ויחי דף ר"ט : ועד שחקים . בגעיא בס"ם : (יב) רומה על שמים . הראשון השמים בה"א וזה שמים בלא ה"א :

נח (ד) תעו מבטן . מלרע כמשפטו בשאינו סמוך למלה זעירא או מלעיל כמו ביין שגו ובשכר תעו (ישעיה כח) וכן כל תעו שבמקרא מלרע חוץ מן תעו מדבר ישעיה י"ו שהוא מלעיל וכן נמסר עליו לית מלעיל וגם במכלול דף קכ"א כתוב וכאו מהם מלעיל תעו מדבר . כלו בעשן כלו . ויודעיו לא חזו ימיו (איוב כד) : (ט) יהלם . בספרים מדוייקים כ"י האלף בשוא לבדו וכן הוא בבעל הלשון : (ז) אלהים הרס . בגעיא בס"ם : נתוץ ה' יש פסיק בין נתוץ לשם מפני כבודו של שם : (ח) אלו . אליו קרי וכן נמנה במסורת עם מלין דחסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין : (ט) תמס יהלך . השי"ו בסגול : חזו שמש . מלעיל :

נט (ב) הצילני מאיבי | אלהי . יש פסיק בין מאיבי לשם מפני הכבוד : (ה) בלי עון . בגעיא : ירצון ויכוננו . י"ס שכתוב בהם ויכוננו ואינם נכונים וגם רד"ק כתב ויכוננו תי"ו השפעל נבלעת בדגש ומשפטו ויתכוננו : (ו) ואתה ה' אלהים | צבאות . בפסיקתא דספר תילים יש פסיק בין אלהים לצבאות וכן מצאתי בס"א כ"י ישן יותר משלש מאות שנה ונסחא זו ערבה עלי מהטעם שאכתוב במזמור פ"ט אל חסין | יה : כל הגוים . בס"ס כל במאריך ובמקף וככר כתבתי מזה סוף פ' ראה : (יא) אלהי חסדו . חסדי קרי : (יג) דבר שפתימו . בגעיא : (יד) ואינמו . בגעיא בס"ם : וידעו . מפני הגעיא שעם השוא אבל היו"ד תקרא חירק בהרחבה מכלול ד' קפ"ט : (טז) ינועון . יניעון קרי : (יח) עזי אליך אזמרה . הראשון עזו אליך אשמרה וזה עזי אליך אזמרה הוא חד מן ג' זוגין מתחלפים קדמאה שי"ן ותניינא זי"ן וסימן נמסר במ"ג מלכים ב' סימן י"א :

ס (א) שושן . בשורק ובפתח ובמסורת ב' פתחין וזה אחד מהם ותברו מעשה שושן באולם (מלכים א' ז') וכל שושן הבירה דכוותי' : (ב) את ארם . את זה נקוד סגול והוא במאריך בלא מקף שלא כמנהג וכן באו שנים אחרים כמו זה . את גאון יעקב . את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג') רד"ק כאן ומסורת במזמור מ"ז ומשלי ג' ואכתוב עוד מזה באיוב סוף סי' מ"א : (ז) ועננו . ועננו קרי : (ח) אעלזה . במסרה עליו ג' ב' חסרים וא' מלא וסי' ואני בה' אעלוזה דחבקוק . אלהים דבר בקדשו . וחברו בסי' ק"ה . דחבקוק מלא וכולן העי"ן בחטף סגול בכמה ספרים ובספרדים כולן בשוא לבדו : (יב) ולא תצא . בגעיא בס"ם :

סא (ה) אגורה באהלך עולמים אחסה בסתר . הבית"ן רפי"ן : (ז) כמו דר ודר . ברוב ספרים מדוייקים שניהם חסרים וא"ו וכן נכון כפי המסורת דמזמור קמ"ה : (ט) לשלמי . הלמ"ד בגעיא :

סב (א) על ידותון . בגליון מ"ג כתוב על פי' הראב"ע נראה שהיה גורס לידותון ולי נראה שאינו כרע ובכל ספרים שלנו כתוב על ידותון וכן נדרש באגדת תילים על הדתות ועל הדינים שאשה עושה לנו : (ד) תרצחו . סנהדרין פרק הלק פיסקא אנשי סדום דרש רבא מאי דכתיב עד אנה תהותתו על איש תרצחו כלכם וגו' מלמד שהיו נותנים עיניהם בבעלי ממון ומושיבין אותו אצל קיר נטוי ודוחין אותו עליו ובאו ונוטלין את ממונו . נראה שהמדרש קורא תרצחו בפתחות הרי"ש מן ועתה מרצחים . ירצחו שכמה וכך היא קריאת בן נפתלי ומחזורא רבה ובעל אמת אבל קריאת חכמי טבריא ור' פינחס ראש הישיבה והראב"ע רי"ש תרצחו קמוצה וחטופה מפני דגשות הצד"י ועלייהו סמכינן משום דב"א קאי כוותייהו : (ה) יקללו סלה . הקו"ף במאריך והלמ"ד בשוא ובלא דגש : (ט) בטחו בו . בי"ת בו רפה : (יג) כמעשהו . בגעיא בס"ם וכן הוא לב"א :

סג (ב) אלהים אלי אתה אשחרך . אל"ף אשחרך בגעיא בס"ם : כמה . במפיק הה"א ואין לו חבר במקרא : (י) בתחתיות . געיא בס"ם : (יא) מנת שעלים . ר' יונה בספר הרקמה כתב מלת מנת עם הזרים שבאו קמוצים בסמיכות וכן ומנת המלך מן רכושו (דברי הימים ב' ל"א) : (יב) והמלך ישמח . כפי הנראה בחילופים הוא"ו בגעיא לב"א . וכן מצאתי בספר מדויק מטוליטולא : כי יסכר . תימא שבמסורת הגדולה ובפ' נח נמסר כל לישנא כתיב סמ"ך בר מן א' כי יסכר פי דוברי שקר וזהו שקר כי בכל הספרים כתוב יסכר בסמך ויראה לי דצריך לומר כל עושה שכר אגמי נפש (ישעי' יט) וכן בשרשי' שרש סכר כתב כי יסכר פי דוברי שקר . ויסכרו מעינות תהום ענין סגירה ומזה הענין אעפ"י שנכתב בשי"ן כל עושה שכר אגמי נפש וגם המאיר נתיב הביאו בשרש סכר ומאי דכתיב התם במסורת וכל אתרא כתיב שי"ן במ"א וסכרו עליהם יועצים נ"ל וסכרים יועצים עזרא ד' :

סד (ה) לירות במסתרים . במקצת מדוייקים חסר וא"ו אבל לירות במו אפל סי' י"א מלא והמסרה תבא עליהם ב' א' מלא וא' חסר : (ו) יספרו . בגעיא בקצת ס"ם : (ז) יחפשו עולת . בס"ם מדוייקים יש במלת יחפשו שתי געיות אחד ביו"ד וא' בפ"א : תמנו . כדפוס קדמון וגם במקרא כ"י ספרדית כתוב טמנו בטי"ת קמוצה וכן הוא לפי רש"י ז"ל ולראב"ע ורד"ק בתי"ו פתוחה ובמסורת הגדול תמנו ג' וסי' האם תמנו לגוע . חסדי ה' כי לא תמנו . תמנו חפש מחופש ע"כ . וקשה בעיני למה לא נמנה עמהם וברעב תמנו ירמיה מ"ד : עמק . ס"א עמוק מלא : (ח) פתאום . ברוב המדוייקים מלא : (ט) ויכשילוהו . ס"א ויכשילוהו מלא וא"ו : יתנודדו . ס"א יתנדדו . חסר וא"ו : ראה בם . ס"א ראה בסגול :

סה (ב) לך דומי' . במסורת תילים סי' מ"ב דומי' ד' א' חסר וסי' ולילה ולא דמי' לי . נאלמתי דומי' . אך אל אלהים דומי' נפשי . לך דומי' תהלה קדמאה חסר ע"כ . ואולם לפי מה שנמצאו בכתובים ברוב הספרים המדוייקים כולם מלאים חוץ מהאחרון וא"כ היה ראוי להגיה במסורת בתראה חסר ואיכא דמסרי ד' ב' מלאים וב' חסרים ולא מסיימי ואי קושטא הכי צריכינן למימר דקדמאה ובתראה חסר : לך דמיה תהלה . רפה התי"ו : (ה) תבחר . התי"ו במאריך כמו למען תמחץ רגלך ובקצת ספרים הבי"ת (והמ"ס) בחטף פתח בשניהם שחשבו לתת להם דין הגעיא ואין זה הדעת מהוור אלא כמ"ש במאמר המאריך בס"ד : (ז) נאזר . האלף בשוא לבדו כמ"ש בריש ירמיה וכן במכלול דף ע"ב : (ט) מוצאי בקר . רפי הבי"ת : (י) ותשקקה . במקצת מדוייקים ותשקקיה ביו"ד ועמ"ש בנפניה א' על אתפש : נמחה . אין במ"ש דגש :

סו (ג) יכחשו לך . היו"ד בגעיא בס"ם וכן בחילופים לב"א : (ב) לכו וראו מפעלות אלהים . ב"ר פ' פ"ח סי' ב' כתיב לכו חזו מפעלות ה' וגו' וכן בעל יפה תואר נראה דט"ס יש כאן וצ"ל לכו וראו מפעלות אלהים והוא הכתוב במזמור ס"ו דסיפי' דקרא נורא עלילה על בני אדם ע"כ . גם במדרש ילמדנו פ' וישב מייתי מפעלות אלהים נורא עלילה אך צריך להגיה שם לכו וראו במקום לכו חזו ועיין מ"ש במזמור מ"ו : (ו) ים ליבשה . הלמ"ד בגעיא : נשמחה בו . בס"ם במקף בין שתי המלות ובלא טעם בחי"ת והבי"ת דגוש' מדין דחיק : (ז) הסוררים אל ירימו . ירומו קרי : (ח) ברכו עמים | אלהינו . בס"ם יש פסיק בין עמים לאלהינו וכן נכון מהטעם שכתבתי בסי' נ"ז וסי' ס"ו וכן נמנה בפסיקתא דספר תילים : (יא) באתו במצודה . בס"ם . במקצת מדוייקים אין מקף בין שתי המלות : (יח) לא ישמע | אדני . בספרים כ"י מדוייקים יש פסיק בין ישמע לשם וכן הוא בפסיקתא דתילים וכמוהו אמרי האזינה | אדני . בסי' ה' . אהבתי כי ישמע | ה' (סי' קט"ז) . הלמתו ישמע | אל איוב כ"ז . אך שוא לא ישמע

ימשו | אל אויב ל״ס . העה ה׳ | אזנך (סי׳ פ״ו) וחד מטעה לכולהו :

סז (ד) יודוך עמים | אלהים . יש פסיק בין עמים לאלהים שלא יבא נראה כאומר שהעמים הם אלהים וכן תכרו שבמזמור ובמקצת ספרים שניהם בשני גלגלים יוֹדוּךָ עַמִּים : (ה) ישמחו . היו״ד במאריך בס״ס : (ו) יודוך עמים . השני יעשה הטעמים כמו הראשון :

סח (ד) ולדיקים . בגעיא בס״ס : ישמחו יעלזו . בס״א דפוס ישן כתוב ויעלזו בוא״ו ורואיתי אחרים נסתפקו בזה אמנם ברוב הספרים הוא בלא וא״ו : (ז) בכושרות . מלא דמלא אע״פ שדרשוהו רז״ל על פנים רבים כדאיתא בפ״ק דסוטה וספרי פ׳ ראה והוכתי אחריני ואין זה תימא כמ״ש בסוף מלאכי : (ח) אלהים בצאתך . האל״ף בגעיא בס״ס : בצעדך בישימון . הבי״ת בישימון רפה : (יב) המבשרות . המ״ס רפויה והה״א סמוכה בגעיא מכלול דף נ״א : (יז) תרצדון . געיא בס״ס : (יח) אדני בם . חד מן ג׳ רפין במפיק כמ״ש בישעיה ל״ד : (כ) ברוך אדני יום | יום . יש פסיק בין יום יום : ישועתינו . געיא בס״ס : (כא) האל | לנו . מלת האל בשני טעמים ויש פסיק אחריה כמנהג בכמה מקומות כבסוף איכה ותהלת מה שלאחריה שוין כמו אל הם לני לדבר | רע סי׳ קמ״א . וכן ואם זרוע כאל | לך (איוב מ). להנהיל אוהבי | יש (משלי ח). ולאביגיל וגו׳ שלח דוד מלאכים | מהמדבר (שמואל א כה). הנה עבדי | יאכלו (ישעיה ס״ה) . לכל | לראש (סוף ד״ה א׳) ודומיהן : למוצאות . געיא בס״ס : תוצאות . לפי המסורה דפרשת מסעי חסר וא״ו קדמאה וכן הוא במקצת מדוייקים : (כד) למען תמחץ. התי״ו במאריך והמ״ם בשוא נח כמו שכתבתי במזמור ס״ה על אשרי תבחר : (כו) קדמו שרים אחר נגנים. זה א׳ מנ״ה מקראות שקראו עיטור סופרי׳ וכבר ביארתי זה הענין על תשלומו סוף פ׳ בהעלתך : (כז) במקהלות. מפני הגעיא שעם השוא תקרא פתח כהרחבה מכלול דף קפ״ט ובפ״ק דכתובות מניין לברכת חתנים בעשרה שנא׳ ויקח עשרה אנשים דרות רבי אבהו אמר מהכא במקהלות ברכו אלהים וכתבו התוספות אע״ג דמקהלות תרי קהלות משמע אין סברא לחלק בין עשרה לעשרים בשום ענין ומקהלות דעלמא בעי למימר ומיהו בירושלמי פ׳ שלשה שאכלו דריש במקהלות חסר וא״ו עכ״ל . ובכל ספרים שלנו מלא וכן במסורת פ׳ מסעי ויתנו במקהלת לית חסר וא׳ מלא במקהלות ברכו : (כט) עוזה . נכתב בוא״ו עם הדגוש : (לו) נתן | עז . יש פסיק בין נתן לעז :

סט (ו) אלהים אתה ידעת . אל״ף של אלהים בגעיא בס״ס : (ח) כסתה כלמה . כ״ף של כלמה רפי : (י) והרפות . מתחלפת והרפות רפי : (טז) תאטר . האל״ף בשוא לבדו במדוייקים : (כא) ולמנחמים . מקצ׳ מדוייקי׳ הלמ״ד במאריך : (כג) ולשלומים . געיא בס״ס : (כה) שְׁפָךְ־עליהם זעמך. בספר אחר כ״י כתוב שְׁפָךְ וכתב בצדו מתחלפת שְׁפָךְ־ ואני מצאתיה קמץ חטוף בכל שאר ספרים שלפני : (כח) תנה עון. בגעיא : (לב) מקרן. לית וחסר במה מדליקין אמר רב יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחד היתה לו במצחו שנאמר מקרין מפריס ופריך מקרין תרתי משמע אמר רב נחמן מקרן כתיב ופירש״י תרתי משמע דהשם מקרין כל קרניו וכן פי׳ בפ׳ אלו טרפות וכן כתב רבינו תם בפרקא קמא דע״ז דמקרן נראה קרן אחד יותר ממקרין . ובמנהגות כהונה דייק מדכתיב חסר יו״ד משמע בעל קרן א׳ כמו בתלת בערי יהודה חסר וא״ו ודרשו הז״ל חד בתולה הוה מקרין משמע בעל בתי קרנים כמו מפריס והכריו ע״כ . ועיין עוד בירושלמי פ׳ במה מדליקין ומדרש קהלת פסוק מה שהיה הוא שיהיה ומערכת האלהות פ״ט : (לג) ראו ענוים ישמחו . כן כתיב ישמחו בלא וא״ו כראש תיבה ועמ״ש בד״ה א כ״ג : (לה) יְהַלְלוּהוּ שמים וארץ ימים וְכָל . בס״ס שתי התיבות בגעיא :

ע (ג) מבקשי נפשי . אין דגוש בקו״ף : (ה) כל מבקשיך . קו״ף רפה : (ו) עזרי . זה כתוב עזרי ובמזמור מ׳ עזרתי ובמדרש קהלת רבתי פ׳ ראה זה מצאתי אמרה קהלת אמר ר׳ ירמיה זה רוח הקוד׳ פעמי׳ משיחה בלשון זכר ופעמים משיחה בלשון נקבה כתוב א׳ אומר אמר קהלת וכתוב א׳ אומר אמרה קהלת כתוב א׳ אומר עזרי ומפלטי וכתוב א׳ אומר עזרתי ומפלטי כתוב א׳ אומר רגלי מבשר וכתוב א׳ אומר מבשרת ציון וכן בילקוט קהלת רמז תתקע״ז : ומפלטי . קו׳ הלמ״ד ברוב ספרים ויש מהם בדגש : יהוה אל תאחר . זה כתוב ה׳ אל תאחר ובמזמור מ׳ אלהי :

עא (ג) לצור מעון . במקצת ספרים ישנים כתוב מעוז בזי״ן וכך הוא גירסת המתרגם שפירש זה כמו שפירש לצור תעוז שבמזמור ל״א . אמנם לגי׳ כל ספרים מדוייקים כ״י זה כתוב מעון בנו״ן וכן במסורת מעון ד׳ ומלא בקריא וסימן (תבעטו . והבטת (שמואל א׳ ב׳) . לבוא . כל״ל) ספלה למשה . וכל כ״כ וקרין דבוותהון בר מן חד ועל (ל״ל ואת) קריתים (מדבר ל״ב) כן מצאתי במסרה כ״י ועמ״ש במזמור ל״א : (ד) אלהי פלטני מיד רשע . האל״ף בגעיא בכ״ס : (ו) בך תהלתי . תי״ו ראשונה רפה : (ז) לרבים . במקצת דפוסים ישנים הלמ״ד קמוצה ובמדוייקים כ״י בשוא : (ט) ככלות כחי . בכ״ף וחד בבי״ת בכלות בשרך (משלי ה) כמ״ש במסורת : (יא) רדפו ותפשוהו . כן הוא בנ״א : (יב) חישה . חושה קרי : (יד) והוספתי. במקצת דפוסים ישנים והוספתי מלעיל וכן כתבו רד״ק ומכלול יופי אבל בכל ספרים כ״י מדוייקים מלרע וכן במסורת . והוספתי ד׳ בקריאה ב׳ מלעיל וב׳ מלרע על ימיך . על כל תהלתך מלרע . כגדלתי . וגדלתי מלעיל. ומה שכתוב כאן בפירוש רד״ק והוספתי קריאתו מלעיל (ל״ד) משגה הוא ונ״ל קריאתו מלרע וכן בפי׳ רד״ק הנדפס בעיר נאפולי כתוב קריאתו מלרע וגירסא ישרה היא ועמ״ש (במלכים ב׳ כ׳) : (טז) בגבורות . כן כתיב : (יח) וגם עד זקנה | ושיבה . בטעם גרמי׳ אחר מלת זקנה : לכל יבא . חד מן י״ד דסבירין יבואו לשון רבים וקרינן יבוא לשון יחיד מסורת סוף פרשה שמיני ועיין בפי׳ רד״ק : (כ) הראיתנו . הראיתני קרי : תחיינו . תחייני קרי ובמקצת ספרים כתוב תחיני ביו״ד אחד ועיין בסי׳ פ׳ ובסימן פ״ה : תעלנו . תעלני קרי : (כא) גדלתי . בס״ס בגעיא : תנחמני . בס״ס בגעיא : (כב) בכלי נבל . המסורת עליו לית סגול והיה כנור ונבל (ישעיה ה) מכלול דף ר״ד ושרשים : אזמרה לך בכנור . בי״ת רפה : (כד) מבקשי רעתי . מאן דקרי מבקשי נפשי טעי במילתא דמיינקיתא אמרין כל יומא בגו מדרשא ובכנישתא ושטיותא ליה ובהתתא :

עב (א) לשלמה אלהים . האל״ף בגעיא : (ב) ידין עמך בצדק ועניך במשפט . שתי הבית״ין רפוות : ועניך במשפט . בדפוסים ישנים ובמדוייקים כ״י בשני יודי״ן והאי דמסיר בעל המסורת ג׳ בליש׳ ותד מינייהו כי לא יחדל אביון וגו׳ לאחיך לעניך והכוא בי״ד אחד כתיב לא קשיא מידי דלא נחית בעל המסו׳ רק לאת סי׳ לתלת מלין דשוין אהדדי בלישנא בקריאה ולאו לענין חסר ומלא איתמר דגם את פניך שבסי׳ ע״ד כתוב בשני יודי״ן והוא חד מהני תלת : (ד) ישפט עֲנִיֵּי עם . העי״ן בגעיא בס״ס : (ז) יפרח בימיו . בגעיא ובמקף : (יא) כל גוים . במאריך : (יב) ואין עזר לו . הוא״ו בגעיא בס״ס וכן הוא בתילופים לב״א : (יז) שמו לעולם . געיא בס״ס : ינין . ינון קרי : כל גוים יאשרוהו . מלת כל במאריך : (יח) עשה נפלאות . בס״ס בגירי וכן ראוי כפי המסורת בפרשת בשלח : (יט) וימלא . בנסחא ספרדית וִימָּלֵא ואיכא למיבעיא מאי דאמרינן במסורת וימלא ב׳ בקריא וסימנהון . ואולם חי אני . וברוך שם כבודו : את כל הארץ . יש מחלוקת בין הספרים כי במקצתן כתוב כל הארץ כחולם ואי תשיבנא לאכרועי הוה אמינא דנוסחי דכתיבין בקמץ יאות הן עבדין ועדיפי עפי דמדחזינן במסרה רבתא סי׳ מן י״ד פסוקי דאית בהון את כל הארץ וכולהון קמצין מסתברא דהדין נמי דכוותייהו : (כ) כלו תפלות . בקמ״ץ חטוף מפני דגשות הלמ״ד :

עג (ב) נטוי . נטיו קרי : שפכה . שפכו קרי : (ה) אינמו . בספרים מדוייקים אין בו יו״ד אחר הנו״ן וכן יצא מחלב עינמו שבסמוך : (ט) תהלך . הה״א בחטף פתח ועיין מ״ש ביהושע ו׳ : (י) לכן ישיב . ישוב קרי : (יא) ואמרו . בגעיא בס״ס : השגו חיל . בשי״ן שמאלית : (טז) עמל היא . הוא קרי : (יט) ספו תמו . תי״ו רפי : (כד) ואחר כבוד . הטעם על ואחר ואינו דבוק עם כבוד כי הנגינה מפריד ביניהם רש״י ורד״ק ואבן עזרא לפירוש השני אבל לפירושו הראשון ואחר כבוד סמוך : (כח) קרבת . בספרים כ״י הקו״ף במאריך ובקצתם הרי״ש בחטף פתח ועיין מ״ש בישעיה סי׳ נ״ח : מחסי . בספרים מדוייקים כ״י ודפוסים ישנים החי״ת בשוא לבדו ונכון לעשות כן שאין זה מן ט׳ רפין בליש׳ במסורת וסי׳ במזמור ס״ב כמ״ג ומה שנמסר כאן במקרא גדולה ט׳ רפין בלישן וגם נקדו החי״ת בחטף פתח טעות הוא :

עד (ה) כסבך עץ . בקמץ חטוף ובמדוייקים הבי״ת במאריך והסמ״ך בשוא לבד וכן הוא לנ״א ובקצת ספרים הסמ״ך בשוא ופתח כמנהג קריאתם במלת סבכי היער (ישעי׳ י׳) ובכיוצא והמולם נוהגים לקרות בסבך בשוא נח כמו יקטל עני ישמך דברי תשכן עליו ודומיהם כמו שכתבתי במאמר המאריך : ועת . ועתה קרי : (ו) וכילפות . הפ״א דגושה ובמקצת ספרים וכלפות בלא יו״ד בשרשים כתוב שהיו״ד למשך : יהלמון . הה״א בחטף פתח בכל המדוייקים : (ז) שלחו באש . קלס

הלמ״ד וכ״כ ר׳ יונה בספר הרקמה וכמוהו רבי׳ קליס מהדגש כמ״ש ביחזקאל מ׳ וכמ״ש רד״ק במכלול דף ע״ד . ובמסורת שופטים א׳ שלחו ד׳ דגשין וכהם חשיב להו והזיל וכל דסמיכי להם דכוותייהו דגשין בר מן א׳ רפי שלהו כהם מקדשך ומטעין ביה : משכן שמך . המ״ם במאריך במדוייקים ומכאן ראיה שאין מאריך בזה מניע השוא הבא אחריו : (ח) שרפו כל . כ״ף רפה : (יא) למה תשיב . המ״ם דגושה : חוקך כלה . חיקך קרי : (יח) חרף | ה׳ . יש פסיק אחר חרף כדי להרחיק לשון חירוף מהשם : יְהַלְלוּ שְׁמֶךָ . כן הוא בס״ס : (כג) עולה תמיד . במדוייקים חסר וא״ו :

עה (ב) הודינו לך אלהים . האל״ף בגעיא בספרי ספרד : (ד) נמגים . בגעיא : (ז) ממדבר הרים . בקצת הספרים הבי״ת קמוצה וכן פי׳ רד״ק בפי׳ תילים ובשרשים הוסיף שבמקצת הספרים ממדבר פתח וא״כ יהיה הרים מגזרת הר לפי שהוא סמוך והנכון בקמץ ואיננו סמוך וא״כ יהיה הרים מענין רוממות וכן במדרש תנחומא ובבמדבר רבה פר׳ כ״ב אמר ר׳ אבא כל הרים שבמקרא הרים חוץ מזה שהוא רוממות לומר שאין אדם מתרומם מדרכיה הללו מה הקב״ה עושה נוטל מזה ונותן לזה וכו׳ : (ח) כי אלהים שפט . חסר וא״ו ועיין מה שאכתוב בד״ה ב׳ כ״ו : (ט) ביד ה׳ . הבי״ת בגעיא : (י) ואני אגיד לעלם . במקרא גדולה נמסר במסורת לעלם י״ח חסרים וכו׳ במסרה רבתא בערך ע״ו . ובמסרה רבתא לעלם ח״י חסרים וסימנם נמסר בתילים ע״ה ונמצאינו קריס מכאן ומכאן ועברתי עליהם עד שמצאתי כל הענין ואלו הן ותי לעלם . באדם לעלם . זה שמי לעלם . ימלך לעלם ועד . ועבדו לעלם . אות הוא לעלם . אתן לזרעכם ונחלו לעלם . לעלם בהם תעבודו למען ייטב להם ולבניהם לעלם . ואמרתי חי אנכי לעלם . יחי אדני המלך דוד לעלם . (מלכים סוף סי׳ א׳״ף) ושבו דמיהם בראש יואב ובראש זרעו לעלם (מלכים א׳ ב׳) ממלכתך על ישראל לעלם (מלכים א׳ ט׳) באהבת ה׳ את ישראל לעלם (מלכים א׳ י׳) עמים יהודוך לעלם ועד (תילים מ״ה) . ואני אגיד לעלם (תילים ע״ה) ואתה מרום לעלם ה׳ (תילים צ״ב) . מאסתי לא לעלם אחיה (איוב ז׳) . וכן במסרה כ״י בלשון קצר ועיין מ״ש בפ׳ כי תשא סי׳ ל״א :

עו (ג) בשלם סוכו . בהרבה מדוייקים נכתב בוא״ו עם הדגש וכן במסורת (ירמיה כ״ה) סכו ג׳ בקריאה וסי׳ עזב ככפיר סכו כן כתיב . ויהי בשלם סוכו כן כתיב . ויחמס כגן שכו כן כתיב בשי״ן : (ד) רשפי קשת . הפ״א רפה על פי המסורת וכן כתב רש״י ז״ל ועיין שיר השירים ח׳ : (יב) נדרו . הנו״ן מעמדת בגעיא מכלול דף י״ט ויש ספרים שהדל״ת בשוא ופתח : לה׳ אלהיכם האל״ף בגעיא בס״ס : יובילו שי . בספרים מדוייקים חסר וא״ו אחר יו״ד וכן במסורת ב׳ חד מלא וחד חסר יובילו מלכים שי . נדרו ושלמו קדמאה מלא :

עז (א) ידיתון . ידותון קרי : (ב) והאזין . בדפוס ישן כתיב וְהַאֲזִין ואין להאזין אליו ולשון הראב״ע י״א שהי׳ ראוי להיות והאזין כאן לא האמין ור׳ משה אמר שהוא לשון צווי ולפי דעתי שם כפועל : (ג) נגרה . הגימ״ל דגושה : (ח) הלעולמים . הלמ״ד רפה והה״א בלא געיא מכלול דף ס״א : הלעולמים יזנח | אדני . יש פסיק בין יזנח לכם : (יא) חלותי היא . בא מלעיל מפני המלה זעירא אשר בצדו מכלול דף קנ״ט ועיין עוד שם : (יב) אזכיר . אזכור קרי : (טו) עשה פלא הודעת בעמים . מלת עשה בגירי ומלת פלא רפי ומלה בעמים רפי : (טז) גאלת בזרוע . במקצת ספרים מלת גאלת בטעם ימניה וכי״ת בזרוע ג״כ דגושה ולא ידעתי למה שמתנאי אתי מרחיק כשהה״א אינה נכתבת לריך שהמלה הסמוכה לה תהיה מלה זעירה או מלעיל בהנועה הראשונה שלה או באות השני׳ אם אות הראשונה בשוא ואין כאן שום א׳ מאלה התנאים וכס״א כ״י ישן מצאתיו רפי כמשפט כ״כ המכלל יופי ובמכלול בשער אותיות אהו״י כתוב כי הוא נדגש מדין אתי מרחיק אבל איננו על המנהג כי הטעם באות שני ובמקצת נוסחאות מספרי המסרה נמנה זה עם אותם שיצאו מן הכלל ועיין גם כן מ״ש באיוב ה׳ על חקרנוה כן היא : (יז) ראוך מים אלהים . האל״ף בגעיא בס״ס : (יט) רָגְזָה וַתִּרְעַשׁ כן הוא במדוייקים : (כ) ושבילך . ושביליך קרי : ועקבותיך . דגש הקו״ף לתפארת : (כא) ביד משה . מפני הגעיא שעם השוא תקרא חירק כהרחבה מכלול דף קפ״ט :

עח (ב) אפתחה . בספרים כ״י מדוייקים התי״ו בשוא לבדו ורד״ק כתב שיש ספרים התי״ו בקמץ חטף וגם הראב״ע כתב קמצות התי״ו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמעה מה ידבר סי׳ פ״ה : (ד) מספרים . המ״ם בגעיא בס״ס : ונפלאותיו . חסר וא״ו בתר אלף על פי המסורת דפרשת שמות : (ה) ביעקב . הבי״ת בגעיא : (ח) נאמנה את אל . כן כתוב בספרים מדוייקים את אל ובקצת דפוסים ישנים כתוב אל אל ואין לסמוך עליהם : (ט) בני אפרים . בגעיא : (יא) ונפלאותיו . בס״ס מלא וא״ו אחר אלף וכן נכון עפ״ה דפרשת שמות כי לא נמנה שם עם החסרים : (טו) כתהמות רבה . מפי׳ רש״י משמע שהיה קורא בתהמות בבי״ת וכן נמצא באיזה דפוס אמנם במדוייקים כ״י בכ״ף וכן פי׳ רד״ק בפי׳ תילים ובשרשים שרש תהם : (כ) הֲגַם־לֶחֶם יוּכַל תֵּת אִם־יָכִין שְׁאֵר לְעַמּוֹ . כך הם הטעמים במדוייקים : (כא) נשקה ביעקב . בשי״ן שמאלית לשון היסק והבערה : (כד) מן לאכל . ברוב הספרים האל״ף בחטף סגול : (כה) לידם . יש מחלוקת בספרים אם הוא חסר יו״ד או מלא ואולם לפי המסורת מלא כי בשופטים ז׳ נמנו ג׳ חסרים ואין זה מהם : (כז) וְכַחוֹל . כן הוא בספרי ספרד : (כח) סביב למשכנותיו . ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ ויפל בקרב מחנהו נבואה למשכנותיו בסי׳ קל״ב ובמדוייקים הראשון חסר והשני מלא : (לב) בכל זאת חָטְאוּ עוד . כן הוא בספרי ספרד במאריך בחי״ת ובמקף : בנפלאותיו . במקצת מדוייקים מלא וכן נכון על פי המסורת דפרשת שמות : (לד) ודרשוהו . י״ם ודרשהו : ושחרו אל . כ״כ ושי״ן במאריך : (לה) גאלם . בס״ס כ״י גֹּאֲלָם וטעות הוא : (לו) ויפתוהו . תני הספר וקשיא לי הא דאמרינן בפ״ק דקדושין והוא רחום יכפר עון חציין דפסוקי׳ ועיין מ״ש בסוף פרש׳ לו : (לח) ולא ישחית . הוא״ו בגעיא : (מ) כמה ימרוהו. מלרע כי כן טבע המלה להיות מלרע כמו כמה לי עונות וחטאות (איוב יג) כמה נר רשעים ידעך (איוב כא) : (מב) אשר פדם . בס״ס יש געיא באל״ף : (מד) ונזליהם . בכמה ספרים מדוייקים חסר וא״ו אחר הנון : (נו) ועדותיו . מלא וא״ו כתיב ועיין מ״ש בסדר ואתחנן סי׳ ו׳ : (סא) ותפארתו ביד . הוא״ו בגעיא וכן ביד רפויה שאין טעם מפסיק קודם לה : (סג) לא הוללו . נכתב בוא״ו עם דגש בלמ״ד : (סה) ויקץ כישן | אדני . יש פסיק בין כישן לשם כי אין למעלה לא יקיצה ולא שינה ועיין מ״ש לעיל בסי׳ מ״ד : (סז) ובשבט . הוא״ו בגעיא וכן הוא בס״ס : (עג) וירעם בספרים מדוייקים כ״י ודפוסים ישנים היו״ד בחירק וכן מוכחת מסורת הושע ד׳ עיין עליה : כתם ככף ובחולם ואחד כתם פרח (ישעיה יח) בקמץ חטוף :

עט (א) אלהים באו גוים . בס״ס בגעיא האל״ף באמצע בחטף סגול או בראשו : בנחלתך . הבי״ת בגעיא : (ג) כביבות ירושלם . שניהם בגעיא בס״ס : (ו) אל הגוים . ובירמיה על הגוים : (ז) ואת נוהו . בגעיא : (י) איה אלהיהם . בגעיא האלף בס״ס בראש בחטף סגול או באמצע : בגיים . בגוים קרי : (יב) אשר חרפוך אדני . בשם של אל״ף דל״ת : (יג) לדור ודר . חד מן ד׳ קדמאה מלא ותניינא חסר וסי׳ במסרה גדולה סי׳ מ״ט :

פ (ב) רעה ישראל . זה אחד מן ד׳ מילין רעה קמצין כתוב ה״א על פי המסורת וכן מצאתי בשני דפוסים ישנים ועיין מ״ש בישעיה סי׳ ס״ג : הכרובים . במדוייקים כ״י וגם בדפוס ישן מלא וא״ו וכן נכון כי לא נמנה במסורת פרשת תרומה במנין החסרים : (ג) לפני אפרים . עיין מה שאכתוב במשלי סי׳ ד׳ על לפני אמי : ולכה . בה״א והוא חד מן ד׳ ולכה כמו ולך על פי׳ המסורת והביאם ג״כ רש״י ז״ל וטעם הנגינה נמשך על מלת לישועתה שיש בה גלגל ואינה דבוקה למלת לנו כי הטעם מפריד ביניהם ואתי שפיר למאי דדריש ר׳ חלקי׳ בשם ר׳ אבהו ולכה מלא כתיב שכל הישועה כביכול שלך הוא שוחר טוב וב״ר פ״ע ודכוותי׳ דריש נמי ר׳ אבהו בפסוק יגל לבי בישועתך זה א׳ מן המקראות הקשין שישועתו של הקב״ה כביכול היא ישועתן של ישראל יגל לבי בישועתנו אין כתוב כאן אלא בישועתך אמר דוד ישועתך היא ישועתנו ודכוותי׳ בפסוק ארך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי ודכוותי׳ דריש נמי בפסוק רנה קרמי בה׳ כי שמחתי בישועתך דוק ותשכח . ועיין עוד מה שכתבתי בישעיה מ״ג ובשמואל ב׳ ו׳ (ירמיה ל״א) על פסוק למסלה דרך הלכתי וזוהר פ׳ קדושים דף נ׳ עמוד ב׳ . וילקוטי פרשת בראשית דף כ״ו כ״א בהיי פרשת בשלח פסוק זה אלי ואנוהו : לישעתה . מתחלפים הספרים ולפי המסורת חסר וא״ו כי הוא א׳ מן ו׳ חסרים בלישנא וסי׳ במ״ג תילים ל״ס ודוכתא אחריני : (ט) גפן ממצרים . במדוייקים כ״י ודפוס ישן מלת גפן בימנית : (יא) כסו הרים . בקמץ חטף מפני דגשות הסמ״ך : ארזי אל . האל״ף במאריך לנ״א וכן הוא במדוייקים : (יב) קציריה . ברוב המדוייקים חסר יו״ד אחר הי״צ : (יד) מִיַּעַר . העי״ן תלויה ויש בו דרש באגדה

בהגדת תילים. ויקרא רבה פ' י"ג ומדרש חזית פסוק כמעט שעברתי מהם והכוה דרבי נתן פ' ל"ג ועיין מ"ש בפ' לו קודש וישם עליו את החשן ובשופטים י"א: (טז) וכנה · כף רבתי: (יח) תהי ידך. כתי"ו דגעיא. ועיין מ"ש במשלי כ"ו: (יט) תחיינו. י"ס תחינו ביו"ד א' לבד ועיין לעיל סימן ע"א ולקמן סימן פ"ה:

פא (ג) עוזנו. במקצת מדוייקים נכתב הוא"ו עם דגש בשין וכלא יו"ד: שאו־זמרה. מפני הגעיא שעם השוא קודם אות הגרון תקרא שורק בהרהבה מכלול דף קפ"ע:
(ד) בכסה. המסורת עליו לית וכתיב ה"א ורבותינו דרשו במסכת ר"ה פ' ב' איזה חג שהחודש מתכסה בו הוי אומר זה ר"ה ויש בזה פי' רבים עיין עליהם ובזוהר פ' אמור דף ק' ע' ב' ופרשת פינחס דף רל"א ע' ב' ופרשת שופטים דף רע"ה: (ו) עדות ביהוסף שמו. פסוק זה מתחיל בעי"ן ומסיים בעי"ן רמז למה שאמרו בסוטה פ' אלו נאמרים בא גבריאל ולמדו שבעים לשון. א"נ לפי שלא נהנה מן הערוה זכה שלא ישלוט בו ובזרעו ע"ה מדה כנגד מדה כאמרם ז"ל אל תקרא עלי עין אלא עולי עין עיין מסורת הברית הגדול: שפת לא ידעתי אשמע. כתוב בספר רב פעלים שבמסרה מקצת ספרים מלא שפת לא ידעתי אשמע לית פתח בס"פ ולא מצאתי כן בשום ספר: (ח) ואחלצך. כ"כ: רעם. בספרים ישנים הרי"ש קמוצה: אבחנך. קבלנו קריאתו בקמץ חטף אשר לא כדת בהיות בעין גרונית וכן ארחמך ה' חזקי בפלס א ז כ ר ך מארץ ירדן וכ"כ רד"ק בפי' ובשרשים: (יא) הרחב פיך. בסגול: ואמלאהו: נפל ממנו הדגש להקל: במועצותיהם. בגעיא: (יד) לו עמי: לו בטעם מיושב:

פב (א) מזמור לאסף אלהים נצב. בגעיא שלו"ף בס"ם: בקרב אלהים ישפט. אלהים זה משמש קדש וחול מסכת סופרים פרק ד' ועיין מה שכתבתי בפרשת משפטים סוף סימן כ"ב על אלהים לא תקלל וסוף פרשת ויצא על אלהי אביכם: (ג) שפטו דל. בספרים כ"י בפתח כמו השני ואולם לפי המסרה הראשון בקמץ והשני בפתח: אני אמרתי. האל"ף בגעיא בס"ם ועיין מ"ש במשלי כ"ו:

פג (ח) גבל. ברוב הספרים הבי"ת קמוצה ועיין מ"ש ביחזקאל כ"ז: (י) כסיסרא. הכ"ף בגעיא: (יא) כעין דאר. הבי"ת בגעיא: (יג) נירשה לנו. י"ס נ י ר ש ה ל נ ו הנו"ן בגלגל (יד) אלהי שיתמו. בגעיא האל"ף בס"ם: כגלגל. הכ"ף רפה: (יח) ויחפרו. הוא"ו בגעיא: (יט) וידעו. הוא"ו בגעיא: וידעו. במקרא גדולה היו"ד בקמ"ץ וטעות הוא כי הוא אחד מן י"א מלין וידעו בקריאה וסימן במזמור נ"ט במ"ג:

פד (ד) מצאה בית. במכלול דף ק"ו הובאה מלת מ צ א ה עם מלות אחרות שהן מלעיל והנה הבא בהופן נכתב ולא תדגשו המלות שלאחריהן כמו מ ל א ה ג ת (יואל ג') נוסחה בו ודומיהן ובס"ס מלת מצאה בב' טעמים ועיין מ"ש בפ' קרח על ויוצא פרח: קן לה. קוף רבתי ועיין מ"ש רבינו בחיי פרשת תולדות יצחק אבל קלתי בחיי: (ה) עוד יהללוך. היו"ד בגעיא בס"א מטוליטולא: (ז) מעין. חד מן ה' קמצים בקריאה וסי' בפ' שמיני: (ח) יראה אל אלהים בציון. הראשון חול והשני קדש מסכת סופרים פ"ד: (יב) כי שמש ומגן ה' אלהים. במקומות רבים מהזוהר המצא כי שמש ומגן ה' צבאות וכבר העיר בזה הרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות ואמר אל תתמה כי זהו דרך הגמרא ג"כ לדרוש הפסוקים בחלוף וחסר ויתיר ממה שהם כתובים במקומם כי היכי דהתפרש הכיא דרשא דעלה קיימי כמו הן אל כביר לא ימאס דנקיט בגמרא וקרא כתיב הן אל כביר ולא ימאס איוב ל"ו והשם בסוף המאמר האריך על זה בדברים נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת להוכיח במיבור כי בצדק כל אמרי פי הזוהר אין בהם נפתל ועקש ישמע חכם ויוסף לקח לקיים דברי חכמים ונבון תחבולות יקנה ואינו מן הצורך להאריך כאן. ועיין עוד מ"ש במזמור מ"ו ובסוף פרשת בא ואיוב ל"ו וכד"ס ה' ב'. אצל פסוק ואלה ראשי בית אבותם:

פה (ב) שבות. שבית קרי: (ג) כסית כל. הכ"ף רפה: (ד) אספת כל. הכ"ף רפה: (ו) לדר ודר. בספרים מדוייקים שניהם חסר וא"ו: (ז) הלא אתה. בס"ס הה"א בגעיא וכן הוא בחילופים לב"א: תחיינו. מתחלפת ת ח י נ ו ביו"ד אחד בלבד כדלעיל סימן פ': (ט) אשמעה. בגליון א' מס"ס נכתב בגדו כ"א א ש מ ע ה חטף קמץ ועיין מ"ש בריש מזמור ע"ח בשם הראב"ע: ואל ישובו. הוא"ו בגעיא בס"ס:

פו (א) תפלה לדוד. בספרים מדוייקים אין פסיק אחר לדוד. (ב) שמרה נפשי. בספר קדמון כ"י הנקרא לשון למודים שחבור לר' שלמה ירחי מצאתי כתוב לשון זה בכלל הקמץ חטוף אם תרצה לדעת איזהו השוא שאחר קמץ שהוא נח ראה אם תשמיע כוונת המלה אם לא כמו במלת ש מ ר ה זאת לעולם [ד"ה א כ"ט] שהוא צווי אז השוא השוא נח שאם תקראנו בקמץ רחב יהיה פועל עבר והוא הפך כוונת הפסוק ועל זה נפל הספק במלת ה ר ח ו יערה (ירמיה מו). כי יפלו בה שני פירושים אם צווי אם פעל עבר עכ"ל. נראה מדבריו הסדין נמי דכוותיה בקמץ חטף ומצאתי מסרה קדמונית' מסייעא ליה וזו היא כל קריא שמרה קמץ בר מן א' חטף ש מ ר ה זאת לעולם וכל תילים דכוותיה חטף בר מן א' ש מ ר ה נפשי עדותיך סימן קי"ט קמץ עוד מצאתי מסרה אחרת בסוף מסורה גדולה. שלנו בשטה מן כ"א דכל חד וחד לית בספר כוותיה וכל קריא דכוותיה בר מן חד וכו' ואחד מהם שמרה נפשי עדותיך וכל קריאה דכוותיה בר מן א' שמרה זאת לעולם והלין תרתי מסרתא חד אורחא אית להו אלא דמחלפי בגירסתהון ומתרווייהו שמעינן דקריאת שמרה נפשי בקמץ חטף כמו ש מ ר ה נפשי והצילני סימן כ"ה. שיתה ה' ש מ ר ה לפי סי' קמ"א. אבל דעת רד"ק אינו כן. שהרי כתב בפי' על ש מ ר ה נפשי שהשי"ן נקרא בק"ח וגעיא עם הקמץ להורות כי כן נקרא ולא בקמץ חטף והוא צווי כמו ש מ ר ה זאת לעולם זכרה לי אלהי לטובה סוף נחמיה שהם חטופים כמשפט אבל זה נמשך בשי"ן בטעם להאריך נועם הנגון. וכן ש מ ר נ י אל כי חסיתי בך סימן ט"ז. וכן כתוב במכלול דף י"ח ודף רי"ו ובשרשים שרש שמר. עוד כתב בישעיה סימן ל"ח ובשרשים שרש עשק על עשקה לי ע ר ב נ י שלפי דעתו הוא צווי ואע"פ שאינו חטוף הנה כמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני ונכהאותינו הם כדעת רד"ק במאריך ולדעת יש אומרים שהביא הראב"ע קריאתו גם כן בקמץ רחב כי הוא פועל עבר. ועיין מה שכתב החכם לוצאטו בפרק הליכות שוא שהדפים בסוף הספר עבודת מקדש. ומה שכתבתי גם אני בסוף מאמר המאריך: (ח) אין כמוך באלהים | אדני. יש פסיק בין באלהים לאדני כי גדול כבוד ה' וכן הוא בהפסיקא דהלכות ובמקצת ספרים כ"י מצאתי י ה ו ה כמעשיך בשם המיוחד אבל במס"ג נחשב באותם שהם בשם של אדנות: ואין כמעשיך. בגעיא הכ"ף: (יא) ליראה שמך. בספרים מדוייקים אין כתוב בהם מלת את וכן ספרו בגוים כבודו סימן צ"ו. וספרים שכתוב בגליוניהם את קרי ולא כתיב טעות הוא כי בעל המסורת הביא ברות ע"פ כי אמר אלי אל תבואי י' מלין דקריין ולא כתבן ולא נמנה בהם אלו השנים אבל בד"ה א י"ו כתיב ספרו בגוים את כבודו: (יד) אלהים | זדים קמו עלי. מסכת סופרים פ' ד' אלהים זדים קמו עלי קדש אלא שהקורא צריך שיהא מפסיק בקריאתו: ועדת. העי"ן בחטף פתח: בקשו נפשי. הקו"ף בלא דגש ברוב המדוייקים:

פז (א) יסודתו. בשורק: (ד) לידעי. הלמ"ד בגעיא: וצר. בס"א כ"י חסר וא"ו אחר צד"י ומסורת מסייעא ליה כי לא נמנה זה ביחזקאל כ"ו עם י' מלאים בלישנא בקריאה: (ו) יהוה יספר. יו"ד של שם בגעיא: (ז) כל מעיני. בס"ס מלת כל במאריך ובמקף ומכל מקום קריאתו בקמץ חטוף כמ"ש בפרשה ראה על כל הבכור והנה כמוהו נמצאו רבים בתילים ובמקומות אחרים:

פח (ב) יום צעקתי בלילה. כתב הראב"ע כי יום צעקתי קשור עם הבא אחריו וכן דעת רד"ק וכן הוא לפי גירסת הטעמים בספרים מדוייקים לכן בי"ת בלילה רפויה ואין נראה כן מפירש"י ז"ל:
(ז) במצלות. כתולה הנד"י כמ"ש בפרשה בשלח ובכל הספרים מדוייקים כן כתיב חסר וא"ו קדמאה ומלא וא"ו תנינא וכן צריך להגיה במסרה פרשת בשלח ועיין גם כן מ"ש (בנחמיה ט"ו): (י) בכל יום. בכל הספרים כתוב בכל יום וכן הוא בתרגום ובפירש הראב"ע ורד"ק ובמסורת בכל יום ג' וסימנם ואל זעם בכל יום. עיני דאבה מני עני. בכל יום אברכך. ומה שכתב המגיה שראה בספר מדוייק כתוב בכל עת דומה בעיני שהיה ספר משובש: (יא) תעשה פלא. התי"ו במאריך בס"ס ועיין מ"ש בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א כדין דחיק ואתי מרחיק ובמאמר המאריך: (יד) תפלתי תקדמך. תי"ו תפלתי בגעיא בס"ס: (טז) נשאתי אמיך. במקצת ספרים כתוב א י מ י ך מלא יו"ד ואינם נכונים כי זה אחד מן ד' חסרים יו"ד בלישנא וסימן נמסר באיוב סוף סימן ט': (יט) מידעי. המ"ם בגעיא: רשך. תימה גדולה על רש"י שפירש מחשך נחשכתי ונבדלתי מהם משמע שהיה גורס מחשך בשי"ן שמאלית לשון נגלה מחשך ממני הנסת שרשים ומהמסורת יש להוכיח שהוא בשי"ן ימנית שכן אומרת מחשך ג' וסימן מיודעי מחשך. השם מחשך לפניהם לאור:

פט (ד) לדר ודר אודיע. במקצת ספרים שניהם מלאים ואינם נכונים כי לא נמנה זה הפסוק עם החמשה מלאים במסורת תילים סימן קמ"ה אבל ברוב הספרים שניהם חסרים והמסורת שלפנינו שאומרת לדר ודור לית דכוותיה כתיב כן וסימן חסדי ה' עולם אשירה וד' חלוף דור קדמאה מלא ותניינא חסר וכו' צריך לומר ובניתי ל ד ר ו ד ו ר כסאך סלה שבסמוך כי שם נמסר בספרים לית כתיב כן וכן נמסר בהדיא במסורת תילים סימן מ"ע: (ד) כרתי ברית. הבי"ת רפויה: (ט) חסין | יה. יש פסיק בין חסין ליה לפי שמלת חסין הוא תואר ואינו סמוך ליה כאומ' א"ו חסין של יה אבל הוא מוכר' בשקל גביר והם שני שמות של הקב"ה וכ"כ הראב"ע ורד"ק ורבי אליה הלוי וכמוהו ה א ד ו ן יה דפ' משפטים והכריח דכי תשא והרי' ביוצא בכן כמ"ש במזמור נ"ע ויהושע כ"ב: (טו) יקדמו. היו"ד בגעיא: (טז) באור פניך. הבי"ת בגעיא: (יח) תרים קרנינו. תרום קרי: קרנינו. בהרבה ספרים מדוייקים כתוב קרנינו ביו"ד הרבים וכ"כ רד"ק: (כ) לחסידיך. בכמה ספרים מדוייקים כתוב לחסידיך ביו"ד לשון רבים וכן הוא לרש"י והראב"ע והתרגום אבל לרד"ק הוא בלא יו"ד: הרימותי בחור. הבי"ת רפה: (כח) אף אני. בשני ספרים ישנים אחד מהם כ"י ואחד מהם מהדפוס כתוב א נ י בחטף פתח ורד"ק כתב שהוא בקמץ שלא בהפסק אבל הוא בהעמדת טעם כי הוא בטרחא ויש לו לפעמים משפט ההפסק וכן ב ר כ נ י גם א נ י א ב י. וכן כרביע אם א נ י לא אעבר אליך. וכן במכלול דף רס"ב: (כט) אשמור לו. חד מן יתרין וא"ו ותשפים קמצים על פי המסורת: (מד) הקמתו. הקו"ף בצירי ובלא יו"ד אחריה וי"ם ביו"ד ומהם בחירק וספרי הדפוס הם כגירסא הראשונה: (מה) מטהרו. במקרא גדולה הטי"ת בקמץ לבד ובכמה ספרים מהדפוס וכ"י כתוב מ ט ה ר ו בשוא לבדו. וס"א הטי"ת בחטף קמץ וכן כתבו רבי יונה והראב"ע והרד"ק שהוא בחטף קמץ לתפארת בעבור אות הגרון וכן דגש הטי"ת לתפארת כדגש מקדש ה': (מו) העטית. הטי"ן בחטף סגול: (מח) זכר אני. בקמץ חטוף לא בחולם כמו שנמצא באיזה ספרים: על מה שוא. השי"ן דגושה: (מט) ולא יראה מות. בדגש כמ"ש בס"ם: (נ) הראשונים | אדני. יש פסיק בין הראשונים לאדני כי יוצר הכל הוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים: (נב) אויביך | ה' | יש פסיק בין אויביך לשם שלא יהא כאומר שהאויבים הם אלוהות ח"ו ולהרחיק ג"כ משמו ית"ש כל לשון גנאה ותירוף ח"ו כי חייבים אנו לכבדו ולאהבו תמיד: עקבות. דגש הקו"ף לתפארת:

צ (א) אדני מעון. בשם של אל"ף דל"ת ובטעם מיושב ובספרי ספרד האל"ף בגעיא: (ב) ותחולל. בתרי טעמא התי"ו בגלגל והלמ"ד במירכא: עד עולם. הכי איתא בנסחי דספרד ע ד בלא וא"ו לא כספרים דגרסי עוד בוא"ו ויש זה הוכחה מהמסרה דמני בישעיה סימן נ"ט ובדברי הימים א' כ"ט. י"ב ו ע ד ע ו ל ם בוא"ו ולית דין בהדייהו: (ד) בעיניך. בגעיא: (ח) שת. שתה קרי והמלה מלרע וכן במסורת ב' חד מלעיל וחד מלרע וסימן כל שתה תחת רגליו. שתה עונותינו לנגדך. וכן כתב רד"ק בפירוש ובמכלול דף קל"ה: (י) ורהבם. קריאת הרי"ש בקמץ חטף: (יג) שובה. מלרע: (יז) ויהי נעם אדני. יש מחלוקת בספרים אם הוא בשם של אדנות או בשם המיוחד ועל המסורת יש לסמוך שהוא באל"ף דל"ת:

צא (ד) באברתו יסך לך. יש ספרים מלת לך בטעם מיושב: כנפיו תחסה. בכל הספרים התי"ו בשוא לבדו ומ"ש עליו במקרא גדולה חד מן טי"ת רפין בלישנא טעות הוא כי אין זה ממניינם ועיין מה שכתבתי בסוף יואל: (יב) פן תגוף. בהרבה מדוייקים חסר וא"ו: (טו) ואענהו. הוא"ו בגעיא והעי"ן בחטף סגול: עמו־אנכי בצרה. הבי"ת רפויה:

צב (ה) במעשי. הבי"ת בגעיא: (ו) מה גדלו. הגימל דגושה: אויביך יהוה. יו"ד של שם בגעיא: (יב) בקמים עלי מרעים. בקמים עלי קשור עם מלת מרעים וכן מוכיחים הטעמים: (יג) כלבנון ישגה. בספר אחד כתיבת יד מצאתי ישגא באל"ף ובכל שאר הספרים בה"א ועיין מ"ש באיוב ח': (טז) ולא. הוא"ו בגעיא: עלתה. עולתה קרי:

צג (ג) נהרות יהוה. בגעיא: (ה) נאוה קדש. כל נאוה שבמקרא לא מפיק אל"ף בר מן דין וספרי דכתבי הכי נמי נא ו ה לא יאות עבדי דבמסורת חשיב ליה עם מלין דמפקין אל"ף:

צד (ג) עד מתי רשעים | ה'. יש פסיק בין רשעים לשם כי רחוק ה' מרשעים ושלא יהא כמחרף ח"ו: יביעו ידברו. בשני גלגלים שהניגון נמשך לשני: (ה) ונחלתך. בגעיא: (ז) לא יראה יה. יה ד' דגש בתר יהו"א על פי המסורת וסימן ויאמרו לא יראה יה. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. מן המצר קראתי יה. יסר יסרני יה. ובמסורת דניאל ה' נמנו עם י"א מלין דגשין בתר יהו"א בלא מבטל: (ט) אם יצר עין. מלת יצר בב' טעמים במדוייקים: (יא) י ה ו ה י ד ע. יו"ד של שם בגעיא: (יב) תיסרנו יה. אחד מן ד' דגשים כדלעיל: (יט) ישעשעו. בס"ם המדוייקים היו"ד בגעיא והשי"ן והעי"ן הראשונים פתוחות וכן כתב רד"ק בפירוש ומכלול דף קפ"ה ושרשים: (כא) יגודו. במקצת ספרים חסר וא"ו:

צה (ה) ידיו יצרו. בריש פ"ק דכתובות הביא בכלי אחד ורבי חייא שמו ויבשת ידיו יצרו ידו כתיב ובכל ספרינו כתוב ידיו גם לא נמנה במס"ג עם נ"ז מלין חסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין: (ו) לפני ה'. הלמ"ד במאריך בס"ם:

(זה המזמור צ"ו כתיב ג"כ בד"ה א' ט"ז סמוך למזמור הודו לה' קראו בשמו אחר פסוק ובנביאי אל תרעו ואמרו רבותינו שהחלק הראשון היו אומרים אותו בבוקר והחלק השני היו אומרים בערב ויש בין מזמור זה לאותו שבד"ה איזה חילופים במלות שונות כמו שנמצא גם במזמור הודו והחרתי להעיר על קצת מהם כדי להבחין בין זה לזה ומי שיתן בהם טעם לשבח ישא ברכה מאת ה'):

צו (ב) מיום ליום. ובד"ה מיום אל יום: (ג) ספרו בגוים כבודו. בספרים ישנים אין בהם מלת את לא בקרי ולא בכתיב וכן הוא במסורת סוף ויצא אבל בד"ה כתוב א ת כ ב ו ד ו ועיין מ"ש בסימן פ"ו: (ד) מרא הוא. ובד"ה ונורא: (ה) כי | כל אלהי. צריך להדגיש כ"ף של כל מפני הטעם מפסיק ולכן צריך להפסיק בין מלת כי למלת כל כמו שידוע ג"כ אצל בעלי הסוד וכן צריך להפסיק בין א ל י ל י ם ובין וה' שמים עשה שלא יהא כחוזר למעלה: עז ותפארת במקדשו. ובד"ה עז וחדוה במקומו: (ח) ובאו לחצרותיו. בד"ה ובאו לפניו (ט) חילו מפניו. בד"ה חילו מלפניו: (יא) ירעם. בס"ם היו"ד במאריך וכן הוא בחילופים לב"א וקבלנו קריאתו בשוא נח: (יב) יעלז שדי. בד"ה יעלץ השדה: ירננו כל עצי יער. בד"ה ירננו עצי היער: (יג) לפני ה' כי בא כי בא לשפט הארץ. ובד"ה מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ: ישפט תבל. לפי הנראה בחילופים הפ"א בקמ"ץ חטף לב"א ולב"נ בחולם ובכל הספרים הפ"א בחולם כב"נ שלא כמנהג ולפיכך אני אומר שהחילוף שביניהם הוא אם יש מאריך בפ"א דומיא דחילופי אחרימי דהתם ואי בעית אימא איפוך לב"א בחולם ולב"נ בקמץ כהאפליגו כי ה"י גוונא גבי כי יגנב איש בפרשת משפטים ואחריני דכוותייהו ועיין מ"ש בסימן ט' על ישפט תבל:

צז (ד) האירו ברקיו. קדמאה במזמור ע"ז האירו ברקים בתראה האירו ברקיו. קדמאה רגזה ותרעש בתראה ראתה ותחל. קדמאה במזמור נ' ויגידו שמים בתראה הגידו השמים: (ט) כי אתה ה'. בלא גרמי' אחר אתה:

צח (ט) לפני ה'. כן הוא בס"ם בב' מאריכין ועיין בריש תילים על מלת אשרי:

צט (ד) אתה כוננת. בלא ה"א בסוף תיבה: (ו) בכהניו. הבי"ת בגעיא: קראים. האלף נחה וכן חטאים לה' שמואל א' יד: (ז) ידבר אליהם. ביו"ד כי לא נמנה עם החסרים בספר כתובים: (ט) רוממו. המ"ם בשוא לבדו וכן לבדו במזמור: והשתחוו. הוא"ו בגעיא:

ק (ג) הוא אלהים. בב"ר פ' ק' גרסינן הוא האלהים וכ"ג בזוהר פרשת ויקרא דף ח' ועל המסורת והספרים יש לסמוך כי זה הוא אחד מן ד' הוא אלהים דסמיכין בקריא וסימן נמסר כאן במסרה גדולה: ולא אנחנו. ולו קרי בוא"ו והכתיב ו ל א באלף ואיכא נסחא דאית בהו איפכא ואחריני דכתיב בהו ו ל א באלף ולית בהו הקרי בוא"ו וכולהו איתנהו דהדין הוא חד מן ט"ו דכתיבין לא באלף וקריין לו בוא"ו וסימן במ"ג פ' שמיני וכולהו אתי לדרשא כדתנינן בכמה דוכתי ובהאי נמי דרשי ביה ר' יהודה בר סימן ור' אחא בב"ר פ' ק' חד אמר הוא עשנו ולא אנחנו השלמנו את נפשינו לא כפרעה שאמר לי יאורי ואני עשיתני (יחזקאל כ"ט) וחד אמר הוא עשנו ולו אנחנו משלימים את נפשנו ע"כ. ומר אמר הדא ומר אמר חדא ולא פליגי. מר דריש כפי שכתיב ומר דריש כפי הקרי ועיין עוד בספר הזוהר סוף פ' וירא ומערכת האלקות ריש פרק ד' ובספר מטה

פלגו

סלוי לחכם אלקבן בהקדמת פ' כמגילה דף י"ד :

קא (א) לדוד מזמור . ו' דקדים דוד למזמור וכדין חסד וא"ו למערבאי ולמדנחאי כולהון מלאין : (ג) דבר בליעל . בגעיה : עשה סטים . כתוב בס"א ועיין מ"ש בירמיה כ"ב ; סטים . ב' א' כתיב סמך וא' כתיב שי"ן כמ"ש בהושע סי' ה' : מלושני . כתוב בוא"ו וקרי בקמץ חטף והוא חד מן יתירין וא"ו ותספין קמצין עפ"ה : (ה) אותו אצמית . מלא א ת ו לא אוכל חסר כן מצאתי בספרים מדוייקים ואף במסרה גדולה נמנה הראשון בכלל כ"ד מלאים ולא השני והכי איתא בערכין פ"ג אמר מר עוקבא כל המספר לשון הרע אמר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם שנאמר אתו לא אוכל אל תקרי אתו אלא אתו : גבה עינים . הגימל בגעיה :

קב (ד) כי כלו בעשן . בכי"ת ותרגומו ארום איסתאיאו היך תננא יומי ואברי היך תפיא תרכן דומה מפי' קורא בעשן כבכ"ף וכן נראה מפי' יחיאל אבל בכל ספרים מדוייקים בבי"ת וכן משמע מפי' הרלב"ג ורד"ק ומפרשים אחרים רבים ובמקרא גדולה מצור עליו לית וזה פירושו שאין לנו בכל המקרא אלא ג' בעשן בבי"ת וזה לבדו בשוא הבי"ת ושנים אחרים שהם כלו בעשן כלו מזמור ל"ז ובערתי בעשן רכבה (נחום ב) בסגול : (ה) הוכה . בוא"ו עם הדגש רד"ק בפי' ומכלול דף ק"ס ודף קס"ו ובשרשים : (ז) תרבות . יש חילופים בספרים יש בקמץ בחי"ת ומי בחטף פתח ובמדוייקים בחטף קמץ : (ח) כצפור בודד . בבי"ת והוא חד מן ג' בודד בקריאה ומלא והקורא נ ו ד ד בנו"ן כמו והיא כצפור נודד (ישעיה מז) וכן כצפור נודדת מן קנה (משלי כ"ז) הרי הוא כאיש נודד ממקומו : (י) כי אפר כלחם אכלתי . בכ"ף ותנא דבי אליהו דאמר בפ' ב' כי כעשרים ושתים שנה שנסתלקה רוח הקודש מדוד מלך ישראל בכל יום ויום היה מוריד דמעות ואוכל פתו כאפר שנאמר כי אפר כלחם אכלתי לאו דברים כאפר בכי"ת אלא שהיה אוכל האפר והלחם יחדו כמו שבני אדם אוכלים הלחם לבד וכתב בעל לחם דמעה בפסוק קומי רני בלילה (איכה ב) שאמרותו שפכי כמים לבך . שלא אמר כי אפר בלחם בבי"ת כי אז היה משמע שטבל האפר בלחם אבל אפשר שהיה האפר מועט ועתה שמיענו שהיה האפר כשיעור הלחם : ושקוי . בתנועת הוא"ו וחד ושקויי בהושע ב' כמ"ש שם : (יא) ותשליכני . בספרים שלפני ותשליכני מלא יו"ד והמסורת ותשליכני ב' א' ריש פסוק וחד סוף פסוק וסימנם כי נשאתני ותשליכני . ותשליכני מצולה דיונה ובספר אחד מדוייק מטוליטולא נגרר היו"ד ורזוה ליה עלמא ללמ"ד וכן בקצת מסרות נמסר ב' חד מלא וחד חסר ואי מן הדא מסורתא לית את משמע מינה כלום דלא מסיימא נשמיענה מן הדא דמסורת רבתא חשיב כל מלין דחסרין יו"ד בלישנא דהשלכה וחד מנייהו כי נשאתני ותשלכני : (יג) וזכרך . יש טעות במקצת הספרים שכתוב כסאך במקום וזכרך וכן טעה בו החכם ר' אברהם בן עזרא שפירש כסאך והטעות הוא מן פסוק זה ובין פ' של קינות שדומה לו כי אותו של קינות הוא אתה כסאך וסי' איכ"ה ושל תילים ואתה וזכרך וסימן וא"ו זיי"ן כד"ק : (יד) לחננה . שני הנוני"ן קלים בלי דגש : (טו) ואת עפרם . בגעיה : (טז) וכל מלכי . הוא"ו בגעיה בס"ס : (יט) תכתב זאת לדור . בספרים מדוייקים מלא וא"ו : (כד) כחו . כתי קרי : (כז) המה | יאבדו . ברוב הספרים בגרמי' : יאבדו . הבי"ת בציר"י : ויחלפו . בס"ס הוא"ו בגעיה :

קג (א) לדוד ברכי נפשי . במקצת ספרים הבי"ת במאריך וכן כלם שבמזמור זה והדומים להם ולכל האופנים קריאתם בקמץ רחב כמ"ש בישעיה מ"א : (ג) לכל עונכי . י"ס ביו"ד אחר נו"ן וברובם אינה : (ד) המעטרכי . הה"א במאריך בס"ס : (ה) תתחדש כנשר . דל"ת במרכא ונו"ן בגלגל כך הם הטעמים במדוייקים : (ו) עשה צדקות . במקצת מדוייקים השי"ן בציר"י וכן הוא לפי מסורת מלכים ב' ז' יען לא נמנה זה עם אותם שהם בסגול : (יא) כי כגבה . בספרים אשר אתנו כ"ף כגבה רפויה ובמכלול דף ק"ח כתוב דפליגין עלי' וכן כתב ר' אברהם דבלמ"ש : (יב) הרחיק ממנו . הה"א במאריך במדוייקים וכן הוא לב"א והרי"ש בשוא נח כפי קבלתינו : יהוה בשמים . היו"ד בגעיה בס"ס :

קד (ב) עטה־אור . כ"כ : (ג) המקרה במים עליותיו . הטעם שבעי"ן היא געיא כמו שנמצאת פעמי' רבות כיוצא בזה בס"ס קודם השוא או אחריו ואינם מקפידים בזה : המהלך . הה"א במאריך : (ט) גבול שמת . הגימל בגעיה וכן בחילופים לב"א : (יא) ישברו פראים . השי"ן ימנית : (יב) עפאים . י"ס שהעי"ן בחטף פתח ויש מהם בקמץ לבד והמדוייקים בחטף קמץ וכן נכון כמו ע פ י ה שפיר . א ת ר ו ע פ י ה דניאל ד' שהעי"ן בקמץ חטוף והאל"ף ע פ א י ם נחה והחירק תחת היו"ד וכמוהו פ ת א י ם ל כ א י ם ועיין מ"ש בדניאל ד' : (טו) ויין ישמח . פרק בתרא דיומא וסנהדרין פרק בן סורר ומורה רבא רמי כתיב ישמח וקרינן ישמח זכה משמחתו לא זכה משממו . ופי' רש"י כתיב ישמח בשי"ן לשון שממה שמשממו ונוטל שמחת לבו וקרינן ישמח לשון שמחה שאם זכה וידע להזהר בעצמו מלשתות יותר מדאי משמחו שמספקא את הלב . ובשתי מקראות כ"י ישנות מאד מצאתי כתוב י ש מ ה בה"א וק' ישמח בחי"ת אולי בנוסחת גמרתם היו גורסין רבא רמי כתיב י ש מ ה וקרינן י ש מ ח ולא נמצא כזה בספרינו וגם בעל המסורת מונה זה במנין ז' ישמח ולא שם הפרש ביניהם מכלל שכולם שוים : (א"ה הואיל דאתא לידי נימא ביה מילתא דשמענא בשם הגאון הגדול מהר"ר יהודה בריאל זצוק"ל והוא כי י ש מ ח הוא מבנין הכבד אשר הוא יורה על דבר והפכו כמו ו ד ש נ ו ס ק ל ו מאבן . ודומיהם . וא"כ אתי שפיר בנידון דידן דלאו למימרא דכתיב י ש מ ה בה"א וק' י ש מ ח בחי"ת אלא דאפשר לפרשו בשני ענינים מבית השמחה או מבעלה דהם שהי עניינים הסותרים והקרי והכתיב חדא נינהו והכי אין צורך לפי' רש"י ודוק ע"כ) : ישמח לבב . בגעיה הלמ"ד : ולחם לבב . בגעיה : (טז) ארזי . בס"ס מאריך בלמ"ד : (יח) מחסה לשפנים . במקצת ספרים השי"ן דגושה וברובן שלפני רפויה והלמ"ד במאריך במקצתן : (יט) למועדים . בשוא הלמ"ד : (כב) מעונתם . בדפוסים אחרונים כתוב מ ע ו נ ת ם בקמץ הנו"ן וטעות נפל בהם כי בדפוסים ראשונים ובכל ספרים כ"י בחולם : (כג) ולעבדתו . בגעיה : (כד) מעשיך יהוה . בגעיה : קנינך . בס"א כ"י ובדפוס ישן מלא יו"ד אחר נו"ן שניה ואין כן בשאר ספרים : (כט) תסף רוחם . חד מן ג' חסרים ומלרע וסימן במ"ג בפ' בראשית : ואל עפרם . הוא"ו בגעיה בס"ס : ויעשנו . הוא"ו בגעיה בס"ס : (לד) אשירה לה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי . שתי הביתי"ן דגושים : (לה) ברכי | נפשי | את ה' . בחדא שיטה ה ל ל ו י ה צריך לכתבו באמצע השיטה ובפרק קמא דברכות אמר ר' יהודה בריה דר' שמעון בן פזי מאה ושלש פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה ופרכינן הני ק' ושלש מאה וארבע הויין ומסדרינן דאשרי ולמה רגשו חדא פ' היא וכבר הארכתי בענין זה בפתיחת זה הספר ובויקרא רבה פ' ד' ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יוחנן אמר מאה ועשרים מזמורים אמר דוד ולא אמר בהם הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חטאים וגו' ונראה שצריך להגיה מאה ושלש מזמורים כגרסת גמרתינו והכי איתא במדרש תילים אמר ר' שמואל בר אבא מראש הספר ועד כאן מאה ושלשה מזמורין ואין כתיב בהן הללויה וכשהרשעים נגמרין מה כתיב ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה ולמה כאבוד רשעים רנה . ולענין אם מלת הללויה היא מלה אחת או שתים ראיתי בספרים גירסאות משונות קצת מהם שתי מלות חלוקות לגמרי וקצתם במקף ביניהם ומקצתם מלה אחת וזה דעת רד"ק אבל רית"ו פסק בסוף פסחים שהן שתי מלות וכותבין הללו בשיטה אחת ויה (בשיטה) אחרת והא מילתא תליא באשלי רברבי תנאי ואמוראי דבירושלמי פרק לולב הגזול ופ"ק דמגילה פליגי בה אמוראי חד אמר נחלק ואינו נמחק וחד אמר נמחק ואינו נחלק ולא אסיקנא הילכתא כחד מינייהו ובמסכת סופרים פ' ה' הלכה י' פליגי נמי תנאי כי האי גוונא איתא דאמוראי אמרי לשמעתייהו כתנאי . והזוהר סוף פרשת ויגלה בכל אינון שירין ותושבחן דקאמר דוד הא תנינן דלעילא מכלהון היא הללוי' בגין דכלול שמא ושבחא כחדא וכו' וכן בפרשת ויחי דף רל"ב ובשוחר טוב מזמור א' והאיא כריב"ל דאמר בירושלמי פרק לולב הגזול ובבלי פ' ע"פ בעשרה מאמרות נאמר ספר תילים וכו' וגדול שבכולן הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת (כלומר דשתי תיבות כן) ואמר התם בבבלי דפליגי דידיה אדידיה דאמר ריב"ל מאי הללוי' הללוהו בהילולים הרבה אלמא תיבה אחת היא והתם נמי אמרינן דרבה ס"ל דשתי תיבות הן דאמרי' ת"ש דאמר רב חזינא להו לתלי דבי חביבי (פי' ר' חייא דודי) דכתיב בהו הללו בחד גיסא ויה בחד גיסא ורבה הכי ס"ל מדאמר התם בבבלי מגבבי' כלכד אחת היא מכלל דהללוי' תרתי נינהו אבל רב חסדא פליג עלייהו דאמר רב חסדא אמר ר' יוחנן הללוי' כסי' וידידי' אחת הן כלומר שאינן נחלקות לשתי תיבות ובירושלמי נמי מייתי עובדא דרב דאמר שמעית מן חביבי אם יתן לי אדם ספר תלים של ר"מ מופק אני בו הללוי' שבו שלא נתכוון לקדשן הוי בו אמר הללוי' כלומר ילפינן מינה דרב אמר הללוי' תיבה אחת והאי עובדא פליגא אעובדא דלעיל דגמרא דילן ותו גרסינן התם בפסחים ילקוט תתע"ג איתמר רב חסדא אמר הללוי' סוף פירקא רבה בר רב הונא אמר הללויה ריש פירקא . ופי' המורה דבמקום שיש שני פעמים הללויה כ"ע ל"פ דחד סוף פירקא וחד ריש פירקא כי פליגי במזמורים שאין בהם כי אם הללויה א' לבדו בין מזמור למזמור ע"כ . ואמרינן בתר הכי אמר רב חסדא חזינא להו לתילי דבי רב חנין בר אבא דכתיב בהו הללויה באמצע פירקא אלמא ספוקי מספקא ליה אמר ר' חנין בר אבא הכל מודים בתהלת ה' ידבר פי הללויה דבתריה ריש פירקא רשע יראה וכעס הללויה דבתריה ריש פירקא שעומדים בבית ה' הללויה דבתריה ריש פירקא . קרא"י פי' בעלי מקרא מוסיפים אף אלו מנחל בדרך ישתה הללויה דבתריה ריש פירקא ראשית חכמה יראת ה' הללויה דבתריה ריש פירקא ע"כ וקשיא לי על הא דאמרן שעומדים בבית ה' הללויה דבתריה ריש פירקא דמשמע דהלל הגדול הכא אתריה רישיה הללויה וכן פסק רית"ו ולאו הכי הוא בספרי דילן זאת ועוד אחרת במקרא גדולה סוף פרשת בשלח חשיב במסורת מן מלין דלא מפקא ה"א הללויה קדמאה ולא אשכחנא כדין בשום סיפרא דכולהו במפיק :

(המזמור הזה ק"ה כתיב ג"כ בד"ה א' סי' י"ו עד ובנביאי אל תרעו ויש ביניהם איזה שנויים במלות שונות ואעיר על כל אחד מהם כדי שלא יטעו התלמידים בהם)

קה (א) עלילותיו . בספרים ישנים כ"י ומהדפוס מלא וא"ו ובד"ה נמסר ב' חסר ויש לנו זה דד"ה ועוד אחר בישעיה סימן י"ב : וכל נפלאותיו . בדפוסים ישנים וספרים כתב יד מלא וא"ו וכן ראוי כפי המסורת בסדר ואלה שמות : (ה) זכרו נפלאותיו . ברוב ספרים ישנים מלא וא"ו : ומשפטי פיו . ובד"ה ומשפטי פיהו : (ו) זרע אברהם . ובד"ה זרע ישראל : (ח) זכר לעולם . ובד"ה זכרו לעולם : (ט) לישחק . בשי"ן ובד"ה ליצחק וחד פסוק סימן לאחקה שרה פי' בצד"י קודם לשי"ן כי ד"ה קודם תילים לסדר בעלי המסורת כמ"ש בפתיחת ספר זה וזהו אחד מן ד' ישחק בשי"ן כנוי ליצחק ועיין בספר נפוצות יהודה סוף דרוש כ"ג : (יא) אתן את ארץ . ובד"ה אתן ארץ : (יב) בהיותם . ובד"ה בהיותכם : (יג) ממלכה . ובד"ה וממלכה : (יד) לא הניח אדם . ובד"ה לא הניח לאיש : (טו) ולנביאי . ובד"ה ובנביאי : (יח) בכבל רגליו . רגלו קרי : (כב) לאסר שריו . האל"ף בשוא לבדו בדפוסים ישנים ספרים כ"י : שריו . במדרש שוחר טוב שרו כתיב זה פוקיסר וגם רש"י הביא זה המדרש ולא נמצא כן בספרינו גם במ"ג לא נמנה עם אותם שחסרים יו"ד במצעות תיבותא וקריין : (כח) שלח חשך . כן הוא בס"ס בשני טעמים ובמכלול דף נ"ה כמ"ש בפ' ואתחנן סי' ד' אבל שלח מלך דלעיל בטעם א' ועיין מ"ש בהושע ד' על צרר רוח וכן במסורת : ויחשך . בס"ס החי"ת בשוא לבד וספרים אחרים בחטף פתח : את דבריו . דברו קרי : (כט) וימת . בסגול כמ"ש ע"פ המסורת : (לו) ויך כל בכור בארצם . בדפוס ישן מנאפולי כתוב ב מ צ ר י ם וכן הוא בתרגום ופי' הראב"ע ספוקי מספקא ליה גם החכם לונזאנו כתב שמצא כנוסחא אחת ב מ צ ר י ם ובכל ס"ס בארצם : למסך . עיין מ"ש בפרשת תרומה סימן כ"ו : (מ) שלו . חסר יו"ד על פי המסורה : (מה) ינצרו הללויה . תיבה אחת :

קו (א) הללויה הודו . תיבה אחת : כי לעולם חסדו . ירושלמי פרק היה קורא רבי יונה בשם רב חסדא אמר צריך להתיז כי לעולם חסדו ע"כ ופי' בו שצריך להרחיק תיבת כי מתיבת לעולם דלא לישתמע כלעולם כתיבה אחת ונשמע מינה כשם שהעולם לא יתקיים לעד כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה כן יהיה חסד האל יתברך ח"ו וזה אינו כי חסדי מאתך לא ימוש וגו' . ועוד אומר דצריך להתיז ס' של חסדו דלא לישתמע חזדו בזי"ן ואין משמעותו כלום א"נ תו דו פירוש דהא שתי רשויות ח"ו כנ"ל : (ב) מי ימלל גבורות . זוהר פרשת יתרו דף פ"ג אמר רבי חייא גבורת ה' חסר דהא כולהו כלילן בדא ומסורת פליגא עליו דמסרה גבורות ב' מלא וסימן ודבר גבורות ואין ערכו (איוב מ"א) מי ימלל גבורות ה' : (ג) צדקה בכל עת . הבי"ת רפויה : (ד) פקדני . בס"א ספרדי כתוב ו פ ק ד נ י בוא"ו ואין כן בשאר ספרי' וגם בס"א היה כתוב בראשונ' בוא"ו ואח"כ נגררה ובמסורת פקדני לית ואילו היה בוא"ו היתה אומרת ב' ואידך זכרני ופקדני (ירמיה טו) : גויך . בדפוס ישן כתוב גוייך בב' יודי"ן ובשאר ספרים ביו"ד אחד בלבד וכ"כ רד"ק בשרשים שנפלה יו"ד הרבים מהמכתב ונשארה במבטא : חטאנו עם אבותינו וגו' . בס"א כ"י ישן חסר וא"ו וכן אבתינו במצרים שבסמוך והמסורת מכרעת כמותו שכן בירמיה ט"ו נמסר אבותינו ח' מלא ואין אלו מכללם : (ט) בתהמות כמדבר . מלא כמדבר בכ"ף וכן בש"ר סוף פ' כ"א מה במדבר לא חסרו כלום אף בתהומות לא חסרו כלום וכן במסורת כ"י כמדבר ו' בקריא וסימן ושמתיה כמדבר (הושע ב') . שם תבל כמדבר (ישעיה י"ד) . מפלא ונעזב כמדבר (שם סימן כ"ז) . נצתה כמדבר (ירמיה ט') . ציה כמדבר (צפניה ב') . בתהמות כמדבר וזה שלא כגירסת רש"י שהוא קורא במדבר בבי"ת : וימירו את כבודם . זהו א' מן י"ח פסוקים ת"ס והיל"ל את כבודי אלא שכינה שכתוב הראב"ע כאן ופירש"י באיוב סימן ל"ב וכולם מפורשים כאן במסורה ובמדרש ילמדנו פרשת בשלח ומקצתם בספרי פרשת בהעלתך ומכילתא פ' בשלח וכתבתי' בזכריה סימן ב' מגע תרחם : (כג) להשמידם . בגעיה : (מה) חסדו . חסדיו קרי : (מז) וקבצנו . הוא"ו בגעיה בקצת ספרים : להודות . במקצת ספרים להדות חסר וא"ו קדמאה : (מח) ואמר כל העם אמן . בחדא שיטה מלת הללויה צריך לעשותה באמצע שיטה וחדא מלה :

קז (ג) מצפון . בלא וא"ו בראשית המלה : (ד) תעו במדבר . מלרע ועיין מ"ש במזמור נ"ח : (ה) תתעטף : (ו) ויצעקו . קדמאה ויצעקו בצד"י תניינא ותליתאה ויזעקו בזי"ן . רביעאה ויצעקו בצד"י וסימן הולכי מדבר ויורדי הים בצד"י וסימן מי"ץ . יסורים וחולים בזי"ן וסימן את"ו : (ז) יצילם . קדמאה יצילם תניינא ותליתאה יושיעם רביעאה יוציאם : (יג) ממצקותיהם יושיעם . במקצת מדוייקים חסר וא"ו אחר צד"י ומלא וא"ו אחר קו"ף וכן ממצקותיהם יושיעם שבסמוך ונמסר על כל אחד מהם ב' כתיב כן : (יט) ממצקותיהם יושיעם . כן כתוב :

(כג) ׆ יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים : (כד) ׆ המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה : (כה) ׆ ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו : (כו) ׆ יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג : (כז) ׆ יחוגו וינועו כשכור וכל חכמתם תתבלע : (כח) ׆ ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקתיהם יוציאם : (מ) ׆ שפך בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דרך :

ט"ו פסוקים אית בהון הדין סימן נון הפוכה כזה ׆ וסימן ויהי בנסע הארון . ויהי העם כמתאוננים . יורדי הים באניות . המה ראו מעשי ה' . ויאמר ויעמד רוח . יעלו שמים ירדו . יחוגו וינועו כשכור . ויצעקו אל ה' בצר להם . שפך בוז על נדיבים . ומקרין אכין ורקין בתורה ע"כ במסורת פרשת בהעלתך . ובפסיקתא דרבי טוביה ויהי בנסע הארון מסומן מלמעלה ומלמטה נונין הפוכין שהן דומין לכ"ף ורש"י פי' אך רק כל מקום שנאמר אך ורק מיעט מה כאן למעט לומר שאין זה מקום הפרשה הזו ורש"י כתב כאן יש סמניות כפ' זו וכאין לידרש כמקום אכין ורקין למעט לומר צעקו קודם גזר דין נענין לאחר גזר דין אינן נענין ע"כ . וכן בערוך ערך אך אכין ורקין מיעוטין וכו' הכי נמי עשה בתילים נוני"ן הפוכין כדין רק ואך ע"כ . ונונין אלו נקראין מבעלי המסרה נונין מנוזרות מלשון נזורו אחור שכן בתחלה מתחיל הסופר לכתבן כסדרן לפניס ואח"כ הופכן לאחור וסימניות הללו צריך לעשותן קודם הפסוקים כמו שכתבתי בפרשת בהעלתך ולא באמצע הפסוקים שהרי יש קצת מהם שאין בהם נו"ן וכן מצאתי בספר אחד קדמון מדוייק מספרד . ועיקרא דמילתא איתא בפ"ק דר"ה ת"ש יורדי באניות וגו' . המה ראו מעשי ה' וגו' . ויאמר ויעמד וגו' . יעלו שמים וגו' . יחוגו וינועו וגו' . ויצעקו אל ה' וגו' . יודו לה' חסדו וגו' . ואיכא בין גמרא ומסורת פסוק יודו לה' חסדו . ופסק שפך בוז על נדיבים . דגמרא חשיב בגוויהו . יודו לה' חסדו ומסור' חשיב שופך בוז . ורש"י כתב במסכת ר"ה בין פסיק לפסוק יש סימנות הפוכין כזה . אכין ורקין באין לדרשה וכו' . עוד מצאתי במסורת ישנה אותיות מנוזרות יש בקרי' בן תשעה ב' בתורה ויהי בנסע הארון וז' במזמור יאמר גאולי תחלתן יורדי הים באניות וסופן שופך בוז על נדיבים : (כג) באניות . אין דגש בנו"ן : מעשי ה' . ביו"ד והוא חד מן י"א דכתיבין כן במסורת : (כז) יחגו . במקצת ספרים חסר וא"ו : (כח) וממצוקתיהם יוציאם . רביעאה דענינא וממצוקתיהם בוא"ו בתחלת המלה ואחריני בלא וא"ו ודין הוא חד מן מלין דמשמשין ומ"ת בראשיהון ובמקצת ספרים כתובי יד זה האחרון מלא וא"ו אחר הצד"י וחסר וא"ו אחר הקו"ף ומסורת פליג

עליו לית וכתב כן : (לז) ויטעו כרמים. בדגש בטע"ם שרשים :

(כ' פסוקים) הראשונים מזה המזמור ק"ח נאמרו במזמור נ"ז ומ' פסוקים האחרונים נאמרו במזמור ס' ואין ביניהם חילוק רק במקצת תיבות :

קח (ג) עורה הנבל. בס"ם עורה בשני טעמים ועמ"ש בסי' נ"ז : (ד) אודך בעמים ה'. יש פסיק בין עמים לשם כמ"ש במזמור נ"ז : ואזמרך. הוא"ו ובסי' נ"ז ואזמרך בלא וא"ו : הלמ"ד רפה : (ה) מעל שמים. ובסימן נ"ז עד שמים ועמ"ש שם : ועד שחקים. הוא"ו בגעיא : (ו) ועל כל הארץ. ובסימן נ"ז על כל הארץ : (ז) ועננו. בספרים מדויקים כן כתיב וקרי ביו"ד אבל במזמור ס' כתיב הוא"ו וקרי ביו"ד : (ח) אעלזה. עיין מ"ש בסי' ס' : (ט) לי גלעד ולי. קדמא דסיפר לי גלעד ולי. מנשה לי גלעד לי ואחד פסוק כי' ולי הדברי וגו' הוספה לי וגו' (דניאל ד') : (י) עלי פלשת אתרועע. בסימן ס' עלי פלשת התרועעי : (יא) עיר מבצר. ובסימן ס' עיר מצור : (יב) הלא אלהים. וכסי' ס' הלא אתה אלהים : ולא תצא. בגעיא :

קט וישימו עלי רעה. בטעם ימנית לא מיושב : (י) ודרשו מחרבותיהם. כתב ר' יעקב בן אלעזר כי בס' הללי אשר בטוליטולא כתוב עליו במסרה לית כותיה חטף וגם הנגיד כתב שמלא כן במסרה וכתוב בספרים כ"י כי רד"ק בשרשים ובפי' הוסיף שלקריאה הזאת הסיף שמלה וזוי כמו חרבו מאד. משכו אותה ופרטה לפרש הענין על קריאה זו ובהגהות שרשים א"א ויסיה דרשו בקמץ חטוף כמו ודרשו בקובץ מבנין פועל או כחולם בעבור הרי"ש שאינה מקבלת הדגש על משקל כי גרשו ממצרים וכן פירש"י באחד ספרים וזו"ם ודרשו משמע מאת אחרים שהרי נקוד כך ע"כ וכן מצאתי גם אני בס' ישן מספרד שמסור עליו לית כתיב חטף. באמצעם תחלה דברי רד"ק בפי' כך הם ומלת ודרשו נקראת בקמץ רחב כמו ושמרו דרך ה' וכן קבלנו קריאתה : (יב) ואל יהי . בגעיא : (יד) אל תמח. כמ"ש בקמץ : (טו) עני ואביון. בס"ם בטעם ימנית וס' אחד מוגה ביו"ד : ובכירי. י"ס בלירי וי"ם בסגול : (יז) ולא חפץ. בגעיא : (יט) תהי לו. בגעיא : ולמזח. המ"ם בכירי שרשים : (כא) עשה אתי. בס"ם העי"ן בגעיא ועיין מה שהכתוב במשלי כ"ו : (כב) חלל. חליו קמץ וחליו פתח והוא פעל עבר רד"ק ואכן עזרה : (כג) כנטותו . בכ"ף רד"ק : נהלכתי . ברוב ספרים מדוייקים הה"א בחטף סגול : (כז) וידעו כי ידך זאת . בס"ם הוא"ו בגעיא אע"פ שאין נראה כן מדברי לשון למודים שכבתי לשונו במאמר המאריך : (כח) ועבדך . בס"ם בגעיא : (כט) כמעיל . המ"ם רפה והכ"ף בלא מאריך רד"ק בפי' מכלול דף נ"א וכן בישעיה נ"ט : בשתם . הבי"ת בקמץ לבד : (לא) משפטי נפשו . ג' נפשו מטעין בהון וסי' ואל עונם ישאו נפשו (הושע ד') להושיע משופטי נפשו . ולא נתתי (איוב ל"א) מסורת הושע :

קי (ג) בהדרי . בדל"ת מענין הדר וכן הוא במס"ג מערכת אות דל"ת באלפ"א בית"א מן חד וחד חד דלי"ת וחד רי"ש ובב"ר פ' נ"ס סימן ע' בהדרי קדם מהדרו של עולם הקדשתיך והכי גרסי' התם מהדרו בדל"ת ופי' רש"י ממזרח שהוא הדרו של עולם דכתיב קורא ממזרח עיט ונאמר על אברהם מי העיר ממזרח וגו' וכן פי' בעל יפה תואר מענין הדר וכן צריך לגרוס כפי' אב"א לעולם בדל"ת וז"ל בהדרי קדם מהדרו של עולם הקדשתיך פי' בזכות שמסרת עצמך על קדושת שמי הבאתיך להדרו של עולם דהיינו הר המוריה שהוא גבוה מכל הארצות וגם הוא הדרו של עולם כמ"ש יפה נוף משוש כל הארץ ומשם יצאה אורה לעולם כמ"ש והארץ האירה מכבודו (יחזקאל מג) : בהדרי הנ"ל. הבי"ת בגעיא : ילדתיך . במקצת מדוייקים מלא יו"ד בתר תי"ו וחסר וא"ו בתר דל"ת ויש חילופים בספרים : (ד) מלכי צדק . תרתין מילין ועיין מ"ש בפ' לך לך : (ה) מחץ ביום אפו . מלרע : (ו) מחץ ראש . מלעיל מפני מלה זעירא :

קיא (א) הללויה . תיבה אחת : לנפלאותיו . בס"ם מלא וא"ו וכן נכון עפ"ה דס' ואלה שמות כי לא נמנה שם עם ז' חסר וא"ו בלישנא : (ה) ליראיו . ברוב המדוייקים חסר יו"ד בתר רי"ש : (ז) נאמנים . במקצת ספרים האל"ף בחטף סגול ובס"ם בשוא לבדו :

קיב (י) וכעס . בס"ם כולו קמוץ ולרש"י חציו קמץ וחציו פתח ועיין מ"ש בקהלת סימן ה' :

קיג (א) הללויה . תיבה אחת וכן במזמור דלעיל ובסוף זה המזמור : (ד) על כל גוים ה'. יש פסיק בין מלת גוים לשם משום כבוד שמו ית' כמ"ש במזמור נ"ז : (ח) עם נדיבי. בס"ם אין מיושב במלת עם :

קיד (ב) ממשלותיו . המ"ם בפתח : (ד) רקדו כאילים . במדוייקים מלא יו"ד גם אחר האל"ף וכן ראוי ע"פ המסורה בסימן כ"ט וסימן פ"ט : (ח) למעינו . העי"ן בשוא :

קטו (א) לא לנו . י"ס שאין זה תחלת המזמור וכ"כ רד"ק וכבר דברתי בזה בפתיחת הספר : על אמתך. חד מאלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וא"ו בריש תיבותא ומטעין בהון וסי' במסרה רבתא : (ד) עצביהם . הפי"ן בגעיא בס"ם : (ז) לא יהגו בגרונם. הגימ"ל דגושה וכן בי"ת בגרונם : (יז) יהללו־יה . אין געיא ביו"ד של יהללו רק הוא מאריך בה"א במקצת ספרים : (יח) הללויה. צריך לכתבו באמצע שיטה ותיבה אחת :

קטז (א) אהבתי כי ישמע ה' יש פסיק בין ישמע לשם כמו שכתבתי בסוף מזמור ס"ו : (ד) אנה ה' מלטה נפשי . במקצת ספרים בטעם אחד לבד בנו"ן וברוב הכ"י שלפני בשני טעמים ובמסורת ו' דכתיבין ה"א בלישן בקשה וסי' אנה ה' זכר נא דמלכים וחבירו דישעיה . ב' דיונה ב' דהלל. וכלל העולה מדברי רד"ק בפירוש ומכלול דף רס"א ובשרשים שרש אן שכל אנא באל"ף הוא לעולם מלעיל וכו' וכן כל שהם דלעיל בה"א שהם לשון בקשה ותחינה ונתן טעם לדבריו כי האל"ף קמוצה והנו"ן דגושה וכ"כ בעל לוית חן בפ' א' משער ע' ואולם בספרים שלנו אמת הדבר כי האל"ף קמוצה והנו"ן דגושה בכולם אך בטעמים יש חילופים בספרים כמ"ש על כל א' מהם במקומו ובספר דקדוק ישן כ"י מצאתי שכל לשון בקשה בין באל"ף ובין בה"א מלרע ולשון איה מלעיל ונוסחת לשונו הוא זה אנא אשר פתרונו לשון נא קמץ ואין הדגש מבטלו ולא נודע לי טעם בדבר אך הטעם לפי שאין הדגש בא מפני יתרון האל"ף שלפניו שאין ביסוד התיבה רק נא והאל"ף שבראש התיבה יתירה והרבה אלפי"ן נמצאו בקריאה יתרות בתחלת יסוד התיבה כמו אל"ף של ואתותי בא זנכם. וכן אל"ף שבאבחת חרב. וכן אל"ף של ויתאבכו גאות עשן . וכן אל"ף של אנא מיותרת ואין בשרש יסודו כי אם נא ותדע כי נגינת אנא למטה לפי שהנו"ן עיקר התיבה ואין האל"ף עיקר כמו אנה שפתרונו איה שהנגינה קבועה כמו עד אן לכך טעמו באל"ף ודינה בקמ"ץ כי נרפים הם אבל אנה שהוא כמו נא טעמו למטה באות עיקר ויש לפתור על בקשות הנו"ן כדי להפריש בין אנה אשר פתרונו לשון נא לאנא שפתרונו איה ולכך אין דגש הנו"ן מבטל הקמץ כן נראה לי . ואותם שפתרונם איה כולם נגינתם למעלה בר מן ב' שנגינתם למטה על פי המסורת וסי' אנה אנחנו עולים . אנה מרוחק עכ"ל . ובעל מקנה אברהם הביא שתי הסברות במשפטי הגעיות וכתב כלשון הזה יש מעמידין הקריאה בחמש תיבות בראשם שסימנם ל"ב א"ש בסיותם בקמ"ץ וקודמות לדגש כמו ל מ ה . ב ת י ם . א נ א . י מ ה . ש מ ה . ואנחנו לא ראינו מן המדקדקים בלשונם שיעמידו כי אם לי"ש בלבד ובעל ערוגות הבושם בחר ללכת אחרי הספרים שהם בב' טעמים וראה לפשר שתהיה קריא' אנא בהעמדה קלה לא מלעיל ולא מלרע בהחלט כי כך יחייבו תרי טעמי כמ"ש ביחזקאל כ"ב כללא דנקטינן דשלש דעות בדבר והאיש החכם ומבין מדעתו יבחר לו אחד מהם כאשר יחפוץ כי הוא יבחר ולא אני וה' יורנו בדרך אמת ועיין מ"ש בסוף פ' ויחי : (ו) פתאים . כל פתאים האל"ף נחה והיו"ד נעה והיא למ"ד הפעל ויו"ד הרבים נפלה רד"ק בפירוש ושרשים ומכלול דף רל"ט ועיין מה שכתבתי בסי' ק"ד : דלותי . ב' בסיפרא דין מלרע וחד מלעיל כי דלותי מאד בסימן קמ"ב : (ז) שובי נפשי . חד מן ג' שובי בטעם מלרע וכן במכלול דף קל"ז : (יא) כל האדם כזב : (יב) כל תגמולוהי . שהיה במאריך ובמקף בס"ם : (טז) אנה ה' כי אני . זהו אחד מן הששה הכתובים בה"א בלשון בקשה ובספר אחד כ"י בטעם אחד בלבד בנו"ן ובכמה ספרים בשני טעמים וציין למעלה בפסוק אנה ה' מלטה נפשי : אני עבדך בן אמתך . האל"ף של מלת אני בגעיא בס"ם וכן בחילופים לבן אשר : (יט) בתוככי ירושלם . שתי המלות בגעיא : הללויה . צריך לכתבו באמצע שיטה ותיבה אחת :

קיז (ב) הללויה . שבסוף סימן קי"ז צריך לכתבו באמצע שיטה ותיבה אחת :

קיח (ב) יאמר נא ישראל . היו"ד במאריך : (ה) קראתי יה . חד מן ד' דגושים כמ"ש בסי' נ"ד : במרחב יה . פליגי אמוראי בסוף ערבי פסחים אי הויא חדא מלה או תרתין מלין ובמסורת סוף נשא חשיב ליה בהדי מלין דלא מפקא ה"א ואתיא כמ"ד חדא מלה ובספרי דידן תרתין מילין וכס"א במפיק : (יב) כדבורים. במסורת הדפוס ג' בלישנא חסרים וסימן כאשר תעשינה הדברים פ' דברים. והנה עדת דברים שופטים י"ד. סבוני כדברים . אנ"ך וכן נמסר בשופטים. ואולם בספרים ישנים כ"י ומהדפוס דאורייתא חסר ודנביאים וכתובים מלא ומסרה דילהון ג' בלישנא ב' מנהון מלא. (יד) עזי . ג' קמצים בקריאה וסימנהון וזמרת יה דוישע ה' ודישעיה ודתהלים כמ"ש בפ' בשלח וכתב הר' שלמה אלמולי בספר הליכות שוא שכל אות שהאות שאחריו דגושה הנה אותה האות הראשונה א"א שתהיה נקודה בשוא מורכב כלל והטעם שכיון שהשוא המורכב יש לו דין שוא נע והשוא נע אין אחריו דגש לעולם אם כן יתחייב שכשאחריו דגש אין באות שקודמת שוא מורכב כלל וא"ת הנה מצאנו עזרני עקרה הרי"ש בשו"א קמוץ והנו"ן דגושה וכן עזי וזמרת יה . חגי יהודה תגיך . התשובה כי זה טעות נפל בספרי אשכנז וצרפת ונתפשט בכל הספרים הנדפסי' ונעתקים מהם אבל בכל ספרי ספרד המדוייקים אין לא ברני ולא בעזי וחגי כי אם קמץ לבד . וזה כי אין צריך לשום שו"א להורות על החטיפות כי הדגש מספיק לשיורה על זה לפי שכל הדגש מריץ את האות הקודמת וממשיכה אצלו עכ"ל . ואולם מצאתי לר' יהודה בן בלעם הספרדי שכתב כלשון הזה יש סופרים שאינם מהכרים חטף קמץ באות אם בא שוא תחת אות הסמוכה לה אלא נוקדים אותה בקמץ לבדו ועושים ארבה. רחבה. אכלה כשילה . ולא יתכן בעיני להיות כן לפי שמצאנו אכלה בשילה במסור' לית דכוותיה ואח"כ הוא הלא מלינן כמו כן נקוד אכלה ומתחה פיה בקמץ לבדו ועתה נסתר המסורת ועוד קרבה אל נפשי גאלה מלינו במסורה לית דכוותיה ומלינו עוד קרבה שנת השבע נוקד כמו כן בקמץ . לפיכך נראה בעיני שיתכן חטף קמץ באות אעפ"י שהאות השנית לה נוקדת בשוא כדי להפריד בין להבא ובין לשעבר עכ"ל . ואין זה כלום דכוונת המסרה היא על הקריאה לומר דאכלה בשילה הוא לבדו קריאתו בקמץ חטוף וכן קרבה אל נפשי גאלה משא"כ באחרים שקריאתם בקמץ רחב וכן כתב ר"ש אלמולי בענין זה שאם מלינו לעבדה ולשמרה לעברך בברית . בחטף קמץ העי"ן והשי"ן זו הוא טעות שנפל בכל הספרים הנדפסים נמשך מספרי אשכנז וצרפת אולם בספרים המדוייקים אין עין לעבדה לעברך בברית ולא שי"ן לשמרה כי אם בקמץ לבדו והסבה בזה כי כמו שהדגש בנו"ן רני היא סיבת הטיפות הקמץ הקודם אליו ואין הקמץ ההוא צריך שיתחבר עמו לסבה שזכרנו ככה באלה שהשו"א שאחר הקמץ היא סבת חטיפת הקמץ הקודם אינו צריך עוד אל חברת שוא ועוד שאם היתה עי"ן לעבדה נקודה בשוא קמץ היה מתחייב שיחטוף שוא העי"ן שוא הבי"ת וכבר נתבאר שאין שוא מחטיף שוא : (יח) יסרני יה . חד מן ד' דגושים ב' במזמור זה וב' במזמור נ"ד : (כה) אנא יהוה הושיעה נא אנא יהוה הצליחה נא . הספרים מתחלפים יש מהם בטעם אחד לבד כנון ויש מהם בב' טעמים ועיין מ"ש למעלה בפ' אנה ה' מלטה נפשי : הצליחה נא . המסורת עליו לית ומלרע ואחד והצליחה מלעיל . והצליחה נא לעבדך (נחמיה א') וכ"כ בשרשים ובלוית חן פ' כ"ג מהשער ג' אך קשה לי שמלת הושיעה ומלת הצליחה שבפסוק זה שוים הם בטעמם ברוב הספרים ובשניהם יש זרקא באמצע תיבה וטעם אחר בסופה ומה ראו לחלק ביניהם לקרות הצליחה מלרע והושיעה מלעיל וראיתי בחבור קטן מדקדק הנקרא דברי אגור לר' יעקב לוי מתושבי קזאלי מונפירא שסתרים מאוד נגד הקוראים שתי המלות מלעיל ולמד להם כי שניהם מלרע ועדיין אין דעתי נוחה בזה ואיני שומע לדבריו לקרות הושיעה מלרע דהי הכי לא איסתמיט רד"ק ושאר מדקדקים ובעלי המסורת למימרי' כי היכי דאמור גבי הצליחה דסמיך ליה ומדלא אמרי מידי שמע מיניה דקריאתו מלעיל כדיניו ולא נפיק מכללי' והכי אשכחנא בסיפרי עתיקי דכתיב הושיעה בטעם גלגל בשי"ן ואי הדא מלתא רפיא בידך פוק חזי מאי עמא דבר : (כז) בעבותים . בכמה ספרים חסר וא"ו אבל בס"ם מלא ובמ"ג כתוב בעבתים כן דינו חסר כי לא נמנו במסורת כי אם ב' מלאים והנם ביחזקאל סי' ג' עכ"ל . ואומר אני שאין זו ראיה דהתם ג' ע ב ו ת י ם קא חשיב ולא גמרינן בעבותים מעבותים : (זכר שלא לכתוב כי אם פסוק א' בשטה א' באמצע הנייר ולהניח שטה אחת חלקה בין אל"ף לבי"ת וכן בין כל אות ואות מכ"ב אותיות) :

קיט (ג) לא פעלו . הפ"א רפויה : (ד) אתה צוית פקודיך . ו' חסרים וא"ו וסימנהון אתה צויתה פקודיך . הנה תאבתי לפקודיך . ואתהלכה ברחבה . זאת היתה לי כמעט כלוני בארץ . נציר אנכי ונבזה . וסימנהון אהוזב"ן : (יד) בדרך עדותיך . הוא"ו נקראת . כן הוא בשמנה אותיות באלפ"א בית"א זאת וסימנם פר"ן ב"ן דמ"ה בר מן א' צויתה צדק עדותיך ונמצאו עוד שנים אחרים במסורת ולשלמה בני תן לבב שלם לשמור מצותיך עדותיך (ד"ה א' כט .) ולא הקשיבו אל מצותיך ולעדותיך (נחמיה ט) . ומה שכתוב במסורת הדפוס בדרך עדותיך ששתי ט' מפקי' וא"ו צריך להגיה י' מפקי' וא"ו ולהוסיף ולעדותיך דנחמיה : (יט) גר אנכי בארץ . אין שום טעם באל"ף : (כ) גרסה נפשי לתאבה . בבי"ת ובקצת נוסחי עתיקי דדפוסא כתוב לתאוה בוא"ו וטעותא היא : (כט) ותורתך . הוא"ו בגעיא : (ל) משפטיך שויתי . במירכא כן הוא בספרים כ"י לא בגלגל : (לא) דבקתי בעדותיך. חד מן ח' מפקין וא"ו בענין : (לג) ואצרנה . במכלול דף כ"ח הנד"י בחטף קמץ ולא ראיתי כן בשום ספר ועיין בישעיה כ"ז : (לו) הט לבי אל עדותיך . חד מן ח' באלפא ביתא בוא"ו נעה : (מ) תאבתי לפקודיך . בספרים מדוייקים חסר וא"ו וכן דינו מהמסרה שכבתי למעלה : (מא) ויבאני חסדך . חסר יו"ד הרבים מהמכתב ולית כוותיה : (מג) ואל תצל . הוא"ו בגעיא : (מד) ואשמרה תורתך תמיד . הוא"ו בשו"א ויש מי שכתב אותו בקמץ לפי שמלא במסורת ח' ואוי"ן קמצין בתמניא אפי' (פי' אלפין) בא"ב וא' מהם ואשמרה תורתך תמיד וטעות נפל במסורת הדפוס וצריך לגרוס ואשמרה תורתך שהאות זיי"ן וסימנו מוכיח ז"ז תגפ"ק ר"ש שנים הראשונים באות זיי"ן ובמסורת הדפוס מנפ"ע ר"ל תגפ"ק וכן מצאתי במסרה כ"י כל אלפא ביתא וא"ו בשוא הוא"ו בר מן ח' קמצין וסי' ואתנהם . ואשמרה . ואשיבה . ואקימה . ואשתפה . ואשועה . ואתקוטטה . ואהבם : (מה) ואתהלכה . הוא"ו בשוא ובדפוס ישן בקמץ ושבוש הוא כמ"ש במסורת דלעיל : (מט) זכר דבר . במקצת ספרים זכר בחולם והרוב בקמץ חטוף : (נא) הליצני . הה"א בחטף סגול ובדפוסים ישנים בחטף פתח ואין לחוש לו : (נב) זכרתי משפטיך . בספרים כ"י אין פסיק בין זכרתי למשפטיך אבל יש פסיק בין מעולם לה' שלא יהא נראה כאומר ח"ו מעולם של ה' ומיתזי כשתי רשויות חלילה וכן הוא בפסיקתא דתהלים : (סו) האמנתי . האל"ף בחטף סגול : (עח) אשיח בפקודיך. בדפוסים ישנים וברוב ספרים כ"י מלא וא"ו וכן ראוי כי לא נמנה במסרה עם הו' חסרים שכתבתי למעלה : (עט) וידעו . וידעו קרי : (פב) תנחמני . הפי"ן בגעיא : (צא) למשפטיך . הלמ"ד בגעיא בס"ם : (צג) לא אשכח פקודיך . ברוב ספרים ישנים מלא וא"ו וכן נכון כמ"ש לעיל : (צד) לך אני . בס"ם בגעיא : (צו) לכל תכלה . בגעיא : (צט) כי עדותך . הוא"ו נקראת : (ק) כי פקודיך נצרתי . מלא וא"ו כי אינו מהששה חסרים וכן הוא בספרים ישנים : (קג) אמרתך . באתנח וי"ס ברביע : (קט) נפשי בכפי . הבי"ת רפה : (קיא) נחלתי עדותך . הוא"ו נעה : (קיג) ותורתך אהבתי . הוא"ו בגעיא בס"ם : (קיד) לדברך יחלתי . כן הוא בספרים כ"י : (קיז) ואשעה. אין דגש בשי"ן : בחקיך . הבי"ת דגושה וי"ם רפה : (קיט) סגים . במקצת מדוייקים חסר יו"ד קדמאה ומסורת משלי ריש סימן כ"ה מסייעא להו : (קכא) עשיתי משפט וצדק . כל קריא צדק ומשפט בר מן חד היפוך משפט וצדק : (קכב) ערב עבדך . כל אלפא ביתא אית בכל פסוק חד מן עשר ליבני אלין . אמירה . דבור . עדות . דרך . משפט . פקוד . צווי . תורה . חק . אמונה . והינון רמיזין לעשרה פתגמי אורייתא דאיתיהיבת על טורא דסיני בר מן חד ערב עבדך לטוב דלית ביה חד מכל אלו ואית דגרסי צדק במקום אמונה : (קכט) פלאות עדותך . הוא"ו נעה : (קל) פתח דבריך . הפ"א בקמץ קטן להבדיל בינו ובין פתח הבער שהוא בפתח קטן שרשים וכן במסורת לית קמץ ובמסרה אחרת כל קריא פתח ופתח בג' נקודות בר מן א' קמץ פתח דבריך יאיר פסוק פתחון דברים לכתהלה : מבין פתיים . בשני יודי"ן וכן ערום ראה רעה דמשלי כ"ב והמסורת תבא עליכן ב' מלא בתרין יודי"ן : (קלג) ואל תשלט . הוא"ו בגעיא : (קמ) ועבדך . בגעיא הוא"ו : (קמב) ותורתך . בגעיא הוא"ו : (קמד) צדק עדותך לעולם . הוא"ו נעה : (קמה) קראתי בכל לב . הבי"ת רפה : (קמז) לדבריך יחלתי . לדברך קרי : (קמט) כמשפטיך חיני . הכ"ף בגעיא בס"ם : (קנ) קרבו רדפי זמה . בספרים מדוייקים מלת קרבו בימנית וכן נכון לא בגלגל : (קנג) וכל מצותיך . הוא"ו בגעיא : (קנו) רחמיך רבים יהוה . כך הם הטעמים בס"ם וצריך ליזהר שלא יסמוך מלת רבים לשם וכן דקדק בעל הטעמים להניח פסיק בין שתי המלות להרחיק הרבוי משמו ית' : כמשפטיך . הכ"ף בגעיא : (קנז) מעדותיך לא נטיתי . הוא"ו נעה : (קנט) החסדך . הכ"ף בגעיא : (קסא) ומדבריך ומדברך קרי : (קעה) תחי נפשי ותהללך . מפני הגעיא שעם הת"א תקרא חירק בהרחבה כאילו

קודם

שלם הוא הגרון וזה אחד מן הדומים במכלול דף קפ"ט וכן הוא בספרים כ"י בגעיא : יעזרני . בספרים כ"י מדוייקים יעזרני בשני שואים : (קעו) תעיתי כשה . בספרים מדוייקים בסגול וכן דינו לפי שאינו סמוך כמ"ש הפרשים בפרשת שם :

קכ (ב) יהוה הצילה נפשי . בגעיא בס"ס : (ז) אני שלום . האלף בגעיא בס"ס וכן בהילופים לב"א :

קכא (א) שיר למעלות . זהו לבדו עם למ"ד : (ד) שומר ישראל . בספרים מדוייקים מלא וכן משפטו כי נמנה במסורת עם המלאים : (ז) יהוה ישמרך . בס"ס בגעיא : (ח) יהוה ישמר . בס"ס בגעיא : ישמור צאתך . בקמץ חטוף ובמקצת ספרים ישנים כתוב ישמר בחולם ומצאתי כתוב שזהו דעת ב"נ :

קכב (ב) עמדות . בטעם א' לבד : (ט) אבקשה טוב . כן הוא הטעם ברוב ספרים ישנים :

קכג (ב) אל יד אדוניהם . האל"ף בגעיא בס"ס : (ד) לגאיונים . לגאי יונים קרי והוא חד מן ט"ו מלין כתוב מלה חדא וקרי' תרתי :

קכד (ד) נחלה. קריאתו מלעיל כי הטעם בנו"ן והחי"ת בשוא לבדו וכן נחלה מצרים (במדבר לד) והמסורה תבא עליהם ב' בטעם מלעיל ושארא טעמא בלמ"ד וכתב הראב"ע כי מלת נחלה נמצא על ג' דרכים וכולם שונים האחד הוא נחלה לישראל עבדו החי"ת בחטף פתח והה"א לנקבה . והשני נחלה מכתי (ירמיה י') שהוא לשון חולי פעל עבר מבנין נפעל והחי"ת בשוא לבדו והמלה מלרע . והשלישי נחלה עבר על נפשינו . החי"ת בשו"א והמלה מלעיל כי הטעם בנו"ן והה"א נוספת :

קכה (א) כהר ציון . בגעיא : (ב) ירושלם . בגעיא : (ד) ולישרים . היו"ד נחה : (ה) עקלקלותם. העי"ן בגעיא בס"ס :

קכו (ד) שובה ה'. מלרע : שביתנו . שבותנו קרי וכ"כ רד"ק שכתוב בוא"ו וקרי ביו"ד וקשיא לי שלא נמנה במסרה גדולה עם מלין דכתיבין וא"ו באמצע תיבה וקרי' יו"ד וראיתי לא' מספרי ספרד שבתחלה נכתב הקרי והכתיב כספרים שלנו ואח"כ נמחק מכהון הקרי ונגררה הוא"ו שבפנים ונשארה יו"ד :

קכז (ב) משכימי קום. בשני טעמים במקצת ס"ס : שנא . כל שנה כתוב בה"א בר מן חד כתיב אל"ף כן יתן לידידו שנא מלמד שת"ח שמשכימין ומעריבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומנדדין שינה מעיניהם בעוה"ז לעסוק בתורה הקב"ה נותן להם נחת רוח לחיי העוה"ב וישינים שינה אחת וממנה מקיצים לחיי העוה"ב כמו שנאמר על זאת הקיצותי ואראה ושנתי ערבה לי :

קכח (ג) אשתך . בסגול האל"ף ומה שכתוב במקנה אברהם והחטף סגול בא תמורת חירק כגון אשתך בגפן טעות הוא ור"ל והסגול ועיין בחיי פ' וישלח : (ה) יברכך יהוה . בספרים כ"י אין געיא ביו"ד של שם :

קכט (ג) למענותם . למעניתם קרי : (ח) ברכת ה' אליכם . מאן דכתיב עליכם טעי' :

קל (ה) ולדברו . הוא"ו בגעיא :

קלא (א) ה' | לא גבה. יש פסיק בין ה' ובין לא גבה שלא יהא כאומר ח"ו כי ה' אינו גבוה ומקרא כתיב כי רם ה' וגו' וגבוה :

קלב (ד) אם אתן שנת . בספרי הדפוס הנו"ן קמוצה ובמדוייקים כ"י פתוחה וכן כתוב במכלול דף רל"ב ובאו בתי"ו ובפתח שלא בסמיכות אם אתן שנת לעיני. תמה לנו תילים נ"ם אבל הם סמוכים אותיות השמוש ובהגהת ר' אליה המדקדק אמר המגיה שנת קמוץ ואמרו בפי"ו שב לשנת וחמת ופתח שב לחמת בלבד והעד על זה שאמר בשרשים ובלי סמיכות עם התי"ו אם אתן שנת ולא הזכיר הפתח עד כאן . ותמה אני מאד ממנו לפרש דברי המכלול הפך האמת כי דבריו מוכיחים שבניהם בתי"ו ובפתח והעד שהביא מהשרשים אדרבה סותר את דבריו שהרי בתחלה הביא מתוקה שנת העובד שנת עולם (ירמיה נא) שהם בפתח ואח"כ אמר ובלי סמיכות עם התי"ו אם אתן שנת לעיני ומדלא חילק ביניהם ש"מ דהוא נמי בפתח כוותהון גם בעל הלשון שדרכו להעתיק השרשים כתב ובסמיכות מתוקה שנת העובד ובמוכרת על דרך סמיכות אם אתן שנת לעיני עד כאן . ואף בעל המסורת מנה ה' שנת בלשון שינה לא הפריש ביניהם : לעיני . אין בלמ"ד געיא : לעפעפי . הלמ"ד בגעיא : (ח) קומה ה' וגו' . אלה השלשה פסוקים אמרם ג"כ שלמה בבית המקדש בחנכתו כמו שכתוב בד"ה ב' ו' אלא שיש בין אותם הפסוקים ובין אלה שינוי מעט והענין אחד : (יב) ועדתי זו. ברוב המדוייקים בטעם אחד לבד בתי"ו ובספר מדוייק מטוליטולא בב' טעמים : (יג) אוה . מפיק ה"א : (טו) לדה . הה"א במפיק והמלה מלרע כי אין סימנית שבראש התיבה עושה מלעיל בעבורה : (טז) וכהניה. הוא"ו בגעיא בספרי ספרד :

קלד (ב) שאו ידכם . לית חסר יו"ד הרבים :

קלה (א) הללויה . צריך לכתבו באמצע שיטה ולעשותו תיבה אחת : (ב) שעמדים . יש ספרים שיש גלגל בעי"ן או בשי"ן וזרות הוא : (ג) הללויה כי טוב . תיבה אחת : (ה) ואדנינו . כל לשון אדון ואלוה שהכנוי עליו כוכ"ל הוא רפי האל"ף ולא מפיק כגון באדני . אלהים. ואדני . ואלהים . ואלהיו . כאדני. כאלהים . לאדני . לאלהים . בר מן ז' מפקין אל"ף וסימנהון בתילים סי' קל"ו במ"ג וזה אחד מהם : (ז) מעלה נשיאים מקצה . קלה הקו"ף : (ט) שלח אותת . בכמה ספרים כתובי יד ודפוסים ישנים כן כתיב מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנינא : (כא) ירושלים . בגעיא : הללויה . עיין מ"ש בסוף מזמור ק"ד :

(במזמור הזה קל"ו צריך לכתוב כלו אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה כמו שנמצאו בספרים כ"י):

קלו (ג) הודו לה' . ז' מפקין בליש' : (ו) לרקע . במדוייקים חסר וא"ו :

קלז (ב) כנרותינו . במדוייקים חסר וא"ו אחר נו"ן : (ג) שאלונו שובינו . געיא בס"ס והלמ"ד בשורק : שובינו . השי"ן בחולם : (ה) ירושלם תשכח . היו"ד בגעיא : (ז) יום ירושלם . היו"ד בגעיא : (ט) את עלליך . במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן במסורת ב' חד מלא על נפש עולליך (איכה ב') :

קלח (ב) כי הגדלת על כל שמך . מצאתי בס' דקדוק ישן על כל שמך שיוצא מן הכלל שהוא במקף וניקוד חולם אבל בכל ספרים שלנו הוא בקמץ כמנהג : (ג) תרהבני בנפשי. במקצת מדוייקים מלא תרהבני בטפחא ובי"ת בנפשי רפויה כדינא ובקצתם תרהבני ברביע ובי"ת בנפשי דגושה : (ו) וממרחק . בקצת הספרים החי"ת פתוחה וקצתם קמוצה :

קלט (ג) וכל דרכי. הוא"ו בגעיא: (ה) ותשת עלי כפכה. סודו ותשת עלי הספך ועל כן מלא בה"א עיין במסורת שבסוף ספר לקוטי שכחה ופאה דף כ"ח ע"ב : (ו) פלאיה. פליאה קרי : לא אוכל לה . מלת אוכל בשני טעמים : (ז) אנה אלך . זה אחד מן השנים מלרע והשני אנה אנחנו עולים : (י) ותאחזני . הוא"ו בגעיא : (יב) לא יחשיך . במדוייקים החי"ת בשוא לבדו כמ"ש בירמיה י"ג : (טו) עצמי . העי"ן נקראת בקמץ חטוף : בתחתיות . הבי"ת בגעיא : (טז) ועל ספרך . הוא"ו בגעיא : ולא אחד בהם . ולו קרי . ומדרשי אגדה יש רבים ועיין מ"ש בריש הקדמת הראב"ד לספר יצירה: (יז) ולי מה יקרו . כתב רב פעלים שדגש דחיק ואתי מרחיק דגש הוא ולכן ימצא גם ביתר האותיות ולי מה יקרו רעיך. מה טבו אהליך יעקב ודומיהם: (יט) אלוה | ורשע. יש פסיק בין אלוה לרשע וכן צריך להפסיק בקריאה שלא יהא נראה כמחרף ח"ו וכן בפסוק הלא משנאיך ה' | אשנא שבסמוך יש פסיק בין השם לאשנא משום כבודו של מעלה כמ"ש פעמים רבות : (כ) למזמה נשוא . חד מן מלין דכתיב אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין הראב"ע ורד"ק ומסורת דניאל ג' וריש ס' שלח

לך : לשוא עריך . אמר בעל המסרה על ויהי ערך (שמואל א' כ"ח) ב' בלישנהון חד חסר וחד מלא והשמדתי עריך (מיכה ה') ולדעתי אינו מזה הענין נשוא לשוא עריך כי לא חשבו ממשם ג"כ בשרשים אבל במסרה שלפנינו בשמואל ובמיכה נמסר ח' בלישן דשבו בקריאה ונחשב עמהם גם נשוא לשוא עריך :

קמ כמו נחש . בגעיא : מאויי . כתב רד"ק בפירוש שהיו"ד דגושה ובמכלול דף רכ"ו ור' יונה כתב כי מאויי רשע רפי ולא מצאנוהו אנחנו כן אלא בס"א ירושלמי ראיתיו רפי קמוץ הוא"ו והוא בספר אחר סמך עליו ר' יונה כי הוא מביא ראיה תמיד ממקרא ירושלמי וזהו שגיה בפיקוסם וזה שיש רבים ע"כ . וגם אני מצאתיו כן בספר אחד כ"י ישן : (י) יכסומו . יכסימו קרי : (יא) ימיטו . ימוטו קרי : (יג) ידעת . ידעתי ק' ובמס' ב' כתיב ידעת וק' ידעתי . והשני ידעתי כי כל תוכל (איוב מ"ב) ואינון ראש פסוקא ולית דכוותהון :

קמא (ב) משאת . כן כתיב בשני מאריכין : (ג) נצרה . דגש הצד"י לתפארת : (ד) לדבר רע | יש פסיק באמצע : פעלי און . הפ"א במאריך : (ה) יוכיחני . הוא"ו בגעיא : אל יני . חסר אל"ף ע"פ המסורת וכמו שאמרתי בתיבה א' :

קמב (ד) נתיבתי . השי"ן בגעיא : (ז) כי דלותי . מלעיל וחד מלרע דלותי ולי יהושיע :

קמג (ה) במעשה . במקצת ס"ס בגעיא וכן הוא לב"א בחילופים : (ו) נפשי כארץ עיפה . החכם ערמאה במאיר תהלות שלו פירש כאלו הוא בבי"ת בארץ שכן כתב כי הנפש אף כי היא בארץ עיפה הוא גוף אדם היא לך סלה כי הנפש המשכלת היא חלק אלוה ממעלה וכו' . וגם החכם יחיא פי' בבי"ת וזהו לשונו אף כי המעשה הטוב הוא נמנע ממנו המחשבה טובה עודנה אתי כי נפשי שהיא עתה בארץ עיפה ויבשה מכל טוב לבלתי היותה בארץ אשר עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה היא לך אלפי עולם סלה והנצחיות ע"כ . ומגו כללא דמסורת פ' לך לך תשתמע דכתיב בכ"ף דנמסר התם ה' כארץ בכ"ף והאי חד מנהון ונוסחי דיקי נמי כוותיה סליק ודא היא גרסת התרגום ון' עזרא ורד"ק ואחריני ולא משגיחינן בערמאה ויחייא לגבי ן' עזרא ורד"ק דהוו בקיאי בגירסא טפי מינייהו : (ט) מאויבי | ה' . יש פסיק בין מאויבי לה' כמנהג בכמה מקומות לדבר לאות : והאבדת . בגעיא :

קמד (א) המלמד ידי לקרב. המ"ם רפויה והה"א סמוכה בגעיא מכלול דף ג' ומלת לקרב הקו"ף רפויה והלמ"ד בלא געיא מכלול דף כ"ח : (ב) ומפלטי . קל הלמ"ד וכמוהו רבים רד"ק בפי' ומכלול דף ע"ד ובשרשים ובהגהה שם ועיין במזמור י"ח : הרודד . במדוייקים כ"י מלא וא"ו : עמי . חד מן ג' דסבירין עמים וסימן נמסר במ"ג (שמואל ב' כ"ב) וכתבם המכלול בשקל פועלים וכ"כ ר' יונה בספר הרקמה : תחתי. כתב רש"י כי בספר מדוייק מוגה יש מסור עליו תחתיו ק' ע"כ . ולא נמצא כן בספרים שלנו ולא במסרתינו : (ג) יהוה מה אדם . היו"ד בגעיא בס"ס : ויעשבו . הוא"ו בגעיא בס"ס : (ט) אלהים שיר חדש . האל"ף בגעיא בס"ס : (יא) והצילני מיד בני נכר . הבי"ת בגעיא בס"ס וכן בחילופים לב"א : (יג) אלופינו. כ"כ במדוייקים : בחוצותינו. במדוייקים מלא וא"ו גם אחר הצד"י : (יד) מסבלים . המ"ם בגעיא :

קמה (ד) וגבורתך . ביו"ד ועיין מ"ש בישעיה סימן ס"ג : (ו) וגדלותך . וגדולתך קרי ורד"ק כתב שנכתב ביו"ד הרבוי אחר התי"ו וכן הוא בדפוסים אחרונים אבל בדפוסים ראשונים ובס"ס כ"י מדוייקים לא נמצא בהם יו"ד וכן מסתבר דלא נמנה במסורת רק עם ס"ב מלין דכתיבין מוקדם מאוחר וסימנם נמסר במ"ג הוא סוא"ו : (ח) וגדל חסד. בס"ס המדוייקים כתוב וגדל חסד בקמץ חטוף ובלא וא"ו אחר דלי"ת וכן הוא בדפוסים ישנים ובמקצת דפוסים כתוב וגדול חסד בוא"ו ויש לסמך על מה שיסמוכו מהמסרה שלנו שנמנה זה עם המלות שיש בהם וא"ו יתירה אעפ"י שהן בקמ"ץ חטוף ובכבר נמנו במסרה זו תיבות אחרות עם וא"ו שלא נמצאו כן בספרים ולפיכך אין לסמוך עליו הדרכה יש לדחותה מפני מסרה אחרת האומרת וגדל ב' חד מלא וחד חסר והמלא הוא וגדול כח דרים נחום והחסר הוא זה וכן כתב רד"ק בהדיא הכא והתם: (י) יברכוכה . חד מן מלין דכתיבין כ"ה בסוף תיבותא ובזוהר פ' נשא דף קמ"ו אל תקרי יברכוכה אלא יברכו כ"ה כה תברכו כשם המפורש כה תברכו בלשון הקדש . ועיין עוד בזוהר פ' ואתחנן דף רס"ז וריקאנטי פרשת נשא ושערי אורה דף י' וברבינו בחיי פ' בשלח על פסוק זה אלי ואנוהו יברכוכה יברכו כה כלומר בענין הזה והוא נגלה ונסתר כענין נוסח הברכות שתקנו ברוך אתה לנוכח ואשר קדשנו נסתר וזה שאמר מיד כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו לנוכח ואח"כ אמר להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו שלא לנוכח להורות שאע"פ שהוא יתב' נסתר ונעלם מהשגת כל משיג נגלה הוא ונמצא בלבבות : (יב) וכבוד הדר . ברוב הספרים הכתב ימין והמיושב במלת וכבוד : (יג) וממשלתך בכל דור ודור . כן הוא לפי המסרה שלנו קדמאה מלא תנינא חסר והרבה ספרים שניהם מלאים : (טז) פותח את ידך . חסר יו"ד על פי המסורת : (כא) יהוה ידבר פי . יו"ד של ידבר בגעיא ולא יו"ד של שם :

קמו (א) הללויה . ריש פירקא והדא מלה : (י) ימלך ה' לעולם . הלמ"ד בגעיא : לדר ודר הללויה. חדא מלה :

קמז (א) הללויה כי טוב . חדא מלה : (ג) הרופא . במקצת ספרים חסר וא"ו : לעצבותם . בדגש הצד"י לתפארת : (יא) רוצה יהוה . עיין מ"ש בסימן קמ"ט : המיחלים . הה"א במאריך : (יז) קרחו . במקצת ספרים מדוייקים הקוף בפתח ובמאריך וכן נקוד פתח בספר בעל הלשון . וי"ס בקמץ ובמאריך וברוב הדפוסים בקמץ חטוף : כפתים. רד"ק מצאו בספר מכלול דף ק"ז עם הרפויין כמו כן אני כפיך (איוב לג) . ויהי כבאך שם העיר (שופטים י) וכ"כ בעל מקנה אברהם וכ"כ ר"א הלוי בפרק שירה ובפי' מהלך שבילי הדעת שבכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת זו אצל זו שהראשונה דגושה הוא אם שתיהם ממוצא אחד אבל אם כן משתי מוצאות תהיינה רפות ובספר רב פעלים כתוב שמכלל שתי אותיות יצאו ג' רפין שלא כמנהג עפ"ה ויהי כבאך שם העיר . משליך קרחו כפתים . הן אני כפיך לאל . ועוד אחר שלא הזכירו בעלי המסורת ורפה גם הוא . והיא כפורחת עלתה נצה ע"כ : (יט) דברו . דבריו קרי :

הללויה. שבסוף וריש המזמור שלאחריו חדא מלה :

קמח (ב) צבאו . צבאיו קרי : (ה) יהללו. היו"ד בגעיא בספרי ספרד : (יב) בתולות . בדפוסים ישנים ובכל ספרים כ"י שלפני מלא דמלא ועיין מ"ש באסתר ב' : (יד) לכל חסידיו . הלמ"ד בגעיא :

הללויה . שבסוף וריש המזמור שלאחריו הדא מלה :

קמט (ד) כי רוצה . ב' מלא ואידך רוצה ה' את יראיו ובס"ס שניהם הצד"י בציריי : (ה) יעלזו . בשני שואין : (ו) פיפיות . ב' ואידך בישעיה סימן מ"א ועיין מ"ש שם : (ז) בלאמים . קל הלמ"ד ולא מצאנוהו דגש כי אם בספר אחד כ"י : (ח) לאסור . האל"ף בשוא לבדו :

הללויה . שבסוף וריש המזמור שלאחריו חדא מלה :

קנ (ב) גדלו . הגימ"ל בשלש נקודות רד"ק בשרשים : (ג) בנבל . במקצת ספרים הנו"ן בסגול ורד"ק כתב שהוא בצירי : (ד) ועגב . חסר וא"ו אחר עי"ן והגימ"ל רפויה ועיין מ"ש מכלל יופי באיוב למ"ד : (ה) בצלצלי תרועה . הבי"ת בגעיא :

הללויה . חדא מלה כתיב :

תם ספר תהלים . בעזר מגביה שפלים :

אשרי

(א) **אשרי** האיש. בשבחו לשונות של זמר נאמר ספר זה. בנלוח, בנגון. במזמור. בשיר. בהלל. בתפלה. בברכה. בהודאה. באשרי. בהללויה. כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו. אדם. מלכי צדק. אברהם. משה, דוד. שלמה. אסף. ושלשה בני קרח. וחלוקין על ידותון י"א אדם היה כמש"כ בד"ה. וי"א אין ידותון שבספר זה אלא על שם הדתות והדינים של גזירות שעברו עליו ועל ישראל (אשרי האיש ליספליסמני"ץ בלעז): אשוריו של איש ותהלותיו של אדם אלו הם אשר לא הלך כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב: (ב) כי אם בתורת ה' חפצו. הא למדת שמושב הלצים מביאו לידי בטול תורה: ובתורתו יהגה. בתחלה היא נקראת תורת ה' ומשעמל בה היא נקראת תורתו: יהגה. על ל' הגה בלב הוא כדי"א (לקמן יט) והגיון לבי (ישעיה נג) לבך יהגה אימה. (משלי כד) כי שוד יהגה לבם: (ג) שתול. פלנדיי"ן

א **אַשְׁרֵי** הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים ג'
וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב ד' נ'. ג'
לֵצִים לֹא יָשָׁב׃ ב כִּי אִם בְּתוֹרַת
יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם ג' חד הס'
וָלָיְלָה׃ ג וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־

א טוּבֵיהּ דִגְבַר דְלָא הַלִיךְ בְּמִלְכַּת רַשִׁיעִין וּבְאוֹרְחַת חַיָבִין לָא קָם וּבְסִיעַת מְמַקְנֵי לָא אִסְתְּחַר׃ ב אֱלָהֵין בְּנִימוּסָא דַיְיָ רְעוּתֵיהּ וּבְאוֹרַיְתֵיהּ מְרַגֵן יְמָם וְלֵילֵי׃ ג וִיהֵי כְּאִילָן חַיֵי דִנְצִיב עַל

(א) **אשרי** האיש. קדמונינו ז"ל אמרו כי עמד קשה מן הלך וישב קשה מכולם אם כן יהיו הלצים רעים מחטאים ור' משה הכהן פירש להיפך ואמר כי טעם לא עמד אפילו לא עמד ולפי דעתי כי מלת רשעים הם שאינם עומדים על מתכוני אחת כדרך והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל וכן ובכל אשר יפנה ירשיע והוא ישקיט ומי ירשיע ובעבור זה הזכיר עם רשעים הלך והוא המסותה ללכת בעצת רשע אחר ובדרך לא ידעה ומלת חטאים קשה ובעבור זה הזכיר דרך כי הוא הרגיל ללכת בה ומלת ישב קשה ממנה והלצה דעת הקדמונים ולצים מגזרת כי המליץ בינותם שהוא יגלה סוד ראובן לשמעון והלצים הם הפך הענוים אם ללצים הוא יליץ ואחריו ולענוים יתן חן והענוים הם הביישנים לדבר דבה ולתת דופי ולגלות סתרים ובקרית שמע ד' מתכונות הגוף והם בשבתך והפך בלכתך כי הנע הפך הנח ובשכבך הפך ובקומך ובתהלות כתוב ישב כנגד בשבתך גם הלך כנגד לכתך גם עמד כנגד קם ולא הזכיר השכיבה כי ברוב האדם ישן ומשפט לשון הקודש להכנים סי' אות לכל הפעלים כאשר הם עתידים אמרו מן פעל יפעל וכאשר ירצו לדבר על זמן עומד ידברו בלשון עבר גם בעתיד כמו וינועו אמות הסיפים והבית ימלא עשן וככה לא הלך ובתורתו יהגה כי אין לו עסק והחפץ בהבלי העולם רק כל חפצו בתורת השם לעשות המצות וטעם תורה כי תורנו הדרך הישרה ומלת יהגה בלב וכמוהו והגות לבי תבונות גם בפה כמו ולשוני תהגה צדק ולאמרו ובתורתו יהגה ולא נכתב ובה יהגה לדרך נחות כי הנה מלת ישראל חמש פעמי' בפסוק אחד והזכיר יומם ולילה כנגד ארבעי' מתכונות הגוף: (ג) פלגי. מגזרת פלג לשונם ועל פלגי מים על אחת הפלגים כמו אל ירכתי הספינה ויקבר בערי

אשרי ד' ר"פ בטעם וסי' אשרי האיש אשר לא הלך ריש סיפרא. לא יחשוב ה' לו עון. אשרי אדם שומע לי. אשר שם ה' מבטחו. וסי' בלשון ארמי גברא חשיב שמיע ה': ובדרך ד' וסי' נמסר בסדר בהעלתך:

תולדות אהרן אשרי. ברכות י ע"ג יח עקידה נעילת שערים כל המזמור: ובמושב. קדושין מא אבות ח (ש"ג מ קדושין סא): כי אם. ע"ג יט זכר בלק: ובתורתו. קדושין לב ע"ג יח: והיה. שם עקידה ש' סג:

מצודת דוד

א (א) **אשרי** האיש. ספורי תהלות האיש המה לומר עליו בשבחו זהו אשר לא הלך בעצת רשעים ר"ל לא היה לבו נפתה ללכת בעצתם לעשות כמוהם וכל כך היה נזהר בנפשו עד שלא עמד בדרך אשר החוטאים עוברים בו כחשש פן יפגשוהו ויסיתוהו אחרי עצתם ובהיות כן לא בא א"כ לכלל ישיבה לשבת עמהם לספרים עצתם בלבו וללכת בה ועשה א"כ משמרת למשמרת: (ב) כי אם. לא סוף הדבר שחדל ונזהר מעצת רשע כ"א עשה גם את הטוב. כי כל חפצו היה בתורת ה': ובתורתו. בכל עת יחשוב להתבונן בחכמה שהמצ"א בלבו טעמים וצינים פלחים לתורה: (ג) והיה. ובעבור זה היה גמול שכרו להיות דומה לאילן הנטוע במקום המים שמגדל פירותיו בזמנו ואף העלים אינם כומשים בעבור מרבית הלחלוחית ושפע

מצודת ציון

א (א) אשרי. ענין שבח ותהלה כמו כי אשרוני בנות (בראשית ל): לצים. מלשון מליצה כי המלעיג בבני אדם או בתורה יוסר דרכו לבטעים אחריו במיטב הדבור להכנים בלב: (ב) יהגה. פעם תשמש ענין מחשבה כמ"ש והגיון לבי (לקמן י"ט) ופעם תשמש ענין דבור כמ"ש ולשוני תהגה (לקמן ל"ה): (ג) שתול. נטוע כמו שתולים בבית ה' (לקמן צב): על

פַּלְגֵי־מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ ׀ יִתֵּן בְּעִתּוֹ
וְעָלֵהוּ לֹא־יִבּוֹל וְכֹל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כ'
יַצְלִיחַ׃ ד לֹא־כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם־ י"ע
כַּמֹּץ אֲשֶׁר־תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ׃ ב' דגשים. ז' ל'
ה עַל־כֵּן לֹא־יָקֻמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט ז' חסר ח' דגשים
וְחַטָּאִים בַּעֲדַת צַדִּיקִים׃ ו כִּי־יוֹדֵעַ ד'. י' מ"ע
יְהוָה דֶּרֶךְ צַדִּיקִים וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים
תֹּאבֵד׃

ב א לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם
וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ־רִיק׃ ב יִתְיַצְּבוּ ׀ מַלְכֵי־
אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ־יָחַד עַל־יְהוָה ג' מ"ג. ל"א
וְעַל־מְשִׁיחוֹ׃ ג נְנַתְּקָה אֶת־ ל'
מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ׃ ל' י"א בסיפרא
ד יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק אֲדֹנָי יִלְעַג־ ב' מ"ל בסיפ'
לָמוֹ׃ ה אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ וּבַחֲרוֹנוֹ ל'. ל'

טוּפֵי מוֹי דִי אִנְבֵּיהּ מְבַשֵּׁל
בְּעִדָּנֵיהּ וְאַטְרְפוֹי לָא נָתְרִין וְכָל
לִבְלְבוֹי דִמְלַבְלֵב מְגַרְגַר
וּמַצְלַח׃ ד לָא מְטוּל הֵיכְנָא
רַשִׁיעֵי אֱלָהֵין כְּמוֹזָא דִי
תַשְׁקְפִנֵּיהּ עַלְעוֹלָא׃ ה מְטוּל
הֵיכְנָא לָא יִזְכּוּן רַשִׁיעֵי בְּיוֹמָא
רַבָּא וְחַיָּבִין בִּסִיעַת צַדִּיקַיָּא׃
ו מְטוּל דְגַלֵי קֳדָם יְיָ אוֹרַח
צַדִּיקַיָּא וְאוֹרְחַתְהוֹן דְרַשִׁיעֵי
תְהוֹבֵד׃ א לְמָא מִתְרַגְשִׁין
עַמְמַיָּא וְאוּמַיָּא מְרַנְנִין
סְרִיקוּתָא׃ ב קָיְמִין מַלְכֵי
אַרְעָא וְשִׁלְטוֹנַיָּא יִתְחַבְּרוּן
כַּחֲדָא לְמִרְדָא קֳדָם יְיָ וּלְמִנְצֵי
עַל מְשִׁיחֵיהּ׃ ג נִתְרַע יַת
אֲסָרָתֵיהוֹן וְנִטְלוֹק מִנָּנָא
שַׁלְשְׁלָוָתְהוֹן׃ ד דְיָתֵיב בִּשְׁמַיָּא
יְגַחֵךְ מֵימְרָא דַיְיָ יְרַדֵּהּ לְהוֹן׃
ה הֵידֵין יְמַלֵּל לְהוֹן בְּתוּקְפֵיהּ

לא כן י"ט בקריאה וסי' נמסר בירמיה סי' כג: יקמו ז' חס' בקריאה וסי' ושמע אישה ביום שמעו קדמא. ויאמר יואב יקמו הנערים בתרא דפסוק. מתים בל יחיו רפאים בל יקמו. בל יקמו וירשו ארץ. לא יקמו אשרים וחמנים. על כן לא יקמו רשעים במשפט. יקמו ויספרו לבניהם דתלים: על ה' ל"א בקריאה וסי' ובקר וראיתם את כבוד. ויאמר משה בתת ה' לכם. לכן אתה וכל עדתך. אבינו מת במדבר. ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם. והנביא ההוא או חלם. והיא מרת נפש ותתפלל. ויתפאו בני ישראל דברים. לא יוסיף עוד שאר ישראל. ובני הנכר הנלוים. אז תתענג על ה'. לכן כה אמר ה' הנני פקד. השכירוהו כי על ה' הגדיל. ונשמר מואב מעם. ממך יצא חשב על. הלא הכושים והלובים. ובעת ההיא בא חנני. ויכנעו בני ישראל בעת ההיא. וישב בצר לו דד"ה. כי בשובכם. ועוד דברו עבדיו רד"ה. יתיצבו מלכי ארץ. ישועו ואין מושיע. והתענג על ה' ויתן לך. גול על ה' דרכך. השלך על ה' יהבך. אשרי שאל יעקב. ויהי היום ויבאו בני האלהים. וחברו ב' בפסוק. רחב נפש יגרה מדון. וב' ועל ה' וסי' ראשיה

אבן עזרא

בעלי גלעד בן אתונות ויש אומרים כי טעם פריו כנוי בני הנעורים: ועלהו לא יבול. שהוא כל ימיו על דרך טובה חכמה עם נחלה: וכל אשר יעשה יצליח. ישוב על האדם הנמשל לעץ ויש אומרים כי ישוב כל אשר יעשה יצליח על העץ כי אם יוקח ממנו סעיף ויוטע יצליח ואחרים אמרו כי שב על עלהו כמו ועלהו לתרופה ולפי דעתי כי טעם פריו הנשמה החכמ' שתהיה מלאה תורי' אלהיי להכיר בוראה ומעשיו העומדים לנצח ותדבק בעולמה העליון בהפרדה מעל גויתה כמו הפרי המבושל באילן ויפרד ממנו ואין צורך לו כי בעבור הפרי היה העץ ועלהו לא יבול זכרו הטוב כדרך זכר צדיק לברכה וכל אשר יעשה יצליח הון ובנים וכבוד: (ד) כמוץ. הדק מהתבן כמוץ יסוער מגורן והנה נפש הצדיק דומה אל הדגן שהוא עומד והרשעים כתבן לפני הרוח: (ה) על כן. הזכיר כי תאבדנה נפשות הרשעים וזכר זרעם בעולם הזה על כן מלת לא יקומו שטעמו יעמדו וטעם במשפט כמו את כל מעשה האלהים יביא במשפט ונפתח בית במשפט להורות על חסרון הדעת כדרך בשמים ה' בשמים חסדך בעבור שהוא יום הדין לכל יום אחד או לכל אחד במותו וטעם בעדת צדיקים כי התחברותם טוב לכלם הפך חבורת רשעים: (ו) כי יודע. אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללים והפרטי' הכללים הם נפש כל חי לכל הברואים והפרטי' הם כל מין ומין בפני עצמו או אפי' כל בריה ובריה בפני עצמה כי מעשה ידיו כולם רק דעת הפרט לכל אחד בדרך כלל הן לצדק הן לרשע ידענו ולעולם ידע אותות הנודעות ובעבור שתעמדנה נפשות הצדיקים ותהיינה קיימות לעולם על כן ידע אותם גם ידע כי נפשות הרשעים תאבדנה הנה הטעם כי דרך הרשעים לאבדון ואם נפשות הצלים או נפשות הרשעים תאבדנה אף כי נפשות הצלים או תהיה מלת רשעים כוללת חטאי' ולצים: (א) למה רגשו. הנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררי' על דוד ביום המשחו על כן כתוב אני היום ילדתיך או על המשיח ורגשו כמו חברו וכמוהו מרגשת פועלי און. ולמ"ד לאמים שורש כמו ולאם מלאם יאמץ: יהגו ריק. בדיבור כמו ולשוני אם יהגה רמיה והדבור ננתקה את מוסרותימו: (ב) יתיצבו. עם הגוים המלכים והסגנים יחדו ונוסדו מגזרת סוד והנה על דרך ריבה ה' את יריבי שהוא מגזרת רב והוא מעלומי העי"ן ריב וכן סוד מגזרת סיד ויו"ד יריבי הסוך והוא תאר חסר או הוא מטעם יסוד על דעת האומר שזה המזמור שאמר המשורר נאמר על דוד או הוא שתנבא על עצמו הנה מלאו גוים רבים היו תחת יד דוד ואם על המשיח הדבר יותר ברור וטעם על ה' שיאלו מתחת יד שקול הדעת שנטע השם בלב כל אדם: ועל משיחו. שלא יכחישו לו ויסורו אל משמעתו לתת לו מס: (ג) ננתקה את מוסרותימו. מגזרת מוסר גם עבותימו חבלים עבותים והטעם אחד במלות שונות כי כן דרך לחות כמו מה אקוב ומה אזעום: יושב. בעבור שהזכיר יתיצבו מלכי ארץ אמר כנגדם יושב בשמים שהם למעלה על האדם אמר הגאון כי טעם ישחק שישימם לשחוק וללעג והנכון שהשם ברא הגשם שהוא העלם והצורות שהם מקרים כל אשר יעשה האדם או יצייר צורות חיות ושמו נשגב לבדו מהיותו ביסוד ואף כי במקרה רק בעבור שהמדבר אדם וככה השומע דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומע וככה עשו שהארץ כדמות אדם ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ ולמו כמו להם ומלת לעג לעולם עם אות למד כמו ילעיגו לי על כן ואויבינו ילעגו למו דרך כינוי כאשר פרשו: (ה) אז. יש אומרים ידבר כמו יאבד כמו ותדבר את כל זרע הממלכה שהוא לשון מות כמו אחי דבר מות כמו ותדבר את כל זרע הממלכה כי

רשי

פלנדיי"ץ בלעז: פלגי. ראוויאר"ש בלעז: ועלהו לא יבול. אפילו הפסולת שבו לצורך הוא שיחתן של תלמידי חכמים לצורך הוא וצריכה לימוד: לא יבול. לשון כמוש פליסטיי"ר בלעז: (ד) כמוץ. לי קש קומבלי"א בלעז: (ה) על כן וגו'. דבוק הוא למקרא של אחריו: (ו) כי יודע ה' וגו'. לפי שהוא יודע דרך צדיקים ולפניו הוא להכירה תמיד ודרך רשעים שנואה בעיניו ומעבירה מלפניו על כן לא תהא תקומה של רשעים ליום הדין ולחטאים ליכתב בעדת צדיקים: (א) למה רגשו גוים. רבותינו דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעו יהיה נכון לפותרו על דוד עצמו כענין שנאמר (ש"ב ה) וישמעו פלשתים כי משחו ישראל את דוד למלך עליהם ויקבצו פלשתים את מחניהם ונפלו בידו ועליהם אמר למה רגשו גוים ונתקבצו כולם: ולאומים יהגו. בלבם ריק. ולאומים מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כלם קרובי ענין: (ב) יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד וגו'. ורוזנים שינטר"ש בלעז: נוסדו. לשון סוד פירקונסילרוי"ש בלעז ומה היא העצה: (ג) ננתקה את מוסרותימו. דישרינפרויי"ש לווקורא"ש בלעז. אלו רצועות שקושרין העול בהם: עבותימו. לויקורדוי"ש בלעז: (ד) ישחק ילעג ידבר. לשון הווה הם משמשין: (ה) אז ידבר אלימו. כמו עליהם ומה הוא הדבור: ואני

תולדות אהרן אשר פריו. כתובות סב. ב"ק פב ע"ג יט: ועלהו. סכה כא ע"ג עא: על כן. סנהד' קז: כי יודע. עקידה שער ק זכר קדושים. למה רגשו. ברכות ז ע"ג ג (ברכות ח תענית סה): ננתקה. שם (ע"ג מ): יושב בשמים. זוהר מגורע עקרים פ' יו'

מצודת ציון

על. סמוך כמו והחונים עליו (במדבר ב'): פלגי מים. אמת המים כמו נהר פלגיו (לקמן מ"ו) ע"ש שהוא מתפלג ומתפרש ללכת אילך ואילך: יבול. יכמוש כמו כאלה נובלת עליה (ישעיה א'): (ד) כמוץ. היא פסולת התבואה כמו כמוץ יסוער מגורן (הושע יג): תדפנו. ענין דחיפה והכאה כמו קול עלה נדף (ויקרא כ"ו): (ו) יודע. ענין השגחה כמו וידע אלהים (שמות ב'):
ב (א) רגשו. ענין קבוץ והמון רב וכן מרגשת פועלי און (לקמן ס"ד): ולאומים. האומות כמו ולאם מלאם יאמץ (בראשית כ"ה): יהגו. ידברו. ריק. דבר שאין בו ממש: (ב) ורוזנים. שרים: נוסדו. ענין עצה כמו נמתיק סוד (לקמן נ"ה) ע"ש שהעצה נעשה בסוד לבל יגולה או לפי שהעצה להמעשה הוא כהיסוד לבנין: (ג) ננתקה. ענין העתק ממקומו כמו נתקו מוסרות (ירמיה ה'): מוסרותימו. הם קשורי רצועי העול: עבותימו. חבלים עבות כמו ג' יתרים: (ד) למו. להם. ר"ל אליהם: (ה) אלימו. אליהם: יבהלמו. מלשון בהלה:

מצודת דוד

ושפע הרטיבות כי כן האיש הזה משופע ברוב טובה מבלי מחסור וכאומר הנה מגמול השכר ניכר יושר דרכו: וכל אשר יעשה. ר"ל ובכל הנטיעות אשר ינטעו ממנו יצליח להיות כמותו וכן צאצאי האיש הזה יהיו כמוהו: (ד) לא כן. לא יהיו רשעים מוצלחים כן ותהי עוד להפך כי מכאובים רבים נכונים לרשע פעם בפעם כמוץ הזה הנדף בכל עת מנשיבת הרוח ולא מצא מנוח: (ה) על כן. בעבור כי נכון בידם מכאובים רבים לזה לא תהיה להם תקומה בעת בא המשפט כשתתמלא סאתם כי המכאובים ההם יבואו עליהם אחד באחד ינשו: וחטאים. מלת לא שנאמר בתחלת המקרא משמשת בשתים כאומר החוטאים לא יהיו נכללים בעדת צדיקים להיות מושגחים מה' כמוהם: (ו) כי יודע ה'. כי המקום ב"ה נותן לב לדעת ולהשגיח על דרך הצדיקים לבל יכשלו בו אבל דרך הרשעים תהיה אבודה משגחת ה' להיות נעזב אל המקרים ולא יהיו א"כ נכללים בעדת הצדיקים: ב (א) למה רגשו. ר"ל למה להם זאת להתקבץ ולדבר דברי ריק לא לעזר ולא להועיל: (ב) יתיצבו. מוסב על למה האמור במקרא שלפניו לומר למה יתיצבו המלכים והשרים בעצה אחת על ה' ועל משיחו: (ג) ננתקה. וכה יאמרו בעצתם נעתק מאתנו את מוסרי עולו לבל נעבוד אותו ואחז במשל לדבר בלשון הנופל בשור המושך בעול: ונשליכה. הוא כפל ענין במ"ש לתפארת המליצה ולחזוק הדבר: (ד) יושב בשמים. כאומר הלא ה' יושב הוא בשמים ממעל ואפילו חלם למעלה לגבור חשב ומכ"ש גבור למעלה וא"כ הלא ישחק על עצתם ויל"ג עליהם וכפל הדבר במ"ש: (ה) אז. כאשר יומחי:

יבהלמו׃ ו וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי עַל־צִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי׃ ז אֲסַפְּרָה אֶל־חֹק יְהוָה אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃ ח שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי־אָרֶץ׃ ט תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם׃ י וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ יא עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה׃ יב נַשְּׁקוּ־בַר פֶּן־יֶאֱנַף ׀ וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי־יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בוֹ׃

ג א מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי ׀ אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ׃ ב יְהוָה מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי׃ ג רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים

(מסורה: ל׳. ל׳ וחד שכתי אל ציון · מ״כ פתחי באתנח וכספר׳ · ל׳. ל׳ · ל׳. ל׳ וחסר · ו׳ · ל׳ · ל׳ · ח׳ר״פ בספר׳ · כ׳ נס׳)

ובְרוּגְזֵיהּ יְבַהֲלִנּוּן׃ ו וַאֲנָא רַבֵּיתִי מַלְכִּי וּמַנִּיתֵיהּ עַל טוּר מַקְדְּשִׁי׃ ז אֶשְׁתָּעֵי קְיָמָא דַיְיָ אֲמַר חֲבִיב כְּבַר לְאַבָּא לִי אַנְתְּ זַכָּאָה כְּאִלּוּ יוֹמָא דֵין בְּרֵיתָךְ׃ ח בְּעֵי מִנִּי וְאֶתֵּן נִכְסֵי עַמְמַיָּא אַחְסַנְתָּךְ וְאַחוּדְתָּךְ שָׁלְטוֹנֵי סְיָפֵי אַרְעָא׃ ט תִּתַבְּרִנּוּן הֵיךְ בְּחוּטְרָא דְפַרְזְלָא הֵיךְ מָאן דְּפַחַר תִּתְרְעִנּוּן׃ י וּכְדֵין מַלְכַיָּא אַשְׂכִּלוּ קַבִּילוּ מַרְדּוּתָא נְגִידֵי אַרְעָא׃ יא פְּלָחוּ קֳדָם יְיָ בִּדְחַלָא וְצַלּוּ בִּרְתִיתָא׃ יב קַבִּילוּ אוּלְפָנָא דִּלְמָא יִרְגַּז וְתְהוֹבְדוּן אוֹרְחָא מְטוּל דְּיֵיחוֹר כִּזְעֵר רוּגְזֵיהּ טוּבֵיהּ לְכָל דְּסָבְרִין בְּמֵימְרֵיהּ׃

א תֻּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד בְּמַעְרְקֵיהּ מִן קֳדָם אַבְשָׁלוֹם בְּרֵיהּ׃ ב יְיָ בְּמָה סַגִּיאִין מְעִיקֵי סַגִּיאִין דְּקַיְמִין עֲלָי׃ ג סַגִּיאִין אָמְרִין לְנַפְשִׁי לֵית פּוּרְקָנָא לֵיהּ

בשחר ישפטו. אולת אדם תסלף דרכו: בשבט ו׳ רפין בקריאה וסי׳ בישעיה ריש סי׳ י״א: מזמור לדוד ח׳ ר״פ בסיפ׳ בברחו מפני אבשלום. ה׳ מי יגור באהלך. ה׳ רעי לא אחסר. הבו לה׳ בני אלים. ה׳ אל

תולדות אהרן אספרה. סכה נב זוכר משפטים: עבדו. ברכות כט יומא ד עקרים מג פ׳ לג זוכר ויחי ואחרי מות (ברכות ח): נשקו בר. סנהדר׳ לב: אשרי. ברכות י: מזמור לדוד. שם ז י שבועות טו זוכר וזאת עקידה שער מד: מה רבו צרי. ברכות ז (שבת ה ערובין כו):

רש"י

(ו) ואני נסכתי מלכי. למה רגשתם ואנכי מניתי לי את זה לנסוך ולמלוך על ציון הר קדשי: (ז) אספרה אל חוק. אמר דוד חוק קצוב הוא ומקבל עלי לספר את ולהודיע: ה׳ אמר אלי. על ידי נתן וגד ושמואל: בני אתה. ראש לישראל הקרויין בתורה בני בכורי והם יתקיימו על ידך כמו שנאמר בשבגר (שם ב ג) כה אמר ה׳ ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישראל ובשבילם אתה לפני כבן שכולם תלויין בך: אני היום. שהמלכתיך עליהם: ילדתיך. להיות קרוי בני וחביב עלי כבן בשבילם כמו שנאמר (דה״א יד) וידע דוד כי הכינו ה׳ למלך על ישראל וכי נשאת מלכותו בעבור עמו ישראל ומצינו במלכי ישראל החביבין לפניו שקרוין בנים כמו שנאמר (ש״ב כז) בשלמה הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב ועוד מצינו בדוד במזמור פ״ט הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי: (ח) שאל ממני. התפלל אלי בכל עת שאתה בא להלחם באויביך: (ט) תרועם. תרוצצם: בשבט ברזל. היא החרב: תנפצם. תשברם והוא ל׳ נפוץ בכל המקרא חרס המשובר לשברים דקים: (י) ועתה מלכים השכילו. נביאי ישראל אנשי רחמים ומוכיחים אומות העולם לסור מרעתם שהקב״ה פושט יד לרשעים ולצדיקים: (יא) וגילו ברעדה. כשתבוא אותה רעדה שכתוב בה (ישעיה לג) אחזה רעדה חנפים תגילו ותשמחו אם עבדתם את ה׳: (יב) נשקו בר. זרזו עצמכם בבר לב (ר״א) נשקו בר ארניסמי״ס בלעז. ומנחם פתר אותו ל׳ תאוה כמו (בראשית ג) ואל אישך תשוקתך: פן יאנף. פן יקצוף: ותאבדו דרך. כענין שנאמר ודרך רשעים תאבד (לעיל א): כי יבער כמעט אפו. כי ברגע מועט יבער אפו עליכם פתאום ואותה שעה אשרי כל חוסי בו יהיו ניכרים אשורי החוסים בו: (א) מזמור לדוד בברחו. הרבה דרשות דרשו בני אגדה בדבר ורבותינו אמרו משאמר לו הנביא (ש״ב יב) הנני מקים ע״ך רעה מתוך ביתך היה לבו סוער שמא עבד או ממזר יקום עלי שאינו מרחם עלי כיון שידע שבנו הוא שמח ומדרש אגדה על שראה שכסיסו קיימת שהיו עבדיו והכרתי והפלתי שהם סנהדרין מחזיקים אדנותו עליהם כשאמר להם (שם טו) קומו ונברחה מפני אבשלום מה כתיב שם ככל אשר יבחר אדוני המלך הנה עבדיך וכשבא מחנים (שם ו) ושובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזילי הגלעדי יצאו לקראתו וכלכלוהו שם: (ב) רבים קמים עלי. בני אדם גדולים בתורה גדולים בחכמה גדולים בעושר גדולים בקומה כגון שאול וילידי הרפה דואג ואחיתופל: (ג) אומרים לנפשי. על

אבן עזרא

כי כתוב בספר אחר והדבר מגזרת דבר כבד מאד: אליתו. החזקים כמו ואת אילי הארץ לקח ואינני נכון כי אילי הארץ על דרך אבירי בשן גם הוא ביו״ד כי הוא מגזרת אין איל. והנכון כי ידבר כמשמעו ואלימו כמו אליהם ועלימו כמו עליהם וככה ידבר אליהם למה רגשו גוים: (ו) ואני נסכתי. המלכתי והטעם שהוא נסיכי כמו חמשת מלכי מדין שהיו נסיכי סיחון ודע כי הסמיכה פעם היא מהנכבד לנבזה והפך הדבר כמו אתה הוא מלכי אלהים ואני נסכתי מלכי ה׳ הוא נחלתו והם עמך ונחלתך וכמוהו להשתחות למלך ה׳ צבאות שהוא המשיח כדרך וישתחוו לו כל מלכים כי אילו היה על השם היה הלמ״ד פתוח: (ז) אספרה. דברי דוד עם הנבואה שלו או דברי המשורר מדבר בעדו וטעם אל חק זה שאספר אשים אותו לחק שיסופר והוא אמר אלי בני אתה לעבוד את השם כבן יכבד אב: אני היום ילדתיך. כמו צור ילדך תשי: (ח) שאל. מנהג האב להנחיל את הבן על כן אמר ואתנה גוים נחלתך: אפסי ארץ. מגזרת כי אפס כסף מקומות נגזרים מישוב: (ט) תרועם. תשברם והיה העי״ן ראוי להדגש לולי היותו מהגרון כמו תשוכם תסובם: בשבט ברזל. החרב תנפצם. הפך רגשו גוים: (י) ועתה מלכים. הם מלכי ארץ והשכילו הפך על ה׳ והוסרו הפך מוסרותימו. ושפטי ארץ הם רוזנים: (יא) עבדו. הפך דבריהם ננתקה ועבודת השם ליראה ממנו ולא יעברו פיו: וגילו. אם בא גיל אל תשכחו שתרעדו מפחד השם ויש אומרים וגילו כמו תגילו על דרך עלה ומות בהר פרו ורבו בהוא ברכה על דגי הים והטעם שתגילו אם רעדתם מהשם: (יב) נשקו בר. הנה עבדו את ה׳ כנגד על ה׳ ונשקו בר כנגד על משיחו והנה פירוש בר כמו מה ברי ומה בר בטני וכן כתוב בני אתה ומנהג גוים בעולם לשום ידיהם תחת יד המלך כאחי שלמה או העבד תחת ירך אדוניו או לנשק את המלך וזה המנהג עד היום בארץ הודו ופן יאנף שב אל השם הנזכר בפסוק הראשון יאם הוא רחוק כמו תבלעמו ארץ איננו שב אל מלת מי כמוך באלים רק אל אמר אויב וככה וקימו את המשכן עד בואם ויש אומרים כי נשקו מגזרת נשק והטעם נשקו כלי בר והנה בר כמו ברי לבב והיה ראוי להיותו בור או יהיה תקון הבר או כלי הבר: ותאבדו דרך, תהיו אובדים מפאת הדרך כמו נובלת עליה כי היא בעצמה איננה נובלת רק עליה נובלים כי היא מהפועלים העומדים ורבי משה הכהן אמר כי דרך כמו מדרך כף רגל וזה רחוק כי אין לו טעם: כי יבער כמעט אפו. פועל יוצא כאש תבער יער כדרך אש אוכלה והפעולה חסר כי אין צורך כי חרי האף נמשל לאש: (א) מזמור לדוד בברחו. רצה הגאון רב סעדיה לקשור כל המזמורים זה עם זה ואמר אחר רגשו גוים כי יקרה להם כמקרה אבשלום ואין יכולת במפרש לקשור ככה וזה המזמור הוא כתוב בספר הראשון כי חמשה ספרים הם על כן אין לתמוה אם מצאנו בחמישי בהיותו במערה תפלה שהיה קודם דבר אבשלום ומזמור בדרך נבואה שהתנבא שהוא ינצל על ויענני מהר קדשו כתפילת יונה ותבא אליך תפילתי: (ב) ה׳ מה. בלשון הקודש נופל על דבר נכבד ונבזה כמו מה רבו מעשיך מה אנוש כי תזכרנו ובמקום הזה לתימה וישראל נחלקו בו לג׳ חלקים יש מהם צרים כבני בנימין ויש מהם קמים והם בנו ועמשא וקרובים ויש אחרים אומרים כי נפל ולא יוסיף קום: (ג) לנפשי. בעבור נפשי כדרך ואמר פרעה לבני ישראל אמרי לי אחי הוא: ישועתה. שנים סימנים לשון נקבה דרך לחות

מצודת דוד

ימתיקו הסוד והעצה היעוצה ידבר וכו׳: (ו) ואני. וכה יאמר אבל אני הוא אשר המשלתי אותו למלך ואיך א״כ תוכלו לו לעמוד למולי וכאומר נראה דבר מי יקום שלכם או שלי: (ז) אספרה. אמר דוד אספר את הדבר החקוק בספר שה׳ אמר אלי בני אתה כמ״ש בני בכורי ישראל (שמות ד) והמלך יחשב ככל העם: אני היום ילדתיך. ר״ל חביב אתה בעיני כבן לאב ביום הולדו: (ח) שאל. לזאת שאל ממני ואתן שאלתך: (ט) תרועם. תשבר אותם כמו המשבר מה בשבט ברזל: (י) ועתה. הואיל והוא מובטח מה׳ על כ״ז השכילו וקבלו מוסר ואל תדברו כזאת: (יא) עבדו את ה׳ לקבל עול מלכותו. וגילו. אז תשמחו בעת בוא רעדה על המורדים כי לא עליכם תהיה הרעדה: (יב) נשקו בר. חמדו בר לבב לקבל מלכותו בחם לבב לא ברמיה: פן יאנף. כי פן יחרה אף ה׳ בכם: ותאבדו דרך. ר״ל תהיו תועים מבלי דעת דרך אנה תפנו: כי יבער. כאשר יבער אפו אף בעבור מעט אז תאבדו דרך: אשרי. זהו תהלות החוסים בה׳ על כי מלבם השכילו לדעת אומץ כח ה׳ ועולם זרועו ולזה חסו בו: ג (א) מזמור. שתפלה הזאת אמרה בזמרה לדוד. על דוד כי הוא יסדה: בברחו. ולפה אז בכות הקודש שיוחזר למלכותו

מצודת ציון

(ו) ואני. הוי״ו במקום אבל כמו ועבדיך באו לשבר אוכל (בראשית מ״ב): נסכתי. ענין ממשלה כמו נסיכי סיחון (יהושע י״ג): (ז) אל חק. את חוק וכן וירדפו אל מדין (שופטים ז׳): חק. מלשון חקיקה וכתיבה: (ח) אפסי. קצות כי בקצה הארץ כאלו אפסה וכלה: (ט) תרועם. תשברם כמו ורעות רוח (קהלת א׳): יוצר. אומן חרס: תנפצם. ענין הפזור עם השבר ורצוץ וכן ונפוץ הכדים (שופטים ז׳): (יא) ברעדה. בפחד ורתת: (יב) נשקו. מלשון תשוקה וחמדה: בר. מלשון ברור ונקי: יאנף. מלשון אף וכן כי נאפת בי (ישעיה י״ב): ג (א) מזמור. מלשון זמר

אבן עזרא

אחות כמו אימתה בגרתה והזכיר על נפשו לו כמו להריק נפש רעב . ורבים יפרשו סלה כמו לנצח ואיננו נכון ומתרגם ספר תהלות לאחרים אמר כי מלת סלה אין לה טעם רק היא לתקון טעם הנגון והעד כי לא תמצא זאת המלה בכל המקרא כי אם בתפילת חבקוק שלשה שהוא כדרך תהלות על שגיונות כמו שגיון לדוד למנצח בנגינותי והנה יהיה פירוש סלה לנצח וכתוב על מי מריבה סלה ופעם אחת היתה גם כתוב וקדוש מהר פארן סלה וי״א כי סלה שב אל וקדוש ועוד כתיב ערות יסוד עד צואר סלה והנכון כי טעם סלה כמו כן הוא או ככה ואמת הדבר ונכון הוא : (ד) ואתה . מגן . שם ואינו פועל כי היה ראוי להיותו על משקל גני מיסב וטעם מגן שהוא לא בא במלחמה וטעם כבודי כי כל המנצח יש לו כבוד : (ה) קולי . והטעם אני לא אבוא במלחמה רק אריס קולי בתפלה : מהר קדשו . בעבור הארון שהיה בציון נקרא הר הקודש וזה קודם דבר ארונה היבוסי : (ו) אני . לגבות אשכבה ואישן בלילה שהיתה למחרת המלחמה ויש אומרים כי בנפול אל האדם הוא דומה לישן ובהתעורר המזל להטיב לו דומה למקיץ : (ז) שתו עלי . כמו שות שתו השערה כמו נלחמו ויש שפירשו השתות והטעם כמו רשתות אל כן מלת סביב : (ח) קומה . דע כי שם הפועל הוא בכל פעל עבר או עתיד ואע״פ שאיננו פעמים כתוב כמו וברך ולא אשיבנה והטעם וברך ברכה וככה וברוב יועצים עצה תקום וככה כי הכית את כל אויבי מכת לחי או תחסר אות בי״ת כמו הנמצא בית ה׳ פי׳ ששת ימים עשה והנה הוא בלחי וטעם ושיני רשעים כנגד רבים אומרים לנפשיאז יתברר לכל כי לשם הישועה כי הוא יושיע מי שיחפוץ בו וטעם על עמך הם הנלחמים בעבור דוד כי הם עם ה׳ באמת ולא ככה השודים לכן לקשור על אביו והנה התפלל שיברכה השם ולא יפקד מהם במלחמה איש או התנבא : (א) למנצח בנגינות . אמר הגאון כי זה המזמור לדוד ונתנו לאחד מן המשוררים לנגן אותו תמיד כמו לנצח ואחרים אמרו כי המנצח הוא הפקיד שהוא שר על המנגנים כמו ומנצחים עליהם וזהו הנכון ונפתח למ״ד למנצח בעבור היותו ידוע וטעם בנגינות שיש לו שתי נעימות ויש אומרים כלי שיר נקרא נגינות ולפי דעתי שהיו בישראל נגינות ושירות על נעימות רבות וטעם בנגינות שהיה תחלת שיר והנה נכתב עם זה המזמור הניגון וככה למעלות והמעלות ועל עלמות ועל אילת השחר ועל יונת אלם ועל מחלת : (ב) בקראי . וטעם אלהי צדקי אתה הסבה הראשונה להראות צדקי ובצר שם דבר כמו בצר לי : (ג) בני . אמר רבי משה הכהן ז״ל כי זה המזמור ככתוב למעלה וידבר עם בני איש בעבור גבהות לבם בבחרותם . עד מתי שבתם כבודי לכלמה ולא יעמוד זה שאביתם ולא יקום ולא יהיה כי באמת תבקשו כזב ועל דעת רבי משה שהוא מדבר על עוזרי אבשלום : (ד) ודעו כי הפלה ה׳ . כמו אשר יפלה ה׳ הבדיל והודיע מי שהוא חסידו כי ישמע בקראו

תרגום

בֵּאלָהָא לְעָלְמִין : ד וְאַנְתְּ יְיָ
תְּרִיס עֲלַי יְקָרִי וּמְרִים רֵישִׁי :
ה קָלִי קֳדָם יְיָ אַצְלֵי יְקַבֵּל צְלוֹתִי
מִטּוּר בֵּית מַקְדְּשֵׁיהּ לְעָלְמִין :
ו אֲנָא שְׁכִיבִית וּדְמָכִית
אִתְּעָרִית מְטוּל דַּיְיָ סָמִיךְ
יָתִי : ז לָא תִדְחַל מִמְּצוּתָא
דְעַם דַּחֲזוֹר חֲזוֹר אִתְכְּנִשׁוּ
עֲלַי : ח קוּם יְיָ פְּרוֹקִיתִי אֱלָהִי
אֲרוּם מָחֵיתָ כָּל בַּעֲלֵי דְבָבִי
עַל לִיסְתְּהוֹן בְּנֵי רַשִׁיעֵי
תַבַּרְתָּ : ט מִן קֳדָם יְיָ פּוּרְקָנָא
עַל עַמָּךְ בִּרְכְתָךְ לְעָלְמִין :
ד א לְשַׁבָּחָא עַל חִנְגִּיתָא
תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד : ב בְּעִדָּן
צְלוֹתִי קַבֵּל מִנִּי אֱלָהָא צִדְקוּתִי
בְּעִדָּן עָקְתָא אַפְתֵּיתָא לִי
חוּס עֲלַי וְקַבֵּל צְלוֹתִי : ג בְּנֵי
נָשָׁא מְטוּל מָה אִיקָרִי
לְאִתְכְּנָעוּתָא תְּרַחֲמִין סְרִיקוּתָא
תִּבְעוּן בְּדִיבוּתָא לְעָלְמִין :
ד וְיִדְעוּן אֲרוּם פְּרִישׁ יְיָ זַכָּאָה לֵיהּ יְיָ יְקַבֵּל צְלוֹתֵיהּ דְּדָוִד

מקרא

סֶלָה : ד וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי
וּמֵרִים רֹאשִׁי : ה קוֹלִי אֶל־יְהוָה
אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה : ו אֲנִי
ל׳ג׳ ב׳ הס׳ שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה הֱקִיצוֹתִי כִּי יְהוָה
ב׳ קמ׳ יִסְמְכֵנִי : ז לֹא־אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם
ד׳ מלעיל ב׳כתע׳ בספ׳ אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי : ח קוּמָה יְהוָה
הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי־הִכִּיתָ אֶת־כָּל־
אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ :
ג׳. ר ט לַיהוָה הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ
סֶּלָה :
ב׳ מ״ע ד א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד :
ב בְּקָרְאִי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי בַּצָּר
הִרְחַבְתָּ לִּי חָנֵּנִי וּשְׁמַע תְּפִלָּתִי :
כ״ד ג בְּנֵי־אִישׁ עַד־מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה
ג׳ תֶּאֱהָבוּן רִיק תְּבַקְשׁוּ כָזָב סֶלָה :
ג׳ וכתיב ה״ד ד וּדְעוּ כִּי־הִפְלָה יְהוָה חָסִיד לוֹ

רש״י

על נפשי : אין ישועתה לו באלהים סלה . לפי שבא על אשת איש : (ו) אני שכבתי ואישנה . לבי אפוס בדאגה ופחד : הקיצותי . מדאגתי כי בטחתי כי ה׳ יסמכני : (ז) שתו . לשון שית גארנירי״ש בלעז ויש אומרים שתו כמו שמו כמו (שמות י) למען שיתי אותותי : (ח) כי הכית את כל אויבי לחי . מכת בזיון הוא כד״א (איכה ג) יתן למכהו לחי (מיכה ד) בשבט יכו על הלחי . ומ״א מכת הפה כד״א (ש״ב יז) ויצו אל ביהו ויחנק : שיני רשעים . גבורתם : (ט) לה׳ הישועה וגו׳ . עליו להושיע את עבדיו ואת עמו ועל עמו מוטל לברך ולהודות לו סלה : (א) למנצח בנגינות . מזמור זה יסד דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחים בנגינות בשיר על הדוכן . לשון נצוח נופל במתחזקים בעבודה כענין שנא׳ (עזרא ג) יעמדו הלוים לנצח על מלאכת בית ה׳ : (ב) בצר הרחבת לי . בימים שעברו עלי ועתה חנני ושמע תפלתי : (ג) בני איש . בני אברהם יצחק ויעקב שקרויים איש . באברהם נאמר (בראשית כ) השב את אשת האיש . ביצחק נאמר (שם כד) מי האיש הלזה ביעקב נאמר (שם כה) איש תם : עד מה כבודי לכלימה . עד מתי אתם מבזי׳ אותי (ש״א כב) הראיתם את בן ישי . (שם כה) מי דוד ומי בן ישי . (שם כב) בכרות בני עם בן ישי . (שם כ) כי בוחר אתה לבן ישי . אין לי שם : תבקשו כזב . תרדפו למצוא כזבים כגון הזיפים שמלשינים עלי ואלי היו מראים שלום וכיוצא בהם דילטורין שהיו בימי שאול (שם כג) הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה וכן הרבה : (ד) הפלה. הבדיל : רגזו

בקצפך . בהיותו במדבר יהודה ה׳ קראתיך חושה לי . שמעה תפלתי האזינה : הקיצותי ג׳ בקריאה וסי׳ אני שכבתי ואישנה . על זאת הקיצתי הקיצתי ועודי עמך : ברכתך ב׳ וסי׳ בא אחיך במרמה . על עמך ברכתך סלה : בנגינות ג׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ בקראי ענני אלהי צדקי . אל באפך תוכיחני .

תולדות אהרן ואתה ה׳ . זוכר לך לך : שני רשעים . ברכות נד מגלה טו סוטה יב : לה׳ הישועה . שבועות טו עקרים פכ״ד זוכר אמור עקידה שער ע : (בקראי . תענית סה)

מצודת ציון

זמר : (ג) סלה . ענינו בכ״מ כמו לעולם : (ד) מגן . ענין מחסה כהמגן הזה המציל את הלובשו ממכת חרב וחנית : בעדי . כנגדי : (ו) הקיצותי . הערה משינה : (ז) שתו . שמו וכן שתו בשמים פיהם (לקמן ע״ג) : (ח) לחי . הוא המקום הסמוך אל העין מתחת : ד (א) למנצח . בעלי השיר יקראו מנצחים כי דרכם לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעתו : בנגינות . מלשון נגינה וזמר העשוי בהכרעת הקול : (ג) איש . ר״ל גדול וחשוב וכן הלא איש אתה (שמואל א׳ כ״ו) : עד מה . עד מתי כמו עד מתי ה׳ תאנף (לקמן ע״ט) : (ד) הפלה . הפרים כמו והפליתי ביום ההוא (שמות)

מצודת דוד

למלכותו ואמר הה:לה ההיא בזמרה : (ב) מה רבו צרי . עד שאף בני קם עלי : רבים . בני אדם גדולים כשמעי ודואג ואחיתופל : (ג) לנפשי . על נפשי יאמרו שעד עולם לא יהיה לי תשועה מה׳ ומאשר החל לנפול לא יוסיף לקום : (ד) ואתה ה׳ . אבל לא כן הוא כי אתה מגן בעדי ותומך כבודי ומרים ראשי כי אחזור למלכותי : (ה) קולי. כשאקרא בקולי אל ה׳ ידעתי כי יענני מהר קדשו והיא ציון מקום שכינתו . סלה . עד עולם יענני ר״ל גאולת עולם תהיה כי לא אשוב עוד להיות גולה וברח : (ו) אני שכבתי . כשאני שוכב ונרדם מגודל הצער ; הקיצותי . ר״ל הפגתי לצרי בזוכרי אשר ה׳ יסמכני : (ז) לא אירא . לזה לא אירא מרוב העם אשר את אבשלום אשר שמו פניהם להלחם בי : (ח) קומה ה׳ . הואיל ובטחתי בך מהראוי שתקום להושיעני : כי הכית. הלא מעולם הכית את אויבי על הלחי ר״ל מכת בזיון וכמ״ש יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכה ג) ור״ל הכאת הלחי תחשב לחרפה : שני רשעים. אשר היו חורקים עלי שנימו בחרות אפם בי הלא מעולם שברת ולזה גם עתה אל תרף ידך ממני : (ט) לה׳ הישועה . הלא התשועה היא ביד ה׳ ובל יוכל להושיעני מידם ואף על עמך תהיה ברכתך לעולם ר״ל תושיע לי לבל יוכלו להרע לי ואף עליהם תהיה ברכתך שלא יהיו נגפים גם המה וכאומר לא התפלל על מפלתם כ״א על תשועתי : ד (א) למנצח . ר״ל המזמור הזה של דוד נמסר לבן לוי המנצח לנגנה בנגון בבית המקדש : (ב) בקראי . בעת אקרא לך ענני : אלהי צדקי . אתה אלהי העושה עמדי צדקה הלא מעולם כשהייתי בצר ובדוחק העמדתני במרחב לכן גם עתה חנני : (ג) בני איש . אתם בני אדם גדולים עד מתי תהפכון כבודי לכלימה ר״ל במקום הכבוד הראוי אלי תכלימו אותי וכאומר הלא משפט החשובים לכבד את מי הראוי לכבוד: תאהבון ריק. מוסב על עד מה לומר עד מתי תאהבון לדבר דברי ריק וכזב מגלי הפסק: (ד) ודעו . תנו לב לדעת כי כמו שהבדיל ה׳ את כל חסיד להיות לו ולחלקו כ״כ הבדילני לחלקו וישמע בקראי אליו ולא תוכלו לו : (ה) רגזו . חרדו מה׳ ואל תחטאו כי לדבר עלי כזב : אמרו וגו׳ . בהיותכם על משכבכם שהיא

רשי

(ה) רגזו. חרדו מלפני הקב"ה ואל תחטאו: אמרו בלבבכם על משכבכם. השיבו אל לבבכם שהזהיר הקב"ה על כך: (ו) זבחו זבחי צדק. הצדיקו מעשיכם והרי אתם כמקריבים זבחים: ובטחו אל ה'. שישפיע לכם טובה ואל תחטאו לו בשביל ממון שאתם מלפים לקבל שכר מאת שאול: (ז) רבים אומרים מי יראנו טוב. רבים מישראל יש שרואין רשעים בעושר ובשלוה ואומרים מי יראנו טוב להיות עשירים ומשיגי תאוה כאלו: נסה עלינו. הרם עלינו לנס את אור פניך לשון הרימו נס (ישעיה יג) ארים ניסי לית. נסה עלינו רפנבלי"ר בלע"ז כמו (זכריה ט) אבני נזר מתנוססות אבל אני איני מקנא בהם כי שמחה נתונה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו במות אני אם למכעיסים כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה לעתיד לבא שהוא יום קבול שכרם: (ט) בשלום יחדו אשכבה ואישן. אם היו ישראל בשלוה יחדו עמי הייתי שוכב וישן בטח ולא הייתי ירא מכל צר ואויב: לבדד לבטח. כמו (דברים לג) בטח בדד עין יעקב לשון מבטח ושקט הוא שאינו צריך להושיב גייסות עמו: (א) אל הנחילות. מנחם פתר בכולן נחילות ועלמות גיתית ידותון כלם שמות כלי זמר הם ונעימות שהמזמור שיהא לפי שיר הראוי לאותו כלי ומדרש אגדה יש מפרשים נחילות לשון נחלה ואין זה משמעות התיבה וגם ענין המזמור אינו מדבר בנחלה ויתכן לפתור נחילות גייסות כמו נחיל של דבורים וכמו (תהלים יח) ונחלי בליעל ותאי סיעת חיילי תפלה בשביל גייסות אויבים הבאים על ישראל ואומר המשורר מזמור הזה בשביל כל ישראל: (ב) אמרי האזינה ה'. כשיש בי כח לשאול צרכי לפניך וכשאין בי כח להתפלל לפניך והדאגה מעורה בלבי בינה הגיגי הבן הגיון לבי כך מפורש במדרש כל בינה שבמקרא הטעם תחת הנון חוץ מזה וחבירו (באיוב לד) ואם בינה שמעה זאת שאינו שם דבר אלא לשון הבן כמו (משלי כג) בין תבין את אשר לפניך לפיכך הטעם תחת הבי"ת: (ד) בקר תשמע קולי. בבוקר אני קורא לך עליהם שהוא עת משפט ברשעי' כמו שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ (לקמן קא) היה זרועם לבקרים (ישעי' לג) כי בבקר בבקר יעבור (שם כח): בקר אערך לך. תפלתי על זאת. אערוך לי' מערכה היא כך חברו מנחם: ואצפה. שתעשה בהם משפטים: (ה) כי לא אל חפץ רשע אתה. ולא לך לאבד הרשעים מן העולם: לא יגורך רע. לא יגור אצלך: (ו) הוללים. משתטים ובלשון משנה מעורבבין: (ז) איש דמים ומרמה

תהלים ד ה

יְהֹוָה יִשְׁמַע בְּקָרְאִי אֵלָיו: ה רִגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה: ו זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־יְהֹוָה: ז רַבִּים אֹמְרִים מִי־יַרְאֵנוּ טוֹב נְסָה־עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהֹוָה: ח נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ: ט בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן כִּי־אַתָּה יְהֹוָה לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי:

ה א לַמְנַצֵּחַ אֶל־הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד: ב אֲמָרַי הַאֲזִינָה יְהֹוָה בִּינָה הֲגִיגִי: ג הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל: ד יְהֹוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה: ה כִּי לֹא אֵל־חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְגֻרְךָ רָע: ו לֹא־יִתְיַצְּבוּ הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ שָׂנֵאתָ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: ז תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ־

בְּמִקְרֵי לְוָתֵיהּ: ה זְעוּ מִנֵּיהּ וְלָא תֶחֶטוּן אִמְרֵי בָעוּתְכוֹן בְּפוּמְכוֹן וְשֵׁילַתְכוֹן בְּלִבְּכוֹן וְצַלּוּ עַל שְׁווּיֵכוֹן וְאִדְכַּרוּ יוֹם מִיתוּתָא לְעָלְמִין: ו כַּבְשׁוּ יִצְרְכוֹן וְיִתְחַשַּׁב לְכוֹן כְּנִכְסַת צִדְקָא וְסַבַּרוּ עַל יְיָ: ז סַגִּיאִין דְּאָמְרִין מַן יַחְמִינַנָא טָבָא נְשָׂא עֲלָנָא נְהוֹר סְבַר אַפָּךְ יְיָ: ח יְהַבְתָּא חֶדְוָתָא בְּלִבִּי מִן עִדָּן דְּעִבּוּרְהוֹן וְחַמְרְהוֹן סַגִּיאוּ: ט בִּשְׁלָמָא כַּחֲדָא אֶשְׁכּוֹב וְאֶדְמוֹךְ מִן בִּגְלַל דְּאַנְתְּ הוּא יְיָ בִּלְחוֹדוֹי בִּסְבְרָא תוֹתְבִנַּנִי: א לְשַׁבָּחָא עַל חִנְגִּין תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד: ב מֵימְרִי אַצֵּית יְיָ אִתְבַּיַּן רְגוֹגִי: ג צֵית לְקָל בָּעוּתִי מַלְכִּי וֵאלָהִי אֲרוּם קֳדָמָךְ אֲצַלִּי: ד יְיָ בְּצַפְרָא שְׁמַע קָלִי בְּצַפְרָא אֲסַדַּר קֳדָמָךְ וְאֶסְתַּכֵּי: ה מְטוּל דְּלָא אֱלָהָא רָעֵי רִשְׁעָא אַנְתְּ לָא אִתּוֹתַב עִמָּךְ בִּישָׁא: ו לָא יִתְעַתְּדוּן מִתְלַעֲבִין קֳבֵל עֵינָךְ סְנֵיתָא כָּל עוֹבְדֵי שְׁקַר: ז תְּאַבֵּד מְמַלְּלֵי כַּדְבוּתָא אֱנָשׁ שְׁדֵי

ונגינות שתי שכר: מה כ"ד בסגול וסי' נמסר בסדר כי תשא: כל לשון בטיחה על במ"י אל וסי' במסרה רבתא בערך אל. בשש"א חד"א דכ"ל ליש' על כ"מ אינו"ן דמסריג' תמן בס"ד: לבדד ג' וסי' בסוף מיכה ובסדר בלק. אל הנחילות כל לשון נחלה על במ"ג אל וסי' כי לא באתם עד עתה. וישבו אל נחלתם דספר שפטים. למנצח אל הנחילות: בינה ב' מלעיל וכי' בינה הגיגי. ואם בינה שמעה זאת דאיוב. וא'

תולדות אהרן רגזו. ברכות ה זוהר בחקותי (ברכות ב): רבים. עקידה נעילת שערים: ה' בקר. ברכות ו עקרים פכ"ו זוהר בלק: כי לא. שבת קמט חגיגה יב סוטה מב סנהדרין קג נדה יג זוהר בראשית (לא יגורך. ר"ס נז):

אבן עזרא

בקראו אליו: (ה) רגזו. בעבור שיחלימוהו תחת כבודו וידברו כזב עליו אמר רגזו מהשם פחדו כמו אל תרגזו בדרך כי המלך שואל הלפעת שלי וי"א כי חשבתם כזב בלבבכם אל יצא מפיכם וזה איננו נכון וכתוב דובר אמת בלבבו לב חורש מחשבות און ודבור הלב הוא העיקר והלשון אינה רק מליץ בין הלב ובין השומעים רק הפי' הוא שתחשבו בלבבכם בלילות על משכבכם שאין לכם עסק בני אדם ולא תדברו כזב ביום וזהו ודומו סלה: (ו) זבחו זבחי צדק. הם השלמים שהם קרבים אמוריהם לא בעבור אשם או חטאת או עולה על הלב שהיא המחשבה ואין טעם מן אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל כי הטעם ועולה כנגד ראובן ושמעון ומעט וזבחו הניחו דברי ריק והודו לשם שנתן נפשו לכם: (ז) רבים. שב להזכיר דברי מבקשי כזב כי בהיותי בצרה אני ואנשי אומרים מבקשים כזב עלי ועל אנשי: מי יראנו טוב. יש אומרים כי מלת נסה מהפעלים עלומי הלמ"ד גם והיה ראוי על משקל וראה ועשה ובא על דרך שהוא כמו ואשעה בחוקיך ונכון הוא להיות הה"א כמו האל"ף והסמ"ך כמו השי"ן יש פעלים שנקראים עלומי העי"ן כגון כל הפעלים של שתי אותיות כגון קם שב והם כלם כמו שיאמר קום שוב שאות האמצעי' עלומה שהיא גד העין של הפעל ונכון להיות הה"א כמו האל"ף והסמ"ך כמו השי"ן על דרך ישא ה' פניו אליך וכמו הנסה דבר אליך תלאה: (ח) נתתה. הם מתאוים שלא נראה טוב ואני הייתי שמח בראותי אותם בטוב וטעם נתת כי אתה נתתה לי לב טוב להתאות טוב לכל. ויאמר רבי יהודה בן בלעם כי מעת דגנם הפוך ושאמת מעת רבו דגנם ותירושם ואין צורך להפך דברים נאמרים ברוח הקדש: (ט) בשלום. בלא פחד וטעם יחדו הרבים והוא עמהם ומלת בדד בלמ"ד או בחסרונה שוה וככה מלת לבטח ויש בטח והנה ה' בדד ינחנו ונכון הוא שהשם לבדו וככה זה או טעמו או היו יחדו עמי או הייתי לבדד והטעם לבדי תושיבני: (א) למנצח אל הנחילות. אל כמו על בטעם כמו ותתפלל על ה' אל הנער הזה להפך ולא יתחלף האל"ף בעיין רק אותיות אהו"י הם המתחלפים והשי"ן בסמ"ך כי הם קרובים במוצא והנחילות תחלת פיוט אולי הוא מגזרה ינחלו לכם כדרך האכילה שהיא: (ב) אמרי האזינה. מגזרת אזנים הטה אזנך: בינה. לשון ציווי כמו שימה נא. הגיגי כפול העיין כי מן הגה הוא כמו זנוניה ואמר לשם בינה כדרך בן אדם וככה ודע לבבי גם האזינה והטעם שיתחבר לכל כי אין ספק כי הכל ידע ואין לו צורך לאזנים כדרך הנוטע אזן הלא ישמע: הקשיבה. זאת הגזרה קשורה עם למ"ד על כן לא נכון לדבר מי יקשיבני וטעם מלכי אין לי מלך שאשוע אליו רק אתה לבדך: (ד) ה'. טעם בקר כל בקר כמו חדשים לבקרים ופעול אערוך לך חסר כאילו אמר אערוך לך תפלתי כאשר פירשתי כי כח שמות בפעלים וברך ולא אשיבנה וברוב יועצים תקום בעתידים כאילו כתוב למעלה כי אליך אתפלל תפלתי ומלת לך עם בקר אערוך לך מושכת עצמה ואחרת עמה כמו יכפה אף והנה הוא. ואצפה לך: (ה) כי. טעם ה' שיש לך להטיב והרשע

מצודת דוד

את אשר מחשבות האדם פנוים מן הטרדה אז חשבו בלבבכם אשר הכזב הוא רע בעיני המקום ושתקו לעולם מדבר כזב: (ו) זבחו. הצדיקו מעשיכם ויחשב לה' כזבחים ואז בטחו בו כי יש תקוה ולמה תכזבו בו להחניף לשאול בעבור לקנות ממנו הנאות ממון הלא טוב לחסות בה': (ז) רבים. ראיתי רבים מתאוים ואומרים מי הוא אשר יראנו טוב ר"ל תוספים עושר רב: נסה. הרם עלינו אור פניך אתה ה' למלאות תאותינו: (ח) נתתה. אבל לא כן אני כי אתה ה' נתת בלבי להיות שמח בחלקי יותר מהרבים ההם השמחים מעת שרבו דגנם ותירושם: (ט) בשלום. מבלי פחד אשכבה ואישן יחדיו תכופים זה לזה כי הדואג ומתפחד מגזלה שנתו לבל יוכלו לישן מיד כאשר ישכב אבל אני בטחתי בה' ולא אירא ולזה אשכב ואישן יחד סמוך זה לזה: כי אתה ה'. המושל בכל ובידך הוא להושיב אותי בבטח מבלי פחד: ה (ב) בינה הגיגי. אשר תפלתי היא בכוונת הלב: (ג) כי אליך אתפלל. והמלך

מצודת ציון

(שמות ל"ב): (ה) רגזו. ענין תנועת הרעדה כמו שמעו עמים ירגזון (שם ט"ו): ודמו. ושתקו כמו וידום אהרן (ויקרא י): (ז) נסה. מל' נס וכלונס וענינו הרמה והגבהה: (ח) תירושם. מלשון תירוש והוא ענבי היין: (ט) לבדד. יחידי כמו בטח בדד (דברים ל"ג) ור"ל מבלי פחד כי המתפחד מתירא לשבת יחידי: ה (א) הנחילות. מלשון נחיל של דבורים (ב"ק קי"ד) והוא שם כ"ז אשר קולו נשמע כשריקת הדבורים: (ב) האזינה. הטה אוזן לשמוע: (ג) הקשיבה. ענין שמיעה: שועי. צעקתי: (ד) ואצפה. ואקוה: (ה) יגורך. ידור עמך: (ו) הוללים. שוטים ומערבבי

אבן עזרא

הרשע לא תחפוץ בעבור שהזכיר מלכי : לא יגורך רע . יגור עמך כמו ישכנה וככה גדלני כאב גדל עמי ורע הוא אדם לא שם דבר וסעד לא יתיצבו הוללים מלעיגים לנגד עיניך כמשפט אנשי ארץ : (ו) לא. טעם יתיצבו כדרך העבדים נצבים על מלכם : (ז) תאבד איש דמים ומרמה. הוא הרכיל כמו חץ שחוט לשונם מרמה : יתעב ה'. השם הוא הפועל והטעם שהוא נתעב בעיניו ונמאס : (ח) ואני. שב לאשר החל בקר תשמע קולי שהוא בה אל בית השם ואין עמו מנחה להשתחות בהיכלו כמביא מראשית פרי האדמה פשם כתוב והשתחוית לפני ה' אלהיך והנה הטעם אין לי מנחה רק להודות ברוב חסדך עלי וטעם ביראתך אין לי במה אשתחוה רק ביראתי ממך כדרך ובעבור תהיה יראתו על פניכם כי האחרים יראו מהשם : (ט) ה'. תחלת תפלתי שתנחני בדרך צדקתך : למען שוררי. כי אפחד שתמעד רגלי ותפנישני אז ישמחו שוררי וטעמו מגזרת אשורנו ולא קרוב כמו עוין את דוד המשתכלים ביום רעה ומלת הישר כמו היצא אתך : (י) כי אין בפיהו. בפי כל אחד מהם כמו מבכה על בניה מאנה להנחם כי איננו ונכונה תואר למלה או דברה וככה יענה עזות ומאכלו בריאה : קרבם. הוא הלב הנסתר : הוות. מגזרה הוה להם למלך כי יחשבו מחשבות רעות. אולי תהיינה ותקומנה : קבר פתוח. אסון מיד : יחליקון. מגזרת איש חלק והכל מגזרת חלק כהלק בעבור היות החלקים שוים : (יא) האשימם. האל"ף שרש או תתחלף כיו"ד תישמה כמו והאדמה לא תשם וטעם ממועצותיהם כי עצתם תפילם : (יב) וישמחו. טעם ותסך עלימו בעבור שהזכיר חוסי בך והמלה מפעלי הכפל ובא הסמ"ך בלא דגש על דרך והקל מעליך : (יג) כי. זה הפסוק דבק בעליון כי אוהבי שמך ישמחו בך בראותם שתדיח הרשעים ותברך הצדיק . יש אומרים תעטרנו מהבנין הקל כמו עוטרים אל דוד והנכון שהוא מבנין הנוסף על דרך יעשרנו המלך שהוא יעשרנו והוא יוצא לשנים פעולים והפעול באמת הוא רצון כי הקב"ה מעטיר רצון את הצדיק הרי שהצדיק פעול במקצת מאת הקב"ה שהוא עטור מן הרצון אך את הרצון הוא פעול לבדו באמת : (א) למנצח על השמינית השמינית יש אומרים כלי ניגון יש לי שמנה יתרים או פיוט יש לו ח' נעימות על כן כתוב בנגינות וזה על הנועם השמיני : (ב) ה'. הקרוב אלי כי זה המזמור חברו דוד בחלותו ויחי מחליו או היה דרך נבואה על ישראל שהן בגלות כמו חולים ואם על הדרך הראשון גם התנבא דוד שיתרפא כתפלת יונה אף אוסיף להביט ובעבור העון יוכיח השם בתחלואיו כמו בתוכחות על עון יסרת איש : (ג) חנני. בעבור שמלא ר' משה הכהן אמלל פתח אמר כי איננו שם התואר רק הוא חסר כמו ונאשאר אני שהנכון ונשארתי על דרך אני הגבר ראה עני הנני יוסיף על ימיך ונכון הדבר . נבהלו עצמי. שהם מוסדי הגוף ולא ירגיש וכאילו הרגישו מכובד החולי והנה עצמי כנגד הגוף : (ד) ונפשי. שהיא קשורה בגוף נבהלה יותר מהגוף על כן מלת מאד : עד מתי. תהיה נפשי נבהלת שאין כח בה לסבול : (ה) שובה. שישוב מחרון אפו ולמען חסדך הושיעני מחליי לא כאשר אמר יחזקיהו כי הקשה עלי מאד במותי שלא אוכל להזכיר בלשוני ולא

תהלים ה–ו

דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב ׀ יְהוָה׃ ח וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ׃ ט יְהוָה נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הוֹשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ׃ י כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה קִרְבָּם הַוּוֹת קֶבֶר־פָּתוּחַ גְּרוֹנָם לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן׃ יא הַאֲשִׁימֵם ׀ אֱלֹהִים יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ כִּי־מָרוּ בָךְ׃ יב וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ וְיַעְלְצוּ בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ יג כִּי־אַתָּה תְּבָרֵךְ צַדִּיק יְהוָה כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ׃

ו א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יְהוָה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ ג חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי׃ ד וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתְּ יְהוָה עַד־מָתָי׃ ה שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי

(מסורה בגליון: ס' ס'קמצ'כליש' ד' בטעם · הישר ק' · כ"ה בטעם בסיפרא ד' · ל' ל' וחד אשמם · ב' כ"כ. ל' · ה' · ל' · ל'. ל' · ג' מ"ל · ל' · ה' · ואתה ק' · ס'בטע'מלרע ה)

תרגום

דם זַכֵּי וְנִכְלָא יְרַחֵק יְיָ׃ ח וַאֲנָא בְּסַגִּיאֵי טוּבָךְ אֵעוּל לְבֵיתָךְ אֶסְגוֹד לְהֵיכְלָא דְקוּדְשָׁךְ בִּדְחַלְתָּךְ׃ ט יְיָ דַּבַּר יָתִי בְּצִדְקָתָךְ מִן בִּגְלַל תּוּשְׁבְּחִי תַּקִּין קֳדָמַי אוֹרְחָתָךְ׃ י מְטוּל דְּלֵית בְּפוּמְהוֹן דְּרַשִּׁיעֵי כֵּיוָנְתָּא גוּפֵיהוֹן מַלְיָן אִתְרְגוּשְׁתָּא הֵיךְ שְׁיוֹל פְּתִיחַ גְּרוֹנְהוֹן לִישָׁנְהוֹן מְשַׁעְעִין׃ יא חַיֵּב לְהוֹן אֱלָהָא יִתְבַּטְּלוּן מִמַּלְכַּתְהוֹן בְּסַגְיָא מְרָדֵיהוֹן אַתְקֵל לְהוֹן אֲרוּם מְרַדוּ בְּמֵימְרָךְ׃ יב וְיֶחְדוּן כָּל מְסַבְּרִין בְּמֵימְרָךְ לְעָלַם יְשַׁבְּחוּן וְתַטֵּל עֲלֵיהוֹן וְיִבְדְּחוּן בָּךְ רַחֲמֵי שְׁמָךְ׃ יג מְטוּל דִּי אַנְתְּ תְּבָרֵךְ לְצַדִּיקַיָּא יְיָ הֵיךְ תְּרִיסָא רַעֲוָא טָבָא תְּכַלְּלִנֵּיהּ׃ א לְשַׁבָּחָא בְּנִגְנָתָא עַל כִּנָּרָא דִּתְמַנְיָא נִימַיָּא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב יְיָ לָא בְּרוּגְזָךְ תַּכְנְיַעְנִי וְלָא בִּרְתְחָךְ תִּרְדֵּי יָתִי׃ ג חוּס עֲלַי יְיָ מְטוּל דְּחַלָּשׁ אֲנָא אַסִּי יָתִי יְיָ מְטוּל דְּאִתְבְּהִילוּ גַרְמַי׃ ד וְנַפְשִׁי אִתְבְּהִילַת לַחֲדָא וְאַנְתְּ יְיָ עַד אֵימָתַי רְוַח לִי׃ ה תּוּב יְיָ פְּצֵי נַפְשִׁי פְּרַק לִי בְּגְלַל

רש"י

ומרמה. זה עמלק וזרעו : (ח) ואני אבא ביתך להודות לך ברב חסדך שהפלאת עלינו להראותינו נקמה מהם : (ט) שוררי. עויני המצפים שאבגוד בך ותעזבני. שוררי כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב : (י) כי אין בפיהו נכונה. נראים כאוהבים והם אויבים : קרבם הוות . מחשבותם מרמה : קבר פתוח גרונם . לבלוע יגיע אחרים כקבר הבולע את הגוף : יחליקון . דברי חלקלקות : (יא) ממועצותיהם. שהם יועצים על ישראל . ואז ישמחו כל חוסי בך : (יב) ותסך עלימו . תגונן ותסוכך עלימו : ויעלצו בך . כשיראו שאתה תברך הצדיק ואוהביך : (יג) כצנה . המקשש שלש רוחותיו של אדם : רצון . נחת רוח אפיימינ"ט בלעז : תעטרנו . תסובבנו כמו (ש"א כג) ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו : (א) על השמינית . כינור של שמונה נימין ושמינית שמו וכן מינו (כד"ה א טו) פלוני וכניו על השמינית לנצח : (ג) אומלל . נשחת ודל כח (קופנדיי"ן בלעז) כמו היהודים האומללים דעזרא (נחמיה ו) : (ד) ואתה ה' עד מתי . תביט ואינך רופא : (ה) שובה ה'. מחרוק : חלצה נפשי . מחוליי אשתה

תולדות אהרן ואני . ברכות כט : וישמחו . סוטה לא (ע"ג מב) :

ובינא לו במראה : דברי ד' ג' חס' וחד מ"ל וסי' תאבד דברי כזב . דברי שלום עם רעיהם . תעו מבטן דברי כזב . כי יסכר פי דברי שקר . בתרא מ"ל : כי כ"ח בטע' בספרא וסי' נמסר במסרת רבתא בערך כי : פתוח ד' בקריאה וסי' וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו . קבר פתוח גרונם . אשפתו כקבר פתוח . שרשי פתוח אלי מים. ואתה חד מאלין דחסרין ה' בסוף תיבותא וקריין וסי' נמסר במסרה רבתא בערך ה' : שובה ה' בטעם מלרע וסי' ובנחה יאמר שובה . מחיתי כעב פשעיך . שובה ה' חלצה נפשי . והנחם על עבדיך . כאפיקים בנגב :

מצודת ציון

וערבבי הדעת וכן ודעת הוללות וסכלות (קהלת א') : און . עמל ושקר : (ט) שוררי . ענין הבטה כמו לא תשורני עין (איוב ז') : (י) נכונה . מלשון נכון וישר : קרבם . תוך לבם : הוות . שבר כמו עד יעבור הוות (לקמן נ"ז) : גרונם . לוארם כמו קרא בגרון (ישעיה נ"ח) : יחליקון . ענין דברים רכים : (יא) האשימם . מלשון אשמה : מרו . מלשון מרי ומרד : (יב) ותסך . מלשון סכך : ויעלצו . וישמחו : (יג) כצנה . דומה הוא למגן : תעטרנו . ענין סבוב וכן עוטרים אל דוד (שמואל א' כ"ג) ע"ש שהעטרה מסבבת את הראש : ו (א) השמינית . כ"ז בעלת שמונה נימין : (ג) אומלל . ענין כריתה כמו ימולל ויבש (לקמן צ') והוא מלשון מילה : (ה) חלצה . שלוף והוא כמו חלץ

מצודת דוד

נוטה אזנו בחסד אל עבדו הבוטח עליו ומבקש ממנו שאלתו : (ד) בוקר . בכל בוקר תשמע קולי כי בהיות הבוקר אסדר לפניך תפלתי ולא הקדמתי לה דבר הרשות ולזה אקוה אשר תשמע קולי : (ה) כי לא וגו'. ולא תתן כח ביד הרשעים המריעים לי : לא יגורך . לא ידור הרע אצלך והוא דרך משל לומר שהרע שנוא למקום : (ו) לא יתיצבו . אינך חפץ שהרשעים יעמדו מול עינך : (ז) תאבד . ידעתי שתאבד את המדבר עלי כזב בפני שאול כי מעולם יתעב ה' את האורב על דם רעהו ובמרמה דבר עמו באהבה וכ"כ יתעב ויאבד את המדבר עלי כזב כי הלא עמי מרמה ידבר כאלו הוא לי לאוהב : (ח) ברוב חסדך. בעבור רוב החסד שתעשה עמדי אבוא בביתך להשתחוות : ביראתך . ולא להתיהר בפני אנשים : (ט) נחני בצדקתך . תן בלבי ללכת בדרך צדקה ולמען הרשעים הללו המביטים ומצפים על מפלתי לבל יאמרו ידיהם רמה תן בלבי להיות דרכך ישר בעיני ולא אכשל בה כי אז בוודאי לא יוכלו לי : (י) כי אין בפיהו . אין בפה אחד מהם נכונים נראים כאוהבים והמה לאויבים : קרבם . בקרב לבם חושבים הוות לשבר אותי וגרונם כקבר פתוח כי שואפים לבלעני כקבר הבולע את המת ובלשונם ידברו חלקלקות ואינם יוצאין מן הלב : (יא) האשימם . לכן האשימם במשפט ויפלו בשפל המצב בעבור רוע עצתם וכפי רוב פשעיהם כן הדיחם מדחי אל דחי כי הלא בך מרדו כי הזהרת על זה : (יב) וישמחו . אבל החוסים בך ישמחו לעולם ואתה תסך עליהם מפני הרעה : בך . בתשועתך : (יג) כי אתה וגו'. הרם המקרא כי אתה ה' תברך צדיק : כצנה . כמו שהצנה מסבבת את הגוף כן תסובבנו ברצון : ו (ב) ואל בחמתך . כפל הדבר במ"ש : (ג) חנני . לבל תוסיף עוד לחרות בי כי הלא אומלל אני ודי בזה : רפאני

רש"י

(ז) אשחה בכל לילה מטתי. לשון שחי ומאוס (איכה ג) וסיתה. נבלתם כסוחה (ישעי' ה) ממאס אני מטתי בדמעות ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות (שם כה) ועם מי שחו (יחזקאל מז): בדמעתי ערשי אמסה. אלחלח ואדשיב כמו מים: (ח) עששה. ל' עששית עין שמאורה כהה ודומה לו כאלו הוא רואה דרך זכוכית שכנגד עיניו ומנחם פירשו לשון רקבון כמו (לקמן לא) ועצמי עששו וכן כל לשון עש: עתקה. נתישנה ומזדקנה עיני בבכיית אור ומנחם חברו עם ויעתק משם ההרה (בראשית יב): בכל צוררי. בשביל צרות שמצירין לי: (יא) יבושו ויבהלו וגו'. מהו ישובו יבושו פעם שנייה אמר רבי יוחנן לעתיד לבוא הקב"ה דן את הרשעים ומחייבן לגיהנם והם מתרעמין עליו והקב"ה מחזירן וחוזר ומראה גליונן שלהם ודן אותם ומחייבין והוא מחזירן לגיהנם הרי בושה כפולה. ר' שמואל בר נחמני אומר לעתיד לבא כל עובדי גללי' קוראי' לאלהיהן ואין עונה וחוזרין וקוראין להקב"ה ואומר להם אילו אלי קראתם תחילה הייתי עונה אתכם עכשיו עשיתם עבודת גלולים עיקר ואותי טפילה לפיכך איני עונה שנאמר ישועו ואין מושיע זו עבודת גלולים ואחר כך אל ה' ולא ענם (לקמן יח) לכך נאמר ישובו יבושו: רגע. במעט זמן: (א) שגיון לדוד. מנחם אמר שגם זה אחד משמות הזמר ע"ש הכלי וכן פי' על שגיונות. ורבותינו פירשו ל' משגה שנתודה ונתפלל על השגיון שאמר שירה על מפלתו של שאול כמו שנאמר וידבר דוד לה' וגו' (ש"ב כב) אבל ענין המזמור אינו מוכיח על כך. ואומר אני שאמרו על עסקי ישבי בנוב (שם כא) שבא עליו על עונו של שאול כמו שפירשו רבותינו שאמר לו הקב"ה על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ובניו כו' (כדאיתא בחלק שניאות שבקש דוד להקב"ה להמסר ביד שונא ולא יכלה זרעו. ע"א) והפך דוד את תפלתו והתפלל שלא יפול ביד אויב וכן פתרונו משגה של דוד לה' על שנגע לומר להקב"ה למוסרו ביד אויב על דברי שאול שנהרג על ידו. ד"א על שגיון כנף המעיל אשר כרת לשאול: כוש. מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו: (ג) פורק. ל' פרקו נזמי הזהב (שמות לב): (ד) אם עשיתי זאת. מה שמפורש אחריו: (ה) אם גמלתי שולמי רע. אם גמלתיו כגמולו: ואחלצה צוררי ריקם. שיחתי את חליצתו בכרתי את כנף מעילו אם להשחית ולחלצו ולהעמידו ריקם ובגנאה עשיתי אלא להודיעו שהיה מסור בידי להרגו ולא הרגתיו. ואחלצה

תהלים

לְמַ֣עַן חַסְדֶּֽךָ׃ ו כִּ֤י אֵ֣ין בַּמָּ֣וֶת זִכְרֶ֑ךָ (י"א כטעם ב' סרידיו)
בִּ֝שְׁא֗וֹל מִ֣י יֽוֹדֶה־לָּֽךְ׃ ז יָגַ֤עְתִּי ׀
בְּֽאַנְחָתִ֗י אַשְׂחֶ֣ה בְכָל־לַ֭יְלָה מִטָּתִ֑י (ל')
בְּ֝דִמְעָתִ֗י עַרְשִׂ֥י אַמְסֶֽה׃ ח עָֽשְׁשָׁ֣ה (ל'. ב')
מִכַּ֣עַס עֵינִ֑י עָ֝תְקָ֗ה בְּכָל־צוֹרְרָֽי׃ (כ"ח)
ט ס֣וּרוּ מִ֭מֶּנִּי כָּל־פֹּ֣עֲלֵי אָ֑וֶן כִּֽי־שָׁמַ֥ע
יְ֝הוָ֗ה ק֣וֹל בִּכְיִֽי׃ י שָׁמַ֣ע יְ֭הוָה תְּחִנָּתִ֑י (ל')
יְ֝הוָ֗ה תְּֽפִלָּתִ֥י יִקָּֽח׃ יא יֵבֹ֤שׁוּ ׀ וְיִבָּהֲל֣וּ
מְ֭אֹד כָּל־אֹיְבָ֑י יָ֝שֻׁ֗בוּ יֵבֹ֥שׁוּ רָֽגַע׃ (י' חס')
ז א שִׁגָּי֗וֹן לְדָ֫וִ֥ד אֲשֶׁר־שָׁ֥ר (ל' וחד וסר)
לַיהוָ֑ה עַל־דִּ֝בְרֵי־כ֗וּשׁ בֶּן־יְמִינִֽי׃ (י')
ב יְהוָ֣ה אֱ֭לֹהַי בְּךָ֣ חָסִ֑יתִי הוֹשִׁיעֵ֥נִי
מִכָּל־רֹ֝דְפַ֗י וְהַצִּילֵֽנִי׃ ג פֶּן־יִטְרֹ֣ף
כְּאַרְיֵ֣ה נַפְשִׁ֑י פֹּ֝רֵ֗ק וְאֵ֣ין מַצִּֽיל׃ (ב' חון מידס)
ד יְהוָ֣ה אֱ֭לֹהַי אִם־עָשִׂ֣יתִי זֹ֑את אִֽם־
יֶשׁ־עָ֥וֶל בְּכַפָּֽי׃ ה אִם־גָּ֭מַלְתִּי שֽׁוֹלְמִ֥י (ל' בקלת ספרי מ"ל)
רָ֑ע וָאֲחַלְּצָ֖ה צֽוֹרְרִ֣י רֵיקָֽם׃ ו יִֽרַדֹּ֥ף (ג' מ"ל. ל')
אוֹיֵ֨ב ׀ נַפְשִׁ֡י וְיַשֵּׂ֗ג וְיִרְמֹ֣ס לָאָ֣רֶץ חַיָּ֑י (ל' וחד ויסג. ל')

תרגום

טוּבָךְ׃ ו מְטוּל דְלֵית בְּמוֹתָא
דִכְרָנָךְ בִּשְׁאוֹל מַן יוֹדֵי לָךְ׃
ז אִשְׁתַּלְהֵית בְּתַנְחָתִי אֲמַלֵל
בְּצַעֲרִי בְּכָל לֵילְיָא עַל שׁוּוִי
בְּדִמְעָתִי דַרְגְשִׁי אַטְמֵשׁ׃
ח חֲשֵׁכַת מִן רוּגְזִי עַיְנָי
אִתְבְּלִיאַת בְּכָל מְעִיקָי׃
ט זוּרוּ מִנִי כָּל עָבְדֵי שְׁקַר
אֲרוּם שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ קָל
בְּכוּתִי׃ י שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ בָּעוּתִי
יְיָ צְלוֹתִי יְקַבֵּל׃ יא יִבְהֲתוּן
וְיִתְבַּהֲלוּן לַחֲדָא כּוּלְהוֹן בַּעֲלֵי
דְבָבִי יְתוּבוּן יִבְהֲתוּן כְּשַׁעְתָּא׃
א תֻּרְגוּמָא דְאוֹדִיתָא לְדָוִד
דִי שַׁבַּח קֳדָם יְיָ מְטוּל דִי
אֲמַר שִׁירָתָא עַל תְּבִירָא
דְשָׁאוּל בַּר קִישׁ דְמִן שִׁבְטָא
בִּנְיָמִן׃ ב יְיָ אֱלָהִי בְּמֵימְרָךְ
סַבְרֵית פְּרוֹק יָתִי מִכָּל רָדְפַי
וּפְצָא יָתִי׃ ג דִלְמָא יִתְבַּר
הֵיךְ אַרְיְוָתָא נַפְשִׁי יִפְשַׁח
וְלֵית דִיפְצֵי׃ ד יְיָ אֱלָהִי אִין
עֲבֵדִית שִׁירָתָא הָדָא בְּכַוָּנְתָא
בִישָׁא אִין אִית טְלוּמָא בִּידַי׃ ה אִין פְּרַעִית לִבְעִיל שְׁלָמִי בִּישׁ וּדְחַקִית מְעִיקַי
מַגָּן׃ ו יְהֵי רָדֵף בְּעֵל דְבָבָא נַפְשִׁי וְיַדְבֵּק וְיִכְבּוֹשׁ לְאַרְעָא

אבן עזרא

ולא אודה לך בגלוי: (ז) יגעתי. יספר רוב חליו ואנחותיו ואשחה כמו כאשר יפרש השוחה לשחות ומטתי פעול והטעם ממי בכיותי ע"ד ונשמה לא נשארה בי ויש אומרים כי אשחה תרגום ארחץ בארמית: (ח) עששה. מגזרת עש יאכלם וטעם עיני בעבור שהוא רואה בחליו אויביו שמחים וזה טעם מכעס ואלה אויביו מבקרים אותו לראות נקמתם ע"כ אחריו סורו ממני ומלת עתקה שבה אל עיני מרוב הבכי וטעם בכל צררי בעבור כל צוררי ורבים כמוהו: (ט) סורו. צורריו הם פועלי און והסף פעלו: (י) שמע. מודה כי השם רפאו מחליו לא הרופאים בעבור שהתחנן אליו וטעם יקח יקבל או יקחנה תחת עולה: (יא) יבושו. הם בראותם חיותי ויחלו הם על כן ויבהלו כנגד נבהלו עצמי ונפשי נבהלה מאד: ישובו. ינחמו או יבקשו שלומי: (א) שגיון. יש מפרשים בו תענוג כמו תשגה תמיד ויש אומרים על שגגתו והנכון בעיני שהוא על טעם סיום שתחלתו שגיון: על דברי כוש. כמו שכותבין כותבי ספרד הפיוטין יכתבו למעלה בתחלת שור הפיוט טעם פיוט ידוע: על דברי כוש בן ימיני. יש אומרים שהוא שאול שהיה יפה כדרך כי אשה כושית לקח וזה רחוק בעיני שיורידו מלת שבח לגנאי וזה הפך שגיא נהור ומה שאמרו רז"ל שלא הזכירו לברכה שלא תשלוט בו עין הרע רחוק הוא מאד והנכון שזה כוש היה יהודי וככה שמו והוא מבני בנימין כי רחוק הוא שיאמר על שאול בחיר ה' שהנה יתבל און: (ב) ה'. חסיתי. פועל עומד ולעולם דבק עם בית: (ג) פן יטרף. כל אחד מאויביו כמו בנות צעדה עלי שור וטעם פורק כי הארי יפסיק המפרקת: ואין מציל. רק אתה על כן למעלה והצילני: (ד) ה'. הטעם אם עשיתי כזאת שטרפתי ופרקתי ויש כף כי בה יכה האדם ויהרג: (ה) אם. שולמי. מהבנין הקל פעם שלא נמצא מהבנין הקל שלומים כי אם מהכבד וי"א שהיה בשלום עמי וטעם ואחלצה צוררי ריקם ואיך הייתי עושה רע לשולמי ואני אחלצה הצוררים והשונאים אותי שנאת חנם וזה טעם ריקם על דרך ואני נסכתי מלכי ורבי משה אמר כי הוי"ו כמו רק כמו ועבדיך באו לשבר אכל ויש אומרים כי ואחלצה על דרך וינצלו את מצרים והוא רחוק: (ו) ירדוף. יש אומרים יתרדוף ואין צורך כי אין שם דגש שתהיה התי"ו מובלע ועוד היה ראוי להיות יתרדף: וירמוס לארץ חיי. בעבור הקלון: וכבודי. טעמו הנפש כמו בסודם אל תבא נפשי וכנגדם אל תחד כבודי וככה שמח לבי ויגל כבודי ואחריו אף בשרי ישכון לבטח שהוא הגוף על כן טעה רבי יהודה בן בלעם שאמר שכבודי הוא גופי והלא ידע

ישבו ז' חס' בנביאים וסי' נמסר בסדר לך לך והושע סי' ג': על דברי י' בקריאה וסי' ויחר לאבנר מאד על דברי איש בשת. לכו דרשו את ה' בעדי דיאשיה דמלכים ב' כ"ו: וישמע זרובבל בן שאלתיאל דעגי. הנה אתם בטחים לכם על דברי שקר דירמיה. כי לא דברתי אבותיכם ולא צויתם. לשמע על דברי עבדי הנביאים. אשר היה דבר ה' אל ישמיהו על דברי הבצרות. מהבילים המה אתכם דירמיה. שגיון תולדות אחרון יגעתי. סנהד' קו: שגיון לדוד. מ"ק ט"ז:

מצודת דוד

רפאני. הוסיף לשאול ואמר רפאני מן המכות אשר עברו עלי מאז כי הלא נבהלו עצמי: (ד) ונפשי. ואף נפשי נבהלה וא"כ עד מתי אהיה עוד נגוע ומוכה הלא עם הפורעניות בא לגלות אוזן למוסר והנה כבר נבהלתי וקבלתי המוסר: (ה) שובה ה'. לזה שובה להוציא נפשי מהצרה והושיעני למען חסדך אף אם עדיין לא נפרעתי כפי חטאי: (ו) כי אין במות. כי אם אמות מהצרה הבאה שוב לא אזכיר שמך כי מי הוא הנותן הודאה בקבר הלא חי חי הוא יודך: (ז) יגעתי. נעשיתי עיף ויגע במה שאני מתאנח בכל עת: אשחה. אני משים את מטתי במי הבכי כדבר השט על פני המים: בדמעתי. אני מתיך ומלחיח ערשי בדמעות עיני וכפל הדבר במ"ש: (ח) עששה מכעס. מחרון האויב בלו עיני: עתקה. בעבור צרותי כהה עיני כאלו נתיישנה בזוקן וא"כ די בכל הצרות אשר כבר עברו עלי: (ט) סורו. לכו ממני כי לא תוכלו לי מעתה כי נתקבלה תפלתי: (י) שמע וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יא) יבושו. בראותם הצלחתי: ויבהלו. כדרך אדם המתמה ונבהל בראות דבר אשר חשב לנמנע: ישובו. אז יהיו חוזרים מרעתם לבקש שלומי וברגע הזה יבושו ולא לאחר זמן כי אמחול להם על מה שעשו בי ולא אזכרנה עוד להיות להם לבושה: ז (א) שגיון לדוד. התפלל בזה על השגיאה מה שכרת כנף מעיל שאול: כוש בן ימיני. זה שאול הבא מבנימין וקראו כוש כי היה משונה במעשיו לטבה ככושי הזה המשונה בעורו: (ג) פן יטרוף. כשלא תושיעני יתגבר עלי האויב וטרף אותי ולא אמצא מציל כי כולם קמו עלי: (ד) אם עשיתי

מצודת ציון

חלץ מכס: (הושע ט'): (ז) אשחה. ענין שטיה במים כמו כאשר יפרש השוחה לשחות (ישעיה כ"ה): ערשי. מטתי כמו ערש ימטי (לקמן קי"ב): אמסה. מלשון המסה והתכה: (ח) עששה. לשון בליה ורקבון וכן ועצמי עששו (לקמן ל"א): עתקה. ענין יושן כמו והדברים עתיקים (ד"ה א' ד'): ז (א) שגיון. מלשון שגיאה: שר. מלשון שירה: על דברי. ענין בעבור כמו על דבר כזבי (במדבר כ"ה): (ג) פורק. ענין שבירה כמו ופרסיהן יפרק (זכריה י"א): (ה) ואחלצה. אזיה ואשלוף: צוררי. מלשון אויב: ריקם. רצה לומר כחנם: (ו) ירדף. הוא לשון מורכב מן

אבן עזרא

ידע אם לא שמע כי האדם מורכב מנפש וגוף והחלק הנכבד הנפש על כן מלת כבוד והביאו בגרה הואת בעבור שמלא וכבודי לעפר ישכן סלה והנפש איננה יורדת לעפר והכתוב הוא על דרך משל וככה דבקה לעפר נפשי וטעם סלה באמת היה כן : (ז) קומה. בעברות צוררי. בעבור עברותם קום כנגדם באפך ויש אומרים שתכעיסם עד שתהיינה להם עברות ויש אומרים שתנשא בהתעברות צוררי . אמר ר' משה ועורה אלי ועורר אלי משפט שגזרת שתשוב מלכות שאול אלי כי שאול לפי דעתו הוא או פחד להזכירו בשמו הנודע וכן בלעם אמר עורר מה שדנת להושיעני ועל דעת אלה תהיה גזרת ועורה מהפעלים היוצאים כדרך מלת שב שהיא פעמים יוצאת ופעמים עומדת והנכון בעיני כי ועורה אלי מלה עומדת ויחסר כ"ף ממשפט כמו ועיר פרא אדם יולד וכאשר תשמע עדת לאומים המשפט שעשית יבואו מאפסי ארץ וזה טעם תסובבך וטעם ועליה למרום שובה שישוב אל השמים לשבת על כסא המשפט על כן אחריו ה' ידין עמים גם הוא נכון שהיו עם כוש עבדים מהגוים וסבבו את דוד כאילו סובבו את השכינה כי הוא עבד השם ותוסה בו כאשר הזכיר בתחילת המזמור : (ח) ועדת . פירש' . וטעם ועליה שיתנשא עליהם ויראה להם כחו ור' משה אמר שעדת לאומים הם ישראל וטעם ועליה למרום שובה שיגביהנה למרום ואין לפי' הזה טעם או ריח : (ט) ה'. א"ר משה כי טעם שפטני קח משפטי מחומסי והנכון בעיני כי אתה השם שופט הארץ שפטני כפי צדקי כי לא גמלתי כוש רע': (י) יגמר נא רע. הוא הפועל והרשעים הם

תהלים ז

וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה׃ ז קוּמָה יְהוָה׀ בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ׃ ח וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה׃ ט יְהוָה יָדִין עַמִּים שָׁפְטֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי׃ י יִגְמָר־נָא רַע׀ רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק׃ יא מָגִנִּי עַל־אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי־לֵב׃ יב אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל־יוֹם׃ יג אִם־לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ׃ יד וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי־מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים יִפְעָל׃ טו הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר׃ טז בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל׃ יז יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ

ב' בטעם · ל' · ל'. ג' · ל' · ל' וחד ותכונן · ב' יספי · ו' ג' מ"ע · ג'. ה' ר"פ · ב' מ"ע ד' ר"פ · ג' כספר' · חד מ"ל רע בעיר דוד · יד

תרגום

חַיַּי וִיקָרִי לְעַפְרָא יַשְׁרֵי׃ לְעָלְמִין׃ ז קוּם יְיָ בְּתוּקְפָּךְ אִתְנַטַּל בְּרוּגְזָא עַל מְעִיקַי וְסָרְהֵיב לִי דִינָא דִי פְּקַדְתָּא׃ ח וּכְנִישַׁת אֻמַּיָּא תַּחְזְרִינָּךְ וְאַמְטַלְתָּהָא לְבֵי שְׁכִינְתָּךְ תּוּב׃ ט מֵימְרָא דַיְיָ יְדִין עַמְמַיָּא דּוּן יָתִי יְיָ כִּזְכוּתִי וּכְשַׁלְמוּתִי פְּרַע עֲלָי׃ י יִשְׁתֵּיצֵי כְעַן בִּישָׁא דְרַשִׁיעֵי וְיִשְׁתַּכְלְלוּן צַדִּיקֵי וּבָחֵין לִבְּבֵי וְכוּלְיָין אֱלָהָא זַכָּאָה׃ יא תְּרִיסִי עַל אֱלָהָא פָּרִיק תְּרִיצֵי לִבָּא׃ יב אֱלָהָא דַיָּנָא זַכָּאָה וּבִתְקוֹף רְגִיז עַל רַשִׁיעֵי כָּל יוֹמָא׃ יג אִם לָא יְתוּב לְרַחֲלְתֵּיהּ סַיְפֵיהּ שָׁחִיז קַשְׁתֵּיהּ מְתִיחָא וּסְדִירָא׃ יד וּמְטוּלְתֵּיהּ תַּקִּין זֵינֵי מוֹתָא גִירוֹי לִדְלֵקֵי צַדִּיקַיָּא יַעְבֵּיד׃ טו הָא יִצְטַעַר לְשִׁקְרָא וְיַעְדֵּי עַמְלָא וְיֵלֵיד שִׁקְרָא׃ טז שׁוּחַ חֲפַר וְגַמְצֵיהּ וּנְפַל בְּשׁוּחְתָּא דִי עֲבַד׃ יז יְתוּב לְעוּתֵיהּ בְּרֵישֵׁיהּ וְעַל מוֹקְדֵיהּ חֲטוּפֵיהּ

לדוד אשר שר לה' על דברי כוש. וכל ד"ה דכוו' במ"א אל דברי וסי' ולא הסב יאשיהו פניו: ועליה ג' וסי' ועליה כתונת פסים. ועליה למרום שובה. ועליה יכרעון אחרים: שופט ו' וג' מ"ל וסי' נמסר בעמוס סי' כ': ולו ד' ר"פ בקריאה וסי' ולו שתי נשים. שם האחת חנה ושם. ולו היה בן ושמו ציבא. ולו אחים בני תולדות אהרן ואל זועם. ברכות ז סנהד' קה ע"ב ד זוכר ט : כל המזמור עקידה שער ס :

רשי

ל' השפשה : (ז) קומה ה' באפך . על שונאי כגון ישבי ואחיו ופלשתים שלא אפשר בידם : הנשא . התפאר לכראות נקמת עברה בהתעברך עליהם : ועורה אלי . שאוכל לעשות בהם משפט נקמה אשר צוית והיכן צוית תרועם בשבט ברזל (לעיל ב) ואיבתי את אויביך (שמות כג) זה מצאתי במדרש : (ח) ועדת לאמים תסובבך. אם יחזרו אחריך להושיעם אל תשמע לקולם . התרחק מעליהם ושוב ושב במקומך במרום רפוי"א בלעז ד"א למרום שובה לכראות לכם שידך עליונה : (ט) ה' ידין עמים . הפוך הדין מעלינו ותנהו על הרשעים . ידין . לשון יסורין : שפטני ה' כצדקי . שפוט לפי מעשים טובים שבידם ולא לפי העבירות : (י) יגמר . ל' כליון וכן אפס גומר אמר (לקמן עז) גמר חסיד (לקמן יב) וכן כלם (פא"ת) : ותכונן צדיק ובוחן לבות . אתה יודע מי הוא הצדיק שתכוננהו : אלהים צדיק . כן שמך : (יב) שופט צדיק . אתה לשפוט צדק : זועם בכל יום . כשרואה את מעשה הרשעים : (יג) אם לא ישוב . הרשע מרשעו : חרבו ילטוש . הקב"ה עליו ילטוש פורבי"א בלעז וידרוך קשתו : (יד) ולו . ולרשע הכין הקב"ה כלי מות : לדלקים . לרודפים כמו כי דלקת אחרי (בראשית לא) וכן פירושו חציו להרוג את הרשעים הדולקים את הצדיקים יפעל הקב"ה ויזמינם להמיתם . כל דליקה ל' רדיפה היא : (טו) יחבל . ל' הריון ולידה כמו (שיר ח) שמה חבלתך אמך : והרה עמל וילד שקר . כל מה שהוא מוליד ויגע הכל משקר בו שאינו מתקיים בידו מתאוה אמר כל מה

אבן עזרא

פעולים וי"א שיסור רע רשעים. א"ר לוי כי וי"ו ובוחן לבות וכליות נוסף ואיננו רק טעמו אתה תדע מי הוא צדיק או רשע וטעם כליות כנוי להרהרים כמו הכליות שהם נסתרים וטעם אלהים צדיק כנגד ותכונן צדיק: (יא) מגני. הוא לא יעשה מלחמה כי על השם הוא נשען כי הוא מושיע ישרי לב כנגד ובוחן לבות: (יב) אלהים. יש אומרים כי צדיק פועל גם ישפוט אשר יזעים ה' בכל יום והטעם הוא שופט תמיד ולפי דעתי כי צדיק תאר לשופט ואל זועם השם בכל יום קשור עם הפסוק שהוא אחריו אם לא ישוב ותחסר מלת אשר כמו להתחזק עם לבבם שלם כאילו הוא ואם לא ישוב אשר חרבו ילטוש ויש אומרים כי אל כמו אלה על דרך אל נולדו להרפה ותשוב מלת אל למלת רשעים שהיא למעלה: (יג) אם . ויכוננה . הטעם מכוננת לירות : ולו . לנפשו : (יד) כלי מות . שחשב להרוג בו אחרים ורבי משה אמר כי פי' אם לא ישוב כמו אשר לא ישוב והפך זה אשר נשיא יחטא : לדולקים . עשה חרבו לסוסה כאש בוערת ויש אומרים לדולקים כמו דלקת אחרי רדפת אחרי לדולקים אחרי להורגי : יפעל . החצים: (טו) הנה יחבל . כמו חבלתך אמך בטרם יבוא חבל : והרה עמל . הטעם כי תחלתו שוא וסופו הבל כי כל מחשבותיו תעמדנה ולא תהיינה: (טז) בור . טע' ויחפרהו להוסיף בעמקו ומלת בשחת המקום השפל במשקל אשר זורה ברחת מגזרת רוח ויש אומרים כמו בשחתם נתפש : (יז) ישוב . העמל

מצודת ציון

מן יפעול ויפעיל : חיי . רצה לומר כל ימי חייו : (ח) ועליה . בעבורה : (י) יגמר. מלשון גמר וסוף : נא . עתה : (יא) מגני . ענין מחסה כגבור על המגן : (יב) זועם . ענין כעס : (יג) ילטוש . יחדד כמו לוטש כל חורש (בראשית ד) : לדולקים. לרודפים כמו דלקת אחרי (שם ל"א) : (טז) בשחת. בבור כמו כורה שחת (משלי כ"ו) : קדקדו . הוא אמצעית הראש שם יחולק

מצודת דוד

עשיתי . אם כשעשיתי את זאת לכרות כנף מעיל שאול : אם יש עול בכפי . האם עשיתי לעשות עול לבזותו לשעמידו מלובש מעיל קרוע כדרך הפחותים : (ה) אם גמלתי . בעוד שהיה שאול איש שלומי וכי גמלתיו אז רעה תחת טובה כאשר חשב הוא שאני לו לאויב : ואחלצה . הלא אף בעת שהוא נ"ל עלי לרדוף אחרי בחנם על לא חמס יקרה עוד נפשו בעיני והוצאתיו מן המיתה כי הצלתיו מיד אנשי אשר בקשו להרגו כמ"ש בשמואל א' וכאומר והנה בעבור זה הרתי מעילו להודיעו זאת שהיה מסור בידי ולא שלחתי בו יד : (ו) ירדף . כאומר ואם לא כדברי כן הוא יהיה גמול עונשי שהאויב ירדוף אחר נפשי ויזרז לזולת לרדפני וישיג אותי וירמסני בארץ כל ימי חיי ואת כבודי ישפיל להיות שוכן לעולם עד העפר : (ז) קומה ה'. ר"ל עם כי לא חטאתי בשאול אין אני מבקש עליו ועל אנשיו אך קומה ה' באפך והנשא במה שתביא עברה על צוררי . ועורה אלי . עורר אלי אמיץ כח הזרוע להתגבר עליהם לעשות בהם נקם המשפט אשר צוית וגזרת עליהם ר"ל על ידי יהיו נקם המשפט : (ח) ועדת . ואף אם עדת הפלשתים ועמון ומואב תסבב לחזור אחריך להושיע להם שוב למרום בעבורה להתרחק ממנה ואל תפן אליה : (ט) ידין עמים . כשתדין הרשעים כמשפט הראוי אז שפוט אותי כפי צדקי וכתומי אשר עלי ר"ל שפטני לפי המעשים טובים ומן החטאים תשמט ידך : (י) יגמר וגו' . הרע שהרשעים עושים יקרב עליהם לכלותם מן העולם ואת הצדיק תכונן להיות עומד על כנו ובכיסו : ובוחן . הלא אתה אלהים בוחן לבות וכליות של הצדיק וידעת כי לבבו שלם עמך : (יא) מושיע . לפי שהוא מושיע ישרי לב : (יב) שופט צדיק . שופט משפט הצדיק וכועס בכל יום על המריעים לו : (יג) אם לא ישוב . אם הרודף את הצדיק לא ישוב מדרכו כי עוד יחדד חרבו וקשתו אשר דרך מכונה לירות בו על הצדיק : (יד) ולו הכין . גמול ענשו יהיה שהכין כלי מות האלה על עצמו והחצים שעשה בפועל ידיו הנה באמת פועל אותם על הרודף ר"ל עצמו כי הוא יהיה נהרג בהם : (טו) יחבל און . כמו האשה אשר ממה שיש לה חבלי לידה הדבר ההיא בעצמה הרתה ואותה תלד כן הרשעים הללו הנה מעשיהם הרעים. לא בהודמן שאמום כי אם חשבו עליהם מתחלה לעשותם ובדבר הזה עצמו יהיה גמול תשלומיהן : (טז) בור כרה . בזה ישרש המקרא שלפניו ויאמר הנה הבור אשר כרה ובתחילה חשב לחפרו על מי אשר גמולו אשר בעצמו יפול בו : (יז) ישוב עמלו . העמל שרצה לעשותו לזולתו ישוב על

וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד׃ יח אוֹדֶה
יְהוָה כְּצִדְקוֹ וַאֲזַמְּרָה שֵׁם־יְהוָה
עֶלְיוֹן׃

ח א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית
מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־
אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה
הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם׃ ג מִפִּי עוֹלְלִים ׀
וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ
לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃ ד כִּי־
אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ
יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה׃ ה מָה־
אֱנוֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן־אָדָם כִּי
תִפְקְדֶנּוּ׃ ו וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט מֵאֱלֹהִים
וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ׃ ז תַּמְשִׁילֵהוּ
בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כֹּל שַׁתָּה תַחַת־רַגְלָיו׃
ח צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם בַּהֲמוֹת
שָׂדָי׃ ט צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם עֹבֵר
אָרְחוֹת יַמִּים׃ י יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־
אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ׃

ט א לַמְנַצֵּחַ עַל־מוּת לַבֵּן מִזְמוֹר

יְחוּת׃ יח אֲשַׁבַּח יְיָ כְּצִדְקְתֵיהּ
וַאֲשַׁבַּח שׁוּם אֱלָהָא עִלָּאָה׃
א לְשַׁבָּחָא עַל כִּנּוֹרָא דְאַיְתֵי
מִנַּת תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב יְיָ
אֱלָהָא רִבּוֹנָנָא כְּמָא תַּלִּיל
שְׁמָךְ וּמְשַׁבַּח בְּכוּלָּא אַרְעָא
דִיהַבְתָּא זִוָּךְ עֵיל מִן שְׁמַיָּא׃
ג מִפּוּם עוּלֵמַיָּא וְיוֹנְקַיָּא
אִשְׁתְּתַסְתָּא עוּשְׁנָא מִן בְּגַלַל
מְעִיקָךְ לְבַטָּלָא בְּעֵיל דְבָבָא
וְנָזוֹמָא׃ ד מְטוּל דְאֶחְמֵי
שְׁמָיךְ עוּבָדֵי אֶצְבְּעָתָךְ סִיהֲרָא
וְכוֹכְבַיָּא דִי אַתְקֵינְתָּא׃ ה מַה
בַּר נָשָׁא מְטוּל תִּדְכַּר עוּבָדוֹי
וּבַר נָשָׁא מְטוּל תִּסְעַר עֲלוֹי׃
ו וְחַסַּרְתָּא יָתֵיהּ קַלִּיל
מִמַּלְאֲכַיָּא וְאִיקָרָא וְשִׁבְהוֹרָא
תַּכְלְלִנֵיהּ׃ ז אַשְׁלַטְתֵּיהּ
בְּעוּבָדֵי יְדָךְ כּוּלָּא שַׁוִּיתָא
תְּחוֹת רִגְלוֹי׃ ח עָאן וְתוֹרֵי
כּוּלְהוֹן וּלְחוֹד בְּעִירֵי חַקְלָא׃
ט צִפְּרֵי שְׁמַיָּא וְנוּנֵי יַמָּא
וְלִוְיָתָן דְחָלִיף אִסְרָטֵי יַמָּא׃
י יְיָ אֱלָהָא רִבּוֹנָנָא כְּמָה
תַּלִּיל וּמְשַׁבַּח שְׁמָךְ בְּכוּלָּא
אַרְעָא׃ א לְשַׁבָּחָא עַל מִיתוּתָא

נ׳ והד כלדקו ‏· ג׳ ‏· ל׳ ‏· ג׳ ומ״ל ‏· ל׳ מלא ס׳ ‏· ה׳ ‏· ל׳ ‏· ל׳ ‏· י״א כתיב י׳ ב׳ חד מלרע ‏· ל׳ . ל׳ ‏· י״ד ס״פ ‏· ונחרי׳ ב׳ מילין ‏· ג׳ ‏· ב׳כוא ינהגנו ב׳ לבן ימיני

רשי

מה דשקרא מוליד פחתא נסבא׃ (יח) אודה ה׳ כצדקו. כשיצדיק הדין הגמור לשפוט הרשעים כרשעם׃ (א) הגתית. כלי זמר שבא מגת שם מצוים אומנים לעשותם ורבותינו אמרו על אדום שעתידה לידרך כגת כמו שנאמר פורה דרכתי לבדי (ישעי׳ סג) אך ענין המזמור אינו מוכיח׃ (ב) מה אדיר שמך. יותר מכדי כח מדת התחתונים לא היו התחתונים כדאי שתשרה שכינתך ביניהם׃ אשר תנה הודך על השמים. ראוי שתתנהו על השמים ואתה בענותך הגדולה יסדת עוז מפי עוללים ויונקים השרית שכינתך במקדש ותקנת להודות לך עוז מפי הלוים והכהנים שהם בני אדם גדלים בליכלוך כעוללים ויונקי שדים. עוללים לשון ועוללתי בעפר קרני (איוב טז) וע״ש הלכלוך נקראו כל תנוקות עוללים׃ (ג) למען צורריך. להודיעם כי עמך אנחנו׃ להשבית. הרפת אויב ומתנקם האומר לא טובי׳ אתם מהאומו׳ ואני כשאני רואה שמיך וגו׳ אני תמה בלבי מה אנוש כי תזכרנו׃ (ו) ותחסרהו מעט מאלהים וגו׳. מאלהים ל׳ מלאכים שנתת כח ביהושע להדמים החמה וליבש את הירדן במשה לקרוע מי ים סוף ולעלות למרום ובאליהו להחיות את המת׃ (ח) צנה ואלפים. צאן ובקר כמו (דברים כח) שגר אלפיך. צנה לשון פעולה הוא כמו (במדבר לב) וגדרות לצנאכם. אובייל״ך בלעז. יש מדרשי אגדה ואינם מתיישבין לפי המקראות׃ (א) על מות לבן. יש פותרין על מות לבן על מת בנו אבשלום ולא יתכן פתרונו מפני אומ׳ לבן לא אמר הבן ואין לו במזמור עדות וזכרון לאמן זה הפתרון ויש פותרין על מות לבן נבל ואף זה לא יתכן בהפוך את השם ואין במזמור זכרונו (סא״מ) וראיתי במסורה הגדולה שהיא תיבה אחת שהרי חיבר לה (לקמן מח) והוא ינהגנו עלמות פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו

אבן עזרא

העמל שחשב שב בראשו ובעבור שהזכיר קדקדו אמר ירד כי הגזרות באות מהשמים בעבור חמסו׃ (יח) אודה. שהן דין צדקו והזכיר עליון כנגד ירד׃ (א) למנצח על הגתית. ה׳ אדונינו. זה המזמור נתנו למשפחות עובד אדום הגתי שהוא מבני לוי כמו לידותון או פיוט תחלתו הגתות מתפארת והדומה לה ורבי משה אמר כי הוא כלי יתיחס אל משפחת עובד אדום הגתי ולהתיחם ככה לא מצאנו ומהבילים אמרו על ניגון הדורכי׳ גת׃ (ב) ה׳ אדונינו. בעבור שאמר תמשילהו במעשי ידיך׃ מה אדיר. דבר פלא ומלת תנה שם הפועל כמו מרדה מגרימה כאילו אמר תת הודך על השמים׃ (ג) מפי. א״ר משה כי טעם מפי עוללים אם לא ידברו בפיהם הם בעצמם יודו לחסדיך כי תכלכלם ותפרם ותרבם בגופם באורך וברוחב והנכון בעיני בעבור היות אדם נכבד מכל נבראי מטה אמר כן כי מעת שיחל הנער לדבר וזה טעם מפי עוללים אז תחל מתכונתו לקבל כח הנשמה החכמה עד שתשכל בשקול דעתה כח בוראה כי תחזק הנפש יום אחר יום וזה טעם יסדת עוז וטעם למען צורריך לבטל דברי המכחישים האומרים אין אלוה וזה טעם להשבית אויב ומתנקם על המאמינים בשם בדבור או במעשה׃ (ד) כי. ידוע כי שבע׳ מעונות למאורות ולחמש׳ כוכבי לכת והמעון השמיני לצבא גדול והתשיעי לגלגל המזלות ההולך ממזרח למערב והעשירי כסא הכבוד על כן כתב מעשה אצבעותיך כי הם עשר והזכיר הירח והכוכבים ולא הזכיר השמש בעבור כי אין יכולת לעין לראותם יומם בעבור אור השמש וי״א כי טעם הודך על השמש כי הוא הבריאה הגדולה והנה לא יראה ביום כי אם אחד ובלילה יראה צבא גדול מאד׃ (ה) מה. ידוע כי הירח ואחד עשר כוכבים

הנקודה בעגולה מהגלגל וכל הארץ כנקודה שלא תתחלק כנגד הרקיע וכן אדם נחלק שלא יקבל חלוק כנגד כל הארץ על כן מה אנוש כי תזכרנו דרך בזוי והטעם אחר שיש לך בריאות גדולות ונכבדות מהאדם איך שמת לב לתת לו כבוד׃ ותחסרהו מעט מאלהים. המלאכים והכלל כאשר אמר דניאל אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי׃ וכבוד והדר תעטרהו. בעבור כח נשמת חיים שנפח בו שהיא עליונה ואיננה גוף ע״כ לא תמות׃ (ו) תמשילהו במעשה ידיך. בארץ לבדה כאשר יזכירם אחר כן ויש אומרים כי כל שתה תחת רגליו המתכת והצמחים׃ (ז) צנה. הזכיר הצאן והאלפים בעבור צרכו למאכלו ולמלבושו ויותר מרכיבת הסוסים והחמורים ואחר כן הזכיר חיות השדה ושדי כמו שדה על דרך כל אצילי ידי ומלת בהמות כוללת לא כאשר אמר יפת כי הבהמה היא האוכלת עשב והנה מה יעשה לאיש גבור בבהמה׃ (ח) צפור. ואחר כן הזכיר העוף שיעוף למעלה הימנו והדג שיצוף למטה הימנו וטעם עובר ארחות ימים שבחכמתו עושה ספינות ויכיר ארחות ימים והזכיר זה בעבור שיצוד הדגים בלב הים ויש אומרים כי על הדג ידבר שישוב עובר ארחות ימים׃ (ט) ה׳. פעם אחרת ככה בכל דור ודור כי הארץ לעולם עומדת׃ (א) למנצח על מות לבן. על

יהושפט ׳ ולו הכון בלי מות תציו לדולקים׃ ה׳ אדנינו ג׳ וסי׳ מה אדיר שמך. וחברו של אחריו. מחזיקים על אחיהם אדיריהם דעזרא׃ שמיך ג׳ וסי׳ והיו שמיך אשר על ראשך. כי אראה שמיך מעשה. ה׳ הט שמיך ותרד׃ וכככים ו׳ וסי׳ נמסר ביואל סי׳ ב׳ וגם בהמות שדי י״ד פסוקים וגם ותרין מלין ס״פ וסי׳ נמסר בסדר משפטים ביחזקאל סי׳ ט״ז׃ על מות ב׳ וסי׳ על מות לבן הוא ינהגנו על מות׃ אויבי י״א

תולדות אהרן ה׳ אדונינו. שבת פא זוכר תרומה׃ מפי עוללים. סוטה ל׳ עקרים מא פי׳ כל המזמור זוהר משפטים׃ כי אראה. כתובות ה׳׃ מה אנוש. שבת פח סנהד׳ לח זוהר בלק׃ ותחסרהו. ר״ה כא נדרים לח׃

מצודת דוד

על ראשו׃ ועל קדקדו. כפל הדבר במ״ש להתמדתו׃ (יח) כצדקו. כאשר ראוי להודות על הצדקת דינו׃ ואזמרה. אשבח בזמר את שם ה׳ לומר שעוד הוא עליון ומאד נעלה על כל התשבחות׃ ח (ב) מה אדיר שמך. מה מאד חזקת בכל הארץ משגיח ומושל בכל׃ אשר תנה. בעבור אשר גם הוד שכינתך נתון בשמים ממעל ואפילו הלא למעלה לחזק יהשב ומכ״ש גבור למעלה׃ (ג) מפי עוללים ויונקים. מן פי העוללים אשר הם כתומים במעי אמן ובהולדם נפתח פיהם ויונקים תדיר משדי אמן מן הפלא הזה יסדת יסוד מוסד לדעת עוזך כי הוא דבר שאין הטבע מתחייב׃ למען צורריך. למען הכחיש צורריך אשר כחשו בה׳׃ להשבית. לבטל דברי האויב והמתנקם את המאמינים בה׳׃ (ד) כי אראה. מן הפלא הזה אראה בחכמה שמעשה אצבעותיך הם שמיך אף הירח והכוכבים אשר כוננת המה כולם מעשה ידיך ואין העולם קדמון׃ (ה) מה אנוש. הוסיף להוכיח שה׳ משגיח על הכל ואמר הלא מה הוא חשיבות האדם להזכר לפני ה׳׃ (ו) ותחסרהו. על כל זה בהשגחתך הסרתו רק מעט מהמלאכים בדבר החכמה והדעת ועטרתו בכבוד והדר כי הוא מתעלה על כל חי בחוש הדבור׃ (ז) תמשילהו. תמשלהו בכל הבריות׃ תחת רגליו. ר״ל נכנעים אליו׃ (ט) צפור שמים. הפורח למעלה לאויר השמים ועם כל זה ימשול בו האדם ויצודו בחכמה׃ עובר ארחות ימים. ר״ל כי האדם בחכמתו יעשה אניות ובהם עובר ארחות ימים ויכול הוא לצוד אף דגי הים׃ (י) מה אדיר. מכל זה נראה שמה מאד אדיר שמך בכל הארץ

מצודת ציון

יחולק השעל אילך ואילך׃ ח (א) הגיתית. כ״ז בכלא מגת׃ (ג) תנה. כמו נתת עתיד במקום עבר וכמוהו רבים במקרא׃ (ג) עוללים. אף במעי אמן יקראו עוללים כמו כעוללים לא ראו אור (איוב ג׳)׃ תפקדנו. תזכרנו וכפל הדבר במ״ש׃ (ז) שתה. שמת׃ (ח) צונה. מלשון צאן׃ ואלפים. פרים. כמו שגר אלפיך (דברים כ׳)׃ שדי. כמו שדה בה״א׃ ט (א) לבן. שם אדם נלחם

לְדָוִד׃ ב אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל־לִבִּי
אֲסַפְּרָה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ ג אֶשְׂמְחָה
וְאֶעֶלְצָה בָךְ אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ עֶלְיוֹן׃ ל׳
ד בְּשׁוּב־אוֹיְבַי אָחוֹר יִכָּשְׁלוּ וְיֹאבְדוּ י״א מ״ל ב׳ רפי׳
מִפָּנֶיךָ׃ ה כִּי־עָשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְדִינִי י״ז
יָשַׁבְתָּ לְכִסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק׃ ו גָּעַרְתָּ ו׳
גוֹיִם אִבַּדְתָּ רָשָׁע שְׁמָם מָחִיתָ לְעוֹלָם ל׳. ט׳
וָעֶד׃ ז הָאוֹיֵב ׀ תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח פ׳
וְעָרִים נָתַשְׁתָּ אָבַד זִכְרָם הֵמָּה׃ לשון דכנו
ח וַיהוָה לְעוֹלָם יֵשֵׁב כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט ט״ו דגשים
כִּסְאוֹ׃ ט וְהוּא יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק ל״ג ג׳ ר״פ
יָדִין לְאֻמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ י וִיהִי יְהוָה ל״ב
מִשְׂגָּב לַדָּךְ מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃ ב׳ ומ״ל
יא וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־ ב׳. ד׳ מ״ל
עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְהוָה׃ יב זַמְּרוּ לַיהוָה
יֹשֵׁב צִיּוֹן הַגִּידוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו׃ ל׳ חסר
יג כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא ד׳ מ״ל בכתו׳
שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָיִים׃ יד חָנְנֵנִי יְהוָה ענוים ק׳ ל׳
רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי
מָוֶת׃ טו לְמַעַן אֲסַפְּרָה כָּל־תְּהִלָּתֶיךָ ל׳ מ״ל

דגברא דינפק מביני משריתא תושבחתא לדוד: ב אשבח קדם יי בכל לבי אשתעי כולהון פרישותך: ג אחדי ואבדח במימרך אשבח שמך עלאה: ד בדיתוב בעל דבבי לאחורא יתקלון ויהובדון מן קדמך: ה מטול דעבדתא פורענותי ודיני יתבתא על כורסי דינא זכאה: ו נזפתא עממי' דפלשתאי הובדתא גנית רשיעא שומהון מחיתא לעלמי עלמין: ז וכד נפל בעל דבבא אשתציו חלוותיה וכרכיהון אצתדיו לעלמא וקרויהון צדיתא הובדתא דכרנהון מנהון: ח ומימרא דיי לעלמין מותביה בשמי מרומא תקין לדינא כורסיה: ט והוא ידין עמא דארעא בזכותא ידין עממיא בתריצותא: י ויהי מימרא דיי תקוף למסכנא תקוף בעדני עקתא: יא ויסתכלון בסברותך ידעי שמך מטול דלא שבקתא תבעיך יי: יב שבחו קדם יי דאשרי שכנתיה בציון תניאו בעממיא עובדוי: יג מטול דתבע דמא דזכאה ית צדיקיא דכיר ולא שלי קבלת ענותנין: יד חוס עלי יי חמי סגופי מבעלי דבבי מרומם לי ממעלני מותא: טו מן בגלל דאשתעי

אבן עזרא

על מות שתים מלות הם על כן טעה האומר כי הוא כמו על עלמות שיר ועוד למה היה סמוך אחריו למ"ד גם האומר כי לבן היה שם משורר כמו בן ויעיאל איננו נכון כי אין משפט הלשון לאמר ליצחק ליעקב בפתחות הלמ"ד בשם אדם כי השם נודע כאשר פירשתי בספר השם ויש אומרים כי לבן הוא נבל הפוך ועל מות איש הבנים ומות בנו והנכון דברי רבי דונש הלוי שהיה שם אחד נסיכי הגוים שלחץ את ישראל כאשר יפרש במזמור: (ב) אודה. טעם בכל לבי בסתר: אספרה. בגלוי: אשמחה. ומרוב השמחה אזמרה שמך ואם הוא נעלה מזמר: (ד) בשוב אויבי. אנשי הנורר לא תהיה להם תקומה במות מלכם: (ה) כי. משפטי ודיני. לאות כי חמס עשה לדוד והפר בריתו והתפלל דוד בעבור זה ונשמעה תפלתו וטע' ישבת לכסא לעשות משפט: (ו) גערת. בלא בי"ת כדמות כריתה הנני גוער לכם את הזרע: אבדת רשע. הוא לבן: לעולם ועד. מלה קרה לעולם ועד עולם ובעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן ובעבור אות התנועה באות עי"ן שהוא הראשון נקמץ הוי"ו כמו הוציא לחם ויין: (ז) האויב. אמר בן לברט כי מלא חרבות בפתח בספר קדמון על כן פירש בו כמו חרבות צורים והנכון בעיני שהחי"ת חטוף בקמץ. ואמר ר' משה היה ראוי להיות אבד זכרם אתה וכמוהו יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו ותתן צמרתו ולא דבר נכונה כי כח השם בפעלים כמו מפי עליון לא תצא והטעם יציאות הרעות והטובות והם הגזרות וככה הוא יען אשר גבהת בקומה ויתן גבהך ולפי דעתי כי האויב כמו הקהל חקה אחת לכם וכן הפי' ואתה האויב בעבור שתמו החרבות שהחרבת לנצח וערים נתשת אבד זכרם חשבת כי תמלט ושכחת כי השם לעולם ישב ויקח הדין ממך על כן אחריו וה' לעולם ישב והנה הוא קשור עם אבד זכרם הערים הנה מחה השם את שמו ככתוב למעלה והוא הטע' שגמל לך כמעשיך: (י) ויהי. לדך. שאין לו כח שהוא שפל על כן משגב בצרה כמשמעו בצר לדך ורבי דונש פירש בו לשון יחיד מן דברי הבצרות ואין זה מטעם המזמור: (יא) ויבטחו בך. כאשר יראו שהיה השם משגב לדך אז יהיו לבטח: (יב) זמרו. בעבור שהזכיר כי גער בגוי' ואבד הרשע שהשחית יודעי השם ע"כ זמרו לה' יושב ציון כי אותם הם יודעי השם ודורשיו: (יד) חננני. כמלא שלם והיא מלה זרה: ראה עניי. ככה עשה לי תמיד בעבור היות שערי מות בתחתיות אמר כנגדו מרוממי: (טו) בשערי בת ציון. כנגד

רשי

ואינו נראה בעיני. וראיתי בפסיקת' שהענין מדבר בעמלק גערת גוים שמם מחית ואומר אני למנצח על מות לבן שיר זה לעתיד לבא כשיתלבן ילדותן ושחרותן של ישראל ותגלה צדקתם ותקרב ישועתם שימחה עמלק וזרעו. עלמות ילדות. לבן כמו ללבן. ומנחם פתר עלמות לבן. נגינות ללמד וכה פתרונו למנצח על מות לבן למשורר נגינות ללמד. ויהי לבן כמו להבין ולבונן. עלמות ע"ש כלי שיר ששמו עלמות כמו שאמר (להלן מו) על עלמות שיר ודונש פתר לבן שם אדם שהיה שמו לבן שהי' נלחם בדוד בימי' ההם ומה שהוא אומר גערת גוים אבדת רשע הרשע הזה הוא לבן ההורג עם נקיים ואע"פ שאין אתה רואה במקום אחר אדם שהי' שמו לבן רק במקום הזה כן אתה מוצא מלכים אחרים שאינן נכתבין במקרא רק פעם א': (ב) כל נפלאותיך. גאולה האחרונה ששקולה כנגד כל הנסים כמו שנאמר (ירמיה טז) ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה וגו': (ה) משפטי ודיני. תיבות כפולות במקרא ואין חילוק ביניהם כמו עדי ושהדי במרומי' (איוב טז) עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל (שם מ): משפטי ודיני. בשמים: ישבת לכסא. כסא המשפט: (ו) גערת גוים. עמלק ראשית גוי' (במדבר כד): אבדת רשע. אבותיו: שמם מחית. כי מחה אמחה (שמות יז): (ז) האויב תמו. כי חרבות השנאה לנצח הם עליו כחרב חדה. ד"א חרבות לנצח אותו אויב שחרבות שנאתו היתה עלינו לנצח וזהו עמלק שנאמר בו ועברתו שמרה נצח (עמוס א) ל"א חרבות ל' חרבן וכן פתרונו האויב תמו חרבות לנצח. וכן נאמר (ביחזקאל לה) שממות עולם אתנך ועריך לא תשובנה: וערים נתשת. כי תאמר אדום רששנו וגו' נשוב ונבנה חרבות כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס (מלאכי א): אבד זכרם. אותה השעה: (ח) וה' לעולם ישב וגו'. שם שלם וכסא שלם כמו שנאמר כסאו. אבל קודם שימחה כתיב כי יד על כס יה (שמות יז) כס חסר ושם חסר חלוק: (ט) והוא ישפט תבל בצדק ידין לאומים במישרים. עד בא הקץ היה רגיל לשפטם ברחמים לפי מישרים המצויין בהם דן אותם בלילה כשהם ישנים מן העבירות: (י) ויהי ה' משגב לדך. לשון דכא אילאמינכשי"ה בלעז לעתיד כשיכונן למשפט כסאו יהי משגב לישראל שהם דכים: לעתות בצרה. עתים של צרה: (יב) זמרו לה' יושב ציון. כשיחזור ישיבתו לציון יזמרו לו כן: (יג) אותם זכר. את הדמים שנשפכו בישראל: (יד) חנני ה'. עתה בגולה

מ"ל וסי' רחב פי על אויבי. ואנקמה מאויבי. בשוב אויבי אחור. ארדוף אויבי ואשיגם. אל יעלצו אויבי לי. הצילני מיד אויבי. אויבי יאמרו רע לי. כי אמרו אויבי לי. אז ישובו אויבי אחור. מהוללי בי נשבעו. פרץ האלהים: למשפט ט"ו דגשים וסי' נמסר בש"ב סי' ט"ו: ויבטחו ב' וסי' בך יודעי שמך ויתן בפי שיר חדש: אותם ד' מ"ל בכתובים וסי' וישא ידו להם להפיל. ויתן אותם לרחמים. לעשות אותם ימי משתה ושמחה. כי דורש דמים אותם זכר. וכל עזרא דכות' מ"ל במ"א וכי' ושבתם אלי ושמרתם מצותי ועשיתם אתם: ענוים ה' דכתיב עניים וסי' כי דורש דמים אותם זכר. קומה ה' אל נשא ידיך. אם ללצים הוא יליץ. בז לרעהו חוטא. טוב שפל רוח את. וב' חלוף כתיב ענוים וקרינן עניים וסי' וכילי כליו רעים. כי לא תולדות אהרן שאויב תמו. סוריות יד: למען אספרה. עקרים מב פ"כ:

מצודת ציון

נצחם עם דוד ונשמת אמר עליו שירה: (ג) אשמחה ואעלצה. כפל הדבר במ"ש: (ה) משפטי ודיני. להתמדת הדבר כפל במ"ש: לכסא. כמו בכסא ובא הלמ"ד במקום הבי"ת וכן כי מחר אתה לבן ישי (ש"א כ) ומשפטו בבן ישי: (ו) גערת. ענין זעקה נזיפה: (ז) נתשת. ענין עקירה והריסה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א'): (י) משגב. חוזק: לדך. מושבר וכתוש כמו דכאי רוח (לקמן לד): לעתות. מלשון עת: (יב) עלילותיו. מעשיו: (יג) ענוים. שפל

מצודת דוד

הארץ משגיח ומושל בכל: ט (ג) אזמרה שמך עליון. אשבחו לומר שמו עליון ונעלה על כל ההשבחות: (ד) בשוב. כשלא יוכלו אויבי לי וישובו לאחור ויכשלו ויאבדו אז אשמחה ואעלצה שמחה כפולה בעבור טובה הכפולה: (ה) כי עשית. הלא רבות פעמים עשית משפטי וישבת בכסא לשפוט אויבי: (ו) גערת. בעבורי גערת גוים וכו' ומחית שמם לבל יזכרו: (ז) האויב. אתה האויב דע שהחרבות תמו לנצח ר"ל המקומות החרבות שבך יכלו עד עולם ולא ישובו לקדמותן ואף הערים אשר נהרסו בהעט' המה יהיו נאבד זכרם וכפל הדבר במ"ש: (ח) וה' לעולם ישב כי ה' חי לעולם וכ"כ ממשלתו וא"כ מי יבנה את אשר הרס הוא: (ט) והוא ישפוט. עד עולם ישפוט אותם בדין והישר ובצדק כאשר ראוי להם: (י) משגב לדך. אבל לנשברי לב יהיה למשגב ומתי יהיה למשגב כשיהיה בעולם עת צרה: (יא) כי לא עזבת. כי יראו אשר לא עזבת דורשיך: (יב) יושב ציון. המשרה שכינתו בציון: (יג) כי דורש דמים. כי הוא דורש לעתה דם וזוכרים הם לפניו עם שאינו ממהר לפרוע: (יד) מרוממי. הלא אתה מעולם

רש"י

בגולה: מרוממי. בגאולתך: (טז) טבעו גוים. זו היא התהלה אשר אספר: (יז) נודע ה'. כל זה מן התהלה נודע ה' לבריות כי שליט הוא ומושל ונוקם לאויביו שהרי משפט עשה בהם יושטיצ"א בלעז: נוקש רשע. נכשל רשע: הגיון. נהגה זאת סלה: (יח) לשאולה. אמר רבי נחמיה כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה כגון (בראשית יב) מצרימה מדברה התיבון לי' והכתיב ישובו רשעים לשאולה א"ר אבא בר זבדי למדריגה התחתונה של שאול ומהו ישובו לאחר שיצאו מגיהנם ויעמדו בדין ויתחייבו ישובו למדריגה תחתית של גיהנם: (יט) כי לא לנצח ישכח. ישראל האביון מלפקוד עליהם מה שיעבדו בו: ותקות עניים לא תאבד לעד: (כ) קומה ה'. דוד היה מתפלל לפני הקב"ה שיקום וימהר לעשות זאת: אל יעז. עמלק לאורך ימים בגדולתו: על פניך. בשביל הכעס שהכעיסוך במקדשך: (כא) מורה. מרות ועול ד"א מורה לשון השלכה לשון ירה בים (שמות טו) וי"א מורה לשון תער (ש"א א): ידעו גוים. שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורתם שולטת: (א) תעלים לעתות בצרה. תעלים עיניך לעתות הצרה: (ב) ידלק. ירדוף כמו כי דלקת אחרי: יתפשו במזמות זו חשבו. נתפסים הם העניים במזמות שהרשעים חושבים עליהם: (ג) כי הלל רשע. מוסב על למה ה' תעמוד ברחוק כי. עתה הרשע מתהלל שמשיג כל תאות נפשו: ובוצע ברך נאץ ה'. והגזלן שבח את עצמו לאמר נאץ ה' ושלום יהיה לו. ברך כמו ברך לשון פעל ותדע שאילו היה שם דבר היה הטעם למעלה באות הראשונה והיה נקוד פתח וזה נקוד קמץ קטן וטעמו למטה ברי"ש. ואל תתמה על ברך שלא אמר ברך שהרבה תיבות של רי"ש משמשות כך כגון אויב חרף ה' (לקמן עד) ולא נאמר חרף: נאץ. כמו חרף וכן כל ל' ניאוץ כך פתר מנחם: (ד) רשע כגובה אפו. שהוא גבה רוח ומגביה וזוקף פניו ואפו בגבהותו: בל ידרוש. כל מזימותיו אומרות לו בל ידרוש הקב"ה כל מה שאעשה כי אין משפט: אין אלהים. לית דין ולית דיין: (ה) יחילו. יצליחו ודומה לו (איוב כ) ע"כ לא יחיל טובו. וי"מ יחילו כמו (ש"ב ג) יחולו על ראש יואב: מרום משפטיך מנגדו. מסולקים ומרוחקי' משפטי יסורין ופורעניות שלך מנגדו שאינם באים עליו: כל צורריו יפיח בהם. בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם טפלים לפניו: (ו) לדור ודור אשר לא ברע. לא

תהלים

בְּשַׁעֲרֵי בַת־צִיּוֹן אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ׃

טז טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת־ (ב' ר"פ באורן שעריה)

זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם׃ יז נוֹדַע (ל' והד ונודע)

יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּפֹעַל כַּפָּיו

נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה׃ יח יָשׁוּבוּ (ב')

רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל־גּוֹיִם שְׁכֵחֵי (ל' ומ"ל)

אֱלֹהִים׃ יט כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן

תִּקְוַת עֲנִוִּים תֹּאבַד לָעַד׃ כ קוּמָה (עניים ק' ב' כ"כ)

יְהוָה אַל־יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם (ב' חד מלא)

עַל־פָּנֶיךָ׃ כא שִׁיתָה יְהוָה ׀ מוֹרָה (ל' כתיב ה')

לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה׃ (י"ב)

י א לָמָה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק (ב' ר"פ רפין)

תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃ ב בְּגַאֲוַת רָשָׁע (ל')

יִדְלַק עָנִי יִתָּפְשׂוּ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ׃

ג כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ (ל' וכל סוס כר גם דכו')

וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ ׀ יְהוָה׃ ד רָשָׁע (ג' וחד עד תאות)

כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל־יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים (ב' ארזים)

כָּל־מְזִמּוֹתָיו׃ ה יָחִילוּ דְרָכָו בְּכָל־ (דרכיו ק')

עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ כָּל־

צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם׃ ו אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל־

אֶמּוֹט לְדֹר וָדֹר אֲשֶׁר לֹא־בְרָע׃

תרגום

לְכוּלְהוֹן שְׁבָחָךְ בְּמַעֲלָנֵי תַּרְעֵי כְנִישַׁת צִיוֹן אֶדוּץ בְּפוּרְקָנָךְ׃ טו טְבַעוּ עַמְמַיָא בְּשׁוּחֲתָא דַעֲבָדוּ בִּמְצַדְתָּא דְנָא כְּמַנוּ אִתְאַחֲדַת רִגְלֵיהוֹן׃ יז גְלֵי קֳדָם יְיָ דִין דַעֲבַד בְּעוֹבָדֵי אִידוֹי אִתְּקַל רַשִׁיעָא יְרַנְנוּן צַדִיקַיָא לְעָלְמִין׃ יח יְתוּבוּן רַשִׁיעֵי לִשְׁיוֹל כּוּלְהוֹן עַמְמַיָא דְאַשְׁלִיוּ דַחַלְתָּא דַיְיָ׃ יט מְטוּל דְלָא לְעָלְמַיָא מִשְׁתְּלֵי חֲשׁוֹכָא סוֹבְרָא דְעִנְוְתָנֵי לָא תְהוֹבֵד לְעָלְמָא׃ כ קוּם יְיָ לָא יִתְעַשַׁן בַּר נָשָׁא רַשִׁיעָא יִתְדָנוּן עַמְמַיָא קֳדָמָךְ׃ כא שַׁוֵי יְיָ דַחַלְתָּא לְהוֹן יִנְדְעוּן עַמְמַיָא דְבַר נָשׁ הִינוּן לְעָלְמִין׃

א לְמָה יְיָ תְּקוּם בְּרָחִיק תִּטְמַר בִּמְדוֹר קַדִישִׁין לְעִדָנֵי עָקְתָא׃ ב בְּגַסוּת רַשִׁיעָא יִרְדַּק עַנְיָא יִתְאַחֲדוּן בְּנִכְלוּתָא דְנָא דִי חֲשַׁבוּ לְמֶעְבָּד׃ ג מְטוּל דְאִשְׁתַּבַּח רַשִׁיעָא עַל רְגוֹג נַפְשֵׁיהּ דִמְבָרֵךְ גַבְרָא טָלוֹמָא מַרְחֵק מֵימְרָא דַיְיָ׃ ד רַשִׁיעָא בְּגַסוּת רוּחֵיהּ לָא יִתְבַּר אֶרְהָא וְיֵימַר בְּלִבֵּיהּ דְלָא גַלְיָין קֳדָם יְיָ כוּלְהוֹן מַחְשְׁבָתוֹי׃ ה מַצְלְחִין אוֹרְחָתֵיהּ בְּכָל עִדָן רְחִיקִין דִינָךְ מִן קְבָלֵיהּ בְּכָל מְעִיקוֹי יָזְעוּף בְּהוֹן׃ ו יֵימַר בְּלִבְבֵיהּ לָא אָזוּע מִדָר לְדָר

לנצח ישכח אביון: טבעו ב' ר"פ וסי' טבעו גוים בשחת עשו. טבעו בארץ שעריה: הגיון ב' וסי' עלי הגיון בכנור. נודע ה' משפט עשה בפעל כפיו נקש: יעז ג' ב' חס' וא' מלא וכי' קומה ה' אל יעז אנוש. יעז בהותו. והפיל רבואות ורא יעוז בתרא מלא בקצת ספרי מסרה נמסר ג' וחסר: כגבה ב' וסי' כגבה ארזים. כגבה אפו בל ידרש: דרכו ה' חס' י' בקריאה וסי' יחילו דרכו בכל עת. הן אלה משוש דרכו. לתת לאיש

תולדות אהרן גל דה. בס מד פ"ט: ישובו. סנהדרין קה (יבמות ג): שיתה ה'. סוטה מט: ובוצע. ב"ק לד סנהדרין ו (אלה נח סנהד' יח): רשע. נדרים כה: יחילו. ברכות ה מגלה ז:

אבן עזרא

כנגד שערי מות: (טז) טבעו. זאת התהלה. בשחת. כמו בשחתם נתפש: ברשת זו. לפי דעתי כי זו כמו אלה וככה עם זו יצרתי לי זו חטאנו לו אלה אומרי' חטאנו והטעם ברשת אשר אלה טמנו וי"א כי זו כמו זאת: (יז) נוקש. פועל ושרשו עם נו"ן. והנכון להיות הקמץ הקטן תחת פתח כי כל התנועות מתחלפות ולהיותו מגזרת תרגום אין טעם לו והלא תנאנו וינקשו מבקשי נפשי והנה שנים שרשים: הגיון. זה אספר באמ': (יח) ישובו. בעבור שהאדם נברא מאדמ': שכחי. תאר כי על משקלים שוכים ימצא כמו חפצי רעתי: (יט) כי לא. ישרת עבור עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות ואל יהי מתיו מספר ולא למדתי חכמה והטעם תקות עניים לא תאבד לעד: (כ) קומה. טעם קומה להראות גבורתו ועזו: אנוש. שם המין כמו ויהי לי שור וחמור והנכון המלך על כן אמר גוים הם עבדיו: (כא) מורה. כתוב בה"א וטעמו כאל"ף הפך קראן לי מרא: אנוש. מגזרת ואנוש הוא: סלה. באמת: (א) למה ה' תעמוד ברחוק. אין ספק כי כבוד השם בכל מקום הוא רק כאשר לא יראה עוזו ידמה לאיש עומד מרחוק על כן לא יראה או הוא קרוב ויעלים עיניו לעתות שהנהנו בצרה: (ב) בגאות. בגאותו של רשע: ידלק עני. כמו ירדף וטעם יתפשו הרשע שהוא הפקיד וחביריו עמו: (ג) כי. אמר רבי משה כי תחת אשר והטעם אשר יהלל רשע בעבור השיגו תאות נפשו והבוצע אשר הוא מברך השם מנאצו ויהי ברך כמו ברך נבות אלהים ומלך ברך אלהים ומות. או פירוש ברך דורון ומנחה והוא שם כמו והדבר אין בהם וכמוהו וברך ולא אשיבנה ואיננו נכון כי ברך פעל עבר וכאילו כתוב וברך ברכה ולא אשיבנה ולפי דעתי כי הלל רשע הנזכר למעלה רשע אחר אשר התאו' ויברך הבוצע אשר נאץ השם והנה ברך כמו הלל: (ד) רשע. סמך הגובה אל האף בעבור שאין בפנים גובה ממנו ואין ספק כי הגבהות בלב הוא רק דבר על הגלוי: בל ידרוש. בלתו ויחסר בית ממלת כל מזמותיו: (ה) יחילו. אמר רבי משה הכהן כי פי' דרכיו חפציו כמו לב אדם יחשב דרכו וטעם יחילו יבואו כמו יחולו על ראש יואב והטעם כי יבואו לו ותכנו לו צרכיו כחפצו או יהיו דרכי אלהים וטעם יחילו שהיה ראוי שיפחידוהו מגזרת חיל והנכון בעיני כי יחילו פועל יוצא מגזרת חיל כיולדה והפעול חסר כמו לא תרצח ודרכיו שב אל הרשע

כי

מצודת דוד

מרומם אותי משערי מות: (טו) בשחת. בהבור אשר עשו ישראל: (יז) נודע ה'. כשעושה משפט אז הוא נודע ומפורסם לכל: נוקש רשע. כאשר הרשע יפול בהמוקש אשר עשה אז עד עולם יחשבו בלב פרסום המקום: (יח) ישובו. לפי שהשאול מוכן להם אמר לשון ישובו כאדם ששב אל ביתו המוכן לשבתו: (יט) כי לא לנצח. ולכך יפרע מן מציריו: תאבד לעד. מלת לא משמשת בשנים כאלו אמר לא תאבד לעד: (כ) אל יעוז אנוש. אל יתחזקו אויביך: על פניך. ר"ל בעת כעסך: (כא) שיתה. תשים להם הפלה למען ידעו שהמה לעולם אנוש ולא אל: י (א) תעמוד ברחוק. כאלו תעמוד ברחוק מקום ותעלים עצמך בעת צרה: (ב) בגאות. בעבור רוב גאותו רודף את העני ונופש אותו במחשבתו אשר חשב לתפשו בו: (ג) כי הלל רשע. בעבור שהרשע מהלל ומשבח עצמו על שהשיג תאותו והגזלן בעת עשותו נאצות אז יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי לא נעשה בו דבר ע"כ מלא לב האדם לעשות רע: (ד) כגובה. כאשר גבהה חמתו על מי חושב שאין מי דורש במעשיו וכל מחשבותיו הוא שאין אלהים בעולם לפרוע לו על מעשיו: (ה) יחילו. על שבכל עת יצליח בדרכיו ומשפטיך מסולק ממנו ובהפחה מועטת מאבד את שונאיו: (ו) אמר בלבו

לזאת

מצודת ציון

שפל הרות: (טז) ברשת. פח יקוש: (יז) נוקש. מל' מוקש: הגיון. ענינו מחשבה כמו והגיון לבי (לקמן י"ט): (יח) לשאולה. כן יקרא הגיהנם: (כ) אנוש. הוא שם משמות האדם וירמז על חולשו כסות מל' ואנוש הוא (ירמיה י"ז): פניך. כעסך כמו פני ה' (לקמן ל"ד): (כא) מורה. הבהלה כמו ירה בים (שמות ט"ו): י (א) תעלים. מל' העלמה: (ב) ידלק. ירדוף וכן כי דלקת אחרי (בראשית ל"א): במזמות. ענין מחשבה: (ג) הלל. ענין שבח כמו ויהללו אותה (שם י"ב): ובוצע. הגזלן כמו הוי בוצע בצע (חבקוק ב'): נאץ. בזה כמו כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב)

ז אָלָה פִּיהוּ מָלֵא וּמִרְמוֹת וָתֹךְ תַּחַת
לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן׃ ח יֵשֵׁב בְּמַאְרַב
חֲצֵרִים בַּמִּסְתָּרִים יַהֲרֹג נָקִי עֵינָיו
לְחֵלְכָה יִצְפֹּנוּ׃ ט יֶאֱרֹב בַּמִּסְתָּר
כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה יֶאֱרֹב לַחֲטוֹף עָנִי
יַחְטֹף עָנִי בְּמָשְׁכוֹ בְרִשְׁתּוֹ׃
י וְדָכָה יָשֹׁחַ וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו חֵלְכָּאִים׃
יא אָמַר בְּלִבּוֹ שָׁכַח אֵל הִסְתִּיר פָּנָיו
בַּל רָאָה לָנֶצַח׃ יב קוּמָה יְהוָה אֵל
נְשָׂא יָדֶךָ אַל תִּשְׁכַּח עֲנִיִּים׃ יג עַל
מֶה נִאֵץ רָשָׁע אֱלֹהִים אָמַר בְּלִבּוֹ
לֹא תִּדְרֹשׁ׃ יד רָאִתָה כִּי אַתָּה
עָמָל וָכַעַס תַּבִּיט לָתֵת בְּיָדֶךָ עָלֶיךָ
יַעֲזֹב חֵלְכָה יָתוֹם אַתָּה הָיִיתָ עוֹזֵר׃
טו שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע וָרָע תִּדְרוֹשׁ
רִשְׁעוֹ בַל תִּמְצָא׃ טז יְהוָה מֶלֶךְ
עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ׃
יז תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְהוָה תָּכִין

מִלְמֶעֱבַד בִּישׁ : ז לוּטִין
פּוּמֵיהּ מְלֵי נִכְלֵי וְרַמְיוּתָא
תְּחוֹת לִישָׁנֵיהּ לֵאוּת וּשְׁקַר :
ח יָתֵיב בִּכְמָנֵי דְדַרְתָּא
בְּטוּמְרַיָא יִקְטוֹל זַכָּאָה עֵינוֹי
לְמִסְכְּנַיָא יִטְשׁוּן : ט יִכְמוֹן
בְּטוּמְרָיָא הֵיךְ אַרְיָא
בִּמְטַלְּתֵיהּ יִכְמוֹן לְמִתְפַּשׁ
עַנְיָא יִתְפַּשׁ עַנְיָא בְּמִגְרְרֵיהּ
בִּמְצַדְתֵּיהּ : י יִדַּכְדַּךְ וְיִשְׁוַח
וְיִפֵּל בִּתְקוֹף בְּמָנוֹי עַנְיָא :
יא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ אִתְנְשֵׁי אֱלָהָא
טְמַר אַפּוֹי לָא חָמֵי לְעָלְמִין :
יב קוּם יְיָ קַיֵּם שְׁבוּעַת יְדָךְ
לָא תִנְשֵׁי עִנְוְתָנֵי : : יג מְטוֹל
מָה רָחֵיק רַשִׁיעָא אֱלָהָא
יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לָא תִתְבַּע :
יד גְּלֵי קֳדָמָךְ מְטוֹל דְאַנְתְּ לֵאוּת
וּרְגֵיז עַל רַשִׁיעָא תִּסְעַר
אִסְתַּכַּל לְמִשְׁלַם אַגְרָא טָב
לְצַדִּיקַיָא בִּידָךְ עֲלָךְ יְסוֹבְרוּן
עַנְיָךְ יַתַּם אַנְתְּ הֲוֵיתָ סָעֵיד :
טו תְּבַר אֶדְרָעֵיהוֹן דְרַשִׁיעֵי
וּבִישֵׁי יִתְבְּעוּן רִשְׁעֲתְהוֹן לָא יִשְׁכְּחוּ : טז יְיָ מְלִיךְ לְעָלְמֵי עָלְמַיָא אֲבַדוּ עַמְמֵי
מֵאַרְעֵיהּ : יז רִגְנַת דְעִנְוְתָנֵי שְׁמִיעַ קֳדָמָךְ יְיָ תַּתְקֵין לִבְּהוֹן תַּצְלֵי אוּדְנָךְ :

רשי

לא תבא עלי רעה לדורותי : (ז) ותוך . ל' מחשבה רעה הלנה בתוכו תמיד : (ח) עיניו לחלכה יצפנו . עיניו של עמלק לישראל שהם חילך יארובו : לחלכה . עליך יעזוב חלכה . שניהם במסור' כ"ה מילין המתמשין במקום ד' כגון (שמות ו') וכהה ובעמך (משלי ב) תבונה תנצרכה (שמות כט) כל אשר צויתי אתכה (ש"א א) הנצבת עמך למדנו ממסורת שחלכה כמו חילך חיל שלך . ומנחם פתר אות' לחלכה יצפונו וכן יעזוב חלכה כמו ונפל בעצומיו חלכאים ענין כתוכים ומרודים וכה יסוד המלה : (י) ידכה ישוח . כך דרך הארב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי שלא יהא ניכר : ונפל בעצומיו חלכאים . חיל נשברי' ראיתי במסורה הגדולה חלכאים אחת מחמש עשרה תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות שתי תיבות וכמו כנגד דותאמר לאה (בראשית ל) אשדת למו (דברים לג) מלכם תדכאו עמי (ישעי' ג) אף זה חלכאים חי"ל של נשברים . כאים ל' ונכאה לבב למותת (לקמן קט) וא"ת הנו"ן מן השורש יוכיח עליו יען הכאו' לב צדיק (יחזקאל יג) למדנו הנו"ן של נכאה כנו"ן של נמבזה (ש"א טו) ונו"ן של נקלה וכן פתרונו ונפל בעצומיו של רשע זה ברמיזותיו ובקריצותיו לשון הגישו עצמותיכם (ישעי' מא) עוצם עיניו (שם לג) חיל של עניי' . ד"א בעצומיו ע"י גבוריו א"ר סימון אין הרשע הזה מטיל בקלירוס שלו פירוש חיל אלא גבורים כמותו שנאמר (דניאל ג) ולגוברין גברי חיל די בחילי' אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו ומנחם פתר חלכאים כמו דל וחלך והכף יסוד בתיבה : (יג) על מה נאץ רשע . להקב"ה לפי שאמר בלבו לא תדרוש : (יד) ראתה . מה שהוא עושה ואתה מחריש : כי אתה . כן דרכך שתביט עמל וכעס : לתת בידך . בכחך אתה נותן יד לרשעי' להצליח ברשעם : עליך יעזוב חלכה . ישראל עמך שהם חילך הם עוזבים עליך את המשא שתעשה דין ברשעים . ומנחם פתר יעזוב ל' עזרה כמו (שמות כג) עזוב תעזוב עמו . ומנחם פתר חלכה ל' דל וחלך וכ' יסוד בתיבה : יתום אתה היית עוזר . ביתומים ראשונים : (טו) שבור זרוע . של עמלק הרשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא . פושעי ישראל כשרואין את הרשעים מצליחין לבם נושאם להרשיע אבל משתשבר את זרוע הרשעי' אם באת לדרוש רשעם של רשעי ישראל לא תמצאנו : (טז) ה' מלך עולם ועד .
אחר

אבן עזרא

כי דרכיו יפחידו המשכיל בעבור שיגליהו ומלת מרום כמו אתה מרום לעולם ה' והוא השם והטעם אתה מרום סרו משפטיך מנגדו וטעם יפיח בהם כמו אנשי לצון יפיחו קריה : (ו) אשר לא ברע . אשר לא אראה כמו ואל אראה ברעתי : (ז) ותוך . לאות על מחשבה רע בתוך לבו כסתר כדרך קרבם הוות והוא מראה שלום וטוב על כן אחריו במסתרים : (ח) ישב . כל אורב יושב במקום שאין שם ישוב וזה אורב בישוב : לחלכה . י"א כי הכ"ף לנכח השם ויש להשיב עליהם על חסרון היו"ד כי גית וזית ולילה כאשר יסמכו לא יכור היו"ד והנה בחלכאי' מחלוקת יש בין כתי' לקרי אם היא מלה אחת או שתי' וסי' כאי' כמו נכאים על משקל דוים ורבים ומדקדק גדול אמר כי חלכאים מלה אחת והיא מהפעלי' הרבעים ומלת לחלכה כמוה והה"א תחת אל"ף ויאמר הגאון כי נו"ן יצפנו נוסף וטעמו יצפו והעד עיניו כמו עיניו בגוי' תצפנה והנכון בעיני שהוא יצפנו לנפשותם והטעם כי עיניו יבקשו מקום לפון ונסתר : (ט) יארב . א"ר משה כי בסוכ' כמו בסוכתו ככה אבל פנ' כמו פנתה : לחטוף וכמו וחטפתם לכם : (י) ידכה . ככה דרך האריה בהכספו לטרוף שלא יהי נודע אז ידלג על טרפו : בעצומיו . ידיו ורגליו שיש להם כח עצום ונכון הוא כאשר מצאנו יגרס ישבר גרס והוא מהבנין הכבד ומצאנו ככה מהקל לא גרמו לבקר הנה יהיה עצם והאחרון עצמו מהכבד גם יהו' מהקל והנה יהיה טעם בעצומיו השוברים העצמי' והלכאי' פירשתיו : (יא) אמר . מודה הרשע ששם אל רק אין לו דעה כדרך איכה ידע אל : בל ראה . הטעם כפול כמשפט : (יב) קומה . נשיאת היד להראות הכח : אל תשכח . כנגד שכח אל : (יג) על מה . ל' תימה כמו למה תראיני און : (יד) ראתה בחכמתך כי אתה תביט בלי ספק העמל והכעס שיעשה הרשע כי בידך לתת לו גמול בכל עת שתרצ' : עליך יעזוב חלכה . כמו לחלכה זה הכעס כי ראה שפעמים רבות עזרת היתום שאין לו עוזר ורבי יהודה בן בלע' אמר בעבור כי תביט העמל והכעס אתה נותן לו כל חפצו ע"כ יעזוב הדל לסמוך והנה סוף הפסוק יכזיבנו : (טו) שבור . תי"ו תדרוש לנכח לו השם היית כבן אדם שהוא דורש לא היית מוצא הרשע כי יאבד ויש אומרים כי התי"ו סימן הזרוע כי תבקש הזרוע להרע ולא תמצא על דרך תמצא ידך ה' אז יתברר כי השם הוא מלך לבדו והעד אבדו גוים מארצו : (יז) לבם שמעת לפני שידברו על דרך כי אין מלה בלשוני וכל תאותם שתכין לבם והטעם לעזרם ותי"ו תקשיב אזנך סי' ל' נקבה וזה הוא הטעם כפול : (יח) לשפוט . לקח' משפט
יתום

כדרכו וכפרי מעלליו . ויהי דוד בכל דרכו משכיל . ולא הלכו בניו בדרכו : במסתרים ג' דגשים וסי' אם יסתר איש במסתרים . במסתרים יהרג נקי . לירות במסתרים תם . וסי' בלשון תרגום גברא קטיל שלימא : נשא חד מן י"ב זוגין בקריאה מן כ"ב חד כתיב א' בסוף תיבותא וחד כתיב ה' וסי' נשא קומה ה' אל נשא ידיך : נסה רבים אומרים מי יראנו טוב . במשא וכנניהו שר הלוים . במסה לא תנסו את ה' אלהיכם . סלא ויקומו עבדיו ויקשרו . סלה כל אבירי אדני בקרבי . רפא ויצעק משה אל ה' לאמר . רפה שבריה כי מטה . ירושא בן עשרים וחמש שנה דמלכים . ירושה בן עשרים וחמש שנה יותם דד"ה . הוא כי לשלג יאמר הוא ארץ . הוה יעבדוך עמים וישתחוו לך . וזיזא בן שפעי בן אלון . וזיזה ויהייחת הראש . ושנא את בגדי כלאו דמלכים . ושנה את בגדי כלאו דירמיה . ופא ואמר עד פה תבא ולא תוסיף . ופה ויקומו האנשים וילכו ויצו . והרא ויער את אלהי ישראל את רוח פול . והרה הנה יחבל און והרה עמל . והפלא ה' בין מקנה ישראל והפלה ה' את מכתך ואת מכות זרעך . הכסא צרור הכסף לקח בידו . בכסה תקעו בחדש שופר בכסה . חרבונא ביום השביעי כטוב לב המלך . חרבונה ויאמר חרבונה אחד מן

תולדות אהרן במסתרים . סנהדרין מג : יארב . ב"מ פג : שבור . מגלה יז : ה' מלך . ר"ה לב : תאות ענוים . עקרים פ"ז : תכין לבם . ברכות לא (ברכות ט) :

מצודת ציון

ב') : (ה) יחילו . יצליחו כמו לא יחיל טובו (איוב כ') : (ז) אלה . שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה') : ותוך . ענין מרמה הנסתר בתוך הלב : (ח) לחלכה . ענינו כענין עני ותלוש ודומה לו במקראות שלאחריו : יצפנו . יסתירו כמו יצפון לצדיק (משלי י"ג) : (ט) לחטוף . ענין והירות הלקיחה כמו וחטפתם לכם (שופטים כ"א) : (י) ידכה . ענין כתיתה : ישוח . מלשון שיחה וכפיפה

מצודת דוד

לזאת חושב שלא ימוט לעולם להיות מושפל לארץ : לדור ודור . אף לאחר כמה דורות יצליח ולא יראה ברעה : (ז) אלה . ממלא פיו בשבועת שוא ומרמה : תחת לשונו . כפל הדבר במ"ש : (ח) ישב . הרשע יושב במארב החצרים ולוכד את הנקי והורגו בסתר : עיניו . עושה עצמו כמסתיר עין מן העני וכאלו אין דעתו עליו לבל יהיה נשמר : (ט) יארוב . במקום נסתר יארוב וכאריה האורב בסוכה כן יארוב לחטוף את העני : במשכו . אמר לשון הנופל בציד המושך חבל הרשת ללכוד את הבא בה : (י) ידכה ישוח . מראה עצמו כחוש וכפוף לבל ירגישו בו אבל מפיל בכחו הרב את העניים : (יא) אמר . כ"ז הוא על כי חושב או האל שכח מעשיו או שאינו מבגיח בהם : (יב) קומה . לזה קום והרם ידך עליו להכותו ואל תשכח העניים הנלכדים בידו : (יג) על מה . בעבור מה מלאה לב הרשע לנאץ את אלהים כי יושב בלבו שאינך דורש מעשיו : (יד) ראיתה . אבל באמת ראית מעשיו כי מעולם רואה אתה העמל והכעס מה שהרשע עושה : לתת בידך . ובידך לתת לאיש כדרכיו וכן יעזוב העני בטחונו מכל אדם וישען עליך כי מעולם אתה עוזר ליתום אשר חלפה עזרתו : (טו) שבור . לזה שבור חוזק הרשע למען יבין כי יש אלהים שופטים :
ורע

לִבָּם תַּקְשִׁיב אׇזְנֶךָ׃ יח לִשְׁפֹּט
יָתוֹם וָדָךְ בַּל־יוֹסִיף עוֹד לַעֲרֹץ אֱנוֹשׁ
מִן־הָאָרֶץ׃

יא א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד בַּיהוָה ׀ ג' מיחדין
חָסִיתִי אֵיךְ תֹּאמְרוּ לְנַפְשִׁי נוּדוּ נודי ק'
הַרְכֶם צִפּוֹר׃ ב כִּי הִנֵּה הָרְשָׁעִים
יִדְרְכוּן קֶשֶׁת כּוֹנְנוּ חִצָּם עַל־יֶתֶר
לִירוֹת בְּמוֹ־אֹפֶל לְיִשְׁרֵי־לֵב׃ ג כִּי
הַשָּׁתוֹת יֵהָרֵסוּן צַדִּיק מַה־פָּעָל׃
ד יְהוָה בְּהֵיכַל קׇדְשׁוֹ יְהוָה בַּשָּׁמַיִם
כִּסְאוֹ עֵינָיו יֶחֱזוּ עַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ בְּנֵי
אָדָם׃ ה יְהוָה צַדִּיק יִבְחָן וְרָשָׁע
וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ׃ ו יַמְטֵר
עַל־רְשָׁעִים פַּחִים אֵשׁ וְגׇפְרִית וְרוּחַ
זִלְעָפוֹת מְנָת כּוֹסָם׃ ז כִּי־צַדִּיק
יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ׃

יב א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַשְּׁמִינִית
מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב הוֹשִׁיעָה יְהוָה כִּי־
גָמַר חָסִיד כִּי־פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי

יח לְמִדַּן יַתַּם וְעַנְיָא לָא יוֹסִיף
עוֹד תּוּב בְּנֵי נָשָׁא לְאִתְּבָרָא מִן
קֳדָם רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃
א תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד בְּמֵימְרָא
דַיְיָ סַבְרִית הֵכְדֵין אַתּוּן אָמְרִין
לְנַפְשִׁי אִטַּלְטְלִי לְטוּרָא הֵיךְ
צִפְּרָא׃ ב אֲרוּם הָא רַשִׁיעֵי
נַגְדִין קַשְׁתָּא מְתַקְנִין גִירֵיהוֹן
עַל נִימָא לְמִרְמֵי בְּקַבְלָא עַנְוֵי
תַּקִּינֵי לִבָּא׃ ג מְטוּל דְּאִין
אֻשְׁיָתָא יִתְרְעוּן זַכָּאָה מְטוּלָא
עֲבַד טוּבָא׃ ד יְיָ בְּהֵיכְלָא
דְקוּדְשֵׁיהּ אֱלָהָא בִשְׁמֵי מְרוֹמָא
כּוּרְסֵיהּ עֵינוֹי חָמְיָן תְּמוּרוֹי
מְבַחֲנָן בְּנֵי נָשָׁא׃ ה אֱלָהָא
צַדִּיקַיָּא בָּחֵין וְרַשִׁיעַיָּא וְרַחֲמֵי
חַטּוּפִין סְנָאַת נַפְשֵׁיהּ׃
ו יַחֵית מַטְרִין דְּפוּרְעָנוּ עַל
רַשִׁיעֵי מַפְחִין דְּאֶשְׁתָּא
וְכִבְרִיתָא וְזַעְפָּא עַלְעוֹלָא
יְהַבַת כַּלִּידְהוֹן׃ ז מְטוּל דְּצַדִּיקָא
יְיָ צִדְקוּתָא רָחֵים תַּקְנַיָּא יֶחֱמוֹן
סְבַר אַפּוֹי׃ א לְשַׁבָּחָא עַל כִּנָּרָא
דְתַמְנְיָא נִימֵי תּוּשְׁבַּחְתָּא
לְדָוִד׃ ב פְּרוֹק יְיָ מְטוּל דִּגְמִירוּ
טָבַיָּא אֲרוּם סָפוּ מְהֵימְנַיָּא מִן

רשי מאחר שיאבדו גוים מארצו : (יח) לשפוט יתום. לעשות משפטם של ישראל היתומים ודכים : בל יוסיף עוד. עמלק : לערוץ אנוש. לכתת ולשבר את האנושי' ותולים : (א) איך תאמרו לנפשי נודי וגו'. זהו דוגמת כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' (ש"א כו) שגרשוהו מארץ לחוצה לארץ וכאן הוא אומר בה' חסיתי שיחזירני להסתפח בנחלתו איך תאמרו אתם טורדים לנפשי. נודי הרכם עבור הר שלכם אתה צפור הנודד שכל אדם המיטלטל כמשל לצפור הנודדת מן קינה כדכתיב כצפור נודדת מן קינה כן איש נודד ממקומו (משלי כז) שנדד קינך שטרדוך מכל ההר כצפור הנודדת. נודו כתיב שהוא נדרש אף בישראל שהאומות אומרים להם כן : (ב) כי הנה הרשעים. דואג ודלטורי הדור המטילין איבה ביני ובין שאול : ידרכון. לשון דריכה נופל בקשת שכשהוא חזק צריך ליתן רגלו עליו כשרוצה לנטותו : קשת. לשונם ידרכו קשתם שקר : כוננו חצם על יתר. הקשת קורד"א דאר"ק בלעז : לירו'. אהגיט"ר בלעז : כמו אפל. במסתר : לישרי לב. דוד וכהני נוב : (ג) כי השתות יהרסון. על ידכם נהרגו כהני ה' הצדיקים שהם שתות של עולם : צדיק מה פעל. דוד שלא חטא מה פעל בכל זאת אתם תשאו עון ולא אני : (ד) ה' בהיכל קדשו. הרואה ובוחן מעשיהם ואע"פ שבשמים כסאו גבוה עיניו יחזו אתכם בארץ : (ה) ה' צדיק יבחן. ואם מפני שאני לוקה ונרדף על ידכם אתם מתהללים לאמר אלהים עזבו (לקמן עא) לא כן הוא אך כך מדתו של הקב"ה לייסר ולנסות הצדיקים ולא את הרשעים. הפשתני הזה כל זמן שיודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה וכשאינו יפה הוא ממעט בכתישה לפי שמתנתקת: שנאה נפשו. ומכניע לו את גמול עונותיו לעולם ארוך ואז ימטר עליהם בגיהנם : (ו) פחים. ל' פחמים : זלעפות. לשון שריפה ומנחם פתר אותו לשון סער קטב וכן (איכה ה) מפני זלעפות רעב (לקמן קיט) זלעפה אחזתני כלומר סערו סער (סא"ה) : (ז) כי צדיק ה' צדקות אהב. וירחם על הצדיק ואוהב אותם שפנימו יחזו ישר : ישר יחזו פנימו. מוסב על צדיק ה' צדקות אהב ואות' אשר ישר יחזו פנימו. ורבותינו פתרו הרשעים ידרכון קשת על שבנא וסיעתו פתרו לישרי לב על חזקיהו וסיעתו. כי השתות יהרסון אם השתות נהרסו על ידם צדיקו של עולם מה פעל ואין סדר המקראות נופל על המדרש : (א) על השמינית. כנור של שמונה נימין : (ב) גמר. כלה : פסו. פולייריי"ט בלעז כמו אפסו וכן פתר מנחם : כי פסו אמונים מבני אדם. הכל משקרים בו ומרגלים את המקומות

אבן עזרא יתום ודך ומלת ערץ אל תערצו כמו אל תיראו ועריץ כמו נורא והנה לערוץ אנוש לירא אנוש כי מצאנו מלת יראה במ"ם כמו יראו מה' ובלא מ"ם כמו ייראוך עם שמש או תהיה מלת מן הארץ מושכת אחורנית כמו אדם פטדה וברקת : (א) למנצח. איך תאמרו. טעם איך תאמרו לנכח שונאיו הרשעים ולהם ידבר : הרכם. הר שלכם וצפור חסר כ"ף כמו ויקרא אריה על מצפה ה' כי הוא כאריה כי השם הוא הקורא והעד היות על מצפה בשלש נקודות כי איננו סמוך כי הטעם תאמרו לנפשי נודי מעלמך אל הר שלנו כי את כצפור והנה הקשת דרוכה במו אפל : (ג) כי השתות. מצודות כמו והיו שתותיה מדוכאים ויש אומרים יסודות כמו וחשופי שת והעד יהרסון וזה רמז לעצות שהם כמו יסודות וטעם צדיק מה פעל כי זה פעל אלהים אל תתרעמו על הצדיק על כן אחריו ה' בהיכל קדשו הוא השמים : עיניו יחזו. כנגד לירות במו אפל : (ד) ה'. טעם יבחן אם בא רע על הצדיק לענותו הוא ולנסותו ולהוכיחו כדרך כי את אשר יאהב ה' יוכיח רק הרשע לעולם ישנאנו : (ו) ימטר. דמה הרעה הבאה על הרשעים פתאום כמו הפחים וחברו רקועי פחים והם כדמות אבני' שורפים שהם יורדי' עם המטר : זלעפות. כמו זלעפה אחזתני כמו רעדה : כוסם. חלקם וככה ה' מנת חלקי וכוסי והם מפעלי הכפל והעד תכוסו על השה : (ז) כי. אמר ר' משה פנימו תחת פניו וככה כי ישכון עלימו משכיל ויפת אמר כי הוא על דרך כאשר התעו אותי אלהים ולא דבר נכונה כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד רק ע"ש אלהים לסוד עמוק ולא מצאנו הפנים רואים רק העינים שהם בם ואינטענה מן פני ה' חלקם כי הוא כמו פני ה' בעושי רע והנכון כי יחזו שב למלת יבחנו בני אדם ואם הוא רחוק או יחזו החוזים כמו אשר ילדה אותה ללוי ומלת ישר תאר והטעם משפט ישר כמו ויושר משפטיך : (א) למנצח. השמינית. נועם או פיוט או יתר : (ב) כי גמר חסיד. גמר פועל עומד או אם הוי' יוצא גמר חסיד לעשות חסד גם פסו נכרתו כמו פס ידא ואמונים תאר ואין ככה שומר

תולדות אהרן בך ה' חסיתי. בסנהדרין קז: כי הנה. שם כו זוהר בלק כי השתות. שם (תענית כד) : ה' בהיכל קדשו. עקידה שער לו : ה' צדיק יבחן. זוהר תולדות : (ימטר. פסחים לז) : כי צדיק ה'. זוהר ברא"שית תשא ויקרא וקדושים : על השמינית. מנחות מג ערכין יג עקידה שער לג (ברכות יד) : הושיעה ה'. סוטה מח :

מצודת דוד

ורע. ואז אף הרגיל לעשות רע כשתדרוש רשעו לא תמצא כי יחזור למוטב כשיראה שאתה עושה דין ברשעים : (טז) ה' מלך וגו'. הלא מלכותך לעולם וכשוחך אז כוחך עתה והלא אבדו גוים מארצו בעבור מעשיהם הרעים לזה עשה כן לאבד הרשעים : (יז) תאות. הלא מעולם שמעת למלאות תאות עניים לכן גם עתה כשלבם נכון להתפלל בכוונת הלב שמע אליהם ומלא תאוותם : (יח) לשפוט. לנקום מהמשפטים מיד עושקיהם : בל יוסיף. ולא יוסיף עוד העושק לערוץ ולהכאיב לבני אדם כאשר יראה כי פלם תפלם : יא (א) לנפשי. איך תאמרו על נפשי הר שלכם הוא נד כצפור ר"ל מלך ישראל הוא נד מפני שאול כצפור הזה הנודד וסופו לפול ברשת וכן יהיה סופו ליפול ביד שאול ואמר איך תאמרו כן הלא בה' חסיתי וכל יכול להצילני : (ב) כי הנה. ר"ל ואם תחשבו שעזבני ה' בעבור עון הריגת כהני נוב כי הלא הנה הרשעים דרכו קשת וכו' והוא משל על הלה"ר שאמר דואג לשאול על כהני נוב : לירות. את החצים : במו אופל. ר"ל בהסתר : לישרי לב. על כהני נוב : (ג) כי השתות. הרשעים הללו הרסו יסוד העולם הם כהני נוב צדיקי יסודי עולם : צדיק מה פעל. על עצמו אמר דוד הלא אני צדיק בזה ומה פעלתי אני הלא לא עשיתי מאומה : (ד) וה' בהיכל וגו'. אף שה' מגביה לשבת בהיכל קדשו אשר בשמים עכ"ז משפיל עיניו לראות בארץ לבחון מעשה בני אדם ויודע הוא בשלמי הרעה : (ה) צדיק יבחן. מה שאני נרדף משאול לא הוא בעבור העון רק כן דרך ה' להבחין את הצדיק ביסורים אם יעמוד בצדקתו להטיב אחריתו ולא מתנאתו אותו מייסרו : ורשע. אבל את הרשע ישנא עם כי הדל הוא מן היסורים : (ו) ימטר. כי סוף הדבר יקבל גמולו משלם כי הרבה רעות כמטר ירדו עליו מן השמים וילכד בהם : מנת כוסם. המנה למלאות כוסם יהיה מרוה זלעפות ר"ל פורעניות רב יביא עליהם : (ז) צדקות. איש צדקות יאהב ולא יעזבו ביד אויביו : ישר. איש ישר יראה פני ה' והוא ענין משל ממלך שאת אשר יאהב הוא מרואי פניו : יב (ב) הושיעה ה'. להנצל מיד שאול : כי גמר חסיד. כלה חסיד מן העולם ולא

מצודת ציון

וכפיפה כמו שחה לעפר (לקמן מ"ד) : בעצומיו. בחזקו כמו ועצם כחו (דניאל ח') : (יח) ודך. כחוש ומעונה : לערוץ. לשבור כמו אל תערוץ (יהושע א') : יא (ב) יתר. חבל הקשת כמו שבעה יתרים (שופטים י"ז) : לירות. להשליך כמו ירה בים (שמות ט"ו) : במו. כמו בתוך : אופל. חשך : (ג) השתות. היסודות כמו והיו שתותיה מדוכאים (ישעיה י"ט) : (ד) עפעפיו. כן יקרא אישון העין : (ו) פחים. רשתות כמו מפח יקוש (לקמן נ"א) : זלעפות. רעדה כמו זלעפה אחזתני (לקמן קי"ט) : מנת. חלק ומתנה כמו והיה לך למנה (שמות כ"ט) : יב (ב) פסו. אפסו

שומר אמונים כי הוא שם: (ג) חלקות. תואר והמתואר חסר והם אמרות כמו וידבר אתם קשות: בלב ולב. כמו שיש לו שתי לבבות והלשון תלין בעד האחד: (ד) יכרת. נבואה כדרך רפאני ה' וארפא או תפלה: מדברת גדולות. כמו מאכלו בריאה: (ה) ללשונינו. בעבור לשוננו כמו פן יאמרו לי:

המקומות אשר אנכי מתחבא שם ומגידים לשאול. הלא דוד מסתתר עמנו (לקמן נד): (ג) בלב ולב. בשני לבבות לי מראים שלום ויש שנאה טמונה בלבבם: (ה) ללשוננו נגביר. בלשוננו נתגבר: (ו) משד עניים. מחמת שוד עניים הנשדדים על ידכם כגון אני ואנשי וכהני נוב ומחמת אנקת אביונים יאמר ה' עתה אקום לעזרתם:

בְּנֵי נָשָׁא׃ ג שִׁקְרָא מְמַלְּלִין אֱנָשׁ עִם חַבְרֵיהּ סִפְוָתָא שְׁעִיעָן בְּלִבְבְהוֹן מְנַכְלִין וּבְלִבָּא שִׁקְרָא מְמַלְּלִין׃ ד יְשֵׁיצֵי יְיָ מִן עָלְמָא כָּל סִפְוָן שְׁעִיעִין לִישָּׁנָא דְמַלְּלָא רַבְרְבָנוּתָא׃ ה מִן דְּכָפְרִין בְּעִקְרָא דְּאָמְרִין בְּלִישָּׁנָנָא נִתְגַבַּר סִפְוָתָנָא עִמָּנָא מַן רִבּוֹן דִּלָנָא׃ ו מֵאוֹנְסָא דַעֲנִיֵי מִן צְוָחַת חֲשִׁיכֵי הַשְׁתָּא אֲקוּם אֲמַר יְיָ אֲשַׁוֵי פוּרְקָן לְעַמִּי וּלְרַשִׁיעֵי אַסְהִיר בִּישׁוּעָתָא לְהוֹן׃ ז מִלִּין דַּיְיָ מִלַּיָא דַּכְיָן סִימָא סְנִינָא בְּכוּרָא עַל אַרְעָא זְקִיק שִׁבְעָתֵי זִמְנִין׃ ח אַנְתְּ יְיָ תִּנְטְרִנּוּן לְצַדִּיקַיָא תִּנְצְרִנּוּן מִן דָּרָא בִישָׁא הָדֵין לְעָלְמִין׃ ט חֲזוֹר חֲזוֹר רַשִׁיעַיָּא מְהַלְּכִין כַּעֲלוּקָא דְמָצְצָא דְמֵיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא׃

יג א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב עַד אֵן יְיָ תִּשְׁלִינַנִי לַעָלְמִין עַד אֵן תִּטְמוֹר זִיו אַפָּךְ מִנִּי׃ ג עַד אֵן אֲשַׁוֵי מַרְכָּא בְּנַפְשִׁי דוֹנָא בְּלִבְבִי יְמָם עַד אֵן יִתְרָם בְּעֵל דְּבָבִי עֲלָי׃ ד אִסְתַּכַּל וְקַבֵּל צְלוֹתִי יְיָ אֱלָהִי אַנְהִיר עֵינַי בְּאוֹרַיְתָךְ דִּלְמָא אֶחוֹב וְאֶדְמוּךְ עִם חַיָּבֵי מוֹתָא׃

אָדָם׃ ג שָׁוְא ׀ יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ שְׂפַת חֲלָקוֹת בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ׃ ד יַכְרֵת יְהוָה כָּל־שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת׃ ה אֲשֶׁר אָמְרוּ ׀ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ׃ ו מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם יֹאמַר יְהוָה אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ׃ ז אִמֲרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם׃ ח אַתָּה־יְהוָה תִּשְׁמְרֵם תִּצְּרֶנּוּ ׀ מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם׃ ט סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כֻּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם׃

יג א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב עַד־אָנָה ׀ יְהוָה תִּשְׁכָּחֵנִי נֶצַח עַד־אָנָה ׀ תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי׃ ג עַד־אָנָה ׀ אָשִׁית עֵצוֹת בְּנַפְשִׁי יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם עַד־אָנָה ׀ יָרוּם אֹיְבִי עָלָי׃ ד הַבִּיטָה עֲנֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הָאִירָה עֵינַי פֶּן־אִישַׁן הַמָּוֶת׃

(ו) מ"ם משד כמ"ם מחמס אחיך יעקב עתה אקום יאמר ה'. דרך נבואה: אשית בישע. כמו לבו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי והטעם אשית ישע אשר יפיח לו ידבר כמו יפיח כזבים והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו: (ז) אמרות. והטעם כי השם יושיע מיד אלה המנבירים בלשונם ההוגה בתורתו על כן אתה תשמרם ומלת בעליל כפול הלמ"ד כדרך סגריר והוא מגז' ובעל הארץ שהוא אדוניה והפי' כסף צרוף כסף אדוני הארץ: שבעתים. פעמים רבות: (ח) אתה. יתכן להיות מ"ם תשמרם על אמרות השם ותצרנו המפיח בהם וזו כמו אלה ופי' כי בני דורו רעים ע"כ אחריו סביב והטעם שהם משוטטי' בכל מקום להרע ופי' זולות קלון כמו יקר מזולל כי הייתי זוללה כל מכבדיה הזילוה והוא חסר הראוי כרום אנשי זולות כדרך וגבורתך במלחמה אל תהי מרי ואני תפלה ויש אומרים מן זולל וסובא והראשון נכון: (א) למנצח. עד אנה. הטעם אם לא יהיה נושע מאויביו ידמה לעיני בני אדם כי אלהיו שכחו או לא ידע אשר קרהו: (ג) עד אנה. אחשוב ואשית עצות בנפשי כל עת בעבור היגון שהוא בלבבי יומם בעבור שירום אויבי עלי: (ד) הביטה. כנגד תסתיר את פניך: פן אישן. שינת המות כי השמות

שהם מתים ואין בידם לקיים: טהורות. ברורות ונתקיימות כל מה שמבטיח עושה והרי הבטיחני ישועה ומלכות: כסף צרוף. הרי הן ככסף צרוף הגלוי לכל הארץ: בעליל. ל' גילוי הוא בלשון המשנה בין שנראה בעליל בין שלא נראה בעליל כו' ויש מפרשים בעליל ל' מעלה וכן פירושו כסף צרוף בעליל לארץ. כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי כור המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח. ל"א בעליל כמו עלי (משלי כז) בתוך הריפות בעלי והוא שם כלי שכותשין בתוכו וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו הזהב והכסף וזה אינו נראה לפי שאינו קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו שקורין פילא"ץ בלעז. ל"א בעליל ל' בעל יד כלומר אדון הארץ ושבח המלה כנגד השם וגם תרגום יונתן הוא לשון אדנות ואמר כי אמרותיו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם שהוא צרף וזקק אותם (סא"א): (ח) תשמרם. לאותם עניים ואביונים הנרדפים מן הדור זו שהם דלטורין: מזקק שבעתים. מדרש אגדה יש ומיושב על

הסרסים. חלקות ג' וסי' דברו לנו חלקות. שפת חלקות בלב ולב ידברו. יכרת ה' כל שפתי חלקות: עתה אקום ב' וסי' אשית בישע יפיח לו. עתה ארומם: אתה ה' ג' ר"פ וסי' אתה ה' תשמרם. אתה ה' לא תכלא רחמיך ממני. אתה ה' לעולם תשו: סביב ג' ר"פ וסי' בסוף יחזקאל: בלבבי ג' וסי' והקימותי לי כהן נאמן. ככל אשר בלבבי עשית דיהוא: אנה אשית עצות: איבי ז' וסי' ותשלטי את איבי. המצאתני איבי. עד אנה ירום איבי. פן יאמר איבי יכלתיו. כי לא יריע איבי עלי. יהי כרשע איבי. אשר טפחתי ורביתי:

תולדות אהרן יכרת ה'. ערכין טו (שאם טו): משוד עניים. סנהדרין ז: אמרות ה'. ר"ה כא עקרים מא פ"ח: (כסף צרוף. ר"ה נז): סביב רשעים. גרכות ו:

הסדר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה במ"ט פנים לכל צד וזהו שבעתים והיה דוד מתפלל עליהם רבש"ע ראה כמה תורתך ואמרתך ברורה ומזוקקת שבעתים בלבם אתה ה' תשמרם שמור אותם בלבם תצרנו מן הדור הזה שלא ילמדו דרכיהם להיות דלטורין: (ט) סביב רשעים יתהלכון. לטמון מוקשים להכשילני: כרום זלות לבני אדם. מקנאתם שעינם רעה בגדולתי שנלקחתי מאחרי הצאן למלך וזהו פתרונו כרום זלות לבני אדם כשמתרומם איש הזולל בעיני ב"א וזהו דוגמא האמור במקום אחר אבן מאסו הבונים (לקמן קיח) ומדרש אגדה פותרו על ישראל לעתיד לבא כשיתרוממו ומנחם פתר כרום זלות לבני אדם כראש הזולל לאכול בני אדם ויהיה כרום כמו רום וראש וזולת כמו זולל וסובא (דברים כא) וכן פתרונו סביב רשעים יתהלכון סביבות העני הולכים רשעים לבלעו הכם כרום זלות לבני אדם: (ב) עד אנה. ד' פעמים כנגד ארבעה גליות ובשביל כל ישראל נאמר: (ד) פן אישן המות. שהמיתה נקראת שינה ושנו שינת עולם (ירמיה נא): אמר

מצודת ציון

אפסו וכלו: (ד) גדולות. חשובות ויקרות כמו אשה גדולה (מ"ב ד'): (ו) משוד. ענין עושק: מאנקת. ענין צעקה כמו אנקת אסיר (לקמן ע"ט): (ז) בעליל. במקום מגולה ובמשנה בין שנראה בעליל (ר"ה כ"א): לארץ. כמו בארץ: (ט) כרום. כמו כראם והוא מין החיה: זלות. מלשון זולל וסובא: יג (ב) עד אנה. עד מתי: נצח. לעולם: (ה) יכלתיו. מל' יכולת וכח: נכל

מצודת דוד

ולא ימצא מי למחות ביד שאול וללמוד עלי זכות בפניו: פסו. כלו אנשי אמונה וידברו עלי כזב בפני שאול: (ג) שוא ידברו וגו'. מה שמדברים רכות המה שוא כי לא כן עם מחשבותם: בלב ולב ידברו. כאלו הלשון מדבר בשליחות לב האחד והלב השני בל עמו: (ד) יכרת ה'. מתפלל שיכרית ה' בעל שפתי חלקות והלשון המדברת דברים הטובים ויקרים בכדי לרמות: (ה) ללשוננו. בלשוננו המדברת גדולות נגביר על כולם כי נוכל לרמותם: שפתינו אתנו. הלא בשפתינו ברצותינו נוכל לדבר בהם דברי שקר הפוך מה שבלב כי מי אדון לנו לצוות לבל לדבר כ"א הדבר שבלב כי מי יודע מה שבלב: (ו) משוד. מחמת השוד שעושים לעניים ע"י ערמתם: מאנקת. הצועקים על השוד: אקום. להפרע מהם: אשית בישע יפיח לו. כאלו אמר אשית ישע ביפיח לו ר"ל אושיע את הבא לאבד את הרשע בהפחת רוח בעלמא: (ז) אמרות ה'. הלא אמרות ה' המה טהורות ככסף הנצרף במקום מגולה במעבה האדמה פעמים רבות שאז היא טהורה מבלי סיג וכן אמרי ה' לא יפול מה מהם ארצה כי כן יהיה שיתן כח ביד המאבד את הרשע: (ח) תשמרם. את האביונים: תצרנו. תשמור כל אחד לעולם מידי אנשי הדור ההוא: (ט) סביב. כי הרשעים הולכים סביבות האביון ללכדו כמו הראם הזולל אשר סובב הולך לטרוף בני אדם ולזה אין שמירה להאביון כ"א על ידיך: יג (ב) עד אנה. עד מתי אהיה נד ומטולטל וכי תשכחני נצח: (ג) אשית עצות. אשים עצות איך להמלט מן היגון אשר בלבבי כל היום: (ד) הביטה. ראה בעניי וענני: האירה עיני. להתחכם בעצה מועלת להנצל מיד האויב כי פן אהיה נלכד

ה פֶּן־יֹאמַר אֹיְבִי יְכָלְתִּיו צָרַי יָגִילוּ
כִּי אֶמּוֹט: ו וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי
יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיהוָה
כִּי גָמַל עָלָי:

יד א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד אָמַר נָבָל
בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ
עֲלִילָה אֵין עֹשֵׂה־טוֹב: ב יְהוָה
מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם לִרְאוֹת
הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים:
ג הַכֹּל סָר יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־
טוֹב אֵין גַּם־אֶחָד: ד הֲלֹא יָדְעוּ כָּל־
פֹּעֲלֵי אָוֶן אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם יְהוָה
לֹא קָרָאוּ: ה שָׁם פָּחֲדוּ פָחַד כִּי־
אֱלֹהִים בְּדוֹר צַדִּיק: ו עֲצַת־עָנִי
תָבִישׁוּ כִּי יְהוָה מַחְסֵהוּ: ז מִי יִתֵּן
מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב יְהוָה
שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח
יִשְׂרָאֵל:

טו א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה מִי־
יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי־יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ:
ב הוֹלֵךְ תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת
בִּלְבָבוֹ: ג לֹא־רָגַל עַל־לְשֹׁנוֹ לֹא־
עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה וְחֶרְפָּה לֹא־נָשָׂא
עַל־קְרֹבוֹ: ד נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס

ה דִלְמָא יֵימַר יִצְרָא בִישָׁא אַשְׁלַטְתֵּיהּ מְעִיקַי יְרַנְּנוּן מְטוּל אֶסְטֵי מֵאָרְחָתָךְ: ו וַאֲנָא בְּטוּבָךְ אִתְרַחֲצֵית יְרַנֵּן לִבְּבִי בְּפוּרְקָנָךְ אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ מְטוּל דִפְרַע עֲלַי טָבְתָא: א לְשַׁבָּחָא בְּרוּחַ נְבוּאָה עַל דָּוִד אֲמַר שַׁטְיָא בְּלִבְבֵיהּ לֵית שׁוּלְטָנָא דֶאֱלָהָא בְּאַרְעָא חַבִּילוּ עוֹבָדֵיהוֹן רַחֲקוּ טָבְתָא וְאַשְׁכָּחוּ עָלָא לֵית דַּעֲבַד טָב: ב יְיָ מִשְׁמַיָּא אוֹדִיק עַל בְּנֵי נָשָׁא לְמֶחֱמֵי אִין אִית מַשְׂכִּיל תָּבַע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ: ג כּוּלְּהוֹן זָרוּ לַאֲחוֹרָא כַּחֲדָא אִתְרַשְּׁלוּ לֵית דְּעָבֵד טָב אֲפִילוּ לֵית חָד: ד הֲלָא יָדְעוּ כָּל עָבְדֵי שִׁקַר סָעֲדֵי עַמִּי סָעֲדוּ לַחְמָא שְׁמָא דַיְיָ לָא בָרִיכוּ: ה תַּמָּן דַּחֲלוּ דַּחֲלָא מְטוּל דְמֵימְרָא דַיְיָ בְּדָרָא דְצַדִּיקֵי: ו מִלְּכַּת עַנְיָא תְבַהֲתוּן מְטוּל דְשַׁוֵּי יְיָ סִבְרֵיהּ: ז מַן יַרְחִישׁ מִצִּיּוֹן פּוּרְקָנָא דְיִשְׂרָאֵל כַּד יְתִיב יְיָ גָלוּת עַמֵּיהּ יְרַנֵּן יַעֲקֹב יֶחֱדֵי יִשְׂרָאֵל: א תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד יְיָ מַן חָמֵי לְמִדַּר בְּמַשְׁכְּנָךְ מַן חָמֵי לְמִשְׁרֵי בְּטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁךְ: ב דִמְהַלֵּךְ בִּשְׁלִימוּתָא וְעָבֵד צִדְקְתָא וּמְמַלֵּל קוּשְׁטָא בְּלִבְבֵיהּ: ג לָא אָכַל קוּרְצִין בְּלִישָׁנֵיהּ לָא עֲבַד לְחַבְרֵיהּ בִּישׁוּתָא וְכִסּוּפָא לָא סוֹבֵר עַל קְרִיבֵיהּ: ד דְשָׁט בְּאַנְפּוֹי

ז'. ג' · כ' נחית · ל' · י"ו ס סו' אין אין מלעות פסו'. ל' · ל' · י"ו פסו' אן אין מלעות פסו' · ל' · ל' · ה' ר"פ · כ' מ"ל פסוק · ד' ר"פ לא לא לא · ג' וס' ב' כבף נמאס

רשי

(א) אמר נבל בלבו וגו'. שני מזמורים אמר דוד בספר זה בענין א' הראשון על נבוכדנצר והשני (לקמן נג) על טיטוס הרשע זה נתנבא על נבוכדנצר שעתיד ליכנס להיכל ולהחריבו ואין א' מכל חיילותיו מוחה בידו: אין אלהים. ואעלה על במתי עב (ישעיה יד): השחיתו התעיבו עלילה. מעללים: (ג) הכל סר וגו'. אין איש בחיילותיו מוחה בידו: נאלחו. נהפכו לקלקול: (ד) הלא ידעו. הלא סופם ידעו מה שעלתה בהם: אוכלי עמי. זרעו של נבוכדנצר: אכלו לחם. עשו משתה (דניאל ה) בלשצר מלכא עבד לחם רב: ה' לא קראו. לא חשבוהו לא זכרו בפלאותיו ונוראותיו במשתיהם ונשתמשו בכליו: ורבותינו פירשו כל שלא היה גוזל את ישראל לא היה טוע' טעם ערב במאכלו. אוכלי עמי נדמה להם כאוכלי לחם שטעמו טע' מאכל ערב: (ה) שם פחדו פחד. שנשתלם גמולו לבלשצר וכו': כי אלהים בדור צדיק. בדורו של יכניה שהיו צדיקים: (ו) עצת עני תבישו. אתם אומרי' שעצתם של ישראל בושה על שהם בוטחי' בה' כי ה' מחסהו: (ז) מי יתן. אז יקרב היום שיתן מציון ישועת ישראל ואז יגל יעקב ישמח ישראל: (ג) לא רגל על לשונו. אנקוש"א בלעז כמו וירגל בעבדך (ש"ב יט) מזמור זה להודיע מדת חסידות: ודובר אמת בלבבו. הטוב שהוא אומר בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב (סא"א): וחרפה לא נשא. רפורט"א בלע"ז: על קרובו. אם עבר קרובו עבירה שיש בה עונש ענשו במשפט ולא נשא עליו חרפתו שיהא פתחון פה למחרף לומר כך עבר פלוני קרובך וחפית עליו: (ד) נבזה בעיניו נמאס. מי שהוא נבזה ברשעתו נמאס בעיניו של צדיק כגון חזקיהו שגירר עצמו' אביו בבזיון

תולדות אהרן אמר נבל. ברכות יב יבמות סג: אוכלי עמי. סנהד' קד: עצת עני. עקרים מד פמ"ו זוכר אמור: מי יגור. מכות כד עקרים מג פ"ל: הולך תמים. עקידה שער ק': נבזה. סנהדרין מז מכות כד:

אבן עזרא

השמות בכח הפעלי': (ה) פן יאמר. יכלתיו. יכול פועל עומד ע"כ כמו יכלתי לו כמו ויזעקו ואליך או לך: (ו) ואני. ואין לי חסד שאבטח בו כי אם בחסדך ולמען זה הבטחון יגל לבי: (א) למנצח. אמר נבל. הפך חכם. בעבור שידמה שאין אלהים בעבור זה השחיתו דרכם והתעיבו מעלליהם. כמו ובעלילותיך אשיחה אין עושה טובה: (ב) ה'. השקיף. בעבו' היות כבודו במקום עליון והוא השמים וזה דרך משל כי הוא יודע הכל ודרך כל: (ג) הכל סר. מהדרך הישר: יחדו נאלחו. כמו נשחתו: אין גם אחד. אפילו אחד כמו גם בשחוק יכאב לב גם לרעהו ישנא רש ואלה הרשעי' שהם השונאי' את ישראל והעד אכלו עמי: (ד) הלא ידעו. יתמה כלומר הלא ידעו אלה פעלי און בעוד שאכלו עמי כאילו אכלו לחם ולא אמרו כי השם נתן להם כח על דרך ידינו רמה וזה הוא ה' לא קראו: (ה) שם. במקום שאכלו שם עמי פחדו נראה שבאה עליהם עד שידעו כי השם בעזרת דור צדיק כמו לעזרת ה' בגבורים: (ו) עצת עני. הוא ישראל וכל עצתי היא כי ה' מחסהו: (ז) מי. טעם מציון כמו מטה עזך ישלח ה' מציון ומציון יסעדך בעבור היות הכבוד עם הארון בימי דוד ויתכן שנשבו אנשים מישראל או היא לעתיד ויהיה הטעם מציון ישוב הכבוד ומי יתן כדרך מי יתן כל עם ה' נביאים: (א) מזמור. ה' מי יגור באהלך. ביתך וכמוהו איש לאהליך ישראל: בהר קדשך. הר המוריה או הר ציון קודם שיודע כי הוא הר המורי' בשכון הארון בציון בבית שהכין לו דוד ככתוב בדברי הימים: (ב) הולך. זו תשובת מי יגור באהלך: תמים. תאר והמתואר חסר הולך בדרך תמי' בענייניו ודבריו: ופועל צדק. עם חביריו: ודובר אמת בלבבו. והוא כל האדם: (ג) לא רגל על לשונו. כמו וירגל בעבדך הטעם לגלות המסתרים כדרך המרגלים: לא נשא. על דרך לא תשא שמע שוא ויש אומרים לא עשה דבר שיחרפו בו קרוביו: (ד) נבזה. קשור בעיניו גם נמאס והטעם כי עובד השם
כל

ו' פסוקים אין אין במצעות פסוק וסי' נמסר בישעיה סי' מ' ובירמיה סוף סי' ח': ישועת ה' פתחין בקריאה וסי' התיצבו וראו את ישועת ה'. חשף ה' את זרוע קדשו לעיני. מי יתן מציון ישועת ישראל ק' מאה. זכר חסדו ואמונתו. לא לכם להלחם בזאת: ודובר ה' וחסר בקריאה וסי' פועל צדקות ודבר מישרים. ודבר

מצודת דוד

נלכד בידו ואישן שינת המות כי יאבד נפשי: (ה) פן יאמר. אם לא למעני יעשה פן יאמר האויב יכלתיו ורמה ידי וצרי ישמחו כאשר אהיה נוטה ליפול בארץ: (ו) ואני. מעולם כאשר בטחתי בחסדך היה לבי שמח בהישועה הבאה ממך: אשירה. גם עתה אשירה לה' כאשר יגמול עלי חסדו: יד (א) אמר נבל. נבוזראדן המחריב את בית המקדש אמר בלבו אין אלהים הכל לפי המקרה: השחיתו. הוא ועמו ואמר הכל בלשון עבר כי במראה הנבואה רואה כאלו כבר עשוי: התעיבו עלילה. עשו מעשים תעובים ואין בהם מי שיעשה טוב: (ב) השקיף. לראות במעשה העם ההוא: היש משכיל. למחות בדבר: דורש. להיות דורש וחוקר את האלהים ר"ל לדעת שיש אלהים שופטים: (ג) הכל סר. כולם סרו מדרך הטובה: יחדיו. כולם יחד קלקלו מעשיהם: (ד) הלא. ר"ל איך יאמרו אין אלהים הלא יש לדעת לפעלי האון שמה באוכלים את עמי כמו באוכל את הלחם הוא בעבור אשר עמי לא קראו לה': (ה) שם. שהרי שם בירושלים עצמה בעת בוא אליה סנחריב הלא פחדו שם פחד כי נפלו פגרים מתים והרז"ל שנבוכדנאצר עצמו היה עמהם והיה מאותם שנשתיירו: כי אלהים. הפחד ההוא היה על כי ה' היה בהדור ההוא שהיה דור צדיק אבל בימי נבוכדנאצר היו רשעים ולזה לא עזרם ה' אבל אין דבר נופל במקרה: (ו) עצת עני. אתם מביישים עצת עם עני שאומר בעצתו אשר ה' מחסהו כי תכחשו לומר אין אלהים: (ז) מי יתן. הלואי שתבוא מהרה התשועת ישראל מהמוכן בציון: בשוב. בעת אשר ישקיט ה' את בני השבים ר"ל שיהיה ניכר לכל אשר ה' השקיטם: יגל. אז ישמחו כי הגליהו בעצתם לחשות בה' ובעל כרה' יודו לשם: טו (א) מי יגור. כאלו שואל אשה ה' מי הוא הראוי לדור באהלך וזהו בית המקדש כי אין כולם ראוים וכמ"ש מי ביקש וכו' רמוס חצרי (ישעיה א' ב): הולך תמים. כאלו משיב ההולך בדרך תמים וכו'

מצודת ציון

יד (א) נבל. אדם פחות ושפל: עלילה. פעולה: (ב) השקיף. ענין הבטה: (ג) נאלחו. נבאשו כמו נתעב ונאלח (איוב ט"ו): גם. הוא כענין אפילו: (ז) בשוב. ענין השקט כמו בשובה ונחת (ישעיה ל'): שבות. מלשון שבי: טו (ג) רגל. ענין רכילות ולה"ר כמו וירגל בעבדך (ש"ב י"ט): לא נשא. לא

אבן עזרא

כל מצוה ששמר וכל טוב שעשה נבזה ונקל הוא בעיניו כנגד מה שהוא חייב לעשות לכבוד בוראו וככה משפט הצדיקים שיבקשו לעלות אל מעלת קדוש ממנו ונכבד ואמר יכבד כנגד נבזה: נשבע להרע. נפשו כמו לנוס כי יכחיש הבשר: (ה) כספו. אמר לא לקח כנגד לא נתן וזה הוא לשפוט דין עול: עושה אלה. כולל מצות עשה ומצות לא תעשה כמו לעשות את יום השבת כי הטעם כדרך תיקון כמו וימהר לעשות אותו: (א) מכתם. מזמור נכבד כמו כתם פז או נועם פיוט שתחלתו מכתם: שמרני אל. וטעם שמרני כי חסיתי בך שמרני כי אתה ה' והטעם גבור שתוכל להושיעני: (ב) אמרת. אומר לנפשו כבר סודית כי השם הוא אדוניך ואת חייבת לעובדו ואם לא ייטב לך על דרך אל תהיו כעבדים ויאמר רב שלמה הספרדי בתפילותיו הנה לך לא לי עמדי לפניך ולשם כבודך לא לשכר פעולתי. אמר רבי משה טובתי ר"ל איננו חיוב עליך כי אינני ראוי לכך כמו הקדושים אשר בארץ המה ולפי דעתי שהוא מבקש רחמים מהשם שייטיב לקדושים אשר בארץ המה והוצרך לומר אשר בארץ כי הקדושים הם המלאכים כמו וכל קדושים עמך והרבה עבנון לאשר לא יעבדון רק יעבדו אחרים על כן ירבו עצבותם לקדושים והנה טובתי בל עליך רק תן הטוב לקדושים ואדירי ארץ אשר כל חפצי בם ופירושו כל רצוני להיות כמותם וכמפרש לקדושים על האבות איננו מטעם המזמור: (ד) ירבו עצבות' אחר מהרו. אשרי אחר מהרו והוא מגזרת מהר ימהרנה אשר יתקשרו אל עם אחר רק אני לא אסיך נסכיהם שהם מעורבי' בדם זבחיהם ואפילו שמותם לא אזכירם בפי: (ה) וכוסי. כמו חלקי מגזרת תכוסו על השה וכמוהו לעיל מנת כוסם ולהיותו משקה כמו כוסי רויה איננו נכון ומלת תומיך כמו ותומך שבט כי מוצא רוח כמו מוציא ולהיותו כמשקל מוטיב רחוק מאד: (ו) חבלים. לשון חלקים כמו יוסף חבלים ובנעימים תאר כמו הנאהבים והנעימים ותחסר מקומות והוא דרך משל אמר רבי משה כי אף נחלת כמו נחלתי ועוד אפרש דעתי במלת עזי וזמרת יה והנכון בעיני שהוא סמוך אל השם כדרך במזרקי יין: (ז) אברך. זאת העצה היתה ממנו תחלה כי הוא המלמד אדם דעת וטעם בלילות בהתבודדו מעסקי העולם וכליותי רמז לכוחי התולדה שהם בסתר כמו הכליות וטעם יסרוני שחשב בלבו כל הקורות להולכים מן העולם הזה ע"כ נוסר: שויתי. העצה והמוסר הביאוהו לשום השם לנגדו יומם ולילה והנה נשמתו

תהלים טו טז

ו' ספסים וּבְסִיר וְיַת דַחֲלַיָא דַיָי מוֹקִיר דְיוֹמֵי לְאַבְאָשָׁא לְגַרְמֵיהּ וְלָא מְשַׁלְחָף׃ ה סִימֵיהּ לָא יְהַב בְּחִבּוּלְיָא וְשׁוֹחֲדָא עַל זַכָּאָה לָא קַבֵּל דַעֲבִיד אִלֵין לָא יְזוּעַ לְעָלְמָא׃ א גְלִיפָא תְרִיצָא לְדָוִד נְטַר יָתִי אֱלָהָא מְטוּל דְסַבְרֵית בְּמֵימְרָךְ׃ ב מַלֵילְתְּ אַנְתְּ נַפְשִׁי קֳדָם יְיָ אֱלָהִי אַנְתְּ בְּרַם טֵיבְתִי לָא מִתְיְהִיבָא בַּר מִנָךְ׃ ג לְקַדִישַׁיָא דִי בְאַרְעָא הִנוּן הוֹדַעוּ כֹּחַ גְבוּרְתִי מִן שֵׁרוּיָא וְגִוְתָנִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן טַבַיָא כָּל רְעוּתִי טָבָא בְּהוֹן׃ ד מַסְגַן צַלְמָנֵיהוֹן מִן בָּתַר כֵּן מוֹחָן לְקָרְבָא קוּרְבָּנֵיהוֹן לָא אֲקַבֵּל בְּרַעֲוָא נִסוּכֵיהוֹן וְדִסְקוּרְבָּנֵיהוֹן וְלָא אֲדַכַּר שׁוּמְהוֹן עַל סִפְוָתִי׃ ה יְיָ מוֹהֲבִית כַּלִידִי וְחוּלָקִי אַנְתְּ תְּסוֹבֵר עַדְבִי׃ ו עַדְבִין נְפַלוּ לִי בְּבַסִימָתָא אוּף אַחְסַנְתָּא שַׁפִּירָא עֲלָי׃ ז אֲבָרֵךְ יַת יְיָ דְמַלְכְּנֵנִי אוּף בְּלֵילְיָא דְרָאָן לִי כוּלְיָתִי׃ ח שַׁוִיתִי

ו' ספסים וְאֶת־יִרְאֵי יְהוָה יְכַבֵּד נִשְׁבַּע לְהָרַע ג' חס' וְלֹא יָמִר׃ ה כַּסְפּוֹ לֹא־נָתַן בְּנֶשֶׁךְ וְשֹׁחַד עַל־נָקִי לֹא לָקָח עֹשֵׂה־אֵלֶּה ב' פסוקים לא נא לא לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם׃

ל' טז א מִכְתָּם לְדָוִד שָׁמְרֵנִי אֵל
ד כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃ ב אָמַרְתְּ לַיהוָה
קל"ד. ל' אֲדֹנָי אָתָּה טוֹבָתִי בַּל־עָלֶיךָ׃
ג' מ"ל ג לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי
ל'. ל' כָּל־חֶפְצִי־בָם׃ ד יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר
ל' מָהָרוּ בַּל־אַסִּיךְ נִסְכֵּיהֶם מִדָּם וּבַל־
אֶשָּׂא אֶת־שְׁמוֹתָם עַל־שְׂפָתָי׃
ל' מ"ל ומד כוסי. ל' ה יְהוָה מְנָת־חֶלְקִי וְכוֹסִי אַתָּה תּוֹמִיךְ
ל' ומד בגורל גּוֹרָלִי׃ ו חֲבָלִים נָפְלוּ־לִי בַּנְּעִמִים
ל'. ל' אַף־נַחֲלָת שָׁפְרָה עָלָי׃ ז אֲבָרֵךְ אֶת־
יְהוָה אֲשֶׁר יְעָצָנִי אַף־לֵילוֹת יִסְּרוּנִי
כִלְיוֹתָי׃ ח שִׁוִּיתִי יְהוָה לְנֶגְדִּי תָמִיד

תמים יתעבו. ודבר אמת בלבבו. ודבר ישרים יאהב. ודבר שלום לכל זרעו: נמאס ב' קמץ וסי' כסף נמאס קראו. נבזה בעיניו נמאס: ימיר ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' לא יחליפנו ב' בו. חלק עמי ימיר. נשבע להרע. בהרא חסר: אמרת ז' וסי' ואת אלית וגם אמרת באזני. אין רואני. ברב דרכך יגעת. דברתי אליך בשלותך. צור את אמרת אני כלילת יופי. ועם האמהות אשר דשמואל. אמרת לה' אדני אתה:

תולדות אהרן כספו. מכות כד ב"מ עה (כ"מ י): עושה אלה. עקידה שער יז כל המזמור: אמרתי לה'. מנחות נג: טובתי. מנחות נג (ברכות ט): לקדושים. אבות יג: בל אסיך. סנהדרין ע: (ה' מנת. פסחים לז): שויתי ה'. שם כא (ברכות ד):

רשי

בכזיון: נשבע להרע. לעצמו ולא ימיר שבועתו ק"ו שאינו ממירה בדבר שאינה לרעתו: ושוחד לא לקח. על עני להרשיעו בדין להטות משפטו ועוד פירשוהו רבותינו לא לקח שוחד על נקי לנקותו בדינו ק"ו שאינו לוקח שוחד להטות המשפט: לא ימוט. הוא ראוי לגור באהליך (סא"א): לא ימוט לעולם. אם ימוט אין מוטתו מוטה לעולם אלא מתמוטט ועולה: (א) מכתם לדוד. אמרו רבותינו לדוד שהי' מך ותם שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ואין שיטת המקרא נופל על המדרש כאן. יש מזמור שנאמר בו לדוד מכתם. שם יש לפרש שיר זה לדוד שהי' מך ותם אבל כאן שנאמר מכתם לדוד אין לפרשו כן ואומר אני שהוא אחד מן שמות מיני נעימות הזמר וחלוק בנעימות השיר. ד"א מכתם לדוד לשון עטרה כמו כתם שמשמעו דבר זה היה רגיל לומר דוד שמרני אל כי חסיתי בך והי' לו כעטרה שנא' (לעיל ה) ה' כצנה רצון תעטרנו (סא"א): (ב) אמרת לה' אדני אתה וגו'. לכנסת ישראל אמר דוד יש עליך לומר לה' אדון אתה וידך על העליונה לכל הבא עלי. ד"א אמרת לה' אדני אתה. לנפשו הי' אומר וכן מצינו דוגמתו (ש"ב יד) ותכל דוד ופתרונו ותכל נפש דוד אף כאן אמרת נפשי לה' את נפשי יש עליך לומר כן להקב"ה (סא"א): טובתי בל עליך. טובות שאתה עושה לי לא עליך הם לגמלני כי לא בצדקתי אתה מטיב לי: (ג) לקדושים אשר בארץ המה. בשביל הקדושים אשר המה קבורים בארץ אשר התהלכו לפניך באמת: ואדירי כל חפצי בם. הם האדירים אשר כל חפצי בם וכל צרכי נעשים בשבילם: (ד) ירבו עצבותם וגו'. כל זה אמר לה' ירבו עצבותם של כופרים כך המהירי' וחרידי' לעבודת אל אחר. ל"א מהרו לשון מוהר דואירנ"ט בלעז: בל אסיך נסכיהם מדם. אני לא אהיה כמותם לזרוק דם לע"ג ולא אשא שם ע"ג על שפתי: (ה) ה' מנת חלקי וכוסי. כל טובתי הימנו. לשון אחר וכוסי ותשבוני כמו (שמות יב) תכוסו על השה וכן חברו מנחם: אתה תומיך גורלי. אתה הוא אשר הניחות ידי על החלק הטוב שנאמר החיים והמות נתתי וגו' ובחרת בחיים (דברי' ל) כאדם האוהב אחד מבניו ומניח ידו על החלק הטוב ואומר את זה בחר לך. תומיך השפלת ידי על הגורל ל' ימך המקרה (קהלת י) ישפל. כך הוא נדרש בספרי. וגם יש לפותרו לשון תמיכה למדרש האגדה כמו ויתמוך יד אביו וגו' (בראשי' מח): (ו) חבלים נפלו לי בנעימים. כשנפל לי הגורל להיות בחלקך חבל נעים הוא זה אף עלי שפרה נחלה כזו: (ז) אברך את ה'. עד כאן ניבא דוד על כנסת ישראל שתאמר כן ועכשיו אומר ואני גם אני אברך את ה' אשר יעצני לבחור בחיים וללכת בדרכיו: אף לילות יסרוני כליותי. ליראה אותו ולאהבה ורבותינו פירשוהו על אברהם אבינו שלמד תורה מאליו עד שלא נתנה תורה אף אנו צריכין ליסב המקראות על סדרן: (ח) שויתי ה' לנגדי תמיד. בכל מעשי שמתי מוראו לנגד עיני ולמה

מצודת ציון

לא פסל: (ד) ימיר. מלשון תמורה והלוף: (ה) בנשך. ברבית: טז (א) מכתם. מלשון כתם והוא הזהב הטוב ורצה לומר בשיר המזמור הזה חביב לפניו ככתם: (ד) מהרו. ענין מהן כמו כמוהר הבתולות (שמות כ"ב): אסיך נסכיהם. ענין זריקה: (ו) חבלים. כן יקראו סמחוזות וכן מחבל בני יהודה (יהושע י"ט) ע"ש כי בחבל יחולק נחלה: שפרה. ענין היופי כמו

מצודת דוד

הוא הוא אשר יגור בה: בלבבו. מאמת מחשבת לבו לדבר מזה: לא נשא. לא הטיל על קרובו דבר חרפה: (ד) נבזה. אדם הנבזה הוא נמאס בעיניו ולא יחניף למו: להרע. לענות נפשו: (ה) על נקי. להטות דין הנקי: לא ימוט לעולם. לא ינטה לנפול כי את הטוב עבד וממילא ראוי הוא לשבת בבית המקדש כי חפץ בו ה': טז (ב) אמרת. אתה נפשי אמרת על ה' שהוא אדון הכל והכנעת לו: טובתי. הטובה שאתה עושה לי אינה מוטלת עליך כי הכל בחסד: (ג) לקדושים. הכנעתי עוד להאנשים הקדושים אשר המה בארץ ולהאדירים בירא"ת ה' כי כל חפצי באה לי בזכותם: (ד) אחר מהרו. ר"ל אבל הרשעים הממרדים מוהר להקריב זבחים לגלולים ירבו עצבותם על ידיך כי תרדפם להעניש לבם ולא הכניע להם: בל אסיך. לא אזרוק דם לגלולים כמוהם ואף לא אזכיר שמם בשפתי: (ה) ה' מנת חלקי. הוא המנה הניתן לחלקי ר"ל בו אני מאמין: וכוסי. הוא המנה הניתן בתוך כוסי וכפל הדבר במ"ש: תומיך. תמכת בידי להניחה על הגורל ההוא ר"ל עוררת לבי להאמין בך ואמר במשל כדרך האב התומך יד בנו החביב לו ומניחה על הלק היפה לומר את זה ברור לך: (ו) חבלים. המחוזות אשר נפלו בחלקי הם המיוחדים בהדברים הנעימים ר"ל האלהים אשר בחרתי בו הוא האל המיוחד: אף נחלת. הנחלה שבחרתי יפה הוא בעיני וכפל הדבר במ"ש: (ז) אשר יעצני. בעבור שיעץ אותי לקבלו לאלוה: אף לילות. כאשר הוא יעץ אותי כן אף כליותי מיסרות ויועצות אותי ע"ז בלילות שהיא עת אשר הלב פנוי ממחשבה הטורדת: (ח) שויתי ה'. תמיד

ולמה כי מימיני הוא תמיד לעזרני לבל אמוט . ד"א שויתי ה' לנגדי תמיד ס"ת היה עמו לקרות בו כל ימי חייו וזה שאמר מימיני בל אמוט ע"ש התורה שנתנה בימינו שאני עוסק בה ולפיכך בל אמוט (סא"א) : (ט) לכן שמח לבי וגו'. לפי שאני בוטח כי לא תעזוב נפשי לשאול שהרי בשון עבירה גדולה שהיתה בידי בשרתני גם ה' העביר חטאתך (ש"ב יב) ק"ו שמעתה לא תעזבני לסור ממך : (יא) תודיעני ארח חיים. לשון עתיד הוא ואינו לשון תפלה : שבע שמחות. שמחה שאין לה קץ ותכלה היא השמחה של עתיד (סא"א) : את פניך. שמחות אשר לפניך בכת הקרובה לך : (ב) מלפניך משפטי יצא. עבירות שבידי שאני ראוי להשפט עליהם ביסורין יצאו מלפניך ולא יבואו לפניך בדין : עיניך תחזינה מישרים. אם יש בידי זכיות בהן תחזינה במישרים עיניך : (ג) בחנת לבי וגו'. ידעתי כי יש עבירה בידי ואם משפט עונשי יבא לפניך לא אצדק בדין אשר כבר בחנת לבי : פקדת לילה. לעת הערב בעון בת שבע שנא' ויהי לעת ערב ויקם דוד וגו' (ש"ב יא) . צרפתני. נסיתני : בל תמצא. לא מצאת בי חפצך : זמותי בל יעבר פי. אם תעלה עוד במחשבתי ליבחן לפניך בל יעבר פי לומר עוד בחנני ונסני כמו שאמרתי כבר כמו שנא' (לקמן כו) בחנני ה' ונסני שאמר דוד לפני הקב"ה מפני מה אומרים אלהי אברהם ואין אומרים אלהי דוד אמר לו אני בחנתיו בי' נסיונות ונמצא שלם אמר בחנני ונסני כדאיתא במסכת שבת : (ד) לפעלות אדם בדבר שפתיך וגו'. תמוך אשורי וגו' מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אני שמרתי בשביל דבר שפתיך ארחות פריץ לנטות מהם שלא אלך בהם אך לתמוך אשורי תמיד במעגלותיך ולא נמוטו מהם פעמי . פירוש אחר לפעולת אדם בדבר שפתיך וגו' לפי שצריך אדם להשתמר בפעולותיו לפי ישרת דבר שפתיך אשר אמרת לא תנאף אני שמרתי ארחות פריץ אעפ"י שעשיתי שלא כראוי בטובתך :

נשמתו דבוקה בבוראה טרם הפרדה מעל גויתה ובעבור ששויתי השם לנגדי מימיני לא אמוט שיסור מהדרך הישרה : (ט) לכן. לבי. הוא שכל הדעת וכבודי. הנשמה : אף בשרי. הגוף והטעם כי אחר שהוא דבק בכח עליון תעלוז נפשו וכח הדבקו בו ישמרנו מתחלואים בהשתנות העתיד על כן ישכון גופו בעולם הזה לבטח : (י) כי. הזכיר סבת גילת הנשמה כי לא תמות ותאבד: (יא) תודיעני. כי במות הגוף אז תודיעני דרך החיים והטעם הדרך שאעלה בה אל השמים להיותי עם מלאכי עליון וטעם שובע שמחו' את פניך שיהנה מזיו שכינה וטעם תודיעני כי אז תאמץ הנשמה מעסקי העולם ותראה עין בעין האמת וטעם נעימות בימינך שתתענג על השם וטע' בימינך כטחן מתנות נעימות לאוהבי בימינו וטעם לנצח שלא תפסקנה מתנותיו והנה שכר הצדיק מפורש במזמור זה : (א) תפלה. שמעה ה' צדק. שמעה כי צדק אדבר כי השוא לא ישמע אל : רנתי. בקול גדול כמו ותעבר הרנה ותפלתי בלחש : (ב) מלפניך. יצא דיני מלפניך שתעונשני אם עיניך לא תחזינה מישרי' : (ג) בחנת לבי. אתה תדע כל מחשבותי וטעם בלילה בהתבודדו מבני אדם : בל תמצא. פסול או מום : בל יעבר פי. כמו ומים לא יעברו פיו והנה מחשבתו בדברי פיו ואיננה להפך : (ד) לפעולות. מרוב אהבתי שיעבדוך הכל וזה טעם לפעולו' אדם שיפעלו בני אדם מה שציויתם: שמרתי ארחות פריץ. והטעם שמתי שומרים על אורחותיו עד שלא יעברו על דבר שפתים בעבור היותו פריץ : (ה) תמוך אשורי. רק אני לעולם תמכו אשורי במעגלותיך : (ו) אני. טעם אל כי יש לו כח : (ז) הפלא חסדיך. באר והפרש כמו אשר יפלא ה' ובימינך דבק עם חוסים כי לא מצאנו זאת הגזרה בלא בי"ת ויש אומרים כי הוא סמוך אל מלת מושיע :

ט כִּי מִימִינִי בַּל־אֶמּוֹט׃ ט לָכֵן ׀ שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף־בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח׃ י כִּי ׀ לֹא־תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת׃ יא תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח׃

יז א תְּפִלָּה לְדָוִד שִׁמְעָה יְהוָה ׀ צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתִי הַאֲזִינָה תְפִלָּתִי בְּלֹא שִׂפְתֵי מִרְמָה׃ ב מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה מֵישָׁרִים׃ ג בָּחַנְתָּ לִבִּי ׀ פָּקַדְתָּ לַּיְלָה צְרַפְתַּנִי בַל־תִּמְצָא זַמֹּתִי בַּל־יַעֲבָר־פִּי׃ ד לִפְעֻלּוֹת אָדָם בִּדְבַר שְׂפָתֶיךָ אֲנִי שָׁמַרְתִּי אָרְחוֹת פָּרִיץ׃ ה תָּמֹךְ אֲשֻׁרַי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ בַּל־נָמוֹטּוּ פְעָמָי׃ ו אֲנִי־קְרָאתִיךָ כִי־תַעֲנֵנִי אֵל הַט־אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי׃ ז הַפְלֵה חֲסָדֶיךָ מוֹשִׁיעַ חוֹסִים מִמִּתְקוֹמְמִים בִּימִינֶךָ׃ ח שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת־עָיִן בְּצֵל

(ג' · כ' כהרי ליס' · י"א בטעם · יתיר י' · ל' · ג' וחס' י' · ל' · י"ץ · ג'וחד פעלות · כ' וכוליד כן · ל' וחס' · כ' חד כתוב א' ופלא · ל' ומ"ל · ג' מ"ל)

יְיָ לְקוּבְלִי תְּדִירָא מְטוּל דִשְׁכִנְתֵּיהּ שַׁרְיָא עֲלַי רָא אֱזוּעַ׃ ט בְּגִין חֲדָא לִבִּי וְרָגֵן אִיקָרִי אוֹף בִּשְׂרִי יִשְׁרֵי לְרוּחְצָן׃ י מְטוּל דְלָא תִשְׁבּוֹק נַפְשִׁי לִשְׁיוֹל לָא תִמְסוֹר זַכָּאָךְ לְמֶחֱמֵי בְּשַׁחֲיוּתָא׃ יא תְּהוֹדַע לִי אוֹרְחָא דְחַיֵי סוֹבְעָא דְחֶדְוָתָא קֳדָם אַפָּךְ בְּסִימְתָא בִּימִינָךְ לַעֲלָמִין׃ א צְלוֹתָא לְדָוִד קַבֵּל יְיָ פְּגִיעָתִי בִּצְדָקָה אֲצִית שְׁבוּחֵי תַּצְלֵי אוּדְנָךְ לִצְלוֹתִי בִּדְלָא סִפְוָתֵי נִכְלָא׃ ב מִן קֳדָמָךְ דִינִי יִפּוֹק עֵינָךְ תֶּהֱוְיָן חָמְיָן תְּרִיצוּתָא׃ ג בְּחַנְתָּא לִבְבִי אַסְעַרְתָּא עֲלַי בְּלֵילְיָא סְנַנְתָּא לִי לָא אַשְׁכַּחְתָּא שְׁחִיתָא חַשְׁבֵית בִּישׁוּתָא לָא עֲבַר פּוּמִי׃ ד בְּרַם אַכְסַנְתָּא עַל עוּבָדֵיהוֹן דִבְנֵי נָשָׁא בְּמֵימַר סִפְוָתָךְ אֲנָא נַטְרֵית אָרְחוֹת חֲצִיפָא׃ ה סְעֵד אִסְתַּוָרַי בְּהִלְכָתָךְ דְלָא יְזוּעוּן רִגְלָי׃ ו אֲנָא קְרֵיתִי יָתָךְ מְטוּל תְּקַבֵּל צְלוֹתִי אֱלָהָא צְלֵי אוּדְנָךְ קַבֵּל צְלוֹתִי׃ ז פְּרֵישׁ טַבְוָתָךְ פָּרִיקְהוֹן דְסָבְרֵי מִן מַן דְקַיְמִין עֲלֵיהוֹן בְּאַדָא דִימִינָךְ׃ ח נְטַר יָתִי כְּגַלְגוּל דִי בִמְצִיעוּת עֵינָא בְּטוּלָא

שמח ג' וסי' לכן שמח לבי ויגל כבדי. וגם דויד המלך שמח שמחה. שמח מצרים בצאתם : ויגל ב' בתרי לישני וסי' ויגש יעקב ויגל את האבן. לכן שמח לבי ויגל כבדי : תפלה לדוד ב' וסי' שמעה ה' צדק הטה ה' אזנך ענני : משפטי י"ו בקריאה וסי' למה תאמר יעקב ותדבר ישראל. קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד. ואני אמרתי לריק יגעתי. הקשיבו אלי עמי ולאמי. ונתתי את כבודי בגוים. זעף ה' אשא כי חטאתי. לכן חכו לי נאם ה' כי. העירה והקיצה למשפטי. מלפניך משפטי יצא. כי עשית משפטי ודיני. ראיתה ה' עותתי. חי אל הסיר משפטי. צדק לבשתי וילבשני. כי אמר איוב צדקתי. האף תפר משפט. על משכבי אכזב : כאישון ג' ומ"ל וסי' יצרנהו כאישון עינו. שמרני כאישון בת עין. ותורתי

תולדות אהרן שמח לבי. עקידה שער יז : אף בשרי. מגילה סג בתרא יז : כי לא תעזוב. עירובין יט יומא פו (שם ז) : שבע שמחות. עירובין יב : עקרים מב פ"ל (חגיגה עז : שמעה. ר"ה נט : מלפניך. סנהדרין כ) : בחנת. סנהדרין קז :

(ה) תמוך אשורי וגו'. מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול את המישרים תחזינה עיניך והמשפט מלפניך יצא: (ו) כי תענני אל. כי בטוח אני שתענני (ז) הפלא חסדיך. דשיבר"א בלע"ז כמו ונפלינו אני ועמך (שמות לג) מושיע בימינך את החוסים בך ממתקוממים עליהם הפלא חסדיך מושיע חוסים הרי זה מקרא מסורס הפלא חסדיך להושיע בימינך את החוסים וגו' : (ח) כאישון. הוא

תפני

מצודת דוד

תמיד אחשב כאלו ה' עומד נגדי ורואה מעשי : כי מימיני. כי בעבור זה יעמוד מימיני לעזור לי ולא אהיה נוטה לנפול : (ט) שמח לבי. כי השיג תאותה : ויגל כבודי. היא הנשמה שהיא כבוד הגוף : ישכון. אחר המות בקבר : (י) כי לא תעזוב נפשי. לא תכלה נפשי בקבר עם הגוף : לא תתן וגו'. על הנפש יאמר וכפל הדבר במ"ש : (יא) תודיעני. תן בי דעה ללכת באורח המביאה החיים הנצחיים להיות שובע בשמחות במה שאראה את פניך וכמ"ש רז"ל שהצדיקים נהנין מזיו השכינה : נעימות. ולהיות שבע עד נלאה מן הנעימות הנתונות בימינך והם תענוגי עוה"ב הנלהבים והנעימים : יז (א) צדק. תפלתי הנאמרה בצדק ובכוונת הלב : בלא. הנאמרה בלי שפתי מרמה : (ב) משפטי יצא. רצה לומר לא תעשה בי משפט הראוי על אשמותי כי ראה מעשה הישרים שעשיתי ולפיכן שפטני : (ג) בחנת לבי. לדעת מחשבותי והשגחת בי בלילה והוא עת במחשבת האדם ללולה : צרפתני. כצורף הזה הצורף כספו לדעת הטובה היא כן בחנת אותי ולא מצאת בי מחשבת רשע : זמותי. מחשבותי אינם עוברים דברי פי רצה לומר כמחשבותי כן אמרי פי : (ד) לפעולות וגו'. מה שצוית בדבר שפתיך על פעולות האדם את המעשה אשר יעשה; ארחות פריץ. אורח הפרוץ וההרוס המבטל אורח המצות הנה אני שמרתיו לבלי תת למו ללכת בו לבטל אורח המצות : (ה) תמוך. סמוך רגלי ללכת בנתיבותיך

מצודת ציון

כמו אמרי שפר (בראשית מ"ט) : (ח) שויתי. שמתי כמו משוה רגלי (לקמן י"ח) : (יא) נעימות. ענין מתיקות וערבות : יז (ג) פקדת. ענין זכרון והשגחה כמו וה' פקד (בראשית כ"א) : זמותי. ענין מחשבה : (ה) אשרי. הרגלים הפוסעים וכן לא תמעד אשוריו (לקמן ל"ז) : במעגלותיך. בנתיבותיך : נמוטו. ענין המעדה ונטיה לנפול כמו לעת תמוט רגלם (דברים ל"ב) : פעמי. רגלי כמו מה יפו פעמיך (ש"ה ז') : (ז) הפלה. ענין הפרשה : ממתקוממים. המקימים למולך : (ח) כאישון בת עין. הוא השחור ויקרא אישון על שנראה בו צורת איש קטן והנו"ן יורה על קוטן הדבר ושם הטעם

[illegible]

אבן עזרא

(ט) מפני. זו. כמו אלה. שדוני. כמו סבבוני: בנפש. בתאות נפש יקיפו עלי: (י) חלבמו. חסר בי"ת בחלבמו סגרו פימו אשר דברו בגאות או חלבמו סגור בקרבם ופימו מדבר גאוה והראשון נכון בעיני כי הוא כדרך כי כסה פניו בחלבו: (יא) אשורנו. תחסר מלת עם או לפאת וככה הטעם סבבוני לפאת אשורנו ועיניהם ישיתו אולי יגטו אשורנו בארץ כמו אם תטה אשורי מני הדרך: (יב) דמיונו. דמיון כל אחד מהסובבים: (יג) קומה. להראות הכח: קדמה פניו. בבואו לטרוף אותי: מרשע שהוא חרבך: (יד) ממתים. דבק עם הפסוק של מעלה והטעם פלטני ממתי' ידך שהם מכתך בעבור היותה ביד כמו הנה יד ה' הויה: ממתים מחלד. שכל חפצם להיותם מבני זה העולם כי חלד אינו דבר עומד והעד וחלדי כאין נגדך כל יושבי חלד וכל שאלתם שיהיו שנים רבות וכל טוב לפון שיש לך שתמלא בטנם בעה"ז ויתענגו בו הם ישמחו וישבעו בניהם ויניחו המותר לעוללי הבנים: (טו) אני. אין לי חפץ רק לחזות פניך כי צדק שמרתי היא סבה להתענגי בראותי פניך והטעם להכיר מעשה השם כי הם כולם כללים ובחכמה עשוים ולנצח עומדים ואני שבע מתענוג תמונתך לא כאשר תמלא בטנם וזה אינגו בחלום רק בהקיץ וזאת המחזה אינה במראה העין רק במראה שקול הדעת שהם מראות אלהים באמת ואלה הדברים לא יבינם רק מי שלמד חכמת הנפש: (א) למנצח. טעם לעבד ה' כי הוא משמר דרכיו כמו שמרתי דרכי ה' יגמלני ה' כצדקי וזאת השירה חברה בהשבע אנשיו שלא יבוא עמהם עוד למלחמה והזכיר עם אויביו שאול: (ב) ויאמר. מלת רחמים בכל המקרא מהבנין הכבד וארחמך מבנין הקל ואיננו פועל יוצא על דרך בני יצאוני יצאו ממני חזקתני תזק' ממני וזה אבקש רחמים ממך ויש אומרים כמו תרגום אהבך: (ג) ה' סלעי. דרך משל כאדם שהוא במקום גבוה ולא יפחד מהשפל ממנו: (ד) מהלל אקרא ה'. בהלולים אקראנו ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף

תהלים יז–יח

דשכינתך תטמור יתי: ט מן קדם רשיעיא אלין דמחבלין יתי בעלי דבבי ברעות נפשיהון מחזרן עלי: י עתרהון סגא שומניהון כסיאו פומהון מללו ברברבותא: יא אסתורנא השתא חזרו לנא עיניהון משנן למפשט בארעא: יב דמותיה היך אריא דמרגג למתבר וכשחלא דיתיב בטומריא: יג קום יי אקדם אפוי חמתיה פצא נפשי מן רשיעא דאתחייב קטול בסיפך: יד וצדיקיא דמסרין נפשיהון מטולתך יי למיתותא בארעא חולקהון בחיי עלמא ומשיותך טבא יתמלין כריסהון יסבעון בנין וישבקון שיורהון לטליהון: טו אנא בקושטא אחמי סבר אפך אשבע בעדן דאתער מן איקר פרצופך: א לשבחא על נסיא דאתרחישו לעבדא דיי לדוד דשבח בנבואה קדם יי ית פתגמי שירתא הדין על כל יומיא דשזביה יי מן ידא דכל בעלי דבבוי ומחרבא דשאול: ב ואמר אחבבנך יי תוקפי: ג יי תוקפי ורחצני ומשיזיב יתי אלהא דאתרעי בי קרבני לדחלתיה תריסי דמן קדמוי אתיהב ליתקוף ופורקן על בעלי דבבי רחצני: ד אמר דוד בתושבחתא אנא

כנפיך תסתירני: ט מפני רשעים זו שדוני איבי בנפש יקיפו עלי: י חלבמו סגרו פימו דברו בגאות: יא אשרנו עתה סבבוני עיניהם ישיתו לנטות בארץ: יב דמינו כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים: יג קומה יהוה קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך: יד ממתים ידך | יהוה ממתים מחלד חלקם בחיים וצפינך תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם: טו אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך:

יח א למנצח לעבד יהוה לדוד אשר דבר | ליהוה את־דברי השירה הזאת ביום הציל־יהוה אותו מכף כל־איביו ומיד שאול: ב ויאמר ארחמך יהוה חזקי: ג יהוה | סלעי ומצודתי ומפלטי אלי צורי אחסה־בו מגני וקרן ישעי משגבי: ד מהלל אקרא יהוה ומן־

סבבונו ק' · וצפונך ק'

כאישון עיניך: במסתרים ג' רפין וסי' נמסר בירמיה סימן י"ג: והניחו ב' וסי' והניחו אותם בלשכת. הניחו יתרם לעולליהם: למנצח לעבד ה' לדוד ב' וסי' את דברי השירה. נאם פשע: מהלל ג' וחסר תולדות אהרן ממתים. ברכות ס מא: אני בצדק. בתרא י זוכה נא (תענית כה סנהדרין כח):

רשי

הוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו ועל שם שחרוריתו הוא קרוי אישון לשון חשך והקב"ה הכין לו שומר את ריסי העין המכסין אותו תמיד: (ט) זו שדוני. בשביל זאת ששודדים אותי אויבי: אשר בנפש יקיפו עלי. ליטול נפשי: (י) חלבמו סגרו. בחלבם ובשמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט אל פעלך ליראה מפניך: (יא) אשורנו עתה סבבונו. את עקבנו עתה סבבונו האויבים ועיניהם ישיתו לנטות בארץ לפשוט בארץ ונראה לי שנתפלל דוד תפלה זו לאחר שבא לידו מעשה של אוריה וואב וישראל היו בארץ בני עמון צרים על רבה (ש"ב יא) ויירא דוד שלא יכשלו שם בשביל עבירה שבידו וישמעו פלשתים ומואב ואדום וכל שכני א"י הרעים המצפים ליום אידם ויבאו עליהם: (יב) יכסוף. יחמוד כמו כי נכסוף נכספת (בראשי' לא): (יג) קדמה פניו. של אויב: הכריעהו. קפא את רגליו ויכרע ויפול: פלט' נפשי. מכל רשע שהוא חרבך שאתה משליטו ליפרע מן המחוייבים לך: (יד) ממתים ידך. מן המתים בידך על מטת' אני בוחר להיות: ממתים מחלד. מאותם שמתים בזקנה משהעלו חלודה רדוויל"א בלעז ומן הצדיקים אשר חלקם בחיים: וצפונך תמלא בטנם. ומאותם אשר תמלא מעיהם מטובך אשר צפנת ליראיך: יתרם. נכסיהם אשר ישאירו במותם: (טו) אני בצדק אחזה פניך. לעתיד. או בצדק אחזה פניך משפטי הוצא מלפניך והצדקות שבידי אחוז ובהם אחזה פניך: אשבעה בהקיץ תמונתך. אשבעה מראיית תמונתך בהקיץ המתים משנתם ל"א אשבעה מראות פניך בהקיץ המתי' משנת' שהם בדמות תמונתך שכן נאמר כי בצלם אלהי' עשה את האד' (שם ט'): (א) ביום הציל ה' אותו וגו'. כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו וניצול מהם: ומיד שאול. והלא שאול בכלל היה אלא לפי שהיה קשה עליו ורודפו יותר מכלם כיוצא בדבר אתה אומר וראו את הארץ ואת יריחו (יהושע ב'): (ב) ארחמך. אאהבך כדמתרגם ואהבת לרעך (ויקרא יט) ותרחם: (ג) סלעי. שעזרתני בסלע המחלקות כשהייתי מלוחם בין שאול ואנשיו להתפס כמו שנא' ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד וגו' (ש"א כג): ומצודתי. לשון מבצר: צורי. לשון סלע: אחסה. הבר"אייר בלע"ז אחסה בו אתכסה בצלו כענין שנאמר מבלי מחסה חבקו צור (איוב כד) שהסלעים כסוי ומגן להולכי דרכים מן הרוחות ומזרם גשמים: (ד) מהולל אקרא ה'. בהלולים אקראנו ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני

מצודת ציון

פעלם הוא בת עין והוא גלגל העין מבט בא האור ונפל הדבר בשמות נרדפים וכמו אדמת עפר (דניאל י"ב): (יא) אשורנו. רגלינו: (יב) יכסוף. יחמוד כמו נכסוף נכספת (בראשית ל"א): (יד) מחלד. ענין זמן כמו מה חלד (לקמן פ"ט): יתרם. היתרון והרבית העודף: לעולליהם. לבניהם הקטנים: יח (ב) ארחמך. ענין אהבה וחיבה: (ג) ומצודתי. מגדל גבוה וחזק: ומפלטי. ענין

מצודת דוד

בכדי שלא יעמדו לנפול: (ו) כי תענני. כי ידעתי שתענני: (ז) הפלה חסדיך וגו'. רצה לומר אתה המושיע את החוסים בך הפרש חסדיך מן הקמים בימינך לעשות מול רצונך לבל עשות להם חסד בלבד להחוסים בך העשה החסד: (ט) זו שדוני. אשר שדדו אותי: בנפש. בעבור קחת נפשי מקיפים וסובבים עלי: (י) חלבמו. על שחלבם סגרו פיהם מגודל השומן מרוב כל לזה ידברו בגאוה: (יא) אשורנו וגו'. מסבבים עתה רגלינו ללכוד אותנו ושמים עיניהם לנטות בארץ אנה ואנה לארוב עלינו: (יב) דמיונו. דומה הוא כאריה החומד לטרוף: יושב במסתרים. מטמין עצמו לארוב לבל יראוהו: קדמה פניו. עד שלא ילכדנו הקדימהו והפילהו לכרוע על ברכיו: פלטה. הצל נפשי מיד הרשע שהוא הרבך: (יד) ממתים. אהיה מן המתים מידך: מחלד. מהמתת שכלה זמן הייהם בעבור הזקנה: חלקם. ואותן שחלקם בחיי עולם הבא ואשר תמלא בטנם מרב טוב הצפון אשר עין לא ראתה: ישבעו בנים. ומאותן אשר ישבעו בבנים הגונים ומאותן אשר יניחו יתרון עשרם לבניהם לרשת אותם אחרי מותם: (טו) בצדק. בעבור הצדק שעשיתי אזכה לחזות פניך ואשבעה ממראית תמונתך בעת בא זמן היקיצה הוא תחיית המתים כמ"ש ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו וכו' (דניאל י"ב): יח (א) ביום הציל. לעת זקנותו שניצל מכל התלאות או בכל עת שהיה ניצל מאיזה צרה אז בר השירה הזאת: (ג) ה' סלעי. ה' לי למחסה כבנין הסלעים וכמצודה: וקרן ישעי. הוא לי ישע ועזר כמו הקרן לבעל הקרנים: (ד) מהולל. כשאני קורא לה' בהלל

רשי

לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי: (ה) אפפוני חבלי מות. פעמים רבות סבבוני רשעים אפפוני כמו סבבוני וכן אפפו עלי רעות (לקמן מ'): חבלי מות. מחנות אויבים כמו חבל נביאים בספר שמואל וי"ת כאיתא דיתבא על מתברא לשון חבלי יולדה: ונחלי בליעל. אף הוא לשון גייסות שוטפי' כנחל: (ו) חבלי שאול. כמו חבלי מות משריין רשיען ואני מה הייתי עושה: (ז) בצר לי אקרא. אני הייתי קורא לה' תמיד: (ח) ותגעש ותרעש הארץ. אינו מחובר למקרא עליון אלא מחובר ראשו לסופו כי חרה לו ותגעש ותרעש הארץ כי משמש בלשון כאשר כשחרה לו ובא לנקום נקמת עמו ועבדיו מפרעה ומעמו געשה ורעשה הארץ: (ט) עלה עשן באפו. אנשישנא"ר ילא"ש בלע"ז כן דרך כל חרון אף להעלות עשן מנחיריו: (י) ויט שמים וירד. לעבור בארץ מצרי' וירד כמשמעו לשון אחר איאנכני"ש בלע"ז: (יא) וידא. ויעף כמו כאשר ידאה הנשר: (יב) חשכת מים. שבעבי שחקים הם חשך אשר סביבותיו ושמא תאמר לפנים מן החשך אין אור תלמוד לומר מנוגה אשר נגדו ומתוך מחיצתו את עביו אשר סביבותיו בוקעים ועוברים ברד וגחלי אש: (יג) עברו טריספא"שנש בלעז הברד בוקע ועובר על המצריים על ים סוף: (טז) ויראו אפיקי מים. כשנבקע הים: ויגלו מוסדות תבל. שכל מימות שבעולם נבקעו: מנשמת. מנשיבת: (יז) ישלח ממרום. מלאכיו להציל את ישראל מן הים וממצרים: ימשני. לשון הוצאה כמו כי מן המי' משיתהו (שמות)

תהלים יח

איבי אושע: ה אפפוני חבלי־
מות ונחלי בליעל יבעתוני: ו חבלי
שאול סבבוני קדמוני מוקשי מות:
ז בצר־לי ׀ אקרא יהוה ואל־אלהי
אשוע ישמע מהיכלו קולי ושועתי
לפניו ׀ תבוא באזניו: ח ותגעש
ותרעש ׀ הארץ ומוסדי הרים ירגזו
ויתגעשו כי־חרה לו: ט עלה עשן
באפו ואש־מפיו תאכל גחלים
בערו ממנו: י ויט שמים וירד
וערפל תחת רגליו: יא וירכב על־
כרוב ויעף וידא על־כנפי־רוח:
יב ישת חשך ׀ סתרו סביבותיו
סכתו חשכת־מים עבי שחקים:
יג מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי־
אש: יד וירעם בשמים ׀ יהוה ועליון
יתן קלו ברד וגחלי־אש: טו וישלח
חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם:
טז ויראו ׀ אפיקי מים ויגלו מוסדות
תבל מגערתך יהוה מנשמת רוח
אפך: יז ישלח ממרום יקחני ימשני

תרגום

מצלי קדם יי ומן בעלי דבבי פריק יתי: ה אקפתני עקא כאתתא דיתבא על מתברא וחיל לית לה למילד והיא מסכנא לממת וסיעת טלומיא בעתת יתי: ו משרית חיבין אקפוני אקדומי יתי דמזינין במני קטול: ז בדעקא לי אנא מצלי קדם יי וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל צלותי מן היכליה ובעותי קדמוי מתקבלא באודנוי ומתעבדא: ח ואתרגיפת ואתרגישת ארעא ואשית טוריא זעו ואתרטישו מטול דתקיף ליה: ט סליק זדוניה דפרעה היך קוטרא דבכן שלח רוגזיה כאשא בערא דמן קדמוי משתציא מזופיתיה כגומרין די נור דלקא ממימריה: י וארכן שמיא ואתגלי יקריה ועננא אמטתא כבש קדמוי: יא ואתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על גדפי זעפא: יב ואשרי שכינתיה בערפלא ואתחזר בענני יקריה היך מטללתא ואחית מטרין דרעוא על עמיה ומן תקיפין מן רכבת עננין דקבלא על רשיעיא מן רומיה דעלמא: יג מן זהור יקריה ענני שמיא עברו במזופיתא כגומרין דנור ברדא דלקא מן מימריה: יד ואכלי מן שמיא יי ועלאה ארים מימריה רמא ברדא וגומרין די נור: טו ושדר מימריה היך גירין ובדרין וברקין סגיאין ישגשגון: טז ואתחמיאו עמקי מיא ואתגליאו שתאסיא דתבל מזופיתא מן קדם יי ממימר תקוף רוגזך: יז שלח נביוהי

אבן עזרא

ה'. בקראי אליו בתהלות מיד אושע: (ה) אפפוני חבלי מות. כמו צירים וחבלים ועל כן הוא בשלש נקודות להפריש בינו ובין חבלי מנשה: ונחלי. דמה האויב למים כמלך אשור את מי הנהר אזי המים שטפונו אמר רבי יהודה הלוי מ"כ כי בליעל דרך תפלה אל יעלה והוא האויב וחבלי דרך משל לחבלות המות: (ז) בצר לי. מהיכלו. השמים שכל גזירותיו כתובות וחתומות שם: (ח) ותגעש. הזכיר הארץ וההרים בעבור היותם עומדים ואין להם תנועה וזה משל שיתגעשו כל שונאי דוד מפני חרון השם ואילו היו חזקים כהרים: (ט) עלה. כמו תשלח חרונך וככה והיתה לשרפה מאכלת אש והטעם המות: (י) ויט. הטעם שתרד הגזירה על האויבים מן השמים מאת השם הנכבד: (יא) וירכב. דרך משל והטעם רדת הגזירה במהירות בלי התמהמה ועיכוב: (יב) ישת. בשאון גלי הים יתגעשו מימיו וירכב האיד העולה ע"כ יולד שם חשך וזה הוא חשכת מים עבי האד כאשר יהיה עב והוא הענן והטעם רדת הגזרות ואין אדם רואה אותם: (יג) מנוגה. טעם עביו עברו עברו החוק הידוע ברוב: ברד וגחלי אש. הוא כדמות ברזל השורף גם מנית ברוח והטעם היראה והפחד בלב האויבים כשמוע קול הרעם: (יד) וירעם. המם שרש והזכיר פעם שנית ברד וגחלי אש להתחברם רגע אחד: (טו) וישלח חציו. ומלת רב פעל עבר מפעלי הכפל על משקל כ"א תם הכסף והוא מגזרת ורובו והנה רב כנגד וישלח: (טז) ויראו אפיקי מים. שמקומות החזקים והטעם לגלות סתר הקמים על דוד והלל אומר יתכן להיות הטעם דרך אחרת כי השם ירעיש את הארץ כאשר ירצה והטעם שיסירנה ממתכונתה ויוריד המים מן השמים ומי שיש לו כח לעשות ככה יצילני: (יז) ישלח דברו. או מלאכו ויקחני מאלה שהקיפוני: ימשני

וסי' מהלל. אקרא ה' דשמואל. וחברו דתהלות. מהלל שם ה' דהלל: אפפוני ד' וסי' נמסר בש"ב סי' כ"ב: סבבוני כלהון מ"ל במ"א סבבני בכחש אפרים: ויתגעשו ג' וסי' ויתגעשו כי חרה לו דשמואל. וחברו דתהלות. ויתגעשו ולא יוכלו והמו: וירד ג' פתחין בקריאה וסי' ויט שמים וירד. וחברו דשמואל. מי עלה שמים וירד: ויראו ד' וסי' ויראו אפיקי ים יגלו מוסדות דשמואל. ויראו אפיקי מים דתהלות. ויראו

תולדות אהרן וירכב. ר"ה לא: ישת חשך. חגיגה יא: חשכת. תענית י: מנגה. (סוטה כב): ועליון. זוסר ויצב:

מצודת דוד

אז אני נושע מאויבי: (ה) אפפוני. כאשר סבבו אותי כאבי מות וכאשר החלאים הבאים מאנשי בליעל בעתו והרדו אותי: (ו) חבלי. וכאשר כאבי שאול סבבוני וקדמו אותי מוקשים המביאים המיתה: (ז) בצר לי. בעת שהיה צר לי באחת מהדברים האלה אז קראתי לה' ושמע קולי: ושועתי לפניו. ומה שצעקתי לפניו באה באזניו וכפל הדבר במ"ש כדרך מליצת השיר: (ח) ותגעש. רעדו ורעשו אויבי יושבי הארץ: מוסדי הרים. הוא משל על פרעה ושריו: כי חרה לו. כאשר חרה לו לקחת מהם נקמתי: (ט) תאכל. תשרוף את אויבי וממנו באו גחלים ובערו בהם: (י) ויט. נטה את השמים למטה לארץ וירד עליו להיות קרוב להם להכות בהם והוא מדרך משל לומר שהיה ממהר ליפרע מהם: תחת רגליו. להיות מוכן ליפרע מהם בחושך של ערפל: (יא) וירכב. למהר לבוא: כנפי רוח. דמה נשיבת הרוח לעפיפת העוף: (יב) ישת חושך. להחשיך להאויב: סביבותיו. החושך שם סביב סוכתו להיות מוכן לפניו הסכה. החושך הזה בא מחשכת רבוי המים הנבלעים בהעבים הפרושים תחת השחקים: (יג) מנגה נגדו. מהמת הארה שלפניו אשר הוא רוצה להאיר ולהושיע לי: עביו עברו. היו העבים מעבירים להשליך על האויב ברד וגחלי אש: (יד) וירעם. נתן בשמים קול רעם לרדת מהם ברד וגחלי אש: (טו) ויפיצם. את האויבים: וברקים רב. ירה ברקים והמם אותם: (טז) ויראו. היה נראה קרקעית אפיקי המים כי נבקעו המים: ויגלו. כי נבקעה הארץ: מגערתך. ממה שנערת בהאויב: ומנשמת. מנשיבת הרוח היוצא מאפך והכל הוא דרך משל: (יז) ישלח. עזרתו

מצודת ציון

ענין סלה: צורי. חזקי כצור וסלע וכפל דברו: וקרן. דרך המקרא לכנות החוזק בקרן ע"ש בבעלי הקרנים יתחזקו בהם בהלחמם עם מי: (ה) אפפוני. סבבוני כמו כי אפפו עלי (לקמן מ'): חבלי. מכאובי כמו חבלי יולדה (הושע י"ג): ונחלי. מלשון חולי כמו נחלה מכתך (נחום ג'): בליעל. כמו בלי עול שפרקו עול שמים: (ו) קדמוני. באו לפני: (ח) ותגעש. ענין התנודה והתנועה כמו כנהרות יתגעשו מימיו (ירמיה מ"ו): (ט) עלה עשן. הוא ענין כעס ולמר בלשון הנופל באדם בע"ה חמום הכעס נראה כעין עשן יוצא מנחירי האף וכן יעשן אפך (לקמן ע"ד): (י) וערפל. אופל הענן: (יא) כרוב. מלאך ורז"ל אמרו כרביא (חגיגה י"ג) והוא תרגום של נער כי דמות אדם נכנס: וידא. ענין עפיפה ופריחה כמו כאשר ידאה הנשר (דברים כ"ח): (טו) רב. ענין השלכת הניה כמו רובה קשת (בראשית כ"א): (טז) אפיקי. הם המים הנגרים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (לקמן קכ"ו): (יז) ימשני. ענין הוצאה כמו מן המים משיתהו (שמות)

ימשני ממים רבים. כנגד ונחלי בליעל: (יח) יצילני. נראה המשל במים שהוא
איבי ותחסר מלה שהוא עז : (יט) יקדמוני. כנגד קדמוני מוקשי מות :
(כ) ויוציאני למרחב. הפך בצר לי אקרא ה' : (כא) יגמלני. דבק עם אשר
לפניו וכל זה עשה שיגמלני כצדקי : כבר ידי. על דרך נתוס לנבי
ובעבור היות רוב המעשים
בידים הזכיר עמהם בור כדרך
ובנקיון כפי : (כב) כי שמרתי.
מצות עשה ומלת דרכי תשמש
אחרת עמה : ולא רשעתי.
מדרכי אלהי מצות לא תעשה :
(כג) כי. לא אשכח משפטיו
וזה טעם לנגדי : (כד) ואהי
תמים. כמו תמים תהיה :
ואשתמר מעוני. כמו מענה לב :
(כה) וישב. הזכיר כבור ידי
לנגד עיניו כנגד כי כל משפטיו
לנגדי : (כו) עם החסיד יראה
חסדיו : גבר. תואר ואיננו
סמוך: תתמם. מובלע תי"ו שלישי
כמו תתחזק והטעם יראה פעלך
שהוא תמים או אתה תמים דעים:
(כז) עם נבר. מפעלי הכפל
כמו נקל ונמס : תתפתל. כמו
נפתולי אלהים על דרך תלחם
עד שתנצחנו : (כח) כי. עני.
הפך עקש ותושיע הפך תתפתל
והזכיר עם כי פלא הושע עם
גדול מתשועת איש אחד והזכיר
ועינים רמות ואינם רואות
בלילה: (כט) כי. הזכיר כי אתה
תאיר נרי והוא משל למזלו
הטוב: (ל) כי. ארוץ כמו ארצץ
וכמוהו מרוצתם ויש אומרים
ארוץ אחרי הגדוד כדרך ארדוף
שימלא עם אחרים ופעם לבדו
והטעם כי בך לבדך אנצח רבים
וטעם בך עמך או בשמך
שאקרא : (לא) האל. הטעם
שהוא תקיף ולא יעשה עול רק
תמים דרכו וכבר אמר ואמרתו
אין דופי בה ושמן כי היא
צרופה שהוא יהיה לעולם מגן
לחוסים בו : (לב) כי. ואין
עומד כנגדו שלא ימלא אמרתו
כי אין אלוה בלתו : (לג) האל.
וכאשר הוא אל תקיף אזרני
חיל מתוקפו וכאשר דרכו תמים
כן נתן דרכי תמים וטעם ויתן
כי מאתו יסוב הטוב :
(לד) משוה. בעבור שהזכיר
דרכו הזכיר רגלי ומשוה כמו
שוה או כמו שויתי ה' לנגדי
תמיד

מֶלֶךְ תַּקִּיף דְּיָתֵב בִּתְקוֹף רוּמָא
דַּבְּרַנִי שֵׁיזְבַנִי מֵעַמְמִין סַגִּיאִין:
יח שֵׁיזְבַנִי מִן סָנְאַי אֲרוּם
עַשִּׁינִין הִינוּן וּמִן בַּעֲלֵי דְּבָבִי
אֲרוּם אִתְגַּבַּרוּ עֲלָי: יט אַקְדִּימוּ
לִי בְּיוֹם טַלְטוּלִי וַהֲוָה מֵימְרָא
דַּיְיָ סָמִיךְ לִי: כ וְאַפֵּק יָתִי
לִרְוָחָא שֵׁיזְבַנִי מְטוּל דְּאִתְרְעֵי
בִי: כא יִגְמְלִנַנִי יְיָ כִּזְכוּתִי
כְּבְרִירוּת יְדַי יְתִיב לִי:
כב מְטוּל דְּנַטָרִית אוֹרְחָן
דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ וְלָא הַלְכֵית
בְּרַשַׁע קֳדָם יְיָ: כג מְטוּל דְּכָל
דִּינוֹ גְּלוֹי לְקִבְלִי לְמֶעְבְּדְהוֹן
וּקְיָמוֹי לָא אַעְדֵי מִנִּי:
כד וַהֲוֵיתִי שְׁלִים בִּדְחַלְתֵּיהּ
וַהֲוֵיתִי נָטִיר נַפְשִׁי מֵחוֹבִין:
כה וּפְרַע יְיָ לִי הֵיךְ זְכוּתִי
כְּבְרִירוּת אִידַי קֳדָם מֵימְרֵיהּ:
כו עִם אַבְרָהָם דְּאִשְׁתְּכַח
חֲסִיד קֳדָמָךְ אַסְגִּיתָא לְמֶעְבַּד
חִסְדָּא עִם זַרְעֵיהּ דְּיִצְחָק
דַּהֲוָה שְׁלִים בִּדְחַלְתָּךְ
אַשְׁלֶמְתָּא מֵימַר רְעוּתָךְ
עִמֵּיהּ: כז עִם יַעֲקֹב דַּהֲוָה
בְּרִיר קֳדָמָךְ בְּחַרְתָּא בְנוֹי
מִן כָּל עַמְמַיָּא וְאַפְרַשְׁתָּא
זַרְעֵיהּ מִן כָּל פְּסִילָא וְעִם
פַּרְעֹה וְזַרְעֵיהּ וּמִצְרָאֵי
דַּחֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן בִּישָׁן עַל

ל' מִמַּיִם רַבִּים: יח יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז
ב' חד חס' וּמִשֹּׂנְאַי כִּי־אָמְצוּ מִמֶּנִּי: יט יְקַדְּמוּנִי
בְיוֹם־אֵידִי וַיְהִי־יְהוָה לְמִשְׁעָן לִי:
כ וַיּוֹצִיאֵנִי לַמֶּרְחָב יְחַלְּצֵנִי כִּי חָפֵץ
בִּי: כא יִגְמְלֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי כְּבֹר
כ"א. כ"כ יָדַי יָשִׁיב לִי: כב כִּי־שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי
יְהוָה וְלֹא־רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי: כג כִּי
כָל־מִשְׁפָּטָיו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־
אָסִיר מֶנִּי: כד וָאֱהִי תָמִים עִמּוֹ
ל'. ס"ה וָאֶשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֹנִי: כה וַיָּשֶׁב־יְהוָה
כ"א לִי כְצִדְקִי כְּבֹר יָדַי לְנֶגֶד עֵינָיו:
ב'. ג' כו עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גְּבַר תָּמִים
ל'. ל' תִּתַּמָּם: כז עִם־נָבָר תִּתְבָּרָר וְעִם־
ל' עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל: כח כִּי־אַתָּה עַם־עָנִי
ה' כתיב כן תוֹשִׁיעַ וְעֵינַיִם רָמוֹת תַּשְׁפִּיל:
כט כִּי־אַתָּה תָּאִיר נֵרִי יְהוָה אֱלֹהַי
ד' ג' מ"ג וחד חס' יַגִּיהַּ חָשְׁכִּי: ל כִּי בְךָ אָרֻץ גְּדוּד
וּבֵאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר: לא הָאֵל תָּמִים
דַּרְכּוֹ אִמְרַת־יְהוָה צְרוּפָה מָגֵן הוּא
לְכֹל ׀ הַחֹסִים בּוֹ: לב כִּי מִי אֱלוֹהַּ
מִבַּלְעֲדֵי יְהוָה וּמִי צוּר זוּלָתִי
אֱלֹהֵינוּ: לג הָאֵל הַמְאַזְּרֵנִי חָיִל וַיִּתֵּן
תָּמִים דַּרְכִּי: לד מְשַׁוֶּה רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת

(שמות כ') : (יט) יקדמוני. אויבי היו ממהרין ומקדימין לבא עלי ביום אידי
ויהי ה' וגו' : (כא) כצדקי. כצדק לכתי אחריו במדבר : כבור. לשון נקיות כמו
ובר לבב ד"א ישלח ממרום יקחני כנגד עצמו אמר על שם המלאך שבא
בסלע המחלקות לפנות את שאול מעליו שנאמר ומלאך בא אל שאול וגו'. כצדקי
שלא הרגתיו בכרתי את כנף
מעילו : (כג) כי כל משפטיו
לנגדי. תמיד שמתי אותם
לנגד עיני : (כו) עם חסיד
תתחסד. כלומר לפי שכן דרכיו
לגמול מדה כנגד מדה. חסיד
תמים נבר כנגד שלש אבות :
עם נבר. נאמן : עם עקש.
כנגד פרעה : (כט) כי אתה
תאיר נרי. כשנלחם בלילה
בגדוד עמלק הבא על צקלג
שנאמר ויכם דוד מהנשף עד
הערב למחרתם (שם ל') :
(ל) כי בך. במבטחך : ובאלהי
אדלג שור. כשבא להלחם על
יבוס ואמר כל מכה יבוסי יהיה
לראש ולשר (דה"י יא) הביא
יואב ברוש רענן וכפפו ונתלה
בו ועלה על החומה אמר דוד
והלמני צדיק וגו' (לקמן קמא)
קצר לו הקב"ה את החומה ודילג
במדרש תהלים : (לא) צרופה.
ברורה מבטיח ועושה : (לג) ויתן
תמים דרכי. הסיר מדרכי כל
תקלה ומכשול עד שנעשה שלם
וכבוש : (לד) משוה רגלי כאילות.
רגלי הנקיבות עומדת ביושר
יותר

ראשי הבדים מן הקדש. וחברו דד"ה : ידי כ"א בקריאה וסי ואסן וארד מן ההר בער באש. ואתפש בשני הלחות ואשליכם מעל שתי. יגמלני ה' כצדקתי דשמואל. מלמד ידי למלחמה דשמואל. אשר ברכו ה' צבאות לאמר. כי בראותו ילדיו מעשה. ועל פצל ידי תצוני. אנכי עשיתי ארץ. ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ. פרשתי ידי כל היום. חוי למתפרות. יגמלני ה' כצדקי דתהלות. וישב ה' לי כצדקי כבר ידי. מלמד ידי למלחמה דתהלות. כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני. שמע קול תחנוני בשועי אליך. פרשתי ידי אליך נפשי כארץ עיפה. לדוד ברוך ה' צורי. ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל.

עַמָּךְ בִּלְבֶּבְתְּהוֹן בְּמַחְשְׁבָתְהוֹן: כח מְטוּל דְּאַנְתְּ יַת עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דַּחֲשִׁיבִין בֵּינֵי
עַמְמַיָּא בְּגָלוּתָא אַנְתְּ עָתִיד לְמִפְרַק וּבְמֵימְרָךְ אוּמַיָּא תַּקִּיפַיָּא דְּמִתְגַּבְּרִין עֲלֵיהוֹן
תַּמְאִיךְ: כט מְטוּל דְּאַנְתְּ תַּנְהַר שְׁרָגָא דְיִשְׂרָאֵל דְּמִטְפְּיָא בְּגָלוּתָא דְּאַנְתְּ הוּא מָרֵיהּ דִּנְהוֹרָא דְיִשְׂרָאֵל יְיָ
אֱלָהִי יַפְקִנַנִי מֵחֶשְׁכָּא לִנְהוֹר יַחְמְנַנִי בְּנִיחָמוּתֵי דְעָלְמָא דַעֲתִיד לְמֵיתֵי לְצַדִּיקַיָּא: ל מְטוּל דִּבְמֵימְרָךְ אַסְגֵּי
מַשִּׁרְיָן וּבְמֵימַר אֱלָהִי אֶכְבּוֹשׁ כְּרַכִּין תַּקִּיפִין: לא אֱלָהָא דְּכֵוָן אָרְחָתֵיהּ אוֹרַיְיתָא דַיְיָ בְּחִירָא תְּרֵיס הוּא לְכָל
דְּמִתְרַחֲצִין עֲלוֹי: לב אֲרוּם עַל נִסָּא וּפוּרְקָנָא דְּתַעֲבֵיד לִמְשִׁיחָךְ וּלְשֵׁיזָבֵי עַמָּךְ דְּיִשְׁתָּאֲרוּן יוֹדוּן כָּל עַמְמַיָּא
אוּמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא וְיֵימְרוּן לֵית אֱלָהָא אֶלָּא יְיָ אֲרוּם לֵית בַּר מִנָּךְ וְעַמָּךְ יֵימְרוּן לֵית דְּתַקִּיף אֶלָּא אֱלָהָנָא: לג אֱלָהָא
דִּמְזָרֵז לִי קָמוּר בְּחֵילָא וּמְתַקֵּן שְׁלִים אָרְחִי: לד דִּמְשַׁוֵּי רִגְלַי קַלִּילִין הֵיךְ אַיַּלְתָּא וְעַל

תולדות אהרן ואשתמר. זוכר נשא : עם חסיד. נדרים לב : אמרתי. יומא עב : מגן הוא. עקרים מא פ' כה : המאזרני. יומא מז נדה לא :

מצודת ציון

(שמות כ'): (יט) אידי. ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א) : (כא) כבור. מלשון ברור ונקי : (כג) מני. ממני : (כו) גבר. איש כמו דרך גבר בעלמה (משלי ל') : (כז) עקש. עקום תתפתל. גם הוא ענין עקום כמו דור עקש ופתלתל (דברים ל"ב) : (כט) יגיה. יזריח ויאיר : (ל) אדלג. אקפץ : שור. חומה כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מ"ט) : (לב) צור. ענין חוזק : זולתי. בלתי : (לג) המאזרני. מלשון אזור וחגורה : חיל. כח : (לד) משוה. משים כמו שויתי עד בקר

מצודת דוד

שלח ממרום ולקחני מיד האויב : ממים רבים. רודפי הרבים השוטפים כמים : (יח) כי אמצו. כאשר חזקו ממני בהמלחמה אז הצילני מידם : (יט) יקדמוני. שונאי היו מקדימין לבוא עלי בעת קרה לי מקרה רע בהשבם כאשר החילותי לנפול לא אקום עוד אבל ה' סמך אותי אף כי נפלתי הנה קמתי : (כ) למרחב. למקום רחב להנצל מידם : יחלצני. הוציאני מן המצר : (כא) כצדקי. כפי צדקי כי לא הרעותי את אחד מהם : כבור ידי. כפל הדבר במ"ש : (כב) מאלהי. ממצות אלהי : (כד) עמו. עם ה' : ואשתמר. שמרתי את עצמי מן הדבר הנחשב לי לעון : (כה) וישב. ולזה השיב ה' לי כצדקי : לנגד עיניו. ולא נגד בני אדם ולהסתיר : (כו) עם חסיד. כי כן דרכך להתנהג בחסד עם החסיד : (כז) עם נבר. עם איש ברור ונקי תתנהג בברירות כי תשלם לאיש כמעשהו : (כח) עם עני. עם מוכנע : ועינים רמות. המתגאים ביותר : (כט) תאיר נרי. רצה לומר תצלח לי עזרה : יגיה חשכי. יושיעני מן הצרה : (ל) כי בך וגו'. בבטחונך ארוץ למחנה האויב ולא אירא ובעזר אלוה אדלג על החומה לכבוש העיר : (לא) תמים דרכו. לגמול לאדם כמפעלו

רשי

יותר משל זכרים : (לה) ונחתה קשת נחושה זרועותי. ונחתה לשון דריכת קשת כמו אליך כחתו כי (לקמן לח) ופעל שלו נחת וכשמתפעל בא דגש ומחסר את הנו"ן ונחתה מגזרת ננחתה כמו נחר גרוני (לקמן ס"ט) מגזרת ננחר. כמו נחר מפוח (ירמיה ו) נדף מגזרה ננדף עיני נגרה (איכה ג׳) כמו ננגרה. נתנה כמו ננתנה נגף מגזרת ננגף ואין לפותרו מגזרת חתה שהי׳ לו לומר נחתתה כמו מן עשה נעשתה מן ענה נענתה ד"א ונחתה קשת נחושה זרועותי חיית הוא לשון דריכת קשת כמו אליך נחתו (לקמן לח) הנו"ן אינה יסוד בתיבה אלא כמו נחלו ונדרכה קשת נחושה על ידי זרועותי קשתות של נחשת היו תלויות לו לדוד בביתו ורואין אותם מלכי האומות ואומרי׳ זה לזה אתה סבור שיש כח ביד דוד לדורכן אין זה אלא ליראנו והוא היה שומע ודורכן בפניהם: (לו) וענותך תרבני. הרביתה מדת ענותך להתנהג בה עמי : (לז) תרחיב צעדי תחתי. המרחיב צעדיו אינו נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד): מעדו. איקלוגיריג"ט בלעז : קרסולי. הם הרגלים מן האסתורין שק רין קביל"יוא בלעז ולמטה: (מח) נתתה לי עורף. פונים לי עורפ׳ ובורחי׳ : (מב) ישועו. לפ"ג שלה׳: ואין מושיע. שאינה יכולת וחוזרים וקוראים אל ה׳ ולא יענם: (מג) ואשחקם. לשון כתישה : אריקם. כטיט הנרוק שאינו עב כמו הם מריקים שקיהם (בראשית מב) לא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מח) : (מד) תפלטני מריבי עם. שלא אענש בדין ישראל להטו׳ משפט ולא לשעבד בישראל יותר מן הרשו׳: תשימני לראש גוים. שאין עונש בהם : (מה) לשמע אזן. אפילו שלא בפני אלא בשמעו שליחותי: ישמעו לי. יסורו אל משמעתי ויהיו נשמעי׳ לדברי : יכחשו לי. מחמת יראה : (מו) יבולו. ילאו כמו נבול תבול (שמות יח) דמתרגם מילאה תילאה ומנחם פי׳ כמו אחרי בלותי (בראשית י"ט) וכן פירש נבול תבול : ויחרגו. לשון אימה מחדרים אימה (דברים ל"ב) מתרגמינן חרגת מותא : ממסגרותיהם. מחמת יסורי מסגרות כלא שאני מסגירם שם ומייסרן בהן ויחרגו ממסגרותיהם מנחם פתר אותו לשון רפיון הגורה וכן פירושו ויתרפו ממסגרותיהם ודונ"ש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם ופתרון ויחרגו ויפסחו כדמתרגמינן חגירא : (מז) חי ה׳. העושה לי כל זאת: (מח) הנותן נקמות לי. נותן בי כח להנקם מאויבי : וידבר. ויהרוג לשון דבר ל"א כמו וינהג דמתרגם ודבר וכן חברו מנחם וג"כ (לקמן) חבר ידבר עמים תחתינו

תהלים יח

וְעַל בָּמוֹתַי יַעֲמִידֵנִי׃ לה מְלַמֵּד יָדַי ב׳ חד מלא כ״ח
לַמִּלְחָמָה וְנִחֲתָה קֶשֶׁת־נְחוּשָׁה ל׳
זְרוֹעֹתָי׃ לו וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וִימִינְךָ
תִסְעָדֵנִי וְעַנְוַתְךָ תַרְבֵּנִי׃ לז תַּרְחִיב ל׳
צַעֲדִי תַחְתָּי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃
לח אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא־ ג׳.ו׳ ל׳ מ״ל
אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃ לט אֶמְחָצֵם וְלֹא־ י״א מ״ל. ד׳
יֻכְלוּ קוּם יִפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃ מ וַתְּאַזְּרֵנִי י״א. ב׳ שמחה ל׳ אחד ותזרני
חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי׃ חיל דשמואל
מא וְאֹיְבַי נָתַתָּה לִּי עֹרֶף וּמְשַׂנְאַי
אַצְמִיתֵם׃ מב יְשַׁוְּעוּ וְאֵין מוֹשִׁיעַ
עַל־יְהוָה וְלֹא עָנָם׃ מג וְאֶשְׁחָקֵם ל״א
כְּעָפָר עַל־פְּנֵי־רוּחַ כְּטִיט חוּצוֹת ב׳ כעפר ארץ
אֲרִיקֵם׃ מד תְּפַלְּטֵנִי מֵרִיבֵי עָם ל׳ וחד ואדיק׳
תְּשִׂימֵנִי לְרֹאשׁ גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי
יַעַבְדוּנִי׃ מה לְשֵׁמַע אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ לִי ב׳ שמעתיך
בְּנֵי־נֵכָר יְכַחֲשׁוּ־לִי׃ מו בְּנֵי־נֵכָר
יִבֹּלוּ וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם׃ מז חַי־ ל׳. ב׳
יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי יִשְׁעִי׃ ז׳. ל׳ מ״ל ב׳ מ״ל
מח הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי וַיַּדְבֵּר ד׳ מ״ל. ל׳

תרגום

בית תוקפי יקימנני: לה מליף
אידי למעבד קרבא ומתקיף
היך קשת כרכומא דרעי:
לו ויהבת לי תקוף ופורקן
וימינך תסייעני ובמימרך
אסגעתני: לז אפתית פסיעתי
באתרי ולא אזדעזע רכובתי:
לח ארדוף סנאי ושציתנון ולא
שבות עד דגמרתנון:
לט אגמרנון ולא יכילו למקם
ונפלו קטילין תחות פרסת
רגלי: מ וזרזתא לי חילא היך
קמור למעבד קרבא תברתא
עממין דקימין לאבאשא לי
תחותי: מא ובעלי דבבי תברת
קדמי יהבתנון מחזרי קדל
וסנאי אשיצנון: מב בען
סעיד ולית להון פריק מצלן
קדם יי ולא מקבל צלותהון:
מג ודוששתינון היך גרגשתא
דארעא על אנפי זעפא והיך
סין אשקקי בעטית אנון:
מד תשזבנני מפלגת עממיא
תנטרינני במיזרי מזין בריש
עממיא עמא דלא חכימת
יפלחונני: מה לשמע אידין
ישתמעון לי בני עממיא יכדבון קדמי: מו בני עממיא יסופון ויטלטלון מברניתהון:
מז קים הוא יי ובריך תקיפא דמן קדמוהי מתיהב לי תקוף ופורקן ומרומם אלהא
תקוף פורקני: מח אלהא דעבד פורענותא לי ומתבר עממיא

אבן עזרא

תמיד : ויעמידני . שלא אכשל : (לה) מלמד . מרגיל למודי הרע למוד מדבר : ונחתה . כל אחת מזרועותי כדרך בנות לעדה עלי שור והנו"ן שרש כמו ותנחת עלי ידך ויתכן להיות ונחתה כמו נחת הוא ואות הנו"ן לבנין נפעל ויחסר בית מזרועותי כמו הנמצא בית ה׳ : (לו) ותתן . הזכיר וימינך כנגד המלמד ידי למלחמה וזאת הענוה ששמת בי היא תגדלני ותעלימני והנה תרבני כמו על כל רב ביתו : (לז) תרחיב . קרסולי . כתרגום אשר לו כרעים וטעם תרחיב בעבור : (לח) ארדוף . ולא אשוב מאחריהם : (לט) אמחצם . קום . שם הפועל כאשר יפלו : (מ) ותאזרני חיל . נתת כח לאברי גופי לסבול טורח המלחמה : (מא) ואויבי נתתה. כאילו אמר נתתה לי עורף אויבי בנוס׳ כמו ידך בעורף אויביך : (מב) ישועו . על ה׳ . כמו אל ה׳ כמו ותתפלל חנה על ה׳ : (מג) ואשחקם . אריקם . כמו ורקות בשר אע"פ שהיה ראוי להיו׳הקו"ף דגושה: (מד) תפלטני מריבי עם . הם ישראל רמז לשאול ע"כ אחריו עם לא ידעתי יעבדוני: (מה) לשמע. ישמעו . כדרך וישמע שאול יתחברו : יכחשו לי. והטעם שיכחשו לי שהיו מתהללים בגבורתם כנגד גבורתי כמו ברוב עזך יכחשו לך אויביך : (מו) יבולו . כמו נבול תבול : ויחרגו . כתרגום חרגת מותא ואין ריע לו במקרא : ממסגרותיהם . מארמוניהם הנשגבים שיסגרו בהם מפחד : (מז) חי . הטעם כי חי צורי לעולם ולעולם יהיה הם אלהי ישעי על כן לא אפחד : (מח) וידבר . כמו כעדר בתוך

תולדות אהרן ועגותן . עקידה שער ח : תרחיב. סנהדרין לה : חי ס׳. זוכר וולא ומקן :

והנה יד נגעה בי . כלם מיראים אותי . וחד וידי נטפו מר ואצבעתי: ולא אשוב ד׳ וסי׳ נמסר בש"ב סימן כב גבי שירה : יוכלו י"א וסי׳ נמסר ביהושע סימן ז׳ וירמיה סוף סימן א׳ : ואשחקם ב׳ וסי׳ כעפר ארץ. כעפר על פני רוח דתהלות : הנותן ד׳ מ"ל בקריאה וסי׳ הנותן רוזנים לאין . בים דרך . האל הנותן נקמות לי דתהלות . הנותן תשועה למלכים . אית דמסרי הנותן נקמות לי דמלכים מלא ואינו כי נמצא בכל הספרים מדויקים חסר ולא נמסר עליו ד׳ מ"ל גם אשכחנא דאית דמסרי ההוא דאוריתא הנותן אמרי שפר מ"ל ומנין ליה עם הד׳ מ"ל ומסרי ה׳ מ"ל אמנם קהנא בי׳ טובא ולא אשכחנא בשום ספר מוגה שיהיה מלא אמנם בקצת תקון ס"ת אשכחנא דהוא מלא ואנן לא בקיאינן יומא דין במלא וחסר לאכרועי כמאן

מצודת דוד

המפעלו : לרופה. ככסף לרוף שאין בו סיג כן אמרות ה׳ והבטחתו אין בה דבר בטל: מגן . מחסה כמגן : (לב) כי מי אלוה. אשר בידו הכח למחות בידו : (לג) תמים דרכי . דרכי היה תמים ושלם ולא נפקד איש מאנשי במלחמה : (לד) משוה. שם רגלי קלות לרוץ מהר אחר האויב כאילה זו הקלה במרוצתה : ועל במותי . העמדתני על גבהי וגדולתי : (לה) למלחמה . לדעת תכסיסי המלחמה : ונחתה. נתת בי כח לשבר קשת נחושה: (לו) וענותך תרבני . גודל הענוה שבך להשגיח בי עשה אותי כאלו הייתי עם רב לנצח את האויב עם כי אנשי היו מתי מספר : (לז) תרחיב. הרחבת פסיעותי לבל ימעדו רגלי להיות נוח לפול : (מא) נתתה לי עורף . כי ברחו מפני ופנו אלי עורף: (מב) ישועו . אל עזר בני אדם : על ה׳ כמו אל ה׳ : (מג) כעפר . שיהיו דק כעפר הפורח ברוח : אריקם . העשה אותם ריק מכל כטיט המושלך בחוצות שנשחק ונדוק ברגלי אדם והרוח מפזרם ונשאר המקום ריק ממנו : (מד) מריבי עם . ממלחמות עמים : תשימני לראש גוים . ויהיו מוכנעים לי ולא יוסיפו עוד להלחם עמדי : לא ידעתי . כי הם מארץ רחוקה: (מה) לשמע אזן . על כי ישמעו שילא לי שם בגבורה יהיו נשמעין לעבודתי : יכחשו לי . ידברו אלי דברי כחש לומר באוהבים המה לי כי יהיה פחדי עליהם : (מו) יבולו . רלה לומר יהיו מיוסרים במכאוב : ויחרגו . יהיו פסחים ממה שיהיו סגורים ברגליהם במסגרי כבלי ברזל : (מז) חי ה׳ . הלא ה׳ חי לעולם וכזאת יעשה כל הימים ויהיה ברוך לעולם בעבור זה : (מח) הנותן . הנוקם נקמתי מיד האויב

מצודת ציון

בקר (ישעיה ל"ח) : (לה) ונחתה . מלשון חתת ושבר : (לז) מעדו . ענין השמטה מן המקום : קרסולי . תרגום של כרעים הוא קרסולין : (לט) אמחצם . ענין הכורה ומכה כמו מחץ ראש (לקמן ק"י) : (מ) תכריע . ענינו הנפילה על הברכים : (מא) עורף . הוא אחורי הפנים : אצמיתם . אכריתם כמו אותו אצמית (לקמן ק"א) : (מג) ואשחקם. ענין כתישה כמו ושחקת ממנה הדק (שמות ל׳) : אריקם. מלשון ריקן : (מו) יבולו . יכחשו : ויחרגו . הוא הפוך מלשון חגר וכמו כבש כשב : (מז) צורי . מלשון צור ר"ל חזקי : (מח) וידבר . מלשון הנהגה כמו דבר אחד לדור . מגדל

עַמִּים תַּחְתָּי׃ מט מְפַלְּטִי מֵאֹיְבָי
אַף מִן־קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חָמָס
תַּצִּילֵנִי׃ נ עַל־כֵּן׀ אוֹדְךָ בַגּוֹיִם׀ יְהוָה
וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה׃ נא מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת
מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד׀ לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד
וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃

יט א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ב הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה
יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ ג יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ
אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת׃
ד אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע
קוֹלָם׃ ה בְּכָל־הָאָרֶץ׀ יָצָא קַוָּם
וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־
אֹהֶל בָּהֶם׃ ו וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ
יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃ ז מִקְצֵה
הַשָּׁמַיִם׀ מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־
קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃ ח תּוֹרַת
יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת

דקימין לאבאשא לי תחותי׃
מט משיזבי מבעלי דבבי לחוד
על דקיימין לאבאשא לי
תגברנני מן גוג ומשרית
עממין דחטופין עמהון
תשזבנני׃ נ מטול היכנא אודה
קדמך ביני עממיא יי ולשמך
אזמר תושבחתא׃ נא מסגי
למעבד פרקן עם מלכיה ועבד
טיבו למשיחיה לדוד ולזרעיה
עד עלמא׃ א לשבחא
תושבחתא לדוד׃ ב דמסתכלין
בשמיא משתעין יקרא דיי
ועובדי ידוי מחוין דמדיקין
באוירא׃ ג יומא ליומא מוסיף
ומביע מימרא ולייא ללייא
פתית ומחוי מנדעא׃ ד לית
מימר דתורעמתא ולית מלי
דשגושא דלא משתמע קלהון׃
ה בכורא ארעא נפק מתח
ענינהון ובסיפי תבל מליהון
לשמשא שוי משרוי זיהרא
בהון׃ ו והוא בצפרא במפקיה
יפוק היך חתנא דנפק מגנוניה
ובטיהרא יחדי היך גברא למרהט בארחא׃ ז מסיפי שמיא מפקניה ותוקפיה על
סטריהון ולית דמטמר מן רתחיה׃ ח אורייתא דיי שלמתא מתיבא נפש

אבן עזרא

בתוך הדברו : (מט) מפלטי מאיבי . יש אומרים שאול ואנשיו : אף מן קמי. הם גויי הארצות : מאיש חמס . מלך פלשתים כי רחוק הוא שיאמר על שאול מאיש חמס גם יתכן להיות רמז לשאול כאשר אמר מרשעים יצא רשע : (נ) על כן אודך. כפי כי הגבורה שלך היא : (נא) מגדל. ולשמך אזמרה שהוא מגדיל :

(ב) השמים מספרים . זה המזמור נכבד מאד והוא קשור עם מלאכת השמים ועתה אפרשנו בדרך קצרה רק לא יבינהו מי שלא למד חכמת המזלות : השמים . תנועת הגלגלים שהן שוות בדרך אחת ושונות בדרך אחרת והולכות על דרך ישרה בעצמ' ואיננה ישרה כנגד יושבי הארץ ומדת התנוע' לא תוסיף ולא תגרע בראיות גמורות והיא תוסיף ותגרע במראית העין והנה היודע דרכי העגולות יודע דעת עליון והנה השמים כמו מלמדים מורי דרך על דרך או שיח לארץ ותורך והנה השמים הם מעונות הכוכבים ומלת מספרים בעבור היותם עומדים על מתכונת אחת וזה הוא כבוד השם ואמר אלילה דיע כמו : ומגיד הרקיע. שהוא האויר כמו שפירשתי בפרשת בראשית דברים מתחדשים בכל יום ע"כ כתוב ומעשה ידיו כי עם השמים כתב כבוד אל וזה אמת כי יקבל האויר כח משרתים והצבא הגדול : (ג) יום . יש ראיות גמורות מחכמת החשבון כי מערכת השבעה משתנ' בכל רגע ולעולם לא תמצא מתכונת מערכת דומה לאחרת אילו היה העולם עומד אלפי אלפים רבבות שנים גם זה מפורש בספר יצירה ובעבור זה מה יתחדש ביום הזה יודיענו ליום הבא זה לזה ודור אל דור כי בכל יום יש דבר חדש ואין טענה מדברי שלמה אין כל חדש כי על הכלל ידבר: יביע. שלא יפסוק כמו מבוע או כמו יגיד הנה יביעון בפיהם כמו אחוך שמע לי וטעם יום ולילה הזמן עומד : (ד) אין. הזכיר כי אין לשמים פה כגון בן אדם וטעם אומר הם הדבורים שיש להם טעם שלם כאומר ראובן חיוזה לא יהיה רק מחובר דברים והדבור הוא ראובן והקול ישמיע אות רי"ש ראובן והנה הזכיר כי במראה העי"ן של גוף ומראה עין הנשמה הפנימית החכמה יראה אמתת ספור שמים ומה שיגיד הרקיע : (ה) בכל קום. כמו קו לקו והוא המכתב ומ"ם קום שב אל השמים והטעם כי מכתבם יקרא בכל מקום ויבינו מה טעמי כל המשכילים בכל מקומות הארץ : ובקצה תבל. היא הארץ המיושבת מליה' ישמיעו והנה ספיר והקו הוא הספר והם שהזכיר בעל ספר יצירה בספר וספר וסיפור כי אלה שלשתם עיקרי כל החכמות וטעם להזכיר השמש כי הוא גדול מכל גוף והתנועות העליונות כולם קשורות בו והוא מוליד הזמן השוה והשנה והיום והלילה והמתכות והצמחים וכל החיים תלויים בשמש וככה אמר שלמה תחת השמש ואהל נוה כמו איש לאהליו כי השמש קבוע בגלגל בראיות גמורות מחכמת מלאכת השמים וי"א כדמות אור וכמוהו לא יאהיל ולפי דעתי שאל"ף יאהיל נוסף כאל"ף והאזניחו נהרות והוא מגזרת לא יהלו אורם וטעם בהם בשמים והוא הוא נסתר מעיני יושבי הארץ כנגד מרחק המדינות מקצה מזרח והמשילו לחתן בעבור שכל רואיו שמחים בו וטעם כגבור בעבור שירוץ גלגלו בו ולא ייעף ולא ייגע : (ז) מקצה. הזכיר תנועותיו כפי תולדתו באמת שהיא הפך התנועה הגדולה ומלת תקופה כמו כי הקיפו ימי המשתה הקיפוני וטעם ואין נסתר כי חמת השמש בעולם כדמות חום הלב בגוף האדם מראיות חכמת התולדת והנה הוא חיי כל הגופות : (ח) תורת. אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר מלת יאמר כי השמש יאמר תורת השם תמימה ולפי דעתי שהזכיר
עד

רשי

(לקמן מ"ז) : תחתי . במקומי וחלופי כענין שנאמר ואתן אדם תחתיך (ישעיה מ"ג) נתתי כפרך מצרים (שם) : (ב) השמים מספרים כבוד אל . המשורר עצמו פירש את הדבר : אין אומר ואין דברים . אינן מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קום ומאירים לבריות מתוך כך מספרים הבריות כבוד אל ומודים ומברכין על המאורות: ומעשה ידיו מגיד הרקיע . הכוכבים והמזלות שהם מעשה ידיו של הקב"ה אשר הם שם כמו שנאמ' ויתן אותם אלהים ברקיע השמים (בראשית א) ומשם מגידים כבודו : (ג) יום ליום יביע אומר . מעשה בראשית מתחדש מיום אל יום לערב חמ' שוקע' וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריו' אמרי שבח ע"י הימים והלילות שמורים את הבריות לקלם ולהודות מנחם פתר יביע לשון מעין נובע : יחוה . לשון הגדה : (ה) בכל הארץ יצא קום . קו השמים שהם נמתחים על פני כל הארץ ומתחת כן בקצה תבל מליהם שהכל מדברי' בנפלאות שהם רואים : לשמש שם . הקב"ה: אהל בהם. בשמים מכאן שהשמש נתון בתוך תיקו תנחומא : (ו) והוא כחתן יוצא מחופתו . בכל בקר וזהו שאמר השמים מספרים כבוד אל : (ז) ותקופתו על קצותם . הקפ' סבובו מקצה אל קצה : ואין נסתר מחמתו . אילמלא ניתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מפני חמימותו שחמה ולבנה ברקיע השני כדאמרינן שבעה רקיעים הם וילון רקיע שחקים זבול מכון מעון ערבות ומונה להם כסדרן וילון אינו משמש כלום רקיע יש בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות כו' : (ח) תורת ה' תמימה . גם היא מאירה כשמש כמו שנאמר בסוף הענין מאירת עינים ואומר (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור ד"א ואין
נסתר

ישיש ה' בקריאה וסי' נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימן סב :

תולדות אהרן ועושה (ברכות ה) : השמים. פסחים קיט עקידה נעילה שער זוכר בראשית ותרומה עקרים מג פ"ג : מספרים. כתובות ס : והוא כחתן. זוכר בהעלותך : תורת ה'. קדושין ב עקרים מג פכ"ה עקידה שער מט ונעילה (מגילה מה) : עדות. יומא עב :

מצודת ציון

(נא) מגדל . מלשון גדול : יט (ג) יביע . ידבר כמו יביעון בפיהם (לקמן נ"ט) : יחוה . יגיד כמו אחוה דעי (איוב ל"ב) : (ה) קום . ר"ל הבנין בלבם הנעשה בנטיית קו המשקל : מליהם . אמריהם כמו אין מלה בלשוני (לקמן קל"ט) : (ז) ותקופתו . מלשון הקפה וסבוב : (ח) משיבת. ענין הנהגה והשקטה

מצודת דוד

האויב : וידבר . שמני למנהיג להם : (מט) מן קמי . תרומם אותי יותר מן הקמים עלי : (נ) על כן . בעבור התשועה הגדולה הזאת : (נא) מגדל . ובזה אודך בגוים כי הכפל לומר דעו שה' מגדיל ישועות רצה לומר עושה ישועות גדולות למלכו ולא בתשלום גמול כי אם בחסד : ולזרעו . וכן יעשה לזרעו עד עולם : יט (ב) השמים מספרים . רצה לומר על ידי השמים נראה כבוד האל וכאלו הם יספרו כבודו : ומעשה. הרקיע מגיד ומעיד על פלאי מעשה ידי ה' : (ג) יום ליום. מיום ליום יביע אומר ר"ל בכל יום כאלו יאמרו בו פלאי ה' כי בכל עת נראה בהם מפלאות המקום : (ד) אין אומר . הן אמת שאין בהם אמירה ודיבור ולא נשמע קולם : (ה) בכל הארץ. אבל על כי בנייני השמים יצאו להיות נראים בכל הארץ לזה נשמע דבריהם בקצה הארץ עם שאין בהם אמירה כי במה שמראים מפלאות ה' הרי הם כאלו אמרו : לשמש. הנה לשמש שם אהל בהשמים כי כל מהלכו בשמים ולא יצא מהם : (ו) והוא. השמש הזה יוצא בשמחה להאיר על הארץ כאשר ישמח החתן בצאתו מחופתו : ישיש. הוא שש במהלכו כאשר ישיש הגבור לרוץ באורח כי בטוח הוא בגבורתו ולא יהא מפני כל וכן השמש בטוח הוא שילך מהלכו באין מוחה : (ז) מקצה. יציאת השמש מקצה השמים נטוי הנראה והנדמה לכל אחד באופק שלו : ותקופתו. וסבובו הוא על קצות השמים ר"ל בכל יום זורח ברוח מזרח

רשי

נכתר מתמתו ליום הדין וליהט אותם היום הבא (מלאכי ג') אבל תורת ה' תמימה היא משיבת נפש לדרכי חיים ומגינה היא על לומדיה מאותו להט כמו שנא' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו' (שם): עדות ה' נאמנה. נאמנת היא להעיד בלומדיה: משיבת נפש. משיבתו מדרכי מיתה לדרכי חיים: (ט) ברה. מבהרת. תורת עדות פקדי מצות יראת משפטי. ששה כנגד ששה סדרי משנה ובין כל שם ושם חמשה תיבות עם השם עצמו כנגד ה' חומשי תור' וחותם בסופן אמת צדקו יחדיו כלם יחד מתוקנים בחסד ואמת: מחכימת פתי. נותנ' חכמ' לפתאי: (יא) ונפת צופים. ומתק צופים ברויי"קא"ש בלעז ומנחם פתר ונפת לשון טפה וכן נפת תטפנה (משלי ה') נפתי משכבי (שם) (ס"א): (יב) בשמרם עקב רב. נזהרתי בשמירת' בשביל רב טובך אשר צפנ' וללשון זה עקב כמו (בראשי' כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי ד"א עקב רב סופן של תלמידי חכמים לבא לידי גדולה עקב לשון סוף ויש לו חבר בלשון משנה עקבות משיחא: (יג) שגיאות מי יבין. אני נזהרתי בהם אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם ואתה נקני מנסתרות שנסתרו ממני ולא ידעתי בחטאי בשגגה: (יד) גם מזדים. מן הזדונות. אז איתם. אהיה תמים אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי המחזר על הפתחים והם מערימים בדבר יותר מכל אדם תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כיס משנתה אמר יש כאן בצל קטן משנתנו לו אומר יש בצל בלא מלח משנתנו לו אמר תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל כך אמר דוד בתחל' על השגגות ואח"כ על הזדונו' ואח"כ על המרדי' פשעים אלו המרדים שמתכוין להכעיס וכן הוא אומר (מ"ב ג') מלך מואב פשע בי: (טו) יהיו לרצון. לפיום לרצותך: (ב) יענך ה' ביום צרה. המזמור הזה על שם שהיה שולח את יואב ואת כל ישראל

תהלים

יהוה נאמנה מחכימת פתי: ט פקודי
יהוה ישרים משמחי־לב מצות יהוה
ברה מאירת עינים: י יראת יהוה ה' כתיב ה' ל'
טהורה עומדת לעד משפטי־יהוה ה'. ל' מלא
אמת צדקו יחדו: יא הנחמדים ל'
מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש
ונפת צופים: יב גם־עבדך נזהר ל' וכל יחזקאל דכו'
בהם בשמרם עקב רב: יג שגיאות ל' ומלא
מי־יבין מנסתרות נקני: יד גם מזדים
חשך עבדך אל־ימשלו־בי אז איתם ז' וכל אסף כותיה כמ"א
ונקיתי מפשע רב: טו יהיו־לרצון
אמרי־פי והגיון לבי לפניך יהוה ל'
צורי וגואלי: ל'

כ א למנצח מזמור לדוד: ב יענך ל'
יהוה ביום צרה ישגבך שם

תרגום

סהדותא דיי מהימנא מחכמא שברא: ט פקודיא דיי תריצין מחדין לבא פקודא דיי ברירא מנהרא עינין: י דחלתא דיי דכיא קימא לעלמין דיניא דיי הימנותא זכיאו כחדא: יא דרגיגין מדהבא ומן אובריזין סגי ובסימין יתיר מן דבשא וכבריתא חליאתא: יב ברם עבדך אזדהר בהון בדנטירין חולפי היכנא אתעביד טבהון דישראל: יג שלוותא מן יתחכם ומטמירתא זכי יתי: יד ברם מן זידניא פצא עבדך דלא ישלטון בי הדין אהי בלא מום ואהי זכי מחובא רבא: טו יהון לרעוא מימרי פומי ורגנת רעיוני קדמך יי תוקפי ופריקי:
א לשבחא תושבחתא לדוד:
ב יקבל צלותך יי ביומא דעקא ישגבינך שמא דאלהא דיעקב:

מצות ה' ג' וסי' לא שבקתון שמואל בזהרא ופי' ביהושע סימן כ"ב: טהורה ה' ג' מ"ל וב' חס' וסי' אשר לא טהורה היא שנים. אשר איננה טהורה. כל צפר טהורה. לשמי ומנחה טהורה. יראת ה' טהורה. ג' בתראה מ"ל וחד טהורה היא ונקתה: עבדך ז' חס' בסגול וסי' נמסר בסדר בהעלתך:

תולדות אהרן פקודי. שם תענית ל ערכין יא עקריסיא פ"ח עקידה שער מו: יראת. יומא שם: שגיאות. סנהדרין קז: יהיו לרצון. ברכות ד זוהר ויגלא עקרים מג פ' כג (ברכות כ תענית סם): יענך. ברכות סד עקידה שער עב זוהר שלח לך:

אבן עזרא

עד כה איך יוכל המשכיל למצוא עדות על האלהות ולהכיר מעשיו ואמר דוד גם יש ע' אחר נכבד ממנו ויותר נאמן והוא תורת השם ועדותיו ופיקודיו ומצותיו ויראתו ומשפטיו ופירוש תורה שתורה הדרך הישרה בסימנים נזכרים כמו תורת הצרע' והנזיר והזכיר משיבת נפש כי התורה תסיר הספק מן הנפש וטעם לאמר תמימה כנגד השמש בעבו' היות השמש תמימ' באור' ואיננה כמו הלבנה וטעם משיבת נפש כשמש כי מעת היו' השמש בחצי גלגל העולה תשיב נפש רבים מהחולי' הפך מה שיקרה בהיותו בחצי גלגל היורד והרופאי' ידעו זה ועדות הדברי' העתיקים מפי המעידים שראו בעיניהם ובעבור שלא יוכל אדם לדעת' מדרך הראיו' אמ' מחכימת פתי ואמ' שנאמני' הם ואינם כזב אע"פ שאינם יודעים אותם חכמי לב ואמר על התורה תמימה כי אין צריך לעדות עד אחר עמה: (ט) פקודי. מגז' פקדון והמ' הנמצאו' בכח הנשמה בכל אדם בהיותו בר מצו' והשם הפקיד' בלב והזכיר ישרי' עמהם כי כל המשכילי' מחכימי' עליהם בדרך הישר שאינם מכשול ואמר משמחי לב כי בעבור' יגיע החכם למעלת שמחת עולם וכנגד השמש הזכיר ישרי' בעבור כי מהלך השמש על סדני גלגל המזלות והוא הדרך הישר ועוד יתרו לפקודי' כי השמש פעמים נוטה מגלגל המישור ושמחת לב כנגד השמש כי ככה הוא רק ביו' תשמח ולא בליל' והפקודי' משמחים תמיד ומצות ה' מצות עשה וקראם מצות בעבור שאין כתוב ברובם למה צוו ואמר עליהם ברה כי כן הם לברי לבב ע"כ מאירת עינים כאדם שהיה בחשך וכנגד השמש אמר ברה כי אין בה כדמות שחרות בתוכה כמו ללבנה ויתרון המצות כי העבי' יסתירו אור השמש ביום ולא כן המצוה ומאירת עינים כי היא אור העולם ביום גם בלילה כי אור הלבנה מורה בראיות נמורות: (י) יראת. מצות לא תעשה ואמר טהורה כי הטהור הוא שלא יתגאל במצות לא תעשה: עומדת לעד. שלא יתכן שהשם יתר האסור וכנגד השמש אמר טהורה בעבור שיש פעמים שיקדר השמש אע"פ שגופה טהור הוא רק הדבר כנגד אחרים והשמש עומדת לעד כי איננה מורכבת כמו הנבראי' מהארבע' יסודות אע"פ שתשתנה עמידת השמש כפי הרוחות: משפטי. ידוע כי משפטי חכמת המזלות כפי מערכת המשרתים בערכם אל השמש ויש משפטים בערכים מכחישים אלה לאלה ובעבור זה יטעו בעלי הדין ע"כ אמר על משפטי השם צדקו יחדו ואחר שהשלים לדבר על יתרון התורה המועלת למשכיל בעוה"ב הזכירה כנגד תענוגי זה העולם: (יא) הנחמדי'. אנשי העולם מתאוים להיות להם זהב ופז רב הם אבנים יקרות בעבור שהם עומדים וימלאם בשעת הצורך בעבור היותם עומדים בעצמם ולא יחסרו ולחכמה יתרון עליהם כי האדם ימלאנה בחייו ובמותו וטעם ומתוקים כי המאכל צריך אליו כל חי טוב ורע אמר כי תענוג החכמה יותר מתענוג המאכל המתוק ואין למעלה מהדבש בעבור היות המאכל תענוג רגע והחכמה לעולם גם טעם מתוקים הם מדבש ונופת למשכילים לבדם לא לכל אדם ע"כ גם עבדך ומלת בהם כמו הנחמדים וטעם בשמרם עקב רב ידעתי כי בשמירתם שכר רק יקבל השומר והנה יועילו בעולם הזה ובבא: (יג) שגיאות. יתכן היות האל"ף תחת אות הכפל או תחת יו"ד כמו שכיות החמדה והטעם אני נזהר בכל מאדי רק אפחד אולי משגה יקרה לי ע"כ אמר מנסתרות ממני נקני: (יד) גם. יתפלל אל השם שיסבב סבות כי לו נתכנו עלילות שיחשכהו מחברת הזדים ומרעתם ואל ימשלו בו וטעם אז איתם אז אהיה תם והיא מלה זרה והטעם כי לא יוכל לשמור המצות אם ימשלו בו זדים כי יכריחוהו: (טו) יהיו לרצון אמרי פי. שלא ימשלו בו זדים וטעם צורי שלא יפחד שימשלו בו זדים ואילו היו מושלים בו אין לו גואל מידם זולתו ע"כ ה' צורי וגואלי: (א) למנצח. יענך ה' ביום צרה. יתכן שזה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד ויהיה פי' לדוד כמו על דוד כמו לשלמה אלהים

מצודת דוד

אחמול ושוקע ברוח מערב אחמול וכן סובב והולך יום יום: ואין נסתר. ואין מי שיהיה נסתר מחום השמש: (ח) תורת ה' תמימה. אבל תורת ה' היא יותר תמימה ר"ל שלימה בפעולותיה ומועלת יותר מן השמש: משיבת נפש. רצה לומר כי השמש עם כל תועלתו לפעמים יזיק בחומו הרב עד כי יחלה האיש אולי ימות אבל התורה משיבת עוד נפש האדם כי היא מגינה ומצלת מן המות: עדות. המצות יקראו עדות כי מעידים על המקיימם אשר מאמינים בה': מחכימת פתי. אבל השמש לפעמים יכנים חומו במות האדם ויתגעג: (ט) משמחי לב. ולא כן השמש כי מכנים דאגה בלב האדם שלא יהיה נלקה ברב חומו: מאירת עינים. אבל המרבה להסתכל באור השמש עיניו כהות: (י) עומדת לעד. ולא כן השמש כי לפעמים יכסהו הענן: צדקו יחדיו. אינם מכחישין זה את זה אבל השמש כשהוא נראה בזה האופק אינו נראה בהאופק שממולו וכאלו מכחיש זה את זה: (יא) הנחמדים. למי שמוחמד מהם אין לו דבר יערוך עליו כי המודים המה לו מזהב וגו' ומתוקים המה לו מדבש וגו': (יב) גם עבדך. רצה לומר גם אני מן ההומדים בהם ואני נזהר בקיומם: בשמרם עקב רב. כי יש בשמירתן גמול שכר הרבה: (יג) מי יבין. מי יוכל להתבונן מבלי מצוא בו שגיאה כי פעמים רבים יקרה שישגה האדם בדעתו לחשוב שאין רע בדבר מה אבל לא כן הוא כי נעלם ונסתר ממנו תוכן הדבר: מנסתרות נקני. לזה אשאל אשר תכפר לי ותנקה אותי מהרע שעשיתי על כי היה נסתר ממני תוכן הדבר: (יד) גם מזדים. גם מעשות רע במזיד מנע אותי ואתן לבבי לבל עשותם: אל ימשלו

מצודת ציון

משיבת נפש. כמו למשיב נפש (רות ד'): (ט) ברה. מל' ברור ונקי: (יא) ונפת. ענין טפה כמו נופת תטופנה (ש"ה ד'): צופים. כן יקראו חלות הדבש וכן צוף דבש (משלי ט"ז) וכפל דבריו: (יב) עקב. ענין שכר וגמול שהוא סוף המעשה כהעקב בזה שהוא סוף הגוף וכן עקב תשמעון (דברים ז)

אלהים משפטיך למלך תן ואל תתמה על למ"ד לדוד והנה דרך אחרת מזמור שיר ליום השבת או דוד חברו ואומר לכסיכו יענך ה' ביום צרה או לעצמו ידבר וי"א שהוא על המשיח יענך ה' ביום צרה במלחמה וטעם אלהי יעקב כי צרות רבות עברו לו כדרכים והשם שגבו : (ג) מקדש . ממקום הארון : (ד) יזכור . סי' למה יעזרך כי יזכור כל מנחותיך וזהו הכתוב בתורה והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וטעמם ויש אומרים שעולות היו עושים בעת המלחמות כמו ואתאפק ואעלה העולה: ידשנה. ישרפנה אש כמזבח ותשוב דשן ומלת ידשנה על דרך ואקראה לך שלא בהא כהא"ק קמוצה כמשפט עם תוספת ה"א ע"כ אמרו רבים כי הם דומים לפעלי' הרבעיי': (ה) יתן. הטעם שיגלה האויב : (ו) נרננה . כל אחד מאנשי דוד יאמרו לו כך כי כ"ק בישועתך לנגדו: ובשם אלהינו נדגול . ירום דגלינו בעת שימלא השם כל משאלותיך: (ז) עתה. דברי כל אחד כן ידברו או הם דברי המשורר ברוח הקדש והוא הנכון בעיני ומשיחו הוא דוד או המשיח בנו ובמה יענהו בגבורת הישועה שתעשה ימין השם לא ימין דוד בעבור הבא אחריו : (ח) אלה ברכב. יבטחו ובי"ת השם ל' נחו' כמו לחמו בלחמי: (ט) המה כרעו . כנגד אנשי הרכב:ונפלו. כנגד אנשי הסוסים כמו ויפל רוכבו אחור : ואנחנו קמנו . מגזרת וקם הבית : ונתעודד. ונתגאה ונתרומם כי מעודד הפך משפיל: (י) ה'. י"א כי המלך דבק עם הושיעה וזה איננו נכון בעבור האתנח . ואחרים אמרו שהוא הפוך ביום קראנו ה' הושיע' כמנהג תופשי המלחמה בבואם : יעננו. המלך שהוא דוד אמן כן יהי' וזה על דרך ברוך הבא כאשר אפרש והנכון שהוא הושיעה אותנו כי השם יודע מחשבתו וככה אנא ה' הושיעה נא והפעול איננו כתוב והמלך הוא השם שהוא המלך באמת כי דוד משיחו הוא : (א) למנצח . ה' בעזך ישמח מלך . ה' בעוז שנתת לו ישמח וככה בישועתך : (ג) תאות . מה שיש בלבו : וארשת . מה שידבר בפיו והאל"ף נוסף כאל"ף ואזרועך וכמוהו כרשיון מלך פרס : (ד) כי . תי"ו תקדמנו לנכח השם ויהיה הפועל יוצא לשנים פעולים כלומר המלך שהוא מוקדם מן הברכות : עטרת . זהב עם פז אבנים יקרות סביבה כי כן מנהג המלכים ויתכן היות תי"ו תקדמנו לשון נקבה בעבור ברכות כדרך בנות צעדה עלי שור : (ה) חיים. שם לעולם

ישראל למלחמה והוא היה עומד בירושלים ומתפלל עליהן כענין שנאמר (ש"ב י"ח) טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור ואמרו רבותינו אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמה : שם אלהי יעקב . שהבטיחו בלכתו לחרן ושמר הבטחתו לכך נאמר אלהי יעקב : (ג) מקדש . ההיכל קדשו שהוא שוכן שם : (ד) מנחותיך ועולתך . הם התפלות שאתם מתפללים במלחמה : ידשנה סלה . לשון שומן כמו (דברים ל"א) ואכל ושבע ודשן כלומ' יקבלם ברצון כעולות מחים : (ו) נרננה בישועתך . כשיושיע אותך הקב"ה נרננ' כולנו להקב"ה ובשמו נדגול נתאסף ונעשה חיל : (ז) עתה ידעתי . זו היא הרננה שנרנן עתה בתשועה זו שבאה ליואב ולישראל . ידעתי שחפץ המקום כי ועננו משמי קדשו כי תשועת' היא תשועתי : (ח) אלה ברכב. יש מן האומות שבוטחי' ברכב ברזל שלהם ויש שבוטחים בסוסיהם אבל אנחנו בשם ה' נזכיר כי לו הישועה נזכיר לשון הקטרה ותפלה כמו (ישעיה סו) מזכיר לבונה את אזכרתה (ויקרא ה') ולפיכך המה יכרעו ויפולו : (ט) ואנחנו קמנו ונתעודד . נתגבר עליהם כמו (לקמן קמז) מעודד ענוים ל' עוז : (ב) בעזך ישמח מלך . רבותינו פתרוהו על מלך המשיח ונכון הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו לתשובת המאנים שפקרו בו ואחר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה : (ג) וארשת . לשון דבור ואין לו דמיון ומנחם הביא לו חבר ברשיון כורש מלך פרס (עזרא ג) ושניהם לשון מבטא שפתים : (ד) כי תקדמנו ברכות טוב . קודם ששאלתי ממך הקדמת לי ברכתך על ידי נתן הנביא והקימותי את זרעך וגו' (ש"ב ז') והכינותי את כסא ממלכתך על ישראל לעולם : תשית לראשו עטרת פז . ויקח עטרת מלכם ותהי על ראש דוד (שם ב' י"ב): (ה) חיים שאל

אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ג יִשְׁלַח־עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ
וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ׃ ד יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ
וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה׃ ה יִתֶּן־לְךָ
כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא׃ ו נְרַנְּנָה ׀
בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם־אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא
יְהוָה כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ׃ ז עַתָּה יָדַעְתִּי
כִּי הוֹשִׁיעַ ׀ יְהוָה מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ
מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ׃
ח אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ ׀
בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר׃ ט הֵמָּה
כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד׃
י יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־
קָרְאֵנוּ׃
כא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יְהוָה
בְּעָזְּךָ יִשְׂמַח־מֶלֶךְ וּבִישׁוּעָתְךָ
מַה־יָּגֶיל מְאֹד׃ ג תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּה
לּוֹ וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל־מָנַעְתָּ סֶּלָה׃
ד כִּי־תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב תָּשִׁית
לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז׃ ה חַיִּים ׀ שָׁאַל

ג יִשְׁדַּר סַעֲדָךְ מִן בֵּית מוּקְדְּשֵׁיהּ
וּמִצִּיוֹן יִסְעֲדִנָּךְ׃ ד יִדְכַּר כּוּלְהוֹן ל'. ל' / ל' חס' / ל' ומ"ל
דוּרוֹנָיָתָךְ וַעֲלָוָתָךְ יְדַהֵן לְעָלְמִין׃
ה יִתֵּן לָךְ כִּרְעִיוֹנָךְ וְכָל מִלְכָּךְ
יַשְׁלֵם׃ ו יֵימְרוּן עַמָּךְ נְשַׁבַּח
בְּפוּרְקָנָךְ וּבְשׁוּם אֱלָהָנָא נְטַקֵּס ל'. ל' ז'
יַשְׁלִים יְיָ כּוּלְהוֹן שְׁאֶלָתָךְ׃ כ"ס ר"פ
ז הַשְׁתָּא יָדְעֵית אֲרוּם פָּרִיק ל'ומד והושיע כ'
יְיָ מְשִׁיחֵיהּ קַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ
מִמּוֹתְבֵי דִּשְׁמַיָּא קַדִּישֵׁיהּ
בִּגְבוּרָן פּוּרְקַן יְמִינֵיהּ׃ ח אִלֵּין
בִּרְתִיכִין וְאִלֵּין בְּסוּסָן וַאֲנַחְנָא ג' / י"ט ר"פ
בְּשׁוּם יְיָ אֱלָהָנָא נִדְכַּר׃ ט אִנּוּן
גְּחִינוּ וּנְפַלוּ וַאֲנַחְנָא אִזְדְּקַפְנָא
וְאִתְחַיַּלְנָא׃ י יְיָ פְּרוֹק לָן
מַלְכָּא תַּקִּיף קַבֵּל צְלוֹתָן בְּיוֹם ב'כה'אלהינו
מִקְרִינָא׃ א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא
לְדָוִד׃ ב יְיָ בְּעֻשְׁנָךְ יֶחְדֵּי מַלְכָּא ג'
מְשִׁיחָא וּבְפוּרְקָנָךְ כְּמָא יְרַנֵּן
לַחֲדָא׃ ג רְגִגַת נַפְשֵׁיהּ יְהַבְתְּ יגיל ו'
לֵיהּ וּפְרוּשׁ סִפְוָתֵיהּ לָא כְלֵיתָא ל'
לְעָלְמִין׃ ד אֲרוּם תְּקַדְּמִנֵּיהּ ו' חד מלא
בִּרְכָן טָבָן תְּשַׁוֵּי עַל רֵישֵׁיהּ ב' ר"פ
כְּלִיל דְּהַב סְנִינָא׃ ה חַיֵּי

ימלא ז' וסי' כי שבעת ימים ימלא . ואשר ימלא את ידו . אשר לא ימלא את ימיו . החפץ ימלא את ידו . וכל עצתך ימלא . ה' כל משאלותיך . עד ימלא שחוק פיך . בתרא כתיב ה' : קראנו ב' בקריאה וסי' כה' אלהינו בכל קראינו . המלך יעננו ביום קראינו : בעזך ג' וחסר בקריאה וסי' נהלת בעזך אל נוה קדשך . ה' בעזך ישמח מלך . אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים : ברכות ו' ה' חס' וחד מלא וסי' תולדות אהרן אלה ברכב . עקידה מכות מצרים : כ' בעזך . זוכר פקודי : תאות לבו . ערובין נד : חיים שאל . סכה נב זוכר וישלח :

מצודת ציון

ז'): (יד) איתם. מל' תם ושלם : כ (ג) יסעדך . מל' סעד ותמיכה : (ד) ידשנה. מל' דשן : (ו) נדגול . מל' דגל : (ט) ונתעודד . ענין רוממות וחוזק כמו מעודד ענוים ה' (לקמן קמ"ז): כא (ג) וארשת . ענין מבטא ואמירה ואין לו דומה במקרא ובפיוט של ר"ה ארשת שפתינו : (ד) תשית . תשים : לראשו. בראשו : תשוב

מצודת דוד

ימשלו בי . רצה לומר לא יוכלו להטות לבבי אל הערבות ומחיקות שיש בהנאות הזדים ההם אלא אתגבר על התאוה : אז איתם . אז אהיה תמים כי על השגיאות תכפר ומהזדים תחשוך אותי כי מפשע והוא המרד שהוא עון רב וגדול מזה אהיה נקי מעצמי כי בודאי לא אחטא במרד ואם כן לא יבאר בידי מאומה רע ואהיה תמים וכאומר הנה מאד קשה להיות תמים כי אם באופן זה : (טו) והגיון לבי . גם מחשבות לבי מה שלא אוכל להוציא בפה גם המה יהיו לרצון לפניך : כ (א) לדוד . המשורר אמר אותו בעבור דוד בלכתו למלחמה : (ב) ביום צרה. כאשר תלחם מול האויב : ישגבך . יחזק אותך שם אלהי יעקב ור"ל כמו שחזק את יעקב מול לבן ועשו ולא יכלו לו כן לא יוכלו אויביך לך : (ג) מקודש . ממקום קדשו הוא בית המקדש הוא מקום שכינה ומשם בא העזר : ומציון וגו' . כפל הדבר במ"ש (ד) יזכור. יהיו זכורים לפניו המנחות אשר הבאת : ידשנה סלה . עד עולם יקובל עולתך ברצון ותאכלם האש ויעשו דשן : (ה) כלבבך. כתאות לבבך : ימלא . יתקיימו עצתך : (ו) בישועתך . בעבור התשועה הבאה ממך כולנו ברננה : ובשם. בעזר אלוה נלכה בדגלים למלחמה וה' ימלא שאלתך כי נתגבר במלחמה : (ז) עתה ידעתי . מהנפלאות אשר נעשו עתה לדוד מהם אדע שעד הנה הושיע ה' למשיחו במה שלא היה נלכד ביד שאול ולא במקרה וברוב תחבולותיו היה נמלט : יענהו . אז ענהו משמי קדשו להושיעו בגבורות התשועה הבאה מימינו : (ח) אלה ברכב . כי הנה רואים אנחנו אשר אנשי מלחמתינו הבאים למלחמה אלה באים ברוב רכב ואלה באים ברוב סוסים אשר בהם ימלא העזר במלחמה : ואנחנו. רצה לומר הלא אתנו מעט רכב וסוסים ואך אנחנו נזכיר במלחמה שם ה' ומעמו נבקש העזר : (ט) המה וגו' . הבאים ברוב רכב וסוסים כורעים ונופלים לפנינו ואנחנו קמים ומתרוממים ומתחזקים ומזה נדע שגם עד הנה הושיע ה' למשיחו מה שנמלט מיד שאול : (י) ה' הושיעה . כן הושיעה בכל עת : ביום קראנו . די ביום שנקרא אליך : כא (ב) בעזך . בהעוז הניתן ממך למלך המשיח הנה ישמח בו : ובישועתך . כפל הדבר במלות שונות : (ג) תאות לבו . מה שתאוה בלבו תתן לו גם כי לא שאל עליו ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות על כי במראה הנבואה נראה כאלו כבר היה הדבר : וארשת . וכל שכן שבל תמנע ממנו מה שישאל בפיו : (ד) כי תקדמנו . תקדים ליתן לו ברכות טוב טרם ישאל עליו : עטרת פז . רצה לומר כבוד הרבה : (ה) חיים שאל . אחז"ל כאשר יראה משיח בן
דוד

שאל ממך. כשהייתי בורח לחוצה לארץ מפני שאול הייתי מתפלל אתהלך לפני ה' בארצות החיים (לקמן קי"ו): נתתה לו. שהשיבותני לארץ ישראל: אורך ימים. למלכותי שאמרת והכינותי את כסא ממלכתך עד עולם: (ו) תשוה. מנחם פתר תשוה תשים תשית לשון א' להם: (ז) תחדהו. לשון חדוה: את פניך. בגן עדן. ורבותינו שדרשוהו במלך המשיח הביאו ראיה לדבר ועד עתיק יומין מטא וקדמוהי הקריבוהו (דניאל ז') ואומר (ירמיה ל') והקרבתיו ונגש אלי: (ח) בל ימוט: ובחסד עליון הוא בוטח שלא ימוט: (ט) תמצא ידך לכל אויביך. כל מכת ידך שיש לך להביא הבא על אויביך: לעת פניך. לעת זעמך: באפו יבלעם תפלה היא זו: (יא) פרימו מארץ תאבד. להקב"ה הוא מתפלל שיאבד זרעו של עמלק הרשע: (יב) כי נטו עליך רעה. כנגד טיטוס הרשע שאמר הרג את עצמו: בל יוכלו. לעשותה: (יג) כי תשיתמו שכם. אשר תשית אותם לחלק שיחלקו ישראל את ממונם כמו שנא' (ישעיה כ"ג) והיה סחרה ואתננה וגו': במיתריך תכונן על פניהם. במיתרי קשתותיך תכונן חציך ותזמינם לירות על פניהם: (יד) רומה ה' בעוזך. על הקמים. ונשירה ונזמרה. (סא"א): (א) אילת השחר. שם כלי שיר. ד"א על כנסת ישראל שהיא אילת אהבים הנשקפה כמו שחר (שיר ו' י'). ורבותינו דרשוהו באסתר ומנחם פתר אילת לשון מעוז כמו אילותי לעזרתי חושה (סי' כב): השחר. לשון שחרית: ומנחם פתר לשון בקור. כמו שוחר טוב יבקש רצון (משלי י"א) וכמו לשחר פניך: (ב) למה עזבתני. עתידה היא ללכת בגולה ואמר דוד תפלה זו על העתיד: רחוק מישועתי. ומדברי שאגתי: (ג) אקרא יומם. אני קורא לך מיום אל יום ואינך עונה: (ד) ואתה קדוש. ויושב לשמוע תהלות ישראל מימים קדמוני'

מִמְּךָ נָתַתָּה לּוֹ אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד׃
ו גָּדוֹל כְּבוֹדוֹ בִּישׁוּעָתֶךָ הוֹד וְהָדָר תְּשַׁוֶּה עָלָיו׃
ז כִּי־תְשִׁיתֵהוּ בְרָכוֹת לָעַד תְּחַדֵּהוּ בְשִׂמְחָה אֶת־פָּנֶיךָ׃
ח כִּי־הַמֶּלֶךְ בֹּטֵחַ בַּיהוָה וּבְחֶסֶד עֶלְיוֹן בַּל־יִמּוֹט׃
ט תִּמְצָא יָדְךָ לְכָל־אֹיְבֶיךָ יְמִינְךָ תִּמְצָא שֹׂנְאֶיךָ׃
י תְּשִׁיתֵמוֹ ׀ כְּתַנּוּר אֵשׁ לְעֵת פָּנֶיךָ יְהוָה בְּאַפּוֹ יְבַלְּעֵם וְתֹאכְלֵם אֵשׁ׃
יא פִּרְיָמוֹ מֵאֶרֶץ תְּאַבֵּד וְזַרְעָם מִבְּנֵי אָדָם׃
יב כִּי־נָטוּ עָלֶיךָ רָעָה חָשְׁבוּ מְזִמָּה בַּל־יוּכָלוּ׃
יג כִּי תְּשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם בְּמֵיתָרֶיךָ תְּכוֹנֵן עַל־פְּנֵיהֶם׃
יד רוּמָה יְהוָה בְעֻזֶּךָ נָשִׁירָה וּנְזַמְּרָה גְּבוּרָתֶךָ׃

כב א לַמְנַצֵּחַ עַל־אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ב אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי רָחוֹק מִישׁוּעָתִי דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי׃
ג אֱלֹהַי אֶקְרָא יוֹמָם וְלֹא תַעֲנֶה וְלַיְלָה וְלֹא־דוּמִיָּה לִי׃
ד וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל׃
ה בְּךָ בָּטְחוּ אֲבֹתֵינוּ בָּטְחוּ וַתְּפַלְּטֵמוֹ׃
ו אֵלֶיךָ זָעֲקוּ וְנִמְלָטוּ בְּךָ בָטְחוּ וְלֹא־

עַלְמָא שְׁאַל מִנָּךְ יְהַבְתָּ לֵיהּ נַגְדָּא דְיוֹמַיָּא לְעַלְמֵי עָלְמִין׃ ו סַגִּי יְקָרֵיהּ בְּפוּרְקָנָךְ תּוּשְׁבַּחְתָּא וְשִׁבְהוֹרָא תְּשַׁוֵּי עֲלוֹי׃ ז מְטוּל דִּי תְשַׁוְּנֵיהּ בִּרְכַן לְעָלְמִין תַּחְדְּגֵיהּ בְּחֶדְוְתָא דִּי מִן קֳדָמָךְ׃ ח מְטוּל דְּמַלְכָּא מְשִׁיחָא סְבִיר בַּיְיָ וּבְחִסְדָּא דְעִלָּאָה לָא יְזוּעַ׃ ט תִּדְבַּק מְחַת אִידָךְ לְכָל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ פּוּרְעָנוּת יְמִינָךְ תַּשְׁכַּח לְכָל סָנְאָךְ׃ י תְּשַׁוֵּינוּן הֵיךְ אַתּוּן נוּרָא לְעִדָּנֵי רוּגְזָךְ יְיָ בְּרֻגְזֵיהּ יְסַלְעֲמִנּוּן וְתֵיכְלִנּוּן בְּעוּר גֵּיהִנָּם׃ יא בְּנֵיהוֹן מֵאַרְעָא תְּהוֹבֵד וְזַרְעִיתְהוֹן מִבְּנֵי נָשָׁא׃ יב מְטוּל דַּחֲשִׁילוּ עֲלָךְ בִּישְׁתָּא חֲשִׁיבוּ מַחְשְׁבָן בִּישִׁין וְלָא יְכִלוּנָךְ׃ יג מְטוּל דְּשַׁוִּיתְנוּן לְעַמָּךְ כְּתַף חַד בְּאַטּוּנֵי מַשְׁכְּנָךְ תְּתַקֵּן אוֹרְחֵיהוֹן קֳדָמֵיהוֹן׃ יד אִזְדַּקַּף יְיָ בְּעוּשְׁנָךְ נְשַׁבְּחָא וּנְדוּץ בִּגְבוּרְתָּךְ׃ א לְשַׁבָּחָא עַל תְּקוֹף קוּרְבַּן תְּדִירָא דְקִרְצְתָּא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב אֵלִי אֵלִי מְטוּל מָה שְׁבַקְתָּנִי רְחִיק מִן פּוּרְקָנִי מִלֵּי אַכְלְיוּתִי׃ ג אֱלָהִי אֲנָא קָרֵי בִּימָמָא וְלָא תְקַבֵּל וּבְלֵילְיָא לָא שְׁתִיקוּתָא לִי׃ ד וְאַנְתְּ קַדִּישׁ דִּמְיַתֵּב עָלְמָא עַל תּוּשְׁבְּחָן יִשְׂרָאֵל׃ ה עֲלָךְ סַבַּרוּ אֲבָהָתָנָא סַבַּרוּ בְּמֵימְרָךְ וְשֵׁיזַבְתְּנוּן׃ ו קֳדָמָךְ צַלּוּ וְאִשְׁתֵּזִבוּ וַעֲלָךְ אִתְרְחִיצוּ

לעולם על לשון רבים לא יפרדו כמו נעורים בתולים זקונים מלואים: אורך ימים עולם ועד. עולם הפחות שני דורים: (ו) גדול. כל נושע לעולם יוסיף כבוד: הוד והדר תשוה. כמו תשית: (ז) כי. אמר השם לאברהם והיה ברכה והמשורר אמר ברכות לעד לנכח הוא וזרעו: תחדהו. מגזרת חדוה: (ח) כי. הטעם אין לו בטחון בגבורתו רק בשם ובחסדו והזכיר עליון כנגד בל ימוט: (ט) תמצא זה חסד עליון שהשם אומר לדוד תמצא ידך והיא השמאלית וככה ידה ליתד תשלחנה וטעם תמצא כדרך והצרותי להם למען ימצאו אותם הקולעים והטעם לא יוכלו לנוס ולהפרד ולהמלט: (י) תשיתמו. פניך. כעסך פני ה' חלקם ופניה לא היו לה עוד וי"א כי כ"ף כתנור אש כמו בי"ת כדרך בחצי לילה כחצות הלילה: (יא) פרימו. תי"ו תאבד לנכח דוד או למשיח כי אחריו כתוב כי נטו. מלת נטו יוצאה והפעול הוא רעה: (יב) מזמה. בכח ולא יוכלו להוציאה למעשה: (יג) כי. בעבור היות באתנחתא שבשכם הוא שכם אחד והטעם להיותם נחברים על דרך והצרותי להם למען ימצאו ומלת תכונן דרך קצרה כי הטעם תכונן הקשת בחצים: (יד) רומה. שב להודות השם בסוף המזמור כי כל זה יקרה לאויב בסוף בעוז השם כאשר החל ה' בעזך ישמח מלך: (א) למנצח על אילת השחר. כאשר יראה כח עלות השחר ויש אומרי' כי הוא שם כלי ניגון וידענו כי יו"ד אילותי כגבר אין איל בלא דגש על כן הוא רחוק להיות אילת נגזרת מזאת הגזרה והנכון בעיני כי הוא תחלת פיוט נעשה על דרך דברי חשק כמו אילת אהבים וזה המזמור על נועם נגונו: (ב) אלי אלי. פעמים כי בצרה היה וטעם אלי בעבור עזבתני ותחסר מלת אלי כאילו הוא או' אלי רחוק מישועתי הם דברי שאגתי כמו שאגתי מנהמת לבי והוסיף דברי בעבור היותו בן אדם: (ג) אלהי. התימה כי אתה אלהי ואיך לא תענה והטעם כי אין לי אלוה אחר מבלעדיך ולא אקרא רגע אחד ואדום רק ולא דומיה לי: (ד) ואתה. תהלות ישראל. הבית שם הארון כדרך בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו וכל זה בעבור היות יושב דבק עם תהלות כי י"א כי טעם יושב שאתה עומד ויושב קדם סלה כמו שוכן עד כמו אתה ה' לעולם תשב ואתה תהלות ישר כדרך הוא תהלתך והוא אלהיך. וי"א כי אתה הנמצא בתוך תהלות ואתה הוא הקדוש המהולל כדרך בקרבך קדוש: (ה) בך. כבר בטחו בך בהיותם בלא צרה היו לבטח ובעת צרתם שבטחו בך תפלטמו: (ו) אליך. לבדך זעקו ולא נשענו על אחרים על

נמסר בסדר ויחי: עולם ועד ו' וסי' ה' מלך עולם ועד. כסאך אלהים עולם ועד. ואני כזית רענן. חיים שאל ממך. כי זה אלהים אלהינו. יסד ארץ על מכונה: תמצא ידך ג' וסי' הנה נא את אשר תמצא ידך. כל אשר תמצא. תמצא ידך לכל אויביך: אילת ג' וסי' גם אילת בשדה. למנצח על אילת השחר. אילת אהבים ויעלת חן: יושב ב' מ"ל בסיפרא וסי' יושב בשמים ישחק. ואתה קדוש יושב:

תולדות אהרן תכון. עקידה שער י: אילת. יומא כט זוכר ויקרא: אלי אלי. עקרים פס"ו: אלהי אקרא. מגלה טו: (ואתה קדוש. שבת עו):

מצודת דוד

דוד שנהרג משיח בן יוסף ישאל אז על החיים וה' יבטיחהו עליו: (ו) בישועתך. על ידי ישועתך יתגדל כבודו: (ז) כי תשיתהו. תשים אותו לעולם לברכה כי הכל יברכו בו לומר יהיה כמוהו: תחדהו. תשמחהו בשמחת ראיית פניך: (ח) כי וגו'. ובעבור שהיה בטוח בה' לזה לא ימוט: (ט) תמצא. תספיק מכת ידך לכל אויביך: ימינך תמצא. ר"ל תשיגם ולא יוכלו להנצל: (י) תשיתמו. יתמיד בהם האש כמו בתנור: לעת פניך. בעת כעסך אז יבלעם באפו ותאכלם האש: (יא) פרימו. בניהם: וזרעם. כפל הדבר במלות שונות: (יב) כי נטו. על כי נטו לעשות רעה למולך כמ"ש יתיצבו וגו' על ה' ועל משיחו (לעיל ב'): חשבו מזמה. יחשבו מחשבות שא"א להם לעשותם: (יג) כי תשיתמו. כי בעבור זאת תשית אותם לחלק אחד שיעמדו מובדל בפאה אחת להיות למטרה לחץ: במיתריך. בחבל הקשת תכון החצים לירות בהם: (יד) בעוזך. כפי גודל כחך תרים עצמך להפרע מאויביך ואז נשירה וגו': כב (ב) אלי אלי. כפל המלה כדרך הקוראים והצועקים כמו עננו ה' עננו (מ"א י"ח): רחוק וגו'. רצה לומר דברי שאגתי המה להתפלל על מה אתה רחוק מישועתי: (ג) ולילה. ואף בלילה אני קורא ומתפלל: ולא דומיה לי. לא אשתוק כי כשהאדם נענה דרכו לשתוק אבל לא כשעדיין לא נענה: (ד) יושב. קיים ונצחי כמו אתה ה' לעולם תשב (איכה ה') ור"ל הלא כבתך אז בחן עמה ופעמים רבות היית מקבלת ישראל

מצודת ציון

(ו) תשוה. תשים: (ז) תחדהו. מל' חדוה ושמחה כמו ויחד יתרו (שמות י"ח): (ט) תמצא. תספיק כמו ומצא להם (במדבר י"א): (י) תשיתמו. תשים אותם: יבלעם. מלשון בליעה והשחתה: (יג) שכם. חלק כמו שכם אחד (בראשית מח): במיתריך. הוא חבל הקשת כמו על יתר (לעיל יא): כב (א) אילת השחר

ולא בהיתו: ז ואנא זחיל חלש ולא גבר סבל חסודי בני נשא ומתבר מרמותא דעממי: ח כל דחמן לי יחכון עלי מתנרדין בספותהון יטלטלון ברישיהון: ט שבח קדם יי וישזביה יפציניה מטול דאתרעי ביה: י מטול דאת אפקתני מכריסא אסברתני על חדיי אמי: יא במעך אטלקית ממעינא מכריסת אמי אלי את: יב לא תתרחק מני מטול דעקתא קריבא ארום לית פריק: יג אחזרו עלי פלחי כוכביא דמתילין לתורין סגיאין רברבני מתנן אקפוני: יד פתחו עלי פומהון היך כאריא מכלי ותבר: טו היך כמיא אשתדת ואתפרקן כולהון גרמי הוה לבי מתמסי היך שעוה בגו מעי: טז יבש היך פחר חילי ולישני אדביק למוריגי ולבית קבורתא אמטיתני: יז מטול דאחזרו עלי רשיעי דמתילין לכלביא סגיעין כנישת מבאישין אקפוני נכתין היך כאריא אידי ורגלי: יח אחוי כל הלבשושי גרמי אנון מסתכלין מבזן לי:
יט מפלגין לבושי ועלוי פתגי ירמון עדבין: כ ואנת יי לא תתרחיק תוקפי לסיועי אוחי: כא פצי מקטלין בחרבא נפשי מן אידא דכלבא

ט׳ ר״פ ב׳ כי אנ
בושו: ז ואנכי תולעת ולא איש חרפת אדם ובזוי עם: ח כל ראי ילעגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש: ט גל אל יהוה יפלטהו יצילהו כי חפץ בו: י כי אתה גחי מבטן מבטיחי על שדי אמי: יא עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה: יב אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר: יג סבבוני פרים רבים אבירי בשן כתרוני: יד פצו עלי פיהם אריה טרף ושאג: טו כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי היה לבי כדונג נמס בתוך מעי: טז יבש כחרש כחי ולשוני מדבק מלקוחי ולעפר מות תשפתני: יז כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני כארי ידי ורגלי: יח אספר כל עצמותי המה יביטו יראו בי: יט יחלקו בגדי להם ועל לבושי יפילו גורל: כ ואתה יהוה אל תרחק אילותי לעזרתי חושה: כא הצילה מחרב נפשי מיד כלב

ואנכי ט׳ ר״פ בקריאה וסי׳ ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים . ואנכי הסתר אסתיר פני . ואנכי לא חטאתי לך . ואנכי היום רך ומשוח מלך : רוגע הים ויהמו גליו . זאנכי מעשיהם ומחשבותיהם באה לקבץ . ואנכי תולעת ולא איש . ואנכי נטעתיך שורק . ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים . וכל ר״פ דתריסר דכוו׳: עוזר ה׳ מ״ל נסי׳ נמסר בישעיה סימן ל״א : ולשוני ג׳ בקריאה סי׳ ולשוני מדבק מלקוחי . ולשוני תהגה צדקך . לשוני אם יהגה רמיה: הצילה כל ליש׳ מ״ל במ״ז חס׳ וסי׳ וישמע ראובן ויצלהו . ויצלני מחרב פרעה . אשר מצאתם בדרך ויצלם ה׳ . אשר הצלני מיד הארי . ויצלני מכל צרה . כי אתך אני להצלך דירמיה . משזיב ומצל :

רשי

קדמונים : (ז) ואנכי תולעת . כל ישראל מכנה כאיש אחד : (ח) ויפטירו . יפתחו כמו פטר רחם ופטר חמור (שמות יג) פוטר מים (משלי יז) : גול אל ה׳. כמו לגולל יש לאדם לגולל הכו ומשאו ליוצרו למען יפלטהו : (י) גוחי . מוציאי מושכי כמו (איוב מ׳) יגיח ירדן אל פיהו : מבטיחי על שדי אמי . זימנת לאדם שדים ליסמך עליהם למחיה : (יא) עליך השלכתי מרחם . נשלכתי מרחם מאז הוצאתני מרחם. כד״א (ישעי׳ מו) עמוסי׳ מני בטן מאז נולדו השבטים נשאם ונהלם : (יג) פרי׳ רבים. מלכיות חזקים: אבירי בשן . גם הוא לשון פרי׳ בבשן שהם שמנים : כתרוני . סבבוני ככתר המקפת את הראש : (יד) אריה טרף . נבוכדנצר : (טו) כדונג. שעוה הנמוחה מחו׳ האש : (טז) מלקוחי . הם החניכים שקורין (פאלויי״ש בלע״ז) כשאדם מיצר אין רוק מצוי בפיו. ומנחם פתר מלקוחי אנטיילאש בלע״ז : כמו (שם ז׳) במלקחים לקח והמלקוח הן השינים אשר דומות למלקוחי הרשים (סא״א) : ולעפר מות. לדכאות מיתה : תשפתני . אתה תושיבני . לשון שפיתת קדרה. שפות הסיר (יחזקאל כה) : ומנחם פתר כל לשון שפיתה לשון שימה: (יז) כארי ידי ורגלי : כאילו הם מדוכאים בפי ארי וכן אמר חזקיה כארי כן ישבר כל עצמותי (ישעיה לח) : (יח) אספר כל עצמותי. כאב עצמי : המה יביטו . שמחים באידי : (יט) ועל לבושי יפילו גורל. בוזזים את נכסי : (כ) אילותי . כחי כמו (לקמן כח) הייתי כגבר אין איל וכמו יש לאל ידי (בראשית ל״א) : הושיעני

תולדות אהרן ואנכי תולעת . אולין פט : ואתה ה׳ : זוכר ויקרא ותנוה : בגולה . מגילה טו :

אבן עזרא

על בן לא בושו : (ז) ואנכי . רחוק הוא שיאמר איש דעת על עצמו שאיננו איש רק ידבר כנגד האויבים שהם יבזוהו ואיננו נחשב בעיניהם למאומה : (ח) כל . גזרות לעג קשורה לפועל עם למ״ד : יפטירו בשפה . יפתחו כמו פטר רחם והבי״ת דרך נסוס כמו לחמו בלחמי ויתכן שתחסר מלה : (ט) גול . תאר השם כדמות פועל על משקל לגס חוס כי הגולל דבריו על השם כדרך גול על ה׳ דרכך : יפלטהו כי חפץ בו . השם כי טעה האומר כי הגולל חפץ בשם והכתוב אחר אם חפץ בנו ה׳ ורבים ככה : (י) גוחי . פועל או שם התאר כמו גוזי מגזרת ותגח בנהרותיך כמו מוציאי והזכיר זה כי הגולל על השם יצילהו כי הנה הוא גוחי מבטן שאין דעת לנו ולא כח : (יא) עליך . הטעם עליך הושלכתי לא על שדי אמי כי אתה מאכילה ומאכיל אותי ואתה הנותן לי כח לקבל עד שאגדל ע״כ אמר אלי אתה : (יב) אל תרחק ממני. דרך נחו׳ בשירי׳ תרחק עם קרובה : (יג) סבבוני . טעם רבים מכל פאה : אבירי בשן . כמו עגלי על דרך פרות הבשן : כתרוני . מן כתר מלכות שהוא עגול : (יד) פצו . פתחו כמו ופצתה האדמה ותחסר כ״ף מן אריה על דרך אש אוכלה הוא ואמר על אלה הפרים שהם טורפים כמו אריה ושואגים: (טו) כמים . דרך משל מרוב הפחד היה כמים אשר לא יאספו כן נפזרו איבריו והתפרדו העצמות שהם מוסדי הגוף ונמס לבו בקרבו כאילו סרה דעתו : (טז) יבש. ולא יוכלו לדבר על כן אמר אחד מהגאוני׳ כי כחי הפך חכי ולפי דעתי בעבור היות ליחת התולדה הקושרת הכל המעמדת הגוף כינה הליחה בשם כח והנה יבש כאשר יקרה לזקן הבא בימים ומלקוחי מגזרת ומלקחיה ואם איננו על משקלו: ולעפר מות . לעפר בני מות כמו גבורתך במלחמה ותשפתני כמו שפות הסיר: (יז) כי . יאמר כי סבבוהו צרים ואויבים אחרים שהם פחותים מהפרים ויותר מכעיסים והם עדת מרעים וטעם כארי דבק עם הקיפוני שהקיפו כארי׳ ידי ורגלי והזכיר ידי כי בהם הוא נלחם ורגלי כי בהם יוכל לברוח: (יח) אספר. יש אומרים כמו אספרם מחול ירבון וכמוהו מי יספר שחקים בחכמ׳ והטעם שהוא רזה ואין לו בשר והנכון בעיני בעבור שהזכיר והתפרדו כל עצמותי אמר כאשר אספר כמה עצמות יתפרדו ממני ישחקו אויבי כמו לראוה כך ויתכן שהעצמות דרך משל לאנשיו שנבדלו ממנו בעת צרתו במלחמה: (יט) יחלקו. כפי מחשבת האויבים ודבריהם בעבור היותם בגדי מלוכה ולולא היותו מלך לא היה טעם בדבריו וזה רמז: (כ) ואתה . אילותי . השם ואל יעלה לבך איך יקרא דוד כי השם הוא אילותו ואורו וישעו ועזרתו וכל אלה מקדים כי חפצו להגיד כח עליון שקבלו: (כא) הצילה מחרב . כנגד עדת מרעים : מיד כלב. כנגד כי סבבוני

מצודת ציון

שחר . שם כלי זמר ידוע אז אולם : (ח) יפטירו . ענין פתיחה כמו פוטר מים (משלי י״ז) : (י) גוחי . ענין הוצאה והמשכה כמו ותגח בנהרותיך (יחזקאל ל״ב) : (יג) אבירי בשן . פרים חזקים שרועים בבשן כי שם מרעה שמן וטוב : (יד) פצו . פתחו כמו פצו שפתי (לקמן ס״ו) : (טו) כדונג . כשעוה וכן כהמס דונג (לקמן ס״ח) : (טז) מלקוחי . הוא מה שממעל הלבון ומתחת ויקרא כן ע״ש שבהם לוקחים המאכל בעת הלעיסה : תשפתני . ענין עריכה כמו שפות הסיר (יחזקאל כ״ד) : (יז) מרעים. מלשון רע : הקיפוני . סבבוני : (כ) אילותי . ענין כח והוזמן כמו כגבר אין איל (לקמן)

מצודת דוד

ישראל כי היו מהללים אותך בהושיעך אותם מצרתם ומדוע א״כ תרחק עתה מישועתי : (ה) בטחו ותפלטהו . כאשר בטחו בך כן הצלתם : (ז) תולעת . כאלו חשב כתולעת : חרפת אדם . בני אדם יחרפו עמדי את זולת כי יאמרו לו בחרפה שהוא שפל כמוני : ובזוי עם . כל עם מבזה זולתו עמדי וכפל הדבר במלות שונות : (ח) יפטירו . יפתחו שפתם ללעג בי ויניעו בראש כדרך המלעיג : (ט) גול . אבל המגלגל ומסבב בטחונו אל ה׳ הוא יצילו : כי חפץ בו . במי שבוטח בו כראוי : (י) גחי מבטן . מוציאי מבטן אמי : מבטיחי . ממך הובטחתי להשען על שדי אמי להיות נזון מהלבה : (יא) מרחם . מעת צאתי מרחם אמי השלכתי עליך להזמין לי די ספוקי : מבטן וגו׳ . כפל הדבר במ״ש : (יב) קרובה . וחיש מהר צריך אני להצלה : כי אין עוזר . אין בעולם עוזר בלתך : (יג) כתרוני . סבבוני ככתר המקיף את הראש : (יד) פצו . פתחו פיהם לבלעני : אריה . כאריה שמתחלה טורף ואח״ז שואג בשמחה גבורתו כן האויב בולע ומרים קול שמחה : (טו) נשפכתי . האיברים שבו נפסקו כמים ונתפרדו עצמותי : כדונג . הנמס מחום האש כן נמס לבי בתוך מעי : (טז) מדבק מלקוחי . בעבור הצער כלה הרוק מפי ולזה נדבק הלשון בבשר הפה : תשפתני . תערכני לשכב

(כב) הושיעני מפי אריה. כאשר מקרני ראמים עניתני. זה האמורי אשר גבוהה ארזי' גבהו (עמוס ב') שלשים ואחד מלכים: (כג) אספרה שמך לאחי. כשהאסף כל כנסיותי. וכן אומר להם יראי ה' הללוהו אלו הגרים וכל זרע יעקב: (כד) יגורו. לשון יראה: (כה) ענות עני. צעקת דל כל ענייה שבמקרא לשון צעקה: ועוד יש לפתור ענות לשון הכנעה כמו (שמות י') לענות מפני. שהוא נכנע ומתפלל לפניך: (כו) יאכלו ענוים. לעת הגאולה לימות המשיח: יחי לבבכם לעד. כל זה אומר לפניהם: (כח) יזכרו וישובו אל ה'. יזכרו האומות הרעה שמצאתם כשיראו את הטובה וישובו אל ה': (כט) כי לה' המלוכה. כי יראו שחוזרת לך המלוכה והממשלה: (ל) אכלו וישתחו כל דשני ארץ. הרי זה מקרא מסורס אכלו ענוים כל דשני ארץ וישתחוו לה' בהלל והודאה על הטובה. דשני ארץ טוב חלב הארץ כל זה יראו אפסי הארץ וישובו אל ה': לפניו יכרעו. אז כל מתי הרשעים מתוך גיהנם ולא ירחם עליהם לחיות את נפשם מגיהנם: ונפשו. של כל אחד ואחד: לא חיה. לא יחיה. רבותינו דרשו מן המקרא הזה שהמתים לפני מיתתם בשעת נטילת נשמה רואין פני שכינה: (לא) זרע יעבדנו וגו'. זרע ישראל אשר תמיד עובדים אותו: יסופר לה' לדור. סרס המקרא ודרשהו יסופר לדור אחרון לשם ה' ולשבחו את אשר עשה לאותו זרע: (לב) יבאו. הראשונים ויגידו צדקתו לעם הנולד כי עשה להם צדקה: (א) מזמור לדוד. אמרו רבותינו כל מקום שנאמר מזמור לדוד מנגן ואח"כ שורה עליו שכינה מזמור להביא רוח הקודש לדוד. וכל שנאמר בו לדוד מזמור שרתה עליו שכינה ואח"כ אמר שירה: ה' רועי. במדבר הזה שאני הולך בו בטוח אני שלא אחסר כלום: (ב) בנאות דשא. בנוה דשאין לפי שהתחיל לדמות מזונותיו למרעה בהמה שאמר ה' רועי נופל על הלשון של ה' רועי נאות דשא

יְחִידָתִֽי׃ כב הוֹשִׁיעֵנִי מִפִּי אַרְיֵה
וּמִקַּרְנֵי רֵמִים עֲנִיתָֽנִי׃ כג אֲסַפְּרָה ל'. ל'. ב'
שִׁמְךָ לְאֶחָי בְּתוֹךְ קָהָל אֲהַלְלֶֽךָּ׃
כד יִרְאֵי יְהוָה ׀ הַֽלְלוּהוּ כָּל־זֶרַע יַעֲקֹב
כַּבְּדוּהוּ וְגוּרוּ מִמֶּנּוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵֽל׃ ל'. ל'
כה כִּי לֹֽא־בָזָה וְלֹא שִׁקַּץ עֱנוּת עָנִי ח'. ב'
וְלֹא־הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּֽבְשַׁוְּעוֹ י"א בספרה
אֵלָיו שָׁמֵֽעַ׃ כו מֵאִתְּךָ תְּֽהִלָּתִי בְּקָהָל ד'
רָב נְדָרַי אֲשַׁלֵּם נֶגֶד יְרֵאָֽיו׃ כז יֹאכְלוּ
עֲנָוִים ׀ וְיִשְׂבָּעוּ יְהַלְלוּ יְהוָה דֹּרְשָׁיו ד'
יְחִי לְבַבְכֶם לָעַֽד׃ כח יִזְכְּרוּ ׀ וְיָשֻׁבוּ ד'
אֶל־יְהוָה כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִֽשְׁתַּחֲווּ ז'
לְפָנֶיךָ כָּל־מִשְׁפְּחוֹת גּוֹיִֽם׃ כט כִּי
לַֽיהוָה הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִֽם׃ ב'
ל אָכְלוּ וַיִּֽשְׁתַּחֲווּ ׀ כָּל־דִּשְׁנֵי־אֶרֶץ
לְפָנָיו יִכְרְעוּ כָּל־יוֹרְדֵי עָפָר וְנַפְשׁוֹ ח'
לֹא חִיָּֽה׃ לא זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ ׀ יְסֻפַּר ל'. ב'
לַֽאדֹנָי לַדּֽוֹר׃ לב יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ צִדְקָתוֹ ח'. ז' ד' בפי'
לְעַם נוֹלָד כִּי עָשָֽׂה׃ ג'
כג א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה רֹעִי לֹא ח' ר"פ. ב'
אֶחְסָֽר׃ ב בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי עַל־ ל'

רוּחָא דְגוּשְׁמִי׃ כב פְּרוֹקְנִי מִפּוּם אַרְיָא וּמִגַּבְרַיָּא דְתַקִּיפִין וְרָמִין כְּרֵימָנָא קַבֶּלְתָּא צְלוֹתִי׃ כג אֲחַוֵּי גְבוּרַת שְׁמָךְ לְאַחַי בִּמְצַע כְּנִשְׁתָּא אֲשַׁבְּחִנָּךְ׃ כד דַּחֲלַיָּא דַייָ שַׁבַּחוּ קֳדָמוֹי כָּל זַרְעָא דְיַעֲקֹב הָבוּ לֵיהּ יְקָר וְאִזְדַּעְזָעוּ מִנֵּיהּ כָּל זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כה מְטוּל דְּלָא בְסַר וְלָא שָׁאַט צְלוֹתְהוֹן דַּעֲנְיֵי וְלָא סַלִּיק שְׁכִינְתֵּיהּ מִבֵּינֵיהוֹן וּבְצַלָּאֵיהוֹן קֳדָמוֹהִי מְקַבֵּל׃ כו מִנָּךְ תּוּשְׁבַּחְתִּי בִּכְנִישַׁת סַגִּיעַת עַמָּא נִדְרַי אֲשַׁלֵּם קֳבֵיל דַּחֲלוֹי׃ כז יֵיכְלוּן עִנְוְתָנֵי וְיִשְׂבְּעוּן יְשַׁבְּחוּ קֳדָם יְיָ דְּתָבְעִין לֵיהּ יִשְׁרֵי רוּחַ נְבוּאָה בְּרַעְיוֹנֵי לִבְּכוֹן לְעָלְמִין׃ כח יִדְכְּרוּן נִסּוֹי וִיתוּבוּן קֳדָם יְיָ כָּל סְיָפֵי אַרְעָא וְיִסְגְּדוּן קֳדָמָךְ כָּל גְּנִיסַת עַמְמַיָּא׃ כט מְטוּל דְּמִן קֳדָם יְיָ מַלְכוּתָא וְשַׁלִּיט בְּעַמְמַיָּא׃ ל לִסְעוּדוּ וּסְגִידוּ כָּל דְּהִינֵי אַרְעָא קֳדָמוֹי יִגְחֲנוּן כָּל נָחֲתִין בֵּי קְבוּרְתָּא וְנַפְשׁ רַשִׁיעָא לָא יַחֲיֵי׃ לא זַרְעֵיהּ דְּאַבְרָהָם יִפְלְחוּן קֳדָמוֹי וִיחַוּוּן כֹּחַ גְּבוּרְתָּא דַייָ לְדָרָא בַּתְרָאָה׃ לב יְתוּבוּן בְּנֵיהוֹן וִיתַנּוּן צִדְקָתֵיהּ לְעַמֵּיהּ דַּעֲתִיד לְמִיתְלַד פְּרִישָׁן דַּעֲבַד׃ א תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד יְיָ זָן יַת עַמֵּיהּ בְּמַדְבְּרָא לָא חֲסַרוּ כּוּלָּא׃ ב בַּאֲתַר צִיחַתָא בַּהֲנִית דִּתְאִין יַשְׁרֵינַנִי עַל

שמע ד' בקריאה וסי' זה עני קרא וה' שמע. צדקו וה' שמע ומכל. כי לא בזה ולא שקץ ענות עני: ויגד להם מיכיהו וסי' בלשון ארמי מכיהו צוה מסכינא ואיתבזי: מזמיר לדוד ח' ר"פ וסי' נמסר לעיל בריש ספרא סי' ג':

תולדות אהרן יראי ה'. עקידה שער מד: לפניו יכרעו. נדה ל: זרע יעבדנו. סוטה כ סנהדרין קג: (שבועות לה): מזמור לדוד. פסחים קיז: רועי. זוהר תרומה:

סבבוני: (כב) הושיעני. כנגד אריה טורף ושואג וטעם יחידתי בעבור היות כל נשמת אדם יחידה מתבודדת עם גופה מנשמת הכל ובהפרדם מגוייתה אז תאסף אל הכל וטעם ומקרני ראמים שהם חזקים מכל הקרנות ושמעתי בני איש אומרים כי הראם יפיל עצמו מהר גבוה על קרניו ולא תשברנה ורמים חסר אל"ף כמו ברהון הליכי בחמה. וטעם עניתני כי כבר עשית לי חסד מגרה כזאת וטעם ומקרני כאילו הייתי על קרניו ויש אומרים כי קרניו גבוהים מכל הקרנות והעד ותרם כראם קרני וטעם עניתני כנגד אקרא יומם ולא תענה: (כג) אספרה. כנגד אספר כל עצמותי וטעם לאחי לאנשי סודי: ובתוך קהל אהללך. וזאת היא התהלה שאומ' להם: (כד) יראי. וי"ו הללוהו שב אל שמך הנזכר למעלה ואלה יראי ה' מהגוי' ע"כ אין שם מלת כל כמו כל זרע יעקב ואמר לישראל גורו שיהיו כלם יראים ואם תעוז ידם על אויביהם יתנו העוז לשם: (כה) כי. ולא שקץ. הרחיק ושנא: ענות. מגזרת עני ויש אומרים כמו מענה לשון על משקל שבות: (כו) מאתך. אתה הוא הסבה והיסוד לתהלתי כנגד ואהללך: (כז) יאכלו. הטעם שהענוים יאכלו וישמחו וישבעו מרוב השמחה בראותם כי השם הושיע העני אשר אין עוזר לו וטעם יחי לבבכם זה יאמר איש לרעהו בדרך ותחי רוח יעקב אביהם כי לבו היה כמת: (כח) יזכרו. טעם אפסי ארץ כי השומעים אע"פ שהם בקצה הארץ יזכרו זה הפלא שעשה השם וישובו לעבדו ואלה אינם ענוים על כן אמר כל משפחות גוים: (כט) כי. אז יודו כי לשם לבדו המלוכה וגם הכתוב הוא במו והנבואה עודד הנביא שהטעם והנבואה נבואת עודד ורבים כמוהו כאילו אמר כי לה' המלוכה וה' מושל בגוים: (ל) אכלו. זה הפסוק כנגד יאכלו ענוים וישבעו כי דשני ארץ הם המתענגים בעול' הזה לאכול כל דשן ודשני ארץ הפך ענוים והטעם אם יתעדנו בעול' הזה בסוף ובאחרית ימיהם ישתחוו למלך האוסף רוחם ואין כח בהם למרות וככה לפניו יכרעו כל יורדי עפר וטעם ונפשו לא חיה על דרך בנות צעדה עלי שור כי אחד מהם לא יוכל לחיות נפשו וזה רמז כי תאבד נפשם בעולם הזה הפך הענוים שכתוב בהם יחי לבבכם לעד: (לא) זרע. וי"ו לפניו גם וי"ו יעבדנו שב אל כי לה' המלוכה והטעם כמו וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וככה בני עבדיך ישכנו ותחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם כאילו הוא זרע אשר יעבדנו והם בני הענוים הנזכרים למעלה וטעם לדור לדור הבא ע"כ אחריו יבואו על דרך דור הולך ודור בא: (לב) לעם נולד. הוא דור שלישי וטעם צדקתו על דרך צדקתו עומדת לעד גם בעולם הזה: (א) מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר. זה המזמור נכבד ודמה עצמו כשה שמשענתו על הרועה והנה השם הוא הרועה אותי ע"כ לא אחסר כל והטעם לא יחסר לי מה שאני צריך כדרך מלה: (ב) בנאות. הטעם שימנכם

מצודת דוד

לשכב לעפר מות והוא הקבר: (יז) כלבים. עובדי כוכבים ככלבים: כארי. ישברו ידי ורגלי כמו הארי המשבר עצמות הנטרף בפיו: (יח) אספר. מגודל הרזון בולטים עצמותי עד שאוכל לספרם ושונאי מסתכלים בי בדרך בזיון ונקמה: (יט) יחלקו. מפשיטים מעלי וחולקים ביניהם: ועל לבושי. כפל הדבר במ"ש: (כ) אילותי. אתה חזקי מהר לעזרתי: (כא) מיד כלב. מדואג הנוסף ככלב: (כב) עניתני. הלא מעולם ענית לי להצילני לזה הושיעני גם עתה: (כג) אספרה. אז אספר הנס ברבים: (כד) יראי ה'. כה אומר להם אתם יראי ה' הללו אותו: (כה) כי לא בזה. על שלא בזה הכנעת העני: ובשועו. אבל כשזעק אל ה' שמע אליו: (כו) מאתך וגו'. רצה לומר מה שאהללך בקהל רב באה היא מאתך בעבור התשועה שעשית לי ולזה הנדרים שנדרתי בעת צרה אשלם נגד יראיו לפרסם הנס: (כז) יאכלו. מזבחי שלמי התודה אשר אביא לה': יחי. רצה לומר ישמחו בלבבם לעד כי המיצר כהלב לבו מת כמ"ש בנבל הכרמלי וימת לבו (ש"א כ"ה): (כח) יזכרו. בגודל פלאי ה' וישובו אליו: (כט) כי לה' המלוכה. רצה לומר הכל יבינו אשר לה' המלוכה והוא מושל בכל הגוים: (ל) כל דשני ארץ. כל שמנים ובריאים כאשר יאכלו מה

מצודת ציון

(לקמן ס"ח): (כא) יחידתי. נשמתי כי היא יחידה מול חלקי הגוף המרובים וכן מכפירים יחידתי (לקמן ל"ה): (כד) יגורו. יפחדו: (כה) שקץ. ענין תעוב: ענות. הכנעה כמו לענות מפני (שמות י'): (כח) אפסי. קצות: (ל) דשני. מלשון דשן ושמן: כג (ב) בנאות. ענין מדור כמו נוה שלום (ירמיה כ"ה): ירביצני. ענין השכבה לנוח: ינהלני. ענין ההנהגה כמו נהלת בעזך (שמות טו)

אבן עזרא

בימלא הדשא ויהיה שם נוה קרוב שלא ייגע בהריס בעת שתרבץ השה : ועל מי. הזכיר המים וטעם מנוחות הפך נחל שוטף : (ג) נפשי. הזכיר כי הרועה לא ידפקם להוליכו ממרעה אל מרעה בניחון רק נפשו ישובב בשובה ונחת וטעם במעגלי צדק שלא יוליכנו על גבהות ועל עמקים וכל זה לא למעני הוא עושה רק למען שמו למען ספר שמו בכל הארץ כי הוא רועה טוב ורחמן אין כמוהו : (ד) גם. הטעם אם תקראנה גזירות השמים שהשם גזר מימי קדם לבוא רעה בעולם וידמ' ברעה לגיא צלמות לא אירא רע לא אירא שרע יהיה לי כי שבטך יראה לי הדרך עד שאלא וזה השבט והמשענת בה יתנחם לבו והטעם כאשר תבואנה שנת רעה לעול' השם יסבב סבות לחוסים בו לחיותם ברעב ולהציל ממות נפשם והטעם מות שאינו כדרך התולדה כמו מתי מלחמה ומגפה : (ה) תערך. נגד צררי. כנגד בגיא צלמות על דרך מעוף צוקה והנה השלחן כנגד הדשא וכוסי רויה כנגד על מי מנוחו' ורויה אחר השם כמו אשה חכמה ומרוב דשן המטעמי' ששם על השלחן ראשו מדושן כאילו הוא בלול בשמן רענן וטעם זה המזמור על עבדי השם העוזבי' תאות העולם והם שמחים בחלקם ויחשבו כי לחם ומים כנגד כל תענוג המטעמים כי מחשבתם ולבם על תענוגי העולם הבא ע"כ יניחו תענוגי רגע בעבור תענוג עולם ע"כ אמר אך זאת כל מחשבתי וטעם ירדפוני כל כך ארגיל עצמי לעשות טוב וחסד טוב לנפשי וחסד עם אחרים ללמדם ולהורותם לעבוד את ה' עד שיהיה לי חוק כי אילו רציתי להניח הטוב רגע אחד הוא היה רודף אחרים וטעם ושבתי פעם אחר פעם כדרך כלה שב במרוצתם וי"א כמו ושקטתי מגזרת בשובה ונחת תושעון והנה הטעם כי לעולם אעשה טוב וחסד כל ימי אשב בבית השם להכיר מעשיו וזאת הוא התפלה באמת כי אז יתבודד מבני אדם : (א) לדוד. לה' הארץ ומלואה. כי הוא על ימים : בעבור שיש מקומות בארץ יקבלו כח עליון כדרך וזה שער השמים על כן החל לאמר לה' הארץ בעבור בהר ה' וטעם לה' הארץ כי בדרך התולדת נבראה להיותה תחת המים ובחפץ השם יבש קצתה והיא המחנה אשר הוא מגולה על כן כי הוא על. ויאמר רבי משה כי פי' על כמו עם כמו ויבואו האנשים עלהנשים והטעם שלא היה על מתכונת ישרה שיהיו בני אדם עליה כי אם שיהו סביבה ימים ונהרות וכן בלעם אמר כי הטעם שאינה רחוקה מנהר או ים : (ג) מי. הר ה'. זה הר המוריה וזה המזמור חברו דוד אחר דבר גורן ארונה היבוסי : ומי יקום. הטעם לדור בו : (ד) נקי. בעבור היות כל המעשים בידים הזכיר נקי כפים שלא עשה רע והוא בר לבב שהוא העיקר ונפשו עלם כבור השם כמו נשבע השם בנפשו וכתוב נפשי דרך כינוי בעבור כבוד השם על דרך והייתי אני ובני שלמה חטאים כאשר פירשתיו והנה הזכיר המעשה והלב והלשון : (ה) ישא. אמר ישא ברכה כנגד לא נשא לשוא נפשי : (ו) זה. רמז לדוד שנבנה הבית בימיהם כמות דוד ואחר כך שב

רשי

דשא. ומזמור זה אמר דוד ביער חרת. למה נקרא שמו יער חרת שהיה מגוגב כחרס והרטיבו הקב"ה מטוב של העולם הבא (מדרש תהלים) : (ג) נפשי ישובב. רותי שהופג בצרות ובמנוסה ישובב לקדמותו : במעגלי צדק. בדרכי מישור שלא אפול ביד אויבי : (ד) בגיא צלמות בארץ חושך על מדבר זיף אמר. כל צלמות לשון חשך פירשו דונש בן לברט : שבטך ומשענתך. יסורים שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדך שניהם ינחמוני שיהיו לי לסלוח עון ובטוח אני שתערוך לפני שלחן היא המלכות : (ה) דשנת בשמן ראשי. כבר נמשחתי על פיך למלך : כוסי רויה. לשון שובע : (א) לה' הארץ. ארץ ישראל : תבל. שאר ארצות : (ב) על ימים יסדה. שבעה ימים מקיפין ארץ ישראל וארבע נהרות. ירדן. וירמוך. קרמיון. ופוגה : (ג) מי יעלה בהר ה'. אעפ"י שכל יושבי תבל שלו אין הכל כדאי ליקרב אליו אלא נקי כפים וגו' : (ד) לא נשא לשוא נפשי. לא נשבע בשמי ובנפשי לשוא אלינו לשון שבועה נופל על נפש שנאמר נשבע ה' באלהים בנפשו (עמוס ו') : (ו) זה. שכך מעשיו. הוא דור דורשיו

תהלים כג כד

מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי׃ ג נַפְשִׁי יְשׁוֹבֵב
יַנְחֵנִי בְמַעְגְּלֵי־צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ׃
ד גַּם כִּי־אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת לֹא־
אִירָא רָע כִּי־אַתָּה עִמָּדִי שִׁבְטְךָ
וּמִשְׁעַנְתֶּךָ הֵמָּה יְנַחֲמֻנִי׃ ה תַּעֲרֹךְ
לְפָנַי ׀ שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן
רֹאשִׁי כּוֹסִי רְוָיָה׃ ו אַךְ ׀ טוֹב וָחֶסֶד
יִרְדְּפוּנִי כָּל־יְמֵי חַיָּי וְשַׁבְתִּי בְּבֵית־
יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים׃

כד א לְדָוִד מִזְמוֹר לַיהוָה הָאָרֶץ
וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ ב כִּי־
הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת
יְכוֹנְנֶהָ׃ ג מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְהוָה וּמִי־
יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ׃ ד נְקִי כַפַּיִם
וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר ׀ לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא
נַפְשׁוֹ וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה׃ ה יִשָּׂא
בְרָכָה מֵאֵת יְהוָה וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי
יִשְׁעוֹ׃ ו זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁו מְבַקְשֵׁי

(הערות מסורה בשוליים: ל' כ"כ. ל'. ב' מן אלס. ל' בכיפרה. ב' חס'. ל'. ס'. כ'. ל"ס. ו' דקדים דוד למזמור. ג' מ"ל. ד'. ד'. ג' כ' לפני זעמו. כ'. כ'. נפשי ק' ד' ר"ס. דרשיו ק')

תרגום

מי ניחיא דברני : ג נפשי
יתיב דברני בהלכת צדקא
מטול שמיה : ד ברם כד איזל
במישר טולא דמותא לא
אדחל מבישתא מטול
דמימרך בסעדי תגדך תריצא
ואורייתך הנון ינחמונני :
ה סדרת קדמי פתור קביל
מעיקי דהנתא במשח רבותא
ריש כהני כלידי רויחא : ו ברם
טבתא וחסדא ירדפונני כל
יומי חיי כד אתב בבית
מקדשא דיי לנגדא דיומנא :
א לדוד תושבחתא ליי הא
ארעא ובריתהא תבל ודיתבין
בה : ב מטול די הוא על ימיא
שוי שתסהא ועל נהרותא
אתקנאה : ג מן יסק לטור
בית מקדשא דיי ומן יקום
באתר קודשיא : ד דכי אידיא
ובריר רעיונא דלא אומי על
שקרא לחיבא נפשיה ולא
קאם לנכלא : ה יקבל ברכתא
מן קדם יי וזדקתא מאלהא
דפורקניה : ו דנן דרא דתבעין ליה דבעין סבר אפוי יעקב לעלמין :

ינהגני ב' וסי' מן ארב ינחני בלק. נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק : וחסד ה' וקמצין וסי' טבא רדף חייא ונטר אסתר. ופי' אך טוב וחסד ירדפוני. רדף צדקה וחסד. חיים וחסד עשית עמדי. שומר הברית וחסד דעזרא. ותשא חן וחסד לפניו: כל סיפרא לדוד במ"ז לדוד מזמור וסי' לדוד מזמור לה' הארץ ומלאה. לדוד מזמור דקוה קויתי. למנצח לדוד מזמור יקום אלהים ויפוצו איביו. לדוד מזמור חסד ומשפט אשירה. למנצח לדוד מזמור אלהי תשועתי. למנצח לדוד מזמור נאם ה' לאדני. למנצח לדוד מזמור ה' חקרתני ותדע :

תולדות אהרן תערוך. יומא עו זוהר תרומה : (דשנת. ססתים לז) : לדוד מזמור. פסחים קיז : לה' הארץ ברכות לה שבת קיט ר"ה לא גיטין מז הולין קלט ערכין יא יב תמיד לג עקידה שער א' זוהר פ' נח ותזריע (ברכות ט) : כי הוא. ב"ב עד (כלאים לב) : מי יעלה. זוהר ויקהל : נקי כפים. נדם ל עקרים מג פ"ל זוהר וילא : ישא ברכה. חגיגה יב : זה דור. ערכין יז :

מצודת ציון

ע"ו) : ישובב. ענין הנחה והשקט : (ד) צלמות. צלו של מות רלה לומר חשכת הקבר : (ה) דשנת. מלשון דשן ושמן : רויה. ענין שביעה כמו תלמיה רוה (לקמן ס"ה) : **כד** (א) לה'. של ה'. תבל. הוא המקום המיושב : (ד) לא נשא. לא נשבע כמו לא תשא (שמות כ') : נפשי. שם ה' כמו נשבע אדני ה' בנפשו (עמוס ו') ואמר דבריו במקום ה' : (ה) ישא. יקח כמו ויבאו להם נשים (רות א')

מצודת דוד

ר"ל כאשר יבוא להם טובה ישתחוו לה' כי יכירו שהכל בא מידו : כל יורדי עפר כל בני אדם המעותדים לרדת בעפר הקבר : (לא) זרע יעבדנו. כל בני אדם שמאמינים בו ואשר עבדוהו מעולם הואם יהיה והם יספרו מעשה ה' להדור שאחריהם : (לב) יבואו. הם יבואו ויגידו צדקתו לעם הנולד אחריהם : כי עשה. אשר עשה עמהם : **כג** (א) ה' רועי. על כי ה' רועה אותי א"כ בוודאי לא אהיה חסר מאומה כי הכל בידו : (ב) בנאות. כרועה הרחמני המרביץ עדרו במקום דשא ולפי שהמשילו לרועה אמר לשון הנופל ברועה : מי מנוחות. כי מים הנחים המה צלולים משא"כ הרודפים כי יגרשו מימיו רפש וטיט : (ג) ינחני. ינהג אותי בארחת יושר למען לא אכשל : למען שמו. להודיע רב השגחתו על יראיו : (ד) בגי צלמות. בעמק אופל ר"ל במקום סכנה : לא אירא רע. ממקרה רעה : שבטך ומשענתך. מה שאתה מכה אותי בשבט של יסורין ותחזור ותסמוך אותי הם הם המנחמים אותי כי בזה אראה שלא עזבתני להמקרים : (ה) תערוך. ועי"ז אבטח שעוד תערוך לפני שלחן במעדנים להתענג בהם : נגד צוררי. רצה לומר המה יראו בכבודי : דשנת. רצה לומר מאז משחת ראשי בשמן המשחה להיות מלך : כוסי רויה. הבטחתני להיות כוסי שבעה רצה לומר שאמלוך בכל אות נפשי ודבריך הלא תקום : (ו) אך טוב. לא תבוא עלי עוד מאומה רע ואך הטוב והחסד ירדוף אחרי לבוא אלי : ושבתי. ישיבתי בבית ה' תהיה לאורך ימים ולא אהיה עוד מגורש ומטולטל : **כד** (א) ומלואה. כל הדברים שהארץ מלאה מהם : כי הוא וגו'. רצה לומר כי מה שהארץ היא למעלה מן הים נראה מזה שהוא יתברך יסדה על הימים והכינה על הנהרות כי בדרך הטבע היתה הארץ יורדת תחת המים : (ג) מי יעלה. ר"ל עם שכולם המה לה' מ"מ אין כולם ראויים לבוא בהר ה' והוא בית המקדש וכמ"ש מי בקש וכו' רמוס הצרי (ישעיה א') וכאלו ישאל ומי הם כן ראוי לעלות בהר ה' : (ד) נקי כפים. וכאלו השיב זהו הראוי מי שכפיו נקיים מממון שאינו של יושר ולבו ברור בירא ה' ולא מפחד אדם : אשר לא נשא. עד שלא נשבע בה' לשוא ולרמות בשום דבר המסור ללב ואין מי יכיר בו וא"כ מנע מזה מפחד המקום : (ה) ישא ברכה. זהו הנושא ברכה מאת ה' ויכול הוא לבוא לבית המקדש להתפלל על הברכה : (ו) זה הדור. שהמה דורשי ה' והמה קרואים

דורשיו : (ז) שאו שערים ראשיכם . בימי שלמה כשבא להכניס ארון לבית קה"ק ודבקו שערים זו בזו אמר כ"ד רננות ולא נענה עד שאמר (ד"ה ב ו') אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך : (ט) פתחי עולם . פתחים שקדושתן עולמית : (א) נפשי אשא. אכוון לבי : (ג) הבוגדים ריקם . הגזלנים החמסנים המושיבים את העניים ריקם מנכסיהם כמו (לעיל ז') ואחלצה צוררי ריקם: (ה) הדריכני. אדריזימו"ן בלעז : אותך קויתי כל היום . הוא העה"ז שהוא יום לאומות ולילה לישראל : (ו) כי מעולם המה . מימות אדם הראשון שאמרת לו ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב') ונתת לו יום משלך שהוא אלף שנים: (ז) כחסדך זכר לי . הראוי לחסדך זכור לי אלו מעשים טובים שבידי : (ח) טוב וישר ה' . וחפץ להצדיק ברואיו : על כן יורה חטאים בדרך תשובה . ד"א יורה חטאים הרוצחים שנא' תכין לך הדרך וגו' (דברים י"ט) מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כו' כדאיתא במכות : (יא) למען שמך

פָּנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה׃ ז שְׂאוּ שְׁעָרִים ׀
רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם (ו'. ל')
וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃ ח מִי זֶה מֶלֶךְ (י"א רפי')
הַכָּבוֹד יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה גִּבּוֹר (ל')
מִלְחָמָה׃ ט שְׂאוּ שְׁעָרִים ׀ רָאשֵׁיכֶם (ו')
וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד׃ (י"א רפין)
י מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה (ג')
צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה׃

כה א לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה נַפְשִׁי (כ' נטעם)
אֶשָּׂא׃ ב אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי אַל־
אֵבוֹשָׁה אַל־יַעַלְצוּ אֹיְבַי לִי׃ ג גַּם (י"א מ"ל)
כָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים (ה'מ"ל בליש')
רֵיקָם׃ ד דְּרָכֶיךָ יְהוָה הוֹדִיעֵנִי
אֹרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ ה הַדְרִיכֵנִי (ל' כ"כ)
בַאֲמִתֶּךָ ׀ וְלַמְּדֵנִי כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי (כ' את חקין)
יִשְׁעִי אוֹתְךָ קִוִּיתִי כָּל־הַיּוֹם׃ ו זְכֹר־ (ל'מ"ל. בכתו')
רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם
הֵמָּה׃ ז חַטֹּאות נְעוּרַי ׀ וּפְשָׁעַי אַל־
תִּזְכֹּר כְּחַסְדְּךָ זְכָר־לִי־אַתָּה לְמַעַן (ט' קמץ מ"ב פתחין באתנחתא)
טוּבְךָ יְהוָה׃ ח טוֹב־וְיָשָׁר יְהוָה
עַל־כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ׃ ט יַדְרֵךְ
עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וִילַמֵּד עֲנָוִים דַּרְכּוֹ׃ (ח' דגשים)
י כָּל־אָרְחוֹת יְהוָה חֶסֶד וֶאֱמֶת
לְנֹצְרֵי בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו׃ יא לְמַעַן־

ז זקפו תרעי בית מקדשא רישיכון ואזדקפו מעלני עלמא ויעול מלך יקירא׃ ח מן הוא דיכי מלכא יקירא יי עשין וגבר יי מרי גבורתא ועבד קרבא׃ ט זקופו תרעי גנתא דעדן רישיכון ואזדקפו מעלני עלמא ויעול מלכא יקירא׃ י מן הוא דיכי מלכא יקירא יי צבאות הוא מלכא יקירא לעלמין׃ א לדוד קדמך יי נפשי אטול בצלו׃ ב אלהי בך אתרחצית לא אבהת לא יחדון בעלי דבבי עלי׃ ג ברם כל דסברין לך לא יבהתון יבהתון בזוזין וסריקיא׃ ד אורחתך יי אודעיתי הלכתך אליף יתי׃ ה דברני בזכותך ואלפנני ארום את הוא אלהא דפורקני יתך סברית כל יומא׃ ו אדכר רחמך יי וטבותך ארום מן עלמא הנון׃ ז חובי טליותי ומרדי לא תדכר כטובך אדכר לי אנת מטול טיבותך יי׃ ח טב ותריץ יי בגין כן מליף חייביא באורחא׃ ט מדריך ענותני בדינא ומליף ענותני אורחיה׃ י כל הלכתיה דיי טיבו וקשוט לנטרי קימיה סהדותיה׃ יא מן בגלל שמך

שב לנכח השם כי זה הדור הם מבקשי פניך . טלה באמת יעקב סלה פי' הם זרע יעקב ואין צורך לפי' אחר שאמר תחסר מלת אלהי יעקב : (ז) שאו . אמרו קדמונינו ז"ל כי זה רמז להכנס ארון אל בית קדשי הקדשים על כן כתוב למעלה במקום קדשו וזה שאומר לשערים דרך משל והטעם כתם במקום שעם הארון נכון מכל הר גבוה ונשא בעבור הכבוד ששוכן שם וטעם שערי' ופתחי עול' שהם רבי' ופתחי עולם שהם עומדים לנצח בעבור כבוד הכבוד וטעם מלך הכבוד שבעבורו היה כבוד הבית הגדול : (ח) מי . אם ישאל השואל מי זה מלך הכבוד התשובה ה' עזוז וגבור שירא גבורתו במעשיו וילחם בעבור קדושיו והנה הטעם כי בשכון הכבוד בין ישראל ישבו לבטח כי לא יפחד מן האויב : (ט) שאו. פעם שני' המו לשוב הכבוד בבוא הגואל כי לא היה הכבוד בבית שני וראשיכם הראשון בעבור אחר כאילו אמר ושאו פתחי עולם ראשיכם : (י) מי . תוספ' והוא בעבור שיעמוד בית שלישי ולא הזכיר גבור מלחמה בעבור וכתתו חרבותם לאתים והארץ תשקט מכל מלחמה וטעם ה' צבאות שיהיו אנשי הדור כמו מלאכי השם וטעם ה' צבאות כי נקרא השם ככה בעבור צבא השמים כאשר פירשתי לא בעבור צבא ישראל כאשר אמר הגאון : (א) לדוד אליך ה' נפשי אשא . אמר רבי משה טעם נפשי אשא כדרך מנחה כמו וישא משאו' והנכון בעיני שהוא כמו ואליו הוא נושא את נפשו לא לאחר : (ב) אלהי . יתכן להיות בי"ת בך בטחתי תחת הבי"ת כמו וי"ו ולמדני תחת הוי"ו או ככה נמצא והנה בטחתי בך איננו ראוי שאבוש : (ג) גם האמת והראוי שיבושו הבוגדים ריקם כמו חנם והמה נוסף : (ד) דרכיך . הם דרכי השם והתולדת שברא בדרך חכמה : ואורחותיך . על יד הנביא והם האורחות שצוית : (ה) הדריכני . זה הפסוק נכבד והטעם שיבקש שיעזרהו השם בדרך האמת עד היותו רגיל וזה טעם ולמדני כמו למוד מדבר כעגל לא לומד וטעם אלהי ישעי שיושיעהו מכל דבר שימנעהו ללכת בדרך האמת כי אין לי מי אקוה זולתך : (ו) זכור . מבקש רחמיו וחסדיו שלא יגמלנו על מעשיו הקדמונים שמנעוהו עד עתה להבין דרכי השם באמ' על כן אחריו חטאות ופשעי הפשע שיצא הפושע מתחת הרשות והעד על כל דבר פשע ומטעם כחסדך בעבור כי אתה מקור החסד ומבוע הטוב על כן אחריו טוב ופתחות הבי"ת בדרך שהוא דרך השם כאשר החל דרכיך ה' הודיעני והנה יורה החטאים אי זה הדרך הישר והענוים ידריכם בדרכו וירגילם עד שיהיה להם חוק ומשפט : (י) כל ארחות ה', בתחלה חסד ואחר כן אמת : לנוצרי בריתו . על דרך נוצר חסד לאלפים : (יא) למען . כי רב הוא . אף על פי שהוא רב

ראשיכם ו' בקריאה וסי' ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם . אתם נצבים היום . את הנביאים ואת ראשיכם החוזים . ופאריכם על ראשיכם . שאו שערים . וחברו : מי הוא זה ג' דסמיכי וסי' מי הוא זה ערב את לבו. מי הוא זה מלך הכבוד תניינא . מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו : לדוד ב' בטעם פזר בסיפרא וסי' לדוד אליך ה' נפשי אשא . לדוד אליך ה' אקרא : הבוגדים ה' מ"ל בליש' בקריא' וסי' ובג' בוגדי' בגדו למה תביט בוגדים. יבושו הבוגדים ריקם . ורשעים מארץ יכרתו . אף היא כחתף תארב : אתה מ"ב פתחין באתנחתא בסיפרא וסי' נמסר במס"ר בערך פתח : ועדותיו ה' בליש' וסי' נמסר בסדר ואתחנן :

תולדות אהרן שאו שערים . שבת ל פסחים נז ר"ה לא סנהדרין קז זוכר פנחס (ד"ה גט) : שאו שערים . ר"ה בס מ"ק ט סנהדרין קז כתובות כח שבת ל : אליך ה'. זוכר לך נך ונמדבר. אלהי. עקרים מד פמ"ו : זכר רחמיך. חגיגה יב זוכר שמוני : חטאת נעורי. עקידה שער סו : טוב וישר. מכות י עקידה שער נז (מכות לא):

מצודת דוד

זרע יעקב הרואים לבקש פניך לעולם ולבא לבית המקדש : (ז) שאו . אתם שערי בית המקדש הנה לכם יהיה נשיאה והרמת ראש וגדולה יתירה : והנשאו . כפל הדבר לגודל ההתנשאות : פתחי עולם . כן יקרא פתחי בית המקדש כי המשכן לא היה קבוע במקום אחד אבל בית המקדש קבוע במקומו עד עולם וכן נאמר מכון לשבתך עולמים (מ"ב ח'): ויבוא מלך הכבוד . כי ה' שהוא המלך אשר בו כל הכבוד הוא יבוא בכם לבית המקדש לשמוע אל הרנה ואל התפלה מן הבאים בו : (ח) מי זה. כלומר ואם תשאלו מי זה מלך הכבוד אשיב לכם שהוא ה' החזק הגבור : גבור מלחמה . מתגבר הוא על הלוחמים עם אוהביו : (ט) שאו וגו'. כפל הדבר כדרך המשוררים ויתכן שהאחד אמור על בית ראשון והאחד על בית העתיד כי בבית השני לא שרתה השכינה : (י) ה' צבאות. המושל בצבאות מעלה ומטה : סלה. עד עולם הוא מלך הכבוד : כה (א) נפשי אשא. אמסור נפשי לך למנה : (ב) בך בטחתי. הואיל ובטחתי בך ידעתי שלא אבוש ולא ישמחו אויבי במפלתי : (ג) גם. אז גם כל המקוים לך לא יבושו מן המלעיגים כי יראו כי יש תקוה : הבוגדים. אבל הבוגדים בריעיהם חנם הם יבושו : (ה) הדריכני. רוצה לומר למדני לדעת האמת דרכך לפי שאתה מושיעי ואליך אקוה לזה למדני דרכך ואלך בה ואהיה ראוי לתשועה : (ו) המה . חסדיך ורחמיך : (ז) כחסדך וגו'. אתה ה' כפי מדת חסדך זכור ר"ל זכור מעשי הטובים המגיעים מדת החסד : למען טובך. עבה למען מדת טובך : (ח) טוב וישר ה'. ורוצה הוא להטיב לכל ע"כ מלמד הוא את החוטאים ומזהירם ללכת בדרך הנכון : (ט) ידרך. מדריך את הענוים לאחוז בדרכיהם במשפט הראשון ולא יסורו ממנה ומלמדם עוד להחזיק בדרכי ה' וכמ"ש רז"ל מה הוא רחום וגו' : (י) לנוצרי. לשלם חסד לשומרי בריתו ועדותיו : (יא) למען שמך ה'. המורה על הרחמים : כי רב

מצודת ציון

ח'): (ח) עזוז. מלשון עוז וחוזק : כה (א) אשא. ענין מנחה ודורון כמו וישא משאות מאת פניו (בראשית מ"ג): (ג) ריקם. בחנם וכן ואחלצה צוררי ריקם (לעיל ז'): (ה) הדריכני. מלשון דרך : (ח) יורה. ילמד : (ט) ידרך. מלשון דרך : וענו

אבן עזרא

רב כדרך כי עם קשה עורף כי חטאתי לך . ויש אומרים למען אודיע שמך והנכון שיודע ששמך סלח : (יב) מי האיש . הוא הנכבד כמו וחזקת והיית לאיש והטעם כי יראת השם תביאנו אל הדרך שיבחר בה : (יג) נפשו . טעם נפשו כדרך כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא והיא המתה בהפרד הנשמה וטעם תלין כמו תשכב והטעם כי עד יום מותו יהיה בעולם הזה בטוב ויש אומרים כי זה רמז לחיי נשמתו ותהיה בטוב : (יד) סוד . סודות האלהים לא יתגלו כי אם ליראיו ואף כי אחרי שתלין נפשו ואמר ליראיו כאשר האל ירא ה' : (טו) עיני . הנכון בעיני כי טעם מרשת רגלי תאות היצר הרע והנשמה נתפשת ברשת התאוה וזה דרך משל ואם השם לא יעזרהו אין לאל ידיו לצאת מהרשת על כן הוא יוציא : (טז) פנה . כי הנשמה יחידה וככה הלב וטעם עני בעבור חסרון כמו לעמוד כנגד התאוה : (יז) צרות לבבי . הוא השכל הנטוע בלב על כן נקרא בשמו והרה בו פועל עומד והטעם שהם רבות ויש אומרים כי לבבי פעול והוא רחוק כי אחריו ממצוקותי : (יח) ראה עניי . מן עניי ורב עמלי למנוע עצמי מן התאוה : ושא לכל חטאתי . שעברו : (יט) ראה ו' . ועוד שאפחד מאויבי אנס שישנאוני ויהיו סבה שלא אלמד דרכיך : (כ) שמרה . אל אבוש . מאשר אקוה להיות עבד השם : (כא) תום . תום לבבו ויושר מעשיו יצרוהו שלא ילך בדרך עקש גם נכון הוא שיצרוהו מן האויבים על כן אחריו פדה וכמו שהתפלל שהשם יצרהו ואל ימשלו בו שונאיו כן יפדה כל ישראל : (א) לדוד שפטני . אמר רבי משה כי טעם שפטני קח משפטי ועשה לי דין מאויבי הנכון בעיני שטעמו קח הדין ממני אם נטה לבי מאחריך על כן כי אני בתומי כמו תמים תהיה : ובה' בטחתי . שיעזרני להיות לבי שלם על כן לא מעדתי : (ב) בחנני . ידוע כי השם יודע הנסתרות והנה הטעם כי אתה תדע לבבי כבוחן הכסף : (ג) כי . כאילו אני רואה חסדיך לעולם לנגד עיני : והתהלכתי . להרגיל כדרך ויתהלך חנוך : באמתך . מדרך האמת : (ד) לא . מתי שוא . הפך דרך האמת : נעלמים . מגזרת ונעלם דבר שעשו דברי' לא כן בסתר ויש אומרים מגזרת עלס שהוא אוהב השחוק והלעג : (ה) שנאתי . הזכיר הליכה והתהלכתי ואח"כ שבת לא ישבתי ואח"כ הביאה לא אבוא והנכון בעיני כי הטעם לא אבוא בסודם והזכיר פעם אחרת ועם רשעים לא אשב כי מתי שוא הם בדבור והרשעים במעשה : (ו) ארחץ . טעם בנקיון שלא עשה אחת ממצות לא תעשה ואז אסובב מזבחך בעולת : (ז) לשמיע . כמו להשמיע וכמוהו לשמיד מעוזניה ונפלאותיך פעול למלת לשמיע ולספר : (ח) ה' אהבתי מעון ביתך

רשי

שמך . הרב סלח לעוני : כי רב הוא . כי נאה לרב לסלוח עון רב : (יב) מי זה האיש ירא ה' . הקב"ה יורנו בדרך שהוא יבחר הוא דרך הטוב : (יג) נפשו בטוב תלין . כשילין בקבר תלין בטובה נפשו : (טז) כי יחיד ועני אני . ועון רבים תלוי בי ולנגדן אני יחיד לפיכך פנה אלי וחנני כי תפלתי צריכה לתשועת כל ישראל : (יח) ראה עניי ועמלי . ועל ידיהם שא לכל חטאתי . (יט) ושנאת חמס . שלא כדין : (כא) יצרוני . ישמרוני : (א) שפטני ה' . ובמקום אחר הוא אומר אל תבא במשפט וגו' (לקמן קמ"ג) אמר דוד כשאתה דן את הרשעי' שפטני כי לפי הרשעים אני צדיק וכשאתה דן את הצדיקים אל תביאני במשפט : (ד) ועם נעלמי' . הנכנסין בסתר לעשות במחשך מעשיהם : לא אבוא . איני רגיל לבוא ולהכנס במקהל' : (ו) בנקיון . שאין גזל במצות שאני מקיים לולב הגזול פסול : (ז) לשמע . כמו להשמיע : כל נפלאותיך . זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגוג ויש בו לימו' המשיח ויש בו לעתיד לבא :

תהלים

שִׁמְךָ יְהוָה וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנִי כִּי רַב־
הוּא׃ יב מִי־זֶה הָאִישׁ יְרֵא יְהוָה
ק' . ד' רפין יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר׃ יג נַפְשׁוֹ בְּטוֹב
ז' תָּלִין וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ׃ יד סוֹד
ל' יְהוָה לִירֵאָיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם׃
טו עֵינַי תָּמִיד אֶל־יְהוָה כִּי הוּא־
ל' יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלָי׃ טז פְּנֵה־אֵלַי
וְחָנֵּנִי כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי׃ יז צָרוֹת
ל' ומ"ל . ל' לְבָבִי הִרְחִיבוּ מִמְּצוּקוֹתַי הוֹצִיאֵנִי׃
ג' יח רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי וְשָׂא לְכָל־
ח' מ"ע ג' מנעיל חַטֹּאותָי׃ יט רְאֵה־אוֹיְבַי כִּי־רָבּוּ
וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי׃ כ שָׁמְרָה
נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי אַל־אֵבוֹשׁ כִּי־חָסִיתִי
ב' לשון תמימות בָךְ׃ כא תֹּם־וָיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי כִּי קִוִּיתִיךָ׃
ל' כב פְּדֵה אֱלֹהִים אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל
צָרוֹתָיו׃

ז' בטעם בסיפרא כו א לְדָוִד ׀ שָׁפְטֵנִי יְהוָה כִּי אֲנִי
ב' ואך אם טמאה בְּתֻמִּי הָלַכְתִּי וּבַיהוָה בָּטַחְתִּי לֹא
צרפה ק' אֶמְעָד׃ ב בְּחָנֵנִי יְהוָה וְנַסֵּנִי צְרוֹפָה
כִלְיוֹתַי וְלִבִּי׃ ג כִּי־חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי
ב' חד מלרע וְהִתְהַלַּכְתִּי בַּאֲמִתֶּךָ׃ ד לֹא־יָשַׁבְתִּי
ל' עִם־מְתֵי־שָׁוְא וְעִם נַעֲלָמִים לֹא
אָבוֹא׃ ה שָׂנֵאתִי קְהַל מְרֵעִים וְעִם־
ב' וג' כליס רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב׃ ו אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן
ב' חד מלא כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת־מִזְבַּחֲךָ יְהוָה׃
ל' וחס' . ב' ז לַשְׁמִעַ בְּקוֹל תּוֹדָה וּלְסַפֵּר כָּל־
נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ ח יְהוָה אָהַבְתִּי מְעוֹן
ל' בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ׃ ט אַל־
תֶּאֱסֹף עִם־חַטָּאִים נַפְשִׁי וְעִם־

תרגום

יי ותשבוק לחובי ארום סגי
הוא : יב מן הוא דין גברא
דדחיל מן קדם יי ילפניה
באורחא דאתרעי : יג נפשיה
בטיבותא תבית ובנוי יחסנון
ארעא : יד רזא דיי גליא
לדחלוי וקימיה לאודעותהון :
טו עיני מסתכלין תדירא
קדם יי ארום הוא יפיק
ממצדתא רגלי : טז אסתכי
לותי וחוס עלי מטול דיחידי
ועניא אנא : יז עקתין דלבבי
פתין משנוקי אפק יתי :
יח חמי סגופי וטרחי ושבוק
לכולהון חובי : יט חמי בעלי
דבבי ארום סגיעו וסנאתה
דחטופין סנו יתי : כ טור
נפשי ושזיב יתי לא איבהת
מטול דסברית לך :
כא שלימותא ותריצותא
יטרונני ארום סברית
במימרך : כב פרוק יי ית ישראל
מכל עקתוי : א לדוד דון יתי יי
ארום בשלמותי אנא הלכית
ובייי סברית לא אזדעזע :
ב בחון יתי יי ונסי יתי סנין
כליתי ורעיוני : ג מטול דטובך
קביל עיני והלכית בקושטך :
ד לא אסתחרית עם גברי
שקרא ועם מטמרין לאבאשא
לא איעול : ה סניתי כנישת
מבאישין ועם רשיעיא לא
אסתחר : ו אקדיש בזכותא
אידי ואחזרית ית מדבחך
יי : ז לאשמעא בקל שבחא
ולאשתעא כל פרישותך :
ח יי רחימית מדור בית
מקדשך ואתר משכן יקרך :
ט לא תכנוש עם חיביא נפשי ועם אנשי שדין דמא חיי :

זמה

יבחר ה' קמצין וסי' נמסר ביהושע סוף סי' מ' : בטוב ד' חטפים בקריאה וסי' לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב . ביום טובה היה בטוב . לכה נא אנסכה בשמחה . נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ : ושא ג' בקריאה וסי' עלת ראש הפסגה ושא עיניך ימה . ושא את מספר שמותם דפקוד כל זכר . ושא לכל חטאתי : לדוד ז' בטעם בסיפרא וסי' לדוד שפטני ה' . ה' אורי וישעי . ריבה ה' את יריבי לחם . אל תתחר במרעים . לדוד ברכי נפשי . לדוד אודך בכל לבי . לדוד ברוך ה' צורי . ומקום ג' וסי' ומקום רגלי אכבד . ומקום משכן כבודך . ומקום הצדק שמה הרשע :

תולדות אהרן מי זה . עקרים מד פ"מ : סוד ס' .
שבת עז חגיגה ג סוטה ד י סנהדרין מח נדה כ ידוים ד זוכר פקודי (סוטה יו) : שנה אני : זוכר לך לך : בחנני ה' סנהד' קיז : ארחץ : ברכות טו זוסר ויצא : אל תאסוף . עקידה שער כב (סנהד' כג) :

מצודת ציון

(טז) ועני . רצה לומר מוכנע : (יז) ממצוקותי . מלשון צוקה וצרה : (יח) ושא . ענין מחילה וסליחה : (יט) רבו . גדלו : כו (א) אמעד . ענין החלקה והשמטה ממקום : (ד) מתי . אנשי כמו מתי מספר (בראשית ל"ד) : (ח) מעון . מדור : תאסף . ענין מיתה

מצודת דוד

הוא . אף שעוני גדול ורב : (יב) מי זה . מי שירא מה' ובוחר בטוב אז ה' מלמדו ללכת בדרך שבחר וכמ"ש רז"ל הבא לטהר מסייעין לו : (יג) תלין . כשימות ונקבר בקבר תנוח נפשו בטוב ובזכותו יגליה זרעו ויירשו ארץ : (יד) ליראיו . מגלה ליראיו : ובריתו . התורה הנתונה בברית יגלה להם להודיעם : (טו) כי הוא וגו' . ולזה עיני אליו לבטוח בו כי יש תקוה : (טז) כי יחיד . רצה לומר אין לי אוהב ורע כי כולם קמו עלי : (יז) צרות לבבי . הצרות אשר בלבבי המה מהרחבים והולכים לזה הבאל הוציאני ממצוקותי : (יט) ושנאת חמס . ר"ל שונאים אותי כאלו הייתי איש חמס : (כא) תום ויושר . מעשה התום והיושר שעשיתי המה ילמדו עלי זכות להיות נשמר : כי קויתיך . הואיל ואקוה לך א"כ מהראוי שאהיה נשמר בצרוף זכות מעשה התום והיושר : (כב) פדה וגו' . כאומר לא על עצמי בלבד אני מתפלל כי אם על כלל ישראל : כו (א) שפטני . לקחת משפטי מעושקי : לא אמעד . לזה מהראוי שלא אמעד : (ב) בחנני . לדעת מחשבותי : (ג) לנגד עיני . להתבונן בהם ולזה אהלך באמתך :

(י) זמה. כל זמה שבמקרא לשון מחשבה יש לטובה ויש לרעה : (יב) רגלי עמדה במישור. בדרך ישרה : (ג) בזאת אני בוטח. במה שאמר למעלה ה' מעוז חיי : (ד) ולבקר בהיכלו. לראות שם בכל בקר ובקר כך פירשו דונש : ומנחם חברו עם לא יבקר בין טוב לרע (ויקרא כ"ז). אבל דונש פתר לשון בוקר : (ה) כי יצפנני בסכה. בטוח אני שיצפנני בבית מקדשו ושנינו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמר על יואש בן אחזיה שהסתירתו יהושבע אחותו בעליית בית קדשי הקדשים. כענין שנאמר (מלכים ב' י"א) ויהי אתה בבית ה' מתחבא שש שנים : בצור ירוממני. העמיד על סלע רגלי : (ו) זבחי תרועה זבחים שאומר עליהם שיר : (ח) לך אמר לבי בקשו פני. בשבילך בשליחותך אומר (לי) לבי בקשו כלכם ישראל את פני ואני שומע לו. את פניך ה' אבקש : לך. כמו (איוב ל"ג) הן אני כפיך לאל. במקומו. אם לאל תריבון (שם י"ג). במקומו. אף כאן לך אמר לבי במקומך בא אלי לבי לומר כן : (ט) אל תט. אל תכרע כמו

ביתך. כנגד לא ישבתי עם מתי שוא וטעם ביתך ששם הצדיקים העובדים שמך באמת כי שמה תמיד יושבים. אמר רבי משה כי טעם אל תאסוף שיתפלל שלא יהיה אחריתו כאחריתם והנכון בעיני שלא יתכנו עלילות שיתחבר עם החטאים כל ימיו ואף כי עם אנשי דמים שהם רעים מהחטאים :

אַנְשֵׁי דָמִים חַיָּי׃ י אֲשֶׁר־בִּידֵיהֶם
זִמָּה וִימִינָם מָלְאָה שֹּׁחַד׃ יא וַאֲנִי
בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי׃ יב רַגְלִי מ' וכל ענין דכו'
עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ ד' ו' מ"ל בנוס'
יְהוָה׃

כז א לְדָוִד יְהוָה אוֹרִי וְיִשְׁעִי ד' בטעם
מִמִּי אִירָא יְהוָה מָעוֹז־חַיַּי מִמִּי
אֶפְחָד׃ ב בִּקְרֹב עָלַי מְרֵעִים לֶאֱכֹל ב' וחס' וחד בקרב אים
אֶת־בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי הֵמָּה כָשְׁלוּ
וְנָפָלוּ׃ ג אִם־תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה לֹא־ י"ב ר"פ אם.
יִירָא לִבִּי אִם־תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה
בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ׃ ד אַחַת שָׁאַלְתִּי
מֵאֵת־יְהוָה אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי י"ב מ"ל
בְּבֵית־יְהוָה כָּל־יְמֵי חַיַּי לַחֲזוֹת ט"ג באתנת
בְּנֹעַם־יְהוָה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ׃ ה כִּי
יִצְפְּנֵנִי בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בסכו ק' ב' כתיב כן ג' וחס'
בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי׃ ו וְעַתָּה
יָרוּם רֹאשִׁי עַל אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי כולכון מ"ל
וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה
אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוָה׃ ז שְׁמַע־
יְהוָה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי׃
ח לְךָ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי אֶת־ ד'
פָּנֶיךָ יְהוָה אֲבַקֵּשׁ׃ ט אַל־תַּסְתֵּר ד' פסוקים דמיין
פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי אַל־תַּט־בְּאַף עַבְדֶּךָ ב' בילדב'רע
עֶזְרָתִי הָיִיתָ אַל־תִּטְּשֵׁנִי וְאַל־

י די בידיהון עצת חטאין
וימינהון מלין שוחדא: יא ואנא
בשלימותי אזיל פרוק יתי
וחוס עלי: יב רגליהם בתרצא
בכנישת צדיקין אברך יי:
א לדוד יי נהורי ופורקני ממן
אדחל יי עושנא דחיי ממן
אדחל: ב כד יתקרבון עלי
מבאשין לגרמא ית בסרי
מעיקי ובעלי דבבי הנון
אתקלו ונפלו: ג אין תשרי
עלי משרית רשיעי לא אדחל
לבבי אין תקום עלי קרבא
בדא אנא סביר: ד חדא
בעיתי מן קדם יי יתה אתבע
דאתב בבית מקדשא דיי
כל יומי חיי למחמי
בבסימותא דיי ולבקרא
בהיכליה: ה ארום יטשנני
בטלליה ביום בישתא
יטמרנני בטמור משכניה
בכרך תקיף ירורם יתי:
ו והשתא יתרורם רישי על
בעלי דבבי חזור חזור ואכוס
במשכניה נכסי רעוא אשבח
ואביע קדם יי: ז קביל יי
צלותי במקראי וחוס עלי
ורחם יתי: ח לך אמר לבי בעי
אפי ית סבר אפך יי אתבע:
ט לא תסלק שכינתך מני לא
תצלי ברוגזא לעבדך סיועי
הויתא לא תטלטל יתי ולא

(י) אשר. שיש להם כח לחשוב מחשבות ולסבב סבות לקחת שוחד וממון ויש אומרים כל מזמתם לקחת בידם וככה וימינם והטעם כפול : (יא) ואני בתומי בלא זמה והטעם שיזכיר בתחלה בתומי הלכתי עד עתה וככה אלך ואתה תפדני מזימות' : (יב) רגלי. טעם בתומי תום לבבי וטעם רגלי ללכת בדרך ישרה והנכון בעיני כי אתה תפדני ואני אודך במקהלים ורגלי תעמוד לפניה' : (א) לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא. יש אומרים אורי בלילה שאין שם אור כי הנפש תפחד וישעי ביום ויש אומרים אורו תלוי בדברי הנשמה וישעי בדברי הגוף ומעוז חיי קשור הנשמה בגוף על כן לא יפחד מאדם שיפרידם : (ב) בקרוב. יש אומרי' בקרוב מגזרת המלמד ידי לקרב ואחרים אמרו כאשר יקרבו אלי. ויאמר רבי משה כי טעם צרי ואויבי. אנשים ידועים שהיו שונאי' : (ג) אם. גם אם תחנה עלי מחנה שהם מהגוים ואם הם רבים ואם הצרכתי לבא למלחמה עמהם בזאת והטעם ששם אורי וישעי ויש אומרי' כי בזאת היא השאלה הנזכרת אחר כן : (ד) אחת. נ"ל כי זה המזמור חברו דוד באחרית ימיו כאשר נשבעו אנשיו לא תבא עמנו למלחמה כאשר אפרש במזמור נאם ה' לאדוני : לחזות בנועם ה'. שיתגלו לו סודות ממעשה הבורא שלא ירעם ע"כ: ולבקר בהיכלו. כמו לא יבקר בין טוב לרע והטעם שהכהני' היושבי' תמיד בבית ילמדוהו ויורוהו ויש אומרי' לבקר ללכת בכל בוקר ובקר בהיכל השם כמו השכם והערב : (ה) כי. הוא יצפנני ולא יוכל לגעת אלי כל אויב : בסכה.

ויט
רגלי ג' וסי' כי אמרתי פן ישמחו לי. אם אמרתי מטה רגלי. רגלי עמדה במישור. כי חלצת נפשי ממות. באשורו אחזה רגלי. אם הלכתי עם שוא. וב' לרגלי וסי' ויברך ה' אותך לרגלי. נר לרגלי דבריך : אם תחנה חד מן י"ב פסוקים רישא ומצעות אם אם וסי' אם בגפו יבא. אם זרחה השמש. אם לא ימצא הגנב. אם בעליו עמו. אם ענה תענה. אם אתם תבאו אלי. אם גנבים באו לך. אם יתקע שופר בעיר. אם תחנה עלי מחנה. אם אבא באהל ביתי. אם תדברנה שפתי. אם כח אבנים כחי : אל תסתר חד מן ד' פסוקים אית בהון ד' מלין דמיין קדמא ותניינא ותליתא קרחי ורביעא נסיב וי"ו וסי' ואתה תחזה מכל העם שרי שרי שרי ושרי. ויבחר משה שרי שרי שרי ושרי. ומשנה תורה שרי ושרי ושרי ושרי. אל תסתר פניך ממני אל אל אל ואל׳ דרך הנשר בשמים דרך דרך דרך ודרך :

תולדות אהרן ה' אסבתי מגלה כס : ואני. סנהד' פט : כל המזמור עקידה מגוא שערים : ס' אורי. זוהר ויחי ובמדבר : בזאת. שם מקן : לך אמר. שם אמור :

הוא ירושלים כמו ויהי בשלם סכה : ביום רעה. מערכת רע' מכוכבים כנגד מזלו וטעם בצור כי אהיה בסתר אהלו כאילו אני בצור מרומים : (ו) ועתה. אע"פ שלא יעשה מהיום מלחמה ראשי ירום כי הוא בכתר עליון : זבחי תרועה. כדרך וביום שמחתכם כימי שמחת חזקיהו : (ז) שמע. תחסר מלת אשר או טעמו זה השם הנכבד שאני קורא ומזכיר : וחנני ועננ'. וזה לאות כי יתפלל בעד ישראל הנלחמים עם הגרים כי הם אנשיו : (ח) לך. אמר רבי משה כי לך בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא והטעם אני אומר מה שצוו לנו ביד שלוחיך ואמרת לכו בקשו פני על כן את פניך ה' אבקש : (ט) אל תט. פועל יוצא והפעול עבדך כמו קיר נטוי על כן אחריו עזרת והטעם עזרני עתה כאשר עזרתני מנעורי ועד עתה : כי

מצודת דוד

(ד) לא ישבתי. שלא אלמד ממעשיהם : ועם נעלמים. העושים עבירות במקום נעלם ונסתר : (ו) ארחץ. ר"ל בתחלה אנקה כפי מלכלוך עון ואחר זה אסובב מזבחך להקריב בה לה' כי לולא הנקיון אין הקרבן מקובל ברצון : (ז) לשמיע. להשמיע לבני אדם בקול הודאה : (ח) אהבתי מעון ביתך. לבוא בה ולהלך : (ט) עם חטאים. כמיתת החטאים ודומה להם בענין רע : (י) אשר בידיהם זמה. ולזה ראוים הם למות בענין רע : (יא) ואני. אבל אני הלא בתומי אלך לזה פדני ממיתת החטאים : (יב) רגלי. הלא רגלי עמדה בדרך הישר ובקהל רב אברך לה' ואינני כמוהם להיות דומה להם : כז (א) ה' אורי. הלא ה' מאור לי בעת צרה א"כ ממי אירא : (ב) בקרוב. בעת קרבו רשעים לבוא עלי לאכול בשרי והמה לי לאויבים ובודאי לא יחזרו מדעתם אבל בעת ההיא עזרני ה' והמה כשלו ונפלו ונמלטתי מידם : (ג) בזאת. באמירה הזאת שאמרתי והוא ה' אורי וישעי : (ד) שבתי. לאשב בבית ה' טוב לי : לחזות. לראות בנעימות תורת ה' : ולבקר. לדרוש בהיכלו בדבר מצות ה' : (ה) כי יצפנני. ביום בוא האויב הסתירני בסוכתו ולא יכלו לי : בצור. היה מרומם אותי להתגבר עליהם כאלו עמדתי על צור גבוה כי כן הדרך שהעומד ממעל הוא מתחזק על העומד מתחת : (ו) ועתה. כאומר הנה עכ"ז הייתי מוטרד במלחמה ולזה אבקש עתה ממך שראשי ירום על אויבי מסביב שלא ילחמו עוד בי : ואזבחה. ואז אזבח זבחים ואריע בשמחה יותר מאלו ילחמו בי ונצחתי אותם : (ז) קולי אקרא. קולי אשר אקרא : (ח) לך. בשליחותך אומר לי לבי בקשו פני וכן אעשה כי את פניך ה' אבקש : (ט) אל תט. אל תטה את עבדך לנפול ביד האף הלא מעולם

מצודת ציון

מיחם : כז (א) מעוז. חוזק : (ד) ולבקר. ולדרוש כמו לא יבקר (ויקרא כ"ז) : (ו) תרועה. רנה לומר בקול הרועת שמחה : (ט) תטשני. כמו תעזבני וכפל הדבר במלות שונות : עזרני

תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי׃ י כִּי־אָבִי וְאִמִּי
עֲזָבוּנִי וַיהוָה יַאַסְפֵנִי׃ יא הוֹרֵנִי
יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר
לְמַעַן שׁוֹרְרָי׃ יב אַל־תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ
צָרָי כִּי קָמוּ־בִי עֵדֵי־שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס׃
יג לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב־
יְהוָה בְּאֶרֶץ חַיִּים׃ יד קַוֵּה אֶל־יְהוָה
חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְהוָה׃
כח א לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה ׀ אֶקְרָא
צוּרִי אַל־תֶּחֱרַשׁ מִמֶּנִּי ׀ פֶּן־תֶּחֱשֶׁה
מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר׃
ב שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ
בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל־דְּבִיר קָדְשֶׁךָ׃
ג אַל־תִּמְשְׁכֵנִי עִם־רְשָׁעִים וְעִם־
פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּבְרֵי שָׁלוֹם עִם־רֵעֵיהֶם
וְרָעָה בִּלְבָבָם׃ ד תֶּן־לָהֶם כְּפָעֳלָם
וּכְרֹעַ מַעַלְלֵיהֶם כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם תֵּן
לָהֶם הָשֵׁב גְּמוּלָם לָהֶם׃ ה כִּי ׀ לֹא
יָבִינוּ אֶל־פְּעֻלֹּת יְהוָה וְאֶל־מַעֲשֵׂה
יָדָיו יֶהֶרְסֵם וְלֹא יִבְנֵם׃ ו בָּרוּךְ
יְהוָה כִּי שָׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי׃ ז יְהוָה ׀
עֻזִּי וּמָגִנִּי בּוֹ בָטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי
וַיַּעֲלֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ׃ ח יְהוָה
עֹז־לָמוֹ וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא׃
ט הוֹשִׁיעָה ׀ אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־
נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם׃
כט א מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה
בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃

ו״מ״ל בליש׳ — ד׳ ב״כ ל׳ בכתו׳ נקוד והוא נקוד למט׳ ולמעלה ב׳ אנ אלהיך — ב׳ בטעם בסיפרא — ל׳. כ״א — ל׳ — ד׳ — ט׳ ו׳ ביש׳ וג׳ סבין — ל׳ וחס׳. ל׳ — ל׳ — ל׳. ל׳ — ב׳ מ״ל ז׳ מ״ל — ג׳ — ל׳. ל׳. ד׳ — כ׳ כי נגני׳ וכתובים

תִּשְׁבְּקִנַּנִי אֱלָהָא דְפוּרְקָנִי׃
י מְטוּל דְאַבָּא וְאִמָּא יִשְׁבְּקוּ
יָתִי יְיָ יִכְנוֹשׁ לִי׃ יא אַלְפֵנִי
יְיָ אוֹרְחָתָךְ וְדַבְּרַנִי בְּהִלְכְתָא
תְרִיצָא מְטוּל תּוּשְׁבְחָתִי׃ יב לָא
תִמְסְרִנַּנִי בִּרְעוּת מְעִיקַי
אֲרוּם קָמוּ עֲלַי סָהֲדֵי שִׁקְרָא
וּמְמַלְלֵי חֲטוּפָא׃ יג אִלוּלֵי
דִי הֵימָנִית לְמֶחְמֵי בְּטוּבָא
דַיְיָ בְּאַרְעָא דְחַיֵּי עָלְמָא׃
יד סְבוֹר עַל יְיָ תְּקוֹף וְעַלֵּם
לִבָּךְ וּסְבוֹר עַל יְיָ׃ א לְדָוִד
קֳדָמָךְ יְיָ אֲנָא אֶקְרֵי תַקִּיפִי
לָא תִשְׁתּוֹק מִנִּי דִלְמָא
תִשְׁתּוֹק מִנִּי וְאִתְמְתֵלִית עִם
נָחֲתֵי גוּבָא׃ ב קַבֵּל בְּקָל
בָּעוּתִי בְּמִצְלְיֵי קֳדָמָךְ כַּד
אֶפְרוֹשׁ יְדַי בִּצְלוֹ קֳדָם הֵיכַל
קֻדְשָׁךְ׃ ג לָא תִנְגְּדִינַנִי עִם
רַשִׁיעַיָא וְעִם עָבְדֵי עַוְלָא דִי
מְמַלְלִין שְׁלָמָא עִם חַבְרֵיהוֹן
וּבִישְׁתָא בְּלִבְּהוֹן׃ ד הַב לְהוֹן
כְּעוֹבָדֵיהוֹן וּכְבִישׁוּת
עוֹבָדֵיהוֹן כְּעוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן פְּרַע
לְהוֹן אֲתֵיב פּוּרְעֲנוּתְהוֹן לְהוֹן׃
ה מְטוּל דְלָא מִתְבַּיְנִין
לְאוֹרַיְתָא דַיְיָ וּלְעוֹבָדֵי אִידוֹי
יִפַגְרִנּוּן וְלָא יִבְנִנּוּן׃ ו בְּרִיךְ
יְיָ אֲרוּם קַבֵּל קָל צְלוֹתִי׃ ז יְיָ
עוּשְׁנִי וּתְרִיסִי בֵּיהּ סַבַּר לִבִּי
וְסַעֲדַנִי וַחֲדִי לִבִּי
וּמִתּוּשְׁבַּחְתִּי אוֹדֵה קֳדָמוֹי׃ ח יְיָ
תְּקוֹף לְהוֹן וְעוּשְׁנָא פוּרְקָנוּת
מְשִׁיחֵיהּ הוּא׃ ט פְּרוֹקִית עַמָּךְ
וּבָרֵיךְ יַת אַחְסַנְתָּךְ זוּן לְהוֹן
וְסוֹבַר יַתְהוֹן עַד עָלְמָא׃
א תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד הָבוּן קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא כִּתֵי מַלְאֲכַיָא בְּנֵי אֵלִים הָבוּן

אבן עזרא

(י) כי אבי ואמי. שהיו סבות בואי בעולם הזה עזבוני כמותם ואתה אספתני תמיד ואם הוא לשון עתיד כדרך נתתי כסף השדה קח ממני יעשו עגל בחרב: (יא) הורני. אמר אחד מחכמי לב הרוצה להתגבר על שונאיו יוסיף בעבודת השם: (יב) אל. בנפש. בתאותם בשאט בנפש: ויפח. מדבר חמס כמו יפיח: (יג) לולא. זה קשור באשר לפניו כמעט וימשלו בי שנאי לולא האמנתי בשם ואמרתי לנפשי קוה אל ה׳ או יתברר יושר דברי שהייתי מוכיח ואמרתי קוה אל ה׳: (יד) חזק ויאמץ לבך. פועל יוצא והטעם כי השם יאמץ לבך וטעם וקוה אל ה׳ תמיד בראשונ׳ ובאחרונ׳: (א) לדוד אליך ה׳ אקרא. זה המזמור חברו דוד או אחד המשוררים עליו. אמר צורי כנגד יורדי בור ומלת תחרש מגזרת דומיה ואמרו אל תחרש על רעך רעה להפריש בינות הטעמי׳ כי השרש הוא אחד: (ב) שמע. בנשאי. אל מקום הארון ויקראו דביר: (ג) אל. תסבב סבות שאתערב עם רשעי׳ ואמשך עמהם: (ד) תן כפעלם. כנגד פועלי און: (ה) כי. פעולות השם כנגד פעלם: ואל מעשה ידיו. כנגד כמעשה ידיהם והטעם אילו היו מבינים פעולות השם לא היו פועלי און כי ידעו כי השם יהרסם וי״א שזאת תפלה או דרך נבואה וטעם ולא יבנם שיפלו ולא יקומו עוד: (ו) ברוך. כדרך נבואה כי נשמע תפלתו והוא שמע קול תחנוני על דרך ותבוא אליך תפלתי: (ז) ה׳. לפי דעתי בו בטחתי לבדו ועוזרוני רבים כי הוא נוה להם: ומשירי. כמו בשירי הפך והנותר בבשר ובלחם ואמר רבי משה הכהן יותר מזה השיר אהודנו: (ח) ה׳ עוז. טעם למו לעוזרי כי השם הוא עוז לעוזרי׳ ומעוז לנעזר והוא משיחו דוד ור׳ משה אמר כי עוז למו כמו לו וכמוהו נגע למו ואיננו נכון כי למו שב אל עבד ה׳ ולעמו: (ט) הושיעה. בעבור שהזכיר כי השם היה עוזו ויעלוז לבו התפלל שירעה את יש׳ על כן הושיע וברך להוסיף השם עליהם וישמרם כמו הרועה על כן ורעם ונשאם כלומר שיושבו׳ במקו׳ גבוה שלא תוכלנה החיות להזיקם ורבי משה אמר כי ונשאם שיתן להם נרכם כדרך ינשאוהו אנשי מקומו: (א) מזמור: (ב) הבו לה׳ בני אלי׳. הבו אולי תשתנה תנועת הה״א

רשי

ויט שמים (לעיל י״ח): (י) כי אבי ואמי עזבוני. בשעת תשמיש להנאתן נתכוונו כיון שגמרו הנאתן זה הופך פניו אילך וזה הופך פניו אילך: וה׳ יאספני. הקב״ה שומר את הטפה וצר את העובר: (יב) בנפש צרי. בתאות שונאי להיות תאותם מתקיימת עלי: ויפח חמס. דוברי רעה לשון אחר לשון מוקש (סא״א): (יג) לולא האמנתי וגו׳. אם לא שהאמנתי בהקב״ה כבר קמו בי אותם עדי שקר וכלוני. לולא נקוד עליו למדרש שדרשו רבותינו יודע אני שאתה נותן שכר לצדיקים לעולם הבא אבל איני יודע אם יש לי חלק עמה׳ אם לאו: (יד) וקוה אל ה׳. ואם לא תתקבל תפלתך חזור וקוה: (ג) אל תמשכני. אל תרגילני עם רשעים אטרירא״ש מו״י בלעז: (ו) ומשירי אהודנו. ומה היא ההודיה ה׳ עוז למו. לאותן התלוין בו בעת שתשוה ישועות משיחו הוא: (ט) ורעם. לשון מרעה: (א) הבו לה׳. הכינו לה׳ והכינו לו אתם בני אילי הארץ מכאן שאומרים אבות ונגאלים חבר הבו לשון הכנה. אילי׳ שרים (סא״א): הבו לה׳ כבוד

לולא תר מן מ״ו נקודות בקריאה וסי׳ בסדר מדבר סיני: ידי כ״א וסי׳ נמסר לעיל בסיפ׳ סי׳ י״ח: ורעה ט׳ בקריאה ו׳ בישין וג׳ סבין וסי׳ ורעה עינך באחיך האביון. ורעה לך זאת דשמואל. ורעה לא תמצא בך מימיך דאביגיל. ונשבע להם ונהיה טובים. אל תשכבני עם רשעים. גם זה הבל ורעה רבה. וג׳ סבין וסי׳ ועמד ורעה בעז ה׳. ורעה אתהן את עבדי דוד. ורעה הכרמל והבשן: זכרך ג׳ וסי׳ השקיפה ממעון. ועתה הואל וברך דשמואל. הושיעה את עמך וברך. אנ״ך: אלים ו׳ כתובים כן בנביאים וכתובים. וסי׳ הנחמים באלים. הבו לה׳ בני אלים. ידעה לה׳ בבני אלים. משתו יגורו אלים. ועל אל אלים ידבר. ויזבחו לה׳ זבחיהם ד״ה. וחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דנ״ח:

תולדות אהרן הבו לה׳. ברכות כח סכה נס ר״ס לה
מגלה יז עקידה שער לד (ברכות ח תענית סב):

מצודת ציון

(יא) הורני. למדני. שוררי. ענין הבטה וכן שאפו שוררי (לקמן נ״ו) ורצה לומר האויבים המביטים עלי בעין רעה: (יב) בנפש. ברצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ״ג): ויפח. ענין דבור הבא בנשימת רוח הפה: (יג) לולא. אם לא. בארץ חיים. זה העולם נקרא ארץ חיים: (יד) ויאמץ. ענין כח ותוקף: כח (א) צורי. רצה לומר חזקי: תחרש תחשה. ענין שתיקה כמו והחריש יעקב (שם ל״ד) וכמו עת לחשות (קהלת ג׳): (ב) בשועי. בזעקי: דביר. הוא בית קדש הקדשים: (ז) ויעלוז. וישמח: כט (א) הבו. תנו כמו הבה את אשתי (בראשית כ״ט) רצה לומר תנו בפה ואמרו כמו ולא נתן תפלה (איוב א׳): אלים. חזקים כמו אילי מואב (שמות טו)

מצודת דוד

היית עזרתי לזה גם עתה אל תטשני: (י) עזבוני. לא נתנו לי די מחסורי: יאספני. אסף אותי אליו בתת לי די מחסורי: (יא) למען שוררי. כי כשאכשל בדרכי ה׳ ואענש עליו ישמחו שוררי ויאמרו ידיהם רמה: (יב) בנפש צרי. להשיג בי תאוותם ורצונם: ויפח חמס. המדברים עלי דברי חנם: (יג) לולא. כאומר הנה כמעט היו מאבדים אותי אם לא עמדה לי זכות האמנה שהאמנתי בדבר ה׳ אשר הבטיחני לראות בטובו בזה העולם: (יד) קוה. ואמרתי אל נפשי קוה אל ה׳ וחזק בהבטחתו וזכות האמנה היא היא אשר עמדה לי: וקוה וגו׳. כפל הדבר להתמדתו:

כח (א) פן תחשה. פן כשתחשה ממני אהיה נמשל עם יורדי בור: (ב) בנשאי ידי. בעת התפלה: (ג) אל תמשכני. להיות עמהם ודומה להם בקבול הגמול: ורעה בלבבם. חושבים בלבבם לעשות רע: (ד) תן להם. להרשעים הללו: כי לא יבינו. אינם נותנים לב להבין פעולת ה׳ שמשלם לרשע כרשעתו: יהרסם. ולזה יהרס אותם ולא יבנם עוד אותם להזור לקדמותם: (ו) כי שמע. אשר שאלתי לבל אהיה עם הרשעים הללו בעת קבול הגמול: (ז) ויעלוז לבי. בעבור העזרה: ומשירי. אודה לו בשיר מן השירים שאמרתי: (ח) למו. לכל תמימי דרך בכללם: ומעוז. וחוזק ישועות של משיחו: (ט) נחלתך. ישראל שלקחת לך לנחלה: ורעם. רעה אותם במרעה טוב ותן להם רוממות עד עולם: כט (א) בני אלים. הם המלאכים:

ב הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ׃ ג קוֹל יְהוָה עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים׃ ד קוֹל־יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר׃ ה קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן׃ ו וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים׃ ז קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ׃ ח קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ׃ ט קוֹל יְהוָה ׀ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד׃ י יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם׃ יא יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה ׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

ל׳. ד׳ דגש · ל׳ וחד שרין ומסר · ל׳ וכנ קרי׳ יחולל · ל׳ · ל׳ דגש. ס״ט · ל׳ דגשים

קֳדָם יְיָ אִיקַר וְעֻשְׁנָא׃ ב הָבוּן קֳדָם יְיָ אִיקַר שְׁמֵיהּ סְגִידוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁבְהוֹרַת קוּדְשָׁא׃ ג קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ עַל מַיָּא בְּתְקוֹף אִיקָרֵיהּ אַכְלֵי יְיָ עַל מַיִין סַגִּיאִין׃ ד קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּחֵילָא קָלָא דַיְיָ שְׁמִיעַ בְּשִׁבְהוֹרָא׃ ה קָלָא דַיְיָ מְתַבַּר אַרְזַיָּא וְתַבַּר מֵימְרָא דַיְיָ יַת אַרְזֵי לִבְנָן׃ ו וְשַׁוְרְנוּן הֵיךְ עֲגַל לִבְנָן וְטוּר מְסָרֵי פִּרְיֵי הֵיךְ בַּר רֵימָא׃ ז קָלָא דַיְיָ מְנַסֵר שַׁלְהוֹבִין דִּי נוּר׃ ח קָלָא דַיְיָ מְרַטֵּשׁ מַדְבְּרָא מְרַטֵּשׁ מֵימְרָא דַיְיָ מַדְבְּרָא דִרְקָם׃ ט קָלָא דַיְיָ מַכְטִין אַיַּלְתָא וּמַזְלִיחַ חֵיוַת חוּרְשָׁא וּבְמַקְדְּשֵׁיהּ דִּלְעֵיל כּוּלְהוֹן שַׁמָּשׁוֹי אָמְרִין אִיקַר קַדְמוֹי׃ י יְיָ בְּדָר טוֹפָנָא יְתִיב עַל כּוּרְסֵי דִּינָא לְמִתְפְּרַע מִנְּהוֹן וִיתֵיב יְיָ עַל כּוּרְסֵי רַחֲמוּתָא וְשֵׁיזֵב יַת נֹחַ וּמְלַךְ עַל בְּנוֹי לְעָלְמֵי עָלְמִין׃ יא יְיָ אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ יְהַב יְיָ יְבָרֵךְ יַת עַמֵּיהּ בִּשְׁלָם׃

בכח ד׳ דגשים וסי׳ ימינך ה׳ נאדרי בכח. הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם. קול ה׳ בכח קול ה׳ בהדר. איש חיל בכח: ישב ה׳ קמצים וסי׳ ישב נא עבדך ואמת בעירו. לבני עמון כה אמר. ובמושב לצים. ה׳ למבול ישב. ה׳ ככל צדקתיך: בשלום ב׳ דגשים בקריאה וסי׳ בשלום שודד יבואנו. ה׳ יברך את עמו בשלום:

תולדות אהרן כמתהוו. ברכות כט: קול ה׳. פסחים קיב זוסר לו (ברכות ה): מדבר קדש. בבה פט: יחולל אילות. פסחים קיב עקרים מב פי״ד: ובהיכלו. זבחים קיו: ה׳ עוז. ברכות ו׳ וסד זבחים סם עקידה סער יג סם פ׳ אחרון: ה׳ יברך. מגלה ית עוקלין עת:

רשי

כבוד ועוז. מכאן שאומרים גבורות: (ב) כבוד שמו. זו קדושת השם. ויש במזמור הזה שמנה עשרה אזכרות וכנגדן תקנו י״ח ברכות: (ג) קול ה׳ על המים. על ים סוף ירעם משמים ה׳ וגו׳ (לעיל י״ח): הרעים. טורמינאטאו״ש בלעז: (ד) קול ה׳ בכח. בשעת מתן תורה נמלכם את קולו לפי כחן של ישראל שנאמר והאלהים יעננו בקול (שמות י״ט) בקולו של משה: (ה) קול ה׳ שובר ארזים. האומות כענין שנאמר (ש״א ז׳) וירעם ה׳ בקול גדול על פלשתים וגו׳. כי מקול ה׳ יחת אשור (ישעיה ל׳) וכשעת מתן תורה כי מי כל בשר וגומר ויחי (דברים ד׳) אתה שמעת וחיית ואומות העולם שומעים ומתים: (ו) וירקידם כמו עגל. את הארזים ואת ההרים שבאו לשמוע מתן תורה: לבנון ושריון. שמות ההרים: (ז) חוצב להבות אש. דויל״ט בלעז. ורבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבות אש מפיו ונחקק על הלוחות כתבניתם: (ח) יחיל מדבר. לשון חיל כיולדה (ירמיה ו׳): יחיל ה׳ מדבר קדש. הוא מדבר סיני כמו שאמרו רבותינו במסכת שבת ה׳ שמות נקראו לו מדבר סיני מדבר צין מדבר קדש מדבר קדמות מדבר פארן. מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו: (ט) קול ה׳ יחולל אילות. יפחיד ויחיל לעתיד את הרשעי׳ שהם עומדות עכשיו בחוזק כאילו׳ כענין שנא׳ (לעיל כ״ב) משו׳ רגלי כאילות א״ר פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות כנקבות שרגלי הנקיבו׳ עומדו׳ ביושר יותר מן הזכרים. ל״א יחולל קריא״ה בלעז. כמו לפני גבעות חוללתי (משלי ח׳) (סא״א): ויחשוף יערות. כמו מחשוף הלבן (בראשית ל׳) יקלף עצי היער כלומר יפשוט מכבודם התשולי׳ כעצי היער אשר כגובה ארזים גובהו: ובהיכלו. שיבנה כולו אומר כבוד. הכל יקלסוהו שם ויאמרו ה׳ למבול ישב בגדולתו יחידי וגם עתה וישב ה׳ לבדו מלך לעולם. והאלילים כליל יחלוף. אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום. ורבותינו דרשוהו במתן תורה שנתפחדו ונתבהלו האומות ובאו להם אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מבול הוא בא להביא לעולם אמר להם כבר נשבע שלא יביא מבול אלא קול ההמון ששמעתם. הקב״ה נותן תורה לעמו: שיר

אבן עזרא

הה״א בעבור אות הגרון כמו את אשר תאפו אפו ובני אלים הם הככבים והעד כרן יחד ככבי בקר ואחריו ויריעו כל בני אלהים והטעם כפול טעם להזכיר הככבים כי כפי מערכתם ירדו הגשמים בעזרת אלהי האלהים והזכיר פעם אחרת הבו לה׳ ט כן תמיד על דרך נשאו נהרות ה׳ וטעם הבו לה׳ ברכות על דרך תנו עוז שתודו שהעוז והכבוד לשם לבדו וטעם והשתחוו כהשתחות העבד לאדוניו ברצותו לעשות את אשר יצונו והטעם כי אין יכולת בכוכבים לשנות את תנועתם ודרכי מערכתם: (ג) קול. הזכיר ה׳ בעבור הראות כחו ועוזו בעת רדת הגשם כאשר כתוב כאיוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר ובעבור כי הזכיר כבוד שמו קראו אל הכבוד הרעים וזה פי׳ קול ה׳ על המים וטעם ה׳ על מי׳ רבי׳ שתביא רעם והנה מלת הרעים תוספת עלמה ואחרת עמה: (ד) קול. יש אומרים בכח שהם השם בתולדת וככה בהדר ויש אומרים בגופות שיש להם כח ובהדר הם ההרים כמו והדורים אייסר ועל זה הדרך יהיה השם תאר כאילו אמר בבעלי הכח על דרך ואני תפלה או פי׳ בכח הכתוב אחר זה קול ה׳ שובר ארזים והזכיר הארזים בעבור היותם חזקים וטעם ארזי הלבנון הם הידועים בארזים: (ו) וירקידם. זה הדבר ידוע ממעשה הרעם: כמו בן ראמי׳. בן תורים בן אתונות: (ז) קול ה׳ חוצב להבות אש. אמר רבי משה זה רמז לאבן שהוא כדמות ברזל התורפת וטעם חוצב שאבנים מהצור והטעם בדמיון כאילו חוצב ולפי דעתי שהטעם על הברקים כדרך ועליון יתן קולו ואחריו ישלח חציו: (ח) קול ה׳ יחיל מדבר. דרך משל כמו תכאיבו באבנים או רמז לחיות המדבר כאשר יפרש: (ט) קול ה׳ יחולל אילות. הזכיר מדבר כנגד בהדר. והזכיר מדבר קדש בעבור היותו גדול ונורא והזכיר אילות כי לידתו קשה והנה הרעם מחוללם והטעם יביא להם החיל מהרה ותלדנה בהפתח הרחם האילה גם בעבור הפחד וטעם ויחשף יערות יגלה בנפול האילנות. י״א כי טעם ובהיכלו השמים כמו ה׳ בהיכל קדשו וטעם שהשוכנים בו יתנו כבוד לשם ואומרים כמה גדול כבודך ואחרים אמרו בי הטעם על הכהנים והלוים העומדים להתפלל ור׳ משה אמר כי הטעם שהשוכנים בהיכלו הוא בית המקדש ולא יפחדו כי השם יכבדם שלא יבא להם שום נזק בעבור הרעם על כן אחריו ה׳ למבול ישב והטעם כי המים השחיתו הרשעים אז נתגלתה מלכות השם כי עשה בהם משפט והנה השם יציל חסידיו כנח ובניו וימית שונאיו ואחרים אמרו כי טעם להזכיר המבול בעבור שהזכיר חלק מנפלאותיו והוא רדת הגשם הזכיר הפלא העצום והוא הגשם הרב בימי נח וזהו אות כי השם יושב קדם ולעולם חסדו על עמו על כן אחריו ה׳ עוז לעמו יתן ויש אומרים כי הזכיר המבול בעבור השבועה שמים לא ישחתו כל הארץ ולא תשחת ממלכת השם שהוא מלך החיים על כן אחריו וישב ה׳ מלך לעולם ויש אומרים כי מיום שישב לשפוט בימי המבול נראתה מלכותו ויפחדו בני אדם הבאים אחרי המבול כי לפני נח לא היה מבול: (י) ה׳. תפלה או ברות הקודש שהשם יתן עוז לעמו בעתות הרעם ושלום יהיה להם: מזמור

מצודת דוד

הבו לה׳. חוזר ומפרש מהו ואמר הבו לה׳ כבוד ועוז ר״ל שבחו ואמרו הכבוד והעוז המה לה׳: (ב) כבוד שמו. הכבוד הראוי לשמו כי כל שם משמותיו מורים על כבודו: בהדרת. במקום שהוא מהודר בקדושה והוא בה״מ: (ג) קול ה׳. אז ישאג קול ה׳ להחריד הנמשלים לנחלי מים: הרעים. ירעם בקול: ה׳ על מים רבים. ה׳ ירעם בקול על הנמשלים למים רבים וכפל הדבר פעמים ושלש להעמדת הדבר: (ד) בכח. ישאג בכח רב: בהדר. בעבור להדר ולפאר את ישראל להיות להם למחסה: (ה) ארזים. הוא משל על הנשים גבורים וחזקים: (ו) וירקידם. בתנועת הרעדה: לבנון ושריון. כפל המליצה מארזים: (ז) חוצב. כורת להבות אש לשלחם על פני הארץ והם הברקים והמה יחרידו את העובדי גילולים: (ח) יחיל מדבר. ירעיד יושבי מדבר: מדבר קדש. שהיא גדולה ורחבה: (ט) ויחשוף יערות. כי ישבר ויפיל כל עצי היערות ויפארו א״כ היערות מגולים ופנוים מן האילנות והכל הוא דרך משל על מפלת אויבי ה׳: ובהיכלו. כל הבאים בבית המקדש יאמרו הנה עתה נראה כבודו: (י) ה׳ למבול ישב. כמו בעת שהיה המבול ישב ה׳ לבדו כי הכל נספף ונודע אז שהוא המושל בכל: וישב. רצה לומר כ״כ בימי המשיח ישב הוא לבדו למלך לעולם אז כולם יכירו כי הוא בורא עולם: (יא) ה׳

מצודת ציון

ע״ו): (ג) הרעים. מלשון רעם והטם: (ה) הלבנון. שם יער בארץ ישראל: (ו) וירקידם. ענין קפיצה ודלוג: לבנון ושריון. שמות הרים: בן ראמים. ר״ל ראם קטן וכן ובן יונה (ויקרא י״ב): (ז) חוצב. ענין חטיבה וחתוך כמו חצבה עמודיה שבעה (משלי ט׳): (ח) יחיל יחולל. מלשון חיל וחלחלה: (ט) אילות. נקבות מאילים: ויחשוף. ענין גלוי כמו מחשוף הלבן (בראשית

ל א מִזְמוֹר שִׁיר־חֲנֻכַּת הַבַּיִת
לְדָוִד׃ ב אֲרוֹמִמְךָ יְהוָה כִּי דִלִּיתָנִי
וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי׃ ג יְהוָה אֱלֹהָי
שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי׃ ד יְהוָה
הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי
מִיָּורְדֵי־בוֹר׃ ה זַמְּרוּ לַיהוָה חֲסִידָיו
וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ׃ ו כִּי רֶגַע ׀ בְּאַפּוֹ
חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר
רִנָּה׃ ז וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל־
אֶמּוֹט לְעוֹלָם׃ ח יְהוָה בִּרְצוֹנְךָ
הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ
הָיִיתִי נִבְהָל׃ ט אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא
וְאֶל־אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן׃ י מַה־בֶּצַע
בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל־שָׁחַת הֲיוֹדְךָ
עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ׃ יא שְׁמַע־יְהוָה
וְחָנֵּנִי יְהוָה הֱיֵה־עֹזֵר לִי׃ יב הָפַכְתָּ
מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי
וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה׃ יג לְמַעַן ׀ יְזַמֶּרְךָ
כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְהוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם
אוֹדֶךָּ׃

לא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ב בְּךָ־יְהוָה חָסִיתִי אַל־אֵבוֹשָׁה
לְעוֹלָם בְּצִדְקָתְךָ פַלְּטֵנִי׃ ג הַטֵּה
אֵלַי ׀ אָזְנְךָ מְהֵרָה הַצִּילֵנִי הֱיֵה לִי ׀

א תּוּשְׁבַּחַת שִׁירָתָא עַל ג׳ בטעם
חֲנוּכַּת בֵּית מַקְדְּשָׁא לְדָוִד׃ ג׳. ל׳
ב אֲשַׁבְּחִנָּךְ יְיָ אֲרוּם אַזְקֵפְתַּנִי
וְלָא אַחְדֵּיתָא בְּעֵלֵי דְבָבַי עֲלָי׃ ל׳
ג יְיָ אֱלָהִי צַלֵּיתִי קֳדָמָךְ
וְאַסֵּיתַנִי׃ ד יְיָ אַסֵּקְתָּא מִן ג׳. ל׳. ל׳
שְׁיוֹל נַפְשִׁי קַיֵּימְתַּנִי מִן מירדי ק
לְמֵחַת לְגוּבָא׃ ה שַׁבַּחוּ קֳדָם
יְיָ חֲסִידוֹי וְאוֹדוּ אַדְכָּרוּת
קֻדְשֵׁיהּ׃ ו מְטוּל דְשַׁעְתָּא ב׳ וכס על המפתח
רוּגְזֵיהּ חַיֵּי עָלְמָא בִּרְעוּתֵיהּ
טָבָא בְּרַמְשָׁא מְבִית
בִּבְכוּתָא וּלְצַפְרָא מְקִים ל׳ מ״ל
בְּתֻשְׁבַּחְתָּא׃ ז וַאֲנָא אֲמַרִית
בְּמֶתְבִּי בְּרוּחֲצָנָא דְלָא אֲזוּעַ
לְעָלְמָא׃ ח יְיָ בִּרְעוּתָךְ ל׳. כ׳
אִתְעַתַּדְתָּא לְטוּרַיָא עֲשִׁינַיָא ל׳
סַלֵּיקְתָּא שְׁכִינְתָּךְ הֲוֵיתִי ל׳
מִתְבְּהֵל׃ ט קֳדָמָךְ יְיָ אֶקְרֵי
וּלְוָתָךְ אֱלָהִי אֲצַלֵּי׃ י מָה
מָמוֹן אִית בִּדְמִי בְּמֵחֲתִי לְבֵי ל׳. ל׳ / כ׳. ל׳
קְבוּרְתָא אֶפְשַׁר לְשַׁבְּחוּנָךְ ל׳ חיל
נַחֲתֵי עַפְרָא הַחֲוֵיתוּן ל׳
הֵימְנוּתָךְ׃ יא קַבֵּל יְיָ צְלוֹתִי
וְחוּס עֲלַי יְיָ הֲוֵי סָעִיד לִי׃
יב אֲפֵכְתָּא אֲלֵיי לְחִנְגִין לִי י׳ ר״פ דסמי׳
שְׁרֵיתָא סַקִּי וְזָרַזְתַּנִי חֶדְוָא׃
יג מִן בִּגְלַל דִישַׁבְּחוּן יַקִּירֵי
עָלְמָא וְלָא יִשְׁתְּקוּן יְיָ אֱלָהִי
לְעָלְמָא אֲשַׁבְּחִנָּךְ׃ א לְשַׁבָּחָא ל׳
תוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב בְּמֵימְרָךְ
יְיָ סְבַרֵית לָא אֵבְהַת לְעָלְמָא בְּצִדְקָתָךְ שֵׁזֵיבִנִי׃ ג אַצְלֵי לְוָתִי אוּדְנָךְ בִּסְרַהוֹבְיָא פְּצֵי

רשי

(א) מזמור שיר חנוכת הבית. שיאמרוהו הלוים בחנוכת הבית בימי שלמה: (ב) ארוממך ה׳ כי דליתני. הגבהתני: ולא שמחת אויבי לי. כמו עלי שהיו אומרים אין לדוד חלק לעולם הבא. וכשראו שבשבילו נפתחו הדלתות לארון אז ידעו שמחל לו הקב״ה על אותו עון ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה: (ג) ותרפאני. היא סליחת עון כמו ושב ורפא לו (ישעיה ו׳): (ד) מירדי בור. כמו מירידתי לבור שלא ארד לגיהנם: (ה) זמרו לה׳ חסידיו. על מה שעשה לי כי יכולים אתם לחסות בו שייטיב לכם ואפילו אתם שרוים בצער אל תיראו: (ו) כי רגע. קטן באפו: חיים ברצונו. וחיים ארוכים יש ברצותו ובהפייסו: (ז) ואני אמרתי בשלוי. בשלוותי הייתי חושב לא אמוט לעולם. אבל אין הדבר ברשותי כי אם ברשותו של הקב״ה ברצונו העמיד את הררי את גדולתי להיות עוז וכיון שהסתיר פניו ממני מיד הייתי נבהל: (ט) אליך ה׳ אקרא וגו׳ אתחנן: תמיד לאמר לפניך מה בצע בדמי וגו׳ ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי: (יב) פתחת. אלאק״ש בלעז. וכמו (בראשית כ״ד) ויפתח את הגמלים. ורבותינו דרשו כל המזמור על מרדכי ואסתר והמן. בפסיקתא זוטא: ואני אמרתי בשלוי. אמר המן: אליך ה׳ אקרא. אמרה אסתר וכו׳ עד היה עוזר לי. הפכת מספדי למחול לי. אמר מרדכי וכל

אבן עזרא

(א) מזמור. חנוכת הבית. יש אומרים שצוה דוד שינגנו המשוררים זה המזמור בחנוכת הבית הראשון ויש אומרים בחנוכת הבית השני או השלישי כי דמה ימי הגלות לימי החולי כאשר אפרש והקרוב אלי כי זה המזמור חברו בחנוכת ביתו בית ארזים כי הכתוב לא הזכיר בית השם וכמוהו עור ופסח לא יבוא אל הבית כאשר פירשתי במקומו ואותו הזמן חלה דוד ויחי מחליו ויאמר רבי משה כי דוד התאבל כאשר אמר לו נתן כי הוא לא יבנה הבית לשם וכאשר אמר לו כי שלמה בנו יבנה הבית אז התאזר שמחה תחת אבלו כי בנו כמוהו ולא יחרפהו האויב ואמר כי יגון הנפש נמשל לחולי הגוף ויותר קשה כדרך רוח איש יכלכל מחלהו: (ב) ארוממך. כנגד דליתני כפי מחשבתי שהוא מת וטעם ולא שמחת ככתוב במזמור אשרי משכיל אל דל כי דרך אחד לשניהם: (ג) ה׳. טעם שועתי אליך לבדך ולא לרופא ותרפאני: (ד) ה׳. הטעם כמעט וירד אל הקבר ומלאכו מירדי בור שלם כמו תחת רדפי טוב: (ה) זמרו. בעבור היות דוד חסיד ככתוב ולא תתן חסידך חסדי דוד יבשר החסידי׳ שאם קרה להם כאשר קרהו השם יצילם: (ו) כי. טעם חיים ארוכים כמו אנשי מדות גדולות ודרך משל אמר כי הבכי ילין או יחסר הפועל כמו אשר ולדה אותה והטעם בערב ילין המלין בבכי ולבקר ברינה כי חסרון הבית בכל המקרא הרבה כמו הנמצא בבית ה׳: (ז) ואני. אמר ר׳ משה זה טעם ויהי כי ישב המלך בביתו כאשר ענהו נתן כל אשר בלבבך עשה וזה חוק והנכון כאשר יקרה לבריא בגופו ובחזקתו שיחשוב שככה יהיה תמיד ולא יבוא לו חולי שיחלש כחו: (ח) ה׳. עתה אדע כי כחי מאתך היה בבריאותי כי עת שהסתרת פניך הייתי נבהל. אמר רבי משה כי העמדת הטעם העמדתני להררי עז כמו למען יזמרך כבוד שהוא כבודי ואחרים אמרו כי יו״ד להררי סימן המדבר והטעם לשום אותו כמו הר ורבי יהודה הלוי אמר כי להררי כמו הררי בשדה כי משקלי השמות משתנים: (ט) אליך. יספר כי לא מצא מה לעשות כי אם לקרוא ולהתחנן ולומר מה תועלת במותי כי הדם הוא הנפש וכתוב ושרט לנפש: (י) היודך עפר. ככתוב וישוב העפר אל הארץ: (יב) הפכת. שמח כי יהיה עד מלאת נשמתו לעבוד בוראו ולהכיר מעשיו כי בעבור זה נברא וטעם פתחת שקי דרך משל המתאבל על נפשו וטעם ותאזרני לחיזוק: (יג) למען. והטעם אני אודך כל ימי למען יודך ויזמרך כל אדם שיש לו כבוד והטעם נשמה חכמה ובעבור כי המשכילים מעטים אמר כבוד ולא כל כבוד: (א) למנצח. בך ה׳ חסיתי אל הבושה לעולם. נתנו לאחד מהמשוררים לנגן: (ב) בך. טעם כי אויבי אנשי חמס הם לי חנם: (ג) הטה. דברה תורה כלשון בני אדם כי הנוטע אזן ישמע

מזמור ב׳ בטעם פזר וסי׳ שיר חנכת הבית. שירו לה׳ שיר חדש: העלית ג׳ בקריאה וכו׳ לך עלה מזה אתה והעם. ושמעו מצרים כי העלית. ה׳ העלית מן שאול נפשי חייתני: ולבקר ב׳ וחסר וסי׳ בערב ילין בכי ולבקר רנה. והם על המפתח: מה בצע ב׳ וכו׳ כי נהרג את אחינו וכסינו את דמו. מה בצע בדמי ברדתי אל שחת: פתחת ב׳ וסי׳ למוסרי. פתחת שקי: ותאזרני ב׳ וסי׳ חיל. שמחה: ידם ב׳ וסי׳ לכן המשכיל. למען יזמרך כבוד. וחד ישב בדד וידם: למנצח מזמור י׳ ר״פ וסי׳ עד אנה ה׳ תשכחני. השמים מספרים. יענך ה׳ ביום צרה. ה׳ בעזך ישמח מלך. בך ה׳ חסיתי. אשרי משכיל אל דל. בבוא אליו נתן הנביא. שמע אלהים קולי. לך דמיה תהלה. חלצני ה׳ מאדם רע:

תולדות אהרן ארוממך. בכורים פ״ג שבועות טו: כי רגע. ברכות ז׳ סנהדרין קה ע״ב ד: הפכת. ברכות נס (פס ס):

מצודת ציון

(בראשית ז׳): (י) למבול. כמו במבול. ל (א) חנוכה. התחלת הדבר בעתיד לעמוד בה קרוי חנוך בלשון המקרא: (ב) דליתני. רוממתני כמו דלו עיני למרום (ישעיה ל״ח): (י) מה בצע. מה תועלת וחמדה כמו ומה בצע (מלאכי ג׳): (יב) למחול. מלשון מחולות ורקוד: פתחת. ענין התרת הקשר כמו פתחת למוסרי (לקמן קי״ו): (יג) כבוד. היא הנשמה שהיא כבוד

מצודת דוד

עוז. אז יתן ה׳ החוזק לעמו ויברכם בשלום: ל (א) חנוכת הבית. המזמור הזה תקן לאמרו בעת חנוכת בית המקדש: (ב) דליתני. רוממתני במה שבשלמה בני הבא מבת שבע בנה המקדש כי בזה ידעו הכל אשר מחלה לי על עון בת שבע: אויבי. האומרים עדיין העון הזה שמור בידי: (ג) שועתי. התפללתי על העון הזה: ותרפאני. הוא מחילת העון שהוא רפואת הנפש וכן נאמר ושב ורפא לו (ישעיה ו׳): (ד) העלית. הצלתני מן המיתה ע״י מחילת העון. מירדי. מירידתי אל הבור וכפל הדבר במ״ש: (ה) זמרו וגו׳. בראותכם גודל חסדי ה׳: (ו) כי רגע. רק רגע הרה עלי באפו: חיים ברצונו. בעת נתרצה לי הבטיחני החיים: בערב. רצה לומר כן דרכו מעולם כאשר יחטא האדם וילין עמו בערב בכי מהפורענות הבא ובשוב מדרכו יתרצה לו מיד לבוקר ישלח עזרתו לשמחו: (ז) בשלוי. בהשקטי בשלוה אמרתי לעולם לא אנטה לפול: (ח) ה׳ ברצונך. עתה רואה אני אשר הכל ממך כשהיית מרוצה לי העמדת להררי ולגדולתי להיות בה העוז וכאשר הסתרת פניך ממני בעבור העון הייתי נבהל וחרד מהגזרות הבאות: (י) מה בצע. מה תועלה כשישפך דמי: היודך עפר. כשאדם שב להיות עפר וכי יודך אז וכי יגיד אמיתך הלא טוב להחיותו ושב ורפא לו ואז יודה לך: (יב) הפכת. הלא רבות פעמים הפכת מספדי למחול והשק אשר במתני על מתני בעבור האבל והצער הלא התרת אתו מעלי ואזרתני בשמחה לזה גם עתה חנני: (יג) למען יזמרך. ובעבור זה יזמר לך הנשמה ולא יחבוק מן הזמר ואודך לעולם: לא (ב) אל אבושה. לזה מהרתי

רשי

וכל ישראל: (ג) מצודות. פלייסי"ץ בלע"ז: (ד) תנחני. מונארס"מוי בלע"ז כמו (שמות ל"ב) לך נחה את העם וגו': (ו) בידך אפקיד רוחי. קומנ"דריה בלע"ז. אפקיד רוחי תמיד לפי שאתה פדיתה אותי מצרה: (ז) השומרים הבלי שוא. המצפים לתשועת ע"א: (ט) הסגרתני. ליבראש"מווי ומנחם חבר אותו לשון סגירה וכן כל לשון סגר: (י) עששה. כהתה לשון עששית שאדם נותן זכוכית לנגד עיניו לראות לעבר הזכוכית דבר אין אותה מראה ברורה: (יא) ועצמי עששו. לשון רקב כאלו אכלם עש: (יב) מכל צוררי. מאת כל צוררי. הייתי חרפה וגדוף: ולשכני. אני חרפה מאד ופחד למיודעי אמוסקטייש"ן. מתפחדים על קורותי: (יג) ככלי אובד. ההולך לאבוד כל לשון אבידה אין הלשון נופל על בעל אבידה לומר הוא אבד אותה אלא האבידה אובדת ממנו כד"א אשר תאבד ממנו (דברים כ"ב) האובדת לא בקשתם (יחזקאל ל"ד): (יד) דבת רבים. עצת רבים. דבת לשון דובב שפתי ישנים (שיר ז') וכן כל דבה שבמקרא פרלבי"ץ בלעז: מגור מסביב. שמייראין ומפחדין אותי: בהוסדם. בהתיעצם: זממו. לשון מחשבה: (טז) בידך עתותי. עתים העוברים עלי

תהלים לא

ג לצור מעוז לבית מצודות להושיעני׃
ד כי־סלעי ומצודתי אתה ולמען (ו' יחדאין)
שמך תנחני ותנהלני׃ ה תוציאני
מרשת זו טמנו לי כי אתה מעוזי׃
ו בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי (ל' מל' ה'. כ"ז מ"ל)
יהוה אל אמת׃ ז שנאתי השמרים
הבלי־שוא ואני אל־יהוה בטחתי׃ (כ' משמרים)
ח אגילה ואשמחה בחסדך אשר
ראית את־עניי ידעת בצרות נפשי׃ (ס"חס' ככתו')
ט ולא הסגרתני ביד אויב העמדת (ס"ר"פ בסיפ')
במרחב רגלי׃ י חנני יהוה כי צר
לי עששה בכעס עיני נפשי ובטני׃ (כ' מכעס ז' כסיפ')
יא כי כלו ביגון חיי ושנותי באנחה (ל' ומ"ל)
כשל בעוני כחי ועצמי עששו׃ (ל')
יב מכל־צררי הייתי חרפה ולשכני (ל')
מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו (כ'. ל')
ממני׃ יג נשכחתי כמת מלב הייתי (י"א כסיפ' ל' וחד כמת)
ככלי אבד׃ יד כי שמעתי ׀ דבת
רבים מגור מסביב בהוסדם יחד (ל')
עלי לקחת נפשי זממו׃ טו ואני ׀
עליך בטחתי יהוה אמרתי אלהי
אתה׃ טז בידך עתתי הצילני מיד־ (ל' וחס')
אויבי ומרדפי׃ יז האירה פניך על־ (י"א מ"ל כ'. כ')
עבדך הושיעני בחסדך׃ (סימן)

תרגום

יתיהוי לי לכרך עשין לחוסנא
בריכא למפרק יתי׃ ד מטול
דתוקפי ורוחצני את ובגלל
שמך דבר יתי וזון יתי׃
ה אפיק יתי ממצדתא דנן
דפרסין לי ארום אנת עושני׃
ו באידך אמני רוחי פרוקתא
יתי יי אלהא קשיטא׃ ז שנאתי
דנטרין עובדין דדמין לדמא
ולשקרא ואנא על יי כליתי׃
ח אבוע ואחדי בטיבותך די
חמיתא ית סגופי ידעתא
בעקתין דנפשי׃ ט ולא
מסרתני באידא דבעיל דבבא
אקימתא לרווחא רגלי׃ י חוס
עלי יי ארום עיק לי בראת
מרוגזא עיני אתעק נפשי
וכריסי׃ יא ארום שציאו בדונא
חיי ושני בתנחתא תקל
בחובי חילי ואברי חשכו׃
יב מן כל מעיקי הויתי כסופא
ולשבבי לחדא ודלוחא לידעין
לי דחמין לי בשוקא ערקין
מן קדמי׃ יג אתנשיתי היך
שכיבא מן רעיונא הויתי כמן
דפחר תביר׃ יד מטול די
שמעית טיב ביש דאמרין
עלי עממין סגיאין דחיתא
מחזור חזור באתכנשיהון
כחדא עלי למסב נפשי
חשיבו׃ טו ואנא עלך רחיצית
יי אמרית אלהי אנת׃ טז באידך זמני פורקני פצי יתי מן יד בעלי דבבי ומרדפי׃ יז אנהר סבר אפך על עבדך פרוקני

אבן עזרא

ישמע מבלי אזן: לבית מצודות. מקום גבוה שלא יפחד בו מהאויב: (ד) כי סלעי. כנגד צור מעוז ומצודתי כנגד בית מצודות וטעם תנחנו בעבור כי ההליכה בהר בעבור גבהו קשה וטעם תנהלני לאיטי: (ה) תוציאני מרשת. אלה טמנו לי וי"א כי כמו זאת: (ו) בידך. הטעם שלא יוכל האויב לקחתה ובעבור שנתנה לפקדון הזכיר ה' אמת בעבור הפקדון וטעם ה' שלא יוכל בעל כח לאנסו: (ז) שנאתי השומרים. הניחוש והקסם אי זה יום ילא למלחמה כי בטחונו על השם לבדו: (ח) אגילה. והנה אם גברה ידי לא אשמח רק בחסדך: (ט) ולא הסגרתני. מגזרת סגירה כאדם נסגר נתון למוסרה: במרחב רגלי. שילך למקום שיאהב הפך הסגרתנו: (י) חנני. יתכן שטעם העמדת כי אני אשמח בחסד שעשית עמי בימים שעברו ולא הסגרתני רק עתה צר לי מאד ולא מרחב. רבים פי' שנה המזמור על חולי שקרהו טעם עששה בכעס בעבו' היות כעס האויב עלי עששתי טלי כאילו עש אכלני ודעמה היגון שהוא בלב לחום הגוף וטעם עיני שהמאכל הרואה החולה יתעבה כל אכל תתעב נפשו וטעם נפשי הנפש המתאוה שכחה נטוע בכבד וככה הכתוב או בנפש האוכלת ובטני רמז לקרב העליון ששם המאכל והנה הטעם כי כח הגוף חלש כנגד אכלו עש: (יא) כי כלו. בחסרון המאכל דרך משל והזכיר העצמות שהם מוסדות הגוף: (יב) מכל. הזכיר כי מפאת צורריו תבא לו חרפה: ולשכני מאד. היה חרפה להם בעבור שהם קרובים אליו: נדדו ממני. כאדם שיברח מראות חלי קשה ודבר מגונה ונמאס למראה: (יג) נשכחתי. שאדם לא יזכרני ככלי אין חפץ בו כאשר יאבד לא יבוקש: (יד) כי. יתכן היות נשכחתי מפאת השם בעבור שלא יושיעני כאילו שכחני בעבור שאמר אחר כן כי שמעתי דבה רעה שיוציאו עלי שיפחד ממנה כל השומע או טעמו להיות לי מגור אכל סביבי: בהוסדם. מגזרת סוד: (טו) ואני. אף על פי שיחשבו האויבים ששכחתני אני בך אבטח ואודה כי אתה אלהי: (טז) בידך. כנגד השומרים הבלי שוא כי עת ישועתי בידך לבדך הוא: (יז) האירה. אלה על

מסורה

ראית ה' חס' בכתובים וסי' אשר ראית את עניי. אם ראית גנב ותרץ. ראית איש חכם בעיניו. האיל אשר ראית. ראתה כי אתה עמל. בתרא ראתה כתיב וכל שאר קריאה דכוו' חס' במ"ב מ"ל בלי' וסי' וראיתה אתה ונאספת. לך הגד למלך אשר ראיתה: ופחד ב' בטעמא לעיל וסי' לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק. ופחד למיודעי ראי בחוץ. והד סלרע ופחד ורחב לבבך: אויבי י"א מ"ל וסי' נמסר בש"א דיש סי' ב' ובתלים סי' ט':

תולדות אהרן בידך. ברכות ה' זוהר במדבר: כשל. גיטין ט: נשכחתי. ברכות נח:

מצודת דוד

שלא אבוש לעולם אף שאין בי זכות והצילני בצדקתך: (ג) הטה אלי. לשמוע תפלתי: לצור. דומה לסלע חזק ולבית מצודות נסוא מבצר חזק: (ד) למען שמך. המגבה על הקמים: תנחני. בדרך ישרה: (ה) טמנו לי. הסתירו עלי שאפול בה: (ו) בידך. בפקדון אתן רוחי בידך ועליך לשמרו: פדיתה. עבר במקום עתיד ור"ל הן ידעתי שתפדה אותי ממות כי אתה אל אמת להחזיר הפקדון: (ז) השומרים. המצפים לתשועת גלולים: (ח) אשר ראית. נתת לב לראות עניי ולדעת צרות נפשי: (ט) ולא הסגרתני. לא מסרת אותי ביד האויב והעמדת רגלי במקום מרחב שלא אמעד: (י) עששה. בעבור כעס מתוגיון הצרות כאלו נרקבו עיני וגו': (יא) ביגון. בעבור היגון כלו ונשלמו ימי חיי וכן ושנותי באנחה ובכל הדבר במ"ש: בעוני. בעבור עוני כשל כוחי ונרקבו עצמי: (יב) מכל צוררי. מכל מה שעושים לי צוררי הייתי לחרפה להרואים בי כי מלעיגים עלי: ולשכני. היודעים יותר ממה שעושים לי צוררי להם אני מאד להרפה: ופחד למיודעי. אני לפחד להם כי ברואתם ירעו יפחדו לנפשם שלא יקרה להם כמקרי: ראי בחוץ. הרואים אותי בחוצות נדדו מפני והלכו להם כי כן דרך אדם לברוח ממראות חולי קשה ודבר מגונה ונמאס: (יג) כמת מלב. כמו המת הנשכח מהלב: ככלי. ר"ל ככלי כל שהוא אשר כשהיא נאבדת אין אדם זוכרה: (יד) דבת רבים. דברי רע מרבים המפחידים אותי מסביב: בהוסדם. במה שהם מתייעצים עלי כולם יחד והושבים לקחת נפשי ור"ל ובעבור שאני שומע כ"ז ואני כאלם לא יפתח פיו לזה אני שכות בעיני כל כי חושבים שכלה תקותי: (טו) ואני. אבל אני אבטח בה' ולא אירא מהם: אלהי אתה. והעזרני מהם: (טז) בידך עתותי. כל העיתות שעברו עלי בין העתים לטובה ובין העתים לרעה הלא המה בידך על פיך נעשו: הצילני מיד אויבי. כי הלא הכל בידך: (יז) האירה. הראה לי פנים מאירות והוא מדרך

מצודת ציון

כבוד הגוף: לא (ד) ותנהלני. ותנהגני: (ז) השומרים. המצפים כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז): (ט) הסגרתני. מסרתני כמו להסגיר לאדום (עמוס א'). (י) עששה. ענין בלוי ורקבון וכן למטה ועצמי עששו וקרוב הוא מלשון עש יאכלם (ישעיה נ') בהוא התולעת האוכל הבגד ומפסידה: נפשי. הוא הנפש המתאוה: (יב) למיודעי. למכירי ואוהבי כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז'): (יד) דבת. ענין אמירת דבר רע כמו ויבא את דבתם (בראשית ל"ז): מגור. פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): בהוסדם. ענין עצה שהיא כיסוד לבנין: זממו. חשבו ידמו

אבן עזרא

על כמו אל כמו ונתפלל על ה' כמו יאר ה' פניו כי ההוה במתוק כיושב בחשך על כן האירה : (יט) תאלמנה. בעבור שהזכיר למעלה כי שמעתי דבת רבים והנה עתק כדרך וידבר אתם קשות והנה יחסר דבר וטעם צדיק כמוני : (כ) מה. ואלה הדוברים עתק לא ידעו הטוב שצפנת ליראך וכבר עשית כמה טובות נגלוי לחוסים בך וזה טעם נגד בני אדם : (כא) תסתירם. וככה כל יראיך תסתירם ובסתרם הוא שתסתיר פניס מאנשים מעותים : מרכסי. מגזרה והרכסים לבקעה וי"א תסתירם בסתר שיראו פניך מריב לשונות ויש אומרים בסתר אפך וכעסך מהם בריב לשונות כי דבת רבים : (כב) ברוך ה'. י"א כאילו הייתי בעיר מצור או אז אומר בעיר מצור ברוך ה' : (כג) ואני נגרזתי. מגזרת גרזן שהוא כלי להרוג בו ויש אומרים שהוא הפוך וכאשר אמר עיניך אמר שמעת : (כד) אהבו. לשון צווי כמו אחזו לנו שועלים : אמונים. תאר כמו פסו אמונים : על יתר. הנותרים מאנשי הגאוה ומלת לעשית לתקן הסבות כמו וימהר לעשות אותו ויתכן היות גאוה חסר בי"ת גם יחסר מלת מעשה כאילו אמר ומשלם על יתר עושי מעשה בגאוה : (כה) חזקו. אמר לחסידים אהבו בעבור גודל מעלתם ולמיחלים חזקו : (א) לדוד משכיל אשרי נשוי פשע. יתכן היות זה המזמור על טעם פיוט תחלתו משכיל או בעבור שכתוב בו אשכילך ומלת נשוי פשע מבעלי האל"ף בא על דרך בעלי הה"א או שניהם כמלאים והעד ונשאו את כלימתם וכסוי פעול כי וכסה קלון פועל יוצא והטעם כי המוכה או הנגוע בעבור פשע שעשה בגלוי על כן אמר אודה עלי פשעי ויש שאלה קשה הנה מצאנו דוד אומר כי חסיד אני ולא תתן חסידך א"כ איך מצאנו בכמה מזמורים שיש לו פשעים ועונות כי פשעי אני אדע והתשובה כי לבו היה שלם עם השם ולא פשע ולא חטא רק כנגד בני אדם יש לו פשיעות בשגגה ואחרים אמרו שהוא מדבר בעד אחרים שהם בגלות א"כ מה יעשה במלת כי פשעי אני אדע שהוא בדבר בת שבע ועוד אפרשנו: (ב) אשרי. הנה כסוי חטאה הוא העושה תשובה וסר חרון השם ממנו ולא נראתה חטאתו שלא היה עליה עונש טעם יחשוב ממחשבה או חשבון. ורמיה כמו מרמה. ויש אומרים ואין ברוחו להיות כקשת רמיה ועוד אפרשנו : (ג) כי. אם שתקתי שלא אדבר כדבור בני אדם בלו עצמי בשאגתי כמו האריה שירים קול : (ד) כי. ידך. מכתך כי המכה ביד היא. לשדי. מגזרת

תהלים לא

יח יְהֹוָה אַל־אֵבוֹשָׁה כִּי קְרָאתִיךָ יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים יִדְּמוּ לִשְׁאוֹל׃

ל'. ל' יט תֵּאָלַמְנָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר הַדֹּבְרוֹת

כ'. ל' עַל־צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה וָבוּז׃ כ מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר־צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם׃ כא תַּסְתִּירֵם

ל' וחס' בְּסֵתֶר פָּנֶיךָ מֵרֻכְסֵי אִישׁ תִּצְפְּנֵם בְּסֻכָּה מֵרִיב לְשֹׁנוֹת׃ כב בָּרוּךְ יְהֹוָה כִּי־הִפְלִיא חַסְדּוֹ לִי בְּעִיר מָצוֹר׃ כג וַאֲנִי ׀ אָמַרְתִּי בְחָפְזִי

ל'. י"ח נִגְרַזְתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אָכֵן שָׁמַעְתָּ

כ' שנאו רע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ׃ כד אֶהֱבוּ אֶת־יְהֹוָה כָּל־חֲסִידָיו אֱמוּנִים נֹצֵר

ג'. כ' יְהֹוָה וּמְשַׁלֵּם עַל־יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה׃ כה חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל־הַמְיַחֲלִים לַיהֹוָה׃

לב

א לְדָוִד מַשְׂכִּיל אַשְׁרֵי

ל' וחס' ד' בטעם נְשׂוּי־פֶּשַׁע ׀ כְּסוּי חֲטָאָה׃ ב אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהֹוָה לוֹ עָוֺן וְאֵין

ד' בְּרוּחוֹ רְמִיָּה׃ ג כִּי־הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ

י"א בטעם עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי כָּל־הַיּוֹם׃ ד כִּי

ה' חס' כסיפ' יוֹמָם וָלַיְלָה ׀ תִּכְבַּד עָלַי יָדֶךָ נֶהְפַּךְ

תרגום

בְּטוּבָךְ׃ יח יְיָ לָא אֶבְהַת אֲרוּם קְרֵיתָךְ יִבְהֲתוּן רַשִׁיעֵי יִשְׁתְּקוּן וְיֵחֲתוּן לִשְׁיוֹל׃ יט תִּתְפַּקְקָן סִפְוָת שִׁקְרָא דְמַלְלָן עַל צַדִּיקַיָּא גְדוּפִין בְּגֵיוֹתָנוּתָא וּבְסַרְנוּתָא׃ כ כְּמָא סַגִּי טוּבָךְ דְּאַטְשֵׁיתָא לְדָחֲלִין מִנָּךְ עֲבַדְתָּא לְסָבְרִין עֲלָךְ לְמִפְרַע לְהוֹן אֲגַר טַב קֳבֵיל בְּנֵי נָשָׁא׃ כא תְּטַמְרִינוּן בְּטוּמְרָא בְּעֵדֶן רוּגְזָךְ מִגְּדוּדֵי גַבְרַיָּא תְּטַשְּׁנוּן כַּד בִּמְטַלַּלְתָּא מִתְּגְרַת לִישָׁנַיָּא׃ כב בְּרִיךְ יְיָ אֲרוּם פָּרֵשׁ טִיבוּתֵיהּ לִי בְּקַרְתָּא כְּרִיכְתָא׃ כג וַאֲנָא אֲמָרִית בְּאִתְבָּעוּתִי לְמֶעֱרוֹק אִשְׁתְּצֵיתִי מִקֳּבֵיל יְקָרָךְ בְּקוּשְׁטָא שְׁמַעְתָּ קָל צְלוֹתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי לְוָתָךְ׃ כד רְחוּמוּ יַת יְיָ כָּל חֲסִידוֹי מְהֵימְנַיָּא נָטִיר מִן בִּישׁ יְיָ וּפָרַע עַל דּוּרְבָּנֵי דְעָבְדִין גֵּיוֹתָנוּתָא׃ כה תְּקוֹפוּ וְיִתְעַלַּם רַעְיוֹנְכוֹן כָּל דְּסָכְיָן לְמֵימְרָא דַיְיָ׃

א לְדָוִד שִׂכְלָא טָבָא אֲמַר דָּוִד טוּבוֹי דְמַן דְּשַׁבְקִין לֵיהּ מְרוֹדוֹי חָפְיָין עַל חֶטְאוֹי׃ ב טוּבוֹי דְבַר נָשָׁא דְלָא חָשִׁיב יְיָ לֵיהּ עֲוָיָן וּדְלָא בְרוּחֵיהּ נִכְלָא׃ ג מְטוּל דְשַׁתְקִית מִן פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא בְּלַיָן גַּרְמַי בְּנַהֲמוּתִי כּוּלָּא יוֹמָא׃ ד אֲרוּם יְימָם וְלֵילֵי תְּקִיפַת עֲלַי מַחֲתָךְ אִתְהַפַּךְ רוּטְבִּי

מסורה

בגאוה ב' וסי' בגאוה ובגודל לבב לאמר. בגאוה ובוז : צפנת ג' בקריא' וסי' מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ואלה צפנת בלבבך. כי לבם צפנת משכל : אהבו ב' בקריאה וסי' שנאו רע. אהבו את ה' כל חסידיו : ומשלם ג' בקריא' וסי' ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו. ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם. ומשלם על יתר עשה גאוה. אנ"ך : אשרי ד' בטע' וסי' נמס' בריש סיפ' : בלו ד' וסי' לא בלו שלמותיכם מעליכם. בלו מרוב הדרך מאד. שלמותיכם לא בלו דעזרא. כי החרשתי בלו עצמי : ידך ה' חסר בסיפ' וסימ' קומה ה' אל נשא ידך. ותנחת עלי ידך. תכבד עלי ידך. אם אלך בקרב צרה. פותח את ידך :

תולדות אהרן תאלמנה. ב"מ עט (חגיגה עז) : מה רב. סוטה לא זוכר בראשית תרומה אמור פקודי שלח לך (שם ע"ג מב) : חזקו. עקרים מא סמ"ט : לדוד משכיל. פסחים קיז זוכר נח אמור : אשרי נשוי. ברכות לד יומא סו פז : אשרי אדם. זוכר נשא :

רשי

על פיך הם ובגזרותיך : (יח) אל אבושה וגו'. אחרי שקראתיך אין נאה שאבוש : ידמו לשאול. ישתתקו ויאלמו למות : (יט) הדוברות על צדיק עתק. שאומרות לשאול עלי דוד מבקש רעתך : עתק. סרה דבר שאינו כמו ויעתק משם (בראשית י"ב). ודונש פתר אותו לשון דבר גדול וקשה כמו עתקו וגם גברו חיל (איוב כ"א). הון עתק (משלי ח'). ולמכסה עתיק (ישעיה כ"ג) (סא"א) : (כ) מה רב טובך. ידעתי לעולם הבא יש שכר טוב ליראיך ומכל מקום בעולם הזה שהרשעים מקיפים אותם אני מתפלל עליהם שתסתירם בסתר פניך : (כא) מרוכסי איש. מחבורי רשעים המתקשרים יחד להרע להם : (כב) בעיר מצור. בקעילה כשאמר שאול עלי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח (שמואל א' כ"ג) : (כג) ואני אמרתי בחפזי. כשיצאתי מקעילה ובאתי אל מדבר מעון והייתי נחפז ללכת מפני שאול כי השיגני. ושאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתפסם : אמרתי בלבי נגרזתי. נכרתי לשון גרזן הכורת את העץ על שם גזירתו נקרא גרזן כך פי' דונש (ומנחם חברו כמו נגרשתי ואין לו דמיון בתורה (סא"א) : (כד) אמונים נוצר ה'. כמו שומר ה' את המאמינים בישועתו וסומכים עליו : על יתר. מדה במדה מכוונת כחן על יתר הקשת (סא"א). או יש לפתור על יתר. חבל כנגד חבל קו כנגד קו. ל"א יתר הוא לשון גאוה כמו (ישעיה ט"ו) יתרה עשה (פירוש ומשלם על יתר ומשלם בגאוה לעושי גאוה (סא"א) : (כה) חזקו ויאמץ לבבכם : כמו שראיתם שעשה לי להושיעני שהוחלתי לי : (א) לדוד משכיל. אמרו חכמים כל מזמור שנאמר בו משכיל ע"י מתורגמן אמרו : אשרי נשוי פשע. שהקב"ה נושא פשע ומכסה חטאיו. נשוי אנפורדונ"ך בלעז. ולא יחשב לו עון ובלבד שלא תהיה ברוחו רמיה להיות בדעתו לשוב אל קיאו : (ג) כי החרשתי. כאשר החרשתי מלהתודות על פשעי לפניך : בלו עצמי. מרוב אנחותי ודאגותי כל היום שהייתי דואג מפני הפורענות : (ד) כי יומם ולילה. היה כבד עלי מורא ידך וגזרותיך : נהפך לשדי

מצודת ציון

(יח) ידמו. יכרתו כמו אל תדמו בעונה (ירמיה נא) : (יט) תאלמנה. מל' אלם : עתק. חזק וקשה כמו ידברו עתק (לקמן ע"ד) : ובוז. ובזיון : (כא) מרוכסי. ענין גבהות וכן והרכסים לבקעה (ישעיה מ') : (כג) בחפזי. מל' חפזון ובהלה : נגרזתי. מל' גרזן ור"ל נכרתי כדבר הנכרת בגרזן : לב (א) נשוי. ענין מחילה כמו כל תשא עון (הושע י"ד) : (ג) בלו. נרקבו : לשדי

מצודת דוד

משל הנהוג בין אדם לרעהו : (יח) כי קראתיך. והואיל ובך בטחתי מהראוי שלא אבוש : ידמו. יכרתו לרדת לשאול : (יט) תאלמנה. מהראוי שתאלמנה שפתי שקר : (כ) מה רב. מה מאד רב הטוב אשר צפנת לתת ליראיך בעוה"ב ואף הרבה טובה פעלת להחוסים בך נגד בני אדם ר"ל אשר כל אדם חזו בו : (כא) תסתירם. כי הסתרתם בסתר הנאה מפניך להיות נסתרים מגבהות כל איש רשע : מריב. מהמריבה הבאה מהלשונות : (כב) כי הפליא. אשר גם לי עשה חסד נפלא לחזק אותי כאלו הייתי בעיר מבצר : (כג) בחפזי. כשהייתי נחפז לברוח מפני שאול כמ"ש ויהי דוד נחפז (ש"א כ"ג) אז אמרתי נכרתי מנגד עיניך כי היה קרוב מאוד להמסר ביד שאול : אכן שמעת. כי נוצלתי גם אז מידו : (כד) אהבו. לזה אהבו את ה' כי הוא שומר אנשי אמונים : על יתר. על יתרון הגאות של עושי הגאוה : (כה) חזקו. כל המקוים לה' חזקו ואמצו לבבכם ותהיו בטוחים כי הלא תראו כי יש תקוה : לב (א) משכיל. בזה ישכיל את העם ללמדם דעת : נשוי פשע. אשרי למי שנמחה פשעו ונתכסה חטאו למען לא יזכר כי בודאי עשה תשובה הגונה : (ב) לא יחשוב. העון שעשה לא יחשוב לו ה' בחשבון מעשיו כי נמחל לו על ידי התשובה : ואין ברוחו רמיה. וזהו כשאין במחשבתו רמיה שאין עשה תשובה לרמות הבריות כי אם בלב שלם : (ג) כי החרשתי. ועל שגדול כל כך

רשי

לשדי. לחלוח שלי. וכן לשד השמן (במדבר י"א). לחלוח שמן כך פירשו דונש. ומנחם חבר לשון שדידה כמו משד עניים (לעיל י"ב). רשעים זו שדוני (לעיל י"ז): בחרבוני קיץ. עד שייבש בחורב הקיץ מפני דאגת כובד ידך שהייתי דואג על חטאתי ולפיכך: (ה) חטאתי אודיעך. תמיד ולשון הווה הוא. כי אמרתי טוב שאודה עלי פשעי לה' ועתה כשהודיתי ואמרתי לנתן הנביא חטאתי (שמואל ב' י"ב) נשאת עון חטאתי כענין שנאמר (שם) גם ה' העביר חטאתך וגו': (ו) לעת מצוא. כשמלאך לקבל תפלתו ומה היא זאת רק לשטף מים רבים אשר לא יגיעו אליו שלא יפול ביד האומות שהם כמים שוטפים וכן מצינו כשהתפלל דוד על זאת ואמר נפלה נא ביד ה' כי רבי' רחמיו וביד אדם אל אפולה (שמואל ב כ"ד): (ז) אתה סתר לי. להסתר בצלך מפני פחד אויב: תצרני. כמו תשמרני: רני פלט. רנה של הצלה: תסובבני. ל' הוה הוא. סבבתני תמיד רני פלט וכך אמרת לי אשכילך ואורך דרך ללכת: (ח) איעצה. ארמוז לך בעיני רמז מה תעשה. איעצה ל' קריצת עין כמו עוצה עיניו לחשוב תהפוכות (משלי ט"ז): (ט) אל תהיו כסוס כפרד. שאינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה כשאתה מתקנו במתג הוא בולם פיו ומכסכס ברסנו וכשאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לבלום ולסגור פיו ולייסרו במתג ורסן(עדיו) כשאתה מעדה עדי ומיפהו: בל קרב אליך. שלא יקרב אליך. להזיקך כשאתה מיפהו במתג ורסן: עדיו לבלום. בשעת עדיו שאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לסגרו במתג ורסן שלא יקרב אליך. בלימה בלשון משנה לשון מסגר פיו בלום רגליו מבולמו' (במסכת בכורות): ומנחם חבר לבלו' וכן על בלימ' (איוב כ"ו) ל' תוכן (סא"ח): (ב) בנבל עשור. של עשר נימי

תהלים לב

לְשַׁדִּ֑י בְּחַרְבֹ֖נֵי קַ֣יִץ סֶֽלָה׃ ה חַטָּאתִ֨י ל׳. ל׳ וחס׳
אוֹדִ֪יעֲךָ֡ וַעֲוֺנִ֬י לֹֽא־כִסִּ֗יתִי אָמַ֗רְתִּי
אוֹדֶ֤ה עֲלֵ֣י פְ֭שָׁעַי לַיהוָ֑ה וְאַתָּ֨ה ׀
נָשָׂ֖אתָ עֲוֺ֖ן חַטָּאתִ֣י סֶֽלָה׃ ו עַל־זֹ֡את
יִתְפַּלֵּ֬ל כָּל־חָסִ֨יד ׀ אֵלֶיךָ֮ לְעֵ֪ת מְ֫צֹ֥א ל׳ וחס׳
רַ֗ק לְ֭שֵׁטֶף מַ֣יִם רַבִּ֑ים אֵ֝לָ֗יו לֹ֣א
יַגִּֽיעוּ׃ ז אַתָּ֤ה ׀ סֵ֥תֶר לִי֮ מִצַּ֪ר תִּ֫צְּרֵ֥נִי ל׳
רָנֵּ֥י פַלֵּ֑ט תְּס֖וֹבְבֵ֣נִי סֶֽלָה׃ ל׳. ל׳
ח אַשְׂכִּֽילְךָ֨ ׀ וְֽאוֹרְךָ֗ בְּדֶֽרֶךְ־ז֥וּ תֵלֵ֑ךְ ל׳ ומד ולאדן
אִֽיעֲצָ֖ה עָלֶ֣יךָ עֵינִֽי׃ ט אַל־תִּהְי֤וּ ׀ ל׳. ז׳ בסיפ׳ ה׳ וסי׳ הוון כלביא שאלין חכמת׳ לסוסי׳
כְּס֥וּס כְּפֶרֶד֮ אֵ֤ין הָ֫בִ֥ין בְּמֶתֶג־וָרֶ֣סֶן
עֶדְי֣וֹ לִבְל֑וֹם בַּ֝֗ל קְרֹ֣ב אֵלֶֽיךָ׃ י רַבִּ֥ים ג׳. ל׳ מ״ע ל׳ וחס׳
מַכְאוֹבִ֗ים לָ֫רָשָׁ֥ע וְהַבּוֹטֵ֥חַ בַּיהוָ֑ה כ׳ מד חס׳
חֶ֝֗סֶד יְסוֹבְבֶֽנּוּ׃ יא שִׂמְח֬וּ בַיהוָ֣ה
וְ֭גִילוּ צַדִּיקִ֑ים וְ֝הַרְנִ֗ינוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵֽב׃ ל׳

לג א רַנְּנ֣וּ צַ֭דִּיקִים בַּיהוָ֑ה
לַ֝יְשָׁרִ֗ים נָאוָ֥ה תְהִלָּֽה׃ ב הוֹד֣וּ ג׳. ד׳
לַיהוָ֣ה בְּכִנּ֑וֹר בְּנֵ֥בֶל עָ֝שׂ֗וֹר זַמְּרוּ־
לֽוֹ׃ ג שִׁ֣ירוּ ל֭וֹ שִׁ֣יר חָדָ֑שׁ הֵיטִ֥יבוּ ד
נַ֝גֵּ֗ן בִּתְרוּעָֽה׃ ד כִּֽי־יָשָׁ֥ר דְּבַר־יְהוָ֑ה
וְכָל־מַ֝עֲשֵׂ֗הוּ בֶּאֱמוּנָֽה׃ ה אֹ֭הֵב ל׳. ז

תרגום

היך שרבא דקיטא לעלמא: ה חובתי אודענך ועויתי לא חפית אמרית אודי על מרודי קדם יי ואת שבקתא עוית חובי לעלמין: ו מטול דא יצלי כל חסידא קדמך לעידן רעותיה לחוד דייתון עממין סניאין היך מיא לותיה לא ימטון למבאשא: ז את הוא יי טמור לי ממעיקא תנטרנני ביעת שזבותא תחזרנני לעלמא: ח אשכלינך ואלפינך באורחא דנן תהך אמלכנך ואשוי עלך לטבא עיני: ט לא תהוון כסוסיא והיך כודנא דלית לחון ביונא בזממא ובפרומביא תקוניה לאתחסמא כהדא לא יתקרב לותך: י סגיאין כיבין לרשיעא ודכלי ביי טיבותא יחזרינה: יא חדו במימרא דיי ובעו צדיקיא ושבחו כל תריצי לבא: א שבחו צדיקיא קדם יי לתריצי יאי שבחתא: ב אודיאו קדם יי בכנרא בנבלא דעסרתי נימין שבחו ליה: ג שבחו קדם יי שירתא חדתא אוטיבו לשבחא ביבבא: ד מטול דתקין פתגמא דיי וכל עובדוי בהימנותא: ה רחם צדקתא

הבין ה' בקרי' וסי' ויען ה' אליו יען אשר שאלת חכמה ומדע. והכלבים עזי נפש. מדי עברו יקח אתכם. אל תהיו כסוס כפרד. חכמת ערום הבין דרכו. וסימ' בלשון ארמי הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא: לישרים ג' בקריאה וסימ' רננו צדיקים בה' לישרים נאוה. זרח בחשך אור. יצפון לישרים

תולדות אהרן הטאתי. עקידה ש' סג. עקרים מד פכ"ו זוכר ויקרא: על זאת. ברכות ח זוכר סוף אחרי: אתה סתר. זוכר ויגלח: אל תהיו. זוכר קדושים: רבים מכאובים. (שבת טו): שמחו. זוכר אמור: רננו. כוסם ש' עקידה ש' נד כל המזמור. הודו לה'. ערכין יג: כי ישר. עקידה ש' לב:

אבן עזרא

לשד השמן והטעם הליחה כחמה שבה חיי האדם גם בחרבוני קיץ דרך משל שיבשה הליחה וימיו קרבו למות: (ה) חטאתי. כנגד כסוי חטאה ועוני כנגד לא יחשב ה' לו עון ופשע כנגד נשוי פשעי וטעם אודה להתודות וטעם נשאת ברוח הקודש או שנשא עד היום עונו: (ו) על זאת. שאתה נושא עון: לעת מצוא. כדרך דרשו ה' בהמצאו ובקשת' משם את ה' אלהיך ומצאת או כאשר ימצא לבו מפונה ממחשבות ופנוי מעסקיו וצרכיו או יתפלל על דרך ע"כ מצא עבדך את לבו: טעם לשטף מים רבים. רמז להמית. אויביו במים כמו ימשני ממים רבים או המות והתחלואים והמשילם למים שהתגברו וטעם רק כי המי' יזיקו אחרים וכאילו הוא קשור עם אליו לא יגיעו וכמוהו בלשוננו הרבה: (ז) אתה. יתכן להיות מצר כמו אויב או הצרת החולי כמו צר ומצוק והעד רבים מכאובים: רני פלט. אמר רבי משה תסובבני פועל יוצא לשני' פעולי' קולות מלאכים שאמלט והנה רני כדרך ותעבור הרנה והם יוכיחוני ויאמרו אשכילך בדרך זו תלך כמו זאת ותחסר בית מן עיני ויש אומרים כטעם רמז: (ט) אל תהיו. זאת היא העצה: כסוס כפרד דרך נחות בלא וי"ו כרע כאח לי ופעמים יחסרו הכ"ף א"ר משה אל תהיו כדמו' הסוס שהוא צריך למתג ולרסן ואמר עדיו כמו לחיו וכמוהו המשביע בטוב עדייך: לבלום. מלה ידועה בלשון חז"ל. וטע' בל קרוב אליך להזיקך וי"א כי בל קרוב אליך חלילה לך מהיותך כסוס כפרד ועצת רשעי' רחקה מני וי"א כי תחסר מלת אותו כאלו כתב במתג ורסן תפארתו לבלום אותו ועוד עדיו על דרך למצוא עונו לשנוא: (י) רבים. אמר רבי משה מי שלא שם לבו לשמור אזהרותיו אולי מעדו אשוריו ובעבור זה נקרא רשע ויתכן שהוא הנשוי פשע וטעם והבוטח בה' שלא ישען על הרופאים כאסא ודע כי הכתוב לא התיר להתרפאות רק ממכת בן אדם כי השם לבדו הוא רופא ישראל ורפואתו לחזק נפשו ולהוסיף על יראתו:

(יא) שמחו. הצדיקים שלא חטאו הם שמחים שלא יבוא עליהם חולי כי רופאם שהוא השם הוא שומרם והוא יסיר כל מחלה הנמצאים במאכלם: (א) רננו לדיקים. השמיעו קול ונאוה מגזרת תאוה והנו"ן לבנין נפעל על משקל וכל נעשה במרחשת ויש אומרים כמו נאה בלשון גמרא: (ב) הודו. בנבל עשור. אמר רבי משה נבל שיש בו עשרה נקבים ולא דבר נכונה כי נבל כלי בפני עצמו ג"כ עשור כאילו אמר בנבל בעשור על דרך כרע כאח לי וכמוהו ככבש אלוף ככבש כאלוף כי הכ"ף ישמש בעבור שנים כדרך בי"ת באל שדי ויעשה חפצו והעד שהם שנים עלי עשור ועלי נבל: (ג) שירו לו. בעבור שנים כאילו כתוב הטיבו נגן לו בתרועה כדרך אל באפך תוכיחני: (ד) כי. דבר ה'. הם גזרותיו שגזר ונקראו דברים שהכל על ידי המלאכים שהם עושי רצונו וככה הודו כל הנביאים גם חכמי הלב וטעם שמחו עם זה הכתוב כי הצדיקים בשמחה וברננה לעולם ואינם מתעצבים על מה שגזר עליהם השם כי הכל יושר ואמונה: (ה) אהב. הזכיר יושר עם דבר כי הוא הנכון ואמונה עם המעשים שיוצא לאור כל תעלומה ולדקה

מצודת דוד

כח התשובה לזה כאשר החרשתי ועמדתי בשתיקה להתבונן בפשעי אז הייתי דואג על עונותי עד שבלו עצמי ועסקתי בשאגתי כל היום: (ד) כי וגו'. ר"ל כי פחדתי מן יומם ולילה תכבד עלי מכת ידך והלחלוחית שבי יהיה נהפך ליובש כאלו היה לעולם בחורב הקיץ: (ה) חטאתי. לזאת אודיע חטאתי ולא אכחש בה כי אמרתי כשאודה עלי פשעי ואחרם אז תמחול עליהם לעולם כי לא יזכרו עוד: (ו) על זאת. האמור למטה: לעת מצוא. כשימצא לבו שלם בתשובה: רק לשטף. ר"ל לא יתפלל שלא יבוא עליו הפורעניות כלל כי במה א"כ ימורק העון רק תפלתו תהיה שלא יבוא הרבה יחד כשטף מים רבים: (ז) אתה סתר לי. ויאמר בתפלתו אתה תהיה לי סתר מן הפורעניות ותשמר אותי מן הצרות לבל יכלו אותי מן העולם: רני וגו'. לעולם תסבב אותי ברנה של הצלה ר"ל כשתבוא עלי צרה למרק העון ותלך לה ותבוא טוב ותחזור ותלך לה ואז בכל פעם שתלך אצרן רנה של הצלה וכאלו אהיה מסובב בהם לעולם: (ח) אשכילך. אתן שכל בלבך ואלמדך אשר בדרך הזה תלך: איעצה. אתן לך עצה בדבר אשר ראיתי בעיני בעצמי כי גם אנכי המלתי ושבתי לה' וכזה בעיני הוטב להתפלל: (ט) כסוס כפרד. אשמר לב כמותם: במתג ורסן. אשר כמקשטים אותו במתג ורסן או מצריך לבלום פיו

מצודת ציון

(ד) לשדי. ענין לחלוחית כמו לשד השמן (במדבר י"א): בחרבוני. מל' חורב ויובש החום: קיץ. הם ימי החמה: (ח) ואורך. ואלמדך: איעצה. מל' עצה: (ט) במתג ורסן. שמות כלי ברזל הכופס בפי הבהמה להוליכם ע"י ולקשטה: עדיו. פיו כמו המשביע בטוב עדיך (לקמן ק"ג): לבלום. ענין סתימת וסגירת הפה ובדרז"ל מי שבולם עצמו בשעת מריבה (חולין פ"ט): לג (א) נאוה. מלשון נאה ויפה: (ב) בנבל עשור. כמו ועשור והוא כלי זמר בעלת עשר נימין: כונס

ולדקה כמו לדק כדי להשוות הכל ומשפט זה מזה וחסדו כולל הכל על כן חסד ה' מלאה הארץ : (ו) בדבר. שב להזכיר הדבר כי לא החלקים לבדם דבקים בדבר השם רק השרשים והזכיר השמים וברוח פיו כמו בדבר ה' בעבור כי כל הנבראים בארץ וכל ההווה בם תלוים במערכת השמים : (ז) כונס. והנה הזכיר בארץ בתחלה כי היא המוצק ואנחנו הנולדים ממנה ואח"כ השמים ואח"כ הים ולא הזכיר גלגל הרוח והאש כי לא דבר רק על הנראה לעין אמר רבי משה לא יגלה שטח הארץ שהיא היבשה רק בעמוד המים כמו נד שנקוו המים והנה כונס מגזרת לך כנוס את כל היהודים ונותן באוצרות הטעם כפול : (ח) ייראו . והנה הכל נברא בדברו והנה ראוי הוא שיראו אנשי הארץ מהשם ויחרדו אל דברו והזכיר כל הארץ כדרך וכל הארץ באו מצרימה : (ט) כי הוא אמר . בחפץ וברצון לא בכלי : הוא צוה ויעמוד . הטעם כפול כאילו אמר כי הוא אמר ויהי נגזר והוא צוה צווי . ויעמוד כאשר פירשתי כדרך וברך לא אשיבנה כי כח השם בכח כל פועל עבר או עתיד : (י) ה'. אח"כ שעצתו עומדת אין כח לכל הגוים להפר אות' רק הוא ויפר עצתם : (יא) עצת ה'. כנגד עצת גוים : מחשבות לבו. דרך משל כנגד מחשבות עמים : (יג) משמים. בעבור שהזכיר גבורת השם אמר כי הוא יודע סתרי לב והנה הוא חכם ואמיץ כח וטעם השקיף כאילו רואה הכל בעיניו והזכיר השמים כי הם סביבו' כל הארץ ואמר אל כל יושבי שלא יפקד מהם איש : (טו) היוצר : היוצר אחד ואם היוצרים שונים ע"כ הוא לבדו יבין אל כל מעשיהם : (טז) אין המלך . אין הגזרות כמחשבת היועץ הגדול בבני אדם והוא המלך והנה מה תועלת יש בעצתו והנה איננו נושע בעבור רוב כח שיש לו והטעם על מחנותיו : (יז) שקר. בעבור שאמ' השם התתן לסוס גבורה והטעם על סוס המלך והחיל : לא ימלט . הפעול חסר והוא נפשו : (יח) הנה עין ה'. על דרך ואשימה עיני עליו ועיניך שים עליו : אל יראיו . ממנו לבדו לא ממלך שהוא בשר ודם ולא ייחלו רק לחסדו לבדו : (יט) להציל ממות . חרב או דבר : (כ) נפשנו . בעבור שראינו יראי השם והמייחלים לו נמלטו על כן נפשנו חכת' לו וטעם עזרנו כנגד ברוב חיל שהזכיר עם המלך ומגיננו כנגד המלך כמו מגיננו ראה אלהים : (כא) כי בו ישמח לבנו . כנגד יראיו : (כב) יהי . הזכיר חסדך ויחלנו לך כנגד למיחלים לחסדו :

מיני נעימה : (ז) כנד . לשון גובה . וכן תרגום אונקלוס נצבו כמו נד (שמות ט"ו) קמו כשור . וכן פירש מנחם ואין כד וכאד שוין : נותן באוצרות תהומות . תחת הארץ : (יד) השגיח . הביט : (טו) היוצר יחד לבם. לב כלם יחד ויודע כל המחשבות ורבותינו הסיבוהו אל ממכון שבתו השגיח היוצר יחד לבם . ודרשו מכאן שכולם נסקרין בסקירה אחת : כשנותו

ה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְהוָה מָלְאָה
הָאָרֶץ׃ ו בִּדְבַר יְהוָה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ
וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם׃ ז כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי
הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת׃ ח יִירְאוּ
מֵיְהוָה כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־
יֹשְׁבֵי תֵבֵל׃ ט כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי
הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד׃ י יְהוָה הֵפִיר
עֲצַת־גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים׃
יא עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד
מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר׃ יב אַשְׁרֵי
הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהָיו הָעָם ׀
בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ׃ יג מִשָּׁמַיִם הִבִּיט
יְהוָה רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם׃
יד מִמְּכוֹן־שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל־
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃ טו הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם
הַמֵּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם׃ טז אֵין
הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא־
יִנָּצֵל בְּרָב־כֹּחַ׃ יז שֶׁקֶר הַסּוּס
לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט׃
יח הִנֵּה עֵין יְהוָה אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים
לְחַסְדּוֹ׃ יט לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם
וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב׃ כ נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה
לַיהוָה עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא׃ כא כִּי־
בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ
בָטָחְנוּ׃ כב יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ
כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ׃

וְדִינָא טוּבָא דַיְיָ מַלְיָא אַרְעָא׃
ו בְּמֵלָא דַיְיָ שְׁמַיָא אִתְעֲבִידוּ
וּבְרוּחָא דְפוּמֵיהּ כָּל חֵילְהוֹן׃
ז דְמַכְנֵים הֵיךְ זִיקָא מוֹי
דִימָא יָהֵבנוּן בְּאַפּוֹתִיקֵי
תְהוֹמַיָא׃ ח וְיִדְחֲלוּן מִן קֳדָם
יְיָ כָּל יָתְבֵי אַרְעָא מִנֵיהּ
יִרְתְּתוּן כָּל דַיְרֵי תֵבֵל׃ ט מְטוּל
דְהוּא אֲמַר וַהֲוֵי הוּא פַּקִיד
וְאִתְקַיַם׃ י יְיָ תְּבַר מְלַכַּת
עַמְמַיָא בַּטֵיל מַחְשְׁבַת אוּמַיָא׃
יא מְלַכְּתָא דַיְיָ לְעָלְמָא קַיְמָא
מַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ לְדָרֵי דָרַיָא׃
יב טוּבוֹי דְגַבְרָא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ
עַמָא דִי בְחַר לְאַחְסָנָא לֵיהּ׃
יג מִן שְׁמַיָא אִסְתַּכַּל יְיָ חֲמָא
יַת כָּל בְּנֵי נָשָׁא׃ יד מִמְדוֹר
בֵּית מוֹתְבֵיהּ אוֹדִיק לְוָת כָּל
יָתְבֵי אַרְעָא׃ טו דִי בְרָא
יַתְהוֹן מְכַוֵן כַּחֲדָא לִבְּהוֹן
וּמִתְבּוֹנֵן לְכָל עוֹבָדֵיהוֹן׃
טז לֵית מַלְכָּא מִתְפְּרַק
בְּסַגְעֵי חֵילְוָתֵיהּ גִבָּרָא לָא
מִתְפְּצֵי בְּסַגְעֵי חֵילֵיהּ׃ יז שִׁקְרָא
סוּסָא לְפוּרְקָנָא וּבְסַגְעֵי
תוּקְפֵיהּ לָא מִשְׁתְּזֵיב׃ יח הָא
עֵינָא דַיְיָ מִסְתַּכֵּל לְדָחֲלִין
מִנֵיהּ לְסָבְרִין לְטִיבוּתֵיהּ׃
יט לְמִפְצֵי מִמוֹתָא נַפְשֵׁיהוֹן
וּלְקַיָמוּתְהוֹן בְּאוּרְצָנָא׃
כ נַפְשָׁנָא מִסְתַּכְּיָא לְפוּרְקָנָא
דַיְיָ סְעוּדָנָא וּתְרִיסָנָא
הוּא׃ כא אֲרוּם בְּמֵימְרֵיהּ יֶחְדֵי
לִבָּנָא מְטוּל דִבְשׁוּם קוּדְשֵׁיהּ
אִתְרְחֵצְנָא׃ כב יְהֵא טוּבָךְ יְיָ עֲלָנָא הֵיכְמָא דְסַבְרִינָן

תושיה . וא' לישרים בלבותם : צדקה ומשפט ג' וסימ' ושמרו דרך ה'. אהב צדקה ומשפט . עשה צדקה ומשפט : תהומות ד' מ"ל דמ"ל וסי' כנס כנד מי הים. יעלו הרים ירדו תהומות. בדעתו תהומות נבקעו . באין תהומות חוללתי . ועיין בסדר בשלח בפסוק תהמת יכסיומו : לנחלה ט"ו וסימ' בממ' בסדר ויקח קרח : בני האדם ו' וסימ' אשר בנו בני האדם . אם ה' הסיתך בי . את לבב כל בני האדם דמלכים דתפלת שלמה . וחברו דד"ה . משמי' הביט ה'. להודיע לבני האדם . וכל קהלת דכו' : עזרנו ב' וסי' עזרנו ומגננו הוא . עזרנו בשם ה' :

תולדות אהרן אוהב צדקה . כונס מט עקרים פח : בדבר ד'. שבת קיט ר"ה לב מגלה כא חגיגה יד : כונס . יומא ט תענית ט סנהדרין קג עקידה ש' יד : היוצר . ר"ה יח עקידה ש' י (ר"ה נו) : הנה עין . זוהר אדרת נשא עקרים מב סמ"ת :

מצודת ציון

(ז) כונס מאסף : כנד . כדבר הצבור כמו קמו נד אחד (יהושע ג') : תהומות . כן יקרא רבוי המים : (ח) יגורו . יפחדו : (י) הפיר הניא . מענין בטול ומניעה כמו יניא אותם והפר (במדבר ל'): (יד) ממכון . מל' הכנה : השגיח . מל' השגחה בהתבוננות רב : (טז) חיל . גבאות עם : (יז) חילו : ענינו כח ותמגום : (כ) חכתה . קותה :

מצודת דוד

לבל יקרב אליך לנשוך כי אין לו חלק בבינה לדעת שלקשתו משימין בו ולא להכאיבו ואמר שאתה לא תהיה כן ובין תבין שהיסורים הבאים המה למרק העון ולא תבעט בהם : (י) רבים וגו'. כי הרשע המבעט ביסורים הנה באים עליו רבים מכאובים אבל הבוטח בה' ומשכיל לדעת שהמה לטובתו כי בהם ימורק העון ואינו מבעט בהם החסד מה' מסבבו כי יסירם ממנו ויהי' נקי מעון : (יא) שמחו בה'. בהחסד הבא ממנו : לג (א) בה'. במהללי ה' : נאוה תהלה . להם נאה להלל לה' כי המה ישכילו מה מכבוד גדלו : (ג) היטיבו . שירו בנגון טוב ויפה בקול תרועה : (ד) כי ישר . ומהראוי א"כ לספר הלולו : (ה) מלאה הארץ . עושה חסד עם כל הבריות : (ו) צבאם . הם המלאכים והגלגלים : (ז) כונס . אוסף מי הים אוקינוס להיות כמו נד ונצבר גבוה מן הארץ ולא הרד למטה כדרך המים : נותן . כלא את התהומות באוצרות לבל יצאו לשטוף הארץ : (ט) ויהי . כאשר אמר כן היה : ויעמוד . כן יעמוד עד עולם : (יא) לעולם תעמוד . ואין מי לבטל עצתו : לדור ודור . תתקיים בכל ימי הדורות : (יב) אשרי הגוי . אשרי להגוי : העם . מלת אשרי משמשת לשנים כאלו אמר אשרי העם שה' בחר לנחלה לו : (יג) משמים . אם שהוא בשמים מביט לראות בארץ מעשה בני אדם : (יד) ממכון . מהשמים המכון לשבתו וכפל הדבר במ"ש : (טו) היוצר . ולפי שהוא הוא היוצר לבם יחד זה כזה אים לא נעדר אף הוא מבין אל כל מעשיהם לזאת ישגיח על הכל : (טז) אין המלך . מביא ראיה שהכל בהשגחה ואמר הלא ראינו שאין המלך נושע במלחמה עם רוב החיל אשר עמו ואם היה הכל לפי הטבע היה ראוי להיות נושע בהם : (יז) שקר הסוס . מכולה הסוס הוא שקר להביא תשועה לבעליו : וברוב חילו . עם רוב כחו לא ימלט נפשו : (יח) עין ה'. השגחת ה' הוא על יראיו אשר יקוו לחסדו : (יט) להציל . ואף אם הטבע יגנד : ברעב . בהיות רעב בעולם : (כ) נפשנו . ולזה ההכה נפשנו אל ה' כי הוא מעולם עוזר לנו : (כא) כי בו . בישועתו ישמח לבנו כי בו בטחנו ודרכו להושיע להבוטחים בו : (כב) כאשר . כפי התקוה כן יהיה

בחסד

לד א לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת־
טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ
וַיֵּלַךְ: ב אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־
עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: ג בַּיהוָה
תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים וְיִשְׂמָחוּ:
ד גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ
יַחְדָּו: ה דָּרַשְׁתִּי אֶת־יְהוָה וְעָנָנִי
וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי: ו הִבִּיטוּ אֵלָיו
וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל־יֶחְפָּרוּ: ז זֶה עָנִי
קָרָא וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָיו
הוֹשִׁיעוֹ: ח חֹנֶה מַלְאַךְ־יְהוָה סָבִיב
לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: ט טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־
טוֹב יְהוָה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ:
י יְראוּ אֶת־יְהוָה קְדֹשָׁיו כִּי־אֵין מַחְסוֹר
לִירֵאָיו: יא כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ
וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא־יַחְסְרוּ כָל־טוֹב:
יב לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ־לִי יִרְאַת יְהוָה
אֲלַמֶּדְכֶם: יג מִי־הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים
אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב: יד נְצֹר
לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה:
טו סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם
וְרָדְפֵהוּ: טז עֵינֵי יְהוָה אֶל־צַדִּיקִים
וְאָזְנָיו אֶל־שַׁוְעָתָם: יז פְּנֵי יְהוָה
בְּעֹשֵׂי רָע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם:
יח צָעֲקוּ וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָם
הִצִּילָם: יט קָרוֹב יְהוָה לְנִשְׁבְּרֵי־

עָלָךְ: א לְדָוִד כַּד שַׁנִּי יַת מַדְעֵיהּ קֳדָם אֲבִימֶלֶךְ וּפַטְרֵיהּ וַאֲזַל: ב אֲבָרֵיךְ יַת יְיָ בְּכָל עִדָּן תְּדִירָא תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ בְּפוּמִי: ג בְּמֵימְרָא דַיְיָ תּוּשְׁבַּחַת נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּן עִנְוְתָנַיָא וְיֶחְדוּן: ד הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם יְיָ עִמִּי וּנְרוֹמֵם שְׁמֵיהּ כַּחֲדָא: ה תְּבַעִית אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ וַעֲנַנִי וּמִכָּל דַּחֲלָתִי פַּצֵּי יָתִי: ו אִסְתַּכַּלוּ לְוָתֵיהּ וְאִתְנַהֲרוּ וְאַפֵּיהוֹן לָא עֲצָבוּ: ז דֵּין עַנְיָא צַלֵּי קֳדָם יְיָ שְׁמַע וּמִכָּל עַקְתוֹי פַּרְקֵיהּ: ח שָׁרֵי מַלְאֲכָא דַיְיָ חֲזוֹר חֲזוֹר לְדָחֲלִין מִנֵּיהּ וְשֵׁיזֵיב הִנוּן: ט אִשְׁתְּמוֹדְעוּן וַחֲמוֹן אֲרוּם טָב יְיָ טוּבוֹי לְגַבַר דְּאִתְרְחֵיץ בְּמֵימְרֵיהּ: י דְּחִילוּ מִן קֳדָם יְיָ קַדִּישׁוֹי אֲרוּם לֵית חוּסְרָנָא לְדָחֲלוֹי: יא בְּנֵי אַרְיָוָן אִתְמַסְכַּנוּ וּכְפַנוּ וְתַבְעֵי אוּלְפָנָא דַיְיָ לָא חַסְרִין כָּל טוּבָא: יב אֱזִילוּ בְנַיָא קַבִּילוּ מִנִּי דַּחַלְתָּא דַיְיָ אַלֵּיף יַתְכוֹן: יג מַן גַּבְרָא דְבָעֵי חַיֵּי רָחֵם יוֹמַיָא לְמֶחֱמֵי טָבָא: יד טוּר לִישָׁנָךְ מִבִּישׁ וְסִפְוָתָךְ מִלְמַלָּלָא נִכְלָא: טו זוּר מִבִּישׁ וַעֲבֵד טָב בְּעֵי שְׁלָמָא וּרְדַף בַּתְרוֹהִי: טז עֵינוֹי דַיְיָ לְוַת צַדִּיקַיָא וְאוּדְנוֹי לְקַבָּלָא צְלוֹתְהוֹן: יז פַּרְצוּפָא דַיְיָ רְגִיז בְּעָבְדֵי בִישָׁא לְשֵׁיצָאָה מִן אַרְעָא דָּכְרָנְהוֹן: יח צַלִּין צַדִּיקַיָא וְקֳדָם יְיָ שְׁמִיעַ וּמִכָּל עַקְתְהוֹן פַּצְנוּן: יט קָרִיב יְיָ לִתְבִירֵי לִבָּא וְיַת מַכִּיכֵי

רשי

(א) בשנותו את טעמו. כענין שנאמר (ש"א כ"א) ויתו על דלתות השער וגו' וישנה את טעמו בעיניהם שהנה דברו וטעמו ועשה עצמו שוטה והוריד רירו על זקנו (שם) : לפני אבימלך. כך כל מלכי פלשתים נקראים וכל מלכי מצרים פרעה ואע"פ ששמו אכיש קירין לו אבימלך. ומדרש אגדה שהיה צדיק כאבימלך (שנכתב בתורה אצל שרה) שלא רצה להרגו ואנשיו אומרים לו (שם) הלא זה דוד מלך הארץ כדאיתא במדרש תהלים : (ג) בה' תתהלל נפשי. מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיע ולהגן : תתהלל נפשי שפורוב"טרא בלע"ז : ישמעו ענוים. נפלאות שעשה לי מתוך מהללי יבינו אותם וישמחו : (ה) מגורותי. לשון פחד כמו ויגר מואב. (במדבר כ"ב) : (ו) הביטו אליו. כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם : ונהרו. האירו פניהם : יחפרו. יתביישו כמו (ישעיה כ"ד) וחפרה הלבנה ובושה החמה : (ט) טעמו וראו כי טוב ה'. טעמו דברו. (י) יראו. יהיו יראים לשון צווי : (יא) רשו. ל' דלות : כל טוב. טש"ן בי"ן בלע"ז. כמו כל מלאכה (שמות י"ב) : (טו) בקש שלום. במקומך : ורדפהו. במקום אחר : (יז) פני. פנים של זעם ליש"אריא"ש בלע"ז. כמו (ויקרא כ') ושמתי פני באיש ההוא. כך חברו מנחם : (יח) צעקו. הצדיקי'

טעמו ד' בקריא' וסימ' והיה טעמו כטעם לשד השמן. וישנו את טעמו בעיניה'. לדוד בשנותו את טעמו לפני. על כן עמד טעמו וריחו לא נמר. וחד וטעמו כצפיחת בדבש : הביטו ב' וסי' הביטו ארחות תימא. אליו ונהרו: יראו ג' בקריא' וסימ' אך יראו את ה'. ועתה יראו את ה'. יראו את ה' קדושיו : החפץ ג' וסימ'

תולדות אהרן לדוד בשנותו. זוהר תרומה עקידה ש'
מו : אברכה. זוהר בלק ודברים : גדלו. ברכות מה מח : חנה מלאך. יבמות קב מנחות מג זוהר שלח (ברכות יד) : יראו. עקידה שער נב : כפירים זוהר פנחס (יבמות ב) : מי האיש. ע"ז יט עקידה שער ז זוהר במיני : נצור. ע"ג שם זוהר משפטים : סור מרע. (פאה טו) : בקש שלום. ברכות ז יבמות קט קדושין מ : עיני ה'. זוהר תשא ויקהל פקודי : קרוב ה'. עקרים מג פל"ד :

אבן עזרא

(א) לדוד בשנותו את טעמו. טעמו לבו ושכלו ודעתו כמו משיבי טעם ואכיש היו לו שני שמות וכמוהו רבים : (ב) אברכה. בכל עת בהיותו במרחב או בצר או בטעמו או בשנותו אותו : (ג) בה'. בו אתהלל עד שישמעו ענוי' תהלתי וישמחו : (ד) גדלו. כאילו ידבר עמהם ובקש מהם שיעזרוהו לגדל את השם : (ה) דרשתי. ספר להם שדרש השם בצר לו וענהו : (ו) הביטו. טעם אליו זה שהזכיר אחרי כן עני קרא וכמוהו אראנו ולא עתה והוא דרך כוכב מיעקב : ונהרו. יאירו פניהם הפך אל יחפרו מגז' המנהרות ובתרגום ונהורא עמיה שריה וי"א מגז' ונהרו אליו מגזרת נהר : (ז) זה. שמע. עבר כמו כאשר אהב בעבור היותו באתנחתא : (ח) חונה. בעבור שהכבוהו עבדי אכיש והשם שלח מלאך להצילו על דרך ישלח מלאכו לפניך וטעם סביב שטעם מלאך שם המין כמו ויהי לי שור וחמור והנה הטעם מלאכים רבים ככתוב בדברי אלישע ואע"פ שאינם נראים במראה העין הם נודעים בלב באמת : (ט) טעמו. מגז' טעמו. זה הוא מראה הלב וראו מראה העין : (י) יראו. א"ר משה הי' ראוי להיו' יראו כמו קראו רק בא משונה בעבור שלא תתערב עם יראו צדיקים וטעם קדושיו הם העוזבים תאות העולם ועסקיו וטעם יראו שלא תיראו שיבוא להם נזק או מחסור אפי' מכחם : (יא) כפירים. יש אומרי' הכופרי' בעיקר והנכון בעיני שהם בני האד' הדומי' לכפירים לטרוף ברוב אכלם הנ' רשו ורעבו: ודורשי ה'. שלא יבקשו לחם רק מהשם לבדו ויש אומרי' כי כאשר תפשוהו אנשי אכיש הרעיבוהו ובעמדו לפני אכיש היה רעב והשם בחסדו עזרו כדרך אליהו : (יב) לכו. הזכי' בני' שהם צריכי' לימוד : (יג) ומי. תאות הכל לחיות שנים רבות ע"כ אוהב ימים ארוכים כמו אנשי מדות אנשי לבב והנה הטעם ימים ידועים כימי פלוני שחי' ככה: (יד) נצור. אמר לקדושים היראה בלב כי תעלתם גבוהה להשמר בלשון ובמעשה : (טו) סור מרע. מצות לא תעשה. ועשה טוב מצות עשה : בקש שלום. כי אין משפט הבנים לבקש שררה ולהתגבר זה על זה : (טז) עיני. הזכיר העינים והאזנים הסתר והגלוי : (יז) פני. חרון אף שיראה בפנים כמו ופניה לא היו לה : (יח) צעקו. בשובם מרשעתם ויש אומרים כי זה הפסוק שב אל שועת הצדיקים. והנכון

מצודת דוד

החסד : לד (א) בשנותו. בעת ששינה את דברו לדבר מבלי חכמה : לפני אבימלך. לפי בהיה ירא ממנו לבל יכנו נפש כמ"ש (בש"א) ולזה דבר הוללות וסכלות להסוב שאין הוא דוד : ויגרשהו. ועי"ז נוה אבימלך לגרשו והלך לדרכו וניצל מידו : (ג) בה'. בתשועת ה' תתהלל נפשי וכאשר ישמע ענוים ישועתי ישמחו גם המה : (ד) גדלו. ספרו גדולתו עמי : יחדו. ואני ואתם : (ו) הביטו אליו. לבטוח בו: ונהרו. ויבוא אליכם האורה והשועה : אל יחפרו. כי השואל מה ואין נותנים לו יחפר ויכלם : (ז) זה עני קרא. כשזה הקורא הוא עני מוכנע אז ה' שומעו : (ח) ויחלצם. יוציאם בשליחותו של מקום : (יא) כפירים. ר"ל גדולים ועשירים : (יג) ההפץ חיים. חיי עוה"ב : אוהב ימים. ר"ל אוהב ימי העולם להרבות במעש"ט לראות בטוב האמיתי בעוה"ב : (טו) בקש שלום. בקשתך יהיה לעשות שלום בין איש לאחיו : ורדפהו. ר"ל מאד תהיה מחזר אחר השלום : (יח) צעקו וה'. אבל כאשר יצעקו בתפלה וישובו לה' אז ישמע להם ויצילם מצרותם : (יט) לנשברי לב המכניע

מצודת ציון

לד (א) טעמו. ענין דבור החכמה כמו וטעם זקנים יקח (איוב יב) : אבימלך. זה אכיש ונקרא אבימלך כי הוא שם כולל לכל מלכי פלשתים כמו ששם פרעה כולל לכל מלכי מצרים : (ה) מגורותי. פחדי : (ו) ונהרו. ענין הארה כמו ואל תופע עליו נהרה (שם ג') : יחפרו. ענין כלימה : (ט) טעמו. כן יקרא ידיעת השכל ובחינתו כמו טעמה כי טוב סחרה (משלי ל"א) : (י) יראו. פחדו : (יא) רשו. מלשון רש ועני : (יב) לכו. הוא ענין ל' זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית ל"ז) והלא הוא בא אליהם : (יז) פני. ענין כעס הוא וכן אתן את פני (ויקרא כ) וזהו לפי שבפנים נראה הכעס : (יט) דכאי. ענין

לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ יוֹשִׁיעַ׃ כ רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְהוָה׃ כא שֹׁמֵר כָּל־עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה׃ כב תְּמוֹתֵת רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ׃ כג פּוֹדֶה יְהוָה נֶפֶשׁ עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחֹסִים בּוֹ׃

לה א לְדָוִד ׀ רִיבָה יְהוָה אֶת־יְרִיבַי לְחַם אֶת־לֹחֲמָי׃ ב הַחֲזֵק מָגֵן וְצִנָּה וְקוּמָה בְּעֶזְרָתִי׃ ג וְהָרֵק חֲנִית וּסְגֹר לִקְרַאת רֹדְפָי אֱמֹר לְנַפְשִׁי יְשֻׁעָתֵךְ אָנִי׃ ד יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיַחְפְּרוּ חֹשְׁבֵי רָעָתִי׃ ה יִהְיוּ כְּמֹץ לִפְנֵי־רוּחַ וּמַלְאַךְ יְהוָה דּוֹחֶה׃ ו יְהִי־דַרְכָּם חֹשֶׁךְ וַחֲלַקְלַקֹּת וּמַלְאַךְ יְהוָה רֹדְפָם׃ ז כִּי־חִנָּם טָמְנוּ־לִי שַׁחַת רִשְׁתָּם חִנָּם חָפְרוּ לְנַפְשִׁי׃ ח תְּבוֹאֵהוּ שׁוֹאָה לֹא־יֵדָע וְרִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר־טָמַן תִּלְכְּדוֹ בְּשׁוֹאָה יִפָּל־בָּהּ׃ ט וְנַפְשִׁי תָּגִיל בַּיהוָה תָּשִׂישׂ בִּישׁוּעָתוֹ׃ י כָּל עַצְמוֹתַי ׀ תֹּאמַרְנָה יְהוָה מִי כָמוֹךָ מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ׃ יא יְקוּמוּן עֵדֵי חָמָס אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי׃

רוּחָא יִפְרוֹק׃ כ סַגִּיאִין בִּישָׁן מְעַרְעָן לְצַדִּיקָא וּמִן כּוּלְהוֹן פְּצָא לֵיהּ יְיָ׃ כא נָטַר לְכוּלְהוֹן אֵבְרוֹי חֲדָא מִנְהוֹן לָא מִתַּבְרָא׃ כב מִיתוּתָא דְרַשִׁיעָא בִּישָׁא וְסַנְאֵי צַדִּיקָא יִתְחַיְבוּן׃ כג פָּרוֹק יְיָ נַפְשָׁא דְעַבְדוֹי וְלָא מִתְחַיְבִין כָּל דְּסָבְרִין בְּמֵימְרֵיהּ׃ א לְדָוִד אִתְגַּר יְיָ בְּמָרֵי תִגְרְתִּי סַדַּר קְרָב קְבֵיל בְּעֲלֵי קְרָבְתִּי׃ ב אַתְקִיף תְּרִיס וַעֲגִיל וְקוּם בְּסַעֲדִי׃ ג וּשְׁלוֹף מוּרְנִיתָא וּטְרוֹק לְאוּרְעוּת רָדְפַי אֱמַר לְנַפְשִׁי פָּרִיקֵךְ אֲנָא׃ ד יִבְהֲתוּן וְיִכְסְפוּן תָּבְעֵי נַפְשִׁי יִרְתְעוּן לַאֲחוֹרָא וְיִתְכַּנְעוּן חָשְׁבֵי בִּישׁוּתִי׃ ה יְהוֹוַן הֵיךְ מוֹצָא קֳדָם זַעְפָּא וּמַלְאֲכָא דַיְיָ דָחֵי׃ ו יְהֵי אוֹרְחַתְהוֹן חֲשׁוֹכָא וַחֲסִירָא וּמַלְאֲכָא דַיְיָ רָדִיף לְהוֹן׃ ז אֲרוּם מַגָּן פְּרַסוּ לְוָתִי שִׁיחַ מְצָדְהוֹן מַגָּן כְּמַנוּ לְנַפְשִׁי׃ ח תֵּיתֵיהּ שַׁלְיָא לָא יִתְחַכַּם וּמְצַדְתֵּיהּ דִּי פְרַס תְּצַדְיֵיהּ בְּשַׁלְיָא יִפּוֹל בָּהּ׃ ט וְנַפְשִׁי תֶּחְדֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ תְּדוּץ בְּפוּרְקָנֵיהּ׃ י כּוּלְהוֹן אֵבָרַי תֶּהֶוְיָן אָמְרִין יְיָ מַן כְּוָתָךְ פָּצֵי עַנְיָא מִן תַּקִּיף מִנֵּיהּ וְעַנְיָא וַחֲשִׁיכָא מִן אַנְסֵיהּ׃ יא קָיְמִין סָהֲדֵי חֲטוֹפִין מִן דְּלָא

אבן עזרא

והנכון כאשר דברתי והפעד קרוב : (יט) לנשברי לב. הם ששבו מדרכם הרעה : (כ) רבות. הטעם אם תראו צדיק שבאו עליו רעות אל יואש כי השם יצילנו מכולם : (כא) שומר. והטעם שאפילו על אבריו שום נזק גדול לא יהיה והזכיר העצמות בעבור שהם מוסדות הגוף : (כב) תמותת. רעה אחת מיד תמותת הרשע כנגד רבות רעו' צדיק: (כג) פודה. ולא יאשמו. כמו ושונאי צדיק יאשמו וכמוהם תאשם שמרון : (א) לדוד ריבה ה' את יריבי. יריבי י"א שהוא הפוך כמו אם שוב תשובו אם שוב ישיבני ה' והנכון בעיני שהם שנים שרשים : (ב) החזק. הטעם כי המגן והצנה שאקח למלחמה אין משענו עליהם רק עליך שתחזקני ותחזק מגיני : (ג) והרק. כאלו אמר הוא שתריק החנית : וסגור. לסגור עליה' שלא ישיגוהו כרדפם אחריו: אמר. כי התשוע' תהיה מהשם : (ד) יבושו יסוגו אחור. כמו יכוט מבנין נפעל כי אלו היה מבעלי הנו"ן היה כמו יפלו בלב אויבי המלך : (ה) יהיו. יתכן שידחה הרוח המוץ אל מקום וינוח בו רק אם היה המלאך דוחה לא ינוח לעול' רק יתפזר כולו עד שלא ימצא : (ו) יהי. הטעם בברחם עד שלא ידעו אותה דרך יברחו : ומלאך השם רודפ'. עד שלא ינצלו : וחלקלקות. כפול כמו סחרחר סחרחורת והטע' חשך עב וחלק שיוכל כח הרגשת המשוש להכירו כדרך וימש חשך שהוא כמו כאשר ימשש העור ולהיותו כמו ויאמש איננו נכון כלל : (ז) כי. שחת. מגזרת ישי' על משקל אשר זורה ברחת מגז' רוח : (ח) תבואהו. לכל אחד רעה שישתאה כל שומעה: תלכדו. כדרך וזה שמו אשר יקראו : (ט) ונפשי. רמז לנשמה העליונ' ונקראה נפש בעבור היותה קשורה עמה : (י) כל עצמותי. רמז לגוף כי העצמו' מוסדותיו וכאילו תדברנ' ותעידנה כי אין אלהים רק השם שיכול להציל זה העני : (יא) יקמון. יבאר למה יביא השם עליהם הרעה ותבואם שואה לא ידעוה כנגד אשר לא ידעתי וטעם ישאלוני ישאלו ממני שאתן להם מה שלא ידעתי רק בעדות חמס : ישלמוני

רשי

הצדיקים וה' שמע : (כ) רבות רעות צדיק. הרבה רעות ופחדים באות עליו ומכלם נצול : (כא) שומר. הקב"ה כל עצמותיו : (כב) תמותת רשע רע. תמותת את הרשע הרעה שהוא עושה : תמותת. תמית : (כג) לא יאשמו. לא יתחרטו לאמר אשמנו שחסינו בך לירונטירנ"ט בלע"ז : (א) ריבה ה' את יריבי. עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמי : לחם. לשון מלחמה וכן לוחמי הלחם עם הנלחמים עמו : (ג) והרק חנית. הזדיין כמו אריק חרבי (שמות ט"ו). וירק את חניכיו (בראשי' י"ד) : וסגר לקראת רדפי. הגן בוני ובוניהם כמחיצ': לנפשי אימוימאימא"ש בלע"ז. כמו כרו שוחה לנפשי (ירמי' י"ח): (ו) חשך וחלקלקות. שניהם יחד כדי שיחליקו רגליהם בחלקלקות ובחשך אינו מניחם להשמר מן החלקלקות כד"א (שם כ"ג) לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ויפלו בה : (ז) חפרו לנפשי. שוחה ליפול בה : (ח) שואה. חשך ברואונ"ה בלע"ז : ורשתו אשר טמן. כן דרך לטמון הרשת ולכסותו בקש או בעפר כדי שלא ירגיש בה העובר עליה עד שנלכד בה : (ט) ונפשי תגיל. כשאראה במפלתם : (י) כל עצמותי. יקלסוך על כך כי עתה : (יא) יקומון. עלי תמיד עדי

החפץ ימלא ידו. החפץ את שלום עבדו. מי האיש החפץ חיים. מדבר ח' בקריא' וסים' נמסר בסדר ויצא וביחזקאל סוף סימן א' ובסי' מג : בעשי ג' כתיב יוד בקרי' וסי' ויעשו כל חכם לב בעשי המלאכ'. אל תקנא בעשי עולה. פני ה' בעשי רע להכרית מארץ : מהנה ז' וסים' נמסר בסדר ויקרא ובירמיה סים' ה' ויחזקאל סימן מב : פודה ל' ה' נפש עבדיו. והר פורה ראש : יריבי ב' חד פתח וחד קמץ וסים' ושמע לקול יריבי דירמיה. ריבה ה' את יריבי : בתרא פתח : ישועתך ו' חס' בליש' וסימ' ינבל צור ישועתו. ותהי התשעה ביו' ההוא. מי יתן מציון ישועת ישראל. ולכה לישעתה לנו. אמר לנפשי ישועתך אני. וכעב עברה ישעתי : ונפשי ה' וסים' ונפשי אשר פדית. ונפשי ידעת מאד. ונפשי תגיל בה'. ונפשי נבהלה מאד. ונפשי אשים בכפי : כל ב' קמצין בטעמא וסים' כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. כל אחי רש שנאוהו. וכל מקף דכוו' במ"א כי הגדלת על כל שמך. וחד וכל בשליש עפר הארץ. בספר מסרה ראיתי שמונה כל מעיני בך ונמסר ג' קמצין וטעות כי זה הוא במקף :

תולדות אהרן רבות רעות. זוהר וישב : תמותת. סנהדרין פה : כל עצמותי. ברכות כה זוהר תרומה ואתחנן (ברכות ג ח) :

מצודת ציון

ענין כתות ונשבר : (כא) מהנה. מהן : (כד) יאשמו. מל' שממה וכן עדרי הצאן נאשמו (יואל א) : **לה** (א) לחם. מל' מלחמה : (ב) מגן וצנה. שמות כלי מלחמה לסגן : (ג) והרק. ענין הוצאת הדבר מהתערה כמו והרב אריק (יחזקאל ה') : (ד) יסוגו אחור. יחזרו אחור וכן לא נסוג אחור (לקמן מד) : חושבי. מל' מחשבה : (ה) כמוץ. הוא פסולת התבואה : וחלקלקות. מל' חלק : (ז) שחת. בור : רשתם. כמו ורשתם והוא פח יקוש : (ח) שואה. חושך כמו אמש שואה (איוב ל') : שכול

מצודת דוד

המכניע עצמו ושב ממעשיו : (כ) רבות רעות. ואף אם יבוא על הצדיק רעות רבות אין תוחלתו נאבדה כי מכולם יצילנו ה' : (כב) תמותת וגו'. הרעה שהרשע עושה היא תמית אותו ר"ל העון עצמו מקטרג עליו : (כג) פודה. בגמול שכר המעש"ט פודהו מן הצרה : **לה** (א) את יריבי. עם המריבים עמדי תריב אתה בעבורי : (ב) החזק. אחוז בידך מגן וגו' והוא דרך משל מלשון הנוהג באדם : (ג) וסגור. התיצב בדרך וסגור לקראתם לבל ירדפו אחרי : (ד) יבושו. כאשר לא יוכלו לי : (ה) יהיו כמץ. יהיו נעים ונדים ממקום למקום כמוץ הנד מפני הרוח : (ו) יהי דרכם חושך. לבל יראו להשמר ויהי דרכם חלק וימעדו רגלם בעת ינוסו כשירדפם המלאך והוא משל לומר שיהיו נלכדים בצרות ולא יוכלו להנצל : (ז) חנם. על לא חמס בכפי : לנפשי. כמו לגופי וכן ברזל באה נפשו (לקמן ק"ה) : (ח) תבואהו. תבוא עליו השך שלא ידע להזהר : אשר טמן. כי כן הדרך להטמין ולכסות הרשת לבל יהא נראה להשמר ממנה : תלכדו. את הפורש אותה : בשואה. בעבור החושך הבא עליו לא יראוהו ויפול בה : (ט) בה'. בעזרת ה' : (י) מי כמוך. מי מושיע כמוך : מחזק ממנו. מן האויב החזק ממנו : מגוזלו. ממי שרוצה לגוזלו : (יא) יקומון. עדי רשע קמים להעיד בי ושואלים ומבקשים ממני להחזיר דבר אשר לא ידעתי משלם

יב יְשַׁלְּמוּנִי רָעָה תַּחַת טוֹבָה שְׁכוֹל
לְנַפְשִׁי׃ יג וַאֲנִי ׀ בַּחֲלוֹתָם ׀ לְבוּשִׁי
שָׂק עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל־
חֵיקִי תָשׁוּב׃ יד כְּרֵעַ כְּאָח לִי
הִתְהַלָּכְתִּי כַּאֲבֶל־אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי׃
טו וּבְצַלְעִי שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ נֶאֶסְפוּ
עָלַי נֵכִים וְלֹא יָדַעְתִּי קָרְעוּ וְלֹא־
דָמּוּ׃ טז בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג חָרֹק
עָלַי שִׁנֵּימוֹ׃ יז אֲדֹנָי כַּמָּה תִּרְאֶה
הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם מִכְּפִירִים
יְחִידָתִי׃ יח אוֹדְךָ בְּקָהָל רָב בְּעָם
עָצוּם אֲהַלְלֶךָּ׃ יט אַל־יִשְׂמְחוּ־לִי
אֹיְבַי שֶׁקֶר שֹׂנְאַי חִנָּם יִקְרְצוּ־עָיִן׃
כ כִּי לֹא שָׁלוֹם יְדַבֵּרוּ וְעַל רִגְעֵי־
אֶרֶץ דִּבְרֵי מִרְמוֹת יַחֲשֹׁבוּן׃
כא וַיַּרְחִיבוּ עָלַי פִּיהֶם אָמְרוּ הֶאָח ׀
הֶאָח רָאֲתָה עֵינֵנוּ׃ כב רָאִיתָה
יְהוָה אַל־תֶּחֱרַשׁ אֲדֹנָי אַל־תִּרְחַק
מִמֶּנִּי׃ כג הָעִירָה וְהָקִיצָה לְמִשְׁפָּטִי
אֱלֹהַי וַאדֹנָי לְרִיבִי׃ כד שָׁפְטֵנִי
כְצִדְקְךָ יְהוָה אֱלֹהָי וְאַל־יִשְׂמְחוּ־
לִי׃ כה אַל־יֹאמְרוּ בְלִבָּם הֶאָח

חַכִּימִית שָׁיְלִין לִי׃ יב פָּרְעִין
לִי בִּישְׁתָּא חֲלַף טָבְתָא בְּעָן
לְמִתְכַּל לְנַפְשִׁי׃ יג וַאֲנָא בְּעִדָּן
מַרְעוּתְהוֹן לְבִישַׁת סַקָּא סַגֵּפִית
בְּצוֹמָא נַפְשִׁי וּצְלוֹתִי עַל עוּבִי
תְתוּב׃ יד הֵיךְ חַבְרָא וְהֵיךְ
אַחָא דִילִי הַלְכֵית הֵיךְ אֲבִילָא
דְמִתְאַבֵּל עַל אִמֵּיהּ חַכִּיר
שְׁחֵית׃ טו וּבִתְבָרִי חֲדוּ
וְאִתְכַּנָּשׁוּ מִתְכַּנְשִׁין עֲלַי
רַשִּׁיעַיָא דְמַכְּבִין לִי בְּמִלְּהוֹן
וְלָא חַכִּימִית אִלּוּ מְבַזְּעִין
מַשְׁכִי וְלָא מַפְּקִין דְּמָא׃
טז בְּמִלֵּי שְׁעִיעוּתָא וּמַדְהֲבַיָא
וּמְמַקְנַיָא מְעַסֵּן עֲלַי כַּכֵּיהוֹן׃
יז יְיָ כְּמָה אַתְּ חָמֵי אֲתִיב
נַפְשִׁי מִשְׁלָיַתְהוֹן מִבְּנֵי אַרְיְוָתָא
גוּשְׁמִי׃ יח אוֹדֵי קֳדָמָךְ בִּכְנִשְׁתָּא
רַבָּא בְּעַמָּא תַקִּיפָא אֲשַׁבְּחִנָּךְ׃
יט לָא יֶחְדוּן עֲלַי בַּעֲלֵי דְבָבַי
שִׁקְרָא סָנְאַי מַגָּן רָמְזִין בְּעֵינֵיהוֹן׃
כ אֲרוּם לָא שְׁלָמָא מְמַלְּלִין
וְעַל צַדִּיקֵי אַרְעָא דְּנַיְחִין
בְּעָלְמָא הַהוּא מִלֵּי נִכְלִין
מְחַשְּׁלִין׃ כא וְאַפְתִּיאוּ עֲלַי
פּוּמְהוֹן אֲמַרוּ חֶדְוָא חֶדְוָא חֲמַת
עֵינָנָא׃ כב חֲמִיתָא יְיָ לָא
תִשְׁתּוֹק יְיָ לָא תִתְרְחֵיק מִנִּי׃
כג אִתְּעַר וְתַקִּיץ לְדִינִי אֱלָהִי וּמָרִי נִצְחָנִי יְיָ לְתִגְרְתִי׃ כד דוּן יָתִי כְּצִדְקָתָךְ יְיָ
אֱלָהִי וְלָא יֶחְדוּן עֲלָי׃ כה לָא יֵימְרוּן בְּלִבְּהוֹן הֵדִיאַת

רשי עדי חמס וגו׳: (יג) ותפלתי על חיקי תשוב. כלומר ואם יאמרו לא עניתי נפשי אלא לרעתם שיכבד עליהם חלויים תפלתי שהתפללתי עליהם תשוב עלי: (יד) כרע כאח לי התהלכתי. כאילו היו לי אחים ורעים התהלכתי מיצר עליהם על צרת׳: כאבל אם. כבן המתאבל על אמו או כאם המתאבלת על בנה: קודר. לשון שחרות: שחותי. לשון שפלות: (טו) ובצלעי. שמחו ונאספו. וכשאני צולע ששבר בא עלי שמחו ונאספו: נאספו עלי נכי׳. אנשי׳ פסחי׳ כמו שאנו מתרגמין נכה חגירא. ומנחם חברו כמו נכאי׳ (ישעי׳ ט״ז) אימנוי״ש״ט בלעז: קרעו ולא דמו. אלו היו קורעין את בשרי לא היה דמי שותת לארץ כשמלבינין פני: (טז) בחנפי לעגי מעוג וגו׳. בשביל חניפו׳ של ליצנות אכילה ושתיה שמחניפין לשאול בשביל שיאכילם וישקם חורקים עלי שיניה׳. מעוג ל׳ אכילה כמו אם יש לי מעוג דאליהו (מלכים א׳ י״ז). ומנחם פתר אותו לשון עוגה קטנה (שם) וכן אם יש לי מעוג: (יז) כמה תראה. כמה ארך אפים יש לפניך לראות כל אלה: משואיהם. מחשך שלהם: מכפירים יחידתי. מוסב על השיבה נפשי השיבה מכפירים יחידתי. (יחידתי נשמתי שא״א): (יט) אויבי שקר. ששונאין אותי על דבר שקר שמעידין עלי מה שלא עלה במחשבתי מעולם אל ישמחו בתפלתי: שונאי. ששונאים אותי אל יקרצו עלי עין וללעוג בעיניהם על תפלתי. יקרצו. גינג״ט בלע״ז: (כ) על רגעי ארץ. על דכאי ארץ. וכן רוגע הים (ירמיה ל״א) עורי רגע (איוב ו׳ י״ו). וכן פירש דונש: (כא) האח האח. לשון שמחה מתהלל בתאו׳ לבו מרוב שמחת׳ שרואים תאותם מתקיימת: (כג) העירה והקיצה. פמליא של מעל׳ לשפוט משפטי מאויבי: נאם

אבן עזרא (יב) ישלמוני. והרעה הוא שכול לנפשי והוא שם: (יג) ואני. יספר טובתו והוא בחלותם לבושו שק והנה ידענו כי כל עינוי דבק עם נפש לעולם הוא צום ועניתם את נפשותיכם ונפש נענה תשביע יום ענות אדם נפשו ואם כן מה טעם להוסיף מלת בצום והבי״ת פתוח והטעם כי ביום שכבד עליו חליו קראו אוהביו וחבריו צום והיה יום ידוע גם אני עניתי בו נפשי ותפילתי על חיקי תשוב. אמר רבי לוי הטעם שהייתי מתפלל ואני משתחו׳ ונדכ׳ והנכון כדרך והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם שיתן לי השם כמו תפלתי ובקשתי מהשם בעבורו: (יד) כרע. התהלכתי. דבק עם כאבל אם והנכון שהוא עם קודר הלכתי וטעם קודר כי מנהג האבל להלביש עצמו קדרות: (טו) ובצלעי. הרמז בחליי מגזרת והוא צולע על ירכו בעבור שילאה לעמוד על רגליו וללכת ככל בריא: נכי׳. תאר על משקל מתים והוא נכה רוח כמו גאים וי״א כמו נכה רגלים כנגד ובצלעי וטעם ולא ידעתי שהם עידי חמס שהכרתים ובקרתים בחליים נאספו נכים פחותים מהם לבקר אותי ואע״פ שלא ידעתי מי הם קרעו בשרי דרך משל שידברו רעות בי: ולא דמו. מגזרת דמם מפעלי הכפל כמו תמו דברי איוב: (טז) בחנפי. וי״א שהחנפים יאמרו דבר שילעגו להם בעלי מעוג וזה הפי׳ ארוך אין לו טעם והקרוב אלי שאלה החנפי׳ שהם חנפי לעג הלעג בעיניה׳ כמעוג לאכלו על דרך אוכלי עמי אכלו לחם ע״כ למעלה קרעו בשרי והעד שכן הוא הבא אחריו חרוק עלי שנימו: (יז) אדני כמה תראה. ולא תראה נקמתך מהם: משואיהם. שם כאילו הוא משואתם כי יש שמות במתכונת זכרים ונקבות וטעם מכפירי׳ בשיניהם כשיני אריה: (יח) אודך. נדר כי בהנצלו יודה השם בגלוי: (יט) אל. שקר. קשור עם אויבי כמו שונאי חנם יקרצו עין לסגור קנה העין רמז כמשפט ללעוג: (כ) כי. אמר רבי משה כי רגעי ארץ בקיעי ארץ והטעם רמז למסתור וכמוהו עורי רגע וימאס: (כא) וירחיבו. מלת האח רמז לנקמה: (כב) ראיתה. כנגד ראתה עינינו: אל תחרש. כנגד אמרו: (כג) העירה. שניהם פעלים אינם יוצאים או יהיה העירה יוצא והטעם עצמך כדרך קודר הלכתי שהוא יוצא ובעבור שחבר העירה והקיצה למשפטי חבר אלהי הטעם העירה אלהי למשפטי והקיצה אדני לריבי ולפי דעתי בעבור אתה אלהי ואתה אדני והטעם האדון שלי כי עם אל״ף ודל״ת הוא כתוב: שפטני. קח לי משפט צדק מהם: (כה) אל. תשמח נפשם ויתהללו בלשונם: יבושו

ולא ידעתי ה׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן יא: מעוג. ב׳ וסים׳ אם יש לי מעוג. בחנפי לעגי מעוג: השיבה ג׳ בקריא׳ וסים׳ ועתה השיבה אתהן בשלום. השיבה נפשי משואיהם. השיבה לי ששון ישעך: ארץ ד׳ פתחין באתנחתא וסים׳ כי לא שלום ידברו. נוראות בצדק תעננו. תחת שלוש רגזה ארץ. דור חרבות שניו: אלהי ח׳ קמצין זקפין וסי׳ נמסר בסדר בלק וכל אסף דכוו׳: בלבם ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ י״ד:

תולדות אהרן ואני בחלותם. ברכות יב: ובצלעי. מגילה נט סנהדרין קז: בחנפי. סנהדרין נב:

מצודת דוד

מעולם ולא בא לידי: (יב) תחת. במקום הטובה שעשיתי להם: שכול לנפשי. חפצים להביא עלי עת המיתה: (יג) בחלותם. כשהיו חולים היה לבושי שק והייתי מענה נפשי בצום בעבורם: ותפלתי. ר״ל פן יאמרו שכ״ז היה למען יכבד עוד החולי עליהם לזה אמר ותפלתי מה שהתפללתי עליהם תשוב אל חיקי ויקויים בי: (יד) כרע. התהלכתי כפוף ומעונה כאלו יהיו רעי ואחי: כאבל אם. כאם המתאבלת על בנה כן הלכתי בקדרות שחוח: (טו) ובצלעי. ר״ל בחליי כי אז ילאה האדם לעמוד על רגליו ביותר כ״א כחגר ופסח: נכים. אף המוכים ברגליהם נאספו עלי ור״ל כולם נאספו איש לא נעדר: ולא ידעתי. על מה נאספו הלא לא הרעותי את אחד מהם: קרעו. והמה פותחים פיהם בשחוק ואינם יכולים להתאפק ולשתוק מן השחוק: (טז) בחנפי. המה יתחברו עם החנפים הלועגים ומתלוצצים בבני אדם ובעבור מתן המררה שמקבלים ממי שרוצה בזה וכל אחד מהם חרק עלי שניו דרך כעס וקצף: (יז) כמה תראה. עד מתי תראה בעדי ולא תושיע: השיבה. הצל נפשי ממחשבת הרעות אשר יביאו עלי: (יח) אודך. ואז אודך בקהל רב: (יט) אויבי שקר. אויבים לי בחנם: יקרצו עין. מלת אל משמש בשתים כאלו אמר אל יקרצו עין בדרך לעג: (כ) כי לא שלום ידברו. כל דבריהם בריב ומצה

מצודת ציון

(יב) שכול. ענין מיתה: קודר. ענין חושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב׳): שחותי. ענין שחיה וכפיפה: (טו) ובצלעי. ענין תגר ופסח כמו והוא צולע (בראשית ל״ב): נכים. מוכה ברגל כמו נכה רגלים (ש״ב ד׳): קרעו. כן יקרא פתיחת הפה לשחוק וכאשר כן יקרא פתיחת חלונות כמ״ש וקרע לו חלוני (ירמיה כב): ולא שתקו: (טז) מעוג. חררה ועוגה כמו אם יש לי מעוג (מ״א י״ז): חרוק. ענין שחיקת וטחינת השינים אלו באלו בהתקצף כמו ויחרקו שן (איכה ב): (יז) כמה. ענין זמן רב: משואיהם ענין חושך. מכפירים. חזקים ככפירים: יחידתי. נשמתי: (יח) עצום. ענין רבוי וכן עצמו לי אלמנותיו (ירמיה טו): (יט) לי. עלי: יקרצו. ענין נדנוד העין ללעג וכן קורץ בעיניו (משלי ו׳): (כ) רגעי. ענין בקוע כמו עורי רגע (איוב ז׳): (כא) האח. ענין ל׳ שמחה הוא וכן אמרה צור על ירושלים האח (יחזקאל כ״ו): המגדילים

נַפְשֵׁנוּ אַל־יֹאמְרוּ בִּלַּעֲנוּהוּ׃ כו יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ יַחְדָּו שְׂמֵחֵי רָעָתִי יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וּכְלִמָּה הַמַּגְדִּילִים עָלָי׃ כז יָרֹנּוּ וְיִשְׂמְחוּ חֲפֵצֵי צִדְקִי וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה הֶחָפֵץ שְׁלוֹם עַבְדּוֹ׃ כח וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּהִלָּתֶךָ׃

לו א לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד־יְהוָה לְדָוִד׃ ב נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין־פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו׃ ג כִּי־הֶחֱלִיק אֵלָיו בְּעֵינָיו לִמְצֹא עֲוֺנוֹ לִשְׂנֹא׃ ד דִּבְרֵי־פִיו אָוֶן וּמִרְמָה חָדַל לְהַשְׂכִּיל לְהֵיטִיב׃ ה אָוֶן יַחְשֹׁב עַל־מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב עַל־דֶּרֶךְ לֹא־טוֹב רָע לֹא יִמְאָס׃ ו יְהוָה בְּהַשָּׁמַיִם חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ עַד־שְׁחָקִים׃ ז צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי־אֵל מִשְׁפָּטֶךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה׃ ח מַה־יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן׃ ט יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם׃ י כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר׃ יא מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־

(Masoretic marginal notes: ג׳ ומ״ל · ט׳ רפין · ג׳. י׳ · ד׳ · כ׳ · כ׳ · ס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ וחס׳ · ס׳. ל׳ כ״כ)

נפשנא דלמא יימרון גמרנא יתיה: כו יבהתון ויתכנעון כחדא דחדין על בישתי ילבשון בהתא וכסופא דמתרברבן עלי: כז יבועון ויחדון תבעי צדקי ויימרון תדירא יסגי יקרא דיי דצבי שלמא דעבדיה: כח ולישני תרנן צדקתך כולי יומא תושבחתך: א לשבחא לעבדא דיי לדוד: ב אמר מרדא לחיבא במציעות לבבי לית דחלתא דיי לקביל עינוי: ג ארום שעיע ליה בעינוי למשכח חובין למסני אולפנא: ד מלי פומיה רישעא ונכילו פסק למשכל לאוטבא: ה רשעא חשיל על שוויה יתעתד על אורח דלא טב ביש לא ירחק: ו יי בשמי שמיא טובך הימנותך עד שחקי: ז צדקותך רמא היך טוריא תקיפא דינך עמיקין היך תהומא רבא בני נשא ובעירא תפרוק יי: ח כמה יקיר טובך יי ובני נשא בטלל שכנתך ישרון לרוחצן: ט יתרוון בדהן ברכתא דביתך ומבוע בסימותך תשקנון: י ארום עמך טיבי מן חיין בזיו יקרך נחמי נהורא: יא נגוד טובך על ידעך וצדקתך על תריצי

אבן עזרא

(כו) יבושו. כ״ס יחדו כנגד נאספו עלי נכים ופעול מגדילים חסר והוא לשון או מלה: (כז) ירונו. כאשר יבושו שמחי רעתי אז ישמחו החפצים לראות צדקי ויגדל ה׳ כנגד המגדילים עלי: (כח) ולשוני. כנגד אמרו האח ותהגה צדקך כנגד שפטני כצדקך וטעם כל היום שככה יהיה תמיד: (א) למנצח לעבד ה׳ לדוד. טעם לעבד ה׳ בעבור שהוזכר דברי הפושעי׳ והמורדים בשם הנכבד: (ב) נאם. הטעם זה אחשוב בקרב לב כי הפשע כאלו ידבר אדם הרשע אל תפחד ע״כ אין אלהים לנגד עיניו: כי החליק. מגז׳ אמריה החליקה כמו ואנכי איש חלק כי החליק דבר הרע בעיניו למצוא השם עונו וישנאהו על דרך הלהים מצא את עון עבדיך: (ד) דברי. ונקשר חדל עם למ״ד כמו ויחדלו לבנות העיר: (ה) און. על משכבו. בלילה: יתיצב. הפך המשכב ביו׳: על דרך לא טוב. מגו׳ לא תעשה: רע לא ימאס. הטעם כפול: (ו) ה׳. נראתה הה״א החסיר׳ מחלת ה׳ בשמים הכין כסאו ע״כ נפתח הבי״ת וטעם זה הפסוק כי אני עבד השם כי אדע כי חסדו כולל הכל והטעם כי אין למעלה מהשמי׳ כמראה העין וי״א כי השמים מקור החסד ומבוע האמונ׳: (ז) צדקתך. אמר ר׳ משה כי צדקתך לא יוכלו בני אדם שאתה כי הוא כהררי אל והנכון כי היא נשגבה לדעתה כהררי אל התקיפים שלא יוכל אדם להגיע לשם וככה דעת משפטיך כתהום רבה שהיא עמוקה שלא יראנה אדם וטעם אדם ובהמה שהוא ישפוט כל מרגיש על דרך ומיד כל חיה אדרשנו: (ח) מה. בעבור שהזכיר אדם ובהמה הזכיר הנכבדים מהאדם ומה יקר ישרת בעבור שנים כמשפט כאילו כתוב ומה יק׳יס בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון או מה יקר לכל אחד מהם: (ט) ירויון. כמו ירביון וטעם ביתך הם המתבודדי׳ לעבוד השם בביתם והעבודה תדשן נפש ודעת השם תעדנם וטע׳ נחל שלא יפסק: (י) כי. מקור חיים. חיי הנשמה העליונה שלא תמות: באורך נראה אור. כינוי לשכר העול׳ הבא כי אין דבר בעולם הזה נכבד מהאור והוא עצם ואיננו גוף: (יא) משוך. טעם ליודעיך שהם במעלה העליונה והזכיר משוך בעבור שחסדו בשמים ומשוך משמש בעבור אחר

רשי

(ב) נאם פשע לרשע בקרב לבי וגו׳. הרי זה מקרא מסורס יש בקרב לבי שהפשע הוא יצר הרע אומר לרשע שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו ובקרב לבי כאדם שאומר כמדומה אני: (ג) כי החליק. הפשע על הרשע בחלקלקות בעיניו כדי שימצא הקב״ה את עונו לשנוא אותו: (ד) חדל להשכיל להיטיב. מנע עצמו מלהשכיל להיטיב מעשיו: (ה) יתיצב על דרך לא טוב. הקב״ה נתן לפניו דרך הטוב ודרך המות והוא בוחר לו דרך לא טוב: (ו) ה׳ בהשמי׳ חסדך. בשביל רשעים הללו אתה מסלק חסד מן התחתונים ומגביה אמונתך עד שחקי׳ לסלק׳ מבני אדם: (ז) צדקתך. יקרה מן הבריו׳ כהררי אל. בשביל מעשי הרשעים ומשפטיך כאי׳ לעולם עד תהום רבה. ד״א צדקתך כהררי אל מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ומתקפו כהררי אל. לשון תוקף כמו (יחזקאל י״ז) ואת אילי הארץ לקח: משפטיך תהום רבה. מי שאתה רוצה לדון אותו וליקח נקמתך ממנו אתה מורידו עד תהו׳ רב׳. משפטיך. יוסטיצ״א בלעז: אדם ובהמה תושיע ה׳. בני אדם שהם ערומים בדעת כאדם הראשון ומשימין עצמן כבהמה בענוה תושיע ה׳: (ח) מה יקר חסדך. אינו כדאי להמשך על הרשעים הללו אבל בני אדם אשר בצל כנפיך יחסיון הם ירויון מדשן ביתך

החפץ וסי׳ לעיל סימן לד: ולשוני ג׳ וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סי׳ כב: למנצח לעבד ה׳ לדוד ב׳ וסי׳ את דברי השירה הזאת. נאם פשע לרשע: ומרמה ה׳ וס׳ ופקדתי על כל הדולג. תאבד דברי כזב. ואתה אלהים תורידם. דברי פיו און ומרמה. הוות בקרבה ולא ימיש: משפטיך תהום רבה חד מן ד׳ מלין בקריאה עטור סופרים וסימ׳ אחר תעברו. אחר תאסף אל עמך. קדמו שרים אחר נוגנים. משפטיך תהום רבה: נראה ה׳

תולדות אהרן נאם פשע. גבורות פא עקידה ש׳ עג: צדקתך. נדרים לז חולין כג ערכין ח עקידה שער מד זוכר אמור ונשא: משפטיך. חולין שב: אדם ובהמה שבת (מגילה ח): מה יקר. סוכה מט עקרים מב פ׳ טו (תענית סא מגילה עד): ירויון. סנהדרין ק: כי עמך. חגיגה יב זוהר נו:

מצודת ציון

(כו) המגדילים. מל׳ גדול: (כח) תהגה. תדבר: לו (ב) נאם. ענין מאמר הוא כמו נאם האדון ה׳ (ישעיה א׳): פשע. ולפ״ר נקרא פשע כמו שנקרא חטאת וכמ״ש לפתח חטאת רובץ (בראשית ד׳): (ד) און. עמל ושקר: (ו) בהשמים. ר״ל עד השמים וכן בלא יוכלו יגעו בגבוליהם (איכה ד׳) ור״ל עד לא יוכלו: (ז) כהררי אל. הרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אל וכן וענפיה ארזי אל (לקמן פ׳): רבה. גדולה: (ט) ירויון. מל׳ רויה ושביעה: מדשן. ענין שומן: (י) מקור. ענין

מצודת דוד

ומלה: ועל רגעי ארץ. על הנסתרים מפניהם בבקעי ארץ יחשבו מרמה: (כא) וירחיבו. בשחוק רב: ראתה עינינו. מה שהפללו לראות: (כב) ראיתה. הלא ראיתה שמחתם עלי אל תרחק להם מלקחת מהם נקמתי: (כג) למשפטי. לעשות משפטי ולריב ריבי: (כד) כצדקך. כפי מדת צדקך ולא כמעשי: (כה) האח נפשנו. שמחה נפשנו: בלענוהו. בלענו את דוד: (כו) יחדיו. כולם יחדו וכ״א יראה בבושת חבירו: שמחי רעתי. השמחים בבוא עלי הרעה: המגדילים עלי. המתגאים ומחזיקים עצמם לגדולים למולי: (כז) חפצי צדקי. החפצים שאמצא צדקה מה׳: ויאמרו תמיד. בכל עת יאמרו יגדל כבוד ה׳ החפץ בשלום עבדו: (כח) צדקך. הצדקה שעשית לי: כל היום. אספר תהלתך: לו (ב) נאם פשע וגו׳. ר״ל חושב אני בקרב לבי שהיצה״ר מסית ואומר לרשע אין מי בעולם שיהיה פחד אלהים לנגד עיניו כי אין המקום משגיח בעולם השפל ולזה עשה מה שלבך חפץ: (ג) כי החליק. כי בפתויו מחליק ומיפה לו הדבר הזה בעיניו וכל כוונתו למצוא בו עון להשניאו בעיני המקום כי איננו דורש שלום אליו: (ד) דברי פיו. והרשע נפתה לו ובפיו ידבר און ומרמה ומונע עצמו להשכיל בדבר ולחקור על האמת ולהיטיב דרכו: (ה) על משכבו. בעת אשר יפנה מן הטרדות: יתיצב. עם כי מתחלה הוא נצב בדרך ובהנהגה אשר איננה טובה ולא פקד עדיין לעשות הרע אבל סוף הדבר אשר לא ימאס אף ברע כי כן דרך הניסת ליצר הרע: (ו) בהשמים. אבל האמת שחסדי ה׳ הוא גם בעולם השפל מן הארץ עד השמים ובל ישגיח: אמונתך. האמנת תשלום גמול: (ז) צדקתך. הצדקה שאתה עושה להצדיקים גבהו ורמו כהררי אל: משפטיך. כמשפטים שאתה עושה להרשעים רבו כמו תהום רבה ובכל תשגיח לשלם כפי הגמול: אדם ובהמה. אתה ה׳ תושיע האדם ואף הבהמה כי על הכל תשגיח: (ח) מה יקר. מה מאד יקר וחשוב החסד שאתה עושה: יחסיון. כי בחסדך תהיה להם למחסה: (ט) ירויון. ישבעו מהטוב הבא להם מן השמים

רשי

ביתך וגו׳ : (יב) אל תבואני רגל גאוה . אל תבוא עמי רגל הרשעים הללו בעת קבול שכר להיות חלקם עם הצדיקים . (ל׳ חלק אהלה פרטיא"ה בלע"ז סא"א) : ויד רשעים אל תנדני . ממקומי בבואי לירש משנה . חלקי וחלקו (של רשע) בטובה כענין שנאמר (ישעיה ס"א) לכן בארצם משנה ירשו ואז שם נפלו פועלי און שם יבינו במפלתם ושם דוחו ולא יכלו קום : (א) אל תתחר במרעים . מוכיח את ישראל הוא שלא יתחרו בכלל׳ המרעים לעשות כמעשיהם כמו (ירמי׳ י"ב) ואיך תתחרה את הסוסים לרוץ במרוצתם . האטיר בלע"ז : אל תקנא בעושי עולה . לעשות עולה כמותם : (ב) ימלו . טרו"אנט טראנקיי"ץ בלע"ז . ל׳ כרית׳ : (ג) בטח בה׳ . ואל תאמר אם לא אגזול ואגנוב או אתן לעני צדקה במה אתפרנס : ועשה טוב . ואז תשכון ארץ לאורך ימים : ורעה אמונה . תאכל ותתפרנס משכר האמונה שהאמנת בהקדוש ב"ה לסמוך עליו ולעשות טוב : (ד) והתענג על ה׳ . התענג בתפנוקים על משענתו של הקב"ה : (ה) גול על ה׳ דרכך . גלגל עליו כל צרכיך : (ז) דום לה׳ . המתן לישועתו כמו (ש"א י"ד) אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן . ומנחם חברו לשון דממה כמו וידם אהרן (ויקרא י׳) וגם כן פתר טוב ויחיל ודומם . (איכה ג) ודומם מודה לו : והתחולל . לשון תוחלת : אל תתחר . לאמר ארשיע כמותו ואצליח כמותו : (ח) הרף מאף . הרף מהרשיע שלא יבא עליך אף : ועזוב . דבר המביא עליך חמתו של הקב"ה : (ט) כי מרעים . שאתה רואה עתה מצליחים הם יכרתון : (י) ועוד מעט . כשתמתין עוד מעט תראה כי אין הרשע : והתבוננת על מקומו . ותסתכל על מקום שהיה שם ואיננו כי מת ואבד :

וחרק

תהלים לו לז

לב : יב אל־תבואני רגל גאוה ויד
רשעים אל־תנדני : יג שם נפלו
פעלי און דחו ולא־יכלו קום :

לז א לדוד אל־תתחר במרעים
אל־תקנא בעשי עולה : ב כי כחציר
מהרה ימלו וכירק דשא יבולון :
ג בטח ביהוה ועשה־טוב שכן־
ארץ ורעה אמונה : ד והתענג על־
יהוה ויתן־לך משאלת לבך :
ה גול על־יהוה דרכך ובטח עליו
והוא יעשה : ו והוציא כאור צדקך
ומשפטך כצהרים : ז דום ׀ ליהוה
והתחולל לו אל־תתחר במצליח
דרכו באיש עשה מזמות : ח הרף
מאף ועזב חמה אל־תתחר אך־
להרע : ט כי־מרעים יכרתון וקוי יהוה
המה יירשו־ארץ : י ועוד מעט ואין
רשע והתבוננת על־מקומו ואיננו :
יא וענוים יירשו־ארץ והתענגו

תרגום

לבא : יב לא תערענני רגלא דגיותנא וידיהון דרשיעיא לא תטלטלנני : יג תמן נפלו עבדי שקר ידחין ולא יוסיפון למקם : א לדוד לא תגרג במבאשין קמהוי דכותהון ולא תטנין בעבדי שלומא למזדווג עמהון : ב מטול דסופיהון היך עסבא בסרהוביא יתמולון והיך ירוק דתאה ינתרון : ג רחיץ במימרא דיי ועבד טב שרי ארעא וחסן בהימנותא : ד ותתפנק על יי ויתן לך משאלי לבך : ה גלי על יי ארחתך וסבור על מימריה והוא יעבד : ו ויפוק היך נהורא צדקך ודינך היך טיהרא : ז שתוק קדם יי ואוריך ליה לא תגרג ברשיעא דמצלח אורחיה בגברא דעביד עיצת חטאין : ח אוריך מרגז ושבוק רתחא לא תגרג ברם לאבאשא : ט מטול דמבאשין ישתיצון ודסברין במימרא דיי הנון ירתון ארעא : י ותוב בזעיר ולית רשיעא ותתבין על אתריה וליתוי : יא ועינוותנין ירתון ארעא ויתפנקון על סגיעות

מסורה

וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ח׳ וירמיה סימן מב : לדוד ז׳ בטעם וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סימן כ"ו : ימלו ב׳ וסימ׳ כי כחציר מהרה ימלו · וכראש שבולת ימלו : ומשפטיך ה׳ חס׳ יוד בליש׳ בקריא׳ וסימן כן משפטיך אתה חרצת . והוציא כאור צדקך ומשפטיך כצהרים . ואל תצל מפי דבר אמת . קולי שמעה כחסדך ומשפטיך . תחי נפשי ותהללך : על מקומו ב׳ וסימ׳ איש על מקומו יבא בשלום · ועוד מעט ואין רשע :

תולדות אהרן אל תתחר . ברכות ז מגלה ו זוהר ויחי : בטח בה׳ . זוהר בשר סיני : והתענג . שבת קיח עקידה ש׳ כה זוהר פנחס : גול על ה׳ . עקרים מד פי"ז ושכ"ד : דום לה׳ . גיטין ז זבחים קטו : אל תתחר . עקידה שער כז : הרף מאף . נדרים לב : וענוים . סוכה כט :

אבן עזרא

אחר והוא ומשוך לדקדק לישרי לב שיש להם מעשים טובים ואם לא היו כמו יודעי השם : (יב) אל . הטעם אל תבואני רגל אנשי גאוה והטעם על דרך ישכבנה כאילו אמ׳ שלא יתחברו עמו בבית השם : ויד . הזכיר הרגל והיד וטעם אל תנידני מדשן ביתך למקום אחר : (יג) שם . והטעם יפלו במקום שחשבו להנידני שם לפני בואם אלי ויש אומרים כרוץ הרגל לבוא אלי תכשל ובהתחזק היד להנידני יהיו דחוים כמו דחה דחיתני לנפול ופי׳ שם כמו אז וכמוהו שם ולעקו ולא יענה ויתכן היות שם רמז למקום שנפלו שם פועלי און בימים קדמונים והטעם שאדע כי יד רשעים לא תנידני כי יפלו הם כאשר נפלו הדומים להם בזמן שעבר : (א) לדוד . אל תתחר . יש אומרים כי תתחר מבנין התפעל מגזרת חרון וטעם במרעים בעבור המרעים ויהי על משקל אל תתגר בם וי"א כמו תתחרה את הסוסים אע"פ שהוא מבנין הקל : (ב) כי . החציר הוא הירק וככה המצמיח הרים חציר את החציר ואת הבצלים : ימלו . מפעלי הכפל אע"פ שהלמ"ד חסר דגש כמו העזה פניה : (ג) בטח . אמר רבי משה הכהן להיותו עשה טוב ובטח בה׳ רעה אמונה ושכון ארץ ויתכן היו׳ האחרון שבת הראשון אם תעשה טוב תהיה לבטח ואם תרעה אמונה תשכן ארץ ולפי דעתי בעבור כי הקנאה בעושי עולה בעבור עושרם שהם בוטחים בו ע"כ אמר בטח בה׳ ואל תמנע מעשות טוב וטעם שכן ארץ כל ימי חייך תשכן על הארץ . רעה אמונה כמו שומר אמונים . כי הרועה כמו שומר וי"א שטעם ורעה שלא יאכל גזול ועשוק כבני עולה : (ד) והתענג על ה׳ . שתבקש צרכיך כשכיר יקוה פעלו : (ה) גול . על משקל סוב כדרך השלך על ה׳ יהבך ודרכך כמו צרכך וכמוהו לב אדם יחשב דרכו : (ו) והוציא . הטעם שיעשה צרכך ויתנקם בגלוי כמו האור אז יראה צדקך : (ז) דום . והתחולל יש אומרים שהוא מגזרת תוחלת ואחרים אמרו שהוא מגזרת חיל כיולדה והוא הנכון והמלה כפולה כדרך והסבונן וטעם לו בעבורו כמו אמרי לי אחי הוא וסבול החיל בגללו על כן יהיה אל תתחר מן חרון ובי"ת במצליח בעבור מצליח ועל פי׳ תתחרה את הסוסים סבול ודום להשם ובין כך ובין כך עם שונים אל תתערב : (ח) הרף מאף . אם יכעיסך בעבור היותו עשיר ואינך כמוהו אל יחרה אפך להרע לו ואם על פי׳ אל תתחרה לא תתערב עמו להראות לו אהבה וטובה ואין בלבך רק להרע לו : (ט) כי . הטעם יכרת זרעם : וקוי . היו"ד תחת הוי"ו וזאת המלה מהבנין הקל : (י) ועוד . דום מעט ותראה בעיניך יום הכרת הרשע הנזכר : (יא) ועניים

הספק

מצודת דוד

השמים : ונחל . ומימי נחל היוצא מהעדן תשקה אותם והוא דרך משל לרוב השפע : (י) כי עמך . בידך הוא מקור החיים לתת לטוב בעיניך : באורך . בהאורה הבא ממך בה לבד נראה האור ר"ל מיוחדת וטובה היא מכל אור : (יא) ליודעיך . להיודעים אותך להאמין בך : (יב) אל תבואני . אל תבוא אלי רגל אנשי גאוה להצר לי והרשעים לא ינדדו אותי ממקומי ביד חזקה : (יג) שם נפלו . במקום אשר יבואו להצר לי שם נפלו ויהיו דחויים מבלי קום : לז (א) אל תתחר . אל תתערב במרעים לעשות כמעשיהם : בעושי עולה . בהצלחת עושי עולה : (ב) כי כחציר . לא יתמידו בהצלחה כי מהר יכרתו כעשב הזה הנכרת במהרה : וכירק דשא . ירק של דשא והוא הצומח ממעל על הארץ הירוק והלא שבו הממהר לכמוש מן השורש : (ג) בטח בה׳ . לזאת אל תתערב עמהם אלא בטח בה׳ ועשה הטוב ואז תשכון בארץ לאורך ימים : ורעה אמונה . תהיה רועה וניזון מאמונה שהאמנת בה׳ ולא עשית כמעשה הרשעים לגזול ולעשוק : (ד) והתענג על ה׳ . תהיה מעונג בתפנוקים על משענת ה׳ והוא יתן לך מה שישאל לבך ר"ל יספיק לך מחסורך אף בדבר התפנוקים : (ה) גול על ה׳ . גלגל צרכך על ה׳ ובטח עליו והוא יעשה צרכך : (ו) והוציא . צדקך יראה כאור כי תקבל גמול : ומשפטיך . מה שהלכת בדרך משפט יראה כצהרים : (ז) דום לה׳ . קוה לה׳ והוחיל לו ולך בתמימות ואל תתערב עם הרשע המצליח ובאיש העושה מחשבת רשע לאסוף הון : (ח) הרף מאף . הרפה מלהתחבר עם בעל אף : ועזוב אים חמה . ואל תתערב במי שכל מחשבתו אך להרע : כי וגו׳ . סוף הדבר יכרתו הרשעים אבל המקוים לה׳ ירשו הארץ לאורך ימים : (י) ועוד מעט . אף כי הרשע מצליח לא יהיה לזמן רב כי כשיהיה עוד זמן מעט ואין הרשע וכאשר תתבונן להסתכל על מקומו ותראה שאיננו : (יא) וענוים . אבל ענוים ירשו ארץ לאורך ימים ויהיו מעונגים ברוב שלום

מצודת ציון

מעין הנובע : (יג) נפלו . כמו יפלו עבר במקום עתיד : לז (א) תתחר . ענין הדמוע והסתערב כמו ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה י"ב) : במרעים . כרשעים : (ב) ימלו . ענין כריתה כמו כי אמילם (לקמן קי"ח) : יבולון . מלשון בליה ורקבון : (ו) כצהרים . מלשון זוהר ואורה והוא עת עמידת השמש בחצי השמים : (ז) דום . קוה כמו לאלהים דומי נפשי (לקמן ס"ב) : והתחולל . מלשון תוחלת ותקוה : (ח) הרף . מלשון רפיון . (יב) זומם . ענין מחשבה : וחורק . ענין שחיקת השנים בהקשקש :

מסמון

עַל־רֹב שָׁלוֹם׃ יב זֹמֵם רָשָׁע לַצַּדִּיק
קנ"ד וְחֹרֵק עָלָיו שִׁנָּיו׃ יג אֲדֹנָי יִשְׂחַק־
לוֹ כִּי־רָאָה כִּי־יָבֹא יוֹמוֹ׃ יד חֶרֶב ׀
פָּתְחוּ רְשָׁעִים וְדָרְכוּ קַשְׁתָּם לְהַפִּיל
ד' מ"ל עָנִי וְאֶבְיוֹן לִטְבוֹחַ יִשְׁרֵי־דָרֶךְ׃
ס' טו חַרְבָּם תָּבוֹא בְלִבָּם וְקַשְּׁתוֹתָם
ד' תִּשָּׁבַרְנָה׃ טז טוֹב מְעַט לַצַּדִּיק מֵהֲמוֹן
ג' מלא רְשָׁעִים רַבִּים׃ יז כִּי ׀ זְרוֹעוֹת רְשָׁעִים
ד' תִּשָּׁבַרְנָה וְסוֹמֵךְ צַדִּיקִים יְהוָה׃ יח יוֹדֵעַ
י' מ"ל ג' כתיב כן בתמימות יְהוָה יְמֵי תְמִימִם וְנַחֲלָתָם לְעוֹלָם
תִּהְיֶה׃ יט לֹא־יֵבֹשׁוּ בְּעֵת רָעָה וּבִימֵי
ג' רְעָבוֹן יִשְׂבָּעוּ׃ כ כִּי רְשָׁעִים ׀ יֹאבֵדוּ
ג'. ג' וְאֹיְבֵי יְהוָה כִּיקַר כָּרִים כָּלוּ בֶעָשָׁן
ב'. י' כָּלוּ׃ כא לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם וְצַדִּיק
י' מ"ל חוֹנֵן וְנוֹתֵן׃ כב כִּי מְבֹרָכָיו יִירְשׁוּ
ג' וחס' אָרֶץ וּמְקֻלָּלָיו יִכָּרֵתוּ׃ כג מֵיְהוָה
מִצְעֲדֵי־גֶבֶר כּוֹנָנוּ וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ׃
ג' כד כִּי־יִפֹּל לֹא־יוּטָל כִּי־יְהוָה סוֹמֵךְ
ב' יָדוֹ׃ כה נַעַר הָיִיתִי גַּם־זָקַנְתִּי וְלֹא
ג' רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־
ד' לָחֶם׃ כו כָּל־הַיּוֹם חוֹנֵן וּמַלְוֶה וְזַרְעוֹ
לִבְרָכָה׃ כז סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב
ג' וּשְׁכֹן לְעוֹלָם׃ כח כִּי יְהוָה ׀ אֹהֵב
ג' מִשְׁפָּט וְלֹא־יַעֲזֹב אֶת־חֲסִידָיו
לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ וְזֶרַע רְשָׁעִים נִכְרָת׃

שְׁלָמָא׃ יב חָשֵׁב רַשִׁיעָא בִּישׁ עַל צַדִּיקָא וּמַעֲסֵי עִלוֹי כַּכּוֹי׃ יג יְיָ יְגַחֵךְ עִלוֹי אֲרוּם חָמָא אֲרוּם עַל יוֹמָא דִתְבִירֵיהּ׃ יד חַרְבָּא שְׁלִיפוּ רַשִׁיעַיָא וּמְתַחוּ קַשְׁתָּתְהוֹן לְמִקְטוֹל עַנְיֵי וְחַשִׁיכֵי לְמִכּוֹס תְּרִיצֵי אוֹרְחָא׃ טו סַיְפְהוֹן תֵּעוֹל בְּלִבְּהוֹן וְקַשְׁתָּתְהוֹן יִתַּבְרוּן׃ טז טַב קֳדָם יְיָ זְעֵרוּת צַדִּיקַיָא מִרְכְּפַּת רַשִׁיעִין סַגִּיעִין׃ יז אֲרוּם דְרוֹעֵי דְרַשִׁיעַיָא יִתַּבְרוּן וְתָמִיךְ צַדִּיקַיָא מֵימְרָא דַיְיָ׃ יח יָדִיעִין קֳדָם יְיָ יוֹמֵיהוֹן דִשְׁלֵמִין וְאַחְסַנְתְּהוֹן לְעַלַם תְּהֵי׃ יט לָא יִבְהֲתוּן בְּעִדָּן בִּישְׁתָּא וּבְיוֹמֵי אוּלְצָנָא סָבְעִין׃ כ אֲרוּם רַשִׁיעַיָא יֵיבְדוּן וּבַעֲלֵי דְבָבָיָא דַיְיָ הֵיךְ יְקַר פַּלְגִּיסִין דְמִין אוּלָא מִתְפַּטְּמִין וְסוֹפֵיהוֹן מִתְנַכְּסִין הֵיכְנָא רַשִׁיעֵי יְסוּפוּן וּבִתְנָן גֵהִנָּם יִגְמְרוּן׃ כא מוֹזִיף רַשִׁיעָא וְלָא פָּרַע וְצַדִּיק מְחַיֵּס וִיהַב׃ כב מְטוּל דְמִתְבָּרְכִין בְּמֵימְרָא יֵרְתוּן אַרְעָא וּדְמִתְלַטְטִין בְּמוֹתָא יִשְׁתֵּיצוּן׃ כג מִן קֳדָם יְיָ פְּסִיעָתוֹי דְגַבְרָא מְתַקְנָן וְאוֹרְחָתֵיהּ יִתְרְעֵי׃ כד אֲרוּם יִפּוֹל מְרַע לָא יְמוּת מְטוּל דַיְיָ סָעִיד בִּידֵיהּ׃ כה טַלְיֵי הֲוֵית בְּרַם סִיבִית וְלָא חֲמֵית צַדִּיקָא שְׁבִיקָא וּבְנוֹי תָּבְעִין לַחְמָא מְחוּסְרָנָא׃ כו מִן בִּגְלַל דְכָל יוֹמָא חָיֵס וּמוֹזִיף וְדַרְעֵיהּ לְבִרְכְתָא׃ כז סְטֵי מִבִּישׁ וַעֲבַד טֵיבוּ וּשְׁרֵי לְחַיֵּי עָלְמָא׃ כח אֲרוּם יְיָ רָחֵם דִינָא וְלָא יִשְׁבּוֹק יַת חֲסִידוֹי לְעַלַם מִנַּטְרִין וּבְנֵיהוֹן דְרַשִׁיעַיָא

תולדות אהרן חרב פתחו . עקרים מד סט : לא יבושו . מגילה קו : לוה רשע . בהרא מה אות ז : נער הייתי . יבמות יו זוהר ו"לא (יבמות ג) :

אבן עזרא

הפך רשעים וטעם רוב שלום כי באבוד רשעים יהיה שלום בארץ : (יב) זומם . אומר לצדיק חייב אתה לשנוא את הרשע ולא תתערב עמו כי הוא חושב עליך מזימות רעות ואם בא עליך דבר חסרון אז יחרוק עליו שניו להחזיק ממך : (יג) אדני . והרשע לא ידע כי השם שהוא יודע העתידות ישחק עליו דרך משל : (יד) חרב . בהיותה בנדן היא סגורה ע"כ פתחו ויש אומרים כי פתיחת חרב היא הלטישה וכמוהו והמה פתיחות והנה החרב בגלוי והקשת בסתר : (טו) חרבם . מ"ם בלבם שב אל רשעים כי השם יגמול להם כפעלם : (טז) טוב . הון מעט לצדיק ישמח בו . מהמון הוא ממון כמו ומי אוהב בהמון אך הבל והמיון : (יז) כי . הזכיר הזרועות שהם דורכות הקשתות והזכיר כי הקשתות תשברנה ולא יבא הזק לצדיק והזכיר כי גם הזרועות כן והפך תשברנה וסומך : (יח) יודע . י"א שיאריכם והנכון בעיני כי זה על דרך את מספר ימיך אמלא והש' יודע כל מלא ובעבור כי שנו' הרשעי' תקצורנה כפי מעשיהם כדרך למה תמות בלא עתך על כן הדבר תלוי במעשיהם : ונחלתם . שינחילו בניהם או הנחלה והחלק שנתן להם השם : (יט) לא . עת רעה . כמו דבר והמת במלחמה או ברעב לא בא יומו כדברי דוד : (כ) כי . והרשעים יאבדו בימי הרעה והרעבון : כיקר כרים . כחלב הכבשים כמו עם חלב כרי' המושמי' : בעשן שיכלו רגע אחרי רגע ויש אומרים כיקר כרים כעשב העמקים כמו כר נרחב וכמוהו ככר הירדן והוא כפול כמו כבבת עינו וטעם בעשן כאשר יבעיר בהם המבעי' את הבערה וכלו הראשון על היקר וכלו השני על הרשעים ובאה המלה מלעיל בעבור סוף פסוק : (כא) לוה . בשעת נרכו . וצדיק חונן ונותן כי יחון עליו על דרך אם רעב שונאך : (כב) כי . טעם מבורכיו ברכ' ה' היא תעשיר : (כג) מה' . טעם מצעדי תנועותיו : גבר . בלשוננו הוא מלה דעת כמו לכו נא הגברי' ומי שהוא מלא דעת צדיק יהיה : ודרכו יחפץ . השם חפץ בכל דרכיו ואם הוא יחסר בי"ת ע"כ לא יצליח : (כד) כי . יוטל . וישלך כמו והטילוני אל הים ויש אומרים כי יפול במחשבתו : (כה) נער . ניסותי זה בנעורי וזקנתי : נעזב . לגמרי כמו כי לא תעזבך והוא בקש לחם ושמלה : וזרעו . הקטן שהניח בעבור זכות האב כל היום בימיו יחיה בטוב וזרעו אחריו לברכה כמו כל רואיו ברכוהו : (כז) סור מרע . מצות לא תעשה : ועשה טוב . מצות עשה . ושכן כמו תשכון וכמוהו פרו ורבו עלה ומות בהר : (כח) כי . טעם ולא יעזוב הזכיר כי הצדיק אינו נעזב כי השם לא יעזבהו לעולם : נשמרו . הוא וזרעו והפך זה וזרע רשעים נכרת

רשי

(יב) וחרק . כמו חרקו שן . ארקינ"ט בלע"ז . (איכה ז) : (יד) חרב פתחו . הרשעי' פתחו . אנקומנלירט בלעז תגר וחרות מתחילים הרשעים מאליהם : (טז) טוב מעט לצדיק . טובים מעט אנשים שהולכים לעזרת הצדיקים : מהמון רשעים רבים . אמרפל וחביריו שהתחילו מלחמ' בעודם בשביל לשבות את לוט ולהתגרות באברהם . ומעט אנשי' שהיו עם אברהם הצליחו והרגו כל אותן האוכלוסין : (יח) יודע ה' ימי תמימים . מכיר את מעשה ימיהם : ונחלתם . וקבול שכרם אתו לעולמיה : (כ) כיקר כרים . כאור ענן בקר הנראה' שחרית מלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים . כרים מישור כמו כר נרחב (ישעיה ל') : כיקר . לשון אור יקרות (זכרי' י"ד) ויש פותרין כיקר כרים . ככבוד כבשים שמפטמין אותן לטבח : (כא) לוה רשע ולא ישל' וצדיק חונן ונותן . הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן משלו ונותן לזה שהלוה מה שהוא גוזל ממנו : (כב) כי מבורכיו . של צדיקו של עולם יירשו ארץ : (כג) מצעדי גבר . מי שהוא נטור ביראת הקדוש ברוך הוא ליש פאש דיפורט בלעז : כוננו . פיריכ"ט אפיטיר"ן בלעז : (כד) יפול . לבורג"א בלעז . ל' ותפול מעל הגמל (בראשית כ"ד) : כי . כמו אם : לא יוטל . לא יושלך להיות נעזב : (כה) נער הייתי . פסוק זה שר העול' אמרו דאילו דוד לא קשיש כולי האי : (כו) כל היו' . הצדיק חונן עניים ומלוה להם : וזרעו . זה שהוא זורע לצדקה

לטבוח ד' . ומ"ל וסימ' ואני ככבש אלוף יובל לטבוח . כי מלאו ימיכם לטבוח . אורידם ככרי' לטבוח . לטבוח ישרי דרך : יודע י' מ"ל וסימ' נמסר בספר שמואל חלק א' סימן כו : תמימים כל תמימים בתמימות מ"ל במ"א הסר יו"ד בתרא וסימ' יודע ה' ימי תמימם . וכל דבעירא דכוו' כתיב כן במ"א מ"ל וסימ' שבעת ימים תעשה שעיר חטאת ליום דיחזקאל : יוטל ג' ב' מל' וא' חסר וסימ' כי יפל לא יוטל . בחיק יוטל את הגורל . הגם אל מראיו יטל . בתראה חס' : וזרעו ג' בקריאה וסי' נמסר בסדר בלק :

מצודת ציון

(טו) מהמון . ענין רבוי הון : רבים . גדולים והשובים : (יז) זרועות . ענין החוזק : (כ) כיקר . מל' יקר : (כא) חונן . חומל : (כג) מצעדי . דרכו ופסיעותיו : כוננו . מלשון הכנה : (כד) יפול . ענין נפילה כמו ותפול מעל הגמל (בראשית כ"ד) : (ל) יהגה . ידבר : (לא) המעד . ענין החלקה והשמטה אשוריו

מצודת דוד

שלום : (יב) זומם . הרשע חושב רעה על הצדיק ובקצפו חורק עליו שניו : (יג) ה' . אבל ה' ישחק על הרשע כי ראה שבא יום מיתתו טרם יעשה הרעה ולא יספיק לעשותה : (יד) פתחו . ר"ל הוציאוה מתערה : להפיל . להפילו מת : (טו) חרבם . אבל חרבם תבוא בלב הרשעים ההם : תשברנה . לבל יוכלו לירות בהם החצים : (טז) טוב . המעט שיש להצדיק יותר טוב מעושר רב שביד הרשעים : (יז) כי זרועות . לפי שישבר חוזק הרשע ולא ישאר עשרו בידו אבל את הצדיקים סומך ה' ומה שיש בידם תתקיים : (יח) ימי תמימים . כמה שנים יהיו : ונחלתם . מעט מהטובה שהנחיל להם המקום יהיה שמור אצלם לעולם כל ימי חייהם : (יט) בעת רעה . כי לא עליהם תהיה : ישבעו . כי ה' יזמין להם די ספוקם : (כ) כיקר כרים . כשיקר הנעשה לכבשים אשר יפטמו אותם להשמינם למהר עת שחיטתם כן טובת הרשעים בעוה"ז לטרדם לגיהנם : כלו . כי אחר המיתה יכלו ובעשן הגיהנם יהיו כלים : (כא) לוה רשע . כשלא מצאה ידו לגזול לוקח בהלואה ואינו משלם והצדיק המלוה אותו חונן ונותן לו במתנה לבל יענש בעבורו : (כב) כי מבורכיו . כי בעבור כשרון המעשה הזה יגזור אומר ויקם ואת אשר יברכם יירשו

רשי

לצדקה סופו לברכה : (ל) פי צדיק יהגה . תחלה בלבו חכמה לראות דין שפסקה תורה לכל דבר . ואח"כ לשונו תדבר משפט : (לא) לא תמעד אשוריו . לא יחליקו צעדיו : (לה) ומתערה . משריש כמו (ישעיה י"ט) ערות על יאור . וכלכין משנה יש הרבה אילן שנפשח ומעורה בקליפה : כאזרח רענן . כאחד מאזרחי הארץ . הנשרשין ומתולאים בנכסים וכן פירש מנחם כאזרח רענן מתלחלח ומתלמח כאשל הנשרש ואזרח מאזרחי בני אדם אנשי שרשי' רמה (סא"א) : (לז) שמר תם . הסתכלו בדרכי התמימי' ללמוד ממעשיהם : כי אחרית לאיש שלום . אם ראשית אין לו אחרית יש לו . אבל פושעים וחטאים ורשעי' אחרית' נכרתה ונשמדה יחדיו : (א) מזמור לדוד להזכיר . לאומרו בשעת צרה להזכיר צרתם של ישראל לפני הקב"ה וכנגד כל ישרא' אמרו : (ג) נחתו . נזרקו ל' נחת נופל בנטיית קשת ולפי שעל ידי דריכת הקשת נזרקים החצים כתיב נחתו בי וכן (שמות ט"ו) אריק חרבי היה לו לכתוב אריק תערי אלא לפי שבשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב וכן (לעיל י"ח) ונחתה קשת נחושה ואין הנו"ן שורש בתיבה שאם היתה שורש היל"ל ננחתו כי אבל כו"ן של נחתו וכן של ותנחת איני' שורש ונפל' לפרקים כמו נו"ן של נגף . נשך . נדר . נקם כשמתפעל יאמר ניגף נישך נידר ניק' כמו ננגף כנשךכנדר ננקם שהדגש בא בתיבה במקו' נו"ן . וכן עלה נדף (ויקרא כ"ו) . עוני נגרה (איכה ג') כמו נכדף ננגר' כן יאמר נחתו כמו ננחתו וכן ונחתה קשת נחושה (ש"ב כ"ב) כמו וננחתה שדרך החי"ת להתנהג כמנהג דגשות ברוב מקומות כגון כחש לו . וממשקל דגוש כמו דבר מגזרת וידבר כך כחש מגזרת ותכחש שרה (בראשי' י"ח) ולא יאמר כיחש כאשר יאמר מן המברך ברך ולא יאמר בירך כאשר יאמר דיבר לפי שאין דגשות ניכר ברי"ש אבל בחי"ת ניכר דגשות וכן (דברים ל"ב) שיחת כמו כיפר דיבר אף כאן יאמר נחתו כמו נגשו נתנו מגז' נחת נתן נגש והנו"ן יסוד נופל לככס דגש במקומה כשהיא מתפעל וכן (ש"א ב) קשת גבורים חתים מגזרת נחת וחתת כאשר יאמר מן נסב סבב מן נשם שמם ונשמו דרכיכם (ויקרא כ"ו) ושממו עליה (שם) וכן כלל ככל

תהלים לז

כט צדיקים ירשו־ארץ וישכנו לעד
עליה : ל פי־צדיק יהגה חכמה
ולשונו תדבר משפט : לא תורת
אלהיו בלבו לא תמעד אשריו :
לב צופה רשע לצדיק ומבקש
להמיתו : לג יהוה לא־יעזבנו
בידו ולא ירשיענו בהשפטו :
לד קוה אל־יהוה ׀ ושמר דרכו
וירוממך לרשת ארץ בהכרת
רשעים תראה : לה ראיתי רשע
עריץ ומתערה כאזרח רענן : לו ויעבר
והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא :
לז שמר־תם וראה ישר כי־אחרית
לאיש שלום : לח ופשעים נשמדו
יחדו אחרית רשעים נכרתה :
לט ותשועת צדיקים מיהוה מעוזם
בעת צרה : מ ויעזרם יהוה ויפלטם
יפלטם מרשעים ויושיעם כי־חסו
בו :

לח

א מזמור לדוד להזכיר :
ב יהוה אל־בקצפך תוכיחני
ובחמתך תיסרני : ג כי־חציך

נ׳ וחד ויחכנו · נ׳ מ"ל פני דמשק · נ׳ הד ר"ף · ג׳ . ג׳ · ג׳ . נ׳ · ג׳ . ג׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳ · ג׳

תרגום

ישתיצון : כט צדיקיא יחסנון
ארעא וישרון לעלמין עלה :
ל פומא דצדיקיא רנן חוכמתא
ולישניה ממללא דינא :
לא נימוסא דאלהיה בלביה
לא מזדעזעין אסתורוי :
לב מסתכי רשיעא לצדיקא
ובעי למקטליה : לג יי לא
ישבקניה בידיה ולא יחייבניה
במדיניה : לד סבר במימריה
דיי וטר ארחיה וירוממנך
למחסן ארעא באשתציות
רשיעיא תחמי : לה חמיתי
רשיעא תקיפא וחסין היך
אילן יציב ועבוף : לו ופסק
מן עלמא והא ליתוי ובעית
יתיה ולא אשתכח : לז נטר
שלימותא וחמי תריצותא
ארום דסוף בר נשא שלמא :
לח ומרודין ישתיצון כחדא
סופיהון דרשיעיא שיציא :
לט ופורקנא דצדיקיא מן קדם
יי עושנהון בעדן עקתא :
מ וסיעינון יי וישזיב יתהון
שזיב יתהון מן חיביא ויפרקנון
מטול דאתרחיצו במימריה :
א תשבחתא לדוד דכרנא
טבא על ישראל : ב יי לא
ברוגזך תכסן יתי ולא ברתחך תרדי יתי : ג מטול דגירך איתחתן עלי ושרת

ולשונו ז׳ מ"ל וסימ׳ נמסר בשפטי׳ סימן ז׳ ובזכריה סימן י"ד : צופה ג׳ ב׳ מ"ל וא" חס׳ וסימ׳ צופה רשע לצדיק . צופה פני דמשק . צפה נתתיך לבית . בתרא חס׳ : והנה איננו ג׳ בקריאה וסי׳ וירא יעקב את פני לבן . ויחילו עד בוש . ויעבר והנה איננו . אנ"ך . צדיקים כל נביאים וכתובים מ"ל במ"ד חס׳ ג׳ כתיב צדקים חס׳ יו"ד קדמא וא׳ צדיקם חס׳ י׳ בתרא וסימ׳ פגע בשני אנשים צדקים . ויאמר אל כל העם צדקים . וצדקים ילכו בם . ואנשים צדיקם המה ישפטו . בתרא כתיב צדיקם וכל אוריתא צדיקם כתיב במ"א מלא

תולדות אהרן נופה כמה . סכה נב קדושין ל עקרים מד פכ"ח : קוה אל ה׳ . שם פכ"ט : ה׳ לא יעזבנו . ברכות ח ככה שם קדושין שם :

אבן עזרא

נכרת : (כט) צדיקים . ובעבור שהזכיר ושכון לעולם אמר זה משפט השם וחוק אמת ששם בארץ : (ל) פי . בעבור הזכיר כי הצדיק עשה חסד לחונן מהונו וכן עושה חסד ללמד חכמתו ולהורות האובדים : (לא) תורת . ספר כי תוכו כברו : (לב) צופה . בראותו הרשע כי באחריתו נפל ממעלת העושר כדרך ופאחריתו והוא נבל אז יקנא בצדיק ומרוב קנאתו יבקש המיתו : (לג) ה׳ . טעם ולא ירשיענו שהשם יראה צדקת הצדיק והזכיר זה כי רשע אם לא יוכל בקנאתו להמיתו יבקש תואנה על הצדיק שנתן לו ממון או שהצדיק עשה לו חמס : (לד) קוה . הטעם כדבר זה התעסק כל ימיך . וירוממך . השם או דרכו כי ימצא בלשוננו בדרך זכר ותראה בהכרת הרשעי׳ כאשר ראו כן צדיקים קדמוך : (לה) ראיתי . אמר דוד אני ראיתי עריץ שאחריה יפחדו ממנו וטעם מתערה מתגלה העושה בגלוי כל רע . כאזרח פתח והוא סמוך ותחסר מלת עץ ורענלא ומלת אזרח כאזרח הארץ וטעם אזרח כאילו בעל ענפים רבים וכמוהו מי שיש לו משפחה רבה וספך זה הגר כי הוא כמו גרגיר נכרת מהען וזה פי׳ הפסוק ראיתי רשע עריץ ומתערה שהוא כאזרח רענן : (לו) ויעבור . הטעם מהרה יאבד הוא והונו : (לז) שמר . ועתה שים לבך ושמור איש תם וראה איש ישר לעולם תראה אחריתם שלום והנה תם ישרת אחר כאילו כתוב כי אחרית לאיש תם שלום : (לח) ופושעים . כנגד תם ורשעים כנגד ישר : (לט) ותשועת צדיקים . כדרך מגדל עז שם ה׳ בכל מקום : (מ) ויעזרם . ראינו שפלט צדיקים רבים וככה יפלטם לעולם : (א) מזמור . טעם פיוט תחלתו להזכיר : (ב) אל בקצפך . אל ישרת בעבור אחר ואל בחמתך וכמוהו ודעת קדושים אדע ושני שרי גדודים היו שרי בן שאול : (ג) כי . נחתו . בנין נפעל כמו ננחתו מגז׳ ותנח׳ עלי ידך והטעם תחלואים ומכאובים כחצים : אין

מצודת דוד

הארץ ואת אבר יקללם יכרתו : (כג) מה׳ מצעדי וגו׳ . מצעדי הגבור בתורה המה כוננו מה׳ ר"ל ה׳ מכונן ומיישר צעדיו : ודרכו . ה׳ חפץ דרכו ומצליחו בו : (כד) כי יפול . אף אם יהיה נוטה לא יופלך לארץ : (כה) נער וגו׳ . ר"ל בנערותי ובזקנותי הסתכלתי לראות הנעשה בצדיק : ולא ראיתיו . להיות נעזב מכל וכל וזרעו יבאלו לחם : (כו) כל היום . לפי שכל הימים היה הונן עניים ומלוה להם ולזה מהראוי ביהיו זרעו לברכה : (כז) סור מרע . לכן סור מרע ועשה טוב והבכון במנוחה לעולם : (כח) אוהב מבפט . לפלס לאיש כגמולו לזה לא יעזוב את חסידיו ויהיו נשמרים לעולם אבל זרע רשעים יוכרתו כל אחד לפי גמולו : (לא) לא תמעד . לזה לא תמעד אשוריו : (לב) צופה . מביט לארוב על הצדיק : (לג) בידו . ביד הרשע : בהשפטו . כאשר יהיה הרשע נשפט עם הצדיק בדבר העלילה שםם עליו לא ירשיענו המקום כי יוציא לאור משפטו ויצא זכאי : (לד) קוה אל ה׳ . אבר הוא יצילך מיד הרשעים : ושמור דרכו . מבלי לעשות להם כמעשיהם : (לה) רשע עריץ . החזק ברשע : ומתערה . והוא נשרש כאילן הנטוע מזמן רב והוא רטוב ומצולח ור"ל שהיה ממולא בכל טוב : (לו) ויעבור . פתאום עבר מן העולם והנה איננו : (לז) שמר תם . שמר דרך תם וראה דרך ישר ללכת בה כי יש אחרית טוב לאיש המבקש שלום כל אדם להתנהג עם כל בישרות ובתמימות : (לח) יחדיו . כולם כאחד : אחרית וגו׳ . סופם לכריתה : (לט) ותשועת . אבל תשועת צדיקים היא מה׳ והוא מעוזם בעת צרה והוא דבר המתקיים : (מ) כי חסו בו . ודרך ה׳ להושיע את החוסים בו : לח (א) להזכיר . המזמור הזה נעשה להזכיר את המדוכא ביסורין להתפלל לה׳ כדברים האלה : (ב) ובחמתך . מלת אל משמשת בשתים כאלו אמר אל בחמתך תיסרני : (ג) נחתו בי . כבר ירדו בי

מצודת ציון

אשוריו . רגליו שפוסע בהם : (לה) עריץ . חזק : ומתערה . נשרש ומעורה וכן ערות על יאור (ישעיה י"ט) : אזרח . ענין אילן הנטוע מזמן רב והוא מלשון כגר כאזרח (ויקרא כ"ד) אשר יאמר על תושב הארץ : רענן . רטוב כמו והיה עלהו רענן (ירמיה י"ז) : (לז) אחרית . סוף : (מ) ויפלטם . ויצילם : לח (ב) תוכיחני . תיסרני . ענין פורעניות ועונש : (ג) נחתו . ותנחת . ענין

נָחֲתוּ בִי וַתִּנְחַת עָלַי יָדֶךָ: ד אֵין
מְתֹם בִּבְשָׂרִי מִפְּנֵי זַעְמֶךָ אֵין־
שָׁלוֹם בַּעֲצָמַי מִפְּנֵי חַטָּאתִי:
ה כִּי עֲוֺנֹתַי עָבְרוּ רֹאשִׁי כְּמַשָּׂא
כָבֵד יִכְבְּדוּ מִמֶּנִּי: ו הִבְאִישׁוּ נָמַקּוּ
חַבּוּרֹתָי מִפְּנֵי אִוַּלְתִּי: ז נַעֲוֵיתִי
שַׁחֹתִי עַד־מְאֹד כָּל־הַיּוֹם קֹדֵר
הִלָּכְתִּי: ח כִּי־כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה
וְאֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי: ט נְפוּגוֹתִי
וְנִדְכֵּיתִי עַד־מְאֹד שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת
לִבִּי: י אֲדֹנָי נֶגְדְּךָ כָל־תַּאֲוָתִי
וְאַנְחָתִי מִמְּךָ לֹא־נִסְתָּרָה: יא לִבִּי
סְחַרְחַר עֲזָבַנִי כֹחִי וְאוֹר־עֵינַי גַּם־
הֵם אֵין אִתִּי: יב אֹהֲבַי ׀ וְרֵעַי מִנֶּגֶד
נִגְעִי יַעֲמֹדוּ וּקְרוֹבַי מֵרָחֹק עָמָדוּ:
יג וַיְנַקְשׁוּ ׀ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי וְדֹרְשֵׁי
רָעָתִי דִּבְּרוּ הַוּוֹת וּמִרְמוֹת כָּל־
הַיּוֹם יֶהְגּוּ: יד וַאֲנִי כְחֵרֵשׁ לֹא
אֶשְׁמָע וּכְאִלֵּם לֹא יִפְתַּח־פִּיו:
טו וָאֱהִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־שֹׁמֵעַ
וְאֵין בְּפִיו תּוֹכָחוֹת: טז כִּי־לְךָ יְהוָה
הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי:
יז כִּי־אָמַרְתִּי פֶּן־יִשְׂמְחוּ־לִי בְּמוֹט
רַגְלִי עָלַי הִגְדִּילוּ: יח כִּי־אֲנִי לְצֶלַע
נָכוֹן וּמַכְאוֹבִי נֶגְדִּי תָמִיד: יט כִּי־

עלי מחת ידך: ד לית אסו
בגושמי מן קדם רוגזך לית
שלם באברי מן קדם חובי:
ה ארום חובי עברו רישי היך
מטול יקיר יקרו מני: ו סריאו
מאיסו הלבשושי מן קדם
טפשותי: ז עקימית שחית
עד לחדא כל יומא חכיר
הלכית: ח ארום כסלי אתמלין
קדיחתא ולית אסו בגושמי:
ט פגית ואתמכית עד לחדא
רגישית מנהמותא דלבי:
י יי קדמך כל רגיגתי ותנחתי
מנך לא מטמרא: יא לבבי
צמרמר שבקני חילי ונהור
עיני ברם הנון ליתיהון עמי:
יב רחימי וחברי מקבל מכתשי
קמו וקריבי מרחיק קימין:
יג ועבדו פחין תבעי נפשי
ובעי בישותי מלילו
שקרא ונכלא כל יומא מרננין:
יד ואנא היך חרשא לא אשמע
והיך אלמנא דלא פתח
פומיה: טו והויתי כגבר דלא
שמע מעלמא ולא אית
בפומיה מכסניתא: טז ארום
קדמך יי צליתי אנת תקבל
יי אלהי: יז ארום אמרית
דלמא יחדון עלי באזדעזעות
רגלי עלי איתרברבו: יח ארום
אנא לתבירא מעתד וכיבי
לקבלי תדירא: יט ארום חובי

אבן עזרא

(ד) אין מתום. מגז' תם והטעם בריאות והנה הזכיר הסבה הקרובה למה זה מפני זעמך והרחוקה : מפני חטאתי. כי בעבורה זעמתני : (ה) כי. כד על כד וגבהו עד שעברו ראשי כי רבים הם: (ו) הבאישו. פועל עומד כמו ולא הבאיש או יהיה הוא הפעול והוא יספר החבורות שיצאו בגופו וסבת זה אולתי : (ז) נעויתי. אין בי כח לעמוד בקומה זקופה ישרה. ע"כ נעויתי ושחותי ושחתו פני כאילו כל היום השמש הכיתני וזה טעם קודר הלכתי : (ח) כי. כסלי. הטעם קרביו מלאו דבר נתעב ונקלה איננו ראוי להזכיר בפה והזכיר אין מתום פעם אחרת באיברי גופי הנראי' : (ט) נפוגותי. מגז' ויפג לבו : שאגתי. ברוב מכאובי על דרך שויתי עד בקר כארי : (י) אדני נגדך. לבדך כל תאותי אולי אחיה ולא נגד הרופאי' : (יא) לבי סחרחר. כתרגו' סביב לא ימצא מנוח. כאי כח התולדה ואור עיני ככה מנהג החולי' : (יב) אהבי. האוהבים שהיו לי. מנגד נגעי יעמדו. בעבו' שהבאישו חבורותי: (יג) וינקשו. מלת נפשי תשרת בעבור אחרת וככה הוא וינקשו מבקשי נפשי כי הוא הפעול והטעם שדבריהם מוקש המה לי : (יד) ואני. שהוא חסרון בגוף : (טו) ואהי. ברצוני כאיש אשר לא ישמע ל' המדבר והטעם כי לא אענה להם : (טז) כי. אין לי תוחלת כי אם בך וטעם אתה תענה כי אני לא אשים לבי אל דבריהם כי עליך נסמכתי בלבי ולשוני לך : (יז) כי הגדילו. לדבר או הפועל עומד וטע' פן ישמחו לי כמו פן יאמרו לי כי הנה במוט רגלי וחליתי הגדילו עלי : (יח) כי. כדרך ובצלעי שמחו נאספו והנכון כי נכון אני להיותי צולע שלא אוכל לקום ימים רבים להיות מכאובי נגדי

תולדות אהרן אין מתום. עקידה שער נט : לבי סחרחר. גיטין ע : ואני כחרש. חגיגה ה. גיטין עא : כי אני. סנהדרין קז: עקידה שער ו :

רשי

נבל כי שם כלל ה' ונבלה שם שפתם (בראשית י"א) כן יאמר נחת ואחת בלשון פעל : ותנחת עלי ידך. פירש לאחיך נחתו בי וכן פתרונו מה דרך בקשת לירות החצים יד שלך היא נחתה כקשת להפיל עלי חצים והנחת לשון ותרד וכזה הנו"ן שורש בתיבה וכן (לעיל י"ח) ונחתה קשת נחושה אין הנו"ן שורש בתיבה (סא"א) : (ד) מתם. תמימות אינטרי"ן בלעז : (ה) יכבדו. כבדו': (ז) נעויתי. ל' אחזתו עוית. איסטורדיסון בלעז : (ח) כסלי מלאו נקלה. במחשבתי אני קל בעיני עצמי : (ט) נפוגותי. נחלפתי ל' ויפג לבו (בראשית מ"ה). מאין הפוגות (איכה ב') : (י) כל תאותי. אתה יודע צרכי : (יא) סחרחר. מוקף יגון וזהו מתיבות הכפולות כמו (ויקרא י"ג) ירקרק אדמדם שגלגל חמרמרו (איכה א'): (יב) מנגד נגעי יעמדו. אותם שנראין לי כאוהבי' בשעת הנאתן וכשרואין שהנגע בא עלי אין עומדין לי בשעת דחקי אלא מנגדי יעמודו ואינם עוזרים לי : וקרובי. שמראים לי עצמם קרובים : (יג) וינקשו מבקשי. מוקשים לי : יהגו. יחשבו : (יד) ואני כחרש. ישראל שומעי' חרפתם מן המחרפי' ואינ' משיבי' ולמה כי לך הוחלתי שתגאלני ותושיעני מהם : (יז) כי אמרתי פן ישמחו לי. לכך אנו שותקים כי אומרים אנו בלבנו אם נשיבם עזות שמא יראו במפלתנו וישמחו לנו במוט רגלינו ויגדילו עלינו לומר הלא הייתם מתפארים בתשועתכם : (יח) כי אני לצלע נכון. לכך אנו דואגי' פן ישמחו לנו

ויסלף דברי צדיקים דאלה שמות : ידך ה' חס' בסיפרא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן ל"ב : מתם ד' וחס' וסימ' מעיר מתם עד בהמה. מכף רגל ועד ראש אין בו מתם. אין מתם בבשרי. כי כסלי מלאו נקלה : נקלה ג' בקריאה וסי' כי כסלי מלאו נקלה. טוב נקלה ועבד לו. וא' ונקלה וסימ' ואנכי איש רש ונקלה : נסתרה ג' וסימ' ואנחתי ממך לא נסתרה. לגבר אשר דרכו. ומעוף השמים : כאיש ב' בקריא' וסי' נמסר בסדר בהעלותך : רגלי ז' וסי' נמסר לעיל בסימ' סי' כ"ו :

מצודת ציון

ענין ירידה כמו מי יחת עלינו (שם כ"א) : (ו) נמקו. ענין המסה : חבורותי. מל' חבורה והוא מכה שנגרר הדם התחיה : אולתי. מלשון אויל ושוטה : (ז) נעויתי. ענין עקום כמו וכתעותו אנשי החיל (קהלת י"ב) : שחותי. מלשון שחיה וכפיפה : קודר. ענין שחרות : (ח) כסלי. הוא חלק שבדרס הסמוך לכסליות וכן אשר על הכסלים (ויקרא ג') : נקלה. ענין מוקד ושריפה כמו קלוי באש (שם ב') : (ט) נפוגותי. ענין רפיון והלשות כמו ויפג לבו (בראשית מ"ה) : (יא) סחרחר. ענין סבוב כמו סחרו אל ארץ (ירמיה י"ד) : (טז) הוחלתי. ענין המתנה כמו והוחלתי לדבריכם (איוב ל"ב) : (יז) במוט. ענין המעדה ונטייה לפול כמו לעת תמוט רגלם (דברים ל"ב) : הגדילו. מלשון גדול : (יח) לצלע. ענין חגר הצולע על ירכו: נכון. מל' הכנה : (כ) עצמו. ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו

מצודת דוד

אלי היסורים וכבר ירדה עלי מכת ידך ודי בזה : (ד) אין מתום. אין מקום תם ושלם בבשרי מהיסורים הבאים עלי מפני כעסך : מפני חטאתי. מהיסורים הבאים מפני חטאתי : (ה) עברו ראשי. המשיל מרבית העון כאלו בא במים עמוקים ועוברים את הראש ממעל : כמשא כבד. כמו שא"א לשאת משא כבד כן כבדו עונותי עד שהמה כבדים מערך הכח אשר בי ולא אוכל לשאתם והוא מלשון מליצה : (ו) הבאישו וגו'. ר"ל בעבור כי נמקו החבורות והוציאו הדם והליחה לזה הבאישו את בשרי : אולתי. ר"ל עונותי כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות : (ז) נעויתי. נתעקם גופי והלך שחוח : קודר הלכתי. והלך בחשכת הצרות : (ח) מלאו נקלה. המה מלאים שריפת אש החלי ואין מקום שלם בבשרי :(ט) נפוגותי ונדכיתי. אחזתני חלשות ודכאות רוח ואני שואג מנהמת הלב לא מהספה ולהון : (י) נגדך כל תאותי. הרפואה והשקטה שאני מתאוה הלא המה נגדך ובידך לעשותם : ואנחתי. ומה שאני מתאנח להתחרט על עונותי לא נסתרה ממך ומהראוי א"כ למלאות תאותי : (יא) לבי סחרחר. לבי מסובב ביגון ואנחה וכוחי עזב אותי והלך ממני : אין אתי. לא נשארה בהם : (יב) מנגד נגעי. כשאני בנגעי ובצרי יעמדו מנגד ולא קרבו אלי לעזרה : (יג) וינקשו. שמו עלי מוקש : דברו הוות. ידברו לי דברי שברון רוח : (יד) ואני כחרש. עשה את עצמי כחרש כאלו לא אשמע : (טו) לא שומע. לא מבין דבריהם : תוכחות. טענות להתוכח עמהם : (טז) כי לך וגו'. כי המתנתי עליך אשר אתה תענה להם בעבורי ר"ל תעשה עמדי אות לטובה ותחשב לתשובה נגדם : (יז) כי אמרתי. ר"ל הנה לא חפצתי אני להשיב מה להם כי אמרתי פן תתגבר עלי השונא וישמחו עוד יותר כי בעת מוט רגלי לבד הגדילו עצמם להתגאות עלי ומה אם אהיה נלקה בכל גופי : (יח) לצלע נכון. אני מוכן ורגיל להיות צולע מחולשת הגוף והדברים המכאובים אותי המה מזומנים תמיד נגדי לבוא עלי : (יט) כי עוני אגיד. אני בעצמי אגיד עוני כי יודע אני בעצמו שחטאתי

רשי

לפי שתלמודים אנו במכות ומוכחים ומזומנים לשבר תמיד : ומכאובי נגדי . מזומן הוא לבא עלי תמיד : (יט) כי עוני אגיד . לבי מגיד לי את עוני ולפיכך אני דואג ויורא מחטאתי שלא יגרום לי צלע ומכאוב : (כ) חיים עצמו . מעצימים חיים בשלום ובטובה : ורבו . והגדילו שונאי על דברי שקר : (כא) תחת רדפי טוב . בשביל שאנחנו דבקים בהקב"ה ובמצותיו: (א) לידותון. שם אדם אחד מן המשוררים וגם כלי שיר היה שם ששמו ידותון ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין והגזרות של צרה הנגזרת על ישראל: (ב) אמרתי אשמרה דרכי וגו'. אנחנו היו בלבנו לשמור את עצמנו על כל הצרו' הבאות עלינו שלא נהרהר ונדבר קשה אחר מדת הדין אע"פ שהרשעי' לנגדנו המצירי' לנו : מחסום . כמו לא תחסום שור (דברי' כ"ה) אמושלמנ"ט בלעז ונאלמו דומיה ימים רבי' וגם החשינו מטוב אפילו מדברי תורה מפני יראתם ומתוך כך כאבנו נעכר ונבהל וכשתקנו חם לבנו בקרבנו ובהגיון לבנו בוער בנו כמו אש והוא גורם לנו שאנו מדברי' בלשוננו (בלחש סה"א) לפניך וזו היא שאנו מדברי' הודיענו ה' קצינו עד מתי נהיה בצרה ונדע מתי נהיה אנחנו חדלים ממנה : (ו) הנה טפחות . מדודים הם ימי האד' כדבר הנמדד בטפחי' כן ימי האדם קצובי' : וחלדי . וזקנתנו כאין נגדך . חלד . ל' הלודה רדוויל בלעז: כל אדם נצב . כל אדם חי הבל הם חייו ומלכנו : (ז) אך בצלם . בחשך . פי' דונש ל' צלמות . ומנחם פירשו צלם ממש כמו כי בצלם אלהי' עשה את האדם (בראשית ט') . ולא יתכנו דבריו : אך הבל . הוא כל ההמיה ותאוה שלהם : יצבר . תבוא' בשד' כל ימות הקציר : ולא ידע מי אוספם . אינו יודע מי אוספם לבית שמא לפני האסיף ימות : (ח) ועתה מה קויתי . מה היא התפלה אשר אני שואל ומייחל ממך אינו אלא שמפשעי הצילני: (ט) חרפת נבל. חרפת הנבל אל תשימני שבא גם עליו נגעי' ומכאובות שלא יוכל לומר לי אתם לוקי' ואנו אין אנו לוקים והתפלה הזאת גרמה להביא ייסורי חלאים עליהם : (י) כי אתה עשית. שהבאת עלינו צרה:

מתגרת

תהלים לח

עֲוֺנִי אַגִּיד אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי׃ כ וְאֹיְבַי
חַיִּים עָצֵמוּ וְרַבּוּ שֹׂנְאַי שָׁקֶר׃ ל׳
כא וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה תַּחַת טוֹבָה ל׳
יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָדְופִי־טוֹב׃ כב אַל־ כ׳ רדפי ק׳
תַּעַזְבֵנִי יְהוָה אֱלֹהַי אַל־תִּרְחַק כ״גר״פ אל אל
מִמֶּנִּי׃ כג חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי
תְּשׁוּעָתִי׃

לט

לט א לַמְנַצֵּחַ לִידִיתוּן מִזְמוֹר ו לידותון ק׳
לְדָוִד׃ ב אָמַרְתִּי אֶשְׁמְרָה דְרָכַי
מֵחֲטוֹא בִלְשׁוֹנִי אֶשְׁמְרָה לְפִי ג׳ מטעין
מַחְסוֹם בְּעֹד רָשָׁע לְנֶגְדִּי׃ ג נֶאֱלַמְתִּי ג׳ מ״ל ב׳ חס׳
דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר׃ ד׳. ל׳
ד חַם־לִבִּי ׀ בְּקִרְבִּי בַּהֲגִיגִי תִבְעַר־ בנ׳ וא׳ י״א
אֵשׁ דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי׃ ה הוֹדִיעֵנִי ל׳ וחד בגיגי ג׳ וכ״כ
יְהוָה ׀ קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה־הִיא ל׳. ד׳
אֵדְעָה מֶה־חָדֵל אָנִי׃ ו הִנֵּה טְפָחוֹת ׀ ל׳
נָתַתָּה יָמַי וְחֶלְדִּי כְאַיִן נֶגְדֶּךָ אַךְ
כָּל־הֶבֶל כָּל־אָדָם נִצָּב סֶלָה׃ ז אַךְ־
בְּצֶלֶם ׀ יִתְהַלֶּךְ־אִישׁ אַךְ־הֶבֶל ג׳
יֶהֱמָיוּן יִצְבֹּר וְלֹא־יֵדַע מִי־אֹסְפָם׃ ג׳. ג׳. ט׳
ח וְעַתָּה מַה־קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי
לְךָ הִיא׃ ט מִכָּל־פְּשָׁעַי הַצִּילֵנִי
חֶרְפַּת נָבָל אַל־תְּשִׂימֵנִי׃ י נֶאֱלַמְתִּי
לֹא אֶפְתַּח־פִּי כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ׃

תרגום

אַתְנֵי אִתְיְצַף מִן חֶטְאִי׃
כ וּבַעֲלֵי דְבָבַי חַיֵּי אַלִּימוּ
וְסַגִּיאִין סָנְאַי עַל שִׁקְרָא׃
כא וּפָרְעִין בִּישְׁתָּא חֲלַף טָבְתָא
מַסְטְנָן לִי חֲלוּפֵי דִרְדַפִּית
טָב׃ כב לָא תִשְׁבְּקִנַּנִי יְיָ
אֱלָהִי לָא תַרְחִיק מִינִי׃
כג זְרִיז לְסִיעוּ יְיָ פּוּרְקָנִי׃
א לְשַׁבָּחָא עַל מַטְרַת בֵּית
מַקְדְּשָׁא עַל פּוּמֵיהּ דִידוּתוּן
תֻּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב אֲמַרִית
אֶנְטוֹר אוֹרְחִי מִלְמֶחֱטֵי בְּלִישָׁנִי
אֶנְטוֹר לְפוּמִי זְמָמָא בְּדְאִית
רַשִׁיעָא לְקִבְלִי׃ ג אִתְאַלְמֵית
שְׁתֵקִית בְּטֵלִית מִן פִּתְגָמֵי
אוֹרַיְתָא מְטוּל הֵיכְנָא כֵיבִי
מְמַרְטַט׃ ד רְתַח בִּי בְּגוּשְׁמִי
בְּרִינְנִי תִדְלַק אֶשָּׁתָא מַלְּלֵית
בְּלִישָׁנִי׃ ה אוֹדַע יְיָ לִי אוֹרַח
סוֹפִי וּמִשְׁחַתָּא דְיוֹמַי מְנָא
אִינּוּן אִידַע אֵימָתַי אֶפְסוֹק מִן
עָלְמָא׃ ו קְלִילִין סַדַּרְתָּא יוֹמַי
וְגוּשְׁמִי כְלָמָא לְקָבְלָךְ בְּרַם
כּוֹלָא לְלָמָא חֲשִׁיבִין בְּרַם
כּוּלְהוֹן צַדִּיקַיָּא קַיָּמִין לְחַיֵּי
עָלְמָא׃ ז בְּרַם בִּדְיוֹקְנָא דַיְיָ
יִתְהַלֵּךְ גַּבְרָא בְּרַם לְלָמָא
מִשְׁתַּגְּשִׁין כָּנִישׁ וְלָא חַכִּים
מְטוּל מְנָא מַן כַּנְשְׁנוּן׃ ח וּכְדוּן
מְנָא סַבְרִית יְיָ אוֹרִיכוּתִי
לְוָתָךְ הִיא׃ ט מִן כּוּלְהוֹן מְרָדַי
פְּצֵי יָתִי חִסּוּדֵי סַכְלָא לָא תְשַׁוֵּי עֲלַי׃ י אִתְאַלְמֵית וְלָא אֶפְתַּח פּוּמִי מְטוּל דְאַנְתְּ

אבן עזרא

נגדי תמיד : (יט) כי . אני מודה לאנשים וזה טעם אגיד ואדאג לבי : (כ) ואויבי . יש אומרים כי עוני אדאג מחטאתי פן אמות ואויבי חיים : (כא) ומשלמי . דברו יוכיח כי הוא בקרס באליים והטיב להם כאשר ספר במזמור אחר : (כב) אל תרחק ממני . כנגד מרחוק עמדו : (כג) חושה . לפי דעתי חושה לעזרתי אתה ה' שאתה תשועתי כמו אמור לנפשי ישועתך אני ור' משה אמר כי חושה ישרת אחר וככה הוא חושה לעזרתי ה' חושה לתשועתי: (א) למנצח לידותון . כבר הזכרתי בראש הספר ולפי דעתי שפיוט ידוע היה בדרוש וחברו ידותון או אחר חברו שישבחנו והיה ראש הפיוט לידותון גם זה המזמור כמו העליון כי על מחלתו ידבר וטעם אמרתי בלבי וטעם אשמרה דרכי תולדתי ומנהגי כמו וכל דרכי הסכנת והטעם שלא אדב' כמו ידב' החול' מרוב צערו וכאילו בפי מחסום אשמרנו להיותו בפי ולא אסירנו: (ב) בעוד רשע לנגדי . שבא לבקר אותי : (ג) נאלמתי . החשיתי . אפילו שאדבר טוב : (ד) חם . כ"כ חם לבי שבהגיגי תבער אש : דברתי בלשוני . הטעם כפול או זה הוא שדברתי : (ה) הודיעני . מה חדל אני . תואר השם והטעם כמה אעמוד עם יושבי חלד : (ו) הנה . מעט מזער כדבר שימודד בטפחות וחלדי כמו חדל כבבש וכשב ושמלה ושלמה . אך כל הבל . הוא כל אדם והטעם כמו הבל הבלים וטעם נצב כן הוא לעולם לא ישתנה שיסור ממעלה' ההבל: (ז) אך . כי ישתנה בצלמו מיום אל יום ומעת אל עת כדמו' הנהר המתהלך וצלמו עומד וי"א כי בצלם כמו צלמות והנכון בעיני כי האדם דומה לצלם וכאשר ישתנה הצלם כן ישתנ' הוא וטעם הצל' מערכות המשרתים וכוכבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת וחכמי המזלות יודעים זה ויהמיון קבוץ ממון כמו ומי אוהב בהמון : יצבור . מעט מעט ולא ידע מי אוספם כלם רגע אחד במותו : (ח) ועתה . הנה בא קצי מה תקוה יש לי רק תוחלתי לך היא והיא : (ט) מכל . כי בעבור פשעי חליתי : (י) נאלמתי . בעבור שהזכיר חרפת נבל אמר הבט

כי

אל תעזבני הד מן כ"ג פסו' רישיהון ומצעותהון אל אל וסי' נמסר בשמואל חלק ב' סי' א' . מחטוא ג' ומשני' בכתיבתהון וסימ' ואחשך גם אנכי אותך מחטו לי . חלילה לי מחטא לה' מחדל : אשמרה דרכי מחטוא : אנ"ך . אורי' טו נביאי' טא כתו' טוא : חם ב' א' פתח וא' קמץ וסי' זה לחמנו חם הצטיידנו . חם לבי בקרבי . בתרא פתח וכל שום בר נש דכוו' וקמין : בצלם ג' וסי' בצלם אלהים . שופך דם האד' באד' אך בצלם יתהלך איש : יהמיו ג' וסי' בישעיה סי' י"ז : כליתי ב' חד כתי' א' וסי מתגרת

תולדות אהרן אמרתי . גיטין ז זוכר פנחס : נאלמתי . ברכות ה זוכר בראשית : הודיעני . שבת ל זוכר נח ויחי : הנה ספחוה . פקידה שער סו : אך בצלם . זוכר אמור (שבת ג קדושין י) :

מצודת דוד

שחטאתי ולזה אדאג פן יבוא העונש וישמחו עלי : (כ) ואויבי . אבל אויבי ימי חייהם רבו וגדלו : (כא) ומשלמי וגו' . גם הם ימי חייהם רבו וגדלו : תחת . במקום שאני רודף וזריז להטיב עמהם : (כב) אל תעזבני . הואיל ולא אוכל בעצמי להשיב מה להם לכן אל תעזבני אתה ותחשב לתשובה על לעגם : (כג) חושה . מהר לעזור לי כי אתה מעולם לי לישועה ואין על מי להמתין להיות לי לעזרה : לט (ב) אמרתי . חשבתי בלבי אשמרם מנהגי מלהשוא בלשוני לדבר מה מול מדת הדין : אשמרה לפי מחסום . לשמור עצמי כאלו היה על פי מחסום אשר ימנע הדבור ר"ל עם כל הכאב הבא עלי לא אצעק להתרעם : בעוד רשע לנגדי . בזמן אשר הרשע הבא לבקרני עומד לנגדי כי אחשוב כאשר אצעק אז ישמח בצרתי : (ג) נאלמתי דומיה . כ"כ הרגיל עצמי בשתיקה עד שנעשיתי כאלם בעבור השתיקה : החשיתי מטוב . כי שתקתי מלדבר גם דברים טובים ונחומים כי פן ברבת הדברים אצעק ואתרעם : וכאבי נעכר . עם כי כאבי נעכר עכ"ז ההפסק ואחרים : (ד) חם לבי . הלב אשר בקרבי נתחמם מאד מאש החלי : בהגיגי . כשהגה יוצא מפי בוערת כאש כי ההבל חם מאד : דברתי בלשוני . מוסב על תבער אש לומר שנער כאש כשאדבר בלשוני וכפל הדבר במ"ש : (ה) הודיעני . הודיע לי סוף ימי מתי

מצודת ציון

אלמנותיו (ירמיה ט"ו) : ורבו . גדלו : (כא) ישטנוני . מל' שטנה ונטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשית כו) : לט (א) לידותון . שם כלי נגון : (ב) דרכי . מנהגי : מחסום . ענין דבר הסותם בפי הבהמה שלא תוכל ולא תאכל כמו לא תחסום שור (דברים כ"ה) : (ג) דומיה . ענין שתיקה כמו לך דומיה תהלה (לקמן סה) : החשיתי . ענין שתיקה כמו החשיתי מעולם (ישעיה מב) : נעכר . ענין השחתה כמו עכרתם אותי (בראשית ל"ד) : (ד) בהגיגי . מל' הגיון ודבור : (ה) מה היא . כמו כמה : חדל . הוא הפוך מן חלד כמו כשב כבש ובענינו זמן העולם : (ו) הבל . יש הבל שהוא ענין פורענות וצרות כמו בהבל בא ובחושך ילך (קהלת ו') : (ז) בצלם . מלשון צלמות וחושך : יהמיון . ענין קבוץ הממון כמו ומי אוהב בהמון (שם ה') : יצבור . מל'

צבר

אמות

אבן עזרא

כי נאלמתי לעשות לו: (יא) הסר. מתגרת ידך. מפחד ידך שטעמו מכתך כמו ויגר מואב ובמשקלו לכל תכלה שהוא מגזרת וכל בשליש כאשר אפרש: (יב) בתוכחות. על דרך והוכח במכאוב ידענו כי תיסר אדם בעבור עונו במכאובים: חמודו. חמדת גופו והנה חמדתו היתה הבל: (יג) שמעה תפילתי. הנה תפילתו ודמעתו כמשקה הרופאי': כי גר אנכי עמך. ככתוב בתורה: (יד) השע. הרף ממני כמו שעו ממני והשתנת' התנועה בעבור אות הגרון: ואבליגה. ואתחזק והוא פועל יוצא והנה טעמו ואחזיק עצמי כמו מבליגיתי:

(א) למנצח. (ב) קוה קויתי. קוה מלה זרה על דרך השלם כמו יסור יסרני יה: ויט אלי. בעבור שהוא שוכני מרו' יושבי בשמים: (ג) ויעלני. דרך משל כי הייתי בשפלותי ברעות שסבבוני האויבים. וי"א שאון מגזרת שואה והנכון שאון מים רבי' או טיט וה"א היון ישרת אחרונית כדרך את יום השביעי ואין לו חבר רק ביון מצולה מים עכורים וטיט עב והזכיר סלע כנגד בור וכונן אשורי לעלות אל הסלע: (ד) ויתן. טעם לאלהינו כלשון רבים ובעבור יראו רבים ויראו: (ה) אשרי. אז יאמרו אל רהבים בעלי הכח לעזרו כמו המחכבת רהב: ושטי. תרגו' נוטה: (ו) רבות. זה הוא השיר החדש ורבות תאר למלת נפלאותיך על דרך רבים כל רבי' עמי'. ומחשבותיך. גזרותיך. אלינו. בעבורנו או הוא כמשמעו ואמר אלינו כנגד אלהינו: אין ערוך. אין יכולת באדם שיערכם אליך והסוף יוכיח ויש אומרים שהוא כמו יערוך לה' ואם היה כן עצמו מספר ישוב אל נפלאותיך: (ז) זבח. שלמים ומנחה במרחשת ומחבת והטעם כי מחשבותיך להטיב אלינו לא בעבור תשלומים והנה הזכיר אחר זבח ומנח' העולה והחטאת אחר

תהלים לט מ

יא הָסֵר מֵעָלַי נִגְעֶךָ מִתִּגְרַת יָדְךָ
אֲנִי כָלִיתִי׃ יב בְּתוֹכָחוֹת עַל־עָוֺן ׀
יִסַּרְתָּ אִישׁ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ אַךְ
הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה׃ יג שִׁמְעָה
תְפִלָּתִי ׀ יְהוָה וְשַׁוְעָתִי ׀ הַאֲזִינָה
אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ כִּי גֵר
אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל־אֲבוֹתָי׃
יד הָשַׁע מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה בְּטֶרֶם אֵלֵךְ
וְאֵינֶנִּי׃

מ א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר׃
ב קַוֺּה קִוִּיתִי יְהוָה וַיֵּט אֵלַי וַיִּשְׁמַע
שַׁוְעָתִי׃ ג וַיַּעֲלֵנִי ׀ מִבּוֹר שָׁאוֹן
מִטִּיט הַיָּוֵן וַיָּקֶם עַל־סֶלַע רַגְלַי
כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי׃ ד וַיִּתֵּן בְּפִי ׀ שִׁיר חָדָשׁ
תְּהִלָּה לֵאלֹהֵינוּ יִרְאוּ רַבִּים וְיִירָאוּ
וְיִבְטְחוּ בַּיהוָה׃ ה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר
אֲשֶׁר־שָׂם יְהוָה מִבְטַחוֹ וְלֹא־פָנָה
אֶל־רְהָבִים וְשָׂטֵי כָזָב׃ ו רַבּוֹת
עָשִׂיתָ ׀ אַתָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהַי
נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין ׀
עֲרֹךְ אֵלֶיךָ אַגִּידָה וַאֲדַבֵּרָה עָצְמוּ
מִסַּפֵּר׃ ז זֶבַח וּמִנְחָה ׀ לֹא־חָפַצְתָּ

תרגום

עֲבַדְתָּ׃ יא אַעְדֵי מֵעֲלַי מַכְתָּשָׁךְ
מִמְּחַת גְּבוּרַת יְדָךְ אֲנָא
שֵׁיצִיתִי׃ יב בְּמַכְסְנוּתָא עַל
חוֹבָא יִתְרְדֵי בַּר נָשָׁא וּמַסְיַת
הֵיךְ עֲמַר דְּאִתְגַּרְדֵּם גּוּשְׁמֵיהּ
בְּרַם לְמָא כָּל בַּר נָשָׁא
לְעַלְמָא׃ יג קַבֵּל צְלוֹתִי יְיָ
וּבָעוּתִי אֲצֵית וּלְדִמְעָתִי לָא
תִשְׁתּוֹק אֲרוּם הֵיךְ גִּיוֹרָא
אֲנָא גַּבָּךְ תּוֹתָבָא הֵיךְ כּוּלְהוֹן
אֲבָהָתָי׃ יד אַשְׁרֵי מִנִּי וְאֵזֵיל
עַד לָא אֵהַךְ וְלָא אִיתָי׃
א לְשַׁבָּחָא לְדָוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא׃
ב מְסַבָּרָא סַבְרֵית יְיָ וּצְלָא
לְוָתִי וְקַבֵּיל בָּעוּתִי׃ ג וְאַסְקַנִי
מִגּוֹב אִתְרְגוּשְׁתָּא מִסְיָין
טִשְׁטוּשָׁא וַאֲקִים עַל כֵּיפָא
רִגְלַי תַּקִּין אִסְתְּוָרָי׃ ד וְסַדַּר
בְּפוּמִי שְׁבַח חֲדַתָּא תְּהֵי
תּוּשְׁבַּחְתָּא קֳדָם אֱלָהָנָא יֶחֱמוּן
סַגִּיאִין וְיִדְחֲלוּן וְיִסְבְּרוּן
בְּמֵימְרָא דַיְיָ׃ ה טוּבוֹי דְּגַבְרָא
דְשַׁוֵּי יְיָ רוּחְצָנֵיהּ וְלָא אִסְתְּכֵי
לְוַת סוּרְבָנַיָּא וּמְמַלְלֵי
כַדִּיבוּתָא׃ ו סַגִּיאַי נִסַּיָּא
דַּעֲבַדְתָּא אַתְּ יְיָ אֱלָהִי
פְּרִישָׁוָתָךְ וּרְעוּתָךְ לְוָתָנָא
לֵית אֶפְשַׁר לְסַדָּרָא לְוָתָךְ
תּוּשְׁבַּחְתָּךְ אַתְנֵי וַאֲמַלֵּל
תַּקִּיפוּ מִן לְחַוָּאָה׃ ז נִכְסָא וְדוּרוֹנָא לָא צְבִיתָא אוּדְנִין

רשי

(יא) מתגרת ידך. ממורא מכותיך. תגרת לשון ויגר מואב (במדבר כ"ב) והתי"ו יסוד נופל כתיבה כמו תנובה תלונה תקומה תחנה כן פירש מנחם: ואני אומר שאין תגרת לשון מגור שהיה לו לומר תגורה כאשר יאמר מן וישב תשובה ויקם וירם וילן תקומה תרומה תלונה כן אמר ויגר תגורה או מגורה כמו (ירמיה כ') מגור מסביב. מגורתם אביא להם (ישעיה ס"ו) הא למדת שאין תגרת אלא כמו למה תתגרה ברעה (ד"ה ב' כ"ה) אל תתגרו בם (דברי' ב) שהפועל שלו גרה כמו קוה אוה צוה שפעולתם תקוה תאוה מצוה. כן יאמר מן גרה תגרת וכן פי' מחכת ידך אשר אתה מגרה עלי אני כליתי: (יב) בתוכחות. הכתובו' בתורה על עונינו שהעוינו לפניך ויסרתנו בהם: ותמס כעש חמודו. הרקבת בשרינו כבגד שאכלו עש: חמודו. בשרו שהוא חמדתו: (יד) השע ממני. הרף ידך מלהלקותי: ואבליגה. ואתחזקה: (ב) קוה קויתי ה'. במצרי'. ומזמור זה גם הוא כנגד כל ישראל: ויט אלי אזנו: (ג) מבור שאון. מאסירים של מצרים ומשאון המיית ים: מטיט היון. מן הים היון לשון רפש טינג בלעז: כונן. הכין אשורי ופעדי: (ד) שיר חדש. שירת הים: (ה) רהבים. לשון גסות כמו (ישעיה ג') ירהבו הנער. שהם הרהיבוני (שיר ז'): ושטי כזב. השטים בדרך היושר אחרי הכזב. שטי איטורנ"אן בלעז: (ו) נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. בשבילנו בראת עולמך קרעת לנו את הים וחשבת מרחוק להטיב לנו: איחרתנו במדבר ארבעים שנה מפני האמורים שקצצו את האילנו' והחריבו ארצ' כששמעו שישראל יוצאין ללכת לרשת את ארצם: אין ערוך אליך. אין לדמות לך כל שר ומושיע. ל' ערך כמו כערכך (ויקרא כ"ז) אספריש"ר בלעז: אגיד' ואדברה. אם באתי להגיד ולדבר עצמו מספר: (ז) זבח ומנחה לא חפצת. ביום מתן תורה כענין שנא' ועתה אם תשמע בקול ה' וגו' (שמו' י"ט). וכן (ירמי' ז') הוא אומר כי לא

הגהות

תולדות אהרן שמעה. ברכות לב מגיעה נט זוהר תיו שרה: ויט אלי. עקרים מד פמ"ס: ויעלני. עירובין יט מקואות סס (סנהדרין כט): רבות עשית. יבמות עז (ר"ס ט):

ידך אני כליתי. מכל ארח רע כלאתי רגלי בתרא כתי' א': השע ב' פתחין וסי' השמן לב העם. השע ממני ואבליגה: ויקם כ' בקריא' וסי' ויקם משה את המשכן ב' בפסוק. ויקם את החצר סביב למשכן. ויקם ה' שפטי'. ויזעקו בני ישר' דעתניאל. וחברו דאהוד בן גרא. ויקם את העמודים לאולם דשלמה ג' בפסוק. ויקם ה' את דברו דמלכים. וחברו דד"ה. ויקם ה' שטן לשלמה. ויקם לו אלהים שטן. ויקם מזבח לבעל. וישב ויבן את הבמות. וחברו דד"ה ויקם את העמודים על דד"ה. ויקם את דברו אשר דדניאל. ויעלנו מבור שאון מטיט היון. ויקם עדות ביעקב:

מצודת ציון

נתכור ונאל: אוספם. יכניסם לבית: (ח) תוחלתי. תקותי: (יא) מתגרת. מלשון תגר ומלחמה כמו אל תתגרו בם (דברים ב'): כליתי. מל' כליון: (יב) בתוכחות. ענין פורעניות ויסורים כמו והוכח במכאוב (איוב לג): ותמס. מלשון המסה והמגה: כעש. שם התולעת המכלה הבגד: (יג) עמך. (מולך וכן אל יעצור עמך אנוש (דה"ב י"ד): תושב. הוא הפוך הגר: (יד) השע. פנה כמו שעו מני (ישעיה כ"ב): ואבליגה. ואתחזק כמו המבליג שוד (עמוס ה'): מ (ג) שאון. הובך כמו תכסם אגלה כמשאון (משלי כ"ז): היון. הרפש אשר בקרקעית המים וכן טבעתי ביון מצולה (לקמן ס"ט): אשורי. רגלי: (ה) רהבים. ענין גאוה והתחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג'): ושטי. ענין נטייה כמו אל ישט אל דרכיה לבך (משלי ז'): (ו) עצמו. ענין רבוי: (ז) כרית. חפרת כמו בור כרה (לעיל)

מצודת דוד

אמות ואם מעט המה ימי חיי הלא אבחר למות מחלי זה מלסבול צער גדול ולמות אח"ז בזמן קצר: מה היא. כמה היא וכפל הדבר במ"ש: מה חדל אני. כמה מהזמן אהיה עם יושבי חלד: (ו) טפחות. קצובות כדבר הנמדד בטפח: וחלדי. זמני בעולם הוא כאין נגד שנותיך אשר לא יתמו: אך כל הבל וגו'. כל ההבלים היא בכל אדם חיים לא נעדר מפגעי הזמן: נצב סלה. הדבר הזה נצב לעולם ולא ישתנה להיות מי מבני אדם חדל מהבלי הזמן מפגעיו: (ז) אך בצלם וגו'. החיים הלא בחושך יהלך ולהבל וריק קובץ הממון עושר רב כי הוא צובר ואינו יודע מי יאספם הבית כי פן ימות ואיש אחר יאספנו: (ח) ועתה. הואיל וקניני העולם הבל המה מה יהיה א"כ תקותי אל ה' ומה הוא הדבר אשר אהיה מיחל לך אליה: (ט) מכל פשעי. ר"ל ע"כ תקותי שתצילני מן העונש הבא על פשעי ואל תשים אותי להיות לחרפה בעיני הנבל: (י) נאלמתי. הלא בבוא עלי העונש הייתי כאלם ולא התרעמתי כי אמרתי הלא אתה עשית ולא תעבה עול במשפט: (יא) הסר. לזה הסר מעלי הנגעים הבאים ממך עלי כי כבר כליתי ממלחמות ידך ודי בזה: (יב) בתוכחות. בשיעור התוכחות הראויות על העון כן תייסר את האיש בעונש הגוף וגם תמס המודות עשרו כעש הזה המכלה את הבגד: אך הבל. ההבל הזה הוא לעולם ובכל אדם ר"ל כל החוטאים כלם נלקים לעולם בגופם ובחמדת עשרם אם לא ישובו לה': (יג) שמעה תפלתי. להצילני מן העונשים האלה: כי גר אנכי עמך. למול שנותיך אני כגר ע"פ האדמה כי מעט ימי וכן יכלו בתוכחות האלה: תושב ככל אבותי. ר"ל כל מה שאני כתושב בארץ הוא רק ככל אבותי כי אם שהיו תושבים הנה מתו ואינם ולמול שנותיך יחשבו כגר: (יד) השע ממני. פנה ממני מכת ידך ואתחזק עצמי בתורת ה' כאשר יוכר היסורים המוגים והמורדים: בטרם אלך. עד לא אלך בדרך כל הארץ ואינני עוד בזה העולם כי אחר המיתה נעשה האדם חפשי מן התורה והמצות: מ (ג) מטיט היון. אשר העומד בה הוא

לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וגו' על דברי עולה או זבח כי יקריב מכם אמרתי ולא הזקקתים חובה להכביד עליה' תמידין ומוספין אינם אלא נחת רוח שאמרתי ונעשה רצוני ודבר מועט (סה"א): אזנים כרית לי. לאמר שמעו בקולי: כרית. עשיתם חלולים לשמוע: (ח) אז. בשעת מתן תורה אמרתי לפניך הנה באתי אליך במסורת בריתך (שמות כ"ד) נעשה ונשמע ודבר זה כתוב עלו' עלי במגלת ספר בתורת משה: (ט) ותורתך בתוך מעי. אף מאכלי ע"פ תורתך הוא לא אכלתי בהמה טמאה ועבלים: (י) בשרתי צדק. שירה על הים שירה על הבאר שירת דבורה: לא אכלא. לא אמנע ל' ויכלא הגשם (בראשית ח') לא תכלא רחמיך. לא תמנע: (יב) יצרוני. ישמרוני: (יג) אפפו. סבבו: (טו) לספותה. לכלותה כדמתרגמינן (דברים ב') עד תם כל הדור עד דסף כל דרא: (טז) ישומו. יתמהו: על עקב בשתם. כשיקבלו בשתם על עקב הכל כמד' שמדדו וכדרך שהלכו למולי. על עקב (לקמן ע"ז) ועקבותיך לא נודעו (שיר א') צאי לך בעקבי הצאן כולם לשון מדרדכףרגל הם טרצי"ש בלעז. על עקב אג"ויש טרצ"יש: האומרים לי האח. האומרים עלי בשבילי האח כשהצרה באה מתהללים באידי. כל עני ואביון שבתהלי' אינו אלא כנגד ישראל: (יח) יחשב לי. יתן לב לחשוב עניותי ואביונותי להושיעני: יחשב לי. פנישו"ס בלעז

תולדות אהרן אז אמרתי. גיטין ס: בגרתי. עירובין קג:

אמר ר' משה כי מלת לא חפצת ישרת בעבור אחר והטעם לא השמעת כזאת באזני בדרך עמי בהר סיני והנכון בעיני לא בקשת זבח רק כרית לי אזנים שאשמע בקולך כמו הנה שמוע מזבח טוב: (ח) אז. אמר ר' מריטס כי דוד ידבר כנגד כנסת ישראל וזה רמז לדבר אבותינו בסיני נעשה ונשמע והנכון בעיני אומר זה בעד נפשו כי בעת צרתו נדר נדר נוה לכותבו שישיר שיר חדש ועתה באתי לשלם הנדר והנכון שהנדר הוא לעשו' וזה כל חפצי: (ט) ותורתך בתוך מעי. בסתר על דרך אכול את המגלה הזאת: (י) בשרתי צדק. ומלת בשרתי לחבר כל בשר להגיד דבר חדש טוב או רע כ.וו ויען המבשר: (יא) צדקתך. כנגד בשרתי צדק והנה בגלוי ובסתר: (יב) אתה. חסדך ואמתך. שספרתי לקהל רב הם יצרוני מכל צר: (יג) כי. העונש והרע הבא על האדם יקרא עון כי הוא הי' הסבה לביאת הרעה כמו גדול עוני ויגדל עון בת עמי אם יקרך עון וככה השיגוני עונותי ולא יכלתי לראו' על דרך וכסה את עין הארץ בעבו' שאין לעונותי מספר או ולא יכולתי לראות מראה הלב כמו וירא יעקב: ולבי עזבני. כאילו נשארתי בלא לב: (יד) רצה. לעזרתי חושה. להיות עזרתי או שם התאר כמו לעזרני: (טו) יבושו. לספותה. כמו האף תספה: (טז) ישומו. ישומו הם בסוף הבושת שיעשו לי וי"א כנגד שכר כמו לעול' עקב והב' בשתם על שני פירושי' דקדוק' אחד: (יז) ישישו. זה טעם בשרתי צדק: (יח) אני. אחשב עצמי כי אני עני ואביון ולא אוכל לעמוד לפני אויבי: יחשב לי. זה והטעם שפלות לבי או לי במקו' בעבורי כמו הנלחם לכם: אל תאחר. פועל עומד כמו מדוע אחרו

ז אזנים כרית לי עולה וחטאה לא (ל"ג קמץ)
שאלת: ח אז אמרתי הנה־באתי
במגלת־ספר כתוב עלי: ט לעשות־
רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך
מעי: י בשרתי צדק | בקהל רב (ל"ג קמץ)
הנה שפתי לא אכלא יהוה אתה (ג')
ידעת: יא צדקתך לא־כסיתי |
בתוך לבי אמונתך ותשועתך
אמרתי לא־כחדתי חסדך ואמתך (ג')
לקהל רב: יב אתה יהוה לא־ (ג' ר"פ)
תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך (ג' חד כתי"ה)
תמיד יצרוני: יג כי אפפו־עלי |
רעות עד־אין מספר השיגוני
עונתי ולא־יכלתי לראות עצמו (ג')
משערות ראשי ולבי עזבני: יד רצה
יהוה להצילני יהוה לעזרתי חושה:
טו יבשו ויחפרו | יחד מבקשי
נפשי לספותה יסגו אחור ויכלמו (ל' ומ"ל)
חפצי רעתי: טז ישמו על־עקב (ג')
בשתם האמרים לי האח | האח: (ד')
יז ישישו וישמחו | בך כל־מבקשיך
יאמרו תמיד יגדל יהוה אהבי (בספר מוגה ו')
תשועתך: יח ואני עני ואביון
אדני יחשב־לי עזרתי ומפלטי (קל"ד)
אתה אלהי אל־תאחר: (ג')

מא א למנצח מזמור לדוד: (ב' בטעם קוס קויתי)

ז לאצתא פורקנך כריתא לי עלתא וקרבן חטאתי לא שאלתא: ח הידין אמרית הא עלית לחיי עלמא כד אעסוק במגלת ספרא דאורייתא דאכתיב אמטלתי: ט למעבד רעותך אלהי רעיתי ואוריתך כרילא במצע מעיני: י בשרית צדקא בכנישתא רבא הא ספותי לא אמנע יי אלהי את חכימתא: יא צדקתך לא טמרית בגו לבי קושטך ופורקנך אמרית לא כסיתי טיבותך והימנותך בקהלא רבא: יב בגלל כן את יי לא תמנע רחמך מני טובך וקושטך תדירא ינטרונני: יג ארום תקיפין עלי בישין עד דלית מנין אדביקו יתי חובי ולא יכלית למחמי תקפו מן בינתי רישי ורעיוני שבקוני: יד אתרעי יי לשזבותני יי דמיועי זריז: טו יבהתון ויתחסדון כחדא תבעי נפשי לגמרה יזורון לאחורא ויכספון דצבן בישתי: טז יתבירון מטול בהתיהון דאמרין לי חדינא על תבריה חדוא על סגופיה: יז יחדון וידוצון במימרך כל בעיך וימרון תדירא יסגי חילא דיי די רחמין פורקנך: יח ואנא עניא וחשוכא יי יחשב טב לי עבי סיועי ושזבותי את אלהי לא תוחר: א לשבחא תושבחתא לדוד:

יכלתי ג' בקריאה וחסר וסימ' נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי. ומה יכלתי עשות ככם. השגוני עונתי. אנ"ך: תאחר ג' בקריאה וסי' אתה אלהי אל תאחר. אלהים חושה לי עזרי מפלטי. הקשיבה ועשה ואל:

מצודת ציון

(לעיל ז). שאלת. בקשת: (ח) במגלת. ענין אגרת כמו מגלה עפה (זכריה ה): (י) בשרתי. ענין השמעות הדבות לרבים: אכלא. אמנע כמו ויכלא הגשם (בראשית ח'): (יא) כחדתי. מנעתי כמו ולא כחדו מאבותם (איוב ט"ו): (יג) אפפו. סבבו כמו אפפוני חבלי מות (לעיל י"ח): עצמו. ענין ריבוי: (טו) לספותה. לכלותה כמו ספתה בהמות (ירמיה י"ב): יסוגו אחור. יחזרו לאחור: (טז) ישומו. לשון שממון: עקב. ענין שכר וגמול כמו עקב תשמעון (דברים ז') האח. הוא ענין לשון שמחה: (יח) ואביון. הוא דל מעני כי התב הוא לכל דבר שיות שכל נמנע מאהו: תאחר. מלשון איחור והמתנה

מצודת דוד

הוא שוקע ויורד: על סלע. במקום מגולה וקשה: כונן אשורי. הכין רגלי לעמוד על עמדי גלא לשקוע עוד: (ד) יראו רבים. כאשר יראו בהשגחת ה' יפחדו ממנו ויבטחו בו: (ה) אשרי. ויאמרו אשרי וכו': ולא פנה. לבטוח בהם: ושטי כזב. הנוטים אחר הרהורי הבל וכזב: (ו) רבות עשית. נפלאות רבות עשית והכל למעננו: אין ערוך. אין מי להעריך ולהדמות אליך: אגידה. אם אמרתי אגיד נפלאותיך לא אוכל כי רבו מלספר: (ז) לא חפצת. אינך חפץ שיחטא האדם ויביא קרבן: אזנים כרית לי. לשמוע אל דברי התורה אשר היא טובה בעיניך מזבח וכן נאמר הנה שמוע מזבח טוב (ש"א ט"ו): (ח) אז. בעת מתן התורה אמרתי: הנה באתי. לקבלה: במגלת ספר. כאשר כתוב עלי במגלת ספר בתורה שאמרתי אז נעשה ונשמע: (ט) לעשות. וכאשר קבלתי עלי כן חפצי לעשותה ותורתך שמורה בלבבי אשר היא מכלל המעיים: (י) בשרתי. השמעתי לרבים את דברי התורה ולא מנעתי שפתי מלהשמיע והלא אתה ה' ידעת שכדברי כן הוא: (יא) צדקתך. והצדקה שעשית עמדי לא כסיתי בלבי מלהודיע לרבים. לא כחדתי. לא מנעתי מלספר חסדך לקהל רב בכדי להאמין לכם אחריך: (יב) אתה ה'. לכן גם אתה ה' השב גמול ולא תמנע רחמיך ממני: ואמתך. אמתת הבטחתך: (יג) השיגוני. המקטריגים הנעשים מעונותי רדפו אחרי והשיגוני: ולא יכלתי לראות. כי כהו עיני מהצרות: ולבי עזבני. הלך ממני אומן הלב: (יד) רצה. ובהצלה אין מי שימחה בידך: (טו) יבושו. כשיראו הצלתי: יסוגו אחור. כאדם הבוש החוזר על עקבו: (טז) ישמו. יהיו שוממים בעבור גמול שכר בשתם שמביישים אותי ואומרים עלי האח ושמחים לצרתי: (יז) בך. בתשועתך: אוהבי. האוהבים שיבוא להם התשועה על ידך יאמרו תמיד יגדל ה' ר"ל יבוא להם התשועה ויהללו את ה': (יח) עני ואביון. אני מכניע את עצמי לפניך כעני ואביון וה' יחשב לי את ההכנעה הזאת לזכות: אל תאחר. להביא את התשועה:

משכיל

ב אשרי משכיל אל־דל ביום רעה
ימלטהו יהוה: ג יהוה ׀ ישמרהו
ויחיהו יאשר בארץ ואל־תתנהו ל' ואשר ק'
בנפש איביו: ד יהוה יסעדנו על־ ל'
ערש דוי כל־משכבו הפכת בחליו:
ה אני אמרתי יהוה חנני רפאה ל' מלרע
נפשי כי־חטאתי לך: ו אויבי יאמרו י"א מ"ג
רע לי מתי ימות ואבד שמו: טַ'
ז ואם־בא לראות ׀ שוא ידבר לבו ג'ר"פ בסיפ'
יקבץ־און לו יצא לחוץ ידבר:
ח יחד עלי יתלחשו כל־שנאי עלי ׀
יחשבו רעה לי: ט דבר־בליעל יצוק ב' ולא יעמוד
בו ואשר שכב לא־יוסיף לקום: ל'
י גם־איש שלומי ׀ אשר־בטחתי בו ב' מ"ג
אוכל לחמי הגדיל עלי עקב: ד' מ"ג
יא ואתה יהוה חנני והקימני ואשלמה
להם: יב בזאת ידעתי כי־חפצת
בי כי לא־יריע איבי עלי: יג ואני ז' וחס' ד' בטעם
בתמי תמכת בי ותציבני לפניך ל'
לעולם: יד ברוך יהוה ׀ אלהי ישראל
מהעולם ועד העולם אמן ׀ ואמן: ל'

ספר שני

מב א למנצח משכיל לבני־קרח:

ב טובוי דמשכיל לעניי מסכנא לרחמותיה ביום בישותא ישזביניה יי: ג יי ינטריניה ויחייניה ויוטביניה בארעא ולא תמסריניה ברעות בעלי דבבוי: ד מימרא דיי יסיעניה בחיוהי ויתגלי ליה על שווי מרעיה לאחוותיה כל משכביה אפכת בעדן מרעיה ואכסנתיה: ה אנא אמרית יי חוס עלי אסי נפשי מטול דחבית קדמך: ו בעלי דבבי יימרון ביש עלי אימתי ימות ויובד שמיה: ז ואין אתא למקבל אפי שקרא ימליל ברעיוניה יכנוף עולא ליה יפוק לשוקא ימליל: ח כחדא עלי ממללין בחשי כל סנאי עלי חשלין בישתא לי: ט ממלל טלומא יתיך ביה ויימר הין דמרע לא יוסיף למיקם: י אוף גבר דתבע שלומי דאתרחצית עלוי מברי סעודתי אתרברב עלי לחכמא: יא ואנת יי חוס עלי ואקימני ממרע ואפרע להון: יב בהדא ידעית ארום אתרעית בי ארום לא אתגבר עלי בעלי דבבי לאבאשא: יג ואנא בשלמותי סעדת בי ואוקמתני קדמך לעלמא: יד בריך שמיה דיי אלהא דישראל מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי יימרון צדיקיא אמן ואמן: א לשבחא בשכלא טבא על ידיהון

אבן עזרא

אחרו: (א) למנצח. אשרי משכיל. זה המזמור על חליו: (ב) אשרי. יש אומרים משכיל כמו מביט כמו מסתכל הוית והנכון מגזרת שכל שישים לבו שישכיל במעשה השם עם החולי ודל נמנון גם בבשר והוא החולי כמו ככה דל בן המלך דלות רעות תאר ויש אומרים שמשכיל פועל יוצא והוא המבקר ודבר על לבו וישכילנו וטעם ביום רעה מערכ' עליונה כנגד מולדו: ימלטהו ה'. לבדו ולא על יד אדם. וטעם ישמרהו שלא יוסיף החולי ויחייהו כי יפחד מהמות: (ג) ואושר בארץ. שיחיה שנים רבות יותר מאנשי דורו ולא יראו שונאיו תאותם ותי"ו תתנהו לפועל שאיננו כתוב כמו אשר ילדה אותה והטעם אמרת השם או גזירתו או תהי' התי"ו לנכח השם וכאלה במקר' הרבה: (ד) ה'. דוי. שם כמו מדוה: יסעדנו. מעט מעט בהתהפך החול' או התהפך דבריו ועניניו על משכבו והנכון כי הפכת נכח השם והטעם דרך משל שתהפכהו על משכבו מגד אל צד ותסעדנו והטעם כי אין צורך לבני אדם שיסעדוהו: (ה) אני. הטעם כאשר אומר בתפילתי בחליי ה' חנני ורפאני אע"פ שחטאתי לך על דרך כי עם קשה עורף הוא: (ו) אויבי. אז יאמרו לי בעבורי כמו ואמר פרעה לבני ישראל כסף מעשה המשכיל וזה הדב' יאמרו לאחרים: (ז) ואם בא. אחד לבקר: שוא ידבר. לי כמה חרה לי שאתה חולה: ידבר. לאחרים דבר בליעל עלי בצאתו לחוץ ידבר לאויבי האחרים שלא ראו אותי דבר רע חלי קשה קבוע בו כמו לבו יצוק כמו אבן: (י) גם. שלא היה לי אויב שהיה אוכל לחמי והטע' כי אני סבת חייו: הגדיל עלי עקב. הטעם הגדיל עקיבו שלא בא לבקרני ושם לנפשו מעל' גדולה: (יא) ואתה חנני. כנגד דבריה'. דברי בליעל יצוק בו. והקימני כנגד לא יוסיף לקום: (יב) בזאת. הטעם כי לא יריע כמו שמחת המנצח ביום המלחמה כדרך עלי פלשת התרועעי: (יג) ואני בתומי. בעבור תומי וי"א כי תומי רמז לבריאת הגוף. והוא הנכון: (יד) ברוך. ע"כ אני חייב לברך את השם בכל זמן וזהו מהעולם ועד העולם ואומר פעם אחרי פעם אמן ואמן: נשלמו פירושי הספר הראשון הודאות לשם:

(א) למנצח לבני קרח. לבני קרח לאחד מבני הימן ככה שמואל הנביא. אמר ר' משה כי זה המזמור נאמר בבבל ויש

רשי

בלעז: (ב) אל דל. חולה לבקרו כענין שנאמר (ש"א י"ג) מדוע אתה ככה דל דאמנון: ביום רעה. זה גיהנם. ובעולם הזה מה שכרו: (ג) ה' ישמרהו ויחיהו. למי שמבקרו ומטיב לו: (ד) על ערש דוי. ערש לי"ט בלע"ז (דברים ג') והנה ערשו ערש ברזל. כשיחלה גם הוא יסעדנו. מהו על ערש דוי זה יום שביעי של חולי שהוא דוה מאוד כך נדרש באגדת תהלים: כל משכבו הפכת בחליו. אף בשע' שהלי"ו כבד עליו שנהפך כל מרגועו ומנוחתו: (ה) אני אמרתי ה' חנני. אני אין לי מבקרים לטובה וכשאני צועק מתוך חוליי ואומר ה' חנני וגו' אויבי שמחים עלי ואומרי' דבר הרע לי מתי ימות וגו': (ז) שוא ידבר. מראה עצמו כאילו הוא מיצר וכשהוא יושב לפני יקבוץ לבו מחשבות און לעצמו מה רעה ידבר בצאתו וכשיוצא לחוץ מדבר אות': (ח) עלי יחשבו. דבר שהוא רעה לי ומה המחשבה דבר בליעל יצוק בו. כל רשעיות שעשה יצוקו וישתפכו בגופו והואיל ואשר שכב לא יוסיף לקום כך מקללים אותי: (י) הגדיל עלי עקב. מארב כמו (יהושע ח') ואת עקבו מים לעיר: (יב) בזאת ידעתי וגו'. כשתחננו ותקיימנו אדע כי חפצת בי כאשר לא יריע אויבי תרועת שמחה עלי ואראה כי בתמי תמכת בי: (יד) ברוך ה'. כשאקום מחוליי אברכך כן: (א) לבני קרח. אסיר ואלקנה ואביאסף הם היו תחלה בעצת אביהם

דל כל ליש' קמצי' במי"ב פתחין וסימ' נמסר בספר שופטים סי' ו': יסעדנו ל' על ערש דוי. ישערנו ל' כמו חי כמו הרן: אויבי י"א מ"ל וסימ' נמסר בשמואל א' ריש סימן ב' ובסימ' דא סימ' ה': יחשבו ב' וסימ' יחד עלי יתלחשו. ולא יעמוד כייחשבו עליו מחשבות: אוכל ד' מל' בקריא' וסי' כי אם הלחם אשר הוא אוכל. והקיץ וריקה נפשו. אם ינועו ונפלו על פי אוכל. גם איש שלומי אשר בטחתי אוכל לחמי: איבי ו' וחס' וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סימן י"ג: מהעולם חד מן כ"ב מלין נסבין מה בריש תיבות' ולית להון זוגא וסי' נמס' במס' רבתא בערך מ':

תולדות אהרן אשרי משכיל. נדרים מ זוכר ברא"שית בבלה ופקודי (פאס כא): ה' ישמרהו. שם: ה' יסעדנו. שבת יב נדרים שם: כל משכבו. נדרים מא: מתי ימות. סנהדרין מג: גם איש שלומי. סנהדרין ז קז: ברוך ה'. יומא סט: כל מזמור מב עקידה שער קב:

מצודת ציון

מא (ג) ואשר. ישובח והוא מלשון אשרי: בנפש. ברצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג): (ד) יסעדנו. מלשון סעד ותמיכה: ערש. מטה: דוי. מלשון מדוה וחלי: (ח) יתלחשו. מלשון לחש וקול נמוך: (ט) בליעל. בלי עול שמים: יצוק. מלשון יציקה: (י) עקב. ענין מארב כמו ואת עקבו מים (יהושע ח): (יד) ברוך. ענין מהולל: אמן. הוא ענין ל' קיום והכפל לחזק הערוג

אמן ואמן. הוא כדרך העונה

מצודת דוד

מא (ב) משכיל אל דל. הנותן לדקה לדל בהשכל לבל יכלימו: ביום רעה. ובגמול זה ימלטהו ה' כשיהיה בעולם עת רעה כי לא תעבור עליו: (ג) ואשר. ישובח בכל הארץ הכל יאמרו אשריו: ואל תתנהו. אתה ה' הן ידעתי שלא תתנהו ברצון אויביו להשיג בו תאותם: (ד) ה' יסעדנו. כשיפול למשכב יסעדנו ה' בהיותו על מטתו בחליו: הפכת. בעת חליו תהפכו בכל מקום משכבו מצד אל צד כדרך המשמש את החולה אשר יצטרך למי לסעדו בזה ואמר בדרך משל: (ה) אני אמרתי. בעת חליי אמרתי רפאה נפשי ר"ל מחול עוני כי העון הוא חולי הנפש והמחילה היא הרפואה: כי חטאתי לך. וצריך אני למחילה שהיא רפואת הנפש וממילא תבוא רפואת הגוף והוא הסעד אשר יסעד את החולה: (ו) רע לי. הנה הרע מוכן לבוא עלי ומתי ימות ר"ל היו מצפים שיקרב לבוא יום מיתתי: (ז) ואם בא לראות. וכאשר בא מי מהם לראות בי ולבקרני היה מדבר עמי שוא כי בפיו ינחם אותי ובלבו היה מקבץ דברי און ועמל וכשיצא לחוץ אל חבריו היה מדבר האון אשר קבץ בלבו: (ח) יחד וגו'. ר"ל כל שונאי יחד ידברו עלי דברי גנות בלחש ובהסתר לבל יהא נשמע לי: עלי יחשבו. חושבים עלי שיבא לי הרעה: (ט) דבר בליעל. אומרים עלי דבר הבליעל שעשה הוא יצוק בו את החלי הזה ר"ל עונו גרמה החולי ולזה החלי אשר שכב בה לא יקום ממנה כי מות ימות: (י) גם איש שלומי. גם האיש אשר היה עמי בשלום אשר האכלתיו לחמי: הגדיל עלי עקב. היה מגדיל עלי מארב לארוב על נפשי: (יא) ואתה ה'. אז בחליי התפללתי ואמרתי אתה ה' חנני והקימני מחלי זה ואשלמה להם כגמולם: (יב) בזאת. כשתרפאני אז אדע כי חפצה בי: יריע. תרועה של שמחה: (יג) ואני בתומי. ובעבור שהלכתי אני בתמימות לזה תמכת בי בחליי והצבתני לפניך בבריאות כל ימי חיי וכ"ז מוסב למעלה לומר כשם שתמך לי בחליי בעבור כתרון מעשי כן יכעוד ויתמוך את כל משכיל אל דל: (יד) ברוך ה'. נתן הודאה אל כלותו הספר על אשר נתן בו רוח ה' לדבר בו: מהעולם. ר"ל מקלה העולם עד קלהו: אמן

רשי

אביהם ובשעת המחלוקת פרשו. וכשנבלעו כל סביבותיהם ופתחה הארץ את פיה נשאר מקומם בתוך כי הארץ כענין שנאמר ובני קרח לא מתו. ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורי' הללו ועלו משם ושרת' עליהם רוח הקודש ונתנבאו על הגליות ועל חרבן הבית ועל מלכות בית דוד: (ב) כאיל תערג על אפיקי מי'. ל' ערג נופל על קול האיל כאשר יפול לשון נהם לארי ושקוק לדוב וגעה לשוורים וצפצוף לעופות. אמרו רבותינו האילה הזאת חסידה שבחיות וכשהחיו' צמאו' למים הם מתכנסות אליה שתתלה עיניה למרום ומה היא עושה חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה. והקב"ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים: כאיל תערוג. כאילת תערוג לא נאמר וכאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דבר הכתוב בזכר ובנקבה הזכר עורג על עסק המי' כמו שפרשנו. והנקיבה כשהיא כורעת לילד והי' צועקת והקב"ה מרחם עליה ומנחם חבר תערוג עם לחיוו בערוגת הבשם אכן לא יתכנו דבריו. גם דונש פתר אותו לשון קול של איל (סא"א): (ז) מתי אבא ואראה פני אלהים. לעלות לרגל ונתנבא כאן על חורבן הבית ונאמר כאן מה תשתוחחי ג' פעמים כנגד שלש מלכיות העתידות לבטל עבודת המקדש וישראל צועקים ונגאלי' ממלכות בבל ויון ואדום: צמאה נפשי. כנסת ישראל אומרת כן בגלות בבל: (ד) היתה לי דמעתי לחם. מכאן שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול וכן הוא אומר בחנה ותבכה ולא תאכל (שמואל א א'): (ה) אלה אזכר'. כי אעבור בסך. פשוטו"ה בלעז. את זאת אני זוכרת ונפשי משתפכת בזכרי עליות הרגלים שהייתי עוברת בגדודי בני אדם ומדדה עמהם עד בית אלהים: סך. לשון משכון סך בני אדם. ד"א סך לשון סכך וסוכה כלומר בעגלת צב שהיו מחופות כמין סוכה ושמן בלשון אגדה סקפסטאות והסקופיטים: אדדם. אדדה עמהם כמו מדדי' עגלים וסייחים והאשה מדדה את בנה ותיבה זו משמשת כשתי תיבות. אדדה עמהם אטוויי"אמון שנבל"א בלעז. ומנחם חברו לשון ידידות כמו נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה. ודונש פתר אדדם לשון דממה וכן דום לה' והתחולל לו ופתרון אדדם אאלם ואחריש עד אבא בית אלהים ברנה כמו אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי וכמו ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יפתח פיו וד"ם הוא שורש בתיבה: אדדם. אדדה עמהם כמו ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז) דבר עמו בשלום: המון חוגג. שהיו הולכים לחוג. ועל ככה יסד הפייט (בשחרית פ' שקלים ביוצר של אלה אזכרה ע"ש) עוגם המון חוגג ושוטף ככהר. ומ"א ל' יוני שקורין לבריכ' מים חוגגין: (ו) תשתוחחי. לשון כי שחה לעפר נפשנו (לקמן מ"ד) ושח כשהוא מדבר בל' מתפעל התי"ו חולקת את אותיו' שרשי התיבה כדרך כל תיבה שיסודה שי"ן בתחלת': הוחילי. המתיני וצפי לגאולה: (ז) אזכרך מארץ ירדן. ממה שעשית לנו בירדן והרי חרמון אחר כל הכעס שהכעסנוך בשטי'. הובשת לנו את הירדן: מהר מצער. מהר סיני שהוא צעיר לשאר ההרים אחר שהכעסנוך בו במעשה העגל סלחת לעונינו והלכת עמנו. כל אלה אני זוכר' שמנעת מלהטיב לי וגזרותיך מתחדשות עלי זו אחר זו: (ח) תהום אל תהום קורא. צרה קוראה לחברתה: לקול צנוריך. טישקנאל"ש בלע"ז. המקלחים עלי פורענות כמים שוטפים עד כי כל משבריך וגליך עלי עברו. משבריך לשון גלי ים על שהים גליו עולים למעלה ומשתברים ונופלים: (ט) יומם יצוה ה' חסדו.

ב כְּאַיָּל תַּעֲרֹג עַל־אֲפִיקֵי־מָיִם
כֵּן נַפְשִׁי תַעֲרֹג אֵלֶיךָ אֱלֹהִים׃
ג צָמְאָה נַפְשִׁי ׀ לֵאלֹהִים לְאֵל חָי
מָתַי אָבוֹא וְאֵרָאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים׃
ד הָיְתָה־לִּי דִמְעָתִי לֶחֶם יוֹמָם
וָלָיְלָה בֶּאֱמֹר אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה
אֱלֹהֶיךָ׃ ה אֵלֶּה אֶזְכְּרָה ׀ וְאֶשְׁפְּכָה
עָלַי ׀ נַפְשִׁי כִּי אֶעֱבֹר ׀ בַּסָּךְ אֶדַּדֵּם
עַד־בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל־רִנָּה וְתוֹדָה
הָמוֹן חוֹגֵג׃ ו מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי
וַתֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִלִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד
אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת פָּנָיו׃ ז אֱלֹהַי עָלַי נַפְשִׁי
תִשְׁתּוֹחָח עַל־כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ
יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים מֵהַר מִצְעָר׃
ח תְּהוֹם־אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל
צִנּוֹרֶיךָ כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי
עָבָרוּ׃ ט יוֹמָם ׀ יְצַוֶּה יְהוָה ׀ חַסְדּוֹ

דִבְנֵי קֹרַח: ב הֵיךְ אַיְלָא דִי מְרַגַג עַל פַּצִידֵי מַיָא הֵיכְנָא נַפְשִׁי מְרַגְגָא לְוָתָךְ יְיָ: ג צְחַת לָךְ נַפְשִׁי לֶאֱלָהָא תַּקִיפָא חַיָא וְקַיָמָא אֵימָתַי אֵעוּל וְאֶחְמֵי זִיו שְׁכִינְתָא דַיְיָ: ד הֲוָת לִי דִמְעָתִי לִמְבַרְיֵי יֵימָם וְלֵילֵי בְּדְיֵימַר לִי סָנְאָה כָּל יוֹמָא אָן הוּא אֱלָהָךְ: ה אִלֵין נִיסַיָא אֲנָא דְכִיר וְאֵשׁוּד עַל רַעְיוֹנֵי נַפְשִׁי כַּד אֶעֱבַר טִקְסָא בִּלְחוֹדֵי אֶתְהַלֵךְ בְּמַשְׁרְיָן דְצַדִיקַיָא עַד בֵּית מוּקְדְשָׁא דַיְיָ בְּקָל בָּעוּתָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא אִתְרְגוּשַׁת עַמְמִין דְאָתְיָן לְמֵחַג לִירוּשְׁלֵם: ו מַה תִּתְמַכְּכִין נַפְשִׁי וְתִרְגְשִׁי עֲלַי אוֹרִיכִי לֶאֱלָהָא אֲרוּם תּוּב אֲשַׁבְּחִנֵיהּ בְּפוּרְקָנָא דְמִן קֳדָמוֹי: ז אֱלָהִי עֲלַי נַפְשִׁי תִּתְמַכַּךְ בְּגִין כֵּן יִדְכְּרוּנָךְ יָתְבֵי לְהַלְאָה בְּאַרְעָא יַרְדְנָא וְיָתְבֵי טוּרֵי חֶרְמוֹנֵי וְעַמָא דְקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא בְּטוּרָא דְסִינַי דְמַכִּיךְ וּזְעֵיר: ח תְּהוֹמָא עִלָאָה לִתְהוֹמָא אַרְעָאָה קָרֵי לְקָל זִקְתֵי מַרְזְבָיךְ הֵיכְנָא כּוּלְהוֹן מִתְבְּרָיךְ וְגַלְלָיךְ עֲלַי עֲבָרוּ: ט יֵימָם יִפְקוֹד יְיָ טוּבֵיהּ

ג' ב' חס' ואחד מלא · ל' · ל'. ל' · פ' ר"פ · ג' · ל'. ל' · פ' · ג"פ · ז'. ל' וכ"כ · ז' מ"ל · ל' · ל'. ד' · י' מ"ל

תערג ג' ב' חס' וא' מל' וסימ' גם בהמות שדי תערג אליך. כאיל תערג ב' בפסוק וחס': באמור ג' בקריא' וסימ' באמר ה' אלי הקהל לי את העם ואשמיעם. באמר להם עם ה' אלה ומארצו. באמר אלי כל היום איה. אנ"ך. ישועות ז' מ"ל בקריא' וסי' לקמן בהלילא סי' קי"ו ל

תולדות אהרן כאיל תערוג. זוכר ויקשל אחרי מות ופנחס: מתי אבא. סנהדרין מג: תהום. תענית כה (תענית סד) יומם. חגיגה יב ע"ב ג:

אבן עזרא

ויש אומרים כי ידבר על לשון אנשי הגלות הזאת. ומשכיל חסר פעול ויש אומרים שהוא שם כמו והודי נהפך עלי למשחית ולפי דעתי כי פיוט תחלתו משכיל: (ב) כאיל. ידוע הוא דבר האיל האוכל הנחשים שיתחמם קרבו אז בקש אפיקי מים חזקים ואיל על לשון נקבה כמו עז בת שנתה: (ג) צמאה. כמי' ירוו האדם רגע ויחיה ותשוב נפשו אליו ולא כן הלחם ע"כ דמה הכספו לבית השם כהכסף הצמא על המים ובעבור כי חיי בני אדם תלויים במים ע"כ לאל חי: מתי אבוא. יתאוה ביאת הגואל: ואראה פני אלהים. זהו יראה כל זכורך: (ד) היתה. יש אומרים שהוא צמא ודמעיו שהם מים כמו לחם לו וטעם הדמעה בעבור אורך הגלות ואיננו עולה לרגל לשמוח ויש אומרי' שהוא בוכה מזיל דמעות כמו מאכלו: יומם ולילה. תמיד בסתר ובגלוי וטעם איה אלהיך שהיית עולה שלש פעמים בשנה לראות פניו: (ה) אלה. יזכור הימי' הקדמוני' בעלותו לרגל: וטעם בסך. כמו מוסך השבת שהיה בהר הבית וי"א עם כלל החוגגים כמו סך חשבון. אמר בן לברט כי אדדם כפול והוא כמו אדום ומי יתן וידום כי פ"א הפועל לעולם לא יכפל ומה טעם לאמ' ידום ואחריו בקול רנה ותודה והקרוב אלי שהוא ל' משנה אתנועע כאילו אמר אדדה עמהם עד בית אלהים וכמוהו אדדה כל שנותי ובאה המלה מבנין נפעל כדרך וילחמוני חנם: (ו) מה. ינחם נפשו וטעם ישועות פניו על דרך הושיעה לו ימינו דרך משל או ישועות פעול עם פניו כדרך פני ה' חלקם ותחסר מלת את או עם: (ז) אלהי. תשוב מה תשתוחחי וטעם מארץ ירדן שהיו באים למועדים מעבר הירדן מזרחה וטעם חרמונים הרים גם מצער שם הר: (ח) תהום. כטעם הפרשה יזכור הצינורים שירדו המים מההרים הגבוהים וטעם תהום אל תהום קורא שהיו מתחברי' מימי הצנורים למטה כדרך ושעיר אל רעהו יקרא והטעם שהיה מתענג בעברו אל ההרים המים יורדי' כמו משברי הים וגליו ויכסו אותו בימי הקיץ והמפרש זה הפסוק על דבר הגלות איננו קשור באשר לפניו ואחריו: (ט) יומם. יספר הליכתו ביום עם

מצודת דוד

מב (א) משכיל. בזה ילמדו דעת והשכל להתפלל על הגאולה: (ב) כאיל. כמו האילה הצועקת על חסרון המים כשאין לה לרוות הצמאון כן נפשי וכו': (ג) צמאה נפשי. מתאוה אני לבית אלהים כצמא מתאוה למים ואשאל מתי אבא לראות פני ה' בבה"מ: (ד) היתה לי וגו'. דמעות בכיותי המה לי במקום הלחם ר"ל ישבעו אותי כאלו אכלתי לחם כי דמעות הבכי ימנעו האכילה וכן נאמר בחנה ותבכה ולא תאכל (ש"א א): באמור. בעבור שאויבי אמרו לי איה אלהיך אם אלהים הוא יקום ויעזרך: (ה) אלה. הדברים האמורים למטה אזכרה ובעבור הצער שעלי נפשי משתפכת ורוצה לצאת: כי אעבור. בזכרי אשר עברתי לירושלים שלש פעמים בשנה בעגלות מכוסות כדרך החשובים והייתי מדדה ללכת לאט ובנחת עד בואי אל בה"מ: המון חוגג. בקול המון שמח ורוקד: (ו) מה תשתוחחי. כאלו מנחם נפשו ואומר לה אתה נפשי למה תלך שחות ולמה תהמי בקול יללה קוה לה' כי עוד יבא עת שאודה לו על הישועה הבאה לי מעמו: (ז) אלהי. כאלו תחזור הנפש להתרעם שוב ואומרת אתה אלהי הנה נפשי שעלי משתוחח על אשר אזכור הטובה שהיה לי ממך אשר הלכנו אל בית ה' מארץ ירדן וכו' וזכר המקומות ההם על כי היו בקצה גבול ארץ ישראל: (ח) תהום אל תהום. ר"ל ועתה הצרות המרובות כתהום קורא כל אחד

מצודת ציון

מב (ב) תערוג. כן נקרא צעקת האיל וכמו נהם לארי ושוקק לדוב וכדומים: אפיקי. הם המקומות הנגרים בהם המים בחוזק: (ה) בסך. מלשון סכך ומכסה: אדדם. ענין ההלוך לאט ובנחת וכדרז"ל שאשה מדדה את בנה (שבת קכ"ח): המון. מלשון המיה: חוגג. ענין רקידת בשמחה כמו אוכלים ושותים וחוגגים (ש"א ל'): (ו) תשתוחחי. מלשון שחייה וכפיפה: הוחילי. מלשון תוחלת ותקוה: (ז) על כן. על אשר: וחרמונים. הרי חרמון: מצער. כך שם ההר: (ח) תהום. מקום כניסת מים רבים: צנוריך. מלשון צנור ומרזב שהמים זוחלין דרך בה: משבריך. כן יקראו גלי הים ע"ש שגראם

אבן עזרא

עם החוגגים לבטח בהמון השם ובלילה היו שרים כמו חגל הנביאים והזכיר כי השיר תפלה לא שיר כדברי חשק: לאל חי. שיחייהו עד ראותו בית ה': (י) אומרה. טעם לאל סלעי שהיה סלעי בראשונה: למה שכחתני. הטעם בעבור אורך הגלות: למה קודר אלך. כמו אבל הלובש קדרות: (יא) ברצח. כאשר יאמרו לי איה אלהיך היה לי כמו רצח בעצמותי ככה היתה זאת החרפה נחשבת בעיני: (יב) מה. טעם ישועות פניו כי הוא ישועות פני והו' אלהי מימי קדם כנגד איה אלהיך ישראל: (א) שפטני. קח משפטי מאלה המחרפים אותי והם רבים על כן אמר מגוי וטעם לא חסיד בעבור היותי טוב ממנו וטעם מאיש מכלל ומפרט או רמז למולך על הגוי: (ב) כי. טעם אלהי מעוזי כי אין עוז לי לקחת משפטי ממנו רק בך: (ג) שלח אורך. כנגד קודר אתהלך. ואמתך כנגד מאיש מרמ' ומלת ינחוני כנגד התהלך: הר קדשך. הר המוריה ומשכנותיך העזרות העתידות להבנות בבית שלישי: (ד) ואבואה. אל אל. שהוא שמח' גילי וטעם אלהים אלהי שירא' גוי לא חסיד שאתה אלהי: (ה) מה. ברוח הקודש שיוחיל ישראל אל השם: (א) למנצח לבני קרח; (ב) אלהים באזנינו שמענו והמספרים היו אבותינו שהיו צדיקים והם נאמנים ועוד טעם אבותינו שכל אב אוהב את בנו ולעולם לא יורנו רק האמת לבדו: (ג) אתה. כבר הזכרתי כי משפט העברים לחס' הבי"ת כמו מצאתי בית ה' וככה אתה בידך בכוחך או במכתך ומ"ס ותטעם שב אל אבותינו ולמ"ד לאומים תשרת כמו שבחוהו כל האומים ומ"ס ותשלחם שב אליה' כמו ותגרשם: (ד) כי. מ"ס בחרבם שב אל אבותינו

ברצח ב' וסי' לפתח פה ברצח. ברצח בעצמותי חרפוני: למה ג' רפין וסי' למה זנחתני למה קדר קדמ' דפסוק. למה שכחתני. למה שמתני למפגע. וכל למה רפי טעמו מלרע במ"א למה שמתני למפגע לך. וכל למה דגש טעמו לעיל ואם הו' סמוך לאותיו' אח"ע רפי טעמו מלרע וה' מהם יצאו מן הכלל שאע"פ שהם סמוכי' לאח"ע נדגשי' וסי' למה הציתו עבדיך. למה היה כאבי נצח. למה אירא בימי רע. למה הרגזתני. למה אככה ארצה וכל דסמיך לשאר אותיו' דגש במ"ג וסי' לעיל: ארץ י"ד קמצין וסימ' נמס' בישעיה סי' י"ד:

תרגום

ובליליא תושבחתיה עמי צלותא לאל די נטיר חיי: י איםר לאלהא רוחצני למא אשליתני למא בקבלא איזיל ברחוק בעיל דבבא: יא בדקטלין גרמי בזמן דמחרפין יתי מעיקי כד אמרין לי כל יומא אן הוא אלהך: יב מה תתמככין נפשי ומה תרגשי עלי אוריכי לאלהא ארום טוב אשבחיניה בפורקניה דמן קדמוי די הוא אלהי: א דון יתי יי בדין קשוט ועכך למנצי מצותי מן עמא דלא זכאי מן גבר נכיל וטלומא תשזבנני: ב ארום אנת הוא אלהא עושני למה שבקתני למה חקיר איזיל ברחוק בעיל דבבא: ג שדר נהורך והמנותך הנון ידברונני יעלון יתי לטור בית מוקדשא ומדרשי בית שכנתך: ד ואעול לקרבא קורבניה למדבח דיי לאלהא די מניה חדות בעותי ואודי קדמך בכנרא יי אלהי: ה מה תתמככין נפשי ומה תרגשי עלי אוריכי לאלהא ארום תוב אשבחניה בפורקניה דמן קדמוי די הוא אלהי: א לשבחא לדוד על ידיהון דבני קרח שכלא טבא: ב יי באודננא שמענא אבהתנא אשתעיו לנא עובדא דעבדתא ביומיהון ביומיא די מלקדמין: ג אנת בידא דגבורתך עממיא כבעאי תרכתא ונצבתנון לבית ישראל בארעהון תברת עממיא ופסדתנון: ד ארום לא

תהלים

ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי: י אומרה לאל סלעי למה שכחתני למה קדר אלך בלחץ אויב: יא ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך: יב מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד אודנו ישועת פני ואלהי:

מג א שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד מאיש מרמה ועולה תפלטני: ב כי אתה אלהי מעוזי למה זנחתני למה קדר אתהלך בלחץ אויב: ג שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך: ד ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי ואודך בכנור אלהים אלהי: ה מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד אודנו ישועת פני ואלהי:

מד א למנצח לבני קרח משכיל: ב אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם: ג אתה ידך גוים הורשת ותטעם תרע לאמים ותשלחם: ד כי לא בחרבם

(מסורה בגליון: ס' ב' חדכתי' ו' והדכתי' ס' · ג' רפי' · ב' לפתח פס · ג' · ג' רפי' · ג'. ג' מ"ע · י"ן · ד' · ל' והד' ואורך · ג' וכענין · ג' וכענין · כ"ט ר"פ · ש' ז' ור"פ כסיפרא)

רשי

יבוא האור ויצוה ה' חסדו לנו: ובלילה. בחשך הצרה: שירה עמי. תהא חניתי בתוכנו שיר' ל' חני' כדמתרגמי' ויחן ושרא. וזו למדתי מתוך מסורת גדולה שחבר את זה עם ויהי שירו חמש' ואלף (מ"א ד): באלפ"א בית"א של שתי תיבות בחלוקים ופתרונן למדו שאין זה לשון שיר. ומדרש האגדה פותרו לשון שיר וכך הוא פותרו שכך ישראל אומרים להקב"ה זכרנו מה שעשית לנו במצרי' מצוה אחת שצויתנו ביום בערב פסח ושמרנוה ובלילה גאלתנו ושרנו לפניך את ההלל ועכשיו הרבה מצות אני שומרת ועל זאת אומרת לאל סלעי למה שכחתני וגו': (י) קודר. לשון שחרות כמו וקדר עליהם (מיכה ג'): (יא) ברצח בעצמותי חרפוני צוררי. נדמה לי כאילו הורגים אותי כך עכור בעצמותי מה שצורר ומכעיסין ומחרפין אותי: (יב) פני ואלהי. הקב"ה שהוא אור פני ואלהי עדיין יש לי בו תקוה ולמה תהמי: (א) שפטני. נקמני: מגוי לא חסיד. הוא אדום שגר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם: (ג) שלח אורך ואמתך. מלך המשיח שנדמה לאור שנאמר (לקמן קל"ב) ערכתי נר למשיחי. ואליהו הנביא שהוא אמיתי נביא נאמן: ינחוני. מיגנטרו"נט מו"י בלעז: (ד) אל אל. אל הקב"ה שהוא שמחת גילי: ואודך בכנור. על שהוצאתני: (ב) באזנינו שמענו. מכאן אתה למד שהיו מדברים בני קרח בשביל דורות הללו הבאים אחריהם שאילו בשביל עצמם לא היה להם לומר אבותינו ספרו לנו שהרי הם עצמם ראו נסי המדבר והים והירדן ומלחמות יהושע כך מפורש באגדת תהלים: (ג) תרע לאומים. הרעות לשבעה אומו' גדולות ושילחתם מפנינו ואתה בידך וכחך הורשת מתוך ארצם ותטעם לאבותינו בתוכה:

רציתם

תולדות אהרן מזמור מג עקידה שער קב: מזמור מד עקרים פמ"ו: אנסים. תענית כד עקרים מא פי"ט:

מצודת ציון

בנראה כשוברים את הים ונשברים מאליהם וכן משברים יתחטאו (איוב מ"א): (ט) שירה. מלשון שיר: (י) סלעי. חזקי: קודר. הבוך ושחור כמו קודר שהותי (לעיל ל"ח): כלומר ענין דמק: (יא) ברצח. ר"ל בהרג כרוצחים בה: מג (א) תפלטני. ענין הצלה כמו רני פלט (לעיל ל"ב): זנחתני. ענין עזיבה: קודר. חשוך ושחור: (ג) ינחוני. ענין הנהגה כמו ולא נחם אלהים (שמות י"ג): מד (ג) הורשת. גרשת: (ד) ולאמים מלשון

מצודת דוד

אל חבירו לבוא עלי כי עד שלא תלך האחת תבוא השנית וכאלו קוראין זה לזה לבוא: לקול צנוריך. ונכונה אני לסבול המים הנשפכים מן הצנורות המשמיעים קול גדול בשפכם כי רבים הם והוא משל על רוב הצרות: כל משבריך. צרות מרובות כגלי הים עוברים עלי: (ט) יומם יצוה. בימים הראשונים כאשר הלכתי אל בית ה' הנה ביום צוה ה' חסדו עלי והלכתי בטח ובלילה במלון היה עמי שירה ותפלה לה' השומר חיי: (י) אומרה. זאת בזכרי אומרה לאל חזקי למה עתה שכחתני ולמה אלך בחושך: (יא) ברצח וגו'. ר"ל מה שחרפוני צוררי באמרם איה אלהיך דומים בעיני כאלו בחרב דקרו בעצמותי: (יב) מה תשתוחחי. כאלו חזר לנחם שוב את נפשו ואומר לה מה תשתוחחי וכו': כי עוד אודנו. בעבור התשועה אשר יבא אלי כי הלוא הוא מעולם ישועות פני ואלהי: מג (א) שפטני. שפוט משפטי לנקום נקמתי: מאיש. מכל איש מרמה וכו': (ב) למה זנחתני. למה עזבתני ולמה אלך בחושך: (ג) שלח אורך ואמתך. ר"ל האר לי והאמת הבטחתך להביא אותי אל הר קדשך: (ד) שמחת גילי. המשמח אותי בגילה ורנה: (ה) מה תשתוחחי. כאלו יחזור שוב לנחם נפשו ויאמר לה מה תשתוחחי נפשי וכו': מד (ב) פועל פעלת. הפעולה אשר פעלת: (ג) אתה ידך. בכח ידך גרשת את העובדי גלולים מא"י ובמקומם נטעת את ישראל: תרע. הרעות העובדי גלולים ושלחתם מארצם: (ד) כי לא בחרבם. מה שירשו ישראל את הארץ לא ירשו בחרבם ובכחם אלא אתה הושעת להם בימיך והאהבה הבא להם מפניך כי היית מרוצה להם

ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה
למו כי ימינך וזרועך ואור פניך
כי רציתם: ה אתה הוא מלכי
אלהים צוה ישועות יעקב: ו בך
צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו:
ז כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא
תושיעני: ח כי הושעתנו מצרינו
ומשנאינו הבישות: ט באלהים
הללנו כל היום ושמך לעולם
נודה סלה: י אף זנחת ותכלימנו
ולא תצא בצבאותינו: יא תשיבנו
אחור מני צר ומשנאינו שסו למו:
יב תתננו כצאן מאכל ובגוים
זריתנו: יג תמכר עמך בלא הון
ולא רבית במחיריהם: יד תשימנו
חרפה לשכנינו לעג וקלס
לסביבותינו: טו תשימנו משל בגוים
מנוד ראש בלאמים: טז כל היום
כלמתי נגדי ובשת פני כסתני:
יז מקול מחרף ומגדף מפני אויב
ומתנקם: יח כל זאת באתנו ולא
שכחנוך ולא שקרנו בבריתך:
יט לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו
מני ארחך: כ כי דכיתנו במקום
תנים ותכס עלינו בצלמות: כא אם
שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו
לאל זר: כב הלא אלהים יחקר זאת
כי הוא ידע תעלמות לב: כג כי
עליך הורגנו כל היום נחשבנו
כצאן טבחה: כד עורה למה תישן

בגבורת סיפהון יריתו ארעא
ותקוף אדרעיהון לא פרקת
להון ארום ימינך ואדרע
גבורתך ונהור זיו יקרך ארום
כל זמן דעסיקו באוריתא
אתרעיתא בהון: ה אנת
הוא מלכי אלהא בעדנא הדא
פקד פורקנות דבית יעקב:
ו במימרך מעיקנא ננגח
בשמך נכבוש כל דקימין
עלנא: ז ארום לא בקשתי
אנא רחיץ וסיפי לא תפרוק
יתי: ח ארום פרקתנא
ממעיקנא ומשנאנא איתיתא
עלויהון בהתא: ט במימרא
דיי אנן משבחין כל יומא
ושמך נודי לעלמי עלמין:
י לחוד אשליתנא ואכספתנא
ולא תשרי שכנתך בחילונא:
יא אחזרתנא קבל קדם מעיקא
ומשנאנא כבשו לנא:
יב מסרתנא היך ענא למיכלא
ובֵיני עממיא בדרתנא יתנא:
יג זבנתא עמך מן דלא
ממונא ולא אסגיתא קנינא
בפרוגיהון: יד שויתנא קלנא
לשיבבנא ממקנותא
ותורפיתא לחזרנותנא:
טו שויתנא למתלא בעממיא
טלטול רישא באומיא: טז כל
יומא כסופי לקבלי ובהתת
אפי חפתני: יז מן קלא
דמחסד ומגדף מן קדם בעל
דבבא ונקים נקמתא: יח כל
דא ערעת יתנא ולא אשלנך
ולא שקרנא בקימך: יט לא
זר פליג וזחוחית לבנא ואת
אסטיתא אסתורנא מן תריצת
ארחתך: כ ארום אמכתנא
באתר ירודין וחפיתא עלנא בטולא דמותא: כא אין אשלינא שום אלהנא ופרישנא
בצלו ידנא לטעותא דפלחי כוכביא: כב הלא אלהא יבשקר דא ארום הוא חכים
טמירי לבא: כג ארום מטולתך אתקטלנא כל יומא אתחשבנא כענא דמסירא
לנכסא: כד אתגבר למה תהי כגבר דמיך יי אתער

רשי

(ד) רציתם. ל' רצון: (ה) צוה ישועות יעקב. גם לבאים אחרינו: (ו) נבוס קמינו. נרמס ונרפוס אויבינו לשון מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט"ז) תבוס טפת (משלי כ"ז) והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י'): (י) אף זנחת ותכלימנו. אף אם אתה תכלימנו את שמך לעולם נודה: (יא) תשיבנו אחור. ל' הוה הוא: שסו למו. בזזו כבשנו איש לו: (יב) זריתנו. אפנדישט"ש בלעז: (כ) כי דכיתנו במקום תנים. כי זה משמש בלשון כאשר ואף כאשר השפלתנו בארץ ערבה ושוחה מדבר מקום תנים. ותכסה עלינו בצלמות חשך אף בכל זאת אם שכחנו שם אלהינו הלא יחקור זאת כי הוא יודע תעלומות וגו': (כג) כצאן טבחה. כצאן של טבח

צוה ג' בקרי' וסי' את הכהני' נשאי ארון. ועתה צוה ויכרתו לי ארזי' דשלמה. אתה הוא מלכי אלהים: ולא תצא ו' דסמיכי וסי' ולא תצא משם אנה ואנה דשמעי. הנה נתנו עליך עבותי'. תאנים הלאת ולא תצא. ולא תצא בצבאותינו. ותרין חברותי ולא תצא אלהי': אויב ומתנקם ב' וסי' מקול מחרף ומגדף מפני אויב. להשבית אויב ומתנקם: תעלמות ב' וסים' הלא אלהי' יחקר זאת. ויגד לך תעלמות

תגלגות אהרן אסם כנא. זוכר ויכא. כי לא. כתרא קבג צקידה שער לב: תמכור עמך. תמורם ל: כל זאת. זוכר ויקרא: אם שכחנו. ים: בנא אלקים. עקידה שער יד: כי עליך. גיטין נז: שרם. סוטה מח זוכר אדרת גסא (מעבר סנו ג):

מצודת ציון

מלשון רצון: (ו) ננגח. מלשון נגיחה: נבוס. ענין רמיסה ודריכה כמו בפגר מובס (ישעיה י"ד): (ח) הבישות. מלשון בושה: (ט) הללנו. מלשון הלול ושבח: (י) זנחת. עזבת: בצבאותינו. ענין קבוצת אנשי המלחמה: (יא) שסו. בזזו כמו שוסים את הגבעות (ש"א כ"ג): (יב) זריתנו. פזרתנו כמו וזריתי פרש (מלאכי ב): (יג) הון. ממון רב: רבית. מל' רבוי: במחיריהם. ענין חליפת הדבר וערכו: (יד) וקלס. ענין לעג כמו ולקלסה לכל הארצות (יחזקאל כב): (יז) ומגדף. ענין בזיון: ומתנקם. ר"ל מרבה לנקום ומראה בעצמו כנוקם ומשלם גמול: (יט) נסוג אחור. ענין חזרה לאחור: אשורנו. רגלינו: מני. ין והיו"ד נוספת: (כ) תנים. נחשים: בצלמות. ענין חושך: (כב) יחקר. מלשון

אבן עזרא

אבותינו: כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רצית'. זה לבדו הושיעם: (ה) אתה. ידבר המשורר על ל' ישראל וטעם להזכיר יעקב כדבריו המלא' הגואל אותי מכל רע: (ו) בך. בעזרתך נוכל לנגח צרינו שלא ירעו לנו גם בשמך נבוסם: (ז) כי. דברי דורך קשת מהמוניו ודרכי הגבור שיש בנו ע"כ בלשון יחיד: (ח) כי. גם ראינו שהושעתנו מצרינו והתברר מה שספרו אבותינו לנו: (ט) באלהי' הללנו כל היום. נחבר תהלות והטעם שהללנו נפשנו שאתה מלכנו: (י) אף. אמר הירושלמי כי יחסר בי"ת והטעם באף זנחת ואיננו נכון כי לא היה דגש כמו אף ה' ואילו היה כדברו היה האל"ף קמוץ רק הוא כמו גם בשחוק והנה כי הושעתנו בימים הראשונים והכישות משנאינו ועתה לא די שלא הושעתנו אלא עד שזנחתנו. ותכלימנו כנגד הבישות: (יא) תשיבנו. לא די שלא תעזרנו אלא שתשיבנו עד שתביא מורך בלבבנו לברוח: ומשנאינו שסו למו. כמו להם מתוכנו: (יב) תתננו. יש ממנו הרוגים ויש ממנו נמלטים וזרויי' בארצות: (יג) תמכר. יש ממנו עבדים נמכרים בלא הון רב או חנם: ולא רבית במחיריה'. הטעםכפול: (יד) תשימנו. הנשארים ממנו הם לחרפה למכירים אותנו בהיותנו בארצינו: (טו) תשימנו. הרחוקים מארץ ישר': מנוד. כנגד ויניעו ראשם ולמ"ד בלאומי' שרש כמו ולאום מלאו' יאמץ: (טז) כל. אפילו יחי' יהודי בגוי' יחרפוהו: (יז) מקול. הטעם כודון בפרהסיא: (יח) כל. באתנו. ראה אלינו כי המלה מהפעלים העומדי': (יט) לא נסוג. בנין נפעל ומלת לא תשרת אחרת ולא תט אשורנו: (כ) כי. במקום תנים. המ"ם תחת נו"ן כמו באיין לקץ הימין והטעם בתחתית הים מקום התנינים והשכת מים זה צלמות דרך משל והעד דכיתנו כטעם דכים ויש אומרים במקום אין שם יישוב רק תנים ובנו' יענ': (כא) אם שכחנו. כנגד לא שכחנוך: ונפרוש כפינו. כנגד ולא תט אשורינו מני ארחך: (כב) הלא. אם הי' צריך יוכל לחקור זאת ואף כי הוא יודע תעלומות: (כג) כי והעד הנאמן לדברינו כי ברצוננו אנו נהרגים על דבר כבוד שמך וברצוננו נחשבנו כצאן טבחה אע"פ שאנחנו בני איש טובים מהטובחים אותנו ואות המלה כמו רב הטבחים: (כד) עורה. תישן איננו עושה מאומה ובעבור שלא הושעתנו תדמה ליושן או ידבר

מצודת דוד

להם: (ה) מלכי אלהים. באו אתה אלהים ובידך להושיע ואתה הוא מלכי וראוי למלך להושיע לעמו כאשר יש לאל ידו ולזה צוה לסבות ישועות יעקב: (ו) בך. בעזרך: בשמך וגו'. בפל הדבר במ"ש: (ח) כי הושעתנו. לא בכח ידינו אלא ממך באה הישועה: (ט) באלהים. במהללי אלהים: ושמך לעולם. שמך הקיים לעולם נודה סלה אף בהיות בוא התשועה: (י) אף זנחת. אף בעת אשר עדיין עזבת אותנו והכלמת אותנו ולא תצא בצבאותינו: (יא) תשיבנו אחור. לברוח לאחור מפני הצר: שסו למו. בוזזים לעצמם את אשר לנו: (יב) כצאן מאכל. כצאן הנמונים למאכל: (יג) ולא רבית. לא לקחת רב הון בחלופיהם: (יד) לשכנינו. בעבור כי הם יודעים ביותר מהצרות הבאות עלינו ולזה יחרפו אותנו: (טו) תשימנו משל. כאשר יבוא על מי צרות מרובות וגדולות ימשלו לומר שדומה הוא לצרות הבאות על ישראל: מנוד ראש. נדים בראש בדרך לעג: (טז) נגדי. רואה אני בכלימתי: ובושת פני. מה שמביישים פני כסה אותי לגודל רעיים

י"ד קמץ. י"ו ר"פ בסיפרא. ג'. ז' מ"ע. ל' וחדוכקפסי. כ'. ו' ר"פ. ז'. ג'. ל' ורפי. ז' רפי'. ד'. ל'. כ' מ"ל. ל' ומ"ל. ל'. ל'. כ'. ל'. ז' פסו' בסי' ולא ולא. ג'. ל'. ל'. כ'. ל'. ז' רפי'.

ג' אֲדֹנָי הָקִיצָה אַל־תִּזְנַח לָנֶצַח׃
כה לָמָּה־פָנֶיךָ תַסְתִּיר תִּשְׁכַּח עָנְיֵנוּ
וְלַחֲצֵנוּ׃ כו כִּי שָׁחָה לֶעָפָר נַפְשֵׁנוּ
דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ׃ כז קוּמָה
עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃
מה א לַמְנַצֵּחַ עַל־שֹׁשַׁנִּים לִבְנֵי־
קֹרַח מַשְׂכִּיל שִׁיר יְדִידֹת׃ ב רָחַשׁ
לִבִּי ׀ דָּבָר טוֹב אֹמֵר אָנִי מַעֲשַׂי
לְמֶלֶךְ לְשׁוֹנִי עֵט ׀ סוֹפֵר מָהִיר׃
ג יׇפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם הוּצַק חֵן
בְּשְׂפְתוֹתֶיךָ עַל־כֵּן בֵּרַכְךָ אֱלֹהִים
לְעוֹלָם׃ ד חֲגוֹר־חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ
גִּבּוֹר הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ׃ ה וַהֲדָרְךָ ׀ צְלַח
רְכַב עַל־דְּבַר־אֱמֶת וְעַנְוָה־צֶדֶק
וְתוֹרְךָ נוֹרָאוֹת יְמִינֶךָ׃ ו חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים
עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי
הַמֶּלֶךְ׃ ז כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד
שֵׁבֶט מִישֹׁר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ׃ ח אָהַבְתָּ
צֶּדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע עַל־כֵּן ׀ מְשָׁחֲךָ

קל"ד. ג' אֱלָהָנָא לָא תִתְנְשֵׁי לְעָלְמָא׃
כה לְמָה שְׁכִינַת יְקָרָךְ תְּסַלֵּק
תִּשְׁלֵי סִגּוּפָנָא וְדוּחְקָנָא׃
כו אֲרוּם שְׁיָחָא לְעַפְרָא נַפְשָׁנָא
דְּבֵקַת לְאַרְעִית גּוּבָא מְעַיְנָנָא׃
כז קוּם סַיֵּעַ לָנָא וּפְרוֹק יָתָנָא
מְטוּל טוּבָךְ׃ א לְשַׁבָּחָא עַל
יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּמֹשֶׁה
דְּאִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה עַל יְדֵיהוֹן
דִּבְנֵי קֹרַח שִׂכְלָא טָבָא
וְתֻשְׁבַּחְתָּא וְאוֹדָאָתָא׃ ב בָּעֵי
לִבִּי מְמַלַּל טָב אֵימַר אֲנִי
עוֹבָדַי לְמַלְכָּא מְמַלַּל לִישָּׁנִי
מוֹחֵי הֵיךְ קוֹלְמוֹס סַפְרָא רָגִיל׃
ג שׁוּפְרָךְ מַלְכָּא מְשִׁיחָא עָדִיף
מִבְּנֵי נְשָׁא אִתְיְהִיב רוּחַ
נְבוּאָה בְּסִפְוָתָךְ מְטוּל כֵּן
בָּרְכָךְ יְיָ לְעָלְמָא׃ ד זְרֵז
סַיְפָּךְ עַל יַרְכָּךְ גִּבָּרָא הוֹדָךְ
וְשִׁיבְהוֹרָךְ׃ ה וְשִׁיבְהוֹרָךְ סַגִּי
בְּגִין כֵּן תִּצְלַח לְמִרְכַּב עַל
סוּסֵי מַלְכוּתָא עַל עֵסֶק
הֵימְנוּתָא וּקְשׁוֹט וְעִנְוְתָנוּתָא
צִדְקְתָא וְיַלְפִנָךְ יְיָ לְמֶעְבַּד
דְּחִילָן בְּיַד יְמִינָךְ׃ ו גִּרָרָךְ
שְׁלִיפִין עַמְמִין תְּחוֹתָךְ יִפְּלוּן וּבְנֵי קַשְׁתָּךְ יִשְׁתַּלְחוּן בְּלֵב סָנְאֵי מַלְכָּא׃ ז כּוּרְסֵי יְקָרָךְ
יְיָ קַיָּים לְעָלְמֵי עָלְמִין חוּטְרָא תְּרִיצְתָּא חוּטְרָא דְמַלְכוּתָךְ׃ ח מְטוּל דִּי רְחַמְתְּ
צִדְקְתָא וּסְנֵיתָא רִשְׁעָא מְטוּל הֵיכְנָא רַבְּיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מְשַׁח דְּחֶדְוָא

חכמה: הקיצה ג' וסימ' הוי אומר לעץ הקיצה. הקיצה אל תזנח לנצח. הקיצה לפקד כל הגוים והקיצה למשפטי: דבקה ב' לארץ בטננו. דבקה לעפר שושני' ב' חס' וסי' על ששני' לבני קרח. על ששני' לדוד: חגור ד' וסימ' ויאמ' לגחזי חגור מתניך וקח משענתי. הם עם האבן הגדולה אשר בגבעון. ואלושע הנביא קרא לאחד. חגור חרבך על ירך גבור. וחד וחגור נתנה לכנעני: שנונים ג' וסי' אשר חציו שנונים. חציך שנונים עמים תחתיך. חצי גבור שנונים: רשע י"ז פתחין וסי' נמסר במיכה סימן ו'.

תולדות אהרן מזמור מה עקידה שער ח: רחש לבי. מנחות סג: אומר אני. עקידה שער לו: חגור חרבך. שבת סג זוכר ויתי (שבת ח): והדרך. שבת שם מנחות פח: הניך. קדושין ל: כסאך. עקרים פ"כ:

אבן עזרא

ידבר על האויב שהוא אומר עליך אולי ישן הוא וייקץ: (כה) למה. או אתה כאד' מסתיר פניו שלא יראה מה יעשו אויביו או ראוי' ושכחת על כן תשכח עניינו ולחצינו וטעם תשכח כנגד לא שכחנוך: (כו) כי. מה תקוה תהיה לנו ונפשינו שהיא מן השמים העליונים שחה לעפר והדבק לארץ הוא הקבר וטעם בטננו הוא הגוף: (כז) קומה. לעזור אותנו או קומה אתה שהיו' עזרת' לנו: (א) למנצח על שושני'. פיוט ככה תחלתו: ידידו'. כמו אהבות: (ב) רחש. ידבר לבו דברי המשורר ויש אומרים דברים שהוא מוציא מלבו וזה המזמו' נאמר על דוד או על המשיח בנו שכן שמו ודוד עבדי נשיא להם לעול': מעשי. זה השיר שעשה: (ג) יפיפית. י"א כי הוא כפול כמו שחרחרת וסחרחר לחסרון לבנה אדמדמת כי איננה אדומה א"כ איך יהיה יפיפית לחסרון והתשובה כי כפל העי"ן והלמ"ד הוא לחסרון רק הפ"א והעי"ן שהם כפולים הם באים ליתרון והעד תשגשגי שהוא יותר מן תשגי. ויפיפית בתארו וצורתו. הוצק חן. מגז' ויצקו על העולה כאילו החן הוצק בפיו והנה בגלוי יספר צורת גופו ודבורו שהוא נאה ועל דרך משל יגיד נשמתו שהיא נכונה וחכמתו שהיא רחבה כי הדבור הפנימי ימלא נשמת האדם: (ד) חגור. גם יספר גבורותיו כי ככה ראוי להיו' הגבור התמים וטעם גבור אתה הגבור או יחסר כ"ף כדרך ויקרא ארי' שהוא כאריה או יהיה חסר כ"ף בראי' גמורה וזה הוא הודך: (ה) והדרך. חסר בי"ת כמו כי ששת ימים עשה כאילו אמר ובהדרך צלח כטעם' גבר לא יצלח בימיו והטעם שיצלח בעת שירכב וי"א כי צלח הוא מגז' פן יצלח כאש והנה יספר עם גבורתו אמונתו וענוותו וצדקתו ומלת וענוה צדק בין עומדת ובין נסמכת והטעם ענוה עם צדק: ותורך. ימינך הפועל והפעול חסר כאלו הוא כתוב ימינך תורה אותך לעשות גבורות ונוראות מלחמו' על דרך נכבדות מדובר בך ורבי יוסי אמר כי ותורך מגז' ויורש אלהים והאות שאחריו כתוב חציך שנונים מלכותך שמשפטיך אמת וראוי אתה למלוך: (ח) משחך וגו' שמן ונכון היה לולי שמלת ויורש ירה להם לגנאי וזה לשבח: (ו) חציך. בתחלה הזכיר הרכב ואמר גם חציך שהם שנונים בעת שהעמים תחתיך: יפלו. יפלו חציך בלב אויביך על כן באה מלת יפלו במקום אתנח כאילו היא סמוכה כי היא תשרת בעבור שתי מלות: (ז) כסאך. יש אומרים כמו אלהים לא תקלל והגאון אמר כסאך יכין אלהים ולפי דעתי שמלת כסאך תשמש בעבור אחרת כדרך והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא וככה זה כסאך כסא אלהים כמו וישב שלמה על כסא ה' והאומר כי כסאך לנוכח השם הפסוק הבא אחריו יכחישנו: (ח) אהבת. אם המזמור על דוד יהיה מחבירך שאול ואם על המשיח החסידים אחרים בדורו:

רשי

טבח: (כו) ופדנו למען חסדך. אין אנו כדאים בכח מעשינו אלא למען חסדך עשה: (א) על שושנים. לכבוד תלמידי חכמים יסדו השיר הזה שהם רכים כשושנים ונאי' כשושני' ומרטיבי' מעשים טובים כשושנים: משכיל. ע"י תורגמן: שיר ידידות. שיר אהובים שיר של שבח להם להאהיבם על הבריות ולהאהיב תורתם עליהם: (ב) רחש לבי. כך התחיל המשורר בשירו השרין לבי בקרבי דבר טוב בשבחך את הת"ח רחש לשון נענוע וכן כל לשון שירוץ וריחוש: אומר אני מעשי למלך. השיר הזה שיסדתי ועשיתי אני אומרו למלך שנאמ' (משלי ח') בי מלכים ימלוכו. לשוני. זה בשירים כעט סופר מהיר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן מהיר בלשון ערבי בקי: יפיפית מבני אדם. העוסקי' במלאכת חיי שעה. למה לפי שהוצק חן בשפתותיך להורות כהלכה. הוצק כמו נשפך כמו מוצקות (זכריה ד'). ויצק עליה שמן (ויקרא ב'): על כן ברכך. כמו שנאמר ה' עוז לעמו יתן ומה שכרן ה' יברך את עמו בשלום (לעיל כ"ט): (ד) חגור חרבך על ירך. להלחם מלחמתה של תורה והוא הודך והוא הדרך: (ה) על דבר אמת. להורות כדת ולהתנהג במנות צדק: ותורך. התורה ודבר האמת שתעסוק בו היא תורה אותך טכסיסי המלחמה לעשות ימינך נוראו' לפי שהזכיר תלמוד תורה בל' מלחמה נופל בו ל' ימין המיומני' להלחם. (כלומר הסדר להלחם ביד ימין): (ו) חציך שנונים. בלב אויבי המלך שנוני' אגייסול בלעז. והרי זה מקרא מסורס מצינו שהתלמידים קרוים חצים שנא' כחצים ביד גבור כן בני הנעורים (לקמן קכ"ז) ותלמידי חכמים (המזויינים) בהלכה קרוים אויבי' זה לזה לפי שנא' לא יבושו כי ידברו את אויבי' בשע' (שם): עמי' תחתיך יפלו. בשכר התורה יפלו העובדי גלולים תחתיהם של ישראל: (ז) כסאך אלהים. כסאך שר ושופט לעול' ועד כענין שנאמ' נתתיך אלהי' לפרעה (שמות ז') ולמה בשביל ששבט מישור שבט

שור

מצודת ציון

חקירה וחפוש: תעלומות. מל' העלמה: (כד) תזנח. תעזוב: (כה) ולחצנו. ענין דחק: (כו) שחה. מלשון שחיה וכפיפה: מה (א) שושנים. שם כלי נגון עשוים בתמונת שושן: משכיל. מחוכם: ידידות. אהובות: (ב) רחש. ענין תנועה ונדנוד ובדרז"ל קא מרחשן שפוותיה (סנהדרין פ"ז) ומזה יאמר מנחת מרחשת (ויקרא ב) ולפי שמעטיה רוחשים ומנענעים: עט. קולמוס כמו בעט ברזל (איוב י"ט): (ג) יפיפית. מלשון יופי: הוצק. מלשון יציקה: (ה) על דבר. בעבור: ותורך. ותלמדך: (ו) שנונים. חדודים כמו אם שנותי ברק חרבי (דברים ל"ב): (ז) שבט. המושל יקרא בשם

כי

מצודת דוד

רבויים והוא מלשון מליצה: (יז) מפני אויב. אשר חרפוני ומפני רדיפות אשר רדפוני: (יח) כל זאת. עם שכל זאת באה עלינו אעפ"כ לא שכחנו מלהודות לך ולא שקרנו להכזיב התורה שקבלנו בברית: (יט) ותט. מלת לא משמשת בשתיים כאלו אמר ולא תט ר"ל לא נטה רגלינו מן ארחך: (כ) כי דכיתנו. עם כי דכית אותנו במקום תנים: (כא) אם שכחנו. האם שכחנו. שם ה' בתמיה וכי פרשנו כפינו לאל זר: (כב) הלא וגו'. כי אמרנו הלא אלהים יחקר זאת ועגם יענם: (כג) כי עליך. הלא בעבור יראתך הורגנו והיינו נחשבים כצאן המוכן לטבח: (כד) עורה. לזה עורה נא להושיע ולא תהיה כמו הישן: (כה) הבכה. מוסב על למה לומר למה תשכח וכו': (כו) כי שחה. נפשנו מושפלת עד לעפר: (כז) קומה. לזה קום ועזור לנו ואם אין אנו ראוים עשה למען חסדך: מה (ב) רחש לבי. ר"ל לבי יתעורר מהשבת דבר טוב: אומר אני. בפתיחת דברי אני אומר שמעשה השיר הזה הוא על מלך המשיח: לשוני עט סופר מהיר. לשוני מהירה לדבר בשיר כעט של סופר מהיר: (ג) יפיפית. אתה מלך המשיח הנך יפה במעשיך מכל בני אדם ודברי פיך המה בחן כאלו נשפך החן אל שפתותיך ובעבור זה ברכך אלהים לעולם: (ד) חגור. וזאת (היא) הברכה אתה הגבור חגור חרבך על ירכך והיא הודך והדרך כי בה תגלה במלחמה: (ה) והדרך. ר"ל ההדר אשר יהיה בך במה שתצלח

ותרכב

אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶיךָ׃
ט מֹר־וַאֲהָלוֹת קְצִיעוֹת כָּל־בִּגְדֹתֶיךָ
מִן־הֵיכְלֵי שֵׁן מִנִּי שִׂמְּחוּךָ׃ י בְּנוֹת
מְלָכִים בְּיִקְּרוֹתֶיךָ נִצְּבָה שֵׁגַל לִימִינְךָ
בְּכֶתֶם אוֹפִיר׃ יא שִׁמְעִי־בַת וּרְאִי
וְהַטִּי אָזְנֵךְ וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ׃
יב וְיִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ כִּי־הוּא
אֲדֹנַיִךְ וְהִשְׁתַּחֲוִי־לוֹ׃ יג וּבַת־צֹר
בְּמִנְחָה פָּנַיִךְ יְחַלּוּ עֲשִׁירֵי עָם׃ יד כָּל־
כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת
זָהָב לְבוּשָׁהּ׃ טו לִרְקָמוֹת תּוּבַל
לַמֶּלֶךְ בְּתוּלוֹת אַחֲרֶיהָ רֵעוֹתֶיהָ
מוּבָאוֹת לָךְ׃ טז תּוּבַלְנָה בִּשְׂמָחֹת
וָגִיל תְּבֹאֶינָה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ׃ יז תַּחַת
אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בָנֶיךָ תְּשִׁיתֵמוֹ לְשָׂרִים
בְּכָל־הָאָרֶץ׃ יח אַזְכִּירָה שִׁמְךָ בְּכָל־
דֹּר וָדֹר עַל־כֵּן עַמִּים יְהוֹדֻךָ לְעֹלָם
וָעֶד׃

יתיר מן חברך: ט מירא דכיא ואקסיל אלואין וקציעתא מתגמרין כל לבושך מן היכליא דמכבשין בשין דפיל מארע מני יחדונך: י פלכי מלכותא אתין למקבל אפך וליקרותך בזמן דמעתד ספר אורייתא בסטר ימינך ומתכתבא באובריזין דמן אופיר: יא שמעי כנישתא דישראל אורית פומיה וחמי פרישת עובדוי ותצלי אודנך לפתגמי אורייתא ותתנשי עובדין בישין דרשיעי עמך ובית טעות דפלחת בית אבוך: יב ובכן ירגג מלכא שופרך ארום הוא רבוניך ותסגדון ליה: יג ויתבי כרכא דצור בתקרובתא ייתון ואפיך ישחרון לבית מקדשיך עתירי עממיא: יד כל שפר ארג נכסי פלכי אוצרי מלכיא דמטמרן מלגיו יקרבון לכהניא דמרמצין בדהבא סנינא לבושיהון: טו בלבושי ציורין יקרבון קורבניהון קדם מלכא דעלמא ושאר חבריהון די מתבדרין ביני עממיא יתיתין בחדוא לותך לירושלם: טז יתיתין בחדון ותושבחתא ויעלון בהיכלא דמלך עלמין: יז באתר אבהתך יהוין צדיקיא בנך תמנון לרברביא בכל ארעא: יח בעידנא ההיא תימרון נדכר שמך בכל דר ודר מטול היכנא עממיא דמתגיירין יהודון שמך לעלם

רשי

שמן ששון. כל לשון גדולה נופל עליה ל' משיחת שמן כדת המלכים: (ט) מר ואהלות קציעות. קידה מתרגמינן קציעתא: כל בגדותיך. כל בגדיך מריחים כריח בשמים. ומדרשו כל בגדותיך וסרחוניך מתכפרים ומריחים ריח ערב: מן היכלי שן מני שמחוך. יותר מהיכלי שן משובחים ההיכלות המתוקני' לך בגן עדן לשמחך בהם. שן איבוייר"א בלעז. מני שמחוך היכלות אשר מני הם שמחוך הנותנים שכרך: (י) בנות מלכים. יהיו מבקרות אותך כענין שנא' והיו מלכים אומניך ושרותיהם מיניקותיך (ישעיה מ"ט): ביקרותיך. קו"ף דגוש לפי שהוא לשון בקור ואעפ"י שכתוב יו"ד לפניה. ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו סדורה עם מי נתן למשיסה יעקב (שם מ"ב) שכתוב בו יו"ד והסמ"ך מודגשת. ומנחם חברו לשון יוקר כמו יקר מכלי פז (סא"א): שגל. מלכה כמו והשגל יושבת אצלו (דניאל ה) וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתיה ולחינתיה אשתך תתיצב לימינך: בכתם אופיר. בקבועת עדי זהב הבא מאופיר: (יא) שמעי בת וראי. שמעי כנסת ישראל וראי דרך הטוב: והטי אזנך. לתורה: ושכחי עמך. מעבר הנהר שאת גדולה ביניהם: ובית אביך. ע"א שעבדו אבותיך בעבר הנהר: (יב) ויתאו המלך יפיך. ואסתעשי כן יתאוה המלך הקב"ה לנווי מעשיך: (יג) ובת צר במנח' פניך יחלו. כמו (שמות ל"ב) ויחל משה ובשכר זה תזכו שיביאו לך אשכרי' ודורון אותם שהם עכשיו עשירי עם: (יד) כל כבודה בת מלך פנימה וגו'. פית' שכל כבוד תלוי בהם והם כנסיו' של מלך אשר נהגו עצמם בצניעות עתה בגדיהם חשובי' ממשבצו' זהב של כהני' גדולים. משבצות. קארטנא"ש בלעז: (טו) לרקמות תובל למלך. בבגדי רקמה יביאום מנחה למלך על כל הארץ. רקמות אברודי"ץ בלעז זה שנא' והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה וגו' (ישעיה ס"ו): בתולות אחריה רעותיה. ילכו אחריהם כענין שנאמר (זכריה ח') והחזיקו בכנף איש יהודי וגו' לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהי' עמכם: מובאות לך. כלפי הקב"ה אמרו המשורר: (יז) תחת אבותיך וגו'. לכל אחד מישראל אמר: (יח) אזכירה שמך. כלפי הקב"ה אמרו

אבן עזרא

(ט) מור. מחלוקת במלת מר והאומרים כי אהלות הנמצא עם דגי הים איננו נכון כי כתוב כאהלים נטע ה' ויש אומרים כי גם קציעות מין אחד שיש לו ריח טוב ודרך לשון הקדש לומר אדם פטדה וברקת להיות הוי"ו עם האחרון או בלא וי"ו כמו אדם שת אנוש אם כן היה ראוי להיות מר אהלות קציעות או מר אהלות וקציעות אולי באה זאת המלה על דרך זרה והנכון שקציעו' מגז' המקצועות והמלה סמוכה אל בגדותיך וטעם לדבק טעם בגדותיך עם היכלי שן ששם הם שמורות בתיבות והטעם כשה' מוצאות מהיכלי שן ותחסר מלת אשר כאילו הוא מן היכלי שן מן אשר שמחוך או ישוב מן היכלי שן כי משם היו מובאים והאומר כי מני שם גוי או מדינה איננו נכון בעבור היות שן נקוד בקמץ קטן על דרך כל מוכרת בטעם שאיננו סמוך אל אחר: (י) בנות. ביקרותיך. מגז' יקר שפחות היקרות שלך עמהם הן בנות מלכים והאומר שהוא מגזרת בקורת תהיה לא דבר נכונה כי אין מחלוקת שהוא ביו"ד כתוב רק המחלוקת בין בעלי המסור' והקריא' כי הא' יקרא ביקרותיך על דרך בימינו והשני כדרך מישיני עפר והשגל היא המוכנת העתידה למשכב והעד מלת ישגלנה ועל דעת האומר כי זה המזמור נאמר על דוד הוא כמשמעו ועל המשיח בנות מלכי' יקרו' והשגל מדינתו: (יא) שמעי. אם על דוד אמר המשורר לשגל וטעם ושכחי עמך כדרך עמך עמי שתתגייר ותשוב לתורת דוד ואם על המשיח ידבר יהיה פי' בת קהלה כמו בת יהודה על דרך לעבוד השם שכם אחד: (יב) ויתאו. אם על דוד כמשמעו ואם על המשיח המלך הוא השם או המשיח: (יג) ובת. אם על דוד יחסר הבי"ת וככה הו' ובבת צר עם בת צור והפעול כל כבודה ואם על המשיח דרך משל: (יד) כל כבודה. וטע' פנימה שהיתה שוכנת לפנים בארמונה ולא היתה נראית לכל: כל. מלאכו דוד שלקח בת תלמי מלך גשור: (טו) לרקמות. הלמ"ד תחת בי"ת: תובל. בת מלך: (טז) תובלנה. אם על המשיח הנה הטעם שהם בעצמ' יבואו לא באונס ובת מלך עם ריעותיה שהם בארמון המלך תבואינה בהיכל מלך הוא דוד או המשיח: (יז) תחת. הדור שעבר יבוא דור אחר כי דורך הוא אמצעי וזה נכון גם על דוד גם על המשיח: (יח) אזכירה. יש אומרים לנוכח דוד כי בעבור בניו שהיו שרים יעמוד זכר שמו ודור אל דור יספר הוד דוד ויש אומרים כי שמך לנוכח השם הנכבד כי המשורר יודה השם על גדולת
דוד

עמך ה' וסימ' והשביע הכהן את האשה. בפרסות סוסיו ירמוס את כל חוצותי'. חנה עמך נשים בקרבך. שמעי בת וראי והטי אזנך. עמך עמי. וחד ועמך כולם: ממשבצו' ו' מ"ל וסימ' בסד' תצוה: תשיתמו ג' ובסיפר' וסימ' תשיתמו כתנור אש. כי תשיתמו שכם במיתריך. לשרים בכל הארץ:

תולדות אהרן (מר ואהלות. שה"ש יו): בנות מלכים. ר"ס ד ע"ג שם: שמעי. חגיגה טו: כל כבודה. יבמות עז שבועות ל זוכר ויחי (יומא לח הוריות מו): תחת. בתרא סם קנט הוריות ו תמורה טו:

מצודת דוד

והרכב בגבהי הממשלה זה יהיה לך בעבור האמת שעשית ובעבור שהיית עניו בצדק לא להתיהר: ונורך. לזה ימינך תלמד אותך לעשות מעשים נוראים ומבלי למוד ועזר מזולת: (ו) חציך. החצים אשר תשליך יהיו מחודדים ועי"ז יפלו אויביך תחתיך כי החצים ההם יפלו בלב אויבי המלך (ומלת יפלו מוסב למעלה ולמטה): (ז) כסאך אלהים. כסא המלוכה הנתון לך מאלהים יתקיים עולם ועד: שבט. בעבור כי ממשלת מלכותך היא ממשלת מישור כי תנהג את המלוכה בצדק ובמישור: (ח) על כן. בעבור כשרון מעשיך משחך אלהים למלך: שמן ששון. כאשר תהיה נמשח בשמן למלוך על העם יהיה עליך ששון מחבירך כי הכל יחפצו בך: כל בגדותיך. כולם יהיו מקוטרים במיני בושם כי כן דרך הגדולים לגמר בבושם להביא להם הריח: מן היכלי שן. מן השמחה והרחבת הדעת שיש למי שיושב בהיכלי שן מן השמחה ההיא יהיה לך מן הדברים אשר ישמחו אותך בהם ר"ל כל מיני שמחה שיהיה לך יהיה ממין השמחה שיש למי שיושב בהיכלי שן שהיא שמחה גדולה ומרובה: (י) ביקרותיך. ביקרת שלך בהן יהיו אף בנות מלכים: נצבה שגל. המלכה תהיה נצבה בימינך מקושטת בכתם אופיר והכל הוא משל לגודל התענוג והממשלה: (יא) שמעי בת. יאמר לכל עדה ועדה שמעי וראי בהבנת הלב והטי אזנך לשמוע לכל אשר יצוה מלך המשיח: ושכחי עמך וגו'. ר"ל לא תהיה בעצת המשפכים אחר גוג להלחם עם מלך המשיח: (יב) ויתאו. אז יתאוה מלך המשיח את יופי כשרון מעשיך ואז ינוח לך כי הוא יהיה אדוניך ואז תשתחוי לו ולא יאונה לך רעה כי יסך עליך בצלו: (יג) ובת צור. גם עדת צור בהבאת מנחה יבקשו פניך למלאות שאלתם ועם כי המה העשירים שבכל עם ותושבים: (יד) כל כבודה. כל אחת מכובדה ובת מלך היושבת פנימה בחדרה לפי

מצודת ציון

כי נידו שבט המוסר וכן לא יסיר שבט מיהודה (בראשית מט): (ט) מור ואהלות קציעות. שמות מיני בושם: בגדותיך. מלשון בגד: שן. שן הפיל: מני. כמו מן והיו"ד נוספת: (י) ביקרותיך. מל' יקר: שגל. כן תקרא האשה כי מיוחדת למשגל וכן והשגל יושבת אצלו (נחמיה ב): בכתם אופיר. הוא הזהב הטוב הבא ממדינת אופיר: (יא) בת. ר"ל עדה וכן בת בבל (לקמן קל"ז): (יב) ויתאו. מלשון תאוה: (יג) יחלו. יבקשו: (יד) ממשבצות. מקום מושב אבני יקר כמו משובצים זהב (שמות כח): (טו) לרקמות. מלשון רקמה והוא כמו ברקמות וכן יבכה לנפשה (לעיל ט) ומשפטו בנפשה: תובל. תובלנה. ענין הבאה כמו יובל שי (ישעיה יח): (יז) תשיתמו. תשים אותם:
עלמות

אבן עזרא

דוד וזרעו : (א) למנצח לבני קרח על עלמות . שם פיוט יש אומרים כי מזרע בני קרח היה זה המשורר בימי חזקיהו בשוב סנחריב אחור והנכון בעיני כי ידבר על ירושלים על המלחמות : (ב) אלהים . הטעם אם תבוא עלינו צרה מאויב הוא עזרנו : (ג) על . בעבור היות מקום גבהות השמש מתנועע ממעלה אל מעלה וממזל אל מזל ע"כ אמרו בעלי התולדת כי יבא זמן שתשוב היבשה ים והים יבשה ואחרי כן אמרו כי הטעם אילו היה כן אע"פ שלא יהיה כי השם שם גבול למים בל ישובון לכסות הארץ: (ד) יהמו. טעם בהמות הים יתעכרו מימיו כמו חומר גם ההרים ירעשו בעבור רוחות שהם תחת הארץ והשם יוציאם: בגאותו סלה. באמת כאשר פירשתיו: (ה) נהר. הטעם אם יחמרו מימיהם נהר ירושלים שהיה גיחון : פלגיו ישמחו. כל יושבי עיר אלהים שהוא קדוש משכני עליון: (ו) אלהים . ואם ההרים ימוטו הר ציון לא ימוט וטעם לפנות בקר בעת סמוך היום או כל יום : (ז) המו . יתכן כל שהזכיר שהוא דרך משל על האויבי' כדרך אזי המים שטפונו או טעמו או הים יהמה וההרים ימוטו בגאות השם אף כן הגוים על כן המו גם מטו : תמוג . הטעם הפך תולדתם שהיא יבשה מאד: (ח) ה'. אז יראו העמים כי השם עמנו כי לא נמוט כמוהם : (ט) לכו . יאמרו אלה לאל' ושמו' כמו שממות והטעם ארצות הממלכות בעת תמוטנה : (י) משבית. מירושלם אולי ברוח הקדש על דבר גוג: ישרף באש . הטעם באפו והעגלו' שיביאו בהם כלי הנשק או מזון הנלחמי' : (יא) הרפו. דברי השם שאמר לאומות העולם טרם שבור קשת': (יב) ה' צבאות. ואין פחד ממלחמות אחרי כן כי נשבתו : (א) למנצח . לבני קרח . זה המזמור לימות המשיח ורבי משה אמר כי בבבל נאמר וי"א כי בימי דוד בהעלותם הארון והעד עלה אלהים בתרועה. ואיננו נכון בעבור יבחר לנו את נחלתינו והמפרש זה השיב זה רמז להר המוריה כי לא נדע כאשר נאמר זה המזמור: (ג) כל. אם על ימי דוד יהיו כל העמים שהיו תחת יד דוד ואם על ימי המשיח כמשמעו והוא הנכון : כי

רשי

אמרו המשורר : (א) על עלמו'. שם של כלי שיר בדברי הימים: (ג) בהמיר ארץ. לעתיד לבא ביום שנאמר והארץ כבגד תבלה (ישעיה נא) ראו בני קרח נס שנעש' להם שנבלעו כל סביבותיה' והם עמדו באויר ואמרו לישראל ברוח הקדש שדוגמת הנס הזה יהיה עשוי להם לעתיד : (ד) יהמו יחמרו מימיו . יגרשו רפש וחומר וטיט (שם נז) כמשפט'. ומנחם חברו כמו מעי חמרמרו. (איכה ב') רגורזרונ"ט בלעז : ירעשו הרים בגאותו . של הקב"ה הנזכ' בראש המזמור : (ה) נהר פלגיו . שוטרוייטיל"ש בלעז. נהר גן עדן : (ז) המו גוים. ל' הומה: תמוג . תמס. כן פתר מנחם (שמות טו) נמוגו כל יושבי כנען. וכן למוג לב (יחזקאל כא). אבל דונש פתר אותם לשון הנעה וכן (שמואל א י"ד) ההמון נמוג וילך והלום וכן כלם : (ט) אשר שם שמות. אשר שם ארצות הגוים שממה : (י) משבית מלחמות. מעליט עד קצה הארץ שכל ארצו' הגוי' יהיו עמנו בשלום: עגלות ישרף באש. רכבי מלחמות: (יא) הרפו. עכשיו מלבא עוד על ירושלים: ודעו כי אנכי אלהים וגו' ארום בארץ . אתרומם בנקמתי אשר אעשה: (ב) תקעו כף . התערבו יחד זה עם זה להריע לאלהיה בקול

אלהי' כ"ט ר"פ וסי' נסם' במ"ר בערך אלה: נהר פלגיו חד מן י"א פסוקי' רישי' וסופיהון נו"ן וסימ' נגע צרעת כי תהיה באדם. נחנו נעבור . נביא מקרבך מאחיך נודו מתוך בבל . נהר פלגיו. נחית כצאן עמך . נגד אבותם עשה פלא. נפת תטפנה . נפתי משכבי . נר אלהים . נשקי קשת מימינים בר"ה: שמות ג' וסימ' ביחזקאל סימן ל"ו :

תולדות אהרן על עלמות . זוהר ויגש : על כן . סנהדרין נב : לכו חזו . ברכות ז זוהר ברכאים :

תהלים מו

מו א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח עַל־עֲלָמוֹת שִׁיר׃ ב אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וָעֹז עֶזְרָה בְצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד׃ ג עַל־כֵּן לֹא־נִירָא בְּהָמִיר אָרֶץ וּבְמוֹט הָרִים בְּלֵב יַמִּים׃ ד יֶהֱמוּ יֶחְמְרוּ מֵימָיו יִרְעֲשׁוּ־הָרִים בְּגַאֲוָתוֹ סֶלָה׃ ה נָהָר פְּלָגָיו יְשַׂמְּחוּ עִיר־אֱלֹהִים קְדֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן׃ ו אֱלֹהִים בְּקִרְבָּהּ בַּל־תִּמּוֹט יַעְזְרֶהָ אֱלֹהִים לִפְנוֹת בֹּקֶר׃ ז הָמוּ גוֹיִם מָטוּ מַמְלָכוֹת נָתַן בְּקוֹלוֹ תָּמוּג אָרֶץ׃ ח יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ ט לְכוּ־חֲזוּ מִפְעֲלוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ׃ י מַשְׁבִּית מִלְחָמוֹת עַד־קְצֵה הָאָרֶץ קֶשֶׁת יְשַׁבֵּר וְקִצֵּץ חֲנִית עֲגָלוֹת יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃ יא הַרְפּוּ וּדְעוּ כִּי־אָנֹכִי אֱלֹהִים אָרוּם בַּגּוֹיִם אָרוּם בָּאָרֶץ׃ יב יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃

מז א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃ ב כָּל־הָעַמִּים תִּקְעוּ־כָף הָרִיעוּ

תרגום

וּרְעָמֵי עָלְמִין : א לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח בְּרוּחַ נְבוּאָה בִּזְמַן דְּאִתְכַּסִּי אֲבוּהוֹן מִנְּהוֹן וְהִנּוּן אִשְׁתֵּזִבוּ וַאֲמַרוּ שִׁירְתָא: ב אֱלָהָא לָנָא רוּחְצָנָא וְעוּשְׁנָא סִיַּעְתָּא בְּעָקְתָא נִשְׁתְּכַּח לַחֲדָא: ג מְטוּל הֵיכְנָא לָא נִדְחַל בְּעִדָּן דְּאִשְׁתַּלְחִיפוּ אַבְנָהָן מִן אַרְעָא כַּד מִתְמוֹטְטִין טוּרַיָּא בְּפַלְגוּס דְּיַמָּא רַבָּא: ד מִתְרַגְּשִׁין מְשַׁטְשְׁשִׁין מוֹהִי מִן עַפְרֵהוֹן מִתְרַגְּפִין טוּרַיָּא בְּגֵיוְתָנוּתֵיהּ לְעָלְמִין: ה עַמִּין הֵיךְ נַהְרִין וּמַבּוּעֵיהוֹן אָתְיָן וּמַחְדְּיָן קַרְתָּא דַּיְיָ וּמְצַלְּיָן בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ דַּיְיָ מַשְׁכְּנֵיהּ דְּעִלָּאָה: ו שְׁכִנְתָּא דַּיְיָ בְּגַוַּהּ לָא תָּזוּעַ יְסַיְּעִנָּהּ יְיָ בִּזְכוּתֵיהּ דְּאַבְרָהָם דְּצַלֵּי עִדָּנָא לְעִדָּנֵי צַפְרָא: ז בְּמִתַּן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אִתְרְגִשׁוּ עַמְמַיָּא אִזְדַּעְזְעוּ מַלְכְוָתָא כַּד אֲרִים קָלֵיהּ וְכַד יְהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ אִתְמוֹגְגוּ יָתְבֵי אַרְעָא: ח מֵימְרָא דַּיְיָ צְבָאוֹת בְּסַעֲדָנָא תְּקוֹף לָנָא אֱלָהָא דְּיַעֲקֹב לְעָלְמִין: ט אֲזִילוּ חֲמוֹן עוֹבָדַיָּא דַּיְיָ דְּשַׁוִּי צַדְיָן בְּרַשִׁיעֵי אַרְעָא: י מְבַטֵּל קְרָבָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא קַשְׁתָּא יְתַבַּר וְיִתְבַּר מוּרְנִיתָא תְּרֵיסַיָּא עֲגִילִין יוֹקִיד בְּנוּרָא: יא פְּסַקוּ מִן קְרָבָא וְיִדְעוּן אֲרוּם אֲנָא יְיָ רָמָא בְּעַמְמַיָּא רָמָא עַל יָתְבֵי אַרְעָא: יב מֵימְרָא דַּיְיָ צְבָאוֹת בְּסַעֲדָנָא תְּקוֹף לָנָא אֱלָהָא דְּיַעֲקֹב לְעָלְמִין: א לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא: ב כָּל עַמְמַיָּא תַּקְעוּ יְדָא בְּחֶדְוָא יַבִּיבוּ קֳדָם יְיָ בְּקַל תּוּשְׁבַּחְתָּא:

מצודת ציון

מו (א) עלמות . שם כלי נגון : (ג) בהמיר. מל' תמורה וחלוף : בלב ימים . בעומק הים שהוא חזקו של ים כהלב בהגוף : (ד) יחמרו . מלשון חומר וטיט : (ה) פלגיו . ענין אמת המים : (ז) תמוג . מלשון המגה והמסה : (ח) משגב . ענין חוזק: (ט) שמות . מלשון שממון : (י) משבית . מבטל: וקצץ . ענין חתוך וכריתה : (יא) הרפו . מלשון רפיון : מז (ב) תקעו כף. ענין הכות כף אל

מצודת דוד

רוב כבודה אשר לבושה עשוי ממשבצות זהב : (טו) לרקמות . בבגדי רקמה תהיה מובלה למלך המשיח : בתולות אחריה . ר"ל עם הבתולות אשר תלכנה אחריה לשמשה ועם רעותיה ההולכות עמה כאחת כולן תהיינה מובאות מארצם בשמחה ותבואנה בהיכל מלך ר"ל בשמחה יקבלו עול מלכות המשיח : (יז) תחת אבותיך. אל מול המשיח יאמרו תחת אבותיך המלכים יהיו בניך ר"ל כמו שבא לך המלוכה על היוחס מזרע דוד כן בניך ירשו המלכות ממך : תשיתמו . אל מול ה' יאמר אתה ה' תשים בני מלך המשיח לשרים ומושלים בכל א"י : (יח) אזכירה . בעבור כל זאת אזכיר שמך בכל דור : על כן . בעבור הגדולה הזאת אשר תגדל את מלך המשיח יודוך עד עולם ויקבלו אותך לאלוה : מו (ב) עזרה בצרות . הוא לנו לעזרה בעת צרה ומצוי לנו מאד בכל קראינו אליו : (ג) בהמיר ארץ . כבהתהפך הארץ מהספק לרעד וכאשר ינועו ההרים ליפול בעומק הים והוא משל על מפלת גוג : (ד) יהמו . מי הים יהמו ברוב גליו ויגרשו רפש וטיט וההרים ירעשו לעולם בגאות ה' ומכל זה לא נירא : (ה) נהר פלגיו . פלגי הנהר היוצא מבה"מ כמ"ש והנה מים יוצאים (יחזקאל מ"ז) המים ההם ישמחו יושבי עיר אלהים שהוא מקום קדוש אשר שם משכני עליון : (ו) אלהים בקרבה . ה' ישכון בקרב ירושלים לכן לא תמוט כי יעזור בה בעת שהבוקר יפנה לבוא רצה לומר בזמן הגאולה : (ז) המו . יהמו מכאב לב והממלכות מטו לפול כי ה' שאג בקול ותמס הארץ ואמר בל' עבר כדרך הנבואה במקומות רבות : (ח) ה' צבאות . לפי שה' יהיה עמנו ואלהי יעקב הוא לנו למשגב עד עולם ולא יחריד אוהביו : (ט) לכו . אתה גוג וחבירך אשר אתך לכו וראו מפעלות ה' אשר יעשה שממה בארץ : (י) עד קצה הארץ . כי בכל העולם לא יהיה עוד מלחמה כי כולם יעבדו לה' : קשת ישבר. כי לא יצטרכו עוד לכלי מלחמה : עגלות . העשויות לצורך המלחמה : (יא) הרפו . הרפו ידכם מלהחזיק במלחמה ודעו שאנכי אלהים והכל שלי ובידי ליתנה למי שארצה : ארום . אני רם ומושל בכל הגוים ואני רם ומושל בארץ ליתנה למי שיושר בעיני : (יב) ה' צבאות . אז יהיה ה' עמנו ואלהי יעקב יהיה לנו למשגב עד עולם : מז (ב) תקעו כף .

רש"י

בקול רנה : (ד) ידבר עמים תחתינו. יתן דבר בעובדי כוכבים תחת נפשנו להיות חמתו מתקררת בהם והנו נגאלים כענין שנאמר ונתתי כפרך מצרים וגו' (ישעיה מג). ומנחם חבר ידבר לשון הנהגה : (ה) יבחר לנו וגו'. ויחזירנו לתוכה ואז יתעלה בתרועה וקול שופר שנתקע לפניו בשיר על עולות וזבחים ושלמים ונאמר זמרו אלהי' וגו' : (ט) מלך אלהים על גוים. כך יאמרו הכל: ישב על כסא קדשו. עכשיו הכסא שלם והגדולה ניכרת ויגידו כי נאספו לעירו : (י) נדיבי עמים: שהתנדבו עצמם לטבח ולהרוג על קדושת שמו : עם אלהי אברהם. שהיה נדיב לב הראשון תחלה לגרים עתה נודע כי לאלהים מגיני ארץ היכולת בידו להיות למגן על כל הבוטחים בו : (ב) בעיר אלהינו. לעתיד לבא כשיבנה את עירו יהיה בשבילה גדול ומהולל : (ג) יפה נוף. עיר שהוא נוף יפה לשון נוף של אילן. ד"א כלה של יופי שכן קורין בכרכי הים לכלה נינפי. ומנחם חברו כמו (יהושע יז) קונטריא"ה בלעז שלשת הנפת. אבל דונש פתר אותו לשון נוף של אילן וקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזתים (סא"א): משוש כל הארץ. ומה היא משושה ירכתי צפון. אנגלא"ש בלעז : ירך המזבח צפונה ששם שוחטין חטאות ואשמות ומי שהיה עצב על עבירות שבידו מביא חטאות ואשמות ומתכפר לו והוא יוצא משם שמח ועל ידי הקרבנות טובה באה : (ד) נודע למשגב. כשושטן כה לעתיד יאמרו כן : (ה) המלכים נועדו. להלחם עליה במלחמות גוג ומגוג. עברו יחדו. למלחמה : (ו) המה ראו. את הקב"ה יוצא ונלחם בגוים ההם כן תמהו : נחפזו. פור"ונט אטורדי"ן בלעז. כמו ובפחזותם : (ח) ברוח קדים. הוא לשון פורענו' שהקב"ה נפרע בו מן הרשעים כמו שנא' ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו' (שמות י"ד) וכן בצור רוח קדים שברך בלב ימים (יחזקאל כ"ז) ברוח קדי' אפיצם לפני אויב (ירמיה י"ח) : אניות תרשיש. הם שכיני צור היא אפריקא ותרשיש היא : (ט) כאשר שמענו. הנחמות מפי הנביאים כן ראינו : דמינו

אבן עזרא

(ג) כי. זה הוא קול הרנה הכרוז כמו ותעבור הרנה : (ד) ידבר. ינהג כעדר בתוך הדברו והטעם הוא מלך על כל הארץ והנה הכל בידו : (ה) יבחר. אם בבבל או על ימי המשיח ישוב ישראל אל נחלתם : (ו) עלה. על ארון שנגנז שיעלה ויראה ואחרים אמרו הטעם כי השם ישים העמים תחתינו ועת שנריע עליהם בחצוצרות וקול שופר השם יעלה ממנו ע"כ קראו עליון : (ז) זמרו. הטעם זמרו השם שהוא נודע במעשיו בשקול דעת הלב ולמלכנו שנודע לנו לבדנו בשכון כבודו עמנו: (ח) כי. בעבור שהזכיר למלכנו אמר כי מלך על כל הארץ : זמרו. זה כל משכיל: (ט) מלך. פעמים רבות בדורות שעברו הראה השם מלכותו כאשר עשה משפט ונקמה בגוים. וזה טעם ישב על כסא קדשו או ככה יאמר בדור המשיח על כן יאספו : (י) נדיבי. הנכבדים מעמים וטעם אלהי אברהם להיות עם לאל אברהם והזכירו בעבור הנפש שעשה בחרן וקרא בכל מקום בשם ה': מגני ארץ. הם המלכים כמו לה' מגיננו או יהיה השם לעיני הכל מאד נעלה : (א) שיר מזמור. לא יכולנו להפריש בין שיר מזמור למזמור שיר כמו מגור החלמיש מחלמיש צור : (ב) גדול ה' ומהולל מאד. גדול זה המזמור להזכירו שבח ירושלם: (ג) יפה נוף. מחוז שלשת הנפת על משקל אשר זורה ברחת ולהיותו סעיף או מתנופ' אין לו טעם : הר ציון. בצפון ירושלם: מלך רב. גדול כמו על כל רב ביתו והוא דוד קרית חנה דוד: (ד) אלהים. הטעם אע"פ שיש לו ארמנות רבות השם הוא משגבה וכבר נודע זה בגבורות שהראה : (ה) כי הנה המלכים. שנועדו ובאו עליה: (ו) המה. כאשר ראו גבורת השם נבהלו: (ז) רעדה. על כן ברחו וזה טעם נחפזו : (ח) ברוח. דמה החיל שאחזם כמו רוח קדי' בהיותו בים שישבר האניו': (ט) כאשר. אז יאמרו ישראל

תהלים מז

לאלהים בקול רנה : ג כי יהוה עליון נורא מלך גדול על כל הארץ : ד ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו : ה יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה : ו עלה אלהים בתרועה יהוה בקול שופר : ז זמרו אלהים זמרו זמרו למלכנו זמרו : ח כי מלך כל הארץ אלהים זמרו משכיל : ט מלך אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו : י נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה :

מח א שיר מזמור לבני קרח : ב גדול יהוה ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו : ג יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב : ד אלהים בארמנותיה נודע למשגב : ה כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו : ו המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו : ז רעדה אחזתם שם חיל כיולדה : ח ברוח קדים תשבר אניות תרשיש : ט כאשר שמענו כן ראינו בעיר

(הערות מסורה בגליון: ל' וחד וידבר; ג'; ג' פתחים בטעם; ט'; כ' ונספוק; כ' חולם; מ"ז; ל'; ל'; כולהון מ"ל כמ"ג חס'; ל' ומ"ל; כ"ט ר"פ; י"ע ר"פ; ל'; כ')

תרגום

ג ארום יי עלאה דחילא מלך רב על כל ארעא : ד יקטל עממיא במותנא חלופנא ואומיא יכבוש תחות רגלנא : ה יתרעי לנא למירת ית אחסנתנא ית בית מקדשא דיעקב דרחם לעלמין : ו יתעלי יי ביבבא יי בקל שופרא : ז שבחו קדם יי שבחו שבחו למלכנא שבחו : ח ארום מלך כל יתבי ארעא יי שבחו קדמוי בשכלא טבא : ט מלך יי על עמיא יי יתיב על כורסיה דקודשיה : י רבני עממיא אתכנשו עממיא די מהימנין לאלהא דאברהם ארום קדם יי תריסי ארעא לחדא אתעלא : א שירתא ותושבחתא על ידיהון דבני קרח : ב רב יי ומשבח לחדא בירושלם קרתא דאלהנא ובטור בית מקדשיה : ג שפיר היך חתנא חדות כל יתבי ארעא טורא דציון שידא דצפונא קריתא דמלכא רבא : ד יי בבורניתהא אתידע לתקוף : ה ארום הא מלכיא אתחברו עברו כחדא : ו הינון חמון היכנא תמהו על נסיא ופרישתא אתבהילו אוף ערקו : ז זיעא אחדתינון תמן רתיתא היך אתתא ילדה : ח בקידום תקיף כאשא דמן קדם יי תתבר אלפיא דטרסים : ט יימרון בני ישראל היך מה די שמענא היכנא חמינא בקרתא דיי צבאות בקרתא דאלהנא יי

את ג' פתחין בטעם וסי' את גאון יעקב אשר אהב. בהצותו את ארם נהרים. כי את אשר יאהב

ה' יוכיח. [ו]כל את[ה]בא במקף דכוו' פתחין במ"א קמץ וסי' את כל גבוה יראה : על גוים ב' וסי' איך נפלת משמים הלל. מלך אלהים על גוים : כי לאלהים ג' וסימ' ויעזרו עליהם ויתנו... ויאמר הקשיבו כל יהודה נדיבי עמים נאספו : גדול כלהון מל' במ"ג חסר בליש' וסימ' לא תכירו פנים. ובמורא גדל ובאתות ובמפתים. כי גדל מעל שמים : ברוח קדים ב' וסי' ברוח קדים עזה כל הלילה. תשבר אניות :

תולדות אהרן ידבר. שבת סג מכות יא : עלה. פקודה שער סג : זמרו לאלהים. ר"ה לב : מלך אלהים (ברכות יג ר"ה נס): נדיבי עמים. סכה מט חגיגה ג : לבני קרח. זוכר אחרי מות : גדול ה'. ר"ה לא תמיד לג זוכר ויקרא : יפה נוף. ר"ה כו זוכר ויגש ופקודי : כאשר שמענו. ערכין יד :

מצודת דוד

לבמות בעת ימלוך ה' על כל הארץ : (ג) כי ה' וגו'. כי אז ידעו שה' עליון נורא וכו' ר"ל שהוא עליון על הכל ונורא עליהם : (ה) יבחר לנו. ר"ל יחזיר לנו את נחלתינו ויבחר אותה לנו לשבת בה כמאז : את גאון יעקב. זה בה"מ אשר אהוב הוא לעולם : (ו) עלה. אז יתעלה ויתרומם אלהים בהרועה כי יתקעו על הקרבנות : ה' בקול שופר. מוסב על עלה לומר עלה ה' בקול שופר וכפל הדבר במ"ש : (ז) זמרו אלהים. זמרו לאלהים : זמרו. כפל הדבר להתמדתו : (ח) זמרו משכיל. זמרו זמר העשוי בהשכל : (ט) על כסא קדשו. להראות ממשלתו על כל : (י) נדיבי עמים. הנדיבים שבכל העמים יהיו נאספים לה"י וחוזר ומפרש שהם עם אלהי אברהם : מגיני ארץ. הם השרים שהם למגן ולחוזק לתושבי כח ור"ל כל שרי העמים המה לאלהים ובידו להוציא את ישראל מתחת ידיהם ולהביאם אל ארצם : מאוד נעלה. הוא מאוד מעולה ומרומם וכל אשר יחפוץ יעשה : **מח** (ב) בעיר אלהינו. ר"ל כשתבנה שכינתו בירושלים הר קדשו אז הוא גדול ומהולל בפי כל : (ג) יפה נוף. מחוז יפה ומשוש לכל הארץ הוא הר ציון העומד בצפון ירושלים והיא קרית מלך רב וגדול הוא דוד וכה"א קרית חנה דוד (ישעיה כט) : (ד) אלהים. כשאלהים שוכן בארמנותיה אז נודע לכל שהוא לה למשגב : (ה) המלכים נועדו. המלכים אשר עשו יום מיועד ויעברו אז לבא על ירושלים למלחמה : (ו) המה ראו. והמה כאשר ראו שאלהים בארמנותיה כן תמהו וכו' : (ז) שם

מצודת ציון

אל כף לשמחה וכן תקעו כף עליך (נחום ג) : (ד) ידבר. ינהג כמו ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה) : (ה) גאון. מל' גאוה ורוממות : (י) נדיבי. הותרן בממון יקרא נדיב : נעלה. מלשון עלוי ושבח והרמה : **מח** (ג) נוף. מחוז : משוש. כולם שמחים בראותם נוי תפארתו : ירכתי. ענין צד כירך שזה שבות בצד האדם : קרית. מל' קריה ועיר : רב. גדול : (ד) בארמנותיה. מלשון ארמון והיכל : (ה) נועדו. ענין הזמנה כמו בלתי אם נועדו (עמוס ג) : (ו) נחפזו. מלשון חפזון ובהלה : (ז) רעדה. פחד

בירושלים

אבן עזרא

ישראל כדרך נבואה לשובם אל ירושלם: (י) דמינו. אז יאמרו ישראל היינו מחשבים בלבינו ומדמים חסדך שהוא מלא היכלך או כהיותך בקרב היכלך: (יא) כשמך. בהיכלך ותהלתך היא צדק מלאה ימינך: (יב) ישמח הר ציון. השוכנים בערים סביב ציון כי ירושלים היא כאם וטעם למען משפטיך בעבור שאתה עושה משפט כאשר עשית במלכי' שנועדו: (יג) סבו. דברי ירושלם לעמים א"ר משה זה היה בימי דוד ורבים אמרו כי זה לימות המשיח: (יד) שיתו. לחילה. כמו חומות וחיל: פסגו. הביטו ארמנותיה שהם פסגה: (טו) כי. עלמות כמו עולמית כי הוא עומד עולם ועד הוא יהיה מנהג לעולם ובעל המסורת אומר כי הם שתי מלות והטעם עד מותנו ורבי משה אמר שהוא מגזרת עלם ינהגנו תמיד כמנהג הנערות והטע' כאשר נהגנו בימי נעורינו וי"א מגזרת ונעלם דבר במנהג טוב נעלם מהנבראים: (א) למנצח. שמעו זאת כל העמי'. זה המזמור הוא נכבד מאד כי יש בו מפורש אור העולם הבא ונשמת החכמה שלא תמות: (ב) שמעו. זה הדבר שהוא יודיע הוא כולל לכל חי שנפח השם באפיו נשמת חיים ע"כ האזינו כל יושבי חלד: (ג) גם. ככה אקרא בני אדם שאין להם מעלה או שיש להם שהם עדתי' וזה טעם ובני איש העשירי' האביונים: (ד) פי. בא ללמד על כל חכמה נעלמ' מהם וחכמי הלב יזכירוה בדרך חידה וטעם והגות והתבונות שהגה לבי: (ה) אטה. אדבר זאת החכמה בדרך משל כמו לא יראו אור כצאן לשאול שתו ובעבור כי החידה סתומה גם סגורה ע"כ אפתח וטעם בכנור כי זה המזמור יזמר בו ויתכן להיו' טע' אטה גם אני אטה אזני למשל והטעם גם אוכיח נפשי: (ו) למה. הטעם למה איגע לקנות הון בעבור יראתי ימי הזקנה כאשר כתוב עד אשר לא יבואו ימי הרעה והם ימי הזקנה כי בתחלה החל בבחרותיך: עון עקבי. דבק עם למה אירא, והטעם כי בקנותו ההון אולי אצטרך לבקשו מדרך שיקרנו עון והטעם שאלך בדרך לא ישרה ואותו העון לעולם סביבי יהי' כאילו אמר למה אירא בימי רע ולמען עון רגלי יסובני: (ז) הבוטחים. אמר רבי משה כי הוא פועל לגלת אירא ואין לו טעם והנכון כי הבוטחים תחלת דבר והטעם הנה הבוטחים על חילם
את
עפרם כמו עשה לי את החיל הזה:

תהלים מח מט

יְהוָה צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ אֱלֹהִים
ד'. ג' וחס' יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה: י דִּמִּינוּ
אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ:
ל' יא כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל־
ד' קַצְוֵי־אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ:
יב יִשְׂמַח ׀ הַר־צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת
יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ: יג סֹבּוּ
נ'. ל' צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ: יד שִׁיתוּ
ג'ל' ופת' הל' לִבְּכֶם ׀ לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן
תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן: טו כִּי זֶה ׀
ו' אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ
ל' עַל־מוּת:

מט א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר:
ח' ב שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ
כָּל־יֹשְׁבֵי חָלֶד: ג גַּם־בְּנֵי אָדָם
גַּם־בְּנֵי־אִישׁ יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן: ד פִּי
ד'. ל' יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת:
ל' ה אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר
ה' דגשים דסמי'. לא"ה חִידָתִי: ו לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֺן
עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי: ז הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם

תרגום

ישבללינה עד עלמי עלמין:
י אשוינן יי טובך במציעות
היכלך: יא היך כשמך יי
היכדין תושבחתך על סיפי
ארעא צדקתא מליא ימינך:
יב יחדי טור ציון יבוען
בתושבחן כנישתא דבית
יהודה מטול דינך: יג אקיפו
ציון יבוען וחזרו עלה מנו
מגדלהא: יד שוו ליבכון
לאוכלוסהא רמן לעיר
ברניתהא מטול דתשתעון לדר
אוחרן: טו ארום הין יי הוא
אלהנא שכנתיה בגוה
ומדוריה בשמיא לעלמי עלמין
הוא ידברננא כיומי טליותנא:
א לשבחא על ידיהון דבני
קרח תושבחתא: ב שמעו
אחויתא דא כל עממיא
אציתו כל דיירי ארעא: ג אוף
בני אדם קדמאה אוף בנוי
דיעקב כחדא זכאה וחיבא:
ד פומי ימלל חוכמתא ורננת
לבא בינא: ה אצלי למתלא
אודני אשרי למפתח בכנרא
אוחדתי: ו מטול אדחל ביום
אסערות בישא אלהן דחובת סורחני בסופי יחזרנני: ז לחיביא די מתרחצין על

ארץ ד' בסגול וסי' נסס' לעיל בסיפרא סי' ל"ה: לבכם ג' בקריא' וסי' ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו. וראיתם ושש לבכם ועצמתיכם כדשא תפרחנה. שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה. אנ"ך: לחילה ל' פסגו ל': עולם ועד ו' דסמיכי בקריא' וסי' נמסר בריש סיפרא סימן כ"א: האזינו ח' וסימ' נמסר בישעיה סימן כ"ח: חכמות ד' וסי' פי ידבר חכמות. חכמות בחוץ תרונה. חכמות בנתה ביתה. ראמות לאויל חכמות: למה ה' דגשי' דסמיכי לא"ה וסי' נמסר לעיל סימן מ"ג ועיי' שם

תולדות אהרן שיתו. (מגילה עג): כי זה. (שם): עקידה ש' מ' כל מזמור מט: האזינו. חולין קכז (שבת יד): למה אירא. זוהר תקן: עון. ע"ג יח:

רשי

(י) דמינו אלהים חסדך. הנביא חוזר ומתפלל להקב"ה ואומר דמינו וקוינו אל חסדיך לראות תשועתך זו בקרב היכלך. ומנחם פתר אותו לשון מחשבה כמו אל תדמי בנפשך (אסתר ד): (יא) כשמך אלהים כן תהלתך. כאשר שמך גדול כן תהלתך גדול בפי כל: (יב) תגלנה בנות יהודה. כל שערי ערי יהודה הם לציון בנות כמו וילכוד את קנת ואת בנותיה: למען משפטיך. שתעשה דין באומות: (יג) סבו ציון. אתם הבונים אותה: ספרו. לשון מנין דעו כמה מגדלי' ראויים לה: (יד) לחילה. לחומותיה כמו חיל וחומה. (איכה ב'): פסגו ארמנותיה. הגביהו בירניותיה. כמו אשדות הפסגה. (דברים ג') דמתרגמינן רמתא: למען תספרו. את גובהה ואת יפיה לדור שאחריכ': (טו) עלמו'. כאדם המנהיג את בנו קטן לאט. ומנחם פתר אותו. ל' עולם וכן פתרונו ינהגנו לעולמי': (ב) שמעו זאת כל העמים. לפי שמזמור זה מיוסד על בני אדם הבוטחי' בעשרם אמר כל העמים שכלם צריכים מוסר: חלד. היא הארץ ע"ש שהיא נושנת וחלודה. רחולי"א בלעז. ורבותינו פירשו ע"ש החולדה שהיא בינשה ואינה בוש דתנו רבנן כל שיש בינשה יש בוש חוץ מן החולדה: (ג) גם בני אדם. בני אברהם שנקרא האדם הגדול בענקים (יהושע י"ד) בני ישמעאל ובני קטורה: גם בני איש. בני נח שנקרא איש צדיק (בראשית ו'): (ד) והגות לבי. מחשבות לבי. תבונות הם: (ה) אטה למשל אזני. לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני (ש"א כד): אפתח. לכם חידתי זאת בכנור וזו היא החידה למה אני צריך לירא בימי רע ביום פקודת עון לפי שעון עקבי יסובני עונות שאני דש בעקבי שאני מזלזל בהם שהם בעיני עברות קלות הם מרשיעות אותי בדין וכ"ש העשירים: (ז) הבוטחים על חילם. ומה בצע בממונם הלא

מצודת ציון

פחד: חיל. חלחלה: (ח) אניות. ספינות: (י) דמינו. ענין תוחלת ותקוה כמו דום לה' (לעיל לז): (יב) בנות יהודה. ערי יהודה: (יד) לחילה. היא החומה הנמוכה שלפני הגבוהה וכן ויאבל חיל וחומה (איכה ב): פסגו. ענין הרמה וחוזק כמו עלה ראש הפסגה (דברים ג): (טו) על מות. כמו עולמית: מט (ב) האזינו. הטו אוזן: חלד. אנשי הזמן: (ג) בני אדם. המון העם: בני איש. הגדולים שבהם כמו הלא איש אתה (ש"א כו): (ד) והגות. ומחשבות: (ו) עקבי. עקב הרגל

מצודת דוד

בירושלים: (ח) ברוח קדים. אשר היא העזה שברוחות בה תשבר את האניות של חיל גוג הבאים דרך ים תרשיש: (ט) כאשר שמענו. את הדברים מפי הנביאים כן ראינו אותם בעיר ה' שהוא אלהינו: יכוננה. את ירושלים יכונן להיות עומדת על כנה ובישיבה עד עולם ועד: (י) דמינו. אתה אלהים הן הוחלנו מאז אל חסדך אשר תראה בקרב היכלך: (יא) כשמך. כמו ששמך מורה שאתה מושל בכל כן מהראוי להלל אותך בזה על קצות הארץ: צדק. עם כי היכולת בידך לא תבוא בשטף אף כ"א בצדק: (יב) למען משפטיך. אשר תעשה בחיל גוג: (יג) סובו ציון. וראו תפארתה: ספרו מגדליה. ותראו כי רבים המה: (יד) שיתו. שימו לבבכם לבנין החיל ליפותה ולחזקה: פסגו. הגביהו וחזקו הארמנות: למען תספרו. מגודל יופי הבנין הנעשה בעזר אלוה: (טו) כי זה אלהים. העושה לנו כל זאת הוא אלהינו עד עולם ובדרך זה ינהגנו עולמית: מט (ב) כל העמים. כי כולם צריכים לדעת המוסר הזה: (ג) יחד. ר"ל זה כזה: (ד) והגות. מחשבות לבי המה דברי תבונה ר"ל מלבד הדברים הנגלים שים במה שאדבר הנה יש בהם עוד דברים נסתרים מה שאחשוב בלבי: (ה) אטה למשל אזני. דברי המשל הם כמו כצאן לשאול שתו ולא יראו אור ואמר גם אני אטה אזני להם כאומר לא לזולת לבד אזכיר ואזהיר כי גם את עצמי עמהם: אפתח בכנור חידתי. כי החידה היא סגורה וכחומה ואמר אפתח כתימת החידה ואפרשה עם הכנור שאזמר בה כי בהכרעת הנגון יובן הדברים: (ו) למה אירא. וזהו דברו למה אירא וגו' ר"ל על מה אירא כשיבוא הרע בעולם והלא על כי העונות אשר אני מזלזל בהם לדושם בעקב רגלי הם הם המסבבים אותי ובעבורם אני מתפחד פן ע"י אלכד ברעה: (ז) הבוטחים. ר"ל א"כ כ"ש האנשים ההולכים בתהום ברוב עשרם ומתהללים בה כ"ש שיש להם להתפחד כי הלא דרכם להרבות גזל בשעת ולדושם

וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ׃ ח אָח לֹא־
פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים
כָּפְרוֹ׃ ט וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל
לְעוֹלָם׃ י וִיחִי־עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה
הַשָּׁחַת׃ יא כִּי יִרְאֶה ׀ חֲכָמִים
יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל וָבַעַר יֹאבֵדוּ
וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם׃ יב קִרְבָּם
בָּתֵּימוֹ ׀ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר
קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת׃ יג וְאָדָם
בִּיקָר בַּל־יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃
יד זֶה דַרְכָּם כֵּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם ׀
בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה׃ טו כַּצֹּאן ׀ לִשְׁאוֹל
שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים
לַבֹּקֶר וְצִירָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל
לוֹ׃ טז אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה־נַפְשִׁי מִיַּד־
שְׁאוֹל כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה׃ יז אַל־תִּירָא
כִּי־יַעֲשִׁר אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ׃

גבסרהון ובסגיאות עתרידהון משתבחין: ח אחוהי דאשתבא לא מפרק יפרוק גבר מנכסוי ולא יהב לאלהא פורקניה: ט ויהי יקיר פורקניה ויפסוק בישותיה ופורענותא לעלם: י ויחי תוב לחיי עלמא לא יחמי דין גהנם: יא ארום יחמון חכימיא רשיעיא בגהנם יתדנון כחדא כסיליא ושטיא ייבדון וישבקון לצדיקיא ממונהון: יב בבית קבורתהון ישרון לעלם ולא יקומון ממשכניהון לדרי דריא מטול דאתרברבו וקנו שום ביש עלוי ארעא: יג וגברא חיבא ביקרא לא יבית עם צדיקיא אמתיל היך בעירא אשתוא לקמא: יד דין ארחתהון גרם שטותא להון ובסופהון בפומהון יתנון סורחנותהון לעלמא דאתי: טו היך ענא צדיקיא שוו למותא וקטלון ותברו צדיקיא ופלחי אוריתא ותריציא אלקו מטול הכי גופיהון יהון בלין בגהנם מן בגלל דאושיטו ידיהון וחבילו בית מדור שכנתיה דיליה: טז אמר דוד ברוח נבואה ברם אלהא יפרוק נפשי מן דין גהנם ארום ילפנני אוריתיה לעלמין: יז (על קרח וסיעתיה אתנבי ואמר) לא תדחל (משה) ארום אתעתר (קרח) גברא (דמצותא) ארום יסגי איקר

וחדל ב' וסי' וחדל לעשות הפסח. ויקר פדיון נפשם: לדור ודר ד' דסמיכי כתיב כן דור קדמ' מ"ל ותניין חסר וסימ' לכן ישבו ציים. קרבם בתימו לעולם. ואנחנו עמך וצאן. מלכותך מלכות כל. וא' חלוף ובניתי לדר ודור כסאך: וירדו ב' וסימ' בם ישרים לבקר. וירדו בהם וישובו. וא' רפי וירדו בדגת הים:

תולדות אהרן ויחי עוד. חגיגה ט: קרבם. מ"ק ט: אדם ביקר. שבת קנב סנהדרין: זה דרכם. שבת לא: וצורם. ר"ה יז: אל תירא. עקידה שער קא:

רשי

סלה: (ח) אח. לא יוכל לפדות את אחיו בממונו לפי שאם בא איש לפדות איש את אחיו יתיקר פדיון נפשם מכל הון לפיכך על כרחו חדל הוא לעולם מלפדותו: (ט) ויקר. (שיחיה לנצח ולא יראה השחת) ומנחם חברו לשון מניעה כמו אוקיר אנוש מפז (ישעיה יג) והלך עמם בחמת קרי (ויקרא כו). כלומר וימנע פדיון נפשם: (יא) כי יראה חכמים ימותו. ואין נצולין מן המות לפיכך ע"כ הוא חדל ליגע ולטרוח על פדיון אחיו: חילם. ממונם. בחכמים נאמר מיתה שאינם מתים בעה"ז אלא הגוף בלבד ובכסיל ובער נאמר אבידה: (יב) קרבם בתימו לעולם. מחשבותם לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם: קראו בשמותם. את בתיהם שהם בוני' למען יהיה להם לזכרון כגון ויקר' שם העיר כשם בנו חנוך (בראשי' ד') אנטיוכס בנה אנטוכיא סליקוס בנה סליקיא: (יג) ביקר. לשון יקר ותפארת. (סא"א): נמשל. לשון משל: נדמו. לשון דממה: (יד) כסל. שטות: ואחריהם בפיהם ירצו סלה: והבאים אחריהם ידברו בהם. ויספרו בפיהם מה אירע לראשונים: ירצו. לשון הרצאת דברים: רטריורי"ש בלע"ז. ורז"ל פירשו זה דרכם של רשעי' שסופ' אבודי' אבל כסל למו חלב יש להם על כסליהם ומכסות את כליותיהם ואינן יועצות אותם לשוב מרעתם ושמא תאמר שכחה היא להם על שכחו שסופם למות ת"ל ואחריהם בפיהם ירצו כלומר יום אחריתם תמיד בפיהם ואין חרדים ממנו: (טו) כצאן לשאול שתו. כצאן המתאסף לדיר כן הם לשאול. שתו דגשות התי"ו במקום תי"ו שנייה לשאול שותתו ל' שתותיה של שאול למדרגה התחתונה וכן שתו בשמים פיהם (לקמן ע"ג) גם הוא לשון שתות. קבעו בשמי' פיהם לשונם הרע: מות ירעם. מלאך המות יאכלם. ואל תתמה על לשון אכילה זו שכן מצינו במקום אחר (איוב יח) יאכל בדיו בכור מות. ל"א לשון רעיה כמו הירוע ברזל (ירמיה טו): וירדו בם ישרים לבקר. ליום הגאולה כשיזרח בקרם של ישראל יהיו רודים בהם כמו שנא' ועסותם רשעים וגו' (סוף מלאכי): וצורם לבלות שאול. צורתם של רשעים תבלה את השאול. גיהנם כלה והם אינם כלים: מזבול לו. מהיות להם מדור והקב"ה מוציא חמה מנרתקה ומלהטת אותם שנאמ' (שם) וליהט אותם היום הבא. ורבותינו פירשו מזבול לו על שפשטו ידיהם בזבול שהחריבו את בה"מ: (טז) אך אלהים יפדה נפשי. אבל אני שהטיתי למשל אזני. אלהים יפדה נפשי שלא אלך אל שאול כי יקחני

אבן עזרא

(ח) אח. אמר רבי יונה כי טעמו אחד ואחרים אמרו כי טעמו כמו ואמר אח והנכון בעיני כי אח פעול והאיש הוא הפועל כאילו אמר הנה העשירים לא יוכלו לפדות את אחיהם גם נפשם מהמות וזה הממון מה יועילנו והנה הוא אין איש פודה אחיו מהמות ולא עוד רק גם נפשו על כן ויקר פדיון והטעם וחדל שלא יהיה זה לעולם: (י) ויחי. ואיך יחשוב הקונה ההון: (יא) כי. והלא יראה חכמים תמנו ימותו בכל דור והזכיר מות עם החכמי' ויאבדו עם הכסיל והבער כי ילט לאבדון והכסיל הולך דרך עקשות והבער שלא יבין כמו הבהמה ושניהם יאבדו: חילם. כנגד הבוטחים על חילם: (יב) קרבם. יש אומרים כי הוא הפוך קברם והוא הבית הנקרא בית עולמו וטע' קראו בשמות' שבנו בניניהם על קברם וי"א כי טעם קרבם כמו וקרב איש במחשבתם שיעמדו בתימו ולפי דעתי שהוא חסר בי"ת כאלו הוא בקרבם והטעם בקרב האחרים שעזבו להם חילם והטעם לא נשאר להם זכר רק שיאמר זה בית פלוני וזה המגדל בנה פלוני וזה טעם קראו וכל זה לא יועיל: (יג) ואדם. וי"א כי ביקר זה היקר שלו שהוא הממון לא ילין עמו במותו רק יעזבנו ויהיה בל ילין כמו נפשו בטוב תלין והנה האדם נמשל כבהמות שימותו גם הם במותם: נדמו. נכרתו. והירושלמי אמר נמשל האחד שהוא הפרט נדמו הכלל: (יד) זה. ואחריהם הם בניהם ירצו ללכת בדרך זה וטע' בפיה' כי הם יצוום ככה וי"א הם ירצו את שנים: (טו) כצאן. שתו. כמו שתו בשמים פיהם והטעם שמו עצמם במחשבתם שהם כצאן. מות ירעם. כי סופם לטבח: וירדו בם ישרים. זה אחר מותם והם ארבעה יסודי' שאינם מורכבים שהאש מורכבת בו תשוב אל האש והרוח אל הרוח והמים אל המים והעצמו' שהם ממתכונת העפר אל העפר. טעם לבקר כנגד ילין והטעם אחר חצי יום אז יחלו וצורם כמו וצורתם וכמוהו כתבונם עצבים כתבונתם והטעם כי השאול שהוא למט' שהם הגוף הוא יכלה הצורה וטעם מזבול מהזבול שהוא דר בו כל אחד מהם יבוא לו הכילוי ורבי משה אמר כי תחסר מלת הרודים וישרים שלא יוכלו בני אדם להמלט ורבי יונה אמר מזבול לו משפט שמים על כל אחד: (טז) אך. כבר הזכרתי בספר כי הנפש והנשמה והרוח שם א' לנשמת אדם העליונה העומדת לעד ולא תמות ונקראה נפש גם רוח בעבור שלא תראה לעין כי הם אלה ובעבור היותו המשורר מלא רוח חכמה ומכתב השם חרות על נשמתו על כן אמר אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כשאר בני אדם כי מי גבר יחיה ולא יראה המות וזה טעם יקחני שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים וכמוהו כי לקח אותו אלהים ואחר כבוד תקחני: (יז) אל. שב עוד להוכיח עצמו כאשר החל אטה למשל אזני או יוכיח המשכיל אם כן אל תירא אם היית כלא הון ותקנ' לעשיר:

כי

מצודת דוד

ולדוסם בעקב הרגל: (ח) אח וגו'. כלומר הנה בהמת כסלות גדול הוא לבטוח בעושר כי הלא אין איש יוכל לפדות בממון את אחיו מן המיתה ואף כופר נפש עצמו לא יוכל ליתן: (ט) ויקר. להפדות את הנפש הוא דבר יקר ולא סוף דבר שיקר הוא אלא אפי' שחדל הוא לעולם ואינו נמצא כלל: (י) ויחי. אף אם הרבה יחיה וכי יחיה עוד לנצח ולא יראה כלל את השחת ומהו א"כ בטחון העושר: (יא) כי יראה. עם כי יראה שכל בני העולם עומדים למיתה החכם יהיה או סכל ובמותם יעזבו עושרם לאחרים אשר לא עמלו בו: (יב) קרבם. עכ"ז יחשבו בקרב לבם אשר בתיהם תתקיים לעולם: קראו. קוראים שמם על האדמה לומר שהיא אדמת פלוני כאלו יחיו לנצח ותהיה בידם: (יג) ואדם ביקר. הלא אין האדם בוטח ביקר עשרו שילין עמו עד הבוקר וא"כ מה הוא העושר: נמשל. הבוטח בעשרו הוא נמשל לבהמות ודומים אליהם בחסרון הדעת והענין כפול לדמיון גמור: (יד) זה דרכם. כן מנהגם להחזיק לעצמם את הכסילות הזאת להתהלל עם העושר ולבטוח בו: אחריהם. אף בניהם הבאים אחריהם גם המה ירצו לעולם באמרי פיהם כי אבותיהם להתהלל עם העושר: (טו) כצאן. ועומדים המה למיתה לבלות הנפש עם הגוף וכמו הצאן הנאסף אל הדיר הנעשה עם נפשותם כן יאספו כולם להשימם בשאול והמות ישברם מכל וכל

מצודת ציון

סרגל: (ז) חילם. עשרם: יתהללו. ישתבחו: (ח) כפרו. פדיון נפשו: (ט) ויקר. דבר אשר הקשה מציאותו קרוי יקר וכן ודבר ה' היה יקר (ש"א ג): (י) השחת. בור הקבר: (יא) ובער. שוטה: חילם. עשרם: (יג) ביקר. מלשון יקר: נדמו. מלשון דמיון: (יד) כסל. מל' כסילות: למו. להם: ירצו. מלשון רצון: (טו) שתו. שמו: ירעם. ישברם: וירדו. וימשלו: וצורם. מלשון צור ור"ל חזקם: לבלות. מלשון בליה וקלקול: מזבול. ענין מדור כמו בית זבול לך (מ"א ח):

מכולא

(יח) כי. יקח הכל. אפילו חלק ממנו כדרך ונפשו יבשה אין כל והנה בתחלה הזכיר כי ההון לא ימלטנו ממות ועתה יזכיר כי לא יועיל אחרי מותו והטעם כי אם יקנה חכמה תועילנו אחר מותו כי אין תועלת בהון רק בחייו שיאכל וישתה וזה טעם כי נפשו בחייו יברך : (יט) ויודך. הטעם העני והעשיר : כי תיטיב לך. יאמר למשכיל שתבקש מה שיהיה לך טוב באחרונה ע"כ אחריו : (כ) תבוא. שב אל נפשו של העשיר ככתוב למעלה : עד דור אבותיו. שהיו כמוהו בלא חכמה : עד נצח לא יראו אור. זהו השכר ותענוג הנשמה לאור באור אדוניה שנתנה והוא לקחה וככה בספר בן גוריון יקרא אור העוה"ב אור הגדול וכבר הזכרתי טעמו : אדם. אמר רבי יהודה הלוי מ"כ ואדם ביקר בל ילין פי' יש עם אדם יקר שלא ילין והטעם שלא ישכב וימות והוא כבוד הנשמה וכן אדם שלא למד לא יבין ע"כ כבהמות : (א) מזמור לאסף. אל. הטעם תקיף לעשו' משפט ע"כ אלהים וטעם ה' שהוא שוכן עד בלי שינוי : ויקרא ארץ. קרא יושבי הארץ הדרי' ממזרח שמש ועד מבואו כך הוא היישוב אע"פ שאין מיושב מכל הארץ רק פחות מהרביעית בראיות גמורות : (ב) מציון. שהוא באמצע היישוב באורך וברוחב : הופיע. כבוד השם : (ג) יבא. אלה דברי הצדיקי' שיקוו שישמיד הפושעי' בו וזה טעם אש לפניו : נשערה. אע"פ שהוא כתוב בשי"ן הוא כרוח סערה : (ד) יקרא אל השמים. אל המלאכים : ואל הארץ. אל יושביה : (ה) אספו. הטעם להוכיח את חסידי ישראל שכרתו עם השם ברית וטעם עלי זבח בעבור הזבח כאילו אמר על דבר זבח : (ו) ויגידו. המלאכי' לעולם הם עדים כי אלהים לעולם שופט צדק הוא וזאת היא התוכחת : (ז) שמעה. הטעם לא כרתי אתך ברית רק שאהיה לך לאלהים וזהו הוא אלהים אלהיך אנכי : (ח) לא. ועתה לא אוכיחך על זבחיך אם לא תקריבם לפני כאשר אמר ירמיהו עולותיכם ספו על זבחיכם זבחיך הם זבחי חטאת ואשם ועולותיך להיותם נגדי תמיד : (ט) לא. אין לי צורך לקחת מביתך פר הזכיר הגדול הקרב לגבי המזבח : ממכלאותיך. כמו גזר ממכלה צאן והאל"ף והה"א מתחלפין : (י) כי. אלף וא"ו חיתו נוסף כוי"ו בנו בעור : בהררי אלף. אלף הרים או

יקחני בחיי ללכת בדרכיו : (יט) כי נפשו בחייו יברך. הרשע מברך את נפשו בחייו ואומר שלום עליך נפשי לא יאונך שום רעה אבל אחרים אין אומרים עליו כן : ויודך כי תיטיב לך. ואתה אם תשמע לדברי הכל יודוך כי תטיב לנפשך ליישר את דרכך : (כ) תבא עד דור אבותיו. כשתשלים ימיך ותמות תבא ותראה את דור הרשעים אבותיו של רשע נידונים בגיהנם אשר עד נצח לא יראו אור : (כא) אדם ביקר ולא יבין. דרך החיים נתונה לפניו שאם ילך בה הרי נכבד ואינו מבין את הטוב : (א) אל אלהים ה'. אקרא (אלהי האלהים ה' שמו) : דבר ויקרא ארץ. והוא הופיע מציון שהוא מכלל יופי : מכלל. שם דבר פתרונ"ט בלעז : (ג) יבא אלהינו ואל יחרש. עוד על דם עבדיו השפוך : (ד) יקרא אל השמי'. לפקוד על שר האומות שבמרום : ואל הארץ. לפקוד על מלכי מצרים : לדין עמו. לנקום נקמת עמו כמו כי ידין עמו ודם עבדיו יקום (דברים ל"ב) : (ה) אספו לי חסידי. ועוד יקרא לשמים ולארץ שיאספו לו הגליות כענין שנאמר עורי צפון ובאי תימן (שיר ד') : כרתי בריתי עלי זבח. שקבלו את התורה בברית וזבח כענין שנאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' וגו' (שמות כ"ד) : (ח) לא על זבחיך אוכיחך. אם אינך מביא לי זבחיך ולא עולתיך נגדי תמיד. אינני שם עיני ולבי על כך : (ט) לא אקח מביתך פר. לא שלך הם אלא שלי : ממכלאותיך. הוא דיר הצאן כמו גזר ממכלה צאן (חבקוק ג') פאר"ק בלעז : בבהמות

יח כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו כְּבוֹדוֹ׃ יט כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֻךָ כִּי־תֵיטִיב לָךְ׃ כ תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד־נֵצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר׃ כא אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃

נ א מִזְמוֹר לְאָסָף אֵל ׀ אֱלֹהִים יְהוָה דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אָרֶץ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבֹאוֹ׃ ב מִצִּיּוֹן מִכְלַל־יֹפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ׃ ג יָבֹא אֱלֹהֵינוּ וְאַל־יֶחֱרַשׁ אֵשׁ־לְפָנָיו תֹּאכֵל וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד׃ ד יִקְרָא אֶל־הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְאֶל־הָאָרֶץ לָדִין עַמּוֹ׃ ה אִסְפוּ־לִי חֲסִידָי כֹּרְתֵי בְרִיתִי עֲלֵי־זָבַח׃ ו וַיַּגִּידוּ שָׁמַיִם צִדְקוֹ כִּי־אֱלֹהִים ׀ שֹׁפֵט הוּא סֶלָה׃ ז שִׁמְעָה עַמִּי ׀ וַאֲדַבֵּרָה יִשְׂרָאֵל וְאָעִידָה בָּךְ אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ אָנֹכִי׃ ח לֹא עַל־זְבָחֶיךָ אוֹכִיחֶךָ וְעוֹלֹתֶיךָ לְנֶגְדִּי תָמִיד׃ ט לֹא־אֶקַּח מִבֵּיתְךָ פָר מִמִּכְלְאֹתֶיךָ עַתּוּדִים׃ י כִּי־לִי

ל' כתיב כן · ג' מ"ל · ב' לא יסקר · ג' · ג' · ל' וחס' ומ"ל · ג'. ל' · י"ז · ל' וכתיב שין · ס'. ג'. ל'. ג' · ל' · ג"ל · ד' · ס' · ח · ל' · ל'

ביתיה : יח ארום לא במותיה יסב כולא לא יחות בתרוי איקריה : יט ארום נפשיה (דמשה) בחיוהי יברך לך ויודונך צדיקיא ארום תיטיב לפלחין קדמך : כ תעול דוכרנהון דצדיקיא עד דר אבהתהון ורשיעיא לעלמי עלמיא לא יחמון נהורא : כא גברא חייבא בזמן דאיתוהי ביקרא לא יתבין ובאסתלקות יקריה מניה אמתיל לבעירא ואשתוי לרמא : א תושבחתא על ידוי דאסף תקיפא אלהא יי מלל מן בראשית שירתא וגזר למעבד ארעא ממדנח שמשא עד מעלניה : ב ושרוי בירית עלמא מציון ומן תמן גמיר שופריה אלהא יתגלי : ג יימרון צדיקיא ביום דינא רבא ייתי אלהנא ולא ישתוק למעבד פורענות עמיה אשתא קדמוי תצלהב וחזור חזור ליה תזעוף עלעולא לחדא : ד יקרי לאנגלי מרומא מלעיל ולצדיקי ארעא מלרע למימתח דין על עמיה : ה כנושו לותי חסידי די גזרו קיימי וקיימו אוריתא ואתעסקו בצלותא דאמתילא לקורבנא : ו ויתנון אנגלי מרומא זכותיה ארום אלהא דינא הוא לעלמא : ז שמע עמי ואמלל ישראל ואסהיד בך אלהא אלהך אנא : ח לא מטול דבחך דלא קרבת קדמי בגלותא אנא מוכח לך ארום עלותך דקריבו אבהתך לקבלי תדירא : ט לא קבלית מן אידך תורא מן עדרך ברחי : י ארום דילי כל

אבתיו ג' מ"ל וסי' וגם כל הדור ההוא נאספו. כל לבבו הכין לדרוש. תבא עד דור אבתיו : אל אלהים ה' ג' וסימ' אל אלהים ה' הוא ידע וישראל ב' בפסוק. מזמור לאסף אל אלהים ה' : הופיע ג' וסימ' מהר פארן. מציון מכלל יופי. אל נקמות ה'. וא' והופיע אור עננו : לדין ג' וסימ' ועמד לדין עמים. יקרא אל השמים מעל. ולא יוכל לדין עם שתקיף : ממכלאותיך ל' עתודים. ממקדשך ל' נורא אלהים. יפגשך ל' עשו אחי. ומעגלך ל' ירעפון דשן. למנותתיך ל' ללחמך ל'

תולדות אהרן אלסים ה'. יומא נד זוכר אחרי מות (ברכות יב) : ממזרח. עקידס ש' גן כל המזמור : מציון. יומא שם (יומא נו) : וסביביו. יבמות קכא ב"ק נ (שקלים יח) : יקרא. סנהדרין נא : אספו לי. סנהדרין קח קי (סנהדרין כט) : כי לי. מנחות קי :

מצודת ציון

נ (א) מבואו. שקיעתו כמו כי בא השמש (בראשית כח) : (ב) מכלל. מלשון כל. ור"ל כלול בכל היופי וכן לבושי מכלול (יחזקאל כ"ג) : הופיע. האיר וזרח : (ג) יחרש. ישתוק : תאכל. השרף : נשערה. מלשון סערה : (ז) ואעידה. ענין התראה שדרכה להיות בעדים : (ט) ממכלאותיך. מלשון בית הכלא והוא גדרות הצאן : עתודים. הם הזכרים מן העזים : (י) אלף. מנין מרובה אחז

מצודת דוד

כי בקבר תכלה הנפש עם הגוף : וירדו. אף בחייהם כאשר יבוא עתם ימשלו בם הישרים בבוא עת בקרם וזריחתם : וצורם. וחוזקם יובא להרקב בשאול ולא ישאר מהם מאומה לא מהגוף ולא מהנפש : מזבול לו. מן המדור שלא יובא אל השאול : (טז) מיד שאול. לבל תכלה נפשי עם הגוף בקבר : כי יקחני סלה. את נפשי יקח להיות גנוזה עמו למעלה עד עולם : (יז) אל תירא. אל תדאג בעבור קנאת העשיר : (יח) הכל. כלל וכלל לא וכן ולרש אין כל (ש"ב יב) : לא ירד. אל הקבר : (יט) כי נפשו. הוא לבד ברך נפש עצמו בימי חייו ואמר שלום יהיה לי אבל לא נתברך מזולת אבל אתה כאשר תטיב מעשיך להיטיב לך בעוה"ב אז הכל יודוך : (כ) תבוא וגו'. כאשר תבוא להשכיל אף עד גמול דור אבותיו אשר ג"כ היתה כל חמדתם לאסוף הון אז תבין בעד נצח לא ראו אור עוה"ב : (כא) אדם ביקר. ר"ל אף תבין כי האדם אשר הוא ביקר העושר ולא יבין לבל ישים בו כל חמדתו ולבטוח בו שהוא נמשל לבהמות ודומים להם בחסרון הדעת דמיון גמור : נ (א) אל אלהים ה'. אל שעל כל אלהים הם מלאכי מעלה אשר שמו ה' הוא דבר וקרא אל יושבי הארץ מן קצה המזרח עד המערב : (ב) הופיע. העיר והוציא את הקול מציון הכלול בכל היופי : (ה) אספו לי. ויאמר להם הביאו ואספו אלי את חסידי אשר כרתי עמהם ברית בדם זבח כמ"ש הנה דם הברית (שמות כ"ד) : (ו) ויגידו שמים. אז יגידו מלאכי שמים אם צדקו ויאמרו עתה ראינו מה שלא שפט עד הנה הוא על כי הוא שופט לעולם : (ז) ואדברה. את דברי : ישראל. אתה ישראל שמע ואעידה בך : אלהים אלהיך אנכי. ועליך לשמוע דברי : (ח) לא על זבחיך. לא אוכיח אותך על המנעך להקריב זבחיך ולא אוכיח אותך שיהיו עולותיך תמיד לנגדי כי אין הפסד בהם כי טוב אשר לא תדור : (ט) לא אקח. לא צריך לקחת מביתך פר להקריב לפני : ממכלאותיך. מוסב על לא אקח : (י) כל חיתו יער. עם אלפים בידך הלא

בהמה

כָל־חַיְתוֹ־יָעַר בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי־אָלֶף׃
יא יָדַעְתִּי כָּל־עוֹף הָרִים וְזִיז שָׂדַי
עִמָּדִי׃ יב אִם־אֶרְעַב לֹא־אֹמַר
לָךְ כִּי־לִי תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ׃ יג הַאוֹכַל
בְּשַׂר אַבִּירִים וְדַם עַתּוּדִים אֶשְׁתֶּה׃
יד זְבַח לֵאלֹהִים תּוֹדָה וְשַׁלֵּם לְעֶלְיוֹן
נְדָרֶיךָ׃ טו וּקְרָאֵנִי בְּיוֹם צָרָה אֲחַלֶּצְךָ
וּתְכַבְּדֵנִי׃ טז וְלָרָשָׁע אָמַר אֱלֹהִים
מַה־לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי וַתִּשָּׂא בְרִיתִי
עֲלֵי־פִיךָ׃ יז וְאַתָּה שָׂנֵאתָ מוּסָר
וַתַּשְׁלֵךְ דְּבָרַי אַחֲרֶיךָ׃ יח אִם־
רָאִיתָ גַנָּב וַתִּרֶץ עִמּוֹ וְעִם מְנָאֲפִים
חֶלְקֶךָ׃ יט פִּיךָ שָׁלַחְתָּ בְרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ
תַּצְמִיד מִרְמָה׃ כ תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ
תְדַבֵּר בְּבֶן־אִמְּךָ תִּתֶּן־דֹּפִי׃ כא אֵלֶּה
עָשִׂיתָ ׀ וְהֶחֱרַשְׁתִּי דִּמִּיתָ הֱיוֹת־
אֶהְיֶה כָמוֹךָ אוֹכִיחֲךָ וְאֶעֶרְכָה
לְעֵינֶיךָ׃ כב בִּינוּ־נָא זֹאת שֹׁכְחֵי
אֱלוֹהַּ פֶּן־אֶטְרֹף וְאֵין מַצִּיל׃ כג זֹבֵחַ
תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ
בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים׃

ל׳ ומ״ל · ל׳ · ל׳. ו׳ · ל׳ · ג׳ דגשים · ה׳ חס׳ בכתובים · ל׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ה׳. ב׳ · ל׳

תרגום

חֵיוַת חוּרְשָׁא (וַעֲתִידַת לְצַדִּיקַיָּא בְּגַן עֵדֶן) בְּעִירַיָּא דִבְהוֹן (וְתוֹר בַּר דְּרָעֵי בְּכָל יוֹמָא) בְּטוּרִין אַלְפָא׃ יא גְּלֵיין קֳדָמַי כָּל מִינֵי עוֹפָא דְפָרְחִין בַּאֲוִיר שְׁמַיָּא וְתַרְנְגוֹל בָּרָא (דְקַרְצוּלֵיהּ שָׁרְיָין בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי בִשְׁמַיָּא) מְרַנֵּן קֳדָמַי׃ יב אִין יִמְטֵי זְמַן קוּרְבָּנָא תְּדִירָא דְקְרִיצְתָּא לָא אֵימַר לָךְ אֲרוּם דִּילִי אַרְעָא וּמַלְיָתָהּ׃ יג לָא קַבְּלֵית בְּשַׂר נִכְסַת פַּטִּימַיָּא וּדְמָא דְבַרְחֵי לָא זְרִיקוּ כַהֲנַיָּא קֳדָמַי׃ יד כְּבוֹשׁ יִצְרָא בִישָׁא וְיִתְחֲשַׁב קֳדָם יְיָ כְּנִכְסַת תּוֹדְתָא וְשַׁלֵּם לְעִלָּאָה נִדְרָיךְ׃ טו וְצַלֵּי קֳדָמַי בְּיוֹמָא דְעָקְתָא אֱשֵׁיזְבִנָּךְ אֲרוּם תְּיַקְרִינַנִי׃ טז וּלְרַשִׁיעָא דְלָא עֲבַד תְּתוּבָא וּמְצַלֵּי בְּמְרוֹמָא אֲמַר יְיָ מַה לָךְ לְמִשְׁתָּעֵי קְיָמֵי וְתִימֵי בִשְׁמִי וְתִדְכַּר קְיָמִי עֲלֵי פוּמָךְ׃ יז וְאַנְתְּ סְנֵיתָא מַכְסְנוּתָא דְחַכִּימַיָּא וּטְלַקְתָּא פִּתְגָּמַי בַּתְרָךְ׃ יח אִין חֲמֵיתָא גַנָּבָא וּרְהַטְתָּא בַתְרוֹי וְעִם גְיוֹפֵי שַׁוֵּיתָא חוּלָקָךְ׃ יט פּוּמָךְ שַׁבַּחְתָּא לְמִשְׁתָּעֵי לִישָׁנָא בִישָׁא וְלִישָּׁנָךְ מְדַבְּקָא לְמַלָּלָא נִכְלָא׃ כ תֵּתִיב בַּאֲחָךְ תְּמַלֵּיל כַּדְבוּתָא בְּבַר אִמָּךְ תְּשַׁוֵּי דֻפְיָא׃ כא אִלֵּין עוֹבָדִין בִּישִׁין עֲבַדְתָּא וְאוֹרְכֵית דְּתְתוּב חֲשַׁבְתָּא לְמֶהֱוֵי עַד עָלְמִין שְׁלִים אֲמַרְתָּא בְּלִבְבָךְ אֶהֱוֵי תַקִּיף הֵיכְמָךְ אוֹכַחִינָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין וַאֲסַדֵּר דִּין גֵּיהִנָּם בְּעָלְמָא דְאָתֵי קֳדָמָךְ׃ כב אִתְבּוֹנְנוּ כְדוּן דָא רַשִׁיעַיָּא דְשָׁלַן אֱלָהָא דִלְמָא אֶתְבַּר תּוּקְפְּכוֹן וְלֵית מְשֵׁיזִיב׃ כג דְדָבַח יִצְרָא בִישָׁא הֵיךְ קוּרְבַּן תּוֹדְתָא יִתְחֲשֵׁב לֵיהּ וּמוֹקִיר לִי וְדִי יַעֲדֵּי אוֹרְחָא בִישָׁא אַחְמֵי לֵיהּ בְּפוּרְקָנָא

רשי

(י) בהמות בהררי אלף. הוא (שור) שהוא רועה אלף הרים ליום וכל יום ויום הם צומחים. י"מ אלף הרים או אלף פרסאו' או שם אלף פרים. וי"מ שהוא כמו שגר אלפיך כלומר הרים מלאים בקר בעבור שהזכיר לא אקח מביתך פר: (יא) וזיז שדי עמדי. רמש השדה זיז על שהם זזים ממקום למקום אשבונמ"ט בלעז: עמדי. אני יודע את כלם: (יג) האוכל בשר אבירים. לא אמרתי לך להביא זבח שאני צריך לאכילה אלא נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני: (יד) זבח לאלהי' תודה. התודה על מעשיך ושוב אלי וזהו זבח שאני חפץ בו ואח"כ שלם לעליון נדריך כי אז יתקבלו לרצון: (טו) ותכבדני. שזה הוא כבודי שאושיע את השבוטחים בי: (טז) ותשא בריתי. תורתי: (יח) ותרץ עמו. ותרצית ללכת עמו: (יט) תצמיד מרמה. תרגיל אצלך רמיה לדבר רעה. תצמיד אגושטוא"ש בלעז. כמו (במדבר י"ט) צמיד פתיל (סא"א): (כ) תשב. במושב לצים: בבן אמך. שאין לך דין וריב עמו שאינו יורש עמך: דופי. דבר גנאי לדחותו לשון יהדפנו: (כא) דמית. סבור אתה שאהי' כמוך להתרצו' במעשיך הרעים. (וי"מ דמית כי איני יודע הנסתרות): (כג) זובח תודה. המביאו לי זבח של תשובה והודאה על עונותיו הוא יכבדנני: ושם דרך. השב אלי אני מלמד ושם דרך לחוטאים לשוב אלי אני אראנו בישועתי:

וחטאתי

ללחם ביתך: ולרשע ב' וסימ' ולרשע אמר אלהים. מקרה אחד לצדיק ולרשע: אמר אלהים ו' וסימ' בסדר בראשית: ותשלך ג' וסימ' את הילד. פלח דאבימלך: דברי אחריך. אנ"ך: אראנו ב' פתח וסימ' בישע אלהים. נפלאות.

תולדות אהרן אם ארעב שם: האוכל. עקרים מב פכ"א: ולרשע. סוכה נה חגיגה טו סנהדרין קו (פאה יו): תשב. סנהדרין לט: בינו נא. (שם): זובח תודה. (ברכות ה ביצה לד): יכבדנני. מגלה יח סנהדרין מג: ושם דרך. מ"ק ה סוטה ה:

אבן עזרא

אלף פרסאות או שם אלף פרים ורבי משה אמר שהוא כמו שגר אלפיך הרים מלאים בקר בעבור הזכיר פר: (יא) ידעתי. טע' ידעתי כי אין כח באדם לדעת עולם כי רבים הם: וזיז שדי. שהם בשדה ובן אדם לא רדה בהם כי הם רחוקים מהיישוב: (יב) אם. אמר רבי משה אילו הייתי כאדם שיש לי צורך לא הייתי מבקש לתת לי מאשר יש לו ואין לו רק מעט ובידי הכל ק"ו שאין לי צורך: (יג) האוכל. אבירים. הם הפרי' כאשר הזכיר מביתך פר: (יד) זבח. טעם להזכיר כל זה כי הקרבנות שצויתי שתקרבו לפני לא יועילו לי רק לכם וטעם תודה כי העולה כולה קרב' גם החטאת והאשם לכהן והטעם כי להקריב תודה עם שמירת התורה שאין קרבים ממנה לגבוה רק האמורים טוב מהעולה בלא תודה: (טו) וקראני. הטעם אם הקרב' נדר ונדבה לשמור מוצא שפתיך אם תקראני ביום צרה פעם אחרת אחלצך גם אתה תכבדני למלא נדרך: (טז) ולרשע. בעבור שהזכיר בתחלה לדון עמו הנה התוכח עם החסידים ועתה ידבר עם חכם שהוא רשע כי השם ישנאהו וזה טעם מה לך לספר חוקי ואתה אינך שומרם: (יז) ואתה. המוסר שיסרתיך להיטיבך: (יח) אם. ותרץ. כמו רצוא ושוב ויהיו שנים שרשים או מלשון רצון ותרצה להתחבר עמו: (יט) פיך. לדבר מה שהוא רע לאחר: תצמיד. חבר דברי רמיה: (כ) תשב. במושב לצים והנה שלחת ברעה במי שאינם קרובי' לך: (כא) אלה. טעם והחרשתי בעבור שאני ארך אפי' וכאילו החרשתי; דמית. כי אינני יודע הנסתרות כמוך על כן אחריו אוכיחך ואערכה לעיניך כמו ערכה לפני והטעם כי בן אמך לא ידע מה שדבר' בסתר ויאמר רבי משה לא יתכן לומר שמר שמרתי או שמור אשמרה בשוא תחת שי"ן שמור כי אם בקמץ גדול וככה עשות אעשה והנה מה יעשה במלת היות אהיה כמוך ואין אחר' זולתה: (כב) בינו. שכחי אלוה. הם הגנבים והמנאפי' ומוציאי דבה ודימה הרעה שתבא עליהם לטרף האריה שאין מציל מידו כי הרועה יוכל להציל מהדוב או מסוחב או אטרוף טרפה שאין מציל מידו כי הרועה יוכל להציל מהדוב ולא כמו שינצל מפי האריה: (כג) זבח. זה הוא יכבדנני: ושם דרך. מי שהתברר לו הדרך הישר כמו וישימו וישכילו והנה טעם ישימו

כמו

מצודת דוד

שמה בידי: בהמות בהררי אלף. שבהמות המצויות בהרבה ההרים ולא ידעתם. ורז"ל אמרו שעל שור הבר יאמר כמ"ש הנה בהמות אשר עשיתי עמך (איוב מ') והוא ניזון בכל יום במרעה אלף הרים: (יא) ידעתי. מה שאינם ידועים לך: וזיז שדי. הבריות הזזים ממקום למקום ע"פ השדה שמה עמדי וברשותי: (יב) לא אומר לך. להאכיל אותי לשבור הרעבון והוא מל' מליצה: ומלואה. הבריות הממלאים את העולם: (יג) האוכל. וכי אני אוכל את בשר בהמות חזקות ושמנות וכי אשתה דם עתודים ומה לי א"כ בהבאת הקרבנות: (יד) זבח וגו'. הזבח המקובל לאלהים הוא מה שמתודה על פשעיו בעת הבאתו כי אז יעורר לבו להטיב שבעבור פשעיו היה הוא ראוי למות והביא נפש תחת נפש: ושלם. ואם נדרת מה שלם לה' אבל טוב אשר לא תדור: (טו) וקראני. וכאשר כן תעשה אז כשתקרא אלי בעת צרה אוציאך ממנה ואתה תספר כבודי ברבים על התשועה הבאה לך ממני: (טז) ולרשע. אבל לרשע שאינו מתודה על פשעיו בעת הבאת הקרבן ולא שב מהם אליו יאמר אלהים מה לך נספר חוקי ר"ל לעשות מצותי מבלי כוונת הלב כאשר יספר האדם ספורי דברים מבלי כוונה מכוונת: ותשא בריתי. את דברי התורה הנתונה בברית תשא לבד על פיך לדבר בהם מן השפה ולחוץ ובלא לב תדבר: (יז) ואתה. הלא בלב אתה שונא המוסר והשלכת דברי אחרי גוך כדרך שמשליך האדם דבר אשר לא יחפוץ לראותו: (יח) ותרץ עמו. להתחבר אליו: חלקך. בחרת חלקך ללכת עם מנאפים: (יט) ברעה. לדבר הרע בעיני ה': תצמיד. תחבר עם המרמה כי לא נפרדה המרמה מלשונך: (כ) תשב. כאשר תשב בין אנשים תדבר דופי אף באחיך ואפי' בבן אמך שהוא ודאי אחיך: (כא) והחרשתי. מלהפרע לך על כל אלה ולזה הדמה והחשוב אשר אני כמוך לאהוב את הרע: אוכיחך. אבל דע אשר אוכח עמך ואערוך לפניך את מעשיך ועל כלם תקבל גמול בעוה"ב: (כב) בינו נא זאת. את

ספר

מצודת ציון

אחז ככתוב: (יא) וזיז. ר"ל הזז ממקום למקום וכן וזיז שדי ירעננו (לקמן פ): שדי. כמו שדה: (יג) אבירים. חזקים: (טו) אחלצך. אוציאך: (יח) ותרץ. מלשון רצון וחפץ: (יט) תצמיד. ענין חבור כמו צמיד פתיל (במדבר יט): (כ) דופי. דברי גנות: (כא) והחרשתי. ושתקתי: דמית. מל' דמיון והשבה: אוכיחך. מלשון ויכוח: ואערכה. ענין סדור: (כב) נא. עתה: (כג) ושם. מל'

אבן עזרא

כמו ישכילו וכי"ת בישע אלהים כמו הראנו בישועתי : (א) למנצח : (ב) בבא
אליו נתן הנביא . בהתנבאות נתן על דוד ואמר לו גם ה' העביר חטאתך לא
תמות כי מלת גם תורה כי כבר עשה תשובה על כן אמר לו העביר חטתך
וכבר פירשתי דבר בת שבע כי לא היתה אשת איש באמת : (ג) חנני . כאלו
התאו' עשתה לו חמס שהתגברה
על דעתו וטעם פשעי בעבור
דבר בת שבע ודבר אוריה :
(ד) הרב. לשון צווי כמו הרף
והגידה לך ויהיה כבסני שם
הפועל כמו לכבסני או יהיה
הרב שם כמו הרבה ויהיה כבסני
צווי וכב' דימ' הנשמה שנתגאל'
לעשות מה שאיננו נכון כדבר
מטונף שהוא צריך לכיבוס וטהר':
(ה) כי. וטעם חטאתי בעבור
מחשבתו בעבור שלא שמר מצות
השם והנה פשעי כנגד האדם :
(ו) לך. זאת היא החטאת שהוא
נגדי תמיד היא שחטאתי לך
לבדך וטעם למען תצדק קשור
עם פשעי אני אדע הטעם אני
מודה ואין צריך להוכיחני או
יהי קשור עם חנני כי אני מודה
ואתה אמרת כי תסלח לשבים
מתודים מעונם : (ז) הן. בעבור
התאוה הנטוע בלב אדם כאילו
בעון חוללתי והטעם כי בשעת
הלידה היצר הרע נטוע בלב
ומלת יחמתני זרה כאילו יחמה
ממני על דרך ליחמנה וי"א כי
זה רמז לחוה שלא ילד' רק אחר
שחטאה : (ח) הן אמת . הטעם
אע"פ שחטאתי אמונת לבי
באלהותך לא השתנתה וזה הוא
אשר תחפוץ ותרצה מן האדם :
בטוחות . המקומות הנעלמים
שהם מכוסי הלב וקדמונינו ז"ל
אמרו אלו כליות שהם מכוסות
בחלב כמו מי שת בטוחו' חכמה :
ובסתו' . תוריני ותודיעני הדבר
הנעלם ממני ולפי דעתי כי
הטעם כפול ותי"ו תודיעני שבה
אל אמת כי עקרו אמנת והתי"ו
לשון נקבה אמת מארץ תצמח
כדרך בת והנה בתו הוא בנתו
וככה אמתו ולשון רבות אמנות
לא אמתים כאשר לא יאמר מן
בת בתים כי אם בנות :
(ט) תחטאני. דמה זה המקרא שקרה לנשמה כנגע צרעת בגוף על כן תחטאני באזוב ומלת אלבין מהפעלים העומדים הלבינו שריגיה : (י) תשמיעני. טעם ששון בעבור
הות נפשו מתאבלת : תגלנה . כן לתוקף כח הגוף : (יא) הסתר. דרך משל והטעם שלא יראה חרון אף השם : (יב) לב. בעבור שהזכיר כי חולל בעון והטעם התאוה
הנטועה הביאתהו לחטא יתפלל אל השם שיעזרהו על יצרו שלא יחטא פעם אחרת חטא כזה וזה לב טהור : ורוח נכון . הטעם כפול : (יג) אל. פחד שיפול ממעלת
אנשי רוח הקדש ומצאנו באחרית ימיו

רשי

(ה) וחטאתי נגדי תמיד. מתוך שאני מתחרט ודואג עליו דומה לי כאילו הוא
לפני תמיד כל שעה : (ו) לך לבדך חטאתי . לפיכך בידך למחול ואף מה שהרעותי
לאוריה לא חטאתי אלא לך שהזהרת על הדבר : למען תצדק בדברך .
כמו במנהגך (סא"א) כח היה לי להתגבר על יצרי אלא שלא יאמרו העבד
נצח את רבו שאמרתי לפניך
בחנני ונסני (לעיל כו) ובחנתני
ולא נמצאתי שלם כדי שתצדק
אתה ולא אני. ד"א למען תצדק
בדברך אם תמחול לי תצדק
בדינך לנצח כל הרשעים שאינם
שבים שלא יוכלו לומר אילו
עשינו תשובה לא הועלנו :
(ז) הן בעון חוללתי. ואיך לא
אחטא ועיקר יצירתי ע"י תשמיש
הוא שכמה עונות באים על ידו .
ד"א עיקר יצירתי מזכר ונקבה
שכלם מלאים עון . יש מדרשים
למקרא זה ואינם מתיישבים
לפי ענין המדבר במזמור :
יחמתני. ל' חמימות כמו (בראשי'
ל') ויחמנה הצאן בבואן לשתות
(סא"א) : (ח) הן אמת חפצת
בטחות . והריני מודה על האמת
כי חטאתי : בטוחות . אלו כליות
שהן חלקות . ומנחם חברו עם
כמטחוי קשת (בראשית כ"א) .
וכן מי שת בטוחות חכמה (איוב
ל"ח) ופתרונו לשון משך כי
כאשר יש לקשת משך כן יש
משך לדעת (סא"א) : ובסתום
חכמה תודיעני . ובלב שהוא
סתום הודעתני הכמה להתודות:
(ט) תחטאני באזוב. כמו שמטהר
המצורע וטמא מת : (י)תשמיעני
ששון ושמחה . סליחת החטא :
עצמות דכית . כשכעסת עלי :
(יב) לב טהור ברא לי אלהים .
שלא אכשל עוד : (יג) ורוח
קדשך אל תקח ממני. שלא יהא
רוח

תהלים נא

נא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ב בְּבוֹא־אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר־
בָּא אֶל־בַּת־שָׁבַע׃ ג חָנֵּנִי אֱלֹהִים
כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי׃
ד הֶרֶבה כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי וּמֵחַטָּאתִי
טַהֲרֵנִי׃ ה כִּי־פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע
וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד׃ ו לְךָ לְבַדְּךָ ׀
חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי לְמַעַן
תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ׃
ז הֵן־בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי
אִמִּי׃ ח הֵן־אֱמֶת חָפַצְתָּ בַטֻּחוֹת
וּבְסָתֻם חָכְמָה תוֹדִיעֵנִי׃ ט תְּחַטְּאֵנִי
בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר תְּכַבְּסֵנִי וּמִשֶּׁלֶג
אַלְבִּין׃ י תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה
תָּגֵלְנָה עֲצָמוֹת דִּכִּיתָ׃ יא הַסְתֵּר
פָּנֶיךָ מֵחֲטָאָי וְכָל־עֲוֹנֹתַי מְחֵה׃
יב לֵב טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ
נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי׃ יג אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי
מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח

(ח' מ"ג וכ' וכנא; ג'; ז' וחס'; הרב ק'; ד' ב'. וא' כ'; ד' מ"ג בליש' ג"ג ל'; כ'; ל' וחס'; ל'; ל'; ב' חד כתי' א' אחה דכאת; ל'; ל'. י"א; כ"ג ר"פ אל אל; י')

תרגום

דַוִד׃ א לְשַׁבָּחָא תֻּשְׁבַּחְתָּא
לְדָוִד׃ ב כַּד אֲתָא לְוָתֵיהּ נָתָן
נְבִיָא כַּד שַׁמֵשׁ עִם בַּת שָׁבַע׃
ג חוּס עֲלַי יְיָ הֵיךְ טֵיבוּתָךְ
הֵיךְ סְגִיאוּת רַחֲמָךְ שְׁבוֹק
מְרוֹדַי׃ ד סוּגְעָא תְּחַוְרִנַנִי מִן
עֲוָיָתִי וּמִן חוֹבִי תְדַכֵּי יָתִי׃
ה אֲרוּם מְרוֹדַי קֳדָמַי גַּלְיָן
וְחוֹבַי לְקִבְלִי תְּדִירָא׃ ו קֳדָמָךְ
בִּלְחוֹדָךְ חָבֵית וּדְבִישׁ קֳדָמָךְ
עֲבַדִית מִן בִּגְלַל דְתִזְכֵּי יָתִי
בְּמַלְלוּתָךְ תִּבְרוּר יָתִי כַּד
תְּדִין׃ ז הָא בַּעֲוָיָא אִתְיְלִידִית
וּבְחוֹבָא עַבְרַת מִנִי אִמִּי׃
ח הָא קוּשְׁטָא רְעִיתָא בְּכוּלְיָן
וּבְטִמּוּר לִבָּא חוּכְמְתָא
תְּהוֹדְעִנַנִי׃ ט תַּדִי עֲלַי הֵיךְ
כַּהֲנָא דְמַדֵי בְּאֵזוֹבָא עַל
מְסָאֲבָא מוֹי אַדְיוּתָא מִן קִנּוּם
תּוֹרְתָא וְאִדַּכֵּי תְּסַחֲנַנִי וּמִן
תַּלְגָא אֶתְחַוָר׃ י תְּבַשְׂרְנַנִי
חֶדְוָא וְאַדִיצוּתָא תְּבוּעָן
תּוּשְׁבַּחְתָּא אֵיבְרַיָא דְשַׁפִּיתָא׃
יא סְלִיק אַפָּךְ מִן חוֹבַי וְכָל
עֲוָיָתַי מְחֵי׃ יב לֵב בְּרִיר
בְּרֵי לִי אֱלָהָא וְרוּחַ כִּכֵּן בִּדְחַלְתָּךְ חַדֵּית בְּגַוִּי׃ יג לָא תִטְלוּק יָתִי מִן קֳדָמָךְ וְרוּחַ
נְבוּאַת קוּדְשָׁךְ לָא תְסַלְקִמִנִי׃

חנני אלהים ג' וסימ' חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך . כי שאפני אנוש . כי בך חסיה נפשי : תצדק ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' נמס' בישעי' סוף
סימן מ"ג : בעוון ד' מל' בליש' וסי' העבר נא את עוון עבדיך בד"ה . והכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון : הן בעוון חוללתי ובחטא . עוונותיו
ילכדנו את הרשע : אל כ"ג פסוקי' רישי' ומצעו' אל אל וסי' נמסר בשמואל ב' סי' א':

תולדות אהרן חנני . עקרים מד סכ"ג : כי פשעי יומא עו זוהר נה : וחטאתי . (יומא מח): לך לבדך . סנהדרין קז עקידה ש' כג זוהר משפטים : הן בעון חוללתי .
נדה לא עקרים ש' סג : הן אמת . עקרים מא פי"ו : תחטאני . סנהדרין קז חולין כז נדה שם : לב טהור . סוכה נב זוהר וישב :

מצודת ציון

מלשון שימה : נא (ז) חוללתי. נבראתי כמו ואל ברח תחוללכם (ישעיה נ"א) : יחמתני . מלשון
חמימה : (ח) בטוחות . בכליות הטוחים ומכוסות בחלב וכן מי שת בטוחות חכמה (איוב לח) :
(ט) תחטאני . תסיר חטאי וכן וכבל תבואתי תחטא (שם לא) ור"ל תסיר השורש : באזוב . שם עשב
מס

מצודת דוד

אשר כל מעשי האדם שמורים הם לעוה"ב : פן אטרוף . לענוש בעוה"ב ואז אין
דבר להציל עצמו בו כי אפי' התשובה לא תועיל אז : (כג) זובח תודה. הזובח קרבן
ומתודה עליו ושב מעון הוא מכבד אותי בזה : ושם דרך. המשים דרכו ר"ל לא
יעשה מעשיו בדרך מקרה והזדמנות אבל ישים עיניו ולבו על דרכו להבין הטובה
היא אם רעה : בישע אלהים. עם שאמר הראנו וכאלו המקום ידבר אמר בישע אלהים ולא אמר בישעי כי כן דרך המקרא וכן ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד) :
נא (ג) בבוא. להוכיחו בדבר ה' כאשר בא אל בת שבע : (ד) הרב . הרבה ומאוד כבסני : (ה) אני אדע. מכיר אני שפשעתי והואה אני עליו : נגדי תמיד . לזכור בו ולדאוג
עליו : (ו) לך לבדך . ובידך א"כ למחול מפא"כ הם היה החטא לאדם : בעיניך . ככל הדבר במ"ש . למען וגו'. מההלה נעשים למען תהיה צדק בדבריך שאמרת שלא אעמוד בנסיון
כזה וכמ"ש רז"ל : תזכה וגו'. מוסב על מלת למען כאומר ועתה מחול לי למען תהיה זכאי בשפטך את הרשעים הממאנים לשוב על כי יראו שמחלת לי בתשובה: (ז) הן בעוון
חוללתי . כמ"ש רז"ל ולזה אמר הלא נבראתי בעון לזה מאוד גבר בי היצה"ר להפילני בדבר העון אשר הוא מעין העון אשר נבראתי בה : ובחטא יחמתני אמי . כשנתחממה אמי
כשנתעברה ממני היה בחטא וככל הדבר במ"ש : (ח) הן אמת וכו'. הלא הפץ אתה להיות נברא האמת אף במחשבות הכליות וא"כ לא יפה עשה אבי במחשבתו עם כי לא חטא
בפועל : ובסתום. בהכליות הסתומים הודעתני חכמה ר"ל כמוני כמות כל האדם תלויה החכמה בהכליות ולזה רע מאוד מחשבה רעה כי היא נעשה בכליות מקום נביעת החכמה
ולפי גודל החטא הגדיל בי היצה"ר : (ט) תחטאני. ולזה תסיר חטאי כמו שמסירין הטומאה עם הזאת האזוב ואהיה טהור מטומאת החטא : תכבסני. ר"ל מחול לי לבל ישאר רושם
עון ואהיה לבן יותר מן השלג מבלי רושם עון כלל : (י) תשמיעני ששון ושמחה. השמיעני סלחתי ויהיה לי שמחה וששון ואז תגלנה העצמות אשר דכית בדבר הנבואה הקשה הבאה
אלי : (יא) הסתר פניך. לבל יעמדו מול פניך לקטרג בי : (יב) לב טהור. לבל אחטא עוד : ורוח נכון . רוח ישר וכפל הדבר במ"ש : (יג) אל תשליכני. למאס בי ולעזבני אל
המקריים : ורוח קדשך. רוה"ק אשר בי

פעז

רוח הקודש מרוחק ממני (סא"א) : (יד) השיבה לי ששון ישעך. רוח הקדש שנסתלקה מעלי : נדיבה. לשון נדיבות וקצינות : (טו) אלמדה פושעים דרכיך. וממני ילמדו וישובו אם יראו שתסלח לי : (טז) הצילני מדמים . שלא אמות בחרב על עונשו של אוריה שהרגתי : (יז) אדני שפתי תפתח . מחול לי ויהי לי פתחון פה להגיד תהלתך : (יח) כי לא תחפוץ זבח . שאין זבח חטאת בא על המזיד : ואתנה . שאם תחפוץ אתננו לך : (כ) היטיבה. לבנות בית מקדש בתוכם בימי שלמה בני : (ג) מה תתהלל ברעה הגבור. למה תתהלל ותתפאר ברעה שאתה עושה אתה הגבור בתורה : חסד אל כל היום. להציל את הנרדף על ידך. ד"א חסד אל כל היום אלו לא נתן לי אחימלך לחם מדומה אתה שאמות ברעב. יש חסד בהקב"ה על ישראל כל היום ואם לא נתן לי יתנו לי אחרים : (ד) מלוטש. מחודד: עושה רמיה. חותך הבשר עם השער : (ז) יתצך. ל' נתיצה : יחתך. לשון שבירה : ויסחך. ויעקרך : ושרשך. ישרש אחריך לעקור כל השרשים דירארילינג"ר בלעז : (ח) ועליו ישחקו . וזה השחוק שיאמרו עליו הנה זה הגבר אשר

ממני : יד השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני : טו אלמדה פשעים דרכיך וחטאים אליך ישובו : טז הצילני מדמים ׀ אלהים אלהי תשועתי תרנן לשוני צדקתך : יז אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך : יח כי ׀ לא־תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה : יט זבחי אלהים רוח נשברה לב־נשבר ונדכה אלהים לא תבזה : כ היטיבה ברצונך את־ציון תבנה חומות ירושלם : כא אז תחפץ זבחי־צדק עולה וכליל אז יעלו על־מזבחך פרים :

נב א למנצח משכיל לדוד : ב בבוא ׀ דואג האדומי ויגד לשאול ויאמר לו בא דוד אל־בית אחימלך : ג מה־תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל־היום : ד הוות תחשב לשונך כתער מלטש עשה רמיה : ה אהבת רע מטוב שקר ׀ מדבר צדק סלה : ו אהבת כל־דברי־בלע לשון מרמה : ז גם־אל יתצך לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה : ח ויראו צדיקים וייראו ועליו ישחקו : ט הנה

יד אתיב לי אוריתך למדוץ בפורקנך ורוח נבואה תסמכנני : טו אאלף למרודיא ארחתך וחיביא קדמך יתובון : טז פצי יתי מדין קטול יי אלהי פורקני תביע לישני צדקתך : יז יי ספותי פתח באוריתא ופומי יתני תושבחתך : יח ארום לא תצבי נכסת קודשא ואתן עלתא לא תתרעי : יט נכסת קודשא דאלהא נפשא מתברא לב תביר ושפי אלהא לא תבסור : כ אוטיב ברעותך ית ציון תשכלל שורי ירושלם : כא בכן תצבי דבחין דצדקתא עלתא וגמיר הבכן יסקון כהניא על מדבחא תורין : א לשבחא שכלא טבא על ידוי דדוד : ב כד אתי דואג אדומאה ותני לשאול ואמר ליה אתא דוד לבית אחימלך : ג מה תשתבח בלישנא בישא גבר למשדי אדם זכאה חסדא דאלהא כל יומא : ד אתרגושתא תחשב בליבבך לישנך היך אזמל חריף עביד מלי מלשינותא : ה רחימתא ביש מן טב שקרא מלמללא צדקתא לעלמין : ו רחמתא כל מלי סלעמיתא לישנא דנכילו : ז לחוד אלהא יתרעינך לעלמין יתברינך ויטלטלינך מלמיתב במשכנא ויתלשינך מן ארע חייא לעלמין : ח ויחמון צדיקיא בפורענותא דרשיעיא וידחלון מן קדם יי ואמטולתיה יגחכון : ט ויימרון הא גברא דלא

ימיו שאמר רוח ה' דבר בי : (יד) השיבה . בעבור היותו קודש שיחטא שמח כי לא חטא מימיו ע"כ טעם השיבה ותי"ו תסמכני קשורה . עם רוח נדיבה והטע' שתסמכני רוח נדיבה להתנדב עד אלמדה : (טו) פושעים. כנגד כי פשעי אני אדע וחטאים כנגד וחטאתי : (טז) הצילני . בעבור הריגת אוריה וטע' תרנן לשוני צדקתך כי אינני רוצח וחייב מיתה כי הוא לא צוה להרוג אותו רק מחשבתו רעה היתה לשומו במקום הסכנה : (יז) ה'. תעזרני להגיד תהלתך : (יח) כי . לא שאלת בתורתך ובקשת להקריב עולה או חטאת בעבור עון כזה : (יט) זבחי . תשובה היא התשובה כזבחי אלהים והתשובה היא לב נשבר ונדכה : (כ) היטיבה. אמר אחד מחכמי ספרד כי אלה השנים פסוקי' הוסיפ' אחד מהחסידים שהיה בבבל שהיה מתנפל לפני השם ומתפלל המזמור הזה והצריכו לדבר זה בעבור שלא נודע כי ציון הוא המקום הנבחר רק בעת זקנות דוד גם נכון הוא שנאמר ברוח הקודש : (כא) אז. זבחי צדק.הם השלמים ועולה היא עולת תמיד ומוספים וכליל מנחת כהן : (א) למנצח משכיל. טעם פיוט תחלתו משכיל והטעם להגיד כי אחרית רשע רעה : (ב) בבוא . קיצר הכתוב לספר המעשה כי ידוע הוא : (ג) מה . אומר לנוכח דואג מה תתהלל ברעה אתה הגבור לעשות רע וטעם חסד אל כל היום רק יש להלל חסד אל שהוא כולל אותנו או טעמו הלא ידעת כי חסד ה' עמי כל היום והעד שאמר באחרונה בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ויש אומרים שהוא חסר כ"ף כחסד ה': (ד) הוות. אמר על הלשון תחשוב בעבור כי הלשון כמו מליץ ועל ידו תראה המחשבה וטעם הוות דברים ההוים כפי מחשבותיך. וי"א כי רמי' מן רמה בים וי"א מגזרת מרמה כי השורש א': (ה) אהבת. יותר וי"א תחת רק בלשון הזה לא מצאנו : שקר . שדבר שידע אחימלך כי בורח היה דוד ע"כ נהרג אהבת הטעם אתה אהבת רע : (ו) אהבת . דברי בלע . שיבלעון וישחיתון אתה לשון מרמה ע"כ אחריו : (ז) גם אל . בעבור היותו נעכר לפני השם ע"כ אמר יחתך השם ויסחך מאהלו : ושרשך מארץ חיים סלה. כאשר שרשת משפחת אחימלך . סלה באמת דרך תפלה או ברוח הקודש: (ח) ויראו צדיקים . וויסיפו ליראה השם : (ט) הנה . ויהיה דואג למשל ויאמרו הנה הגבר שבטח על עשרו

וחטאים ד' וסי' ואנשי סדם רעים . ושבר פשעים וחטאים . וחטאים בעדת צדיקים . וחטאים אליך ישובו : חומות ג' מ"ל דמ"ל וסי' ישועה ישית . ערי מצור חומות דלתים . היטיבה ברצונך . וח' כתיב חמות חס' ו"ו קדמא וכל ירמיה דכוו' במ"ג וסימ' נמסר ביחזקאל סימ' כ"ו : בבוא ח' מ"ל וסימ' כי אם בבוא אחיכם . בבוא כל ישראל לראות את פני ה' . בבוא אדוני בית רמון . בבוא איש בית ה' . בבוא אליו נתן הנביא . בבוא דואג האדומי . בבוא הזיפים . בבוא רשע בא גם בוז . ותרין ובבא וסי' ובבא הנשיא . . עם הארץ : ועליו ז' וסי' מטה מנשה. ועליו חגור חרב מצומדת . ועליו כסבכה עיר . תשתחוו ועליו תקטירו . עדינא בן שיזא הראובני ראש לראובני דד"ה . ויראו צדיקים ועליו ישחקו . ועליו יציץ נזרו : תולדות אהרן השיבה לי . יומא כב: וזות . עקרים מד שכ"ס : אלמדה . סנהדרין קז : פ' ספתי . ברכות ד עקידה ש' לח : כי . זוהר משפטים : זבחי אלהים. סוטה ה סנהדרין מג עקידה ש' נא זוהר ויקרא ופנחס : אה תתהלל . סנהדרין קו : גם אל. שבועות לו עקידה ש' כב :

מצודת דוד

מאז : (יד) השיבה . שלא לי ששון ישועה כמאז : תסמכני . סמוך אותי ברצון אהבת המהן כמשפט לאוהבי ה' : (טו) אלמדה . אז אוכל ללמד את דרכיך את הפושעים ולהצהירם על התשובה ואמר להם ראו מה עלתה בי ע"י התשובה : אליך ישובו . ע"י דברי אלה ידעתי כי ישובו : (טז) מדמים . שלא יושפך דמי בגמול עון הזה ואז תרנן לשוני הצדקה שעשית עמדי : (יז) תפתח . במה שתמחול לי תפתח פי להגיד תהלתך לרבים ולהעיר לבם על התשובה : (יב) כי לא תחפוץ. אין עיקר חפצך בזבח ומתן : (יט) זבחי . רוח נשברה הוא הזבח המרוצה ולא תבזה אם כן לבי הנשבר והנדכה: (כ) היטיבה . חזר גם להתפלל על בני הגולה בבבל ואמר רצה לבותם הנשברים והיטיבה ברצונך את ציון שתבנה ותכונן : (כא) אז תחפוץ וגו'. כי אז תמלא הארץ דעה ולא יחטאו ולא יצטרכו עוד להביא חטאות ואשמות ולבד זבחי צדק יזבחו והם שלמים ועולות הבאים בנדבה ומבלי חטא : אז יעלו וגו'. ככל הדבר במ"ש : נב (א) משכיל. בו ישכיל את העם להזהר מלשון הרע : (ג) הגבור. אתה דואג הגבור בתורה מה תהלל עצמך בהרע שעשית לי בהושבך שמעה הכל ימנעו מלתת לי צידה ואהיה נלכד ביד שאול: חסד. וכי לא ידעת שחסד אל הוא בכל עת וימלאו לי מרחמים : (ד) תחשוב לשונך . לפי שהלשון תגלה מחשבת הלב אמר תחשוב לשונך : עשה רמיה. שחותך הבשר עם השער וכן אתה כי מבלאתך האבדת לכהני נוב : (ה) מטוב. מלעשות טוב : שקר . מוסב על מלת אהבת לומר אהבת לדבר שקר מלדבר צדק שהוא דבר המתקיים לעולם : (ו) דברי בלע. הם לשון הרע הנאמר בבליעה ובהשאי : (ז) גם אל . כמו שעל ידך נתן שאול כהני נוב

מצודת ציון

מה : (י) דכית . ענין כתיתה: (יד) נדיבה . מלשון נדיב האוהב לתת מתן : (יח) ואתנה. מלשון אתנן ומתן: (כא) וכליל . היא מנחת כהן שנאמר בה כליל תהיה (ויקרא ו) לפי שכולו נשרף : נב (ב) האדומי . מתגורר היה באדום : (ד) הוות. דברי שבר : כתער . כסכין שמגלחין בה : מלוטש . מחודד : (ז) יתצך . מלשון נתיצה ושבירה : לנצח . לעולם : יחתך . מלשון חתת ושבר כמו ואל תחת (יהושע א') : ויסחך . ענין שריפה ועקירה כמו בית גאים יסח ה' (משלי טו) : (ט) יעוז .

יחזק

הגבר לא ישים אלהים מעוזו ויבטח ברב עשרו יעז בהותו: י ואני כזית רענן בבית אלהים בטחתי בחסד־אלהים עולם ועד: יא אודך לעולם כי עשית ואקוה שמך כי־טוב נגד חסידיך:

נג א למנצח על־מחלת משכיל לדוד: ב אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו והתעיבו עול אין עשה־טוב: ג אלהים משמים השקיף על־בני־אדם לראות היש משכיל דרש את־אלהים: ד כלו סג יחדו נאלחו אין עשה־טוב אין גם־אחד: ה הלא ידעו פעלי און אכלי עמי אכלו לחם אלהים לא קראו: ו שם פחדו־פחד לא־היה פחד כי־אלהים פזר עצמות חנך הבשתה כי־אלהים מאסם: ז מי יתן מציון ישעות ישראל בשוב אלהים שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל:

נד א למנצח בנגינות משכיל לדוד: ב בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו: ג אלהים בשמך הושיעני ובגבורתך תדינני: ד אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי־פי: ה כי זרים קמו עלי ועריצים בקשו נפשי לא שמו

(מסורה: כ׳ כפי אותו הדבר · ג׳ חד מ״ל · ר׳ · ל׳ פתח וה׳ קמץ · ד׳ · ו״ו פסו׳ אין אין במלעות פסוק כ״ט ר״ף · ב׳ ו״ו פסו׳ אין אין במלעות פסוק · ג׳ וחס׳ · ג׳ מ״ל ב׳ וחד חס׳ · ל׳ כתיב כן ל׳ · ח׳ מ״ל ל׳ מל׳ · ס׳ · ל׳ כ״ט ר״ף)

תרגום

שוי מימרא דיי עושניה סבר בעתריה עשין בממוניה: י ואנא היך איכן זיתא עבוף בבית מקדש אלהא סברת בחסדא דאלהא לעלמי עלמין: יא אודי קדמך לעלם ארום עבדתא פורענות דיני ואמתין שמך ארום טב קבל חסידיך:

א לשבחא על פורענות דרשיעיא די מפסין שמא דקירים שכלא טבא על יד דוד: ב אמר נבל בלביה לית אלהא פרע מיניה מטול היכנא חבילו רשיעיא אורחתהון רחיקו מן טבא דאשתכח בהון עלא לית דעביד טב: ג ברם אלהא משמיא אודיק על בני אנשא למחמי האית די ישכיל באוריתא תבע אולפן מן קדם יי: ד כולהון זרו כחדא אטנפו לית דעביד טב לית אפילו חד: ה הלא ידעון כל עבדי שקרא דמן קדמוי מתיהיב מזונא ומה דין אכלי עמי סעדין לחמא שמא דיי לא ברכו: ו תמן דלחו דלוחא מן פסיליהון דלית בהון צרוך למדלח ארום אלהא מבדר תקוף משרית חייביא בהתתא ארום מימרא דיי לא רחקינון: ז מן הוא דיהב מן ציון פורקניא דישראל אלהין יי כד יחזיר מימרא דיי גלות דעמיה ירנן דבית יעקב יחדי דבית ישראל:

א לשבחא על תושבחתא שכלא טבא על יד דוד: ב כד אתו אנשי זיף ואמרו לשאול הלא דוד מטמר גבן: ג אלהא בשמך פרוק יתי ובכח גבורתך דון יתי: ד יי קבל צלותי אצית למימר פומי: ה ארום זדונין קמו עלי ועלימין תבעו נפשי לא

אבן עזרא

עשרו וטעם יעוז בהוותו כאשר אמר הוות תחשוב לשונך: (י) ואני. שתול בבית השם בעבור היות דואג נעצר על כן אמר ויסחך ושרשך מהשבין הכבד והטעם להכרית השורש ומבנין הפעול להפך: (יא) אודך. כי עשית משפטי מדואג: ואקוה. שמך. שתעשה לו כמעשהו שתנקמני ממנו: (א) למנצח על מחלת. יש אומרים כי מחלת מגז׳ חלול כמו במכסת נפשות מפעלי הכפל וזה איננו נכון כי במכסת סמוך. והנכון על נועם פיוט תחלתו מחלת משכיל כבר פירשתיו. ויאמר ר׳ משה אמר נבל בלבו בעבור שהשחיתו דרכו. והנכון בעיני שהדבר הפוך ובתחלה אמר לשון יחיד ואח״כ ל׳ רבי׳ חוטא ומחטיא: (ב) השחיתו. דרכם: והתעיבו. בעול שעשו והבי״ת חסר כמו הנמצא בית ה׳. והפסוקי׳ פירשתי׳ במזמור הראשון: (ו) לא היה פחד. כמוהו כמו זה הטעם לא הי׳ עם כמוהו ומלת חונך מגזרת חנה והכ״ף לנוכח השם או המשיח ובעבור היות המלה מהפעלים העומדים ע״כ פירושה החונים עליך ומלת חונך בא על דרך כמשמעו ענך ותי״ו הבישות לנוכח דוד הבישות אותם כי אלהי׳ מאסם: (ז) מי. פירשתיו: (א) למנצח בנגינות. תחלת פיוט: (ג) אלהי׳ בשמך. שאני קורא והטעם בעבור שמך: ובגבורתך. ולך הגבור׳ שתקח דיני מהזיפים: (ד) אלהים. תפלתי. בלב. לאמרי פי. בלשון כי עקר תפלה כמו ויפלל לא פיללתי: (ה) כי זרי׳. שאינם מעמו ועריצי׳ הם הזיפים

מצודת ציון

תחזק: (י) רענן. לחה ורטובה: (א) מחלת. שם כלי נגון: (ב) נבל. אדם פחות ונבזה: (ג) השקיף. ענין הבטה בכוונת הלב: (ד) סג. ענין חזרה לאחור כמו ונסוג אחור משפט (ישעיה נט): נאלחו. נבאשו כמו נתעב ונאלח (איוב טו): (ז) בשוב. ענין הנחה ומשיבת נפש: שבות. מל׳ שיבה

רש״י

אשר לא שם מבטחו בהקב״ה ראו מה עלתה בו: (ט) יעוז בהוותו. מתגבר היה ברשעו: (י) ואני. הנרדף עתה בידךאהי׳ כזית רענן בבנים ובבני בנים בבית הקב״ה: (יא) כי עשית. כשתעשה לי זאת ובלפני הקב״ה אמר מקרא זה: (א) על מחלת. שם כלי שיר. ד״א על מחלתן של ישראל כשיחרב הבית וכבר אמר מזמור אחר דוגמת זה (לעיל יד) אמר נבל בלבו אין אלהי׳ וגו׳. הא׳ על חרבן בית ראשון וזה על בית שני: (ב) אמר נבל בלבו. זה נא׳ על טיטו׳ כשגידר את הפרוכת וחרבו מטפטף דם אמר הרג את עצמו: (ד) כלו סג. לשון סוגי׳: אין גם אחד. מכל חייליו שימחה בידו: (ה) הלא. יש לידע לאוכלי עמי כמאכל לחם ואלהים לא קראו שסופם שיפחדו שם פחד באחרי׳ הימי׳: (ו) לא היה פחד. זה כפחד הראשון שאירע לבלשצר כי בגאולה זו פזר הקב״ה עצמו׳ חונך החונים עליך ירושלים כענין שנאמר המק בשרו וגו׳ (זכריה י״ד). וכן פתרו מנחם. ודונש פתר אותו כמו (משלי כ״ב) חנוך לנער ע״פ דרכו וכ׳ של חונך היא יסוד במלה ככ״ף של חנוך. (סא״א): הבישותה. אתה ה׳ את כל אויבי כי מאסתם: (ג) ובגבורתך תדינני. תנקום נקמתי כמו כי ידין ה׳ עמו

מחלת ד׳ וסי׳ וילך עשו אל ישמעאל. ויקח לו רחבעם אשה את מחלת. למנצח על מחלת משכיל דאמר נבל. על מחלת לענות משכיל: י״ד פסוקי׳ אית בכל חד אין אין במצעות פסיק וסי׳ נמס׳ בישעיה סי׳ מ׳ ובירמי׳ סוף סימן ח׳: ישעות ל׳ כתיב כן חסר וי״ו קדמא וחבירו קדמא הוא חסר דחס׳ ונמנה עם הוי״ו חס׳ בליש׳: בבוא ח׳ מ״ל וסימ׳ נמס׳ לעיל סימן נ״ב: מסתתר ד׳ וסימ׳ ויבאו הזיפים ויגידו. ויעלו הזיפים. אתה אל מסתתר. בבוא הזיפי׳ ויאמרו

תולדות אבנן אודך. אשר ויקרא: בבוא הזיפים. סוטה מם (סלה יו):

מצודת דוד

כן גם אותך יתצך האל: מאהל. מביתך: ושרשך. יעקר שרשך מארץ חיים. ועד עולם מבלי חזרה: (ח) ויראו. יוסיפו יראת ה׳: ועליו. על דואג ילעגו: (ט) הנה הגבר. יאמרו בלעגם הנה זה הגבר אשר לא שם את אלהים חזקו ובטחונו ראו מה עלתה בו: יעוז בהותו. היה מחזק עצמו במה שדבר הוות על כהני נוב כי בזה מצא חן בעיני שאול: (י) ואני. אבל אני אהיה נשרש בבית אלהים כזית רענן כי אני בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ואינני כדואג: (יא) כי עשית. כאשר שאלתי: ואקוה שמך. אשר תעשה עמדי עוד חסד כי הלא טוב אתה נגד חסידך ולזה אקוה אשר גם תטיב לי בחסדך: נג (א) משכיל. האמור בהשכל רב: (ב) אמר נבל. המחריב את הבית אמר בלבו אין אלהים הכל לפי המקרה והמה בל׳ עבר כדרך הנבואה במקומות רבות: השחיתו. הוא ועמו השחיתו ועשו עול תעוב ואין בהם מי שיעשה טוב: (ג) השקיף. לראות מעשה העם ההוא: היש משכיל. למהות בדבר: דורש. לדרוש ולחקור את אלהים לדעת אשר השגחתו בכל: (ד) כולו סג. כל העם חזרו לאחור ופרשו מדרך הטוב ויחדיו נבאשו ר״ל קלקלו מעשיהם: (ה) הלא ידעו. ר״ל איך יאמרו אין אלהים הלא יש לדעת לפועלי האון שמה שאוכלים את עמי באין מוהה כאוכל את הלחם שכ״ז הוא בעבור אשר עמי לא קראו לה׳: (ו) שם פחדו. כי הלא שם בירושלים עצמה בעת בוא סנחרב וגר עליה הלא פחדו פחד אשר לא היה כפחד הזה מעולם על כי כולם נפלו פגרים מתים: כי אלהים. כאשר אלהים פזר עצמות החונים עליך ירושלים: הבישותה. ומה שאתה פיטום בייסת את ישראל בהרג ואבדן זה היה בעבור כי ה׳ מאסם אז ברוע מעלליהם ולא בא במקרה: (ז) מי יתן. הלואי שתבוא מהרה תשועת ישראל מהשוכן בציון: בשוב. בעת אשר ישקיט ה׳ את בני הגולה ר״ל שהכל יכירו אשר מאת ה׳ היתה ההשקטה: יגל יעקב. אז ישמחו כי גאולה שלמה תהיה: נד (ב) מסתתר. מתחבא אצלינו: (ג) תדינני. תדין דיני לקחת נקמתי: (ה) כי זרים. אנשי הזיפים המה זרים מאשר אינם מבני משפחתו ועכ״ז קמו בי למסרני בידו: ועריצים. אנשים התזקים ממני מבקשים נפשי ואין בי כח לעמוד כנגדם: לא שמו. ומעולם אין פחד אלהים לנגדם

ולא

רשי

עמו (דברים ל"ב): (ז) לשוררי. לעויני לשון אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): באמתך. מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מהולכי רכיל ורודפי הרג לכך הצמיתם: (ג) אריד בשיחי. אתאונן בצערי כמו זכר עניי ומרודי (איכה ג') וירדתי על ההרים (שופטים י"א) ומנחם פתר אריד ל' ממשלה כמו ורדו בדגת הים. ושיחי לשון שיח. למי שיח (משלי כ"ג) (סא"א): (ד) עקת. ל' מצוק: כי ימיטו עלי און. דואג ואחיתופל מכריעים עלי עונות להורות שאני בן מות ומתירים את דמי: (ה) יחיל. דואג: (ח) הנה ארחיק. כדוד וגו'. (ט) אחישה מפלט לי. אם היו לי כנפים הייתי מרחיק לנוד וממהר להציל נפשי מידם שהם כרוח סועה רוח סערה עוקרת אילנות כמו ויסע כען. (איוב י"ט). ומנחם חבר סועה כמו ויסעו בני ישר' (שמו' י"ב): (י) בלע. דפא"וי בלעז. כמו (היכ' ב') השיב ידו מבלע כן פתר מנחם (סא"א): פלג לשונם. הבדילהו שלא ישמע אדם להם. ומנחם פתר פלג לשון חילוק (סא"א): כי ראיתי חמס וריב בעיר. על ידם: (יא) יסובבוה. החמס והריב: (יב) הוות. שברי': תוך ומרמה. ל' מכה: (יג) כי לא אויב יחרפני. אימי שאשא חרפתי אלא קמתי עליו והרגתיו: לא משנאי עלי הגדיל. ואני ברחתי ונסתרתי ממנו אבל עתה על כרחי אני נושא את חרפתך שאתה מחרפני לפי שאתה אדם גדול

תהלים נד נה

אֱלֹהִים לְנֶגְדָּם סֶלָה׃ ו הִנֵּה אֱלֹהִים
עֹזֵר לִי אֲדֹנָי בְּסֹמְכֵי נַפְשִׁי׃ ז יָשׁוֹב
הָרַע לְשֹׁרְרָי בַּאֲמִתְּךָ הַצְמִיתֵם׃
ח בִּנְדָבָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אוֹדֶה שִּׁמְךָ
יְהוָה כִּי־טוֹב׃ ט כִּי מִכָּל־צָרָה
הִצִּילָנִי וּבְאֹיְבַי רָאֲתָה עֵינִי׃
נה א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מַשְׂכִּיל
לְדָוִד׃ ב הַאֲזִינָה אֱלֹהִים תְּפִלָּתִי
וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתִי׃ ג הַקְשִׁיבָה
לִּי וַעֲנֵנִי אָרִיד בְּשִׂיחִי וְאָהִימָה׃
ד מִקּוֹל אוֹיֵב מִפְּנֵי עָקַת רָשָׁע כִּי־
יָמִיטוּ עָלַי אָוֶן וּבְאַף יִשְׂטְמוּנִי׃
ה לִבִּי יָחִיל בְּקִרְבִּי וְאֵימוֹת מָוֶת
נָפְלוּ עָלָי׃ ו יִרְאָה וָרַעַד יָבֹא בִי
וַתְּכַסֵּנִי פַּלָּצוּת׃ ז וָאֹמַר מִי־יִתֶּן־
לִּי אֵבֶר כַּיּוֹנָה אָעוּפָה וְאֶשְׁכֹּנָה׃
ח הִנֵּה אַרְחִיק נְדֹד אָלִין בַּמִּדְבָּר
סֶלָה׃ ט אָחִישָׁה מִפְלָט לִי מֵרוּחַ
סֹעָה מִסָּעַר׃ י בַּלַּע אֲדֹנָי פַּלַּג לְשׁוֹנָם
כִּי־רָאִיתִי חָמָס וְרִיב בָּעִיר׃ יא יוֹמָם
וָלַיְלָה יְסוֹבְבֻהָ עַל־חוֹמֹתֶיהָ וְאָוֶן
וְעָמָל בְּקִרְבָּהּ׃ יב הַוּוֹת בְּקִרְבָּהּ וְלֹא־
יָמִישׁ מֵרְחֹבָהּ תֹּךְ וּמִרְמָה׃ יג כִּי
לֹא־אוֹיֵב יְחָרְפֵנִי וְאֶשָּׂא לֹא־מְשַׂנְאִי

תרגום

שוי אלהא לקבליהון לעלמין: ו הא יי סעיד לי יי בסמכי נפשי: ז יתוב בישא למעיקי בהמנותך אמאך יתהון: ח בנכסתא אדבח קדמך אודי שמך יי ארום טב: ט ארום מכל עקא פצי יתי ובבעלי דבבי חמת עיני נקמתא: א לשבחא על מלי תושבחתא שכלא טבא על יד דוד: ב אצית אלהא לצלותי ולא תתכסי מן צלותי: ג אצית למימרי וקבל מני אתרעם במלי וארגוש: ד מקל בעל דבבא מן קדם עקת רשיעא ארום יגרון עלי שקרא וברוגזא ינטרון לי לדבבו: ה לבי ירתת בגוי ודחלתא דמותא נפלו עלי: ו רחלתא ורתיתא אתין לי וחפי יתי תבירא: ז ואמרית מה יתן לי כנפא היך יונתא אטום ואשרי: ח הא ארחיק אתר למנדד אבית במדברא לעלמין: ט ארחיש שזבותא לי מן זעפא נטלא מעלעולא: י סלעם יי עצתהון פלג לישנהון ארום חמית חטוף ומצו בקרתא: יא יימם ולילי יחזרונה עלוי שורהא ולאות ושקר במצעה: יב אתרגושיא במצעה ולא עדי מן פלטיותה שקר ונכילו: יג ארום לא בעיל דבבא יקל יתי ואסובר לא מסנאי עלי אתרברב

קל"ד ישיב ק' · ג' א' חס' · י"ו · ג' פתח וא' קמץ · ג' · ג'. ב' · י"א. ג' · ד' · ב' כנסרים ב' כסוס עגור · ג' וחס' ג' · ד' · וב'. י'. ה' · ב' כפי אל מגותיך. ב'

אבן עזרא

הזיפים: (ו) הנה. אמר ר' משה אין טעם אדני בסמכי נפשי שהוא אחד מהסומכים רק טעמו הוא לבדו כנגד כל הסומכים ולפי דעתי שהתפלל שהשם ידיניהו ממבקשי רעתו ויעזור לאשר יסמכוהו ולא ילשינוהו: (ז) ישיב הרע. שחשבו לעשות לי השם ישיבנו להם וטעם באמתך כי הם עומדי' על דמים והולכי רכיל ומבקשים להרגני חנ': (ח) בנדבה. כאשר תצמית' כי זה אודה ואומר ומלת הצילני שבה לשמך הכתוב בפסוק הראשון: (א) למנצח: (ב) האזינה אלהים תפילתי. הטעם שוה האזינה כדרך בן אדם באזן ואל תתעלם בעין לראות איך יתחנן לפני השם: (ג) הקשיבה. אריד. אצעק וכמוהו והיה כאשר תריד נהה על המון מצרים והורידהו נעק אליו וירדתי על ההרים אע"פ שהוא שרש אחר ורבים ככה ויורה על פי' אריד שהוא כמו אזעק מלת הקשיבה: (ד) מקול. הטעם שירים קולו עלי: עקת. כתרגו' צרה הבאה אלי מהרשע וי"א שהוא מגז' כאשר תעיק: ימיטו. מגז' ומטה ידו עמך והוא מהבנין הכבד והפעול הוא און: (ה) לבי. רמז לפחד הנפש מקול האויב כאשר יפחד כל השומע קול שאגת אריה: (ו) יראה ורעד. היראה בלב והרעד בגוף: (ז) ואומר. י"א אבר תרגום כנף והזכיר יונה שהיא עם בני אדם ועמה ישגרו המלכים ספריה': (ח) הנה. היה מרחיק עצמו מן היישוב וילין במדבר אז טוב לו באמת: (ט) אחיש'. אז ימלט מהאויב ומלת אחישה מהפעלי' היוצאים וכמוהו יחיש' מעשהו: מרוח סועה. כמו נוסע' על דרך אם יעלה לשמים שיאו ור' משה אמר אחישה מפלט לי מהרוח ומן הסער שימנעוני לעוף: (י) בלע. נפתח הלמ"ד בעבו' אות הגרון: פלג לשונם. דרך צחות וטעם פלג שיקרם מה שקרם לדור הפלגה שכולם התחברו בעיר לעשו' לי חמס: (יא) יומם. דימה המדינה לעגול ואמר כי חמס ועי' סביבותיו הוא הקו הסובב ואון ועמל הנקודה וזה טעם בקרב': (יב) הוות בקרבה. הטעם כפול: מרחובה. הוא הקו הרחב הוא הסובב והוסיף טעם לא ימיש: (יג) כי. עתה יזכיר אנשים היו אוהביו ואייבוהו ואשא חרפתו כי אויבי הוא: הגדיל

לשאול הלוא: ישוב חד מן ג' דכתי' ישוב וקרינן ישיב וסי' ישוב הרע לשוררי. התאמין בו כי ישוב זרעך. וגמול ידי אדם ישוב לו: הצלני ג' ב' קמצי' וא' פתח וסימ' הצילני מיד חארי ומיד הדוב. כי מכל צרה הצילני. מכל מגורותי הצילני. קדמא פתח וסימ' דוב ואריה פתחו פומיהו: האזינה י"ו וסימן נמסר במסרה רבתא בערך אזן: תתעלם ב' חד פתח וחד קמץ וסימ' ומבשרך אל תתעלם. האזינה אלהים תפלתי. בתרא פתח: ובאף ב' וסימ' ונלחמתי אני אתכם. כי ימיטו עלי און: בקרבי י"א וסימ' נמס' ביהושע סימ' מ': פלצות ד' וסימ' תעה לבבי פלצות בעתתני. וכסתה אתכם פלצות. יראה ורעד יבא בי. אם זכרתי ונבהלתי: וריב ד' ג' מ"ל וא' חס' וסימ' שריך סוררים. וריב לה' עם יהודה. כי ראיתי חמס וריב בעיר. ורב לא ידעתי אחקרהו. בתרא חס': ימיש ז' וסי' בסדר בשלח ובירמיה סי' י"ז: ומרמה ח' וסי' לעיל בסיפרא סימן ל"ו:

תולדות אהרן. כי לא אויב. עקרים מד סמ"ס:

מצודת דוד

ולא ימשכו ידם ממני מיראת ה': (ו) הנה אלהים. עם כי אין הכח בידי אבל הנה ה' הוא עוזר לי והוא יהיה בעזרת סומכי נפשי: (ז) ישיב הרע. הרע הזה בעצמו ישיב לאויבי המסתכלים בי לרעה: באמתך. בעבור שאתה אל אמת לשלם לאיש כגמולו לזה הכריתם כאשר חשבו לי: (ח) בנדבה. ברוח נדיבה וטובה ר"ל בשמחת הלב אזבחה לך קרבנות: כי טוב. כי שמך הוא טוב: (ט) כי מכל וגו'. כי טובה כפולה עשה עמדי אותי הציל מכל צרה אשר חשבו אויבי לעשות לי ועוד ראתה עיני באויבי מה שהפלם לראות בהם: נה (ב) ואל תתעלם. אל תתעלם עצמך מלשמוע תחנתי: (ג) אריד. כשאני מיילל בעת ספור התלאות והומה אני עליהם: (ד) מקול. מפני קול שאגת האויב ומהצרה אשר הרשע מביא עלי: כי ימיטו. המה מטים עלי און ר"ל עמל ויגיעה: ובאף. בעבור האף שים להם עלי נוטרים לי שנאה ולא להשיב גמול כי לא עשיתי להם רעה: (ה) לבי יחיל. לזאת יפחד לבי ואימה של מיתה נפלה עלי: (ו) ותכסני. הרעד כסה כל גופי לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: (ז) מי יתן. הלואי היה לי כנפים לעוף בהם כי אז הייתי פורח למרחוק לשכון שם להנצל מאויבי: (ח) ארחיק. הייתי מרחק עצמי לנדוד מהם ואף ללון במדבר לעולם: (ט) אחישה. ממהר הייתי להציל נפשי מרודפי הדומים לנסיעת הרוח וסערה: (י) בלע. השחת אויבי ופלג לשונם לבל ישמעו איש שפת רעהו ויבוטל עצתם הרעה: כי ראיתי. רואה אני מה שמרבים לעשות חמס וריב בתוך העיר אשר המה בה: (יא) יסובבוה. בכל עת יסובבו החמס והריב על חומות העיר והוא מענין מליצה לומר כ"כ נתרבה עד שצר להם המקום ויסובבו על החומות: (יב) ולא ימיש. לא תכבה מרחוב העיר תוך ומרמה ועושים אפילו בפרהסיא: (יג) כי לא אויב. המחרף

מצודת ציון

(ב) הזיפים. אנשי מקום זיף: (ז) לשוררי. ענין הבטה וראיה: הצמיתם. ענין כריתה כמו לצמיתות (לקמן קא): (ג) אריד. ענין גניחה ויללה כמו זכר עניי ומרודי (איכה ג): בשיחי. ענין ספור התלאות כמו ולפני ה' ישפוך שיחו (לקמן קב): (ד) עקת. הוא תרגום של צרה וכן שמת מועקה (לקמן סו): ישטמוני. ענין נטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשית כז): (ה) יחיל. מלשון חיל ורעד: (ו) פלצות. רעדה כמו פלצות בעתתני (ישעיה כא): (ז) אבר. כנף כמו המבינתך יאבר נץ (איוב לט): (ט) אחישה. אמהר: מפלט. הצלה: סועה. ברוח יאמר לשון הסעה שנה' ורוח נסע (במדבר יב): (י) בלע. השחת: פלג. חלוק: חמס. גזל: (יב) ימיש. יסיר כמו לא ימוש מקרב המחנה (שם יד): תוך. מרמה הצפון תוך הלב: (יג) ואשא. ואסבול: (יד) כערכי. מל' ערך ושיווי

אבן עזרא

הגדיל . פועל או הגדיל לדבר והטעם כי יוכל אדם להסתר מהאויב על כן רק מהאויב היודע סודו : (יד) ואתה . ידבר עם אחד מהם : כערכי . נחשב בעיני כמוני : (טו) אשר יחדיו . היינו מדברים סודנו והיה מתוק לנו : ברגש . בחבורה אחת : (טז) ישי . אמר רבי משה הטעם ישי מות וטעם ישי שיהי' המות נושה להם שיקח את נפשם ואחרים אמרו מגזרת נשני אלהי' שישכחו המות ולא יעלוהו על לבם עד שירדו חיים שאול א"כ תהיה דרך ישי כדרך אל תמחי צור ילדך תשי שהמלה מלרע וי"א שהוא חסר אל"ף מן השיאני והוא קרוב והטעם ישיאם עד שלא ירגישו וירדו חיים שאול . אמר רבי משה במגורם בחבורתם כמו העוד הזרע במגורה והנכון בעיני בארץ מגוריהם כנגד בעיר : (יז) אני . אקרא אל אל עד רדתם שאול חיים : (יח) ערב . תחלת הלילה ובקר תחלת היו' וצהרים חצי היום וכל אדם יוכל לדעת אלה העתים במראה עיניו רק בחצי היום לא יוכל להתבונן בצל רק כשיעבור קרוב בחצי שעה : (יט) פדה . מקרב לי שלא נגעו בי ובי"ת ברבים היו עמדי כמו לחמו בלחמי והטעם על המלאכים כי רבים אשר אתנו : (כ) ישמע אל . ישיב לדבר על אויביו שרעות במגורם : ויענם . מגז' ענני ידלדלם והנכון בעיני יענה גם כמו לא נגענוך שהוא נגענו בך : יושב קדם . כמו שוכן הוא יענם באמת : אשר אין חליפות . שיתחלף מזלם מטוב לרע : ולא יראו אלהי' . שיש בידו להחליפני : (כא) שלח . כל אחד ידיו בשלומיו פי' באנשי שלומיו כדרך ואני תפלה : (כב) חלקו . אחר שחלקו : מחמאות . נפתח המ"ם בעבור אות הגרון וטעם פיו כמו דברי פיו : וקרב . כמו המלמד ידי לקרב : והמה פתיחות . חרבות לטושו' או שלופו' כמו חרב פתחו רשעי' : (כג) השלך . אומר לנפשו או לצדיק השלך על השם משאך והוא יכלכלך . ישבלך כמו השמים לא יכלכלוך ומי מכלכל את יום בואו ויש אומרים שמלת יהבך כמו נתנך והטעם המשא שנתן השם עליך ור' משה אמר נתנך טעמו תנתן לך להם עד עתה והוא יכלכלך לעתיד כמו ויכלכל יוסף ואין זה מטעם המזמור : (כד) ואתה . מ"ם תורידם שבה לאשר רבו דבריהם : לא יחצו ימיהם . שלא תמל' מספר ימיהם : ואני אבטח בך . שתמלא מספר ימי כי אני עבדך כאשר הבטחתני בתורתך או ואני אבטח בך שתורידם בחצי ימיהם לשחת : למגלה

רשי

גדול בתורה : (יד) אנוש כערכי . איש חשוב כמוני : ומיודעי . כמו אלופי לשון ואדעך בשם (שמות ל"ג) . דמתרגמינן ורביתך . ומנחם פי' כי לא אויב יחרפני ואשא יש עליו מן הענין מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה אילו יכולתי להעלות אבר הייתי טס ונודד מפני עקת רשע כי בגלאתי מקרב מערת פריצים ללון במדבר סלה אז לא אויב יחרפני ולא הייתי נושא כלימתי ובשתי ולא נסתרתי מפניו כאשר הייתי נסתר מפניהם כשהייתי בתוכם ופתרון זה לא יתכן מפני הפסוקים הכתובים אחריהם והם ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש . לכן פותר אותו דונש בענין אחר וזה פתרונו כי לא אויב יחרפני ואשא חרפתי ולא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו כי אם אלופי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש . והדבר הזה ידוע כי האדם קשה עליו חרפת האוהב מחרפת האויב וגם יוכל להסתר מאויבו ולא יוכל להסתר מאוהבו בהגידו לו את כל לבו . כן מוכיח הענין : (טו) אשר יחדו . היינו רגילים להמתיק סוד בתורה ובבית אלהים היינו מהלכים ברגש ברוב עם : בבית אלהים . בתי מדרשות : (טז) ישי מות עלימו . ישיא הקב"ה עליהם את מלאך המות . ישי ישכך ויסית ל' הנחש השיאני ואוכל (בראשית ג') . ומנחם פתר ישי ל' יש כמו אם ישכם עושים (שם כ"ד) אשר ישנו פה (דברים כ"ט) : במגורם . במלונם : (יח) ערב ובקר וצהרים . ערבית ושחרית ומנחה ג' תפלות : (יט) מקרב לי . מן המלחמות הבאים עלי : כי ברבים היו עמדי וגו' . כי זאת עשה לי בשביל הרבים שהיו בעזרתי להתפלל עלי שנא' וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד : (כ) ישמע אל . תפלתם של אותם רבים : ויענם . המלך שהוא יושב קדם : אשר אין חליפות למו . לאותם הרשעי' הרודפים אותי אין נותנים לבם אל יום חליפתם ואין הרדים מיום המיתה : (כא) שלח ידיו . זה אחיתופל הרשע : שלח . טאנד"י בלעז : בשלומיו . במי שהיה שקט ושלם עמו : (כב) חלקו . לשון חלקלקות (לעיל ה') : מחמאות . לשון חמאה והמ"ם הראשונה יסוד נופל היא בתיבה כמ"ם של מעשה וכמ"ם של מאמר : וקרב לבו . ולבו למלחמה : והמה פתחות . מנחם פתר לשון חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה') כפיות חרב (סה"א) . ואומר אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדאמר כתב אמימר פתיחה עלה והוא שטר שמתא : (כג) יהבך . משאך . רוה"ק משיבה לו כן : יכלכלך . ישבול משאך כמו (מלכים א ח') השמים ושמי השמים לא יכלכלוך לשון כלכול מתורגם מסובר

תהלים נה

עָלַי הִגְדִּיל וְאֶסָּתֵר מִמֶּנּוּ׃ יד וְאַתָּה
אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי׃ טו אֲשֶׁר
יַחְדָּו נַמְתִּיק סוֹד בְּבֵית אֱלֹהִים
(ישיא מותק׳) נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ׃ טז יַשִּׁימָוֶת ׀ עָלֵימוֹ
יֵרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים כִּי־רָעוֹת בִּמְגוּרָם
בְּקִרְבָּם׃ יז אֲנִי אֶל־אֱלֹהִים אֶקְרָא
(ל׳ וחד ובקר וצהרים) וַיהוָה יוֹשִׁיעֵנִי׃ יח עֶרֶב וָבֹקֶר
וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וַיִּשְׁמַע
קוֹלִי׃ יט פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־
לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי׃ כ יִשְׁמַע ׀
(ל׳ וחד ויענם ב׳ חד מלא) אֵל ׀ וְיַעֲנֵם וְיֹשֵׁב קֶדֶם סֶלָה אֲשֶׁר
אֵין חֲלִיפוֹת לָמוֹ וְלֹא יָרְאוּ אֱלֹהִים׃
כא שָׁלַח יָדָיו בִּשְׁלֹמָיו חִלֵּל בְּרִיתוֹ׃
(ב׳ בתרי ליש׳ ל׳ והם׳) כב חָלְקוּ מַחְמָאֹת פִּיו וּקְרָב־לִבּוֹ
רַכּוּ דְבָרָיו מִשֶּׁמֶן וְהֵמָּה פְתִחוֹת׃
כג הַשְׁלֵךְ עַל־יְהוָה יְהָבְךָ וְהוּא
יְכַלְכְּלֶךָ לֹא־יִתֵּן לְעוֹלָם מוֹט לַצַּדִּיק׃
(ס׳ ל׳ וחס׳ו׳) כד וְאַתָּה ׀ אֱלֹהִים ׀ תּוֹרִדֵם לִבְאֵר
שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא־
יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח־בָּךְ׃

תרגום

וְאִטַּמַּר מִן קֳדָמוֹי׃ יד וְאַנְתְּ
אֲחִיתוֹפֶל גַּבְרָא דְּדָמֵי לִי רַב
דַּאֲלֵיפְתָּ לִי וּמְהוֹדַע חוּכְמְתָא
לִי׃ טו דִּי כַּחֲדָא נִתְרֵץ רָזָא
בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דֶּאֱלָהָא נְהַלֵּךְ
בְּסַרְהוֹבְיָא׃ טז יְחַיְבְנוּן דִּין
קְטוֹל וְיִגְזוֹר עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן
לְדוֹאֵג וַאֲחִיתוֹפֶל יֵחֲתוּן לִשְׁיוֹל
כַּד הִנּוּן חַיִּין אֲרוּם בִּישָׁן
בִּמְדוֹרֵיהוֹן בְּגוּפֵיהוֹן׃ יז אֲנָא
קֳדָם אֱלָהָא אֲצַלֵּי וּמֵימְרָא
דַיְיָ יִפְרוֹק יָתִי׃ יח בְּרַמְשָׁא
וּבְצַפְרָא וּבְטִהֲרָא אֲצַלֵּי
וְאַרְגִּישׁ וּשְׁמַע קָלִי׃ יט פְּרַק
בִּשְׁלָם נַפְשִׁי דְּלָא לְמִקְרַב
בִּישׁ לִי אֲרוּם בְּסַגִּיעָן עָקָן
הֲוָה מֵימְרֵיהּ בְּסַעֲדִי׃ כ יִשְׁמַע
אֵל וִיקַבֵּל מִנְהוֹן וְיָתֵיב שְׁמַיָּא
מִלְּקַדְמִין לְעָלְמִין וְרַשִׁיעֵי (דְלָא
מִלְּקַדְמִין) דְּלָא מְהַשְׁנַן
אוֹרְחַתְהוֹן בִּישָׁא וְלָא דָחֲלוּן
מִן קֳדָם אֱלָהָא׃ כא אוֹשִׁיט
יְדוֹי בְּאֶנָשֵׁי שְׁלָמֵיהּ אַפֵּס
קְיָמֵיהּ׃ כב שְׁעִיעָן יַתִּיר מִן
שְׁמַן דְּגוּבְנִין מִילֵי פּוּמֵיהּ
וְהֵיךְ זָיְנֵי קְרָבָא לְבֵיהּ רְכִיכָן
מִלּוֹי יַתִּיר מִן מְשַׁח וְאִינוּן מוּרְנָן דִּקְטוֹל׃ כג טְלוֹק עַל יְיָ סִבְרָךְ וְהוּא יְזוּן יָתָךְ לָא יִתֵּן
לְעָלְמָא חוּכְרָנָא לְצַדִּיקַיָּא׃ כד וְאַנְתְּ אֱלָהָא בְּמֵימְרָךְ תּוֹחֵית יַתְהוֹן לְגֵיהִנָּם עֲמִיקָא
גַּבְרֵי מָרֵי קְטוֹל וּנְכִילוּ לָא יֶהֶמוּן פַּלְגוּת יוֹמֵיהוֹן וַאֲנָא אִתְרְחֵיץ

ירדו ה׳ וסי׳ עתה ירדו פלשתים . חרבו כל פריה ירדו לטבח . ישימות עלימו . יעלו הרים ירדו בקעות . יעלו שמים ירדו תהמות : ויושב ב׳ חד חסר וחד מלא וסי׳ וירש העם כלו . ישמע אל ויענם . קדמא׳ מלא : חלקו ב׳ בתרי לישני וכימ׳ חלקו את נחלתם דיהושע . הלקו מחמאות פיו וקרב לבו : ואתה אלהים ה׳ וסימ׳ היום יודע כי אתה דאליהו . אתה אלהים תורידם לבאר . הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק . שמעת לנדרי .

תולדות אהרן ואתה אנוש . סנהדרין כב אבות יב: אשר יחדיו . יומא כג כה סנהדרין קו : ישימות (שבת יח) : ערב ובקר . ברכות כ לא זוכר תרומה (ברכות ז) : פדה . ברכות ח נח (סוטה יז) : אשר . בתרא קטו : השלך . ר"ה כו מגלה יח (ברכות יג) : אנשי דמים . סנהדרין סט קו אבות ס יב (סנהדרין כט) :

מצודת ציון

ושווי : אלופי . שר שלי כמו אל תבטחו באלוף (מיכה ז) : (טו) ברגש . ענין הקבוץ כמו למה רגשו (לעיל ב) : (טז) ישי . ענין חוב כמו לא ישיא אויב בו (לקמן פט) : חיים . בריאים כמו עד היותם (יהושע ה) : במגורם . ענין מדור : (יט) מקרב . מלחמה כמו מכלי קרב (קהלת ט) : (כ) ויענם . ויכניעם כמו לענות מפני (שמות י׳) : למו . להם : (כב) וקרב . ומלחמה : פתחות . הרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה׳) : (כג) יהבך . ענין משא כן פי׳ רז"ל (ר"ה כו) : יכלכלך . ישבלך כמו

מצודת דוד

אותי אין מראה עצמו לי לאויב לא אוכל לסבול חרפתי אף המגדיל פיו לדבר בי רע אין מראה עצמו לי לשונא לא אוכל להסתיר עצמי ממנו כי בקל יוכל האדם לסבול חרפת האויב ולהסתיר עצמו מרעת השונא מאותם הידועים לו : (יד) ואתה . אמר זה נגד אחיתופל הלא אתה כערכי ר"ל יודע אתה כל מסתרי המדינה כמוני : אלופי ומידעי . ואתה שר מהשרים שלי והייתי מודיע לך מצפון לבבי כי אמרתי שאוהב אתה לי וא"כ מאד קשה עלי חרפתך ולהיות נשמר מרעתך : (טו) נמתיק סוד . שנינו יחד היינו מהחכמים מדבר העלה להוציאה לאור במיטב הענין : ברגש . בקיבוץ ובחבורה אחת : (טז) ישי מות . ה׳ יחייב עליהם את המות ר"ל על אחיתופל וריעיו : חיים . פתאום כשהם בריאים לא מתוך החולי למען יכירו הכל שבא בגמול : כי רעות . ראוים הם למיתה פתאומית כי רעות במגורם ולתוכ׳ ביאור אמר בקרבם : (יח) ערב וגו׳ . בכל שלש התפלות אספר התלאות ואהמה אליהם : (יט) פדה בשלום . מעולם פדה נפשי להשיבה בשלום מהמלחמות הבאות עלי עם כי הנלחמים עמדי היו בעם רב ואני במתי מספר : (כ) ישמע . כן עתה ישמע אל חרפתי ויכניע את מחרפי : ויושב קדם . ה׳ היושב בשמים אשר ברא מזמן קדם הוא יכניעם עד עולם : אשר . על אשר שאינם נותנים אל לבם שיוחלפו ויעברו מהעולם ולא יראו

רשי

מסובר כתרגום יונתן בן עוזיאל : מוט . מעידת רגל : (א) יונת אלם רחוקים . על עצמו אמר שהיה רחוק מארץ ישראל אצל אכיש והיו אחיו של גלית מבקשים רשות מאכיש להרגו שנאמר הלא זה דוד מלך הארץ (ש"א כ"א) והוא היה ביניהם כיונה אלמית : (ב) שאפני . מצפים לבלעני גולשי"ר בלעז כמו שאפה רוח (ירמיה ב') : לחם . ל' מלחמה : (ג) מרום . הקב"ה שהוא יושב מרום : (ה) באלהים אהלל דברו . אף בשעה שהוא בא עמי במדת הדין אהלל דברו ואבטח בו : (ו) כל היום דברי יעצבו . מעציבים אותי רודפי עד שכל דברי פי עצב וצעקה : (ז) יגורו יצפונו . המה אורבים ולנים במקום שהם מקוים שאני אלך שם ושומרים את עקבי טר"נש בלעז . לרגלני ולהוליך רודפי שם . כל זה היה קובל על רשעי ישראל האורבים לו ומאימתם ברח אצל אכיש : יגורו . ילינו : יצפונו . יארובו : כאשר קוו נפשי . כשהם יודעי' ומקווי' לי דרך זו אלך : (ח) על און פלט למו . למצוא הצלה ועושר על דבר און ורשע . פלט כמו לפלט מצפים שכר מאת שאול על כך : באף עמים הורד . באפך הורד אומה זו שאני בתוכם ותחכמתם וממחשבותם שאומרים להרגני : (ט) נודי ספרתה . אתה ידעת מנין המקומו' שנדדתי לברוח : שימה דמעתי בנאדך . שים דמעתי בנאד שלך ותהא שמורה לפניך : הלא בספרתך . במנינך תתננה למטתה עם שאר צרותי . (ומנחם חברו לשון ספר ממש) : (יא) באלהים אהלל . בה' אהלל . על מדת הדין ועל מדת הרחמים אהלל : (יד) באור החיים . לשוב

תהלים נו

נו א לַמְנַצֵּחַ עַל־יוֹנַת אֵלֶם רְחֹקִים לְדָוִד מִכְתָּם בֶּאֱחֹז אוֹתוֹ פְלִשְׁתִּים בְּגַת׃ ב חָנֵּנִי אֱלֹהִים כִּי־שְׁאָפַנִי אֱנוֹשׁ כָּל־הַיּוֹם לֹחֵם יִלְחָצֵנִי׃ ג שָׁאֲפוּ שׁוֹרְרַי כָּל־הַיּוֹם כִּי־רַבִּים לֹחֲמִים לִי מָרוֹם׃ ד יוֹם אִירָא אֲנִי אֵלֶיךָ אֶבְטָח׃ ה בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דְּבָרוֹ בֵּאלֹהִים בָּטַחְתִּי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה בָשָׂר לִי׃ ו כָּל־הַיּוֹם דְּבָרַי יְעַצֵּבוּ עָלַי כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לָרָע׃ ז יָגוּרוּ יִצְפִּינוּ הֵמָּה עֲקֵבַי יִשְׁמֹרוּ כַּאֲשֶׁר קִוּוּ נַפְשִׁי׃ ח עַל־אָוֶן פַּלֶּט־לָמוֹ בְּאַף עַמִּים הוֹרֵד אֱלֹהִים׃ ט נֹדִי סָפַרְתָּה אָתָּה שִׂימָה דִמְעָתִי בְנֹאדֶךָ הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ׃ י אָז יָשׁוּבוּ אוֹיְבַי אָחוֹר בְּיוֹם אֶקְרָא זֶה־יָדַעְתִּי כִּי־אֱלֹהִים לִי׃ יא בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דָּבָר בַּיהוָה אֲהַלֵּל דָּבָר׃ יב בֵּאלֹהִים בָּטַחְתִּי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה אָדָם לִי׃ יג עָלַי אֱלֹהִים נְדָרֶיךָ אֲשַׁלֵּם תּוֹדֹת לָךְ׃ יד כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת הֲלֹא רַגְלַי מִדֶּחִי לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים׃

ל׳. כ׳ / כו׳חס׳כמ״ז / ג׳ / ז׳ ר״פ / סימן / ג׳. ו׳ מ״ל יצפונו ק׳ / ל׳. ל׳ / ג׳ מ״ל / ל׳ ומ״ל ל׳. ל׳ / י״א מ״ל ו׳ ס״פ / סימן / ד׳

תרגום

א לשבחא על כנשתא דישראל דמתילא ליונה שתוקא בעדן די מתרחקין מן קרויהון וחזרין ומשבחין למרי עלמא היך דוד מכיר ושלים כד אחדו יתיה פלשתאי בגת׃ ב חוס עלי יי אלהא ארום שפיני תחותוי ישבי גבר זייב כל יומא מגיחא ידחקנני׃ ג שפין גרמי מעיקי כל יומא ארום סגיאין מעיקין מגיחין לי אלהא עלאה די כורסיה במרומא׃ ד יומא דאדחל אנא עלך אתרחיץ׃ ה במדת דינא דאלהא אשבח במימריה באלהא אתרחיץ לא אדחל מה יעביד ביסרא לי׃ ו כל יומא מטולתי טרחן עלי כל מחשבתהון לביש׃ ז יכנשון ויטשון בכמנא הנון אסתורי יטרון היכמא דמתינו עברו לנפשי׃ ח על שקרא די בידיהון רוקן יתהון ברגיז עמיא תמסכן אלהא׃ ט יומי טלטולי מניתא אנת שוי דמעתי בזיקך יי הלא בחושבנך׃ י הבכן יתובון בעלי דבבי מחזרי קדל יומא דאצלי דין ידעית ארום אלהא בסעדי׃ יא במדת דינא דאלהא אשבח במימריה במדת רחמין דיי אשבח במימריה׃ יב במימרא דאלהא סברית לא אדחל מה יעביד בר נשא לי׃ יג עלי קבילית אלהא נדריך אשלם קורבני תודן קדמך׃ יד ארום פציתא נפשי מקטול הלא רגלי מן נקיפא למהלכא קדם יי בנהור חייא׃

אבן עזרא

(א) למנצח על יונת אלם . על נועם פיוט תחלתו יונת אלם רחוקים ומכתם דבר נכבד מכתם פז : (ב) חנני . שאפני . כדרך משל הוא אבימלך הו עבדיו : (ג) שאפו . הטעם כמו מלפיג למה שאפו צוררי כל היום ויש לי מלאכים רבים במרום נלחמים בעבורי כי מלת מלחמה ואחריה למד היא לעזר . כי הטעם בעבורו הוא כמו הנלחם לכם רק עם מלת עם לנכחי : (ד) יום . אליך . כמו עליך כמו אל הנער הזה התפללתי : (ה) באלהים . טעם דברו שהתנבא עליו שמואל שימלוך על ישראל על כן באלהים בטחתי שימלא דברו : (ו) כל . יעצבו . מגז' עצבון והטעם יעציבוני בעבור דבר שאני בוטח בשם : (ז) יגורו*. מגזרת גדוד שיהיו רבים ולא אוכל להמלט ע"כ ישמרו רגלי שלא אברח : (ח) על . בעבור האון שיש בלבם או בעבור האון שהם מלאים ממנו שימני פליט להם והורידם באף אם הם רבים ע"כ הזכיר עמים : (ט) נודי . כמו נדודי ויושב בארץ נד : ספרת . הטעם אתה תדע כמה פעמים אני נודד ממקומי והיה דרך צחות נודי עםבנאדך והטעם כי טפותיו שהם דמעותיו ספורו' הם להשם וזה הטעם הלא בספרתך וכאילו הם מחוברות בנאד דרך משל שלא אבדה טפה מהם : (י) אז . הטעם כאשר יראו אויבי שאני קורא בשמך יפחדו וטעם זה ידעתי בזה ידעתי : (יא) באלהים . אז אומר בעזרת השם להלל הדבר שדב' לי שמואל פעם אחרי פעם : (יב) באלהי' . אז אהיה בוטח בשם לעולם : (יג) עלי . יש אומרים כי הנדר באלהים בטחתי ויתכן שנדר עולות והוא הנכון כי ככה אני חייב לשלם נדרי על הטובה שגמלתני

*נראה שהיה גורס כן

מצודת ציון

כמו ומי יכילנו (יואל ב') : (כד) בחת . קבר : (ב) שאפני . ענין בליעה כמו שאפה רוח (ירמי' ב') : לוחם . מלשון מלחמה : ילחצני . מל' לחץ ודחק : (ז) יגורו . יאספו כמו יגורו עלי עזים (לקמן נ"ט) : יצפונו . יסתירו לארוב כמו נצפנה לנקי (משלי א') : עקבי . מהלך רגלי : (ח) הורד . מל' ירידה : (ט) בנאדך . שם כלי משקה כמו נאד החלב (שופטים ד) : כוות

תולדות אהרן על יונת . סוטה י : נדי ספרתה . שבת קה : באלהים . ברכות נט (ברכות יד) : נפשי . (פאה יו) : רומה . שם :

לסוף

גדול אתה וגדול שמך : אלם ב' וסימ' למנצח על יונת אלם רחוקים . אלם צדק תדברון : רחוקים כלהון חס' בט"ז מ"ל וסימ' נמסר ביהושע סימן ט' : חנני אלהים ג' וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' נ"א : באלהים ו' ר"פ וסי' באלהים אהלל דברו . באלהים אהלל דבר . באלהים בטחתי לא אירא . באלהים הללנו כל היום . באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו . ותבירו . הורד ג' וסימ' הורד עדיך מעליך . הורד אותם אל המים דגדעון : באף עמים הורד אלהים : לפני אלהים ד' וסימ' ישב עולם לפני אלהים . כי הצלת נפשי ממות דתהלות . וצדיקים ישמחו יעלצו . ויחר אף ה' בעזא

מצודת דוד

מהאלהים : (כא) שלח ידיו . על אחיתופל יאמר הנה כי שלח ידו אשר אני איש בלומו וחלל הברית אשר כרת עמי : (כב) חלקו . דברי פיו המה רכים והלקים יותר מהמאה אבל בלבו חושב להלחם בי : רכו וגו' . כפל הדבר במ"ש : והמה פתיחות . כי בהם מרמה אותי להיות לו הכנה להצר לי : (כג) השלך . אמר דוד לנפשו השלך משאך על ה' וכן יהיה כי הוא יסבול משאך ר"ל בטח עליו שהוא יקל משאך מעליך וכן יהיה כי לא לעולם יעזוב את הצדיק להיות נוטה : (כד) תורידם . את אחיתופל וריעיו כי הם אנשי דמים ולכן לא יגיעו לחיות חצי ימיהם הקצובים להם : אבטח בך . להנצל מידם : נו (א) על יונת אלם . בעבור כי היה אז כיונה פותה אין לב והיא נאלמה ואף היה אז רחוק מארצו והיה מן הנמנע לברוח : מכתם . המזמור הזה היה חביב בעיניו ככתם פז : באחוז אותו . כאשר אחזוהו פלשתים בגת להרגו על אשר הרג בפלשתים בהיותו עם שאול : (ב) שאפני אנוש . בני אדם רוצים לבלוע אותי וכל הימים ילחץ אותי הלוחם בי כי בברחי מפני שאול פגעו בי פלשתים ואין לי מקום לנוס : (ג) שאפו שוררי . המסתכלים בי לרעה חושקים לבלעני : מרום . ר"ל אתה ה' היושב בשמי מרום ראה כי רבים נלחמים עמי והם שאול ופלשתים : (ד) יום אירא . אבל ביום שתגדל מוראי אבטח עליך כי בידך להצילני מיד כולם : (ה) באלהים . ר"ל אבטח באלהים ואהללנו על דברו שהבטיח לי המלוכה ועל כי בטחתי באלהים לא אירא שוב כי מה יעשה אדם לי הלא לא יוכל לבטל הבטחת ה' : (ו) דברי יעצבו . על ידיהם כל דברי המה דברי עצבון וצער כי כל מחשבותם עלי לרעה ודואג אני בזה : (ז) יגורו יצפונו . יאספו ויסתירו עצמם לארוב עלי ושומרים פסיעות רגלי כאשר יקוו ללכוד נפשי ר"ל כאשר רואים שיש מקום ללכדני אז יארבו עלי : (ח) על און . וכי מהראוי שיהיה להם פליטה והצלה על האון שעושים לי : באף . לזה הורידם באף ויד' לא תהיה בהם : (ט) נודי . הלא ידועות וספורות לפניך מרבית הנדודים שאני נודד מפניהם : בנאדך . להיות במורים אצלך והלא המה ידועות וספורות לפניך ושמרם לשלם להם גמול על כולם : (י) אז ישובו . וכשישובו אויבי אחור בו ביום שאקרא אליך אז אדע בזה כי אלהים לי לעזרה ולא במקרה בא : (יא) באלהים . ר"ל בין מתנהג עמי במדת אלהים שהוא דין אהלל דברו ובין מתנהג עמי במדת ה' שהוא רחמים אהלל דברו ואברך על הרעה כמו על הטובה : (יב) באלהים בטחתי . אף במדת הדין בטחתי שלא יעשה בי כלה ומה

אבן עזרא

שגמלתני : (א) למנצח אל תשחת. בברחו מפני שאול על נועם פיוט תחלתו אל תשחת וחברו במערה אף על פי שאני במערה אין לי מחסה זולתך: (ב) הוות. יש אומרים כמו מקרה. יען היה להם למלך: (ג) אקרא. טעם עליון בעבור היותו בתחתית : (ד) ישלח. בעבור עליון : (ה) נפשי בתוך לבאים אשכבה . בעבור עדת שאול וטעם לוהטים כאילו כתו' בתוך לוהטים וטעם שניהם האומרי' רע אל שאול בעבורו : (ו) רומה. הראה שאתה רם על השמים להושיעני ויראה כל הארץ כבודך שישיחו השומעים תשועתך: (ז) רשת. כפף. פועל עומד על לשון זכר כמו כל נפש שבעה או יהיה יוצא והטעם כל אחד כפף נפשי : שיחה. כמו שוחה קריאי כמו קרואי וככה שישיחו שנפלו בתוכם באמת : (ח) נכון. כפול בכל עת הוא : נכון. לשורר ולזמ' לשם שהצילני. וככה אומר לנפשי : (ט) עורה כבודי . גם אומר לנבל עורה כאשר אעיר לשחר והפועל עומד כמו העירה והקיצה : (י) אודך בעמים . ברבים מישראל כמו אחריך בנימן בעממיך : בלאומים . שאינן מישראל : (יא) כי. יתכן היות פי' חרף שואפי בעבור שחרפני ישלח השם חסדו וזה הוא כי גדול עד שמים בעבור כי יש לגבהות השמים חקר ואין חקר לחסדך ע"כ אחריו רומה על השמים : (א) למנצח . (ב) האמנם אלם. י"א כי אלם קהל כמו מאלמים אלומים ור' משה אמר בעבור שנאלמתם מדבר הצדק הזה הוא הדבור באמת

רשי

לשוב לארץ ישראל: (א) למנצח אל תשחת. כך כינה דוד המזמור הזה בשביל שהיה קרוב למות. ויסד מזמור זה לאמר אל תשחת אותי ה' : (ב) חנני. חנני . חנני שלא אהרוג ושלא אהרג : עד יעבור הוות . עד תעבור הרעה: (ד) חרף שאפי . ויושיעני מחרפת שאפי האומר לבלעני : שאפי גולוסנט"מוי בלעז : (ה) נפשי בתוך לבאים. אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה ואינם מוחים בשאול : אשכבה לוהטים. אשכבה בלוהטים אנפנבלוייאנ"ץ בלעז. בני הזיפים שלוהטים אחר ל' הרע: (ו) רומה על השמים . הסתלק מן התחתונים שאינם כדי שתשרה שכינתך ביניהם ועל הארץ תתכבד בזו : (ז) כפף נפשי . האויב : נפלו בתוכה. סופן ליפול בתוכה : כפף קלי"נא בלעז . ל' וזוקף לכל הכפופים (לקמן קמ"ה) : (ח) נכון לבי אלהים נכון לבי . נאמן עמך במדת הדין ונאמן עמך במדת הרחמים : (ט) עו"ר' כבודי. ולא אישן עד שלש שעות ככבודי כשאר מלכים : עורה הנבל וכינור . העירה אותי אתה הנבל וכנור התלוי על מטתי פתוח לצד הצפון וכיון שמגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ודוד עומד ועוסק בתורה : אעירה שחר . אני מעורר את השחר ואין השחר מעוררני : (א) מכתם. שם נעימות שיר : (ב) האמנם . לשון אמונה הוא האמנם אלם צדק תדברון וגו'. מזמור זה אמר על שבא אל המעגל אשר שאול שוכב שם ולקח את החנית ואת הצפחת והלך לו וקרא הלא תענה אבנר (ש"א כ"ו) כלומר הלא יש לך עתה להוכיח לשאול ולהראותו שעל

תהלים

נז א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד
מִכְתָּם בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי־שָׁאוּל בַּמְּעָרָה׃
ב חָנֵּנִי אֱלֹהִים ׀ חָנֵּנִי כִּי בְךָ חָסָיָה
נַפְשִׁי וּבְצֵל־כְּנָפֶיךָ אֶחְסֶה עַד־
יַעֲבֹר הַוּוֹת׃ ג אֶקְרָא לֵאלֹהִים
עֶלְיוֹן לָאֵל גֹּמֵר עָלָי׃ ד יִשְׁלַח
מִשָּׁמַיִם ׀ וְיוֹשִׁיעֵנִי חֵרֵף שֹׁאֲפִי
סֶלָה יִשְׁלַח אֱלֹהִים חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ׃
ה נַפְשִׁי ׀ בְּתוֹךְ לְבָאִם אֶשְׁכְּבָה
לֹהֲטִים בְּנֵי־אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית
וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם חֶרֶב חַדָּה׃ ו רוּמָה
עַל־הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ
כְּבוֹדֶךָ׃ ז רֶשֶׁת ׀ הֵכִינוּ לִפְעָמַי
כָּפַף נַפְשִׁי כָּרוּ לְפָנַי שִׁיחָה נָפְלוּ
בְתוֹכָהּ סֶלָה׃ ח נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים
נָכוֹן לִבִּי אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה׃ ט עוּרָה
כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה
שָּׁחַר׃ י אוֹדְךָ בָעַמִּים ׀ אֲדֹנָי ׀ אֲזַמֶּרְךָ
בַּלְאֻמִּים׃ יא כִּי־גָדֹל עַד־שָׁמַיִם
חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ׃ יב רוּמָה
עַל־שָׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ
כְּבוֹדֶךָ׃

נח א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד
מִכְתָּם׃ ב הַאֻמְנָם אֵלֶם צֶדֶק תְּדַבֵּרוּן

תרגום

א לשבחא על עקתא בזמן
די אמר דוד לא תחבל
אתאמר על יד דוד מכיך
ושלים במערקיה מן קדם
שאול באספלידא : ב חוס
עלי אלהא חוס עלי ארום
במימרך אתרחצת נפשי
ובטלל שכנתך אהי רחיץ
עד דיעבר אתרגושא : ג אצלי
קדם אלהא עלאה תקיפא
די פקיד לעכוביתא דיגמר
באספלידא עזלא אמטולתי :
ד ישדר מלאכיה משמי
מרומא ויפרקנני חסד שיפי
לעלמין ישדר אלהא טוביה
וקושטיה : ה נפשי חידא כד
במצע שלהובין אדמוך ביני
גומרין די מלהטין בני נשא
דכביהון היך מורניתא וגררין
ולישנהון היך סיפא חריפא :
ו אתרורם על מלאכי שמיא
אלהא על כל יתבי ארעא
איקרך : ז מצדתא אתקינו
לאסתורי כיף נפשי כרו
קדמי שיחא נפלו במצעא
לעלמין : ח מכון לבי לאוריתך
יי מכון לבי לדחלתך אשבח
ואזמר : ט אתער יקרי
אתער לשבחא על פום נבלא
וכנרא אתער לצלותא דקריין :
י אודי קדמך בעמיא יי
אשבחינך באומיא : יא ארום רב עד צית שמיא טובך ועד שחקים קושטך :
יב אתרורם יי על מלאכי שמיא אלהא על כל יתבי ארעא איקרך : א לשבחא
על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל על יד דוד מכיך ושלים : ב הברם בקושטא שתקין צדיקי בעדן מצו
חמיכון דצדקתא מתמללין

דד"ה : בברחו ג' וסי' מפני אחיו . מפני אבשלום . מפני שאול במערה : לאל י"א קמצין וסימ' קום עלה בית אל . ונקומה ונעלה בית אל . אליאסף בן לאל . לאל גמר עלי . הפניו תשאון . ויאמרו לאל סור ממנו. האומרים לאל סור בתרא גם הוא עון פלילי . לכן אנשי לבב . וירב אמריו לאל הן אני כפיך לאל : שחר ח' וקמצי' וסימ' נמסר בישעיה סוף סימן ח': גדל ג' וחס' בליש' וסימ' לא תכירו פנים . ובמרא גדל ובאתות ובמופתים . כי גדל עד שמים חסדך : האמנם ד' וחס' וסימ' לא אוכל כבדך . ישב אלהים את דמלכים דתפלת שלמה . וחברו דד"ה. האמנם אלם צדק . וא' האף אמנם :

מצודת ציון

(ב) הוות. שבר : (ד) שאפו. ענין בליעה : (ה) לבאים . שם משמות האריה : לוהטים. ענין להב כמו את לוהט (לקמן ק"ד) : חדה . מחודה : (ז) רשת . פח יקוש : לפעמי . לפסיעותי : נפלו . כמו יפלו עבר במקום עתיד : (ט) כבודי. היא הנשמה שהיא כבוד הגוף : (ב) האמנם. האמת : עולות

תולדות אהרן לדוד מכתם. ברכות י' : אקרא לאלהים. (סנהדרין יט וכו כאובות כה קדושין סח) : עורה כבודי . שם ד סנהדרין יו (ברכות ד) : כי גדול . פסחים נ עקידה ש' י"ז : האמנם . חולין פט :

מצודת דוד

א"כ יעשה אדם לי : (יג) עלי . מוטל עלי לשלם הנדרים שנדרתי לך בעת צרה ואשלם בתודה והלל : (יד) כי הצלת. על אשר הצלת נפשי ממות ואף הלא הצלת גם רגלי מלהיות נדחים עוד מדחי אל דחי בכדי להתהלך לפני אלהים בבית מקדשו ולעסוק באור החיים הם התורה והמצות כי לא אהיה עוד מוטרד להיות נדחה ומורדף : נז (א) אל תשחת . על כי היה קרוב להיות נלכד אז ביד שאול התפלל ואמר אל תשחיתני : במערה . להסתר עצמו במערה : (ב) חנני אלהים חנני . הכפל לחזק כדרך הצועק שכופל דברו : עד יעבר. כאומר הן ידעתי אף אהר שאנצל עתה מידו ירדוף עוד אחרי ואני אחסה בך עד אשר יעבור ההוות מכל וכל : (ג) עליון . היושב בשמים ממעל וידו על העליונה : גומר . המצליח לגמור מה שהבטיח עלי : (ד) חרף שאפי סלה . מחרפת שואפי יושיעני לעולם : ואמתו . ואמתת הבטחתו : (ה) נפשי בתוך לבאים . נפשי שוכבת בין בני אדם הטורפים כלבאים ואני שוכב בין אנשים השורפים כלהב אש ושניהם כחנית והחצים : חרב . ממית בלה"ר כחרב חדה : (ו) רומה . ר"ל עשה בהם נקם ובזה ירומם תפארתך על השמים ועל הארץ יראה כבודך כי כשהשם עושה דין ברשעים הוא מתרומם ומתנשא : (ז) רשת . הנקם יהיה שהרשת אשר הכינו במקום מדרך רגלי וכ"ה מהם כפף נפשי להורידני בה והשיחה אשר כרו לפני בור שאפול בה אני הנה במקום הזה עצמו יפלו בתוכה לעולם : (ח) נכון. לבי נכון לבטוח באלהים וכמו שנכון לבי כן יעזור לי ואשירה על התשועה: (ט) עורה . אז אדבר אל נשמתי עורה כבודי לדבר בשיר ועורה הנבל וכנור לנגן בהם בעת אעירה השחר להודות לה' : (י) אודך בעמים. לפרסם שבחיך : (יא) כי גדול וגו' . החסד והאמת הנעשה לי גדלה עד השמים ומהראוי לפרסם אותו : (יב) רומה . אז ירומם תפארתך על השמים ויראה כבודך על כל הארץ בעבור גודל התשועה : נח (ב) האמנם . כשבא דוד אל המעגל במקום שהיה שאול שוכב שם ולקח מכם חנית המלך וצפחת המים והלך לו ומרחוק קרא ואמר הלא תענה אבנר וגו' כמ"ש בש"א ולזה אמר האמנם נאלמתם מלדבר צדק

מישרים תשפטו בני אדם: ג אף בלב עולת תפעלון בארץ חמס ידיכם תפלסון: ד זרו רשעים מרחם תעו מבטן דברי כזב: ה חמת למו כדמות חמת נחש כמו פתן חרש יאטם אזנו: ו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחכם: ז אלהים הרס שנימו בפימו מלתעות כפירים נתץ יהוה: ח ימאסו כמו מים יתהלכו למו ידרך חצו כמו יתמללו: ט כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש: י בטרם יבינו סירתיכם אטד כמו חי כמו חרון ישערנו: יא ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע: יב ויאמר אדם אך פרי לצדיק אך יש אלהים שפטים בארץ:

תריצותא תדינון בני נשא: ג ברם רשיעי מה דין בלבא עילא תעבדון בארעא חטוף אידיכון יתקנון: ד אתעבידו נוכראין רשיעיא מן מעין תען מן כריסא מסלקי כדבותא: ה ארסא להון כגון ארסא דחויא היך חורמנא חרשא דמטמטם אדניה: ו די לא יקבל מילי חרשיא אסרי נחשיא ומן רמגי רמן הוא חכים: ז אלהא תבר ככיהון בפומהון וניבי בני אריון תתרע יי: ח יתמסון בחוביהון היך מיא דזלין להון וננגיד אמטלהון גירוי היך [illegible] ויהון מתכרין: ט היך זחיל תיבלבלא די מאס אורחיה היך נפולא ואשותא די סמין ולא חמון שמשא: י עד לא יתעברון רשיעיא רביכי אקשון היך אטדא עד דהינון רטיבין כבוסרא כעלעולא ישצינון: יא יחדי צדיקא ארום חמא פורענותא מנהון אסתורין ישזוג באדם רשיעא: יב ויימרון בני נשא ברם אית אגר טב לצדיקיא ברם אית אלהא דדינוי מתיחן

שמיעה לקול י"ז וסי' ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך. וישמע אברם לקול שרי. ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל. ישמעו לקול האות הראשון והאמינו. ולא ישמעו לקולך ולקחת סמימי. ויאמ' אם שמע תשמע לקול ה' אלהיך והישר. וישמע משה לקול חתנו. ולא שמעו לקולי דוויחר אף ה' דריש שפטים. שמעתי ותרגז בטני. ולא ישמעו לקול אביהם דבני עלי. היושבת בגנים. ועתה שמע לקול דברי ה' דשמואל. וישמע לקולם דויפרצו בו עבדיו דשאול. וישמע לקולם ויעש כן דבן הדד. ולקולי אתם שמעים דיהוא. ושמע לקול יריבי דירמיה. אשר לא ישמע לקול מלחשים. ולא שמע עמי לקולי. ועי' במסר'

תולדות אהרן זרו. יומא פג (ברכות ד'): כמו שבלול. מ"ק ו: נפל אשת. (מ"ק פ): חבר חברים. (ע"ג לט): יבמה לדיק. סוטה יג:

רשי

שעל חנם היא רודפני שאילו רציתי הרגתיו וכך אמר בשירו האמנם נאלם מפיכם הצדק שהיה לכם לדבר והמישרי' שהיה לכם לשפוט הצדק אשר תדברון: (ג) אף בלב עולות תפעלון. ולא עוד אלא שבלבבכם אתה חורשים רעה לפעול עול: עולות. כמו עוולות כאשר יאמר מן שור שוורים. ומעיר עיירים. ושלשים עיירים להם (שופטים י') שהם לשון עיר וקריה: בארץ חמס ידיכם תפלסון. בתוך הארץ אתם מכריעים חמס ידיכם עד שהוא (שוקל) משקל רב. תפלסון קינטערפיי"שן בלעז: (ד) זורו רשעים מרחם. ממעי אמם הם נעשים זרים להקב"ה כדרך שעשה עשו ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כ"ה): זורו. נזורו כמו שומו שמים (ירמיה ב'). וימררוהו ורבו (בראשית מ"ט). רומו מעט (איוב כ"ד). טלן לשון נפעלו: (ה) חמת למו. ארס יש להם להרוג את הבריות כדמות ארס הנחש: כמו פתן חרש יאטם אזנו. הנחש אשר אוטם אזנו כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם אוזן השנית בעפר שלא ישמע את הלחש כשחבר משביעו שלא יזיק: (ו) אשר לא ישמע וגו'. מחובר למקרא שלפניו ואוטם אזנו בשביל שלא ישמע לקול מלחשים: חובר חברים. שיודע ללחוש את הנחשים: (ז) מלתעות. שנים הפנימיות שקורין מייש"ליש בלעז: (ח) ימאסו. לעצמם שיהיו כמאסי' בעיניהם מדאגה (וכמו במים) יתהלכו דוגמתו (יחזקאל כ"א) כל ברכים תלכנה מים מדמעות (סא"א): ידרוך חציו. הקב"ה לנגד' כדי שיתמוללו. יתמוללו שיאכ"ט פריקיאר"ץ בלעז: (ט) שבלול. יש פותרין לימצ"א בלעז ויש פותרין כמו שבולת מים (לקמן ס"ט) ובפל הלמ"ד כמו מן ימל קצירו (איוב י"ח). ימולל (לקמן צ'): תמס. נמס והולך תמס שם דבר הוא. והמ"ם יסוד ועיקר הוא והתי"ו בו יסוד נופל כמו תי"ו של תבל עשו (ויקרא כ'): נפל אשת. טלפ"א בלעז. שאין לה עינים והיא תרגמת דמתרגמינן אשותא כדפירשוהו רבותינו. ויש פותרין נפל של אשה כמו אשת זנונים (יחזקאל כ"ג). ויש תי"ו בלא דבקות כמו (משלי ד') עטרת תפארת תמגנך כמו נפל של אשה שלא חזו הנפלים שמש. וללשון ראשון הוי נפל ואשת כמו ואני ככבש אלוף (ירמיה י"א) שהוא כמו כבש ואלוף. ופי' מנחם כבבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ואשת (נוה להגיה סא"א): (י) בטרם יבינו סירותיכם אטד. אשר בטרם ידעו קוצים רכים שלכם להיות אטדים קשים כלומר עד שלא יגדלו בני הרשעים: כמו חי כמו חרון. כלומר בגבורה ובחוזק ובחרון ישערם הקב"ה. חי לשון גבורה: (יב) ויאמר אדם אך פרי לצדיק. ואז יאמרו הבריות ודאי יש פירות

אבן עזרא

באמת: (ג) אף. עולות. כמו ועולתה קפצה פיה בלבבכם העול שתעשו וזה המזמור נאמר על השופטים: חמס ידיכם. דם השוחד. וטעם תפלסון תשקלו אותו עד שלא ירגיש אדם בחמס שתעשו והטע' תעשו חמס כאילו הוא מפולס: (ד) זורו. פועל עבר על משקל כי אורו עיני והטעם כי מעת הולד' הם זרים בתולדתם מאחר הילודים ותעו כפול בטעם: (ה) חמת. סמוך ולא נכתב למי נסמך כדרך ושכורת ולא מיין וטעם חמת שם ממית וטעם אוטם אזנו הוא שיספר אחרי כן אשר לא ישמע ולא לקול חובר חברים: (ז) אלהים. בעבור שהם טורפים בפיהם ידמה אותם לכפירים כי הלשון ביטת השנים: (ח) ימאסו. האל"ף תחת אות הכפל כדרך אשר בזאו נהרי' ארצו: יתהלכו למו. עד אשר לא ימ[illegible]ו וטעם ידרוך חציו תחסר מלת הדורך כמו ויאמר ליוסף כאילו הוא כתוב ידרוך הדורך חציו אליהם והזכיר חציו מקום קשתו כי דריכת הקשת הוא בעבו' לירות החצים: יתמוללו. כמו ימולל ויבש: (ט) כמו שבלול. בדברי הקדמוני' ז"ל ברא שבלול והוא כדמות דג במי' שימס בהליכתו ויש אומרים כי למ"ד שבלול כפול והוא כמו שבולת מים גם הוא נכון ועתה אומר דקדוק אשת דע כי הה"א סימן לשון נקב' עטר' תפאר' וכאשר יחליפו הה"א בתי"ו תשוב המלה מלעיל בין שתהיה המלה סמוכה כמו תפאר' ישראל או איננה סמוכה וככה עטרת תפארת וככה אשת בתחלה אשה ואח"כ אשת בין שתהיה סמוכה כמו אשת איש או לא תהיה סמוכה כאשת יפת תואר: (י) בטרם יבינו. אמ' רב האי ז"ל כי גמילת פרח העץ מוקשות ובדברי חכמי ישראל אביונות והנה הטעם בטרם שיגמילו הסירות ישוב אטד ישערם השם ממקומם וטעם חי כאשר הם בכח האי שהם לחים: כמו חרון. כאדם שיספר העץ ממקומו בחרון וי"א בטרם יבינו המבינים שיגדלו סירותיכם שהם קוצים קטנים וישובו כמו אטד שהם גדולים כמו שיעשה האי בחרות אפו כן יסערם השם: (יא) ישמח צדיק. כנגד אלם צדק: (יב) ויאמר. שפטים. המלאכים כי

מצודת דוד

צדק שיש לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט בני אדם כי הלא עתה תולעו להראות לכאול שאינני אויבו שהרי היה מסור בידי ולא הרגתיו: (ג) אף בלב. לא סוף הדבר שלא למדתם זכות אלא אף בכוונת הלב תפעלו העול בארץ: תפלסון. תיישרו את ההמס אשר בידכם לומר על החמס שישר הוא: (ד) זורו. הרשעים האלו נעשים זרים לה' מעת לאתם מן הרחם: תעו. המדברים עלי כזב תעו מדרך הטובה מעת לאתם מבטן: (ה) חמת למו. בכעסם מטילים ארס כנחש והוא ענין מליצה: כמו פתן חרש. המה כמו פתן אשר לשוא רעתו לא יועיל לו הלחש כאלו היה חרש ואוטם אזנו לבל ישמע כי כן הרשעים האלו לא יועיל בם המוסר כאילו היו חרשים וכו': (ו) אשר וגו'. בעבור רוע טבעו לא ישמע לקול מלחשים ואף אם החובר חברים הוא מחוכם מאד בדבר הלחש עכ"ז לא ישמע לקול לחשו: (ז) שנימו. של הרשעים האלו: כפירים. הטורפים ככפירים: (ח) ימאסו. יהיו נמסים כמים וילכו לאבדון: ידרוך. המקום ידרוך עליהם חציו ויהיו כדבריה הנכרתים חיש מהר: (ט) כמו שבלול. כשבלול הזה אשר דרכו להיות נמס והולך בזחלו עליו השמש וכמו הנפל של אשה אשר אינו רואה השמש כן הרשעים האלו לא יראו השמש ר"ל אור הישועה: (י) בטרם. עד לא יבינו ענפי הקוצים להיות מתקשים כמלב אילן הקוץ ר"ל עד לא יבינו בני הרשעים להרשיע כאביהם: כמו חי. כמו דבר הנעקר ע"י אדם בריא וכמו הנעקר בחרון אף כי אז לא ישאר מאומה כן יעקרם ה' ברוח סערה לבל ישאר שארית: (יא) כי חזה. כאשר יראה נקמת ה': פעמיו ירחץ. בדרך הלוכו ירחץ רגליו בדם הרשע הנשפך בארץ: (יב) ויאמר אדם. אז יאמר כל אדם אך סוף הדבר הוא אשר יש פרי ותשלום גמול לצדיק

מצודת ציון

(ג) עולת. מלשון עולה: תפלסון. ענין יושר ועפ"ז נקרא מטה המשקל בשם פלס כי מיישר המשקל וכן פלס מעגל רגליך (משלי ה'): (ה) חמת. ארס כמו חמת תנינים יינם (דברים ל"ב): פתן. מין נחש רע: יאטם. יסתום כמו אוטם אזנו (משלי כ"א): (ו) חובר חברים. היודע לחש וכן וחובר חבר (דברים י"ח): (ז) מלתעות. הם השנים הגדולים והוא מהפך כמו ומתלעות מתלעותיו (משלי ל'): (ח) ימאסו. ימסו ובאה האל"ף במקום אות הכפל וכן אשר בזאו (ישעיה י"ח) ומשפטו בזזו: יתמוללו. יכרתו כמו ימולל ויבש (לקמן צ'): (ט) שבלול. שם שרץ מה: תמס. מלשון המסה: (י) סירותיכם. ענפי הקוצים כמו עד סירים סבוכים (נחום א'): אטד. הוא מלכא אילן הקוץ וכן ויאמר האטד אל העצים (שופטים ט): חי. ענין בריאות כמו עד חיותם (יהושע ה'): ישערנו. מל' סערה ועם שהוא בשי"ן: (יא) חזה. ראה: פעמיו. רגליו אשר נועד בהם: יבוען

אבן עזרא

כי ממכון שבת' תבואל' הגזורות על כל הארץ בדבר השם הנכבד: (א) למנצח. בשלוח שאול: (ב) הצילני. תשגבני. אתה משגבי כי הייתי במקום שפל: (ג) הצילני. טעם ומאנשי דמים כנגד להמיתו: (ד) כי. יגורו. כמו יתקבצו וכמוהו העוד הורע במגורה ויש אומרים ישכנו סביב הבית: (ה) בלי. הטעם כי לא פשעתי ולא חטא לי ולא עון שבעבור זה ירוצו להנקם ממני וטעם עורה כנגד וישמרו את הבית: (ו) אתה. טעם אלהים צבאות כי אתה אלהי צבאות מעלה בשמים ואלהי צבאות מטה שהם ישראל: אל תחון כל בוגדי און. באי זה גוי יהיו: (ז) ישובו. דמה אותם לכלבים שהם נובחים בלילה לשמור המדינה ככה אלה שומרי הבית: (ח) הנה יביעון. כמו הכלבים נובחים: כי מי. יחשבו כי אין אלהים שומע סודם: (ט) ואתה. דרך משל כי תוכל לאבדם בכל עת ע"כ אל תהרגם בהביעם: (י) עוזו. אתה האל שהעוז לו בעצמו: אליך אשמורה. כטעם ליל שמורים הם כנגד וישמרו את הבית ע"כ אמר הקיצה: (יא) אלהי. הוא סבת חסדו שידע שלא פשעתי להם הוא יקדמני לשלם להם כפעלם: יראני בשוררי. תאותי: (יב) אל. יתפלל לשם שלא יהרגם רגע אחד פן ישכחו עמי מעשי השם ברשעים: הניעמו. לבקש לחם כאשר הזכיר בכלבים הם יניעון לאכל וטעם בחילך הם ישראל. והורידמו. ממעלת עשרם: מגננו. הוא מלכנו באמת רמז בעבור שאול המלך שצוה להמיתו: (יג) חטאת. קשור עם והורידמו בעבור חטאת פימו: וילכדו בגאונם. כנגד כי מי שומע: ומאלה. ומקצת האלות הכחש שעשו יספר זה לזה: (יד) כלה. פעמים מעט מעט ובסוף ואינמו וטעם מושל ביעקב כאשר הזכיר אלהי ישראל והטעם

תהלים נט

נט א למנצח אל תשחת לדוד
(כ' דגשים) מכתם בשלח שאול וישמרו את
הבית להמיתו: ב הצילני מאיבי
(ל') אלהי ממתקוממי תשגבני:
(ל') ג הצילני מפעלי און ומאנשי דמים
הושיעני: ד כי הנה ארבו לנפשי
(ו' מ"ג) יגורו עלי עזים לא פשעי ולא
(ל') חטאתי יהוה: ה בלי עון ירצון
(ל') ויכוננו עורה לקראתי וראה: ו ואתה
יהוה אלהים צבאות אלהי ישראל
(ג'. ל' וחס') הקיצה לפקד כל הגוים אל תחן
כל בגדי און סלה: ז ישובו לערב
(ב' וכעינן) יהמו ככלב ויסובבו עיר: ח הנה
(ל') יביעון בפיהם חרבות בשפתותיהם
כי מי שמע: ט ואתה יהוה
תשחק למו תלעג לכל גוים: י עזו
אליך אשמרה כי אלהים משגבי:
(חסדי ק' ל') יא אלהי חסדו יקדמני אלהים יראני
בשוררי: יב אל תהרגם פן
(ל') ישכחו עמי הניעמו בחילך
(ז') והורידמו מגננו אדני: יג חטאת
(ל') פימו דבר שפתימו וילכדו בגאונם
(ל': ל'. ו':) ומאלה ומכחש יספרו: יד כלה
(י"א) בחמה כלה ואינמו וידעו כי
אלהים משל ביעקב לאפסי הארץ

תרגום

בארעא: א לשבחא על עקתא
בזמן די אמר דוד לא תחבל על
יד דוד מכיך ושלים כד שדר
שאול ונטרו ית ביתא
למקטליה: ב פצי יתי מבעלי
דבבי אלהי מן קימין עלי
תשזבנני: ג פצי יתי מעבדי
שקר מן גוברין קטולין פרוק
יתי: ד ארום הא כמנו
לנפשי מתכנשין עלי עשינין
לא על סורחני ולא על חובי
יי: ה על לא עוין רהטין
ומסדרין קרבא אתגבר
לקדמותא וחמי: ו ואנת יי
אלהים צבאות אלהא דישראל
אתער למסער על כל עממיא
לא תחוס כל שליטי שקר
לעלמין: ז יתובון לרמשא
מתרגשין היך ככלב ויחזרון
קרתא: ח הא יביעון בפומהון
מליא דשנינן היך סיפא
בספותהון אמרין נתגבר
ארום מן הוא די שמע
ויתפרע: ט ואנת יי תגחך
להון תתלעב לכל עממיא:
י עושני לך אנטור ארום (קל"ד. ל')
אלהא שזבותי: יא אלהא
טובי יקדמנני אלהנא יחמנני
נקמתא במעיקי: יב לא
תקטלנון מן יד דלמא יתנשון
עמי טלטל יתהון מן בתיהון
בתוקפך ותמסכן יתהון מן
ממוניהון תריסנא יי: יג מטול חובת פומהון וממלל ספותהון יתאחדן בגיותנותהון
ארום מן מומתא ומן שקרא ישתעין: יד שצי יתהון בכלו שצי יתהון עד די
ליתנון וינדעון ארום אלהא שליט ביעקב לסיפי ארעא לעלמא:

רשי

פירות ותשלום שכר במעשה הצדיקים שנקם הקב"ה נקמתם: יש אלהים. דיין שופט רשעים בארץ: (א) אל תשחת. כך קרא שם המזמור על שם שהיה קרוב למות ולהיות נשחת מבקש רחמים על הדבר: וישמרו את הבית. כשאמרה להם מיכל חולה הוא (ש"א י"ט) והבריחתו בלילה: (ד) יגורו עלי. לנוס בביתי לשמרני: (ה) בלי עון. לא חטאתי להם: ויכוננו. מזומנים להרוג: (ו) הקיצה לפקד כל הגוים. ואת אלה הרשעי' שפוט כמשפטי הגוים ועליהם אל תחון: (ז) ישובו לערב וגו'. הנה יביעון בפיהם. פתרון שני מקראות הללו טפל זה על זה. ישובו לערב לא דים מה שעשו ביום אלא אף לערב ישובו על רעתם לשמור שלא אברח ואצא מן העיר ומה עשו ביום הנה כל היום יביעו בפיהם לרגל עלי אל שאול: (ח) חרבות בשפתותיהם. ואומרים בלבם מי שומע: (ט) ואתה ה'. אשר תלעג תשחק גם לרשעי' הללו: (י) עוזו אליך אשמרה. עוזותקפו של אויבי החזק עלי. אליך אשמורה ואצפה לעזרני הימנו: (יא) יקדמני. יקדים לי עזרתו קודם שתשלוט בי יד שונאי: יראני בשוררי. מה שאני תאב לראות: (יב) אל תהרגם. שאין זו נקמה הנכרת: פן ישכחו עמי. כי כל המתים משתכחים אלא הניעמו מנכסיהם שיהיו עניים והיא נקמה שתזכר לאורך ימים: (יג) חטאת. של פיהם הוא דבר שפתימו ונלכדים בגאונם העניים הנרדפים על ידיהם מפני האלה והכחש שהם מספרים: (יד) כלה. אותם בחמתך מלך השופט וידעו כי אתה

רבת' בערך קול: וישמרו ב' דגשי' וסימ' בשלח שאול וישמרו הבית. משמרת אלהיהם: הקיצה ג' וסימ' הוי אומר לעץ הקיצה. הקיצה אל תזנח לנצח. הקיצה לפקד כל הגוים. וא' הקיצת למשפטי: אשמורה חד מן ג' זוגין קדמא ש"ן ותניינא ז"ן וסי' נמסר במלכים חלק ב' סי' י"א וחלופי' ג' זוגין קדמא ז"ן ותניינא ש"ן וסי' נמסר בסדר וישמע יתרו: חטאת ז' פתחין וסי' נמסר בסוף תצוה ובשמואל א' סי' ב': וידעו י"א רפין בקריאה וסימ' היום הזה יסגרך. כל הקהל הזה. ענני ה' ענני. ואתה ה' אלהינו הושיענו דמלכים. וחברו דישעיה. אי' איפוא חכמיך. למען יראו וידעו דישעיה. כי יהיו לו לעבדים דד"ה. וידעו כי אתה שמך. כלה

תולדות אהרן ישובו לערב. סנהדרין קה.

מצודת ציון

(ח) יביעון. ידברו כמו יביע אומר (לעיל י"ט): (י) אשמרה. ענין המתנה כמו ואביו שמר את הדבר (בראש' ל"ז): (יא) בשוררי. ענין ראיה והבטה: (יב) הניעמו. מל' נע ונד: בחילך. בכוחך: מגננו. מבטח לנו כגבור במגנו: (יג) בגאונם. מלשון גאוה: ומאלה. מקללה: ומכחש. רזון

מצודת דוד

לצדיק ויש אלהים שופטים לשפוט את הרשע כרשעו ואם ייטב לו ברשעיתו אך סוף הדבר לקבל גמול: נט (א) וישמרו. לשמור את בית דוד שלא יברח בלילה להמיתו בבוקר כמ"ש בש"א: (ב) ממתקוממי. מהאנשים הקמים עלי תחזקני: (ד) יגורו. יתאספו עלי בני אדם חזקים להפשני ואני לא חטאתי להם כאשר ידעת אתה ה': (ה) בלי עון. לא העויתי להם והמה רצים ומכינים עצמם לנגדי לכן עורה לקראתי וראה בענייי: (ו) הקיצה. ר"ל כמו שאתה מעורר עצמך לפקוד את העובדי גילולים כן אל תחן חנינה לעולם לאלו הבוגדים מישראל העושים און: (ז) ישובו לערב. ר"ל ביום ילשינו עלי ולערב סביב לביתי לשמרני וכאשר נמלטתי כבנו בעיר להפש אחרי ויהמו בקול בעת החפוש ככלב הזה הסובב ומחפש והומה: (ח) חרבות. הלה"ר שמדברים בפיהם כאלו יתנו חרבות ביד שאול להמיתני כי יאמרו מי שומע ולא יראו מאלהים: (ט) תשחק למו. אתה שוחק על דבריהם כמו שאתה לועג לכל גוים שהינם מאמינים בך: (י) עוזו. מפני רוב חזקו של שאול אמתין על תשועתך כי אתה משגבי אבל בידי אין כח לעמוד נגדו: (יא) אלהי חסדי. ה' העושה לי חסד מעולם יקדים לי החסד טרם ילכדוני: יראני. מה שלבי חפץ לראות יראני בהמתכלים בי לרעה: (יב) פן ישכחו. כי המת נשכח מן הלב ולא יזכרו בהם ליקח מהם מוסר: הניעמו בחילך. אלא בכוחך הרב הניעם ממקום למקום והורידם מנכסיהם אתה ה' מגננו כי אז יזכרו ויקחו מהם מוסר: (יג) חטאת פימו. את זה עשה להם בעון חטאת פיהם וכו' ויהיו נלכדים בעבור גאותם: ומאלה. ומרוב הקללה אשר יבוא עליהם ומרב הכחש והרזון אשר יבואום יספרו הבריות זה לזה את כל הקורות להם ויהיה הדבר זכור ויקחו מהם מוסר: (יד) כלה. את הרשעים ההם: ואינמו. ולא יהיו עוד בעולם: מושל ביעקב. להודיע את החסים בו: לאפסי. מוסב על וידעו וכו' לומר בקצות הארץ ידעו לעולם שאתה מושל ביעקב:

ויסובו

סֶלָה׃ טו וְיָשֻׁבוּ לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב
וִיסוֹבְבוּ עִיר׃ טז הֵמָּה יְנוּעוּן לֶאֱכֹל
אִם־לֹא יִשְׂבְּעוּ וַיָּלִינוּ׃ יז וַאֲנִי ׀
אָשִׁיר עֻזֶּךָ וַאֲרַנֵּן לַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ כִּי־
הָיִיתָ מִשְׂגָּב לִי וּמָנוֹס בְּיוֹם צַר־
לִי׃ יח עֻזִּי אֵלֶיךָ אֲזַמֵּרָה כִּי־אֱלֹהִים
מִשְׂגַּבִּי אֱלֹהֵי חַסְדִּי׃

ס א לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוּשַׁן עֵדוּת
מִכְתָּם לְדָוִד לְלַמֵּד׃ ב בְּהַצּוֹתוֹ ׀
אֶת אֲרַם נַהֲרַיִם וְאֶת־אֲרַם צוֹבָה
וַיָּשָׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת־אֱדוֹם
בְּגֵיא־מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף׃
ג אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ פְרַצְתָּנוּ אָנַפְתָּ
תְּשׁוֹבֵב לָנוּ׃ ד הִרְעַשְׁתָּה אֶרֶץ
פְּצַמְתָּהּ רְפָה שְׁבָרֶיהָ כִי־מָטָה׃
ה הִרְאִיתָ עַמְּךָ קָשָׁה הִשְׁקִיתָנוּ יַיִן
תַּרְעֵלָה׃ ו נָתַתָּה לִּירֵאֶיךָ נֵּס
לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה׃ ז לְמַעַן
יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ
וַעֲנֵנוּ׃ ח אֱלֹהִים ׀ דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ

(Marginal notes: ח׳ רפי׳ וחס׳ ד׳ ; יניעון ק׳ ; ג׳ ; ג׳ זוגין מתחלפין ; ב׳ ; ל׳ ; ג׳ פתחין בטעם ; ג׳. ל׳ ; ל׳ וא׳ תסובב ; ל׳ ; כ״ק׳ כתי״א׳ אל נא רפא ; ב׳ ר״פ סמוך כנגי ; ל׳ ; ל׳ ; ועננו ק׳ כ״ס ר״פ)

טו וִיתוּבוּן לְרַמְשָׁא יִתְרַגְשׁוּן
הֵיךְ כְּכַלְבָּא וִיחַזְרוּן קַרְתָּא׃
טז הִנוּן יְטַלְטְלוּן לְמִבַּז בִּזְתָּא
לְמֵיכַל וְלָא יְנִיחוּן עַד דִּי
יִסְבְּעוּן וִיבִיתוּן׃ יז וַאֲנָא
אֲשַׁבַּח עוּשְׁנָךְ וַאֲבוּעַ לְעִדַּן
צַפְרָא טוּבָךְ אֲרוּם הֲוֵיתָא
מְשֵׁיזֵב לִי וְרוֹחֲצָנִי בְּיוֹמָא
דְעָיק לִי׃ יח עוּשְׁנִי לְוָתָךְ
אֲשַׁבַּח אֲרוּם אֱלָהָא שֵׁיזְבוּתִי
אֱלָהָא טוּבִי׃ א לְשַׁבָּחָא עַל
עַתִּיק סַהֲדוּתָא דִּי בְנֵי יַעֲקֹב
וְדָבַן פֵּרְשְׁגֵן עַל יַד דָּוִד לְאַלָּפָא׃
ב כַּד כְּנַשׁ דָּוִד מַשְׁרְיָן וַעֲבַר
עַל אֵיגַר סַהֲדוּתָא וַאֲגִיחַ עִם
אֲרָם דִּי עַל פְּרָת וְעִם אֲרָם דִּי
עִם צוֹבָא וּמִן בָּתַר כֵּן תָּב
יוֹאָב וּמְחָא יַת אֱדוֹמָאֵי
בְּמִישׁוֹר מִלְחָא וּנְפַלוּ מִן
חֵילֵיהוֹן דְּדָוִד וְיוֹאָב תְּרֵיסַר
אַלְפִין׃ ג אֲמַר דָּוִד אֱלָהָא
שְׁבַקְתָּנָא תְּקַפְתָּא עֲלָנָא תְּקוֹף
רוּגְזָא תּוּב בִּיקָרָךְ לְנָא׃
ד אַרְגֵּישְׁתָּא אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל
זַעֲזַעְתָּא וּסְדַקְתָּא יָתַהּ אַסֵּי
תַּבְרֶיהָא אֲרוּם אִתְמוֹטְטַת׃
ה אַחְמֵיתָא עַמָּךְ קַשְׁיָא אַשְׁקֵיתָא לָנָא חֲמַר דְּלוֹט׃ ו יְהַבְתָּא לְדַחֲלָיךְ נִסָּא
לְאִתְנַסָּאָה בֵּיהּ מִן בְּגַלַל קוּשְׁטֵיהּ דְּאַבְרָהָם לְעָלְמִין׃ ז מִן בְּגַלַל זְכוּתֵיהּ דְּיִצְחָק
יִתְפַּצַן רְחִימָךְ פְּרוֹק מְטוּל חֲסִידוּתָא דְּיַעֲקֹב וְקַבֵּל צְלוֹתִי׃ ח לֶאֱלָהָא מְמַלֵּל
בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ

בחימה . וידעו כי ידך זאת : שושן ב׳ פתחין וסימ׳ מעשה שושן באולם . למנצח על שושן עדות . וכל שושן הבירה דכוו׳ : את ג׳ פתחין בטעם ופים׳ נמסר בסיפרא ריש סימן מ״ז : אלהים זנחתנו ג׳ ובסיפרא וסימ׳ אלהים זנחתנו פרצתנו . הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא . וחברו
תולדות אהרן שושן עדות . זוכר פנחס : (אלהים דבר . ברכות ג) :

רשי

אתה מושל ביעקב : (טו) וישובו לערב . מחובר למקרא העליון חטאת פימו הם מדברים ביום ולערב הם שבים לארוב אותם שהלשינו עליהם : (טז) המה יניעון לאכול . כאשר עשו הכלבי׳ כל הלילה אם אינם שבעים שילינו מתוך שבעם וישנו : (יז) ואני . כשאמלט מהם לבקר אשיר עוזך : (יח) עזי אליך . אליך שאתה עוזי ומעוזי אליך אזמרה :
(א) על שושן עדות מכתם לדוד ללמד . (תו׳ מכתם לשון כתם פז (שיר ה׳) דבר חמוד . ורבותינו דרשו על דוד שהיה מנהיג עצמו כמך ותם אפילו במלכותו ואגדה אחרת שהיתה מכתו תמה ע״כ סא״א) מכתם לדוד על עדותן של סנהדרין שנמשלו לשושנה שנאמר שררך אגן הסהר וגו׳ (שם ז׳) סוגה בשושנים כשנצרך שילמדוהו מה יעשה כשנלחם עם ארם נהרים ושלח את יואב עליהם אמרו לו ליואב ולא מבניו של יעקב אתם היכן היא השבועה שנשבע ללבן עד הגל הזה (בראשית ל״א) ולא היה יודע מה להשיב בא לו אצל דוד אמר לדוד כך אמרו לי בני ארם באו ושאלו את סנהדרין אמרו להם ולא הם עברו תחלה את השבועה שנאמר (במדבר כ״ג) מן ארם ינחני בלק מלך מואב ועוד כושן רשעתים (שופטים ג׳) ארמי היה : (ב) בהצותו . כמו (במדבר כ״ו) בהצותם על ה׳ שנלחם בהם על שעזרו לבני עמון : וישב יואב ויך את אדום וגו׳ . שמנה עשר אלף הכתובי׳ במלכים (ש״ב ח׳ ובדברי הימים א׳ י״ח) הרג אבישי פעם הראשונה ששת אלפי׳ ויואב שנים עשר אלף כששב מהכות את ארם : (ג) זנחתנו פרצתנו . כשנפלו אדום בידו נפה ברוח הקדש שעתידי׳ אדומיי׳ למשול בישראל ולגזור בישראל גזרות רעות עמד וביקש רחמים על שעמד בגליות הרבה צרות שסבלנו בימי השופטי׳ מאויבינו סביב: אנפת . קצפת עלינו מעת׳ תשובב רצונך עלינו: (ד) הרעשתה . ארצנו בכמה גייסות : פצמתה . שברת אותה . וראיתי בדברי דונש שהוא לשון ערבי אבל לא פירש אותו וביסודו של ר׳ משה הדרשן פירשו לשון קריעה וראיה הביא לדבר וקרע לו חלוני (ירמיה כ״ב) מתורגם ופצים אך אני אומר ופצים שתרגם יונתן לשון תקון חלון הוא ככל הפתחים שיש להם פצימין : רפה שבריה כי מטה . לשון רפואה ואע״פ שכתוב בה״א הרבה תיבות משמשות כן : כי מטה . לשון שפלות : (ה) יין תרעלה . האוטם את הלב ועוטפו רעל לשון עטיפה הוא כמו והברושים הרעלו . (נחום ב׳) . ובלשון משנה מדיות רעולות : (ו) נתתה ליראיך נס . נסיונות של צרות הרבה : להתנוסס . להיות מנוסים בהם אם יעמדו ביראתך : מפני קשט . לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו האומות אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה הטיב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות : (ז) יחלצון . ינצלו מרע : הושיעה ימינך . אשר השיבות אחור בהתחזק אויביהם עליהם: ועננו. כי אם תענני יחלצו הם שאני נלחם בשבילם:(ח) אלהים דבר בקדשו. שיקבץ הגליות

אבן עזרא

והטעם כי אלהי העמים אלילים ואלהי ישראל שופט צדק : (טו) וישובו . הנשארים אז יהיו ככלבים לבקש לחם על כן : (טז) המה . לא . ישרת בעבור שנים אם לא ישבעו לא ילינו : (יז) ואני . עזך . כנגד עזו אליך אשמורה וחסדך כנגד אלהי חסדי ולבקר הפך הכלבים כי ביום ינומו : כי היית משגב לי . ששמע׳ תפלתי ממתקוממי תשגבני : (יח) עזי . הזכיר בתחלה עזו שהעז בעצמו וקם׳ השם סבת חסדי ובעבור זה אמר אחר אשיר עזך כי אתה עזי כמו עזי וזמרת יה וכנגד חסדך אמר אלהי חסדי :
(א) למנצח על שושן עדות . על טעם פיוט תחלתו שושן עדות ויש אומרים כי שושן שם כלי ניגון ויפרש עדו׳ כמו עדי וכמוהו את הנזר ואת העדות וטעם ללמד שצוה שילמדוהו המשוררי׳ להזכיר תמיד חסד השם שנגברה ידו במלחמה אחר שנחלש : (ב) בהצותו . כמו בהצותם על ה׳ : את ארם נהרים . וי״א בהחריבו מגזרת ערים נצים וטעם וישב יואב לאות כי נחלש דוד ואחרי כן החליש יואב את ארם : (ג) אלהים זנחתנו . טעם זנחתנו שלא נוצר עד עתה במלחמה וככה פרצתנו וכבר הזכרתי כי כח השם הפועל בעבר ועתיד כי תקרינה קורות במלחמה וככה אנפת אכף תשובב לנו: (ד) הרעשתה ארץ . ישראל בשומעם כי נחלש דוד כמו הרעש : פצמתה . אין רע לו . וטעמו כענין מקומו וה״א רפה תחת אל״ף כי אותיות אהו״י מתחלפים : כי מטה . כמוט הרי׳ : (ה) הראית . גם זה בכח הפועל הראית עמך מראה קשה והיינו כשותים יין התרעלה ודרך השקיתנו יין תרעלה כמו ספר המקנה וככה זה יין תרעלה סמוך: (ו) נתתה . בימים שעברו כריתותנו בעבור אמונתינו : (ז) למען . תחסר אות בי״ת ורבי משה אמר כי הימין הוא הפועל דרך משל הפך ותושע לי זרועי : (ח) אלהים . כמה טעמי׳ הזכרתי כי כח שה הפועל בעבר גם בעתיד וככר
זה

מצודת דוד

(טו) וישובו . הרשעים ההם יענשו מדה במדה כמו ששבו לערב לשמרני וסבבו בעיר לחפש אחרי כן יחזרו על פתחי זולתם לעת ערב ויסובבו בעיר לבקש מזון ויהמו מכאב לב : (טז) המה . כשהמה יהיו נעים לבקש אוכל וכאשר לא ישבעו כי לא ימצאו די אכלם אז יתלוננו ויהמו מכאב לב : (יז) ואני אשיר . כשאהיה נושע אספר עוזך בעיר ובכל בוקר ארנן חסדך : ומנוס . אמר דרך משל כאדם הנס לאוהבו להמלט : (יח) עוזי . אתה חזקי ולכן אזמרה לך : אלהי חסדי . העושה לי חסד מעולם : ס (א) עדות מכתם . המזמור הזה היה אהוב לו כעדי מכתם פז : ללמד . עשוי ללמד דעת את העם איך הכל בא בהשגחה : (ב) בהצותו . כשנלחם עם ארם : וישב יואב . כשהיה דוד נלחם עם ארם יצא אדום לעזור לארם ושב יואב מן המערכה ללכת לקראת אדום לבל יעבור להתחבר עם ארם וערכו עמו מלחמה והכה יואב בהם : (ג) פרצתנו . ר״ל כמו עיר שנפרץ חומתה אז באים להוכה מכל רוח כן באה המלחמה עלינו מכל צד : אנפת . הנה עד עתה כעסת עלינו ומעתה השב אותנו בהשקט ומנוחה : (ד) הרעשתה . הנה הרעשתה ארצנו ובקעת אותה עתה רפא נא שבריה כי נטה לעפר ובכליון השפלות: (ה) הראית . עד הנה הראית לעמך נפילה קשה והשקיתנו יין תרעלה המטמטם את הלב לבל ידע לרוב הכונתו והוא משל על מרבית הצרות : (ו) נתתה . מעתה תתן ליראיך הרמה להתרומם בעולם : מפני קשט סלה . ובעבור לאמת לעולם דבריך שאמרת

מצודת ציון

רזון : (טו) יניעון . מל׳ נע ונד : וילינו . מל׳ תלונה : (יז) מנוס . מל׳ ניסה ובריחה : (א) שושן . שם כלי נגון עשויה בתמונת שושן : עדות . ענין קשוט ועדי וכן את הנזר ואת העדות (מ״ב י״א) : (ב) בהצותו . ענין ריב ומלחמה כמו בהצותם על ה׳ (במדבר כ״ו): (ג) זנחתנו . עזבתנו : פרצתנו . מל׳ פרצה : אנפת . מלשון אף וחמה : תשובב . ענין הנחה והשקט : (ד) פצמתה . ענין בקיעה ובדרז״ל בין פצים לחבירו (שבת פ״ב) : (ה) תרעלה . מל׳ ערל ואטום כמו ערלה אזנם (ירמיה ו׳) : (ו) נתתה . כמו תתן עבר במקום עתיד ורבים כמוהו : נס להתנוסס . מל׳ נס ובלונס והוא ענין הרמה והגבהה כנס הנבוה : קושט . ענין אמת ותמים כמו קושט אמרי אמת (משלי כ״ב) :
יחלצון

לושיב

אֶעְלֹזָה אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת
אֲמַדֵּד: ט לִי גִלְעָד ׀ וְלִי מְנַשֶּׁה
וְאֶפְרַיִם מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי:
י מוֹאָב ׀ סִיר רַחְצִי עַל־אֱדוֹם
אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עָלַי פְּלֶשֶׁת הִתְרֹעָעִי:
יא מִי יֹבִלֵנִי עִיר מָצוֹר מִי נָחַנִי עַד־
אֱדוֹם: יב הֲלֹא־אַתָּה אֱלֹהִים
זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא אֱלֹהִים
בְּצִבְאוֹתֵינוּ: יג הָבָה־לָּנוּ עֶזְרָת
מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם: יד בֵּאלֹהִים
נַעֲשֶׂה־חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ:

סא א לַמְנַצֵּחַ עַל־נְגִינַת לְדָוִד:
ב שִׁמְעָה אֱלֹהִים רִנָּתִי הַקְשִׁיבָה
תְּפִלָּתִי: ג מִקְצֵה הָאָרֶץ ׀ אֵלֶיךָ
אֶקְרָא בַּעֲטֹף לִבִּי בְּצוּר־יָרוּם
מִמֶּנִּי תַנְחֵנִי: ד כִּי־הָיִיתָ מַחְסֶה
לִי מִגְדַּל־עֹז מִפְּנֵי אוֹיֵב: ה אָגוּרָה
בְאָהָלְךָ עוֹלָמִים אֶחֱסֶה בְסֵתֶר
כְּנָפֶיךָ סֶּלָה: ו כִּי־אַתָּה אֱלֹהִים
שָׁמַעְתָּ לִנְדָרָי נָתַתָּ יְרֻשַּׁת יִרְאֵי
שְׁמֶךָ: ז יָמִים עַל־יְמֵי־מֶלֶךְ תּוֹסִיף

אֲבוּעַ אֲרוּם יִתְגַבְּרוּן דְבֵית יִשְׂרָאֵל אֲפַלֵיג בִּזְתָא עִם בְּנֵי יוֹסֵף דְיָתְבִין בִּשְׁכֶם וּבְמֵישַׁר סוּכּוֹת אֶמְשַׁח מִשְׁחָתָא וְאַפְלֵג עַדְאָה: ט עִמֵּי הֲווֹן דְבֵית גִלְעָד וְעַמֵּי הֲווֹן דְבֵית מְנַשֶּׁה וְגִיבָּרִין דְבֵית אֶפְרַיִם עוּשְׁנָא דְרֵישֵׁי וּמִדְבֵית יְהוּדָה סָפְרַיָא דְבֵית אוּלְפָנִי: י בְּעֵטַת מוֹאֲבָאֵי אַטְמְשׁוּ רִגְלֵי בְּאַרְם גִבָּרֵיהוֹן הֵיךְ דוּד שְׁזוֹגֵי עַל פְּרַקַת קְדַל גִבָּרֵי אֱדוֹם טַלְקִית מְסָנֵי עַבְוֵי פְּלִשְׁתָּאֵי יַבִּיבוּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל: יא מַן הוּא דְיוֹבִיל יָתִי לְקַרְתָּא חֲרוּבָא דְצוֹר מַן הוּא דְדַבְּרַנִי עַד אֱדוֹם: יב הֲלָא אַתְּ הוּא יְיָ שְׁבַקְתָּנָא וְלָא תִפּוֹק אֱלָהָא עִם חֵילְוָתָנָא: יג הַב לָן סַעֲדָא מִמְעִיקָא וּמַגָּן הוּא פּוּרְקָנָא דְבַר נָשָׁא: יד בְּמֵימְרָא דַיְיָ נַעֲבֵד חֵילָא וְהוּא יִכְבּוֹשׁ מְעִיקָנָא: א לְשַׁבָּחָא עַל תּוּשְׁבְּחָן לְדָוִד: ב קַבֵּל יְיָ בָּעוּתִי אֲצִית צְלוֹתִי: ג מִן סִיפֵי אַרְעָא קֳדָמָךְ אֲצַלֵּי בְּאִשְׁתַּלְהָיוּת לִבִּי בְּכֵרַךְ תַּקִּיף דְמִתְבְּנֵי עַל טְנָר רָם מִנִּי דַבַּר יָתִי: ד אֲרוּם הֲוֵיתָא רְחִיץ לִי קוּסְטַל דְעֻשְׁנָא מִן קֳדָם בְּעִיל דְבָבָא: ה אֲדוּר בְּמַשְׁכְּנָךְ לְעָלְמַיָא אֶתְרְחֵיץ בִּטְלַל שְׁכִנְתָּךְ לְעָלְמִין: ו אֲרוּם אַנְתְּ יְיָ שְׁמַעְתָּא נִדְרֵי יְהַבְתָּא יְרוּתָא לְדַחֲלֵי שְׁמָךְ: ז יוֹמִין עַל יוֹמֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא תּוֹסִיף

אבן עזרא

זה אלהים דבר בקדשו בדבר קדשו בדרך נבואה לשמואל שממלכתי תעמו' על ישראל לא כממלכ' שאול וטעם שכם היא העיר וככה סוכות וטעם אחלק' שלעולם תהיה בחלקו ואפקיד עליה פקידי: (ט) לי. טעם שכם וסוכות שהם ליוסף על כן גלעד ומנשה ואפרים בעבור היות בית יוסף בצפון ארץ ישראל ויהודה בנגב וכן כתוב יהודה יעמד על גבולו מנגב ומעוז סמוך ולא תשתנה בעבור היותו מפעלי הכפל: (י) מואב. ארחץ ארגם כמו סיר. הנה מצאנו פה עלי פלשת התרועעי הפוך ור' משה הכהן פירש בו הנה על אדום שהוא חזק אשליך נעלי חשבי אתה פלש' שהתרועעי עלי כדרך שמח בחור בילדותיך בואו בית אל: (יא) מי. הייתי מחשב מי יובילני לעיר אדום שהי' במצו' אף אני הייתי משיב לנפשי יעשה זה השם שנחני עד אדום והנה מחשבתי נהפכה בעבור הלא אתה אלהים זנחתנו והטעם מה יעשו צבאותינו אם לא תצא עמהם: (יג) הבה. תן. תי"ו עזרת תחת ה"א כמו ושבת לנשיא או הוא חסר ה"א והטעם עזרת'. ושוא תשועת אד'. כנגד בצאותינו: (יד) באלהי'. מתנבא ברוח הקודש שהוא ינצח באחרונ': (א) למנצח: (ב) שמעה אלהי' רנתי. נגינת פיוט והעד שהוא סמוך שהוא נקוד בפתח: שמעה רנתי. בגלוי ותפילתי בלב כנגד הנה: (ג) מקצה הארץ. שהוא רחוק מאהל ה' או הוא הטעם אע"פ שאני בקצה הארץ שהוא מקום שפל בצור ירום ממני והטעם שיהיה רם ממני שם תנחני: (ד) כי. ותמיד היית למגדל עז ע"כ אתאוה אגורה ולהיותי חוסה בצל כנפיך באמת: (ו) כי. למ"ד לנדרי נוסף כמו השלישי לאבשלום והטעם שנדרתי נדר אם תמלא שאלתי לשכון באהליך וטעם נתת ירושת שאדור בארץ ישראל שנתת ירושה ליראי שמך: (ז) ימים. הטעם שתבקש שתחיה שנים רבות שישב בבית השם לעבדו כנגד עולמים וטעם תוסיף כמו יראת ה' תוסיף ימים רק התי"ו לנכח השם:

ישב

רשי

הגליות וזרעו ימשלו בהם (סא"א). ד"א אלהים דבר בקדשו שאהיה מלך עליהם: אעלוזה. בישועתו. בפי' אחר מצאתי אלהים דבר בקדשו לעזרני כדכתיב (ש"ב ג) כי ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישראל: אחלקה שכם. אחלק להם שכם בנכסי אויביהם: ועמק סוכות אמדד. סוכות זה איני יודע מאיזה אומה היא לא ידעתי סוכות שבאו לו ישראל כשנסעו ישראל מרעמסס היכן הוא. ובפירושים אחרים מצאתי אחלקה שכם. אחזיר להם נחלת יעקב אביהם. ועמק סוכות אמדד. כשאחלקהו לישראל שכם וסוכות בקצה ארץ כנען היה כמו שמצינו תחלת ביאתו של יעקב לארץ דרך סוכו' שכם: ד"א ועמק סוכות אמדד סוכות ל' צורות ודמיונות כמו שנאמר ואת סכות מלככם: אמדד. אני מודד את צורתם כמו שנאמר (שם ב ח) שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (סא"א): (ט) לי גלעד. למלוך עליהם: מחקקי. שרים שלי מחוקק ל' שררה שמחוקק ושולט ספרי' ומצוה כמו (בראשי' מ"ט) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו (סא"א): (י) מואב סיר רחצי. אשתמש בהם כסיר של נחושת המוכן לרחוץ בו: נעלי. מסגר שלי: עלי פלשת התרועעי. התחברי על ממשלתי להיות משועבדי' לי כי גת מארץ פלשתים וכן עזה שכבשן דוד: (יא) מי יובלני עיר מצור. או לעיר מבצר לכבוש את בצרה אם לא אתה תעזור אותי על מבצרי אדום מי יובילני ומי ינחני עליהם. בפירושים אחרים מצאתי כן על מבצרי אדום אשר נחיתי עתה עליהם: (יב) אלה תלא. ואינך יוצא: (יד) יבוס. ירמוס: (ג) מקצה הארץ. אף ע"פ שאני רחוק מאנשי שאני משלח על אויבי למלחמה: אליך אקרא בעטוף לבי. עליהם ועל מה אני קורא לך שתנחני בצור שהוא רם וחזק ממני: (ה) אגורה באהלך עולמים. זכני בעה"ז ולעולם הבא: (ו) נתת ירושת יראי שמך. החזרת ערי ירושתם על ידי: (ז) ימים על ימי מלך תוסיף. אם נגזר עלי למות בחור הוסיף ימים על ימי עד ששנותי יהיו שבעים שנה כמו

שני

הלא אלהים· נתתה ב' ר"פ וסימ' שמחה בלבי. ליראיך נס להתנוסס: אעלוזה ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' ואני בה' אעלוזה דחבקוק. אלהים דבר בקדשו. וחברו. קדמא מ"ל: ולא תצא ו' וסי' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד ובסיפרא סימן מ"ד: באלהים ו' ר"פ וסימ' נמסר בסיפרא סימן נ"ו: נגינת ל' דכוו' פתח: מגדל עז ג' וסימ' ומגדל עז היה בתוך העיר. מגדל עז מפני אויב. מגדל עז שם ה' בו ירוץ: אתה אלהים

תולדות אהרן יהודה מחוקקי. יבמות סב: מואב סיר רחצי. סנהדרין שם זוכר בלק (שם צם): הלא אתה. גיטין נז: אגורה באהלך. יבמות צו בכורות לא (ברכות ד שקלים מב מ"ק ג):

מצודת ציון

(ז) יחלצון. ענין שליפה והוצאה: (ח) שכם סכות. הם שמות מקומות: (ט) מחוקקי. כן יקראו השרים ע"ש שהם נותנים החוקים וכן ומחוקק מבין רגליו (בראשית מ"ט): (י) סיר. קדרה: נעלי. מל' מנעול העשוי לסגור בו כמו מנעוליו ובריחיו (נחמיה ג'): עלי. בעבורי: התרועעי. מל' תרועה: (יא) יובילני. ענין הבאה כמו ברקמות תובל למלך (לעיל מ"ה): מצור. מבצר חוזק שאין לכבשו מבלי מצור: נחני. ענין הנהגה: (יב) זנחתנו. עזבתנו: (יד) חיל. כח ואומץ: יבוס. ענין דריכה ורמיסה: (א) נגינת. שם כלי נגון: (ג) בעטוף. מלשון עטיפה ולבישה:

מן

מצודת דוד

להושיע עמך בשלום על אדמתם: (ז) למען יחלצון. בכדי שישראל ידידיך יהיו נחלצין מהצרות לזאת הושיעה לי בימינך ועננו: (ח) דבר בקדשו. ברוח קדשו דבר ע"י נביאיו אשר אעלוז ואשמח במלכותי ואשפול ממשל רב: אחלקה. מקומות אלה אחלק לישראל ואמדד להם לחלקים: (ט) לי גלעד. כי ראה ברוה"ק שבימי רחבעם יוחלק מלכות ישראל ואמר בימי יהיו כולם תחת ממשלתי: מעוז ראשי. חוזק לראשי לשמרני מן האויב: מחוקקי. יהיו שרים שלי ונכנעים אלי: (י) מואב סיר רחצי. ר"ל אעשה עמהם כל תשמישי כרצוני כקדרה המוכן לרחוץ בו: אשליך נעלי. אשים ברגליהם לסגרם בהם: עלי פלשת התרועעי. בעבורי יריעו פלשתים תרועת מלך ותהיה התרועה למעני לקבל עליהם עול מלכותי: (יא) מי יובילני. מי המביא אותי אל עיר מבצר לכבוש אותה ולבוא בתוכה ומי הוא אשר נחני עד אדום להכניע: (יב) הלא אתה אלהים זנחתנו. הלא כ"ז ממך אלהים אשר עד הנה זנחתנו ולא יצאת בצבאותינו ר"ל כמו מה שהיינו מאז בצרה היה בעבור אשר זנחתנו וכו' כן התשועה באה ממך ולא בדרך מקרה: (יג) הבה. אתה תן לנו עזרת מצר אבל תשועת אדם היא שוא ואין בה תועלת: (יד) באלהים. בעזרת אלהים נעשה גבורה להתחזק על שונאיך והוא הוא הרומס צרינו: סא (ג) מקצה הארץ. כשהיה גלה עם אדם אמר כשאני בקצה הארץ רחוק מא"י כאשר לבי מעוטף בצרות אקרא אליך שתנחה אותי: בצור ירום ממני. ר"ל שאגא מלכים החזקים ממני: (ד) כי היית. מעולם היית מחסה לי כמגדל חזק: (ה) אגורה. כ"כ אגורה באהליך עד עולם להיות נסתר בה מפני האויב והוא ענין מליצה: אחסה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ו) שמעת. מעולם שמעה לנדרי אשר נדרתי בעת הלחמי מול האויב כי נתקבל ברצון ונתת הארץ האויב להיות ירושת ישראל יראי שמך: (ז) ימים. לזה גם עתה שמע לי ותוסיף ימים על הימים

שאני בהם עתה ולא

רשי

שני דור ודור : (ח) ישב . המלך לעולם לפני אלהים . חסד ואמת . שהוא עוסק בהם יהיו מזומנים לנצרו : מן . הזמנה כמו (יונה ד׳) וימן ה׳ קיקיון : (ט) כן אזמרה . כמו שתטיב לי כן אזמרה שמך להיותי משלם נדרי יום יום : (א) על ידותון . שם כלי שיר ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין הנגזרים על ישראל מאויביהם : (ב) דומיה נפשי. מצפה נפשי כמו דום לה׳ והתחולל לו (לעיל ל״ז) : (ג) לא אמוט רבה . מוטות גדולות ומדרש אגדה רבה גיהנם : (ד) תהותתו . מנחם פי׳ מגזרת התיו לאכלה (ירמיה י״ב) . ויתא ראשי עם . (דברים ל״ג) . עד אנה תהותתו על איש . ול״נ שיש לפותרו לשון הוות ויהא ה״א ותי״ו שורש כאשר יאמר מן מת מות . כך נאמר מן יסוד הת הות ולשון רבים הוות והוא לשון מחשבת שבר ותרמית . וי״ת תהותתו כמו תאריכו כלו׳ תאריכו לשונכם על בני אדם ברע ודימוה לל׳ הערב כשמרבה בדברים (סא״ה) : כקיר נטוי . המוכן ליפול על בני אדם : (ה) משאתו . לפי שאתם יגורים מן בני אדם שמא ימלוך וישלם גמולכם יעצתם להדיח עליו הרעה : בפיו . של כל אחד ואחד מהם יברכו . ובקרבם . ובמחשבותם יקללו סלה : (י) אך הבל בני אדם . ואל תיראו מהם מאחר שהקב״ה מחסה לנו בעת צרה סלה : במאזני׳ לעלות . אם באו לעלות במאזנים הם והבליהם שוים כן פשוטו . ומדרשו לענין הזוגות : (יא) חיל כי ינוב . אם תראו רשעים שממונם מצליח וגדל אל תשיתו לב : חיל . ממון : ינוב . יצמח

תהלים סא סב

שְׁנוֹתָיו כְּמוֹ־דֹר וָדֹר׃ ח יֵשֵׁב עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ׃ ט כֵּן אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ לָעַד לְשַׁלְּמִי נְדָרַי יוֹם ׀ יוֹם׃

סב א לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדוּתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אַךְ אֶל־אֱלֹהִים דּוּמִיָּה נַפְשִׁי מִמֶּנּוּ יְשׁוּעָתִי׃ ג אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא־אֶמּוֹט רַבָּה׃ ד עַד־אָנָה ׀ תְּהוֹתְתוּ עַל־אִישׁ תְּרָצְּחוּ כֻלְּכֶם כְּקִיר נָטוּי גָּדֵר הַדְּחוּיָה׃ ה אַךְ מִשְּׂאֵתוֹ ׀ יָעֲצוּ לְהַדִּיחַ יִרְצוּ כָזָב בְּפִיו יְבָרֵכוּ וּבְקִרְבָּם יְקַלְלוּ־סֶלָה׃ ו אַךְ לֵאלֹהִים דּוֹמִּי נַפְשִׁי כִּי־מִמֶּנּוּ תִּקְוָתִי׃ ז אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא אֶמּוֹט׃ ח עַל־אֱלֹהִים יִשְׁעִי וּכְבוֹדִי צוּר־עֻזִּי מַחְסִי בֵּאלֹהִים׃ ט בִּטְחוּ בוֹ בְכָל־עֵת ׀ עָם שִׁפְכוּ־לְפָנָיו לְבַבְכֶם אֱלֹהִים מַחֲסֶה־לָּנוּ סֶלָה׃ י אַךְ ׀ הֶבֶל בְּנֵי־אָדָם כָּזָב בְּנֵי־אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת הֵמָּה מֵהֶבֶל יָחַד׃ יא אַל־תִּבְטְחוּ בְעֹשֶׁק וּבְגָזֵל אַל־תֶּהְבָּלוּ חַיִל ׀ כִּי־יָנוּב אַל־

(הערות מסורה בשוליים: נ׳ ; נ׳ ; ז׳ ; ד׳ ; י״א כסיפרא ; נ׳. ה׳ ; כן נסתלי תרצחו . נ׳ ; נ׳ ; ד׳ ; נ׳ ; י״א כסיפ׳. נ׳ ; כ׳ מגני ; י״ו קמץ ; ו ט״ו רפי׳ בליסנא ; י״ד ; ב׳ ר״פ אל אל אל ; נ׳. ב׳)

תרגום

שְׁנוֹי הֵיךְ דָרֵי עָלְמָא הָדֵין וְדָרֵי עָלְמָא דְאָתֵי׃ ח יָתִיב לַעֲלָמִין קֳדָם יְיָ טִיבוּ וּקְשׁוֹט מִן מָרֵי עָלְמָא יִנְטְרוּן לֵיהּ׃ ט בְּכֵן אֲשַׁבַּח שְׁמָךְ לְעָלְמַיָא כַּד אֲשַׁלֵּים נִדְרַי בְּיוֹם פּוּרְקָנָא דְיִשְׂרָאֵל וּבְיוֹם דְיִתְרַבֵּי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לְמֶהֱוֵי מְלִיךְ׃ א לְשַׁבָּחָא עַל יְדוֹי דִידוּתוּן תֻּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד׃ ב בְּרַם לֵאלָהָא שָׁתְקָא נַפְשִׁי מִנֵיהּ פּוּרְקָנִי׃ ג בְּרַם הוּא תּוּקְפִּי וּפוּרְקָנִי מְשֵׁזְבִי לָא אָזוּעַ בְּיוֹם עָקָא רַבָּא׃ ד עַד אָן אַתּוּן מִתְרַגְשִׁין עַל גְּבַר חָסִיד תִּתְעַבְדוּן קְטוּלִין כּוּלְכוֹן הֵיךְ שׁוּר דְּסָטֵי הֵיךְ גוּדָא רְעִיעָתָא׃ ה בְּרַם כַּד יוֹמוֹן לְאוֹטָבָא מִתְמַלְכִין לְמִנְדַח יְחַוּוֹן כַּדְבוּתָא בְּפוּמְהוֹן יְבָרְכוּן וּבְלִבְּהוֹן יְלַטְטוּן לְעָלְמִין׃ ו בְּרַם לֵאלָהָא שְׁתוּקִי נַפְשִׁי אֲרוּם מִנֵיהּ סִבְרִי׃ ז בְּרַם הוּא תּוּקְפִּי וּפוּרְקָנִי מְשֵׁזְבִי לָא אִזְדַעְזַע׃ ח עַל אֱלָהָא פּוּרְקָנִי וִיקָרִי תְּקוֹף עוּשְׁנִי סִבְרִי בֶּאֱלָהָא׃ ט סַבְרוּ בְּמֵימְרֵיהּ בְּכָל עִדָּן עַמָּא דְבֵית יִשְׂרָאֵל שְׁדוּ קֳדָמוֹי זְחוּחֵי לִבְּכוֹן אֲמַרוּ אֱלָהָא סְבַר לָנָא לְעָלְמִין׃ י בְּרַם לְמָא בְנֵי נָשָׁא כַּדִּיבָא בְּנֵי גְבַר כַּד יִסְבּוּן בְּנֵי נָשָׁא בְּמַסְחֲתָא יִתְקְלוּן מַזְלְהוֹן הִנּוּן גַרְמֵיהוֹן מִן לְמָא הֲוֹן כַּחֲדָא׃ יא לָא תִתְבְּלוּן בְּטְלוּמָא וּבְאוּנְסָא לָא תְתַהֲבְלוּן מָמוֹנָא אֲרוּם יִשְׁבַּח לָא תְשַׁוּוּן

אבן עזרא

(ח) ישב. מן. על משקל גו את בני ישראל ותחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם ורבים כמוהו וככה הוא חסד ואמת מנה שינצרוהו כמו וימן ה׳ : (ט) כן. וכמו זה המזמור אזמרה שמך לעד ואשלם נדרי כל היום : (א) למנצח לידותון. נועם פיוט תחלתו לידותון שחברו ידותון המשור׳ או אחר חברו עליו ולהיותו כלי רחוק הוא: (ב) אך. טעם אך למה הוא נפשי דומיה כטע׳ דום לה׳ דומו עד הגיעו אליכם על משקל על אלה אני בוכיה לבא ישועה לה רק לשם לבדו : (ג) אך. ולא היה לי מושיע זולתו ובעבור שהזכיר למעלה כי ממנו ישועתי הזכיר כאן הוא ישועתי וטעם לא אמוט אל תהום רבה הפך משגבי כי מצאנו תהום על לשון נקבה תהום רוממתהו: (ד) עד. טעם לא אמוט על מחשבת בן אדם שימוט ע״כ יוכיחם לאמר עד אנה תהותתו מגזרת הוות תחשבו עליו וכמצא רי״ש תרצחו קמוצה ע״כ הוא פועל שלא נקרא שם פועלו כמו ובמים לא רוחצת כי הקמץ והשורק והחולם ימצאו בבנין הזה וזה דרך תפלה וטעם כקיר נטוי שתהיו ככה ונטוי על משקל עשוי או הוא מהפעלים היוצאי׳ ועד הדחויה שהטעם כפול : (ה) אך משאתו. הטעם כמו הלא שאתו תבעת אתכם כי נשא אשא להם והזכיר להדיח אותו בכזב אחר גדר הדחויה : (ו) אך. ואני אומר לנפשי אך לשם לבדו דומי נפשי : (ז) אך. פעמים רבו׳ היה צורי וישועתי : (ח) על. א״כ אין עלי לבקש שאושע ויהיה הכבוד לי רק על השם שהוא יושיעני ויכבדני: (ט) בטחו. אחר שהוכיח המהותתים שב לדבר אל עם השם בטחו בו ע״כ בלשון רבים : אלהים מחסה לנו סלה . כי עם מעם השם והזכיר מחסה כנגד מחסי באלהים : (י) אך . באדם אל תבטחו כי הם הבל וכזב ואלו עלו במאזני׳ בני אדם ובני אדם היותם פחותים מההבל דרך משל כי הם הבל הבלים כדברי שלמה ע״ה : (יא) אל. הטעם הזכיר בתחלה אל תבטחו בבני אדם להושיעכם ואל תבטחו בממונכם שיעמוד לכם בצרתכם וזה טעם חיל כי ינוב כמו עשה לי את החיל הזה ומלת ינוב ירבה

מסורה

ה׳ וסימ׳ נמסר בסיפרא סוף סימ׳ נ״ה : ימים ג׳ ר״פ וסימ׳ ימים רבים עשה יהושע א׳ כל המלכים. ימים על שנה תרגזנה . ימים על ימי מלך תוסיף : יום יום ז׳ וסי׳ נמסר בסדר וישב : דומיה ד׳ א׳ חס׳ וסימ׳ ולילה לא דמיה לי . נאלמתי דומיה . אך אל אלהים דומיה נפשי . לך דומיה תהלה . קדמא חסר : ירצו ד׳ וסימ׳ או אז יכנע לבבם הערל . והארץ תעזב מהם . ואחריהם בפיהם ירצו סלה .
אך משאתו יעצו להדיח.: מחסה ט׳ רפין בליש׳ בקריא׳ וסי׳ בטחו בו בכל עת . אלהים לנו מחסה ועוז . וה׳ מציון ישאג . כמופת הייתי לרבים . אל תהיה לי למחתה . טוב לחסות בה׳ מבטוח . וחברו טוב לחסות בה׳ . ישלם ה׳ פעלך ותהי משכרתך שלמה. חנני ה׳ כי בך חסיה נפשי . וכל אחסה דכוו׳ רפין במ׳א ובצל כנפיך אחסה . מסורתא אחריתי : מחסה ג׳ ב׳ דגשי׳ וא׳ רפי׳ וסי׳ וה׳ מחסה לעמו . אלהים לנו מחסה. אלהים מחסה לנו סלה :

תולדות אהרן אל אלקים. עקרים מד פכ״ד : עד אנה. סנהדרין קט : על אלקים ישעי. עקרים מד פכ״ד : בטחו בו . שם מד פמ״ו :

מצודת דוד

ולא אמות ביד האויב ושנותי יהיו כשני כל הדורות והם שבעים שנה : מלך . על עצמו אמר וכן כי אין המלך יוכל אתכם (ירמיה ל״ח) וצדקיה אמר על עצמו : (ח) לפני אלהים . בבה״מ מבלי לכת לארץ העמים להלהם בם : חסד ואמת . החסדי המקום ואמיתת הבטחתו יהיה מזומן לשמרו מן האויב מבלי מלחמה : (ט) כן . ר״ל כמו באני מזמר כאשר הגנה המלחמה כן אזמר לעד כאשר לא תבוא עלי מלחמה כלל : לשלמי . בעת אשלם נדרי בכל יום אזמר אז לשמך כי מוטב לי לדור נדרים בכל יום עד שנא באה עלי המלחמה מלדור בעת המלחמה שאנצל מן האויב ולגלה אותו : סב (ב) אך וגו׳. לא שמהי תוחלתי באדם אך אל אלהים תקוה נפשי כי מעולם ישועתי ממנו : (ג) אך הוא צורי. ולא זולתו : משגבי . ועל בהוא משגבי . לזה לא אמוט נטיה רבה מבלי תקומה : (ד) עד אנה . עד מתי תחשבו הווה על כל איש ואיש : תרצחו . יהי רצון שתרצחו כולכם ובתחלה תהיו ככותל הנטוי לפול וכגדר הנדחה ממקומה כן תהיו בתחלה בפחד ואימה ובסוף תמותו ע״י רציחה : (ה) אך משאתו . ר״ל הן לא הרעותי את אחד מהם אך כל אחד מהם בעבור רוממתו וגאותו יעצו ביניהם להדיחני מן העולם ורוצים הם בהכזב הנאמר עלי בפני שאול : בפיו . כ״א מהם מברך אותי בפיו מן השפה ולחוץ אבל בקרב לבם מקללים אותי לעולם אף בעת שמברכים אותי בפה : (ו) אך וגו׳ . הנני הופך להם אך נפשי תקוה לאלהים כי מעולם בא לי תקותי ממנו : (ח) על אלהים . ר״ל הלא על אלהים מוטל ישועתי ולהשאיר אותי בכבודי כי הוא הבטיחני על המלוכה ועליו לקיים : צור עוזי . הוא מאמץ כחי ולזה אחסה בו : (ט) עם . אתם בני עמי בטחו בו בכל עת : שפכו לפניו לבבכם. בתפלה כי הוא מחסה לנו לעולם : (י) אך הבל בני אדם . הבכהון על בני אדם הוא הבל וכזב ודבר שאינו מתקיים : במאזנים לעלות . הוא ענין מליצה לומר אם נחשוב להעלות במאזני משקל המה יחד ר״ל

מצודת ציון

(ח) מן . ענין הזמנה כמו וימן (יונה ב׳) : (א) ידותון . שם כלי נגון : (ב) דומיה . ענין תקוה כמו דמינו אלהים חסדך (לעיל מ״ח) : (ד) תהותתו . מל׳ הוות ושבר : כקיר גדר . ענין כותל בית וחצר : (ה) משאתו . ענין הרמה : כזב . ענין דבר הנפסק כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח) : (יא) בעושק . ענין גזל : תהבלו . מלשון הבל : חיל . עושר : ינוב . מלשון תנובה וצמיחה : הבכהון

אבן עזרא

ירבה מגזרת תנובה והזכיר בעשק וגזל כי רוב ממון בני אדם יעשוהו על אחת מאלה הדרכים והעושק על ידי פיתוי ואונאה והגזל בחזקה וטעם תהבלו תוסיפו הבל על הבל : (יב) אחת . כבר הזכירנו השם פעם ושנים כי העוז לשם הוא לבדו והוא לבדו יתן עוז לנצח או להעשיר כנגד צור עזי : (יג) ולך . אחר כן יודה השם שעשה חסד עם בני אדם והזהירם והודיעם כי הוא ישלם לאיש כמעשהו ויש אומרים כי אתה אע"פ כדרך כי עם קשה עורף הוא באחרונה לך החסד : (א) מזמור לדוד בהיותו במדבר. טעם זה המזמור שהיה נכסף ללכת אל קרית יערים מקום הארון בעבור הסתתרו מפני שאול : (ב) אלהים . אשחרך . כמו שוחר טוב או מגזרת שחר כמו ולבקר בהיכלו מגזרת בקר : כמהה לך . והנה נפשי כצמאה אל מים ובשרי יבש כי אין למלת כמה חבר במקרא : בארץ. כאילו הייתי בארץ ציה שאין שם מים וארץ עיף כי כמלת ארץ לשון זכר נעתם ארץ ורבים כמוהו : (ג) כן . הנה אחשב בלבי ואראך והטעם כאילו הייתי בקדש ואני רואה עוזך שהוא הארון כמו ויתן לשבי עזו : וכבודך. השכינה : (ד) כי טוב. הוא בעיני לראות חסדך שאתה שוכן בקרב ישראל מחיים על כן שפתי ישבחונך : (ה) כן . ככה אברכך בעודי וכברכת שמך אשא כפי וכמוהו רבי' : (ו) כמו חלב. כמו את חלב הארץ ובא חסר בי"ת שבעתי אילים וטעם ושפתי רננות שארנן לך בכל שפה שאדעה או פי שיהללך יהיה סבה שתרנן לך כל שפה וזה קשור עם הבא אחריו: (ז) אם . כאשר אזכרך תתענג אז נפשי : באשמורות . הם שלש כי אני חייב להודות לך כי אתה עזרתני ובהיותי בצל כנפיך ארנן כעוף המנגן : (ט) דבקה . אין אהבה לנפשי רק אחריך גם אתה עזרתני להדבק בך וזה טעם בי תמכה ימינך: (י) והמה. והנה לא הזכיר שם הפלשתים והמגלי' סודו לשאול רק רמז במלת והמה לשואה כמו תבואהו שואה : יבואו . המה בתחתיות ארץ כמו שוא' ושפל' ממנה : (יא) יגירוהו.

יגירו

תהלים סב

תָּשִׁיתוּ לֵב׃ יב אַחַת ׀ דִּבֶּר אֱלֹהִים
שְׁתַּיִם־זוּ שָׁמָעְתִּי כִּי עֹז לֵאלֹהִים׃
יג וּלְךָ־אֲדֹנָי חָסֶד כִּי־אַתָּה ׀ תְשַׁלֵּם
לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ׃

סג

א מִזְמוֹר לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ
בְּמִדְבַּר יְהוּדָה׃ ב אֱלֹהִים ׀ אֵלִי אַתָּה
אֲשַׁחֲרֶךָּ צָמְאָה לְךָ ׀ נַפְשִׁי כָּמַהּ
לְךָ בְשָׂרִי בְּאֶרֶץ־צִיָּה וְעָיֵף בְּלִי־
מָיִם׃ ג כֵּן בַּקֹּדֶשׁ חֲזִיתִךָ לִרְאוֹת
עֻזְּךָ וּכְבוֹדֶךָ׃ ד כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ
מֵחַיִּים שְׂפָתַי יְשַׁבְּחוּנְךָ׃ ה כֵּן אֲבָרֶכְךָ
בְחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי׃ ו כְּמוֹ
חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי
רְנָנוֹת יְהַלֶּל־פִּי׃ ז אִם־זְכַרְתִּיךָ
עַל־יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת אֶהְגֶּה־בָּךְ׃
ח כִּי־הָיִיתָ עֶזְרָתָה לִּי וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ
אֲרַנֵּן׃ ט דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי
תָּמְכָה יְמִינֶךָ׃ י וְהֵמָּה לְשׁוֹאָה
יְבַקְשׁוּ נַפְשִׁי יָבֹאוּ בְּתַחְתִּיּוֹת
הָאָרֶץ׃ יא יַגִּירֻהוּ עַל־יְדֵי־חָרֶב

תרגום

לבא : יב אורייתא חדא ממלל
אלהא ותרתין זמנין דנן
שמעית מן פום משה ספרא
רבא ארום עושנא קדם אלהא :
יג ולך אלהא למעבד טובי
לצדיקיא ארום את
משלם לאנש היך עובדוי :
א תושבחתא לדוד בעדן מהוי
במדברא די בתחום שבטא
יהודה : ב אלהא תוקפי אנת
אקום בצפרא קדמך צחית
לך נפשי רגיג לך בסרי בארעא
צדיא ומשלהיא מדלית מוי :
ג היכנא באתר קודשא חמיתך
זכי יתי למחמי עושנך ויקרך :
ד ארום טב הוא חסדך דתעבד
לצדיקיא לעלמא דאתי מן חיי
דיהבתא לרשיעיא בעלמא
הדין בגין ספותי ישבחונך :
ה היכנא אברכנך בחיי בעלמא
הדין בשום מימרך אפרוס ידי
בצלו לעלמא דאתי : ו היך
תרב ודהן תסבע נפשי וספון
דתושבחן ישבח פומי : ז אין
אדכרתיך על דרגשי במטרת
ארגן במימרך : ח ארום הויתא
סעיד לי ובטלל שכנתך אבוע : ט אדבקת נפשי בתר אורייתך בי סעדת ימינך : י והנון
לקבורתא יתבעון נפשי יעלון בארעית ארעא : יא ידחלוניה מטול מחת סיפא מוהבית

מזמור לדוד ח' ר"פ וסימ' נמסר בריש ספרא סימן ג' : ועיף ב' וסימ' כי אמרו העם . ועיף בארץ ציה. ושש עיף וסימ' ויבא עשו מן השדה והוא . הלעיטני נא מן האדום . ויזנב בך כל הנחשלים . אין עיף ואין כושל . והקיץ ורקה נפשו . לא מים עיף תשקה : והמה י' ר"פ בקריא' וסימ' נכס' בסוף

תולדות אהרן אחת דבר. סנהדרין לד : במחזיגים . (ביצה כג). וגן ד' חכד . ר"ס יז עקידה ש' י"ז עקרים מד פל"ח זוכר תרומה ויקרא (סוטה יו סנהדרין כז קדושין סא) : הבחרך . אסר שם: כן אברכך . ברכות יו : דבקה נפשי . זוכר ויגא עקרים מד פי"ד :

רשי

יאמר לשון תנובה : (יב) אחת דבר אלהים. ששמעתי מתוכה שתים ומה הן השתים כי עז לך לשלם לאיש כמעשהו . והשני' כי לך ה' החסד ומאיזה דבור שמענום מדבור שני של י' הדברות ששמענו ממנו שהקב"ה פוקד עון ועושה חסד שנאמר בו (שמות כ') פוקד עון אבות וגו' לכך בטוח אני שישלם שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשעים . זו למדתי מיסודו של ר' משה הדרשן . ורבותינו דרשוהו בזכור ושמור בדבור אחד נאמרו : (יג) ולך אדני חסד. ומהו החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא מעשהו ממש אלא מקצתו כענין שנא' (עזרא ט') כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונינו כך נדרש באגדת תהלים . ויש לפותרו עוד ולך ה' חסד כי יש בידך לשלם לאיש כמעשהו : (א) במדבר יהודה . בורח מפני שאול : (ב) אשחרך . אבקש ואדרוש לך כמו ושחרתני ואינני (איוב ז'). אם אתה תשחר אל אל (שם ח'): כמהה לך נפשי . כמה ותאב אני לבוא אליך בבית תפלתך : כמה לך בשרי. לשון תאוה ואין לו דמיון : בארץ ציה . במדבר : (ג) כן בקדש חזיתך וגו'. כמו כאשר צמיתי לראות עוזך וכבודך כדרך שחזיתיך במקדש משכן שילה תשבע נפשי במראו' עוזך וכבודך: (ה) כן אברכך בחיי . כמו אז כי אז מתרגמינן וכן . כלומר אז כשאבא לפניך אברכך כל ימי חיי : בשמך אשא כפי . להתפלל ולהלל : (ו) ושפתי רננות . לשונות של רננות כמו (בראשית י"א) ויהי כל הארץ שפה אחת דמתרגמינן ליסן חד : (ז) על יצועי . כשאני שוכב על משכבי אני זוכר אהבתך : באשמורות . הלילה : אהגה בך . אחשב בך . (ט) כי תמכה ימינך . שלא אפול : (י) והמה . אויבי : לשואה יבקשו נפשי. באים עלי במארב ביום אפלה שלא ארגיש בהם : יבאו בתחתיות הארץ . במקום שפל שאול ושוחה יבאו ויפלו : (יא) יגירוהו על ידי חרב . יבואהו על רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם ע"י חרב שימיתו אותו ומקרא קצר הוא

זה

מצודת ציון

(א) אשחרך . ענין דרישה כמו שוחר טוב (משלי י"א) : כמה . ענין חשק ותאוה ואין לו דומה : ציה . שממה : ועיף . ר"ל יבשה וכאלו תתאוה למים כאדם העיף : (ג) חזיתיך . ראיתיך . עוזך . על הארון יאמר וכמ"ש וארון עוזך (לקמן קלב) על שהראה בפלשתים עוז כח המקום כמ"ש בב"א : (ו) חלב . מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מ"ה) : ודשן . ושמן : ושפתי . ענין אמירה כמו שפה אחת (שם יא) : (ז) אם . ר"ל באמת כמו כי אם הם הפכף (שם מ"ז) : יצועי . מל' מצעות המטה : באשמורת . הם שלש חלקי הלילה ודרך האדם להקיץ אז משינתו : (י) לשואה . ענין השממה : (יא) יגירוהו . ענין הזלה ושפיכה כמו וכמים הנגרים (ש"ב יד) : מנת . מלשון מנה

מצודת דוד

הבטחון של כל בני אדם אז נראה שהמה קלים ופחותים מדברי הבל והוא מקרא הפוך וכאילו אמר המה יחד מהבל : (יא) בעושק. להרבות הון בעושק : אל תהבלו . אל תבטחו בהבל להרבות הון בגזל כי לא תתקיים העושר ההוא וכפל הדבר במ"ש : חיל כי ינוב . אם תראו עושר הבא מגזל נומה ומהרבה אל תשימו לב לבטוח בעושר כזאת כי לא לעולם תהיה : (יב) אחת . אמירה אחת דבר אלהים וממנה למדתי שתי דברים : כי עוז . האחת למדתי אשר לאלהים הוא העוז וידו בכל מעלה : (יג) ולך ה' חסד. והשנית למדתי ממנה שה' עושה חסד עם בני אדם : כי אתה תשלם . ר"ל מדבר הזה נשמע שני הדברים כי אתה ד' דברת אשר תשלם לאיש כמעשהו וכמ"ש ואם הלכו עמי קרי וגו' והלכתי אף אני עמכם בקרי (ויקרא כו) וכן על כל הדברים שהאדם חוטא אתה משלם לו מדה במדה ואם לא היה ידו בכל מעלה היה א"כ לפעמים מן הנמנע בדבר מהדברים לשלם מדה במדה ומזה בעצמו נשמע בדרכו לעשות חסד עם האדם כי זה שמענים מדה במדה הוא חסד גדול כי אז יבין האדם וישכיל לדעת שלא בא במקרה כ"א מה' על דרך העונש וימהר לשוב מחטאיו וכ"ז חוזר למעלה לומר ומהו בטחון האדם הלא טוב לחסות בה' הואיל וידו בכל מעלה ועושה חסד : סג (א) במדבר יהודה . להסתר מפני שאול : (ב) אלי אתה . מעולם אתה אלי לכן אדרשך : צמאה . מתאוה אני לך כצמא אל המים ; בארץ ציה. כמו ההולך בארץ ציה ועיף מקום שאין שם מים כי אז מאוד יתאוה להם : (ג) כן בקודש . כמו הצמא כן אתאוה לחזות אותך במקום הקודש ולראות עוזך שהוא הארון עם הכבוד אשר ישכון עליו : (ד) כי טוב חסדך מחיים . ר"ל כי כל טובת חסדך מנתינת החיים הוא למען ישבחונך שפתי בעודי כי לולא זאת למה לי חיים ולזה אתאוה להיות במקום המקודש למען אשבחך שם : (ה) כן אברכך בחיי . ר"ל וכאשר אשב במקום המקודש אעשה כן ואברכך כל ימי חיי ואשא כפי בהזכרת שמך להתפלל אליך : (ו) כמו חלב ודשן . כמו שתשבע הנפש ממאכלי חלב ודשן כן תשבע נפשי אם יהלל פי את ה' בהרבה לשונות של רננות : (ז) אם זכרתיך . באמת זכרתיך בהיותו על יצועי ובאשמורות הלילה כבאני מקיץ משינה מהגה אני בך : (ח) כי היית . על כי היית לי לעזרה ובעבור החסיון בצל כנפך ארנן לך : (ט) דבקה . על כי דבקה נפשי ללכת אחריך לזה תמכה בי ימינך לבל אמוט : (י) והמה . ושאול ואנשיו מבקשים להשמיד את נפשי ולהמיתה כאלו הייתי רשע ורוצח : יבאו . לזה יבאו בתחתיות הארץ מושפלים עד עפר : (יא) יגירוהו .

מְנָת שֻׁעָלִים יִהְיוּ׃ יב וְהַמֶּלֶךְ יִשְׂמַח בֵּאלֹהִים יִתְהַלֵּל כָּל־הַנִּשְׁבָּע בּוֹ כִּי יִסָּכֵר פִּי דוֹבְרֵי־שָׁקֶר׃

סד

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ב שְׁמַע־אֱלֹהִים קוֹלִי בְשִׂיחִי מִפַּחַד אוֹיֵב תִּצֹּר חַיָּי׃ ג תַּסְתִּירֵנִי מִסּוֹד מְרֵעִים מֵרִגְשַׁת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ ד אֲשֶׁר שָׁנְנוּ כַחֶרֶב לְשׁוֹנָם דָּרְכוּ חִצָּם דָּבָר מָר׃ ה לִירוֹת בַּמִּסְתָּרִים תָּם פִּתְאֹם יֹרֻהוּ וְלֹא יִירָאוּ׃ ו יְחַזְּקוּ־לָמוֹ ׀ דָּבָר רָע יְסַפְּרוּ לִטְמוֹן מוֹקְשִׁים אָמְרוּ מִי יִרְאֶה־לָּמוֹ׃ ז יַחְפְּשׂוּ־עוֹלֹת תַּמְנוּ חֵפֶשׂ מְחֻפָּשׂ וְקֶרֶב אִישׁ וְלֵב עָמֹק׃ ח וַיֹּרֵם אֱלֹהִים חֵץ פִּתְאוֹם הָיוּ מַכּוֹתָם׃ ט וַיַּכְשִׁילֻהוּ עָלֵימוֹ לְשׁוֹנָם יִתְנֹדְדוּ כָּל־רֹאֵה בָם׃ י וַיִּירְאוּ כָּל־אָדָם וַיַּגִּידוּ פֹּעַל אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂהוּ הִשְׂכִּילוּ׃ יא יִשְׂמַח צַדִּיק בַּיהוָה וְחָסָה בוֹ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃

סה

א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד שִׁיר׃ ב לְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה ׀ אֱלֹהִים

ל׳ · כ״ו · ל׳ מ״ע · ל׳ · ל׳ · כ׳ חד מ״ל · ל׳ מ״ע · ג׳ כתיב כן · ל׳ מ״ל. ל׳ · כ׳ חד כתיב יו״ד · ד׳ ג׳ מ״ע וא׳ חס׳

תְּעַלַיָא יֶהֶווֹן : יב וּמַלְכָּא יֶחְדֵי בְּמֵימַר אֱלָהָא יְשַׁבַּח כָּל דִּי מְקַיֵּים בְּמֵימְרֵיהּ אֲרוּם יִסְתְּגַר פּוּמְהוֹן כָּל דְּמַלְלֵי שִׁקְרָא : א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד : ב שְׁמַע אֱלָהָא קָלִי בְּעִדָּן צְלוֹתִי מִדְּלוּחָא דִּבְעֵל דְּבָבִי תִּנְטוֹר חַיָּי : ג תְּטַמְרִנַּנִי מֵרְזְהוֹן דִּמְבָאֲשִׁין מֵאִתְרְגוּשַׁת עָבְדֵי שְׁקַר : ד דִּי שְׁנִינוּ הֵיךְ סַיְפָא לִישָׁנְהוֹן נְגַדוּ קַשְׁתְּהוֹן מְשַׁחוּ גִּרְרֵיהוֹן סַמָּא דִּקְטוֹל וּמְרִיר : ה לְגָרָאָה בְּטוּמְרַיָא דְּלָא מוּם בִּתְכֵף יִגְרוֹן לֵיהּ וְלָא יִדְחֲלוּן : ו יִתְקְפוּן לְהוֹן פִּתְגָם בִּישׁ יִשְׁתָּעוּן לְמִכְמַן תַּקְלִין אַמְרִין מַן חָמֵי לְהוֹן : ז יִבְלְשׁוּן לְמִשְׁכַּח עִילִין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאִין בְּרוּשָׁא דְּמִתְבְּלַשׁ בְּגוּף בַּר נָשָׁא וְהִרְהוּרֵי לִבָּא עֲמִיקָא : ח וְיִגְרֵי עֲלֵיהוֹן אֱלָהָא גִּרְרָא בִּתְכֵף וְיִתְנוּן עַל מַחֲתֵיהוֹן : ט וְיִתְקְלוּן לְהוֹן לִישָׁנְהוֹן יִתְטַלְטְלוּן כָּל דְּחָמֵי בְהוֹן : י וְיִדְחֲלוּן כָּל בְּנֵי נָשָׁא וִיחַוּוֹן עוֹבָדָא דַיְיָ אֱלֹהִים וְעוֹבָדֵיהּ יֶהֶווֹן מִתְבַּיְנִין : יא יֶחְדֵי צַדִּיקָא בַּיְיָ וְיִתְרְחֵץ בְּמֵימְרֵיהּ וְיִשְׁתַּבְּחוּן כָּל תְּרִיצֵי לִבָּא : א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד שִׁירְתָא : ב קֳדָמָךְ מִתְחַשְׁבָא הֵיךְ שְׁתִיקוּתָא

רשי

זה שלא פי׳ מי יגירוהו. יגירוהו לשון גרירה כמו מוגרים במורד (מיכה א׳) פרץ נחל מעם גר (א״ב כ״ח) : (מלאכי : מנת שועלים. ישוכם חרב שועלים ילכו בו) : (יב) והמלך ישמח. על עצמו היה אומר שהרי כבר היה נמשח : יתהלל כל הנשבע בו. כשיראו שתושיעני יתהללו ויתפארו כל הדבקי׳ בך ונשבעים בשמך : כי יסכר. יסתם כמו ויסכרו כל מעינות תהום רבה (בראשית ח׳) : (ב) שמע אלהים קולי בשיחי. מזמור זה דרשוהו בעלי אגדת תהלים על דניאל שהושלך לגוב אריות ויפה טופל כל לשון המזמור על האגדה נפה דוד ברוח הקדש כל המאורע לו והתפלל עליו שדניאל מזרעו היה. כמו שנאמר לחזקיה (ישעיה ל״ט) ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה : מפחד אויב. אלו האחשדרפנים שנתיעצו עליו שנאמר (דניאל ו׳) אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה להשכחה לדניאל : (ג) מרגשת פעלי און. שהם מתרגשים לבקש לי עלילות מות כדכתיב ארגישו על מלכא וגו׳ (שם) : (ד) דרכו חצם. הוא לשונם הרע : (ה) לירות במסתרים תם. יורוהו באציהם : (ו) יספרו לטמון מוקשים. ידברו אל המלך בערמה דברים טמונים שאפילו המלך לא הבין למה היו עושין כך והם היו מתכוונים לטמון לדניאל מוקשים להלכד בהם שאמרו לדריוש אתיעטו כל סרכי מלכותא וגו׳ לקיימא קיים מלכא וגו׳ (שם) שלא יתפלל שום אדם תפלתו לפני שום אלוה חוץ ממך עד שלשים יום : (ז) יחפשו עולות. מבקשים עלילות כמו שנאמר (שם) הוו בעין עילה להשכחה לדניאל : תמנו. בלבם ולא גילו דעתם את חפש העלילה המחופש על ידם וקרב מחשבותם ועומק לבם : וקרב איש. איש מהם כל אחד ואחד טמן מחשבתו : (ח) ויורם אלהים. ירה אותם לגוב האריות כדכתיב (שם) ואמר מלכא והיתיו לגבריא אליך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריותא רמו וגו׳ : (ט) ויכשילוהו עלימו לשונם. הכשלון שדימו להכשילו עלימו נהפך לשונם : יתנודדו. כראשם להניע ראש ולשחוק עליהם כל ראה בם : (יא) ישמח צדיק. דניאל : ויתהללו כל ישרי לב. יתפארו על יושר לבם וישתבחו בעצמם כי בטוחים הם שהקב״ה בעזרתם : (ב) לך דמיה תהלה. השתיקה

אבן עזרא

יגירו המגירים כמו ויאמר ליוסף כל אחד מהם : (יב) והמלך. יש אומרים כי הוא שאול והנכון בעיני כי הוא דוד וטעם כל הנשבע בו באמת כמו תשבע כל לשון והעד פי דוברי שקר. יש אומרים כי טעם הנשבע בו בעבור שבועת שאול : (א) למנצח : (ב) שמע אלהים קולי בשיחי. טעם קולי שתנצור חיי : (ג) תסתירני מסוד. הסוד הוא בסתר ע״כ תסתירני : מרגשת. כמו למה רגשו גוים : (ד) אשר שננו. כאזן שנון : דרכו חצם. כבר פירשתיו בפסוק ידרוך חציו כי הטעם דרכו קשתם כחצים יש אומרים כי דבר מר שב אל לשונם או פעלם זה : (ה) לירות במסתרים. על כן תסתירני : ולא ייראו. תחת השם שהוא רואם : (ו) יחזקו. זה יחזק את זה לעשות הרע : (ז) יחפשו. מבנין הקל ונפתח סימן העתיד בעבור אות הגרון כמו יעלזו חסידים בכבוד : עולות. מגזרת עול כמו ועולתה קפצה פיה. ודעת מדקדקי ספרד כי חסדי ה׳ כי לא תמנו כמו תממו והנו״ן במקום אות הכפל והעד על זה כי לא כלו רחמיו ועד שני כי לא תמאנו מזאת הגזרה בפעלים עלומי העי״ן שקראים חכמי צרפת שניים ועד שלישי כי תמנו חפש מחופש שאיננו באתנח הוא פתוח ואלו היה כמו כי עתה שבט היה קמוץ והנה טעמו שיתמו לחפש המחופש וכל זה בסתר וזה טעם וקרב איש ולב עמוק : (ח) ויורם. כנגד לירות : חץ פתאום. כנגד פתאום יורוהו : (ט) ויכשילוהו. כנגד שננו לשונם : (י) וייראו. כל אדם שראה מעשה השם שגמל המרעים כפי מחשבתם לעשות לצדיקים ולתמימים : (יא) ישמח צדיק. שהוא תם כנגד לירות במסתרים תם ויוסיף אומן : (א) למנצח : (ב) לך דומיה תהלה. זה המזמור חברו דוד בהיות הארון או חברו אחד

ישעיה סימן ס״ג: הנשבע ב׳ קמץ וסימ׳ יתהלל כל הנשבע בו . כתוב כחטא הנשבע כאשר: למנצח מזמור י׳ ר״פ וסימ׳ נמסר בסיפרא סימן לא : במסתרים ג׳ דגשים וסימ׳ אם יסתר איש במסתרים. במסתרים יהרג נקי. לירת במסתרים . וסימ׳ בלשון ארמי גברא קטל שלימא : עולת ג׳ כתיב כן חס׳ ו׳ בתרא וסימ׳ אבנים שלמות תבנה. אף בלב עולת תפעלון. יחפשו עולת טמנו חפש : ועיין בריש סדר מקץ : ומעשהו ג׳ וסימ׳ ויאמר מנוח עתה יבא דברך . ואיש במעון ומעשהו. וייראו כל אדם ויגידו : דומיה ד׳ וסימ׳ נמס׳

תולדות אהרן והמלך. שבת לג : כ יסכר. (ברכות ט) : לך דומיה. עירובין יט מגלה יח עקרים מד פמ״ט זוהר בראשית (שם יב) :

מצודת דוד

המגירי׳ יגירו וישפכו דמם ע״י חרב ויהיו למנה לשועלים ולחיות השדה : (יב) והמלך. על עצמו אמר שהוא ישמח בתשועת ה׳ וגם כל הנשבע בה׳ יתהלל בישועתו כי הנשבע בה׳ הוא מאמין בו ויתהלל א״כ בהתשועה הבאה לו ממנו כי ישתבח עצמו על שהשכיל לדעת שה׳ הוא האלהים : כי יסכר. כאשר יסגר פי המדבר עלי שקר בפני שאול כראותו שלא יוכל לי ולאנשי ואז אשמח אני ואנשי הנשבעים בה׳ :

סד (ב) שמע אלהים קולי. אחז״ל שאמרו דוד בעבור דניאל על שהושלך לגוב אריות על ידי תחבולות השרים ולפי שהיה מזרעו אמר כמדבר בעדו : בשיחי. בעת אספר תלאותי : מפחד אויב. הם שרי מלך דריוש : (ג) מסוד. מעצת העם : מרגשת. מהקבוץ שקבצו יחד להתיעץ בדבר : (ד) שננו. חדדו לשונם כחרב להכאים אותי בעיני המלך : דרכו. הכינו לשונם כחץ המושם על הקשת בעת הדרכו : דבר מר. להמית אותי בגוב אריות : (ה) לירות. להשליך החץ במסתר על התם ופתאום ישליכו ולא ייראו מה׳ : (ו) יחזקו למו. היו מחזקים ביניהם את הדבר הרע והעצה שיעוצה ויספרו זה לזה להטמין מוקש על דניאל ואמרו מי יראה מהשבתם ר״ל שאמרו אין המלך מרגיש שכל עצתם היא על דניאל : (ז) יחפשו. היו מחפשים למצוא עלילה להמיתו וכאשר תמו את החיפוש שהיו מחפשים ומלאו העצה היה כ״א מסתירה בקרבו בעומק הלב לבל ירגיש מי : (ח) ויורם. וסוף הדבר היה שה׳ השליכם לגוב האריות המורת דניאל ומכותם בא פתאום כחץ הממית : (ט) ויכשילוהו עלימו לשונם. הביאו מכשול על עצמם וכל הרואה יניד עליהם בראש דרך לעג : (י) וייראו. מאז והלאה כל אדם יפחד לנפשו מעשות כזאת ויספרו זה לזה פועל אלהים ויסכילו מעשיהם איך נלכדו בפחת אשר טמנו : (יא) בה׳. בתשועת ה׳ : וחסה בו. ע״י זה יחסה בו בכל עת : ויתהללו. וישבחו א״ע על שהשכילו לדעת שה׳ הוא האלהים :

סה (ב) לך דומיה תהלה וגו׳. ר״ל אתה ה׳ השוכן בציון הדומיה נחשבת לך לתהלה כי אין להגביל את תהלתך ולכן אין להרבות

מצודת ציון

מנה ומתן : (יב) יסכר. הוא כמו יסגר וכן ויסכרו מעינות (בראשית ח) : (ב) בשיחי. ענין ספור התלאות : (ג) מסוד. ענין עצה הנעשה בסוד : מרגשת. ענין הקבוץ כמו למה רגשו גוים (לעיל ב) : (ד) שננו. חדדו כמו חציך שנונים (לעיל מ״ה) : (ה) לירות. להשליך כמו ירה בים (שמות טו) : (ו) למו. להם : (ז) עולות. עלילות : תמנו. כמו תממו וכן חסדי ה׳ כי לא תמנו (איכה ג) והוא מל׳ תם והשלמה : (ט) יתנודדו. מל׳ נדידה : (ב) דומיה. שתיקה : (ג) עדיך. אליך

אחד המשוררים בהבנות בית המקדש והן' הנכון בעיני ודומיה מגזרת דמות או
הוא כמו אך לאלהים דומיה נפשי כטעם דום לה' והתחולל לו דומו עד הגיענו
אליכם והטעם כי התהלה ממתנת לך בציון מן הבאים שמה להלל במקום
הארון ושמה לך ישולם נדר : (ג) שומע . כי בית המקדש בית תפלה
נקרא לכל העמים כאשר הזכיר
שלמה בתפלתו על כן יבואו
כל בשר עדיך עד מקומך :
(ד) דברי. קשור וכתוב למעלה
שכל בשר יבאו עדיך כי אתה
שומע תפילה ששמעת תפילתי
בהתודותי עונותי וכפרת כל
פשעינו וזה המזמור חברו
המשורר בשנת בצורת והתפללו
אל השם ושמע תפלתם וטעם
גברו מני דברי המשורר המתפלל
כי אני הודיתי כי הייתי רב
עונות ואני ועמי פשענו על כן
באה צרת הבצורת : (ה) תבחר.
בחסרון מלת אשר כמו לכל יבוא
גבורתך וככה הוא אשרי אשר
תבחר בו ותקרב שישכן חצריך
וטעם נשבעה תענוג הנשמה
בעבודת השם בבית המקדש
ויש"ר נ בטוב גם את' עמו בטוב
קדושה כלך והטעם בטוב הכבוד
שהוא הקדוש ויש אומרים בטוב
ביתך אתה הקדוש בהיכלך :
(ו) נוראות. הטעם כאשר יעבוד
הגוי את השם ישב בטח בלי
פחד אויב ולא רעב והטעם
כאשר אנו יראים אז תעננו
להושיענו וטעם בצדק כאילו
כתוב בצדקך או בצדק שעשינו
תשובה וכפרת פשעינו. אמר
ר' משה מבטח כל קצוי ארץ
כל אנשי כמו וכל הארץ באו
מצרימה ואנשים רחוקים והטעם
כי תושיע שהם בקצות הארץ
ובים ואין יכולת באדם להושיעם
ולפי דעתי בעבור היות קצות
כל גוף איגם גופות כמו בורא
קצות הארץ וטעם וים רחוקים
בעבור היות חצי כדור הארץ
ימים ואמר רחוקים בעבור
היותם רבים : (ז) מכין. בעבו'
שהזכיר הארץ הזכיר ההרים
בעבור שהם כמו עמודים וטעם
נאזר בגבורה שנראתה גבורת השם|בהרים הגבוהי' שברא על כן נקראו הררי אל ולפי דעתי
שהזכיר שהוא מבטח הדבר שאיננו נראה וגבורתו נראית בגופות הגדולות :
(ח) משביח. כמו תשבחם משקיט כדרך אתה מושל בגאות הים בעבור שהזכיר
ים רחוקים וטעם והמון לאומים הנמשלים למים כמו את מי הנהר העצומי' והנה
השם יושיע' מהבצורת ומהצר : (ט) וייראו יושבי קצות. כנגד בית המקדש : מאותותיך. והם גבורות המטר כמו עושה גדולות עד אין חקר וטעם מוצאי בקר
האותות היוצאות הנראות בבקר ובערב בעבורם ירננו בני אדם והנה יהיה מלת תרנין יוצאה לשנים פעולים ורבי משה אמר כי תחלת היום והלילה שסוף זה תחלת
זה הם סבת הרננה : (י) פקדת. זה הפסוק לאות על שנת בצורת היתה בציון וחשב האויב לבא על ציון להביאה במצור והשם פקד ארצו שהיא ארץ ישראל.
וי"א תשוקקיה כמו ותשקיה ואין זה נכון ועד ונפש שוקקה רק הוא כמו וירם תולעים ויבאש וכבר באש וככה רבים וכן הוא פקדת הארץ וכבר שוקקתה ובעבור זה
הזכיר פקדת : רבת. התי"ו כמו ושבת לנשיא והתואר חסר כטעם דברה רבה : תעשרנה. היה ראוי להיות תחת השי"ן חירק אם המלה מהבניין הכבד ואם
מהקל יהיה הפועל יוצא כדרך יעשר שהוא שי"ן שימאלית ככה על השלשה בניינים : פלג. המחובר מהמטר ומ"ם דגנם שב אל פקדת הארץ : כי כן תכינה. שב
אל הארץ : (יא) תלמיה. כמו בתלם עבותו ויש אומרים נחת גדודיה הורד גדודותיה כמו על כל ידים גדודות והם קוי' לחריש דמם הכתוב לגדודות והטעם שירוו
ויש אומרים מגזרת גדוד יגודדו והטעם על הגשמים והטעם על הזרמים : (יב) עטרת. עד שתהיה זאת השנה בקרב שנים כמו המלכה בעלת העטרת
בתוך

בְּצִיּוֹן וּלְךָ יְשֻׁלַּם־נֶדֶר׃ ג שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל־בָּשָׂר יָבֹאוּ׃ ד דִּבְרֵי עֲוֺנֹת גָּבְרוּ מֶנִּי פְּשָׁעֵינוּ אַתָּה תְכַפְּרֵם׃ ה אַשְׁרֵי ׀ תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ׃ ו נוֹרָאוֹת ׀ בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ מִבְטָח כָּל־קַצְוֵי־אֶרֶץ וְיָם רְחֹקִים׃ ז מֵכִין הָרִים בְּכֹחוֹ נֶאְזָר בִּגְבוּרָה׃ ח מַשְׁבִּיחַ ׀ שְׁאוֹן יַמִּים שְׁאוֹן גַּלֵּיהֶם וַהֲמוֹן לְאֻמִּים׃ ט וַיִּירְאוּ ׀ יֹשְׁבֵי קְצָוֺת מֵאוֹתֹתֶיךָ מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב תַּרְנִין׃ י פָּקַדְתָּ הָאָרֶץ ׀ וַתְּשֹׁקְקֶהָ רַבַּת תַּעְשְׁרֶנָּה פֶּלֶג אֱלֹהִים מָלֵא מָיִם תָּכִין דְּגָנָם כִּי־כֵן תְּכִינֶהָ׃ יא תְּלָמֶיהָ רַוֵּה נַחֵת גְּדוּדֶהָ בִּרְבִיבִים תְּמֹגְגֶנָּה צִמְחָהּ תְּבָרֵךְ׃ יב עִטַּרְתָּ שְׁנַת טוֹבָתֶךָ וּמַעְגָּלֶיךָ יִרְעֲפוּן דָּשֶׁן׃

תּוּשְׁבַּחְתָּא אֱלָהָא דִּי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּצִיּוֹן וְלָךְ יִשְׁתַּלְמוּן נִדְרַיָּא׃ ג מְקַבֵּל צְלוֹתָא לְוָתָךְ כָּל בְּנֵי בִסְרָא יֵיתוּן׃ ד פִּתְגָמֵי עֲוָיָן תַּקִּיפוּ מִנִּי סוּרְחָנָנָא אַנְתְּ תְּכַפְּרִנּוּן׃ ה טוּבוֹי דְּתִתְבְּחַר וּתְקָרֵב יַשְׁרֵי דָּרְתָךְ יֵימְרוּן צַדִּיקֵי נִשְׂבַּע בְּטוּב בֵּיתָךְ קוּדְשָׁא דְהֵיכְלָךְ׃ ו דְּחִילָן בְּצִדְקְתָא תְּקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן אֱלָהָא פּוּרְקָנָא סִבְרָא דְּכָל סִיְפֵי אַרְעָא וְנִגְוַת יַמָּא דְּרַחִיקִין מִן יַבֶּשְׁתָּא׃ ז דְּאַתְקֵן מְזוֹנָיָא לְיַעֲלֵי טוּרַיָּא בְּכֹחַ גְּבוּרְתֵּיהּ מְזָרֵז קְמוֹר בִּגְבוּרְתֵּיהּ׃ ח מַמְאֵךְ רְגוּשׁ יַמַּיָּא וּרְגוּשׁ גַּלֵּיהוֹן וְרִכְפַּת אוּמַיָּא׃ ט וּדְחִילוּ יָתְבֵי סִיְפִין מֵאָתְוָתָךְ מַפְקָנֵי צַפְרָא וּרְמַשׁ תְּסַדַּר בְּפוּמְהוֹן שִׁבְחָא׃ י אַדְכַּרְתָּא אַרְעָא וְאַשְׁקִיתָהּ סוּגֵי עֲלַלְתָּא תַּעְתְּרִנָּהּ מִן קוּבְתָא דֶּאֱלָהָא דִּי בִשְׁמַיָּא מַלְיָא מִטְרָא תְּתַקֵּן עִבּוּרְהוֹן אֲרוּם הֵיכְנָא תְּשַׁכְלְלִנָּהּ׃ יא מַרְבְּיָנֵי צִמְחָהָא רַוֵּי אַשְׁדֵּיךְ גְּיָסָהָא צִמְחָהָא תְּבָרֵךְ׃ יב אַכְלַלְתָּא שְׁנַת טוּב בִּרְכְתָךְ וְכִבְשֵׁי אוֹרְחָךְ יְבַסְמוּן דִּיהֲנָא׃

השתיקה תהלה לך לפי שאין קץ לשבחך והמרבה בשבחך אינו אלא גורע :
אלהים בציון. אלהים השוכן בציון : (מגאתי. שימו כבוד תהלתו. לא יותר
מדאי. אך דומיה תהלה וכמדומה הללוהו באימה בלשון הללויה שם בן שתי
אותיות מתורגם דתילא עזי וזמרת יה (לקמן קי"ח) ויד על כס יה (שמות
י"ז) ולשון וגילו ברעדה דומה
לזה) ד"א לך דומיה תהלה אלהים
בציון את אשר דוממת ומחרשת
על מה שעשו אויביך בציון תהלה
היא לך שהיכולת בידך להנקם
ואתה מאריך אף : (ד) דברי
עונות גברו מני. ואין אנו יכולים
להספיק לסדר כולם לפניך לפי
שהם רב אלא בכלל אחד אנו
מתפללים לפניך שפשעינו אתה
תכפרם : (ה) אשרי. מי אשר
תבחר ותקרב אשר ישכן בחצריך:
נשבעה בטוב. שבביתך ומקדושת
היכלך ששכינתך שורה שם :
(ו) נוראות בצדק תעננו.
(בצדקתך תעננו לעשות נוראות
בגוים) : מבטח. אתה ומנוס
לכל יושבי קצוי ארץ מקצה
הארץ ועד קצהו : וים רחוקים.
אפי' לרחוקים שבים אתה מבטח
שבכל מקום ממשלתך : (ז) מכין
הרים בכחו. שמצמיח ההרים
שהם קשים בכחו ומזון ומכין
בהן מזונות ומכין מטר כדכתיב
(לקמן קמז) המכין לארץ מטר
המצמיח הרים : נאזר בגבורה.
לפי שבא להזכיר גבורת גשמים
אמר נאזר בגבורה : (ח) משביח.
משפיל. וכן וחכם באחור ישבחנה
(משלי כ"ט) בשוא גליו אתה
תשבחם (לקמן פ"ט) : (ט) מוצאי
בקר וערב תרנין. לך את
הבריות יושבי הקצוות בבקר
אומרים ברוך יוצר המאורות
ובערב ברוך המעריב ערבים :
(י) פקדת הארץ. כשאתה חפץ
להטיב אתה פוקד את הארץ
ומשקה אותה : רבת תעשרנה.
הרבה אתה מעשרה מפלג שלך
שהוא מלא מים ותכין בו דגנם
של יושבי קצוות כי בכן אתה
מכין אותם : (יא) תלמיה. הן
שורות המחרישה : רוה. כמו
לרוה : נחת גדודיה. כמו לנחת גדודיה להניח לגדודיה לעשות נחת לבריות אתה
תמוגגנה ברביבים של מטר : תמוגגנה. לשון המסה : (יב) עטרת שנת טובתך.
על ידי הגשמים אתה מעטר בכל טוב את השנה שאתה חפץ להטיב :
במעגליך

בסיפ' ריש סימ' ס"ב : ישלם ב' קמץ וא' פתח וסימ' לך דומיה תהלה . הן צדיק בארץ . וירא מצוה הוא ישולם . קדמא פתח : קדוש ג' חסר וסימ' מלכים יראו וקמו . נהר פלגיו ישמחו עיר אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך . וכל קודש חס' במ"א ווזעם על ברית קודש : קצוי ארץ ג' וסימ' נמסו כישעיה סימן כ"ו : תלמיה ב' וסימ' תלמיה רוה נחת גדודה . ויחד תלמיה יבכיון . תמוגגנה ג' חס' בליש' בקריא' וסימ'

תולדות אהרן שומע תפלה . זוכר ויצא : אשרי . זוכר לך וחיי שרה : מכין הרים . תענית ב ע חגיגה יב : פקדת ארץ . תענית ה : תלמיה . שם ו ת כתובות י' (ר"ה נז) :

מצודת ציון

אליך כמו תיגע עדיך (איוב ד) : (ח) משביח . משקיט ומשפיל כמו בשוא גליו אתה תשבחם (לקמן פ"ט) : שאון . המייה : (י) פקדת . ענין זכרון והשגחה : ותשוקקיה . מל' השקה : פלג . אמת המים : (יא) תלמיה . ערוגות כמו על תלמי שדי (הושע י) : רוה . ענין רביעה : ברביבים . הוא המטר הדק כמו וכרביבים עלי עשב (דברים ל"ב) : תמוגגנה . מלשון המגה והמסה : (יב) ומעגליך . מל' מעגל ודרך והם העננים שהם נגד השמים ונאמר וחוג שמים יתהלך (איוב כב) ולזה יקראו העננים מעגליו : ירעפון

מצודת דוד

להרבות בתארים : ולך ישולם נדר . כי תושיע להנודרים בעת צרה וישולם א"כ הנדר : (ג) שומע תפלה . על כי אתה שומע תפלה לזה יבואו אליך כל בשר להתפלל לפניך : (ד) גברו מני . ר"ל עם כי אין בהזכיות להכריע את העונות עכ"ז תכפרם בחסדך : (ה) אשרי תבחר . אשרי להעם אשר תבחר ותקרב להיות שוכן בחצריך והנה נשבעה בהטוב וההשפעה הבאה מביתך והיכלך הקדוש :

(ו) נוראות בצדק . בצדקתך תעננו בדבר הנוראות והנפלאות אשר תעשה עמנו : מבטח . הלא אתה המבטח של כל היושבים בקצות הארץ ועל הימים הרחוקים כי כולם יבטחו בך :
(ז) מכין . הוא מכין מטר רב לרוות ההרים בכחו כי הוא נאזר ואזור בגבורה : (ח) משביח . משקיט ומשפיל המיית הים וגליו וכ"כ משבית המיית לאומים ההומים :
(ט) מאותותיך . ע"י אותות הברקים והרעמים יפחדו ממך יושבי קצות הארץ : מוצאי . המאורות היוצאים להאיר בבוקר ובערב היציאה ההיא תעורר לב הבריות לרנן לך כאשר
יראו שלא ישנו את תפקידם : (י) פקדת . בעת תשגיח בארץ להשקותה אז תעשר אותה בהרבה מטר : פלג אלהים . אמת

יג יִרְעֲפוּ נְאוֹת מִדְבָּר וְגִיל גְּבָעוֹת
תַּחְגֹּרְנָה׃ יד לָבְשׁוּ כָרִים הַצֹּאן
וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ־בָר יִתְרוֹעֲעוּ
אַף־יָשִׁירוּ׃

סו א לַמְנַצֵּחַ שִׁיר מִזְמוֹר הָרִיעוּ
לֵאלֹהִים כָּל־הָאָרֶץ׃ ב זַמְּרוּ כְבוֹד־
שְׁמוֹ שִׂימוּ כָבוֹד תְּהִלָּתוֹ׃ ג אִמְרוּ
לֵאלֹהִים מַה־נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ בְּרֹב
עֻזְּךָ יְכַחֲשׁוּ לְךָ אֹיְבֶיךָ׃ ד כָּל־
הָאָרֶץ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ וִיזַמְּרוּ־לָךְ (ב׳ דסמיכי יד פסו לך)
יְזַמְּרוּ שִׁמְךָ סֶלָה׃ ה לְכוּ וּרְאוּ
מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים נוֹרָא עֲלִילָה עַל־
בְּנֵי אָדָם׃ ו הָפַךְ יָם לְיַבָּשָׁה בַּנָּהָר
יַעַבְרוּ בְרָגֶל שָׁם נִשְׂמְחָה־בּוֹ׃
ז מֹשֵׁל בִּגְבוּרָתוֹ עוֹלָם עֵינָיו בַּגּוֹיִם
תִּצְפֶּינָה הַסּוֹרְרִים אַל־יָרִימוּ לָמוֹ (ירומו ק׳)
סֶלָה׃ ח בָּרְכוּ עַמִּים אֱלֹהֵינוּ
וְהַשְׁמִיעוּ קוֹל תְּהִלָּתוֹ׃ ט הַשָּׂם
נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן לַמּוֹט רַגְלֵנוּ׃ (ד׳ ג׳ ודין הכר)
י כִּי־בְחַנְתָּנוּ אֱלֹהִים צְרַפְתָּנוּ כִּצְרָף־ (ל׳ וחד כלרוף וחסר)
כָּסֶף׃ יא הֲבֵאתָנוּ בַמְּצוּדָה שַׂמְתָּ
מוּעָקָה בְמָתְנֵינוּ׃ יב הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ

יג יבסמון תושבחת מדברא
ודיצא גלמתא תקמרן להון׃
יד יעלון דבריא עלוי ענא
ומישריא יתחפין עבורא
יתיבבון ברם ישבחון׃
א לשבחא שירא תושבחתא
יביבו קדמוי כל יתבי ארעא׃
ב שבחו איקר שמיה שוו
איקר תושבחתיה׃ ג אמרו
קדם אלהא מה דחילין הנון
עובדך בסגיעי עושנך יכדבון
לך בעלי דבבך׃ ד כל יתבי
ארעא יסגדון קדמך וישבחון
לך ישבחון שמך לעלמין׃
ה אזילו וחמון עובדי אלהא
דחיל מרי תסקופין על בני
נשא׃ ו הפך ימא דסוף
ליבשתא בנהר יורדנא עברו
בני ישראל ברגליהון אוביל
יתהון לטור קודשיה תמן נחדי
במימריה׃ ז דשליט בכח
גבורתיה על עלמא עינוי
בעממיא מסתכלין מסרהבין
לא יתרמון להון לעלמין׃
ח בריכו עממיא אלהים
ואשמיעו קל תושבחתיה׃
ט דמני נפשנא בחיי דעלמא
דאתי ולא מסר לאזדעזעא רגלנא׃ י ארום בחנתנא אלהא אתכתנא היך
קנאה דמתך סימא׃ יא אעלתנא במצדתא שויתא שושילתא בחרצנא׃
יב אמאכתנא ארכבתא מרי מזופיתא על

רשי

ומעגליך. הם השמים שהם אבק רגליך: ירעפון. יטפון: דשן. שומן: (יג) ירעפו. השמים בנאות המדבר: (יד) לבשו כרים הצאן. יתלבשון השרון והעדרים מן הצאן הבאים לרעות הדשא אשר הצמיח המטר: ועמקים יעטפו בר. ע"י המטר יהיו מעוטפים העמקים בתבואה ואז יתרועעו הבריות תרועת שמחה וישירו מרוב הברכה: (ב) זמרו כבוד שמו. זמרו בכבוד שמו א"נ ספרו כבוד שמו בזמר ושיר: (ג) מה נורא. כל אחד ממעשיך: ברוב עוזך. כשאתה מראה לעולם עוזך על ידי דבר או חרב או רעב או ברקים: אויביך. הרשעים מרוב פחד מודים על כחש ושקרות שבידם (כ"כ בתוס'): (ה) נורא עלילה. יראוי על בני אדם פן ימצא להם פשע כי כל מעשיהם גלוים לך: (ו) הפך ים ליבשה. ים סוף: שם נשמחה. בו. מצאתי שם היה דבר שהיה נשמח בו כלומר שראה הים את הקב"ה: (ז) אל ירומו. אל תהי ידם רמה: (ח) ברכו עמים אלהינו. על נפלאותיו שהוא שם נפשנו בחיים בגלות ואינכם יכולים להשמיד אותנו: (י) כי בחנתנו. בגולה: צרפתנו. להסיר הסיגים ממנו שנשוב בתשובה לפניך כמו שצורפים הכסף להסיר הסיגים ממנו: (יא) הבאתנו במצודה. במקום צר כמו במאסר: מועקה. לשון מסגר וכל המעיק והמציק כמוהו: (יב) הרכבת אנוש לראשינו. מלכי כל אומה ואומה

והגבעות התמגגו. ברביבים תמוגגנה ותמגגני תושיה: ישתחוו לך ויזמרו לך חד מן י"ד פסוקים לך לך וסי' חלילה לך מעשות. עם אשר תמצא את אלהיך. ויאמר עשו יש לי רב. והיה כי יביאך. ושמעת ישראל ושמרת. לא תטע לך אשרה. וכתבת עליהן את כל דברי. למען הקים אתך. בחר לך אחת מהנה. וחברו דד"ה. מה אעשה לך אפרים. אם גנבים באו לך. כל הארץ ישתחוו לך. מה יתן לך ומה יוסיף: רגלנו ג' חד חס' וסי' ולאמים תחת רגלינו. ולא נתן למוט רגלנו. עומדות היו רגלינו. מציעתא חס':

אבן עזרא

בתוך הבנות וטעם ומעגליך דרך משל והמעגל הם המקומות השווים להתחבר מי גשמי הגלות: (יג) ירעפו. הנה מעגליך ניסוב ונאות מדבר כמו נות רועים והגבעות תחגרנה גיל בהראות הדשא והעשב: (יד) לבשו. כמו עם חלב כרים שיהיו רבים וקדמוניו ז"ל פירשוהו לשון נקייה והנכון בעיני כי כרים כמו כר נרחב והשדה והעמקים: יעטפו. מגזרת המתעטף כמו ילבשו ויתרועעו מגזרת תרועה כדרך ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: (א) למנצח. הריעו לאלהים. לא הזכיר שם המחבר ובעבור היותו לשון רבים ולא ימצא ככה ברוב המזמורים שהם לדוד על כן יתכן שגם זה המזמור לאחד המשוררים: (ב) זמרו. טעם שימו כי תהלתו כבוד הוא לכם והטעם בתהלתו תכובדו: (ג) אמרו. מה נורא. כל אחד ממעשיך כמו נשא לעדה עלי שור וטעם יכחשו שיעידו כי שקר וכחש הוא בידם: (ד) כל. הזכיר אויביך הקרובים ואמר כל הארץ ואין הפרש בין יזמרו לך או ויזמרו לך והטעם כפול: (ה) לכו. יאמר זה לזה לכו נואו כמו לכו נא ונוכחה והטעם לכו אלינו: נורא. דבק עם עלילה נורא המעשה והאומר כי הה"א נוסף והוא כמו עליון תועה הוא כי הה"א סימן לשון נקבה כי לא ימצא בשמות הה"א נוסף רק אם היתה המלה מלעיל ושורק ושורקה כמו צדק וצדקה: (ו) הפך. יספר מעשה השם הקדמוני' וטעם בנהר הוא הירדן שעברו ישראל בשמחה והארון עומד: (ז) מושל. אין עולם בכל זמן בכל המקרא רק זמן ונצח והטעם שהשם מושל לעולם כמו מושל נצח ברוב גבורתו וממשלתו בגוים שהוא רואם כי אין נכון להיות בי"ת בגבורתו כמו משל בנו כי אין לו טעם. הנה הזכיר כי ממשלתו בים וביבשה על כן לא ירומו הסוררים המורדים בו: (ח) ברכו. הטעם העמים כמו היבוסים שהיו תחת יד ישראל או יאמר לכל כולנו חייבין לברך השם
ויש אומרים כי טעם עמים ישראל כמו אחריך בנימן בעממיך והוא הנכון: (י) כי. דרך משל בעבור צרה שבאה אליהם והשם נסה לדעת אשר בלבבם גם זה דרך משל כי הכל לפניו גלוי טרם בראותו לב המחשב: (יא) הבאתנו. כמו במצודה ורעה: מועקה. כמו עקת רשע צרה וככה תרגום ומועקה שם או הוא פעול ותחסר מלת התואר
וטעם שהוא דבר מציר מתניהם: (יב) הרכבת. הטעם שהוא רוכב על במותנינו

תולדות אהרן לבשו כרים. ר"ה ח יא (שקלים מב): הרכבת. ברכות ו מגלה יא מציעא עה:

מצודת דוד

המים הבאה לה מאלהים היא מלאה מים: תכין. ובזה תכין דגנם כי כן דרכך להכין הדגן ע"י רבוי המטר: (יא) תלמיה רוה. במים שתשבור תלמי השדה יהיה נחת לגדודיה הם הבריות המתהלכים בארץ: ברביבים. ע"י הרביבים תמוגג ותרכך את האדמה ובזה תברך צמחה: (יב) עטרת. העטר את השנה שהשפעת בה טובתך כי תהיה מעושרת בתבואה ופירות: ומעגליך. העננים יזלו גשמי ברכה: (יג) נאות מדבר. המקומות היבשות כמדבר יזלו גם המה דשן להצמיח הרבה תבואה: וגיל וגו'. הגבעות תהיינה חגורות בגיל ר"ל רב תבואה יגדל בהן: (יד) לבשו כרים הצאן. הכבשים שבצאן ילבשו בשר ושומן בעבור המרעה הטוב: יעטפו בר. יהיו מכוסים בתבואה מבלי מקום פנוי: יתרועעו. כל הבריות יריעו תרועת שמחה:

סו (א) הריעו. בעת בוא מלך המשיח יריעו כל העמים תרועת מלך לקבל את ה' לאלוה: (ב) כבוד שמו. כפי הכבוד הראוי לשמו: שימו. הללוהו בכבוד הראוי לו וכפל הדבר במ"ש: (ג) אמרו לאלהים. אמרו על אלהים: מה נורא. מה מאוד נוראים ונפלאים מעשיך: ברוב. בעבור רוב חוזק יכחשו לך אויביך לאמר שהמה אוהביך: (ד) יזמרו שמך סלה. לעולם יזמרו לשמך ולא יחזרו לסורם: (ה) לכו. אז יאמרו ישראל זה לזה לכו וראו וגו': נורא עלילה. מעשיו מוראים בעבור בני אדם: (ו) הפך ים. בעת יצאו ממצרים: בנהר יעברו ברגל. בימי יהושע עברו בירדן ברגלם: בו. בהישועה הבאה ממנו: (ז) מושל. עתה הנה מושל בגבורתו על כל העולם ועיניו צופים באנשים להשיב להם גמול: הסוררים. הסרים מדרך הטוב לא יהיה להם עוד התרוממות עד עולם: (ט) השם וגו'. ולא יכלו לכלות אותנו: למוט רגלינו. להיות נופלים מאין תקומה: (י) כי בחנתנו. הצרות אשר באו עלינו המה היו לבחון אותנו אם נהיה עומדים באמונת ה': צרפתנו. כמו הצורף מסיר סיג הכסף ע"י הצירוף כן נתמרקו עונינו ע"י הצרות: (יא) הבאתנו במצודה. אף כי ישבנו במאסר הוספת עוד להשים במתנינו
דבר

מצודת ציון

ירעפון. ענין הזלה והטפה כמו יערוף כמטר לקחי (דברים ל"ב): דשן. שומן. (יג) נאות. ענין מדור: (יד) כרים. כבשים: יעטפו. מלשון עטיפה ולבישה: בר. תבואה כמו לשבור בר ממצרים (בראשית מב). יתרועעו. מלשון תרועה: (ה) עלילה. מל' מעללים ופעולות: (ז) תצפינה. מל' צפיה והבטה: (ט) למוט. מלשון נטיה ומעידת הרגל: (יא) במצודה. ר"ל במאסר של מבצר חזק כמו ויבואהו במצודות (יחזקאל יט): מועקה. צרה ולחץ כמו מעיק תחתיכם (עמוס ב): במתנינו. הוא המקום שחוגרים

יב הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה : יג אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי : יד אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי : טו עלות מחים אעלה לך עם קטרת אילים אעשה בקר עם עתודים סלה : טז לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי : יז אליו פי קראתי ורומם תחת לשוני : יח און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני : יט אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי : כ ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי :

סז א למנצח בנגינת מזמור שיר : ב אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה : ג לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך : ד יודוך עמים | אלהים יודוך עמים כלם : ה ישמחו וירננו לאמים כי תשפט עמים מישר ולאמים | בארץ תנחם סלה : ו יודוך עמים | אלהים יודוך עמים כלם : ז ארץ נתנה יבולה יברכנו אלהים אלהינו : ח יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ :

סח א למנצח לדוד מזמור שיר : ב יקום אלהים יפוצו אויביו וינוסו משנאיו מפניו : ג כהנדף

ריש נאדגתא יתנאכדי בנורא ובמוי ואפקתנא לרוחתא : יג אעול לביתך בעלון אשלם לך נדרי : יד ודי פתחו ספותי ומליל פומי בדעק לי : טו עלון שמנין אסיק קדמך עם קטורת בוסמין קרבן דכרין אעבד תורין עם ברחיא לעלמין : טז אזילו שמעו ואשתעי כל דחליא דאלהא מה דעבד לנפשי : יז לותיה בפומי קריתי ותושבחתיה תחות לישני : יח שקר אין חמיתי בלבי האפשר די לא ישמע יי : יט בקושטא שמע אלהא אצית בקל צלותי : כ בריך אלהא דלא אעדי צלותי וטוביה מני : א לשבחא בנגינתא תושבחתא ושירתא : ב אלהא יחוס עלנא ויברכננא ינהר זיו אנפוי עמנא לעלמין : ג להודעא בארעא אורחתך בכל עממיא פורקנך : ד יודון קדמך עממיא אלהא יודון קדמך עממיא כולהון : ה יחדון וידוצון אומיא ארום תדין עמיא בתירוצא ואומיא בארעא תדברינון לעלמין : ו יודון קדמך עמיא אלהא יודון קדמך עמיא כולהון : ז ארעא יהבת אבה יברך יתן אלהא אלהנא : ח יברך יתן אלהא וידחלון יתיה כל סיפי ארעא : א לשבחא לדוד תושבחא ושירא : ב יקום אלהא יתבדרון בעלי דבבוי ויערקון סנאוי מן קדמוי : ג היכמא דשקיפתנא ישקפון

במותימו היה כמו הבאים באש או במים כמו מכה אביו ואמו וטעם לרויה לאויר כי באש יבש ובמים ישטף : (יג) אבוא . דברי המשורר או ידבר על לשון הפקיד על המלחמה : (יד) אשר פצו . הוא הנדר כמו ואנכי פציתי פי : (טו) עולות מחים . על משקל מתים והשם חסר וככה עולות כבשים שמנים בעלי מוח : אילים . הם הגדולים וסלה באמת : (טז) לכו . אשר עשה אלהים לנפשי : (יז) אליו פי . וחסר בי"ת כמו כי ששת ימים בפי קראתי : ורומם . ויותר מרומם היה תחת לשוני רמז ללב ויש אומרים כי הטעם כפול ורומם כמו ומורק ושוטף : (יח) און . כאשר הייתי קורא בפי אילו היה און בלבי לא היה השם שומע מה שאני קורא והאו' שלא היה און בלבי : (יט) אכן. כמו אכן נודע הדבר: (כ) ברוך. שעזרני להתפלל ולא הסיר וחסדו היה שאתפלל אליו : (א) למנצח. אלהים יחננו . גם זה המזמור לא ידענו מי חברו : (ב) אלהים יחננו . כמו חנונו אתם כמו אשר חנן וטעם יברכנו שיוסיף על אשר יחננו וטעם יאר פניו שנמצא חן בעיניו כאשר נשאל מאתו : (ג) לדעת . אז יהי' נודע דרך השם לברך המעטים ולהושיעם : (ד) יודוך . גם יודוך אז עמי': (ה) ישמחו . הטעם הנה בעבור הטובות שתעשה עמנו: (ו) יודוך עמים . גם בעבור משפטיך כי תצדיק צדיק ותרשיע רשע ותשקיט הארץ בהשפט הרשע גם על זה יודוך : (ז) ארץ . ושב לבאר מה טעם יברכנו שהארץ תתן יבולה: (ח) יברכנו אלהי' . בכל מעשינו אז ייראו אותו כל אפסי ארץ שלא שמעו את כבודו ואת גדלו : (א) למנצח לדוד : (ב) יקום אלהים יפוצו אויביו . זה המזמור נכבד מאד ורובי מפרשים פירשוהו על מתן תורה ועדותם ה' בם סיני בקדש רק לא יוכלו לדבק הטעמים כי אחר שנכנסו לארץ ישיב לבקיעי הים בצאת אבותינו ממצרים וזאת איננה דרך נכונה והנכון בעיני כי זה המזמור חברו דוד על המלחמ' שהיתה לו עם ערלי' ורוב מחנהו היה יהודה ובנימן וזבולון ונפתלי אז נראתה גבורתם במלחמה על כן הזכירם והעד שהחל יקום וזה דומה לדברי משה קומה ה' והטעם כי בקומו ינוסו מיד המשנאים וטעם הקימה הראות גבורתו : (ג) כהנדוף. כא תנדוף שלם כמו

ואומר : (יג) אבוא ביתך . בבנותך בית המקדש נשלם נדרינו שנדרנו בגולה (טו) מחים . שמנים לשון מוח : (טז) כל יראי אלהים. הם הגרי' שיתגיירו: (יז) אליו פי קראתי. כשהיינו בגולה קראנוהו וספרנו רוממותיו בלשוננו : ירומם . כמו ונתרומם . מצאתי . בפי קראתי אליו ורומם שם מלך רוממות שלו מוכן תחת לשוני להוציאו בפה כמו (איוב כ) יכחידנה תחת לשונו : (יח) און אם ראיתי וגו' . לא פעל עמנו כחטאתינו עשה עמנו כלא רואה ולא שומע און שבלבבנו: (יט) אכן. באמת יש לדעת : (כ) אשר לא הסיר תפלתי . מלפניו וחסדו לא הסיר מאתי : (ב) יאר פניו. להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר : (ג) לדעת בארץ דרכך . להודיע שמדתך להטיב לעמך ועל זה יודוך וישמחו וירננו לאמים : (ה) כי תשפוט עמים מישור . לזכות : תנחם . תנהגם בדרך המישור ועל זאת יודוך עמים כולם : (ז) ארץ נתנה יבולה . וגם אל הארץ שנתנה יבולה ועל אשר יברכנו השם (כא"א) : (ח) וייראו אותו כל אפסי ארץ . שיאמרו ראו אלו שהיו יראי השם איך ברכם וגדלם: (ב) יקום אלהים יפוצו אויביו . שמלך וכיוצא בו : (ג) כהנדוף. כהתנדף כאשר

ובמים ג' פתחין באתנחתא ובסיף פסוק וסי' באנו באש ובמים ותוציאנו . ישם נהרות למדבר . ארץ לא שבעה מים . וסימן בלשון ארמי מדברא ונורא גהנם . וב' זקפי' קמצין וסי' ארץ נחלי מים . יבשו אפיקי מים . וסי' בלשון ארמי נחליא יבשין . וכל אס"ף דכוו' במ"ג פתחין דמסרינן ברישא : שמע אלהים ג' כי שמע אלהים את קול הנער . שמע אלהים ויתעבר . אכן שמע אלהים הקשיב : יאר ב' וסי' פניו אליך . יאר פניו אתנו סלה . ואינון מן ב"ב ו' ברישיה וסי' נמסר במסרה רבתא בערך יו"ד : מישור י' מ"ל וסימן נמסר במלכים סימן ב' : ארץ י"ג ר"פ בקריאה וסי' לקמן בסי' מ"ה : נתנה יבול' ד' חס' את בליש' בנתינה וסי' ונתתי גשמיכם בעתם . ונתנה הארץ . ונתן עץ השדה את פריו . גם ה' יתן הטוב. ארץ נתנה יבולה . אויביו ה' מ"ל וסימן תנה בן נולד לך . יקום אלהים יפוצו . הרימות ימין צריו . אויביו ילבשו בשת . ברצות ה' דרכי איש גם אויביו :

תולדות אהרן אבא ביתך . חגיגה ז: און אם ראיתי . קדושין מ (פאה יו) : ברוך אלהים . ברכות ה: אלהים יחננו . עקידה ש' מן כל שמזמור זוכר יתרו : כהנדוף . עקידה שער מן :

מצודת ציון

שהונרים שם התגרה : (יב) לרויה . לשביעה : (יד) פצו . פתחו : (טו) מחים . שמנים ובעלי מוח : (יט) אכן . באמת : (ה) מישור . מלשון יושר : תנחם . תנהגם : (ז) יבולה . פריה וצמחה : (ח) אפסי . קצות : (ב) יפוצו . ענין פיזור : (ג) כהנדוף . ענין דחיפה כמו עלה נדף (ויקרא כו) : כהמס

מצודת דוד

דבר המעיק ומיצר : (יב) ותוציאנו . אבל עכ"ז סוף הדבר הוצאת אותנו לרויה ולא כלינו : (יג) אבוא . ולזה אבוא לביתך בעולות וכו' : (יד) אשר פצו וכו' . לנדור לה' : (טו) קטורת אילים . הקטרת אימורי אילים : סלה . לעולם מבלי הפסק כי הבה"מ הבא ון לא תחרב עוד : (טז) לכו שמעו . אמר דוד אל יסג לבבכם מלהאמין כי שמעו וכו' את אשר עשו לנפשי ומזה תאמינו שגם לכם יעשה כזאת : (יז) אליו פי קראתי . בעת הייתי בצרה : ורומם . רוממות ה' היתה תחת לשוני ר"ל ספרתי רוממות האל : (יח) און וגו' . אף כשראיתי בלבי און ר"ל אף אם חשבתי לעשות און מה עכ"ז לא ישמע ה' ר"ל עשה עצמו כאלו לא ישמע ולא יודע מחשבתי כי אינו מצרף מחשבה רעה למעשה ולא דחה את תפלתי בעבור המחשבה ההיא : (כ) לא הסיר תפלתי . לא דחה תפלתי מלפניו בעבור רוע המחשבה ההיא : וחסדו . מוסב על לא הסיר חסדו מאתי וחוזר למעלה לומר מזה תדעו כאשר שמע אלי כן ישמע אליכם ותצאו מן הגולה : סז (ב) יחננו . יעשה עמנו חנינה : יאר פניו . יראה לנו פנים מאירות ושוחקות : (ג) לדעת . בכדי שיהא נודע לכל הארץ דרכך שאתה תשלם גמול להמאמינים בך : בכל גוים . התשועה שתעשה לעמך יהיה נודע בכל גוים : (ד) יודוך . אז יודוך כל האומות בראותם שאינך מקפח שכר המאמינים בך : (ה) לאומים . ישמחו אז בראותם אשר תשפוט במישור ר"ל בדין הראוי לפי הגמול ולכן ישמחו : ולאומים . את האומות ההם תנהגם בארץ לעולם לטייל בה לארכה ולרחבה בהשקט ובטח : (ו) יודוך גם בעבור זה כולם יודוך כי יראו שתשיב לכ"א כגמולו : (ז) ארץ . אז תתן הארץ את יבולה : (ח) יברכנו . ר"ל על כי יברכנו אלהים לזה יפחדו ממנו כל

כאשר יתנדף העשן כן תנדפם : מפני אלהים. מפני הארון ביומי משה וכנוחה יאמר שובה ה' וגו' (במדבר י') : (ד) וישישו בשמחה. וזהו המשוש וכן יאמרו שירו לאלהים וגו' : (ה) סולו. לשון שבח וכן לא תסלה בכתם (איוב כ"ח) המסולאים בפז (איכה ד') : ביה שמו. בשם י"ה שהוא ל' יראה כדמתרגמינן דחילא עזי וזמרת יה (לקמן קי"ח) וכן כי יד על כס יה (שמות י"ז) בתרגום וכן כי ביה ה' (ישעיה כ"ו) ארי בכן תתפרקון במימרא דחילא ה' ותקיף עלמא אומר המשורר שבחו לפניו וגורו מפניו ועלזו וזהו דוגמת האמור במקום אחר וגילו ברעדה (לעיל ב') : (ו) אבי יתומים. זהו השבח שתשבחו לפניו כל הענין עד סוף כל המזמור אבי יתומים שנעשה אב לישראל שהם יתומי' כמו שנאמר (איכה ה') יתומים היינו ואין אב : ודין אלמנות. שעשה משפטה של ירושלים שנאמר בה היתה כאלמנה (שם א') : (ז) מושיב יחידים ביתה. ישראל שהיו מפוזרין כנסם יחד איש איש נגדחו והושיבם בית שלם ובנסיה שלימה : מוציא אסירים בכושרות. הוציא את ישראל ממצרים בחדש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה : אך סוררים. מצרים : שכנו צחיחה. ונשארה ארצה ציה וצמאה. (מנחמ') : (ח) בצעדך. כשעדתה בצעדך בצעד שלך : סלה. שם הראיתני זה דרכך לעולם לכל צרה גאולה : (ט) זה סיני. גם הוא רעש מפני ה' אלהי ישראל : (י) גשם נדבות תניף. עוד זאת עשית לנו אם הוצרכנו לגשמים הניפות והטלת עלינו תמיד גשמי נדבה וברכה: נחלתך ונלאה אתה כוננתה. כשהיתה נחלת ארצך נלאה וצמאה למטר אתה כוננת אותה (מנחם) נחלתך ונלאה הקרויה נחלתך והיא נלאה כלו' פעמים שהיא כך : (יא) חיתך ישבו בה. עדתך ישבו בה כמו ויאספו פלשתים את מחניהם לחיה (ש"ב כ"ג) ד"א חיתך. כנסת ישראל הקרויה בהמתו וחיתו של הקב"ה: תכין בטובתך. כשיצאו ממצרים

ג עָשָׁן תִּנְדֹּף כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי־אֵשׁ יֹאבְדוּ רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים׃
ד וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי אֱלֹהִים וְיָשִׂישׂוּ בְשִׂמְחָה׃
ה שִׁירוּ ׀ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃
ו אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ׃
ז אֱלֹהִים ׀ מוֹשִׁיב יְחִידִים ׀ בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת אַךְ־סוֹרְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה׃
ח אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה׃
ט אֶרֶץ רָעָשָׁה ׀ אַף־שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינַי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
י גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ׃
יא חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ־בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ

הֵיכְמָא דִי יִתְמְסֵי שַׁעֲוָא מִן קֳדָם אֶשָּׁא יְהוֹבְדוּן רַשִׁיעַיָא מִן קֳדָם אֱלָהָא׃ ד וְצַדִּיקַיָא יֶחְדוּן וִידוּצוּן קֳדָם יְיָ וְיֶחְדוּן בְּחֶדְוָא׃ ה שַׁבַּחוּ קֳדָם אֱלָהָא שַׁבַּחוּ שׁוּם יְקָרֵיהּ קַלְסוּ לְיָתֵב עַל כּוּרְסֵיהּ יְקָרֵיהּ בַּעֲרָבוֹתָיָא שְׁמֵיהּ וּבִיעוּ קֳדָמוֹי׃ ו אֲבוּהוֹן דְיַתְמֵי וְדַיָנְהוֹן דְאַרְמְלָן אֱלָהָא בִּמְדוֹר בֵּית שְׁכִינַת קוּדְשֵׁיהּ׃ ז אֱלָהָא דִי מְזַוֵג זוּגִים יְחִידָאִין לְבַר זוּגָא כְּחֲדָא דְאַפֵּיק בֵּית יִשְׂרָאֵל דַהֲווֹן אֲסִירִין בְּמִצְרַיִם עַל עוֹבָדֵיהוֹן דְאַבָהָתְהוֹן כַּשְׁרִין בְּפוּמְבֵּי כְּרַם פַּרְעֹה וּמַשְׁרִיָתֵיהּ דְסָרְבוּ לְשַׁלָחוּתְהוֹן שָׁרוֹן צְחִיחִין׃ ח אֱלָהָא כַּד נְפַקְתָּא בְּעַמוּדָא דַעֲנָנָא וּבְעַמוּדָא דְאֶשָּׁתָא קֳדָם עַמָךְ כַּד טַיַלְתָּא בְּמַדְבְּרָא דִישִׁימוֹן לְעָלְמִין כַּד יְהַבְתָּא אוֹרַיְתָא לְעַמָךְ׃ ט אַרְעָא אִתְרְגִישַׁת לְחוּד שְׁמַיָא אַטִיפוּ טַלָא מִן קֳדָם יְיָ דֵין סִינַי סְלִיק תְּנָנֵיהּ כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא מִן קֳדָם דְאִתְגְלֵי עֲלוֹי יְיָ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כַּד שְׁמָעוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יַת קָל גְבוּרְתָּךְ פְּרַחוּ נַפְשֵׁיהוֹן מִן יַד אַחֲתְתָּא עֲלֵיהוֹן טְלִין דִתְחִיוּתָא וּמִטְרִין דְרַעֲוָא אֲרֵימְתָּא אֱלָהָא עַל אַחְסַנְתָּךְ וּכְנִשְׁתָּא דְאִשְׁתַּלְהֲיַת אַתְּ אַתְקֵינְתָּא׃ יא חַיָתָךְ אִתֵּיבְתָּא

וכל עלביהם תנועתו : כהמס. שם הפועל מפעלי הכפל : דונג. שעוה : יאבדו רשעים. הם הנלחמים עם דוד : (ד) וצדיקי'. שהם עם דוד והם ישראל ישמחו : (ה) שירו. יאמרו אלה לאלה שירו לאלהים : סלו. כמו סלסלה כענין הללו : בערבות. שם לשמים ורבי משה אמר נקרא כן שמים בעבור שהוא רחב גם אמר כי מלת סלו כמו סולו סולו המסילה וטעם לרוכב בערבות הוא החוגג אל בית השם שהוא רוכב ערבה והנכון שהוא לרוכב בשמי שמי קדם ובעבור כי התנועות שלש האחת עולה כמו האש וכנגדו הסר והשנית יורדת כמו הארץ וזה כנגד השפלה והערבה אמצעית כתנועת הגלגל ובי"ת ביה משרת והטעם כשם הזה סולו אותו ורוממוהו לא כאשר חשבו רבים כי הבי"ת עיקר עד שיעשו כן עם כל האותיות וככה כי ביה ה' תוקף הגלות: (ו) אבי. אע"פ שהוא רוכב בערבות כמו כי רם ה' ושפל יראה והוא היתום אשר אין לו עוזר ואפילו דעת אין לו וככה בתורה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט יתום ואלמנה ומע' במעון קדשו אף על פי שכבודו מקום גבוה ויתומים בתחתית התחתית שהיא הארץ : (ז) אלהים. בית'. על דרך כי בית יעשה לך ה' ויעש להם בתים איש וביתו שב לבית והטע' כי היחידים ישאם רבים ויושיבם ומלת בכושרות קשורה עם אסירים כאילו אמר אסורים בזיקים וטעם כושרות הכבל שטעמו כמו ידיה שלחה בכישור וטעם סוררים העושים חמס ליתומי' ומלת צחיחה כמו צחה צמא כמו והשביע בצחצחות נפשך יבושת וזה הפך מושיב יחידי' ביתה לפנים ביישוב וצחיחה מקום צמאון : (ח) אלהי' כל המפרשי' פירשו כי בעת מתן תורה רעשו שמים וארץ וככה אלוה מתימן יבוא וכן ה' מסיני בא וכן ה' בצאתך משעיר וככה אלהים בצאתך לפני עמך וזה הכתוב יכחישם כי לא יתכן לומר על מתן תורה בצעדך בישימון סלה כי ישימון מגזרת והשמות תשמנה והיות ישראל בסיני היו ביישוב לא בתוכו יליל ישימון שהוא המדבר הגדול והנורא בארץ לא עבר בה איש וזה היה אחר נסעם מהר סיני ועוד כי אין כתוב בתורה שהארץ רעשה גם שמים ביום מתן תורה רק הר סיני חרד לבדו. וזה פי' הפסוקים כתוב בתורה ה' מסיני בא כי מסיני החל לבוא במחנה ישראל ולא נראתה גבורתו רק אחר שסבבו את הר שעיר ככתוב ופארן סמוך אליהם כי כן כתוב ואת החורי בהררי' שעיר עד איל פארן וזה הוא בצעדך משדה אדום וככה אלוה מתימן יבוא שהוא כמו תימן אומר והטעם בצאתך לפני עמך לכת הארון תחלה כאשר נסעו מהר סיני וטעם ארץ רעשה כמו וירגזו ההרים שפחדו כל הגוים הלא תראה בשירת דוד אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי והטעם כמעט היה הופך כל העולם ובעבור היות הארץ עומדת אמר רעשה הארץ כאשר רעשה סיני ביום מתן תורה מפני השם ורבי משה אמר כי זה סיני טעמו הנה זה עד בעמוד הכבוד עליו וטעם אלהי ישראל כי בעבור ישראל ירד האלהים על הר סיני : (י) גשם. הנה טעם אלהים בצאתך לפני עמך לספ' תחלת גלות ישראל ומלת תניף תרוה כמו נפתי משכבי : נחלתך. היא ארץ ישראל והטעם כי השם ירוה אותה לעולם כדרך תמיד עיני ה' אלהיך בה וטעם ונלאה אילו היתה נלאה אתה כוננתה אותה : (יא) חיתך. קהלתך כמו חית פלשתים והנה יספר שנכנסו ישראל לארצם וטעם תכין לנכח השם שהיתה לישראל בעת עניים תכין לכם

ביה ב' וסי' כי ביה ה' צור עולמים. סלו לרוכב בערבות ביה שמו : בצעדך ב' וסי' בשדה אדום. בישמן סלה : ארץ י"ג ר"פ בקריאה וסי' ארץ מצרים לפניך במיטב הארץ. ארץ רפאים תחשב. ארץ חטה ושערה. ארץ אשר לא במסכנות תאכל. ארץ אשר ה' אלהיך דרש. ארץ ארץ ארץ שמעי. ארץ נתנה יבולה. ארץ רעשה אף שמים נטפו. ארץ פרי למלחה. ארץ נתנה ביד רשע. ארץ עיפתה כמו אפל. אל תכסי דמי. ארץ ממנה יצא לחם : בה ג' מפיק רפין ושימ' קו תהו ואבני בהו. וקול חמון שלו
ג

תולדות אהרן וצדיקים. מגלה לא זוכר תרומה : (ביה שמו. חגיגה עז) : אלהים מושיב. סנהדרין כב (בילקו ס' תענית סט) : מוציא אסירים. סוטה ב : אלהים בצאתך. עקידה שער חד : גשם נדבות. שבת פח הגיגה יב זוכר ויצב : חיתך, ערובין נד :

מצודת דוד

כל היושבים בקצות הארץ בראותם שהוא משגיח ומשיב גמול : **סח** (ג) כהנדוף עשן. כמו העשן הנדחף ממקומו ברוח קל כן תנדוף האויב בסבה קלה : (ה) שירו לאלהים. ר"ל היו בטוחים על התשועה ומעתה שירו עליה : סולו. רוממו לה' שרוכב על השמים הנקראים ערבות : ביה שמו. ר"ל היו בטוחים בתשועה בעבור כי מעתה יה שמו ואין השם שלם עד הזמן ההוא ותבוא א"כ התשועה למען שמו ולזה מעתה עלזו ושמחו לפניו : (ו) אבי יתומים וגו' במעון קדשו. ר"ל אף כי אלהים יושב במעון קדשו בשמים ממעל מ"מ משגיח הוא בתחתונים והוא לאב ודיין לישראל שנקראו יתומים ואלמנות כמ"ש יתומים היינו וגו' אמותינו כאלמנות (איכה ה) : (ז) מושיב יחידים. ר"ל בהיותכם במצרים יחידים מפוזרים בכל הארץ אחד הנה ואחד הנה הלא בעת בוא הגאולה כנס המקום אתכם בשעה אחת לרעמסס והושיב אתכם בבית אחד כלומר בכנסיה אחת : מוציא. הנאסרים במאסר הגלות היה מוציא בעת הכושר אשר ייטיב להולכי דרכים לא חמה ולא צנה כי כן בימי ניסן : אך סוררים. רק אנשי מצרים הסוררים הם לבדם נשארו שוכנים בארץ

מצודת ציון

כהמס. מלשון המסה והמגס : דונג. שעוה : (ד) יעלצו. ענין שמחה : (ה) סולו. ענין הרמה והגבהה כמו סולו סולו המסילה (ישעיה סב) : (ו) במעון. ענין מדור : בכושרות. מלשון כשר : צחיחה. ענין צמאון ויובש כמו צחיח סלע (יחזקאל כד) : (ח) בצעדך. מלשון צעד ופסיעות : בישימון. מלשון שממה : (ט) נטפו. מלשון נטיפה והזלה : (י) תניף. ענין הזלה והתכה כמו ונופת צופים (לעיל יט) : ונלאה. הוי"ו יתירה והוא ענין עייפות כמו ונלאתי כלכל (ירמיה כ) : כוננתה. מל' הכנה : חיתך

צמאון

אבן עזרא

להם שתשיבהם : (יב) אדני . אמר. דבק עם המבשרות והטעם השם יקים דברי הנשים המבשרות בשיריהן : צבא רב . מישראל כי תאותם וכל שאלתם שתגביר ישראל וזה הוא האומר מלכי צבאות ידודון מפניכם והטעם כי מלכי צבאות הגוים יברחו מפניכם וידודון פעמי' : (יג) ונות בית . הקהלה שנשארת בירושלם שלא יצאה למלחמה תחלק שלל אף כי היוצאת : (יד) אם . בין שפתים . כמו שפות הסיר שהוא כעין שחרות והטעם לא תפחדו מהאויב כי אילו הייתם שוכבים בין שפתים אתם לבנים כמו יונה שהיא נחפת בכסף : ואברותיה . כמו מי יתן לי אבר כיונה : בירקרק. מין הזהב וכמו ונהפכו כל פנים לירקון והטעם מהרה תתנער מן השחרות ויראה הלובן : (טו) בפרש . טעם שדי כמו מגלה כאשר פירש הגיד ומלכי' הם מלכי ארץ וזה שב אל תיתך ישבו בה ותשלג יראה הלובן כמו השלג הנמצא תמיד בצלמון והוא הר ידוע הנמצא בעבור הירדן מזרחה : למה . יספר שבח ארץ ישראל : (טז) הר גבנונים . מגזרת או גבן או דק אולי כהה הוא : (יז) למה תרצדון . תשפלו אתם הרים גבנונים וזה הטעם דבק עם אם תשכבון בין שפתים והטעם לא תשפל הר בשן כי אתה הר שתמדו המלאכים לשבת בו אף השכינה תשכן שם : (יח) רכב . זה דבק עם חמד אלהים לשבתו וטעם רבותים כמו שנאמר רבות אלישע הכבות רבות : אלפי . שנים במספר כמו אלף אלף ואליף שנאן תחת יו"ד בנין קנין וי"א כי זה רמז למספר הלוים במדבר ואין זה מטעם המזמור וטעם ה' בם השכינה גם בסיני בקדש ויספר כ"ף כמו ועיר פרא אדם יולד והנה הטעם כי קדושת ארץ ישראל כהר סיני: (יט) עלי'. דברי בן אדם לדוד וזה אמרו ברוח הקדש או תפלה וטעם למרום המעלה שגבוהים : לקחת

שכינה הוא הר הבית אף הוא לנצח ישכון שם קדושתו קדושת עולם משנבחר לשבתו לא שרתה שכינה במקום אחר.ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן רצד הוא מארב בלי ערבי.אבל מנחם פירש תרצדון כמו תרקדון אף אותו לשון נופל על הפיסים הזאת: (יח)רכב אלהים וגו'. עוד זה מוסב על ה' יתן אומר להזכיר חבת עמו אף כשנגלה רכב אלהים רבותים של אלפים שנאים שנונים מלאכים חדים וה' היה ביניהם בסיני בקודש. אף שם : (יט) עלית . אתה נגיד עמו משה בן עמרם למרום . שבית שבי

תהלים סח

לעני אלהים : יב אדני יתן־אמר המבשרות צבא רב : יג מלכי צבאות ידדון ידדון ונות בית תחלק שלל : יד אם־תשכבון בין שפתים כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ : טו בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון : טז הר־אלהים הר־בשן הר גבננים הר־בשן : יז למה | תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו אף־יהוה ישכן לנצח : יח רכב אלהים רבתים אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש : יט עלית למרום | שבית שבי לקחת מתנות באדם ואף סוררים

קכ"ד ו'מלעי' וחס' · ל' · ל'. ל' · ל'. ל'. ל' · ל'. ל' · ל'. ל' ב' וחסר · ל' ל' · ל'. ל' ג' מפ"א רפי'

תרגום

בהאתקנתא משרית מלאכיא לאוטבא לעניא דאלהא : יב יי יהב פתגמי אוריתא לעמיה ברם משה ואהרן מבשרין מימר אלהא לחילות רבא דישראל : יג מלכותא עם חיליהון אטלטלו מן פלטריהון וחכימיא אטלטלו מן מדעהון וכנישתא דישראל מפלגא עדאה מן שמיא : יד אין אתון רשיעיא שכבין בין קלקלתא כנשתא דישראל דדמיא ליונתא מטללא בענני יקרא מפלגא בזת מצראי סימא דזקיק וטסבריהא מלין אובריזין סגין : טו כד פרסת אידהא על ימא בצלו שדי אמאך מלכון ואסתוקתה ענן גיהנם היך תלגא פצא יתה מטולא דמותא : טז טור מוריה אתר די פלחו אבהת עלמא קדם יי אתבחר לבנין בית מקדשא וטור סיני למוהבית אוריתא טור מתנן טור תבור וכרמל אתפסילו אתעבד להון גבבא היך טור מתנן : יז אמר אלהא למא אתון טפזין טוריא לית רעותי למתן אוריתא על טוריא גיותנין מבסרניא הא טור סיני דמכיך רגג מימרא דיי לאשראה עלוי שכינתיה לחוד בשמי שמיא יי ישרי לעלמא : יח ארתיכין דאלהא תרין רבבן דנור דליק תרין אלפין דאנגליא מדברין להון שכינתא דיי שרת עליהון על טורא דסיני בקדושה : יט סלקתא לרקיע (משה נביא) שביתא שביתא (אלפתא פתגמי אוריתא) יהבתא להון מתנן לבני נשא וברם סרבניא די תיבין בתתובא שרת עליהון

בה . אדני בם סיני בקדש : פי תרין קדמאי דהיינו זולת אדני בם הם יוצאין מכלל דין ספיק ויו והדין

תולדות אהרן מלכי צבאות . שבת שם : ונות בית . ברכות ע : אם תשכבון . סוטה יא : כנפי יונה . ברכות יג שבת מט וקל סנהדרין קה : בפרש שדי . ברכות טו : למה תרצדון . מגלה כט : רכב אלהים . ע"ג ג עקידה ש' מד : עלית למרום , שבת פט זוכר בלק : לקחת מתנות. (שבת פו)

רשי

ממצרים הסיבותם במדבר ארבעים שנה לפי שעמדו כנעניים וגדעו את האילנות ובתוך כך שעכבו במדבר עמדו ותקנו הכל : (יב) ה' יתן אומר המבשרות וגו' . אומר מאמר עוד הוא ישאג בקול להשמיע לצבאות הגוים הרבים ומהו אומר : (יג) מלכי צבאות הגוים ידדון ידדון . יתנודדו ויטלטלו מתוך א"י וכנסת ישראל שהיא נות בית תחלק את שללם כמו שנאמר והי' סחרה ואתננה קדש וגומר (ישעי' כ"ג):(יד) אם תשכבון בין שפתים וגו'. כל זה האומר יאמר להם אם אתם שכבתם בין תחומיה' והשענתם בתענוגים זאת יונתי כנסייתי כנפיה נחפה בכסף ומהו הכסף והחרוץ בפרש שדי וגו' כשפירש הקב"ה לפניהם תורתו אשר המלכים נשלגים ומתלבנים בה בארץ צלמות וחשך אז נחפה כנפיה (כנפי יונה) בכספה וחמדתה של תורה ומצות : כנפי יונה . סלומיא בלעז : ואברותיה . כנפיה שנוספת בהן : בירקרק חרוץ . פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב ולכך נתנו המשורר אצל הכסף וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יוצא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק כמו (ויקרא י"ג) לבן אדמדם שאינו לא לבן ולא אדום ולכך נכפל ירקרק אדמדם : (טו) בפרש . לשון ופרשו את השמלה (דברים כ"ב) טוררין את הדבר כשמלה חדשה : מלכים. אלו ת"ח כמו שנאמר (משלי ח') בי מלכים ימלוכו : (טז) הר אלהים הר בשן . והיכן פירשה בהר סיני שהוא הר אלהים סמוך לבשן בעבר הירדן : הר גבנונים. הר המיוחד שבהרים : גבנונים . לשון הרים על שם גובהם כמו (יחזקאל ט"ז) ותבני לך גב כל דבר גבוה קרוי גב : (יז) למה תרצדון הרים גבנונים . כל זה מוסב על ה' יתן אומר עוד יאמר להם למה תרצדון הריה גבנונים למה תארובון אתה ההרים גבנונים הגבוהים להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו

מצודת ציון

(יא) חיתך. עדתך וכן וחית פלשתי' (ש"ב כג) : (יב) המבשרות . מלשון בשורה : צבא רב . חיל רב : (יג) ידדון . מלשון נדידה : ונות . מל' נוה ומדור : שלל . ענין ביזה : (יד) שפתים . הוא מקום כליכה ומושב הקדרות כמו שפות הסיר (יחזקאל כ"ד) : נחפה . מכוסה : ואברותיה , כנפיה כמו אבר כיונה (לעיל נ"ה): בירקרק , גוון ירוק : חרוץ . מין זהב כמו ומחרוץ תבואתה (משלי ג') : (טו) בפרש . מל' הסרסה ופרוד : תשלג . מל' שלג : בצלמון . מל' צלמות ור"ל חושך : (טז) הר בשן . הוא מקום דבן ושמן כמ"ש שמעו וכו' פרות הבשן (עמוס ד') : גבנונים . מל' גב וגובה וכנונ"ן באין להקטין כמו האמינון אחיך (ש"ב י"ג) : (יז) תרצדון , כמו תרקדון : (יח) אלפי . הרים וגדולים

מצודת דוד

למאון ויובש בעבור המכות שהכה בהם אבל אתם הייתם מלאים כל טוב : (ח) בצאתך . בעמוד ענן להורות הדרך : בישימון סלה . במדבר שהוא מעולם מקום שממון ואין שם דרך סלולה : (ט) ארץ . יושבי הארץ : שמים . שרי מעלה : נטפו . זיעה מגודל החרדה : זה סיני . ר"ל זה האלהים הנגלה לישראל על הר סיני : (י) גשם נדבות . כשבאו לארץ הזלת עליה גשמי נדבה ר"ל לא בגמול המעשה כ"א בנדבה : נחלתך ונלאה . כשהיתה נחלתך עייפה ונלאה למטר הלא אתה ה' כוננת אותה במטר רב : (יא) חיתך . עדתך ישבו בהארץ ההיא : בטובתך. במדת טובך הכנת המטר לגדל התבואה להשביע נפש העני : (יב) אדני יתן . ר"ל כמו שעשה עמנו לשעבר כן יקיים אומר הנביאים המבשרות לצבא ישראל הגדול והרב : (יג) צבאות . והוא הבשורה שהעובדי גילולים יהיו נדודים מא"י : ונות בית . הכנסיה הדרה מעולם בבתי הארץ היא תחלק לעצמה שלל : (יד) אם תשכבון . ר"ל אף אם מגרות תהיו חשוכים וכעורים כשוכב בין מקום שפיתת הקדרות : כנפי יונה . מ"מ תהיו נאים כמו כנפי יונה הנראה כמחופה בכסף וכזהב משובח שנוטה מעט לגוון הירוק ר"ל סוף הדבר לגאולה שלימה ורב טוב : (טו) בפרש . אז כאשר יפרוש שדי לגרש העובדי כוכבים מא"י : בה . בהארץ ההיא תתלבן כשלג אתה העדה היושבת בגולה : (טז) הר אלהים וגו' . הר סיני אשר ירד עליו אלהים הוא לכם הר בשן ר"ל כמו שהר בשן הוא דשן ושמן ומקום מרעה כן הוא לכם הר סיני כי זכות התורה שקבלתם שמה היא הרועה אתכם ומגין עליכם : הר גבנונים וגו' . הר בית ה' שהוא מקטני ההרים הוא לכם הר בשן כי זכות המקדש עומדת לכם ורועה אתכם כהר בשן שהוא מקום מרעה : (יז) למה תרצדון . אתם המשלים מול המקום להרים קטנים למה תרקדון בהיכלו הלא הוא ההר אשר חמד ה' לשבת בו ואף ישכון שם לנצח ולא ישאר בידכם : (יח) רכב אלהים . מוסב למעלה לומר גם בעבור זה היו בטוחים כי סוף הדבר יהיה גאולה שלימה כי ראה ח' כאהם לפני המקום כי הלא מלאכי רכבו המה הרבה רבבות הרים וה' שוכן גם אף בעת ההיא בקדושתו להר סיני ליתן התורה כי גם המלאכים ירדו עמו ובכל עם

הסס

לִשְׁכֹּן יָהּ אֱלֹהִים׃ כ בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה׃
כא הָאֵל ׀ לָנוּ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְלֵיהוִה אֲדֹנָי לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת׃ כב אַךְ־אֱלֹהִים יִמְחַץ רֹאשׁ אֹיְבָיו קָדְקֹד שֵׂעָר מִתְהַלֵּךְ בַּאֲשָׁמָיו׃
כג אָמַר אֲדֹנָי מִבָּשָׁן אָשִׁיב אָשִׁיב מִמְּצֻלוֹת יָם׃
כד לְמַעַן ׀ תִּמְחַץ רַגְלְךָ בְּדָם לְשׁוֹן כְּלָבֶיךָ מֵאֹיְבִים מִנֵּהוּ׃
כה רָאוּ הֲלִיכוֹתֶיךָ אֱלֹהִים הֲלִיכוֹת אֵלִי מַלְכִּי בַקֹּדֶשׁ׃
כו קִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נֹגְנִים בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת תּוֹפֵפוֹת׃
כז בְּמַקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים אֲדֹנָי מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל׃
כח שָׁם בִּנְיָמִן ׀ צָעִיר רֹדֵם שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם שָׂרֵי זְבֻלוּן שָׂרֵי נַפְתָּלִי׃
כט צִוָּה אֱלֹהֶיךָ עֻזֶּךָ עוּזָּה אֱלֹהִים זוּ פָּעַלְתָּ

(ג' חסר בליש' קל"ד · ל' כ' כתי' כן · ג' ר"פ קל"ד · ל' · ל' ד' בליש' · ל' ד' ומבניין · כ' ח' בליש' · ל' ל' · קל"ד · כ"ח' חס' דמי' · ל' וחסר · ל' · ג' פסוק' שרי שרי שרי · ל' ר"פ)

שְׁכִינַת יְקָרָא דַיְיָ אֱלֹהִים׃ כ בְּרִיךְ יְיָ עַל כָּל יוֹמָא וְיוֹמָא טְעַן לָנָא מוֹסִיף פִּקוּדַיָא עֲלֵוֵי פִּקוּדַיָא תַּקִּיפָא דִיהוּא פָּרְקָנָנָא וְסַעִידָנָא לְעָלְמִין׃ כא אֱלָהָא לָנָא תְּקוֹף וּפוּרְקָן וּמִן קֳדָם יְיָ מִתְגָּרִין בְּרַשִׁיעַיָא מוֹתָא וּמַפְקָנוּת נִשְׁמְתָא בְּסַרְנוּקָא׃ כב בְּרַם אֱלָהָא יְתַבַּר רֵישׁ בְּעֲלֵי דְבָבוֹי יְנַתַּר שַׂעַר גְּבַר דִּימַתְהַלֵּךְ בְּחוֹבוֹי׃ כג צַדִּיקַיָא דְמִיתוּ וְאִתְאֲכַלוּ מִן חֵיוַת בָּרָא אֲמַר יְיָ מִכּוּתָנָן אָתֵיב אָתֵיב צַדִּיקַיָא דִי יִשְׁתַּנִיקוּ בְּמְצוּלָתֵיהּ דְיַמָּא׃ כד מִן בִּגְלַל דְיִתְחַסוּן פּוּרְעָנוּת רַשִׁיעַיָא יְטַמְשׁוּן רַגְלֵיהוֹן בִּדְם קְטִילִין לִישַׁן חֵיוַת בָּרָא מִן תַּרְבֵּיהוֹן יְדַהֲנוּן מִן בְּעֲלֵי דְבָבָא מְנָהוֹן יִסְבְּעוּן׃ כה חֲמוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוֹת שְׁכִינְתָּךְ עַל יַמָּא אֱלָהָא אָמְרִין הֲלִיכַת אֱלָהָא מַלְכָּא כָּל עַלְמָא בְּקוּדְשָׁא׃ כו אַקְדִימוּ וַאֲמַרוּ שִׁירְתָא בָּתַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן דִמְנַגְנִין קֳדָמֵיהוֹן בִּמְצַע נְשַׁיָא צַדִּיקָתָא דִי עִם מִרְיָם מְתוֹפְפִין׃ כז בֵּינֵי כְנִישָׁיָא בָּרִיכוּ אֱלָהָא רוֹמְמוּ יְיָ עוֹבַרְיָא בִּמְעֵי אִמְהוֹן זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כח תַּמָן בִּנְיָמִן זְעֵיר בְּשִׁבְטַיָא דְמִן שֵׁירוּיָא נְחַת לְיַמָּא מִטוּל הֵיכְנָא קַבֵּל מַלְכוּתָא מִן שֵׁרוּיָא וּבַתְרֵיהוֹן נְחַתוּ רַבְרְבֵי יְהוּדָה רְגָמוּ יַתְהוֹן שִׁבְטַיָא אַבְנִין וְקַבִּילוּ רַבָּנוּתָא בַּתְרֵיהוֹן רַבָּנֵי זְבוּלוּן הֲווֹ תַּגָּרֵיהוֹן וְרַבָּנֵי נַפְתָּלִי הֲווֹן גַּבְרֵיהוֹן׃ כט פַּקֵּד אֱלָהָא עוּשְׁנָךְ אִתְעַשַּׁן אֱלָהָא אֲשְׁרֵי

רשי שבי את התורה. ולקחת מתנות מן העליונים ולתתם לבני אדם: ואף סוררים לשכון יה אלהים. אף עוד גרמת ששכן הקב"ה במשכן בתוך עם שהיו סוררים וממרים ומקניטים אותו: (כ) ברוך ה' וגו'. זה מן השיר האמור למעלה שירו לאלהים: יעמס לנו. יתן לנו ישועה רבה (מלא) עומס ככל אשר נוכל שאת. (מנאתי יום יום יעמס לנו כל הימים כן נוהג בנו לכל צרה ישועה): (כא) האל לנו אל למושעות. אל מושיע הוא לנו ולפניו יש הרבה תוצאות מיני מות תוצאות דרכים אל המות אך לא עלינו הוא נותנם אבל ימחץ בהם ראש אויביו: (כב) קדקד שער. קדקדו של עשו שהוא איש שעיר המתהלך תמיד באשמיו (ואינו חוזר מרעתו): (כג) אמר אדני מבשן אשיב. כי כן הבטיח להשיב אותנו מתוך אבירי בשן ומאיי הים: (כד) למען תמחץ. רגלינו: בדם. כשימחץ את ראש האויב תהא רגלינו בוקעת בדמם תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו (שופטים ה) מחצה וחלפה רקתו כמו בקעה ול' משנה הוא והיו עולי רגלים בוקעים עד ארכובותיהם בדם ד"א תמחץ שם כלי שסוחטין בו יין מן הבור מחץ שמו במסכת ע"ז. ולשון כלביך מדם האויבים: מנהו. תהיה פרנסתו כדאמרינן מאי משמע דמן ליסנא דמזוני הוא דכתיב (דניאל א') אשר מנה את מאכלכם וגומר: (כה) ראו הליכותיך אלהים. כלומר נאה לך להודיי שכשראו הליכותיך בקדושתך ביום קדמו שרים לשורר לפניך שירת הים ואחריהם באו הנוגנים אלו המלאכים: (כו) בתוך עלמות תופפות. בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה התוף בידה ואמרו בשבחם: (כז) במקהלות ברכו אלהים ממקור ישראל. אף עוברים שבמעי אמן אמרו שירה: (כח) שם בנימין. הצעיר נעשה רודה עליהם: רודם. כמו רודה בקמ"ץ משה זכה להיות מלך לפי שירד תחלה לים וכן אמר לו שמואל לשאול (ש"א ט"ו) הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ותרגמו יונתן שבטא דבנימן עבר בימא בריש כל שאר שבטיא: שרי יהודה רגמתם. מתקנאים בהם חורקין בהם אבנים וכן שרי זבולון ונפתלי וכן אמר לו נוה אליך עוך (סא"ה). ד"א רגמתם רקמתם לבוש בגדי רקמתם ל' ארגמן. קק חברו מנהם: (כט) צוה אלהים וגו'.

אבן עזרא לקחת מתנות באדם. השעבדים הנמכרים ואף סוררים ויכרתו ברית עמך הסוררים שיתגיירו וישכנו עם מקום השכינה: (כ) ברוך אדני. יודה השם שהגביר ידו: יעמס לנו. ברכותיו וי"א כי הפעול הוא ישועתנו ויהיה האל בעבור אל למושעות לנו האל לנו הוא לבדינו למושעות ויש לו תוצאות וסבות להמית אויבינו: (כג) אמר. פירושים רבים ראיתי ואין אחד מהם קשור באשר לפניו ואחריו ולפי דעתי כי פירושו כי האויב הבא אל בשן אל ארץ ישראל ככה ישוב אל ביתו כאשר ישוב המוטבע במצולת ים וטעם אמר כך גזר השם כאשר פירשתיו בכמה מקומות: (כד) למען תמחץ רגלך. כף רגלך לנוכח דוד כי עלית למרום ותייו תמחץ רגלך לשון נקבה כמו רגלי עמדה במישור ותהיי המלה מהפעלים העומדים או תייו תמחץ לנכח דוד וזה דרך משל ור' יהודה אמר כי תמחץ הפוך כמו תמוץ בגדים: לשון כלביך. רמז לאויבים שהיו מדברים על דוד: מאויבים. מדם אויבים. מנהו. כמו מן הוא והלאה ובא משונה בעבור היותו סוף פסוק וי"א מאויבים מהכלל ומנהו כמו שמן מנהו רמז למלכה ואחרי' אמרו כי מנהו כמו נוהו והשלש נקודות אין מנהג שימלאו תחת קמץ גדול כי הוא פתח קטן: (כה) ראו. ישראל אלו הדרכים וההליכות שהלך השם עם ישראל פעם אחרי פעם. וטעם בקדש השמים כמו הכוכבים ממסלותם: (כו) קדמו תופפות. שם התאר או פועלות מפעלי הכפל ונקמץ הפ"א בעבור היותו סוף פסוק רק מתופפות על לבביהן מפעלי העין: (כז) במקהלות. ממקור ישראל. היוצאים ממקור ישראל כמו וממי יהודה יצאו: (כח) שם בנימין צעיר. במספר כי היה הזמן קרוב לדבר פילגש בגבעה או בעבור היותו קטן מכל הבני' וטעם רודם הרודה שיש להם והמ"ם סימן במקהלות ובא בקמץ קטן תחת גדול כמו המעלם מים ורגמתם כמו שרים ובהם רגם מלך וכבר הזכרתי זה הפסוק בתחלת המזמור: (כט) צוה. עזך. לנגד דוד וזה

דאדני בם יוצא ג"כ מכלל דין מפיק יו"ד ועיין בשער המפיק"ן במסר' רבת': אמר ה' ג' ר"פ וסימ' אם לא שריתיך לטוב: הנני פקד אל אמון. מבשן אשיב. בתרא כתיב אדני: הליכות ד' וסי' הליכות עולם לו הליכות אלי מלכי בקדש. הליכות שבא קוו. צופיה הליכות ביתה כן כתיב. חבקוק הלכות כתיב. איוב הליכת כתיב. ושאריהון הליכות כתיב: ג' פסוקים שרי שרי שרי וסי' נמסר בסדר וישמע יתרו:

תולדות אהרן ברוך ה'. ברכות מ כילה יז סנהדרין ק: למות תוצאות. ברכות ח: אמר ה'. גטין נז זוהר בלק: הליכות אלי. (ברכות יג): קדמו שרים. נדרים לז: במקהלות. ברכות מט כתובות ז סוטה לא (סוטה ל): שם בנימין. סוטה לז:

מצודת דוד

שמה קרובים לשכינה: (יט) עלית למרום. ועכ"ז אתה ישראל עלית למרום ר"ל רמה ידך להתגבר עליהם לקבל את התורה ושבית אותה מיד המלאכים ולקחת אותה למתנה להיות מצוים בבני אדם ולא בין מלאכי מעלה: ואף סוררים. אף כי הרבו לסור מאחרי ה' עכ"ז נתרצה להם וציוה על המשכן לשכון בם: (כ) ברוך ה'. ראוי לנו לומר ברוך ה' אשר בכל יום עומן לנו ור"ל ברכותיו או טובותיו וקצר בדבר המובן מאליו: האל: הוא האל המושיע לנו עד עולם: (כא) אל למושעות. הוא לנו אל להושיע ולא להביא הרעה עם כי בידו הרבה מיני תוצאות הנפש מן הגוף להביא המיתה מ"מ לא יביאם עלינו: (כב) אך וגו'. אך במיני המיתות ההם ימחץ ראש אויביו ולא ראשינו: קדקד שער. כן נקרא גובה הראש כי שם נחלק שער הראש אילך ואילך ומוסב על ימחץ לומר בהם ימחץ קדקד של מי שהוא מתהלך ואוחז באשמיו ולא שב מהם: (כג) אמר ה'. כבר הבטיח לנו להשיב אותנו לא"י: (כד) למען תמחץ. למען יהיו רגליך נראים כאלו הם מחולים על כי תדרוך בדם הרוגי אויביך ותלכלך רגליך בדמם: מנהו. הכנת מזון כ"א מלשון כלביך יהיו ניזון מדם אויביך כי ילוקק דמם בלשונו: (כה) ראו. ר"ל ראויים המה לזה כי כאשר ראו הליכותיך אל תוך הים בעמוד הענן: בקדש. השוכן בשמי קודש: (כו) קדמו שרים. כאשר נמשכו אחריו והלכו בחרבה ומצרים נטבעו אז השרים הקדימו לשורר בפה את השירה ואחריהם נגנו המנגנים בכלי תנון לבסם הקול: בתוך עלמות. הם מרים וחברותיה ביניהן היו תופפות לנגן בהם להודות על הנס: (כז) במקהלות. בקהל רב ברכו את ה': ממקור ישראל. המברכים היו אלו הבאים ממקור ישראל ר"ל מזרע ישראל כינה הזרע במי המקור ודוגמתו וממי יהודה יצאו (ישעיה מח): (כח) שם. בעבור שירדה אל הים שירדו שם זכה בנימן לעיר השבטים לצאת ממנו שאול המלך להיות רודה ומושל בישראל כי הם ירדו תחלה אל הים ובעבור זה זכו למלוכה כן אחז"ל: רגמתם. היו רוגמים עליהם באבנים כי היו מתקנאים בהם: שרי זבלון וגו'. וכן גם כמה

מצודת ציון

וגדולים כמו אלופי יהודה (זכריה יב): שנאן. כן יקראו מלאכי מרום: (כ) יעמס. ענין הטענה משא כמו אבן מעמסה (שם): (כב) ימחץ. ענין רציצה ופציעה כמו מחצת ראש (חבקוק ג'): (כג) ממצלות ים. מעומק הים: (כד) מנהו. ענין הכנת מזון כמו מן הוא (שמות יז): (כו) שרים. משוררים: עלמות. נערות: תופפות. מלשון תוף והוא כלי שיר: (כח) צעיר. קטן: רודם. חדש. ענין

ל מֵהֵיכָלֶךָ עַל־יְרוּשָׁלָםִ לְךָ יוֹבִילוּ מְלָכִים שָׁי: לא גְּעַר חַיַּת קָנֶה עֲדַת אַבִּירִים ׀ בְּעֶגְלֵי עַמִּים מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי־כָסֶף בִּזַּר עַמִּים קְרָבוֹת יֶחְפָּצוּ: לב יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו לֵאלֹהִים: לג מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ אֲדֹנָי סֶלָה: לד לָרֹכֵב בִּשְׁמֵי שְׁמֵי־קֶדֶם הֵן יִתֵּן בְּקוֹלוֹ קוֹל עֹז: לה תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: לו נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן ׀ עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים:

סט א לַמְנַצֵּחַ ׀ עַל־שׁוֹשַׁנִּים לְדָוִד: ב הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד־נָפֶשׁ: ג טָבַעְתִּי ׀ בִּיוֵן מְצוּלָה וְאֵין מָעֳמָד בָּאתִי בְמַעֲמַקֵּי־מַיִם וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי: ד יָגַעְתִּי בְקָרְאִי נִחַר גְּרוֹנִי כָּלוּ עֵינַי מְיַחֵל

בבית מקדשא דנן דעבדת קנא : ל מן היכלך תקבל קורבניא על ירושלם שכינתך שריא מפנקתיהון לך ייתון מלכיא קורבניא : לא נזוף במשרית חייבין תרע יתהון היך קניא כנישת גברין דמתרחצין בעגליא טעוות עממיא רעותיה בעמא די מתעסקין ברעותא באורייתא דזקיקא מן סימא בדר עממיא דלאנגחא קרבא צבין: לב ייתון בנוי דחם חוספניא ממצרים לאתגיירא בנוי דכוש ירהטון למפרש ידיהון בצלוי קדם אלהא : לג מלכות ארעא שבחו קדם ייי שבחו ייי לעלמין: לד ליתיב על כורסיה בשמי שמיא מן לקדמין והוא במימריה יהב בקליה קל רוח נבואתא לנבייא : לה הבו יקר עושנא לאלהא די על ישראל גיותנותיה ועושניה בשמיא : לו דחיל אלהא מן בית מקדשך תקיפא דישראל הוא יהב עושנא ותוקפא לעמיה בריך אלהא : א לשבחא על גלות סנהדרין על יד דוד : ב פרוק יתי אלהא ארום מטו משריית חייבין עד די אעיקו לי היך מיא דמטו עד נפשא: ג טמעית היך במיא דמצולתא ולית אתר למקום מטית בעומקי תקופת ריציעא ונבוזראדן אגלי יתי : ד אשתלהית במקרי אתחרחר

רשי

עכשיו חוזר המשורר לתפלתו שהתפלל יקום אלהים ויפוצו אויביו עוזה אלהים והתגבר אשר כל אלה פעלת למו: (ל) מהיכלך על ירושלם. וממה שיראו המלכים כבוד היכלך אשר על ירושלים יובילו לך דורון ושי : (לא) גער חית קנה. זה עמלק שנמשל כחית יער הדר בין הקנים : עדת אבירים בעגלי עמים. עם שמנו ועשו פרים אבירים בתוך שאר האומות שאינם אלא כעגלים לנגדם : מתרפס ברצי כסף. אינם מתרצים לכל אדם אלא א"כ מרצה להם מעות : בזר עמים. פזרו את השבטים כד"א (דברים ל"ג) אף חובב עמים ותמיד קרבות יחפצון. חפצים להלחם בנו : (לב) יאתיו חשמנים. ואז כשתחריב את עמלק ויקום מלך המשיח יביאו לך דורונו' ממצרי' ומכוש . ומנחם פתר חשמנים שם מדינה יושבי חשמונה והפותרים פותרין אותו ל' דורון: (לג) שירו לאלהים. שהראה גדלו וגאל את עמו : (לד) הן יתן. הן נותן : (לו) נורא אלהי' ממקדשיך. ממה שהחרבתו אתה יראוי אם למקדשו לא נשא פנים קל וחומר לרשעים. ומדרש אגדה אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך, כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס. וכן הוא אומר בקרובי אקדש (ויקרא י') ונקדש בכבודי (שמות כ"ט) במיתת שני בני אהרן. ורבותינו דרשו כל המזמור עד ברוך ה' יום יום על מתן תורה וגשם נדבות במתן תורה וחיתך ישבו בה. ואני אין לבי מתיישב לאמן לשון ישבו בה בל' נתיישבו בתורה והסר חמד אלהי' לשבתו בין מתיישב לדרשו על הר סיני שהרי לא לשבתו חמדו ולא לשכון בו לנצח וכאן כתיב ישכון לנצח וכן מלכי צבאות פירשו כמו מלאכי צבאות ואין זה לשון המקרא : (א) על שושנים. על ישראל שהם כשושנה בין החוחים שהחוחים מנקבין אותם והתפלל עליהם : (ב) כי באו מים. האומות : (ג) ביון מצולה. כבוץ טיט של מצולה : ושבולת. הוא שטף חוזק הנהר פייל בלעז : (ד) נחר גרוני. יבש. כמו (איוב ל') חרה מני חורב : כלו עיני. כל תוחלת ממושכה קרויה

אבן עזרא

חה עזה כמו הגבורה אתה האלהים פעלת לנו והנה משקל עזה כמו חקה : (ל) מהיכלך. הטעם כי מהיכלך הכיף לנכח דוד עד המקומות הרחוקים תביינה המנחות המובאות לך: (לא) גער. כמו הגוי גוער לכם שאין בו בית: חית. קהלת חיתך ישבו בה : קנה. החיה שהרמחים ארוכים כמו הקנה וכן שם רמחים בלי קדר. בעגלי עמים. כמו עדת אבירים כמו אבירי בשן פרות הבשן והטעם כפול גער בהם עד שיהיה כל אחד מהם מתרפס לפניך ברצי כסף לתת מס אמר שפזרו כל האנשים החפצים להלחם עמך : בזר. כמו ורכוש להם יבזור וקרבות כמו המלמד ידי לקרב : (לב) יאתיו חשמנים. הגנים כחשמונאי. וכוש תריץ ידיו בזהב : (לג) ממלכות. המביאים המס לדוד : (לד) לרוכב. נקשור בי"ת דרך הבהמה אשר אני רוכב בה והטעם שמי השמים וטעם קדם יש לו סוד כנגד בני הדור וטעם יתן קול עוז : (לה) תנו. פירש מה הוא הקול שהשם אמר תנו עוז להודות בדיבור : על ישראל. שהם סגולתו מכל הארץ עליהם תראה גאותו : ועוזו בשחקים. כי משם יבוא העוז לישראל: (לו) נורא. יהיה מורא אלהים בארץ ממקום המקדש כדרך ברוך ה' מציון והנכון כי בית המקדש בארץ מכוון כנגד בית המקדש בשמים כמו וזה שער השמים והוא סוד מכוסה ובעבור שהזכיר תנו עוז לאלהים בדיבור שיודו שהוא בעל העוז אמר שהעוז במעשה באמת גם התעצומות השם יתן אותם לישראל והודו לשם על כן ברוך אלהים. (א) למנצח על שושנים. פיוט תחלתו כן : (ב) הושיעני. כי באו מים. המשיל האויבים למים כמו ימשני ממים רבים : (ג) טבעתי ביון. רפש כמו מטיט היון : ואין מעמד. הטי"ן בקמץ חטף כמו היה מעמד במרכבה והיה ראוי להיותו בפתח כי הוא שם ר' משה אמר שהוא שם על משקל מוקטל מוגש והשתנה בעבור אות הגרון : ושבולת. כמו הנהר וטעם שטפתני כמשמע קם והיא השטפני כדרך ונשמה לא נותרה בי והעד כי הוא מתפלל אחר כן אל תשטפני : (ד) יגעתי נחר. מגזרת וחרה נחשתה ובאה הנו"ן שבור כדרך אל מקדשי אל. נחל והוא בניין נפעל מפעלי הכפל : כלו עיני. בעבור היותו מיחל

שירו לאלהים ב' ובעניינא וסי' שירו לאלהים זמרו שמו . ממלכות הארץ שירו לאלהים : ועזו ד' וסי' דרשו ה' ועזו דתהלות : וחברו דד"ה . ועזו ואפו על כל עוזביו דעזרא . ועזו שחקים : ממקדשיך ב' מ"ל בליש' וסי' מרב עוניך . בעול רכלתך . נורא אלהים ממקדשיך : ברוך אלהים ב' א' ר"פ וא' ס"פ אשר לא הסיר תפלתי . ותעצמות לעם ברוך אלהים : מעמד ב' והמלך היה מעמד במרכבה. טבעתי ביון מצולה ואין מעמד :

תולדות אהרן גער חית . פסחים קיח : יאתיו . שם : נורא אלהים . זבחים קטו : הושיעני . סוטה לו :

מצודת ציון

ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (לקמן ק"י) : רגמתם . ענין השלכת אבנים: (ל) יובילו . יביאו : שי . תשורה כמו יובל שי לה' (ישעיה י"ח) : (לא) גער . ענין צעקת נזיפה : אבירים . חזקים : מתרפס . ענין רמיסה ברגלים רפסה (דניאל ז') : ברצי . מל' רצוי : בזר . כמו פזר הפ"א מתחלף וכן ורכוש להם יבזור (שם י"א) : קרבות . מלחמות כמו ביום קרב (לקמן ע"ח) : (לב) יאתיו . יבואו כמו אתא בוקר (ישעיה כ"א) : חשמנים . ענינו גדולים וחשובים וכן החשמונאי ובניו : מני . כמו מן : תריץ . מל' ריצה ורדיפה : (לה) תנו . אמרו כמו נתנו לדוד רבבות (ש"א י"ח) ויתכן שהוא מלשון שם יתנו צדקות ה' (שופטים ה') שהוא ענין ספור : (לו) ותעצומות . מל' עוצמה וחוזק : (א) שושנים . שם כלי נגון עשויה בצורת שושנה : (ג) ביון . הוא הרפש שבקרקעית המים : מצולה . עומק המים : ושבולת . היא מרוצת המים כמו משבולת הנהר (ישעיה כז) : (ד) נחר . ענין

מצודת דוד

רגמום באבנים ומוסב למעלה לומר ראויים המה לנס כי אינם כפויי טובה ומודים על הנס : (כט) צוה אלהיך . כבר צוה אלהיך העוז והחוזק אשר יבוא לך : עוזה אלהים זו . ר"ל העוז הזו הבא מאלהים אשר עשה על הים הנה זה בעצמו כבר פעלת לנו על הגאולה ההיא כי כל ענייני הגאולה שמורה ומוכנת : (ל) מהיכלך . מכבוד היכלך אשר היא על ירושלים יהיה הסיבה אשר המלכים יביאו לך מנחה : (לא) חית קנה . זה הוא ישמעאל הדומה לחיה הדר בין הקנים אשר ביער והמה עדה החזקה : מתרפס . נעשה מרמס ר"ל מוכנע וירוד בעבור רצוי הכסף כי מבלעדי הכסף אין לרצותו להכניע זדון לבו : בזר עמים . בזדון לבו מפזר עמים ובכל זמן חפצים במלחמה : (לב) יאתיו . אז הגדולים ממצרים יבואו עם תשורה לה' בהודאה : תריץ ידיו . הרגלים יהיו מריצים את הידים להביא בהם תשורה לה' (כי בריצת רגלים גם הידים ירוצו בכללות הגוף) : (לג) שירו . כאשר ישבר שבט המכה : (לד) בשמי שמי . בשמים אשר מעל השמים אשר ברא בימי קדם : הן יתן . הן הוא הנותן קול חזק להפחיד כל בני עולם : (לה) תנו עוז . אמרו שכל החוזק הוא לה' לבדו ובעבור ישראל הראה גאותו וכחו נראה בשחקים בהלוך כוכבים ומזלות אשר לא ישנו את תפקידם : (לו) ממקדשיך . מן הכבוד השוכן במקדש תבוא היראה לבני אדם כי משם יצאו כל הנפלאות : אל ישראל . חוזקן של ישראל הוא ומעולם נותן עוז ותחוק לעם הידוע הנבחר לו ובעבור זה יהיה אלהים ברוך : סט (ב) עד נפש . המשיל עומק הצרות למים שוטפים הבאים עד שאר והנפש קרובה לצאת : (ג) ואין מעמד . אין שם מקום קשה להשאר עומד והרד א"כ מטה מטה : במעמקי מים . ר"ל הנה הבא במים עמוקים הוא מוכן

רשי

קרויה כליון עינים כמו (דברים כ"ח) וכלות אליהם כל היום. מכלת עינים (ויקרא כ"ו) ועיני רשעים תכלינה (איוב י"א): (ה) אויבי שקר. שונאים אותי על שקר שאין אני רודף אחר שקר שלהם לתפוש טעותם: אז אשיב. כשהם נאספים עלי אני משחד אותם בממון מה שלא גזלתי מהם: (ז) אל יבושו בי קויך. אל תניחני בידם פן יבושו קויך במה שמאורע בי ויאמרו הלא כך אירע למי שהיה מקוה להקב"ה: (ט) לאחי. לעשו: (י) קנאת ביתך. ראו החבה שנהגת בנו בעוד ביתך קיים ונתקנאו בי: (יא) ואבכה בצום נפשי. בתעניתי: ותהי לחרפות לי. מה שאני בוכה ומתענה לפניך הם מתלוצצים עלי: (יג) ונגינות. בי לשותי שכר (סליחה): (יד) ואני תפלתי לך ה'. יהי עת תפלתי עת רצון: (טו) ואל תאטר. ואל תסגור עלי: באר. צרה נכריה זו את פיה לבלעני: תאטר. כמו אטר יד ימינו (שופטים י"ד) סגור יד ימינו שאינו משתמש בה: (יט) קרבה אל נפשי. (קרב אלי

תהלים סט

לֵאלֹהָי׃ ה רַבּוּ ׀ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי
שֹׂנְאַי חִנָּם עָצְמוּ מַצְמִיתַי אֹיְבַי
שֶׁקֶר אֲשֶׁר לֹא־גָזַלְתִּי אָז אָשִׁיב׃
ו אֱלֹהִים אַתָּה יָדַעְתָּ לְאִוַּלְתִּי
וְאַשְׁמוֹתַי מִמְּךָ לֹא־נִכְחָדוּ׃
ז אַל־יֵבֹשׁוּ בִי ׀ קֹוֶיךָ אֲדֹנָי יֱהֹוִה
צְבָאוֹת אַל־יִכָּלְמוּ בִי מְבַקְשֶׁיךָ
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח כִּי־עָלֶיךָ
נָשָׂאתִי חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָנָי׃
ט מוּזָר הָיִיתִי לְאֶחָי וְנָכְרִי לִבְנֵי
אִמִּי׃ י כִּי־קִנְאַת בֵּיתְךָ אֲכָלָתְנִי
וְחֶרְפּוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלָי׃ יא וָאֶבְכֶּה
בַצּוֹם נַפְשִׁי וַתְּהִי לַחֲרָפוֹת לִי׃
יב וָאֶתְּנָה לְבוּשִׁי שָׂק וָאֱהִי לָהֶם
לְמָשָׁל׃ יג יָשִׂיחוּ בִי יֹשְׁבֵי שָׁעַר
וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר׃ יד וַאֲנִי
תְפִלָּתִי־לְךָ ׀ יְהוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים
בְּרָב־חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ׃
טו הַצִּילֵנִי מִטִּיט וְאַל־אֶטְבָּעָה
אִנָּצְלָה מִשֹּׂנְאַי וּמִמַּעֲמַקֵּי־מָיִם׃
טז אַל־תִּשְׁטְפֵנִי ׀ שִׁבֹּלֶת מַיִם וְאַל־
תִּבְלָעֵנִי מְצוּלָה וְאַל־תֶּאְטַר־עָלַי
בְּאֵר פִּיהָ׃ יז עֲנֵנִי יְהוָה כִּי־טוֹב
חַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ פְּנֵה אֵלָי׃
יח וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵעַבְדֶּךָ כִּי־
צַר־לִי מַהֵר עֲנֵנִי׃ יט קָרְבָה אֶל־

תרגום

ענקי כלו עיני מלאורכא לאלהי: ה סגיען מן סערן דרישי סנאי מגן תקפו מקניטי בעלי דבבי סהדי שקרא דלא אנסית על סהדותכון הכבן אשלם: ו אלהא את ידעתא לטפשותי וסורחנותי מן קדמך לא אתכסיאו: ז לא יבהתון בי דסברין עלך לא יכספון בי דתבעין אולפן מנך אלהא דישראל: ח ארום אמטולתך סוברית חסודא חפת כסופא אפי: ט נוכרי אתחשיבית לאחי והיך בר עמין לבני אמי: י ארום טננא דבית מקדשא גמרת יתי וחסודי רשיעיא דמחסדין לך במשתפהון טעותהון ולא איקרך נפלו עלי: יא ובכית בצומא דנפשי והות חסודתי לקלנא לי: יב ויהבית תחות כסותי סקא והוית להון למתלא: יג ימללון עלי יתבי תרעא בית קרנתא וזמריהון דאזלין למשתי מרות בבית קרקסנן: יד ואנא צלותי קדמך יי בעדן רעות אלהא בסגיעי טובך עני יתי בקשוט פורקנך: טו פצי יתי מן טינא ולא אטמוע אתפצי מסנאי ודמין לעומקי מוי: טז לא יגלי יתי עם תקיף ולא יסגעם למחפי עלי מצולתא חסין ולא תפתח עלי גהנם פומה: יז עני יתי יי ארום טב חסדך היך כסגיעות רחמך תסתכל לותי: יח ואל תסתלק שכנתך מעבדך ארום עיק לי סרהב עני יתי: יט קרב לות נפשי

אבן עזרא

מיחל: (ה) רבו. עצמיתי. כדרך מחשבתם וככה ויצא בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל האנשים רדפו אחריהם: (ו) אלהים אתה. דין האמת: אתה ידעת. אם הייתי אויל: ואשמתי. לאלה השוררים בשגגה או בזדון כאשר יזכיר אויבי שקר ולמ"ד לאולתי נוסף כלמ"ד הרגו לאבנר: (ז) אל. ה' צבאות. שהוא אלהי השמים כי הצבאות שמה הם: אלהי ישראל. שהם צבאותיו בארץ: (ח) כי עליך. בעבורך בעבור שאני עבדך יחרפוני צוררי: (ט) מוזר. והטעם השתיתי עד שלא יכירני אחי כאילו הייתי זר: (י) כי טעם קנאת ביתך שהיו הצוררים מחרפים הבית שהיה שם הארון והקרוב כי זה המזמור נאמר ברוח הקדש על זמן הגלות והעד ויבנה ערי יהודה: (יא) ואבכה. השעול נשא כמו ולבכותה: ותהי. כאשר הזכרתי כי כח השם בפועל שעבר או עתיד וככה הוא ואבכה בכיה היתה לחרפות לי: (יג) ישיחו. יספר שילעגו לו בני אדם יושבי שער בעבור עונותיו: (יד) ואני. מתפלל אולי אמצא עת רצון: באמת ישעך. ביושע באמת ויש אומרים כמו בבעל פעור בעבור ואיננו נכון בעיני. וזאת היא תפלתי הצילני מטיט זה הוא ביון: (טו) וממעמקי מים. כנגד מצולה: (טז) אל. ואל תאטר עלי באר פיה. כי יש שם מים חיים ותאטר כמו תסתם ותסגר כמו איש אטר יד ימינו: (יז) ענני. כי טוב חסדך. הטעם מטיב או כמה הוא טוב לי: (יח) ואל. בעבור היותו במקום נסתר במעמקי מים: (יט) קרבה. אמר רבי משה כי קרבה כמו וקרב אותם ומלת

מצודת ציון

ענין יוגע כמו ושכן חררים (ירמיה י"ז): מיחל. מל' תוחלת ותקוה: (ה) עצמו. חזקו והוא מלשון עצם שהוא קשה וחזק: מצמיתי. ענין כריתה כמו לבקרים אצמית (לקמן ק"א): (ו) לאולתי. מל' אויל ור"ל עבירות כי אין אדם עובר עבירה א"כ נכנס בו רוח שטות: נכחדו. נמנעו מלדעת אותם: (ח) כי. ר"ל על ידי: (ט) מוזר. מלשון זר: (י) נפלו. חנו ושכנו כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה): (יג) ישיחו. ענין ספור דברים: (יד) באמת. ענינו דבר מקוים: (טז) תאטר. ענין סתימה וסגירה ודוגמתו אטר יד ימינו (שופטים ד'): ואגודה

אדני ה' ח' כתיב כן באורייתא ובכתובין וסימ' ויאמר אברם אדני ה' מה תתן לי. ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה: אדני ה' אתה החלות. ואתפלל אל ה' ואמר אדני ה' אל תשחת. ואני קרבת אלהים לי טוב. אל יבשו בי קויך. אבא בגבורות אדני ה'. כי אתה תקותי אדני ה'. וכל נביאים דכוו' אדני ה' כתיב במ"ה ה' אלהים וסי' נמסר במלכים ב' סימן י"ט: צמתי. ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי דנחמיה. ואבכה בצום נפשי: ומעמקי אילון מילין לית דכוו' ומעמקי ל' הצילני מטיט ואל אטבעה. וממקדשי ל' זקן בחור ובתולה. וממועצותיהם ל' ויאכלו מפרי דרכם. וממצוקותיהם ל' ויצעקו אל ה' בצר להם. וממנה ל' הוי כי גדול היום ההוא. וממעון ל' קדשו יתן קלו שאג ישאג. וממזרח ל' ויראו ממערב את שם ה'. וממערבה ל' למען ידעו ממזרח שמש. וממצרים ל' כי נער ישראל ואהבהו: וממשפט ל' מעצר

תולדות אהרן כי קנאת ביתך. זבחים נד: ואני תפלתי. ברכות ח זוהר תרומה (מכות א): אל תשטפני. סוטה כז:

מצודת דוד

אף אם אינם רדופים ושוטפים והבא במים שוטפים הוא מסוכן אף אם לא בא במקום העמוק ומכ"ש הבא במים שוטפים ובמקום העמוק שהוא מסוכן ביותר וכן באו עלי צרות כפולות ומגירות: (ד) בקראי. בעבור רוב הקריאה על קושי הלחץ נחר. הצועק הרבה מתייבש רטיבת הגרון: כלו עיני. המקוה לדבר מה ואינו בא קרוי בלשון המקרא כליון עינים: (ה) משערות. יותר מחשבון שערות ראשי שונאי חנם. כי לא הריעותי את אחד מהם: עצמו. הכורתים אותי נתחזקו והמה אויבים לי על שקר ובחנם: אשר לא גזלתי. הדבר אשר לא גזלתי מעולם בע"כ אשיב אז כאשר יעלילו עלי: (ו) אתה ידעת לאולתי. כאומר הלא אינם מרובים כ"כ להיות מיוסר ביותר: ואשמותי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ז) אל יבושו. כי אם לא תענה לי יבושו א"כ כל המקוים לך בראותם שלא הועיל לי תוחלתי: אל יכלמו. כפל הדבר במ"ש: (ח) כי עליך. החרפה שאני נושא היא בעבורך כי אם התחברתי עמהם למעול בך הייתי אהוב להם: כסתה. כפל הדבר במ"ש: (ט) מוזר. בעבורך אני נחשב לזר לאחי והם בני ישמעאל. (י) קנאת ביתך. על כי המה מתקנאים בתפארת בהמ"ק לזה אוכלים אותי ועוד יוסיפו לחרפני בדברים: (יא) ואבכה. וכאשר אבכה בעת תהיה נפשי בצום: ותהי. הבכיה תהיה לי לחרפה באמרם אם לא מאס בכם מדוע לא ישמע קול בכיות: (יב) ואתנה. וכאשר אתן לבושי שק בעבור התשובה המה מביאים ממני משל בדרך לעג: (יג) יושבי שער. השופטים היושבים בשערי העיר אף המה ישיחו בי עם שאין מדרך החשובים לדבר דברים של מה בכך: ונגינות. שותי השכר ינגנו בדברי הקורות אותי בדרך לעג ובזיון: (יד) ואני תפלתי. אבל אני אתפלל לפניך ואינני פוגה לעצם: עת רצון וגו'. ר"ל ברב חסדך יהיה עת רצון ועננו בישע אמת ומתקיים: (טו) מטיט. הוא משל על הצרות. ואל אטבעה. להיות נשקע ונאבד: וממעמקי מים. ר"ל והרי הוא כאלו אנצל ממעמקי מים: (טז) ואל תאטר. עם שכבר נפלתי לבאר המים אל תסגר עלי פיה לבל אוכל לעלות ר"ל לא אשתקע בה: (יח) מהר ענני. על

כי

נַפְשִׁי גְאָלָהּ לְמַעַן אֹיְבַי פְּדֵנִי׃
כ אַתָּה יָדַעְתָּ חֶרְפָּתִי וּבָשְׁתִּי
וּכְלִמָּתִי נֶגְדְּךָ כָּל־צוֹרְרָי׃ כא חֶרְפָּה׀
שָׁבְרָה לִבִּי וָאָנוּשָׁה וָאֲקַוֶּה לָנוּד
וָאַיִן וְלַמְנַחֲמִים וְלֹא מָצָאתִי׃ כב וַיִּתְּנוּ
בְּבָרוּתִי רֹאשׁ וְלִצְמָאִי יַשְׁקוּנִי חֹמֶץ׃
כג יְהִי־שֻׁלְחָנָם לִפְנֵיהֶם לְפָח
וְלִשְׁלוֹמִים לְמוֹקֵשׁ׃ כד תֶּחְשַׁכְנָה
עֵינֵיהֶם מֵרְאוֹת וּמָתְנֵיהֶם תָּמִיד
הַמְעַד׃ כה שְׁפָךְ־עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ
וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם׃ כו תְּהִי־טִירָתָם
נְשַׁמָּה בְּאָהֳלֵיהֶם אַל־יְהִי יֹשֵׁב׃
כז כִּי־אַתָּה אֲשֶׁר־הִכִּיתָ רָדָפוּ
וְאֶל־מַכְאוֹב חֲלָלֶיךָ יְסַפֵּרוּ׃ כח תְּנָה־
עָוֺן עַל־עֲוֺנָם וְאַל־יָבֹאוּ בְּצִדְקָתֶךָ׃
כט יִמָּחוּ מִסֵּפֶר חַיִּים וְעִם צַדִּיקִים
אַל־יִכָּתֵבוּ׃ ל וַאֲנִי עָנִי וְכוֹאֵב
יְשׁוּעָתְךָ אֱלֹהִים תְּשַׂגְּבֵנִי׃ לא אֲהַלְלָה
שֵׁם־אֱלֹהִים בְּשִׁיר וַאֲגַדְּלֶנּוּ בְתוֹדָה׃
לב וְתִיטַב לַיהוָה מִשּׁוֹר פָּר מַקְרִן
מַפְרִיס׃ לג רָאוּ עֲנָוִים יִשְׂמָחוּ
דֹּרְשֵׁי אֱלֹהִים וִיחִי לְבַבְכֶם׃ לד כִּי־
שֹׁמֵעַ אֶל־אֶבְיוֹנִים יְהוָה וְאֶת־אֲסִירָיו
לֹא בָזָה׃ לה יְהַלְלוּהוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ

ל' ומפיק · י"ו ר"פ · ל'. ב' מד קמצין ומד פתח · ל'. ל' · ל'. ל' · ל' · ל' · כל כיפ' אתס' כמ"ב · ל' · ל' · ל' · ל' · י'. ל' · ל'. ל'. ל' · ל' והד ותיטב · ל' ותס' · ג'. ג' · ח'. ב'

פְּרוֹק יָתַהּ מְטוּל דְּרָא
אִתְרַבְרְבוּ עֲלַי בַּעֲלֵי דְבָבִי
פְּרוֹק יָתִי׃ כ אַתְּ יְדַעְתָּא
קְלָנִי וּבַהֲתִי וּכְסִיפֵי לְקִבְלָךְ
קַיְימִין כָּל מְעִיקַי׃ כא קְלָנָא
תְּבַרַת לִבִּי וְהָא הִיא תַקִּיפָא
וְאִתְּתַנִּית לְמָרֵי מַסְפְּדַיָּא
וְלֵיתֵיהוֹן וּלְמָרֵי תַנְחוּמִין וְלָא
אַשְׁכַּחִית׃ כב וִיהֲבוּ בִסְעוֹדָתִי
מְרִירַת רֵישֵׁי חוּרְמָנֵי וּלְצַחוּתִי
אַשְׁקִיאוּ יָתִי חַלָּא׃ כג יְהֵי
פָּתוֹרְהוֹן דְּסַדַּרוּ קֳדָמַי בְּאַכְלֵי
קֳדָמֵיהוֹן לְקוּלָא וְנִכְסַתְהוֹן
לְתַקְלָא׃ כד יִתְחַשְׁכָן עֵינֵיהוֹן
מִן לְמֶחֱמֵי וְחַרְצֵיהוֹן תְּדִירָא
תְּזַעְזַע׃ כה שְׁדֵי עֲלֵיהוֹן
רוּגְזָךְ וּתְקוֹף רוּגְזָךְ יַדְבְּקִנּוּן׃
כו תְּהֵי מַשְׁכְּנוּתְהוֹן צַדְיָא
בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן לָא יְהֵי יָתֵיב׃
כז אֲרוּם דִּי אַנְתְּ מְחֵיתָא רְדַפוּ
וּמַן דְּכָאִיב עַל קְטוֹלָךְ
יִשְׁתְּעֵין׃ כח הַב עֲוָיַת עַל
עֲוָיַתְהוֹן וְלָא יִדְכּוּן לְמֵעַל
בִּכְנִישַׁת צַדִּיקָךְ׃ כט יִתְמְחוּן
מִסְּפַר דָּכְרָנַיָּא וְעִם צַדִּיקַיָּא
לָא יִתְכַּתְבוּן׃ ל וַאֲנָא עַנְיָא
וּכְאֵבָא פּוּרְקָנָא אֱלָהָא
תְּשֵׁיזְבִנַּנִי׃ לא אֲשַׁבַּח שׁוּם
אֱלָהָא בְּשִׁירָא וַאֲרַבְּיִנֵיהּ
בְּתוֹדְתָא׃ לב וְתִשְׁפַּר צְלוֹתִי
קֳדָם יְיָ מִן תּוֹר פַּטִּים וּבְחִיר
דְּקָרֵיב אָדָם קֳדָמַי דְּקַרִיבוּ קַרְנוֹי לְטַלְפּוֹהִי׃ לג חֲמוֹן עִנְוְתָנַיָּא וְיֶחְדוּן תָּבְעֵי
אוּלְפַּן מִן קֳדָם אֱלָהָא וִיחֵי לִבְּכוֹן׃ לד אֲרוּם מְקַבֵּל צְלוֹתְהוֹן דְּחַשִׁיבֵי יְיָ וְלָא בָּסַר
לָא בְּסַר׃ לה יְשַׁבְּחוּנֵיהּ מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא וְיָתְבֵי אַרְעָא יַמַּיָּא וְכָל דְּרָחֲשִׁין

אבן עזרא

ומלת גאלה כמו גאולתה וככה יפרש רבי משה קרבה דרך ציווי שופל. יואל ויתפלל לשם קרבה גאולת נפשי כמו וקרב אותה שהוא ציווי כמו בלע ה' פלג לשונם. על כן וקרב כולו פתוח וגאלה הם פתח כמו זכרה סלה על כן הוא גאולתה כך פי' לי החכם שיחיה והנכון שהוא כמו זכרה לי וגאלה ציווי על דרך ולמדה את בני ישראל או תחסר מלת אשר וכן הוא קרבה אל נפשי אשר גאלה והטעם מי שגאלה וטעם למען אויבי שיעשו לי חמס: (כ) אתה ידעת. מה שיש בלבך לחרפני כי נגדך כל צררי: (כא) חרפה. חרפת' אשר יחרפוני השפילו לבי: ואנושה. האל"ף שימן המדבר ותחסר אל"ף ויאנש וכא שורק תחת חולם כמו ישפוטו הם: לנוד. כמו לנוד לו: (כב) ויתנו בברותי. בעבור שהם כאשר הזכיר ואנכה בגוש נפשי והפי' רעב וצמא בברותי מגזרת הברייה: (כג) יהי. כנגד ויתנו בברותי ראש: ולשלומים. תחת שלומים כלמ"ד ותהי לשם הלבנה לאבן: (כד) תחשכנה. כאשר לא יראו וימעדו אז יפלו: (כה) שפך. קשור באשר לפניו כאשר יפלו שפוך עליהם למעלה וזעמך שאש ברחו ישיגם חרון אכך כאשר לא ימלטו הם תחרב טירתם: (כז) כי. אמר רבי משה ולהכאיב חלליך יספרו זה לזה שאנחנו מוכים וחללי': (כח) תנה. תן זה העון שיספרו ויתהללו עם עונם: ואל יבואו. אמר רבי משה כי טעמו בדרך צדקה שתעשה עמהם ולפי דעתי שפי' הכתוב' שבא אחריו ועם צדיקי' אל יכתבו: (כט) ימחו. כבר פירשתי בספרי כי ספר החיים הם השמים ושם כל הגזירות העתידות להיות' כתובות ביום הבראם: (ל) ואני. תשגבני. כנגד עני: (לא) אהללה. וטעם בתודה שאודה החסד שגמלני: (לב) ותיטב. משור. מ"ם משור יתרת אחר כאילו הוא כתוב משור מפר כדרך ככבש אלוף ככבש כאלוף כי השור גדול מהפר ואיך יסמוך שור אל פר כמו קח את פר השור: מקרין מפרים. שב אל הפר לנגד שנראה קרנו ופרסתו הטעם שאינו קטן מאד: (לג) ראו. וייו ויחי לבבכם כפ"ה רפה בלשון ישמעאל כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו ואתם דורשי אלהים ראו זה ויחי לבבכם: (לד) כי. אביונים. כנגד שהזכיר ואני עני וכואב: אסיריו. כמחשבת אויביו שיאסרוהו ואם על בני הגלות יותר נכון: (לה) יהללוהו. שוכני שמים והארץ ועוברי ימים או דרך

רש"י

אלי): גאלה. גאול אותה: (כא) ואנושה. ואאנש ואהלה כמו (מיכה א') כי אנושה מכות וכמו (ש"ב י"ב) ויאנש הילד דבת שבע. ואית היאך האל"ף זו משמשת שורש ומשמש שימוש המיסב הדיבור אל המדבר כן דרך תיבה שתחלתה אל"ף כגון (מלאכי ג') והאב את יעקב אני אסני אהב (משלי ח') הרי הוא כמו ואאהב. וכן (צפניה א') אסף אסף כמו אאסף: לנוד. שיבואו לי אוהבים לנוד לי ולנחמני: (כב) בברותי. בסעודתי כמו תבא נא תמר אחותי ו' רה מידה (שמואל ב' י"ג): ... מלה: (כג) ולשלומים יקוו לשלום יהפך שלומם למוקש: (כז) כי. את האיש הזה אשר אתה הכית רדפו. אתה קנסת מעט והם עזרו לרעה: ואל מכאוב חלליך יספרו. לבזיהם לבוא בעלה נשיהם בהיותם כאבים: (לב) ותיטב. הלולי לה': משור פר. הוא שור שהקריב אדם הראשון שנברא בקומתו וביום שנקרא שור בו ביום הביאו שהשור בן יומו קרוי שור שנאמר (ויקרא כ"ב) שור או כשב או עז כי יולד. בו ביום נדמה לפר שהוא בן שלש: מקרין מפרים. קרנותיו קדמו לפרסותיו שהרי בקומתו ובקרניו נברא וראשו יצא מן הארץ תחלה

וממשפט: יכתבו ד' וסי' וסורי בארץ יכתבו. ועם צדיקים אל יכתבו. ובכתב בית ישראל אל יכתבו. ועל ספרך כולם יכתבו: ויחי ג' וסי' ויחי עוד לנצח לא יראה השחת. ראו ענוים וישמחו.

תולדות אהרן ויתנו בברותי. חולין סז: יהי שלחנם. מגלה טו: ימחו מספר. ר"ה יז (ר"ה נז): ותיטב לה'. שבת כח ר"ה כ"ו ע"ג מחולין ס (שבת ד ר"ה נח):

מצודת ציון

(כא) ואנושה. ענין חולי כאוב כמו ויאנש הילד (ש"ב יב): (כב) בברותי. ענינו אכילה מועטת כמו להברות הבריה (שם יג): ראש. שם עשב מר כמו ראש ולענה (דברים כט): (כג) לפח. לרשת: (כד) המעד. ענין השמטה והחלקה: (כה) זעמך. כעסך: (כו) טירתם. ארמונם כמו טירת כסף (ש"ה ח): נשמה. שוממה: (לב) משור פר. כפל המלה במלות נרדפים לתוספת ביאור וכן אדמת עפר (דניאל יב): מפרים. פרסות כרגל: (לה) רומש. הלוך הבריות קרוי הרגל קרוי

מצודת דוד

כי הגרב ככר הונשה: (יט) למען אויבי. לבל יאמרו ידם רמה: (כ) נגדך. ר"ל רואה אתה כל המצירים לי: (כא) ואנושה. בעבור שברון לב נחליתי: לנוד. לבא מי לנחם אותי ולנודד בראש כדרך המנחמים: ולמנחמים. כפל הדבר במ"ש: (כב) ויתנו וגו'. המשיל עצמו לחי שהוא רעב ללחם וצמא למים ומאכילין אותו עשב מר ומשקין אותו חומץ שנתוסף מכאוב על מכאובו כי כן ישיב האויב שנית ידו להכות ולייסר: (כג) יהי שלחנם. לזה יענשו אשר שולחנם שהוא לפניהם יהיה למוקש ופח ר"ל מה שיחשבו לטובה יהפך לרעה: ולשלומים. מה שיקוו לשלום יהפך עוד למוקש וכפל הדבר במ"ש: (כד) ומתניהם. בעבור כי יחשך מאור עיניהם ימעדו בהליכתם (ואמר ומתניהם לפי שהרגלי האדם נחלקים ונשמטים מהמתנים נקט במתנים): (כז) כי אתה וגו'. הוא הפוך כאלו אמר כי מי אשר אתה הכית רדפו אותו גם המה להוסיף מכאוביו: ואל מכאוב וגו'. יספרו זה לזה בעבור לשבח מכאוב על חללי ה' ר"ל הקרובים להיות חללים כי בחלל לא יד"ם ואין לו מכאוב: (כח) תנה עון. חשוב העון הזה לפשעם על העונות שבידי עשו: ואל וגו'. ר"ל אל תעשה עמהם צדקה: (כט) ימחו. אם כבר כתובים המה בספר חיים בעבור זכות מה אזי ימחו ממנה ואם עדיין אינם כתובים לא יהיו נכתבין עם הצדיקים לחיים: (ל) ואני עני. מה שאני עני ובעל מכאוב ואין לאל ידי להתחזק מעצמי מ"מ תשועתך תשגבני: (לב) ותיטב. תפלתי יוטב לה' יותר מקרבן שור פר: מקרין מפרים. ר"ל בעל קרנים גדולים ופרסות רחבות שאז יפה למראה ובעל בשר: (לג) ראו. כאשר יראו הענוים אשר שומע תפלתי: דורשי. וכאשר יראו דורשי אלהים: ויחי. אז יחיה לבבכם והוא ענין שמחה כי הדואג לבו מת: (לד) כי שומע. השמחה תהיה על כי ראו כי שומע ה' אל אביונים: ואת אסיריו. ר"ל עם כי נאסרו בדבר ה' על כי מרו בו מ"מ לא בזה את תפלתם: (לה) יהללוהו. בעבור זה יהללוהו לבא השמים ויושבי הארץ ימים ושוכני ימים

יַמִּים וְכָל־רֹמֵשׂ בָּם׃ לו כִּי אֱלֹהִים ׀
יוֹשִׁיעַ צִיּוֹן וְיִבְנֶה עָרֵי יְהוּדָה וְיָשְׁבוּ ל׳
שָׁם וִירֵשׁוּהָ׃ לז וְזֶרַע עֲבָדָיו יִנְחָלוּהָ ד׳. ל׳
וְאֹהֲבֵי שְׁמוֹ יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃ ד׳

ע א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ ב׳ נטעם
ב אֱלֹהִים לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי ג״ע ר״פ
חוּשָׁה׃ ג יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ מְבַקְשֵׁי
נַפְשִׁי יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי
רָעָתִי׃ ד יָשׁוּבוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם ד׳
הָאֹמְרִים הֶאָח ׀ הֶאָח׃ ה יָשִׂישׂוּ
וְיִשְׂמְחוּ ׀ בְּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ וְיֹאמְרוּ ס׳. ט׳ רפין
תָמִיד יִגְדַּל אֱלֹהִים אֹהֲבֵי יְשׁוּעָתֶךָ׃
ו וַאֲנִי ׀ עָנִי וְאֶבְיוֹן אֱלֹהִים חוּשָׁה־לִּי
עֶזְרִי וּמְפַלְטִי אַתָּה יְהוָה אַל־תְּאַחַר׃ ג׳

עא א בְּךָ־יְהוָה חָסִיתִי אַל־
אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם׃ ב בְּצִדְקָתְךָ תַּצִּילֵנִי
וּתְפַלְּטֵנִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנִי׃
ג הֱיֵה לִי ׀ לְצוּר מָעוֹן לָבוֹא תָּמִיד צִוִּיתָ ג׳ ר״פ. ד׳ וכל סוס קרי׳ וגר׳ גם דכוו׳
לְהוֹשִׁיעֵנִי כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה׃
ד אֱלֹהַי פַּלְּטֵנִי מִיַּד רָשָׁע מִכַּף מְעַוֵּל ל׳
וְחוֹמֵץ׃ ה כִּי־אַתָּה תִקְוָתִי אֲדֹנָי יֱהוִה ג׳ מלרע ד׳ בסיפ׳
מִבְטַחִי מִנְּעוּרָי׃ ו עָלֶיךָ ׀ נִסְמַכְתִּי
מִבֶּטֶן מִמְּעֵי אִמִּי אַתָּה גוֹזִי בְּךָ
תְהִלָּתִי תָמִיד׃ ז כְּמוֹפֵת הָיִיתִי ל׳ וחד כמופת דגש
לְרַבִּים וְאַתָּה מַחֲסִי־עֹז׃ ח יִמָּלֵא ט׳ רפין. ח׳
פִּי תְּהִלָּתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ׃

בהון : לו ארום אלהא יפרוק ציון וישכלל קרוין דיהודה ויתובון תמן וירתונה : לז ובני עבדוי יחסנון יתה ורחמי שמיה ישרון בגוה : א לשבחא על יד דוד למדכר על צרוך לבונתא : ב אלהא לפצאה יתי יי לסעדי זריז : ג יבהתון ויתחסדון תבעי נפשי יזורון לאחורא ויכספון דצבין בבשתי : ד יתובון לאחורא מטול די כמנו עלי יתפרעון היך בהיתהון דאמרין עלי חדינא חדינא : ה יחדון וידוצון במימרך כל תבעי אולפן מנך ויימרון תדירא יסגי יקריה דיי רחמי פורקנך : ו ואנא עניא וחשיכא אלהא זריז לי סעדי ושיזבותי את הוא יי לא תוחר : א במימרך יי רחיצית לא אבהת לעלם : ב בצדקתך פצי יתי ושיזבנני אצלי לותי אודנך ופרוק יתי : ג הוי לי לטינר תקיף עשין למעל תדירא פקדת למפרק יתי ארי תוקפי וכרך חוסני את : ד אלהי שיזב יתי מן יד רשיעא מן ידא דמרי עולא וחטוף : ה ארום את הוא סוברי יי אלהי רוחצני מן טליותי : ו עלך סמכית מן כריסא מן מעיא דאמי אנת מפיק במימרך תושבחתי תדירא : ז היך תמהא הויתי לסגיעין ואנת רוחצני ועושנא דילי : ח יתמלי פומי תושבחתך כל יומא

רש"י

תחלה כדרך כל הנולדים הוציאתו הארץ נמצאו קרניו קדמו לרגליו : (א) לדוד להזכיר . ל׳ תפלה הוא . כמו ואנחנו בשם ה׳ אלהינו נזכיר (לעיל כ׳) . וכן בדברי הימים להזכיר ולהודות לה׳ ובמדרש תהלים ראיתי משל לאדם שכעס על צאנו וסתר את הדיר והוציא את הצאן ואת הרועה אחר זמן החזיר את הצאן ובנה את הדיר ולא הזכיר את הרועה אמר הרועה הרי הצאן מוחזר והדיר בנוי ואני איני נזכר כך למעלה מן הענין נאמר כי אלהים יושיע ציון וגו׳ ואוהבי שמו ישכנו בה הרי הדיר בנוי והצאן כנוס והרועה (זה דוד) לא נזכר לכך נאמר לדוד להזכיר אלהים להצילני : (ד) ישובו על עקב בשתם . מדה כמדה כמו שעשו לי : על עקב . באותו מעגל עצמו ניש״טראיס בלעז : האומרים . עלי : האח האח . ל׳ חדוה בראותו באויבו כרצונו : (ו) חושה לי . לעזרה : (ג) לבוא תמיד . באותו מעון להנצל בתוכו מן הרודף : צוית להושיעני . פעמים רבות הושעתני על ידי שלוחיך : וחומץ . כמו חומס וכן (ישעיה א׳) אשרו חמוץ . נגזל : (ו) אתה גוזי . אתה מוציאי ומעבירי כמו (במדבר יא) ויגז שלוים . כי גז חיש ונעופה (לקמן צ׳) : (ז) כמופת הייתי לרבים . רבי׳ ראו צרותי ודאגו פן יקראם דוגמת צרותי פן אהיה להם לאות כאשר הוקרה לזה כן יקרה לנו כענין שנא׳ (יחזקאל כ״ד) והיה

אבן עזרא

דרך משל כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה : (לו) כי . ויש אומרים כאשר אהללנו יהללוהו שמים וארץ ואם על הגלות יהללוהו בהושיעו ציון והזכיר ערי יהודה שיש בהם חלק בירושלם : (לז) וזרע . הטעם ויירשוהו הם ובניהם בימי דוד או בימי המשיח : (א) למנצח לדוד להזכיר . נועם פיוט תחלת כן : (ב) אלהים . חושה . בעבור אחר בתחילה כאילו כתוב אלהים חושה להצילני כדרך נר אלהים נשמת אדם ורבים ככה : (ג) יבושו . כאשר תעזרני מיד יבושו : יסוגו אחור . בנין נפעל כמו יכונו יחדיו מגזרת סיג יראה סיגים : (ד) ישובו על עקב . כמו בעקבי הצאן ויש אומרים בעבור עונש ושכר שמביישים אותי כמו בשמרם עקב רב כמו תגמול . וחלף ישישו כאשר יבושו הם אז ישישו מבקשיך וירימו קול : (ו) ואני . כמשמעו עני ואביון או כעני ואביון או כמחשבת האויבים ולא כמו אמרי לי אחי הוא : אל תאחר . עזרי פועל יוצא או פועל עומד אל תאחר כמו מדוע אחרו להיותך עזרי : (א) בך ה׳ חסיתי . הנכון בעיני כי זה המזמור דוד חברו כמו המזמור ברכי נפשי את ה׳ אלהי גדלת מאד כי הוא דבק : בך . אתה השם עומד לנצח על כן לא אבוש לעולם : (ב) בצדקתך . הטעם שתדין בצדק כי אויבי יעשו לי עול : (ג) היה לי . כמו מעון להסתר בו על כן אחריו לבא תמיד כי כל מעון הוא למעלה וטעם צוית שהבטיחו שמואל או על דרך הוא צוה ויעמד כמו דבור השם שהטעם על הגזרות על ידי המלאכים : (ד) אלהי . התברר טעם בצדקתך : וחומץ . כמו אשרו חמוץ : (ה) כי . אין לי תקוה זולתך ככה אותך קויתי מיום היותי על האדמה וזה הוא מבטחי מנעורי : (ו) עליך גוזי . כמו ויגז שלוים על כן תהלתך בך תמיד : (ז) כמופת . הטעם בעבור שנסמכתי עליך ואתה סמכתני הייתי כמופ׳ לרבים שלא היו מאמינים כך כדרך והיה יחזקאל לכם למופת : (ח) ימלא . כנגד בך תהלתך ככה עד שימלא פי והטעם כל ימי

ויהי ויתן לו מזהב שבא : וירשוה ד׳ וסי׳ גמס׳ בישעיה סי׳ ס״ה : ואהבי ד׳ וסי׳ נמסר בהושע ריש סימ׳ ג׳ : למנצח ב׳ בטעם וסימ׳ למנצח לקוה קויתי . למנצח להזכי׳ : בשתם ד׳ וסי׳ הנני עשה את כל מעניך דסוף צפניה . ישמו על עקב בשתם . ויעטו כמעיל בשתם : ישובו על עקב בשתם : ויאמרו ט׳ רפי׳ וסימ׳ בישעיה סי׳ י״ד . תאחר ג׳ וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימ׳ מ׳ : מעון ד׳ וסימ׳ והבטת צר מעון . למה תבעטו . היה לי לצור מעון . ה׳ מעון אתה : וכל שום קרתא דכוו׳ : אדני ה׳ ח׳ כתיב כן באורייתא וכתובים וסימ׳ נמסר לעיל בסיפרא סי׳ ס״ט :

תולדות אהרן ישיתו . עקרים מב פט״ו : אלהי פלטני . יומא לט קידושין נג : ממעי אמי . יומא סה סוטה מט נדה לא : ימלא פי . ברכות נא (ברכות י) :

מצודת דוד

(לו) כי אלהים וגו׳ . כאשר אלהים יושיע את ציון וגו׳ וישבו . אנשי יהודה ישבו שם : (לז) עבדיו . הם האבות כי בזכותם ינחלו זרעם את הארץ : ואוהבי שמו . על המקום ב״ה הם ישכנו בה : עע (א) להזכיר . יאמר בו להזכיר את המקום למהר לתשועה : (ב) להצילני . מלת חושה המקרא מוסב גם על להצילני : (ג) יבושו . ברצותם כי לא יכלו לי : ישובו . דרך הנכלם לחזור לאחוריו לבל יראהו מי בבשתו : (ד) ישובו . בבושה ההיא בעבור שכר הבושה שעשו לי אשר אמרו תמיד האח לשמוח על צרתי : (ה) בך . בישועתך : ויאמרו וגו׳ . האוהבים ומצפים לישועתך יהיו משפטים בכל עת ויאמרו תמיד בעת התשועה מאוד יגדל אלהים : (ו) ואני עני . אני מוכנע כעני ואביון לזה אתה אלהים חושה לי למלאות שאלתי : עזרי . מטולת אתה עזרי ומפלטי לזה גם עתה אל תאחר : עא (א) בך . על כי חסיתי בך מהראוי שלא אבוש לעולם : (ב) בצדקתך . ולא לפי גמול המעשה : הטה וגו׳ . להאזין תפלתי : (ג) לצור מעון . להיות דומה לצור העשוי בו מקום מדור המוכן לבוא בו תמיד להסתר : צוית . הלא מעולם צוית למלאכיך להושיעני כי אתה לי למעוז כסלע ומצודה מימות עולם לזה גם עתה אל תרף ידך : (ה) אתה תקותי . הליך תקוה ואתה לי למבטח מנעורי : (ו) מבטן . מעת לאתי מבטן אמי : אתה גוזי . אתה הוצאתני מרחם אמי ולזה תמיד מהלל פי הוא בך : (ז) כמופת . עם כי הייתי כמופת לרבים ר״ל הצרות הבאות עלי המה היו לאות ולמופת להפקיד בני אדם שלא יתהלו שבל יקרה לכם כמקרי : ואתה מחסי עוז . אבל אתה מחסי עוז ולא כלו אותי הצרות ההמה : (ח) ימלא פי . ובעבור זה ימלא פי וכו׳ : כל היום .

מצודת ציון

קרוי רמיסה בלשון המקרא : (ב) חושה . מהר : (ג) ויחפרו . מלשון חרפה בושה : יסוגו . אחור . יחזרו אחור כמו ולא נסוג ממך (לקמן פ) : (ד) עקב . בשכר כמו והיה עקב תשמעון (דברים ז) : האח . הוא ענין לשון שמחה : (ו) ומפלטי . ענין הצלה : תאחר . מל׳ איחור והמתנה : (א) חסיתי . בטחתי : (ג) מעון . מדור : ומצודתי . ענין מבצר חזק : (ד) וחומץ . חומס וגזלן כמו אשרו חמוץ (ישעיה א׳) : (ו) גוזי . ענין הוצאה כמו ויגז שלוים (במדבר י״א) שהוציאם מן הים : מופת . אות

מוסב

ט אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת
כֹּחִי אַל־תַּעַזְבֵנִי: י כִּי־אָמְרוּ אוֹיְבַי
לִי וְשֹׁמְרֵי נַפְשִׁי נוֹעֲצוּ יַחְדָּו: יא לֵאמֹר
אֱלֹהִים עֲזָבוֹ רִדְפוּ וְתִפְשׂוּהוּ כִּי־
אֵין מַצִּיל: יב אֱלֹהִים אַל־תִּרְחַק
מִמֶּנִּי אֱלֹהַי לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה: יג יֵבֹשׁוּ
יִכְלוּ שֹׂטְנֵי נַפְשִׁי יַעֲטוּ חֶרְפָּה וּכְלִמָּה
מְבַקְשֵׁי רָעָתִי: יד וַאֲנִי תָּמִיד אֲיַחֵל
וְהוֹסַפְתִּי עַל־כָּל־תְּהִלָּתֶךָ: טו פִּי ׀
יְסַפֵּר צִדְקָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּשׁוּעָתֶךָ
כִּי לֹא־יָדַעְתִּי סְפֹרוֹת: טז אָבוֹא
בִּגְבֻרוֹת אֲדֹנָי יֱהֹוִה אַזְכִּיר צִדְקָתְךָ
לְבַדֶּךָ: יז אֱלֹהִים לִמַּדְתַּנִי מִנְּעוּרָי
וְעַד־הֵנָּה אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ: יח וְגַם
עַד־זִקְנָה ׀ וְשֵׂיבָה אֱלֹהִים אַל־
תַּעַזְבֵנִי עַד־אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר
לְכָל־יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ: יט וְצִדְקָתְךָ
אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ
גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ: כ אֲשֶׁר
הִרְאִיתַנוּ ׀ צָרוֹת רַבּוֹת וְרָעוֹת תָּשׁוּב
תְּחַיֵּינוּ וּמִתְּהֹמוֹת הָאָרֶץ תָּשׁוּב
תַּעֲלֵנוּ: כא תֶּרֶב ׀ גְּדֻלָּתִי וְתִסֹּב
תְּנַחֲמֵנִי: כב גַּם־אֲנִי ׀ אוֹדְךָ בִכְלִי־
נֶבֶל אֲמִתְּךָ אֱלֹהָי אֲזַמְּרָה לְךָ
בְכִנּוֹר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: כג תְּרַנֵּנָּה
שְׂפָתַי כִּי אֲזַמְּרָה־לָּךְ וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר
פָּדִיתָ: כד גַּם־לְשׁוֹנִי כָּל־הַיּוֹם תֶּהְגֶּה
צִדְקָתֶךָ כִּי־בֹשׁוּ כִּי־חָפְרוּ מְבַקְשֵׁי
רָעָתִי:

שְׁבָהוֹרָךְ: ט לָא תִטְלוֹק יָתִי
לְעִדָּן סֵיבוּ כַּד יִפְסוֹק חֵילִי לָא
תִשְׁבְּקִנַנִי: י אֲרוּם אֲמַרוּ
בַּעֲלֵי דְבָבִי עֲלַי בִּישׁ וְנַטְרֵי
נַפְשִׁי יִתְמַלְכוּ כַּחֲדָא:
יא לְמֵימַר אֱלָהָא שַׁבְקֵיהּ רְדוּפוּ
וְאַחִידוּ יָתֵיהּ אֲרוּם לֵית דְפָצֵי:
יב אֱלָהָא לָא תַרְחִיק מִנִּי אֱלָהִי
לְסַעֲדִי זְרֵיז: יג יִבְהֲתוּן יִשְׁתֵּיצוּן
סָטְנֵי נַפְשִׁי יִתְעַטְפוּן קְלָנָא
וְכִיסוּפָא תָּבְעֵי בִּישׁוּתִי:
יד וַאֲנָא תְדִירָא אוֹרִיךְ וְאוֹסִיף
עַל כָּל תּוּשְׁבַּחְתָּךְ: טו פּוּמִי
יִשְׁתָּעֵי צִדְקוּתָךְ כָּל יוֹמָא
פּוּרְקָנָךְ אֲרוּם לָא יְדַעִית
מִנְיָנֵיהוֹן: טז אֵעוֹל בִּגְבוּרְתָּא
דַיְיָ אֱלֹהִים אִדְכַּר צִדְקוּתָךְ
בִּלְחוֹדָךְ: יז אֱלָהָא אַלֵיפְתַּנִי
בְּנִסַּיָא מִן טַלְיוּתִי וְעַד הַעִדָּנָא
אַשְׁנֵי פְּרִישָׁתָךְ: יח וּלְחוֹד עַד
זִקְנָתָא וְסֵיבוּתָא אֱלָהָא
לָא תִשְׁבּוֹק יָתִי עַד דְּאַתְנֵי
תְּקוֹף אֶדְרְעָךְ לְדָר דָּרֵי
לְכָל דִּי יֵיתֵי כֹּחַ גְּבוּרְתָּךְ:
יט וְצִדְקָתָךְ אֱלָהָא עַד שְׁמֵי
מְרוֹמָא דִי עֲבַדְתָּ רַבְרְבָן
אֱלָהָא מַן כְּוָתָךְ: כ דִי אַחְמֵתַנִי
עָקָן סַגִיעִין וּבִישָׁן תְּתוּב תְּחַיֵּי
יָתָנָא וּמִתְּהוֹמָא אַרְעִיתָא
תְּתִיב תַּסֵּק יָתָנָא: כא תַּסְגֵּי
רַבְיוּתִי וְתַחְזוֹר תְּנַחֲמִנַנִי:
כב לְחוֹד אֲנָא אוֹדֵי קֳדָמָךְ
בְּזִינֵי זְמַר וְנִבְלָא אַתְנֵי
קוּשְׁטָךְ אֱלָהִי אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ
בְּכִנָּרָא קַדִּישָׁא יִשְׂרָאֵל:
כג תְּבוּעָן סִפְוָתִי אֲרוּם אֲשַׁבַּח
קֳדָמָךְ וְנַפְשִׁי דִי פְרַקְתָּא:
כד לְחוֹד לִישָׁנִי כָּל יוֹמָא תְּרַנֵּן צִדְקָתָךְ אֲרוּם בְּהִיתוּ אֲרוּם אִיתְחַסַּדוּ תָּבְעֵי בִּישׁוּתִי:

אבן עזרא

ימי: (ט) אל. הטעם כאשר עזרתני מנעורי עזרני עת זקנתי: (י) כי. לי. בעבורי כמו פן יאמרו אויבי לי: ושומרי נפשי. שהייתי מחשב שהם עוזרי נועצו יחדיו עם אויבי: (יא) לאמר. זה אומרי' ואומרי' אלה לאלה: (יב) אלהים אל תרחק. אם רחק יום ישועתי יחשבו כי רחקת ממני: (יג) יבושו. שוטני נפשי. הם שהיו אוהביו שוטני נפשו: ומבקשי רעתי. הם אויב: (יד) ואני. הטעם אם רחק יום ישועתי אני תמיד אייחל ואוסיף להללך: (טו) פי. צדקתך. שעשית לאחרים עמי בימים הראשונים והתשועות שעשית: כי לא ידעתי. כדרך כי עם קשה עורף הוא אעפ"י שלא אדע מספריהם והולם ספורות תחת שורק על משקל גבורות: (טז) אבוא. לספר גבורותיך ובעבור כי משפטי רבי' מהגבורי' להשתרר ע"כ אזכיר צדקתך לבדך: (יז) אלהים. כמה היה משפטי להללך כי אתה למדתני כמו רגילות כמו פרא למוד מדב' וגם עזרני להלך כמנהגי: (יח) זרועך. תוקף זרועך: לדור. הבא: לכל יבא. לכל אשר יבוא הטעם שיולד כמו דור הולך ודור בא: (יט) וצדקתך. גבוהה מצדקת כל צדיק כדרך ומרומם על כל ברכה ויפת אמר שלא אוכל לספרה כי גבוהה עד מרום והגדולות שעשית לאות כי אין אלהי' כמוך: (כ) אשר. לספר הגדולות שעשה ודימה הצרות כאילו היה בתהומות הארץ: (כא) תרב. מבנין הכבד על דרך ויפן זנב אל זנב ואמר גדולתי כנגד אשר עשית גדולו' וטעם תנחמני בעבור הצרות שעברו עליו: גם. אמתך. זה הוא אמתך שהוא חייב להודות: (כב) תרנג'. הדגש לחסרון נו"ן שלישית כי המלה מפעלי הכפל והטעם כאשר אזמ' לך בכנור גם שפתי תרננה גם נפשי תרנן והזכיר פדית עם הנפש כי הוא מושל בגוף: (כג) גם. עתה אזמר בכנור רק תמיד לשוני תהגה צדקתך בלא כינור על כן מלת גם והזכיר כי בושו אז חפרו ארנן כי אין לי פחד:

לשלמה

רשי

והיה יחזקאל לכם למופת: (ט) לעת זקנה. אם זקנתי בחטאי' כלומר שחטאתי הרבה: (י) כי אמרו אויבי לי. אמרו אויבי עלי ונועצו יחדו לאמר אלהים עזבו אין אנו נענשין עליו שכבר נכשל בעבירה: (יד) ואני תמיד איחל. לישועתך וכשתושיעני אוסיף על תהלתך: (טו) לא ידעתי ספורות. של צדקות והתשועות שעשית עמי: (טז) אבוא. להודות ולהלל בגבורתך: (יז) ועד הנה. עד היום במה שעבר עלי: (יח) ועד זקנה ושיבה. לכשאגיע לשני' ושבעים אל תעזבני (סא"א): לכל יבוא גבורתך. לכל אשר יבוא אללי אגיד גבורתך: (יט) וצדקתך אלהים. אשר היא עד מרום. שני המקראות מחוברים על אגיד זרועך לדור: (כג) תרננה שפתי. עם זמר קול הכנור כשאזמרה לך בכנור:

לשלמה

ככלות ג' דרגין חד כ' וחד ב' וסימ' ככלות אל תשלכני לעת זקנה דתהלות. בכלות ונהמ' באחריתך דמשלי. ככרים אורידם ככרים לטבח. בכרים ערב וכל נשיא קדר. ככבבים והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. בככבים גלאית ברב עצתיך. ואינון מן א"ב חד כ' וחד ב' וסימ' נמסר במס' רבתא בערך ב': והוספתי ד' ב' מלרע חד הסר וסי' והוספתי על ימיך. על כל תהלתך. וב' מלעיל וסי' וגדלתי והספתי. הגדלתי והוספתי חכמה ימים חסר. הראיתנו תחיינו תעלנו תלתיהון קרי ני ני ניואינון מן מלין דכתיב ו' בסוף תיבות' וקריין י' וסי' נמסר במסרת רבת' במערכת אות ו': פדית ג' בטעם וסימ' אשר פדית בגדלך אשר הוצאת. ונפשי אשר פדית. בידך אפקיד רוחי פדיתה ל' כתיב כן:

תולדות אהרן לאמור. סוטה כא: ואני תמיד. עיקרים מד פמ"ט: אבא בגבורות: (מעשר שני): תרננה. (ברכות ג):

מצודת ציון

(יג) שוטני. מל' שטן וקטרוג: יעטו. יעטפו כמו עוטה אור כשלמה (לקמן ק"ד): (יד) איחל. אקוה: (כ) מתהומות. ענין עומק המים: (כא) תרב. תרבה: (כד) תהגה. תדבר כמו לא יהגו בגרונם (לקמן

מצודת דוד

מוסב על ימלא פי לומר כל היום ימלא פי לספר תפארתך: (ט) לעת זקנה. לבל יאמרו כל מה שנתחזקתי לשעבר היה בכח ידי ולא ה' פעל כל זאת ולזה לא נשאר בחזקי בעת הזקנה כי תש כחי: (יא) לאמר. כה יאמרו אלהים עזבו ר"ל נעזב הוא אל המקרה ולזה רדפוהו כי אין לו מציל לא בכח יד ה' ולא בכח ידו כי מעתה תש כחו: (יב) אלהים. לזה אתה אלהים אל תרחק ממני אם כהי כלה הלא ידך לא תקצר: (יג) יבושו. אז יבושו בראותם כי ה' עמדי: יכלו. לא יוכיכו להשטין עוד בראותם כי לא יועילו: יעטו. יהיו מסובבים בכלימה כהלבוש הזה המעטף גוף האדם מסביב: (יד) ואני תמיד איחל. על כי ידעתי אשר המלא הוהלתי על כל תהלתך. אשר הללתיך מאז אוסיף עוד: (טו) כי לא ידעתי ספרות. לא ידעתי מספר ידוע להשועתך לומר אגמור לספר כולם ואחדל כי אין להם מספר ולכן אספר כל היום: (טז) אבוא. בכל מקום בואי הנה אבוא בעזר גבורות ה' ולזה אזכיר לבד צדקתך הואיל ואין לי עזר כ"א ממך: (יז) למדתני. נתת לי בינה מנעורי להכיר נפלאותיך ומאז ועד הנה אספרם: (יח) עד אגיד. ר"ל בכדי שאוכל להגיד ולהראות בעצמי כח זרועך להדור ההוא למען יודע גבורתך לכל הדורות הבאים כי האבות יספרו לבניהם: (יט) וצדקתך. אף אגיד לומר הצדקה אשר עשית עמדי גברה למעלה עד מרום ולא בגמול עשית מה שעשית: אלהים. ר"ל כי אלהים אתה בעל היכולת ומי כמוך למחות בידך: (כ) אשר הראיתני. הצרות הבאות עלי הנה אתה הראתני אותם ומידך באו ואין ביד מי למנעם וגם אתה תשוב תחייני ואין ביד מי למחות: (כא) תרב. לא הגלה בלבד כ"א עוד תרבה גדולתי ולזה תסובב לי נחמה על הצרות אשר עברו עלי: (כב) גם אני. כמו שתרבה גדולתי כן ארבה גם אני להודות בנבל על אמתך ולזמר בכנור: (כג) תרננה שפתי. בחתוך הדבור כי בפה אזמר לך: ונפשי. גם נפשי אשר פדית תרנן גם היא כפי רוחניותה: (כד) צדקתך. לומר מה שעשית הוא בצדקה ולא בגמול: כי בושו. בראותם כי עוד הרבית גדולתי עסף על הגלם הרעה ונשטר

רש"י

(א) לשלמה. על שלמה בנו התפלל תפלה זו שצפה ברוח הקודש שהוא עתיד לשאול מאת הקב"ה לב להבין לשמוע משפט: משפטיך. חכמת דינך שצוית בתורה: וצדקתך. לצדק את הדין. מלך ובן מלך שניהם בשלמה אמורים. דבר אחר משפטיך למלך תן היסורין יהו כלים בי והצדקה עשה לבני שיהיה שלום בימיו: (ג) ישאו הרים. בימיו: שלום לעם. ומהו השלום שההרים נושאין כשהן עושין פירות אין עין הבריות צרה וקורא איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה: וגבעות בצדקה. וגבעות ישאו להם שלום ע"י הצדקה שיעשו: (ה) ייראוך עם שמש. ממני ילמדו ישראל ליראה אותך כל ימי השמש והירח לדור דורים: ולפני ירח. בעוד הירח קיים לדור והם לפניו והרבה יש בל' משנה בפני הבית ושלא בפני הבית: (ו) ירד כמטר על גז. ירד דבריו בתוך עמך ובלבם כמטר היורד על ירק הגזוז שהוא צריך לגשמים לאחר שגזזוהו כענין שנ' (עמוס ז') והנה לקש אחר גזי המלך: זרזיף ארץ. לשון טיפים הוא בלשון ארמי במסכת יומא הוה מטו זרזיפי דמיא: (ז) יפרח בימיו צדיק. ישראל: ורוב שלום. יפרח בימיו ויהי שלום זה ארוך עד לעולם. וכל תפלה זו נתקיימה חוץ מדבר הזה לפי ששלמה חטא לפיכך לא נמשכה מלכותו שהמלכות נמסרה לדוד על תנאי אם ישמרו בניך את דרכי (ס"א דרכם) וישראל פרחו בימיו שנאמר (מ"א ד') יהודה וישראל רבים כחול וגו' ורוב שלום היה שנאמר וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו כל ימי שלמה: (ח) וירד מים עד ים. כל א"י מים סוף ועד ים פלשתים: ומנהר עד אפסי ארץ. כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' (שם): (ט) ציים. כתות של שדים כדמתרגם וצים מיד כתים (במדבר כ"ד) וסיען יסתחרן מרומאי: (י) מלכי תרשיש ואיים מנחה ישובו. כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו' (מ"א י'): מלכי שבא. מלכת שבא: אשכר. דורון: (יא) כל גוים יעבדוהו. כל הארץ מביאים מנחה לשלמה והמה מביאין איש מנחתו (שם ד'): (יד) מתוך ומחמס. ממכות ומגזל. מצאתי מתוך ל'

אבן עזרא

(א) לשלמה. למלך תן. נבואת דוד או אחד מהמשוררים על שלמה או על משיח והוא אות למ"ד כמו בעבור כמו ולולי אמר כי תומיך ואורי' לנכח השם והחל אלהים בעבור משפטיך והטעם שהשם נתן לו רשות לעשות משפטי אלהים וככה וצדקתך ושיהיה שופט צדק: (ב) וככה פירו' ידין וטעם ועניך שהשרים גם העשירים יתגברו עליהם: (ג) ישאו. הטעם כי בהיות המלך שופט צדק ירבה שלום בארץ וטעם הרים שאין שם יישוב וטעם בצדקה בעבור הצדקה ישאו הרי' וגבעות שלום כדרך כבעל פעור ויש אומרים כי בצדקה כמו שלום: (ד) ישפוט. כדרך שפטני אלהי' ויעשה להם משפט ועושק הוא הלוקח הון חבירו במרמה ופיתוי ובסתר ושלמה ברוב חכמתו יכיר העושק: (ה) ייראוך. וכאשר ידכא העושק ייראוך כל העושקים וטעם עם שמש כל הימים שתעמוד השמש וככה ולפני ירח כדרך ידכאום לפני עש: (ו) ירד. מארמונו אל בית המשפט או ירד משפט שהזכיר ישפוט עניי כדרך יערוף כמטר ומלת גז מפעלי הכפל מגז' לגזוז גזי המלך: זרזיף. מלה מארבע אותיות אין ריע לה וטעמה רווי או שובע: (ז) יפרח. המטר יפריח ע"כ הזכיר יפרח והטעם שירבו הצדיקים ויפרח רוב שלום או רוב שלום יהיה בימיו עד שלא יהי ירח והטעם תמיד: (ח) וירד. אם על שלמה מים סוף עד ים פלשתי' ומנהר זה פרת ואפסי ארץ זה מדבר והנה הזכיר אורך ארץ ישראל ורחבה ואם על המשיח מים הדרומי הנקרא הים האדום אל ים צפון שהוא ים אוקיינוס ומנהר נהר יוצא מעדן שהוא בתחלת מזרח ועד אפסי ארץ שהוא בסוף מערב. (ט) לפניו. ציים. השוכנים בארץ ציה והנכון בעיני בעלי הספינות כאשר כתוב אחריו תרשיש ואיים שהוא כמו איי הים ורבי משה אמר כי איים השוכני' עם איה במדבר ואיננו נכון ומלת ישיבו שיתנוזה תמיד כמו והשיב למלך ישראל וי"א בתשובת כל שנה יתנו מס: (י) אשכר. כמו מנחה: (יא) וישתחוו. פרט להזכיר מלכי תרשיש ושבא ואחר כן כלל וישתחוו לו כל מלכים כל גוים שהם תחת ידיהם: (יב) כי. הטעם כי הוא ידין המלכים גם העמים והמלך העני כנגד אחר יגילנו: (יג) יחוס. על הדל ואביון מהעמים: (יד) מתוך. הוא העושק בסתר. וחמס בגלוי מגזרת נחמסו עקביך ואע"פ שהם אכזרים: וייקר דמם. כדרך דמים לו והטעם יקרים הם בעיניו לא ירצה שיהרגו על כן

תהלים עב

עב א לְשְׁלֹמֹה ׀ אֱלֹהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמֶלֶךְ תֵּן וְצִדְקָתְךָ לְבֶן־מֶלֶךְ׃ ב יָדִין עַמְּךָ בְצֶדֶק וַעֲנִיֶּיךָ בְמִשְׁפָּט׃ ג יִשְׂאוּ הָרִים שָׁלוֹם לָעָם וּגְבָעוֹת בִּצְדָקָה׃ ד יִשְׁפֹּט ׀ עֲנִיֵּי־עָם יוֹשִׁיעַ לִבְנֵי אֶבְיוֹן וִידַכֵּא עוֹשֵׁק׃ ה יִירָאוּךָ עִם־שָׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים׃ ו יֵרֵד כְּמָטָר עַל־גֵּז כִּרְבִיבִים זַרְזִיף אָרֶץ׃ ז יִפְרַח־בְּיָמָיו צַדִּיק וְרֹב שָׁלוֹם עַד־בְּלִי יָרֵחַ׃ ח וְיֵרְדְּ מִיָּם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ׃ ט לְפָנָיו יִכְרְעוּ צִיִּים וְאֹיְבָיו עָפָר יְלַחֵכוּ׃ י מַלְכֵי תַרְשִׁישׁ וְאִיִּים מִנְחָה יָשִׁיבוּ מַלְכֵי שְׁבָא וּסְבָא אֶשְׁכָּר יַקְרִיבוּ׃ יא וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָל־מְלָכִים כָּל־גּוֹיִם יַעַבְדוּהוּ׃ יב כִּי־יַצִּיל אֶבְיוֹן מְשַׁוֵּעַ וְעָנִי וְאֵין־עֹזֵר לוֹ׃ יג יָחֹס עַל־דַּל וְאֶבְיוֹן וְנַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים יוֹשִׁיעַ׃ יד מִתּוֹךְ וּמֵחָמָס

תרגום

א עַל יְדוֹי דִשְׁלֹמֹה אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה אֱלָהָא הִילְכוֹת דִינָךְ לְמַלְכָּא מְשִׁיחָא הַב וְצִדְקָתָךְ לִבְרֵיהּ דְדָוִד מַלְכָּא׃ ב יְדִין עַמָּךְ בְּצִדְקָא וְעַנְיָךְ בְּהִלְכַת דִינָא׃ ג יִטְּלוּן יָתְבֵי טוּרַיָא שְׁלָמָא לְבֵית יִשְׂרָאֵל וְגַלְמָתָא בִּזְכוּתָא׃ ד יְדִין עַנְיֵי עַמָּא יִפְרוֹק לִבְנֵי חֲשִׁיכָא וְיִשׁוּף גַבְרָא טְלוּמָא׃ ה יִדְחֲלוּן מִנָךְ עִם מַסַּק שִׁמְשָׁא וִיצַלוּן קֳדָמָךְ קֳדָם מִנְהַר סִיהֲרָא דָרֵי דָרַיָא׃ ו יֵחוֹת הֵיךְ מִטְרָא דְרַעֲוָא עַל עִסְבָּא דִגְזִיז מִן גוֹבַאי הֵיךְ רְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דְנָטְפִין עַל עִסְבָּא דְאַרְעָא׃ ז יִסְגוֹן בְּיוֹמוֹהִי צַדִּיקַיָא וּסְגִיעֵי שְׁלָמָא עַד דִי יִשְׁתֵּיצוּן פָּלְחֵי סִהֲרָא׃ ח וְיִשְׁלוֹט מִן סְטַר יַמָּא רַבָּא לִסְטַר יַמָּא רַבָּא וּמִן פְּרָת עַד סְיָפֵי אַרְעָא׃ ט קֳדָמוֹי יִגְחֲנוּן אִיפַּרְכַיָא וּבַעֲלֵי דְבָבוֹי עַפְרָא יְלַחֲכוּן׃ י מַלְכַיָא דְטַרְסִיס וְנִיסֵי יַמָּא דְאוֹקְיָנוֹס תִּקְרֻבְתָּא יְתִיבוּן מַלְכַיָא דִשְׁבָא וּסְבָא דוֹרוֹן יְקָרְבוּן׃ יא וְיִסְגְדוּן לֵיהּ כָּל מַלְכַיָא כָּל עַמְמַיָא יִשְׁתַּעְבְּדוּן לֵיהּ׃ יב אֲרוּם יִפְצֵי חֲשִׁיכָא דְבָעֵי מָטוּ וְעַנְיָא וְלֵית סָעִיד לֵיהּ׃ יג יְחוּס עַל מִסְכְּנָא וַחֲשׁוּכָא וְנַפְשַׁת חֲשִׁיכַיָא יִפְרוֹק׃ יד מֵאוֹנְסָא וּמֵחֲטוֹפִין יִפְרוֹק נַפְשֵׁיהוֹן

ועניך ג' בליש' וסימ' כי לא יחדל אביון. ידין עמך בצדק ועניך. חית עניך אל תשכח. ייראוך ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' נמסר בישעיה סי' כ"ה. יפרח ד' ב' פתחין וב' קמצין וסי' מטהו יפרח והשכתי. יפרח כשושנה ויך שרשיו. יפרח בימיו צדיק. צדיק כתמר יפרח: וירד ב' וסימ' וירד מיעקב והאביד שריד. וירד מים ועד ים:

תולדות אהרן לשלמה. עקידה שער לו: ישפט. שם שער לב: ייראוך. ברכות י לא שבק קיה סנהדרין לט עקרים מד פמ"ז זוכר ויקהל: יפרח. (יומא לח):

מצודת דוד

ובעבור זאת אספר צדקתך כל היום: עב (א) לשלמה. ר"ל התפלה זו התפלל דוד לפה ברה"ק שעתיד שלמה בנו לשאול מה' לב מבין לעשות משפט לזה התפלל עליו ואמר אתה אלהים תן לו לב לעשות משפט התורה: וצדקתך. תן לו מתן זה בצדקה: לבן מלך. לשלמה שהוא בן מלך: (ב) ועניך במשפט. ולא יהדר פני העשיר הדן עמו: (ג) ישאו הרים. ר"ל ימיו רב תבואות המביא שלום כי בעת השובע אין עין אדם צרה בחבירו: וגבעות. גם המה ישאו שלום בעבור צדקת המשפט: (ד) עניי עם. אף כי משפטם בדבר מועט יתן לב לשפוט: לבני אביון. השלוחים ביותר בעבור העוני והקוטן: וידכא עושק. הבא לעשקם: (ה) ייראוך. בימיו יראו ממך ישראל בעת זריחת השמש ולפני האורת הירח ר"ל בכל עת: דור דורים. ר"ל וכן יהיה כל ימי הדורות כי שלמה יכוון לב אנשי דורו אל המקום והם יכוונו לב בניהם וכן לעולם: (ו) ירד כמטר. הוכחת מוסרי שלמה ירד בחדרי לבות בני אדם לעשות פרי כאשר ירד המטר על הדשא הגזוז ממעל והשרשים נשארו מתחת אבר המטר הוא סבה למהר הצמיחה במהירות נפלא: זרזיף ארץ. שנוסף בארץ בשומק המחרישה: (ז) יפרח. יתגדל ויעלה מעלה מעלה: ורוב שלום. יהיה לו רוב שלום והתמיד עד שיבלה הירח ר"ל עד עולם: (ח) וירד. ימשול מים הדרומי הנקרא ים האדום עד ים הצפוני הוא ים אוקיינוס: ומנהר. היוצא מן העדן שהוא תחילת המזרח: עד אפסי ארץ. עד סוף המערב: (ט) ציים. אנשי הספינות הבאים ממרחק: עפר ילחכו. ר"ל יכפפו קומתם עד לארץ להשתחוות לו כמו המלחך העפר שכופף קומתו עד לארץ: (י) ואיים. יושבי איי הים: מנחה ישיבו. לפי שהיה תמידי פעם אחר פעם לזה אמר לשון השבה וכן השיב וגו' מאה אלף כרים (מ"ב ג):

מצודת ציון

(לקמן קט"ו): הפרו. ענין כלימה: (ד) וידכא. ענין שבר וכתיתה: עושק. גזלן וחמסן: (ו) גז. מלשון גזיזה: כרביבים. טיפי המטר היורד כהן והוא מלשון רובה קשת (בראשית כ"א): זרזיף. ענין נטיפה ובדרז"ל זרזיפי דמיא (יומא פו): (ז) בלי. מל' בליה והפסד: (ח) וירד. ענין ממשלה כמו ורדו בדגת הים (בראשית א'): אפסי. קצות: (ט) ציים. ספינות כמו וצי אדיר (ישעיה ל"ג): ילחכו. ענין הלקיקה בלשון כמו כלחוך השור (במדבר כ"ב): (י) אשכר. תשורה ודורון כמו השיבו אשכרך

כי

יִגְאַל נַפְשָׁם וְיֵיקַר דָּמָם בְּעֵינָיו׃ טו וִיחִי וְיִתֶּן־לוֹ מִזְּהַב שְׁבָא וְיִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ תָמִיד כָּל־הַיּוֹם יְבָרְכֶנְהוּ׃ טז יְהִי פִסַּת־בַּר ׀ בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן פִּרְיוֹ וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ יז יְהִי שְׁמוֹ ׀ לְעוֹלָם לִפְנֵי־שֶׁמֶשׁ ינין שְׁמוֹ וְיִתְבָּרְכוּ בוֹ כָּל־גּוֹיִם יְאַשְּׁרוּהוּ׃ יח בָּרוּךְ ׀ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ׃ יט וּבָרוּךְ ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כֹּל הָאָרֶץ אָמֵן ׀ וְאָמֵן׃ כ כָּלּוּ תְפִלּוֹת דָּוִד בֶּן־יִשָׁי׃

ספר שלישי

עג א מִזְמוֹר לְאָסָף אַךְ טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְבָרֵי לֵבָב׃ ב וַאֲנִי כִּמְעַט נטוי רַגְלָי כְּאַיִן שפכה אֲשֻׁרָי׃ ג כִּי קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֶרְאֶה׃ ד כִּי אֵין חַרְצֻבּוֹת

וִיהֵי יַקִּיר אַדְמְהוֹן קֳדָמוֹי׃ טו וִיחֵי וְיִתֵּן לֵיהּ מִדְּהַב דַּאֲתִיאוּ לֵיהּ מִשְּׁבָא וִיצַלֵּי מְטוּלָתֵיהּ תְּדִירָא כָּל יוֹמָא יְבָרְכִנֵּיהּ׃ טז יְהִי סָעִיד לַחְמָא בְּאַרְעָא בְּרֵישׁ טוּרַיָּא יַרְגִּישׁ הֵיךְ כְּלִבְנָן אִבֵּיהּ וְיִנְצְצוּן מִן קַרְתָּא דִירוּשְׁלֶם הֵיךְ עִסְבָּא דְאַרְעָא׃ יז יְהִי שְׁמֵיהּ מְדַכַּר לְעָלַם וְקֳדָם מֶהֱוֵי שִׁמְשָׁא מְזַמַּן הֲוָה שְׁמֵיהּ וְיִתְבָּרְכוּן בִּזְכוּתֵיהּ כָּל עַמְמַיָּא וְיֵמְרוּן טַב לֵיהּ׃ יח בְּרִיךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דַעֲבִיד פְּרִישָׁן רַבְרְבָן בִּלְחוֹדוֹהִי׃ יט וּבְרִיךְ שׁוּם יְקָרֵיהּ לְעָלְמָא וְיִתְמְלֵי מִזִּיו יְקָרֵיהּ כָּל אַרְעָא אָמֵן וְאָמֵן׃ כ גְּמִירִין צְלוֹתַיָא דְדָוִד בַּר יִשָׁי׃ א תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדֵי דְאָסָף בְּרַם טָב לְיִשְׂרָאֵל אֱלָהָא לְבָרִירֵי לִבָּא׃ ב וַאֲנָא כִּזְעֵיר אִתְמוֹטְטָא רִגְלַי כִּלְמָא דְאִזְדַּעְזְעָא אִסְתַּוְרַי׃ ג אֲרוּם טְנָנִית בְּמִתְעַקְּבַיָּא בְּעִדָּן דִּי שְׁלָם רַשִׁיעַיָּא אֶחֱמֵי׃ ד אֲרוּם לֵיתֵיהוֹן תָּוְהִין וּמִצְטַעֲרִין

ויתן י"ג רפין וסימ' נמסר במלכים א' סימן י"ד: ויתפלל ג' רפין וסימ' ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא. יסגוד לו ויתפלל אליו. ויחי ויתן לו מזהב שבא. אנ"ך: וברך ז' וסימ' נמסר בסדר לך לך: שפכה חד מן י"ד מלין כתיב ה' בסוף תיבותא וקרינן ו' וסימ' נמס' במלכים ב' סי' כ"ד: חרצבות ב' ומב'

תולדות אהרן יהי פיסת. שבת ל כתובות קיא (ברכות י סוטה יז): ירעש. יומא כא לט כתובות שם: ויציצו. כתובות שם סנהדרין צ': לפני שמש. פסחים נד נדרים לט סנהדרין צח: עושה נפלאות. נדה לא: וברוך שם. שם: כלו תפלות. פסחים קיז: מזמור לאסף. זוכר מקן עקרים סי"ד: כי אין חרצובות. שבת לא:

אבן עזרא

כן אחריו: (טו) ויחי. יכל אחד מהם ולא די שיחייהו עד יעשירהו וזה טעם ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו כל עני: (טז) יהי. העני כפסת בר כמו פס ידא כף זורעת בר בארץ או בראש הרים וירעש זה הפרי שהוא הבר והטעם שיהיה גדול שירעש כעצי הלבנון: ויציצו מעיר. כמו בעיר הכף והנותר כבשר ובלחם ויש אומרים כי בר כמו כבור ידי ואין טעם לו: (יז) יהי שמו. שם שלמה או המשיח: ינון. בניין נפעל כמו יכול מגז' נון ינוב וירבה: (יח) ברוך. אז יאמרו כל הגוי' ברוך השם אלהי ישר' וטעם עושה נפלאות לבדו שעשה תמיד בעבור ישר': (יט) וברוך. טעם שם כבודו הוא השם הנכבד שהוא שם העצם כי אין לשם שם בכל הלשונות שהוא שם העצם רק תואר כמו ה' וגם אלהים ושדי ועל כן כתוב זה שמי לעלם כי הוא שם אחד לבדו וככה ושמו אחד וטע' ונמלא כבודו תהלתו: אמן. מגז' אמונה: (כ) כלו. יש אומרים אז ימלאו תפלות בן ישי וי"א כי כלו כמו כללו יפייך ואיננו נכון ור' יהודה הלוי אמר בעבור שהוא סוף ספר כתב כן הסופר הראשון כאשר ככתוב אנחנו ברוך נותן ליעף כח: (א) מזמור לאסף. אך טוב. כל בני איש שאינם משכילים מעשה השם באמת הם מתאוננים ובעבור זה החל אך טוב לישראל כי טעם אך שאיננו טוב לגויי הארצות שלא ידעוהו רק לישראל: לברי לבב. לא לכולם זה המזמור דומה בטעמו למזמור שמעו זאת כל העמים ושכר הצדיקים לעתי' לבא מפורש במזמור הזה: (ב) ואני. יתכן היות זה הטעם דברי אסף או ידבר על לשון כל משכיל ונטית הרגל לסור מהדרכים הישרים שהם דרכי השם כדרך באשורו אחזה רגלי כי בעבור שהרגל הולכת על כן דומה אמונת הלב שירגיל בה בהליכה ומלת נטיו שלימה כמו צור חסיו בו והנה כאין היה ראוי להיותו כמו כמעט ושפכו כמו נטיו כאשר אשורי כמו רגלי כי הטעם כפול כמשפט לשון נחות רק כאין לא מצאנוה רק על אפס ומה שאיננו ודרך משל הזכיר לאשורים שנשפכו כמים נשפכתי בעבור שלא נשאר בכלי מאומה כמו שפכו אשוריו ואין לו במה ילך: (ג) כי. הנה שבת והדב' שקינא בהוללי' לשון פועל על משקל הסובבי' בעיר מגזר ויתהולל: (ד) כי. מלת חרצובו' רביעי' ובספ' ישעיהו פתח חרצובות רשע הנה פתח כמו התר ואם כן תהיה חרצובות כמו אגודות והטעם שהיה ראוי שיהיו קשורי' בעולם שימיתם מהרה ור' משה הכהן אמר כי אין חרצובות עד מותם ואולם הם בריאים כאילו כתוב ואולם כל אחד מהם בריא וזה איננו נכון שתהיה מלת אולם שהיא מלת טעם באחרונה כי היא כמו לכן אכן רק אך בלתי זולתי למען בעבור כי כן לא ימצא בכל המקרא ואחרים אומרים כי אולם חסר כ"ף והטע' כל א' בריא כאולם ויש אומרים כי הוא חסר

רשי

ל' תוך תוכות בעלי מזמות חורשי און כמו איש תככים (משלי כ"ט): יגאל נפשם. ע"י משפט ולדקה שיעשה בהם: (טו) ויחי. שלמה: ויתן לו. הקב"ה מזהב שבא. וכן היתה גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך וגומר (מ"א ג'): ויתפלל בעדו תמיד וגו'. הוא התפלה היא הברכה כשהקב"ה אומר לאדם ברוך תהיה ל' תפלה הוא: (טז) פסת בר. ל' פסיון תוספת ורבוי. ורבותינו פירשוהו לשון גלוסקאות לימות המשיח וכל המזמור במלך המשיח. ד"א פסת בר ל' רצון כמו פיים שהבריות מתפייסין ומתרצין אחר המקום כשעתו שובע בעולם: ירעש כלבנון פריו. חטין גסין כפירות האילן ככליות של שור הגדול שהיה בימי שמעון בן שטח: ויציצו. ישראל: מעיר. מתוך ירושלים כעשב הארץ: (יז) יהי שמו. שמו של שלמה נזכר לעולם בעושרו ובחכמתו: לפני שמש ינון שמו. כל ימי השמש יגדל שמו. ינון ל' מלכות ושררה כמו (משלי כ"ט) ואחריתו יהיה מנון. ולניני השליט על נכסי אחרים. אמרו בלבם נינם יחד (לקמן ע"ד) מלכיהם יחד: ויתברכו בו. אדם אומר לבנו תהי חכם ועשיר כשלמה: (יח) ברוך ה'. העושה נפלאות גדולות כרדת האש מן השמים ע"י שלמה בני: (כ) כלו תפלות דוד. רבותינו דרשו כלו. כל אלו תפלות דוד לכלול כל הספר על שם דוד ואף מ"ש בני קרח ועשרה זקנים ע"ש שהוא נקרא נעים זמירות ישראל (ש"ב כ"ג). ויש לפתור כלו כמו נסתיימו כמו רומו מעט (איוב כ"ד) שומו שמים (ירמיה ב') וא"כ הוא לא נכתב המזמור במקומו ואין מוקדם ומאוחר בספר ונראין הדברים שלעת זקנתו כשהמליך את שלמה אמרו: (א) אך טוב לישראל אלהים. לפי שענין המזמור מדבר בצרות הבאות על עובדי המקו' לכך פתח בו כך וזהו פירושו אע"פ שאני צועק ומתמ' על צרותיה' של ישראל ידעתי כי הקב"ה טוב להם ולטובתם הוא מביא עליהם את הרעה כדי לזכותם לחיי העולם הבא: (ב) ואני. מטרם שומי זאת אל לבי כמעט נטיו רגלי ושופכו אשורי לנטות מאחרי המקום: (ג) כי קנאתי בהוללים. במערבבי דרכיהם אשר הייתי רואה את שלומם. בהוללים מערבבים כמו (ישעי' מ') סכלם יהולל במים (סא"א): (ד) כי אין חרצובות למותם. ל' אסירה כמו (שם נ"ח) פתח חרצובות רשע. מסגרי כבלי רשע שאוסרין בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם המתים בהם

מצודת ציון

הסכרך (יחזקאל כ"ז): (יד) מתוך. ענייננו מתחבה רעה הטמונה בתוך הלב: (טז) פסת. ענין רבוי מלשון פשה תפשה (ויקרא י"ג) ועם שהוא בסמ"ך: בר. תבואה כמו לצבור בר (ברא' מ"ב): ויציצו. ענין פריחה כמו ויצץ ציץ (במדבר י"ז): (יז) ינון. ענין בן שררה כמו ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט): יאשרוהו. ענין שבח והלל כמו אשרי האיש (לעיל א'): (א) לברי. ברור ונקי מעבירת עון: (ב) אשורי. הרגלים בפסיעה כמו לא תמעד אשוריו (לעיל ל"ז): (ג) בהוללים. ענין סכלות כמו והתהוללו הרכב (ירמיה מ"ו) ור"ל רשעים כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות: (ד) חרצבות. קשרים ואסורים כמו פתח חרצבות רשע (ישעיה נ"ח) ור"ל תחלואים ומכאובות ובריא

מצודת דוד

(יב) כי יציל. הטובה ההיא יהיה לו בזכות אשר יציל האביון מצעקתו אשר יצעק מפני נוגשיו: ועני. גם את העני יציל ואת כל מי אשר אין לו עוזר: (יג) יחוס. יהיה חס על דל ואביון: יושיע. מיד הקמים עליהם: (יד) יגאל נפשם. לבל ילכדו בידי חושבי הרעות ועושי החמס: וייקר. דם האביונים יהיה יקר וחשוב בעיניו ויתן לב להציל ממות נפשם: (טו) ויחי. על כי יהיה נפש האביון יקרה בעיניו לזה יחיה אותו מהונו ואף יעשרנו כי יתן לו מן הזהב הבא משבא: ויתפלל. ובעבור זה יתפלל תמיד בעדו ויברך אותו כל היום: (טז) פסת בר. רבוי תבואה יצמח בארץ: בראש הרים. התבואה אשר תצמח בראש ההרים הנה מגודל הפירות ומרוב הרוח המצוייה בהרים ירעשו הפירות כמו רעש עצי הלבנון: ויציצו מעיר. אנשי העיר יפריחו ממנה כעשב הארץ ר"ל יפרו וירבו ויתפשטו בארץ: (יז) יהי שמו. יזכר שמו לעולם: לפני שמש. לעולם כל ימי עמידת השמש יהיה נקרא שמו בשם שררה: ויתברכו בו. המברך את בנו יאמר בברכתו ישימך אלהים כשלמה: יאשרוהו. בעבור חכמתו וכשרון מעשיו: (יח) ברוך ה'. המקום יהא מבורך על הטובה שיעשה לשלמה: לבדו. כי אין מי לעשות נפלאות כמוהו: (יט) שם כבודו. שמו הראוי לכבודו: וימלא כבודו. כל באי עולם יכירו כבודו: אמן ואמן. הדבר הזה יאומן וכפל המלה לחזק הענין: (כ) כלו. נשלמו תפלת דוד כי המזמור הזה אמר סמוך למיתתו בעת שהמליך את שלמה ולא הוסיף לומר עוד ולא כתבה בסוף הספר כי ראה להשלים את הספר בהלולים בעבור רוב השבחים האמורים בהם:

עג (א) אך טוב וגו'. ר"ל הן השכלתי לדעת שהאלהים הוא אך טוב לישראל ולברי לבב שבהם ולא להרשעים כי ההצלחה בהמה לא לטובה יחשב: (ב) ואני כמעט. טרם שומי זאת על לבי כמעט היו רגלי נטויים מדרך ה': כאין. כמעט מועטת מאפס זמן היו אשורי נשפכים מעבודת ה' וכפל הדבר במ"ש לגודל הקרוב: (ג) בהוללים. בהצלחת ההוללים כי עיני ראו שלום הרשעים: (ד) למותם. לעת בוא

לְמוֹתָם וּבָרִיא ° אוּלָם׃ ה בַּעֲמַל
אֱנוֹשׁ אֵינֵמוֹ וְעִם־אָדָם לֹא יְנֻגָּעוּ׃
ו לָכֵן עֲנָקַתְמוֹ גַאֲוָה יַעֲטָף־שִׁית
חָמָס לָמוֹ׃ ז יָצָא מֵחֵלֶב עֵינֵמוֹ
עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב׃ ח יָמִיקוּ ׀
וִידַבְּרוּ בְרָע עֹשֶׁק מִמָּרוֹם יְדַבֵּרוּ׃
ט שַׁתּוּ בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ
בָּאָרֶץ׃ י לָכֵן ׀ יָשִׁיב עַמּוֹ הֲלֹם
וּמֵי מָלֵא יִמָּצוּ לָמוֹ׃ יא וְאָמְרוּ
אֵיכָה יָדַע־אֵל וְיֵשׁ דֵּעָה בְעֶלְיוֹן׃
יב הִנֵּה־אֵלֶּה רְשָׁעִים וְשַׁלְוֵי עוֹלָם
הִשְׂגּוּ־חָיִל׃ יג אַךְ־רִיק זִכִּיתִי
לְבָבִי וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי׃ יד וָאֱהִי
נָגוּעַ כָּל־הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לַבְּקָרִים׃
טו אִם־אָמַרְתִּי אֲסַפְּרָה כְמוֹ הִנֵּה

מְטוּל יוֹם מִיתַתְהוֹן אִתְבַּעֲיָן מַחְשְׁבָתְהוֹן וּפַטִּים וְאַלִּים לִבְּהוֹן׃ ה בְּלֵיעוּת גַּבְרִין דְּמִתְעַסְקִין בְּאוֹרַיְתָא לֵיתֵיהוֹן לָעֵין וְעִם בְּנֵי נָשָׁא צַדִּיקֵי דְּסָבְלִין יִסּוּרֵי לָא מִתְכַּתְּשִׁין׃ ו לְכַךְ כֵּן עַטַּרְתִּנוּן גֵּיוְתָנוּתָא כְּלִילָא דִּמְשַׁוְיָן בְּרֵישֵׁיהוֹן הִיא מִן חֲטוֹף דִּילְהוֹן׃ ז שְׁנָא מִן שׁוּמְנָא פַּרְצוּפְהוֹן עֲבַרוּ חוֹטְבֵיהוֹן חֲפוּרַת לִבָּא׃ ח יִתְמַקְמְקוּן מִן פִּטְמָא וִימַלְלוּן לְאַבְאָשָׁא וְלִטְלוּמָא מִן רוּם לִבְּהוֹן יְמַלְלוּן׃ ט שַׁוִּיאוּ בְּקַדִּישֵׁי שְׁמַיָּא פּוּמְהוֹן וְלִישָּׁנְהוֹן מְצַלְהֲבָא בְּקַדִּישֵׁי אַרְעָא׃ י בְּכֵן תָּבוּ עַל עַמָּא דַיְיָ לְאַלְקִיוּתְהוֹן וְיִמְחוֹנוּן בְּמַרְזוֹפִין וְדִמְעִין סַגִּיעִין מַחְתִּין לְהוֹן׃ יא וְיֵימְרוּן הֵכְדֵין יְדַע אֱלָהָא וְאִית מַנְדְּעָא בְּעִלָּאָה׃ יב הָא אִלֵּין רַשִׁיעַיָּא דְּיָתְבִין בְּשַׁלְוָתָא בְּעָלְמָא הָדֵין אַדְבִּיקוּ נִכְסִין קְנוּ חֵילָא׃ יג בְּרַם לִסְרִיקוּתָא זַכֵּית לִבְבִי וְשַׁזְגִית בִּבְרִירוּ יְדַי׃ יד וַהֲוֵיתִי כְּתִישׁ כָּל יוֹמָא וּמַכְסְנוּתִי לְצַפְרִירֵי׃ טו אִין אֲמָרִית

ליש' וסי' פתח חרצבות רשע. כי אין חרצבות למותם ובריא: בעמל ב' וסימ' ותקצר נפשו בעמל ישראל. בעמל אנוש אינימו. וחד בעמל בסגול וסימ' ויכנע בעמל לבם: מחלב ח' וסימ' הנה שמוע מזבח טוב. חרב לה' מלאה דם ב' בפסוק. מדם חללים מחלב גבורים. כי רותה בשמים חרבי. ועפרם מחלב ידושן. יצא מחלב עינימו. ויאכילהו מחלב חטה: בנקיון ג' בליש' חד חס' וסימ' זנח עגלך שמרון. ארחץ בנקיון תולדות אהרן יצא מחלב. בכורים לס: שתו בשמים. ערכין טו (פסח טז):

(ה) בסם מהם מתים בריאים כאולם בלא יסורין. ורבותינו פירשו חרצובו' כוטריקון שאין קרידין ועצבין מיום המיתה. ד"א שאין הקב"ה מאחר לביונם (פירוש רצונם): (ו) לכן ענקתמו גאוה. בעבור זה שאין יסורין באין עליהם העניקתם הגאוה לעלות על צוארם גסות הרוח: יעטף שית חמס למו. החמס שעושין עושה אות' שמני' ועוטף את שתותיה' ועגבותיהם בעובי שומן ובשר: (ז) יצא מחלב עינימו. עיניהם בולטות מרוב שומן כל אדם כחוש עיניו משוקעות: עברו משכיות לבב. יותר ממה שלבם מייחל ומצפה באה להם תאותם עברו בהם בהשגת ידם את תאות לבם: (ח) ימיקו. את רעיהם: וידברו ברע עושק. לעשוק אביוני': ממרום ידברו. כגון פרעה וסנחריב וכ"כ מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה') מי בכל אלהי הארצות (ישעיה ל"ו) אעלה על במתי עב (שם י"ד) וזהו שתו בשמים פיהם: (י) לכן ישוב עמו הלום. לפי שעמו רואי' דרך רשעים צלחה ישובו על דרך הרשעים ללכת בדרכיהם: הלום. כמו מי הביאך הלום (שופטים י"ח) הלום פה: ומי מלא ימצו למו. ומים של פלג המלא הם ד"ת הם נחשבים למו תמצית ומזולזלים בעיניה': (יא) ואמרו איכה ידע אל. איכה נוכל לומר שיש דעה בהקב"ה ותורתו אמת: (יב) הנה אלה רשעים. הם ועוברי' על תורתו והרי הם שלוים בעולם ומגדילים כח ועושר: ושלוי עולם. לשון שלוה: השגו. הגדילו. ומנחם פירש ישוב עמו הלום. ישוב הרשע להלום את עמו של הקב"ה והראשון למדתי מדבריו של ר"מ בר יצחק שליח צבור זצ"ל: (יג) אך ריק זכיתי לבבי. כל זה מוסב על ואמרו איכה ידע אלוגם אומר אך לריק ועל חנם אנו שומרים מצותיו של הקב"ה והרי אנו נגועים כל היום: (יד) ותוכחתי. נראית כל היום תמיד מבקר לבקר מתחדשות צרות חדשות: (טו) אם אמרתי אספרה כמו. אמר אסף אם אמרתי בלבי לספר את הכל כמו

חסר בי"ת והטעם באולם כל אחד בריא באולמו וטעם להזכיר אולם כי הוא דר בבית ככבד שיש לו אולם כמו האולם של בית השם הנזכר בדברי הימים או בעבור שהדירה באולם בריאות לגוף בעבור האויר שהוא מגולה ויש סתר מלמעלה והנכון בעיני אחר שהזכיר שלום רשעי' אראה בחייהם גם במותם ימותו ובלא פגעי' ותחלואי' נגעי' ומכאובי' כאילו אין לנפשם קשורים עם גופם ואולם על משקל טובם והטעם כוחם שהוא כח התולדת השומרת הגוף והוא מגז' יש לאל ידי והנה הטעם ימותו במותם בלא יגיעה ובחייהם כח תולדתם חזק ובריא: (ה) בעמל. בעבור היותם עשירים: ועם אדם. הטע' כפול או בבא נגע באויר שהוא כולל הם ימלטו מהנגע ולא הצדיקים: (ו) לכן. ענקתמו. מגז' וענקים לגרגרותי' כדמו' זר זהב ויעטוף מגזר' המעטפו': שית. כמו שית זונה כמו דרך וי"א כי יעטוף כמו תפלה לעני כי יעטוף וטעם שית פאה והטעם כי החמס יעטוף להם לכל פאה כאילו הוא ברשותו: (ז) יצא. אמר ר' משה עינימו כמו כעין הבדולח מרוב החלב יצא ונראה עין יפה למראה ויש אומרים מרוב חלבם כאילו יצא עינימו כדרך עינים להם ולא יראו. ומלת משכיות על דעת ר' משה כמו מחשבות כי השכוי כינוי ללב לאחד שנים טעמים כאחד כתרגום יצף ה' כאילו משכיות מראות כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ויהי פי' שכיות החמדה או יהיה כטעם ואבן משכית מצויירת והציורים הם המחשבות וטעם עברו שעברו אין בני אדם לחשב: (ח) ימיקו. מגזר' המק בשרו הפועל יוצא והפועל חסר כאילו ימיקו בדיבור' שלימים וידברו בדבור רע העושק והחמס שעשו ולא ייראו מהשם וזה טעם ממרו' ידברו כי אין מרום עליהם: (ט) שתו. דגשות התי"ו כי היא מפעלי הכפל שיחשבו כי אמרות פיהם כאילו הם בשמי' שהם גזורות אין להשיבם והאחר המדב' כזאת הוא מהארץ וזה טעם ולשונם תהלך בארץ והנכון בעיני כי שתו בשמים פיהם שהם מדברים בשם ובמלאכיו ולשונם כמרגלים שהם הולכים בארץ לדבר ולספר שמץ או דופי ודבר שנמצא בצדיקים וטעם תהלך כאילו הולכת לשמוע דופי: (י) לכן. אמר רבי משה הלום תואר מגזרת והלמה סיסרא כאילו כתוב הלום קמוץ הה"א ושורק בוי"ו כדרך מוכה ונגוע: ומי מלא. חסר כום: ימצו. מגזרת ומצית ובאה המלה מלעיל בעבור היות הטעם בתחלת מלת כמו כי זה משפט הלשון כמו עשה לי את החיל הזה ומ"ם למו שב אל הנזכרים בתחלת המזמור והם ברי לבב והנכון שהוא שב למלת עמו כי ימצא בלשון יחיד ורבים ולפי דעתי שהלום כמו הנה כמו הבא עוד הלום איש כי עמו ישוב בעבור זה שרואה או ישוב מגזרת שובב או ישיב אל לבו ולא ידע מה טעם זה: (יא) ואמרו. יש אומרים הרשעי' ולפי דעתי שהאומרים הם עם השם והעד הנה אלה רשעים: (יב) הנה. הטעם שהצדיקים יודעים דעת אמת שיש אלוה נשגב מדעת אדם והוא חכם לב שידע הכללים שהם עומדי' והחלקים שהם הפרטים הם משתנים בכל עת כן לא ידעם השם כי אינם עומדים והנה הספק בידם בעבור ראותם הרשעים שהם שלוי עולם בגופם ורבי עושר כמו עשה לי את החיל הזה: (יג) אך. דברי המשכיל וטעם זכיתי לבבי שמחשבתי מחשבת אמת ואמונתי זכה עם הבורא ובעבור זה נברא האדם עד היות נשמתו בחייו זכה ומזהירה ככוכבים וטעם בנקיון כפי שלא עשה מעשה גיעול וטינוף מה שאיננו ראוי לעשות והזכיר כפי כי רוב המעשים בכפים: (יד) ואהי נגוע. מהרשעים ווי"ו ותוכחתי סימן הפעול כי הרשעי' יוכיחוהו הפך ותוכחתי לא אביתם שהוא סימן הפועל ולפי דעתי כי נגוע מפאת ראשו לסבלו עמל לכבוש יצרו ותוכחתי לנפשו. וטעם לבקרים בכל בקר כמו חדשים לבקרים: (טו) אם. דברי המשורר אם

מצודת דוד

זמן מותם אין להם תחלואים ויסורים וכ"א בריא הוא כבנין אולם: (ה) בעמל אנוש. בעת בוא עמל על אנשים אין הוא בכלל העמל ואינם מנוגעים עם שאר בני אדם: (ו) ענקתמו. מעלה גאוה סביב צוארו כענק הזה המסבב הצואר: יעטף. יכסה עצמו במכחר להרבות על אנשים לשית ולקחת החמס לעצמו: (ז) יצא. מרוב שומן ידמה שיצאו עיניהם כאילו אין להם עינים כי בעובי שומן הפנים יתכסו העינים: עברו. מלאו הצלחות מרובות עד כי עברו ליותר מאשר עלה בלבם להיות צופים ומביטים עליה: (ח) ימיקו. ימסו בני אדם במעשיהם ובכל עת ידברו ברע ועושק וכל מחשבתם באלה: ממרום ידברו. מדברים כלפי מעלה כפרעה וכנהריב והדומים: (ט) שתו. שמו פיהם לדבר מול יושב שמים: ולשונם. אף כי לשונם תהלך בארץ מתחת השמים יעיזו פניהם לדבר מול יושב שמים (י) לכן. בעבור רוב שלות הרשעים עם גודל רשעתם: הלום. הנה ר"ל למעשה הרשעים ההם: ומי מלא. מי כוס מלא תרעלות ימצו וישתו ר"ל מאוד דעותיהם נמשכות אחר מעשה הרשעים ההם: (יא) איכה ידע אל. מעשה בני אדם: ויש דעה. לדעת הכל וכפל הדבר במ"ש: (יב) הנה אלה. רשעים הם והמה בשלוה מעולם וגדלו עושר רב: (יג) אך ריק. לריק ובהנם הייתי זך הלבב מבלי הרהור עון ובחנם רחצתי כפי להיות מנוקים מגזל ושאר עבירות: (יד) ואהי. והנה מעשה הסוב הועילו להיות נגוע בכל עת ולהביא עלי תוכחות יסורים בכל בוקר כי הלא להרשעים אין

מצודת ציון

ובריא. מלשון בריאות: אולם. ארמון: (ו) ענקתמו. מל' ענק והוא עדי הצואר: יעטף. מל' עטיפה ומכסה: שית. ענין שימה: (ז) משכיות. ענין הבטה וכן מי יתן לשכוי בינה (איוב ל"ח) והוא הלב המביט והושב הנולדות ומושכלות וקרוב הוא ללשון ארמי כי מלפפ (בראשית ל') תרגומו סכותא: (ח) ימיקו. מלשון המקה והמסה: (י) הלום. הנה כמו אל תקרב הלום (שמות ג'): ימצו. מלשון מציצה: למו. להם: (יב) השגו. גדלו כמו כארז בלבנון ישגה (לקמן צ"ב): חיל. עושר

אבן עזרא

אם אמרתי בלבי או אומר לאחרים : אספרה כמו . אלה ומלת אלה חסרה כדרך ה' הטוב יכפר בעד אותם שאכלו הפסח כי לא כתוב כי כל לבבו שב אל חזקיהו אהיה בוגד בדור בניך השם שלא תהא אמונת לב באמונתם והנה יחסר בי"ת הנה בדור בניך הם שקבלתי התורה מפיהם : (טו) ואחשבה . כאשר חשבתי לדעת זה הסוד לא יכולתי לו זה הוא עמל בעיני : (יז) עד . עתיד תחת עבר כאילו ידבר על זמן עומד כאשר פירשתי וטעם מקדשי אל ששם כהני השם וחכמי ישר' והם גלו זה הסוד והוא אבינה לאחרית' כי לא הובא האדם בעולם הזה להתענג בו או להיותו מלך או עשיר רק שתהי' אחריתו טובה וזה הוא שכר נפשות הצדיקים : (יח) אך . הרשעים בעולם הזה כמפותים ידברי חלקות ולבסוף יהיו למשואות כמו שואה ומשואה לתוהו ואשר איננו בדרך רשעים להשמדם בסופם וי"א כי למשואות מגזרת הנשא השיאני והטעם כפול : (יט) איך . טעם ספו תמו על נפשותם : בלהות . כמו בלהות אתנך כי יש שישוב לאין ולהבל והעד ואינך : (כ) כחלום . שאין בו אמת בהקיץ החולם ככה צלמם יהיה בזוי בעיר והטעם שהיו נשכחים כי נשכח זכרם : (כא) כי . י"א יתחמץ מגז' חומץ דרך משל כי ישוב לבי חומץ עם כליותי עת שאשתונן מגזרת חץ שנון ור' משה פירש בו בלשון חכמינו ז"ל אמן את הדין : (כב) ואני . הייתי בתחל' לנגדך שלא ידעתי סוד הרשעים כבהמה עד שעזרתני ונגלה הסוד לי וזה הוא : (כג) ואני . טעם אחזת ביד ימיני ולא כמוטו פעמי כאשר הזכיר נטיו רגלי : (כד) בעצתך . תקחני . מלת לקיחה בלא דבר היא התחברו' נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו לעולם ע"כ בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם והנה יבקש זה המשורר עזרני ונחני והרגילני בעצתך ואחר שתעשה לי זה הכבוד אז תקחני וכמוהו כי יקחני סלה או פי' ואחר ואחר כן תקחני ואני ככוד כאחד המלאכים : (כה) מי . אמר רבי משה הטעם כל חפצו הוא בשמים להיותו עם המלאכים כאילו אמר כל אשר לי הוא בשמים ועמך אין לי חפץ בארץ אמר ר' יהודה הלוי מ"כ מי הו' שאני מבקש הוא בשמים כדרך מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ולפי דעת הגאון כי תחסר מלת זולתך אחר בשמי' ולפי דעתי כי אין לו חפץ בשמים ובארץ אחר אבוד גופו על כן אחריו : (כו) כלה שארי . זה הגוף ולבבי זה הנפש המתאוה שהיא כח התולדת רק צור לבבי כטעם תוקף ולבבי כדרך אחרי לבבכם ואחרי עיניכ' וטעם צור לבבי הוא הדבק העומד לעולם ולא יאבד על כן אחר זה : (כז) כי . כדרך יחד כסיל ובער יאבדו : כל זונה ממך . הוא היוצא במחשבתו ובמעשיו מרשות השם : (כח) ואני קרבת אלהים . כנגד רחקיך וטעם לי טוב כי זה הוא הטוב באמת : שתי . חסר תי"ו השורש כדרך וכרתי להם ברית שלום להתחברות

תהלים עג

דּוֹר בָּנֶיךָ בָגַדְתִּי : טו וָאֲחַשְּׁבָה
לָדַעַת זֹאת עָמָל הִיא בְעֵינָי : הוא ק'
יז עַד אָבוֹא אֶל מִקְדְּשֵׁי אֵל אָבִינָה ל'
לְאַחֲרִיתָם : יח אַךְ בַּחֲלָקוֹת תָּשִׁית ב' ס"ף
לָמוֹ הִפַּלְתָּם לְמַשּׁוּאוֹת : יט אֵיךְ הָיוּ ב'
לְשַׁמָּה כְרָגַע סָפוּ תַמּוּ מִן בַּלָּהוֹת : ג'
כ כַּחֲלוֹם מֵהָקִיץ אֲדֹנָי בָּעִיר ׀ ג'. ל'
צַלְמָם תִּבְזֶה : כא כִּי יִתְחַמֵּץ לְבָבִי ל'. ב'
וְכִלְיוֹתַי אֶשְׁתּוֹנָן : כב וַאֲנִי בַעַר ל'
וְלֹא אֵדָע בְּהֵמוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ : ג'
כג וַאֲנִי תָמִיד עִמָּךְ אָחַזְתָּ בְּיַד
יְמִינִי : כד בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי וְאַחַר
כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי : כה מִי לִי בַשָּׁמָיִם
וְעִמְּךָ לֹא חָפַצְתִּי בָאָרֶץ : כו כָּלָה
שְׁאֵרִי וּלְבָבִי צוּר לְבָבִי וְחֶלְקִי
אֱלֹהִים לְעוֹלָם : כז כִּי הִנֵּה רְחֵקֶיךָ ל'
יֹאבֵדוּ הִצְמַתָּה כָּל זוֹנֶה מִמֶּךָּ : ל' מ"ל ב' חד חס'
כח וַאֲנִי ׀ קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי טוֹב ב'
שַׁתִּי ׀ בַּאדֹנָי יְהוִה מַחְסִי לְסַפֵּר ל' ד' כסי' ע' רפי' בלוס'
כָּל מַלְאֲכוֹתֶיךָ : ל'

תרגום

אֶשְׁתָּעֵי דִּכְמָתְהוֹן הָא עַל דָּר
בְּנָךְ אַרְשְׁעִית : טו וַחֲשִׁיבִית
לְמִדַּע יַת דָּא לְעוּת הוּא בְעֵינָי :
יז עַד זְמַן פּוּרְקָנָא דְּאֵיתֵי לְוַת
מַקְדְּשֵׁי אֱלָהָא אֶתְבְּיַן לְסוֹפְהוֹן :
יח בְּרַם בְּקַבְלַיָּא שַׁוִּיתָא לְהוֹן
רְמִיתִנּוּן לְשַׁהֲוָתָא : יט הֵכְדֵין
הֲווֹ לְצָדוּ כְּשַׁעְתָּא כָּלוּ
אִשְׁתֵּיצוּן מִן אִתְרַגְּשִׁין :
כ הֵיךְ חֶלְמָא מִן גְּבַר דְּמִתְּעַר
יְיָ לְיוֹם דִּינָא רַבָּא בְּאִתְּעַר
יַתְהוֹן מִן בֵּית קְבוּרַתְהוֹן
בְּרֻגַז דְּמוּתְהוֹן תְּבַסַּר :
כא אֲרוּם יְחוּשׁ לִבִּי וְכוּלְיָתִי
בְּעֵרָן כְּאֶשָּׁא : כב וַאֲנָא שַׁטְיָא
וְלָא אֵידַע הֵיךְ בְּעִירֵי
אִתְחַשְׁבֵית גַּבָּךְ : כג וַאֲנָא
תְּדִירָא עִמָּךְ אוּחַדְתָּא בְּיַד
יְמִינִי : כד בְּמַלְכוּתָךְ תְּדַבְּרִנַּנִי
וּבָתַר דִּשְׁלִים אַיְקְרָא
דַאֲמַרְתָּא עֲלַי לְאַיְתָאָה
תְּסַבְּנַנִי : כה מִן כְּוָתָךְ דִּילִי
בִּשְׁמַיָּא אֶלָּא אַתְּ וְעִמָּךְ חַבְרָא
לָא צְבִיתִי בְּאַרְעָא : כו אִשְׁתֵּיצָא
גּוּשְׁמִי וְלִבִּי תַּקִּיפָא דְּבָחֵין
לִבִּי וְחוּלָקִי אֱלָהָא לְעָלְמָא :
כז אֲרוּם הָא רַשִּׁיעַיָּא דִּי מִתְרַחֲקִין מִנָּךְ יֵאבְדוּן שֵׁיצֵיתָא כָּל דְּטָעֵי מִן בָּתַר דַּחַלְתָּךְ :
כח וַאֲנָא לְמִקְרַב בַּיְיָ לִי טָב שַׁוִּית בַּיְיָ אֱלֹהִים רוּחְצָנִי לְאִשְׁתָּעָאָה לְצַדִּיקַיָּא כּוּלְהוֹן

כפי ואסובבה . וארחץ בנקיון כפי . קדמא חס' : ה' כתיבן היא וקריין הוא וסימ' ואחשבה לדעת זאת . ויתרון ארץ בכל היא . ותלך ותעשה כדבר אליהו תנינא דפסוק . כי הוא זמה והיא עון פלילי תנינא דפסוק . ה' אלהינו כל ההמון הזה . וחילופי' ג' כתובי' הוא וקרי' היא וסימ' ותלך ותעשה כדבר אליהו קדמא דפסוק . כי ערוך מאתמול . כי הוא זמה והיא עון פלילי קדמא דפסוק : ולא אדע ג' וסימ' בישעיה סימ' מ"ז : זונה ב' חד חס' וחד מלא וסימ' אם זנה אתה ישראל . הצמתה כל זונה ממך . קדמא חס' :

תולדות אהרן עד אבא . ב"מ כו : בלמתה . סנהדרין קו :

רשי

כמו שהוא כל מה שעמו אומר על זאת : הנה דור בניך בגדתי . כלומר אשים אותם בוגדים ורשעים : (טו) ואחשבה . בלבי : לדעת זאת . מה היא מדתו של הקב"ה כן הוא עמל בעיני נראית היתה מדה זאת לי עמל ולא משפט : (יז) עד . אשר באתי : אל מקדשי אל . אשר בירושלים . וראיתי מה שאירע בסנחרב ואז הבינותי לאחרית הרשעים שהוא לאבדון ואמרתי אך כל הטובה הבאה להם חלקות הם שהקב"ה מחליק להם הדרך שלהם שתהא נוהה וחלקה למען לא יתנו לב לשוב אליו ויאבדו: (יח) אך בחלקות תשית למו . כל הטובה הבאה להם שהרי סופם הפלתם למשואות : (יט) מן בלהות . מן שדים : (כ) כחלום מהקיץ . כשינה שאין לה קץ שהוא שינת עולם כן היתה להם ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור (ישעיה ל"ז): אדני בעיר צלמם תבזה . בירושלים שהרעו עליה שם נתבזה צלם דמותם ונשרפו כלם : (כא) כי יתחמץ לבבי . מטרם שראיתי מפלה זו ברוח הקדש היה לבבי מתחמץ על דרך הרשעי' שלאה . ובכליותי הייתי משתונן . ל' חרב שנון . וכשהוא מתפעל התי"ו נותנת באמצע שורש התיבה כדרך כל תיבה שיסוד תחילתה שי"ן : (כב) ואני . הייתי בער ולא הייתי יודע מה היא המדה וכבהמה הייתי עמך : (כג) ואני . אע"פ שהייתי רואה כל זה תמיד הייתי עמך ולא זזתי מיראתך : אחזת ביד ימיני . להחזיקני ביראתך כשקרבו רגלי לנטות מדרכך כמו שאמר למעלה כמעט נטיו רגלי : (כד) תנחני . נחיתני : ואחר כבוד תקחני . אילו היה טעם על כבוד היה פתרונו לאחר שהשלמת לסנחרב כל הכבוד שפסקת לו תקחנו אליך הפלאת נסיך לישראל והחרבת את סנחרב עכשיו שהטעם על ואחר זה פתרונו ואחרי כן לכבוד תקחני משכתני אליך לכבוד ולתפארת : (כה) מי לי בשמים . שום מלאך שבחרתי לי לאלוה לא בחרתי אלא אותך : (כו) כלה שארי . נתאוה בשרי ולבבי לך: כלה שארי . ל' תאוה כמו (לקמן קי"ט) כלתה לישועתך נפשי : (כז) זונה ממך . נפרד ממך : (כח) מלאכותיך . שליחותיך רוח הקודש הבא

מצודת דוד

אין מחסור ואני מוכה ומעונה : (טו) אספרה כמו . לספר הדבר כמו שהוא ר"ל כל מה שיש להרהר : הנה דור . הנה הספור יסית שאף בני הדור ההוא שהמה בניך ר"ל מאמיניך בך הנה בשמעם מה שיש להרהר יעשם אותם לבוגדים ולזה לא ארבה עוד לדבר : (טז) ואחשבה . אהרהר במחשבתי לדעת ולהבין את זאת על כי נראה בעיני שהדבר הזה הוא עמל ולא משפט יושר : (יז) עד אבא . לא הבנתי דרכי ה' עד אשר באתי אל המקדש ואל הכהנים המתבודדים שם בעיון החכמה ואת פיהם שאלתי ואדע מלין יענוני ואבינה לאחרית הרשעים שאיננה מוטבה : (יח) אך בחלקות . כל מוכחם המה אך לתשלום גמול מעט מעשה הטוב שעשו למען תחליק דרכם שימעדו מהר לפול בהשכת הצרות ולא יהיה להם זכות מה להגן : (יט) איך . כל רואיהם יתמהו עליהם ויאמרו איך נעשו שממה כרגע וכלו מן הצרות המבהילים : (כ) כחלום . כמו החלום שמעת הקיצה חלף והלך לו כן יכלו פתאום : בעיר . במקום רואים הבזה צלמם ודמותם : (כא) כי יתחמץ לבבי . כי בעוד היה לבי כעוס על הדבר ובעוד אחדד כליותי להרהר : (כב) ואני בער . עדיין הייתי בער ולא אדע מדוע דרך רשעים צלחה : עמך . בהנהגה אשר עמך הייתי

מצודת ציון

עושר כמו חיל כי ינוב (לעיל ס"ב) : (יח) תשית . תשים : למשואות . ענין חושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל') : (יט) ספו . ענין כליון כמו ספתה בשמות (ירמיה י"ב) : בלהות . הוא הפוך מן בהלות : (כ) צלמם . דמותם : (כא) יתחמץ . מלשון חומץ ובא בדרך השאלה על הכעס : אשתונן . מל' שנון וחדוד : (כב) . בער . שוטה וסכל : (כו) כלה . ענין תאוה : שארי . בשרי כמו אם יכין שאר לעמו (לקמן ע"ח) : (כז) הצמתה . ענין כריתה כמו צמתו מלמיתי (לעיל ס"ט) : זונה . ענין הסרה ועפ"ז נקראת המנאפת בשם זונה על אשר סרה מדרכי הצניעות : (כח) מלאכותיך . מל'

רשי

הבא בלבי לאמרו: (א) יעשן אפך. כל הכועס נחיריו מוציאין עשן: (ב) קנית קדם. לפני בריית עולם שנאמר (לקמן צ') מעון אתה היית לנו בטרם הרים ילדו: זה שכנת בו. תקון לשון הוא כמו (ישעיה מ"ב) זו חטאנו לו והוא כמו אשר שכנת בו: (ג) הרימה פעמיך למשואות נצח. הגבה פעימות ובהלות שלך שיבו לאויביך למשואות נצח על כל אשר הרע האויב בבית המקדש. כן חברו מנחם עם ותפעם רוחו. למשואות לשון חורבן כמו שאיה (שם ו'). תשאה שממה (שם"א): (ד) מועדך. הוא בית המקדש אשר נאמר בו ונועדתי לך שם: שמו אותותם. כשגברה ידם להחריבו אז שמו להם את אותות קסמיהם שהם אותות אמת ומה הם הקסמים קלקל בחצים שאל בתרפים: (ה) יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. יודע האויב כשהיה מכה בשערי פתחי המקדש שהוא כמביא מכותיו למעלה ברקיע ומנין היה יודע שהרי היה רואה שהיה העץ מסבך ואוחז את הקרדומות ובולען כמו שאמרו רבותינו כולהו בלעתינהו חד תרעא דירושלים. בסבך עץ קרדמות לשון נאחז בסבך (בראשית כ"ב). העץ סובך אותם והם נסבכין בו: (ו) ועתה. אע"פ שהיה רואה שלפני הקב"ה קשה לא נמנע מלהלום כל פתחיה וכל שעריה יחד: בכשיל וכילפות. כלי מ.הית של נגרים הם ובקרדומו' בא לה תרגום יונתן בכשילא. כילפות לשון ערבי הוא כך פי' דונש והוא מכלי הנגרים: יהלומון. האויבים: (ח) אמרו בלבם נינם יחד. נינם מושליהם וכן (לעיל ע"ב) ינון שמו. ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט) כל מושליהם מחשבה א' להם הראשונים כאחרונים להזדווג לפטרונס של ישראל תחלה ואח"כ יזדוונו להם ותדע שהרי שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ כל בתי וועד שלו. פלשתים החריבו שילה נבוכדנאצר החריב בית ראשון ואחרים החריבו בית שני: (ט) אותותינו. שהבטחתנו ביד נביאך אין אנו רואים אותם בימים רבים שאנו בגולה נתנבא אסף על ימי הגלות (האחרון): עד מה. עד מתי נהיה בצרה זו:

מקרב

אבן עזרא

להתחברו' שני תוי"ן: מלאכותיך. לשון רבים והיחיד מלאכה ומזאת הגזרה מלאך והמלה רביעית הנקרא כן בעבור שעושה תמיד מלאכת השם וכאשר יתכם המשכיל ויכיר מלאכות השם ויוכל לספרם בלבו או אל אחר או ידע דעת עליון ובעבור זה נקרא כל האדם: (א) משכיל לאסף למה אלהים זנחת. מלת משכיל תחלת פיוט והנה זה המזמור על אותו הטעם: למה. פעול: זנחת. הגאון בעבור שידמה הכעס לאש על כן נקרא אפך: (ב) זכור. טעם קנית שהיו כמו נמכרים במצרים. יתכן להיות שבט נחלתך שבט שהוא נחלתך כמו והם עמך ונחלתך או נחלתך כמו בהר נחלתך ויהיה שבט סמוך והעד הר ציון: (ג) הרימה. הטעם כדרך קומה ה'. אמר רבי משה הכהן כי למשואות שם תחת שם הפועל כאילו כתוב להשאות כל הרע אויב בקדש כל אויב שהרע בקדש כי הוא הפוך כמו כל תשא עון וקח טוב שהטעם כל עון תשא ולפי דעתי כי למד למשואות כמו בעבור כלמ"ד פן יאמרו לי והנה הוא הרימה פעמיך בעבור נחלתך הנזכרת למעלה שהוא משואות נצח כל אשר הרע אויב בקדש וכן כל תשא עון כל שתשא עונינו תקח הטוב שיש בידינו והוא הודות לשונינו שספתינו טובות מפרים להביא וזה הוי"ו שהוא וקח טוב לא יוכל אדם להבינה איך תשמש רק כלשון ישמעאל שכמוהו פ"א רפה וככה טוב ויחיל ודומם ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ויעזב את עבדיו: (ד) שאגו. נקראו המקדשים מועדים בעבור התחברות שם ישראל במועדים וכמוהו שרפו כל מועדי אל בארץ ואותותם כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם: (ה) יודע. אמר רבי משה כי זה קשור עם הפסוק שהוא אחריו והוא מספר כי עת בנות שלמה את בית ה' ותצוב החוצבים את האבנים היה חושב המביא בתי ידים בגרזן לחצוב את האבן כי הגיע מעלה למעלה וככה הוא יודע למעלה כהביא המביא בסבך עץ קרדומות ולפי דעתי כי בעת שיובאו הקרדומות בסבך עץ לכרות העץ שהיה לבניין הבית היה לו שאון למעלה: (ו) ועתה. בכשיל וכילפות. כלי ברזל להשחית ויש אומרים כי כשיל מגזרת כשלון וכלפות בהתחלף הכ"ף בקו"ף שהיו מלקפים כמו כובע וקובע: (ז) שלחו. הלמ"ד קל ואף על פי שהוא מהבנין הכבד כמו בקשו נפשי אמר בן בלעם כי זה הפוך שהנכון שלחו אש במקדשך ויתכן שהטעם שהיה האש סביב וכאילו המקדש משולח: (ח) אמרו. נינם. חסר וי"ו ולא הזכיר מי אמרו ורבי מריטס אמר כי נינם מגזרת לא תונו אף על פי שמלת לא תונו מהבנין הכבד ונינם מהבנין הקל כדרך ונירם ולפי דעתי שזה נכון והנה העד חרב היונה: (ט) אותותינו. הפך שמו אותותם אותות וטעם אותותינו כפי פירושינו לדברי הנביאים: (י) עד מתי. פעול: יחרף. הוא את שמך כדרך למה אלהים

עד

עד א מַשְׂכִּיל לְאָסָף לָמָה
אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לָנֶצַח יֶעְשַׁן אַפְּךָ ב' אף פ'
בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ׃ ב זְכֹר עֲדָתְךָ ׀ ב' גנן
קָּנִיתָ קֶּדֶם גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ
הַר־צִיּוֹן זֶה ׀ שָׁכַנְתָּ בּוֹ׃ ג הָרִימָה
פְעָמֶיךָ לְמַשֻּׁאוֹת נֶצַח כָּל־הֵרַע ב' א' מ"ל וא' חס' . ד'
אוֹיֵב בַּקֹּדֶשׁ׃ ד שָׁאֲגוּ צוֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב
מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ אוֹתֹתָם אֹתוֹת׃ ה יִוָּדַע ג' חס' בליש' ל' כתיב כן
כְּמֵבִיא לְמָעְלָה בִּסֲבָךְ־עֵץ ו'ואחד כסבך
קַרְדֻּמּוֹת׃ ו וְעַתָּ פִּתּוּחֶיהָ יָּחַד ועתה ק'
בְּכַשִּׁיל וְכֵילַפּוֹת יַהֲלֹמוּן׃ ז שִׁלְחוּ ל' ומ"ל ל' ל' רפי'
בָאֵשׁ מִקְדָּשֶׁךָ לָאָרֶץ חִלְּלוּ מִשְׁכַּן־
שְׁמֶךָ׃ ח אָמְרוּ בְלִבָּם נִינָם יָחַד ב' ר"פ לכו וגכתידם ל' כתיב כן
שָׂרְפוּ כָל־מוֹעֲדֵי־אֵל בָּאָרֶץ׃
ט אוֹתוֹתֵינוּ לֹא־רָאִינוּ אֵין־עוֹד
נָבִיא וְלֹא־אִתָּנוּ יֹדֵעַ עַד־מָה׃
י עַד־מָתַי אֱלֹהִים יְחָרֶף צָר יְנָאֵץ

תרגום

פקודי שליחותך: א שכלא טבא על ידוי דאסף למה אלהא רחקתא לעלמין יתקף רוגזך בעאן רעיתך: ב אדכר כנשתך דקניתא מלקדמין פרקת ממצרים שבטי אחסנתך טור דציון דנן די שריתא שכינתך ביה: ג ארים אסתורך למשוק אומיא לעלמין דבכל חיליה אבאיש בעל דבבא בקודשא: ד אכלין מעיקך במצע זמניך שוון אתותהון אתיא: ה יצקף בקורנסא היך גבר דמרים ידי בסביך קיסיא למקטע בכולביא: ו וכדין גליפיהא גררין כחדא בקופיץ ובמפסלת דיוסטר מחין במרזופין: ז אדליקו בנורא בית מקדשא לארעא אפיסו משכן דאתקרי ביה שמך: ח אמרו בלבהון בניהון כחדא אוקידו אבהתהון כל מערעיא אלהא בארעא: ט אתותנא דיהבו לנא לא נבייא לא חמינא לית תוב נביא ולית עמנא דידע עד אימתי: י עד אימתי אלהא יחסד מעיקא ירחיק בעיל דבבא

יעשן ב' וסי' לא יאבה ה' סלוח לו. למה אלהים זנחת: כצאן ב' וסי' וכל חום בצאן לבן. יעשן אפך בצאן מרעיתך: קרדמות ג' בליש' וסים' ויעל אבימלך הר צלמון. קולה כנחש ילך כי בחיל. בסבך עץ
תולדות אהרן שאגו צורריך. גיטין נו: יודע כמביא. סנהדרין לו: פתוחיה. שם:

מצודת דוד

הייתי כבהמה כי לא הבנתיה: (כג) ואני תמיד עמך. ומ"מ הייתי תמיד עמך ולא זזתי ממך וכאילו אחזת ביד ימיני ללכת אחריך: (כד) בעצתך. כאלו נהגת אותי ללכת בעצתך: ואחר. אחר כל אלה תקח אותי הכבוד ר"ל בעבור שלא זזתי ממך השגתי את הכבוד בהבנת הדבר לאמתו: (כה) מי לי. עתה רואה אנכי כי אין מי בצבא השמים להרע או להיטיב: ועמך. לא חפצתי לשתף עמך את מי בארץ כי אין דומה לך: (כו) כלה. בשרי ולבבי יתאוו לה': צור לבבי. כי אלהים הוא החוזק לבבי וחלקי לעולם: (כז) רחקיך. הרחוקים ממך יאבדו כאשר משלם הכרת כל הסר ממך: (כח) ואני וגו'. יש לי קרבת אלהים כי אקרב עצמי אליו: שתי. שמתי מחסי בה': לספר. לעסוק בספורי מעשיך הנוראים והנפלאים ולא לעסוק בדברי זולת: **עד** (א) זנחת לנצח. למה עזבת את ישראל זה זמן רב עד שנראה כאלו כן יהיה לעולם: יעשן. למה יעשן אפך בישראל שהמה הצאן שאתה רועה: (ב) קנית קדם. אשר קנית לך לעם מזמן קדום מאז גאלתם ממצרים והבאתם אל הר ציון זה שכנת בו והוא מקרא קצר: (ג) הרימה פעמיך. הרם רגליך ללכת להשחית עד כלה את כל האויב העושה הרעה בבהמ"ק והוא הפוך כמו כל אויב הרע בקדש וכן תשא עון (הושע יד) ומשפטו כל עון תשא: (ד) בקרב מועדך. בתוך בה"מ מקום שהיו מועדים שם כל ישראל והשכינה עמהם: שמו אותותם אותות. אמרו שהאות שלהם הוא אות אמת כי עד לא הלך נ"נ על ירושלים עשה אותות לדעת אם יעלה כמ"ש שאל בתרפים ראה בכבד (יחזקאל כא) ובא לו האות ללכת והאמר שכבשה אמר שים ממשות באלה האותות: (ה) יודע וכו'. כל מי שהביא קרדומו בסבך עצי הלבנון לחטוב ארזים להביאם לבנין בה"מ היה נודע לו כאלו מביא למעלה לפני כסא הכבוד כי למעלה רבה היה נחשב בעיניו: (ו) ועתה. בעת החורבן כל פתוחי הזהב שבעל הקירות היו הגוים הולמים ומשברים בכשיל וכילפות: (ז) שלחו באש מקדשך. כמו שלחו אש במקדשך: לארץ. מקום שכינת שמך חללו והשפילו עד לארץ: (ח) נינם יחד. כל בריתם בעצה אחת: כל מועדי אל. כל

מצודת ציון

מלשון מלאכה ומעשה: (א) זנחת. עזבת כמו זנח ה' מזבחו (איכה ב): יעשן. הוא ענין כעס כי ע"י חמום הכעס נראה יוצא מהנחירים כמו עשן ואמר בלשון הנופל באדם כדי לשבר את האוזן: (ג) פעמיך. הרגלים שפוסעין בהן וכן פעמי דלים (ישעיה כ"ו): למשואות. ענין חושך: (ד) שאגו. צעקו: מועדך. מל' וועד ואסיפה: (ה) בסבך. הענף נקרא סבך ע"ש שמסתבכים ונאחזים זה בזה כמו נאחז בסבך (בראשית כ"ב): קרדמות. גרזנים: (ו) פתוחיה. ענינו החטירה והחקיקה של צורות ודקלים כמו פתוחי חותם (שמות כ"ח): בכשיל וכילפות. שמות כלים עשוים לשבר בהם אבנים: יהלומון. ענין הכאה ושבירה כמו והלמני צדיק (לקמן קמ"א): (ז) שלחו. ענין הנחה והבערה: חללו. מל' חולין: (ח) נינם. ענין ברית כמו ינון שמו (לעיל ע"ב): (ט) עד מה. עד מתי וכן עד

במקומות

אבן עזרא

אלהים זנחת לנצח: (יא) למה תשיב. כדרך תשיב אחור ימינו ידך השמאלית כאילו הזכיר שתי ידיך דרך משל והאמת שתכלה מקרב השוכן שם שהוא אויביך: (יב) ואלהים. כדרך ינאץ אויב שמך לנצח שהוא מלך ישראל: פועל ישועות. ידועות בעבורנו בקרב הארץ: (יג) אתה. פוררת. כפול מעלומי הע"ן כדרך פור התפוררה או כדרך ויפרפרני הפך שלו והטעם כי ממשלתך מושלת בארץ כאשר הזכיר בקרב הארץ בים והתנינים אשר בו ויש אומרים כי זה רמז לבקיעת ים סוף וטעם שברת בשובו לחרבה ויש אומרים כי התנינים פרעה ושלישיו: (יד) אתה. אמר רבי משה כי כל שוחה בים וגופו גדול יקרא לויתן והאות שהזכי' ראשי ולא ראש אחר ולפי דעתי שלויתן דג גדול ותחסר מלת כל כמו ראשי כל לויתן והנה השם נתנו מאכל לעם לציים שהם שוכנים בציים כנגד הים וידוע כי יש מקומות שיאכלוהו מעת לעת בזמן ידוע ורבי משה אמר כי לעם לציים כמו לעבדך ליעקב וטעם לציים לאנשי הספינות: (טו) אתה בקעת. ביבשה כמו יבקע צורי' במדבר: איתן. שם כמו וישב הים לפנות בקר לאיתנו: (טז) לך. הטעם שאתה עושה אלה הנפלאות בכל זמן ביום ובלילה כי המושלים בהם אתה הכינותם: מאור. הוא הירח והזכירו לפני השמש בעבור שהשלים במלת לילה כי כן דרך המקרא ואתן לעשו: (יז) אתה. הטעם שהזכיר הדבר והפכו בקעת והובשת וכולם בארץ והזכיר כי השבעה גבולות הם נכנים לעולם ולא יתחלף הייסוד וטעם קיץ וחורף בעבור היות רוב הייסוד בפאת שמאל וקראו בפא' דרו' וטעם להזכיר זה עם גבולות ארץ כי בהיות במקום אחד קיץ הוא במקום אחר חורף: (יח) זכר. ואני אומר לאויב זכור זאת: ועם נבל. אשר נאצו שמך כמו עם לבבכם שלם: (יט) אל. לחית. פתח כי הוא סמוך והנסמך אליו חסר כמו שפעת אני רואה והטעם חית השדה ותורך כמו שתי תורי' וי"א לחית כמו גער חית קנה חית פלשתים: (כ) הבט לברית. בפתחות הלמ"ד שהיא ידועה ומלת הבט תשמש בעבור אחרת והבט מלאו וטעם מחשכי ארץ כנגד הבט טעמו המקומות הנסתרי' שם: גאות. כמו נאות רועי': (כא) אל. שם לא ישוב הדך נכלם לעולם יהללוך כל עני ואביון: (כב) קומה. טעם ריבך שהאוי' חרף שמך. ויו"ד מני נוסף כמו מני אפרים: (כג) אל. טעם קול צורריך הוא שהזכיר שאגו צורריך בקרב מועדיך: שאון קמיך. יהי עולה תמיד עד הגיעו אליך אל השמים

תרגום

שְׁמָךְ לְעָלְמָא: יא לְמָא תְתִיב
יְדָךְ וִימִינָךְ לְמִפְרוֹק מִן גוֹ
עִטְפָךְ אַפִּיק וְשֵׁיצֵי עָקְתָא:
יב וֵאלָהָא מַלְכָּא דִשְׁכִינַת
קוּדְשֵׁיהּ מִלְקַדְמִין עָבֵיד
פּוּרְקָנָא בְּגוֹ אַרְעָא: יג אַנְתְּ
גְּזַרְתָּא בְעוּשְׁנָךְ מוֹי דְיַמָּא אַנְתְּ
תְּבַרְתָּא רֵישֵׁי תַנִּינַיָּא וְשַׁנֶּקְתָּ
מִצְרָאֵי עַל יַמָּא: יד אַנְתְּ
תְּרַעְתָּא רֵישֵׁי גִבָּרֵי פַּרְעֹה
יְהַבְתִּנּוּן לְנַמְרָא לְעַם בֵּית
יִשְׂרָאֵל וְגוּשְׁמֵיהוֹן לִירוֹדֵי:
טו אַנְתְּ בְזַעְתָּא מַעֲיָנָא מִן
כֵּיפָא וַהֲוֵי לְנַחֲלָא אַנְתְּ יַבֵּשְׁתָּא
מְגִיזַת נַחֲלֵי אַרְנוֹנָא וּמְגִיזַת
יוּבְקָא וְיוֹרְדְנָא דִיהוֹן תַּקִּיפִין:
טז דִי לָךְ יְמָמָא לְחוֹד דִי לָךְ
לֵילְיָא אַנְתְּ אַתְקֶנְתָּא סִיהֲרָא
וְשִׁמְשָׁא: יז אַנְתְּ אֲקֵמְתָּא כָּל
תְּחוּמָא דְאַרְעָא קַיְטָא וְסִתְוָא
אַנְתְּ בְּרָאתִנּוּן: יח אִדְכַּר דָא
בְּעֵיל דְבָבָא מְגַדֵּף יְיָ וְעַמָּא
טִפְּשָׁא דַרְחִיקוּ שְׁמָךְ: יט לָא
תִמְסוֹר לְפַלְחֵי מַזָּרַיָּא דְמַתִילִין
לְחֵיוַת בָּרָא נַפְשַׁת מְאַלְפֵי
אוֹרָיְתָךְ חַיֵיהוֹן דַעֲנָךְ לָא
תִתְנְשֵׁי לְעָלְמִין: כ אִסְתַּכַּל
לִקְיָמָא דִגְזַרְתָּא לַאֲבָהָתָן אֲרוּם
אִתְמְלִיאוּ בְנֵיהוֹן חֲשׁוֹכָא פְרִים
עַל אַרְעָא וְאוֹנְיָאוּתָא וַחֲטוֹפִין: כא לָא יְתוּב מִסְכֵּן מַכְסִיף עַנְיָא וַחֲשׁוֹכָא יְשַׁבְּחוּן
שְׁמָךְ: כב קוּם אֱלָהָא נְצֵי מַצוּתָךְ אִדְכַּר קְלָנָא דְעַמָּךְ מִן מַלְכָּא טִפְּשָׁא כָּל יוֹמָא:
כג לָא תִתְנְשֵׁי קָל מְעִיקָךְ אִתְרְגוּשָׁא דְקָיְמִין לְקִבְלָךְ דְסָלְקָא תְדִירָא:

תהלים עד

אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח: יא לָמָּה תָשִׁיב
יָדְךָ וִימִינֶךָ מִקֶּרֶב חוֹקְךָ כַלֵּה:
יב וֵאלֹהִים מַלְכִּי מִקֶּדֶם פֹּעֵל יְשׁוּעוֹת
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: יג אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ
יָם שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל־
הַמָּיִם: יד אַתָּה רִצַּצְתָּ רָאשֵׁי לִוְיָתָן
תִּתְּנֶנּוּ מַאֲכָל לְעָם לְצִיִּים: טו אַתָּה
בָקַעְתָּ מַעְיָן וָנָחַל אַתָּה הוֹבַשְׁתָּ
נַהֲרוֹת אֵיתָן: טז לְךָ יוֹם אַף־לְךָ
לָיְלָה אַתָּה הֲכִינוֹתָ מָאוֹר וָשָׁמֶשׁ:
יז אַתָּה הִצַּבְתָּ כָּל־גְּבוּלוֹת אָרֶץ
קַיִץ וָחֹרֶף אַתָּה יְצַרְתָּם: יח זְכָר־
זֹאת אוֹיֵב חֵרֵף יְהוָה וְעַם־נָבָל
נִאֲצוּ שְׁמֶךָ: יט אַל־תִּתֵּן לְחַיַּת
נֶפֶשׁ תּוֹרֶךָ חַיַּת עֲנִיֶּיךָ אַל־תִּשְׁכַּח
לָנֶצַח: כ הַבֵּט לַבְּרִית כִּי־מָלְאוּ
מַחֲשַׁכֵּי־אֶרֶץ נְאוֹת חָמָס: כא אַל־
יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם עָנִי וְאֶבְיוֹן יְהַלְלוּ
שְׁמֶךָ: כב קוּמָה אֱלֹהִים רִיבָה
רִיבֶךָ זְכֹר חֶרְפָּתְךָ מִנִּי־נָבָל כָּל־
הַיּוֹם: כג אַל־תִּשְׁכַּח קוֹל צֹרְרֶיךָ
שְׁאוֹן קָמֶיךָ עֹלֶה תָמִיד:

רשי

(יא) מקרב חיקך כלה. השליכה והוצא אותה מתוך חיקך והלחם באויביך. כלה לשון גרש כמו (שמות י"א) כלה גרש יגרש: (יב) ואלהים מלכי מקדם. והרי אתה תשועתנו מקדם: (יג) ראשי תנינים. הם מצרים שנקראו תנינים שנאמר (יחזקאל כ"ט) התנים הגדול וגו': (יד) ראשי לויתן. פרעה נקרא כן שנאמר (ישעיה כ"ז) יפקוד ה' בחרבו הקשה על לויתן וגו': תתננו מאכל לעם לציים. נתת ממונו לעם ישראל לאוכלו לציים לבזות ונבאות שהוצאת. ציים סיעות כמו (במדבר כ"ד) וצים מיד כתים כתרגו' וסיען: (טו) אתה בקעת. לישראל מן הצור מעיינות: אתה הובשת. ירדן שהוא נהר איתן: (טז) לך יום. גאולתם של ישראל: אף לך לילה. ועמך היו בגרות הלילה: אתה הכינות מאור ושמש. אתה הכינות להם מאור התורה: (יז) אתה הצבת. להם כל גבולות ארצם בכל טוב: קיץ וחרף אתה יצרתם. הרי זה דוגמת (ירמיה ה') שבועות חוקות קציר ישמור לנו. לא שנית לנו סדר השנים: (יח) זכר זאת אויב וגו'. ואחרי שכל תשועתנו בך זכור זאת אשר האויב חרף אותך בהשמידו אותנו: (יט) אל תתן לחית. לגדודי האומות כמו (ש"ב כ"ג) ויאספו פלשתים לחיה: נפש תורך. תור שלך וי"ת לשון תורים ובני יונה התור הזה משמת הזכר בן זוגה איננה מזדווגת לאחר אף ישראל לא החליפוך באל אחר אע"פ שרחקת מהם והיתה כאלמנה: חית ענייך. נפש ענייך: (כ) הבט לברית. אשר כרת את אבותינו: נאות חמס. נוה חמס לשון מדור: (כא) אל ישוב דך נכלם. אל ישוב דך מלפניך בתפילתו נכלם: (כב) חרפתך. גדופיך כמו זאת אויב

קרדמות: כלה י' בלישנא וסימ' אקים אל עלי. והכית את ארם באפק. אז הבית את ארם. וישליכו לארון. וככלות כל זאת. מקרב חיקך כלה. כלה בחטה ב' בו. הלא תאנף בנו עד סלה. לכלא הפשע. בתרא כתיב א':

חיקך ק' · ה' · י"ו ר"פ ג'. ג' · ג' מ"ע · ל' · ב' בתרי ליש' · ג' · י"ו ר"פ ג' מ"ע · כ"ג ר"פ אל אל · ל'. ג' בליש' · ל' · ל' · ב' ד'חס' ומלא וסי' אכל מסכינ' נפרת' בירושלם ואתנחם · ד' חסרים

גבולות ל' מ"ל דמ"ל אתה הצבת. וב' גבלות כתיב וסי' ואסיר גבלות עמים. גבלות ישיגו. וב' חס' דחס' וסי' יצב גבלת עמים. ויתן להם משה לבני גד דמטות. ושאר' גבולת כתיב חס' וי"ו בתרא: ענייך ג' בליש' וסימ' נמסר לעיל בסים סי' ע"ב: ישב ה' ד' חס' וחד מ"ל וסי' אכל מסכינא צפרתא בירושלם ואתנחם וסי' הנה מחר חדש. ועתה קרא נא באזני העם ישב ויצפר. אל ישב דך נכלם, כי נדר נדר עבדך אם ישיב כן כתיב. ישב אסף ותנחמני:

תולדות אהרן למה תשיב. מנחום לו:

מצודת ציון

עד מה ה' תאנף לנצח (לקמן ע"ט): (י) ינאץ. ענין בזיון: (יא) כלה. ר"ל מנע: (יג) פוררת. ענינו הרצוץ לחתיכות רבות כמו פור התפוררה ארץ (ישעיה כד): תנינים. תנים שם דג גדול שבים פרעה נקרא תנים כמ"ש בו התנים הגדול הרובץ וכו' (יחזקאל כט) ולכן יקראו המצרים תנינים: (יד) רצצת. ענין שבירה לחתיכות: לויתן. זה פרעה כי התנין הגדול הנה לויתן כמ"ש את התנינים הגדולים (בראשית א) והוא הלויתן ובת זוגו: לציים. מל' ציה ושממה: (טו) הובשת. מל' יבש: איתן. ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כד): (טז) הכינות. מל' כן ונכון: (יז) הצבת. העמדת: קיץ. ימות החמה: וחורף. ימות הגשמים: (יח) נאצו. ענין בזיון: (יט) לחית. ענין עדה וקבוץ וכן חית פלשתים (ש"ב כג): תורך. מל' תור והיא כנסת ישראל והמשילה לתור כמו שהמשילה ליונה כמ"ש יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב): (כ) מחשכי. מל' חושך: נאות. מדור: (כב) מני. כמו מן: (כג) שאון. ענין המיה: מועד

מצודת דוד

המקומות המיועדות לה' בהכ"נ ובהמ"ד: (ט) אותותינו. עדיין לא ראינו אותות הגאולה ואין עוד נביא לגלות הזמן: ולא אתנו. אין מי מאתנו יודע עד מתי יתאחר: (י) יחרף צר. באומרו מבלי יכולת ה' הניחם ביד האויב: ינאץ. וכי ינאץ האויב את שמך לנצח בתמיה: (יא) תשיב ידך. לאחור לבל הכות בו את האויב: כלה. ימינך כלה מקרב חיקך והוציאה משם והכה הכה בו את אויביך: (יב) מקדם. מעולם הוא מלכי והוא פועל הישועה: (יג) בעזך. בכחך פוררת הים לי"ב גזרים לכל שבט שביל לעצמו כן אחז"ל: על המים. כי נתקפו מי הים כסלעים והיו המצרים נזרקים עליהם ונשבר ראשם: (יד) ראשי לויתן. שריו ושליטיו של פרעה הנקרא לויתן: תתננו מאכל. נתת עושרם לבזה לעם ישראל שהלכו במדבר מקום ציה ושממה: (טו) אתה בקעת. את הסלע והוצאת להם מעין ונחל: נהרות איתן. זה הים והירדן ר"ל עשית להם נסים מחולפים במקום היובש הנפעת מים ומקום המים הובשת:
(טז) לך יום. ר"ל אתה בראתם: אתה הכינות. להיות על כנם ולא ישנו את תפקידם: מאור. הוא הירח הנקרא מאור הקטן (בראשית א): (יז) כל

רשי

אויב חרף: (א) אל תשחת. את ישראל: (ב) הודינו לך אלהים. על הטובה הודינו אף על הרעה וקרוב בפינו שמך תמיד: ספרו. דורותינו נפלאותיך תמיד: (ג) כי אקח מועד. כשיש לנו יום טוב אין אנו עסוקים בנבול פה וקלות ראש: אני מישרים אשפוט. אנו נותנין אל לבנו להללך ולשבחך תמיד המתארע ליום: (ד) נמוגי' ארץ וכל יושביה וגו'. בשעת מתן תורה כשהיו נמוגים הארץ וכל יושביה מתנאי שהתנית עם מעשה בראשית אם לא יקבלו וכו' תחזרו לתוהו ובהו: תכנתי עמודיה. כשאמרתי נעשה ונשמע: (ה) להוללים. לרשעי' המערבבי' את הצדיקי': (ז) כי לא ממוצא. השמש וממערבו ולא מן המדברות שאתם מפרשים בשיירא להרבות ממון לא בכל אלה להרים קרן: (ח) כי אלהים שופט. על כל הרעה שאשיתם: זה ישפיל וזה ירים. הגבוהים ישפיל והנמוכים ירים: (ט) כי כוס. התרעלה בידו: ויין חמר. חזק. וויגו"ש בלעז: מלא מסך. הכוס מלא מזג למזוג ולהשקות את כל הגוים: ויגר מזה. מזה הכוס. יפיץ ויקלח את משתיהם ל' מים המוגרים (מיכה א'): (י) ואני אגיד לעולם. מאז והלאה את נקמתו וגבורתו: (יא) וכל קרני רשעים. של עמלק: אגדע. כענין שנ' (יחזקאל כה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ישראל יגדעו קרן עמלק וגו' ואז תרוממנ' קרנות צדיקו של עולם ישראל שהם שבטו של הקב"ה: שמה

אבן עזרא

השמים וזה דרך משל: (א) למנצח אל תשחת. על טעם פיוט תחלתו אל תשחת: (ב) הודינו. בדבק למ"ד וגם בחסרונו נכון הוא כמלת זמר: אזמרך ויזמרו לך וטעם פעמים להזכיר כי נודה לך פעם אחרי פעם או בכל זמן: וקרוב שמך. לענות כי כן ספרו לנו אבותינו ולא הזכיר המספרים כמן אשר ילדה אותה והנכון שאלה המספרים הם נביאים שספרו לנו על שמך: (ג) כי. כדרך כי אביא הקץ אשפוט מישרים: (ד) נמוגים. אז תמוג הארץ וכל יושביה וטעם אנכי תכנתי אז ידעו שאנכי הוא שתכנתי עמודיה לפנים באמת ועמודיה הם הריה שלא תמוט ועתה בהתמוטטה ידעו כי לי הארץ אעשה חפצי: (ה) אמרתי. דברי המשורר: (ו) אל תרימו קרן. על שהוא כגילכם והם בני אדם כמוכם: אל. הטעם לא די לכם שתרימו קרנכם על חביריכם עד שגאוה לבבכם להרימו על רמים עליכם ועתה תדברו בצואר עתק כמו ירוץ אליו בצואר ועתק תאר כמו יצא עתק מפיכם או יהיה תאר הצואר: (ז) כי. אל תחשבו כי בשבת השם לשפוט כי יש במזרח או מערב או במדבר הרים שהוא נגד ארץ ישראל מי שיושיעכם ורבי משה אמר כי כל מה שיש במזרח או במערב הכל ברשות השם ויש אומרים כי זה רמז לחכמת המזלות החושבים כי הטוב והרע והכבו' והקלון והבא לאדם הכל במערכ' הככבים והיתד הראשון הוא המזרחי גם המערבי גם הדרומי שהוא כנגד מדב' הרים הם המושלים על כל האדם ולא הזכיר היתד הרביעי כי אין כח לו בעבור היותו תחת הארץ: (ח) כי. הנה ה' הוא השופט על כן אין ראוי לכם להרים קרן בחכמתכם או בגבורתכם או בעשרכם: (ט) כי. חמר. פועל עבר מגזרת חומר מים רבים כמו עכור: ויגר מזה. ומזה כל כך הוא הכוס מלא ואמר על הכוס מלא גם שמריה כדרך רוח גדולה וחזק והנה היין העליון ישתו הרשעים שאינם גמורים והשמרים כפי מעלתם: (י) ואני. דברי המשורר: לעולם. כל ימי אגיד זאת הנבואה לבני אדם אולי יוכחו וזה הוא מדת השם הנכבד: (יא) וכל. אגדע. בדבור כמו וילחם בישראל על בלק גם תנו עוז לאלהים: תרוממנה קרנות צדיק. הפך אגדע: למנצח

תהלים עה

עה א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת
מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר׃ ב הוֹדִינוּ לְּךָ ׀ ב׳ וכפסוק
אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרוֹב שְׁמֶךָ סִפְּרוּ ד׳
נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ ג כִּי אֶקַּח מוֹעֵד אֲנִי
מֵישָׁרִים אֶשְׁפֹּט׃ ד נְמֹגִים־אֶרֶץ
וְכָל־יֹשְׁבֶיהָ אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ ד׳ ג׳ מ״ע וה׳ חס׳
סֶּלָה׃ ה אָמַרְתִּי לַהוֹלְלִים אַל־ ל׳
תָּהֹלּוּ וְלָרְשָׁעִים אַל־תָּרִימוּ קָרֶן׃ ל׳. ל׳
ו אַל־תָּרִימוּ לַמָּרוֹם קַרְנְכֶם תְּדַבְּרוּ
בְצַוָּאר עָתָק׃ ז כִּי לֹא מִמּוֹצָא ד׳ ג׳ וחד מולא
וּמִמַּעֲרָב וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים׃ ח כִּי־
אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים׃
ט כִּי כוֹס בְּיַד־יְהוָה וְיַיִן חָמַר ׀ מָלֵא ל׳
מֶסֶךְ וַיַּגֵּר מִזֶּה אַךְ־שְׁמָרֶיהָ יִמְצוּ ל׳. ל׳. ל׳
יִשְׁתּוּ כֹּל רִשְׁעֵי־אָרֶץ׃ י וַאֲנִי
אַגִּיד לְעֹלָם אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ י״ה חס׳
יא וְכָל־קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ תְּרוֹמַמְנָה ב׳. ל׳
קַרְנוֹת צַדִּיק׃

תרגום

א לְשַׁבָּחָא בִּזְמַן דִי אֲמַר דָוִד לָא תְחַבֵּל עַמָךְ תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדוֹי דְאָסָף שִׁירָא׃ ב אוֹדֵינָא לָךְ יְיָ אוֹדֵינָא וְקָרִיב שְׁמָךְ אִשְׁתְּעִיוּ פְּרִישְׁוָתָךְ׃ ג אֲרוּם אֵידַע זִמְנָא אֲנָא תְּרִיצָן אֲדוּן׃ ד מִתְמַסְסִין דָיְרֵי אַרְעָא וְכָל יָתְבָהָא אֲנָא אַתְקֵינִית עַמוּדָהָא לַעֲלָמִין׃ ה אֲמָרִית לְמִתְלַעֲבוּן לָא תִתְלַעֲבוּן וְרַשִׁיעַיָא לָא תְרִימוּן אִיקָר׃ ו לָא תְרִימוּן לִמְרוֹמָא אִיקָרְכוֹן אַתּוּן דִי מְמַלְלִין בְּתוּקְפָּא וּבְגִדוּפִין׃ ז אֲרוּם לֵית בַּר מִנֵי מִמַּדִנְחָא וְעַד מַעַרְבָא וְלָא מִן צִפּוּנָא דְמַדְבְּרַיָא וּמִן דְרוֹמָא אֲתַר טוּרַיָא׃ ח אֲרוּם אֱלָהָא דַיָין זַכַּי דְנָן יַמְאִיךְ וּדְנָן יְרוֹמֵם׃ ט אֲרוּם כָּס דִלְוָט בִּידָא דַיְיָ וַחֲמַר עַשִׁין מְלֵי מְזִיגַת מְרַרְתָּא לְטַלְטְלָא מֵעֵדַת דִי רַשִׁיעַיָא וּמָה דִשְׁרֵי מִנֵיהּ קָשֵׁי מִן דִין קַדְמָאִין בְּרַם דוּרְדְיָהָא וּפְקַטְיָהָא יְמַצְצוּן יִשְׁתּוּן כֹּל רַשִׁיעֵי אַרְעָא׃ י וַאֲנָא אֲתַנֵי לְעָלַם נִסַיָא אֲשַׁבַּח לֶאֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃ יא וְכָל תְּקוֹף רוּם רַשִׁיעַיָא אַמְאִיךְ אֶתְלְשְׁנוּן מִתּוּקְפֵיהוֹן יִתְרוֹמַם תְּקוֹף

קרוב ד' וסי' וענה איים באלמנותיו. כי קרוב יום וקרוב יום לה'. הודינו לך אלהים הודינו. וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח: עמודיה ד' ג' מ"ל וא' חס' וסימ' את קלעי החצר דמשכנ' קדמא. וחבירו דמשכנא תניינ' דפקודי. אנכי תכנתי עמודי'. חצבה עמודיה שבעה. וא' ועמודי' תפלצון. דמשכנא תניינא דפקודי חס' עמודיה כתיב חס' ו': עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם, הדוברות על צדיק עתק. תדברו בצואר עתק. יביעו ידברו עתק. וא' הון עתק וצדקה בצירי: לעלם. י"ה חסר וסי' במסרה רבתא בערך ע"ו:

תולדות אהרן. אלהים שפט. זוכר ויקרא: (כי כוס. פסחים לג): קרני רשעים. מגלה יז:

מצודת דוד

גבולות ארץ. להיות כל מחוז במקום הראוי לו: (יח) זכר. ר"ל אם אמנם הכל בידך והשגיה על הכל זכר גם זאת מה בהאויב היה מחרף את ה': ועם נבל. כפל הדבר במ"ש: (יט) לחית. לעדת העובדי כוכבים אל תמסור נפש ישראל: חית ענייך. עדת ישראל שהמה עניים ומוכנעים: (כ) הבט. ראה הברית אשר כרת לאבותיו לגאול בניהם: מחשכי ארץ. המקומות שישבו בהם בחשכת החורבן נתמלאו מדורי חמס: (כא) דך. המדוכה אל ישוב נכלם בעת תפלתו רק קבלם ברצון ואז העני והאביון יהללו את שמך בעבור זה: (כב) ריבך. כי למולך קמו לגדף: כל היום. מה שחרף בכל עת: (כג) עולה תמיד. אשר הוא עולה תמיד להרף כלפי מעלה:

עה (א) אל תשחת. ר"ל בזה המזמור יתפלל לה' לבל ישחית את ישראל בהיותם בגולה: (ב) הודינו. בכל עת אנו מודים לה': וקרוב שמך. וכן בכל עת קרוב לנו שמך להציל ולהושיע: ספרו. ר"ל כאשר אבותינו ספרו נפלאותיך: (ג) כי אקח מועד. ר"ל לא אשפוט מישרים באקראי לבד כ"א אקח זמן קבוע על הדבר: (ד) נמוגים. כשלא רצו העובדי כוכבים לקבל התורה והיו נמוגים מוסדי הארץ וכל יושביה כי היו קרובים לחזור לתוהו ובוהו: אנכי. הנה אנכי תכנתי עמודי הארץ להשאר על עומדה עד עולם כי אני קבלתי התורה: (ה) אמרתי. לזה אמרתי לרשעי עובדי כוכבים אל תרשיעו את ישראל להעבירם מה' ומתורתו כי פן יוחזר העולם לתוהו: (ו) אל תרימו. אל תתגאו עם ההתרוממות ואל תדברו כלפי מעלה בחוזק הצואר ר"ל בגאוה רבה: (ז) כי לא וכו' הרים. ר"ל ההרמה לא באה לכם מרוח מוצא השמש ולא ממערב ולא ממדבר כי איננה באה מאליה: (ח) שופט. הכל בא במשפט לפי הדין ישפיל את זה וירים את זה: (ט) כי כוס. אל תחשבו שעד עולם תהיו בהרמה לא כן הוא כי מוכן הוא ביד ה' כוס עם יין משובח ממולא במזיגה לפי הראוי (המשיל הפורעניות לשתיית היין המבלבל דעת האדם): ויגר מזה. מהכוס הזה יזיל וישפוך לפי הרשעים אך שמריה. סרס המקרא לומר אך כל רשעי ארץ ימצו וישתו כל הכוס עם השמרים אבל לא הצדיקים: (י) ואני. אבל אני אגיד לעולם צדקתו אשר יעשה עמנו: (יא) וכל קרני. אז יתן הכח בידי ואכרית כל ממשלות הרשעים ולא תרומם עוד כי מעתה תרוממנה קרנות הצדיק וממשלתו:

מצודת ציון

(ג) מועד. זמן: (ד) נמוגים. מל' המגה והמסה: תכנתי. מל' כן ובסיס: (ה) להוללים. אל תהולו. ענין סכלות ורשע כמו קנאתי בהוללים (לעיל ע"ג): קרן. ענין ממשלה וההחזקות ע"ש שהקרן הוא להוזק לבעלי הקרן: (ו) עתק. ענין חוזק כמו ידברו עתק (לקמן צד): (ז) הרים. מלשון הרמה: (ט) חמר. משובח בטעם כמו חמד חמר (דברים לב): מסך. ענין מזיגה כמו מסכה יינה (משלי ט): ויגר. ענין הזלה ושפיכה כמו מוגרים במורד (מיכה א): שמריה. הוא הנופל בקרקעית הכוס אשר בו המשקה: ימצו. מל' מציצה: (יא) אגדע. ענין כריתה וחתוך כמו שקמים גדעו (ישעיה ט): בפלס

(א) למנצח בנגינות. על נגינות שונות או נועם פיוט תחלתו כן: (ב) נודע. כדרך כי נודע דוד לכל וטעם ביהודה שהם יושבי ירושלם: (ג) ויהי בשלם. היא ירושלם אולי נקראה כן כי היא שלימה כנגד שער השמים או שהיא ראויה להיות בשלום או קראוה כן על דרך תפלה כדרך שאלו שלום ירושלם: (ד) שמה. א"ר משה כי זה המזמור נאמר על מלחמת אויב שבר על ירושל' ונחלש ודימה החצים לרשפים וכניצוצים שהם עפים ושבר ישרת בעבור אחר ושבר מגן וחרב וכלי מלחמה באמת: (ה) נאור. אין דבר נראה שהוא נכבד שאיננו גוף והוא עצם דבר רק האור לבדו ומלת נאור כמו נכון והנה זה כנגד הכבוד ואדיר כמו אדיר במרום ה' וטעם מהררי טרף שלא יוכל אדם לעלות שם. א"ר משה הכהן אם הגר שנפחד ממנו ישגב בהרים שמשם ירדו החיות לא ינצל ואין טעם בדבריו גם מפרשים אמרו כי נאור מגזרת נאר מקדשו כמו משחית והנו"ן שרש והנה שב התואר כמו קרוב ורחוק אך הוא פועל יוצא כמו ושבח אני: (ו) אשתוללו. האל"ף תחת ה"א התפעל כמו אתחבר ויחסר בי"ת ממלת שנתם: (ז) מגערתך. טעם אלהי יעקב כאשר הזכיר בתחלה בישראל גדול שמו וטעם נרדם כל אחד מאנשי חיל הנזכרי' בפסוק ראשון והו' הוא נרדם כל איש חיל. ורכב וסוס: (ח) אתה. הטעם אתה לבדך נורא והיה האחד מספיק וכמוהו ה' מעון אתה היית לנו כי היה מספיק ה' מעון היית לנו ומאז כמו מאז הפקיד אותו: (ט) משמים. כי כל הגזרות באות משמים וטעם השמעת כאשר ישמעו כל יושבי הארץ שישבת לכסא ודנת באמת אז יראו הנשארים ממך וישקוט כל אחד במקומו ולא יבואו לעיר קדשך להלחם עליה. וי"א כי טעם ארץ יראה הרשעים ושקטה הצדיקים: (י) בקום. זה הפסו' דבק עם הבא אחריו: (יא) א"ר משה כן פי' הפסוק כאשר תעשה דין בבעלי החמות תודה לך כל חמת אדם והטעם כל אדם בחמתו ירא ממך ולפי דעתי כאשר תודה לך חמת אדם והם הגוים על ירושלם אז שארית חמות תחגור ותקשור ותהייה ברשותך להתיר מהם כפי חפצך: (יב) נדרו. יתכן שאמרו כן אנשי ירושלם בעת צרתם או כאשר תחגור שארית חמות יאמרו

עו א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר: ב נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל שְׁמוֹ: ג וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְצִיּוֹן: ד שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵי־קָשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה: ה נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהַרְרֵי־טָרֶף: ו אֶשְׁתּוֹלְלוּ ׀ אַבִּירֵי לֵב נָמוּ שְׁנָתָם וְלֹא־מָצְאוּ כָל־אַנְשֵׁי־חַיִל יְדֵיהֶם: ז מִגַּעֲרָתְךָ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס: ח אַתָּה ׀ נוֹרָא אַתָּה וּמִי־יַעֲמֹד לְפָנֶיךָ מֵאָז אַפֶּךָ: ט מִשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּ דִּין אֶרֶץ יָרְאָה וְשָׁקָטָה: י בְּקוּם־לַמִּשְׁפָּט אֱלֹהִים לְהוֹשִׁיעַ כָּל־עַנְוֵי־אֶרֶץ סֶלָה: יא כִּי־חֲמַת אָדָם תּוֹדֶךָּ שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר: יב נִדְרוּ וְשַׁלְּמוּ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־סְבִיבָיו יוֹבִילוּ שַׁי

ג' · ה' ר"פ · ל' רפי · ל' · ג' · ל' · ל' · י"ו ר"פ בכי' · ל' ר"פ ד' · ב' · ב' · ס"ו דגשים · ב' כי לא · ב' חד מ"ג · ב' חד מ"ג

רומהון דצדיקיא: א לשבחא בתושבחתא תושבחא על ידא דאסף שירא: ב אתידע בדבית יהודה אלהא בדבית ישראל רב שמיה: ג והוה בירושלם בית מקדשיה ומדור בית שכינת קודשיה בציון: ד כד עבדו בית ישראל רעותיה אשרי שכנתיה ביניהון תמן תבר גררין וקשתין דעמיא מגיחי קרבא תריסא וסדרי קרבא בטל לעלמין: ה נהיר דחיל את אלהא משבח מן בית מקדשך יזועון מן קדמך מלכיא דיתבין בכרכי טוריא אתר בית כנישות בזתהון: ו אשלחון מעלויהון זיני קרבא גברי לבא אתנמנמו בשנתהון ולא ספיקו כל גברי חילא למחד זיניהון בידיהון: ז ממזופתך אלהא דיעקב דמכון ארתיכין ופרשין אתעקרו: ח אנת דחיל אנת הוא אלהא ומן יקום קדמך מעדן דיתקוף רוגזך: ט מן שמיא אשמעתא דין ארעא דעממי דחילת ארעא דישראל שדוכת: י אמרין צדיקיא יקום לדינא עם רשיעיא אלהא למפרק מן ידיהון כל ענותני ארעא לעלמין: יא כד אנת רגז על עמך אנת מרחם עליהון והנון יודין לשמך ושארא דרתחא דאשתאר לך מן רוגזא די רגזתא: (ת"א ארום כד יתקוף רוגזך על עמך יתובון ויודון לשמך:) יב נדרו נדרין ושלימו קדם יי אלהכון כל דיתבין חזור חזור למקדשיה ייתון קורבניא לבית מוקדש דחיל:

נודע ג' קמצין וסי' נודע ה' משפט עשה. נודע ביהודה אלהים. נודע בשערים בעלה. וא' ונודע קמץ מה שהיה כבר נקרא: שמה ה' ר"ף וסימ' נמסר בסדר ויחי: מהררי ג' וסימ' מן ארם ינחני בלק מלך. ממעונות אריות. נאור אתה אדיר: יראה ב' וסימ' ולא יראה בוגד' יהודה. ארץ יראה ושקטה: למשפט ט"ו דגשי' וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן ט"ו. תודך ב' וסימ' כי חמת אדם תודך. כי לא שאול תודך: חמת ב' חד מ"ל וחד חס' וסימ' שארית חמת תחגור. ואת איש חמות לא תבוא. בתרא מ"ל:

תולדות אהרן השמעת דין. שבת פח ע"ב ג': חמת אדם. (מעשרות נה): נדרו ושלמו. (נדרים לו):

(ד) שמה שבר רשפי קשת. של סנחריב ואוכלוסיו. רשפי קשת אין רשפי קשת לשון רשפי אש שאין לשון רשפי אש נופלים בקשת וזה רפי ורשפי אש דגוש ורשפי קשת ל' לחומי רשף (דברים ל"ב) דמתרגמינן עוף. ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה') וכן זמקניהם לרשפים (לקמן עח) לצפרים. וכן ובני רשף בני עפיפה הם שדים יגביהו לעוף אף זה לשון חצים המעופפים כענין שנא' ומחץ יעוף יומם. שמה שבר רשפי קשת חצים שהקשת מעופף. וכל המזמור הזה מדבר במפלת סנחרב שלא מצינו אויב נופל בירושלים אלא הוא: (ה) נאור אתה אדיר. לשון נאר מקדשו (איכה ב') נארת ברית עבדך (לקמן פט) מנאר את אויביך וקמיך ומטאטאן מן העולם. נאור על שם מעשיו נקרא כמו חנון ורחום וקנא ע"ש שהוא חונן שהוא מרחם שהוא מקנא: אדיר מהררי טרף. חזק מענקים טורפים הגבוהי' כהרים ולנגדך אין גבורת'ודעת: (ו) אשתוללו. כמו השתוללו כמו (דה"י ב' כ') ואחרי כן התחבר אחזיה וגו' כמו התחבר ונגזר אשתוללו מגזרת (איוב יב) מוליך יועצים שולל. והוא לשון משגה ושלו כשוטים שוגים והתי"ו נופלת בלשון המתפעל באמצע התיבה בכל תיבה שתחילתה שי"ן: כמו שנתם. נרדמו בשינה לשון תנומה: ולא מצאו. ידיהם וכחם כשבאת ליפרע מהם: (ז) נרדם ורכב וסוס. וי"ו של ורכב טפילה היא כמו (בראשית לו) אלה בני צבעון ואיה וענה וי"ו של ואיה טפילה היא: (ח) מאז אפך. משעה שאתה כועס: (ט) משמי' השמעת דין. כשנתנבא ישעיה על פורענותו של סנחרב ונתקיי' בו. ארץ ישראל שיראה ממנו ומאוכלוסיו אז שקטה: (י) בקום למשפט אלהים. לעשות משפט מאויביו להושיעו חזקיהו וסיעתו: (יא) כי חמת אדם תודך. כעסן של רשעים גורם שהבריות מודים להקב"ה כשהם מראין כעסם והקב"ה נפרע מהם הכל מקלסין לפניו ואף הם עצמם מקלסין לפניו כשרואין שאין כעסן כלום כמו שמצינו בנבוכדנצר כשהשליך חנניה מישאל ועזרי' לכבשן האש מה כא'שם יהא שמיה דאלהא מברך וגו' ועי"כ שארית החמת תחגור תעכב ותחדול שאר הרשעים מעוכבים ונמנעים מלהראות גאותם וחמתם. תחגור ל' עכבה בלשון משנה פגימת הסכין כדי שתחגור בו הצפורן. ושמעתי משמו של רבי אלעזר הגאון בר' יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה. ויש עוד לפתור חגורה זו כמשמעה לשון חגורה ופירושו לך נאה לחגור חימה ולעטות קנאה כי הכח והיכולת שלך ולשון שארית זה הוא מאחר שחמת אדם אינו כלום נשארו כל חגורות חימה לך: (יב) נדרו ושלמו. נדריכם: כל סביביו. השומעים תשועה זו וכן עשו כמ"ש (ישעיה יט) יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות

מצודת ציון

(ג) בשלם. הוא ירושלים כמ"ש ומלכי צדק מלך שלם (בראשית יד): ומעונתו. מלשון מעון ומדור: (ד) רשפי. גחלים כמו רשפיה רשפי אש (ש"ה ח') והוא מושאל לזוכר ברזל החיצים וכמו שנאמר ולהב חרב וברק חנית (נחום ג'): (ה) נאור. מל' האורה: אדיר. חזק: (ו) אשתוללו. ענין סכלות כמו מוליך יועצים שולל (איוב י"ב): נמו. מל' תנומה: (ז) ורכב. הוי"ו יתירה: (ט) ושקטה. ענין מנוחה: (יא) שארית. מל' שיור: תחגור. מל' חגורה: (יב) יובילו. יביאו כמו לרקמות תובל

מצודת דוד

עו (ב) נודע. אז בעת מפלת סנחריב יהיה אלהים נודע ומפורסם ביהודה: בישראל. כפל הדבר במ"ש: (ג) ויהי בשלם. אז ידעו הכל אשר סוכו ומדורו של המקום הוא בציון ובירושלים: (ד) שמה. סביבות ירושלים שבר וביטל להב ברזולי חצי הקשת: מגן וחרב. גם שבר מגן וחרב ואת המלחמה עד עולם מבלי תקומה: (ה) נאור אתה. אתה הוא המאיר והמצהיל ויותר חזק מההרים אשר בהם חיות הטורפים והוא משל על חיל סנחריב: (ו) אשתוללו. חיל סנחריב שהיו אבירי לב למלחמה נעשו שוטים לבלי דעת לערוך מלחמה ונרדמו בשינה וכל אנשי החיל לא מצאו ידיהם לערוך מלחמה והוא ענין מליצה לומר שכולם נפלו פגרים מתים: (ז) מגערתך. שגערת בחיל סנחריב נרדם ונשתקע בשינה הרכב והסוס: (ח) ומי יעמוד. מי יוכל להתקיים: מאז אפך. משעה שחרה אפך משא"כ מהרון אף ב"ו שלפעמים תשש כחו: (ט) משמים. כאשר השמעת מן השמים דין משפט סנחריב אז כל יושבי הארץ יראו מישראל ושקטו מלהלחם בהם: (י) בקום. בעת קום אלהים לעשות משפט סיבה היא להושיע כל ענוי הארץ לעולם כי בזה יפחדו מלהרע להם: (יא) חמת אדם. החמה היא המביא ההודאה לה' כי סוף שדבר אשר יענשו

רשי

מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות: יובילו שי למורא. למה לפי שבעת חפצו: (יג) יבצור רוח. גסה של נדיבים ממעט גאותם. יבצור ימעט כמו (בראשית יא) לא יבצר מהם: (א) על ידותון. על הדתות ועל הדינין העוברים על ישראל: (ג) ידי. מכתי: לילה נגרה. בגלות זה שהיא כלילה הוא נגרה ליחה ומרה: ולא תפוג. ולא תדמה נגרתה: (ד) אזכרה אלהי'. החסד שהי' רגיל לעשות לי בימי חנתי: אשיחה. באותן חסדי' וטובות: ותתעטף רוחי. פשמי"ר בלעז: (ה) אחזת שמורות עיני. שמורו' לשון אשמורות הלילה שאדם נעור משנתו ודעתו מיושבת ולבו חוזר עליו ואני איני כן בלילה זו של גלות תמיד עיני נדבקות כאדם נרדם מאוטם לב בצרות שאני רואה נפעמה רוחי ואין הדבור בי: (ו) חשבתי ימים מקדם. לזכור החסדים שעשית עם אבותינו: (ז) אזכרה נגינתי בלילה. בימי הגלות הזה הדומה ללילה אני זוכר את נגינותי שהייתי מנגן בימי קדש בב"ה: עם לבבי אשיחה. אני מחשב ורוחי מחפש מה היא כן מדתו של הקב"ה ואני תמיה הלעולמי' יזנח: (ט) האפס. שמא כלה חסדו: גמר אומר. גזיר' עולם שלא ישוב מחרונו עוד: (י) השכח חנות. להיות חונן. חנות כמו עשו' ראות. ל"א חנות חנינות: אם קפץ באף רחמיו סלה. ל' לא תקפוץ ידך (דברים טו) כלו' אם סגר הרחמים לעולם בשביל החמה: (יא) ואמר חלותי היא. מחשבתי אומרת לי אין זאת אלא להחלותי ולירא אני לשוב אליו. חלותי כמו לחלותי לשון חולי וחיל: שנות ימין עליון. את אשר נשתנית ימין עליון שהיתה נאדרי בכח רועצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו: (יג) והגיתי בכל פעלך. שעשית

תהלים עו–עז

לַמּוֹרָא: יג יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים נוֹרָא
לְמַלְכֵי־אָרֶץ:

עז א לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדוּתוּן לְאָסָף
מִזְמוֹר: ב קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְאֶצְעָקָה
קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְהַאֲזִין אֵלָי:
ג בְּיוֹם צָרָתִי אֲדֹנָי דָּרָשְׁתִּי יָדִי ׀
לַיְלָה נִגְּרָה וְלֹא תָפוּג מֵאֲנָה הִנָּחֵם
נַפְשִׁי: ד אֶזְכְּרָה אֱלֹהִים וְאֶהֱמָיָה
אָשִׂיחָה ׀ וְתִתְעַטֵּף רוּחִי סֶלָה:
ה אָחַזְתָּ שְׁמֻרוֹת עֵינָי נִפְעַמְתִּי
וְלֹא אֲדַבֵּר: ו חִשַּׁבְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם
שְׁנוֹת עוֹלָמִים: ז אֶזְכְּרָה נְגִינָתִי
בַּלָּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה וַיְחַפֵּשׂ
רוּחִי: ח הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח ׀ אֲדֹנָי
וְלֹא־יֹסִיף לִרְצוֹת עוֹד: ט הֶאָפֵס
לָנֶצַח חַסְדּוֹ גָּמַר אֹמֶר לְדֹר וָדֹר:
י הֲשָׁכַח חַנּוֹת אֵל אִם־קָפַץ בְּאַף
רַחֲמָיו סֶלָה: יא וָאֹמַר חַלּוֹתִי הִיא
שְׁנוֹת יְמִין עֶלְיוֹן: יב אֶזְכּוֹר מַעַלְלֵי־
יָהּ כִּי־אֶזְכְּרָה מִקֶּדֶם פִּלְאֶךָ:
יג וְהָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ וּבַעֲלִילוֹתֶיךָ

ידותון ק' · קל"ד · ב' ולא תדמה · ל' · ל' · ל' · ל' · ב' עוד כשמו · ל' · ל' · קל"ד · ג' · ל' · ו' מלעיל · ל' · ל' · ל' חנו' היוס · ל' · אזכור ק'

תרגום

יג יַזְעֵר גַסוּת רוּחְהוֹן דְרַבְרְבַנַיָא
דְהִיכָא עַל כָּל מַלְכֵי אַרְעָא:
א לְשַׁבָּחָא עַל יַד יְדוּתוּן לְאָסָף
תּוּשְׁבַּחְתָּא: ב קָלִי קֳדָם יְיָ
וְאֶקְבַּל קָלִי קֳדָם אֱלָהָא וְאַצֵית
מֵימְרִי: ג בְּיוֹם עָקְתִי אוּלְפָן
מִן קֳדָם יְיָ תְּבָעִית שְׁרַת עֲלַי
נְבוּאָה בְּלֵילְיָא זָלְגַת עֵינִי
דִמְעֲתָא וְלָא סָפוּג סְרִיבַת
לְאִתְנַחָמָא נַפְשִׁי: ד אֶדְכַּר
אֱלָהָא וְאֶרְגוּשׁ קֳדָם יְיָ אֲמַלֵל
וְתִשְׁתַּלְהֵי רוּחִי לְעָלְמִין:
ה אַחֲדְתָּא תִּימוֹרָתָא דְעֵינָי
אִטְרְפֵית וְלָא אֲמַלֵל: ו מְנֵיתִי
יוֹמִין טָבִין דְמִן לְקַדְמִין שְׁנַיָא
טָבַיָא דְמִן עָלְמִין: ז אֶדְכַּר
תּוּשְׁבַּחְתִּי בְּלֵילְיָא עִם הִרְהוּרֵי
לִבְּבִי אֲמַלֵל וִיבְלַשׁ נְסִיָא
מַנְדַע דְרוּחִי: ח הַאֶפְשַׁר דִי
לַעֲלְמִין יִרְחַק יְיָ וְלָא יוֹסִיף
לְאִתְרַעְיָא תוּב: ט הַאֶפְשַׁר
דִי פְּסַק לַעֲלְמִין טוּבֵיהּ שְׁלִים
פִּתְגַם דְבִישׁ עַל כָּל דָר וְדָר:
י הַאֶפְשַׁר דְאִתְנְשֵׁי לְחַיָסָא
אֱלָהָא אִין סְלִיק בְּרוּגְזֵי מִן
לְמִכְמַר רַחֲמוֹי לְעָלְמִין:
יא וַאֲמָרִית מַרְעוּתִי הוּא
אִשְׁתַּנְיוּ גְבוּרַת יְמִין עִלָאָה (וַאֲמָרִית בָּעוּתִי הוּא שְׁנַיִן דְקֵץ מְיָמִין): יב אֶדְכַּר עוֹבָדֵי
אֱלָהָא אֲרוּם אֶדְכַּר מִן לְקַדְמִין פְּרִישׁוּתָךְ: יג וּרְנַנִית בְּכָל עוֹבָדָךְ טָבַיָא וּבְתַסְקוֹפֵי נִסָךְ:

אבן עזרא

יאמרו אלה לאלה נדרו ושלמו: למורא. בעבור המורא ורבי משה אמר כי הוא תאר כמו הוא מוראכם: (יג) יבצור. דרך משל כטעם יכרות מגזרת בציר וזה דבק כי כל סביבות ירושלם יובילו שי בראותם כי השם יבצור רוח נגידים שהוא נורא למלכי ארץ כמו על כל מלכי ארץ: (א) למנצח על ידותון. על נועם פיוט תחלתו ידותון: (ב) קולי. פעמים כי זה פעם אחר פעם. י"א והאזין היה ראוי להיות והאזין כמו לא האמין פועל עבר ורבי משה אמ' שהוא לשון צווי ולפי דעתי שהוא שם הפועל: (ג) ביום. חכם גדול חבר ספר נכבד רק יש בו טעיות שאמר כי ידי מקום עיני וזה לא יתכן לדבר איש דעת כדבר הזה אפילו בשיחת חולין ואף כי בספרי הקדש וי"א כי ידי חזקתי וכחי כאילו נמס עד שיגר דרך משל כמו וימסו אסוריו או והיה תם' בי"ת כאלו הוא בידי בעבור מכתי ונגעי: לילה נגרה. צעקתי כי למעלה כתוב ואצעקה והנה יש שם צעקה ואם לא היתה כתובה כדרך וכדרך ברכה ולא אשיבנה ורבים ככה והוא דרך משל כמו ויתבו כמי' שאגותי אופי' ידי מקומי' כמו ויד תהי' לך והטעם שיגר מקומו בעבור דמעותיו ע"כ אחריו מאנה להנחם נפשי כדרך ודמעתה על לחיי' אין לה מנחם: (ד) אזכרה. ואהמיה. מלא והיו"ד תחת ה"א. ותתעטף. כמו העטופי' ברעב: (ה) אחזת. אמר רבי משה כי שמורו' תאר השם כמו עצומות כי העפעפים שומרות העינים בהסגרם והטעם אחזת אותם עד שלא נסגרו עיני ולא ישנתי: נפעמתי. כמו ותפעם רוחו כל כך הוכיתי עד שלא יכלתי לדבר: (ו) חשבתי. מגזרת חשבון וחילוק דברים במחשבת הלב: עולמים. שעברו כי הטע' כפול ועולמים כמו זמנים: (ז) אזכרה. רמז שהיה מנגן בלילה או בלילה אזכרה שהייתי מנגן בימים קדמונים לעבוד השם על דרך אעירה השחר: ויחפש רוחי. הוא המחפש והוא דבק באשר אחריו והוא הלעולמי' הפעול חסר והוא אותי: (ט) האפס. כמו כי אפס כסף. אמר ר' משה כי גמר אמר כמו אם גמרו ועברו נחמותיו ולפי דעתי כי גמר אמר שגזר אומר שלעולם יזנחני: (י) השכח חנות. שם והשלם חנינות והטעם מגזרת חנון וחנון פעול למלת שכח וכן רחמיו למלת קפץ: (יא) ואומר. אמר רבי משה חליתי מגזרת אשר חלה ה' בה כמו ...

מסורה

יובילו ב' חד כ"ל וחד חס' וסימ' לך יובילו מלכים שי. נדרו ושלמו לה'. קדמא מ"ל: ידותון הכתיב ידיתון וקרינן ידותון ג' וסימ' למנצח לידיתון דאמרתי אשמרה דרכי מחטוא. קולי אל אלהים ואצעקה. ומתני' בן מיכה בן ידיתון. וא' ידיתון קרי' וכתיב ועבד אדום בן ידיתון: נגרה ב' וסי' לילה נגרה ולא תפוג. עיני נגרה ולא תדמה: ולא אדבר ב' וסימ' ואמרתי לא אזכרנו. אחזת שמרות עיני נפעמתי: לא יוסיף ג' וסימ' לגעת בך. הלעולמים יזנח אדני. ברכת ה' היא תעשיר: אומר ו' מלעיל וחס' וסימ' עריה תעור. יום ליום יביע. אין אומר ואין דברים. ה' יתן אמר. גמר אמר לדור ודר. ותגזר אמר:

תולדות אהרן חנות אל. עקידס שער נא: חלותי היא. שס:

מצודת דוד

...בו: שארית חמות. ובעבור זאת תחגור מסביב לאסור ולקשור שארית החמה ר"ל לא יבעטו עוד מעתה: (יב) נדרו. אתם בני ישראל נדרו נדרים ושלמו אותם לה': כל סביביו. העובדי כוכבים היושבים סביבות ירושלים בשומעם נפלת סנחרב יביאו מנחה בעבור המורא של ה' ופחד גאונו: (יג) יבצור. כי כאשר ימניע הגאוה והכעס של המושלים אז הוא נורא ומאויים למלכי ארץ כי יפחדו שלא יקרה להם כמקרם: עז (א) על ידותון. בעבור הדתות והדינין שעברו על ישראל או הוא שם כלי נגון: (ב) קולי. ארים קולי אל אלהים ואצעק אליו וכאשר ארים קולי יאזין באזניו לשמוע אלי: (ג) ביום צרתי. בעת בוא הצרה דרשתי את ה': ידי. ר"ל מכתי תזל עלי כל הלילה ואינה נחלשת ולכן ממאנת נפשי לקבל תנחומין: (ד) אזכרה. כשאני זוכר בכובד החורבן לבי הומה: אשיחה. אספר הלאותי ורוחי כפופה ומעוגה זה זמן רב: (ה) אחזת. מגודל התוגה לא אוכל לישן כאלו אחזת מכסי העין השומרים אותי מן האבק ולא אוכל א"כ לסגרם כדרך הישן: נפעמתי. אני נשבר ומוכה עד שלא אוכל לדבר: (ו) חשבתי. אני הופ

מצודת ציון

הובל למלך (לעיל מ"ה): שי. תשורה ודורון: (יג) יבצור. ענין מניעה כמו ועתה לא יבצר מהם (בראשית י"א): רוח. ענינו כעס וגאוה כמו ומושל ברוחו (משלי טז): נגידים. שרים ומושלים: (ג) ידי. לפי שהמכה מכה ביד קרוי מכה בלשון יד: נגרה. ענין הזלה ושפיכה כמו ויגר מזה (לעיל ע"ה): תפוג. ענין רפיון והליכות כמו תפוג תורה (חבקוק א'): מאנה. מל' מיאון: (ד) אשיחה. ענין ספור התלאות כמו ישפוך שיחו (לקמן ק"ב): ותתעטף. ענינו כפוף ומעונה כי מגודל הצרה נראה כאלו מעוטף קאתו בסליהו בעבור הכפיפה: (ה) נפעמתי. ענין שבירה והכאה כמו ותפעם רוחו (בראשית מ"א) והוא מלשון פעמון שמקשקש ומכה: (ז) ויחפש. ענין החקירה: (ח) יזנח. ענין עזיבה: לרצות. מלשון רצון: (ט) האפס. ענין כליון כמו אפס כסף (בראשית מ"ז): גמר. ענין השלמה: (י) חנות. מלשון חנינה: קפץ. ענין סגירה כמו לא תקפוץ את ידך (דברים טו): (יא) חלותי. מלשון חיל ורעדה: שנות מל' השתנות: (יג) והגיתי. ענין מחשבה: אשיחה. ענין דבור

אבן עזרא

קשור עם מלת מקדש לא עם אזכרה : (יד) אלהים . כדרך אדר בקדש בעבור דרכיך שאנחנו רואים בשמים לעד כי מי אל גדול ממך : (טו) אתה . הטעם תעשה פלאים נפלאים מעיני אדם גם נוראים וזה הוא הודעת בעמים עזך : (טז) גאלת. עמך . הוא הפעול כאילו כתוב גאלת עמך בזרוע נטויה וטעם להזכיר יוסף עם יעקב כי הוא החיה ישראל ככתוב משם רועה אבן ישראל והטעם כי בזכות יעקב ויוסף פדית בניהם וכמוהו גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס שהטע' מי שהוא מבני נדיבים והעד שאמר מקחת מזרעו מושלים והאומר כי יעקב תחת אהרן לא דבר נכונה : (יז) ראוך . על דעת רבי משה כי זה רמז לעת שהוליך השם את הים ברוח קדים עזה ולפי דעתי שהוא מדבר על עת וישב הים לפנות בקר כי בים דרכך ידבר על עת בעבור ישר' כאשר פירשתי טעם ובני ישראל הלכו ביבשה לאומרו פעמים וכן מן השירה הוא פסוק כי בא סוס פרעה : (יח) זורמו . בעבור אש וענן : חצציך . הם הברקים וזה הוא בעמוד אש כי עבות כמו בענן ומלת זורמו על משקל כי גורשו ממצרים ויש אומרים מגזרת זרם או לפי טעם הענין חצציך כדמו' אש הנופלת שימית ריחה : (יט) קול. אל תתמה בעבו' שהזכיר בגלגל כי בגלגל הם הרעמי' רק בעבור היותו באויר שהוא מת׳לגל : (כ) בים . הראה השם דרך בים לעבור גאולים וטעם ועקבותיך בעבור שוב הים מיד לאיתנו : (כא) נחית . על דעת רבי משה על עת עבור הים כדרך כב׳ מה בבקעה תרד ויתכן על נחותם במדבר כמו נחית בחסדך ומשה ואהרן הם שהוציאו את העם ממצרים ומשה לפני אהרן לגודל מעלת נבואתו : (א) משכיל לאסף . פיוט תחלתו משכיל או משכיל השומע וטעם הסמך התורה אליו תורת השם שהיא תורת אמונתו והנכון כמו אמרי פי מי שירצה להורות כדרך תורת אמך : (ב) אפתחה . קמצות הת״ו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמעה מה ידבר ואלו היה בשוא לבדו היה שוה רק ככה נמצא וטעם חידות שהוא מני קדם והמשל כמו נושקי רומי קשת לערוך שלחן ואש נשקה ביעקב בחוריו אכלה אש והחידות לחם אבירים אכל איש כדרך מהאכל יצא מאכל ויהרג במשמניהם ויתן לשבי עזו כי לולי שהוא מפורש בספר שמואל שבית הארון היתה החידה קשה : (ג) אשר שמענו . זה מפי אנשים רבים ולדיקים שחייב אדם לקבל מה שהעתיקו היתה הקבלה כמו דעה וזה הוא ונדעם וטעם המספרים כי המספרים אוהבינו היו והם אבותינו שאין להם חפץ להכשילנו : (ד) לא . והנה חייבים אנחנו שלא נכחד מה ששמענו מאבותינו לאשר הם מזרעם עד שיהיו גם הם מספרים תהלות השם : (ה) ויקם עדות . המצות ששקול הדעת יעיד עליהם על כן מלת ויקם וקם הבית ותורה המצוה שנעלם סודם מרבים על כן מלת שם שקבלו ככה מפי משה וטעם לזה כדרך והודעתם

רשי

שעשית לנו כבר : (יד) בקדש דרכך . דרך מדתך לקדש את שמך בעולם לעשות דין ברשעי' : (יז) ראוך מים . רבים כשנגלית על הים : (יח) זורמו מים עבות . שחקים נטפו זרם מים עבים : חצציך . כמו חציך : (יט) בגלגל . כמו כגלגל . קול רעמך כגלגל על הים להום את מחנה מצרים : (כ) ועקבותיך לא נודעו . אין הפסיעות נכרות על המים ועקבותיך טרצ"י בלעז : (ב) במשל פי . הם דברי תורה : (ד) לא נכחד מבניהם . וגם אנו לא נכחד מבניהם של אבותינו מלהודיעם מה שספרו לנו

תהלים עז עח

כ"ט ר"פ אֲשִׂיחָה׃ יד אֱלֹהִים בַּקֹּדֶשׁ דַּרְכֶּךָ

ג'. י"ו ר"פ בסיפרא מִי־אֵל גָּדוֹל כֵּאלֹהִים׃ טו אַתָּה הָאֵל

עֹשֵׂה פֶלֶא הוֹדַעְתָּ בָעַמִּים עֻזֶּךָ׃

טז גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ עַמֶּךָ בְּנֵי־יַעֲקֹב

ג' וְיוֹסֵף סֶלָה׃ יז רָאוּךָ מַּיִם ׀ אֱלֹהִים

רָאוּךָ מַּיִם יָחִילוּ אַף יִרְגְּזוּ תְהֹמוֹת׃

ל' יח זֹרְמוּ מַיִם ׀ עָבוֹת קוֹל נָתְנוּ

ל' שְׁחָקִים אַף־חֲצָצֶיךָ יִתְהַלָּכוּ׃

ל' וחד סיתמ' כגלגל יט קוֹל רַעַמְךָ ׀ בַּגַּלְגַּל הֵאִירוּ בְרָקִים

תֵּבֵל רָגְזָה וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ׃ כ בַּיָּם

יתיר ו' ז' רפין דַּרְכֶּךָ וּשְׁבִילְיךָ בְּמַיִם רַבִּים

כ' בחסדך עם זו וְעִקְּבוֹתֶיךָ לֹא נֹדָעוּ׃ כא נָחִיתָ

ב' אלה מסעי ריש סידר' כַצֹּאן עַמֶּךָ בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃

י"ז עח א מַשְׂכִּיל לְאָסָף הַאֲזִינָה

ג' עַמִּי תּוֹרָתִי הַטּוּ אָזְנְכֶם לְאִמְרֵי־

ל' פִי׃ ב אֶפְתְּחָה בְמָשָׁל פִּי אַבִּיעָה

חִידוֹת מִנִּי־קֶדֶם׃ ג אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ

וַנֵּדָעֵם וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ׃ ד לֹא

נְכַחֵד ׀ מִבְּנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן מְסַפְּרִים

ד' ג' מ"ל וא' חס'. ל' תְּהִלּוֹת יְהוָה וֶעֱזוּזוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר

כ'. ה' עָשָׂה׃ ה וַיָּקֶם עֵדוּת ׀ בְּיַעֲקֹב וְתוֹרָה

שָׂם בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבוֹתֵינוּ

תרגום

אֲמַלֵּל׃ יד אֱלָהָא דְקַדִּישִׁין

אוֹרְחָתָךְ מַן אֱלָהָא רַבָּא

כֵּאלָהָא דְיִשְׂרָאֵל׃ טו אַנְתְּ

הוּא אֱלָהָא עָבֵיד פְּרִישָׁן

הוֹדַעְתְּ בְּעַמְמַיָא עוּשְׁנָךְ׃

טז פְּרַקְתָּא בִּגְבוּרַת אֶדְרָעָךְ

עַמָּךְ בְּנַיָא דְאוֹלִיד יַעֲקֹב וְזָן

יוֹסֵף לְעָלְמִין׃ יז חֲמוֹן

שְׁכִנְתָּךְ בְּגוֹ יַמָּא אֱלָהָא

חֲמוֹן גְבוּרְתָּךְ עַל יַמָּא רַתְתּוּן

עַמְמַיָא לְחוֹד אִתְרַגְזוּן תְּהוֹמַיָא׃

יח אָחִיתוּ מַיָא עֲנָנֵי שְׁמַיָא

קָלִין יַהֲבוּ שְׁחָקֵי לְחוֹד כְּפֵי

גִּרָרָךְ אָזְלִין וּמִשְׁתַּלְהֲבִין׃

יט קָל אַכְלְיוּתָךְ בְּגַלְגְּלָא

אִשְׁתְּמַע אַנְהִירוּ בַרְקִין תֵּבֵל

רְגֵזַת וְאִתְרְגִיפַת אַרְעָא׃

כ בְּיַמָּא דְסוּף אוֹרְחָךְ וְכִבְשָׁךְ

בְּמַיִן סַגִּיעִין וְרוּשְׁמַת פְּסִיעָתָךְ

לָא אִתְיַדְעוּ׃ כא דַבַּרְתָּ הֵיךְ

עָנָא עַמָּךְ בְּיַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃

א שִׂכְלָא דְרוּחַ קֻדְשָׁא עַל יְדוֹי

דְאָסָף אֲצִית עַמִּי אוֹרָיְתִי

אַצְלוֹן אוּדְנֵיכוֹן לְמֵימְרֵי פוּמִי׃

ב אֶפְתַּח בְּמַתַל פּוּמִי אַבִּיעַ

חִידָן דְמִן לְקַדְמִין׃ ג דִי

שְׁמַעְנָן וִידַעְנָן לְהוֹן וַאֲבָהָתָן

תַּנִּיאוּ לָנָא׃ ד לָא נְכַסֵּי

מִבְּנֵיהוֹן לְדָר בַּתְרֵי מִשְׁתַּעַיִן

תֻּשְׁבַּחְתָּא דַיְיָ וְעֻשְׁנֵיהּ וּפְרִישׁוּתֵיהּ דִי עֲבַד׃ ה וַאֲקִים סַהֲדוּתָא בְּדָבֵית יַעֲקֹב וְאוֹרַיְתָא גְּזַר בְּדָבֵית יִשְׂרָאֵל דִי

פַּקֵּד לַאֲבָהָתָן לְהוֹדָעוּתְהוֹן

כאלהים ג' בקריאה וסימ' והייתם כאלהים ידעי טוב ורע . ובית דוד כאלהים . מי אל גדול כאלהים אנ'ך : האזינה י"ו בקריא' וסימ' וישא משלו ויאמ' קום בלק ושמע האזינה עדי . אמר האזינה ה' בינה הגיגי . תפלה לדוד שמעה ה' צדק האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם . שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה ואל רמעתי . אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי . האזינה עמי תורתי . רעה ישראל האזינה . אלהים צבאות שמעה תפלתי . האזינה ה' תפלתי והקשיבה בקול . אמרתי לה' אלי אתה . ה' קראתיך חושה לי . ה' שמע תפלתי האזינה אל תחנוני . ואולם שמע נא איוב . האזינה זאת איוב עמד . האזינה

תולדות אהרן בקדש דרכך . (ברכות יג) : בזרוע עמך . סנהדרין יט : קול רעמך. ברכות נט : האזינה עמי. עקרים מא ס"ז :

מצודת ציון

דבור ואמירה : (יז) יחילו . ירגזו . ענין רתת ורעדה : תהומות . עומק הים : (יח) זורמו . ענין שטף המים כמו מזרם הרים (איוב כד) : עבות . עננים כמו עב קל (ישעיה יט) : שחקים . רקיעים : חצציך . מל' חץ : (יט) בגלגל . אופן העגלה : (כ) ושבילך . ענין מסילה ודרך : ועקבותיך . עקב הרגל : (כא) נחית . נהגת : (א) האזינה . ענין הקשבה : (ב) אביעה . ענין אמירה כמו יום ליום יביע אומר (לעיל יט) : (ד) נכחד . ענין מניעה כמו ולא כחד ממנו (ש"א ג) : ועזוזו . מל' עוז וחוזק : כפלם

מצודת דוד

בימי הטובים שהיו לי מימי קדם : כפל הדבר במ"ש : (ז) בלילה . היא העת שמחשבות האדם פנויים ואז אזכור מה שהייתי מנגן בבה"מ ואני מדבר עם לבבי ורוחי יחפש לדעת מה יהיה סוף הדבר : (ח) הלעולמים . וכי עד עולם יעזוב ה' אותי וכי לא יוסיף להיות עוד מרוצה לי כאשר היה בימי קדם : (ט) האפס . וכי כלה חסדו עד עולם וכי השלים אמרי הנחמות לדור דורים ר"ל וכי עד עולם יהיו כלים הנחמות לבל יתקיימו : (י) השכח . וכי שכח ה' לחון אותנו וכי בעבור האף שחרה בנו סגר את רחמיו עד עולם בחמיה : (יא) ואומר . השיב אמרי אלי אין זה כי אם להביא עלי חיל ורעד לטוב מהמלאתי ובעבור זה היתה השתנות בימין עליון ממה שהיתה לשעבר נאדרי בכח רועצת האויב : (יב) אזכור . כי אזכור מעשה ה' אשר לא קצרה ידו : מקדם פלאך . הפלאות שעשית לי מימי קדם : (יג) והגיתי . אני מחשב בכל פעליך ובהם אדבר והמה לי למשיב נפש : (יד) אלהים. אתה אלהים הן ידעתי כי דרכך לקדש שמך לעשות דין ברשעים אף ידעתי שאין אל גדול כאלהים שיהיה הכח בידו למחות מלנקום נקם : (טו) אתה האל . ולא ההר : הידעת . פרסמת עזך בין העמים : (טז) בזרוע . בכח זרועך גאלת את עמך ממצרים : בני יעקב ויוסף . כי יעקב ילדם ויוסף כלכלם ברעב לזה נקראים ע"ש שניהם : סלה . ר"ל גאולה שלימה עד עולם ולא חזרו להשתעבד בהם : (יז) ראוך מים . כאשר ראוך מי הים חלו ורעדו ונסו ממקומם : תהומות . שמך המים רגזו ופחדו וכפל הדבר במ"ש : (יח) זורמו מים עבות . העננים נטפו מים כזרם בעת עברם בים להום את מצרים : קול . זה קול הרעם : חצציך . הם הברקים בהם חציו בכל מקום : (יט) בגלגל . קול רעם בא בגלגלי מרכבות פרעה כמ"ש ויסר את אופן מרכבותיו (שמות יד) : האירו . הברקים היו גדולים עד שהאירו בכל העולם וכל הארץ רגזה ורעשה : (כ) בים דרכך . עשית דרכך בים : ושבילך . כפל הדבר במ"ש : לא נודעו . לא היה ניכר מדרך עקבות הרגל כי מיד חזרו המים לאיתנו לכסות על מצרים : (כא) נחית כצאן . כמו הרועה מנהיג הצאן כן נהגת עמך ע"י משה ואהרן (וחוזר לתחלת הענין לומר כשאזכור כל אלה אדע כי לא מקוצר יד לא נגאלנו כ"א לעורר לבנו לתשובה) : עח (ב) אפתחה במשל פי . אפתח פי לדבר במשל והמשל הוא מ"ש ואש נשקה ביעקב וכדומה : חידות . דברים הסתומים קשה ההבנה והוא מ"ש ויתן לשבי עזו כי הוא לא נאמר בשמואל שנקנו

רשי

לנו : (ז) כסלם , תוחלתם וכן אם שמתי זהב כסלי : (איוב לא) : (ח) כאבותם . שהיו במצרים ובמדבר : (ט) בני אפרים : שיצאו ממצרים בזרוע לפני הקץ ובטחו בגבורתם ובחציהם נסופם הפכו לנוס ביום קרב כמפורש בדברי הימים והרגום אנשי גת הנולדי' בארץ : רומי . משליכין וזורקין . כמו רמה בים (שמות טו) : (יב) נגד אבותם עשה פלא . אחרי כן כשהגיע הקץ אף הם ויוסיפו לחטוא לו כמו שמסיים והולך : נגד אבותם . אברהם יצחק ויעקב באו על הים והראם הקב"ה היאך הוא גואל את בניהם : (יג) כמו נד . תל גבוה כדמתרגמינן נצבו כמו נד (שם) קמו כשור : (טו) יבקע צורים . והכית בצור וגו' (שם יז) : וישק כתהומות רבה . אף כשהיו הולכים בתוך הים שמימיו מלוחים המתיק להם מעיינות בתוך התהום : (טז) ויורד כנהרות מים . שהיו נוזלין מן הבאר והנשיאים היו עושין שרטוט במשענותם והמים נמשכים אחריהם לכל חניית שבט ושבט כענין שנא' במחוקק במשענותם כמו שמפורש בארבעים ותשע מדות : (יז) למרות . להקניט כמו ממרים הייתם (דברים ט) : (כ) שאר .
בשר

לקיל מלי : נוזלים ג' בקריאה וסימ' נצבו כמו נד נוזלים חס' . אם ינתשו מים זרים . ויוציא נוזלים מסלע אנ"ד : ויזובו ב' מ"ל

אבן עזרא

והודעתם לבניך ולבני בניך : (ו) למען . דור אחר דור עד עמוד התורה כימי שמים : (ז) וישימו . כסלם . כמו מבטחם אשר יקוט כסלו וכאשר לא ישכחו מעשה השם אז ישמרו מצותיו : (ט) בני אפרי' . דרך דרש כי כל ישראל יקראו כן כמו הבן יקיר לי אפרים גם רמז לבני אפרים שיצאו ממצרים בטרם געת הקץ והרמז בדברי הימי' והרגום אנשי גת ויתאבל אפרים אביהם ועל דרך הפשט כי עקר זה המזמור נאמר על מלכות דוד ובנין הר ציון ושם היה הארון במלוך דוד אחר שחרבה שילה שהיתה לבני אפרי' ע"כ ובשבט אפרים לא בחר באחרונ' אחר שבח' גם בראשונ' לשכן שמו בשילה והעד הנאמן על זה הפי' שבט אפרים רומי קשת הם אנשי שילה שאמר אחריה' לא שמרו ברית אלהים ועוד נגד אבותיהם עשה פלא וזה היה אחר צאת ישראל ממצרים : נושקי . חסר כ"ף כמו אש אוכלה הוא ומלת נושקי דבקה עם קשת כדרך נהרי נחלי דבש ותמאה הטעם שהפכו עורף ביום קרב משל בעבור שלא שמרו ברית אלהי' שהשכין כבודו בתוכם . ויש אומרים שמנהג רומי קשת שלא יעמדו במקום אחד כן הפכו ככה בני אפרים : (י) לא שמרו ברית אלהים . זה ברית סיני : (יא) וישכחו . בעבור היות הנפלאות נעלמות אמר כנגדם הראם : (יב) נגד . הראם כי נגד אבות' עשה פלא והם שמעו מפיהם וטעם במצרים כל המופתים שהיו במצרים . יש אומרי' כי שדה צוען כדרך שדה אדו' : (יג) בקע . ויבקעו המים : ויצב מים כמו נד . והמים להם חומה : (יד) וינחם . יספר חסדי השם עמהם כי הענן ביום שלא יכם השמש ואור אש בלילה שלא היו צריכים לאבוקות : (טו) יבקע טע' צורי' פעמי' רבי' במדבר הגדול והנורא : וישק . חסר כמו וישקה אותם ורבה תואר לתהום ובאה דרך יחיד כמו בנות צעדה עלי שור הטעם שנוי במלות שונות דרך צחות : (יז) ויוסיפו . נפתח למ"ד למרות בעבור היותו מבנין הפעיל כמו לצבות בטן ולמרות עיני כבודו : בציה . במקום צמא והטעם כי הם המרו עליון במקום שים להם צורך אליו : (ח) וינסו . זה הוא דרך עקלתון שיבקש העבד מאדוניו מה שאין צורך לו וזה הוא דרך הכשר כאשר אפרש עתה : (יט) וידברו . לערוך שלחן משל על הכשר וטעם במדבר מקום שאין שם ישוב : (כ) הן . אמר רבי משה הכהן הנה בתורה
כתוב

תהלים עח

לְהוֹדִיעָם לִבְנֵיהֶם׃ ו לְמַעַן יֵדְעוּ ׀ י"ג
דּוֹר אַחֲרוֹן בָּנִים יִוָּלֵדוּ יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ ז' חס' . ג'
לִבְנֵיהֶם׃ ז וְיָשִׂימוּ בֵאלֹהִים כִּסְלָם ג' רפי'
וְלֹא יִשְׁכְּחוּ מַעַלְלֵי־אֵל וּמִצְוֹתָיו
יִנְצֹרוּ׃ ח וְלֹא יִהְיוּ ׀ כַּאֲבוֹתָם דּוֹר ג'
סוֹרֵר וּמֹרֶה דּוֹר לֹא־הֵכִין לִבּוֹ וְלֹא־ ה' חס'
נֶאֶמְנָה אֶת־אֵל רוּחוֹ׃ ט בְּנֵי־אֶפְרַיִם ס"א אנ אל
נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי־קֶשֶׁת הָפְכוּ בְּיוֹם קְרָב׃ ב' חד כתיב ס'
י לֹא שָׁמְרוּ בְּרִית אֱלֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ ג' חד חס'
מֵאֲנוּ לָלֶכֶת׃ יא וַיִּשְׁכְּחוּ עֲלִילוֹתָיו
וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר הֶרְאָם׃ יב נֶגֶד י"א פסוקים רישיהון נו"ן וסופיהון נו"ן
אֲבוֹתָם עָשָׂה פֶלֶא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
שְׂדֵה־צֹעַן׃ יג בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירֵם וַיַּצֶּב־ ב' חד חס' את הנחל
מַיִם כְּמוֹ־נֵד׃ יד וַיַּנְחֵם בֶּעָנָן יוֹמָם ד
וְכָל־הַלַּיְלָה בְּאוֹר אֵשׁ׃ טו יְבַקַּע
צֻרִים בַּמִּדְבָּר וַיַּשְׁקְ כִּתְהֹמוֹת רַבָּה׃
טז וַיּוֹצִא נוֹזְלִים מִסָּלַע וַיּוֹרֶד כַּנְּהָרוֹת ב' מ"ל . ז'
מָיִם׃ יז וַיּוֹסִיפוּ עוֹד לַחֲטֹא־לוֹ ל' ומ"ל
לַמְרוֹת עֶלְיוֹן בַּצִּיָּה׃ יח וַיְנַסּוּ־אֵל ל' מ"ל
בִּלְבָבָם לִשְׁאָל־אֹכֶל לְנַפְשָׁם׃ ז' חס'
יט וַיְדַבְּרוּ בֵּאלֹהִים אָמְרוּ הֲיוּכַל ל'
אֵל לַעֲרֹךְ שֻׁלְחָן בַּמִּדְבָּר׃ כ הֵן
הִכָּה־צוּר ׀ וַיָּזוּבוּ מַיִם וּנְחָלִים יִשְׁטֹפוּ ב' מל'
הֲגַם־לֶחֶם יוּכַל תֵּת אִם־יָכִין שְׁאֵר ח'

תרגום

לִבְנֵיהוֹן׃ ו מִן בִּגְלַל דִּי יִדְעוּן דָּר בַּתְרַי בְּנִין דְּמִתְיַלְדִין יְקוּמוּן וְיִתְנוּן לִבְנֵיהוֹן׃ ז וִישַׁווּן בֶּאֱלָהָא סִבְרֵיהוֹן וְלָא יִתְנַשׁוּן עוֹבָדֵי אֱלָהָא וּפִקּוּדוֹי יִנְטְרוּן׃ ח וְלָא יֶהֱווֹן הֵיךְ אֲבָהַתְהוֹן דָּר מְסָרְבָן וּמַרְגִּיז דָּר דְּלָא מְתַקַּן לִבֵּיהּ לְמָרֵיהּ וְלָא הֲוָת מְהֵימְנָא בֶּאֱלָהָא רוּחֵיהּ׃ ט כַּד הֲווּ יָתְבִין בְּמִצְרַיִם אִתְרַבְרְבוּ בְּנֵי אֶפְרַיִם מְנוּ קִצָּא וּטְעוּ וּנְפַקוּ תְּלָתִין שְׁנִין קֳדָם קִצָּא בְּזֵינֵי קְרָבָא וְגַבְרָא נַטְלֵי קַשְׁתָּא אַפִּיכוּ קְדָל וְאִתְקְטַלוּ בְּיוֹם סִדְרֵי קְרָבָא׃ י מְטוּל דְּלָא נְטַרוּ קְיָם אֱלָהָא וּבְאוֹרַיְתֵיהּ סָרִבוּ לְהַלָּכָא׃ יא וְאִתְנַשְׁיָאוּ עוֹבָדוֹי עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וּפְרִישׁוָתֵיהּ דִּי אַחְמֵי יַתְהוֹן׃ יב קֳבֵל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְשִׁבְטַיָּא דַּאֲבָהַתְהוֹן עֲבַד פְּרִישָׁן בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם חֲקַל טָאנֵיס׃ יג בְּזַע יַמָּא בְּחוּטְרָא דְמשֶׁה רַבְּהוֹן וְאַעֲבַרְנוּן וְאוֹקִים מַיָּא צְרִירִין הֵיךְ זִיקָא׃ יד וְדַבְּרִינוּן בַּעֲנָנָא בִּימָמָא וְכָל לֵילְיָא בִּנְהוֹר אֶשָּׁא׃ טו בְּזַע טוּרִין בְּחוּטְרֵיהּ דְמשֶׁה רַבְּהוֹן בְּמַדְבְּרָא וְאַשְׁקֵי כַּד בִּתְהוֹמַיָּא רַבְרְבָן׃ טז וְאַפֵּיק נוֹזְלַיָּא דְמַיָּא מִן כֵּיפָא וְאוֹחִית הֵיךְ נַהֲרִין דְּנָגְדִין מַיָּא׃ יז וְאוֹסִיפוּ תוּב לְמֶחְטֵי קֳדָמוֹי לְמַרְגָּזָא קֳדָם עִלָּאָה בְּמַדְבְּרָא צָחֵי׃ יח וְנַסִּיאוּ אֱלָהָא בְּלִבְּהוֹן לְמִשְׁאַל אוּכְלָא לְנַפְשֵׁיהוֹן׃ יט וְאִתְרַעֲמוּ קֳדָם יְיָ אֲמַרוּ הַאִית יוּכְלָא קֳדָם אֱלָהָא לְסַדָּרָא פָּתוֹרָא בְּמַדְבְּרָא׃ כ הָא כְּבַר מְחָא בְטִינָר וְדִיבוּ מַיָּא וְנַחְלַיָּא הַלְחוֹד לַחְמָא יָכִיל לְמִתַּן אִם יְתַקֵּן מְזוֹנָא לְעַמֵּיהּ׃

מצודת ציון

(ז) כסלם . בטחונם כמו אם שמתי זהב כסלי (איוב לא) : (ח) סורר . סר מדרך הישר : ומורה . ענין מורד ומסרב : (ט) נושקי . מזויינים כמו נושקי קשת ומגן (דה"ב י"ז) : רומי . ענין השלכה כמו פרש ורומה קשת (ירמיה ד') : קרב . מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (לקמן קמ"ד) : (י) מאנו . לא רצו : (יג) נד . נצור והל כמו נצבו כמו נד (שמות ט"ו) : (יד) וינחם . נהגם : (טו) יבקע צורים . סלעים : (טז) נוזלים . מל' הזלה ונטיפה : (יז) למרות . למרוד : בציה . במדבר שהוא ציה ושממה : לערוך . ענין סדור : (כ) תת . מל' נתינה : שאר . בשר כמו אכלו שאר עמי (מיכה ג) :
ויתעבר

מצודת דוד

שלקחו הפלשתים את הארון לא היינו יודעים מה הוא : מני קדם . מה שנעשה מימי קדם : (ג) אשר שמענו . מבני הדור שלפנינו : ונדעם . שהאמת כן הוא : ואבותינו ספרו לנו . ואין מדרך האב להשרים בלב בנו ספורי שקר : (ד) מבניהם . מבני אבותינו אשר לא בא להם הקבלה מהאבות : לדור אחרון . למען הספרו לדור אחרון את תהלת ה' וגו' : (ה) ויקם . העמיד עדות התורה ביעקב להיות מתקיים לעולם בעבור אשר צוה את אבותינו להודיע לבניהם : (ו) דור אחרון . למען ידעו בני הדור שאחריהם ויספרו לבניהם ובניהם לבניהם עד סוף כל הדורות : (ז) וישימו . ע"י ספורי הנפלאות ישימו בטחונם בה' ולא ישכחו פלאי מעשיו למען ישמרו מצותיו : (ח) כאבותם . המה אנשי דור המדבר שהיו סוררים מדרך ה' ומורדים בו : לא הכין לבו . אל דבר ה' : ולא נאמנה . לא האמינו בו : (ט) בני אפרים . ר"ל עם כי ראו אשר בני אפרים שעל כי בטחו בכחם כי היו מצוינים נושאי חצים ומורים בקשת לזה מהרו את הקץ לצאת ממצרים קודם הזמן וסופם הפכו עורף לנוס ביום קרב והרגום אנשי גת כמ"ש בד"ה : (י) לא שמרו . עכ"ז לא שמרו אנשי דור המדבר את ברית ה' ולא לקחו מוסר מבני אפרים : (יב) נגד אבותם . אז"ל האבות באו על הים והראם הקב"ה הפלא שעשה באנשי ארץ מצרים שנטבעו שמה : שדה צוען . יושבי שדה צוען והוא מארץ מצרים וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה : (יג) ויצב . העמיד המים הבאים להיות כמו תל גבוה ולא ירדו כדרכם : (טו) יבקע צורים . להוציא את המים : וישק . השקה אותם די ספוקם כאלו שתו בתהומות אשר כל אחד רבה וגדולה : (טז) ויורד . הסלע הוריד המים כמו הנהרות : (יז) ויוסיפו . אחר כל הניסים האלו הוסיפו עוד לחטוא : (יח) בלבבם . ר"ל מה ששאלו על הבשר לא היה עליה תוכן הכוונה כ"א בלבבם היה לנסות את ה' : (יט) היוכל . האם יוכל לערוך במדבר שלחן מלא להאכילם בשר : (כ) הן . אמרו הן ראינו כי הכה צור וזב המים וזה לבד ראינו לזה ננסה לדעת אם גם יוכל תת את הלחם ר"ל הבשר כמ"ש את קרבני לחמי (במדבר כח)
פס

כתוב כי רדת המן היה בתחלה במסעי' רבים קודם הכות צור ברפידי' ועוד כי לא חרה אף השם על דבר המן שהוא אומר ואש נשקה ביעקב ואחריו כתוב וימטר עליהן מן לאכול והנה הכתוב בלבל דברו שאחר המוקדם והפך זה ולא חשש מזה כי מפורש הוא אצלנו בתורת משה . וטעם הגם לחם יוכל תת על המן והטעם היוכל לתתו תמיד בלא הפסק וכמוהו הורד עדיך לפי דעתי : נאם אברהם בן עזרא המחבר אלה הדברים יש בהם שיבוש ואני אפרש הכל . טעם לשאול אכל לנפש על בשר קברו' התאוה וזה הוא לערוך השלחן ומלת הגם לחם הוא הבשר כמו את קרבני לחמי לחם אשה והעד אם יכין שאר לעמו שהטעם כפול כי שאר כמו בשר:

לְעַמּוֹ׃ כא לָכֵן ׀ שָׁמַע יְהוָה וַיִּתְעַבָּר
וְאֵשׁ נִשְּׂקָה בְיַעֲקֹב וְגַם־אַף עָלָה
בְיִשְׂרָאֵל׃ כב כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בֵּאלֹהִים
וְלֹא בָטְחוּ בִּישׁוּעָתוֹ׃ כג וַיְצַו שְׁחָקִים
מִמָּעַל וְדַלְתֵי שָׁמַיִם פָּתָח׃ כד וַיַּמְטֵר
עֲלֵיהֶם מָן לֶאֱכֹל וּדְגַן־שָׁמַיִם נָתַן
לָמוֹ׃ כה לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ
צֵידָה שָׁלַח לָהֶם לָשֹׂבַע׃ כו יַסַּע
קָדִים בַּשָּׁמָיִם וַיְנַהֵג בְּעֻזּוֹ תֵימָן׃
כז וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם כֶּעָפָר שְׁאֵר וּכְחוֹל
יַמִּים עוֹף כָּנָף׃ כח וַיַּפֵּל בְּקֶרֶב
מַחֲנֵהוּ סָבִיב לְמִשְׁכְּנֹתָיו׃ כט וַיֹּאכְלוּ
וַיִּשְׂבְּעוּ מְאֹד וְתַאֲוָתָם יָבִא לָהֶם׃
ל לֹא־זָרוּ מִתַּאֲוָתָם עוֹד אָכְלָם
בְּפִיהֶם׃ לא וְאַף אֱלֹהִים ׀ עָלָה בָהֶם
וַיַּהֲרֹג בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם וּבַחוּרֵי יִשְׂרָאֵל
הִכְרִיעַ׃ לב בְּכָל־זֹאת חָטְאוּ־עוֹד
וְלֹא הֶאֱמִינוּ בְּנִפְלְאוֹתָיו׃ לג וַיְכַל־
בַּהֶבֶל יְמֵיהֶם וּשְׁנוֹתָם בַּבֶּהָלָה׃
לד אִם־הֲרָגָם וּדְרָשׁוּהוּ וְשָׁבוּ וְשִׁחֲרוּ־
אֵל׃ לה וַיִּזְכְּרוּ כִּי־אֱלֹהִים צוּרָם
וְאֵל עֶלְיוֹן גֹּאֲלָם׃ לו וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם

ב' שמע | ג' | ב' | ד' וחס' . דג' | ג' | ב' חד מ"ל | ה' חס' | ב' אך | ו' ר"פ | ג' | ג' וחד שחרו | ג' | חצי הספר ג' ומ"ל

כא בכן שמיע קדם אלהא ורגיז
ואשתא אתסקת בדבית
יעקב ולחוד תקוף רוגזא סליק
בישראל : כב ארום לא הימינו
באלהא ולא אתרחיצו
בפורקניה : כג ופקיד שחקי
מלעיל ודשי שמיא פתח :
כד ואחית עליהון מנא למיכל
ועבור שמיא יהב להון :
כה מזון דנחת ממדור מלאכיא
אכלו בני נשא זודין שלח
להון לשבעה : כו אטיל רוח
קדומא בשמיא ודבר בעושניה
רוח דרומא : כז ואחית
עליהון היך כעפרא בסרא
והיך חלא דימא עופא דפרח :
כח ואפיל במצע משריתיה
חזור חזור למשכנוי : כט ואכלו
ושבעו לחדא ורגוגיהון איתי
להון : ל לא זרו מן רגוגיהון
עד כדין מיכלהון בפומהון :
לא ורוגזא דאלהא סליקת בהון
וקטיל בגבריהון ועולימי ישראל
אחמיט : לב בכל דא חבו
תוב ולא הימינו בפרישותוי :
לג ושיצי בלמא יומיהון
ושנתיהון בבהולתא : לד בזמן
דקטלנון תיבין ותבעו יתיה
ויתובון ויצלון קדם אלהא :
לה ואדכרו ארום אלהא תקיפהון ואלהא עלאה פרקנון : לו ושרגינון ליה בפומהון

תולדות אהרן שחקים ממעל . יומא עו חגיגה יב סנהדרין ק : להם אבירים . יומא עה : כעפר שאר . שם : וישבעו . עקידה שער מה : ויפתוהו . תענית ח :

אבן עזרא

(כא) לכן. טעם ואש על חרון אף השם ככתוב ואף ה' עלה בהם: (כב) כי. בעבור שהזכי' וינסו אמר כנגדו כי לא האמינו : ולא בטחו. הטעם כפול: (כג) ויצו וכבר צוה וככה וימטר : (כד) וימטר. הטעם וכבר המטי' עליהם כמו וידבר ה' אלהים וכבר דבר ויאמר ה' למשה וכבר אמר ויסעו מרפידים וכבר נסעו ויאמר בת מי את וכבר אמר ויאמר אל משה אני חותנך ואחר ויבא ורבים ככה והטעם למה בקשו בשר תאו' להכות את השם ומה צורך היה להם לבשר והלא היה להם המן שהי' מתוק וערב ונקי ומלקטין אותו בלי טורח חנם והנה להם הצור ויש להם לספוקם אמר וימטר כי מן השמים ירד . ודגן שמים כי באויר יולד : (כה) לחם אבירים. הם השחקים וטעם איש שהו' בן אדם נברא מהאדמ' והטעם צידה בעבור היותם תמיד הולכים: (כו) יסע. שב לספר דברי הבשר שהחל לומר עליו לכן שמע ה' ויתעבר : קדים. הטעם רוח קדים והנו תואר כי ימלא רוח לשון זכר מפרק הרים ותימן מגזרת ימין והוא הרוח מזרחי דרומי : (כז) וימטר . בעבור שהרוח הביאו והיה עליה'. והנה התברר פירושי על דבר שאר שהוא הגם לחם הוא הבשר : (כח) ויפל . הזכיר נפילת העוף באמצע וסביבות למשכנותיו כמו מחנהו והם האהלים : (כט) ויאכלו . טעם מאד כמו והיה לכם לזרא : יבוא . היה מביא כדרך יעשו עגל בחורב : (ל) לא . עוד לא היה להם לזרא עד שחרה אף השם בהם : (לא) ואף . הזכיר אף עלה כמו ובהעלו' אהרן את הנרות : במשמניהם . גדולי המחנה והעשירים המתענגים כמו ומשמן בשרו ירזה והזכיר ובחורי בעבור כח תולדת' והנה לא הועילם בעלות בם אף השם : (לב) בכל. כדרך וינסו אותי זה עשר פעמים אף על פי שאינם נזכרים בתורה והנכון שמלת חטאו על דבר המרגלים על כן אחריו : (לג) ויכל . וטעם בהבל שלא ראו הארץ שבעבור זה יצאו ממצרים : ובבהלה . לפני ארבעים שנה : (לד) אם . ההרוגים היו סבת דורשים אחרים או טעמו אז אמר להרגם או כמעט והרגם : ושבו . עשו תשובה : ושחרו אל. שהתפלה בבקר לפני יתעסק אדם בדברי צרכיו : (לה) ויזכרו . צורם . כמו חזקם : ואל עליון גאלם . והשם שגאלם הוא אל עליון שיוכל לעשות בארץ ויושביה כל חפצו והנה ויזכירו בפה כמו ומשא ה' לא תזכרו עוד והעד ולבם לא נכון : (לו) ויפתוהו . דבר

רשי

בשר: (כא) ואש נשקה ביעקב . כמו ובערו והסיקו (יחזקאל לט) שהוא ל' היסק ותבערה כדכתיב ותבער בם אש ה' : (כה) לחם אבירים . לחמם של מלאכים . ד"א אבירים איברים שהיה נבלע בכל האברים ולא היו צריכים לנקביהם : (כו) יסע קדים . ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים (במדבר י"א) : (כז) שאר. בשר : (ל) לא זרו מתאותם . לא נעשו זרים מתאותם כי כל תאותם השיגו : עוד אכלם בפיהם . ואף ה' חרה בעם . ד"א לא זרו מתאותם לא נתרחקו מתאותם עד שבאת להם הפורענות : (לא) ובחורי ישראל . נבחרים שבהם והאספסוף הם הזקנים שנאמר בהם אספה לי (שם): (לד) אם הרגם ודרשוהו וגו'. אף הוא לא

וסימ' הכה צור ויזובו מים . פתח צור ויזובו מים : ויתעבר ב' וסימ' לכן שמע ה' ויתעבר : שמע אלהים ויתעבר : נשקה ל' דכוו' והוא חד מן שטא חדא דמשמש קה בסוף תיבותא וסימ' נמסר כמסר' רבתא במערכ' אות הקו"ף: ויפל ג' וסימ' אדם מית במשרייתיה ופי' במסעי: יביא י"ג בקריא' ה' חס' וח' מ"ל וסימ' אם כשב יביא קרבנו לחטאת . ואת אשמו יביא לה' איל תמים. דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו . וביום השמיני יבא שתי תרים או שני בני חס' . וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו . ותיה כאש' בא עליכם כל הדבר הטוב . יביא ה' עליך ועל עמך דישעיה. והגוי אשר יביא את צוארו בעול . ויהי בעת יביא את הארון דד"ה. ויאכלו וישבעו מאד חס' . כרם היה לשלמה בבעל המון חס'. כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט חס'. וגם אלהיהם עם נסיכיהם עם כלי חמדתם חס' וחד ויביא לנו כיד אלהינו דעזרא ב

מצודת ציון

(כא) ויתעבר . מל' עברה וזעם : נשקה . מל' היסק והבערה : (כה) אבירים : חזקים . צידה . מזון : (כו) בעזו . בחזקו : (לא) במשמניהם . מל' שמן : הכריע . ענין הנפילה על ברכים : (לד) ושחרו . ענין

מצודת דוד

אם יכין שאר . כפל הדבר במ"ש : (כא) ויתעבר . נתמלא עברה וזעם : ואש נשקה . בערה כאש חמתו וכפל הדבר במ"ש וכפל עוד לומר וגם אף וכו' : (כב) כי לא האמינו . שיוכל למלאות משאלותם : ולא בטחו . מבלי נסיון : (כג) ויצו . הלא ככר צוה השחקים וכו' : (כד) וימטר . וככר המטיר המן וראו א"כ שידו לא תקצר : ודגן שמים . הוא המן וכפל הדבר במ"ש : (כה) להם אבירים . לחם מן השמים הקרואים אבירים שהוא ענין חוזק וכן נאמר עליהם חזקים כראי מוצק (איוב לז) : אכל איש . כאומר הלא דבר תימה הוא שאיש נברא מהאדמה אכל לחם שמים : לשובע . ר"ל להשביעם מכל מין שירצו כי טעמו במן כל המטעמים ושאלו א"כ הבשר שלא כהוגן : (כו) יסע . עכ"ז הסיע ונשב רוח קדים מן השמים : תימן . רוח דרום כי הרוח היתה ממקצוע דרומית מזרחית : (כז) כעפר . מרובה כעפר : עוף כנף . עוף בעל כנף : (כח) בקרב מחנהו . למען לא יטריחו ללכת אחריהם למרחוק : סביב למשכנותיו . כפל הדבר במ"ש : (כט) ותאותם . בדבר הנסיון אשר נסו את ה' : (ל) לא זרו . עם כי לא נעשו זרים מתאותם כי המקום מילא משאלותם והיה עוד אכלם בפיהם אוכלים ומתענגים בהם : (לא) ואף . עכ"ז לעומת זה עלה בהם אף ה' בעת ההיא : במשמניהם בהשמנים שבהם : ובחורי . הנבחרים שבהם כרעו ונפלו : (לב) בכל זאת . אף אחרי רואם שהמקום משלם גמול עכ"ז חטאו עוד בדבר המרגלים : (לג) ויכל . על ידי זה כלה ימיהם בהבל ובבהלה כי היו נעים ונדים במדבר ומתו שמה : (לד) אם הרגם . כאשר אמר להרגם במדבר חזרו ודרשו לה' : (לה) ויזכרו . היו זוכרים בפיהם אשר אלהים הוא חזקם : (לו) ויפתוהו .
אבל

לא כאמת אלא בפתוי פה וכזבו בלשונם : (לז) ולבם . לא כפיהם נכון ואף עפ"כ והוא רחום להם ומכפר עונם תמיד ולא השחיתם : (לח) והרבה . פעמים רבות : להשיב אפו . מהם ואף אם נפרע מהם לא העיר עליהם כל חמתו כי אם מעט מעט לפי שזכר כי בשר המה ויצר הרע טמון בלבם והוא רוח הולך כשימותו ולא ישוב אותו רוח בהם לעולם הבא כשיחיו אין יצר הרע שולט בהם ולא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם שאם אמרת כן כפרת בתחית המתי' וכן מפורש באגדת תהלים : (מ) כמה . פעמי' ימרוהו תמיד במדבר : (מא) התוו . לשון סימן כמו והתוית תו (יחזקאל ט') וסימן הוא לשון מופת ונסיון בקשו ממנו אות וסימן היש ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז) : (מה) ותשחיתם. שומטין את ביציהם : (מז) בחנמל . שם ארבה. ומדרשו בא חן ומל היה מולל את ירק העץ והעשב ואוכלו: (מח) ויסגר לברד בעירם . כשהתחיל הברד לירד המצרי מבריח צאנו לבית והברד נעשה למולו כמין כותל והמצרי שוחטו ונותנו על כתיפו להוליכו לבית ולאוכלו והעוף בא ונוטלו הימנו וזה ומקניהם לרשפים לעופות כמו ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה') זה מדרשו ולפי פשוטו לרשפים רשפי אש כדכתיב (שמות ט') ואש מתלקחת בתוך הברד : (נ) יפלס נתיב לאפו . אע"פ שבאף כשתלחו המכות לא שמשו אלא שליחותם מה שנצטוו להמית המיתו ולא הכל בנתיבותם הלכו . בפירושים אחרים מצאתי כן יפלס נתיב לאפו כשהכה כל בכור במצרים הורה דרך למשחית באף לבוא אל בתי מצרים ולא לבתי בני ישראל : וחיתם. גופם :

ויגרש

ובלשונם יכזבו־לו : לז ולבם לא־נכון עמו ולא נאמנו בבריתו : לח והוא רחום ׀ יכפר עון ולא־ישחית והרבה להשיב אפו ולא־יעיר כל־חמתו : לט ויזכר כי־בשר המה רוח הולך ולא ישוב : מ כמה ימרוהו במדבר יעציבוהו בישימון : מא וישובו וינסו אל וקדוש ישראל התוו : מב לא־זכרו את־ידו יום אשר־פדם מני־צר : מג אשר־שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה־צען : מד ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בל־ישתיון : מה ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם : מו ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה : מז יהרג בברד גפנם ושקמותם בחנמל : מח ויסגר לברד בעירם ומקניהם לרשפים : מט ישלח־בם ׀ חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים : נ יפלס נתיב לאפו לא־חשך ממות נפשם וחיתם לדבר הסגיר : נא ויך כל־בכור במצרים ראשית אונים

ובלישנהון מכדבין ליה : לז מטול דלבהון לא מהימן עמיה ולא הימינו בקימיה : לח והוא רחמנא מכפר עויתהון ולא מחבל יתהון ומסגי למתב מן רוגזיה ולא יוחי בהון כל חמתיה : לט ודכיר ארום בני בסרא הנון רוחא דאזיל ולא תאב : מ כמה יסרבון ליה במדברא ירגזון קדמוי באתר צדיא : מא ותבו ונסיאו אלהא וקדישא דישראל אתוו תוהא : מב לא אדכרו ית נסא דידיה ויומא דפרקנון מן מעיקא : מג דשוי במצרים אתוהי ותמהוי בחקל טאנים : מד והפך לדמא אריתהון ונוזליהון לא שתן מנהון : מה יגרי בהון ערבובי חיות ברא וגמר יתהון ועורדעניא ויחבל יתהון : מו ויהב ומסר לזחלא עבורהון ולעותהון לגובאי : מז וקטף בברדא גופניהון ושקמתהון בברזובא : מח ומסר לברדא בעיריהון וגיתהון לרשפין די נור : מט יגרי בהון מאתן וחמשין מחן בתקוף רוגזיה ברתחא ובתריכותא ובעקא דמשתלחן בעדן בידיהון דאזגדין בישין : נ יטיל בכביש תוקפיה לא מנע ממותא נפשיהון ובעיריהון לממותא מסר : נא וקטל כל בוכרא במצרים שרוי

דבר הכתוב כפי מחשבתם כדרך והאנשים רדפו אחריהם ודבר שמואל אחרי מותו : (לז) ולבם . הנה התברר כי עקר התפלה כונת הלב : (לח) והוא . יכפר . כנגד הזמן העומד כמו והבית ימלא עשן : אפו . הוא הפעול : (לט) ויזכור . אמר רבי משה הכהן טעם ויזכור כי בשר המה כי אין להם כח לסבול אף השם כי מיד ימותו וזה טעם רוח הולך ולפי דעתי כי הגוף הוא הבשר כדרך ויגל כבודי אף בשרי וככה עם בשרא לא איתוהי והזכיר בשר כי הם יתאוו הבשר כי התולדת תתאוה הדומה לה שיחזקנה ועוד כי מדת קשור הוא הרוח בבשר איננה ארוכה ע"כ יבקשו להתענג טרםשיפרדם והנה מלת המה תשרת בעבור אחרת המה רוח הולך כי האדם הוא רוח וגוף שהוא בשר שהוא מרגיש : (מ) כמה . במדבר . שאין שם יישוב : יעציבוהו . דרך משל מן עצבון כטעם מר כמו אם דרך עוצב בי : (מא) וישובו . בעבור שהזכיר בתחלה וינסו אל בלבבם והטעם שבו לנסיתו והטעם אל אחר שהתברר שהוא אל : התוו . כמו והתוית תיו ששמו בלבם תיו וגבול שלא יוכלו לעברו : וקדוש ישראל . שהשם נקדש ונכבד מזאת המחשבה : (מב) לא. הטעם לא פחדו ממכתו שהכה המצריים במות הבכורים וזה טעם יום אשר פדם מני צר : (מג) אשר . רוב האותות שיזכירם הנביא טרם היותם וככה האותות כמו הכאות והמופתים הם הפלאים : (מד) ויהפך . לא הזכיר דבר התנין כי לא היתה מכה בהם : ונוזליהם . הטעם כפול : (מה) ישלח . הזכיר ערוב תחל' כי היתה קשה ממכת הצפרדע או פירושו וצפרדע כבר השחית' אותם כמו וירם תולעים ויבאש ולא הזכיר מכת כנים גם מכת שחין גם מכ' חשך גם מכת דבר בעבור שנמלטו בני אדם ובעבור היו' מכת דם ראשונ' למכות הזכיר' גם צורך גדול יש למים : (מו) ויתן . הזכיר זאת בעבור צורך הארץ ליבול הארץ : (מז) יהרג . דרך משל כמו תכאיבו באבנים : ושקמותם . לשון נקבות גם שקמים זכרים כמו נפשות נפשותם . אמר הגאון כי בחנמל מין ממיני הארבה ופירש חנמל שתי מלות ולפי דעתי כי בחנמל אבן כמו אבנים גדולות מן השמים כי הוא כנגד ברד ויש לשקמים פרי כמו לתאנים ומלת חנמל רביעית : (מח) לרשפים . הם והתהלך אש ארצה : (מט) ישלח. רמז לרוב פחדם ממכת הברד כאשר הזכיר כל מגפותי אל לבך והלא תראה לא הודה פרעה לעולם לאמר אני ועמי הרשעים רק במכה הזאת והנה דימה אלה המגפות לעברת השם . ומשלחת מלאכי רעים בעבור האש כמו עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט ומלת מלאכי איננה סמוכה כאלו כתוב מלאכי השם כמו ביד נביאי כל חוזה : (נ) יפלס . דרך משל כנבד לרדת הגזרות מן השמי' : וחייתם . נפשם וזו היא מכת בכורות כאשר פירש אחרי כן : (נא) ויך . הזכיר חם אביהם דרך חסרון וקלון להם וראשית האב
אונים תחלת בנים שנראה און

ומופתיו ג' ב' חסר וא' מ"ל וסימ' זכרו נפלאותיו אשר עשה . וחברו דד"ה . אשר שם במצרים אתותיו בזרא מ"ל: לארבה ב' וסימ' ויתן לחסיל יבולם ויגיעם . מלך אין ; ישלח י"ב וסימ' ויאמר ה' אל משה בלכתך . ושלחתי את ידי והכתי . עוד נגע אחד . וגם את הצרעה . ישלח ה' בך את המארה. לכן ישלח האדון ה' . לאמר הן ישלח איש . והיה כעץ שתול על מים . יהי למלא בטנו . איש תהפוכות ישלח מדון . ישלח בם חרון אפו . ישלח בהם ערוב :

תולדות אהרן ולבם. שם: והוא רחום. שם קדושין ל : כי בשר המה. ר"ה לב :

מצודת דוד

אבל לא היה בלב שלם . רק חשבו לפתות את ה' בפיהם ויכזבו לפניו בלשונם : (לז) ולבם . אבל לבם לא היה נכון עם ה' : (לח) והוא רחום . עכ"ז ה' הוא רחום ומכפר עון ולא ישחית האדם . בעבור עונו ומרבה להשיב אפו מן החוטא פעמים רבות ואינו מעורר כל החמה הראוי לעורר על החוטא : (לט) ויזכור . על כי יזכור שהאדם הוא בשר וטבעו לרדוף אחר התאוה ובזה יחטא ואשם : רוח הולך . ארז"ל זה היצה"ר שהולך מן האדם בשעת מיתה ולא ישוב עוד אליו ולזה ירבה להסית את האדם עודו חי : (מ) כמה . פעמים רבות מרו בו במדבר ובמעשיהם העציבו לפניו במדבר בשממה וכפל הדבר במ"ש : (מא) וישובו . וינסו . חזרו ונסו את ה' במי מריבה : התוו . שאלו ממנו סימן ואות : (מב) את ידו . את חוזק ידו שהראם ביום אשר פדם ממצרים : (מו) ויגיעם . היא התבואה הבאה על ידי עבודה ויגיעה וכפל הדבר במ"ש : (מח) לרשפים . רשפי אש שהיתה מתלקחת בתוך הברד : (נ) יפלס . היה מיישר שביל להוליך דרך בו את אפו עליהם : (נא) ראשית אונים

מצודת ציון

ענין דריסה כמו שוחר טוב (משלי יא) : (מ) כמה . ענין מספר מרובה : יעציבוהו . מלשון עצבון : (מא) התוו . ענין סימן ואות כמו והתוית תיו (יחזקאל ט) : (מד) יאוריהם . הם בריכות העשויות בידי אדם : ונוזליהם. מלשון הזלה ושפיכה ר"ל מים היורדים מעצמן : (מה) ערוב . תערובת מיני חיות : וצפרדע . שם מין שרץ המים : (מו) לחסיל . מין ארבה : יבולם . מלשון יבול והבואה וכן ונתנה הארץ יבולה (ויקרא כ') : (מז) יהרוג . הוא לשון מושאל על הכריתה : ושקמותם . מין אילן תאנה כמו ובולס שקמים (עמוס ז) : בחנמל . הוא מין ברד : (מח) ויסגר . ענין מסירה כמו לא תסגיר עבד (דברים כג) : בעירם . בהמתם : לרשפים . ענין להט וגחל : (נ) יפלס . ענין ישר כמו פלס מעגל רגליך (משלי ד) ועפ"ז נקרא קנה המאזנים בשם פלס כי מיישר המשקל : נתיב . שביל ודרך : לא חשך . לא מנע : וחיתם . ובהמתם : הסגיר . ענין מסירה : (נא) אונים . ענין כח כמו מצאתי און לי

בְּאָהֳלֵי־חָם׃ נב וַיַּסַּע כַּצֹּאן עַמּוֹ
וַיְנַהֲגֵם כַּעֵדֶר בַּמִּדְבָּר׃ נג וַיַּנְחֵם
לָבֶטַח וְלֹא פָחָדוּ וְאֶת־אוֹיְבֵיהֶם
כִּסָּה הַיָּם׃ נד וַיְבִיאֵם אֶל־גְּבוּל
קׇדְשׁוֹ הַר־זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ׃ נה וַיְגָרֶשׁ
מִפְּנֵיהֶם ׀ גּוֹיִם וַיַּפִּילֵם בְּחֶבֶל נַחֲלָה
וַיַּשְׁכֵּן בְּאׇהֳלֵיהֶם שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃
נו וַיְנַסּוּ וַיַּמְרוּ אֶת־אֱלֹהִים עֶלְיוֹן
וְעֵדוֹתָיו לֹא שָׁמָרוּ׃ נז וַיִּסֹּגוּ וַיִּבְגְּדוּ
כַּאֲבוֹתָם נֶהְפְּכוּ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה׃
נח וַיַּכְעִיסוּהוּ בְּבָמוֹתָם וּבִפְסִילֵיהֶם
יַקְנִיאוּהוּ׃ נט שָׁמַע אֱלֹהִים וַיִּתְעַבָּר
וַיִּמְאַס מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל׃ ס וַיִּטֹּשׁ
מִשְׁכַּן שִׁלוֹ אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם׃
סא וַיִּתֵּן לַשְּׁבִי עֻזּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ בְיַד־
צָר׃ סב וַיַּסְגֵּר לַחֶרֶב עַמּוֹ וּבְנַחֲלָתוֹ
הִתְעַבָּר׃ סג בַּחוּרָיו אָכְלָה־אֵשׁ
וּבְתוּלֹתָיו לֹא הוּלָּלוּ׃ סד כֹּהֲנָיו בַּחֶרֶב
נָפָלוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃ סה וַיִּקַץ
כְּיָשֵׁן ׀ אֲדֹנָי כְּגִבּוֹר מִתְרוֹנֵן מִיָּיִן׃
סו וַיַּךְ־צָרָיו אָחוֹר חֶרְפַּת עוֹלָם נָתַן
לָמוֹ׃ סז וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט
אֶפְרַיִם לֹא בָחָר׃ סח וַיִּבְחַר אֶת־
שֵׁבֶט יְהוּדָה אֶת־הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר
אָהֵב׃ סט וַיִּבֶן כְּמוֹ־רָמִים מִקְדָּשׁוֹ

ל׳ י׳ · ל׳ ז׳ · ו׳ מ״ל · ל׳ ד׳ ר״פ · ב׳ מקדם לגן עדן · ס״ז׳ ל׳ ב׳ · ל׳ · כ׳ חד נסב חס׳ בזרים ג׳ו · כ׳ · מ׳ כתיב כן · כ׳ וכמזמורה · ל׳ ומ״ל · כ׳ חס׳ שרידיו ג׳ חס׳ · ל׳ · פ׳

צעריהון במשכנהון דחם׃ נב ואטיל היך ענא עמיה ודברנון היך ענא עדרא במדברא׃ נג ואשרנון לרוחצן ולא דחלין וית בעלי דבביהון חפא ימא׃ נד ואעלנון לתחום אתר בית מקדשיה טור דין קנת ימיניה׃ נה ותריך מן קדמיהון עמיא ואשרי יתהון בעדב אחסנתיה ואשרי במשכנהון שבטיא דישראל׃ נו ואנסיאו וארגיזו קדם אלהא עלאה וסהדותיה לא נטרו׃ נז וזורו וארשיעו היך אבהתהון אתהפיכו היך קשתא דרמיא גררין׃ נח וארגיזו קדמוי בנסכיהון ובפסיליהון ובצלמניהון אקנון יתיה׃ נט שמיע קדם אלהא ורגז ורחקת נפשיה לחדא בישראל׃ ס ושבק משכנא דשילו משכן די שרת תמן שכנתיה בגו בני נשא׃ סא ומסר לשביתא אוריתיה ושבהוריה ביד מעיקא׃ סב ומסר לקטלין בחרבא עמיה ובאחסנתיה ארגיז׃ סג עולימוהי אכלת אשתא ובתולתיה לא אשתבחן׃ סד כהנוי בקטלא דחרבא יפלון וארמלתוי לא ספיקן דתבכין (ת״א בעדן דשבו פלשתאי ארונא דיי בחרבא נפלו כהני שילו חפני ופנחס ובעדן דבשרו נשוהי לא בכין ארום מיתו אוף אנון בהדא יומא)׃ סה ואתער היך דמיך יי היך גברא דמתפקח מן חמרא׃ סו ומחא מעיקוי בטחוריא באחוריהון קלנא דעלמא יהב להון׃ סז ורחיק במשכנא דפרס על תחומיה דיוסף ובשבט אפרים לא רעא׃ סח ואתרעי ית שבט יהודה ית טורא דציון דירחים׃ סט ובנא היך קרנא דרימנא מקדשיה מעתד היך ארעא

רשי

(נה) ויגרש מפניהם ז׳ אומות: באהליהם. של גוים: (נו) וינסו וימרו. בימי השופטים: (נז) כקשת רמיה. שאינה זורקת חץ למקום שהמורה חפץ: (סא) ויתן לשבי עוזו. מסר הארון והלוחות ביד פלשתים: (סג) בחוריו אכלה אש. עברתו: לא הוללו. לא נכללו לאפריון וחופה שמתו הבחורים במלחמה: הוללו. לשון הלולא בארמית. ורבותינו דרשוהו על נדב ואביהוא. ואינלבי מתיישב לפרשו כן שהרי כבר התחיל במשכן שילה: (סד) כהניו בחרב נפלו חפני ופנחס: ואלמנותיו לא תבכינה. אף אלמנתו לא ניתנה לבכותו שאף היא מתה ביום השמועה כמו שנאמר (ש״א ד׳) ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה: (סה) מתרונן. מתעורר ומתגבר בדבור להקיץ מיינו. מתרונן לשון רנה הוא: (סו) ויך צריו אחור. מכות אחורים בעפולים ובטחורים והוא חרפת גדוף להם עולמית: (סז) וימאס באהל יוסף. הוא שילה שהוא בחלקו של יוסף: (סט) ויבן כמו רמים בקדשו וגו׳. כמו שמים וארץ שנאמרו בהם שתי ידים שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מ״ח) אף בית המקדש בשתי ידים שנאמר (שמות כ״ח) כוננו ידיך.

ד״א

ויבגדו ב׳ וסימ׳ בעלי שכם. ויסגו ויבגדו כאבותם: שלוח׳ כ״ב וסימ׳ בויחי: ואלמנתיו ב׳ חד חסר וחד מ״ל וסימ׳ כהניו בחרב נפלו. שרידיו במות יקברו. בתרא מ״ל: ויקץ ג׳ חס׳ וסימ׳ ויקץ שלמה והנה. ויקץ שמשון תניינא. ויקץ כישן אדני: אהב ט׳ וסימ׳ בריש שמואל סימן א׳: כארץ ה׳ וסימ׳ בסדר לך לך: יסדה ד׳ וסימ׳ אשור יסדה לציים. כי הוא על ימים יסדה. ואגדתו על ארץ

אבן עזרא

האב׳: (נב) ויסע. טעם כצאן שנהלם לאט: (נג) וינחם. שלא יבא עליהם אויב בדרך בצאתם עד בואם אל הים על כן הזכיר ואת אויביהם כסה הים ויש אומרים וינחם לבטח ביבשה בעברם ולא פחדו: (נד) ויביאם אל גבול קדשו. ירושלם: הר זה. הוא הר המוריה. אם אסף זה המשורר הוא שהיה בימי דוד אולי התנבא או אמר זה המזמור אחר נבואת גד ולפי דעתי כי גבול קדשו הוא ארץ ישראל והר זה קנתה ימינו ההר הטוב הזה והלבנון והעד על זה הפי׳ שאחר כן כתיב: (נה) ויגרש מפניהם גוים. הם השבעה: (נו) וינסו. עתה יספר איך מרו בני אפרי׳ על כן חרבה שילה: (נז) ויסוגו. בנין נפעל מגזרת סג כמו ויכונו וטעם כאבותם בימי השופטים: נהפכו כקשת רמיה. אמר רבי משה רמיה תאר לקשת והטעם כדרך זכר עצל וכלי כמו ורמיה תהיה למס ולפי דעתי כי רמיה שם כמו והשתיה כדת כמו רומי קשת והעד לשון רמיה ואחריו חצי גבור שנונים והנה הטעם תתהפך הקשת לא ירמה בה הרומה או טעמו כאשר פירשתי במלת הפכו ביום קרב על כן פירש עתה מה שהזכיר בראשונ׳: (נח) ויכעיסוהו. לעשות עולות בבמות לא לגבוה: (נט) שמע. לאות שהכעיסוהו בדברי׳ שדברו בו על כן שמע אלהים ויתעבר מגז׳ עברה שעבר חוק הארון: וימאס. כי חרבן בית שילה קשה על כל ישראל: (ס) ויטוש. הזכי׳ משכן כי כן כתוב שהארון היה בהיכל רק בלי תקרה על כן קראו אהל: (סא) ויתן. עזו. הוא הארון אתה וארון עזך דרשו את ה׳ ועזו: (סב) ויסגר. וגם מגפה גדולה היתה בעם: (סג) בחוריו. דימה מאכלת החרב למאכולת אש כדרך כי אש יצאה מחשבון וטעם וי״ו בחוריו למות חסידים במלחמה: ובתולותיו. שהיו נטועות לא ראו חופות במות הבחורים: (סד) כהניו. חפני ופנחס: ואלמנותיו. כאשת פנחס גם קרה ככה לאלמנות הרוגים אחרים: (סה) ויקץ. דבר הכתוב כנגד מחשבות פלשתים שתפשו מקום הכבוד או על דרך משל בעבור שלא נראתה גבורת הכבוד בהלקח הארון ועתה מתרנן המתרונן מיינו שהוא בוטח בכחו ויש אומרים כי המתרונן הוא השכור בנפול התרדמה: (סו) ויך. רמז לטחורים: (סז) וימאס. מאז לא היה הארון בחלק אפרים רק מאהל אל אהל וממקום למקום עד בוא דוד והיה הארון בעיר ציון: (סח) ויבחר. הזכיר השבט שהיה ממנו דוד כי בעבורו עשר כל המזמור: (סט) ויבן. רמים

תולדות אהרן גבול קדשו. אבות יג: ויטש. זבחים קיח (מגלה עב): ויקץ כישן. (סוטה נו): וימאס. שם (מגלה עב):

מצודת ציון

לי (הושע יב): (נה) בחבל. הוא קו המדה: (נז) ויסגו. ענין החזרה לאחור: (נח) בנמוסם. מל׳ כמה: יקניאוהו. מלשון קנאה והכעסה כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): (נט) ויתעבר. מל׳ עברה וזעם: (ס) ויטוש. ענין עזיבה: עזו. כן יקרא הארון ע״ש שבראה כח ה׳ בפלשתים להכות בהם כמ״ש בש״א: (סב) ויסגר. מסר: (סג) הוללו. בית החופה נקרא בדרז״ל הלולא (כתובות ס)

מצודת דוד

אונים. הם הבכורים כמו כחי וראשית אוני (בראשית מט): חם. הוא מצרים הבא מחם: (נב) כעדר. כמו שהרועה מנהיג העדר במקום מרעה כן נהגם במדבר ולא מסרו דבר: (נד) גבול קדשו. זה א״י: הר וגו׳. זה בה״מ אשר קנתה ימינו להיות שלו לשכון שמה: (נה) גוים. אלו שבעה עממין בכנען: ויפילם. הפיל גורל לתת לכל שבט חלקו במדידת חבל כי כן הדרך למדוד הקרקע בחבל: באהליהם. של שבעת עממין: (נו) וינסו וימרו. בימי השופטים: (נז) כקשת רמיה. מורה הקשת הרמאי מראה עצמו כמורה לצד זה וברגע חוזר ומהפך עצמו לירות בצד אחר אל מקום הנרצה כן ישראל עבדו את ה׳ כל ימי השופט ובמות השופט נהפכו כרגע לעבוד הגלולים: (ס) ויטוש משכן שלו. בימי עלי הכהן: אוהל. את האוהל אשר שכן בה בין בני אדם: (סא) ויתן לשבי עוזו. זה הארון אשר נשבה ביד פלשתים: (סג) בחוריו. אנשי המלחמה: אכלה אש. בערה בהם אש חמת ה׳ ומתו במלחמה: לא הוללו. לא באו אל בית החופה כי חתניהם מתו במלחמה: (סד) כהניו. הם חפני ופנחס בני עלי ויתר הכהנים נושאי הארון: לא תבכינה. כי הרבו לבכות על לקיחת הארון ולמול זה לא היה נחשב לצער אלמנותם למאומה: (סה) ויקץ כישן. כי עד הזמן ההיא הסתיר המקום מענום את ישראל על מעשיהם כאלו היה ישן ובעת ההיא גברו העונות והקיץ משינתו לעשות בהם נקם: מתרונן. המתעורר משכרות היין ע״י צעקה ורנון: (סו) ויך. הכה הצרים מאחוריהם כי נסו מפני פלשתים ורדפו אחריהם והכום מאחוריהם כדרך הרודף להנרדף: חרפת עולם. זהו לקיחת הארון: (סז) וימאס. מאז מאס במשכן שילה שהיתה בנחלת אפרים בן יוסף: ובשבט אפרים. הוא הוא וכפל הדבר במ״ש: (סח) ויבחר. להיות בנחלתו מקום המקדש: אשר אהב. מימים רבים כי שם נעקד יצחק: (סט) כמו רמים. ר״ל בנהו בנין עדי עד כמו השמים הרמים ויסדם

ד"א כמו רמים מקדשו כארץ יסדה מה שמים וארץ אין להם חליפין אף מקדש אין לו חליפין להשרות שם שכינה : (ע) ממכלאות צאן . דירי צאן כמו (סוף חבקוק) גזר ממכלה צאן : (עא) מאחר עלות הביאו . שהיה רועה לאביו הצאן המניקות שהיה רחמני ומוליא הגדיים תחלה ומאכילן ראשי עשבים העליונים שהם רכים . ומוליא התיישים אחריהם ואוכלין אמצע העשבים ואח"כ מוליא הזקנות ואוכלות השרשים אמר הקב"ה ראוי הוא זה להיות רועה את עמי : (א) לעיים . לגלים ומהו מזמור והלא קינה היא אלא לפי שנאמר (איכה ב') כלה ה' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון מזמור ושיר הוא ששפך חמתו על העצים ועל האבנים ולא עשה כליה בבניו : (ב) בשר חסידיך . והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הרי הם חסידי' וכן הוא אומר (דברים כה) ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא . כך מפורש באגדה : (ד) וקלס . לשון דבה לדבר בם כמו למשל : (ה) עד מה . עד מתי : תאנף . תקצוף : קנאתך . חמתך שאתה מקנא להנקם לי אל קנא (שם ד') אנפרמנ"ט בלעז

רמים . תואר והמתואר חסר כמו ומאכלו בריאה שה או עגלה וכן זה ויבן כארמונים רמים וטעם כארץ בעבור היות הארץ בכלל העומדת וחלקיה על כן הזכיר זה החלק מהארץ עומד כנגד הארץ בכללה : (ע) ויבחר . וכבר בחר כדרך ושאל אותה ורבים ככה כי הר ציון דוד תפשו ועל שמו נקראת ירושלם קרית חנה דוד : ויקחהו . אחר שלקחו : ממכלאות . כמו גזר ממכלה צאן : (עא) מאחר עלות . תואר דומה לפועל על דרך העולים על הצאן העלות הם הנקבות : לרעות . עם בי"ת נוסף כמו רועה את אחיו בצאן והנה בתחלה היה רועה צאן ושב לרעות ישראל כאשר התחיל בתחלת המזמור ויסע כצאן עמו : (עב) וטעם ובתבונות כפיו ינחם . בעבור שדמה עם הסס לצאן ויש צורך למרעה טוב והכל במקל ע"כ ובתבונות ולפי דעתי כי בי"ת בתבונות ישרת שנים כמו וזרועו כשדים כאילו כתוב ובתבונות בכפיו ינחם והנה טעם כתום לבבו לעשות טוב לעמו ובתבונו' כפיו הוא המעשה ככתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו : (א) מזמור לאסף אלהים באו גוים . הזכרתי מחלוקת המפרשים בתחלת הספר יש אומרים כי מזמור דבר שנזמר ונכרת מרבים אולי קינות היו או טעם מזמור שראה ברוח הקדש בעבו' מה שכתב באחרונ' כי ישר' היו עמו ונחלתו וטעם אלהים איך הוא אלהים וגברה יד בני אדם על חסידיו ועל מקום קדשו : בנחלתך . ארץ ישראל : לעיים . מקומות שפלי' והפך זה נכון יהיה הר בית ה' ויש אומרים מקום שאין שם ישוב או שחפרו ירושלם לבקש מטמונות : (ב) נתנו . קשור זה הפסוק כי החסידים לא נקברו בעיים הדומים לקברים : (ג) שפכו . דעת השופכים כי אין דורש דמם כמים שהם מותרי' : (ד) היינו . הכשארים ממנו : (ה) עד מה ה' תאנף לנצח . בנו : תבער כמו אש קנאתך . קנאת בעבור שעבדו ישראל אלהי' אחרים ולמה לא

ס' ד' כְּאֶ֥רֶץ יְסָדָ֥הּ לְעוֹלָֽם׃ ע וַ֭יִּבְחַר
ל' בְּדָוִ֣ד עַבְדּ֑וֹ וַ֝יִּקָּחֵ֗הוּ מִֽמִּכְלְאֹ֥ת צֹֽאן׃
עא מֵאַחַ֥ר עָל֗וֹת הֱבִ֫יא֥וֹ לִ֭רְעוֹת
בְּיַעֲקֹ֣ב עַמּ֑וֹ וּ֝בְיִשְׂרָאֵ֗ל נַחֲלָתֽוֹ׃
עב וַ֭יִּרְעֵם כְּתֹ֣ם לְבָב֑וֹ וּבִתְבוּנ֖וֹת
כַּפָּ֣יו יַנְחֵֽם׃

עט א מִזְמ֗וֹר לְאָ֫סָ֥ף אֱלֹהִ֡ים בָּ֤אוּ
גוֹיִ֨ם ׀ בְּֽנַחֲלָתֶ֗ךָ טִ֭מְּאוּ אֶת־הֵיכַ֣ל
קָדְשֶׁ֑ךָ שָׂ֖מוּ אֶת־יְרוּשָׁלִַ֣ם לְעִיִּֽים׃
ב נָֽתְנ֡וּ אֶת־נִבְלַ֬ת עֲבָדֶ֗יךָ מַ֭אֲכָל
לְע֣וֹף הַשָּׁמָ֑יִם בְּשַׂ֥ר חֲ֝סִידֶ֗יךָ לְחַיְתוֹ־
אָֽרֶץ׃ ג שָׁפְכ֬וּ דָמָ֨ם ׀ כַּמַּ֗יִם סְֽבִיב֣וֹת
יְרוּשָׁלִָ֑ם וְאֵ֣ין קוֹבֵֽר׃ ד הָיִ֣ינוּ חֶ֭רְפָּה
לִשְׁכֵנֵ֑ינוּ לַ֥עַג וָ֝קֶ֗לֶס לִסְבִיבוֹתֵֽינוּ׃
ה עַד־מָ֣ה יְ֭הוָה תֶּאֱנַ֣ף לָנֶ֑צַח תִּבְעַ֥ר
כְּמוֹ־אֵ֗שׁ קִנְאָתֶֽךָ׃ ו שְׁפֹ֤ךְ חֲמָתְךָ֨ ׀
אֶל־הַגּוֹיִ֡ם אֲשֶׁ֣ר לֹֽא־יְדָע֑וּךָ וְעַ֥ל
מַמְלָכ֑וֹת אֲשֶׁ֥ר בְּ֝שִׁמְךָ֗ לֹ֣א קָרָֽאוּ׃
ז כִּ֭י אָכַ֣ל אֶֽת־יַעֲקֹ֑ב וְאֶת־נָוֵ֥הוּ
הֵשַֽׁמּוּ׃ ח אַל־תִּזְכָּר־לָנוּ֮ עֲוֺנֹ֪ת
רִאשֹׁ֫נִ֥ים מַ֭הֵר יְקַדְּמ֣וּנוּ רַחֲמֶ֑יךָ
כִּ֖י דַלּ֣וֹנוּ מְאֹֽד׃ ט עָזְרֵ֤נוּ ׀ אֱלֹ֘הֵ֤י יִשְׁעֵ֗נוּ
עַֽל־דְּבַ֥ר כְּבֽוֹד־שְׁמֶ֑ךָ וְהַצִּילֵ֥נוּ וְכַפֵּ֥ר
עַל־חַ֝טֹּאתֵ֗ינוּ לְמַ֣עַן שְׁמֶֽךָ׃ י לָ֤מָּה ׀
יֹאמְר֣וּ הַגּוֹיִם֮ אַיֵּ֪ה אֱלֹהֵ֫יהֶ֥ם יִוָּדַ֣ע

דִיסְדָהּ לְעָלְמֵי עָלְמִין : ע וְאִתְרְעֵי בְּדָוִד עַבְדֵיהּ וְדַבְרֵיהּ מִן עֶדְרֵי דְעָנָא : עא וּמִן בָּתַר מֵינְקָן אַיְתְיֵהּ לְמִשְׁלַט בְּיַעֲקֹב עַמֵיהּ וּבְיִשְׂרָאֵל אַחְסַנְתֵּיהּ : עב וּמְלַךְ עֲלֵיהוֹן בִּשְׁלֵמוּת לִבְבֵיהּ וּבְסוּכְלְתָנוּת אִידוֹי יְדַבְּרִנּוּן : א תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדוֹי דְאָסָף עַל חוּרְבַּן בֵּית מַקְדְשָׁא אֲמַר בְּרוּחַ נְבוּאָה אֱלֹהִים אֲתוֹ עַמְמַיָא בְּאַחְסַנְתָּךְ סָאִיבוּ יַת הֵיכַל קוּדְשָׁךְ שַׁוִיאוּ יַת יְרוּשְׁלֶם לְצָדוּ : ב יְהָבוּ יַת גוּשְׁמֵי עַבְדָךְ לְמֵיכְלָא לְעוֹפָא דִשְׁמַיָא בְּסַר חֲסִידָךְ לְחֵיוַת אַרְעָא : ג שְׁדוֹן אַדְמְהוֹן הֵיךְ מַיָא חֲזָרְנוּת דִירוּשְׁלֶם וְלֵית דְקָבַר : ד הֲוֵינָא קְלָנָא לְשֵׁיבְבָנָא תּוֹלַעְבָא וְגוּחֲכָא לְחַזָרְנוּתָנָא : ה עַד אֵימָתַי יְיָ תִּתְקוֹף לְעָלְמִין תִּבְעַר הֵיךְ אֶשָׁא טְנָנוּתָךְ : ו שְׁדֵי חֵמְתָךְ עַל פָּלְחֵי כוֹכְבַיָא דְלָא חַכִּימוּ יָתָךְ וְעַל מַלְכְּוָתָא דְכַשְׂדָאֵי דִי בִשְׁמָךְ לָא צַלִּיאוּ : ז אֲרוּם גְמַרוּ בֵּית יַעֲקֹב וְיַת בֵּית מַקְדְשֵׁיהּ אַצְדִיאוּ : ח לָא תִדְכַּר לָנָא עֲוָיָן דְמִן שֵׁירוּיָא בִּפְרִיעָא יַקְדְמוּן לָךְ טַבְוָתָךְ אֲרוּם אִתְמַסְכַּנְנָא לַחֲדָא : ט סְעֵד יָתָנָא אֱלָהָא פוּרְקָנָנָא מְטוּל אִיקַר שְׁמָךְ וּפְרוֹק יָתָנָא וְכַפֵּר עַל חוֹבָנָא בְּגְלַל שְׁמָךְ : י לְמָה יֵימְרוּן עַמְמַיָא אָן אֱלָהָהוֹן יִתְגְלֵי בְעַמְמַיָא

ס' ד' ; ל' והס' ; ב' . ל' ; אל כהה אכל ; ב' ; ב' ר"פ ; ב' ; ב'חד ד' חס' ואת אוזכל ; ד' ; ס'דירמי' על ה ; ב' ; ס' . ל' ; ל' ; ב' מן הגוים ד'

יסדה . כארץ יסדה לעולם : טמאו ג' וסימ' ובני יעקב באו על . עוד זאת עשו לי . אלהים באו גוים בנחלתך . אנ"ך : ירושלים ח' קמצים בקריאה וסימ' זכור ה' לבני אדום את יום ירושלם . אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני . שפכו דמם כמים סביבות ירושלם . בחצרות בית ה' בתוככי ירושלם . בעת ההיא נאם ה' יוציאו את עצמות מלכי יהודה . ואמרת אלהם הנני ממלא את יושבי הארץ הזאת . וילינו תרוכלים . ברוך ה' מציון . וכל אתנחתא וסוף פסוק דכוו' בס"א תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי : והצילנו ב' וסי' מן תגרם . וכפר על חטאתינו : וכפר ד' וסי' קרב אל המזבח ב' בו . והולך מהרה אל העדה : עזרינו אלהי ישענו :

הולדות אהרן מזמור לאסף . קידושין לא : באו גוים . כנסדרין מז : עונות ראשונים . זוכר ויתי : עזרנו . עקרים מ"ד פמ"ז :

תקנה בזרי' : (ו) שפוך . ועל ממלכות . כמו אל הממלכות כמו אל יסוד המזבח : (ז) כי . לא די שלא תקנא בעבור שלא ידעוך עד שאכלו את יעקב שידע אותך : (ח) אל . תפרשים רבים אומרים כי ראשונים תאר לעוונות והנכון בעיני כי עוונות סמוך לאבות ראשונים ומלת יקדמונו כנגד ראשונים . וטעם כי דלונו מאד אין לנו כח ואין לאל ידינו על כן נבקש רחמים : (ט) עזרנו . הטעם עזרנו עד שנכבד שמך או עזרנו בעבור כבוד שמך שנקרא עלינו על כן אחריו : (י) למה . טעם לעינינו שנהיה חיים לפני מותנו ודם עבדיך הוא הנזכר בתחלת המזמור

מצודת דוד

להיות לעולם כמו הארץ : (ע) ויבחר בדוד . למלוך על ישראל : ממכלאות צאן . ממה שהיה תמיד עם הצאן בדיר שלהם : (עא) מאחר עלות . ממה שהלך אחר המניקות לרשתן הביאו להיות מלך רועה ישראל : (עב) כתום לבבו . כפי תמימות לבו ירעה אותם : ובתבונות כפיו . עם כי התבונה היא בלב אמר כפיו לפי שבהם ינהג הרועה וירעה כאלו התבונה בכפיו ודומה לו בכל את ידיו (בראשית מ"ח) ור"ל שעשה בהשכל וכ"ז תואר לראשית האמרים לומר אם כל זה יספרו לבל יאחזו במעשה אבותם שמרו בה' כ"א יאחזו במעשה דוד שזכה למלוכה בעבור כשרון דרכו : עט (א) אלהים . אתה אלהים איך תסתפק על אשר באו גוים בנחלתך : לעיים . כן דרך החרבות להיות מלאים מגלי אבנים : (ב) נתנו וגו'. כי לא נתנום לקבורה : (ג) ואין קובר . כי הנשארים פחדו לצאת ממקום מחבואם ולקברם : (ד) היינו חרפה . השכנים היו מחרפים אותנו : (ה) עד מה . עד מתי יהיה כן וכי תאנף לנצח וכי תבער קנאתך כמו אש שהולך ושורף עד תומו : (ו) שפוך . הסר החמה מאתנו ושפוך אותה על הגוים אשר לא יירצו לדעת אותך : (ז) אכל . כלו והשמידו : נוהו השמו . החריבו מקדשו זה בה"מ : (ח) אל תזכר וגו'. אם אמנם עתה נשוב אליך : מהר . במהירות רב תקדים לנו רחמיך כי דלונו מאד בתכלית העוני ואין לנו כח לסבול עוד : (ט) על דבר . בעבור כבוד שמך לבל יחולל : למען שמך . המורה שאתה רחום וחנון : (י) למה יאמרו וגו'. למה יאמרו הגוים איה אלהיהם

מצודת ציון

פ') ע"ש שמכללים ומשבחים שמה את החתן ואת הכלה : (ע) ממכלאות . מל' בית הכלא ומאסר והוא דיר הצאן שהמה כלואים בה : (עא) עלות . מגדלות עולליהן ר"ל מניקות : (עב) ינחם . ינהגם : (א) לעיים . ענינו תל וגל כמו לעי השדה (מיכה א') : (ב) לחיתו . הוי"ו יתירה וכן וחיתו ארץ למינה (בראשית א) : (ד) וקלס . ענין לעג וחרפה כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כ') : (ה) תאנף . מל' אף וזעם : (ו) אל הגוים . על הגוים : (ט) על דבר . בעבור כמו ועל דבר כזבי (במדבר)

המזמור : (יא) תבא . בעבור היות ישראל בגלות כאסיר בבית כלא : הותר . מגזרת הותירם שהם מוכנים למות ומשקל תמותה תשועה תקומה תרוע'. ורבי משה אמר כי הותר הכף יתר ופתח קשורס בעבור שהזכיר אסיר : (יג) ואנחנו עמך . אנחנו הנודעים שהם עמך או נודה לך בפדותך אותנו : (א) למנצח אל שושנים. או על שנה . אמר רבי מריגוס כי עדות כמו עדי דבר נכבד כמוהו ואת נזר העדות : (ב) רועה. בעבור שהזכיר יעקב בברכותיו משם רועה אבן ישראל על יוסף ע"כ נוהג כצאן יוסף : יושב הכרובים . שהיה הארון בתחלה בחלק יוסף ואחר כן בחלק בנימין ושניהם בני רחל במחשבת בני יעקב הראשונה מנשיו וכן כתוב בני רחל אשת יעקב ע"כ רחל מבכה על בניה וכל ישראל נקראו בשם אפרים וזה הוא ויקרא בהם שמי או המשורר הזכיר מלחמה שהיתה לבני רחל עם גוים : (ג) לפני. הזכי' אפרי' בתחל' כדרך יעקב ושהוא היה בעל הדגל: ולכה. כמו לך אמרו בעלי המסורת כי הוא מלא והטעם ולכה ועליך הדבר להושיענו וזה הפירוש איננו ישר בעיני : (ד) אלהים השיבנו . שיעזרנו לשוב אליו : והאר פניך. אלינו וזאת היא הישועה שנבקש : (ה) ה'. בעבו' שמלאו רבי' אלהי' צבאות אמרו כי הוא שם אות בצבא שלו ועל דרך הפשט שהוא דרך קצרה כמו והנבואה עודד הנביא שכן הוא והנבואה נבואת עודד הנביא וככה זה ה' אלהים אלהי צבאו' שהם צבא השמים . וטעם עשנת פועל עומד כמו והר סיני עשן כולו כאילו עלה אליך עשן בעת תפלת עמך והנה היתה התפלה כמו עשן כדרך עלה עשן באפו : (ו) האכלתם . אמר רבי משה תחת לחם דמעה . ותשקמו דמעו' שליש הכף ותשקמו דמעו' בשליש והוא שם מדה כמו וכל בשליש ויתכן כי זה דרך משל כי מאכלם ומשקיהם דמעה ובי"ת בדמעות כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי או בי"ת בדמעות ישרת אחרת ותשקמו דמעות או בדמעות הטעם שוב בשליש או תחסר אות בי"ת וכן הוא האכלתם לחם דמעה ועל איזה פ' שיהיה הטעם בני ישראל בגלות : (ז) תשימנו מדון . כמו ויהי ריב ומדון כי זה שכן אומר בחלקי יהיה וטעם ילעגו למו כנוי בעבור כבוד השם שהוא הגפן שהשעת מלפנים וכמוהו אשר

י בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ׃ יא תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה׃ יב וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי׃ יג וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ׃

פ א לַמְנַצֵּחַ אֶל־שֹׁשַׁנִּים עֵדוּת לְאָסָף מִזְמוֹר׃ ב רֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַאֲזִינָה נֹהֵג כַּצֹּאן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה׃ ג לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת־גְּבוּרָתֶךָ וּלְכָה לִישֻׁעָתָה לָּנוּ׃ ד אֱלֹהִים הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ ה יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד־מָתַי עָשַׁנְתָּ בִּתְפִלַּת עַמֶּךָ׃ ו הֶאֱכַלְתָּם לֶחֶם דִּמְעָה וַתַּשְׁקֵמוֹ בִּדְמָעוֹת שָׁלִישׁ׃ ז תְּשִׂימֵנוּ מָדוֹן לִשְׁכֵנֵינוּ וְאֹיְבֵינוּ יִלְעֲגוּ־לָמוֹ׃

בגוים ק' · ל' . ל' חס' · כלה נח · ג' . ד' · ד' כתיב כן · כ' חס' · ד כתיב כן · כ' מטעים · ט' מיחדין · ד' · כ"ט ר"ף · ל' · ל'

למחמינא פורענות אדם עבדך דאשתפך : יא תעול קדמך אנקתא דאסירי היך סגי תקוף אדרעך שרי בניא דמתמסרין למיתותא : יב ואתיב לשכננא על חד שבעה גומלא על פורענות קימהון והסודן די חסדו יתך יי : יג ואנחנא עמך ועאן רעיתך נודי קדמך לעלם דרי לדרי דריא נתני תושבחתך : א לשבחא על יתבי סנהדרין די מתעסקין בסהדות אוריתא על ידוי דאסף תושבחתא : ב פרנסא דישראל אצית דמדבר היך ענא ארונא דיוסף דשכינתיה שריא ביני כרוביא הופע : ג קדם אפרים ובנימין ומנשה עורר ית כח גבורתך עלנא ועלך מן דינא למפרוק לנא : ד אלהא אתיב יתנא מגלותנא ואנהר זיו סבר אפך עלנא ונתפרק : ה יי אלהים צבאות עד אימתי לא קבלתא צלותא דעמך : ו אוכלתא להון לחם טמיש בדמעתא ואשקיתן חמר דמעא תלתי : ז שויתנא למדנא לשיבבנא ובעלי דבבנא יתלעבון להון :

כגודל ב' חס' וסימ' סלח נא לעון העם הזה . תבוא לפניך אנקת אסיר : והשב ד' וסימ' לו ישטמנו יוסף . שוב והשב את אחיך . והשב חרפתם אל . והשב לשכנינו שבעתים : לדור ודר ד' כתוב כן קדמא מ"ל תניין חס' וסי' נמס' בסימ' סי' ט"ם : רעה ד' קמצין כתו' ה' וסי' ויהי הבל רעה צאן . כי תועבת מצרים כל . ויאמרו אל פרעה רעה צאן עבדיך . רעה ישראל האזינה: לכה ד' כתובים כן וסי' בס' תולדות :

תולדות אהרן לפני אפרים . מגלה ט : ולכה (סוכה נד) : לחם דמעה . סנהדרין א :

בלעז : (יא) הותר . פתח אסירים ממסגר שלהם כמו (לקמן קמ"ו) מתיר אסורים . שלח מלך ויתירהו (לקמן ק"ה) : בני תמותה . בני הנהרגת עליך . תמותה אנמונידיד"א בלעז . ויש דוגמתו בלשון חכמים מוטב שיאכלו ישראל בשר המותה שחוטה ואל יאכלו בשר תמותה נבילה ופירושו בשר מסוכנת ששחטה . במסכת קידושין : (א) אל שושנים . אל ישראל : עדות לאסף מזמור . מזמור של עדות שרמז להם בו שלש גליות והתפלל עליהם שהרי נאמר במזמור זה שלש פעמים השיבנו האר פניך ונושעה ורמז להם בו צרות העתידות לבא להם בימי בית יהוא ממלכי ארם שנאמר (מלכים ב' י"ג) בימי יהוא כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש : (ב) רעה ישראל. מנהיגם ופרנס שלהם יוסף וכל ישראל נקראים ע"ש יוסף לפי שהוא פירנסם וכלכלם בימי הרעב : יושב הכרובים . כמו שנאמר (שמות כ"ב) ונועדתי לך שם וגו': הופיעה . הראה גבורתך : (ג) לפני אפרי' ובנימן ומנשה . כשיהיו צריכים לישועתך אע"פ שהם רשעים ואינם כדי עוררה גבורתך להם ולמה כי לכה לישועתך לנו לך נאה ועליך להושיע בין חייבים ובין זכאים כמו שנאמר למשה במצרים (שמות ג') ראה ראיתי את עני עמי שתי ראיות הללו למה רואה אני שהם עתידים להכעיסני ואעפ"כ ראיתי את עניים מפני השבועה שנשבעתי לאברהם . אפרים במלחמת ארם כשצר על שומרון (מלכים א' כ') ושלח מלאכים לאחאב כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם . מנשה בימי יהואש בן יהואחז שנאמר (שם ב' י"ג) כי ראה ה' בעני ישראל כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש והכה שלש פעמים במלחמה שנאמר שם שלש פעמים הכהו יואש והשיב את ערי ישראל . בפירושים אחרים מצאתי שנאמר שלש פעמים תכה את ארם ואשר השיב את ערי ישראל בנימין בימי אחשורוש שהיו מרדכי ואסתר בסכנה וכל הדור תלוי בהם : ולכה לישועתה לנו . אין זה לשון הליכה אלא כמו ולך וכן הוא במסורת ולכה איפה דיעקב (בראשית כ"ז) ולכה אין בשורה מוצאת (ש"ב י"ח) שמלה לכה קצין תהיה לנו וגו' (ישעיה ג) : (ד) השיבנו . בגלות בבל שהיה מרדכי שם : (ה) עד מתי עשנת . בגזרות מלכי יון שגזרו מאד לישראל : (ו) האכלתם לחם דמעה . במצרים : ותשקמו בדמעות שליש . בבבל שהיו שבעים שנה שהוא שליש של מאתים ועשר של מצרים . זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן. ויש לפתור על שם שמלכות יון היתה הגזרה השלישית. וא"ת רביעית היא שהרי פרס ומדי קדמו כל שבעים שנה של בבל אינה אלא גלות אחת ומנחם פירש שליש שם של כלי שנותנין בו וכן פי' (ישעיה מ') וכל בשליש עפר הארץ . ורבותינו פירשוהו על ג' דמעות שהוריד עשו שנאמר בו (בראשית כ"ז) ויצעק צעקה הרי אחת. גדולה הרי שתים . ומרה הרי שלש . ועליהם זכה לחיות על חרבו והיה כאשר תריד וגו' (שם) : (ז) תשימנו מדון . אתה שם אותנו מדון לכל שכנינו שנתגרו בנו יון :

השיבנו

מצודות ציון

(במדבר כה) : (יא) אנקת . ענין צעקה וגניחה כמו בהאנק חלל (יחזקאל כו) : הותר . ענין פתיחת הקשר : (א) אל שושנים . על שושנים והוא כלי נגון עשוי בצורות שושנה : עדות . מלשון עדי וקשוט וכן את הנזר ואת העדות (מ"ב י"א) ור"ל במזמור הזה היה לקשוט ולפאר לאסף : (ב) הופיעה . ענין הארה כמו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג) : (ג) ולכה . כמו ולך כך הוא במסרה ור"ל עליך : (ה) עשנת . כמו תעשן והוא ענין כעס כמו יעשן אפך (לעיל ע"ד) : (ו) שליש . שם מדה גדולה וכן וכל בשליש (ישעיה מ') : (ז) מדון . מל' דין : למו . להם ר"ל עליהם :

פניח

מצודת דוד

אם אלהים הוא יריב ריב עמו : יודע . לזאת יודע : (יא) אנקת . צעקת האסיר : הותר . התר קשרי הנאסרים להוציאם להריגה : (יב) והשב . כמו שעשה לנו כן השב גמול פורעניות אל שכנינו : שבעתים . שבעה פעמים שבעה ר"ל רבה פעמים השב להם גמולם : אל חיקם . הפורעניות תביא אל חיקם ולא ימוש לכאן ולכאן : חרפתם . גמול חרפתם אשר חרפוך : (יג) ואנחנו . ואז אנחנו שאנו עמך וגו' נודה לך לעולם בעבור זה ונספר תהלתך לדורות הבאים : פ (ב) רועה . אתה רועה ישראל קשוב תפלתינו : נוהג . אתה הנוהג את יוסף כרועה המנהיג את הצאן ולפי שיוסף כלכל את השבטים במצרים לכן נקראו על שמו : יושב . אתה הוא היושב על הכרובים שעל הארון הופיעה והאר לנו ישועה : (ג) לפני אפרים וגו' . ר"ל לצורך גאולתם עורר את גבורתך וגו' : ולכה . כמו ולך כן הוא ע"פ המסורה ור"ל עליך : (ד) השיבנו . אליך : והאר . הראה לנו פנים מאירות ושוחקות ונהיה נושעים : (ה) עשנת . כעסת למאס תפלת עמך : (ו) לחם דמעה . במקום הלחם האכלתם דמעה כי דמעת הבכי מונע תאות האכילה וכאלו משביע בדבר מאכל : ותשקמו . השקית אותם בדמעה מלוא שליש ר"ל הדמעה הרוה למאוכס :

מדון

(ח) השיבנו ונושעה. מבני יון : (ט) גפן ממצרים תסיע וגו'. חזר ורמז על גלות מצרים גפן ישראל אשר הסעת ממצרים עקרת משם כמו (איוב י"ט) ויסע כעץ תקותי ואח"כ גרשת שבעה גוים ונטעתם בארצם : (י) פנית לפניה. את היושבים שם : ותשרש שרשיה. השרישה שרשיה : (יא) וענפיה ארזי אל. כמו ארזים חזקים כלומר מלכים אדירים : (יב) תשלח קציריה. שלחה פארותיה כמו ועשה קציר (שם י"ד) : עד ים. עד הים הגדול היה גבולה : ואל נהר יונקותיה. רחבו של ארץ ישראל ממדבר עד הנהר נהר פרת : (יג) למה. עתה : פרצת גדריה. של אותה הכרם : וארוה כל עוברי דרך. לקטוה כל הבא כמו (שיר ה') אריתי מורי עם בשמי וכן בלשון משנה כמלא אורה וסלו : (יד) יכרסמנה חזיר מיער. כמו שדה שקרסמוה נמלים בלשון משנה והוא ל' נתיקה : מיער. העי"ן תלויה (וכאילו נכתב בא"ל"ף) זכו ישראל הרי עשו אויבם כחית היאור שאין להם כח לעלות ביבשה ובזמן שהפורענות נגזר עליהם מתגבר כחית היער שהיא משחתת והורגת. וחזיר מיער הוא עמלק כמו דכתיב (בדניאל ז') אכלה ומדקה ושארא ברגלה רפסה ויש לו (לחזיר) מקצת סימני טהרה אף עמלק יש לו זכות אבות : וזיז שדי. כל רמש השדה ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך : ירענה. רועה עליה וענפיה ואוכלן : (טז) וכנה אשר נטעה ימינך. המבוססת והמיוסדת ל' והשיבך על כנך (בראשית מ') : ועל בן אמצת לך. ועל עשו שהיה בן חביב לאביו שהיה קורא אותו בני אמצת גפן יעקב לך שנאמר (שם כ"ז) ואת אחיך תעבוד עכשיו : (יז) היא שרופה באש. וכסוחה לשון לא תזמור (ויקרא כ"ה) לא תכסח : יאבדו. תמיד הם הולכין ואובדין מגערת פניך וזעפך : (יח) תהי ידך על איש ימינך. תשיב מכותיך על עמלק שהיה עומד להפרע ימינך ממנו : ועל בן אדם. אשר אמצת לך להיות מושעו משמני הארץ : (יט) ולא נסוג ממך. ואל תגרום לנו להיות נסוגים ממך : תחיינו. מן הגלות ונזכיר טובתך וגבורתך ואז נקרא בשמך : (כ) ה' אלהים צבאות. כאן נאמרו שלש אזכרות (של שמות) ובאמצעי שתי אזכרות ובראשון אזכרה א' הכל לפי

ח אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר
פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה: ט גֶּפֶן מִמִּצְרַיִם
תַּסִּיעַ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם וַתִּטָּעֶהָ: י פִּנִּיתָ
לְפָנֶיהָ וַתַּשְׁרֵשׁ שָׁרָשֶׁיהָ וַתְּמַלֵּא־
אָרֶץ: יא כָּסּוּ הָרִים צִלָּהּ וַעֲנָפֶיהָ
אַרְזֵי־אֵל: יב תְּשַׁלַּח קְצִירֶהָ עַד־
יָם וְאֶל־נָהָר יוֹנְקוֹתֶיהָ: יג לָמָּה פָּרַצְתָּ
גְדֵרֶיהָ וְאָרוּהָ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ:
יד יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר וְזִיז שָׂדַי
יִרְעֶנָּה: טו אֱלֹהִים צְבָאוֹת שׁוּב
נָא הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה וּפְקֹד גֶּפֶן
זֹאת: טז וְכַנָּה אֲשֶׁר־נָטְעָה יְמִינֶךָ
וְעַל־בֵּן אִמַּצְתָּה לָּךְ: יז שְׂרֻפָה
בָאֵשׁ כְּסוּחָה מִגַּעֲרַת פָּנֶיךָ יֹאבֵדוּ:
יח תְּהִי־יָדְךָ עַל־אִישׁ יְמִינֶךָ עַל־
בֶּן־אָדָם אִמַּצְתָּ לָּךְ: יט וְלֹא־נָסוֹג
מִמֶּךָּ תְּחַיֵּנוּ וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא: כ יְהוָה
אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ הָאֵר פָּנֶיךָ
וְנִוָּשֵׁעָה:

ח אֱלֹהִים צְבָאוֹת אָתֵיב יָתָנָא
מִגָּלוּתָנָא וְאַנְהַר זִיו סְבַר
אַפָּךְ עֲלָנָא וְנִתְפְּרֵק: ט בֵּית
יִשְׂרָאֵל דְּמַתִילִין לְגוּפְנָא
מִמִּצְרַיִם אַטֵּיקְתָּא תְּרַכְתָּא
עַמְמַיָּא מֵאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל
וּנְצַבְתִּנּוּן: י פַּנִּיתָא מִן
קֳדָמֵיהוֹן כְּנַעֲנָאֵי וְשָׁרַשְׁתָּא
שׁוֹרְשֵׁיהוֹן וּמְלָאַת אַרְעָא:
יא חֲפָן טוּרַיָּא דִּירוּשְׁלֶם טוּל
בֵּית מַקְדְּשָׁא וּבָתֵּי מֶדְרָשַׁיָּא
רַבְּנִין אָמְרִין אֲלִימִין דְּמַתִילִין
לְאַרְזִין תַּקִּיפִין: יב שַׁבֶּשֶׁת
שִׁבְשִׁין (שְׁדַרַת תַּלְמִידָהָא) עַד
יַמָּא רַבָּא וְלִנְהַר פְּרָת יַנִּיקְהָא:
יג לְמָא תַּקְפְּתָא גוּדְרָהָא
וּמְכַסְחִין יָתָהּ כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא:
יד יְנוּבְרִנָהּ חֲזִיר דְּמִן חוּרְשָׁא
וְתַרְנְגוֹל בָּרָא יִתְפַּרְנֵס מִנָּהּ:
טו אֱלֹהִים צְבָאוֹת תּוּב כְּדוּן
אִסְתַּכַּל מִן שְׁמַיָּא וַחֲמֵי
וְאִדְכַּר בְּרַחֲמֵי גוּפְנָא הָדָא:
טז וְעוּבְרָא דִּי נְצִיבַת יְמִינָךְ
וְעַל מַלְכָּא מְשִׁיחָא דְּחַיֶּלְתָּא
לָךְ: יז מְתוֹקְדָא בְנוּרָא
וּמְפַרְכָא מִמְזוֹפִיתָא דְּמִן קֳדָמָךְ יֵיבְדוּן: יח תְּהֵי אִידָךְ עַל גְּבַר דְּקַיֶּמְתָּא לֵיהּ בְּיַד
יְמִינָךְ עַל בַּר נָשׁ דְּחַיֶּלְתָּא לָךְ: יט לָא נָזוּר מִבָּתַר דְּחַלְתָּךְ תְּקַיְּמִנָנָא וּבִשְׁמָךְ נִקְרֵי:
כ יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת אָתֵיב יָתָנָא מִגָּלוּתָנָא אַנְהַר זִיו סְבַר אַפָּךְ עֲלָנָא

כסו ב' וסי' פניו תרולי'. כסו הרים צלה : תשלח ה' וסי' נמס' בס' כי תצא : יכרסמנ' חד מן ד' מלין בקרי' דתלי בהון אות וסי' נמס' בשופטים סי' י"ח : על איש ה' וסי' ויען כל איש יהודה על. עד אנה תהותתו. תהי

תולדות אהרן גפן. חולין נב : יכרסמנה. פסחים קיח קידושין ל :

אשר לא נשא לשוא נפשי וטעם ילעגו שלא תוכל לעזרני : (ח) וטעם לאמ' פעם שנית אלהים השיבנו והאר רמז ליהודה שגלה פעמים : (ט) גפן. על לשון זמן עומד והטעם הסעת והם ישראל כי כרם ה' צבאות וטעם תסיע בעבור לכתם במדבר : תגרש גוים. השבעה ותטעה כמו תביאמו ותטעמו : (י) פנית. לסקל מהאבנים והם הרשעים. ותשרש מבנין הכבד המוסף להפריש השרש ומבנין הכבד להכרית השרש. כמו ושרשך : (יא) כסו. חסר בי"ת בגלה או דרך וערום כסה בגד והוא דרך צחות : (יב) תשלח. עד ים. באורך מים סוף ועד ים פלשתים : ואל נהר. נהר פרת ברוחב : יונקותיה. הסעיפים הם הקטני' הדומים ליונקים ויתכן להיות טעם ההרים והארזים שהיו ישראל כהרים הגבוהים והיערו' וטעם ארזי אל כדרך כהררי אל : (יג) למה פרצת. כמו פרץ גדרו : וארוה. כמו אריתי מורי לקטתי וכן כשים באות אחירות אותה : (יד) יכרסמנה. מלא רבעיה כמו ירמסנה ויש אומרים מלה מורכבת יכרת ממנה כדרך מלא כרשו מעדני וזה רחוק בעיני : חזיר. חיה וזיז עוף והוא שם מין ושדי כמו שדה והעד יעלוז שדי וכל אשר בו וטעם חזיר ועוף האומות הדומות לחיות ולעוף הדורס : (טו) אלהים. שוב נא. עתה כמו הנה נא זקנתי אוי נא לנו והכלל כן פי' כל נא שבמקרא והוא בלשון ערבי הפוך אין נופל על זמן עומד ובעבור שהזכיר צבאות אמר משמים וטעם זאת כי זאת היא בעצמה שהסעת ממצרים : (טז) וכנה. הם ישראל והעד אמצת לך ועוד אשר נטעה ימינך כמו ותטעה ותהיה מלת ופקוד מושכת אחרת אע"פ שהוא בפסוק אחר כמו כי אמר גר הייתי עם כי אלהי אבי בעזרי וכן הוא יפקוד כנה כנה תואר לגנה או לגפן שהיא מכוננת ויש אומרי' כי הכ"ף תחת גימל ולא מצאנו שהתחלפו רק שי"ן בסי"ן ואותיות אהוי ויש אומרי' כי בכנה היה ראוי להיותו על דרך רבה לבאך ור' יהודה הלוי מ"כ אמר כי הנו"ן חסר בדגש התחברות שנים טנין כמו הללוהו מבנין הכבד הדגוש לשון ציווי וככה אמר וכן בן כ"ל א"י יא"י המגי"ה. ועל שמלת על לשון ציווי כמו אל נא בו את בני ישראל הפך יכרסמנה ומלת בן סעיף כמו בן פורת יוסף : (יז) שרופה. בלשון נקבה כמו פורת ורמה הכתוב למעלה ישרת גם כה וכן הוא ורמה שזאת הגן היא שרופה באש כסוחה והכנה והבן שתיהם אובדות מגערת פניך הפך והאר פניך : (יח) תהי. כל יד ואחרי' בי"ת לגנאי והיתה יד ה' בהם הנה יד ה' הויה במקנך ואם איננה בבי"ת היא לשבח תהי ידך לעזרני ויד ה' עלי חזקה היתה עלי יד ה' וכן הוא תהי עזרתך על איש ימינך פירש כי הכנה אשר נטע ימינו דרך משל והנמשל הוא על ישראל או משיח בן אפרים וכנגד ועל בן הזכיר על בן אדם : (יט) ולא. כמו לא נסוג כי החולם והשורק מתחלפי' יקום אבי ויקום לקול הצפור או יהיה מלת נסוג פועל עבר כמו לשון יחיד מגזרת נכונו ללצים שפטים והטעם ישוב אל בן אדם הנזכר למעלה וכאשר תהי ידך לעזרו אז תחיינו כולנו : (כ) ה'. וטעם להזכיר זה אז נזכור מה שהיינו מתפללים והזכיר השם הנכבד בפסוק הזה השלישי בעבור ובשמך

מצודת דוד

(ז) מדון. בעלי דין ומריבה : (ט) גפן. ישראל הנמשל לגפן הלא אותם הוסעת והוצאת ממצרים : תגרש. מא"י גרשת שבעה עממין ונטעת אותם במקומם : (י) פנית לפניה. את העובדי כוכבים ההם והשרשת שרשיה של ישראל ותמלא את הארץ ממנה : (יא) צלה. של עדת ישראל : וענפיה. של העדה ההיא היו ארזים חזקים ר"ל משלו על כל הארץ וגדלו למעלה : (יב) תשלח. פשטה ענפיה עד ים פלשתים והוא האורך : ואל נהר. זה נהר פרת והוא הרוחב : (יג) למה. עתה למה תחשב לאויב ופרצת גדריה וכל עוברי דרך מלקטים פריה ר"ל למה נתתם להפקר לכל : (יד) יכרסמנה. הנמשל לחזיר מיער למה יכריתו ויכלו אות' : וזיז. החיות הזזים בשדה כ"א ירעה בה ויאכל פריה : (טו) שוב נא. שוב עתה אלינו : פקוד. השגיח על הגפן הזאת : (טז) וכנה. מקום מושב הגפן אשר ימינך נטעה בה את הגפן והיא א"י : ועל בן. ר"ל תן השגחתך על א"י ועל הבן אשר אמצת לך והוא ישראל : (יז) שרופה באש. הלא הגפן הזה היתה שרופה היא באש וכרותה ממקומה והמה הולכים ואובדים מגערת פניך : (יח) תהי ידך. מעתה תהיה ידך להגן על איש שהושבת בימינך : ועל בן וגו'. הוא כפל ענין במ"ש כי היא היא ועל

מצודת ציון

(י) פנית. ענין הסרה והפנוי מן המקום : (יא) צלה. מל' צל : אל. ענין חוזק כמו ביד אל גוים (יחזקאל ל"א) : (יב) תשלח. ענין התפשטות כמו והשלח פארות (שם י"ז) : קצירה. ענפיה כמו ועשה קציר כמו נטע (איוב יד) : יונקותיה. ענפים יונקים ורכים כמו ויעל כיונק (ישעיה נ"ג) : (יג) פרצת. ענין שבירה : גדריה. כתליה : וארוה. ענין לקיטה כמו אריתי מורי (ש"ה ה) : (יד) יכרסמנה. ענין כריתה וכליון כי יתחלנו הארבה (דברים כ"ח) תרגמו ירושלמי ארי יקרסם יתיה גובא ובמשנה שדה שקרסמוה נמלים (פאה פ"ב) והקו"ף והכ"ף מתחלפים כי הם ממוצא אחד : וזיז. מלשון הזזה והנועה : שדי. כמו שדה : (טו) נא. עתה : ופקד. ענין השגחה : (טז) וכנה. מל' כן ובסיס : אמצתה. מל' אומץ וחוזק : (יז) כסוחה. ענין כריתה כי לא תזמור (ויקרא כ"ה) תרגומו לא תכסח וכן קוצים כסוחים (ישעיה ל"ג) : (יט) נסוג. ענין החזרה לאחור כמו

תהלים פא

פא א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לְאָסָף׃
ב הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ
לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ג שְׂאוּ־זִמְרָה וּתְנוּ־
תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם־נָבֶל׃ ד תִּקְעוּ
בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ׃
ה כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט
לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ו עֵדוּת ׀ בִּיהוֹסֵף
שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת
לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע׃ ז הֲסִירוֹתִי
מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה׃
ח בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ
בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה
סֶלָה׃ ט שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ
יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי׃ י לֹא־יִהְיֶה
בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר׃
יא אָנֹכִי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ׃

וְנִתְבָּרַךְ׃ א לְשַׁבָּחָא עַל כִּנָּרָא
דְאָתְיָא מִן גַּת עַל יְדָא דְאָסָף׃
ב שַׁבַּחוּ קֳדָם אֱלֹהִים עוּשְׁנָנָא
יַבֵּבוּ קֳדָם אֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃
ג אֲרִימוּ קָלָא בְּתוּשְׁבַּחְתָּא
וְסַדַּרוּ תוּפָּא כִּנָּרָא דְקָלֵיהּ
בְּסִים עִם נִבְלִין׃ ד תְּקַעוּ
בְּיַרְחָא דְתִשְׁרֵי שׁוֹפָרָא בְּיַרְחָא
דְמִתְכַּסֵּי יוֹמֵי חַגָּא דִילָנָא׃
ה אֲרוּם קְיָם גְּזַר יִשְׂרָאֵל הוּא
הִלְכַת דִּינָא לֶאֱלָהָא דְיַעֲקֹב׃
ו סַהֲדוּתָא עַל יְהוֹסֵף שַׁוְיֵהּ
דְלָא קָרֵב לְאִתַּת רִבּוֹנֵיהּ בֵּיהּ
בְּיוֹמָא נְפַק מִבֵּית אֲסִירֵי
וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם
סִפְתָּא דְלָא חַכִּימַת אֲלֵיפִית
שְׁמַעִית׃ ז אַעֲדֵיתִי מִשִּׁעְבּוּדָא
כַּתְפֵיהּ אִידוֹי מִן לְמִרְמֵי טִינָא
לְקִדְרָא אִסְתַּלָּקָן׃ ח בְּעִדָּן
עָקְתָא דְמִצְרַיִם קְרֵיתָ וּפַצֵּית
יָתָךְ עֲנֵית יָתָךְ בַּאֲתַר טָמִיר
בֵּית שְׁכִנְתִּי דְאַכְלִין קֳדָמוֹי
נַגְלִין דִּי נוּר בְּחַנְתָּךְ עַל מֵי מַצּוּתָא לְעָלְמִין׃ ט שְׁמַעוּ עַמִּי וְאַסְהֵיד בְּכוֹן יִשְׂרָאֵל
אִם תְּקַבֵּל לְמֵימְרִי׃ י לָא יְהֵי בֵּינֵיכוֹן פָּלְחֵי טַעֲוָתָא נוּכְרָאָה וְלָא תִסְגְּדוּן לְטַעֲוַת
חִילוֹנֵי׃ יא אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ דְאַסֵּקִית יַתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם אַפְתִּי פוּמָּךְ בְּפִתְגָּמֵי
אוֹרַיְתָא וַאֲמַלֵּי יָתֵהּ מִכָּל טַבְתָא׃

רשי

לפי חוזק הגליות והצרה והגאולה : (א) על הגתית. כלי שיר הבא מגת : (ב) הריעו . בר"ה : (ג) כנור נעים עם נבל . ר' חייא בר אבא אומר שם נבל הוא כנור . ודבי שמעון אומר נימין (ויתידות) יתירות שבו זה לזה למה נקרא שמו נבל שהוא מנבל כל מיני זמר : (ד) בחדש . בחדוש הלבנה : בכסה . יום מועד קבוע לכך וכן (משלי ז') ליום הכסא יבוא ביתו למועד קבוע : (ה) כי חק . הוא לישראל אשר הקב"ה לתקוע באותו היום והוא יום כמשפט להקב"ה : (ו) עדות ביהוסף שמו . בראש השנה יצא יוסף מבית האסורי' : שפת לא ידעתי אשמע . מפורש במס' סוטה שלמדו גבריאל שבעים לשון : (ז) מדוד . מעבודת עבודות לבשל קדירות כדרך שאר העבדים . מדוד קדירה כמו (ש"א ב') והכה בכיור או בדוד : (ח) בצרה קראת . לי בלבכם קראתם אשר עבודת סבלות מצרים ואחלץ אתכם : אענך בסתר רעם . אתה קראתני בסתר ביני ובינך ואני עניתיך בקול רעם הודעתי גבורות ונוראות בפרהסיא : אבחנך על מי מריבה סלה. ואע"פ שגלוי וכחון לפני שאתם עתידים להמרותי במי מריבה . כך שנויה במכילתא: (ט) שמע עמי. אחרי שכל זאת עשיתי לך כדי אתה לשמוע לי : (יא) הרחב פיך. לשאול ממני כל תאות לבך : ואמלאהו . ככל אשר תשאל

ידך על איש . הן יהרס ולא יבנה. כי לא על איש ישים : הרנינו ב' וסי' הרנינו גוים עמו . הרנינו לאלהי' עוזנו הריעו : על ארץ ט' בקריא' וסימ' ושבתי את שבות מצרים. גבה לבך ביפך. ואמרת אעלה על ארץ פרזות . הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ . להמטיר על ארץ לא איש מדבר. ידין בגוים מלא גויות. עדות ביהוסף שמו. יהללו את שם ה' כי נשגב. והיה כמלאת שבעים שנה. וכל ארץ מצרים דאורייתא דכו' : אנכי ה' י"ב וסים' בסדר וישמע יתרו :

תולדות אהרן הרנינו. ר"ה ל' לא תמיד לג (ר"ה נט) : שאו זמרה. ערכין יא : תקעו . ביצה טז ר"ה ח יא לד סנהדרין יא ט עקידה שער סז אוכר וירא אמור פנחס: כי חק. ביצה טז ר"ה ח י"א כה . סנהדרין יא (ר"ה נז) : עדות ביהוסף. ר"ה יא סוטה לו (סוטה כה) : הסירותי מסבל. סוכה נב ר"ה י"א ל (ר"ה נט): אל זר. שבת קה זוהר וירא אמור : הרחב פיך. ברכות נ (תענית סו) עקידה שער מ"ג כל המזמור :

אבן עזרא

ובשמך נקרא שהוא השם הנכבד והתורה שהוא לנצח כאשר פירשתי בספר הסס ; (א) למנצח על הגתית . מלת הגתית פירשתיה : (ג) שאו . כמו ישאו מדבר ועריו ומלת תנו תשרת בעבור אחרת ותנו כנור נעים עם נבל : (ד) תקעו בחדש. תחלת חדוש הלבנה כמו חדשיכם ומועדיכם חדש ושנה וכתובה בתורה תקיעת החצוצרות ונכון הוא שהיו תוקעים גם בשופרות ורבותינו ז"ל פירשוהו על יום ר"ה וטעם בכסה שהלבנה מתכסה בו והנה כן משפט כל חדש ומלת חגינו זביחת הכשבים כמו חגי' ינקופו אסרו חג בעבותי' ולפי דעתי שמלת כסה כמו זמן קבוע או מועד ידוע וככה ליום הכסא יבוא ביתו : (ה) כי . חק ומשפט קרובים בטעם וטעם זה היה אחוק לישראל להריע לאלהי יעקב בזמן הזה : (ו) עדות. י"א כי שמו שב אל עדות כמו ויקם עדות ביעקב אע"פ שבא על לשון זכר כמו ודעת לנפשך ינעם כי התי"ו סי' לשון נקבה. וי"א כי וי"ו שב אל חק לישראל או אל משפט וי"א כי עדות כמו עדי כמו את הנזר ואת העדות רמז לרביד זהב : בצאתו על ארץ מצרים . כמו ויצא יוסף רק לא מצאנו יוסף בסבלות וכפוי בדוד רק כבל רגלו בבית הסוהר ויש אומרים כי בראש השנה יצא מבית האסורים והנכון בעיני כי הזכיר יהוסף בתוספת ה"א תפארת בעבור השם הנכבד והוא כנגד כל ישראל כאשר הזכרתי במזמור העליון וטעם להיות חק בכל ראש חדש לתקוע בשופר להזכיר גבורות השם בתחלת כל מועד ויום החדש ככה או הזכיר יוסף כנגד כל ישראל כדרך בני יעקב ויוסף סלה כאשר פירשתי שם : בצאתו על ארץ מצרים . בבואם מרעמסס ועברו על ארץ מצרים ומצרים מקברים וטעם שפת לא ידעתי אשמע הנה משורר כנגד כל ישראל שהוצרכו ישראל במצרים ללמוד לשון מצרים שלא ידעוה אבותיהם והיה ראוי להיות שפת שלא ידעתי או חסר מלת עם שפת עם לא ידעתי כדרך השותים במזרקי זהב או כסף יין ועתה הזכיר החק ששם האל בישראל שהוציאם ממצרים וזה הוא הסירותי מסבל : (ז) הסירותי . אני הוא שהסירותי מסבל שכמו שכם ישראל . תעבורנה תעבורנה תשרת' מעשות חומר ולבנים ולנשוא בדוד ויתכן היות שפת לא ידעתי רמז לישראל ששמעו קול השם בסיני והנה שפת סמוך כי ישראל לא ידעו השם כראוי רק אחרי שומעם קולו וכן הוא כתוב אתה הראית לדעת ומה הוא מן השמים השמיעך את קולו או יהיה שפת לא ידעתי משה שהיה ערל שפתים והיה אהרן לו לפה והיה משה מדבר על שם הכבוד לישראל : (ח) בצרה. זה הוא שהצילם מתחת יד מצרים . וטעם ואענך בסתר רעם כדרך ענני במרחביה כאלו הוא כתוב עניתיך בהסתיר הרעם ממך בעת השקיף השם בעמוד אש וענן וכתוב קול רעמך בגלגל . וטעם אבחנך על מי מריבה מימי הצור שנקרא שם המקום מסה ומריבה . וטעם להזכיר זה עם זה כי בהיותך בתים ואתה עובר ביום הסתרתי הרעם והענן ממך ובהיותך ביבש' נתתי לך מים : אבחנך. כדרך ושם נסהו וסלה באמת : (ט) שמע. הזכיר בתחלה הסירותי מסבל שכם ישראל על כן הוא חייב לשמוע לי : (י) כתוב הנה לא יהיה בך אל זר לא יהיה בך אל זר נמצא ובדיבור שני כתוב לא יהיה לך אלהים פי' באמונת הלב מפי חכם לא בך נמצא ולך באמונת הלב : (יא) אנכי . כאשר תאמין כי אנכי השם העומד לגלה התענג עלי שתבקש בפיך כל רצונך ומשאל לבך ואמלאהו ולא בימי השופטים או

מצודת ציון

כמו ונסוג מאחר אלהינו (שם נט) : (א) הגתית . כלי נגון הבא מגת : (ג) נעים . ענין מתיקות וערבות : (ד) בכסה. ענין זמן מיועד כמו ליום הכסא יבוא (משלי ז') והה"א תמורת האל"ף : (ו) עדות. מלשון עדי וקשוט וכן את הנזר ואת העדות (מ"ב י"א) : שפת . לשון עם ועם כמו שפה אחת (בראשית י"א): (ז) מסבל . ענין טעינת משא כמו והנושאים בסבל (נחמיה ד') : שכמו . כתיפיו : מדוד. כלי בישול כקדרה וכיורה וכן והכה בכיור או בדוד (ש"א ב) : (ח) ואחלצך . ענין הוצלה ושליפה כמו חלוץ הנעל (דברים כ"ה): אענך. מל' עניה ותשובה: אבחנך. מל' בחינה : (ט) ואעידה . ענין התראה כי ע"פ רוב מתרין בעדים שלא יכחש : לא

מצודת דוד

ישראל יאמר : (יט) ולא נסוג . לא נשוב אחור ממך : תחיינו . ר"ל הוציאנו מן הגלות ונקרא אז בשמך להודות לך : פא (ב) הרנינו. בפה : עוזנו. שהוא לנו למעוז והוזק: הריעו . בשופר : (ג) שאו זמרה. הרימו בפה קול זמרה ותנו קול על התוף וכנור שקולו נעים : (ד) בחודש . בהתחלת החודש ר"ל ביום הראשון תקעו שופר : בכסה בזמן המיועד להיות בו יום חג והוא ר"ה : (ה) כי חק . התקיעה היא היא חק גזרת המקום על ישראל כי הוא יום המשפט ובא התקיעה לזרז על התשובה לזכות במשפט : (ו) עדות . ביום הזה שמו עדי הזהב על יוסף כמ"ש וישם רביד הזהב על צוארו (בראשית מא) כי אז"ל בר"ה יצא יוסף מבית האסורים : בצאתו. בעת שיצא למשול על ארץ מצרים : שפת. אז היה יוסף מתבהל לומר שפת לשון אשר לא ידעתי מעולם הנה עתה אשמע ואבין כי אז"ל שבא גבריאל ולמדו שבעים לשון לפי שכתוב בנמוסי מצרים שאין למשול בהם כ"א המכיר בכולן : (ז) הסירותי . אמר במקום ה' בזה היום הסירותי מסבל שכמו של ישראל כי אז"ל בר"ה בטלה העבודה מאבותינו במצרים : כפיו . העברתי כפיו מן הדוד ממה שהיה נכבל לאדוניו ועשה לו מלאכה עבד : (ח) בצרה . בעת הצרה כשקראת אלי הוצאתיך ממנה : אענך . עניתיך במה שהייתי מסתיר ממך : רעם. בעת עברכם בים והיה על המצרים לבדם כנאמר קול רעמך בגלגל (לעיל עז) : אבחנך . ר"ל עם כי היה בחון וידוע לפני שתחטא במי מריבה עכ"ז עניתיך בעברך במי הים : סלה ר"ל. וכ"כ עד עולם דרכי להושיע בעת צרה עם כי נגלה לפני שיחטא בדומה לה : (ט) שמע עמי. אמרתי אז שמע עמי והנה אחרה לשמוע

רשי

תשאל אמלא : (יג) בשרירות לבם. במראית לבם כמו (לעיל ה') למען שוררי : (יד) לו עמי שומע לי . עדיין אם היו רוצין לשוב לי ולשמוע אלי : (טו) כמעט אויביהם אכניע . בשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם : אשיב ידי . אשיב מכתי מעליכם לתת אותה עליהם ואז : (טז) משנאי ה' יכחשו לו . ויהי עתם . פורענות' לעול' : (יז) ויאכילהו.

לישראל : ומצור . הסלעים דבש כשהלכו בדרכיו כענין שנאמר (דברים ל"ב) ויניקהו דבש מסלע : (א) אלהים נצב בעדת אל . לראות אם אמת ישפטו ואתם הדיינים עד מתי תשפטו עול : (ג) הצדיקו . אם זכאי הוא בדינו אל תהפכו דינו לטובה בשביל לשאת פני רשעי' : (ה) לא ידעו . הדיינין המעוותי' את הדין : ולא יבינו . את אשר בשביל העון הזה יתהלכו בחשכה (על דרך כי השוחד יעור וגו') וימוטו על כך מוסדי ארץ: (ו) אלהים אתם . מלאכים כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם ע"מ שאין מלאך המות שולט עוד בכם : (ז) אכן כאדם תמותון . אכן כאדם הראשון תמותון אחרי שחבלתם מעשיכם

אבן עזרא

או נבואת הבית הראשון אם היה זה אסף הוא המשורר בימי דוד : (יג) ואשלחהו . כמו מי שלח פרא : בשרירות . בחוזק כמו שריר וקיים : (יד) לו . הפך ולא שמע עמי לקולי : בדרכי יהלכו . הפך ילכו במועצותיהם : (טו) כמעט . כמעט זמן וטעם אשיב בעבור שאכניע בימים קדמונים כל אויביהם : (טז) משנאי יכחשו . כמו יכחשו לך אויביך מרוב פחדם יכחשו שלא מרדו כך או על דרך ויכחשו אויביך לך ומטעם ובשרי כחש משמן : ויהי עתם . כי לא יומתו ולעולם לא יקומו . ור' יהודה בן בלעם אמר כן ועל צריהם אשיב ידי שהם משנאי ה' כי המה מכחשי' אלהותו ויחשבו כי עד לעולם יעמודו וזה פי' ארוך ואיננו על משפט לשון הקדש הלא ראה וקרוב לבא עתה ורבים ככה : (יז) ויאכילהו . כל המפרשים אמרו כי ויאכילהו על השם הנזכר למעלה משנאי ה' והג"א והוי"ו שב אל ישראל אם בדרכי יהלכו והטעם היה ראוי שישמעו לו ויזכרו החסד שגמל לאבותם והוא אכילת המן שהוא מתוק וכבד יותר מחלב חטה והשביע' מים מצור מתוק מדבש והיה מ"ס מצור משרת אחר כדרך מאל אביך ויעזרך וטעם אשביעך כדרך מטרף בני עלית כל רואו אומר לו ככה פעם ידבר כאילו איננו לנכח ופעם ידבר לנכח וככה שמנת עבית כשית כי כן מנהג הלשון ויש אומרים כי ומצור דבש אשביעך ידבר לנכח ישראל לעתיד : (א) מזמור לאסף אלהים . טעם נצב בעדת אל הכבוד שהוא עם עדת ישראל : בקרב אלהים . הם המלאכים שהם האלהים ובא השמים בני האלהים כי על ידי המלאכי' הם כל משפט אלהים בארץ ויש אומרים כי בקרב אלהים כמו אלהים לא תקלל והטעם

יב וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל
לֹא־אָבָה לִי׃ יג וָאֲשַׁלְּחֵהוּ בִּשְׁרִירוּת
לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם׃ יד לוּ
עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ׃
טו כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל־
צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי׃ טז מְשַׂנְאֵי יְהוָה
יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם לְעוֹלָם׃
יז וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר
דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ׃

פב א מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים
נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים
יִשְׁפֹּט׃ ב עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל
וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה׃ ג שִׁפְטוּ־
דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃ ד פַּלְּטוּ־
דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ׃
ה לֹא יָדְעוּ וְלֹא־יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה
יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ׃
ו אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי
עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם׃ ז אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן

ה' ר"פ בסיפלא. י"ח כלים' שמיע' לקול. ג"ב. ו' מ"ל. ג"ב. ל'. י"ג. ל'. כל דסמיך לאביון פתח. נ'. ל'. וחד בחשכה כאורה. ל'. י"ח. ל'. ד'.

יב וְלָא קַבִּילוּ עַמִּי לְקָלִי
וְיִשְׂרָאֵל לָא צְבוֹ לְמֵימְרִי׃
יג וְתָרְכְתֵּיהּ בְּהִרְהוּרֵי לִבְּהוֹן
אֲזַלוּ בְּמִלְכַּת רַשִׁיעֵיהוֹן׃
יד הַלְוַאי עַמִּי שְׁמַע לִי יִשְׂרָאֵל
בְּאוֹרְחָתַי יְהַלְכוּן׃ טו כִּזְעֵר
בְּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אַמְאֵךְ וְעַל
בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אָתֵיב מְחַת
גְּבוּרְתִּי׃ טז סַנְאֵי יְיָ יְכַדְּבוּן
לֵיהּ וִיהֵי תּוּקְפְּהוֹן לְעָלַם׃
יז וְיֵאכְלִנֵיהּ מִן טוּב לְחֵם
חִטִּין וּמִן טִינָרָא דוּבְשָׁא
אַשְׂבְּעִנָךְ׃ א תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל
יְדָא דְאָסָף אֱלָהִים שְׁכִנְתֵּיהּ
שָׁרְיָא בִּכְנִישַׁת צַדִּיקִין
דְתַקִּיפִין בְּאוֹרַיְתָא בְּמִצַּע
דִּינִין דִּקְשׁוֹט יְדִין׃ ב עַד
אֵימָתַי רַשִׁיעַיָא תְּדוּנוּן שְׁקַר
וְאַפֵּי רַשִׁיעַיָא תִּסְבוּן לְעָלְמִין׃
ג דּוּנוּ מִסְכְּנָא וְיַתְמָא עַנְיָא
וּמִסְכְּנָא אַצְדִּיקוּ׃ ד שֵׁיזִיבוּ
מִסְכֵּן וְחַשׁוֹכָא מִן יְדֵיהוֹן
דְּרַשִׁיעַיָא פְּצוּ יַתְהוֹן׃ ה לָא
חַכִּימוּ לְאוֹטָבָא וְלָא אִתְבַּיְּנָן
בְּאוֹרַיְתָא בַּחֲשׁוֹכָא מְהַלְכִין
מְטוּל הֵיכְנָא מִתְמוֹטְטִין רִגְלֵיהוֹן דִּי בְּסִיסֵי אַרְעָא׃ ו אֲנָא אֲמָרִית הֵי כְּמַלְאֲכַיָּא
אַתּוּן חֲשִׁיבִין וְהֵיךְ אַנְגְלֵי מְרוֹמָא כּוּלְכוֹן׃ ז בְּרַם בְּקוּשְׁטָא הֵיךְ בְּנֵי נָשָׁא תְּמוּתוּן

שמע עמי לקולי י"ח בליש' שמיעה לקול וסימן נמסר בסיפרא סי' נ"ח : אויביהם ו' מ"ל וסי' ויחר אף ה' קדמא דשפטים ב' בפסוק . כמעט אויביהם אכניע . וילחצום אויביהם ויכנעו . כי שמחם ה'. ואת אויביהם כסה הים : ופני י"ו בקריאה וסימ' ופני ה' לא חליתי . ופני המלך לא ראה . וישב אבשלום בירושלם דשמואל . מלכם תדכאו עמי ופני עניים . ודמות פניהם פני אדם ג' בפסוק . ופני הקדש המראה . ופני השני פני אדם. קבצו פארור. ופני אריה פניהם דד"ה . ופני תהום יתלכדו. ופני רשעים תשאו. ופני המן חפו . ופני אדם אל התימורה ב' בו: תמותון ד' בקריא' ג' חס' וא' מ"ל וסים' בישעי' סימ'

תולדות אהרן אלהים נצב. ברכות ו ר"ה לא סנהדרין ו ז אבות ג תמיד לג (סנהדרין יח) : בקרב אלהים. סוטה מז אבות ה : עני ורש. חולין קלד : כל מוסדי ארץ. סוכה נג : אלהים אתם. ע"ג ה :

כי הוא בקרבם ויש להם לישמר שלא ישפטו עול : (ב) עד . עתה יוכיח השופטים שהם אלהים מתי תשפטו משפט עול כי כח השם במלאכים בפסלים : ופני רשעים תשאו. הפך נפלו פניך על כן אחריו הלא אם תיטיב שאת : (ג) שפטו . עשו משפט יתום שאין עוזר לו שלא יוכל לדבר ואלמנה שאין לה בעל הצדיקו כי הרשעים יעשו להם חמס ואתם נושאים פניהם : (ד) פלטו . שפטו דל בממון ופלטו דל בנפש : (ה) לא . דברי המשורר שהוכיחם ולא ידעו ולא הבינו או טעמו שתקו כאילו לא ידעו . וטעם בחשכה יתהלכו כי השוחד יעור עיני פקחים וטעם ימוטו ראוים הם מוסדי ארץ שימוטו בעבור עיוות הדין או לא יחושו השופטים שימוטו כל מוסדי ארץ : (ו) אני . חושב אלהים ישבתם : ובני עליון . כמלאכים : (ז) אכן . אין אתם רק כאדם תמותון והטעם כי נשמתכם כנשמת המלאכים והנה אינכם רק כגופות תמותון וכאחד השרים המתגברים ועושים חמס וככה דרך שרים וכל שופטי ארץ : קומה

מצודת דוד

לשמור אמרי : ישראל . ר"ל כי אם תשמע לי אתה ישראל : (יא) אנכי . ר"ל הנה הלא אני המעלך מארץ מצרים ודיי בכל מעלה ולזה הרחב פיך לשאול ממני כל חפצך ואמלאם אם תשמע לי : (יב) ולא שמע . אבל עמי לא שמע לקולי : לא אבה . לא רצה לשמוע לי : (יג) ואשלחהו. שלחתים מארצם ללכת בגולה כי הלכו בשרירות לבם ובעצתם הרעה : (יד) לו עמי . אם היה עמי שומע לי וגו' : (טו) כמעט . כשעור מעט זמן היה מהר הייתי מכניע אויביהם והייתי משיב ידי על הצרים להכות ולאחר ולהכות : (טז) משנאי ה'. השונאים הנחשבים לשונאי ה' היו אז מכחשים לו לומר שאינם שונאים על כי יפחדו מהעונש : ויהי עתם . עת הטובה היתה לעולם מבלי הפסק : (יז) ויאכילהו . אז היה ה' מאכיל אותו ממיטב החטים והיה משביעו דבש הזב מן הצור וכן הוא אומר ויניקהו דבש מסלע (דברי' לב) והוא מדרך משל לומר שהיה רב שפע במקום יובש ולמה אם היו הולכים בדרכי המקום : פב (א) בעדת אל . בתוך הדיינים השופטים לראות אם עושים משפט אמת : בקרב . יושב בקרב הדיינים וכאלו ישפוט עמהם וכפל הדבר לחזוק : (ב) עד מתי . הואיל וכן א"כ עד מתי תשפטו עול ולעולם תשאו פני הרשעים להחניפם בדבר המשפט : (ג) שפטו . לא כן עשו כ"א שפטו דל ויתום במשפט הראוי ולא תרחמו עליהם במשפט : הצדיקו. בעת המשפט אם הוא צדיק בריבו ולא תאמרו אזכה במשפט את העשיר בעל דינו שלא לביישו ואח"ז אודיעו שהדין עם שכנגדו : (ד) פלטו . מיד הבא לעשקם : (ה) לא ידעו . אין הדיינים נותנים לב לדעת ולהבין חומר העון והרי הם כההולך בחשיכה ואינו יודע במה יכשל : ימוטו . הלא בעבור קלקול הדין ימוטו מוסדי הארץ והיא קרובה לנפול כי על שלשה דברים העולם עומד והדין אחד מהם כן ארז"ל : (ו) אני אמרתי . אמר בשם ה' הנה כאשר ...יתי אתכם על הדיינים אמרתי אז שבעבורם תהיו כמלאכים ולא תשלוט בכם המיתה : ובני עליון . כפל הדבר במ"ש : (ז) אכן . באמת הואיל ואין אתם נזהרים בה תמותו כמו שמת אדם הראשון על שלא נזהר במצותי :

מצודת ציון

(יב) לא אבה . לא רצה : (יג) בשרירות . במראה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד) : (יד) לו . כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח') : (יז) מחלב . ענין מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מה) : (ב) תשאו . ענין הנושא וכן שאת פני רשע (משלי יח) : (ד) פלטו . ענין הצלה : (ה) ימוטו . מלשון הטיה :

קומה דמי ספסה

אבן עזרא

(ח) קומה. תפלת המשורר או ידבר על לשון הנופקים חמס או דרך נבואה ובי"ת בכל הגוים נוסף כמו לכו לחמו בלחמי ויהיה הפועל יוצא כדרך ונחלתנו ונחל ה' את יהודה חלקו ורבי יהודה הלוי אמר אתה תהיה נחלה לנופקים בכל הגוים: (א) שיר מזמור לאסף: (ב) אלהי'. כמו שופט: דמי. שתיקה מגז' וידום אהרן אע"פ שהוא תשרש אחר וטעם אל שאתה תקיף שתוכל להושיע: (ג) כי יהמיון. מגז' המון כי כרובם הם הומים עלי: (ד) יערימו. ערמת סוד וטעם צפוניך צפונים בסתרך כנגד סוד: (ה) אמרו. אלה לאלה: מגוי. מהיותם גוי: (ו) כי נועצו. עצת לב יחדיו וטעם עליך כי שמך נקרא עליהם: (ז) אהלי. הטעם אדום כאהליהם או שכנו אהלי אדום שהתחברו אליהם והנה הם העיקר והכה יושבי צור: והגרים. הם ההגריאים שילדה הגר מבעל אחר ובעבור שהיתה שפחת אברהם התיחסו הבנים אליה כדרך בנות ברזילי הגלעדי: (ח) גבל. הם הגבלים: (ט) וטעם זרוע כי תמיד היו עוזרים אותו: (י) עשה להם כמדין. כאשר עשית למדין במלחמות גדעון: בנחל קישון. ששם מתו הנסים ממחנה סיסרא נחל קישון גרפם: (יא) נשמדו. שב אל מדין ושם המקום שנפלו שם עין דאר אולי נקרא כן בעבור שהי' גדעון משם: (יב) שיתמו. דרך נחות כמו ותראהו את הילד: (יג) אשר. נאות. כמו נוות כי אותיות אהו"י כראות ונעלמו' מתחלפות: (יד) אלהי. בעבור שהזכיר אלהים באלה סימן המדבר הזכיר אלהי שהוא סימן המדבר ליחדו ע"כ אמר אלהי: שיתמו כגלגל. נוסף הגימ"ל כי הוא כאשר יבער הגלל וכגלגל לפני סופה כי הוא מתגלגל: (טו) כאש. לפי דעתי כי תבער פועל יוצא ואחרים אמרו כי תבער היער ואיננו נכון ומלת תלהט לעד: (טז) כן כבערך. וספר מתחולל: ובסופתך

תולדות אהרן אל דמי. עקרים מ"ב פכ"א:

תרגום

והיך חד מן רברבניא תפלון:
ח קום יי דון ית כל יתבי
ארעא ארום את תחסין בכל
עממיא: א שיר ושבחא על
ידא דאסף: ב אלהים לא
תשתוק לך לא תתרשל ולא
תשדוך אלהא: ג ארום הא
בעלי דבבך מתרגשין וסנאך
זקיפו רישא: ד על עמך
נכילו רזא ומתמלכין על
דמתטשין באוצרך: ה אמרין
אתו ונכנסון מלמהוי עם ולא
אדכר שמא דישראל תוב:
ו ארום אתמלכון בכל לבא
עלך כחדא ואמטולתך קימא
גזרין: ז משכני אדומאי
וערבאי מואבאי והונגראי:
ח גובלאי ועמונאי ועמלקאי
פלשתאי עם יתבי צור:
ט לחוד סנחריב מלכא דאתור
אתחבר עמהון הוון לסעיד
לבני לוט לעלמין: י עבד
להון היך עבדתא למדין
ולסיסרא והיך עבדתא ליבין
בנחל דקישון: יא אשתציו
בעינא דדאר הוון היך רעי
דרמים לארעא: יב שוי
יתהון ורבניהון היך עורב
והיך זאב והיך זבח והיך צלמונע
כל מלכיהון: יג די אמרו נירת
לנא ית כל עדית אלהים:
יד אלהי שוי יתהון היך
גלגלא דמתגלגל ואזל ולא ניח במדרון והיך קשא קדם זעפא: טו היך אשא דבערא
בחורשא והיך שלהוביתא דמצלהבא זרזי טוריא: טז הכנא תרדפנון בעלעולך
ובזעפך תבהלנון:

תהלים פג

וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ׃ ח קוּמָה
אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה
תִנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם׃
פג א שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף׃
ב אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ
וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל׃ ג כִּי־הִנֵּה
אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ
רֹאשׁ׃ ד עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד
וְיִתְיָעֲצוּ עַל־צְפוּנֶיךָ׃ ה אָמְרוּ
לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־
יִשְׂרָאֵל עוֹד׃ ו כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו
עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ׃ ז אָהֳלֵי אֱדוֹם
וְיִשְׁמְעֵאלִים מוֹאָב וְהַגְרִים׃ ח גְּבָל
וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק פְּלֶשֶׁת עִם־יֹשְׁבֵי צוֹר׃
ט גַּם־אַשּׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוֹעַ
לִבְנֵי־לוֹט סֶלָה׃ י עֲשֵׂה־לָהֶם כְּמִדְיָן
כְּסִיסְרָא כְיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן׃ יא נִשְׁמְדוּ
בְעֵין־דֹּאר הָיוּ דֹּמֶן לָאֲדָמָה׃
יב שִׁיתֵמוֹ נְדִיבֵמוֹ כְּעֹרֵב וְכִזְאֵב
וּכְזֶבַח וּכְצַלְמֻנָּע כָּל־נְסִיכֵמוֹ׃
יג אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה לָּנוּ אֵת
נְאוֹת אֱלֹהִים׃ יד אֱלֹהַי שִׁיתֵמוֹ כַגַּלְגַּל
כְּקַשׁ לִפְנֵי־רוּחַ׃ טו כְּאֵשׁ תִּבְעַר־
יַעַר וּכְלֶהָבָה תְּלַהֵט הָרִים׃ טז כֵּן
תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ וּבְסוּפָתְךָ תְבַהֲלֵם׃

רשי

מעשיכם כמוהו: וכאחד השרים. הראשונים שמתו כן תפולו. ומדרש אגדה כאחד השרים שלמעלה שנאמר (ישעי' כ"ד) יפקוד ה' על צבא המרום במרום: (ח) קומה אלהים. אסף התחיל להתפלל שיקום ויכרית אותם הדיינים המקולקלין מישראל: כי אתה. הוא הנוחל הגוים. והכל בידך לשפוט: (ב) אל דמי לך. אל תתן שתיקה לשותקינו שאויבינו מריעים לנו: (ו) עליך ברית יכרותו. ברית זו אינ' אלא עליך להשכיח את שמך שאין אתה קרוי אלהי' אלא לנו אלהי ישראל ומאחר שלא יזכר שם ישראל אף שמך הגדול אינו נזכר כך מצאתי: (ט) גם אשור. אף אשור שהיה נזהר עד היו' משח' עצה סכלה ולא יתחבר עם מרעים כמה דאת אמר (בראשי' י') מן הארץ ההיא יצא אשור שיצא מעצת דור הפלגה. כאן נלוה עמם ועוזרם לרעה: (בפירושים אחרים מצאתי כן). גם אשור נלוה עמם וגו' גם זה שהיה מתכב מתחלתו מע"ט שפירש מעצת נמרוד שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור אף הוא חזר להיו' רשע לכך נשתתף להחריב ביתך. בראשית רבה: היו זרוע. כל אלה נתנו כח ועזרה למואב ועמון שכנינו לבוא עלינו: (י) עשה להם כמדין. ע"י גדעון: כסיסרא. ע"י ברק: (יא) נשמדו בעין דאר. איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר של גדעון או של ברק: היו דומן. זבל מפוזר. ת"י: (יג) אשר אמרו. הגוים האלו האמורים למעלה אדום וישמעאל וכל חבריהם: נירשה לנו את נאות אלהים. את טוב בית אלהי': (יד) שיתמו כגלגל. וכקש הנדפים מפני רוח ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה הקרויים קרדנ"ש בלעז: וכשמגיעין ימי החורף ניתקים ונשחתי' מאליהם ופורחין מעט מעט ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכתן: (טו) וכסופתך טורבילו"ן

כ"ב: שיר מזמור ג' בטעם וסימ' שיר מזמור לבני קרח גדול ה'. שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך. שיר מזמור לדוד דנכון לבי: אויביך ז' מ"ל וסימ' כן יאבדו כל אויביך ה'. והיה עמך בכל אשר הלכת דד"ה. והכנעתי את כל אויביך דד"ה. אם שלש שנים רעב בד"ה. כי הנה אויביך יהמיון. בזרוע עזך. אשר חרפו אויביך ה'. וב' חסר דהסר כי תצא למלחמה על איבך קדמא. אשר יציק. ושארא איביך כתיב: גבל ב' א' קמץ וא' פתח וסי' זקני גבל וחכמיה. גבל ועמון. בתרא קמץ ואינון מן א"ב א' פתח וא' קמץ וסי' במס' רבתא בערך פתח: דאר ד' כתיב א' במצעות המלה וסים' ויהי למנשה בישכר קדמא דפסוק. וממטה נפתלי את עיר מקלט. בן אבינדב. נשמדו בעין דאר:

מצודת ציון

(ב) דמי. ענין שתיקה כמו לך דומיה תהלה (לעיל סה): תשקוט. ענין מנוחה: (ג) יהמיון. מל' המיה: (ד) יערימו. מל' ערמה: (ה) ונכחידם. ענין כריתה כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט): (ט) נלוה. ענין חבור כמו הפעם ילוה אישי (בראשית כ"ט): (יא) דומן. זבל והשבה כמו כדומן על פני השדה (מ"ב ט): (יב) נסיכמו. ענין שררה כמו נסיכי סיחון (יהושע י"ג): (יג) נירשה. מל' ירושה: נאות. מדור: (יד) שיתמו. ענין שימה: כקש. הוא תבן דק: (טו) וכלהבה. שלהבת: תלהט. ענין שריפה כמו אש לוהט (לקמן קד): (טז) בסערך ובסופתך. ענין רוח חזקה וגדולה

מצודת דוד

(ח) שפטה הארץ. בפוס אתה דין עני ואביון: כי אתה תנחל וגו'. הלא אף בכל גויי הארץ תנהג העניים דכאי הרוח והנהלתם לך לנחלה לזה שפוט את משפטם: פג (ב) אל דמי לך. לא יהיה לך דומיה: אל תחרש. אל תשתוק ואל תנוח מלהפרע: (ג) יהמיון. לכלות את ישראל: נשאו ראש. מרימים ראש ועולים מעלה מעלה: (ד) יערימו סוד. מערימין עצה בסוד לבל יגלה עצתם להשוב רע על ישראל הצפונים ונסתרים בצלך לבטוח בך: (ה) אמרו. אומרים זה לזה נכריתם מהיות עוד גוי ולא יזכרו עוד. (ו) עליך. כרותו ביניהם ברית לקום עליך להשחית עמך: (ז) אהלי אדום. והם בני אדום הקדמונים יושבי אוהלים: והגרים. המה בני הגר שילדה מבעל אחר לה מאברהם: (ט) גם אשור. עם כי ראו גבורת ה' במחנה סנחריב מ"מ לא לקחו מוסר הברו עצמם עמהם והיו מעולם לעזור לבני לוט המה עמון ומואב הנלחמים בישראל: (י) כמדין. שנפלו בידי גדעון כמ"ש בשופטים: כסיסרא כיבין. שנשטפו בנחל קישון בימי דבורה וברק: (יא) נשמדו בעין דאר. על מדין הוא חוזר: היו דומן. היו למדרך כף הרגל כדומן שע"פ האדמה: (יב) שיתמו. שים הנדיבים שבהם כעורב וכו' והם היו שרי מדין: (יג) אשר. על אשר אמרו נירש מקום המקדש והוא מדור אלהים: (יד) כגלגל. הוא הגדל בראש הקוצים המתגלגל ע"י הרוח: (טו) תבער יער. כי על שהעצים סמוכים זה לזה לכן כשנבער בו האש הולך ושורף הכל: תלהט הרים. כי הרוח המצוי בהרים נושב בהלהב ואין נוח לכבותו: (טז) כן תרדפם. מאמר דוד ע"ה לכלות הכל מבלי שארית;

טורדיליו"ן בלעז: (ב) מה ידידות משכנותיך. כמה אהובות וחביבות משכנותיך: (ג) נכספה. נתאוה: כלתה. נתאותה כמו (ש"ב י"ג) ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום: לחצרות ה'. כי חרבו ועל הגלות אמרה: לבי ובשרי ירננו. יתפללו על זאת: (ד) גם צפור מצאה בית. בחרבנו קננו בו הצפרים. ומדרש אגדה בבניינו מדבר והצפור היא כנסת ישראל: אשר שתה. שמה: (ה) אשרי. מי שיגיע עוד לישב בביתך ועוד יהללוך בתוכו: (ו) עוז לו בך. אשר שם אותך עוז מבטחו: מסלות בלבבם. מחשב בלבו מסלות דרכיו לייסר את דרכו: (ז) עוברי בעמק הבכא. אותם העוברים על דתך והנם בעמקה של גיהנם בוכי ויללה: מעין ישיתוהו. בדמעות עיניהם: גם ברכות יעטה מורה. מברכים ומודים לשמו ואומרים יפה דן אותנו ואמת דינו וברכות יעטה לנו המורים אותנו ללכת בדרך הטוב ולא שמענו לו: (ח) ילכו מחיל אל חיל. אותם הנזכרים למעלה יושבי ביתך אשר מסילות בלבבם: מחיל אל חיל. מבית המדרש לבה"כ ויראה נראים ואולם אל הקב"ה בציון: (ט) שמעה תפלתי. לבנות ביתך:

ובסופתך. רוח חזקה: (יז) מלא. בעבור שהתגברו לאמר נרשה את נאות אלהים הנה כנגד זה קלון: (יט) וידעו. יש אומר כי יחסר וי"ו מן שמך והנכון בעיני שיחסר שי"ן שהוא תחת אשר וכן הוא וידעו כי אתה שמך ה' לבדך וככה אל תרעו שתדברו גבוהה ונדעה שנרדפה ועליון לנגד קלון: (א) למנצח. הגתית. פירשתיו: (ב) מה ידידות. אהובו' תאר למשכנות: (ג) נכספה. התאותה וכמעט כלתה מרוב התאוה והטעם שעברה חק התאוה ע"כ אלת נס: לחצרו' ה'. אם זה מבני קרח הוא בבבל או אם מבני קרח בימי דוד לחצרות שהוא סביבות אהל השם או דרך נבואה: לבי. הוא השכל והדעת שהם בנשמה: ובשרי. הגוף והשער הפה פי' שער בשר הגוף המרנן עם שכל מחשבת הכל הוא הפה שהוא פתח הבשר על כן ירננו וטעם אל כנגד כלתה או שהיה החיה הלב עם הבשר: (ד) גם. כמו גם בשחוק יכאב לב שטעמו כמו עד: ודרור. שם עוף מנגן אולי נקרא כן בעבור שאין מנהגו לנגן כל זמן שאיננו חפשי וזה העוף ידוע הוא בספרד אמר רבי משה כי העוף שתולדתו לברוח מיישוב בני אדם יתוג למקום הכבוד מקום הקרבנות הקרובים לפניו דרך משל והם עושים כן אולי היו קרבים אל מזבחך שידעו מקום המזבח על כן שתה שם אפרוחיה ורבי יהודה בן בלעם לעג לר' משה כי מה דעת יש בעופו' רק פי' כי נכספה נפשי לחצרות ה' ואל מזבחותיך ואני מתנודד ולא אמצא מה שאחפוץ. והנה הצפור מצאה בית וקן ואני איננו מוצא: (ה) אשרי יושבי ביתך. הם הכהנים והלוים: (ו) אשרי אדם. החוגגי' מישראל והם צריכים לעוז כי הם הולכים וטעם מסלות שאין בלבם חפץ ולא מחשבה רק המסלות שהולכים שם בית השם: (ז) עוברי בעמק הבכ'. שם מקום או עמק שם אילנים הנקראים בכאים וטעם מעין ישיתוהו מרוב החוגגים בעמק שירד שם גשם בעבור רגלי העוברים נמלאו לעולם שם המים כאילו שם מעין והנה חסר כ"ף כמעין ישיתוהו כמו אם אוכלה הוא: גם ברכות יעטה מורה. הדרך בעבור רוב המים וזה כדרך משבריך וגליך כאשר פירשתיו. אמר רבי יהודה כי מורה שם מקום כמו מגבעת המורה בעמק פסוק הוא בשמואל: (ח) פירוש מחיל אל חיל מסעים שהם הולכים החוגגים מגזרת חיל וחומה והנכון שחיל נבא אנשים רבים כדרך חבל נביאים עד הגיעם אל מקום הכבוד בציון והטעם יראה כל אחד מהם כמו לראות את פני ה' אלהיך: (ט) ה'. כבר פירשתיו כי הוא דרך קצרה וכן הוא ה' אלהים אלהי צבאות וטעם צבאות המלאכים וכנגדם הזכיר יעקב שבניו הם צבאותיו בארץ כמו כל צבאות ה' וזה המשורר מתפלל להקריב הישועה והנכון שהוא דבק עם הכתוב אחריו:

מגננו

יז מלא פניהם קלון ויבקשו שמך
יהוה: יח יבשו ויבהלו עדי־עד
ויחפרו ויאבדו: יט וידעו כי־
אתה שמך יהוה לבדך עליון על־
כל־הארץ:

פד א למנצח על־הגתית
לבני־קרח מזמור: ב מה־ידידות
משכנותיך יהוה צבאות: ג נכספה
וגם־כלתה נפשי לחצרות יהוה
לבי ובשרי ירננו אל אל־חי:
ד גם־צפור מצאה בית ודרור
קן לה אשר־שתה אפרחיה את־
מזבחותיך יהוה צבאות מלכי
ואלהי: ה אשרי יושבי ביתך עוד
יהללוך סלה: ו אשרי אדם עוז־
לו בך מסלות בלבבם: ז עברי
בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם־
ברכות יעטה מורה: ח ילכו מחיל
אל־חיל יראה אל־אלהים בציון:
ט יהוה אלהים צבאות שמעה
תפלתי האזינה אלהי יעקב סלה:

ס. נ' · י"א רפין · ב' חד חס' משכיל · ב' מה טובו אהליך · ג' מלעיל ולא ענתה · ג' חד מ"ל ב' כי אליך · ל"ד מ"ל · ב' מ"ע · ל' וכתיב ה' · ד'. ד' · י"ג · י"ו

יז מליא אפיהון קלנא ויבעון שמך יי: יח יבהתון ויבהלון לעלמי עלמין ויתחסדון ויהובדון: יט וידעון ארום את שמך יי בלחוד עלאה על כל יתבי ארעא: א לשבחא על כנרא דאתיא מגת על ידיהון דבני קרח תושבחתא: ב מה הגון רחימין משכניך יי צבאות: ג רגגת ולחוד תאיבת נפשי לדרת יי לבי ובסרי מרננן לאלהא קים: ד לחוד יונתא אשכחת ביתא ושפנינא שרכפא ליה די כשרין גוזליה לאתקרבא על מדבחתך יי צבאות מלכי ואלהי: ה טוביהון דצדיקין דיתבין בבית מקדשך תוב ישבחונך לעלמין: ו טוביה דגבר דעושנא ליה במימרך רוחצנותא בלבביהון: ז רשיעיא דעברין עם עומקי גהנם בכן בכיתא היך מעינא ישוניה לחוד ברכן יעטוף לדתיבין לאולפן אוריתיה: ח אזלין צדיקיא מן בית מקדשא לבית מדרשא יתחמי לעות אוריתא דילהון קדם יי דשכנתיה שריא בציון: ט אמר דוד יי אלהים צבאות קבל צלותי אצית אלהא דיעקב

תולדות אהרן מה ידידות. מנחות נג: נכספה: זוהר ויחי: גם צפור. זוהר תצוה ובלק: אשרי יושבי. נדה לב סנהדרין נה: אשרי אדם. זוהר תולדות: עוברי. עירובין יט: מחיל אל חיל ברכות ס"ב מ"ק כט (שבועים לס):

מלא ה' דגש וסימ' מלא שבע את. את אמתחות. מבחר עצמים מלא. מלא קרנך שמן. מלא בניה' קלון. והר ומלא חפנך גחלי אש: ידידות ב' א' מ"ל וא' חסר ו' וסי' משכיל שיר ידידת. מה ידידות משכנותיך. שתה ב' מלעיל וסימ' לא ענתה ולא שתה אל לבה. אשר שתה אפרחיה: מזבחותיך ג' חד כ"ל וסימ' ויאמר קנא קנאתי. וש"ל אחריו דגבי אליהו. אשר שתה אפרחיה: מעין ה' קמץ וסימ' נמס' בסדר ויהי ביום השמיני: יעטה ד' וסימ' נמסר בסדר תזריע: יראה י"ג בקריא' וסימ' אשר יאמר היום בהר ה' יראה. מצות יאכל את שבעת הימים ב' בפסוק. שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך דמשפטים. וחברו דכי תשא. וחברו דמ"ת ב' בפסוק. ולא יראה לך שאר בכל גבולך. מגן אם יראה ורמח בארבעים. וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו. ועליך יזרח ה' וכבודו עליך. יראה אל אלהים בציון. יראה אל עבדיך

מצודת דוד

(יז) ויבקשו. אז יתהרהרו על מעשיהם ויבקשו שמך: (יח) יבושו. אבל לא יועילו בבקשתם כי יבושו ויבהלו עד עולם: (יט) וידעו. אז ידעו הכל כי אתה לבדך שמך ה' המורה שהממשלה בידך ואין זולתך ואתה הוא העליון על כולם ור"ל שאפילו אלה למעלה לגבור יחשב ומכל שכן גבור למעלה: פד (ב) מה ידידות. מה מאוד אהובות וחביבות משכנותיך: (ג) נכספה. יאמרו נפשי מתאוית לבוא לחצרות ה' ולבי ובשרי יתאוו לרנן בה אל ה': (ד) גם צפור. יתאוננו על חרבנה ואומר שגם צפור מצאה בית במקום המזבח ודרור מצאה בה לעצמה קן אשר שמה שם אפרוחיה: את מזבחותיך. עם מזבחותיך ר"ל על המזבחות: (ה) אשרי יושבי. אשרי לזה שיהיה בבניינה ויהיה מיושבי ביתך ויהללך עוד שם עד עולם: (ו) עוז לו בך. השמים עוז ומבטחו בך: מסילות בלבבם. בכל עת חושבים בלבבם המסילות העולות לבית ה': (ז) עוברי. להיות עולה ברגל עם העוברים דרך עמק הבכא שגדלים שם האוחים וכן ממול בכאים (ש"ב ה) (כי דרך שם היה המהלך): מעין ישיתוהו. בעבורם ישים שם ה' מעיינות מים למען ימצאו לשתות: יעטה מורה. המורה להם את הדרך אשר ילכו בו יהיה עטוי ומעוטף בברכות כי כל ההולכים יברכוהו כי על מבועי מים ינהלם: (ח) ילכו וגו'. ירבו העולים עד כי ילכו מגבא אנשים אל גבא אנשים ויפגשו כתות רבות אשר ילכו להיות נראים אל פני ה' בציון:

מצודת ציון

(יז) קלון. ענין בזיון והוא מל' קלוי באש (ויקרא ב') כי המתבייש פניו מאדימות כאילו נשרף באש. או הוא מל' קלוה: (יח) ויחפרו. ענין בושה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כ"ד): (א) הגתית. כלי נגון הבא מגת: (ב) ידידות. אהובות: (ג) נכספה. ענין תאוה כמו נכסוף נכספת (בראשית ל"א): כלתה. אף הוא ענין תאוה וחשק כמו כלתה לתשועתך נפשי (לקמן קי"ט): (ד) ודרור. שם עוף מה: קן. כן נקרא מדור העוף כמו יקרא קן צפור (דברי' כ"ב): שתה. שמה: אפרוחיה. בניה הקטנים כמו אפרוחים או ביצים (שם): (ו) מסילות. מל' מסילה ושביל: (ז) יעטה. ענין עטיפה ולבישה כמו כבגד יעטה (לקמן קט): מורה. מל' הוראה ולמוד יסיה כדבר שיסיה: [illegible]

מגננו

אבן עזרא

(י) מגנו. הוא המלך שיגן בעד העם כמו כי לה׳ מגננו והטעם שיושיע השם מלכנו כי בימיו ילכו חוגגים אל בית השם בלי פחד אויב: (יא) כי. דבק עם תחל׳ המזמור נכספה: מאלף. יום אל מקום אחר והסתופף לשבת כסף הסער: מדור. כמו לגור בלשון ארמית ומלת רשע מגזרת ובכל אשר יפנה ירשיע:
(יב) כי בעבור שהזכיר מגננו ראה אלהים אמר כי המגן באמת הוא השם לבדו וטעם שמש כי החוגגים צריכים לשמש בעבור הליכתם וטעם אחר בעבור כי השמש תכה יומם אמר כנגדה ומגן וטעם חן וכבוד יתן ה׳ להולכים כדרך המים כם החוגגים והשם יתן להם חן וכבוד בכל מקו׳ שיעברו בו כי השם לא ימנע מהמקבלים אותו: (יג) ה׳. זה הפסו׳ קשור בעליון הבוטח בשםלא יחס׳ טוב: (א) למנצח לבני קרח. זה המזמור על גלות בבל גם על גלותנו בדרך נבואה: (ב) רצית ה׳ ארצך. בזמן בית שני: (ג) כאשר. נשאת כי בעבור עונם וחטאתם גלו והעד שנשאת עוני: (ד) אספת. כדרך אספו נגהם ופעול השיבות הוא אפך והנה מחרון כמו מחרות שם הפועל: (ה) שובנו. הנה הטעם שמדבר המשורר על לי ישראל בגלותנו כאשר שבת שבות יעקב בבית שני תשיבנו גם עתה: הפר כעסך. כנגד אספת כל עברתך: (ו) הלעולם. בעבור היות גלות בבל שבעים שנה וגלות החל הזה לדור ודור עד היום: (ז) הלא. טעם אנחנו נחשבנו בגלות כמתים ואין מי יוכל לחיותינו זולתך: (ט) אשמעה. דברי המשורר יבקש דרך נבואה כמו על משמרתי אעמודה עד שראה בחזיון שאף השם ישוב מישראל וידבר שלום על עמו: לכסלה. מגזרת כסיל ודרך ועמך כולם צדיקים: (י) אך. אל ידאג עמו בעבור אורך הגלות כי הישועה הקרובה אם ישראל ישובו ליראה את השם אז ישוב השם מחרון אפו לשכון כבודו בתוכם זה. אך קרוב והנה זה המזמור לעד כי הכבוד לא היה בבית שני: (יא) חסד. הטעם בהיו׳ הכבוד שוכן בארץ ישראל אז יהיו כולם חסידים ושלו׳ אמת בעבור היות הגזרות תלויות לפי מעשה האדם בארץ על כן אמר תפתח ארץ ויפרו ישע

תרגום

לְעָלְמִין: י זְכוּת אֲבָהָתָנָא חֲמֵי אֱלֹהִים וְאִסְתַּכַּל אַנְפֵּי מְשִׁיחָךְ: יא אֲרוּם טָב לְמִתַּב יוֹמָא חָד בְּדָרַת מַקְדְּשָׁךְ מִן אֲלַף בְּגָלוּתָא בְּחָרֵת לְאִדַּבָּקָא בְּבֵית מַקְדַּשׁ אֱלָהָא מִן לְמֵדַר בְּמַשְׁכְּנֵי רַשִׁיעָא: יב אֲרוּם הֵיךְ שׁוּר רָם וּתְרִיס תַּקִּיף יְיָ אֱלֹהִים חִנָּא וִיקָרָא יִתֵּן יְיָ לָא יְכַסֵּי טָבָא מִן דְּאָזְלִין בִּשְׁלֵימוּתָא: יג יְיָ צְבָאוֹת טָב לְבַר נָשָׁא דְמִתְרְחֵץ בְּמֵימְרָךְ:
א לְשַׁבָּחָא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח תּוּשְׁבַּחְתָּא: ב רְעֵיתָא יְיָ אַרְעָךְ אַתֵּבְתָּ שְׁבִיתָא דְּבֵית יַעֲקֹב: ג שְׁבַקְתָּא חוֹבֵיהוֹן דְּעַמָּךְ כַּסִּיתָא כָּל חַטָּאֵיהוֹן לְעָלְמִין: ד כְּנַשְׁתָּא כָּל רוּגְזָךְ תַּבְתָּא מִן תְּקוֹף רוּגְזָךְ: ה תּוּב לְוָתָנָא אֱלָהָא פּוּרְקָנָא וּבַטֵּל רוּגְזָךְ עִמָּנָא: ו הַאֶפְשַׁר דִּי לְעָלְמַיָּא תִּתְקוֹף בָּנָא תְּנַגֵּיד תּוּקְפָּךְ לְדָר וְדָר: ז הֲלָא אַתְּ תְּתוּב תְּחַיֵּי יָתָנָא וְעַמָּךְ יֶחְדוּן בְּמֵימְרָךְ: ח אַחְמֵי יָתָנָא יְיָ טוּבָךְ וּפוּרְקָנָךְ תִּתְיְהֵב לָנָא: ט אֶשְׁמַע מַה יְמַלֵּל אֱלָהָא יְיָ אֲרוּם יְמַלֵּל שְׁלָם לְעַמֵּיהּ וְלַחֲסִידוֹי וְלָא יַחְזְרוּן לְסִכְלָא: י בְּרַם קָרִיב לְדָחֲלִין מִנֵּיהּ פּוּרְקָנֵיהּ לְאַשְׁרָאָה יְקָרָא בְּאַרְעָנָא: יא מַטְבָן וּקְשׁוֹט אָרְעִין צִדְקָא וּשְׁלָמָא אִדַּבְּקוּ: יב קְשׁוֹט מִן אַרְעָא אַרְבֵּית

תהלים

י מָגִנֵּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים וְהַבֵּט פְּנֵי
מְשִׁיחֶךָ: יא כִּי טוֹב־יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ
מֵאָלֶף בָּחַרְתִּי הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהַי ג׳ ומ״ל
מִדּוּר בְּאׇהֳלֵי־רֶשַׁע: יב כִּי שֶׁמֶשׁ ׀ ל׳. י״ז
וּמָגֵן יְהֹוָה אֱלֹהִים חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן
יְהֹוָה לֹא יִמְנַע־טוֹב לַהֹלְכִים
בְּתָמִים: יג יְהֹוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי
אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: ס׳ חס׳ בכתו׳

פה א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר:
ב רָצִיתָ יְהֹוָה אַרְצֶךָ שַׁבְתָּ שְׁבִית שבות ק׳
יַעֲקֹב: ג נָשָׂאתָ עֲוֺן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ
כׇל־חַטָּאתָם סֶלָה: ד אָסַפְתָּ כׇל־
עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ: ל׳
ה שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ ג׳
עִמָּנוּ: ו הַלְעוֹלָם תֶּאֱנַף־בָּנוּ תִּמְשֹׁךְ ב׳ חד כתיב ש״ן ג׳
אַפְּךָ לְדֹר וָדֹר: ז הֲלֹא אַתָּה תָּשׁוּב
תְּחַיֵּינוּ וְעַמְּךָ יִשְׂמְחוּ־בָךְ: ח הַרְאֵנוּ ל׳
יְהֹוָה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ:
ט אֶשְׁמְעָה מַה־יְדַבֵּר הָאֵל יְהֹוָה ר. ג׳
כִּי ׀ יְדַבֵּר שָׁלוֹם אֶל־עַמּוֹ וְאֶל־
חֲסִידָיו וְאַל־יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה: י אַךְ ל׳
קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ לִשְׁכֹּן כָּבוֹד ג׳ חס׳
בְּאַרְצֵנוּ: יא חֶסֶד־וֶאֱמֶת נִפְגָּשׁוּ ג׳
צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ: יב אֱמֶת מֵאֶרֶץ ס׳

רשי

(י) מגננו. הוא בית המקדש המגין עלינו: והבט פני (דוד) משיחך. והסתכל בחסדיו ובטרחו אשר טרח ויגע על בניינו: (יא) כי טוב יום. אשר בחצריך ולמחר ימות מאלחיות אלף שנים במקום אחר: בחרתי הסתופף. על הסף ועל המזוזות לשקוד: מדור באהלי רשע. מלהיות דר בשלוה באהלי עשו הרשע להדבק בהם: (יב) כי שמש ומגן. יש לפתור שמש כמשמעו. ומדרש תהלים פותרו ל׳ שיגוי חומה: (ב) רצית ה׳ ארצך וגו׳. אם שבת שבות יעקב ונשאת את עונו וכסית חטאתם ואספת עברתך מהם והשיבות עצמך מחרון אפך אז רצית ארצך ועולמך מתרצה וכל זמן שלא תעשה זאת אין ארצך ועולמך מתרצה: (ה) שובנו. שוב אתה והשיבנו: (ז) הלא אתה. סופך שתשוב תחייה שהרי הבטחתנו כן ע״י נביאך: (ט) אשמעה מה ידבר. אוכה לשמוע מה ידבר הקב״ה כשידבר שלום אל עמו: לכסלה. לשטות לחטוא לפניו: (יא) חסד ואמת נפגשו. שיהיו ישראל דוברי אמת ומן השמים יפגוש בהם החסד: צדק ושלום נשקו. הצדקה שהיו ישראל עושים והשלום מאת הקב״ה יהיו נושקין זה לזה כלומר והיה מעשה הצדקה שלום (ישעי׳ ל״ב): (יב) אמת מארץ תצמח וגו׳. כשהיו ישראל דוברים אמת וישקפו מן השמים צדקה שהם עושים בארץ:

נס

פעליך. מדור ל׳: שבית ל׳ דכו׳ דכתיב שבות וקרינן שבית רציתה ה׳ ארצך. וחלופי׳ ו׳ כתי׳ שבית וקרינן שבות וסימ׳ נמס׳ בירמיה סוף סימן מ״ט: כעסך ב׳ א׳ כתי׳ ש׳ וסימ׳ שובינו אלהי ישענו והפר כעסך. ותרב כעשך עמדי. בתרא כתיב שי״ן: הלעולם ג׳ בקריאת וסימ׳ הלעולם יזנח ה׳. הלעולם תאנף בנו. והנביאים הלעולם יחיו: שלום כלהון מ״ל בם״ג חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר וישב וביחזקאל סימן י״ג: לשכן ג׳ חסר וסימ׳ אז אמר שלמה דמלכים. וחברו דד״ה. את מררים לשכן יה. מסרה אחריתי מוסיף עוד ג׳ או ימים או חדש או ימים בתאריך הענן. לשכן כבוד בארצינו. בערוץ נחלים. אנ״ך. ד׳ בכתובי׳: נפגשו ג׳ בקריא׳ וסימ׳ חסד ואמת נפגשו. עשיר ורש נפגשו. רש

תולדות אהרן כי טוב. שבת ל מכות י: כי שמש. סוטה י. זוכר ויקרא: רצית. תענית ז עקרים מב פכ״ד: נשאת. שם (סנהדרין כז קידושין סא): אמת מארץ. שם ח בתרא יא עקידה ש׳ סז (סאה טו):

מצודת ציון

(יא) הסתופף. מל׳ סף ומזוזה: מדור. מל׳ דירה: (ב) רצית. מלשון רצון: (ג) נשאת. ענין מחילת העון: (ד) אספת. ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף (שופטים י״ט): עברתך. מל׳ עברה ו עס: (ו) תאנף. מלשון אף והמה: (ט) לכסלה. מל׳ כסיל ור״ל לחטוא: (יא) נפגשו. ענין פגיעה

מצודת דוד

(י) מגננו. בה״מ שהוא לנו למגן ולמחסה ראה אותו וזכור בו: והבט. אל פני דוד משיחך למענו עבה שלא יהיה בהנס טרחהו על בה״מ: (יא) כי טוב וכו׳. לזה אני מתאוה לראות בבניינה כי יותר טוב לי לשבת בחצריך יום א׳ מלשבת אלף שנים בחצרים אחרים: בחרתי. יותר אבחר להכות בכף השער של בית ה׳ מלדור דירה שלמה באוהל רשע: (יב) כי שמש. כי מעולם האיר לנו כשמש ומגן עלינו לזה מובטח אני כי עוד יתן לנו חן וכבוד ולא ימנע את הטוב מלהתו להולכים בדרך תמים:
פה (ב) רצית. כמו שרצית את ארצך מאז והשבת שבות יעקב מגלות בבל: (ג) נשאת. כי מחלת עונם וכסית חטאתם עד עולם לא יזכר: (ד) אספת. הכנסת עברתך לבל תכעוס בהם: השיבות. חזרת מחרון אפך: (ה) שובנו. כן שובנו מגלות ההרון והפר כעסך אשר עמנו: (ו) הלעולם. וכי עד עולם תכעוס בנו וכי תמשוך אפך לסוף כל הדורות: (ז) הלא אתה. הלא כוף הדבר הטוב תהיינו מן הצרות וישמחו עמך בישועתך: (ח) הראנו. לזה הראה לנו הכדך במהרה בימינו: (ט) אשמעה. הן שומע אני מה ידבר האל אשר ידבר שלום אל עמו ומכניהם שלא ישובו להטות עוד: (י) אך קרוב. ר״ל אין הדבר קשה כי קרוב לפני ה׳ וקלה בעיניו להביא לירואיו ישעו ולשכון כבוד בארצנו: (יא) חסד ואמת. החסד והאמת פוגבים זה בזה ר״ל האחד תלוי בהבירו כשנדבר אמת תבוא הכד אל: נשקו. פגשו זה בזה ונשקו יחד ר״ל תלוים המה זה בזה כשנעשה צדק תבוא השלום: (יב) אמת. כשהתרבה האמת בארץ אז יהיה הצדק נשקף מן השמים להראות

רשי

(יג) גם ה' יתן הטוב. יפתח אוצרו את השמים לתת מטר כדי לעשות ארצו את יבולה: (יד) וישם לדרך פעמיו. וישם הקב"ה את הצדק בדרכי פעמיו שיתנהג בהם את בניו: (ב) כי חסיד אני. שאני שומע גדופי וחרפתי ויכולת בידי להנקם ואני שותק. כך הוא באגדת תהלים. ד"א פירשו רבותינו בברכות ולא חסיד אני וכו': (ג) כל היום. כל הגלות שהוא יום לאומות ולילה לישראל כך מפורש באגדת תהלי': (ד) נפשי אשא. לבי אכוין: (ח) ואין כמעשיך. המקדים עליונים לתחתונים: (י) ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך. עד שלא נבראו המלאכים נבראו השמים והארץ לפיכך יכבדו כל הגוים לשמך: (יג) משאול תחתיה. דרך המנאפים להנתן בעומקה של שאול ומשם הצלתני שאמר לי נתן הנביא (ש"ב י"ב) גם ה' העביר חטאתך: (יד) זדים קמו עלי. דואג ואחיתופל: ולא שמוך לנגדם. לא זכרו אשר ראו שמשחני שמואל על פיך: (טז) לבן אמתך. בן האמה משפיל את עצמו לפני אדניו יותר

אבן עזרא

ישע: (יג) גם. זה הוא הגשם אוצרו הטוב: (יד) צדק. השם יהלך הצדק לפניו דרך משל והנכון כי צדק שם דבר ותחסר מלת איש כאילו כתוב איש צדק לפניו: יהלך. השם כדרך התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק והטעם שיעזור איש צדק להתהלך לפניו ובא חסר איש כמו אל תהי מרי ואני תפלה צדק ישרת אחר וכן הוא וישם לדרך צדק פעמיו והנה הטעם כפול: (א) תפלה לדוד הטה ה' אזנך ענני כי עני. דרך נחות ועני ואביון בעיניו או כנגד מלכי הגוים או התפלל זאת התפלה לפני מלכו: (ב) שמרה. יש אומרים כי שמרה פעל עבר כמו זכרה ירושלם כי נפשי שמרה מה שראוי לשמור עד היותי חסיד ויאמ' רבי יהודה בן בלעם כי הטעם שמור נפשי עד שאהיה תמיד חסיד והנכון שמלת שמרה נפשי כמו שמרה נפשי והצילני כי אני חסיד ואיננו זר כי במזמור זדים קמו עלי גם הוא אמר לא תתן חסידך יגמלני כצדקי: (ג) חנני. אין לי מה אעשה רק שאקרא אליך כל היום שתחנני: (ד) שמח. טעם אליך ה' נפשי אשא כדרך ואליו הוא נושא את נפשו: (ה) כי. טוב לטובים: וסלח. לחטאים: ורב חסד לכל קוראיך. כנגד כי אליך אקרא כל היום: (ו) האזינה. שתעשה חסד עמי כי אתה רב חסד: (ז) ביום. לא אקרא לנכותך ולא לשוא כי אני בצרה וטעם כי תענני שאדע דעת אמת כי תענני בעבור שאין כמוך: באלהים ה'. כדברי משה כה' אלהינו בכל קראינו אליו: (ט) כל. כאשר יראו הגוים שסבבוני כי אני בצרה גדולה כאשר יספרו לאחרים שהושעתני כי אני עני ואביון אז יבאו אליך הגוים לכבוד שמך: (י) כי. אז יספרו הגוי' גדולתך ויכחשו אלהיה' ויודו כי אתה אלהים לבדך ואלהיהם אינם אלהים: (יא) הורני. בראותי בדרך נבואה כי יענהו השם והוא מתחנן לתקן לו סבות ועלילות להוסיף ליראה את שמך ומלת יחד מגזרת יחיד או הבר מגזרת יחד: (יב) אודך. על החסד שגמלתני הכתוב אחריו. הוסיף דוד במלת עלמו לעולם יותר מן הגוים שאמר עליהם ויכבדו והוסיף על הגוים המכבדים שמו מלת לעולם: (יג) כי תחתיה. תואר לשאול כי לא שאול תודך: (יד) אלהים זדים. כנגד כי חסיד אני ועריצים כנגד כי עני ואביון: עשה

תִּצְמָח וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף׃ יג גַּם־
יְהוָה יִתֵּן הַטּוֹב וְאַרְצֵנוּ תִּתֵּן יְבוּלָהּ׃
יד צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ
פְּעָמָיו׃

פו א תְּפִלָּה לְדָוִד הַטֵּה־יְהוָה
אָזְנְךָ עֲנֵנִי כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנִי׃
ב שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי הוֹשַׁע
עַבְדְּךָ אַתָּה אֱלֹהַי הַבּוֹטֵחַ אֵלֶיךָ׃
ג חָנֵּנִי אֲדֹנָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶקְרָא כָּל־
הַיּוֹם׃ ד שַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עַבְדֶּךָ כִּי אֵלֶיךָ
אֲדֹנָי נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃ ה כִּי־אַתָּה
אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־
קֹרְאֶיךָ׃ ו הַאֲזִינָה יְהוָה תְּפִלָּתִי
וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתָי׃ ז בְּיוֹם
צָרָתִי אֶקְרָאֶךָּ כִּי תַעֲנֵנִי׃ ח אֵין־כָּמוֹךָ
בָאֱלֹהִים אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ׃ ט כָּל־
גּוֹיִם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ וְיִשְׁתַּחֲווּ
לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ׃ י כִּי־
גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה
אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃ יא הוֹרֵנִי יְהוָה דַּרְכֶּךָ
אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה
שְׁמֶךָ׃ יב אוֹדְךָ אֲדֹנָי אֱלֹהַי בְּכָל־
לְבָבִי וַאֲכַבְּדָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם׃
יג כִּי־חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי
מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה׃ יד אֱלֹהִים זֵדִים
קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ
נַפְשִׁי וְלֹא שָׂמוּךָ לְנֶגְדָּם׃ טו וְאַתָּה
אֲדֹנָי אֵל־רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם
וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ טז פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי
תְּנָה־עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן־

וצדקא מן שמיא אודיק׃
יג לחוד יי יתן טבא וארענא
תתן אבה׃ יד צדקא קדמוי
יהלך וישוי לאורח טב אסתורוי׃
א צלותא דצלי דוד אצלי יי
אודנך עני יתי ארום עניא
וחשיכא אנא׃ ב נטור נפשי
ארום חסידא אנא פרוק עבדך
את אלהי די אנא מתרחיץ
עלך׃ ג חוס עלי יי ארום
קדמך אצלי כל יומא׃ ד אחדי
נפשא דעבדך ארום לותך יי
נפשי אזקוף בצלו׃ ה ארום
את הוא יי טב לצדיקיא
ושבק לדתיבין לאוריתיה
ומסגי טיבו לכל דמצלין
קדמך׃ ו אצית יי צלותי
וקביל לקל תחנוני׃ ז ביומא
דעקתי אקרי לותך ארום את
עני יתי׃ ח לית בר מינך
באנגלי מרומא יי ולית
כעובדך׃ ט כל עממיא די
עבדת ייתון ויסגדון קדמך
יי ויתנון איקר לשמך׃ י ארום
רבא את אלהא ועבד פרישן
את הוא אלהא בלחודך׃
יא אליפיתי יי אורחתך אתהלך
בקושטך יחד לבבי למדחל
שמך׃ יב אודו קדמך יי
אלהי בכל לבבי ואיקר שמך
לעלם׃ יג ארום טובך רב
עלי ופציתא נפשי משיול
ארעיתא׃ יד אלהא זדונין
קמו עלי ותקיפין תבעו נפשי
ולא שויאו יתך לקבלהון׃
טו ואת יי אלהא רחמנא
וחננא מרחיק רגז ומסגי
למעבד טבון וקשוטו׃ טז אתפני לותי וחוס עלי הב עושנך

ואיש תכבים. וישם ו' רפין וסי' בסדר נשא: תפלה לדוד ב' וסי' תפלה לדוד שמעה ה' צדק. הטה ה' אזנך ענני: אלהי ב' פתחין באתנחתא וסי' הסתופף בבית אלהי. הושע עבדך אתה אלהי: האזינה י"ו וסימ' נמסר בסיפרא סימן ע"ח. אקראך ב' וסימן קרבת ביום. ביום צרתי אקראך: יבואו ג' מ"ל וסי' מן יבואו הערלים האלה. למה יבואו מלכי אשור. יבואו ויגידו צדקתו: אתה אלהים ה' וסי' היום יודע כי אתה דאליהו. אתה אלהים תורידם לבאר. הלא אתה אלהים זנחתנו קדמא דפסוק. שמעת לנדרי. גדול אתה ועשה נפלאות. זדים ד' וכל א"ב רבתי דכוו' וסי' גז"ט

תולדות אהרן לדק. ברכות יא: לדרך פעמיו. זוכר ברחמים: כי עני ואביון. אשר בלק: שמרה נפשי. ברכות ד אשר פנחס: טוב וסלח. מקדש ה' עז: הורני. אשר מבפנים:

מצודת ציון

נשקף. נשקף. מלשון השקפה: (יג) יבולה. ענין הצמח. תבואתה וארץ: (יד) פעמיו. לעדיו כמו פעמי סבן (ירמי' י"ט): (א) האזינה. הטה אזן לשמוע: והקשיבה. ענין שמיעה: (יא) הורני. ענין למוד: יחד. מל' חד ואחד: (יג) תחתיה. ענין עומק ושפלות: (יד) עריצים. חזקים:

מצודת דוד

להראות פיה הארץ: (יג) גם ה' וגו'. ר"ל מלבד גמול המעשה יתן גם את הטוב מה שהנפיח בחסדו: (יד) צדק. כל איש ילך לפניו הצדק ר"ל שיהיה הצדק תמיד נוכח עיניו וישים פעמיו לדרך הצדק ללכת אחריה וכפל הדבר לחזק: פו (א) הטה. לשמוע תפלתי ועונני: כי עני. אני מוכנע כעני: (ב) כי חסיד אני. וזהו במה ששומע חרפתו ובידו לנקום נקם ומעביר על מדותיו: הושע וגו'. מקרא מסורס והוא כמו אתה אלהי הושע עבדך הבוטח עליך: (ד) נפשי אשא. אני נושא נפשי להשפין עליך ולהשען בך: (ז) כי תענני. בטוח אני שתענה לי: (ח) באלהים. הם שרי מעלה: ואין כמעשיך. אין בעולם מעשה נפלא כמעשיך: (ט) יבואו וגו'. כי לעתיד יאמינו הכל בה': (י) כי גדול. אז ידע אשר אתה גדול ועושה נפלאות לבדך: (יא) אהלך. למען אלך גם אני באמתך ר"ל ללכת באמתך כמוך: יחד לבבי. עשה לי לב אחד ומחשבה אחת ליראה את שמך ולא אהיה תלוי ומסופק: (יג) גדול עלי. הגדלת עמי חסד: משאול תחתיה. הוא הגיהנם וזכו כמה שבשרו ע"י נתן הנביא שנמחל לו העון דבת שבע: (יד) ולא שמוך. לא שמו יראת אלהים נגד פניהם: (טז) לבן אמתך. ר"ל אני מוכנע כבן אמה יליד בית:

אות

אבן עזרא

טעם . טעם אות שיפלא בעיני הרואים : ונחמתני . מהצרות שעברו עלי : (א) לבני קרח מזמור שיר . לאחד מגדולי שמואל או מבני בני בניהם ועיקר זה המזמור יסודתו על הר הקדש : (ב) אוהב . השערים הנכבדים מכל המשכנות והטעם לשבת בה ואחר כן יזכיר ירושלם : (ג) נכבדות. כל אחד מהתהלות נכבדות מדובר בך את עיר האלהים באמת והיא ירושלם : (ד) אזכיר . דברי המשורר אזכיר רהב הוא מצרים המתגאה רהב או רהב כל גוי והוא סמוך כדרך והשורת ולא מיין כאילו אמר אזכיר רהב כל גוי שיהיה ובבל עמהם אזכיר זה ליודעים כמוני וגם אזכיר פלשת עם צור . וטעם זה יולד שם כי לפרקים מועטים בשני' רבות יולד בהם איש חכם נודע בדורו שיש לו שם:(ה)ולציון ובטעו' ציון כלמיד אמרי לי אחי היא יאמ' תמיד איש ואיש נולד בה כי חכמים שיש להם שם הם רבים וטעם איש ואיש לא זה לבדו : יכוננה . על דרך והוא צוה לי אחי והנה והוא עליון יכוננה בעבור היות השם בכח הפעלים והיה פירושו והשם הנזכר למעלה הוא ה' שערי ציון יכוננה מכון עליון והטעם מקום כזה שיולדו שם חכמים רבים השם יעמידהו ויכוננהו : (ו) ה'. הטעם והשם לבדו שידעו מספר כל העולם בכתבו והוא יכול לספר כל הנולדים שהם חכמים בציון כי רבים הם ממספרי אדם : זה יולד שם . שב אל ציון וטעם בכתוב השם והספרים הם הם השמים : (ז) ושרים . כך . לנכח איש האלהים ושם שרים וחוללים שלא יפסקו כמו מעייני מים ואלה מעיני כמו על כל אלילי ידי. ומנהג העולם להיות השרי' מועטים מהחוללים ושרי ציון כמו החוללים ומשקל החוללים כמו אמרתי לנוללים: (א) שיר מזמור לבני קרח . בעבור היות מחלת שתח לעד נאם שהוא סמוך על כן אמרתי כי זה השיר על נועם פיוט תחלתו מחלת ובפיוט היה לבי או גופי שנסמך מחלת אליו גם זה המזמור על חולי המשורר ומלת לענות כמו קול ענות . אמר רבי ישועה שזה הימן הוא נכד שמואל וקראו הכתוב אזרחי כי הוא אזרח במשוררים כי רוב המשוררים הם בניו ובני בניו ככתוב בדברי הימים ויש כי אליף נוסף והוא בן זרח ואחיו איתן ואחרים אמרו כי הימן ואיתן אחים והיה שם אביהם אזרח : (ב) ה'. טעם יום זמן כמו אתה עובר היום היום הזה יום בשורה הוא ביום הכותי כל בכור ויום צעקתי קשור עם הבא אחריו : (ג) תבא . תפלתי . כוונת הלב ורנתי בלשון

תרגום

לְעַבְדָּךְ וּפְרוֹק לְבַר אַמְתָּךְ :
יז עֲבֵד עִמִּי אָת לְטָבָא בִּזְמַן דְּעָיֵיל שְׁלֹמֹה בְּרִי יַת אֲרוֹנָא בְּבֵית מַקְדְּשָׁא יִתְפַּתְּחַן תַּרְעַיָּא אַמְטוּלְתִי וְיֶחֱמוּן סָנְאַי אֲרוּם שְׁבַקְתָּא לִי וְיִבְהֲתוּן וִידוּן אֲרוּם אַתְּ יְיָ סַיַּעְתַּנִי וְנַחֶמְתָּנִי :
א עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח אִתְאַמַר שִׁירְתָא דְּמִתְיַסַּד עַל פּוּם אַבְהָתָא אֲדָמָן לְקַדְמִין :
ב רָחֵם יְיָ מַעֲלְנֵי בָּתֵּי מִדְרָשַׁיָּא דְּקְבִיעָן בְּצִיּוֹן מִכֹּל בָּתֵּי כְנִישַׁיָּא דְּבֵית יַעֲקֹב :
ג מִלִּין דִּיקַר אִתְמַלַּל עֲלָךְ קַרְתָּא דֶּאֱלָהָא לְעָלְמִין :
ד אַדְכְּרוּ תּוּשְׁבַּחְתָּךְ מִצְרָאֵי וּבַבְלָאֵי לְיָדְעֵי יָתָךְ הָא פְּלִשְׁתָּאֵי וְצוֹרָאֵי עִם כּוּשָׁאֵי דֵּין מְלִיךְ אִתְרַבָּא תַּמָּן :
ה וּלְצִיּוֹן יִתְאַמַר דָּוִד מַלְכָּא וּשְׁלֹמֹה בְּרֵיהּ אִתְרַבָּא בְּגַוָּהּ וֶאֱלָהָא הוּא יְשַׁכְלְלִנַּהּ לְעֵילָא :
ו יְיָ עַל סִפְרָא דִּי מִכְתְּבִין בֵּיהּ חוּשְׁבַּן כָּל עָלְמַיָּא דֵּין מְלִיךְ אִתְרַבָּא תַּמָּן לְעָלְמִין :
ז וְאָמְרֵי שִׁירִין עַל חִנְגַּיָּא כָּל מִינֵי תּוּשְׁבְּחָן עַל קוּרְבָּנָא מִתְאַמְרִין בְּגַוָּךְ : א שִׁירָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא עַל יְדֵיהוֹן דִּבְנֵי קֹרַח עַל צְלוֹתָא לְשַׁבָּחָא שְׁכְלָא טָבָא עַל יְדוֹי דְּהֵימָן יַצִּיבָא : ב יְיָ אֱלָהָא פּוּרְקָנִיהּ יֵימָם קַבֵּלֵית בְּלֵילְיָא צְלוֹתִי לְקִבְלָךְ : ג תֵּיעוֹל קֳדָמָךְ צְלוֹתִי אַצְלֵי אוּדְנָךְ לְבָעוּתִי (ת״א יֵיתֵי קֳדָמָךְ צְלוֹתִי עַל עַמָּךְ

תהלים

אֲמָתֶֽךָ׃ יז עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֲזַרְתַּנִי וְנִחַמְתָּֽנִי׃

פז א לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי־קֹֽדֶשׁ׃ ב אֹהֵב יְהוָה שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹֽב׃ ג נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶֽלָה׃ ד אַזְכִּיר ׀ רַהַב וּבָבֶל לְיֹדְעָי הִנֵּה פְלֶשֶׁת וְצוֹר עִם־כּוּשׁ זֶה יֻלַּד־שָֽׁם׃ ה וּֽלְצִיּוֹן ׀ יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד־בָּהּ וְהוּא יְכוֹנְנֶהָ עֶלְיֽוֹן׃ ו יְהוָה יִסְפֹּר בִּכְתוֹב עַמִּים זֶה יֻלַּד־שָׁם סֶֽלָה׃ ז וְשָׁרִים כְּחֹלְלִים כָּל־מַעְיָנַי בָּֽךְ׃

פח א שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־קֹרַח לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת לְעַנּוֹת מַשְׂכִּיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִֽי׃ ב יְהוָה אֱלֹהֵי יְשׁוּעָתִי יוֹם־צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּֽךָ׃ ג תָּבוֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי הַטֵּה

ג' רפי׳ ; ל׳ וחד נחמתי ; ל׳. ל׳ ; ל׳. ל׳ ; י״ב בלישנא ; ג׳ קנאתי. ג׳ ; ג׳. כ׳ ; ל׳ ומ״ל וה׳ מ״ל בלישנא ; ל׳ וח׳ בליש ל׳ וחס׳ ; ד׳ כ׳ כתרי ליסני חד חס׳

יכ״ע וסי׳ בסוף מלאכי ובישעיה סימן י״ג : ויראו ג׳ רפין וסימן מלכים ב׳ סימן ו׳ : יסודתו ל׳ בהררי קדש ל׳ נכבדות ל׳ מדבר ל׳ עיר האלהים ל׳ : רהב חד מן י״ב בלישני׳ וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ל׳ ולקמן סי׳ פ״ט : יאמר ג׳ בקריאה וסי׳ גבור ציד לפני ה׳. על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ . ולציון יאמר איש ואיש ילד בה . וחד ויאמר למלך יריחו : בכתוב ח׳ מ״ל בליש׳ בקריאה וסי׳ נמסר ביחזקאל ריש סימן כ״ד : מחלת ד׳ וסי׳ נמסר בסוף תולדות ובסיפרא ריש סי׳ כ״ג : לענות ב׳ בתרי

תולדות אהרן הוא לטובה . בבא ל סנהדרין קז : שערי ציון . ברכות ח : ולציון יאמר . כתובות עה עקידה שער עה זוהר נו (שמיעות לה) : להימן האזרחי . ב״ב טו : אלהי ישועתי . זוהר ויגש :

רשי

יותר ממקנת כסף שבן האמה יגיד בית הוא וגדל בחיק אדוניו : (יז) עשה עמי אות לטובה. שיהא ניכר לאחרים שמחלת לי : ויראו שונאי . האות ויבושו. ולא שמע לו הקב״ה ליתן האות בימיו אלא בימי שלמה בנו כשדבקו השערים זה בזה ולא נפתחו עד שאמר (ד״ה ב ו׳) אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: (א) יסודתו בהררי קדש. יסודת מזמור זה על הר ציון וירושלים יסדו המשורר : (ג) נכבדות מדובר בך . את ירושלים דברי כבוד נדברו בך מפי הקב״ה ומהו הן הנכבדות שאת עיר האלהים סלה : (ד) אזכיר רהב ובבל ליודעי . עוד זאת דיבר עליך אזכיר את מצרים ואת בבל על יודעי להביא מנחה כענין שנאמ׳ (ישעיה ס״ו) והביאו את כל אחיכם וגומר מנחה לה׳ : הנה פלשת וצור עם כוש . גם הם כמצרים ובבל יתנו לב לבקש ולזכור את כל א׳ וא׳ : זה יולד שם.זה היה ממשפחות הנולדים בציון כענין שנאמר (שם כ״ז) ואתם תלוקטו לאחד אחד : (ה) ולציון יאמר איש ואיש יולד בה . וכשיביאום מנחה לה׳ בציון יאמר להם על כל אחד ואחד זה מאותם שגלו ממך ומתולדותיכם. ענין אחר המשורר אומר אזכיר לעמי וליודעי את גדולות מצרים ובבל שהם רואים פתה את גדולתם הנה פלשת וצור עם כוש מפני שהם סמוכים לרהב ובבל מנשאים אותם כל האומות ואומרים עליהם זה יולד שם במצרים ובבל : ולציון יאמר וגו׳ . והשבח הזה שהוא עכשיו לרהב ובבל ישוב לציון ועליה יהו אומרים פלוני יולד בה : והוא יכוננה עליון . והקב״ה יכוננה למעלה מכל העיירות : (ו) ה׳ יספור בכתוב עמים וגו׳ . מקרא מסורס זה וסלה האומר לסופו מוסב כלפי ראשו ה׳ יספור בכתוב עמים סלה כלומ׳ לעתיד כשיכתוב הקב״ה בע״ג לדראון ימנה את ישראל הנבלעים בתוכם ואת הנאנסים ביניהם ויוציאם מתוכם ויאמר זה יולד מאותם של ציון ויברור אותם לו וזה שאמר ישעיה (שם ס״ו) וגם מהם אקח לכהנים וללוים . מן הגוים המביאים אותם מנחה אקח הנבלעים בתוכם ויהיה בהם כהני׳ ולוים שאינם נכרים ולפני גלוים הם אמר ה׳ . והיכן אמר (דברים כ״ט) הנסתרות לה׳ אלהינו : (ז) ושרים כחוללים. על זאת. כחוללים לשון מחוללי : כל מעיני . כל קרבי : בך . בישועתך : (א) על מחלת לענות . על חולת אהבה ועניה שהיא מעונה ביסורי הגלות : משכיל . כל מקום שנאמר משכיל ע״י תורגמן נאמר שהיה הנביא מעמיד תורגמן לפניו וכשרות הנבואה באה לו הוא אומר את הנבואה לתורגמן והוא משמיעה: להימן האזרחי. א׳ מן המשוררי׳ בכלי שיר

מצודת ציון

חזקים כמו אל נערץ (לקמן פ״ט) : (יז) אות . סימן ומופת : (ד) רהב . הוא מצרים כמ״ש בהם רהב הם שבת (ישעיה ל׳) ויקראו כן ע״ש גאותם והוא מל׳ ירהבו הנער בזקן (שם ג׳) : ליודעי . ענין אהוב וחביב כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז׳) : (ז) ושרים . מל׳ שירה : כחוללים . שם כלי נגון כמו תוף וחליל (ישעיה ה) : מעיני . מל׳ עיון ומחשבה : (א) מחלת . שם כלי נגון : לענות . לשרים

מצודת דוד

(יז) אות לטובה . סימן להודיע לכל שחפץ אתה בטובתו : ויבושו . כראותם כי אתה עמדי : כי אתה וגו׳. ר״ל הלא מעולם עזרתני ונחמתני ע״י נתן הנביא בבשרת מחילת העון דבת שבע לזה שאלתי עשה לי גם את לטובה להודיע לכל : פז (א) יסודתו . יסוד השיר הזה הוא לדבר במהללי הררי קדש והם ציון וירושלי׳: (ב) כל משכנות . כי אף שכל א״י אהובה היא לנקום מ״מ שערי ציון אהוב לפניו יותר מהכל : (ג) נכבדות . וזה לפי שמדובר בך אתה ציון אמרות נכבדות כי הנהדרין יושבים בה ועוסקים בתורה ולזה תקרא עיר אלהים עד עולם : (ד) אזכיר . אמרו במקום ה׳ לעתיד אזכיר את מצרים ובבל על יודעי ואהובי להביאם אל ציון הנה כן אזכיר פלשת וכו׳ להביאם שמה כי יאמר הלא זה יולד שם בציון ר״ל תולדות אבותיו מציון הוא ולזה החזירוהו למקומו : (ה) ולציון יאמר . המבשר יבשר את ציון ויהיה נאמר לה הנה הובא כל איש ואיש אשר יולד בה : והוא . מי שבידו לכונן הוא יכונן אותה להיות עליון : (ו) ה׳ יספור וגו׳ . בעת יכתוב את העמים יספור אז את ישראל הנבלעים בתוכם ויברור אותם ויאמר הלא זה מילדי העברים מעולם מימי אבותיו אשר נולדו בציון ולי סמה : (ז) ושרים . אז ישוררו כמו המנגנים בחלילים ויאמרו כל פיוני והבטתי ותוחלתי סמה בך: פח (א) להימן . המזמור הזה נמסר לשימן שהוא יאמר על הדוכן (ועל כי אמר למנצח ר״ל שנמסר

שיר ויסדוהו בני קרח את המזמור הזה שיאמרהו סימן על הדוכן : לסימן האזרחי. מבני זרח בן יהודה היה שהוא מיוחס (בד"ה א ב') ובני קרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כולם חמשה היו חכמים גדולים כמו שנאמר בשלמה (מלכים א ד') ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול ויסדו מזמורים ונקבעו בספר תהלים לכך נקראו בני מחול .
כן מצאתי בפירושים מדוייקים:
(ג) יום צעקתי . וגם בלילה אני נכון נגדך : (ד) כי שבעה ברעות נפשי . על כנסת ישראל הוא אומר : (ה) אין איל . אין כח כמו (לעיל כ"ב) אילותי לעזרתי חושה: (ו) במתים חפשי. הנני בין המתים חפשי מן העולם וכלה שהם המתים חפשים מן העולם : מידך נגזרו . ממלותיך נגזרו מן העולם : (ז) בבור תחתיות. הוא הגלות:(ח) סמכה. נשענה ותלה עלי : וכל משבריך ענית סלה . משברים לשון גלי הים הם כל סערת אפך בכלם ענית אותי תמיד : (ט) שתני תועבות למו. כאומו' שהייתי חשוב' בעיניה' עכשיו אני נמאסת להם: כלא . נתפש בכלא ואיני יכול לצאת : (יא) הלמתים. הלרשעים שאף בחייהם קרוין מתים הלהם אתה עושה פלא ונסים : אם רפאים יקומו יודוך . שמא אלו האומות שריפו ידיהם מעבודתך ומתורתך יקומו ויודוך בתמיה : (יב) היסופר בקבר חסדך . אם נמות ביד אויבינו כלום מכל לספר שבחך בקבר : (טז) וגוע מנוער. מת מתוך תשנוק מיתה חטופה. כמו (שמות י"ד) וינער ה' וינער פירש מנחם ל' חניקה' כמו (ישעיה ל"ג) נוער כפיו מהמוך בשוחד.(שם כ"ב) התנערי מעפר קומי שבי (שם א') והיה החסון לנעורת (איוב ל"ח) וינערו רשעים ממנה (נחמיה ה') ככה הא נעור וריק: אפונה. מיושבת

אָזְנְךָ לְרִנָּתִי : ד כִּי־שָׂבְעָה בְרָעוֹת
נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁאוֹל הִגִּיעוּ : ה נֶחְשַׁבְתִּי
עִם־יוֹרְדֵי בוֹר הָיִיתִי כְּגֶבֶר אֵין־אֱיָל : ל' ורפי'
ו בַּמֵּתִים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים ׀ שֹׁכְבֵי ל'יותר כמתים
קֶבֶר אֲשֶׁר לֹא זְכַרְתָּם עוֹד וְהֵמָּה ל'
מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ : ז שַׁתַּנִי בְּבוֹר תַּחְתִּיּוֹת ז'
בְּמַחֲשַׁכִּים בִּמְצֹלוֹת : ח עָלַי סָמְכָה ג'. ג'
חֲמָתֶךָ וְכָל־מִשְׁבָּרֶיךָ עִנִּיתָ סֶּלָה : ל'
ט הִרְחַקְתָּ מְיֻדָּעַי מִמֶּנִּי שַׁתַּנִי כ' וכעמן
תוֹעֵבוֹת לָמוֹ כָּלֻא וְלֹא אֵצֵא : ל'. כ'
י עֵינִי דָאֲבָה מִנִּי־עֹנִי קְרָאתִיךָ כ"ט
יְהוָה בְּכָל־יוֹם שִׁטַּחְתִּי אֵלֶיךָ כַפָּי :
יא הֲלַמֵּתִים תַּעֲשֶׂה־פֶּלֶא אִם־רְפָאִים ל'
יָקוּמוּ ׀ יוֹדוּךָ סֶּלָה : יב הַיְסֻפַּר בַּקֶּבֶר כ'. ג' וס' מתי"כ קברהון
חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ בָּאֲבַדּוֹן : יג הֲיִוָּדַע משתעין
בַּחֹשֶׁךְ פִּלְאֶךָ וְצִדְקָתְךָ בְּאֶרֶץ נְשִׁיָּה :
יד וַאֲנִי ׀ אֵלֶיךָ יְהוָה שִׁוַּעְתִּי וּבַבֹּקֶר ר'
תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ : טו לָמָה יְהוָה
תִּזְנַח נַפְשִׁי תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי :
טז עָנִי אֲנִי וְגֹוֵעַ מִנֹּעַר נָשָׂאתִי ל'. ג' וחסר
אֵמֶיךָ אָפוּנָה : יז עָלַי עָבְרוּ חֲרוֹנֶיךָ ד' חס' בליש' ל'

בֵּית יִשְׂרָאֵל וְהַם אוֹדְנָךְ
לְתוּשְׁבְּחָתִי דְשִׁבְחַת לִיקָרָךְ:
ד אֲרוּם שְׂבָעַת בְּבִישָׁן נַפְשִׁי
וְחַיַּי לִשְׁיוֹל מְטוֹ: ה אִתְחַשְׁבֵית
עִם נָחֲתֵי בֵית אֲסִירֵי הֲוֵיתִי
הֵיךְ בַּר נָשׁ דְלֵית לֵיהּ חֵילָא:
ו הֵיךְ רַשִׁיעַיָא דְמִיתוּ וְלָא
תָבוּ יִתְעַבְדוּ בְּנֵי חוֹרִין מִן
מִצְוָתָא הֵיךְ קְטִילִין דְחַרְבָּא
שָׁכְבֵי בֵית קְבוּרְתָּא דְלָא
דְכַרְתִּנוּן תּוּב וְהִנוּן מֵאַפֵּי
שְׁכִנְתָּךְ אִתְפַּרְגוּן: ז שַׁוִיתָא
יָתִי בְּגָלוּתָא דְמַתִילָא לְגוּבָא
אַרְעִיתָא בַּחֲשׁוֹכַיָא בִּמְצוּלְתָא:
ח עֲלַי סָמְכַת חֲמָתָךְ וְכָל
גְזֵירָן בִּישָׁן תַּבְרוּ יָתִי סַגְפְּתָא
לְעָלְמִין: ט אַרְחֶקְתָּא מְיוּדָעַי
מִנִּי שַׁוִיתָא יָתִי רִיחוּקִין לְהוֹן
כְּלוּא בְּבֵית אֲסִירֵי וְלָא אֶפּוֹק:
י עֵינַי זַלְגַת דִמְעִין מִן עַנְיָתָא
קְרֵיתָךְ יְיָ בְּכָל יוֹמָא פְּרַסִית
לְוָתָךְ בְּצַלוּ יְדַי: יא הַאֶפְשַׁר
דִי לְמֵיתַיָא תַּעְבֵּיד פְּרִישָׁן
אִין גּוּשְׁמַיָא דְאִתְמַסְיָאוּ
בְּעַפְרָא יְקוּמוּן יוֹדוּן קֳדָמָךְ
לְעָלְמִין : יב הַאֶפְשַׁר דִי
יִתְחַוֵי בְּבֵית קְבוּרְתָּא טוּבָךְ
קוּשְׁטָא בְּבֵית אֲבַדְנָא : יג הַאֶפְשַׁר דִי תְּתּוֹדְעוּ בַּחֲשׁוֹךְ גֵּהִנָם פְּרִישְׁוָתָךְ וְצִדְקָתָךְ בְּאַרְעָא דְצַחוּתָא וְצַדְיָא:
יד וַאֲנָא קֳדָמָךְ יְיָ צַלִיתִי וּבְצַפְרָא צְלוֹתִי תְּקַדְמִינָךְ: טו לְמָה יְיָ שְׁבַקְתָּא נַפְשִׁי תְּעָלִים אַפָּךְ מִנִּי דְלָא אֶחְמֵי
בְּנְהוֹרָךְ נְהוֹרָא: טז עַנְיָא אֲנָא וְנָגִיד מִן טַלְיָא סוֹבְרִית רְחִימְתָּךְ טְעֵינָא עֲלַי: יז עֲלַי עָבַרוּ רוּגְזָךְ בְּעִתָּךְ שֵׁיצִיאוּ

בלשון : (ד) כי. ברעות. הם התחלואים וחיי דרך משל : (ה) נחשבתי. מרוב דלותי והשתנות דמותי . אמר בן בלעם כי איל תאר כמו עם גבר תמים ולפי דעתי שהוא שם במשקל ביום קרב ותחסר מלת לו דרך קצרה אין כח לו וכמוהו ולאין אונים לו כי הטעם לאשר אין אונים לו : (ו) במתים חפשי . מכל המצות ומכל עבודות הגוף וממלכי האדמה : אשר לא זכרתם עוד . לאות כי יבוא עת ומועד שיזכרו בו המתים : (ז) שתני . כאילו שתני כאדם שוכב במחשכים במצולות וכל זה יספר רובי עניו ותחלואיו ומכאוביו : (ח) עלי . בעבור שהוא דימה עצמו לתחתית הים כי הוא מגורש מהיבשה בחמת השם על כן עלי סמכה חמתך כדרך כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שותה רוחי ומלת עלי תשרת בעבור אחרת וכל משבריך ענית עלי סלה וענית כמו ישאו נהרות דכיה : (ט) הרחקת . תועבות . חסר כ"ף : כלוא . מהחולי והטעם כי רחקו מיודעיו ולא יבקרוהו ויראה הוא כלוא ולא יוכל ללכת אליהם : (י) עיני . לעולם עיני החולים משתנות וטעם בכל יום שארך חליו : (יא) הלמתים . הטעם עשה פלא עמי בעודני חי וארפא : (יב) היסופר . הטעם לא המתים יהללו יה : (יג) היודע . בארץ נשיה . כמו אשר לא זכרתם עוד : (יד) ואני. טעם בבקר כי אז יקל מעט מרובי החולים וטעם שועתי לך לבדך ולא לרופא זולתך : (טו) למה. כן אשווע ולמה תסתיר פניך ראה כי: (טז) עני . הטעם מימי הנוער לא היתה תולדתו חזקה כמו גוע היה נחשב אף על פי שהייתי עני נשאתי אימיך והטעם החליים ומלת אפונה מגזרת פן כמו אעלה מגזרת על ותסינו מגזרת הנס וטעם אגורה ואפחד : (יז) עלי . יספר כי רובי תחלואים רבים קרוהו

ליש' וסי' כל נדר וכל שבועת איסר . למנצח על מחלת לענות . דאוריתא חסר : ברעות כל ליש' מלאים במ"ד חס' ו' בליש' וסי' ושבע הפרות הרקות . לא תהיה אחרי רבים להטת . את רעתיכם ואת רעת נשיכם ב' בפסוק : תחתיות ז' ונ"ל וסי' נכסר ביהושע סימן ט"ו ויחזקאל סוף סימן כ"ו : במחשכים ג' וסי' במחשכים במצלות . במחשכים הושיבני כמתי . כי רדף אויב נפשי : ולא אצא ב' וסימ' הרחקת מידעי ממני . גדר בעדי : בקבר ג' דגשי' וסי' ולקח אזוב וטבל במים . בקבר אשר איש האלהים . היסופר בקבר חסדך . קדמא קמץ : מנוער ג' וחס' וסי' עני אני וגוע מנער . מפנק מנער עבדו . רטפש בשרו מנער :

תולדות אהרן שבעה ברעות עקרים מ"ד ס"כ : במתים חפשי . שבת ל קנא נדה סא (כתובות לד): היסופר בקבר . עירובין יט : עני אני . סנהדרין קי עקידה שער נ כל המזמור עקרים מ"ד ס"כ :

מצודת דוד

לכן לוי המנלח בשיר הזה יסירה שנמסר לסימן שהיה מן הלוים): (ב) יום צעקתי עם כי צעקתי בתפלה כל היום מ"מ גם בלילה אערוך תחינתי לפניך : (ד) כי שבעה. כי רבו הרעות עד שנפשי שבעה מהם והוא ענין מליצה : וחיי. ימי חיי קרבו לרדת אל השאול : (ה) נחשבתי. מגודל התשות נחשבתי עם האנשים אשר כבר ירדו לקבר : אין איל . שלא היה לי כח מעולם : (ו) במתים חפשי. אני נמנה בין המתים שהמה חפשים ממקרי העולם ועמלו : עוד . עדיין לא זכרתם כי לא בא זמן התחיה : והמה . עדיין המה כרותים ממכת ידך : (ז) שתני . שמת אותי כבור התחתיות העמוק למאוד : במצולות . בעומק המים הוא משל לצרות שונות :
(ח) וכל . ונה כל משבריך ענית אותי לעולם ר"ל זמן רב : (ט) הרחקת . חזקת לב אוהבי להתרחק ממני כי נהפכו לאויבים : שתני . שמת אותי להיות מתועב בעיניה' : כלוא . אני כמו בבית הכלא ומאסר ולא אוכל לצאת : (י) עיני דאבה . עלבה עיני מן גודל העוני : שטחתי . פרשתי כפי כדרך המתפללים : (יא) הלמתים . ר"ל הלא אמות עקושי לרות וכי להמתים תעשה הנפלאות שהבטחת : אם רפאים . אם המתים שנרפו ונחלשו ע"י מלאך המות אם המה יודוך לעולם על נפלאותיך : (יב) היסופר. כפל דברו רבת פעמים כדרך הנוסים ומקוננים : באבדון . הוא הקבר שבו נאבד האדם מזה העולם : (יג) היודע . וכי יהיה נודע פלאך ע"י השניה בחשכת הקבר וכי יסופר צדקתך בארץ נשיה והוא הקבר (כי בהיות האדם שם נשכח מפי הבריות) : (יד) ואני. הלא אני שועתי אליך ובכל בוקר תקדים תפלתי לבוא לפניך : (טו) למה ר"ל הואיל ואני מתפלל לפניך למה א"כ תעזוב נפשי ביד האויב : (טז) וגוע מנוער. מעת נערותי אני בגויעה ר"ל זמן ארוך ומעט ימי השלום : נשאתי וגו' . ר"ל אימיך

מצודת ציון

לסרים הקול בשיר כמו ועמו הלוים וכו' קול רם (דברים כז) : (ה) איל . ענין כח כמו אל נחם (יחזקאל לה) : (ו) עוד . כמו עדיין וכן עוד היום גדול (בראשית כ"ב) : נגזרו. נכרתו כמו נגזרנו לנו (יחזקאל לו) : (ח) וכל. הוי"ו במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א) ר"ל עם יוסף שהיה במצרים : משבריך . הם גלי הים הנראים כמשברים מי הים וכן משברים יתחטאו (איוב מא) : ענית . מל' עינוי . (ט) מיודעי . כמו אלופי ומיודעי (לעיל נה) : נתו . להם : (י) דאבה . ענין עלבון כמו ודאבון נפש (דברים כ"ח) : שטחתי . ענין פריסה כמו משטח חרמים (יחזקאל כו) : (יא) רפאים. מל' רפיון וחלשות : (יג) נשיה . ענין שכחה כמו נשני אלהים (בראשית מ"א) : (טו) תזנח . תעזוב : (טז) אמיך . מלשון אימה ופחד : אפונה. מל' פנוי : (יז) בעותיך . מל' בעתה

קרוהו : נמתותוני . פועל מורכב כדרך מבליגיתי יושבת בלבנון מקוננת בארזים : (יח) סבוני . ברוב ימים שעברו ולא היה בריא : (יט) הרחקת . ככה היה מנהג כל אהביו ורעיו שלא יקרבוהו בחליו כאלו מיודעיו במחשך ולא יראם : (א) משכיל לאיתן האזרחי : (ב) חסדי ה' עולם אשירה . אם זה איתן הוא הנזכר שהוא בן זרח שעליו הכתוב אומר מאיתן האזרחי התנבא על מלכות דוד שתפסק והיה בספרד חכם גדול וחסיד וזה המזמור היה עליו קשה ולא היה קורא אותו ולא היה יכול לשמוע בעבור כי זה המשורר ידבר כנגד השם הנכבד קשות והגאון לא הזכיר בפירוש תיקון זה המזמור וככי משה הכהן האריך בענין זה וחקרתי ספרו כמה פעמים ולא יכולתי להבין דברו והנה סוד זה המזמור כאשר החל חסדי ה' יספר חסדי השם ומה שנשבע לדוד והוא מדבר על דברי האויבים שהם מחרפים ומכזבים ע"כ הזכיר חרפת עבדיך אשר חרפו אויביך ה' ויורה סוף דברי כי הוא מאמין בביאת המשיח אשר חרפו עקבות משיחך כאשר אפרש : חסדי . השם ואמונתו עד עולם אשיר : (ג) כי. אמרתי בלבי שחסד השם לעולם עומד ובנוי והנה יבנה כמו ובניתי לדור ודור כסאך סלה ואמונתך נכונה היא בשמים והטעם כאשר השמים עומדים כן אמונתך עומדת וזה החסד וזאת האמונה הם שאמרת : (ד) כרתי . הנה הזכיר בתחלה כי לפני הברית דבר השם היה חסד ואחר הברית אמונה והמפרשים עולם חסד יבנה כי בחסד נבנה העולם איננו מטעם זה המזמור ועוד כי כל עולם בכל המקרא הוא זמן : (ה) עד . הנה זרעו עד היום ואם נפסקה מלכותו שנים רבות עוד תשוב ותעמוד מלכותו לנצח : (ו) ויודו . עתה יספר המשורר כי השם אל אמת ודברו יהיה אמת וטעם ויודו שמים בתנועת' תמיד על פלאיך ועל אמונתך אף היא בקהל קדושים הם המלאכים המניעים : (ז) כי . יערוך . כמו יעריכנו הכהן : בבני אלים . הם הככבי' והטעם כי חכמי המזלות יראו בנסיונם פלאות גדולות ומעשים נוראים מתחדשים יום ויום כפי כח הככבים ומערכת אלה לאלה והיודעים דעת עליון ידעו כי מעשה השם הנכבד נפלאים יותר ויותר : (ח) אל . הוא התקיף שיראוהו הקדושים שאינם בגוף ורבה תואר לסוד . ונורא על כל סביביו הם הצבא הגדול שהם גוף : (ט) חסין. תאר במשקל גביר מגזרת וחסון הוא . וטעם ואמונתך סביבותיך שאיננה מתפרדת כי איננה מקרה : (י) אתה . הזכיר דברי השמים והקדושים ולא יבינו רק החכמים לבדם ועתה שב להזכיר גבורתו בדברים הנראים והוא הים : בשוא . בתרומם : תשבחם . תשקיטם כמו משביח : אתה . תכן היות טעם תשבחם בעבור ישראל הים : (יא) וטעם דכאת כחלל רהב הם מצרים והטעם אנשי רהב : (יב) לך . עתה הזכיר דבר הרקיע והיבשה כי הוא חסן לברוא

יְתִי : יח אַחֲזָרוּ יָתִי הֵיךְ מוֹי
כָּל יוֹמָא אַקִּיפוּן עֲלַי כַּחֲדָא :
יט אַרְחֵקְתָּא מִנִּי רְחִימָא
וְחַבְרָא וּלְיָדְעַי חֲשִׁיךְ אֲנָא
בְּפוּמְהוֹן : א שִׂכְלָא טָבָא
דְּאִתְאֲמַר עַל יְדָא דְּאַבְרָהָם
דְּאָתָא מִן מַדִּינְחָאָה : ב חִסְדָּא
דַּיְיָ לְעָלַם אֲשַׁבַּח לְדָר וְדָר
אֲהוֹדַע קוּשְׁטָךְ בְּפוּמִי : ג אֲרוּם
אֲמַרִית עָלְמָא בְּחִסְדָּא יִתְבְּנֵי
שְׁמַיָּא תְּתַקֵּן קוּשְׁטָךְ בְּהוֹן :
ד גְּזֵרִית קְיָם לְאַבְרָהָם בְּחִירִי
קַיְּמִית לְדָוִד עַבְדִּי : ה עַד
עָלְמָא אַתְקֵין בְּנָיךְ וְאֶבְנֵי לְדָר
וְדָר כּוּרְסֵי מַלְכוּתָךְ לְעָלְמִין :
ו וְיוֹדוּן שְׁמַיָּא פְּרִישׁוּתָךְ יְיָ
לְחוֹד קוּשְׁטָךְ בִּכְנִישַׁת
קַדִּישִׁין : ז אֲרוּם מַן הוּא
בִּשְׁחָקֵי דְּמִשְׁתְּוֵי לַיְיָ דְּדָמֵי
לַיְיָ בְּאוֹכְלוֹסֵי מַלְאֲכַיָּא :
ח אֱלָהָא תַּקִּיפָא בְּרָזֵיהוֹן
דְּקַדִּישִׁין יָתִיב עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא
וְרַבָּא וּדְחִיל עַל כָּל מַלְאֲכַיָּא
דְּקָיְמִין חֲזוֹר חֲזוֹר לֵיהּ : ט יְיָ
אֱלָהָא עַל כָּל חֵילֵי מְרוֹמָאמַן
דְּכְוָתָךְ חֲסִינָא יְיָ וְקוּשְׁטָךְ
חֲזוֹר לָךְ : י אַתְּ שַׁלִּיט
בְּגֵיוְתָנוּתָא דְּיַמָּא כַּד מִתְרַבָּא מִתְנַטְלִין גַּלּוֹי אַנְתְּ מַשְׁכֵּין : יא אַתְּ שְׁפֵיתָא הֵיךְ קְטִיל
דְּחַרְבָּא רַהֲבָא הוּא פַּרְעֹה רַשִּׁיעָא בִּתְקוֹף אֶדְרַע עוּשְׁנָךְ בַּדַּרְתָּא בַּעֲלֵי דְבָבָךְ : יב דִּי

בְּעוּתֶיךָ צִמְּתוּתֻנִי : יח סַבּוּנִי כַמַּיִם
כָּל־הַיּוֹם הִקִּיפוּ עָלַי יָחַד : יט הִרְחַקְתָּ
מִמֶּנִּי אֹהֵב וָרֵעַ מְיֻדָּעַי מַחְשָׁךְ :
פט א מַשְׂכִּיל לְאֵיתָן הָאֶזְרָחִי :
ב חַסְדֵי יְהוָה עוֹלָם אָשִׁירָה לְדֹר
וָדֹר ׀ אוֹדִיעַ אֱמוּנָתְךָ בְּפִי : ג כִּי־
אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה שָׁמַיִם ׀
תָּכִן אֱמוּנָתְךָ בָהֶם : ד כָּרַתִּי בְרִית
לִבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עַבְדִּי :
ה עַד־עוֹלָם אָכִין זַרְעֶךָ וּבָנִיתִי לְדֹר־
וָדוֹר כִּסְאֲךָ סֶלָה : ו וְיוֹדוּ שָׁמַיִם
פִּלְאֲךָ יְהוָה אַף־אֱמוּנָתְךָ בִּקְהַל
קְדֹשִׁים : ז כִּי מִי בַשַּׁחַק יַעֲרֹךְ
לַיהוָה יִדְמֶה לַיהוָה בִּבְנֵי אֵלִים :
ח אֵל נַעֲרָץ בְּסוֹד־קְדֹשִׁים רַבָּה
וְנוֹרָא עַל־כָּל־סְבִיבָיו : ט יְהוָה ׀
אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי־כָמוֹךָ חֲסִין ׀ יָהּ
וֶאֱמוּנָתְךָ סְבִיבוֹתֶיךָ : י אַתָּה מוֹשֵׁל
בְּגֵאוּת הַיָּם בְּשׂוֹא גַלָּיו אַתָּה
תְשַׁבְּחֵם : יא אַתָּה דִכִּאתָ כֶחָלָל רָהַב
בִּזְרוֹעַ עֻזְּךָ פִּזַּרְתָּ אוֹיְבֶיךָ : יב לְךָ שָׁמַיִם

ומבוססת איתך בלבי . אסונה לשון (משלי כ"ה) דבר דבור על אפניו על מכונו : (יט) מיודעי מחשך : מחשכתי וחדלתי מהם : (א) לאיתן האזרחי . גם הוא אחד מן חמשה אחים המשוררי' . ורבותינו פירשוהו באברה' אבינו על שם מי העיר ממזרח : (ב) אודיע אמונתך בפי . את שידעתיך שאתה שומר הבטחתך ומאמין דבריך : (ג) כי אמרתי עולם חסד יבנה . כי אמרתי עד עולם יבנה בחסד . כסא דוד כמ"ש (ש"ב ז') והכינותי . כסא ממלכתו וגו' . ד"א סבור הייתי שיהא העולם בנוי בחסדך ותכין אמונתך בשמים שתהא נכונה ומקוימת ומה היא האמונה אותה ההבטחה שהבטחת את דוד ע"י נתן הנביא לאמר כרתי ברית לבחירי . להכין עד עולם זרעו (שם) : (ו) ויודו שמים פלאך . אם היית שומר הבטחתך : אף אמונתך . אמונת דבריך יודו בקהל קדושים : (ז) יערוך לה' . ישא נערך כמותו : (ח) בסוד קדושים רבה . בסוד רב של מלאכים : (י) בשוא גליו . בהנשא גליו : אתה תשבחם . תשפילם וכן (משלי כט) וחכם באחור ישבחנה (וכן לעיל סה) משביח שאון ימים : (יא) רהב. מצרים : יודעי

מחשך ב' וסי' מיודעי מחשך . אשים מחשך לפניהם לאור : האזרחי ב' וסי' על מחלת לענות . משכיל להימן האזרחי . חסדי ה' עולם אשירה לדור ודר : לדר ודור ל' דכו' כתיב כן וסימ' חסדי ה' עולם אשירה וד' חלוף דור קדמא מ"ל ותנינא הס' וסימ' לכן ישבו ציים . קרבם בתימו לעולם . ואנחנו עמך וצאן . מלכותך מלכות כל : אלים ו' כתיב כן בנביאים וכתובים וסי' הנחמים באלים . הבו לה' בני אלים . ידמה לה' בבני אלים . משתו יגורו אלים . ועל אל אלים ידבר . ויזבחו לה' זבחים דד"ה . ותד האלים וישחטו האלים ויזרקו הדם דד"ה : רהב י"ב בליש' וסי' אתה דכאת כחלל רהב . אזכיר רהב ובבל . תרהיבני בנפשי עז . ולא פנה אל רהבים . ורהבם עמל ואון . לך התרפס ורהב רעך . ובתבונתו מחץ רהב : תחתיו שחחו עוזרי רהב . שהם הרהיבוני שערך כעדר . ירהבו הנער בזקן ותנקלה. לכן קראתי לזאת רהב . עורי עורי לבשי עז : וא' ב"ל ופחד ורחב לבבך :

תולדות אהרן לאיתן האזרחי . ב"ב טו זוטר ויחי ומשפטים : כי אמרתי . סנהדרין נח (סנהדרין כו יבמות יא) : אל נערץ . יבמות קהלת ב"ק נ : ונורא . (שקלים מח) : חסין יה . גיטין נו : אתה מושל . זוטר נח :

מצודת ציון

בעתה והבדה כמו פלצות בעתתני (ישעיה כ"א) : צמתתוני . ענין כריתה כמו ולמיתם ה' (לקמן לד) : (יח) הקיפו . ענין סבוב : (יט) מיודעי . אוהבי : מחשך . מל' חשך : (ז) יערך . מלשון ערך ושווי : אלים . חזקים כמו אל גוים (יחזקאל לא) ור"ל מלאכי מעלה : (ח) נערץ . ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ) : בסוד . ענין חבורה ואסיפה כמו ועל סוד בחורים (שם ו) : (ט) חסין . ענין חוזק כמו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב) : (י) תשבחם . תשקיטם ותשפילם כמו משביח שאון ימים (לעיל סה) : (יא) דכית . ענין כתיתה ושבירה : (יג) תבור וחרמון . שמות הרים גבוהים : תרועה

מצודת דוד

אהיה פנוי מעסקי בשורת נשיאת הפחד : (יז) בעותיך . הפחדה הבאה ממך היא כרתה אותי : (יח) סבוני . החרון והפחדה מסבבים אותי כמים המסבבים גוף העומד בהם : יחד . החרון והפחדה : (יט) הרחקת . כי לא באו אלי לנחמני : מיודעי מחשך . כאלו המה במקום חושך שלא אראה אותם : פט (ב) חסדי ה'. החסד שעשה ה' עמנו אשירה לעולם ולכל דור אודיע בפי מה שהאמנת את דבריך : כי אמרתי . כי אומר אני חסד אל יהיה בנוי ומתוקן עד עולם : שמים . כימי עמידת השמים תהיה נכון אמונתך : (ד) כרתי . ר"ל וזהו החסד שאמר כרתי ברית לבחירי וחוזר ומפרש נשבעתי לדוד עבדי : (ה) אכין זרעך . להיות נכונים למלוכה : כסאך סלה . כסא המלכות הנתון לך לרשת לזרעך יהיה עד עולם כי אף שתבוטל בימי הגולה הנה תשוב בימי המשיח ולא תופסק עוד : (ו) ויודו . אז לגלה השמים יודו על הפלאים שתעשה בימי המשיח ואף אמונת הבטחתך יספר בקהל קדושים המה בני ישראל : (ז) יערוך לה' . יערוך עצמו להיות דומה לה' להבטיח ולקיים : ידמה וגו' . כפל הדבר במ"ש : (ח) אל נערץ . כי הוא אל אמיץ בחבורת עדת קדושים רבה וגדולה הם מלאכי מעלה : על כל סביביו . הם המלאכים המסבבים כסא כבודו : (ט) חסין יה . אתה ה' החזק מאוד : ואמונתך . האמונה היא מעולם סביבותיך ולא תתפרד ממך : (י) בגאות הים . בחוזק הים וגאוני : בשוא. בהתרומם גליו אתה תשקיטם ותשפילם : (יא) כחלל רהב . כמו החלל המדוכא כן דכאת רהב הם מצרים הקרו רהב : פזרת אויביך . הם מלכי כנען : (יב) לך שמים . שלך השמים

לברוא אדם והנה השמים הם הקרובים אל הארץ ותבל הוא הנושבת מהארץ על כן ומלואה. וטעם יסדתם רמז לשבעה גבולות כל הישוב והכה יהיו תמיד: (יג) לפון. בעבור שהזכיר שמים וארץ והנה שתי פיאות והן מעלה ומטה הזכיר לפון וימין ותבור בפאת מערב והנה תבור וחרמון במזרח והנה קדם כמו זה וזה כמו בספר יצירה חתם בשש קצוות: (יד) לך. התברר כי יש לך זרוע והטעם ארוכה שתוכל לנטותה דרך משל אל מקום שתחפוץ והיא עם גבורה והנה אין ספק כי לעולם תעוז שתאלך תרום ימינך משל שתי ידיך: (טו) צדק. הטעם אע"פ שלך לבדך הוא הגבורה הכל בצדק ומשפט והטעם יקדמו פניך שאינם זזים לעולם וטעם מכון כסאך על דרך מלכי האדמה בשבתם על כסא המלוכה ככה כסא הכבוד: (טז) אשרי. הטעם להזכיר כל זה כי בידך כח וגבורה והחסד והאמת סביבותיך אם כן למה תאחר להקים בריתך והחסד שהבטחת וטעם להזכיר אשרי פעם אחר חסד ומשפט כי תושיע בגבורתך ובצדקתך כל הקורא בשמך וטעם תרועה כמו ותרועת מלך בו: באור פניך יהלכון. כמו לאורו אלך חשך: (יז) בשמך. והזכירם שמך סלה הוא גילם תמיד ובהזכירם צדקתך ירומו על כל בני אדם: (יח) כי. לא יתפארו בעוצם כי אם בעזך: (יט) כי. מלכנו הוא דוד שלך הוא ומגננו שיגן בעד עמו והטעם כפול כמשפט: (כ) אז. לחסידך. המשוררים כמו הימן ואיתן שנקראו חוזים ונביאים ובחור כמו נבחר או בעבור היותו כן במלכו: (כא) מצאתי. הטעם שלא נמצא בדורו כמוהו: (כב) אשר תכון עמו. לעזרו: (כג) לא. אמר רבי משה הכהן כי לא ישיא כמו משאת מאומה לא ישלום בו נושה יש אומרים כי הוא מגזרת זדון לבך השיאך: (כד) וכתותי. הטעם כי בן עולה לא יענגו רק אני אכות צריו: (כה) ואמונתי. הטעם לא יתפרדו מעליו ובעבור שנקרא בשמי תרום קרנו. (כו) ושמתי. בעבור שהזכיר כי השם מושל בגאות הים הזכיר שיתן חלק ממנה לדוד להתגבר בהולכים על הספינות בים ובנהרות: (כז) הוא. הטעם כי השם נחרו בתחלה והוא מודה כי אין לו תוקף וישועה רק מאתו: (כח) אף. מלך הראשון שהיה כיה דוד בישראל אע"פ שהיה כן שאול נפסקה מלכותו ובעבור כי מודה כי השם תקפו וישמו על כן הוא עליון למלכי ארץ: (כט) לעולם אשמר לו חסדי. הראשון ובריתי נאמנת תהיה לו: (ל) ושמתי. טעם הבריה שיעמוד זרעו ומלכותו כימי שמים: (לא) אם. בריתי הוא בנים

יב לְךָ שָׁמַיִם אַף־לְךָ אָרֶץ תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ אַתָּה יְסַדְתָּם׃ יג צָפוֹן וְיָמִין אַתָּה בְרָאתָם תָּבוֹר וְחֶרְמוֹן בְּשִׁמְךָ יְרַנֵּנוּ׃ יד לְךָ זְרוֹעַ עִם־גְּבוּרָה תָּעֹז יָדְךָ תָּרוּם יְמִינֶךָ׃ טו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶיךָ׃ טז אַשְׁרֵי הָעָם יוֹדְעֵי תְרוּעָה יְהוָה בְּאוֹר־פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן׃ יז בְּשִׁמְךָ יְגִילוּן כָּל־הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יָרוּמוּ׃ יח כִּי־תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה וּבִרְצוֹנְךָ תָּרִים קַרְנֵנוּ׃ יט כִּי לַיהוָה מָגִנֵּנוּ וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מַלְכֵּנוּ׃ כ אָז דִּבַּרְתָּ־בְחָזוֹן לַחֲסִידֶיךָ וַתֹּאמֶר שִׁוִּיתִי עֵזֶר עַל־גִּבּוֹר הֲרִימוֹתִי בָחוּר מֵעָם׃ כא מָצָאתִי דָּוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן קָדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו׃ כב אֲשֶׁר יָדִי תִּכּוֹן עִמּוֹ אַף־זְרוֹעִי תְאַמְּצֶנּוּ׃ כג לֹא־יַשִּׁא אוֹיֵב בּוֹ וּבֶן־עַוְלָה לֹא יְעַנֶּנּוּ׃ כד וְכַתּוֹתִי מִפָּנָיו צָרָיו וּמְשַׂנְאָיו אֶגּוֹף׃ כה וֶאֱמוּנָתִי וְחַסְדִּי עִמּוֹ וּבִשְׁמִי תָּרוּם קַרְנוֹ׃ כו וְשַׂמְתִּי בַיָּם יָדוֹ וּבַנְּהָרוֹת יְמִינוֹ׃ כז הוּא יִקְרָאֵנִי אָבִי אָתָּה אֵלִי וְצוּר יְשׁוּעָתִי׃ כח אַף־אָנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ עֶלְיוֹן לְמַלְכֵי־אָרֶץ׃ כט לְעוֹלָם אֶשְׁמָור־לוֹ חַסְדִּי וּבְרִיתִי נֶאֱמֶנֶת לוֹ׃ ל וְשַׂמְתִּי לָעַד זַרְעוֹ וְכִסְאוֹ כִּימֵי שָׁמָיִם׃ לא אִם־יַעַזְבוּ

ג'. ל' — תרום ק' ג' — ג' ל' כתיב כן — ז' רפין — ב' מ"ל — ס' — ל' — א' ומ"ל — ב' — ד' כסיפ' — יתיר ו"ו. ב' — ל' וחד כימי השמים

לְךָ שְׁמַיָּא לְחוּד דִּי לָךְ אַרְעָא תֵּבֵל וּמְלָיָא אַתְּ יְסַדְתִּנּוּן׃ יג מַדְבְּרָיָא דִּי בְּצִפּוּנָא וְיַתְבִין דִּי בְדָרוֹמָא תָּבוֹר וְחֶרְמוֹן דִּי בְמַדִּינְחָא בִּשְׁמָךְ מְשַׁבְּחִין׃ יד דִּי לָךְ אֶדְרָעָא עִם גְּבוּרְתָּא תַּעֲשָׁנִין יְדָךְ לְמִפְרַק עַמָּךְ תְּרוּם יְמִינָךְ לְשַׁכְלָלָא בֵית מַקְדְּשָׁךְ׃ טו צִדְקְתָא וְדִינָא מְדוֹר כּוּרְסֵי יְקָרָךְ טֵיבוּ וּקְשׁוֹט מְקַדְּמִין אַפָּךְ׃ טז טוּבֵיהוֹן דְּעַמָּא דְּיָדְעִין לְרַצָּאָה בָּרֵיהוֹן בְּיַבָּבָא יְיָ בִּנְהוֹר זִיו אַפָּךְ יְהַלְּכוּן וְיִזְכּוּן בְּדִינָא׃ יז בִּשְׁמָךְ יְרַנְּנוּן כָּל יוֹמָא וּבְצִדְקָתָךְ יִתְרוֹמְמוּן׃ יח אֲרוּם שְׁבָהוֹר עוּשְׁנְהוֹן אַתְּ וּבִרְעוּתָךְ תָּרִים קַרְנְהוֹן׃ יט אֲרוּם דַּיְיָ הֲגָנוּן תְּרֵיסְנָא וְדַיְיָ קַדִּישׁ יִשְׂרָאֵל מַלְכָּנָא׃ כ בְּהַהִיא מַלֶּלְתָּא בְּחֶזְוָנָא לַחֲסִידָךְ וַאֲמַרְתְּ שַׁוִּיתִי סָעִיד לְעַמִּי עַל יְדֵיהּ דְּמִתְגַּבַּר בְּאוֹרַיְתָא אַפְרֵשִׁית עוּלֵים מִן בְּגוֹ עַמָּא׃ כא אַשְׁכְּחִית דָּוִד עַבְדִּי בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא רַבֵּיתִי יָתֵיהּ׃ כב דִּי אִידִי מִתְקְנָן בְּסַעְדֵיהּ בְּרַם אֶדְרְעִי תְּתַלְגְּיֵהּ׃ כג לָא יַטְעֵי בְעֵיל דְּבָבָא בֵיהּ וּבַר רַשִׁיעָא לָא יְסַגְּפִנֵּיהּ׃ כד וְאֶשׁוּף מִן קֳדָמוֹהִי מְעִיקוֹי וּמְסַנְאוֹי אֶגּוֹף׃ כה וְקוּשְׁטִי וְטוּבִי עִמֵּיהּ וּבְשׁוּם מֵימְרִי תְּרוֹמֵם יְקָרֵיהּ׃ כו וַאֲשַׁוֵּי בְּמַחוּזֵי יַמָּא שׁוּלְטָנֵיהּ וּבְיָתְבֵי עַל נַהֲרָוָתָא גְּבוּרַת יְמִינֵיהּ׃ כז הוּא יִקְרֵי לִי אַבָּא אַתְּ אֱלָהִי וְתַקִּיף פּוּרְקָנִי׃ כח לְחוּד אֲנָא בּוּכְרָא לְמַלְכָּא דְבֵית יְהוּדָה אֶתְנְגֵיהּ עִלָּאָה עַל מַלְכֵי אַרְעָא׃ כט לְעָלַם אֱטוֹר לֵיהּ טוּבִי וּקְיָמִי מְהֵימְנָא לֵיהּ׃ ל וַאֲשַׁוֵּי לְעָלְמֵי בְנוֹי וְכוּרְסֵיהּ כְּיוֹמַיָּא דִּיהוֹמוֹן שְׁמַיָּא׃ לא אִין יִשְׁבְּקוּן

(טז) יודעי תרועה. שיודעין לרצות את בוראם בראש השנה בתרועה שמסדרים עליה מלכיות זכרונות ושופרות: (יח) וברצונך. שאתה מתרצה לנו אפימפי"ס בלעז: (כ) לחסידך. נתן הנביא וגד החוזה: שויתי עזר. על דוד לעזור לו תמיד: (כג) לא ישיא אויב בו. לא יגבור עליו להיות לו כנושה: (כח) בכור אתנהו. גדול אתנהו: ופקדתי

יהלכון ג' וסי' אשרי העם יודעי תרועה. שם אניות יהלכון. המשלח מעינים בנחלים: הרימותי ג' בקריאה ומשניין באתיהון וסי' הרמתי ידי אל ה' אל עליון קונה. ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא. הרימותי בחור מעם. וכן דינם ידי הרמתי כתיב. קולי הרימתי. בחור הרימותי: ישיא ה' וסי' ישיא לכם חזקיהו דמלכים. ועתה אל ישיא אתכם חזקיהו דד"ה. אל ישיא לכם דישעיה. לא ישיא אויב בו ובן עולה. ישימות עלימו. בתרא

תולדות אהרן לפון וימין. ב"ב כה: לדק ומשפט. עקידה שער מז (פרשה סו): יודעי תרועה. עקידה שם זוסר ויקרא ובהעלותך: אז דברת. ע"ג ב (סנהדרין ג): דוד עבדי. יבמות עז:

מצודת ציון

(טז) תרועה. ענין התחברות וריעות וכן ותרועת מלך בו (במדבר כג): (יז) יגילון. מלשון גילה ושמחה: (כ) בחזון. במראה נבואה: הרימותי. מל' הרמה והגבהה: (כב) תאמצנו. מל' אומץ וכח: (כג) ישיא. ענין הלואה כמו כי תשה ברעך (דברים כד): יענגו. מל' ענוי: (כד) וכתותי. ענין כתיתה ושבירה: אגוף. מל' מגפה: (כז) וצור. ענין חוזק: ופקדתי

מצודת דוד

השמים: ומלואה. הבריות הממלאים את העולם: (יג) וימין. הוא דרום כי מזרח נקרא קדם והעומד קדמת פניו לקדם מול השמש ימינו א"כ לדרום ומערב קרוי אחור כי אז אחוריו למערב: בשמך ירננו. ר"ל פלאי גבהם יעוררו הבריות לרנן בפלאי שמך: (יד) זרוע עם גבורה. ר"ל זרועך נטויה על כל ובכולם תעשה גבורות: תרום ימינך. להיות עליון על כל: (טו) מכון. הכנת כסאך היא בצדק ובמשפט לא לפי כח הזרוע: יקדמו פניך. יקדימו לבוא לפניך להנהיג בהם את בני העולם: (טז) יודעי תרועה. היודעים להתחבר ולהדבק במקום: באור פניך. המה ילכו באור התשועה הבאה מלפניך: (יז) בשמך. בתשועת שמך יגילון כל הימים: (יח) תפארת. אתה הוא המפאר חוזקם וכעת תמלא רצון תרום קרן ממשלתנו: (יט) כי לה' וגו'. כאשר היה מגננו לה' אז תרומם קרן ר"ל כאשר היו המלכים המגינים על עמים יראי ה' אז מגנו ממשל רב: ולקדוש וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כ) אז. בעת המלכת אותו דברת בחזון לחסידך הוא שמואל הנביא: שויתי. ר"ל נתתי לדוד כח וממשלה: בחור. הנבחר שבכולן הרימותי מתוך העם להמליכו: (כא) מצאתי. אותו מצאתי בבני ישי ומשחתיו על ידך: (כב) תכון עמו. תהיה נכונה עמו לעזרה: תאמצנו. להתגבר עוד על שונאיו: (כג) לא ישיא. לא יהיה לו כנושה לקחת עשרו: (כה) עמו. יהיו תמיד עמו: ובשמי. בעזר שמי. (כו) ידו. ממשלתו יהיה בהולכי ימים ונהרות למרחקי ארץ: (כז) אבי אתה. ר"ל כל בטחונו יהיה עלי כבטחון הבן על האב: (כח) בכור אתנהו. להיות גדול על כל כמו הבכור על שאר הבנים: עליון וגו'. כפל הדבר במ"ש להוספת ביאור: (כט) ובריתי. הברית שכרתי לו תהיה נאמנת ומקיימת: (ל) ושמתי וגו'. שיהיו גם המה בממשלה היא: וכסאו. כסא זרעו: (לא) אם יעזבו. אבל אם יעזבו

בָּנָיו תּוֹרָתִי וּבְמִשְׁפָּטַי לֹא יֵלֵכוּן׃ ג׳
לב אִם־חֻקֹּתַי יְחַלֵּלוּ וּמִצְוֹתַי לֹא ט׳ חס׳
יִשְׁמֹרוּ׃ לג וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם ו׳ רפין
וּבִנְגָעִים עֲוֺנָם׃ לד וְחַסְדִּי לֹא־אָפִיר ל׳
מֵעִמּוֹ וְלֹא אֲשַׁקֵּר בֶּאֱמוּנָתִי׃ לה לֹא־ ל׳
אֲחַלֵּל בְּרִיתִי וּמוֹצָא שְׂפָתַי לֹא
אֲשַׁנֶּה׃ לו אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי ל׳
אִם־לְדָוִד אֲכַזֵּב׃ לז זַרְעוֹ לְעוֹלָם
יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי׃ לח כְּיָרֵחַ ל׳ וחד בשמש
יִכּוֹן עוֹלָם וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה׃
לט וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס הִתְעַבַּרְתָּ
עִם־מְשִׁיחֶךָ׃ מ נֵאַרְתָּה בְּרִית עַבְדֶּךָ ל׳ ומ״פ
חִלַּלְתָּ לָאָרֶץ נִזְרוֹ׃ מא פָּרַצְתָּ כָל־
גְּדֵרֹתָיו שַׂמְתָּ מִבְצָרָיו מְחִתָּה׃
מב שַׁסֻּהוּ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ הָיָה חֶרְפָּה ל׳ וחס׳
לִשְׁכֵנָיו׃ מג הֲרִימוֹתָ יְמִין צָרָיו ג׳
הִשְׂמַחְתָּ כָּל־אוֹיְבָיו׃ מד אַף־תָּשִׁיב ס׳ מ״ל. י׳
צוּר חַרְבּוֹ וְלֹא הֲקֵמֹתוֹ בַּמִּלְחָמָה׃ ל׳
מה הִשְׁבַּתָּ מִטְּהָרוֹ וְכִסְאוֹ לָאָרֶץ ב׳. ל׳
מִגַּרְתָּה׃ מו הִקְצַרְתָּ יְמֵי עֲלוּמָיו ל׳. ל׳
הֶעֱטִיתָ עָלָיו בּוּשָׁה סֶלָה׃ מז עַד־ ל׳. ד׳
מָה יְהוָה תִּסָּתֵר לָנֶצַח תִּבְעַר
כְּמוֹ־אֵשׁ חֲמָתֶךָ׃ מח זְכָר־אֲנִי

בְּנוֹי אוֹרָיְתִי וּבְדִינַי לָא יְהַלְכוּן׃
לב אִין קְיָמַי יַפְסוּן וּפִקּוּדַי לָא
יִנְטְרוּן׃ לג וְאַסְעַר עַל יְדֵיהוֹן
דְשִׁבְטָא דְרַשִׁיעִין מְרָדֵיהוֹן
וּבְמַזִּיקַיָא בְּמַכְתָּשִׁין לְהוֹן
עֲוָיָתְהוֹן׃ לד וְטוּבִי לָא אֲבַטֵּל
מִנֵּיהּ וְלָא אֲשַׁקֵּר בְּהֵימָנוּתִי׃
לה לָא אַפִּיס קְיָמִי וּמַפְּקָנוּת
סִפְוָתִי לָא אֲשַׁנֵּי׃ לו חֲדָא
זִמְנָא קַיֵּימִית בְּשׁוּם קוּדְשִׁי
אִם לְדָוִד אֲכַדֵּיב׃ לז בְּנוֹי
לְעָלַם יְהוֹן וְכוּרְסֵיהּ נְהִיר הֵיךְ
שִׁמְשָׁא לָקֳבְלִי׃ לח הֵיךְ סִיהֲרָא
דְּמִתְקַן לְאָת לְעָלַם וְסָהִיד
בִּשְׁחָקָא מְהֵימָן לְעָלְמִין׃
לט וְאַתְּ שְׁבַקְתָּא וּרְחַקְתָּא
אַרְגֶּזְתָּא עִם מְשִׁיחָךְ׃
מ אַשְׁנֵיתָא קְיָם דְעִם עַבְדָּךְ
אַפַּסְתָּא לְאַרְעָא כְּלִילֵיהּ׃
מא תַּקֵּפְתָּא כָל כְּרַכּוֹי שַׁוִּיתָא
פְּצִיחוֹי תְּבִירָא׃ מב רַמְסִין
יָתֵיהּ כָּל עָבְרֵי אוֹרְחָא הֲוָה
קְרָנָא לְשִׁבְבוֹהִי׃ מג אֲרֵמְתָּא
יְמִינָא דִמְעִיקוֹי אַחֲדִיתָא
כָּל בַּעֲלֵי דְבָבוֹי׃ מד לְחוּד
תְּתִיב לַאֲחוֹרָא סַיְפֵיהּ וְלָא
אֲקֵימְתָּא יָתֵיהּ בִּקְרָבָא׃
מה בַּטֵּלְתָּא כַּהֲנַיָא דִמְדַכֵּן עַל
מַדְבְּחָא וּמְדַכֵּין עַמֵּיהּ וְכוּרְסֵי
מַלְכוּתֵיהּ לְאַרְעָא מַגְרְתָּא׃
מו קַצַּרְתָּא יוֹמֵי עֲלֵימוֹי עֲטַפְתָּא עֲלוֹי בַּהֲתָא וּכְסוּפָא לְעָלְמִין׃ מז עַד אֵימָתַי יְיָ
תְּסַלֵּק שְׁכִנְתָּךְ לְעָלְמִין תַּדְלִיק הֵיךְ אֶשָּׁתָא חֶמְתָּךְ׃ מח אִדְכַּר

אבן עזרא

ברית סיני והזכיר משפטים כי המלך הוא שופט : (לב) אם חקתי. מצות לא תעשה ומצותי מצות עשה : (לג) ופקדתי. תחסר מלת עליהם או פשעם הוא כפעול ובשבט ומי הכן אתה בשבט תכנו : (לד) וחסדי. כנגד ואמונתי וחסדי עמו : (לה) לא. אם חלל זרעו ברית סיני אני לא אחלל : (לו) אחת. בקדשי השמים שהם עומדים כדרך כי אשא אל שמים ידי או מקדשי שם כמו קדושתי וטעם אחת שהיא מספקת או שלא נשבעתי לעולם בקדושתי רק זאת השבועה לבדה היא הנאמנה שלא יסוף זרעו לעולם על כן זרעו וכסאו כשמש נגדי על ימי המשיח : (לח) כירח . הזכיר השמש שהוא המאור הגדול וכאשר שוא עומד לעולם נגד השם כן תעמוד מלכות דוד גם הזכיר מאור הקטן ומלת יכון שבה אל זרעו ועולם כמו לעולם והירח עד נאמן : (לט) ואתה. פעול זנחת גם ותמאס הוא משיחך : (מ) נארתה . השחתה כמו נאר מקדשו והנו״ן שרש והנזר יושם לראש על כן לארץ : (מא) פרצת . החומות שבנה מבצריו שם למחתה : (מב) שסוהו . כי אין לו חומה מבצר : (מג) הרימות . הפך אשר ידע תכון עמו : השמחת . מן בנין הכבד הנוסף ואין אחרת זולתה במקרא : (מד) אף צור חרבו . חידוד חרבו וחרבות צורים כדרך מצור החלמיש מחלמיש צור : ולא הקמותו . בכסלו או כמו העמדתו כמו וקם הבית : (מה) השבת מטהרו. מקדשו שהוא טהור על משקל מקדש ה׳ כוננו ידיך ונחטף בקמץ בעבור אות הגרון ואמר מטהרו כי אין בארץ מקום טהור כמוהו וטעם הו״ו כי הוא סבה ראשונה לבנות המקדש כי הוא הכין הכסף והזהב : מגרתה . כמו תרגום ימגר כל מלך : (מו) הקצרת . שלא ארכו ימי מלכות דוד וטעם העטית שאין להם פתחון פה ותשובה : (מז) עד מה . מספה אחת אילו אתה נסתר ולא תראה ברעות משיחך רק תבער כמו אש חמתך בו עד היום:(מח)זכור.זה המשורר ידבר על ישראל בגלותם כי כל אורואה שדור הולך ודור בא ואין מושיע וכמה יקוה המקוי ושנותיו קצרות חה הוא זכור מה אני ומה

רשי

(לג) ופקדתי בשבט פשעם. כך אמר לו נתן הנביא על שלמה (ש״ב ז׳) אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים זה רזון בן אלידע שעמד לשטן לו ובנגעי בני אדם זה אשמדאי שהשדים בני אדם הראשון היו : (לו) אם לדוד אכזב. לשון לא יכזבו מימיו (ישעיה נח) פיילנציא בלעז : (לח) ועד בשחק נאמן. הירח והשמש עדים לו שכל זמן שהם קימים יתקיים מלכותו כמו שנאמר (ירמיה ל״ג) אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה גם בריתי תופר את דוד עבדי : (לט) ואתה זנחת. דקדקת אחר בניו לחשוב עונם עד אשר זנחתם ומאסתם בימי צדקיהו : (מ) נארתה . גזלת : (מא) כל גדרותיו . שהוא בירושלים : מבצריו . הר הבית ומצודת ציון : (מד) אף תשיב צור חרבו. השבות אחור והפכת את חידוד חרבו כמו (יהושע ה) חרבות צורים . וכן (ישעיה נד) כל כלי יוצר עליך : ולא הקמותו. ולא העמדתו מלפול : (מה) השבת מטהרו . זריחתו כמו צהרים דמתרגמינן טיהרא וכמו (שמות כד) וכעצם השמים לטוהר : לארץ מגרתה . השפלת והשחת. כל לשון שהייה בתרגום יונתן מגר : (מח) זכר אני מה חלד . מה זקנה יש לי הלא מעט ימי ודי

כתיב כן. ילכון ג׳ וסי׳ ביואל סי׳ ב׳ : חקתי ט׳ חסר בקריאה וסי׳ נמסר בסדר תולדות וירמיה סי׳ מ״ד : בשבט ו׳ רפין בקריא׳ וס׳ מני אפרים שרשם בעמלק . והוכחתיו בשבט אנשים . ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ . תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר . ופקדתי בשבט פשעם . אני הגבר ראה עני : כשמש ל׳ וחד בשמש ואינון מן א״ב מן חד חד חד כ׳ וחד ב׳ בריש תיבות׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הבי״ת: הרימות ג׳ וסי׳ את מי חרפת וגדפת דמלכים . והגרו דישעיה אילין הרימותה כתיבן . הרימות ימין צריו . בתרא חס׳ ה׳ : עד מה ד׳ וסי׳ אשור תשבך . תאנף לנצח . עד מה ה׳ תסתר לנצח . ולא אתנו יודע עד מה :

תולדות אהרן בשבט פשעם . שבת. נה יומא כ׳ (יומא מח סנהדרין כז) : זרעו. עקידה שער לא : כירח . שם :

מצודת ציון

(לג) ופקדתי . ענין תבחן כמו ויפקד מקום דוד(ש״א כ):בשבט.ר״ל מוסר פורעניות : (לד)אפיר.מל׳ הפרה וביטול : (לו) אכזב . מל׳ כזב ושקר : (לט) התעברת. מל׳ עברה וזעם : (מ) נארת . ענין הרחקה כמו ניאר מקדשו (איכה ב) : נזרו . כתרו : (מא) גדרותיו . ענין כותל ומחילה : מחתה . מובכר כמו התהה קשתותם (ירמיה נא) : (מב) שסוהו . ענין רמיסה כמו מי נתן למשיסה (ישעיה מב) : (מד) צור . ענין חדוד כמו חרבות צורים (יהושע ה) : (מה) השבת . ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה יד) : מטהרו . ענין זוהר כמו וכעצם השמים לטוהר (שמות כד) : מגרתה. ענין השלה כי ויפל רכבו אחור (בראשית מ״ט) תרגומו וימגר : (מו) עלומיו . נעוריו כמו בן מי זה העלם (ש״א יז) : העטית . ענין עטוף ולבישה כמו ועל שפם יעטה (ויקרא יג) : (מח) חלד. ענין זמן כמו

מצודת דוד

בניו תורתי : (לג) ופקדתי . אז אחסר מהם המלוכה בעבור פורעניות גמול הפשע ובנגעים . אייסרם בנגעים גמול עוונם : (לד) וחסדי . אבל לא אפיר חסדי מכל וכל לקחת ממנו המלוכה לעולם כי תשוב לזרעו בימי המשיח : באמונתי . במה שהבטחתיו באמונה : (לה) לא אחלל בריתי. מכל וכל לכלות המלוכה מזרעו : (לו) אחת וגו׳ . שבועה מיוחדת נשבעתי בקדושתי והוא תקום ולא תשתנה : אם לדוד אכזב . נזם ולא אמר והרי הוא כאילו אמר כך וכך יהיה אם אכזב לדוד . ואמר לשון המפל באדם וכן אם יבואון אל מנוחתי (לקמן צ״ה) ורבים כמוהו : (לז) זרעו לעולם יהיה . בממשלת המלוכה כי אם יופסק זמן מה תשוב עוד בימי המשיח : וכסאו כשמש . עד עולם כימי השמש יהיה כסאו עדי להשגיח בו : (לח) כירח . כמו הירח כן זרעו יכון עד עולם על כסא המלוכה : ועד בשחק . והוא קבוע לו בשחק לעד נאמן עד שלם שתתמיד בו המלוכה עד עולם כימי הירח וכפל הדבר לחוזק : (לט) ואתה זנחת . והנה בעבור העון עזבת אותו ומאסת בו כאשר אמרת ופקדתי בשבט פשעם : התעברת . נתמלאת עברה עם משיחך זה צדקיה שנמסר ביד נ״נ על שמרה בדבר ה׳ בשבועה שנשבע בה׳ : (מ) נארתה . הרחקת הבריות שעם דוד וחללת נזרו להשליכו לארץ : (מא) פרצת וגו׳ . וכל הרוצה בא בו ר״ל נתת אותו להפקר : מחתה . להיות מושבר והרוס : (מב) כל עוברי דרך. כדבר ההפקר אשר כל מוצאה רומסה ודורכה : (מד) אף תשיב וגו׳ . עם כי חרבו היתה לפושה וחדודה להכות בו את האויב הנה השבת החדוד לאחוריו לבל יוכל להכות בו את האויב וגם לא הקמת אותו במלחמה להנצל הוא מיד האויב ר״ל אף אם היה לפי הטבע מקום להתגבר הוא על האויב נלחמו עמו ממרום ולא נתגבר וגם נפל עוד (מה) השבת . בטלת אותו מזוהר הצלחתו והשלת כסאו לארץ : (מו) ימי עלומיו . ימי הנערות ר״ל ימיו הטובים הקצרת והעטפת עליו בושה לעולם ר״ל זמן רב . (מז) עד מה , אתנם עשית כדין מ״מ עד מתי וכי תסתיר פניך ממני לנצח בתמיה : תבער . וכי תבער חמתך כהאש הזה השורף הכל : (מח) זכר אני

רשי

די לך שאתה נפרע ממני במותי קצר ימים: על מה שוא. לחנם ולהבל בראת כל בני אדם: (נא) שאתי בחקי כל רבים עמים. נגולה אני נושא סבלם ומשאם: (נב) עקבות משיחך. סופי מלך המשיח ולשון משנה הוא בעקבות המשיח חוצפה יסגא: (נג) ברוך ה' לעולם. על כל אשר עשה לנו: (א) תפלה למשה. אחד עשר מזמורים מכאן עד לדוד מזמור כלם משה אמרם כנגדם ברכן אחד עשר ברכות לאחד עשר שבטים בזאת הברכה: מעון אתה היית לנו. מכון מדור ומנוס לבא שם: היית לנו בדור ודור. מעולם כי אתה מקדם הכל היית: (ב) בטרם הרים יולדו. נבראו ובטרם חוללת ארץ ותבל ומעולם ראשון ועד עולם אחרון אתה אל: (ג) תשב אנוש עד דכא. מביא אתה יסורין על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשי כח וקרוב למות. ותאמר לו ביסורין שובו בני אדם מדרכיכם הרעים: (ד) כי אלף שנים בעיניך. אלף שנים של בני אדם הם כיום אחד של הקב"ה ועוד מן הלילה עמו כי יום א' של הקב"ה ומעט מן הלילה של הקב"ה הם אלף שנים שהרי לא אמר הכתו' שיהא יומו של הקב"ה אחד כאלף שנים אבל כשילא מעט מן הלילה עמו אז יומו שלם והוי אלף שנים ולכך מת תוך אלף שאם היה חי אלף היה יוצא מיומו של הקב"ה ושמא שיעור זאת אשמורה הוא כמו שיש ממיתת אדם הראשון עד אלף שנים ואנן לא ידעינן כמה הוי הך אשמורה כי אם מסברא (מצאתי) כי אלף שנים בעיניך וגו'. ובשאלתה תשובה בדעתך מתחלה יפה דנת וכראת אותי ורואין היו השנים לכך לפי (שלא) היו ימי בני אדם רבים שלא היו אלף שנים בעיניך אלא כיום הולך שעבר ואלף ומעט מן הלילה עמו שהרי אמרת לאדם הראשון (בראשית ב) כי ביום אכלך ממנו מות תמות וחיה תשע מאות ושלשים שנה נמצאו אלף שנים עולים ליום שלם ומעט מן הלילה עמו: כיום אתמול כי יעבור. שהכבר עבר: (ה) זרמתם שנה יהיו. עכשיו

תהלים

מָה־חָלֶד עַל־מַה־שָּׁוְא בָּרָאתָ כָל־ ל'
בְּנֵי־אָדָם׃ מט מִי גֶבֶר יִחְיֶה וְלֹא י"ח. ו'
יִרְאֶה־מָּוֶת יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד־שְׁאוֹל מ'
סֶלָה׃ נ אַיֵּה ׀ חֲסָדֶיךָ הָרִאשֹׁנִים ׀
אֲדֹנָי נִשְׁבַּעְתָּ לְדָוִד בֶּאֱמוּנָתֶךָ׃ קל"ד
נא זְכֹר אֲדֹנָי חֶרְפַּת עֲבָדֶיךָ קל"ד
שְׂאֵתִי בְחֵיקִי כָּל־רַבִּים עַמִּים׃ ל' וכל קרי' חלוף עמים רבים. ז' מ"ל
נב אֲשֶׁר חֵרְפוּ אוֹיְבֶיךָ ׀ יְהוָה
אֲשֶׁר חֵרְפוּ עִקְּבוֹת מְשִׁיחֶךָ׃ נג בָּרוּךְ ל'
יְהוָה לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן׃

צ א תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים ספר רביעי
אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר ד'
וָדֹר׃ ב בְּטֶרֶם ׀ הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל ל'
אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם כ'.ג' ב' מ"ל וח' חסר
אַתָּה אֵל׃ ג תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא ד'. ג'
וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם׃ ד כִּי
אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל י"א
כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה׃ ה זְרַמְתָּם ל'. ל'

תרגום

דִי אֲנָא אִתְבְּרֵיתִי מִן עַפְרָא מְטוּל מָה לְבַטָּלָא בְּרֵיתָא כָּל בְּנֵי נָשָׁא׃ מט מַן הוּא גַבְרָא דִיחֵי וְלָא יֶחֱמֵי סַקָּאבָא דְמוֹתָא וְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ מִן יְדֵיהּ וְלָא יֵיחוֹת לְבֵית קְבוּרְתֵּיהּ לְעָלְמִין׃ נ אָן הִנּוּן טַבְוָתָךְ דְמִן שֵׁרוּיָא יְיָ דְקַיֵּימְתָּא לְדָוִד בְּהֵימָנוּתָךְ׃ נא אִדְכַּר יְיָ חִסוּדָא דְעַבְדָךְ סוֹבְרֵית בְּעִטְפֵּי כָּל גִדוּפֵיהוֹן דְסַגִיעוֹן עַמְמִין׃ נב דִי חַסִידוּ בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יְיָ דִי חַסִידוּ אִיחוּר רוּשְׁמַת רִגְלֵי מְשִׁיחָךְ יְיָ׃ נג בְּרִיךְ שְׁמָא דַיְיָ בְּעָלְמָא הָדֵין אָמֵן וְאָמֵן בְּרִיךְ שְׁמָא דַיְיָ לְעָלְמָא דְאָתֵי אָמֵן וְאָמֵן׃ א צְלוֹתָא דְצַלֵּי מֹשֶׁה נְבִיָּא דַיְיָ כַּד חָבוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא עָנֵי וְכֵן אֲמַר יְיָ דִמְדוֹר בֵּית שְׁכִנְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא אַתְּ הֲוֵיתָא לָנָא סָעִיד בְּכָל דָר וְדָר׃ ב כַּד אִתְגְלֵי קֳדָמָךְ דְעַמָּךְ עֲתִידִין לְמֶחוֹב אַתְקֵנְתָּא תְּתוּבָא עַד דְלָא טוּרַיָא אִתְנְטִלוּ וְאִתְבְּרִיאַת אַרְעָא וְיָתְבֵי תֵבֵל מִן עָלְמָא הָדֵין עַד עָלְמָא דְאָתֵי אַתְּ הוּא אֱלָהָא׃ ג תְּתֵיב בַּר נַשׁ עַל חוֹבֵיהּ עַד מוֹתָא וַאֲמַרְתְּ תּוּבוּ בְּנֵי נָשָׁא׃ ד אֲרוּם אֲלַף שְׁנִין בְּעֵינָךְ מִתְחַשְׁבִין קֳדָמָךְ הֵיךְ יוֹמָא דְאִתְמְלֵי אֲרוּם יֶעְבַּר וְהֵיךְ מַטְרַת לֵילְיָא׃ ה וְאִין לָא תְּיִבִין תֵּיתֵי עֲלֵיהוֹן

אבן עזרא

ומה חלדי כי מה ישרת אחורנית כדרך אדם שעדה וכרקת חוטה כל חדרי בטן וחלד כמו הלא נבא לאטה עלי ארץ זמן ידוע וחלדי כאין עדך ולמה בראתנו ואנחנו שוא כדרך אף הבל בני אדם כזב בני איש והנה הטעם כל אחד מישראל מתאונן בשביו כי ימות ולא יראה ישועת השם: (מח) מי. הנה הטעם הנה אמות ולמה סבלתי עול הגלות וכן הוא אומר שאתי בחקי כל רבים עמים: (נ) איה. הקם שבועתך בביאת הגואל: (נא) זכור. חרפת עבדיך. שהאחרים יחרפום: (נב) אשר. פי' כי המחרפים הם אויבי השם וטעם עקבות משיחך מגזרת בעקב עשו ועקבותיך לא נודעו והטעם שאחרו פעמיו לבוא כאומרים נשברו עקביו על כן לא בא עתה: (נג) ברוך. הטעם שראה המשורר ברוח הקדש ביאת המשיח על כן נתן תודות לשם ויש אומרים כדרך איוב כי המשכיל יברך השם אע"פ שהאויב יחרפהו יסבול חרפתו. והחכם גדול ספרדי אומר כי הסופר שכתב זה הספר תהלה כתב בסוף הספר ברוך השם שעזרנו לכתבו כולו כדרך הסופרים בדורינו לכתוב באחרונה ברוך נותן ליעף כח: (א) תפלה למשה איש האלהים. לפי דעתי שמשה אדונינו חבר זאת התפלה כי היא על לשון רבים ואין דברי דוד ככה ועוד שהחל ה' מעון אתה ובתורה מעונה אלהי קדם. אמר רבי משה כי מעון מגזרת עין מקום מבט עין והנכון בעיני שהוא ממעון קדשך והיא התקרה העליונה כמו ויהי בשלם סוכו והנה מעונתו כנגד סוכו והטעם כי השמים אינם מעונות לנו באמת רק אתה המעון באמת ודור הולך ודור בא והמעון עומד לא ישתנה טעם אתה עם מלת היית אתה לבדך: (ב) בטרם. הזכיר השמים שהם למעלה מן האדם ועתה יזכיר הארץ ומלת בטרם ישרת בעבור שנים וכן הוא ובטרם תחולל ארץ ותבל וטעם להזכיר ההרים בעבור היותם עומדים כאילו הם קדמונים כמו ומראש הררי קדם וטעם יולדו כי הרוחות יולידום והארץ שהיתה תחת המים בבריאתה ותבל היא היבשה ששם הישוב ורבי משה אמר כי אתה אל תקיף לנצח ולפי דעתי כי אל תאר הוא וככה פירושו בטרם היות הרים והארץ ומעולם ועד עולם אתה אל בעבור שיאמר על בן אדם דכה: (ג) תשב. אתה אל ולא אדם תקיף כי תשב אנוש בימי הזקנה עד היותו דכא: ותאמר שובו בני אדם. אל העפר אשר לקחתם ממנה: (ד) כי. בעיניך. עם בני אדם ידבר השם ואל תתמה בעבור שובו לשון רבים ואחר כן בעיניך כי כן משפ' הלשון זכור ימות עולם בינו כספם נשיכם וגרך וטעם כיום אולי חיית אתה בן אדם אלף שנים ככה יהיו כיום אתמול כי יעבור שהכבר עבר או כמו אשמורה בלילה ועל דרך הפשט' מה טעם לאמר כיום אתמול היה מספיק היום והנו כמו אילו חי אלף שנים ואשר יורה יושר פירושי שיאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה שלא יגיעו לאלף ולפרש אותו ע"ל

דוד

ולא יראה ו' וסי' ולא יראה בך ערות. ולא יראה כי יבא חום. ולא יראה כי יבא טוב. ואל שמעי' הנחלמי. מי גבר יחיה ולא יראה מות. עבים סתר לו: משה איש האלהים י"א אתקריאו איש האלהים וסימ' נמסר במלכים ב' סימן י"ב: תשב ד' קמץ ומלרע וסי' את בני לא תשב שמה. תשב אנוש עד דכא. ה' אלהים אל תשב. בעבור דוד עבדך אל תשב פני. וא' פתח ומלעיל אל תשב פני דבת שבע:

תולדות אהרן חרפו אויביך. סנהדרין צז: תפלה למשה. שם קיא עקידה שער נט כל המזמור: ה' מעון. מגלה כט עקרים מ"ב פי"ז: הרים יולדו. פסחים נד נדרים לט: תשב אנוש. שם שם (חגיגה עז): אלף שנים. סנהדרין צז:

מצודת דוד

שאני. בכל עת אני זוכר וחושב מה הוא הזמן שיש לי בזה העולם הלא הוא כמעט ופן אמות ולא אראה הישועה: על מה שוא. למה בחנם בראת כל בני אדם אם ימות ולא יראה הישועה: (מח) מי גבר יחיה. מי הוא האדם אשר ישאר חי ולא יראה המיתה וימלט נפשו לעולם מן השאול: (נ) איה חסדיך. ר"ל הואיל וכלנו עומדים למיתה איה הם חסדיך שהבטחת לנו בימים הראשונים אשר נשבעת לדוד באמונה להשיב המלוכה לזרעו: (נא) שאתי. מה שאני נושא בחיקי וסובל: אשר חרפו וגו'. וחוזר ומפרש אשר חרפו התאחרות משיחך שמתאחר לבוא: (נג) ברוך ה' לעולם אמן ואמן. ר"ל אמת הוא שהמקום הוא ברוך ומהולל וכפל המלה לחזק: צ (א) תפלה למשה. י"א מזמורים שמכאן עד לדוד מזמור משה אמרם ודוד יסדם בספרו: איש האלהים. ר"ל שהיה נביא: ה' מעון. אתה לנו למחסה בכל דור ודור כמו המדור המגין מזרם וממטר: (ב) בטרם. עד לא ילדו ונבראו ההרים ועד לא חוללת הארץ ותבל ומטרם שהיה העולם ועד סוף ימי העולם בכל עת אתה אל ר"ל חזק ובעל היכולת: (ג) תשב אנוש. אתה משיב את האדם מן רוב אומץ חוזקו אשר יהיה מדוכא ביסורים המחלישים כח ובזה כאלו תאמר לבני אדם שובו מדרכיכם הרעים על כי אין יסורים בלא עון: (ד) כי אלף שנים. ר"ל ע"י היסורים כאלו תאמר להאדם הלא אף אם תחיה אלף שנים הלא יהיה

מצודת ציון

כמו האזינו כל יושבי חלד (לעיל מט): שוא. על חנם וכן שוא שקד שומר (לקמן קכז): (נא) כל רבים עמים. כמו כל עמים רבים: (נב) עקבות. ענין התאחרות וכן לא יעקבם (איוב לז) ע"ש שהעקב הוא אחרית הרגל וסופו: (א) מעון. מדור כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כו): (ב) ותחולל. ענין יצירה כמו הן בעון חוללתי (לעיל נא): ארץ ותבל. כשהם סמוכים יורה ארץ על המקום הבלתי מיושבת ותבל על מקום המיושבת: (ד) ואשמורה. הוא חלק משלשה חלקי הלילה נקראים אשמורה בלשון מקרא: (ה) זרמתם. ענין מרוצת המים כמ"ש כזרם מים (ישעיה כח)

שָׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף׃ ד'
ו בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל ל'
וְיָבֵשׁ׃ ז כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ ס'
נִבְהָלְנוּ׃ ח שַׁתָּ עֲוֺנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ שתה ק' כ'
עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃ ט כִּי כָל־ ל'. ל'
יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ
כְמוֹ־הֶגֶה׃ י יְמֵי־שְׁנוֹתֵינוּ ׀ בָהֶם ל' וחד והגה
שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת ׀ שְׁמוֹנִים ל' כ"כ ו'מ"ל
שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי־גָז ל'. ל'
חִישׁ וַנָּעֻפָה׃ יא מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ ל' וחס' י' מ"ל
וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃ יב לִמְנוֹת יָמֵינוּ ס' ומ"ל
כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב חָכְמָה׃ יג שׁוּבָה ס' מלרע
יְהוָה עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ׃ ב' על כרעס
יד שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה
וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ׃ טו שַׂמְּחֵנוּ ד'. ל'
כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה׃ ל'

מוֹתָא הֵיךְ דְּמִכִין יְהוֹן וּלְעָלְמָא דְּאָתֵי הֵיךְ עִסְבָּא דְּמִתְפָּרְכָא יִתְחַלְּפוּן׃ ו דַּמְיָן עוֹבָדֵיהוֹן הֵיךְ עִסְבָּא דִּי בְּצַפְרָא יָנִיץ וְיִסְגֵּי לְרַמְשָׁא מִתְמוֹלֵל וּמִתְיַבֵּשׁ מִן חוֹרְבָא׃ ז אֲרוּם אִשְׁתֵּיצֵנָא מִן תּוּקְפָּךְ וּמִן רוּגְזָךְ אִתְבְּהֵלְנָא׃ ח שַׁוִּיתָא חוֹבְנָא לְקִבְלָךְ עֲוַיַת טַלְיוּתָנָא קֳבֵל נְהוֹר אַפָּךְ׃ ט אֲרוּם כָּל יוֹמָנָא אִתְפְּנִיאוּ קֳדָמָךְ בְּרוּגְזָךְ שֵׁיצֵינָא יוֹמֵי חַיָּנָא הֵיךְ הֲבַל פּוּמָא דְּכִתָּוָא׃ י יוֹמֵי שְׁנוֹתָנָא בְּעָלְמָא הָדֵין שׁוּבְעִין שְׁנִין מִתְאַלְמִין וְאִין בִּגְבוּרָתָא תַּמְנָן שְׁנִין וְסוּגְעֵיהוֹן לֵיאוּתָא וּשְׁקַר לַחֲיַבַיָּא אֲרוּם עֲדוּ בִּסְרְהוֹבְיָא וְטָיְסִין לְצַפְרָא׃ יא מַן הוּא דְּיָדַע לְאַתְבָא עוּשְׁנָא דְּתוּקְפָּךְ אֱלָהִין צַדִּיקַיָּא דְּדָחֲלִין מִנָּךְ מְשַׁדְּכִין רוּגְזָךְ׃ יב לְמִמְנֵי יוֹמָנָא כֵּן יִתְכַּוֵּן לְהוֹדַע בְּרַם נְבִיָּא דְּלִבֵּיהּ מַבַּע חוּכְמְתָא׃ יג תּוּב יְיָ עַד אֵימָתַי תִּסְגַּפְנָנָא וְתוּב מִן בִּישְׁתָּא דִּי מַלֵּלְתָּא לְמֶעְבַּד לְעַבְדָּךְ׃ יד שְׂבַע יָתָנָא לְעָלְמָא דְּמִתִּיל לְצַפְרָא טוּבָךְ וּנְרַנֵּן וְנֶחְדֵּי בְּכוּלְהוֹן יוֹמָנָא׃ טו שַׂמַּח יָתָנָא הֵיךְ יוֹמִין דְּסַגֵּפְתָּנָא הֵיךְ שְׁנַיָּא דַּחֲמֵינָא

ויבש ח' וסי' ונשתו מים מהים. ואכלה כל סביביה. פריה יקוסס ויבש. אזלו מים מני ים. לערב ימולל ויבש. ראש הכרמל: שמונים ו' מ"ל ופי' בסדר בראשית ובספר שופטים סימן ד': יודע י' מ"ל וסי' בשמואל א' סימן כ"ו: למנות ה' ומ"ל וסי' אשר אם יוכל איש. ויעמוד שטן על ישראל ויסת. הלא אני אמרתי למנות בעם. יואב בן צרויה החל. למנות ימינו כן הודע:

תולדות אהרן ימי שנותינו. שבת פט פסחים לד מ"ק כח חגיגה יא יבמות סו זבחים ויחי עקרים מ"ד פל"ז ב' במזמורים ל לא (בכורים סד): וכיראתך. תענית ח: ונביא. ב"ב יב: כימות. סנהד' לט:

אבן עזרא

דור המבול רחוק הוא: (ה) זרמתם. שב לדבר עם השם כי השמי' תשימ' כמו זרם מים עבר אותם כמו השינה או המעט שישנו שנת עולם: (ו) בבקר יציץ. דור אחר דור וחלף מגזרת חליפות שמלות כדרך אם הרנה ודרשוהו תשלח כוהך יכראון: בבקר. והדור שיציץ וחלף דומה אל הציץ הדל שאין לו כח בו שבערב ימולל ויבש והנה דימה חיי האדם כמו מבקר עד ערב: (ז) כי. כאילו אנפת בנו על כן יכלו ימינו: ובחמתך נבהלנו. כמו ויהל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה: (ח) שתה. וראמת יש לך להתעבר עלינו בעבור עונינו תעניענו מעט מעט. אמר רבי משה כי עונינו עונות עלומינו והנכון בעיני שהוא מגזרת תעלומה על כן למאור פניך: (ט) כי. הנה פי' טעם אשר כלינו באפך שכלינו שנינו כמו הגה כמו והגה מפיו יצא שהדיבור אין לו מעמד כי ברגע דבור המדבר ימלא ואחר כן כאילו לא היה: (י) ימי. אולי יטעון טוען והלא משה חיה ק"כ שנה ואיך הוא יאמר שבעים שנה זה לאות כי משורר היה שמו משה והתשובה ככה .וכל לומר כי גם דניאל ואיוב אינם נודעים והלא יראה בתחלה איש האלהים ובעבור זה הזכיר שאיננו מתעסק בהבלי העולם וככה טעם זה המזמור משה ידבר על לשון כל דור ודור גם דורו כן היה עד היום אולי ה' עבד זאת התפלה לפני התנבאו שהיה בן שמונים שנה וידיו כבדים וטעם בהם דבר גדול יהיה אם היה במספרם שבעים שנה: ורהבם. וימי רהבם הכח והחוזק שהם ימי הבחרות כולם הם עמל ואון: כי גז. שיכרתו מהרה כמו גזי נזרך וזה טעם חיש ונעופה והנה נהיה כעוף נודד ממקומו או ונעופה לשכון ארץ. חשך ארץ עיפתה עושה שחר עיפה או המלה מגזרת עפעף כמו תעופה כבוקר תהיה התעיף עיניך בו ואיננו וכאילו תעופה היו ימינו: (יא) מי. אמר רבי משה כי זה הפסוק קשור עם הבא אחריו והטעם כל איש שהוא יודע עוז אפך וידע למנות ימינו האמת נודע אליו. ונביא הוא כי יש לו לבב חכמה ויפרש כן כמו בנות ללפחד. ומלת הודע כמו הושב כספו ועל זה הדרך או הודע אליו המאתו אשר חטא ולפי דעתי מי יודע מי זה שיוכל לדעת עוז אפך וכפי היראה ממך ככה עברתך על דרך בקרובי אקדש כאשר דרשו קדמונינו במלת וסביביו נשערה מאד: (יב) למנות. כדרך הודיעני ה' קצי תן לנו לב לדעת למנות ימינו והטעם שנדע שמספרם מעט יהיה. ונביא בקרבינו או בנו לבב חכמה והנה נביא כמו ומה נביא לאיש: (יג) שובה. הטעם מחרון אפך כי למעלה כתוב כי כלינו באפך והנחם דרך משל לבן אדם שינחם: (יד) שבענו. אם שבענו חסדך בבקר או נגיל כל היום והטעם אם תעשה עמנו חסד בבחרותינו שתלמדנו הדרך הישרה או נשמח כל ימינו אפילו בזקנה: (טו) שמחנו כימות עניתנו. בתחלואים

רשי

עכשיו המספתם לאותם השנים והבאתם לימים מועטים שאינם אלא כשנת תנומה שסני הדורות שבעים שנה הם. כמו שמפורש בסוף הענין ימי שנותינו בהם שבעים שנה והם חשובים שינה אחת כענין (לקמן קכ"ו) בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים ועל שבעים שנה של גלות בבל נאמר שהיה שבעים שנה: זרמתם. לשון שטיפה. כמו (חבקוק ג) זרם מים. בבקר כחציר יחלוף. הנולד בלילה מת בבוקר לסוף השינה: ואם (ו) בבקר יציץ. מיד חלף ועד בא הערב ימולל ויבש. למה: (ז) כי כלינו באפך וגו'. ועל כל זאת: (ח) שתה עונותינו לנגדך. ואת עלומינו את חטאת נעורינו שמת למאור פניך: עלמינו. נעורינו כמו (שמואל א יז) בן מי זה העלם: למאור פניך. למולך לפניך בהם: (ט) פנו בעברתך. ופנו ונבערו והלכו להם בעברתך: כמו הגה. כדבור המדבר לכלות: (י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה. שנותינו אלה בעונותינו אלה ובעלומינו אלה שבעים שנה הם: ואם בגבורות. ואם הרבה נגברו ימיו שמונים שנה הם: ורהבם עמל ואון. וכל הגדולה והשררה שיש לו לאדם בימים האלה אינם אלא עמל ואון ולמה שהרי כי גז חיש ונעופ' בתוך עברה מהר אנו עפים ומתים: גז. לשון העברה כמו נגוזו ועבר (נחום א) ויגז שלוים מן הים (במדבר יא): (יא) מי יודע עוז אפך. בימים מועטים האלה מי יקנה לו לב לדעת את עוז אפך ליראה אותך: ואתה כיראתך עברתך. כשם שאתה יראוי כן עברתך קשה ונפרע מן החוטאים: (יב) למנות ימינו כן הודע. כאשר בתחלה הודע בעולם את מנין ימינו ארוכים וכיון שנאריך ימים נוכל לקנות לב ונביא בתוכה לבב חכמה. ונביא לשון הבאה. (וי"א למנות ימינו כן כמנין כ"ן שבעים שנה ונמות לפי שישר ימינו שהן מעט כן תייסר אותנו וכן ויודע בהם אופי מחרון אפיך: והנחם. חשוב חסדך. ביום הגאולה והתשועה ונשמחה בכל ימינו. כלומר בכל עניתמו. שמחנו לימות משיחנו כמנין ימות

סוכות) (שופטים ח) (סא"א): (יג) שובה ה'. מחשבה טובה על עבדיך: (יד) שבענו בבקר שהוא בקר לליל הצרה והאנחה והחשיכה: ונרננה הצרו' שעברו עלינו בימינו אלה: (טו) שמחנו כימות

מצודת ציון

כח) והושאל למרוצת השנים: יחלוף. ענין התחדשות כמו יחליפו כח (שם מא): (ו) יציץ. צוית: ימולל. ענין כריתה כמו כי אמילם (לקמן קיח): ויבש. ר"ל וכבר נעשה יבש וכן אתה קוצת ונחמה (ישעיה סד): (ח) עלומינו. מלשון העלם וחסרון ידיעה: (ט) פנו. מלשון פניה: הגה. ענין דבור כמו ולשוני תהגה (לעיל לה): (י) ורהבם. ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג): גז. ענין כריתה ותלישה כמו גזי נזרך (ירמיה ז): חיש. מהר כמו חושה לעזרתי (לעיל)

מצודת דוד

בעיניך כיום אתמול כאשר יעבור כי אחר שעבר הזמן מה לו אם היה זמן מרובה או זמן מועט הלא הלך לו ואיננו: ואשמורה בלילה. וכמו משמרה אחת ממשמרות הלילה כי לאחר שעברי הזמן משמר אחד ואלף שנים לאחת תחשב: (ה) זרמתם. מרוצת חייהם המה כחלום השינה כי בהקיצו אין דבר מדברי החלום כן אין ממש בחיי האדם: בבקר. ר"ל בימי הנעורים לבד מחדש ומחליף כח כחציר הזה שרק בעוקר יחליף כח: (ו) בבקר יציץ. אם בבקר יציץ ומחליף כח הלא לערב בימי הזקנה ימולל ויבש ודומה הוא לחציר הנתייבש אחר שזרחה החמה עליו כל היום: (ז) כי כלינו. עתה ידבר על לשון בני הגלות בבל שיאמר אם המה בשלוה כל שכן אנחנו אשר כלינו באפך שאנפת בנו על עונותינו: ובחמתך. הוא כפל במ"ש: (ח) שתה. שמת עונותינו נגדך לזכור בהם ולפרוע עליהם גמול: עלמינו. הסגיאות שהמה נעלמים מאתנו תשימם מול מאור פניך לזכור גם בהם ולשלם גמול עליהם: (ט) פנו. הלכו להם בעברה וזעם הבאה מעמך: כלינו. אנחנו בעומתינו גורמים כליון שנותינו להיות נמשך זמן דבור בעלמא: (י) בהם. במספרם יהיו שבעים ש ה: ואם בגבורות. ואם בהתגברות כח הטבע יהיו שמונים שנה: ורהבם. אף התוקף והאומץ של השנים ההם המה יגעים וצער: כי גז. לפי שלא יא היכו ימי האומץ כי מהר יוכרת ויעוף א"כ האומץ שהיה בתחילה גרמה להוסיף הצער בהעדרו: (יא) מי יודע. בימים מועטים כאלה מי יוכל לדעת חוזק אפך על מה היא ולהיות נשמר ממנה: וכיראתך. כאשר יראתך נעלמה מלדעת איך נירא את ה' כן נעלמה עברתך מלדעת על מה אתה מתמלא עברה וחמה כי אין להשיג בימים מועטים כאלה: (יב) למנות. לפי מנין ימינו שהם קצרים כן הודע נא דרכיך ר"ל לפי ערך מעט השנים כן תרבה לנו

רש"י: ימות שעניתנו בגליות וכמנין שנות אשר ראינו רעה: (יז) ויהי נועם ה' אלהינו. שכינתו ותנחומיו: ומעשה ידינו כוננה עלינו. לשון תחינה הוא. כוננה כמו שמרה שפטה: כוננהו. כונן אותו. ושני פעמים ומעשה ידינו כוננהו א' על מלאכת המשכן שבירכן לישראל והתפלל שתשרה שכינה במעשה ידיהם במשכן ואחת שתהא ברכה במעשה ידיהם:

(א) יושב בסתר עליון. מי שהוא חוסה בסתר כנפי השכינה הוא יתלונן בצלו שהקב"ה מגין עליו הרי משה רבינו זה משיא את בני האדם לחסות בכנפי השכינה: יושב בסתר עליון. כמו (שיר ב) בצלו חמדתי וישבתי: שדי. לשון חוזק: (ב) אומר לה' מחסי. הוא ומצודתי והכל ילמדו ממני ולמה אני אומר כן: (ג) כי הוא יצילך מפח יקוש וגו'. לכל אחד ואחד הוא אומר יושב בסתר עליון: (ד) באברתו. כנף: יסך. יסוכך: תחסה. תתכסה: צנה וסחרה. הוא צנה המקפת את האדם קרוב לארבע רוחותיו: סוחרה. לשון סחור סחור: (ה) לא תירא. אם תבטח בו: מחץ יעוף יומם. שד המעופף כחץ: (ו) מדבר וקטב. שמות שדים הם. זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרים: ישוד. ישודד: (ז) יפול מצדך אלף. ל' חנייה כמו (בראשית כ"ה) על פני כל אחיו נפל. מצדך. משמאלך יחנו אלף שדים ואליך לא יגשו להזיק: (ח) ושלמת. כליון: ולמה. (ט) כי אתה. אמרת: ה' מחסי. והרי זה מקרא קצר: עליון שמת מעונך. את הקב"ה שמת מעון מבטחך: (י) לא תאנה. לא תקרה וכן והאלהים אנה לידו (שמות כא): (יב) פן תגוף. פן תכשל וכן כל לשון נגיפה אציפי"ר בלע"ז:

אבן עזרא: בתחלואים ובדאגות: (טז) יראה. שיראה עזר השם להם כי הוא חפץ בם: (יז) ויהי. טעם כוננה עלינו לתקן סבות ועלילות שלא יהיה טורח להם ועמל בכל מעשיהם וטעם כוננהו שיהיה שלם על דרך אם ה' לא יבנה בית: (א) יושב בסתר עליון. יתכן שגם זה המזמור למשה או לאחד מהמשוררי' והוא אומר לעבד השם שמעני אתה יושב בסתר עליון שהוא השם ומלת בסתר סמוכה כמו בצל שדי יתלונן כי הטעם כפול כמשפט: (ב) אומר לה'. בעבור ה' כמו ואמר פרעה לבני ישראל וזה פירושו אומר לך בעבור ה' שהוא מחסי ומצודתי והוא אלהי שאבטח בו והטעם דבק כי הוא כאומ' אני נסיתי זה ואני אהיה לך ערב: (ג) יקוש. פעול יקושתי לך או תאר כמו עבוס וסמך דבר אל הוות שהוא הוה פתאום: (ד) באברתו. והטע' כנשר יעיר קינו והטעם שימלט מהפח ומהדבר ויתכן היות הפח החרב ע"כ מלת סוחרה וצנה כמו סחרו אל ארץ תרגום סביב והנה הטעם כי אמונת השם תסובבהו ותצרהו: (ה) לא. מפחד לילה. מקורות לילה ולא מקורות היום שיעופו כחצים כאשר יפרש: (ו) מדבר. כי רוב הדבר בלילה היא אם היתה הסבה קור ואם מחום יהיה ביום לצהרים. וקטב כמו דבר והטעם כריתה אהי קטבך שאול וטעם ישוד שישוד הרוחות ובא בשורק כמו ירון ושמח ויש אומרים כי ישוד מגזרת שדים: (ז) יפול. הזכיר כי לא השם יסתירהו והוא יראה שיפלו לימינו ושמאלו רבים כבא הדבר וזה טעם אליך לא יגש: (ח) רק. טעם שלומת רשעים כי השם הביא עליהם דבר לשלם להם כפעלם: (ט) כי. דברי המשורר לעבד ה' כי אתה העבד ה' שהוא מחסי עליון שמת מעונך והוא לעולם למעלה. ע"כ: (י) לא תאונה. סבוב כדרך אנה לידו: רעה. הם התחלואים: באהלך. דרך משל כמו ופסח ה' על הפתח: (יא) כי. לך. בעבורך כמו אמרי לי אחי הוא: (יב) על. כאילו ישאונך על כפים. וי"ו תגוף בעבור הרגל על דרך כי עם אבני השדה בריתך: (יג) על. כדרך וחית השדה השלמה לך

טז יִרְאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ
עַל־בְּנֵיהֶם׃ יז וִיהִי ׀ נֹעַם אֲדֹנָי
אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה
עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ׃

צא א יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל
שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃ ב אֹמַר לַיהוָה מַחְסִי
וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ׃ ג כִּי
הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת׃
ד בְּאֶבְרָתוֹ ׀ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו
תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃ ה לֹא
תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃
ו מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד
צָהֳרָיִם׃ ז יִפֹּל מִצִּדְּךָ ׀ אֶלֶף וּרְבָבָה
מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ׃ ח רַק בְּעֵינֶיךָ
תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃
ט כִּי־אַתָּה יְהוָה מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ
מְעוֹנֶךָ׃ י לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה
וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃ יא כִּי
מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־
דְּרָכֶיךָ׃ יב עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־
תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃ יג עַל־שַׁחַל

מסורה: ב' והגיתי; ל'. ל'; ל"ב; ו' מ"ל; י' לירי; ל'; ל'; ל'וחד אכרתו; ט'רסי'כלי ס' ל'; ח'; ל' חד ישור; ל'; ס'; ג' חס'כלים' ו; ל'; ל'וחד וכגע; ל'

תרגום: בִּישְׁתָּא׃ טז יִתְחֲמֵי לְעַבְדָךְ עוֹבָדֵי נִסָּךְ וְשִׁבְהוֹרָךְ עַל בְּנֵיהוֹן׃ יז וִיהֵי בְּסִימוּתָא דְגַן עֵדֶן מִן קֳדָם יְיָ עֲלָנָא וְעוֹבָדֵי יְדָנָא מִנֵיהּ יִתְקְנוּן׃ א דְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ בְּרָזָא עִלָּאָה בְּטַלַל עֲנָנֵי יְקָרָא דְשַׁדַּי יְבִית׃ ב אֲמַר דָּוִד אֵימַר לַיְיָ רוּחְצָנִי וְכַרְכִּי תוּקְפִּי אֱלָהִי אֶתְכְּלֵי בְּמֵימְרֵיהּ׃ ג אֲרוּם הוּא יְפַצְנָךְ שְׁלֹמֹה בְּרִי מִפַּחָא וְתַקְלָא מִמוֹתָא וְאִתְרַגוּשְׁתָּא׃ ד בְּטַלַל שְׁכִנְתֵּיהּ יַטְלֵל עֲלָךְ וּתְחוֹת טְלַל יְקָרֵיהּ תִּתְרְחֵץ תְּרִיסָא וַעֲגִילָא הֵימְנוּתֵיהּ׃ ה לָא תִדְחַל מִן דְלוּחָא דְמַזִּיקֵי דְאָזְלִין בְּלֵילְיָא מִן גִּרְרָא דְמַלְאַךְ מוֹתָא דְשָׁדֵי בִּימָמָא׃ ו מִן מוֹתָא דִי בְקַבְלָא מְהַלֵּךְ מִסִּיעַת שֵׁידִין דְמְחַבְּלִין בְּטִיהֲרָא׃ ז תִּדְכַּר שְׁמָא דְקוּדְשָׁא יִפְּלוּן מִן סְטַר שְׂמָאלָךְ אַלְפָא וְרִבְבוּתָא מִן יְמִינָךְ לְוָתָךְ לָא יִקְרְבוּן לְמִנְזָק׃ ח לְחוֹד בְּעֵינָךְ תְּהֵי מִסְתַּכַּל וְהֵיךְ מִתְגַּמְרִין רַשִׁיעֵי תֶּחֱמֵי׃ ט עֲנֵי שְׁלֹמֹה וְכֵן אֲמַר אֲרוּם אַנְתְּ הוּא יְיָ רוּחְצָנִי בְּמָדוֹר עִלָּאָה שַׁוִּיתָא בֵּית שְׁכִנְתָּךְ׃ י אָתִיב מָרֵי עָלְמָא וְכֵן אֲמַר לָא תְאָרַע לָךְ בִּישְׁתָא וּמַכְתָּשָׁא וּמַזִּיקַיָא לָא יִקְרְבוּן בְּמַשְׁכְּנָךְ׃ יא אֲרוּם מַלְאָכוֹי יְפַקֵּד עֲלָךְ לְמִטְרָנָךְ בְּכָל אוֹרְחָתָךְ׃ יב עַל הוּכְפֵּיהוֹן יִטְלוּנָךְ דִלְמָא תִתְקַל בְּיִצְרָא בִישָׁא דְמַתִיל לְאַבְנֵי רַגְלָךְ׃ יג עַל גּוּר בַּר אַרְיָון וּפִתְנָא

מזמור

יראה י"ג וסים' נמסר בסדר בא ובסיפרא סים' פ"ד : ונעשה י' בקריא'וסי' נמסר במלכים א' סימן ז' : ישב כל סיפרא חס' במ"ב מ"ל וכימן יושב בשמים ישחק . ואתה קדוש יושב תהלות ישראל : הדכה דר מן ט' רפין בליש וסים' נמכר בתהלים סימן ס"ב : לא תירא ח' בקריא' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן ג' : תביט ה' וסים' נמכר בסדר וירא אליו ה' : ושלמת ג' הס' כליש' בקריא' וסי' אנכי שלמי אמוני ישראל . באו

תולדות אהרן יראה. קדושין ס) : ויהי נועם. הקדמת עקרים זוכר יהרו : עקידה שער ס כל המזמור : יושב בסתר. כוטה ט שבועות טו (סכה ח עירובין כו) : ומצודתי עקרים מ"ד פכ"ב : מצדך אלף. ברכות ו יומא נג שבועות טו : ה' מחסי . שבועות טו : לא תאונה. ברכות נה סנהדרין קג זוכר ויגלה : ונגע. שבועות טו : כי מלאכיו . תענית יא חגיגה טז סנהדרין קג זוכר ויגלה : על שחל. תענית יא סנהדרין קג :

מצודת דוד

חכמה לדעת הכל במ עם זמן ואז נביא גם אנו לבב הכמה ר"ל אם תתן בנו הרבה חכמה אז נחשוב לתור ולחפש בה נבוא אל הוכן עומק הדבר : (יג) שובה ה'. שוב מחרון אפך עד מתי תתרה עוד : והנחם. השוב על עבדיך מהרעה אהרת להיות מרולה להם : (יד) בבוקר. בכל בוקר : ונרננה. בהודות והלל : ונשמחה וגו'. כי תשוב להיטיב לנו בעבור רוב ההודאה והלל וכן יהיה הולך וחוזר הלילה כל הימים : (טו) כימות. כמנין הימים אשר ענית אותנו וכפי השנים אשר ראינו רעה וכפל הדבר במ"ש : (טז) יראה. פועל ידיך יהיו נראים אל עבדיך וגם על בניהם אחריהם תהיה ההדר מעמך : (יז) ויהי נועם. נעימות ה' יהיה עלינו : כוננה עלינו . הכן עלינו להיות מתוקן בידינו ולא יארע לנו הקלה בעת נעשה את המעשה : כוננהו. הכן את המעשה ההיא שלא יארע בה הקלה והפסד מה : **צא** (א) יושב וגו'. אמר בל' קריאה אל מול היושב אתה היושב בסתר עליון ר"ל המתבודד בעבודת ה' ובעיון בסתרי תורתו : בצל וגו'. אתה המתלונן וכו' וכפל הדבר במ"ש : (ב) אומר לה'. אומר אני לך ב עבור ה' אשר הוא מחסי וכו': (ג) כי הוא יצילך. אשר הוא יצילך מכח הלוכד ומדבר המשבר : (ד) באברתו. בכנפיו יסוכך ויגן עליך : אמתו. אמונת הבטחתו היא כצנה וסוחרה : (ה) לא תירא. על כי יסוך עליך לא תירא מכהד : (ו) מדבר. מן המזיק דבר ההולך באופל : מקטב. מן המזיק קטב השודד נפשות בעת צהרים : (ז) יפול. אף אם בעת הדבר יפלו אנשים רבים מצדך ומימינך ומ"מ אליך לא יגע הדבר ההוא ולא יזיק לך : (ח) רק וגו'. מיתת האנשים תביט רק בעיניך ותראה תשלומין הרשעים הנופלים אבל לא יגעו בך לרעה : (ט) כי אתה. כאשר תאמר אתה ה' מחסי ועל אל עליון הפים מעונך ר"ל תבטח בו כאדם הבוטח במדורו להכות בו מזרם וממטר : (י) לא תאונה . אז לא תזדמן לך רעה : ונגע וגו'. כפל הדבר במ"ש : (יב) על כפים . המלאכים ההם ישאו אותך

מצודת ציון

(לעיל לח) : (יב) ונביא . מל' הבאה : (טז) והדרך . מל' הדר ויופי : (יז) נועם . ענין מתיקות ועריבות כמו ולהם הפרים ינעם (משלי ט) : (א) יתלונן . ענין התמדה וכן צדק ילין בה (ישעיה א) : (ב) ומצודתי . ענין מבצר חזק : (ג) מפח . מרשת : יקוש . מלשון מוקש : הוות . ענין שברון כמו הוה על הוה (יחזקאל ז) : (ד) באברתו . בכנפיו : צנה . דומה הוא למגן : וסחרה . נבוש מברזל מסבבת הגוף כחיר כהור : (ו) באפל . בחשך : מקטב . נקרא כן מענין כריתה כמו אהי קטבך שאול (הושע יג) : ישוד . מל' שדידה וגזלה : (ט) מעונך . מלשון מעון ומדור : (י) תאונה . ענין הזדמנות כמו והאלהים אנה לידו (שמות כא) : (יא) לך . עליך : (יב) תגוף . ענין הכאה כמו ונגפו אשה הרה (שם) : (יג) שחל . שם מבמות האריה : ופתן . מין נחש : כפיר . ארי בחור

וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין׃ יד כִּי
בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־
יָדַע שְׁמִי׃ טו יִקְרָאֵנִי ׀ וְאֶעֱנֵהוּ
עִמּוֹ־אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ׃
טז אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ
בִּישׁוּעָתִי׃

צב א מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת׃
ב טוֹב לְהֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ
עֶלְיוֹן׃ ג לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ
וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת׃ ד עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־
נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר׃ ה כִּי שִׂמַּחְתַּנִי
יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן׃
ו מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה מְאֹד
עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃ ז אִישׁ־בַּעַר
לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת׃
ח בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים ׀ כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ
כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־
עַד׃ ט וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה׃
י כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ ׀ יְהוָה כִּי־הִנֵּה
אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי
אָוֶן׃ יא וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי
בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן׃ יב וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי
בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי׃

תבעוט תרמוס אריא
וחורמנא: יד מטול די במימרי
אתרעי ואשזבניה אשגבניה
מטול דידע שמי: טו יצלי
קדמי ואנא עני יתיה עמיה
אנא בעקתא אפצניה
ואיקרניה: טז אוריכות יומין
אסבעניה ואחמניה בפורקני:
א שבחא ושירא די אמר
אדם קדמאה על יומא
דשבתא: ב טב לאודאה
קדם יי ולשבחא שמך עלאה:
ג לתנאה בצפרא טובך
וקושטך בלילון: ד על
פום כנרא דעשרתי נימין
ועל פום נבלא עלי רננת
כנריא: ה ארום אחדיתני
יי בעובדך בעובדי אידך אבוע:
ו כמה רברבין עובדך יי לחדא
עמיקין מחשבתיך: ז בר נש
שטיא לא ידע וכסילא לא
יתביין ית דא: ח כד מתלבלבין
רשיעיא היך עסבא ונצצין
כל עבדי שקר ועתיד
דישיצינון אלהא עד עלמא:
ט ואת רמא ועלאה בעלמא
הדין יי ואת רמא ועלאה
לעלמא דאתי: י ארום הא
בעלי דבבך יי ארום הא בעלי
דבבך יהובדון לעלמא דאתי
מתפרשין מן סיעתהון דצדיקיא כל עבדי שקר: יא תקפתא היך רימנא תוקפי רביתא
יתי במשח רבותא רטיבא דזית עבוף: יב ואסתכלת עיני באובדנא דמעיקי

רשי

(א) מזמור שיר. של לוים (נביאים): ליום השבת. שאומרי' אותו בשבתות והוא מדבר בענין העולם הבא שכולו שבת: (ג) להגיד בבקר חסדך. בעת הגאולה: ואמונתך בלילות. ובעוד צרת הגלות להאמין בך שתשמור הבטחתך כל זה נאה וטוב: (ד) עלי עשור ועלי נבל. כנור של עשרה נימין: (ז) איש בער לא ידע. את האמור למטה: (ח) בפרח רשעים כמו עשב. אינם יודעי' שהפרחת' אינה אלא להשמידם עדי עד שמשלם לשונאיו על פניהם להאבידם: (ט) ואתה מרום בכל משפטיך ידך על העליונה שהכל מצדיקים עליהם את דינך: (יא) בלותי בשמן רענן. לבלותי בשמן של שררה: בלותי כמו (במדבר טו) בלול בשמן: (יב) בשורי. בשונאי כמו בשוררי: בקמים עלי מרעים. על הרשעים הקמים עלי שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יועילו לכלות אותנו. שכך שמעתי:

צדיק

אבן עזרא

אפילו תדרוך עליהם ותרמסם לא ירעו לך: (יד) כי. אלה דברי השם למלאכים וזאת היא המצוה שצוה בעבורך שאמר להם כי זה עבדי כי חשק ואפלטהו אשגבהו שלא יוכל האויב להרע לו בעבור שהוא יודע סוד שמי: (טו) יקראני. ובעת שיקראני בשמי ובבא הצרה על אנשי דורו כפי גזירותי אני אהיה עם עבדי. ואחלצהו ואכבדהו שלא יצטרך לזולתי: (טז) ארך. מספר ימיו אמלא והפרד כבודו מעל גופו אראהו בישועתי הטעם שיהנה מזיו שכינה וזאת היא ישועת השם באמת או רמז לימות המשיח: (א) מזמור שיר ליום השבת: לא הזכיר שם המשורר וטעם ליום השבת שיזמרו בו זה המזמור והעד הבא אחריו: (ב) טוב להודות. באמונת הלב ולזמר בפה ובגרון: לשמך עליון. שהוא עליון על כל השמו' או להודות בלשון ולזמר בכינור והעד עלי עשור: (ג) להגיד. ללמד לאחרים חסדך להודיעם: ואמונתך בלילות. כדרך קדמו עיני אשמורות חצות לילה אקום להודות לך: (ד) עלי. אלה כלי ניגונים והגיון נועם השיר או שם כלי הניגון: (ה) כי. בעבור היות נשמת המשכיל בששת ימי המעשים מתבודדת בעסקי העולם ע"כ היא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ונפלאותיו על כן: כי שמחתני ה' בפעלך. על דרך שנו' השמטה שישמעו כל התורה למען ילמדו ויראו והטעם כי שמחתני בדעתי כל מעשיך שהם ישרים: (ו) מה. ולא יכולתי לחקרם כי גדלו ממני מחשבותיך. מאד עמקו והנה גדלו כמו גבהו שהשלמעל' מעלה והפך זה עמקו והכל כנגד האדם: (ז) איש. ראיתי כי איש בער לא ידע מעשיך וכסיל הטעם כפול: (ח) בפרוח. הם המצליחים בארץ וטעם להשמד' זאת היא אחריתם כמו יחד כסיל ובער יאבדו כאשר פירשתי או שהשם ישלם טוב לרשע בעולם הזה על טובה שעשה להאבידו באחריתו ככתוב בתורת השם: (ט) ואתה. השם. מרום תחת תואר או הוא חסר בית והטעם כי אתה מרומם שיבין הבער סודך: (י) כי הנה אויביך. פעמים כי שמע המשכיל מה שקרה לרשעים גם ראה כן בימיו פעמים רבות כי אויבי השם סופם לאבדון: (יא) ותרם. אמר ותרם כנגד ואתה מרום וטעם כראם שקרניו גבוהות מאד: בלתי בשמן רענן. שמן המור רענן קרן ראשי בלול: (יב) ותבט. בשורי. תאר כמו וסורי בארץ יכתבו מגזרת שוררי וטעם ותבט שראה בעיניו נקמתו מאויביו הרשעים הנמצאים

ימי השלם. ושלמת רשעים תראה: תדרך ה' וחס' וסים' נמסר בסדר עקב ובריש יהושע: ותנין ח' בליש' וסים' כי ידבר אליכם פרעה. וישלך אהרן את מטהו. ביום ההוא יפקד. ואצאה בשער הגיא. הים אני אם תנין. מחוללת תנין. תרמס כפיר ותנין. אכלני הממני: בלילות ד' ומ"ל וסי' להגיד בבקר חסדך. על משכבי בלילות. העמדים בבית ה'. מפחד בלילות: ידע י"ב בקריא' וסים' אל אלהי' ה' הוא יודע. וישבע עוד דוד ויאמר. ויאמר דוד לאחימלך. כי בטרם ידע הנער. ותברו קרא אבי. לכן ידע עמי שמי. ויאמרו השרים אל ברוך. ויוחנן בן קרח אמר. ויאמר צדקיה אל ירמיהו. יכבדו בניו ולא ידע. תבואהו שואה לא ידע. אך בצלם יתהלך איש. איש בער לא ידע וכסיל לא. כי תאמר הן לא ידענו. נבהל להון איש. שומר מצוה לא ידע דבר רע ב' בפסוק. כי גם לא ידע האדם את עתו כדגי'. והסכל ירבה דברים

תולדות אהרן אנכי בצרה. תענית טז (תענית סה): ארך ימים. סנהדרין קג עקידה שער נד זוכר תרומה: עקידה שער לט כל המזמור: ליום השבת. ר"ה לא סנהדרין לז תמיד לג (ברכות ח): להגיד בבקר. ברכות יב: עלי עשור. ערכין יג: עלי הגיון. ערכין כא: כי שמחתני. זוהר בראשית: איש בער. עקריםמ"ד פ"ב: כפרוח. זוהר אחרי וקדושי: ואתה מרום. (ברכות יד): בקמים. עקידה שער כה:

מצודת ציון

כמור: ותנין. מין נחש: (יד) אשגבהו. ענין החזקות: (טו) אחלצהו. ענין הוצאה והליצה: (ד) הגיון. ענין דבור: (ז) בער. בוטה כבהמה והוא מל' אנחנו ובעירנו (במדבר כ): (ח) ויציצו. יפריחו: (יא) כראים. שם חיה ראם: בלותי. מל' בלילה ועירבוב: רענן. ענין לחות ודשן כמו והיה עלהו רענן (ירמיה יז): (יב) בשורי. ענין הבטה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד):

יבנה

מצודת דוד

על כף ידם ולא יעזבוך ללכת בארץ רגלי כי פן תכה רגליך באבן המוטל בארץ והוא משל על גודל השמירה וההשגחה: (יג) תדרוך. תרמוס. עליהם ברגליך ולא יזיקו אותך: (יד) כי בי חשק. כה יאמר ה' הואיל וחשק בי לכן אפלטהו מן החיות הממיתים: כי ידע שמי. הואיל והוא יודע ומכיר שמי להיות חרד מפני:

(טו) יקראני. לכן כאשר יקרא אלי אענה אותו: עמו אנכי בצרה. בעת בוא צרה בעולם אהיה עמו להצילו ממנו: אחלצהו. אוציא אותו מן הצרה ועוד ארבה כבודו: (טז) אשביעהו. יהיה שבע מהם לגודל הריבוי: ואראהו. בעיניו יראה בימיו תשועת ה': צב (א) ליום השבת. המזמור הזה הוקבע לזמר על הדוכן בשבת: (ב) טוב להודות לה'. טוב וישר לנו להודות לה' ולזמר לשמך העליון על כל: (ג) בבוקר. בכל בוקר: ואמונתך. קיום הבטחתך נגיד בכל הלילות: (ד) עלי עשור. נזמר על כלי נגון בעלת עשרה נימין: עלי הגיון בכנור. על השיר שבדבור הפה מנגן בכנור לבסם הקול כדרך המנגנים: (ה) בפעלך. במעשה הנסים שעשית לי: במעשי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ו) עמקו. הם דברים עמוקים ואין להבינם: (ז) איש בער וגו'. וחוזר ומפרש וכסיל לא יבין את זאת והיא האמורה למטה: (ח) בפרוח. במה שהרשעים מפריחים: כמו עשב וגו'. לא יבין אשר הכוונה היא להשמידם עד עולם כי משלם להם מעט שכר לדחותם לטרדם מעוה"ב: (ט) ואתה. כי אתה מרום לעולם ובכל עת ידך על העליונה ואם לא תפרע מהם בחייהם תפרע מהם אחרי מותם: (י) כי הנה וגו'. וחוזר ומפרש כי הנה אויביך יאבדו ר"ל האבדון נכון בידם וימק בברם ויתפרדו עצמותם: (יא) ותרם. אבל קרני תרומם כקרני הראם: בלותי. אהיה נבלל בראשי בשמן לח ודשן והוא משל על רבוי התענוג: (יב) ותבט עיני. עיני תראה הנפלה באויב המביט בי בעין רעה: בקמים. בעת יקומו עלי מרעים תשמענה אזני מה שמפלה לשמוע והוא אבדן המרעים

(יג) צדיק כתמר יפרח וגו'. כתמר לעשות פירות וכארז בלבנון להחליף גזעו: (יד) שתולי'. יהיו הצדיקים בבית ה': (טו) ינובון. יצמחון: דשנים. שמנים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר ה': (א) ה' מלך. יאמרו לעתיד: אף תכון תבל. במלכו תשמח הארץ: (ג) נשאו נהרות ה'. לשון צעקה וקובלנא הוא זה אהה ה' הנה האומו' השוטפים כנהרות נשאו קולם יהמיון ואת דוך עמקי נכאיהם ישאו ויגביהו תמיד להתגאות נגדך. כל לשון דכא לשון עומק ושפלות: (ד) מקולות מים רבים וגו'. ידעתי אני כי יותר מקולות המים הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירי משברי הים הזה אתה אדיר במרום ה' וידך תקיפה עליהם: (ה) עדתיך. שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קודש: נאמנו מאד לביתך ולאורך ימים הוא מצפה להם ואע"פ שארכו הימים נאמנים הם לה' מאד: נאוה. כמו (לעיל עט) נאות אלהים לשון נאוה ותדע שכל נאוה שבמקרא אינן מפקין אל"ף לפי שהם לשון נוי וזה מפיק אל"ף: (א) הופיע. הראה וגלה לנו את

עולתה ג' וסימ' חרשתם רשע. תמים אתה בדרכיך. צורי ולא עלתה בו כן כתיב: לבש לבש חד מן מלין דאינון תאומי' וסי' נמסרה במסרא רבתא במערכת אות התי"ו בערך תאם: נשאו י' וסימ' בכדר מטות ובשמואל ב' סימן י"ח: מקלות ו' כתובין כן חס' ו' קדמא וסימ' הקלות יחדלון. ויחדלו הקלות. הלא קציר חטים. מקלות מים רבים. בעשותו למטר חוק. מי פלג לשטף תעלה. וד' כתיב חסר דהס' וסימ' בסוף סדר וארא: לארך ימים ג' וסימ' ושבתי בבית ה': עדותיך נאמנו. למה לנצח תשכחני: הופיע ג' וסימ' הופיע מהר פארן. מציון מכלל יופי אלהים. אל נקמות ה' וא' והופיע אור עיננו: עתק ד' וסימ' יצא עתק מפיכם. הדברות על צדיק עתק. תדברו בצואר עתק. יביעו ידברו עתק. וא' עתק נקוד בצירי

יג צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה: יד שתולים בבית יהוה בחצרות אלהינו יפריחו: טו עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: טז להגיד כי ישר יהוה צורי ולא עלתה בו:

צג א יהוה מלך גאות לבש לבש יהוה עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: ב נכון כסאך מאז מעולם אתה: ג נשאו נהרות יהוה נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים: ד מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יהוה: ה עדתיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש יהוה לארך ימים:

צד א אל נקמות יהוה אל נקמות הופיע: ב הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים: ג עד מתי רשעים יהוה עד מתי רשעים יעלזו: ד יביעו ידברו עתק

ג'. נ"ט
ל'
ל' מ"ל ל'. ל'
עולתה ק'
יב' ובפסוק
י"א
ב'
ל'. ו' כתיב כן
ל' מפי' א'
ג'
ל' וחד והופיע
ד'

ד בקימין עלי לאבאשא שמען אודני קל תבירהון: יג צדיקא היך דקלא יבלבל פרין היך ארזא בלבנן יסגא ויעביד שרשין: יד בנוי יהון שתילין בבית מקדשא דיי בדרת בית אלהנא יבלבלון: טו תוב כאבהתהון יעבדון בנין בשיבו דהנין ורטיבין יהון: טז מטול דיחוון דירי ארעא ארום תריץ יי תקפי ולית עולתה ביה: א יי מליך גיותנותא אלבש אלבש יי עושנא ואזדרז לחוד תקיף תבל דלא תזדעזע: ב מתקן כורסיך מן לקדמין מן עלמא את אלהא: ג זקיפין נהרותא יי זקיפין נהרותא קלהון בשירתא יקבלון נהרותא אגר שבחיהון: ד מן קלן דמיין סגיען ממשבחיא תבירי ימא רבא משבח בשמי מרומא דיי: ה סהדותך קשיטין לחדא לבית מקדשך יאין וקדישין יי לאוריכות יומין: א אלהא מרי פורענותא יי אלהא מרי פורענותא הופע: ב אתנטל דין ארעא אתיב גומלא בישא על גיותנא: ג עד אימתי רשיעיא יי עד אימתי רשיעיא יתבון בשלותא: ד יבועון וימללון גדופין אמרין מלין

הנמצאים עמו וככה תשמע אזנו באויביו שאינם נמצאים. ובעבור שהזכיר בקמים עלי פירש כי הם מרעים והבי"ת ישרת בעבור אחר כאילו כתוב במרעים: (יג) צדיק. הגיד כי אויבי השם ואויביו יאבדו ואויבי השם הם אויביו כדרך הלא משנאיך ה' אשנא אמר הפך זה צדיק כתמר שהוא עומד שנים רבות ואמר רשעים שהם רבים וצדיק כי הם מעטים והמשילו בעץ נותן פרי הדר גם יפרח וישגא כעץ החזק בלבנון והוא הארז והמשיל הרשעי' לעשב ולציץ השדה שאינו עומד כ"א מעט: (יד) שתולי'. הטוב מהצדיקים שתול בבית השם והם הכהנים והמשוררים יראה פרחם בחצרות השם חוץ בית השם עד שיריחו כל הבאים לעבוד' השם ולתפילה: יפריחו. יוציאו פרח: (טו) עוד. והזקנים מהם שגבר עליהם היבושת עבודת השם תדשנם כדרך ולא נס לחה: (טז) להגיד. עד שיגידו כל האדם כי השם ישר ויתן טוב לטובי': ולא עולתה בו. כהאבידו הרשעי': (א) ה' מלך גאות לבש. בעבור היות משפט המלכי' ללבוש בגדי מלכות אמר דרך משל כי השם גאות לבש פועל עבר כמו אהב וכאשר לבש השם העוז התאזר כמתאזר להראות כחו ותהיה מלת עז משרתת עם לבש ועם מלת התאזר. וטעם אף תכון תבל כי בגאות השם וכחו עמדה בתוך הגלגל הגדול כנקודה בתוך עגולה ולא תמוט: (ב) נכון. ובעבור שהזכיר הארץ כי היא העומדת בכח השם ועל הונקה שהיא הנקודה האמצעית והיא בעצמה נקודת כסא הכבוד שהיא קו הסובב על כן נכון כסאך מאז ובעבור שהזכיר כי כסאו עומד אמר ומעולם אתה קדמון ואין ראשית לך כאילו אמר מעולם אתה יושב על הכסא: (ג) נשאו. אחר שהזכיר הארץ והשמים הזכיר הימים והנהרו' שהם הולכי' תמיד זה הוא נשאו נהרות קולם: דכים. הם המשברים והטעם שוה כי אחר היותם דכים ישאו בחפץ הבורא בשלוח מלאכיו שהם הרוחות. (ד) מקולות מים רבים. יותר מקולות מי' רבים שהם אדירי' שהם משברי ים יותר אדיר השם במרום וזה לאות כי לגלגלים קולות וכן כתוב ביחזקאל כקול מים רבים ואלה הקולות לא ישמעו החרשים כאשר לא יביטו העורים מעשה השם נוראים: (ה) עדותיך. כדרך השמים מספרים כבוד אל כי יותר נאמנים הם עדיך שהם עדות מעדות השמים והארץ והים על כן הוסיף מאד והטעם כי עדות אלה הנוראים הנאמנים ועדותיך יותר וטעם לביתך שהוא כנגד כסא הכבוד מרום מראשון מקום מקדשינו: לאורך ימים. בעבור כי כסא הכבוד עומד לנצח או תפלת המשורר שיאריך בית השם ימים רבים: (א) אל נקמות ה'. שנוי כאשר ראינו שאתה תקיף בנקמותיך עשה כן פעם אחרת: (ב) הנשא. כנגד גאים: (ג) עד. שנוי כאשר ראינו זה במקומות שונות או בעתים שונים: (ד) יביעו ידברו. דבר עתק: יתאמרו. יתרוממו כנגד את ה' כאמרת בראש אמיר שהוא הסעיף הגבוה

תולדות אהרן צדיק. תענית כט ב"ב פ' זוכר לך וויקרא: ינובון. קדושין פב (קדושין סו): עקידה שער קכ כל המזמור: ה' מלך. ר"ה לא ע"ב כד תמיד לג עקידה שער מה: נכון כסאך. נדרים לט: מקלות. מנחות נג: אדיר במרום. בילס טו מנחות נג: עדותיך סנהדרין קיא: אל נקמות. ברכות לד ס ר"ס לא סנהדרין לב תמיד לג:

מצודת דוד

שמרעים: (יג) כתמר יפרח. יעשה פרי בבנים ובבנות כתמר הזה הפורח להוציא פירות: ישגה. יתגדל ויעלה מעלה מעלה כקומת הארז אשר בלבנון: (יד) שתולים. יהיו נטועים וקבועים בבית ה' לומדי התורה והחכמה: בחצרות. כפל הדבר במ"ש: (טו) עוד ינובון. בימי זקנתם ירבו עוד תנובה והצלחה ויהיו דשנים ורטובים: (טז) להגיד. למען יודע לכל כי ישר ה' ואין בו עולה בראותם כי סוף הדבר שמקבל כל אחד גמול מעשיו: צג (א) ה' מלך. בימי המשיח יאמר הנה ה' מלך ולבש גאוה להתגאות על הכל: לבש ה' עוז. לבש כח והתאזר בו ר"ל עתה הראה כחו: אף תכון. אז יכירו הכל כי אף העולם אתה הכנת לבל תהי נוטה לפול: (ב) מאז. מעת בריאת העולם: מעולם. מקדם בריאת העולם אתה הוא: (ג) נשאו וגו'. וחוזר ומפרש שנשאו קול על יראיו לירא[ם] ולהפחידם: דכים. ספיפת גליהם: (ד) מקולות. אבל יותר מקולות מים וכו' ויותר מן משברי ים יחזק ה' היושב במרום ולא יכלו להם: (ה) עדותיך. דברי הנביאים המעידים על הישועה המה נאמנים מאוד ויהיה לביתך נוי ויופי קדושה ותתמיד לאורך ימים ולא תחרב עוד: צד (א) אל נקמות ה'. אתה ה' היכול על הנקמות לכן אתה האל הופיע נקמות בקחת נקם מתעיביך: (ב) הנשא. הרמה רוממותיך והשב גמול על המתגאים למולך: (ג) עד מתי. וחוזר ומפרש עד מתי יעלזו וישמחו: (ז) ולא יבין. אינו נותן לב

מצודת ציון

(יג) ישגה. יתרבה גדלו כמו ישגה אחו (איוב ח): (יד) שתולים. נטועים: (טו) ינובון. מל' תנובה והצמחה: דשנים. שמנים: ורעננים. ענין לחות ורטיבה כמו והיה עלהו רענן (ירמיה יז): (א) התאזר. מל' אזור וחגורה: (ג) דכים. מלשון דכא ושברון והם הגלים הקרואים משברים כמ"ש וכל משבריך (לעיל מב) ע"ש שמשברים מי הים: (ד) אדירים. חזקים: משברי ים. הם גלי הים: (ה) נאוה. מלשון נאוה ויופי כמו נאוה כירושלים (ש"ה ו): (א) הופיע. ענין הארה כמו הופיע מהר פארן (דברים לג): (ג) יעלזו. ישמחו: (ד) יביעו. ענין אמירה כמו יום ליום יביע אומר (לעיל יט)

ל׳: יִתְאַמְּרוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ ה עַמְּךָ
ל׳ וכלאסר: יְהוָה יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ׃ ו אַלְמָנָה
ל׳: וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים יְרַצֵּחוּ׃ ז וַיֹּאמְרוּ
ד׳ דגשים. ל׳: לֹא יִרְאֶה־יָּהּ וְלֹא־יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃
ל׳ בתרי לישנ׳ חד מ״ל: ח בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי
ל׳: תַּשְׂכִּילוּ׃ ט הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע
ד׳ חס׳. ל׳: אִם־יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט׃ י הֲיֹסֵר
ל׳: גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת׃
יא יְהוָה יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי־
ד״ו: הֵמָּה הָבֶל׃ יב אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־
ד׳ דגשים. ל׳: תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ׃
יג לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי רָע עַד יִכָּרֶה
י״א בטעם: לָרָשָׁע שָׁחַת׃ יד כִּי ׀ לֹא־יִטֹּשׁ
יְהוָה עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב׃ טו כִּי־
עַד־צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט וְאַחֲרָיו כָּל־
יִשְׁרֵי־לֵב׃ טז מִי־יָקוּם לִי עִם־
מְרֵעִים מִי־יִתְיַצֵּב לִי עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃
ז׳ ר״ת: יז לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה לִּי כִּמְעַט ׀
שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי׃ יח אִם־אָמַרְתִּי
ל׳: מָטָה רַגְלִי חַסְדְּךָ יְהוָה יִסְעָדֵנִי׃
י״א. ל׳: יט בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ

דְּקָנָא כָּל עָבְדֵי שְׁקַר :
ה עַמָּךְ יְיָ יְשׁוּפוּן וְאַחֲסַנְתָּךְ
יְמַסְכְּנוּן : ו אַרְמַלְתָּא וְגִיּוֹרָא
יִקְטְלוּן וְיַתְמֵי יְרַצְחוּן : ז וַאֲמַרוּ
לָא יֶחֱמֵי יָהּ וְלָא יִתְבַּיַּן אֱלָהָא
דְּיַעֲקֹב : ח אִתְבּוֹנְנוּ דְּשַׁטְיָין
בְּעַמָּא וּכְסִילַיָּא אֵימָתַי
תַּשְׂכְּלוּן : ט הַאֶפְשַׁר דִּי נְצִיב
אוּדְנָא הֲלָא שָׁמַע אוּלְפָּנָא
אִין אֶפְשַׁר דִּי בְרָא עֵינָא וְלָא
אִסְתַּכַּל בְּאוֹרַיְתָא : י הַאֶפְשַׁר
דִּיהַב אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ וְכַד
יְחוּבוּן הֲלָא יִתּוֹכְחוּן הֲלָא
יְיָ אַלֵּיף לְאָדָם קַדְמַי מַנְדְּעָא :
יא קֳדָם יְיָ יְדִיעָן מַחְשְׁבַת בְּנֵי
נָשָׁא אֲרוּם הִנּוּן כְּמָא : יב טַב
לְגַבְרָא דִּי תְּכַסְנְגֵיהּ יָהּ וּמִן
אוֹרַיְתָךְ תְּאַלְּפִנֵּיהּ : יג לְשַׁדְּכָא
לֵיהּ מִן יוֹמֵי בִישָׁא עַד דְּיִתְכְּרֵי
לְרַשִׁיעָא שׁוּחָה : יד אֲרוּם לָא
יִנְטוֹשׁ יְיָ עַמֵּיהּ וְאַחְסַנְתֵּיהּ לָא
יִשְׁבּוֹק : טו אֲרוּם עַד צִדְקְתָא
יְתוּב דִּינָא וּבַתְרוֹי יִתְפָּרְקוּן
כָּל תְּרִיצֵי לִבָּא : טז מַן יְקוּם
לִי לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם מַבְאֲשִׁין
מַן יִתְעַתַּד לִי לְמִנְצֵי עִם עָבְדֵי
שְׁקַר : יז אִלּוּלֵי יְיָ סָעִיד לִי
כִּזְעֵר שְׁרַת בִּשְׁתִיקוּתָא נַפְשִׁי : יח אִין אֲמַרִית אִתְמוֹטְטָא רִגְלִי טוּבָךְ יְיָ יִסְעִיד
יָתִי : יט בְּסַגְיֵ מַחְשְׁבָתָא בְּגַוַּי נִיחוּמָתָךְ יְפַרְנְקוּן נַפְשִׁי :

רשי

את נקמתך : (ד) יתאמרו. ישתבחו כמו (דברים כו) האמרת והאמירך : (ח) בינו בוערים בעם. קלת שוטים שבעולם : (ט) הנוטע אזן. שמא הקב״ה שנטע אוזן לא ישמע לעקת עמו ועיכויו : (י) הלא יוכיח. ייסר אתכם על כך: (יא) ה׳ יודע. מחשבותיכם שאתם סבורין להתגאות כנזר המלוכה ותדעו כי הבל הם : (יב) אשרי הגבר. אשריהם הצדיקי׳ המעוני׳ תחת ידיכם ובלבד שיהו עוסקין בתורה ובמצות : (יג) להשקיט לו מימי רע. כי היסורין גורמין לו להשקיט להם מימי דין גיהנם עד שירא׳ שיכרה לרשע שחת : (טו) כי עד צדק ישוב משפט. היסורין שלהם עד שילדקו בשבילם ואחר המשפט כל ישרי לב יתקבצו כי יטלו שכרם: (טז) מי יקום לי. זכו׳ מי יעמד לנו בין המריעי׳ הללו: (יז) דומה. דומיה : היתחברך

אבן עזרא

הגבוה : (ה) עמך. ידכאו. הפך ותאמרו בלב וידכאו במעשה ועמך ונחלתך הפך רשעים : (ו) אלמנה. בתורה כתוב עושה משפט יתום ואלמנה ואמר שופט הארץ בתחלת מזמור וזהו הפירוש הנשא שופט הארץ כי כתוב כי אתה עושה משפט גר יתום ואלמנה ואלה הם הרשעים אלמנה וגר יהרוגו ויתומים ירצחו. ע״כ אחריו ויאמרו לא יראה יה ולא יבין כי חושבים הם כי היוצר עין לא יראה והנוטע אוזן לא ישמע ויבין כדרך שמעו שמוע ואל תבינו : ירצחו. מהבנין הכבד כמו המרצח הזה: (ז) ויאמרו לא יראה יה. כי אין לו עין ולא יבין כי אין לו אזן כמו שמעו שמע ואל תבינו: (ח) בינו. דברי המשורר ובוערים מגזרת בער והם על שנים משקלי׳ וטעם בעם שאין בעם בוערי׳ כמות׳: (ט) הנוטע. פועל כמו רוקע הארץ בעבור אות הגרון וזה טעם נכבד כי אין צורך לעינים ולאזנים כי הוא הנותן כח בעינים לראות ובאזנים לשמוע הנה המראה והמשמע מאתו הם ואיך לא ידע הכל והזכיר האזנים בראשונ׳ בעבור שהשלים ולא יבין כדרך אתן לעשו והזכיר נטיעה עם האזנים שהם נטועים כשתי נקודות הסדנים כגלגל ועם העין הזכיר יצירה כי הצורות נוצרו׳ בכל עת כעין: (י) היוסר. שיסר אנשי המבול ודור הפלגה ואנשי סדום הלא יוכיח אתכם והטעם אם אתם רבים כבר יסר רבים כמוכם כי הוא יודע כל דבריכם כי הוא המלמד לאדם דעת והנה דעת אדם כנגד דעת עליון כאין ואיך יחשוב האדם כי השם לא יראה ולא יבין והלא הוא המלמד לאד׳ דעת ונודע כי הדעת מאתו הוא ע״כ אחריו ה׳ יודע מחשבות אדם כי המה הבל כמו שאמר הנוטע אוזן : (יא) ה׳. והוא שהדעת מאתו ידע כי כל מחשבו׳ אדם הבל כי אין כח לו להוציא לאור תעלומה : (יב) אשרי. תייסרנו. עד שישמור מצותיך: תלמדנו. כנגד המלמד אדם דעת: (יג) להשקיט לו מימי רע. גזרות רעות יוצאות מהשמים כדרך עושה שלום ובורא רע והפך זה לרשע כי השם יאריך לו עד בא יומו עת פקודתו. ובעבור יכרה לשון זכר נכון הוא להיות שחת מגזרת השחתה והתי״ו שרש או הוא על דרך ודעת לנפשך ינעם ולא יזכר נמך מזמה ויהי׳ שחת כמו שוח׳ והפעל יכרה : (יד) כי. עמו. כנגד עמך ה׳ ידכאו : ונחלתו. כנגד ונחלתך והטעם שלא יטשם לנצח : (טו) כי. אל הצדק ישוב משפט השם בכללים רק בחלקים יש פעמים שאין שם צדק והנה אתן לך משל כי כאשר ירד הגשם על הארץ צדק וחסד לכלל כל העולם הצריכים למים רק למעטים שהם חלקים איננו צדק שיזיק להם הגשם ברוב ענין. וי״ו אחריו שב אל צדק והטעם אם יענו הרשעים עמך לא סרו מהצדק רק ירדפו אחריו כל ישרי לב שהם עם ה׳ באמת: (טז) מי. המשורר יספר כי היה בצרה גדולה עם הרשעים שיעלוזו לצרתו והטעם מי יעמד עמי או בעבורי: (יז) לולי. הטעם שלא מצא עזר כי אם מהשם לבדו: דומה. מקום הכריתות כמו ודמיתי אמך והוא הקבר: (יח) אם. חשבתי בלבי ופחדתי אולי תמוט רגלי ידעתי כי חסדך ה׳ יסעדני ולא אמוט : (יט) ברוב. ברבות מחשבותי בלבי לא אתנחם כי אם בך אין לי תנחום כי אם תנחומיך והם פועלים ונפשי פעול

מצודת דוד

יתבונן במעשיהם : (ח) בינו. אתם השוטים שבעם תנו לב להבין : (ט) הנוטע. הלא בודאי הנוטע אוזן הוא ישמע כי אם סיתה הבנת השמע נעלמה ממנו איך ברא האוזן כלי השמע : אם יוצר עין. אם אמנם הוא יוצר עין הלא בודאי לא נעלמה ממנו הבנת הראות : (י) היוסר. המייסר את הגוים במבול ובהפלגה הלא יוכיח אתכם : המלמד. הלא הוא המלמד לאדם דעת ובהבנה מועטת יבין מעשיכם ועליהם הוכח יוכיח : (יא) כי המה הבל. מול חכמת המקום להבל תחשב ויובן א״כ בהבנה מועטת : (יב) אשרי הגבר. אשרי להצדיקים המעונים אשר ה׳ הוא המייסרם ובזה מלמד אותנו מתורתו ר״ל בזה מגלה אוזן לעשות את דברי התורה : (יג) להשקיט. בכדי להשקיטו לבא מן ימי רעה הם ימי גהינם : עד יכרה. עד יכן לב לרשע חפירת השחת להוריד בה את הרשע לגיהנם כי כשאדם בהרווחה נותן לב לראות מפלת שונאו ולא כן כשאינו בהרווחה : (יד) לא יטוש. לא יעזוב עד עולם : (טו) ישוב משפט. משפט יסורים עליו יבוא וישוב ויבוא עד כי ישאר מוצדק וזכאי : ואחריו. אחרי כלות המשפט ישובו כולם להיות ישרי לב כי העון נתמרק ולא יוסיפו עוד לחטוא ברצותם כי המשפט מעוה׳ לבות : (טז) מי יקום לי. מי הוא המקים אותי בהלחמו עם מרעים הלא אין לאל ידי : (יז) לולי. אם לא היה לי ה׳ לעזרה היתה נפשי שוכנת בשעה מועטת במקום השתיקה והוא הקבר : (יח) אם אמרתי. כאשר אני רואה עצמי בסכנה ואחשוב אשר מטה רגלי לנפול הנה חסדך ה׳ ישען אותי להשאר עומד : (יט) ברוב. בעת בוא בקרבי רבוי מהשבות מתוגה וצער הנה תנחומיך הנאמרים מפי הנביאים הם ישעשעו וישמחו נפשי

מצודת ציון

יט) : עתק. דבור חזק כמו יצא עתק מפיכם (ש״א ב׳) : יתאמרו. מלשון התרוממות וכן את ה׳ האמרת (דברים כו): (ה) ידכאו. ענין כתיתה ושבירה : יענו. מלשון עינוי : (יג) להשקיט. ענין הנחה : יכרה. ענין חפירה כמו בור כרה (לעיל ז׳) : שחת. בור : (יז) דומה. ענין שתיקה כמו נאלמתי דומיה (לעיל לט) : (יח) מטה. מלשון הטיה : יסעדני. מלשון סעד והמיכה : (יט) שרעפי. ענין מחשבה וכן בחנני ודע שרעפי (לקמן קלט) : ישעשעו. מלשון שעשוע ושמחה כמו ושעשע יונק (ישעיה)

הון עתק וצדקה : יה ד׳ דגשים בקריא׳ וסימ׳ ויאמרו לא יראה יה ולא יבין. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. יסר יסרני יה ולמות לא. מן המצר קראתי יה. אשרי הגבר ד׳ וסימ׳ אשרי הגבר יחסה בו. אשר שם ה׳ מבטחו. אשר תיסרנו יה. אשר מלא אשפתו : לולי ז׳ ר״ת וסי׳ לולי אלהי אבי בעזרי. לולי כעס אויב אגור. לולי ה׳ צבאות הותיר לנו. לולי ה׳ שהיה לנו בקום. לולי ה׳ עזרתה לי. לולי האמנתי לראות. לולי תורתך

תולדות אהרן לא יראה יה. ב״ק פט: בוערים. סוכה נה פקידה שער עם עקרים מ״ב סכ״ג : אשרי הגבר. ברכות ה: מי יקום. סכה נה סוטה יג: לולי ה׳. זוהר בראשית לך : אם אמרתי. פקידה שער פח :

פעול : (כ) היחברך . מלה זרה והטעם היהיה חבר לך בעל כסא הוות או איש כמו הוות בעבור הרשע הוה תמיד לחשוב מחשבות רעות על כן מלת הוות ואני תפלה ופי' מרמה איש מרמה שהוא יוצר עמל ואון כמו פועל ובודה מלבו וזה הוא חוקו וזה טעם עלי חוק ור' משה אמר כי יוצר קהלה וכמוהו יוצר גובי והוא הארבה והנכון בעיני בעבור שהוא הזכיר שופט הארץ הנכון הוא שיחובר לך או יאמר עליך כסאך כמו הוות ושאתה יוצר עמל עלי חוק בעבור שיראו המשכילים כי הרשעים יגודו : (כא) יגודו . מגזרת גדוד : ודם נקי ירשיעו . הטעם בהיותו הרוג שיהרגוהו אלה הרשעים יחשבו המשכילים כי איש מת היה וחייב היה ורשע על כן הומת זה יאמר המשורר בעדו ובעד כל קהל ישראל : (כב) ויהי. למשגב . בקום פועלי און עלי וחשבו לשפוך דמי שהוא דם נקי (כג) וישב . אונם . כמו ועולת' קפצה פיה מן עול מגזרת און מה שחשבו לעשות לי השיב השם עליהם . וטעם יצמיתם פעמים שיש מהם שהצמיתה אותם הרע' שחשבו לעשות לי ויש מהם שיצמיתם השם בדרך אחרת שלא עלתה על לבם : (א) לכו נרננה . לכו אלי כמו מלת סורו דברי המשורר לישראל : (ב) נקדמה . שעדה לו ותרועתינו תהיה עם זמירות כי זאת היא התודה והזמירות כי הוא תקיף : (ג) כי . גדול ומלך על כל מלאכי שמים כי מלאכיו הם והם עושי מלאכותו : (ד) אשר . בעבור שהזכיר צבא השמים אמ' כי ברשותו תחתיות ארץ גם ההרים הגבוהים על הארץ : ותועפות. כח ויש אומרים כמו קרנים : (ה) אשר . הזכיר בפסוק הזה הים והיבשה כי הם כמו כדור אחד בראיות גמורות מחכמת התולדה : (ו) בואו . בעבור שהזכיר שהוא מלך על כן אנו חייבין להשתחות לפניו : נברכה . כמו ויברך על ברכיו וטעם עושינו כי עשה הים והיבשה והם כללים ומהם עשה הפרטים : (ז) כי . אלהינו . מרחוק או אלהינו אמונתו : וצאן ידו . כנגדידיו יצרו וטעם היום דבק עם בואו נשתחוה אם בלבבכם לשמוע בקולו השתחוו לו היום אם בקולו תשמעון וזה הוא קול השם : (ח) אל תקשו . השתבשו המפרשים : כיום מסה . והנכון בעיני על ביאת המרגלים והמריבה היא נתנה ראש והמס' כי שם כתו' וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי :

רש"י

(כ) היחברך כסא הוות . היוכל להדמות לך האומות היוצרים צלמים ומסכות של עמל : עלי חק . בשביל חק לביותו חק להם עבודתם : (כא) יגודו . יאספו גדודים על נפש צדיק להרוג : ירשיעו . יחייבו בדין להורגו : (כג) אונם . אונסם כמו (איוב כא) יצפון לבניו אונו : (ד) ותועפות . לשון גובה כעוף המעופף : (ו) נברכה. לשון ויברך את הגמלים (בראשית כד) : (ז) היום . בעולם הזה אם בקולו תשמעו : (ט) בחנוני. חנס : גם ראו פעלי . בצרים : (י) ארבעים שנה. קטתי בהם : רבתי עמהם לשון נקטה נפשי בחיי (איוב י) נלחמתי בם ארבעים שנה להמיתם במדבר כי אמרתי תועי לבב הם : (יא) אל מנוחתי . לארץ ישראל ולירושלים אשר קראתים מנוחה שנאמר (לקמן קלב) זאת מנוחתי עדי

ישעשעו: בזמרות ל' ור' זמירות וסי' זמירות שמענו צבי לצדיק . ונעים זמירות ישראל. נותן זמירות בלילה. זמירות היו לי חקיך: על כל אלהים ג' ובסיפ' וסימ' כי אל גדול ה' . כי גדול ה' ומהולל. מאד נעלית על כל אלהים : קלו בקלו ה' חס' בנביאים ובתובים וסימ' וישא שאול קלו . ועליון יתן קלו. היום אם בקלו תשמעו. שמעו שמוע ברגז קלו . וישקד ה' על הרעה וכל אוריתא דכוו' חס' במ"א מ"ל ונשמע קולו בבאו: ארבעים ב' ר"פ וסימ' ארבעים יכנו לא יוסיף. ארבעים שנה אקוט . ואינון מן י"ד זוגין מן כ"ב ר"פ לא נסבי' ו' בריש תיבותא ושאר קריאה נסבין ו' וסימניהון במסרה רבתא

תולדות אהרן את אונם : תענית כט ערכין יא יג : ויבשת . כתובות ס : אם בקולו . סנהדרין לח : אשר נשבעתי . חגיגה י סנהדרין קי (חגיגה עו סנהדרין כט) :

מקרא

ישעשעו נפשי׃ כ הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי־חֹק׃ כא יָגוֹדּוּ עַל־נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ׃ כב וַיְהִי יְהוָה לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי׃ כג וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם ׀ אֶת־אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃

צה א לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוָה נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ׃ ב נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ׃ ג כִּי אֵל גָּדוֹל יְהוָה וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ ד אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ׃ ה אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ׃ ו בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־יְהוָה עֹשֵׂנוּ׃ ז כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ׃ ח אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר׃ ט אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָעֳלִי׃ י אַרְבָּעִים שָׁנָה ׀ אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי׃ יא אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי׃

תרגום

כ הַאֶפְשַׁר דְיִתְחַבַּר עִמָךְ כּוּרְסֵי שִׁקְרָא בְּרִית לְעוּתָא הִיתְעַתַּד עֲלֵי קְיָם׃ כא יִכְנְשׁוּן בִּישָׁן עַל נַפְשָׁא דְצַדִּיקָא וְאַדְמָא זַכַּי יְחַיְבוּן דִין דִקְטוֹל׃ כב וִיהֵי יְיָ לִי לְסָעִיד וֵאלָהִי לִתְקוֹף רוּחְצָנִי׃ כג וַאֲתִיב עֲלֵיהוֹן יַת שִׁקְרֵיהוֹן וּבְבִישְׁתְּהוֹן יְגַמְרִינוּן יְגַמְרִינוּן יְיָ אֱלָהֲנָא׃ א אֱתוֹן נְשַׁבַּח קֳדָם יְיָ נְיַבֵּב קֳדָם תַּקִיף פּוּרְקָנָא׃ ב נְקַדֵּם אַפּוֹי בְּתוֹדְתָא בְּתוּשְׁבְּחַיָא נְיַבֵּב קֳדָמוֹי׃ ג אֲרוּם אֱלָהָא רַבָּא יְיָ וּמַלְכָּא רַבָּא עַל כָּל אֱלָהָא׃ ד דִי בִּידֵיהּ תַּלְיָן פִּשְׁפּוּשֵׁין דְאַרְעָא וְתוּקְפֵי רוּם טוּרַיָא דִי לֵיהּ׃ ה דִי לֵיהּ יַמָא וְהוּא עֲבַד יָתֵיהּ וְיַבֶּשְׁתָּא אִידוֹי בְרִיאוּ׃ ו אֱתוֹן נִסְגוֹד וְנִגְחַן נַחְמוֹט קֳדָם יְיָ דַעֲבִיד יָתָנָא׃ ז אֲרוּם הוּא אֱלָהָנָא וַאֲנַחְנָא עַמֵיהּ וְעָאן בְעֵית אִידֵיהּ יוֹמָא דֵין אִם בְּמֵימְרֵיהּ תְּקַבְּלוּן׃ ח לָא תַקְשׁוּן לִבְּכוֹן הֵיךְ בְּמַצוּתָא הֵיךְ יוֹמָא דְנַסִיתוּן אֱלָהָא בְּמַדְבְּרָא׃ ט דִי נַסִיאוּ יָתִי אֲבָהַתְכוֹן בַּחֲנוּ יָתִי לְחוּד חֲמוֹן עוֹבָדָי׃ י אַרְבְּעִין שְׁנִין מְאַסִית בְּדָרָא דְמַדְבְּרָא וַאֲמַרִית עַמָא דְטַעֲוָתָא בְלִבְּהוֹן הִנוּן וְאִנוּן לָא יָדְעוּ אָרְחָי׃ יא דְקַיְמִית בִּתְקוֹף רוּגְזִי אִם יֵעֲלוּן לְנִיחַ

אבן עזרא

(ט) אשר . פי' מי הם המנסים וטעם ראו פעלי שמתו כלם במדב' ככתוב אחריו : (י) ארבעי' שנה אקוט . כמו ונקוטותם נקטה נפשי בחיי כמו געלה כי לא מצאנו נבואה למשה בתוך הארבעים וטעם לא ידעו דרכי כאשר אמר משה ולא נתן ה' לכם לב לדעת : (יא) אשר . מנוחתי : שתהיה

מצודת דוד

נפשי : (כ) היחברך . וכי יחבר עמך להיות דומה לך הכסא של אנשים העושים הוות המשברים ורוצצים את האביונים : יוצר עמל . בורא ומהדם דברי עמל : עלי חוק . להיות להם חק קבוע : (כא) יגודו . יתחברו גדודים על נפש הצדיק לקחתה : ירשיעו . מחייבים בדינם המקולקל : (כב) ויהי ה' . אבל ה' היה לי למשגב להצילני מידם : (כג) וישב עליהם . עליהם ישיב את גמול החמס שעשו בכח הזרוע : וברעתם . ברעה עצמה שהביאו עלי בה יכריתם ה' : יצמיתם ה' . כאומר אף אם יתמהמה בודאי יכריתם ולא יהיו נקיים מן ההכרתה : צה (א) לכו נרננה לה' . לעתיד יזרזו זא"ז ויאמרו לכו נרננה וכו' : (ב) נקדמה . נקדם עצמינו לבוא מול פניו בהודאת שפתים להודות לו על הטובה הבאה : (ג) אלהים . הם מלאכי מעלה : (ד) מחקרי ארץ . דברים הנעלמים בארץ אשר יחקרו בדעת להבינם : ותועפות . גבהי ההרים המה לו : (ה) והוא עשהו . תקנו על מקומו להיות נקוה במקום אחד : (ו) נשתחוה . הוא שטוח כל הגוף בארץ : ונכרעה . הוא כפיפת הראש וקלת הגוף : נברכה . הוא כריעת הברכיים על הארץ : עושנו . המגדל והמרומם אותנו : (ז) עם מרעיתו . שהוא רועה ומנהיג אותנו : וצאן ידו . ר"ל כמו הרועה הרחמני אשר ינהג הצאן עם נטיית היד ולא במקל : היום . ר"ל היום ההוא יהיה אתכם כן כאשר בקולו תשמעו : (ח) אל תקשו לבבכם . להרהר אחרי ה' כמו במי מריבה : כיום . כמו במי מסה במדבר וכפל הדבר במ"ש כי היא היא כמ"ש ויקרא שם המקום מסה ומריבה וגו' (שמות יז) : (ט) אשר נסוני . אם היכולת בידי ליתן להם מים כמה שנאמר שם : בחנוני גם ראו פעלי . אפילו אחר שראו פעלי במצרים ועל הים ובמדבר עכ"ז לא האמינו כי וחזרו ובחנו אותי : (י) אקוט בדור . היה לי קטטה באנשי הדור ההוא ואמרתי זהו העם אשר לבבם תועה מאחרי : והם . אחר כל הקטטה לא ידעו הם את דרכי : (יא) אשר בכעסי

מצודת ציון

(ישעיה יא) : (כ) הוות . ענין שברון : (כב) למשגב . לחוזק : (כג) אונם . ענין כח כמו מצאתי און לי (הושע יב) : יצמיתם . ענין כריתה כמו אותו לצמית (לקמן קה) : (א) לכו . הוא ענין זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית לז) והלא כא אנלם : נריע . מל' תרועה : (ד) מחקרי . מלשון חקירה וחפוש : ותועפות . ענין גבהות ע"ש העוף אשר יעופף בגובה האויר : (ה) עשהו . ענין תקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית יח) : (ו) עושנו . ענין הרמה וגדולה כמו הוא עשך ויכוננך (דברים לב) : (ז) אם . כאשר וכן ואם יהיה היובל (במדבר לו) : (ח) תקשו . מלשון קשה : (י) אקוט . מל' קטטה ומריבה : תועי . ענין הפניה מדרך הישר כמו תעיתי כשה אובד (לקמן קיט)

צו א שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ ז'
שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ ב שִׁירוּ
לַיהוָה בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם
ג' יפה יְשׁוּעָתוֹ׃ ג סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־
ד' כטעם הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו׃ ד כִּי גָדוֹל יְהוָה
וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־
י"א כטעם אֱלֹהִים׃ ה כִּי ׀ כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים
אֱלִילִים וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ ו הוֹד־
וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ׃
ז הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ
לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ ח הָבוּ לַיהוָה
כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ
לְחַצְרוֹתָיו׃ ט הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה
ד"ק חילו מלפניו בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־
הָאָרֶץ׃ י אִמְרוּ בַגּוֹיִם ׀ יְהוָה מָלָךְ
אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים
בְּמֵישָׁרִים׃ יא יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל
הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ׃ יב יַעֲלֹז
שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל־
עֲצֵי־יָעַר׃ יג לִפְנֵי יְהוָה ׀ כִּי בָא כִּי
בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל
בְּצֶדֶק וְעַמִּים בֶּאֱמוּנָתוֹ׃

צז א יְהוָה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ
יִשְׂמְחוּ אִיִּים רַבִּים׃ ב עָנָן וַעֲרָפֶל
סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ׃
ל'וחד ותלהט ג אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב
צָרָיו׃ ד הֵאִירוּ בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה

בֵּית מַקְדְּשִׁי׃ א שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲדַתָּא שַׁבַּחוּ אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ כָּל צַדִּיקֵי אַרְעָא׃ ב שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ בָּרִיכוּ שְׁמֵיהּ בַּשַּׂרוּ מִיּוֹמָא לְיוֹמָא פּוּרְקָנֵיהּ׃ ג אִשְׁתָּעוּ בְעַמְמַיָּא אִיקָרֵיהּ בְּכָל עַמַּיָּא פְּרִישְׁוָתֵיהּ׃ ד אֲרוּם רַב יְיָ וּמְשַׁבַּח לַחֲדָא דַּחִיל הוּא עַל כָּל אֱלָהַיָּא׃ ה אֲרוּם כָּל דַּחֲלַת עַמְמַיָּא טַעֲוָתָא וַיְיָ שְׁמַיָּא עֲבַד׃ ו שְׁבָחָא וְשִׁבְהוֹרָא קֳדָמוֹי עוּשְׁנָא וְתוּשְׁבַּחְתָּא בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ׃ ז הָבוּ זְמַר קֳדָם יְיָ יְחוּסֵי עַמַּיָּא הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר וְעוּשְׁנָא׃ ח הָבוּ קֳדָם יְיָ אִיקַר וְרוֹמְמוּ שְׁמֵיהּ אוֹבִילוּ וְסוֹבְרוּ תִקְרוּבְתָּא וְעוּלוּ לְקֳדָמוֹי לְדַרְתּוֹי׃ ט סְגוּדוּ קֳדָם יְיָ בְּשִׁבְהוֹרַת קוּדְשָׁא רְתָתוּ מִן קֳדָמוֹי כָּל יָתְבֵי אַרְעָא׃ י אֱמַרוּ בְעַמַּיָּא יְיָ מְלַךְ לְחוֹד תַּקִין תֵּבֵל דְּלָא תִתְמוֹטַט יְדִין עַמַּיָּא בְּתִירוּצָא׃ יא יֶחֱדוּן חַיָּלֵי דִשְׁמַיָּא וִידוּצוּן צַדִּיקֵי אַרְעָא יְכַלֵּי יַמָּא וּמַלְיֵהּ׃ יב יְבוּעַ תּוּשְׁבַּחְתָּא חֲקַל וְכָל דִּי בֵיהּ הַבְּכֵן יְשַׁבְּחוּן כָּל אִילָנֵי חוּרְשָׁא׃ יג קֳדָם יְיָ אֲרוּם אָתָא אֲרוּם אָתָא לְמֵדַן אַרְעָא יְדוּן תֵּבֵל בְּצִדְקְתָא וְעַמַּיָּא בְּהֵימָנוּתֵיהּ׃ א יְיָ מְלַךְ תְּדוּץ אַרְעָא יֶחֱדוּן נַגְוָן סַגִּיעִין׃ ב עֲנָנֵי יְקָרָא וַאֲמִטְתָּא חֲזוֹר חֲזוֹר דִּי לֵיהּ צִדְקְתָא וְדִינָא אֲתַר דִּי מְכַוָּן כּוּרְסֵיהּ׃ ג אֶשָּׁא קֳדָמוֹי תְּהַלֵּךְ וּמְצַלְהֲבָא חֲזוֹר חֲזוֹר מְעִיקוֹי׃ ד מְנַהֲרִין בַּרְקֵי תֵּבֵל חֲמַת

אבן עזרא

שתהיה להם מנוחה וכזלה כדרך ושמחתים בבית תפלתי: (א) שירו לה' שיר חדש. פעמים והטעם תמיד: כל הארץ. כל יושבי הארץ וכל הארץ באו מארימה: (ב) שירו. שמו הנכבד שהוא שם העולם: בשרו. אתם עם ה' אלה לאלה: (ג) ספרו. בעבור שהזכי' בגוים על כן כל הארץ הוא ארץ ישראל: (ד) כי. אף על פי שתספרו כבודו ונפלאותיו הוא יותר גדול ומהולל מאד על כל אלהים הם המלאכים כי הוא אלהי האלהים: (ה) כי אלילים. שוא ושקר כמו רופאי אליל והוא מגזרת אל אל יש בו או אל יש הוא והלשון תקצר לדבר כמו וטוב משניהם את אשר עדן לא היה וטעם שמים מעונות המלאכים שהזכיר והוא השם הנורא על הנשמות שהם צורות נכבדות והוא עשה הגופות: (ו) הוד. לפניו. לבדו לא לפני אלילי העמים: במקדשו. השמים משמי קדשו או הארון שנקרא עוז בבית המקדש והוא הנכון והטעם כי השמים מעונות הכוכבים ובית המקדש בית זבול לו: (ז) הבו. שתודו בפה כי הכבוד והעוז לו לבדו הם: (ח) הבו. טעם כבוד שמו הוא הארון שהוא נקרא שם על כן ובואו לחצרותיו: (ט) השתחוו. בבואכם במנחה אל החצר ותהיה השתחוייתכם בחיל ופחד: (י) אמרו. ידבר עם המביאים המנחה שיאמרו הגוים בשובם כי השם מלך והטעם כי השם ישב את האדם על הארץ וטעם אף תכון כי השם מלך צדק הפך פור התפוררה ארץ ימוטו כל מוסדי ארץ: (יא) ישמחו. בתת טלם והארץ תתן יבולה והשדה יתן פריו וזהו יעלוז. וטעם ירעם העננים העולים מהים או הכל דרך משל כי כל העולם יהיה בהשקט ובטח בהראות צדק השם בארצאו על דרך צאת השרי' והמנגני' לפני המלך בבואו ממקום רחוק: (יג) וטעם כי בא השני פי' הראשון כמו אל החצר החיצונה אל העם: (א) ה' מלך תגל הארץ. הגדולה הטעם אעפ"י שאיננו נראה בעצמו צדקו נודע לצדיקים: (ב) כי צדק ומשפט מכון כסאו. על דרך כי בצדקה יכון כסא: (ג) אש. דימה הגזרות היורדות מהשמים לאש היא השורפת שריאה ימות: (ד) האירו. הטעם כמנהג הגשם ברדתו וברקיו הם הסיבות ולא יבינום רק המשכילים והרואים במראה העין יחילו: הריס

רשי

עדי עד: (א) שיר חדש. מזמור זה על העתיד וסופו מוכיח כי בא לשפוט את הארץ. בכל מקום שיר חדש על העתיד: (ז) הבו לה' משפחות עמים. ומה תתנו לו הבו לה' כבוד ועוז: (י) ה' מלך. לעתיד לבא יהא שיר זה: ידין עמים במישרים. אותם שיהפוך להם שפה ברורה: במישרים. זכיות: (יא) ירעם הים. להרים קול בתחלה: כל עצי יער. כל שלטוני האומות: (א) ה' מלך. בכטלו המלוכה מעמלק: תגל הארץ. זהו שאמר (יחזקאל לה) כשמוח כל הארץ שממה אעשה לך. על עמלק נתנבא כן: (ג) אש לפניו תלך. במלחמת גוג ומגוג דכתיב במלחמתו (שם לח) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית: (ד) ברקיו. זהרוריו. לשון למען היה לה ברק מורטה יחזקאל

במערכת אות הויו. שיר חדש ז' וסימ' יורדי הים ומלאו איי'. שיר חדש הטיבו נגן. ויתן בפי שיר חדש. שירו לה' שיר חדש שירו לה' כל הארץ: כי נפלאות עשה הושיעה. אלהים שיר חדש אשירה לך. הללויה שירו לה' שיר חדש: משפחות י"א בליש' וסימ' ואחר נפצו ל' מ"ל בתורה. זאת עבדת משפחת הגרשני לעבד. הגרשני דאחרי המשכן. ונשיא בית אב הקהתי. וחברו דמררי. אל תכריתו את שבט הקהתי. ותקרבנה בנות צלפחד. והעולה על רוחכם. והיה אשר לא יעלה מאת משפחו' הארץ. הבו לה' משפחות עמים דד"ה. הבו לה' דתהלות. וכל אלה משפחות בני ומשפחות בני דכוו' במ"ב למשפחות וסימ' ויקרבו ראשי האבות למשפחת. וילך אבימלך בן ירבעל. וכל סדרא תליתא דד"ה מן ואהרן ובניו עד ויהי בני אולם דכוו' משפחת במ"ב משפחו' וסימ' ממשפחות בני קהת. ואחיהם לכל משפחות יששכר. וכל תורת כהנים ויהושע דכוו' משפחות במ"ד

תולדות אהרן ידין עמים. זוהר אמרי: אז ירננו. (חגיגה עז): צדק ומשפט. חגיגה יב ב"ב יא.

מצודת ציון

קיע): (ב) בשרו. ענינו שמועת חדשות: (ה) אלילים. הוא מלשון אל ולא. ר"ל דבר מבלי תועלת וכן רופאי אליל (איוב יג): (ז) הבו. תנו ור"ל תנו בפה ואמרו כמו ולא נתן תפלה (שם א): (ט) חילו. מלשון חיל ורעד: (יב) יעלוז. ישמח: שדי. כמו שדה: (ב) וערפל. הוא עב הענן: (ג) ותלהט. ענין להב ושריפה כמו אש לוהט (לקמן קד): צריו. אויביו: (ד) ותחל. מלשון

מצודת דוד

נשבעתי. אשר בעבור זה קצפתי עליהם ונשבעתי בחרון אפי שלא יבואון אל מנוחתי זה ארץ ישראל: אם יבואון. ענין שבועה הוא וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם אעשה הדבר הזה וכן אם לדוד אכזב (לעיל פט): צו (ב) בשרו מיום ליום. בכל יום בשרו זה לזה על הישועה חדשה: (ד) על כל אלהים. הם השמש והירח וכל צבא השמים שהיו העובדים גלולים עובדים להם וקבלום לאלוה: (ה) אלילים. כי למול ה' כמוהם כאין: וה'. אבל ה' עשה את השמים וצבאיו בכללו א"כ גם המה מעשי ידי ה': (ז) הבו לה'. והוזר ומפרש הבו לה' כבוד ועוז ר"ל ספרו כבודו ועוזו: (ח) כבוד שמו. כבוד הראוי לשמו: שאו. שאו מנחה על הכתף ובואו עמה לחצרותיו והוא בה"מ: (ט) בהדרת קדש. בבה"מ המהודר בקדושה: (י) אמרו בגוים. אמרו זה לזה ה' מלך ר"ל עתה תראה מלכותו: אף תכון. ר"ל עתה נראה שאף העולם אחה ה' הכנת לבל תהי נוטה לפול: ידין. הוא הדן את העמים במשפט היושר לפי מדת רחמים: (יא) ישמחו השמים. ענין מליצה הוא על רוב השמחה שתהיה אז בעולם וכן ביום רעה נאמר שמש וירח קדרו (יואל ב'): ירעם. ישמיע קול רם לגודל השמחה: ומלואו. הבריות הממלאים אותו: (יב) וכל אשר בו. הבריות המצויות בשדה: (יג) לפני ה'. השמחה תהיה לפני ה' על כי בא וחוזר ומפרש שבא לשפוט יושבי הארץ: באמונתו. באמת לפי הראוי: צז (א) ה' מלך. לעתיד כאשר תתגלה מלכותו אז תתרבה השמחה בעולם: איים. יושבי איי הים: (ב) ענן וערפל. הוא משל לחשכת הצרות שיהיו מוכנים לענוש בהם את הרשעים: מכון כסאו. הכנת כסאו תהיה בצדק ובמשפט לשלם לכ"א כגמולו: (ד) האירו. הברקים יהיו גדולים עד שיאירו לכל העולם: ראתה.

תהלים צז צח

וַתָּחֵל הָאָרֶץ: ה הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ מִלִּפְנֵי יְהוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ: ו הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ: ז יֵבֹשׁוּ כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים: ח שָׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה: ט כִּי־אַתָּה יְהוָה עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים: י אֹהֲבֵי יְהוָה שִׂנְאוּ רָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם: יא אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה: יב שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ:

צח א מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ: ב הוֹדִיעַ יְהוָה יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ: ג זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: ד הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ: ה זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה: ו בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהוָה: ז יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: ח נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ: ט לִפְנֵי־יְהוָה כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

(מסורה: ל׳ . ג׳ כסי׳ ; ל׳ וחס׳ וג׳ בלי״ש מיחדין ; כ׳ בטעסכסי׳ ; כ׳ ראו עיני)

תרגום

ואתחלחלת ארעא: ה טוריא היך שעוא יתמסון מן קדם יי מן קדם (רבון) כל ארעא: ו יתנון אנגלי מרומא צדקתיה ויחמון כל עמיא איקריה: ז יבהתון כל פלחי פסלא דמשתבחין בטעותא ויסגדון קדמוי כל עמיא פלחי טעותא: ח שמעת וחדת כנשתא דציון ודצין בנתא דבית יהודה מן בגלל דניך יי: ט ארום את הוא יי עלאה על כל יתבי ארעא לחדא אתעלית על כל בחליא: י רחימיא דיי סנו ביש מטול דקירים נטיר נפשת חסידוי מן אידיהון דרשיעי יפצי אנון: יא נהור דנח ומטמר לצדיקיא ולתריצי לבא חדוא: יב חדון צדיקיא במימרא דיי ואודון לדכרן שום קודשיה:

א תושבחת נבואה שבחו קדם יי שבח חדת ארום פרישן עבד פריקת ליה ימיניה ואדרע שכינת קודשיה: ב הודע יי פורקניה למחמיהון דעמיא גלי צדקתיה: ג דכר טוביה וקושטיה לבית ישראל וחמון כל סיפי ארעא ית פורקנא דאלהנא: ד יביבו קדם יי כל יתבי ארעא בועו ושבחו וזמרו: ה זמרו קדם יי בכנרין בכנרין וקל זמריא: ו בחצוצרתא וקל שופרא יביבו קדם מלכא יי: ז יכלי ימא ומליה תבל וכל דירין עלה: ח נהרותא ימחון כפיא כחדא טוריא ירננון: ט קדם יי ארום אתא למדן ארעא ידון תבל בצדקתא ועמיא בתרוצתא:

רשי

(יחזקאל כא): ותחל. כווס ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ורעשו מפניו דגי הים: ותחל. לשון חיל כיולדה (מיכה ד): (ה) כדונג נמסו. דכתיב ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות: כדונג. כשעוה: (ז) יבשו כל עובדי פסל. דכתיב (ישעיה ב) והאלילים כליל יחלוף: המתהללים. המתפארים לע״ג: (ח) משפטיך. נקמתך: (יא) אור זרוע לצדיק. זריעה ממש מוכנת לצמוח להם: (א) שירו לה׳. כל אלה לעתיד: (ח) נהרות ימחאו כף. הנביאים דברו בלשון שהאוזן שומעת לא שיהא לנהרות כף אלא לשון שמחה וחדוה

משפחת וסימ׳ נמס׳ בסדר במדבר סיני ע״ש: כדונג ג׳ ב׳ פתח וא׳ קמץ וסימ׳ כדונג מפני אש דמיכה. הרים כדונג נמסו. היה לבי כדונג. הדין דין דמזמורא פתח: מלפני ה׳. ה׳ וסימן המוסרים מלפני ח׳ ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה׳ ב׳ בו. כי מלפני ה׳ הוא בורח כי הגיד. אז ירננו עצי היער דד״ה. ובזאת עליך קצף. ולא נכנע דאמון דד״ה. הרים כדונג נמסו. וכל אוריתא דכוו׳ במ״ב ויתחבא האדם ואשתו מפני. ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם. וכל שאר קריא׳ דכוו׳ מפני ה׳: זרוע ג׳ בליש׳ וכל חד לית דכוו׳ וסימ׳ זרוע ל׳ וכי יפול מנבלתם עליו. זרועיה ל׳ כי כארץ תוציא צמחה וכגנה. זרע ל׳ אור זרע לצדיק. אנ״ד: מזמור ב׳ בטעם בסיפרא וסימ׳ מזמור שיר חנכת הבית. שירו לה׳ שיר חדש: לבית ישראל ד׳ דסמיכי בקריא׳ וסימ׳ חסדי ה׳ אזכיר תהלו׳ ה׳ כעל כל. כי כה אמר לבית ישראל דרשוני וחיו. כי כה אמ׳ אדני ה׳ העיר היוצאת אלף. זכר חסדו ואמונתו. וכל יחזקאל דכוו׳: וקול שופר ג׳ בקריאה וסימ׳ ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר. וקול שופר לא נשמע. בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה׳

תולדות אהרן עובדי פסל. (ע״ג מד): אור זרוע. העניות סו עקרים מ״ב פכ״ט זוכר תרומה: שיר חדש. ע״ג כה זוכר חיי שרה תרומה: כי נפלאות. עקידה שער כו: הודיע ה׳. עקידה שער נד: זכר חסדו. מגלה יא: בחצצרות. ר״ה כז:

אבן עזרא

(ה) הרים. על משפט הגשם וטעם הרים הם המתגאים ואמ׳ נמסו אע״פ שהם יבשים הפך התולדת וטעם אדון כי המתגאי׳ אינם אדוני הארץ באמת: (ו) הגידו. יושבי שמים כי הם עושים דברי השם: (ז) יבושו. וטע׳ השתחוו לו כדרך ובאלהיב׳ עשה ה׳ שפטים: (ח) שמעה. יש אומרים כי כל אלהים הם המלאכים וטעם השתחוו לו להודות על כי בושו כל עובדי פסל: ותשמח ציון. כי שם הכבוד נראות משפטיו אז יתברר: (ט) כי אתה עליון על כל אלהים בשמים ובארץ: (י) אוהבי. הטעם הנה השם שופט על כן אתם אוהביו שנאו כל איש רע ולא תגורו ממנו כי השם לבדו הוא שומר חסידיו: (יא) אור. טעם זרוע אם זרע מעט יקצור הרבה: ולישרי לב שמחה. זרועה: (יב) אם כן ישמחו הטעם כל השמחה הוא בשם: (א) מזמור שירו לה׳ שיר חדש. הושיעה לו ימינו כמו ותושע לי זרועי. וטעם וזרוע קדשו שהיא נטויה ותגיעה למקום חפצו אולי זה המזמור על ביאת הגואל: (ב) הודיע. לשון עבר והעד גלה צדקתו ומה היא הצדקה זאת היא: (ג) זכר. כל אפסי ארץ. כנגד מקומות הישוב שהם שבעה גבולות בצפון ואחד בדרום: (ד) הריעו. להשמיע הקול וכן פצחו ורננו: (ה) זמרו. בכנור. לבדו ובכנור וקול זמרה: (ו) בחצצרות. הוסיף מלת המלך כי כן משפט היוצאים לקראתו בבואו: (ז) ירעם. כדרך וירגזו ההרים או הטעם כי שלום יהיה בכל הארץ: (ח) נהרות. הטעם כי בני אדם שהם בספינות הים ובנהרות ובהרים ירונו: (ט) לפני. הכל ירונו בבואו לשפוט הארץ: ה׳

מצודת ציון

מלשון חלחלה: (ה) כדונג. כשעוה. נמסו. ענין התכה והמגה: (ז) המתהללים. מלשון הלול ושבח: (ח) בנות יהודה. כפרי יהודה כמו קנת ואת בנותיה (במדבר לב): (ט) נעלית. מל׳ מעלה ושבח: (ד) פצחו. פתחו פה כמו פצחו רננו יחדיו (ישעי׳ נב): (ו) בחצוצרות. שם כלי נגון: (ח) ימחאו. ענין הכאה לשמוע כמו יען מחאך יד (יחזקאל כה): ירגזו

מצודת דוד

כשתראה הארץ לסב הברקים אז תחיל ותרעד: (ה) הרים. הוא משל על אנשים הגבוהים הגאים: (ו) השמים. מלאכי השמים יספרו צדקו שעשה לישראל: (ז) המתהללים. המשבחים את עצמם בעבודת גלולים שלהם והמה אלילים מבלי תועלת: כל אלהים. צבא השמים הנעבדים לאלהים הם ישתחוו לה׳ על כי עשה משפט בעובדיהם: (ח) שמעה. כאשר תשמע ציון נקמות האויב אז תשמח: למען משפטיך. בעבור עשיית משפטיך: (ט) נעלית. אתה מעולה ומשובח על כל אלהים הם צבא השמים הנעבדים לאלהות: (י) אוהבי. אתם אוהבי ה׳ שנאו עושי הרע ולא תפחדו מהם כי הנה ה׳ שומר נפשות חסידיו ויצילם מיד הרשעים ההם: (יא) לצדיק. לצורך הצדיק יש אור זרוע ר״ל כמו הזורע דבר מה הנה יותר תוציא השדה ממה שזרע כן הרבה שכר טוב לצדיק יותר מאשר קבל שכרו מיד: ולישרי לב שמחה. לישרי לב זרוע שמחה וכפל הדבר במ״ש: (יב) בה׳. במשענה ה׳: לזכר. לזכרון שם קדשו: צח (א) הושיעה לו ימינו. ר״ל אינו צריך תשועה מזולתו כי ימינו הושיעה לו: (ב) הודיע. טרם בוא התשועה פרסמה ע״י הנביאים ועתה גלה צדקתו לעיני כל: (ג) זכר. ה׳ זכר לישראל את החסד שהבטיח באמונתו: אפסי ארץ. היושבים בקצוי הארץ: (ה) בכנור וגו׳. ר״ל בכנור לבד גם בכנור עם קול זמרה יחד לבסס את הקול: (ז) ירעם. ישמיע קול רעש לשמחה: ומלואו. הבריות הממלאים אותו: (ח) ימחאו כף. יכו כף אל כף כדרך השמחים והוא ענין מליצה להורות על רוב השמחה: יחד. כל ההרים ירננו יחד: (ט) לפני ה׳. השמחה תהיה לפני ה׳ על כי בא לשפוט: במישרים. במשפט היושר כראוי לכל

אבן עזרא

(א) ה' מלך ירגזו עמים. מלת מלך תארת אחרת מלך יושב הכרובים: תנוט הארץ כמו תרעש ואין חבר לו וטעם ירגזו עמים הם הרשעים: (ב) ה'. בעבור שהזכיר יושב הכרובים הזכיר כי מעונתו בציון: (ג) יודו. שב אל העמים ושמך שם העצם הנכבד הנגלה על יד משה לישראל כי בכל הלשונות אין לשם שם כבוד רק עם ישראל לבדם: (ד) ועז. עז וכבוד הוא למלך שהוא אוהב משפט וטעם אתה לבדך או מאתך התחלה וטעם מישרים הם משפטי התורה וצדקתי' שנתנ' על ידי שלוחיו והם: (ו) משה. בכהניו. מלת כהן בכל המקרא משרת כהני ה' משרתי אלהינו וכהנו לי על כן אם אהרן היה הכהן הראש משה כהן הכהנים כי הוא שרת שבעת ימי המלואים והזכיר שמואל שהוא ממשפחותם בקריאתו אל השם ועניהו ככתוב הקרא אל ה' ועניהו מיד: (ז) בעמוד ענן. אליהם. ישוב אל משה ואהרן ואין שמואל עמהם כמו וישם דמי מלחמה בשלום שב אל יואב לבדו ולא עמשא וכמוהו רבים וטעם לאמר על משה ואהרן שהם שומרי עדותיו בעבור היות' אמצעיים בין השם ובין ישראל והעדות והחקים שנתן להם השם שמרום לאמרם כן לישראל ולא יוסיפו ולא יגרעו וזה הוא שבחם כי אין צורך לזכור עליהם שמת רו התור': רוממו. בבואכ' אל המקדש: והשתחוו להדום רגליו. לנגד מקום הארון כי מקום הדומו קדוש הוא או שב אל השם הנכבד ככתו' בסוף המזמור: משה. בעמוד פירשתי': (ח) ה' אלהינו אתה עניתם. משה ואהרן בנפלם על פניהם ודבר הקטר' היית להם כי בעבורם נשאת לישראל: ונוקם על עלילותם. בדבר השרופים והבלועים: (ט) רוממו. בצאתם מן המקדש והשתחוו אל הר קדשו בנראה רק באמונת הלב הוא לשם הנכבד: (א) מזמור לתודה הריעו לה' כל הארץ. כמו ארץ כי תחט' לי כי הארץ שם מין כולל כל יושביה: (ב) עבדו. מנהג כל עובד להיותו נעצב על כן בשמחה ולא תראו בסתר רק ברננה: (ג) דעו. הוא אלהי' לבדו ושלו אנחנו עמו והמלה כמו כל קרי וכתיב על כן אמר הגאון כי ולו אנחנו הפך ואני עשיתני ומל' עמו שבה אל דעו: (ד) באו. בבואם בשערים תודה ובחצר תהלה: (ה) כי. זאת היא

התודה

תרגום

א יי מלך יזועון עממיא די שכינתיה שריא ביני כרוביא יזוע ארעא: ב יי בציון רבא ורמא הוא על כל עממיא: ג יהודון שמך רבא ודחילא קדישא הוא: ד ועושניה דמלכא דדינא רחים את אתקינתא תריצותא דינא וצדקתא ביעקב את עבדת: ה שבחו קדם יי אלהנא וסגידו לבית מקדשיה קדיש הוא: ו משה ואהרן בכהנוי דמסרו נפשיהון מטול עמא דיי ושמואל אמטולהון צלי קדם יי היך אבהת עלמא דצלו בשמיה מצלין קדם יי והוא עני יתהון: ז בעמוד עננא יקרא ממלל עמהון נטרו סהדותיה וקים דיהב להון: ח יי אלהנא את עניתא יתהון אלהא שביק הויתא לעמך אמטולהון ומתפרע על עובדיהון: ט שבחו קדם יי אלהנא וסגידו לטור בית מקדשיה ארום קדיש יי אלהנא: א שבחא על קורבן תודתא יביבו קדם יי כל יתבי ארעא: ב פלחו קדם יי בחדוה אתוי קדמוי בתושבחתא: ג אודיעו ארום יי הוא אלהא הוא עבד יתנא ודיליה אנחנא עמיה ועאן רעיתיה: ד עולו בתרעוי באודותא דרתוי בתושבחתא אודון קדמוי בריכו שמיה: ה ארום טב יי לעלם טוביה ועד דר ודר הימנותיה:

תהלים

צט א יהוה מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ: ב יהוה בציון גדול ורם הוא על־כל־העמים: ג יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא: ד ועז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית: ה רוממו יהוה אלהינו והשתחוו להדם רגליו קדוש הוא: ו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו קראים אל־יהוה והוא יענם: ז בעמוד ענן ידבר אליהם שמרו עדתיו וחק נתן־למו: ח יהוה אלהינו אתה עניתם אל נשא היית להם ונקם על־עלילותם: ט רוממו יהוה אלהינו והשתחוו להר קדשו כי־קדוש יהוה אלהינו:

ק א מזמור לתודה הריעו ליהוה כל־הארץ: ב עבדו את־יהוה בשמחה באו לפניו ברננה: ג דעו כי־יהוה הוא אלהים הוא עשנו ולא [ולו ק'] אנחנו עמו וצאן מרעיתו: ד באו שעריו בתודה חצרתיו בתהלה הודו לו ברכו שמו: ה כי־טוב יהוה לעולם חסדו ועד־דר ודר אמונתו:

(ל'. ל' / כ' וכל מגלה דכו' / ז' / ט' / ז' / ג' ר"פ / ל' / פ' / ג' זוחד ועניתם / ד' / ל' וחד לתורה / ד' / ולו ק' / ל' / ל' / ל' וחד עד דר)

רשי

וחדוה: (א) ירגזו עמים. מדבר במלחמת גוג ומגוג. ואז ירגזו עמים כענין שנאמר (זכריה יד) וזאת תהיה המגפה וגו': תנוט. לשון נטיו רגלי: (ג) יודו שמך. יודו את עז מלך האוהב משפט: (ד) ועז מלך. מוסב על מקרא העליון: אתה כוננת מישרים. פשרה ושימת שלום בין אנשים כוננת באמרך (שמות כג) כי תראה חמור שונאך רובץ וגו'. כי תפגע שור אויבך ומי הוא שיראה את שונאו גומל לו חסד שלא ידבקו לבו לחבקו ולנשקו. תנחומא: (ז) בעמוד ענן ידבר אליהם. אף עם שמואל וזה הוא שנאמר (שמואל א ט) היש בזה הרואה ותעננה אותם ותאמרנה יש. ראו הענן קשור על פתחו. כד"א ויש אשר יהיה הענן (במדבר י): שמרו עדתיו וחק נתן למו. וחוק אשר נתן למו: (ח) אל נושא. עון ישראל היית להם. בשבילם: ונוקם. היית על עלילותם. משה ואהרן (שם כ) שמעו נא המורים: שמואל על שלא הדריך בניו בדרך טובה את בחור: (ט) כי קדוש ה' אלהינו. על אשר הוא מדקדק עם הצדיקים ה"ה מקודש בעולם. וכן הוא אומר (שמות כט) ונקדש בכבודי. במכובדי: (א) מזמור לתודה. להודיה לאומרו על זבחי תודה: (ב) עבדו את ה' בשמחה. וכל כך למה דעו כי ה' הוא האלהים כשמשלם שכר פעולתכם אבל עובדי ע"ג אין להם לעבוד בשמחה שאין משלמין שכר: (ג) הוא עשנו ולא. כשלא היינו בעולם: (ד) בתודה. בהודייה: (ה) ועד דר ודר. קיימת אמונתו כל לשון אמת ו' מונה אמונת הבטחה שמאמין ומבטיח הבטחתו:

חסד

אנ"ך: על כל העמים ב' וסימ' פני הלוט הלוט. ה' בציון גדול ורם הוא: וכל מגלה דכון': אהב ט' וסימ' נמסר בריש שמואל: והשתחוו ז' וסימ' נמסר בסדר בא ויחזקאל סימן מ"ו: משה ג' ר"פ וסימ' משה עבדי מת. ועתה קום עבור. משה עבד ה' ובני ישראל הכום. משה ואהרן בכהניו ושמואל: עדותיו ה' בליש' ד' חס' וא' מ"ל וסימ' שמר תשמרון את מצות ה' אלהיכם. כל ארחות ה' חסד. ניצבו ושמרו. בעמוד ענן ידבר. אשרי נוצרי: לתודה ל' וחד לתורה: הוא אלהים ד' וסימ' ונשמע וימס לבבינו. וה' אלהים אמת. דעו כי ה' אלהים. ויאמר ה' אלהי אבותינו: ולא חד מן ט"ו לו דכתיב לא וסימ' נמסר

תולדות אהרן ה' מלך. שם לב ע"ג כד: ועז מלך. עקידה שער לו: משה ואהרן. ברכות לב ר"ה כה תענית ה. זבחים קב עקידה שער נב כל המזמור: מזמור לתודה. סנהדרין מג: עבדו. עקרים מ"ג פל"ג זוכר ויחי ויקרא אחרי:

מצודת ציון

(א) ירגזו. ענין רעדה כמו רגזו ואל תחטאו (לעיל ד): (ה) להדום. הוא שרפרף הכסא שנותן תחת רגלי היושב כמו הדום לרגליך (לקמן קי): (ח) עלילותם. מעשיהם כמו אשר עולל לי (איכה א'):

דבר

מצודת דוד

צט (א) ה' מלך. כאשר תתגלה מלכותו ירעדו העמים סביב לכל אחד ואחד: יושב. מלפני היושב על הכרובים שעל הארון שהיה בארץ ישראל: תנוט הארץ. ר"ל יושבי הארץ תאחז חלחלה: (ב) ה' בציון. ה' אשר מעונתו בציון הוא גדול ורם על הכל וממנו יחרדו: (ג) יודו שמך. כלם יודו לשמך כי גדול וגו': (ד) ועוז מלך. העוז הוא למלך אשר אוהב המשפט: מישרים. התורה שהוא מישרים אתה כוננת: משפט וצדקה. משפטי התורה ודבריה המצודקים הנתונים ביעקב מעשה ידיך המה: (ה) להדום רגליו. הוא בה"מ ואחז במשל כאלו ממכון שבתו השמים יוכיד רגליו לנוח בבה"מ: קדוש הוא. כי הוא קדוש ואלה הקדושה בהדום רגליו: (ו) משה ואהרן. ר"ל ראו גודל קדושתו כי הלא משה ואהרן היו מהגדולים והמיוחדים בכהני ה' (כי גם משה היה כהן כי שמש בימי המלואים) ושמואל היה מהגדולים והמיוחדים בקוראי שמו: קוראים. הם היו קוראים לה' והוא היה עונה להם: (ז) בעמוד ענן. עם עמוד הענן בא ודבר עליהם על אשר שמרו עדותיו והחוק אשר נתן להם: (ח) אתה עניתם. אם כי אתה ענית להם בכל עת קראם ובעבורם היית נושא עון ישראל ועכ"ז מקם היית על מעלליהם ולא ויתרת להם כלום כי משה ואהרן מתו על מי מריבה ושמואל לא האריך ימים על אשר לא הדריך את בניו כראוי. ומכל זה נראה גודל קדושתו שאינו נושא פנים: (ט) רוממו. לזה רוממו וגו': להר קדשו. הוא בה"מ על הר המוריה: ק (א) לתודה. זה המזמור יאמר המביא תודה על הנס הנעשה לו: הריעו וגו'. על כי תראו מפלאות ה' בהנס הנעשה לי: (ג) הוא האלהים. ר"ל הוא בעל היכולת: הוא עשנו. הוא גדלנו ורוממנו וכן ישמח ישראל בעושיו (לקמן קמט): ולו אנחנו. מיוחדים אנחנו לו להיות נקראים עמו וצאן מרעיתו: (ד) באו.

בעת

רשי

(א) חסד ומשפט אשירה. כשאתה עושה עמי חסד אקלסך ברוך הטוב והמטיב וכשאתה עושה בי משפט אני אשיר ברוך דיין האמת בין כך ובין כך לך ה' אזמרה: (ב) אשכילה. אתן לב על דרך התמים: מתי תבוא אלי. הדרך הישרה להתהלך בה ואתהלך בתם לבבי אף בקרב ביתי בהצנע כמו בפרהסיא: (ג) סטים. לשון כי תשטה אשתו (במדבר ה') לסור מן הדרך דיסטול"מנט בלע"ז: (ד) רע לא אדע. לא אהב לא אכיר בדבר רע: (ה) אותו לא אוכל. שיהא חבירי שלא אלמד ממעשיו: (ח) לבקרי' אצמית. מדי יום יום אכרית מעט מעט רשעי ישראל המחויבין מיתה: (א) תפלה לעני. ישראל שהם עם עני: כי יעטף. כהתעטף נפשם בצרה: (ד) נחרו. הנו"ן משמשת כמו נעשו נקנו והוא לשון יובש כמו (איוב ל) ועצמי חרה מני חורב. נחר מפוח

במסר' ביום השמיני: לדוד מזמור ז' וסי' נמס' בהלים סי' כ"ד: עשו ד' ג' כתיב ה' וא' כתיב ו' וסי' ולא נטשתני לנשק. ואתם חשבת' עלי. עשה מטי' שנאתי. עשה צדקה ומשפט קדמא כתיב וי"ו. ועיין מה דאיתקשינ' בהאי עניינא ביבמיה סימן כ"ב וגם במס' רבתא בערך עשה: לבקרים ד' וסימ' היה זרועם לבקרים. לבקרי' אצמית. ותוכחתי לבקרים. חדשים לבקרים. וא' לבקרים ולרגעים: שיחו ב' וסימ' את האיש ואת. תפלה לעני כי יעטף. הוכה ג' וסימ' בריש פנחס: וייבש ג' ב' מ"ל וא' הס' וסימ' וייבש הנחל. ויחך את הקיקיון וייבש. וחד הס' ויבש

תולדות אהרן חסד ומשפט. ברכות ס (ברכות יד): כהם לבני. (תענית כז): מלשני. סוטה ה ערכין טו טז: גבה עינים. סוטה ה ערכין טו: בנאמני ארץ. תמיד כח: לא יכון. שבת קמט חגיגה יד סוטה מב סנהדרין קג קג: תפלה לעני. ברכות יא כז ע"ג ז. זוכר ויבלה יחרו בלק:

תהלים

קא א לְדָוִד מִזְמוֹר חֶסֶד־וּמִשְׁפָּט אָשִׁירָה לְךָ יְהוָה אֲזַמֵּרָה׃
ב אַשְׂכִּילָה ׀ בְּדֶרֶךְ תָּמִים מָתַי תָּבוֹא אֵלָי אֶתְהַלֵּךְ בְּתָם־לְבָבִי בְּקֶרֶב בֵּיתִי׃
ג לֹא־אָשִׁית ׀ לְנֶגֶד עֵינַי דְּבַר־בְּלִיָּעַל עֲשֹׂה־סֵטִים שָׂנֵאתִי לֹא יִדְבַּק בִּי׃ ד' א' כתי' ו' ב' חד כתיב ס"ן
ד לֵבָב עִקֵּשׁ יָסוּר מִמֶּנִּי רָע לֹא אֵדָע׃ יתיר ו'
ה מְלָושְׁנִי בַסֵּתֶר ׀ רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית גְּבַהּ־עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל׃ כ"ד מ"ל
ו עֵינַי ׀ בְּנֶאֶמְנֵי־אֶרֶץ לָשֶׁבֶת עִמָּדִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי׃
ז לֹא־יֵשֵׁב ׀ בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא־יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָי׃
ח לַבְּקָרִים אַצְמִית כָּל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לְהַכְרִית מֵעִיר־יְהוָה כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ ד'

קב א תְּפִלָּה לְעָנִי כִי־יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ׃ ד'. ב'
ב יְהוָה שִׁמְעָה תְפִלָּתִי וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָבוֹא׃
ג אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר־לִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי׃
ד כִּי־כָלוּ בְעָשָׁן יָמָי וְעַצְמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחָרוּ׃ ל'
ה הוּכָּה־כָעֵשֶׂב וַיִּבַשׁ לִבִּי כִּי־שָׁכַחְתִּי מֵאֲכֹל לַחְמִי׃ ל'. ג' ו' מ"ל ג' וחד חס'

תרגום

א עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אִין חִסְדָּא אַתְּ גָּמֵל עִמִּי אִין דִּינָא אַתְּ עָבֵד עִמִּי עַל כּוּלָּא אֲשַׁבַּח קֳדָמָךְ יְיָ אֲזַמֵּר: ב אַשְׂכְּלִנָּךְ בְּאוֹרַח שְׁלִים אֵימָתַי תֵּיעוֹל לְוָתִי אֶתְהַלֵּךְ בִּשְׁלֵימוּת לִבְּבִי בְּגוֹ בֵּית אוּלְפָנִי: ג לָא אֲשַׁוֵּי לְלִבִּי מִלְּתָא דְרַשִּׁיעָא עָבְדֵי בִישִׁין וְשַׁטְיָן מִן פִּקּוּדַיָּא סְנֵיתִי לָא יִדְבְּקוּן בִּי: ד לִבָּא עוּקְמָנָא יֶעְדֵּי מִנִּי יִצְרָא בִּישָׁא לָא אֶדַּע: ה דְּמִשְׁתָּעֵי לִישָׁן תְּלִיתַי עַל חַבְרֵיהּ יָתֵיהּ אֲמַגַּר (וְיָלְקֵי בְּצָרַעְתָּא) דְּאָזֵיל בְּגַסּוּת עַיְנִין עִמֵּיהּ לָא אֲדוּר בְּעָלְמָא: ו עֵינַי בְּקַשִּׁיטֵי אַרְעָא לְמִתַּב בִּמְחִיצַת צַדִּיקֵי דְּאָזֵיל בְּאוֹרְחָא שְׁלִים הוּא יְקוּם עִם שַׁמָּשַׁי: ז לָא יִתֵּב בִּמְצַע בֵּית מוּקְדְּשִׁי עָבֵד נְכִילוּ דִּי מְמַלֵּל שִׁקְרִין לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְאִתְכַּוְּנָא קֳבֵל עֵינָי: ח לְעָלְמָא דְּאָתֵי דְּאִמְתִּיל לִנְהוֹר צַפְרָא אֲמַגַּר כָּל רַשִּׁיעֵי אַרְעָא לְשֵׁיצָאָה מִן יְרוּשְׁלֵם קַרְתָּא דַּיְיָ כָּל עָבְדֵי שְׁקָר: א צְלוֹתָא עַל מִסְכְּנָא אֲרוּם מִשְׁתַּלְהֵי וְקֳדָם יְיָ יֵימַר צְלוֹתֵיהּ: ב יְיָ קַבֵּל צְלוֹתִי וּפְגִינוּתִי לְקֳדָמָךְ תֵּיעוֹל: ג לָא תְסַלֵּק שְׁכִנְתָּךְ מִנִּי בְּיוֹם עָקְתִי אַצְלֵי לְוָתִי אוּדְנָךְ בְּיוֹמָא דְּאֶקְרֵי סַרְהֵיב עֲנֵנִי: ד אֲרוּם אִשְׁתֵּיצִיאוּ הֵיךְ תְּנָנָא יוֹמַי וְאַבְרֵי הֵיךְ תַּפְיָא חַרְרָן: ה לְקָא הֵיךְ עִסְבָּא לִבִּי אֲרוּם אִתְנְשֵׁיתִי אוֹרַיְתָא אוּלְפָנִי:

אבן עזרא

התודה והתהלה והברכה שיודו כי טוב ה' לעולם חסדו: (א) לדוד מזמור. טעם אשירה שיחבר שיר להגיד החסד והמשפט שהוא עושה לכל עמו כמו ויהי דוד עושה משפט וטעם לך ה' אזמרה שהמשלתני ולמדתני ועזרתני לעשות משפטיך בארץ: (ב) אשכילה. תמים תאר לדרך כמו ויתן תמים דרכי. מתי תבא אלי. הטעם כי הוא ישכיל תמיד בכל רגע להרגיל עצמו ללכת בה עד שלא ייגע ללכת וכאילו הדרך תבא אליו מאליה. כדרך הכינור מרוב הרגילות. ורבי משה אמר מתי תבא אלי כמו ויבא אלהים אל בלעם שתשרה הרוח הקדש עליו בביתו בהתבודדו מבני אדם ודיניהם וריבם ואיזה פירוש שיהיה הוא הנכון כן פי' לי ואיזה פי' הוא הנכון ידבר על עת התבודדו והבדלו והנה טעם אתהלך רגילות כמו ויתהלך חנוך: (ג) לא. יספר על המחשבה שהוא במלה: עשה. כמו עשות ספרים: סטים. ע"מ כלים מגזרת כי תשטה אשתו לא ידבק בי סטות: (ד) לבב. איש אשר לבו עקש גם רע איש רע כי איך יאמר כי לא ידע רע זהו הכסיל הכתוב עליהם כי אינם יודעים לעשות רע שהוא בתולדת האדם מנעוריו: (ה) מלשני. היו"ד נוסף והוא תאר טעמו כמלשין: אצמית. כמשפטי המלוכה או אצמית רכילותו רק מי שהוא רחב לבב והטעם חכם מאד כמו ורחב לב לא אוכל להצמיתו כי בחכמתו ישמור נפשו ודבריו. ויש אומרים אותו לא אוכל לראותו או לא אוכל שאתו והוא יותר קרוב: (ו) עיני. לשבת עמדי. בשבתי על כסא המשפט אפילו לא ישרתני ויעמוד לפני בעת המשפט רק ההולך בדרך תמים: (ז) לא. רמיה מרמה הם עושי רצונו ויושבי שלחנו: (ח) לבקרים. בכל יום כדרך דינו לבקר משפט. ויש אומרים כי עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי בעצת המלוכה. לא ישב הדיינין ויש אומרים כי לא ישב כדרך היושבים ראשונה כאשר פירשתי: (א) תפלה לעני. יש אומרים כי זאת התפלה חברה משכיל נופל ביד אויביו והנכון שהיא מדרך הנבואה על לשון אנשי הגלות והעד כי בנה ה' ציון גם תכתב זאת לדור אחרון ומלת יעטוף כמו העטופים ברעב וטעם ישפוך שישפוך כל מה שיש בלבו: (ב) ה'. זאת תחלת התפלה וידוע כי כל תפלה ישמע רק הטעם שיראו בני אדם כי נשמע' תפלתו: (ג) אל. דרך משל כי כן האדם בהסתירו פניו לא יראה רק ישמע על כן הטה אלי אזנך: (ד) כי. דרך משל כאילו ימיו הושמו בעשן כדרך כלו כעשן כלו ומלת כמוקד שתים ונחרו כמו וחרה נחשתה כדרך ממרום שלח אש בעצמותי כי רוב כעסו על אויביו חמם גופו עד שנחרו עצמיו שהם בתולדת קרות: (ה) הוכה. הטעם כדרך יומם השמש לא יככה היתה הרפה הכר

מצודת ציון

(ג) דבר בליעל. מעשה איש בליעל: סטים. ענינו דברים הסרים מדרך הנכוחה כמו אל ישט אל דרכיה (משלי ז'): (ד) עקש. עקום: (ה) מלשני. מלשון מלשין והיו"ד יתירה: אצמית. ענין כריתה כמו וברעתם יצמיתם (לעיל נד): אוכל. מלשון יכולת: (א) יעטוף. מלשון עטיפה ולביבה: שיחו. ענין ספור התלאות כמו אשיחה במר נפשי (איוב ז): (ד) כמוקד. הוא מקום הבערת האש כמו על מוקדה (ויקרא)

מצודת דוד

בעת יהיה נעשה להם נס בואו שעריו בקרבן תודה והללו אותו: (ה) לעולם חסדו. חסד ה' הוא דבר המתקיים עד עולם ולא כן חסד ב"ו: אמונתו. האמנת הבטחתו יימת עד כלות כל הדורות: קא (א) חסד ומשפט. כאשר אשירה לך על החסד כן אשירה לך על המשפט ולא אהרהר אחר מדה"ד: (ב) אשכילה. אתן לב על דרך התמים ומתאוה אני לה לאמר מתי תבוא אלי ואקיימנה כי כל חפצי שיזדמן מצוה לידי: בקרב ביתי. ר"ל בהצנע כמו בפרהסיא: (ג) לא אשית. לא אסתכל בדברי רשע: עשה. מעשה סטים שנאתי ולא ידבק בי מה מהם: (ד) לבב עקש. מי שלבו עקש יסור ממני ולא אתחבר עמו: רע. איש רע לא יהיה מיודעי ואוהבי (ועפ"ז נקרא האוהב מודע על כי הוא יודעו ומכירו): (ה) מלשני. המלשין בסתר על רעהו אכרית אותו: גבה עינים. הוא בעל גאוה: ורחב לבב. החומד ומתאוה לכל דבר: אותו לא אוכל. לא אוכל לסבול אותו כי המעשים האלה מגונים בעיני: (ו) עיני. נותן אני את עיני בנאמני ארץ לשבת הם עמדי: (ז) לא ישב. אין אני מניח לשבת בביתי איש עושה מעשה רמיה: לא יכון. לא יהיה נכון לשבת נגד עיני: (ח) לבקרים. בכל בוקר בזריזות רב אכרית כל רשעי ארץ בכדי להכריח וגו' עד שלא ישאר אחד: קב (א) תפלה לעני כי יעטוף. כאשר יהיה כפוף ומעונה כאלו הוא מתעטף קלתו בקלתו: ולפני. כאשר ידבר לרותיו ויספר תלאותיו לפני ה': (ג) אל תסתר. לבל תראה בצרתי: מהר ענני. בו ביום שאקרא לך: (ד) כלו בעשן. ימי הטובים כלו מהר עם העשן ודומה לו הכלה במהרה: כמוקד נחרו. נתייבשו כמקום המוקד: (ה) הוכה כעשב. כמו עשב המתייבש ונשבר מחום השמש כן לבי נשברה כי בעבור התוגה שכחתי לאכול

אבן עזרא

הגר כשמש שיכה העשב ויבש כן שב לבו כי סרה ליחת התולדת מהלב אשר בה הדבק הנפש עם הבשר ולא יוכל לאכול לחם כי הוא שבע בלא מאכל והטעם כפול כי המאכל נחליף שהוא יביא חלקים כנגד מהו שיוליך האוי' וזה ידוע בחכמת המזלות : (ו) מקול . מרוב נעקתי כחש בשרי וזה הוא דבקה עצמי לבשרי :

(ז) דמיתי לקאת . סמוך ובלא סמוך גם הוא כתי"ו רק הקו"ף כשאינו סמוך קמוצה : ככוס . כמו את הכוס ואת השלך והנה נפשו משתוממת בתוכו כמו הכוס שהוא דר בחרבות : (ח) שקדתי . שקדתי על מקום אחד לבדי ואין אחד ממשפחתי עמי : כצפור . לשון זכר ובתורה נקבה ככה מלת שה פזורה רק שה תמים : (ט) כל . התברר טעם המזמור כי כל הרעות שקראו בעבור שכלו חרפת האויב ומלת מהוללי פעולים שהיו בעיניו מהוללים הוא המתהולל שבו לאלה ולשבוע' אם אכזב אהיה כפלני : (י) כי אפר . דרך משל כמו הכפישני באפר . וי"ו ושקוי תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפים : (יא) מפני . מודה כי גבר' יד האויב עליו בעבור שזעמתו : כי נשאתני . כדרך השליך משמי' ארץ תפאר' ישראל : (יב) ימי . כאשר השלכתני קצרו ימי והלכו במהרה ונטוי תואר כמו עגום שהלל מיד יטה : (יג) ואתה . הטעם שאתה בלא שנוי על כן מלת תשב כי כל תנוע' שנוי הוא וככה כסאך שהוא בשמים והטעם אולי תעמידני רוח טובה מאתך ולא יתמו מהרה : (יד) אתה . כאשר הזכיר כסאו בשמים הזכיר כסאו בארץ במקום ציון כדרך מקום מקדשינו כן הבטחתנו שתעמוד ציון לעולם בשטן כבודך שם ואמר תקום כנגד תשב כי זה יהיה אחר קומו להלחם עם אויביו : לחננה . שם הפועל ובא הסגול שהוא פתח קטן תחת גדול כמו פן אכלך גם שניהם קלים בלי דגש : (טו) כי . כל רצון עבדיך לראות אבניה וכאילו יחוננו עפרה לנשקו ורבי משה אמר כי רצו כמו אז תרצה הארץ ויחוננו לבנותה כבוא מועד כדרך חנונו אותם : (טז) ויראו . שם ה' . ויראו ימשוך השם עמו והטעם שייראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך : (יז) כי . הזכיר טעם ייראו עת שיראה הכבוד בציון : (יח) פנה . הזכיר כי בנין ציון יהיה בעבור תפלת ישראל בגלות שהם דומים כערער בערבה והאומר כי ישראל נקראו ערער בעבור ערו ערו איננו נכון כי האומרים ערו ערו הם האדומים לבבליים כאשר אפרש במקומו : (יט) תכתב . זה הפסוק לאות כי זאת דרך נבואה לאחד המשוררים וטעם ועם נברא כי יהיה נברא בשוב השם שבות ציון : (כ) כי . כדרך ראה ראיתי את עני עמי : לשמוע . כדרך וישמע אלהים את נאקתם בעבור אסיר אמר לפתח ובני תמותה שהם מוכנים לטבח ולמות כמו תקומה

תרומה

תרגום

י מִן קָל תִּנְחֲתִי אִדְבַּק גַּרְמִי לְבִסְרִי: ז אִדְמֵית לְקָאתָא דְמַדְבְּרָא הֲוֵית הֵיךְ קְפוּפָא דִי בְּאַרְעָא נְגוּבְתָּא: ח שְׁקָדֵית כָּל לֵילְיָא וַהֲוֵיתִי הֵיךְ צִפַּר דְּפָרַח וְנָיֵד בִּלְחוֹדֵיהּ עַל אִגָּרָא: ט כָּל יוֹמָא יְחַסְדוּן לִי בַּעֲלֵי דְבָבַי מִתְלַעֲבֵי בְּמֵימְרֵי קַיְימוּ מַנָּן: י אֲרוּם אַפְרָא הֵיךְ מְזוֹנָא סְעֵדִית וְשִׁקְיוּתִי בִּבְכוּתָא מְזֵגִית:
יא מִן קֳדָם רוּגְזָךְ וְקִצְפָּךְ אֲרוּם נְטַלְתַּנִי וּטְלַקְתָּנִי:
יב יוֹמַי הֵיךְ טוּלָא דִיצְלֵי וַאֲנָא הֵיךְ עִסְבָּא אִיבָשׁ: יג וְאַתְּ יְיָ מְדוֹרָךְ לְעָלַם בִּשְׁמַיָּא תֵּתֵיב וְדָכְרָנָךְ לְדָר וְדָר: יד אַתְּ תְּקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן אֲרוּם עִדָּן לְמֵיחוּס עֲלַהּ אֲרוּם אֲתָא זִמְנָא:
טו אֲרוּם רְעוּ עַבְדָךְ יַת אַבְנָהָא וְיַת עַפְרָהָא יְחִיסוּן: טז וִידַחֲלוּן עַמְמַיָּא יַת שְׁמָא דַיְיָ וְכָל מַלְכַיָּא דְאַרְעָא יַת יְקָרָךְ:
יז אֲרוּם אִתְבְּנֵי בְּמֵימְרָא דַיְיָ קַרְתָּא דְצִיּוֹן אִתְגְּלֵי בִּיקָרֵיהּ:
יח אִתְפְּנֵי לְוָת צְלוֹתֵיהּ דִמְצַטַּדְּיָן וְלָא בְּסַר יַת צְלוֹתְהוֹן: יט תִּתְכְּתֵב צְלוֹתָא דָא לְדָר בַּתְרַי וְעַמָּא דַעֲתִיד לְאִתְבְּרָאָה יְשַׁבַּח יָהּ: כ אֲרוּם אוֹדִיק מִשְּׁמֵי מְרוֹמָא דְקוּדְשֵׁיהּ

תהלים

לַחְמִי׃ ו מִקּוֹל אַנְחָתִי דָּבְקָה עַצְמִי
(ב' וא' ודמיתי) לִבְשָׂרִי׃ ז דָּמִיתִי לִקְאַת מִדְבָּר
הָיִיתִי כְּכוֹס חֳרָבוֹת׃ ח שָׁקַדְתִּי
(ג' ומ"ל) וָאֶהְיֶה כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל־גָּג׃ ט כָּל־
(י"א מ"ל) הַיּוֹם חֵרְפוּנִי אוֹיְבָי מְהוֹלָלַי בִּי
(ב"ו) נִשְׁבָּעוּ׃ י כִּי־אֵפֶר כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי
(ל' וחד ושקויי) וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי מָסָכְתִּי׃ יא מִפְּנֵי־
(כ"ה' כ"ף וא' ס"ס) זַעַמְךָ וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי׃
יב יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ׃
יג וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ
(י"ו כ"ף בסיפרא) לְדֹר וָדֹר׃ יד אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן
(ג') כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד׃ טו כִּי־
רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ
(ה' רפין) יְחֹנֵנוּ׃ טז וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהוָה
(יו"ד) וְכָל־מַלְכֵי הָאָרֶץ אֶת־כְּבוֹדֶךָ׃
(ה') יז כִּי־בָנָה יְהוָה צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ׃
(ג') יח פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא־
(ח') בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם׃ יט תִּכָּתֶב זֹאת
(ג') לְדוֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל־יָהּ׃
כ כִּי־הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהוָה

רש"י

מפוח (ירמיה ו) : (ז) דמיתי לקאת מדבר . לקאת שם עוף הוא : כבוס חרבות . שם עוף כמו (ויקרא יא) את הכוס ואת השלך ואת הינשוף : חרבות . מדברות דמיתי לקאת מדבר כך אנו נודדים ממקומנו ללכת בגולה : (ח) שקדתי . התבוננתי בעצמי והנני כצפור הבודד על גג יושב לבדו באין זוג : בודד . יושב בדד : (ט) מהוללי . המתלוצצים בי לי הוללות : כי נשבעו . ראו ברעתי ונשבעים בי ואומרים אם לא יארע בי כמו שאירע לישראל כה יעשה לי כמו לישראל : (י) בבכי מסכתי . בדמעה מזגתי : (יא) כי נשאתני . תחיל' והגבהתני ועתה השלכתני משמים ארץ ואם לא נשאתני תחילה לא היתה חרפתי רבה כל כך : (יב) כצל נטוי . לעת ערב כשהצללי' נוטים וכשחשיכה אין נכרים אלא כלים והולכים : (יג) ואתה . אשר לעולם תשב ונשבעת לנו בך כשם שאתה קיים יש עליך לקיימנו . לפיכך : (יד) אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה . כי כך הבטחת (דברים לב) כי יראה כי אזלת יד והרי אזלת יד : (טו) כי רצו . אהבו אף את אבניה ואת עפרה ומדרש אגדה כשיצא יכניהו וגלות ונשאו עמהם מאבני ירושלים ועפרה לבנות להם שם בבבל בית הכנסת : (טז) וייראו גוים . את שמך כשתושיע את עמך : (יח) הערער . הצועק כמו (ישעיה טו) זעקת שבר יעערו . ד"א ערער הרוס ונשחת כמו . (לקמן קלז) ערו ערו : (יט) תכתב זאת . כך יאמרו רואי הישועה תכתב הישועה הזאת לספר אותה לדור אחרון : ועם נברא . שנעשה בריה חדשה לצאת מעבדות לחרות מאופל לאור גדול : (כ) אל ארץ

לבי : בודד ג' בקריא' ומ"ל וסימ' ואין בודד במועדיו . פרא בודד לו . כצפור בודד על גג : ותשלכני ב' חד ר"פ וחד סוף פסוק וסימ' מפני זעמך וקצפך כי נשאתני . ותשליכני מצולה בלב ימים ונהר יסובבני : אתה י"ו ר"פ בסיפרא וסימ' אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור . לא תכלה רחמיך ממני . אתה ידך גוים הורשת . מלכי אלהים . אתה סתר לי מצר תצרני . אתה ידעת חרפתי . אתה פוררת בעזך . אתה רצצת ראשי לויתן . אתה הצבת כל גבולות ארץ . אתה נורא אתה . אתה בקעת מעין ונחל . אתה האל עושה פלא . אתה מושל בגאות הים . אתה דכאת כחלל רהב . אתה תקום תרחם ציון . אתה צוית פקודיך . וא' באיכה אתה ה' לעולם תשב :

תולדות אהרן אתה תקום . מנחות פז : כי רצו . כתובות קיב עקידס שער ח (שבועות לט) : הערער . זוהר ויחי :

מצודת ציון

(ויקרא ו') : נחרו . ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה ו') : (ז) לקאת . ככוס . שמות עופות מנויות במדבר ובחרבות : (ח) שקדתי . ענין מסירות כמו כי שוקד אני (שם א') : בודד . בדד ויחידי : (ט) מהוללי . ר"ל המתלוצצים בי כעל כסיל וברע והוא מלשון הוללות וסכלות (קהלת א) : (י) ושקוי . מלשון משקה : מסכתי . ענין מזיגה כמו מסכה יינה (משלי ט') : (יח) הערער . מלשון הערה ר"ל המעורר בתפלה

מצודת דוד

לאכול מאכלי והנני חלוש ומעונה : (ו) דבקה . כי מקול האנחה משמן בשרי ירזה ודבקה לעצמותי : (ז) דמיתי . דומה אני לקאת היושבת במדבר הצועקת קול יללה ואל הכוס השוכן בחרבות כי כן גם אני אזעק בקול מר ואשב שומם ויחידי : (ח) שקדתי . מהרתי לברוח ואהיה כצפור הבורח מאנשים ויושב בדד על הגג : (ט) מהוללי . המלעיגים עלי ישבעו בי ואומרים דרך שבועה אם עשיתי כזאת אהיה כהאומללים : (י) כי אפר . אני אוכל את האפר כדרך שאוכלים את הלחם ר"ל לגודל התוגה נהפך בפי טעם הלחם לטעם האפר : בבכי מסכתי . כי בעת השתיה יפול בכוס דמעות עיני והרי הוא מזוג בדמעות הבכי : (יא) כי נשאתני . מתחלה רוממת אותי ואח"ז השלכתני לארץ וכפולה הצער מאלו לא הייתי בגדולה מעולם : (יב) ימי כצל נטוי . ימי הטובים חלפו והלכו להם במעט טובה כצל הזה הנוטה ממקומו מבלי יגע בו מי : ואני . עתה אני יבש מבלי לחלוחית טובה כעשב הנתייבש בחום השמש בסור לחו : (יג) ואתה . אבל אתה לעולם תשב ותתקיים וככוחך אז כוחך עתה : (יד) אתה תקום . לזה אשאל מעמך שאתה תקום ותרחם את ציון כי מעתה עת לחונן אותה כי בא הזמן : (טו) כי רצו . כי עבדיך ישראל רוצים ומחבבים אבני המקום ההוא ועפרה נשאה חן בעיניהם ומאוד יתאוו להשיב אליה : (טז) וייראו . אז ייראו הגויה את שם כבודך : (יז) כי בנה . בראותם אשר בנה ה' את ציון ונראה הוא שם בכבודו : (יח) פנה . כי פנה אל תפלת נכה רוח המעורר תפלה בתמידות : (יט) תכתב זאת . הגאולה הזאת תהיה כתובה לזכרון

לדור

ארץ הביט . לראות בעני עמו : (כא) תמותה . חולה למות אנמוריני"דא בלע"ז : (כד) ענה בדרך כחי . חוזר לקבלו הראשון כי נשאתני ותשליכני ימי ככל כטוי ענה בדרך אויבי כחי : (כה) אומר . לה' : אלי . אתה : אל תעלני בחצי ימי . אל תסלק אותנו להשמידנו מן האדמה ביד אויבינו בחצי ימינו ומה הם ימינו כל ימות דור דורים שנותיך. הבטחת לקיימנו לפניך כמו שאמר בסוף המזמור ושנותיך לא יתמו וזרע עבדיך לפניך יכון : (כו) לפנים . מתחלה: (כז) כלבוש תחליפם . כאדם ההופך לבושו לפושטו : (כח) ואתה הוא. העומד וקיים : (א) ברכי נפשי . חמשה ברכי נפשי יש כאן כנגד חמשה עולמו' שאדם דר בהם כמו שאמרו רבותינו במסכ' ברכות דר במעי אמו יונק משדי אמו וכן כלם : (ה) תתחדש כנשר נעוריכי . כנשר הזה שמחדש כנפי' ונוצה משנה לשנה . ויש מדרש אגדה על

תרומה : (כב) לספר . הנה זאת עת הישועה : (כג) בהקבץ . כדרך ולעבדו שהם אחד : (כד) ענה . זה המשורר ידבר על לשון חסידים בגלות בארץ מרחקים בבא עת הישועה שימותו בדרך קודם שיגיעו אל ירושלם וידוע כי עינוי הדרך יקצר ימי האדם : (כה) אומר . זה יאמר כל אחד מן החסידים הרחוקים הבחורי' כי ידוע כי הגוף שהוא מן העפר הוא כלי לנשמה העליונה שהיא משמי השמים ובהפרדה מעל הגוף תשוב למקומה וכן כתוב והרוח תשוב אל אלהים אשר נתנה וזה טעם אל תעלני וטעם בדור דורים אולי יערה עליו רוח ממרום לעזרא עד שלא ימות בחצי ימיו אולי יראה בטוב : (כו) לפנים . טעם שנותיך לעולמי עד רק אין כח בלשון רק לדבר כדרך בני אדם וטעם לפנים כי אתה קדמון לפני הארץ שיסדתה והטעם שהוא מולך לשמי השמים בראיות גמורות : ומעשה ידיך שמים . שהוא הקו הרוחב : (כז) המה. אמרו חכמי שקול הדעת כי משפט שמים וחוקותם יסורו והשם יחדש שמים חדשים וארץ חדשה והם צריכים לפרש דברי ירמיהו שכתב אם ימושו החוקים האלה ודברי דוד ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ור' יהודה בן דוד המדקדק הראשון שהי' בארץ מערב אמר כי הכללים שמורי' לעד לעולם והפרטים יאבדו והנכון כי זאת הארץ היא היבשה ומעשה ידיך שמים הוא הרקיע והם עומדים בכללם ואובדים בפרטיהם על כן אומר המה יאבדו כי הפרטים אובדי' והכללים שמורי' וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה על הפרטים אמר היוצאים מן הכלל כי המשתנים ואובדים רק הכללים שהם החוקים העומדים חק ולא יעבר והארץ לעולם עומדת : (כח) ואתה.

משמים אל־ארץ הביט׃ כא לשמע
אנקת אסיר לפתח בני תמותה׃ ב׳ תכא לפניך ב׳ נגדנזרועך
כב לספר בציון שם יהוה ותהלתו
בירושלם׃ כג בהקבץ עמים יחדו ג׳
וממלכות לעבד את־יהוה׃ כד ענה
בדרך כחו קצר ימי׃ כה אמר אלי כחי ק׳
אל־תעלני בחצי ימי בדור דורים ג׳
שנותיך׃ כו לפנים הארץ יסדת
ומעשה ידיך שמים׃ כז המה ׀ יאבדו י׳ כתיב ה׳ ו׳ע ר״ף
ואתה תעמד וכלם כבגד יבלו ג׳
כלבוש תחליפם ויחלפו׃ כח ואתה ב׳ הא׳ סים
הוא ושנותיך לא יתמו׃ כט בני
עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יכון׃ ב׳ ול׳ מ״ג
קג א לדוד ׀ ברכי נפשי את־
יהוה וכל־קרבי את־שם קדשו׃ ל׳
ב ברכי נפשי את־יהוה ואל־תשכחי
כל־גמוליו׃ ג הסלח לכל־עונכי ל׳
הרפא לכל־תחלואיכי׃ ד הגואל ל׳. ב׳ מ״ג
משחת חייכי המעטרכי חסד ל׳
ורחמים׃ ה המשביע בטוב עדיך ל׳. ט׳ דגשים

יי מן שמיא לארעא אסתכל׃ כא למשמע אניקותא דאסיריא למשרי בניא דמסירין למיתותא׃ כב למשתעי בציון שמא דיי ותושבחיה בירושלם׃ כג באתכנשות עמין כחדא ומלכותא למפלח קדם יי׃ כד אסתגף מן טורח דאורח גלותא חילי אתקצרון יומי׃ כה אימר קדם אלהי לא תסלקנני מן עלמא בפלגות יומי איתי יתי לעלמא דאתי מטול די בדרי דריא שנתך׃ כו מן שרויא דאתברי כל בריתא ארעא יסדתא ועובדי ידך שמיא׃ כז הנון יהובדון ואת תקום וכולהון היך לבושא יתבלין היך אצטלי תחלפינון ויתחלפון׃ כח ואת הוא די בריתנון ושנתך לא משתלמן׃ כט בני עבדך ישרון בארעא וזרעיתהון קדמך יתקנון׃ א על יד דוד אתאמר בנבואה בריכי נפשי ית שמא דיי וכל בני גוי ית שמא דקודשיה׃ ב בריכי נפשי ית שמא דיי ולא תתנשי ית כל חסולוי׃ ג דשבק לכל עוייכי דמסי לכל מרעיכי׃ ד דפרק מגהנם חייכי דאכלל יתיכי חסדא ורחמי׃ ה דמסבע בטובא יומי סבותיכי ולעלמא

וכלם ג׳ וסימ׳ מן הסלע וכלם נבקעו : וכלם כבגד יבלו . וכלם בשמות : לדוד ז׳ בטעם בסיפ׳ וסימנ׳ לדוד שפטני ה׳. ה׳ אורי וישעי. ריבה ה׳ את יריבי לחם. אל תתחר במרעים. לדוד ברכי נפשי. לדוד אודך בכל לבי. לדוד ברוך ה׳ צורי : בטוב ט׳ דגשי׳ וסימ׳ נטם׳ בישעיה סימן ז׳:

תולדות אהרן לספר . אזכר אחרי : ענה בדרך . גוטין ע ; לפנים . (חגיגה עז) : עקידה שער ס כל המזמור : ברכי נפשי . ברכות י זוכר לך ויקהל עקרים מ״ב פכ״ג : הכונה . מגלה יז נדרים מא (ברכות ד) : הגואל משחת . (שם) :

הוא באמת ואין זולתך : ושנותיך לא יתמו . אין להם תכלית וקץ : (כט) בני . כדרך וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים : (א) לדוד ברכי נפשי את ה׳. היא הנשמה העליונה וכל קרבי יקרא הגוף שהוא הבשר ומלת ברכי משרתת אחרת וכן הוא ברכי נפשי את ה׳ וברכי כל קרבי את שם קדשו והנה הזכיר שם העצם שהוא הכבוד עם הנפש שהוא הכבוד כי הנשמה הוא כבוד הגוף כי אין הגוף נחשב למאומה רק בעבור הנשמה על כן הזכיר בגלוי שם העצם עם הנפש והשם עם הגוף כי כן כתוב כל קרבי שהם מן הגוף את שם קדשו ולא הזכיר עם הקרבי׳ שם העצם בגלוי רק בהעלם : (ב) ברכי. הזכיר הראשון שהיא חייבת לברכו בעבור כבודו והשני בעבור שהטיב לו כאשר הזכיר אל תשכחי כל גמוליו שגמלך או הזכיר פעמים זמן אחר זמן ורגע אחר רגע : (ג) הסולח. הטעם כי בעבור עונו היה בן מות והשם הוכיחו בתחלואים ליסרו לשוב להנהם על עונו ויפדהו משחת וזה מפורש בדברי אליהוא. ויו״ד עוניכי כיו״ד תחלואיכי נוסף דרך נחות : (ד) הגואל. כמה פעמים היה מוכן למות וחשב בחליו שימות וטעם המעטרכי שיהלו בחליו לאט בחסד וברחמים : (ה) המשביע. הטעם כי הרופא הוא השם לבדו והוא המשביע לו על דעת אדם רופא שיאכל כך ולא יאכל כך הטעם המשביע כי משפט החולה לזהם חייתו לחם ופי׳ עדיך פיך כמו עדיו לבלום ולפי דעתי כאשר הנפש כבוד לגוף כן היא כמו עדי והנה הטעם המשביע בטוב נפשך כנגד תשבע נפשי. וטעם תתחדש כנשר נעוריכי אמר ר׳ משה כי הוא חסר יו״ד כדרך ותעשי הרעות ותוכל ויש אומרים כי הנשר כל מה שיגדל ויבוא בימים תגדל עצמתו וכן הוא תתחדשי בה עצמות הנעורים כנשר ויתכן היות מלת נעורים כמו נשים ובא תתחדש כדרך בנות צעדה עלי שור והזכיר נעורים בחליו

מצודת דוד

דור אחרון בכדי שהעם הנברא אז יהלל יה על הגאולה ההיא : (כא) לפתח . להתיר קשרי האסורים להוליכם למיתה : (כב) לספר בציון . למען יסופר בציון וגו׳ : (כג) בהקבץ . בעת יתקבצו עמים וממלכות לעבוד את ה׳ : (כד) ענה . את זה יספרו לומר הנה מאז ענה האויב כחי בדרך ובזה קצר ימי : (כה) אומר . והייתי אומר בתפלה הלא אלי אתה אל תסלקני מן העולם בחצי ימי : בדור וגו׳ . ר״ל בכל ימי הדורות בזמן הפנים שקלבת ואל תסלקם בחצי ימיהם וכאומר לא על עצמו בלבד אני מתפלל כ״א על כל הדורות : (כו) לפנים . אתה יסדת את הארץ מתחלה מאין ליש וכן השמים מעשי ידך המה וא״כ קדמת להם : (כז) המה יאבדו . סוף הדבר יהיה שהמה יאבדו ואתה תעמוד וא״כ גם תאחר להם : כלבוש . שפושט האדם ומחליפו באחר כן תחליף את העולם כמ״ש הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעיה סה) : ויחלופו . ר״ל כאשר תעשה כן תקום : (כח) ואתה הוא . אבל אתה דבר העומד בהוייתו ומתקיים ואין הפלוס זמן לשנותיך : (כט) בני עבדיך. בני אברהם יצחק ויעקב ישכנו בה וזרעם יהיו נכון לפניך עד עולם ומוסב למעלה לומר את זה יספרו לומר בזה וכזה התפללתי והנכם רואים כי שמע אלי : קג (א) וכל קרבי. איברי הפנימים גם המה יברכו את שם קדשו : (ב) כל גמוליו . גמול טובה שגמל עמך : (ה) כנשר . כמו הנשר מחדש כנפיו מעשר שנים לעשר שנים אחר הוא לימי נעוריו כן תתחדש ימי נעורים באמץ כח ובבריאות :

מצודת ציון

בתפלה : (כ) השקיף . ענין הבטה : (כא) אנקת . ענין צעקת אנחה כמו האנק חלל (יחזקאל כו) : לפתח . ענין התרת הקשר כמו מוסר מלכים פתח (איוב יב) : (כד) ענה. מלשון עינוי : (כה) תעלני . ענין סלוק כמו כעלות גדיש בעתו (שם ה׳) : (כו) לפנים . מתחלה כמו וזאת לפנים בישראל (רות ד׳) : (כז) יבלו . ענין רקבון וכמיסה כמו ועלהו לא יבול (לעיל א׳) : (כח) הוא . ר״ל דבר העומד בהויתו ומתקיים : יתמו . מלשון תם והשלמה : (כט) יכון . מל׳ הכנה : (א) קרבי . הם האיברים הפנימים כמו וקרבי לקיר הרש (ישעיה יז) : (ג) עונכי. עונך והיו״ד יתירה וכן תחלואיכי חייכי המעטרכי נעוריכי בכולם היו״ד יתירה והיא דרך נחות בלשון : (ד) המעטרכי . מל׳

אבן עזרא

בחלין כמו ישוב לימי עלומיו: (ו) עשה. זאת היא הברכה שידע באמונת הלב כי השם עושה צדקות הוא וצדיק בכל דרכיו וטעם זה בעבור שהזכיר התחלואים הזכיר השם בצדק ואמונה עמו והנה הזכיר כי יעשה דין לצדק אם יעות האדם דרך ישר והוכה במכאוב וזה הוא מי שהוא חייב לבוראו וכן ברואים לברואים כמוהם יעשה משפט על כן ומשפטים לכל עשוקים: (ז) יודיע. עתיד תחת עבר כדרך יעשו עגל בחורב והדרכים הם הנזכרים בפסוק ויעבור ה' על פניו: לבני ישראל עלילותיו. ביד משה: (ח) רחום. הזכיר מהשלש עשרה מדות מה שצריך לו על דבר תחלואיו כאשר עשה משה בעת תפלתו כי לא הזכיר רחום וחנון ולא ה' נוצר חסד לאלפים וכבר פירשתי הטעם במקומו ודוד הזכיר רחום וחנון ארך אפים ורב חסד והזכיר נוצר חסד לאלפים וזהו וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו והזכיר נושא עון ופשע וחטאה וזהו לא כחטאינו ולא כעונותינו הרחיק ממנו את פשעינו וטעם רחום שיתכן עלילות לשמור עבדו טרם בוא הרעה עליו חנון להושיעו בצעקו אליו וארך אפים להאריך לו ורב חסד שלא יפסיק חסדו: (ט) לא. יריב. עם החוטאים ולא יטור לשנים כי נוטר הוא לאויביו: (י) לא. שתף דוד עמו אחרים כי עם הכל יעשה חסד והנה כעוונותינו כנגד הסולח לכל עוניכי: (יא) כי. אין גובה למראה העינים יותר מגובה שמים ומזרח רחוק ממערב כפל הגובה והנה טעם חסדו פי' רב חסד: (יב) כרחוק. טעם הרחיק כמה פעמים עשה כן בשובנו אליו: (יג) כרחם. פי' רחום וחנון ה' וטעם על יראיו כמו ורחמתי את אשר ארחם: (יד) כי. יצרנו. תולדתינו וזה כולל לכל אשר הזכיר כי הוא נושא עון ופשע וחטאה ותחסר מלת לפניו וכן הוא זכור הוא לפניו. וטעם כי עפר אנחנו כי העצמות הם מוסדות הגוף והם קרות ויבשות כמתכונת העפר: (טו) אנוש. ועוד כי ימי אדם מעטים וידמה זמן הילדות לציץ: (טז) כי. רוח תעבו בציץ ותיבשנו וכאילו לא היה וככה האדם וטעם לא יכירנו כי המקומות יפרושו בין הפרטים כי אין גוף בלא מקום ולא יעכב שנים מקומות: (יז) וחסד זהו שכר הצדיקים שהוא לנצח והזכיר בתורה לאוהביו שהם במעלה הגבוהה ואחר כן: (יח) לשומרי מצותיו. מיראה וככה פי' פה ליראיו והם שומרי בריתו רק זוכרי פיקודיו הם האוהבים כי לעולם פיקודיו לפניהם ובלבם לא ישכחו רגע אחד: (יט) ה'. הטעם בעבור שהזכיר שחסד השם על יראיו מעולם ועד עולם בלי הפסק נתן ראיה לדבריו כי נכון הוא כי השם בלי שינוי וכסאו נכון בשמים שהם עומדים ומלכותו בכל משלה בעליונים ובשפלים: (כ) ברכו. בעבור שהזכיר השמים הזכיר הדרים בו והם המלאכים שאינם גוף כי על ידם תבאנה הגזרות מהשמים כדבר סנחריב ומכה אמר וישלח מלאך פניו ויושיעם ומלאך פניו הושיעם: גבורי כח. כי אין יכולת בנברא לעמוד מפניהם והמלאך שבא אל יעקב מצוה היה וטעם לשמוע בקול דברו כי אינם כבני אדם שיקוו מהשם שכר בעשותם דברו רק זה הוא שכרם ותענוגם ותפארתם לשמוע בקול דברו: (כא) ברכו. צבאיו. הם צבא השמים העליונים. ומשרתיו הם השבע' שהם בשבע' מעונות: (כב) ברכו. כל מעשיו הם המתכו' והצמחים וכל החיים כי הוא המושל בכם ואחר כן השלים כאשר החל ברכי נפשי את

תהלים קג

5 תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי: 6 עֹשֵׂה
צְדָקוֹת יְהוָה וּמִשְׁפָּטִים לְכָל־
עֲשׁוּקִים: 7 יוֹדִיעַ דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו: 8 רַחוּם
וְחַנּוּן יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חָסֶד:
9 לֹא־לָנֶצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר:
10 לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא
כַעֲוֺנֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ: 11 כִּי כִגְבֹהַּ
שָׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ עַל־
יְרֵאָיו: 12 כִּרְחֹק מִזְרָח מִמַּעֲרָב
הִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת־פְּשָׁעֵינוּ: 13 כְּרַחֵם
אָב עַל־בָּנִים רִחַם יְהוָה עַל־יְרֵאָיו:
14 כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־
עָפָר אֲנָחְנוּ: 15 אֱנוֹשׁ כֶּחָצִיר יָמָיו
כְּצִיץ הַשָּׂדֶה כֵּן יָצִיץ: 16 כִּי רוּחַ
עָבְרָה־בּוֹ וְאֵינֶנּוּ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד
מְקוֹמוֹ: 17 וְחֶסֶד יְהוָה מֵעוֹלָם
וְעַד־עוֹלָם עַל־יְרֵאָיו וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי
בָנִים: 18 לְשֹׁמְרֵי בְרִיתוֹ וּלְזֹכְרֵי
פִקֻּדָיו לַעֲשׂוֹתָם: 19 יְהוָה בַּשָּׁמַיִם
הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה:
20 בָּרְכוּ יְהוָה מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ
עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ:
21 בָּרְכוּ יְהוָה כָּל־צְבָאָיו מְשָׁרְתָיו
עֹשֵׂי רְצוֹנוֹ: 22 בָּרְכוּ יְהוָה כָּל־

תרגום

דְאָתֵי תִּתְחַדֵּת הֵיךְ נִשְׁרָא
טַלְיוּתַיְכִי: ו עָבֵד צִדְקָתָא יְיָ
וְדִינִין לְכָל טְלוּמִין: ז גַּלִּי
אָרְחָתֵיהּ לְמֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
עוֹבָדוֹי: ח רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא יְיָ
מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵי לְמֶעְבַּד טַבְוָן
וּקְשׁוֹט: ט לָא לְעָלְמִין יִנְצֵי
וְלָא לְעָלַם יִנְטוֹר דְּבָבוּ: י לָא
כְחוֹבָנָא עֲבַד לָנָא וְלָא
כַעֲוָיָתָנָא שַׁלֵּם לָנָא: יא אֲרוּם
הֵיךְ גְּבִיהִין שְׁמַיָּא מֵעִלָּוֵי
אַרְעָא הֵכְדֵין גְּבַר טוּבֵיהּ עַל
דָּחֲלוֹי: יב הֵיךְ דְּרָחִיק
מַדְנְחָא מִן מַעְרְבָא הֵכְדֵין
אַרְחִיק מִנָּנָא יַת סוּרְחָנָנָא:
יג הֵיךְ דִּי רָחֵם אַבָּא עַל בְּנַיָּא
הֵכְדֵין רָחֵם יְיָ עַל דָּחֲלוֹי:
יד אֲרוּם הוּא יָדַע יִצְרָנָא
בִּישָׁא דְּמַחְטֵי יָתָנָא דְּכִיר
קֳדָמוֹי אֲרוּם מִן עַפְרָא אֲנַחְנָא:
טו בַּר נַשׁ הֵיךְ עִסְבָּא יוֹמֵיהּ
הֵיךְ נִצָּא דְחַקְלָא הֵכְדֵין יָנִיץ:
טז אֲרוּם זַעְפָא נָתְבַת בֵּיהּ
וְלֵיתוֹי וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵיהּ תּוּב
אַתְרֵיהּ: יז וְחִסְדָּא דַיְיָ מִן
עָלְמָא הָדֵין וְעַד עָלְמָא דְאָתֵי
עַל דָּחֲלוֹי וְצִדְקָתֵיהּ לִבְנֵי
בְנִין: יח לְנָטְרֵי קְיָמֵיהּ וּלְדָכְרֵי
פִּקּוּדוֹי לְמֶעְבַּדְהוֹן: יט יְיָ
בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא אַתְקִין כּוּרְסֵיהּ
וּמַלְכוּתֵיהּ בְּכוֹלָא שָׁלְטָא:
כ בְּרִיכוּ שְׁמָא דַיְיָ מַלְאָכוֹי
דְּמִתְגַּבְּרִין בְּחֵילָא עָבְדֵי מְלוּלֵיהּ לְמִשְׁמַע קָל מְלוּלֵיהּ: כא בְּרִיכוּ שְׁמָא דַיְיָ כָּל חֵילוֹי
מְשׁוּמְשָׁנוֹי דְעָבְדֵי רְעוּתֵיהּ: כב בְּרִיכוּ שְׁמָא דַיְיָ כָּל עוֹבָדוֹי

רשי

על מין נשר שכשמזקין חוזר לנערותו: (ז) יודיע דרכיו. מודיע דרכיו למשה: (יד) זכור כי עפר אנחנו. זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר ויודע שאנוש כחציר ימיו וגו': (טז) רוח עברה בו. אם עברה חולי של מיתה: (יט) משלה. מושלת: (כב) ברכו ה' כל מעשיו. אשר הם בכל מקומות שממשלתו שם

מסורה

צדקות ד' וסי' הולך צדקות ודובר מישרים. אך בה' לי לאמר. כי צדיק ה' צדקות אהב. עשה צדקות ה': כל ספרא ממני בר מן י"א ממנו וסימ' גנתקה את מוסרתימו ונשליכה ממנו. עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל. יראי ה' הללוהו כל זרע יעקב. כי לא בזה ולא שקץ ענות עני. יראו מה' כל הארץ. כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. כי לא אויב יחרפני ואש'. אך לאלהי' דומיה נפשי. אך אל אלהים דמי נפשי. ויאהב קללה ותבואהו. כרחוק מזרח ממערב: עושי י"ו כתי' יו"ד וסימ' נמסר בסדר ויקהל: ברכו ה' ה' וסימ' נמס' בשפטים ריש סימ'

תולדות אהרן לא נגלה. עקרים מ"ד פל"ח (ר"ה נז):
כגבוה שמים. מנחות לא תמיד לב: כרחק מזרח. תמיד לב: כרחם אב. סנהדרין קב: וחסד ה'. סוכה מט זוהר נשא (פאה טו): ברכו ה'. ברכות. שבת פח סוטה לט (ברכות ג): גבורי כח. קידושין מ זוהר ויגש ודברים עקרים מ"ג פ"ה: כל מעשיו. סוטה לט:

מצודת ציון

מל' עטרה: (ה) עדיך. הפה תקרא כן כמו עדיו לבלום (לעיל ל"ב): (ו) עשוקים. מלשון עושק וגזל: (ז) עלילותיו. מעשיו: (ט) יטור. ענין שמירת האיבה בלב כמו לא תקום ולא תטור (ויקרא יט): (י) גמל. ענין תשלום השכר: (יד) יצרנו. מלשון יצירה ובריאה: עוטס

מצודת דוד

(ו) ומשפטים. עושה משפט לכל עשוקים: (ז) יודיע. דרכי טובו הודיע למשה: לבני וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ח) רחום וגו'. ר"ל ואלו הם דרכי טובו רחום וגו': (ט) לא לנצח יריב. אף אם יריב עם החוטאים מ"מ לא לנצח יריב כי ישוב ירחם: (י) לא כחטאינו. אף גמול העונש לא יעשה בערך החטא: (יא) כגבוה. כערך רוב גבהות השמים על הארץ כן הוא רוב התגברות חסדו על יראיו כי אף אם חטאו לירא'ים יתחסדו מול הכרים מה': (יב) כרחוק. כי מעביר ראשון ראשון ומוחל עליהם: (יד) יצרנו. ידיעתו אשר הוא מעכר וה"א להכביד מכל וכל מתאות הגוף: זכור. ותמיד זכור לכויו שאנחנו עפר וכפל הדבר במ"ש: (טו) אנוש. ר"ל עם כי ימי האדם חולפים מהרה כהציר המתייבש מהר מחום השמש: כציץ. כמו פרחי השדה הבלים במעט זמן כן הוא בריאת האדם והצלחתו: (טז) כי רוח. כאשר עברה בו רוח קימעא של זעם אז איננו עוד בעולם ואם היה חוזר למקומו לא היו מכירים בו אנשי מקומו כי נשכח מלבם וכאומר אם כן הוא כן יאמר האדם היה א"כ הסד האל: (יז) וחסד. כאומר לא כן הוא כי חסד ד' הוא על יראיו מכל אומה ולפנן מהעולם הזה עד עולם הנשמות והמורה לו ההסד על העולם ההוא: וצדקתו. צדקת ה' על יראיו שמורה הוא לבני בנים ולא יבוטל א"כ החסד לא בעוה"ז ולא בעוה"ב: (יח) לשומרי. מוסב למעלה לומר לבני הבנים אשר הם שומרי בריתו: ולזוכרי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יט) ה' בשמים. ר"ל על כי הכין כבודו בשמים ממעל לכן אף לזה משלה מלכותו בכל כי אף אם הלא למעלה לנבור יחשב ומכ"ש נבור למעלה: (כ) לשמוע. ר"ל לא יעשו בעבור קבול שכר כי עושים דברו בעבור לשמוע בקול דברו וזה כל מגמתם: (כא) כל צבאיו. צבא השמים

את ה': (א) ברכי נפשי את ה'. כדרך הסברא גם זה המזמור לדוד כי תחלתו וסופו שוה כראשון ובמזמור הזה יספר מעשה בראשית והחל מהאור כי הוא הסוד בתחלה ואח"כ השמים והארץ והדשאים והמאורות ודגי הים וחית השדה' האד' והברכ' שתברך הנפש סוד הוא שתוד' ותאמר לשם כי הוא גדול מאד על דרך ומרומם על כל ברכ' ותהל'. וטעם הוד והדר לבשת רוב הודך והדרך ילאו עיני הנשמה החכמה לראו' כבודך כאשר ימנע המלבוש לראות עצם הלובש: (ב) עוט'. הזכיר כי הנרא' ממלבושו הוא האור והוא עוט' אותו כשלמה על דרך כנגד יעטה וזה האור הוא המכר במעשה בראשית הנברא ביום הראשון: נוטה שמים כיריעה. ביום השני כדרך וימתחם כאהל לשבת: (ג) המקרה. כמו המקרה קרוהו: עליותיו. הם העבים והם בכדור הסגריר. וטעם רכובו לרוחם. וטעם המהלך בעבור הגזרות היורדות בהם וישלחם אל המקומו'. וטעם כנפי רוח במרוצה: (ד) עושה רוחות. הם מלאכיו כדרך ורוח סערה עושה דברו. ומשרתיו כאבן השורפ' שריחה ממית וכאש היורד מהשמים הברקים: (ה) יסד. הזכיר הרקיע והעבים הרוח ועתה הזכיר הארץ וטעם יסד כי היא מוצק בשמי השמים ומכונה כפי תולדתה בכח השם על כן לא תמוט כי אין לה תנועה כי היא כולה קטנה כנגד השמים כנקודה בעגולה: (ו) תהום. עתה הזכיר הים תהום המקום העמוק בים כי נראות היבשה היה מקוה המים וטעם על הרים יעמדו מים זה הדבר ידוע ונראה בלב כי יש מימי הים על הרים גבוהים גם על חומות שהיו בנויים. וטעם כלבוש כסיתו כי התהום הוא עומק הארץ והוא מכוסה במים כי חצי הארץ היא מגולה והכופר דברי אלהים חיים על מים יעמדו הרים תהפוכות בלבו: (ז) מגערתך. יספר גלי הים בבא עליהם רוח סערה גם הרעם יעשה מעשה גדול בים: (ח) יעלו הרים. וטעם אל מקום הוא שהזכיר אחריו: (ט) גבול. הזכיר בל ישובון לאות כי בתחלה היתה הארץ מכוסה במים ונחפז השם דחק הרוח אל המים ונראתה היבשה אחר שנברא האור שהיה עיקר כאשר פרשתי במעשה בראשית: (י) המשלח. אחר שהזכיר הים וידוע כי האיד יעלה מהים והוא סבת הגשם וכן כתוב הקורא למי הים ומימי המטר יהיו המעיינים ומהם הנחלי': (יא) ישקו. המעיינים והנחלים והזכיר פראים דרך משל במדבר קדם ותחסר מלת בהם ישברו פראים צמאם: (יב) עליהם. בעבור המעייני': ישכון. כל עוף כי המקום ליה אין חי בו: עפאים. יש אומרי' שעיפים הנכון בעיני כמו עלים ועפיה שפיר: יתנו קול. כמו ניגון: (יג) משקה. הגשם שימטירו העבים: מפרי מעשיך. הם האילנים: (יד) מצמיח. ועשב. המוכן לעבות ממנו לחם וטעם לעבודת האדם כי כאשר תעבד

רש"י

הם: (ב) עוטה אור. ברקיע כשלמה: (ד) עושה מלאכיו רוחות. עושה את הרוחות שלוחיו: (ו) תהום כלבוש כסיתו. זה דוגמת האמור במקום אחר (איוב ל"ח) בשומי ענן לבושו וגו': תהום. הוא הים: על הרים יעמדו. מי אוקיינוס גבוה מכל העולם עומד על ההרים. וכן הוא אומר (עמוס ה ט) הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ אין שפיכה אלא מלמעלה למטה: (ז) מן גערתך ינוסון. כשאמרת (בראשית א) יקוו המים ומאותו הקול יחפזון ונקוו אל מקום אשר יסדת להם: (ט) גבול שמת. להם החול אשר סביב שפתו: (יב) עליהם עוף השמים ישכון. על המעינות: מבין עפאים. ענפי אילנות וכן (דניאל ד) עפיה שפיר: (יד) מצמיח חציר וגו':

מַעֲשָׂיו בְּכָל־מְקֹמוֹת מֶמְשַׁלְתּוֹ
בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃
קד א בָּרֲכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה
יְהוָה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר
לָבָשְׁתָּ׃ ב עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה ל' וחס'. ל'
שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה׃ ג הַמְקָרֶה בַמַּיִם ד' מ"ל. ל'
עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ ל'
עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ׃ ד עֹשֶׂה מַלְאָכָיו ו' כספר'
רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט׃ ה יָסַד־
אֶרֶץ עַל־מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט עוֹלָם ל' ומ"ל ו'
וָעֶד׃ ו תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־ ל' וחד וכסית
הָרִים יַעַמְדוּ־מָיִם׃ ז מִן־גַּעֲרָתְךָ ל'. ל'
יְנוּסוּן מִן־קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן׃ ל'. ל'. ל'
ח יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת אֶל־ ס'
מְקוֹם זֶה ׀ יָסַדְתָּ לָהֶם׃ ט גְּבוּל־ ל' ר"פ
שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת ו' ג' כ"כ
הָאָרֶץ׃ י הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים בַּנְּחָלִים
בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן׃ יא יַשְׁקוּ כָּל־ ג'
חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם׃
יב עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין ב' מ"ל
עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל׃ יג מַשְׁקֶה הָרִים ל'
מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע
הָאָרֶץ׃ יד מַצְמִיחַ חָצִיר ׀ לַבְּהֵמָה ב' דגשים
וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם

תרגום

בְּכָל אֲתַר שׁוּלְטָנֵיהּ בָּרִיכִי
נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיָי׃ א בָּרִיכִי
נַפְשִׁי יַת שְׁמָא דַיָי יְיָ אֱלָהִי
אִתְגַדַלְתָּא לַחֲדָא שְׁבָחָא
וְשִׁבְהוֹרָא אַלְבֵּישְׁתָּא׃
ב דְמִתְעַטֵף נְהוֹרָא הֵיךְ
סְדִינָא דְמָתַח שְׁמַיָא הֵיךְ
יְרִיעֲתָא׃ ג דְטָלֵל בְּמַיָא הֵיךְ
בִּנְיָנָא דְכָשׁוּרֵי אַכְסַדְרוֹי דְשַׁוֵי
עֲנָנִין אַרְתִּיכֵיהּ עַל עֲנָנִין
קְלִילִין הֵיךְ כַּנְפֵי גַשְׁרָא׃
ד דַעֲבַד אִזְגַדוֹי סַרְהוֹבִין הֵיךְ
רוּחָא שַׁמָשׁוֹי תַקִיפִין הֵיךְ אֶשָׁא
מְצַלְהֲבָא׃ ה דִי מַיסַד אַרְעָא
עֲלוֹי בְּסִיסַהּ דְלָא אִתְזוּעַ לְעָלְמֵי
עָלְמִין׃ ו תְהוֹמָא כַד בִּלְבוּשָׁא
חֲפִיתָהּ וּמַבְזְעִין עַל טוּרַיָא
וְקָיְמִין מַיָא׃ ז מִן מְזוֹפִיתָךְ
יַעַרְקוּן וּלְמִגַד מִן קָל אַכְלָיוּתָךְ
יִתְבַּהֲלוּן לְמִשְׁפַּךְ׃ ח יִסַלְקוּן
מִן תְהוֹמָא לְטוּרַיָא וְנָחֲתִין
בְּבִקְעָתָא לַאֲתַר דְנַן דִיסַדְתָּא
לְהוֹן׃ ט תְחוּם שַׁוִיתָא
לְגַלְלֵי יַמָא דִי לָא יֶעְבְּרוּן דִי
לָא יְתוּבוּן לְמֶחֱפֵי אַרְעָא׃
י דִי מְשַׁלַח מַעְיָנֵי בְּנַהֲרוּתָא
בֵּינֵי טוּרַיָא מְהַלְכִין׃ יא מַשְׁקִין
כָּל חֵיוַת בָּרָא יִתְבְּרוּן עֲרוֹדַיָא
צַחוּתְהוֹן׃ יב עֲלֵיהוֹן צִפְּרֵי
שְׁמַיָא יִשְׁרוּן מִבֵּינֵי נָאזַיָא
יִתְנוּ קָל זְמָר׃ יג דְמַשְׁקֵי
טוּרַיָא מִן בֵּית גִנְזֵי עִלָאֵי דִי לֵיהּ מִפֵּירֵי עוֹבָדָךְ תִּשְׂבַּע אַרְעָא׃ יד דְמַרְבֵּי עִסְבָּא לִבְעִירֵי וְיָרְקֵי לְפוּלְחָנָא דְבַר

מנחת שי

ה': נוטה הנוטה ה' מ"ל וסי' הנוטה כדוק שמים. ותשכח ה' עשך. הנני נוטה ידי על פלשתי'. נוטה שמים כיריעה: עולם ועד ו' וסי' ה' מלך עולם ועד. כשאך אלהים עולם ועד. ואני כזית רענן. חיים שאל ממך. כי זה אלהים אלהינו. יסד ארץ על מכוניה: ישקו ג' וסי' כי מן הבאר ההיא. ולא ישקו אותם כוס תנחומים. ישקו כל חיתו שדי. אנ"ך:

תולדות אהרן ברכי נפשי. ברכות י עקרים מב פ"א: עוטה אור. עקידה שער מח: המקרה. תענית ז מגלה יא חולין ס: עושה מלאכיו. זוהר משפטים תרומה: המשלח. זוהר חקת: בין הרים. חגיגה יב: משקה הרים: תענית ט: מצמיח חציר. זוהר פנחס:

מצודת דוד

השמים כוכבים ומזלות: (כב) בכל מקומות. אשר הם בכל מקומות ממשלתו והוא כל העולם: קד (ב) עוטה. מלביש את העולם באור כשלמה המעטף גוף האדם: נוטה שמים. סביב הארץ כאדם הנוטה יריעה: (ג) המקרה. עשה תקרת עליותיו במים והם המים העליונים אשר מעל השמים שהם כתקרה לעליי': רכובו. להיות מרכבה לכל אשר יחפוץ יהיה כהרוכב את מרכבו: המהלך. מוליך העבים במרוצה על ידי הרוח הנושב ועופף כבעל כנף: (ד) מלאכיו רוחות. עושה הרוחות להיות שלוחיו: (ה) על מכוניה. על כנה ובסיסה לבל תהיה נוטה לסול עד עולם: (ו) תהום. כסית את התהום לבל יעלה וישטוף את העולם כמו שמכסים דבר מה במלבוש: על ההרים. יש מימי הים על ההרים ואינם נשפכים למטה כדרך המים: (ז) מן גערתך. כשאמרת יקוו המים נסו אל המקום שהמה שם: מן קול רעמך. בעת השמעת להם קולך שהוא כקול רעם מהרו אז ללכת אל מקומם: (ח) יעלו הרים. בעת נסעו הלכו בדרך מהלכם על ההרים אחר מטבע המים ומשם ירדו אל הבקעות ולא נשארו שמה כטבע המים רק הלכו אל המקום הזה אשר יסדת להם: גבול שמת. חול הים שמת להם לגבול לבל יעברו הגבול ההוא לבל ישובו למקומם לכסות הארץ כאשר בתחילה: (י) בנחלים. שלא יפסק מימיהם והמה שוטפים והולכים בין ההרים להשקות אותם: (יא) ישקו. הנחלים ההם משקין את חיות השדה המצויים בין ההרים והפראים ישברו את צמאם במימיהם ר"ל יבטלו הצמאון בשתיית המים: (יב) עליהם. אצל הנחלים ההם ישכנו העופות: מבין עפאים. מבין עלי האילנות המצויה אצל הנחלים משם יתנו קול שיר: (יג) מעליותיו. הם העננים שהמה לגד השמים: מפרי מעשיך. הם פרי העננים והוא הגשם וכאשר ירד גשמים: (יד) לבהמה. למאכל בהמה. מצמיח עשב למלאכת האדם כמיני זרעים וכדומה: להוציא. מצמיח להוציא לחם וגומר:

מצודת ציון

(ב) עוטה. ענין עטיפה כמו כבגד יעטה (לקמן קט): כשלמה. כמלבוש: כיריעה. כוילון: (ג) המקרה. ענין כסוי הבית כמו המה קרוהו (נחמיה ג): עליותיו. מל' עליה והוא חדר מושל לחדר: עבים. עננים: (ד) לוהט. שורף ומתלהב כמו ותלהטהו מסביב (ישעיה מב): (ז) יחפזון. מלשון חפזון ומהירות: (יב) עפאים. עלים

ז'. ג' מִן־הָאָֽרֶץ׃ טו וְיַיִן ׀ יְשַׂמַּח לְבַב־
ל' אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם
ל' לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד׃ טז יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי
יְהוָה אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטָע׃
יז אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה
בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ׃ יח הָרִים הַגְּבֹהִים
ל' וחד כפנים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים׃
ב' ר"פ יט עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע
ד'. ל"ג מְבוֹאוֹ׃ כ תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה
בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר׃
ד' כא הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ
מֵאֵל אָכְלָם׃ כב תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ
ל'. ג' יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן׃
ל' כג יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי־
עָרֶב׃ כד מָה־רַבּוּ ׀ מַעֲשֶׂיךָ ׀ יְהוָה
כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ
ל' קִנְיָנֶךָ׃ כה זֶה ׀ הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב
ד' יָדָיִם שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת
קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת׃ כו שָׁם אֳנִיּוֹת
ג' יְהַלֵּכוּן לִוְיָתָן זֶה־יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־
ל' בּוֹ׃ כז כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת
אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ כח תִּתֵּן לָהֶם
ל' יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב׃

נִשָׁא לְמַפָּק לַחְמָא מִן אַרְעָא׃
טו וְחַמְרָא דְמֶחְדֵי לִבָּא דְבַר
נָשָׁא לְאַנְהָרָא אַפַּיָא מִמִּשְׁחָא
וְלַחְמָא לִבָּא דְבַר נָשָׁא יְסָעֵד׃
טז שָׂבְעִין אִילָנַיָא דִי בְרָא יְיָ
אַרְזֵי לִבְנָן דִי נְצִיב׃ יז דִי
תַּמָן צִפְּרַיָא עָבְדִין שַׁרְכְּפִין
וְוֹתָא בְּרָאתֵי בֵּית מְדוֹרָהּ׃
יח טוּרַיָא רָמַיָא לְיַעֲלֵי כֵּיפֵי
רוֹתְצָן לְטַפְזַיָא׃ יט עֲבַד סִיהֲרָא
לְמִימְנֵי בֵיהּ זִמְנַיָא שִׁמְשָׁא
יָדַע עִידָן מְטוֹעֵיהּ׃ כ תְּשַׁוֵי
חֲשׁוֹךְ וַהֲוֵי לֵילְיָא בֵּיהּ רָחֲשִׁין
כָּל חֵיוַת חוּרְשָׁא׃ כא בְּנֵי
אַרְיָוָן אָכְלִין לְמִשְׁבַּח מְזוֹנָא
וּלְמִבְעֵי מִן אֱלָהָא מֵיכַלְהוֹן׃
כב תִּדְנַח שִׁמְשָׁא מִתְכַּנְשִׁין
וּלְבֵית מְדוֹרְהוֹן רָבְעִין׃
כג יִפּוֹק בַּר נָשָׁא לְעוֹבָדֵיהּ
וּלְפוּלְחָנֵיהּ עַד עִרוּבֵי רַמְשָׁא׃
כד מָה סַגִיעִין הִנוּן עוֹבָדָךְ יְיָ
כּוּלְהוֹן בְּחוּכְמְתָא עֲבַדְתָּא
מַלְיָא אַרְעָא קִנְיָנָךְ׃ כה דֵין
יַמָא רַבָּא וּפְתֵי תְחוּמוֹן תַּמָן
רִיחֲשָׁא וְלֵית מִנְיָן חֵיוָתָא
זְעֵירָתָא עִם רַבְרְבָתָא׃ כו תַּמָן
אִלְפַיָא אָזְלִין לִוְיָתָן דֵין בְּרִיתָא
לְמִנְחָךְ בֵּיהּ לְצַדִיקַיָא בִסְעוּדַת
בֵּית מְדוֹרֵיהּ׃ כז כּוּלְהוֹן עֲלָךְ
סְבִירִין לְמִתַּן מְזוֹנְהוֹן בְּזִמְנֵיהּ׃ כח תִּתֵּן לְהוֹן וְכָנְשִׁין תִּפְתַּח אִידָךְ וְשָׂבְעִין טָבָא׃

אבן עזרא

תעבד האדמה תוליא נמח נכבד: (טו) ויין. הזכיר הלחם והיין כי שניהם חיי האדם ובעבור שהזכיר מעשה היין הזכיר מעשה הלח': להצהיל. לתקן להאיר: (טז) ישבעו. לאשר החל דבר הגשם משקה הרים: ישבעו עצי ה'. הם הנותנים פרי ישבעו פעם אחרת ארזי לבנון שהם גדולים: (יז) אשר. הזכיר כי העצים הגבוהים כמו נוה לעופות: (יח) הרים. כמו שהם הרים נוה ליעלים והסלעים כמו מחסה: (יט) עשה. נפרשים רבים אמרו כי השם עשה הירח בעבור קביעות מועדי השנה ואין זה מטעם המזמור רק יספר מעשה בראשית והזכיר השמש והירח ולא הכוכבים כי אלה שניהם המושלים וטעם להזכירם במקום הזה כי הם סבת הגשמים כפי תנועתם ומבט המשרתים עליהם וכפי תולדת המזלות שיהיו בהם ופי' עשה ירח למועדים כי אחר התחברו עם השמש מועדים ידועים בסוף כל חדש יתחדש הירח ולא כן הככבים וכפי תוספת אורו וחסרונו יתחדשו דברים במתכו' ובצמחים ובחיים וכפי נטות השמש בצפון או בדרו' יתחדשו שינויים בכל מקומות הישוב יש אומרים כי השם לבדו ידע מבוא השמש וזה איננו נכון כי ידוע הוא מבואו בראיות גמורות רק ספר ללבנה שינויים רבים באורי' ותנועותיה ודרך אחד לשמש לזרוח ולשקוע ועת שקיעתה אז הוא חשך וזה הוא: (כ) תשת חשך. ויו"ו חייתו נוסף: (כא) הכפירים. הזכיר הגבו' בבהמה: (כב) תזרח. יאספון. אחר התפרד' וינומו: (כג) יצא אדם. לספך כי בלילה הוא ישן: (כד) מה רבו. כמשמעו רבים או מגזרת על כל רב ביתו וכולם לאות על חכמתך וטעם מלאה הארץ קניניך כי אין בארץ מקום רק זה. אחר שהזכיר הנבראים בארץ הזכיר הנבראים בים: (כה) וטעם זה. הנה הוא ידוע ונראה גדול בארך: ורחב ידים. מקומו רחב: (כו) שם. כי בעלי האניות יספרו לנו על חיות גדולות שראו בתוך הים: לויתן. שם לכל דג גדול כמותו או הוא שם לכל מין ידוע ובו שב אל הים כי כל הדגים מאכל לו והוא איננו מאכל: (כז) כלם. שב אל חיות הארץ גם הים בעבור שהזכיר כי הלויתן משחק בו כי מאכלו מוכן אמר כי כולם ישברו אל השם או כל אחד בעבור שהוא צריך או שהוא מנהגו: (כח) תתן. תפתח ידך. לנכח

רש"י

ונומר: (טו) ויין. אשר ישמח לבב אנוש גם אותו יוציא מן הארץ: ושמן. להצהיל בו פנים: ולחם. אשר לב אנוש יסעד: (טז) עצי ה'. בגן עדן: (יז) צפרים יקננו. ישראל ישכנו שם: יקננו. לשון קן צפור: (יח) הרים הגבוהים. ברא ליעלים: מחסה. כל לשון מחסה לשון צל ומחבא שאדם מתכסה שם מן הזרם ומן המטר אבר"י בלע"ז: (יט) למועדי'. למנות בו זמנים ורגלים: שמש ידע מבואו. אבל ירח לא ידע מבואו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה: (כ) תשת חשך ויהי לילה. בכל יום אתה מחשיך ומעריב את השמש והיה לילה ובו תרמוש כל חיתו יער: (כב) תזרח השמש יאספון. במסתרים ונחבאים שם מבני אדם ואז כל אדם יוצא לפעלו: (כד) קנינך. מקנה קנין שלך כמו (בראשית יד) קונה שמים וארץ הכל קנוי לך: (כה) ורחב ידים. רחב מקום לריי"ם בלע"ז: (כו) לשחק בו. שלש שעות ביום כך אמרו רבותינו במסכת ע"א וכך מפורש בספר איוב התשחק

ישמח ז' וסי' ויין ישמח לבב אנוש. בן חכם ישמח אב ובן כסיל. וחברו בן חכם ישמח אב וכסיל אדם. ויין ישמח חיים. מאור עינים ישמח לב. שמן וקטרת ישמח לב. איש אהב חכמה ישמח: ולבקש ד' וסי' ויקם אדם לרדפך. ולבקש מאל אכלם. והלכו ישבי אחת. ולבקש מלפניו על עמה. אין מספר ד' וסימ' נמסר בריש יואל ולקמן סי' ק"ח: יהלכון ג' בקרי' וסימ' אשרי העם יודעי תרועה. המשלח מעינים. שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת.

תולדות אהרן ויין ישמח. ברכות לה נו פסחים דע יומא עז סנהדרין ע ע"ג כט זוהר ויהי: צפרים. זוהר ויצא: עשה ירח. ר"ה כה זוהר ויחי: תשת חשך. ב"מ פג: הכפירים. סנהדרין נט: תזרח השמש: ב"מ פג: מה רבו. ע"ג כ אבות יג חולין קכז עקידה שער א זוהר ויצא תזריע: שם רמש. זוהר ויחי: לויתן. ב"ב עד ע"ב ג':

מצודת ציון

עלים כמו עפיה שפיר (דניאל ד): (יג) מעליותיו. מלשון עליה: (טו) להצהיל. ענין הארה כמו צהלה ושמחה (אסתר ח): יסעד. ישען: (יז) צפרים. הוא שם כולל לכל העופות: יקננו. מלשון קן ומדור: חסידה. שם עוף: ברושים. מין אילן סרק: (יח) ליעלים. שם חיה יעל: לשפנים. שם חיה שפן: (כ) תרמוש. ענין הלוך והזזה ממקום למקום כמו ובכל החיה הרומשת (בראשית א'): (כב) ואל מעונתם. כמו ובמעונותם וכמוהו ואל הארון תתן (שמות כה) ומשפטו ובהארון: ירבצון. היא השכיבה לנוח: (כד) מה רבו. מלת מה באה להפלגת הדבר כמו מה רב טובך (לעיל לא): רבו. גדלו: (כה) ידים. ר"ל מקום: רמש. ענין הזזה: (כז) ישברון. ענין תקוה כמו שברו

מצודת דוד

(טו) ויין. מצמיח היין המשמח לב שותהו: להצהיל. מצמיח השמן להאיר פני האדם על ידי כשירבה לאכול ממנו ולמשוח בו: ולחם. מצמיח הלחם להסעיד לב האדם מחולשתו: (טז) ישבעון. מן המטר ישבעו עצי ה' וחוזר ומפרש ארזי הלבנון אשר נטע שם אילני סרק שאין מדרך האדם לנטעם ונדלי' מאליהם ומעצי ה' המה: (יז) אשר שם. על ארזי הלבנון יעשו הצפרים לעצמן קן ומקום מדור וכאלו ברא הארזים לתועלת הצפרים: ברושים ביתה. מקום מדורה על הברושים וכאילו נבראו לתועלתה: (יח) ליעלים. למדור היעלים וכן סלעים להיות מחסה לשפנים ור"ל על הכל ישגיח לתת לכ"א לפי טבעו ומנהגו: (יט) למועדים. למנות ע"י מועדי ה' לפי עת חדושה: ידע מבואו. יודע הוא דרך בואו ולא שנה סדר מהלכו ולא כן הירח כי פעמים בא בארוכה פעמים בקצרה כן ארז"ל: (כ) תשת. שמת את החושך ועשית גבולו להיות בלילה: בו. בעת הלילה תלך חית היער על כי בלילה אינם מצויים בני אדם כמו ביום: (כא) הכפירים. אז ישאגו הכפירים למצוא טרף: ולבקש. שואגים לבקש מאל אכלם: (כב) יאספון. יאספו עצמם ללכת למקום מחבואם: ואל מעונותם. רובצים במקום מדורם ולא יצאו ביום החולה: (כג) יצא. אז בזרוח השמש עת שבו החיות למקומם יצא אדם אל השדה לעשות מלאכתו ויתעכב שמה עד הערב עת ישובו החיות ללכת: (כד) מה רבו. מה מאוד רבו: כולם. כל מעשיך עשית בחכמה: קניניך. כל הדברים הממלאים את העולם שלך המה וקנוים לך: (כה) זה הים. הים הזה הידוע והנראה גדול הוא באורך ורחבת מקום: שם רמש. שם יש רמש והזזת בריות ואין מספר להם: חיות וגו'. כי כל מה שיש ביבשה יש בים: (כו) שם אניות יהלכון. והוא ממפלאות ה' אשר נתן החכמה בלב מנהיגי הספינה להשיטה אל המקום הנרצה: לויתן זה. זה הלויתן הידוע ברוב גדלו אותו יצרת להיות משחק ומטייל בהים ההוא ולא יחת מכל הבריות והמה לו למאכל: (כז) כולם. כל הבריות שבעולם יקוו אליך לתת מאכלם לכ"א בזמן הצריך לו: (כח) תתן. אתה תתן להם מזונם אשר ילקטון ואתה תפתח ידך והמה ישבעון טוב ור"ל פעמים במאום עד ילקטון מעט מעט ופעמים ברווחה

לנדך : (כט) תסתיר. כשאתה כאשר לא תפתח ידך כאילו שכחתי או איך רואה אותם אז יבהלון : תוסף. כמו תאמר כדרך רותו ונשמתו אליו יאסוף : ואל עפרם
ישובון. כי הנשמות הם בחיות הארץ ובם : (ל) תשלח. אנשי המחקר אומרים כי כל חי אחר מותו יקום וחכמי התושיה אומרי' כי הכללים שמורים והפרטים אובדים
ושעם יבראון אחרים והמבין בו יבין דרך האמת : (לא) יהי כבוד ה'. הם הנבראים כי בדברו נעשו . ושעם ישמח על עמידות הכללי : (לב) המביט. הטעם כי הוא
אולה ארץ והוא נושאה בכוחו והזכיר כי לא תמוט לעולם ואילו היה רוצה היתה רועדת וההרים עשנים ויש אומרים כי טעם ותרעד כל יושבי הארץ: (לג) אשירה. חייב אני להודו'

התשחק בו כלסור : (כט) תוסף רוחם. לשון כליון כמו (לעיל סג) ספו תמו: (ל) תשלח רוחך. בתחיית המתים: (לב) יגע בהרים ויעשנו. כמו שמפורש בסיני (שמות יט) והר סיני עשן כולו : (לג) בעודי. כמו בעודני חי (דברים לא) : (לה) יתמו חטאים. חוטאים : (א) עלילותיו. מעלליו : (ג) התהללו בשם קדשו. התפארו במנה שם קדשו היש לכם פטרון כמוהו. התהללו פורווניין וי"ש בלע"ז : (ח) דבר צוה לאלף דור. התורה אשר צוה להודיעם בעולם לאחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תשע מאות ושבעים וארבעה דורות. ויש לפתור כפשוטו זכר לישרא' את בריתו אשר צוה והבטיח לשמור להם לאלף דור כענין שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו

ישברון ל' : תשלח ה' בקריאת וסימ' וברוב גאונך תהרוס קמיך. שלח תשלח את האם ואת הבנים. ויאמר חזאל מדוע אדני בוכה. תשלח קציריה עד ים . תשלח רוחך יבראון . וחד ותשלח פארות: אדמה י"א בקריא' וסימ' נמסר בספר יואל סימן ב' : דרשו ה' ג' וסימ' דרשו ה' בהמצאו. דרשו ה' ועזו. וחברו דד"ה : בקשו ו' וסימ' נמסר בצפנית ריש סימן ב' : לישחק ד' כבוי ליצחק וסימ' גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס : ונשמו במות ישחק . ולא תטיף על בית ישחק . ושבועתו לישחק

תולדות אהרן תסתיר פניך . ברכות י : יהי כבוד. חולין ס עקידה שער א : ותרעד . (ברכות יג) : יתמו חטאים. ברכות י : ישמח לב. עקרים מ"ב פי"ט : בקשו פניו . שם פע"ו : משפטיו. שם פכ"ו :

כט תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף רוּחָם ג'
יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן׃ ל תְּשַׁלַּח ו'וג' כ"כ. ה'
רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי אֲדָמָה׃ ל'. ל. י"א
לא יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח
יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃ לב הַמַּבִּיט לָאָרֶץ
וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ׃ כ' גע בהרים
לג אָשִׁירָה לַיהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה
לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ לד יֶעֱרַב עָלָיו
שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיהוָה׃ לה יִתַּמּוּ
חַטָּאִים ׀ מִן־הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים ׀ עוֹד ז'
אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה
הַלְלוּ־יָהּ׃

קה א הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִּשְׁמוֹ
הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו׃ ב שִׁירוּ
לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו׃
ג הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב ׀
מְבַקְשֵׁי יְהוָה׃ ד דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ ג'. ד'
בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד׃ ה זִכְרוּ ז'
נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹפְתָיו ג' חד מ"ל
וּמִשְׁפְּטֵי־פִיו׃ ו זֶרַע אַבְרָהָם עַבְדּוֹ
בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃ ז הוּא יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃
ח זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה
לְאֶלֶף דּוֹר׃ ט אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־ ג'
אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק׃ ד' כ"ז' ליצחק
י וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל כ' חד חס'

כט תְּסַלֵּק שְׁכִנְתָּךְ מִתְבַּהֲלִין
תִּכְנוֹשׁ רוּחֲהוֹן מִתְנַגְּדִין וּלְוָת
עַפְרְהוֹן תַּיְבִין׃ ל תְּשַׁלַּח רוּחַ
קוּדְשָׁךְ מִתְבַּרְיָן וּתְחַדֵּת אַפֵּי
אַרְעָא׃ לא יְהֵי אִיקַר יְיָ
לְעָלַם יֶחְדֵּי יְיָ בְּעוֹבָדוֹי׃
לב דְּמִסְתַּכֵּל לְאַרְעָא וּמִתַּרְגְּפָא
מִקְרַב בְּטוּרַיָּא וּמַסְקִין תְּנָנָא׃
לג אֲשַׁבַּח קֳדָם יְיָ בְּחַיַּי אֲזַמֵּר
לֶאֱלָהִי בְּעוֹד אִיתַי׃ לד יִבְסַם
קֳדָמוֹי שׁוּתִי אֲנָא אֶחְדֵי
בְּמֵימְרָא דַּיְיָ׃ לה יִשְׁתֵּיצוּן
חַטָּאַיָּא מִן אַרְעָא וְרַשִּׁיעַיָּא
תּוּב לֵיתֵיהוֹן בָּרִיכִי נַפְשִׁי
יָת שְׁמָא דַּיְיָ הַלְלוּיָהּ׃ א שַׁבַּחוּ
קֳדָם יְיָ קְרוֹן בִּשְׁמֵיהּ הוֹדְעוּן
בְּעַמְמַיָּא עוֹבָדוֹי׃ ב שַׁבַּחוּ
קֳדָמוֹי זַמָּרוּ קֳדָמוֹי מַלִּילוּ
בְּכָל פְּרִישׁוּתֵיהּ׃ ג שַׁבַּחוּ
בְּשׁוּם קוּדְשֵׁיהּ יֶחְדֵּי לִבְּהוֹן
דְּתָבְעֵי אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ׃
ד תְּבַעוּ אוּלְפָנָא דַּיְיָ
וְאוֹרַיְתֵיהּ אִתְקַבִּילוּ וְאַפּוֹי יִתְדַּיְרָא׃
ה אִדְכַּרוּ פְּרִישׁוּתֵיהּ דִּי עֲבַד
תִּמְהוֹי וְדִינֵי פּוּמֵיהּ׃ ו זַרְעָא
דְּאַבְרָהָם עַבְדֵיהּ בְּנֵי יַעֲקֹב
בְּחִירוֹי׃ ז הוּא יְיָ אֱלָהָנָא
בְּכָל אַרְעָא מִתִּיחִין דִּינוֹי׃
ח דְּכִיר לְעָלַם קְיָמֵיהּ פִּתְגָם
פַּקֵּד לְאַלְפֵי דָּרִין׃ ט דִּי גְזַר
עִם אַבְרָהָם וּקְיָמֵיהּ לְיִצְחָק׃
י וְקַיְּמִינֵיהּ לְיַעֲקֹב לִגְזֵירָא

לשם העושה כל אלה הגבורות בעודי חי : (לד) יערב. ייטב: אנכי אשמח בה'. כנגד ישמח ה' במעשיו והטעם כי תעמוד נשמתו ותהיה כמו הכלל : (לה) יתמו. תפלת הנביא בעבו' שלא יודו השם ולא יבינו פעולותיו או הזכיר זה בעבור שאמר אנכי אשמח בה' ולא כן החטאים כי יתמו ויאבדו : עוד אינם . הטעם כפול : ברכי נפשי את ה'. על אבוד הרשעים ואחה לאמר למשכילים הללויה : (א) הודו לה' קראו בשמו. דבר דוד לישראל בנשאם הארון כי כן כתוב והעד כי עם ישראל ידבר שאמר זרע אברהם. וטעם קראו בשמו להורות דרך השם כמו אברהם ויקרא שם בשם ה' אל עולם : (ב) שירו. בפיכם: זמרו. בכינור : שיחו. לאחרים : (ג) התהללו. הטעם כי אין לשון שנקרא השם הנכבד בו רק כנגד מעשיו חוץ מישראל על כן התהללו גם ישמח לב המבקשי' זה השם שלא ידעוהו : (ד) דרשו. ישרת אחר דרשו ה' ודרשו עזו כמו ויתן לשבי עזו והוא הארון והמפרש ועוזו כמו בעוזו איננו נכון והטעם כמו לשכנו תדרשו : (ה) זכרו. בלב. נפלאותיו הם מעשה שמים וארץ מופתיו במצרים משפטי פיו בסיני : (ו) זרע. אתם זרע אברהם והזכיר אברהם כי הוא האב הראשון שהחל לקבל מצות השם גם הזכיר יעקב כי הוא אבינו לבדו ולא ישתתף עמנו אחר ככתוב הלא אלהי ישראל אבינו : (ז) הוא. יש לנו להתהלל כי אלהינו הוא לעולם הוא עומד הוא שופט כל הארץ : (ח) זכר. אמר זכר כנגד זכרו וזאת הברית הוא ברית בין הבתרים וטעם זכר שלא תשכח : דבר צוה. כמו גזר כמו ה' לא צוה וטעם לאלף דור כי עם ישראל לא יכרת ועוד יירש ארץ כנען לעולם : (ט) אשר. הנה פי' אמר ליצחק והקימותי את השבועה

מצודת דוד

בהרווחם עד ישבעון טוב : (כט) תסתיר פניך. אבל בעת תסתיר מהם פניך מכל כל אז יתחזו בהלה ופחד : תוסף. כאשר תאסף רוחם אל מקום גניזתם אז יגועון וישובו לעפרם אשר נבראו ממנו: (ל) תשלח. וכאשר תשלח רוח החיוני בפגרי המתי' בזמן התחי' אז יבראון כבתחילה ותחדש בהם פני האדמה (ועם כי בראשונה יאמר על כל החי עתה ידבר על האדם לבד שהוא מבחר הברואים) : (לא) יהי כבוד ה'. כבודו יתמיד כל ימי עולם על כי נראה פלאי ברואיו והשגחתו על כל : ישמח ה' במעשיו. כי לב"ו יבוא לפעמים עצבון במעשה ידיו כאשר תהיינה לרעתו אבל לא כן במקום ב"ה : (לב) ותרעד. מהא"כ ב"ו אשר לפעמים ירעד הוא ממעשה ידיו : ויעשנו. יהיו ערופים ויעלו העשן : (לג) בחיי. בעת אני חי : בעודי. בעוד אני בקיומי וכפל הדבר במ"ש: (לד) יערב. יומתק עליו תפלתי לקבלה ברצון ואשמח אני בישועתו:(לה) יתמו תפלתי היא שיתמו חטאים ר"ל שבני אדם יתגברו על יצרם ולא יעשו חטאים וא"כ לא יהיו עוד רשעים בעולם : ברכי. כאשר כן יהיה תברך נפשי את ה' וגם אתם כולכם הללו יה על זאת : קה (א) בשמו. המיוחד לו לבדו המורה על גדולתו : הודיעו. פרסמו בין העמים פלאי מעשיו : (ב) שירו לו. בפה : זמרו לו. בכלי שיר : שיחו. דברו בתמידות בכל נפלאותיו : (ג) התהללו. שבחו א"ע להתפאר בשם קדשו אשר יורה על יכלתו : ישמח לב. למען שישמח לב כ"א ממבקשי ה' בשמעו כל אלה : (ד) ועוזו. דרשו להראות לכם עוזו ויכלתו : (ה) ומשפטי פיו. המשפטים שעשה במאמר פיו : (ו) זרע אברהם. אתם זרע אברהם עבדו ובני יעקב הנבחרים לה' מזרע של אברהם : (ז) הוא וגו'. ר"ל מי שמשפטיו שולטים בכל הארץ הוא אלהינו : (ח) זכר. הברית שכרת זוכר לעולם : דבר צוה. הברית היה על הדבר אשר גזר ואמר לשמור החסד לאלף דור כמ"ש שומר הברית והחסד וגו' לאלף דור (דברים ז) : (ט) אשר כרת. על הדבר אשר עליו כרת ברית עם אברהם ועליה היתה השבועה ליצחק : (י) ויעמידה. הברית ההיא העמידה ליעקב לחוק קבוע : ישר אל

מצודת ציון

הגרו על ה' (לקמן קמו) : (כט) תוסף. כמו תאסף והוא ענין מיתה והכנסת הרוח אל מקום גניזתו : יגועון. ענין מיתה : (לב) ותרעד. מלשון רעד ורתת : (לד) יערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג) : שיחי. דבורי כמו שיח לארץ (איוב יב) : (לה) יתמו. מלשון תם והשלמה : אינם. אין להם : (ט) לישחק. כמו ליצחק: תכל

אבן עזרא

קדשו' : (יא) לאמר. לכל אחד : לך אתן. בדבור. ולזרעך. במעשה : (יב) בהיותם. ידבר על האבות כי מספר בניהם היה מעט גרים ותושבים בארץ : (יג) ויתהלכו. כאברהם במצרים ולארץ פלשתים גם יצחק לפלשתים ויעקב למצרים : (יד) לא. וטעם ויוכח בדבר אבימלך גם נכון שהוכיח אחרים ולא הזכיר הכתוב : (טו) אל. זאת היא התוכחה וקראם משיחי כמו נשיכי אולי כן היה אברהם נביא השב אשת האיש כי נביא הוא וברכת יצחק ליעקב בנבואה כברכת עשו : (טז) ויקרא. כמו גזרה שנגזרת שגזר שכל הם בקריאה : על הארץ. ארץ כנען : (יז) שלח לפניהם. לפני יעקב ובניו שהזכיר למעלה. ולמ"ד לעבד בעבור ויש אומרים כי פוטיפר עבד היה : (יח) ענו. לא הזכיר הפועלים וזה בהיותו בבית הסהר : נפשו. משל בעבור עצמו ותחסר בית כברזל באה נפשו : (יט) עד. דרך נחות השירים עד עת בא דברו והטעם שבא דבר החלום כאשר פתר כמו כי יבא דברך. וטעם אמרת ה' צרפתהו שהשם שם בפיו פתרון האמת על כן יצא פתרונו צרוף בלי סיג והנה הפיא והויו במלת צרפתהו שבה אל דבר יוסף. וי"א כי עת בא דבר יוסף לפני השם או אמרהו צרפתהו והיא הגזרה שגזר : (כ) שלח. ישרת אחר פעם שלח גזר : מלך. הוא מלך מצרים ויפתחהו מהכבל : (כא) שמו. וכן אמר ולאדון לכל ביתו והנה הזכיר אדון עד לפנד נמכר יוסף : (כב) לאסור. אחר היותו אסור הגיע למעלה גדולה לאסור שרי פרעה בלא עצת פרעה כי אם בעצת נפשו : וזקניו. שזקני פרעה שבו כתלמידים לפניו : יחכם. כמו ומעוף השמים יחכמנו ילמדם חכמה נעלמה מהם : (כג) ויבא. ודבר יוסף היתה סבה שיבוא ישראל במצרים: (כד) ויפר. שב אל שלח מלאך והמלה מבנין הכבד הנוסף: ויעצימהו. יותר מצריו הם המצרים : (כה) הפך. להתנכל. כמו ויתנכלו אותו כי בקשו להאביד זכרם : (כו) שלח משה. שהוא שיתקבל שהאהרן היה לו לפה כדרך ומשה ואהרן עשו :

רשי

מצותיו לאלף דור : (יא) לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו'. הוא הברית אשר כרת להם : (יג) ויתהלכו מגוי אל גוי. אברהם גר בארץ פלשתים ובמצרים ובארץ כנען וכן יצחק וכן יעקב כולם גלו מגרות לגרות : (יד) ויוכח עליהם מלכים. וינגע ה' את פרעה (בראשית י"ב) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך (שם כ): (טו) אל תגעו במשיחי. בגדולי. כל משיחה ל' שררה וגדולה : (טז) ויקרא רעב. כדי להגלותם למצרים (מצאתי) : (יז) שלח לפניהם איש. (שם מ"ה) וישלחני אלהים לפניכם ואיזה איש יוסף שנמכר : (יח) ברזל באה נפשו. א"ר הונא בר אידי שרתוע עשתה לו החת זקנו שאם ירכין פניו השרתוע מכהו. שרתוע פי' ספוד : (יט) עד עת בא דברו. של הקב"ה לקיים גזירתו שיתגלגל הדבר וירדו ישראל למצרים : אמרת ה' צרפתהו. בחנתהו ליוסף שנתנסה וכבש את יצרו באשת אדניו נעליב נתייסר ונצרף ביסורין לפתו אל בית הסוהר: (כ) שלח מלך ויתירהו. שלח פרעה מלך מצרים שלוחיו ויתירהו. שלח מושל עמים הוא פרעה ויפתחהו : (כב) לאסור שריו בנפשו. לשון חבה הוא זה כמו (ש"א י"ח) ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד. כשפתר החלום חבבוהו כלם. אמר רבי אידי שכן כתיב זה היה מוסיפר: (כד) ויפר. הקב"ה את עמו. הפרה והרבה אותם : (כח) ולא מרו את דברו. המכות שלוה עליהם באו במצותיו ולא שינו את

<table>
<tr>
<td>

תרגום

לישראל קים עלם : יא למימר לך אתן ית ארעא דכנען
עדב אחסנתכון : יב כד
הויתון עם דמנין כזעירין
ויתבין בה : יג והליכו מן
עמא לעמא ממלכותא לעמא
אחורן : יד לא שבק אנש
לטלומהון ואוכח בגיניהון
מלכיא : טו לא תקרבון
במשיחי ובנביאי לא
תבאישון : טז ואכלי כפנא על
ארעא כל סעיד לחמא תבר:
יז שדר קדמיהון גבר חכים
לעבדא אזדבן יוסף: יח עניאו
בשושלתא רגלוי שיר דפרזל
עלת בנפשיה : יט עד עידן
דאתא פתגמיה מימרא דיי
סנן יתיה : כ שדר מלך
ושריה שולטן בעמיא ופתח
ליה : כא שויה רבון על ביתיה
ושליט בכל קנייניה: כב למיסר
רברבנוי היך בנפשיה ומן
סבוי אתחכם : כג ואתא
ישראל למצרים ויעקב דר
בארעא דחם : כד ואפיש ית
עמיה לחדא ואתקפיה מן
מעיקוי : כה אתהפיך לבהון
למסני עמיה לחשבא בישן
על עבדוי : כו שלח משה
עבדיה אהרן דאתרעי ביה :
כז שוו בהון פתגמי אתותוהי
ותמהוי בארעא דחם: כח שדר חשוכא וחשכינון ולא סריבו על פתגמיה:כט הפך

</td>
<td>

ט' ר"פ
ס'
ל'. וחד וממלכה
סימן. ל'
ל'
ד'
ל' כסיפ'
כגבה שמים
רגלו ק'
ד' חס' כבתו' ובמחוהל
ל'. סימן
י'
ד'
י"ד
ל'
ל' וחסר
ל'
ג'
ל' וחסר דברו ק'

</td>
<td>

תהלים קה

ברית עולם : יא לאמר לך אתן
את־ארץ כנען חבל נחלתכם :
יב בהיותם מתי מספר כמעט
וגרים בה : יג ויתהלכו מגוי אל־
גוי מממלכה אל־עם אחר : יד לא־
הניח אדם לעשקם ויוכח עליהם
מלכים : טו אל־תגעו במשיחי
ולנביאי אל־תרעו : טז ויקרא רעב
על־הארץ כל־מטה־לחם שבר :
יז שלח לפניהם איש לעבד נמכר
יוסף : יח ענו בכבל רגליו ברזל
באה נפשו : יט עד־עת בא־דברו
אמרת יהוה צרפתהו : כ שלח
מלך ויתירהו משל עמים ויפתחהו :
כא שמו אדון לביתו ומשל בכל־
קנינו : כב לאסר שריו בנפשו וזקניו
יחכם : כג ויבא ישראל מצרים ויעקב
גר בארץ־חם : כד ויפר את־עמו
מאד ויעצמהו מצריו : כה הפך
לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו :
כו שלח משה עבדו אהרן אשר
בחר בו : כז שמו־בם דברי אתותיו
ומפתים בארץ חם : כח שלח חשך
ויחשך ולא מרו את־דבריו : כט הפך

</td>
</tr>
</table>

מסורה

דסיפרא. לאמר מ' ר"ת בקריא' וסימ' לאמר לאסורים צאו. לאמר הן ישלח את אשתו. לאמר לך אתן את ארץ כנען. וחברו דד"ה. מתי יעבור החדש : אל הכהנים. שובו נא איש מדרכו הרעה. לאמר לא כי ארץ מצרים. לאמר אלהים עזבו. לאמר לך אתן הוא חד מן כ"ג פסוקים הלית בהון לא אריך ולא זעיר וסי' בלשון ארמי לא תקטל עבדא דשם יהב לחון חמיסר בתריסר ותלת מלכין בארעא הכנענאה וביאורם גמסר בסדר נשא : אתותיו ג' וסימ' ואת אתתיו ואת מעשיו. אשר שם במצרים אתותיו. שמו בם דברי אתותיו. אוגיתא אתתיו כתיב ושארא אתותיו : שלח חשך ב' פסו' מטעי' בטע' בסי' חד חטף וחד געיא וסימ' שלח מלך ויתירהו. שלח חשך. וסי' בלשון תרגום שלוחי דמלכא והגין שלוחי

תולדות אהרן אל תגעו. שכת קיט ; נמכר יוסף. (סוטה ט) : בא דברו. זוהר מקץ : ויבא ישראל. שם : שלח חשך. עקידה שער לו :

אבן עזרא

(כז) אותותיו. שב אל השם : (כח) שלח. אולי ישאל השואל אם לחשך מקרה איך יהיה שליח אולי יעיר זה השואל משנתו ויראה כן יהיה דברי אשר יצא מפי אשר שלחתיו : ויחשיך. ארץ חם הכתוב למעלה : ולא מרו. שב אל משה ואהרן או אל אותותיו והזכיר מכת חשך כי בעבורה נתן פרעה רשות ללכת לעבוד השם ואחר כן שב להזכיר המכות וחתל מהראשונה : (כט) הפך. לא הזכיר

מצודת ציון

(יא) חבל. מחוז וחלק כמו וחבל בני יהודה (יהושע יט) : (יב) מתי מספר. אנשי מספר : (יד) לעשקם. פל' עושק וגזל : (טז) מטה. על כי דרך להשען על המטה הושאל מלת מטה על המשענה : (יח) ענו. פל' עניים : בכבל. בשלשלאות כמו בכבלי ברזל (לקמן קמט) : (כ) ויפתחהו. ענין התרת קשרי המאסר כמו מוסר מלכים פתח (איוב יב) : (כב) בנפשו. ברצונו כמו אל תתנני בנפש צרי (לעיל כז) : (כה) להתנכל. ענין מחשבה רעה וערמה כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית לז) : (כח) מרו. ענין

מצודת דוד

לישראל וגו' כפל הדבר במ"ש : (יא) לך אתן. ולא לישמעאל ועשו עם שהמה מזרעם: חבל נחלתכם. מה שהיא עתה חבל נחלתכם : (יב) בהיותם. בעוד היותם אנשי מספר בחשבון היותר מעט והיו בה כגרים בארץ : (יג) ויתהלכו. לא ישבו במקום אחד אבל הלכו מגוי האחד אל גוי האחר וממלכה זה וגו' ודרך בני המדינה היה לפנים לעשוק הנכרי הבא לדור מבלי קבע : (יד) ויוכח. למענם הוכיח במכאוב את מלך מצרים ומלך פלשתים על כי לקחו את שרה (ועם כי לא הוכיח מי בעבור יצחק אמר עליהם לפי שזה היה סבה שלא נגע אבימלך ברבקה אשתו) : (טו) אל תגעו. בהמכאוב שהביא כאלו אמר אל תגעו וכו' ולאבימלך נאמר בפירוש : במשיחי. ר"ל בגדולי ונסיכי וכן למשיחי לכורש (ישעיה מה) : ולנביאי. כי האבות היו נביאים : אל תרעו אל תעשו רעה : (טז) ויקרא. וכאשר קרא רעב לכל הארץ ושבר כל משען לחם : (יז) שלח לפניהם. לפני יעקב ובניו המזכרים למעלה שאמר זרע וכו' בני יעקב בחיריו לפניהם שלח את יוסף ונמכר לעבד : (יח) ענו בכבל רגלו. ענו אותו לשום רגלו בכבל ונפשו באה בכבלי ברזל. ועם כי גופו בא בברזל אמר נפשו כי גם הנפש תעונה בעינוי הגוף או נפשו הוא כמו גופו וכן וריקה נפשו (ישעיה כט) : (יט) עד עת. ישב במאסר עד עת בא דבר פתרון החלום לפרעה : אמרת ה'. או אמרת ה' צרפה אמרי יוסף ר"ל דבר ה' היה בפיו לפתור החלום בפתרון צרוף מבלי סיג וסגיאה : (כ) שלח. בעבור החלום שלח פרעה להתירו ממאסרו : מושל תו'. כפל הדבר במ"ש : (כא) שמו. פרעה שם את יוסף להיות אדון על ביתו : (כב) לאסור. המשילו ממשל רב לאסור שריו בנפשו וברצונו מבלי מוחה : וזקניו יחכם

הזכיר דבר התנינים כי לא היתה מכה : (ל) שרץ . שועל יוצא כמו ישרצו המים כי מצאנו ארץ לשון זכר כמו נעתם ארץ : (לא) אמר ויבא . מעצמו והזכיר מכת ערוב לפני הכנים כי קשה היתה : (לב) נתן . ולא הזכיר הדבר והשחין כי לא בקש פרעה ממשה להסיר המכה ואש לסבות כנגד ותהלך אש ארצה ותחסר אות בי"ת אש בלהבות או יהיה אש סמוך פעם אש ופעם אש להבות כדרך חרבות צורים אף תשיב צור חרבו : (לג) ויך . הזכיר הנכבד מכל פרי העץ שיוכל אדם לחיות בלא לחם אם יאכלם : (לד) אמר. גזרה והזכיר ילק אולי הוא הקטנה במיני הארבה: (לה) ויאכל. פרי אדמתם. פרי העץ אשר הותיר הברד:(לו) ויך. במצרים לבדם כי נמלטו בכורי ישראל:ראשית אונים . הבנים הנבאים בתחלה:

אֶת־מֵימֵיהֶם לְדָם וַיָּמֶת אֶת־דְּגָתָם׃
ל שָׁרַץ אַרְצָם צְפַרְדְּעִים בְּחַדְרֵי
מַלְכֵיהֶם׃ לא אָמַר וַיָּבֹא עָרֹב כִּנִּים
בְּכָל־גְּבוּלָם׃ לב נָתַן גִּשְׁמֵיהֶם בָּרָד
אֵשׁ לֶהָבוֹת בְּאַרְצָם׃ לג וַיַּךְ גַּפְנָם
וּתְאֵנָתָם וַיְשַׁבֵּר עֵץ גְּבוּלָם׃ לד אָמַר
וַיָּבֹא אַרְבֶּה וְיֶלֶק וְאֵין מִסְפָּר׃
לה וַיֹּאכַל כָּל־עֵשֶׂב בְּאַרְצָם וַיֹּאכַל
פְּרִי אַדְמָתָם׃ לו וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּאַרְצָם
רֵאשִׁית לְכָל־אוֹנָם׃ לז וַיּוֹצִיאֵם
בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל׃
לח שָׂמַח מִצְרַיִם בְּצֵאתָם כִּי־נָפַל
פַּחְדָּם עֲלֵיהֶם׃ לט פָּרַשׂ עָנָן לְמָסָךְ
וְאֵשׁ לְהָאִיר לָיְלָה׃ מ שָׁאַל וַיָּבֵא
שְׂלָו וְלֶחֶם שָׁמַיִם יַשְׂבִּיעֵם׃ מא פָּתַח
צוּר וַיָּזוּבוּ מָיִם הָלְכוּ בַּצִּיּוֹת נָהָר׃
מב כִּי זָכַר אֶת־דְּבַר קָדְשׁוֹ אֶת־
אַבְרָהָם עַבְדּוֹ׃ מג וַיּוֹצִא עַמּוֹ בְשָׂשׂוֹן
בְּרִנָּה אֶת־בְּחִירָיו׃ מד וַיִּתֵּן לָהֶם
אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ׃
מה בַּעֲבוּר ׀ יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרֹתָיו
יִנְצֹרוּ הַלְלוּ־יָהּ׃

קו א הַלְלוּ־יָהּ ׀ הוֹדוּ לַיהוָה
כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב מִי
יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת יְהוָה יַשְׁמִיעַ כָּל־
תְּהִלָּתוֹ׃ ג אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט
עֹשֵׂה צְדָקָה בְכָל־עֵת׃ ד זָכְרֵנִי יְהוָה

ס' וסי' אכלים דוחג לגדליה וקטל נוניה · ד' · כ"ח · ט"ז רפין · ג' · ג' וחד למסך · נ"א · שליו ק' · ד'. נ' · ד' וסי' נסב ברא דמלכא אבנא בחדוה · נ' · מ'. ד' מ"ל וחין ערכו

לְאַדְמָא מֵימֵיהוֹן וְקַטֵל כָּל
נוּנֵיהוֹן : ל רְחִישׁ אַרְעֲתְהוֹן
עוּרְדְעָנַיָא בְּקִטוֹנֵי מַלְכֵיהוֹן :
לא אֲמַר וְאַיְתֵי עָרְבוּבִין קַלְמְתָא
בְּכָל תְּחוּמֵיהוֹן : לב יְהַב
מִטְרֵהוֹן בַּרְדָא אֶשָּׁא מְצַלְהֲבָא
בְּאַרְעֲהוֹן : לג וּמְחָא גוּפְנֵיהוֹן
וְתֵינֵיהוֹן וּתְבַר אִילָנֵי
תְּחוּמֵיהוֹן : לד אֲמַר וְאַיְתֵי
גוֹבָאֵי וּרְשׁוֹנָא לֵית מִנְיָן :
לה וּגְמַר כָּל עִסְבָּא בְּאַרְעֲהוֹן
וַאֲכַל פֵּרֵי אַרְעֲהוֹן : לו וּמְחָא
כָּל בּוּכְרָא בְּמִצְרַיִם שֵׁרוּי
לְכָל תּוּקְפֵיהוֹן : לז וְאַפְקִינוּן
בְּסִימָא וּבְדַהֲבָא וְלָא אִתְרְנַו
עַם מִצְרָאֵי לְמִתְקְלָא : לח חֲדוֹן
מִצְרָאֵי בְּמַפַּקְהוֹן אֲרוּם נְפַל
דַחַלְהוֹן עֲלֵיהוֹן : לט פְּרַסִיל
לַעֲנָנֵי הֵיךְ וִילָתָא וְאִשָּׁתָא
לְאַנְהָרָא בְּלֵילְיָא : מ שְׁאִילוּ
בִּסְרָא וְאַיְתֵי פְּסִיוֹנִין וְלַחְמָא
דִשְׁמַיָא יַשְׂבְּעִינוּן : מא פְּתַח
טִנְרָא וּדְאִיבוּ מַיָא הֲלִיכוּ
בְּצַחֲוָתָא הֵיךְ נַהֲרָא : מב אֲרוּם
דְּכִיר יַת מְמַלֵל קוּדְשֵׁיהּ דִי
עִם אַבְרָהָם עַבְדֵיהּ : מג וְאַפֵּיק
עַמֵיהּ בְּחֶדְוָא בְּתוּשְׁבַּחְתָּא יַת
בְּחִירוֹי : מד יְהַב לְהוֹן אַרְעַת
עַמְמִין וְלֵעוּת אוּמַיָא יָרְתוּן :
מה מִן בְּגְלַל דְיִטְרוּן קְיָמוֹי
וְאוֹרָיְתֵיהּ יִנְטְרוּן הַלְלוּיָהּ :
א הַלְלוּיָהּ אוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם
טָב אֲרוּם לְעָלְמָא טוּבֵיהּ : ב מַן
יֵיכוּל לְמַלָלָא גְבוּרָתָא דַיְיָ
יַרְשֵׁי לְאַשְׁמָעָא לְכוּלְהוֹן תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ : ג טוּבֵיהוֹן דְנָטְרֵי דִינָא עָבְדֵי צִדְקְתָא בְּכָל עִדָן : ד דְכַר יָתִי יְיָ

רשי

את דברו : (ל) שרץ ארצם צפרדעים . אמר רבי יוחנן בכל מקום שהיו רובצים מים היו רובצים צפרדעים : (מ) שאל ויבא שליו . שאל ישראל בשר ויבא לו הקב"ה שלוים : (מא) הלכו בציות נהר . הלכו נהרות מן הבאר בארץ ציה : (מב) כי זכר . הקב"ה את דבר קדשו אשר עם אברהם עבדו שהבטיחו (בראשית ט"ו) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ודור רביעי ישובו

רחשובא מתיגין : ואין מספר ד' וסי' כי גוי עלה על ארצי . באלף ומאתים רכב דד"ה . זה הים גדול ורחב . אמר ויבא ארבה : שמח ג' וסי' וגם דוד המלך שמח שמחה : לכן שמח לבי ויגל כבודי. שמח מצרים בצאתם : ויוציא ד' ותס' יו"ד וסי' ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם. ויוצא את בן המלך דמלכים . ויוצא נוזלים מסלע . ויוצא עמו בששון : נסי' בלשון ארמי נסב ברא הסלב' אבנא בחתא : גבורות ב' מ"ל וסי' דבר גבורות וחין ערכו . מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו :

תולדות אהרן חזן לכם . קידושין מ : בעבור . שם : מי ימלל . מגלה יח מכות י הוריות יד זוהר תולדות ויחי (ברכות יג) : אשרי . כתובות נ ערכין מ"ב פ"ג אסר מלא : זכרני ה' . ר"ה לב עקידה שער מג :

אבן עזרא

(לז) ויוציאם . הם היוצאים כי יסתפק לשומע על כן לא חשב לפרש ישראל והנה שב למלת ישראל גר בארץ חם . ויוציאם ואין בשבטיו כושל יעני מוצרך כמו ובמכשלה הזאת ויתכן היותו כמשמעו וטעם בשבטיו אע"פ שהם רבים : (לח) שמח . טעם פחדם שאמרו כולנו מתים : (לט) פרש . ישוב למלת כל בכור בעבור שהזכיר על האש להאיר לילה לאות כי למסך יומם : (מ) שאל . ישראל : ויבא . השם שליו להם : ולחם שמים . הוא המן : (מא) פתח . מים . ישרת פעם שנית כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא הלכו בציות לשון רבים מן ציה מי נהר : (מב) כי . הזכיר הסבות שעשה עם ישראל שהוציאם בכסף ובזהב וכלכלם במדבר עד שבאו אל הארץ וכל זה בעבור בריתו שהחל כאשר החל זכר לעולם בריתו והזכיר אברהם לבדו כי עמו היתה באמת : (מג) ויוציא . הטעם בעבור היות מצרים מתאבלים על בכוריהם : (מד) ויתן . כי השם קיים בריתו על עדת לאומים . ואמר ועמל לאומים בתים זיתים כרמים : (מה) בעבור . כי כן כתוב לאברהם על זרעו והייתי להם לאלהים ובעבור אלה הטובות שעשה השם עם אבותיכם הללו אתם הבנים : (א) הללויה . מי ימלל . לא הזכיר שם המשורר והוא אומר למשכילים הללו את השם והודוהו על כמה חסדים שעשה עם אבותינו : (ב) מי . הטעם הודו לשם אף על פי שאין יכולת באדם להלל גבורותיו ולהשמיע כל תהלתו רק קצתה : (ג) אשרי . הטעם כי שומרי משפט הם ממללים קצה גבורתו והזכיר גבורות השם בעבור גבורותיו בים סוף וטעם להזכיר משפט בעבור עונות ישראל והשם שפטם כמעשיהם : (ד) זכרני . זה המשורר יתפלל אל השם אולי

מצודת ציון

ענין מרוד וסרוב : (ל) שרץ . ענין ההולדה עם הרבוי : צפרדעים . הוא שרץ המים : (לו) אונם . ענין כח כמו מרוב אונים (ישעיה מ) : (לז) כושל . ענין נפילה התגברות ורפוי הכח ואמר כן גם על הרבות העוני : (לט) למסך . כן יקרא הסכך אשר מעל גם המחיצה לפנים כמו ואת מסך הפתח (שמות כו) והענן בנכתה הלך לפניהם ובנוחם הכהם מעל : (מ) שליו . מין עוף שמן : (מא) ויזובו . נבעו : (מד) ועמל . עושר האדם נקרא עמל כי בא בעמל רב ויגיעה : (ב) ימלל . מלשון מלה

מצודת דוד

יחכם . למד חכמה עם זקני פרעה : (כג) ויבא . עי"ז בא ישראל למצרים : בעונו : (לח) פחדם . של ישראל נפל על מצריים: (לט) למסך . להיות סוכך עליהם : בארץ חם . הוא מצרים הבא מחם וכפל הדבר במ"ש : (כד) ויפר . הפרה והרבה ואש . פרש עמוד אש להאיר את הלילה : (מ) שאל . ישראל שאל בשר והביא שליו : את עמו : ויעצימהו . חזקו יותר מן צריו הם אנשי מצרים : (כה) הפך לבם . ולחם שמים . הוא המן : (מא) הלכו בציות . במקום ציה ומדבר הלכו המים כמו המקום הפך לב מצרים לשנוא את עמו : להתנכל . לחשוב בעבדיו מחשבה רעה נהר : (מב) כי זכר . ה' את דבר קדשו אשר הבטיח את אברהם עבדו : ופרעה : (כז) שמו בם . משה ואהרן שמו במצרים : (כח) ויחשך . החשיך את (מה) בעבור . כל הטובה הזה עשה ה' להם למען ישמרו חוקיו וגו' : הללויה . הארץ : ולא מרו . האותות לא מרו את דבר ה' וכאשר צוה כן היה וכן באו : לזה הללו את יה על הטובה שעשה לאבותינו : קו (א) כי טוב . כי הוא טוב (ל) שרץ ארצם . ר"ל מימי ארצם : בחדרי . באו בחדרי מלכיהם : (לב) נתן גשמיהם ומאתו לא תצא רעה כי עד עולם עושה חסד : (ב) מי ימלל . מי יוכל לספר כל ברד . במקום הגשם ירד הברד : אש להבות . אש מתלהב ובוער ירד עם הברד גבורות ה' ומי יוכל להשמיע כל תהלתו : (ג) אשרי שומרי משפט . אשרי אלה כמ"ש ותהלך אש ארצה (שמות ט) : (לג) ויך . הברד הכה עלי גפנם ותאנתם : השומרים משפטי התורה ועושים צדקה בכל עת כי זה יחשב להלול אל המקום כי (לד) ילק . וגם מין ילק ואין מספר להם : (לו) ראשית . הראשון מכל בניהם הבאים הרודף אחר התורה יורה בזה גדולת הנותן את התורה : (ד) זכרני . התפלל דוד מכוחם וכפל הדבר במ"ש : (לז) ואין בשבטיו . בכל בני שבטיו לא היה מי כושל על עצמו ואמר זכור גם אותי כשתהיה מרוצה לעמך ופקדני לטובה בעת בוא ישועתך

אבן עזרא

אולי יראה עת הישועה כאשר תרצה עמך ותבא עת ישועתך : (ה) לראות בטובת בחיריך כאשר יראו הם : (ו) חטאנו : והנה תחלת תשובת זה כמזמור שהוא מודה חטאתו וחטאת עמו על כן חטאנו עם אבותינו כדרך והתודו את עונם והרשענו כנגד פשעינו ופעול העוינו חסר דרכנו או נפשנו והרשענו כן אולי הוא פועל עומד : (ז) אבותינו . לא השכילו נפלאותיך . האותות והמופתים שעשית במצרים : רוב חסדיך . עם ישראל במכת ערוב ודבר וברד וחושך ומכת בכורים : וימרו על ים . שאמרו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים או מאנו לעבור הים : (ח) ויושיעם . כי שמו נקרא עליהם אלהי העברים : (ט) ויגער . דימה רוח קדים לגערה : בתהומות מקומות שפלים: כמדבר . אשר אין שם מים כי היו להם חומה : (י) ויושיעם. שונא. הוא פרעה: (יא) ויכסו . צריהם. פרעה וחילו וכן כתו׳ ונוער פרעה וחילו : (יב) ויאמינו. בה׳:ישירו. אז ישיר משה:(יג) מהרו. טעם לא חכו כי עצת השם היתה טובה להם שלא יאכלו בשר תאוה : (יד) ויתאוו. וינסו אל . בעבור היותם בארץ שממה מאין יבוא הבשר : (טו) ויתן . רזון . מות במתאוים : (טז) ויקנאו . זה שאמרו למשה כי תשתרר עלינו: לאהרן. בעבור הלוים בקר ויודע ה׳ את אשר לו ואת הקדוש והקריב אליו על כן קראו קדוש ה׳ : (יז) תפתח . על דרך זמן עומד : עדת אבירם. הם ונשיהם טפם והאדם אשר לקרח : (יח) ותבער קרח ועדתו . והקטרה מכל אלה : (יט) יעשו. עגל בחורב במקום ששמעו קול השם: (כ) וימירו . כבודם כינוי לכבוד השם כדרך כי נאץ נאצת והכימו כנגד דוד המלך דרך מוסר ולא אמר לו כי נאץ נאצת השם ילעגו למו . ועעם אוכל עשב דרך בזיון וקלון:(כא) שכחו. הושיעם בים סוף כי הזמן היה קרוב לצאתם ממצרים על כן : (כב) נפלאות בארץ חם : (כג) ויאמר. זה הוא הרף ממני ואשמידם

תהלים קו

ד בִּרְצוֹן עַמֶּךָ פָּקְדֵנִי בִּישׁוּעָתֶךָ׃
ה לִרְאוֹת ׀ בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לִשְׂמֹחַ
בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ לְהִתְהַלֵּל עִם־
נַחֲלָתֶךָ׃ ו חָטָאנוּ עִם־אֲבוֹתֵינוּ
הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ׃ ז אֲבוֹתֵינוּ
בְמִצְרַיִם ׀ לֹא־הִשְׂכִּילוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ
לֹא זָכְרוּ אֶת־רֹב חֲסָדֶיךָ וַיַּמְרוּ
עַל־יָם בְּיַם־סוּף׃ ח וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן
שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ׃ ט וַיִּגְעַר
בְּיַם־סוּף וַיֶּחֱרָב וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת
כַּמִּדְבָּר׃ י וַיּוֹשִׁיעֵם מִיַּד שׂוֹנֵא וַיִּגְאָלֵם
מִיַּד אוֹיֵב׃ יא וַיְכַסּוּ־מַיִם צָרֵיהֶם
אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר׃ יב וַיַּאֲמִינוּ
בִדְבָרָיו יָשִׁירוּ תְּהִלָּתוֹ׃ יג מִהֲרוּ שָׁכְחוּ
מַעֲשָׂיו לֹא־חִכּוּ לַעֲצָתוֹ׃ יד וַיִּתְאַוּוּ
תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ־אֵל בִּישִׁימוֹן׃
טו וַיִּתֵּן לָהֶם שֶׁאֱלָתָם וַיְשַׁלַּח רָזוֹן
בְּנַפְשָׁם׃ טז וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה
לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה׃ יז תִּפְתַּח־אֶרֶץ
וַתִּבְלַע דָּתָן וַתְּכַס עַל־עֲדַת אֲבִירָם׃
יח וַתִּבְעַר־אֵשׁ בַּעֲדָתָם לֶהָבָה תְּלַהֵט
רְשָׁעִים׃ יט יַעֲשׂוּ־עֵגֶל בְּחֹרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ
לְמַסֵּכָה׃ כ וַיָּמִירוּ אֶת־כְּבוֹדָם
בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל עֵשֶׂב׃ כא שָׁכְחוּ
אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם׃
כב נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל־
יַם־סוּף׃ כג וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי

תרגום

בִּרְעֲוָא טָבָא עִם עַמָּא אִדְכַּר
לִי בְּפוּרְקָנָךְ׃ ה לְמֶחֱמֵי
בְּטוּבַת בְּחִירָךְ לְמֶחֱדֵי בְּחֶדְוַת
עַמָּךְ לְאִשְׁתַּבָּחָא עִם אַחְסַנְתָּךְ׃
ו חַבְנָא עִם אַבְהָתָנָא אַעֲוֵינָא
אַרְשַׁעְנָא׃ ז אַבְהָתָנָא בְמִצְרַיִם
לָא אַשְׂכִּילוּ פְּרִשְׁוָתָךְ לָא דְכַרוּ
יַת סוּגְעֵי טוּבָךְ וְסָרִיבוּ עַל
מֵימְרָךְ עַל יַמָּא בְּיַמָּא דְסוּף׃
ח וּפַרְקִנּוּן בְּגַלַל שְׁמֵיהּ לְאוֹדָעָא
יַת גְּבוּרְתֵּיהּ׃ ט וּנְזַף בְּיַמָּא
דְסוּף וְאִתְנְגִיב וְהַלְבִנּוּן
בִּתְהוֹמַיָּא הֵיךְ כְּבְמַדְבְּרָא׃
י וּפַרְקִנּוּן מִיַּד סָנְאָהוּ פָּרַק
יַתְהוֹן מִן יַד בַּעֲלֵי דְבָבָא׃
יא נְחַפּוּן מַיָּא מְעִיקֵיהוֹן חַד
מִנְהוֹן לָא אִשְׁתְּאַר׃ יב וְהֵימִינוּ
בְּשׁוּם מֵימְרֵיהּ שַׁבַּחוּ
תּוּשְׁבְּחָתֵיהּ׃ יג סַרְהִיבוּ
אִתְנְשִׁיאוּ עוּבָדוֹי לָא אִסְתַּכַּרוּ
לְמַלְכְּתֵיהּ׃ יד וְשַׁיִּלוּ
שְׁאֶלְתָּא בְּמַדְבְּרָא וְנַסִּיאוּ
אֱלָהָא בְּאַתַר צַדּוּ׃ טו וִיהַב
לְהוֹן שִׁילוּתְהוֹן וְשַׁדַּר
פַּתְרָנוּתָא בְּנַפְשֵׁיהוֹן׃ טז וְקַנִּנוּ
לְמשֶׁה בְּמַשְׁרִיתָא לְאַהֲרֹן
קַדִּישָׁא דַיְיָ׃ יז אִתְפַּתְּחַת
אַרְעָא וּבַלְעַת דָּתָן וַחֲפַת עַל
סִיַּעַת אֲבִירָם׃ יח וּדְלַקַת
אֶשָּׁתָא בְּסִיַּעְתְּהוֹן לְהָבוּתָא
תְּשַׁלְהֵב רַשִׁיעַיָּא׃ יט עֲבַדוּ
עֶגְלָא בְּחוֹרֵב וּסְגִידוּ לְמַתְּכָא׃
כ וּפָרְנוּן יַת אִיקַר רִבּוֹנְהוֹן
בִּדְמוּת תּוֹר דְּאָכֵיל עִסְבָּא
וּמוֹזְדְהָם׃ כא אִתְנְשִׁיאוּ אֱלָהָא פָּרְקְהוֹן דַּעֲבַד רַבְרְבָן בְּמִצְרַיִם׃ כב פְּרִישָׁן בְּאַרְעָא
דְחָם דְחִילָן עַל יַמָּא דְסוּף׃ כג וַאֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן אִלְמָלֵי

רשי

ישועי הגוים : (ד) ברצון עמך. ב הרצותך לעמך : (ז) וימרו על ים . היו מקטני אמנה אמרו כשם שאנו עולים מכאן מצד זה אף המצריים עולים מצד אחר ויבואו אחרינו עד שרמז הקב״ה לים והקיאם ליבשה או וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שמות טו) לפיכך ויאמינו בה׳ . אבל מתחלה לא האמינו (מנאחי) : (ט) ויוליכם בתהומות כמדבר . ים סוף היה במדבר דכתיב סגר עליהם המדבר וגו׳ (שם יד) דרך שלשת ימים וגו׳ (במדבר י׳) : (יג) לא חכו לעצתו . לא קוו לו : (יד) ויתאוו תאוה . מי יאכילנו בשר (שם י״א) : (טו) וישלח רזון בנפשם . ואף ה׳ חרה בעם (שם י״א) : (טז) ויקנאו למשה . במדבר הכעיסוהו כמו קנאוני בלא אל (מנאחי) : (יז) תפתח ארץ וגו׳ . נראה שחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אביהם תלה הקלקלה בדתן ואבירם : (יח) ותבער אש . ותאכל את מקריבי הקטרת (במדבר י״ז) : (כ) אוכל עשב . אין לך מתועב ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב שהוא מוציא פרש רבה והוא

פקדני ל׳ . בטובת בחיריך ל׳ דסמיכי . גויך ל׳ . לגויים ל׳ והגוים ל׳ . העוינו הרשענו ל׳ דסמי׳ : ויושיעם ד׳ ג׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסי׳ ויושיעם ביד ירבעם בן יואש . את עתניאל בן קנז. ויושיעם למען שמו . ויושיעם מיד שונא . דעתניאל חס׳ : מהרו ג׳ וסימ׳ בלשון ארמי אנשון לוויא בניהון . וביאורם מהרו בניך מהרסיך . ולא מהרו הלוים דד״ה . מהרו שכחו מעשיו לא חכו לעצתו : תפתח ארץ ב׳ וסימ׳ תפתח ארץ ויפרו ישע . תפתח ארץ ותבלע דתן : כבודם חד מן י״ח מלין בקריאה תקון סופרים וסי׳ ואברהם עודנו עומד לפני ה׳ . ואל אראה ברעתי . ואכל חצי בשרו . בעון אשר ידעתי כי מקללים להם בניו . אולי יראה בעניי . איש לאהליו ישראל . והנם שולחים את הזמור׳ אל אפם . אלהי קדשי ולא נמות . ואמרתם הנה מתלאת והפחתם אותו . כי הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו . ועמי המיר כבודו . ואהיה עלי למשא. כבודם בקלון אמיר . וירשיעו את איוב . ותשוח עלי נפשי. וימירו את כבודם בתבנית שור:

תולדות אהרן חטאו. יומא נו סקידס שער סג (יומא א) : לא השכילו. עקידס שם : וימרו. פסחים קיח ערכין טו : וימירו . תאורס כח אבר תנא : ויקנאו. מ״ק יח סנהדרין קי :

מצודת ציון

עלה ודכור : (ד) פקדני. ענין השגחה וזכרון : (ז) וימרו . מרדו והכעיסו : (ט) ויחרב . ענין יובש : (יג) חכו . ענין המתנה כמו לכן חכו לי (צפניה ג): (יד) בישימון . במדבר שממה : (טו) רזון . מל׳ רזות וכחשות : (טז) ויקנאו . ענין כעס כמו הם קנאוני (דברים לב) : (יח) תלהט. ענין לבנה : (יט) למסכה . דבר הניתך ממתכת כמו אלהי מסכה (שמות לד) : (כ) וימירו . מלשון תמורה

מצודת דוד

ישועתך : (ה) להתהלל . להשתבח עם ישראל נחלתך לומר ראו כי בנו בחר ה׳ : (ו) חטאנו עם אבותינו . כמו שאבותינו חטאו כן אנחנו חטאנו : (ז) במצרים . בצאתם ממצרים : לא השכילו . לא נתנו לב להשכיל הנפלאות שעשית במצרים : בים סוף . עודם בים סוף מרו בה׳ ואמרו כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר וירדפו אחרינו : (ח) למען שמו . שלא יחולל כי פן יאמרו מבלתי יכולת וגו׳ : (ט) בתהומות . בעומק הים . הוליכם בחרבה כבמקום מדבר מבלי מים : (י) ויושיעם . בזה הושיעם מיד מצרים : (יב) ויאמינו . אז האמינו בדבר ה׳ ושורלו שירת הים כאשר ראו את מצרים מת על שפת הים : (יג) מהרו . בזמן מועט שכחו מעשה ה׳ והתלוננו במרה על מרירת המים : לא חכו . לא המתינו עד ישמעו עצת ה׳ מה היא כאשר באמת המתיק להם המים : (יד) ויתאוו תאוה . זהו מה שאמרו מי יאכילנו בשר : וינסו . אם יוכל למלאות שאלתם : (טו) ויתן וגו׳. הוריד להם השליו : וישלח רזון . לא נעשו שמנים מאכילת השליו כי אדרבה נעשו עוד רזים וכחושים והוא משל על הפורעניות הבאה עליהם בעבור זה : (טז) ויקנאו . הכעיסו למשה במחנם בפרסום רב והם קרח ועדתו שקנאו למשה ולאהרן : (יח) בעדתם . הם הר״נ איש מקריבי הקטורת : לגבה וגו׳ . כפל הדבר במ״ש : (יט) בחורב . במקום אשר קבלו התורה : (כ) וימירו. חלפו כבוד המקום בתבנית שור:כבודם.כבוד המקום אלא שכינה הכ׳:אוכל עשב. הזכירו בגנותו שמלכלך העשב ברירו ואוכלו : (כג) ויאמר . חשב ה׳ להשמידם : לולי משה . אם לא היה משה עמד

רש"י

והוא מלוכלך בה. היא רירו: (כד) וימאסו בארץ חמדה. בשלוח מרגלים והוציאו דבה על הארץ (שם י"ו): (כו) וישא ידו. בשבועה: (כז) ולהפיל זרעם בגוים. מאותו שעה נגזר עליהם חורבן הבית שהרי ליל ט' באב בכו ואמר הקב"ה הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות: (לג) כי המרו. משה ואהרן את רוחו בשמעו נא המורים: ויבטא בשפתיו. שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו' (שם): (לד) לא השמידו. בימי יהושע: את העמים. אשר אמר להם (דברים כ') לא תחיה כל נשמה לא ישבו בארצך והם הניחום לשבת בקרבם למס עובד: (מא) ויתנם ביד גוים. בימי השופטים בין שופט לשופט כגון עגלון וכושן רשעתים וסיסרא ופלשתים ומדין. (מגאתי): (מג) פעמים רבות יצילם. כמה פעמים מכעיסים והוא מאריך אפו ומצילם: וימכו בעונם. נעשו

אמר ה' להם ד' וסימ' הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו. כה אמר ה' להם מות ימתו דפנחס. ויעבדו הגלולים דמלכי'. לא השמידו את העמים: ויתעב ד' קמצין בקריא' בליש' תיעוב וסימ' לבזה נפש למתעב גוי. ודבר תמים יתעבו. איש דמים ומרמה יתעב. ויחר אף ה' בעמו ויתעב. וכל שארא לשון תיעוב פתח. ובספרי מסרה אחריתי מונים גם זה כל אוכל תתעב נפשם. וא' מתאב אנכי

תהלים קו

כג וַיֹּאמֶר לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי
מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו
לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית׃ כד וַיִּמְאֲסוּ
בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא־הֶאֱמִינוּ לִדְבָרוֹ׃
כה וַיֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל
יְהוָה׃ כו וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם
בַּמִּדְבָּר׃ כז וּלְהַפִּיל זַרְעָם בַּגּוֹיִם
וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת׃ כח וַיִּצָּמְדוּ לְבַעַל
פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים׃
כט וַיַּכְעִיסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם וַתִּפְרָץ־בָּם
מַגֵּפָה׃ ל וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל
וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה׃ לא וַתֵּחָשֶׁב לוֹ
לִצְדָקָה לְדֹר וָדֹר עַד־עוֹלָם׃
לב וַיַּקְצִיפוּ עַל־מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע
לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם׃ לג כִּי־הִמְרוּ אֶת־
רוּחוֹ וַיְבַטֵּא בִּשְׂפָתָיו׃ לד לֹא־
הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר
יְהוָה לָהֶם׃ לה וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ
מַעֲשֵׂיהֶם׃ לו וַיַּעַבְדוּ אֶת־עֲצַבֵּיהֶם
וַיִּהְיוּ לָהֶם לְמוֹקֵשׁ׃ לז וַיִּזְבְּחוּ אֶת־
בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם לַשֵּׁדִים׃
לח וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי דַּם־בְּנֵיהֶם
וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר זִבְּחוּ לַעֲצַבֵּי כְנָעַן
וַתֶּחֱנַף הָאָרֶץ בַּדָּמִים׃ לט וַיִּטְמְאוּ
בְמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם׃ מ וַיִּחַר־
אַף יְהוָה בְּעַמּוֹ וַיְתָעֵב אֶת־נַחֲלָתוֹ׃
מא וַיִּתְּנֵם בְּיַד־גּוֹיִם וַיִּמְשְׁלוּ בָהֶם
שֹׂנְאֵיהֶם׃ מב וַיִּלְחָצוּם אוֹיְבֵיהֶם
וַיִּכָּנְעוּ תַּחַת יָדָם׃ מג פְּעָמִים רַבּוֹת
יַצִּילֵם וְהֵמָּה יַמְרוּ בַעֲצָתָם וַיָּמֹכּוּ בַּעֲוֺנָם׃

תרגום

משֶׁה בְּחִירֵיהּ דְּקָם וְאִתְקַף בִּצְלוֹ קֳדָמוֹי לְאָתָבָא חֲמָתֵיהּ מִלְחַבָּלָא׃ כד וְאִתְרְחִיקַת נַפְשֵׁיהוֹן בְּאַרְעָא רְגִיגָא לָא הֵימִינוּ בְּפִתְגָמֵיהּ׃ כה וְאִתְרְעַמוּ בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן לָא קַבִּילוּ בְּמֵימְרָא דַיָי׃ כו וַאֲרִים יְדֵיהּ בִּשְׁבוּעָה מְטוּלְהוֹן לְמִרְמֵי יַתְהוֹן קְטִילִין בְּמַדְבְּרָא׃ כז וּלְאַגְלָאָה זַרְעֲהוֹן בְּעַמְמַיָא וּלְבַדָּרוּתְהוֹן בְּאַרְעָתָא׃ כח וְאַדְבִּיקוּ בְּטַעֲוַת פְּעוֹר וַאֲכַלוּ נִכְסֵי מֵיתַיָא׃ כט וְאַרְגִיזוּ קֳדָמוֹי בְּעוֹבָדֵיהוֹן וְתַקִּיפַת בְּהוֹן מוֹתָנָא׃ ל וְקָם פִּינְחָס וְצַלֵּי וְאִתְכְּלִית מוֹתָנָא׃ לא וְאִתְחַשְׁבַת לֵיהּ לִזְכוּ לְדָר וְדָר עַד עָלְמָא׃ לב וְאַרְגִיזוּ עַל מֵי מַצּוּתָא וּבָאֵישׁ לְמשֶׁה בְּגַלַלְהוֹן׃ לג אֲרוּם סָרִיבוּ עַל רוּחַ קוּדְשֵׁיהּ וּפָרֵישׁ בְּסִפְוָתֵיהּ׃ לד לָא שֵׁיצִיאוּ יַת עַמְמַיָא דִּי אֲמַר יְיָ לְהוֹן׃ לה וְאִתְעָרְבִיבוּ בְעַמְמַיָא וְאַלִּיפוּ יַת עוֹבָדֵיהוֹן׃ לו וּפְלַחוּ יַת טַעֲוָתְהוֹן וַהֲווֹ לְהוֹן לְתַקְלָא׃ לז וְדַבַּחוּ יַת בְּנֵיהוֹן וְיַת בְּנָתֵיהוֹן לְמַזִּיקַיָא׃ לח וּשְׁדוּ אַדְמָא זַכָּאָה דְמֵי בְנֵיהוֹן וּבְנָתֵיהוֹן דִּי דַבַּחוּ לְטַעֲוַת דִּכְנַעֲנָאֵי וְאִטְנַפַת אַרְעָא בְּחוֹבִין דִּקְטוֹל׃ לט וּמְטַמְאוּ בְּעוֹבָדֵיהוֹן וּטְעוּ בְּמַעַלְלֵיהוֹן׃ מ וּתְקִיף רוּגְזָא דַיָי בְּעַמֵּיהּ וְרַחֵיק יַת אַחְסַנְתֵּיהּ׃ מא וּמְסַר אִנּוּן בְּיַד עַמְמַיָא וּשְׁלִיטוּ בְּהוֹן סָנְאֵיהוֹן׃ מב וְדַחֲקִנּוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וְאִתְכְּנִיעוּ תְּחוֹת יְדֵיהוֹן׃ מג זִמְנִין סַגִּיעִין יְפַצֵּינוּן וְהִנּוּן יְסָרְבוּן לֵיהּ בְּמַלְכַּתְהוֹן וְאִתְמַסְכִּיאוּ

אבן עזרא

(כד) וימאסו. בנפשם מחולה ונאמר להם עלה רש והם לא האמינו: (כה) וירגנו. כמעשה נרגן: (כו) וישא. שבועה כדרך בני אדם שישא ידו אל השמים: (כז) ולהפיל אם היו כמוהם מורדים ככתוב בברית השני שכרת משה עם הבני': (כח) וילמדו. מגזרת למיד בעבור הנשים: זבחי מתים. לזבחי אלהיהם: (כט) ויכעיסו. ותפרץ. שמת חצי שבט שמעון והעד במספרו ונשיאו כי הנשים במקום אחר באו: (ל) ויעמד. ויפלל. עשה דין כמו עון פלילי: (לא) ותחשב. עשה לצדקה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם: (לב) ויקציפו. מי מריבת קדש. וירע למשה. כאשר אמר גם בי התאנף: (לג) כי המרו את רוחו. שב אל השם כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו. וטעם ויבטא על השם שגזר על משה שלא יכנס לארץ ושגגה היתה ממשה בעבור כעסו כאשר פירשתי במקומו ויתכן היות רוחו רוח משה והוא בטא שאמר לישראל מורים ושכח לדבר והכה והיה ראוי שלא יצא הדבר מפיו עד שישלים מצות השם: (לד) לא. אשר אמר ה' להם. להשמידם: (לה) ויתערבו. עד למדו אותם והוא הזכירם: (לו) ויעבדו. קראם עצבים דרך קלון: (לז) ויזבחו לשדים. כמו מחשבתם כמו חנניה הנביא וי"א לשדים שישודו הדעת כמו ישוד צהרים: (לח) וישפכו. מרוב אהבתם לעצבי כנען שדם בניהם ובנותיהם שפכו להם: (לט) ויטמאו. כי קדושים היו: (מ) ויחר. ויתעב כי הם זנו: (מא) ויתנם. בימי השופטים: (מב) וילחצום. ויכנעו: הטעם כפול או ויכנעו על דרך או אז יכנע על כן אחריו: (מג) פעמי'. והמה ימרו. אחר שנכנעו והוא הצילם: וימוכו. כמו ומך אחיך

תולדות אהרן משה בהורו. ברכות יא פסחים קיט: וילמדו. ע"ג כט לב מח נ חולין יג עקרים מד סט"ז (שבת יא ע"ג מג): ויפלל. ברכות כו סנהדרין מד עג חולין קנד (ברכות ז): ויקליפו. עקידת שער פ:

מצודת ציון

תמורה וחלוף: (כה) וירגנו. ענין תלונה ותרעומות כמו דברי נרגן (משלי יח): (כז) ולזרותם. לפזרם כמו תזרם לרוח (יחזקאל ה'): (כח) ויצמדו. ענין דבוק וחבור כמו צמיד פתיל (במדבר ט): (כט) ותפרץ. ענין התחזקות כמו מה פרצת (בראשית לח): (ל) ויפלל. ענין דין ומשפט כמו ונתן בפלילים (שמות כא): ותעצר. ענין מניעה: (לב) ויקציפו. מלשון קצף: (לג) המרו. מרדו ועברו: ויבטא. ענין דבור כמו ובוטה כמדקרות חרב (משלי יב): (לה) ויתערבו. מל' תערובות: (לו) עצביהם. כן יקראו הגלולים כי מעציב לב עובדיו צועקים אליו ואינם נענים: (לח) ותחנף. התחייב והרשיע כן תרגומו וכן יחניף את הארץ (במדבר לה): (לט) ויזנו. ענין הסרה ועכ"ז תקרא פשלפטה זונה כי סרתה מדרכי הצניעות: (מ) ויתעב. מלשון תועבה: (מב) וילחצום. מלשון לחץ ודחק: (מג) ימרו. מרדו. וימכו

מצודת דוד

עומד בפרץ וכו' ואחז במשל כעומד במקום פרצת הגדר לבלי תת לבוא דרך בה ור"ל בתפלתו בטל החמה ולולי הוא היה משמידם: (כד) וימאסו. ע"י תלונות המרגלים: לדברו. שהבטיח לרשת אותם: (כה) לא שמעו. לא האמינו בקול דברו: (כו) וישא ידו. נשא ידו בשבועה עליהם להפיל וכו': (כז) ולהפיל וגו'. כי אז נגזר עליהם הגלות והוקבע בכיה לדורות: בארצות. ר"ל בארצות הגוים: (כח) ויצמדו. חברו עצמם לבעל פעור ואכלו זבחי עבודת גלולים שהוא דבר שאין בה רוח כמת: (כט) ותפרץ. המגפה נתחזקה בהם כי רבים מתו: (ל) ויעמוד. קם מתוך העדה ועשה דין ומשפט בזמרי ועי"ז נעצרה המגפה: (לא) ותחשב. המשפט הזה נחשבה לו לזכות ולצדקה להיות שמור עד עולם כי בעבור זה נתכהן וכמ"ש והיתה לו' כהונת עולם (במדבר כה): (לב) ויקציפו. אח"ז הכעיסו את ה' במי מריבה ובעבורם נעשה רעה למשה למות במדבר:

(לג) כי המרו. כי ישראל מרו בדבר ה': ויבטא. ודבר משה בשפתיו לקרותם מורים ואמר שמעו נא המורים (שם כ) ועי"ז נענש: (לד) לא השמידו. ובבואם לארץ לא השמידו את העמים אשר צוה ה' להשמידם: (לו) ויהיו. העובדי גלולים ההם היו להם למוקש כי הם הכשילום בהסתת עבודת העצבים: (לז) לשדים אשר היו עובדים להם: (לח) ותחנף הארץ. יושבי הארץ התחייבו בעבור רוב הדמים שנשפך בה לעבודת גלולים: (לט) ויזנו. סרו מה' ברוע מעלליהם: (מא) ויתנם ביד גוים. בימי השופטים: (מב) ויכנעו. היו נכנעים תחת ידי אויביהם: (מג) פעמים וגו'. ע"י השופטים וכמ"ש והיה ה' עם השופט וגו' (שופטים ב): ימרו. במות השופט מרו המה בה' בעצתם הרעה וכמ"ש והיה במות השופט ישובו והשחיתו: וימכו בעונם. בעבור עונם נעשו שפלים ועניים:

וירא

אחיך בעבור המ״ס : (מד) וירא. את רנתם. לעקתי כמו ותעבור הרנה : (מה) ויזכור . ברית אברהם והנכון בעיני ברית סיני כי שם כתוב וזכרתי להם ברית ראשונים והם היוצאים ממצרים וכן כתוב אשר הוצאתי אותם וקראם ראשונים כי הם אבותינו הראשונים שקבלו התורה בהר סיני כי כבר הזכיר בפרשה ברית שלשת האבות . וינחם . דרך משל : (מו) ויתן . זה פי׳ ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות הטעם בארץ לא להם : (מז) הושיענו . אמר אחד מחכמי מצרים כי זה המשורר היה בימי השופטים לפני מלך מלך לבני ישראל על כן הוא אומ׳ וקבצנו מן הגוים וחכם אחד אמר כי זה המשורר היה בבבל והנכון בעיני כי זה המשורר דבר ברוח הקדש והוא מדבר על לשון בני גלותינו הושיענו כאשר דבר ישעיהו על לשון המשכילים למה תתענו ה׳ מדרכיך : (מח) ברוך . דברי המשורר בנבואה כי תפלת הושיענו שמע השם וברכו על ישועת ישראל אז יקרא השם אלהי ישר׳ והנכון בעיני שהוא דבק עם להשתבח אז נאמר כולנו ברוך מן העולם ועד עולם הוא ברוך ומלת אמן מגזרת אמונה וחתם במזמור כאשר החל והוא מלת הללויה : (א) הודו לה׳ . (ב) יאמרו גאולי ה׳ . אמרו חכמים ז״ל ארבעה צריכין להודות והם הנזכרים במזמור ומלת הודו לה׳ יאמרו אותו הגאולים על כן אחריו אמרו : מיד צר . כמו צר ומצוק בצר לי : (ג) ומארצות. הזכיר מזרח ומערב כי כן הייסוב מן הקצה אל הקצה והזכיר מצפון כי שם כל הייסוב ולא הזכיר דרום בעבור חום השמש אין שם ייסוב בראיות גמורות וטעם ומים יורדי הים כי היורד כתוב מהארבעה הנזכרים וכן הוא מזכיר יורדי הים ואחר כן כתוב יודו לה׳ חסדו . ויש אומרים פעול אמרו גאולי ה׳ הוא אשר גאלם מיד צר והודו לה׳ דברי המשורר לארבעה הנזכרים : (ד) תעו . דרך דבק עם תעו והם גאולי השם יספר אשר קרה להם . ישימון פירשתיו : (ה) רעבים . בכלות נדה שמו כאשר קרה הגר תלך ותתע ויכלו המים : תתעטף. כמו העטופים ברעב · (ו) ויצעקו . אמר יצילם כמו להציל לו מרעתו : (ז) וידריכם . הפך תעו : אל עיר מושב . כנגד העליון הכתוב למעלה עיר מושב לא מצאו : (ח) יודו. מלת יודו בעבור שנית וכן הוא ויודו נפלאותיו : (ט) כי השביע. על המים ארץ לא שבעה מים וזה הוא חסד השם ועתה שב להזכיר השבויים: (י) יושבי . כי גוים בבית הבור וברזל כמו ענו בכבל רגלו ברזל : (יא) כי. הנה הראה כי רובי השבויים לייסרם בעבור עונותיהם . ומלת המרו

בעונם : מד וירא בצר להם בשמעו
את־רנתם : מה ויזכר להם בריתו
וינחם כרב חסדו : מו ויתן אותם
לרחמים לפני כל־שוביהם :
מז הושיענו ׀ יהוה אלהינו וקבצנו
מן־הגוים להודות לשם קדשך
להשתבח בתהלתך : מח ברוך
יהוה ׀ אלהי ישראל מן־העולם ׀
ועד העולם ואמר כל־העם אמן
הללו־יה :

ספר חמישי

קז א הדו ליהוה כי־טוב כי
לעולם חסדו : ב יאמרו גאולי יהוה
אשר גאלם מיד־צר : ג ומארצות
קבצם ממזרח וממערב מצפון
ומים : ד תעו במדבר בישימון דרך
עיר מושב לא מצאו : ה רעבים
גם־צמאים נפשם בהם תתעטף :
ו ויצעקו אל־יהוה בצר להם
ממצוקותיהם יצילם : ז וידריכם
בדרך ישרה ללכת אל־עיר מושב :
ח יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני
אדם : ט כי־השביע נפש שקקה
ונפש רעבה מלא־טוב : י ישבי
חשך וצלמות אסירי עני וברזל :
יא כי־המרו אמרי־אל ועצת עליון
נאצו : יב ויכנע בעמל לבם כשלו

בחוביהון : מד וחמא כד עיק
להון כד שמע ית צלותהון :
מה ודכיר להון קימיה ותב
מן רוגזיה כסוגעי חסדוי :
מו ויהב יתהון לרחמין באנפי
כל דשבי יתהון : מז פרוק
יתנא יי אלהנא וכנוש יתנא
מביני עממיא לאודאה בשום
קודשך לאשתבחא
בתושבחתך : מח בריך שמא
דיי אלהא דישראל מן עלמא
הדין ועד עלמא דאתי ויימר
כל עמא אמן הללויה : א שבחו
קדם יי ארום טב ארום לעלם
טוביה : ב יימרון פריקיא
דיי די פרקינון מן יד מעיקא :
ג ומארעתא כנשינון ממדנחא
וממערבא מצפונא ומן ימא
דרומא : ד על עמא דבית
ישראל אתנבי ואמר עמא
בית ישראל טעו במדברא
בצדי ארחא קרתא דמיתבא
לא אשכחו : ה כפנים לחוד
צחין נפשתהון תשתלהיא :
ו וצלו קדם יי כד עיק להון
ממעקתהון פצא יתהון :
ז ודברינון באורח תריצתא
למיזל לירושלם קרתא
דמיתבא : ח יהודון קדם יי
מטול חסדיה ומשתען
פרישותיה לבני נשא :
ט ארום אשבע נפש סריקא
ונפשא כפינא מלי טובא :
י על צדקיהו ורברבני ישראל
אתנבי ואמר צדקיהו ורברבני ישראל דגלו בבבליתיבו בחשוכא וטולא דמותא
והוו אסירין בסגוף שרי פרזלא : יא ארום סריבו על מימריה דאלהא ומלכת
עלאה רחיקו : יב ותבר בבעותא לבהון אתקילו ולית דסעיד :

נעשו שפלים בעונם : (מד) וירא בצר . מתוך תפלה : בשמעו את רנתם. מתוך זכות אבות : (מה) ויזכור להם בריתו . מתוך תשובה : וינחם כרב חסדיו . מתוך הקץ כשמעו הושיענו וגו׳ אף משה כללם בפסוק אחד בצר לך ומצאוך וגו׳ (דברים ד׳) : (מז) הושיענו . גם עתה ה׳ אלהינו : (מח) מן העולם ועד העולם . מן עלמא הדין ועד עלמא דאתי (סס״ת) : (א) הודו לה׳ : (ב) יאמרו גאולי ה׳ . כשיפדם מיד צר : (ד) תעו במדבר וגו׳ . והולכי מדברות אף הם צריכין להודות שהרי פעמים שהם תועים ורעבים וצמאים : (ז) וידריכם . ויהגם לפיכך יודו לה׳ חסדו : (י) יושבי חשך וצלמות . אף האסורים בבית הסוהר צריכים להודות כשיוצאין מבית אסוריהם : (יא) כי המרו אמרי אל . אין פורענות באה על האדם אלא בעונו

את גאון : כרב ז׳ וחסרים בקריא׳ וסימ׳ גפן בוקק ישראל . חנני אלהי׳ כחסדך : ענני ה׳ כטוב חסדך ויזכר להם בריתו וינחם . הללוהו כרב גדלו . כי אם הוגה ורחם . וחוסה עלי כרב חסדיך . וחד חס׳ אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו : קבצם ב׳ וסימ׳ כעמיר . ומארצות : וממערב ג׳ וסימ׳ וממערב אקבצך . כי לא ממוצא וממערב . ומארצות

תולדות אהרן בצר להם . (תענית סד) : וצלמות . ברכות נד עירובין יט : ויצעקו . בס ר״ה עו עקרים מד סע״ז :

ג׳ | ל׳.דין ד׳. מ״ל | ד׳ בכתובי׳ ג׳ מ״ל ב | ג׳ | ג׳ן | ספר חמישי | ל׳ חס׳ | כ׳ הוא גאלם ל׳ | ל׳ כעמיר. ג׳ | ל׳ | ל׳ | ז׳ | סימן קדמא׳ יונים תניינא ותלית׳ יוביעס רביעאה וממצוקותיהם יוציאם | כ׳ הד מ״ל ונפשו | כ׳. כ׳ ר״ף

מצודת ציון

וסרכו : וימכו . ענין דלות ושפלות כמו ואם מך הוא (ויקרא כז) : (מו) שוביהם . מלשון שבים : (ו) ממצוקותיהם . מלשון מוקה וצרה : וידריכם . ענין הנהג : (ט) שוקקה . ענין תאוה כמו ונפשו שוקקה (ישעיה כט) : (י) וצלמות . צלו של מות והוא ענין חושך כחשכת הקבר : (יא) המרו . מל׳

מצודת דוד

(מד) וירא . ראה בצרתם בעת שמעו את תפלתם : (מה) בריתו . אשר כרת עם אבותינו ואמר ואף גם זאת בהיותם וגו׳ לכלותם להפר בריתי (ויקרא כו) : וינחם . על הרעה : כרוב חסדיו . ולא כפי מעשיהם : (מו) לרחמים . להיות שוביהם לרחמים עליהם לבל יכבידו העול : (מז) הושיענו . ר״ל כמו שנתת אותנו לרחמים בחסדך הגדול כן הושיענו וקבצנו אל ארצנו להודות שמה לשם קדשך : להשתבח . לשבח את עצמינו בתהלתך כי לפי רוב התהלה שבך כן ירבה שבחינו אשר בחרת בנו : (מח) ברוך וגו׳ . ר״ל נאמר בהודאה ברוך ה׳ וגו׳ : מן העולם . מתחלת העולם עד סוף העולם : ואמר כל העם . ר״ל כל העם אשר לא ידעו לברך יענו ויאמרו אמן ר״ל אמת הדבר שהוא ברוך ולזה הללו את יה אומרים אם אנו לא נדע איך לכלל אתם היודעים הללו יה : קז (ב) יאמרו גאולי ה׳ . יאמרו הודו וגו׳ אל אשר גאלם מיד צר : (ג) ומארצות . האלהים אשר קבצם מארצות המזרח וכו׳ לשוב למקומם : ומים . מאיי הים : (ד) תעו . פעמים תעו במדבר שממה ולא מצאו דרך הולך לעיר מיושבת : (ה) רעבים . יהיו רעבים וצמאים מחסרון לחם ומים : תתעטף . כשאדם הוא בצרה הוא מדולדל וכפוף וכאלו הוא עטוף קצתו בקצתו : (ו) בצר להם . בעת היה צר להם : ממצוקותיהם . הציל אותם מן מצוקה ההיא : (ז) וידריכם . נתן בלבם לדרוך בדרך ישרה : (ח) יודו . האנשים ההם יודו לה׳ חסדו ויספרו נפלאותיו לבני אדם לפרסם הנס : (ט) כי השביע . בעבור כי השביע נפש המתאוה בהיותו תועה : מלא טוב . כאשר באו אל עיר מושב : (י) יושבי . האנשים היושבים במקום חושך וכמה אסורים בקשרים המעניים וככבלי ברזל : (יא) כי המרו . וגמול הרעה בא על כי המרו אמרי אל : (יב) ויכנע . ולכן הכניע לבם בעמל המאסר וכשלו בגרם ולא

סמרו או מרו קרובה בטעם וככה נאצו מהקל או נאץ נואץ הכבוד ואמרי אליהם פיקודי הלב שהם נטע' בלב כל מזכר : (יב) ויכנע בעמל . שאדוניהם יעבדו
בהם בפרך ואין עוזר לפדותם : (יג) ויצעקו . הזכיר יושיעם בעבור היותם ביד שונאיהם כמו ויושע ה' : (יד) יוציאם מחשך . הכתוב למעלה : ינתק . כנגד
אסירי עני וברזל : (טו) יודו . טעם לבני אדם שילמדו : (טז) כי . תכן עלילות שברתו ממדינה דלתיה נחשת כאילו נשברו . ועתה יזכיר החולי : (יז) אוילים .
גם הזכיר כי החולי בעבור פשע ותוכחות על עון וכן בדברי אליהוא וטעם אוילים אפי' הם חכמים הם נחשבו אוילים בעבור פשעם . ומלת מדרך מוסכת פעמה ואחרת
פעמה וככה הוא ומדרך עונותיהם יתענו : (יח) כל . שערי מות . הקבר כי בהסגר שעריו לא יראו אור : (יט) ויזעקו . הזכיר זה המשורר כי אשר תעו במדבר לא יועילם יודעי הדרכים ולא המנחשים רק בצעקת השם הוא לבדו יוכל להצילם וכן האסורי' יוכלו כל אנשי השל' עד עת שגזור השם וככה החולים לא יוכלו כל הרופאים להועילם רק השם לבדו וכן המלחים וחובלי הים וכל חכמתם תתבלע : (כ) ישלח דברו . שיגזור ומיד יתרפ' לא על ידי משקה ומעשה בן אדם וימלט . אות' משחיתות' מגזרת השחתה או מן כרה שחת כנגד שערי שאול : (כא) יודו. גם אלה חייבים להודות:(כב) ויזבחו. וחייבים לזבוח כי התועה והשבוי הוא בריא בגופו והחולה קרוב ממת . ועתה יזכי' הכת הרביעית : (כג) יורדי . כל הולך אל הים יורד הוא : (כד) המה . כי רגע אחד יחריד הים ומיד ישביחנו ברצונו : (כה) וי"ו גליו שב אל הים יורדי הים : (כו) יעלו . הגלים או יורדי הים : (כז) יחוגו . כי מזעף הים אין בהם כח לעמוד בספינה או לשבת : תתבלע . תתכסה לא תראה כאילו לא היתה להם חכמה במלאכת המים : (כח) ויצעקו . אמר יוציאם כי הם בים וזאת כל שאלתם : (כט) אמר רבי יהודה בן בלעם היה ראוי להיות תחת יקם ישב והנכון בעיני כי בתחלה אמר ויעמד רוח סערה ועתה יקם סערה בלא רוח או תהיה לדממ'. ויחשו גליהם . גלי הים הפך תרומם גליו ובעבור כי הגלי' ישאו קול על כן דרך משל לדממה ויחשו : (ל) וישמחו . יורדי הים : כי ישתקו. הגלים : אל מחוז . כמו גבול וכמוהו לא חזו ימיו פירושו לא גבלו ימיו והטעם לא ישיגו לדעת סוף ימיו

ואין עזר: יג ויזעקו אל-יהוה בצר
להם ממצוקותיהם יושיעם:
יד יוציאם מחשך וצלמות
ומוסרותיהם ינתק: טו יודו ליהוה
חסדו ונפלאותיו לבני אדם: טז כי-
שבר דלתות נחשת ובריחי ברזל
גדע: יז אולים מדרך פשעם
ומעונתיהם יתענו: יח כל-אכל
תתעב נפשם ויגיעו עד-שערי
מות: יט ויזעקו אל-יהוה בצר
להם ממצוקותיהם יושיעם: כ ישלח
דברו וירפאם וימלט משחיתותם:
כא יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו
לבני אדם: כב ויזבחו זבחי תודה
ויספרו מעשיו ברנה: כג יורדי
הים באניות עשי מלאכה במים
רבים: כד המה ראו מעשי יהוה
ונפלאותיו במצולה: כה ויאמר
ויעמד רוח סערה ותרומם גליו:
כו יעלו שמים ירדו תהומות נפשם
ברעה תתמוגג: כז יחוגו וינועו
כשכור וכל-חכמתם תתבלע:
כח ויצעקו אל-יהוה בצר להם
וממצוקתיהם יוציאם: כט יקם
סערה לדממה ויחשו גליהם:
ל וישמחו כי-ישתקו וינחם אל-

יג וצלו קדם יי בדעיקא להון מִמְעִיקְתְהוֹן פרקנון: יד אפקנון מחשוכא וטולא דמותא ושלשלותהון יתרע: טו יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: טז ארום תבר דשי נחשא ועברי פרזלא קציץ: יז שטין מאורח מרדיהון ומעויתיהון מסתגפין: יח כל מיכלא תרחיק נפשהון ומטין עד מעלני מותא: יט וצלו קדם יי כד עיק להון ממעיקתהון יפרקנון: כ ישדר פתגמי אסותיה ויסי יתהון וישיזיב מלחבלותהון: כא יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא: כב ויכסון נכסי תודתא וישתעון עובדוי בדיצתא: כג מלחיא נחותי ימא באלפיא עבדי פולחנא במיין סגיעין: כד הנון חמון עובדיא דיי ופרישותיה במצולתא: כה ואמר במימריה ואקים זעפא ועלעולא ואתרוממו גללוי: כו סלקין צית שמיא נחתין עמקי תהומיא נפשתהון בבישא תתמוגג: כז ירתתון ינועון היך רויא דחמר וכל חוכמתהון מסתלעמא: כח וצלו קדם יי כד עיק להון וממעיקתהון יפק יתהון: כט יקים עלעולא לשתיקותא וישתקון גלליהון: ל וחדון ארום שתקין ודברנון למחוז

כשוט : (טז) כי שבר דלתות נחשת . שהיו נעולים בפניהם : (יז) אוילים מדרך פשעם . אשר מעונותיהם יתענו ביסורי חלאים אף הם מן הצריכין להודות (יש סמניות כפ' זו כלומר כתיבות כגר הרישי"ן הפוכין ובאין לידרש במקום) אכין ורקין למעט . לומר צעקו קודם גזר דין נענין לאחר גזר דין אינם נענין: (כז) יחוגו . לשון שבר הוא וכן בחגוי הסלע (שיר ב) וכן והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעיה י"ט) : (ל) וישמחו כי ישתקו . הגלים : וינחם . ויכניסם : מחוז לשון

קבצם : ואין עוזר ו' וסימ' נמסר במלכים ב' סוף סימן י"ד : אוילים ה' חסר י' קדמא בלוש' וסימ' אך אוילים שרי צען: כלי רעה אולי. אוילים מדרך פשעם . אולים יליץ אשם . ומוסר אולים אולת: ויזבחו ב' וסי' ויסר הצפרדעים . ויזבחו זבחי תודה ויספרו : ויספרו ג' וסי' יקומו ויספרו לבניהם : ויספרו לך דגי הים. ויזבחו זבחי תודה. ח' נונין מנוזרות ומקרין אכין ורקין שבתורה וסי' נמסר בסדר בהעלתך : ויעמד ד' בקריא' וסי' נמסר במלכים ב' סי' ח': וממצוקותיהם חד מן מלין דמשמשין ות"מ ברישיהון וסימ' וממקנה ל' בני ישראל לא מת אחד. וממתנים ל' ומחשבון עד רמת המצפה. וממסר ל' כל אלה אבנים יקרות. וממשפט ל' מעוצר וממשפט לקח . וממ:מרך ל' והדפתיך ממצבך וממעמדך . וממי ל' שמעו זאת בית יעקב וממצרים ל' כי נער ישראל ואהבהו. וממזרח ל' ויראו ממערב את שם ה' . וממעון. ל' ואתה הנבא עליהם . וממקום ל' ובכן ראיתי רשעים קבורים , וממקדשי ל' זקן בחור ובתולה . וממנה ל' הוי כי גדול היום ההוא . וממר ל' כעס לאביו בן כסיל. וממעמקי ל' הצילני מטיט . וממצוקותיהם יוציאם רביעא דעניבא וממועצותיה'

תולדות אהרן יוציאם . ברכות נד : יודו לה' . עקידה שער לט שם שער סג : כל אוכל . ברכות נד : המה ראו . שם ר"ה יח : סערה . ברכות שם ר"ה שם .
יעלו שמים . ברכות שם ב"ב ע"ב : יחוגו . ברכות שם ר"ה שם : לדממה , ברכות נב : וישמחו . שם :

מצודת דוד

ולא מצאו עוזר : (יד) ינתק . יעתק מהם קשרי מאסרם ר"ל פטרם ממאסרם כאלו העתיק הקשרים : (טז) כי שבר . על כי שבר וכו' ר"ל הוציאם ממאסרם כאלו שבר דלתות בית הסוהר וגדע הבריחים : (יז) אוילים . האנשים אוילים אשר מחטאת דרך פשעם ומעונותיהם המה מעונים בחלי ומכאוב : (יח) תתעב . כדרך החולה הממאס באכילה: ויגיעו . קרובים המה למות : (כ) ישלח דברו . לא כרפואות הרופאים שהמה בסממנים כ"א מרפא במאמרו : משחיתותם. משחת הקבר שהיה קרוב להם : (כב) זבחי הודה . קרבן תודה הבא על הנס : (כג) יורדי הים . האנשים היורדים בים בספינות (ועל כי שפת הים הוא ממעל וממנו יורדים למטה אל הים לזה אמר יורדי הים) : עושי מלאכה . היא התעולב הפטת האניה אל המקום הנרצה : (כה) ויאמר . כאשר אמר ה' תעמוד רוח סערה והיא תרומם גלי הים : (כו) יעלו שמים . אנשי הספינה עולים למעלה לנד השמים וחוזרים ויורדים עד התהום כי הגלים מגביהים הספינה למעלה ואח"ז מורידים אותה למטה עם אנשיה : ברעה . ברעת הפחד תמוג נפשם : (כז) יחוגו . והמה נעים ונדים בתוך הספינה בעבור גודל תנועת הספינה עד שא"א לעמוד במקום עמדם וכדרך השכור : וכל חכמתם . אשר למדו והשכילו בהנהגת הספינה כל החכמה יהיה נשחת כי לא יועילו בהכמה : (כט) יקם סערה לדממה . ר"ל הסערה שהקים ישיבנה לדממה וגלי הים לא יהמו עוד : (ל) וישמחו . אנשי הספינה ישמחו כאשר ישתוקו הגלים : וינחם . והמקום ינהגם אל הגבול אשר חפצו ללכת אליו

מצודת ציון

מלשון מרי ומרד : נאצו . ענין בזיון : (יד) ומוסרותיהם . ענין קשור סרלועות : ינתק . ענין העתק כמו נתקתי מוסרותיך (ירמיה ב) : (טז) ובריחי. כעין מטה לרוחב הדלתות לסגרם : גדע . ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט) : (יז) אוילים . ר"ל חוטאים : (כ) משחיתותם. מל' שחת וכור : (כד) במצולה . עומק הים : (כו) תתמוגג . מלשון המגה והמסה : (כז) יחוגו . ענין רקוד ותנועה חזקה כמו כמון חוגג (לעיל מב) : תתבלע . ענין השחתה כמו בלע ה' ולא חמל (איכה ב') : (כט) לדממה . ענין שתיקה כמו קול דממה (מ"א יט) : ויחשו . ענין שתיקה כמו עת לחשות (קהלת)

אבן עזרא

ימיו : (לא). יודו. חסדו. שהצילם. ונפלאותיו במצולה : (לב) וירוממוהו. הוסיף להזכיר בעבור שרוב בני אדם לא ראו הים : (לג) ישם. שב המשורר להזכיר גבורת השם כאילו עושה דבר והפך הדבר כפי חכמתי והשלים להזכיר הים ושב להזכיר הנהרות ההולכים אליו וטעם למדבר ארץ ציה ומוצאי מים הם המעיינים : (לד) ארץ. שהיתה סמוכה אל הנהר ואל המעיינות שבה למלחה שלא תזרע ולא תצמיח הזכיר הסבה שיעשה השם כי לא לחנם הוא עושה כי מרעת יושבי בה : (לה) ישם. והפך הדבר ישם מדבר לאגם מים : (לו) ויושב. רעבים. שכלכלם בארץ ציה : (לז) ויזרעו פרי תבואה. הפך ארץ פרי למלחה : (לח) ויברכם. אחר היותם רעבים : (לט) וימעטו. עד עתה הזכיר שיחרים מדינות ויושיב שממות ועתה יספר כי הוא מוריש ומעשיר. ומצאנו בלשון הקדש שיזכירו הפעלים ולא יזכירו העצם כי אם באחרונה כמו אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב ומי הוא זה זה טובב שדרך מיעקב ויותר מבואר הביטו אליו ונהרו ופסוק אחר פי' סמיכת וי"ו אליו והוא זה עני קרא וככה זה וימעטו ומי הם הם הנדיבים הנזכרים אחר כן בפסוק השני והנה הפך ויברכם וימעטו : מעוצר. רחם כדרך כי עצר עצר ה' הפך וירבו ורעה הפך ויברכם והנה רעה תחלואים בגוף ויגון בלב גם וי"ו ויגון מושך אחורנית כמו אודם פטדה וברקת מעוצר ומרעה ומיגון : (מ) שופך. נדיבים. הם הנכבדים כמו להושיבי עם נדיבים וכסא כבוד על כן בוז הפך כבודם : ויתעם. שיסכל דעת' : (מא) וישגב. הנה האביון במשגב : וישם כצאן. הפועל הוא האביון כמו וישימו בנים : יראו. בעבור כי רובי האדם ידינם השם כמעשיהם בעולם הזה על כן ישמחו הישרים כי בעבור היות' ישרי' הם בשמחה ולא ידאגו או יפחדו שתבא עליהם צרה כזאת שבאה על הנדיבים ויקוו טובה שתבא אליהם כשאר האביונים וטעם כל עולה כל אנשי עולה יקפצו פיהם כי אין להם תשובה בראותם זה : (מג) מי. וישמר אלה. שישים בלבו אלה הדברים כדרך שמר תם וראה ישר : ויתבוננו. הנבונים חסדי ה' כמו והתבונן נפלאות אל ור' משה אמר כי חסדי השם יהיו מתבוננים : (א) שיר מזמור לדוד : (ב) נכון לבי. שאשיר : אף כבודי. נכון כדרך שמח לבי ויגל כבודי ורבי משה אמר אף כבודי תזמר : (ג) עורה. דרך משל שיעיר מאליו הנבל בעת שיעיר השחר ורבי משה אמר כי אעירה פועל יוצא כמו ויערני וטעם עורה הנבל כי אני אעירך בשחר : (ד) אודך. אמר אזמרך בשחר במסתרים גם אזמרך ביום בגלוי : כי

תהלים קז

מחוז חפצם : לא יודו ליהוה חסדו ונפלאותיו לבני אדם : לב וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו : לג ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון : לד ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה : לה ישם מדבר לאגם־מים וארץ ציה למצאי מים : לו ויושב שם רעבים ויכוננו עיר מושב : לז ויזרעו שדות ויטעו כרמים ויעשו פרי תבואה : לח ויברכם וירבו מאד ובהמתם לא ימעיט : לט וימעטו וישחו מעצר רעה ויגון : מ שפך בוז על־נדיבים ויתעם בתהו לא־דרך : מא וישגב אביון מעוני וישם כצאן משפחות : מב יראו ישרים וישמחו וכל־עולה קפצה פיה : מג מי־חכם וישמר־אלה ויתבוננו חסדי יהוה :

קח א שיר מזמור לדוד : ב נכון לבי אלהים אשירה ואזמרה אף־כבודי : ג עורה הנבל וכנור אעירה שחר : ד אודך בעמים ׀ יהוה

תרגום

רעיתהון : לא יהודון קדם יי מטול חסדיה ומשתען פרישותיה לבני נשא : לב ומרוממין יתיה בכנישת עמא בית ישראל ובסנהדרין דחכימיא ישבחון יתיה : לג שוי נהרותא היך מדברא ומפקנות מיא היך צחותא : לד ארעא דישראל דעבדא פרי צדא היך סדום דאתהפכת מן בישות יתבין בה : לה כד תבו לאוריתא שוי מדברא היך אריתא דמיא וארע ציתיא למפקנות מיא : לו ואשרי תמן כפנים ואתקינו קרתא מיתבא : לז וזרע חקלין ונציבו כרמיא ועבדו פרי אבא : לח וברכינון ויסגון לחדא ובעיריהון לא יזער : לט וכד חבו אזערו ואתמסכנו מן אניק בישתא ודוונא : מ שדי בסרנותא על רברבניא ואטעיאונון בקמא דלא אורחא : מא וכד תבו לאוריתא שגב חשיכא ממסכינותא ושוי היך עאני גניסיא : מב חמון תריציא ויחדון וכל מרי שקרא שור פומא ואתחסם : מג מן חכימיא וינטור אלין ויתבוננו חסדיא דיי : א שירא ושבחא על ידא דדוד : ב תקין לבי אלהים אשבח ואזמר לחוד איקרי : ג שבח נבלא וכנרא אשבח בקרצתא : ד אודי קדמך בעמיא יי ואשבחינך

רשי

לשון גבול. ומנחם חברו עם וחוותכם את שאול (שם כ"ח) גבוליט שלא יכנס בגבולינו וכן מחזה מול מחזה שלשה פעמים בתנחומא (מלכים א ט"ז) (מצאתי) : (לב) וירוממוהו בקהל עם. צריך לאודויי באפי בי עשרה : ובמושב זקנים. ותרין מנייהו צורבא מרבנן : (לג) ישם נהרות למדבר. כלומר נותן יישובי האומות לחרבן : (לד) למלחה. להיות כארץ מלחה מעשות פרי : (לה) ישם מדבר לאגם מים. נותן יישוב חרב לבניין ומחזירו לקדמותו : (לט) וימעטו וישוחו. והם מתחלה היו שוחין ומועטין מעוצר רעה ויגון : (מא) וישם כצאן משפחות. וישם האביון משפחות זרעו כצאן רבים : (מב) קפצה. סתמה כמו לא תקפוץ את ידך (דברים ט"ו) : (ב) נכון לבי. נאמן עמך : אף כבודי. הוא מה שאני משורר לך : ד"א אף כבודי הף לפי כבודי לא אמנע לשורר לו ולא אחלק לעצמי כבוד : (ג) אעירה שחר. דרך שאר מלכים השחר מעוררם ואני מעורר את השחר שאני קם חצות לילה שהנבל והכנור מעוררני כמו שאמרו רבותינו כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצי הלילה רוח צפונית מנשבת בו והוא

ל' ויאכלו: שיר מזמור ג' בט"ע וסימ' נמסר בסיפרא סימן פ"ג : שחר ח' קמצי' מלעיל בקריא' וסי' אשר אין לו שחר. איך נפלת משמים הילל בן. אעירה שחר. וחברו. אשא כנפי שחר. ואל יראה בעפעפי שחר. מי זאת הנשקפה. ועיניו כעפעפי שחר. וחד עורי שחר מעלי : סימן קדמאה דסיפרא לי גלעד ולי מנשה. תניינא דסיפרא לי גלעד לי מנשה. ואפ"ם ולי הדברים וגו' הוספת לי :

תולדות אהרן יודו לה'. ברכות נה ר"ס יז :

מצודת ציון

(קהלת ג') : (ל) מחוז. גבול וכן עם באול עשינו חוזה (ישעיה כח) : (לג) לצמאון. למקום צמא ויובש : (לה) לאגם. שם מקום כניסת המים : ציה. בממה : (לט) וישוחו. ענין שפלות וכפיפות כמו החיים שחחו עוזרי רהב (איוב ט) : מעוצר. ענין העכבה כמו נעצרה נא אותך (שופטים יג) (מ) נדיבים. ר"ל שרים בעלי מתן : (מב) קפצה. סגרה כמו לא תקפץ את ידך (דברים טו) : (ב) כבודי. כן תקרא הנשמה : (ג) שחר. בקר : (ד) בלאומים. באומות : (ז) יחלצון. ענין

מצודת דוד

אליו : (לב) בקהל עם. בקבוץ עם רב : (לג) ישם נהרות. ר"ל מלבד הנסים האלה יעשה עוד פלאות דבר וחלופו כי ישם נהרות להיות מקום יובש כמדבר : ומוצאי וגו'. כפל הדבר במ"ש : (לד) ארץ פרי. ואז הארץ העושה פרי תהיה נהפך להיות ערבה מלוח בל יעשה פרי : מרעת. ר"ל לא על חנם יעשה זאת כ"א בעבור רעת יושביה וגמולם הוא משלם : (לה) ישם מדבר. מקום יובש כמדבר ישים למקום אגמי מים : וארץ ציה. כפל הדבר במ"ש : (לו) ויושב שם. ובמקום ההוא מושיב אנשים שהיו רעבים עד הנה מבלי מצוא מקום להחיות נפשם. ויכוננו. והם יכוננו את המקום ההוא להיות עיר מושב לבל תחסר כל בה : (לז) ויעשו. השדות והכרמים : פרי תבואה. הכרמים יעשו פרי והשדות תבואה : (לט) וימעטו. ר"ל וכן בהפוך כי בעונם ימעטו וישוחו עד לעפר מן הרעה אשר תהיה עצורה ועכובה אצלם ומן היגון אשר תהי' עליהם : (מ) שופך. פעמים יביא בזיון הרבה על נדיבים : ויתעם. שמה אותם תועים ללכת בתהו ובאורח לא בדרך ישר ר"ל שוגים בדעתם : (מא) וישגב. ר"ל וכן בהפוך כי מחזק את האביון מן העוני שהיה בו ומוליד משפחות רבות כעדרי הצאן : (מב) יראו ישרים. הטובה הבאה להאביון : וישמחו. בראותם השגחת המקום : וכל עולה. כל איש עולה יסגור פיו ויבוש מלדבר על כי יראה מפלאות ההשגחה : (מג) מי חכם. מי אשר נשאו לבו בחכמה וישמור בלבו אלה הדברים יהיו מתבוננים אליו חסדי ה' ר"ל בשום אלה הדברים על הלב יהיו נגלים אליו חסדי ה' ויבן אותם : קח (ב) אלהים. אתה אלהים הנה לבי נכון עתה להאמין בך ולזה אשירה ואזמרה לך : אף כבודי. אף נשמתי תשיר לה' כפי רוחניותה : (ג) עורה. אמר בדרך מליצה אתה הנבל וכנור עורה את עצמך לזמר לה' בעת אעירה

וְֽאֲזַמֶּרְךָ֗ בַּלְאֻמִּֽים׃ ה כִּֽי־גָד֣וֹל מֵֽעַל־
שָׁמַ֣יִם חַסְדֶּ֑ךָ וְֽעַד־שְׁחָקִ֥ים אֲמִתֶּֽךָ׃ ל' וחד מעל השמים
ו ר֣וּמָה עַל־שָׁמַ֣יִם אֱלֹהִ֑ים וְעַ֖ל ג' כסיפ'
כָּל־הָאָ֣רֶץ כְּבוֹדֶֽךָ׃ ז לְ֭מַעַן יֵחָלְצ֣וּן
יְדִידֶ֑יךָ הוֹשִׁ֖יעָה יְמִינְךָ֣ וַעֲנֵֽנִי׃ ועננו ק'
ח אֱלֹהִ֤ים ׀ דִּבֶּ֥ר בְּקָדְשׁ֗וֹ אֶ֫עְלֹ֥זָה
אֲחַלְּקָ֥ה שְׁכֶ֑ם וְעֵ֖מֶק סֻכּ֣וֹת אֲמַדֵּֽד׃
ט לִ֤י גִלְעָ֨ד ׀ לִ֤י מְנַשֶּׁ֗ה וְ֭אֶפְרַיִם
מָע֣וֹז רֹאשִׁ֑י יְ֝הוּדָ֗ה מְחֹקְקִֽי׃ י מוֹאָ֤ב ׀
סִ֬יר רַחְצִ֗י עַל־אֱ֭דוֹם אַשְׁלִ֣יךְ נַעֲלִ֑י
עֲלֵֽי־פְ֝לֶ֗שֶׁת אֶתְרוֹעָֽע׃ יא מִ֣י יֹ֭בִלֵנִי
עִ֣יר מִבְצָ֑ר מִ֖י נָחַ֣נִי עַד־אֱדֽוֹם׃
יב הֲלֹֽא־אֱלֹהִ֥ים זְנַחְתָּ֑נוּ וְלֹֽא־תֵצֵ֥א
אֱ֝לֹהִ֗ים בְּצִבְאֹתֵֽינוּ׃ יג הָבָה־לָּ֣נוּ
עֶזְרָ֣ת מִצָּ֑ר וְ֝שָׁ֗וְא תְּשׁוּעַ֥ת אָדָֽם׃
יד בֵּאלֹהִ֥ים נַעֲשֶׂה־חָ֑יִל וְ֝ה֗וּא יָב֥וּס
צָרֵֽינוּ׃

קט א לַמְנַצֵּ֥חַ לְדָוִ֗ד מִ֫זְמ֥וֹר
אֱלֹהֵ֥י תְ֝הִלָּתִ֗י אַֽל־תֶּחֱרַֽשׁ׃ ב כִּ֤י
פִ֪י רָשָׁ֡ע וּֽפִי־מִ֭רְמָה עָלַ֣י פָּתָ֑חוּ
דִּבְּר֥וּ אִ֝תִּ֗י לְשׁ֣וֹן שָֽׁקֶר׃ ג וְדִבְרֵ֣י
שִׂנְאָ֣ה סְבָב֑וּנִי וַיִּֽלָּחֲמ֥וּנִי חִנָּֽם׃
ד תַּֽחַת־אַהֲבָתִ֥י יִשְׂטְנ֗וּנִי וַאֲנִ֥י
תְפִלָּֽה׃ ה וַיָּשִׂ֬ימוּ עָלַ֣י רָ֭עָה תַּ֣חַת
טוֹבָ֑ה וְ֝שִׂנְאָ֗ה תַּ֣חַת אַהֲבָתִֽי׃
ו הַפְקֵ֣ד עָלָ֣יו רָשָׁ֑ע וְ֝שָׂטָ֗ן יַעֲמֹ֥ד ל' וחד והשטן
עַל־יְמִינֽוֹ׃ ז בְּ֭הִשָּׁפְטוֹ יֵצֵ֣א רָשָׁ֑ע
וּ֝תְפִלָּת֗וֹ תִּהְיֶ֥ה לַחֲטָאָֽה׃ ח יִֽהְיוּ־יָמָ֥יו

באומיא: ה ארום רב מעלוי שמיא טובך ועד שחקי מטי קושטך: ו אתרומם עלוי שמיא אלהים ועל כל יתבי ארעא איקרך: ז מן בגלל דישתזבון רחימך פרוק ימינך ועני יתי: ח אלהא ממלל מאתר בית שכנתיה אבוע אפלג בזתא עם יתבי שכם ועם יתבי מישר סכות אמשח תחומא: ט דילי גלעד דילי מנשה גברא דבית אפרים עושנא דרישי ומדבית יהודה ספרי: י דוששית מואבאי היך דודי שזוגי על מלכות אדום אטלוק סנדלי על מלכות פלשתאי אתיבב: יא וכדון מן אוביל יתי עד כרכא תקיפא מן דברני עד אדום: יב הלא על דחבנא קדם יי שבקתנא ולא נפקא שכנתיה בחילותנא: יג הב לן סעדא מן מעיקא דמגן פורקנא דבר נשא: יד באלהא נעביד חילא והוא ידושש מעיקנא:

א לשבחא על יד דוד תושבחא אלהים שבחתי לא תשתוק: ב ארום פומא דרשיעא ופומא דנכלא עלי פתחין מלילו עמי לישן דשקר: ג וממללי סנותא חזרו יתי ואגיחו עמי מגן: ד חלף דרחמית סטנו לי ואנא אצלי: ה ושוון עלי בישתא חלף טבא וסנאתא חלף דרחימית: ו אסער עלוי רשיעא וסטנא יקום על ימיניה: ז באדיניה יפוק חיב וצלותיה תהי לחובתא: ח יהון יומוי קלילין

רשי

והוא מנגן מאליו: (ה) מעל שמים. וכתוב אחד אומר (לעיל נ"ז) עד שמים פירשו רבותינו כאן בעושין לשמה כאן בעושין שלא לשמה: (ז) ועננו. שכל עמך וידידיך תלויין בי: (ח) אלהי' דבר בקדשו. שאמלוך ויבא העת ואעלוז בדברו. (עיין לעיל פרשה ס' פסוק ח): אחלקה שכם. אחלקה ארץ אויבי לישראל. שכם חלק כמו (בראשית מ"ח) שכם אחד על אחיך: ועמק סכות אמדד: (י) מואב סיר רחצי. כלומר עבדי ושמשי ככלי תשמיש שמשתמשין בו: על אדום אשליך. עבודתי שיהיו מלכיהם נועלין מנעלי ברגלי: אתרועע. אריע להם קול לירא מפני: (יא) מי יובילני. לימות המשיח לפשוט יד בעשו בערי מבצרים. מי שנחני כבר על אדום שהכיתי בהם בגיא מלח שמנה עשר אלף: (א) אלהי תהלתי אל תחרש. על כל ישראל נאמר: כי פי רשע. עשו: (ד) תחת אהבתי. אותך ישטנוני: ואני תפלה. ואני מתפלל אליך תמיד (מנאתי): (ה) רעה תחת טובה. שבעים פרים אני מקריב בכל שנה בשביל שבעי' אומו' ומבקש לגשמים והם מריעים לי (בשוחר טוב): (ז) בהשפטו. לפניך יצא מדינך

ולא תצא ו' וסימ' נמסר ביחזקאל סימן כ"ד ובסיפרא סימן מ"ד. בצבאתינו ג' וסימ' הלא אתה אלהי' זנחתנו. אף זנחת ותכלימנו. הלא אלהים זנחתנו: למנצח לדוד מזמור דקדים דוד למזמור ז' וסי' נמסר בסיפרא סימ' כ"ד: ודברי ה' ג' סגהון ר"פ וסימ' ודברי דויד המלך הראשונים והאחרונים דד"ה. רחבעם. הראשונים והאחרונים דד"ה. ודברי שנאה סבבוני דתהלות. הדר כבוד הודך ודברי. ויתר דברי מנשה ותפלתו אל אלהיו דד"ה: ג' קדמאי ר"פ: ותפלתו ג' וסי' ותפלתו תהיה לחטאה. ויתר דברי מנש' ותפלתו דדברי הימי'. ושל אחריו ותפלתו

תולדות אהרן כי גדול. פסחים כ פקודה שער יז זוכר ויסי ויקרא:

אבן עזרא

(ה) כי מעל. יותר וטעם ועד שחקים שאין העין רואה גבוהים מהם: (ו) רומה. הטעם אזמרך בלאמים וזאת היא זמירתי שאודיע כי גדול מעל שמי' חסדך ואתה אלהים הראה שאתה רם על השמים בהושיעך אותי על כן אחריו למען. שאר המזמור פירשתיו במזמור על שושן עדות והוא במזמור ששים: (א) למנצח. אלהי תהלתי. טעם אל תחרש כנגד הבא אחריו: (ב) כי. ופי מרמה. ופי איש מרמה כמו אל תהי מרי והפה פעול למלת פתחו כאילו כתוב כי רשע ואיש מרמה פתחו פיהם עלי: (ג) ודברי. חסר בי"ת ובדברי כמו כי ששת ימים או דרך משל כי הדברים סבבוהו: וילחמוני. וילחמו עמי חנם כמו לא יגורך רע לא יגור עמך רע: (ד) תחת. יו"ד אהבתי סימן הפועל: ואני תפלה. איש תפלה והטעם שהייתי מתפלל לשם בעדם כדרך ואני בחלותם לבושי שק: (ה) וישימו. יו"ד אהבתי פעול שהיה ראוי שיאהבוני: (ו) הפקד. רשע. אשר שתגבר ימינו עליו. ושטן כנגד ישטנוני והוא אדם כדרך ויקם ה' שטן לשלמה גם ויעמד והוא אחד מיועצי: (ז) בהשפטו. עתי כי הוא עשה לי עול וחמס. ותפלתו שאמות הפך תפלתי בעדו על כן לחטאה: (ח) יהיו. אמר יהושע כי פקודתו

מצודת ציון

ענין סואה: (ח) שכם. ענין חלק כמו כי תשימני שכם (לעיל כא): (ט) מחוקקי. השרים נקראים מחוקקים כי הם ישימו החוקים: (י) סיר. קדרה: נעלי. מלשון מנעול הסוגר: עלי פלשת. כמו על פלשת: אתרועע. מל' תרועה: (יא) יובילני. ענין הבאה: נחני. נהג אותי: (יב) זנחתנו. עזבתנו: בצבאותינו. בצאת היוצא במלחמה: (יג) הבה. תנה: עזרת. כמו עזרה: (יד) חיל. כח ואומץ: יבוס. ענין רמיסה ודריסה כמו כפגר מובס (ישעיה יד): (א) תחרש. ענין שתיקה כמו החרש יחרש (במדבר ל): (יד) ישטנוני. מל' שטנה וענינו איבה ושנאה: (ו) הפקד. ענין מנוי וגזברות: ינקש

מצודת דוד

אעירה אותך בשחר: (ה) מעל שמים. חסדך עולה מעל השמים ר"ל שהיא יותר גדולה מערך גבהות שמים: אמתך. אמתת הבטחתך גדולה כערך גבהות השחקים: (ו) רומה. הרם עצמך לשבת על השמים ר"ל הראה לכל שאתה יושב בשמים ממעל ומשלה ידך בתחתונים כי אפילו חלש למעלה לגבור יחשב ומכ"ש גבור למעלה: ועל. הראה על כל הארץ כבודך: (ז) למען. בכדי שידידיך יחלצון הושיעה למו בימינך וענה אף לי: (ח) דבר בקדשו. ברוה קדשו דבר ע"י נביאיו שאעלוז ואשמח במלכותו כי אנצח את העובדי גלולים: אחלקה. מקומות העובדי גלולים אחלק חלקים לישראל בחבל המדה: (ט) לי גלעד. כי ראה ברוה"ק שבימי רחבעם תחלק המלוכה לכן אמר בימי יהיו כולם תחת ממשלתי: מעוז ראשי. התוזק לשמור ראשי מן האויב: מחוקקי. יהיו שרים שלי הכל ממני: (י) סיר רחצי. ר"ל אעשה בהם כל תשמישי כרצוני כקדרה המוכן לרחוץ בו: עלי פלשת. על פלשתים אריע בקול להומם ולהפחידם: (יא) מי יובילני. מי הוא הנותן כח בידי לכבוש עיר מבצר ומי נחני עד אדום: (יב) הלא אלהים. הלא כל זה הוא ממך אלהים אשר זנחתנו עד הנה ולא יצאת בצבאותינו ר"ל כמו הנראה שהיינו בה מאז היתה על אשר זנחתנו כן התשועה היא ממך ולא בדרך מקרה: (יג) הבה. אתה תן לנו עזרה מן הצר הצורר והמכאים בך כי תשועת אדם היא שוא ואין בה תועלת: (יד) באלהים. בעזר אלהים נעשה כח להתחזק שהוא ירמוס את הצרים לנו: קט (א) אלהי תהלתי. אתה אלהי תהלתי שאני מהלל לך בכל עת: אל תחרש. אל תשתוק: (ב) ופי מרמה. פי איש מרמה: עלי פתחו. לדבר עלי כרה: לשון שקר. מראים עצמם כאוהבים לבל אהיה נשמר מהם: (ג) ודברי שנאה. אבל בלב סבבו אותי בדברי שנאה ולוחמים עמדי בחנם כי לא גמלתי להם רעה מעולם: (ד) תחת אהבתי. במקום האהבה שאני אוהב אותם המה נוטרים עלי שנאה בלב: ואני תפלה. שכ"ז אני איש תפלה להם כמ"ש ואני בחלותם לבושי שק וכו' (לעיל לה): (ה) תחת טובה. במקום טובה: (ו) הפקד. לכן הפקד עליו רשע כמוהו ולא יהמול עליו: על ימינו. להיות נכון אצלו לקטרג עליו: (ז) בהשפטו. כשיהיה נשפט על מעשיו יצא חייב: תהיה לחטאה. לא תחשב לזכות כ"א למזכרת עון לומר עליו בשמים איך מלאו לבו לשאול צרכיו מה' ואין לבו שלם עמו: (ח) פקודתו. עשרו וקנינו שהוא פקד וממונה עליהם:

ויש

אבן עזרא

פקודתו הוא אשתו ולפי דעתי כי הוא ופקודת כל האדם והטעם שתהיה תיתתו בידי אדם ויש אומרים כי פקודתו הוא נפשו שהוא כמו פקדון : (ט) יהיו . יתומים . קטנים : אלמנה . בימי נעוריה כי ימיו יהיו מעטים : (י) ונוע. כדרך והמה יניעון לאכול . ושאלו פועל כבד כמו שאל ישאלו באכל . ודרשו כמו ושאלו שיבקשו לחם. וטע' מחרבותיהם שבחרבות ידורו : (יא) ינקש . הנש' יהי עליו בימין כי יאחזוהו ימי עני : (יב) אל . כאשר הזכי' יען אשר לא זכר עשות חסד : יהי . בנו כמו ולא אחריתו . ימח שם האב והבן על כן שמם : (יד) יזכר. כטעם פוקד עון אבות על בנים כאשר פירשתי במקומו : (טו) יהיו . העון והחטאת נזכרים לפני השם ושימח מארץ זכרם : (טז) יען . בהיות לאל ידו וירדוף עני ואביון ונכאה לבב כמוני : (יז) ויאהב . הוא היה סבה שיקללהו דוד שהיה איש האלהים : (יח) וילבש. התנבא כי הקללה תבואהו . כמדו מלבושו והטעם מדו והזכור בתוכו : (יט) תהי. ולמזח. כמו חגורה ומזיח אפיקים רפה : (כ) זאת פעולת. כמו תגמול פעול' שכי' שוטני כנגד ישטנוני והדוברים רע כנגד ודברי שנאה: (כא) ואתה. אחר שקלל השטי' וכל שוטנים שב להתחנן לשם שלא יאבד עם אלה שהם מחרפי' אותו כי אין לו כח לעמוד מפניהם: (כב) כי. חלל בקרבי. פועל עבר מגזרת חלל על כן הלמ"ד פתוחה ויש אומרים מגזרת חלול לוחין: (כג) כצל. הטעם קלות ימיו : נגערתי כארבה

תרגום

מְנָיָן שְׁנוֹי יֵירַת אוּחֲרָן׃ ט יְהוֹן
בְּנוֹי יַתְמֵי וְאִתְּתֵיהּ אַרְמַלְתָּא׃
י וְאִטַלְטָלָא יְטַלְטְלוּן בְּנוֹי
וְיִשַׁאֲלוּן וְיִתְבְּעוּן מִדַּהֲוַת
צָרָתְהוֹן׃ יא יַנְבֵּב מוֹזְפָא לְכָל
דִּילֵיהּ וְיִבְזוּן נֻכְרָאִין לֵיעוּתֵיהּ׃
יב לָא יְהֵי לֵיהּ נָגֵיד חִסְדָּא
וְלָא יְהֵי לֵיהּ חָיֵס עַל יַתְמוֹי׃
יג יְהֵי סוֹפֵיהּ לְאִשְׁתֵּיצָאָה בְּדָר
אוּחֲרָן יִתְמְחֵי שְׁמְהוֹן׃
יד יִדְכַּר עֲוָיַת אֲבָהָתוֹי קֳדָם
יְיָ וְחוֹבַת אִמֵּיהּ לָא תִתְמְחֵי׃
טו יְהֶוְיָן קֳבֵיל מֵימְרָא דַיְיָ
תְּדִירָא וִישֵׁיצֵי מֵאַרְעָא
דָּכְרָנְהוֹן׃ טז מְטוּל דְּלָא אַדְכַּר
לְמֶעְבַּד טֵיבוּ וּרְדַף גְּבַר
עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא וּמַכִּיךְ לִבָּא
לְאִתְקְטָלָא׃ יז וּרְחֵים קוּמְיָא
וְאַתְיַת לֵיהּ וְלָא אִתְרְעֵי
בְּבִרְכְתָא וְאִתְרַחֲקַת מִנֵּיהּ׃
יח וּלְבַשׁ קוּמְיָא הֵיךְ לְבוּשָׁא
וְעָלַת הֵיךְ מַיָּא בְּגוּשְׁמֵיהּ וְהֵיךְ
מִשְׁחָא בְּאֵבְרוֹי׃ יט תְּהֵוֵי לֵיהּ
הֵיךְ לְבוּשׁ יִתְעֲטַף וּלְקַמּוּר
תְּדִירָא יְזָרְזַנָּהּ׃ כ דָּא עוֹבָדָא
דְּשִׂטְנַי מִן יְיָ וּדְמַלְלִין בִּישְׁתָּא
עַל נַפְשִׁי׃ כא וְאַתְּ אֱלֹהִים יְיָ
עֲבֵד עִמִּי מִן בְּגַלַל שְׁמָךְ הֵיךְ
טוּבָךְ וְחִסְדָּךְ שֵׁיזֵב יָתִי׃
כב אֲרוּם עַנְיָא וְחַשִּׁיכָא אֲנָא
וְלִבִּי שְׁפֵי בְּגַוִּי׃ כג הֵיךְ טוּלָא
בִּצְלָיוּתֵיהּ אִתְגַּמְרֵית

תהלים קט

מְעַטִּים פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח אַחֵר׃ ט יִהְיוּ
בָנָיו יְתוֹמִים וְאִשְׁתּוֹ אַלְמָנָה׃ י וְנוֹעַ
יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ וְדָרְשׁוּ
מֵחָרְבוֹתֵיהֶם׃ יא יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל־
אֲשֶׁר־לוֹ וְיָבֹזּוּ זָרִים יְגִיעוֹ׃ יב אַל־
יְהִי־לוֹ מֹשֵׁךְ חָסֶד וְאַל־יְהִי חוֹנֵן
לִיתוֹמָיו׃ יג יְהִי־אַחֲרִיתוֹ לְהַכְרִית
בְּדוֹר אַחֵר יִמַּח שְׁמָם׃ יד יִזָּכֵר ׀
עֲוֺן אֲבֹתָיו אֶל־יְהוָה וְחַטַּאת אִמּוֹ
אַל־תִּמָּח׃ טו יִהְיוּ נֶגֶד־יְהוָה
תָּמִיד וְיַכְרֵת מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ טז יַעַן
אֲשֶׁר ׀ לֹא זָכַר עֲשׂוֹת חָסֶד וַיִּרְדֹּף
אִישׁ־עָנִי וְאֶבְיוֹן וְנִכְאֵה לֵבָב
לְמוֹתֵת׃ יז וַיֶּאֱהַב קְלָלָה וַתְּבוֹאֵהוּ
וְלֹא־חָפֵץ בִּבְרָכָה וַתִּרְחַק מִמֶּנּוּ׃
יח וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה כְּמַדּוֹ וַתָּבֹא כַמַּיִם
בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן בְּעַצְמוֹתָיו׃ יט תְּהִי־
לוֹ כְּבֶגֶד יַעְטֶה וּלְמֵזַח תָּמִיד
יַחְגְּרֶהָ׃ כ זֹאת ׀ פְּעֻלַּת שֹׂטְנַי
מֵאֵת יְהוָה וְהַדֹּבְרִים רָע עַל־נַפְשִׁי׃
כא וְאַתָּה ׀ יְהוִה אֲדֹנָי עֲשֵׂה־אִתִּי
לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ הַצִּילֵנִי׃
כב כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל
בְּקִרְבִּי׃ כג כְּצֵל־כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי

תולדות אהרן כמים. שבת פו יומא עו מ"ק טו נדה לב ולבי חלל. ברכות סב ב"ב יז ע"ג ד:

רשי

מדינך מחויב ורשע : (ח) פקודתו . גדולתו פרבוסטיא"ה בלעז כמו ויפקד המלך פקידים (אסתר ב ד) : (י) ושאלו ודרשו מחרבותיהם . הכל ישאלו עליה' מה נהיתה בפלוני ופלוני מתוך קול חורבה שיצא עליהם : ודרשו . משמע מאת אחרים שהרי נקוד חטף קמץ וכן ושאלו מפי אחרים הוא משמע שישאלו אחרים עליהם . ויש לפתור ושאלו ממשקל הזק והיו משאלים על הפתחים : (יא) ינקש נושה לכל אשר לו . אדם הטורח מחזיר ולהוט לעשות דבר נופל בו לשון מתנקש כלומר מוטרף ומתלבט כמו (דניאל ה) וארכבותיה דא לדא נקשן וכן פן תנקש אחריהם אף כאן יהיה הנושה בעשו את עבודתו שנאמר ורב יעבד צעיר. ל"א יהיה הנושה נוגע ונקרב לכל אשר לו ינקש שיטאנופי"ן בלעז יהי משפט הנושה נוקש ונשען על כל ממונו וזהו יעקב הנושה בעשו את עבודתו שנאמר ורב יעבד צעיר. מנאתי: (יג) בדור אחר. שיבא אחר כורתו ימח שמו וטבעו שאפילו זכרון לא יפול עליו כפי הדור הנולד כעול' לאחר שנשחת שמו שארטרמיר"א בלעז: (יד) עון אבותיו. עון שהטוה על אבותיו. לאברהם שגרע חמש שנים מחייו ולאביו גרם כהיון עינים : וחטאת אמו . שהשחית רחמה ושגרם להעלים יום קבורתה מן הבריות שלא יקללוה שיצא אכריסה עשו כמו שנאמר (בראשית ל"ה) ותמת דבורה מינקת רבקה וגומר אלון בכות בלשון יוני קורין לאחר אלון שאבל אחר היה ליעקב עם של דבורה שמתה אמו והעלימו מיתתה: (טו) יהיו. העונו' האלה נגד ה' תמיד: ויכרת מארץ זכרם. של עשו ואלופיו : (טז) יען אשר לא זכר עשות חסד . לעסוק באבל אביו כמו שעשה יעקב נזיד עדשים לנחם את יצחק שבאותו היום מת אברהם : איש עני . ישראל : (יז) ויאהב קללה . קללתו של הקדוש ברוך הוא שכפר בו : (יח) וילבש קללה . הכניס עצמו בקללה ונוחה לו פריקת עול הקרבן וברכת כהנים וקללת האומות : (יט) תהי לו. הקללה מעטה כבגד (מנאתי) : ולמזח תמיד . חגורה . וכן ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב) אזור החזקים פתח : (כג) כצל כנטותו . לעת ערב : נגערתי

והעתר לו: ואל יהי ב' וסימ' ואל יהי מקום לזעקתי. ואל יהי חונן ליתומיו: למותת ל' והוא חד מן מלין דמשמשין ל' בשוא בריש תיבותא וסימ' תמצא נמסר במסר' דבתא במערכת אות הלמ"ד : ותבא ב' חס בכתובי' וסי' ותבא כמים בקרבו ותבא בלט ותכס מרגלותיו וכל נביאים דכוו' חס' במ"י ס"ל וסי' ביחזקאל סימ' כ"ב. יעטה ד' בקריאה וסימ' ועל שפם יעטה וטמא טמא. כאשר יעטה הרועה את בגדו . גם ברכות יעטה מורה . תהי לו כבגד יעטה : כצל ד' רפים בקריא' וסימ' כפלגי מים בציון. כצל כנטותו נהלכתי. ימי]

מצודת ציון

(יא) ינקש . מל' מוקש : נושה . המלוה כמו והנושה בא לקחת (מ"ב ד) : ויבוזו . לשון בזה שלל : יגיעו. העושר הבא ע"י עמל ויגיעה: (יג) אחריתו. בנו וכן ולא לאחריתו (דניאל יא) : ימח. ענין מחיקה : (טז) ונכאה. ענין שבירה כמו ונכה רוח (ישעיה סו) : (יח) כמדו. ענין מלבוש מה כמו ומדו בד (ויקרא ו') : (יט) יעטה. ענין עטיפה וכן עוטה אור כשלמה (לעיל קד) : ולמזח. ענין חגירה כמו ומזיח אפיקים רפה (איוב יב) : (כ) שוטני. אויבי ובונאי : (כג) ננערתי . ענין הטרדה והתנועה החזקה כמו אני נערתי (נחמיה ה') שר"ל הייתי מנענע הנני בתנועה

מצודת דוד

(י) ונוע ינועו . יהיו נעים ונדים לשאול פת לחם גם ישאלו וידרשו אותן ממקום מושבותם מבתיהם החריבות ר"ל גם על הפתחים ישאלו גם במושבותם מעוברי דרך : (יא) ינקש . הנושה בו ישים פח יקוש ללכוד לעצמו את הכל והנכרים ממנו שאינם ראוים לירשו ישללו עשרו : (יב) אל יהי. לא יהיה לו שום אוהב להיות מושך עליו חסד ולא יהיה מי אשר יחנן ליתומיו : (יג) יהי אחריתו. בנו יהיה לכריתה ובדור האחר שאחר בנו ר"ל בדור השלישי ימח שם האב והבן כי ימותו ואינם ויושכחו מן הלב : (יד) יזכר עון אבותיו. יהיה נזכר לו עון אבותיו לענשו גם עליהם וכמ"ש פוקד עון אבות על בנים (שמות כ): אל תמח. אלא יהיה נזכר על בנה : (טו) יהיו נגד ה'. לקטרג עליו ובעבור זה יכרת מן הארץ : (טז) יען. בעבור אשר לא זכר לעשות חסד למי שצריך אל החסד ורדף העניים ונשברי לב להמית אותם : (יז) ויאהב קללה. אהב לעשות דברים אשר הקללה מעודדת לבוא עליהם ולכן תבא עליו הקללה המעודדת: ולא חפץ בברכה. לא רצה לעשות דברים אשר הברכה מעודדת לבוא עליהם ולכן תהיה הברכה ההיא רחוקה ממנו : (יח) וילבש. יהיה מעוטף בקללה כמדו המעטפת את כל גופו : ותבא. הקללה תבוא בקרבו בשפע רב כמים : וכשמן. עם כי השמן היא למעלה על הגוף עכ"ז בא היא בהעלמות כן הקללה תרד בו אל עצמו ובשרו : (יט) כבגד יעטה. הקללה תהיה על גופו מסביב כבגד העוטה כל הגוף : ולמזח. יחגור הקללה תמיד להיות לו למזח : (כ) זאת פעולת. זהו גמול פעולת שטני מאת ה' וגמול הדוברים רע על נפשי : (כא) עשה אתי. חסד ואמת : למען שמך. למען יוגדל שמך : כי טוב חסדך. כאשר חסדך טוב לכל כן גם הצילני אותי : (כב) כי עני. אני נכנע ומושפל כעני והאביון ולבי נעשה חלל בקרבי מגודל הפחד והתוגה : (כג) כצל כנטותו. כמו הצל ותוזר ומפרש כמו נטיית הצל שאינו בא מפאת עצמו כ"א ע"י נטיית הדבר העומד הצל כן נהלכתי אני ר"ל מהלכי לא באה מפאת עצמי ומרצוני כ"א ע"י מכריהים הלכתי גולה ומטולטל

נגערתי לשון תשנוק וטרוף ואוטם כארבה שהוא נודד ונע ומטורף. (תלמתי) : (כט) ויעטו כמעיל. העוטה ועוטף כל הגוף לכל לבוש : (א) נאם ה' לאדני רבותינו דרשוהו באברהם אבינו ואני אפרשנו כדבריהם נאם ה' לאברהם שקראוהו העולם אדוני שמעני אדוני (בראשית כ"ג) : שב לימיני. התעכב לתשועתי והתחולל לה' אין ישיבה אלא עכבה וכן הוא אומר ותשבו בקדש (דברים א) : לימיני. לתשועת ימיני : עד אשית אויביך. אמרפל וחביריו : (ב) מטה. לשון משען כמו (לעיל ק"ה) כל מטה לחם : מטה עוזך ישלח ה' מציון. כשתשוב מן המלחמה ואנשיך עייפים ורודפים ישלח לך ה' את מלכי צדק מלך שלם להוציא לחם ויין (בראשית י"ד) : רדה. במלחמ' : בקרב אויביך. לבטח : (ג) עמך נדבות ביום חילך. כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם יתנדבו עמך והוכיד לצאת עמך כמו שמצינו (שם) וירק את חניכיו ילידי ביתו ולא יותר ענר ואשכול וממרא התנדבו מאליהם לצאת ללכת אחריו בעזרתו : בהדרי קדש מרחם משחר. זאת תהיה לך בזכות הדרת קדושה שהיה בך מבטן אמך שהכיר בוראו בן ג' שנים: מרחם משחר. משנפלת מן הרחם כמו משילין פירות דרך ארובה ביו"ט ואיכא דתני משחירין : לך טל ילדותיך. לך יחשב ילדותיך דרכי יושר שהתנהגת בהם בילדותיך יהיה לך לנועם כטל זה שהוא נעים ונוח : (ד) נשבע ה' ולא ינחם. לפי שהיה נתירא שלא יענש על האוכלוסין שהרג נאמר לו (שם ט"ו) אל תירא אברם וגו' לא ינחם על הטובה אשר דבר עליך : אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק. ממך תצא הכהונה והמלכות להיות בניך יורשין את שם אבי אביך הכהונה והמלכות שנתנו לו : דברתי מלכי צדק. יו"ד יתירה כמו רבתי עם (איכה א). על דברת מלכי צדק על פקודת מלכי צדק : אתה כהן. יש במשמע כהן כהונה ושררה כמו (שמואל ב ח) ובני דוד כהנים היו

כארבה. שאין לו קץ : (כד) ברכי. אין כי כח ללכת כי יענה נפשו אולי יגלל מידם שלא יראה בבשרו לחלוח : (כה) ואני. כאשר יראוני אויבי ואני רזה הייתי חרפה להם : (כו) עזרני. טעם כחסדך עמי פעמים רבות : (כז) וידעו. כי כבר הזכיר עני ואביון ואתה ה' עשיתה זאת הישועה ולא אני: (כח) יקללו. לא אחוש מקללתם כי אתה תברכני. קמו עלי ויבושו : (כט) ילבשו. כל שוטני מהיום והטעם אחרים מלבד אלה כי כבר הזכיר על אלה ויבושו : (ל) אודה. שאודה בפי זה החסד שעשה השם עמי עד שידעו הרבים : (לא) כי. השם יעמוד לימין אביון להושיעו מהשופטים להיותם שוטני נפשו : (א) לדוד מזמור נאם ה' לאדני. נכון לפרש זה המזמור על אברהם על דברתי מלכי צדק רק יקשה עלינו ציון שהיתה עיר דוד ונוכל לתקנו בדרך רחוקה מעט והנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד כמו מזמור יענך ה' ביום צרה ה' בעוז ישמח מלך גם לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וחיבר זה המזמור כאשר נשבעו אנשי דוד לאמר לא תצא עמנו במלחמה וזאת תחלת דברי המשורר נאם ה' לאדני שהוא דוד : שב לימיני. והטעם שב בביתי ועבוד אותי וטעם לימיני כי הימין עושה חיל והנה הטעם לא תצא עמנו למלחמה כי ימין השם תלחם בעבורך והוא ישית אויביך הדום רגליך שיובאו לפניך שתרמסם : (ב) מטה. כי העוז והכח יצא מציון ששם הכבוד להשחית כל אויב שיבוא אליך אל ציון או טעמו כדרך יזכור כל מנחותיך בציון ששם הארון : (ג) עמך. יתנדבו בהלחם בעבורך. אמר ר' משה בקיעת השחר ושם הרחם כנוי כדרך אז יבקע כשחר והוא ישבח דוד ודימה הליח' שהיא בגוף כטל והטעם כי לא כח לחה במלחמות רבות שנלחם ויהיה כן מבקיעת השחר לך נשאר לח ילדותיך ואחרים אמרו מהמקום השפל השחור לך מנת ילדותיך ופירוש טל כמו יוטל את הגורל ורבי ישועה אמר כי מרחם אמך היית מוכן להיות מלך והנכון בעיני כי נדבות דרך

כג נֶעֱרְתִּי כָּאַרְבֶּה׃ כד בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ
מִצּוֹם וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן׃ כה וַאֲנִי ׀
הָיִיתִי חֶרְפָּה לָהֶם יִרְאוּנִי יְנִיעוּן
רֹאשָׁם׃ כו עָזְרֵנִי יְהֹוָה אֱלֹהָי הוֹשִׁיעֵנִי
כְחַסְדֶּךָ׃ כז וְיֵדְעוּ כִּי־יָדְךָ זֹּאת
אַתָּה יְהֹוָה עֲשִׂיתָהּ׃ כח יְקַלְלוּ־
הֵמָּה וְאַתָּה תְבָרֵךְ קָמוּ ׀ וַיֵּבֹשׁוּ
וְעַבְדְּךָ יִשְׂמָח׃ כט יִלְבְּשׁוּ שׂוֹטְנַי
כְּלִמָּה וְיַעֲטוּ כַמְעִיל בָּשְׁתָּם׃ ל אוֹדֶה
יְהֹוָה מְאֹד בְּפִי וּבְתוֹךְ רַבִּים
אֲהַלְלֶנּוּ׃ לא כִּי־יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן
לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ׃

קי א לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְהֹוָה ׀
לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד־אָשִׁית אֹיְבֶיךָ
הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ׃ ב מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח
יְהֹוָה מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ׃
ג עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי־
קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶיךָ׃
ד נִשְׁבַּע יְהֹוָה ׀ וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה־כֹהֵן
לְעוֹלָם עַל־דִּבְרָתִי מַלְכִּי־צֶדֶק׃

ל׳. ל׳ — ל׳ — י״ד — י״א רפין — ל׳ — כ׳ וויבשו — ל׳ ת״ל — ל׳ כ׳. ד׳ — ל׳ — ב׳ א׳ חס׳ ב׳ ר״פ זבולון — ל׳ — ל׳ חס׳ ומד׳ בהררי — ל׳ וכתיב כן — ד׳ — ל׳ יחד ומלכי צדק

אִתַּלְטְלֵית הֵיךְ גוֹבָאֵי׃ כד רְכוּבַי אִתְקַלוּ מִצוֹמָא וּבִסְרִי פַּתְרִין מִמְּהֵוֵי פַּטִּים׃ כה וַאֲנָא הֲוֵיתִי קִלְנָא לְהוֹן יֶחְמוּן יָתִי יְטַלְטְלוּן רֵישֵׁיהוֹן׃ כו סְעוֹד לִי יְיָ אֱלָהִי פְּרוֹק יָתִי הֵיךְ חַסְדָּךְ׃ כז וְיִדְעוּן אֲרוּם מְחָתָךְ דָּא אַנְתְּ יְיָ עֲבַדְתָּהּ׃ כח יְלַטְטוּן הִנוּן וְאַתְּ תְּבָרֵךְ יְקוּמוּן וְיִבְהֲתוּן וְעַבְדָּךְ יֶחְדֵּי׃ כט יִלְבְּשׁוּן סָטְנַי כְּסוּפָא וְיִעַטְפוּן הֵיךְ מְעִילָא בַּהֲתְהוֹן׃ ל אוֹדֵי יְיָ לַחֲדָא בְּפוּמִי וּבִמְצַע חַכִּימַיָא אֲשַׁבְּחִנֵיהּ׃ לא אֲרוּם יְקוּם מִן יְמִינָא דַחֲשִׁיכָא לְמִפְרַק מִמְּדִינֵי נַפְשֵׁיהּ׃ א עַל יַד דָוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְשַׁוָּאָה יָתִי רִבּוֹן עַל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּרַם אֲמַר לִי תּוּב וְאוֹרֵךְ לְשָׁאוּל דְּמִן שִׁבְטָא דְבִנְיָמִן עַד דִּימוּת אֲרוּם לֵית מַלְכוּתָא מִקָּרְבָא אַחֲבַרְתָּהּ וּבָתַר כֵּן אֲשַׁוֵּי בַּעֲלֵי דְבָבָךְ כְּבִישׁ לְרִגְלָךְ׃ (ת"א) אֲמַר יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתַּן לִי רַבָּנוּתָא חֲלַף דִּיתֵבִית לְאוּלְפָן אוֹרַיְתָא דִּימִינִי אוֹרֵךְ עַד דַּאֲשַׁוֵּי בְּעֵל דְּבָבָךְ כְּבִישׁ לְרִגְלָךְ׃ ב חוּטְרָא דְעוּשְׁנָךְ יְשַׁדֵּר יְיָ מִצִּיּוֹן וּתְהֵי רָדֵי בִּמְצַע בַּעֲלֵי דְבָבָךְ׃ ג עַמָּךְ דְּבֵית יִשְׂרָאֵל דְּמִתְנַדְּבִין לְאוֹרַיְתָא בְּיוֹם אַגָחוּתָא קְרָבָא תִּסְתַּיַּע עִמְּהוֹן בְּשִׁבְהוֹרֵי קוּדְשָׁא רַחֲמִין דֶּאֱלָהָא יִסְתַּרְהֲבוּן לָךְ הֵיךְ נַחְתַּת טַלָּא יִתְבוּן לְרוּחְצָן תּוֹלְדָתָךְ׃ ד קַיֵּם יְיָ וְלָא יְתוּב דְּאַנְתְּ מִתְמַנֵּי לְרַבָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי בְּגִין זְכוּתָא דַהֲוֵיתָא

כצל נטוי. ימיו כצל עובר. בשתם ד' בקריא' וסימ' הנני עשה את כל מעניך בסוף צפניה. ישמו על עקב בשתם. ישובו על עקב בשתם. ויעטו כמעיל בשתם : לרגליך ב' וסימ' והם תכו לרגלך ישא מדברתיך. עד אשית אויביך הדום לרגליך. בתרא מ"ל : ינחם ד' וסימ' פן ינחם העם. כי ינחם ה' מנאקתם. לא ישקר ולא ינחם. נשבע ה' ולא ינחם. וא' וינחם ה' על הרעה :

תולדות אהרן כי יעמד. ברכות שם : נאם ה'. נדרים לב סנהדרין קח זוהר בראשית : נשבע ה'. נדרים שם זוהר משפטים :

קרה כגשם נדבות והטעם אם הוצרכת לעשות מלחמה עמך יבואו אליך ביום כגשם נדבות ותראם בהדרי קדש מרחם משחר מעת עלות השחר יבוא כטל שהרגלת לראות בילדותיך כאשר היית רועה בצאן : (ד) נשבע. אתה כהן. כל כהן משרת וכן ובני דוד כהנים

מצודת דוד

ומטולטל : נגערתי כארבה. ננערתי בתנועה החזקה ממקום למקום כמו הארבה שאין לו קן מיוחד וננער מגדר לגדר : (כד) מצום. בעבור הצום כשלו ברכי ונחלשו : משמן. מהיות בה שומן : (כה) ואני. בעבור מרבית הצום המה מחרפים אותי בלעג ובזיון : יראוני. כאשר יראוני יניעון עלי בראשם בדרך לעג : (כז) וידעו. תן בלבם לדעת ולהבין כי ידך עשתה זאת התשועה ולא באה במקרה : (כח) יקללו המה. אף כי המה מקללים אתה תהפכם לברכה ואם כי קמו עלי מה בכך הלא קמו ויבושו כי לא יוכלו לי ואני אשמח במפלתם : (כט) בשתם. הבושת אשר תביא עליהם יעטוף אותם מסביב כעטיפת המעיל : (לא) כי יעמוד. כאשר יעמוד לימין האביון להושיע מיד הרשעים השופטים לקחת נפשי במשפטם המקולקל : קי (א) נאם ה' לאדוני. אחז"ל כאשר נצח אברהם את אמרפל והמלכים אשר אחו שאלו העובדי גלולים את אליעזר עבדו היאך במתי מספר נצח אברהם עם רב כזה והשיב להם ה' אמר לאדוני אברהם שב בבטחון לתשועת ימיני ולא אשקוט עד אשים אויביך מרמס לרגליך כהדום הזה : (ב) מטה עוזך. משען כחך : ישלח ה' מציון. ר"ל לא תנצחם בכחך כי אם בכח ה' השוכן עתה בציון : רדה. תמשול בקרב אויביך : (ג) עמך נדבות. העם אשר יבאו עמך במלחמה הנה יבואו בנדבת לבם ולא בעבור קבלת שכר מה והם אנשי ענר אשכול וממרא : ביום חילך. ביום המלחמה אשר תלחם בכח ואמוץ הלב : בהדרי קודש. והוא בגמול על שאתה מהודר בקדושה : מרחם. מעת נאחך מרחם אמך אתה דרוש לי למלאות שאלתך : לך טל ילדותך. מה שהכרתני מעת הילדות יהיה לך לנייח נפש כטל הזה שהוא נוח לכל : (ד) ולא ינחם

מצודת ציון

בתנועה חזקה : (כד) כחש. ענין רזות : (כה) יניעון. מלשון תנועה : (כט) כמעיל. שם מלבוש מה : (א) הדום. הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי היושב כמו והשתחוו להדום רגליו (לעיל צט) : (ב) מטה. ר"ל משען כמטה שנשענין עליה : רדה. ענין ממשלה כמו וירד מים עד ים (לעיל ע"ב) : (ג) חילך. מל' חיל וכח : משחר. ענין דרישה כמו משחרי לטרף (איוב כד) : על

קי"ד ה אֲדֹנָי עַל־יְמִינְךָ מָחַץ בְּיוֹם־אַפּוֹ
ט' מְלָכִים: ו יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ
ד' רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה: ז מִנַּחַל
בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ:

קיא א הַלְלוּיָהּ ׀ אוֹדֶה יְהוָה
בְּכָל־לֵבָב בְּסוֹד יְשָׁרִים וְעֵדָה:
י"א כתי"ו"ד ב גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי יְהוָה דְּרוּשִׁים לְכָל־
ל' חֶפְצֵיהֶם: ג הוֹד־וְהָדָר פָּעֳלוֹ
ג' וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד: ד זֵכֶר עָשָׂה
ה' לְנִפְלְאֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה: ה טֶרֶף
נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ:
ו כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם

מְלַךְ זַכַּי: ה שְׁכִנְתָּא דַיְיָ עַל
יְמִינָךְ מְחָא בְּיוֹם רוּגְזֵיהּ
מַלְכַיָא: ו אִתְמַנָּא לְדָיָן עַל
עַמְמַיָא מְלֵי אַרְעָא גוּשְׁמֵי
רַשִׁיעִין קְטִילִין מְחָא רֵישָׁא
עַל אַרְעָא סַגִּיעָא לַחֲדָא:
ז מִפּוּם נְבִיָא בְּאוֹרְחָא אוּלְפָּן
יְקַבֵּל מִטּוּל הֵיכְנָא יִזְקוֹף
רֵישָׁא: א הַלְלוּיָהּ אֲשַׁבַּח קֳדָם
יְיָ בְּכָל לִבָּא בְּרָזֵהוֹן דְתְרִיצַיָא
וּכְנִשְׁתָּא: ב רַבְרְבִין עוֹבָדַיָא
דַיְיָ מִתְבַּעְיָן לְכָל דְּצָבְיָן
לְהוֹן: ג שְׁבָחָא וְשִׁבְהוֹרָא
עוֹבָדוֹהִי וּזְכוּתֵיהּ קַיָּמָא
לְעָלְמִין: ד דָּכְרָן טָב עֲבַד
לְפָרִשׁוּתֵיהּ חַנְנָא וְרַחֲמָנָא יְיָ:
ה מְזוֹנָא יְהַב לְדַחֲלוֹי יִדְכַּר לְעָלַם קְיָמֵיהּ: ו חֵיל עוֹבָדוֹי חַוִּי לְעַמֵּיהּ לְמִתַּן לְהוֹן

גויות ב' א' מ"ל וא' חס' וסי' את גוית שאול ואת גוית בניו. ידין בגוים מלא גויו' : וסי' מאן דמ"ל מ"ל : מנהל ד' וסי' נמסר בסדר דברים : גדולים הגדולים כולהין חס' במ"י מ"ל וסימ' נמסר בשפטים סימן ח' ובידמיה סימן כ"ה : וצדקתו ג' וסימ' וחסד ה' מעולם ועד עולם. הוד והדר פעלו. הון ועשר בביתו : חנון ורחום ח' וסימ' וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. על כן קדמתי לברוח תרשישה. כי בשובכם על ה'. זכר עשה לנפלאותיו. זרח בחשך אור. חנון ורחום ה' ארך אפי' דתהלה לדוד. וימאנו לשמוע דעזרא. וברחמיך

תולדות אהרן מנחל. פסחים קיז: אודה ה'. זוכר וינא ויבלת ותרומה : טרף נתן. שם משפטים ואמור :

אבן עזרא

כהנים היו והטעם לעבוד את השם והנה הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כאשר לקח מלכי צדק מאברהם. ויו"ד דברתי נוסף ופירוש על דבר' על מנהג כמו דוברות בים או תחסר אות כ"ף אתה כהן לעולם על דברת כמו על דבר שאתה כמלכי צדק ועליו כתוב והוא כהן לאל עליון והנה תהיה חלת אתה בעבור אחרת. ורבי משה אמר בעבור שאתה מלך צדק כמו ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו הטעם רב לך להלחם כי השם עוזר ימינך ומחץ ביום אפו מלכים על ידיך: (ו) ידין. תחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם וכן הוא ידין בגוים אשר הוא מלא גויות שיש לו נצח רב הוא ויעשה דין בגוים: על ארץ רבה. שאיננה נקראת אי והיא ארץ ישראל ומדי ופרס. ורבי משה אמר כי הטעם רבת בני עמון: (ז) מנחל. הטעם כל כך היו האויבים מפחדים ממנו כי בלכתם בדרכים היה שותה מנחליהם ואין לאל ידם למונעו על כן היה מרים ראש ויש אומרים כי מרוב צבאותיו היה צריך ללכת דרך ששם נחל כי לא יספיקו לו מעיינים או הטעם שיובא אליו בדרכים המים מן הנוזלים בלי פחד כדרך מי ישקני מים ואל תתמה על ישתה גם ירים כי הנה מחץ לשון עבר והנה הוא על דרך המדבר על זמן עומד וכמוהו רבים: (א) הללויה אודה ה'. הללויה דברי המשורר הללו יה כמוני כי אני אודה השם בכל לב: בסוד ישרים. בסתר ועדה בגלוי וזה הוא שאודה לאמר: (ב) גדולים מעשי ה' ודרושים מבוארי'. אמר ר' מרינוס כי חפציהם על משקל זקניהם והטעם שימצא בהם הדורש כל חפציו שידרוש כמו וכל חפצים לא ישוו בה: (ג) הוד. אע"פ שמעשיו גדולים דרושים הם לדורשיהם ומבוארים כי פעל השם נראה לעין על כן הוד והדר וטעם וצדקתו שכל פעלו צדק: (ד) זכר. הטעם בכל דור יעשה זכר לנפלאותיו שעשה במצרים שהוא חנון ורחום לחון הצועקים אליו כמו ושמעתי כי חנון אני: (ה) טרף. דבר וינצלו את מצרים כמו הטריפני. טעם יזכור לעולם בריתו הוא ברית בין הבתרים ושם כתיב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: (ו) כח. הטעם שהשם עושה חסד ומשפט וצדקה וזה הוא שהגי' לעמו ללכת אחריו לתת להם כדרך כי לא באתם עד עתה וכתו' כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען ושם כתוב את משפטי תעשו והנה פירש כח

רשי

היו: (ה) אדני. אשר היה על ימינך במלחמה: מחץ ביום אפו מלכים. את ארבעה מלכים הוא ידין בגוים מלא גויות. זו היא בשורת ברית בין הבתרים שנאמר לו על מצרים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית ט"ו): (ו) מלא גויות. אסיפת פגרים. מלא לשון אסיפה כמו (ירמיה י"ד) קראו אחריך מלא. אשר יקרא עליו מלא רועים (ישעיה ל"א). והיכן דן מלא גויות את מצרים מת על שפת הים (שמות ט"ו): מחץ ראש על ארץ רבה. זו היא דוגמת נבואת (חבקוק ג') מחצת ראש מבית רשע ראש פרעה שהיה ראש ושר על ארץ גדולה וחשובה על כל הארצות כמו שנאמר (לעיל ק"ה) מושל עמים ויפתחהו שהיו כל האומות תחת ממשלת מצרים: (ז) מנחל בדרך ישתה וגו'. מנילום הנהר בדרך הליכתו היתה ארצו שותה ולא היתה צריכה למי גשמים על כן היה מרים ראש ומתפאר (יחזקאל כ"ט) יאור לי ואני עשיתני. ענין אחר יש לפרש המזמור הזה בדוד: (א) נאם ה' לאדני. על עסקי אדוני שאול כשהייתי נרדף מפניו: לאדני. על אדוני כמו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד). וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו): שב לימיני. התעכב והמתן לישועתי: (ב) מטה עוזך ישלח ה' מציון. מעשים טובים המצויינין בידך. ד"א עוד תמלוך בציון ושם ישולח לך מטה עז ואז תרדה בקרב אויביך: (ג) עמך נדבות ביום חילך. עם ישראל יתנדבו לעזרתך ביום שתעשה חיל כמו שמפורש (בדברי הימים א י"ב) שהיו נקבצים עליו מכל שבט ושבט בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה וגו' ומן הגדי נבדלו אל דוד וגו' (שם): בהדרי קדש מרחם משחר. בשביל הדרת קדושה שהיה בך מנעוריך: לך טל ילדותך. ילדות טובה ופרק נאה שהיה בך תהיה לך כטל שהוא נעים וערב ותעשה לך פירות להצליחך: (ד) נשבע ה' וגו'. שהמלכות תהא שלך עולמית: אתה כהן לעולם. ואיזו מן הכהונות כהונה שהיא למעלה מכהונת מלכי צדק וזהו המלכות שהיא למעלה מכהונה גדולה בשלשים מעלות: על דברתי מלכי צדק. למעלה מכהונת מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון וא"ת אף הוא מלך היה. מלוכ' מלכי צדק איננה מלוכה חשובה כנגד ישראל: (ה) אדני. יהי' תמיד על ימינך להושיעך: אשר מחץ ביום אפו מלכים. שנלחמו עם אברהם ועם יהושע ועם ברק: (ו) ידין בגוים מלא גוויות. ועוד בימי יחזקיהו בנך ידין באוכלוסי סנחרב קבוץ פגרים מתים

ויונתן בסנחרב שהוא ראשה של נינוה ואשור שהיא ארץ רבה אשר מנחל בדרך היה שותה שנתפאר ששתו אוכלוסיו מימי הירדן שנאמר (ישעיה ל"ז) אני קרתי ושתיתי מים ואחריב וגו': (ז) על כן ירים ראש. היה משתבח ומתפאר בגודלו: (א) הללויה וגו'. מזמור זה הוסד באלף בית אות אחד בראש הפסוק ואחד באמצעיתו וכן כלם מאל"ף ועד תי"ו. וכמו כן מזמור השני. הראשון מדבר בשבחו של הקב"ה והשני מספר בשבחו של צדיק: (ד) זכר עשה. קבע לישראל שבתות ומועדים ומצות שנאמרו בהם וזכרת כי עבד היית במצרים (דברים ט"ו) לפי שהוא חנון ורחום על בניו וחפץ להצדיקם: (ה) טרף נתן. מזון: (ו) כח מעשיו הגיד לעמו. כשנתן להם נחלת גוים הודיעם כחו וגבורתו. ומדרש תנחומא כתב לישראל מעשה בראשית להודיעם שהארץ שלו ובידו להושיב בה כל מי שירצה ולעקור אלו ולהושיב אחרים שלא יוכלו האומות לומר לישראל גזלנים אתם שכבשתם ארץ שבעה גוים:

סמוכים

מצודת ציון

על דברתי. על ענין כמו על דברת בני אדם (קהלת ג') והיו"ד יתירה: (ה) מחץ. ענין הכאה ופציעה כמו מחצתי ואני ארפא (דברים לב): (ו) גויות. גופות בני אדם כמו ובגט לגו כסילים (משלי כו): רבה. גדולה: (א) בסוד. ענין עצה כי נעשית בסוד לבל יגלה. או הוא מל' יסוד כי העצה למעשה היא כמו היסוד להבנין: (ה) טרף. ענין מזון כמו הטריפני לחם חוקי פס

מצודת דוד

יגחם. להזיר משבועתו ולחשוב מחשבה אחרת: אתה כהן. השבועה היתה אשר ממך תצא הכהונה: על דברתי. על ענין מלכי צדק ר"ל כמו מלכי צדק שנאמר בו ומלכי צדק וגו' והוא כהן (בראשית יד): (ה) ה' על ימינך. כאלו אל מול אברהם ידבר לומר על כי היה ה' על ימינך לזה מחץ והכה ביום הראות אפו

ותגרת מלחמתו את המלכים האלה ולא בכח הזרוע: (ו) ידין בגוים. ה' הוא עשה דין ומשפט בעובדי גלולים ההם עד שמקום המלחמה היה מלא גויות מפגרים מתים: מחץ ראש. הוא הכה ראש כ"א על ארץ הגלה רבה עד לא יוסיף לקום: (ז) מנחל בדרך ישתה. היה שבע מדם הרוגיהם כמו הבוהה מים די שבעו מנחל השוטף בדרך שבני אדם הולכים שאין מי ימחה בידו כי מימיו מרובים והוא במקום המופקר לכל כן מן השמים הפקירו לו דמם והרבה להכות בהם: על כן. על כי מן השמים הפקירו לו דמם לכן היה מרים ראש לגלות אותם אבל ללא בכח ידיו התגבר עליהם: **קיא** (א) הללויה. אתם כולכם הללויה ואף אני אודה את ה' בכל לבב: בסוד. בעצת ישרים ובני העדה ר"ל כפי אשר יורו ישרי הלב ויתר העם: (ב) גדולים מעשה ה'. עם כי מעשה ה' המה גדולים ר"ל עשויים בחכמה נפלאה עכ"ז המה דרושים ומצואים לכל החפצים להתבונן בהם: (ג) עומדת לעד. היא דבר המתקיימת לעולם משא"כ צדקת בשר ודם: (ד) זכר עשה לנפלאותיו. כמ"ש במן קח צנצנת וגו' והנח אותו וגו' למשמרת (שמות יז) למען תהיה לזכרון: חנון. כי הוא חנון ורחום ובזה עשה זכרון על הנסים למען ייטיבו דרכם ויקבלו שכר: (ה) טרף. זה המן שכלכל בו אנשי דור המדבר: יזכור. כי זכר לעולם הברית אשר כרת את אברהם להביאם לארץ ולזה אף כי מרו בו לא חסרו דבר: (ו) הגיד לעמו. הבטיח לעמו להראות כח מעשיו להוריש ז' האומות ולתת להם נחלת הגוים ההם ולזה הגיד שלא יאמרו במקרה

(ח) סמוכים. הם פקודיו על סמך עז מחוזקין בעונשין ואזהרות והפרשיות קבועות זו על זו כסדר ולדרוש וזהו שאמר שלמה שוקיו עמודי שש וגו' (שיר ה') : (ב) דור ישרים. אשר יבורך יהיה זרעו : (ד) זרח בחשך אור. כמו הזריח. ומדרשו הוא עצמו כביכול נעשה להם אור כמו ה' אורי וישעי (לעיל כ"ז) : (ה) טוב איש חונן ומלוה וגו'. שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי. ואת דבריו הצריכין לו במאכל ובמשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו : יכלכל דבריו במשפט. מנהיג חפציו : (ז) נכון לבו. נאמן לבו ליוצרו : (ח) סמוך לבו. נשען ובטוח על הקב"ה : (י) רשע יראה וכעס. ל' פעל כמו ויכעס לפיכך נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה : (ה) מי כה' אלהינו. בשמים ובארץ שהוא מגביהי לשבת ומשפיל לראות. מגביהי משפילי מקימי להושיבי מושיבי כולם יו"ד יתירה בהם : (ט) עקרת הבית. ציון שהיא כעקרה ושוממה : אם הבנים שמחה. כי חלה גם ילדה ציון את בניה. (ישעיה סו)

הרבים דעזר' : פדות ג' חד חס' וסי' ושמתי פדת. פדות שלח לעמו. והרבה עמו פדות. קדמא חס' : יבורך ד' ב' פתחין וסימ' הנה כי כן יברך גבר. גבור בארץ יהיה זרעו. ועתה הואל וברך את בית עבדך דשמואל. טוב עין הוא יברך. עבדא וגברא פתחין : בטוח ב' חד חס' וחד מ"ל וסימ' יצר סמוך. משמועת רעה לא יירא. קדמ' מלא : סמוך ב' וסי' יצר סמוך. סמוך לבו לא יירא : וכעס ב' חד פתח וחד קמץ וסי' רשע יראה וכעס שניו יחרק. גם כל ימיו בחשך יאכל וכעס. קדמא פתח. ואינון מן א"ב א' פתח וא' קמץ וסימ' נמסר בסס' רבת'

נַחֲלַת גּוֹיִם׃ ז מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת
וּמִשְׁפָּט נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו׃
ח סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם בֶּאֱמֶת
וְיָשָׁר׃ ט פְּדוּת שָׁלַח לְעַמּוֹ צִוָּה
לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ׃
י רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה שֵׂכֶל
טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת
לָעַד׃

קיב א הַלְלוּיָהּ אַשְׁרֵי־אִישׁ
יָרֵא אֶת־יְהוָה בְּמִצְוֹתָיו חָפֵץ
מְאֹד׃ ב גִּבּוֹר בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ
דּוֹר יְשָׁרִים יְבֹרָךְ׃ ג הוֹן־וָעֹשֶׁר
בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ ד זָרַח
בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים חַנּוּן וְרַחוּם
וְצַדִּיק׃ ה טוֹב־אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה
יְכַלְכֵּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט׃ ו כִּי־לְעוֹלָם
לֹא־יִמּוֹט לְזֵכֶר עוֹלָם יִהְיֶה צַדִּיק׃
ז מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן
לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהוָה׃ ח סָמוּךְ לִבּוֹ
לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר־יִרְאֶה בְצָרָיו׃
ט פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ
עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד׃
י רָשָׁע יִרְאֶה וְכָעָס שִׁנָּיו יַחֲרֹק וְנָמָס
תַּאֲוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃

אַחְסָנַת עַמְמַיָּא׃ ז עוֹבָדֵי יְדוֹי קוּשְׁטָא וְדִינָא מְהֵימְנִין כָּל פִּקּוּדוֹי׃ ח סְמוּכִין לְעָלְמֵי עָלְמָא מִתְעַבְדִין בְּקוּשְׁטָא וְתִירוּצָא׃ ט פּוּרְקָנָא שְׁלַח לְעַמֵּיהּ פַּקֵּיד לְעָלַם קְיָמֵיהּ קַדִּישָׁא וּדְחִילָא שְׁמֵיהּ׃ י שֵׁרוּי חוּכְמְתָא דַחַלְתָּא דַיְיָ סָכְלָא טָבָא לְכָל עוֹבָדֵיהוֹן תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ קַיָּמָא לְעָלְמִין׃ א הַלְלוּיָהּ טוּבֵיהּ דְגַבְרָא דָחֵיל יַת יְיָ בְּפִקּוּדוֹהִי צָבֵי לַחֲדָא׃ ב גִּבָּר בְּאוֹרַיְתָא יְהֶוְיָן בְּנוֹי בְּדָר תְּרִיצַיָּא יִתְבָּרַךְ׃ ג מָזָלָא וְעוּתְרָא בְּבֵיתֵיהּ וּזְכוּתֵיהּ קַיָּמָא לְעָלְמִין׃ ד דְנַח בַּחֲשׁוֹכָא נְהוֹר לִתְרִיצַיָּא חַנָּנָא וְרַחֲמָנָא וְצַדִּיקָא׃ ה גַּבְרָא טָבָא חַיִּים עַל עַנְיֵי וּמוֹזִיף יְסוֹבַר מְלוֹי בְּהִלְכְתָא׃ ו אֲרוּם לְעָלַם לָא יָזוּעַ לְדָכְרָן עָלַם יְהֵי זַכַּי׃ ז מִשְׁמוּעֲתָא בִישָׁא לָא יִדְחַל תַּקִּין לִבֵּיהּ רָחֵץ בְּמֵימְרָא דַיְיָ׃ ח סְמִיךְ לִבֵּיהּ לָא יִדְחַל עַד דְיֶחֱמֵי פוּרְקָנָא בְּעָקְתָא׃ ט בַּדַּר מָמוֹנֵיהּ יְהַב לַחֲשִׁיכֵי זְכוּתֵיהּ קַיָּמָא לְעָלְמָא תּוּקְפֵיהּ תָּרוּם בְּאִיקָרָא׃ י רַשִׁיעָא יֶחֱמֵי וְיִבְעוֹם עָלוֹי שִׁנּוֹי יַעֲסֵי וְאִתְמְסָא רְגוֹג רַשִׁיעֵי תֵיבִיד׃

כח מעשיו : (ז) כל פיקודיו. הם התורות והמצות הנטועות בלב כל האדם על כן אמר עמהם נאמנים : (ח) סמוכים. השם סומכם לעד על כן יעמדו והוא עשה באמת ובדרך ישר : (ט) פדות. טעם פדות לעולם ישלח פדות לעמו והם השומרים בריתו כי בריתו לעולם עומדת והוא קדוש ולא יוכל נברא לחלל בריתו על כן מלא ונורא : (י) ראשית. בעבור שהזכיר שהוא נורא אמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב יש לכל עושי פקודיו וכל אחד מהעושים תהלתו עומדת לעד כמו בנות צעדה עלי שור ויתכן שישוב וי"ו תהלתו אל שכל טוב. ורבי משה אמר כי ה"א ומ"ם עושיהם שבים אל החכמה והיראה והטעם כי העושים כפי חיובם וכדרך שיודו : (א) הללויה אשרי איש. הללויה דבר המשורר כמוני ואמרו אשרי איש ירא ה' ששמר נפשו ממצות לא תעשה לא בעבור תולדתו או פחד מלך או על דבר חרפה ובזיון רק בעבור יראתו מהש"י : במצותיו חפץ מאד. הם מצות עשה וטעם מאד כי בכל מאדו יעשה : (ב) גבור. חסר כ"ף כמו ועיר פרא והטעם כגבור נודע בדורו כן יהיה זרעו : דור ישרים. הוא האב והבן והברכה היא : (ג) הון ועושר בביתו. וההון שיש לו לא עשהו בחמס וגזל רק בצדק על כן וצדקתו : (ד) זרח. הצרות דומות לחשך כמו העם ההולכים בחשך והישועה לאור על כן כי אשב בחשך ה' אור לי והנה בבא הצרות על העולם יזרח אור לישרים והוא השם שהוא חנון ורחום וצדיק או יהיה אור מוסף אחר עמו כאילו הוא אור חנון : (ה) טוב. כמו הפוך איש טוב כמו כל רבים עמים כי הכל נכון בלשוננו או טעמו מה טוב וככה הוא טוב הוא איש שהוא חונן ואמר חונן ללכת אחרי השם שהוא חנון ומלת יכלכל כפול כמו וכל בשליש : במשפט. כאשר הוא ראוי לעשות. ויש אומרים כי יכלכל כמו יכלכל מחלהו : (ו) כי. הזכיר כי אחריתו טובה וזה הוא כי לעולם לא ימוט הצדיק יעמוד זכרו כדרך וצדיק יסוד עולם :

(ז) משמועה. שהיא כללת עמו או מדינתו והזכיר למה לא יירא כי לבו בטוח בשם והוא תאר על משקל עצום וככה : (ח) סמוך לבו בגרה התנא עליו לבדו מאויביו : (ט) פזר. לא הזכיר פעול פזר גם נתן כי הוא נודע כי מלת לאביונים תודיענו. וטעם צדקתו כי מדרך צדק לעזור בני גילו או על דרך וצדקה תהיה לנו : (י) רשע. הפך הצדיק בראותו עשר הצדיק יכעס ברוב הקנאה : שניו. כפי מחשבתו שיחרוק עוד שניו להנקם וזה יהיה כי ימס כל

תולדות אהרן סמוכים. ברכות י : פדות. זוכר יהכו : ראשית. ברכות ט פסחים קיא עקידה שער א עקרים מג פנ"א זוכר בראשית ויתרו עקידה נעילת שערים כל המזמור (שבת ג) : הללויה. פסחים שם : אשרי איש. ברכות ח ע"ג יט : גבור בארץ. עקרים מג פל"ד : הון ועושר. כתובות נ (בכורים פס) : טוב. חולין פד : משמועה. ברכות ס : פזר נתן. בתרא י זוכר ויגש ובהעלותך : רשע יראה. פסחים קיז :

מצודת ציון

(שם ז) וכוסה ממזון שתים שנאה על ידי טרף : (ה) יכלכל. ענין ספוק הצורך כמו וכלכלו את המלך (מ"א ד) : (ח) סמוך. ענין השענה : (ט) קרנו. חזקו וממשלתו : (י) יחרק. ענינו שחיקת ושחינת

מצודת דוד

כה : (ז) מעשי ידיו אמת מה שגרש הגוים ההם היה לאמת הבטחתו לאברהם ובמשפט היה כי העובדי גלולים נגרשו בעונם : נאמנים. כי כל פקודיו המה נאמנים ולא ימצא בהם דבר עול : (ח) סמוכים. פקודיו המה סמוכים ונשענים להתקיים לעולם כי המה עשוים באמת ויושר ואין א"כ מקום שיהיו בטלים בשום זמן : (ט) פדות. להפדותם ממצרים : צוה. על כי צוה להם התורה הנהוגה בברית המתקימת לעולם ובעבור קבלתה שלח הפדות : קדוש וגו'. ולזה קדם גם אותם במצותיו למען תהיה יראת ה' על פניהם : (י) ראשית חכמה. הנכון הוא שבתחלה למוד החכמה ישרים האדם בלבו יראת ה' ולשכל טוב יחשב לכל העושים כן כי אז תהיה תהלתו עומדת לעד להיות מהולל בהכמה כי תהיה מתקימת משא"כ אם לא תקדום היראה אל החכמה וכמ"ש רז"ל : קיב (א) הללויה אשרי וגו'. הללו את יה ואמרו בהלול אשרי איש וגו' כי הדבר הזה יחשב הלול לה' : ירא וגו'. מלעבור על ל"ת : במצותיו וגו'. לקיים מצות העשין : (ב) גבור. לא זה בלבד שאשרי לו כי גם לזרעו ייטיב ויהיה כ"א גבור בארץ ואף כל אנשי הדור של הישרים יהיו מבורכים כי מכריעים את העולם לזכות : (ג) הון ועושר. עם כי יקבל גמול טוב בזה העולם ויהיה הון ועושר בביתו עכ"ז שכר צדקתו עומדת לעד ושמורה לו לעוה"ב : (ד) זרח בחשך. בעת בוא חשכת הגיהנם יזריח המקום אור לישרים כי הוא הנון וכו' ולא ינכה להם מה שקבלו גמול בעוה"ז. (ה) טוב. לזה טוב להאים הבר הונן עניים ומלוה להם בעת דחקם וצרכי ביתו מכלכל במשפט הראוי וחס על נכסיו כי בהיות כן כפילה זכותו על כי מקמץ לעצמו ומפזר לעניים : (ו) לא ימוט. לא יהיה נוטה לנפול : לזכר עולם. אף בעוה"ב יוזכר לצדיק ויקבל עוד גמול : (ז) משמועה רעה. עת ישמע בעולם שמועה רעה לא יירא ממנה ולבו יהיה נכון בטוח בה' שלא תגע בו הרעה : (ח) סמוך. כ"כ יהיה לבו סמוך בה' ולא יירא עד יתן לב לראות בהרעה הבאה על צריו כי כשהאדם הוא בפחד אינו נותן לב לראות נקמת צריו : (ט) פזר. בעבור שעבר סממון

כל זה שיתשוב וככה תאות רשעים שיתאוו רע לטובי': (א) הללויה הללו עבדי ה'. טעם לאמר הללו שלשה פעמים כדרך היכל ה' פעם אחרי פעם וטעם עבדי ה' אתם עבדי ה' כמו הקהל חקה אחת לכם ואמרו כן יהי וזאת היא התהלה באמת: (ג) ממזרח. ככה אורך היישוב שהם י"ב שעות ולא כן הרוחב על כן כתוב התכוננת עד רחבי ארץ: (ד) רם. הוא מרומם על כל תהלות שיהללוהו כל גוים שהם בשבעה גבולות ממזרח שמש עד מבואו] והאות על זה כי על השמים כבודו שהם למעלה על כל גוים ויתכן היות רם מושך אחר ורם על השמים כבודו: (ה) מי. יש אומרים כי המגביהי פועל עומד כמו אם תגביה כנשר והאמת שהוא פועל יוצא והפעול הוא קכד. א"ר משה כי פעול המגביהי הוא כבודו ויו"ד המגביהי כיו"ד חצבי מרום ואמר כי כן הפי' המגביהי לשבת בשמים המשפילי לראות בארץ וכמוהו אבני שוהם לאפוד ואבני מילואים לחשן ולפי דעתי שהוא כמשמעו המגביהי מקום שבתו ובשמים ובארץ הכל שפלים נגדו וטעם לראות כי הכל ידע כמו הדבר הנראה וזה הוא הכתוב בתורה הוא אלהי האלהים ואחריו עושה משפט גר יתום: (ז) מקימי. גם זה הכתוב קשור כי העפר שהוא הארץ נקודת העגול הגדול שהוא המקיף והנה הטעם כי השם העליון ירומם האביון ואילו היה בעפר דרך משל על כן טעם מקים. אשפות לשון יחיד מאשפתות ואעפ"י שהוא על משקל אחר והטעם כפול: (ח) להושיבי. היו"ד נוסף כמו מקימי ואחר שהזכיר נדיבים באר כי אלה הנדיבים הם נדיבי עמו שהם נכבדים כדרך תהלה לכל חסידיו: (ט) מושיבי עקרת. במשקל גברת ואין המלה סמוכה אל הבית העקר' יושיבנה והיא שבה בית כמו מושיב יחידים ביתה והבית כמו בית אהרן בית יעקב איש וביתו וטעם אם הבנים כי תהיה העקרת אם הבנים שמחה כדברי חנה כי שמחתי בישועתך וחתם המשורר במלת הללויה על אלה נפלאות שיעשה השם: (א) בצאת ישראל. לועז מדברי רז"ל כמו לעז על בניה או ללועזות: (ב) היתה יהודה. לשון נקבה כמו ותרא בגודה אחותה יהודה והזכיר יהודה כי הוא גבר באחיו: ישראל ממשלותיו. ממשלת כהנים ועדת יהודה לקדשו כמו וגוי קדוש: (ג) הים. שנבקעו מימי הים ומי הירדן קמו נד אחד: (ד) ההרים. רעשו מפני כבוד השם: (ה) מה. כאילו המשורר ישאלם למה זה וטעם כי תנוס שנס לחרבה ויבשו המים. וטעם ההרים הוא ההופכי הצור אגם מים ובפסוק ההרים וכל גבעות אפרש ההפרש שיש ביניהם: (ז) מלפני. יו"ד חולי נוסף והוא שם הפועל כמו לא יוכלו קום ובעבור היות המל' בא"לף ארץ היתה מלת חולי מלעיל כאילו כתוב חול תחול הארץ או חולי גווי כמו קומי והטעם מהדין הוא שתחולי ארץ ועתה יפרש טעם רקידת ההרים: (ח) ההופכי. כי הוא יבש מי הים והירדן והמים לחים והוציא נחלים שהם לחים מסלע

קיג א הַֽלְלוּ־יָ֨הּ ׀ הַֽ֭לְלוּ עַבְדֵ֣י יְהוָ֑ה הַֽ֝לְלוּ אֶת־שֵׁ֥ם יְהוָֽה׃ ב יְהִ֤י שֵׁ֣ם יְהוָ֣ה מְבֹרָ֑ךְ מֵ֝עַתָּ֗ה וְעַד־עוֹלָֽם׃ ג מִמִּזְרַח־שֶׁ֥מֶשׁ עַד־מְבוֹא֑וֹ מְ֝הֻלָּ֗ל שֵׁ֣ם יְהוָֽה׃ ד רָ֖ם עַל־כָּל־גּוֹיִ֥ם ׀ יְהוָ֑ה עַ֖ל הַשָּׁמַ֣יִם כְּבוֹדֽוֹ׃ ה מִ֭י כַּיהוָ֣ה אֱלֹהֵ֑ינוּ הַֽ֝מַּגְבִּיהִ֥י לָשָֽׁבֶת׃ ו הַֽמַּשְׁפִּילִ֥י לִרְא֑וֹת בַּשָּׁמַ֥יִם וּבָאָֽרֶץ׃ ז מְקִימִ֣י מֵעָפָ֣ר דָּ֑ל מֵ֝אַשְׁפֹּ֗ת יָרִ֥ים אֶבְיֽוֹן׃ ח לְהוֹשִׁיבִ֥י עִם־נְדִיבִ֑ים עִ֝֗ם נְדִיבֵ֥י עַמּֽוֹ׃ ט מֽוֹשִׁיבִ֨י ׀ עֲקֶ֬רֶת הַבַּ֗יִת אֵֽם־הַבָּנִ֥ים שְׂמֵחָ֗ה הַֽלְלוּ־יָֽהּ׃

קיד א בְּצֵ֣את יִ֭שְׂרָאֵל מִמִּצְרָ֑יִם בֵּ֥ית יַ֝עֲקֹ֗ב מֵעַ֥ם לֹעֵֽז׃ ב הָיְתָ֣ה יְהוּדָ֣ה לְקָדְשׁ֑וֹ יִ֝שְׂרָאֵ֗ל מַמְשְׁלוֹתָֽיו׃ ג הַיָּ֣ם רָ֭אָה וַיָּנֹ֑ס הַ֝יַּרְדֵּ֗ן יִסֹּ֥ב לְאָחֽוֹר׃ ד הֶֽהָרִ֗ים רָקְד֥וּ כְאֵילִ֑ים גְּ֝בָע֗וֹת כִּבְנֵי־צֹֽאן׃ ה מַה־לְּךָ֣ הַ֭יָּם כִּ֣י תָנ֑וּס הַ֝יַּרְדֵּ֗ן תִּסֹּ֥ב לְאָחֽוֹר׃ ו הֶֽהָרִ֗ים תִּרְקְד֥וּ כְאֵילִ֑ים גְּ֝בָע֗וֹת כִּבְנֵי־צֹֽאן׃ ז מִלִּפְנֵ֣י אָ֭דוֹן ח֣וּלִי אָ֑רֶץ מִ֝לִּפְנֵ֗י אֱל֥וֹהַּ יַעֲקֹֽב׃ ח הַהֹפְכִ֣י הַצּ֣וּר אֲגַם־מָ֑יִם חַ֝לָּמִ֗ישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָֽיִם׃

א הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחוּ עַבְדַיָא דַייָ שַׁבַּחוּ יַת שְׁמָא דַייָ: ב יְהֵוֵי שְׁמָא דַייָ מְבָרַךְ מֵהַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא: ג מִמַּדְנַח שִׁמְשָׁא עַד מִטְמְעֵיהּ מְשַׁבַּח שְׁמָא דַייָ: ד רָמָא עַל כָּל עַמַּיָא יְיָ עֲלָוֵי שְׁמַיָא אִיקָרֵיהּ: ה מַן כְּוָתֵיהּ דַייָ אֱלָהָנָא דִּגְבִיהַּ מוֹתְבֵיהּ לְמִתַּב: ו דְּמַמִּיךְ עֵינֵיהּ לְמֶחֱמֵי בִּשְׁמַיָא וּבְאַרְעָא: ז מְקִים מֵעַפְרָא מִסְכֵּנָא מִקִּקְלְתָּא יָרִים חֲשִׁיכָא: ח לְאוֹתָבָא עִם רַבְרְבַיָא עִם רַבְרְבֵי עַמֵּיהּ: ט מְיַתֵּב כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְעַקְרָא דִּיתְבָא מוֹרִיקָא לְאֶנָשֵׁי בֵּיתָהּ מַלְיָא אוֹכְלוּסִין הֵיךְ אִמָּא דִּי עַל בְּנַיָא חַדְיָא הַלְלוּיָהּ: א בְּמִפַּק יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַמֵּי בַּרְבְּרָאֵי: ב הֲוָת כְּנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה אֲחִידָא לְקוּדְשֵׁיהּ יִשְׂרָאֵל לְשַׁלִּיטוּי: ג יַמָּא אִסְתַּכַּל וְאַפֵּךְ יוֹרְדְנָא חֲזַר לַאֲחוֹר: ד טוּרַיָא טְפַזוּ הֵיךְ דִּכְרִין גַּלְמָתָא הֵיךְ בְּנֵין דְּעָאן: ה מַה לָךְ יַמָּא אֲרוּם תְּאַפֵּךְ יוֹרְדְנָא תְּחַזוֹר לַאֲחוֹרָא: ו טוּרַיָא טְפַזוּ הֵיךְ דִּכְרִין גַּלְמָתָא הֵיךְ בְּנֵין דְּעָאן: ז מִן קֳדָם קִירִים אִתְחַלְחַלִי אַרְעָא מִן קֳדָם אֱלָהָא דְיַעֲקֹב: ח דְּהָפֵךְ טִינָרָא לַאֲרִיתָא דְמַיָא שָׁמִיר לְמַעְיַן דְּמַיִין:

סו): (א) מעם לועז. עם שפת לשון אחר שאינו לה"ק. וחבירו את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה וגו' (שם לג). ונו"ן ולמד נחלפות זו בזו כמו נשכה שהוא לשכה בספר עזרא (נחמיה יג): (ב) היתה יהודה לקדשו. לקח יהודה לגורל שכלו וקדושתו נאף הם קדשו שמו בירידת הים כענין שנא' (לעיל ס"ח) שרי יהודה רגמתם וכמו כן נדרש באגדה מקרא זה היתה יהודה לקדשו שקפץ נחשון לתוך הים ואמר אני ארד תחלה וזהו שאמר היתה יהודה לקדשו: (ג) הירדן יסוב לאחור. שכל מימי בראשית נבקעו: (ז) חולי ארץ. המחולל ארץ. וי"ו יתירה כמו מגביהי משפילי וההפכי: (ח) למעינו מים. וי"ו יתירה כמו וי"ו של וחיתו יער

ג' י"ב · ג' · ל' · ל' · ג' מס' · ל' · ל' דסמי' · ל' חס' · ל' ר"פ · ל' · ל' ר"פ · ל' · ל' · ל' ובתי · ל' ג' · ל' וחד בחלמיש

בערך פתח: מברך ג' וסימ' את אשר תברך. יהי שם ה' מברך. ויאמר ערום יצתי. וא' ומברך וסימ' ועתה הואלת לברך את בית עבדך דד"ה: מהלל ג' וסימ' בסיפרא סימן י"ת: כה' ד' וסימ' ויאמר למחר. כי מי גו גדול. אין קדוש כה'. מי כה' אלהינו המגביהי: מאשפת ב' חסר וסימ' מקים מעפר דל דחנה. מקימי מעפר דל: היתה ה' ר"פ וסימ' היתה לי נחלתי כאריה ביער. היתה עלי יד ה'. היתה לי דמעתי לחם יומם. היתה יהודה לקדשו. הותה באניות סוחר: הים ל' ר"פ והים בקעת לפניהם. ואינון מן כ"ה זוגי' ר"פ חד נסיב וי"ו וחד לא נסיב וי"ו וסימ' נמסר במס' רבתא בערך אות הוי"ו: חלמיש ד' בליש' קמצין ומיתרים וסימ' חלמיש למעינו מים. בחלמיש שלח ידו. מצור החלמיש. שמתי פני כחלמיש. וחד מחלמיש צור:

תולדות אהרן הללויה. פסחים שם: הללו. עקידה שער ס
כל המזמור ערכין י (סוכה נג מגילה עב תגיגה עו): יהי שם. מגלה יז: ממזרח. שם ודף כ (ברכות ד מגלה עג): המגביהי. זוהר מקץ: מושיבי. פסחים קיח זוהר ויגש: אם הבנים. פסחים קיז סוכה יב גיטין נז בתרא קכ: בצאת. פסחים קיז קיח (ברכות ד מגילה עג): היסף. סוטה לז: הים ראה. פסחים קיח סוטה שם:

מצודת ציון

ושהינת השנים אלו באלו בהתקצף האדם על חבירו כמו ויחרקו שן (איכה ב): (ג) ממזרח שמש. ממקום זריחת השמש: עד מבואו. עד מקום שקיעתו והוא פאת המערב: (ה) המגביהי. היו"ד יתירה וכן המשפילי מקימי להושיבי מושיבי ואמרו כי תוספת היודי"ן הוא מלהות הל': (ז) מאשפות. ענין דומן וזבל: (א) לועז. כל שפת לשון עם זולת לשון הקודש תקרא לועז ובמשנה קורין אותם ללועזות בלעז (מגילה יז): (ג) יסוב. מלשון סבוב: (ד) רקדו. קפצו: (ז) חולי. ענין יצירה כמו באין תהומות חוללתי (משלי ח) והיו"ד נוכפת: (ח) ההופכי. היו"ד יתירה: אגם מים. הוא מקום כניסת המים: חלמיש. הוא סלע קשה כמו ובמן מחלמיש צור (דברים לב): למעינו. מל' מעין והוי"ו

מצודת דוד

הממון אשר נתן לאביונים יהיה שכר צדקתו שמורה לעוה"ב וגם בעוה"ז תרום ממשלתו בכבוד: (י) רשע. כאשר יראה הרשע את זאת יכעוס בעצמו לגודל הקנאה ויחרוק שניו כדרך המתקצף ולבבו ימס בקרבו ברוב הקנאה אולם תאות כל הרשע מהרשעים תהיה אבודה ולא יוכל למלאותה לעשות אל הצדיק ההוא מאומה רע: קיג (א) הללויה. וחזר ופי' הללו עבדי ה' אבל לרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי: (ב) יהי. ר"ל אמרו בההלול יהי שם וכו': (ג) ממזרח. מפי היושבים במזרח וכו' מפי כולם מהולל שם ה': (ד) כבודו. משכן כבוד שכינתו הוא על השמים: (ה) מי כה'. מי עניו כמוהו כי אף אם אמנם הוא מגביה א"ע לשבת מעל השמים: (ו) המשפילי. הוא משפיל עיניו להשגיח על כל הנעשה בשמים ובארץ כי למול רוממותו אף השמים תחשב לאין: (ז) מקימי. בהשגחתו מקים את הדל מן העפר: מאשפות. כפל הדבר במ"ש: (ח) להושיבי. ועוד מרבה כבודם עד כי ישבו עם נדיבים וחזר ופירש עם נדיבי עמו והמה המעולים שבנדיבים: (ט) מושיבי. הוא מושיב את העקרה בבית כי בעודה עקרה שבתה הבית מעט פעם בחוץ פעם ברחובות להפג צערה וה' בהשגחתו פותח רחמה והלד והשב בבית ותהיה א"כ אם הבנים שמחה בהיותה יושבת בביתה עם בניה: הללויה. בעבור כל זה הללו את יה: קיד (א) בצאת. בעת יצאו ישראל ממצרים: בית יעקב. כפל הדבר במ"ש: (ב) היתה. בעת ההיא נהיה יהודה עם קדושו וישראל בכללם עם ממשלתו: (ג) הים ראה. את ישראל באים אל תוך הים נס ממקומו ונעשה חרבה: הירדן. בימי יהושע סיבב הירדן לחזור לאחור לבלי לכת דרך מהלכו: (ד) ההרים רקדו. בשעת מתן תורה רקדו ההרים כאילים לגודל החרדה: (ה) מה לך הים. כאלו שואל אל הים מה לך כי תנוס מדוע זה

מסלע שהוא יבש גם וי״ו למעינו נוסף והנה הטעם כי השם לבדו יעשה דבר והפך הדבר והנה הים והירדן והצורים בקעם והפך תולדותם: (א) לא לנו ה׳ לא לנו עבורינו כמו אמרי לי: כי לשמך. שהוא נקרא עלינו תן כבוד וזה שתעשה בעבור חסדך: (ב) למה. נא. עתה וכבר פירשתיו: (ג) ואלהינו בשמים. בעליונים או בעבור כי מן השמים תבאנה כל הגזרות בארץ: (ד) עצביהם. הזכיר גדולות השם ושאין כח לאלהי העמים וקראם עצבים כי הם לעצבון לעובדיהם ולא יועילם: מעשה ידי אדם. דרך קלון להם שיעבדו מעשיהם: (ה) פה. והמציירים נכבדים מהם כי הם ירגישו גם ידברו: (ו) אוגים. הזכיר ארבע הרגשות והניח האכילה כי אין צורך לה: (ז) ידיהם. כנגד ידיה׳ ורגליה׳ וטעם ויגו אפילו לא יהגו כיונה גם סוס אחר: (ח) כמוהם. דרך תפלה: (ט) ישראל. אמר בטח כנגד כל אשר בוטח בהם. אמר כן כנגדם כי עוזרם ומגינם הוא היה ראוי לסיותו עוזרכם ומגנכ׳ הוא והנכון בעיני שהוא כך ישראל בטח בה׳ כי הוא לעולם עזר לישראל ומגנם. כמו מגן עורך: (י) בית. אחר שהזכיר ישראל הזכיר קדושיו והם בית אהרן: (יא) יראי. אחר כן כלל ליראי השם בכל עם ועם: (יב) ה׳. אמר ר׳ משה כי זכרנו הזכרים שלנו ויברך בית ישראל הנקבות ואין זה נכון כי בית אהרן אינם נקבות אוש וביתו בכל המקרא רק זכרנו מגזרת זכירה והאות על זה שהוא קמץ כי אילו היה מגזרת זכרים היה הרי״ש בקמץ קטן רק הטעם השם שזכרנו תמיד הוא יברך אלה הבוטחים בו ושב להזכירם: (יג) יברך. וטעם הקטנים שיהיו שוי׳ בברכה עם הגדולי׳: (יד) יוסף. הנה פירש מה היא הברכה כי היא תוספת ולהפך הקללה היא חסרון: (טו) ברוכים. שב לפרש כי התפלה שהתפלל לברכם תתקי׳ וטעם עושה שמים וארץ שתקן היבש׳ והרקיע כמו ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים והנה הטעם כי הוא מושל בעליון ובשפל והוא יברך אתכם: (טז) השמים. אמר רבי משה כי השמים כמו מקום ואני כבר פירשתיו בספר השם כי שמים על מתכונת שנים וגזרתו משם בעבור שני מקומות בשדן שהם נטועי׳ וכן כתוב לנטוע שמים וליסוד ארץ וחסרי דעה חשבו כי ממשלת האדם בארץ כממשלת הש׳ בשמי׳ ולא דברו נכונה כי מלכות השם בכל משלה רק פירוש נתן לבני האדם שהאדם כמו פקיד אלהים בארץ על כל מה שיש בה והכל בדב׳ השם: (יז) לא. טעם השם כה נשמה באדם נתן בידו החיות והמתים לבעבור מעשה השם ולהללו בעודו חי: יורדי דומה. מקום כריתות וארץ גזרה כמו ודמיתי אמך וי״א כי הוא מגזרת ולא דומיה לי ואל תתני דמי לי ואף כי אחריו כתוב: (יח) ואנחנו. זאת הברכה היא בפה להודות כי נשמת הצדיק לעולם תהלל את השם: אסכתי

קטו א לֹ֣א לָ֤נוּ ׀ יְהֹוָ֡ה לֹ֬א־לָ֗נוּ
כִּֽי־לְ֭שִׁמְךָ תֵּ֣ן כָּב֑וֹד עַל־חַ֝סְדְּךָ֗ עַל־
אֲמִתֶּֽךָ׃ ב לָ֭מָּה יֹאמְר֣וּ הַגּוֹיִ֑ם אַיֵּה־
נָ֝֗א אֱלֹהֵיהֶֽם׃ ג וֵאלֹהֵ֥ינוּ בַשָּׁמָ֑יִם
כֹּ֭ל אֲשֶׁר־חָפֵ֣ץ עָשָֽׂה׃ ד עֲ֭צַבֵּיהֶם
כֶּ֣סֶף וְזָהָ֑ב מַ֝עֲשֵׂ֗ה יְדֵ֣י אָדָֽם׃ ה פֶּֽה־
לָ֭הֶם וְלֹ֣א יְדַבֵּ֑רוּ עֵינַ֥יִם לָ֝הֶ֗ם וְלֹ֣א
יִרְאֽוּ׃ ו אָזְנַ֣יִם לָ֭הֶם וְלֹ֣א יִשְׁמָ֑עוּ
אַ֥ף לָ֝הֶ֗ם וְלֹ֣א יְרִיחֽוּן׃ ז יְדֵיהֶ֤ם ׀
וְלֹ֬א יְמִישׁ֗וּן רַ֭גְלֵיהֶם וְלֹ֣א יְהַלֵּ֑כוּ לֹֽא־
יֶ֝הְגּ֗וּ בִּגְרוֹנָֽם׃ ח כְּ֭מוֹהֶם יִהְי֣וּ עֹשֵׂיהֶ֑ם
כֹּ֖ל אֲשֶׁר־בֹּטֵ֣חַ בָּהֶֽם׃ ט יִ֭שְׂרָאֵל
בְּטַ֣ח בַּיהֹוָ֑ה עֶזְרָ֖ם וּמָגִנָּ֣ם הֽוּא׃ י בֵּ֣ית
אַ֭הֲרֹן בִּטְח֣וּ בַיהֹוָ֑ה עֶזְרָ֖ם וּמָגִנָּ֣ם
הֽוּא׃ יא יִרְאֵ֣י יְ֭הֹוָה בִּטְח֣וּ בַיהֹוָ֑ה
עֶזְרָ֖ם וּמָגִנָּ֣ם הֽוּא׃ יב יְהֹוָה֮ זְכָרָ֪נוּ
יְבָ֫רֵ֥ךְ יְ֭בָרֵךְ אֶת־בֵּ֣ית יִשְׂרָאֵ֑ל יְ֝בָרֵ֗ךְ
אֶת־בֵּ֥ית אַהֲרֹֽן׃ יג יְ֭בָרֵךְ יִרְאֵ֣י יְהֹוָ֑ה
הַ֝קְּטַנִּ֗ים עִם־הַגְּדֹלִֽים׃ יד יֹסֵ֣ף יְהֹוָ֣ה
עֲלֵיכֶ֑ם עֲ֝לֵיכֶ֗ם וְעַל־בְּנֵיכֶֽם׃ טו בְּרוּכִ֣ים
אַ֭תֶּם לַיהֹוָ֑ה עֹ֝שֵׂ֗ה שָׁמַ֥יִם וָאָֽרֶץ׃
טז הַשָּׁמַ֣יִם שָׁ֭מַיִם לַיהֹוָ֑ה וְ֝הָאָ֗רֶץ
נָתַ֥ן לִבְנֵי־אָדָֽם׃ יז לֹ֣א הַ֭מֵּתִים
יְהַֽלְלוּ־יָ֑הּ וְ֝לֹ֗א כָּל־יֹרְדֵ֥י דוּמָֽה׃
יח וַאֲנַ֤חְנוּ ׀ נְבָ֘רֵ֤ךְ יָ֗הּ מֵעַתָּ֥ה וְעַד־
עוֹלָ֗ם הַֽלְלוּ־יָֽהּ׃

י״ח פסו׳ על על ומלה ביניהן. ז׳ פסו׳ בס׳ ונא ונא. ב׳ חד חס׳. ולא יוכלון ולא ולא. ג׳ ומ״ל. כ׳ חס׳ בכתו׳. ג׳. פ׳. ד׳ כאוספי חד חס׳. ג׳. כ׳ מ״ע וא׳ חס׳. ג׳ וא׳ אך לא כל. ג׳ חס׳. ו״כ

דָמַיִן: א לָא מְטוּלְתָנָא יְיָ לָא מְטוּל זַכְוָתָנָא אֱרוּם לִשְׁמָךְ הַב אִיקְרָא מְטוּל טוּבָךְ וּמְטוּל קוּשְׁטָךְ: ב לְמָא יֵימְרוּן עַמְמַיָא אָן הַשְׁתָּא אֱלָהֲהוֹן: ג וֵאלָהָנָא מְדוֹרֵיהּ בִּשְׁמַיָא כָּל דִי יִצְבֵי עֲבַד: ד טַעֲוָתְהוֹן דִכְסַפָּא וְדַהֲבָא עוֹבַד יְדוֹי בַּר נָשׁ: ה פּוּמָא לְהוֹן וְלָא מְמַלְלִין עֵינִין לְהוֹן וְלָא חָמְיָן: ו אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא שָׁמְעִין נְחִירֵי לְהוֹן וְלָא מְרִיחִין: ז יְדֵיהוֹן וְלָא מְמַשְׁמְשִׁין רִגְלֵיהוֹן וְלָא מְהַלְכִין לָא מְרַנְנִין בְּעִנְקֵיהוֹן: ח דִכְוָתְהוֹן יְהוֹן עוֹבְדֵיהוֹן כָּל דִי מִתְרְחֵיץ עֲלֵיהוֹן: ט יִשְׂרָאֵל רְחֵיץ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסְהוֹן הוּא: י דְבֵית אַהֲרֹן רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסְהוֹן הוּא: יא דַחֲלַיָא דַיְיָ רְחִיצוּ בְּמֵימְרָא דַיְיָ סַעֲדְהוֹן וּתְרֵיסְהוֹן הוּא: יב מֵימְרָא דַיְיָ דְכַר יָתָנָא לְטָב יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ יַת בֵּית אַהֲרֹן: יג יְבָרֵךְ דַחֲלַיָא דַיְיָ זְעִירַיָא עִם רַבְרְבַיָא: יד יוֹסֵף מֵימְרָא דַיְיָ עֲלֵיכוֹן עֲלֵיכוֹן וְעַל בְּנֵיכוֹן: טו בְּרִיכִין אַתּוּן מִן קֳדָם יְיָ עָבֵד שְׁמַיָא וְאַרְעָא: טז שְׁמֵי שְׁמַיָא לִשְׁכִינַת יְקָרָא דַיְיָ וְאַרְעָא יְהַב לִבְנֵי נָשָׁא: יז לָא מֵתַיָא מְשַׁבְּחִין שְׁמָא דַיְיָ וְלָא כָּל נָחֲתֵי בֵּית קְבוּרַת אַדְמְתָא: יח וַאֲנַחְנָא נְבָרֵךְ יָהּ מִן הַשְׁתָּא

יער (לעיל ק״ד): (א) לא לנו. לא בשבילנו ובכושר מעשינו תעשה עמנו: כי לשמך תן כבוד. כדי שלא יאמרו איה נא אלהיהם: (ז) ולא ימישון. לשון ימושני אבי (בראשית כ״ז): (יא) יראי ה׳

על חסדך על חד מן י״ח פסוקים על על ומלה ביניהון וסימ׳ נמסר במלכים ב׳ סימ׳ ט״ו: אזנים ד׳ וסימ׳ פקוח אזנים ולא. להשמעות אזני׳. בן אדם בתוך בית המרי. שמעו נא זאת עם סכל. אזנים להם ולא ישמעו. וחברו ולא יאזינו. אזנים כרית לי: בגרונם גרונם ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ קבר פתוח גרנם. לא יהגו בגרונם. רוממות אל בגרונם: יוסף י״א בלשון אוספי ג׳ מ״ל וח׳ חס׳ וסימ׳ נמסר בסדר ויצא יעקב: ברוכים ג׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ ברוכים אתם לה׳ כי חמלתם. אשר עשיתם חסד. ברוכים אתם לה׳ עשה שמים וארץ. דיבש גלעד חס׳: יורדי ג׳ חסר וסימ׳ המה את ערלים ישכבו. לא המתים הללו יה. ונמשלתי עם יורדי בור.

תולדות אהרן לא לנו. פסחים קיח עקרים מד סמ״ז (ברכנ׳ דמגילה מג): פס לפס. עקידה שער נח: כ׳ זכרנו. זוכר ויתי ובמדבר: השמים. ברכות לד שבת קיט סוכה ה יבמות סג גטין מז סנהדרין קג זוהר ויקהל: לא המתים. שבת ל זוהר תרומה סלצנו:

מצודת ציון

וכוו״ן יחירה: (ב) נא. עתה: (ד) עצביהם. כן מקרא צורת הגלולים: (ו) יריחון. מלשון ריח: (ז) ימישון. מלשון משוש ונגיעה כדבר מה וכן אולי ימושני אבי (בראשית כז): יהגו. ענינו קול לפצוף וכן אהגה כיונה (ישעיה לח) ר״ל אפילו קול לפצוף בעלמא אין בהם: בגרונם. בגוארם: (יז) דומה. הוא הקבר שהוא מקום דממה ושתיקה ונשמת הרשע כאלו נדד אל הקבר עם הגוף

מצודת דוד

הסיב הירדן לאחור: (ו) ההרים. מה לכם ההרים כי תרקדו וגו׳: (ז) מלפני. כאילו ישיבו לומר אנו נסים וגו׳ מלפני פחד האדון המולל את הארץ: מלפני וגו׳. כפל הדבר במלות שונות: (ח) ההופכי. ההופך את הצור היבש להיות אגם מים: חלמיש. כפל הדבר במ״ש: קטו (א) לא לנו. לא למען נדקותינו עשה רק תן כבוד לשמך להיות מכובד בעבור החסד וקיום האמת שתעשה עמנו: (ב) איה נא. איה אלהיכם מדוע לא יריב ריב עמו: (ג) ואלהינו. אבל אלהינו יושב בשמים ואפילו אלה למעלה לגבור יחשב ומכ״ש גבור למעלה ולזה עושה כל אשר חפץ וככחו אז כחו עתה ומעשב למעלה לומר תן כבוד לשמך ורמה ידך למען יספר פיהם: (ד) עצביהם. הן עצביהם של העובדי גלולים אין בהם ממש כי עשוים הם מכסף וזהב מעשה ידי אדם ולא אלהים המה: (ה) פה להם. עם כי יש להם פה הלא לא ידברו וגו׳: (ז) ידיהם. עם כי ידיהם עשוים המה הלא לא ימששו בהם: (ח) כמוהם. קלל את העשים אותם לאלהים ואמר שיהיו כמותם לבל ידברו וגו׳: כל. וכן יהיה כל הבוטח בהם: (ט) ישראל. אבל ישראל הוא בוטח בה׳. כי מעולם הוא עוזרם ומגינם ר״ל הוא למו למחסה כמו מגן על הלובשו: (יא) יראי ה׳. המה חסידי או״ה: (יב) ה׳ זכרנו. ה׳ אשר זכרנו מעולם הוא יברך וחוזר ומפרש את מי יברך ואמר יברך את בית ישראל וגו׳: (יד) יוסף. בכל עת יוסף עליכם ברכה: (טו) ברוכים אתם. תהיו ברוכים לה׳ העושה שמים וארץ ור״ל יברך אתכם ויחזור ויבסך: (טז) השמים. עם כי השמים המה שמים לה׳ מיוחד למכון שבתו מ״מ ישגיח בארץ ונתנה לבני אדם לא סיפר בעיניו והיו אתם לברכה בקרב הארץ: (יז) לא המתים. הכופרים בה׳ העומדים למות מיתת עולם לא יהללו את יה על הטובה הבאה כי לא עליהם תהיה: ולא וגו׳. כפל הדבר במלות שונות: (יח) ואנחנו. אבל המאמינים בה׳ השמדים

קטז א אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃ ב כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא׃ ג אֲפָפוּנִי ׀ חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ ד וּבְשֵׁם־יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ ה חַנּוּן יְהוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃ ו שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְהוָה דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃ ז שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי׃ ח כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי׃ ט אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים׃ י הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד׃ יא אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב׃ יב מָה־אָשִׁיב לַיהוָה כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃ יג כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ יד נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ טו יָקָר בְּעֵינֵי

וַעַד עָלְמָא הַלְלוּיָהּ׃ א רְחִימֵת אֲרוּם שְׁמַע יְיָ יַת קָלִי בָּעוּתִי׃ ב אֲרוּם אַצְלֵי אוּדְנֵיהּ לִי וּבְיוֹמַי אֲנָא קָרֵי׃ ג אַקִּיפוּ יָתִי מַרְעֵי מוֹתָא וְעִיקְתִין דִּשְׁיוֹל אַשְׁכְּחוּנִי עִיקְתָא וְדָבוֹנָא אֶשְׁכַּח׃ ד וּבִשְׁמָא דַייָ אֶקְרֵי בְּבָעוּ יְיָ שֵׁזִיב נַפְשִׁי׃ ה חַנָּנָא יְיָ וְזַכָּאָה וֵאלָהָנָא מְרַחֵם׃ ו נָטַר שַׂרְגוּנַיָּא יְיָ אִתְמַסְכְּנִית וְלִי חָמֵי לְמִפְרוֹק׃ ז תּוּבִי נַפְשִׁי לְבֵית מְנַחֲיָכִי אֲרוּם מֵימְרָא דַייָ גְּמַל טוּבָא עֲלַיְכִי׃ ח אֲרוּם פְּצֵיתָא נַפְשִׁי מִקְטוֹל יַת עֵינַי מִן דִּמְעֲתָא יַת רִגְלִי מִן לְאַדְחָיָא׃ ט אֶתְהַלֵּךְ קֳדָם יְיָ בְּאַרְעַת חַיַּיָּא׃ י הֵימְנִית אֲרוּם אֲמַלֵּל בִּכְנִישַׁת צַדִּיקֵי אֲנָא שַׁבְּחִית לַחֲדָא׃ יא אֲנָא אֲמָרִית בְּמֶעְרְקִי כָּל בְּנֵי נָשָׁא מְכַדְּבִין׃ יב מָה אָתִיב קֳדָם יְיָ כָּל גְּמוּלִין טָבִן דִילֵיהּ גְּמִילִין הִנּוּן עֲלָי׃ יג כַּסָּא דְפוּרְקָנַיָּא אֲסוֹבַר לְעָלְמָא דְאָתֵי וּבִשְׁמָא דַייָ אֶקְרֵי׃ יד נִדְרַי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵּם אַתְנֵי כְדוֹן נִסּוֹי לְכָל עַמֵּיהּ׃ טו יַקִּיר קֳדָם יְיָ מִיתוּתָא

אבן עזרא

(א) אהבתי. כמה הייתי אוהב שישמע השם קולי בהתחנני ויש אומרים אהבתי ה' כי ישמע קול תחנוני כמו אשר חכמים יגידו ולא כחדו ויש אומרים כי יו"ד קולי נוסף והנכון שיחסר בי"ת בתחנוני: (ב) כי. טעם ובימי אקרא כל ימי וזה אספר: (ג) אפפוני. ומצרי שאול. מן המצר מפעלי הכפל כמו מי שם ממדיה. צרה בגוף ויגון בנפש: (ד) ובשם. ובשם הייתי קורא לאמר אנא לשון פיוס עם תודה כמו אנא חטא העם הזה והייתי חושב בלב כי: (ה) חנון. ורחום השם וצדיק כי המשורר ירא השם וטעם מרחם כמו רחום: (ו) שומר. הטעם שלא אחשוב תחבולות להמלט כי שמת נפשי כאחד הפתאים כי אם דלותי ידעתי כי השם שהוא חנון ורחום יושיעני והייתי מבשר נפשי לאמר לה: (ז) שובי נפשי למנוחייכי. כנגד צרה ויגון אמלא כי פעמים רבות גמל השם עלייכי או בשה מלת גמל תחת יגמול כמו נתתי כסף השדה קח ממני: (ח) כי. כמה פעמים הצלת נפשי וטעם את עיני שהיה חושב שימות כמו ויבך חזקיהו: ואת רגלי. כי בהם התנועה שיוכל לברוח: (ט) אתהלך. בעבור שהזכיר רגלי אמר אתהלך בארצות החיים שהם על פני הארץ. ולא תחתיה: (י) האמנתי. אמר ר' משה עתה אאמין כי מה שהייתי מדבר עללבי היה אמת שאמר שובי נפשי ופי' אני עניתי כמו דלותי מגזרת עני וכמו זמיר עריצים יענה. ופי': (יא) אני אמרתי על עת שנכתב בו ויהי דוד נחפז ללכת. וטעם כל האדם כוזב על שמואל שהבטיחו או כוזב כמו לא יכזבו והטעם נכרת כי חשב שיהרג. ולפי דעתי עתה אאמין אשר אדבר כי קודם עתה דברתי כזבים וככה עניתי כמו ויען איוב הראשון ועניתי ואמרת: (יב) מה. מה מנחה אתן לשם כמו והשיב למלך ישראל ודקדוק תגמולוהי על לשון ארמית עלוהי כמו עליו ולפי דעתי שהיא שתי מלות אע"פ שהיא חסירת אל"ף כמו לפלמוני המדבר את אשר עדן ובבל וכמה: (יג) כוס. על דעת רבי משה שהוא כמו מנת חלקי וכוסי והנה הכוס מקרה והוא הנשא ואחרים אמרו כי הוא כמשמעו. אשא כמו ארים והטעם מרוב השמחה ואמר פה צרה ויגון ובשם ה' אקרא ואם כוס ישועות כן להקים דברו הראשון כי בכל ימיו יקרא בשם ה' בין בצר בין במרחב: (יד) נדרי. ה"א נגדה נוסף ומלת נא עתה ככלנא שבמקרא ונכנסת למ"ד עם לכל עמו כמו מומין לבית: (טו) יקר. הזכיר הטעם למה מלטו השם כי הוא מהחסידים: יקר. קשה כמו ויקר פדיון נפשם קשה הוא בעיני השם להמית חסידיו בלא עתם וה"א המתה

רש"י

ה'. אלו הגרים: (א) אהבתי כי ישמע ה' את קולי. כך אמר דוד לאחר שנפטר שאול והוא מלך. שובי נפשי למנוחיכי כי ה' גמל עליכי חסד ולך קוני אני מתאוה כי חלצת נפשי ממות: אהבתי כי ישמע ה'. תאבתי שישמע ה' את קולי (סה"א): (ב) ובימי אקרא. בימי צרתי אקראנו ובימי גאולתי אשבחנו: (ג) חבלי מות. חבורות אויבינו המבקשים להמיתני: חבלי מות חבלי שאול כלם ל' חבורות הם כמו (ש"א י') חבל נביאים: ומצרי שאול. גבולי שאול: (ט) בארצות החיים. ארץ ישראל שגרשוני אויבי ורודפי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי: (י) האמנתי כי אדבר. האמנתי את דברי ציבא שאמר על מפיבשת כשאדב' (שמ"ב ט"ז) הנה לך כל אשר למפיבשת אז אני עניתי מאד דברתי קשה ונעניתי לך: (יא) אני אמרתי בחפזי. לנוס מפני אבשלו': כל האדם כוזב. ובוגד באוהב בו כי ראיתי את בני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישראל גומלים לי רעה תחת טובה לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבושת כוזב ובוגד בי כל ל' כזב אינו אלא ל' חסרון מבטח שבטחו עליו פילנ"צא בלעז. כמו (ישעיה נ"ח) אשר לא יכזבו מימיו. ויש פותרין אותו אני אמרתי בחפזי בסלע המחלקות שהיו שאול ואנשיו עוטרין עלי ואל אנשי לתפשני ושם נאמר ויהי דוד נחפז ללכת (שמואל א כג) כל אדם כוזב. אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני למלך (מכאתי): (יג) כוס ישועות אשא. אביא הנסכים על התודות שנדרתי כמו שאמר לך אזבח זבח תודה ועל אותו הכוס בשמך אקרא על הישועה זו. שכן אין הלוי אומר שירה אלא על היין: (יד) נגדה נא לכל עמו. נגד כל עמו: (טו) יקר בעיני ה'. הראני הקב"ה שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את

הטה ב' וסימ' ועלי הטה חסד. כי הטה אזנו לי: אנה ו' כתיב ה' בליש' בקשה וסימ' אנה ה' זכור נא את אשר התהלכתי דמלכים. וחברו דישעי'. אל נא נאבדה בנפש. אנה ה' הלא זה דברי. אנה ה' מלטה נפשי. אנה ה' כי אני עבדך: שובי ג' בטע' מלרע וסימ' כי אחרי שובי נחמתי. עד שובי בשלום שובי נפשי למנוחיכי. ישועות ז' מ"ל וסימ' מגדול ישועות מלכו דשמואל. וחברו מגדיל דסיפרא. פועל ישועות בקרב הארץ. ומעוז ישועות משיחו. מה תשתוחחי נפשי קדמא. צוה ישועות יעקב. כוס ישועות אשא: ובשם ה' ג' וסימ' ובשם ה' אקרא אנה ה'. כוס ישועות אשא ובשם ה'. לך אזבח זבח תודה. וכלהון בחד ענינא:

תולדות אהרן אהבתי. פסחים סד קיח סוכה נד ר"ס יז (ברכות ד פסחים לב מגילה עג תענית סז): צרה. (ברכות יד): אנה ה'. פסחים סד קיח: שומר פתאים. שבת קכט יבמות יב עב ק כתובות לט סנהדרין קי ע"ג ל נדה ל מס. עקרים מד פ"כ (תרומות מז): דלותי. פסחים קיח ר"ס יז: אתהלך. שם יומא עא (כלאים לב): כוס ישועות. ברכות סב פסחים קיט (ברכות יד) (פסחים לז): יקר. חגיגה יד ב"ב ח עקידה ש"ג (חגיגה עז):

מצודת ציון

כנוף והאבד עם הגוף ונקרא יורד דומה בעבור זה: (ג) אפפוני. ענין סבוב כמו אפפו עלי רעות (לעיל מ): חבלי. ענין מכאוב כמו צירים וחבלים (ישעיה י"ג): ומצרי. מלשון צרה: (ד) אנה. ענין בקשה והודאה כמו אנא חטא העם (שמות לב) וה"א הוא במקום האל"ף: (ו) פתאים. מלשון פתי וסכל: (ז) למנוחיכי. היו"ד יתירה וכן עליכי: (ח) חלצת. ענין הוצאה ושליפה כמו בכרם קראה ותחלץ (לעיל פ"א): (יא) בחפזי. מלשון חפזון: כוזב. משקר: (יב) תגמולוהי. תגמוליו ועל דרך לשון ארמי עלוהי כמו עליו: (יד) נא. כמו עתה והוזר הוא על מלת אשלם: (טו) יקר. ענינו קשה וכן ויקר פדיון

מצודת דוד

העומדים לחיים ולקבל טובה. נברך את יה מעתה ועד עולם על הברכות והטובות הנוספות בכל עת ולזה הללו את יה בכל זמן: קטז (א) אהבתי. סרס המקרא אהבתי ה' כי ישמע את קולי ואת תחנוני וא"כ מהדין עלי לאהבו: (ב) ובימי אקרא. בכל ימי אשר אקרא אליו יטה אוזן לשמוע: (ג) אפפוני. כאשר סבבו אותי מכאובי מות ומצאו אותי צרות השאול ומצאתי צרה ויגון וכפל הדבר במ"ש לרוב הצרות והתקרבם: (ד) ובשם ה'. וכאשר קראתי אז בשם ה' ואמרתי אנה ה' מלטה נפשי: (ה) חנון ה'. כי אתה ה' חנון וצדיק ואתה אלהינו מרחם: (ו) שומר. הלא אתה ה' שומר פתאים עם שאין בהם דעת לשמור את עצמם: דלותי. כשהייתי דל ועני הוא יושיע לי: (ז) שובי. ר"ל כאשר קראתי לה' בהדברים האלה אמרתי לנפשי בהבטחה אתה נפשי שובי למנוחה שלך כי ה' גמל טוב עליך מאז וכן גם עתה נתקבלה התפלה: (ח) כי חלצת. כי מעולם הוצאת נפשי מן המות ומנעת את עיני מן דמעה ואת רגלי השכת שלא יהיו דחוים ממקום אל מקום להיות נעים ונדים: (ט) אתהלך. ומעתה אתהלך לפני ה' וגו'. ר"ל בא"י ובין החיים לא כמו לשעבר שהייתי מגורש מא"י מפני שאול וקרוב הייתי לשכון בין המתים: (י) האמנתי. אמונה גדולה היתה בלבי כי הייתי מדבר כאשר הייתי מעונה מאוד בתכלית הסכנה: (יא) אני אמרתי. חוזר ומפרש מתי היה ומה דבר ואמר אני אמרתי בעת הייתי נחפז לברוח מפני שאול כמ"ש ויהי דוד נחפז ללכת וגו' (ש"א כ"ג) ואם כי אז הייתי קרוב למות עכ"ז אמרתי אז כל אדם האומר שלא תהיה לי המלוכה הוא מכזב ומשקר וזו היא האמונה גדולה: (יב) מה אשיב. מה מנחה אשיב לה'. בעבור כל תגמוליו אשר גמל עלי: (יג) כוס. אשא בבהמ"ק כוס מלא נסכים על הישועה אשר עשה לי ואקרא אז בשם ה': (יד) נדרי. הנדרים שנדרתי בעת צרה אשלם עתה נגד כל עמו לפרסם הנס: (טו) יקר. הן

רש"י

את חסידיו : המותה . המות כמו הביתה החוצה (בראשית ל"ט) : (טז) עבדך בן אמתך אינו דומה תרבות עבד הלקוח מן השוק לילוד משפחה שבבית : פתחת למוסרי. התרתה מעל צוארי מוסרות ומוטות : (יז) זבח תודה. זבחי הודייה על הנסים שעשית לי : (יח) נדרי . קרבנות שנדרתי : (יט) בתוככי . כמו בתוכך : (ב) כי גבר עלינו חסדו. כלומר ואף כי אנחנו אשר גבר עלינו חסדו : ואמת ה' לעולם . ששמר הבטחתו שהבטיח את האבות : (א) הודו לה' וגו' : (ב) יאמר נא ישראל. לפי שלעול' חסדו : (ד) יראי ה'. אלו בני לוי שכתוב בהם מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ב) במעשה העגל ונלחמו עם ישראל כשאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד) : (ח) טוב לחסות בה' וגו' . חסיון זה אינו אלא לשון חסיון צל ודבר מועט הוא : מבטח. דבר בריא וסמך חזק ואעפ"כ לחסות בה' טוב מהבטחת בני אדם : (י) כל גוי' סבבוני . מדבר במלחמות גוג ומגוג שכל הגוים יהיו שם. כמו שנ' ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה (זכריה י"ד) : אמיל' . אכרית' לשון ימולל ויבש (לעיל נ) : (יב) דעכו כאש קוצי'.

אבן עזרא

המותה נוסף ה"א לשאלה ואין הה"א סימן ללשון נקבה והעד שהמלה מלעיל : (טז) אנה. כמו אנה חטא והוא לשון תודה כי תתחלף מלת אנה בה"א או באל"ף לשנים טעמים פעם לשון פיוס ופעם לשון תודה כמו זה שהוא מודה לשם אנה ה' כי אני עבדך כי זה איננו לשון פיוס רק אם יאמר אנה ה' הושיעה נא הוא לשון פיוס וככה מלת אולי פעם שמא ופעם כמו מתאוה אולי אוכל להלחם אולי יהי' זה ופעם שמא אולי לא תאבה האשה מפי החכם: פתחת למוסרי . כאילו היה קשור במוסרות והלמ"ד נוסף כלמ"ד הרגו לאבנר: (יז) לך. בשם ה' אקרא. שיקרא בני אדם לעבוד את השם כדרך ויקרא שם בשם ה' אל עול': (יח) נדרי . כבר הזכיר זה בראשונה וטע' להזכירו פעם אחרת כי הנדר שנדרתי לא אשלמנו במקו' אחר כי אם בבית השם. ע"כ אחריו : (יט) בחצרו' בית ה' : יו"ד בתוככי נוסף כמו בתוככי מצרים או לנוכח המדינה וחתם במלת הללויה שכן יאמר לכל עמו הנזכר למעלה: (א) הללו את ה' כל גוים . ע"כ אמר עוד הללו לפי דעתי כי טעם כל גוים שהיו תחת יד דוד כמו אם יש גוי וממלכה ורבי משה אמר כי הוא כלל לכל גוי וטעם כי גבר החסד שיעש' עם הכל לחיותם ולכלכלם ואמר ואמת ה' לעולם כנג' הגוי' שלא יאמינו בהבליה' וחתם הללו יה כן עשו תמיד : (א) הודו לה' כי טוב . תחסר מלת הוא והטעם כי טוב הוא וי"א כי טוב פועל עבר לשון יחיד כדרך מה טובו אהליך ל' רבים פועל עבר : (ב) יאמר . הפעול שהוא האמור כי לעולם חסדו : (ג) יאמרו . הזכיר קדושי ישראל בעבור גודל מעלתם כי הם יותר חייבים להודות לשם ואח"כ כלל יאמרו יראי ה' בכל עם ועם : (ה) מן המצר . מפעלי הכפל כמו מסב קלע : במרחב . הפך מצר כי בזה ענני והזכיר השם פעמי' דרך צחות בלשון הקודש : (ו) ה'. השם עמי ומה יוכל אדם לעשות לי ורבי משה אמר אחר שהשם לי לא אירא מה שיעשה לי בן אדם : (ז) ה' . אמר רבי משה כאשר יהיה השם לבדו כנגד כל עוזרי אני אראה בשונאי והטעם איננו אומר כי השם יהיה אחד מעוזרי רק הוא כנגד כל העוזרים כי בהיות השם עזרתה לי אין לי צורך לעוזרים בלתו ואילו היו לי עוזרים רבים והשם איננו עוזרי לא יועילני . וזה הפי' ארוך ואין צורך לו רק הטעם שהשם יעזור עוזריו ויראה בנקמתו בשונאיו ובעבור שהזכיר שיש לו עוזרים אמר כי לא יבטח בהם רק בשם לבדו על כן טוב לחסות בשם כי בכל מקום יהיה לו מחסה והטעם אשר יחסה בו הוא ילחם לו : (ט) טוב . בנדיבים. כמוהו שהם נכבדים מכל בני אדם : (י) כל . אם סבבוני כל גוים אני אכריתם בשם ה' אשר הוא חוסה בו ומלת אמילם כמו ימולל ויבש כמו אכינם יכונן ובאה זאת הלמ"ד קמוצה כדרך ילבשם הכהן ורבי משה אמר כי אמילם מגזרת אמלל על משקל פקידה והוא רחוק : (יא) סבוני . כמו ה' עוזי ומעוזי פעם אחרי פעם : (יב) סבוני . דועכו . כמו כבו ידעך נרו : כאש קוצים . איננו עומד כי מיד

תהלים

יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ טז אָנָּה
יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־
אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃ יז לְךָ
אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃
יח נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא
לְכָל־עַמּוֹ׃ יט בְּחַצְרוֹת ׀ בֵּית יְהוָה
בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּיָהּ׃

קיז א הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־
גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃ ב כִּי
גָבַר עָלֵינוּ ׀ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה
לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

קיח א הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב יֹאמַר־נָא
יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ג יֹאמְרוּ־
נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
ד יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ׃ ה מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ
עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ׃ ו יְהוָה לִי לֹא
אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃ ז יְהוָה
לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃
ח טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃
ט טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ
בִּנְדִיבִים׃ י כָּל־גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם
יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ יא סַבּוּנִי גַם־
סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃
יב סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים

תרגום

דִמְשַׁתַּלְחָא לַחֲסִידוֹי׃ טז בְּבָעוּ
יְיָ אֲרוּם אֲנָא עַבְדָךְ אֲנָא
עַבְדָךְ בַּר אַמְתָךְ שְׁרֵיתָא
לְשׁוּלְשְׁלָוָתִי׃ יז לָךְ אֶדְבַּח
דְבַח נִכְסְתָא וּבִשְׁמָא דַיְיָ
אֶקְרֵי׃ יח נִדְרַי קֳדָם יְיָ אֲשַׁלֵם
אַתְנֵי כְדוּן נִסוֹי לְכָל עַמֵיהּ׃
יט בְּדַרְתָּא דִי בְּבֵית מַקְדַשׁ
אֱלָהָנָא בְּמִצְעֵיכִי יְרוּשְׁלֵם
הַלְלוּיָהּ׃ א שַׁבַּחוּ יַת יְיָ כָּל
עַמְמַיָא שַׁבְּחוּ לֵיהּ כָּל אוּמַיָא׃
ב אֲרוּם אַגְבַּר עֲלָנָא טוּבֵיהּ
וְקוּשְׁטֵיהּ דַיְיָ לְעָלְמָא הַלְלוּיָהּ׃
א שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טָב
אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ ב יֵימְרוּן
כְּדוּן יִשְׂרָאֵל אֲרוּם לַעֲלַם
טוּבֵיהּ׃ ג יֵימְרוּן כְּדוּן בֵּית
אַהֲרֹן אֲרוּם לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃
ד יֵימְרוּן כְּדוּן דַחֲלַיָא דַיְיָ אֲרוּם
לַעֲלַם טוּבֵיהּ׃ ה מִן עָקְתָא
קְרֵיתִי יָהּ קַבֵּל צְלוֹתִי בְּפַתְיָא
יָהּ׃ ו מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדִי לָא
אֶדְחַל מָא יַעֲבֵיד לִי בַּר נָשׁ׃
ז מֵימְרָא דַיְיָ לְמִסְעֲדָא יָתִי
וַאֲנָא אֶחְמֵי פּוּרְעֲנוּתָא
בְּסָנְאָי׃ ח טָב לְמִתְרְחָצָא
בְּמֵימְרָא דַיְיָ מִן לְמִרְחַץ בְּבַר
נָשׁ׃ ט טָב לְמִתְרְחָצָא
בְּמֵימְרָא דַיְיָ מִן לְמִרְחַץ
בְּרַבְרְבַיָא׃ י כָּל עַמְמַיָא חֲזַרוּ
יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רַחֲצִית
אֲרוּם אֶתְשְׁנוּן׃ יא אַקִיפִין לִי
אַף חֲזַרוּ יָתִי בְּשׁוּם מֵימְרָא
דַיְיָ רַחֲצִית אֲרוּם אֶתְשְׁנוּן׃
יב אַקִיפוּן לִי הֵיךְ זְבוּרְיָתָא דְלָקְיָן הֵיךְ אֶשָּׁתָא בְּכוּבִין בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ רַחֲצִית

מסורה

ג'. ו' כתיב ה' — ז' — כ' סש — ג' — כ'. תָּ — ג' ומ"ל — ג' — ג'. ד' דגשים — ג' ומ"ל — ג' — ג'. כ' מ"ל

כל ואמת ה' חד מן מ' מלין יתיראי' נסבים וי"ו בריש' ואינון קריבי' לארכרה ולית דכוו' וסים' נמס' בריש ספר שמואל : הודו כלהון מ"ל במ"א חס' וסים' הודו לה' כי טוב דיאמרו גאולי ה' : יה ד' דגשים וסי' נמסר בסיפרא סים' צ"ד : לחסות ג' ומ"ל וסים' טוב לחסות בה' מבטוח באדם . וחברו דבתריה . אשר באת לחסות תחת כנפיו . וט' רפי' בליש' חסיה וסים' נמס' בסיפרא סים' ס"ב : כדבורים ג' בליש' חס' וסים' כאשר תעשנה הדברים . הנה עדת דברים . סבוני כדבורים . אנ"ך:

תולדות אהרן פתחם . ובמום עז: כלנו . פסקי' קיח עקידה ש' סו
יד: ואמת. פסחים קט: מן המצר . עקידה שער מ זוכר נשא :

מצודת ציון

סדיון נפשם (לעיל מט) : (טז) אנה . הוא כענין הודאה בין הודאה על החסד ובין הודאה ובקשה על חטא כמו אנא חטא העם הזה (שמות לב) : פתחת . ענין התרת הקשר : למוסרי . קשורי רצועי המאסר כמו ומוסרות עקוד מי ספת (איוב לט) : (יט) בתוככי . היו"ד יתירה : (ה) המצר . מל' צר ודחק : (י) אמילם . ענין כריתה כמו ימולל ויבש (לעיל צ) : (יב) כדבורים . שם מין שרץ העוף שעושים הדבש : דעכו . ענין ניתור וקפילה והוא כנוי האש שמשלהבת קופצת ממנה וכן ידעך נרו

מצודת דוד

ראיתי כי יקר וקשה הדבר לפני המקום להביא המות על חסידיו בלא עתו ולזה הרבה לי נסים : (טז) אנה . הנני מודה לה' על החסד שעשית לי על כי אני עבדך ר"ל החסד היה בעבור שאני מוכנע ולא בגמול המעשה : בן אמתך . ר"ל מוכנע אני ביותר כבן אמה יליד בית ולזה התרת קשרי מוסרי : (יז) זבח תודה . כי קרבן תודה באה על הנס : (יט) בחצרות . אתם העומדים בחצרות בית ה' אשר הם בתוך ירושלים הללו את יה במעלליו הגם הנעשה לי : קיז (א) הללו . זה יאמר על לעתיד אתם כל הגוים כולכם הללו את יה : (ב) כי גבר . על אשר גבר חסדו והוא לעולם אל אמת כי קיים לנו הבטחתו ולזה הללו את יה : קיח (א) כי טוב . כי הוא טוב ועושה חסד לעולם : (ב) יאמר נא . עתה בעת הגאולה יאמר ישראל בהודות לה' אשר נעולם חסדו : (ה) מן המצר . ר"ל זהו החסד כי כאשר קראתי לו מן המצר והדחק ענה לי ה' והעמיד אותי במרחב : (ו) ה' לי . כאשר היה ה' לי לעזרה לא אירא ממי כי מה יעשה אדם לי אם ה' עמדי : (ז) ה' לי בעוזרי . כאשר היה ה' לי בעזר עוזרי אז אראה בנקמת שונאי : (ט) בנדיבים . עם כי הם המעולים שבבני אדם : (י) בשם ה' . ר"ל אבטח בשם ה' : (יא) סבוני וגו' . ר"ל עם כי רבות פעמים יאספו ויסבבו אותי עכ"ז אבטח בשם ה' : (יב) סבוני כדבורים . אף כי סבבו אותי כדבורים הללו אשר יסבבו כלי מלא נודבש : דועכו . אף אם כבו נחלתי כאש מעלי הקוצים הכבים מהר ור"ל אף אם השעבדו גלולים הרגו רבים מישראל עכ"ז אבטח

מיד הוא נכבה: (יג) דחה. לנפול. שלש כמו לנדוח ידו וטעם וה' עזרני הוא השם שהזכיר למעלה זה השם שהזכרתי עזרני: (יד) עזי וזמרת יה. אמר רבי משה כי ריש זמרת קמוץ והוא מוכרת בטעם כאילו הוא עזי וזמרתי וכמוהו אם אתן שנת לעיני שהוא כמו שנתי אף נחלת שפרה עלי נחלתי

כל ל' דעיכה נופל על לשון קפילה ונתור ממהר להיות נתר ונתק ממקומו ע"כ הוא נופל על ל' אש ועל ל' מים כמו נדעכו ממקומם (איוב ו') וכן ימי נדעכו (שם יז) וכנרו עליו ידעך (שם יח) כדרך שלהבת הנתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה: (יג) דחה דחיתני לנפול. אתה אויבי: (יד) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. עזי וזמרת גבורת

בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ יג דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי׃ יד עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ טו קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ טז יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל׃ יז לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃ יח יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃ יט פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ׃ כ זֶה־הַשַּׁעַר לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃ כא אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ כב אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃ כג מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ׃ כד זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃ כה אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָּא׃ כו בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה׃ כז אֵל ׀ יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־

ג'. ל'. ד' וחס'. ג'. ד'. י"א כתיב י'. ל'. ד' דגשים. ה' חס'. כ' ומקרי. ה'. ה'. ד'. כ' חד מלעיל וסלליחה נא. ל'. כ'.

ארום אתשנון: יג מדחי דחיתא יתי למנפל ומימרא דיי סייעני: יד תוקפי ותושבחתי דחיל על כל עלמא יי אמר במימריה והוה לי לפריק: טו קל תושבחתא ופורקנא במשכניהון דצדיקי ימינא דיי עבדת חילא: טז ימינא דיי מרממא ימינא דיי עבדת חילא: יז לא אמות ארום אחי ואשתעי עובדי אלהא: יח מכסנא אכסנני יה ולמותא לא מסר יתי: יט פתחו לי מעלני קרתא דצדקא אעול בהון אשבח יה: כ דין מעלנא דבית מקדשא דיי צדיקיא יעלון ביה: כא אהודי קדמך ארום קבלתא צלותי והויתא לי לפריק: כב טליא שביקו ארדיכליא הוה ביני בניא דישי וזכאה לאתמנאה למליך ושולטן: כג מן קדם יי הות דא אמרו ארדיכליא היא פרישא קדמנא אמרו בנוי דישי: כד דין יומא עבד יי אמרו ארדיכליא נדוץ ונחדי ביה אמרו בנוי דישי: כה בבעו מנך יי פרוק כדון אמרו ארדיכליא בבעו מנך יי אצלח כדון אמרו ישי ואנתתיה: כו בריך דאתי בשום מימרא דיי אמרו ארדיכלי יברכון יתכון מן בית מקדשא דיי אמר דוד: כז אלהא יי אנהר לנא אמרו שבטיא דבית יהודה כפיתו טליא לנכסת חגא בשלשלן

עשהו' וסימ' רק עץ אשר תדע. אש וברד שלג וקיטר. ולשמחה מה זה עשה. ומאמר מרדכי אסתר עשה. קול רנה וישועה. ימין ה' רוממה ימין. הבונים ה' וסימ' אבן מאסו הבונים. הבונים חרבות למו. כי הכעיסו לנגד הבונים. ויסדו הבונים את היכל ה' הבונים בחומה והנשאים. וא' והבונים איש חברו אסורים: הצליחה ל' ומלרע וא' והצליחת ומלעיל והצליחה נא לעבדך דנחמיה: ויאר ב' וסימ' ויאר את הלילה ולא קרב.

תולדות אהרן דחה. זוכר ויגלה: פתחו לי. זוכר בלק עקידה ס"מ: זה השער. תמיד לב: אודך. פסחים קיט סוכ' לט עקידה שם: אבן. פסחים קיט: זה היום. שם מגלה יז כ: אנא ה'. פסחים שם סוכה לא לח מה (סוכה נג):

הקב"ה הי' לי לישועה. עזי יו"ד יתיר' כי לא מצינו במקר' עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק חוץ משלש' מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וע"כ וזמרת דבוק לתיבת השם ואינך יכול לפרשו וזמרתי. ואל תתמ' על ויהי לי שלא אמר היה לי לישוע' שהרב' כאלה במקרא. ואשר לא שם לבו וגו' ויעזוב את עבדיו וגו' (שמות ט') היה לו לכתוב עזב: (טו) קול רנה וישועה. תהי' לעתיד באהלי צדיקי' ומהו קול הרנה ימין ה' עשה חיל ימין ה' רוממה וגו': (טז) ימין ה' רוממה. מדרש אגדה עליונים ברא הקב"ה בימין ותחתונים בשמאל שלא נאמר כה' מיתה. שנאמר אף ידי יסד' ארץ (ישעי' מה) זה שמאל וימיני טפחה שמים זה ימין וכן אמר המשורר ימין ה' רוממה שבראת אותם בדרומו של עולם הוא ימין ה' שתעשה חיילות של צדיקים לע"ל וגם בה יחי' אות' ויחיו לעול' ואז לא אמות כי אחיה לעול': (יז) לא אמות. אני כנ"י כע"ג מיתת עולם כי אחיה וגו': (יח) יסור יסרני יה. בגלות ושם נתכפרו כל עונותי ולמות לא נתנני: (יט) פתחו לי שערי צדק. ואלו הן שערי צדק: זה השער של בית המקדש שהוא לה' והצדיקים יבואו בו ושם אודך כי עניתני מן הגלות: (כב) אבן מאסו הבוני'. עם שהי' שפל בין האומו': (כג) מאת ה' היתה זאת. כך יאמרו הכל: (כו) ברוך הבא בשם ה'. יאמרו למביאי הבכורים ולעולי הרגלי': ברכנוכם. ברכנו אתכם: (כז) אסרו חג בעבותים. הזבחים והחגיגות שהיו נקיים ובדוקין ממום קושרין בכרעי מטותיהם עד שיביאום לעזרה בקרנות המזבח ויש לפתור כל סוף המזמור הזה מלא אמות כי אחיה בדוד עצמו: (יח) יסור יסרני יה. על מעשה בת שבע

והתשובה כי הקמץ מצאנו בסמיכות כמו ה' מנת חלקי וכוסי ויכול להושיב כן ה' הוא מנתי וחלקי וכוסי אם כן מה יעשה במלת ומנת המלך ואחרי' אמרו כי יו"ד עזי נוסף העד שהוא קמץ חטוף ולא שורק כמו ה' עזי ומעוזי והנה מה יעשה כי הנה כתוב כי חקך הטריפני לחם חקי ה' בעוד ישמח מלך נהלת בעוד אין הפרש ביניהם ועוד מה טעם לוי"ו ויהי לי לישועה. ואני אומר אם אתן שנת לעיני סמוך אל עיני ובא הלמ"ד נוסף כמו לימין לבית ואין ספק כי לימין סמוך וככה מנת גם אף נחלת סמוך והנסמך חסר כמו ושבור' ולא מיין ואין אנחנו חוששין שהוא נחלת בקמץ וככה פי' דקדוק עזי וזמרת יה סמוך ומלת עזי תשרת אחרת כמו יכפה אף וכן הוא עזי וזמרת עזי יה עזי כחי ותהלת כחי כמו הוא השם או עזי וזמרת יה עזי: (טו) קול. וישועה. בעבור שהזכיר דחה דחיתני וטעם באהלי צדיקים שיהיו לבטח בחות מבקשי רעת' אז יאמרו: (טז) ימין ה' עושה חיל. לבד' לא בן אדם וטע' לוט' שלש פעמי' ימין ה' כי זה יהיה פעם אחרי פעם: (יז) לא. אחר שימין הש' עושה חיל ואני חוסה בו לא אמות ביד אויב: (יח) יסור. שם הפועל מהבנין הכבד כמו שאול ישאלו באכל: (יט) פתחו. הוא שהצילו הוא חייב להודות לו וזה הוא הצדק: (כ) זה. טע' השער הודות לו: (כא) אודך כי עניתני. כנגד ענני במרחב יה: ותהי לי לישועה. כנגד מן המצר: (כב) אבן. דרך משל שהיו העמים מבזין אותו ובסוף התגבר עליהם או ידבר ברוח הקדש על ישראל שהם בגלות: (כג) מאת זאת. האבן שהית' לראש פנה לא היה

כן בגבורת' רק מאת השם באה זאת הגבור' ומלת נפלא' מגז' עוש' פלא ובא התי"ו תחת ה"א כמו ושבת לגשי' ושכורת ולא מיין וזה לאות כי על לשון ישראל ידבר ע"כ בעינינו גם אחריו נגילה: (כד) זה. עשה ה'. זאת שנפלא' בעינינו כמו אולי יעשה ה' לנו ככל נפלאותיו ורבי משה אמר כי הפעלים תחת שמות הפועל כאילו אמר זה היום עשה ה' לגיל ולשמוח בו וכמוהו אל תרבו תדברו נדעה נרדפה ולפי דעתי שכולם חסירי שי"ן וכן הם שנגילה ונשמחה בו אל תרבו שתדברו ונדעה שנרדפה: (כה) אנא. פיום לאמר לשם אנא הושיעה הכהנים והצליחה האומרים לבאים בית השם זובחים ברוך או יהיה פעל הושיעה גם הצליחה הבא וזה משפט הכהנים לאמר ככה וזאת היא השמחה והגילה שהזכיר למעלה. והנה תהיה ה"א הבא תשרת אחורנית כמו לאורח הבא על דרך לאיש הבליעל את יום השביעי וכן הטעם אנא השם הושיעה עתה והצליחה עתה: (כו) ברוך הבא בשם ה'. ומלת ברכנוכ' דברי הכהנים לכל הבאים שהברכה תבא אליהם מבי' השם שם הכבוד כי אתם מכבדים אותו בזבחי' שתביאו: (כז) אל. התקיף הוא השם שהאיר לנו כי בבקר יובאו הזבחים לא בלילה והכהנים אומרים לישראל אסרו חג הוא הכבש המוכן לזבוח כמו חגים ינקוש

ביסורין כגון תחת הכבשה ישלם ארבעתים (ש"ב י"ב) שהיו חדשים נצטרע דוד: ולמות לא נתנני שנא' גם ה' העביר חטאתך לא תמות (שם): (יט) פתחו לי שערי צדק: ואלו הן שערי צדק אותם השערים של בתי כנסיות ומדרשות אשר הם לה' והצדיקי' באים בהם: (כא) אודך כי עניתני. מכאן ואילך

מצודת ציון

(משלי כ): (יד) עזי. ענין חוזק והיו"ד יתירה: וזמרת. מלשון זמר ושבח: ויהי לי. כמו היה לי וכן ויעזוב את עבדיו (שמות ט) ומשפטו עזב: (טו) חיל. מלשון כח ואומץ: (כא) עניתני. מלשון עניה ותשובה: (כב) פנה. זוית: (כג) נפלאת. מכוסה ונעלם כמו והוא פלאי (שופטים יג): (כד) נגילה. מל' גילה ושמחה: (כז) אסרו. קשרו: חג. הקרבן נקרא חג על כי הוא הקרבנות באים

מצודת דוד

אבטח בשם ה': (יג) דחה דחיתני. אף אם הם דחו אותי לנפול בארץ עכ"ז ה' עזרני ולא יוכלו לי: (יד) עזי וזמרת יה. העוז והשבח של מקום היה לי לישועה ר"ל התשועה היתה למען הראות חזקו ולמען אזמר שבחו: (טו) קול רנה. ויהיה נשמע באהלי צדיקים קול רנה וישועה ויאמרו ימין ה' עושה חיל וכח: (טז) ימין ה' רוממה. ימין ה'. אשר היא מעולם רוממה

סימין היא עתה עושה חיל: (יז) לא אמות. ביד הקמים עלי כי עוד אחיה וגו': (יח) יסור. אף יסור ייסר אותי ביסורים למרק העון אבל לא ימסור אותי למיתה ביד המקום עלי: (יט) פתחו. לזאת פתחו לי שערי בה"מ ואבוא בם ואודה יה על פדות נפשי: (כ) זה השער. הלא זה השער של ה' עשוי הוא להיות צדיקים באים בו להלל לה' ואבוא בהם גם אני להודות לה': (כא) כי עניתני. כי ענית לי בעת קראי לך והיית לי לישועה: (כב) אבן מאסו. עם כי הייתי אני דוד כמו האבן אשר מאסו הבונים לתתו בבנין עתה אני כאבן הניתן בראש הפנה (כי הדרך לתת האבן המשובח ביותר בפנת הכותל להיות נראה מפאתי הרוחות): (כג) מאת ה' וגו'. ולא בכח ידינו היית זאת. הדבר ההיא נפלאה היא בעינינו ולא נוכל לדעת איך היתה נגולה שלמה כ"כ מה שלא יורה עליו הטבע: (כד) זה היום. יום הגאולה ההוא עשה ה' ולזה נגילה ונשמחה בו כי בוודאי לעולם תהיה לא כמעשה בשר ודם שאינו מתקיים: (כה) אנא ה'. אבקש את ה' הושיעה עתה והצליחה עתה: (כו) ברוך הבא. ברוך יהיה הבא לבית המקדש להקריב קרבנות בעבור שם ה': ברכנוכם. ברכנו אתכם בברכה הבאה מבית ה' ר"ל מהשוכן בו: (כז) אל ה'. ה' הוא חזק ואמיץ והוא האיר לנו לזאת אסרו הקרבן בעבותות להיות נשמר עד

ינקופו. וטעם עד שיהיה קרוב אל קרנות המזבח בעבור זריקת הדם: (כח) אלי. זה יאמר הבא הוא המביא החג ואל תתמה בעבור שלא יזכיר בתחלה מי הם האומרים כי זאת דרך נחות בשירים כמו פשטתי את כתנתי ורבים ככה: (כט) הודו. אחר שאמר הבא אלי אתה או יענו הכהנים והלוים הודו לה׳ זאת היא השמחה שהזכיר בתחלה נגילה ונשמחה בו לספר זה המעשה: (א) אשרי תמימי דרך. אלה המאה ושבעים וששה פסוקים שהם אלף בי"ת כבר הזכיר בעל המסורה כי אין פסוק שאין שם זכר דרך או תורה או עדות או פקודים או אמירה או חוק או מצוה או משפט או דבר חוץ מפסוק אחד והוא ערוב עבדך לטוב וכבר

כז חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃
כח אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃
כט הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

קיט א אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה׃ ב אַשְׁרֵי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ׃
ג אַף לֹא־פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ׃
ד אַתָּה צִוִּיתָה פִקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד׃
ה אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכָי לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ׃
ו אָז לֹא־אֵבוֹשׁ בְּהַבִּיטִי אֶל־כָּל־מִצְוֺתֶיךָ׃ ז אוֹדְךָ בְּיֹשֶׁר לֵבָב בְּלָמְדִי מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ ח אֶת־חֻקֶּיךָ אֶשְׁמֹר אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־מְאֹד׃ ט בַּמֶּה יְזַכֶּה־נַּעַר אֶת־אָרְחוֹ לִשְׁמֹר כִּדְבָרֶךָ׃ י בְּכָל־לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ אַל־תַּשְׁגֵּנִי מִמִּצְוֺתֶיךָ׃ יא בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ לְמַעַן לֹא אֶחֱטָא־לָךְ׃
יב בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃
יג בִּשְׂפָתַי סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי־פִיךָ׃ יד בְּדֶרֶךְ עֵדְוֺתֶיךָ שַׂשְׂתִּי כְּעַל כָּל־הוֹן׃ טו בְּפִקֻּדֶיךָ אָשִׂיחָה וְאַבִּיטָה אֹרְחֹתֶיךָ׃ טז בְּחֻקֹּתֶיךָ

עַד דִּי תְקָרְבוּנֵיהּ וְתִשְׁדוּן אַדְמֵיהּ בְּקַרְנַת מַדְבְּחָא אֲמַר שְׁמוּאֵל נְבִיָּא׃ כח אֱלָהִי אַתְּ וְאוֹדֵי קֳדָמָךְ אֱלָהִי אֲשַׁבְּחִנָּךְ אֲמַר דָּוִד׃ כט מְתִיב שְׁמוּאֵל וְאָמַר שַׁבַּחוּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרוּם טָב אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ א טוּבֵיהוֹן דְּשַׁלִּימֵי אוֹרְחָא דִּמְהַלְּכִין בְּאוֹרַיְתָא דַּייָ׃ ב טוּבֵיהוֹן דְּנָטְרֵי סַהֲדְוָתֵיהּ בְּכָל לִבָּא יִתְבְּעוּן אוּלְפָּנֵיהּ׃ ג בְּרַם לָא עֲבַדוּ שִׁקְרָא בְּאוֹרְחָתֵיהּ תַּקְנָא הֲלִיכוּ׃ ד אַנְתְּ פַּקֶּדְתָּא פִּקּוּדָךְ לְמִטַּר לַחֲדָא׃ ה טָב לִי דְתִתַּקְנָן אוֹרְחָתַי לְמִטַּר גְּזֵרָתָךְ׃ ו יְהֵדֵין לָא אַבְהֵית בְּאִסְתַּכָּלוּתִי לְכָל פִּקּוּדָךְ׃ ז אוֹדֵי קֳדָמָךְ בְּתְרִיצוּת לִבָּא בְּמַלְפֵי דִינֵי זַכְוָתָךְ׃ ח יַת גְּזֵרָתָךְ אֶטַּר לָא תִשְׁבּוֹק יָתִי עַד לַחֲדָא׃ ט בְּמָא יִדְכֵּי טַלְיָא יַת אוֹרְחָתֵיהּ לְמִטַּר הֵיךְ דִּבְרָךְ׃ י בְּכָל לִבִּי תְּבַעִית אוּלְפָּנָךְ לָא תַשְׁלַנַּנִי מִפִּקּוּדָךְ׃ יא בְּלִבִּי אַטְמָרִית מֵימְרָךְ מִן בִּגְלַל דְּלָא אֶחוֹב קֳדָמָךְ׃ יב בְּרִיךְ אַתְּ יְיָ אַלֵּף יָתִי גְּזֵרָתָךְ׃ יג בְּסִפְוָתַי אִשְׁתָּעֵיתִי כָּל דִּינֵי פוּמָךְ׃ יד בְּאוֹרַח סַהֲדְוָתָךְ חֲדֵיתִי בְּעִלּוּי כָּל מָמוֹנָא׃ טו בְּפִקּוּדָךְ אֲמַלֵּל וְאֶסְתַּכֵּל אוֹרְחָתָךְ׃ טז בִּגְזֵרָתָךְ אֶתְפַּנַּק

ל׳ ל׳ ר׳ ס׳ ל׳ בטקר י"ו ר"פ בסי׳ ג׳ מ"ל ו׳ חס׳ ו׳ ל׳ וכל חס"ף ד׳ ל׳ י"ח סימן ל׳ ל׳ י"ג חס׳ ל׳ י"ב ל׳ ב׳ וכענין ד׳ פסו׳ כא"ב מן ד"מילין

זאילך אמר דוד ושמואל וישי ואחי דוד כמו שמפורש בערבי פסחים ומי שאמר זה לא אמר זה: (ג) אף לא פעלו עולה. אשריה׳ אם כל זה בהם: בדרכיו הלכו. אע"פ שלא פעלו עולה אין שכרם שלם אא"כ בדרכיו הלכו וכן הוא אומר (לעיל לד) סור מרע ועשה טוב אע"פ שאתה סור מרע אין הכל שלם אלא אם כן תעשה טוב (מדרש אגדה): (ה) אחלי יכונו דרכי. אל"ף יסוד בתיבה הנופל ממנו לפרקים כמו אל"ף שבאחותי באזניכם (איוב יג) ואל"ף של אסוך שמן (מלכים ב ד) אחלי תפלותי אלו הן שיכונו דרכי וכן (שם ה׳) אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון וגו׳ צורכי אדוני להתפלל שילך לפני הנביא. אשר בשומרון ולשון אחליות שוהיי"ט בלע"ז כאדם האומר הלואי והייתי נביא וחכם: (יא) בלבי צפנתי

אל ה׳ ויאר לנו: אסרו ב׳ וסימ׳ אסרו הסוסים. אסרו חג בעבותים: א"ב רבתי א׳ עדתיו ה׳ בליש׳ וסימן נמסר בסדר ואתחנן ובתלים סימ׳ צ"ם: צויתה ג׳ מ"ל וסימ׳ את כל אשר צויתה לעשות להם ולא עשו. אתה צויתה פקודיך לשמר. אשר צויתה לא יבאו בקהל לך. וב׳ וצויתה א׳ מלא וא׳ חסר וסיכן וצויתה אותו לעיניהם. את כל אדניהם. קדמה מ"ל: ב׳ כדברך י"ג חס׳ וסימ׳ נמס׳ בסדר ויצא יעקב: צפנתי ג׳ וסימ׳ בלבי צפנתי אמרתך. מחקי צפנתי אמרי פיו. דודי צפנתי לך: עדותיך ט׳ ספקין וי"ו וסי׳ ולשלמה בני תן לבב שלם דד"ה. וח׳ איגון בעניינא בא"ב וסי׳ פר"ץ ב"ן דמ"ה

תולדות אהרן הודו גס׳. כוכב לא לה: אשרי. עקרים מג פס"ז (קדושין סא): בלבי. ערובין כג:בדרך עדותיך.עקרים מג פ"ו ופ"ל"ג:

הזכרתי בתחלת הספר מה שאמרו המפרשים באלה הפסוקים כי יש אומרים שלא חברם דוד: אשרי. דרך. משרת אחר. וכן הוא ההולכים בדרך תורת ה׳: (ב) אשרי. דבר בתחלה על המרגיל עצמו ללכת בדרך ישרה גם הזכיר עתה שומר העדות שקבל מהאבות ועקרם עדות העין: (ג) אף. אמר רבי מריגום שהוא כמו אף שוכבי בתי חומר שלא עשו עולה לעבור פי השם במצות לא תעשה רק הלך בדרכי השם שהם מצות עשה ויתכן שהוא כמשמעו גם אשר לא עשו עולה יחשב להם כי הלכו בדרכי השם: (ד) אתה. פקודיך. שהם בלב וטעם צוית על יד נביאיך וטעם אתה שאתה החילות: (ה) אחלי. כמו אחלי אדוני על משקל אשרי האיש כמו כל חפצי ורצוני ושאלתי שיכונו דרכי: (ו) אז. מצותיך הם מצות עשה ויש מהם שלא פירש למה צוו וכאשר יביט עליהם בעין הדעת ידעם על כן לא אבוש: (ז) אודך. בלמדי משפטי צדקך. שהם דיני נפשות וממון כולם צדק: (ח) את. אמר רבי משה עד מאד דבק עם חקיך כמו ולא פחדו מאבותם וכן בלעם אמר כי עד מאד כמו לעד ולפי דעתי כי אני אשמר חקיך ואתה אל תעזבני עד מאד והטעם עזיבה שלא אוכל לשומרם: (ט) במה. אמר רבי משה תשובת במה היא לשמור והשמור ארחו ולפי דעתי שהוא קשור בפסוק העליון שאמר את חקיך אשמור אף על פי שלא אוכל לשמרם כראוי כדברך: (י) בכל. אתה תדע כל לבי ואתה עזרני שלא אשגה:

(יא) בלבי. שם הם תמיד צפונים אמרתך: (יב) ברוך. בעבור שאודה כי אתה ברוך למדני חקיך וזה הוא השכר שאבקש ממך: (יג) בשפתי. דבק עם הפסוק העליון למדני חקיך כי אתה תדע מנהגי שספרתי ולמדתי משפטיך לאנשי דורי: (יד) בדרך. כאשר ארגיל נפשי בדרך עדותיך אז אשמח: (טו) בפיקודיך אשיחה. עם לבבי שהפקודים נטועים בו והפיקודים יורוהו לשמור אורחותיך שהם ישרים בכללים אף על פי שבפרטים ירעו למי שהוא הכללים שמורים לטוב לכל העמים ופירוש הדבר תבין מהגשם שהוא כלל שמור לטוב לכל העולם ובכללו שהוא מטיב יבוא ממנו מקרה רע למעטים: (טז) בחוקותיך. בחוקות שהשם נהג עולמו: אשתעשע

מצודת דוד

עד יבוא זמן השחיטה לתת הדם על קרנות המזבח (כי עיקר הקרבן הוא זריקת הדם): (כח) אלי אתה. הלא אתה חזקי מעולם ולזה אודך וארוממך: (כט) הודו. ואתם כולכם הודו לה׳ כי טוב הוא כי עושה חסד לעולם: קיט (א) אשרי תמימי דרך. ההלול והשבח של ההולכים בדרך תמים הוא בעבור כי הולכים בתורת ה׳ זהו דרך חיים ואין זולתה: (ב) בכל לב ידרשוהו. כאשר ידרשוהו בכל לב לדעת תוכן הדבר ואמתתו: (ג) אף וגו׳. ר"ל אף אם לא פעלו עולה והיו בשב ואל תעשה לא היה די להם בזה כ"א עוד הלכו בדרכי התורה והמצוה לקיימם בקום ועשה: (ד) אתה. הלא אתה ה׳ צוית פקודיך ואין ראוי א"כ להקל בהם ראש ונכון הוא לשמור מאד: (ה) אחלי. אבקש מה׳ שיהיו דרכי נכונים לשמור חוקיך ר"ל לסייע אותי מן השמים: (ו) אז. כשיהיו דרכי נכונים אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך כי מי שלא קיים המצות הוא בוש ונכלם כשרואה המצות ההם כתובים בתורה: (ז) בלמדי. כשאלמוד משפטי צדקך אדע אז איך אודך ביושר לבב: (ח) עד מאוד. הוא הפוך כאילו אמר את חקיך אשמור עד מאד ר"ל מהשבתי לשמור מאוד חוקיך לכן אל תעזבני לבל יהיה לי שום מניעה: (ט) במה. בא"זה ענין יעשה את ארחו זכאי בעת ירגיל עצמו מנעורותו לילך באורח מישור: לשמור כדברך. ר"ל לא יאמר אי אפשי בעבירה אלא יאמר אפשי בו אבל אשמור בדבר ה׳: (י) אל תשגני. אל תשימני שוגה מלהבין מצותיך ר"ל תן בלבי בינה להבין על בוריה: (יא) בלבי צפנתי. שמורים הם בלבי למען לא אחטא לך כי אם השכחה מה מהם אהיה נלכד בחטא בבלי דעת: (יב) ברוך. הואיל אני ברוך אתה ה׳ על נתינת חוקיך ואשאל ממך שתלמדני אותם ר"ל תן בלבי בינה להבינם: (יג) בשפתי. כי משפטי התורה ספרתי בשפתי ללמדם לזולתי א"כ כשתלמדני תועיל גם לזולתי: (יד) בדרך. שמחתי בהיותי הולך בדרך עדותיך כמו השמח על רבוי הון: (טו) ואביטה. אביט בכוונת הלב ולא מן השפה ולחוץ כ"א לקיים וללכת באורחותיך: (טז) אשתעשע. בכל עת אני משתעשע בהם למען לא אשכח

מצודת ציון

באים בחג: בעבותים. בחבלי עבות: קרנות. הם הבליטות שבראש המזבח: (א) אשרי. ענינו הלול ושבח: תמימי. מלשון תם: (ב) נוצרי. שומרי: עדותיו. הם המצות שהם לעדות על חדוש העולם כשבת ומועדים וכיוצא: (ה) אחלי. ענין בקשה כמו אחלי אדוני לפני הנביא (מ"ב ה): (י) תשגני. מל׳ שגגה ומשגה: (יא) צפנתי. ענין הטמנה: (טו) אשיחה. ענין דבור: (טז) אשתעשע. ענינו התעסקות בדבר

מה

אבן עזרא

אשתעשע. ע"כ לא אשכח דבריך שאמרת אחרי ה' אלהיכם תלכו : (יז) גמול . בעבו' שהזכיר למעל' לא אשכח דבריך אמר גמול על עבדך אחיה ואשמרה כמו לא אשכח : (יח) נפלאות מתורתך . איננו דבק כי אם ואביטה כמו ולא כחדו מאבותם וכן הוא גל עיני ואביטה מתורתך נפלאות ממני : (יט) גר. בעבור היות הגר כמו תועה ושוגה בדרכים על כן אמר כן : (כ) גרסה. מן גרש כרמל כמו נגרשה ונשרפה לעשות משפטיך בחייהם ומלת לתאבה מרוב אהבתי כמו תאבתי: (כא) גערת. כמו שעשית אתה : (כב) גל. הטע' כי הזדי' יחרפוני בעבור ששמרתי עדותיך : (כג) גם . כן עשו שרים רבי': בי נדברו . כמו ותדבר מרים בעבור כי עבדך ישיח בחקיך : (כד) גם. אנשי. חסר כ"ף כמו ועיר פרא וכן הוא כאנשי עצתי : (כה) דבקה. נפשי. כמו עצמי כמו נשבע ה' בנפשו והטעם כאילו הוא מת ע"כ חייני כדברך אני אמית ואחיה : (כו) דרכי. כמו יחשב דרכו חפצי ודרכי שתלמדני חקיך : (כז) דרך. הטעם לדעת עיקר למה הם נטועים בלב על כן בנפלאותיך : (כח) דלפה . כאילו דלפה נפשי בחליו שתחם כדלף טורד ע"כ קיימני כדברך מחלתי ואני ארפא : (כט) דרך. חנני . כמו חנונו אותם והיא תהיה סבה שאסור מדרך שקר: (ל) דרך . הפך דרך שקר וטעם אמונה כי אין עול בידיעו על כן אמר משפטיך שויתי כמו לא ישוו בה והטעם עשיתי משפט שוה : (לא) דבקתי . המצות שהכל אין ראיה עליהם רק הקבלה ע"כ אל תבישני : (לב) דרך. כי תרחיב . שב אל דרך : (לג) הורני. עקב . כי עקב יש לה בתגמול ושכר בשמרם עקב רב : (לד) הבינני. בכל לב . שלא אשכחנה : (לה) הדריכני. כמו הרגילני כאדם דורך הדרך פעמים : (לו) הט . עדותיך. יקרות מכל הון

תולדות אהרן גל עיני. עקידה שער סח ועש זוכר בראשית:

גרסה נפשי . ע"ג יט : דבקה . עקידה שער מד ונה : דלפה נפשי . ברכות כה :

תהלים קיט

י"ג חס' אֶשְׁתַּעֲשָׁע לֹא אֶשְׁכַּח דְּבָרֶךָ׃
ד יז גְּמֹל עַל־עַבְדְּךָ אֶחְיֶה וְאֶשְׁמְרָה
י"ג חס' ג' ר"פ דְבָרֶךָ׃ יח גַּל־עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת
ט' כת"ב ג' ר"פ מִתּוֹרָתֶךָ׃ יט גֵּר אָנֹכִי בָאָרֶץ אַל־
י' תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֺתֶיךָ׃ כ גָּרְסָה נַפְשִׁי
לְתַאֲבָה אֶל־מִשְׁפָּטֶיךָ בְכָל־עֵת׃
ג' מ"ל כא גָּעַרְתָּ זֵדִים אֲרוּרִים הַשֹּׁגִים
ג' ר"פ מִמִּצְוֺתֶיךָ׃ כב גַּל מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז
כִּי עֵדֹתֶיךָ נָצָרְתִּי׃ כג גַּם יָשְׁבוּ
שָׂרִים בִּי נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ׃
ה' וחס' כד גַּם־עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי אַנְשֵׁי עֲצָתִי׃
י"ג חס' ב' וכענין כה דָּבְקָה לֶעָפָר נַפְשִׁי חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ׃
כו דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃
כז דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי וְאָשִׂיחָה
ל' עיני. נ' בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ׃ כח דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה
י"ג חס' קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ׃ כט דֶּרֶךְ־שֶׁקֶר הָסֵר
סימן מִמֶּנִּי וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי׃ ל דֶּרֶךְ־אֱמוּנָה
בָחָרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי׃ לא דָּבַקְתִּי
נ' בְעֵדְוֺתֶיךָ יְהוָה אַל־תְּבִישֵׁנִי׃
ד' מן מנא ססו' לב דֶּרֶךְ־מִצְוֺתֶיךָ אָרוּץ כִּי תַרְחִיב
לִבִּי׃ לג הוֹרֵנִי יְהוָה דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ
י' וְאֶצְּרֶנָּה עֵקֶב׃ לד הֲבִינֵנִי וְאֶצְּרָה
ס' יא"כ תּוֹרָתֶךָ וְאֶשְׁמְרֶנָּה בְכָל־לֵב׃
לה הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֺתֶיךָ כִּי־
ח' כת"ב בוֹ חָפָצְתִּי׃ לו הַט־לִבִּי אֶל־עֵדְוֺתֶיךָ

תרגום

לָא אֶתְנְשֵׁי דִבּוּרָךְ׃ יז שְׁלֵם טָב עַל עַבְדָּךְ אֱחֵי וְאֶטַּר דִבּוּרָךְ׃ יח גְּלֵי עֵינַי וְאֶסְתַּכַּל פְּרִישָׁן מֵאוֹרַיְתָךְ׃ יט דַּיָּר אֲנָא בְּאַרְעָא לָא תְסַלֵּק מִנִּי פִּקּוּדָךְ׃ כ רְגֵגַת נַפְשִׁי לְרַגְגָתָא לְפִקּוּדָךְ בְּכָל עִדָּן׃ כא נְזַפְתָּא זְדוֹנִין לִיטִין דְאִשְׁתַּלְיוּ מִפִּקּוּדָךְ׃ כב אַעְדֵּי מֵעֲלַי קְלָנָא וּבוּזְתָא אֲרוּם סַהֲדְוָתָךְ נְטָרִית׃ כג אֲרוּם יָתְבִין רַבְרְבִין מִנִּי מְמַלְּלִין עַבְדָּךְ עָסֵק בְּאַחֲוָיַת גְּזֵרָתָךְ׃ כד לְחוּד סַהֲדְוָתָךְ פַּרְנוּקֵי מָרֵי עֵצָתִי׃ כה אִדְבַּקַת לְעַפְרָא נַפְשִׁי אַסֵּי יָתִי כְּדִבְרָךְ׃ כו אוֹרְחָתִי מַנִּיתִי וְקַבֶּלְתָּא צְלוֹתִי אַלֵּף יָתִי גְּזֵרָתָךְ׃ כז אוֹרַח פִּקּוּדָךְ תְּבַיְּנַנִי וְאֶמַּלֵּל בְּפְרִישׁוּתָךְ׃ כח אַגְמַת נַפְשִׁי מִדָּבוֹנָא קַיֵּם יָתִי כְּדִבְרָךְ׃ כט אוֹרַח דְּשִׁקְרָא אַעְדֵּי מִנִּי וְאוֹרַיְתָךְ חַיֵּס לִי׃ ל אוֹרַח הֵימָנוּתָא בְּחָרִית דִּינָךְ שַׁוִּית׃ לא אִדְבַּקִית בְּסַהֲדְוָתָךְ יְיָ לָא תְבַהֲתִנַּנִי׃ לב אוֹרַח פִּקּוּדָךְ אֶרְהוֹט אֲרוּם תְּפַתֵּי לִבִּי׃ לג אַלֵּף יָתִי יְיָ אוֹרַח גְּזֵרָתָךְ וְאֶנְטְרִינָהּ עַד גְּמִירָא׃ לד תְּבַיְּנַנִי וְאֶנְטוֹר אוֹרַיְתָךְ יְיָ וְאֶנְטְרִינָהּ בְּכָל לִבָּא׃ לה תַּדְרְכִנַנִי בִּשְׁבִיל פִּקּוּדָךְ אֲרוּם בֵּיהּ צְבֵיתִי׃ לו אַצְלֵי לִבִּי לְסַהֲדְוָתָךְ וְלָא לְוָת מָמוֹנָא׃

רשי

לפנתי . לא נתתיה להשתכח ממני : (טו) אשתעשע . אתעסק כמו ישעה האדם אל עושהו (ישעי' י"ז) ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה') : (יז) גמול על עבדך. דבר שאחיה בו בגמול חסדך : (יח) נפלאות מתורתך . דברים המכוסים בה שאינ' מפורשי' בה : מתורתך . נפלאים מפירושי תורתך שאינם מפורשים בה (מלאתי) : (יט) גר אנכי בארץ. ימי' מועטי' : אל תסתר ממני . מצותיך הנעלמות שאוכל לקיימם שאם לא עכשיו אימתי: (כ) גרסה. משתברת נפשי מחמת תאוה כמו (ויקרא ב) גרש כרמל . ומנחם חבר לתאוה עם מתאב אנכי את גאון יעקב (עמוס ו') ושניהם לשון שבר : (כב) גל מעלי. ל' גלגול כמו ויגל את האבן (בראשית כט) : (כג) בי נשברו . אע"פ שמלכי אומות העולם מתלוננים עלי שאני עוסק בתורה : (כד) שעשועי. עסקי : (כה) חייני כדברך. כמו שהבטחתני ע"י נתן הנביא טובה : (כו) ספרתי. לך את דרכי ואת חטאתי ואתה עניתני : (כח) דלפה נפשי . נטפה כלו' נחסרת והולכת : (ל) משפטיך שויתי. שמתי עצמי למשפטיך ודבקתי בעדותיך לבחור בדרך אמונה לכך אני שואל דרך שקר הסר ממני: (לג) ואצרנה עקב . אשמרנה בכל מעגלותיה ועקבי נתיבותי' ל' עקבי' טרא"ש בלעז :

הקס

במ"א צוית עדתיך : ג' אחית ד' וסימ' ויפל אחזיה בעד השבכה . מאסתי לא לעולם אחיה . לא אמות כי אחיה . גמל על עבדך אחיה . וא' הבינני ואחיה . ארורים ג' וסימ' ועתה ארורים אתם דיהושע . ואם בני האדם ארורים הם לפני ה' . גערת זדים ארורים ד' כדברך י"ג חס' וסי' נמסר בסדר ויצא יעקב . ספרתי ב' ובענין וסימ' בשפתי ספרתי . דרכי ספרתי ותענני : דלפה ב' וסימ' דלפה נפשי מתוגה . אל אלוה דלפה עיני : בעדותיך ח' בא"ב וסימ' פר"ץ ב"ן דמ"ה במ"א צוית צדק עדותיך : ארוץ ד' וסימ' גמס' בשמואל ב' סימן י"ח: ה' תורתך מתורתך ט' בא"ב וסימ' גל עינ ואביטה . הבינני ואצרה . זלעפה אחזתני . זכרתי בלילה כרו לי זדים. מה אהבתי. עת לעשות לה'. פלגי מים . שלום רב לאוהבי

מצודת ציון

בדבר מה לשמוח כמו ושעשע יונק (ישעיה יא) : (יח) גל. מלשון גלוי : (כ) גרסה . ענין שבירה כמו ויגרס בחצץ שני (איכה ג) : לתאבה . כמו לתאוה : (כא) השוגים. מלשון שוגג ומשגה : (כב) גל. גלגל וסבב : ובוז . בזיון : (כח) דלפה . ענין הטפה כמו דלף טורד (משלי כז) : מתוגה . מלשון יגון : (לב) ארוץ . מל' ריצה ורדיפה : (לג) הורני. ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כח) : עקב . ענין סוף ואחרית ע"ש שהעקב הוא סוף הגוף ובעבור זה יקרא גם השכר בלשון עקב כמ"ש והיה עקב תשמעון (דברים ז) כי השכר הוא סוף המעשה : (לה) בנתיב . ענין שביל ומסילה : (לו) בצע . [illegible]

מצודת דוד

מה מהם : (יז) גמול . ר"ל גמול חסד על עבדך שאחיה למען אשמור דבריך ולא בעבור הנאות עוה"ז : (יח) גל עיני . האיר עיני להבין מתורתך דברים נפלאים ומכוסים : (יט) גר . הלא אני בארץ כגר הזה שמעט זמן יושב במקום גרותו ובוא אף הוא אל מקום מולדתו כן שני חיי מעטים ובוא אף אני לשוב למקור נשמתי ולזה אל תסתר ממני פלאי מצותיך מלהבינם במעט ימי : (כ) גרסה נפשי . נשברה מרוב תאותה בכל עת אל משפטיך : (כא) גערת . ר"ל כי ראיתי אשר מעולם גערת בזדים ארורים אשר הם שוגים ממצותיך בעבור זדון לבם אשר לא למדו ולזה אתאוה אל משפטיך ללמדם ולעשותם : (כב) גל . העבר מעלי חרפה ובזיון כי שמרתי התורה ואינו בדין להתבזות למען יגדל כבוד התורה : (כג) גם ישבו . לא לבד באקראי ידברו בי כי גם ישבו דרך קבע אבל אני לא אדבר בם כ"א אשיח בחוקיך : (כד) גם עדותיך . לא לבד אשיח בהם דרך עראי כי גם שעשועי המה בכל עת ויחשבו לאנשי עצתי לדבר בהם בתמידות כאדם עם יועציו : (כה) דבקה . שחה נפשי ודבקה עד לעפר ואשאל ממך חייני מהרה כדברך עלי ע"י נתן הנביא : (כו) דרכי . עניני הייתי מספר לפניך לשאול לך עצה עליהם כמ"ש וישאל דוד בה' (ש"ב ה') : ותענני . ענית לי על שאלתי : למדני . לכן אשאל גם זאת אשר תלמדני חכמת התורה וענני גם עתה למלא משאלותי : (כז) דרך פקודיך . ר"ל מסתרי המצות ועיקרם : ואשיחה . ואדבר עוד לזולתי ללמד בדברים הנפלאים והמכוסים שבהם : (כח) דלפה . מרוב תוגה נמס נפשי עד שנוטפת טיפין טיפין והוא ענין מליצה והפלגה : קימני כדברך . קימני בחיים כדברך ע"י נתן הנביא : (כט) הסר ממני. לבל אתאוה ללכת בה : ותורתך חנני ללכת בדרך תורתך : (ל) שויתי . שמתי דברי משפטיך לנגד עיני ללכת בהם : (לא) דבקתי . על כי דבקתי בעדותיך לכן אתה ה' אל תביאני לידי בושה : (לב) ארוץ . ר"ל בזריזות רב אעשה מצותיך כי ידעתי אשר בעבורם תרחיב לבי בתענוגי עוה"ב : (לג) ואצרנה עקב . ואשמרנה עד סוף ימי מבלי הפסק : (לד) הבינני . דרכי התורה : (לה) הדריכני . ר"ל מן השמים יסייע לי לדרוך בנתיב מצותיך : כי בו חפצתי . והבא לטהר מסייעין לו : (לו) הט לבי

(לח) הקם לעבדך אמרתך. אשר הבטחתני : אשר ליראתך. שאהיה אני וזרעי יראי שמך שעל מנת כן הבטחתני אם ישמרו בניך את דרכם וגו' (מ"א ב') : (לט) העבר חרפתי. מחול לי על אותו עון ושוב לא יוכלו אויבי לחרפני בו : כי משפטיך טובים. וככר אני מקבל עלי לשלם הכבשה ארבעתים : (מא) ויבואני. תשועתך תבא אלי כאמרתך שהבטחתני : (מג) ואל תצל מפי דבר אמת. ואל תבדל מפי דבר אמת כמו ויצל אלהים את מקנה אביכן (בראשית ל"א) (מנאתי) : דבר אמת עד מאד. בכל הוראותי ובכל דיני שלא אכשל בהם : יחלתי. קויתי : (מה) ואתהלכה ברחבה. בהלכה מרווחת ופושט' בישראל דרשתי. בקשתי : (מט) זכר דבר. אשר יחלתני ע"י נתן הנביא לעבדך : (נב) משפטיך מעולם. שאתה מביא יסורין וחוזר ומחמתך וסולח ועל כן אתנחם : (נה) זכרתי בלילה. בעת צרה ואפילה : (נו) זאת היתה לי. עטרת ההולמת אותי לי לעדות ולזרעי הראוי למלוך בשכר שפקודיך נצרתי כך דרשוהו חכמי ישראל (מצאתי) : (נז) לשמ' דבריך

הון : (לז) העבר. חייני. כי חיי האדם יאריכו אם לא ילך אחר עיניו : (לח) הקם. אמרתך. הם הגזרות הבאות מהשמים והטעם קיום כל גזירה שתביאני ליראתך : (לט) העבר. דבק בפסוק העליון והטעם יגורתי מחרפה שתבואני אם שניתי מיראתך וכל משפט תעשה כי הוא טוב : (מ) הנה תאבתי. כמו כליתי מריב האבבה כמו גם כלתה נפשי וכלות אליהם על כן מתאב אנכי הפך הדבר על כן חייני : (מא) ויבואני. כמו ויבואו אלי ויזעקו : כאמרתך. אשר הבטחתני : (מב) ואענה חרפי. שיאמר שלא תושיעני : (מג) ואל. וכל בקשתי עד מאד שלא תצל מפי דבר אמת כמו ויצלו את מצרים והאמת שתעשה משפט בחורפי : (מד) ואשמרה. אז אשמרה כמו אל ימשלו בי אז איתם : (מה) ואתהלכה. בדרך הרחבה : דרשתי. כמו באר־תי וכמוהו דרושים לכל חפציהם : (מו) ואדברה. בגלוי : נגד מלכים. שמנהג אדם לירא מהם : (מז) ואשתעשע. בסתר : (מח) ואשא. דרך כבוד וקבול מאהבה : (מט) זכר. שהבטיחו ותחס' מלת לו ויהלתני לו והנה יוצא לשנים פעולים : (נ) זאת. זכרתי כי אמרתך חייתני כמה פעמים וזאת היא נחמתי בעת עניי : (נא) זדים. אע"פ שזדים הליצוני התלוצצו בי כמו לא נגענוך נגענו כך : (נב) זכרתי. משפטים שעשית בזדים כמוהם : (נג) זלעפה. מן רוח זלעפות פחדתי איך יעזבו רשעי תורתך : (נד) זמרות. האדם בבית מגוריו משתמ' והפך זמירות : (נה) זכרתי. גדולת שמך ואשמרה תורתך ביום : (נו) זאת. הטובה בתולדתי : (נז) חלקי. זה אמרתי

ואל אל-בצע: לז העביר עיני מראות
שוא בדרכך חייני: לח הקם לעבדך
אמרתך אשר ליראתך: לט העבר
חרפתי אשר יגרתי כי משפטיך
טובים: מ הנה תאבתי לפקדיך
בצדקתך חייני: מא ויבאני חסדך
יהוה תשועתך כאמרתך: מב ואענה
חרפי דבר כי-בטחתי בדברך:
מג ואל-תצל מפי דבר-אמת עד-
מאד כי למשפטך יחלתי:
מד ואשמרה תורתך תמיד לעולם
ועד: מה ואתהלכה ברחבה כי
פקדיך דרשתי: מו ואדברה בעדתיך
נגד מלכים ולא אבוש:
מז ואשתעשע במצותיך אשר
אהבתי: מח ואשא כפי אל-מצותיך
אשר אהבתי ואשיחה בחקיך:
מט זכר-דבר לעבדך על אשר
יחלתני: נ זאת נחמתי בעניי כי
אמרתך חיתני: נא זדים הליצני עד-
מאד מתורתך לא נטיתי: נב זכרתי
משפטיך מעולם | יהוה ואתנחם:
נג זלעפה אחזתני מרשעים עזבי
תורתך: נד זמרות היו-לי חקיך
בבית מגורי: נה זכרתי בלילה שמך
יהוה ואשמרה תורתך: נו זאת
היתה-לי כי פקדיך נצרתי: נז חלקי

לז אעבר עיני מלמחמי שקרא
בדברך אסי יתי: לח אקים
לעבדך מימרך די לדחלתך:
לט אעבר חסודי די דחילת
ארום דינך תבין: מ הא
רגגית לפקודיך בצדקתך אסי
יתי: מא וייתון עלי חסדיך יי
פורקנך היך מימרך: מב ואתיב
מחסדי פתגם ארום סברית
בדבריך: מג ולא תסלק
מפומי פתגם דקשוט עד
לחדא ארום לדינך אורכית:
מד ואטור אוריתך תדירא
לעלמי עלמין: מה ואהך
בפתיות אוריתך ארום
פקודיך תבעית: מו ואמלל
בסהדותך קבל מלכיא ולא
אבהית: מז ואתפרנק בפקודיך
די רחימת: מח ואזקוף ידי
לפקודיך דרחימת ואמלל
בגזרתך: מט אדכר פתגמא
לעבדך די אורכתני: נ דא
היא תנחומתי בסגופי ארום
מימרך קיים יתי: נא זדונין
ממיקנין לי עד לחדא מאוריתך
לא אצליתי: נב אדכרית דינך
מן עלמא יי ואתנחמית:
נג רתיתא אחידת יתי מרשיעי
דשבקין אוריתך: נד תושבחן
הוו לי גזרתך בבית מדורי:
נה אדכרית בליליא שמך יי
ונטרית אוריתך: נו דא הות
לי זכותא ארום פקודיך
נטרית: נז חולקי יי אמרית

תורתך : יגרתי ד' וחס וסימ' בסדר עקב : ו' חסדיך כלהון מ"ל בב"א ויבאני חסדך ה' דא"ב : חרפי ג' וסי' ואענה חרפי דבר. ואשיבה חרפי דבר. כאשר הייתי בימי חרפי. בתרא נקוד חרפי קמץ חטף ושארא בחולם : ואשתעשע חד מן ד' פסוקי' בא"ב מן ד"ד מלין וסי' בוס"ק : ז' נחמתי ב' וסימ' זאת נחמתי בעניי כי אמרתך. ותהי עוד נחמתי ואסלדה: זדים ו' בא"ב וסי' נז"ט יכ"ע וד' בשאר קריאה וסי' נמסר בסוף מלאכי : תורתך ט' בא"ב וסי' לעיל באות ת': זמירות ד' ג' מ"ל וא' חס' דחסר וסימ' נמסר בשמואל ב' ריש סימן כ"ג וסיפרא סי' צ"ה: ח' חלקי ב' ר"פ וסימ' חלקי ה' אמרה נפשי. חלקי ה'

תולדות אהרן והדברים. שם ד : זכר. עקרים מ"ד פמ"ז :
זאת נחמתי. עקידה שער פח : זמירות. סוטה לה : נגרתי. ע"ג מד :

מצודת ציון

אשכת הממון כמו שונאי בצע (שמות יח) : (לט) יגורתי. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב) : (מג) תצל. ענין הסרה וכן אשר הציל אלהים מאבינו (בראשית לא) : (נא) הליצוני. מלצון לץ : (נג) זלעפה. ענין רעדה ורעדה כמו ורוח זלעפות (לעיל יא) : תליתי

מצודת דוד

לבי. מן בלבי להיות נוטה אל התורה ולא אל אהבת אסיפת הממון : (לז) העבר עיני. מנע עיני מלראות דבר שוא ואיסור כי פן אחמוד בה ואכשל : בדרכך חייני. החיה את נפשי בהסתכלות דרכיך לחמוד אליהם : (לח) הקם. תקים לעבדך הבטחת אמרתך אשר היא מבוא ליראתך כי על ידי ההבקש אוכל לירוא את ה' : (לט) חרפתי. חרפת העון אשר אפחד ממנו העבר נא ומחול עליו כי הלא טובים משפטיך בעשות חסד עם הנשפט : (מ) הנה תאבתי. אני מתאוה לעשות פקודיך ואם לא עשיתי כלם עכ"ז חייני כפי צדקתך אשר תארך מהמחשבה טובה למעשה : (מא) ויבואני. יבואו לי חסדיך והיה נושע ע"י תשועתך כאשר אמרת ע"י נתן הנביא : (מב) ואענה. אשוב למחרפי דבר ר"ל דברי חרוף כאשר דבר אלי : כי בטחתי בדבריך. אשר הבטחתני שלא יוכל לי ולכן אדבר ולא אירא : (מג) ואל תצל. אל תסיר מפי דבר אמת ועד מאוד לא תסור ר"ל כלל וכלל לא אהיה נוטה מדבר הוראות אמת במשפטי התורה : כי למשפטיך יחלתי. כי אני מייחל ומקוה לעשות משפטיך לזה אין מהראוי להיות נכשל בהם : (מד) ואשמרה. מן בלבי לשמור : לעולם ועד. כל ימי היותי על האדמה : (מה) ברחבה. במקום רחב ר"ל לא אכשל בדבר משפטי התורה כההולך במקום רחב שאינו נוח להכשל : כי פקודיך דרשתי. ומהראוי שאחיר עיני בהם : (מו) ולא אבוש. כי יהיו דברי צודקים אין בהם נפתל : (מז) ואשתעשע. אהיה משתעשע במצותיך אשר אהבתי אותם ר"ל בעבור גודל האהבה אשתעשע עמהם בכל עת : (מח) ואשא כפי. ארים ידי אל מצותיך לקחתם אלי ולעשותם על אשר אהבתי אותם : ואשיחה. אדבר ואלמד בהם : (מט) זכר דבר. זכור לעבדך את הדבר וחוזר ומפרש לומר על אשר יחלתני ר"ל הדבר שהבטחת לי להיות אני מייחל ומקוה לה : (נ) זאת. ההבטחה ההיא מנחמת אותי בעת עניי : כי אמרתך. אשר אמרת להושיעני היא תחיה את רוחי ולא אוסיף עצב : (נא) הליצוני. עם כי הזדים מתלוצצים בי עד מאד בעבור עסקי בתורה תמיד עכ"ז מתורתך לא נטיתי ולא אחוש להם : (נב) משפטיך. הנעשים מעולם באנשי רשע : ואתנחם. בזה אתנחם על דאג' הלצת הזדים כי ידעתי שיקבלו גמולם : (נג) זלעפה. עם כי אחזתני רעד מאנשי רשע העוזבים את התורה כי כולם קמו עלי : (נד) זמרות. מ"מ בכל המקומות שהייתי גר שם היו נחשבים לי חוקיך כשיר וזמר ר"ל למדתי בשמחת הלב וכדרך המזמר : (נה) זכרתי בלילה. עת היות המחשבות פנויות זכרתי שמך התורה על הממשלה ולכן בטחתי בו ואשמרה תורתך ולא הייתי פונה למרדת ההלצה מן אנשי הרשע.

אבן עזרא

אמרתי לרבים אולי ישמרו דבריך : (נח) חליתי . כאמרתך . וחטתי את אשר אמון : חשבתי . כאשר אחשב כי זה דרך אלך אשיב רגלי אל דרך עדותיך : (ס) חשתי . זריזין מקדימין למצות : (סא) חבלי . עודוני אין לו ריע והאומר שהוא מגזרת יאכל עד אין לו טעם וטעמו אם אחזוני חבלים כחבלי רשעים שהם ראויים לבא עליהם : (סב) חצות . על משפטי צדקך . ברשעים : (סג) חבר . יראוך . שיראו ממצות לא תעשה : (סד) חסדך. והנה חסדך מלאה הארץ והחסד שתעשה עמי חקיך למדני : (סה) טוב . עבדך . דבק עם השם כדברך הטוב : (סו) טוב . זה הטוב שאבקש עתה : (סז) טרם . אין צורך לענות כי שוגג הייתי בימים שעברו על מלאת ועתה : (סח) טוב . בלא בקשה ומטיב למבקש : (סט) טפלו . כמו ותטפול על עוני דבר שלא עשיתי : (ע) טפש. אין חבר לו וטעם שעשעתי כאשר התהלה החכמה ושעשועי את בני אדם : (עא) טוב . אם באו עינויים עלי שיבואוני ללמד חקיך אז טוב לי : (עב) טוב . אם מנהג אדם לענות עצמו לקנות הון על כן מאלפי זהב : (עג) ידיך עשוני . תקנוני וימהר לעשות אתו ויכוננוני לקבל הבינה : (עד) יראוך יראוני . שלמדתי מצותיך וטעם כי לדברך יחלתי שכל מה שתגזור עלי אני חפץ בו אפי' שתענני על כן : (עה) ידעתי . עניתני . פעמי' רבות

תהלים קיט

יהוה אמרתי לשמר דבריך׃
נח חליתי פניך בכל־לב חנני
כאמרתך׃ נט חשבתי דרכי ואשיבה
רגלי אל־עדתיך׃ ס חשתי ולא
התמהמהתי לשמר מצותיך׃
סא חבלי רשעים עודני תורתך לא
שכחתי׃ סב חצות־לילה אקום
להודות לך על משפטי צדקך׃
סג חבר אני לכל־אשר יראוך ולשמרי
פקודיך׃ סד חסדך יהוה מלאה
הארץ חקיך למדני׃ סה טוב
עשית עם־עבדך יהוה כדברך׃
סו טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך
האמנתי׃ סז טרם אענה אני שגג
ועתה אמרתך שמרתי׃ סח טוב־
אתה ומטיב למדני חקיך׃ סט טפלו
עלי שקר זדים אני בכל־לב אצר
פקודיך׃ ע טפש כחלב לבם אני
תורתך שעשעתי׃ עא טוב־לי כי־
עניתי למען אלמד חקיך׃ עב טוב־
לי תורת־פיך מאלפי זהב וכסף׃
עג ידיך עשוני ויכוננוני הבינני
ואלמדה מצותיך׃ עד יראיך יראוני
וישמחו כי לדברך יחלתי׃ עה ידעתי
יהוה כי־צדק משפטיך ואמונה

תולדות אהרן חשבתי . עקרים מג פ"ו : חצות . ברכות ג זוהר נך (ברכות ג) : טוב אתה . עקרים מג פכ"ד : טוב לי . אבות יג : ורבת . ערובין נג :

תרגום

למטר דבריך׃ נח צליתי קדמך בכל לבא חוס עלי היך מימרך׃ נט חשיבית לאוטבא אורחי ואתיב רגלי לסהדותך׃ ס זריזית ולא אתעכבית למטר פקודיך׃ סא סיעת רשיעיא אתכנשו עלי אוריתך לא אתנשיתי׃ סב בפלגות ליליא אקום לשבחא קדמך מטול דיני צדקך׃ סג חברא אנא לכל דדחלין מנך ולנטרי פקודיך׃ סד טובך יי מליא ארעא גזרתך אליף יתי׃ סה טבא עבדתא עם עבדך יי היך דבורך׃ סו שפיר טעם ומנדעא אליף יתי ארום בפקודיך הימנית׃ סז עד לא אסתגיף אנא שלי וכדון מימרך נטרית׃ סח טב את ומטיב אליף יתי גזרתך׃ סט חברו עלי שקרא זידונין אנא בכל לבא אטור פקודיך׃ ע אטפש היך תרב יצרא דלבהון אנא אוריתך פרנוקי׃ עא טב לי ארום אתעניית מן בגלל דאילף גזרתך׃ עב טב לי אורית פומך מן אלף כברין דהב וסימא׃ עג אידך עבדו יתי ואתקינו יתי תבינני ואילף פקודיך׃ עד דחליך יחמון יתי ויחדון ארום לפתגמך אוריכית׃ עה ידעית יי ארום זכאין דינך ובקושטא

רשי

דבריך . קיים דבריך שיחלתני בכך אתה חלקי : (נח) חליתי פניך . בלשון חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכה ג') : (נט) חשבתי דרכי . הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה לפיכך ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ראיתי שהיא הטובה שבכולן : (סא) חבלי רשעים עודוני . סיעות של רשעים שללוני כמו (בראשית מט) יאכל עד . כך חברו מנחם . ויש לפותרו לשון עוד כלומר נוספו ורבו עלי : (סז) טרם אענה . אותך במצותיך טרם הגיתי בהם בבתי מדרשות אני שוגג בהם וחוטא ועתה משנעניתי בהם תורתך שמרתי שהמדרש מלמדני לסור מן העבירה לכן אני מבקש ממך טוב טעם ודעת למדני : אענה . לשון שונה והוגה בבית המדרש הוא כמו תען לשוני אמרתך וכן (מלאכי ב') יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה באהלי יעקב ער בחכמים ועונה בתלמידים : (סט) טפלו עלי שקר . חברו עלי שקר וכן ותטפל על עוני (איוב יד) : (עא) טוב לי כי עניתי . שנתיסרתי ועניתי למען אשוב מדרך רעה ואשמור חקיך. בפירושים אחרים מצאתי כן טוב לי כי עניתי וגו'. טוב היה בעיני כשהייתי סובל יסורים כדי ללמו' חוקיך כשהייתי לנות' תור' בכע': (עד) יראיך יראוני. בטובה וישמחו כי כגמולי גמולם שהרי מיראיך אני ולדברך יחלתי : (עה) ואמונה עניתני . בדין עניתני

אמרתי לשמר דבריך : חנני מן ריש סיפרא עד אלפ' ביתא רבתי חנני ומן אלפא ביתא רבתי עד סוף סיפרא חייבי במ"ג חנני וסי' דרך שקר הסר ממני . חליתי פניך בכל עת . פנה אלי וחנני : ט' עבדך ל' באתנחתא : ודעת ד' ג' קמץ וא' פתח וסי' והיה אמונת עתך חסן . טוב. טעם ודעת . כתבתי לך שלישים . ולבי ראת הרבה חכמה : זדים ו' בא"ב וסי' גז"ט יכ"ע : כחלב ל' וא' מלרע כחלב ואינון מן א"ב מן חד וחד כ' בריש תיבותא ול' דבוו' וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת אות הכ"ף בס"ד : י' ידוך כל סיפרא מ"ל במ"ה חסר וסי' נמסר בסיפרא סי' ל"ב : יחלתי ח' ובענינא בא"ב וסימ' ואל תצל מפי דבר . יראיך יראוני . כלתה לתשועתך . קרמתי בנשף .

מצודת ציון

(נח) חליתי . ענין בקשה כמו ויחל משה (שמות לב) : (ס) חשתי . ענין מהירות כמו ימהר יחישה מעשהו (ישעיה ה') : התמהמהתי . ענין התעכבות כמו אם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב) : (סא) חבלי . ענין סיעה וחבורה כמו חבל נביאים (ש"א י') : עודני . ענין ביזה ושלל כמו בבקר יאכל עד (בראשית מט) : (סז) אענה . מלשון עינוי : (סט) טפלו . ענין חבור כמו ותטפול על עוני (איוב יד) : (ע) טפש . ענין שומן כי השמן לב העם הזה (ישעיה ו) תרגומו טפש לבא ומזה קראו לכסיל טפש : (עד) יחלתי . קויתי.

מצודת דוד

(נו) זאת . ר"ל הגדולה הזאת שאני עתה בה היא באה לי על אשר שמרתי פקודיך : (נז) חלקי ה' . אמרתי לכל ה' הוא חלקי ובו אני מאמין והוא מושיעי למען גם כל השומע ישמור דבריך : (נח) כאמרתך . ע"י נתן הנביא : (נט) חשבתי דרכי . כאשר אחשב איזה דרך אלך אשיבה רגלי אל דרך עדותיך : (ס) חשתי . במהירות רב ולא בהעכבה אלך לשמור מצותיך : (סא) חבלי רשעים . חבורות רשעים שללו אותי ועם כל הצער הזה לא שכחתי תורתך : (סב) על משפטי צדקך . על משפט הצדק שעשית ברשעים שוללי נכסי : (סג) חבר אני . אוהב ורע לכל היראים ממך : (סד) חקיך למדני . ר"ל מכל החסדים עשה עמדי החסד הזה אשר תלמדני חוקיך : (סה) טוב . מעולם עשית טוב עם עבדך : ה' כדברך . אתה ה' הלא עשית כדברך שהבטחת לי ולא נפל דבר ארצה : (סו) טוב טעם . הטוב אשר בטעמי התורה והדעת אשר בהם למדני ר"ל כמו שהבטחת לעשות לי בדבר ישועה ורחמים כן עשה לי גם את זאת : כי במצותיך האמנתי . אני מאמין במצותיך שאתה נותנם ולזה תאב אני לדעת טוב טעמם : (סז) טרם אענה . טרם עניתי עצמי בלמוד התורה המתשת כח אז הייתי אני שוגג בדבר קיום המצות כי לא ידעתים על אמתתם אבל עתה אחרי למדי את כל דברי התורה שמרתי אמרתך ולא אשגה עוד : (סח) טוב אתה . גם בלי בקשה אל הטובה : ומטיב . להמבקש את הטובה : למדני . ר"ל ואת זה אני מבקש למדני חוקיך לדעת מסתרי התורה : (סט) טפלו . הזדים חברו עלי שקר ר"ל אמרו כי דבר שקר לומר שאין תוכי כברי ומעשי המה בשקר אבל לא כן הוא כי אני בכל לב אשמור פקודיך וכברי כן תוכי : (ע) טפש . לבם נעשה שמן כחלב כי ישעשעו בתענוגות הזמן אבל אני תורתך היא שעשועי המתשת עוד את הכח : (עא) טוב לי . טובה היא בעיני אשר הייתי מענה עצמי בלמוד התורה המתשת כח למען אלמד תוכן עומק חוקיך כי הרעה הזאת סבה היא : (עב) טוב לי . התורה טובה בעיני מאלפי וגו' וכאומר אם רבים ירבו עמל ומענים נפשם לקנות הון כ"ש שיש לענות הנפש בעבור קנין התורה : (עג) ויכוננוני . ר"ל עשו אותי כלי מוכן לקבל הבינה לכן הבינני ואלמד : (עד) יראוני . בהגדלה שאני עומד בה ישמחו גם המה כי בא אלי על אשר יחלתי לדבריך והלא גם המה מן המיחלים לה' ומעותדים לגדולה : (עה) צדק משפטיך . המשפטים שעשית בי בצדק המה : ואמונה . ובאמונה עניתני

אותי

רשי

עניתני: (עח) כי שקר עותוני. כי על אנס הרשיעוני (מצאתי). אומר אני על לבון פניס שאומרים לו הבא על אשת איש מיתתו במה והוא לא חטא: (עט) ישובו לי יראיך. שפירשו הימנו סנהדרין כשנלטרע מאותו עון אף אם גרושה היא נתן עיניו בה כל הנוגע לא ינקה: (פא) כלתה וגו׳ נפשי. אותה: (פב) כלו עיני. צופים תמיד עד כי כלו: (פג) כנאד בקיטור. כנאד של עור שמתייבש בעשן: (פד) מתי תעשה. שאראה בימי: (פה) כרו לי שיחות. לא כתורה הבאים לפסלני: (פו) כל מצותיך אמונה מואבי ולא מואבית והם על שקר רדפו לאסרני: שקר רדפוני. לשון רדפוני אויבי: (פז) כמעט כלוני. כלא הייתי אהיה בארץ ואני עמדתי על בוריי. וכן לי קוו רשעים לאבדני

תהלים קיט

עִנִּיתָנִי׃ עו יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנִי כְּאִמְרָתְךָ לְעַבְדֶּךָ׃ עז יְבֹאוּנִי רַחֲמֶיךָ וְאֶחְיֶה כִּי־תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ עח יֵבֹשׁוּ זֵדִים כִּי־שֶׁקֶר עִוְּתוּנִי אֲנִי אָשִׂיחַ בְּפִקּוּדֶיךָ׃ עט יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאֶיךָ וְיֹדְעֵו עֵדֹתֶיךָ׃ פ יְהִי־לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ׃ פא כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתְךָ נַפְשִׁי לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ פב כָּלוּ עֵינַי לְאִמְרָתֶךָ לֵאמֹר מָתַי תְּנַחֲמֵנִי׃ פג כִּי־הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטוֹר חֻקֶּיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ פד כַּמָּה יְמֵי־עַבְדֶּךָ מָתַי תַּעֲשֶׂה בְרֹדְפַי מִשְׁפָּט׃ פה כָּרוּ־לִי זֵדִים שִׁיחוֹת אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתֶךָ׃ פו כָּל־מִצְוֺתֶיךָ אֱמוּנָה שֶׁקֶר רְדָפוּנִי עָזְרֵנִי׃ פז כִּמְעַט כִּלּוּנִי בָאָרֶץ וַאֲנִי לֹא־עָזַבְתִּי פִקֻּדֶיךָ׃ פח כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדוּת פִּיךָ׃ פט לְעוֹלָם יְהוָה דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם׃ צ לְדֹר וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ כּוֹנַנְתָּ אֶרֶץ וַתַּעֲמֹד׃ צא לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם כִּי הַכֹּל עֲבָדֶיךָ׃ צב לוּלֵי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי׃ צג לְעוֹלָם לֹא־אֶשְׁכַּח פִּקּוּדֶיךָ כִּי־בָם חִיִּיתָנִי׃ צד לְךָ־אֲנִי הוֹשִׁיעֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ צה לִי קִוּוּ רְשָׁעִים לְאַבְּדֵנִי עֵדֹתֶיךָ

תרגום

סַגֵּפְתָּנִי: עו יְהִי כְדוֹן חַסְדָּךְ לְנַחֲמוּתִי הֵיךְ מֵימְרָךְ לְעַבְדָּךְ: עז יֵיתוּן עֲלַי רַחֲמָךְ וְאֶחֵי אֲרוּם אוֹרַיְתָךְ פֻּרְנוּקִי: עח יִבְהֲתוּן זֵדוֹנִין אֲרוּם עַל שִׁקְרָא עַוִּיתוּ יָתִי אֲנָא אֲמַלֵּל בְּפִקּוּדָךְ: עט יְתוּבוּן לְאוּלְפָנִי דַּחֲלָךְ וְיָדְעִין סַהֲדָוָתָךְ: פ יְהֵי לִבִּי דְּלָא מוּם בִּגְזֵרָתָךְ מִן בִּגְלַל דְּלָא אֶבְהֵית: פא רְגִיגַת לְפוּרְקָנָךְ נַפְשִׁי לְפִתְגָּמָךְ אוֹרִיכֵית: פב סָפוּ עֵינַי לְמֵימְרָךְ לְמֵימַר אֵימָתַי תְּנַחֵם יָתִי: פג אֲרוּם הֲוֵיתִי הֵיךְ זַרְנוּקָא דְּתָלֵי בִּקְטָרָא גְּזֵרָתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי: פד כְּמָה יוֹמֵי עַבְדָּךְ אֵימָתַי תַּעְבֵּיד בְּרוֹדְפַי דִּינָא: פה כְּרוּ לִי זֵדוֹנִין שׁוּחַן דְּלָא פַקְדְּתָנוּן בְּאוֹרַיְתָךְ: פו כָּל פִּקּוּדָךְ קוּשְׁטָא עַל שִׁקְרָא רְדָפוּ יָתִי סַעֲדֵנִי: פז כִּזְעֵיר שֵׁיצִיאוּ יָתִי בְּאַרְעָא וַאֲנָא לָא שְׁבַקִית פִּקּוּדָךְ: פח הֵיךְ חִסְדָּךְ קַיֵּם יָתִי וְאֶטּוֹר סַהֲדוּת פּוּמָךְ: פט לְעָלְמָא יְיָ פִּתְגָּמָךְ קַיָּם בִּשְׁמַיָּא: צ לְדָר וְדָר הֵימָנוּתָךְ אַתְקֵנְתָּא אַרְעָא וְקַיְּמָא: צא לְדִינָךְ קָמוּ יוֹמָנָא אֲרוּם כּוּלְהוֹן עַבְדָּךְ: צב אִלּוּלֵי אוֹרַיְתָךְ פֻּרְנוּקֵי הֲדֵין אוֹבְדֵית בְּסִגּוּפִי: צג לְעָלַם לָא אִתְנְשֵׁי פִּקּוּדָךְ אֲרוּם בְּהוֹן קַיֵּמְתָּנִי: צד דִּי לָךְ אֲנָא פְּרוֹק יָתִי אֲרוּם פִּקּוּדָךְ תְּבָעִית: צה לְוָתִי אַמְתִּינוּ רַשִׁיעַיָּא לְהוֹבָדָא יָתִי

אבן עזרא

רבות: (עו) יהי. לנחמני. שלא תשכני עינויים רבים כאשר הבטחתני כי אפחד שאמות ע״כ אחריו: (עז) יבואוני רחמיך. בעבור שאין לי שעשועי כי אם תורתך: (עח) יבושו. שרצו לעוות אותי מדרך ישרה ולא יכולו כי אני אשיח בפיקודך: (עט) ישובו. יראוך. הפך הזדים: (פ) יהי. בעבור שהזכיר יבושו זדים התפלל שיעזרהו השם להיות לבו תמים ולא יבוש כמו הזדים: (פא) כלתה לתשועתך. לאות ולעד כי יפחד מאויביו: (פב) כלו. הזכיר הנעלם והיא הנפש ואחר כן הנראה והוא העין וטעם לאמרתך גזרתך: (פג) כי. כנאד בקיטור. בעשן דרך משל והנמשל עור בשרו כי הוא יבש: (פד) כמה. ויפחד שימות קודם שינקם מאויביו: (פה) כרו. קשור בפסוק העליון כי יפחד מהשיחות: אשר לא כתורתך. שצוית לא ישפך דם נקי: (פו) כל. הנה מצותיך לעשות אמונה והם ירדפו שקר עזרני עליהם: (פז) כמעט. זמן מעט: (פח) כחסדך. עד היום עמדי: (פט) לעולם. דברך נצב. גזרותיך עומדי׳ בשמים: (צ) לדור. יש סוד עמוק כי הזכיר למעלה כי דברו והם שוכני שמי׳ לעולם נצבים ושוכני הארץ הכללים נצבים על כן לדור ודור. טעם ותעמד שנקודת הארץ היא נקדת הגלגל העליון בראיו׳ גמורו׳: (צא) למשפטיך. הזכיר השמים והארץ והם עומדי׳ כעבדי׳ לעשות משפטיך כדרך קורא אני אליהם יעמדו יחדו: (צב) לולי. כנגד דור ודור לולי שעזרתני בתורתך אז הייתי אובד כדרך הנה רחקיך יאבדו כאשר פירשתיו: (צג) לעולם. התחבר מה שהזכרתי במלת אבדתי כי כנגדה חייתני חיי עד: (צד) לך אני. דרשתי. לאות פיקודיך לאות כי שלך אני: (צה) לי. טעם לאבדני מחיי עד אז אוסיף להתבונן עדותיך כי בכל רגע יתגלו לי סודות עדותיך אע״פ שאין להם סוף על כן אחריו

סתרי ומגני אתה: שעשעי ה׳ וחס׳ בא״ב וסימ׳ גם עדתיך שעשעי. יבואני רחמיך. לולי תורתך. צר ומצוק. תאבתי לישועתך. וסימ׳ יצ״ל ג״ת. וא׳ בשאר קריאה ושעשעי את בני אדם. כ׳ לאמרתך י״ב בליש׳ וחס׳ וסימ׳ האומר לאביו ולאמו. בלבי צפנתי. כי הגדלת על כל שמך. הקם לעבדך. ויבאני חסדך. חליתי פניך. כלו עיני. מה נמלצו לחכי. פעמי הכן. קדמו עיני אשמורות. שש אנכי. תען לשוני: ל׳ אמונתך בל ליש׳ מ״ל במ״ז חס׳ ו׳ בליש׳ וסי׳ ותמנת ה׳ יביט. בנים לא אמן בם. וה׳ ישיב לאיש את צדקו ואת אמנתו. כי באמנה הם עשים. שמר אמנים. באמנתך ענני. האמנים עלי תולע חבקו. וא׳ חס׳ י׳ בליש׳ וסימ׳ והאמן בה׳

מצודת ציון

קויתי: (עח) עותוני. מלשון עון: (פא) כלתה. ענין תאוה וחשק כמו נכספה וגם כלתה נפשי (לעיל פד): (פב) כלו עיני. כמתאוה לדבר מה ומתאחרת בואו נקרא בלשון המקרא כליון עינים כמו ועיניך רואות וכלות וגו׳ (דברים כח): (פג) כנאד. הם כלי ישימו בו היין: בקיטור. ענין עשן והבל כמו כקיטור הכבשן (בראשי׳ יט): (פה) כרו. חפרו: שיחות. בורות כמו כרו לפני שוחה (לעיל נז): (צה) קוו. מל׳ תקוה: כלאתי

תולדות אהרן יבושו. יומא כב סנה׳ קז: כרו. עקרים מג פכ״ח: לעולם. עקידה שער סז: למשפטיך. נדרים מה: לא אשכח. עקידה שער נא:

מצודת דוד

אותי בעינוי נפש: (עו) יהי נא. עתה יהי חסדך עלי לנחמני כאשר אמרת על עבדך בידי נתן הנביא: (עז) כי תורתך שעשועי. וראוי אני לרחמים: (עח) כי שקר עותוני. בשקר תולים בי עון אשר לא כן כי אני אשיח בפקודיך ועסק התורה הלא מצלת מן העון: (עט) ישובו. כאשר יבושו הזדים וילכו להם ישובו אלי יראיך אשר סרו ממני בעת באו הזדים לקטרג: (פ) תמים. בכונה הגונה נאמנה: למען לא אבוש. כאשר יפקיד אל היודע תעלומות: (פא) כלתה. נפשי תתאוה לתשועתך כי אקוה לדברך שהבטחת על תשועה: (פב) כלו עיני. עיני צופים והנם כלים על איחור אמרת הבטחתך: לאמר. כי אומר אני מתי תנחם אותי: (פג) כי הייתי. עם כי הייתי כחוש ואין כח כנאד התלוי בעשן ומתייבש בו על כל זה לא שכחתי חוקיך: (פד) כמה. ר״ל וכי מרובים המה ומתי א״כ תעשה ברודפי משפט כי פן אמות ולא אראה הנקמה: (פה) כרו לי. הזדים חפרו עלי בורות שאפול בהם ר״ל יעצו עלי מחשבות רעות: אשר לא כתורתך. כי התורה אמרה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י״ט): (פו) כל מצותיך אמונה. כל המצות הלא המה לעשות אמונה לשם המצוה והם רדפוני לשקר בי ר״ל אף שהמה אומרים שאני איש און ופשע רב אין מהם כוונתם בעבור מצות ה׳ לבער הרע כ״א לשקר בי ולכן עזרני להתגבר עוד עליהם: (פז) כמעט. כשיעור זמן מועט היה לכלות אותי בארץ ר״ל מאד היה הדבר קרוב: ואני לא עזבתי פקודיך. ר״ל עם כי פעמים רבות הייתי קרוב למות בידם ודמם היה לפעמים מסור בידי עכ״ז לא עזבתי פקודיך ומנעתי לשלוח יד בהם: (פח) כחסדך. אף אם אין בי זכות: ואשמרה וגו׳. ולא בעבור הנאת עוה״ז: (פט) לעולם ה׳. אתה ה׳ עד עולם נצב דברך בשמים ר״ל אף אם מערכת השמים וכסיליהם יורו להרע או להיטיב הנה נזרת דברך עומדת בשמים ומבטל הוראתם: (צ) אמונתך. אמונת וקיום הבטחתך היא לדור ודור עם כי מערכת השמים יורו החלוף: כוננת ארץ. סלא אתה כוננת הארץ והיא עומדת על פיך ומי א״כ ימחה בידך מלעשות בה כרצונך: (צא) למשפטיך עמדו היום. ר״ל בכל יום ויום עומדים מערכת השמים וכסיליהם לעשות משפטיך כפי הגזר ועם הוראתם יהיה בהיפוך כי הכל הם עבדיך ונכנעי׳ המה לגזרת המקום: (צב) לולי תורתך שעשועי. אם לא היתה עסק תורתך משמח אותי אז הייתי נאבד בעבור רוב עניי וכאומר הלא התורה מתשת כח ואיך תוסיף אומץ אל ההולך בחבלי עוני דבר שאין הטבע יורה עליו אלא ע״כ דבר מלך שלטון על הטבע והנהגת העולם: (צג) כי בם. בעבור שמירת הפקודים נתת לי חיים: (צד) לך אני. עיני תלוים אליך להושיעני כי דרשתי לשמור פקודיך: (צה) לי קוו. עלי יקוו הרשעים לאבדני מן העוה״ב כי ישרידוני למען לא אשכיל בתורה אבל עכ״ז

אבן עזרא

אחריו לכל תכלה : (צו) לכל תכלה. קץ בלשונינו פעם ראש ופעם סוף כמו על שני קצותיו מקצה גבול מצרים מקץ שבע שנים תעשה שמטה מקץ שבע שנים תשלחו ורבי משה אמר כי תכלה מגזרת וכל בשליש כמו מדה על משקל מתגרת ידיך : (צז) מה. אוהב דבר היא שיחתי : (צח) מאיבי תחכמני. כל אחת ממצותיך כדרך בנות לעדה עלי שור יותר מאויבי : (צט) מכל. יותר השכלתי מכל מלמדי בעבור כי כל שיחתי היא תורתך והנה היא תלמדני יותר מאשר למדוני מלמדי : (ק) מזקנים אתבונן. יותר מהזקנים כי פיקודיך נצרתי מנעורי : (קא) מכל. לא כלאתי רגלי בעבור פחדי מרעה שתהיה לי רק בעבור לשמור אמרי פיך : (קב) ממשפטיך. הטעם הוריתני עד שלא סרתי : (קג) מה נמלצו. מלה זרה ופירש' מתקו כי איננו מגזרת מליץ ומליצה כי מליץ כמו מקים ואין המ"ם שרש גם מליצה כמו מריבה ואין המ"ם מהשרש ע"כ נמלצו מלה זרה כי הוא כמו נפתחו נשמרו נדברו והמ"ם מן נמלצו שרש כאחד מאלה פתח שמר כי לא תבא אות אחר נו"ן נפעל רק מן השרש פ"א פעל על כן נמלצו מלה זרה על כן יש לפרשה כזו מתקו ויהיה הטעם כפול כמשפט כ"ן פיר"ש לי החכם שיחיה ותחסר מלת מטעמי כי הם בכח הפועל : (קד) מפקודיך. בהתבונני סוד הפקודים הנטועים בלב הם הסירוני מאורח שקר : (קה) נר. כמו לאורו אלך חשך בלי מכשול והנמשל הכבוד המאיר כנר : (קו) נשבעתי. כמו תשבע כל לשון ויש אומרים על ברית משה ואת אשר איננו פה אז היה בכח ועתה במעשה : (קז) נעניתי. אם באתני צרה ונעניתי בעינויים חייני כדברך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם : (קח) נדבות. הטעם להרבות תפלה אולי תרגילני משפטיך : (קט) נפשי. אני במקום מסוכן כמו וישם נפשו בכפו : (קי) נתנו. התברר דברי הסכנה : (קיא) נחלתי. הטעם הוא נחלתי שאשמח בה ועדותיך הם הנפלאות שעשית שהעתיקו אבותיו אני אשמח כאילו אני עד הייתי בימים ההם : (קיב) נטיתי. פועל יוצא : לעולם עקב. שהם עומדים לעולם או כי שכרם ותגמולם הוא לעולם :

תהלים קיט

אֶתְבּוֹנָן׃ צו לְכָל־תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ
רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד׃ צז מָה־אָהַבְתִּי
תוֹרָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם הִיא שִׂיחָתִי׃
צח מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֺתֶךָ כִּי
לְעוֹלָם הִיא־לִי׃ צט מִכָּל־מְלַמְּדַי
הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֺתֶיךָ שִׂיחָה לִּי׃
ק מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן כִּי פִקּוּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃
קא מִכָּל־אֹרַח רָע כָּלִאתִי רַגְלָי לְמַעַן
אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ׃ קב מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא־
סָרְתִּי כִּי־אַתָּה הוֹרֵתָנִי׃ קג מַה־
נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ מִדְּבַשׁ לְפִי׃
קד מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי
כָּל־אֹרַח שָׁקֶר׃ קה נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ
וְאוֹר לִנְתִיבָתִי׃ קו נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה
לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ קז נַעֲנֵיתִי
עַד־מְאֹד יְהוָה חַיֵּנִי כִדְבָרֶךָ׃
קח נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ
לַמְּדֵנִי׃ קט נַפְשִׁי בְכַפִּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ
לֹא שָׁכָחְתִּי׃ קי נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי
וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי׃ קיא נָחַלְתִּי
עֵדְוֺתֶיךָ לְעוֹלָם כִּי־שְׂשׂוֹן לִבִּי הֵמָּה׃
קיב נָטִיתִי לִבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם

תרגום

סָהֲדְוָתָךְ אֶתְבַּיָּן׃ צו לְכָל מָה דְּאִשְׁתַּדַּל וְאִשְׁתַּכַּל חֲמֵיתִי סֵיפָא פְּתַיָא תַּפְקֶדְתָּךְ לַחֲדָא׃ צז מָה רְחֵימִית אוֹרַיְתָךְ כָּל יוֹמָא הִיא שׁוּתִי׃ צח יַתִּיר מִבַּעֲלֵי דְבָבַי מְחַכְּמָא יָתִי פִּקּוּדָיךְ אֲרוּם לְעָלַם הִיא דִילִי׃ צט מִכָּל מַאלְפַי אִסְכְּלֵית אֲרוּם סָהֲדְוָתָךְ שׁוּתָא לִי׃ ק מִן חַכִּימַיָּא אֶתְבַּיָּן אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ נַטְרֵית׃ קא מִכָּל אוֹרַח בִּישָׁא מַנְעֵית רִגְלַי מִן בְּגַלַל אֶטּוֹר דִּבְרָיךְ׃ קב מִן דִּינָיךְ לָא עֲדֵית אֲרוּם אַתְּ אַלֵּפְתָּנִי׃ קג מַה חֲלַיִן לְמוֹרִינַי מֵימְרָךְ בְּסִימָן יַתִּיר מִן דּוּבְשָׁא לְפוּמִי׃ קד מִפִּקּוּדָיךְ אֶתְבַּיָּן מְטוּל הֵיכְנָא סְנֵיתִי כָּל בַּר נָשׁ דִּמְשַׁקַּר׃ קה הֵיךְ שְׁרָגָא דִי מְנַהֲרָא לְרִגְלַי דִבְרָיךְ וּנְהוֹרָא לְכִבְשַׁי׃ קו אוֹמֵיתִי וְקַיֵּמִית לְמִטַּר פִּקּוּדֵי זַכְוָתָךְ׃ קז אִסְתַּגְּפִית עַד לַחֲדָא יְיָ אַסֵּי יָתִי הֵיךְ דִּבְרָךְ׃ קח נִכְסָתָא דְפוּמִי אִתְרְעֵי כְּדוּן יְיָ וְדִינָךְ אַלֵּף יָתִי׃ קט נַפְשִׁי מִסְתַּכְּנָא עַל גַּב יְדֵי תְּדִירָא וְאוֹרַיְתָךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי׃ קי סַדַּרוּ רַשִּׁיעַיָּא פַּחָא לִי וּמִפִּקּוּדָיךְ לָא תָעֵיתִי׃ קיא אַחְסֵנִית סָהֲדְוָתָךְ לְעָלַם אֲרוּם חֶדְוַת לִבִּי הִנּוּן׃
קיב אַצְלֵיתִי לִבִּי לְמֶעְבַּד גְּזֵרָתָךְ

רשי

לאבדני מכח בקהל וכן פתחת למוסרי (לעיל ק"ח) : (צו) לכל תכלה וגו'. לסלסל ולפלפל בה : לכל תכלה. לכל סיום דבר יש קץ וגבול אבל מצותיך אין קץ וגבול לתכליתם (מנאתי) : (צח) מאויבי תחכמני מצותיך. על דואג ואחיתופל אמרו דלא אתיא להו שמעתא אליבא דהלכתא לעולם סוד התורה בידי שכן מכל מלמדי השכלתי מזה למדתי קצת ומזה למדתי קצת (לאחר שלמדתי מרבי מובהק) : (צט) שיחה לי. כל שיחתי היתה בם : (קא) כלאתי רגלי. מנעתי כמו (ש"א כ"ה) אשר כליתני היום מבוא בדמים : (קג) נמלצו. נמתקו : (קה) נר לרגלי דברך. כשאני בא להורות הוראה אני רואה בתורה והיא מפרשת אותי מן האסור כנר המציל את האדם מן הפחתים : (קז) נעניתי. נעשיתי עני ושפל רוח כמו לענות מפני (שמות י') וענה גאון ישראל בפניו (הושע ה') תרגום יונתן וימאך. ועני חשוב כמת לפיכך חייני כדבריך. נעניתי חולי הוא שמטרף את הדעת שמו עניה בלשון משנה : (קח) נדבות פי. דבר רצוי שפי מתנדב לך. כל נדבה לשון רצון הוא : (קט) נפשי בכפי תמיד. הרבה נסתכנתי בסכנות רבות קרובות למיתה ואעפ"כ אני תורתך לא שכחתי (ע"ד אם ברא"שו יעסוק בתורה) : (קיב) לעולם עקב. על מעגלותם ועל נתיבותם :

ו ספפים

יחשבה : תכלה ג' וסימ' אתת ה' לא תכלא. כד הקמח לא תכלה. לכל תכלה ראיתי קץ. קדמא דה' כתי' א' : מ' תורתך פ' בא"ב וסי' גמס' לעיל באות ח' : השכלתי ב' חד כתי' סמ"ך וסי' הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד. מכל מלמדי השכלתי. קדמא כתוב סמ"ך : כלאתי ב' חד כתיב יו"ד וסי' מתגרת ידך אני כליתי. מכל ארח רע כלאתי רגלי. בתרא כתיב א' : לחכי ג' וסי' מה נמלצו. תדבק לשוני. ופריו מתוק לחכי : ב' לרגלי ב' וסימ' ויברך ה' אותך לרגלי. נר לרגלי דברך : ואקימה ח' מן ווי"ן קמצין בתמניא אפי בא"ב וסי' ואתנחם זכרתי משפטיך מעולם. ואשמרה תורתך תמיד. ואשיבה רגלי אל עדותיך. ואקימה נשבעתי ואקימה. ואשאפה פיפערתי. ואשוע קדמתי בנשף. ואתקוטטה ראיתי בוגדים. ואהבם שמרה נפשי עדתיך. וסי' ז"ן

תולדות אהרן לכל תכלה. עירובין כא : רחבה. עקידה נעילת שערים : מה אהבתי. מנחות יח : מאויבי. עקידה שער פח : מכל מלמדי. אבות ט : נר. עקידה ש' נא : נשבעתי. חגיגה י נדרים ח תמורה ג (נדרים לז) : נחלתי. עקרים מ"ג פל"ד : נטיתי. עקידה ש' מט עקרים מ"ג פ"ג :

ספפים

מצודת ציון

(קא) כלאתי. מנעתי כמו ויכלא הגשם (בראשית ח) : (קב) הורתני. ענין למוד : (קג) נמלצו. מל' מליצה : לחכי. מלשון חיך : (קה) לנתיבתי. ענין שביל ומסילה : (קז) נעניתי. ענין הכנעה כמו לענות מפני (שמות יד) : (קי) פח. רשת הלוכד : תעיתי. הסר מדרך הישר והולך בדרך אחר קרוי תועה : (קיב) עקב. ענין סוף כעקב שהוא סוף הגוף :

ספפים

מצודת דוד

עכ"ז אתבונן בעדותיך בעומק טעמיהם (צו) לכל תכלה. לכל דבר אשר יש להם תכלה הנה בעין השכל ראיתי את הקץ אבל מצותיך רחבה היא מאוד ואין עומדי לבוא עד סוף תכלית מסתורה א"כ בוודאי אין לה תכלה כי אם היה לה הייתי רואה הקץ בעין השכל כמו שראיתי בכל בעלי התכלית : (צז) מה אהבתי. מה מאוד אהבתי התור' עד שכל היום היא מאמר פי : (צח) מאויבי. מצותיך תחכם אותי להיות יותר חכם מאויבי הרשעים כי היא לי לעולם ר"ל אני עוסק בה בתמידות ולזה מחכמת אותי : (צט) השכלתי. מכולם קבלתי השכל כי ע"י כולם היה דבורי בעדותיך ובזה הבנתי דבר מתוך דבר : (ק) מזקנים אתבונן. אהיה בעל בינה יותר מזקנים כי שמרתי פקודיך וכל למודי היא לעשות ולקיים ולזה ביותר אתן לב להתבונן בהם לעשות הדבר בתקון : (קא) כלאתי. מנעתי רגלי מללכת בדרך רע ולא מיראת הבריות כ"א למען אשמור דברך שהזהרת עליו : (קב) לא סרתי. ר"ל שפטתי דין אמת כי אתה למדתני לבל אכשל בדבר : (קג) מה נמלצו. מה מאוד נחשבו אמרתך לחכי לדברי מליצה והמה ערבים לי יותר מערבות הדבש לפי : (קד) מפקודיך אתבונן. מאשר אתבונן בפקודיך ע"כ שנאתי אורח שקר וכמ"ש רז"ל המאור שבה מחזיר למוטב : (קה) נר לרגלי. כמו הנר מציל הוא בחשכת הלילה מכל מכשול לבל תגוף הרגל כן דברך מציל אותי מכל מכשול עבירה : ואור וגו'. כפל הדבר במ"ש : (קו) נשבעתי וגו'. ר"ל כדי לזרז את עצמי נשבעתי לשמור וכו' קיימתי את השבועה : (קז) נעניתי. נעשיתי מוכנע עד מאוד לכן חייני כדברך שאמרת עלי ע"י נתן הנביא : (קח) נדבות פי. דברי רצוי מה שפי מתנדב קבלם ברצון ולמדני משפטיך : (קט) נפשי בכפי. אף שנפשי היא תמיד בסכנה כמו המחזיק דבר מה בכפו שהיא קרובה ליפול כשיפתח כפו ועכ"ז לא שכחתי תורתך בטרדות הסכנה : (קי) נתנו. אף כי נתנו פח בדרכי מ"מ לא תעיתי מדרך פקודיך לעשות בהם נקם : (קיא) נחלתי. אני מחזיק לעולם בתורה והיא לי לנחלה כי המצות שבהם ישישו לבי : (קיב) נטיתי לבי. מתענוגי הזמן : לעולם עקב. עד עולם עד סוף ימי וכפל המלה בשמות נרדפים

רשי

(קיג) סעפים שנאתי. חושבי מחשבות און כמו (איוב כ') לכן שעיפי ישיבוני. (מלכים א י"ח) על שתי הסעיפים כשאתה קורא סעיפים הוא שם המחשבה וכשאתה קורא סעפים נופל הל' על החושבים אותם: (קיז) ואשעה בחקיך. ואתעסק כמו ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה') ד"א ואשעה לשון ספור ושנון כדמתרג' ולשניה ולשועין: (קיח) סלית. רמסת נתתם למרמס כמו סלה כל אבירי ה' (איכה א): (קכ) סמר. כמו (איוב ד) תסמר שערת בשרי כאדם שעמד שערותיו הריצוי"ר בלעז: וממשפטיך יראתי. מפורענו' גזרותיך: (קכב) ערב עבדך. ל' הללה גרנטיי"ה בלעז היה ערב בשבילי לנגד הרעה (כלומר היה ערב שאשמור פקודיך): (קכג) ולאמרת צדקך. הבטחה שהבטחתני: (קכו) עת לעשות לה' וגו'. מוסב על מקרא שלפניו הבינני ואדעה עדותיך להבין עת לעשו' לשמך איך יעשו אותם שהפרו תורתך למצוא רצון וסליחה ותמצא להם ואעשה כן על כל עבירה שבידי. ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סייג וגדר לישראל כגון גדעון ואליהו בהר הכרמל שהקריבו בבמה. עוד ראיתי נדרש באגדה פי' איש פנוי וטיילן העושה תורתו עתים מפר ברית. שאדם (פנוי) צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום: (קכז) על כן אהבתי. על אשר אהבתי מצותיך ראוי לך ללמדני. עת רצון ומה אעשה לך ותרצני. יש על כן הרבה שפתרונו על אשר כמו כי על כן ראיתי פניך (בראשית ל"ג) כי על כן ידעת חנותינו (במדבר י). ע"כ יתרה עשה (ישעיה טו): (קכח) כל פקודי כל ישרתי. כל פקודי כל דבר אשר צוית בתורתך: ישרתי. ישרו בעיני ואמרתי עליהם ישרו על זה כדאי אני שתמחול ותרצה לי: (קכט) פלאות עדותיך. מכוסים הם ונפלאים עדותיך מבני אדם יש מצות קלות שהרבית במתן שכרן כגון שלוח הקן: ע"כ נצרתם נפשי. כלם כי לא נודע איזה יכשר:

פתח

תהלים קיט

עָקֵב׃ קיג סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי וְתוֹרָתְךָ
אָהָבְתִּי׃ קיד סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה
לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ קטו סוּרוּ מִמֶּנִּי
מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֺת אֱלֹהָי׃
קטז סָמְכֵנִי כְאִמְרָתְךָ וְאֶחְיֶה וְאַל־
תְּבִישֵׁנִי מִשִּׂבְרִי׃ קיז סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה
וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ תָמִיד׃ קיח סָלִיתָ
כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי־שֶׁקֶר תַּרְמִיתָם׃
קיט סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ
לָכֵן אָהַבְתִּי עֵדֹתֶיךָ׃ קכ סָמַר מִפַּחְדְּךָ
בְשָׂרִי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי׃ קכא עָשִׂיתִי
מִשְׁפָּט וָצֶדֶק בַּל־תַּנִּיחֵנִי לְעֹשְׁקָי׃
קכב עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל־יַעַשְׁקֻנִי
זֵדִים׃ קכג עֵינַי כָּלוּ לִישׁוּעָתֶךָ וּלְאִמְרַת
צִדְקֶךָ׃ קכד עֲשֵׂה עִם־עַבְדְּךָ כְחַסְדֶּךָ
וְחֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃ קכה עַבְדְּךָ־אָנִי
הֲבִינֵנִי וְאֵדְעָה עֵדֹתֶיךָ׃ קכו עֵת
לַעֲשׂוֹת לַיהוָה הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ׃ קכז עַל־
כֵּן אָהַבְתִּי מִצְוֺתֶיךָ מִזָּהָב וּמִפָּז׃
קכח עַל־כֵּן ׀ כָּל־פִּקּוּדֵי כֹל יִשָּׁרְתִּי כָּל־
אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי׃ קכט פְּלָאוֹת
עֵדְוֺתֶיךָ עַל־כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי׃

תרגום

לעלם עד סופא: קיג דחשבין מחשבן סריקין סניתי ואוריתך רחימית: קיד טומרי ותריסי את לפתגמך אורכית: קטו זורו מני מבאשין ואטור פקודי אלהי: קטז סמוך יתי במימרך ואחי ולא תבהת יתי מן כליותי: קיז סעוד יתי ואתפרק ואגנגע באוריתך תדירא: קיח כבשתא כל דשלין מגזרתך ארום שקרא נכליהון: קיט סוליא פסקתא בטלתא כל רשיעי ארעא מטול היכנא רחימית סהדותך: קכ מצלהב מדחלך בסרי ומדינך דחלית: קכא עבדית דינא וצדקתא לא תשבקנני לטלומי: קכב בסים עבדך לטבא לא יטלמון יתי זידונין: קכג עיני סברו לפורקנך ולמימר צדקך: קכד עבד עם עבדך היך חסדך וגזרתך אלף יתי: קכה עבדך אנא תבין יתי ואידע סהדותך: קכו עידן למעבד רעותא דיי אפיסו תלמידיא אוריתך: קכז מטול היכנא רחימת פקודיך מדהבא ומן אובריזא: קכח מטול היכנא כל פקודיא כולהון תרצתנון כל אורח שקרא סניתי: קכט פרישן סהדותך מטול היכנא נטרתנון

אבן עזרא

(קיג) סעפים. תואר כמו בעלי המחשבות כמו לכן שעיפי ישיבוני או מגז' מסעף פאר' ויהי' התואר יוצא כמו ושגא אני את המתים והטעם משחיתים: (קיד) סתרי ומגיני אתה. שלא ישחיתוני: (קטו) סורו. כן אומר לסעיפים: (קטז) סמכני. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם על כן אחיה: (קיז) סעדני. ואשעה. תרגם אספר והנכון בעיני מגזרת שעשועים ונכפלה המלה כמו תשגשגי הע"ן היתה ראוי' להיות בפתח קטן אולי נקמצ' בעבו' אות הגרון: (קיח) סלית מהבנין הקל כמו הכבד סלה כל אבירי והטעם סעדני ואחיה כי ראיתי שסלית הרשעים שבמרמה היו אומרים שהם שוגי': (קיט) סיגי'. חסר כ"ף כל רשעי ארץ הקדמונים כאשר כתוב בעדותיך: (קכ) סמר כאשר אזכיר המשפטי' שעשית ברשעי ארץ אז יאחזני פחד ואירא לעבור פיך: (קכא) עשיתי. אני לא הייתי עושק רק עושה צדק ואתה אל תניחני לעושקי: (קכב) ערוב. כדרך אנכי אערבנו דרך משל שייטב לבו: (קכג) עיני. לישועתך. מיד העושקי' ולגזרותיך שהם בצדק לעשות בהם משפט: (קכד) עשה. כחסדך. עד היום: (קכה) עבדך. שכר עבודתי הוא שתבינני: (קכו) עת. כל תאותי היא שתבינני ואדעה עדותיך הפך עושקי שהפרו תורתך בעת זקנתם או בעת צרתם וצרכם אליך וי"א כי עת ומועד לה' על אשר הפרו תורתך: (קכז) על. קשור בפסוק עבדך אני הבינני ולא ארצה שכר זהב או פז: (קכח) על. ישרתי. היו"ד תחת אל"ף כטעם כי אשרוני בנות וכן תתיימרו מגזרת יתאמרו כל פועלי און וטעם פקודי כל כי כל הפקודי' כוללים כל איש לב וכאה זאת המלה כדרך כל בכורי כל: (קכט) פלאות. הם מהפך על כל נפש: נצרתם נפשי. לבדה:

פתח

חנפ"ק ר"ש: ס' סעפים ל' דכוו' והוא מן א"ב דמשמש אב"ג בג"ד וסימ' נמס' במס' רבתא במערכת אות האלף בס"ד: מצות ג' יחידין סורו ממני מרעי'. חכם לב יקח מצות. והעמדנו עלינו מצות. וכל דסמיך לאדכרה דכוו' מצות ה' במ"ג מצות ה' פתחים וסימ' לא שבקתון שמואל בזוהרא. וביאור' נמסר ביהושע סימ' כ"ב: ע' עשיתי ג' ר"פ וסי' משפט וצדק גנות ופרדסי'. ברכות מים: ערב עבדך סימ' כל א"ב רבתי אית בכל פסוק חד מן עשרה לישני אילין דרך עדות פקוד מצוה אמירה תורה משפט צדק חק דבור רמז לעשרת הדברים במ"א פסוק לית ביה חד מכל אלו וסימ' ערב עבדך לטוב: פ' נצרתם חד מן מלין דמשמשים תם בסוף תיבותא וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת אות התיו:

תולדות אהרן ותורתך. עקרים מג פ"ג: עת לעשות. ברכות נד סג יומא סט גיטין ס תמורה יד תמיד כז זוהר ויצא תרומה ואדרא נשא:

מצודת דוד

(קיג) סעפים. כל המחשבות שנאתי אבל תורתך אהבתי וכל מחשבותי בה: (קיד) סתרי. אתה לי למסתר ולמגן כי אקוה לדברך אשר הבטחתני על זה: (קטו) סורו וגו'. לבל תסיתו אותי להרע כי חפץ אני לשמור מצות אלהי: (קטז) סמכני. סמוך אותי בהבטחתך שאחיה ואל תביים אותי מן תקותי כי המקוה לדבר מה ונמנע ממנו תחשב לו לבושה: (קיז) סעדני. כשאתה תסעד אותי אהיה בוודאי נושע ותמיד אספר חוקיך כי יסורו ממני הטרדות המונעות: (קיח) סלית. רמסת כל השוגים מעשות חוקיך ר"ל עם כי יאמרו שגגה היתה: כי שקר תרמיתם. כי יודע אתה שערמתם שקר ולא בשגגה נעשה כי מזידין המה: (קיט) סגים. כמו הסיגים אשר נשרפים המה בכור הצורף כן השבת מן העולם כל הרשעים ולכן בראותי מפלתם אהבתי עדותיך: (קכ) סמר. כי בשרי נתקשה ועמדה כמסמר מפחדך הרב ויראתי מן המשפט ולכן אהבתי עדותיך: (קכא) בל תניחני. בל תעזוב אותי להיות נמסר ביד עושקי: (קכב) ערוב. היטיב והכשר עבדך לטוב שלא יעשקוני זדים: (קכג) עיני כלו. עיני צופים לישועתך ולקיום אמרת צדקך והנה כלים כי מתאחרת לבוא: (קכד) כחסדך. ולא כפי מעשי: וחוקיך למדני. ר"ל זה החסד תעשה עמדי: (קכה) עבדך אני. ר"ל חפצי לעבוד אותך ולכן הבינני וגו' ואעבוד לך: (קכו) עת לעשות. יש עת קבוע לעשות לה' משפט ברשעים אשר הפרו תורתך: (קכז) על כן וגו'. ע"כ בעבור שיודע אני שתבוא עת המשפט לכן אהבתי וגו': (קכח) על כן וגו'. בעבור עת המשפט אני אומר כל הפקודים כולם ישרים המה ושנאתי כל אורח שקר: (קכט) פלאות עדותיך. המצות המה מכוסים ולא נודע מתן שכרן על כן את כולם נצרתם נפשי כי מי יודע איזה יכשר לקבל עליו שכר הרבה:

מצודת ציון

(קיג) סעפים. ענין מחשבה כמו על שתי הסעיפים (מ"א י"ח): (קטו) מרעים. רשעים: (קטז) משברי. ענין הוחלה ותקוה כמו שברו על ה' (לקמן קמו): (קיז) ואשעה. ענין ספור כי יוספר תרגומו ואשתעי וכן ונשתעה ונראה יחדו (ישעיה מא): (קיח) סלית. ענין רמיסה כמו סלה כל אבירי: שוגים. מלשון שגגה: תרמיתם. ענין ערמה כמו ותרמית לבם (ירמיה יד): (קיט) סיגים. כסיגים והוא פסולת הכסף: השבת. ענין ביטול: (קכ) סמר. מלשון מסמר ויתד ועניינו התקשות וכן תסמר שערת בשרי (איוב ד): (קכא) לעושקי. מל' עושק וגזל: (קכב) ערוב. ענין מתיקות כמו קולך ערב (ש"ה ב) ור"ל היטיב והכשר וכן פ' עשקה לי ערבני (ישעיה לח): (קכג) עיני כלו. שאוס כמתאחרת קרוי כליון עינים: (קכז) ומפז. הוא הזהב הטוב: (קכח) ישרתי. מלשון ישר: (קכט) פלאות.

מכוסים

כתם

(קל) פתח. כמו פתחון פה: יאיר. לקורא שיראה האמת: (קלא) פי. כי כאשר פתחת פיו לדבר פי פתחתי כמו שואף לקבל דברך ומלת יאבתי אין לה ריע במקרא: (קלב) פנה. וחנני. כמו אשר חנן אלהים כמשפט האוהבים: (קלג) פעמי. יתפלל לתקן עלילות שישמור מצות עשה ולא תשלוטנה בו שטות לעשות מצות לא תעש' ורבי משה אמר אל תשלט בי כל און כמו ואני תפלה: (קלד) פדני. מאד' שיעשקני: (קלה) פניך. הרצון כמו באור פני מלך חיים: (קלו) פלגי. קשור כדבר מעושק אדם הם יבקשו לעשקני עד שלא אשמור פקודיך ואני דואג ובוכה על אשר לא שמרו תורתך כי ידעתי כי אחריתם רעה ויש אומרים כי שמרו דרך משל על העינים כדרך ואחרי עיניכם: (קלז) צדיק. וישר. כל אחד מתשפטיך: (קלח) צוית. האבות להתעסק בעדותיך. (קלט) צמתתני. כמעט וצמתתני כמו וימת לבו בקרבו: (קמ) צרופה. למה שכחו דברך צרי ואין כהם סיג כי הכל צרוף בלי ספק: (קמא) צעיר. בעיני צרי כמו ואנכי תולעת ולא איש: (קמב) צדקתך. הטעם כי איך אשכח פקודיך וצדקתך לא תשתנה גם כן תורתך תמיד אמת: (קמג) צר. שעשועי. כנגד צרת הלב: (קמד) צדק. וי"ו עדותיך טי"ו לא שלותי ושניהם תחת ה"א כי אותיות יהו"א מתחלפים וטעם הבינני צדק לעולם ואחיה לעולם כאחד ישרת במקום שנים: (קמה) קראתי. כי כן חוקיך שיקראך הקורא בכל לב: (קמו) קראתיך. שתושיעני כדי שאשמור עדותיך: (קמז) קדמתי. קודם שיקומו בני אדם בנשף לדברך יחלתי שתושיע המשווע אליך: (קמח) קדמו. קודם לכל אשמורה שאשיח אני באמרתך הכתובה בתורה שגאלת הרשעי' כרשעתם והצלת הצדיקים: (קמט) קולי. כחסדך עמי ומנהגך

(קל) פתח דבריך יאיר. תחילת דבריך האירו את לב ישראל שאתה המכין פתאים כאמרך (שמות כ) אנכי אשר הוצאתיך הודעתם הטובה שעשית להם שקניתם מבית עבדים לדעת כי אדון אתה להם ויקבלו אלהותיך עליהם לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' ואח"כ. גזרת גזרותיך. ד"א פתח דבריך יאיר תחילת דבריך במעשה בראשי' יהי אור: מבין פתיים. משם יביטו הכל ויפתחו (להתחיל ולפתוח) בדברי תורה. תנחומא: (קלא) ואשאפה. ל' בליעה כמו (ירמיה ב') שאפה רוח: (קלד) פדני מעשק אדם. מיצר הרע העושק את הבריות בפירושי' אחרי' מצאתי פדני מעושק אדם. פדני מעושקו של אדם: (קלט) צמתתני קנאתי. הקנאה שאני מקנא לשמך על השוכחי דבריך היא צומתת אותי ומקנטת אותי בהם. (מצאתי): (קמא) צעיר אנכי ונבזה. כד"א (שמואל א יז) ודוד הוא הקטן. נבזה אני להקטין עצמי אצל עוסקי תורה להתלמד כי פקודיך לא שכחתי מלסלסל ומלפלפל בהם בצדקתך שבתוכן צדק ואמת עולמית ואף כי מצאוני צרות היו הם עסקי ולעולם הבינני בצדקתם ואחיה בהם כי היא חייך וגו' (דברים ל'): (קמו) (הסימן של עדותיך דמה בן פרץ הוי"ו חולם אבל משאר עדותיך הדלי"ת חולם): (קמח) אשמרות. חצי הלילה שתי אשמורות. ולדברי האומר שלש משמרות הוי לילה היה דוד עומד ממטתו בשליש הלילה הראשונה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנאמר לשיח באמרתך. ומחצות ולהלן עוסק בשירות ותושבחות כמו שנאמר חצות לילה אקום להודות לך: קרבו

קל (ג' מ"ל בח"כ ב' ר"כ) פְּתַח־דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים:
קלא (ב') פִּי־פָעַרְתִּי וָאֶשְׁאָפָה כִּי לְמִצְוֺתֶיךָ
(ג' בח"כ) יָאָבְתִּי: קלב (ז' רפין) פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כְּמִשְׁפָּט
לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ: קלג פְּעָמַי הָכֵן
(י"ב בליש') בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן:
קלד פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם וְאֶשְׁמְרָה
פִּקּוּדֶיךָ: קלה פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ
(ב', ב' ר"פ) וְלַמְּדֵנִי אֶת־חֻקֶּיךָ: קלו פַּלְגֵי־מַיִם
(ב') יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא־שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ:
(ב') קלז צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ:
קלח צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד:
(ל') קלט צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ
(ג' מ"ל בח"כ) דְבָרֶיךָ צָרָי: קמ צְרוּפָה אִמְרָתְךָ
(ב' מא"כס) מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ: קמא צָעִיר
(ו' כתי' כן) אָנֹכִי וְנִבְזֶה פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי:
(ה' בח"כ וחס') קמב צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ
(ל') אֱמֶת: קמג צַר־וּמָצוֹק מְצָאוּנִי מִצְוֺתֶיךָ
(ה' בח"כ וחס' ח' מפקין ו"ו) שַׁעֲשֻׁעָי: קמד צֶדֶק עֵדְוֺתֶיךָ לְעוֹלָם
(בח"כ סר"ן ב"ן דמ"ה סימן) הֲבִינֵנִי וְאֶחְיֶה: קמה קָרָאתִי בְכָל־
לֵב עֲנֵנִי יְהוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה:
קמו קְרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה
(ב' נברח תרשישה) עֵדֹתֶיךָ: קמז קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וָאֲשַׁוֵּעָה
(לדברך ק' ה') לִדְבָרֶיךָ יִחָלְתִּי: קמח קִדְּמוּ עֵינַי
(י"בכלים' וחס') אַשְׁמֻרוֹת לָשִׂיחַ בְּאִמְרָתֶךָ: קמט קוֹלִי

נַפְשִׁי: קל גְּלֵיף דִּבְרָיךְ יְנַהַר חַשִׁיבַיָּא יִתְבַּיְּנוּן שַׂרְגִּיגֵי: קלא פּוּמִי פַּתְחֵית וְאַלְפֵית אֲרוּם לְפִקּוּדָךְ צְבֵיתִי: קלב אִיתְפְּנֵי לְוָתִי וְחוּס עֲלַי כְּהִלְכְתָא לִרְחִימֵי שְׁמָךְ: קלג אִסְתַּוְרַי אַתְקֵין בְּמֵימְרָךְ וְלָא תַשְׁלֵיט בִּי כָּל שְׁקַר: קלד פְּרוֹק יָתִי מִטְלוּמָא דְּבַר נָשָׁא וְאֶטּוֹר פִּקּוּדָךְ: קלה זִיו אַפָּךְ אַנְהַר בְּעַבְדָךְ וְאַלְפֵנִי יַת גְּזֵרָתָךְ: קלו טִיפֵי מַיָּא יְחָתוּן עֵינַי עַל מְטוֹל דְּלָא נְטָרוּ אוֹרַיְתָךְ: קלז זַכַּי אַתְּ יְיָ וּתְרִיצִין דִּינָךְ: קלח פַּקֶּדְתָּא צִדְקְתָא דְסָהֲדְוָתָךְ וְהֵימְנוּתָא לַחֲדָא: קלט מַגְּרַת יָתִי טִנְּנָתִי אֲרוּם אִתְנְשִׁיאוּ דִּבְרָיךְ מְעִיקַי: קמ סְנִינָא מֵימְרָךְ לַחֲדָא וְעַבְדָךְ רְחָמֵהּ: קמא זוּטַר אֲנָא וּבְסִיר פִּקּוּדָיךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי: קמב צִדְקָתָךְ צִדְקָא לְעָלְמָא וְאוֹרַיְתָךְ קְשׁוֹט: קמג עָקָא מְעִיקָא עַרְעוּ יָתִי פִּקּוּדָיךְ פַּרְנוֹקַי: קמד צִדְקְתָא דְסָהֲדְוָתָךְ לְעָלַם תְּבִינֵנִי וְאֶתְקַיַּם: קמה קְרֵיתִי בְּכָל לִבָּא עֲנֵי יָתִי יְיָ גְּזֵרָתָךְ אֶנְטוֹר סָהֲדְוָתָךְ: קמו קְרֵיתִיךְ פְּרוֹק יָתִי וְאֶנְטוֹר סָהֲדְוָתָךְ: קמז אַקְדֵּימִית בְּשַׁפְרַפְרָא וְצַלֵּיתִי לְפִתְגָּמָךְ אוֹרְכֵית: קמח אַקְדִּימוּ עֵינַי מַטַּרְתָא דְּצַפְרָא וְרַמְשָׁא לְמַלָּלָא בְּמֵימְרָךְ: קמט קָרֵי שִׁמְעָהּ

פתיים ב' כתיב כן מ"ל וסימ' פתח דברך יאיר. ערום ראה רעה ונסתר קדמא דסיפרא. וב' פתים כתיב בחד י' וסימ' עד מתי פתים תאהבו פתי. כי משובת פתים. ושארא פתאים כתיב: פלגי מים ג' ר"ת וסימ' תרד עיני. ירדו עיני רא"ב. לב מלך: צ' צדיק אתה ה' ב' וסימ' כי אריב אליך דירמיה וישר משפטיך. דבריך ג' מ"ל צרופה אמרתך מאד: שעשעי בא"ב וסי' חלקי' ה'. פתח דבריך יאיר. צמתתני קנאתי: אהבה ב' וסימ' כי גדולה האהבה. אשר אהבה. ה' וחס' בא"ב וסימ' נמסר לעיל באות י': ק' קדמתי ב' וסי' לברוח תרשישה. בנשף ואשועה: קדמו ת' וסי' נמסר

תולדות אהרן צעיר. זיכר פקודי: קדמתי. ברכות ג: קדמו. שם (ברכות ג):

מצודת ציון

מבוסס ונעלם כמו והוא פלאי (שופטים י"ג): (קל) פתיים. כסילים: (קלא) פערתי. ענין פתיחה כמו ופערה פיה (ישעיה ה): ואשאפה. ענינו ההמשכה אל בית הבליעה כמו שאפה רוח (ירמיה ב): יאבתי. כמו תאבתי והוא ענין תאוה: (קלג) פעמי. ענין צעדה והלוך: און. ענין דבר שאין בו ממש וכן התפלה' והעונות: (קלו) פלגי מים. אמות המים ויקראו כן ע"ש שנחלקים להתפלג ולהתפרד ללכת אילך ואילך: (קלט) צמתתני. ענין כריתה כמו יצמיתם ה' (לעיל צד): קנאתי. ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): (קמ) צרופה. ענין הזכות והטוהר מבלי פסולת ומושאל הוא מלשון צרוף כסף: (קמא) צעיר. ענינו קטן ושפל: (קמג) ומצוק. מלשון צוקה וצרה: (קמז) בנשף. בלילה כמו את נשף חשקי (ישעיה כא): ואשועה. ואצעק: (קמח) אשמורות. הלק מחלקי

מצודת דוד

(קל) פתח דבריך. פתיחת דבריך יאיר עיני הלב ר"ל כאשר יתחיל האדם להתבונן בתורה יאירו עיניו ויוסיף תבונה בכל עת: מבין. היא נותנת בינה לפתיים: (קלא) פי פערתי. פתחתי פי ואתאוה למשוך המצות אל בית הבליעה כי מאוד אני מתאוה להם: (קלב) כמשפט. כראוי לחנן לאוהבי שמך: (קלג) פעמי. הכן צעדי ללכת באמרתך: ואל תשלט. לא תתן כח ביד האון להיות שולטת עלי להמשיך אחריה: (קלד) מעושק אדם. מעשקות של אדם: ואשמרה. כי לא יהיה לי סבות מונעות: (קלה) פניך האר. ר"ל הראה לי פנים מאירות ושוחקות והוא ענין רצון וחיבה ונאמר בלשון שאלה מבן אדם לחבירו: (קלו) פלגי מים וגו'. היא תואר על העונות ואמר עיני מורידים דמעה כנחל על אשר לא שמרו התורה והלכו כפי הנראה להם: (קלז) ויושר משפטיך. כ"א ממשפטיך הוא ישר: (קלח) צוית וגו'. ר"ל עדותיך אשר צוית המה צדק ואמונה מאד: (קלט) צמתתני. הכעס כרתה אותי כי צרי שכחו דבריך והדבר הזה מכעיס אותי: (קמ) צרופה. אמרתך צרופה מסיג ועבדך לכן אהבה אותה: (קמא) צעיר. ר"ל עם כי בעבור שומרי המצות יחשבוני אויבי לצעיר ונבזה עכ"ז לא שכחתי פקודיך ולא אשגיח עליהם: (קמב) צדקתך. ר"ל כי אמרתי הלא הצדקה מאתך עושה לזוכרי פקודיך המה קיימים לעולם ועוד הלא תורתך היא אמת מגד עצמה ואיך אשכחה בעבור בזיון האויב: (קמג) צר. לזה אף אם מצאו אותי צר ומצוק לא עזבתי מצותיך והמה שעשועי ובהם אשמח: (קמד) צדק עדותיך. עדותיך הנאמרים בצדק קיימים המה לעולם כי הצדק לא יבוטל בשום פעם לכן הבינני ואחיה ע"י בחיי עוה"ב עד עולם כאשר המה קיימים עד עולם: (קמה) קראתי. ר"ל הלא קריאתי היא לזכני לשמור חוקיך ומהראוי א"כ שתענני: (קמו) ואשמרה. ר"ל ש"י אסיה פנוי מטרדת האויב: (קמז) קדמתי בנשף. קדמתי לכל אדם לעמוד בנשף ואצעק לך בתפלה כי אני מייחל ומקוה לקיים דברך ומתפלל אני עליהם: (קמח) קדמו עיני. עיני קדמו להפתח מתרדמת השינה פני אשמורות קודם אור

בקר

רשי

(קנ) קרבו רודפי זמה. עצת חטאים הולכים בעצת חטאיהם. ומתרחקים מתורתך ליקרב אל עצת רעתם: (קנא) קרוב אתה. לרחוקים הללו המתרחקים מתורתך אם ישובו מדרכם: (קנב) קדם ידעתי מעדותיך. קודם היות הדבר ידעתיו מתוך עדותיך קדם ירשו את הארץ צוית להם על הבכורים ותרומות ומעשרות וקדם הניחות להם מאויביהם צוית להם והיה כהניח ה' אלהיך לך וגו' (שם כ"ה) להעמיד מלך ולהכרית עמלק ולבנות בית הבחירה: כי לעולם יסדתם. כי על כל הדברים העתידים להיות לסוף העולם יסדת עדותיך: (קס) ראש דברך אמת. סוף דברך הוכיח על הראש שהוא אמת שכששמעו האומות אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו כיון ששמעו כבד. לא תרצח, לא תנאף. הודו על ראש דברך שהוא אמת: (קסב) שש אנכי על אמרתך. על הבטחתך שהבטחתני. ד"א על אחת מאמרותיך הסתומות כשאני מבין בה. ורבותינו דרשו על המילה שהי' דוד בבית המרחץ וראה עצמו בלא ציצית ובלא תפילין ובלא תורה אמר אוי לי שאני ערום מכל מצות כיון שנסתכל במילה שמח ואמר כבאתו (מבית המרחץ) שש אנכי על אמרתך המילה שמתחלה נתנה במאמר ולא בדבור שנא' (בראשית יז) ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור: (קסד) שבע ביום. שחרית שתים לפני קריאת שמע ואחת לאחריה ובערב שתים לפניה ושתים לאחריה: על משפטי צדקך. על ק"ש שהיא דברי תורה: (קסו) שברתי הוחלתי

תהלים קיט

שמעה כחסדך יהוה כמשפטך חיני: ב' חס
קנ קרבו רדפי זמה מתורתך רחקו:
קנא קרוב אתה יהוה וכל־מצותיך
אמת: קנב קדם ידעתי מעדתיך
כי לעולם יסדתם: קנג ראה־עניי ב' תבלומלוא'
וחלצני כי־תורתך לא שכחתי:
קנד ריבה ריבי וגאלני לאמרתך
חיני: קנה רחוק מרשעים ישועה
כי־חקיך לא דרשו: קנו רחמיך רבים
יהוה כמשפטיך חיני: קנז רבים
רדפי וצרי מעדותיך לא נטיתי: ח' מפקין ו' כא"ב
קנח ראיתי בגדים ואתקוטטה אשר ח' ווי"ן קמצין בא"ב בתמני' אפי וסי' ז"ז חנפ"ק ר"ש
אמרתך לא שמרו: קנט ראה כי־
פקודיך אהבתי יהוה כחסדך חיני:
קס ראש־דברך אמת ולעולם כל־
משפט צדקך: קסא שרים רדפוני
חנם ומדבריך פחד לבי: קסב שש ומדברך ק'
אנכי על־אמרתך כמוצא שלל רב: י"ב כליש'
קסג שקר שנאתי ואתעבה תורתך
אהבתי: קסד שבע ביום הללתיך
על משפטי צדקך: קסה שלום רב ג' כס' קמצין וכל אס"ף דכו'
לאהבי תורתך ואין למו מכשול:
קסו שברתי לישועתך יהוה ומצותיך
עשיתי: קסז שמרה נפשי עדתיך כ' גרסי' כסי'

תרגום

חסדך יי היך דינך קים יתי:
קנ קריבו רדפי זנו מאוריתך
אתרחקו: קנא קריב את יי
וכל פקודיך קשוט: קנב מן
לקדמין חכימית מן סהדותך
ארום לעלם יסדתינון: קנג חמי
סגופי ופצי יתי ארום אוריתך
לא אתנשיתי: קנד נצי
מצותי ופרוק יתי למימרך
אסי יתי: קנה רחיק מן רשיעי
פורקנא ארום גזרתך לא
תבעו: קנו רחמך סגיעין יי
היך דינך אסי יתי: קנז סגיעין
רדפי ומעיקי מסהדותך לא
אצליתי: קנח חמיתי בזוזי
ואידיינית עמהון די מימרך לא
נטרו: קנט חמי ארום פקודיך
רחימית יי היך חסדך אסי
יתי: קס שירוי פתגמך קשוט
ולעלם כל דיני צדקתך:
קסא רברבין רדפו יתי מגן
ומפתגמך דחל לבי: קסב חדי
אנא על מימרך היך גבר
דמשכח עדי סגי: קסג שקרא
סניתי ורחיקית אוריתך
רחימית: קסד שבע זמנין
ביומא שבחית יתך מטול דיני
צדקך: קסה שלם סגי לרחמי
אוריתך בעלמא הדין ולית
להון תקלא לעלמא דאתי:
קסו סברית לפורקנך יי ופקודיך

אבן עזרא

ומנהגך הטובים: (קנ) קרבו. אלו רודפי זמה שרחקו מדעת תורתך הכתוב בה עונש אדם וקין ואנשי המבול והמגדל ופרעה ולאמר קרבו עם רחקו דרך בשירי' ככבדת מאד: (קנא) קרוב אתה. יותר מכל קרוב וכל מצותיך אמת אז יהיו רודפי זמה כשורה כי נמלט שומר מצותיך: (קנב) קדם. קודם שיקרבו אלי רודפי זמה ידעתי כי עדותיך יסוד אמת יש להם: (קנג) ראה. שיעשה אותו על כן אמר וחלצני: (קנד) ריבה. למ"ד לאמרתך בעבור אמרתך כמו אמרי לי: (קנה) רחוק מרשעים. יום ישועה בעבור שלא דרשו חקיך ואני לא אהיה כמוהם כי תורתך לא שכחתי: (קנו) רחמיך. אם אני לבדי ורודפי רבים הם רחמיך שיסובבוני כמשפטיך לשומרי דבריך: (קנז) רבים. לא נטיתי אני לבדי כי הם נטו והנה נטיתי פועל עומד כמו סרתי ואם הוא יוצא יחסר לבי: (קנח) ראיתי. ואתקוטטה. מגז' נקט' נפשי: (קנט) ראה. כנגד ראיתי ואני כנגד ואתקוטטה: (קס) ראש. תחלת דבור שצויתני הוא האמת ורבי ישועה אמר רמז לדבור אנכי בהר סיני: (קסא) שרים. הם המשתררים ולא פחדתי מהם רק מדברך: (קסב) שש. דבק בפסוק העליון לא פחדתי מהשרים ולא דאגתי רק ששתי באמרתך כאילו נצחתי השרים ולקחתי שללם: (קסג) שקר. מצות לא תעשה תורתך אהבתי מצות עשה: (קסד) שבע. הרב' ודבר שישוב כמו השבוע: משפטי צדקך. בשרים רדפוני חנם. (קסה) שלום רב לאוהבי תורתך. והוא אחד מהם תורתך אהבתי ואין למו מכשול כמו שרים: (קסו) שברתי. לישועתך: (קסז) שמרה. הזכיר המצות כאשר פירשתי גם הזכיר העדו' לבדם והפקודים והעדות יחדיו

תולדות אהרן רלא. קחש"ג לא עקרים מ"א פי"ז: שש. שבת קל מגילה טז עקידס נשלח שערים. עקרים מ"ג פל"ג: שבע. מנחות מג (ברכות ג יד): שלום. (ברכות סג (סנהדרין לה):

מסורה

בסדר כי תצא: כמשפטך ה וחס' וסימ' כן משפטך אתה חרצת. והוצא כאור צדקך. ואל תצל מפי דבר אמת. קולי שמעה כחסדך. תחי נפשי ותהללך: יסדתם ב' וסימ' תבל ומלואה אתה יסדתם. קדם ידעתי מעדותיך:

ר' ריבה ריבי כל ליש' מ"ל במ"ו חס' וסימ' לא תענה על רב. נצב לרב ה' הנני קורא לרב. ורב לא ידעתי אחקרהו. אל תצא לרב מהר. ברבם עמדי: מעדותיך ח' מפקין וי"ו בא"ב וסי' פר"ץ ב"ן דמ"ה במ"א צוי' צדק עדותיך: ואתקוטטה חד מן ח' ווי"ן קמצין בא"ב בתמניא אפי וסימ' ז"ז חנפ"ק ר"ש וביאורם לעיל באות נו"ן: ש' שש ד' וסימ' והיה כאשר שש ה' עליכם. לשוש עליך לטוב. פגעת את שש ועשה צדק. שש אנכי על אמרתך. וחד כתיב סמ"ך וכצמר יאכלם סס. וחד ושש לבכם: רב ג' קמצין בסופ' וסימ' וישלח חציו ויפצם. שלום רב לאהבי תורתך. וכל אס"ף דכוו' ושלשים בשרתי בקהל רב. קריא' וסי' נמסר בפס' רבתא בערך רב: שמרה ב' גרשי' בסיפ' וסמ' שמרה נפשי כי חסיד אני. שמרה נפשי עדתיך ואהבם:

מצודת דוד

היום: לפיה. לעסוק בתורה: (קמט) כמשפטיך. כמנהגך לעשות חסד: (קנ) קרבו וגו'. ר"ל רודפי הזמה קרבו אל הזמה והשיגו אותה אבל מתורתך רחקו כי לא רדפו אחריה: (קנא) קרוב אתה ה'. לכל קוראיך: וכל מצותיך אמת. ר"ל האמת עם המצות ההם עצמם ישלמו גמול ונאמנים המה על הדבר: (קנב) קדם. ר"ל ראשית כל סידי עות הבנתי מעדותיך אשר יסדתם לעולם ולא תבוטל כי בראותי שכולם צדק וישר אמרתי איך א"כ יבוטל הצדק בשום פעם: (קנג) וחלצני. הוציאני מן העוני כי תורתך וגו'. א"כ מהראוי שתוציאני מן העוני: (קנד) ריבה ריבי. אתה תריב עם שונאי הריב שיש לי לריב: לאמרתך חייני. לקיים אמרתך ולא בעבור הגלות עוה"ז: (קנה) כי חוקיך לא דרשו. ואינם ראויים לתשועה לכן רחוקה מהם: (קנו) כמשפטיך. כמנהגך לרחם על הבריות: (קנז) לא נטיתי. עם כי רבו הרודפי מן האויבים הרודפים: (קנח) ואתקוטטה. הייתי מריב עמהם על אשר לא שמרו התורה: (קנט) אהבתי. אני אוהב אותם וחפץ בעשייתם ואף אם לא עשיתי כולם עכ"ז חייני כחסדך כאשר דרכך מעולם לצרף מחשבה טובה למעשה: (קס) ראש דברך. תחלת דברך שאמרת בהר סיני אנכי ה' אלהיך הוא אמת: ולעולם וגו'. ולכן יעמדו לעולם כל משפט צדקך ולא תבוטל בשום זמן הואיל והמצוה הוא ה' האלהים הקיים לעד: (קסא) שרים וגו'. אף כי השרים רדפוני בחנם על לא חמס בידי הלא היה לנקום נקם אבל מדברך פחד לבי ולא שלחתי בהם יד: (קסב) על אמרתך. על קיום אמרתך: כמוצא. כאדם המוצא שלל רב: (קסג) תורתך. על כי אשר אהבתי תורתך והיא הזהירה על השקר: (קסד) שבע. ר"ל פעמים רבות וכן שבע יפול צדיק וקם (משלי כד): על משפטי צדקך. בעבור משפטי הצדק שנתת לם: (קסה) לאוהבי תורתך. יהיה לאוהבי תורתך: ואין למו. לא יבוא להם מכשול: (קסו) שברתי. ר"ל לא טרדו אותי צרות הגלות כי קויתי לישועתך ועשיתי מצותיך ולא

מצודת ציון

מחלקי הלילה קרוי אשמורה כמו ויהי באשמורת הבוקר (שמות יד): (קנ) זמה. ענין דבר תועב ומעשה רעה כמו זמה היא (ויקרא כ): (קנג) וחלצני. ענין הוצאה והסרה כמו חלוץ הנעל (דברים כה): (קנח) ואתקוטטה. ענין מריבה כמו אקוט בדור (לעיל צה): (קסב) שלל רב. בזה רבה וגדולה: (קסג) ואתעבה. מלשון תועב: (קסו) שברתי. ענין תקוה כמו שברו על ה' (לקמן קמו) תבננה

רשו

תהלים קיט

קסז שָׁמְרָה נַפְשִׁי עֵדֹתֶיךָ וָאֹהֲבֵם מְאֹד: קסח שָׁמַרְתִּי פִקּוּדֶיךָ וְעֵדֹתֶיךָ כִּי כָל־דְּרָכַי נֶגְדֶּךָ: קסט תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְהוָה כִּדְבָרְךָ הֲבִינֵנִי: קע תָּבוֹא תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ כְּאִמְרָתְךָ הַצִּילֵנִי: קעא תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה כִּי תְלַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: קעב תַּעַן לְשׁוֹנִי אִמְרָתֶךָ כִּי כָל־מִצְוֺתֶיךָ צֶּדֶק: קעג תְּהִי־יָדְךָ לְעָזְרֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ בָחָרְתִּי: קעד תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וְתוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי: קעה תְּחִי־נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ וּמִשְׁפָּטֶךָ יַעֲזְרֻנִי: קעו תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד בַּקֵּשׁ עַבְדֶּךָ כִּי מִצְוֺתֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי:

קכ

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל־יְהוָה בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי: ב יְהוָה הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת־שֶׁקֶר מִלָּשׁוֹן רְמִיָּה: ג מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה: ד חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים: ה אוֹיָה־לִי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר: ו רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם: ז אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה:

(הערות המסורה בגליון: ח' ווי"ן קמצין בא"ב ותמניא. אפי' וכו' ז"ן חנפ"ק ר"ש. ג'. ב' כסי"נ י"ב בלוס'. ב'. ס' בא"ב ה' בא"ב. ב' כן הדד ה' חס'. ל' וחס'. ג'. ל'. י"ד פסו' נן נן. י"ד. ג'. ב'. א'. ל'. ל'.)

תרגום

עֲבָדַיִת: קסז נִטְרַת נַפְשִׁי סָהֲדְוָתָךְ וְרַחֲמְנוּן לַחֲדָא: קסח נַטְרֵית פִּקּוּדָיךְ וְסָהֲדְוָתָךְ אֲרוּם כָּל אוֹרְחָתִי לְקִבְלָךְ: קסט תִּתְקָרֵב צְלוֹתִי קֳדָמָךְ יְיָ הֵיךְ פִּתְגָמָךְ תְּבַיְנַנִי: קע תֵּיתֵי צְלוֹתִי קֳדָמָךְ הֵיךְ מֵימְרָךְ פְּצֵי יָתִי: קעא תְּבַעְיָן סִפְוָתִי תּוּשְׁבַּחְתָּא אֲרוּם תַּלְפִּנַנִי גְזֵירָתָךְ: קעב תְּתֵיב לִישָׁנִי מֵימְרָךְ אֲרוּם כָּל דִּינָיךְ צִדְקְתָא: קעג תְּהֵא יְדָךְ לְסַיָּעוּתִי אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ רְעֵיתִי: קעד רַגְגֵית לְפוּרְקָנָךְ יְיָ וְאוֹרַיְתָךְ פַּרְנוּקִי: קעה תֵּחֵי נַפְשִׁי וּתְשַׁבְּחִינָךְ וְדִינָיךְ יְסַיְּעוּנִי: קעו טְעֵיתִי הֵיךְ עָאן דְּמִתְאַבַּד בְּעֵי עַבְדָּךְ אֲרוּם פִּקּוּדָיךְ לָא אִתְנְשֵׁיתִי:

א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא קֳדָם יְיָ כַּד עִיק לִי צַלֵּיתִי וְקַבֵּל צְלוֹתִי: ב יְיָ פְּצֵי נַפְשִׁי מִסִּפְוָתָא דְשִׁקְרָא מִן לִישָׁנָא נְכִילְתָּא: ג מָא יְהֵיב לָךְ מַלְשִׁינָא וּמָא יוֹסִיף לָךְ אָכֵיל קוּרְצֵי לִישָׁנָא נְכִילְתָּא: ד גִּרְרִין דְּגִבָּרָא שְׁנוּנִין הֵיךְ בַּרְקִין [...] עִם גּוּמְרֵי רִתְמִין דְּדָלְקִין בְּגֵיהִנָּם מִלְּרַע: ה וַי לִי אֲרוּם אִתּוֹתְבֵית עִם אוּסָאֵי שְׁרֵית עִם מַשְׁכְּנֵיהוֹן דַּעֲרָבָאֵי: ו יַתִּיר מִנְּהוֹן שְׁרָת נַפְשִׁי עִם סָנֵי שְׁלָם: ז אֲנָא שְׁלָם וַאֲרוּם אֲצַלֵּי הִנּוּן לִקְרָבָא:

אבן עזרא

יחדיו: (קסח) שמרתי. והטעם אני חייב לשומר' כי אתה רואה כל מה שיש בלבי וכל מעשי: (קסט) תקרב. דרך משל בעבור מרחק השמים מהארץ אמר תקרב רנתי קול גדול כמו ותעבור הרנה: (קע) תבא תחנתי. בארתה לי כמו בהתחננו אלינו ע"כ הצילני: (קעא) תבענה. אם הגלתני והכנון אם תלמדני חקיך: (קעב) תען. אלמד אמרתך לבני אדם כדי שידעו כי כל מצותיך צדק: (קעג) תהי. לעזרני. ללמד כאשר דבר וכל יד הוי' אם היתה עם אות בי"ת לעולם לגנאי ואין בכאן אות בי"ת: (קעד) תאבתי. כמעט כליתי על דרך נכספה וגם כלתה נפשי: (קעה) תחי. ומשפטיך. באויבי יעזרוני להללך: (קעו) תעיתי. הטעם תחי נפשי כי אני כשה אובד שישען על הרועה וטעם כי מצותיך לא שכחתי אע"פ שהייתי כשה אובד לא אבדו מצותיך ממני: (א) שיר המעלות. הגאון אמר כי אלה השירים חמשה עשר כנגד חמש עשרה מעלות גם אמר יתכן שהוא על נגינות בקול עליון וכבר הזכרתי בתחל' הספר מה שנראה שהוא פיוט וזה השיר יתנגן על נועם המעלות ולא הזכיר שם המשורר אולי ברוה"ק נאמר על אנשי גלותינו שהם בצרה ולא ידעו מה יעשו רק לקרוא אל השם הנכבד: (ב) ה'. משפת שקר. אחים שפת שקר רמיה פירשתיו: (ד) חצי. דימה הדברי' היוצאים מפיו לחצים שנונים כן יתוחו: עם גחלי. כי החצים בעופם יתחממו באויר כמו גחלי רתמים והנכ' הטעם שזה המשורר אם הוא על עצמו או נבואה על ישראל שהם בגלות בוכה כי הוא איש אמת וידור בגלותו עם העמים ולא עוד אלא שיש מהם שידברו כזבים עליו וילשינוהו כדי שיהרג: (ה) אויה. אמר יוסף בן גוריון כי משך הם אנשי תושק"אנה אהלי קדר הערב וישראל מפוזרים במשך ועם אהלי קדר: (ו) רבת. התי"ו תחת ה"א כמו ושבת לנשיא ומלה תואר והמתואר חסר כמו מדת זמן והדומה לה וזה רמז לאורך הגלות: (ז) אני [...] איש

רשי

הוחלתי: (קסח) כל דרכי נגדך. אתה יודע כל דרכי: (קסט) כדברך הבינני. דברי תורתך כהלכתן וכהווייתן: (קעא) תבענה. תדברנה: (קעב) תען לשוני. כל עניה לשון קול רם הוא ואב לכולם וענו הלוים ואמרו (דברי' כז): (א) שיר המעלות. שיאמרו הלוים אותו על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל עד עזרת נשים ויש כאן ט"ו מזמורים של שיר המעלות. ורבותינו אמרו שיסדן דוד להעלות את התהום כמו שמפורש במסכת סוכה. ולפי אגדה פתרונו שיר למאה עולות: (ב) משפת שקר. זרעו של הרשעי' שדנין את הבריות בפיה' בעלילות רשע: (ג) מה יתן לך. הקב"ה: ומה יוסיף לך שמירה ומחיצות. הרי את נתונה לפנים משתי מחיצו': (ד) חצי גבור שנונים. והרי את הורגת במקום רחוק כחץ: עם גחלי רתמי'. כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים ואלו כבו מבחוץ ולא תבפנים ד"א מה יתן לך מה סופו של הקב"ה לגזור עליך חצי גבורים עם גחלי רתמים חצים מלמעלה וגיהנם מלמטה: (ה) אויה לי. אמרה כנסת ישראל כי כבר לקיתי בגליות רבים הרי גרתי משך עם בני יפת במלכות פרס ויון ומשך: (ז) אני שלום. עמהם: וכי אדבר. עליהם שלום המה באים

ת' תבוא כל סיפרא מ"ל ושש חס' בשאר קריא' וסימ' בסדר תוריע וכל משלי דכוו' חסר במ"ד מ"ל וסי' כי תבוא חכמה. ואת איש המות. ולמוכיחים ינעם. רעך וריע אביך: ותורתך ה' בא"ב וסימ' דרך שקר הסר ממני. נפשי בכפי תמיד. סעפים שנאתי. צדקתך צדק לעולם. תאבתי לישועתך ה'. וסימ' דנס"צת: יסיף י"ד כתי' כן חס' וי"ו וסימ' נמסר בשמואל ב' סוף סימן ג': שנונים ג' וסימ' אשר חציו שנונים וכל קשתותיו. חציך שנונים עמים. חצי גבור שנונים: גרתי ב' וסימ' עם לבן גרתי. כי גרתי משך:

תולדות אהרן תפיסי. שם קט מכות כד: שיר המעלות. פסחים קית עקידה שער סב כל המזמור זוהר תולדות: מה יתן · ערכין טו: חצי גבור. קידושין ל ערכין טו (פלא יו): אני שלום. עקידה מנה שערים:

מצודת ציון

(קעא) תבענה. ענין אמירה כמו יביע אומר (לעיל יט): (קעב) תען. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כז): (קעד) תאבתי. ענין תאוה: (ד) שנונים. מחודים כמו ושננו כחרב לשונם (לעיל סד): (ה) משך. שם אומה ונזכרת בתורה וקדר שם ממלכות ישמעאל ורוב הגולה

מצודת דוד

רעו ידי מהם בעבור פרדת הגרת: (קסז) ואהבם מאוד. ר"ל שמרתי המצות מאהבה ולא מיראת העונש בלבד: (קסח) כי כל דרכי נגדך. ר"ל כי יודע אני אשר כל דרכי המה נגדך כי אתה משגיח בכל: (קסט) תקרב. תפלתי תקרב אליך והתפלה היא שתבין לי התורה. כדברך ר"ל כפי אמתת כוונת דברך: (קע) כאמרתך. כאשר אמרת לי בהבטחה ע"י נתן הנביא: (קעא) כי תלמדני. כאשר תלמדני חוקיך אז תאמרנה שפתי תהלה: (קעב) תען. בהרמת קול תדבר לשוני אמרתך כי המה דברים צודקים ומהראוי לדבר בהם בפרסום רב ובקול גדול: (קעג) תהי ידך. תהי ידך מוכנת לעזרני: (קעד) תאבתי. אני מתאוה וחושק לישועתך ויהי אז תורתך שעשועי כי לא אטרד בטרדת האויב: (קעה) ותהלך. למען תהללך לא בעבור הנאות עוה"ז: ומשפטיך. המשפטים אשר תשפוט בשונאי המה יעזרוני מידם ואהיה א"כ פנוי להללך: (קעו) תעיתי כשה אובד. ר"ל כמו השה הזה כשהוא אבד מן העדר אינו יודע להזור עד שיבקשו הרועה כן תועה אני בדעתי ולא אדע מעצמי כל תוכן כשרון הדרך לכן בקש אתה את עבדך והראה את הדרך אשר ילך בה כי לא שכחתי מצותיך והבא לטהר הלא מסייעין לו מן השמים: **קכ** (א) שיר המעלות. אלה חמשה עשר שירי המעלות אמרם דוד שיאמרו אותם הלוים בחמש עשרה המעלות העולות מעזרת נשים לעזרת אנשים שיר אחד על מעלה אחת: אל ה' וגו'. ר"ל בעת הייתי בצרה פניתי אל ה' אני קראתי אליו והוא ענה לי: (ב) ה' הצילה. אתה ה' גם עתה הצילה נפשי מאנשי שפת שקר ומאנשי לשון רמיה: (ג) מה יתן לך וגו'. אתה לשון רמיה מה היא השמירה אשר יתן עוד עליך ומה יוסיף עוד הלא כבר נתונה אתה לפנים מהומת השפתים והשינים ואם אלה לא הועילו לשמרך מה נוסיף עוד שמירה: (ד) חצי גבור. דומה אתה לחצים שנונים שביד הגבור שהורג עמהם ברחוק מקום כן אתה פה תאמר לה"ר ותהרוג את העומד ממרחק: עם גחלי רתמים. דומה אתה עם גחלים מעצי רותם כי עם שהם נראים כבוים מבחוץ בוערים המה מבפנים כן אתה תדבר חלקלקות ובסתר תדבר עליו לה"ר: (ה) אויה לי. אמר על לשון בני הגלות אשר יתאוננו על מרבית לה"ר שביניהם ויאמרו אויה לי איך לא אקח מוסר הלא זה הדבר אשר בעבורם הייתי בגולה כגר אצל בני משך ושכנתי בגולה אצל הקדרים יושבי אהלים: (ו) רבת. זמן רב שכנה נפשי עם שונאי השלום: (ז) אני שלום. אני בשה שלום וכאשר אדבר אליהם שלום המה מעוררים

קכא א שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא
עֵינַי אֶל־הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃
ב עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃
ג אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם
שֹׁמְרֶךָ׃ ד הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא
יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃ ה יְהוָה שֹׁמְרֶךָ
יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃ ו יוֹמָם
הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה׃
ז יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר
אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ ח יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ
וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

קכב א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד
שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְהוָה
נֵלֵךְ׃ ב עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ
יְרוּשָׁלָםִ׃ ג יְרוּשָׁלַםִ הַבְּנוּיָה כְּעִיר
שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו׃ ד שֶׁשָּׁם עָלוּ
שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל
לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃ ה כִּי שָׁמָּה
יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית
דָּוִיד׃ ו שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ יִשְׁלָיוּ
אֹהֲבָיִךְ׃ ז יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה

תרגום

א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין
דִּתְהוֹמָא אֶזְקוֹף עֵינַי לְטוּרַיָּא
מִן הָאן יֵיתֵי סַעֲדִי׃ ב סַעֲדִי
מִן קֳדָם יְיָ דַּעֲבַד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא׃
ג לָא יִתֵּן לְאִתְמוֹטְטָא רִגְלָךְ
לָא נָיֵים נָטְרָךְ׃ ד הָא לָא
נָיֵים וְלָא יִדְמוּךְ נָטֵר יִשְׂרָאֵל׃
ה יְיָ יִנְטְרִנָּךְ יְיָ יְטַלֵּל עֲלָךְ עַל
סְטַר יַמִּינָךְ׃ ו יֵימָם כַּד שְׁלִיט
שִׁמְשָׁא לָא יִמְחוֹנָךְ צַפְרִירֵי
וְלֵילֵי כַּד שַׁלִּיט סִיהֲרָא בְּלֵילְיָא׃
ז מֵימְרָא דַיְיָ יִנְטְרִנָּךְ מִכָּל
בִּישׁ יִנְטוֹר יַת נַפְשָׁךְ׃ ח יְיָ
יִנְטוֹר מַפְקָךְ לִפְרַגְמַטְיָא
וּמַעֲלָךְ לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא מִן
הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃ א שִׁירָא
דְאִתְאֲמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא
חֲדֵיתִי בְּאָמְרִין לִי בֵּית מַקְדְּשָׁא
דַיְיָ נֵיזֵיל׃ ב קָיְמִין הֲוָאָה
רִגְלָנָא בְּתַרְעַיִךְ יְרוּשְׁלֶם׃
ג יְרוּשְׁלֶם דְּמִתְבַּנְיָא בִּרְקִיעָא
הֵיךְ קַרְתָּא דְּאִתְחַבְּרָא לָהּ
כַּחֲדָא בְּאַרְעָא׃ ד דְּתַמָּן
סְלִיקוּ שִׁבְטַיָּא שִׁבְטִין דַּיְיָ
מַסְהִיד לְיִשְׂרָאֵל דִּי שְׁכִינְתֵּיהּ
שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן בְּמֵיזַלְהוֹן
לְאוֹדָאָה לִשְׁמָא דַיְיָ׃ ה אֲרוּם
תַּמָּן מִתְיַתְבִין כּוּרְסָוָן בִּירוּשְׁלֶם כּוּרְסָוָן בְּבֵית מַקְדְּשָׁא לְמַלְכָּא דְבֵית דָּוִד׃ ו שְׁאַלוּ
בִּשְׁלָמָא דִירוּשְׁלֶם יִתְבוּן בִּשְׁלֵוָתָא רָחֲמָיִךְ׃ ז יְהֵי שְׁלָם בְּחֵילֵיךְ שַׁלְוְתָא

אל ההרים ב' וסימ' ראיתי את כל ישראל נפוצים אל ההרים דמלכים. אשא עיני אל ההרים. וכל יחזקאל דכוו' במ"ב על ההרים וסימ' על ההרים לא אכל תנינא דסימ'. ונתתי את בשרך על ההרים: הנה לא ג' וסימ' ויאמר לו חלילה. ואמר אתה אדני ה' הנה לא ידעתי דבר. הנה לא ינום ולא ישן: יככה ג' בקריאת וסי אשור בשבט יככה. למה יככה ארצה דיוחנן בן קרח. יומם השמש לא יככה וירח: באמרים לי ג' בליש' וסימ' הלא ממשל משלים. ישמו על עקב בשתם. שמחתי באמרים לי בית ה' נלך: כי שמה חד מן י' ר"פ דמלה תנינא שמה וסימ' ונאספו שמה כל העדרים וגללו את. ונועדתי שמה לבני שראל. והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרותיכ'. לנוס שמה רוצח דאז יבדיל. והברו דיהושע. יסורו שמה ויבאו אל בית. וישלח שמה סוסים ורכב. ובאת שמה וראה שם יהוא. כי שמה ישבו כסאות למשפט.

ותולדות אהרן. אשא עיני. זוהר ויגש: לא ינום. סוטה מח (ממבר בני נו כוטס כד): ה' צלך. מנחות לג: ה' ישמרך. זוהר ויחי: לאתך. ע"ג יא: שמחתי. מכות י עקידה שער ב זוהר וישב (ברכות ד בכורים פס שקל יט מב) עומדות. ע"ג יא (בכורים מס): ירושלים. תענית ה (חגיגה פט): שבטי יה. קידושין ע זוהר פקודי ובמדבר: שאלו. מגילה יז: יהי שלום. ברכות סד:

רשי

באים להלחם בי: (שיר למעלות. הפשט כשהיו הלוים מתחילין לעלות במעלות אמרו שיר זה אע"פ שזה השיר לא נכתב כראשונה אין מוקדם ומאוחר). (ס"א מצאתי): (א) שיר למעלות. רמז במזמור שני למעלות העולות לצדיקים לעתיד לבא מתחת עץ החיים לכסא הכבוד דתניא בספרי שיר המעלות אין כתוב כאן אלא שיר למעלו' שיר למי שעתיד לעשות מעלו' לצדיקים לעתיד לבא. וזהו שיסד הקליר (בסילוק דיוצר של יום ב' דסוכות שיסד ר' אליעזר הקליר שהוא בנו של רשב"י בחגיגה פ' אין דורשין ע"ש) ומתחתיה שלשים מעלות זו למעלה מזו עד כסא הכבוד טסות ועולות בשיח נעימות שיר המעלות: (א) שמחתי באומרים לי. שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות אותו זקן וימלוך שלמה בנו ויבנה בית המקד' ונעלה לרגל ואני שמח: (ב) עומדות היו רגלינו. במלחמ' בכל מקום בשביל שעריך ירושלים שעוסקין בהן בתורה: (ג) ירושלים הבנויה. כשיבנ' שלמה בני בית המקדש בתוכה תהא בנוי' בשכינה ומקדש וארון ומזבח: כעיר שחוברה לה. כשילה שדימה הכתוב זו לזו שנא' (דברי' י"ב) אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים. ורבותינו אמרו יש ירושלים הבנויה בשמים ועתידה ירושלים של מטה להיות כמותה: (ד) ששם עלו שבטים. אשר שם בשילה עלו שבטים כשעלו ממצרים ונקבע המשכן בתוכה: שבטי יה שהוא עדות לישראל. לפי שהיו האומות מליזין אחריהם כשיצאו ממצרים ואומרים עליהם שהם ממזרים אם בגופם היו שולטין המצרים בנשותיהם לא כל שכן אמר הקב"ה אני מעיד עליהם שהם בני אבותיהם הטיל שמו עליהם הראובני השמעוני (במדבר כ"ו) הוסיף עליהם אותיות השם אחת מכאן ואחת מכאן נמצא השם הזה יה עדות לישראל: (ה) כי שמה ישבו וגו'. כי גם בירושלים תשרה השכינה וישבו שם כסאות לשפוט בהם את האומו' וכסאות מלוכה לבית דוד: (ו) שאלו שלום ירושלי'. ואמרו לה ישליו אהביך ויהי שלום בחילך: למען

אבן עזרא

איש שלום כמו ואני תפלה. וכי אדבר שלום לאנשי משך וקדר ילחמוני: (א) שיר המעלות. טעם פיוט תחלתו למעלות וזה נאמר על ישראל שהיו במצור ובמצוק או על בני גלותינו: אשא. מנהג כל שהוא במצור לשאת עיניו אולי יביאו עוזרים לו להרחיק האויב ומלת מאין בה"א כמו אנה אנחנו עולים ואין כמוהו הן טלכם מאין וזאת הגזרה לא נמצאת בחסרון מ"ם: (ב) עזרי. בדרך נבואה או על דרך תקוה אין לי צורך לעזרת אדם כי אם לעזרת השם לבד שהוא עושה העליונים והארץ השפלה: (ג) אל. כמו לא וככה דרך נתיבה אל מות בסוד' אל תבא נפשי המשורר יאמר לנפשו או לבני הגלות אם העזר מהשם לבדו לא תפחד כי לא יתן למוט רגליך בלכתך ברחובות העיר או על החומה: ואל ינום שומרך. כי כל עיר שהיא במצור יש לה שומרי החומו' בלילה: (ד) הנה. שומר. ישראל הוא יעקב אבינו ושמרתיך בכל אשר תלך והוא היה ישן: (ה) ה' שומרך. מהצר ומכל חולי כי הוא צלך על יד ימינך: (ו) והזכיר טעם הצל יומם בשני ממי"ם יום ולא לילה וידוע כי השמש תזיק ברוב החום שלה והלבנה בלילה תוסיף לחה מולדת תחלואים וזה הדבר ברור ומנוסה: (ז) ה'. מכל רע. שיקרה לאדם מהון ומפגע': (ח) ה' ישמר צאתך. בצאתך למלחמה גם בבואך כדרך הבאה והיוצאת: (א) שיר המעלות. שמחתי באומרים. אמר רבי משה כי זה השיר אמרו דוד שיאמר עם הזמירות בבית השם בעת שיבנה הבית ורבי ישועה אמר כי זה בעבור הבית שהקים לו דוד בציון ויש אומרים על הבית השלישי כל אחד מישראל אומרים שמחתי באומרים הם עולי רגלים: (ב) עומדות. הטעם עמדנו להסתכל בבנייני החומו' ויופי השערי' והנכון כי היא היתה מלאה אדם והיינו מתעכבים בשערים לא נוכל להכנס מרוב העם הבאים והיוצאים: (ג) ירושלם. היתה דומה בשלש רגלים למדינה שהתחברו אליה כל בנותיה אסביב בעת הפחד: (ד) ששם. שבטים. שהם שבטי השם עדות וחק ומצוה לבא שלש פעמים והיו מודים השם בראותם מלכות דוד קיימת ואם זה המזמור על שלמה יהיו הכסאות לשלמה ואחיו ואם לעתיד למשיח ולבניו: (ו) שאלו. פועל עבר לעולם שואלים על שלום ירושלים כי אז יחוגו אליה ויתפללו לאמר לנכחה ישליו אוהביך שהם אנחנו בחילך או השוכנים שם תמיד: (ז) יהי.

מצודת דוד

קכא (א) אשא עיני. דרך המצפה על העוזרים לעלות על ההרים ונושא עיניו למרחוק לראות מאין יבואו: (ב) עזרי. ר"ל אבל לא מצאתי עזר רק מה' וגו': (ג) אל יתן למוט. כאלו אחד יאמר לחבירו דרך נחמה הנה עזרה טובה היא כי לא יתן רגלך לנטיה ומעידה ולא ינום שומרך ר"ל לא יסיר השגחתו ממך: (ד) הנה לא ינום. כי הנה מעולם אינו מסיר השגחתו: (ה) ה' צלך. כמו הצל מגין מחום השמש כן יגן על ימינך לעשות בה חיל: (ו) יומם. ביום לא יזיק לך חום השמש ובלילה לא יזיק לך לחות הירח המביא תחלואים: (ח) צאתך. שלא תכשל בצאתך בדרך ובבואך: קכב (א) שמחתי. הוא מאמר בני הגולה שאומרים הן מאז שמחתי בעת שהיו אומרים לי נלך אל בית ה' בזמן הרגל: (ב) עומדות. מרוב אדם הבאים והיוצאים היינו מתעכבים ועומדים בשערים זמן מה עד אשר נוכל לבוא בה: (ג) ירושלים. זאת ירושלים אשר היא בנויה בכל מיני פאר כעיר אשר הוברה לה יחדיו כל הבונים לכללה בכל מיני פאר ויופי: (ד) ששם. אשר שם עלו השבטים שהם שבטי יה ר"ל עם ה': עדות לישראל. העליה הזאת היתה עדות לישראל שהשכינה שוכן בה לגודל הנס הנעשה אז כי שיהם מכילה את כל ההמון הזה ולא היה צר להם המקום: להודות לשם ה'. ומהראוי היה להודות לה' על הדבר ההוא: (ה) כי שמה. ר"ל ראויה סיבה לבחרה שכינה כי שמה

מצודת ציון

סגולה כמה נכנס: (א) למעלות. כמו המעלות והלמ"ד במקום ה"א הידיעה: אל ההרים. כמו על ההרים: מאין. מאיזה מקום וכן מאין אתם (בראשית כט): (ג) למוט. מלשון נטיה ומעידה: ינום. מלשון תנומה והוא שינה מועטת וקלה: (ו) ישליו. מלשון שלוה: (ז) בחילך. היא החומה הנמוכה אשר מחוץ לחומה הגבוהה וכן ויאבל חיל וחומה (איכה ב): בארמנותיך. ענין

בהילך. הוא הסובב מחוץ לחומה בארמנותיך לפנים מן החומה: (ח) למען. לבקש שלומך בעבור אחינו הנכבדים הכהנים והלוים וחסידי ישראל הדרים בירושלם: (ט) למען. ונבקש שלומך ושלום אחינו למען בית השם אבקש טובה טוב לך: (א) שיר המעלות אליך נשאתי. ידבר המשורר על גדול הדור שהוא בגלות או במזמור על בן אליך נשאתי וטעם היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם: (ב) הנה. אחר כן דבר בעדו ובעד עמו כי אין כח לעבד להמלט מיד הבאים להרגו אם לא יושיענו אדוניו: (ג) חננו. כי רב. זמן רב: (ד) רבת. מדת זמן: הלעג השאננים. כמו הספר המקנה הלעג לעג השאננים והבוז לגאיונים והיא מלה אחת כמו עליונים מגז'ג אה: (א) שיר המעלו'. לדוד לולי ה' גם זה השיר כטעם השיר העליון: שהי' לנו. כמו הלנו אתה אם לצרינו: יאמר נא. עתה ככל נא שבמקרא: (ב) לולי. זה היה פעם אחרי פעם: אדם. לשון רבים והעד: (ג) אזי. דומה הנורר לנחל שוטף. מלת נחלה על שלש דרכים וכולם שונים כי נחלה לישראל עבדו החי"ת הטוף בשוא ופתח והה"א סימן נקבה כמשפט נחלה מכתי פועל עבר מבכין כפעל ותחת החי"ת השוא לבדו והמלה מלרע נחלה החי"ת בשוא והמלה מלפיל כי הטעם בנו"ן והה"א נוסף כה"א לילה ע"כ אמר עבר והטעם כפול. וטעם חיים שבה אל המדברים כאילו אמר בלעונו ואנחנו חיים וירדו חיים שאולה: (ה) אזי עבר. הטעם כפול ונחלה ישרת בעבור אחר נחל המים הזדונים: (ו) ברוך. כל זה נהגנו. שב אל בלעונו חיים: (ז) נפשנו כצפור. הטעם שלא היה לנו כח להמלט כי היינו כצפור רק נמלטנו בשם ה' לבדו שהוא עושה הכל ומי יעמוד לפניו על כן: (ח) עזרנו. שבידו העליונים והשפלים: (א) שיר המעלות הבוטחי'. לעתיד: לעולם ישב. בימי המשיח: (ב) ירושלים הרים. שהם עומדים סביבה והשם סביב עמו בתוכה ע"כ לא יוכל האויב לבוא לגור על ירושלם

(ח) למען. ישראל אחי ורעי: אדברה נא. אני דוד המלך שלום בך: (א) שיר וגו' היושבי. יו"ד יתירה: (ד) הלעג השאננים. לעג הגוים השאננים שבענו: הבוז. שבזו את גיאה היוגים היא ירושלים: לגאיונים. כתיב חד וקריכן תרין: (ג) בחרות אפם בנו. כשחרה אפם בנו: בחרות. כמו בעשות: (ד) נחלה. לשון חולי: (ז) נפשנו נמלטה. אהם כצפור אשר נמלטה מפח יוקשים: (א) שיר המעלות הבוטחים בה'. לא ימוט. כהר ציון אשר לא ימוט כי כאשר ירושלים הרים סביב לה

בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ ח לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃ ט לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ׃

קכג א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם׃ ב הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ׃ ג חָנֵּנוּ יְהוָה חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז׃ ד רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵיוֹנִים׃

קכד א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃ ב לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם׃ ג אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ׃ ד אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ׃ ה אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים׃ ו בָּרוּךְ יְהוָה שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם׃ ז נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ׃ ח עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

קכה א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיהוָה כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב׃ ב יְרוּשָׁלַםִ הָרִים סָבִיב לָהּ

בְּבִרְנְיָתִיךְ׃ ח מִן בְּגַלַל אַחַי וְחַבְרֵי אֲמַלֵּל כְּדוֹן שְׁלָם בָּךְ׃ ט מְטוּל בֵּית מַקְדַּשׁ דַּיְיָ אֱלָהָנָא אֶתְבַּע לְאוֹטָבָא לָךְ׃ א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מְסוּקִין דִתְהוֹמָא קֳדָמָךְ זְקָפִית יַת עֵינַי דְיָתֵיב עַל כּוּרְסֵי יְקָרָא בִּשְׁמַיָא׃ ב הָא כְּמָא דְמוֹדִיקָן עֵינֵי עַבְדִין מִידַיָא דְרִבּוֹנֵיהוֹן וְהֵיכְמָא דְמוֹדִיקָן עֵינֵי אַמְתָא מִידַיָא דְרִבּוֹנְתָהָא הֵכְדֵין מְדִיקָן עֵינָנָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא עַד דִי יְחוּס עֲלָנָא׃ ג חוּס עֲלָנָא יְיָ חוּס עֲלָנָא אֲרוּם סַגִּי שְׂבַעְנָא בְּסִירוּתָא׃ ד סוּגְעַת שְׂבַעַת לָהּ נַפְשָׁנָא תַּלְעוּבָא דְשַׁלְוִין מְבַסְרָנַיָא וְגֵיוְתָנַיָא׃ א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מְסוּקִין דִתְהוֹמָא עַל יַד דָוִד אִלוּלֵי יְיָ דַהֲוָה בְּסַעְדָנָא יֵימְרוּן כְּדוֹן יִשְׂרָאֵל׃ ב אִלוּלֵי מֵימְרָא דַיְיָ דַהֲוָה בְּסַעְדָנָא כַּד קָם עֲלָנָא בַּר נָשׁ׃ ג הָא בְּכֵן כַּד חַיִין בְּלַעוּ יָתָנָא כַּד תַּקִיף רוּגְזֵהוֹן בָּנָא׃ ד הָא בְּכֵן מַיָא שְׁטַפוּ יָתָנָא מַרְעִית עָבְרָא עַל נַפְשָׁנָא׃ ה הָא בְּכֵן עָבַר עַל נַפְשָׁנָא מוֹי זֵידוֹנַיָא דְיַמָא׃ ו בְּרִיךְ שְׁמָא דַיְיָ דְלָא מַסְרָנָא הֵיךְ תְּבִירָא לְשִׁנֵיהוֹן׃ ז נַפְשָׁנָא הֵיךְ כְּצִפְּרָא אִשְׁתֵּיזְבַת מִפַּחֵי תַקְלַיָא פַּחָא אִתְּבַר וַאֲנַן אִשְׁתֵּיזְבְנָא׃ ח סַעֲדָנָא בְּשׁוּם מֵימְרָא דַיְיָ דַעֲבַד שְׁמַיָא וְאַרְעָא׃ א שִׁירָא דְאִתְאֲמַר עַל מְסוּקִין דִתְהוֹמָא צַדִּיקַיָא דְמִתְרַחֲצִין בְּמֵימְרָא דַיְיָ הֵיךְ טוּרָא דְצִיּוֹן לָא יִזְדַעְזַע לְעָלַם יִתְיְתֵיב׃ ב יְרוּשְׁלֶם טוּרַיָא חֲזוֹר חֲזוֹר דִילָהּ וּמֵימְרָא

ג' ונפסוק ה' · ל' מ"ל · ג' · ל' לגאי יוניסק' · ד' · כ'וכל קהל ח דכו' · כ' · ג' וכענין · ל' · כ' כטעם כהרי ליס' · ל' ומ"ע · ד' · ד'. כ' · ל' ומ"ל · כ' · כ' פרלים

ובאת שמה וקראת. ובאו שמה והסירו את כל שקוציה: חננו ג' וסימ' ה' חננו לך קוינו. כי רב שבענו ב' בו: השאננים ג' וסימ' הוי השאננים בציון. רבת שבעה לה נפשנו הלעג. על הגוים השאננים: נחלה ב' בטעם וסימ' מעצמון נחלה מצרים. נחלה עבר על נפשנו: שלא ד' בקריאה וסימ' שלא נתננו טרף לשניהם. שלא עמל בו ותגנו חלקו: כמו קוצר. שלא ימצא האדם אחריו: בהר ב' וסי' כי בהר פרצים יקום כהר ציון לא ימוט. ואיגון מן א"ב חד בתלים וחד בקריא' וסימ' נמסר במסורה רבתא במערכת אות השי"ן:

תולדות אהרן למען אחי. סב (ברכות יג):
נשאתי. זוכר ויגש ונחי ואתחנן: כעיני עבדים. עקידת שער סז עקרים מ"ד פ"ג: אזי. מגילה יא עקידה ש' סא כל המזמור: הבוטחים. ברכות נח זוכר מרומם:

מצודת ציון

ענין טיכלות ופלטרין: (א) היושבי. היו"ד יתירה: גברתה. היא אשת האדון כמו מפני שרי גברתי (בראשית יז): (ד) השאננים. ענין השקט והמנוחה כמו שאנן מואב (ירמיה מח): לגאיונים. היא מלה מורכבת מלשון גאוה ומלשון יונה וגזל כמו נתים לא יונה (יחזקאל יח) שבם

מצודת דוד

ישבו כסאות רבות למשות משפט והם כסאות הסנהדרין ואף שם היה כסאות לבית דוד הדנין דין אמת: (ו) שאלו. לזאת שאלו מה' שלום ירושלים להיות בנויה כמאז: ישליו אוהביך. כאילו לירושלים ידבר לומר גם האוהבים אותך יהיו בשלוה: (ז) יהי שלום וגו'. ר"ל לא ימר עליה האויב ולא יגהון את הארמונות: (ח) למען אחי ורעי. כאילו כ"א מבני הגולה אומר לא בעבור עצמי בלבד אתפלל על שלום העיר כ"א גם בעבור אחי ורעי המה כל בני ישראל: (ט) למען בית ה'. ולמען המקדש אשר יבנה בה אבקשה טוב לך: קכג (א) אליך נשאתי וגו'. להיות גופים ומביטים לעזרה: היושבי. אתה היושב בשמים: (ב) אל יד. צופים אל יד אדוניהם ליתן להם דבר מה ואינם תדלים מלצפות עד אשר יתן להם: (ג) כי רב. בא לנו בזיון הרבה עד שנשבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: (ד) רבת. הרבה שבעה נפשנו מן הלעג הבבליי' היושבי' שקט והשקט: הבוז. מן הבזיון אשר היא לגאיוני' ר"ל אשר הגאים והמאנים בזו אותנו וכפל הדבר במ"ש למרבית הבזיון: קכד (א) לולי ה'. אם לא ה' אשר היה עמנו: יאמר וגו'. שרם המקרא יאמר נא ישראל לולי ה' וגו': (ב) בקום. בעת אשר קם עלינו אדם להרוג ולאבד: (ג) אזי. אם לא היה ה' עמנו אזי היו בולעים אותנו חיים והוא ענין מליצה על כי השבע לאכול לא ימתין עד יבושל כי אם אוכלו הי ואמר כאילו מרוב התאוה לבלעני הוא ממהרים לבלע חי: בחרות. בעת חרה אפם בנו: (ד) המים. דימה המון האויבים לשטיפת מים רבים: נחלה. נחל מים היה עבר על נפשינו: (ה) הזדונים. השוטפים בזדון וברשע וכפל הדבר פעמים ושלש להתחזקות וכדרך המליצה בכל מקום: (ו) ברוך ה'. אבל ברוך ה' שלא עזב אותנו להיות טרף לשניהם: כצפור. כמו הצפור אשר נמלטה מרשת המוקש ללכד בה: הפח נשבר. ר"ל הקשים נפלו ומז"ז נמלטנו מידם וגל שהמשיל לצפור אמר לשון הנופל בהגלה בצפור: (ח) עזרנו. העזר שלנו באה בהזכרת שם ה' עושה שמים וארץ ולא בשום הפזר בכח ידינו: קכה (א) הבוטחים בה'. אותם הבוטחים בה' המה כהר ציון אשר לא ינטה ממקומו ולעולם ישב על כנו: (ב) ירושלים. כמו ירושלים שההרים מסבבים לה בן ה' סביבות עמו הבוטחים

רש"י: לה כן הקב"ה סביב לעמו: (ג) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים. (כי לא יתן הקב"ה את ממשלת הרשעים לנוח על הצדיקים) למען כי הצדיקים נזהרין מלשלוח ידיהם בעולה: (ה) והמטים עקלקלותם. על הבריות למצוא עלילות רשע יוליכם ה' את פועלי און: (א) בשוב ה' את שיבת ציון. תגלות בבל הייתה כחולמים: (ד) כאפיקים בנגב. כאפיקי מים בארץ יבשה שמלחלחין אותה כך נהיה מרטיבין בשובך את שבותינו אשר הזורעים בה בארץ ציה בדמעה דואגים שבטורים שמא לא תצמח. ברנה קוצרין על ידי אפיקי המים כשהם משולחין בה: (ו) הלוך ילך ובכה וגו'. כך ישראל זרעין לפני הקב"ה צדקה בדמעה בגלות וברנה יקצורו כשתשלם משכורתם לעתיד: (א) שיר המעלות לשלמה. שיר זה אמר דוד על שלמה בנו שצפה ברוח הקודש שעתיד לבנות בית המקדש ובו ביום ישא שלמה את בת פרעה ועל זה נאמר (ירמיה ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה לכך אמר המזמור הזה למה לך בני לבנות בית ולסור מאחרי המקום מאחר שאינו חפץ בה לשוא עמלו בוניו בו: שוא שקד שומר. על חנם צופה בה השומר: (ב) שוא לכם. בעלי האומנויות המשכימים ומאחרים למלאכתם ומתפרנסים בעצבון ובגיגעה

אבן עזרא: ירושלים: (ג) כי. טעם גורל הצדיקים הם ישראל שנחלו את הארץ כמו והפילכם את הארץ בגורל: שבט הרשע. הם גויי הארצות וטעם למען כטעם אשר לא ילמדו אתכם: (ד) הטיבה. יתפלל המשורר או על דרך נבואה וטעם בלבותם כי היושר בלב הוא עיקר היסוד והדבור והמעשה כמו בניין: (ה) והמטים. כמו ומטי גר ולא ירצוני והבי"ת חסרה כמו הנמצא בית ה' והכ' הוא והמטים בעקלקלות' יתפלל שירחיקם השם ויהיו עם פועלי און עם הגוים אז יהי' שלום על ישראל: (א) שיר המעלות בשוב ה'. טעם זה השיר כטע' שיר העליון: שיבת. על משקל שבתם וקימתם כן יאמר ישראל בשוב השם שבותם אין אדם רואה בהקיץ הפלא הזה רק בחלום: (ב) אז. פינו. לשון יחיד כמו נפשנו כצפור נמלטה והטעם כי כל אחד אז יאמרו אלה לאלה או מבשרים בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה שהשיב שיבת ציון: (ג) הגדיל. בראותינו כך. אז נשמח: (ד) שובה. המשורר ידבר על לשון ישראל: כאפיקים. כמים חזקים בנגב לעולם חם בעבור השמש או לשון תרגום נגובו מיא: (ה) הזורעים. המשיל הגלות לנגב שאין שם מים והישועה כאפיקי מים ודימה בני הגלות הזורעים והטעם שומרי התורה: (ו) הלך ובכה. הטעם היה בוכה שיפחד שיאבד הזרע וטעם משך הכלי שיש בו הזרע. וי"ו אלומותיו שב אל הזרע וזה משל לשכר שומרי התורה וסובלי הגלות: (א) שיר המעלות לשלמה. בעבור שלמה כמו וללוי אמר וזה השיר חברו אחד מהמשוררים על שלמה כאשר חפץ דוד לבנות בית לשם והתנבא נתן כי שלמה בנו יבננו אז שמח דוד אחרי דואג והחל המשורר להזכיר כי הכל ביד השם ולא כפי מחשבות אדם ולא כפי שיפלר במעשיו יתחזק בכל כחו והנה החל להזכיר הבנין שהוא צורך גדול לבני אדם ועוד כי היתה במחשבת דוד לבנות הבית והכין הכסף והזהב והנחשת וטעם שוא עמלו אם לא יעזרם השם או יבוא רוח ויהרס הכל והנה הזכיר בעלי האומנות וכם הבונים ואחר כן שומרי הבנין הם שומרי העיר. ומלת שקד כמו לשקוד על דלתותי ואמר כך הזכיר אנשי שער העיר: (ב) ואמר. שוא משכימי קום למלאכה

מקרא:

וַיהֹוָה סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־ יו"ב
עוֹלָם: ג כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע
עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ
הַצַּדִּיקִים בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם: ד הֵיטִיבָה
יְהֹוָה לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם:
ה וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְהֹוָה
אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

קכו א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב
יְהֹוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים:
ב אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ
רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְהֹוָה
לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה: ג הִגְדִּיל יְהֹוָה
לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים: ד שׁוּבָה
יְהֹוָה אֶת־שְׁבוּתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב:
ה הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ:
ו הָלוֹךְ יֵלֵךְ ׀ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־
הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא
אֲלֻמֹּתָיו:

קכז א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה
אִם־יְהֹוָה ׀ לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא
עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ אִם־יְהֹוָה לֹא־יִשְׁמָר־
עִיר שָׁוְא ׀ שָׁקַד שׁוֹמֵר: ב שָׁוְא לָכֶם ׀

תרגום: דיי חזור חזור לעמיה מן השתא ועד עלמא: ג ארום לא ינוח שבט רשעא על פצתא דצדיקיא מן בגלל דלא יושיטון צדיקיא בשקרא אידיהון: ד אוטיב יי לטבין ולתריצין בלבבהון: ה ודסטין בתר עוקמנותהון יוליכנון בגהנם חולקהון עם עבדי שקר שלמא על ישראל: א שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא כד יתוב יי ית גלות ציון הוינא היך מרעיא דאתסין: ב היכדין יתמלי פומנא חוכא ולישננא תושבחא הידין ימרון בעמיא אסגי יי למעבד טבא עם אלין: ג אסגי יי למעבד טבא עמנא הוינא חדין: ד אתיב יי ית גלותן היך דמיתבא ארעא כד נבעין מפקגי מיא בבצורתא: ה דזרעין בדמעתא בשבחתא יחצדון: ו מהלכא יהלוך בבכותא מסובר נגדא דבר זרעא מיתא ייתי בתושבחא כד יסובר אסרתוי: א שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא על יד שלמה אין מימרא דיי לא יבני קרתא מגן לען ארדיכלוי ביה אין מימרא דיי לא נטר קרתא דירושלם מגן אתער נטיר: ב על מגן

מסורה: ד' אחסנא דבנימין דיק' גריעא; ל. ל. ל; ל. ל; ל; ל. ל; ס; ה' מלרע; שביתנו ק; ג'; ס"תס' בכתו' ובשמואל. ס'; ל'; ל; ל; י' מ"ע

גורל ד' פתחי' בליש' וסימ' בלשון ארמי אחסנא דבנימין צדיקא גריעא. וביאור' ומגורל נחלתי:ו יגרע. נחלתם דשבט הלוי. ויעל גורל מטה בנימין. על גורל הצדיקים: ימלא ח' וסימ' נמסר בירמיה פי' י"ג: שובה ה' מלרע וסי' נמסר בישעיה סימן מ"ה ובתלים סימן ו' בסדר בהעלתך: יקצרו ג' וסי' כי רוח יזרעו וכופתה יקצרו. הזורעים בדמעה ברנה יקצרו. בשדה בלילו: בא יבא ח' חס' בשמואל ובכתובים וסי' בא אל פלגשי אביך. כי אם בא אתה. עד עת בא דברו. בא יבא ברנה. ובא עם המלך

תולדות אהרן לא ינוח. סוטה ב (כתובות כב): הטיבה. מנחות נג מקודש שער עם: והמטים. ברכות יט: בשוב ה'. תענית כג עקרים מד פנ"ב זוהר אמור עקידה שער ג (ברכות ד תענית כו): ימלא. ברכות ל: שבת ס'. תענית ח: הזורעים. שם: אם ה'. יומא יט זוהר ויגש תרומה פקודי סנחם עקידה שער ג (חגיגה טו): ישמר עיר. זוהר ויגש עקידה שער פ: שוא. יומא עז כתובות סב עקרים מד פ"ז:

מצודת דוד

בו להגין עליהם עד עולם: (ג) כי לא ינוח. אם הרשעים מושלים זמן מה על הצדיקים אבל לא לזמן מרובה ינוח גדלות הרשעים על נחלת הצדיקים הנתון לגורלם: למען. בכדי שלא ישלחו הצדיקים גם המה את ידיהם לאחוז בעולה בראותם גדלות הרשעים זמן מרובה: (ד) ולישרים בלבותם. לאותם שהם טובים ביושר לבב ולא לרמות: (ה) והמטים. אבל אותם שהמה מטים עצמם אחר דרך עקלקלות ר"ל שכל טובתם הוא לרמות את הבריות: יוליכם. אותם יוליך ה' לאבדון עם פועלי האון ודומה להם עם שעדיין לא פעלו האון ויהיה א"כ שלום על ישראל כי יאבדו טרם פעלו האון עם רמיית מוכתם: קכו (א) בשוב. כאשר ישיב ה' מן גלות בבל את בני ציון יאמרו אז הנה כל הצרות שעברו הרי הם כאילו חלמנו חלום ר"ל לרוב הטובה שיהיה להם אז ידמה להם שלא היו הצרות באמת כ"א בחלום ראו כאלו מצירים להם: (ב) הגדיל ה'. ר"ל הגדולות האלה הם מה' ולא באו במקרה: (ג) הגדיל ה' לעשות עמנו. כאילו ישיבו ישראל לומר הן אמת שה' הגדיל לעשות עמנו ובעבור בטחון הישועה היא היינו שמחים מאז עוד היינו בגולה: (ד) שובה ה'. עודם בגולה יאמרו השב בני הגולה למקומם ונהיה כאפיקים בנגב ר"ל כמים הנגרים בחוזק במקום נגובה ויבשה: (ה) הזורעים. אשר הזורעים במקום הנגוב ההוא הלא זרעו בדמעה בחשבם פן לא תצמח ויפסידו הזרע: ברנה יקצרו. כשבא שם אפיקי המים והצמיחה הנה יקצרו התבואה ברנה: (ו) נושא משך הזרע. ר"ל בעת היה נושא משיכת והולכת הזרע אל השדה הלא ילך ויבכה מפחד פן לא תצמח: בא יבא. אבל יבוא לביתו ברנה בעת ישא האלומות מן השדה אשר ברכו ה' והביא בו אפיקי המים והוא כפל ענין במ"ש ור"ל כן נהיה אנחנו עם כי בגולה אנו זורעים מעשה המצות בדמעה על כי חוטבים אנחנו שמ"ו אבדה תקותינו ובתום כל מעשי המצות הנה כאשר בא יבוא זמן הגאולה אז נקבל הגמול בשמחה מרובה: קכז (א) לשלמה. אמר זה על שלמה כי נסה ברוה"ק אשר בעת יבנה פם

מצודת ציון

(ג) שבט. ענין ממשלה על כי ביד המושל שבט המוסר לייסר המחויב וכן לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט): גורל. הנחלה שנפל לגורלם לחלקם ועל כי על פי רוב מחלקים נחלה בגורל אמר לשון גורל: (ה) והמטים. מלשון נטיה: עקלקלותם. ענין עקמימות כמו ארחות עקלקלות (שופטים ה): (א) בשוב. מלשון השבה: שיבת. מלשון שבי: (ד) שובה. מלשון השבה: שבותנו. מלשון שבי: כאפיקים. ענינו מים הנגרים בחוזק כמו אפיקי מים (לעיל מב): בנגב. ענין יובש כמו ארץ הנגב נתתני (יהושע טו): (ו) משך. מלשון משיכה והולכה: אלומותיו. ענין אגודות תבואה כמו מאלמים אלומים (בראשית לז): (א) שקד. ענין המהירות והשתדלות כמו שקדו ושמרו (עזרא ח)

אבן עזרא

למלאכה או לסחורה אוכלי לחם בעצבון וטעם משכימי קום לשוק וככה מאחרי שבת שם : כן יתן . השם הנזכר למעלה לאוהבו . שינה על דרך מתוקה שנת העובד והנה הטעם הכל נגזר מהשמים ולכל יתן השם כאשר גזר לא כמחשבת אדם מרוצתו ויגיעתו ותחבולותיו : (ג) הנה . גם אם ישכב אדם עם נשים רבות פעמים אין קן להם לא תקבל האשה ההריון רק בעת שגזר השם כי בידו מפתחות כל רחם ומת' הבנים היא נחלה יתננה לאשר חפץ: שכר . הטעם שכר המעש' והוא פרי הבטן: (ד) כחצים . שהם חזקים . כן בני הנעורים ולא כן בני הזקונים: (ה) אשרי . אחר שדימה הבנים לחצים להלחם עם האויב אמר אשר מלא את אשפתו מהם דרך משל: לא יבושו . האב והבנים וטעם בשער לעיני הכל והטעם להזכיר כי דאג דוד כאשר נאמר לו והוא לא יבנה הבית בעבור שינקמו אויביו וישמחו וכאשר הגיד לו נתן כי בנו היוצא מחלציו יבנה הבית סרה כל דאגתו : (א) שיר המעלות. כטעם העליון בדברי הבנים אשרי כל ירא ה'. שלא יעשה מצות לא תעשה מיראתו השם : ההולך בדרכיו . בדרכי הש' הם מצות עשה : (ב) יגיע . בעבור נפסק בטרף הבא בידך ביגיע כפך אשריך : (ג) אשתך כגפן פוריה . שתלד בעתה וטעם כי כל גפן הוא מחוץ לבית מגולה לנגד השמש ע"כ אמר לנגד זה כשתילי זיתים בכוחם ושלא יבול עלי העץ הזית : (ד)הנה . היא זאת הברכה שיבקש ירא שמים בעולם הזה : (ה) יברכך . הטעם זאת הברכה תבוא לך מאת הכבוד שוכן בציון והטעם הבית הסמוך בציון הוא בית השם וטעם וראה בטוב ירושלים בלכתו שלש רגלים : (ו) וראה ישרת בעבור אחר וכן הוא וראה שלום על ישראל :
(א) שיר המעלות . דברי המשורר ידבר על לשון ישראל בגלור

תרגום

תִּטְרְחוּן לְכוֹן דְתִתְקַדְמוּן בְּצַפְרָא לְמֶעְבַּד לְכוֹן חֲטוֹף דִי מְאַחֲרִין וְתֵיתְבוּן לְמֶעְבָּד זְנוּ דְאָכְלִין מְזוֹנֵי דְמִכְבְּנִין דְלָעוּ בְהוֹן עַל יָאוּת וְכֵיוָן יִתֵּן יְיָ לְרַחֲמוֹהִי דְמִכָא : ג הָא אַחְסָנַת יְיָ בְּנִין כַּשְׁרִין אֲגַר עוֹבְדִין טָבִין וַלְדֵי מְעָא : ד כְּגִירִין בְּאִידָא דְגִיבָּרָא כֵּן בְּנִין דְעוּלֵימָא : ה טַב לֵיהּ לְגַבַר דִימְלֵי בֵית מֶדְרָשֵׁיהּ מִנְהוֹן לָא יִבַּהֲתוּן אֲרוּם יִנְצוּן עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן בִּתְרַע בֵּית דִינָא : א שִׁירָא דְאִתְאַמַר עַל מַסוּקִין דִתְהוֹמָא טוּבֵיהוֹן דְכָל דַחֲלַיָא דַייָ דְאָזְלִין בְּאוֹרְחָתֵיהּ : ב לֵעוּת אִידָךְ אֲרוּם תֵיכוּל טוּבָךְ בְּעָלְמָא הָדֵין וְטָב לָךְ לְעָלְמָא דְאָתֵי : ג אִתְּתָךְ הֵיךְ גוּפְנָא דַעֲבֶדֶת פֵּירִין עַל שְׁרָא דְבֵיתָךְ בְּנָךְ הֵיךְ שְׁתִילַיָא דְזֵיתַיָא חֲזוֹר חֲזוֹר לְפָתוֹרָךְ : ד הָא אֲרוּם הֵיכְנָא מִתְבָּרֵךְ גַבְרָא דָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ : ה יְבָרְכִנָךְ יְיָ מִצִיוֹן וְתֶחֱמֵי בְּטוּבָא דִירוּשְׁלֶם כָּל יוֹמֵי חַיָיךְ : ו וְתֶחֱמֵי בְּנִין לִבְנָךְ שְׁלָמָא עַל יִשְׂרָאֵל : א שִׁירָא דְאִתְאַמַר עַל מַסוּקִין דִתְהוֹמָא סַגִיעִין דַאֲעִיקוּ לִי מִן טַלְיוּתִי

תהלים

ב׳. כ׳ ב מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי
ל׳ כתיב א׳ לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא׃
ג הִנֵּה נַחֲלַת יְהוָה בָּנִים שָׂכָר פְּרִי
ל׳ וחד פרי בטן הַבָּטֶן׃ ד כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר
ל׳ ומ״ל. ד׳ כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים׃ ה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר
נ׳ אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא־
ה׳ מ״ע יֵבֹשׁוּ כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים
בַּשָּׁעַר׃

קכח א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי
כָּל־יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו׃
ג׳ ומ״ל. י״ו ב יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ
ג׳. ל׳ וְטוֹב לָךְ׃ ג אֶשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה
ל׳ וחס׳ בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים
סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ׃ ד הִנֵּה כִי־כֵן
ד׳. ב׳ ובג׳ יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָה׃ ה יְבָרֶכְךָ
יְהוָה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלִָם
ג׳ ר״פ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ ו וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ
שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃

קכט א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת
כ׳ מ״ע צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃

תולדות אהרן נחלת ה'. נדה עא זוכר וירא ויסב : כחצים . קידושין ל : יגיע כפיך . ברכות ח אבות ט חולין מד זוכר נשא עקרים מ"ד פ"ו עקידה שער מב : אשתך . ברכות נז זוכר תרומה : בניך . ברכות שם : כי כן . סוטה מ : יברכך . שם זוכר שמיני : וראה . כתובות נ סוטה מ

רשי

וביגיעה בלחם העצבים של טורח : כן יתן . הקב"ה פרנסה למי שמנדד שנתו מעיניו בשביל לעסוק בתורה : לידידו שנא . למנדד מעיניו שינה : (ג) הנה נחלת ה'. לאותו האיש : בנים . אלו התלמידים שהוא מעמיד שהם לו כבנים: שכר פרי הבטן . שכר פרי התורה שבלבו שנאמר (משלי כ"ב) כי נעים כי תשמרם בבטנך : (ד) כחצי' ביד גבור . להלחם בם את אויביו : כן בני הנעורים . התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו : (ה) אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו . מאותם חצים . אשפה תיק החצים שקורין קויבר"ן בלעז : לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער . תלמידי חכמים שמנצחין זה את זה בהלכה ונראים כאויבים זה לזה (תוספות) : (א) שיר המעלו' אשרי כל ירא ה'. כל אלו תוכחות ומוסרים לפי שכתוב אשרי האיש אשרי איש . לכך נאמר כאן כל לרבות אשה : (ב) יגיע כפיך . הנהנה מיגיע כפו נוחל שני עולמות (כמס' ברכות): (ג)כגפן פוריה . בניה מרובין : בניך כשתילי זתים . מה זיתים . אין להם הרכבה כך אין בבניך פסול : (ה) מציון . שהוא שער השמים : בטוב ירושלים . ושמחת בכל הטוב : (ו) וראה בנים לבניך . ולא יבואו לקטטה עבור חליצה ואז שלום על ישראל (תוספות): בנים לבניך . ירשו נחלה ואין אשה זקוקה ליבם אז שלום בעולם :

חרסים

דאסתר : משכימי מאחרי ב' בפסוק וסי' הוי משכימי בבקר וגו' מאחרי בנשף . שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אכלי : אשרי הגבר ד' וסי' יחסה בו . אשר שם ה' מבטחו . אשר תיסרנו יה . אשר מלא : אשפתו ג' וסי' בירמיה סימ' ה' : אשריך ב' וסי' אשריך ישראל . אשריך וטוב לך : יבורך ד' ב' פתחין וסימ' נמסר בספרא סי' קיב ובסדר עקב : וראה ג' ר"פ וסימ' וראה ועשה כתבניתם . אם דרך עצב בי . וראה בנים לבניך

מצודת ציון

ח) : (ב) מאחרי . מלשון איחור והעכבה : שבת . מלשון ישיבה : לידידו . מלשון נדידה : שנא . כמו שנה בה"א : (ה) אשפתו . הוא הנרתק אשר ישימו בו את החצים וכן אשפתו כקבר פתוח (ירמיה ה) : בשער . דרך החכמים והשופטים לשבת בשער וכן אמת ומשפט שפטו בשעריכם (זכריה ח) : (ג) בירכתי . ענינו עבר וצד כירך בזה שהוא בצד האדם וכן על ירך המזבח (ויקרא ד) : כשתילי זיתים

מצודת דוד

את בה"מ יצא את בת פרעה ועליו אמר מה תועלת א"כ בבנין כי אם ה' לא יבנה הבית ר"ל אם המקום לא יחפוץ בבנין על מעשיך אשר לא טובים א"כ הלא לחנם עמלו בו הבונים כי לא יתקיים : אם ה' לא ישמר עיר . בעבור המעשים האלה : שוא שקד שומר . הנה להנה הוא מקירת והתמדת השומר בשמירת העיר כי בא יבוא האויב העירה ויחריב הבית : (ב) שוא לכם . וכמו כן מרחתם לכם בחנם אתם המשכימים לקום לעבות מלאכתכם ומאחרים לשבת בעסק המלאכה למיעוט בטחונם בה' והמה אוכלים הלחם הבא בעצב רב וביגיעת המלאכה : כן יתן . הלא כן יתן ה' די מחסורו למי שמנדד שינה מעיניו ועוסק אז במלאכת שמים ור"ל כמו שמרבית שמירת העיר אין בו תועלת רב כי הכל תלוי בהרצאת המקום כן מרבית יגיעת המלאכה אין בו תועלת כי בזולת יגיעה רבה נותן המקום די הספוק למי שעמל בתורה : (ג) הנה נחלת ה'. ר"ל ואם ירבה לעמול במלאכה להרבות הון להנחיל לבניו אחריו הלא הנה הבנים עצמן המה נחלת ה' ונתנם לאשר ישר בעיניו ואם לא יתרצה לה' מאין לו בנים להנחילם את ההון : שכר פרי הבטן . הבנים שהמה פרי הבטן המה באים בשכר המעשה ומיד ה' וכפל הדבר במ"ש : (ד) כחצים ביד גבור . ר"ל ובאמת שכר גדול הוא זה כי כמו החצים אשר המה ביד גבור עם שהחצים הרגו את מי עכ"ז הלא נראה לכל שלא החצים הם הממיתים כ"א הגבור אשר ירה אותם כן הבנים שהאדם מלמד בנערותו בעוד הכח בידו להדריכם בדרך ישרה הנה עם כי הבנים הם הדורכים בדרך ישרה עכ"ז נראה לכל שכל זה המה מעשה ידי אביהם להתפאר : (ה) אשר מלא וגו'. ר"ל אשר הרבה בנים כאלה לפי שהמשילם לחצים אמר בהם לשון הנופל בחצים שהדרך למלאותם בתוך הנרתק : לא יבושו . לא יבואו לידי בושה כאשר ידברו במקום מושב החכמים כי יתחכמו לדבר בהשכל ובדעת : את אויבים . ר"ל עם אותם החולקים עמהם בדבר חכמת התורה הנראים כאלו היו אויבים להם לפי המחלוקת : קכח (א) ירא ה'. מלעבור על לא תעשה : ההולך בדרכיו . לקיים את העשין : (ב) כי תאכל . כאשר תאכל יגיע כפיך ולא ההנה מאחרים לחלוק עמהם בשכר התורה אז אשריך ר"ל יהיה בשמחה ומהלל וטוב לך כי אז תקבל אתה כל שכרך משלם אין מחסור : (ג) כגפן וגו'. תהיה כגפן המגדל פירות העומד בירכתי הבית הקרוב אליו להשגיח בו לזבלו ולהשקותו בעתו שאז הפירות מרובות וטובות כן אשתך תלד לך בנים מרובים וטובים : כשתילי זיתים . העומדים ביפיים כל ימות השנה כן בניך לא יכהה לעולם מראית פניהם ויהיו סביב לשולחנך ולא יהיו מסובים על שולחן אחרים : (ד) הנה כי כן . הנה כאשר כן בברכות אלו יבורך וגו' : (ה) יברכך ה'. כי יברך ה' מציון מקור שפע הברכות כולן : וראה . ותהיה רואה בטובת ירושלים בעת בניה : (ו) שלום . וראה שאמר בתחילת המקרא עומדת במקום שנים וכאלו אמר וראה שלום על ישראל ר"ל תהי רואה בשלום ישראל כאשר ישבו על אדמתם : קכט (א) רבת צררוני .

(ג) חרשים האריכו למענותם. הוא הלם התחריבה כבחלי מענה למד סדה: (ו) שקדמת שלף יבש. שקודם שישלפוהו ויתלשוהו ממקומו הוא יבש: (ז) ותגנו. כמו (ישעיה מ"ט) והביאו בניך בחוצן חיישי"לא בלעז. וכן גם חנני נערתי: (ד) כי עמך הסליחה. לא נתת רשות לשליח לסלוח כמו שנאמר (שמות כג) כי לא ישא לפשעכם: למען תורא. על זאת שלא יהא אדם בטוח על סליחת אחר: (ה) קויתי ה' קותה נפשי. קווי אחר קווי כעין (לעיל כ"ז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה כעין משומרים לבקר שומרים לבקר: (ו) נפשי לאדני משומרי' לבקר. הריני מן המצפים לגאולה: שומרים לבקר. מצפין והוזרין ומצפין קץ אחר קץ. (מצאתי): (א) ה' לא גבה לבי וגו'. לא כהגנתי שררה. לא עשיתי גדולו' תשכונות בכייניס ונטיעות כעין שעשה בני הנני עליך כמי שאין לו

בגלות: רבת. פירשתיו: יאמר נא ישראל. בדרך נבואה כי כן יאמר רבת פעם אחרי פעם והטעם אף על פי שצוררים לא יוכלו לאבד זכרם: (ג) על. אע"פ שעל גבי חרשו חורשים והטעם הבזיון והשפלות. על דרך ותשימי כארץ גוך: למעניתם. מגזרת כבחלי מענה: (ד) טעם קצץ. כאשר יקצץ העבות לא יוכלו לחרוש על גבי והטעם כי השם יסור סבלם מעל שכם ישראל בהכרת מלכותם: (ה) יבשו. באחרונה וטעם ציון כנסת ישראל: (ו) יהיו כחציר. הצומח בגג שלא יעמוד: שקדמת. קודם שיגא לידי פועל כמו שליפת החרב והנעל מיד יבש: (ז) שלא. וזה החציר אין תועלת לו וזה הפך כא יבא ברכה נושא אלומותיו: וחצנו. כמו גם חצני נערתי והוא פועל: מעמר. מאסף העמרים: (ח) ולא. מנהג העוברים לאמר לקוצרים השם יברך את אשר נתן לכם והטעם כי בני אדם לא ישבחו על תורתם ואמונת' בלבם שאין בם אמונה ע"כ דימה ישראל שומרי תורה בזורעים וגויי הארצות השומרי' הבליהם דימה לחציר גגות: (א) שיר המעלות ממעמקים. טעם ממעמקים בעבור היות ישרא' בגלו' ודלו' וקלו' ושפלות: (ב) אדני. בעבור היותו במעמקים צועק שמעה בקולי: (ג) אם. הטעם הושיעני מהרה ואל תזכור לי עונות שעברו כי לא אוכל לענות ולהשיב: (ד) כי. הטעם כאשר תסלח לעוני ישמעו חטאים וישובו גם הם ויניחו חטאם ואם לא תסלח לא יירא ויעשו חפצם ככל אות נפשם: (ה) קויתי. לשמוע בקולו: ולדברו. לגזרותיו: (ו) נפשי. קותה לה' יותר משומרי' החומות לבקר. וטעם להזכירו פעמי' כי הם מחזיקי' נפשם ומנחמים לבם כי ישנו לבקר: (ז) יחל. לשון הציווי מהבנין הכבד וזה דברי המשורר יוכיח ישראל וכמה בני אדם פדה: (ח) והוא יפדה אותך. מכל עונותיו כנגד אם עונות
תשמר יה: (א) שיר המעלות. ה' לא גבה לבי. בסתר ולא רמו עיני בגלוי: ולא הלכתי פועל

ב רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־יָכְלוּ לִי׃ ג עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ לְמַעֲנוֹתָם׃ ד יְהוָה צַדִּיק קִצֵּץ עֲבוֹת רְשָׁעִים׃ ה יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן׃ ו יִהְיוּ כַּחֲצִיר גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ׃ ז שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר׃ ח וְלֹא אָמְרוּ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־יְהוָה אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה׃

קל א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה׃ ב אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃ ג אִם־עֲוֺנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ ד כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא׃ ה קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי׃ ו נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר׃ ז יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת׃ ח וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֺנֹתָיו׃

קלא א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְהוָה לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי בִּגְדֹלוֹת

יימר כדון ישראל: ב סגיעין דאעיקו לי מן טליותי ברם לא יכילו לאבאשא לי: ג על גושמי רדו רדיא אוריכו למורדניתהון: ד יי זכאה קצץ שולשלי רשיעיא: ה יבהתון ויזורון לאחורא כל סנאי דציון: ו יהוון כחציר אגריא דמן קדם דיציץ אתי רוח קדומא נתק ביה ואתיבש: ז דלא מלי אידיה חצד וכתפיה מעמר: ח ולא אמרו דעברין מתמן ברכתא דיי עליכון ולא יתיבון להון ברכנא יתכון בשמא דיי: א שיר דאתאמר על מסוקין דתהומא מן עומקיא קריתך יי: ב יי קביל צלותי תהוין אודנך ציתין לקל צלותי: ג אין עוין תטור יה יי מן יקום: ד ארום גבך שביקותא מן בגלל דתתחמי: ה אמתנית יי מתינת נפשי ולאיקריה אוריכית: ו נפשי אוריכא ליי מן נטרי מטרת לצפרא דנטרין לקרבא קורבן צפרא: ז מוריך ישראל ליי ארום גבי יי חסדא וסגי עמיה פורקן: ח והוא יפרוק ית ישראל מכל עויתיה: א שירא דאתאמר על מסוקין דתהומא יי לא גבה לבי ולא אתרוממו עיני ולא הליכית

למעניתם ק' · ג'..ד' · ל' מ"ל · ל'· ל' · ד' · ל' בטעם · קל"ד · ב'מ"ל בכתו' · ד' מ"ל · קל"ד · ל' · ו' כתיב כן · ב' · ב' המכשלים · ד' · ד' · י"ד פסוקים לא ולא ולא

שלום: קצץ ל' עבות רשעים. וא' קצץ פתח. בעת ההיא קצץ חוקיהו וב' וקצץ וסימ' וקצץ פתילים. וקצץ חנית: ולא אמרו ד' וסימ' ולא אמרו איה ה' המעלה אותנו מארץ מצרים. ולא אמרו לעלות עליהם לצבא. ולא אמרו בלבם נירא נא את ה' אלהינו. ולא אמרו העברים ברכת ה' אליכם: אזניך ב' מל' בכתו' וסי' ואזניך קשובות. תהיינה אזניך קשובות. וכל נביאים דכוו' מל' בס"ג וסימ' כי אחקר את אבי. כי ייטב אל אבי. גם מאז לא פתחה אזנך. יחל ה' ג' קמצין וב' פתחין וסי' לא יחל דברו יחל ישראל אל ה' וחברו. מי האיש אשר יחל. והוא יחל להושיע. ב' בתראי קמצין: שיר המעלות לדוד ד' וסימ' שמחתי באומרים לי. לולי ה' שהיה לנו. ה' לא גבה לבי. הנה מה טוב ומה נעי'

תולדות אהרן על גבי. סוכה יא: כפו. (פסח יז): העוברים. (שביעית לה): ממעמקים. ברכות יא תענית כג זוהר בשלח אחרי (ברכות ד מגלה עא): אם עונות. עקידה שער ש עקרים מ"ד פכ"ו: תורא. עקידה שער נג לב עקרים מ"ד פכ"ו: הוחלתי. עקרים מד פכ"ז: יחל. עקרים מ"ד פי"ז מה: לא גבה. זוהר משפטים פנחס סנהדרין כ:

מצודת דוד

הן רבת עם צררו אותי מעת נעורי: (ב) רבת וכו'. ר"ל עם כי רבים קמו עלי מ"מ גם כולם לא יכלו לי לעשות בי כלה: (ג) על גבי. החורשים את האדמה הרשו על גבי והאריכו עוד מענית המחרישה רוצה לומר הכבידו עול כבד וזמן מרובה: (ד) ה' צדיק. אבל ה' הצדיק קצץ חבלי העבותות הרשעים מה שאסרו אותי בהם: (ה) יבושו. בראותם שיצאתי מתחת ידיהם: ויסוגו אחור. דרך המתביישים להזור לאחוריו בדרך בואו: (ו) כחציר גגות. כעשב הגדל על הגגות שקודם התליפה נתייבש מחום השמש ולפי מעט הלחלוחית בהעפר אשר תחתי': (ז) שלא מלא. ר"ל שלא בא לכלל קצירה למלאות הקוצר את כפו מהם כדרך הקוצרים בממלאים מלא הכף וקוצרים בבת אחת: וחצנו מעמר. מוסב על שלא מלא שאמר בהתחלת המקרא לומר שלא מלא חצנו. ר"ל לא מלא כנף בגדו מן העומרים כי לא קצרוהו כלל: (ח) ולא אמרו. דרך העוברים בצד הקוצרים לומר להם ברכת ה' אליכם וברכנו אתכם וגו' אבל על חציר הגגות לא אמרו העוברים כזאת כי לא בא לכלל קצירה וכחציר הזה יהיו שונאי ציון כי יכלו מן העולם עד לא יבואו ימי הזקנה: קל (א) ממעמקים. מתוך עומק הצרות קראתי לך ה': (ג) אם עונות תשמר. אם לא תמחול ותשמור אותם להפרע עליהם גמול מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי הלא רבו מאוד: (ד) כי עמך הסליחה. ולא מסרת סליחת העון לאחד מהמלאכים כמ"ש כי לא ישא לפשעכם (שמות כג): למען תורא. כ"א מסר הסליחה אל המלאך היה נכחה לב האדם לומר המלאך יהפייס לנו הואיל ולא לו חטאנו וישא את העון והיה ממעט ביראת המקום: (ה) קויתי ה'. קויתי אל ה': קותה נפשי. כפל הדבר להתמדתו: ולדברו הוחלתי. אני מייחל ומקוה לדברי הבטחתו: (ו) נפשי לה'. נפשי מקוה לה' יותר מאשר יקוו שומרי החומות לאור הבוקר ללכת לישון או נפשי הוא אל ה' מן הנביאים השומרים ומצפים לבוקר אור הגאולה ר"ל נפשי היא כאחת הנפשות האלה: שומרים לבקר. כפל הדבר להתמדתו: (ז) יחל ישראל. אתה ישראל קוה אל ה' כי עמו החסד: והרבה. הלא פדה אותך רבות פעמים וכמו כן יפדה אותך גם עתה כי לא יחסר לו פדות כי הרבה עמו: (ח) והוא יפדה את ישראל וגו'. ר"ל הנה גם העון לא יעכב הגאולה כי הוא יפדה את ישראל מן העונות כי כבר נתמרק העון והלך לו והרי הוא פדוי מן העון: קלא (א) לא גבה לבי. במחשבת הלב לא הייתי מתגאה: ולא רמו עיני. במעשה להסתכל ביותר להרים עין למעלה כדרך גסי הרוח: ולא הלכתי בגדולות. לא עשיתי דברים גדולים ונפלאים כבניינים נאים ומגדלים גבוהים להראות גדולה וכבוד:

מצודת ציון

זיתים. כנטיעות של זיתים כמו ושיש כען שתול (לעיל א): (ב) יכלו. מלשון יכולת: (ג) גבי. כן נקרא אחורי הגוף כמו וכל בשרם וגביהם (יחזקאל י'): למעניתם. הוא הקו. אשר יתרום החורש באורך השדה וחוזר וחורש אצלו כמדתו עד כלות השדה וכן כבחצי מענה צמד שדה (ש"א י"ד): (ד) קצץ. ענין כריתה וחתוך כמו וקצץ פתילים (שמות לט): (ה) ויסוגו אחור. ענין החזרה לאחור כמו לא נסוג אחור (ש"ב א): (ו) כחציר. כעשב: שקדמת. מל' קודם: שלף. ענין תליפה והוצאה ממקומו כמו שלף איש נעלו (רות ד): (ז) וחצנו. שולי הבגד יקרא חוצן וכן גם חצני נערתי (נחמיה ה): מעמר. אגודת השבלים כמו ושכחת עומר (דברים כד): (ב) קשובות. ענין שמיעה: (ד) תורא. מל' מורא: (ו) משומרים. מל' שומר או הוא ענין תקיה והמתנה כמו ואביו

תהלים קלא קלב

וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי׃ ב אִם־לֹא שִׁוִּיתִי ׀ וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי׃ ג יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

קלב א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְהוָה לְדָוִד אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ׃ ב אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיהוָה נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ ג אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי׃ ד אִם־אֶתֵּן שְׁנָת לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה׃ ה עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ ו הִנֵּה־שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר׃ ז נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו׃ ח קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃ ט כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃ י בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ יא נִשְׁבַּע־יְהוָה ׀ לְדָוִד אֱמֶת לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית

(מסורה בגליון: ל׳. מ׳ ר״פ · ל׳ רפ׳ וחס׳ · ל׳ דגש וחס׳ · ל׳ ומ״ל · ל׳ · כ׳ ר״פ אם ה׳ וחס׳ · פ׳ כשינה · ל׳ · ל׳ ה׳ כתיב׳ יו״ד · ל׳ · כ׳ א׳ חס׳ · ל׳ ד׳ · ד׳)

תרגום: בְּרַבְרְבִין וּבְפְרִישָׁן מִנִּי׃ ב אִין לָא שַׁוִּית אִידָא לְפוּם וְשַׁתְקִית נַפְשִׁי עַד דְּצָיֵית פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הֵיךְ חֲסִילָא עַל תַּדְיֵי אִמֵּיהּ אִתְגַּבְּרִית בְּאוֹרַיְתָא הֵיךְ חֲסִילָא עֲוֵי נַפְשִׁי׃ ג יוֹרִיךְ יִשְׂרָאֵל לַיְיָ מִן הַשְׁתָּא וְעַד עָלְמָא׃ א שִׁירָא דְּאִתְאַמַּר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא אִדְכַּר יְיָ לְדָוִד יַת כָּל סִגּוּפֵיהּ׃ ב דִּי קַיֵּים קֳדָם יְיָ נְדַר לְתַקִּיפָא דְיַעֲקֹב׃ ג אִין אֵיעוֹל עַל אַתְתִי אִין אֵסֵיק עַל דַּרְגַּשׁ מַצָּעֵי׃ ד אִין אֶתֵּן דּוּמְכָא לְעֵינַי לְתִימוֹרַי נִיוּמְתָא׃ ה עַד דְּאַשְׁכַּח אֲתַר לְמִבְנֵי בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ מַשְׁכְּנַיָּא לְתַקִּיפָא דְיַעֲקֹב׃ ו הָא שְׁמַעְנָא יָתֵהּ בְּאֶפְרָת אַשְׁכַּחְנוּהָא בְּחַקַל חוּרְשֵׁי לִבְנָן אֲתַר דְּצַלִּיאוּ אֲבָהַת עָלְמָא׃ ז נֵיעוּל לְמַשְׁכְּנוֹי נִסְגּוֹד לְכִבְשָׁא דְרַגְלוֹי׃ ח קוּם יְיָ שְׁרֵי בְּבֵית מֵישְׁרֵי נְיָחָךְ אַתְּ וַאֲרוֹן דִּי בֵיהּ אוֹרַיְתָךְ׃ ט כָּהֲנָךְ יִלְבְּשׁוּן לְבוּשִׁין דְּכוּ וְלֵיוָאֵי חֲסִידָךְ יְשַׁבְּחוּן עַל קוּרְבָּנַיָּא׃ י מְטוּל זְכוּתֵיהּ דְּדָוִד עַבְדָּךְ בְּמֵעַל אֲרוֹנָא בְּמִצַּע תַּרְעַיָּא לָא תְּתֵיב אַפֵּי שְׁלֹמֹה מְשִׁיחָךְ׃ יא קַיֵּים יְיָ לְדָוִד בְּקוּשְׁטָא לָא יְתוּב מִנֵּהּ מִן וַלְדָּא דִמְעָךְ אֵשַׁוֵּי מַלְכָּךְ

תולדות אהרן זכור ס׳. זבחים מד; אם אתן . שם זכור וינס : קומה ס׳. שם וינא : כהניך . שם פנחס :

רשי

לו ידים ורגלים כגולם מוטל לנגדך (סא״ו) : (ב) שויתי ודוממתי . עליך נפשי כגמול שהוא נתון עלי אמו . גמול. יונק שדים : כגמול עלי נפשי . נפשי בקרבי לנגדך כיונק שדי אמו : (א) שיר המעלות זכור ה׳ לדוד את כל ענותו: ענוי נפשו אשר טרח ועמל למצוא לך מקום : (ה) עד אמצא מקום . עד שידע היכן יהיה מקום מקדשו (מלאתי) : (ו) שמענוה. הבשורה : באפרתה . במקום החשוב והמעולה כמו (ש״א א׳) בן תחו בן צוף אפרתי חשוב אבגינוס . ד״א שמענוה באפרתה בספר יהושע (ט״ז) שבא מאפרים. בכל התחומין הוא אומר (שם) ועלה הגבול ותאר הגבול וכאן הוא אומר ועלה הגבול אל כתף היבוסי ירושלים נמצאת ירושלים גבוה מכל הארצות והוא ראוי לבית המקדש שנאמר (דברים ט״ז) וקמת ועלית אל המקום וגומ׳ מלמד שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל כך נדרש בשחיטת קדשים : מצאנוה בשדי יער. בגבול בנימן שנמשל לחית היער שנאמר בנימן זאב יטרף (בראשית מ״ט): (ז) נבואה. שמה למשכנותיו : (י) אל תשב פני משיחך . שלמה כבואו להכניס שם את הארון ועדותיו

שבת : זכור כל זכור חס׳ במ״א זכור ה׳ לדוד את כל ענותו . ובס״א ראיתי נמס׳ זכור ה׳ לבני אדום וטעו׳ לפי דעתי כי לא נמצ׳ בשום ספר מדוייק מל׳ כי אם זכור ה׳ לדוד וכל זכור מלאים במ״ב חס׳ לא תירא מהם זכור . הבן יקיר לי אפרים: שנת ה׳ בשינת וסי׳ בחסם אשית את משתיהם . והשכרתי שריה וחכמיה . אם אתן שנת לעיני. מתוקה שנת העבד . בלילה ההוא נדדה שנת המלך : תשב ד׳ קמץ ומלרע וסי׳ נמסר בסיפרא סימ׳ צ׳ ובסדר חיי :

אבן עזרא

פועל עומד כמו קודר הלכתי ואם הוא מגזרת יחס׳ לבי וזה ההלוך בלב ובמחשבה . מלת ממני מסרחת לגדולות ולנפלאות : (ב) אם . שויתי. כמו נשתוה או שמתי כמו שויתי ה׳ : ודוממתי . מגזרת דומם או מן דמיון וטעם כגמול בעבור שהזכיר ולא הלכתי והנה הגמול אין לו כח להלוך אם לא ישען על אמו כי מיד יפול . והנה כגמול עלי נפשי הטעם כפול ומלת עלי כמו בעיני ויש אומרים כי הוא דרך תפלה כי לא חשבתי בלבי לבק׳ סודות ונפלאות ממני רק אם לא שויתי נפשי כגמול עלי אמו כגמול עלי תהיה נפשי על דרך תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי ואמר דוד הנה אני כל מבטחי בשם וככה עשה ישראל : (ג) ע״כ יחל לשון ציווי : (א) שיר המעלות . יתכן שזה השיר חברו דוד בהתכסותו בשק הוא וזקני ישראל בהיות הדבר בעם ולא מצא מקום להקריב קרבן בעד ישראל כי מקום המשכן רחוק היה : זכור . ענותי. מגזרת עינוי והוא שם מהבנין שלא נקרא שם פועלו: (ב) אשר . אז נשבע וטעם לאביר יעקב כי יעקב נדר נדר והשלים נדרו במקום שאמר יהיה בית אלהים : (ג) אם . נדר שלא יבא אל ביתו לירושלים ולא יעלה על ערש שהוא יציע לו : (ד) אם . בכל כחו והנכון שהיא שנת צהרים וכבר הזכרתי דעתי במלת שנת שהיא קמוצה כמלת עזי וזמרת יה: (ה) עד אמצא . ידעם כל הארץ לשם היא כולה רק יש מקומות נכבדים שהם יותר נכבדים על כן וזה שער השמים : (ו) הנה. אמר רבי משה שמענוה על ידי דוד שהיה מאפרתה והנכון בעיני כי ביתים שעברו היו אומרים בני איש ששמענו מפי נביאים כי המקום הנבחר קרוב הוא אל בית לחם אפרתה רק המקום לא נודע אם מזרח בית לחם או מערבו או לצפונו או לדרומו וידוע כי עד היום אין בין ירושלים ובין בית לחם רק כמו שלש פרסאות : בשדה יער. ששם גורן ארונה היבוסי : (ז) נבואה. ראינו ששם בנה דוד מזבח לשם ויכפר על בני ישראל ויענהו השם באש מן השמים ושם אמר זה הוא בית אלהים : (ח) קומה . דרך משל קום ולך אל המקום אשר תנוח בו : (ט) כהניך . הם בני אהרן וחסידיך הם הלוים המשוררים וטעם לאמר על הכהנים בגדי צדק כי הם מורים את התורה ושופטי ישראל : (י) בעבור. דבק עם קומה ה׳. אל תשב פני משיחך הוא דוד כי הטעם כפול כמשפט פירש טעם בעבור וזה הוא נשבע הטעם כאשר אמרתי כי השמות הם בכח הפעלים : (יב) נשבע ה׳ לדוד . שבועה שלא יסור ממנה

מצודת ציון

ולכן שמר את הדבר (בראשית לז): (ב) שויתי . מל׳ שוה : ודוממתי . מל׳ דמיון : כגמול . ענינו תינוק הנעתק מקרוב משדי האם כמו ויגדל הילד ויגמל (שם כא) : (ב) לאביר . ענין חוזק כמו ומשך אבירים בכחו (איוב כד) : (ג) ערש . מטה כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג׳) : יצועי . מל׳ מצעות המטה כמו אז חללת יצועי (בראשית מט): (ד) לעפעפי. הוא אישון העין: תנומה. היא שינה קלה : (ז) להדום . הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי האדם כשהוא יושב וכן הדום לרגליך (לעיל קי)

מצודת דוד

ממני . ר״ל יותר מהערך ומהראוי לי : (ב) אם לא . הוא ענין שבועה כלומר אם לא עשיתי כן יבא עלי שום כזאת וגזם ולא אמר : שויתי ודוממתי . השפלתי נפשי כתנוק הנגמל משדי אמו שכל בטחונו על אמו כן כל בטחוני בה׳ : כגמול עלי נפשי . הנפש אשר עלי ובקרבי הוא כתנוק הנגמל וכפל הדבר להתמדתו : (ג) יחל ישראל . ר״ל ממני ראו וכן עשו גם אתם וקוו אל ה׳ מעתה ועד עולם :

קלב (א) זכור ה׳ לדוד . התפלל על עצמו שיזכור לו עמי נפשו אשר טרח למצוא מקום אשר יבנה בו המקדש : (ב) לאביר יעקב . לחזקו ותקפו של יעקב ואמר המקום ב״ה ותלה ביעקב לפי שהוא היה תחילה להנודרים : (ג) אם אבוא . הוא ענין שבועה וגזם ולא אמר וגו׳ : באוהל ביתי . באוהל המוכן לבית שבתי הראוי למלך : ערש יצועי . מטה המוצעת כפי הראוי לי : (ד) אם אתן שנת . ר״ל להיות יען להתענג יותר מההכרח להחיות את הנפש וגם זה הוא ענין שבועה וגו׳ : לעפעפי . כפל הדבר במ״ש : (ה) עד אמצא . עד אשר אדע איה המקום המוכן לבה״מ : (ו) הנה שמענוה באפרתה . עוד הייתי באפרת מקום מולדתי כי היא בית לחם כמ״ש בדרך אפרת היא בית לחם (בראשית מח) ואמר כי מאז שמענו כי עתיד להיות מקום נבחר לבה״מ אבל לא ידעתי מקומה איה : מצאנוה בשדי יער . עתה הנה מצאתי את המקום בשדי יער הוא גורן ארונה היבוסי והיה גם שם עצי יער כי הוא המקום שנעקד עליו יצחק ובאיל תמורתו נאמר נאחז בסבך בקרניו (שם כב) שנאחז בענפי עצי היער : (ז) נבואה . עתה הואיל וידענו המקום נבואה למשכנותיו : להדום רגליו . בה״מ קרוי הדום רגלי ה׳ ואחז דרך משל כאלו מושבו בשמים ממעל ורגליו יורדים לנוח בבה״מ : (ח) קומה ה׳ . לכן קומה והסרה שכינתך אל מקום המנוחה כי עד הנה היה מתהלך מאוהל אל אוהל וממשכן וגו׳ אבל המקום ההוא תהיה מקום מנוחה וקבוע עד עולם : אתה וארון עוזך . שכינתך תשרה בה עם הארון אשר הראה לכל את עוזך וכח זרועך בפלשתים בעת לקחו אותו בשבי כמו שכתוב בש״א : (ט) ילבשו צדק . בגדי כהונה נקראים בגדי צדק כי הם מכפרים ומצדיקים את החוטאים : וחסידיך ירננו . הלוים ירננו בשיר : (י) בעבור וגו׳ . על עצמו אמר עשה זאת בעבורי ובכל דברו ואמר עוד אל תשב ריקם את פני משיחך לבל שמוע תפלתו : (יא) נשבע וגו׳ אמת . ר״ל שבועה אמתית ולא יחזור מהשבועה והשבועה

(יב) ועדותי ז אלמדם . זו אשר אלמדם : (טו) צידה . מזונה : (יח) יציץ . יאיר כמו וטנצים כעין נחושת (יחזקאל א') : (א) שיר וגו' . הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד . כשישב הקב"ה בבית הבחירה עם ישראל הקרוין אחים ורעים ווהיה גם הוא יחד עמהם : (ב) כשמן הטוב . שנמשח בו אהרן הכהן :

לְכִסֵּא־לָֽךְ׃ יב אִם־יִשְׁמְר֬וּ בָנֶ֨יךָ ׀ בְּרִיתִי֮ וְעֵדֹתִ֥י זוֹ֮ אֲלַמְּדֵ֫ם גַּם־בְּנֵיהֶ֥ם עֲדֵי־עַ֑ד יֵ֝שְׁב֗וּ לְכִסֵּא־לָֽךְ׃ יג כִּֽי־בָחַ֣ר יְהוָ֣ה בְּצִיּ֑וֹן אִ֝וָּ֗הּ לְמוֹשָׁ֥ב לֽוֹ׃ יד זֹאת־מְנוּחָתִ֥י עֲדֵי־עַ֑ד פֹּֽה־אֵ֝שֵׁ֗ב כִּ֣י אִוִּתִֽיהָ׃ טו צֵ֭ידָהּ בָּרֵ֣ךְ אֲבָרֵ֑ךְ אֶ֝בְיוֹנֶ֗יהָ אַשְׂבִּ֥יעַ לָֽחֶם׃ טז וְֽכֹהֲנֶ֗יהָ אַלְבִּ֥ישׁ יֶ֑שַׁע וַ֝חֲסִידֶ֗יהָ רַנֵּ֥ן יְרַנֵּֽנוּ׃ יז שָׁ֤ם ׀ אַצְמִ֣יחַ קֶ֣רֶן לְדָוִ֑ד עָרַ֥כְתִּי נֵ֝֗ר לִמְשִׁיחִֽי׃ יח א֭וֹיְבָיו אַלְבִּ֣ישׁ בֹּ֑שֶׁת וְ֝עָלָ֗יו יָצִ֥יץ נִזְרֽוֹ׃

קלג א שִׁ֥יר הַֽמַּעֲל֗וֹת לְדָ֫וִ֥ד הִנֵּ֣ה מַה־טּ֭וֹב וּמַה־נָּעִ֑ים שֶׁ֖בֶת אַחִ֣ים גַּם־יָֽחַד׃ ב כַּשֶּׁ֤מֶן הַטּ֨וֹב ׀ עַל־הָרֹ֗אשׁ יֹרֵ֗ד עַֽל־הַזָּקָ֥ן זְקַֽן־אַהֲרֹ֑ן שֶׁ֝יֹּרֵ֗ד עַל־פִּ֥י מִדּוֹתָֽיו׃ ג כְּֽטַל־חֶרְמ֗וֹן שֶׁיֹּרֵד֮ עַל־הַרְרֵ֪י צִ֫יּ֥וֹן כִּ֤י שָׁ֨ם ׀ צִוָּ֣ה יְ֭הוָה אֶת־הַבְּרָכָ֑ה חַ֝יִּ֗ים עַד־הָעוֹלָֽם׃

קלד א שִׁ֗יר הַֽמַּ֫עֲל֥וֹת הִנֵּ֤ה ׀ בָּרְכ֣וּ אֶת־יְ֭הוָה כָּל־עַבְדֵ֣י יְהוָ֑ה הָעֹמְדִ֥ים בְּבֵית־יְ֝הוָ֗ה בַּלֵּילֽוֹת׃ ב שְׂאוּ־יְדֵכֶ֥ם קֹ֑דֶשׁ וּ֝בָרְכוּ אֶת־יְהוָֽה׃ ג יְבָרֶכְךָ֣ יְ֭הוָה מִצִּיּ֑וֹן עֹ֝שֵׂ֗ה שָׁמַ֥יִם וָאָֽרֶץ׃

עַל כּוּרְסֵי דִי לָךְ׃ יב אִין נַטְרִין בְּנָךְ קְיָמִי וְסָהֲדוּתִי דְּגַן דְּאַלְפְנוּן אַף בְּנֵיהוֹן לְעָלְמִין יִתְבוּן עַל כּוּרְסֵי דִי לָךְ׃ יג אֲרוּם אִתְרְעֵי יְיָ בְּצִיּוֹן רַגֵג יָתָהּ לְמוֹתַב דִּי לֵיהּ׃ יד דָּא נְיָח שְׁכִנְתִּי עַד עָלְמָא כָּא אֶתִּיב אֲרוּם רְגַגְתָּהּ׃ טו זְוָדָהּ מְבָרְכָא אֲבָרֵךְ וַחֲשִׁיכָהָא יִסְבְּעוּן לַחְמָא׃ טז וְכַהֲנָהָא אַלְבִּישׁ לְבוּשֵׁי פוּרְקָן וַחֲסִידָהָא מְשַׁבְּחָא יְשַׁבְּחוּן׃ יז תַּמָּן אַצְמַח מַלְכָּא יַקִּיר לְבֵית דָּוִד סַדְּרֵית שְׁרָגָא לִמְשִׁיחִי׃ יח בַּעֲלֵי דְבָבוֹי אַלְבִּישׁ לְבוּשִׁין דִּבְהַתָּא וַעֲלוֹי יָנִיץ כְּלִילֵיהּ׃

א שִׁירָא דְּאִתְאַמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא הָא כְּמָא טָב וּכְמָא בְּסִים לְמֵיתַב צִיּוֹן וִירוּשְׁלֶם כִּתְרֵין אַחִין בְּרַם כַּחֲדָא׃ ב כִּמְשַׁח טָב דִּמְתַרַק עַל רֵישָׁא נָחֵת עַל דִּקְנָא דִּקְנֵיהּ דְּאַהֲרֹן דְּנָחֵת עַל אִמְרָא דִּלְבוּשׁוֹי׃ ג הֵיךְ כְּטַלָּא דְּחֶרְמוֹן דְּנָחֵת עַל טוּרֵי דְצִיּוֹן אֲרוּם תַּמָּן פַּקֵּד יְיָ יַת בִּרְכְתָא חַיֵּי עַד עָלְמָא׃

א שִׁירָא דְּאִתְאַמַר עַל מַסּוּקִין דִּתְהוֹמָא הָא בָּרִיכוּ יַת יְיָ כָּל עַבְדַיָּא דַּיְיָ דְּקָיְמִין עַל בֵּית מַטְרַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ וּמְשַׁבְּחִין בְּלֵילְוָן׃ ב טוּלוּ יְדֵיכוֹן קוּדְשָׁא כַּהֲנַיָּא עַל דּוּכַן קוּדְשָׁא וּבָרִיכוּ יַת יְיָ׃ ג יְבָרְכִנָּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן דַּעֲבַד

אבן עזרא

מתנה : (יב) אם . ועדותי . המולם תחת שור"ק או הוא מלה זרה מורכבת מל' יחיד ורבים כמו והפלא ה' את מכותך . ומ"ס אלמדם שנה אל בריתי ועדותי . ומלת גם הם ישבו גם בניהם : (יג) כי . הזכיר ציון בעבור שנקראה עיר דוד כי שמח בהגלות לו כי הר בית ה' הוא ציון : (יד) זאת . ידבר על ל' השם : (טו) צידה . הארץ תהיה נעמה ומבורכ' וטעם להזכיר צידה מגזרת צדה לדרך ובאה זאת המלה על דרך אגל פנה כי ברכה תמצא בכל צדה שיוליכו תמנה העוברים : (טז) וכהניה. שהם לובשים בגדי כהונה אולי הם בגדי צדק ילבישם בגדי ישע כדרך הלבישני בגדי ישע שתהיה ישועה מפורסמת ונראה עליהם כבגד : וחסידיה . הם הלוים : (יז) שם. כדרך נבואה כי תעמוד מלכות דוד : ערכתי נר . הטעם כפול כמו יערוך אותו אהרן ובניו : (יח) אויביו . אמר אלביש בשת אויבי דוד הפך שילבש ישע הכהנים המתפללים בעדו וישוב מלת נזרו למלת שם אצמיח קרן לדוד יציץ נזרו כמו יצא ונראה וכמוהו מציץ מן החרכים : (א) שיר המעלות . הנה הזכיר בשיר העליון אצמיח קרן לדוד והטעם בית דוד הזכיר כי יהיו לאגודה אחת בימי שלמה עם אחיו ותחסר מלת דבר וכן הוא הנה מה דבר טוב ומה דבר נעים כי טוב ונעים תואר והמתואר חסר וטעם גם רמז לכהנים או הנכון להיות אחים על חברת הכהנים וטעם גם על הכהן הגדול : (ב) כשמן . הוא שמן המשחה על כן הודיעו פי' ע"כ הוא נפתח כי הוא שמן הידוע כי הוא קודש והנמשח בו קדוש והזכיר אהרן כי הוא היה ראש המשוחים : (ג) כטל. אמר רבי משה מה טעם הר חרמון להר ציון ופירש בו כטל חרמון שראוי להיותו יורד על הררי ציון והנכון בעיני כי כטל ישרת אחר וכן הוא כטל חרמון כטל שיורד והנה הזכיר שני דברים על דרך יכפה אף ורבים כמוהו כי הברכה בטל חרמון מבורכים הנה אתם חייבים לברך את השם וטעם בלילות שתברכוהו גם בלילות על הטובות שעשה עמכם והוא מדבר לכהנים על כן : (ב) שאו ידיכם ביום הללויה או תרבה התבואה שחיי האדם תלויין בה : (א) שיר המעלות הנה ברכו . הנה כאשר תהיו כטל חרמון והוא וישא אהרן את ידיו : וברכו את ה'. ביום זה הוא ברכת כהנים :

רשי

שנתנה. תרגמו אל זקנו אל פי ראש הכתונת שלו שהזקן שוכב ע"פ הכתונת כן נעים כטל חרמון שנטוה על הררי ציון והטל יורד מחרמון להררי ציון כשם ששמן המשחה לגדולה כך הר ציון לתפאר' ולכבוד לישראל כשם ששמן הטוב כן טל חרמון כזה כן זה כמו והיה כעם ככהן (ישעיה כ"ד) . ורבותינו דרשו שבת אחים משה ואהרן לענין מעילה בשמן המשחה במסכת הוריות כל המזמור אבל יש בדברי

לכסא ו' רפין וסימ' והקעתיו יתד במקום נאמן . כי עשית משפטי ודיני . ועל ידם החויק סלשיה הגבעני . וידבר אתו טובו'. נשבע ה' לדוד אמת אם ישמרו בניך בריתי : ערכתי ג' וסימ' את שבע המזבחות ערכתי . נר למשיחי. הנה נא ערכתי משפט : הזקן ג' וסימ' צרעת הראש או הזקן . וגם את הזקן תספה . ירד על הזקן זקן אהרן : הברכה ב' בפע' אתנחתא וסימ' את הברכה אשר תשמעו . כי שם צוה ה' הברכה : בלילות ד' וסימ' נמכר בסימ' סימן צ"ב : וברכו ב' וסימ' ובמה אכפר דגבעונים. שאו ידיכם קדש וברכו

תולדות ארדן זהם מנוהתי . זכתים קים זוכר פקודי פו (סנהדרין סב) : כי בחר . שם עקידה שער סן מנחות פז נדה ע עקידה שער כד : מה טוב . הוריות יב כריתות ה' זוכר בראשית אחרי קדושים ויקרא : כשמן הטוב . פס אמור : כטל . הוריות יב כריתות ה : הנה ברכו . סוטה לט זוהר תולדות (ברכות ב) : העומדים . מנחות ק זוהר ויקרא : שאו ידיכם . סוטה לט :

מצודת ציון

קי) : (יג) אוה אותיה . מל' תאוה ותשק כמו נפשו אותה ויעש (איוב כג) : (יז) קרן . המלה הביא הושאל לממשלה וההתחזקות ע"ש שבעלי הקרנים יתחזקו בהם בהלחמם עם מי: ערכתי. ענין סדור : (יח) יציץ . מל' נצנוץ ועניינו סלרם וזריחה וכן ונוצצים כעין נחושת קלל (יחזקאל א) : נזרו . כתרו כמו את הנזר (מ"ב יא) : (א) נעים. ענין ערבות ומתיקות : (ב) מדותיו . מלבושיו כמו

מצודת דוד

והשבועה היא שהבטיחו לומר מזרעך אשית מלך לשבת על הכסא שלך : (יב) זו אלמדם . אשר אלמדם ביד הנביאים : גם בניהם . של בניך עד עולם ישבו לכסא המלוכה : (יג) כי בחר ה' וגו' . ר"ל הואיל וה' בחר את ציון ודוד הלא טרח והכין את המקום ההוא לזה יקבל בגמול שכרו את המלכות לו ולזרעו עד עולם : (יד) זאת מנוחתי . וכה אמר ה' זאת תהיה מנוחתי עדי עד ופה אשב כי מתאוה אני לה : (טו) צידה . מן המקום ההוא אשפיע לברך מזון עדתי ולהשביע אביוני עמי : (טז) אלביש ישע . ר"ל ע"י לבישת בגדי כהונה תבוא הישועה כי המה מכפרים ובאה ע"י התשועה : וחסידיה . הלוים ירננו בשיר : (יז) שם . בציון אצמיח קרן ממשלה לדוד ר"ל שם יתרבה ויתגדל ממשלתו בכל עת : ערכתי נר . שם ערכתי נר ר"ל האורה וזריחה וממשל רב : (יח) אלביש בשת . יהיו מעוטפים בבושת כלבוש הזה המעטף את כל הגוף : ועליו . על דוד יאיר ויזרח כתר המלכות ר"ל תרבה גדולתו למעלה : קלג (א) הנה מה טוב . מה מאוד טוב ומה מאוד נעים הדבר כאשר ישבו על אדמתם כל בית ישראל הנקראים אחים לגודל האחוה שביניהם : גם יחד ויהיו גם יחד במלכות אחת ולא יחצו לשתי ממלכות עוד : (ב) כשמן הטוב . והרי הדבר דומה כשמן המשחה הנתון על הראש בשפע רב עד כי ירד משם על הזקן והוא זקן אהרן שהיה הראשון להנמשחים בשמן המשחה : שיורד . אשר ירד עוד על פי מלבושיו בפתיחת בית הצואר ור"ל כמו שמן המשחה עם כי היה נתון על הראש לבד מ"מ באה השמן ממנו על מקומות מחולפות על כי המה דבוקות זו בזו כן אם כל בית ישראל אחת וראש אחד להם תתחלק אז השפע לכולם באמצעית המלך המקבל השפע בראשונה : (ג) כטל חרמון . כמו הטל היורד מהר חרמון על הררי ציון הנמוכים ממנו כן באה השפע באמצעית המלך ליתר העם : כי שם . בציון צוה ה' את הברכה והחיים עד העולם ר"ל בציון באה השפע ותחל ראשונה על המלך המולך בה וממנו יושפע על בני העם ולכן טוב הדבר שיהיו לאחדים : קלד (א) העומדים וגו' . להלל את ה' בבית המקדש : (ב) שאו . הרימו ידיכם לה' בקדושה לברך אותו כי כן דרך המברכים להרים ידיהם למעלה : (ג) יברכך וגו' . סרס המקרא יברכך ה' עושה וגו' : מציון . ר"ל אם תברכו את ה' אזי גם הוא יברך אתכם מציון כי משם נשפעים כל הברכות והטובות כי הוא מקום

קלה א הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה׃ ב שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃ ג הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב יְהוָה זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים׃ ד כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ׃ ה כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְהוָה וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים׃ ו כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְהוָה עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהוֹמוֹת׃ ז מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו׃ ח שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה׃ ט שָׁלַח ׀ אוֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו׃ י שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים׃ יא לְסִיחוֹן ׀ מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן׃ יב וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ יג יְהוָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר׃ יד כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם׃ טו עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ טז פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא

שְׁמַיָא וְאַרְעָא׃ א הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחוּ יַת שְׁמָא דַייָ שַׁבַּחוּ עַבְדַיָא דַייָ׃ ב דְקָיְמִין בְּבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ בְּדָרַת בֵּית אֱלָהָנָא׃ ג הַלְלוּיָהּ אֲרוּם טָב יְיָ זַמַּרוּ לִשְׁמֵיהּ אֲרוּם בְּסִים׃ ד אֲרוּם דְבֵית יַעֲקֹב בְּחַר לֵיהּ יְיָ יִשְׂרָאֵל לְחַבּוּבֵיהּ׃ ה אֲרוּם אֲנָא יְדַעִית אֲרוּם רַב יְיָ וְרִבּוֹנָנָא עַל כָּל אֱלָהִים׃ ו כָּל דִי יִתְרְעֵי יְיָ עֲבַד בִּשְׁמַיָא וּבְאַרְעָא בְּיַמְמַיָא וְכָל תְּהוֹמַיָא׃ ז דְמַסִיק עֲנָנִין מִסְיָפֵי אַרְעָא בַּרְקִין לְמִטְרָא עֲבַד דְמַפֵּק זַעֲפָא מִן טוּסְבְּרַיָא דִילֵיהּ׃ ח דִי קְטַל בּוּכְרַיָא דְמִצְרָאֵי מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא׃ ט שְׁדַר אָתִין וְתִמְהִין בִּמְצִיעַיִךְ מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל עַבְדוֹי׃ י דִי מְחָא עַמְמִין סַגִיעִין וּקְטַל מַלְכִין תַּקִיפִין׃ יא לְסִיחוֹן מַלְכָּא אֱמוֹרָאָה וּלְעוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן וּלְכָל מַלְכְוַת כְּנָעַן׃ יב וִיהַב אַרְעֲהוֹן אַחְסָנָא אַחְסָנָא לְיִשְׂרָאֵל עַמֵּיהּ׃ יג יְיָ שְׁמָךְ לְעָלַם יְיָ דִכְרָנָךְ לְדָר וְדָר׃ יד אֲרוּם יְדִין יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ דִינָא דְעַמֵּיהּ וְעַל עַבְדוֹי צַדִּיקַיָא יְתוּב בְּרַחֲמוֹי׃ טו טַעֲוַן דְעַמְמַיָא סִימָא וְדַהֲבָא עוֹבַד אִידֵי בַּר נָשׁ׃ טז פּוּם לְהוֹן וְלָא מְמַלְלִין עֵינִין לְהוֹן

אבן עזרא

(א) הללויה. דברי המשורר לכהנים הלוים המשוררים: (ב) שעומדים. הם הכהנים המקריבים העולות בחצוצרות הם המשוררים: (ג) הללויה. פעם אחר פעם: כי נעים. תאר לשם הנכבד: (ד) כי. שאתם זרעו: (ה) כי. התברר לי עוצם גדולתו על כן אשאל מכם שתברכוהו ותהללוהו מכל המלאכים העליונים והאלהים השפלים שהם האלילים וקראם אלהים כנגד מחשבות עובדיהם כמו חנניה הנביא והוא היה נביא שקר ורבים כאלה במקרא והראיה הגמורה על גדולת השם: (ו) כל אשר. הזכיר בשמים ובארץ בימים שהם רבי' וכל תהומות: (ז) מעלה. כתוב בירמיה היש בהבלי הגוי' מגשימים ואם השמים יתנו רביבים רק הכל בחפץ השם וכן אמר איוב עושה גדולות עד אין חקר ואחריו הנותן מטר: נשיאים. איד הארץ שיעלהו וטעם מקצה הארץ כנגד מקצה השמים מואלו כי העגול אין לו ראשית רק כנגד האחל וכנגד הסמך הדבר אליו והנה הטעם מכל מקום וטעם ברקים כי הם אש עם מטר שהוא מים. ולמ"ד למטר בעבור: וטעם אוצרות לרוח שהם בכח כי הכח דבר אצור והנה התברר כי כל חפצו יעשה והנה ראיה אחת וראיה שנית אותות השם במצרים: (ח) והזכיר תחלה מכת בכורות בעבור שני דברים האחד כי עיקר יציאתנו ממצרי' היה בעבור מכת בכורות וכן כתוב הנה אנכי הורג את בנך בכורך והשני בעבור שנמלטו בכורי ישראל והנה היה נס בתוך נס: (ט) שלח. הם שהיו לפני מכת בכורים ויו"ד בתוככי לנוכח מצרים וכמוהו ועוררתי בניך ציון על בניך יון והזכיר בפרעה ובכל עבדיו ואף כי בעמו: (י) שהכה. מלכים עצומים. כמו מלכי מדין או הפירוש הבא אחריו: (יא) לסיחון. הזכירם בעבור תקפם וכלל באחרונה ולכל ממלכות כנען: (יב) ונתן. ארץ סיחון ועוג וכנען לנחלה פיר' של ישראל לבדו נתנם לנחלה: (יג) ה'. ואחר שהזכיר אלה השתים הראיות אמר על כן שמך לעולם עומד וזה השם נודע לישראל לבדו ועליו הוא נקרא והוא יעמוד כי השם יעמידנו ואם עבר על ישראל רע עוד ישוב כשהיה על כן: (יד) כי ידין. כאשר דן עמו מיד פרעה: ועל עבדיו יתנחם. דרך משל וכאשר יקח השם דין עמו מיד הגוים לא יצילום עצביהם כמו אלהי מצרים שעשה השם בהם שפטים: (טו) עצבי. קראם עצבים דרך בזיון שאין בהם תועלת רק עצבון הנם וטעם מעשה ידי אדם כי עושם נכבד מהם: (טז) פה. וכבוד האדם על כל נבראי מטה בנשמה העליונה בעלת הדיבור ע"כ אמר פה להם

רשי

בדברי תורה וקבלה משל ומליצה ודברי חכמים וחידותם ועיקר שיר המעלות על בית המקדש. כאמר: (א) הללויה הללו את שם ה' וגו': (ז) ברקים למטר עשה. הם זהרורי הרקיע המבריקי' ומאירים לפני המטר שקורין אשלויידו"ש בלע"ז: מוצא. לשון מוציא' כלו' אוצרות תקן לרוח ושם הם מצויים לו לשלחם בשליחותו: (ט) בתוככי. כמו בתוכך: (יג) ה' שמך לעולם. כגדולתך וכממשלתך אז כן הוא גם עתה והיכולת בידך לדון ולנקום נקמתנו: (יד) כי ידין ה' עמו. ישפוט משפטם מאויביהם: יתנחם. יתעשת.

את ה': בבית ה' ט"ל בקרי' וסימ' ועשה שנה בשנה מדי עלותה. אם יעלה העם הזה. ובשנה השביעית שלח יהוידע דמלכים. ויתן הכהן לשרי המאות דמלכים. ובנה מזבחו' בבית ה'. ויתנה על יד עשי המלאכה תנינא דפסוק דמלכים. ספר התורה מצאתי דויאמר חלקיהו דמלכים. וחברו דד"ה ויען חלקיהו. ויעל המלך בית ה' וכל איש יהודה תנינא דפסוק דמלכים. ויתן את בהי הקדשים אשר בבית ה' דמלכים. ואת עמודי הנחשת תנינא דפסוק דסוף מלכים. וישמע פשחור בן אמר. ויכה פשחור את ירמיהו. וישמעו הכהני' והנביאים דירמיה. מדוע נבית בשם ה'. ואם נביאים הם. ויהי בשנה ההיא בראשית ויאמר ירמיה הנביא אל חנניה. וישלח המלך צדקיה ויקח. ואת עמודי הנחשת אשר תנינא דפסוק דסוף ירמיה. ויער ה' את רוח זרבבל. ביום ההוא יהיה על מצלת הסוס. והיה כל סיר בירושלם. לאלה מחלקות השערי' דד"ה. ויכל שלמה את בית ה'. ובכלותם הביאו לפני המלך. ויזעף עזיהו ובידו. ויאמר יחזקיהו להכין לשכות. ובנה מזבחות בבית ה' דד"ח. ויתנו על ידי עשה המלאכה דד"ה ב' בפסוק. ויתיכו את הכסף בבית ה' ד"ה. אך טוב וחסד ירדפוני. מזבחו נאר מקדשו. ועיין מה אחת שאלתי מאת ה' שתולים בבית ה' בחצרות. שיר המעלות הנה ברכו. שעמדים בבית ה'. זנח ה' דקשיא לי בהני סימנין במסרה רבתא בערך אדני:

תולדות אהרן הללו. הכה לא מגלה יה זוהר ויהי: שעומדים. פסחים קיז: כי יעקב. שם קיח זוהר תרומה: לסגלתו. זוהר במדבר: מעלה נשיאים. (פסחים לג תענית כה):

מצודת ציון

מדו בד (ויקרא ו): (ד) לסגלתו. ענין אוצר נחמד כמו וסגולת מלכים (קהלת ב): (ו) תהומות. עומק המים: (ז) נשיאים. עננים ע"ש שמתנשאים עצמן למעלה וכן נשיאים ורוח וגשם אין (משלי כה): (ט) בתוככי. היו"ד יתירה והוא כמו בתוכך וכאלו ידבר למצרים לנוכח: (יא) לסיחון. את סיחון כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג): (טו) עצבי. כן תקרא הצורה גלולים כי מעצבת לב עובדים קורא אליה

מצודת דוד

מקום הברכה הסבינה: קלה (א) הללויה הללו וגו'. סדר המקרא כאלו אמר הללויה ומי יהלל ואמר הללו עבדי ה' אתה הללו את שם ה' אבל להרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי: (ב) שעומדים וגו'. להתפלל בה לה': (ד) בחר לו יה. ה' בחר לעצמו את יעקב: לסגלתו. להיות לו כאוצר נחמד: (ה) כי אני ידעתי וגו'. לכן אני מעורר לבות בני אדם להללו: ואדונינו. מוסב על מלת גדול לומר ואדונינו גדול מכל אלהים הם מלאכי מעלה: (ז) מקצה הארץ. ר"ל כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם ברום הרקיע אל המקום אשר ירצה להמטיר שמה: ברקים. לעת בוא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם: מוצא. הוא מוצא את הרוח ממקום אוצרו: (ח) שהכה. הוא האל אשר הכה בכורי מצרים והבחין בין טפה של בכור וגומר: (ט) בתוככי מצרים. ולא חלו המכות על ישראל שהיו בארצם: (י) גוים רבים. הם בעת העמים עובדי גלולים בכנען: (יא) לסיחון. הרג לסיחון וגו' והזכירם בפרט לרוב חזקם ואח"כ כלל כל מלכי כנען יחד: (יב) ארצם. של המלכים ההם נתן נחלה וחזר ופירש שנתן נחלה לישראל עמו: (יג) ה' שמך לעולם. ר"ל כאשר כחו מאז כן כחו עד העולם: זכרך. היא היא כי בשמו יזכר וכפל הדבר להזוק: (יד) כי ידין. כי עוד יבוא זמן אשר ידין ה' דין עמו: יתנחם. יחשוב מחשבה אחרת להיטיב להם: (טו) עצבי הגוים. אבל הגלולים אשר העובדי גלולים עובדים להם הלא המה מכסף ומזהב והמה מעשי ידי אדם ואין ממש בהם: (טז) פה להם

להם: (יז) ואמר כן הזכיר הרגשת העין גם האזנים שהם נכבדות בהרגשות והניח השלש האחרות וטעם אף אין יש רוח בפיהם הרוח שהוא הגוף שיוצא לאדם ולבהמה ולעוף לכל מרגיש. והוא עיקר כל הרגשות והנה העגב פחות מכל מרגיש וטעם בפיהם כי הרוח הנכנס מהפה יחיה ויעמוד זה הרוח בלב ובצאתו מהלב יצא בפה על כן אמר בפיהם: (יח) כמוהם. שהם בלא נשמה ובלא מראה ושמע וריח: (יט) בית. ברכו את ה'. שהבדיל אתכם מן העמים וכלל בתחל' בית ישראל ואח"כ הזכיר נכבדי הנכבדים שהם בי"ת אהרן ואחר כן כלל כל השבט וכלל באחרונה כל יראי ה' מישראל ומן הגוים וזאת היא הברכה: (כא) ברוך ה'. הללויה. שתאמרו ברוך ה': (א) הודו. דברי המשורר לישראל והטעם כי הוא טוב: (ב) הודו לאלהי האלהים. המלאכים העליונים שאינם גופות ולא בגופות: (ג) הודו לאדוני האדונים. המלאכים הם אדוני הארץ: (ד) לעושה נפלאות. מעין והם העגולות הכבודות שהם צבא השמים. (ה) לעושה. הכל דבק עם הודו וזהו הרקיע שהוא שמי הארץ: (ו) לרוקע. כי המים תחת הארץ בחצי הכדור כאשר פירשתי בפרשת בראשית ומלת רוקע פועל ונפתח הקו"ף בעבו' אות הגרון והנה הזכיר מה שהוא על ראש עין האדם והארץ אשר תחתיו: (ז) לעושה. הזכיר שני המאורות כי חיי האדם תלויין בהם ואחר כך פירש כל אחד מהם: (ח) את השמש. לבדה ואת הירח משתתפים בעבור היות השמש בלילה תחת הארץ אין כח לה ולולי אור הלבנה והכוכבים לא ישאר חי וצמח ועם כל אלה הזכיר כי לעולם חסדו שהוא עושה כן תמיד: (י) ושב עתה להזכיר כי חייבים אנחנו להודות לשם על האותות שעשה בעבור עמו והחל למכה אחר שהזכיר למכה מצרים פרט בבכוריהם וזה חסד גדול עם ישראל להנקם מאויביהם: (יא) ויוצא מתוכם. מתוך מצרים: (יב) ביד. רמה לא כעבדי' הבורחים מפני אדוניהם: (יג) לגוזר. גם זה חסד הי' כי הי' יכול להעבירם במים ולא יזוקו רק יעברו בפחד ובעצבון: (יד) והעביר. זה הכתוב לאות כי נכנסו בים הרבה רחוק מהיבשה וזה טעם בתוכו: (טו) ונער. הנה פרעה טבע וכל חילו אז היו ישראל חפשים וזה טעם כי לעולם חסדו עם ישראל

יִרְאוּ׃ יז אׇזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ
אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם׃ יח כְּמוֹהֶם
יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃
יט בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה
בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה׃ כ בֵּית
הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה יִרְאֵי יְהֹוָה
בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה׃ כא בָּרוּךְ יְהֹוָה
מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָ͏ִם הַלְלוּיָהּ׃

קלו א הוֹדוּ לַיהֹוָה כִּי־טוֹב
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב הוֹדוּ לֵאלֹהֵי
הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ג הוֹדוּ
לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
ד לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ה לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם
בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ו לְרֹקַע
הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
ז לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ׃ ח אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת
בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ט אֶת־הַיָּרֵחַ
וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ י לְמַכֵּה מִצְרַיִם
בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יא וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ׃ יב בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ
נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יג לְגֹזֵר
יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יד וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ טו וְנִעֵר פַּרְעֹה
וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃

וְלָא חָמְיָן׃ יז אוּדְנִין לְהוֹן וְלָא
צָיְתִין נְחִירֵי וְלָא אִית רוּחָא
דְחַיֵי בְּפוּמְהוֹן׃ יח דִי כְּמַתְהוֹן
יְהוֹן עוֹבָדֵיהוֹן כָּל דְמִתְרַחֵיץ
עֲלֵיהוֹן׃ יט דְבֵית יִשְׂרָאֵל
בָּרִיכוּ יַת יְיָ דְבֵית אַהֲרֹן
בָּרִיכוּ יַת יְיָ׃ כ דְבֵית
לֵוָאֵי בָּרִיכוּ יַת יְיָ דַחֲלַיָא
דַיְיָ בָּרִיכוּ יַת יְיָ׃ כא בְּרִיךְ
יְיָ מִצִיוֹן דְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּיהּ
בִּירוּשְׁלֵם הַלְלוּיָהּ׃ א שַׁבַּחוּ
קֳדָם יְיָ אֲרוּם טָב אֲרוּם לְעָלַם
טוּבֵיהּ׃ ב שַׁבַּחוּ לֶאֱלָהּ אֱלָהַיָא
אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ ג שַׁבַּחוּ
לְמָרֵי מָרַיָא אֲרוּם לְעָלַם
טוּבֵיהּ׃ ד לְעָבֵד פְּרִישָׁן רַבְרְבָן
בִּלְחוֹדֵיהּ אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃
ה לְעָבֵד שְׁמַיָא בְּסוּכְלְתָנוּ
אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ ו לְרַדֵיד
אַרְעָא עֲלַוֵי דְמַיָא אֲרוּם לְעָלַם
טוּבֵיהּ׃ ז לְעָבֵד נְהוֹרִין
רַבְרְבִין אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃
ח יַת שִׁמְשָׁא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא
אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ ט יַת
סִיהֲרָא וְכוֹכְבַיָא לְמִשְׁלַט
בְּלֵילְיָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃
י לְמָחֵי מִצְרָאֵי בְּמַכְתָּשִׁין
קְטַל אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃
יא וְאַפֵּיק יִשְׂרָאֵל פְּרִיקִין
מִבֵּינֵיהוֹן אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃
יב בְּאִידָא תַקִיפָא וּבִדְרַע
מְרַמְמָא אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃
יג לְצָלַח יַמָא דְסוּף לְצָלוּחִין
אֲרוּם לְעָלַם טוּבֵיהּ׃ יד וְאַעְבַּר
יִשְׂרָאֵל בִּמְצִיעֵיהּ אֲרוּם לְעָלַם
טוּבֵיהּ׃ טו וְשַׁנֵק פַּרְעֹה
וְחֵילְוָתֵיהּ בְּיַמָא דְסוּף אֲרוּם

יתעשת (יתעכב): (יז) אף אין יש רוח בפיהם. גם רוח אין בפיה' אפילו כבהמה זו כל שכן שלא ידברו כאדם ומאחר שאין בהם רוח אין צריך לפרש רוח החוטם. אף זה פתח. ואף להם ולא ירוחון קמץ (סא"א): (כ) יראי ה'. אלו הגרים (מנאתי): (ד) לעשה נפלאות גדולות לבדו. כראשונה לא נברא מלאך כשעשאן לנפלאות הללו השמים והארץ השמש והירח: (י) למכה מצרים בבכוריהם. בכוריהם לא נאמר אלא בבכוריהם עמדו בכורים וקפחו שוקן של אביהם המעכבי' בישראל כששמעו נגע עשירי מפי משה: (יג) לגזרים. י"ב קרעים

לאדני האדנים ז' מפקין א' בליש' וסימ' הוא אלהי אלהים ואדוני האדנים: לאדניהם למלך מצרים. פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה. ואדנינו דוד לא ידע. ואדנינו מכל אלהים. הודו לאדני האדנים. כי קדוש היום לאדנינו. ועיין במסרה רבתא בשערי הניקוד והנגינות בשער משה וכלב ובשער שמתחיל כל לשון אלהות ונמסר גם בעמוס סי ד'. ויוצא י"ב מ"ל בקריא' וסי' ויוצא אתו התוצה ויאמר הבט נא השמימה. ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב. ויאמר שלום לכם אל תיראו ויצא יוסף אותם מעם ברכיו. ויוצא משה את העם לקראת האלהים. וגדעון בא ויעש גדי עזים. ויוצא משם את כלי דיהויכין. פתח ה' את אוצרו דירמיה. לקול תתו המון מים בשמים. ויוצא יהוידע הכהן. לקול תתו. המון מים תנינא דסיפרא. ויוצא ישראל מתוכם אלין מ"ל וי"ג חס' בקריאה וסי' נמסר בסדר

מצודת ציון

אליה ואינו נענה: (יז) יאזינו. ענין שמיעה והוא מל' אוזן: (ו) לרוקע. ענין שטיחה ופריסה כמו וצורף בזהב ירקענו (ישעיה מ): (יג) לגוזר. ענין כריתה וחתוך כמו גזרו את הילד (מ"א ג'): (טו) ונער. ענין הנועה חזקה כמו חצני נערתי (נחמיה ה): וחילו. מל' חיל וצבא: ויפרקנו

תולדות אהרן בית אהרן. שבועות יג יד: ברוך ה'. סוטה לט זוהר ויקרא: הודו לה'. פסחים קיח (סוכה נג): הודו לאלהי. (פסחים נב תענית סז): לעשה השמים. זוהר בלק: לרוקע. חגיגה יב (חגיגה עז): לגוזר. פסחים קיח:

מצודת דוד

להם. ר"ל אם אמנם עשו להם פה מה בכך הלא לא ידברו בו: (יז) אף אין יש רוח. אפילו רוח החיוני כבהמה אין בפיהם: (יח) כמוהם. בקללה אמר שהאומנים העושים את הצלמים יהיו כמו הצלמים לבל ידברו וכו' וכן יהיו כל הבוטח בהם: (יט) ברכו. על שהבדיל אתכם מן העובדי גלולים התועים: בית אהרן וגו'. ר"ל כל אחד ברכו לפי כח ההשגה: (כ) יראי ה'. אלו חסידי או"ה: (כא) מציון. המופיע אור שכינתו מציון השוכן בירושלים: הללויה. הללו את יה בזה ההלול לומר ברוך ה' מציון וכו': קלו (א) כי לעולם חסדו. כי חסד ה' הוא דבר המתקיים לעולם ולא כן חסדו של ב"ו: (ב) האלהים. הם מלאכי מעלה: (ג) האדונים. הם צבא השמים וכסיליהם בהם אדונים למשול בארץ וה' הוא אדון עליהם ולכל אשר יתפוש ימא: (ד) לעושה. מוסב על מלת הודו לומר הודו לעושה נפלאות גדולות וכן כולם: לבדו. ואינו צריך לעזר מלאכי מעלה: (ו) על המים. והוא נגד הטבע כי טבע המים לעלות ממעל לארץ: (ח) את השמש. ר"ל הודו לעושה את השמש למשול ביום וקבע לו תחומו ולא יעבור: (י) בבכוריהם. ביד בכוריהם כי כאשר שמעו הבכורים ממכת בכורות עמדו על אבותיהם למהר לשלח את ישראל: (יא) ויוצא. ר"ל הודו לאשר הוציא את ישראל מתוך מצרים: (יב) ביד. ר"ל הודו לאשר הוציא ביד חזקה ובזרוע נטויה והמשילו לגבור הנוטה בידו מול האויב בהלחמו עמו ואמר הודו לו על שהוציאם ביד רמה ולא כעבדים הבורחים: (יג) לגזרים. לקרעים הרבה לכל שבט שביל לעצמו: (יד) והעביר. הודו לאשר העביר את ישראל בתוך הים: (טו) ונער. הודו לאשר נער וטרד בתנועה חזקה את פרעה וגו':

למוליך

אבן עזרא

ישראל: (טז) למוליך. בענן וזה חסד או במדבר הגדול ככתוב לכתך אחרי במדבר: (יז) למכה: (יח) ויהרוג. הטעם כפול ועתה פירש אותם בעבור שהיו חזקים וכן אמר הנביא על האמורי אשר כגובה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים וככה מיד האמורי בחרבי ובקשתי כי לא שלם עון האמורי: (כא) ונתן. שלא היה בגרי' לתתה להם על כן הזכירה נחלה: (כג) שבשפלנו. זכר שהביאו הנחלה והיו בגלות בבל זכר לנו כמו הרגו לאבנר כי הטעם זכר אותנו: (כד) ויפרקנו. ששבו אל בית שני ובהיותם שם בתחלת בואם גם בדרך זן השם אותם כאשר אמר הנביא לא ירעבו ולא יצמאו על כן: (כה) נותן לחם לכל בשר. (כו) הודו. בעבור כי סבת הלחם מטר השמים וכן כתוב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים על כן חתם הודו לאל השמים וזה הוא שיאמר זה לזה בימים ההם: (א) על נהרות בבל. בראש הספר הזכרתי דעת המפרשים במזמור הזה וזה המזמור נאמר על לשון הלוים שהם המשוררים בגלותם על בבל וטעם על נהרות בהתבודדם מהבבלים שלא ישמעו בכייתם ועוד בעבור שאמרו תלינו כנורותינו וטעם ישבנו כמו משתוממים יושב משמים על כן מלת גם: (ב) על. אמר ר' משה כי בתוכה בתוך ציון טרם גלותם ולפי דעתי כי בתוכ' בבבל והעד על נהרות בבל שהערבים סביבות הנהר ובעבור שאמר נהרות לאות כי היו רבים ולא היה בירושלם נהר כי גיחון סתמו חזקיהו ככתוב בדברי הימים ועוד ראיה אחרת כי שם על בבל כי שם היו אומרים שירו למו ומלת ותוללינו קשה ורבי יהודה המדקדק אמר שהיא מגזרת על הר גבוה ותלול בדרך רחוקה ורבי משה הכהן אמר כי ותוללינו מגזרת יללה על משקל ותושבינו כאילו אמר יללתינו וככה פי' ותחת יללותינו היתה שמחה להם ולא דבר נכונה כי אין ככתוב זכר ותחת גם יללתינו היתה שמחה להם אם כן למה היו מבקשים שישירו והטעות הגדולה שתושיבנו תאר אדם ותוללינו שם ולפי דעתי הנה מצאנו שרה את אלהים תשתרר עלינו גם השתרר וכן שסוהו כל עוברי דרך מפעלי הכפל והמה שוסים את הנרעות שרשו ששה וככה יהיה תלל גם תלה שנים שרשים והטעם אחד וכנה ותוללינו כמו תלינו כנורותינו והנה ותוללינו ותליתינו כלי השמחה והנה הטעם כפול וזאת היתה תשובתינו איך נשיר: (ד) נכר. תאר כי אדמת מלה סמוכה לשון נקבה אדמת גוי נכר או אדמת אל נכר הפך שיר ה': (ה) אם. דברי כל אחד מהמשוררים בלבם וטעם אשכחך כנגד בזכרנו וטעם ימיני בעבור כנורותינו כי בימין נגון היתרים ופעול תשכח ימיני חסר כמו המעשה והזכיר על הימין תשכח דרך משל ויש אומרים שפירושו תיבש בלי חבר: (ו) תדבק. טעם לשוני כי הלשון הוגה בשירי'. אזכרכי בדבור כמו ומשא

רשי

קרעים לי"ב שבטים: (יז) מלכים גדולים. כאן רמז ל"א מלכים והשוה לכם פרעה והילו ומכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם שקול סיחון כנגד כלם כל אחד לעצמו וכן פירש למעלה לסיחון מלך האמרי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען. כן באגדה: (כג) שבשפלנו זכר לנו. במצרים זכר לנו: (כד) ויפרקנו. מתוכם והפליא לנו כל זה: (כה) נותן לחם. רמז כאן חסד (כל המעשים): (כו) הודו לאל השמים. המכין בהם מזון לכל בריות: עשרים וששה כי לעול' חסדו נאמרו במזמור זה כנגד עשרים וששה דורות שהי' העול' בלא תורה ונתקיים בחסדו של הקב"ה: (א) על נהרות בבל שם ישבנו. כשירדנו לגולה ושאל נבוכדנצר שישירו לו כמו שהיו משוררין על הדוכן: (ב) על ערבי'. ערבי נחל: (ג) ותוללינו שמחה. מיני כלי זמר על שם שהם תולין (שתולין) אותם. כך פירשו מנחם. והוללינו שמחה ותוללינו של שמחה. ויש לפתור תוללינו אויבינו שהם מהוללים ומשטים בנו כמו לשון ומהוללי בי נשבעו (לעיל קב): (ה) אם אשכחך ירושלים. כנסת

תהלים קלו

טז לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יז לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יח וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יט לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כ וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כא וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כב נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כג שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כד וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כה נֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: כו הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

קלז

א עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן: ב עַל עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ: ג כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן: ד אֵיךְ נָשִׁיר אֶת שִׁיר יְהוָה עַל אַדְמַת נֵכָר: ה אִם אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָ͏ִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי: ו תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם

תרגום

לעלם טוביה: טז למהך עמיה במדברא ארום לעלם טוביה: יז למחי מלכין רברבין ארום לעלם טוביה: יח וקטל מלכין גיותנין ארום לעלם טוביה: יט לסיחון מלכא אמוראה ארום לעלם טוביה: כ ולעוג מלכא דמתנן ארום לעלם טוביה: כא ויהב ארעהון לאחסנא ארום לעלם טוביה: כב אחסנתא לישראל עבדיה ארום לעלם טוביה: כג באתמככותנא דכר לנא קמיה ארום לעלם טוביה: כד ופריקנא מן מעיקנא ארום לעלם טוביה: כה דיהב מזוניה לכל בסרא ארום לעלם טוביה: כו שבחו לאלהא שמיא ארום לעלם טוביה: א על נהרותא דבבל תמן יתבנא לחוד בבינא כד הוינא דכרין ית ציון: ב על ערבין במציעתא תלינן כנרנא: ג ארום תמן שילו יתנא בבזאי דשבוי יתנא למימר מלין דשיריא ובזוזנא על עסק חדוא אמרין שבחו קדמנא מן שירתא דהויתון אמרין בציון: ד מן יד לואי אמרין היכדין נשבח ית תושבחתא דיי על ארעא חילוניתא: ה מתיבא קל רוחא דקודשא ואמרא דאין מנשינא ליך ירושלם אנשיה לימיני: ו תדבק לישני למוריגי אין

ג' ר' זונין מתח:לסין.ט'ע — ג' ומ"ל. — ל' ואחכי לא אשכחך. ח'

ויקח קרח: גהרות ג' וסימ' חובשת נהרות איתן. הלא טוב אמנה ופרפר. על נהרות בבל שם ישבנו: אשכחך ב' וסי' ואנכי לא אשכחך.

תולדות אהרן נותן לחם. ברכום ד פסחים קיח אזכר תרומה(תענית טו): על נהרות. פסחי' קיח גטין נז זוהר ויקהל: אם אשכחך. ב"ב ס ע"ב ג עקידה שער נח:

מצודת ציון

(כד) ויפרקנו. הוא תרגום של וישמט וכן פורק אין מידם (איכה ס): (ב) ערבים. שם אילן סרק הגדל אצל הנחלים כמו וערבי נחל (ויקרא כג): תלינו. מלשון תליה: (ג) שובינו. מל' שבי: ותוללנו. מל' סוללות ולשון

מצודת דוד

(טז) למוליך. ר"ל היה מוליכם בדרך הישר ע"י עמוד הענן: (יח) ויהרוג. הודו לאשר הרג מלכים אדירים של כנען והם המלכים הגדולים שזכר וכפל הדבר במ"ש: (יט) לסיחון. הודו לאשר הרג לסיחון וגו' ובעבור חזקו פרטו לעצמו: (כ) ולעוג. הודו לאשר הרג גם לעוג וגו' ובעבור חזקו פרט גם אותו: (כא) ונתן. הודו לאשר גם נתן ארצם לנחלה עם כי לא שאלו רק לעבור בגבולו: (כב) נחלה. אודו לאשר נתנם נחלה לכל ישראל עבדו כי לקיים שבועתו להאבות היה די אם היה נותנם להצדיקים שבדור: (כג) שבשפלנו. הודו לאשר זכר אותנו בעוד היינו בתכלית השפלות במצרים נבזים ומלוכלכים בעבודת פרך: (כד) ויפרקנו. הודו לאשר פרק והושיע לנו מצרינו: (כה) נותן. הודו לנותן לחם לכל הבריות ומשגיח על הכל: (כו) לאל השמים. לאל היושב בשמים העליון על כל: **קלז** (א) על נהרות בבל. דוד מזה ברוה"ק אשר יגלה נ"כ את ישראל לבבל ואמר בלשון הלוים אשר יקוננו ויספרו את הקורות אותם בדרך ויאמרו הנה בהיותינו על נהרות בבל שם ישבנו ישיבה הראויה לגולים מוטה לארץ וגם בכינו על כי זכרנו את ציון החרבה והשוממה: (ב) על ערבים. על אילני ערבים שבנחל תלינו הכנורות שהיינו מנגנים בהם בבה"מ וכוונתם היה להעלימם מן העין תוך ענפי האילנות למען לא ירצום האויב: (ג) כי שם. ר"ל טעם העלמתם היה כי שם שאלו השבאים מאתנו לנגן על הכנורות דברי שיר: ותוללנו. המהתלים ומלעיגים בנו שאלו דברי שמחה ואמרו לנו שירו לנו מן השיר אשר שוררתם בציון: (ד) איך נשיר. ר"ל אמרנו אז בלבנו איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר שאינו מקום המקדש ולפי שפחדנו פן יכופו אותנו לשורר לזה העלמנום מן העין ואמרנו שנאבדו בדרך: (ה) אם אשכחך. ידבר בלשון בני הגולה שיאמרו אם אשכחך ירושלים אז הימין שלי תשכח את כחה ואת תנועתה: (ו) תדבק. תהיה לשוני דבוקה לחכי לבל אוכל לדבר אם לא אזכיר אותך תמיד ואם

לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־
יְרוּשָׁלִַם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי׃ ז זְכֹר
יְהוָה לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלִָם
הָאֹמְרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ׃
ח בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי
שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ
לָנוּ׃ ט אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־
עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע׃

קלח א לְדָוִד אוֹדְךָ בְכָל־
לִבִּי נֶגֶד אֱלֹהִים אֲזַמְּרֶךָּ׃ ב אֶשְׁתַּחֲוֶה
אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ וְאוֹדֶה אֶת־שְׁמֶךָ
עַל־חַסְדְּךָ וְעַל־אֲמִתֶּךָ כִּי־הִגְדַּלְתָּ
עַל־כָּל־שִׁמְךָ אִמְרָתֶךָ׃ ג בְּיוֹם
קָרָאתִי וַתַּעֲנֵנִי תַּרְהִבֵנִי בְנַפְשִׁי
עֹז׃ ד יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַלְכֵי־אָרֶץ
כִּי־שָׁמְעוּ אִמְרֵי־פִיךָ׃ ה וְיָשִׁירוּ
בְּדַרְכֵי יְהוָה כִּי גָדוֹל כְּבוֹד יְהוָה׃
ו כִּי־רָם יְהוָה וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגָבֹהַּ
מִמֶּרְחָק יְיֵדָע׃ ז אִם־אֵלֵךְ בְּקֶרֶב
צָרָה תְּחַיֵּנִי עַל אַף אֹיְבַי תִּשְׁלַח
יָדֶךָ וְתוֹשִׁיעֵנִי יְמִינֶךָ׃ ח יְהוָה
יִגְמֹר בַּעֲדִי יְהוָה חַסְדְּךָ לְעוֹלָם
מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אַל־תֶּרֶף׃

ל׳. פ׳ — ב׳ — ה׳ — ל׳. ב׳ בטעמ׳ — ל׳ — ל׳. ל׳ — ב׳ חד מ״ל על נפש — ז׳ בטעם — ל׳ — י״ב בליש׳ וחס׳ — ל׳ וחס׳ — ל׳ וחד ויסירו ואיננו מן ב׳ זוגין חד ס׳ וחד ש״ן — ל׳ — ה׳ חס׳ בסיפרא — י״א כתיב י׳ ג׳

לא אדכר יתיכי אין לא אסיק
דכרן ירושלם על שרוי חדות
בית שמשי׃ ז אמר מיכאל
רבא דירושלם אדכר יי
לעמא דאדומא דאחריבו
ירושלם דאמרין צדו צדו עד
דשתאסא בה׃ ח אמר
גבריאל רבא דציון לאומא
בבליתא בזוזיתא טב ליה
דישלם לך ית גומליך ביש די
גמלתא לנא׃ ט טב ליה
דאחד ומרטש ית טליך על
כיפא׃ א על יד דוד אודי
קדמך יי בכל לבי קביל דיניא
אזמרנך׃ ב אסגוד קדם
היכלא דקודשך ואודי ית
שמך מטול טובך ומטול
קושטך ארום אסגיתא על כל
שמך מימרי תושבחתך׃
ג ביומא די קרית עני יתי
אסגעתני בנפשי עושנא׃
ד יודון קדמך יי כל מלכי
ארעא ארום שמעו מימרי
תושבחתך׃ ה וישבחון על
כבישי יי ארום רב איקרא דיי׃
ו ארום רמא יי ומכיך יחמי
לטב וגיותנא מן שמיא רחיקין
ימאיך׃ ז אין אהלך במצע
עקתא תחינני על נחירא
בעלי דבבי תושיט אידך
לחבלותהון ותפרקנני ימינך׃ ח יי ישלים בישא עלויהון אמטולתי יי טובך לעלם עובדי אידך לא תשבוק׃

רשי

כנסת ישראל אומרת כן : (ו) אם לא אעלה את ירושלים. את זכרון אבל חורבנה אעלה להזכירו בראש כל שמחתי : (ז) ערו ערו. לשון חורבן וכן חומות בבל הרחבה ערער תתערער (ירמיה נא נט) וכן ערות יסוד (חבקוק ג׳) ואינו נופל אלא על דבר שעוקרין שרשיו מהארץ : (א) נגד אלהים אזמרך. לעיני השרים (מלאכים) : (ב) כי הגדלת על כל שמך אמרתך. שמך בעל גבורות וקנוא ונוקם ואמרת הבטחת טובך וחסדך הגדלת על כל שמך אמרתך שאתה מעביר לנו על מדותיך וסולח לנו : (ג) תרהיבני. הגדלתני. (ד) כי שמעו. כששמעו אמרי פיך לא תרצח לא תנאף הודו על אמרי פיך על אנכי ולא יהיה לך כדי הוא להקבילם עול מלכותו עליהם תחלה ואח״כ יגזור כל גזרותיו : (ו) יידע. ייסר כמו ויודע בהם את אנשי סכות : (ח) יגמור בעדי. יסכים ע״י בקשותי : מעשי ידיך. בבית הבחירה שנאמר בו כוננו ידיך

אם אשכחך ירושלם : אעלה ח׳ פתחין וסימ׳ בלשון ארמי אמר מלאכא לאנתתיה דארונא אריך למבסיא קטרת׳ בירושלים ובאור׳ בסד׳ שבות : לדוד ז׳ בטע׳ בסיפרא וסי׳ נמסר בסיפרא סימ׳ כ״ו וסימ׳ ק״ג . אמרתך י״ב חס׳ בלישנא וסימ׳ האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו . בלבי צפנתי . כי הגדלת על כל שמך . הקם לעבדך . ויבואנו חסדך . חליתי פניך . כלו עיני . מה נמלצו לחכי . פעמי הכן . קדמו עיני אשמורות . שש אנכי . תען לשוני . תרף ג׳ וסימ׳ אל תרף ידיך מעבדיך דיהושע . החזק במוסר אל תרף . מעשי

תולדות אהרן זכר ס׳ . ר״ה לג גיטין נח . ותענני . עקרים מד פ״ח : יודוך ס׳ . קידושין לא : רם ס׳ . כופס ס׳ :

אבן עזרא

ומשה ה׳ לא תזכרו עוד : אם לא אעלה. הטעם שיקדים זכר ירושלם על ראש שמחתו : (ז) זכור. איננו מדבר על גלות טיטוס כאשר חשבו רבים כי הנה אחרי כן הזכיר בת בבל ועוד כי טיטוס הרשע לא היה מזרע אדום כי אנשי רומא הם יונים בראיות רק כאשר היה אדום תחת יד ישראל היו שמחים במפלת ישראל וככה כתוב בספר עובדי׳ גם שישי ושמחי בת אדום והחרפה שהיו האדומיי׳ מחרפי׳ את ישראל יום שנלכדה ירושלם ונשרף ההיכל על יד הכשדים היתה קשה לישראל יותר מצרתו וכן אמר ואל תגדל פיך וזהו זכור האומרים לבבליים גלו וערו יסודות ירושלם והנה ערו מגז׳ פתחן יערה והיה ראוי להיות על משקל כלו מעשיכם והרי״ש חסר׳ דגש כמנהג ובעבו׳ שהוא סוף פסוק היתה המלה מלעיל כמו כלו בעשן כלו ובעבור היות הטעם במלת ערו האחרון בא אות הראשון ע״כ שב גם ערו הראשון מלעיל : (ח) בת. דברי המשורר מתפלל שתהיה בת בבל שדודה : (ט) אשרי. ספר אכזריות לבם שנפצו עוללי ישראל ע״כ למעלה את גמולך : (א) לדוד אודך בכל לבי. בנעלם : נגד אלהים. הם הדיינים המקיימים משפטי אלהים בארץ. אזמרך. בגלוי : (ב) אשתחוה. יש אומרים כי היכל קדשך השמים וזה רחוק בעבור אשתחוה והנכון שהוא המקום שהיה שם הארון. מצאנו בכל ספר כל שמך בקמץ חטף על כן לא דבר נכונה המפרש שאמר כי הגדלת על כל בחולם והפעול שמך ותחס׳ וי״ו ואמרתך והנכון בעיני כי יש לשם הנכבד שמות תואר כמו אדני הקמוץ גם אלהים ואל שדי רק שם העצם הוא הנכתב ואיננו נקרא הוא הנכבד והנורא על הכל וזה השם לא נודע עד שבא משה אדונינו והשם אמר לו זה השם וזה הוא ואודה את שמך שהוא שם העצם והנה הטעם כי הגדלת על כל שם שיש לך שהם שמות התואר השם הנכבד שאמרת : (ג) ביום. תרהיבני. תחזקני : עוז. פעול והנה מלת תרהיבני יוצאה לשנים פעולים : (ד) יודוך. טעם שמעו אמרי פיך שמשחתני להיותי נגיד ועמים ישרתוני : (ה) וישירו. לא יהיה להם שירות חשק או שירות מלחמות רק שירות בדרכי השם ולספר מעשיו : (ו) כי. אז יתברר להם כי השם אף על פי שהוא רם על הכל הוא רואה השפל כמוני שהייתי בתחלה רועה צאן וטעם רואה שיושיעני ומלת יידע מהכבד כמו ייטיב ונפתח הדל״ת בעבור אות הגרון : ממרחק. ממקום רחוק כגבוה שמים מעל הארץ ומלת יידע ילמדנו דעת שייסרנו כמו ויודע בהם את אנשי סוכות : (ז) אם. הנה ידעתי כי אתה רם וראה השפל על כן אדע אם אלך בקרב צרה אדע שתחייני ואיך תחייני שתשלח ידך הנטויה ותושיעני : על אף אויבי. א״ר משה אף על אויבי ולפי דעתו שהוא כמשמעו על אף אויבי כמו להכעיסם והטעם בעל כרחם : (ח) ה׳ יגמר. חפצי בעדי או יגמור מעשי והנה

מצודת דוד

ואם לא אעלה את זכרון ירושלים בראש שמחתי ר״ל בתחילת השמחה אשים לה זכרון לבל אשמחה בעת תוקף השמחה : (ז) זכור וגו׳. לשלם להם גמול על זה : את יום ירושלי׳. מה שעשו בעת חורבן ירושלי׳ אשר אמרו לבבלי׳ החריבו והשחיתו עד שתגלו היסוד אשר בה והסיתו אותם לעקור את הכל : (ח) השדודה. אשר סופך להיות שדודה על ידי דריוש המדי : אשרי שישלם. משובח ומהולל יהיה זה אשר ישלם לך את גמולך הראוי לך כפי אשר גמלת לנו : (ט) אשרי שיאחז. משובח ומהולל יהיה זה אשר יאחז בידו את עולליך וינפצם על פני הסלע : קלח (א) נגד אלהים. הם השופטים והחכמים כמו עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב) : (ב) ועל אמתך. על אשר אתה מאמת אמרי הבטחתך לקבל שבים : כי הגדלת על כל שמך אמרתך. כי הנה כל שמות המקום ב״ה מורים על מרבית גדולתו והמורד במלך גדול הלא אחת דתו להמית ואין מועיל שוב פיוס ולזה אמר כי אתה הגדלת על כל שם שיש לך המורה על הגדולה ומאפימים את התוספת מאוד הנה על כולם הגדלת אמרתך שהבטחת לקבל שבים ועם כי מלך גדול אתה : (ג) תרהיבני. תחזקני לשום בנפשי עוז ואמונה להתחזק בעבודתך : (ד) כי שמעו. כאשר שמעו אמרי פיך שאתה מקבל שבים אז יודוך : (ה) וישירו. לא ישירו שירי שחוק וחשק כ״א ישירו בדרכי ה׳ בהנהגת מדותיו : כי גדול וגו׳. וראוי אם כן לשיר בדרכיו : (ו) כי רם ה׳. עם שהוא רם מאוד מ״מ יראה את השפל וישגיח בו להקימו : וגבוה. עם כי מושבו בגבהי השמים מ״מ ממרחק ייסר את החוטאים : (ז) תחייני. ר״ל תצילני מהצרה : על אף אויבי. על כי בערה בהם אפם וחמסם לבלעני לזה תשלח עליהם מכת ידך ותושיע לי בימינך : (ח) יגמור בעדי. כאשר החל להראות חסדו כן יגמור בעדי ר״ל ישלים חסדו עלי לעולם : מעשי ידיך. הלא אני מעשה ידיך כי אתה המלכתני לזה

מצודת ציון

(ו) על ראש. כמו בראש וכן עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל״ג) ומשפטו בחרבכם וכן מהוללי בי נשבעו (לעיל ק״ב) : (ז) ערו. ענין חורבן והשחתה כמו ערות יסוד (חבקוק ג׳) : (ח) בת בבל. עדת בבל : השדודה. מלשון שדידה וגזל : שגמלת. לפעמים יאמר לשון גמול על התחלת עשיית הרעה וכן ואם גומלים אתם עלי (יואל ד׳) : (ט) ונפץ. ענין השבירה עם הרצוץ והפזור כמו ונפץ הכדים (שופטים ז׳) : עולליך. בנים הקטנים כמו עוללים ויונקים (לעיל ח׳) : (ג) תרהיבני. ענין התחזקות כמו ורהבם עמל ואון (לעיל צ׳) : (ו) יידע. ייסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח) : (ח) יגמור. מלשון גמר והשלמה : בעדי. בעבורי . עלי : תרף. מל׳ רפיון בנחת

והנה הוא חסר כמו תשכח ימיני והנה חסדך לעולם עומד ואני מעשי ידיך א"כ לא תרפני ומלת טרף מהבנין הכבד כדרך למעשה ידיך : (א) למנצח לדוד מזמור ה' חקרתני . זה המזמור נכבד מאד בדרכי השם ואין באלה החמשה ספרים מזמור כמוהו וכפי בינת אדם בדרכי השם ודרכי הנשמה יתבונן בטעמיו ועתה אפרשנו בדרך קצרה בע"ה :

ידיך (שמות טו) : (ב) בנתה לרעי מרחוק. בנתה מרחוק למחשבותי אל רעותך וחבתך: לרעי. לקרבני אליך : (ג) ארחי ורבעי זרית . דרכי ורבצי ושכבי סבבת מחילה שאין לי לעשות דבר בלא ידיעתך . זרית לשון זר זהב סביב (שמות כה) וכן חברו מנחם . ורבותינו דרשו על טפת תשמיש שהולד נוצר מן הברור שבה ופירושו זרית לשון זורה התבואה לברור את הפסולת שבה : הסכנת'. למדת: (ה) אחור וקדם צרתני . פני ואחורי : כפכה. אכפך ורדוויך דיסטרוי"ט בלעז : (ו) פליאה דעת וגו' . מכוסה ונעלם ממני מקום לברוח מפניך (מלאתי) : (ח) ואציעה. מצע ומשכב : (ט) אשא כנפי שחר . אם אשא לי כנפים כשחר הזה המבהיק לפי שעה מסוף העול' לסופו כן אמהר לעוף עד אשר אשכון באחרית ים : (יא) ואמר אך חשך ישופני . אם אמרתי אהיה נסתר במחשך והחשך יחשיך עלי ולא תראני · ישופני לשון נשף : ולילה אור בעדני . והלילה יהי מאפיל לנגדי . אור זה לשון אופל הוא כמו (איוב לו) יפיץ ענן אורו וכן כל ככבי אור (לקמן קמח) וכן ויאר את הלילה (שמות י"ד) : (יב) גם : שם אין לי מנוס כי כל חשך לא יחשיך ממך : כחשיכה כאורה . שניהם שוין לך : (יג) כליותי. החושבים כל מחשבותי

קלט

א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר יְהוָה חֲקַרְתַּנִי וַתֵּדָע: ב אַתָּה יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי בַּנְתָּה לְרֵעִי מֵרָחוֹק: ג אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָ וְכָל־דְּרָכַי הִסְכַּנְתָּה: ד כִּי אֵין מִלָּה בִּלְשׁוֹנִי הֵן יְהוָה יָדַעְתָּ כֻלָּהּ: ה אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה: ו פְּלִיאָה דַעַת מִמֶּנִּי נִשְׂגְּבָה לֹא־אוּכַל לָהּ: ז אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח: ח אִם־אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה וְאַצִּיעָה שְּׁאוֹל הִנֶּךָּ: ט אֶשָּׂא כַנְפֵי־שָׁחַר אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם: י גַּם־שָׁם יָדְךָ תַנְחֵנִי וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ: יא וָאֹמַר אַךְ־חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי וְלַיְלָה אוֹר בַּעֲדֵנִי: יב גַּם־חֹשֶׁךְ לֹא־יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָ וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר כַּחֲשֵׁיכָה כָּאוֹרָה: יג כִּי־אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי

א לְשַׁבָּחָא עַל יַד דָּוִד תּוּשְׁבַּחְתָּא יְיָ פַּשְׁפַּשְׁתַּנִי וִידַעְתָּא: ב אַתְּ קֳדָמָךְ גְּלֵי אוֹתָבוּתִי לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא וְאוֹקִימוּתִי לְמֵיזַל בִּקְרָבָא אִתְבַּיַּנְתָּא לְחַבְרוּתִי בְּכִנְשָׁתָךְ מִן עִם רָחִיק: ג כַּדּוּן בַּהֲלִיכוּתָא בְּאוֹרְחָא וּבִרְבִעוּתִי לְמֶעֱסַק בְּאוֹרַיְתָא אִתְעַבַּדְתָּא חִלּוֹנַי וְכָל אָרְחָתִי אַסְכֵּנְתָּא: ד וְכַד לֵית מַמְלַל בְּלִישָׁנִי הָא יְיָ יְדַעְתָּא מַחְשְׁבַת לִבִּי כּוּלָא: ה מֵאֲחוֹרַי וּמִן אַפֵּי אַעֲקְתָּא יָתִי וְגָרִיתָ עֲלַי מְחָתָא דִּידָךְ: ו מְכַסְּיָא לְמִידַע מִנִּי אִתְקְפַת לָא אֱכוּל לָהּ: ז אָן אֵיזֵל מִן קֳדָם זַעְפָּךְ וְאָן מִן קֳדָמָךְ אֶפּוּךְ: ח אִין אֶסַּק לִשְׁמַיָּא תַּמָּן אַנְתְּ וְאֶמוּךְ לִשְׁיוֹל הָא תַּמָּן מֵימְרָךְ: ט אֶזְקוֹף צִיצִין דְּקְרִין צַפְרֵי בְּסוֹפֵי יַמָּא: י לְהוֹד תַּמָּן אִידָךְ תְּדַבַּר יָתִי וְתַחֲדְנַנִי יְמִינָךְ: יא וַאֲמָרִית בְּרַם חוֹשָׁךְ כְּחַבַרְבַּר עֲלַי וְלֵילְיָא קָבֵל אַמְטוּלְתִּי: יב לְחוּד חֲשׁוֹכָא לָא יַחְשִׁיךְ מִן מֵימְרָךְ וְלֵילְיָא הֵיךְ יוֹמָא יַנְהַר הֵיךְ חֲשׁוֹכָא הֵיךְ נְהוֹרָא שָׁוֵין: יג אֲרוּם אַנְתְּ קְנֵיתָא כוּלְיָתִי אַשְׁתְּיָת לִי בִּכְרֵיסָא דְאִמִּי:

ה' חקרתני . כדרך חוקר לב ובוחן כליות ויכולת לדעת כל סודי : (ב) אתה. תדע שבתי וקומי והטעם כי תנועת האדם הפוכות והכל כפי צורך האדם ומחשבתו וחפצו ע"כ מלת לרעי כמו מחשבתי וכמוהו וברעיון לבו בארמית רעיונך על משכבך סליקו ובאה המלה עם למ"ד כמו הרגו לאבנר וטעם מרחוק מזמן רחוק כמו מרחוק ה' נראה לי והנה הטעם קודם רעי כדרך בערה אדרך בבטן ידעתיך וטעם להוסיף אתה כי אתה לבדך תדע מספר כל תנועותי לא האדם בעצמו : (ג) ארחי . הזכיר הישיבה והקימה והזכיר ההליכה והיא ארחי והנה יהיה רבעי כמו בשכבי כי אלה הארבעה הנזכרים בקרית שמע ורבי משה הכהן אמר כי רבעי תרגום רבצי ופי' זרית מן זר זהב והוא מהבנין הכבד הדגוש והטעם כאילו שמת זר זהב מקום שכבי וסביב כל ארחי ומלת הסכנת פועל יוצא מגזרת הסכן הסכנתי והטעם כמו הרגלת ומלת דרכי הם דרכי התולדת העין לראות והאזן לשמוע והחיך לטעום והלשון לדבר והאף להריח וכל הגוף להמיש וכן מעשה כל אבר דבר ידוע לא יעשנו אבר אחר וחכמי התולדת יבינו זה והנה זה כדרך אם יוצר עין הלא יביט : (ד) כי. קודם שתהיה המלה שלימה בלשוני אתה ידעת כולה ועוד לא שלמתיה : (ה) אחור. צרתני . מגזרת וצרת עליה ואל תתמה בעבור שלא אמר צרת עלי כי הנה כמוהו אל תצורם ואל תתגר בם ומלת וקדם לפנים ואחור הפך תנועת האדם והנה הטעם כי צרתני אחור ולפנים ותשת עלי כפכה ואין מצור ומצוק כזה : (ו) פליאה. שם התואר והמתואר הדעת וזאת הדעת המחשבת היא : (ז) אנה . אין יכולת באדם ללכת אם לא יוליכהו רוח השם על כן אנה אלך מרוחך והטעם כמו מפניך : (ח) אם. חשבתי בלבי אולי אוכל לעלות אל השמים שם אתה ומלת אסק כמו תרגום וכמוהו אש נשקה ביעקב כמו עלתה אע"פ שהוא כתוב בשי"ן : ואציעה. אם שמתי מצעי או יצועי שאול שהוא תחתיות הארץ הפך שמים והנה אציעה פועל יוצא : (ט) אשא. דע כי נקראה פאת מערב ים בעבור היות הים הגדול במערב ארץ ישראל רק באחרית הים הטעם ים ממש כי כבר הזכיר השמים והארץ שמצולה הוא השאול ועתה יזכיר הים וטעם כנפי שחר אילו היו לו כנפים עפות במהרה שירימם וישאם כי ברגע עלות השחר יהיה פרוש מקצה מזרח עד סוף מערב האור הנראה בעבים לפני זרוח השמש גם זה טעם נכבד : (י) גם שם. לא הייתי יכול ללכת אל אחרית ים אם לא תנחני ידך והנה ידך תנחני ותאחזני ימינך והנה הייתי כבורח מידך אל ידך : (יא) ואומר. כמו אמרתי אני עם לבי ומלת ישופני מגזרת נשף ואם הם שנים שרשים כמו כי מולים הם ונמלתם וכמהו אחרים והנה ישופני כמו יסתירני והטעם אולי החשך יסתירני שלא תראה מה אני עושה או מחשב ומלת ישופני מושכת אחרת כמו והנבואה עודד הנביא והנה ולילה ישוב אור בעדני וזה אור כמשמעו ורבי משה אמר כל הלילה יהי אור בעדני והנכון בעיני מה שהזכרתי והעד : (יב) גם . פעול יחשיך חסר לא יחשיך דבר ממך ומלת כחשכה כאורה דרך קצרה כעבד כאדוניו כעמי כעמך והטעם עמי כעמך ועמך כעמי אין הפרש ביניהם : (יג) כי. עתה יביא ראיה לדבריו וטעם כליותי הם המקומות הנסתרות והם הקרבים כי

ידיך אל תרף : ארחי ב' וסימ' ארחי ורבעי זרית. ארחי גדר ולא אעבור . כפכה ל' כתיב כן והוא חד מן מלין דמשמשי' כה ודייא בסוף תיבותא וסימ' נמסר בסדר וארא : אנה ב' בטע' מלרע וסימ' אנה אנחנו עולים . אנה אלך מרוחך : ישופני ב' וסי' ואמר אך חשך ישופני . אשר בשערה ישופני : ולילה ו' בעמוד אש להאיר . ולילה ולא דומיה לי . ולילה ללילה יחוה דעת . ולילה אור בעדני . ולילה כיום יאיר .

תולדות אהרן אתה ידעת. עקידה שער נט כל המזמור עקרים מ"ב סכ"ס : ארחי . נדה לא : אחור וקדם . ברכות סא עירובין יח חגיגה יב סנהדרין לח ע"ג ו ח זוכר פקודי : נשגבה . עקידה שער ע"ט : כנפי שחר . זוכר אחרי : אך חשך . פסחים ב : נוראות . נדה לא .

מצודת ציון

(ב) בנתה . מלשון בינה : לרעי . ענין מחשבה כמו וברעיון לבו (קהלת ב) : (ג) ארחי . דרכי : ורבעי . ענין רביצה והוא השכיבה לנוח כי ותרבץ תחת בלעם (במדבר כב) תרגומו ורבעת וקרוב לו לא תרביע כלאים (ויקרא י"ט) : זרית . ענין סבוב והוא מלשון זר זהב (שמות כ"ה) : הסכנתה . ענין ההרגל כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כב) : (ד) מלה . ענין דבור : (ה) צרתני . מלשון מצור וסבוב : ותשת . ענין שימה : (ו) פליאה . מכוסה והוא פלאי (שופטים יג) : נשגבה . חזקה : אוכל . מל' יכולת : (ז) אנה . לאיכן : מרוחך . ענין כעס כמו אל תבהל ברוחך (קהלת ז) : (ח) אסק . אעלה כמו והוסק דניאל מן גובא (דניאל ו) : ואציעה . מלשון מצע ומשכב : הנך . הנה אתה : (י) תנחני . ענין הנהגה : (יא) ישופני . ענין חשך כמו על הרי נשף (ירמיה יג) : בעדני . נגדי : (יג) קנית . יש קנין שאין בו מכירה כמו קונה שמים (בראשית יד) : כליותי

מצודת דוד

קלט (א) חקרתני . חקרת מחשבות לבי ותדע אותם : (ב) שבתי וקומי . מחשבות שבתי וקומי : בנתה . תבין לרעיון לבבי מזמן רחוק ר"ל מטרם שנבראתי : (ג) ארחי ורבעי . דרכי ורבצי סבבת וגדרת להם חוק וגבול ולא יעבור : הסכנת . ר"ל אתה יודעם כאדם המורגל בדבר שיודע כל בו : (ד) כי אין מלה . כאשר המלה עדיין איננה בלשוני ולא התחלתי לדבר הן אתה ה' ידעת כל המלה טרם דברתיה : (ה) אחור וקדם . צרת עלי מסביב מאחור ומקדם לבל אברח ושמת עלי כפך להכות בי ר"ל אני תמיד בידך ואין לי מנוס והמשיל הדבר לאנשי חיל הצרים על עיר מסביב לבלי תת יוצא ומכים הם לזה אל תרף ידך ממני ואחוז בי : (ו) פליאה דעת ממני . מכוסה ממני ידיעת הגלה ממך : נשגבה . דבר תחבולת הגלה חזקה וקשה מאוד לא אוכל לדעתה : (ז) אנה . איה המקום אשר אלך אליה להסתר מרוח כעסך ואנה אברח ממך והוא ענין מליצה והפלגה : (ח) אם אסק . אם אעלה אל השמים הלא אתה שם ואם אעשה לי משכב בשאול מתחת לארץ הלא הנך גם שם : (ט) אשא כנפי שחר . אם אמרתי אשא כנפים לעוף חיש מהר בקלה הים כשחר הזה המבהיק ברגע אחת עד קצה העולם : (י) גם שם . הלא גם באחרית הים ידך תנחני וימינך תאחזני להוליך אותי אחר הכנך ואם כן אברח מידך לידך : (יא) ואומר . ואם אומר אך חשכת הלילה יחשוך בעדי וכן אסתר : ולילה . אבל הלילה האיר בעדי ותראני בלילה כמו ביום : (יב) גם החשך . כי גם החושך לא יחשיך דבר ממך ואליך יאיר הלילה כיום : כחשכה כאורה . שוים הם למולך זה כזה ואין הפרש ביניהם : (יג) קנית כליותי . הלא כליותי קנוים המה לך כי

תְּסֻכֵּנִי בְּבֶטֶן אִמִּי׃ יד אוֹדְךָ עַל
כִּי נוֹרָאוֹת נִפְלֵיתִי נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ
וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד׃ טו לֹא־נִכְחַד
עָצְמִי מִמֶּךָּ אֲשֶׁר־עֻשֵּׂיתִי בַסֵּתֶר׃
רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ׃ טז גָּלְמִי
רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל־סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ
יָמִים יֻצָּרוּ וְלֹא אֶחָד בָּהֶם׃ יז וְלִי
מַה־יָּקְרוּ רֵעֶיךָ אֵל מֶה עָצְמוּ
רָאשֵׁיהֶם׃ יח אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבּוּן
הֱקִיצֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ׃ יט אִם־תִּקְטֹל
אֱלוֹהַּ ׀ רָשָׁע וְאַנְשֵׁי דָמִים סוּרוּ
מֶנִּי׃ כ אֲשֶׁר יֹמְרוּךָ לִמְזִמָּה נָשֻׂא
לַשָּׁוְא עָרֶיךָ׃ כא הֲלוֹא־מְשַׂנְאֶיךָ
יְהוָה ׀ אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ
אֶתְקוֹטָט׃ כב תַּכְלִית שִׂנְאָה

יד אוֹדֵינָךְ מְטוּל דִּדְחִילָן פְּרִישַׁת פְּרִישָׁן עוֹבָדָיךְ וְנַפְשִׁי חַכְּמָא לַחֲדָא׃ טו לָא אִתְכַּסָּא גַּרְמִי מִנָּךְ דִּי אִתְעֲבִידַת בְּטוּמְרָא אִצְטַיְּרִית בְּכְרִיסָא דְּאִמָּא׃ טז גִּשְׁמִי חָמְיָן עֵינָךְ וְעַל סְפַר דְּכְרָנָךְ כּוּלְהוֹן יוֹמֵי מִכַּתְבִין בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִי עָלְמָא מִן שֵׁירוּיָא אִתְבְּרִיאוּ כּוּלְהוֹן בְּרִיָּתָא וְלֵית כַּחַד חַד בֵּינֵיהוֹן׃ יז וְלִי כְּמָא יַקִּירִין רַחֲמָךְ צַדִּיקַיָּא אֱלָהָא כְּמָא אִתְחֲיָלוּ רַבְרְבָנֵיהוֹן׃ יח אֲמַנְנוּן בְּעָלְמָא חָדֵין יַתִּיר מִן חָלָא יִסְגְּעוּן אִתְעָרִית בְּעָלְמָא דְּאָתֵי וַעַד כְּדוּן אֲנָא גַּבָּךְ׃ יט אִין תִּקְטוֹל אֱלָהָא לְרַשִׁיעָא וְגַבְרִין דְּחַיָּבִין דִּין דִּקְטוֹל יְזוּרוּן מִנִּי׃ כ דִּי יֵימוּן בִּשְׁמָךְ עַל נִכְלָא מִשְׁתַּבְּעִין עַל מַגָּן בַּעֲלֵי דְּבָבָךְ׃ כא הֲלָא מְסַנְאָךְ יְיָ אֲנָא סָנֵי וּבַד קָיְמִין לְקִבְלָךְ אֲנָא מִגָּרֵג׃ כב עַד

רשי מחשבותי: תסוכני. תסוככני : (טו) עשיתי בסתר . בתחתיות : בתחתיות ארץ . במדור התחתון שבמעי אמי : (טז) גלמי ראו עיניך . מאז בראת את העולם ראו עיניך את כל גולמי הדורות הבאים גולמי זהרתי ותבנית צורתי בטרם הולדי ובטרם בואי לעולם ראו עיניך : ועל ספרך כולם יכתבו . וכל יצורי עולם כמוני כמוהם גם כלם בטרם הבראם יהיו גלויים לפניך : ימי׳ יצרו ולא אחד בהם. כל מעשה האדם ותכלית הימים גלויים לפניך כאילו נוצרו כבר אע"פ שלא הי׳ אחד מכולם ולא היה עדיין כאחד בעולם ואלו הם פלאי מפעלות אלהים ומשפט גבורתו שעתידות גלויים לפניו טרם תהאנה וכן הוא אומר בטרם אצרך בבטן וגו׳ (ירמיה א) : ועל ספרך כלם יכתבו . ספר תולדות אדם שהראית לאדם הראשון : כלם יכתבו. כמו נכתבו : ימים יוצרו ולא אחד בהם. לסוף ימים רבים היו עתידין להבראות ולא היה עדיין אחד מהם נברא כאן לפי המסורת שכתוב ולא זהו פירושו. ולפי המקרא שהוא נקרא ולו כך פירושו ימים יוצרו הראהו ימים העתידים להבראות ולחלקו בירר אחד את יום השבת ד"א זה יום הכפורים לסליחה : (יז) ולי מה יקרו רעיך . כנסת ישראל אומרת מה נכבדו בעיני הצדיקים שבכל דור ודור ומה עצמו ראשיהם חשבון ספירותיה׳ לשון כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל׳): (יח) אספרם מחול. אם באתי לספו׳ את טוב מעשיהם מחול ירבון: הקיצותי ועודי עמך. הנני באתי עתה לקץ הדורות אשר קצבת מאז עד היום ועוד דור זה עמך וביראתך ולא נטיתי מאחריך : (יט) אם תקטל וגו׳ . כלומר ותקטול את עמלק הרשע : (כ) ימרוך למזמה . מזכירים שמך על כל מחשבות רעתם ומכנים אלהותך לע"ג : נשוא לשוא. כמו נשאו לשוא : עריך . אויביך . נשאו לשוא אויביך

אבן עזרא כי הם כנגד הפנימית וי"א כי הכליות נבראות תחלה כי הם כמו שני סדני הגלגל וי"א בעבור שיש להם כח בתאות המשגל על כן נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי: תסכני. אע"פ שהוא בסמ"ך הוא כמו ובעצמות וגידים תסוככני והנה הטעם כי אתה קניתני וסוככתני בבטן אמי שהיא נסתרה ואין אור שם : (יד) אודך נוראות . תאר לעלילות כמו וידבר אתם קשות וטעם ונפשי יודעת מאד על דעת רבי יהודה הלוי מ"כ נפלאים ממני מעשיך אף על פי שנפשי יודע׳ מאד ולפי דעתי כי הוא קשור וכן הוא ונפשי יודעת מאד והיא עדה כי נפלאים הם מעשיך ורבי משה אמר כי מאד דבק עם נפלאים מעשיך כמו אל תעזבני עד מאד גם הוא נכון: (טו) לא. עצמי . הכח של תולד׳ שלא נראה ולא יצא במעשה בכח הזוקן בנער הקטן והדכור בנולד ואם הוא נכחד ממראה העין גם ממראה עיני הלב לא נכחד ממך מגזרת לא נכחד מאדני. עשיתי מגזרת מעשה לא מגזרת ועשותם רשעים ושם עשו דדי בתוליהן . וטעם רקמתי היא הצורה שיוצאה למעשה אמר רבי משה כי דבר דוד כנגד האב הראשון שנברא מן האדמה ע"כ אמר רקמתי בתחתיות ארץ ולפי דעתי כי על עצמו ידבר ודימה סתרי הרחם כמו סתרי תחתיות ארץ והנה בחיות כתוב והנה אופן שפל כנגד אופנים למעלה ממנו : (טז) גלמי . הוא הגוף הראשון שהיה כמו טפה קטנה והוא מגזרת ויגלום וכמוהו וחילופיהן בגולם שאין לו לב רק גוף לבדו וטעם ועל ספרך כולם על איבריו כאילו צורתו כתובה על ספר והיא יוצאה בלא תוספת ובלא מגרעת : ימים יוצרו . כמו בטרם הרים יולדו מגזרת יצירה וטעם ולא אחד בהם בדרך אל"ף כי על ספרך כל איברי ומתכונתם נכתבו באותם הימים שיוצרו ולא היה אחד מהם נכר ונבדל כי בכח התולדת להיות צורת העין והאוזן והלב בטיפה הראשונה ואם אין שם אבר נבדל : (יז) ולי. רעיך . מחשבותיך. כנגד בנת לרעי והטעם כי אתה תדע כל מחשבותי ואני לא אדע מחשבותיך כי נשגבו ממני ויקרים הם לדעתם והטעם דבר חדל הוא כמו ויקר פדיון נפשם ולעולם אם המחשבה אחת העלילות תהיינה רבות על כן אמר מה עצמו ראשיהם והטעם ראשי מחשבותיך : (יח) אספרם . איך אוכל לספרם והם רבים מהחול אולי הייתי תמיד מקיץ כי חצי חיי האדם ישן הוא . ועודי עמך שאהיה עמך תמיד ולא אמות לא אוכל לספרם והנה הקיצותי ואין שם זכר שינה כמו אשבעה בהקיץ תמונתך ופי׳ אחר אני בצדק אחזה פניך במראות אלהים בלילה על כן אשבעה בהקיץ מתמונת מראות אלהים ומראות אלהים על שנים דרכים ויהיה רעיך כאשר אני חושב בלבי לדעת רעיך והנה הוא כמראה אלהים והגוף שוכב בהדבק נשמת האדם בנשמה העליונה אז תראה תמונות נפלאות על כן הקיצותי ועודי עמך כי אין זה כדרך כל החלומות : (יט) אם . תשובת אם הלא משנאיך אם אתה הרגת הרשע ואנשי דמים שהם חייבים מיתה שאני אומר להם תמיד סורו ממני : (כ) אשר . השם הוא האמור אז יאמרו בך כפי מזמתם ומלת נשוא פועל עבר והאל"ף נוסף כמו ההלכוא אתו כי הוא כמו ונשו את כלמתם ומלת עריך כמו אויביך ותחסר מלת אותך או שמך ורבי משה אמר כי נשוא פעול ועריך כנוי שמך כמו כי נאץ נאצת את אויבי ה׳ אם כן יהיה נשוא פועל עבר : (כא) הלא . אשנאם בכל מאדי ובתקוממיך תאר ואתקוטט כמו אקוט בדור והטעם כפול: (כב) תכלית . שנאתים. יהיו שונאים לי . וטעם לאויבים כאילו עשו לי

ולילה באים להרגך : יכתבו ד׳ וסימ׳ נמסר בירמיה סימן י"ז ויחזקאל סימן י"ג וספרא סימן ס"ט : עריך ח׳ בליש׳ דבבו וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ"ח ובמיכה סימן ה׳ : תכלית ה׳ וסי׳ תכלית שנאה שנאתים . וכל תכלית הוא חוקר . אם עד תכלית שדי תמצא . עד תכלית אור.עם חשך . ועד תכלית בית אלישיב :

תולדות אהרן גלמי . סנהדרין לח זוכר ויהי : מה יקרו . סנהדרין לח ע"ג ס: אספרם . כ"ב ז : אשר ימרוך . עקרים ש"ג פ"ח : משנאיך . שבת קיו עקידה שער לב (שבת טו) :

מצודת דוד

כי אתה בראתם עם כי המה במקום היותר נסתר בגוף ואיך א"כ נסתר ממך כל דבר : תסוכני . עודי בבטן אמי במקום חושך סככת אותי בבשר ועור ואיך א"כ יחשיך ממך כל החושך : (יד) על כי נוראות נפליתי . על אשר עלילות נוראות נפליתי ר"ל פלאי יצירתי היתה בעלילות נוראות וגדולות : נפלאים מעשיך . מעשיך המה מכוסים ולא ידעתים אף כי נפשי היא משכלת ויודעת מאד דברים מושכלים עכ"ז פלאי מעשיך אינה יודעת : (טו) לא נכחד עצמי ממך . לא נעלם ממך עצמות גופי ותכונתי בעוד אשר נעשיתי בסתר בבית הרחם ונרקמתי בתחתיות הארץ ר"ל במקום השפל במדור התחתון שבמעי אמי : (טז) גלמי . בעוד הייתי גולם אחד בלא התוך האיברים ולא נשלמה עדיין צורתי הנה אז ראו אותה עיניך : כולם יכתבו . כל המקרים כולם ידועים לך כאלו כתובים לפניך בספר : ימים יוצרו . אף כי יהיו בימים אשר יוצרו לאחר זמן : ולו אחד בהם . כי לפניו אחד הוא בכל אלה כי אין לפניו הפרש אם כבר נעשה אם שיהיה לאחר זמן הכל אחד : (יז) ולי מה יקרו . ומה מאוד יקרו לפני מחשבותיך ומה מאוד עצמו ורבו ראשי הדברים וכללותיהם : (יח) אספרם . איך אספרם והמה רבים מחול הים ואף אם הייתי כל הימים ביקיצה מבלי שינה ואפילו בעודי בעולם אהיה אני עמך בשמים ולא אפרד בפרדית אגופות עכ"ז א"א לספרם : (יט) אם תקטול . ר"ל אם אמנם הכל גלויות לך ועל כל זה ירשיעו הרשעים לזאת נכון הדבר אשר תקטול את הרשע ואנשי שופכי דמים אשר אמרתי אותם לאמר להם סורו ממני ולא ארצה לשבת עמהם : (כ) אשר יומרוך למזימה . הם מרוממים אותך למען עשות את הזמה ר"ל שאומרים הנה רם ה׳ ואין זה כבודו להשגיח בעולם השפל וכל עלם כוונת מחשבתם לעשות את הזמה : נשוא לשוא עריך . ההה מנושא ומרומם בפי שונאיך למען עשות את השוא ולגנם מרוממים אותך בעבור כבודך וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה : (כא) משנאיך . המשניאים אותך בעיני הבריות

מצודת ציון

כליותי. הם היועצות לאדם : תסכני . מלשון סכך וכסוי : (יד) נפליתי . מל׳ פלא ודבר מכוסה : (טו) לא נכחד . לא נעלם כמו לא נכחד מאדוני (שם מז) : עצמי . ענין עצמות הדבר ותכונתו כמו שגיבו עצמותיכם (ישעיה מא) : עשיתי . מל׳ עשיה : רוקמתי . דימה יצירת הולד בבשר וגידים למעשה הרקמה שנעשה על פנים רבים ומשלכים מסתבכים : (טז) גלמי . ענין דבר שלא נגמרה מלאכתו ובדרז"ל גולמי כלי עץ (חולין כה) : (יז) יקרו . מל׳ יקר וחשוב : רעיך . מלשון רעיון ומחשבה : עצמו . ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה טו) : (יח) אם תקטול . אשר תהרוג : (כ) יומרוך . ענין רוממות וכן את ה׳ האמרת (דברים כו) ובא היו"ד במקום אל"ף וכן ובכבודם תתיימרו (ישעיה סא) : למזמה . ענין דבר תועבה ומעשה רעה וכן זמה היא (ויקרא כ)

שְׂנְאָתִים לְאוֹיְבִים הָיוּ לִי׃ כג חָקְרֵנִי
ב' חד קמץ אֵל וְדַע לְבָבִי בְּחָנֵנִי וְדַע שַׂרְעַפָּי׃
ג' ר"פ כד וּרְאֵה אִם־דֶּרֶךְ עֹצֶב בִּי וּנְחֵנִי
בְּדֶרֶךְ עוֹלָם׃

קמ א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃
ל' ב חַלְּצֵנִי יְהוָה מֵאָדָם רָע מֵאִישׁ
ד' חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי׃ ג אֲשֶׁר חָשְׁבוּ
ז' מ"ל רָעוֹת בְּלֵב כָּל־יוֹם יָגוּרוּ מִלְחָמוֹת׃
ד שָׁנְנוּ לְשׁוֹנָם כְּמוֹ־נָחָשׁ חֲמַת
ל' עַכְשׁוּב תַּחַת שְׂפָתֵימוֹ סֶלָה׃
ה שָׁמְרֵנִי יְהוָה ׀ מִידֵי רָשָׁע מֵאִישׁ
ל' חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי אֲשֶׁר חָשְׁבוּ לִדְחוֹת
ג' ר"פ פְּעָמָי׃ ו טָמְנוּ גֵאִים ׀ פַּח לִי וַחֲבָלִים
ג' חס' בליש' פָּרְשׂוּ רֶשֶׁת לְיַד־מַעְגָּל מֹקְשִׁים
ד' מלעיל שָׁתוּ־לִי סֶלָה׃ ז אָמַרְתִּי לַיהוָה
אֵלִי אָתָּה הַאֲזִינָה יְהוָה קוֹל
ה' כתיב כן תַּחֲנוּנָי׃ ח יֱהוִה אֲדֹנָי עֹז יְשׁוּעָתִי
ג' סַכֹּתָה לְרֹאשִׁי בְּיוֹם נָשֶׁק׃ ט אַל־
ב' גר' פתח אל תִּתֵּן יְהוָה מַאֲוַיֵּי רָשָׁע זְמָמוֹ אַל־
ל' תָּפֵק יָרוּמוּ סֶלָה׃ י רֹאשׁ מְסִבָּי
יכסימו ק' עֲמַל שְׂפָתֵימוֹ יְכַסּוּמוֹ׃ יא יָמִיטוּ
ימוטו ק' ו' חס' בליש' עֲלֵיהֶם גֶּחָלִים בָּאֵשׁ יַפִּלֵם

שֵׂיצִיאִית סְנֵיתָא סְנֵיתִינוּן
לְבַעֲלֵי דְבָבִין הֲווֹן לִי׃ כג תַּקְרֵנִי
אֱלָהָא וִידַע רַעְיוֹנֵי בְּחוֹן יָתִי
וִידַע הִרְהוּרָי׃ כד וַחֲמֵי אִין
אוֹרַח דְטָעַן בִּי וְדַבַּר יָתִי
בְּאוֹרַח תְּרִיצֵי עָלְמָא׃
א לְשַׁבָּחָא תּוּשְׁבַּחְתָּא עַל יַד
דָּוִד׃ ב פְּצֵי יָתִי יְיָ מִבַּר נָשׁ
בִּישׁ מִגְּבַר חֲטוֹפִין תִּנְטוֹר יָתִי׃
ג דִּי חֲשִׁילוּ בִּישָׁן בְּלִבָּא כָּל
יוֹמָא מְגָרְגִין קְרָבַיָא׃ ד מְתַנְּנִין
בְּלִישָׁנְהוֹן הֵיךְ חִוְיָא אֶרְסָא
דְעַכּוּבִיתָא תְּחוֹת סִפְוָתְהוֹן
לְעָלְמִין׃ ה נְטוֹר יָתִי יְיָ מִן יַד
דְּרַשִׁיעַיָּא מִן גְּבַר חֲטוֹפִין
תִּנְטוֹר יָתִי דִּי חֲשִׁילוּ לְמִנְקוֹף
אִסְתּוֹרָי׃ ו כְּמַנוּ גֵיוְתָנִין
פַּחָא לִי וְאַשְׁלַיָא פָּרְסִין
מְצַדְתָּא לִסְטַר אוֹרְחָא תַּקְלִין
שַׁוְּן לִי תְדִירָא׃ ז אֲמָרִית לַיְיָ
אֱלָהִי אַנְתְּ אֲצִית יְיָ קָל
בָּעוּתִי׃ ח אֱלֹהִים יְיָ עוּשְׁנָא
דְפוּרְקָנִי טַלַּלְתָּא עַל רֵישִׁי
בְּיוֹם קְרָבָא׃ ט לָא תִתֵּן יְיָ
רִגְוְגֵי דוֹאֵג רַשִׁיעָא מַחְשַׁבְתֵּיהּ
לָא תַסְפֵּק יִסְתַּלְּקוּן לְעָלְמִין׃
י אֲחִיתוֹפֶל רֵישׁ סַנְהֶדְרֵי
תַלְמִידֵי לֵעוּת מַלְשִׁינוּתָא
דְסִפְוָתְהוֹן יַחֲפִינוּן׃ יא יִמְטוּן
עֲלֵיהוֹן גּוּמְרִין מִן שְׁמַיָּא בְּנוּרָא דְגֵיהִנָּם יַפְּלִנּוּן בְּגֵיצִין דְמַחְמְרִין דְּלָא יְקוּמוּן לְחַיֵּי׃

תולדות אהרן ורא"ס. עקידת שער מז : מאויי רשע . מגלה ז :

אבן עזרא

לי רעה : (כג) חקרני . בעבור שהזכיר הרשעים שיאמרו בשם אמרות כפי מזמתם לא כפי האמת אמר דוד כל שאלתי שתחפש רוחי תמיד : (כד) וראה . אם יש בלבי רגע אחד מחשבה בדבריך שאינה כהוגן שלא תיטב בעיניך המיתני מיד מלת עוצב כמו מרי כמו מרו ועצבו את רוח קדשו טנים להעציבה והטעם שיהיה השם בדרך משל עצב על הדבר ודע כי וי"ו ונחני כמו וי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב את עבדיו וזה כפ"א רפה בל' ישמעאל ואין יכולת באד' לדבר כה בלשון אדום : בדרך עולם . הוא אל בית עולמו והורח לא אשוב אהלך האורח עולם תשמור כאשר פירשתיו במקומו : (א) למנצח מזמור לדוד : (ב) חלצני ה' מאדם רע . זה המזמור חברו דוד לפני מלכו בימי שאול כי היה מפחד מבני אדם שילשינוהו אל שאול וכן אומר איש לשון ומלת תגררי בהא שלימה כמו וכל עצביכם תנגושו : (ג) אשר . יגורו . יקבצו כמו יגורו יצפונו ויש אומרים שהוא כמו אל תתגר בם והם שנים שרשים : (ד) שננו לשונם . שהוא נושך כמו נחש עכשוב שם חיה רעה נושכת : סלה . באמת : (ה) שמרני . שב לפרש טעם שמרני ופירש אשר חשבו לדחות פעמי כמו ואת רגלי מדחי : (ו) טמנו . ליד . מקום כמו ויד תהיה לך מעגל המקום הישר הדרוך תמיד : (ז) אמרתי . אין לאל ידי להמלט מהם או לעמוד כנגדם רק בך ואתה לבדך אלהי : (ח) ה' . סכותה . שיסוך ראשו כמו הכובע ולא יזיקנו חץ והנה הטע' סכות' כובע הישוע' לראשי ע"כ אמר עז ישועתי : (ט) אל . מלת אל תפק תשרת בעבור אחרת וכן הוא זממו אל תפק אל ירומו סלה הוא והדומה לו או יהיה דבק תפק עם ראש ובא ירומו תחת ירום : (י) ורבי משה אמר ראשי' מה שיקרה מסיבי עמל שפתימו יכסימו והטעם שהם מתפארים כי יאחזוני במוקשי' : (יא) ימוטו . גחלים . מהשמים כמו גחלים בערו ממנו ברד וגחלי אש . באש יפילם הוא האבן שהוא ממיתה איש בריחה ואף כי בגופה : במהמורות . מקום שפל בעבור בל יקומו ואין ריע לו בלשוננו :

רשי

אויביך את שמך : (כד) אם דרך עוצב וגו' . אם דרך תעצבה וקלקול בי : (ג) יגורו מלחמות . יהיו מלחמות במגוריהם ובמושבותם : (ד) חמת עכשוב . חמת לשון ארס כמו (דברים לב) חמת תנינים יינם שאם תפרשהו לשון אף וכי לשון אף נופל אצל יין אלא לשון ארס ויצו"ש בלעז וכן נופל כאן ל' ארס תחת השפה : עכשוב . עכביש אירייג"א בלע"ז : (ו) וחבלים פרשו רשת . דרך הרשת לקשור חבל ארוך בראשה והציד כשרואה את העופות שוכני' תחת הרשת מושך החבל והרשת נופל על העופות : ליד מעגל . אצל נתיבותי ופעמי : ליד . אצל כמו (שמואל ב יד) ראו חלקת יואב על ידי : (ט) מאויי רשע . תאות הרשע : זממו אל תפק . מחשבתו אל תוציא : ירומו סלה . כי יתגאו סלה . ורבותינו פירשו זממו לשון רסן הזומם את פי הגמל ולשון משנה הוא : אל תפק . אל תוציא מלחייו : (י) ראש מסבי · חבורת חשבון גדולי עשו האומרים להסב אותי מעליך עמל שפתיהם יכסם (מלאתי) : (יא) ימוטו . יהיו מוטי' הגחלי' עליה' ישכבו כהם עד שיתמוטטו ויכבו מאהליהם כמלא הגופכלה ואבד : באש יפילם . המפיל ונוקם גחלים של גיהנם במהמורות יפילם לבל יקומו עוד : במהמורות . במלחמות ותגר ל' ממרים הייתם (דברים ט')

חמסים ד' וסימ' מאיש חמסים תצילני דשמואל . מאיש חמסים תנצרני דחלצני . וחברו דבתריה דשמרני ה' . ויין חמסים ישתו : מוקשים ג' חס' בליש' וסי' קדמוני מקשי מות דשמואל . מקשים שתו לי סלה . ומקשות פעלי און : יהוה אדני ה' כתיב כן וסימ' ה' אדני חילי . האל לנו אל למושעות . ועתה ה' אדני עשה . ה' אדני עוז ישעתי סכתה . כי אליך ה' אדני עיני בכה חסיתי . וחד אדוני מ"ל ויעתר מנוה אל אדוני : יפילם ו' חס' בליש' וסימ' נמס' בסדר נשא :

מצודת ציון

כ) : נשוא . ענין הרמה : עריך . שונאיך כמו ויבי ערך (ש"א כ"א) : (כג) בחנני . ענין חקירה הוא כצורף הבוחן כסף לחקור הטובה היא : שרעפי . ענין מחשבה כמו ברוב שרעפי בקרבי (לעיל לד) : (כד) ונחני . נהגני : בדרך עולם . המיתה נקרא כן כמו הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ (מ"א ב) וכמו כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלת יא) : (ב) חלצני . ענין הוצאה ושליפה : (ג) יגורו . ענין אסיפה כמו יגורהו בחרמו (חבקוק א) : (ד) שננו . חדדו . חמת . ארס כמו חמת זוחלי עפר (דברים לב) : עכשוב . הוא מין פתן ונחש : (ה) פעמי . רגלי על שם שצועדים בהם כמו פעמי דלים (ישעיה כו) : (ו) וחבלים . מיתרי הפח : ליד . למקום : מעגל . שביל ומסלה כמו ינחני במעגלי צדק (לעיל כג) : (ח) סכותה . מלשון סכך וכסוי : נשק . בכלי נשק וענינו בכלי זיין : (ט) מאויי . מלשון תאוה וחשק : זממו . מחשבתו כמו כאשר זמם (דברים יח) : תפק . ענין הוצאה כמו ויפק רצון מה' (משלי ח) : (יא) ימוטו . מל'

מצודת דוד

הבריות בדברי רשע כאלה : ובתקוממיך . בהאנשים הרשעים האלה הקמים עליך להכחיש את ההשגחה : אתקוטט . אעשה עמהם מריבה וקטטה : (כב) תכלית שנאה . ר"ל סוף השנאה שאין למעלה הימנה : לאויבים . נחשבו בעיני כאלו היו אויבי ומבקשי רעתי עם כי לא עשו לי מאומה רע : (כג) ודע . עד שתדע מחשבות לבבי : בחנני וכו' . כפל הדבר במ"ש : (כד) אם דרך עוצב בי . אם המחשבות דורכים בדרך המרגיז ומעציב למקום : ונחני . ר"ל אם כן הוא נחני בדרך שכל בני עולם הולכים כי טוב לי המיתה משאחטא עוד : קמ (ב) מאדם רע . מיד אדם רע : מאיש חמסים . מאיש עושה החמסים : (ג) יגורו . יאספו עלי מלחמות : (ד) שננו לשונם . חדדו לשונם והכינו אותם לדבר לה"ר כמו נחש שמחדד לשונו כשבא לנשוך : חמת עכשוב . ארס של עכשוב יש לעולם תחת שפתותיהם ר"ל אין פוסקין מלדבר לה"ר : (ה) אשר חשבו . חושבים מחשבות להיות רגלי נדחים מדחי אל דחי לברוח מפני שאול : (ו) טמנו . הטמינו עלי הרשת לבל אהיה נשמר ואלכד בה : וחבלים . גם חבלי הפח העשויים לסגור פי הפח גם אותם הטמינו לבלי ארגיש כלל ור"ל מאוד הסתירו עצה ללכדני : פרשו רשת ליד מעגל . במקום מעגלי ואשורי פרשו הרשת למען אפול בה וכמ"ש וראו את מקומו אשר תהיה רגלו שם (ש"א כג) : שתו לי סלה · רוצה לומר מבלי הפסק אף אם לא הצליחו בראשונה חזרו שוב לארוב : (ז) אמרתי . לזה אמרתי בתפלה הלא מעולם אתה אלי וחזקי האזינה גם עתה בקול תחנוני : (ח) סכותה . מעולם סככת על ראשי בעת באו עלי בכלי נשק הם כלי זיין : (ט) אל תתן . לכן גם עתה אל תמלא תאות הרשע ההכן לראות ברעתי : זממו אל תפק . אל תוציא מחשבתו אל הפועל ועד עולם יהיו מחשבותיו מרוממים ממנו לבל יוכל להשיגם : (י) ראש מסבי . ראש המסבבים ללכדני והוא דואג האדומי : עמל שפתימו . השקר שמדברים עלי הוא ועיצתו השקר הזה יכסה אותם ר"ל מה שרוצים לעשות לי יבוא עליהם : (יא) ימוטו . שגחלים יהיו מטים עלמה לנפול עליהם : באש יפילם . העמל שזכר הוא יפילם באש ובשוחות

עמוקות

בְּמַהֲמֹרוֹת בַּל־יָקוּמוּ׃ יב אִישׁ
לָשׁוֹן בַּל־יִכּוֹן בָּאָרֶץ אִישׁ־חָמָס
רָע יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפֹת׃ יג יָדַעְתָּ כִּי־
יַעֲשֶׂה יְהוָה דִּין עָנִי מִשְׁפַּט אֶבְיֹנִים׃
יד אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ
יְשָׁרִים אֶת־פָּנֶיךָ׃

קמא א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה
קְרָאתִיךָ חוּשָׁה לִּי הַאֲזִינָה קוֹלִי
בְּקָרְאִי־לָךְ׃ ב תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת
לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת־עָרֶב׃
ג שִׁיתָה יְהוָה שָׁמְרָה לְפִי נִצְּרָה
עַל־דַּל שְׂפָתָי׃ ד אַל־תַּט־לִבִּי
לְדָבָר רָע לְהִתְעוֹלֵל עֲלִלוֹת בְּרֶשַׁע
אֶת־אִישִׁים פֹּעֲלֵי־אָוֶן וּבַל־אֶלְחַם
בְּמַנְעַמֵּיהֶם׃ ה יֶהֶלְמֵנִי צַדִּיק חֶסֶד
וְיוֹכִיחֵנִי שֶׁמֶן רֹאשׁ אַל־יָנִי רֹאשִׁי
כִּי־עוֹד וּתְפִלָּתִי בְּרָעוֹתֵיהֶם׃
ו נִשְׁמְטוּ בִידֵי־סֶלַע שֹׁפְטֵיהֶם
וְשָׁמְעוּ אֲמָרַי כִּי נָעֵמוּ׃ ז כְּמוֹ
פֹלֵחַ וּבֹקֵעַ בָּאָרֶץ נִפְזְרוּ עֲצָמֵינוּ

ל׳ · י״ו קמץ · ל׳ וחס׳ ידעתי ק׳ · ג׳ חס׳ בלישנא · י״ה · ו׳ פתח · ב׳ · י״ב בליש׳ ב׳ · ב׳ רפין ד׳ב׳כתיב כן · ג׳ ומ״ל וסי מסכינין רשיעין זכאין · ל׳ וחס׳ וחד׳כתיב א׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ וחס׳

עָלְמָא: יב גְּבַר דְּמִשְׁתָּעֵי לִישָׁן תְּלִיתַי לָא אֶפְשַׁר דְּיִתְכַּן בְּאַרְעָא דְחַיֵּי גְּבַר חֲטוֹפָא בִּישׁ יְצוּדִינֵיהּ מַלְאַךְ דְּמוֹתָא יַנְקְפִנֵּיהּ בְּגֵיהִנָּם: יג הַבְכֵן גְּלֵי קֳדָמַי אֲרוּם יַעֲבֵד יְיָ דִּינְהוֹן דַּעֲנְיֵי דִּינָא דַּחֲשִׁיכֵי: יד בְּרַם צַדִּיקַיָּא יְהוֹדוּן לִשְׁמָךְ יֶתְבוּן תְּרִיצֵי לְצַלָּאָה קֳדָמָךְ:

א תּוּשְׁבַּחְתָּא לְדָוִד יְיָ קְרִיתָךְ חִישׁ לִי אֲצֵית קָלִי בְּמִקְרֵי לָךְ: ב תִּתְכַּוַּן צְלוֹתִי הֵיךְ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ זְקִפוּת יְדַי בִּצְלוֹ הֵיךְ דוֹרוֹן בְּסִים דְּמִתְקָרֵב בְּרַמְשָׁא: ג שַׁוִּי יְיָ מַטְרָא לְפוּמִי נְטַר עַל זְקוּף סִפְוָתַי: ד לָא תַצְלֵי לִבִּי לְפִתְגָם בִּישׁ לְמֶחְשַׁב מַחְשְׁבָן בְּרִשְׁעָא עִם גַּבְרֵי עָבְדֵי שִׁקְרָא וְלָא אֶסְעוֹד בִּזְמַר בֵּית מִשְׁתֵּיהוֹן: ה יְטַפְּחַנַנִי צַדִּיקָא מְטוּל חִסְדָּא וִיכַסְנַנִי מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא לָא יְבַטֵּל מִן רֵישִׁי אֲרוּם עַד כְּדוֹן צְלוֹתִי מִסְתַּדְּרָא בְּבִישָׁתְהוֹן: ו אִשְׁתְּמִיטוּ מִבֵּית מִדְרָשָׁא עַל יְדֵי תְּקוֹף דִּינֵיהוֹן תְּיִבִין וְשָׁמְעִין מֵימְרֵי אֲרוּם בְּסִימוּ: ז דִּי כְּמָא גְּבַר דְּפָלַח וּמְבַזַּע בְּמַרְדְּיָא בְּאַרְעָא הֵכְדֵין אִתְבַּדַּרוּ אַבְרָנָא עַל פּוּם

רשי

ט) : (יב) איש לשון . עשו כי ציד בפיו צד את אביו בפיו . יצודנו . הרע שהוא עושה הוא יצודנו : (יג) ידעתי. כי סוף הדברים יעשה ה׳ דין עני וינקום נקמת עבדיו : (יד) אך. ימהר ויעשה כדי שיודו צדיקים לשמו : (ב) משא׳ כפי . מה שאני נושא כפי אליך : (ג) שיתה ה׳. שמרה לפי . בהתפללי לפניך להיותי מדבר נחות שיהיו לרצון : דל שפתי. היא שפה העליונה (כמו דלתות שפתי) : (ד) אל תט לבי . אל יהיה נוטה לרע : את אישים . עם אנשים (מנאתי) : ובל אלחם במנעמיהם. ולא אהיה מיסב בסעודתם : (ה) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני . טוב לי שיוכיחני וייסרני נביא אמת וצדק שכל מהלומיו ותוכחתו חסד : שמן ראש אל יני ראשי. שמן מלכות שהוצק על ראשי כמו שנאמר (לעיל כ״ג) דשנת בשמן ראשי אל יסיר את ראשי מתוכחת הצדיק ללכת וללחום את פועלי און : כי עוד . כי כל עוד ותפלתי בפי הרי היא בשביל רעותיהם של פועלי און שלא אכשל בהם : (ו) נשמטו בידי סלע שופטיהם . כי דייניהם ומנהיגיה׳ של אלו נשמטו מדרך הטוב ביד יצר הרע ולב האבן וקשה כסלע : ושמעו אמרי . הנעימים שאני מדבר במצותיו של הקב״ה ואינם שבים מדרכם הרעה ורבותינו בברייתא דסיפרא דרשוהו במשה ואהרן שמתו על ידי הסלע אבל איני יכול ליישב המקרא סופו לראשו. ויש ליישב ולומר דומין אלו לעקשות לאותן שמתו משה ואהרן ע״י הסלע על ידיהם כי אף אלו שמעו אמרי נעימים ואינם שבים : (ז) כמו פולח. עצים : פולח . ל׳ בקוע כמו יפלח כליותי (איוב ט״ז): ובוקע בארץ . כן נפזרו עצמינו להגיע לפתח המות בשביל רעותיהם של עוברי עבירה : פי

אבן עזרא

(יב) איש . יתכנו לו עלילות שלא יכון בארץ והטעם ישב בייסוב : יצודנו . יצוד נפשו למדחפות שידחפוהו אנשי ארצו : (יג) ידעתי . אז אדע ומלת יעשה בעבור אהרת יעשה משפט אביונים : (יד) אך . טעם אך לבוא׳ הרשעים והישרים יתמידו לשבת את פניך בבית התפלה : (א) מזמור לדוד : (ב) תכון . קטרת תחסר מלת כ״ף כקטרת לפניך כמו ונשלמה פרים שפתינו וככה מנחת ערב כי הקטורת היא בבקר : (ג) שיתה. אמר רבי משה כי שמרה שם כמו שמירה על משקל עלמה ירכה ולפי דעתי כי הפועל חסר כמו שיתה ה׳ מחסום או כדמות מחסום ומלת שמרה כמו שמרה נפשי והצילני ומלת נצרה לשון צווי והדגוש נוסף בצד״י לדבר בה נחות כמו אם יקרך עון וככה לד״י נראה כי היא חייך ומלת דל כמו דלת כי התי״ו סימן לשון נקבה הדלת תסוב על צירה והנה הטעם כמו פתחי פיך והטעם שיעזרנו שלא ידבר בלשונו מה שאיננו נכון : (ד) אל . וככה שיעזרנו לתקן סבות שלא יטה לו לדבר רע : להתעולל עלילות. שיהיה בהם שום רשע עם אישי׳ פועלי און. ובל אלחם כמו אל תלחם את לחם רע עין ופירוש אוכל : (ה) יהלמני . הטעם לא אחפוץ שאלחם עם הרשעים רק אם יכני אילו היה מכה אותי ליסרני מה שהוא צדיק חסד היה עושה עמי ויוכיחני זה היה נחשב בעיני כמ׳ שמן ראש זאת דעת רבי משה ונכון : ולפי דעתי ששמן ראש כמו במנעמיהם והטעם שמן ראש כמו ראשית שמנים ימשחו בשמים ראש שמן הרשעים לא ישברו ראשי כמו ולמה תניאון והעד כי עוד ותפלתי ברעותיה׳ כי מנהג השמן להסיר שבר הראש על כן זה היה להפך ואמר יניא כנגד יהלמני וטעם ברעותיהם שתבוא עליהם רעה : (ו) נשמטו . במקומות הסלע נשמטו לרדוף אחרי נדיביהם ושופטיהם : ושמעו. זה הוא מרשעים יצא רשע : (ז) כמו . אמר רבי משה זהו ושמעו אמרי כי כולנו

אביונים ג׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ כי יעשה ה׳ דין עני משפט אביונים . ימו אביונים מדרך . ומתנות לאבינים : דל ודל הדל ידל י״ב פתחי׳ בליש׳ בקריא׳ וסימ׳ העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט . ואם דל הוא ואין ידו משגת . הנה אלפי הדל במנשה . מדוע אתה ככה דל בן המלך . ביום ההוא ידל כבוד יעקב . נצרה על דל שפתי . ותהי לדל תקוה ועולתה קפצה . דלו מאנוש נעו . אל תגזול דל כי דל הוא . ודל מבין יחקרנו . אם דל ואם עשיר . וידל ישראל מאד . וכל דסמיך לעני ואביון דכוו׳ :

תולדות אהרן אך צדיקים . ברכות לב (פס ח) : תכון תפלתי . פס ו זוכר ויחי : אל תט . זוכר תזריע :

מצודת דוד

עמוקות לבל יוכלו קום . (יב) איש לשון . מהראוי שהאיש בעל לה״ר בל יהיה נכון בארץ על כנו ובכיסו : רע . הרע שהוא עושה הוא יצוד אותו עד שיהיה נדחף מרעה אל רעה : (יג) ידעתי . הן ידעתי שבסוף הדבר הזה יעשה ה׳ דין עני לנקום נקמתו: (יד) אך צדיקים . הצדיקים לבד הם יודו לשמך והישרים ישבו לפניך להללך ולא כן הרשעים האלה כי ילכו לאבדון ולא יזכירו בשם ה׳ : קמא (א) קראתיך . כאשר אקרא לך מהר לשמוע : (ב) תכון תפלתי . תהיה נכונה לפניך כהקטרת קטרת : משא כפי . נשיאת כפי לפניך בתפלה תחשב כמנחת ערב והיא עולת תמיד של בין הערבים : (ג) שיתה . שים שמירה לפי לבל אדבר דבר שאינו הגון : נצרה . תן שמירה על הרמת שפתי למען לא ירומו לדבר וכפל הדבר במ״ש לגודל השמירה : (ד) לדבר רע . לעשות דבר רע : להתעולל . לעשות מעשים ברשע עם אנשים פועלי און ודומה להם . ובל אלחם . בל אתאוה לאכול מנעמי מאכלם ר״ל שלא ימשך לבי אל תאות העולם כמו שנמשך לבם : (ה) יהלמני צדיק . מנעמיהם לא יערבו לי אבל אם הצדיק יכני לייסר דרכי יערב לי ויחשב לי לחסד : ויוכיחני . ואם יכהה מאור פני בתוכחה הלא ע״י הוכחתו לא יסור מראשי השמן המשחה בראשי להעליה למלוכה ר״ל הלא עי״ז אשאר במלוכה וא״כ טוב לי הוכחת הצדיק ממנעמי מאכלי הרשעים : כי עוד . כי בעודי בעולם תהיה תפלתי בעבור רעות הרשעים שיצילני האל ממעשיהם הרעים ואיך א״כ יערבו לי מנעמיהם : (ו) נשמטו . ר״ל עת כי שופטיהם נשמטו ממני במקום סלע הוא סלע המחלקות שהיה דוד קרוב להיות נתפש ביד שאול ושריו ובא מלאך אל שאול והחזירו על כי פשטו פלשתים בארץ כמ״ש בש״א ואמר דוד הלא אז ראו שה׳ עמדי : ושמעו . כשכרתי כנף בגד שאול במערה וכשלקחתי החנית מראשותיו דברתי אז עמהם דברים נעימים ונכרים שאינני מבקש רעות שאול כמ״ש בש״א והלא שמעו אמרי אשר נעמו : (ז) כמו פולח . עכ״ז הוסיפו לרדוף אחרי והנה אני ואנשי כמו המבקע עצים בארץ שאז הבקעים מתפזרים אנה ואנה במרחב הארץ כן נפזרו עצמינו על ידיהם לרדת אל פי השאול והוא ענין הפלגה ולומר שמאוד היו קרובים למיתה :

מצודת ציון

מלשון נפיה : במהמורות . כמו ובמהמורות ועניינו שוחות עמוקות ובדרז״ל בראשונה היו קוברין אותם במהמורות וכו׳ (ירושלמי מ״ק פ״ג) : (יד) את פניך . לפניך : (א) חושה . ענין מהירות כמו לעזרתי חושה (לעיל כב) : מנחת ערב . מענין תשורה : (ג) דל . ענין הרמה כמו דלו עיני למרום (ישעיה לח) : (ד) להתעולל עלילות . ענין פועל ומעללים כמו אשר עולל לי (איכה א) : אישים . אנשים : אלחם . מל׳ לחם ועניינו מאכל כי כל דבר מאכל נקרא בשם לחם : במנעמיהם . מלשון נעימות ועניינו מתוק וערב : (ה) יהלמני . ענין הכאה המשברת כמו והלמה סיסרא (שופטים ה) : יני . ענין הסרה ומניעה כמו כי הניא אביה (במדבר ל) : (ו) נשמטו . ענין החזרה ממקומו כמו שמטו הבקר (ש״ב ו) : שופטיהם . הם שרי שאול ששפטו עליו המיתה כי חשבוהו למורד במלכות : (ז) פולח ובוקע . שם אחד משמות נרדפים כמו יפלח כליותי (איוב טז) וכן דרך המקרא לכפול בשמות

לְפִי שְׁאוֹל׃ ח כִּי אֵלֶיךָ ׀ יֱהוִה
אֲדֹנָי עֵינָי בְּכָה חָסִיתִי אַל־תְּעַר
נַפְשִׁי׃ ט שָׁמְרֵנִי מִידֵי פַח יָקְשׁוּ
לִי וּמֹקְשׁוֹת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ י יִפְּלוּ
בְמַכְמֹרָיו רְשָׁעִים יַחַד אָנֹכִי עַד־
אֶעֱבוֹר׃

קמב א מַשְׂכִּיל לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ
בַמְּעָרָה תְפִלָּה׃ ב קוֹלִי אֶל־יְהוָה
אֶזְעָק קוֹלִי אֶל־יְהוָה אֶתְחַנָּן׃
ג אֶשְׁפֹּךְ לְפָנָיו שִׂיחִי צָרָתִי לְפָנָיו
אַגִּיד׃ ד בְּהִתְעַטֵּף עָלַי ׀ רוּחִי וְאַתָּה
יָדַעְתָּ נְתִיבָתִי בְּאֹרַח־זוּ אֲהַלֵּךְ
טָמְנוּ פַח לִי׃ ה הַבֵּיט יָמִין ׀ וּרְאֵה
וְאֵין־לִי מַכִּיר אָבַד מָנוֹס מִמֶּנִּי אֵין
דּוֹרֵשׁ לְנַפְשִׁי׃ ו זָעַקְתִּי אֵלֶיךָ יְהוָה
אָמַרְתִּי אַתָּה מַחְסִי חֶלְקִי בְּאֶרֶץ
הַחַיִּים׃ ז הַקְשִׁיבָה ׀ אֶל־רִנָּתִי כִּי־
דַלּוֹתִי מְאֹד הַצִּילֵנִי מֵרֹדְפַי כִּי אָמְצוּ
מִמֶּנִּי׃ ח הוֹצִיאָה מִמַּסְגֵּר ׀ נַפְשִׁי
לְהוֹדוֹת אֶת־שְׁמֶךָ בִּי יַכְתִּרוּ
צַדִּיקִים כִּי תִגְמֹל עָלָי׃

קמג א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה ׀
שְׁמַע תְּפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֶל־תַּחֲנוּנַי
בֶּאֱמֻנָתְךָ עֲנֵנִי בְּצִדְקָתֶךָ׃ ב וְאַל־
תָּבוֹא בְמִשְׁפָּט אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי לֹא־
יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָל־חָי׃ ג כִּי רָדַף
אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי דִּכָּא לָאָרֶץ חַיָּתִי
הוֹשִׁיבַנִי בְמַחֲשַׁכִּים כְּמֵתֵי עוֹלָם׃

קְבוּרְתָּא׃ ח מְטוּל הֵיכְנָא לְוָתָךְ
אֱלֹהִים יְיָ עֵינַי מוֹרִיקָן בְּמֵימְרָךְ
סְבָרֵית לָא תְרוֹקֵן נַפְשִׁי׃
ט נְטוֹר יָתִי מִן אֵידֵי פַּחָא
דְאַתְקִילוּ לִי וְתִקְלָן עָבְדֵי שָׁקֶר׃
י יִפְּלוּן בִּמְצוּדָתְהוֹן רַשִׁיעֵי
כַּחֲדָא אֲנָא עַד זְמַן דִּי אֶעֱבַר׃
א שִׁבְחָא טָבָא עַל יְדֵי דָוִד
בְּמֶהֱוֵי בְּאַסְפַּלִידָא צְלוֹתָא׃
ב קָלִי קֳדָם יְיָ אֲקַבֵּל קָלִי
קֳדָם יְיָ אֲצַלֵי׃ ג אֲשׁוֹד קֳדָמוֹי
שׁוּתִי עָקְתִי קֳדָמוֹי אֲתַנֵּי׃
ד בְּאִשְׁתַּלְהָיוּת עֲלַי רוּחִי וְאַתְּ
יָדַעְתְּ שְׁבִילַי בְּכִבְשָׁא דְנָן
דַּאֲהַלֵּךְ כְּמַנוּ פַחָא לִי׃
ה אִסְתַּכְּלֵית עַל יְמִינָא וַחֲמֵית
וְלֵית לִי מִשְׁתְּמוֹדַע הוֹבֵד
שֵׁיזָבוּ מִנִּי וְלֵית תָּבַע לְנַפְשִׁי׃
ו קַבְלֵית לְוָתָךְ יְיָ אֲמַרִית אַנְתְּ
מְשֵׁיזְבִי חוּלָקִי בְּאַרַע חַיַּיָא׃
ז אֲצֵית לִצְלוֹתִי אֲרוּם
אִתְמַסְכְּנֵית לַחֲדָא פְּצֵי יָתִי
מֵרָדְפַי אֲרוּם אִתְחֲיִלוּ מִנִּי׃
ח הַנְפֵּיק מִן מַסְגִּירָא נַפְשִׁי
לְאוֹדָאָה יַת שְׁמָךְ אַמְטוּלְתִּי
יַעַבְדוּן לָךְ כְּלִיל דִּשְׁבָח
צַדִּיקַיָּא אֲרוּם תְּשַׁלֵּם גּוּמְלָא
טָבָא עֲלַי׃ א שְׁבָחָא לְדָוִד יְיָ
שְׁמַע צְלוֹתִי אֲצֵית לְתַחֲנוּנַי
בְּקוּשְׁטָךְ עֲנֵי יָתִי בְּצִדְקָתָךְ׃
ב וְלָא תֵיעוּל לְבֵית דִּינָא עִם
עַבְדָּךְ אֲרוּם לָא יִזְכֵּי קֳדָמָךְ כָּל
דְּחָי׃ ג אֲרוּם רְדַף בְּעֵל דְּבָבָא
נַפְשִׁי דַּכְדֵּךְ לְאַרְעָא חַיָּתִי
אוֹתְבַנִי בַּחֲשׁוֹכַיָּא הֵיךְ שְׁכִיבֵי

אבן עזרא

כולנו כמות ולפי דעתי שהטעם שברחו אנשי דוד על דרך והתפרדו כל עצמותי: (ח) כי. אל תער. כמו ותער כדה כי הרוח מלא הגוף: (ט) שמרני. יקשו לי. אלה ומוקשות אחרים פועלי און: (י) יפלו. כלם במכמור אחד מהם כי כל מחשבותם וסודם יחד. אנכי אולי אעבור על הפח ואלכד ואתפש כדרך ואנכי מעשיהם ומחשבותיהם על כן היתה מלת יחד דבקה עם אנכי ורבי משה הכהן אמר כי הטעם יפלו יחד עד שאעבור אני ולא יתפשוני: (א) משכיל לדוד. על נועם פיוט תחלתו משכיל: (ב) קולי. זה הוא קולי שאצעק אל השם: (ג) אשפוך. בעבור היות הקול בגלוי יהיה שיחי בסתר: (ד) בהתעטף. כמו תפלה לעני כי יעטוף בהתעטף קלתי אל קלתי ואתה ידעת הנתיב שחפצי ללכת בו ורבי משה הכהן אמר נתיבתי שהוא ישרה לנגדך ולא הזכיר הטומני' כמו אשר ילדה אותה: (ה) הבט. אמר רבי משה כי הם על לשון ולפי דעתי כי הבט שם הפועל כמו והלל הלול וראה כמו ראות גם הוא שם הפועל על משקל למען היה לה ברק: (ו) זעקתי. כאשר האל יזעק וטעם חלקי בארץ החיים כי לא אקוה שירפאני אדם מארץ החיים רק אתה חלקי: (ז) הקשיבה. כנגד קולי אל ה'. כי דלותי מאד כפנים בסתר כנגד רנתי: (ח) הוציאה. טעם ממסגר בעבור היותו במערה וכבר הזכרתי כי כח השמות בפעלי' א"כ הוא בי יכתירו צדיקים כתר הטעם שיתפארו כאילו כתר מלכות בראשם: (א) מזמור לדוד ה'. שמע תפלתי. בי"ת בצדקתך כבי"ת ענני במרחב יה והטעם שתראה צדקתך: (ב) ואל. את עבדך. כמו עם והטעם אם חטאתי לך אל תבא במשפט עמי עתה כי צרה גדולה יש לי מהאויב וכלל כי לא יצדק לפניך כל חי ואיך אצדק אני: (ג) כי. דכא. רמז לבזו ולקלון וטעם במחשכים שהוא נחבא מפניו או ידמה צרת הלב ליושב חשך שאיננו רואה: כמתי עולם. שיש להם זמן רב שמתו:

ותתעטף

רש"י

(ח) כי אליך ה' אדני עיני. מוסב למקראות של מעלה שיתה שמרה לפי ואל תט כי עליך עיני וגו': אל תער נפשי. אל תשלח נפשי מלפניך כמו ותער כדה אל השקת (בראשית כד): (י) יפלו במכמוריו רשעים. יפיל הרשע עצמו במכמוריו שהוא פורש לרגלי: (א) במערה. שכרת בה כנף המעיל אשר לשאול: (ד) ואתה ידעת נתיבתי. כמה מוקשים יש בה: (ה) ואין לי מכיר. אין בכל משרתי שאול שימחה בידו: (ח) בי יכתירו צדיקים. בשבילי יכתירוך צדיקים ויודו לשמך שאתה סומך את יראיך: (א) באמונתך. להאמין הבטח' שהבטחתני: (ג) כי רדף אויב נפשי. כלומר אם חטאתי לך הרי לקיתי וכנגד כל ישראל נאמר

אעבור ג' מלאים וסימנהון ותאמר לא אעבור כי על גבעת. יחד אנכי עד אעבור. ארחי גדר ולא אעבור: בהתעטף ב' וסימ' עלי נפשי דיונה. בהתעטף עלי רוחי: דורש ד' מ"ל וסימ' ואין דורש ואין מבקש. ומה ה' דורש ממך דמיכה. כי כל לבבות דורש ה' דד"ה. ואין דורש לנפשי: דלותי ב' חד מלרע וחד מלעיל וסימ' ולי יהושיע. הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד. בתרא מלעיל: יכתרו ב' וסימ' בי יכתרו צדיקים: והחכמים יכתרו דעת: האזינה י"ו וסימ' נמס' בתלי' סימן ע"ח: באמנתך ז' חס' בליש' וסי' נמס' בא"ב רבתי סימ' אות למ"ד: כי ד' בטעם וסימ' כי גדול ה' ומהלל מאד נורא הוא. כי גבר עלינו חסדו ואמת ה'. כי רדף אויב נפשי. כי יוסף על חטאתו

תולדות אהרן משכיל לדוד. סוף דברי פסקא פכב'
משפטים: אשפוך. ע"ג ז:

מצודת ציון

כשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב): (ח) תער. ענין השיכה והרקה כמו ותער כדה (בראשית כד): (י) במכמוריו. ענינו פח ורשת כמו ויאספהו במכמרתו (חבקוק א): (ג) שיחי. ענין ספור התלונות: (ד) בהתעטף. כשהאדם בצרה הוא מעונה וכפוף וכאילו מעוטף קצת הגוף בקצהו ורוחו בקרבו גם הוא כאילו תתעטף: נתיבתי. ענין שביל ומסילה: (ה) הבט ימין. כמו הבט ימין ושמאל כי מהאחד יובן האחר ואחז דרך קצרה: (ז) אמצו. חזקו: (ח) יכתירו. מלשון כתר: (ג) דכא. ענין שבר וכתישה: חיתי. היא הנפש כמ"ש ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב):

ישתומם

מצודת דוד

(ח) אל תער נפשי. אל תשפוך נפשי והוא ענין מליצה כי בצאת הנפש מן הגוף היא כאלו נשפכה ממנו: (ט) יקשו לי. אשר הכינו לי למוקש: ומוקשות. שאר מיני מוקש מלבד הפח ר"ל ומהרבה מיני עצות רעות אשר חשבו עלי: (י) יפלו במכמוריו. כולם יפלו כ"א ברשתו אשר טמן עלי: יחד. כולם יחד זה כזה איש לא נעדר: אנכי עד אעבור. סרס המקרא עד אנכי אעבור ר"ל הם יפלו בפח טרם אשר אעבור אני במקום הפח וכשאעבור אני לא יהיה עוד הפח פרוש כי הם יהיו נלכדים בה ואמר בדרך משל מן לכידת העוף: קמב (א) בהיותו במערה. כשכרת כנף שאול ואז התפלל התפלה הזאת: (ב) קולי. בקולי אזעק לה': (ג) אשפך. ר"ל ארבה לספר התלאות הבאות עלי: (ד) בהתעטף. בעת תתעטף רוחי בעבור רוב הצרות ואתה הלא ידעת נתיבתי אשר אלך בעת ההיא כי לא אלך לעשות למי מהם מאומה רע ועכ"ז בארח זו אשר אהלך כפוף ומעונה טמנו עלי פח ללכדני עם כי לא הלכתי להרע להם: (ה) הבט. כשאביט ימין ושמאל ורואה אנכי אם יש לי מכיר אבל אין לי מכיר להשוב עלי לדבר טוב בפני שאול: אבד מנוס. אין לי למי לנוס לעזרה: (ו) בארץ החיים. ר"ל לא אמות בידי שאול ותהיה חלקי מיושבי בארץ החיים בזה העולם: (ז) כי דלותי. נעשיתי דל ומוכנע: כי אמצו ממני. ואין בי כח לעמוד נגדם אם לא תצילני אתה: (ח) הוציאה ממסגר. ממקום מחבואי שאני טמון ונסגר בה: להודות. למען אודה שמך: בי יכתירו וגו'. כאשר תגמול עלי טוב אז הצדיקים יתפארו בי וישימו אותי עטרה לראשם אבל עתה עודי מעונה ונרדף מי יפנה אלי ומי יחשב אותי: קמג (א) באמונתך. לאמת ולאמן הבטחתך עלי: ענני בצדקתך. אם אין בידי זכות ענני בצדקתך: (ב) במשפט. לעשות עמדי כפי גמול ידי: כי לא יצדק. אם תשלם כפי הגמול אין מי בעולם שיהי' צדיק לפניך לזאת הנח את המשפט ועשה צדקה: (ג) כי רדף. ר"ל והנה תפלתי היא על אשר רדף אויב נפשי: דכא וגו'. כאת חיי להורידה לארץ: הושיבני. האויב הושיב אותי במקום חושך כמו המתים אשר מעולם השוכנים בחשכת הקבר:

ותתעטף

רשי

נאמר מזמור זה : (ד) ישתומם . לשון אוטם ותמהון כמו ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם (יחזקאל ג׳) ותשב תמר שוממה (ש״ב י״ג) : (ה) זכרתי ימים מקדם. שהפלאת לנו נסי׳ רבי׳ : (ו) כארץ עיפה. נגולה : (ז) כלתה רוחי. המתאוה ואינו משיג קרוי כליון עינים וכליון רוח : (ח) בבקר. בצמוח הגאולה (מנאתי) : הודיעני דרך זו . נשאתי נפשי אליך שתקבל שאלתי (סא״א) : (ט) אליך כסיתי. תלאותי אני מכסה מכל אדם להגידם אליך : (ב) הרודד עמי תחתי . הרוקע ושוטח את עמי לרבוץ במקומו כמו (איוב י״ב) שוטח לגוים מגדיל אותם . רודד תרגום של רוקע כדמתרגם וירקעו ורדידו . ויש פותרים הרודד עמים תחתי המהלים עמים תחתי אך בספר מדויק מוגה עמי ומסור׳ עליו ג׳ סבירין עמים וקורין עמי ועל התחתי יש מסורה עליו תחתיו קרי : (ג) מה אדם . מה פרס וישמעאל לפניך כי ידעתם להרבות להם גדולה : (ד) ימיו כצל עובר . שלמה אמר ויעשם כצל (קהלת י) ולא פירש אם צל דקל או צל כותל שהם קבועי׳ בכר פי׳ אביו כצל עובר צלו

תהלים

ד וַתִּתְעַטֵּף עָלַי רוּחִי בְּתוֹכִי יִשְׁתּוֹמֵם
לִבִּי׃ ה זָכַרְתִּי יָמִים ׀ מִקֶּדֶם הָגִיתִי
בְכָל־פָּעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ אֲשׂוֹחֵחַ׃
ו פֵּרַשְׂתִּי יָדַי אֵלֶיךָ נַפְשִׁי ׀ כְּאֶרֶץ־
עֲיֵפָה לְךָ סֶלָה׃ ז מַהֵר עֲנֵנִי ׀
יְהוָה כָּלְתָה רוּחִי אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ
מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יֹרְדֵי בוֹר׃
ח הַשְׁמִיעֵנִי בַבֹּקֶר ׀ חַסְדֶּךָ כִּי־בְךָ
בָטָחְתִּי הוֹדִיעֵנִי דֶּרֶךְ־זוּ אֵלֵךְ כִּי־
אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי נַפְשִׁי׃ ט הַצִּילֵנִי
מֵאֹיְבַי ׀ יְהוָה אֵלֶיךָ כִסִּתִי׃ י לַמְּדֵנִי ׀
לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ כִּי־אַתָּה אֱלוֹהָי רוּחֲךָ
טוֹבָה תַּנְחֵנִי בְּאֶרֶץ מִישׁוֹר׃ יא לְמַעַן־
שִׁמְךָ יְהוָה תְּחַיֵּנִי בְּצִדְקָתְךָ ׀ תּוֹצִיא
מִצָּרָה נַפְשִׁי׃ יב וּבְחַסְדְּךָ תַּצְמִית
אֹיְבָי וְהַאֲבַדְתָּ כָּל־צֹרֲרֵי נַפְשִׁי כִּי
אֲנִי עַבְדֶּךָ׃

קמד א לְדָוִד ׀ בָּרוּךְ יְהוָה ׀ צוּרִי
הַמְלַמֵּד יָדַי לַקְרָב אֶצְבְּעוֹתַי
לַמִּלְחָמָה׃ ב חַסְדִּי וּמְצוּדָתִי מִשְׂגַּבִּי
וּמְפַלְטִי־לִי מָגִנִּי וּבוֹ חָסִיתִי הָרוֹדֵד
עַמִּי תַחְתָּי׃ ג יְהוָה מָה־אָדָם
וַתֵּדָעֵהוּ בֶּן־אֱנוֹשׁ וַתְּחַשְּׁבֵהוּ׃
ד אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר׃

תרגום

עָלְמָא הָדֵין׃ ד כְּאִשְׁתַּלְהֲיוּת עֲלַי רוּחִי בְּגוּשְׁמִי יִשְׁתַּעֲמֵם לִבִּי׃ ה אִדְכַּרִית יוֹמִין מִלְקַדְמִין רְנֵנִית בְּכוּלְהוֹן עוֹבָדָךְ בְּעוֹבָדֵי אִידָךְ אֲמַלֵּל׃ ו פְּרִיסֵית אִידַי בִּצְלוֹ קֳדָמָךְ נַפְשִׁי הֵיךְ אַרְעָא דְצַחְיָא לְמַיָּא מוֹדִיקָא לָךְ לְעָלְמִין׃ ז סַרְהֵב עֲנֵי יָתִי יְיָ רְגִינַת לָךְ רוּחִי לָא תְסַלֵּק שְׁכִנְתָּךְ מִנִּי וְאִתְמְתִילֵית עִם נָחֲתֵי גוֹב בֵּית קְבוּרְתָּא׃ ח אַשְׁמִיעַ יָתִי בִּצְפַר טוּבָךְ אֲרוּם בְּמֵימְרָךְ סְבָרִית אוֹדַע יָתִי אוֹרַח דְּנָן דַּאֲהַלֵּךְ אֲרוּם לְוָתָךְ זְקַפִית נַפְשִׁי בִּצְלוֹ׃ ט פְּצֵי יָתִי מִבַּעֲלֵי דְבָבַי יְיָ מֵימְרָךְ מַנֵּיתִי לְפָרִיק׃ י אַלֵּף יָתִי לְמֶעְבַּד רְעוּתָךְ אֲרוּם אַנְתְּ אֱלָהִי רוּחַ קוּדְשָׁךְ טָבָא תְּדַבֵּר יָתִי בְּאַרְעָא תְרִיץ׃ יא מִן בְּגַלַל שְׁמָךְ יְיָ תְּקַיְּמִנַנִי בְּצִדְקָךְ אַפֵּק מִן עָקְתָא נַפְשִׁי׃ יב וּבְחַסְדָּךְ תְּמַגַּר בַּעֲלֵי דְבָבַי וּתְהוֹבֵד כָּל מְעִיקֵי נַפְשִׁי אֲרוּם אֲנָא עַבְדָּךְ׃ א עַל יַד דָּוִד בְּרִיךְ יְיָ תּוּקְפִּי דִּמְאַלֵּף אִידַי לְסִדְרֵי קְרָב אֶצְבְּעָתַי לְאַגָּחָא קְרָבָא׃ ב עָבֵד טֵיבוּ וּבָרֵךְ תַּקִּיפֵי תָּקְפִי וּמְשֵׁזֵב יָתִי תְּרִיסִי וּבְמֵימְרֵיהּ סְבָרִית דִּי מְרַדֵּד עַמִּין תְּחוֹתָי׃ ג יְיָ מָה הוּא בַּר נָשׁ דְּחַכִּימְתֵּיהּ בְּנֵי אֱנָשָׁא וַחֲשַׁבְתֵּיהּ׃ ד בַּר נָשׁ לְקַמָּא אִדְמָא יוֹמוֹי הֵיךְ טוּלָא דְעָבַר׃

אבן עזרא

(ד) ותתעטף. מחשבת הנפש והעטף קלתה על קלתה : בתוכי . הטעם כפול : (ה) זכרתי . הימים הקדמונים שהושעתני ומלת אשוחח מהפעלים עלומי העי״ן והלמ״ד כפול כמו יכונן : (ו) פרשתי . כל המתחנן שיבקש מה יתן לו בידו על כן אמר ידי השתים וטעם כארץ עיפה שתקוה למים כן נפשי תקוה לך : (ז) מהר . כי כמעט כלתה רוחי . ונמשלתי עם יורדי בור הטעם כפול או מלת ואל תסתר בעבור אחרת כמו בטרם הרים יולדו ואל אהיה נמשל עם יורדי בור : (ח) השמיעני . כאילו קול יקראני ממרום כי משם יעשה עמי חסד וטעם בבקר כי רובי התפלות והמלאכות תהלתם בבקר וטעם אליך נשאתי נפשי כמו ואליו הוא נושא את נפשו : (ט) הצילני . אמר רבי מרינום ז״ל כי אליך כסיתי כמו בך חסיתי והנכון בעיני כי מלת לקיח׳ תהי להפך בעבור אות אחריה כמו קחו מאתכם תרומה והנה הטעם כמו תנו קחו לי שתקח לצרכו וככה סורה אלי שיסור ממקומו ויבוא אליה והפך זה סורה ממני אם כן מלת כסוי אם אמר המכסה אני מאבריהם ידוע ואם אמר המכסה אני אל אבריהם הדבר יהיה להפך והנה הטעם הצילני מאויבי ה׳ כי אליך אגלה אותם בסתר והנה תיקון הלשון כי כסיתי זה הדבר מאחרים כי אין לי צורך לגלות להם יוכלו לעזור לי לבד אליך לבדך כי אתה תוכל להצילני : (י) למדני . הרגילני כטעם פרא למוד מדבר וי״א כי דימה עצמו שהוא בתוך הים ע״כ יבקש רוח טובה שתניחהו ויצא לארץ או תחסר אות בי״ת והוא היושר בעיני ברוחך טובה תנחני ובתי״ו לנכח השם ורבי שלמה ספרדי ז״ל אמר כה מהרות העליונה : (יא) למען . בעבור שיודיע שמך או בעבור שאני עובד שמך : (יב) ובחסדך . עלי לבדי וטעם כי אני עבדך לאות על הפי׳ השני בפסוק למען שמך ה׳ תחייני : (א) לדוד ברוך ה׳. זה המזמור חברו כאשר הניח לו הש׳ מכל סביביו כי כן טע׳ כל המזמור: המלמד. המרגיל : (ב) חסדי. הנה אתן לך כלל תאמר אלהי תהלתי גם תהלתי לבדו כמו הוא תהלתך אלהי צורי ברוך ה׳ צורי וכן אלהי חסדי גם חסדי ומצודתי כי הטעם הכח שקבל מהעליון והנה חסדי במנוחתי ומצודתי בצרתי : הרודד עמי . יאמר כי הכל הבל כי מי יוכל לעמוד לפני מי שהשם עזרו : (ג) ה׳ ותחשבהו . כי הוא מאומה אדם אינו רק הבל :

ה׳

מסורה

פשע בינינו : פרשתי ג׳ וסימ׳ פרשתי ידי כל היום . כי בארבע רוחות השמים . פרשתי ידי אליך : יורדי ג׳ חס׳ וסימ׳ נמסר לעיל בכיפרא סימן קט״ו : אלוהי ב׳ מ״ל וסימ׳ למדני לעשות רצונך כי אתה אלוהי . תהלת לדוד ארוממך . וחד אלוהי מ״ל וסימ׳ חי ה׳ וברוך צורי בסיפרא : צררי ג׳ חס׳ וסימ׳ וצרה קנאת אפרים . כי ידעתי רבים פשעיכם . והאבדת כל צררי נפשי: לדוד ז׳ בטעם וסימ׳ נמסר בסיפ׳ סימ׳ כ״ו וסימ׳ ק״ג : ידי כ״ב בקריא׳ וסימ׳ ואפן וארד מן ההר וההר בער באש . ואתפש בשני הלחות ואשלכ׳ מעלי . יגמלני ה׳ כצדקתי דשמואל . מלמד ידי למלחמה דשמואל . אשר ברכו ה׳ צבאות לאמר . כי בראותו ילדיו מעשה . ועל פעל ידי תצוני . אנכי עשיתי ארץ . ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ . פרשתי ידי כל היום . הוי למתפרות . יגמלני ה׳ כצדקי דתהלות . וישב ה׳ לי כצדקי כבר ידי . מלמד ידי למלחמה דתהלות . כי סבבוני כלבים עדת מרעים הקיפוני . שמע קול תחנוני בשועי אליך . פרשתי ידי אליך . נפשי כארץ עיפה . לדוד ברוך ה׳ צורי . ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל . והנה יד נגעה בי . כי כלם מיראים אותי . וחד וידי נטפו מר ואצבעותי :

ל׳ וחד ותתעטף · ג׳. כ״ג. ס׳ · ג׳ חס׳ · ל׳ חס׳ · כ׳ מ״ל וג׳ בלים נא · י׳ מ״ל · ל׳ · ג׳ חס׳ · כ׳. כ״ב ל׳. ל׳ ומ״ל והדוא לבעותי · ל׳ · ג׳ סבירין עמים · ל׳. ל׳ · כ׳ אליו כיפין ד׳. ח׳ מ״ג

מצודת דוד

(ד) ותתעטף וגו׳ . רוחי שעלי תתעטף ובתוכי תהיה לבי משתומם ותמה : (ה) זכרתי . כשאני זוכר הימים שהיו לי מימי קדם וכאשר אחשב בכל פעליך הראשונים וכאשר אדבר במעשי ידיך : (ו) פרשתי . אז אפרוש ידי בתפלה כי נפשי תתאוה לפעלך לעולם מבלי הפסק כארץ העיפה וצמאה המתאוה למים ור״ל כמו שהיה מאז כן מתאות שיהיה לעולם : (ז) כלתה רוחי . לגודל התאוה כמעט כלתה רוחי מן הגוף ויצאה לה : ונמשלתי . ר״ל כי כאשר תסתר פניך אהיה נמשל ליורדי בור : (ח) בבוקר . ר״ל בהשכמה בזריזות רב : דרך זו אלך . הדרך אשר אלך בה להנצל מיד האויב : נשאתי נפשי . אני נשא נפשי למעלה להסתכל בך ולבטוח עליך : (ט) אליך כסיתי . לא גליתי ריבי לבני אדם כי שוא תשועת אדם ולזה כסיתי מכלם לגלות אליך לבדך : (י) למדני . תן בלבי לעשות רצונך כי אתה אלהי ובידך להטות לבבי אליך : רוחך טובה . רצונך הטוב תנהג אותי בארץ מישור ר״ל שלא אכשל בעבירה כמו ההולך במקום ישר שאינו נכשל : (יא) למען שמך . למען יקודש ויגדל שמך : בצדקתך . אף אם אין בידי זכות מ״מ בצדקתך תוציא נפשי מצרה : (יב) כי אני עבדך . ועל האדון להציל עבדו מיד הקמים עליו : **קמד** (א) המלמד ידי . כל נצחון שאני עושה במלחמה לא באה בכח ידי . כי ה׳ הוא המלמד ידי למלחמה : אצבעותי . כפל הדבר במ״ש : (ב) חסדי . הוא עושה עמדי חסד והוא לי למבצר החזק והוא משגבי : ומפלטי . ומציל אותי ולתוספת ביאור אמר לי : מגיני . הוא לי מחסה כמגן : הרודד . השוטח עמי להיות מונח תחתי ובכנעים לי ועל משפחת בית שאול יאמר שהיו מבני עמו והיו לו לאויבים ואחר זה נפלו בידו ומשל בהם : (ג) ה׳ מה אדם ותדעהו . אתה ה׳ במה נחשב האדם עם שאתה מחשבו ומחשבהו . עם שאתה מחשיב אותו בעולם : (ד) להבל דמה . הלא הוא דומה אל ההבל

מצודת ציון

(ד) ישתומם. ענין תמהון ומושתק כמו ואשב וגו׳ משמים בתוכם (יחזקאל ג׳) : (ה) הגיתי. ענין מחשבה כמו והגיון לבי (לעיל יט) : אשוחח. מלשון שיחה ודבור : (ז) עיפה . לפי שהעיף הוא צמא למים לזה אמר לשון עיפה כדרך שהלא על הארץ הצמאה שלא ירד בה המטר : (י) רוחך . ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז) : (יב) תצמית . תכרית כמו ובצעתם יצמיתם (לעיל לד) : (א) צורי . מל׳ צור וסלע ר״ל חזקי : לקרב . ענין מלחמ׳ כמו קרבות יחפצו (לעיל כח) : (ב) ומצודתי . ענינו מבצר חזק : הרודד . ענין שטיחה ורקיעה כי וירקעו את פחי הזהב (שמות לט) ת״א ורדידו וכן לרד לפניו גוים (ישעיה מה) : (ג) ותדעהו . הוא ענין חיבה כמו ידעתיך בשם (שמות לג)

ההבל

אבן עזרא

(ה) ה׳. הט. רמז לגזירות הבאות העתידות מהשמים וטעם גע בהרים כאש היורדת על כן ויעשנו והטעם כי ההרים שהם עומדים אם תגע בהם מיד יעשנו אף כי האדם שהוא הבל: (ו) ברוק. כדרך וישלח חציו: (ז) שלח. כמו תשלח ידיך ושלח ממרום ודימה האויב אל מים רבים על כן פירש מיד בני נכר: (ח) אשר. אמר בן בלעם כי וימינם לשון קדר שבועתם והנכון בעיני שהוא כמשמעו והטעם כחם וגבורתם והנה פיהם שוא וכחם שקר והנה הדבור והמעשה: (ט) אלהים שיר חדש. על החסד שהצלתני בנבל עשור כבר פירשתיו שהוא בנבל בעשור: (י) הנותן. הפוצה. מגזרת ופצתה האדמה כדרך ויפרקנו מצרינו: מחרב רע. חסר וי״ו ורעה וי״א כי רעה תאר למחנה או עדה או חדה: (יא) פצני. פעם אחרת כן עשה עמי תמיד והזכיר עם הראשון שיר חדש ועם האחרון שישכנו לבטח: (יב) אשר בנינו. הם מגודלים בנעוריהם כנטיעים: בנותינו כזוית. ארמון מלך שהם מפותחו׳ ומצויירות. מחוטבות כמו חטובות אטון מצרים: תבנית היכל. הטעם כפול: (יג) מזוינו. זוית. בתינו מלאים מפיקים רמז למשרתים. מזן אל זן מין כמו תרגם למינו לזנוהי וכן וזנים מרוקחים והטעם מיני חטה ואורז ודוחן והדומה להם, וי״א מגזרת מזון וזה המפרש אמר כי מלת מפיקים שבה אל מזוינו ופירושה כפי צורך המקום בלי חבר: צאננו מאליפות. עושות אלף: מרובבו׳. מגזר׳ רבבה בכח עליון והטע׳ צאננו שהיו מאליפות שבו מרובבות: (יד) אלופינו. כמו שגר אלפיך וכמוהו ככבש אלוף: מסובלי׳. כי הם סובלי׳ העגלות המלאות: אין פרץ. בחומו׳ העיר: ואין יוצאת מהשערי׳ הגדולים הידועים: ואין צוחה ברחובותינו. כי כן היה מנהגם בבא שמועה רעה כי נגף ישראל לפני אויביו: (טו) אשרי. ולמה באה לו כל זאת הטובה בעבור

תהלים קמד

ה יהוה הט־שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו: ו ברוק ברק ותפיצם שלח חציך ותהמם: ז שלח ידיך ממרום פצני והצילני ממים רבים מיד בני נכר: ח אשר פיהם דבר־שוא וימינם ימין שקר: ט אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור אזמרה־לך: י הנותן תשועה למלכים הפוצה את־דוד עבדו מחרב רעה: יא פצני והצילני מיד בני־נכר אשר פיהם דבר־שוא וימינם ימין שקר: יב אשר בנינו ׀ כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל: יג מזוינו מלאים מפיקים מזן אל־זן צאוננו מאליפות מרבבות בחוצותינו: יד אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו: טו אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהוה אלהיו:

תרגום

ה יי ארכין שמיא ותתגלי קרב בטוריא ומסקין תננא: ו אבריק ברקא ובדרנון שדר גרריך ותשגשינון: ז אושיט ידך מן שמי מרומא פצי יתי ושיזיב יתי מאוכלוסין דמתילין למיין סגיעין מן ידהון דבני נוכראין: ח די פומהון ממלל מומתא דמגן ואוריתהון אורית שקרא: ט אלהים שבח חדת אשבח קדמך בנבלא עסרתי נימין אזמר קדמך: י דיהב פורקן למלכיא דפצי ית דוד עבדיה מחרבא בישא דגלית: יא פצי יתי ושיזיב יתי מידיהון דבני נוכראין די פומהון מלל מומתא דמגן ואוריתהון אורית שקרא: יב דבננא כנציבין דדקלין באולפן אוריתא רבין מן טליותהון בנתנא זותנין וכשרין לכהניא דמשמשין במצע היכלא: יג תסורנא מלין מספקן מן שתא לשתא עאננא מילדן אלפיא מפשן רבותא באשקקנא: יד תורינא מרי מטול לית תקוף ולא מפקא בישא ולית צוחת בביתא בפלטיתנא: טו טובוי דעמא דהכדין ליה טובוי דעמא דיי

רשי

כלו של עוף הפורח: (ז) פצני. הוציאני ולשון הצלה הוא וכן הפוצה את דוד עבדו (מנחתי): (ח) פיהם דבר שוא וגו׳. תלה הכתוב שוא בפה ושקר בימין. בא לספר בפה בודים גוזמא על שוא אף לשנות את הידוע. בא לפשוט ימינם לשבועה חדלו משוא שנתפס עליו כגנב אבל בשקר נשבעין שכך גורלם: (י) הנותן תשועה למלכים. מדבר על סלע המחלקות שהיה דוד קרוב ליתפש ביד שאול ובא מלאך אל שאול מהרה ולכה וגו׳ (ש״א כ״ג) הציל את שאול מהיות שופך דם נקי ואת דוד מהיות נהרג: (יא) פצני והצילני. כאשר פצית אז כן פצני עתה: (יב) אשר בנינו וגו׳. כלומר גם עתה דור זה כשר הוא: בנינו כנטיעים. שאין בהם מום כל כך הם מנוקים מעבירה (מנחתי): מגדלים בנעוריהם. בשם טוב זה שהם כנטועים בנערותם גדלים כל ימיהם ואי אפשר לקיים כל שבח זה אלא בדורו של חזקיהו: בנותינו. גבוהות קומה נאה כזוית של בית אבנים שזוית אבן מכוונת כנגד חברתה ועולה למעלה עד שהזוית מיושרות: מחטבו׳ תבנית היכל. מהוללות בפי רואיהן ומדמין אותם לתבנית קומת ההיכל. ורבותינו פירשו בנותינו כזוית מתמלאות תאוה כזוית מזבח המלאות דם ואינן נבעלות אלא לבעליהן: (יג) מזוינו מלאים. זויות אוצרותינו מלאי׳ טוב: מפיקי׳ מזן אל זן. מספיקים מזון משנה לשנה. מזן אל זן משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף מזון לשנה אחרת. זן גובירניי״ר בלעז: מאליפות מרובבות. לאלפים ולרבבו׳ פוטו׳פרי: (יד) אלופינו מסבלים. אלופים גדולים שבנו נסבלים על קטניהם שהקטנים נשמעים לגדולים ומתוך כך אין פרץ בנו: ואין יוצאת. אין שמועה רעה יוצאת למרחוק: ואין צוחה. ואין קול מהומות מלחמה: (טו) שככה לו. שכל טובה

בנותינו ד׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ מה נעשה להם לנותרים. ואנחנו לא נוכל לתת דבנימן. והנה נפלו: אבותינו. בנותינו כזוית. יוצאת היוצאת ה׳ מ״ל וסימ׳ נמסר בסדר כי תבא ועמוס סימן ה׳: שככה ב׳ וסימ׳ אשרי העם שככה לו אשרי. שככה חשבעתנו

תולדות אהרן אשר פיהם. ב״ב מס נדה מס: אשר בנינו. פסחים פז ב״ב עה סנהדרין ק: מזוינו פסחים פז: אלופינו. ברכות יז (ר״ה נח): אשרי. זוכר אדרת נשא:

מצודת ציון

לג) כי המחבב למי הוא יודעו ומכירו: (ד) דמה. מל׳ דמיון: (ו) ברוק ברק. ר״ל שלח את הברק: ותפיצם. ענין פזור: ותהמם. מלשון מהומה: (ז) פצני. ענין פתיחה כמו פציתי פי (שופטים יב) ור״ל פתח אותי מן המאסר והסכנה: (יב) מחוטבות. ענין כריתה וחקוק כמו מחוטב עציך (דברים כט): תבנית. דמות: (יג) מזוינו. מל׳ זויות: מפיקים. מוציאים כמו ויפיק רצון (משלי ח׳): מזן. מלשון הזנה ומזון: (יד) אלופינו. הם השוורים וכן שגר אלפיך (דברים ז): מסבלים. ענין טעינת משא כמו נושא סבל (מ״א ה): פרץ. מלשון פרצה: צוחה. ענין הצעקה על הצרה וכן וצוחת ירושלים עלתה (ירמיה יד): (טו) אשרי. ענין שבח כמו אשרי האיש (לעיל א):

מצודת דוד

הבל היוצא מן הפה שאין בו ממש: כצל עובר. ימיו עוברים מהרה כצל הזה שאין עומד זמן רב במקום אחד כי כאשר ינטה השמש עובר הוא ממקומו ואמר זה על שאול במה נחשב הוא בכל הגדולה והכבוד שהיה לו הלא פתאום עבר מן העולם ואיננו: (ה) הט שמיך. כאומר הם בשאול פגעה מדת הדין מכל שכן ברשעים ולזה הט שמיך למטה והרד עליו והגע בהרים הם הרשעים המתגאים נגד ה׳ ויעלו עשן כי תבער בהם אש ה׳ והוא ענין מליצה לומר שפוט אותם במשפט הראוי: (ו) ותפיצם. מגודל החרדה: חציך. הם הרעמים: (ז) פצני. פצני בידך והצילני ממים רבים ולתוספת ביאור אמר מיד בני נכר הם העובדי גלולים אשר קמו עליו: (ח) אשר פיהם. על אשר פיהם ידבר שוא וכח ימינם היא מיומן לעשות שקר ולא גברו לאמונה ולא כן אני ולזה הצילני מידם: (ט) אשירה לך. כשהצלני מידם: בנבל עשור. תחסר הוי״ו ומשפטו בנבל ועשור והוא שם כלי נגון בת עשרה יתרים: (י) הנותן. אתה הוא הנותן תשועה למלכים כי עם כל חוזק המלכים צריכים המה לתשועתך: הפוצה את דוד. עם כי דוד עצמו אמרו עכ״ז אמר כאלו המדבר וכן וישלח ה׳ וגו׳ ואת שמואל (ש״א י״ב) ולא אמר ואותי עם כי שמואל עצמו אמרו: מחרב רעה. היא חרב שאול וקרויה רעה על כי לא חשך מלרדוף אחריו כי היה בטוח שדוד לא ישלח בו יד כי משיח ה׳ הוא: (יא) פצני. כמו שפצית אותי מחרב רעה של שאול כן פצני מיד בני נכר אשר דוברים שוא ועושים שקר ולא כן אני: (יב) אשר בנינו. ר״ל ראוים אנו להצלה על אשר בנינו המה כנטיעי האילנות נאים ומנוקים ממום עבירה: מגודלים בנעוריהם. כי כן המה מגודלים ביראת חטא מימי נעוריהם וכמ״ש חנוך לנער וכו׳ גם כי יזקין לא יסור ממנה (משלי כב): בנותינו כזוית. כמו זוית הבנין העשויות מאבנים מחוטבות ביופי רב עד אשר ידמו לאבן אחת והמה דמות תבנית אבני בנין היכל מלך שהמה מהודרות מאוד ור״ל כמו זוית כאלה נראים יפה מבלי מקום מעוקם כן בנותינו לא נמצא בהן דבר מעוקם ושום כדמות עבירה ופריצות: (יג) מזוינו. הדרך לתת התבואה באמצעית החדר וכשהיא רבה נתמלאים גם הזויות ולזה אמר מזוינו מלאים וגו׳ ר״ל בעבור זה ראויים אנו להיות זוית חדרי התבואה מלאים מתבואה עד אשר יוציאו מהם לפרנסה משעת האסיף מזון שנה זו עד שעת האסיף מזון שנה שאחריה ולא יחסר כל ימות השנה: צאננו מאליפות. הצאן יתרבו בתולדותיהם לאלפים ולרבבות: (יד) אלופינו מסובלים. השוורים שלנו יהיו בעלי סבל טעונות משא כבד ר״ל יהיו שמנים ובעלי בשר כאילו יחשב עליהם למשא: אין פרץ. לא יבא פרצה לא בנו ולא בבהמתנו: ואין יוצאת. לא א׳ נפש מהם יוצאת בשבי: ואין צוחה. לא יהיה נשמע ברחובותינו קול צוחה בעבור בהלה ופחד מה כי לא תהיה בנו: (טו) אשרי העם. משובח העם שכך הרבה

בעבור שה' אלהיו : (א) תהלה לדוד ארוממך . בדבור ובאמונת הלב והזכיר המלך כי הוא המלך באמת וזהו יסוד כל התהלה הזאת : ואברכה שמך . להוסיף על רוממותיך והנה הטעם שאדבר שאתה מרומם : (ב) בכל יום . יום אחר יום אברכ' שמך עד שאהיה מהמהללים תמיד שמעלתם גדולה מהמברכים : (ג) גדול . בעבור שהזכיר ואהללה שמך הזכיר כי השם גדול מהמהללו על כן ומהולל מאד יותר ממהללו ובעבור שאמר שהוא גדול הזכיר כי לגדולתו אין חקר כי כל מלך בלתו יש לגדולתו ראשית ואחרית ולגדולתו אינו כן : (ד) דור . עתה פירש טעם ומהולל מאד כי הדור שהלך יספר לדור הבא מעשיך הנוראים . יגידו שני הדורות וטעם וגבורתך כי מתהלות המלך היותו גבור : (ה) הדר . הדורו' יגידו גבורותיך הנראות ואני אשיחנו עם לבני הדר כבוד הודך עקרי כבוד גבורותיך הנראות גם דברי נפלאותיך שלא יבינום הדורות : (ו) ועזוז . ואלה הדורות יספרו הנוראות שעשית לעיניהם כמו אותות מצרים ושאר נפלאות נראות רק אני גדולתך שהיא גדולת כבודך אספר להם אולי יבינו והנה טעם נוראותיך כי כן ראוי להיות המלך נורא : (ז) זכר . והמלך אם היה טוב כל אדם יביעו טובו וזה רב טובך והטע' טובך הרב כמו בגדול זרועך שהוא בזרועך הגדול : וצדקתך ירננו . גם ראוי הוא שיהיה המלך עושה צדק ומלת ירננו בפרהסיא וזה אומרי' : (ח) חנון . להושיע המשוע אליו ורחום לשמור עבדו שלא יכשל : (ט) טוב . וכל מלך לא יתכן להיותו טוב רק לאנשים מעט והשם' לבדו טוב לכל גם המלך לא יתכן לרחם רק על עבדיו הנאהבים והשם לבדו רחמיו על כל מעשיו : (י) יודוך . הנה כל מעשיך יודוך כי כן אתה וחסידיך יוסיפו להודות לך : (יא) כבוד . ומה היא ברכת חסידיך שילמדו כבוד מלכותך לאשר לא ידעוך : (יב) להודיע לבני האדם . שהם קטנים : וי"ו גבורותיו שב אל כבוד מלכותך יאמרו ואין טענה איך סמך כבוד הדר מלכותו לכבוד מלכותך כי הנה כמוהו עד מלך מלכות פרס ותקנו קדמונינו בתפלה וימליך מלכותיה גם כן הכתוב ומלכותו בכל משלה : (יג) מלכותך . כל מלכות תפסק ומלכות השם עומדת לנצח : (יד) סומך . וכל מלך זה ישכיל וזה ירי' זה יסמוך וזה יפול כי לא יוכל לסמוך ולהרים הכל והשם לבדו הוא סומך הכל : (טו) עיני . עם מדינות המלך מפרנסים המלך והשם לבדו מפרנס הכל לתת לכל אחד מהם מאכלו בעתו : (טז) פותח . ואתה הכתוב בפסוק העליון ישרת גם פה וככה הוא ואתה פותח את ידך וככה כי אלהי אבי בעזרי וטעם רצון מה שיספיק להם : (יז) צדיק . אם טען טוען למה יאכיל אחד חטה ואחד שעורים והנה התשובה כי הוא יודע הטוב להם כי הוא בראם וידע תולדתם כמו הרופא המצוה שיאכל כל אדם מה שהוא טוב לו ועוד כי השם כל מה שיתן בדרך חסד הוא כי איננו חייב עליו ע"כ וחסיד : (יח) קרוב . אם המלך יהיה רחוק לא יוכל להושיע קוראיו והשם לעולם קרוב הוא רק לאשר יקראוהו באמת ולא לנסות ואשר איננו ראוי להושיעו : (יט) רצון . רצון היראה מהמלך יספיק שלא יעשה לו רע והשם יעשה

קמה א תהלה לדוד ארוממך
אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם
ועד : ב בכל־יום אברכך ואהללה
שמך לעולם ועד : ג גדול יהוה
ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר :
ד דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך
יגידו : ה הדר כבוד הודך ודברי
נפלאתיך אשיחה : ו ועזוז נוראותיך
יאמרו וגדולתך אספרנה : ז זכר
רב־טובך יביעו וצדקתך ירננו :
ח חנון ורחום יהוה ארך אפים וגדול־
חסד : ט טוב־יהוה לכל ורחמיו
על־כל־מעשיו : י יודוך יהוה כל־
מעשיך וחסידיך יברכוכה : יא כבוד
מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו :
יב להודיע לבני האדם גבורתיו
וכבוד הדר מלכותו : יג מלכותך
מלכות כל־עלמים וממשלתך בכל־
דור ודר : יד סומך יהוה לכל־
הנפלים וזוקף לכל־הכפופים :
טו עיני כל אליך ישברו ואתה
נותן־להם את־אכלם בעתו :
טז פותח את־ידך ומשביע לכל־
חי רצון : יז צדיק יהוה בכל־דרכיו
וחסיד בכל־מעשיו : יח קרוב יהוה
לכל־קראיו לכל אשר יקראהו
באמת : יט רצון־יראיו יעשה ואת־

ג' ומ"ל · ג' מ"ל בליש' ב' . ט' · ג' · ג' . ל' · ס"כתי' כן . ב' חד מ"ל · וחד חס'. ה' · ג' חס' . ב' · וגדולתך ק' · ת' ב' חד מ"ל · י"א דגשים · ג' ומ"ל · ג' · ל' נסיס'. ג' · ג' חס' בליש' ב' · ד' כתיב כן · ל' וחד זוקף · ל' · ו' מ"ע · ל' מ"ל ה' קמ' כסיפ' ל' . ב' · ג' · ג'

א תושבחתא לדוד
ארוממנך אלהי מלכא ואברך
שמך לעלמי עלמין : ב בכל
יומא אברכנך ואשבח שמך
לעלמי עלמין : ג רב יי ומשבח
לחדא ולרבותיה לית סוף :
ד דרא לדרא ישבח עובדך
וגבורתך יתנון : ה שבהור
איקר זיוך ומלי פרישותך
אמלל : ו ועושנא דחלתך
יימרון ורבנותך ישתעון :
ז דכרן סגיעי טובך יביעון
וצדקתך ישבחון : ח חננא
ורחמנא יי מרחיק רגז ומסגי
למעבד טבון : ט טב יי
לכולא ורחמוי על כולהון
עובדוי : י יהודונך יי כולהון
עובדך וחסידיך יברכינך :
יא איקר מלכותך יימרון
וגבורתך ימללון : יב להודעא
לבני נשא גבורתוי ואיקר
שיבהור מלכותיה : יג מלכותך
מלכותא דכל עלמיא
ושולטנותך בכל דר ודר :
יד סעיד יי לכל נפילין וזקיף
לכולהון כפיפין : טו עיניהון
דכולא לותך סבירן ואת יהיב
להון ית מיכלהון בזמניה :
טז פותח ית אידך ומסבע
לכולהון חיי רעותהון : יז זכי
יי בכל אורחתיה וחסידא
בכל עובדוי : יח קריב יי לכל
דקרן ליה לכולהון דקרן
יתיה בקשוט : יט רעות
דחלוי יעבד וית בעותהון

טובה אמת שלו : (ד) דור ודור ישבח מעשיך . וגם אני הדר כבוד הודך אשיחה : (ו) ועזוז נוראותיך יאמרו . וגם אני גדולתך אספרנה : (ז) זכר רב טובך יביעו . דור לדור : (יא) וגבורתך ידברו . זה לזה לאמר . טוב לנו להודיע לבני האד' גבורותיו וכבוד הדר מלכותו של הקב"ה (מנאתי): (יד) סומך . בט"ן חסרה מאלפ"א בית"א לפי שראה דוד בה מפלה קשה נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל (עמוס ו') וחזר וסמכה ברוח הקודש סומך ה' לכל הנופלים : (טז) ומשביע לכל חי רצון . כדי פרנסתו הוא משביע את טובו ואת רצונו ואת ברכתו : רצון . אפיימנ"ט בלעז

ארוממך ג' בקריא' ומ"ל וסי' ארוממך אודה שמך כי עשית . ארוממך אלהי המלך ואברכה . ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת : דור לדור ה' כ"ב מ"ל בליש' בכתובי' וכי' דור לדור ישבח . כילא לעולם חסן . כסאך לדור ודור . והימים האלה נזכרים . והארץ לעולם עומדת . וכל דור דור חס' . וד' כתובים כן דור ודר קדמא מ"ל תניין חס' וסימ' נמסר בספרא סימן מ"ם וסימן פ"ם : יאמרו ג' וסימ' ואם חי ה' יאמרו . ועזוז נוראתיך יאמרו . כבוד מלכותך יאמרו : עלמים ג' חס' ו' בליש' וסימ' כבר היה לעלמים . מלכותך מלכות כל . ולהביא צדק עלמים : נותן ו' מ"ל וסימ' הנני נותן בו רוח דסנחריב . ואתה נותן להם את אכלם בעתו . לבהמה לחמה . ונתן לרש אין מחסור . נותן לכסיל

תולדות אהרן תהלה לדוד . עקרים מב פכ"ו : יודוך . ברכות ד : ארוממך . (ברכות יב) : גדול ה' . זוכר תרומה : טוב ה' . סנהדרין לט מנחות נג עקידה שער ס : ורחמיו . ברכות ז ב"מ פה (כלאים לב): יודוך ה' . עקידה שער עד : וגבורתך . עקרים מ"ב פי"ד : סומך ה' . ברכות ס : עיני כל . כתובות סז זוכר בשלח אחרי : פותח . ברכות ד תענית ב ח : צדיק ה' . ר"ה יז זוכר תרומה פנחס עקידה שער לו : קרוב ה' . זוכר האזינו:

מצודת דוד

כוכה יש בידו ומשובה הטעם שה' הוא אלהיו אשר בידו להשפיע טובה מרובה בגמול המעשה כי ידו לא תקצר : (א) תהלה לדוד . לפי שבמזמור הזה אין בה בוס שאלה ובקשה כ"א שבחי המקום . ולזה אמר תהלה לדוד כי אין בה כ"א תהלה ושבח : ארוממך . אספר רוממותך : (ב) בכל יום . ר"ל לפי הראוי בכל יום מעין המאורע : (ג) ומהולל מאד . יותר ממה שמהללין אותו כי אין חקר לדעת גדולתו ולהללו כפי מה שהוא : (ד) דור לדור . דור זה ישבח מעשיך לדור הבא אחריו : וגבורותיך יגידו . כפל הדבר במ"ש : (ו) ועזוז וגו' . ר"ל כמו שאני אספר גדולתך כן כולם יאמרו חוזק מעשיך הנוראים : (ז) רב טובך . מרבית טובך :-ולדקתך ,-זכרון לדקתך ירננו : (ח) חנון . נותן מתנת חנם : ארך אפים . אינו ממהר לכעוס : וגדל חסד . עושה חסדים גדולים : (ט) לכל . לרעים ולטובים : על כל מעשיו . על כל הבריות שבעולם : (י) כל מעשיך . ר"ל מכל מעשה ה' בא לו הודאה ושבח : יברכוכה . יברכו אותך : (יב) להודיע . כוונת דבורם יהיה כדי לפרסם לבני אדם גבורות ה' וגו' : (יג) כל עולמים . על כל העולמות בכל דור ודור ממשלתך עומדת בכל ימי הדורות : (יד) סומך וגו' . לבל יגיעו עדי ארץ : לכל הכפופים . לאשר כבר כפפו ומתם עדי ארץ : (טו) אליך ישברו . למלאות די מחסורם : בעתו . לכ"א בעת הצריך לו : (טז) פותח . אתה פותח את ידך ומשביע לכל חי לפי רצונו ותאותו : (יז) צדיק . עושה צדקה לפי שאין לו זכיות : (יח) באמת . רוצה לומר בלב שיהיה

מצודת ציון

(ה) אשיחה . מל' שיחה ודבור : (ו) ועזוז . מלשון עוז וחוזק : (ז) יביעו . ידברו כמו יום ליום יביע אומר (לעיל יט) : (יד) וזוקף . ענין הגבהה : הכפופים . ענין השחיה למטה וכן ה' זוקף כפופים (לקמן קמו) : (טו) ישברו . ענין תקוה כמו כולם אליך ישברון (לעיל קד) : (יט) שועתם . לעקתם עשתנותיו

שועתם ישמע ויושיעם: כ שומר
יהוה את כל אהביו ואת כל
הרשעים ישמיד: כא תהלת יהוה
ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו
לעולם ועד:

קמו א הללויה הללי נפשי
את יהוה: ב אהללה יהוה בחיי
אזמרה לאלהי בעודי: ג אל תבטחו
בנדיבים בבן אדם שאין לו
תשועה: ד תצא רוחו ישב לאדמתו
ביום ההוא אבדו עשתנתיו: ה אשרי
שאל יעקב בעזרו שברו על יהוה
אלהיו: ו עשה שמים וארץ את
הים ואת כל אשר בם השמר
אמת לעולם: ז עשה משפט
לעשוקים נתן לחם לרעבים יהוה
מתיר אסורים: ח יהוה פקח
עורים יהוה זקף כפופים יהוה אהב
צדיקים: ט יהוה שמר את גרים
יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים
יעות: י ימלך יהוה לעולם אלהיך
ציון לדר ודר הללויה:

קמז א הללויה כי טוב זמרה
אלהינו כי נעים נאוה תהלה:
ב בונה ירושלם יהוה נדחי ישראל
יכנס: ג הרופא לשבורי לב
ומחבש לעצבותם: ד מונה מספר
לכוכבים לכלם שמות יקרא:

ישמע ויפרקנון: כ נטר יי
ית כל רחימוי וית כל רשיעי
ישיצי: כא שבחא דיי ימלל
פומי ויברכון כל בני בסרא
שום קודשיה לעלמי עלמין:
א הללויה שבחי נפשי ית
שמא דיי: ב אשבח יי בחיי
אזמר לאלהי בדאיתי: ג לא
תתרחצון ברברביא בבר נש
דלית ליה פורקנא: ד תפוק
רוחיה יתוב לעפריה ביומא
ההוא הובדו זמיונוי: ה טוביה
דאלהא יעקב בסעדיה סבריה
על יי אלהיה: ו דעבד שמיא
וארעא ית ימא וית כל די
בהון די נטר קשוט לעלם:
ז די עבד דינא לטלומין יהב
מזון לכפינין יי דשרי אסיריא:
ח יי פקח לסמין יי זקף כפיפין
יי רחם צדיקיא: ט יי נטר ית
גיורא יתם וארמלא יסובר
ואורחא דרשיעי יטלטל:
י ימלוך יי לעלם אלהיך ציון
לדר ודר הללויה: א הללויה
ארום טב לזמרא קדם אלהנא
ארום בסים יאיא תושבחתא:
ב בני ירושלם יי גלות ישראל
יכנס: ג דמסי לתבירי לבא
ומסיק ארכא לצעריהון:
ד מני סכום לכוכביא לכולהון

רצון יראיו: (כ) שומר. אם באה צרה ליראיו יושיע' רק אוהביו הוא ישמור אותם לא תבא להם רעה: ואת כל הרשעים ישמיד. באחרונה כי שופט הוא לאבדון והמלך לא יוכל להשמיד רשעי ארצו אולי יקשרו עליו על כן יפחד או לא יכירם כי לא ידע הנסתרות והשלים כאשר החל: (כא) תהלת. ויברך כל בשר שהוא נכון לברך על דרך היא היתה אם כל חי: (א) הללויה. דברי המשורר לישראל ואחר כן אומר לנפשו: (ב) אהללה. אזמרה בלשון כי במותו איננו וזאת היא התהלה והזמרה להוכיח בני אדם: (ג) אל. יש אומרים בבן אדם שאין לו תשועת אמת להושיעכם והנכון בעיני בבן אדם שלא יוכל להושיע נפשו: (ד) תצא. היא השוכנת בלב: ישוב לאדמתו. כי העצמות במתכונ' העפר והם מוסדי הגוף ופי' עשתונותיו מחשבותיו כמו אולי יתעשת כמו יחשוב אלהים יחשוב לי: (ה) אשרי. הטעם שלא ישען רק על השם לבדו ולא יבקש עזר מאדם וטעם אל יעקב בעזרו שאמ' והי' ה' לי לאלהים כאשר פירשתי במקומו: (ו) עושה. הטעם כי השם יוכל לעשות כל חפצו כי הוא עושה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם שמים הם המלאכים והצבא הגדול הם המשרתים ובארץ העוף והחיה והאדם ובים בריאות גדולות: השומר אמת לעולם. הם כללי כל מין שהם בארץ ובים רק בשמים כל אשר בהם בפרטיהם הם שמורים לעולם ע"כ לא תפחדו מאדם שיעשוק אתכם והוא מטריפכם לחם חקכם והוא יתיר אסוריכם: (ח) ה'. הנה הטעם אין ראוי להשען אדם על אדם ואם אדם יחזק ממנו ישען עליו בתפלתו אל השם וככה אם רעב או היה אסור וככה אם בא לו חולי עינים או שהיה כפוף קבוע ערש לא ישען על רופא וטעם ה' אוהב צדיקים שהוא ישמרם ולא יהיו עשוקים לא רעבים או אסורים או עורים או כפופים: (ט) ה' שומר את גרים. שאין להם עוזר כי הם מגוי אחר ומלת יעודד פירשתיה וטעם יעות שיסבב סבו' ויתכן עלילו' לעות דרכם שלא ימלא שאלתם ולא יהיה חפצם: (י) ימלוך. אם השם הוא ככה הוא ראוי להיותו מלך ולו לבדו תאות המלוכה וחתם המשורר כאשר החל: (א) הללויה. דברי המשורר בדרך נבואה ישבח השם בראותו בחזיון כי השם יבנה ירושלם ויקבץ נדחי ישראל. ומלת זמר' שם הפועל כמו ליסרה אתכם והה"א נוסף כי ישרת בעבור אחר כי טוב זמרה אלהינו כי נעים וכי נאוה מגזרת תאוה כאשר פירשתי שהתלה לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת: (ב) בונה. יכנס. כמו לך כנוס את כל היהודים: (ג) הרופא לשבורי לב. הם אבילי ציון ומחבש כמו לא זורו ולא חובשו ור' יצחק הספרדי אמר כי לעצבותם כמו לשון ישמעאל וכמו ידיך עצבוני ולפי דעתי שהוא כמו נגעם שהנוגע בעצב גדול בעבורם: (ד) מונה. בעבור שהזכיר נדחי ישראל שהם מפוזרים בכל הארץ הזכיר כנגד זה מונה מספר לכוכבים שהכוכבים הם מפוזרים בגלגל העליון והוא ידעם כולם והנה יהיה הפרש בין

בלעו: (כא) תהלת ה' ידבר פי. וגם כל בשר יברך את שם קדשו לעולם ועד: (ב) אזמרה לאלהי בעודי. בעודי אני חי: (ד) עשתונותיו. מחשבותיו: (ה) אשרי. מי שאל יעקב בעזרו. שהבטיחו הקב"ה הנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך (בראשית כ"ח) ולמה אשריו לפי שהוא עושה שמים וארץ ואת הים וכיון שהכל שלו יש בידו לשמרו בים וביבשה אבל מלך ע"ג אם שומרו ביבשה אינו יכול לשומרו בים: (ו) השומר אמת לעולם. לסוף דורות רבים הוא מקיים ושומר אמיתת הבטחתו: (ט) יעודד. ל' כח: (י) ימלוך ה' לעולם. יקיים את מלכותו בגאולת בניו: (א) כי טוב זמרה. כי

טוב

כבוד. וצדיק חונן ונותן: שומר י' מ"ל וסימ' נמ"ר בשמואל א' סימן י"ז: תהלת ד' וסימ' אין עוד תהלת מואב. איך לא עזבה עיר תהלת. נלכדה ששך. תהלת ה' ידבר פי: בעודי כל ליש' מ"ל במ"ב בליש' וסימ' אמללה יולדת השבעה. בעד רשע לנגדי: ו"ב עוד חס' וסימ' נמסר בסדר נח: עושה ו' בסיפרא בכגול וסי' מגדיל ישועות מלכו דסיפרא. דום לה' והתחולל לו. שכחו אל מושיעם. עשה מלאכיו רוחות. עשה משפט לעשוקים. עשה שמים וארץ. וי"ו בשאר קריא' וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ז' גבי פרשתא דארבעה אנשים היו מצורעים. וכל העושה דכוו' פתחי' במ"א וסי' וימרד בו לשלח מלאכיו. וח' קמצין וסימ' נמס' בסדר בשלח. וכל אמ"ת דתק"ע דכוו' קמצין: נאוה ד' קמצים וסימ' נאוה כירושלם איומה כנדגלות. לישרים נאוה תהלה. כי נעים נאוה תהלה. לא נאוה לנבל שפת יתר. וא' שחורה אני ונאוה. וא' לביתך נאוה קדש:

תולדות אהרן תהלת. פסחים קיז: אל תבטחו. עקידה שער נג: בעזרו. זוהר ויקהל (ברכות יג ע"ג מב): ה' מתיר. יומא לה: זוקף. ברכות יב יומא לה (ברכות ז): זמרה. עקרים מג פכ"ד כל המזמור: כונס. ברכות מט מנחות פז: מונה. סנהדרין לט:

מצודת ציון

(ד) עשתונותיו. מחשבותיו כמו יתעשת האלהים לנו (יונה א): (ה) שברו. תקותו: (ז) לעשוקים. לגזולים: (ח) פוקח. ענין פתיחה כמו לפקוח עינים עורות (ישעיה מב): (ט) יעודד. ענין רוממו' והחזק כמו ונתעודד (לעיל כ): יעות. מל' עיוות ועקום: (א) נאוה. מלשון נאה ויפה כמו לישרים נאוה תהלה (לעיל לג): (ב) יכנס. מלשון הכנסה ואסיפה וכן והמסכה צרה כהתכנס (ישעיה כח): (ג) ומחבש. ענין קשירת המטלית על המכה כמו ולנשברת תחבש (יחזקאל לד)

מצודת דוד

פיו לבו שווים ולא יכחיש הלב מאמר פיו: (כא) ויברך כל בשר. ר"ל גם כל בשר יברכו וגו' כמוני: קמו (א) הללויה. אתם כולכם הללו את יה וגם את נפשי הללי את ה': (ב) אהללה. בחיי. בעוד אני חי: אזמרה. בכלי נגון: בעודי. בעוד אני בקיומי: (ג) שאין לו. שאין בידו התשועה: (ד) תצא. כי כאשר תצא ממנו רוח החיוני אז ישוב אל האדמה אשר נלקח ממנה וביום ההוא אבדו כל מחשבותיו כי איננו להוציאם אל הפועל ומה א"כ בטחונו: (ה) שברו. מלת אשרי מוסבת בשתים לומר אשרי למי אשר שברו על ה': (ו) עושה שמים וגו'. וא"כ ידו בכל מעלה ויכול הוא להושיע בכל מקום: השומר. הוא השומר אמיתת הבטחתו עד עולם: (ז) מתיר. פותח קשרי האסורים במאסר וישלחם חפשי: (ח) זוקף כפופים. האנשים הכפופים לארץ בשפל המצב המקום ב"ה זוקף אותם לעמוד זקוף ברום המעלה: (ט) יעות. עושה דרכם מעוות ומעוקם למען יכשל רוצה לומר נותן בלבם ללכת בדרך הרע להם: (י) ימלוך וגו'. וחזר ופי' אלהיך השוכן בציון הוא ימלוך לדור ודור: הללויה. לכן אתם כולכם הללו אותיה: קמז (א) כי טוב. כי הוא טוב זמרה אלהינו: כי נעים וגו'. על כי הוא נעים לזה נאוה לו תהלה: (ב) בונה. הוא הבונה לעתיד את ירושלים ואת ישראל הנדחים בקצה הארץ יכנס אליה: (ג) הרופא. הוא הרופא למי שלבו נשבר מרוב התוגה: ומחבש. עושה חבושת לעצבותם ר"ל מעביר העצבון: (ד) מונה וגו'. ר"ל יודע הוא מספרם וקורא

בין מנין ומספר כי מספר הוא הפרט ומונה מספר הכל קרוב מגזרת מנין ; לכולם שמות יקרא . והטעם כמו איש לא נעדר וזה אמת ונכון : (ה) גדול. אמר מונה מספר לכוכבים כנגד ולתבונתו אין מספר : (ו) מעודד ענוים. הם השפלים והם נדחי ישראל . משפיל רשעים הם מלכי העמים שהיו תחת ידי ישראל : (ז) ענו . דברי המשורר לישראל כמו וענית ואמרת ויש אומרים כמו קול ענות וענתה שמה כימי נעיריה בעבור כתוב בכינור : (ח) המכסה. הטעם שהוא מראה גבורות בכל זמן כדרך עושה גדולות ואחריו כתוב הנותן מטר וטעם המכסה כי ענן השמים לטוהר : המצמיח הרים. שהם יבשים וחזקים : (ט) נותן. הזכיר הבהמה שאין לה לב לתקן מזון לנפשה והזכיר מהעוף לבני עורב כי חכמי הגוים אומרים כי אבותם יעזבום כהולדם : (י) לא . הטעם אין חפץ השם בגבורה רק בירא‌תו כמו התתן לסוס גבורה וטעם בשוקי הוא הרוכב : (יא) רוצה. הטעם כי השם נותן לחם לכל בשר ולא בעבור גבורתם ובני עורב לעדים נאמני' : (יב) שבחי. זה לעתיד כי העיר חזקה שיפחד האויב לבא עליה ומה הוא החוזק שברך בניך שהם רבים בקרבך : (יד) השם. הטעם אם תשכבו לבטח עם שובע גדול : (טו) השולח. כאשר הזכיר חלב חטים הזכיר סבתו והיא שאמירתו היא גזרתו: ירוץ דברו. הטעם כפול או על דרך ועל העבים אצוה מהמטיר כן צוה להמטיר : (טז) הנותן. בעתו כי בהיותו רב בימי החורף אז יהיה חלב חטים בימי הקיץ : (יז) משליך קרחו . כמו הקרח הנורא: (יח) ישלח. וימסם. השלג והכפור והקרח וישב רוחו מהבנין הכבד הנוסף מגזרת רוח ה' נשבה בו מהבנין הקל: (יט) מגיד דבריו. הטעם הגיד דבריו הם המצות ליעקב וכן פי' חקיו ומשפטיו כי הם סבת רדת הגשם בעתו ככתוב בפרשת והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו: (כ) לא. הטע' שלא נתן תורתו רק לעמו לבדו שהבדילו להיות לו לעם סגולה וחתם המשורר כאשר החל : (א) הללויה . זה המזמור נכבד מאד ויש בו סודות עמוקים ועתה החל לדבר על שני עולמות האחד העולם העליון והוא העולם הרחב והגדול ואחר כן הזכיר עולם השפל שהוא כמו הנקודה במחשבת החושב

ה גדול אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ
אֵין מִסְפָּר׃ ו מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְהוָה
מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָרֶץ׃ ז עֱנוּ
לַיהוָה בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר׃
ח הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם ׀ בְּעָבִים הַמֵּכִין
לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר׃
ט נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב
אֲשֶׁר יִקְרָאוּ׃ י לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס
יֶחְפָּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה׃
יא רוֹצֶה יְהוָה אֶת־יְרֵאָיו אֶת־
הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ׃ יב שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלִַם
אֶת־יְהוָה הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן׃ יג כִּי־
חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ
בְּקִרְבֵּךְ׃ יד הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם
חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ׃ טו הַשֹּׁלֵחַ
אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ
דְּבָרוֹ׃ טז הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר
כָּאֵפֶר יְפַזֵּר׃ יז מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ
כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד׃
יח יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ
יִזְּלוּ־מָיִם׃ יט מַגִּיד דְּבָרָו לְיַעֲקֹב
חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל׃ כ לֹא־עָשָׂה
כֵן ׀ לְכָל־גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם
הַלְלוּיָהּ׃

קמח א הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ אֶת־

ל"מ ל' וו' מ"ע בליטנה · ב"חד חס' ב' ענו כאר · ל' · ו' מ"ל. ל' · ל' · ב' מ"ל · ל' · ב' נסבי · י"ב · ד'. ב' נאבני מסן · ל' · ל. ל' · ג"ל. ל' וחד וישב אותם הכרם ריו ק'

בִּשְׁמָא קָרֵי׃ ה רַב מָרָנָא וְסַגִּי חֵילָא לְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ לֵית סְכוּם׃ ו מְסוֹבַר עִנְוְתָנַיָּא יְיָ מַכִּיךְ רַשִׁיעַיָּא עֲדֵי אַרְעָא׃ ז שַׁבַּחוּ קֳדָם יְיָ בְּתוֹדְתָא זַמַּרוּ קֳדָם אֱלָהָנָא בְּכִנָּרָא׃ ח דַחֲפֵי שְׁמַיָּא בַּעֲנָנֵי דִמְתַקֵּן לְאַרְעָא מִטְרָא דִמְרַבֵּי טוּרַיָּא עִסְבֵּי׃ ט יָהֵב לִבְעִירָא מְזוֹנָא לִבְנֵי עוֹרְבָא דְקָרָן׃ י לָא בִּגְבוּרְתָּא דִרְכִיבִין עַל סוּסֵי יִצְבֵּי לָא בְשׁוֹקֵי גוּבְרִין רַהֲטָנִין יִצְבֵּי׃ יא רָעֵי יְיָ יַת דְחַלְוֹי יַת דְמוֹרִיכִין לְטוּבֵיהּ׃ יב שַׁבַּחִי יְרוּשְׁלֶם יַת יְיָ שַׁבַּחִי אֱלָהָיִךְ צִיּוֹן׃ יג אֲרוּם תַּקִּיף נַגְרֵי תַּרְעָיִךְ בְּרִיךְ בְּנַיְכִי בִּמְצָעַיִךְ׃ יד דְשַׁוֵּי תְחוּמָךְ שְׁלָם שְׁמַן חִנְטַיָּא יַסְבְּעִנָךְ׃ טו דִמְשַׁדַּר מֵימְרֵיהּ לְאַרְעָא עַד סַרְהוֹבָא יִרְהוֹט מִלּוּלֵיהּ׃ טז דְיָהֵב תַּלְגָּא חִוָּר הֵיךְ עֲמַר גְלִיד הֵיךְ קְטַם יְבַדַּר׃ יז מַטְלֵק קַרְחֵיהּ פְּלִיג הֵיךְ רְסוּקִין דְמִן קֳדָם קוֹרֵיהּ מַן אֶפְשַׁר לֵיהּ לְמֵקַם׃ יח יְשַׁדַּר קְדוּם חֶמְתֵּיהּ וִימַסְנוּן יַנְתֵּב רוּחֵיהּ זַלְחִין מַיָּא׃ יט דְתָנֵי דִבְרַיָּא דְאוֹרַיְתָא לְיַעֲקֹב קְיָמוֹי וְדִינוֹי לְיִשְׂרָאֵל׃ כ לָא עֲבַד הֵיכְנָא לְכָל עַמָּא וְדִינִין לָא הוֹדְעִינוּן הַלְלוּיָהּ׃ א הַלְלוּיָהּ שַׁבַּחוּ יַת יְיָ בְּרִיָּתָא קַדִּישַׁיָּא

טוב לזמר לו : (ט) לחמה . מאכלה: לבני עורב. פירשו רבותינו שהוא אכזרי על בניו והקב"ה מרחם עליהם ומזמין להם יתושין מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם : (י) לא בגבורת הסוס יחפץ. הקב"ה : לא בשוקי האיש ירצה . ולא בקלות מרוצת שוקי האיש ירצה : (יד) חלב חטים. טוב חטים שמנים : (טז) כפור . גליו"א בלעז: (יז) משליך קרחו כפתים. המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין . ומדרש אגדה כפתים הכל לפי מה שהבריות העני לפי חוסר מלבושיו מיקל עליו : מי יעמוד . שלא יהא נונן בקרחו: (יח) ישלח דברו וימסם. לאותם פתים : ישב רוחו . רוח מערבי להשבית הקרח ויזלו מים

ענו ב' וסימ' ענו לה' בתודה וזמרו. עלי באר ענו לה : המכסה ב' וסימ' המכסה אני מאברהם . המכסה שמים בעבים. וכל הכליות דכוו' : נותן ו' מ"ל וסימ' לעיל כסיפרא סימן קמ"ו : רוצה ב' מ"ל וסי' רוצה ה' את יראיו. כי רוצה ה' בעמו : השם ד' וסימ' השם בקרבו את רוח. השם עבים רכובו . השם נפשנו בחיי'. השם גבולך שלום : דבריו דברו כתי' דבריו קרי והוא חד מן כ"ו מלין דחס' י' במצעות תיבו' וקריין וסימ' נמס' במס' רבתא במערב' אות

תולדות אהרן אדונינו . ע"ג ד : המכסה . עקרים מ"ד ס"ח : לבני עורב . כתובות מט : רוצה . עקידה שער לב עקרים מ"ד אל"ן אזכר מקן : השם . ברכות נז ב"מ צט : לפני קרחו . (סנהדרין כט) : בל ידעום . חגיגה יג זוהר תצוי :

מצודת דוד

קורא להם שמות לכ"א שם הנאה לו : (ה) לתבונתו . לדברים שיש בהם תבונה הנפלאים אלו אין מספר להם כי רבו מאד : (ז) ענו. הרימו קול לה' בהודאה על הטוב: (ח) הרים . לפי שא"א לחרוש ולזרוע שם בעבור הגובה לזה מצמיח שם חציר למאכל בהמה : (ט) לחמה . חציר ההרים : לבני עורב וגו' . נותן מזון לבני עורב הקטנים אשר יצעקו בעבור חסרון המזון וזהו על כי המה לבנים בקטנותם ומשנים אבותיהם שאינם בניהם בעבור שינוי מראות הנוצות ואינם חושבים לזונם והקב"ה מזמין להם יתושים מתוך צואתם ואוכלים אותם : (י) לא בגבורת . אינו חפץ במי שתולה במתונו בגבורת הסוס לרוץ ולרדוף במלחמה : לא בשוקי. לא ירצה במי שבוטח בחוזק שוקיו לרוץ ברגלי : (יא) רוצה . רק רוצה ה' ביריאיו והוזר ומפרש שהם המיחלים לחסדו ואינם בוטחים בעצמם בחוזק השוק או בגבורת הסוס כי הבוטח באילו מסיר יראת ה' מעל פניו : (יב) שבחי ירושלים . יושבי ירושלים : ציון . אתה יושבי ציון הללי את אלהיך : (יג) כי חזק . ולא יוכל האויב לכבשה מעתה : ברך . הוא ברך את הבנים אשר בקרבך ר"ל שיהיו הבנים מרובים ויתגברו על האויב : (יד) השם גבולך . בגבולך שם שלום כי לא תבוא אליך מלחמה : חלב וגו'. ולא יאכלם האויב : (טו) אמרתו . הוא המטר הבא במאמר פיו : עד מהרה. כאשר ישלחנו ירוץ מהרה לעשות שליחותו : (טז) כצמר . לבן כצמר ועם שהצמר הוא פחות ממנו בלובן עם כל זה המשילו לצמר על כי אין מה בארץ יותר לבן לאמר להמשיל אליו וכן וקולו כקול מים רבים (יחזקאל מג) וכמוהו רבים : כפור . הוא הנופל מן השמים בשחר בזמן הקור המפוזר ע"פ האדמה כאפר המפוזר ולפי שאין הכפור לבן כמו השלג לכן דמהו לעפר : (יז) משליך קרחו כפתים. ר"ל מקרים כל פני המים וכאילו השליך ההיכת קרח לכסות כל רוחב המים וארכו : לפני קרחו . לפני הקור הבא בגבורתו מי יוכל להתקיים אם לא יתחמם מדברים המחממים : (יח) ישלח דברו. ר"ל ישלח המטר או חום השמש והם ממסים את השלג והכפור והקרח וכשהוא מנשב רוחו ימסו ויזלו מים : (יט) מגיד וגו' . מוסב על מלת שבחי שאמר מתחלת הענין לומר שבחי את ה' על שהוא מגיד דברי תורה ליעקב : חוקיו וכו' . כפל הדבר במ"ש : (כ) לא עשה כן . ליתן להם דבר התורה ולא הודיע להם אז המשפטים כ"א לישראל לבדם: הללויה . לזה הללו את יה : קמח (א) הללויה . הללו את ה' . ואמרו הללו את ה' מן השמים ר"ל מן השמים ישמע קול ההלול : הללוהו .

מצודת ציון

ל"ד) : (ד) מונה. מלשון מנין : (ו) מעודד . ענין רוממות וחוזק : עדי ארץ · עד ארץ : (ז) ענו. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כז) : (ח) בעבים. בעננים : חציר . דשא ועשב : (י) בשוקי . שוק הרגל : (יא) המיחלים . המקוים : (יג) בריחי . כענין מטה ישימו אותו ברוחב השער לסגרו : (יד) חלב . מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מה) : (טו) ירוץ . ענין מהירות ההליכה : (טז) כפור . כמו שלג הנופל הוא בשחר בימי הקור וכן וכפור שמים מי ילדו (איוב לח) : (יז) קרחו . הוא הגליד הנקפה והנקרש על פני המים בימי הקור וכן מבטן מי יצא הקרח (שם) : כפתים . ענין חתיכות כמו פתות אותם פתים (ויקרא ב) : קרתו . הוא מלשון קור וצנה : (יח) וימסם . מלשון המסה והמגה : ישב . מלשון נשיבה והפחה כמו כי רוח ה' נשבה בו

הסובב בעגולה גדולה והחל לאמר הללויה אתם מן השמים הללוהו במרומים והטעם אתם הדרים בשמים המרומים והם שמי השמים . (ב) הללוהו כל מלאכיו . הם שאינם גופות ואחר כן כל צבאיו והם גופות טהורות ולא מורכבות והם הכוכבים הרבים שהם בגלגל המזלות ואחר כן הזכיר המשרתים והזכיר בתחלה שמש וירח כי הם המושלים ואח"כ הזכיר כל כוכבי אור בעבור שיש להם אור גדול בעבור היותם קרובים אל הארץ ואחר כן הזכיר שמי השמים והוא כדור אש שהוא סמוך אל כדור הלבנה ואחר כן הזכיר כדור הסגריר והמים אשר מעל השמים עד כה גבול העולם העליון והנה החל בנכבד והשלים בנבזה והפך זה עשה בהזכירו העולם השפל ואמר על העולם העליון הדרי' בו יהללו: כי הוא צוה ונבראו. גזר או חפץ : (ו) ויעמידם. פי' שלא ישתנו לעולם כי אינם מורכבים מארבע יסודות : חק נתן ולא יעבור. החק א' מהם או החק לא יפסק והטעם כי שבתאי יסוב גלגלו פעמי' בתשע וחמשים שנה וכן לכל אחד חק עולם ואמר הנביא אם ימושו החוקים האלה . ועתה יחל להזכיר העולם השפל והחל להזכיר התנינים שהם בים כי הארץ והמים הם כדור אחד בריאות גמורות והנה תנינים שהם חיים ותהומות שאינ' חיים והנה הזכיר האלה שהם תחת הארץ הנושב' ואחר כן הזכיר : (ח) אש וברד שלג וקיטור. וכלם מן הארץ הם בריאות חכמת התולדת והאש היא הממיתה בריחה והפך וברד והפך שלג קיטור והיא האיד העולה כדמות עשן שהוא חם ורוח סערה עושה דבר השם בכל מקום והנה הזכיר גם אלה שהם על הארץ ואחר כן הזכיר : (ט) ההרים . והמלה מגזר' אנכי הרה שנהם יהיו המתכות כמו ומהרריה תחצוב נחשת ברזל מעפר יוקח וגבעות בלא מתכות ואחר כן הזכיר הצמחים והחל עץ פרי וכל ארזים שאינם נותנים פרי ואחר כן הזכיר : (י) החיה . שאינה ביישוב וכל בהמה שהוא ביישוב כמו ולבהמתך ולחיה אשר בארצך ואחר כן הזכיר רמש האדמה ולמעלה ממנו העוף וזה הוא וצפור כנף ואחר כן הזכיר כל אדם והחל בנכבדים שהם מלכי ארץ וכל לאומים שתחת ידם ואחר כן הזכיר שרים הם המשתררים לעשות בחזקה בלא משפט וכנגדם וכל שופטי ארץ והאדם הם זכרים ונקבות על כן : (יב) בחורים וגם בתולות . גם הזכרים ישתנו כנגד הזמנים שפעם יגדל כחם ופעם יחסר ע"כ זקנים עם נערים ואמר אחר כן : (יג) יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו. שלא יכלה כאשר יכלו כל אלה ויאבדו הפרטים וטעם כי נשגב שמו לבדו שהוא שומר הכללים והנה הזכיר כי כל הנבראים בעולם השפל יאבדו רק ישראל לבדו על כן אמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו שיתהללו בדבר זה חסידי ישראל שהם חסידי השם לא כל ישראל ואחר חסידיו והזכיר לבני ישראל ומלת עם איננה סמוכה אל קרובו רק פירושו שהוא קרובו שהוא קרוב אל העם וכמוהו לאיש חסידך : (א) הללויה . בעבור זאת התפארת שנתן לכם השם לבדכם שירו לו שיר חדש : (ב) ישמח ישראל בעושיו. לשון רבים כדרדכי בועליך עושיך כמלת אלהים. וכבר פירשתיה בפרשת בראשית : (ג) יהללו. שאין לו רצון

א יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים׃
ב הַלְלוּהוּ כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־
צְבָאָו׃ ג הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ
כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר׃ ד הַלְלוּהוּ שְׁמֵי
הַשָּׁמָיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל הַשָּׁמָיִם׃
ה יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי הוּא צִוָּה
וְנִבְרָאוּ׃ ו וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־
נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר׃ ז הַלְלוּ אֶת־יְהוָה
מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃
ח אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה
עֹשָׂה דְבָרוֹ׃ ט הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת
עֵץ פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים׃ י הַחַיָּה וְכָל־
בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף׃ יא מַלְכֵי־
אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי
אָרֶץ׃ יב בַּחוּרִים וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים
עִם־נְעָרִים׃ יג יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה
כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ
וְשָׁמָיִם׃ יד וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה
לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם
קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ׃

קמט א הַלְלוּיָהּ שִׁירוּ לַיהוָה
שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים׃
ב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן
יָגִילוּ בְמַלְכָּם׃ ג יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל

(ג' בליש' · צבאיו ק' · ל' וחד מעל שמים · ל' וכל חק עול' כוותי' · ב' מ"ל · ד' מ"ל · ל' · ל' · ב'. ל'. ג' · ל' · סימן · ד'.ד' כ'.כ.ט' · ב' ניוס עשה · ד'. ח' · ג' פס')

מִן שְׁמַיָא שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילֵי
אַנְגְלֵי מְרוֹמָא׃ ב שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ
כָּל מַלְאֲכַיָא דִי מְשַׁמְשִׁין
קֳדָמוֹי שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ כָּל חֵילְוָתֵיהּ׃
ג שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ שִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא
שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ כָּל כּוֹכְבֵי נְהוֹרָא׃
ד שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ שְׁמֵי שְׁמַיָא
וּמַיָא דְתַלְיָן בְּמֵימְרָא מֵעֵלָוֵי
שְׁמַיָא׃ ה יְשַׁבְּחוּן יַת שְׁמָא
דַיְיָ אֲרוּם הוּא פַּקֵיד וְאִתְבְּרִיאוּ׃
ו וְהַקִימִנוּן לְעָלְמֵי עָלְמִין
גְזֵירְתָא יְהַב וְלָא יֶעֱבַר׃ ז שַׁבְּחוּ
יַת יְיָ מִן אַרְעָא תַּנִינַיָא וְכָל
תְּהוֹמַיָא׃ ח אֶשָׁא וּבַרְדָא
תַּלְגָא וְקִטְרָא רוּחַ עַלְעוֹלָא
עָבְדָא פִּתְגָמֵיהּ׃ ט טוּרַיָא
וְכָל גַלְמָתָא אִילָן דַעֲבַד פֵּרִין
וְכָל אַרְזִין׃ י חַיְתָא וְכָל בְּעִירָא
רִיחֲשָׁא וְצִפַּר גַדְפָא דְפָרַח׃
יא מַלְכַיָא דְאַרְעָא וְכָל אוּמַיָא
רַבְרְבָנַיָא וְכָל דַיָנֵי אַרְעָא׃
יב עוּלֵימַיָא וּלְחוּד בְּתוּלָן סָבַיָא
עִם טַלְיָא׃ יג יְשַׁבְּחוּן יַת
שְׁמָא דַיְיָ אֲרוּם תַּקִיף שְׁמֵיהּ
בִּלְחוֹדוֹי תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ עַל אַרְעָא
וּשְׁמַיָא׃ יד וּזְקַף אִיקַר לְעַמֵיהּ
שִׁבְחָא לְכָל חֲסִידוֹי לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל עַמָא דְקָרִיבִין לֵיהּ
שַׁבְּחוּ יַת יְיָ׃ א שַׁבְּחוּ קֳדָם
יְיָ שְׁבַח חֲדַת תּוּשְׁבַּחְתֵּיהּ
בִּקְהָלָא דַחֲסִידֵי׃ ב יֶחֱדוּן
דְבֵית יִשְׂרָאֵל בְּעוֹבָדֵיהוֹן בְּנֵי צִיּוֹן יְדוּצוּן בְּמַלְכְּהוֹן׃ ג יְשַׁבְּחוּן

מים : (ג) כוכבי אור . כוכבי לילה : (ו) חק נתן . בהם. זה ישמש ביום וזה ישמש בלילה ולא יעבור אותו חק : (ז) תנינים . דגים גדולים : (ח) וברד . גלל"א בלעז: שלג . נייף בלעז : וקיטור . עשן שולה שקורין ברואינ"ה בלעז : רוח סערה . העושה את דברו ושליחותו . ואמרו רבותינו שהדברים הללו היו תחלתם גנוזים בשמי' ובא דוד והורידן לארץ לפי שהם מיני פורענות ואין נאה להם להיות גנוזין במגוריו של הקב"ה:

רוממות

היו"ד בס"ד: השמים ל' פתח באתנחתא והוא חד מן פתחין באתנחתא וסוף פסוק דסיפרא : במרומים ג' ומ"ל בליש' וסימ' הוא מרומים ישכון . נתן הסכל במרומים . הללוהו במרומים : תנינים ב' מ"ל דמ"ל וסימ' שברת ראשי תנינים . תנינים וכל תהומות . וג' כתיב תנינם חס' יו"ד בתרא וסימ' ויברא אלהים את . וישליכו איש מטהו . חמת תנינם יינם: בתולות ד' משניין באתיהון וסימ' לא חלתי ולא ילדתי . לרקמות תובל למלך בתולות כתיב חס' וי"ו קדמא . וא' חס' דתס' נשים בציון ענו . וא' מ"ל דמ"ל ותירוש ינובב בתולות . וכל מגילת אסתר בתולות כתי' מ"ל . ומלשון זה המסורת יש לי להוכיח אני הצעיר המאסף כי דין בתולות דמזמורא דידן בתולת כתי' חס' ו' בתרא דוק ותשכח וקחינא בהאי דוכתא הכי לפי שבכל הספרי' שהיו לפני בתולות דידן דמזמורא היה מ"ל דמ"ל ולדעת המסרה לא יתכן ובספר אחד היה נמסר על הדין דידן ד' מ"ל: וירם ה' וסימ'

תולדות אהרן מן סממים . זוכר פקודי : כל צבאיו .
פסחים ב : תמנים . חגיגה יב יד :
רות סערה . שם יב : החיה . חולין
קלט : שיר חדש. זוכר פנחס :

מצודת ציון

כו (ישעיה מ) : יזלו . מלשון הזלה ונטיפה : (ב) צל . עניינו כמו לא : (ו) לעד לעולם . כפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב) : חק . עניינו כמו גזרה : (ז) תנינים . הן מין דגים גדולים שבים : תהומות . עומק הים : (ח) וקיטור . הוא האד העולה מן הארץ ודומה הוא לעשן : (י) רמש . ענין הזזה ממקום למקום וכן שם רמש ואין מספר (לעיל קד) : (יא) לאמים . עמים : (יד) קרן . הפאילו המלה הזאת להתחזקות וממשלה על כי בעלי הקרן יתחזקו בו בכלאמם עם ומרומם מי : (ב) בעושיו . בהמגדל

מצודת דוד

הללו אותו בשמי מרום וכפל הדבר במ"ש : (ב) כל מלאכיו . בתחלה אמר דרך כלל שיהללו לה' בשמי מרום ועתה פרסם מי הם אשר יהללוהו : כל צבאיו . הם הגלגלים והמזלות : (ג) כוכבי אור . הם חמשה כוכבי לכת המאירים יותר משאר הכוכבים : (ד) שמי השמים . הם השמים העליונים אשר מעל השמים : מעל השמים . מעל השמים התחתונים : (ה) יהללו . כולם יהללו את ה' כי הוא צוה שיהיו נבראים והנה נבראו : (ו) ויעמידם . הוא מעמיד אותם לעולם : חק נתן . לכל אחד נתן חוק מתי ישמש זה ומתי ישמש זה ולא יעבור החוק ההוא : (ז) הללו וגו'. ר"ל אמרו מן הארץ ישמע קול ההלול : תנינים . עתה פרסם מי הם אשר יהללו בארץ ואמר התנינים וכל השוכנים בתהומות : (ח) עושה דברו. המקיים גזרתו לעקור ארזים ולהפך ספינות וכדומה. (ט) וכל גבעות . הם ההרים הנמוכים : עץ פרי. אילני פירות : (י) רמש. הם קטני החיות . וצפור כנף . כל עוף בעל כנפים : (יג) יהללו . כולם יהללו את שם ה' : כי נשגב. כי לבד שמו הוא חזק ואין בכולם ערוך אליו : הודו . הדרו נראה על ארץ ובמים: (יד) וירם . הוא ירומם קרן ממשלה לעמו וירבה תהלה לכל חסידיו עם הקרוב לה' : הללויה . ולזה מעתה הללו את יה : קמט (א) תהלתו. שבחו יסופר בקהל חסידים: (ב) בעושיו. בעזר מי שהגדיל אותם

רצון בכל הארץ רק בעמו לבדו: (ה) יעלזו. בכבוד הזה שיעמדו לנצח והטעם על נשמתם או לעתיד לבא וטעם ירננו על משכבותם בהתבודדם בלילה: (ו) רוממות. אמר רבי משה כי ישבחו השם בבואם למלחמה ור' ישועה אמר רוממות אל בגרונם כמו חרב פיפיות בידם: (ז) לעשות. הטעם להשיבם לעבוד השם שכם אחד וזה בימי המשיח: (ח) לאסור. אחר שהזכיר לעשות נקמה בגוים הזכיר גם מלכיהם על דרך ומלכיהם נהוגים: (ט) לעשות. יעשו בהם משפט שהי' כתוב לדור אחר להיות הדר הוא לכל חסידיו: (א) הללויה. אמר רבי משה בקדשו השמים וככה ברקיע עזו כמו ועזו בשחקים ורבי יהודה הלוי אמר הללו אל שהוא בקדשו והטעם הדביר והיכל וברקיע עזו הוא הארון וזה המשורר עם הלוים ידבר שהם משוררים בנבלים ובכל מיני ניגונים: (ב) הללוהו. טעם בגבורותיו שתהללוהו שתספרום. הללוהו כרוב גדלו הטעם הללוהו הרבה כאשר גדולתו רבה: (ג) הללוהו בנבל. יש לו עשרה נקבים: (ד) הללוהו במינים. כלים רבים וניגון אחד: (ה) הללוהו בצלצלי שמע. שהם המצלתים הנזכרים בדברי הימים. וזה הכלל אין דרך לדעת אלה כלי הנגונים כי כלים לנגונים הרבה ימצאו בארץ ישמעאל ואנשי אדום לא ראום גם יש באדום כלים לא שמעום חכמי ישמעאל: (ו) כל. אמר רבי יהודה בעבור היות המנגן אומר נעימות על הכנור וישתנו הנעימות כפי אריכות הרוח וקוצר הקול או גבהותו או שפלותו או מהירותו על כן חתם כל הנשמה תהלל יה ורבי שלמה הספרדי אמר כי זה רמז לנשמה העליונה שהוא בשמים:

בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ׃ ד כִּי־רוֹצֶה
יְהוָה בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה׃
ה יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־
מִשְׁכְּבוֹתָם׃ ו רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם
וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם׃ ז לַעֲשׂוֹת נְקָמָה
בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים׃ ח לֶאְסֹר
מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי
בַרְזֶל׃ ט לַעֲשׂוֹת בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב
הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּ־יָהּ׃

קנ א הַלְלוּ־יָהּ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ
הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ׃ ב הַלְלוּהוּ
בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ׃
ג הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל
וְכִנּוֹר׃ ד הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ
בְּמִנִּים וְעוּגָב׃ ה הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־
שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה׃
ו כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ־יָהּ׃

חזק

סכום פסוקי דספר תהלים אלפים וחמש מאות ועשרים ושבעה. וסימנו יי אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. וחציו ויפתוהו בפיהם. וסדריו תשעה עשר. וסימנו המשביע בטוב עדיך. ומזמוריו ק"ן:

שְׁמֵיהּ בְּחִנְגִּין בְּתוּפִּין וְכִנָּרִין יְזַמְּרוּן לֵיהּ׃ ד אֲרוּם רַעֲוָתָא דַייָ בְּעַמֵּיהּ יְשַׁבַּח עִנְוְתָנַיָּא בְּפוּרְקָנָא׃ ה יְבוּעוּן חֲסִידֵי בִּיקָרָא יְרַנְּנוּן עַל דְּמַכֵּיהוֹן׃ ו תּוּשְׁבְּחָן דֶּאֱלָהָא בְּעוּנְקֵיהוֹן וְהֵיךְ סַיְפָּא דְיוֹסְטְרָא בְּאִידֵיהוֹן׃ ז לְמֶעְבַּד נִקְמְתָא בְּעַמְמַיָּא מַכְסְנוּתָא בְּאוּמַיָּא׃ ח לְמֵיסַר מַלְכֵיהוֹן בְּשֵׁירִין וְיַקִּירֵיהוֹן בְּכַבְלֵי דְּפַרְזְלָא׃ ט לְמֶעְבַּד בְּהוֹן דִּין דִּכְתִיב בְּאוֹרַיְתָא שְׁבְהוֹרָא הוּא לְכָל חֲסִידוֹי הַלְלוּיָהּ׃ א הַלְלוּיָהּ שַׁבְּחוּ אֱלָהָא בְּבֵית מַקְדְּשֵׁיהּ שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ בִּרְקִיעָא דְעוּשְׁנֵיהּ׃ ב שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ בִּגְבוּרָתֵיהּ שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ הֵיךְ סוּגְעֵי רְבוּתֵיהּ׃ ג שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ בִּתְקִיעוּתָא דְשׁוֹפָרָא שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ בְּנִבְלִין וְכִנָּרִין׃ ד שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ בְּתוּפִּין וּבְחִנְגִּין שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ בְּחָלִילִין וְאַבּוּבִין׃ ה שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ בְּצִלְצְלָן דְּשָׁמְעִין בְּלַחוֹדֵיהוֹן שַׁבְּחוּ יָתֵיהּ בְּצִלְצְלָן דְּמַשְׁמְעִין בְּיַבָּבָא׃ ו כֹּל נִשְׁמְתָא תְּשַׁבַּח יָהּ הַלְלוּיָהּ׃

(ו) רוממות אל בגרונם. והם לחרב פיפיות בידם: (ח) בזקים. זרזראות: (ט) משפט כתוב. נתתי את נקמתי באדום וגומר (יחזקאל כ"ה). ואם תאמר עדיין לא נולד יחזקאל כשאמר דוד זאת נתנבא דוד על קץ הגאולה ושיבא הקץ כבר כתוב הוא המשפט זה ימים רבים: (ד) במנים ועוגב. מיני כלי שיר הם: (ה) בצלצלי שמע. מצלתים המשמיעים קול. שמע שם דבר הוא כמו שמע בסגול ומפני האתנחתא הוא נקוד קמץ גדול ולכך טעמו למעלה תחת השי"ן:

סליק ספר תהלים

בסדר חקת: משכבותם ד' וסימ' הוי חושבי און ופעלי. יבא שלום ינוחו על משכבותם. יעלזו חסידים בכבוד. יילילו על משכבותם: בגרונם ג' ובסי' וסי' קבר פתוח גרונם ולא יהגו בגרונם. רוממות אל בגרונם. כרב ז' וחס' וסי' נכס' לעיל בסיפרא סי' ק"ו: ועגב ב' חד חס' וחד מ"ל וסימ' אבי כל תפש כנור ועוגב. הללוהו במנים ועגב. קדמא מ"ל: בצלצלי ב' ובפסוק והוא מן א"ב מן ב"ב ובפסו' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד:

תולדות אהרן כי רוצה. פקדים מ"ב סכ"ד: יעלזו. ברכות ס' אסר אחרי: בתקע שופר. ר"ה לג: בקדשו. (בכורים סה שבת טו): כל הנשמה. ברכות כד מה שירומין יה עקדה שער כח (בכורים סה):

ראה ספר תהלות תם ונשלם.
ואברהם בנו מאיר כללם:
ולא תמו תהלות אל לעולם.
ומי הוא זה אשר החל וכלם:

מצודת דוד

אותו: (ד) כי רוצה. מחה נראה לכל כי רוצה ה' בעמו ואת הענוים יפאר בישועה: (ה) בכבוד. בעבור כבוד הבא לה': על משכבותם. על מנוחתם כי על המשכב ינוח האדם ור"ל ירננו לה' כשיהיו בארצם במנוחה: (ו) רוממות אל בגרונם. בגרונם יספרו רוממות האל וזה תהיה להרב פיפיות בידם ר"ל עי"ז תגברו על האויב כאלו אחזו בידם חרב בעלת שתי פיות חדודה משתי הצדדים: (ח) ונכבדיהם. המכובדים שבהם: (ט) משפט כתוב. המשפט הכתוב ואף שבימי דוד עדיין לא היה כתוב מ"מ אמר כתוב לפי שבימי הגאולה כבר יהיה כתוב: הדר הוא. המשפט הזה יהיה להדר לכל חסידיו: הללויה. לכן הללו את יה:
קנ (א) הללויה. הללו את יה ואמרו הללו את האל במקום קדשו והוא עולם המלאכים: ברקיע עזו. הוא עולם הגלגלים כי שם נראה עוזו וחוזק של המקום: (ב) בגבורותיו. בספור גבורותיו: כרוב גודלו. ר"ל כמו שגדולתו מרובה כן הללוהו הרבה: (ה) בצלצלי שמע. בכלי נגון הנקרא מצלתים המשמיע קול למרחוק: בצלצלי תרועה. המשמיעים קול תרועה: (ו) כל הנשמה וגו' הללויה. כרם המקרא לומר הללו את יה ואמרו כל מי שיש בו נשמה ונפש משכלת תהלל את יה:

מצודת ציון

ומרומם אותנו כמו הוא עשנו (לעיל ק): יגילו. ישמחו: (ג) במחול ותוף וכנור. שמות כלי נגון: (ד) יפאר. מלשון פאר ויופי: (ה) יעלזו. ישמחו: (ו) בגרונם. בגוארם: פיפיות. חדוד החרב נקרא פה כמו ולה שתי פיות (שופטים ג): (ז) תוכחות. ענין משפט יסורים כמו והוכח במכאוב (איוב לג): (ח) לאסור. ענין קשירת המאסר: בזקים. מין כבלים ושלשלאות כמו והוא אסיר בזאקים (ירמיה מ): בכבלי. כעין שלשלאות: (ט) הדר. ענין יופי: (א) עזו. ענין חוזק: (ד) במנים ועוגב. שמות כלי נגון: (ה) בצלצלי שמע. הם שני כלי נחושת ומקישים זה בזה ומשמיעים קול גדול כשקשתן וכמ"ש במצלתים נחושת להשמיע (דה"א כו) ובמשנה הקים בן ארזא בצלצל (תמיד פ"ג): בצלצלי תרועה. הם כהצנצות המשמיעים ברעשת קול תרועה כי צלצל הוא ענין הרעשת קול וכן לקול צללו שפתי (חבקוק ג') שהיא הרעשה מועטת:

נשלם ספר תהלים. תהלות לאל קדש הלולים:

שמת כל חד וחד ל' דכו' וכל מלה אחרי מן לישנ' דכו' וסים' אמנם ויאמר ה' אל אברהם למה זה . וכל האמנם דכו'. במצור כה אמר סנחריב דר"ח. וכל דכו' . וחיל כבד וישלח שמה סוסים וכל ובחיל כבד דכו'. זכר קמץ כי דורש דמם אותם. וכל לשון זכר דכו': חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרת. וכל בחבלי דכו'. יגה גם

יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז

תד מן י"ב מלין רכתיב א' בסוף תיבותא ולא קרי' וסימנהון רפוא לממה בנימין וסדר ארך הבנין אל פני הגזרת אשר על אתריה . נקיא מצרים לשמה תהיה ואדום למדבר

משלי

מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ

מרחוק תבואתי מכסף נבחר

עשר וכבוד אתי הון עתק וצדקה טוב פריי

ויקרא יהושע . הקליא ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא . אבוא עד יום. ימוא ויתנו כסף לחצבים ולחרשי' ומאכל ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים

(א) משלי שלמה וגומר . זה חלק האוהרה הודיע בו מעלת החכמה הקדומה כי בה נברא יש מבלי מה והזהיר להדבק בה ולסור מן האשה הזונה והוכיח להמית הפתאות ותאות הנוער מן האדמה ולהחיו' הנשמ' התמימ': בן דוד . לספר מעלתו שהיה בן חכם ומשכיל: מלך . כי בעבור חכמתו מלכו שניהם על ישראל או שהיה מלך עם חכם ונבון ומלך שם התואר כמו עבד ארך אבר: (ב) לדעת . התי"ו נוסף וכן לקחת וכן הלמ"ד וטעם במשלים ידע האדם. חכמה והיא שרש הכל שהוא ירא ה' שנאמר ראשית חכמה יראת ה' . ומוסר לשמור מצותיו וי"א המנהג בן עם הארץ. בינה להבדיל בין דבר לדבר שלא ישים חשך לאור ואור לחשך : לקחת

א א מַתְלוֹי דִשְׁלֹמֹה בַּר דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ב לְמִדַע חָכְמְתָא וּמַרְדּוּתָא לְאִתְבַּיַן אֵמְרֵי

ג' שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃
ס' ב לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר לְהָבִין אִמְרֵי

משלי מ"ם משלי מן א"ב רבתי וסים' נמס' בריש סדר בראשית ובמס' רבתא בריש מערכת אות האל"ף בס"ד ע"ש. משלי ד' בקריאה וסים' משלי שלמה בן דוד. זכרונכם משלי אפר. משלי שלמה בן חכם. גם אלה משלי שלמה. ואינון מן ג' זוגין מן ד"ד משמשין מש בריש תיבותא וסים' משלי ד' דלעיל. משקה ד' קמצין וסים' נמסר בסדר וישב ובחבקוק סים' ב'. משנה ד' קמצין וסימני' נמסר ביהושע סים' ח':

(א) משלי כל דבריו דוגמות ומשלים משל התורה באשה טובה ומשל העובדי גלולים באשה זונה: (ב) לדעת חכמ' ומוסר. במשלי' האלו אמר להודיע לבריות (חכמה ומוסר) שיהיו עמלים בתורה שהיא חכמה ומוסר ובינה

רלבג

(א) משלי הנה המשל הוא דבר נאמר על צד הדמיון מעם לתת ציור בדבר הנרצה לדבר בו ומעם לספיר על ענין הדבר אשר יכוין בו מאד שהוא מרוחק או נרצה או מה שידמה לזה וזה כי הדבר המרוחק ימשיל אותו בדבר שיש לו בו קצת דמיון שהוא יתבאר ממנו בדבר הנרצה ובאמר מה שידמה לזה : (ב) לדעת חכמה. היא הידיעה אשר בדברי' יבואו לה מדברים עלמיים ומתיחסים לה. מוסר הנה יאמר על המוסר אשר במדות ועל המוסר אשר בדעות והמוסר אשר במדות הוא לעזוב המדות המגונות ולהתנהג במדות המשובחות והמוסר אשר בדעות הוא לדקדק בהשגות כפי הדרכים ולפי הדרכים אשר יוכילו' אליהם ושלא לעיין במה שאין דרך להגיע אל השגתו ושלא לקצר מלעיין במה שאפשר לאדם להשיגו. בינה היא הידיעה אשר בדברים יבואו לה מדברים בלתי עצמיים כאמרנו שהשמש יחמם והירח יקרר ואם אין להם בעצמם דבר מאלו האיכיות וזה גם כן יקרא תבונה : ביאור המלות (ג) מוסר השכל. הוא המוסר אשר בעיון . צדק ומשפט ומישרים אלו הג' נופלים על דבר אחד או קרוב מאחד והם בכללם מפלים על היושר והראוי בדברים וזה אם בדעות אם במדות: ביאור הדברים משלי. אלו הם המשלים אשר דבר בהם בן דוד מלך ישראל והנה התועלת בהם היא לדעת החכמה המופתים אשר יבואו בה כמו ראיה או במופת סבה ומציאות : לדעת. ולדעת המוסר במדות אשר בדברים המדיניים וזה יהי' בעזיבת המדות המגונות וברדיפה במדות המשובחות והנה הקדים החכמה למוסר ואע"פ שהמוסר ראוי להיות קודם בזמן לפי שהחכמה היא כמו סבה תכליתית למוסר: ולהבין אמרי בינה הם הקדמות המפורסמות אשר

מצודת דוד

א (א) משלי שלמה. ר"ל אלה הם המשלים אשר אמר שלמה כי את התורה ממשיל לאשה טובה וכן ברוב הדברים אמר בדרך משל : (ב) לדעת. תועלת הדברים להודיע לבני אדם חכמה ומוסר ואמר במשל למען הבין לאלה דברי בינה

רשי

ובינה : (ג) צדק ומשפט ומשרים . צדק . צדקה ממומנו : ומשפט . לשפוט אמת : ומשרים . היא הפשרה דרך חלק ומישור שוה לזה ולזה : (ד) לתת לפתאים ערמה . משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים ערמה . לנער דעת . וגם לנער המנוער מכל למוד שלא למד עדיין כלום . מזימה . מחשבת עצה : (ה) ישמע חכם . המשלים הללו : ויוסף . על חכמתו : לקח . למוד : חכם . זה בעל השמועה : ונבון . מוסיף על ידיעת חכם שיודע להבין דבר מתוך דבר ונוסיף על שמועתו : (ו) להבין משל ומליצה . שיתנו לב להבין במקראו' שני הדרכים המשל והמליצה שיבינו את מה המשיל למליצה ואף מן המליצה לא יסורו לבם שגם היא צריכים להבין כשאמר להצילך מאשה זרה ונכריה על הבלי מצרים נאמר הרי המשל ואף המליצה שהוציא משלו בלשון אשה הבן בה והזהר מאשה זרה (ס"א זונה) : דברי חכמים וחידותם . דורשי רשומות מקרא נ לא וחסר רמז דמיון וחידה : (ז) יראת ה' ראשית דעת . ע"כ פי' לצורך מה עשה שלמה הספר הזה ועת' מתחיל הספ' יראת ה' ראשית דעת . היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת לפני חכמתך הקדם ליראה את יוצרך והיא תתן נלבך לעסוק בחכמה ובדעת כי האוילים אשר אינם יראים את ה' הם בזוים את החכמה ואת המוסר : (ח) שמע בני מוסר אביך . מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ועל פה : אמך . אומתך כנסת ישראל כמו (יחזקאל יט) מה אמך לביאה והם דברי סופרים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה : (ט) לוית חן . חבור של חן הם לראשך כלומר התורה והמוסר יהיו לראשך לוית חן וכענקים של עדי זהב יהיו : לגרגרותיך . לצוארך ועל שם שהקנה עשויה טבעות טבעות קורא הצואר בלשון רבים : (י) חטאים . חוטאים : אל תבא . אל תאבה להם : (יא) נארבה לדם . לשפוך דם : נצפנה

בִּינָה׃ ג לָקַחַת מוּסַר הַשְׂכֵּל צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵשָׁרִים׃ ד לָתֵת לִפְתָאיִם עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה׃ ה יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה׃ ו לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה דִּבְרֵי חֲכָמִים וְחִידֹתָם׃ ז יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת חָכְמָה וּמוּסָר אֱוִילִים בָּזוּ׃ ח שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ׃ ט כִּי ׀ לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ׃ י בְּנִי אִם־יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל־תֹּבֵא׃ יא אִם־יֹאמְרוּ לְכָה אִתָּנוּ נֶאֶרְבָה לְדָם

תרגום

בְּיוּנְתָא׃ ג לְמִקַבָּלָא מַרְדּוּתָא דְשׁוּכְלָא וְצִדְקְתָא וְדִינָא וְתְרִיצוּתָא׃ ד לְמִתַּן לְשַׁבְרֵי עֲרִימוּתָא וְלְטַלְיָאֵי יְדִיעְתָא וְתַרְעִיתָא׃ ה יִשְׁמַע חַכִּימָא וְיוֹסִיף מַדְעָא וְסוּכְלְתָנָא מַדְבְּרָנוּתָא יִקְנֵי׃ ו לְמִתְבַּיְנָא מַתְלָאָה וּפְלְאָתָא וּמִילֵי דְחַכִּימֵי וְאוּחְדָתְהוֹן׃ ז רֵישׁ חָכְמְתָא דַחַלְתָּא דַיְיָ וְחָכְמְתָא וּמַרְדּוּתָא סִיכְלֵי שָׁיְטִין׃ ח שְׁמַע בְּרִי מַרְדּוּתָא דַאֲבוּךְ וְלָא תִטְעֵי מִנִימוּסָא דְאִמָּךְ׃ ט מְטוּל דְיָאוּתָא וְחִסְדָא אִנּוּן לְרֵישָׁךְ וְהַמְנִיכָא לְצַוְרָךְ׃ י בְּרִי אִין נְשַׁדְלוּ לָךְ חַטָּאֵי לָא תִתְפַּיֵּס׃ יא אִין יֵימְרוּן אֱתָא עִמָּנָא נִכְמוֹן לְדְמָא

ומוסר ה' וסימ' לדעת חכמה ומוסר . יראת ה' ראשית דעת . הנה אשרי אנוש יוכיחנו . אמת קנה ואל תמכור . מקור חיים שכל בעליו : לגרגרתך ב' חס' דחס' זסימ' כי לוית חן הם לראשך . ענקם על גרגרתיך · וברוב הספרים ראיתי גרגרותיך דלוית חן מ"ל ביו"ד וחסר וי"ו ודענקם חס' דחסר אמנם לשון זאת המסורה אינו מוכיח כן וא' מ"ל יו"ד לחוד ויהיו חיים לנפשך . וחד מ"ל וי"ו לחוד וסימ' חסד ואמת

תולדות אהרן ישמע חכם . (כלאים לב) : שמע בני . ברכות לד פסחים נ סנהדרין קב זוכר יתרו : ואל תטוש . חולין צג : לוית חן . ערובין נד סוטה מו אבות יג : וענקים . ערובין נד כ"ב מש : אם יפתוך . עקידת שער צג כל הפרשה :

אבן עזרא

(ג) לקחת . השמועה והלמוד מפי המוסר הם הלקיח' : השכל . שם הפועל והוא חסר וי"ו . צדק טלל עבודת האלהי' וכל מעשה הטוב . משפט שישפוט בין איש ובין רעהו . ומישרי' שידבר היושב במשפט וי"א השכל לדעת נעשות צדק : (ד) לתת . על משקל הרה ללת מן יללה והנכון לתכת ללכת על משקל לשבת וטעמו יביעו לתת בהם לפתאים ערמה שיסורו הפתיו' מהם כיון שלא יוכלו להשיג חכמ' בינה יביט דרכ' בעולם הזה ואיך יחיו שנאמר חכמת ערום הבין דרכו : לנער . ולתת לנער במשלים דעת ואל"ף פתאים תחת יו"ד פתי וכן רפאים ואם הנזהר חכם יוסיף לקח ואם נבון תחבולות יקנה וכל זה : (ו) להבין . משל ומליצה וחידות משל שממנו יוצא דבר אחר חידה דבר מכוסה ואינו מובן עד שיפורש שנאמר הלא אלה כלם עליו משל ישאו ולקח יקרא כן בעבור מה שיקח אדם מן הדעת וכן מה יקחך לבך ותחבולות ענין עצה ומחשבה והעד מחשבות צדיקים משפט וגו' וכן תובליך והטעם תחבולות יקנה בעבור שיבין משל ומליצה ודברי חכמים אחרים : (ז) יראת . יודיע כי ראשית הדעת והמוסר הוא שיהיה ירא שמים אף על פי שחכמת היראה והמוסר אוילים יבוזו אין ראוי לבוז אותם על כן אחריו : (ח) שמע בני מוסר וגו' . תורת אמך . כי האשה חכמה תורה הדרך הישרה לבנה כבת שבע שהי' יסרה למואל ומלת אל לשון פיוס מן המענה ותהם אלקום עמו אל מות : (ט) כי לוית . חסר כ"ף והוא מענין ילוה אישי ופירושו כחבור דבר חן כן הם המוסר והתורה נאים לראשך . לגרגרותיך סביבות הגרון נקראו גרגרות וכן על צוארי בנימין וכן סביבו' הראש מראשותיו : (יא) אם . לדם . לשפוך דם : חנם . מלשון חנן אלהים מלשון מתנה והמ"ס

רלבג

אשר יבואו מהם אל שידיעה בחכמת האלהות ובמה שינהג מנהגה שלא תהיינה ההקדמות המגיעות אל העצמיות ובה' גם כן תועלת : לקח' . המוסר בעיון ר"ל שידרוך בהגעתו בדרכים הראויים ולא יעיין במה שאין דרך אל העיון בו ובהם ג"כ תועלת להתנהג בדרכים הישרים במדותיו ובדעותיו ר"ל בצדק ובמשפט ובמישרים ובהם ג"כ תועלת : ביאור המלות : ערמה . הוא פלפול בדברים המדיניים . דעת הם מושכלות הראשונות או מה שקרוב אליהם להגלות האמת בו . ומזמה היא המחשבה והיא התחלה לדעת ומישרת אליו וזה שכאשר ירצה האדם לעמוד על האמת בדבר יקח המחשבות הנופלות בו ויקח הצודק מהם ויניח הבלתי צודק כמו שנזכר בספר הניצוח ובספר מה שאח' הטבע : לקח . קנין : התבולות . דברים לקוחים בדקות מחשבה : וחידותם . הנה החידה היא מאמר סתום נאמר על דבר צד המשל ויסבול כוונות מתחלפות : ביאור הדברים . לתת לפתאים . עומק מחשבה וקלות פלפול ישמרו בו מהפתיות . ולתת לנער השנים הדברים אשר הם התחלות העיון והם המחשבה והמושכלות הראשונות או מה שיקרב אליהם ואולם זכר תחלה הדעת כי הוא יותר נכבד מהמחשבות ולא התבונן שלא יהיה בהם תועלת כי אם לאלו שזכר שאין להם שום שלימות אבל ימצא ג"כ תועלת גם לחכמים ולנבונים וזה שכבר ישמע חכם אלו המשלים ויוסיף קנין בחכמה וישמע אותם הנבון ויקנה התבולות להמציא ההקדמות המפורסמות אשר יובילו אל ההשגה בדרוש דרוש מאלו החקירות הפילוסופיו' הנה אלו המשלים יישירו האנשים : להבין משל ומליצה . אשר יאמרו החכמים והנביאים כי בהם ילמד האדם דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל ולחקות בהם ובהם יתיישר להבין דברי החכמים ואם הם רבי העומק ויבין חידותיהם מצד הבינו דרכי החקויים אשר ירגילו להמשיל בהם : יראת ה' . היא המוסר במדות והיא התחלה והישרה אל קנין הדעת כי לא יתכן שירדוף האדם לקנין המושכלות עם היותו נלכד ברשת המדות הפחותות והנה האוילים אשר הם המואסים המוסר ובוזים אותו הם בוזים חכמה ומוסר ולא ירגישו בה כי במאסם המוסר ירחיקו מהם החכמה והוא מבואר כי האויל לא יקח מוסר מוסר לא לקחו : שמע בני . הנה המוסר הראשון שיקח הוא מוסר האב והאם כי הם ייסרו אותו וינהיגוהו בקטנותו ואח"כ יתיישר ללקיחת המוסר מדברי התורה ולזה ענשה התורה העונש הנפלא לבן סורר ומורה מפני שלא ישמע בקול אביו ובקול אמו ולזה הזהיר זה החכם ואמר שמע בני מוסר אביך ואל העזוב ההנהגה שתנהיגך אמך בה כי אלו המוסרים שתקנה תחלה מהם הם כמו תכשיטים לך להסיר ממך לכלוך המדות הפחותות או קרא מוסר אב והורת אם התורה והנה קרא הש"י אב כאמרו הלא הוא אביך קנך והאם הוא השכל הפועל אשר באמצעותו הגיעה הנבואה והמשילו אל הנקבה ביחס אל הש"י כי הוא שיקבל הכח ממנו והש"י הוא הפועל השלימות לו כטעם אמרו בעטרה שעטרה לו אמו לזאת הסבה קראוהו ז"ל מטטרון שהוא אם בלשון רומי : כי לוית חן . ואמר אחר זה מעלת אלו המוסרים הנה הם לראשך כמו היבור והוא הקשוט היפה אשר כשיתחבר לראש האדם ישא חן בעיני רואיו והם לצואר כמו ענקים הם התכשיטים אשר מדרכם שישימו בצואר כמו באהד ענק מצורוניך וממה שזכר הראש והגרגרת להעיר שזה המוסר הוא הישרה אל היופי בראש אשר בו הרבה מהכחות המשיגות המישירות אל ההשגות השכליות ואל היופי בגרגרות שהם כלי הדבור להוציא מהם דברי חכמה בלמידה ולמוד ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו והוא מוכן מפני זה אל הדרכים הרעים אשר יפתוהו אליהם האנשים החטאים הזהיר זה החכם ואמר בני אם יפתוך חטאים להתחבר עמהם ולהתנהג בדרכיהם אל תאבה ולא תשמע אליהם : אם יאמרו לכה אתנו . נארבה לדם

מצודת דוד

בינה כי הוא מבוא גדול לקנות ההבנה : (ג) לקחת . ללמוד מוסר מחוכם : צדק . היא עבודת האלהים : ומשפט . מה שבין אדם לחבירו : ומשרים . בדבר המדות והנהגת האדם : (ד) לתת . הדברים הנאמרים פה יועילו לתת לשוטים ההכמות להסיר הפתיות מלבם : לנער . למי שהוא רך בשנים אשר יעשה מעשיו בבלי דעת ובלי מחשבה קדומה הדברים ההם יועילו לקנות דעת ומחשבה ר"ל מעתה יחשוב בדבר עד לא יעשנה : (ה) ישמע חכם . ר"ל וגם להכם יועילו הדברים כי כשישמעם יוסיף עוד למוד מדעתו והנבון יקנה ע"י תחבולות והם דברים עמוקים בעיון רב בדקות המחשבה : (ו) להבין משל ומליצה . ר"ל הדברים האלה נאמרים על שני דרכים להבין את המשל ר"ל מה שהמשיל אל המליצה וגם את המליצה עצמה כשאומר בהמליצה להשמר מזונה ואמורה להמשיל על אפיקורסות הנה יש להבין בה להיות נזהר גם מאשה זונה ולתוספת ביאור אמר דברי חכמים וחידותם ר"ל הדברים האמורים בפה מלא והרמוזים בדרך חידה : (ז) יראת ה' . עשה אשל לדבר דבריו ואמר יראת ה וכו'

מצודת ציון

א (ג) לקחת . ענין ידיעה ולמוד כמו לקח טוב נתתי לכם (לקמן ד) : (ד) ערמה . ענין התחכמות כמו ערום יערים הוא (ש"א כ"ג) : ומזמה . ענין מחשבה כמו זממה שדה ותקחהו (לקמן לא) : (ה) תחבולות . ענינו דקות העיון כמו וכתחבולות עשה מלחמה (לקמן כ) : יקנה . מגזרת לשון קנין אף אם אין שם מוכר כמו קונה שמים וארץ (בראשית יד) ורבים כמוהו : (ו) ומליצה . ענינו אמרים נאים המקובלים על הלב : וחידותם . ענינו דברים סתומים קשי ההבנה : (ז) אוילים . ר"ל רשעים כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות : (ח) תטוש . ענין עזיבה כמו כי לא יטוש ה' את עמו (ש"א יב) : תורת . ענין למוד והוראה : (ט) לוית . ענין חבור ודבוק כמו הפעם ילוה אישי (בראשית כ"ט) : וענקים . ענינו עדי הצואר כמו ולבד מן הענקות (שופטים ח) : לגרגרותיך . מלשון גרון וצואר : יפתוך . מלשון פיתוי והסתה : (י) תבא . ענין רצון כמו לא אבה יבמי (דברים כה)

אבן עזרא

והמ"ם נוסף כמו ריקם : (יב) נבלעם . ותמימים יהיו נבלעים כיורדי בור פ"א שלמים כלם שאול פי' מטה פעם בלשון זכר ערום שאול ופעם בלשון נקבה שאול מתחת רגזה לך : (יג) כל הון . ממון מכסף וזהב . שלל בגדים : (יז) כי חנם . שלא ירא' הרשת ולא יכחד ממנה עד שיטוח בה ירא' האוכל שבה ולא הרשת כך הם יראו מה שיקחו ויאמר כל הון יקר נמצא לא יראו הרשת שהם הולכים עליה שנאמר כי שלח ברשת ברגליו : (יט) כן . נפש בעליו . הנגזל יקח הגוזל : (כ) חכמות . הודיע כי כאשר יסרתיך כן החכמה מוסרת הפתאים וזה דרך משל : בחוץ . שהם המון העם . תרונה ענין קריאה כמו ותעבור הרנה . ברחובות במקום העוברים והשבים : (כא) בפתחי . בעבור היוצאים והבאים : בעיר אמריה . מוסריה חסר או תאמר בגרי במקום פתח והטעם או בעיר אמרי מוסריה תאמר כאשר אין השערים פתוחים : (כב) עד . תאהבו פתי . תדברו לבני אדם שיאהבו הפתיות

תרגום

נִטְשֵׁי לְזַכַּי מַגָּן׃ יב נִבְלְעִנּוּן
כִּשְׁיוֹל לְחַיֵּי וְלִדְלָא מוּם הֵיךְ
נָחֲתֵי גּוּבָּא׃ יג כָּל עוּתְרָא
וִיקָרָא נִשְׁכַּח וּנְמַלֵּי בָתָּנָא
בִּזְּתָא׃ יד פַּיְסָךְ אַרְמֵי בֵּינָתָנָא
כִּיסָא חַד יֶהֱוֵי לְכוּלָּנָא׃ טו בְּרִי
לָא תֵיזִיל בְּאָרְחָא עִמְּהוֹן מְנַע
רַגְלָךְ מִן שְׁבִילֵיהוֹן׃ טז מְטוּל
דְּרַגְלֵיהוֹן לְבִישְׁתָּא רָהֲטָן
וּמִסְתַּרְהֲבִין לְמִשְׁפַּךְ דְּמָא׃
יז מְטוּל דְּמַגָּן פְּרִיסָא מְצוּדְתָּא
עַל פַּרְחָתָא דְגַדְפָּא׃ יח וְהִנּוּן
לִדְמָהוֹן כָּמְנִין וּמְטַשִּׁין
לְנַפְשָׁתְהוֹן׃ יט הֵיכְדֵין אִנּוּן
אָרְחָתָא דְכָל דְּעָבְדִין עֵילָא
נַפְשָׁתָא דְמָרֵיהוֹן נָסְבִין׃
כ חַכְמְתָא בְּשׁוּקָא מִשְׁתַּבְּחָא
וּמִשְׁקְקֵי יָהֲבָא קָלָהּ׃ כא בְּרֵישׁ
בִּירָתָא מַכְרְזָא וּבְמַעֲלָנָא
דְתַרְעֵי בְּכַרְכֵּי מְהָךְ אָמְרָה׃
כב עַד אֵימַת שַׁבְרֵי רָחֲמִין

משלי א

נִצְפְּנָה לְנָקִי חִנָּם׃ יב נִבְלָעֵם
כִּשְׁאוֹל חַיִּים וּתְמִימִים כְּיוֹרְדֵי
בוֹר׃ יג כָּל־הוֹן יָקָר נִמְצָא נְמַלֵּא
בָתֵּינוּ שָׁלָל׃ יד גּוֹרָלְךָ תַּפִּיל בְּתוֹכֵנוּ
כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ׃ טו בְּנִי אַל־
תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם מְנַע רַגְלְךָ
מִנְּתִיבָתָם׃ טז כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע
יָרוּצוּ וִימַהֲרוּ לִשְׁפָּךְ־דָּם׃ יז כִּי־חִנָּם
מְזֹרָה הָרָשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל כָּנָף׃
יח וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ יִצְפְּנוּ
לְנַפְשֹׁתָם׃ יט כֵּן אָרְחוֹת כָּל־בֹּצֵעַ
בָּצַע אֶת־נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח׃ כ חָכְמוֹת
בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ׃
כא בְּרֹאשׁ הֹמִיּוֹת תִּקְרָא בְּפִתְחֵי
שְׁעָרִים בָּעִיר אֲמָרֶיהָ תֹאמֵר׃
כב עַד־מָתַי ׀ פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶתִי

רשי

נצפנה . ל' מארב : נצפנה לנקי חנם . הכתוב אומר שצפינתם לנקי חנם הוא : (יב) נבלעם . לנקיים כשהם חיים : כשאול . הבולע כל גוף שלם : ותמימים . אינו לשון צדיקים אלא מלשון שלמים נבלעם כשהם שלמים כאדם היורד בתוך הבור כשהוא שלם כלומר בעודם בעשרם נהרגם ונירש נכסיהם : (יד) גורלך תפיל בתוכנו . אם תרצה תחלוק או אם תרצה יהיה בשותפות . כיס אחד יהיה לכולנו . ביחד : (טז) לרע ירוצו . לרעת עצמם הם רצים ואינם יודעים לתת לב לדבר : (יז) כי חנם מזורה הרשת . כי העופות הרואות חטים וקטניות מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירים על מה היא נזרת ויורדין בה ואוכלין : (יח) והם לדמם יארובו . והציידים יארובו לדמם של עופות : (יט) כן ארחות כל בוצע בצע . גוזל גזילה כזה ונחמדת היא לו וחנם היא לו . וסופו את נפש בעליו יקח . נפש עצמו שנעשה עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו : (כ) חכמות בחוץ תרונה . הרי חכמותיה של תורה בחוצותיה תועקנה להזהירכם לסור עליהם ואיזה הן חוצותיה בתי מדרשות : ברחובות . במקום שמרחיבין אותה כך דרש רבי תנחומא : (כא) בראש הומיות תקרא . במקום שהיא נשמעת ונכרזת שם היא קוראת ואומרת ענין שלמטה עד מתי פתאים וגו' : בפתחי שערים . הם מקום ישיבת הזקנים : (כב) פתים . המתפתים ע"י מסיתים ומינים : תאהבו פתי . ששתה שם דבר לפתיות כמו גלי

אל יעזבך : כשאול ג' ומ"ל וסי' הרחיב כשאול נפשו . קשה כשאול קנאה . נבלעם כשאול חיים ותמימים: ותמימים סי' כל תמימים דבעירא חס' יו"ד בעקבא במ"א ואיל מן הצאן תמימים יעשו דיחזקאל . וכל גברי מ"ל במ"א חס' יודע ה' ימי תמימים: לכלנו ב' וסימן הלא אב . כיס אחד : לרע ז' ד' פתחין וג' קמצין וסימ' נמסר בסוף סדר בחקתי . והם ט' ר"פ וסימ' והם לא ידעו כי שומע יוסף . והם יקחו את הזהב . והם עמך ונחלתך . ותם ובניהם על השערים בד"ה . והם מביאים איש מנחתו דד"ת . והם לדמם יארבו . ותם ואבתינו הזידו דנחמיה . והם עבדיך ועמך דנחמיה . והם במלכותם ובטובך הרב :

תולדות אהרן כי חנם . סוטה לח : כן ארחות . ב"ק קיט . ב"מ קיב : חכמות . ברכות גז מ"ק עז אסר . תולדות אדם גשה :

רלבג

להרוג איש א' כדי שנקח קניינו נצפון ונסתיר לאיש אע"פ שהוא נקי מה שיפחת בו אע"פ שלא חטא לנו ולא לאחר הנה כמו שיבלע הקבר המת שנקבר בו נבלע אלו האנשים בעודם חיים ונבלע האנשים ואם הם תמימים כאילו הם יורדים לקבר והנה הסכמנו להריגת אלו האנשים בעבור שנקח שללם כי כבר נמצא עמהם כל הון יקר ונמלא בתינו מהשלל שנקח מהם לחלק השלל : גורלך תפיל בתוכנו . ויהיה לך עמנו בו חלק כחלקנו לכלנו יהיה כיס אחד לא יהיה בו יתרון לאחד על האחר והנה זכר דבר הראיה כדי להרחיקו יותר מלכת אחר עצתם ועוד כי הוא התכלית אשר יביאוהו אליו הרעים הם וזה שאם יפנו אל רבוי האכילה והשתיה פעמים שלא ימצא להם ויביאו לגנוב ולפעמים ימצאם האדון ויראוהו וכן אם יפנו אל העריות וזולת הדברים הרעים אשר אפשר שיפנו אליהם : בני אל תלך בדרך אתם . בדרך אחד כדי שלא תלמד מעשיהם . מנע רגלך מנתיבתם כאלו זה דבר מהדברים שימשכך אליהם : כי רגליהם לרע ירוצו . ואע"פ שיחשב מתחלת הענין שאין דרכם אל הראיה הנה הם ימהרו לשפוך דם כי הם בדרכים רעים מביאין אל הראיה כמו שזכר וזה שלא פשע ובלא חטא : כי חנם מזורה הרשת . ללכוד בה כי העוף לא חטא למי שהוא צד אותה ועכ"ז : וכם לדמם יארבו . הנה פורשי הרשת אורבים לדמם וצופנים לקחת נפשותם : כן ארחות . כל מי שלוקח ממון אחר שלא כדין הנה הוא יקח את נפש בעליו ר"ל שכבר יהרגהו כדי שלא יגלה חרפתו אם ימצאהו או אם יתעלם כנגדו למנוע ממנו מה שירצה לקחתו . והנה אמרו שהמשיל זה בענין לפרישת הרשת על צד ההפלגה והגוזמא וזה כי פרישת הרשת יהיה עקר הכוונה בה ללכוד העוף והבנית יתישר בה לאכול העוף מזון מהמזונות ובזה יאמר שהבא לגנוב יכוין בגניבה לכמות בעליו על הכוונה הראשונה ובשלישית יתישר בה לתועלת הממון וזה כלו אמר להעיר כל אלו הדברי' הרעים ויתישרו מאד לראותה כאילו היתה הראיה היא המכוונת בהם ראשונה כי אלו הרעים יש יזמן עם מחשבתם בתחלה שאם ימצא להם מונע מעשות מה שכוונו יהרגוהו הנה זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורינו פה . ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה : התועלת הראשון הוא להודיע מי הוא המחבר הספר ותועלתו ומדרגת הלימוד הנעשה בו ואולם התועלת בידיעה מי הוא המחבר הוא שיסדר על אמתת הכוונה בדברים כשיהיו דעות האיש ההוא מפורסמות לנו ממקומות אחרים או מקום אחר ואולם התועלת בידיעת תועלת הספר הוא גם כן להעמיד על כוונת הדברים כי צריך שיפורשו במקו' מקום בדרך יגיע מהם תועלת במין אחד ממיני הפעולות הנזכרו' בזה המקום ואולם התועלת בידיעת מדרגת הלימוד הנעשה בו וזאת שהוא ידבר על צד המשל והדמיון הוא מבואר כי כן סיפרס נפלאה לעמוד על הכוונה במקום מקום : הב' הוא להודיע כי שלמות המדות הוא הגעה לשלמות המושכלות כי לא יתכן שיקבלים האדם נפש במושכלות בעוד תלאת המדות הפחותות בו והוא אמרו יראת ה' ראשית דעת : הג' הוא לזרז על קבול המוסר מהמורים לפי שהוא המוסר הראשון שיקנה האדם והוא דרך אל לקיחת האדם המוסר על השלמות והוא אמרו שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך : הד' הוא אזהרה מחברת הרעים כי היא מביאה בקלות לחטאים גדולים עם שהאדם מוכן מאד מתחלת עניינו לחטא וזהו אמרו בני אם יפתוך חטאים אל תאבה אל תלך בדרך אתם וגו' : ביאור המלות (כ) חכמות בחוץ תרונה . יגביהו קולם : (כא) בראש הומיות . מדברות בקול רם : (כב) עד מתי פתים . הם אשר דעתם קלה והם מתפתים בקלות אל איזה דבר שיעלה במחשבתם בזולת

מצודת ציון

כה) : (יא) נארבה . נשב במארב להרוג : נצפנה . ענין הסתר : (יד) כיס . אמתחת ושק : (יז) מזורה . ענין פזור ופרישה כמו מזרה בעיניו כל רע (לקמן כ') : בעלי כנף . הצפרים שיש להם כנפים : ארחות . ענין הנהגה וסדר : בוצע בצע . ענין גזל כמו מה תקות חנף כי יבצע (איוב כז) : (כ) תרונה . ענין הכרזה והשמעת קול כמו ויעבור הרנה במחנה (מ"א כב) : (כב) פתים . כמו פתאים ר"ל שוטים הנפתים

מצודת דוד

וכו' ר"ל בראשית למוד הדעת יקנה יראת ה' כי סלה אוילים ורפאים בזו את החכמה והמוסר ואם לא יקנה יראת ה' בראשיתה מה תועלת בלמודה שלא יבוזו אותה וימאס בה : (ח) שמע . קבל מוסר אביך כי בודאי הכן הוא בתקנתך : תורת אמך . מה שאמך מלמדך : (ט) כי לוית חן . המוסר והלמוד הזה הם לראשך חבור בל מן ועדי ענקים סביב לגרגרותיך : (י) אם יפתוך . ללכת אחר דעתם : אל תבא . אל תרצה : (יא) לדם . לשפוך דם : נצפנה . נסתר להרוג על דם נקי לשפוך חנם על לא חמס בכפו וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה ולהתמדת הפתוי : (יב) כשאול . כמו השאול בולע כל הגוף כן נבלע הכל כשהם בחיים ר"ל בעודם בחוזק העושר : ותמימים . נבלע אותם כשהם שלמים במרבית ההון וכמו היורד לבור שיורד בו שלם בכל איבריו והיא היא וכפל הדבר במ"ש : (יג) כל הון . הן נמצא אנו כל הון יקר ואת בתינו נמלא מהשלל אשר נקח ממנו : (יד) גורלך . ויוסיפו לומר לך אם תרצה אתה תפיל את הגורל אשר תרצה לברר לכל אחד חלקו : כיס . אם תרצה יהיה כיס אחד לכלנו רוצה לומר נאכל ונשתה בשותפות מדמי הגזילה : (טו) בדרך אתם . רוצה לומר בדרך אשר אתם אשר הם הולכים בה שלא תלמוד ממעשיהם : מנתיבתם . מהדרך שהם הולכים בה : (טז) לרע ירוצו . רוצה לומר עם כי לא ניכר לעין שהדרך הזה הוא רע מכל מקום סוף כונתם על הרעה וימהרו לשפוך דם כאשר תמלא ידם : (יז) כי חנם . ר"ל כמו שנדמה בעיני כל בעל כנף שעל חנם פרושה הרשת ואין הכונה על הלכידה ומתוך כך יורד בתוכה לאכול מהזרעונים אשר בה : (יח) והם . אבל באמת פורשי הרשת לא בחנם פרשוה כי הם יארבו לדמי העופות ומסתירים עצמם לקחת נפשם וללכוד פרשוה : (יט) כן ארחות . כן הדרך של הגזלן לעשות תחבולות ולבל ירגיש מי בו להשמר ממנו ואחר זה יגזול העושר וגם יקח נפש בעל העושר למען לא יודע : (כ) חכמות . הלא כל חכמה מהחכמות תכריז בחוץ במקום פרסום : (כא) בראש הומיות . אם בראש מקום שנשמע שם המיית בני אדם בפתחי שערים . מקום הנכנסים והיוצאים :

בשער

ולצים לצון חמדו להם וכסילים ישנאו דעת: כג תשובו לתוכחתי הנה אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם: כד יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי ואין מקשיב: כה ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם: כו גם אני באידכם אשחק אלעג בבא פחדכם: כז בבא כשאוה פחדכם ואידכם כסופה יאתה בבא עליכם צרה וצוקה: כח אז יקראנני ולא אענה ישחרנני ולא ימצאנני: כט תחת כי שנאו דעת ויראת יהוה לא בחרו: ל לא אבו לעצתי נאצו כל תוכחתי: לא ויאכלו מפרי דרכם וממעצתיהם ישבעו: לב כי משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם: לג ושמע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רעה:

ב א בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך: ב להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה: ג כי אם לבינה תקרא לתבונה

תולדות אהרן וממעלותיהם. קדושין מ (סלה מ): לבינה. ברכות נז:

שברותא ומסקני מסקנותא רגיגו להון וכסלי סניו ידיעתא: כג תתפנון למכסנותי אבע לכון רוחי ואודעינון מלי: כד על דקרית ולא הימנתון ארימית אידי לא אציתון: כה ושנתון כל תרעיתי ומכסנותא לא אביתון: כו אף אנא בתברכון אגחך ואדחך כד ייתי דלוחיא עליכון: כז כד ייתי בשליא דלוחיכון ותברכון בעלעולא ייתי כד תיתא עליכון עקתא ושנקא: כח הידין יקרוני ולא אענה נקרין ולא השכחנני: כט על דסנוי ידיעתא ודחלתיה דאלהא לא אתרעו: ל לא צבו בתרעיתי ואשליאו לי כסנותי: לא ואכלו מן פרי דארחתהון וממלכיהון יסבעון: לב מטול דנהפכנותא דשברי תקטול אנון וטועי דסכלי תובדנון: לג מן דשמע לי נשרי בסברא ונשרא מן דלוחא דבישתא: א ברי אין תקבל מלי ופוקדני תטשי גביך: ב ותצלי אדנך לחכמתא ותפני לבא לביונא: ג ואמא לביוננותא תקרא ולביונא

רשי

כלי קרי (מני סא"ה) עסו: (כד) נטיתי ידי. לרמוז להם לסור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו לסור אליו: (כה) ותפרעו. ותבטלו: כל עצתי. שיעצתי לגדל אתכם בעולם: (כז) כשואה. כענין השואה פתאום: כסופה. טורבלי"ן בלעז: יאתה. יבא: (כח) ישחרונני. יבקשוני: (לא) מפרי דרכם. הפירות שאוכלים בחייהם בצרות המוצאות אותם והקרן שמורה להם בגיהנם: (לב) משובת פתים. את אשר להם שובב: ושלות כסילים תאבדם. לפי שרואים הרשעים שהם מצליחים נדבקים ברעתם ואינם חוזרין: (לג) ישכן בטח. בעולם הזה: ושאנן. לעולם הבא: מפחד רעה. מדינה של גיהנם: ושאנן. ויהי שליו ושקט. ושאנן לשון עתיד לכך נקוד פתח: (א) בני אם תקח אמרי. בני תהיה אם תקח אמרי: (ב) להקשיב לחכמה. לעסוק בתורה: אז

אבן עזרא

הפתיות גם כתאר: (כג) תשובו. עד מתי תשובו לשמוע תוכחתי: אביעה. מן נחל נובע: (כו) גם אני באידכם. יתכן שהיה מלא ואיד ישאה כענין יום ענן וערפל: (לב) כי משובת. מן השובה ונחת והענין ושלות כסילים והירושו מנוח' פתאים תאבדם היא תהרגם כי בהיו' להם מנוחה יעשו רשע וכשהם שלוים מפגעי העולם השלוה תאבדם פירוש אחר מענין שלו כל בוגדי בגד כמו אשר חוטא עשה רע וגומל על כן מלא לב וגומר והוא הנכון: (לג) ושומע לי. וכל זה דבר החכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה: (א) בני אם תקח אמרי וגו'. אז תבין צדק הנזכרי' בראש הספר וכאשר תשיג לזה המקום ואמר. כי תבוא חכמה היא תבוא לך כמו איש לביתו תבונה

נטיתי ידי. חד מן י"ו דחס' את בליש' וסי' נמסר ביחזקאל סי' ך כ"ה: פחדכם ג' וסימן לא יתיצב איש בפניהם. גם אני באדכם אשחק. בבא כשאת פחדכם: בחרו ג' וסימני' ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו. ובאשר לא חפצתי בחרו. ויראת ה' לא בחרו: פתים ב' חסר כתיב בחד יו"ד להוד וסי' עד מתי פתים תאהבו פתי. כי משובת פתים תהרגם. וב' מ"ל בתרין יודי"ן וסימ' פתח דבריך יאיר. ערום ראה רעה ונסתר קדמא הספרא. ושארא פתאים כתי' באלף ויו"ד: אזנך ט' חס' וסי' וגליתי את אזנך. ודבתריה דגבי שבועת דוד ויהונתן. גם מאז לא פתחה אזנך. אל תסתר פניך. תאות ענוים שמעת ה'. תהיינה אזנך קשובות לקול תחנוני. להקשיב לחכמה אזנך. בני לדברי הקשיבה. בני לחכמתי הקשיבה:

רלבג

מזולת חקירה אם הוא רחוק אם לא. לצים הם האנשים המדברים דברי לעג והתול. וכסילים הם בעלי הסכלות שהוא קנין ר"ל שתבא להם דעת כוזבת בדברים אם מפני מיעוט חקירתם או מפני שגדלו על האמנתם או בעלי הסכלות שהוא העדר קנין חכמה: (כג) תשובו. אביע' לכם רוחי. הוא מענין נביעה והרצון בו אוציא לכם רצוני כאלו הוא נובע מפי. או מגלה בדברי שאודיע אתכם או יהיה הרצון בו שנה אשים לכם נובע השפע שלו: (כה) ותפרעו. והבטלו ר"ל שלא שמעתם: (כז) כשאה. כשואה. ר"ל כשמה גדולה: (לב) כי משובת פתאים. הפתי הולך שובב בדרך נבו מאלת הקירה על מה שראוי וזאת ההכונה ממנו הקרא משובה לפי שלא יתקיים בענין אחד אבל פעם יהפכה לענין זה ופעם להפכו לפי העולה על רוחו: ביאור הדברים. הנה החכמות הנמצאות יגביהו קולן בחוץ כדי שישמעו האנשים דבריהם ברחובות אשר בעיר. תתן קולה כל אחת מהן. בראש. המדברת בקול גדול הוא קוראה לאנשים. בפתחי כל שער ושער בעיר תאמר דברי' והנה אמר זה להגלות חכמה הש"י בנמצאות הגלות נפלא כשיעויין באופן החכמה הנפלאה שיש בצורה נמצא הנה זאת ההכרה הנפלאה מקרא האנשים קריאה חזקה כשיעיינו בה מצד התשוקה הטבעית שתהיה לאוהבי האדם בזה מזה כמו שבארנו בספר שיר השירים כאמרו לריח שמניך טובים ואמר חכמות בחוץ תרונה בלשון רבות לפי שבחוץ יראו דברים רבים ויעידו על חכמות רבות נפלאות יותר ממה שיראה מזה ברחובות העיר ובפתחי שעריה ולזה אמר תתן קולה. אמריה תאמר לשון יחידה: עד מתי. ואמר מאמר שהחכמה הקרא ואמר עד מתי אתם פתיים תאהבו פתיות ותתפרצו בהבלי העולם ולא התקרבו בחכמת הש"י בדברים עם תוקף הגלותה ועד מתי תחמדו להם ללצון הבלי' ויתעסקו בדברי ההבלים האלו אשר לא די שאין להם תועלת אבל יש להם הפסד רב בדברים המדומיים עד מתי ישנאו דעת הכסילים שלא יבהלו לחקור בעיון האמת: תשובו. שובו מדרכיכם וקבלו התוכחות ממני הנה אביע אני רוחי נובע בדברי' להשפיע לכם כמו שיהיו נובעים המים ממקור כי הדברים המוחשים מעידים על החכמה אשר יצרם הש"י בה וזאת החכמה נובעת מהם תמיד כל מה שיפליגו החקירה בהם ובזה האופן אני מודיע דברי אתכם: יען. ואתם עזבתם אותי אם להתעסק בדברים בטלים אם לעמוד בשלוה ובבטלה לבלתי עמול בחכמה: ותפרעו. ובטלתם כל עצתי ולא רציתם לקבל הוכחתי ר"ל להתעורר על החקיר' בחכמה הנה זה גמול לכם על זה כי במקום שהייתם נעזרים כי אם השגתם אותי ר"ל החכמה והוא בעת הרעה כי מצד החכמה יהיה האדם מושגח מהש"י וניצול מהרעות כמו שבארנו בד' מספר מלחמות ה' אז יסיר מכם העזר והנה הרעות הם אם פחד עליכם אם רב בפיעל: בבא. וכסופה. ובבא עליכם צרה וצוקה כי מידכם היתה זאת לכם ועוד אמרה החכמה לאלו האנשים ע"ד משל אז יקראונני לעזר בי ולא אענה ישחרונני כי לא השיגוני ולזה אעדר מהם אחר פריו: תחת כי שנאו דעת. ולא בחרו ביראת ה' אשר היא ההגעה והשכרה לקנין הדעת: לא אבו לעצתי. להשתוקק לחקור בחכמה מפני מה שיגלה מעניניה כדבר דבר מה בעלי נפש ומאסו כל תוכחתי בזה הענין. ויאכלו. הנה ימשך להם שיאכלו מפרי דרכם וישבעו מהדרכים הפתיים שהיתה עצתם להתנהג בהם: משובת פתיים תהרגם. כי זה יהיה סבה שתפול בחירתם ברע פעמים רבות והשלוה אשר בחרו בה הכסילים לבלתי עמול בחכמה תאבדם כי דרכיהם יהיו בזולת החכמה וההשכלות: ושומע לי ישכן בטח. והנה מי שישמע לי לחקור בחכמת הש"י בנמצאו' ישכן בטח ושאנן מפחד רעה כי מפני חכמתו תדבק בהשגחת הש"י יתברך בו: בני אם תקח. אמרה עוד החכמה על צד המשל בני אם תקח אמרי בבחורותיך כמה שקדם והשמור אחר מצותי להקשיב לחכמה אזנך וגו': להקשיב. אזנך לחכמה ללמוד אותה מהיודעים עם מה שישיג אותך לחשוק ולחקור בה מה שישיג לה ויראה מהחכמה בדברים עצמיים כמו שזכרנו ואחר שתדע החכמה הטה לבך לדעת התבונה: כי אם לבינה. ולא תחשוב שבהשגה נמנעת ממך מצד שלא יגלו אל היודעים

מצודת דוד

בעיר. בכל עיר ועיר תאמר כל חכמה את אמריה והוא ענין מליצה וכאומר הלא התורה גלויה לכולם ומזהירה על קיומה: (כב) ולצים. מוסב על עד מתי האמור בתחלת המקרא וכן וכסילים וכו': (כג) לתוכחתי. לשמוע תוכחתי. אביעה. הלא אדבר לכם רוח פי ר"ל הלא אני מזהיר לכם בכל עת: אודיעה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (כד) יען. לכן הואיל ומאנתם לשמוע מה שקראתי: נטיתי. כדרך אדם המרמז בנטיית היד להקשיב מאמריו: ואין מקשיב. אין מי מקשיב: (כה) ותפרעו. בטלתם עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי: (כו) גם אני. לכן גם אני לא אחוס עליכם ואשחק בבוא אידכם: (כז) בבוא. בעת בוא לכם פחד כחושך ואידכם כרוח סערה ולתוספת ביאור אמר בבוא עליכם צרה וצוקה: (כח) אז. בבוא הצרה: יקראונני. יקראו אלי: (כט) תחת. בעבור אשר שנאו דעת: (ל) לא אבו. לא רצו לשמוע עצתי: נאצו. בזו התוכחה: (לא) ויאכלו. ר"ל כמו הנוטע אילן אוכל הוא מפירותיו כן יקבלו פרי גמול דרכם ויהיו שבעים מגמול עצתם כי יקבלו הגמול משלם: (לב) משובת. ר"ל מה שבחרו לשבת בהשקט ומרגוע מבלי טורח עול תורה המרגוע היא תהרוג אותם כי יקבלו גמול: ושלות. היא היא וכפל הדבר במ"ש: (לג) ושומע לי. זהו סוף דברי החכמה שאמרה אבל השומע לי ישכון בטח מן פחד רעה ר"ל בטוח יהיה שלא תבוא עליו פחד רעה: ב (א) בני. אמר שלמה במקום פ' לבן תחשב לי אם תקח אמרי בלבך. תצפון. לשומרם מן השכחה: (ב) להקשיב. ר"ל אמרי המה להקשיב אזנך לחכמים ולהטות לבך לתבונה: (ג) כי אם. כאשר תקרא

מצודת ציון

הפתיים מהר: (כג) אביעה. אדבר כמו יביע אומר (תהלים יט): (כה) ותפרעו. ענין בטול והשבתה כמו למה משה ואהרן תפריעו וגו' (שמות ה'): לא אביתם. לא רציתם: (כו) באידכם. ענין שבר ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב לא): (כז) כשואה. כחושך כמו אמש שואה ומשואה (שם): יאתה. ענין ביאה כמו מצפון זהב יאתה (שם ז): (כח) ישחרנני. ענין דרישה כמו לשחר פניך (לקמן ז): (ל) נאצו. הוא לשון מושאל על הבזיון וכן כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א ב'): (לב) משובת. ענינו ההשקט והמרגוע כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל'): (לג) ושאנן. ענין השקט

משלי

ד אִם־תְּבַקְשֶׁנָּה כַכָּסֶף וְכַמַּטְמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה׃ ה אָז תָּבִין יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא׃ ו כִּי־יְהוָה יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה׃ ז וְצָפַן לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה מָגֵן לְהֹלְכֵי תֹם׃ ח לִנְצֹר אָרְחוֹת מִשְׁפָּט וְדֶרֶךְ חֲסִידָו יִשְׁמֹר׃ ט אָז תָּבִין צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵישָׁרִים כָּל־מַעְגַּל־טוֹב׃ י כִּי־תָבוֹא חָכְמָה בְלִבֶּךָ וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם׃ יא מְזִמָּה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ תְּבוּנָה תִנְצְרֶכָּה׃ יב לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע מֵאִישׁ מְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ יג הַעֹזְבִים אָרְחוֹת יֹשֶׁר לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי־חֹשֶׁךְ׃ יד הַשְּׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רָע יָגִילוּ בְּתַהְפֻּכוֹת רָע׃ טו אֲשֶׁר אָרְחֹתֵיהֶם עִקְּשִׁים וּנְלוֹזִים בְּמַעְגְּלוֹתָם׃ טז לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה׃

(Margin notes: כ׳ דגשים ויפס מלרע · ג׳ · יצפון ק׳. ג׳ · כ׳ בתמימות · חסידיו ק׳ · ג׳ · ד׳ מ״ע כסס׳ · ג׳ מ״ע · ג׳ · ג׳ · ג׳ · כ׳ לשמרך)

תולדות אהרן אם תבקשנה. עקרים מ״ג פל״ג: אז תבין. (ברכות ח שקלים מב): כי ה׳. נדה ע עקרים מב פ״ז: מזמה. ע״ג ין: השמחים. עקדה שער יב:

תרגום

תִּתֵּן קָלָךְ׃ ד וְתִבְעֵי הֵיךְ סִימָא הֵיךְ סִימְתָא תִּצְבְּיָהּ׃ ה הֵידֵין תִּתְבַּיַן דַּחַלְתֵּיהּ דֶּאֱלָהָא וִידִיעֲתָא מִן קֳדָם אֱלָהָא תִּשְׁכַּח׃ ו מְטוּל דֶּאֱלָהָא יָהֵב חָכְמְתָא מִן פּוּמָא יְדִיעֲתָא וּבִיוּנָא׃ ז יִטְשֵׁי לְתְרִיצֵי שְׁבְהוֹר וּמְסַיַּע לְאִילֵין דִּמְהַלְכִין בְּלָא טוּם׃ ח לְמִנְטוֹר אָרְחָתָא דְדִינָא וְאָרְחָתָא דְצַדִּיקִין נְנַטַּר׃ ט הֵידֵין תִּתְבַּיַן צִדְקְתָא וְדִינָא וּתְרִיצוּתָא דְכָל שְׁבִילֵי שַׁפִּירֵי׃ י אֲרֵי תֵעוּל חָכְמְתָא לְלִבָּךְ וִידִיעֲתָא לְנַפְשָׁךְ תִּבְסַם׃ יא תַּרְעִיתָא תִּנְטוֹר עֲלָךְ בִּיוּנְתָּא תִּנְצְרָךְ׃ יב דִּי תִתְפְּצֵי מִן אָרְחָא בִישָׁא וּמִן גַּבְרָא דִמְמַלֵּל מְפַרְכְיָתָא׃ יג דְשָׁבְקִין אָרְחָתָא תְרִיצָתָא וְאָזְלִין בְּאָרְחָתָא דַּחֲשׁוֹכָא׃ יד דְּחָדֵין לְמֶעְבַּד בִּישׁ וְדָיְצִין בְּהוּפְכָא דְבִישְׁתָּא׃ טו דְּאָרְחָתְהוֹן מְעַקְּמָן וּמְפַתְּלִין שְׁבִילֵיהוֹן׃ טז דְּתִתְפְּצֵי מִן זַנִּיתָא חִילוֹנִיתָא מִנּוּכְרִיתָא דְמִלָּהָא

אבן עזרא

תבונה תנצרכה. להצילך מאשה זרה: (ז) תושיה. התי״ו נוסף מן יש ותקרא כן החכמה בעבור שהיא יש ועומדת לעד והשם יצפנה לישרים בעבור שינצרו הם ארחות משפט והם המצות. ודרך חסידיו ישמור השם כאשר ישמרו הם הארחות: (ט) אז. תבין מוסף שנים עמו וכן הוא תבין מישרים ותבין כל מעגל טוב: (יא) כי תבוא. כאשר תבוא חכמה בלבך. ינעם בלשון זכר כמו דעת לנבון נקל. תנצרכה כדי שתצילך מדרך איש רע: (יב) תהפוכות. הדברים שהם על תקונם והענין העוזבים ארחות יושר והם תהפוכות: (יד) בתהפוכות רע. פירוש איש רע: ונלוזים. מעוקלים: (טז) להצילך. פירושו כי כאשר התבונה תנצרכה מאיש רע כן תצילך מאשה רעה ונכריה בעבור שלא למדו מעשה הטוב כאילו הם מזרע זר

ודעת אלהים ג׳ בליש׳ וסימ׳ אין אמת ואין חסד. כי חסד חפצתי. ודעת אלהים תמצא: תם ב׳ בתמימות וטי׳ תם ויושר יצרוני. מגן להלכי תם. וא׳ תקותך ותם דרכך. וכלהון ח׳ בסיפ׳ וח׳ חס׳ בשאר קרי׳ וסי׳ בסדר בהר סיני: להצילך ג׳ בקרי׳ וסי׳ להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך. להצילך מדרך רע. מאשה זרה מנכריה אמריה: השמחים ג׳ וסי׳ השמחים ללא דבר. לעשות רע. אלי גיל ישישו:

רשי

(ה) אז תבין יראת ה׳. מוסב על ענין שלמעלה שאמר כי אם לבינה תקרא: (ו) כי ה׳ יתן חכמה. הא למדת שגדולה היא שהרי נתנה מפי הקב״ה לכך אתה צריך לקנותה: (ז) יצפון לישרים תושיה. גנזה הקב״ה אלפים כ״ו דורות עד שנתנה לדור המדבר: מגן להולכי תום. (יצפון מגן להולכי תום) כלומר והיא תהיה לך למגן: (ח) לנצור ארחות משפט. שעל ידה ינצרו ארחות משפט והוא דרך חסידיו ישמור שלא יכשלו: (יא) מזמה תשמור עליך. התורה תשמור עליך: (יב) מאיש מדבר תהפוכות. הם האפיקורסין שממשין את ישראל מאחורי ומהפכין את התורה לרעה: (טו) ונלוזים במעגלותם. כל לי׳ נלוז לי׳ עקמימות הוא שבכ״א הוא סמוך לעקש ועקש הוא לי׳ עקום כמו שנאמר מעקשים למישור (ישעיה מב): ונלוזים במעגלות׳. הם עקומי׳ בדרכיהם המקולקלי׳: (טז) מאשה זרה. מכנסיה של אפיקורסות והוא המינות ולא יתכן לומר שלא דבר אלא על המנאפת ממש כי מה שבחה של תורה שאמר כאן להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת אלא

רלבג

הודיעה בה מדברים עצמיים אך הדע באמת שאם תחשוק להשיג הבינה חשק רב כדרך שתקרא ותתן קולך לבינה כמו שיקרא האדם מי שירצהו ויחשוק בו: אם תבקשנה. והבקשה עם זה כמו שיבקשו הכסף ותחפ׳ עליה כמו שיחפשו המטמונים שיחפרו פה ופה עד שימצאום הנה בזה האופן המצא התבונה ר״ל בתקנך כל ההקדמות המפורסמות הנוספות בדרוש אשר תחקור בו ואחר הברר הנודקת מסכלתי נודקה ובזה האופן תבקשנה ככסף וכמטמונים וזה כי כבר יחפרו במקום לראות אם יש שם לכסף מוצא ואם לא נתברר להם בהחפירה ההיא הובילם למצוא הכסף וכן יעשו זה עד שימצאו המקום אשר בו יש לכסף מוצא וכן ראוי שיעשו למצוא התבונה לפי שלא יבאו בה בהקדמות עצמיות ולזה אין לבטוח בהקדמות שימצאו בה מתחלת הענין שיתנו האמת עד שתפלם בחקיר׳ בכלם כמו שזכרנו הנה כשתעשה זה בזה האופן אז תבין יראת ה׳ והמצא דעת אלהים כי זה יעמידך על הדברים האלהיים ולמה בהשיג מעולם מדרגת מציאות הב״י היראה ממנו מרוב רוממות וגדולתו אשר לא יושג לאלתו ואמנם תעזר בש״י בזאת ההשגה בהתעורר בה מעצמך בהאופן אשר זכרנו: ביאור המלות (ז) יצפון לישרים תושיה. הרצון בתושיה הנימוס המושכל אשר בדברים וזה הנימוס יותר אמתי בזולת היש והנמצא מהדברים המורכבים מהחומר והצורה כי המציאות לדברים הוא מזה הצד כמו שהתבאר במקומותיו וזה הענין קרא יש במקום אחר אמר להנחיל אוהבי יש: (יד) השמחים וגו׳ בתהפוכות רע. בתהפוכות איש רע. ונלוזים הם כמו עקשים: ביאור הדברים כי ה׳. כי הוא יתן חכמה לאדם בשפע השופע לו ממנו כמו שנתבאר בספר הנפש והשלמנו הביאור בו במאמר הא׳ מספר מלחמות ה׳ ומפי הש״י ישפיע לאדם שפע והבונה באופן שנזכר: יצפון לישרים. הנה הוא מסתיר התושיה והוא הנימוס המושכל אשר לנמצאות ויומר אותה לתתה לישרים כי הם לבד יתכן שיגיעו להשגות העיוניות מפני היותם ישרים במדות ואוהבים היושר והאמת בדעות והוא מגן להולכים בתמימות ובשלימות באלו החקירות העמוקות האלהיות לשמרם מהטעות כי הטעות המעט באלו הענינים הגדולים ירחיק האדם משלימותו וזה יעשה השם ית׳ מצד ההשגחה הפרטית: לנצור ארחות משפט. והוא ישמרו לשמור הדרכים שיובילוהו אל המשפט האמת ובזה הוא מגן לו. ודרך חסידיו בחקירותיהם העיוניות ישמור שלא יכשלו בהליכתם כמו שאפשר ליכשל בו אם מפאת לקיחת מה שבמקרה במורת מה שבעצם ומה שידמה לזה אם מפאת המחשבה והדמיון וזולת זה מהדברים המטעים: אז תבין. הנה כשתעשה כן והשיג הענינים האלהיים בזה האופן הקודם הנה תוסיף מזה להבין הפילוסופיא המדינית המיוסדת אל צדק ומשפט ומישרים וכל דרך טוב במדות והתכונות וזה כי כשתסתכל באופן החסד והחנינה והיושר הנמצא במה שישפע מהש״י בעולם העליון והאמצעי והשפל הנה יועילך זה לקנות ממנו הכונה ומנהג ללכת בדרכי השם יתברך שבזאת ההשגה גם כן תהיה נעזר בשם יתברך למצוא הדרכים והסדרים המובילים להגיע אל השלימות בזאת הפילוסופיא: כי תבא. כאשר תבא חכמה בלבך כשהדלך בלמודה באופן הקודם להקשיב אליה אזניך ויערב הדעת לנפשך וימתק: מזמה. הנה החכמה השמור עליך המחשבה באופן שלא תוליך המחשבה אל שבוש בעניני החכמה ובעניינים האלהיים והפילוסופי׳ המדינית ותשמור לך התבונה שלא תשגה בה לא מצד המחשבה כמו שזכר ולא מצד דברים אחרים כמו שזכר אחר זה או ירצה באמרו תבונה תנצרכה והתבונה שתגיע לך באופן הקודם אחרי השגתך החכמה תשמור אותך מהשבוש באלו הענינים הגדולים כמו דבר ההשגחה האלהית ומה שידמה לזה ממה שאפשר לטעות בו בזאת המלאכה אשר יהיה הטעות בהשגה לכרחיק האדם משלימותו האחרון: להצילך מדרך רע. הנה התבונה ההיא השמור אותך להצילך מדרך רע בזה הלימוד הפילוסופי והוא הטעות אשר יקרה מצד הדמיון מדרך איש מדבר תהפוכות וכזבים בשם יתברך ומדרך העוזבים ארחות יושר בדעות ללכת בדרכי חשך וזה קרה להם מפני הקדמה מה קדמוה והיא הביאם להכחיש המוחש כמו שקרה למי שבעל ההויה מהדברים מפני הקדמה אחת טעה והביאתו זה לקיים שאין הכאן פועל אבל המתחדש מתחדש מהקרי ושלום בדרכים חבוכים ובטלו הדברים הנגלים האמת והיושר: השמחים לעשות רע. הנה האנשים השמחים לעשות רע ולהמשך אחר האותם הבהמית יגילו בתהפוכות איש רע ובכזביו בפילוסופיא האלהית ושמאל כי מי שבקים שאין שם אלוה או שאין שם גמול ועונש יכין הדרך לחטאים להשא לתשכם שלא יקרם עונש על זה וכן יגילו בתהפוכות הרע המטעה ובכזביו: אשר ארחותיהם. האנשים אשר דרכיהם מעוותים בדעות גם השמור אותך להצילך מאשה זרה והיא הנפש המתאוה כי היא זרה ונכריה לאדם ר״ל שאינ׳ לו במה שהוא שם אדם אשר החליקה אמריה למשוך האדם אל החמדה והחטא מצד שהרבות אשר

מצודת ציון

הבקש כמו לעבתות שאנן (איוב יב): (ד) וכמטמונים. אוצרות הטמונים: (ז) תושיה. התורה נקראת תושיה מלשון יש כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כשאר הדברים שבעולם. ורז״ל אמרו ע״ש שמתשת גוף האדם הלומדה: (ט) מעגל. שביל ודרך כמו פרשו רשת ליד מעגל (תהלים קמ): (י) ינעם. ענין מתיקות וערבות: (טו) עקשים. העקומים: ונלוזים. נוטים מדרך הישר וכן ונלוז דרכיו בוזהו (לקמן ן)

מצודת דוד

תקרא לבינה להתקרב אליה: (ד) ככסף. כהמבקש את הכסף: (ה) ודעת אלהים. הם רזי התורה: (ו) יתן חכמה. יתן לך חכמה מפיו ר״ל יגלה לך מסתרי החכמה כאלו מפיו יאמר לך: (ז) יצפון. ה׳ הסתיר רזי התורה ושומרם לתתם לישרים בלבותם ומגן הוא להולכי תום דרך להצילם ממכשול: (ח) לנצור. להשכילו לשמור ארחות משפט כי הוא ישמור דרך חסידיו לבל ימוו מדרך האמיתי: (ט) אז. ר״ל כאשר תחפש אחר החכמה ובעבור זה ישכילך ה׳ אז תבין וכו׳: כל מעגל טוב. תבין מהו המעגל היותר טוב: (י) כי תבוא. כאשר תבא החכמה בלבך והדעת תהיה נעים לנפשך להתאוות לה בחשק נפלא: (יא) מזמה. אז מחשבת החכמה השמור עליך: (יב) מדרך רע מאיש. מפהויי איש המדבר תהפוכות. ר״ל המהפך דברי התורה אחר דעתו המשובשת: (יג) העוזבים. ר״ל שמחזיקים דרך האמיתי: (יד) השמחים. כאשר יעשו הרע ישמחו ולא ידאגו כדרך המאמין בהשגחה ושכר ועונש שאף אם בא לידו דבר עבירה בהסתת היצה״ר מלא הוא מדאגה מאימת הדין: בתהפוכות. בעת ימצאו מקום להפוך הכוונה אחר רוע מחשבתם: (טו) ארחותיהם עקשים. ר״ל אין חברה ישרה בכל דרכי למודם: (טז) להצילך. מוסב למעלה לומר החכמה תשמור עליך להצילך מאשה זרה היא אשת איש שהיא זרה לך: מנכריה. מהאשה הנכריה ההיא

אשר

משלי ב ג

יז הַעֹזֶבֶת אַלּוּף נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכֵחָה׃ יח כִּי שָׁחָה אֶל־מָוֶת בֵּיתָהּ וְאֶל־רְפָאִים מַעְגְּלֹתֶיהָ׃ יט כָּל־בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן וְלֹא יַשִּׂיגוּ אָרְחוֹת חַיִּים׃ כ לְמַעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאָרְחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמֹר׃ כא כִּי־יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ׃ כב וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה׃

ג א בְּנִי תּוֹרָתִי אַל־תִּשְׁכָּח וּמִצְוֺתַי יִצֹּר לִבֶּךָ׃ ב כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ׃ ג חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־יַעַזְבֻךָ קָשְׁרֵם עַל־גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ׃ ד וּמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל־טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם׃ ה בְּטַח אֶל־יְהוָה בְּכָל־

(גליון: ל׳. ל׳ · ב׳ נעפר · ל׳ · ר׳. ל׳ · סימן · ז׳ · ה׳ מ״ל בליש׳ ל׳ · ס׳. ג׳ מ״ל · ג׳ חס׳ בליש׳ · ל׳ כתיב כן · ל׳. ל׳ · ט׳ י׳ בליטן אל)

תרגום

חַלְיָן׃ יז דִּשְׁבְקָה מְרַבִּיתָא דְטַלְיוּתָהָא וּקְיָמָא דֶאֱלָהָא טָעֲת׃ יח דִּבְעֻמְקָא דְמוֹתָא בֵּיתָהּ וּלְגַבָּרַיָּא הִלְכָתָא דִּשְׁבִילָהָא׃ יט כָּל דְּעָיְלִין לָא חָזְרִין בִּשְׁלָם וְלָא אָצְיְדִין אָרְחָתָא דְחַיֵּי׃ כ בְּדִיל הַלֵּךְ בְּאָרְחָתָא דְטָבֵי וּשְׁבִילֵי דְצַדִּיקֵי תִּנְטוֹר׃ כא מְטוּל דְּתְרִיצֵי עָמְרִין בְּאַרְעָא וְאִלֵּין דְּלָא מוּם מִשְׁתּוֹתְרִין בָּהּ׃ כב וְרַשִּׁיעַיָּא מִן אַרְעָא נְסוּפוּן וּבָזוֹזֵי נִתְעַקְּרוּן מִנָּהּ׃ א בְּרִי נִימוֹסַי לָא תִתְנְשֵׁי וּפוּקְדָנַי יִנְטַר לִבָּךְ׃ ב מְטוּל דְּנוּגְדָא דְיוֹמָתָא וּשְׁנַיָּא דְחַיֵּי וּשְׁלָמָא נוֹסְפוּן לָךְ׃ ג טֵיבוּתָא וְקוּשְׁטָא לָא נִשְׁבְּקוּנָךְ קְטוֹרְנוּן בְּצַוְּרָךְ וּכְתוֹב אִנּוּן עַל לוּחַ דְּלִבָּךְ׃ ד וְתַשְׁכַּח חִסְדָא וְשִׁכְלָא וְטֵיבוּתָא קֳדָם אֱלָהָא וְקֳדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ ה סְבִיר בְּאֱלָהָא

רש"י

אלא זו מינות שהוא פריקת עול של כל המצות: (יח) כי שחה אל מות ביתה. מוסב על להצילך וגו׳ כי הבא אל ביתה ישח ומחליק כמדרון היורד אל מות. והתורה תשמור עליך מהפילה זו הרי דבר גדול הוא לך: רפאים. גרפים מדרך הטוב ונעזבים מאין סומך עד שנופלי׳ בגהינם: (יט) לא ישובון. יקשה בעיניהם לפרוש ממנה ולחזור בהם: (כ) למען תלך. מוסב על המקרא שלמעלה להצילך מדרך רעה למען הוליכך בדרך טובים: (כא) כי ישרים ישכנו ארץ. לעולם הבא: יותרו בה. כשירדו רשעים לגהינם: (ב) אורך ימים וגו׳ ושלום יוסיפו לך. תורתי ומצותי: (ה) בטח בה׳. והזר מעותיך לבקש לך רב ללמוד ממנו ואל בינתך:

אבן עזרא

זר ונכרי: (יז) ברית אלהיה. כי הנשים נכנסות עם האנשים בברית השם שלא יבגדו איש באשתו והיא בגדה בזרותה. פי״א שם שמו ביניהם ואם הוסר מהם נות׳ אש ואש: (יח) כי שחה. האשה עצמה שחה אל מות שהוא ביתה והוא עומד ואיננו יוצא כאשר חשבו רבים: רפאים. מתים והוא מלשון נרפים בעבור שתשש כחם כענין וגבר ימות ויחלש: (יט) כל באיה. באים אליה. לא ישובון מדרכם הרע ולא יוכלו להשיג ארחות חיי נפש: (א) בני. יוסיפו לך. התורה והמצוה: (ג) קשרם. כתבם. על התורה והמצוה כי השם ישלח חסדו ואמתו לנצרך ולא יעזבוך על כן קשרם וגו׳ והטעם שלא תשכחם. פי״א עשה אתה שלא יעזבו׳ חסד ואמת קשרי׳ וגומר ומצא פי׳ ותמצא: (ה) בטח אל ה׳. כמו על והטעם אם למדת תבונה אל תשען

מסורה

ואת ברית חד מן ואת ומלה אחרה ולית להון זוגא וחילופיהון מ״ד אית ולית זוגא וסימ׳ נמסר במסרא רבתא במערכת האל״ף בערך את בס״ד וע״ש כי הוא צורך לקריא׳: ישובון י״ג מל׳ וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ ח׳: ורשעים ז׳ וסי׳ ורשעים בחשך ידמו. ורשעים מארץ יכרתו. לא יאונה לצדיק כל און. שחו רעים לפני טובים. ורשעים עוד אינם. צדיקלעולם בל ימוט. כי שבע יפול צדיק וקם: יוסיפו ב׳ מ״ל וסי׳ ולא יוסיפו בני עולה דד״ה. ולא יוסיפו לדאבה. כי ארך ימים. ועיין במלכים א׳ סימן כ׳ כי שם נראה טעות בכל הספרים כתוב יוסיפו ג׳ מ״ל דמ״ל ושם נמסר ב׳ ונמנה ולא יוסיפו לדאבה עם אותם החסרים וי״ו ע״ש: ואדם ט׳ וסי׳ וכל שיח השדה. אוקיר אנוש מפז ואדם עליה בראתי. ואדם ביקר בל ילין קדמא. ואדם יפיק תבונה. ואדם לא זכר. ואדם מה יבין דרכו. ואדם על עפר ישוב. ומצא חן ושכל טוב:

תולדות אהרן כל באיה. ע״ג יג: למען. ב״מ פג: כי ארך. יומא עא. אבות יג: ומצא שקלים ה עקידה שער עב (ברכות ח שקלים מג): בטח. עקידה כה;

רלבג

אשר ירצה הנה המדמה שיש בה פועל ההוא המגונה: ביאור המלות. העוזבת אלוף נעוריה. ר״ל מי שהוא אלוף נעוריה ואמר זה על צד המשל כאשה עם בעלה כי הוא רחוק שתעזוב האשה בעל נעוריה. כי שחה. השפילה. חסד ואמת. הנושא והרצון בו הדין החסד והאמת: ביאור הדברים. העוזבת. והנה זאת האשה הזרה עוזבת מי שהוא אדוניה מנעוריה והוא השכל האנושי כי הוא שופט באדם למשול באלו הכחות המורדים אותו ושוכחת ברית אלהיה כי אין לה חפץ בברית השם ית׳ להשיג החיים הנצחיים כי שפלה במציאותה ובמדרגת׳ לעלות בזאת המעלה: כי שחה. הנה ביתה ומשכנה הוא אל המות וההפסד ודרכי׳ יביאו אל המתים: כל באיה. כי אין לה בעצמה בבחרות אחד מהבאים אליה להמשך לפתויה לא ישוב מהתעלות הנה כי תמיד התחזק עליו ותמשול בו ומפני הנה נחטא ולא ישיגו ארחות חיים כי ההמשך אל התאוו׳ ימנע האדם מהשתדל במושכלות אשר הדריכ׳ להשגתם הוא דרך החיים ובזה האופן תהיה התאוה סבה לטעות בענייני התמונה כי היא תמשיך האדם לקיים הדעת אשר לא ינעול הדלת בפניה מתנהג לפי התאוה והמשל כי האלוה רב התאוה יבחר לקיים שאין ית׳ יודע דבר באלו הענינים השפלים שאינו משגיח בהם ושאין שם גמול ועונש ממה שידמה לזה ממה שלא ימנע האדם מרדוף אחר התאוות והנה כמו שזכרנו ההכמה והתבונה יצילוך מהאשה שזכרנו: למען תלך בדרך טובים. ותשמור דרכי צדיקים שהם נזהרים מהמשך אחרי האשה הזרה והנה התועלת שיגיע לך מזה הוא הקיום והתמדת המציאות גם בזה העולם הגופיי וזה כי ישרים וגו׳ האנשים הישרים יתמידו לשכון בארץ לא תבואם יד רשעים להכידם והתמימים יותרו בה: ורשעים. ואמנם הרשעים יכרתו מארץ ובוגדים יהיו נעקרים ממנה והיה זה כן כי השגחת השם יתברך תדבק בטובים לשמרם מכל רע ותסור מהרעים. זה הוא ביאור אלו הדברים ואולם התועלות המגיעות מהם הנה: הראשון הוא להודיע כי השם יתברך שם חכמתו נגלית ביצירת הדברים הנמצאות אשר לנו באופן שתעיר האדם לחקור בה ותביאהו להתעורר אל השגתה תשוקה נפלאה וזאת התשוקה טבעית אשר שם השי״ת באדם בזה האופן הוא הכלי להגיע אל שלימותו כמו שביארנו בספר שיר השירים ולזה אמר על צד המשל כי ההכמה קורא לאנשים בקול גדול שיחקרו בה כי הוא מבעת להם רוחה ומודעת אותם דבריה במה שיראו ממנה ודברים הנמצאים הפעולות ממנה כי מהם נובעת החכמה האלהית אשר שמה אותם במה שהם עליו מהמציאות: הב׳ הוא להודיע כי מצד השגת החכמה יהיה האדם נשמר מהרעות כי תדבק בו ההשגחה האלהית לשמרו מהם ולזה לא יהיה לו להתאונן כבא פחדו ואדו כי אם מעצמו שלא השתדל לחקור בחכמה האלהית עם עוצם קריאתה לו והבאתה תשוקה נפלאה לחקור בה כמו שקדם: הג׳ הוא להודיע כי הדרך בהשגת הבינה היא אחר השלימות בחכמה והיה זה כן לפי שהשגת הבינה יש מן הסכנה מה שלא ימלט לפי שלא יבאו בה בהקדמות מופתיות באופן שאמת המגיע בלמודיות ולא ג״כ במופת ראיה כמו הענין בחכמה הטבעית אבל בהקדמות מפורסמות וכבר ימצא בהם הרבה ביאור לדבר והפכו ובזה יקרה הטעות אם מפני הקדמות שלקוחות בתחלת המחשבה אם מפני טעות הדמיון אם מפני שגדל האדם בדעות מגונות בזה הענין או למדם מאנשים מוטעים ויטה אליהם מצד הלמוד או המנהג או מפני התאוה שתביאהו לבחור הדעת אשר הוא יותר נאות לה לרוות נמלה והנה כאשר יקדים האדם העיון בחכמה לפי מה שראוי באופן שיהיה שלם בה הנה יעזר בה להשמר מהטעות אשר מפאת הענינים הנזכרים עם שהשי״ת על צד ההשגחה ישמרהו מהטעות וייבירהו אל הסדרים והדרכים המביאים אותו אל ההשגות העמוקות אשר בחכמה הזאת והנה מפני הקושי המגיע בהשגת זאת החכמה יצטרך לו עוד שיבקשנה ככסף וכמטמונים שיחפרו עליהם פה ופה עד שימצאום לכן צריך בזאת החכמה שלא יקצר מלקיטת כל ההקדמות המפורסמות אשר אפשר שיהיה מהם עזר בהשגת הדרוש אשר ירצה לחקור עליו ובזה הדרך ג״כ ישיג האמת בפילוסופיא המדינית כמו שזכרנו בביאורנו אלו הדברים במה שקדם: אמרה החכמה בני אל תשכח תורתי והיא תורת משה וקבלה אותה תורתי לפי שהיא מסודרת מחכמת השם יתברך ויצמור לבך מצות תורה ללמד אותם ולעמוד אותם על כונתם ומה שיש מהחכמה בענינים: כי ארך. הם יוסיפו לך אורך ימים ושנות חיים ועל הקץ המוגבל לך לפי מערכת הכוכבים ובזה יוסיפו לך שלום וטוב על הטוב והשלום המסודר לך מהכוכבים לפי מה שנתן להם השי״ת מהכח ביום הבראם כי ההשגחה האלהית תדבק באדם כשיתחכם בחכמת התורה ומצד זה יסור ממנו הרע המוגבל לו מצד הכוכבים ויהיה נוסף טוב על הטוב המסודר לו מהם: חסד ואמת. מי שהוא אדון החסד והאמת אל יעזבך כי תמיד ית׳ עיניו להשגיח בך ולזה אני מצוה אותך שתקשור המצות על גרגרותיך לדבר בם תמיד כדי שתבין ענינם ויהיה מצוייר בלבך תמיד: ומצא חן ושכל טוב. והנה אם תנהיג מעביך לפי משפטי התורה תגיע למצוא חן בעיני אלהים ואדם כי הם כלולים משלימות המדות מה שימצא בו האדם חן בעיני האנשים ואם תעמוד כפי מה שאפשר על אופן החכמה שיש באלו המצות אז תמצא שכל טוב בעיני אלהים ואדם בכל מה שתתבונן אותו: בטח אל ה׳ בכל לבך. שיש מגמתך בהשגתך בשם יתברך ולא תשען על בינתך לחשוב במה שתתבונן לעשותו מחכמתך לומר ככר שהתבוננתי ועשיתי דברי בחכמה בדרך שאשיג המבוקש בלי ספק כי אז תסור ממך העזר שיהיה מגיע לך בזה מהש״י אם נשענת על בינתך כי רצון הש״י שיכירו האנשים המושגחים ממנו מה שישפע להם מהטוב מצד השגחתו

מצודת דוד

אשר מחלקת אמריה בפתוי והסתה: (יז) אלוף נעוריה. בעל נעוריה: ואת ברית. כי גם הנשים נכנסו בברית ה׳ לקיים מצות ה׳ ולא תמעול מעל באישה: (יח) כי שחה. בית הזונה הוא מקום מדרון לרדת בה אל המיתה: מעגלותיה. ההולכים אל ביתה הולכים המה אל מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו וכוחם תש ור״ל הבא אל ביתה יוכשל בה ויאבד נפשו: (יט) כל באיה. כל הבאים אליה לא ישובו מדרכם הרע כי קשה מאד לפרוש ממנה ולא ישיגו עוד מעתה ארחות חיים ונאמר אף למשל על דרכי כי קשה מאוד לפרוש ממנה אחר שהורגל בה: (כ) למען תלך. מוסב למעלה לומר החכמה תשמור עליך מזה למען תלך בדרך טובים אשר ימנעו ללכת בדרך הזה וארחות וכו׳ וכפל הדבר במ״ש: (כא) ישכנו ארץ. יהיו שוכנים בארצם עד עולם: יותרו בה. בעת יגרשו ממנה הרשעים אז המה ישארו בה: ג (א) בני. אמר במקום ה׳ אתה ישראל החביב לי כבן לאב הנני מזהירך תורתי אל תשכח: (ב) ושנות חיים. ר״ל שלום השקט ושלוה: ושלום יוסיפו לך. התורה והמצות הם יוסיפו לך כי הם ילמדו עליך זכות: (ג) אל יעזבך. אל תהיה נעזב מהם כי אחוז בהם: קשרם. ר״ל בכל עת תהא מדבר בם וחושב בענינם: (ד) ומצא חן. ובזה תמצא חן ותהיה ידוע למשכיל בשכל טוב בעיני וגו׳: (ה) אל תשען אל תחשוב בודאי אצליח הואיל ונעשה הדבר בבינה כי הכל ביד ה׳ ולא ביד בינת אדם

מצודת ציון

(לקמן יד): (יז) אלוף. שר כמו אלופי ומיודעי (תהלים נ״ה) ור״ל הבעל: (יח) שחה. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ה): (כא) יותרו. מלשון נותר: (כב) יסחו. ענין עקירה ממקום כמו ויסחך מאהל (תהלים נב): (ג) לוח. נסר והוא ענין מליצה ומשל לערך

לבך ואל־בינתך אל־תשען : ו בכל־
דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך :
ז אל־תהי חכם בעיניך ירא את־
יהוה וסור מרע : ח רפאות תהי
לשרך ושקוי לעצמותיך : ט כבד
את־יהוה מהונך ומראשית כל־
תבואתך : י וימלאו אסמיך שבע
ותירוש יקביך יפרצו : יא מוסר
יהוה בני אל־תמאס ואל־תקץ
בתוכחתו : יב כי את אשר־יאהב
יהוה יוכיח וכאב את־בן ירצה :
יג אשרי אדם מצא חכמה ואדם
יפיק תבונה : יד כי טוב סחרה
מסחר־כסף ומחרוץ תבואתה :
טו יקרה היא מפניים וכל־חפציך

ל' נ"ח ג' · ד' · ל' · ל'. ל' · ל' · ל'. ל' ב' בטע גדול · ל' · ג' בטעם · פ' · ג'. ד' · ל' · ל' מלא מפנינים ק'

מנכלי לבהועל ביונתא דלבך
לא תסתמיך : ו בכל ארחתך
דעהו והוא יתרץ שבילך : ז לא
תהי חכים באפך דחיל מן
אלהא וסטא מן בישתא :
ח אסיותא תהוי לגושמך
ודהנא לגרמיך : ט יקר
לאלהך מן ממונך ומריש
כלהון עללתך : י ומתמלין
אוצרך שבענא ומעצרתך
חמרא נשפען : יא ברי
מרדותא דאלהא לא תסלא
ולא תמריק במכסנותיה :
יב מטול דלמן דרחים ליה אלהא
רדיה ליה והיך אבא דרדי
לבריה : יג טובוהי לבר נשא
דאשכח חכמתא ובר נשא
דמביע ביונתא : יד מטול
דטבא תגרותה מן תגרותא
דסימא ומן דהבא סנינא עללתה : טו יקירא היא מן כיפי טבתא וכל מדעם לא

אבן עזרא

תשען עליה שתאמר היא תשמרני אלא בטח על השם : (ו) בכל דרכיך. עסקיך ובחכמתך דעהו על משקל שאהו : (ז) אל תהי חכם בעיניך . שתאמר בחכמתי אישר ארחי . וסור מרע ממעשה הרע ואז ירפאך השם מכל מחלה : (ח) לשרך . הזכירו כי הוא מוסד הגידים ובו יכנס הדם להם בבטן האם וטעם תוקף כמו שריר וקיים : (י) יפרוצו . יפוצו מרוב עד שיפרצו פרץ ביקבים : (יא) מוסר ה'. אשרי אדם מצא חכמה . כי גם ישמר מתאוה ולא יבואו עליו ייסורין : (יג) יפיק . יוציא תבונה מאחר וילמדנה : (טו) חפציך . כל דבר שתחפוץ : ישוו . מענין ולמלך אין שוה ופי' אין

ירא ד' וסי' אל תהי חכם בעיניך. ירא את ה' בני ומלך . כי ברב חלמות . סוף דבר הכל נשמע . שבע ב' ומלרע וסימני' שבע גדול בכל ארץ . וימלאו אסמיך שבע : את ג' פתחין בטעם וסי' את גאון יעקב אשר אהב . בהצותו את ארם נהרים . כי את אשר יאהב ה' יוכיח . וכל את הבא במקף דכו' פתחין במ"א קמץ את כל גבוה יראה והוא מלך : סחרה ד' וסי' והיה סחרה ואתננ' ב' בו. כי טוב סחרה מסחר כסף. טעמה כי טוב סחרה: מפניים חד מן מלין דחסרין נו"ן וקרי' וסי' בצענים ותבר תקיני נפרד סקין. לו ויאמרו לו הגבעונים אין לו. אני אם טוב ואם רע בקול ה'. מפניים יקרה היא מפניים. אלפים: נהר דינור נגד ונפק. חסתר ערום ראה רעה ויסתר. וחילופיהון ז' כתיבן נו"ן יתיר ולא קרין וסי' נמסר בשמואל ב' סימן כ"א :

רשי

בינתך אל תשען : (ז) אל תהי חכם בעיניך . להיות מואס בדברי מוכיחך : (ח) רפאות תהי לשרך . החכמה . שרך כמו (שיר ז) שררך וזהו טיבורך : ושקוי לעצמותיך . הוא המוח כענין שנאמר ומוח עצמותיו ישוקה (איוב כא) : (ט) מהונך . מכל מה שחננך ואסי' מקול ערב (אל תקרי מהונך אלא מגרונך) : ומראשית . אלו תרומות ומעשרות : (יא) מוסר ה' בני אל תמאס . אם יבואו עליך יסורין יהיו חביבין עליך : ואל תקוץ . מלשון קצתי בחיי (בראשית כז) : (יב) וכאב את בן ירצה . שרוצה בבנו להטיב לו ויפייסהו לאחר שמכהו בשביל כן יערב לך הטובה אחר המכה : (יג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה : שלומד חכמה עד שגורה היא להוציא מפיו : (יד) כי טוב סחרה מסחר כסף . כל תגרין שאדם מחליף בסחורה זה נוטל זה וזה נוטל זה אבל האומר לחבירו שנה לי פרקך ואני אשנה לך פרקי נמצאו שניהם ביד כל אחד ואחד : חרוץ . מין זהב הוא : (טו) וכל חפציך . כל תאוותיך : לא ישוו

תולדות אהרן דעהו . ברכות סג עקידה שם : אל תהי. עקידה שם : רפאות . עירובין נד תענית ז אבות יג : כבד. קידושין ל לב (אלא מן כשהוא בה) : ותירוש. יומא עו : מוסר. מגלה לא אסר בתחתי עקידה שער סד ע עב : יוכיח. ברכות ה : מפנינים. מ"ק ט סוטה ד הוריות יג : וכל חפציך. (אלא מן) :

רלבג

השגחתו ומי שהוא נשען על בינתו יחשוב שלא יצטרך לו בזה עזר אלהי. בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת השם יתברך והמשל בכאשר תאכל תדע במאכל הש"י בהתבוננך עוצם חכמתו בבריאת זה המזון ובשומו בחי כח להשיב אותו אל עצם הנזון ובהתבונן תתבונן במה ששם הש"י מהכת הנפלא בזרע נגייר כמו זאת היצירה הנפלאה ובזה תדבק תמיד בשם יתברך. גם בעשותך הפעולות הגופיות וזה יהיה סבה שיישר הש"י אורחותיך מצד השגחתו הדבקה בך : **ביאור המלות** (ח) רפאות תהי לשרך . היא הטבור : (יד) . יפיק . יוציא : (טו) כי טוב כחכם מסחר כסף . הנה הסוחר הוא ההולך בארצות לבקש דבר הסחורה שירצה לקנות ולזה אמר כי טוב לבקש ולשוטט בעבור בקשת החכמה והתבונה יותר מסבוב על בקשת הכסף : **ביאור הדברים** אל תהי חכם בעיניך ותתרשל מפני זה מלחקור עוד בעניני החכמה כי זה ימנע ממך הרבה מהשלימות אשר אפשר לך לקנותו אך תמיד חשוב היותך חסר בחכמה ותהיה מפני זה חוקר בה תמיד ותוסיף על שלימותך שלימות : ירא את ה' תמיד מעבור על מצותיו וסור מרע במדות ובעיון . ג"כ מגד היותך ירא את ה' זה ימנע מלהשתבש בהשגה בחכמה וזה שאם תשים השורש והעקר שהשם יתברך הוא נמצא באופן שתישר אל זה התורה ושהוא משגיח באישי האדם לפקוד אותם כל מעשיהם כמו שהתבאר זה בתורה הנה אז יסור ממך הטעות בהרבה מהשגות הגדולות בחכמה האלהית : רפאות תהי לשרך . הנה התורה היא מרפאת לך מחולי המדות והדעות בעת שהתחלת לדרוך אל השלימות ותתחיל לקחת מזון ההשגות העיוניות והמשל בזה אל מה שיקח הולד מהמזון בעת היותו במעי אמו שיקחהו דרך הטבור גם אחרי השלמך בחכמה היא שקוי לעצמותי' למלאת אותם מוח ואמר זה שלא תחשוב שאחרי השלמך בחכמה לא תצטרך אל התורה אחר שפרי התורה היא להעמיד האדם על השלימות מההשגות העיוניות כי באמת תמיד תצטרך לחקור בה וללכת במצותיו כי היא מוסיפה לך שלימות תמיד ועזיבתך אותה תהיה סבה להסיר ממך השלימות ולהפקדו כמו שהעצמות יצטרכו תמיד אל המוח אשר בתוכם להזון ממנו ואע"פ שכבר נשלמה הויתם באופן מה ובזולת מהם יפקד מהם מזונם ויפסדו ואפשר שאמר לזאת הסבה ג"כ אל תהי חכם בעיניך ירא את ה' וסור מרע ר"ל שלא תחשוב בכבר השגתי החכמה ואיני צריך עוד אל התורה שהיא מישרת אליה כי בודאי אתה צריך אליה תמיד ולזה לאוי שתירא את ה' לשמור מצותיו ובזה תסור מרע תמיד בדעות : כבד את ה' מהונך . כמו שצותה אותך התורה מראשית כל תבואת זרעך ופירותיך לתת המתנות הראויות לכהנים וללוים כי בזה תועלת נפלא להישי' אל שכל הטובות הם שופעות מהש"י ועוד בזה תועלת להישיר ישראל להשגת החכמה והשלימות כי זה יהיה סבה לשלימות זה השבע בעיון ובחכמת התורה והם ילמדו זה את העם כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו. והנה אם תעשה זה יתן הש"י שברך שיתברכו פירותיך עד שימלאו אוצרותיך בר וגו' : וימלאו . עד שכבר ימלאו אוצרך בר ויקביך יהיה רבוי מהתירוש כמו שאמר בספר דברי הימים מהחל התרומה לבוא בית ה' אכול ושבוע והותר עד לרב כי ה' ברך את עמו והנה העיר בזה עוד לדבר אחר נמשך לכוונה הקודמת וזהו מהשלימות זה המאמר והרצון בזה היא מסלול ודרך לעמוד על החכמה אשר ביארנוה וזה כי אם יונח שאין בם פועל כמו שאמרו האפיקורוס וסיעתו הנה תסור החכמה מהדברים ולא יתכן לחקור דרך משל למה היה העין בזאת התמונה ובאלו המינים מהלחויות וכן העניין בדבר דבר כי לא תתכן זאת החקירה אחר שהם יניחו שזה העניין היה במקרה אך כשנודע שיש בכאן פועל הוא השם יתברך הנה זה יכין לנו הדרך להשגת החכמה אשר ביאר בדברים הנמצאים אשר לפי השיעור שנגיע ממנה יהיה דבקותינו בשם יתברך אשר מושכל כל אלו הדברים הוא אלו ומהמושכל אשר אלו שפע מציאותם והנה כשהפליג לחקור באלו הסבות היותר שלימות אם תשים כוונתך תמיד לתת בו כבוד לה' ותשתדל מפני זה למצוא הסבות היותר שלימות שתוכל שיראה בהם כבוד לשם יתברך הנה זה יהיה סבה למצוא אוצרות שבלך מקנין החכמה האמתי; כי בזה תתישר לעמוד לפי מה שאפשר על עומק החכמה האלהית שמה זכר דבר מאלו הדברים על מה שהם עליו הנה כשיקרה שיגיעו לך קצת רעות גופניות הנה זהו בהכרת על צד המוסר אחרי היותך מתהלך בחכמה ובתורה וזהו להסירך מקצת דעות מגונות התחלת להתישר אליהם או מפני עברך על קצת מצות התורה כי השם ית' ישגיח באוהביו להצילם מהרעות הגופיות לפי מה שביארנו בד' מספר מלחמות ה' : מוסר ה' בני אל תמאס. אל תמאס מוסר ה' כשיקרו לך קצת רעות גופיות ממנו באופן שזכרנו כי זה יהי' סבה למנוע ממך התועלת אשר בעבורו היה זה ההוכחות ואל תמאס בתוכחתו כי הש"י יוכיח את אשר יאהב וגו' : כי את אשר יאהב . כי השם ית' יוכיח את אשר יאהב וירצה להתנהג עמו כאב את הבן שייסר אותו לטוב לו וכאשר תיטיב כשיגיע לך מן התועלת מה שתפשפש במעשיך ובדעותיך עד שיתברר לך מה שנתיסרת לתקן בו כאמרו ויגל אזנם למוס' ויאמר כי ישובון מאון : אשרי אדם מצא חכמה. כמה מאושר האדם שימצא החכמות השם ויתברך בדברים לפי מה שאפשר לו והאדם שיוציא מלבו תבונה בדרכים הנזכרים כמה שקדם : כי טוב סחרה. כי ההשתדלות לבקש אותה הוא טוב מאין שיעור מהשתדלות לבקשת הכסף אשר בו תועלת מה להעמדת חיי הגוף ופריה יקר מזהב : יקרה היא מפנינים וכל חפציך וגו'. הנה היא יקרה מכל המרגליות ובכלל הנה כל חפצי האדם לא ישוו בה

מצודת ציון

(ח) לשרך . הוא הטבור כמו שרך אגן הסהר (שה"ש ז) : ושקוי . ר"ל המוח המשקה העצמות : (י) אסמיך . הם אוצרות התבואה כמו את הברכה באסמיך (דברים כ"ח) : יקביך . הם הבורות אשר היין יורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה) : יפרצו . ענין התחזקות ורבוי כמו פרצו לרוב (דה"א ד) : (יא) תקוץ . ענין מאוס כמו קצתי בחיי (בראשית כז) : (יב) ירצה . מל' רצוי ופיוס : (יג) יפיק . יוציא כמו ויפיק רצון (לקמן ח) : (יד) ומחרוץ . הוא הזהב הטוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים סח) : מפנינים

מצודת דוד

אדם : (ו) בכל דרכיך . בכל ענייניך דע את ה' ר"ל תן דעתך לחשוב לעשות מעשיך למען יבוא בדבר תועלת לקיים דבר ה' ואז הוא יוליכך בדרך מישור ותצליח בה : (ז) אל תהי חכם בעיניך . להקל בדבר הנאסר לעשות גדר ושימור בחושבך שאין חכם כמותך צריך גדר אלא ירא את ה' פן עם כל החכמה תכשל : וסור מרע . הרחק מאד ועשה גדר : (ח) רפאות . ר"ל הגדר לא יזיק כי עוד יועיל ותהיה רפאות וכו' ר"ל יחזיק אותך בקיום המצות : (ט) מהונך . לספרים ממנו לדקה : ומראשית . לתת תרומות ומעשרות : (י) וימלאו . ר"ל לא תחסר כלום בעבור זה כי הברכה ישולח בהם ועוד תוסיף : ותירוש . היין אשר ביקבים יתרבו : (יא) מוסר . ואם בא לך מה' מוסר יסורים אל תמאס בהם אלא קבלם מאהבה : ואל תקוץ . כפל הדבר במ"ש . (יב) יוכיח . לגלות אזנו לייסר דרכו : וכאב . וכמו האב אשר יכון בהכאה לרצות את בנו להיטיב דרכו ולא לנקום נקם : (יג) ואדם . מוסב על אשרי לומר אשרי לאדם אם מוציא את התבונה מן החכמה ר"ל מבין דבר מתוך דבר : (יד) כי טוב . מסחר החכמה ממסחר הכסף כי מי שנוטל מחיר הכסף לא ישאר הכסף בידו ולא המחיר ביד האחר ולא כן בדבר החכמה כי את מי שלומד עם אחר חכמה אחת במחיר למוד חכמה אחרת א"כ שניהם ביד כל אחד ואחד : תבואתה .

ישוו בה. לא יהיו שוין בשווים ודמיון כדמים : (טז) בימינה. למיימינים בה ועוסקים בה לשמה אורך ימים וכ״ש עושר וכבוד ולמשמאילים בה שעוסקי׳ בה שלא לשמה מ״מ עושר וכבוד יש : (יח) למחזיקים בה. לאוחזים בה כמו וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד) : ותומכיה מאושר. המתקרבים לה וכן כל לשון תמיכה שבמקרא זה שהוא אוחז בה : (יט) ה׳ בחכמה יסד ארץ. ע״י התורה והיא התורה והיא התבונה והוא הדעת ואחר שכל העולם נברא בהם לכך : (כ) ירעפו. כמו יטיפו : (כא) אל ילוזו מעיניך. אל יתעקמו מנגד עיניך להסיר מכנגדך : (כב) ויהיו חיים לנפשך. שהרי עץ חיים הוא : וחן לגרגרותיך. שהרי זה שבחה האמור למעלה וענקי׳ לגרגרותיך : (כג) לא תגוף. לשון כשלון אנופייר בלע״ז וכן פן תגוף באבן (תהלי׳ נא) וכן בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יג) וכן ונגפו אשה הרה (שמות כא) : (כד) ושכבת וערבה שנתך. ותנעם שנתך כשתישן שלא תירא מפחד פתאום : (כה) ומשואת. כשתבוא על הרשעים : (כו) כי ה׳ יהיה בכסלך. במבטחך. ד״א בדברים שאתה כסיל בהן כך מצאתי בירושלמי : (כז) אל תמנע טוב מבעליו. אם ראית

חניך

תולדות אהרן אלך : שבת ס״ג ע״ב כה מכות יג : דרכיה. סוכה לב יבמות טו פז נדרים סב גטין נט אמר בשלח עקידה שער סא (ערובין כ כז) : עץ חיים. ברכות לב תענית ז נדרים סב אבות ו ערכין טו אמר מקץ עקידה ש׳ ס (סוטה כא) ה׳ בחכמה. ברכות נה חגיגה יב אמר וינש (סנהדרין כב) : אל ילוזו. (כלאים לא יבמות ב סוטה יח קדושין מ ב״ב יז) : בכסלך. (סוטה טו) אל תמנע. ב״ק פ״א :

לָא יִֽשְׁווּ־בָֽהּ׃ טז אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ
בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבֽוֹד׃ יז דְּרָכֶיהָ
דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלֽוֹם׃
יח עֵֽץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ
וְֽתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּֽׁר׃ יט יְהֹוָה בְּחָכְמָה
יָסַד־אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָֽה׃
כ בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים
יִרְעֲפוּ־טָֽל׃ כא בְּנִי אַל־יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ
נְצֹר תֻּשִׁיָּה וּמְזִמָּֽה׃ כב וְיִהְיוּ
חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחֵן לְגַרְגְּרֹתֶֽיךָ׃ כג אָז
תֵּלֵךְ לָבֶטַח דַּרְכֶּךָ וְרַגְלְךָ לֹא
תִגּֽוֹף׃ כד אִם־תִּשְׁכַּב לֹא־תִפְחָד
וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶֽךָ׃ כה אַל־
תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים
כִּי תָבֹֽא׃ כו כִּֽי־יְהֹוָה יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ
וְשָׁמַר רַגְלְךָ מִלָּֽכֶד׃ כז אַל־תִּמְנַע־

ג׳ · ג׳ חד חסר · ג׳ · ג׳ מ״ג · ג׳. ל׳ וחסר · י״ה סימן · ג׳ מ״ג · ב׳ · ל׳ · ל׳

פְּתִים לֵיהּ׃ טז נוּגְדָא דְיוֹמָתָא
בִּימִינָהּ וּבִשְׂמָאלָהּ עוּתְרָא
וִיקָרָא׃ יז אָרְחָתְהָא אָרְחָתָא
דְבוּסְמָא וְכֻלְהוֹן הֲלִיכָתְהָא
שְׁלָמָא׃ יח אִילָנָא דְחַיֵּי הִיא
לְאִלֵּין דְּמִתְחַזְּקִין בָּהּ וְאִלֵּין
דְּמִתְעַסְּקִין בָּהּ טוּבֵיהוֹן׃
יט אֱלָהָא בְחָכְמְתָא שְׁתַּאסְיָא
אַרְעָא וְאַתְקֵין שְׁמַיָּא בְּבִיוּנָה׃
כ בְּדַעְתֵּיהּ תְּהוֹמֵי אִתְבְּזִיעוּ
וּשְׁמַיָּא צָעֵי מִטְלָיָא׃ כא בְּרִי
לָא נֵיזַל בְּעֵינָךְ נְטַר מַדְעָא
וְתַרְעִיתָא׃ כב וְיֶהֱוֹן חַיֵּי
לְנַפְשָׁךְ וְחִסְדָא לְצַוְּרָךְ׃
כג הֵידֵין תֵּיזֵל בִּסְבָרָא בְּאָרְחָתָךְ
וְרַגְלָךְ לָא תִתְקַל׃ כד אִם
תִּשְׁכּוֹב וְתִתְהַפֵּךְ לָא תִדְחַל
וְתִשְׁכַּב וְתִבְסַם שִׁנְתָךְ׃ כה לָא
תִדְחַל מִן חַלְיָא דְּמִן שְׁלְיָא
וּמִן חֵיסָא דְרַשִׁיעֵי כַּד יָתֵי׃
כו מְטוּל דֶּאֱלָהָא יְהֵי בְּסַעֲדָךְ וְיִנְקַר רַגְלָךְ דְּלָא תִתְצַיֵּד׃ כז לָא תִתְכְּלֵי לְמֶעְבַּד שַׁפִּיר

אין כעם טוב כלום ונחשב למלך שיניחם כי הוא עם מסוה ומסולד ונכוה : (טז) עושר וכבוד. משל שהחכמה תביאהו לשתי מעלות : (יז) דרכי נועם. שינעמו ויערבו לו : נתיבותיה. נתיבות שלום : (יח) עץ. העץ חיים שהאוכל מפריו יחיה שנים רבות : ותומכיה. שלא יעזבוה כאשר אמר כי החכמה תחיה האדם שהוא עולם קטן : (יט) ה׳ בחכמה יסד ארץ. ספר מעלתה שבה נברא העולם העליון : (כ) בדעתו תהומות נבקעו. להשקות בהם חיה ועוף : (כא) אל ילוזו. כנכון תלוזנה כי על התושיה והמזמה ידבר כמו ויתמו כלאן : (כג) אז. לא תגוף. פועל יוצא והענין שלא תשימהו כאבן נגף כאשר תלמד התושיה : (כז) אל תמנע טוב מבעליו. העני

תהומות ד׳ מ״ל דמ״ל וסי׳ נמסר בתילים סימן ל״ג ועיין בסדר בשלח בפסוק תהומות יכסיומו : ירעפו ג׳ וסימן נאות מדבר. ושחקים ירעפו טל. ירעפו עלי אדם רב : ויהיו י״א רפין וסימן נמסר בסדר ויקחו לי תרומה : תגוף ל׳ מ״ל. אז תלך לבטח ושארא כלהון חס׳ : וערבה ב׳ וסי׳ וערבה לה׳ מנחת יהודה וירושלם. ושכבת וערבה שנתך : ומשאת ל׳ מפחד פתאום והוא מן שיטה חדא דמשמש ומש בריש׳ וכל חד לית דכו׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא בס״ד במערכת אות המ״ם וזה תמצא בשטה דמשמשת ומ ברישא ומשמשת בא״ב :

רלבג

בה והרצון במפני האדם הדברים האחרים אשר ישתוקק האדם כי כל אלו בחפצים הם בלתי נגדה ואשר בישוב זה אל התורה והוא הנכון יותר וירצה כי מחובר מאד מי שימצא החכמה הנרמזת בתורה והאדם שיוציא ממנה התבונה הנרמזת בה כי בכל נרמז בתורה כמו שבארנו בביאורינו לדברי התורה : ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. הנה בימין התורה יהיה אורך ימים ר״ל השגת החיים הנצחיים כי זהו פריה ולזה ייחס זה אל ימינה וזה יהיה במה שישיג בה מן החכמה והתבונה והנה על הכוונה הבנית ישיג בה עושר וכבוד כי מצד ההשגחה האלהית שתדבק באדם בעבורה ימשכו לו ג״כ טובות גופיות כמו שנתבאר בתורה וביארנוהו עוד במאמר הד׳ מספר מלחמות ה׳ : דרכיה דרכי נועם. הנה דרכי התורה הם דרכים שינעמו וימתקו מאד לאדם כי לא העמיסה על האדם שום מעמס יקשה לו אבל כל מה שבה מן המצות והאזהרות הם דברים ערבים ורצויים בעצמותם. לא כנימוסי הגוים שהיו מעמיסים בהם דברים קשים גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם וכל נתיבות התורה הם שלום לגוף ולנפש כמו שהתבאר מדברינו בדברי התורה כי כולם יבירו אל בריאות הגוף ובריאות הנפש הנה התורה היא עץ חיים לאשר הם מחזיקים בה לגמור ולעמוד ולחקור בעניניה ובאופן החכמה אשר יבינו אליה ותומכי התורה במחזיקים אותה לעמוד על הסבות בדבריה הוא מאושר כי מזה הצד יתיישר לעמוד על כוונותיה לא ישקל בעניניה ויעבור בהם כעברו על ספרי קורות היונים אשר יגידו איש לאיש אך יחקור על כל פנים להמון אותה כדי שיעמוד על כוונותיה כאלו האמר שיעמיק לעמוד על דבר דבר ממנה למה היה באחר כך ולמה נסמך זה במאמר לזה המאמר כי בזה האופן ימצא בה וישיג ממנה הכונה לפי שבאה בחכמה והתבונה והדעת כאשר עתה אי זה דבר מהם ומפני מה רהוי לשבחם ואמר ה׳ בחכמה וגו׳ : ביאור המלות (כו) בכסלך. בתקותך : (לב) נלוז. הוא הטועה מהדרך הנאותה : (לה) כבוד. מרים קלון. בקלון מכיר אותם או יגלה בו בכל אחד מהכסילים מרים ומגביה הקלון עליו מצד סכלותו : ביאור הדברים. ה׳ בחכמה יסד ארץ. ואמר כי בחכמה יסד הש״י הארץ וזה היסוד הוא מה שבשרים והם בטבע הנמצאות הטבעיות אשר המציא בארץ והנה בחכמה הש״י שפע מציאותם ביום הבראם ונהיסד עניני ומה שיושג לאדם מפני המקירה בהם יקרא חכמה כי כל מה שבהם מחודש מסבות עצמיות ותיהסות כאלו האמר שבהם יתמם והאדם יולידו האדם והתבונה יכונן שמים על מה שהם עליו מסתבבק ממנו ומגדל בכוכבים אשר יניעום ומחליף תמונות הגלגלים אשר יניעו הכוכב וחילופי התנועות באורך וברוחב עד שיתחדשו מזה חלופים רבים בתנועת הכוכב הנראית לנו ויתחדשו מפני זה ממנו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות ה׳ והנה יקרא זה הענין תבונה לפי שמה שיתחדש בהם איננו מההדש בדמיון מה שהתחדש מן הסבות העצמיות או המתיחסות כי הם יחממו ואין בהם חום ויקררו ואין בהם קור וכן הענין בשאר מה שישפע מהם ואולם מה שהמציא השם ית׳ מהבקע התהומות ושירעפו השחקים טל אשר לו תכלית גדול בקיום זה העולם השפל כי זה מה שאי אפשר עמידת הצמחים והב״ח מזולתו וכי ג״כ יהיה הבוי נשמר ביסוד המים עם שאר היסודות המקבילים לו הנה היה חדוש זה הענין בדעת השם ית׳ וההשגה בו היא קרובה אל המושכלות הראשונות וזה כי האיד הלח כשיתהוה בבטן הארץ וימנעהו מונע מעלות ויצטרך לרדת יתעבה מפני זה ויהפך מים או כשיעלה ויפגוש במקום הקר הנה הקרירות יעבה אותו ויתהוה ממנו מים הנה מה שזה דרכו יקרא דעת ואחרי שהענין הוא כן ר״ל שאלו הדברים נשפעו מחכמת השם יתברך בינתו ודעתו בזה האופן הנה האדם כעמדו על מה שאפשר לו להשיג מאלו הדברים ידבק בחכמת השם ובינתו ודעתו לפי מה שאפשר : בדעתו התהומות נבקעו. כי בעבור דעת האדם החכמה והתבונה הזאת נבקעו תהומות מלמטה נובעות מהם אלו הידיעות ומלמעלה ג״כ ירעפו טל ושפעו בו אלו הידיעות והנה רמז במה שישפע מלמטה יהיו נובעות אלו הידיעות אל הדברים הטבעיים המוחשים אלינו אשר יעירו אותנו על החכמה והתבונה הזאת ובמה שישפע לנו מלמעלה רמז אל השפע שישפע לנו מהש״י להשיג אל הידיעות באמצעות השכל הפועל והמשיל השפע ההוא לטל לא לגשם כי הטל מתפשט בכל האויר איננו יורד טפין טפין כמו המטר וכן השפע בזה מגיע בכל המקומות שיהיו נאותים לקבלו יחד לא במקום זולת מקום : בני אל ילוזו. אל יסורו מעיניך החכמה והתבונה אך שמרם תמיד שמור הנימוס המושכל שהגיע לך בזה ושמור ג״כ המחשבה שהכילה אותך להשגתו כדי שתדע תמיד האמת כדרכיו ויהיו החכמה והתבונה חיים לנפשך כי הם בעצמם הם השכל הנקנה הנשאר מהאדם אחר המות כמו שביארנו בראשון מספר״י והם תמלא חן בדבריך עם האנשים הנה בסבתם תדבק בך ההשגחה האלהית עד שלא תכשל בלכתך בדרך : אם תשכב. גם בהיותך בדרך לא תפחד שם מחיה רעה ומן הלסטים אך תשכב ותערב לך שנתך : אל תירא מפחד. מהרעות הגדולות שמפחידו׳ פתאום ולא משואת רשעים כי תבא : כי ה׳ יהיה. במה שתבטח בו ותקוה ממנו וישגיח בך מהלכד באלו הרעות ואחר זה הזהיר עוד ואמר אל תמנע טוב מבעליו ממי שהוא ראוי לו בהיות כח בידך לעשות זה הטוב וזאת האזהרה כוללת בעיון ובדברים המדיניים

אם

מצודת דוד

פרי החכמה ור״ל מה שהבין מדעתו מתוך דבר החכמה שלמד הלא טובה היא מחרוץ : (טו) יקרה. חשובה היא מפנינים הם המרגליות : וכל חפציך. כל הדברים שאתה חפץ ורוצה בהם לא יהיו שוין בשווייה : (טז) אורך ימים. ר״ל אל ידה ישיג אורך ימים ועושר וכבוד. ורז״ל אמרו למיימינים בה לעוסק לשמה יש לו לאורך ימים וכ״ש עושר וכבוד אבל למשמאילים בה לעוסקים שלא לשמה עכ״ז יהיה עושר וכבוד : (יז) דרכי נועם. ר״ל לא יבוא בשום לד מכשול בדבר קיום דברי התורה : וכל וגו׳. כפל הדבר במ״ש : (יח) למחזיקים בה. להאוחזים בה היא להם למען חיים כי בעבורה ישיג החיים : ותומכיה. התומך אותה בנדרים וסייגים הוא מאושר : (יט) בחכמה. באמצעות חכמת התורה ברא העולם : בתבונה. תבונת התורה : (כ) בדעתו. בדעת התורה נבקעו תהומותיהם המעיינות המנבעים מתחת : ושחקים. מוסב על בדעתו לומר בדעת התורה ימיפו השמים טל : (כא) אל ילוזו. השכיל והשובה הוא כ״כ מהראוי שאל יסורו מנגד עיניך : נצור תושיה ומזמה. ר״ל שמור התורה במעשה ובמחשבה : (כב) ויהיו. שמירת המעשה והמחשבה יהיו סיבה להביא חיים לנפשך ולקבלים לוארך בחן : (כג) אז. כשתהיה נשמר במעשה ובמחשבה אז תלך לבטח בדרכך כי אין מחריד : לא תגוף. לא תכה באבני מכשול המושלכים בדרך ר״ל לא תאונה אליך רעה : (כד) וערבה שנתך. כדרך

מצודת ציון

(טו) מפנינים. הם המרגליות : (יח) מאושר. משובח כמו אשרי האיש (שם א) : (כ) ירעפו. יטיפו כמו יערוף כמטר לקחי (דברים לב) : (כא) ילוזו. ענין הטיה והסרה : (כג) תגוף. ענין הכאה כמו פן תגוף באבן רגליך (תהלים צא) : (כד) וערבה. ענין מתיקות כמו וערבה לה׳ מנחת (מלאכי ג׳) : (כה) ומשואת. ענין האבד כמו אמש שואה ומשואה (איוב לח) : (כו) בכסלך. ענין בטחון ותקוה

אבן עזרא

העני . פי׳ מבעל הטוב . (כח) לך ושוב . כי הוא דרך בזיון : (לב) ישרים סודו . עם ישרים נודע סודו ועלתו ממה שהוא גוזר להביא על הרשע: (לג) מארת. מן ארור והוא חסרון : (לד) אם ללצים . הפסוק הזה דבק בעליון וללי׳ מן ליצנו׳. יליץ מן כי המליץ פי׳ השם יברך נוה הצדיקים אם ללצים ידבר הצדיק ויזהיר לסור מן דרך הליצנו׳ ולענוים ולמוכיחים יתן חן כלומר יתן חנם בעיני כל אדם והענוים הם הצנועים מדבר ליצנות . פי׳ אם ללצים השם יליץ יתן גמול הליצנות ולענוים יתן חן כמו חן וחסד להם : (לה) כבוד. השם ינחיל׳ כבוד הממון והעושר אבל הכסילים ירומו הקלון עליהם והטעם שיסבבו שיקלום בני אדם : מרים קלון . על כל אחד ידבר כמו וצדיקים ככפיר יבטח . פי׳ כסיל מרים ומכבד איש קלון כמו בא זדון חסר איש : (א) שמעו בנים . אחר שהזהיר בנו הוכיח בנים אחרי׳ שישמעו מוסר אביהם אף על פי שהם רכים לאביהם נחשב כמוני

רשי

חבירך חפץ להטיב לעניים אל תמנעהו : בהיות לאל ידך . להחזילו . ד״א אל תמנע טוב מבעליו . אל תמנע לדקה מן העני . בהיות לאל ידך לעשות לדקה שמא יבוא יום ואין לאל ידך : (כח) וכן אל תאמר לרעך . לעני : ויש אתך . מה שתתן לו. ורבותינו פירשו לך ושוב על שכר שכיר : (כט) אל תחרוש על רעך . אל תחשוב ואינו זו ממשמעות חרישה מה דרך החורש מכין מקום לזמן הזריעה . אף החושב רעה מכין מקום התחבולות בלבו איך יעמוד ויעשנה : (ל) אל תריב עם אדם . להתלונן עליו : אם לא גמלך רעה . שעבר על המלוה הכתובה בתורה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט) ומי שהוא רשע רשאי אתה לשונאו: (לא) אל תקנא באיש חמס . לעשות כמעשיו אם תראהו מלליח : (לב) כי תועבת ה׳ נלוז . מעוות בדרכיו : ואת ישרים סודו . ועם ישרים סודו : (לד) אם ללצים . אדם נמשך אחריהם לסוף אף הוא יהיה לץ עמהם: ולענוים יתן חן . אם לענוים יתחבר סוף שיתנו מעשיו חן בעיניהם של בריות : (לה) כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון . לעצמו מפרים קלון לחלקו : (א) שמעו בנים מוסר אב . הקב״ה : (ב) נתתי לכם. שכינה מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב״ה והרי הוא כפיו : (ג) כי בן הייתי לאבי . אם תאמר שלמה היה שונא הבריות שהזהירן על הגזל ועל העריות דבר שנפשו של אדם מתאוה להם לכך נאמר כי בן הייתי וגו׳ רך ויחיד וגו׳ שהיה אוהב אותי יותר: (ד) ויורני . על כך ויוכיחני ויאמר לי יתמך דברי לבך. ולא, שהוכיחני בדברים אלו לכך אני מזהירכם על כך (רבי יוסף קר״א) . ד״א כי בן הייתי לאבי. הנביא אומר בן הייתי להקב״ה שהשרה

כז אַל־תִּמְנַע־ (ידך ק׳) טוֹב מִבְּעָלָיו בִּהְיוֹת לְאֵל יָדֶיךָ לַעֲשׂוֹת׃ כח אַל־תֹּאמַר לְרֵעֶיךָ (לרעך ק׳) ׀ לֵךְ וָשׁוּב וּמָחָר אֶתֵּן וְיֵשׁ אִתָּךְ׃ כט אַל־תַּחֲרֹשׁ עַל־רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא־יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ׃ ל אַל־תָּרוֹב (תריב ק׳) עִם־אָדָם חִנָּם אִם־לֹא גְמָלְךָ רָעָה׃ לא אַל־תְּקַנֵּא בְּאִישׁ חָמָס וְאַל־תִּבְחַר בְּכָל־דְּרָכָיו׃ לב כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה נָלוֹז וְאֶת־יְשָׁרִים סוֹדוֹ׃ לג מְאֵרַת יְהוָה בְּבֵית רָשָׁע וּנְוֵה צַדִּיקִים יְבָרֵךְ׃ לד אִם־לַלֵּצִים הוּא־יָלִיץ וְלַעֲנִיִּים (ולענוים ק׳) יִתֶּן־חֵן׃ לה כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים מֵרִים קָלוֹן׃

ד א שִׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב וְהַקְשִׁיבוּ לָדַעַת בִּינָה׃ ב כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ׃ ג כִּי־בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי׃ ד וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ־

תרגום

כז לָא תִּמְנַע טָבְתָא מִן מָרַיהּ כַּד אִית חֵילָא בִּידָךְ לְמֶעְבַּד׃ כח לָא תֵּימַר לְחַבְרָךְ אֱזֵל וְתוּב וּלְמָחַר אֶתֵּן וְאִית גַּבָּךְ׃ כט לָא תַּחֲשֵׁב עַל חַבְרָךְ בִּישְׁתָא וְהוּא יָתֵב עִמָּךְ בִּשְׁלָוָה׃ ל לָא תִּנְצֵי עִם בַּר נָשָׁא מַגָּן אִם לָא עֲבַד לָךְ בִּישָׁא׃ לא לָא תִּטַּן בְּגַבְרָא חַטּוֹפָא וְלָא תִּצְבֵי בְּכֻלְּהוֹן אָרְחָתֵיהּ׃ לב מְטוּל דִּמְרַחַק עוּתָא מִן קֳדָם יְיָ וְעִם תְּרִיצָיָא שׁוּעִיתֵיהּ׃ לג לְוָטְתָא דֶאֱלָהָא בְּבָתֵּיהוֹן דְּרַשִׁיעֵי וּמְעַמְרֵיהוֹן דְּצַדִּיקֵי יְבָרֵךְ׃ לד וְלִמְמַקְנֵי נִסְחוֹף וּלְעִנְוְתָנֵי יִתֵּן חִסְדָּא׃ לה יְקָרָא חַכִּימֵי נַחְסְנָן וְסַכְלֵי נְקַבְּלָן צַעֲרָא׃ א שְׁמַעוּ בְנַיָּא מַרְדּוּתָא דְּאָב וְאַצִּיתוּ לְמִדַּע בִּיוּנָא׃ ב מְטוּל דְּיוּקְפָּנָא טָבָא יְהֵבִית לְכוֹן וְנִימוּסַי לָא תִשְׁבְּקוּן׃ ג מְטוּל דִּבְרָא הֲוֵית לְאַבָּא מְפַנַּק וִיחִידָא קֳדָם אִמִּי׃ ד וְאַלְפַנִי וַאֲמַר לִי יְיָ יִקַּיֵּם

מסורה

ידך ק׳ · לרעך ק׳ · ו׳ · ב׳ כתרי ליטני׳ לא סתר׳ כשור · כ׳ מ״ל כסי׳ תריב ק׳ · ל׳ וחד מארת עיני׳ · ל׳ · ל׳ · ולענוים ק׳ · ב׳ · י״ב וכל דסמי׳ לאדכר דכו׳ · כ׳ סבי׳ לגני ל״ח

ומחר ו׳ וסי׳ וקדשתם היום ומחר וכבסו . ומחר אל כל עדת יש׳ יקצוף . ומחר אתה ובניך עמי . שב בזה גם היום ומחר אשלחך . ומחר אתן ויש אתך . ומחר אעשה כדבר המלך : בבית רשע חד מן ה׳ זוגין חד בית נחד בבית וסי׳ בירמיה סימן ל״ז : ולענוים ה׳ כתיב עניים וקרי׳ ענוים וסימן נמסר בתילים סי׳ ט׳ ע״ש : מרים ב׳ וסי׳ כל מרים תרומת כסף . כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים. ארך אפים רב תבונה . וא׳ כבדי מרים ראשי . וסימניך בלשון ארמי כספא אשמי חכימיא וראשיא: לפני ב׳ סבירי׳ לבני וקרי׳ לפני וסי׳ לפני אפרים ומנשה עוררה. רך ויחיד לפני אמי: ויאמר לי ח׳ דסמיכי וסי׳ ויאמר לי חנך הרה דמנות. ויאמר לי מי אתה ואומר אליו עמלקי . ויאמר לי עבדי אתה ישראל . ויאמר לי שלמה בנך . ויאמר לי יתמך דברי . מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה . על מה זה אתה מבקש . והשגל יושבת אצלו:

תולדות אהרן לך ושוב. ב״מ קי : אל תחרוש . יבמות לז גטין ג : מארת . סנהדרין נד : אם ללצים. יומא לח מכות י מנחות כט (פסה טז קדושין סא סנהדרין כז שבועות לג) : כבוד. אבות יב ב״ב י עקידה שער סה (סלה טז קדושין סא סנהדרין כז) : שמעו בנים. עקידה שער ע : לקח טוב . ברכות ה מה תענית ע״ז יג אבות ח יג מנחות ע : כי בן . זוכר משפטים ואתחנן : ויורני. נדה ל :

רלבג

אם בעיון הזהירו שלא למנוע למידו מהכא ללמ הראוי לכך לפי מה שיש מן הספק בידו וכאשר יבא לבקש ממך הטוב הזה לא תענה אותו על זה כשתאמר לו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך אך תן לו זה תכף אחר שיש אתך והוא ראוי לזה : אל תחרוש. אל תחשוב והשתדל להביא על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך כי זה מגונה מאד : אל תריב עם אדם חנם. אם לא גמלך רעה כי זה מגונה מאד להתרעם על האדם ולהריב עמו בזולת סבה : אל תקנא באיש חמס . להתאוות ולחמוד ולעשות כמוהו לתמום האנשים ולא תבחר בשום דרך מדרכיו כי זה יביאך לחטוא במה שהוא חוטא והמשל כי איש החמס ישלח מנחה גדולה למלך או לשר ויכבדוהו ואם ירצה האדם לעשות כן לא ימצא לו ויצטרך לו לעשוק ולחמוס האנשים יכן הענין בשאר דרכיו אשר הם לו מפני היותו איש חמס כי מתועב אל השם יתברך האיש העקש הנלוז לומר הבלתי ישר והפך בישרים כי הוא דבק בהם: מארת. קללת השם תמצא בבית רשע והוא יברך נוה צדיקים והנה אמר רשע בלשון יחיד לפי שהקללה לא יחייב שתמשך לכל הרשעים ולזה פעמים רבות רשע וטוב לו ואולם ברכת הש״י היה בבית כל הצדיקים הראויים לה והם אשר תדבק בהם הרי׳ת״ה האלהית כמו שביארנו הכונה בכל זה בד׳ מספר מ״ו: אם ללצים. הנה ללצים המתלוצצים ומלעיגים על האנשים הש״י יסבב שאחרים ילעיגו עליהם בבוא אידם ואולם לענוים המכבדים לאנשים שאינם עצמם יתן הש״י חן להם בעיני האנשים: כבוד חכמים ינחלו. כי יכבדום האנשים וכל אחד מהכסילים מגביה קלון לו או אמר על צד ההפלגה כי עולם הקלון שינחלו מפני סכלותם ואמצרים ומסיר אותם מהמקום ההוא שהם נכרים בו: שמעו בנים מוסר. השם יתברך שהוא אביהם והנה זה המוסר הוא תורתו שנתן לישראל והקשיבו ושמעו אותה כדי שתדעו בינה כי הוא ויעיר אתכם אל הבינה כמו שזכרנו ר״ל כי התורה תעיר בהרבה מדבריה לידיעת הבינה כמו שביארנו בביאורנו לדברי התורה : כי לקח טוב . כי כבר נתתי לכם קנין טוב אל תעזובו את התורה שנתתי לכם הנה אלה דברי הש״י ר״ל שאמרם בלשון כאילו הש״י ידבר . ואח״כ אמר שלמה . כי בן הייתי . לאבי הנה הייתי בן לאבי ורמז בזה לעם ישראל שהוא בן לש״י היותו נער וכך כשאמר לו הש״י אלו הדברים והייתי אז יחיד לפני אמי כי אומה אחרת לא קבלה התורה זולתי וזה היה בעת קטנותי כשאתי ממצרים כי במעט זמן העתיקני הש״י לאמונתו ולזאת הסבה אמר ג״כ לפי הנמשל הנביא זכרתי לך חסד נעוריך ואמר לפני אמי לפי המשל והוא ג״כ לפי הנמשל רמז אל השכל הפועל אשר באמצעותו השפיע הש״י התורה לישראל ובאמצעותו

מצודת ציון

ותקוה כמו אשר יקוט כסלו (שם ח׳) : (כז) נאל . ענין כח ואמנות : (כט) תחרוש . ענין מחשבה כמו חורשי און (שם ד׳) : (לב) נלוז. הנוטה מדרך הישר : (לג) מארת. מלשון ארור : ונוה . מדור כמו נוה איתן (ירמיה מט) : (לה) מרים . מלשון תרומה והפרשה : קלון . בזיון והוא מלשון קלוי באש (ויקרא ב) כי בעבור הבזיון יתאדם הפנים כאלו נקלה באש. או הוא מלשון קלות : (א) והקשיבו . ענין שמיעה והאזנה : (ג) רך . מעונג : (ד) ויורני . ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כ״ח)

מצודת דוד

הישן בוטח מבלי פחד : (כה) אל תירא . כי לא תבא אליך : כי תבא . כאשר תבא תשכת הרשעים לא תירא מזה כי לא תגע בך לרעה : (כו) בכסלך . במה שתבטח ותקוה אליו והוא ישמור רגלך מן הנלכדה : (כז) מבעליו. מבעל הטובה ר״ל ממי שבא לקבל הטובה:בהיות. בעת היות כח בידך עשות הטובה: (כח) לרעך.המבקש הטובה לך ושוב. לך היום ושוב למחר ואז אתן את שאלתך:ויש אתך. דבר הטובה יש עמך והוכל לתת מיד : (כט) והוא . כלא הוא יושב אתך לבטח ר״ל בוטח בך כאיש על רעהו ולמה תחשוב עליו רעה : (ל) גמלך רעה . גם תחילת המעשה נקרא במקרא בלשון גמול וכן ואם גומלים אתם עלי (יואל ד׳) : (לא) באיש חמס . בהצלחת איש חמס : (לב) נלוז . הסר והנוטה מדרך הישר : ואת . עם ישרים מעמיק סוד עלתו מאהבתו אותם וכמ״ש וה׳ אמר המכסה אני מאברהם וכו׳ (בראשית יח) : (לג) מארת ה׳ . ר״ל העושר אשר בבית הרשע קללת ה׳ היא כי שמורה לרעתו ותחשב א״כ לקללה : יברך . מוסב על ה׳ לומר שהוא יברך את אשר בנוה הצדיקים ר״ל לברכה תחשב כי ישפיעו ממונם לדל ויקבלו גמול : (לד) אם ללצים . ר״ל לכל אחד משלם גמול במדה שמדד אם ללצים המלעיגים בבני אדם ישבב סיבה אשר יתלוצצו בהם בבוא יום אידם : ולענוים . אשר הם שפלי הרוח ומכבדים כל אדם יתן חנם בעיני הכל ויכבדו להם : (לה) ינחלו. נוחלים לעצמם הכבוד : מרים . כל אחד מפרים הקלון לחלקו : ד (א) שמעו בנים . אתם בני אל חי שמעו למוסר האב שבשמים המייסר על הבינה והקשיבו לדעת אותה : (ב) כי לקח טוב . וכה יאמר במוסרו הלא נתתי לכם למוד טוב ומהוכם אל תעזבו את התורה ההוא : (ג) כי בן . אמר שלמה אל תחשבו שאני שונא את הבריות ולזה אני מזהירכם מן הדברים שנפשו של אדם חומדתן אל תאמרו כן כי הלא בן אהוב הייתי לאבי ומעונג ויחיד לאמי : (ד) ויורני . ועם

דברי לבך שמר מצותי וחיה:
ה קנה חכמה קנה בינה אל־תשכח
ואל־תט מאמרי־פי: ו אל־תעזבה
ותשמרך אהבה ותצרך: ז ראשית
חכמה קנה חכמה ובכל־קנינך
קנה בינה: ח סלסלה ותרוממך
תכבדך כי תחבקנה: ט תתן לראשך
לוית־חן עטרת תפארת תמגנך:
י שמע בני וקח אמרי וירבו לך
שנות חיים: יא בדרך חכמה הריתיך
הדרכתיך במעגלי־ישר: יב בלכתך
לא־יצר צעדך ואם־תרוץ לא
תכשל: יג החזק במוסר אל־תרף
נצרה כי־היא חייך: יד בארח
רשעים אל־תבא ואל־תאשר
בדרך רעים: טו פרעהו אל־תעבר־
בו שטה מעליו ועבר: טז כי לא
ישנו אם־לא ירעו ונגזלה שנתם אם־
לא יכשולו: יז כי לחמו לחם רשע
ויין חמסים ישתו: יח וארח צדיקים
כאור נגה הולך ואור עד־נכון

מלי לבך נטר פקודי וחיה:
ה קנה חכמתא קנה ביונא לא
תנשי ולא תסטי מן מאמרי
פומי: ו ולא תשבקיה ותנטרך
רחמה דתשגביך: ז ריש
חכמתא קנה חכמתא ובכל
קנינך קנה ביונא: ח חבביה
די תרוממנך וחבקיה
דתיקרך: ט ותשים ברישך
יאיותא דחסדא כלילא
דשבהורא עלך: י שמע ברי
וקבל מני ונסגיון שניא דחיך:
יא ארחתא דחכמתא אלפתך
והלכתך בשבילי תריצי:
יב כד תיזל לא תתעוק ארחך
ואין תרהט לא תתקל:
יג תתחזק במרדותא ולא
תרפא אנטריה מטול דהיא חייך:
יד בארחא דרשיעי לא תיזל
ולא תתן בארחא דבישין:
טו אדיש ולא תעבר עמהון
סטי ועבר מנהון: טז לא
דמכין עד מה דמבאשין
ופרידא שנתהון עד מה
דעבדין תקלא: יז דמיכלתהון
מיכלתא דרשיעי וחמרא
דחטופיא שתין: יח וארחא
דצדיקי כנהורא דמזהר ואזל נהריה עד מה דתקין יומא:

רשי

שהשרה רוחו עלי. ומצינו שקראו הקב"ה לשלמה בן שנאמר אני אהיה לו לאב וגו' (שמואל ב ז): רך ויחיד לפני אמי. לאומתי אני נבחר וחביב כבן רך ויחיד לכך ויורני אבי: (ו) אל תעזבה וגו'. אהבה. אהוב אותה: (ז) ראשית חכמה קנה חכמה. תחלת חכמתך למוד מאחרים קנה לך שמועה מפי הרב. ואח"כ בכל קנינך קנה בינה. התבונן בה מעצמך להשכיל הטעמים דבר מתוך דבר: (ח) סלסלה. חפשה היה חוזר עליה לדקדק בה כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו) החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות ובלשון חכמים מסלסל בשערו: (ט) תתן לראשך לוית חן. חברת חן כמו לוית חן הם לראשך. (י) שמע בני וקח אמרי וגו': (יב) בלכתך לא יצר צעדך. מי שאינו מרחיק רגליו קרוב ליפול: (יג) החזק במוסר אל תרף. אחוז בתורה כמו והחזיקי את ידך בו (בראשית כא) וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד): (יד) בארח רשעים אל תבא ואל תאשר. ואל תדרוך כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג). וכן ונכון יבין לאשורו: (טו) פרעהו. בטלהו: שטה מעליו. סור: (טז) כי לא ישנו. אינם יכולין לישן: (יח) וארח צדיקים כאור נגה. שהולך ומאיר מעמוד השחר: עד נכון היום. עד חצות היום שהוא בירורו של יום:
דכך

אבן עזרא

כמוני: (ו) אל תעזבה. החכמה כי היא השמרך מצרה: (ז) ראשית חכמה קנה חכמה. במקצת הונך ואם לא תוכל לדעתה תן כל הונך: (ח) סלסלה. הגביהה ורוממה מן סולו לרוכב. תכבדך תשימך במעלת הכבוד. כי תחבקנה ללמוד אותה תמיד: (ט) תמגנך. מן מגן צריך: (יא) בדרך חכמה. בעבור דרך חכמה שתלמדה: (יב) בלכתך. כאשר תלך בדרך החכמה: (יג) נצרה. ראוי להיות בפתח והה"א כנוי לחכמה הנזכרת למעלה בדרך החכמה והטעם החזק במוסר שיסרתיך לבי בה: (טו) פרעהו. מן ותפרעו כל עצתי מן למפרע: שטה. סור: (יח) וארח צדיקים. חסר וכנכון אור אורח צדיקים:
כי

אהבה ל׳ ותצרך ל׳ אל תעזבה ל׳ סלסלה ל׳ ותרוממך ל׳ תכבדך ל׳ תחבקנה ל׳ אשקנה ל׳ אחטנה ל׳ תשכונה ל׳: וקח י״ג וסי׳ נמסר בסדר ויקח קרח: וירבו חד מן מ״ח מלין נסבין וי״ו בריש תיבותא רפין וכל חד וחד לית דכות׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד: תרוץ ל׳ וא׳ תרוץ דאבה ואינון מן א״ב מן חד וחד חד ד׳ וחד רי״ש וסי׳ נמסר במסרא רבתא במערכת אות הדלת בס״ד: אל תרף ג׳ וסי׳ החזק במוסר אל תרף. אל תרף ידך מעבדיך דיהושע. מעשה ידיך אל תרף: רשע י״ז וסי׳ נמסר בסדר מיכה סימן ו׳. חמסים ד׳ וסימן מאיש חמסים תצילני דשמואל. מאיש חמסים תנצרני דתהלים. וחברו דבתריה דשמרני ה׳. ויין חמסים ישתו:

תולדות אהרן קנה חכמה. ברכות נז (הוריות מח): סלסלה. ר״ה כו מגלה יח נזיר ג: לוית חן. אבות יג: החזק במוסר. עקידה שער סד: פרעהו. יבמות כא: וארח צדיקים. זוהר בראשית ויקהל עקידה שער כח עקרים מד פל״ג:

רלבג

ובאמצעותו הויעה הנבואה: ויורני. אז הש"י ואמר לי לבך יתמוך דברי ויסמוך אותם בחקרו כראוי על כוונת מצות התורה כי בזה יגלה מה שיש מהשלימות והחכמה הנפלאה בדברי התורה. שמור בלבך דברי מצותי ותשיג בזה החיים האמתיים אשר אין עמה מות: קנה חכמה. בהם תקנה החכמה ותקנה בינה. אל תשכח דבר מדברי ואל תטה כלל מאמרי פי כי בזה האופן עם רוב השקידה והחקירה יגלו לך הרבה מכוונות התורה: אל תעזבה. אל תעזוב התורה ואם תהיה נזהר מזה היא תשמרך מכל רע מצד מה שימשך לך בהכרח מההשגחה האלהית אהוב את התורה והיא תנצרכה וזה בהסכמך אותה יסבב שתבקש כבות ראויה לדבר דבר מדבריה ובזה האופן תעמוד על קצת כוונותיה: ראשית. בראשית החכמה שתקנה מהתורה תקנה חכמה וזה יגיע לך ממנה בזולת עמל רב אך בקנין הבינה תצטרך להעזר גם בכל קנינך שתקנה ממנה וכלם ייסירוך אל העמידה עליה והנה אמר זה כי קנין החכמה מגיע מדברים עצמיים לה והם ראשית החכמה ולא כן ענין הבינה כמו שזכרנו: סלסלה. דרוך וסבול תמיד במסלול התורה והיא תתן לך כבוד כי תדבק בה ותתן לראשך כתר יתחבר בו לך חן והחן לך עטרת תפארת והנה אמר זה כי מצד השקידה בתורה ובכוונותיה יגיע לאדם הרוממות והכבוד ואם אין זה המכוון בה אך הטוב המכוון בה הוא החיים הנצחיים וכבר זכרו ראבונה באמרו שמור מצותי וחיה אמר כאלו ידבר הש"י: שמע בני וקח אמרי. והם שעורי התורה: וירבו לך שנות חיים. כי הם מישרים מאד לשלימות המדות ולשלימות המושכלות כמו שביארנו שם או ידבר בזה שלמה וצוה לקחת אמריו שילוה עליהם: בדרך חכמה הוריתיך. ללכת בדרך חכמה ובדרכי יושר והוא מה שהזהרתיך ללכת בדרכי התורה ולחקור בה מחקר הראוי ואם תעשה כן תהיה נעזר בשם יתברך באופן שיכונו מחשבותיך וישלימו חפציך במה שהרגש לעשותו: בלכתך לא יצר צעדך. הנה בלכתך לעשות דבר מה לא יצר צעדך מלפסיע ולהשלים הדרך וגם אם תרוץ בדרכך לא תכשל כאבן נגף וצור מכשול: החזק במוסר התורה אל תרף ממנו נצור התורה בלבך כי היא בעצמה היא חייך הנצחיים במה שנכלל בכוונותי׳ מהחכמה והבינה: בארח רשעים אל תבא. אל תבא ואל תהלך בדרך אנשים רעים: פרעהו אל תעבר בו. אם תוכל בטל והשבית הדרך ההוא רוצה לומר שתפרע דרך הרשעים בדרך שלא ישלמו הרע אל תעבור להסכים עמהם ואם לא תוכל לבטלו נטה מעליו ועבור ויצא מהרשעים רשע וידך לא תהיה עמהם וזה כי הרשעים הם תאבים לעשות רע כל כך עד שכאשר התחלתו בדרך ובמנהג אחד לא יוסיפו בנית להתהלך בו אם לא היה בדרך ההוא רעה והשחתה: כי לא ישנו אם לא ירעו. גם לא יוכלו לישן בלילה אם לא עשו רע להכשיל האנשים: כי לחמו לחם רשע. מאכלם ומשתיהם יהיו כלם רשע וחמס כי הרשע נותן שנה לעיניהם לרוב שמחתם בו גם לא יצטרכו למזון אחר מרוב התענוג בו: וארח צדיקים. הנה זה דרך הצדיקים הוא כאור נוגה השחר שהולך אורו ומתחזק עד נכון
היום

מצודת דוד

ועם כל אהבתו אלי למדני הדברים האלה ואמר לי דברי תוכחתי יסעדו לבך למען תשאר עומד ביראת ה׳: שמור מצותי. המצוה אשר אני דובר אליך בשם ה׳. וחיה. בשמירתם תשיג החיים: (ה) קנה. ראה שתהא החכמה והבינה קנוים לך ומצוים אצלך ואל תשכחם: מאמרי פי. מדברי אזהרותי: (ו) אל תעזבה. אל תעזוב את התורה וגם היא תשמרך מכל מכשול: (ז) ראשית חכמה. בראשית למוד החכמה ראה שתהא קנויה לך ר"ל מעת תתחיל ללמוד למוד אותה דרך קבע שתהא שקוע בה: ובכל קנינך. המיוחדת בכל הדברים הקנויים לך והקנוים אצלך תהיה קניית הבינה: (ח) סלסלה. תהא ממשמש בה בקביעות ותרומם אותך: כי תחבקנה. כאשר תחבק אותה להיות דבוקה בך: (ט) לוית חן. תדבק לראשך חבורי החן: תמגנך. תמכור לך עטרת תפארת: (י) שמע בני. ענין חיבה הוא זה לומר חביב אתה לי כי בני אתה וחסך אני בתקנתך: שנות חיים. ר"ל שנים טובים ושלוים: (יא) הוריתיך. אני מלמדך ללכת בדרך חכמה: הדרכתיך. אני מוליכך בדרך ישר: (יב) לא יצר. לא יהיה צר מקום הפסיעות ואף אם תרוץ בו לא תכשל במעשיך: (יג) אל תרף. אל תרפה ידך ממנו: (טו) פרעהו. בטל הדרך ההוא ואל תעבור בו נטה מעליו ועבור ממנו: (טז) כי לא ישנו. ההולכים בדרך ההוא לא יוכלו לישן אם לא יעשו הרעה: אם לא יכשלו. את אחרים וכפל הדבר במ"ש: (יז) לחם רשע. ר"ל הבא מגזל: חמסים. הבא מחמס: (יח) וארח צדיקים. האורח שהצדיקים הולכים בו הוא כאור היום המזהיר והולך ומאיר בכל פעם יותר עד אשר יכון היום בשלימותו והוא חצות היום ר"ל
בכל

מצודת ציון

כ"ח): (ח) סלסלה. ענין משמוש כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו׳) ובדרז"ל מסלסל בשערו (נזיר ג׳): (ט) תמגנך. ענין מסירה כמו אשר מגן צריך (בראשית יד): (יא) הוריתיך. ענין למוד: (יב) צעדך. פסיעותיך: תרוץ. ענין מהירת ההליכה: (יד) תאשר. ענין הלוך ופסיעות כמו ואשרו בדרך בינה (לקמן ט): (טו) פרעהו. ענין בטול והשחתה כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל א): שטה. ענין הטיה והסרה כמו אל ישט אל דרכיה (לקמן ז): (יח) נגה. ענין האורה כמו מנגה נגדו
תהלים

אבן עזרא

לדברי: (כג) מכל משמר. הם מצות לא תעשה שהאדם ראוי לישמר פיה יותר מכל משמר נצור לבך מלהרהר רע. כי ממנו תוצאות חיים והוא כמלך בגוף: (כה) יישירו. יבחרו הדרך הישר: (כו) פלס. במאזני המחשבה וראה אי זה דרך טוב. וכל דרכיך יכונו כאשר השלמת: (כז) אל תט. מהמעגל אשר תבחר. הסר רגליך מרע. מדרך רע שלא תבחר בו: (א) בני לחכמתי: (ב) לשמור מזמות. שתשמור המזימות בלבך. ינצורו בעסק הלמוד: (ה) רגליה. יורדות למות ולשאול יורדות לעדי' אשר יתמכוה: (ו) תיי"ו תפלס ותיי"ו תדע לנוכח המוזכר והוא בני לחכמתי הקשיבה. נעו מעגלותי' חסר וכן הוא נעו רגליו מעגלותיה או המעגל' הם ינועו על דרך משל כאילו הם נעות ומניעות הזונה ופי' ראשון נכון וכן הפי' ארח שתשים בו חיים אולי תפלס ותבחרהו נעו מעגלותיה והטעם הורדתיה לשאול פתאום ולא תרגיש אתה עד רדתה שמא תוסר אתה ותפלס אורח חיים. פיה במקו' שתפלס אורח חיים נעו מעגלותיה והיא לא תדע: ועתה

משלי ד ה

היום: יט דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו: כ בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך: כא אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך: כב כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא: כג מכל משמר נצר לבך כי ממנו תוצאות חיים: כד הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך: כה עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישרו נגדך: כו פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו: כז אל תט ימין ושמאול הסר רגלך מרע:

ה א בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך: ב לשמר מזמות ודעת שפתיך ינצרו: ג כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה: ד ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות: ה רגליה ירדות מות שאול צעדיה יתמכו: ו ארח חיים פן תפלס נעו מעגלתיה

ב' קמץ · ל' · ט' חסר · ל' · ל' חס' · ל' מ"ל · ל'. ל' · ד' חס' בליש' · ט' חס' · ב'. ל' · ל' וחד חכה את איוב לא מפיק · ה' ג'. ל'

יט וארחא דרשיעי חבירא ולא ידעין במנא מתתקלין: כ ברי למלי אצית ולמאמרי צלי אודנך: כא לא נזלן מעינך נטרנון בגויה דלבך: כב מטול דחיי אנון למן דמשכח להון ולכולא בשריה מאסי: כג מכל זהורא נטר לבך מטול דמניה הוא מפקנא דחיי: כד אעבר מנך עקומא דפומא ועאתא דשפותא ארחק מנך: כה עינך בתריצותא נאורן ותמריך נתרצון לקובלך: כו אעבר רגלך משבילי בישי וכולהון ארחתך מתקנן: כז לא תסטי לימינא ולשמאלא אעבר רגלך מן בישתא: א ברי לחוכמתי צית לביוני צלי אדנך: ב דתזדהר בתרעיתא ודעתא שפותך נגטרן: ג מטול דכבריתא מנטפן שפותא דנוכריתא ושעיע מן משחא חכה: ד ואחריתה מרירא היך גירא חריפא מן סיפא דתרין פומין: ה רגלה נחתן למותא שיול הלכתהא מסמכן: ו בארחא דחיילא הרבא מטלטלין שבילהא ולא

רשי

(יט) דרך רשעים כאפילה לא ידעו במה יכשלו. פתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו: (כ) בני לדברי הקשיבה וגו': (כב) למוצאיהם. ל' מציאה: (כג) מכל משמר. מכל מה שאמרה תורה השמר נצור לבך (מעבור עליו) בין עבירה קלה בין עבירה חמורה: כי ממנו תוצאות חיים. כי מאותו שבוא קל יהיו לך חיים ושכר גדול אם תקיימנו. כך דרש ר' תנחומא: (כד) הסר ממך עקשות פה. לא תעשה דבר שילעיזו בו הבריות ויעקימו עליך פיהם: עקשות פה. לשון עקום כמו הם אני ויעקשני (איוב ט) ובמשנה שינים עקומות ועקושות: ולזות שפתים. עקמימות שפתים שלא ירחיבו הבריות פה עליך: (כה) עיניך לנוכח יביטו. יסתכלו אל האמת ואל היושר: יישירו נגדך. יסתכלו על היושר ליישר דרכך נגדך: (כו) פלס מעגל רגלך. שקול דרכך הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה ואז כל דרכיך יכונו: (כז) אל תט ימין ושמאל. מן המשקל הטוב: (א) בני לחכמתי הקשיבה וגו': (ג) כי נופת תטופנה. לשון מתוק: שפתי זרה. אפיקורסות: וחלק משמן חכה. לשון חך: (ה) רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו. ל' קורבה: (ו) אורח חיים פן תפלס. כך דרשוהו חכמים כלשל הקב"ה מתן שכרן של מצות ולא פירשן כדי שלא יראה אדם

תולדות אהרן: דרך רשעים. עקידה שער כח: שמרם. עקידה שער כד: כי חיים. ערובין נד אבות יג: מכל משמר. (שבת מו): תוצאות חיים. עקידה שער עח: הסר ממך. כתובות לא יבמות כד: יביטו. עקידה שער סב: ועפעפיך. מגלה יח: פלס. מ"ק ט עקידה שער עב: בני לחכמתי. עקידה שער נג: ארח חיים. מ"ק ט עקידה שער עט (פאה מו):

אזניך פ' חסרים וסי' נמסר לעיל בספרא ריש סימן ב': תוצאות חיים ל' מ"ל דמ"ל וג' כתיב תוצאות וסימן בסד' מסעי עיין שם: יישירו ד' חסרים בליש' וסי' אשלחך בשמחה ובשרים בתף. והשבתי המון שריך וזמרת. ועפעפיך יישרו נגדך. ושר בשרים על לב רע: נפת תטפנה ב' וסי' שפתותיך כלה. שפתי זרה: חכה ב' חד מפיק ה' וחד רפי וסי' אליהו חכה את איוב. וחלק משמן חכה. בתרא מפיק ה' ואינון חד מן י"א זוגין חד מפיק ה' וחד לא מפיק ה' וסי' במסר' רבתא במערכת אות הה"א בס"ד: חרדה ה' וסי' נמסר ביהושע סי' יט:

רלבג

היום והוא עד אני היום כי אז האור והיום בשלימותו ובתקפו: דרך רשעים כאפלה. והאולם דרך הרשעים כאפילה שלא יראו בו ולא יוכלו להתיישר אל התכלית שכוונו אליו ולזה יכשלו במרוצתם ולא ידעו במה יכשלו כי אינם רואים אור כלל ואמנם אמר זה כי דרך צדיקים בלכתם לעשות דבר מה יהיה בו האור להנצלם מהמכשולות והמונעים ולהישירם ללכת אל התכלית שכוונו אליו כי הם נעזרים בכל זה בשם יתברך ואמנם דרך הרשעים שיכוונו בו עשיית הרשע הוא בהפך זה כי השם יתברך מפר מחשבותיהם פעמים רבות ולא יעשו הרע אשר יזמו לעשותו כמו שזכרנו בספר איוב: בני לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך. אל יליזו מעיניך שמרם תמיד בתוך לבך: כי חיים הם למוצאיהם. כי אלו הדברים אשר אני אומר לך הם בעצמם חיים למי שימצאם ויעמוד על כוונתם והם עם זה מרפא לכל בשרו להסיר ממנו חולי המדות הפחותות והנה אמ' זה כי זה הספר בכללו מישיר לשלימות המושכלות ולשלימות המדות: מכל משמר נצור לבך. והוא השכל ר"ל שמרהו שלא יהיה נאסר במאסר הנפש המתאוה באופן שתמנעהו מעשות פעולתו המיוחדת לו גם שומרהו שלא יהיה נאסר במאסר שאר הכחות המשיגות במה שימנעהו פעולתו. כי ממנו מהשכל תוצאות חיים ואם לא יבלבלו הכחות האחרים פעולתו הנה תשיג ארחות חיים ממנו ובעבור שלא יהיה שכלך נאסר בשום מאסר ימנעהו מן ההשגה הסר ממך הדברים הכוזבים בדעות אשר יאסרו שכלך במאסרם והמשל פי הדעות הכוזבות כשיקבלם האדם בענין שהתחלפות ישימו שכלו נאסר כמה שאחר ההתחלפות ההן שלא יוכל לחקור בהן מחקר ראוי כי הטעות אשר בשרש וההתחלה יאסור אותו ויגר לצדו מתנות האמת: עיניך לנוכח יביטו. עיניך יביטו אל היושר והאמת ולא יעקך מעיק. ועפעפיך יישירו נגדך להביט אזנך בעלם הדבר המסופק בעיון בו: פלס מעגל רגלך. ישר מעגל רגלך לנקחת הסדרים והדרכים המוליכים אל הדרוש אשר תחקור בו ואז יהיה סבה שיכונו כל דרכיך בעיון: אל תט ימין ושמאל. אל תט בדרכיך מן האמת כלל לגד מהנגדיים הסר רגלך מדעת נפסד אשר יקר' מפני טעות הכח הדמיוני או מפני זולתו מהסבות: בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך בני הקשיבה לחכמתי והט אזנך לתבונתי: לשמור מזמות. לשמור המחשבות הישירות למצא התבונה והדעת שהישיר למצות החכמה ינצרו שפתיך כדי שיהיה עמך תמיד האמת באלו הדברים בסבותיו ובדרכיו ואמנם נזהיך על זה כי נופת הטופנה בשפתי האשה הזרה והיא הכח הדמיוני. תטופנה דבר ידמה שהוא מתוק כנפש וחכה אשר בו תטעם הדברים ידמה היותו ערב מאד וחלק יותר משמן: ואחריתה מרה כלענה. ואחריתה תמצא מרה כמו הלענה וחדה וחותכת כמו חרב בעל פיות שחותך ומשחית מכל צדדיו: רגליה. יורדות אל מות והשחתה וצעדיה הם תומכים ומחזיקים המות ר"ל שהם עוזרים להביא המות באופן נפלא ובזה הם כאילו סומכים ידי המות ומחזיקים אותה על החיים: אורח חיים פן תפלס. האם תחשוב שיהיה תקוה בתפלס ארח חיים ותיישר אליו הנה באמת אין תקוה בזה כי מעגלותיה נעו וסרו מדרך החיים ולא תוכל לדעת אותו והנה אמר זה לפי שהמדמה אע"פ

מצודת ציון

(תהלים י"ח): הולך ואור. ר"ל בכל פעם יותר וכן וירח יקר הולך (איוב ל"א): (כא) אל יליזו. אל ינטו: (כד) ולזות. ענין נטיה ועקימה: (כה) ועפעפיך. אישון העין: (כו) פלס. ענין יושר ועש"ז נקרא מטה המאזנים פלס ומאזני וכו' (לקמן טז) לפי שבו מיישר המשקל: (ג) נופת. ענין הזלה והטפה וכן ונופת צופים (תהלים יט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו ור"ל כהזלת חלות הדבש: תטופנה. תרד טיפין: חכה. ר"ל מאמרה הבאה בנגיעת הלשון בחיך: (ד) כלענה. עשב מר: צעדיה. ענין פסיעות והלוך: (ו) תפלס. תיישר: נעו. מלשון נע ונד

מצודת דוד

בכל עת ישכילו יותר לעמוד על דעת התורה: (יט) כאפילה. כהולכים בדרך חשיכה ולא ידעו במה יוכלו להכשל להיות נשמר ממנו ר"ל שוגים בדעתם ותועים מדרך האמת ואינם יודעים ממה להזהר: (כב) למוצאיהם. המוצא חכמות התורה המה לו לחיים ומרפא לכל בשרו: (כג) מכל משמר. יותר מכל הדברים שאתה משמרם שמור לבך מלחשוב בשום כי עיקר תוצאות חיים באה מן הלב ואיך תחשוב בו בדבר המאבד את החיים: (כד) הסר ממך. ר"ל אל תעשה דבר שיהא בו מקום לבני אדם לרנן אחריך וירמזו הרמון בעקימת הפה ונטיית השפתים כדרך המרננים ברמז: (כה) לנוכח. ראה בהתבוננות יתירה הכלית המעשה אשר תעשה ואז עפעפיך יוליכוך בדרך הישר: (כו) פלס. ראה לייסר מעגל רגליך ולא תלך כפי הקרי וההזדמן ואז יהיו כל דרכיך נכונים: (כז) אל תט. בכל דבר אל תטה עצמך ימין ושמאל מדרך המצוות אבל מרע הסר רגליך מכל וכל: ה (א) בני לחכמתי הקשיבה. גוד זה מדברי דוד שאמר לשלמה בני שמע לחכמה אשר למדתיך: (ב) לשמור. הזהר לשמור המחשבות ושפתיך ינצורו דבר דעת: (ג) כי נופת. ר"ל מאוד צריך להיות נזהר לבל יפותה כי אמרי הזונה המה ערבים ומתוקים כנופת צופים והמה חלקים יותר משמן והוא גם למשל: (ד) ואחריתה. אבל אחרית הפתוי מרה כלענה וממית כשפתים כחרב שיש בו שני חדודים מזה ומזה: (ה) רגליה

אדם מצוה שמתן שכרה מרובה וידבק בה ויניח שאר המצות. וזה פתרונו כדי שלא תפלס אורחות התורה אי זו ליקח ואי זו להניח לכך נעו מעגלותיה הניע הקב"ה נתיבותיה ולא הודיעם. זהו מדרש אגדה. אבל לפי סדר המקראות שכתוב אחריו הרחק מעליה דרכך. נראה שעדיין לא הפסיק בענין אשה הזונה וכן יש לפרש אורח חיים פן תפלס אל תשקול אורח חיים אבל אותה זרה לומר איזו לעשות זו או זו. כי מעגלות הזונה נעו לשאול ולא תדע להזהר עד אשר תטע ותפול: (ז) ועתה בנים שמעו לי ואל תסורו מאמרי פי: (ט) פן תתן לאחרים הודך. פן תפנה לכך לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך ושבחך: ושנותיך לאכזרי. לשר של גיהנם: (י) פן ישבעו זרים כחך. כגואי הבעל

לֹא תֵדָע׃ ז וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי
וְאַל־תָּסוּרוּ מֵאִמְרֵי־פִי׃ ח הַרְחֵק
מֵעָלֶיהָ דַרְכֶּךָ וְאַל־תִּקְרַב אֶל־
פֶּתַח בֵּיתָהּ׃ ט פֶּן־תִּתֵּן לַאֲחֵרִים
הוֹדֶךָ וּשְׁנֹתֶיךָ לְאַכְזָרִי׃ י פֶּן־יִשְׂבְּעוּ
זָרִים כֹּחֶךָ וַעֲצָבֶיךָ בְּבֵית נָכְרִי׃
יא וְנָהַמְתָּ בְאַחֲרִיתֶךָ בִּכְלוֹת בְּשָׂרְךָ
וּשְׁאֵרֶךָ׃ יב וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׂנֵאתִי
מוּסָר וְתוֹכַחַת נָאַץ לִבִּי׃ יג וְלֹא־
שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל מוֹרָי וְלִמְלַמְּדַי לֹא־
הִטִּיתִי אָזְנִי׃ יד כִּמְעַט הָיִיתִי בְכָל־
רָע בְּתוֹךְ קָהָל וְעֵדָה׃ טו שְׁתֵה־
מַיִם מִבּוֹרֶךָ וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ׃
טז יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה בָּרְחֹבוֹת
פַּלְגֵי־מָיִם׃ יז יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין
לְזָרִים אִתָּךְ׃ יח יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ
וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶךָ׃ יט אַיֶּלֶת
אֲהָבִים וְיַעֲלַת־חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־
עֵת בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגֶּה תָמִיד׃
כ וְלָמָּה תִשְׁגֶּה בְנִי בְזָרָה וּתְחַבֵּק

תולדות אהרן ועתה בנים. עקידה שער מו: הרחק. ע"ג יז: שתה מים. ע"ג יט זוהר ויהי: יפוצו. תענית ז: יהי מקורך. יבמות סג סנהדרין כב (ברכות ד מגלה עא): אילת אהבים. ערובין נד כתובות עז: באהבתה. (ברכות ט):

יָדָעָה׃ ז וְהַשְׁתָּא בְנַיָּא שְׁמַעוּן
לִי וְלָא תִסְטוּן מִן מֵימְרֵי
דְפוּמִי׃ ח אַרְחֵק מִנַּהּ אָרְחָךְ
וְלָא תִקְרֵב לְתַרְעָא דְבַיְתָהּ׃
ט דְלָא תִתֵּן לְאַחְרָנֵי חֵילָךְ
וּשְׁנָיךְ לְנוּכְרָאִין׃ י דְלָא
נִשְׂבְּעוּן נוּכְרָאֵי חֵילָךְ וְלֵעוּתָךְ
תֵּעוֹל לְבֵיתָא דְאַחְרִינֵי׃
יא וְתִתְנְהוֹם בְּסוֹפָךְ עַד מָה
דִיגְמַר בִּשְׂרָךְ וְגוּשְׁמָךְ׃
יב וְתֵימַר הֵיכְנָא סְנֵית מַרְדוּתָא
וּמַכְסָנוּתָא אַשְׁלֵי לִבִּי׃ יג וְלָא
שְׁמַעִית קָלָא דְמָרְוָתִי וּלְמַלְפָנַי
לָא צְלֵית אֻדְנִי׃ יד עַד כְּלִיל
הֲוֵית לִי בְּכָל בִּישָׁן בְּגוֹ
כְּנִשְׁתָּא וַעֲדְתָא׃ טו אִשְׁתֵּי
מַיָּא מִן גוּבָךְ וּרְדַיָּא מִן בֵּירָךְ׃
טז נִשְׁפְּעוּן מַעְיָנָךְ לְבָרָא
וּבִפְתָיֵי טִיפֵי דְמַיָּא׃ יז יֶהֱווֹן
לָךְ לְחוּדָךְ וְנוּכְרָאֵי לָא
נִשְׁתַּתְּפוּן עִמָּךְ׃ יח יֶהֱוֵי מַבּוּעָךְ
בְּרִיךְ וַחֲדִי מִן אִתַּת טַלְיוּתָךְ׃
יט אַיַּלְתָּא דְרַחֲמוּתָא וְדִיצְתָא
דְחֶסְדָּא תַּדְוָנָא אַפִּיף בְּכָל זְמַן
וּבְרַחֲמוּתָהּ תִּגְרַם תְּדִירָא׃
כ וּלְמָה תִשְׁתַּגַּג בְּרִי בְּנוּכְרִיתָא
אוֹף לָא תְחַבֵּק עוּבָא (ג"ע

ישבעו זרים כחך. כגואי הבעל הגובין ממון בסקריה' ובפחזות: ועצביך. עצביך ויגיעך שנעצבת וטרחת בו: בבית נכרי. בבית עו"ג: (יא) ונהמת באחריתך. סוף שתנהום באחריתך: (יד) כמעט הייתי בכל רע. כפשע ביני ובין גיהנם (כלות' בשביל דבר מועט הייתי עכשיו בכל רע שלא שמעתי לקול מורי שאלו שמעתי להם לא יארע בי כן (רבי יוסף קר"א): (טו) שתה מים מבורך. מבור שנתן לך הקב"ה לחלקך היא תורת משה: בורך. מים מכונסים: ונוזלים מתוך בארך. מים חיים כלומר תחלה כמים מכונסים ולבסוף נובעין הם והולכין: (טז) יפוצו מעינותיך חוצה. סוף שתקנה תלמידים ותורה הוראות ברבים ויצא לך שם: ברחובות. עיר תפוליכה פלגי מימיך: (יז) יהיו לך לבדך. אתה לבדך תתכבד בהם ולא יחלוק אחר עמך לפי שאמר למעלה פן ישבעו זרים כחך אמר כאן יהיו לך לבדך ומתוך כך: (יח) יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך. היא התורה שלמדת מנעוריך: (יט) תשגה תמיד. ראיתי בדברי ר' משה הדרשן תשגה תעסוק תמיד והוא ל' ערבי והביא ראיה כמו לבקש שגייה לבקש עסק. ולא ידעתי איפה נשנית רבותינו פירשו (עירובין נד). לשון משגה כמשמעו בעבור אהבתה

(ז) ועתה בנים: (יד) כמעט. עדה כמו שנה. מן הנועדים כמעט שתבא עוד מעט מן הצרות הייתי תחת אבי' פ"א כמעט שאוחיל ויעבור יצר הרע לא עשיתי כן אלא הייתי בכל רע: (טו) בורך. מקוה מים. באר נובע מים פירוש שידבק באשתו ולא בזולתה: (טז) יפוצו. פי' יזלו מימי באר עד שיפוצו מעינו תיך אל החוץ והוא משל על רוב הבנים: (יז) יהיו לך. הפלגים שהם הבנים הכשרים: (יח) מקורך. מקור הבנים: (יט) אילת אהבים. שהוא אוהבה והיא מוצאת חן בעיניו: (כ) תשגה. תחשב כשוגה אם תמיד תתעסק באהבת' וכ"ש בזולתה וזהו שאמרו באשתו אמרו כי המרבה באהבת אשתו ומשיח עמה תמיד יותר מדאי הוא שוגה כי אהבת האשה תסיר האדם

כחך ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' פן ישבעו זרים כחך. התרפית ביום צרה צר כחכה. בכלות ל' וחד ככלות בבל"ת ולית דכו' ואינון מן א"ב חד כ' וחד בי"ת וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד: ולמלמדי ל' דכו' והוא הד מלין נסבין ול' דסמיך למ"ם וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד: ושמח ל' מאשת נעוריך וב' שמח וסי' זבולון בצאתך. בחור בילדותך: אילת ג' וסי' גם אילת בשדה. על אילת השחר. אהבים:

רלבג

אע"פ שהוא עוזר עזר מה אל השכל כמו שהתבאר במקומו הנה בלזורו יטעה מאד בעמיקות ההכמה והתבונה והטעות שיקרה ממנו בשרשים הגדולים וההתחלות יהיה סבה להרחיק האדם מאד מבלימותו ולהתיר לו לעזוב החכמה ולהתענג בתאוות ולזאת הסבה יערבו מאד דבריו אל האדם כמו שזכר וזה מבואר במעט עיון למעיין בזה הספר כי דברינו בו הם למי שנבלם בפלוסופיא והנה דברינו בספר מ"י אפשר שירמוז באשה זרה אל הנפש המתאוה ויקשור הענין אל מ"ש לשמור מזמה ודעת וגו' שהוא זכירהו לידבק תמיד בחכמה ובתבונה באופן שתערב בו כל כך עד שלא יפותה בשפתי זרה המפתה המשך אל התאוות אשר יגיע מהם הרע שזכר והנה זה הביאור השני הוא הנכון יותר: הרחק מעליה דרכך. הרחק דרכך מעל האשה הזרה שקדם זכרה ואל תקרב אל פתח ביתה ר"ל שלא תמשך אל התאוות פן תתן לאחרי' הודך. פן תתן ההוד הנהון לך לקנות השלימות לאחרים ולא יהיה לך תועלת בו אבל יהיה בו ההשתמשות לעשות התבולות להשיג התאוות. ושנותיך שהי' ראוי שתעמל בהם לקנות קנין השלמו' אשר הוא חייך תתן אל זה הכח האכזרי שישתיתך באכזריות וישבעו הכחות הזרים לאדם במה שהוא אדם כחך ועמלך ויגיעך יהיה בבית נכרי ר"ל שהכח השכלי הנתון לך לעמל בקנין השלימות האנושי ישבעו אלו הזרים מכחו ויגיעו כי כל כחו ויגיעו יהיה בעבודתם ובהמצאת התחבולות אל שישיגו מבוקשם: ונהמת. והנה בסוף ככלות בשרך בעת הזקנה אז תזעק ותתאונן. ואמרת איך שנאתי מוסר. התורה ומאס לבי תוכחת התורה

מצודת דוד

ר"ל דרך רגלי הפתוי מביא המיתה: יתמכו. תומכים ומחזיקים את השאול שיהיה הנפתה נופל בה: (ו) אורח חיים. ר"ל חכמת התורה: פן תפלס. פן תיישר להדמות אליה: נעו. דע לך כי נעו המעגלות שלה מן אורח חיים ורחקו ממנה ולא תדע להם שום דמיון והשוואה כי לא קרב זה אל זה: (ז) ועתה. מוסב למעלה לומר הואיל ושמעתם שגם דוד אבי הזהירני בדברים האלה עם כי הייתי חביב לו לזאת אתם בני אל חי שמעו לי וכו' כי לא משנאת הבריות אני מזהיר על כל אלה: (ח) מעליה. מן הזרה האמור למעלה: (ט) הודך. ההוד הנתון לך מן השמים תתן במעשיך לאחרים כי תהיה נלקח ממך ונתן לאחרים ותמות בחצי שנותיך והנותרים תמסור לאכזרי והוא שר של גהינם ר"ל תהיה מסור בידו לכל הפצו: (י) פן ישבעו זרים. האויבים ממך שהוגם לאויים ליורשך הם ישבעו כוחך והוא העושר הבא בכח והתחכמות וכן ככחם נתנו לאוצר (עזרא ב): ועצביך. העושר הבא בעצבון ויגיעה וכפל הדבר במ"ש: (יא) באחריתך. באחרית ימיך ביום המיתה בעת יכלה בשרך אז תנהום מכאב לב: (יב) נאץ לבי. מאס לבי לבזותה: (יד) כמעט הייתי. בעבור הנאה קטנה כשיעור היותר מעט הייתי עתה בכל רע בתוך קהל רב ועדה גדולה בפרסום רב: (טו) שתה מים. ר"ל באשתך ולא בזרה: ונוזלים וגו'. כפל הדבר במ"ש: (טז) יפוצו. אז יפוצו מעינותיך חוצה עד כי ילכו ברחובות פלגי מים ר"ל תזכה לבנים אשר יצא שמעם למרחוק: (יז) יהיה לך לבדך. הבנים האלה יהיו שלך לבדך ואתה תתכבד בהם ואין לזרים חלק אתך אבל בני הזרה אינם מיוחדים לך לבד: (יח) יהי מקורך ברוך. אשתך תהא ברוכה וחביבה בעיניך שמח מאהבת אשת נעוריך: (יט) אילת אהבים. תהיה בעיניך כאילה האהובה: ויעלת חן. היא תהיה מעלת חן בעיניך: בכל עת. ר"ל בכל עת ההכרח והצורך: באהבתה תשגה תמיד. ר"ל באהבתה למשגה תחשב אם תמיד תהיה וכמ"ש רז"ל אל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וגו': (כ) ולמה תשגה. ר"ל אם באשתו תחשב התמידות למשגה למה תקל ראש לפנות בזרה:

מצודת ציון

ונד: מעגלותיה. דרכיה: (יא) ושארך. גם הוא נאמר על הבשר כמו אם יכין שאר לעמו (תהלים עח) וכפל דבריו בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב): (יב) נאץ. מושאל הוא על הבזיון וכן נאצו כל תוכחתי (לעיל א): (יג) מורי. מלשון הוראה ולמוד: (טו) ונוזלים. ענין נטיפה: בארך. באר הנובע: (טז) יפוצו. ענין פזור: פלגי מים. אמת המים: (יט) אילת. נקבת האיל: ירוך. ענין

אהבת' תהיה שוגג בשאר עסקיך כי הוא משמרת על שלך אמרו עליו על ר"א בן פדת שהיה דורש בפסוק התחתון וסדינו מוטל בפסוק העליון פעם אחת בא אדם אחד ומצא נחש כרוך עליו : (כא) כי נוכח עיני ה' דרכי איש וגו' מפלס. שוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכיות בידו : (כב) עוונותיו ילכדנו. כמו ילכדוהו : ובחבלי חטאתו יתמך. יתלה שהתלוי נתמך בחבל שהוא תלוי בה : (כג) הוא ימות באין מוסר. בשביל שלא לקח מוסר : (א) בני אם ערבת. ערבות ממון כמשמעו פירשו רבותינו : (ג) לך התרפס. התר לו פס יד לשלם לו ממונו : ורהב רעיך. ואם אין לו ממון עמך אלא שנוקשת באמרי פיך לדבר לו קשות הרב'

האדם מעונדת הפס :(כג) ימות באין מוסר. בעבור שאין מקבל מוסר ובעבור רוב אולתו ישגה דרך הישרה : (א) בני אם ערבת. תקעת לזר כפיך. לזר המלוה תקעת כפיך לפרוע החוב הוא המוקש שנלכדת בו הם אמרי פיך : (ג) כי באת. אף על פי כמו כי רכב ברזל כי עם קשה עורף. בכף ברשותו כמו מן הבא בידו. התרפס מן ברגלה רפסה והטעם לך אליו והכנע והיה לו למרמס. ורהב פועל עומד והוא סבות דבק עם רעך: (ד) אל תתן. אחר התרפסך ותיגע ולא תישן עד שתפרע החוב : (ה) אז תנצל. כצבי שימלט מיד אדם : (ו) אל נמלה. שהיא מקטני ארץ ותלמוד מחכמתם : (ז) אשר אין לה קצין. שיכריחנה לעשות כן אלא מחכמתה תכין לחמה

חובא) דאחריתא : כא מטול דקדם עינוי דאלהא אנון ארחתיה דגברא וכולהון שבילוי גלן קדמוי : כב חובוי דרשיעא קמטין ליה ובחבלי דחטוי נתפכר : כג הוא ימות בלא מרדותא ובסוגאי דשטיותיה נטעי : א ברי אין ערבתא לחברך אשלימתא לנוכראה ידך : ב אתצידתא במאמרא דפומך אתאחדתא במאמרא דפומך : ג עביד היכנא בני ואתפצא מטול דנפלתא ביד דחברך אזל גרג חביל חברך : ד לא תתן שנתא לעינך ונימתא לגביניך : ה דתתפצי היך טביא מן נשבא והיך צפרא מן פוחא : ו אתרמי לשומשמנא עטלא חמי ארחתהון ואתחכם : ז דלית לה חצדא היך אף לא סרבא ושליטא : ח מתקנא בקיטא לחמה וגבשא בחצדא מיכלה :

ד' הס' כליס' חק נכריה : כא כי נכח עיני יהוה
דרכי־איש וכל־מעגלתיו מפלס :
י"ב מ' מלין כתי' תרין וו"י ל' ומס' כב עוונתיו ילכדנו את־הרשע
ובחבלי חטאתו יתמך : כג הוא ימות
באין מוסר וברב אולתו ישגה :
כד א בני אם־ערבת לרעך תקעת
ל' וחד לזר ל' לזר כפיך : ב נוקשת באמרי־
ל' פיך נלכדת באמרי־פיך : ג עשה־
זאת אפוא בני והנצל כי באת
ל' י"ב כליס' ל' כסי' כתיב יו"ד בכף־רעך לך התרפס ורהב רעיך :
ד אל־תתן שנה לעיניך ותנומה
כ' והיה כלבי לעפעפיך : ה הנצל כצבי מיד
וכצפור מיד יקוש : ו לך־אל־
ל' נמלה עצל ראה דרכיה וחכם :
כ'. ל' ז אשר אין־לה קצין שטר ומשל :
ל' ח תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר

עליו רעים לבקש ממנו שימחול לך. דבר אחר בני אם ערבת לרעך. אחר שנעשית ערב להקב"ה שהוא רעך כדכתיב זה דודי וזה רעי (שיר ה) וקבלת עליך בסיני ובערבות מואב באלה ובשבועה לשמור מצותיו : תקעת לזר כפיך. שתשוב ותסור מדרכיו ותדבק באפיקורסין ללכת בדרכיהם : (ב) נוקשת באמרי פיך. שתקעת כף להדבק עם הזרים : (ג) עשה זאת אפוא בני והנצל. הואיל ובאת בכף רעך בסיני וקבלת אלהותו עליך : לך התרפס. הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת : ורהב רעיך. הרבה רעים שיתפללו עליך לפניו וכן כדרש במדרש תילים : (ה) הנצל כצבי מיד. מהר והשמט משם כצבי הנמלט מיד האדם : (ו) לך אל נמלה עצל וגו' וחכם. והתחכם: (ז) אשר אין לה קצין. שיוכיח אותה ויזרזנה ויוציאה מידה אם תגזול דבר מחברתה ואף על פיכן : (ח) תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה מזונ' כל אחת ואחת אינה גוזלת מחבירתה

חק ד' חסר בלישנא וסי' בליותי בחקי. ותחבק חק נכריה. שחד מחק רשע יקח. ושחר בחק חמה עזה: עוונותיו חד מן י"ב מלין דכתיבן בהו תרין ווי"ן וסי' נמסר בסדר פקודי וד' מ"ל בליש' וסי' נמסר במלכים ב' סימן ז' ובתהלים סי' נ"א: נוקשת ל' נלכדת ל' :
רעיך ל' מ"ל לך התרפס ורהב. וכל אוריתא חס' וכל נביאים דכו' חס' במ"ב מ"ל ולקחתי את נשיך לעיניך. אתה ורעיך היושבים לפניך. וכל כתובים מ"ל ב"מ משלי דכולהון חסרים במ"א לך התרפס ורהב רעיך: נמלה ל' מאבלה ל' ואינון מן מלין דשמשים לה בסוף תיבותא ולית דכו' וסי' במסרא רבת' במערכת אות הלמ"ד בס"ד:

תולדות אהרן סוף ימות. סנהדרין קו : אם ערבת. יומא פז ב"מ קטו ב"ב קפ"ג עקידה שער כג (יבמות יג) : אל נמלה. חולין נז עקידה שער כח עקרים מ"ג פ"א : בקיץ לחמה. סנהדרין ז :

רלבג

התורה : ולא שמעתי בקול מורי. להרחיק אלו בתאות ולא הטיתי אזני למלמדי : ביאור המלות. וכל מעגלותיו מפלס. ר"ל וכל דרכיו שוקל : (כב) ילכדנו את הרשע. הם שתי הודעות כמו ותראהו את הילד : (ג) עשה זאת. התרפס, הכנע : ורהב רעיך. תן לו רוממות וגאוה עליך : הנצל כצבי מיד. מיד המקום אשר נוקש בו והוא הפח או הרשת ומה שידמה להם : ביאור הדברים. כמעט הייתי בכל רע בתוך וגו' שלא הייתי בוש מהם לעולם שנאתי מוסר או יהיה הרצון בזה כמעט שהייתי מפני זה בכל רע ונראה בתוך קהל ועדה שיתפרסם זה לכולם ויראו ברעתי. התרחק מאד מזאת האשה הזרה ולא תתן כח שכלך לה אך שתה מים מבורך והוא השכל אשר ממנו נובעים מים תמיד לא יחסרו בשתותך מהם ישפעו המושכלות ושתה המים הנוזלים מתוך בארך וג"כ הוא שכל אשר ממנו. והאשר שרמז באמרו שתה מים מבורך שהיא התפירה אשר בה מים בלתי נובעים אל הצורות הדמיוניות והשגות החושים שמהם נלקחו ההקדמות הראשונות עם ההשגות כי אלו ההשגות החושיות אינם נובעות אך יחסרו כשילקחו קצתם אחר קצתם עד שאפשר שילקחו כולם ורמז באמרו ונוזלים מתוך בארך אל השכל שיושפע ממנו המושכלות והם נובעות תמיד ולזה המשילו לבאר מים חיים ואחר שיגיע לך השלמות בעיון יפוצו מעינותיך חוצה להשפיע מהם לזולתך יפוצו מהם פלגי מים ברחובות אשר ימצאו שם אנשים רבים ללמד אותם חכמתך ולהישירם אל השלמות כי עם שזה הענין בלכתך אחרי עלהי ראוי מאד עלמו להיטיב לזולתו הנה יתוסף שלמותך בו הנה אלו המעינות יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך בהפך מה שיהיה הענין בלכתך אחר עלת האשה הזרה כי אז תתן יגיעך לאחרים אך יגיעך ועמלך בחכמה ובשלמו' האנושי יהיו לך לבדך ר"ל שאתה לבדך תאכל פרים במה שתקנה מזה מהחיים הנצחיים והערבים בתכלית הערבות כמו שבארנו בראשון מספר מ"י ואין זה סותר מ"ש יפוצו מעינותיך חוצה כי בעמלו בזה יאכל פרים הוא לבדו והם יקחו חלקם בעמלם בעמלו כמה שהשיגו ממנו מהחכמה והתבונה : יהי. המקור שתדלה ממנו ברוך כי המים הנובעים ממנו תמיד לא יכזבו והם הנוזלים שתקח מתוך בארך והוא השכל הפועל ושמח וגו' אשר תמצא לך מהמוחשות בדרוש דרוש מה שתעזר בו לדעת ההקדמות הראשונות המובילות אל הדרוש ההוא : אילת אהבים. מרוב אהבים שתאהבך תבון למצוא הפלך כמרוצת האילת או תרצה בזה שהיא רצה כמרוצת האילת למצוא האהבים שדרשת השגתם בדרוש בהתקר בו והיא כמו יעלם נרוץ בקלות למצוא מה שינעם לך וישא חן בעיניך במה שתרצה לחקור בו מדדיה תמיד

אלו ההשגות החושיות והצורות הדמיוניות המצטרכות לך בדרוש דרוש לקחת מהם המושכלות הראשונות כאופן שהתבאר בספר הנפש ובארנוהו בראשון מספר מלחמות ה' תמיד התעסק באהבתה עד שמעולם התעסקך בה תהיה שוגה בשאר הענינים לפי שלא תוכל להפרד מתשבתך ממנה : ולמה תשגה בני. בעבור אהבת האשה הזרה ר"ל הנפש המתאוה ותחבק חיק נכריה : כי נוכח. הנה דרכי איש הם נגד עיני ה' והוא שוקל כל דרכיו לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו : עוונותיו ילכדונו את הרשע. ברשתם ובחבלי חטאתו יתמך ויתחזק הלכד שילכד הרשע בו וזה מבואר בהרבה מהחטאים שהם בעצמם כלי להפלת הרשעים ברע : הוא ימות באין מוסר. הנה הרשע ימות ועדין לא לקח מוסר וברוב אולתו יהיה שוגה בענינים אשר ירצה להרשיע בהם עד שתשגיאתו בהם תהיה סבת הפלתו וזה מבואר מאד. אמר עוד ממשל ע"ד האשה הזרה שזכר אשר השומע לה ערב בעבורה אל הש"י והוא יהיה נפרע ממנו ר"ל שהשכל האנושי הוא ערב בעבורה אל הש"י והוא נלכד בפתיותיה : בני. אם קרה שערבת לרעך בעבור איש זר תקעת לו כפך לפרוע החוב בעבורו : נוקשת. הנה באמרי פיך נוקשת ונלכדת כי אין לך הנאה בזה הענין תבואך להשתעבד בזה החוב אך אמרי פיך לבד הם אשר נוקשת ונלכדת בהם וכן הענין בשכל האנושי עם הנפש המתאוה כי הוא לא יתענג כלל בתענוגים הגופיים ההם והוא ערב בעבורה לפרוע החוב אל הש"י הנה כשיהיה הענין כן עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך ונשתעבדת לו בזה החוב אין לך תקנה בזה אלא שתלך ותכנע לפניו ותתן לו הגאוה והרוממות בהשתדלך בחכמה ובתבונה כי אז תשיג לו שהוא בתכלית הרוממות והגאוה ואתה בתכלית השפלות ביחס אל רוממותו וכזה האופן תמלט מזה הערבות ר"ל בהפרדך מהמשך אחר התאוה ובהיותך נכנע מאד לפני הש"י והשכילך רוממותו והתנשאותו אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות : אל תתן שינה לעיניך. אל תתעצל בזה אך נהוג בו בזריזות ואל תתן שינה לעיניך ולא תנומה לעפעפיך אך חקור תמיד בהשגת העיוניות ובזה תדבק בש"י ויסור הרע ממך : הנצל כצבי מיד. הנצל ברוב מרוצה ובמהירות כמו שינצל הצבי מיד הצד ללקחו ברוב מרוצתו במהירות וכמו שינצל הצפור מיד המוקש אשר תקנוהו שיהיה נוקש במהירות עופפותו עד שילא משם קודם יפול המוקש עליו : לך אל נמלה עצל. אתה האיש העצל מלהשתדל בקנין המושכלות בהיות נאל ידך לעשות לך אל נמלה שהיא בריה קטנה מהבעלי חיים הבלתי בעלי שכל ראה דרכיה וחכם ולמד חכמה מזה : אשר אין לה קצין. שישירה

מצודת ציון

ענין שגיעה : תשגה. מלשון משגה וטעות : (ג) אפוא. כמו עתה וכן מה לך אפוא (ישעיה כב) : התרפס. ענין דריסה ורמיסה כמו ושארה ברגלה רפסה (דניאל ז') : ורהב. ענין ההחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעי' ג') : (ו) נמלה. שם בריה קטנה : (ז) קצין. שר ומושל : (ח) אגרה. ענין אסיפה

מצודת דוד

(כא) כי נוכח. ר"ל ופן תאמר מי רואני לזה אמר דע כי מול עיני ה' דרכי איש ומיישר מעגלותיו אל הגמול ר"ל מפלס מדה במדה לדעת שבגמול באה ולא במקרה : (כב) עוונותיו. עונות הרשע הם ילכדו אותו ולתוספות ביאור אמר את הרשע : ובחבלי. בהחבלים הנעשים מהטאתו בהם יהיה נשען כאשר יתלוהו בהם ר"ל העון עצמו יקטרג עליו ויפרע ממנו : (כג) באין מוסר. בעבור שלא לקח מוסר ובעבור רוב אולתו אשר ישגה בהם : ך (א) אם ערבת. ערבות ממון בשביל אחר : לזר. בעבור הזר תקעת כפך והיא ענין קיום ותוקף על הערבות : (ב) נוקשת. הנה דע שבאת למוקש ונלכדת בה ע"י אמרי פיך : (ג) עשה זאת איפוא בני. ר"ל עתה עשה זאת בני והנצל מיד המלוה כי באת בידו ונתחייבת לו : לך התרפס. היה לו למרמס הרגל ר"ל הכנע עצמך לפניו : ורהב רעך. החזק והמשל רעך

מאכלה: ט עד־מתי עצל | תשכב ל׳
מתי תקום משנתך: י מעט שנות
מעט תנומות מעט | חבק ידים ב׳
לשכב: יא ובא־כמהלך ראשך ב׳ ג׳ ו״ו ר״פ ל׳ ל׳ תניינא
ומחסרך כאיש מגן: יב אדם בליעל ומחסריך. ב׳
איש און הולך עקשות פה: יג קרץ
בעינו מלל ברגלו מרה ברגליו ק׳ ה׳ חס׳
באצבעתיו: יד תהפכות | בלבו
חרש רע בכל־עת מדנים ישלח: מדינים ק׳
טו על־כן פתאם יבוא אידו פתע ל׳ מ״ל ככתו׳
ישבר ואין מרפא: טז שש־הנה ל׳
שנא יהוה ושבע תועבות נפשו: תועבת ק׳
יז עינים רמות לשון שקר וידים ו׳ כתי׳ כן
שפכות דם־נקי: יח לב חרש
מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ ג׳
לרעה: יט יפיח כזבים עד שקר ל׳

ט עד מה לאימת אנת דמיך
אנת עטלא ולאימת קימת מן
שנתך: י קליל שנתא קליל
נומתא קליל תחבק ידך
למדמכא: יא ותיתי ותדרוך
מסכנותך וחוסרנך היך גברא
כשרא: יב בר נש טלומא
גברא עולא מהלך בעקימות
פומיה: יג רמז בעינוי ותכם
ברגלוי ורמז באצבעתיה:
יד ומתהפך בלביה וחשל
בישתא בכל זמן תגרי
רמי: טו מטול הכנא מן
שליא ניתי תבריה ומן שליא
נתבר ולא תהוי ליה אסיותא:
טז שית אינון דסני אלהא
ובשבע אסלית נפשיה:
יז עיני רמתא ולישנא דשקרא
וידי דשפכן דמא זכי:
יח לבא דחשל מחשבתא
רעתא ורגלי דמסרהבן
למרהט לבישתא: יט סהדא דשקרא דממלל כדבותא ומן

רשי מחבירתה: (י) חבוק ידים. היושן חובק ידיו אנברצ״ר בלע״ז: (יא) ובא כמהלך ראשך. אם תעש׳כן יבא חסרונך ודבר שאת׳ רש ממנו יבא לך מיד כאדם המהלך מהר ומחסורך יבא ויתמלא: כאיש מגן. הבא מהר להגין על אדוניו. המקראות אלו עקרן משל על המתעצלין לעסוק בתורה: (יב) הולך עקשו׳ פה. ההולך בעקימות שפתים: (יג) קורץ בעיניו. רמיזו׳ של מרמה: מולל ברגליו. כלומר מש־סף זה על זה: ומורה באצבעותיו. כולם ל׳ רמזי׳ הם זה נופל על העין וזה נופל על הרגל וזה נופל על האצבע והעיקר הוא מדבר על המינין המסיתין את הבריות לע״ג: (יד) מדינים ישלח. בין אדם לבוראו: (טו) פתאום ופתע. ל׳ תכיפה הוא ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו: (טז) שש הנה שנא ה׳ ושבע תועבת נפשו. כלו׳ גם השביעי׳ עמהם: (יט) יפיח. לשון דבור הוא כי כל דבור ברוח הפה הוא:

כנור

תולדות אהרן על תשכב. סכה כו:

אבן עזרא לחמה: (ט) אתה עצל מתי תקום תעור משנתך: (י) מעט שנות. בלשון רז״ל והטעם תישן פעם אחר פעם תישן מעט ותנום מעט ותחבק ידיך שלא תיגע: (יא) והנה יבא רישך כמהלך. כאורח הבא שלא יודע עד בואו. ומחסורך יבוא כאיש הבא כמגן לגנב אחר: (יב) אדם בליעל. אלו הם סגוליו: (יג) קורץ. מולל. דובר. מורה לעשות רע כתוב בעיניו ברגליו באח׳ מעיניו ואחת מרגליו וכן ויקבר בערי הגלעד באחת מערי: (יז) רמות. המתגאה שירי׳ עיניו בגאוה. לשון שקר שופכות דם נקי רגלא: (יט) יפיח. לשון דבור והכתוב פירש שהוא

עד

לשכב ב׳ קמץ וסי׳ לשכב את בת יעקב. מעט חבוק ידים. סימן קדמא ובא כמהלך ראשך תניינא ובא מתהלך רישך: מרה ה׳ חס׳ וסי׳ מול הגלגל אצל אלני מרה. בננו זה סורר ומרה. כי ראה ה׳ את עני ישראל. ולא יהיה כאבתם. מרה באצבעתיו: רמות ו׳ כתיב כן וסימ׳ ולאשר ברמות נגב. ויעל ויפל בראמות גלעד דד״ה. גם בעצתם הלך. ועינים רמות תשפיל. עינים רמו׳ לשון שקר. ושוב ושאל ורמות. ובקצת ספרי מסרה ראיתי שמונה הנלך אל ראמות גלעד דויבא אל המלך דד״ה ומשמים ויעל ויפל בראמות. וג׳ כתי׳ ראמות מלאים באלף ובוי״ו וסימ׳ ראמות וגביש לא יזכר. ראמות לאויל חכמות. ויששכר וגד דד״ה. וג׳ ראמת חסר וי״ו ומל׳ א׳ וסי׳ בסדר ואתחנן ויחזקאל סימ׳ כ״ח:

רלבג

שיעשירה אל מה שתעשהו כי אין לה קצין שוטר ומושל שישגיח בהנהגתה ובמוסרה: וכבר תראה ממנה שהיא מכינה בקיץ לחמה בהביאה מהפירות בחורים מה שימלא לה בכל השנה ושם היא אוגרת בקיץ מאכלה ותפלא מאד מדרכיה בזה הענין כי אתה תמצא שאם היתה חורה בכותל הנה היא תעלה בו ארחות עקלקלות באופן שלא תקשה כל כך העליה עם כובד המשא שתשא בפיה גם תמצא מדרכיה שהיא אוכלת חודו של זרע אשר בו מה שמדרגתו מדרגת זרע הזכר כמו שנזכר בספר הנמתים כדרך שלא יצא מהגרגרים הטמון בארץ ובזה יהיה נשמר מהעיפוש. גם תמצא מדרכיה שאם יבואו מים בחורי הנמלים יוציאו תכף הזרע משם ליבשו ואחר כן ישובו להצניעו לשמרו מהעיפוש: עד מתי. אתה העצל תשכב ותתרשל מקנין השלימות מתי תקום משנתך לעשות מעשיך האנושים תן לעצמך מעט שינה ומעט תנומות להיות מתנמנם לא ישן ולא ער כמשפט האיש החרוץ הזריז כאשר הבואהו השינה ותנמנם מעט להכיר ממנו אונס השינה ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מרגוע אל הושיו הלואים מגד טרדתם בהקיצו הנה כשתנהג זה המנהג יבא זה העוני לך ובא כמהלך ר״ל שמדי בואו ילך לו ויסור ומחסורך יבא לך כאיש בעל מגן וכלי מלחמה שכאשר יבא במקום מה לא יתעכב שם אבל ילך אל מלחמתו וזה כי מגד זריזותך בחכמה ישגיח הש״י ויתן לך מה שיצטרך לך או ירצה בזה כי מגד הזריזות יקל לו בעיניו לכנוס ולאסוף בו בעמלו מה שיסתפק בו והביאור הראשון הוא יותר נכון והנה הזהיר התחלה לבלתי היות בעל התאוה כי היא תמנע׳ השלימות ואחר זה הזהיר מהעצלה כי היא ג״כ תמנע השלימות ותהיה סבה אל שימות האדם בחוסר כל ואחר זה הזהיר מדבור השקרים אשר יחשוב האדם שלא יתגלה וחם סבה לרעות גדולות עם שזה יסבב שיאחוז האיש הזה דעות כוזבות לאהבתו השקר ואמר: אדם בליעל. הנה אדם רשע הוא מי שהוא איש און אשר הולך עקשות פה ר״ל ידבר שקרים בפה: קורץ בעיניו. או ברמיזותיו אם שיקרו בהם כמנהג הרומזים בעיניהם ומולל ברגליו לרמוז בהם ומורה באצבעו: תהפוכות בלבו. הנה בלב כזבים תמיד ובכזבים שיתמיד וימציא בלבו הוא חורש רע בכל עת ומשלח מדנים בין אחים ומחלוקות וריבות בין האנשים בשיספר כזבים מזה לזה ויתחדש מזה הפסד רב בקבוצים המדיניים על אלו הרעות שהוא עושה ישיב הש״י גמולו: שש הנה שנא ה׳. והשביעי הוא משם תועבת נפשו והם עינים רמות מגד הגאוה ועזות המצח. לשון שקר שהוא אוהב לדבר שקרים וידים שופכות דם נקי: לב חורש. אל האנשים מחשבות שקר ומרמה להרע להם והרגלים שימהרו לרוץ לעשות רע ומי שידבר כזבים ויהיה עד שקר והנה זה יכלול לשון שקר ועדות שקר מי שמשלח מדנים בין אחים בספרו כזבים מזה לזה. והנה זכר האיברים על הסדר והתחיל מהאבר הגבוה ובשפל כלה. הנה זה הוא ביאור אלו הדברים שהגבלנו ביאורם פה. והאולם התועלות המגיעות מהם הנה י״ע. הא׳ הוא להודיע כי התורה ומצותיה מביאות האדם אל השגת החכמה והתבונה אם בפילוסופיא האלהית אם בפילוסופיא המדינית אם יעמיק האדם לחקור בה ובמצותיה מתקר ראוי וזה יהיה בשישמרו בלבבו תמיד ובה יגיע לו הבריאות בגוף ובנפש בהתנהגו לפי מצותיה ויהיה אהוב לאנשים ואהוב לשם עד שתמיד יהיו עיניו בו לא יעזבוהו וישיג בזה החיים הערבים הנצחיים והעובות הגופיות עד שאין פחד אליו מהרעות: הב׳ הוא להודיע שאין ראוי לאדם שיבטח בדברים אשר ירצה להשיגם בבינתו ובסבות אשר המציא להגיעו אליהם אך ישים מבטחו בש״י לבד ויעזר עם זה בסבות המביאות הדבר ההוא: הג׳ הוא להודיע שראוי לאדם שיתן כבוד לש״י בחקירותו בחכמה ובתורה כי זה ממ׳ שייעירהו למצוא האמת בדברים לפי מה שאפשר לו והיה זה כן כי חכמת הש״י היא נפלאה מאד וכאשר ירצה האדם למצוא באלו הדברים חכמה נפלאה ולא יסתפק בסבות הלוכות אז יתישר מאד למצוא דברי חפץ ועם זה למדנו מזה תועלת אחר והוא שמי שיכבד ה׳ מהונו וממבחר פירותיו ותבואתו יתן הש״י שכרו בשיתברכו קניניו: הד׳ הוא להודיע שכבר יקר׳ שיבואו לטובים רעות על צד המוסר וההשגחה ולזה ראוי לאדם שיקבלם מאהבה ואז יגיע לו מהם התועלת אשר בעבורו הביאם הש״י עליו: הה׳ הוא להודיע שכמו שנולית החכמה מאלו הדברי׳ השפלי׳ בחקרנו בהם למה היו כמה שהם עליו מהמציאות ונולית התבונה מהגרמים השמימיים בחקרנו בהם לפי מה שראוי כן שפע מציאותם מהחכמת הש״י ותבונתו ולזה נדבק בזה האופן בחכמת הש״י ותבונתו דבקות מה אשר החכמה והתבונה ההיא היא עצמותו ית׳ וכבר באַרנו זה והתרנו הספיקות הנופלות בו בראשון וכה׳ מספר מ״י ומזה האופן הותר הספק איך יתכן שיגיעו לנו הידיעות מההשגות החושיו׳ ולא יפקדו בהפקדם כמו שבארנו בראשון ממלחמות ה׳: הו׳ הוא להודיע שאין ראוי לאדם שימנע

טוב

מצודת דוד

על עצמך: (ד) אל תתן שנה. ר״ל אל תתעצל בדבר: (ה) הנצל כצבי. ראה להנצל במהירות כצבי הממהר לברוח מיד הצוכדו כשימצא מנוס: מיד יקוש. מיד מוקש הפח: (ו) עצל. אתה העצל לך אל הנמלה וראה מנהגה ולמד ממנה חכמה: (ז) אשר אין לה קצין. להכריחה על מעשיה להכין מאכלה לבל תגזול מחברתה: (ח) תכין. עכ״ז מעצמה בחכמתה תכין לחמה בקיץ עת תמצא ע״פ השדה וממנה למוד להכין הכל בעוד לאל ידך: (י) מעט שנות. פן תחשוב אישן מעט ואח״ז אנום מעט ואח״ז אשכב בחבוק ידים כי כן דרך השוכב לחבק ידיו זה בזה: (יא) ובא כמהלך. בעבור זה יבוא לך עניות פתאום כאורח המהלך בדרך הבא פתאום לבית מלונו ולא נודע טרם בואו: ומחסורך. דבר המחסר עושרך מהרה יבא כאיש המלובש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב בדרך מהלכו: (יב) אדם בליעל. מי שפורק מעליו עול מקום הוא איש און והולך עקשות פה ר״ל מעקש פיו לרמז לה״ר: (יג) קורץ בעיניו וגו׳. ענין כולם הם רמיזות לה״ר: (יד) תהפוכות בלבו. מחשבות לבו להפוך הדבר מכמות שהוא: חורש רע. חושב רע בכל עת ומגרה מחלוקת בין אנשים ר״ל כיון שפרק עול המקום בודאי את כל אלה יעשה: (טו) ואין מרפא. לא יהיה רפואה לשברו: (טז) ושבע. השביעית היא תועבת נפשו ר״ל שנואה מכולן: (יז) עינים רמות. זה המתגאה המרים עיניו כלפי מעלה לא כדרך שפלי הרוח אשר ישפילו עיניהם להסתכל כלפי מטה: (יח) לב חורש. המפנה לבבו לחשוב מחשבות און לרוץ לרעה לעשות במהירות עד לא יתנחם: (יט) יפיח וגו׳. ר״ל עד שקר המדבר כזבים ואחת היא: בין אחים. בין אוהבים יגרה מחלוקת בספור לה״ר והיא השביעית הקשה מכולן כי בזה הורג שלשה את עצמו

מצודת ציון

אסיפה כמו אוגר בקיץ (לקמן י׳): (י) תנומות. היא שינה קלה: (יא) ראשך. ענין עוני ודלות כמו ראש עשה כף רמיה (שם): (יב) בליעל. בלי עול ר״ל הפורק עול שמים: (יג) קורץ. ענין הנידנוד לרמז הלעג והוא מל׳ קרץ מצפון (ירמיה מו) כי ברוב הנידנוד כאלו כורת ומשבר העינים: מולל. הוא מל׳ מלה ודבור ר״ל כאלו מדבר ברגליו דבר הלעג: מורה. כאלו מלמד דבר הלעג באצבעותיו: (יד) מדינים. מל׳ מדון ומריבה: ישלח. ענין גרוי ושסוי כמו ובן בהמות אשלח בם (דברים ל״ב): (טו) אידו. ענין צער ומקרה רע: פתע. הוא כמו פתאום: (יט) יפיח. ענין דבור ע״ש שבה

והמקבל

אבן עזרא

עד שקר: (כ) נצור בני. כלב שלא תשכחנה: (כב) תנחה אותך. שלא תגוף באבן רגליך. תשמור שאינך יכול להשמר בעת תנומתך. והקיצות והטעם אף אם אין מדבר פיך בהקיצך היא תשיחך כדי שלא תפחד: (כג) כי נר. כי המצוה כנר להאיר לפניך כענין מצות ה' ברה מאירת עינים והתורה כאור ללומדיה והכסיל בחשך הולך. ודרך חיים והחכמה לאדם המקבל היא דרך שיחיה בה: (כד) לשמרך. התוכחות הם לשמרך מאשה רעה שהיא קשה מכל העבירות שהיא גוררת הרעות. מחלקת תאר לאשה שמדבר לשונה בחלקות ונכריה תאר הלשון: (כה) ואל תקחך מן המוסר. בעפעפיה בעבור יופי עפעפיה והם העיני'

רשי

(כ) נצור בני מצות אביך: (כא) ענדם. ל' קשר הוא כמו אענדנו עטרות לי (איוב לא): (כב) בהתהלכך. בחייך: תנחה אותך. כמו תנהיגך: בשכבך. בקבר: והקיצות היא תשיחך. לתחיית המתים לעמוד בדין: היא תשיחך. תליץ בעדך: (כג) כי נר מצוה ותורה אור. כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האד' וזהו' מצוה לפי שעה כאור הנר. ד"א כי נר מצוה וגו' מצות האב הוא נר כל מי שמקיים מצות אביו כאלו נוטל נר בידו להדליק במקום חושך ואם אבד טוס דבר שם הוא מוצאו לאורו. וכן מי שהוא מקיים הוראת אמו אורה היא לו וכן הוא אומר אל תטוש תורת אמך וכן הוא ודאי שמקרא זה מדבר במצות אביו ואמו דכתיב (לקמן כ) מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך ואם נר של אדם ידעך (כוהה) כשאין מקיי' מצות נמצא כשמקיים מצות מאיר נרו (ר' יוסף קרא): ודרך חיים תוכחות מוסר. תוכחות המוסר הם מטים את האדם לחיים נמצא שהם דרך החיים: (כד) לשמרך מאשת רע. התורה תשמרך

משלי ו

19 יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין אַחִים: 20 נְצֹר בְּנִי מִצְוַת אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ: 21 קָשְׁרֵם עַל־לִבְּךָ תָמִיד עָנְדֵם עַל־גַּרְגְּרֹתֶךָ: 22 בְּהִתְהַלֶּכְךָ ׀ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ: 23 כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר: 24 לִשְׁמָרְךָ מֵאֵשֶׁת רָע מֵחֶלְקַת לָשׁוֹן נָכְרִיָּה: 25 אַל־תַּחְמֹד יָפְיָהּ בִּלְבָבֶךָ וְאַל־תִּקָּחֲךָ

ל'יוחד אל לבך · ד' לשון זכר · כ' להראות העמים

תרגום

דְּרָמֵי תִגְרֵי בֵּין אַחֵי: כ טוּר בְּרִי פּוּקְדָנָא דַאֲבוּךְ וְלָא תִטְעֵי מִנִּימוּסָא דְאִמָּךְ: כא קַטּוֹרְנוּן בְּלִבָּךְ תְּדִירָא וּכְרוֹךְ אִנּוּן בְּצַוְּרָךְ: כב בְּמֵיזָלָךְ תִּתְדַּבַּר עִמָּךְ בְּמַדְמְכָךְ תִּתְנְטַר עֲלָךְ וְתִתְעַר הִיא תֶּהֱוֵי רָצְיָךְ: כג מְטוּל שְׁרָגָא הוּא פּוּקְדָנָא וְנִימוּסָא נוֹהֲרָא וְאוֹרְחָא דְחַיֵּי וּמַכְסְנוּתָא וּמַרְדוּתָא: כד דְּתִנְטְרָךְ מִן אִתְּתָא בִּישְׁתָא וּמִן שְׁעִיעוּתָא דְלִישָּׁנָא דְנוּכְרֵיתָא: כה לָא תְרוֹג שׁוּפְרָהּ בְּלִבְבָךְ וְלָא

תורה אור

ותורה ה' וסי'כי שפתי כהן. הוה על הוה. ויקם עדות. כי נר מצוה. ואת תולדות אהרן בהתהלכך. סוטה כא אבות יג זוהר ויחי: נר מצוה. ברכות ס תענית ז מגלה ט"ז סוטה כא ב"ב ד עקידה שער סח וקדים מב פכ"ט ומג פכ"ח זוהר ויחי תרומה:

מאשה של מנהג רע ועל כרחך לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד עבודת גלולים שהיא שקולה כנגד הכל שאם תאמר אשה זונה ממש וכי כל שכרה ושבחה של תורה ששומרת מן הזונה לבדה אלא ע"כ זו עבודת גלולים שהיא חמורה כנגד הכל: מחלקת לשון. מטחות עינים של לשון נכריה: (כה) ואל תקחך. ואל תטול חכמתך ממך בעפעפי עיניה

רלבג

בזוב מהראוי לו אם יש ספק בידו לעשותו כי זה מטוב התבונה ומשך שלא יאמר לרעהו לך ושוב ומחר אתן ויש אתך במה שישנו אתו להת לו: הו' הוא מה שהזהיר מלריב עם אדם אשר לא גמלו רע כי בזה מהפסד הקבוץ המדיני מה שלא יעלם וזה שהמדות התבונות שיהיו לאנשים לשמרם מריב יועילו להם מאומה עם בעל זאת התכונה הפחותה ויבא זה אל ההפסד במדות: הח' הוא להודיע שהחמס והרשע ראוי שירוחקו כי קללת הש"י תמצא בבית הרשע אמנם נוה צדיקים יברך: הט' הוא להודיע שהליצנות ראוי שירוחק וכן הענין בכסילות כי הקלון ימשך לעיניהם: הי' הוא להודיע כי החכמה תקנה עם ראשית החכמה כי כבר יבואו בתקירה בה בהקדמות מעלם החכמה ואולם הבינה תקנה עם כל הקניינים כי אין הקדמותיה עלמיות וצריך ג"כ שיקדמו לקניניה כל הקניינים מההשגות האחרות כי בהם יתיישר לעמוד על אמתתה כמו שזכרנו: הי"א שאין ראוי לאדם ללכת בדרך רשעים ולהסכים עמהם כן אך יתוייב להשבית הפועל הרע ההוא ולבטלו אם יוכל בשום תחבולה ואם לא יוכל ראוי שיסלק עצמו ממנו: הי"ב הוא להודיע שהצדיקים נעזרים בש"י בדרכם שילכו בה בכל דרושיהם והם מתיישרים בה תמיד אל התכלית יחפצו בו והמנם הרשעים בהליכתם יכשלו ולא יראו במה כי דרכם היא כאפלה ולא יוכלו להתיישר בה אל חפציהם: הי"ג הוא להודיע שראוי לאדם שישמור שכלו שלא יהיה אסור כדבר מהדברים ימנעהו מעשות לפי מה שראוי כי כבר יאבד זה הפרי הטוב שראוי להגיע ממנו והוא החיים הנצחיים והערבים ומפני זה ראוי שישמור מלקבל שרשים והתחלות כוזבות מנעוהו מלהשיג האמת במה שאחריהם כי הם יאסרו שכלו מלחקור בהם מהחקר הראוי ולזאת הסבה ראוי שישנא לשון שקר וירחיקהו כי האנשים המורגלים בשקר לא יאהבו כמוסר מאד ויסור מפני זה מהם כל פרי השכל ולזאת הסבה ג"כ ראוי שירחיק התאוות הגופיות ועצלה כי בסבת כל אחד מהם יהיה השכל אסור מעשות פעולתו: הי"ד הוא להודיע להנקר בדרום שישים עיונו אל היושר ואמת ויתיישר אליו בתכלית מה שאפשר לו כי זה ממה שיישירהו למצא האמת בדברים: החמשה עשר הוא להודיע שמי שישיג החכמה והתבונה ראוי שישמרם בלבו תמיד עם הדברים שהיו סבה התחדש הידיעה לו כאילו האמר שישמור עם המושכליות השניות המושכלות הראשונות שהתבארו מהם וישמור עם התכונו' המתהבות אשר הייסירוהו אל השגתם: הי"ו הוא להודיע שראוי לאדם שירחיק התאוות הגשמיות כי הם יובילוהו אל המות ויביאו השכל אל שלא יעשה פעולתו אך יתן כחו בהמצאות התחבולות להשגת התאוות המגונות האלו: הי"ז הוא להודיע שאשר חטא ונמשך אל הנפש המתאוה ועזב פועל השכל ר"ל דריכתו אל השלימות עד שהוא ראוי שיהיה השכל נכפה בהטא אשר היהה ההנהגה בו אל החומר כמו הענין בערב שנשתעבד בעבור אחר הנה ראוי לו שיכנע אל הש"י בתכלית מה שאפשר לבקש מחילה וכפרה על חטאיו וישתדל בזריזות רב להשכיל ולדעת אותו בדרך שיתן לו רוממות נפלא על שאר הנמצאות כמו שהוא האמת בזה ובזה ירפא לו מחולי הערבות הזה כמו שאם ערב אדם לרעהו בעבור זה ונשתעבד לרעהו כפרעון החוב בעד הזר הנה אין לו תקנה אלא שיכנע לרעהו שנשתעבד ויתן לרעהו רוממות וכבוד כי בזה אולי יחמול עליו ויקל ממשאו קצת או יעזבהו: הי"ח הוא להודיע שראוי לאד' להרחיק העצלה ורבוי השינה והשכיבה כמשפט העצל כי זה ממה שימנעהו מהשג' שום שלימות גם די ערפו לא ישיג אבל ראוי לו שינהג בזריזות לקנות המעלה והטרף בעת אשר תמצא ידו וישלם לו זה הזריזות בהרחקו מהשינה לפי מה שאפשר לו וזה ממה שיגיע אליו בזאת התחבולה והיא שכאשר יתעקהו אונס שינה יהנמנם מעט בזולת שכיבה כי בזה יסור בקלות וישתדל בכמו זאת התחבולה להרחיק השינה עד שכאשר ייבן תהיה שנתו מעוטה וכאשר ילאו כחותיו מרוב היקיצה ישכב מעט ויחבק ידיו ר"ל שישבות מכל מלאכה והנועה כי בזה יסור לאות כחותיו כאילו נתן שינה לעיניו וזה מבואר מאד מן הפוש: הי"ט הוא להרחיק השקר ולזה אמר כי מי שהוא אוהב השקר הוא רשע כי זה יביאהו לנזקים גדולים מהם בדעות כי אהבתו השקר הסבב שלא ידרוש האמת בדעות ומהם במדות כי מזה ימשך שיהיה תמיד שקר בפיו וישתדל אל שיביא האנשים להאמין מה שאינו ברמיזותיו ובקריצותיו במקומות שלא יוכל לדבר והמשל שאשר יאמר על אדם דבר שאינו הנה יקרה כשידבר מה שאפשר שיובן ממנו באופן מה שאמר האחר עליו או ירמוז לאנשים שיקחו עדות מזה על אמתות מה שאמר לכם עליו ומזה ג"כ ימשך שיחשוב תמיד מחשבות איך יוכל למצוא דבר שקר שיהרוס בו רע לאיש מה וימשך ג"כ מזה שיעורר ריב בין אנשים בכזביו ובכלל הנה כמו שבאמת יתקיים הישוב כן יפסד בשקר ולהרחיק השקר ביאר שכבר יקרה ממנו עונש רב ונפלא והנה ביאר בו כי מסוג השקר מצאו מינים הם שנואים ומתועבים לש"י והם עינים רמות כי הוא דבר שקר שיתגאה האדם עם היותו בריה שפלה ונבזית מאד והנה הגאוה היא מדה מגונה מאד מסירה האדם מכל שלימות ולשון שקר ר"ל שיהיה דובר שקרים והיא ג"כ מדה מגונה ומונעת האדם ממצוא דברי הפך הכמה ותבונה וידים שופכות דם נקי עושות ג"כ דבר שקר ועול להרוג איש על לא חמס בכפיו והנה עולם גנות זאת המדה מבואר בנפשו ולב חורש מחשבות און היא ג"כ מדה מגונה מאד כי זה ממה שיביא לעשיית הרעות כדברי שקר אשר השתדל בהמצאתם עם שזה לא ישתמש במה שהוא כלי אל קנין השלימות בהשתדלו במה שהוא מגונה בתכלית הגנות ורגלים ממהרות לרוץ לרעה הוא ג"כ לדבר שקר כמו שפיכת דם נקי או גניבה וגזילה ומשלח מדנים בין אחים הוא ג"כ בדברי השקר שיספר מזה לזה גנות כל אלו המדות והתכונות הוא מבואר ונגלה: ביאור המלות בהתהלכך. תשיחך. תדבר עמך: ביאור הדברים נצור בני מצות אביך. והוא הש"י שיצוה אותך לשמור תורתו ואל תעזוב התורה שנתן לך השם יתברך באמצעות השכל הפועל ואפשר שרמז במצוה כי הם מישירים אל החלק מהתורה אשר בו מצות ואזהרות ורמז בתורה אל ספורי התורה כי הם מישרים מאד אל השלימות כמו שבארנו בביאורינו לדברי התורה וקרא הספורים תורת אמך כי הם הגיעו בנבואה מהשכל הפועל אשר הוא בזה הזמן כמו שביארנו בביאורינו לספר שיר השירים עד שרוב הספורים הם סיפור תורת האבות אשר הם כמו אם בינתם אל הש"י והמשל כי כמו שהאם תתן התומר והאב יתן הצורה כמו שנתבאר בספר ב"ח: קשרם. על כלי הדבור לדבר בם תמיד כי בזה תתישר לעמוד על כוונתם והחכמה הנפלאה אשר בהם: בהתהלכך. בדברים העיוניים. תנחה אותך התורה להשיג דברי חפץ וזה שבשר תשמור בשרשים אשר הופרשו בה מהטעות בהתהלות וזה ממה שינחה אותך אל האמת בדרוש דרוש: בשכבך. כאמצע הדרך אשר תדרוך בה למצוא הדרוש כי יחלשו כחותיך ותצטרך לשינה הנה התורה תשמור בעבורך מה שהתחלת להקדימו כדי להשיג הדרוש עד שלא תצטרך שנית להתחיל העיון בו מראשיתו וכאשר תיקן משנתך הנה התורה תדבר לך הדברים שמצאת קודם שתשכב לשישיבך לשבלים החקירה והנה אמר זה כי עם שהתורה מישרת האדם למצות החכמה והתבונה הנה שומר התורה מושגח מהש"י ולזה הוא נעזר בו בהשגותיו: ואפשר שתהיה הכוונה בזה בשכבך מהחקירה כי לקשיה לא תמצאנה ותפסק מפני זה דריכתך בה הנה התורה תשמר בעבורך לשמרך מהטעות וזה כי לולי התורה אולי מפני הקושי שיגיע לך בהתרת קצת ספקות יפלו בדרוש ההוא כבר תסכים לדחות האמת ותגיע מזה להריסה רבה בהרבה מהדרושים אך מפני שהתורה השרישה האמת בזה הנה ישמרך זה מההודאה בסותרו ותמלט מזה מהטעות וכאשר הקיצות שנגלו לך הסתרים על הספקות אשר הספיקו דריכתך בזה העיון הנה התורה תדבר לך אותם הדברים או ישים תשיחך יוצא לשלישי ויולה בו כי התורה תביאך לדבר אותם הדברים והכוונה בזה אתה אוך שיפורש והסבה בזה כי מהתורה נתישרו לך אלו הדברים והנה זה הביאור האחרון הוא יותר נכון: כי נר מצוה. וזה כי המצוה היא נר להראות הדרך והדברים הנראי' והתורה היא אור שהוא יותר חזק בזה הפועל לכן ייחס מה שיבפע משלמות התורה אל מה שישפע מספוריה ויחס האור אל הנר כמו שהתבאר מדברינו בפתיחת באורינו לדברי התורה והיא ג"כ דרך חיים ר"ל דרך השגת החיים הנצחיים והיא ג"כ דרך תוכחות מוסר והוא לקיחת המוסר במדות ותכונות וזה כי המצוה והתורה כל אחד מהם מיישר אל דרך החיים ואל תוכחות מוסר ואם היתה התורה בבני אלו יותר חזקה והיא דרך: לשמרך מאשת רע. מהמשך לפתוי אשת איש לנאף עמה מאד העונש הנפלא אשר הטילה התורה במצות וגם בספוריה כמה שזכרה מענין אבימלך ופרעה על דבר שרי

מצודת ציון

שבא בהפחת הפה: (כ) תטוש. ענין עזיבה: (כא) ענדם. ענין קשירה כמו אענדנו עטרות לי (איוב לא): גרגרותיך. מלשון גרון וצואר: (כב) תנחה. תנהג: והקיצות. ענין הערה מהשינה: תשיחך

מצודת דוד

והמקבלו והנאמר עליו: (כ) מצות אביך. כי הלא בודאי חפץ בתקנתך: תורת אמך. מה שהיא מלמדתך: (כב) תנחה אותך. תנהג אותך בדרך הישר: תשמור עליך. משודדי לילה: היא תשיחך. תדבר עמך כחבר טוב המדבר עם חבירו להשתעשע עמו: (כג) כי נר מצוה. המצוה שאדם עושה מאירה לו כנר והלומד תורה היא לו כאור היום והשומע תוכחת מוסר הוא לו דרך המביא חיים: (כד) לשמרך. כי המוסר יועיל לשמרך מאשה זונה: מחלקת. מחלקלקות פתויי הנכריה והוא כפל ענין במ"ש: (כה) ואל תקחך. אל תקח לבך להיות נמשך אחריה ע"י רמזי

רשי

עיניה שקורצת בהם בעפעפיה: (כו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם. לידי עניות וחוסר כל טוב: נפש יקרה תצוד. נפש שהיתה יקרה קודם לכן באה ולדה לגיהנם: (כז) היחתה איש. הישאב איש גחלים בשפולי בגדיו ולא ישרפו כל לשון חתיית גחלים לשון שאיבה הוא כמשמעה כשממלא הכלי בתוך המדורה: (כט) אל אשת רעהו. כמשמעו ואף על פ"כ יש לדרשה שהיא מיוחדת ללא לך: (ל) לא יבוזו וגו': (לא) ונמצא ישלם וגו': (לב) נואף אשה וגו'. שלשתם מחוברים בדבור אחד אם יגנוב הגנב גנבה אין לבזותו כ"כ כמו הנואף למה כי לרעבון נפשו הוא עושה ואולי אין לו מה יאכל וכשנמצא יש לו תקנה בתשלומין ולכל היותר ישלם שבעתים כלומר תשלומי כפל הרבה ואפילו חמשים על אחד. ויש מפרשים שבעתים כמו גונב שור וכליו וטבחו שמשלם חמשה בקר ותשלומי כפל על הכלים (הרי שבעה): (לא) את כל הון ביתו יתן. ואפי' צריך למכור כל אשר לו על זה מכל מקום יש לו תקנה ומתחלה מחמת רעב עשה. אבל: (לב) נואף אשה חסר לב. הוא שהרי לא לרעבון עשה: משחית נפשו הוא יעשנה. הזמה: (לג) נגע וקלון ימצא. על עבודת גלולים ועל גילוי עריות הנגעים באים: (לד) כי קנאה. מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקב"ה שהוא גבור על כל ולא יחמול ביום נקם: (לה) לא ישא. פנים. לכל ממון לכפר על אשר כפר בו. ונדבק בעבודת גלולים. ורבותינו דרשו לא יבוזו לגנב. זה שמתגנב מאחר חבירו והולך לבית המדרש ועוסק בתורה. ונמצא ישלם שבעתים. סופו שמתמנה דיין ומורה הוראות שאין שבעתים אלא תורה שנאמר מזוקק שבעתים (תהלים יב): (א) בני שמור אמרי ומצותי: (ב) ותורתי כאישון עיניך. שחור של עין שהוא דומה לחשך כמו אישון לילה: אחותי

משלי

בעפעפיה: כו כי בעד-אשה זונה עד-ככר-לחם ואשת איש נפש
יקרה תצוד: כז היחתה איש אש
בחיקו ובגדיו לא תשרפנה: כח אם-
יהלך איש על-הגחלים ורגליו לא
תכוינה: כט כן הבא אל-אשת
רעהו לא-ינקה כל-הנגע בה:
ל לא-יבוזו לגנב כי יגנוב למלא
נפשו כי ירעב: לא ונמצא ישלם
שבעתים את-כל-הון ביתו יתן:
לב נאף אשה חסר-לב משחית
נפשו הוא יעשנה: לג נגע-וקלון
ימצא וחרפתו לא תמחה: לד כי-
קנאה חמת-גבר ולא יחמול ביום
נקם: לה לא-ישא פני כל-כפר ולא-
יאבה כי תרבה-שחד:
ז א בני שמר אמרי ומצותי
תצפן אתך: ב שמר מצותי וחיה
ותורתי כאישון עיניך: ג קשרם
על-אצבעתיך כתבם על-לוח לבך:

תרגום

תשרגגנך בגבינתהא: כו מטול דדמיא מלתא דזניתא היך גרצתא דלחמא ואתת גברא נפשא יקירתא צידא: כז דלמא סים בר נשא נורא בעוביה (בחוביה) ולבושיה לא יקיד: כח אי דלמא מהלך גברא עלוי גומרי ורגלוי לא מתכוין: כט היכנא מה דעאל על אתת חבריה למגור עמה לא נזכי כל מן דקריב בה: ל לא למתדמרו לגנבא דגנב דתשבע נפשיה מטול דכפן: לא ומן דמשתכח פריע חד בשבעה וכוליה מזלא דביתיה יהיב: לב מן דגיר באתתא חסיר דרעינא ומן דבעי די יחבל נפשיה הוא עבד לה: לג מכתשי וצערי יארע וחסודיה לא מטעי: לד מטול דטננא חמתא דגברא ולא חים ביומא דפורענא: לה ולא נסב באפיה דכל דיהב ליה מוהבא ולא מתפס כד תסגא שוחדא: א ברי נטר מימרי ופקודי תטשי גבך: ב נטר פקודי וחיה ונימוסי היך בבתא דעינא: ג קטור אנון על אצבעתך כתוב אנון על לוח

אבן עזרא

העיני': (כו) עד ככר לחם. יאבד ממונו עד שהוא צריך לשאול מן הבריות ככר לחם. ואשת איש תצוד נפש הטואף עמה ואמר יקרה בעבור שהיא אצולה מאור השם. תצוד כי היא תצוד כענין מצודדות את הנפשות: (כז) היחתה. פירוש נושא או מביא והטעם באש הבגדים תשרפנה והרגלים תכוינה: (כט) כן. הנואף ינקה שפי' יכרת מן ונקה לא אנקך: (ל) לא יבוזו. אנשים לגונב שירעב אין לו מה יאכל כי אם יגנוב למלאת התאוה הוא גונב: (לא) שבעתים. שבע לבד וכך את הכבשה ישלם ארבעתים כענין וארבע צאן תחת השה וכן שבעתים יוקם קין והענין כאור שבעת הימים ובעבור שרוב תשלומי הגנבה הנמכרת הם חמשה וקרוב בנמצאים שנים על כן אמר שבעתים. כל הון ביתו יתן עד שישלם שבעתי' וכבר אמר השם ונמכר בגנבתו: (לב) אבל הנואף אשת איש הוא חסר דעת כי אם ישחית אדם נפשו הוא סבב ההשחתה וזהו הוא יעשנה: (לג) נגע. השם יביא עליו נגעים כענין וינגע ה' את פרעה. וקלון שיהיה נבזה בעיני כל רואיו. וחרפתו בשכבו עם אשת איש לא תמחה מפני בני אדם: (לד) חמת גבר. כי הקנאה מולדת החמה וגבר הוא בעל האשה כי בעלות חמתו היה מקנא בו לשכבו עם אשתו: (א) בני שמור: (ג) על לוח לבך.

מסורה

שבת קדשך נתת: ואשת ו' וסימ' נמסר בישעיה סימ' כ"ד: ובגדיו ד' וסימ' נמסר בסדר תצוה: יהלך ג' וסימ' צדק לפניו יהלך. בחקתי יהלך ומשפטי שמר. אם יהלך איש על הגחלים. וא' ויהלך אט: יגנוב ב' א' חסר וסי' לא יבוזו לגנב. כי יגנב איש. בתרא חסר: שבעתים ו' וסימנ' בסדר בראשית: תמחה ב' וסימ' וחטאתכם מלפניך. נגע וקלון ימצא: ולא יחמול ד' וסי' ואחרי כן נאם ה' אתן את צדקיהו מלך יהודה. וישלך עליו ולא יחמול. יסבו עליו רביו. כי קנאת חמת גבר: יחמול ד' מלאים

תולדות אהרן אשה זונה. נזיר סג סוטה ד סוריותי (סוטה עז) ואשת איש. סוטה ד: היחתה. סנהדרין קז: לא יבוזו. עקידה שער לט עקרים מ"ג פכ"ג: נואף אשה. סנהדרין לא נט: קשרם. נדרים סב קידושין ל:

רלבג

שרי אשת אברם והנה קרא זאת האשה אשת רע להורות כי הש"י לא יתן כמו זאת האשה המנאפת לטובים וקראה נכריה לפי שאינה אשתו אבל היא אשת איש אחר: אל תחמוד. יופי האשה המנאפת בלבבך ואל תקחך בעפעפיה אשר נורת הביטה בהם מושכת האדם לחשוק בה: כי בעד אשה זונה. כי בעבור אשה זונה יבא איש עד ככר לחם ר"ל שלא ישאר לו מהונו כי אם ככר לחם כי יאבד הונו בה כאמרו ורועה זונות יאבד הון והנה ראוי לאדם להשמר מאד מנפול במצודה כי כבר יש לה כח לצוד נפש יקרה מצד קלות התפתות האדם אל המגגל: היחתה. הנה רמז שאי אפשר שיהיה איש חותה אש בבגדיו ולא תשרפנה בגדיו: אם. או שילך על הגחלים ולא תכוינה רגליו: כן הבא וגו' לא ינקה. שלא ישיגהו עונש בפלא רעה והתבונן איך הוא מגונה מאד ענין הניאוף: הנה לא יבוזו. האנשים לגנב כי יגנוב וגו': ונמצא ישלם שבעתים. ואם נמצא לנפשו המזון בזולת הגנבה הנה יענש על גנבתו כשישלם על אחד שבעה גם כל הון ביתו יתן או יהיה הרצון בזה והוא יותר נכון שאם נמצא הגנב בבית בעל הגנבה הנה נתפייס עם בעל הגניבה כשישלם לו על אחד שבעה גם יתן לו כל הון ביתו ויניחהו ובכפרו יתרצה לו בעל הגניבה בלי ספק ולזה הוא מבואר שלא ישיגהו בזי בשת מהאנשים כאשר לקחו למלא נפשו כי ירעב גם לא ישיגהו נגע בגופו מבעל הגניבה הי בכופר ובשחד יתרצה לו והוא לנואף ראוי שיבוזו כי הוא לוקח לעצמו חוק הבעל וגונבו ממנו לא למלא נפשו כמו הענין בגנב אבל ישחית עצמו בניאוף בחסרו החומר היסודי ולאותו הטבעי ברבוי המשגל ולזה הוא מבואר כי נואף אשה הוא חסר דעת וזה כי משחית נפשו הוא יעשה זאת הפעולה המגונה והוא ימצא נגע וקלון וגו': נגע וקלון ימצא. מבעל האשה אשר ימצאהו וימצא קלון מכל האנשים שידעו זה כאשר הגנב שגונב למלא נפשו והנה זה הקלון הוא חזק ומתמיד עד שלא תמחה לעולם חרפתו ואמרו כי ימצא נגע שמתגבר על הנואף עם אשתו כי קנאה חזקה ולא יחמול עליו מלהכותו מכה אכזרי באין זה נקם שיוכן לו להנקם ממנו וא"ת שיתרצה בממון כמו הענין בגנב הנה לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שוחד: בני שמור אמרי. בלבבך והם ספורי התורה ומצות התורה תצפון אתך לשמרם: שמור מצותי וחיה. מצות התורה ותשיג החיים הנצחיים ושמור תורתי כשמרך אישון עיניך ולא די לך במצות שתשמרם בלבך אבל צריך וגו': קשרם. הכל צריך שתקשר על אצבעותיך לעשות אותם ואמר אצבעותיך כטעם אמרו מעשה אצבעותיך: כתבם על לוח לבך שיהיו בזכרך תמיד אמור

מצודת דוד

רמזי עפעפיה: (כו) כי בעד אשה זונה. בעבור חמדת אשה זונה בא האדם לרב העוני עד כי ישאל ככר לחם: תצוד. בחלקת אמריה תצוד את הנפש עם שהיתה יקרה ונקיה מעון: (כז) היחתה. וכי אפשר שישאב אש בחיקו את האש ולא תשרפנה בגדיו: (כח) אם יהלך. וכי יהלך איש על גחלים ולא תשרפנה רגליו: (כט) כן הבא. כן הוא הבא אל אשת רעהו כי כל הנוגע בה לא ינקה משונש הראוי: (ל) לא יבוזו. אין מרבים לבזות את הגנב כאשר יגנוב למלא נפשו כי רעב הוא וגנב לסבור הרעבון וכמעט לאונס יחשב: (לא) ונמצא. וכאשר ימצא יוכל לתקן בתשלומין אז חדל ממנו בעל הגניבה: את כל הון. ר"ל הלא לא יתן יותר מכל הון ביתו אבל לא נגע עד הנפש: (לב) נואף אשה. אבל המנאף עם אשה הוא חסר לב והרוצה להשחית נפשו עשה יעשה כזאת הואיל ואין לו הכרחית כגונב ממון: (לג) נגע וקלון ימצא. מן השמים ימצא נגע כי ע"י ג"ע הנגעים באים ומן הבריות ימצא קלון: לא תמחה. לא תהיה נשכחת: (לד) כי קנאה. הנקמה תעורר חמת הבעל ולא יחמול עליו ביום אשר תמצא ידו לנקום נקם והיה א"כ הדבר שמור. לא תשכח: (לה) לא ישא. לא יהיה נושא פנים לכל מין ממיני הכופר להעביר הקצף בעבורו: ולא יאבה. לא ירצה להמחול אם תרבה שוחד והוא כפל ענין במ"ש: ז (ב) וחיה. בעבורם

מצודת ציון

תשיחך. מלשון שיחה ודבור: (כו) ככר לחם. כן נקרא לחם שלם: (כז) היחתה. ענין שאיבת האש ממקומו כמו לחתות אש מיקוד (ישעיה ל): בחיקו. ר"ל בבגדו שממול החיק: (כח) תכוינה. ענין שרפה כמו כויה תחת כויה (שמות כא): (לג) וקלון. בזיון: תמחה. ענין מחיקה: (לד) קנאה. נקמה: חמת. מלשון חמה וכעס: (לה) כופר שוחד. ענינם כמו פדיון: (א) תצפון. תסתיר: (ב) כאישון. הוא בת העין ובעבור קטנות צורת האיש הנראה בה קרוי אישון כמו כאישון תאיך (ס"ב)

ד אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ וּמֹדָע
לַבִּינָה תִקְרָא׃ ה לִשְׁמָרְךָ מֵאִשָּׁה
זָרָה מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה׃ ו כִּי
בְּחַלּוֹן בֵּיתִי בְּעַד אֶשְׁנַבִּי נִשְׁקָפְתִּי׃
ז וָאֵרֶא בַפְּתָאיִם אָבִינָה בַבָּנִים
נַעַר חֲסַר־לֵב׃ ח עֹבֵר בַּשּׁוּק אֵצֶל
פִּנָּהּ וְדֶרֶךְ בֵּיתָהּ יִצְעָד׃ ט בְּנֶשֶׁף־
בְּעֶרֶב יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וַאֲפֵלָה׃
י וְהִנֵּה אִשָּׁה לִקְרָאתוֹ שִׁית זוֹנָה
וּנְצֻרַת לֵב׃ יא הֹמִיָּה הִיא וְסֹרָרֶת
בְּבֵיתָהּ לֹא־יִשְׁכְּנוּ רַגְלֶיהָ׃ יב פַּעַם ׀
בַּחוּץ פַּעַם בָּרְחֹבוֹת וְאֵצֶל כָּל־פִּנָּה
תֶאֱרֹב׃ יג וְהֶחֱזִיקָה בּוֹ וְנָשְׁקָה לּוֹ
הֵעֵזָה פָנֶיהָ וַתֹּאמַר לוֹ׃ יד זִבְחֵי
שְׁלָמִים עָלָי הַיּוֹם שִׁלַּמְתִּי נְדָרָי׃
טו עַל־כֵּן יָצָאתִי לִקְרָאתֶךָ לְשַׁחֵר
פָּנֶיךָ וָאֶמְצָאֶךָּ׃ טז מַרְבַדִּים רָבַדְתִּי
עַרְשִׂי חֲטֻבוֹת אֵטוּן מִצְרָיִם׃ יז נַפְתִּי
מִשְׁכָּבִי מֹר אֲהָלִים וְקִנָּמוֹן׃ יח לְכָה
נִרְוֶה דֹדִים עַד־הַבֹּקֶר נִתְעַלְּסָה
בָּאֳהָבִים׃ יט כִּי אֵין הָאִישׁ בְּבֵיתוֹ

דלבך׃ ד אימר לחכמתא אחתי
אנת ומודעתא קרי לבינתא׃
ה דננטרך מן אתתא
חילוניתא ומן נוכריתא
דשעיין מלהא׃ ו מטול דמן
כוויא דביתי ארקת
ומן חרכין דדירא׃ ז וחזית
בשברי ואסתכלית בטליי
ותמהית בחסיר רעיונא׃
ח עבר בשוקא לקבל פנתה
ובארחא דביתה מהלך׃
ט ברמשא במערב יומא
בחשוכא דליליא ובחבירה׃
י והא אתתא לעורעיה
באסכמא דזניתא דמפרדא
לבא דעלימי׃ יא ומרדתא
היא ופרדתא בביתא לא
שכנן רגלהא׃ יב בעדנא
בשוקי בעדנא בשקקי ולקבל
כל פנתא דיאיא כמנא׃
יג ואתקפת ביה ונשקתיה
ואחצפת אפהא ואמרת ליה׃
יד דבחי דקרבני עלי יומנא
שלמית נדרי׃ טו מטול היכנא
נפקית לאורעך דמסבא הוית
לרגשא ואמרת ארערנך׃
טז בתשויתא שוית ערסי
ובקרמא קרמיתא מצראה׃ יז רסית על ערסי מורא וכורקמא וקונמא׃ יח תא
נתבסם ברחמתא עד צפרא ונעסק חד לחד ברגאנתא׃ יט דגברא לית הוא בביתא

אבן עזרא

לבך. שלא תשכחם: (ד) ומודע. קרוב הידוע: (ה) לשמרך. כי קרוביו של אדם ישמרוהו מדרך רע: (ו) נשקפתי. אלה דברי שלמה וטעמו נגליתי ונראיתי למשקיפים אותי כדי שישמחו בני אדם בראותו וכן נשקפה ותיבב וטעם הנשקף להראות עצמו והמשקיף לראות אחרים: (יא) המיה. כדי שתשמיע קולה למבקשיה באפלה. סוררת דוברת סרה. ישכנו בלשון זכר והנכון תשכונה: (יב) ואצל. עד שתמצא חסר לב: (יג) ותאמר. נשתנה בעבור ההפסק כי לו מלה זעירה וכן ישפוטו הם: (יד) זבחי. דוברת לו כזבים: (טז) חטובות. מחוטבות תבנית היכל: (יז) אהלים. חסר וי"ו: (יח) דודים. אהבים אתן את דודי: (יט) האיש. ולא אמרה אישי כי אינו נחשב בעיניה מאומה בזנותה עם אחרים: הכסא

וסימ' בחבקוק סימ' א': אחותי את ב' דסמי' וסימנם אמרי נא אחתי את. אמר לחכמה אחתי את: בבנים ב' וסימ' ואני אמרתי איך אשיתך. אבינה בבנים: בערב ב' רפי' וסימ' או בשתי. בערב יום באישון לילה: הומיה ג' ב' חסרי' וחד מל' וסימ' תשואו' מלאה. המיה היא וסוררת. אשת כסילו'. קדמא מל': והחזיקה ב' וסימ' במבושיו. והחזיקה בו ונשקה לו. מרבדים ב' וסימני' מרבדים רבדתי ערשי. מרבדי' עשתה: דודים' חד מל' וסימן והנה עתך עת דודי'. למשכב דדים. לכה נרוה דדים. שתו.

רשי

(ד) (אחותי את. קרבנה אליך): ומודע. קרוב כמו בועז מודעתנו קרובנו (רות ג) כלומר קרבנו אצלך תמיד: (ז) אבינה. הבחנתי וראיתי: (ח) אצל פנה. פנה של זונה ועבודת גילולים: (י) והנה אשה. כמשמעה. ד"א אחד מן אפיקורסים: שית זונה. כמו שתותיהם (שמואל ב' י') כלומר ערות זונה: ונצורת לב. כמו עיר נצורה (ישעי' א) המוקפת כרכום וכן לבה של זו מוקפת זימת אולת: (יא) וסוררת. סרה מן הדרך: (יד) זבחי שלמים עלי. כלומר סעודה גדולה הכינותי כי היום הקרבתי נדרי ושלמי: (טו) ואמצאך. כדי שאמצאך: (טז) מרבדים. בגדי חופש וצוי ודוגמתו בסוף הספר שנאמר מרבדים עשתה לה: רבדתי ערשי. קשטתי: חטובות אטון מצרים. מהוללות בגדי כלי פשתן חשובין הבאים ממצרים ששם הפשתן מצוי כדכת' בספר (ישעיה יט) ובושו עובדי פשתים אטון תרגום מיתריהם אטוניה': (יז) נפתי משכבי. הנפתי הרוח כמניף בסודר בבית מבושם להביא הריח מלמעלה למטה. ודונש פי' לשון קטור ואמר שאין לו דמיון: (יט) כי אין האיש בביתו. ראיתם שסילק הקב"ה שכינתו וכל טוב נתן לעמים: צרור

תולדות אהרן אמר לחכמה. ברכו' נז שבת קמו עירובין נד סוטה יא קדושין ל סנהדרין ס ז: לשמרך. זוהר ויטב: בחלון. עקידה שער סז: בנשף. ברכות ג: והנה אשה. שבת נג: מרבדים. שבת קיד: נתעלסה. מנחות סו: אין האיש. סנהדרין ט:

רלבג

אמור לחכמה אחותי את. לאהוב אותם. ומודע לבינה תקרא ר"ל שכבר תאמר שהיא מודע לך וקרוב כטעם ולנעמי מודע לאישה בדרך שתתחבר תמיד לחכמה ולבינה: לשמרך מאשה זרה. וזה ישמרך מהמשך אחר אשה זרה והיא הנפש המתאוה. מנכריה שהיא מושכת האדם בחלק דבריה וזה כי החכמ' והבינה הם אהובות וחושקות למודיהן אשכה נשלאה עד שיבואו בעבורם אל התאוות הגשמיות והיה צריך לך זה לשמרך ממנה לפי שפתיותה חזק למשוך הכסילים אליה ואמר המשל להורות על רוב פתיותה לכסילים: כי בחלון. הנה בחלון ביתי נשקפתי בעד חלוני: וארא בפתאים. וראיתי בפתאים אשר דרכם להתפתות לסכלותם ובינותי בבנים קטני השנים והנה נער צעיר שנים חסר השכל ממנו והוא עובר בשוק אצל זויות והולך דרך בית האשה הזרה וזה היה בנשף בערב יום בעת הנשף בערב יום בחשך לילה ואפלה והנה הוא היה בא אל האשה הזאת: והנה האשה לקראתו. וגם האשה באה לקראתו ערות זונה ונצורת לב שערותה מגולה והלב מכוסה לבד כי עד הלב תגלה עצמה וזה מהפלג' המשל כי דרך הזונה לגלות כנף בגדיה שתהיה גלוית הערוה כדי שיתעוררו האנשים לבא עליה ולא תהיה מגופה מכוסה בבגדיה כי אם מן הלב ולמעלה ולפי הנמשל הנה הלב מכוסה בזה הפועל כי לא יוכל השכל לעשות פעולתו עם המשך אל התאות: הומיה היא וסוררת. הנה היא משמעת קולם בהפך חק האשה הצנועה והיא נוטי' מבי' בעלה לא ישכנו רגלי' בביתה. פעם בחוץ. אך הלך פעם בחוץ ופעם ברחובות והרוב אצל כל פנה וזויות מהרחובות והתוולות אם תמצא שם נואף: והחזיקה בו ונשקה. כאשר תמצאהו החזיקה בו ונשקה לו למשוך לבו אל הניאוף: זבחי שלמים. לא בושה מלאמר לו אלו הדברים הנה זבחי שלמים אצלי היום שלמתי נדרי בבית המקדש ולזה יש לי הרבה בביתי מבשר זבח השלמים: על כן יצאתי לקראתך. לדרוש פניך שתאכל עמי ואמצאך: מרבדים. הנה רבידים ותכשיטים יפים שמתי על מטתי והנה ערשי עשוי מכרותות ארזים או שאר עצים והחבלים המתורגים בו הם מיתרים ממצרים ר"ל שהם נעשים משש הנקי שבמצרים כי שם השש הנבחר: נפתי משכבי. ושמתי בו מאבקת הבשמים טובי הריח כדי שיערב המשכב יותר: לכה נרוה דודים עד הבקר. יחד נשמח באהבים כי אין לנו מונע עתה: כי. אין בעלי בביתי וא"ת הוא קרוב ויבא הנה הלך בדרך מרחוק ואם תאמר אולי יבא הלילה מדרכו הדע באמת כי לקח צרור הכסף

מצודת ציון

(ש"ב יג) שבאה תוספות הנו"ן להקטינו ולהשפילו: (ד) ומודע. ענינו כמו קרוב על כי הקרוב ידוע לאדם ומכירו כמו ולנעמי מידע לאישה (רות ב): (ו) אשנבי. ענין חלון כמו בעד האשנב (שופטים ה'): נשקפתי. ענין הבטה ולפי שהמביט להון נראה גם הוא למביט בו לזה אמר נשקפתי וכן בעד החלון נשקפה (שם): (ח) פנה. זווית: יצעד. ענין פסיעה והלוך: (ט) בנשף. ענין חושך כמו אך חושך ישופני (תהלים קל"ט): באישון לילה. בשחרות הלילה כמו באשון חושך (לקמן כ): (י) שית. ענין שימה ותקון: ונצורת. מל' מצור וכן נוצרים באים (ירמיה ד'): (טו) לשחר. ענין דרישה: (טז) מרבדים. מצעות נאים לקשוט כמו מרבדים עשתה לה (לקמן לא): ערשי. מטתי כמו ערש יצועי (תהלים קלב): חטובות. ענין כריתה וחתוך כמו חוטבי עצים (יהושע ט): אטון. תרגום של מיתריהם (שמות כו) הוא אטוניהון: (יז) נפתי. ענין הזלה והטפה כמו נופת תטופנה (לעיל ה): מור אהלים וקנמון. שמות מיני בושם: (יח) נתעלסה. ענין שמחה כמו כחיל תמורתו ולא

מצודת דוד

בעבורם תחיה: ותורתי. מוסב על מלת שמור לומר שמור תורתי כאישון עיניך: (ד) אמור וגו'. ר"ל תהא רגיל בחכמה כאדם באחותו: ומודע. כפל הדבר במ"ש: (ה) לשמרך. למען תשמרך מאשה הזרה ממך שאינה מותרת לך: אמריה החליקה. אשר מחלקת אמרי פתויה: (ו) כי בחלון ביתי. דרך חלון ביתי ואשנבי נשקפתי אל החוץ והוא ענין מליצה לומר שהשכיל בחכמה לדעת מעשה הבריות: (ז) וארא בפתאים. ראיתי בחבורות הפתאים והנה הבנתי והכרתי בין הבנים ההם נער חסר לב: (ח) עובר. כי ראיתיו עובר בשוק אצל פנתה של הזרה ולפי שאמר למעלה לשמרך מאשה זרה קצר כאן וסמך על המבין: (ט) בנשף. בעת הנשף למען לא יראוהו אנשים: בערב וגו'. הוא כפל ענין כדרך המליצה: (י) והנה אשה. ראיתי והנה אשה באה לקראתו: שית זונה. ר"ל בתקון זונה: ונצורת לב. ונותנת מצור על לבות בני אדם לכבשם תחת ידה: (יא) הומיה. היא משמעת קול המיה למען ימשכו הזונים אחר קולה: וסוררת. מדברת דברי סרה ונאוף: לא ישכנו. אינם שוכנים בביתה כדרך הנשים: (יב) פעם בחוץ. פעם הולכת בחוץ פעם ברחובות לרדוף אחר מאהביה: תארוב. תשב במארב עד אשר יעברו דרך הפנה ההיא: (יג) והחזיקה. ראיתי האשה ההיא אוחזה הנער ונשקה לו: העזה. חזקה פניה ולא נכלמה: (יד) זבחי שלמים עלי. מאז היה עלי זבחי שלמים והנה היום שלמתי נדרי והבאתים ויש א"כ עמדי בשר השלמים: (טו) על כן. הואיל ויש עמדי בשר להאכילך לזה יצאתי לקראתך לשחר פניך לבוא אלי והנה מצאתיך: (טז) מרבדים. קשטתי מטתי בקשוט הראוי: חטובות. כדי המטה המה הטובות ביותר רב ומסוגים המה במיתרי פשתן הבא ממצרים הנאות ביותר: (יז) נפתי. התכתי על משכבי מור וגו' להביא הריח: (יח) נרוה. נשבעה באהבים עד הבקר ונשמחה בה: (יט) כי אין האיש. אל תפחד מבעלי כי איננו

הָלַךְ בְּדֶרֶךְ מֵרָחוֹק׃ כ צְרוֹר הַכֶּסֶף
לָקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֵּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ׃
כא הִטַּתּוּ בְּרֹב לִקְחָהּ בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ
תַּדִּיחֶנּוּ׃ כב הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם
כְּשׁוֹר אֶל־טָבַח יָבֹא וּכְעֶכֶס אֶל־
מוּסַר אֱוִיל׃ כג עַד יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ
כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל־פָּח וְלֹא־יָדַע כִּי־
בְנַפְשׁוֹ הוּא׃ כד וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־
לִי וְהַקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי־פִי׃ כה אַל־
יֵשְׂטְ אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ וְאַל־תֵּתַע
בִּנְתִיבוֹתֶיהָ׃ כו כִּי־רַבִּים חֲלָלִים
הִפִּילָה וַעֲצֻמִים כָּל־הֲרֻגֶיהָ׃ כז דַּרְכֵי
שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יֹרְדוֹת אֶל־חַדְרֵי־מָוֶת׃

ח א הֲלֹא־חָכְמָה תִקְרָא
וּתְבוּנָה תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ ב בְּרֹאשׁ־
מְרֹמִים עֲלֵי־דָרֶךְ בֵּית נְתִיבוֹת
נִצָּבָה׃ ג לְיַד־שְׁעָרִים לְפִי־קָרֶת
מְבוֹא פְתָחִים תָּרֹנָּה׃ ד אֲלֵיכֶם
אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל־בְּנֵי אָדָם׃
ה הָבִינוּ פְתָאיִם עָרְמָה וּכְסִילִים

ב' בליש' חד כתי' ה' · ל'. ל' · ל'. ל' · י"ג. ב'. ל' · ל' וחד על פה י"ח · ד'. כ"ג ר"פ אל אל · ד' בליש' ל' · ב' חד חס' וחד מ"ל · ב' חד מ"ל ולא תכסה · ל"ב · ב' קמה אלמתי · ב' הכמות · ג' ומ"ל. ט'

אָזֵיל בְּאוֹרַח רְחִיקָא׃ כ צְרָרָא
דְּכַסְפָּא נְסַב בִּידֵיהּ וּלְיוֹמָא
דְּעִדָּא אָתֵי לְבֵיתֵיהּ׃ כא וְאַטְעֵי
יָתֵיהּ בְּסוּגְיָא דְמִלְּהָא
וּבְשַׁעְיעוּתָא דְסִפְוָתְהָא
תְּפַתֵּיהּ׃ כב וְהוּא אָזֵל בַּתְרָאָהּ
שְׁלָיָאִית הֵיךְ תּוֹרָא דְאָזֵיל לְוַת
טַבְּחָא וְהֵיךְ כַּלְבָּא לְאַסּוּרָא׃
כג וְהֵיךְ אַיְלָא דְמַפְרִיחַ גִּירָא
בְּכַבְדֵיהּ וּמִסְתַּרְהַב הֵיךְ
צִפְּרָא לְוַת פּוּחָא וְלָא יָדַע
דִּלְמוֹתָא דְנַפְשֵׁיהּ אָזֵיל׃
כד וְהַשְׁתָּא בְנַיָּא שְׁמַעוּן לִי
וְאַצִּיתוּ לְמִימְרֵי דְפוּמִי׃
כה לָא יִסְטֵי לִבָּךְ לְאָרְחָתְהָא
וְלָא תִטְעֵי בִּשְׁבִילָהָא׃ כו מְטוּל
דְּסַגִּיעֵי קְטִילַיָּא אַפְּלַת וַעֲשִׁינִין
כּוּלְהוֹן קְטִילָהָא׃ כז אָרְחָתָא
דִשְׁיוֹל בֵּיתָהּ נָחְתָן לְקִיטוֹנֵי
דְקִבְרָא׃ א מְטוּל הֵיכְנָא
חָכְמְתָא תִקְרָא וּבִיוּנָא תְרַמֵּי
קָלָהּ׃ ב בְּרֵישׁ רָמָתָא עַל
אָרְחָא אִיתָא וּבֵינַת שְׁבִילֵי
קְיָמָא׃ ג וְעַל תַּרְעֵי בְּפוּמָא
דְקִרְיָא וּבְמַעֲלָנָא דְתַרְעֵי
מְשַׁתַּבְּחָא וְאָמְרָה׃ ד לְכוֹן גַּבְרֵי
קָרֵינָא וְקָרֵי עַל בְּנֵי נָשָׁא׃ ה אִתְבַּיְנוּ שַׂבְרֵי עֲרִימוּתָא וְשַׁטְיֵי נִסְתַּכְּלוּן בְּלִבְּהוֹן׃

רשי

(כ) צרור הכסף. הטובים שבהם הרג: ליום הכסא. לזמן המועד הקבוע וכן בכסה ליום חגנו (תהלי' פא): (כא) הטתו. לאותו חסר לב אליה: ברוב לקחה. שהיא למודה להרגיל בכך אנשי': בחלק שפתיה. בדבור חלקלק תדיחנו מן הדרך: (כב) וכעכס. זה ארס נחש: אל מוסר אויל. כנחש הממהר לרוץ בשליחות הקב"ה ליסר האויל המחויב למקום ב"ה כן זה רץ אחריה עד שנכשל בה ויפלח חצה את כבדו: (כג) כמהר צפור. לרוץ אל הפח ואינו יודע כי הפח נפרש שם בנפשו של צפור: (כד) ועתה בנים שמעו לי וגו': (א) הלא חכמה תקרא. הלא התורה מכרזת אליכם דברים האמורים למטה בענין: (ג) לפי קרת. תקרה הכתובה על השער ויושבים עליה: תרונה. תזעקנה ומה היא אומרת: (ד) אליכם אישים

וישברו דדים. קדמא מל': מוסר י"ב פתחין וסימ' לא ראו את מוסר ה'. מיסר שלומנו עליו. מוסר הבלים עץ הוא. מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי. מוסר מלכים פתח. מוסר כלמתי אשמע. לקחת מוסר השכל. שמע בני מוסר אביך. שמעו בנים מוסר אב. אויל ינאץ מוסר אביו. מוסר רע לעוזבי אורח. יראת ה' מוסר חכמה: אישי ג' ומל' וסימ' חד דמסכנין וחד דרשיעין וחד דזכאין. וביאורם נבז' וחדל אישים את אישים פעלי

אבן עזרא

(כ) הכסא. ראש חודש שיתכסה בו הירח: (כא) תדיחנו. מדרך הישרה: (כב) וכעכס. כמו תעכסנה פי' תראנה העכסים והם דומים לכבל וכן הפי' וכעכס שהאויל קשה להביא רגלו בו כן הוא קשה להביאו אל מוסר: (כג) חץ. מדמה נגע האל לחץ והטעם עד שיפלח חץ כבדו ולא יקבל מוסר: אל פח. כן מהרה יפלחהו חץ: ולא ידע האויל כי בעבור נפשו שתמות הוא שונא מוסר וזהו הנכון: (כד) ועתה בנים. כי העם כבנים: (כה) ואל תתע. מדרך הישרה בעבור נתיבות הזונה: (כז) שאול. שהיא ביתה. יורדת הדרכים ומורידות אותה כפי' כמו מעגלותיה או יורדות רמז לרגליה וכאשר דבר גנות האשה הרעה דבר מעלת החכמ' שהיא מיסרת הפתאים: (ג) קרת. קריה: (ד) אישים. עשירים. אל בני אדם עניים כמו כן גם בני אדם גם בני איש והענין יחד עשיר ואביון: (ה) ערמה. שיערימו להסיר הפתיות מהם. ולב. דעת או הבינו ערמה ללב והוא פועל יוצא

תולדות אהרן צרור. שם (תענית סג): ועתה בנים. עקידה שער מו: חללים. סוטה כב ע"ב יט: הלא חכמה. עקידה שער מו כל הפרשה: מרומים. ע"ג יט: אליכם. יומא עא:

רלבג

הכסף לקנות סחורות רבות לא יבא לביתו עד יום הכסה ר"ל בר"ח פי' הוא נקרא כסה כאמרו תקעו בחדש שופר בכסה ואולם נקרא כן כי אז הש"י ע"ד משל יושב על כסא לשפוט תבל בצדק: הטתו ברוב לקחה. דבריה הנוקחים לבו בחלק שפתיה הדיחה אותו מדרך הראוי ומשכה לבבו אל דרכי הניאוף הנה האויל הולך אחריה פתאום ודומה בזה אל השור אשר הולך מעצמו במהירות אל מקום שישחטוהו בו וכמו הנשים שיצאו במהירות אל העכס להשכם כי יתקשטו בו ולא ירגישו כי הוא מוכן למאסרם ר"ל לקשור אותם באופן שלא יוכל לשם ללכת כי לא יוכלו להרחיב צעדיהם וגם הוא הוכן לאסרם מלפסק רגליהם למהלכים ולא ירגישו בזה והנה העכסים הם כמו הכבלים היו נוצלים אותן ברגליהם כאמרו וברגליהם תעכסנה והיתה הכוונה בשם למה שזכרנו והנה ילך האויל אחריה פתאום כמו שזכרנו עד יפלח וגו': עד יפלח חץ. עד שיהיה חץ כבדו כמו שימהר הצפור לבא אל הפח שילכד בו ולא ידע כי בנפשו הוא והנה היה מחכמת זה המשל להיות' מככים לנמשל אמרו כי בשוק או בחוץ הלך לזנות כי זה הפועל מהנפש כמתאוה הו' מהדברים אשר הם חוץ מעצם האדם במה שהוא אדם כי זה ההכרח הוא לאדם מצד מה שהוא בהמה לא מצד מה שהוא אדם ויהם זה אל עת החשך כי לא יפותה האדם להמשך אל ההאוות בשיאור לו באור השכל ולזה אמר בההלה וארא בפתאים אבינה בבנים וגו' ועתה בני' שמעו לי וגו': אל ישט. אל יטה לבך אל דרך האשה הזרה שזאת המביאה להמשך אל התאוות ואל תהיה טועה בדרכיה. כי רבים חללים הפילה. כי כבר השחיתה והרגה רבים ותקיפים: דרכי שאול ביתה. הנה הדרכים שילכו בהם אל ביתה הם דרכי המות והקבר והם יורדות אל חדרי המות כי לא ישוב עמה חיים כמו שקדם אבל תסבב מיתת הגוף והנפש לכן סור מהתפתות בפתויה ושמע לפתוי החכמה והבינה שהם מפתים האדם לחקור בזה באופן שקדם ואמר ממשל בזה המקום להודיע הדברים אשר בהם ישיגו החכמה והבינה ועצמותם ותועלתם באופן מה: הלא החכמה תקרא. אל האנשים. ותבונה תתן קולה לקרוא להם וכדי שישמעו דבריה הן עומדות בראש מרומים עלי דרך להשמיע דבריהם לעוברים ולשבים ולהישירם אל הדרך אשר ילכו בה והמקום שהדבר ביקרא טעות לפי שיש בו נתיבות רבות היא נצבה שם להורות אי זה דרך ילכו בה: ליד שערים. למקום השערים אשר לפתח הקריה להורות באי זה שער יכנסו כשתקרבו אל הדרך במבוא הפתחים אשר בבית שירצו להכנס שם באי זה פתח יכנס להביאו אל הדרוש ואמר זה כי בהרבה מהחקירות הקשות יצטרך להכנס בהם בהקדמות רחוקות מאד מהדרוש ויעתק מהם אל הקדמות יתקרבו יותר אל הדרוש וכן מדרגה אחר מדרגה עד הגיעו אל הדרוש והנה החכמה והתבונה ישימו תמיד בזאת החקירה אל הדרכים והסדרים אשר יובילו אליה וזה מאמרם על צד מליצת השיר הבינו פתאים ערמה וגו': הבינו פתאים ערמה. השתדלו להיישר אל החכמה ואחבוב שזאת הערמה תשלם בהתבוננות במלאכת ההגיון כי היא היושר

השכל

מצודת דוד

בביתו כי הלך בדרך רחוק: (כ) צרור הכסף. אל תחוש פן בלילה יבוא מדרכו כי לקח בידו צרור כספו ויתאחר בדרך עד כי יתום הכסף לקנות בכולם סחורות רבות: ליום הכסא. לזמן המיועד אשר קבע יבוא הנה והזמן עדיין לא בא: (כא) הטתו. אמר שלמה הן ראיתי שהיא הטתה אותו אחר דעתה ברוב הרגל דבריה אשר היא למודה לפתות בני אדם ובחלקת מאמר שפתיה הדיחה אותו מדרך הישר: (כב) הולך. והרי הוא הולך אחריה פתאום כמו השור הבא מעצמו אל מקום המטבח: וכעכס. וכאשר ירוץ הנחש מהרה בשליחות המקום לייסר האויל באמרו כן חיש מהר נמשך אחריה: (כג) עד יפלח. עד אשר נכשל בה וחצה יפלח את כבדו כי מאבד עולמו על ידה: כמהר. והרי הוא כצפור הממהר לעוף אל הפח בעבור הצדה מוטעת לאכול מהזרעונים אשר בה ואינו יודע כי האכילה ההיא תהיה כאבדן נפשו כן הוא מאבד עולמו בעבור הנאת שעה: (כד) ועתה בנים. הואיל ושמעתם שכן הוא לזאת שמעו לי ואל תהיו כמוהו: (כה) אל ישט. אל יסור לבך אל הדרך ההולך לבית הזונה ואל תתע מדרך הישר ללכת בנתיבותיה: (כו) הפילה. הזונה המהלקת אמריה: ועצומים. מספר עצום ורב: (כז) ביתה. דרך ההולך אל ביתה היא דרך שאול ויורדת אל חדרי מות כי בקל ישפתה ויאבד עולמו: ח (א) הלא חכמה תקרא. ר"ל מעלות החכמה הלא נכרת מפאת עצמה וכאלו היא תאמר אמריה להמשך אחריה: (ב) בראש מרומים. כאלו עומדת בראש ההרים הרמים להשמיע קולה למרחוק: עלי דרך. נצבה אצל דרך מקום יתפרשו ממנו נתיבות רבות ומצוייה שם אנשים רבים עוברים ושבים: (ג) ליד שערים. ובסמוך היא אל מקום השערים אשר לפתח הקריה: מבוא פתחים. ר"ל עשויים המה לבוא בפתחיה כי השערים ההמה פתוחים ועומדים ולזה רבים נכנסים ויוצאים בהם: תרונה. שמה מכרזת החכמה את אמריה וכ"ז הוא ענין מליצה לומר הלא שבחה ידוע וכאלו מכרזת בפרסום רב: (ד) אליכם. וזהו אמריה אליכם אישים וגו': (ה) ערמה. התחכמות

ותחבולות

מצודת ציון

ולא יעלוס (איוב כ): (כ) צרור. ענין קשר כמו צרור כספו בשקו (בראשית מ"ב): בכסא. ענינו זמן קבוע כמו בכסה ליום חגנו (תהלים פא): (כא) לקחה. ענין למוד והרגל כמו הלוקחים לשונם (ירמיה כג): (כב) וכעכס. הוא ארס הנחש וכן ברגליהם תעכסנה (ישעי' ג): (כג) יפלח. ענין בקוע כמו פולח ובוקע (תהלים קמ"א): כבדו. הכבד שבמרה תלוי' בה: פח. רשת: (כה) ישט. ענין נטיה והסרה: תתע. מלשון תועה: (כו) חללים. הרוגים: (כ) בית. מקום: (ג) ליד. למקום: לפי קרת. לפתח העיר: תרונה. ענין הכרזה כמו בחוץ תרונה (לעיל א): (ד) אישים. אנשים: (ו) נגידים. שריה

יוצא : (ו) נגידים . כמו נגיד והם דברים משובחים וכן הלא כתבתי לך שלישים מן ושלשים על כלו כי יש למלך משנה גם שליש :(ט) נכוחים . אמת : (יב) שכנתי ערמה . חסר בי"ת כמו שכן ארץ והטעם שהערמה צריכה חכמה שלא תכון זולתה ודעת מזמות אמצא וידיעת מזימת הדורשים אותי אמצא ואגיע עד תכלית כוונתם ויתכן לפרש אני חכמה מכרת ויודעת כל ערמה כאילו שכנתי בתוכה וגם אני יורדת לסוף דעת כל מזמה ולפי שהדעת היא הנמצאת אחר החכמה והתבונה אמר מלת אמצא והטעם כי לא יכבר מן החכמה כל מזמה : (יג) יראת ה' שנאת רע . שנאת מקור בשקל מלאת ורע כלל כל חסרון ופרט ממנו גאה וגאון ודרך רע ופי תהפוכות דרך רע הנהגה רעה ופי תהפוכות שמתהפך מענין לענין ואמר שנאתי כאילו אמר שיראת ה' היא שנאת אלה גם אני שנאתי אותם כטעם הלא משנאיך ה' אשנא ובעל הטעמים שם טעם מפסיק במלת ופי לא ראה זה הפירוש ואולי שמלת ופי דברי החכמה וכאילו אמר' אני חכמה שכנתי ערמה ודעת מזומות אמצא וידעתי כי יראת ה' שנאת רע וגאה וגאון ודרך רע ופי ר"ל מאמר כמו כי על פי ה' וזולתם או הסכמתי ודעתי כמו פה אחד טוב אל המלך תהפוכות שנאתי כי החכמה והתהפוכו' שונאים זה את זה כי לא יעמדו בנושא אחד ותהפוכות כולל כל נגד וכל הפך מהטוב והיושר : (יד) לי עצה ותושיה . מפורש . אני בינה לי גבורה ואמר אני בינה ולא אמר לי בינה לפי שהבונה תולדת החכמה ואם אין חכמה אין בינה ואמר לי גבורה כטעם החכמה תעוז להכם מעשרה שליטים : (טו) בי מלכים ימלוכו . שתעמוד מלכותם או נקראו על שם סופם כמו וטחני קמח . ורוזנים יחוקקו צדק לחקוק חוקי משפט צדק : (טז) בי שרים ישרו . משפט הרי"ש להיותה דגושה כשקל ישבו עליו רביו לולי שאין מקבלת דגש : (יז) אני אוהבי אהב . חסר אל"ף השרש להקל על הל' כמו ואחר עד עתה : (יח) עושר וכבוד

ו שמעו מטול דשרירותא ממללא אנא וממלל פומי תריצותא : ז מטול דקושטא רנא פומי וריחוקא דשפותי רשעא : ח ובצדקותא אנון כל מימרי פומי ולית בהון פתורא ועקומא : ט וכולהון גלין לאנש דמתבין ותריצין לאלין דצבאין בידיעתא : י קבילו מרדותא ולא כספא וגבו לכון ידיעתא מן דהבא סנינא : יא מטול דטבא חכמתא מן כיפי טבתא וכל מבעם לא פחים לה : יב אנא חכמתא דרית ערימותא ידיעתא ותרעיתא משכחא אנא : יג דחלתא דיי סניא בישתא גאותא ורמותא וארחא בישתא ופומא הפיכא סניא אנא : יד די לי היא תרעיתא ומכבנא וביונא וגברותא : טו מטול אנא מלכי מלכין ושליטי אנא משחא בצדקותא : טז מטול אנא רברבני מתרברבין וסרכי כלהון דיני דתריצותא : יז אנא רחמא רחמי ואלין דמקדמין לי ישכחנני : יח עתרא ויקרא דילי ממונא

הבינו לב : ו שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים : ז כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע : ח בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש : ט כלם נכחים למבין וישרים למצאי דעת : י קחו מוסרי ואל כסף ודעת מחרוץ נבחר : יא כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה : יב אני חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא : יג יראת יהוה שנאת רע גאה וגאון ודרך רע ופי תהפכות שנאתי : יד לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה : טו בי מלכים ימלכו ורזנים יחוקקו צדק : טז בי שרים ישרו ונדיבים כל שפטי צדק : יז אני אהביה אהב ומשחרי ימצאנני : יח עשר וכבוד אתי הון

אישים אקרא : (ו) שמעו כי נגידים אדבר . דברי נגידות והשיבות : (ח) נפתל ועקש . עקמומיות : (י) מחרוץ . ממיני הזהב הוא : (יא) מפנינים . מרגליות : לא ישוו בה . לא ידמו לשויה : (יב) שכנתי ערמה . אצל ערמה . שכיון שלמד אדם תורה נכנס בו ערמימות של כל דבר : (יג) יראת ה' שנאת רע . זהו המוסר שהחכמה מכרזת לבריות : (טו) בי מלכים ימלוכו . שהדינים והמשפטים אני מלמדם : (יז) אהב . כמו אוהב : אהבי . אהביה כתיב אמר הקב"ה אני אהביה של תור' אהב זו שמעתי מרבי אהרן בשם רבי נתן : ימצאנני . נו"ן יתירה חמשים

און . אליכם אישים אקרא : רשע י"ז פתחין וסימ' נמסר בספר מיכה סימ' ו' : קחו ה' ר"פ וסימ' קחו מאתכם תרומה . קחו לכם מן העם דיהושע . קחו נשים והולידו בנים . קחו עמכם דברים . קחו מוסרי ואל כסף : ותושיה ז' מל' בליש' וסימ' הפליא עצה הגדיל . עמו עז ותושיה . ותושיה יראה שמך דמיכה . כי כפלי' לתושיה . לי עצה ולי תושי' . לתאוה יבקש נפרד . יצפן לישרי

תולדות אהרן נגידים . שבת פח : יסגה . עקידה שער עח : אני חכמה . סוטה כא זוהר תולדות : יראת ה' . פסחים קיג : לי עצה . אבות יב : בי מלכים . יומא עב גטין סב (פאה כא) : ומשחרי . זוהר תרומה :

רלבג

השכל אל דרכי ההשתדלות והעיון . והכילים תנו בינה לבבכם בעניינים העיוניים : שמעו . כי דברים נכבדים אדבר ופתיחת מאמרי היא דברי יושר ואמר זה שלא יחשוב חושב שהוא מדבר בזה על צד ההפלגה והגוזמא כמשפט המאמר בשירים ובמשלים כי הנה חכי ידבר אמת ולא רשע וכזב הנה כל אמרי פי הם בצדק וביושר אין בהם מה שיטה מדרך האמת : כלם נכוחים . כל דברי נכוחים וישרים למי שיבינם וישיג מה שבהם מההכמה : קחו . בחרו בלקיחת מוסרי יותר מלקיחת הכסף הדעת אשר אייסיר אליכם הוא יותר נבחר מזהב הנה החכמה היא טובה מכל מרגליות וכל חפצים אחרים שיחפוץ האדם באשר ענינים זולתי בעיון לא ישוו בה אמרה החכמה לגלות הדברים ההכרחיים בהמצאתה אני חכמה שכנתי ערמה . במקומות שנמצאת שם ערמה ודרך ההשתדלות והם הסדרים ההגיוניים ויצטרך לו גם כן שימצא יראת ה' ר"ל לקיחת המוסר במדות ויצטרך לו עוד לשנא רע כדי שיתרחק מדרכיו וישנא מדת הגאוה כי היא מסירה השלימות מהאדם וישנא דרך רע בדעות ודברים המניעים ברבים כוזבים כי אלו ימנעו מתנואת החכמה לפי שהמעיין ירצה להמשיך המאמרים כמה שאחר ההתחלות באופן שהונעו בהתחלות וירצה להמשיך תמיד לאמרם וזה יביאהו לטעות בכם : לי עצה . וזה כי העצה תלקח בדברים העצמיים כאילו תאמר שהעצה כמי שהוא הלוש החום לחממו ובשיאכילוהו דברים חמים והנה העצה תהיה בתכונות המיוחדות לגד המעשה כמו חכמת הרפואה עבודת האדמה ומה שידמה להם ולי גם כן תושיה ר"ל השגת הנימוס המושכל אשר בדברים והוא מהותו ומשיגיו העצמיים ואלו הם חלקיו הפנה הראשונה להעיר על תועלתם ומהותה איך לא תצטרך לזכות הדברים ההכרחיים קודם ההשתדלות בה לפי שכבר זכרה אחר החכמה וזה ממה שצריך שתוקדם תחלה החכמה קודם ההשתדלות בבינה וכבר זכר זה בביאור במה שקדם . אני בינה לי גבורה ר"ל כי לחכמה יהיה ההשגה בדברים הנמשכים לפי הסדור הטבעי ואמנם מה שיתחדש שיהיה כנגד הסדור ההוא כמו הענין בנפלאות והוא הנקרא גבורה אשר לא יבואו בכבות העצמיות הנה החקירה עליו תהיה גבורה והנה עוד לבינה השגת הפילוסופיא המדינית אשר בה יתחדש הבנין באלו הדברים המדיניים איך ינהגו בהם להעמיד הקבוץ המדיני ומזה יתמעט דבר העונשים אשר יוטלו על בעלי התכונות הפחותות ולפי שבזאת הפילוסופיא על האופן הראוי ימלוכו המלכים וישורו השרים והרוזנים והנדיבים והשופטים להעמיד דבר ממשפט הפילוסופיא על האופן הראוי אמרה הבינה בי מלכים ימלוכו וגו' : בי מלכים ימלוכו . על העם . ורוזנים יחקקו חקים של סדר ויושר : בי שרים ישורו . ימשולו : אני אוהבים אהב . ר"ל שלא ימצא מי שאינו אוהבה אך מי שהוא אוהבה ויחזק בה יטרח לעמוד על אמתתה והוא ימצאה מפני היותו משחר ודורש אותה תמיד : עושר וכבוד אתי . הנה אתי עושר וכבוד כי בדרכי הבינה יוכל האדם להשיג עושר וכבוד מפני שלימותו במדות והתישרו בהם אל השגה זו באופן שלם כי לזאת המלאכה סדרים

מצודת ציון

שרים ותשובים : (ז) יהגה . ידבר : (ח) נפתל . ל' עקמימות כמו ועם עקש תתפתל (תהלים י"ח) : (ט) נכוחים . ענין יושר כמו עבות נכוחה (עמוס ג) : (י) מחרוץ . מין זהב טוב : (יב) מזמות . מחשבות : (יג) גאה וגאון . שניהם ענין גאוה : (יד) ותושיה . השות הכח : (טו) ורוזנים . שרים : יחוקקו . מל' חוק וגזרה : (טז) ישורו . יעשו שררה וממשל : (יז) אהב . כמו אוהב : (יח) עתק . חוזק

מצודת דוד

ותחבולות להערים להסיר הפתיות : הבינו לב . תנו בינה אל הלב : (ו) נגידים . ר"ל דברים חשובים ונכבדים : ומפתח שפתי . מה ששפתי פותחים לדבר המה דברים מישרים וכפל הדבר במ"ש : (ז) ותועבת וגו' . דברי רשע מתעבות שפתי מלדברם : (ח) בצדק כל אמרי פי . נאמרים בצדק : (ט) למבין . למי שיש לו בינה להבין אמרים : (י) ואל כסף . ר"ל היו רוצים לקחת מוסר תוכחתי מלקחת את הכסף : (יא) וכל חפצים . כל הדברים שאדם חפץ ורוצה בהם לא ידמו אליה : (יב) שכנתי ערמה . אני שוכן בערמה ר"ל א"א לעשות תחבולות להערים להנצל מיד היצה"ר המסית בזולת חכמת התורה : ודעת . אני ממציא להודיע מחשבות העוזרים על הצלה מיד היצה"ר המסית וכפל הדבר במלות שונות : (יג) יראת ה' . תוכן יראת ה' היא לשנוא את הרע והם הגאות ודרכי עבירה והמהפך אמרי פיו ממחשבות לבו: שנאתי . ר"ל את כל אלה שנאתי גם אני : (יד) לי עצה . בי ימצא עצה להנצל מיד היצר הרע המסית : ותושיה . ר"ל על ידי יותש כח היצר הרע : אני בינה . אני הנותן בינה להלחם למולו : לי גבורה . על ידי יתגבר עליו וכפל הדבר פעמים הרבה כדרך המליצה ולחזוק הענין : (טו) בי מלכים ימלוכו . על ידי התקיים מלכותם אם יתנהגו במשפט התורה : יחוקקו צדק . על ידי יעשו חוקים צודקים וישרים : (טז) בי שרים . על ידי תתקיים ממשלת השרים והנדיבים שבכל השופטים כי כאשר ילכו בחוקות התורה תמשך ממשלתם : (יז) אוהבי אהב . אוהב אני את האוהבים אותי : ומשחרי . הדורשים להבין אמרי ימצאו בי טעמים הרבה : (יח) אתי . על ידי ישיג עושר וכבוד : הון עתק ולדקה . ישיג הון חזק

יכבוד . עתק . ענין עובי וחוזק וכן יצא עתק מפיכם וצדקה במקום כטעם הצלחה וכן יתכן לפרש וצדק משמים נשקף : (יט) טוב פריו . ותבואתי מכסף נבחר . ותבואתי טובה מכסף נבחר או מלת נבחר כאילו אמר נבחרת כמו תפלתך השיא אותך והראשון נכון והטע' על המתחייב מן החכמה מתיקון הנפש והנהגת המדינ' : (כ) בארח צדקה אהלך . דברי החכמה כדברי החכם והטעם כי מי שרוצה החכמה צריך שיתנהג בזה הדרך ואמר בתוך נתיבות משפט לבל יטה ימין ושמאל מהדרך האמצעי : (כא) להנחיל . יש . הוא כינוי לקנין הנצחי הנקנה לנחלה עולמית וגם כינוי לקנין הממון יש זהב ורב פנינים וכלי יקר ויש כלל ואחר כן פרט זהב ורב פנינים וכלי יקר וכן טעם ואוצרותיהם : (כב) ה' קנני ראשית . זה גם מדברי החכמה קנני מל' קונה שמים . ראשית דרכו כלומר ראשית כוונתו בבריאה כמו כי הוא ראשית דרכי אל . קדם מפעליו מאז קדם כמו ראשית והטעם קדומה לעולם . קדימת חיוב לא קדימת זמן כי הזמן מכלל הנבראים כאמרו ה' בחכמה יסד ארץ : (כג) מעולם . דרך המקרא לסמוך הקדומים למל' עול' כמו משלם אל גוי מעולם הוא כלומר קדמון נסכתי נבחרתי כמו נסיכי סיחון . מקדמי ארץ מקדמוני ארץ : (כד) באין . חוללתי . ענייננו עושתי וטעמו ענין התחל' וקרוב מל' ואל שרה תחולל' : באין . נכבדי מים . טעמו ובאין נכבדי מים והוא ענין כבדות ורבוי וממנו התכבד כילק התכבד כארבה : (כה) בטרם הרים הטבעו . כמו על מה אדניה הטבעו ושניהם עקרם מלשון טבעו בים סוף והטעם על יסודותם הטבועים בעמקי המי' : (כו) עד לא עשה ארץ וחוצו' . כתרגום בטרם . עשה כמו אני ה' עשיתי ארץ וחוצות הם השווקים והטעם על הקרקעית הראויה ליישוב וראש כטעם קדם וכן מעולם נסכתי מראש . עפרות תבל כאילו אמר וקוד' עפרות תבל : הוא הישוב והוא כפל ענין במלות שונות : (כז) בהכינו שמים שם אני . כי"ת בהכינו בחוקו בשומו בעזוז באמצו כלם נשואי זמן והכוונה אני הייתי מנוחה אי לא קדמוני בבריאה וטעם בהכינו כטעם טנן שמים ובמאמר יהי רקיע . בחוקו חוג בעת שחקק הגלגל על פני תהום שהוא המרכז וחוג כמו וחוג שמים יתהלך ונקרא הכלי העשוי לעשות בו הרושם העגולי' מחוגה על שם החוג הנרשם בו ומלת בחוקו דינו להיות דגוש כי שרשו חקק מן וחקות עליה או יהיו שני שרשים בענין אחד חקק וחוק ומזה השרש מי יתן בספר ויוחקו : (כח) באמצו שחקים ממעל . הוא לשון אומץ וחוזק וטעמו כטעם בהכינו . בעזוז לשון עוז הוא לשון כח וחוזק והוא מקור ובא שלם והושאל התוקף והחוזק למים כמו ובמים עזים נתיב' וכן הושאל לו גם העצמה באומרו את מי הנהר העצומי' : (כט) בשומו לים וגו' . כאמרו אשר

חמשים שערי בינה אמציאנו : (כא) להנחיל אוהבי יש . יש אתי נחלה רבה : (כב) ראשית דרכו . קודם בריאתו של עולם : (כג) נסכתי מראש . ל' נסיכי בני אדם (יחזקא' לב) : (כד) חוללתי . נבראתי : (כה) בטרם הרים הטבעו . בתוך המים : (כו) ארץ וחוצות . ארץ ישראל ושאר ארצות : וראש עפרות תבל . אדם הראשון : (כז) בחקו חוג על פני תהו' . כשרקע חוג הארץ על המי' חוק גבול בל יעבור : חוג . לשון הקף כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיה מד) קינפא"ש בלעז : (כח) בעזוז . כשהגביר מעיינות תהום : (כט) בשומו לים חוקו . וגזר על ים סוף כשבראו ע"מ להבקע לפני משה

עָתֵק וּצְדָקָה׃ יט טוֹב פִּרְיִי מֵחָרוּץ ל׳. ל׳
וּמִפָּז וּתְבוּאָתִי מִכֶּסֶף נִבְחָר׃
כ בְּאֹרַח־צְדָקָה אֲהַלֵּךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת
מִשְׁפָּט׃ כא לְהַנְחִיל אֹהֲבַי ׀ יֵשׁ ב׳ נחלות
וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא׃ כב יְהוָה קָנָנִי ג׳. ל׳
רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז׃ כ״ס
כג מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי־ ל׳. יד. ל׳
אָרֶץ׃ כד בְּאֵין־תְּהֹמוֹת חוֹלָלְתִּי ג׳
בְּאֵין מַעְיָנוֹת נִכְבַּדֵּי־מָיִם׃ ג׳
כה בְּטֶרֶם הָרִים הָטְבָּעוּ לִפְנֵי ל׳
גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי׃ כו עַד־לֹא עָשָׂה ג
אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֹאשׁ עַפְרוֹת תֵּבֵל׃ י״א . ל׳
כז בַּהֲכִינוֹ שָׁמַיִם שָׁם אָנִי בְּחוּקוֹ ל׳ וחד סביר ב׳
חוּג עַל־פְּנֵי תְהוֹם׃ כח בְּאַמְּצוֹ ג׳
שְׁחָקִים מִמָּעַל בַּעֲזוֹז עִינוֹת תְּהוֹם׃ ל׳. ל׳
כט בְּשׂוּמוֹ לַיָּם ׀ חֻקּוֹ וּמַיִם לֹא

וּמַזָּלָא וְצִדְקְתָא׃ יט טָבִין
פֵּירַי מִן דַּהֲבָא סְגִינָא וּמִן
דַּהֲבָא אוּבְרִיזִין וַעֲלַלְתִּי מִן
סַנְיָא גְבִיָא׃ כ בְּאָרְחָתָא
דְּצִדְקְתָא מְהַלְּכָא אֲנָא בְּגוֹ
שְׁבִילֵי דְּדִינָא׃ כא דְּאוֹרִית
לְרָחֲמַי שְׁנַיָּא סַגִּיאָתָא
וְסִימָתְהוֹן אֲמַלֵּא׃ כב אֱלָהָא
בְּרָאַנִי בְּרֵישׁ בְּרִיְתֵיהּ וּמִן קֳדָם
עוֹבָדוֹי מִן רֵישׁ׃ כג וּמִן קֳדָם
עָלְמָא אִתְתַּקְנִית מִן רֵישֵׁיהּ וּמִן
קֳדָם דְּתֶהֱוֵי אַרְעָא׃ כד עַד
לָא נֶהֱווֹן תְּהוֹמֵי אִתְיְלִידִית
וְעַד דְּלָא נֶהֱווֹן מַעְיָנֵי עֲשׁוּנֵי
דְמַיָּא׃ כה קְדָים עַד לָא
נִטְבְּעוּן טוּרֵי וּקְדָם רָמָתָא
אִתְבְּנִית׃ כו עַד לָא עֲבַד אַרְעָא
וְנַחְלֵי וְרֵישׁ עַפְרָא דְתֵבֵל׃
כז כַּד אַתְקֵין שְׁמַיָּא תַּמָּן
הֲוֵית וְעַד חָג חוּגְתָא עַל אַפֵּי
תְהוֹמָא׃ כח וְכַד אַגְרִים עֲנָנֵי
מִלְּעֵיל וְכַד אַעְשִׁין מַעְיָנֵי תְהוֹמָא׃ כט וְכַד שָׂם לְיַמָּא תְּחוּמֵיהּ וּמַיָּא לָא עָבְרִין לֵיהּ

תושיה : להנחיל ב' וסי' בחלות . אהבי יש : אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה . אערכה לפניו משפט . להנחיל אהבי יש : חוללת : ג' וסי' הן בעון חוללתי . באין תהומות חוללתי . ולפני גבעות חוללתי : בהכינו ל' וחד הכינו ואינון מן זוגי' וחד נסיב ב' וחד חסר ב' וסימ' נמס' במסר' רבת' במערכת אות

תולדות אהרן להנחיל . סוכה כא ב"ב קל"ד סנהדרין ג אבות יב עוקצין עת זוהר תרומה (נדרים לט) : ה' קנני פסחים נד פז נדרים לט קדושין לב אבות ת זוהר שם ע"ב : לא עשה תענית ו : בחוקו חוג . ברכות ג :

רלבג

בדרים ייטירו לקנין אלו כלימות . ואמי הון עתק וקנין הצדק והיושר במדות : טוב פריו . הנה טוב פריו מזהב והוא נבחר מכסף לי בהליכה בארח הצדקה והיושר בתוך נתיבות שיהיו למשפט שיכאו לאמת דבריו וסותרו והיה שם מהסבות יקימו כל אחד מהדרכים ההם והנה יהיה מהתועלות בהיות מנואלת האמת בזה להנחיל אוהבי יש והוא דעת המוכנה לנמצא כי בו תגיע ההצלחה האנושים והפך זה יהיה בדעת אשר לא יסכים לנמצא . ואוצרות אוהבי אמלא מאלו הדעות באמתיות כי מפני אהבתם אותו יקובצו בזאת החקירה וימלאו דברים רבים ימלאו בהם אוצרותיהם על . גד המשל אמרה הבינה להורות על מעלתה וקדימתה על החכמה ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז בבריאת העולם ר"ל שבראשית הדברים קנה אז ועשה קנה הדבר אשר היה חדושו בבינה ובתבונת השם יתברך בו והם הגרמים השמימיים אבל הדע כי הש"י לא הסר להיות עמו זאת התבונה והחכמה אשר נבראת בה העולם כמו שבארנו בס' מספר מלחמות ה' והם הקרנו הספקות הנופלות בזה והנה מעת היות הזמן קנני קדם מפעליו האחרים : מעולם נסכתי מראש . מעת היות עולם נתנה לי הגבורה והשררה והגדולה . מקדמי ארץ בראשית מה שנבראה בארץ : באין תהומות חוללתי . קודם היות תהומות נבראתי כי השמים קודמים במעלה ובמציאות על התהומות קודם שיהיו שם מעינות ונהרות רבות מהמים : בטרם .

שהטבעו ההרים על מכונם ולפני שימצאו גבעות חוללתי : עד לא עשה . הש"י ארץ וחוצות הנכבד שבעפרות תבל והגבוה מהם והוא מקום הנגלה מן הארץ וזו ג"כ ארץ וחוצות והנה כפל הענין במלות שונות : בהכינו . בעת הכין השם יתברך השמים להיות במספר ובתכונה ובמרחק ובגודל שהם בו והכוכבים אשר בהם כדי שיהיו להמצא מהם אלו התנועות אשר בו העולם השפל שם הייתי כי בתבונה כונן הש"י השמים כמו שקדם כאשר חקק הש"י מחוגה על פני תהום שהוא כדור הארץ כמו שביארנו בפרשת בראשית והוא כמו מרכז לגרם השמימיי ולפי המחוג' היה המצאת השמים סביבה במשכו רגלי המחוגה ההיא זה מזה בגלגל גלגל : באמצו שחקים ממעל . כאשר אמץ שחקים ממעל ונתן להם חוזק וקיום עד שהם חזקים כראי מוצק וזה היה אשר כאשר רצה הש"י שיקבל איכות דומה ומתיחס' לקוטי כאמרם לחים היו השמים ביום ראשון בשני נקרשו . בעזוז עינו' תהום ר"ל כאשר נתן הש"י עוז וקוטי למה שהיה מהחומר הראשון אצל עינות תהום והוא כדור הארץ כי זה כולו נעשה בתבונה וזה כי לולי עוז הארץ וקיומה לא היה בכאן דרך לתנועת הגלגלים . בשומו לים חקו . כאשר שם השם יתברך לים חוקו שם הייתי וזה היה כשגזר שיקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה

מצודת דוד

רב ובצדקה הנתן לו מה' כי לא יקופח שכר תורתו לעוה"ב בעבור ההון שהשיג : (יט) פריו . מתן שכר התורה : ותבואתי . מוסב על מלת טוב לומר ותבואתי טוב מכסף נבחר ומעולה . וכפל הדבר במ"ש : (כ) אהלך . אני מוליך את האדם בדרך צדקה וגו' : (כא) יש . ר"ל יש אתי טובה הרבה להנחיל את אוהבי ואמלא את אוצרותיה' מן הטובה : (כב) ה' קנני . ברא אותי להיות קנויה לו וכן קונה שמים (בראשית יד) : ראשית דרכו . בתחילת הבריאה : קדם . קודם מעשיו : מאז . מכבר ר"ל מזמן רב : (כג) מעולם . מימות עולם אני נסוכה ומושלת : מראש . אני מן הראשונים מהקודמי' לבריאת הארץ כי אמרו רז"ל שבעה דברים קדמו לבריאת העולם והתורה אחת מהם : (כד) באין תהומות . בעוד לא היו תהומות נבראתי אני : (כה) בטרם . עד לא נטבעו ונקבעו ההרים בארץ ולפני הגבעות נבראתי אני : (כו) עד לא . מוסב על חוללתי לומר חוללתי עד לא עשה הארץ וחוצות' והתחלת עפר האדמה המיושבת מבני אדם וכפל הדבר כדרך המליצה : (כז) בהכינו . בעת הכינו את השמים הייתי שם אני כלומר נבראתי קודם להן : בחוקו . בעת הקק עגול הארץ לכסות ע"פ התהום : (כח) באמצו . בעת חיזק את השחקים אשר המה ממעל ובעת חיזק את מעינות התהום : (כט) בשומו . בעת שם לים חוק וגבול אשר מי הים לא יעברו פי ה'

מצודת ציון

חוזק כמו יביעו ידברו עתק (תהלים נד) : (כג) נסכתי . ענין ממשלה כמו נסיכי סיחון (יהושע יג) : (כד) חוללתי . ענין בריאה כמו ותחול ארץ (תהלים צ) : נכבדי מים . רבוי המים כמו בעת ככד (במדבר יא) : (כה) הטבעו . מל' טביעה : (כו) תבל . כן נקראת הארץ המיושבת מבני אדם : (כז) בחוקו . מל' חקיקה : חוג . הוא העגול הנעשה ע"י כלי ולה ב' ראשים יעמיד ראש האחד במקום עמדו והשני יסבב סביבו ונעשה עגול וכן היושב על חוג הארץ (ישעי' מ') : (כח) באמצו . מל'

אשר שמתי חול גבול ליס חק עולס ולא יעברנהו: (ל) ואהיה. אמון. מלשון כאשר ישא האומן את היונק והוא שם ומשפטו באמון כמו כאשר היתה באמנה ובא כדרך משחך אלהים אלהיך שמן ששון. ואהיה שעשועים יום יום. יתכן לפרשו ואחר כן ואהי' שעשועים ולא בהיותה באמון. שעשועים שם ולא יפרד כמו נעורים זקונים ובא שם מקום תוא' כמו והיה ברכה ויתכן לפרש שחסר בי"ת והוא כמו בשעשועים יום יום בכל עת: (לא) משחקת בתבל. יתכן לפרש שזה הפסוק הוא פירוש מה שאמר למעלה אמר משחקת בתבל שהוא ארצו פי' משחקת לפניו בכל עת ושעשועי את בני אדם פי' ואהיה שעשועים יום יום. את בני אד' כמו עם בני אדם והטעם כי הם המקבלים והיא המאכלת והשעשוע שוה בשניהם: (לב) ועתה בנים שמעו לי. ל' פיוס. ואשרי דרכי ישמורו ל' הפלגה וטעם דרכי כטעם והודעתי להם את הדרך אשר ילכו בה: (לג) שמעו מוסר וחכמו. הקדים המוסר כטעם כל שירא' חטאו קודמת לחכמתו ואל תפרעו יתפרש לבלתי יהפוך הסדר אלא שילמוד המוס' ואחר כן החכמה ויתפרש לכל יהפוך אז יבטל או יפסי' המוסר: (לד) אשרי. לשקוד על דלתותי. הטעם על הרגל והקביעות בבתי החכמה ולפי שאמר דלתותי אמר מזוזת פתחי וכפל ענין ויתכן לפרש פתחי פתחי החכמה ודלתותיה ומזוזותיה הם התחבולות שבכל חכמה וכט המושכלות הראשונו' ומהם יתחברו ההקשות ולהם יחזרו התולדות הצודקות וזה טעם לשמור: (לה) כי מוצאי מצא. חיי'. כוללת חיים גופנים למה לי חיים בריאות חיי בשרים מה לפני יודע להלך נגד החיים ומזון וחיים לנערותיך וחיי הנפש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ופירוש מוצאי משיגי חיים והטעם על אשר נכנס בשלום על דרך הפתחים ויפק רצון מה' השיג רצון מאת בוראו: (לו) וחוטאי

[וכד] שם שתאסיא דארעא: ל והוית בצדוי מהימנתא וכד שבוחין הוית כל יומא ויומא חדיא אנא קדמוי בכל זמן: לא חדיא הוית בתבל ארעיה ושבוחי בבני נשא: לב והשתא בניא שמעון לי וטובוי למן דנטר אורחתי: לג שמעו מרדותא ואתחכמו ולא תדישון: לד טובוי לבר נשא דשמע לי ונשקוד על אסקופתי בכל יומא ויומא למנטר ספי דתרעא: לה מטול מן דמשכח לי משכח חיי ותהוי ליה רעותא מן קדם אלהא: לו ומן דחטי עלי מחבל נפשיה וכולהון שנאי רחמי למותא: א חכמתא בנת ביתה ועתדת ביה שבעא עמודין: ב ונכסת נכסתא ומזגת חמרה וסדרת פתורתה: ג ושדרת טליתהא

יַעַבְרוּ־פִיו בְּחוּקוֹ מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ ל וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשֻׁעִים יוֹם ׀ יוֹם מְשַׂחֶקֶת לְפָנָיו בְּכָל־עֵת׃ לא מְשַׂחֶקֶת בְּתֵבֵל אַרְצוֹ וְשַׁעֲשֻׁעַי אֶת־בְּנֵי אָדָם׃ לב וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְאַשְׁרֵי דְּרָכַי יִשְׁמֹרוּ׃ לג שִׁמְעוּ מוּסָר וַחֲכָמוּ וְאַל־תִּפְרָעוּ׃ לד אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל־דַּלְתֹתַי יוֹם ׀ יוֹם לִשְׁמֹר מְזוּזֹת פְּתָחָי׃ לה כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה׃ לו וְחֹטְאִי חֹמֵס נַפְשׁוֹ כָּל־מְשַׂנְאַי אָהֲבוּ מָוֶת׃

ט א חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה׃ ב טָבְחָה טִבְחָהּ מָסְכָה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ׃ ג שָׁלְחָה נַעֲרֹתֶיהָ תִקְרָא

ב' וכפנין חד חס' · ל' וכל שום כר גם דכר · ד' · ו' חס' · ט' · ב' עבדיך אלה · כ' · ד' בטעם · ז' · סימן · ב' · מצא ק' · ו' · ד' · ד' חד חס' · ל' וחד כלאן טבחה · ל'

מסה: בחוקו מוסדי ארץ. בחקותו. מל' חקו כמו על כפי' חקקתיך (שם מט) וכן ומחק הארץ (יחזקאל מג): (ל) אמון. גדולה אצלו ל' האמונים עלי תולע (איכה ד): יום יום. אלפים שנה: (לא) משחקת בתבל ארצו. כל דורות הרשעי' שהיו מאדם ועד נח ומנח ועד אברהם הייתי משחקת עליהם: ושעשועי. לפיתי עד בא דור (המדבר) ויקבלוני: (לב) ועתה בנים שמעו לי: (לג) ואל תפרעו. ואל תבטלו מוסרי: (לד) לשקוד. לשמור: על דלתותי. להכנס ראשון לבית המדרש ולבית הכנס' ולצאת אחרון: (א) חכמו' בנתה ביתה. בחכמה בנה הקב"ה את העולם: חצבה עמודיה שבעה. שבעת ימי בראשית. ד"א ז' ספרים שיש בתורה ויהי בנסוע הארון ספר לעצמו במסכת שבת: (ב) טבחה טבחה מסכה יינה. מזגה במים כמו יין חזק שאינו ראוי לשתו' חי: אף ערכה שלחנה. כל יצירת לא ויבש: (ג) שלחה נערותיה. אדם וחוה. ד"א משה ואהרן: מי

הבי"ת בס"ד: יום יום ז' וסימן ויהי כדברה אל יוסף יום יום. על אשר ילקטו יום יום. ואתי יום יום ידרשון. לשלמי נדרי יום יום. ברוך ה' יום יום. ואהיה שעשעי' יום יום. לשקד על דלתתי יום יום: חכמו' ד' קמצי' וסימ' פי ידבר חכמו'. חכמו' בחוץ תרונה. חכמו' בנתה ביתה. ראמות לאויל חכמו':

תולדות אהרן אמון. זוכר הרומה: אשרי אדם. (ברכות ט): כי מוצאי. ברכות נו תענית ז ב"ב (ברכות ט): משנאי. שבת קיד ערובין נט מגלה כח: בנתה. סנהדרין לח עקידה שער סה: חצבה. בבת קיו חגיגה יב: טבחה. סנהדרין לח ע"ב נח עקידה שם (סנהדרין כב): שלחה. סנהדרין לח ע"ג י"ט:

חומס נפשו'. כמו אשר חטא על הנפש שהוא דרך פשיעה או מלשון קולע אל השערה ולא יחטיא והטעם על אשר לא השיג החכמה הפך המוצא והוא על הלומד בדרך שבוש שחומס נפשו מן האמת וכל משנאי הם השונאים החכמה ואין לומדין אותה כל עקר או פי' וחוטאי הפושע והמורד בי כלומר השם מגמתו לדבר אחר חומס נפשו כי גורם לה העדר וכל משנאי אהבו מות כפל ענין ואמר אהבו מות כדרך ויאהב קללה ותבואהו: (א) חכמות בנתה ביתה. כמו בנות לעדה. חצבה עמודיה לשון מושאל מחוצבי אבן והטעם על השוואת העמודים בחציבה ובזולתה מן התיקון ויתכן לפרש שאמר חכמות להודיע שהחכמה בנתה ביתה מחכמות שבע וזה טעם חצבה עמודיה שבעה והם עמודי הבית והוא הביאור לאמר חכמות בנתה ביתה ובית לשון נקבה או עמדיה שבעה עמודי החכמה והעמודים הם שבע החכמות שבית החכמה נכון עליהם ויש מפרשים אלה השבעה על עניינים אחרים וכל אחד בוחר לעצמו והאמת יורה דרכו: (ב) טבחה. הוא לשון זביחה נחשבנו כצאן טבחה וגם לשון בישול לרקחות ולטבחות ולאופו' ושניהם מכוונים מלשון ערב בניקוד הטי"ת לזביחה ובניקוד החי"ת לבישול. מסכה. כמו מזגה וכן יין מזוג יין מסוך והוא תערובת המים עמו וזהו תיקונו לשתיה כבישול למזון: (ג) שלחה נערותיה תקרא על נפי

רלבג

היבשה. ומים לא יעברו פיו בדרך שיאמר זה המקום שרצה שיהיה נגלה תמיד כאשר חקק מוסדי ארץ והוא החלק הנגלה מהארץ שהוא היסוד למה שיהווה בה מהנמצאים והב"ת: ואהיה. אצל השם יתברך אמון ומגדל ומנהיג הדברים המיוחסים לבינה ובזה אהיה לו שעשועים יום יום כי תמיד הש"י מתענג ומשתעשע בהשיגו עצמו אשר בזה תובג לו זאת התבונה ובכל עת מצמחת אני לפניו והיא עצמותו והשגתו וכמה שאפשר בדברים הפעולים מהתבונה אשר אצל הש"י: משחקת בתבל. אני מצמחת האנשי' בתבל ארצו. ושעשועי הם את בני אדם כי הם במהים מאד כמה שישיגו מעניני: ועתה בנים שמעו לי ואשרי מי שישמרו דרכי: שמעו. תחלה מוסר המדות ואחר זה חכמו בחכמה ואל תבטלו מהשקידה על החכמה או ירצה בזה אל תפרעו אלו הדרכים באופני אתכם שהם מכלול ודרך להשגת החכמה: אשרי אדם שומע לי. להמשך אל מה שאורהו אל הבגתי וזה בשיקוד על דלתותי תמיד לשמור מזוזות פתחי עם שיתבאר לו באי זה פתח יכנס בדרש דרוש: כי מוצאי מצא חיים. כי מי שמצא אותי מצא חיים נצחיים ויוציא רצונו מהש"י ר"ל שהוא יהיה נעזר בו בכל חפצו: וחוטאי חומס נפשו. ואשר הוטא לי בלא ילך במוסרי להתישר להשגתי הוא עושק השלימות מנפשו וכל מי שישנא אותי ויתרחיקני הוא אוהב המות והנפסד המוחלט כי אליו דרכו לפי שמי שישנא התבונה ישנא גם כן ההכמה וזה בלתי צריך אל באור: חכמות בנתה ביתה. הנה התבונה בנתה ביתה בחכמות כי השגת החכמות קודמת להשגת הבינה והם חצבה עמודיה שבעה ר"ל חכמות רבות כי מספר השבעה יאמר על הרבוי כאמרו כי שבע יפול צדיק וקם הנה החכמות הם עמודי הבינה: טבחה טבחה. ואחר זה הכינה מאכל ומשקה לאנשים מחכמות ותבונה: שלחה נערותיה. לאיש ואיש ותקרא על גפי מרומי העיר כדי שישמעו כלם דבריה. מי פתי יסור הנה. לקנות מוסר וחכמה ומי

מצודת ציון

מל' אומן וחוזק: בעזוז. מל' עוז: (ל) אמון. ענין גדול הילד והתעסקות בו כמו והיו מלכים אומניך (שם מ"ט): שעשועים. ענין התעסקות בשמחה: (לג) ואל תפרעו. אל תבטלו כמו הפריעו את העם (שמות ה'): (לד) לשקוד. ענין מהירות כמו שוקד (ירמיה א): (לה) ויפק. ויוציא כמו יפיק תבונה (לעיל ג'): (א) חצבה. ענין כריתה והחוק הנופל באבנים: (ב) מסכה. ענין מזיגה סיין

מצודת דוד

ה' ללכת מהגבול ולהלאה: בחוקו. בעת חקק יסודי הארץ וכ"ז מוסב על שם אני האמור במקרא שלפני פניו: (ל) ואהיה. הייתי מגודלת אצלו והייתי לו לשעשוע בכל יום ובכל עת הייתי משחקת ומשמחת לפניו כבת האהובה לאביה: (לא) משחקת. אני היא המשמחת אנשים בתבל ארצו ושעשועי היא עם בני אדם ר"ל המה שמחים בי ואני בהם: (לב) ועתה בנים. הואיל ואני חשובה כ"כ מהראוי שתשמעו לי ואשרי לאלו אשר ישמרו דרכי: (לג) שמעו. בתחלה שמעו המוסר להיות יראת ה' על פניכם ואח"כ למדו חכמה ואז בודאי לא תבטלו את החכמה הואיל והקדם לה היראה: (לד) לשקוד. למהר לבוא אל דלתותי בכל יום ולשבת בקבע במזוזות פתחי כדרך השומר היושב ומשמר בקבע: (לה) ויפק. ומוציא רצון מה' ר"ל ה' יהיה מרוצה לו: (לו) וחוטאי. אבל החוטא לי וממאס בי הוא בעצמו גוזל נפשו כי מאבדה: כל משנאי וגו'. כפל הדבר במ"ש: ט (א) חכמות. כל אחת מהחכמות בנתה בית לעצמה: חצבה. בנויה על הרבה עמודים וחצובים המה זה בזה כהשגלה גשורה והוא דבר הנחמד לעין הרואה: (ב) טבחה. שחטה זבחים ומזגה יינה ואף ערכה שלחנה להאכיל להקרואים: (ג) תקרא. כל אחת תקרא ע"י נערותיה

גפי מרומי קרת. כמו גבי כי אותיות בומ"ף מתחלפות. קרת תרגום עיר והטעם ששלחה נערותיה מכל צד והיא גם עמה' תקרא במקומות הרמים שבעיר כדי שישמעו בכל: (ד) מי פתי. הפתי הוא אשר לו נקבעו בו הפתיות לגמרי ויש תקוה לתיקונו ואמר יסור הנה כלומר יסור ממקומו ויבא הנה חסר לב ואמר לו כלומר וכן קראה ואמרה לחסר לב: (ה) לכו לחמו בלחמי. בי"ת בלחמי מקום מ"ם וכן בי"ת ביין מסכתי כמו והנותר בבשר ובלחם וטעמם כמו הוי כל צמא לכו למים כי הכל מתוקן לסעודה: (ו) עזבו פתיים. תאר לבעלי הפתיות וטעמו עזבו הפתאים וסורו אלי. פ"א קבוץ שם הפתיות כמו תאהבו פתי שבא כדרך אל תהי מרי כבית המרי ויתכן עוד לפרש שהוא דברי החכמה לנכח הפתאים שאומר להם עזבו דרכיכם פתאים ותחיו כדרך הרפו ודעו כי אנכי אלהים. ואשרו פועל מן כונן אשורי: בדרך בינה. ודרך בינה היא החכמות וביתה הבנוי על השבע' עמודי': (ז) יוסר לץ לוקח לו קלון. ר"ל לעצמו כי הלץ הוא מן המעוותי' שאין תקו' לתקונ'. ומוכיח לרשע מומו חוזר למיסר והוא כפל ענין עם הלוקח לו קלון והטעם הלץ ישנא המסר והרשע ישנא המוכיח ומגלים קלונם ואומרים דרים מכוערי' ובזויים. פ"א חוזר לרשע מומו לעצמו וכאילו אמר ויסר לץ ומוכיח לרשע במומו ליקח לו קלון וטעמו כי הרשע כל מעשיו נכוחים בעיניו או שהוא עצמו מכיר במומו ואינו רוצה שיוכיחו אדם ויתכן עוד לפרש יוסר לץ כשהמיסר מתלוצץ ומראה שחוק ילצנות כשהוא מיסר לוקח לו קלון כי היוסר שמיסרו ומוכיחו לחרפתו ולבשתו ולכן יחרפהו וכן מוכיח לרשע ומגלה לו מומו לוקח לו קלון כי הרשע יחרפהו ואילו היה צדיק לא היה מחרפהו הואיל ואומר לו דרך מוסר ולא דרך ליצנות: (ח) אל תוכח לץ פן ישנאך. כי הוא חכם בעיניו. הוכח לחכם ויאהבך כי הוא חפץ בתיקון מדותיו ואין מחזיק עצמו חכם והם שני הפכים: (ט) תן לחכם. הוסיף לבאר יתרון החכם על הכסיל והטעם כי החכם יחכם מעצמו במה שיותן לו וכן הצדיק יוסף לקח על אשר יודיעוהו והוא כפל ענין: (י) תחלת חכמה יראת ה'. כטעם ראשית חכמה יראת ה'. ודעת קדושים בינה טעמו ותחלת הבינה דעת קדושים ודעת קדושים פירשוהו על השם יתברך כאמרו כי אלהי' קדושי' והטעם כי תחלת תולדת הבינ' היא מציאות השם ויתכן לפרש דעת קדושים היא השגת מציאו' השכלים הנפרדים והרוחניות כלם כי ידיעת מציאותם עיקר הבינה וממנה יעלה למציאות המעלה העליונה וכמו שאם אין יראה אין חכמה כן אם אין דעת אין בינה: (יא) כי בי. דברי החכמה הקוראה וטעם כי בי כמו בגללי ובסבתי ירבו ימיך. ויוסיפו לך פירשוהו שחוזר ליראה ולדעת הנזכרת ויתכן שטעם ויוסיפו לך חסר הפעלים כמו ויקבור אותו בגיא והטעם על פרטי החכמות והמוסרים כי הם יוסיפו שנות חיים כטעם כי היא חייך ואורך ימיך: (יב) אם חכמת חכמת לך. כטעם אם תצדק מה תתן לו. ולצת הוא הפך חכמת: לבדך תשא טעמו לבדך תשא העון או העונש כי סמך על דעת הקורא ובא ולצת כמו ונמית והלכת אל הכלים שטעמו ואם נמית וכן זה: (יג) אשת כסילות הומיה. בעלת כסילות הומיה פתיות כלומר כל המייתה שעניינו פתיות וכחיתות דבורה אינו אלא פתיות והאתנח שבמלת הומיה והרביע שבמלת פתיות יעמוד כנגד זה הפירוש ויתכן לפ' כאילו אמר ואשת פתיות ובל ידעה מה כי מלת ואשת משמשת גם למטה ורבים כמוהו והטעם כי אשת כסילות הומיה וסוררת אבל אשת פתיות הומיה

ד מי פתי יסר הנה חסר לב אמרה לו: ה לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי: ו עזבו פתאים וחיו ואשרו בדרך בינה: ז יסר לץ לקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו: ח אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך: ט תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לקח: י תחלת חכמה יראת יהוה ודעת קדושים בינה: יא כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: יב אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא: יג אשת כסילות המיה פתיות ובל ידעה מה:

[תרגום] דתקרין על גיב רמתא עשינתא דנצירן: ד מן דשבר גאתא לותי וחסיר רעינא אמרת ליה: ה אתו אכולו לחמי ואשתו חמרא דמזגית: ו שבוקו מנכון חסירות רעיונכון וחיו והליכו בארחא דביונא: ז דרדי ממיקנא נסיב ליה צערא ומכסנותא לרשיעא מומא הוא ליה: ח לא תכוס לממקנא דלא נסניך אכיס לחכימא דנרחמך: ט אליף לחכימא ויתחכם תוב אודע לצדיקא ויוסף מנדעא: י שירוי דחכמתא דחלתיה דאלהא וידיעתא דקדישי ביונא: יא מטול דבה נסגין יומתך ויוספון לך שניא דחיי: יב אין חכימתא לנפשך חכימתא ואם תהוי ממיק בלחודיך תטען: יג אתתא סכלתא ופרידתא שברתה ולא ידעא טבתא:

[רש"י] (ד) מי פתי יסור הנה. וילמוד אותי ויחכם: (ה) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ביין שמזגתי: (ו) עזבו פתאי' וחיו. את דרך הפתיות: ואשרו. ל' פעם כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג): (ז) ומוכיח לרשע מומו. מום הוא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו זו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים מדרך הישרה אפילו להוכיחם ולקרבם: (ט) תן לחכם ויחכם עוד. לתלמיד הגון (שנה) ומדרש אגדה נאמר לנח מכל הבהמה הטהורה וגו' (ראשי' ו) וכשיצא ויקח מכל הבהמה וגו' (שם) אמר מה ראה הקב"ה להרבו' באלו אלא שרצ' שאקריב לו מהן: הודע לצדיק. חכמה: והוא יוסיף לקח. מדעתו ועל שמועתו: (י) תחלת חכמה יראת ה': ודעת קדושים. היא עיקר הבינה: (יא) ויוסיפו לך שנו' חיים. שנים של חיים הם של פרנסה

[מסורה] מרומי ג' ב' חס' וחד מל' וסימ' על מרומי שדה. על גפי מרומי קרת. על כסא מרמי קרת. קדמ' מלא: לוקח ה' וסימ' ביחזקאל סי' כ"ד: לרשע ה' וסימ' אוי לרשע רע'. אמר לרשע צדיק אתה. יסר לץ לקח לו קלון. ואתה תשמע מן השמים קדמ' דד"ה. ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע: ויוסיפו ל' מ"ל דמ"ל לך שנות חיים ועיין שנוייהון במסר' רבתא בערך יסף: הומי' ג'

תולדות אהרן מי פתי. סנהדרין לח: לחמו. ברכות נז חגיגה יד: אל תוכח. יבמות סה ערכין טז עקידה שער סה: תן לחכם. שבת קיג ערובין סה יבמות ב סוטה יח קדושין סד: חכמת. ע"ג יח זוכר ואלה:

רלבג

ומי תכר שכל ויבא לכבלימו: לכו אכלו בלחמי ושתו ביין מסכתי וכיונותי לכם: עזבו. דרך פתאים וחיו ודרכו בדרך בינה להגיע אל זה מדרגה אחר מדרגה והנה זכר זה שהחכם לאי זו כונה לא אמרה דבריה כי אם לפתי ולסכל לא ללץ ולרשע ואמר כי מי שהוא יוסר שהיש הלץ לוקח לו קלון כי שהוא ילעיג על החכם המייסר אותו ומי שהוא מוכיח לרשע לוקה מומו כי הרשע יאמר עליו שיש לו המומין שיש לו בעצמו: אל תוכח לץ פן ישנאך. אך תוכיח לחכם ויאהבך תן לחכם ויחכם עוד. דבר חכמה ויחכם עוד בה על מה שתתן לו ממנה כי מצד המחכה יוסיף עליו להבלים בחקירה בה לו ירצה בזה והוא יותר נכון מן להכם דבר חכמה כדי שיוסיף קנין במדות ההגונות: תחלת. החכמה זו היא תחלת דעת קדושים כי בבינה יתישרו לדעת עולם המלאכים וזהו פריה אמרה הבינה הנה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שלות חיים וזה יסיה לשתי סבות האחת כי בהם יתישר אל המדות החשובות אשר בומרות האדם מרעות הרבה והשנית כי מפני דבקות ההשגחה האלהית באדם מצד הבינה ישמר מהרבה רעות וזה יהיה הבה ביוסיף על ימיו הנה: אם חכמה חכמת לך ולא לבדך תשא. ר"ל שהתועלת הוא לך וכן אם לצת לבדך תשא הנזק: אשת כסילות. מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לבחות האנשים שימשכו אליה והנה קרא אשת כסילות גוף הכסיל אשר יבקש שלום ולזה נמנע מכלו מהבדל בחכמה ובזה ירצה בפתיות גוף

מצודת דוד

נערותיה על גבהי מרום העיר להשמיע הקול למרחוק: (ד) מי פתי. ותאמר מי פתי שאין בו תבונה להבין מאכל יסור ממקומו ויבוא הנה וכן תקרא לחסר לב מכל וכל ותאמר לו: (ה) לכו לחמו. אם אין לכם משל עצמיכם בואו הנה ואכלו בלחמי ושתו היין אשר מזגתי אני והוא ענין מליצה לומר הלא הכמת התורה היא נחמדת מאירת עינים והוגנת דעת להגונים בה וכאלו מכרזת ואומרת כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד ואם נפון לבו משכל אני אשכילו דעה: (ו) עזבו. לזאת אתם פתאים עזבו דרכיכם ותחיו ולעדו מעתה בדרך בינה: (ז) יוסר לץ. ר"ל אבל את הלץ ואת הרשע לא תוכיח כי המוכיח את הלץ לוקח לעצמו קלון כי יתלוצץ בו ויבזהו והמוכיח לרשע מביא מום על עצמו כי ישוב לו אף אתה כמוני ויפגום בכבודו ולזה אין לי עסק עמהם: (ח) פן ישנאך. כי הוא חכם בעיניו ודרכו ישרה לבניו: ויאהבך. כי הוא חפץ בתקון מדותיו ולומד מכל אדם: (ט) תן לחכם. ר"ל אמור לו דברי חכמה ויחכם מדעתו עוד יותר: הודע לצדיק. משמרת הצדק: ויוסיף לקח. מדעתו יוסיף לימוד לעשות משמרת למשמרת: (י) תחלת. יראת ה' היא תחילת החכמה כי היראה מביאה לידי חכמה: ודעת קדושים. לקדש עצמו במותר לו מ יא לידי בינה: (יא) כי בי. בעבור עסק התורה ירבו ימיך והימים האלה יוסיפו לך שנות חיים כי ברבות הימים תרבה במעש"ט ויתוסף לך בזה שנות חיים בעוה"ב: (יב) הכמת לך. החכמה תהיה לך לתועלת: ולצת. ואם תתלוצץ באנשים אתה לבדך תשא עונש: (יג) אשת כסילות. הנה אשה סכלה תהמה בקולה ושיח פתיות

מצודת ציון

סיין במים כמו למסוך שכר (ישעי' ה): ערכה. ענין סדור: (ג) גפי. ענין כנף ובדרז"ל עד בין אגפים (הוריון מ"ו) ור"ל במקום גבוה בהעוף יפרח שם באגפיו: קרת. מל' קריה ועיר: (ה) לחמו. אכלו להם ולהוספת ביאור אמר בלגמי וכן מסעף פארה (ישעיה י): (ו) ואשרו. ולעדו כמו ואשר בדרך

אבן עזרא

הומיה אבל מבלי דעת וזהו ובל ידעה מה לפי שאין לה ידיעת מה וחסר כמו ויעבור עלי מה או פירוש מאומה כמו חכמת מה על בלימה וכשיש לה מודיע או תדע מעצמה שמא תוהר ותסור מהומיה וכבר קדם כי כסיל הוא אשר אין תקוה לתיקונו ופתי הוא אשר יש תקוה לתיקונו : (יד) וישבה לפתח ביתה. מוכנת לפורענות מבלי בנין בית ועתיד אחר ולא כן מה שאמר בחכמה בנתה ביתה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה והטעם כי החכמה צריכה עתוד והכנ' ולא כן הכסילות כי הוא הנעדר העתוד וההכנה. על כסא מרומי קרת כי הכסילות יצא בדרך גאוה ולכן יחס לה הכסא והטעם כמו על גפי: (טו) לקרא לעוברי דרך. המישרי' אורחות' והולכים לתומם וכוונתה להטעותם הפך קרואי הטועים שכוונתה להישיר דרכם : (טז) מי פתי. לא קראתם כן רק נקראו על שם סופם או תקראם בשם כך להפליג בחסרון הרגשתם עולם עונג והנאה המגיעי' להם עמה ועל שהוצרכ' הי' לקראם והם לא ידעו ערכה : (יז) מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. כנוי על העברות והניאוף הנעשה בסתר וכל הנמנע היצר להוט אחריו יותר והטעם כי בזה יתפתה לב הפתי והחסר לב : (יח) ולא ידע. הפתי ההולך אחריה פתאום כי מתים שם בעמקי שאול שם קרואיה ומלת שם רמז לשאול : נשלם החלק הראשון בספור מעלת החכמה ואזהרותיה ומוסריה : החלק השני : (א) משלי שלמה בן חכם ישמח אב. בעבור שהוא יכיר חכמתו. תוגת אמו כי הכסיל עומד תמיד בבית והאם דואגת בשבילו או בעבור שהזכיר האב הזכיר האם : (ג) לא ירעיב. בעת הרעב. והות הרשע יהדוף השם מן הוה להם : (ד) ראש. יהיה מי שיעשה כף מאזנים לרמות המתחרלים וטורחים ואינם מרמים

משלי

מָּה׃ יד וְיָשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל־
כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת׃ טו לִקְרֹא לְעֹבְרֵי־ ג' חד מ"ל
דָרֶךְ הַמְיַשְּׁרִים אֹרְחוֹתָם׃ טז מִי־פֶתִי
יָסֻר הֵנָּה וַחֲסַר־לֵב וְאָמְרָה לּוֹ׃ ג' חס'
יז מַיִם־גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ וְלֶחֶם סְתָרִים ל' ומ"ל
יִנְעָם׃ יח וְלֹא־יָדַע כִּי־רְפָאִים שָׁם ג' ר"פ כסי' י"א
בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל קְרֻאֶיהָ׃ ל' וחס' ו'

י א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֵּן חָכָם ד'. ג'
יְשַׂמַּח־אָב וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ׃ ז'. ל'
ב לֹא־יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּצְדָקָה י"א מ"ע י"ג
תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ ג לֹא־יַרְעִיב יְהוָה
נֶפֶשׁ צַדִּיק וְהַוַּת רְשָׁעִים יֶהְדֹּף׃ ל'
ד רָאשׁ עֹשֶׂה כַף־רְמִיָּה וְיַד חָרוּצִים ג' כתיב כן
תַּעֲשִׁיר׃ ה אֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל ל' וחס'

תרגום

יד וְיָתְבָה עַל תְּרַע בֵּיתָהּ עַל
כּוּרְסְיָא רָמָא וְעַשִּׁינָא׃
טו וְקָרְיָא לְעָבְרֵי אָרְחָא דְּתְרִיצִי
אוֹרְחָתְהוֹן׃ טז מְטוּל מַן דְּשַׁבַּר
נַאתֵא לְוָתַהּ וַחֲסִיר רַעְיָנָא
וְאָמְרָה לֵיהּ׃ יז מַיָּא גְּנוּבַיָּא
חַלְיָן וְלַחְמָא דְּטִימוּרָא בַּסִּימָא׃
יח וְלָא יָדַע דְּגוּבְרֵי אַפְּלַת
תַּמָּן וּבְעֻמְקֵי דִּשְׁיוֹל כָּל
דִּמְזַמְּנִין לָהּ׃ א מַתְלְוֵי
דִּשְׁלֹמֹה בַּר חַכִּימָא נֶחְדֵּי
אֲבוּי וּבְרָא סַכְלָא מְחַמֵּץ
לְאִמֵּיהּ׃ ב לָא מוֹתְרִין אוֹצְרֵי
דְּרַשִׁיעָא וְצִדְקְתָא מְפַצְיָא מִן
מוֹתָא בִּישָׁא׃ ג לָא מַכְפֵּן
אֱלָהָא נַפְשֵׁיהּ דְּצַדִּיקָא וְקִנְיָנָא
דְּרַשִׁיעֵי נִסְחוֹף׃ ד מִסְכֵּנוּתָא
מְמַכְּכָא לְגַבְרָא רַמְיָא וִידָא
דְּכַשְׁרָא מְעַתְּרָא לְהוֹן׃ ה דְּפָלַח בְּקַיְטָא בְּרָא סוּכְלְתָנָא הוּא וּדְדָמִיךְ בְּחַצְדָּא

תולדות אהרן על כסא. סנהדרין לט ע"ג יט: מים גנובים. נדרים לא סוטה ז סנהדרין פה (סוטה מז) : רפאים. ב"ב עב: בן חכם. זוכר אחרי (תענית מז): לא יועילו. ב"ב י זוכר מקן: וצדקה. ר"ה מז: אוגר. סנהדרין ז עקידה שער כה :

רשי

פרנסה ועושר : (טו) חסר לב. ואמרה לו. הדברים הללו. מה אמרה לו : (יז) מים גנובים ימתקו. אין טעם ביאת פנויה כטעם א"א אף לענין המצוה מים גנובים ימתקו שהיו יראים לעשות בגלוי ועושין בסתר : (א) משלי שלמה בן חכם ישמח אב. זה הקב"ה. ד"א אביו ממש : ובן כסיל תוגת אמו. תמיד הוא עם אמו בבית ורואה את שטותו ומצירה. ולפי המשל בן כסיל כמו ירבעם בן נבט: תוגת אמו. תוגת כנסיותו : (ב) לא יועילו אוצרות רשע. שהיה משתבח בעשרו שנאמר (הושע י"ב) ויאמר אפרים אך עשרתי וגומר : וצדקה תציל ממות. א"ת צדיק שיזכה נכסיו לצדקה מהיכן יתפרנס : (ג) לא ירעיב ה' נפש צדיק : והות רשעים יהדוף. ידחוף אותם ותפול : (ד) ראש עושה כף רמי'. תי שעני בתורה מורה הוראות שקר : כף רמיה. מאזנים של רמיה לפי פשוטו משמע בתגרים : ויד חרוצים. ישרים שחורצים דבר באמת ומשפט כלה

ב' חס' וחד מ"ל וסימ' נמסר לעיל בסיפ' סימ' ז' : יסר ג' חס' וסימני' מדי עברו יסר שנה. מי פתי יסר הנה חסר. וחברו מי פתי יסר הנה וחסר : ולא ג' ר"פ בסי' וכי' ולא שמעתי לקול מורי. ולא ידע כי רפאים שם. ולא למדתי חכמ' : משלי ד' וסימ' בריש סיפרא : ישמח ז' וסימ' נמסר בתהלים סימן ק"ד : ראש ג' כתיב כן וסימ' אחד עשיר ואחד ראש. את כבשה האיש הראש. ראש עשה כף רמיה :

רלבג

נוף הפתי כי השכל לא יפותה כי אם לטוב או ירצה בזה שאשת הכסילות מגבהת קולה ואשת הפתיות ובל ידעה מה תאמר לפתותם כי אין לה שום השתכלות וערמה : וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת. השיר כי לכסלות' תחשב חסרונה לשלימות : לקרא. ושם קרת לעוברי דרך המישרים אורחותם בדרכי העיון : מי. בכם פתי יסור הנה והסר השכל. ואמרה לו שיתחבר עמה ולא יטריח עצמו בעיון אשר הוא מזון השכל כי יותר טוב יערב לאדם שיזון במזון האחרים וזה כי מים גנובי' ימתקו המים הגנובים ימתקו יותר והלחם שיגנוב האדם מאשר שצריך לאכלו בסתר הוא יותר ערב לו ויותר מתוק מאשר שיקח מביתו וכן התאר זאת האשה כי הוא ערב יותר לשכל שיתענג בתענוגי הגוף ויניח קנין החכמה : ולא ידע. מי שהוא נפתה לדבריה כי מתים שם ר"ל בביתה וקרואיה ירדו במעמקי הקבר והמות כי לא יקנה עמה קנין נצחיים. זה ביאור דברי זה החלק שהגבלנו ביאורו מזה הספר בזה המקום ואולם התועלות המגיעות ממנו הנה הם ה' : התועלת הא' הוא להודיע שלא יספיק לאדם היותו יודע התורה אך יצטרך לו עם זה שיעשה את כל דברי התורה כמו שצוה הש"י ולזה אמר קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך : הב' הוא להודיע מה שיקרה מהרע למי שימשך אחר התאוות ולזה אמר הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יבא רבים חללים הפילה דרכי שאול ביתה : הג' הוא להודיע מסות החכמה והתבונה וקצת משיגיהם ותועלתם : הד' הוא להודיע שלא יועיל התוכח' ללץ ולרשע כי אינם מקבלים מוסר אך יועיל לחכם ולצדיק : הה' הוא להודיע מה שיקרה מהרע מפני הכסילות והפתיות : משלי שלמה בן חכם ישמח אב וגו' עד מגדל עוז שם ה'. והוא מקיף בגנות הרשע והכסילות והליצנות והעצלה והאולת והעקשות והשנאה ושבח הפכיהם. הנה הבן שהוא חכם ישמח אביו כי הוא משער בדבר החכמה יותר מאמו ואמנם הבן שהוא כסיל יביא יגון לאמו מפני חסרון הדעת ויגיע מזה לאמו מהצע' יותר ממה שיקרה ממנו לאביו מפני שהוא ירא מאביו יותר מאמו : לא יועילו אוצרות. לא יקבל אדם תועלת באוצרות שקבץ ברשע ובעול ואולם הפיזור בצדקה הוא מציל ממות בזכות הצדקה ינצל האדם ממות הנגזר לו מצד המערכת ויאריך הש"י ימיו והסך הענין בקבוץ ממון ברשע : לא ירעיב ה' נפש צדיק. נפש האיש הצדיק ר"ל שלא יחסר לו מזון ואולם שבר הרשעים ושואתם יהדפנו השם עליהם וימסר להביא אליהם. הנה מי שהוא עושה כף וגו' : ראש עושה כף רמיה. כי מפני עצלותו יצטרך לנהג ברמיה לקחת ממון האנשי' שלא כדין הוא רש ויד האנשים החרוצים הנוהגים בזריזות לאסוף ולכנוס באופן הראוי תעשיר אותם. הנה הבן המשכיל ומשגיח לעשות מה שראוי הוא אוגר בקיץ

מצודת ציון

בדרך לבך (לקמן כ"ג) : (יז) ינעם. ענין מתיקות וערבות : (א) תוגת. מל' יגון ועצבון : (ג) והות. ענין שבר כמו יעוז בהותו (תהלים נב) : יהדוף. ענין דחיפה כמו כהנדוף עשן (שם סח) : (ד) ראש. עני כמו ראש ועושר (לקמן ל) : כף. כף המאזנים : חרוצים. עניינו הנועה וזריזות כמו אז תחרץ (ש"ב ה) : (ה) אוגר. ענין אסיפה כמו אגרה בקציר (לעיל ו) : נרדם. מל' תרדמה והיא שינה עמוקה ילבש

מצודת דוד

פתיות ואינה יודעת מאומה ותהמה בבלי דעת : (יד) לפתח ביתה. לראות העוברים דרך עליה : מרומי קרת. על כסאה עומדת במרום העיר להשמיע קולה למרחוק : (טו) לעוברי דרך. להעוברים שם דרך מהלכם ההולכים באורח מישור בדרכי ה' והוא ענין מליצה לומר שהנפש המתאווה תסית לעבירה ומראה ערבות ותענוג העבירה : (טז) מי פתי. מי הוא הפתי המחסר נפשו מטובה יסור ממקומו ויבא הנה ואשכילו חכמה כי מניעת ערבות העבירה תחשב בעיניה לכסילות : וחסר לב. מי הוא החסר לב המונע עצמו מטובה והוא כפל ענין במ"ש : ואמרה לו. וכן תאמר לו : (יז) מים גנובים. הלא מים גנובים יותר ימתקו מהאינם גנובים ולחם גנוב הנאכל במסתר הלא למאד יונעם ר"ל אין טעם היתר דומה לטעם האיסור ומדוע א"כ מנעת עצמך מהם : (יח) ולא ידע. הנמשך אחריה אין נותן לב לדעת כי שם הוא מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו ע"י המיתה ר"ל הנמשך אחר התאווה הוא מעותד למות על ידה : בעמקי. בעומק הגיהנם ירדו הקרואים ממנה ובאים לה : י (א) משלי שלמה. לפי שעד כה דבר בשבח התורה וכאלו היא האומר אמריה ועתה חזר לדבר דבריו כאשר ייסר איש את בנו לכן נאמר שוב משלי שלמה כאלו הוא ספר אחר : ישמח אב. בראותו יושב במושב חכמים : תוגת אמו. כי הכסיל יתמיד לשבת בית עם אמו ובכל עת רואה שטותו ועצבונה מרובה : (ב) אוצרות רשע. אוצרות הנאספות ברשע לא יועילו בעת בא יום הפקודה כי לא יפדה נפשו בממון : וצדקה. אבל הצדקה מצלת מן המיתה : (ג) לא ירעיב. כי מזמין לו די מחסורו : והות. השבר שהרשעים עושים הוא יהדף אותם ר"ל העבירה עצמה משלמת לו גמול רע : (ד) ראש. הכף רמיה עושה את האדם לרש ר"ל העוסק בכף רמיה לרמות הבריות יעני בעבור זה : ויד חרוצים. אבל היד של הזריזים המתנועעים וטורחים על מזונם ואין עסקיהם לרמות הנה היד ההיא מעשיר את בעליה : (ה) אוגר. ר"ל בן משכיל לאסוף גרנו בימי הקיץ ועושה כל דבר בזמנו : בן מביש. אבל הכסיל אשר כל דבר בושה נמצא בו דרכו להיות נרדם

ד נִרְדָּם בַּקָּצִיר בֵּן מֵבִישׁ: ו בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס: ז זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב: ח חֲכַם־לֵב יִקַּח מִצְוֺת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט: ט הוֹלֵךְ בַּתֹּם יֵלֶךְ בֶּטַח וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִוָּדֵעַ: י קֹרֵץ עַיִן יִתֵּן עַצָּבֶת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט: יא מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס: יב שִׂנְאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים וְעַל כָּל־פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה: יג בְּשִׂפְתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא חָכְמָה וְשֵׁבֶט לְגֵו חֲסַר־לֵב: יד חֲכָמִים יִצְפְּנוּ־דָעַת וּפִי־אֱוִיל מְחִתָּה קְרֹבָה: טו הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ

ד׳ יד׳ ג׳. ג׳ ג׳. כ׳ ג׳ ד׳ חס׳ בליש׳ ה׳ כ׳ חס׳

בְּרָא הוּא מְבַהֲתָנָא: ו בִּרְכָתָא תֶּהֶוְיָן עַל רֵישֵׁי דְצַדִּיקַיָּא וּבְפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי נְבַסֵּי חֲטוּפָא: ז דּוּכְרָנָא דְצַדִּיקֵי בִּרְכְתָא וּשְׁמָא דְרַשִׁיעֵי נִדְעַךְ: ח דְּחַכִּים לִבֵּיהּ יְקַבֵּל פּוּקְדָנָא וְסַכְלָא בְּשִׂפְוָתֵיהּ מִתְאַחֵד: ט דִּמְהַלֵּךְ בִּתְמִימוּתָא נְיַזֵּל בְּסַעֲדָא וְדִמְעַקֵּם אוֹרְחָתֵיהּ נִתְיְדַע: י דְּרָמֵז בְּעַיְנוֹהִי יָהֵב כְּאֵבָא וְסַלִּיף בְּשִׂפְוָתֵיהּ מִתְאַחֵד: יא מַבּוּעָא דְחַיֵּי פּוּמָא דְצַדִּיקֵי וּפוּמְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי נְבַסָּא חֲטוּפָא: יב סְנִיאֲתָא תְּגָרֵג תִּגְרֵי וְעַל כָּלְהוֹן סוּרְחָנֵי מְכַסָּא רַחֲמוּתָא: יג בְּשִׂפְוָתֵי דְסוּכְלְתָנָא תִּשְׁתְּכַח חָכְמְתָא וְשִׁבְטָא לְפַגְרָא דַחֲסַר רַעֲיָנָא: יד חַכִּימֵי נַטְשׁוֹן יְדִיעְתָא וּפוּמֵיהּ דְשַׁטְיָא שֵׁיצְיָא קָרִיב: טו קִנְיָנָא דְעַתִּירָא כְּרַכָּא

ברכו׳ ד׳ וסי׳ ברכות לראש צדיק. איש אמונות רב ברכות. כי תשיתהו ברכות. עברי בעמק הבכא: ילבט ג׳ וסימ׳ ועם לא יבין ילבט. חכם לב יקח מצות. ואויל שפתים ילבט: תעורר ד׳ חסר בליש׳ וסימ׳ שנאה תעורר מדנים. העתדים ערר לויתן. ונקי על חנף יתעורר. והתעררתי בי מצאו רע:

תולדות אהרן ברכות. זוכר ויגא: זכר. יומא לז לא תענית כח (שקלים מח תענית כח): ירקב. יומא לח תענית כה: חכם לב. כוכה יג: בתום. זוכר מקן: ושבט. עקידה שער לו:

רשי

בלא עולה: (ו) ופי רשעים יכסה חמס. החמס יכסה על פיהם ויהרגם: (ז) זכר צדיק לברכה. המזכיר צדיק מברכו: ושם רשעים ירקב. רקבון עולה בשמם שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא משתכח מאליו: (ח) חכם לב יקח מצות. משה רבינו שכל ישראל היו עוסקין בביזת מצרים והוא היה עוסק במצות שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף וגו׳ (שמות יג): ואויל שפתים ילבט. ל׳ יגיעה ויש בספרי בפרשה ויהי העם כמתאוננים (במדבר יא) אמרו כמה נתלבטנו בדרך: (ט) ומעקש דרכיו יודע. ישבר ויתיסר כמו ויודע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח): (י) קורץ עין יתן עצבת. זה המסית אדם בקריצותיו לרעה: (יא) מקור חיים פי צדיק ופי רשעים וגומר. פיהם יכסה חמס שבלבם שמחליקין את שפתיהם ושנאה טמונה בלבם ואין פתרון מקרא זה דומה לפתרון העליון והענין יורה עליהם: (יב) שנאה תעורר מדנים. אפילו עבירה שנתנה לשכחה נזכרת ע״י מרבית שנות באה שנאה אחרונה ומעוררתן שכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים ואומר להם איש את שקוצי עיניו השליכו וגו׳ (יחזקאל כ) כמה (שנים היתה) שנאה זו כבושה ולא הזכיר׳ להם הקב״ה עד עכשיו שהרבו עבירות על פשעיהם: ועל כל פשעים תכסה אהבה כשישראל מטיבים מעשיהם הקב״ה מכסה על פשעיהם: (יג) בשפתי נבון תמצא חכמה. כשאדם מוכיח לנבון משיב לו חטאתי כגון דוד שאמר לנתן חטאתי (ש״ב יב): ושבט לגו חסר לב. אבל חסר לב אינו שומע עד שילקה כמו פרעה: (יד) חכמים יצפנו דעת. ישמרוהו בלבם שלא ישכחוהו: (טו) הון עשיר. בתורה. קרית עוזו. היא לו: מחתת דלים רישם. עניות׳ שלא עסקו בתורה היא

אבן עזרא

מרמים ידם תעשירם. פ״א כף רמיה עושה לאיש רש: (ה) בן מביש. שיתן לאביו בושה בעבור שהוא עצל: (ו) ברכות. יביא השם לראש צדיק. פ״א ברכות לראש צדיק בחיים וזכר צדיק לברכה לאחר מותו. יכסה יסתיר החמס שלא יפרידהו ממנו כמו יכחידנ׳ תחת לשונו והטעם יעלימו הרעה וכן פי רשע יבלע און: (ז) זכר צדיק. יזכרהו השם בעבור ברכתו שתבואהו כענין ה׳ זכרנו יברך והטעם. יזכרהו ויברכהו. ירקב יהיה נשכח כעץ רקבון שלא יגלה: (ח) חכם לב. שהחכמה בלבו. יקח מצות שילמדוהו אחרים. ואויל שפתים שתדברנה שפתיו אולת. ילבט פי׳ יכשל: (ט) ילך בטח. שאיננו מפחד מצרה ומעקש דרכיו הטובים יודע הוא נודע לאחרים שהוא מעקש דרכיו בנפלו ברעות והעד ילך בטח. פ״א יודע ישבר מן וידוע חולי: (י) קורץ. לעשות רע. יתן עצבת עצבון לנפשו ואמר קורץ שמתיירא לעשות בגלוי והוא ענין רמיזה: פ״א קורץ לועג. יתן עצבת לחברו יחר לו אם ירא׳ כי ילעג לו ואחד ירצה לומר כי לא עשה ללעג וילבטו שפתיו: (יא) מקור. כמקור חיים שיחיה מי שילמד מוסר מפיהו או פיהו הוא המקום שיקירו לו משם החיים בלמדו מוסריו. יכסה חמס יסתירהו ולא ילמד מוסר: (יב) שנאה. היא סבה לעורר המדינים והאהבה היא תכסה על הפשעי׳ והעלמת דבר הוא הכסה שלא יודע והענין איש שנאה ואיש אהבה: (יג) תמצא חכמה. למבקשיה. ושבט בעבור שאינו רוצה ללמוד הדעת צריך להכותו בשבט: (יד) יצפנו. בלבם הדעת שלא ישכחוה כענין בלבי צפנתי: ופי אויל: סבב לו מחתה שהיתה קרובה אליו בגלל אולתו והענין שיחתוהו אחרים. (טו) הון. ממון העשיר הוא כקרית עוז שיצילהו לרגעי׳ מצרתו אע״פ שאינו חכם ודלים

רלבג

בקיץ: אוגר בקיץ. מאכלו כי אז ימצא לו ואולם הבן המביש ר״ל שהוא מאוחר התנועה ועצל הוא נרדם בקציר ולזה יחסר לו לחם כל השנה: ברכות לראש צדיק. לראש צדיק יבאו ברכות והוא שלב כי תמיד יהשוב בענין הטובות והם המפורסמות לאנשים בדבריו ומעשיו או ירצה בזה לראש הענין והתהלתו יגלה הצדיק הברכות שהוא דורך אליהם בפעולותיו והנה הרשעים הם בהפך זה כי לבם תמיד ברשע ובחמס אבל פיהם יעלים ויכסה החמס שירצו לעשותו ולא יגלו החמס שהם דורכים אליו כי אם יגלוהו ימנע מהם אשר יזמו לעשותו. או ירצה בזה כי מה שיתחיל בו הצדיק ימשכו לו ברכות תמיד ויתוספו בו טובות ועוזרים להגיע אל התכלית לפי שכוונתו תמיד לטוב ולהטיב לאנשים ולזה יש לו לבטוח לראש הענין והתהלתו שימשכו אליו ברכות כי אם ידעו זולתו מחשבתו כלם יעזרוהו ואולם הרשעים הם בהפך זה כי תמיד יראו שלא יוכלו להשיג הדבר המבוקש להם אם ידעו זולתו ולזה יעלימו מה שירצו לעשותו מן החמס ולזה יהיה גמולם מדה כנגד מדה והיא כי זכר צדיק לברכה וגו׳: זכר צדיק לברכה. כי תמיד יהיה נוסף ענין הטוב והשלמתו בזכרו ואולם שם רשעים ישחת וישיגהו הבלוי כמו שיכסה פיהם החמס שירצו לעשותו. הנה אויל יקרא מי שלא ינהג בבקשת הדברים בסבותיהם ולזה תסלף דרכו אולתו ולא יגיעו לו מבוקשיו ולזאת הסבה ג״כ ימהר האויל לדבר בטרם יעמוד בשכלו על האמת והנכון במה שידבר בו ומפני זה יקרא האויל אויל שפתים ואמנם חכם לב יקח לעצמו מצות וסדרים יתנהג במה שירצה לעשותו כדי שיתישר אל התכלית ואמנם אויל שפתים הוא נמהר לעשות מחשבתו ויעשה מה שיעשה בזולת התישבות הנה מי שהוא הולך בדרכי תום ילך בעת אין לו מונע מן האנשים וגם נעזר בפעולתו הטובה מהש״י ואולם מי שהוא מעקש דרכיו והולך לעשות חמס יודע ענינו ואע״פ שהוא מעלים ענינו בכל עוז לזה יסור ממנו מה שיזם לעשות: קורץ עין. להזיק לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו ולנרמז כי כשיבא לחשוב ברמיזות שזה האיש עושה כנגד האחר או אומר דברים כנגדו ויכעס על זה הדבר ואולי יתפעל מזה באופן שיזיק אל הנרמז וישחית ויזיק בזה לשניהם וגם אפשר שיתברר אחר זה שהענין שהוא היה כזב ויצטער מאד על מה שהתפעל כנגדו בעבור רמיזת זה הקורץ עין ואולם מי שהוא אויל שפתים לא יאמר זה בסתר אבל יאמר זה דבריו כדי למהר ריב בין שניהם הנה הוא ילבט ר״ל בעלתו נמהרה ולא יזיק כי אם לעצמו להראותו כוונתו הרעה הנה פי צדיק הוא בעינו מן שהוא בלב שהוא מקור החיים וגו׳: מקור חיים פי צדיק. לאנשים השומעים דבריו כי ממנו תוצאות חיים ואולם פי הרשעים הוא בהפך זה כי הוא איננו מה שהוא בלב כי פיהם יעלים החמס אשר בלבם הנה שנאה תעורר מדנים גם בזולת פשע כי יחשוב השונא לשנא לפשע מה שאינו פשע ויצפון לרע מה שאינו מכוון לרע והאהבה על כל פשעים תכסה כי יחשוב האוהב לאוהבו מה שהוא פשע ללא פשע: בשפתי נבון. הנה הנבון תמצא חכמה בשפתיו והוא הטוב הנפלא מכל הטובות כמו שקדם ואמנ׳ מי שהוא חסר לב לא די לו שהוא נעדר זה הטוב אבל ידבק בו הרע והמכות לגופו תמיד כי יזיקוהו ויכוהו האנשים מפני מום פעולותיו ומאמריו הנפסדים בסבת חסרון דעתו: חכמים יצפנו. בלבם מה שהם יודעים ולא יפרסמוהו לאנשים כלם כי אולי יזיקו באלו הדברים קצת ההמון מצד קצורם מעמוד על כונתם ולזה יהיו נשמרים מלהגיד אלה הדברים הטובים בעצמותם מפני הרע שיגיע מהם במקרה ואולם פי האויל הוא בהפך זה כי יגיד הדברים אשר מהם מחתה קרובה לאנשים ולזה יזוקו בדבריו

מצודת דוד

נרדם בעת הקציר ואין עושה שום דבר בזמנו: (ו) ברכות לראש צדיק. יבאו ברכות: יכסה חמס. החמס שעושים יכסה את פיהם למען יחנקו בה רצה לומר העבירה עצמה נפרעת ממנו: (ז) זכר צדיק. זכרון הצדיק היא לברכה כי בכל עת יזכרו בו יברכוהו: ירקב. על כי אין רצון הבריות לזכרו נשכח שמו כאלו נרקב: (ח) יקח מצות. יקחם בכל עת ולא יחדל מלקחת אבל האויל מייגע הוא השפתים לבד לומר הרבה ואין עושה מאומה: (ט) בתום. בתמימות לב: ומעקש. המעקש דרכיו ללכת ברמיה הוא ישבר וידוכא: (י) קורץ עין. המרמז בעין לעשות רעה למי אז דבר זה יתן עצבון בלב הנרמז עליו כי לא ישקוט עד יגמור הדבר האויל ולא הוציא בשפתיו לא נח חמתו אבל אויל המדבר בשפתיו לעשות הרעה אז נעשה עיף ויגע מעשו׳ הדבר ההוא כי נח חמתו בגזום דבריו: (יא) מקור חיים פי צדיק. הוא מקור הנובע חיים בעולם כי בצדק אמרי פיו מביא חיים בעולם אבל פי רשעים ידבר מרמה לכסות על מחשבת החמס שבלבבו: (יב) שנאה. השנאה שיש לאדם על מי היא משררת מדנים לעשות מריבה ולהקפיד על דבר קל אבל אהבת אדם לחבירו תכסה על כל דבר פשע לבל יקפיד אף על דבר קשה: (יג) בשפתי נבון. כאשר ישאלו מה מהנבון תמצא בתשובת אמרי שפתיו גם חכמת השכל גם שבט מוסר לגו חסר לב כי בדבריו יגנה מעשה חסר לב ותחשב לו לשבט המייסר: (יד) יצפנו דעת. אף הדעת

מצודת ציון

(ח) ילבט. ענין עייפות וכשלון וכן ועם לא יבין ילבט (הושע ד): (ט) יודע. ענין שבירה כמו ויודע בהם אנשי סוכות (שופטים ח): (י) קורץ. ענין נדנוד ורמיזה כמו קורץ בעיניו (לעיל ו): מקור. מעין: (יב) מדנים. מל׳ מדון ומריבה: (יג) לגו. לגוף כמו גוי נתתי למכים (ישעי׳ נ): (יד) מחתת ענין שבירה כמו שמת מבצריו מחתה (תהלי׳ פט): (טו) קרית. מל׳ קריה ועיר: רישם. ענין עוני: הבואת

אבן עזרא

ודלים שהם חסרי לב רישם יחת אותה : (טז) פעולת צדיק . מעשיו בשכיל שישיג אורחות חיים . תבואת רשע הוא פרי מחשבותיו שיחשוב לעשות חטאת : (יז) אורח . למצא חיים הוא שמירת המוסר . ועוזב התוכחת הוא מתעה אחרים . פ"א שומר מוסר ועוזב תוכחת מתעה שיוכיחוהו לתעות ג"כ אורח חיים ופי' טוב מאד: (יח) מכסה. ברוב . שניהם דבקים . מכסה השנאה ומסתיר' בקרבו שפתיו דוברות שקר על השווי בעבור : (יט) רוב דברים שידבר מוציא להנצל לשוא מן הדבה לא יחדל פשע הרבה כלומר אינו יכול להשיב מה שידבר ולהחדילו ותגללהו לפניו . וחושך שפתיו מדברי דבה הוא משכיל כנגד הוא כסיל : (כ) כסף . ככסף שנודבר דברים נבחרים נחשבו' ככסף צרוף ונבחר . כמעט למוד מהם מעט . פ"א לב עיניו דעת פירוש דעתם כמעט הוא נבחר הפך לשון צדיק : (כא) ירעו. מלשון מרעה כלומר ילמדו רוב בני אדם וחסר לב כנגד צדיק ואוילים כנגד רבים כלומר ואוילים בעבור איש חסר לב שיתעם ימותו טרם עת כלא : (כב) ברכת ה' . שיתן לצדיק היא תתן לו עושר . ולא יוסיף השם עצבון לצדיק עצב עם הברכה והפך זה בעצבון תאכלנה והברכה להוסיף טוב והמארה חסרון : (כג) כשחוק . זמה . היא מחשבת הרעות פירוש כשחוק שהוא נקל לכסיל לעשותו כן מעשה הזמה נקל בעיניו . והחכמה לאיש מבין כי היא תשמרנו מעשות זמה על כן חפץ בה. פ"א כחכמה לאיש תבונה כן ישיש הכסיל לעשות זמה : (כד) ותאות צדיקים . להשמיד הרשעים . יתן השם ובעד הפסוק הבא אחריו : (כה) כעבור סופה . מהרה כן יעבור

תרגום

דְעוּשְׁנֵיהּ וְשֵׁצְיָא דְמִסְכְּנָא
צְרִיכוּתְהוֹן׃ טז עוֹבָדֵי דְצַדִּיקָא
לְחַיֵי עֲלַלְתֵּיהּ דְרַשִׁיעָא
לַחֲטוּתָא׃ יז אוֹרַח דְחַיֵי
נָטְרֵי מַרְדוּתָא וּדְשָׁבֵק
כַּבְסְנוּתָא תָּעֵי׃ יח מַכְמֵין בְּעֵל
דְבָבָא סִפְוָתָא דְשִׁקְרָא וּמַפִּיק
טָבָא הוּא סַכְלָא׃ יט בְּסוּגְאָה
דְמִלֵּי לָא פָּסֵק חוֹבָא וּדְחָשֵׂךְ
שִׂפְוָתֵיהּ שׁוּכְלְתָנָא׃ כ סָאמָא
גְבִיָא לִשְׁנֵיהּ דְצַדִּיקָא וְלִבָּא
דְרַשִׁיעֵי מַחְתָּא׃ כא שִׂפְוָתָא
דְצַדִּיקֵי רָעְיָן סַגִּיאֵי וְשַׁטְיֵי
בַּחֲסִירוּת רַעְיָנָא יְמוּתוּן׃
כב בִּרְכְּתָא דֶאֱלָהָא הִיא
מַעַתְּרָא וְלָא נוֹסֵיף כֵּיבָא
עִמָּהּ׃ כג כַּד גָּחֵךְ סַכְלָא עָבֵד
עֲבִידְתָּא וְחָכְמְתָא לְגַבְרָא
דְמִתְבַּיַּן׃ כד חֲרִיצוּתָא דְרַשִׁיעָא
הִיא אַתְיָא לֵיהּ וְרִגְנָתָא
דְצַדִּיקַיָּא תִּתְיְהֵב לְהוֹן׃ כה הֵיךְ דְיֶעְבַּר עַלְעוֹלָא הֵיכְנָא נֶעְבַּר רַשִׁיעָא וְצַדִּיקָא שְׁתְאַסְיָא

מקרא

מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם׃ טז פְּעֻלַּת
צַדִּיק לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת׃
יז אֹרַח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוּסָר וְעוֹזֵב (ל' וחד אורח חיים. י' מ"ל)
תּוֹכַחַת מַתְעֶה׃ יח מְכַסֶּה שִׂנְאָה (ב' ורכן)
שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וּמוֹצִא דִבָּה הוּא כְסִיל׃ (ב' חד מ"ל וחד כלי למעשהו)
יט בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל־פָּשַׁע
וְחֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל׃ כ כֶּסֶף נִבְחָר
לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט׃
כא שִׂפְתֵי צַדִּיק יִרְעוּ רַבִּים וֶאֱוִילִים
בַּחֲסַר־לֵב יָמוּתוּ׃ כב בִּרְכַּת
יְהוָה הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא יוֹסִף עֶצֶב (ג'. ס' כ"כ)
עִמָּהּ׃ כג כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת
זִמָּה וְחָכְמָה לְאִישׁ תְּבוּנָה׃ כד מְגוֹרַת
רָשָׁע הִיא תְבוֹאֶנּוּ וְתַאֲוַת צַדִּיקִים (ב' חד חס')
יִתֵּן׃ כה כַּעֲבוֹר סוּפָה וְאֵין רָשָׁע (ב' חד חס' ... בנביאים)

רשי

היא מחיתתם : (טז) פעולת צדיק לחיים. כמשמעו . ומדרש אגדה שלמה עשה פעולת המקדש לחייהם של ישראל לכפרתן : ותבואת רשע . תבואתו (ס"א הבאתו) של מנשה שהכניס בו הפסל היא היתה לחטאת : (יז) אורח לחיים . השומר מוסר היא הדרך לחיים: ועוזב תוכחת מתעה. את עצמו ואת אחרים : (יח) מכסה שנאה שפתי שקר. החונף שפתיו שקר ומכסה שנאה בלבו : ומוציא דבה הוא כסיל . לפי שיהו אנשים דובבין בו על חבירו: (יט) ברוב דברים לא יחדל פשע. המרבה דברים מביא חטא: וחושך שפתיו . הוא המשכיל : (כ) כסף נבחר לשון צדיק. שיודע להוכיח: לב רשעים כמעט . שאינו שומע לתוכחת צדיק ומדרש רבי תנחומא אומר על עדו הנביא נאמר שקרא על המזבח בבית אל וירבעם אע"פ שיבשה ידו לא קבל תוכחה שנאמ' אל נא את פני ה' אלהיך וגו' (מ"א יג) ולא אלהי ואומר ותשב ידו כבראשונה (שם) עומד ומקטיר לעבודת גלולים ואף בסוף כן : (כא) שפתי צדיק ירעו רבים וגומר . שרבים אוכלים בזכותו ובתפלתו : (כב) ברכת ה' היא תעשיר . ולא יוסיף עצב עמה . אין צריך להתייגע להעשיר בו די בברכה מה שהוא מברכו : (כג) כשחוק לכסיל עשות זמה. עצת חטאים: וחכמה . כשחוק לאיש תבונה. כלו' קלה היא בעיניו לעשות : (כד) מגורת רשע . מה שהוא ירא יבא לו דור הפלגה יראו ואמרו (בראשית י) פן נפוץ ופוסוף כתיב ויפץ ה' אותם משם (שם): ותאות צדיקים יתן . מי שבידו ליתנה (לתת) : (כה) כעבור. סופה ואין רשע . פתאום בא עברת

מסורה

שומר י' מ"ל וסימ' וימש את הצאן על שומר . הנה לא ינום ולא ישן. שוא שקד שומר. שומר ה' את כל אהביו . ארח לחיים שומר מוסר . צנים פחים. שומר מצוה לא ידע . שומר הבגדי' ד"ה . שומר הברית והחסד אל ימוט לפניך תניג' דנחמיה . ואת שומר ואת חותם : ונתקשינא בקדמיתא טובא הי מנהון משומר הברית והחסד מ"ל ובשמואל סימ' יז לא ברירנא הי מיגייהו הוא ובס"ד אתבריר לן מהספרים המדוייקים ומספרי המסרה שנתגלה לו אח"כ לדינא דהוא שומר הברית והחסד אל ימעט לפניך תנינא דנחמיה . יוסף ה' כתיב יוסף וסי' בישעיה סימ' כ"ט :

תולדות אהרן דנס . פסחים ג : ברכת . זוכר נח עקרים מ"ב פכ"ו (ברכות ה' מ"ק ס"א) : מגורת . עקידה שער ס :

רלבג

בדבריו. כל שומעיהם אשר לא יעמדו על מה בבהם מן הרע. הון העשיר הוא להמלט מן הרעות כמו קרית עוז שימלט האדם בה בעתות המלחמה ולזה יבטח לבו על הונו ויתחזק בו . פעולת הצדיק היא תמיד מתיחסת למוג' החיים כי בה ישיג החיים הנצחיים והחיים הגופיים ואולם תבואת רשע והונו אשר יעסוק הוא לחסרון ולהשחתה ולמות כי בה המות לנפשו ולגוף וזה מבואר מאד לא יצטרך לביאור: אורח לחיים . מי שהוא שומר מוסר במדותיו הוא דורך אל החיים הנצחיי' והגופיי' כי טוב המדות והתכונות יועילו לאדם בדברים המדיניי' ויהיה מפני זה אהוב לאנשים והוא ג"כ מיישיר אל קנין שלימו' המושכלות כמו שקדם ואולם מי שהוא עוזב תוכחת הוא תועה בדעותיו ומתעה וזולתו מאורח חיים כי רבי' ימשכו לו להיות יצר לב האדם רע מנעוריו הנה שדובר שקרי' יותר מגונה מהכסיל ויותר מזיק וזה כי מכסה שנאה בשפתי שקר כי בשפתי השקר יכסו השנאה ויהיה זה כבס אל בלא יהיה נשמר מבואהו ויפול ברשתו ואולם הכסיל יוצא מפיו הדברי' והדבו' ויהיה זה סבה אל שישמר השונא ממנו ולפי שזכר שני אלו שהאחד מדבר והאחר מעלים והמעלים הוא שיותר מגונה בא לבאר בכבר ימצא לד אחד שיהיה המעלים יותר מבוכת ואמר כי מי שירבה לדבר בפני הגדולים הנה לא ימנע ברבוי דבריו שלא יקרא לו פשע ובגנה כי לא יוכל האדם לכלכל במשפט ריבוי הדברים ואולם מי שימנע שפתיו מרבוי הדברים הוא משכיל ומצליח בקניניו וביחוד הנה מי שידבר בש"י ראוי שיהיו דבריו מעטים כמו שבארנו בספר קהלת כי גבוה מאד מדרגתו ממנו : כסף נבחר . הנה לשון הצדיק הוא כמו הכסף שאין לו סיגים והוא מפני זה חזק הקיום וחזק מהפסד ואולם נפש הרשעים ולבם לא ישאיר כ"א מעט ולא זכר לבון הרשעים כי אינם מוציאים בפה מחשבות' כמו שקדם : שפתי צדיק . הנה שפתי צדיק לא די שיהיו הצדיק אבל ינהיגו רבים ויכלכלו אותם כמו שירעה הרועה את הצאן ואולם האוילים לא די שלא יועילו לזולתם אבל יביאו על עצמם המות מצד חסרון דעתם : ברכת ה' היא תעשיר . האנשים המושגחים מהש"י ולא יצטרך העשיר להיות יגע ועמל עמה כמו שענין באשר בעשירים שיעמלו ולא יניח להם עשרם לישן וזה כי הש"י הוא יישיר עניניו כלם מצד דבקות השגחתו בו או ירצה בזה כי ברכת ה' היא תעשיר השכל שאנושי מקניני החכמה והנה זה העושר הוא באופן שלא יוסיף עצב עמה כי הוא נצחי וקיים : כשחוק לכסיל . הנה הכסיל לא ינהג בחכמה עניניו וכמה שיחפוץ לעשותו ולזה הניח הגעת הפלו לו בדמיון מה שיתחדש מסקרי או מפעולת השחוק שאינם מכוונות לאותם התכליות ואולם לאיש תבונה הניח עשות המחשבה כהפליהם כי בחכמה יבהדלו שתגיע מחשבתם אל הפועל ובסבות הנאותות : מגורת רשע . מה שיירא הרשע שיבא עליו מהרעות היא תבואנו כי לא יצילהו הש"י ממנה והוא הירא והפחד היא הודעה מהולבת השפע עליו מהש"י כמו שבארנו בביאורינו לספר איוב ובמאמר הד' מספר מ"י ואול' הצדיקי' לא די שיהיו נשמרים מאותן הרעות אבל יתן להם הש"י מהטובות מה שיתאוו מהם : כעבור סופה. הנה כשתעבור סופה תעבור על הרשע להשחיתו כאילו הוא סבת עבור הסופה להכלית בהשחיתהו ואולם הצדיק הוא בספך כי הוא יסוד עולם וסבת קיומו והמירתו מהספגעים כאמרו

מצודת ציון

(טז) תבואת. מל' תבואה ופירות : לחטאת . ענין הסרון כמו קולע וכו' ולא יחטיא (שופטים כ) : (יז) מתעה . כמו תועה או מתעה נפשו : (יח) דבה . ענין לעז וכוואת שם רע ברביה דובביה ומיכפרים בו כמו דבתם רעה (בראשית לז) : (יט) וחושך . ענין מניעה כמו ולא חשכת (שם כב) : (כא) ירעו. מלשון מרעה ור"ל יאכילו : (כג) זמה . ענין מעשה הרעה : (כד) מגורת. ענין פחד כמו ויגר מואב

מצודת דוד

הדעת מכתירים לבל הגלות כ"א להראוים לה בהוכבם פן היה למוקש לאי שלא יבינם על האמת. אבל פי כסיל תגיד דבר אשר המחתה קרובה ומשתדת לבא בעבור' ואינו חושש : (טו) הון עשיר . ממון העשיר היא לו למחסה כעיר מבצר ועל העשיר בחורה ידבר : מחתת. שברון הדלים בתורה היא עניותם כי בעבור הכרון התורה ישברו מהר : (טז) פעולת . מעשה הצדיק הוא סיבה לחיים אבל פרי מעבה הרשע היא סיבה להחסיר ימי חייו : (יז) שומר מוסר. ר"ל שמירת המוסר הוא אורח לחיים : מתעה . הוא תועה מאורח חיים : (יח) מכסה שנאה. המכסה השנאה בלב ואינו עוזבה גורם עוד עבירה לדבר שפתי שקר להראות עצמו כאוהב : ומוציא דיבה. מי שאינו מכסה השנאה ומראה כעסו להוציא לעז על הבירו שיהיו אנשים דובבים בו הלא לכסיל יחשב כי הכל יאמרו כל הפוסל במומו פוסל : (יט) ברב . במרבית הדברים לא יחדל מהם דבר פשע כי א"א להזהר בכולם על כי מרובים המה : וחושך . המונע אמרי שפתיו מכל וכל הוא משכיל : (כ) לשון צדיק . המוכיח לב"א הוא ככסף נבחר אבל לב הרשעים היא קטנה כשיעור היותר מעט ר"ל אין להם לב להבין כ"א מעט מזעיר : (כא) ירעו רבים . רבים אוכלים מפרי שפתיו כי יורו להם הדרך אשר ילכו בה לטוב להם : ואוילים . אבל האוילים אשר לא שמעו אליו ימותו בעבור הסרון לבם שלא בחנו דבריו : (כב) ברכת ה'. הברכה שנותן ה' היא מעשרת את האדם ועם הברכה ההוא לא יצטרך להוסיף עוד עצבון ויגיעה להרבות הון כי יהיה די לו בהברכה הבאה : (כג) כשחוק . כמו השחוק היא דבר נקל כן נקל לכסיל לעשות זמה וכ"כ נקל לאיש הבונה לעשות דבר הכמה : (כד) מגורת . מהדבר אשר יפחד הרשע היא תבוא עליו ודבר המובה אשר יתאוה לה הצדיק יתן לו מי שבידו ליתן והוא הקב"ה : (כה) כעבור סופה . מיד כאשר יעבור הסופה ר"ל כאשר תבוא הפורעניות יוכרת הרשע ואינגו אבל

יעבור רשע פתאום ואיננו . צדיק חזק לגרות כיסוד עולם שלא ימוט : (כו) כחומץ . שתולדתו קרה ומשחית השנים או כעשן שתולדתו חמה ומשחית העינים כן העצל משחית עניני השולחי׳ אותו לעשות מלאכתם וראוי לאדם להפרד מחברתו : (כז) תוסיף ימים . כי ימי האדם אינם קצובים רק הם כפי הטבע והטבע יתגבר ויערוך כפי המעשים הנכונים והעד למען יאריכון ימיך ומה שאמר את מספר ימיך אמלא הם שיוכל לחיות כפי טבעו כי הם במספר . תקצורנה מהזמן שיוכל לחיות כי השם יחליש כחו או ימיתם על ידי פגע ומקרה בעבור שאינם יראים ממנו : (כח) תוחלת צדיקים . שהם מיחלים לראות מות הרשע כוף תוחלתם תבואם לידי שמחה מהם במותם . ותקות רשע להאביד הצדיקים. תאבד התאוה והוא מפורש בפסוק הבא : (כט) מעוז לתום. תאר על משקל לחם חום או הלמד כמו בעבור והוא שם דבר . דרך ה׳ מצותיו . ומחתה הוא הדרך שיחת אותם בשביל שיעזבוהו שנאמר צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם : (ל) צדיק. לא ימוט לעולם בבא הצרות או אחרי מותו ישאר זרעו שנאמר וצדיקים ישכנו ארץ. ורשעים יאבד זכרם וזרעם : (לא) ינוב . מענין תנובה ופי׳ יתן תנובת החכמה וניב שפתים כענין תבואת שפתיו ישבע וכמוהו בין אחי׳ יפריא יתן פרי ולשון דוברות תהפוכות תכרת שפתם : (לב) ידעון . לדבר רצון . ופי רשעים ידע לדבר תהפוכות : (ב) בא זדון . חסר איש והנה בבא איש זדון יבוא קלון שילקה לבני אדם . ואת צנועים ועם הצנועים חכמה שיסבלו הקלון ולא יענוהו וצנועי׳ הם המתביישי׳ מעשות זדון כמו והצנע לכת : (ג) תומת . ע״מ טמאת והראוי תומת . תנחם שלא יכשלו . וסלף עוות כלומר שיסלפ׳ אחרים . ישדם הסלף הוא ישודו אותם הבוגדים וזה הפי׳ ע״ד הקרי ביו״ד . וע״ד הקרי בוי״ו וסלף יבא לבוגדים ושדד אותם הסלף : (ד) לא יועיל. לבוגדים ממונם

עברת רוח סערה ונכרת הרשע ממקומו : (כח) תוחלת צדיקים שמחה. סופה מתקיימת ושמחי׳: ותקות רשעים תאבד. כי לא תבא : (כט) מעוז לתום דרך ה׳ ומחתה היא לפועלי און . שאינן הולכין בה והיא נפרעת מהם: (ל) צדיק לעולם בל ימוט . כשהוא מט אין מוטתו מוטת עול׳ כי יפול וקם: (לא) פי צדיק ינוב חכמה. ידבר לשון ניב שפתים (ישעיה נ״ז) : (לב) שפתי צדיק ידעון רצון . יודעי׳ לרצות ולפייס את בוראם ויודעים לרצות את הבריות ולהטיל שלום ביניהם : (ב) בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה. תבוא חכמה:(ג) תומת ישרים תנחם . תנהלם : וסלף בוגדים

וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם׃ כו כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו׃ כז יִרְאַת יְהוָה תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה׃ כח תּוֹחֶלֶת צַדִּיקִים שִׂמְחָה וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃ כט מָעוֹז לַתֹּם דֶּרֶךְ יְהוָה וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ ל צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל־יִמּוֹט וּרְשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ׃ לא פִּי־צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה וּלְשׁוֹן תַּהְפֻּכוֹת תִּכָּרֵת׃ לב שִׂפְתֵי צַדִּיק יֵדְעוּן רָצוֹן וּפִי רְשָׁעִים תַּהְפֻּכוֹת׃

יא א מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת יְהוָה וְאֶבֶן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ׃ ב בָּא־זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת־צְנוּעִים חָכְמָה׃ ג תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם וְסֶלֶף בֹּגְדִים וְשָׁדָּם׃ ד לֹא־יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם עֶבְרָה

ל׳ וחד כחמן · י״ג · ל׳ · ז׳ · ב׳. ה׳ · ד׳ · ל׳ · ישדם ק׳

בְּעַרְמָא׃ כו הֵיךְ חוּמְצָא לְשִׁנֵּי וְכִתְנָנָא לְעַיְנֵי הֵיכְנָא שְׁלִיחָא עַטְלָא לִמְשַׁלְחוֹי׃ כז דַּחֲלְתֵיהּ דַּאֲלָהָא תּוֹסֵף יוֹמָתָא וּשְׁנֵי דְרַשִּׁיעֵי נִזְעֲרָן׃ כח סַבְרְהוֹן דְצַדִּיקֵי חֶדְוְתָא וְסִבְרָא דְרַשִּׁיעֵי נֵאבַד׃ כט מַעְשְׁנָא לִתְמִימֵי אוֹרְחֵיהּ דַּאֲלָהָא וְשֵׁיצְיָא נֶהֱוֵי לְאִלֵּין דְּעָבְדִין עַוְלְתָא׃ ל צַדִּיק לְעָלַם לָא נָזוּעַ וְרַשִּׁיעֵי לָא יְקוּעֲרוּן בְּאַרְעָא׃ לא פּוּמֵיהּ דְצַדִּיקָא מַבְּעֵי חָכְמְתָא וְלִישָּׁנָא דַּהֲפִיכוּ נִתְפְּסֵק׃ לב שִׂפְוָתֵיהּ דְצַדִּיקָא יָדְעוּן צְבִיוֹנָא וּפוּמְהוֹן דְרַשִּׁיעֵי מְהַפֵּךְ׃ א מַסְּתָא דְנִכְלָא מְרַחַקְתֵּיהּ דַּאֲלָהָא וּבְמַתְקְלָא תְּרִיצָא צְבִיוֹנֵיהּ׃ ב הֵיךְ דְּעָלָא זֵידוֹנְתָא עָלֵל צַעֲרָא וּלְאִלֵּין דִּצְנִיעִין חָכְמְתָא׃ ג תְּמִימוּתָא דִתְרִיצֵי תְּדַבַּר אִנּוּן וּנְטַלְטְלוּן

בָּזוּזֵי וְנִדְכְּנוּן׃ ד לָא מַהֲנֵי שִׁקְרָא בְּיוֹמָא דְרוּגְזָא וְצִדְקְתָא

לעינים ד׳ א׳ כולו קמוץ וא׳ חציו קמץ וחציו פתח וב׳ פתחין וסימן וכי תאוה הוא לעינים. ומתוק האור. כי האדם יראה. וכעשן לעינים . קדמא חציו קמץ בתרא כולו קמץ שארא כולן פתחין : ורשעים ז׳ וסימ׳ נמסר בספרא סוף סימן ב׳ : ולשון ה׳ וסימ׳ נמסר ביהושע וסימ׳ ז׳: ידעון ד׳ וסימ׳ אחל גדלך דיהושע . כל הפלה כל תחנה דמלכי׳. אתה תשמע השמי׳ בתרא דמלכים . שפתי צדיק ידעון רצון דסיפרא : ושדם חד מן י׳ מלין דכתיב וי״ו בריש תיבות׳ וקרי׳ יו״ד וסימ׳ ושאג שאגה לו כלביא . ושפטוהו ועל ריב המה יעמדו למשפט . ודכה ישות ונפל בעצומיו . ועשו את הכבש ואת המנחה ואת . ורב ובניו ורב המשא עליו . יצפן לישרים תושיה . והכם הולך את חכמים . ושדם תומת ישרים תנח׳. וקר השך אמריו יודע דעת . ועוף התעיף עיניך בו ואיננו :

תולדות אהרן וצדיק. יומא להחגיגה יב גיטין סא : כחמן . קדושין מט (שבת יד) : יראת . יומא ט עקרים מ״ג פל״ד (יומא לח) : צנועים . (ברכות ט) : תומת . ב״מ נה : לא יועיל . ב״ב י :

רלבג

באמרו ימלט אי נקי : כחומץ לשנים וגו׳ . הנה כמו שהחומץ לשנים שהוא מכאיב אותם מאד וכמו העשן שהוא מזיק לעינים כן העצל מכאיב לב שולחיו מפני היות תוחלתם ממושכה : יראת ה׳ תוסיף . לאדם ימים על ימיו הקצובים כי מגד דבקות השגחת הש״י בו ינצל מהרעות אשר קודרו לו שהם כבות מיתתו קודם עת הכילוי הטבעי ואולם הראשונים הנה שנותם תהיינה קצרות ולא יגיעו אל העת המוגבל להם כי רוע בהירתם ימיתם בלא עתם . תוחלת הצדיקים היא החיים הנצחיים והערבים אשר הם תכלית השמחה אשר אין לשמחות הגופיות שום יחס אליה כמו שביארנו בא׳ מספר מלחמות ה׳ ואמנם תקות הרשעים היא קנין חפצי הגוף מהקנינים והשמחות הגופיות וכל זה כלה ואובד : מעוז לתם . הנה המישרים אורחותיהם אל התמימות הניח להם דרך ה׳ במצות התורה מעוז וחוזק לשמור דרכם אשר יכונו בהליכה אליה כי בזה ישלם להם באופן שלם מה שיכוונו אליו מהתמימות ואולם לפועלי און תשיה דרך ה׳ למחתה כי היא מתנגדת בתכלית מה שאפשר למה שיכוונו אליו מהשקר והעול והחמס: צדיק לעולם בל ימוט . הנה לעולם השגחת הש״י על הצדיק לא ימוט לעולם ר״ל כל ימיו ולא ימעדו קרסוליו אך יתקיים במקום שהוא בו מהארץ לא יגלה משם למקום אחר ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ כ״א זמן מועט כי מפני רוע פעולותיהם יהיו להם שונאים רבים או ירצה באמרו לא ימוט לעולם אך הזמן הנגזר לו להיות לא ימות כטעם אמרו את מספר ימיך אמלא ואולם הרשעים לא ישכנו ארץ בזמן המוגבל להם כי שנותם תקצורנה : פי צדיק . פי האיש הצדיק בדעותיו ידבר חכמה שהיא דבר קיים ונצחי ולא יפס׳ עמה הדבור כי האמת מעיד לעצמו מסכים מכל צד ולשון איש תהפוכות והוא הטועה ואומר כזב בהתחלות הנה הפסק לשונו אם לא יסכים לדבריו מה שנמצא מזה אחר ההתחלות . שפתי צדיק ידעון להשיג רצון מהאנשים כי דבריהם נאותים וערבים להם ואמנם פי הרשעים הוא בהפך כי הוא לא ישיג רצון אך תהפוכות וכעס כי דבריו הם קשים ורעים או ירצה בזה כי שפתי צדיק בדעות ידעון להשיג מה שהיה הרצון בנמצאות הטבעיות אשר יחקר בהם בחקרם בסבותיהם למה היו בזה האופן ואולם פי הרשעים בדעות אשר יטעו בהתחלות לא ידעון הרצון בדברי׳ אבל יאמרו תהפוכות וכזבים : מאזני . הנה תועבת ה׳ מי שישקול הדעות במאזני מרמה והוא אשר לא ידע להזהר בעיונו מהדברים המטעים כי זה ממה שיביאהו לטעות טענות גדולות יביאו להריסה גדולה ונזקה ואמנם רצונו הוא שישקלו אותם באבן שלימה שלא תבא תוספת ולא חסרון וזה אמנם יהיה בשמירת הדרכים והסדרים אשר ישיגו האדם לשמרו מהטעות בעיון : בא זדון . הנה כשבא איש זדון והוא הרשע בדעות אשר יהרס לשפוט בדברים בזולת עיון הנה בא אחריו קלון ובושת כי לא יסכים המציאות למה ששפטו אותו מזה ואמנם האנשים הצנועים שלא יהרסו לעלות לזאת המדרגה כי אם אחר ההצעות הראויות ובדברים הראויים הנה המצא אתם הכונה : תומת ישרים . הנה היושרי׳ ינחה אותם אל מחוז החפץ להשיג מבוקשם ואולם עוות הבוגדים הוא ישחיתם וישדם : לא יועיל . הנה

מצודת דוד

צדיק הוא דומה ליסוד העולם שאינו זז ממקומו : (כו) כחומץ . כמו שהחומץ מזיק הוא לשנים וכו׳ כן מזיק העצל למשלחו כי סומך עליו והוא מתעצל בדבר : (כז) תוסיף ימים . למי שאוחז בה : ושנות . אף השנים הקצובים לו תקצורנה כי צוהתין לו מכן : (כח) תוחלת . תקות צדיקים היא להם לשמחה כי באה ושמחים במה על אשר היו מקוים לה אבל תקות הרשעים תהיה אבודה ולא תבא ומילר על התוחלת : (כט) מעוז . דרך ה׳ הוא לחוזק לאיש תם בעבור כי הלך בו והיא למחתה ושבר לפועלי האון על אשר לא הלכו בו ור״ל מלמדת זכות על התם וחובה על הרשעים : (ל) לעולם . אף אם הוא מט לא לעולם ימוט כי יחזור ויקום : לא ישכנו . לזמן מרובה אף אם בעתם מצלחת היא לפי שעה : (לא) ינוב וגו׳ . ר״ל באמרי פיו יוכלל הכמה ומוסר ומרמז לומר בפי תהפוכות תכרת ר״ל המהפך חכמת התורה יוכרת : (לב) ידעון רצון. יודעים לרצות לה׳ : תהפוכות . מוסב על ידעון לומר ידעון תהפוכות להפך דבר ה׳ כי כל עסקם בזה והורגלו בדבר : יא (א) מאזני מרמה. העשוי להכריע הכף אשר ירצה לרמות הקונים : ואבן שלמה . אבן משקל שהיא בשלימותה מבלי חסרון הוא לרצון לה׳ : (ב) בא זדון . כאשר בא איש זדון בא עמו קלון כי יבזה את הבריות ועם צנועים בא חכמה : (ג) תומת . תמימות הישרים תנהיגם בדרך הטוב להם : וסלף . עקמימות הבוגדים ישודד מהם נפשותם : (ד) ביום עברה . ביום בא כעס מאת המקום לא יועיל העושר לכופר הנפש כי העומד עליו בוז יבוז למרבית ההון אבל צדקה מצילה מן המיתה

מצודת ציון

מואב (במדבר כב) : (כה) סופה . רוח סערה : (ל) ימוט . ל׳ נטיה : ישכנו . ענינו חניה בהסקס : (לא) ינוב . ענין דבור כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נ״ז) : (א) מאזני . כלי המשקל : (ב) קלון . בזיון : צנועים . המבהתרים עצמם מרוב ענותנותם : (ג) וסלף . ענין עקום כמו ויסלף דברי צדיקים (שמות

ממונס ביוס שיתעב' בהס השס : ולדקה : תציל לישרים ממות הבוגדים או תצילם שלא ימותו אלא בעת כלה : (ה) תיסר . שלא יכשלו ויפולו והעד יפול רשע :
(ו) תצילם . מצרה ובהות בוגדים בהות הבגידה שיעשו בה ילכדו : (ז) במות . תאבד . שיקוה לעשוק העניים . אונים מן און כלומר שיוחילו לעשות און או
יהיה אונים שם התאר כמו בושים טובים : (ח) נחלץ . מן וחללו את האבני' כלומר השם יחללהו מצרה הנגזרת על האדם . ויבא רשע בצרה בעבורו להיות כפרו :
(ט) בפה חנף . ענין רשע בפיהו שיגב' עדות שקר על רעהו חפץ להשחיתו או ברכילות והצדיקים בדעתם ינצלו ויחלצו מן ההשחתה : (י) בטוב צדיקי' .
כאשר ייטיב להם השם אז
ישמחו אנשי קרית' וכאשר יאבדו
הרשעים ירננו : (יא) בברכת .
דבקים העליון וכן הוא ראויים
הם שישמחו כי בעבור ברכת
הצדיקים תרום קרת כלומר
ירימו בנייה או רמז להגביה
ובעבור פי רשע המעיד שקר או
הרכילו' תהרס קרית': (יב) בז.
מי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו
בעבור חכמתו הוא חסר דעת.
ואיש תבונות יסבול הבזיון
ויחריש שלא יבוז לרעהו או
יחריש ולא יענהו : (יג) הולך.
יקרא כן בעבור שהוא מערב
הענינים ואומר הולך כי ישמע
מזה הסוד וילך לגלותו לאח' :
(טו) רע. שם דבר וירוע מענין
תרועה וכן הוא שבר ישבר מי
שערב זר שאינו מכירו . ושונא
שיתקע כף בוטח ואינו מפחד
ממלוה: (טז) אשת חן . בעלת
החן והיופי היא תומכת כבודה
שיכבדוה בעבור יפיה או כבוד

רמז

ישחית ז' חסר בליש' וסי' נמסר בש"ב ריש סי' י"א : ובדעת ח' וסי' בסדר כי תשא : בטוב ד' וסימ' בטוב צדיקים תעלוז קריה. לולי האמנתי לראות בטוב ה'. אשרי תבחר ותקרב. יברכך ה' מציון וראה בטוב : ערב ה' פתחי' וסימ' כי עבדך ערב. לקח בגדו כי ערב זר. וחברו קח בגדו כי ערב זר. כי מי הוא זה ערב את לבו. רע

מִפַּלְטָא מִן מוֹתָא בִישָׁא : ח צִדְקְתָא דְתְרִיצֵי תְּפַצֵּי אִנּוּן וּבָזוֹזֵי בְשְׁלוּמְהוֹן מִתְאַחֲדִין : י צִדְקַתְהוֹן דְתַמִּימֵי תְּתָרֵץ אוֹרְחָתֵיהּ וּבְרַשְׁעֵיהּ נָפֵל רַשִׁיעָא : ז כַּד מִית גַבְרָא רַשִׁיעָא יוֹבִיד סִבְרֵיהּ וְסִבּוּרְהוֹן דְאִלֵין דְעָבְדִין עָאתָא יֵיבַד : ח צַדִּיקָא מִן עָקְתָא אִשְׁתֵּיזֵב וְעַל בִּישׁ תְּחוֹתוֹהִי : ט נִכְלָא בְּפוּמֵיהּ מְחַבֵּל חַבְרֵיהּ וְצַדִּיקֵי בִּידִיעַתְהוֹן מִשְׁתֵּיזְבִין : י בְּטָבַתְהוֹן דְצַדִּיקֵי תְּדוּץ קְרִיתְהוֹן וּבְיוּבְדָנָא דְרַשִׁיעֵי חֶדְוָתָא : יא בְּבִרְכַּתְהוֹן דְצַדִּיקֵי תִּתְרוֹרַם מְדִנְתָּא וּבְפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי תִּתְעַקַר : יב דְשָׁט לְחַבְרֵיהּ חֲסִיר רַעְיָנָא הוּא וְגַבְרָא דְמִתְבַּיַן שָׁתֵיק : יג אָכֵל קַרְצָא גָלֵי רָזָא וּדְמְהֵימָן בְּרוּחֵיהּ מְכַסֵּי מִלְתָא : יד בְּאַתְרָא דְלֵית מְדַבְּרָא נָפֵל עַמָּא וּפוּרְקָנָא יֵיתֵי בְסוּגְאָא דְמַלְכּוּתָא : טו בִּישָׁא מַבְאֵשׁ בְּצַדִּיקָא מְטוּל דְהוּא עָרֵב חִלוֹנֵי וְסָנֵי לְאִלֵין דְסָמְכִין סִבְרְהוֹן בֵּאלָהָא : טז אִתְּתָא חֲסִידְתָּא פָּקְנָא אִיקָרָא וְעַשִׁינֵי

וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת : ה צִדְקַת תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל רָשָׁע : ו צִדְקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֵם וּבְהַוַּת בֹּגְדִים יִלָּכֵדוּ : ז בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה : ח צַדִּיק מִצָּרָה נֶחֱלָץ וַיָּבֹא רָשָׁע תַּחְתָּיו : ט בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת רֵעֵהוּ וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ : י בְּטוּב צַדִּיקִים תַּעֲלֹץ קִרְיָה וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה : יא בְּבִרְכַּת יְשָׁרִים תָּרוּם קָרֶת וּבְפִי רְשָׁעִים תֵּהָרֵס : יב בָּז־לְרֵעֵהוּ חֲסַר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנוֹת יַחֲרִישׁ : יג הוֹלֵךְ רָכִיל מְגַלֶּה־סּוֹד וְנֶאֱמַן־רוּחַ מְכַסֶּה דָבָר : יד בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת יִפָּל־עָם וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ : טו רַע־יֵרוֹעַ כִּי־עָרַב זָר וְשֹׂנֵא תֹקְעִים בּוֹטֵחַ : טז אֵשֶׁת־חֵן תִּתְמֹךְ כָּבוֹד

בוגדים ישדם. ישדדם: (ו) צדקת ישרים תצילם ובהות בוגדים ילכדו. בהוות שהם עושים הם נלכדים והמקרא מסורס היא כלומר ובוגדים בהוות ילכדו : (ז) במות אדם רשע תאבד תקו' תקות כל הבוטחים בו : ותוחלת אונים אבדה. תוחלת בניו שהם אונו אבד' כי בזכותו לא תבוא להם טובה אבל במות צדיקים יש לבניהם מבטח בצדקתם : (ח) צדיק מצרה נחלץ . במות רשע ולמקר' העליון זה מחובר: (ט) בפה חנף . חנף המסית חבירו בדרך רע משחיתו בפיו: ובדעת צדיקים יחלצו . והצדיק נחלץ ממנו בדעת התורה שהזהירה עליו לא תאבה לו וגו': (דברים יג): (יא) תרום קרת . תתקיים תקרת הבית בגבהה מלפול בעוד שהיו מלכי יהודה ישרים העמידה תפילתם את בית המקדש: (יב) ואיש תבונות יחריש. כשמבזהו החסר לב כמו שאול דכתיב ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש (ש"א יא): (יד) באין תחבולות . כשהצרה באה על ישראל ואין נותנין לב להבין להתענות ולעשות תשוב' יפול עם : (טו) רע ירוע . הרשע יתרועע אשר ערב לבו לעבודת גלולים: ושונא תוקעים. תוקעים כף לעשות רע וללכת בעצתם . ורבותינו דרשוהו בערבות ממון : (טז) תתמוך . לכבוד

כבוד. כנסת ישרא' תק' בתמיד

תולדות אהרן וצדקה . שבת קנו ב"ב י (פאה טו) : במות. עקרים מ"א פכ"א ומ"ד פ"מ : צדיק . ב"מ ס (ברכות יג) : ויבא רשע . סנהדרין לט : ובאבוד . סנהדרין לז לט קיג : רכיל . ב"ק נט . סנהדרין לא זוכר אדרת נשא : ותשועה . יבמות קכא : רע . יבמות קט :

רלבג

הנה ההון לא יועיל לאדם להמלט ביום עברה אבל יהיה נספה אך הצדקה והיושר יצילו אותו ממות : צדקת תמים תישר דרכו. להמלט מפגעיו כי בעבורה תדבק השגחת הש"י בו עם שדרכו היא אל הצדק והיושר ואולם הרשע יפול ברשעתו כי דרכו אל הרשע ויפול מפני זה כאמצע דרכו כי הש"י ישמרהו ממלאת חפצו אשר יכוין בהם הרשע והנזק לזולתו : צדקת ישרים תצילם . מהרעות ואולם הבוגדים ילכדו בהוותם בעצמה אשר הם חשבו להזיק לזולתם והרצון בזה ובהות בוגדים ילכדו אלו הבוגדים שזכר : במות אדם רשע תאבד תקוה . כי אין לו השארות נפש ותוחלת שיהיה לו ברוב כחו אבדה או ירצה בזה כי במות הרשע תאבד התקוה שהיו מקוי' אוהביו שיגן עליהם בכחו והתוחלת שהיה להם בו שיוכל לעזור בהם כבר אבדה כי סר כחו במותו : צדיק . כבר יקרה שימלט הש"י הצדיק מצרה ויביא הרשע תחתיו להיות כפרו : בפה . האיש החנף והרשע ישחית רעהו בפיו כי דבורו ימשוך האנשים להטא וישחית אמנם הצדיקים לא די שלא ישחיתו זולתם אבל ימלטו בדעתם מהרעות הנכונות לבא : בטוב צדיקים . בהצלחת הצדיקים וטובתם תשמח העיר כי הם אוהבים לכלל העם וכטובתם להם טוב ובהפך זה ימצא ברשעים לא ישמחו בני העיר בטובתם אבל ירננו ויגילו באבדם בהצלחת הישרים תתרומם העיר והתנשא כי הם אוהבים לכל בני העם ומברכתם יתברכו ואולם העיר אשר תהי' מונהגת בפי רשעים תהרס כי הוא ישים הנהגתה מעותת וזה יהיה סבת השחתת העיר : בז לרעהו . האיש שהוא חסר לב הוא המבזה רעהו שהוא חסר לב כמוהו בשיחשוב עצמו לחכם ורעהו סכל ואולם איש תבונות אינו מבזה את שהוא רעהו אבל יחריש כשידבר לשמוע דבריו ואע"פ שאינו אומר דבר שלא ידע אותו הנה לכבודו ישמע דבריו ואע"פ שאין תועלה בדבריו : הולך רכיל מגלה סוד . הנה יגיע לו מהרוע בזאת התכונה שילך רכיל ויגרום ההפסד לאנשים ואמנם מי שהוא נאמן רוח מכסה ומעלים הדבר שנאמר לו אע"פ שלא נאמר לו בסוד או ירצה בזה מי שהוא מגלה סוד החכמה בעניני' האלהיים והעמוקים מאד הנה הוא מגונה כמו הולך רכיל כי בזה יגרום הפסד רב לאנשים ואולם מי שהוא נאמן רוח ויסמר מפני זה מלעשות דבר יביא בו האנשים לחטא הוא מכסה דבר מן החכמה מהבלתי ראוי לה : באין תחבולות . מפני העדר לקיחת התחבולות במלחמה יפול עם ביד שונאיהם ואולם ברוב יועץ לקחת התחבולות יושע העם מאויביו במלחמה או ירצה בזה מפני העדר לקיחת התחבולות לנצח הנפש המתאוה יפול עם ברשתה ר"ל איברי האדם וכחותם הנפשיים ואולם ברוב יועץ תהיה התשועה ולזה הפי' ימשך הפסוק הבא אחריו להרחיק השכל מהיות ערב לנפש המתאוה לפרוע חובה לש"י והרצון בו שהאיש הרע ישבר וגו' : רע ירוע . הרצון בו שהאיש הרע ישבר ויאבד כי ערב בעד הכח שהוא זר לו כמה שהוא אדם והוא הכח המתעורר אל התאוות הגשמיות ומי שישנא תוקעים ר"ל שהוא ירצה לערוב לרעהו בזה האופן אך יתהדל השכל בקנין הדעות אשר הוא מיוחד לו הוא בוטח ואין פחד לנגד עיניו כי השגחת יתברך תדבק בו : אשת חן . הנה החכמים ינחלו כבוד כי להפלגת חקירתם כל לשון תקום אתם למשפט

מצודת ציון

(שמות כג) : ישדם . מל' שדידה וגזילה : (ו) ובהות . ענין שבירה כמו מדבר הות (תהלים נ"א) : (ז) אונים . בניה הבאים מכחו כמו כחי וראשית אוני (בראשית מט) : (ח) נחלץ . ענין הוצאה ושליפה כמו וחלצה נעלו (דברים כה) : (י) תעלוץ . תשמח : (יב) יחריש . ישתוק : (טו) רע ירוע . ענין השבר והרצון כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : (טז) ועריצים . חזקים כמו עריצי גוי' (יחזקאל כ"ח)

מצודת דוד

המיתה : (ה) תישר . הצדקה שעושה היא מוליכה אותו בדרך הישר לטוב לו : וברשעתו . והרשע עצמה שהכין הרשע לזולתו בה בעצמה יפול הוא : (ו) תצילם . הצדקה תציל הישרים מרעה : ובהות . בהשבר שהכינו הבוגדים לזולתם ילכדו הם בעצמם בה : (ז) תאבד תקוה . תקות הבוטחים בו : ותוחלת . תקות בניו אבדה כי לא היה בו זכות להגן על הבנים : (ח) צדיק . כשנגזרה צרה על הצדיק ובעבור הזכות בטלה הגזרה אז כשנחלץ הצדיק מן הצרה יבוא רשע במקומו אל הצרה ההיא כי אין מדת הדין מתפיים עד יבא אחר תחתיו : (ט) בפה חנף . בדברי התוכחה ישחית את רעהו המחניף לו כי ילכדנו להמשיך אחר דעתו : ובדעת . בעבור דעת התורה יוצאו מלבם דברי החונף ואינם נמשכים אחריו : (י) תעלוץ קריה . כי משפיעים לזולתם מהטובה אשר חלק ה' להם : רנה . כי בעודם בחייהם הרעו לבריות : (יא) בברכת . בעת בא הברכה ליושרים ורק המה למעלה ויגיעו את בני העיר בהדרכה ישרה אז תתרומם עי"ז : ובפי וגו' . אבל כאשר הברכה היא בפי כסילים ורק המה למעלה ועל פיהם יהיה כל דברי העיר אז תהרס עי"ז : (יב) בז . המבזה לחבירו הוא חסר לב : ואיש . אם מי שמבזין אותו הוא איש תבונות אז יחריש ולא יענהו על כל דבריו ולא יחוש לדברי חסר לב : (יג) מגלה סוד . המגלה סוד חבירו הרי הוא הולך רכיל ואף אם לא ספר הדברים לפני מי שנאמר עליו כי חברך חברא אית ליה ויגולה הדבר גם אליו : ונאמן רוח . מי שרוחו נאמנה לה' הוא מעלים כל דבר ואם לא נאמר בסוד : (יד) באין . כאשר לא יחשבו תחבולות בדבר המלחמה אז יפול העם ביד שונאיו אולם ברוב יועץ קרובה התשועה : (טו) רע ירוע . ישבר ויתרועע על אשר היה ערב בעבור איש זר אשר

לכבוד הקב"ה ותורתו : ועריצים יתמכו עשר . בני אדום מתקרבים אצל גביעות ממון וגזל : (יז) גומל נפשו. גומל טובה לקרוביו איש שהוא חסיד : ועכר שארו אכזרי . והאכזרי הוא עוכר את קרוביו : (יח) רשע עשה פעולת שקר . פעולתו של רשע משקרת לו כשסבור שתתקיים בו הצלחתו והכל אבד : וזורע צדקה שכר אמת . והזורע צדק' היא פעולה של אמת כי בודאי בטוח הוא שיקבל פעלו בסוף : שכר. קרוניא"ל בלעז כאדם השוכר את המים כדי ללקוט דגים ובטוח שימלא שם דגי' הרבה ודומה לו כל עושי שכר אגמי נפש (ישעיה יט): (יט) כן צדקה לחיים . אמתו של צדקה סופה לחיים כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז): (כא) יד ליד. כלומר מיד הקב"ה לידו תבוא לו שכר פעולתו ולא ינקה מן הרעה אשר עשה : (כב) נזם זהב באף חזיר . שמלכלך אותה באשפות כן תלמיד חכם שסר מן הדרך הטובה : וסרת טעם. פורש מן התורה : (כג) תקות רשעים עברה. בטוחי' ומקוים לגיהנם: (כד) יש מפזר. ממוני כגון לצדקה ונוסף עוד : וחושך. עצמו מיושר אך למחסור יהיה לו : (כה) נפש ברכה. שהוא ותרן בממונו וכל לשון ברכה פישו"ן בלעז : ומרוה . שמשביע את העניים : גם הוא יורא . ישבע טוב

ועריצים יתמכו־עשר : יז גמל נפשו
איש חסד ועכר שארו אכזרי :
יח רשע עשה פעלת־שקר וזרע
צדקה שכר אמת : יט כן־צדקה
לחיים ומרדף רעה למותו : כ תועבת
יהוה עקשי־לב ורצונו תמימי
דרך : כא יד ליד לא־ינקה רע וזרע
צדיקים נמלט : כב נזם זהב באף
חזיר אשה יפה וסרת טעם :
כג תאות צדיקים אך־טוב תקות
רשעים עברה : כד יש מפזר ונוסף
עוד וחושך מישר אך־למחסור :
כה נפש־ברכה תדשן ומרוה גם־הוא

ב' ועריצים וכחרי ועכבר לקטן / ב' וזרע צדקה וחיהן ואמת / כ' אסרי / ג'. נוסף

ועריצין רהטין בתר עותרא : יז פריש
טבתא לנפשיה גברא חסידא
ודמובד גושמיה נכוריא :
יח רשיעא עבד עובדא
דשקרא ודזרע לצדקתא
קושטיה הוא אגריה : יט היכנא
מן דעבד צדקתא לחיי נטיר
ודרדף בישתא נטיר למותא :
כ מרחק אלהא לעקימי לבא
וצבי באלין דתמימין :
כא דמושיט אידא על חבריה
לא מזדכי מן בישתא וזרעא
דצדיקי מתפרק : כב קדשי
דדהבא בנחירי דחזירתא
היכנא אתתא דשפירא וסרי
טעמא : כג רגתא דצדיקי
בטבתא וסבורא דרשיעי
ברוגזא . כד אית דפרד ומוסיף תוב וחשיך מן תריצותא חוסרנא ליה :
כה נפשא דברכתא תדהן ומן דמאלף

רמז לממון והוא הנכון בעיני והתחיכה שלא תוציא ממנו לצרכה ותחסון במתנת אחרים . ועריצים גורמים יתמכו עשרם ברוב מתנות אחרים שישחדום אבל : (יז) איש חסד גומל נפשו . ותומך אותה כחסדו ומשלימה עד שנח כלת שארו . בשרו הוא אכזרי שיעשה בעברת זדון . עד שישחית אחר אמר שארו עם האכזרי כי הגוף להעמיד הגוף בתענוגי העולם והחסיד מעמיד הנפש בישרו ובחסדו : (יח) שכר אמת . ומי שיזרע הצדק שכרו שיתן לו השם הוא אמת וזריעת הצדק הוא כמעש' : (יט) כן צדקה . כאשר שכר הצדק אמת כן הצדקה בעבור חיים שישיגוה בה והם חיי הנפש . ומרדף פועל יוצא ללב או לאחר וכן הוא מטה לרדוף בעבור מותו שימות בלא עתו : (כא) יד ליד . השם לנגד יד הרע על כן לא ינקה והטעם לא יהיה נקי כי השם ישיב גמולו בראשו . וזרע צדיקים הם בני הצדיקים שימלטו מצרה בשביל אבותם : (כב) באף חזיר . כי הוא יביאהו בטיט וישחיתהו וזהו משל וכן היופי כזהב והאשה האולת כחזיר שאין לו דעת והיופי בה נשחת כאשר סרה מטעם חכמה וסרת ע"מ ומגד' ביתה : (כג) תאות . אך ממעט כל התאוות לבד תאות מעשה הטוב והרשעים יקוו לעשות עבר' והטעם להתעבר באחרי' ומדת הכעס שתעבור על מדה תקרא עברה : (כד) יש מפזר . לעניים . ונוסף עוד הממון . וחושך ממנו מיושר . תמצות יושר שלא יתן לעניים . יחשך בעבור שיבואהו מחסור ואך ממעט תוספת המפזר : (כה) יורא . מלשון והורית להם ופי' נפש הנותנת מברכותיה השם ידשנה וירבה השם שהוא מרוה אותה גם הוא יורא וזה להרוות איש אשר יחסר

ירוע כי ערב זר : שכר ב' וסימ' והיו שתותיה מדוכאים . וזורע צדקה שכר אמת : תמימי דרך ב' וסימ' אשרי תמימי דרך דתהלות . תועב' ה' עקשי לב ורצונו תמימי דרך : נוסף ג' ב' פתח וא' קמץ וסימ' ונוסף גם הוא על שונאינו ונוסף על נחלת המטה . יש מפזר ונוסף עוד . בתרא קמץ . וא' ועוד נוסף

תולדות אהרן גומל . תענית יא עקידה ש' מג : ינקה . ברכות סב ערובין יח סוטה ד : נזם . אבות יב . מפזר . ברכות סג זוכר בפעלותך : ומרוה . סנהד' לב :

רלבג

למשפט ירשיעו והנה כשהיתה הנפש המשרתת לשכל אמת חן שתהיה נושא חן בעיניו מפני שכוונתה לו תמיד למה שיצטרך לו עדות מהחוש הנה היא תהיה סומכ' לתכם זה הכבוד וכאילו היא עמוד לזה הכבוד ישען עליו כמו שהתקיפים הם סומכים העושר והם כמו עמודים לו לשמרו מכל שולל ובוזז : גומל נפשו . הנה מי שמגדל נפשו ההומרית ומחזיק אותה נהה לתומר ההכרחי מן המזון והלבוש הוא איש חסד שלא יגרע מדבר חקו הראוי לו ויתמול על הראוי לחמלה עליו ואמנם מי שהוא עוכר בשרו ומצר לגופו הנה הוא אכזרי כי מי שהוא אכזרי לעצמו כ"ש שהוא אכזרי לזולתו ואולם אמר זה כי קנת האנשים יחשבו עבודה לש"י מה שיענו גופם ענוי וזה הפך רצון הש"י ולזה תמצא שלא שעמידה התורה דבר יהיה בו ענוי לנפש הבהמות רק מעט ביום אחד בשנה והיה זה כי כן הכחות הנפשיות החמריות הוכנו לעבודת השכל ולא יוכן להם זה אם לא היו בבריאות ולזה מי שיהיה סבה להחלות הגוף אשר בהלותו ייהלו אלו הכחות הנה הוא יבלבל כוונת הש"י : רשע עושה פעולת שקר . האיש הרשע במדות ובדעות עושה פעולות שאין בם תועלת אך הוא הבל וכזב ואולם מי שזורע צדקה במדות או בדעות יש לו שכר נפלא וקיים וזה השכר הוא השגת האמת אשר היא כל פרי הצלחה האנושית הנה כמו שימשך מזריעת הצדקה השגת האמת כן ימשך וגו' : כן צדקה . כן ימשך ממנה השגת החיים הנצחיים כי תלך הדבר במציאות אשר הוא החיים בתלקו באמת כמו שהתבאר בפילוסופיא הראשונה ואמנם מי שהוא מרדף רעה ורשע במדות או בדעות הנה ימשך לו מזה מקרה המות והספסד . תועבת ה' היו האנשים שהם עקשי לב כי עקשותם יביאם תמיד אל השבוש בדעות בפנות היושר גדולות מהם ורצון הש"י הוא האנשים ידרכו בעיונם בתמימות ובשלימות להשמר מן הטעיות : יד ליד . הנה הרעות הפתאומיות שיבואו מיד ליד לא ינקה האיש הרשע מהם כי אין הש"י משגיח עליו לשמרו מהם ואמנם זרע הצדיקים נמלט ממנו כי השגחת הש"י תדבק בהם לשמרם או יהיה הרצון בזה בעת הרעות הגדולות הפתאומיות שיבואו מיד ליד אשר אין אחד נקי מהרע כי הוא משתית הרעים והטובים הנה זרע הצדיקים והוא פרים אשר להם בשלימות השכל הוא נמלט כי לא יוכל זה הרע למשול בשכל : נזם זהב . הנה האשה היפה שהיא נעדרת השכל היא דומה לנזם זהב שיושם במקום הנבאש בתכלית והוא אף החזיר אשר הוא באשפות תמיד וכבר השיר בזה להרחק מן האשה הזונה אשר היא יפה כי בלא ספק שהיא הסרת טעם ולזה תפותה לזה השקוץ והגנות ונרמז בזה אל היופי וההכנה אשר שם הש"י בתומר האדם ובכחותיו הנפשיות לעבודת השכל ואם יסור מן ההשתדלות במה שהוכן לו מהשלימות הנה יהיה זה היופי וזאת ההכנה מונחת במקום אחר מגונה מאד וזה כי האדם כאשר הוא יותר רע מהרעים שבב"ח כי בהכנתו שהוכנה לו להשיג שלימות השכל יתתמש בפעולות המגונות ולזה יפליג להרע יותר מהחיות והב"ח : תאות צדיקים . הנה הצדיקים לא תהיה תאוהם ותכליתם וגבולם אשר יכונו אליו רק אל הטוב ואולם מה שיקוו הרשעים מהתכלית אשר כונו אליו הוא דבר המה ועברה כי הם משתדלים תמיד בעבייה הרעות וכבר באר זאת על צד מליצת השיר שכל אחד מאלו משיג מה שיקוה אליו וזה שהצדיק יבקש התכלית הטוב בכל אשר יעשה ולזה יתן השם יתברך שכרו שישיג הטוב הנפשיי והרשעים יבקשו הבלית רע בכל אשר יעשוהו ולזה ישיגו הרע לעצמם : יש מפזר . הנה יש מי שמפזר ונוסף עוד והוא בעל השלימות בעיון כי כל מה שיוסיף ללמד דעת לאנשים תהיה נוספת חכמתו ובינתו כאמרם ומתלמידי יותר מכלם . ואמנם מי שהוא מונע עצמו מללמד היושר לאנשים הנה זה הענין הוא לו למחסור משלימותו כי להעלימו תמעט דברי היושר מהאנשים

מצודת דוד

לא ידעוהו אם הוא נאמן אבל הנואה לתקוע כפיו בערבות מכל וכל בטוח הוא מסבירה ורגילה : (טז) אשת חן . אשה הנושאת חן בעבור כשרון מעשיה דרכה לתמוך את הכבוד שלא תלך ממנה ועושה סמיכות אל הכבוד בהוספת כשרון מעשים : ועריצים . בעלי כח רב דרכם עשות סמוכות אל העושר לבל יהיה אבוד מהם : (יז) גומל נפשו . מי שגומל טוב לנפשו המתאווה לתת לה די מחסורה ההכרחי להחיותה ולהעמידה במלב הבריאות הוא בוודאי איש חסיד כי כאשר יחמול על נפשו כן יחמול על נפש זולתו אבל העוכר בשר עצמו ומרעיב עצמו כי יקום על הממון כ"ש שהוא אכזרי על זולתו : (יח) פעולת שקר . ר"ל פעולתו משקרת בו ולא תשאר בקיומה : וזורע . הזורע צדקה שכרו בא באמת ר"ל פעולתו היא גמול הצדקה הנה בהם ומתקיים : (יט) כן צדקה . אמיתת הצדקה ר"ל הנהוגה לעשות היא סבה להשיג החיים אבל המרדף עם הצדקה את הרעה לרמות בה את הבריות למען יחזיקוהו לצדיק היא עוד סיבה למותו כי לא תחשב לזכות כ"א לחובה : (כ) עקשי לב . מרמה לאדם יוסרו ומחשבות לבו עקשות : תמימי דרך . התם בדרכיו ומתום מעשיו לנגלה הוא ירצה לה' : (כא) יד ליד . מידו של מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה הרע ממנו כי לא תבוא ריקם אבל זרע צדיקים לפעמים נמלטו מן הרעה אשר יבואו עליהם בעבור זכות מעשה האבות : (כב) נזם זהב . כמו אילו ישימו נזם זהב באף חזיר הנה לא תשמור העדי זה להתקשט בה אבל מלכלך אותה בגואה כן דרך אשה יפה אשר סרה ממנה טעם ועצה השכלית כי לא תשמר יפיה להמותר לה כ"א להנאתה לא תתנה הנמצא למשל על מי שמלא חכמה ואינו משתמש בה לתכלית כ"א לרמות הבריות וכדומה : (כג) אך טוב . מלב המאוות בוחרים אך תאוות מעשה הטוב ועולים השפל : עברה . כל מקוה למאוה דבר מה לכעוס ולהתקוטט על מי : (כד) יש מפזר . ר"ל ימצא דבר אם מפזרו בענין מה יוסיף עוד יותר ואם ימנע מלתתו ממנו אך הדבר לא יהיה סיבה לקיום הדבר כ"א להחסירו

מצודת ציון

כח) : (יז) ועוכר . ענין השחתה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד) : שארו . בשרו כמו אם יכין שאר (תהלים עח) : (יח) אמת . ענייגו דבר מקויים וכן ודבריך יהיו אמת (שמואל ב ז) : (יט) כן . עניינו כמו אמת וצדק כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז) : (כ) עקשי . ענין עקום : (כב) נזם . עדי יושם על האף וכן חח ונזם (שמות לה) : טעם . עניינו העצה והובן הדבר כמו וטעם זקני' יקח (איוב יב) : (כד) וחושך . ומונע : (כה) ברכה . כל ל' ברכה עניינו תוספת טובה : תדשן . מל'

אבן עזרא

יחסר וזהו הענק תעניק לו והחזקת בו . פ"א ומרוה דבק עם נפש ברכה ופירוש איש מרוה גם הוא יורא ענין הדשן כי הוא מדושן בהרוותו איש מחסור . פ"א החכם שהוא מרוה אחרי' כאל יתן לו שררה : (כו) בר . הוא הנקי מן התבן ע"מ חג פת בג . יקבוהו מענין קבה לי ומשרשו כי משקל קבה הבה וכן ארה לי והתכונה בהם נקבה יסבה יארה שמעה סלחה . משביר מוכר שבר פירוש מי שמונע בעת רעב תבואתו עד שימכרה בדמים יקרים יקללוהו עמים וברכה תבא לראש מוכר שברו בעת הצורך : (כז) שוחר. שיקום בשחר לעשות טוב הוא יבקש לרצות חברו אשר חטא לו או שיבקש רצון שירצהו השם. ודורש לעשו' רעה לרעהו היא תבואהו מאת השם כענין ישוב עמלו בראשו וגו': (כח) בוטח בעשרו. ולא בשם לא יועילנו כי הוא יפול ביד מבקשי נפשו והצדיקי' שיבטחו בשם ולא בעשר' יפרחו ויגיעו כעלה : (כט) עוכר ביתו באולתו הוא נוחל רוח והבל ועבדו של האויל לחכם לב לנחלה כי יקנהו ממנו והודיע כי האויל משחית קנינו והחכם קונהו בחכמתו או האויל הוא עבד לחכם : (ל) פרי צדיק . פרי מחשבות שכלו ללמדם מוסר מפיהו כפרי עץ החיים . ולוקח מענין כי לקח טוב ופי' ומחכים נפשות חכם ומודיעם המוסרים וכמו מה יקחך לבך יחכימך פ"א קונה כמו המביאים את המקחות ובלשון חז"ל קורין לקנין מקח כלומר קונה נפשות כעבדים ושפחות כענין ועבד אויל. פ"א ולוקח נפשות בחכמתו יציל אותו מרע : (לא) בארץ ישולם . בעודו חי ישלם לו השם מעשה הטוב . אף כמו כן הרשעים ישולם שכר פעולתם טרם מותם כענין אל פניו ישלם לו : (א) אוהב מוסר. מי שהוא אוהב הדעת הוא אוהב המוסר שייסר רוחו : (ב) טוב . לא . שנים דבקים . יפיק פירוש יוציא כלומר איש טוב יוציא רצון השם כלומר הוא ירצה בו . ואיש מזימות מחשבות רעות ירשיע השם בהשפטו על כן אחריו : (ג) לא יכון אדם ברשע. בל ימוט בעת צרה . ושרשם משל לשארית זרעם אחר מותם . פ"א וכשרש שלא ימוט כך הצדיקים יעמדו ולא ימוטו : (ד) חיל. מן חילך פירוש ממון כלומר האשה שתקב' ממון היא עטרת בעלה שבעבור' יכבדוהו כאשר המלך נכבד

רשי

טוב : (כו) מונע בר . מלמד תורה : (כז) שוחר טוב . החפץ להדריך את הבריות בדרך טובה ומוכיח ומיסר אותם : יבקש רצון . הוא חפץ שיהיה הקב"ה רוצה בם ומתפייס עמם . רצון . אפיימינ"ט בלעז : (כט) עוכר ביתו ינחל רוח : אדם עצל שינחל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה סוף עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול : (ל) פרי צדיק. גמול פירות מעשה הצדיקים עץ חיים הם לעולם : ולוקח נפשות חכם. מי שהוא חכם קונה לו נפשו' שמלמד' דרך טוב והרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב): (לא) הן צדיק בארץ ישולם. למה יבטח הרשע בשעה שמצלחת לו הלא הוא רוא' שהצדיק משתלם שכר העבירה שבידו בעודו על הארץ בחיים : ואף כי רשע וחוטא. וכ"ש שסופו של רשע להשתל' לו או בחייו או במותו : (ב) טוב יפיק. מוציא מן הקב"ה נחת רוח להביא טובה לעולם : ואיש מזמות ירשיע. בעל עלילות ירשיע מחייב את הבריו' להביא רעה. וכן הוא אומר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהלת ט) : (ג) לא יכון אדם ברשע. לא

משלי יא–יב

יוֹרֶא׃ כו מֹנֵעַ בָּר יִקְּבֻהוּ לְאוֹם וּבְרָכָה
לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר׃ כז שֹׁחֵר טוֹב
יְבַקֵּשׁ רָצוֹן וְדֹרֵשׁ רָעָה תְבוֹאֶנּוּ׃
כח בּוֹטֵחַ בְּעָשְׁרוֹ הוּא יִפֹּל וְכֶעָלֶה
צַדִּיקִים יִפְרָחוּ׃ כט עֹכֵר בֵּיתוֹ
יִנְחַל־רוּחַ וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם־לֵב׃
ל פְּרִי־צַדִּיק עֵץ חַיִּים וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת
חָכָם׃ לא הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם אַף
כִּי־רָשָׁע וְחוֹטֵא׃
יב א אֹהֵב מוּסָר אֹהֵב דָּעַת
וְשֹׂנֵא תוֹכַחַת בָּעַר׃ ב טוֹב יָפִיק
רָצוֹן מֵיְהוָה וְאִישׁ מְזִמּוֹת יַרְשִׁיעַ׃
ג לֹא־יִכּוֹן אָדָם בְּרֶשַׁע וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים
בַּל־יִמּוֹט׃ ד אֵשֶׁת חַיִל עֲטֶרֶת

(ל' כתי' א' ב' חס'. ב' חד מ"ל. ג' וחס'. ג' יבקש. ל' וחס'. ג'. ג'. ד' וא' חס')

תרגום

אף הוא יריף׃ כו מן דכלא עבורא באולצנא נשבקוניה לבעל דבבוי וברכתא תהוי לאנא דמזבן׃ כז דמקדים טבתא בעי צבינא ותבע בישתא אתיא עלוי׃ כח דמסתבר בעותריה הוא נפל ואיך טרפא צדיקי מפרחין׃ כט עכר ביתיה ירית פחתא וסכלא יהוי עבדא לחכים לבא׃ ל פרוי דצדיקא אילנא דחיי ומקבלנותא דנפשי חכמתא׃ לא הן צדיקא בארעא מתחסן ורשיעי וחטאי סיפין מן ארעא׃ א מן דרחים מרדותא רחים ידיעתא וסני מכסנותא בורא הוא׃ ב טב מן דקבל רעותיה דאלהא וגברא רשיעא רעיא תרעיתיה׃ ג לא נתקן בר נשא ברשעא ועקרהון דצדיקי לא נזוע׃ ד אתתא כשרתא כלילא לבעלה ואנתתא

עליהם : לאום ב' וסימ' מנע בר. ובאפס לאום מחתת . וחד ולאם מלאם : וברכה ב' בתרי ליש' וסי' הראש אחיעזר . מנע בר : תבואנו ג' ב' מ"ל וסימ' כל יד עמל. מגורת רשע. ודורש רעה . קדמ' חס' : ישלם ג' וסימ' לקמן י"ג : ירשיע ז' א' חס' וסימ' נמס' בשמואל סוף

תולדות אהרן מונע . סנהדרין צא זוכר דברים : פרי צדיק . ב"מ סה ב"ב א :

רלבג

תמנע חקירתו ולזאת הסבה ג"כ הנה נפש ברכה תדושן ומרוה גם הוא יורה נפש איש ברכה שיבקש תמיד הברכה והתוספת בעיון תהיה דשנה ובמנה מדשן נעימות המושכלות ומי שהוא מרוה אחרים ממה שהשיג ומדשן החכמה הנה הוא ג"כ מורה ומלמד לעצמו כי בזה הפועל יפליג יותר החקירה בזה העיון מצד ירידתו לבאר החקירה הזאת לתלמידים הנה מי שימנע מהשביר בר העיון יקללוהו כל העם או האומה מפני שאינו רוצה להועיל לאנשים במה שהועילהו הש"י בו ולראש האיש המשביר ומלמד דעת את העם תבא לו ברכה כי הם יברכוהו ותבא לו ג"כ ברכה בעיונו בעצמו שהוסיף בזה הפועל גם תבא לו ברכה מהש"י שיתן שכרו תחת זאת הטובה אשר עשה ואפשר שיתישרו אלו השלשה פסוקים לגזרו על פועל הצדקה : שוחר טוב. מי שהוא טוב ודורש אותו הנה רצון הש"י שיגיע לו כי הש"י עשה את האדם בהאר שיבקש אל הטובות ולזה יגיע לו בלא ספק התכלית שכוון עליו . ודורש ומבקש לעשות רע יבואהו והוא שכבר יבא לו הרע בהפך מה שכיון כי הוא כיון הרע לזולתו ויבא לעצמו ברשתו אשר טמן לזולתו ילכד : בוטח בעשרו . מי שיבטח בעשרו ולזה יחשב להתגדל ולהתנשא על האנשים הוא יפול כי אין ראוי לבטוח כי אם בש"י וכמו העלה שיצא תחתיו הפרח כן יפרחו הצדיקים לעשות פריה אשר יבטחו בו מהש"י : עוכר ביתו . מי שהוא משחית ביתו ר"ל כגון בנין הגוף ואבריו וכחותיו הנפשיות עד שלא ישתמש בהם לתועלות המכוון בהם הנה ינחל רוח והבל כי אין בו תועלת והחת מונעו עצמו מלעבוד שכלו במכוון בו ישוב עבד לזולתו ר"ל שכבר יהיה האויל עבד לחכם לב או ירצה במלת עבד שם מקרה והרצון בו שיגיעת האויל אשר עבד בו יהיה לחכם לב כאמרו יכין וצדיק ילבש : פרי צדיק עץ חיים . כי הצדיק יגיע אל החיים הנצחיים ומי שהוא לוקח ומושך לעבודות הנפשיות החומריות כדי שיעוררו כלם אל השכל להשגת אלו החיים הנצחיים הוא חכם או יהיה הטעם כפול והרצון פרי צדיק הוא עץ שיתן חיים וזה כי לא די לצדיק שיקנה החיים לעצמו אבל יקנה אותם לזולתו והחכם הוא לוקח נפשות האנשים ומושך אותם לעבודת הש"י שיקנו כלם החיים הנצחיים : הן צדיק בארץ . הנה הצדיק לא יספיק לו קנין החיים הנצחיים אבל יעמוד בשלום בהיותו בארץ אין פחד רעה לנגד עיניו וגם כאשר רשע והוא חוטא חטא מה עכ"ז יעמוד בשלום בארץ כמו שתראה מיהושפט שהתחבר עם אחאב שהיה רשע וחטא בזה הצילו הש"י מהרע כשקמו עליו חיל ארם להרגו בעבור כי נמצאו בו דברים טובים כמו שנזכר בספר דברי הימי' וכזה תמצא בדוד כשחטא בדבר אותה האשה אמר לו הנביא גם ה' העביר חטאתך לא תמות לפי שכל פעולותיו זולתי זאת היו בתכלית השלימות כמו שזכרנו שם ולזה מצאנו שנענש שאול יותר ממה שנענש דוד והיה חטא שאול יותר מעט אלא שלא עשה מהטובות כ"כ כמו שעשה דוד אך רוב פעולותיו בלתי נוהגות על היושר : אוהב מוסר . מי שהוא אוהב מוסר במדות הוא אוהב דעת כי זה ממה שיישירהו לשלימות המושכלות ולזה הוא מבואר כי מי שהוא שונא התוכחת ונפקד ממנו השלימות במדות הנה הוא בער כי יפקד ממנו שלימות המושכלות ג"כ : טוב יפיק . האיש הטוב יוציא רצונו מהש"י כי השגחתו דבקה בו עם שרצונו רצון הש"י כמו שקדם ואולם הוא האיש מזמות והוא האיש הנמשך אחר מחשבותיו לחסות בהם כאמרו כי זמה עשו הנה ירשיעהו הש"י ויתחייב באותו בשיבא עליו מהרע במדה שמדד : לא יכון . לא יכונן בנין האדם שהוא ברשע ולא יעמוד כי במעט סבה יפחת ואמנם שרש הצדיקים לא ימוט אך יתקיים ויעמוד תמיד : אשת חיל . הנה האשה הזריזה במעשיה היא עטרת בעלה והול' האשה שמתעללת

מצודת ציון

מל' דשן ושמן : ומרוה. ענין שביעה כמו כגן רוה (ישעיה נח) : (כו) בר . תבואה כמו לשבר בר (בראשית מב) : יקבהו . יקללוהו כמו לכה קבה לי (במדבר כב) : לאום . אומה כמו ולאום מלאום יאמץ (בראשית כה) : משביר . ענין מכירת תבואה כמו לשבר בר (בראשית מב) : (כז) שוחר . ענין דרישה כמו ושחרו אל (תהלי' עח) : (כט) רוח . ענינו כעס כמו הניחו את רוחי (זכריה ו') : (לא) אף כי . ענינו כמו כ"ש וכן אף כי את אכלתהו (יחזקאל טו) : (א) בער . שוטה ע"ש שנמשל כבהמות והוא

מצודת דוד

להחסירו והוא פזרון הממון לצדקה כי המפזר וכו' : (כה) נפש ברכה . החפצה הוספת טובה לזולת גם היא תדושן : ומרוה . המשביע את העניים גם הוא ישבע טוב : (כו) מונע בר . החדל למכור תבואתו בעת הצורך ומשמרה עד זמן היוקר יקללוהו בני אומתו וברכה באה לראש המוכר שבר בעת הצורך כי הכל יברכוהו והוא נאמר למשל על השפעת החכמה לזולת : (כז) שוחר טוב . הדורש אחר טובות בני אדם וחפץ בהם יבקש בזה רצון מה' כי עי"ז ירצה לו : ודורש . אבל הדורש אחר רעות בני אדם ובה הוא חפץ אזי הרעה ההיא תבוא עליו : (כח) הוא יפול . ולא יועיל לו עשרו אבל הצדיקים הבוטחים בה' יפרחו כעלי האילן : (כט) עוכר ביתו . העצל אשר בעבור עצלותו עוכר ומשחית בני ביתו כי לא מצאה ידו לתת להם די מחסורם הנה בזה יתרבה המריבה והכעס וכאלו ינחל לעצמו רוח הכעס וסוף הדבר יהיה אשר האויל הזה יהיה עבד לחכם לב להחיות נפש עצמו : (ל) פרי צדיק . מעשה הצדיק היא כעץ המגדל חיים כי על ידי מעשיו בא החיים : ולוקח . הלוקח לעצמו נפשות להדריכם בדרך הישר והרי הוא כאלו קנאם כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב) הלוקח הזה לחכם יחשב : (לא) הן וגו' . כאומר למה יבטח הרשע על הצלחת שעתו הלא יראה כי אף הצדיק ישולם על העבירה שבידו בעודנו בארץ עד לא ימות וכל שכן הרשע המחזיק ברשעו וחוטא עוד שבודאי יקבל גמול מעשיו אם קודם המיתה אם לאחריה : יב (א) אוהב . האוהב את המוסר הוא אוהב דעת כי בקבלו את המוסר יקנה דעת מה שלא שמע מלו אבל השונא תוכחות הוא בער ושוטה כי ישאר באולתו : (ב) טוב. איש טוב מוציא רצון מה' להביא

לא יתכסס : (ד) וכרקב. תולעת הנכנס תוך העצמות וטוחן אותם כן אשה מבישה ורעה שמעשיה בושים : (ו) דברי רשעים ארב דם. יועצים לרצוח בידם או ע"י עדות שקר : ופי ישרים. כששומעים את עצתם יצילום לנרדפים שמגלים את עצתם או הם עדים הם מזימין אותם : (ז) הפוך רשעים. כמו להפוך כמהפכת רגע נהפכים: ואינם. כלי' כגון סדום : ובית צדיקים יעמוד. יתקיים : (ח) לפי שכלו יהולל איש. אם חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו יטול שכרו : ונעוה לב. שהגיע לבו לגמרי מן התור' הוא יהיה לבוז. נעוה. כמו נעותי מ־שמע (ישעיה כא) וכן כן נעות המרדות (שמואל א ך) ה"ל נעוה מי שלבו נעוע מגזרת נעוכד כאשר יאמר ועוה מגזרת זע : (ט) טוב נקלה. בעיניו ונעשה עבד לעצמו : ממתכבד. בעיניו ואומר גנאי הוא לי לעמול במלאכה שאני מבני אדם גדולים וסופו להיות חסר לחם: (י) יודע צדיק נפש בהמתו. מה בהמתו ובני ביתו צריכים: (יא) עובד אדמתו ישבע לחם. כמשמעו. ולפי משלו שחוזר על תלמודו תמיד שלא ישתכח : (יב) חמד רשע. להיות כזון ומתפרנ' ממצוד רשעים שגוזלין את הבריו' כגזלות וחמס : ושורש צדיקים יתן. מה שהוא ראוי ליתן ואת הפרי: (יג) בפשע שפתים. בפשע שפתי דור המבול שאמרו מה שדי כי נעבדנו (איוב כא) בא להם מוקש רע ונח הצדיק יצא מהצרה : (יד) מפרי פי איש. משכר פיהם של עוסקי תורה אוכלים טוב בעולם הזה והקרן קיימת

ד בַּעְלָהּ וּכְרָקָב בְּעַצְמוֹתָיו מְבִישָׁה׃
ה מַחְשְׁבוֹת צַדִּיקִים מִשְׁפָּט תַּחְבֻּלוֹת רְשָׁעִים מִרְמָה׃
ו דִּבְרֵי רְשָׁעִים אֱרָב־דָּם וּפִי יְשָׁרִים יַצִּילֵם׃
ז הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד׃
ח לְפִי שִׂכְלוֹ יְהֻלַּל־אִישׁ וְנַעֲוֵה־לֵב יִהְיֶה לָבוּז׃
ט טוֹב נִקְלֶה וְעֶבֶד לוֹ מִמִּתְכַּבֵּד וַחֲסַר־לָחֶם׃
י יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי׃
יא עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים חֲסַר־לֵב׃
יב חָמַד רָשָׁע מְצוֹד רָעִים וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן׃
יג בְּפֶשַׁע שְׂפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה צַדִּיק׃
יד מִפְּרִי פִי־אִישׁ יִשְׂבַּע־טוֹב וּגְמוּל יְדֵי־אָדָם יָשׁוּב לוֹ׃
טו דֶּרֶךְ אֱוִיל יָשָׁר בְּעֵינָיו וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם׃

(Marginal notes: ומד וכרקב ג׳ ; ל״ז. ל׳ ומ״ע ; כ׳ ; ל׳ ; כ׳ סן ; ל׳ כ׳ ספ׳ מ״ל כמ״ב ; כנ״מ ל׳כמ״ג חס׳ כלים׳ ל׳ וחד ואל מלעיל ירושלם ; ישיב ק׳ ; ד׳)

בִּישְׁתָא הֵיךְ מַלְטִיתָא בְּקִיסָא הֵיכְנָא מֵיבְדָא גַרְמוֹי דְגַבְרָהּ׃ ה מַחְשְׁבָתְהוֹן דְצַדִּיקֵי דִינָא מַדְבְּרָנוּתָא דְרַשִׁיעֵי רְמִיוּתָא׃ ו מְלֵי דְרַשִׁיעֵי כְּמָנִין לִדְמָא וּפוּמְהוֹן דְתְרִיצֵי מְפַצֵּי לְהוֹן׃ ז נִתְהַפְּכוּן רַשִׁיעֵי וְלָא נִשְׁתַּכְּחוּן וּבֵיתְהוֹן דְצַדִּיקֵי יְקוּם׃ ח גַבְרָא מִשְׁתַּבַּח בְּפוּמָא דְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ וַחֲסִיר רַעְיָנָא יֶהֱוֵי לְשִׁטוּתָא׃ ט טָב הוּא זְעִירָא וְעַבְדֵי אִית לֵיהּ מִן הוּא דְמִתְיַקַּר וַחֲסִיר לַחְמָא׃ י יָדַע צַדִּיקָא נַפְשָׁא דִבְעִירֵיהּ וְרַחֲמֵיהוֹן דְרַשִׁיעֵי נַכְזְרָיוּתָא׃ יא דְפָלַח בְּאַרְעֵיהּ יִסְבַּע לַחְמָא וּדְרָדֵף בָּתַר סְרִיקוּתָא חֲסַר רַעְיָנָא הוּא׃ יב רָאֵג רַשִׁיעָא מְצוּדְתָא בִּישְׁתָא וְעִקָּרְהוֹן דְצַדִּיקֵי נִתְקַיְּמִין׃ יג בְּחוֹבָא דְשִׂפְוָתָא מִתְקַל בִּישָׁא וּפָלֵיט צַדִּיקָא מִן עָקְתָא׃ יד גַבְרָא מִן פְּרֵי פוּמֵיהּ יִשְׂבַּע טָבְתָא וְכָל בַּר נָשׁ הֵיךְ עוֹבַד אִידוֹ מִתְפְּרַע׃ טו אָרְחֵיהּ דְסַכְלָא תְרִיצָא בְּאַפּוֹי וּדְשָׁמַע לְעֵיצְתָא

ככבד בעטרת ראשו . בעצמותיו שלא תועיל רפואה כן אשה מבישה נותנת בושה לבעלה והיא תפסד' הממון : (ה) מחשבות . דברי. הפוך. שלשה דבקים. ופירוש יחשבו הצדיקים לעשות משפט והרשעים יעצו לרמות' וכאשר לא יוכלו ידברו הרשעים לארוב דם הצדיקים ולהרוג אותם . ופי ישרים שידברו היושר יצילם פיהם מיד האורבים להם . הפוך . השם יהפוך אותם ממקומם . ובית צדיקים חושבי משפט יעמוד ולא יהפך : (ח) לפי שכלו . טוב . שנים דבקים . וכן פירוש בעבור פיהו שירבה השכל ישבחוהו בני אדם ומעוות הלב יבוזו לו ונקלה ונמאס בעיניו ובשכלו קונה עבד לו טוב ממתכבד שהיה מרובה ממון והפסידו באולתו ואחרי כן היה חסר לחם ומתכבד לשון הרבה וכן כבד מאד או מתכבד כנגד נקלה כלומר שהוא נכבד בעיניו והוא חסר לחם טוב הנקלה: (י) נפש בהמתו . אף כי נפש חסר כלומר יודע צורך נפש בהמתו . ורחמי רשעים כרחמי אכזרי כלומר אינם מרחמים : (יא) עובד. כי האדם נברא לעבוד האדמה ולחיות מעמלו על כן ישבע לחם ומסבב לרדוף הריקים הוא חסר דעת : (יב) מצוד. שיצודו הצדיקים חומד הרשע לצוד כמו כן. יתן כלומר פרי או פארות ולא יוכל הרשע לצוד הו יתן כל אחד מהצדיקים שרש למטה רמז לזרעו הנשאר אחריו : (יג) בפשע. בעבור פשע שפתיו ינקש איש רע כענין פי כסיל מחתה לו . ויצא מצרה צדיק ימלט בצדקתו כענין רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה' : (יד) מפרי פי איש ישבע . מפריו שידבר הצדק ולא ידבר הפשע ישיב לו השם : (טו) דרך. האויל לחשוב דרכו ישרה ואינו מאמין

סימ' י"ד : וכרקב ל' מן זוגין מן א"ב מן כ"ב כ' בריש תיבות' חד מלרע וחד מלעיל וסימ' נמסר במס' רבתא במערכת אות הכ"ף בס"ד : שכלו ב' וסימ' ועל שכלו עשה והצליח . לפי שכלו יהולל איש : יודע כל סיפרא מ"ל במ"ב וסימ' בפשע ארץ רבים שריה . ידע צדיק דין דלים : ישיב ד' כתי' ישוב וקרי ישיב וסי' נמס' בתהלים סימ' כ"ד : ושמע ד' חס' וסי' ראה דבריך טובים . ושמע לי ישכן בטח . ושמע לעצה חכם .

תולדות אהרן נקלה . זוהר ויטלח : יודע . כתובות סג נדרים ג : עובד . סנהדרין נח אסר מקן : ישבע . עקידה שער מח :

רלבג

המתעללת במעשים היא משחתת אותו והיא לו כמו הרקב בעצמותיו שיבלו אותם והנה רמז בזה אל האשה המשרתת השכל בשתכין לו מהמוחשות מה שיצטרך לו בחקירותיו ואם לא תהיה נשמעת לו אך תסרבל מזה והיא מתאחרת ובוששת הנה היא לו כרקב בעצמותיו כי הוא תמנע ממנו השלימות : מחשבות צדיקים . אין נ"ל כי מה שישתדלו בו הצדיקים הוא דבר ראוי אבל גם מחשבותיהם משפט והרשעים הוא בהפך שגם תחבולותיהם אשר ילקחו מהשכל באופן מה הם מרמה : דברי רשעים . מה שידברו הרשעים הוא לרע אשר בתכלית כאילו תאמר לארב דם להכות דם נקי ואולם דברי ישרי' הם בהפך זה כי הם להציל הנקיים משפיכות דמים : הפוך רשעים ואינם . פש"י יהפוך רשעים ואינם במעט זמן ואולם הצדיקים הם בהפך זה כי ביתם יעמוד ויתקיים והוא זרעם ואין נ"ל שהם בעצמם יעמדו ויתקיימו כי גם זרעם יעמוד ויתקיים כאמרו ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם : לפי שכלו . האיש המשכיל יהולל לפי שכלו כי החכמה משובחת לאנשים כלם וכלם נכספים אליה כמו שזכרנו במה שקדם ואמנם מי שהוא מעוות השכל ר"ל שהוא טועה במושכלות יהיה לבוז כי לא יעמוד במשלו ובמתנו מפני שבוש דעותיו אבל ינצחוהו המתווכחים עמו וישיגהו הבוז לזאת הסבה : טוב נקלה . טוב מי שהוא נקלה ועבד לעצמו לעשות עבודותיו כבית ובשדה כדי שישיג טרפו ממי שהוא מתכבד ורוצה שיעבדוהו אחרים והוא חסר לחם כי הקלון אל הראשון סופו לכבוד והכבוד אל השני סופו לקלון : יודע צדיק . הצדיק יודע נפש בהמתו ומשגיח כדי שיהיה לה מזונה ההכרחי לעמידת הגוף והרצון נפש בהמתו הנה הם התמריות שהיא לאדם כמה שהו' בהמה לא במה שהוא אדם ואמנם מה שירחמוהו הרשעים על הגוף שלא למנוע התאוותיהם הוא רחמי אכזר כי הם ישחיתו באלו התכונות : עובד אדמתו . מי שהוא מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר עשות מלאכתו יחיה בה כאלו תאמר שאם הוא עובד אדמתו ישבע לחם אך מי שאינו מתעסק בישובו של עולם אך הוא נמשך אחר סברת ריקים ופוחזים לא די שיחסר לו לחם אבל גם הוא עם זה חסר לב ודעת : חמד . הרשע מצוד הרעים אשר יתחזקו בו לעשות התמסים כדי שיתחזק לעשות מלאכת הרשע ואולם הצדיקים לא יצטרכו לדבר מחוץ יתחזקו בו כי שרש הצדיקים יתן מה שיתחזקו בו לעשות מלאכתם במדות ועיון וזה מבואר במעט עיון כי השרש אשר מהמוחשות והמושכלות הראשונות והמחשבות יתנו האמת בחכמה ובבינה אשר החקירה בהם היא מלאכת הצדיקים : בפשע שפתים מוקש רע . האיש הרע הוא בפשע אשר שפתיו שידבר דבריו שלא כהוגן וירשיעהו פיהו והצדיק הוא בהפך זה כי הוא יצא מצרה מפני נועם דבריו ותקונם כמו שהוא מבואר : מפרי פי איש ישבע טוב. מפרי דברי איש ישבע טוב כ"ש שעל המעשים יושב לאדם גמול לפי מה שראוי וזה אמר לראיה כי על כל המעשה יש גמול וזה כי אם פרי פיו לא יקופח במה שעשה אותו מהמעשים אם טוב ואם רע כל שכן על המעשה : דרך אויל ישר בעיניו . ולזה לא ישאל עצה ויתבלבלו מפני

מצודת דוד

לסבית סובה על כל העולם : ואיש מזמות . הנמשך אחר מחשבות לבו הוא ירשיע את כל העולם כי מכריעם לחובה : (ג) לא יכון . האדם לא יהיה נכון במעשה הרשע ר"ל לא יעמוד על כנו ובסיסו עם ההון שאסף ברשע אבל שורש צדיקים לא יהיה נוטה לפול ר"ל אף אם יפול לא ימוט עד השורש כי יחזור ויקום : (ד) עטרת בעלה . ר"ל בעלה מתפאר במעשיה : מבישה . האשה שנמצא בה כל דבר בושה היא לבעלה כרקבון בעצמותיו : (ה) משפט . לעשות משפט אמת להציל העשוק מיד עושקו : מרמה. לעשות מרמה : (ו) ארב . לארוב על דם נקי בעדות שקר : יצילם . יצילו את הנרדפים כי ירבו לחקור עד יוכחשו זה מזה : (ז) הפוך . כאשר יהפכו הרשעים אז אינם בעולם ויאבד זכר למו אבל בית הצדיקים יתקיים לעד : (ח) לפי שכלו . כל איש ישובח לפי שיעור שכלו אם רב ואם מעט אבל מי שלבו נטה מהחכמה יהיה לבזיון : (ט) טוב . יותר טוב למי שנוהג קלות בעצמו והוא עבד לעצמו לעשות מלאכתו להתפרנס בה ממי שמחזיק עצמו למכובד ובוש הוא לעבוד עבודתו ובעבור זה יחסר להמו : (י) יודע צדיק . הצדיק נותן לב לדעת אף רצון בהמתו למלאות תאותה כי קנוי אצלו מדת הרחמנות אבל הרשעים אף הרחמנות שיש בהם היא אכזריות כי למראה העין ירחמו ולא כן בלבם : (יא) עובד אדמתו . בחרישה וכיוצא : ומרדף ריקים . הרודף אחר דברים שאין בהם תועלת הוא חסר לב כי טוב לעסוק אז בעבודת האדמה : (יב) חמד . הרשע חומד לשבת במבצר הרעים אשר יתחזקו שם לעשות חמס אבל הצדיקים אינם צריכים לעזר מבחוץ כי שרשם יתן פריים הראוי ר"ל מעצמם יתחזקו להיטיב לעשות : (יג) בפשע . בעבור פשע שפתים המדבר סרה יבוא עליו מוקש רע אבל הצדיק בנועם אמריו יצא מהצרה הבאה : (יד) מפרי . ר"ל אם מאמרי פי איש בד"ת ישבע בעבורם טוב כ"ש הוא שגמול מעשה ידיו ישיב

צודת ציון

והוא מל' אנחנו ובעירנו (במדבר כ) : (ז) ואינם . ואין מהם : (ח) ונעוה . מל' נא כאשר יאמר מן זע וזוה : (יב) מצוד . ענינו מבצר חזק כמו יבאוהו במצדות (יחזקאל יט) : (יז) יפיח . ענין דבור כי

אבן עזרא

תאמין למוכיח ומי שישמע לעצת אחרים חכם: (טז) אויל. ביום לכתו עם בני אדם או יודע כעסו שיכעס עמהם. וכוסה קלון שידבר עליו האויל ויסתירהו הוא חכם כענין אל תען כסיל. פ"א מי שלובש קלון אינו לבוש כי הוא ערום אף על פי שהוא בשורק: (יז) יפיח. דובר האמונה הוא יגיד צדק במשפט. ועד דובר שקרים הוא איש מרמה: (יח) יש בוטה. והענין דבוק למעלה עם עד שקר כלומר יש בוטה ותפרש עדות שקר והעדות קשה כמדקרות חרב. ולשון חכמים הם קוקרו העדות ומכזיביהם הנדקר כלעד שקר. פ"א יש בוטה בשביל הנודר דבר קשה: (יט) שפת. הדוברת עדות אמת היא תכון לעד. ארגיעה שקט ומנוחה כלומר ולעד ארגיעה ואשקיט אותה: (כ) חורשי רע. שיחשבו לרמות והם משלחי מדנים והוא מגרש חרש רע בכל עת מדנים ישלח. וליועצי שלום בין איש לרעהו תבוא שמחה רמז לשמחת הישועות: (כא) יאונה. מן אנה לידו מגייע עולה וסבה. ורשעים מגייעו אף על פי שהם חלאים תחשבות רע לא יוכלו לסבב שום און על הצדיק. פ"א ורשעים מלאו רע רמז לגרות שיהיו שכעים ותלאים חסם: (כב) שפתי שקר. הוא עד שקר. ועושה אמונה הם הדיינים הסם ירצה גם בשביל שלא יאמינו לעדי שקר או עושה אמונה שלא אבו להעיד שקר: (כג) אדם ערום. והכם מסתיר חכמה בלבו שלא ישכחנה. ולב כסילים יודיע ויקריו אולת כמו ואמר לכל סכל הוא: (כד) יד. משרת בעבור שגים. חרוצים קן אין תחרץ שטעמו לחם לחרוצים המושלים ויקבן חרוצים

רשי

קיימת להם לעו"ה: (טז) אויל ביום יודע כעסו. ביום שהוא כועס בו ביום הודיע כעסו שהוא מתגרה ומחרף חבירו ברבים ואין מעצר לרוחו. אבל הערום כוסה קלון ואינו ממהר לריב. ומדרש אגדה ביום שנברא אדם הראשון נודע סורחנו והקב"ה שהוא ערום לא רצה לשחת בריותיו כסה קלונו ודח' לגורתו מיום של אדם ליום שלו שהוא אלף שנה: (יז) יפיח אמונה יגיד צדק. מי שמדבר אמונה מגיד בדין עדות צדק לזכות הזכאי: (יח) יש בוטה. מדבר כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה): כמדקרות חרב. שמסכסך את הבריות וגורם להם להרוג: ולשון חכמי'. המביא שלום בין אדם לחבירו: מרפא. למכנט' ההוא: (יט) שפת אמת תכון לעד. מתכסס ומתקיים: ועד ארגיעה. כמעט רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלים: (כ) מרמה בלב חרשי רע. ומתוך שהם טרודים במחשבות של תרמות אין להם שמחה וליועצי שלום שמחה: (כא) לא יאונה לצדיק. לא יארע לא תזדמן לו עבירה בלי דעת: (כג) אדם ערום כוסה דעת. אפילו בחכמתו הוא צנוע וכל שכן לדברי שטות הוא מכסה. אבל ולב כסילים יקרא אולת. מכריז אולתו בקולם: (כד) יד חרוצים. ישרי': תמשול. תעשי': (כה) דאגה בלב איש ישחנה. ישיחנה מלבעו: ודבר טוב ישמחנה. ועסוק בתורה והיא משמחת את הדאגה שבלבו ומצילנו ממנה. ולדברי האומר ישיחנה לאחרי' בר בוטו של מקרא ודבר טוב שינחמנו חבירו ישמח את הדאגה

טו אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ וְכֹסֶה קָלוֹן עָרוּם׃ יז יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד צֶדֶק וְעֵד שְׁקָרִים מִרְמָה׃ יח יֵשׁ בּוֹטֶה כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מַרְפֵּא׃ יט שְׂפַת־אֱמֶת תִּכּוֹן לָעַד וְעַד־אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ כ מִרְמָה בְּלֶב־חֹרְשֵׁי רָע וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם שִׂמְחָה׃ כא לֹא־יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל־אָוֶן וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע׃ כב תּוֹעֲבַת יְהוָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וְעֹשֵׂי אֱמוּנָה רְצוֹנוֹ׃ כג אָדָם עָרוּם כֹּסֶה דָּעַת וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אִוֶּלֶת׃ כד יַד־חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל וּרְמִיָּה תִּהְיֶה לָמַס׃ כה דְּאָגָה בְלֶב־אִישׁ יַשְׁחֶנָּה וְדָבָר

תרגום

חַכִּימָא הוּא׃ טז שַׁטְיָא כַּד יוֹמֵיהּ מוֹדַע רוּגְזֵיהּ וַעֲרִים מְכַסֵּי צַעֲרֵיהּ׃ יז מַן דְּמַסְהֵיד הֵימָנוּתָא נָתְנֵי צַדִּיקוּתָא וְסָהֵד דְּשִׁקְרָא רַמָּאָה הוּא׃ יח אִית דְּאָמְרֵיהּ סַפְסֵירָא דְּגוּשָׁא וְלִישָּׁנָא דְּחַכִּימֵי מַאסְיָא׃ יט שִׂפְתָא דְּקֻשְׁטָא תִּתְקַן לְעָלַם וְסָהֲדָא מְסַתְּהֵיב בְּלִישָּׁנָא דְּשִׁקְרָא׃ כ רַמְיוּתָא בְּלִבְּהוֹן דְּחָשְׁלִין בִּישְׁתָא וּלְאִלֵּין דְּיָעֲצִין שְׁלָמָא חֶדְוְתָא תְּהֵוֵי׃ כא לָא שַׁפִּיר לְצַדִּיקָא כָּל מִדַּעַם דְּעָאתָא וְרַשִּׁיעֵי מַלְיָן בִּישְׁתָא׃ כב מְרַחֲקָתֵיהּ דֶּאֱלָהָא סִפְוָתֵי דְּשִׁקְרָא וּבְאִלֵּין דְּעָבְדִין הֵימָנוּתָא מִתְרְעֵי׃ כג בַּר נָשׁ עֲרִימָא מְכַסֵּה יְדִיעֲתָא וְלִבְּהוֹן דְּסַכְלֵי סָנֵי יְדִיעֲתָא׃ כד אִידָא דְּתַקִּיפֵי תִּשְׁלַט וְרַמָּאֵי יְהוֹן לְמִיסָא׃ כה מִלְּתָא דְּחִילְתָא בְּלִבֵּיהּ דְּגַבְרָא מַרְתְּלָא וּמִלְּתָא טָבְתָא מְחַדְיָן

ג' דמטעין בכון · ד"סבו' דמיין · ל' · ל' פ' · ג' חד חס' · ל' וחס' · ל' · י"ן כתיב ר' · ל' · ל' ומ"ל · ל'

ושמע תוכחת קונה לב: ארגיעה ג' חד חס' וסי' כי ארגיעה אריצנו. כי ארגעה ארוצם כן כתיב. ועד ארגיעה לשון שקר ארוצם חס' יו"ד. ראיתי בלבול בספרי המסורה בהאי סימ' יש מי שמביא לאור עמים ארגיע ומשמים כי ארגיעה ארוצם ויש מי שמשמים לאור עמים ארגיע ואנן הכין חזינא דאינון ג' ארגיעה ולאור עמים ארגיע טעות כי הוא נקרא ארגיע ואם היה חס' ה' היה נמנה במסורת עם אותן הב"ט חס' ה' בסוף תיבו' וקריין ומה דמסרגא בירמי' סימ' מ"ט דמנינא לאור עמים טעות ע"ש:

תולדות אהרן בוטה. ערובין סב נדרים כא (ע"ג מ נדרים מא): שבת. זוהר תשא: לא יאונה. ברכות ה יבמות קכא חולין נט: דאגה. יומא עה סוטה מב סנהדרין קי:

רלבג

מפני זה עניינו אף החכם אע"פ שהיה ראוי לו לסמוך על דעתו הנה הוא שומע לעצה: אויל ביום יודע כעסו. הנה האויל יפרסם קלונו כי ביום שישמעו כל האנשים דבריו יודע להם כעסו והתאוננו על מה שהוא קלונו כי אולתו תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו והמנה הערום כשיקרה לו רע בסבת סכול עצמו הוא כוסה קלונו ומעלימו מהאנשים כדי שלא יהיה לבוז בעיניהם: יפיח אמונה. מי שיגיד צדק בדבריו והוא מורגל בכך הנה כשישאל העדות ידבר אמונה בלי ספק ולא יעול נכוחות והמנם איש מרמה שהוא מורגל לכזב כבר יהיה עד שקרים כשישאל לעדות מה מפני אהבתו השקר והעול: יש בוטה. יש מי שידבר שמזיק בדבריו לאנשים כמו שידקרם בחרב מפני הולאת לה"ר או שם רע ואולם ל' חכמים לא די שלא יזיק אבל הוא עם זה מרפא להסיר התלאים הגדולים מריב לשונות ממומי המדות והדעות: שפת אמת. דבר אמת יהיה נכון ונודק תמיד לא יתכן תלופו בעת מן העתים והמנם לשון שקר אם היה שבמקרה ילדק בעת מה לא יתקיים כ"א עד רגע שהוא זמן קלר מאד לא יתכן שילוייר קלר ממנו לפי הנחת הלשון והמשל שנאמר כי הרופא יבנה מלד שקר' להאובן הרופא שהוא בונה אך הם נאמר הרופא ירפא הנה זה מאמר ילדק תמיד: מרמה בלב חורשי רע. תמלא המרמה כי יתחכמו איך יוכלו במרמה להשחית לזולתם והנה המרמה שיחשבו ליועלי שלום והם הלדיקים אשר עלתם והשתדלות' תמיד לשלום ולעזוב תשוב שמחה להם כי לא יוזקו הלדיקים במרמה אשר חשבו הרעי' עליהם אך על קדקדם חמסם ירד כי הש"י לא יעזבם ביד הרשעים ולזה יקרה מזה שמחה ללדיקים ושמחה לעולם כי זה יהיה סבה לאבדן הרשעים או יהיה הרלון בזה לב חורשי רע היא תמיד עם מרמה ברע וליועלי שלום תמלא תמיד שמחה בלבם ולזה יהיה בלב הרעים הרע תמיד ובלב הלדיקים תמלא השמחה תמיד וזו כמו ראיה על מה שהתבאר מדברינו במה שקדם: לא יאונה. לא יקרה ללדיקים שום דבר און כי הש"י ישמרם מכאון שיחשבו עליהם הרעים באופן שלא יוזקו בו וגם ישמרם מהאון במדות ובדעות על דרך ההשגחה והמנם הרשעים מלאו רע מכל אלו הפנים כי אין הש"י משגיח בהם לשמרם מהם: תועבת ה' שפתי שקר. כי הם יביאו לרעות גדולות ונפלאות כמו שקדם באמרו אדם בליעל איש און וגו' שש הנה שנא ה' וגו' והעושים פעולות אמת הם נרלים לו לא אמר שפתי אמת כי לא יספיק באדם שיהיו דבריו אמת אם לא תהייה פעולותיו כן: אדם ערום. האדם הערום כוסה הדעת שמלא בעיוניות עד שיתבאר לו שהוא נודק כדי שלא יביגנו מזה בושת ולב הכסילים הוא בהפך כי הוא יכריז תכף לאנשים ענין אולתו ולא ירגיש בבשת שיביגנו מזה: יד חרוצים. יד האנשים החרוצים תמשול כי בחריצותם יקנה הון יתחזקו בו למשול על האנשים והולם הרמיה תהיה למס עובד בהפך הענין בחרוצים והנה הרלון בזה באמרו רמיה אנשי רמיה והנ' האנשים ההם עללים לא יעשו המלאכה כי יבעתו שיבואו לחמס מהרמיה או יהיה הרלון בזה כחרוצים ישרים אשר כל מעשיהם נחתכים ונגזרים לפי המשפט ומזה הלד הם ספק בעלי הרמיה: דאגה בלב איש. כשיקרה שיהיה דאגה בלב איש צריך להשתדל להכניע ולהשפיל

מצודת ציון

כי בא בהפסקת רוח ספה: (יח) בוטה. ענין דבור כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה): כמדקרות. מנין התיבה בדבר מה כמו בל הנמלא ידקר (ישעיה יג): (יט) ארגיעה. מל' רגע: (כ) חורשי. ענין מחשבה: (כא) יאונה. ענין הזדמנות כמו לא תאונה אליך רעה (תהלי' נא): (כד) חרוצים. וריזים: למס. מל' המסה והמגה: (כה) ישחנה. מל' שחיה והשפלה כמו שחו רעים (לקמן יד): (כז) יחרוך. ענין

מצודת דוד

לו המקום אם טוב ואם רע: (טו) ישר בעיניו. כי מחזיק עלמו לחכם: ושומע. כאומר אבל לא כן הוא כי השומע לעלת זולתו לחכם יחשב: (טז) ביום. בו ביום שכועס על מי ביום הזה יודע כעסו ויתפרסם בעולם כי מיד יתקוטט עמו ויבזהו אבל הערום עם כי יכעס כוסה הוא את הקלון ולא יבזה את רעהו מיד בפרסום: (יז) יפיח אמונה. המורגל לדבר דבריו באמונה כ"ס בעדותו יגיד לדק אבל המורגל לדבר שקרים עם כי המה בדברים של מה בכך עכ"ז קרוב הדבר אשר גם בדבר העדות מרמה בפיו והרבה יש לחקור בדבריו: (יח) יש בוטה. יש מי יבטא בשפתיו ויזיק בזה כאלו מדקיר בחרב והוא המדבר לה"ר ומוליא שם רע: ולשון. אבל אמרי לשון חכמים המה עוד למרפא כי במתק אמרי נועם ישית האדם לתשובה ושב ורפא לו: (יט) תכון לעד. מתקיימת עד עולם אבל לשון שקר לא תתקיים כ"א עד רגע הוא עת האמירה כי לאח"ז יתברר השקר: (כ) מרמה וגו'. בלב החושב רע תמלא מרמה והוא מילר ודואג שלא יתגלה אבל היועלים על השלום עוד ישמחו אם יתגלה: (כא) לא יאונה. אין שום עבירה מזדמן ללדיק להיות נכשל בה אבל הרשעים נתמלאו מרע כי עבירה גוררת עבירה עד אין תכלית: (כב) ספתי שקר. שפתים המדברים שקר: רלונו. הם לרלון לו: (כג) כוסה דעת. אף דברי חכמה לא יגלה כ"א לנרלוים לה: ולב כסילים. מי שלבו לב כסילים יקרא ויקבלם אף דברי אולת: (כד) יד חרולים. מי שהוא זריז במעשיו להרויח במעשה ידיו סופו תרום קרנו וימשול א"כ ידו מעלה לו אבל יד רמיה ר"ל המרבית ברמיה תהיה להמסה ויורד מטה מטה: (כה) דאגה. כשבא דאגה בלב איש ימעט ויספיל אותה חכמות שהיא ודבר טוב הוא אם יוכל לעזר כח לשמח עוד את הדאגה ולהשוב כי לטובה בא מה שבא:

טוֹב יְשַׂמְּחֶנָּה׃ כו יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק
וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תַּתְעֵם׃ כז לֹא־יַחֲרֹךְ
רְמִיָּה צֵידוֹ וְהוֹן־אָדָם יָקָר חָרוּץ׃
כח בְּאֹרַח־צְדָקָה חַיִּים וְדֶרֶךְ נְתִיבָה
אַל־מָוֶת׃
יג א בֵּן חָכָם מוּסַר אָב וְלֵץ
לֹא־שָׁמַע גְּעָרָה׃ ב מִפְּרִי פִי־אִישׁ
יֹאכַל טוֹב וְנֶפֶשׁ בֹּגְדִים חָמָס׃ ג נֹצֵר
פִּיו שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ פֹּשֵׂק שְׂפָתָיו מְחִתָּה־
לוֹ׃ ד מִתְאַוָּה וָאַיִן נַפְשׁוֹ עָצֵל
וְנֶפֶשׁ חָרֻצִים תְּדֻשָּׁן׃ ה דְּבַר־שֶׁקֶר
יִשְׂנָא צַדִּיק וְרָשָׁע יַבְאִישׁ וְיַחְפִּיר׃
ו צְדָקָה תִּצֹּר תָּם־דָּרֶךְ וְרִשְׁעָה
תְּסַלֵּף חַטָּאת׃ ז יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר וְאֵין

ליה׃ כו טב מן חבריה צדיקא
וארחתהון דרשיעי מטעי
להון׃ כז לא נסתקבל צידא
לגברא נכילא ומזליה דבר
אנש דהבא יקירא׃
כח בארחא דצדקא חיי ואורח
דעותנא למותא׃ א בר חכימא
מקבל מרדותא דאבא וברא
ממקנא לא מקבל בעתא׃
ב גברא מן פרי פומי נסבע
טבתא ונפשהון דבזוזי
תתחטף׃ ג דנטר פומיה מזדהר
בנפשיה ופתח שפותיה סינו
שציא אית ליה׃ ד מתרגרגא
נפשיה דעטלא מרעם ולא
מיתי לה ונפשהון דתקיפי
תדהן׃ ה מלתא דשקרא
סני צדיקא ורשיעא נבהית
ונחפר׃ ו צדקתא תנטור
לאלין דתמימין בארחתהון ורשיעא מטלטל בחטוהי׃ ז אית דמעתר נפשיה ולית

מוסר י"ב פתחין וסימ׳ גמס׳ בירמיה סימ׳ ל׳ ובסיפר׳ סימ׳ ו׳ : לא שמע ה׳ וסימ׳ ויונתן לא שמע בהשביע אביו את העם . ירא כל ישראל כי לא שמע . וכל ישראל דד"ה . בן חכם מוסר אב . כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה : ורשע ה׳ וסימ׳ והכרתי מכך צדיק . ודבתריה יען אשר הכרתי מכך . ורשע ואהב חמס . תם ורשע הוא מכלה . ורשע יבאיש ויחפיר:

תולדות אהרן יחרוך . ערובין נד ע"ג יט : ולץ (סנהדרין סט) : מתאוה . עקידה שער כב גם : צדקה . (פאה טז קדושין כא סנהדרין כז שבועות לג) : מתעשר . מנחות סה :

רשי

הצלח׳: (כו) יתר מרעהו צדיק. הצדיק מוותר מדותיו ומוכר עלובים יותר לריו"ש בלמו: ודרך רשעים. שהוא למודה להרע היא תתעם: (כז) לא יחרוך. מחובר למקרא שלפניו. כלומר דרך רשע תתעהו ולא יחרוך את צידו של רמיה שלו: לא יחרוך. לא יצליח בתרמיתו ולפי שדבר כלי צייד נופל בו. ל׳ חריכה שהצייד המצליח צד את העופות וחורכן באש: והון אדם יקר חרוץ. ומקרא מסורס הוא והון אדם שהוא חרוץ יקר הוא. ממון אדם כשר יקר הוא: חרוץ. עושה אמת. כמו יד חרוצים תעשיר (לעיל י): (כח) באורח צדקה חיים ודרך נתיבה. של צדקה: אל מות. לא ימות: (א) בן חכם מוסר אב. המקרא קצר הוא בן חכם שואל ומוכיח מוסר אב: וי"א בשביל מוסר האב הוא חכם. ולץ לא שמע גערה. שאינו מקבל תוכחה: (ב) מפרי פי איש יאכל טוב. משכר תורתו יאכל טוב בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב: ונפש בוגדים חמס. וחפץ בוגדים חמס כמו אם יש את נפשכם (בראשית כג). אל תתנני בנפש צרי (תהלי׳ כז): (ג) נוצר פיו שומר נפשו פושק שפתיו. פותח שפתיו לדבר תמיד כל רוחו. מן ותפשקי את רגליך (יחזקאל טז) ל׳ הרחב: (ד) מתאוה ואין נפשו עצל. מתאוה נפשו לכל טוב ואין: ונפש חרוצים תדשן. ישרים באכלים יגיעי כפיה׳ זהו משמעו לפי פשוטו. ולפי משלו לעתיד יראה׳ בכבוד ת"ח ויתאוה ולא ישיג לו: (ה) דבר שקר ישנא צדיק. הצדיק שונא דבר שקר אבל הרשע מקבלו: ויבאיש ויחפיר. את הבריות בכך: (ו) ורשעה תסלף חטאת. כמו חוטא ועל שהוא רשע גמור קוראהו חטאת ומשמעותה את החוטא תסלף רשעתו תקלקל אותו ותשפילהו. כל סלוף קלקול ובלשון הוא כמו אולת אדם תסלף דרכו (לקמן יט) ותהוא עליו רעה: (ז) יש מתעשר ואין כל. מראה עצמו עשיר. ד"א יש

אבן עזרא

אחרונים בעלי חרוץ והוא הזהב: (כו) יתר. שם תאר ע"מ פעל כלומר יש יתרון לצדיק יותר מרעהו: ודרך רשעים. ודרכם הרעה היא תתעה אותם וכן תועים בלאתם מן הדרך הישרה: (כז) לא יחרוך. לא יצלה איש רמיה צידו ולא ובשלהו כי יהיה כגזל מתגו. והון אדם מושך אחר עמו וכן הפירוש והון אדם שהוא יקר ולא יהיה גזול הוא הון איש חרוץ המתגודד לסחורה בעבור מחייתו ואיננו מרמה: (כח) באורח. פירוש בעבור אורח צדקה ישיג חיים הצדיק והם חיי נפשו או יחיה ימים רבים: ודרך נתיבה. של צדקה. אל מות. שיהיה מות הנפש כמות הגוף או לא ימות כמות הרשע: (א) מוסר אב. שיסרהו אביו כי ידע שיקבל המוסר בהיותו חכם. וכן לץ לא ושמע גערת אביו כי איננו רוצה ליסרו בגלל ליצנותו וידע כי לא יקבלהו או לא יאבה לשמוע לאשר ייסרהו: (ב) מפרי. יאכל. עומד במקום שנים וכן הוא מפרי פיהו. יאכל איש טוב שישולם לו שכר טוב ונפש בוגדים יאכל חמס מיד חומס או החמס שעשו: (ג) נוצר פיו. מדבר רעות או ישמור נפשו מצרה. פושק. פותח מן ותפשקי רגליך פירוש פותח שפתיו לדבר אשר לא נכון מחתה תבא לו: (ד) מתאוה. מאכל. ואין נפשו. של עצל ואין לו מאומה: ונפש חרוצים. המתגודדים. תדושן תשבע דשן: (ה) דבר שקר. דבר עדות שקר. יבאיש ישנא הצדיק בדבר באוש וכמוהו להבאישני כלומר יבלה׳ הצדיק: (ו) תצור תם. איש תם דרך. ורשעה תסלף חטאת. איש חטאת ותעותהו

רלבג

ולהשפיל הדאגה כי אין בדאגה תועלת כלל אך נזק והוא ממה שאינו ראוי למשכיל כי הדאגה על דבר החולף הוא שגעון גם הדאגה לענין העתיד היא בלתי ראויה כי ראוי שיבטח האדם על הש"י והנה יש דרך בזה להעביר הדאגה והוא שכאשר יתן אל לבו דבר טוב ישמח הדאגה ר"ל נושא הדאגה על דרך אמרו לפניו הדון דאגה או יהיה הרצון באמרו כאשר יהיה דבר דאגה בלב איש ישמח הלב ויקרה בשמחה ג"כ שתכניע כח לבו מגד פזור החום וזה להזהיר בזה המאמר שלא יתפעל האדם מאד לא מהכעס ולא מהשמחה: יתר מרעהו צדיק. צדיק הוא לוקח יתרון ומעלה מרעהו כי ילמד ממנו מעל׳ ושלימות והפך זה ברשעים כי הם קונים זה מזה חסרון והמשל שידע איש אחד כי פלו׳ הרשע נהג בזה הדרך והצליח ברשעתו וזה ממה שיביאהו לטעות בדרך אשר הוא הפך נלכה בה כי אולי המגא לו דרך אחרת הוא מביאה אותו אל כוונתו הכל סבב הש"י זה לסכל עצתם ולהתעותם בתוהו לא דרך: לא יחרוך רמיה. הנה איש רמיה לא יחרוך צידו ר"ל שלא יאכל ממנו וגם לא יכרבו לו לאכול כי איש אחר יקחנו ממנו ואולם הון האדם יקר ונכבד והוא האיש הישר הוא הזהב שהוא הטוב שבקנינים: בארח צדקה. בארח הצדק והיושר במדות ובדעות ישיגו החיים הנצחיים והיא דרך שאין נתיבה הולך אל מות כי החיים שיושגו בה לא יביגם מות: בן חכם. הנה הסבה בבן שיהיה חכם הוא מוסר האב שהקנהו אותו בקטנותו כי המוסר הוא מייטיר אל השגת החכמה והסבה שיהיה לץ ולא יפנה להשתדל בהשגת החכמה והשלימות הוא מפני שלא שמע גערה מאביו כמו הענין באדניה בן חגית שלא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית: מפרי פי איש. ודבורו בחכמה יאכל טוב המדב׳ בעצמו כי בהוציאו הדברים רצויו תשלם לו יותר המקירה בשם וכ"ש שיאכל טוב מפרי שכלו אשר ממנו מקור הדבור ומוצאו ואולם נפש בוגדים יהיה פריה חמס כי כל מחשבת נפשם והתבוננותם הוא בעשיית החמס ולא זכר פיהם כי הם מעלימים כוונתם כמו שקדם עם שזה ג"כ הוא מהפלגת החלוף הנפלא אשר בין הבוגדים והחכמים: נוצר. מי שהוא נוצר פיו ושומר אותו מלדבר הוא שומר נפשו מכמה רעות וצרות כי הדבור סבה פעמים רבות להגעת הרעות ולא ידע האדם איך ינצל מהם בשלמות אם לא בשתיקה ומי שהוא פוצה שפתיו לדבר כמה שאפשר לו להמנע ממנו יגרום לעצמו פעמים רבות שבירה וחתת: מתאו׳. הנה נפש העצל מתאוה הקנינים או החכמות ולא תמצא כי בעצלתו תמנעהו מקניני׳ ואמנם נפש הזריזים הוא מתגדולה בסבבות אל שיקנה האדם אלו השלימיות והקנינים: דבר שקר. הנה הצדיק ישנא דבר שקר כי אהבת השקר הוא סבה להמנע השלימיות כמו שקדם והרשע יאהב מאד דבר שקר עד שכבר יבוש בו ויחפיר פעמים רבות ועכ"ז לא יעזבהו: צדקה. הנה תכונת הצדקה אשר לאיש צדיק תשמור תמימות הדרך אשר יכוון בענין ענין כי הוא מתיישר בדרך התם מפני תכונת הצדקה אשר הוא חזק בה ואמנם תכונת הרשע אשר לו הוא בהפך כי היא מעותת ומסלפת החטאת אשר הוא דורך אליו באופן שיבלר ממנו מה שיום לעשותו כי זה ראוי שימשך לו מפני רשעתו עם שהש"י מפר מחשבות הרשעים תמיד להציל האנשים מידם כמו שזכרנו בביאורינו לספר איוב: יש מתעשר. יש מן האנשים מי שהוא מראה עצמו עשיר ואין לו שום קנין ויש מהם שמראה עצמו עני ויש בביתו הון רב וכן הענין בחכמה כי יש שמראה עצמו חכם מזולת ביותו

מצודת דוד

(כו) יתר. הצדיק יש לו יתרון ומעלה מדעתו שאינו צדיק אבל דרך רשעים המצלחת היא מתעה את הרשעים לאחוז בדרכם ולא יפנו אל היתרון ההוא: (כז) לא יחרך. דרך הציד להרוך ראשי כנפי העופות לבל יעופו ממנו אבל הרמאי לא יחרכם על כי המה נראים יפים כאשר כנפיהם שלמים ורוצה לרמות את הלוקחים ובעבור זה יאבד הכל כי יעופו להם והוא למשל על הקופץ יד מלתת מה מהונו לצדקה כי יפסיד את כל ההון: והון. אבל ההון של אדם יקר המפרים מהונו לדל ההון ההוא הוא הרון ר"ל מובחר שבזהבים המתקיים לזמן מרובה ולא יפסד כאשר מיני מתכות ור"ל עברו מהקיימת: (כח) באורח. ההולך בדרך צדקה ימצא חיים: ודרך. בדרך נתיב הצדקה לא ימצא המות וכפל הדבר במלות שונות: יג (א) בן חכם. אם נראה חכמה באדם בוודאי שמע מוסר האב ולזה נתחכם והם נראה שהוא לץ בוודאי לא קבל גערת האב שהוכיחו: (ב) מפרי. מפירות דברי התורה שבע טוב בעוה"ז והקרן שמור לעוה"ב ונפש בוגדים תשבע גמול החמס: (ג) נוצר פיו. מלדבר דבר הנאסר: פוסק. המרחיב שפתיו לדבר כל העולה על לבו היא לו למחתה: (ד) נפשו של עצל היא מתאוה לכל ואין לה כי לרוב עצלותו לא ישיג דבר אבל נפש הזריזים תדושן כי ישיגו תאוותם ברוב הזריזות: (ה) ישנא. הצדיק שונא לקבל דבר שקר ולה"ר אבל הרשע מקבל הוא מיד וימאס את הנאמר עליו ויחפיר אותו: (ו) צדקה. הצדקה עצמה תלמד זכות ותנטר את התם בדרך זה הנותן צדקה בתמימות לא להתיהר: ורשעה. הרשעה עצמה תוליך את בעל החטאת בדרך מעוקל להכשל בה: (ז) יש. ר"ל לפעמים ימצא המתעשר ואין לו כל

מצודת ציון

ענין שריפה כמו ושער ראשיהון לא התחרך (דניאל ג): יקר. חשוב ונכבד: חרוץ. הוא מין זהב טוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים סח): (כח) נתיבה. ענין שביל ומסילה: (ג) פוסק. ענין פתיחה והרחבה כמו ותפשקי את רגליך (יחזקאל טז): מחתה. ענין שבר: (ד) חרוצים. זריזים: תדשן. ענין שומן: (ה) יבאיש. ר"ל ימאס כדבר הנבאש: ויחפיר. ענין בושה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כד): (ו) תסלף. ענינו מעוקל ומעוקם כמו סלף בוגדים ישדם (לעיל יא): (ז) מתרושש. מל׳ רש.

כָּל מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן רָב׃ ח כֹּפֶר
נֶפֶשׁ־אִישׁ עָשְׁרוֹ וְרָשׁ לֹא־שָׁמַע
גְּעָרָה׃ ט אוֹר־צַדִּיקִים יִשְׂמָח וְנֵר
רְשָׁעִים יִדְעָךְ׃ י רַק־בְּזָדוֹן יִתֵּן
מַצָּה וְאֶת־נוֹעָצִים חָכְמָה׃ יא הוֹן
מֵהֶבֶל יִמְעָט וְקֹבֵץ עַל־יָד יַרְבֶּה׃
יב תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵב וְעֵץ
חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה׃ יג בָּז לְדָבָר
יֵחָבֶל לוֹ וִירֵא מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם׃
יד תּוֹרַת חָכָם מְקוֹר חַיִּים לָסוּר
מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ טו שֵׂכֶל־טוֹב יִתֶּן־
חֵן וְדֶרֶךְ בֹּגְדִים אֵיתָן׃ טז כָּל־עָרוּם
יַעֲשֶׂה בְדָעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת׃
יז מַלְאָךְ רָשָׁע יִפֹּל בְּרָע וְצִיר אֱמוּנִים

כל מדעם וממסכן נפשיה
ומזליה סגיאה : ח אית ליה
פורקנא דנפשיה דגברא
עותריה ומסכנא לא מקבל
בעתא : ט נוהרי דצדיקי
גרוז ושרגא דרשיעי נדעך :
י לחוד בזדנותא אתיא מצותא
ואלין דמתמלכין חכימי אנון :
יא מזנא מן עולא דמריה
יזער ודמכניש ויהב למסכנא
יסגי ממוניה : יב מן דמשדי
למעדריה טב מן דתלי בסברא
ואיכנא דחיי רגתא מיתא :
יג דבזי על מלתא נתחבל מנה
ודדחל מפוקדנא משתלם
טבתא : יד נימוסא דחכימא
מבוע דחיי למסטי מן פחא
דמותא : טו שכלא טבא יהיב
חסדא וארחא תקיפא דבוזזי תיבד : טז כל ערימא עבידתיה מדעתא וסכלא פרם
ליה לשטיותא : יז שליחא בישא יפל בבישתא ואזגדא

נועצים ה' ומ"ל וסימ' איך אתם נועצים . ומה אתם תרויהון דמלכים וחבריהם דד"ה גבי רחבעם . רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה : ישלם ג' וסימ' חן צדיק בארץ . ולך ישלם נדר . בז לדבר יחבל לו : יפל ג' חסרים בסיפ' וסימ' באין תחבלות יפל עם . וברשעתו יפל רשע . מלאך רשע יפל ברע :

תולדות אהרן אור . חגיגה יב עקרים מ"ב פכ"ט : הון . ערובין נד ע"ג יט : תוחלת . ברכות לב נה זוהר מקץ : ערום . מגלה יב : וכסיל . נדרים כה :

אבן עזרא

ותפותהו : (ז) יש . כופר . שנים דבקים מתעשר שיעלה בעושר ולא היה לו כל מאומה ומתרושש שישוב רש והיה לו ממון רב ואין לזה מעלה על זה כי העשיר אם יתפש בעבור ממונו יתן עושר כופר נפשו אבל רש לא ישמע גערת שוטר ונוגש : (ט) אור . ישמח . דרך משל כי כשזורח ידמה כאילו הוא שמח כמו ישיש כגבור ואור צדיקים כאור העולם הנה או אור תשועה כענין אור נגה עליהם והיתה אורה . פ"א יתכן להיות האור והנר רמז לנשמתם האצולה מאור השם ודימה נפש הצדיק לאור השמש הזורח ונפש הרשע לנר שאין לו העמדה ויכלה ואמר ישמח כענין תגל נפשי . ונר רשעים ידעך שתמות נפשם כלא עתם הוא כטן כענין נר אלהים נשמת אדם : (י) רק בזדון . בעבור זדון שיזיד איש על רעהו יתן המזיד מצה ומריבה כלומר הזדון גורר המצה . נועצים שיעצו שלא יעשו בזדון עמהם חכמה ואת כמו ועם : (יא) מהבל ימעט . בגזלה ובגנבה לא יצלח . וקובץ על יד בעבור טורח יד הוא ירבה הוא וכן ויברך ה' אותך לרגלי בעבור טורח רגלי : (יב) מחלה . מפעלת פי' מי שתוחלתו נמשכה שהשם ימשכנ' ולא יוכל להשיג התוחלת תתן חולי ללב המוחיל . ועץ חיים וכעץ מרפא כן תאות המתאוה כשתבאהו ויתכן שהוא הקובץ על יד : (יג) בז לדבר . המוסר יחבל וישחית לעצמו . וירא מצוה כי הירא מן השם הוא ירא ממצותו . ישולם ישב בשלום : (יד) תורת . שהיא מורה לסור ממוקשי מות והפשעים הם המוקשים : (טו) שכל . שישכיל לעשות טוב השכל יתן חנו בעיני השם ואדם ודרך בוגדים איתן וחזק דרכם שהמשכיל לא יוכל להשיבם מדרך הבגיד' בשכלו : (טז) כל ערום . שהערמה בלבו יעשה מעשהו בדעת . וכסיל יפרוש אולתו לפני אחרי' . פי' אחר יעשה בעבור דעת כלומר יעשה ערמה ללמד דעת : (יז) מלאך רשע . אם הוא רשע הוא

רשי

יש אדם שהוא מתעשר בסופו ואין לו כלום בתחילתו . ויש שהוא בא לידי עניות מממון גדול . ד"א מתעשר בגזל עניים וסוף אין לו כלום . ויש מתרושש . ע"י שפיזר ונתן לאביונים והון רב מוכן לו : (ח) כפר נפש איש עשרו . עשרו של אדם הוא כופר נפשו שעשה ממנו צדקה : ורש לא שמע גערה . ובלבד שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו ואינו מכלימו . ד"א כפר נפש איש עשרו . תורתו : ורש . בדברי תורה לא שמע גערה אינו יודע לסור מן הרעה לפי שלא נזהר . ומ"א על מחצית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והשוה בו דל ועשיר שאין הרש שומע גערה וכלימה מן העשיר לאמר לו חלקי גדול מחלקך בקרבנות צבור : (ט) ידעך . ל' קפיצה שהשלהבת קופצת ונכרתת : (י) רק בזדון יתן מצה . מחלוקת : ואת נועצים . ועם המתיעצים אצלן חכמה : (יא) הון מהבל ימעט . עושה גרסתו חבילות חבילות ימעט שישתכח ממנו מעט מעט : (יב) תוחלת ממשכה . מבטיח עצמו על חבירו ואינו עושה : מחלה לב . מביאה חולי ללב . ואין מחלה זה שם דבר כמו (שמות כ"ג) והסירותי מחלה מקרבך אלא כמו (ויקרא י' י"א) מעלה גרה : ועץ חיים תאוה באה . מסורס הוא כלומ' תאוה באה הרי הוא כעץ חיים תוחלת שהוחיל הקדוש ברוך הוא לישראל וצפה שישובו והם לא שבו סוף באה להם לתחלת לב וכשתאותו באה שהם עושין רצונו עץ חיים היא להם : (יג) בז לדבר יחבל לו . הבוזה אחד מד"ת סוף מתמשכן עליו : ויראה מצוה הוא ישולם : יקבל שכר . ומדרש תהלים דורש בז לדבר יחבל לו על דוד שאמר לפני הקב"ה רבונו של עולם מה הנאה בשוטים שבראת אמר לו חייך סוף שתצטרך לשטות כשבא לפני אכיש להשתגע ויורד רירו על זקנו וגומר (שמואל א' כא) : (יד) תורת חכם מקור חיים . שהיא מלמדתו לסור ממוקשי מות : (טו) ודרך בוגדים איתן . קשה לו ולאחרים : (טז) כל ערום יעשה בדעת . מעשהו כגון דוד יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה וגומר (מלכים א א) : וכסיל יפרוש אולת . זה אחשורוש ויפקד המלך (אסתר ב) יודעים היו שלא ישא לכולם ומי שהיה לו בת הטמינה : (יז) מלאך רשע יפול

רלבג

היותו כן ויש שמראה עצמו בלתי חכם ולו חכמה גדולה והנה יבאר זה החכם כי המתרושש והון רב ישובח יותר כי בזה הוא ממלט עצמו מהכה כבוא באות ומתגלגלו' על העשיר וזה בכרם לא שמע גערה מפום אדם : כופר נפש . אך העשיר יש לו בוגאים רבים מפני חמדה עברו והוא יבים כופר נפשו ויתן להם ממונו ויפייסם ובכיות הענין כן הנה המתעשר ואין כל יביא על עצמו הרעות והגערות ואין לו ממון ישימהו כופר נפשו וכן יקרה בזה למתעשר ואין כל בדברי החכמה והמנס למתרושש והון רב לא יגיע לו כי אם כבוד : אור צדיקים . אור לצדיקים ישמח תמיד במוצביו הנר נתעלב בהם ושבבכל נקנה ותכלית זאת הצאהה תהיה אחר הפרד מהחומר ואמנם נר הרשעים שהוא לקח בו התחבולות והערמאת לעבות ממנו הרשע הנה הנר ההוא נפסד ונדעך : רק בזדון . כאיש ההוא מתחבר באנשי זדון הנה יקנה מהם התכונה להרחר ריב עם האנשים ומי שימצא תמיד את החכמים הנועצים יקנה מהם חכמה . או ירצה בזה מי שתכונתו להרהר ריב לא ימצא רק באנשי זדון כי זאת התכונה ממה שתביאנו אל הזדון ומי שהוא איש חכמה ימצא את נועצים כי דרך החכמה לקחת עצה בדברי' מזולתם כדי שישלם להם העצה : הון מהבל ימעט . הנה ההון מתחבר מדבר שהוא הבל וימעט מאד כאילו האמר שאוצר התבואה יתחבר מעפר כשיחבר מהם דבר מופלג ולזאת הסבה מי שהוא קובץ אלו החלקים המעטיים על ידו חלק אחר חלק ירבה : לו כון וזאת הערה טובה למי שישתדל בשלימות הקנין מפני שלא יבוז החלק מהקנין מפני קטנו אבל יקחהו ויאספהו אל הדומים לו כי בזה האופן ישיג ממנו הרבוי : תוחלת . הנה התוחלת והתקוה בימשך זמנה ויאריך ולא הגיע מה שקוו אליו היא מחליאה הלב כי הוא סמיך עם . זה התוחלת ואולם התאוה שתבא בקלות יתערב לבעל התאוה כאילו הוא עץ חיים : בז לדבר . מי שהוא בז לדבר רע שהוא נכון לבא עליו ולא יבהל לקחת עצה עליו הנה יבחח ויחבל בעבורו ולזה אין ראוי לאדם שיקל בשום דבר ויתעצל מפני זה לקחת עצה עליו ואולם האיש הירא מצות השם לשמרם בלב ולעשות הוא לבדו יעמוד בשלום עם היותו בז לדברים הנכונים לבא עליו מפני היותו בוטח בש"י : תורה חכם . היא לו מקור חיים כי ממנו תוצאות חיים הנצחיים והם ג"כ מקור חיים לחבירו ממוקשי מות כי בעבורה יהיה מושגח מהש"י : שכל טוב . השכל הטוב אשר למשכיל יתן חן לבאר האנשים לדרוך בדרכיו מצד ערבות הדרך ההיא ואולם דרך הבוגדים הוא איתן שיקשה ללכת בו כמו בן סלע ומגודם ולזה אמר איתן מושבך ושים בסלע קנך : כל ערו' יעשה בדעת . לזה ישיג המבוקש ואולם הכסיל יפרוש אולתו על כל דרך אשר ילך בה כאופן שלא ילך בשום חלק מהדרך לפי הראוי ולזה ימנעו ממנו מבוקשיו : מלאך רשע . מי שהוא שליח

מצודת ציון

רש ועני : (ח) כופר . פדיון : גערה : צעקת נזיפה : (ט) ידעך . ענין ניתור וקפיצה והוא כבוי הנר כי השלהבת קופצת מהפתילה וכן ידעך נרו : (לקמן כ) : (י) מצה . ענין מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (ישעיה נח) : (יא) על יד . ביד וכן עמדתם על חרבכם (יחזקאל לג) ומשפטו בחרבכם : (יב) מחלה . מל' חולי ומכאוב : (יג) יחבל . מל' חבלה ומכה : (טו) איתן . ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כד) (טז) יפרוש . מל' פריסה ושטיחה : (יז) מלאך . ענין שליחה כמו מלאך שלוח אליכם (יחזקאל כג)

מצודת דוד

כל מאומה והמתעסק להעני את עצמו ישיג בזה הון רב כי המרבה הון בגזל והממעיט ההון בצדקה יעשיר : (ח) כופר . המעושר יוכל איש לפדות נפשו כאשר יתן ממונו לדל וזהו כאשר הרש לא שמע גערה ולא הכלימו בעת הנתינה : (ט) אור . נשמת הצדיק תשמח בגן עדן אבל נשמת הרשע תהיה כבויה ולא תאיר : (י) רק בזדון . מי שמעשיו רק בזדון והרשע הוא יתן מריבה בין בני אדם . ועם אנשים הנועצים מעשיהם בעצה ובמתון עמהם תמצא החכמה כי לא תבא מריבה על ידה : (יא) הון מהבל . הון הבא מהבל ר"ל לא מיגיע כפים כ"א מגזל וחמס ההון ההיא ימעט בכל עת ולא תתקיים אבל הקובץ הון על יד ר"ל עם מלאכת היד ההון ההיא יתרבה : (יב) תוחלת . המייחל לדבר מה והיא נמשכת ומתאחרת לבוא היא לו לכאב לב וכאשר בא התאוה היא לו לעץ המגדל חיים וירופא מכאב הלב : (יג) בז לדבר . המבזה מה ממצות ה' הוא חובל בעצמו אבל הירא מן המצוה ומגדל מעלתה ישולם לו שכר גם בעבור זה : (יד) מקור . הוא כמקור הנובע חיים כי תלמדו לסור מהמוקשים המביאים את המיתה והם העונות : (טו) שכל טוב . השכל הטוב שים לאדם הוא יתן אותו לחן בעיני כל ועכ"ז דרך הבוגדים הוא חזק מאד ולא יועיל בעל השכל עם שכלו ורב חנו להסירה מדרכו ההוא : (טז) כל ערום . מעשה הערום

מַרְפֵּא׃ יח רֵישׁ וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד׃ יט תַּאֲוָה נִהְיָה תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע׃ כ הָלוֹךְ אֶת־חֲכָמִים וַחֲכָם וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ׃ כא חַטָּאִים תְּרַדֵּף רָעָה וְאֶת־צַדִּיקִים יְשַׁלֶּם־טוֹב׃ כב טוֹב יַנְחִיל בְּנֵי־בָנִים וְצָפוּן לַצַּדִּיק חֵיל חוֹטֵא׃ כג רָב־אֹכֶל נִיר רָאשִׁים וְיֵשׁ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ כד חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר׃ כה צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר׃

יד א חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֶהֶרְסֶנּוּ׃ ב הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא יְהוָה וּנְלוֹז

ח' | הולך ק' יחכם ק' | כ' רע | ה' בטעם | ל'ג | מ'. כ' נריך | ל'. ב' | ב' | כ' | ג' ומ"ע

מְהֵימְנָא אָסְיָא הוּא׃ יח מִסְכְּנָא וּמַן לֵיהּ צַעֲרָא מַרֵישׁ מַרְדּוּתָא וּדְמִזְדְהַר בְּמַכְסְנוּתָא מִתְיַקַּר׃ יט רְגְתָא דְיָאְיָא תִּבְסַם נַפְשָׁא וּמְרַחַקְתָּא דְסַכְלֵי פְּרִיקָא מִן יְדִיעֲתָא׃ כ דִמְהַלֵּךְ עִם חַכִּימֵי נִתְחַכַּם וְדִמְחַבַּר לְסַכְלֵי נִבְאַשׁ לֵיהּ׃ כא לְחַטָּאֵי תְּרַדַּף בִּישְׁתָּא וְצַדִּיקֵי יִשְׁתַּלְמוּן טַבְתָא׃ כב גַּבְרָא טָבָא מוֹרֵית לִבְנֵי בְנוֹהִי וּמִתְנַטַּר לְצַדִּיקָא עוּתְרֵיהּ דְחַטָּאָה׃ כג רַבָּא אָכִיל אַרְעָא דְמִסְכְּנָא וְאִית גַּבְרָא מִתְנְגֵד בְּלָא דִינָא׃ כד דְחָשֵׂךְ שִׁבְטֵיהּ סָנֵי בְּרֵיהּ וּדְרָחֵם לֵיהּ מַקְדֵּם לֵיהּ מַרְדּוּתָא׃ כה צַדִּיקָא אָכֵל וְשָׂבְעָא נַפְשֵׁיהּ וּכְרֵיסָא דְרַשִׁיעֵי תֶּחְסַר׃ א חַכִּימְתָא דִנְשַׁיָּא בָּנְיָא בֵיתָהּ וְשַׁטְיָתָא בִּידָהָא עָקְרָא לָהּ׃ ב דִמְהַלֵּךְ בְּתְרִיצוּתָא דָחֵל מִן קֳדָם אֱלָהָא וּדְעָשֵׁיק בְּאוֹרְחָתֵיהּ

רשי

יפול ברע. כגון בלעם שאמר לו הקב"ה לך עם האנשים והרשיע להשיא לבלק עצה רעה לכך נפל בחרב: וציר אמונים מרפא. זה משה רבינו: (יח) ריש וקלון. דלות וקלון באים על פורע מוסר: (יט) תערב לנפש. כשבאה תאותו לו לאדם היא ערבה לנפשו ולכך תועב' כסיל לסור מרע לפי שערב להם למלא תאותם: נהיה. הוה. דבר אחר תאוה נהיה הקב"ה מתאוה שיעשו ישראל רצונו וכהיות תאותו באה ערבה לו ותועבת רשעים שיסורו מרעתם למלאות תאותם: (כ) הולך את חכמים יחכם. ורועה כסילים. המתחבר לו ככסילים להיות לו רעים. ירוע. ירוצץ: (כא) חטאים תרדף רעה. אדם רשע רשעתו רודפתו עד השמדו: (כב) טוב ינחיל. את זכותו ואת ממונו לבני בניו אבל חוטא אינו מנחיל לבניו כי צפון חילו וממונו לצדיק כמו שכתוב ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: (כג) רב אוכל ניר ראשים. ראיתי במסורת הגדולה רב אוכל שלשים ושלשה רב קמצין וזהו חטף קמץ ומחובר עם אוכל במקף ואוכל ראיתי שם נקוד פתח (ר"ל סגול שהוא פתח קטן) וטעמו לעילא כמו את כל אוכל השנים הטובות (בראשית מא) ולפי נקודתו זה פתרונו הרבה תבואה באה לעולם על ידי ניר אנשים דלים כלומר הרבה תורה יוצאה על ידי תלמידים שרבותיהם למדין מהם מתוך פלפולם שמפלפלים בהלכה: ויש נספה. ויש הרבה מהם שהם כלים מן העולם בשביל לא משפט שאינן נוהגין כשורה. ולענין התבואה יש תבואה לוקה בשביל בעליה שאינו מוציא מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט. ורבותינו פירשו במסכת חגיגה. ויש נספה על שלוחו של מלאך המות שמחלף שם בשם וממית את שלא הגיע זמנו אבל אם כן הוא אין ענין סוף הפסוק לראשו: (כד) חושך שבטו. סופו ששונא את בנו שרואהו בסופו יוצא לתרבות רעה: שחרו מוסר. תדיר לבקרי' מיסרהו: (כה) לשובע נפשו. דומה שיהא שבע (סא"א וכתב תחתיו). תחסר. אינו דומה שיהא שבע: (א) חכמות נשים בנתה ביתה. חכמות נקוד פתח שאינו שם דבר אלא החכמות שבנשים בונות את בתיהם שמתקיימות על ידיהן כמו אשתו של און בן פלת כמו שמפורש בפרק חלק: ואולת. ואשה שוטה: בידיה תהרסנו. תהרס ביתה זו אשתו של קרח: (ב) הולך בישרו ירא. מי שהוא ירא ה'. ומי שהוא נלוז

אבן עזרא

הוא יפול ברע. ואמונים שם דבר כלומר ציר אמונות מרפא לשולחים אותו: (יח) ריש וקלון. שיקלוהו אחרים שניהם יבואו לאיש שיפרע מוסר מל' מפרע: ושומ' תוכחת שיוכיחוהו. יכובד. שיכבדוהו השם כענין כי מכבדי אכבד: (יט) תאוה נהיה. דבק בעליון וכן הוא מי שהתאוה לשמור התוכחת ונהיתה כאשר התאוה תערב לנפשו ותנעם לו. ותועבת כסילים מי שהוא סור מעשות רע. סור. פעול: (כ) ורועה. מלשון רעך. ירוע ישבר: (כא) תרדף פועל יוצא כלומר הרעה שיעשו החטאים היא מסבבת שירדפו אחריהם ואת צדיקים שיעשו הצדק השם ישלם להם שכר טוב: (כב) טוב. איש טוב יעזוב נחלה לבני בניו. וצפון. השם יצפון לצדיק ממון החוטא כענין רשע יכין וצדיק ילבש: (כג) ניר ראשים. יתכן להיותו שם פועל מן נירו לכם ניר כמו רב אוכל יהי לראשים בעת שיזרעו ויעבדו את האדמה כענין עובד אדמתו ישבע לחם. ויש איש נספה בעבור שאינו יודע משפט נירה וזריעה כמו ויסרו למשפט שהוא מדבר על ענין הזריעה: (כד) שחרו. ייסרהו בכל שחר: (כה) צדיק אוכל. עד שתהי' שבעה. תחסר מאכל שלא תהי' שבעה: (א) חכמות. החכמה היא תבנה ביתה ואשת אולת בידיה תהרוס ביתה: (ב) הולך בישרו. בדרך ישרו. בוזהו לירא השם: חוטר

נהיה ח' וסימ' בריש מלכים סימ' א': הלוך וקרי' הולך והוא חד מן ס"ב מלין דכתיב מוקדם ומאוחר וסי' במס' רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד: ניר ח' וסימ' נמסר בירמיה ריש סימן ד': נספה ב' וסימ' ויש נספה בלא משפט. מפני צריך דד"ה: תחסר ג' ב' קמץ וא' פתח וסימ' לא תחסר כל בה. וצפחת השמן לא תחסר דמלכים. ובבטן רשעים תחסר. קדמ' פתח: בידיה ג' מ"ל וסי' בידיה טוו. תהרסנו. פרשה ציון.

תולדות אהרן חטאים תרדף. (פאה טז קדושין מא סנהדרין כז שבועות לג מכות לא): יצפון לצדיק. ב"ק קיט: ויש נספה. חגיגה ד' עוסר וילך: חכמות נשים. סנהדרין קי:

רלבג

שליח האיש הרשע יפול ברע וישחת מפני זה הרשע אשר הוא בעליו ואולם מי שהוא שליח איש אמונים לא די שלא יפול ברע אבל הוא מרפא לזולתו לשמרו מהרע אשר ע"כ שלחהו שולחו: ריש וקלון וגו'. מי שהוא שומר תוכחת יכבדוהו האנשים בעבור נועם תכונותיו עם שזה יביאהו להתחכם בחכמה ישיג הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו: תאוה נהיה. תאות האיש הנהיה ונהלה שלא נמשך אליה תערב לנפש המשכל' כשהיא נגררת על הנפש המתאוה וזה בעינו הוא דבר נתעב אצל הכסילים ר"ל כי תועבת כסילים סור מרע: הולך את חכמים. מי שהוא רודף את חכמים ורודף חברת' הנה הוא יחכם בלא ספק ממה שילמד מחכמתם של צדיקים יבלים שהם בכר טוב והוא הטובה הגדולה ר"ל החכמה ומי שהוא הולך את כסילים ורודף חברתם ישבר וישחת: חטאים תרדף. הנה הרעה תרדף החטאים ותבא אליהם אל המקום שהם בו והפך בצדיקים כי הש"י ישלם טוב את הצדיקי' מצד השגחתו עליהם והטוב ההוא ירדפם ויבא אליהם במקום שהם בו: טוב ינחיל בני בנים. האיש הטוב ינחיל נכסיו לבני בניו לא לבניו לבד ואולם החוטא לא ינחיל נכסיו גם לבניו כי קנינו צפון ושמור להיות לאיש צדיק: רב אוכל. הנה רב אוכל ימצא בעבור חרישת העניים כי הם יתעמלו בחרישה ולזה יהיה האוכל לבעלי השדות אשר לא עמלו בו וכמו כן יש מן האנשים שיהיה נספה ברע בזולת משפט כי הוא לא עשה הדבר אשר בעבורו הוא נספה וזה יקרה הרבה או יהי' הרצון בזה כשימצא רב אוכל הנה הוא ניר העניים וחרישתם כי מפני הרבוי ימצא להם בשפע בלקיטתם השבלים ומה שידמה לזה ולזה יגיע להם טוב במשפט אך בחסד ובזה ימצא איש נספה בלא משפט כמו שקדם: חושך שבטו. מי שהוא מונע שבטו מהכות בנו לייסרו הוא שונאו כי מפני זה יהיה בלאין מוסר ומי שהוא אוהבו שחרו מוסר בקטנותו לחנכו במוסר על פי דרכו: צדיק אוכל. הנה האיש הצדיק אוכל לשובע נפשו כי מפני דבקותו בשם ית' עליו ימצא לו מזונו עם שהוא גם כן זריז בהמצאת המזון הראוי בסבות הראויות ואמנם בטן רשעים תחסר כי הם סומכים על המקרים שיביאו מהם לחמם ולזה תחסר בטנם: חכמות נשים. הנה כל אחת מהנשים החכמות בנתה ביתה

מצודת דוד

שערום המה בדעת וכוונה מיוחדת ואם כי לא יבינו כל אבל הכסיל פורש אולתו למען יכירו הכל כי אולת הוא: (יז) מלאך רשע. שליח רשע המשנה מדברי משלחו לרעה הוא בעצמו יפול ברעה ההיא אבל ציר מאנשי אמונים ירפא עוד את דבר השליחות אם רעה בדבר הולשה מאד מה ירפאנה במתק הלשון: (יח) ריש. עניות ובזיון מעותדים נכון על המבטל המוסר אבל השומר בלבו דברי התוכחות יכובד מן הבריות: (יט) תאוה נהיה. כאשר נשברה תאות האדם בענייני הגוף אז תערב לנפש המשכלת כי אז תשכיל אבל הרשעים דבר תעוב הוא להם כאשר המה סרים מן הרע מחסרון התאוה כי יותר יחפצו שיתאוו לעבירה ויעשוה: (כ) יחכם. כי ילמד מהם: ורועה. המחבר עצמו לכסילים להיות לו לרעים ישובר וירוצץ עמהם כי ילמוד מהם וגמולו ישיב לו: (כא) תרדף רעה. הרעה שעשו החטאים היא תרדף אותם עד השמדם כי תקטרג עליהם: ואת צדיקים. הזכות שעשו הצדיקים הוא ישלם להם שכר טוב כי ילין טובה עליהם: (כב) טוב. איש טוב: ינחיל. נחלתו אף לבני בניו אבל עושר החוטא הוא צפון לצדיק ואפילו לבניו לא ינחיל: (כג) רב אוכל. הרבה מאכל בא לעולם ע"י חרישת העניים החורשים בשדה תבואה והנה העשירים אשר לא עמלו בו יאכלום וכ"כ יש מי אשר נאסף מכל העולם בלא משפט מות כי לא עשה דבר אשר יומת בעבורו ונתפס הוא בעון האחר: (כד) חושך. המונע מבנו שבט מוסר הנה לשנאה תחשב כי סופו יצא לתרבות רעה וימות בעונו: ואוהבו. האוהב את בנו מייסרו בעת השחר ר"ל בילדותו עת יוכל לנטותו לכל אשר יחפוץ: (כה) לשובע. אינו חפץ במעדנים ורק דבר המשביע את הנפש אבל הרשעים יתענגו באכילת מעדנים מתוקים וערבים ותמיד בטנו חסרה כי רווחא לבסימא שכיחא ויוכל עוד למלאותה: **יד** (א) חכמות נשים. כל אחת מהחכמות שבנשים בנתה ביתה ר"ל מעמדת ביתה על בסיסה: תהרסנו. מהרסת ביתה בידיה: (ב) הולך בישרו

מצודת ציון

(כג): וציר. גם הוא ענין שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א): (יח) פורע. ענין בטול. (יט) נהיה. ענין שבירה כמו נהייתי ונחליתי (דניאל ח): תערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג): (כ) ירוע. ענין שבירה ורצוץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): (כב) וצפון. ענין הסתרה: חיל. עושר: (כג) ניר. ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (ירמיה ד): ראשים. מלשון רש ועני: נספה. ענין מיתה כמו אני נאסף אל עמי (בראשית מט): (כד) חושך. מונע: שחרו. ענינו ימי הילדות שהוא בתחלה סימנים והושאל מלשון שחר שבקר וכן הילדות והשחרות הבל (קהלת יא): (ב) ונלוז. ענין

דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ׃ ג בְּפִי־אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה וְשִׂפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמוּרֵם׃ ד בְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר וְרָב־תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר׃ ה עֵד אֱמוּנִים לֹא יְכַזֵּב וְיָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר׃ ו בִּקֶּשׁ־לֵץ חָכְמָה וָאָיִן וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל׃ ז לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל וּבַל־יָדַעְתָּ שִׂפְתֵי־דָעַת׃ ח חָכְמַת עָרוּם הָבִין דַּרְכּוֹ וְאִוֶּלֶת כְּסִילִים מִרְמָה׃ ט אֱוִלִים יָלִיץ אָשָׁם וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן׃ י לֵב יוֹדֵעַ מָרַּת נַפְשׁוֹ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא־יִתְעָרַב זָר׃ יא בֵּית רְשָׁעִים יִשָּׁמֵד

שָׁאֵט לֵיהּ׃ ג בְּפוּמֵיהּ דְשַׁטְיָא זַקְפְתָא דְצַעֲרָא וְשִׂפְוָתְהוֹן דְּחַכִּימֵי נַנְטְרָן אִנּוּן׃ ד אֲתַר דְּלֵית תּוֹרָא דַּכְיָן אוּרְוָתָא וְסוּגְעָא דַּעֲלַלְתָּא בְּחֵילֵיהּ דְּתוֹרָא׃ ה סָהֲדָא מְהֵימְנָא לָא מְכַזֵּב וְדִמְמַלֵּל כַּדְבוּתָא סָהֲדָא רַגְלָא הוּא׃ ו בָּעֵי מְמִיקְנָא חָכְמְתָא וְלֵית וִידִיעְתָּא לְמַן דְּמִתְבַּיַּן זְלִיקָא׃ ז אֱזֵיל בְּאָרְחָא אַחֲרִיתָא מִן קֳדָם סַכְלָא דְּלֵית בְּשִׂפְוָתֵיהּ יְדִיעְתָּא׃ ח חָכְמְתָא דַּעֲרִימָא בְּיוּנָא דְּאָרְחָא וּבְשַׁטְיוּתָא דְּסַכְלֵי רַמְיוּתָא׃ ט כְּסִילֵי מְתַלִּין בְּחֶטְאָה וּבֵינָת תְּרִיצֵי רְעוּתָא׃ י לִבָּא יָדֵיעַ מְרִירוּתָא דְּנַפְשֵׁיהּ וּבְחֶדְוָתֵיהּ לָא מִתְעָרַב נוּכְרָאָה׃ יא בֵּיתָא

אבן עזרא

(ג) חוטר. מטה והוא רמז ללשון שנמשלה למטה כלומר בתוך פי האויל יש מטה והוא הלשון שיכה בה בדבר גאוה. ושפתי חכמים שלא תדברנה בגאוה. תשמורם תשמור אותם השפה כי על כל אחד ידבר: (ד) באין אלפים. בזה הפסוק הזהיר להתעסק בעבודת האדמה. אלפים שוורים וכן ככבש אלוף כלומר בעבור שאין אלפים נשאר האבוס בר ונקי שאין שם כלום. פ"א באין שוורים יש אבוס אחד מן בר מעכין לשבור בר והי' התבואה הנקיה מן התבן. ורב תבואות ואבוסי' רבים מלאים בר בכח שור והוא נכון: (ה) עד אמונים. שם דבר כלומר עד שידבר אמונות. לא יכזב בעת הצורך. ויפיח דובר וכן הוא עד שקר יפיח כזבים: (ו) בקש לץ חכמה. ללמד חכמה: ואין. בעבור התעסקו בדבר ליצנות לא יוכל לדעתה. ודעת לנבון לאיש נבון נקל ללמד יזכור כמו ודעת לנפשך ינעם: (ז) לך מנגד. בהיות המלה קשורה עם מ"ם הוא ענין ריחוק ובהיות עם למ"ד הודיע קירוב לדבר והמ"ם משמש במקום שנים כמ"ם מאל אביך כלומר לך מנגד והתרחק לאיש כסיל ומבלי דעת שהוא איש שפתי דעת כמו התרחק ממנו כלומר מאיש שלא ידעתו׳הם: (ח) חכמת. הבין. שם הפועל כלומר חכמתו היא תבינהו הדרך הראוי לו. ואולת כסילים היא גוררת המרמה ולעולם יחשבו לרמות אחרים במפלת': (ט) אוילים יליץ אשם. כל אחד מהם והוא מלשון דבור מלשון המליץ בינותם כלומר יליץ לעשות אשם: ובין ישרים רצון. שירצה איש את חברו ופירוש כענין וחטאתם כסדום הגידו. פ"א כשיעשה אשם יתלוצץ ואומר שאינו מועיל בשביל כך אין מביאים אותו שאין בור ירא חטא וכן בכל החקים אבל האשם אבל הישרי' רצון לפני המקום שמתכפרין בו עונותיהם אי נמי מתלוצצים בעון ולפיכך אין חוששין לגזול ולחמוס ולהחטיא אבל בין הישרים לא תמצא אלא רצון המקום ובני אדם שהיא הדרך הישרה ולפי' אמר רצון סתם: (י) מרת. ידבר על הנפש המתאוה: יתערב מענין ערב רב כלומר הלב יהיה ראוי שיהי' יודע למרר נפשו ולמעט' בכוס ולמנעה מתענוגי העולם הזה ובשמחתו שישמח לא יתערב דבר זר והוא היגון שלא יתערב בשמחתו והוא שמחת העולם הבא שאין עמה תוגה או שמחת הישועה כענין שמחתי בישועתך: (יא) ואהל ישרים. שאינם רוצים בבנייני בתים כמו הרשעים ומואסים אהלת העולם ויושבים באהלים יעמידם השם כעץ פורח

רשי

כלוז דרכיו כלומר עוקם דרכיו: בוזהו. להקב"ה: (ג) בפי אויל חוטר גאוה. מקל של גאוה כגון פרע' שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה): תשמור'. כמו תשמרם תשמור את החכמים: (ד) באין אלפים אבוס בר. באין שוורים האבוס ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית: בר. נקי וריקם כלומר במקום שאין תלמידי חכמים אין הוראה מצאת כהלכה: (ה) ויפיח כזבים. ותמיד מדבר כזב עד שקר: (ו) בקש לץ חכמה. כשהוא צריך אל החכמה איננו מוצאה בלבו: (ז) לך מנגד לאיש כסיל. מהתחבר תמיד אצלו: ובל ידעת. סופך שלא ידעת חכמה: (ח) חכמת ערום. מי שהוא חכם הבין דרכו לפלס אורחותיו: ואולת כסילים. היא המרמה שבלבם סופה שמביאתם לידי טפשות: (ט) אוילים יליץ אשם. שהם חוטאים שצריכין לתת ממון למי שחטאו לו ויליץ בעדם אשמם שהם מביאים ממונם לו כמו הפלשתים שנאמר קחו לכם ה' טחורי זהב וה' עכברי זהב וגומר ונתתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם (ש"א ו) נאשם. אמנד"א בלע"ז: ובין ישרים רצון. אפיימינ"ט בלע"ז הקב"ה מרוצה להם: (י) לב יודע מרת נפשו. טרחו ויגיעו שעמל בתורה לפיכך בשמחתו לא יתערב זר כשיקבל שכרו

תולדות אהרן ורב תבואות. שם מ"ב
לב יודע. יומא סג

בר ל' קמץ סימן כל ברווי דיוסף כגון בר. פרווי דבלק כגון פר ואיל. קרווי דבלעם כגון ויקר אלהים. בזוי דמשלי כגון בז לדבר. כברווי דקהלת כגון כבר. קלווי דדניאל כגון קל קרנא. כלהון קמצין ושאר' קרי' פתחין במ"א בר בסיפ' וסימ' באין אלפים אבוס בר: הבין ה' קמצין וסי' בלשון ארמי הוון כלביא שאלין חכמתא לסוסיא. וביאורם ויען ה' אליו יען אשר שאלת חכמה ומדע. והכלבים עזי נפש. מדי עברו יקח אתכם. אל תהיו כסוס כפרד. חכמות ערום הבין דרכו:

רלבג

ביתה בחכמתה כי היא מעמדת את הבית ושומרת הקנינים אשר בו והאשה האולת תהרוס ביתה בידה מגד העדר השגחתה מהבית וזה הערה ג"כ לאשה חכמה המשרתת השכל בחכמה במוחשה לבנות ביתו בעיוניות כי היא עוזרת מאד לבניין הבית והולם האשה האולת לא תתעורר אליו בזה אבל הורסת בידה הבית שהיה ראוי שיבנהו השכל: הולך בישרו. מי שהוא הולך ביושר הוא ירא את ה' כי הש"י ישיר לזה ב יתו ובמצותיו ומי שהוא נוטה מדרכי היושר הוא מבזה הש"י: בפי אויל. הנה בפי אויל מטה גאוה להפחיתו והספק בדרכי החכמים כי הם באופן מהשפלה והפיוס לאנשים שיאמרום מכל רע: באין אלפים. הנה יקרה בממציאות הדברים ומספקדו ימצא דבר אחר בעינו וזה כשלא ימצאו שורים ימצאו האוצרות התבואה באוכלים השורים מלאים בר והנה מפני המצאם ימצאו רב תבואות כי רב תבואות בכח שור והאשר שירלה בזה וזה יותר נכון כאשר לא היו שורים כל פטם במפטמים אותם באבוס בר הנה אז יהיה רב תבואות בכח שור והעיר בזה כי הנפש החמרית כאשר לא ישתמשו בה בעבודת השכל היא תאכל פרי תבואתו והשחיתהו בהשתמשו בכחותיו להתהכם בהשגת תאות. החומר ואם ישתמשו בה לעבודת השכל יגיעו בכחה רב תבואות בעניינים העיוניים: עד אמונים לא יכזב. מי שלא יכזב ושוא מי שעונה בשקר הוא נכרת עד אמונה כשיגאל על עדות מה ומי שידבר כזבים הוא עד שקר: בקש לץ חכמה ואין. הנה הלץ בקש חכמה ולא יוכל ללמוד והולם הנבון נקל שיוסיף עמוק שיהיה בעניני הבינה והוא ידיעת קדושים ר"ל ידיעת מלאכי השרת: לך מנגד לאיש כסיל. להתחבר עמו והנה לא תדע שפתי דעת כי חברתו תמנע אותך מזה: חכמת ערום. חכמת האיש הערום הוא הבין דרכו שילך בה בשיתחכם בדרכים ובסדרים שיובילהו אל חפציו והולם אולת הכסילים הוא הבין מרמה כי לא יתחכמו למצוא הדרכים הישרים אשר יגיעו בהם אל חפציהם ולזה השתדלו למצוא דבר און ותרמה יחשב אגלם שיגיעו אל מבוקשם וזה לא יבינו דרכם ולא יגיעו אליו: אוילים יליץ. האשם הוא סבה שידברו האוילים כי כאשר יראו שלא הגיעו אל מבוקשם שיהיה אשמם סבה לזה אז יתרעמו זה לזה ויהתמכו במה שהיה המעלת הזאת ויגידו זה מה שמצאהו מהסבות אשר הוא האשם לפם כשיתקרו במוס הסבות ההם והמנם בין הישרים יסופר הסבת הרצון כי הם יבואו בדברים בסבותיהם ולזה ישיגו רצונם מאורך לזה בהם נעזרים בו מהש"י: לב יודע מרת נפשו. לב האדם והוא השכל יודע מרירות נפשו הבהמית ונערה מגד היות הנפש אחרת אך לא יתערב עמו זר מאשר כחות הנפש בשמחתו במה שהשיג מהשגות עיוניו: בית הרשעים אע"פ שבנינו חזק מאד ישמד ויחרב כי אין הש"י מצליח בו לשמרו מהפגעים והוא בעצמו יביא אל עצמו פגעים גדולים מפני רוע פעולותיו

מצודת ציון

ענין הטיה והסרה כמו ונלוזים במעגלותם (לעיל ב): (ג) חוטר. מטה כמו ויצא חוטר מגזע ישי (ישעיה יא): (ד) אלפים. שורים כמו שגר אלפיך (דברים ז): אבוס. אוצר התבואה כמו פתחו מאבוסיה (ירמיה נ): בר. ברור ונקי: (ה) ויפיח. ענין דבור: (ז) מנגד. ממרחק כמו כי מנגד תראה את הארץ (דברים לב): ובל. הוי"ו היא במקום או כמו אביו ואמו קלל (ויקרא כ): (ט) יליץ. מל' מליצה: אשם. קרבן אשם: (י) יתערב. מלשון הערובות: (יג) תוגה. מל' יגון ועצבון: סוג

מצודת דוד

בישרו. ההולך בדרך ישר הוא ירא את ה' והמטה דרכיו מן היושר יבזה את ההולך בישרו כי מתעבו לכסיל: (ג) חוטר גאוה. גאוה זקופה כמקל: תשמורם. מלדבר גאות: (ד) באין אלפים. בהעדר הבקר יהיה אוצר התבואה ברור ונקי ר"ל במקום שאין ת"ח אין הוראה מצויה: ורב. הרבה תבואות באה ע"י כח השור כי יחרוש בשדה ר"ל המקבל עליו עול תורה כשור לעול ימצא על ידו תורה הרבה: (ה) עד אמונים. העד אשר יתמיד לדבר אמונות בודאי לא יכזב לדבר העדות אבל הרגיל לדבר כזבים ועם המה בדברים של מה בכך מ"מ הואיל ורגיל בכך יעיד ג"כ שקר ויש לחקור הרבה בדבריו: (ו) ואין. לא ימצא בלבו חכמה כי השמן לבו אבל לנבון נקל למצוא דעת כי הורגל בה: (ז) לך מנגד. לך ממרחק לכסיל: ובל ידעת. או בל תדע שפתי דעת כלומר או הרחק ממנו או סופך להיות כמוהו: (ח) חכמת ערום. יסוד חכמת הערום הוא להבין דרכו לבל יעשה כפי ההזדמן ויסוד אולת הכסילים היא עשות המרמה שחשבו כי לא יעשו גם המה כפי ההזדמן: (ט) יליץ אשם. האשם שמביא היא מליץ עליו להתכפר על מעלו אבל בין הישרים יש רצון ה' ומבלי קרבן: (י) לב יודע. לבו של האדם הוא יודע ומרגיש במרירות נפשו בעמל התורה ולזה ולהם מרגיש בנערו של זה לכך בשמחתו בעת קבול השכר לא יתערב זר לחלוק בו כי לבדו יקבל שכרו משלם: (יא) בית. ר"ל עם שהוא בנין חזק כדרך הבית: ואוהל. עם שהוא עראי כדרך האוהל מ"מ יפריח ויעלה מעלה מעלה: ישר

רשי

שכרו לעתיד: (יב) יש דרך ישר לפני איש. עובר עבירה ואומר אין בה עבירה. ד"א לב יודע מרת נפשו ישראל שהם מרי נפש בגלות והיו נהרגים על קדושת השם ובשמחתו לא יתערב זר לעתיד: בית רשעים. בית הרס ושמד: יש דרך ישר לפני איש. דרך עגל ישרה היא בעיני עשו שהוא איש שדה ואחריתה וגו': (יג) גם בשחוק. שהקב"ה משחק עמהם בעה"ז יכאב לבם לעתיד לבא וכן הוא אומר ואתם תצעקו מכאב לב (ישעיה ס"ה): (יד) מדרכיו ישבע סיג לב. עשו: ומעליו איש טוב. יעקב: (טו) פתי יאמין. לדבריהם וניסת אחריהם. ד"א בשחוק יכאב לב. שחוק לכסיל עשות זמה (לעיל י כ"ג) וסופו יכאב לב. סוג לב רשע כמו (לקמן כ"ו) כסף סיגים. סיג הוא שם הפסולת סוג הוא הכסף המעורב בפסולת: ומעליו איש טוב. וממעל לו לרשע יהי הצדיק: פתי יאמין. לאנשי רכיל: וערום יבין לאשורו. לפסיעותיו כלומר יצפה מלריב וימתין עד יודע לו אל נכון: (טז) חכם ירא. מן הפורענות: וסר מרע. מן הרעה: וכסיל מתעבר. מתחזק לעבור בחזקה: ובוטח. ומחליק ונופל בארץ כמו בארץ שלום אתה בוטח. (ירמיה יב ה) ות"י את מתבטח ונפול מחליק וי"מ בטחון ממש בהיכלו בוטח לומר לא תבואני רעה: (יז) קצר אפים. הממהר לנקום כעסו: ואיש מזימות. מחשבות עצה רעה: (יח) יכתירו דעת. יעשוהו כתר לראשם וסוף: (יט) שחו רעים לפני טובים. לעתיד: (כ) גם לרעהו ישנא רש. אפילו לשושביניו ואוהביו. גם לשון אפילו: ישנא רש. עם הארץ שאינו יודע לנהוג כשורה: בכל

משלי יד

וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִיחַ: יב יֵשׁ דֶּרֶךְ
יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־
מָוֶת: יג גַּם־בִּשְׂחֹק יִכְאַב־לֵב
וְאַחֲרִיתָהּ שִׂמְחָה תוּגָה: יד מִדְּרָכָיו
יִשְׂבַּע סוּג לֵב וּמֵעָלָיו אִישׁ טוֹב:
טו פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל־דָּבָר וְעָרוּם
יָבִין לַאֲשֻׁרוֹ: טז חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע
וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ: יז קְצַר־
אַפַּיִם יַעֲשֶׂה אִוֶּלֶת וְאִישׁ מְזִמּוֹת
יִשָּׂנֵא: יח נָחֲלוּ פְתָאיִם אִוֶּלֶת וַעֲרוּמִים
יַכְתִּרוּ דָעַת: יט שַׁחוּ רָעִים לִפְנֵי
טוֹבִים וּרְשָׁעִים עַל־שַׁעֲרֵי צַדִּיק:
כ גַּם־לְרֵעֵהוּ יִשָּׂנֵא רָשׁ וְאֹהֲבֵי עָשִׁיר
רַבִּים: כא בָּז־לְרֵעֵהוּ חוֹטֵא וּמְחוֹנֵן
עֲנָיִים אַשְׁרָיו: כב הֲלוֹא יִתְעוּ
חֹרְשֵׁי רָע וְחֶסֶד וֶאֱמֶת חֹרְשֵׁי טוֹב:

תרגום

ומשכנא דתריצי ישתיצי דרשיעי מפריח: יב אית אורחא דסברין בני נשא דתריצא היא וסופה אורחא דמותא: יג אף בגוחכא נכאב לבא וסופא דחדותא חמוצא: יד מן אורחתיה נסבע מן דמריח לביה וגברא טבא נסבע מן דחלתיה: טו שברא מהימן לכל מלי ועורימא מתבין לטבתיה: טז חכימא דחיל ומסטא מן בישתא וסכלא מתחלט בסכלותא ומסביר בה: יז מן דכריא רותיה מתחשיב שטיא וסניא לגברא דאריכא תרעיתיה: יח ירתון שברי שטיותא וכלילהון דערימאי ידיעתא: יט נפלו בישי קדם טבי ורשיעי נתדון בתרעיא דצדיקי: כ אף לחבריה סני מסכנא ורחמי דעתירא סגיעין: כא חטיא שאט לחבריה ומן דיהב למסכנא טובוהי: כב הלא תעין דחשלין בישתא וחסדא

בשחוק ב' חד מ"ל וחד חס' וסימ' הרואים בשחוק שמשון. גם בשחק יכאב לב. קדמ' מ"ל וד' חס' בליש' בכתובי' וכל נביאים דכו' חסרי' במ"ב וסימ' נמס' בירמיה סימ' ב' · ליש' אחרינ' כל גבי' מ"ל במ"ב חס' הרואים בשחוק שמשון. פתתני ה' ואפת. ועיין בליש' אחרינא דאית בירמיה סי' כ': נחלו ד' קמץ וסי' נמסר ביהושע ריש סי' י"ד: ואהבי ד' וסימ' נמסר ביהושע ריש סי' ג': ענוים ד' חמין ענוים וקרי' עניים וסימ' נמסר בתלים סי' ט': הלוא ט' מ"ל בכתובי' וסימ' הלוא משנאיך ה' אשנא. הלא יתעו חרשי רע. הלוא שמעת בחי. הלוא בירעת אלהינו תלכו. הלוא כה עשו אבותיכם דבסוף עזרא. הלוא על אלה חטא שלמה. הלוא תאנף בנו עד כלה:

צויתי את הנערים. הלוא הם כתובים דמגלת אסתר.

תולדות אהרן דרך ישר. קדושין מ עקרים פ' אחרון: מדרכיו. עקידה שער עט: פתי. כריתות ט עקרים פ' אחרון:

אבן עזרא

פורח: (יב) יש. גם. שניהם דבקים. פירוש יש דרך ישר מושם לפני איש והוא דרך המצות ואחר שיושם הדרך לפניו ויסור ממנה ימצא דרכי מות. ומלת גם לרבות על עוזבת דרך ישר וכן הפירוש גם בעבור שחוק העולם ותענוגיו יכאב לב ההתעסק בהם כי השם יכאיבהו ואחרית שמחת ההנאו' תבואהו תוגה: (יד) מדרכיו ישבע. עומד במקום שנים. סוג פעול ע"מ מול ועניינו סור והדעת יקרא לב וכן הפירוש מדרכיו שהם דרכי ההבל מהם ישבע איש וסוג מדעת כי השם ישביעהו שכר מעשיו ויאכילהו פרי דרכיו. ומעליו מן עלה זיתודימה מעשיו הטובים כמגו' הקלות בעלים והחמורות בפרי וכן הוא וישבע אפי' מן עלה איש טוב והשבע הוא שכר מעשה הטוב. פ"א מעליו מקום מעצמו: (טו) יאמין לכל דבר. לסור מדרך הישרה. וערום יבין בעבור אשורו הראוי לו והטעם דרכו שלא יסור ממנו. על כן אחריו חכם ירא: (טז) חכם. קצר. שניס דבקים. כלומר ירא מהשם וסר מרע וכסיל יתעבר ויכעוס עם אחרים ובוטח שיחיה ומי שהוא קצר אפים שיתעבר בכל עת מעשה אולת. ואיש מזמות מחשבות רעות הוא ישנא שישנאהו השם: (יח) נחלו. שחו. שנים דבקים. כלומר האולת היא נחלתם. יכתירו יקנו כתר הדעת ויעלו לגדולת החכמים על כן שחו רעים שהם הפתאים לפני הערומים שהם טובים ורשעים וצדיקים כפל הדבר: (כ) גם. בז. הלא. ג' דבקים מלת גם לרבות והוא דבק למעלה עם איש מזמות וכן הוא כאשר ישנא איש מחשבות רעות גם בז לרעהו ישנא הרש בגלל רישו. ואוהבי עשיר רבים בעבור עשרו רבים הם ומי שיבוז לרעהו הראוי לכבדו חוטא הוא אשרין וכי מאושר מפי המאושרים: (כב) הלא יתעו. באמת הם תועים

רלבג

פעולותיו ואולם אהל הישרים אע"פ שהוא חלוש כבנין מאד יתקיים ויעמוד ויעשה פרי: יש דרך. שיחשב שיהיה ישר מפני העלם ממנו האמת בה וכבר יראה בסוף כי אחריתה היא להגיע אל דרכים מובילים אל מות ואע"פ שאין בדרך ההיא בעצמה חטא ואשם: גם בשחוק. המשל כי בפעולות השחוק והבטלה שלא יחשב שיהיה בעניינם רשע הנה יכאב לב כי הם סבה אל שיבצר מהשכל שלימותו והנה אחריתה של אותה השמחה היא תוגה לזאת הסבה: מדרכיו ישבע. רעות מי שלבו נסוג מהדרך הישרה ומעליו יסור איש טוב כדי שלא יספה בכל העאתיו: פתי יאמין לכל דבר. הנה האיש הפתי יאמין לכל דבר ולזה יתפתה לכל הדברים מזולת התבוננות אם הוא ראוי לעשות כן אם לא ומזולת התבוננות בדברים הראוים להגיע אל התכלית ההוא ואולם החכם יבין לאשורו אם הוא ראוי אם לא ובאי זה דרך יגיע אליו: חכם ירא וסר מרע. הנה החכם הוא ירא מהדברים ומפחד ובסבה זה ישמר עצמו מרע ואולם הכסיל הוא כועס ומקנטר עם מי שראוי לפחד ממנו והוא בוטח שלא יקרהו נזק בזה מפני זאת התכונה יגיעו לו רעות גדולות: קצר אפים. מי שהוא קצר אפים ר"ל שלא יבין בעניינים כי אם בקצר' ובמהירות מזולת שיתיישב בהם הנה הוא יעשה אולת כי מגדר האולת הוא שלא פנה בדברים בסבותיהם וכן מי שהוא איש מזמות שחושב מחשבות רבות וזמן ארוך אם ראוי לעשות הדברים אם לא הנה ישנא כי לא ישיגו ממנו האנשים מבוקשם רק בקושי עצום מאד וזה כי ימצא שום מחשבה תקבל למה שישאלו ממנו לא יתן שאלתם וזה ג"כ סבה להתבלבל הרבה מעניניו כי מי שיחשוב בכל הדברים אם ראוי שיעשה אותם אם לא בזה האופן לא יעשה דבר גם מהדברים הצריכים לו מאד ולזה צריך שיזכר האדם באלו הענינים ולא יעמיק בהם ולזה ראוי לאדם שלא ימהר בזאת החקירה יותר מהראוי ולא יאריך בה יותר מהראוי: נחלו פתאים. הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירות יפותו לזה ואמנם החכמים ימתינו שימצאו הדעת ר"ל שיעיינו בהתישבות גדול ונפלא כדי שיתברר להם מה שראוי לעשותו ואיך יתישרו להגיע אליו: שחו רעים. הנה לך עדות על מעלת הצדיקים והטובים על הרשעים והרעים שאתה תראה שנפלו הרעים לפני הטובים והרשעים ימצאו על שערי הצדיקים: גם לרעהו ישנא רש. הנה האיש העני בממון או בדעת יהיה שנוא גם לרעהו ואמנם אוהבי עשיר בממון או בדעת הם רבים כי במתן הממון יקנה לו האדם אוהבים או במתן החכמה ג"כ: בז לרעהו חוטא. הנה מי שהוא מבזה האנשים עד שיגיע מרוב תכונתו שיבזה גם לרעהו הוא חוטא ומאושר מאד מי שהוא חונן ומשגיח על העניים והשפלים: הלא יתעו. הנה האנשים

מצודת דוד

(יב) ישר לפני איש. נראה בעיניו כי ישר הוא: ואחריתה. אבל סוף הדבר הוא מדרכי מות: (יג) גם בשחוק. אפילו בעבור רבוי השחוק עם כי לא עבר בזה על מצות ה' מ"מ יכאב לבו בעת יקבל הגמול על שפנה לבו לבטלה: ואחריתה. ר"ל א"כ סופה תהיה אחר השמחה תהפך לתוגה: (יד) סוג לב. הלב הנסוג מה' ישבע מדרכיו כי גמולו כמפעלו: ומעליו. בעת יקבל הגמול יהיה איש טוב נפרד מעליו לבל יהיה נלקה עמו: (טו) לכל דבר. לדברי לשון הרע הנאמר לו: לאשורו. לדרכו האמיתי ר"ל לאמיתת הענין: (טז) חכם ירא. החכם יפחד מדבר המפחיד ונשמר ממנו ולזה הוא סר מן הרעה ולא תבוא עליו אבל הכסיל מתמלא עברה להתקצף על כל ובוטח בעצמו שלא יאונה לו רעה ולא כן הוא וקצר בדבר המובן מעצמו: (יז) קצר אפים. מי שאינו מאריך אפו וממהר לכעוס היא לו לאולת: ואיש מזמות. הנמשך אחר מחשבות לבו לבל יפלם דבר הטובה היא אם רעה יהיה שנוא לכל לשמים ולבריות: (יח) נחלו. ר"ל אוחזים באולתם כאלו בנחלתו: יכתירו. אוחזים בדעת ושמים אותה כתר לראשם ויתפארו בה: (יט) שחו. בסוף הדבר יהיו הרעים כפופים ונכנעים לפני הטובים והרשעים יסבבו על שערי בית צדיק לשאול לחם: (כ) גם לרעהו. לעני כמותו עם כי הדרך להיות אוהבים בשוים בדבר מהדברים: רבים. בין עניים בין עשירים: (כא) בז לרעהו. המבזה לרעהו הוא חוטא: ומחונן. המרבה לעניים חנינה ואהבה אשרי לו: (כב) הלא יתעו. החושבים רע הלא תועים הם בדעתם כי יחשבו על אולה ובאמת עליהם תשוב אבל החושבים טוב

מצודת ציון

(יד) סוג. עניינו החזרה לאחור כמו והוסג אחור משפט (ישעיה נט): (טו) לאשורו. ענין דרך ופסיעות כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כג): (טז) מתעבר. מלשון עברה וכעס: (יט) שחו. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב): (כב) יתעו. הוא על ההולך ללכת בדרך זה והולך באחר והוא אל לכל התועה

טוב

תועים חורשי רע לפי הורעותם כי כשיחרוש הרע הוא תועה מדרך הישרה. ויחסד ואמת יבואון לחורשי טוב: (כג) בכל עצב. עומד במקום שנים כלומר בעבור כל עצבון ועמל שיטרח לצורך מחייתו יש יתרון ותועלת ובעצב דבור שפתים שהם דברי תוהו יש מחסור והטעם שיחסר כל ואך ממעט מותר המתעצב: (כד) עשרם. עם חכמתם הוא תפאר' ועטרת ראשם כי העושר יועיל לחכמה. ואולת כסילים ואע"פ שיש להם עושר לא יועיל' להסירה מהם כי אולתם בעשרם אולת היא או אולת שאין כמוה: (כה) מציל. עד אמת הוא יציל הנפשו' הלקוחות למות ועד שמנהגו בדבר כזב הוא איש מרמה: (כו) ביראת. יראת. שנים דבקים והבית משמשת בעבור שנים כראש הפסוק וכן הפירוש בעבור יראת ה' יהיה השם מבטח עוז לירא להמלט בו בעת צרתו ולבניו בזכותו ויהיה השם מחסה עוז וביראת ה' מקור חיים כאילו הירא' מקור החיים לירא בעבור שיסור ממוקשי מות וכן הפשט': (כח) ברב עם הדרת מלך. בי"ת ברב ובאפס ענין בעבור פירוש בעבור עם רב שיש למלך יהדרוהו בני אדם ובעבור אין לאום לרזון תבואהו מחתה ויתכן שלא היה ירא שמים על כן אין לו לאום: (כט) ארך. מי שהאריך אפו רב תבונה הוא ומי שלא יוכל לסבול כעסו רוחו קצרה על כן יקרא קצר רוח: מרים אולת. כי מאריך אפו ישפיל האולת וזה ירימה בהתכעסו: (ל) חיי בשרים. לב מרפא. מענין עד חיותם והלב שלא יזעף ולא יקנא באחר הוא כמרפא לגופו' ומלת לב מוסף אחר עמו כלומר חיי הגופות לרפאתם בהיות להם לב מרפא והוא הלב הטוב והשמח שירפא הגוף בשמחתו. ורקב בעצמות מקנא לעשו' רע: (לא) חרף עושהו. שגזר עליו הדלות שסבור העושק שלא יוכל השם להצילו מידו. ומכבדו מכבד השם בעבור שאמר הענק תעניק לו על כן: (לב) ברעתו. שיחשיב לעשות לדלים ידחה ויפול רשע. ויש מחסה. ובטחון לצדיק על השם בעת מות הרשע פ"א וצדיק בעת שימות עוד חוסה במותו כמו חזקיהו: (לג) תנוח. תמלא מנוחה בלבו כשילמדה כי הלב משכן לחכמי':
תודע

וקשוט חשלין טבי: כג בכל מן דאצפא לך יהוי לך יותרנא ופספותא יתירתא לחוסרנא: כד כלילא דחכימי עותריהון ושבהורדהון דסכלי שטיותהון: כה מפצא נפשא סהדא דקושטא ודמלל כדבותא רמיא הוא: כו דחלתיה דאלהא סברא דעשנא ולבנוי נהוי תוכלן: כז דחלתא דאלהא מבוע דחיי לדמסתמי מן פחא דמותא: כח בסוגעא דעמא הדריה דמלכא והיך דבציר עמא מתתבר פרנסיה: כט מן דנגידא רוחיה סגיעא ביוניה ומן דכריא רוחיה מסגי שטיותא: ל דמפליג חמתא דלביה אסיא הוא דביסריה והיך מלטיתא בקיסא הכן קנאתא בגרמיה: לא דעשק למסכנא חסודא עביד לבריה ודמרחם עליבא יקריה: לב בבישותיה מסתחף רשיעא ודתכל דמאית צדיקא הוא: לג בלבא דמתבין תשרי חכמתא ובגויהון דסכלי

כג בְּכָל־עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וּדְבַר שְׂפָתַיִם אַךְ לְמַחְסוֹר׃ כד עֲטֶרֶת חֲכָמִים עָשְׁרָם אִוֶּלֶת כְּסִילִים אִוֶּלֶת׃ כה מַצִּיל נְפָשׁוֹת עֵד אֱמֶת וְיָפִחַ כְּזָבִים מִרְמָה׃ (ג' וחס') כו בְּיִרְאַת יְהוָה מִבְטַח־עֹז וּלְבָנָיו יִהְיֶה מַחְסֶה׃ כז יִרְאַת יְהוָה מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ (ית') כח בְּרָב־עָם הַדְרַת־מֶלֶךְ וּבְאֶפֶס לְאֹם מְחִתַּת רָזוֹן׃ (כ"ד ישנה. ג') כט אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב־תְּבוּנָה וּקְצַר־רוּחַ מֵרִים אִוֶּלֶת׃ (ג'. יג' בתרי ליטני אף כי לעבד) ל חַיֵּי בְשָׂרִים לֵב מַרְפֵּא וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה׃ לא עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן׃ (ג' חס') לב בְּרָעָתוֹ יִדָּחֶה רָשָׁע וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק׃ לג בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ׃

(כג) בכל עצב. בכל יגיע מלאכותיה ריוח אבל דברי הבל אך למחסור: (כד) עטרת חכמים עשרם. שהם עשירים בתורה: ואולת כסילים אולת. קלקלתן של כסילים היא האולת שנתעצל מן החכמה: (כו) ביראת ה' מבטח עוז. כאמור באברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כב) והבטיחו כי ברך אברכך וגו': ולבניו יהיה. הוא: מחסה. שיחסו ויתכסו בצל זכותו: (כח) ברב עם. שהצבור זכאים הדרת הקב"ה הוא: ובאפס לאום. כשאינם דבקים בו: מחתת רזון. חסרון רזונתו הוא כביכול נותן מכבודו לאלהי נכר ומשליט את האומות על בניו: (כט) מרים אולת. מפרישה לחלקו: (ל) חיי בשרים לב מרפא. לב כשר שהוא רופא את הרעה ועוזר על מדותיו הוא חיי בריותיו של הקב"ה שהן בשר ודם: ורקב עצמות קנאה. אדם בעל חמה רקבון עצמות הוא לכל: (לב) וחוסה במותו צדיק. כשימות הוא בטוח שיבא לג"ע: (לג) בלב נבון תנוח חכמה. תשכון ותשקוט בנחת לשון מנוחה ומרגוע: ובקרב כסילים תודע. מעט חכמה שבלבו מכריזה איסתרא בלגינא קיש קיש קריא:

לדקה

לאום חד מן כ"ה זוגין חד מ"ל ו' במצעות תיבותא וחד נסיב ו' בריש תיבותא וחס' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד: בשרים ב' ומב' לישנא וסי' חיי בשרים לב מרפא.

תולדות אהרן בכל עצב. ברכות ל (ברכות ז תענית סז בכורים סד): ברב עם. ברכות נג פסחים סד יומא כו ע סוכה נב ב"ק יד זבחים יב מנחות סב זוהר תרומה: ורקב שבת קנב: ברעתו. עקרים מ"ד פ"מ: בלב. ב"מ פה עקידה שער סב:

רלבג

האנשים שהם חורשי רע יתעו בדרכם כי ימצאו להם מונעים רבים מההגעה למבוקשם ואולם חורשי טוב ימצאו בדרכים חסד ואמת והנה האמת שיתישר להם הדרך בדרך שחשבו אותו והחסד הוא שיתישר להם מהטוב יותר ממה שחשבו מפני העזר האלהי אשר ילוה אליהם: בכל עצב. הנה בכל יגיע ועמל יהיה לאדם יתרון ותועלת עד שכל מה שיעמול בו יותר יגיע לו מההועלת יותר ואולם דבר שפתים הנה שיגיעה והרבוי בו איננו ליתרון אבל למחסור: עטרת חכמים עשרם. הנה עטרת החכמים עשרם אשר חכמתם מציאותו כי בו יוכרו הכונותיהם הטובות בנדיבות ובצדק ובעושר ג"כ יהיו פנויים לעיין בחכמה ואולם אולת הכסילים ר"ל שיציאה מהדעת האלוהה אשר בהם הנה אולתם סבה לו כי הוא סבת הרוע והבלבול בכונותיהם ופעולותיהם והפסד ההוא סבה שיצאו מדעתם מרוב הצער והדאגה: מציל נפשות. הנה מי שיעיד אמת במה שישאל עליו מציל נפשות מהחמס ואולם איש מרמ' ידבר כזבים בעדותו כאשר ישאל עליו והנה זה סבה להשחית נפשות בחמס: ביראת ה'. יש לבטוח בעוזו ית' שיציל האיש ההוא ירא ה' גם לבני האיש יהיה הש"י למגן ולמחסה עליהם בזכות אביהם ולהצילם מהרעות הנכונות לבוא עליהם: יראת ה'. היא מקור חיים כי ממנה תוצאות החכמה אשר בה יושגו החיים הנצחיים והיא ג"כ סבה לסור ממוקשי מות בענינים העיוניים ובעניני' הגופיי': ברב עם. הדר המלך הוא כשיהיה לו רבוי עם כי בם יתחזק כנגד הקמים עליו ואולם בהעדר העם ממנו יש לו מחתה שיהיה לו רזון וכחש בקום עליו אדם להלחם בו: ארך אפים. מי שהוא ארוך בעיון וחוקר בו מחקר ארוך הוא רב הבונ' כי בזה ישיג האמת ממה שיחקר בו ואולם מי שהוא קצר רוח מהשלמ' החקירה אבל ישפוט תכף הנה הוא ירים לו מחלקי הסותר מה שהוא אולת ר"ל מה שהוא הפך האמת: חיי בשרי'. הנה הלב שהוא מרפא ונותן רפיון ומרגוע לכעסו הוא חיי בשרי' כי בזה תועלת לו לשמרו מהפעלות הכעס ובו ג"כ תועלת לשמרו מהרע שימשך ממנו לו ולזולתו ולז"א כי הוא חיי בשרי' ואמנם לב קנאה ושנאה הוא מבלה גם העצמות לרוב שיגיע הרע ממנו: עושק דל. מי שהוא עושק דל הוא כאילו חרף הש"י כי חשב שאין שם מי שישמרהו מידו לחלשתו ועל זה נשען כשעשקהו ולא נתן אל לבו כי הש"י יוכל להצילו מידו ולזה יהיה מי שחונן אביון מכבד הש"י כי הוא איננו מקוה בזאת המתנה גמול כי אם מהש"י: ברעתו ידחה רשע. הנה הרשע ידחה ברעתו כשתבא לו מהאמין בש"י כי ירעב והתקצף באלהיו ופנה למעלה ואולם הצדיק לא ידחה מאמונתו אפי' בסבת המות אבל במותו יחסה בש"י: בלב נבון תנוח חכמה. הנה בלב נבון תנוח החכמה ולא יפול להם ספק בה אחר הגעתה כי הם יודעים אותה בסבותיה ואמנם בקרב הכסילים הוצרך להודע להם כי הם להסרונם

מצודת ציון

בתועה בדעתו: חורשי. ענין מחשבה: (כג) עצב. גם העמל נקרא עצב כי עצב בעמל: מותר. יתרון והרוחה: (כח) ובאפס. עניינו כמו באין וכן אפס בלעדי (ישעיה מה): לאום. אומה: מחתת. שבר ופחד: רזון. עניינו כמו שר וכן האזינו רוזנים (שופטים ה): (ל) חיי. ענין רפואה כמו וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לח): מרפא. מל' רפיון עם שהוא באל"ף כמו על כן הוא מרפא (ירמיה לח): קנאה. עניינו כעס וכן קנאוני בלא אל (דברים לב): (לא) חרף. ענין גדוף: (לה) ועברתו. מל' עברה

מצודת דוד

טוב הוא חסד ואמת כי בעבור מחשבתם הטובה ימשך עליהם חסד ויאומת מחשבתם על מי אשר חשבו הטוב עליו: (כג) בכל עצב. בכל דבר עצבון ועמל יגיעת המלאכה יהיה לאדם יתרון וריוח מה אבל דבר שפתים העמל בו הוא אך למחסור כי ברוב דברים לא יחדל פשע: (כד) עשרם. אם מצאו עושר מעטרת אותם כי יוכר לכל תפארתם ונדיבות לבם בתתם לאביונים די המחסור ובפנים יפות: אולת וגו'. ר"ל במעשה אולתם יוכר האולת הטמונה בלבם כי בעבור היות כל מעשיהם אולת נראה מזה כי יש עוד הרבה אולת תקועה בלבם ויגולה בעת הזדמן: (כה) מציל וגו'. עד אמת הוא מציל נפשות כי אם יעיד להרוג הרוצח אז יציל מידו נפשות בני אדם ואם יעיד לפטרו אז יציל נפש הנדון: ויפיח. המדבר כזבים מציל בכזביו את איש מרמה כי מסייע לו בעדותו: (כו) ביראת ה'. הליכות האדם ביראת ה' היא לו מבטח עוז וגם לבניו יהיה מחסה לחסות בצל זכותו: (כז) מקור. יראת ה' הוא מקור הנובע חיים כי היראה תזהירו לסור ממוקשי מות הם עונות ופשעים: (כח) ברב עם הדרת מלך. הדרת מלך נראה בעבור רוב העם אשר אתו: ובאפס. וכשאין עמו עם רב אזי נראה הדרתו במה שהרוזנים יחתו ויפחדו מפניו והוא למשל לומר הדרת המקום הוא כשרבים עושים את המצוה ואם מועטים המה אם יעשוהו ביתר שאת ובכונה רצויה הם המהדרים את המקום: (כט) ארך אפים. מי שאינו ממהר לכעוס הוא רב תבונה אבל קצר רוח הממהר לכעוס הוא מרים האולת על התבונה כי ע"י הכעס החכמה מסתלקת ובוחר הוא א"כ באולת יותר מן החכמה: (ל) חיי בשרים. מי שיש לו לב רפוי ואינו מקפיד לבו לגמור קנאה הוא ט' לחיי בשרים כי לא ידאג איך ובמה ינקום נקם אבל המקפיד לבו וגומר קנאה הוא סבה להביא רקבון בעצמותיו להתמדת הדאגה: (לא) חרף עושהו. כי בעבור תולדתו עושק יחשב הוא שאין ביד המקום שעשהו להצילו מיד עושקו אבל החונן את האביון הוא מכבד את המקום שעשהו: (לב) ברעתו. בעת בוא

תודע יודיעה להם אולי ילמדוה. פ"א חמלא מנוחה שלא יודיעב' לכסילים. תודע שהכסילים יודיעוהו כאשר ידעוה ולא תנוח בקרבם כאשר תנוח בלב נכון כענין כל רוחו יוציא כסיל ויתכן מענין ויודע בהם אנשי סוכות שהודיע פשעיהם בקולי': (לד) צדקה. היא תרומם גוי ותנשאהו כאשר יעשנה. וחסד שיעשו לאומים נחשב בקרבו חטאת. פ"א צדקה תרומם גוי ישראל. וחסד לאומים חטאת היא כי הוא לע"ג והעד נבוכדנצר וחטאך בצדקה פרוק והוא הנכון: (לה) רצון: (א) מענה. שניס דבקים. מלת לעבד מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא רצונו של מלך הוא לעבד משכיל כי הוא יענה אמרים רכים להשיב חמתו ועברתו ותהי' לעבד מביש שיענהו קשות וזהו ודבר עצב ופירוש דבר עצב המכיש שיעצב המלך הוא יעלה אף ואמר יעלה כי מדת הכעס בעת הזעף תעלה ותראה באפי האד' על כן נקרא הזעף אף: (ב) תיטיב. מענין בהטיבו תתקן הדע' היטב. יביע מנהל נובע כלומר לא תפסק האולת מפיהם: (ג) בכל. מ־פא. שנים דבקים. עיני ה' כענין ממכון שבתו השגיח שהביט הרעים והטובים ועיניו הם שכלו וחכמתו: (ד) מרפא. רמז למוסר שירפא נגע הסכלו' כעץ חיי' שהאוכל מפריו יחיה שנים רבות כן לומד מפיו מוסר יחיה. וסלף שיסלף לשונו לדבר אולת תבא שבר ברוחו כענין רוח נכא' כי אין לשברה רפואה: (ה) יערים. יעשה בערמה בשישמור התוכחות: (ו) בית צדיק. פירוש כבית חוסן הוא אוצר תבואה ותרגום ממגורות חסניא כמו לא יחסן פירוש בבית צדיק אוצר רב תבואות. ובתבואת רשע נעכר' יש תבואה נעכר' כענין זרעו חטים וקוצים וגומר: (ז) יזרו דעת. שילמדוהו לפתאים. ולב כסילים לא כן ילמד כאשר החכמים יזרו או לא כן ידע לזרות דעת והוא הנכון: (יז) זבח. כשם יתעב זבחיה' כי מגזל יביאוהו. רצונו שירצה השם בתפלתו: (ט) תועבת. כי הולך להרע. ומרדף שואל יוצא ללבו או לאחר והטעם שיצוה לרדוף הצדקה השם יאהבנו כנגד תועבת ה':

(לד) צדקה תרומם גוי. ישראל: וחסד לאומי' חטאת. שהיו נוטלי' מזה ונותנים לזה: (ד) וסלף בה שבר ברוח. כשיסלף בל' סופה להביא עליו שבר הבא ברוח קדי' המוכנ' להפרע מן הרשעי' כמ"ש ברוח קדים עזה (שמות יד) ברוח קדי' אפיצ' (ירמיה כ"ח) ברוח קדי' תשבר אניות תרשיש (תהלי' מ"ח): (ו) בית צדיק חוסן רב. בית המקדש שבנה דוד הצדיק חוסן רב ומגדול עוז לישראל: ובתבוא' רשע נעכר'. ובהבאת הכלים שהביא מנשה בה נעכר': (ז) שפתי חכמים יזרו דעת. יכתירו דעת כמו זר זהב: לא כן. אינו אמת: (ח) זבח רשעים תועבה. בלק ובלעם: ותפלת ישרים. זה משה

מוסר

לד צְדָקָה תְּרוֹמֵֽם־גּ֑וֹי וְחֶ֖סֶד לְאֻמִּ֣ים חַטָּֽאת׃ לה רְֽצוֹן־מֶ֭לֶךְ לְעֶ֣בֶד מַשְׂכִּ֑יל וְ֝עֶבְרָת֗וֹ תִּהְיֶ֥ה מֵבִֽישׁ׃

טו א מַֽעֲנֶה־רַּ֭ךְ יָשִׁ֣יב חֵמָ֑ה וּדְבַר־עֶ֝֗צֶב יַֽעֲלֶה־אָֽף׃ ב לְשׁ֣וֹן חֲ֭כָמִים תֵּיטִ֣יב דָּ֑עַת וּפִ֥י כְ֝סִילִ֗ים יַבִּ֥יעַ אִוֶּֽלֶת׃ ג בְּכָל־מָ֭קוֹם עֵינֵ֣י יְהוָ֑ה צֹ֝פ֗וֹת רָעִ֥ים וְטוֹבִֽים׃ ד מַרְפֵּ֣א לָ֭שׁוֹן עֵ֣ץ חַיִּ֑ים וְסֶ֥לֶף בָּ֝֗הּ שֶׁ֣בֶר בְּרֽוּחַ׃ ה אֱוִ֗יל יִ֭נְאַץ מוּסַ֣ר אָבִ֑יו וְשֹׁמֵ֖ר תּוֹכַ֣חַת יַעְרִֽם׃ ו בֵּ֣ית צַ֭דִּיק חֹ֣סֶן רָ֑ב וּבִתְבוּאַ֖ת רָשָׁ֣ע נֶעְכָּֽרֶת׃ ז שִׂפְתֵ֣י חֲ֭כָמִים יְזָ֣רוּ דָ֑עַת וְלֵ֖ב כְּסִילִ֣ים לֹא־כֵֽן׃ ח זֶ֣בַח רְ֭שָׁעִים תּוֹעֲבַ֣ת יְהוָ֑ה וּתְפִלַּ֖ת יְשָׁרִ֣ים רְצוֹנֽוֹ׃ ט תּוֹעֲבַ֣ת יְ֭הוָה דֶּ֣רֶךְ רָשָׁ֑ע וּמְרַדֵּ֖ף צְדָקָ֣ה יֶאֱהָֽב׃

ב' חד הס' על כן
ג'
ד' וחד וכל מקום
ג'
י"ו
י"ב
ג' חס'
ל'
י"ט

שַׁטְיוּתָא תִּתְיַדַע: לד צִדְקְתָא תְּרוֹרָם אוּמָא וְחִסוּדָא דְעַמֵּי חֶטְאֵי: לה רְעוּתֵיהּ דְמַלְכָּא בְּעַבְדָא סוּכְלְתָנָא וּבְסוּרְחָנֵיהּ יְבַהֲתוּן: א מִלְתָא רְכִכְתָא מְהַפְּכָא חֶמְתָא וּמִלְתָא דְעַזִיזָא מַסְקָא רוּגְזָא: ב לִישָׁנָא דְחַכִּימֵי מַשְׁפַּר יְדִיעֲתָא וּפוּמְהוֹן דְסַכְלֵי נַבִּיעַ שַׁטְיוּתָא: ג בְּכָל אֲתַר עֵינוֹי דַיְיָ חָמְיָן בְּבִישֵׁי וּבְטָבֵי: ד אַסְיוּתָא דְלִישָׁנָא אִילָנָא דְחַיֵּי הוּא וּדְאָכֵל מִן פֵּירוֹהִי נִשְׂבַּע: ה שַׁטְיָא מַסְלֵי מַרְדוּתָא דַאֲבוּי וּדְמִזְדְהַר בְּמַכְסְנוּתָא עָרִימָא הוּא: ו בְּבֵיתָא דְצַדִיקֵי סַגִּי חֵילָא וַעֲלַלְתְּהוֹן דְרַשִׁיעֵי תִּתְעַכַּר: ז שִׂפְוָתֵיהּ דְחַכִּימֵי מוֹדְעִין מַנְדְעָא וְלִבְּהוֹן דְסַכְלֵי לָא כֵן: ח דִבְחַהוֹן דְרַשִׁיעֵי מְרַחְקְתֵיהּ דֶאֱלָהָא וּבִצְלוֹתְהוֹן דְתְרִיצֵי מִתְרְעֵי: ט מְרַחֵק אֱלָהָא אוֹרְחֵיהּ דְרַשִׁיעָא וּדְרָדֵף צִדְקְתָא

תולדות אהרן לדקה. ב"ב י: מרפא לשון. ערכין טו: וסלף בה. שם עב: זבח רשעים (סנהדרין כט):

אף כי לעבד: רצון ג' וסי' רצון יראיו יעשה. רצון מלך לעבד משכיל. רצון מלכים שפתי צדק. וא' ורצון שכני סנה: בכל מקום ד' וסי' נמסר בסדר ראה: וטובים ג' ב'מ"ל וא' חס' וסימ' צדיקים וטבים ממנו. גדלים וטובים מאין יושב. עיני ה' צפות רעים וטובים. קדמ' חס': יערם ג' וחס' וסימ' ערום יערם הוא דזיפים. ושמר תכחת יערם. לץ תכה ופתי יערם: לא כן י"ט וסימ' נמס' בירמיה סי'

רלבג

לחסרונם אינם מכירים כשהגיע האמת לדבר שכבר הגיע: לדקה תרומם גוי. הלדקה שעושים ישראל לעשות דבריהם בלדק וביושר תרומם אותם ותתנם למעלה על כל גויי הארצות ואולם החסד שעושים שאר האומות על מה שהוא ראוי להבאת הש"י כאילו תאמר מה שיענו נפשם בענויים נפלאים ומה שידמה לזה מהדברים הקשים שיעמיסו עליהם הוא חסרון לא תוספת בעבודת הש"י ואף אם היתה כוונתם לשמים: רלון מלך. רלון המלך הוא לעבד משכיל וזריז ועברת המלך הוא בעבד מאוחר התנועה ובושש ללכת באשר ישולח: מענה רך. במענה רך ישיב האדם הכעס והחמה אשר יכעס עליו זולתו ואם יענה דבר עלב וכעס יגביר אף הכועס עליו ויהיה סבה שיעשה לו רעה: לשון חכמים. ודבורם תטיב דעת השומעים דבריהם כי בזה יתוקנו דעותיהם ויחכמו ואולם מאמר הכסילים הוא סבה להשים האולת נובעת ממקור לב שומעי דבריו: בכל מקום. הנה עיני ה' הם בכל מקום כי כל הדברים שופעים מידיעתו והשגתו כמו שנתבאר במקומותיו ולזה הוא מבואר שהם לופו' הרעים והטובים מלד ההשגחה הכוללת ומלד הפרטים תדבק השגחתו בטובים אלא שכבר סודר ממנו מה שיפול' בו לאיש כמעשהו אם טוב ואם רע: מרפא לשון. מי שנותן רפיון לשונו ורפות דברי' יגרום לעלמו החיים כי כל מי שיקום עליו להזיק לו יתפייס לו בדבריו ואולם מי שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעלמו סלף קשה ופתאומי כמו שבר העץ ברוח חזקה כי בזה יוסיף כעס מי שקם עליו: אויל ינאץ מוסר. מי שינאץ מוסר אביו הוא אויל כי לא יתכן קנין החכמה אם לא יקדם לו המוסר ואולם מי שהוא שומר תוכחת יתחכם כי לקיחת המוסר הישרה לקנין החכמה: בית לדיק. הוא חזק מאד משני לדדים מלד עלמותו ומלד דבקות השגחת הש"י בלדיק ההוא ועכ"ז הנה כשיבא הרשע ר"ל בבית ההוא הנה היא נעכר' והוסר החוסן והזכות ממנה: שפתי חכמים יזרו. ויפזרו הדעת בין האנשים שהוא דבר מסכים לאמת וכ"ש שלבם יליייר האמת ואולם לב כסילים יליייר מה שאינו כן ר"ל מה שאינו לודק: זבח רשעים. הנה זבח הרשעים הוא תועבת ה' כי אין הכוונה בזבחים כי אם להנקות מהחטאים ולעבוד הש"י ואולי מביאים זבחים מגזלת שיכורו מהרשע שהם בו ואולם תפלת ישרים הוא רלונו יותר מזבח הרשעים כי יש בתפלה תועלת בעלמותה והתועלת בזבח היא בהגות על דרך ההערה כמו שבארנו בספר ויקרא: תועבת ה'. הנה דרך רשע הוא תועבת ה' כי הוא דורך בה אל הרשע במדות ובדעות ואולם מי שהוא מרדף הלדק והיושר במדות ובדעות יאהבנו

מצודת דוד

רעה על הרשע הוא נדחה מה' ולא יוסיף לבטוח עוד בו אבל מי שיחסה בה' אף בהיותו קרוב למיתה יחשב לצדיק או בעבור הרעה שעשה הרשע נדחה הוא לעשות עוד רעה אחרת כי עבירה גוררת עבירה אבל הצדיק כאשר היצר הרע יסיתו לעבור עבירה יחסה עצמו למען הסתתו בהזכיר לו יום המיתה וכאשר אמרו רז"ל: (לג) תנוח. תמצא מנוחה ולא יודיענה למי שאינו ראוי לה: ובקרב. מעט החכמה אשר היא בקרב הכסילים תודע לכל כי מכריזה ברבים איסתרא בלגינא קיש קריא: (לד) תרומם גוי. המה יתרוממו בעבור הצדקה: (לה) רצון מלך. בנקל ירצה המלך לעבד משכיל כי אף אם יכעוס עליו ירצה לו בעבור רוב שכלו אבל על עבד המביש בו כל דבר בושה לפי רוב הסכלות עברתו עליו שמורה נצח: טו (א) מענה רך. הכועס על מי והוא משיב לו מענה רך בזה משיב חמתו מעליו אבל אם ישיב דבר המעצב תעלה את האף להתגבר יותר: (ב) תיטיב דעת. תתקן את הדעת כי אף אמרי דעת ידבר בתקון נמרץ ובמלות קצרות אבל פי כסילים אף דברי אולת ירבו באמרים כמעיין הנובע: (ג) בכל מקום. אף אם יסתרו במסתרים מ"מ צופות עיני ה' לראות מעשה הרעים והטובים ולא נכחד ממנו: (ד) מרפא לשון. מי שלשונו רפויה ולא ידבר קשות ורק ידבר רכות היא לו לעץ המגדל חיים אבל המעקש בלשונו לדבר קשות בא שבר ברצונו כי לא יקובל דבריו ולא ימולא רצונו: (ה) ינאץ. ימאס את המוסר וממאן לקבלו: ושומר. השומר בלבו את החכמה יתחכם בסופו: (ו) חוסן רב. מחוזק הוא מאד ולא יחרב: ובתבואות. בעת בוא בו הרשע נשחת הבית ההוא: (ז) יזרו דעת. המה מפזרים את הדעת ללמד לכל: לא כן. ר"ל לא כן יחפצו ללמוד כאשר החכמים חפצים ללמד: (ח) תועבת ה'. כשעדיין לא שבו מרשעם ולא התפללו על המחילה: ותפלת ישרים. השואלים מחילה בעת הבאת הזבח התפלה ההיא היא לרצון לה': (ט) דרך רשע. ההולך לעשות רשע ועם שלא עשאם ומרדף. הרודף לעשות צדקה הוא אם נאנס ולא עשאה מ"מ

מצודת ציון

עברה וכעס: (א) מענה. מל' עניה ותשובה: (ב) תיטיב. ענין תקון כמו ותיטב את ראשה (מלכים ב' ט'): יביע. ענין דבור כמו יביע אומר (תהלים י"ט) והוא מושאל ממעיין הנובע מים רבים: (ג) צופות. ענין הבטה וראיה: (ד) מרפא. מלשון רפיון: וסלף. ענין עקום ועוות: ברוח. ענייננו רצון וכן הנני נותן בו רוח (ישעיה לז): (ה) ינאץ. ימאס: יערים. מל' ערמה והשכל: (ו) חוסן. ענין חוזק כמו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב): ובתבואת. מל' ביאה: נעכרת. מלשון עכירה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית לד): (ז) יזרו. ענין פזור כמו יזורה על נוהו גפרית (איוב)

יאהב

אבן עזרא

(י) מוסר . שאול. שנים דבקים . אבדון בעבור שהוא אובד ממרא' ומדעת בני אדם : מוסר רע . כלומר המוסר כדבר רע הוא לעוזב אורח המצות שלא יחפוץ בו . ושונא תוכחת פתאום ימות והטעם שהשאול והאבדון גלויים נגדו הוא בוחן המחשבות ולבות בני אדם העוזב אורח מוסר ושונא התוכחת והוא יתן שכר' שימיתם בלא עתסוירדו אליה':
(יב) הוכח לו . פירוש להוכיח אל חכמים אל בית חכמים . לא ילך שיחשוב שיוכיחו על כן יסור מהם : (יג) לב. לב. כל . ג' דבקים וייטיב מן טובת מראה יפה הפנים . רוח נכאה ונשברת היא על כן לא תלמוד הדע' אבל לב נכון שישמח ואין לו עוכב בעולם הוא יבקש ללמוד דעת . כל ימי עני תאר והוא המתעכב . תשת' חסר כ"ף פירוש עני דעת וממון ימיו רעים הפך לב שמח ולב טוב ושמח כמשתה תמיד כלומר כלב אוכל ושותה ושמח בכל יום : (טז) מאוצר רב . מקובץ שגזל מהומה באוצר וטעמו שכר מן וייהס'ה' פירוש שהרשע יהום בני אדם מהומה גדולה עשר' : (יז) טוב ארוחת . עומד במקו' שנים בעבור הנושאה עלי אורח כמו שלוחים מן ישלח ומנחה מן נחה . שם בארוח' השלוחה כלומר שיאהב זה לזה טוב מארוחת שור וישנאו זה לזה : (יח) יגרה . מענין מתגרת ידך : (יט) עצל . בכל מקום רשע פירוש דרך עצל כאילו סבוכה משוכת חדק קוצים שאינו יודע לצאת ממנה . סלולה כענין סולו סולו המסלה פירוש הרימו ההרמה ורומז על הלויים הרמים} כדי שלא יטעו ההולכים עליה וכן סוללה כאילו

תרגום

נתרגם : י מרדותא דבישא מטעיא אורחיה ומן דסני מכסנותא ימות : יא שיול ואובדנא קדם אלהא אף לבי בר נשא : יב לא רחם ממיקנא למן דמכסן ליה ולות חכימי לא אזל : יג לבא חדיא משפיר אפי ובכיבא דלבא רוחא ממכתא : יד לבא דמתבין בעי ידיעתא ופומהון דסכלי שטיותא : טו כל יומי דמסכנא בישין ומן דטב לביה משקיא תדירא : טז טב קליל ברחלתיה דאלהא מן סימתא רברבתא ועאתא בהן : יז טבא שרותא דירקא ורחמותא תמן מן תורי מפטמי בסניאתא : יח גברא חמתנא מגרא תגרא ונגיד רוחא מרעך חרתא : יט אורחיהון דעטלי קרצובי וכובי ואורחא דתריצי שפיא:

משלי טו

י מוסר רע לעזב ארח שונא תוכחת
ימות : יא שאול ואבדון נגד יהוה
ס' אף כי־לבות בני־אדם : יב לא יאהב־
ס' לץ הוכח לו אל־חכמים לא ילך :
ב' חס' יו"ד חליף וייטיב יג לב שמח ייטב פנים ובעצבת־
ג כה תניינא לב רוח נכאה : יד לב נבון יבקש־
ופי ק' י"ז יתיר נ"ן דעת ופני כסילים ירעה אולת :
י"ו טו כל־ימי עני רעים וטוב־לב משתה
תמיד : טז טוב־מעט ביראת יהוה
כ"ג מאוצר רב ומהומה בו : יז טוב
ל' וחד ואבוס עמים ארחת ירק ואהבה־שם משור אבוס
ג' כסי' ושנאה־בו : יח איש חמה יגרה
ל' שפה חדה מדון וארך אפים ישקיט ריב :
ל' וחס' יט דרך עצל כמשכת חדק וארח

כג : בני אדם ט' וסי' בהנחל עליון גוים גדול העצה ורב . למען אשר לא יגבהו בקומתם . ובנגעי בני אדם דשמואל . הגפן הובישה והתאנה . והנה כדמות בני אדם . אליכם אישים אקרא וקולי . ושעשעי את בני אדם . שאול ואבדון נגד ה' . בהרבה ספרי מסר' לא מסרי כי אם ו' בני אדם והני תלתיהון דמשלי לא מני יתהון ומכח המסרה דמסר' בני האדם ז' וכל קהלת דכו' ידענא דשארא אינון בני אדם ואשכחנא דאינון ט' ובקצת ספרי מסרה אספסים מני לון ט' וכל תהלות דכו' בני אדם כמ"ב בני האדם וסימ' להודיע לבני האדם . משמים הבים ה' : יגרה ג' ובסימ' וסימ' איש חמת יגרה מדון : רחב נפש יגרה מדון איש אף תולדות אהרן כל ימי עני . כ"ב קמס קמו סנסדרין קא :

רשי

(י) מוסר רע לעוזב אורח . יסורים קשים מוכנים לעובר אורח של הקב"ה : (יא) שאול ואבדון נגד ה'. גלוי לפניו כל אשר בתוכה : אף כי : ק"ו הוא : (יג) לב שמח וייטיב פנים . אם תשמח לבו של הקדוש ברוך הוא בלכתךבדרכיו וייטיב לך פניו לעשות כל רצונך ואם תעצבהו יראה לך רוח נכאה כד"א (בראשית ו') ויתעצב אל לבו ויאמר ה' אמחה את האד' וגו'. רוח נכאה טלכ"ט רוח של זעף : (טו) כל ימי עני רעי'. ואפילו שבתות וי"ט דאמר שמואל שנוי וסת תחלת חולי מעי' : וטוב לב . מי שלבו טוב בעשרו : משתה תמיד. כל שנותיו דומות לו ימי משת' ללמדך שיהא אדם שמח בחלקו ורבותינו דרשו מה שדרשו בחל': (טז) טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו . קול בני אד' צועקי' שנעשה האוצר מגזל וחמס כמו וראו מהומות רבות בתוכה ועשוקים בקרבה (עמוס ג) : (יז) משור אבוס . שאובסין לו המאכל בפיו על כרחו כדי לפטמו וכן ברבורים אבוסים (מלכים א ד) . ויש למושלו כנגד קומץ מעט של עני שחביב משור חטאת של רשע. ד"א טוב ארוחת ירק . לתת לעני ואהבה שם להראות לו פנים יפות : משור אבוס . להאכילו בשר שמן ויראנו פנים זועפות : (יח) איש חמה יגרה מדון. אדם שאין מעצור לרוחו להאריך חמתו יגרה מדון : וארך אפים . שאינו ממהר להנקם ולריב : ישקיט ריב . שהוא כלה ושקט מאליו (ס"א מאליו) : (יט) דרך עצל כמשוכת חדק . דומה בעיניו כאלו הדרכים גדורים לפניו בגדר חדקים . משוכת . גדר כמו משוכתו (ישעיה ה). חדק קוצים : ואורח ישרים סלולה . כבושה ומופנה . ומדרש אגדה דרכו של עשו כקוץ זה הנסבך בגיזת צמר אם תטלהו מכאן הוא מתערה בכאן כך אין אדם

רלבג

יאהבהו הש"י : מוסר רע לעוזב אורח . מי שעוזב דרך ה' צריך ליסרו במוסר רע וקשה כדי שיוסר ומי ששונא תוכחת ימות ברעתו כי לא ישוב מתנה ואפשר שרצה בזה כי מי שהוא עוזב הדרך הראוי במדות או בדעות כבר היה לו מוסר רע וחסר ואמנם מי שהוא שונא תוכחת ימות כמו שקדם : שאול ואבדון נגד ה' . איך יתשוב חושב שלא ישגיח הש"י בלבות בני אדם לחסרונם הלא שאול ואבדון הם יותר חסרים מהם מאד ועכ"ז הם נגד ה' בבריאת העולם כי השאול הוא המרכז אשר סביבו ברקיע השמיני לשתקים ולזה יתחייב שיהיה לו ציון במרכז ההוא וקראו שאול כי הקבר הוא במקום השפל והמרכז הוא המקום השפל במוחלט וקראו אבדון כי הוא רחוק מאד מהשנוי ללבוש צורה אחרת ולפי שהצורה הארצית היא השפלה שבצורות הנמצאות הטבעיות קרא המקום ההוא אבדון והוא מבואר כי לבבות בני אדם מתיחסות באופן מה לש"י כמו שבארנו בפסוק הן אל כביר ולא ימאס כביר כח לב : לא יאהב לץ הוכח לו . הנה הלץ לא יאהב התוכחת ולזאת הסבה ג"כ לא יאהב החכמה ולזה לא ילך אל הכמים ללמד חכמתם : לב שמח . הנה הלב השמח ייטיב העיון ובכעס הלב ועצבונו תהיה הנפש נכאה ודואגת ולזה שיהיה השמחה משובחת באופן מהכעס ולזה תמצא כי אלישע אמר שיקחו לו מנגן לשמח לבו ואז היתה עליו יד ה' ונתבאר ג"כ שכל ימי כעס יעקב על בנו יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש : לב נבון . יבקש תמיד דעת קדושים ופי כסילים יהיה רועה תמיד אולת בלב הכסילים כי מהלב יבא הדבור אל הפה : כל ימי עני רעים . כל מי שהוא עני בדעות כל ימיו הם רעים אך מי שהוא טוב שלב שמח בכל ימיו כאילו יעשה משתה בכל יום עם שתמיד הוא שותה מנחל עדני נעימות הדעות : טוב מעט ביראת ה' . טוב מעט מהממון שיקובץ ביראת ה' וביושר מאוצר רב שיקובץ במהומה ולעקה מפני דמעת העשוקים כי סוף הקנין המעט אל ההצלחה והקיום וסוף זה שאוצר הרב אל ההשחתה וההפסד : טוב ארוחת ירק. טוב לאדם וערב ארוחת ירק עם חברה שתהיה אהבה שם ביניהם יותר משור שמן עם חברה שתהיה שנאה ביניהם כי השנאה תגרה מדון ביניהם ותהיה סבה לרעות גדולות : איש חמה יגרה מדון . האיש הכעסן יגרה מדון במקום שיש שלום ואמנם מי שהוא מאוחר הכעס ישקיט הריב והמדון ויהיה סבת השלום : דרך עצל . הנה דרך העצל היא אצלו כמו גדר קוצים שההליכה עליו בקוצי' ויוזק המתהלך בו בכל המקומות שתדרך כף רגלו ואמנם ארח האנשים הישרים בפעולותיהם שאינם עצלים היא סלול' ודרוכה ילכו בה בקלות ואפשר שירצה בזה והוא הנכון דרך העצל בחקירות העיוניות מתקול בהם מתקר ראוי היא קשה לו כמו שדריכה במשוכת הקוצים וזה כי תמיד ימצא מי שזה ענינו בדרך חקירתו ספקות וערבובים לא יתכן לו היציאה מהם כי לא הקדים כל אותם המחשבות לעיין בהם ולברור הצודקת מהבלתי צודקת ואמנם דרך הישרי' שדורכים בחקירותיהם ביושר ולזה יקדימו תחלת כל המחשבות הנופלות בדרוש ההוא ויבררו הצודקת מהבלתי צודקת היא סלולה ודרוכה לא יתנגפו רגליהם בה ולא יכשלו בהליכתם : בן

מצודת ציון

(איוב יח) : (יא) אף כי . ענינו כמו כ"ש וכן אף כי אש אכלתהו (יחזקאל ט"ו) : (יג) נכאה . נשברה כמו ונכאה לבב (תהלים קט) : (יז) ארחת. ענין האכילה שתמידית בכל יום כמו וארוחתו ארוחת תמיד (מלכים ב כ"ה) : אבוס. שם המקום שמפטמים בו את הבהמות כמו וחמור אבוס בעליו (ישעי' א) : (יח) יגרה. מל' תגר ותרחור כמו ואל תתגר בם מלחמה (דברים ב) : מדון . מל' דין ומריבה : (יט) כמשוכת . ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה) : חדק . מין קוצים כמו

מצודת דוד

יאהב לה' : (י) מוסר רע . יסורים רעים מוכנים לעזוב אורח הנכונה והראוי : (יא) שאול . הקבר והגיהנם המה נגד ה' ויודע כל אשר בהם ומכ"ש שיודע הוא כל מחשבות לבות בני אדם : (יב) לא יאהב . בעבור שלא יאהב בתוכחה לזה לא ילך אל חכמים מפחדו פן יוכיחנו : (יג) לב שמח . שמחת הלב תיטיב מאור הפנים וזהרו בעבור עצבת לב נשברה הרוח ויפול בעיני עצמו : (יד) יבקש דעת . יחזר אחר הדעת ללמדה : ירעה . יעשה את האולת לריע וחבר להיות רגיל עמה : (טו) כל ימי עני רעים . עם כי מצוי לו די מחסורו כי יתקנא בעשירי העם ורעה עינו בשלהם אבל מי שיש לו לב טוב לבל ירע עינו בזולתו ישמח בחלקו וימיו נדמים לו תמיד כימי משתה ושמחה : (טז) טוב מעט . יותר טוב מעט הון הבא ביראת ה' וביושר מאוצר רב ובו מהומת קול בני אדם צועקים על העושק אשר בו : (יז) ארוחת . סעודה של ירק במקום שאוהבין אותו טובה יותר מסעודת שור הפטם על האבוס ובמקום ששונאין אותו : (יח) איש חמה . מי שדרכו לכעוס יגרה מריבה עם בני אדם אבל המאריך אף ואינו ממהר לכעוס ישקיט בזה את המריבה : (יט) דרך עצל . במקום אשר ידרוך העצל ידמה לו כאלו גדר של קוצים לפניו ומעכבו ללכת כי לגודל העצלות ימצא מניעות לכל מעשיו אבל אורח ישרים הוא לכם

רשי

אדם יכול לצאת ידי עלילותיו בלא ממון: (כ) בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו. גורם לאמו שמבזים אותה: (כא) אולת. שמחה היא לחסר לב: (כב) הפר מחשבו' באין סוד. בלא עצה לא תקום מחשבה: (כג) שמחה לאיש במענה פיו. כמשמעו ע"י מענה רך ודבור נחת הבריות אוהבים אותו ורבותינו דרשוהו על בעלי גירסא אם מוצאים בפיה' מענה אז תתקיים בם וישמחו: ודבר בעתו מה טוב. שואלים בהלכות הפסח ובהלכות החג בזמנו: (כד) אורח חיי' למעלה למשכיל. כמו שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו) כלומר לפני הקבה קשוטה ומוכנת אורח חיים: (כז) עוכ' ביתו. שהוא בוצע בצע: ושונא מתנות יחיה. מאחר שהוא שונא מתנות כל שכן ששונא את הגזל: (כח) לב צדיק יהגה לענות. יחשוב ויבין מה יענה קודם שישיב דבר: (ל) מאור עינים. בתורה, ישמח לב. שמוצאין ממנו דבר ויודע מה להשיב. ולפי פשוטו כמשמעו דבר שהוא תאוה למראות עינים. משמח הלב ומצלח תוגת הלב כגון גן ירק

יגרה מדון: ישמח ז' וסי' נמסר בתהלות סימ' ק"ד: יישר ב' וסימ' והוא יישר ארחותיך. ואיש תבונה יישר לכת: במענה מענה ג' קמצין וסימ' בלשון ארמי חדותא דבר נשא בהתתא. וביאורם ובושו החזים ותפרו. שמחה לאיש במענה פיו. לאדם מערכי לב: מתנת ג' ב' חס' וא' מ"ל וסימ' ולבני הפילגשים אשר לאברהם. ויתן להם אב הם בד"ה. ושונא מתנת יחיה. מציעתא מ"ל: שומעת ו' ה' פתחין וא' קמץ וחס' וסי' ושרה שמעת פתח. ורבקה שמעת בדבר יצחק. ומלכת שבא שמעת המלכים. אזן שמעת תוכחת חיים. אזן שמעת ועין ראה. מוכיח חכם על אזן

משלי טו

ישרים סללה: כ בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו: כא אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת: כב הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום: כג שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב: כד ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה: כה בית גאים יסח יהוה ויצב גבול אלמנה: כו תועבת יהוה מחשבות רע וטהרים אמרי נעם: כז עכר ביתו בוצע בצע ושונא מתנת יחיה: כח לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות: כט רחוק יהוה מרשעים ותפלת צדיקים ישמע: ל מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם: לא אזן שמעת תוכחת חיים

ב' חד מ"ל ז' · ל' · נ"ב · ל' · ב' סוף · ל' · ל ות' ויגב · ל' · ב' מ"ל · ב' חס' ואחד מ"ל · כ"א · ד' · ב' וחס' וא'

תרגום

כ ברא חכימא יחדי לאבוי וברא סכלא משיט אמיה: כא שטיותא חדותא היא לחסיר לבא וגברא דמתבין תריצות מהלך: כב בטולא דמחשבתא היך דלית רזא ובסוגעא דאלין דמתמלכין עצתא תקום: כג חדותא לגברא במלתא דפומיה ומלתא בעדנא סגו טבא: כד ארחא דחיי מעליא לסוכלתנא דנסטא מן שיול תחתיתא: כה ביתא דגיותנא נסתר אלהא ויעתד תחומא דארמלתא: כו מרחקתיה דאלהא מחשבתא דבישתא ודכין מלי בסימתא: כז מוביד ביתיה מכניש ממון דשקר ודסני מוהביתא דמגן יחי: כח לבא דצדיקא רגן בהימנותא ופומהון דרשיעי מביע בישתא: כט רחיק הוא אלהא מרשיעי וצלותהון דצדיקי ישמע: ל נהורא דעיני מחדי לבא שומעתא טבא מדהנא גרמא: לא אודנא דשמעא מכסנותא

אבן עזרא

כאילו יש לה צנורות סלולים ללכת דרך ישר: (כא) יושר. יבקש דרך ישר ללכת בה: (כב) הפר. שמחה. שנים דבקים. סוד ענין עצה פירוש שאחרים יפרו מחשבות החושבים בעבור כי אין עצה ובעבור יועצים תקום מחשבת הנועצים ותבא שמחה לאיש היועץ כבא מענה פיו. ודבר העצה שיבא בעתו מה טוב לנועצים: (כד) אורח חיי'. שהוא למעלה למשכיל כלומר המשכיל יתעסק לעשות רצון יוצרו אולי ילך בארח החיי' שהיא למעלה והם חיי הנפש המתאוה לשוב אל האלהי' למען שתסור מן השאול שהוא למט': (כה) בית גאים. שיש להם גאוה יסח השם בית' ויהרסנו. אלמנה ענייגו אלהי' שהוא דיין אלמנות מן אלמנה יצב גבולה: (כו) רע. כלומר איש רע. וטהורים נחשבים ככסף טהור שאין בו סיגים. אמרי נועם שיגעמו לשם: (כז) עוכר. לב. רחוק. ג דבקים. הבוצע שהוא הגוזל מסבב שיעכור ביתו מתנות השוחד: (כח) לב צדיק. יחשוב לענות על דין הצדק. יביע כנחל נובע פירוש ידבר הרעות כדי להטות דין על כן רחוק הש' מהם וישמע תפלת הצדיקים. פ"א לענות מן לענה וראש והוא רחוק בשביל שאין הצמ"ד בשוא: (ל) מאור. אזן. פורע. יראת. ד' דבקי' וכן הפירוש המאור שתחזנה העינים הוא ישמח לב וכשתשמ' האזן תוכחת שבה יש גם חיי וילין בקרב חכמים אז תדשנהו התוכחת יותר משמועה טובה:

פורע

תולדות אהרן שמחה. ערובין נד: ודבר בעתו. סנהדרין קא: ארח חיים. עקידה ש' קא: בית גאים. ברכות נח (ברכות יג): ושונא תוכחת. מגלה כח סוטה מז קדושין נט בתרא יג חולין מד: שמועה טובה. גיטין נו: אזן שומעת. עקרי' מג פ"ב:

רלבג

בן חכם. הבן שהוא חכם ישמח האב שמשער בענין שלימות חכמתו יותר מהאם והאדם הגדול שהוא כסיל היא בוזה אמו כי הליה ייחום יותר רוע מוסרו מפני שקדו תמיד אצלה בקטנותו או ירצה שהוא בוזה גם אמו והוא הנכון: אולת שמחה. מי שהוא חסר השכל ישמח באולת והוא ההשתדלות בדבר בזול' הסבו' הראויות ואמנם איש תבונה יישיר ההליכה אל המבוקש כי הוא יבא בה בסבותיו הראויות ספר מחשבו'. הנה בסבת שלא היה סוד ועצה בדבר יופרו המחשבות בו ר"ל שלא יצאו לפועל ובהמצא רוב יועצים בדבר להגיע אל המבוקש תשוב המחשבה שתשבו בעשיית הדבר ההוא: שמחה לאיש במענה פיו. הנה ישמח האיש בדבור פיו כשיהיה לו לדבר אל המלך או אל הגדול והמנם היה ראוי התלה שישתדל שיהיה דבורו בעתו הראוי בשיקדים לו מה שראוי לקדום כי דבר בעתו מה טוב: ארח חיי'. הנה דרך חיים הוא למעלה אל איש המשכיל כי כל מה שיהיה הדבר המושכל יותר נכבד תהיה ההשגה בו יותר נכבדת ויותר ערבה ולזה יעלה תמיד בהשגותיו ותקירותיו אל הדברים היותר עליונים והיות' נכבדי' והנה קרא לעליונים שהם יותר נכבדים למעלה כי השמים יותר נכבדים מהיסודו' והעליון ביסודות הוא יותר נכבד מהשפל ממנו ולזה היה ארח חיים למעלה אל האיש המשכיל כאלו היה זה להתרחק מהמקום היותר שפל שהוא שאול: בית גאים. בית האנשים הגאים והתקיפים יחריב הש"י ויעמוד גבול האלמנה ואם הוא חלוש והאלמנה ג"כ היא חלושה: תועבת ה'. מחשבות רע הם תועבת ה' כי הם התלה לתועלו' כדעות וכמדות ואמנם אמרי נועם הם טהורים ונבחרים אל הש"י או ירצה בזה כי תועבת ה' היא מחשבות האיש הרע כי הם ברע תמיד ואולם מחשבות האנשים הטהורים הם אמרים שינעמו לש"י ויתערבו: עוכר ביתו וגו'. מי שהוא לוקח שוחד לדון דין הוא עוכר ביתו ומשחית בהפך מה שהוא חושב ואמנם מי שהוא שונא גם המתנות ולא ירצה ללקחם מהאנשים יחיה ויתקיים לפי שהוא בוטח בש"י ואינו נשען על מתנות האנשים: לב. הצדיקים יהגה ויתעסק תמיד לענין ולהועלת ואמנם פי רשעים ודבורם יפיק הרעות והשחתות טבעיות כי דבורם ייפיר אל כל רע ומחשבות הצדיק תייסיר אל הטוב: רחוק ה' מרשעים. הש"י רחוק מעזור לרשעים ומשמיע לקולם ואמנם הוא ישמע תפלות הצדיקים לעשות בקשתם וזה לאות כי תפלתם היא הנשמעת: מאור עינים ישמח לב. מאור עיני הלב ישמח השכל כי שמחתו בהשגות העיוניות ושמועה טובה יהענג האדם בה עד שכבר תשמין העצם ותמלאהו מוח ובכלל הנה תמצא שבשמחה תשמין האדם: אזן שומעת. הנה האוזן השומעת תוכחות חיים. ר"ל שתקבל מוסר בהשגת החכמה שהיא החיים הנה היא תלין בקרב חכמים ר"ל שכבר ייטירהו זה אל שיתחכם ויעמוד בין החכמים או ירצה בזה שכבר תלין בקרב החכמים

מצודת דוד

להם דרך סלולה וכבושה כי ימצא צדדים לבטל כל המניעות: (כ) ישמח אב. בראותו אותו במושב החכמים: בוזה אמו. כי דרך נשים לנעגע על בניהן ולמנוע מהם שבט מוסר והבריות מבזין אותה לומר ארור שזה גדל: (כא) אולת. כאשר יעשה חסר לב אולת יחשב בעיניו לשמחה: ואיש תבונה. ישמח כאשר ילך בדרך הישר: (כב) הפר. מחשבות האדם יופר ויבוטל כשלא ייעץ עצמו עם יועצים להמתיק סוד אבל ע"י הרבה יועצים תקום המחשבה: (כג) שמחה. כל איש ישמח באמרי פיו כי יומתק לו עלת נפשו אבל דבר בעתו מה מאד הוא טוב ור"ל אף אם לא יהיה עלת נפשו בהשכל ואף אם הגליח בהעצה ההיא בדבר כיוצא בו מ"מ אין כל העתים שוות ואולי היועצים יגלו אזנו לאמר לא עת עתה לעשות כזאת: (כד) אורח. שמורה אורח חיים לנפש המשכיל ללכת למעלה אז תשוב אל אלהים למען תסיר הנפש מלרדת אז אל שאול מטה והוא הגיהנם אבל תשוב אל מקורה אשר חוצבה ממנו: (כה) ויצב. במקומו יעמיד גבול אלמנה עם כי חשש כוהה וחלפה עזרתה: (כו) מחשבות רע. המדבר רכות ומחשבותיו לרעה: וטהורים. ראוים אמרי נועם להיות טהורים מבלי תערובות מחשבה רעה: (כז) עוכר וגו'. הבוצע בצע להרבות לו ישחית ביתו כי בא זה ואיבד את זה אבל השונא אף מתנות כי ישען בה' אז המקום יזמן לו עוד חיים מה שאין ביד אדם לתת: (כח) יהגה. טרם יענה יחשוב בלבו מה יענה וע"כ דבריו מעטים אבל פי רשעים ירבה לדבר רעות כמעיין הנובע כי ידבר כל העולה על רוחו ואינו חושש: (כט) רחוק וגו'. מלשמוע את תפלתם: (ל) מאור עינים. האדם עינים בדבר המסופק ישמח לב כי אין בעולם שמחה כהתרת הספקות: שמועה טובה בדבר חדושי התורה: (לא) אזן שומעת. אוזן אשר תשמע התוכחה המביאה חיים סופה תהיה כרוך אחר החכמה ותלין

מצודת ציון

כמו עוכם כחדק (מיכה ז): סלולה. ר"ל ממושמש בו הרבה להסיר אבני המכשול ודוגמתו סלסלה ותרוממך (לעיל ד): (כב) סוד. ענין עצה שדרכו להיות בסוד לבל יודע. או בהעצה הוא למעשה כיסוד לבנין: (כג) במענה. ענין אמירה כמו ומה' מענה לשון (לקמן טז): (כה) יסח. ענין עקירה כמו ונסחתם מעל האדמה (דברים כח): (כז) בוצע בצע. הגוזל הון כמו ובוצע ברך (תהלים י) וכמו מה בצע (בראשית ל"ז): (כח) יהגה. יחשוב כמו הגיון לבי (תהלים יט): לענות. מלשון עניה ותשובה: (ל) תדשן. ענין שומן: (לא) תלין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א'):

פורע

אבן עזרא

(לב) פורע. כי לומד המוסר יכתירהו ויאפיהו והמתרחק ממנו כאילו יגלהו ויפרעהו מן כי פרוע כלומר פורע מוסר החכמים חפץ להמית נפשו ושומע תוכחת מפיהם הוא קונה לב והטעם דעת ויראת השם: (א) לאדם. כל. גול. כל. ד' דבקים. מערכי לב שיערוך בלבו המחשבות ומאת השם דבור הלשון שהוא יוציאנו כי טרם הדבור ידענו כענין אין מלה בלשוני והשם שיודע ומערכי לב רואה מענה איש וזהו כל דרכי איש שהוא זך ונקי בעיניו רואה השם דרכיו כי הוא תוכן הרוחות לעשות רצונו: (ג) גול. עם המוזכר ידבר כלומר הודיעהו דרכיו כי הכל יפעל השם למען הזך ויתן שאלתו ויעשה חפצו כאשר ישאל וכאשר תגול אליו ימלא משאלותיך וגם לרבות על משאלות הזך כלומר אפי' גם הרשע יבוא ליום רעה שלא יזיק לזך: (ה) יד ליד. יד השם בעבור יד הרשע כלומר יד השם תשחיתהו בעבור ידו שתעשוק על כן לא יהי נקי כי יקבל שכרו: (ו) סור. היראה גוררת שיסור מרע: (ז) ישלי'. יביאם בברית שלם עמו ואלת גם לרבו' על הרצון: (ח) טוב מעט. ממון מקובץ בצדקה מהממון רבה מקובץ ברשע. בלא משפט ולא יעשה צדקה כמשפט: (ט) לב אדם. צדיק שיחשוב דרכו הראוי לו והשם יכין צעדו שלא יכשל ויעזרהו כענין בא ליטהר מסייעין אותו: (י) קסם. חסר כף הדמיון קוס' קסמי' כלומר גוזר גזרים וקסם שם כלל על גזרת משפט הכוכבים וכן גזרין שיגזרהו להיות כן כלומר כקסם שהוא דבר גוזר כן יאות להיות על ספתי

תרגום

דחיי בינת דחכימי תבות: לב מדייש מרדותא מסלי נפשיה ודשמיע מכסנותא דחיי קני חוכמתא: לג דחלתיה דיי מרדותא דחוכמתא ומן דמתיקר יהוי ענון: א מן בר נש תרעיתא דלבא ומן יי ממללא דלישנא: ב כלהון ארחתיה דגברא דכין אנון בעינוי ואלהא מתקן ארחתיה: ג גלי לאלהא עובדך ומתקנן מחשבתך: ד כלהון עובדין דאלהא לאלין דמשתמעין ליה ורשיעא ליומא בישא: ה מרחקתיה דאלהא כל דרם בלביה מן בישתא לא נדכי: ו בטיבותא וקושטא מתכפר סורחנא ודחלתיה דאלהא מסטי מן בישתא: ז כד אתרעי אלהא בארחתיה דגברא אף לבעלי דבבוי נשלים ליה: ח טב קליל בצדקתא מן סגיעא דעלתא דלא בדינא: ט לביה דבר נשא מחשב ארחתיה ואלהא מתקן הלכתיה: י קסמא על שפותיה דמלכא ובדינא לא

משלי טז

בקרב חכמים תלין: לב פורע מוסר מואס נפשו ושומע תוכחת קונה לב: לג יראת יהוה מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה:

טז א לאדם מערכי־לב ומיהוה מענה לשון: ב כל־דרכי איש זך בעיניו ותכן רוחות יהוה: ג גל אל־יהוה מעשיך ויכנו מחשבתיך: ד כל פעל יהוה למענהו וגם־רשע ליום רעה: ה תועבת יהוה כל־גבה־לב יד ליד לא ינקה: ו בחסד ואמת יכפר עון וביראת יהוה סור מרע: ז ברצות יהוה דרכי־איש גם־אויביו ישלם אתו: ח טוב מעט בצדקה מרב תבואות בלא משפט: ט לב אדם יחשב דרכו ויהוה יכין צעדו: י קסם ׀ על־שפתי־מלך במשפט לא ימעל־

רשי

ירק ונהרות המושכים: (לג) ולפני כבוד ענוה. הענוה גורמת שהכבוד בא: (א) לאדם מערכי לב. הוא סודר עלתו ודבריו בלבו: ומה' מענה לשון. כשבא להשיב הקב"ה מסכילו בדבריו או אם זכה מזמן לו מענה טוב: (ב) ותוכן רוחות ה'. ומונה הלבבות מי הטוב ומי הרע: (ג) גול אל ה' מעשיך. גלגל והשלך עליו צרכיך ויכונו מחשבותיך. ד"א גול אל ה' מעשיך. התפלל לפניו על כל צרכיך: ויכונו. יתכנסו ויתקיימו: (ד) כל פעל ה' למענהו. הכל עשה בשביל קילוסו כמו ענו לה' בתודה (תהלי' קמז) ד"א להעיד עליו כלומר פעלו מעיד עליו על גבורותיו שניה' בהגדת תילים: וגם רשע. עשה להכינו ליום רעה. וכל זה לקילוסו: (ה) יד ליד לא ינקה. מיד ליד בא לו גמול גובה' לבו: (ו) וביראת ה' סור מרע. על ידי יראת ה' יסור מרע: (ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ירצה לו שיהיו שלימים עמו: (ט) לב אדם יחשב דרכו. ללכת דרך ישר: וה' יכין צעדו. כמו ששנינו (שבת קד). הבא לטהר מסייעין לו: (י) קסם על שפתי מלך. על שפתי חכם שיושב בדין: סלם

שמעת בתרא קמץ: ומה' ד' וסימ' ומה' מענה לשון. בחיק יוטל את הגורל. בית והון נחלת אבות. רבים מבקשים פני מושל: יכופר ד' וסימ' גמסר בסדר מסעי: אויביו ה' מ"ל וסימ' הנה בן נולד לך: יקום אלהים יפוצו. הרימות ימין צריו. אויביו ילבשו בשת. ברצות ה' דרכי איש גם אויביו:

תולדות אהרן כל פעל. שבת נב קיז יומא לח עקידה שער לה נדרים כב מ (יומא מח): תועבת ה'. סוטה ד ה: בחסד ואמת. ברכו' ס: ברצות ה'. ב"ק יו זוכר תולדות (תרומות מו): קסם. חגיגה יד:

רלבג

חכמים ללמוד החכמה: פורע מוסר מואס נפשו. הנה מי שפורע מוסר במדות הוא מואס נפשו כי לא יתכן שיהיה לנפש שלימות בזולת זה והאמנם מי שהוא שומע תוכחות הוא קונה שכל כי המוסר הוא התחלה להשגת החכמה: יראת ה' מוסר חכמה. יראת ה' היא תישיר אל לקיחת המוסר בחכמה והענוה והשפלות תישיר להשגת הכבוד: לאדם מערכי לב ומה'. כמה שיסדר מהדברים בלבו אך יצטרך עם זה עזר אלהי להוציא הדברים בפיו כי כמה דברים ימצא שיבלבלו הדברים בפיו אע"פ שנערכו בלב באופן שלם: כל דרכי איש זך בעיניו. הנה כל אחד מדרכי איש הוא זך בעיניו והמשל כי הכח המתעורר השכלי יהיה הדרך הטוב זך בעיניו והנה המתעורר הדמיוני יהיה הדרך הרע זך בעיניו מצד היותו ערב או מועיל לפי מחשבתו ומי שיעזר לתכן הרוחות אל שישאר הרוח והרצון בדרך הטוב הוא הש"י הוא לתכלית ולתועלת כי על צד ההשגחה ישמר האיש הטוב מהתנהג בפעולות הרעות: גול אל ה' מעשיך. סבב כל מעשיך לעבודת הש"י ואז יכונו מחשבותיך כי הש"י יעזרך להשלימה: כל פעל ה' למענהו. הנה כל אשר פעל הש"י הוא לתכלית ולתועלת וגם מה שתראה שיוזק הרשע ליום רעה הוא לתועלת כי בזה תועלת ללקיחת המוסר: תועבת ה'. הנה הגאוה היא מדה מגונה מאד ומתועבת לש"י כי היא סבה לרעות גדולות בעניינים המדיניים והיא ג"כ מהגדולות שבסבות למנוע השלימות הנפשיי ולזה יהיה ברע זה האיש המתנהג בזאת המדה הפחותה ולא ינקה מהרעות הפתאומיו' שלא יוזק בהם: בחסד ואמת. הנה מי שיתנהג ביושר ובאמת בגמילות חסדים יכופר לו העונש שהיה ראוי לבא עליו: ברצות ה' דרכי איש. כאשר ירצה הש"י דרכי האיש מפני הוש דרכיו הנה הש"י יסיר ממנו הרעות הנכונות לבא עליו ולזה ישלים אתו כל אויביו וכ"ש שישמרהו מאשר יעוררו לו מדיני' אנשי' לא היו שונאיו מקדם ואפשר שרמז בזה עוד אל העזר האלהי שילוה לו בדעות ואמר כי ברצות הש"י דרכו ישמרהו מהטעות בעיון עם שגם אויבי האמת בעיון ההוא ישלים עם הדרוש והם הספקות הנופלות בו מצד המחשבות המקבילות הנמצאות לו והנה ההשלמה היא הסרת הספק ההוא כשיתבאר שהמחשבה ההיא תתאמת בנושא אחר זולת זה והאמנם המחשבה שאינ' צודק' בעצמה לא יצטרך בה להשלמה אבל שתוסר לגמרי: טוב מעט. מהממון שיקובץ בצדק וביושר ממי שיקבץ רב תבואות בלא משפט ר"ל בגזל ובחמס ובדרכים בלתי ישרים וכן העיר בזה בעניינים העיוניים ואמר כי טוב שישיג האדם מעט מהדברים העיוניים וישלים בהם החקירה בצדק וביושר מאשר ישיג מהם הרבה בזולת חקירה ישרה כי זה ממה שיביאהו לחשוב שהשיג האמת מזולת שיהיה כן וגם אם השיג האמת הנה לא השיגהו בדרכיו ולא יכנס זה בגדר הידיעה: לב אדם. הנה לב האדם יתכונן איך ראוי שיתדרך בדרכו כמה שירצה לעשותו אמנם בהוצאה לפועל יצטרך עזר אלהי שיכין צעדו וייעירהו אל מה שראוי לו בדרך ההוא כי לא לאדם דרכו: קסם על שפתי מלך. הנה על שפתי מלך דבר ידמה לקסם ויגיד האמת בדברים כי כל דבר לא יכחד מן המלך לסבות רבות יתקבלו בזה הא' כי עניניו במלכותו מסודרים מהש"י באמרו פלגי מים לב מלך ביד ה' והשנית כי בסבת רצון האנשים למצוא חן בעיניו ימצא בכל דבר מי שיגלה

מצודת ציון

(לב) פורע. ענין הסבה ובטול כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל א'): (א) מערכי. ענין סדור: מענה. ענין אמירה: (ב) זך. ברור ונקי כמו שמן זית זך (שמות כז): ותוכן. מל' תוך: (ג) גול. גלגל וסבב: (ז) ישלים. מל' שלום: (י) קסם. ענין ניחוש כמו קוסם קסמים (דברים י"ח): ימעל

מצודת דוד

ותלין בקרב חכמים לשמוע דבר חכמה: (לב) פורע. המבטל את המוסר הוא מואס נפשו כי מה רואה שאינו חושש בתקנתה: קונה לב. יקנה בזה לב אדם ומשכיל: (לג) מוסר חכמה. היראה תחשב למוסר להאזין חכמה וא"כ היראה היא סבה לחכמה וקודמת לה וכן לפני כבוד על כרחך היה הענוה כי הענוה היא סבה להביא את הכבוד א"כ היא לפניו: טז (א) לאדם. ביד האדם לערוך הדברים בלבו בסדר נאות אבל מה' בא העזר לסדר אמריו בלשון לבל יכשל בהם: (ב) זך בעיניו. כי אינו רואה חובה לעצמו: ותוכן. ה' הוא בתוך רוחו של כל אדם ויודע הוא אם דרכיו זכאים אם לא: (ג) גול. סבב מעשיך אל ה' להיות מביא לעבודתו ואז יכונו ויתכוננו מחשבותיך: (ד) כל. הכל ברא ה' למען קלוסו וגם טובת הרשע וכח הזרוע שנתן בו הוא להיות מוכן לרצועת מרדות ביום בוא הרעה להיות שבט אפו וא"כ גם זה הוא למענהו: (ה) יד ליד. מידו של מקום יבא הגמול ליד המחוייב ולא ינקה ממנה כי לא תשוב ריקם: (ו) בחסד. בעבור החסד והאמת אשר יעשה האדם יכופר העון ובלבד כשהוא סר מרע בעבור יראת ה' לא מיראת הבריות: (ז) ברצות. כאשר ירצה ה' דרכי האיש בהיותם ישרים אז גם אויביו ישלים עמו ומכ"ש שלא יתעוררו עליו אויבים חדשים: (ח) טוב. יותר טוב הון מעט הבא בצדק וביושר מהרבה תבואות הנאספים בלא משפט כי אם בגזל ובעושק: (ט) יחשב דרכו. באיזה דרך יהלך: יכין. מכין פסיעותיו ללכת במקום שירצה: (י) קסם. אמרי המלך ברורים כאלו הי' קסם על שפתם כי אין דבר נכחד מאת המלך לפי שכל האנשים יחזרו למצוא חן בעיניו ולזה ימצא בכל דבר מי מגלה אוזן המלך לזה לא ימעול פיו במשפטו לעוות הדין מממם

רשי

(יא) פלס ומאזני משפט וגו'. לשלם לאדם כפעלו. משפט ויסטיצ"ה בלע"ז פרעון עונות האדם בפלס ומאזנים : מעשהו כל אבני כיס . כאשר יש באבני כיס משקלות גדולו' וקטנו' הכל לפי פעלו של אדם : (יב) תועב' מלכי' עשו' רשע. דבר תעוב הוא לדיינין ואף הגון להם לעשו' רשע: (יד) חמת מלך. הוא כמלאכי מות כשלוחי מיתה: ואיש חכם יכפרנה . יפייסנה : (טו) באור פני מלך חיים . מי שהקב"ה מסבי' לו פני' חיי' הוא לו לכך צריך אדם ליישר דרכו לפניו : ורצונו כעב מלקוש מי שהוא מרוצה לו רצונו טוב לו כעב המביא את המטר : (יט) טוב שפל רוח . טוב להתחבר את ענוים ולהיו' אתם שפל רוח מהיות מחלק שלל את גאים : (כ) משכיל על דבר יִמצא טוב . המתן לב להתבונן על דבריו לפלס את דרכיו ימצא טוב : ובוטח בה' אשריו . כשהוא מפלס דרכיו ורואה בה מכוה שיש בה סכנה או חסרון כיס ובוטח בהקב"ה ועושה הטוב : אשריו . כן אשוריו שלו:

לחכם

אבן עזרא

שפתי מלך שיגזור במשפט האמת ולא ימעול באמרי פיו : (יא) פלס . ומשקל . לענין אחד הם וכים מנין לא"ד לה' כמו בעבור כי הוא צוה לעשות במשקל ובמאזני' כמשפט ומעשהו של הפלס . כל אבני כיס כי השקל עשרים גרה והטעם שלא יהיה שם גדול' וקטנ'. ע"א לה' לו הם והטע' כי הוא חפץ בהם : (יב) תועבת. רצון חמת. באור. קנה. ה' דבקים. ואהב כל אחד מן המלכים. מלקוש הוא המטר וכן פירושו המלכים ראויים לתעב עושה רשע כי בעבור הצדק שיעשו יכון כסאם ורצו דובר הצדק כלומ' דובר אמוני' ישרים יאהב המלך כי חמתו כחמת מלאכי מות שימיתו פתאו' הרשעי' : (יד) יכפרנה. יבטלנה וישוב חמתו מאליו . ובאור שיאיר עיניו על החכם יש חיים ורצונו שירצהו כעב מלקוש שיצמיח הלקש . וקניין החכמה מה טוב לחכם כי יבטל חמת המלך . חרוץ מלשון גזור כמו אתה חרצת או שם זהב כמו כתם : (יז) מסלת . שיורו לסור מרע היא מסלתם ומי שיחפוץ לשמו' נפשו שלא תמות נוצר דרכו הראוי לו והוא דרך המצות : (יח) לפני . טוב . שנים דבקים . גובה רוח על כן טוב לשפל רוח להיות עם ענוים . מחלק מקח בחלק שלל עם גאים כי אז ישבר כהם להיותו עושק : (כ) משכיל . דבק למעלה כלומר משכיל על דבר השפלות להשפל הוא ימצא טוב שייטיב לו השם . ובוטח בשם לא יחפוץ לחלק שלל עם גאים . אשריו שיהא מאושר ברכות

משלי טז

פִּיו׃ יא פֶּלֶס ׀ וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַיהוָה
מַעֲשֵׂהוּ כָּל־אַבְנֵי־כִיס׃ יב תּוֹעֲבַת
מְלָכִים עֲשׂוֹת רֶשַׁע כִּי בִצְדָקָה
יִכּוֹן כִּסֵּא׃ יג רְצוֹן מְלָכִים שִׂפְתֵי־
צֶדֶק וְדֹבֵר יְשָׁרִים יֶאֱהָב׃ יד חֲמַת־
מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי־מָוֶת וְאִישׁ חָכָם
יְכַפְּרֶנָּה׃ טו בְּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים
וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ׃ טז קְנֹה־חָכְמָה
מַה־טּוֹב מֵחָרוּץ וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר
מִכָּסֶף׃ יז מְסִלַּת יְשָׁרִים סוּר מֵרָע
שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נֹצֵר דַּרְכּוֹ׃ יח לִפְנֵי־שֶׁבֶר
גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ רוּחַ׃ יט טוֹב
שְׁפַל־רוּחַ אֶת־עֲנָיִים מֵחַלֵּק שָׁלָל
אֶת־גֵּאִים׃ כ מַשְׂכִּיל עַל־דָּבָר
יִמְצָא־טוֹב וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה אַשְׁרָיו׃

תרגום

נְדַגּוּל פּוּמֵיהּ׃ יא רַגְיָא
וּמַסְחָא דִתְרִיצוּתָא מִן קֳדָם
אֱלָהָא וְעוֹבָדוֹי כּוּלְהוֹן מַתְקְלֵי
דְקוּשְׁטָא׃ יב מְרַחַקְתֵּיהּ
דְמַלְכִין דְעָבְדִין רִשְׁעָא מְטוּל
דִבְצִדְקוּתָא תַּקִּין כּוּרְסְיָא׃
יג רְעוּתֵיהּ דְמַלְכָּא שִׂפְוָתָא
דְצִדְקְתָא וּמִלְּתָא דִתְרִיצֵי רָחֵם׃
יד חֶמְתֵיהּ דְמַלְכָּא מַלְאֲכֵי
דְמוֹתָא אִנּוּן וְגַבְרָא חַכִּימָא
נְהַעְכְנֵיהּ׃ טו בִּנְהוֹרָא
דְפַרְצוּפֵיהּ דְמַלְכָּא חַיֵּי
וּצְבִיוֹנֵיהּ הֵיךְ עֲנָנָא
בְּבִרִירוּתָא׃ טז דְקָנֵי חָכְמְתָא
טָבָא לֵיהּ מִן דַהֲבָא סְנִינָא
וּדְקָנֵי בִּיוּנָא טָב מִן סַנְיָא
גַבְיָא׃ יז שְׁבִילָא דִתְרִיצֵי
מִסְטֵי מִן בִּישְׁתָא וּדְמִזְדַהַר
נַפְשֵׁיהּ נָטַר אָרְחֵיהּ׃ יח קֳדָם
תַּבְרָא גֵּיוְתָנוּתָא וְקֳדָם תַּקְלָא
רָמַת רוּחָא׃ יט טָב הוּא שְׁפַל רוּחַ וְעִנְוְנָא מִן הוּא דְמַפְלֵיג עֲדִיתָא עִם
גֵּיוְתָנֵי׃ כ דְמִסְתַּכַּל בְּמִלְּתָא יַשְׁכַּח טַבְתָא וּדְמִסְבַּר בֶּאֱלָהָא

רשע י"ו פתחין וסימ' נמס' במיכה סימ' ו': רצון ג' וסימ' לעיל סוף סימ' י"ד: ודובר ה' וחס' וסי' פועל צדקות ודבר משרים . ודבר תמים יתעבו . ודבר אמת בלבבו. ודבר ישרים יאהב . ודבר שלום לכל זרעו: גאון ג' וסימ' ביחזקאל סימ' י"ו : גובה ג' וחס' וסימ' הלוא אלוה גבה שמים . וראיתי לבית גבה .

תולדות אהרן פלס . עקידה שער לו (פלה יו הוריות מח) : רצון מלכים . עקידה שער ח : חמת מלך . בתרא קיו עקידה בער כג זוהר קרח : באור פני מלך . עקידה בער סג עקרים ס' פ' כ"ט (קנה חכמה שם): לפני שבר . מגלה טו :

רלבג

שיגלה אזנו להגיד האמת ולזאת הסבה בעינה לא ימעל פי המלך במשפט כי יגיד האמת ויהיו משפטיו לפי המשפט המוגבל מהש"י : פלס . הנה המשקל בדברים העיוניים ומאזני צדק ומשפט לשקול בהם היושר והבטל הוא לה' כי יצטרך עזר אלהי לשקול זה בצדק וביושר לרוב הטעיות שאפשר שיפלו בו ולזה ג"כ יהיה מעשה הש"י כל המשקלים שבכיס אשר ישקלו בהם דבר מהדברים העיוניים כי להם סדרים יתיישרו בהם להסיר הדרכים המטעים מהם ואלו הסדרים מתחלפים בהתחלף סוגי העיון והנה העיר בזה ג"כ אל דבר המשקלים והמאזנים כי ידיעת היותם בצדק הוא לה' ולזה ראוי שיירא האדם מזה והנה שביאור הראשון הוא היותר נכון וידמה לפי הביאור הראשון שיהיה שב אומרו קסם על שפתי מלך אל החלק המושל באדם והוא השכל והנה קראו מלך כי בזה האופן יתיישר לו העיון כשימלוך על שאר כחות הגוף והנפש וישרתוהו כלם וידוע כי החטא לא יקרה בהשגתו המיוחסת לו ולזה לא יקרה טעות בציור כי הוא מהשכל לבד אך יקרה טעות באמת מפני היות ההשגה מורכבת מהשכל והחוש כמו שנתבאר בספר הנפש ולזאת הסבה לא ימעל פיו במשפט במה שישפטהו ממה שהוא מיוחס לו ולזה שביאור ימשך יפה מה שבארנו ראשונה במאמר פלס ומאזני משפט וגו' וזה הביאור הוא הנראה צודק בזה המקום : תועבת מלכים . הנה למלכים והם השכלים האנושיים הוא מתועב מאד וגנאי עשיית הרשע בדעות או במדות וזה כי עשיית הרשע במדות יהיה סבה שלא יכון כסא המלך אבל יסוכן הכחות הנפשיות מלצרתו וימנע מפני זה ממנו השלימות אשר הוא כחיי עליו ועשיית הרשע בדעות שתהיה כבתו לקיחת המחשבות והצורות הדמיוניות לא על נכון הוא סבה שלא יגיע מהם הפירות כראוי כי בצדק וביושר יכון הכסא והאדנות שיש לו עליהם אך בזולת זה אין לו תועלת : רצון מלכים שפתי צדק : הנה רצון מלכים הוא שפתי צדק במה שיעידו בעדות בספורי הקודמים כמו שיצטרך זה בחכמות אשר לא תשלם העמידה על מה שיצטרך לעמוד עליו מן החוש בהם כי אם בזמן ארוך נפלא יעבר החיים האנושיים כמו הענין בחכמת הכוכבים והרבה מהדברים הטבעיי' ומי שהוא דובר ישרים יאהב כי היושר בדברים ויישירהו למצוא האמת במה שיחקר בו : חמת מלך . הכעס שיכעס המלך הזה על מה שהפליג לחקור בו לפי העדות ושפט מפני זה בדבר מה נמצא אחר זה בחוש בלתי צודק מפני הכזב שיהיה בעדות הנה הוא כמו מלאכי מות להסיר האדם מדרך חיים אל דרך המות כי ידמה לו שהטעות בחכמה הוא לבטלה ואמנם איש חכם יסיר זאת החמה כשיפליג תחלה בדבר העדות להתבונן אם קצתו מסכים לקצתו ואם ימצאוהו בלתי מסכים הנה יעמוד על מה שהיה מהם צודק מהדברים רבים מהם שיתבונן באי זה מאלו הדרכים . נכפל העדות יותר כי אשר נכפל בו העדות יותר ידמה היותו מסכים לאמת ומהם שיתבונן מצד המעידים ר"ל שכאשר יעיד בו איש יותר שלם ויותר חכם הוא יותר שיהיה צדק ונכון . שיתבונן בו מצד הטעות שאפשר שיקרה בהרגש בו מהטעות יותר הוא יותר ראוי שיונח בלתי צודק והנה ג"כ אפשר שיסיר החכם זה הכעס והחמה בצד אחד והוא שאחר שהשיג בחוש הפך מה שיתחייב מהעדות ישוב להסיר מהעדות מה שחוייב ממנו זה הביטול ויחקר עם השאר ועם מה שהשיג בחוש כי בזה האופן יתיישר למצוא האמת והנה יסיר החכם זה הכעס בצד אחר יותר שלם והוא כי מדרכו שלא יעיר בדבר אם לא היה צודק ונקי מהטעות ואם היה אפשר שיהיה בהרגש טעות יגיד זה הענין בעדותו : באור פני מלך חיים . הנה באור פני המלך הזה בהשגת המושכלות ישיגו החיים הנצחיי' וברצון שיהיה ממנו לשאר הכחות המשרתות אותו הוא במדרגת העב שיהיה ממנו המלקוש אשר יביא פרי הצמחי' ותכליתם וזה כי בזה האופן יתיישר לאדם השגת ההצלחה שהו' הפרי המכוון בו : קנה חכמה . הנה קנין החכמה טוב מאד מקנין הזהב וקנין הבינה נבחר מקנין הכסף ורמז בזה כי אין לאלו הקנינים יחס וערך לקנין החכמה והבינה והנה המשיל החכמ' בקנין יותר יקר מהבינ' כי השגת החכמה יותר שלימה מהשגת הבינה כמו שהתבאר מדברינו ואע"פ שכבר יקרא בבינה שתחקו' בנושא יותר נכבד ועוד כי הבינה תהיה ג"כ בדברי המוסר והוא הפילוסופיא המדיני' ואולי אל זאת הבינ' כיון בזה הפסו' : מסלת ישרים סור מרע . דרך ישרי' היא סור מרע כי הם יתבוננו וינהגו בו באופן שימלטו מהרע בדברי' המדיניים או בדברי העיוני' ומי שירצה לשמור נפשו מהרע ראוי שישמור דרכו בזה האופן הנזכר : לפני שבר גאון . הנה הגאוה והגאון וגובה הרוח הוא סבה אל השבר ואל הכשלון וזה מבואר מאד מענין המדה הזאת : טוב שפל רוח . הנה יותר טוב לאדם הוא שיהי' שפל רוח ויתחבר עם הענוים והשפלים משיהיה מתחבר עם גאים ויחלק שלל עמהם במה שנלחמו במלחמה אשר היתה גאותם סבה לה וזה כי אם יקרה מזאת התכונה טוב בקצת העתים הנה יקרה ממנה רע בעתים רבים והנה חלקם השלל הוא ג"כ נקמה מהם כי זה שירגלם בזאת התכונה הפחותה ויהיה זה סבה שיחולו עליהם רעות גדולות : משכיל על דבר ימצא טוב . הנה מי שהוא מעיין ומסתכל איך ראוי שיתנהג בדבר דבר ולא יעשה מעשיו בזריזות ובבהלה הוא ימצא טוב בדברים

כי

מצודת דוד

מחמת טעות ושגגה : (יא) פלס . הנה יש ביד ה' פלס ומאזנים לשקול בהם משפט התשלומין ומעשהו בדבר התשלומין הוא כמו כל אבני כיס הם אבני המשקל הנתונים באמתחת ויש שם רבי המשקל וקטני המשקל וכן ישקול המקום תשלומין לכ"א לפי הגמול : (יב) תועבת . דבר התעוב הוא למלכים לעשות רשע כי בעבור מעשה הצדק יכון כסאו ולזה יתעב הרשע להעמיד הכסא על כנו : (יג) שפתי צדק . אמרי צדק : יאהב . אל המלכים : (יד) מלאכי מות . החמה היא כאלו ישולח באדם מלאכי מות : יכפרנה . יעביר את החמה במתק אמרי פיו : (טו) באור . כשהמלך מאיר פניו למי ומראה פנים אהובות ושוחקות היא לו לחיים כי הרבה טובה ביד המלך : ורצונו . רצון המלך הוא כעב המביא מלקוש הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות : (טז) מה טוב . מה מאוד הוא טוב יותר מחרוץ והוא מין זהב טוב : וקנות בינה . קנין הבינה : (יז) מסילת . דרך הישרים הוא לסור מרע כי יתבוננו בדרכם שלא יבואו לידי נדנוד עון והרוצה לשמור נפשו ישמור דרכו לבלי לכת כפי ההזדמן : (יח) לפני שבר . טרם יבא שבר על הרשע בא לו מתחלה גאון ומושל רב כי בזה יכשל הנער : גובה רוח . על רוב הטובה הבאה לו טרם הכשלון וכפל הדבר במ"ש : (יט) טוב . יותר טוב להיות שפל רוח להתחבר עם העניים אף אם מעט ירויח עמהם מלהיות מחלק שלל רב מאשר ירויח עם הגאים פן ילמד ממעשיהם : (כ) משכיל . המתבונן וצופה לסוף הדבר

מצודת ציון

ימעל . ענין בגידה ואשמה : (יא) פלס . ענין יושר כמו פלס מעגל רגליך (לעיל ד) והושאל על מטה המאזנים כי הוא מיישר המשקל : כיס . אמתחת ושק : (יד) יכפרנה . ענין העברה וקנוח ועפ"ז יקראו המזורקים כפורי זהב (עזרא א) כי הכהן מקנח ידו מן הדם בשפת המזרק : (טו) מלקוש . כן נקרא המטר המאוחר כמו יורה ומלקוש (דברים י"א) : (יח) גאון . ענינו ממשלה כמו גאון יעקב (עמוס ח') : כשלון . ענין חלשות ונפילת הכח : (יט) שלל . הון רב : (כד) צוף דבש . חלות דבש וכן ונופת צופים

ימצא

כא לַחֲכַם־לֵב יִקָּרֵא נָבוֹן וּמֶתֶק שְׂפָתַיִם יֹסִיף לֶקַח׃ כב מְקוֹר חַיִּים שֵׂכֶל בְּעָלָיו וּמוּסַר אֱוִלִים אִוֶּלֶת׃ כג לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ וְעַל־שְׂפָתָיו יֹסִיף לֶקַח׃ כד צוּף־דְּבַשׁ אִמְרֵי־נֹעַם מָתוֹק לַנֶּפֶשׁ וּמַרְפֵּא לָעָצֶם׃ כה יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת׃ כו נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ כִּי־אָכַף עָלָיו פִּיהוּ׃ כז אִישׁ בְּלִיַּעַל כֹּרֶה רָעָה וְעַל־שְׂפָתוֹ כְּאֵשׁ צָרָבֶת׃ כח אִישׁ תַּהְפֻּכוֹת יְשַׁלַּח מָדוֹן וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף׃ כט אִישׁ חָמָס יְפַתֶּה רֵעֵהוּ וְהוֹלִיכוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא־טוֹב׃ ל עֹצֶה עֵינָיו לַחְשֹׁב

(כ"א · י"ד חס' וי"ו · ה' חס' בליש' יו"ד קדמ' · כ"כ · י"ד חס' וי"ו · ג' · ל'. כ"כ · שפתיו ק' · ל'. י"ב · ד' · ל')

טובוהי: כא חכים לבא יתקרי סוכלתנא ודחלין ספותיה מוסיף אולפנא: כב מבוע דחיי סוכלא דמריה ומרדותיה דשטיי שטיותא: כג לבא דחכימא מסתכל פומיה ובשפותיה מוסיף אולפנא: כד כבריתא דדובשא מאמרא דבוסמא חליותא דנפשא ואסותא לגרמי: כה אית ארחא דמתחזיא בעיני בני נשא דתריצא היא וסופה ארחתא דמותא אנון: כו נפשא דלעיא לעותה תסובר דמן פומא אתי לה כיפא: כז גברא טלומא חפר בישתא ובשפותיה נורא יהבא זליקי: כח גברא מהפכנא יגרי תגרי ותרתנא מעריק רחמיה: כט גברא חטופא משרגג חבריה מוביל ליה בארחא דלא שפירא: ל רמז בעינוי

אבן עזרא

ברבות טובתו: (כא) לחכם לב. שהחכמה בלבו. יקרא נבון שיבין מה שלא למד. ומתק שפתים טעם ואיש ילמד מתיקון שפתים אז יוסיף לקח והמתק רמז לחכמה המתוק' כענין ומתוק מדבש: (כב) מקור. פירוש השכל הוא המקור שיקירו משם חיים לבעליו: ומוסר אוילים. מוסר אולת: (כג) לב. גוף. שנים דבקים. חכם ירא' השכל על פיהו. ועל שפתיו יוסיף. הלב להראות הלקח: (כד) צוף. דבש חסר כ"ף כלומ' כצוף דבש כן אמרי נוע' מתוקים: (כה) יש דרך ישר. מי שם לפני איש להתעסק באמרי נוע'. ואחריתה שיעזבה ימצא דרכי מות ואמר דרכי כי סבות המות רבות. פ"א שילך דרכים שיביאוהו למות: (כו) אכף. סבב וגרם כלומר נפש עמל תעמל לעד כל ימיו כי פיהו אכף גר' וסבב עליו לעמל בעבור שלא למד אמרי נועם והפך זה החכמה תחיה את בעליה: (כז) ועל שפתיו. על כל אחד משפתיו הרעה כאש צרבת. פ"א המלשין נרגן. דברי סרה ברכילות: (כח) איש. העושה חמס מפתה רעהו שיעשה חמס כמוהו: (כט) בדרך לא טוב. כלשון זכר: (ל) עוצה. לפי דעתי שיועצ' את עיניהם עוצם עיניו הם משרש עוצה עיניו והמ"ם סימן הפועלים והראוי עוצה אותם

רשי

(כא) לחכם לב יקרא נבון. שלמד חכמה מרבו. יקרא נבון סופו שיהי' נבון בדברי' מפולפל בחכמתו ויקראו אותו נבון: ומתק שפתים יוסיף לקח. כשאדם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמים יוסיף לקח: (כב) מקור חיים שכל בעליו. וכן פתרון המקרא שכל הבעלים מקור חיים הוא לו: ומוסר אוילי' אולת. יסורי אוילים ע"י אולת באים להם וכן משמעו האולת יסורין הוא לאוילי': (כג) לב חכם ישכיל פיהו. לבו מלמד את פיו לדבר נכוח: (ועל שפתיו. יוסיף לבו לקח): (כד) צוף דבש. מתוק דבש. ברושק"ה בלע"ז: אמרי נועם. דברי תורה: (כה) יש דרך. שהוא ישר לפני איש: (כו) עמלה לו. לצרכו הוא עמל: כי אכף עליו פיהו. כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל או עמלו עומדת לו שאוכל מה שעמל כבר: (כז) כורה רעה. בלבו חורש הרע: ועל שפתיו כאש צרבת. הרעה כאש שורפת על שפתיו עד שמוציאה בפיו וגומר. כאש צרבת שורפת כמו (יחזקאל כא) ונצרבו בה כל פנים: (כח) ונרגן מפריד אלוף. ע"י ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עול': (ל) עוצה עיניו. ל' קריצה וכן איעצה עליך

ולפני כשלון גבה רוח: יוסיף י"ד חס' וי"ו וסימ' בשמואל ב' סוף סי' ג' גבי קנות דוד על אבנר: ומרפא ג' ושימני' וזרחה לכם יראי שמי. צוף דבש אמרי נועם. הנני מעלה לה ארוכה: ונרגן נו"ן בתרא זעירא והוא חד מן ג' נונין אריכין זעירין וסימניהון נפע ארן וגשם יגדל. ונבושזבן רב סריס. ונרגן מפריד אלוף. ואינון מן א"ב דאתין זעירין וסי' נמסר בריש ספר ויקרא ובמסרה רבתי בריש מערכת אות האלף בס"ד:

תולדות אהרן נפש עמל. סנהדרין לט: איש תהפוכות. זוכר ויקרא:

רלבג

כי זה ממה שיתיישר בו להגיע אל התכלית הנרצה ומי שהם מבטחו עם זה בה' לא במה שהכין מהסבות אשריו כי הש"י ימציאו לו חפציו ואף אם שגג בהכנת הסבות: לחכם לב יקרא נבון. הנה לחכם לב יקרא נבון ר"ל כי השגתו החכמה תישירהו להשגת הבינה גם בדברים המדיניים להתבונן בלקיחת התחבולות להעמידו בשלום עם כל אחד מהאנשים ואע"פ שכבר התבונן בזה בלבו באופן ראוי הנה במתיקות דבריו יוסיף קנין טוב על מה שחשב בלבו כי ערבות הדברים ומתיקותם ימשוך הנפשו' ויקחם: מקור חיים. הנה ההסתכלות וההתבוננות הוא בעליו של מקור חיים והמנהיג אותו וזה כי ממנו מבוע המיועדת החיים הגופיים והחיים הנצחיים אם החיים הגופיים מפני ההסתכלות בדברים המדיניים אשר בו יושלם הסרת הרע ממנו מהאנשים ושיגיע לו הטוב והעזר מהם ואם החיי' הנצחיים כי זאת התכונה כלי להפליג החקירה בדברים העיוניים לפי מה שראוי אשר היא סבה למצוא האמת בהם ואולם האוילים לא יקנו מוסר כי אם מהאולת והמשל שכאשר קרה לאויל רע מה מפני שלא השגיח בסבות המביאות אותו להשגת מבוקשו אז יקחו מוסר מפני האולת ההיא להשגיח בפועל ההוא כשיקרה לו שנית בסבה אשר לא השגיח בה קודם זה שהיתה סבה. אל שנבצר ממנו אשר יזם לעשות הנה התועלת שיקח בזה הוא מעט מאד וזה כי אולתו תסבב שלא יקח בזה מהתועלת רק בכמות הדבר ההוא ובסבה ההיא לבדה וכבר יהיו שם סבות אחרות יפקד המסובב בהפקדם והוא לא ישגיח בהם אם לא כשיפקחו עיניו כמה שיראה בנסיון וזה רחוק מאד שיגיע בשלימות בזה האופן גם בפועל אחד מיוחד ואולם עם המשכיל מקור חיים ומבוע בכל הדברים וזהו ההבדל הנפלא שיש בזה בין המשכיל והאויל: לב חכם ישכיל פיהו. הנה מה שהוא מצוייר בלב החכם יודיעהו פיו לאנשים כי דבריו ישכימו אל מה שהוא מצוייר בנפשו אם בדברים המדיניים לפי שלא יכחד בלב ולב ואם בדברי' העיוניים כי הוא מגד חכמתו יודע לדבר באופן ישכים מה שיאמר למה שהוא מצוייר בנפשו והנה הוא ידבר באופן שעל שפתיו יוסיף קנין טוב על מה שהיה בלבו וזה כי בלב לא יתכן שיהיה למאמר כי אם כוונה אחת והוא יאמר אותו בדרך יכלול על כוונות מתחלפות כלם מועילות וכבר יהיה זה ג"כ ומגד אחר והוא בדברים המדיניים רב התועלת והוא שיוסיף על שפתיו ממתק הדברים וערבותם מה שיוסיף לקחת הנפשות ולמשכם אל כל מה שירצהו ובדברים העיוניים ג"כ מגד מה שיעריב המאמר מן הדברים המיפים את המאמר ומקשטים אותו: צוף דבש. הנה אמרי נועם שיצאו מפי החכם הם כמו צוף דבש שהוא מתוק לנפש המרגשת בשיזון האדם ממנו והוא עוד מרפא לאיברים הכחושים בשיושם עליהם ולזולת זה מתחלייהם וכן אמרי נועם החכמים יערבו לנפש המשכלת ובהם עוד הישרה לתקון הגוף ולבריא ולהוציא ממנו תחליי המדות הפחותות: יש דרך. הנה ימצא דרך שהוא ישר לפני האיש ולא ירגיש ברע הנמשך ממנו כי אחריתה היא דרכי מות והנה האיש החכם יישיר להתרחק מהדרך הזאת: נפש עמל. הנה נפש האיש העמל עמלה לו ולתועלתו כאשר כפף פיהו והכניעו על העמל ההוא ר"ל כאשר כבש תאות פיהו למזונות ולמשקים הערבים בדרך שלא יבעלהו רדיפת התאוות הנה מבקשת החכמה וההעמלות בהגעתה הנה העמל ההוא יהיה לו לבדו מה שאינו כן בעמל אסיפת הקניינים כי יכין האדם ואחר יאכל ומי שעמל בו לא יהנה ממנו ולא יהיה לו יתרון כי אם ראות עיניו או ירצה בזה נפש האיש העמל תמיד להשגת טרפו עמלה בסבתו בעצמו כי פיו הכניעו וכפפו לזה העמל ואולו יישיר בזה שאם היה האיש ההוא מונע ממנו יתרון המזון ולא יקח ממנו כי אם המצטרך לבד ויצמצם בהוצאתו לפי מה שאפשר או יהיה קובץ על יד מעט מעט עד שישיג מחייתו בזולת עמל: איש בליעל. הנה האיש הבליעל חורש הרעה בלבו ומה שיצא ממנו אל שפתיו יזכר בו רושם הרע שהוא בלבו ויהיה משחית כמו האש השורפת וכאילו אמר שיותר רע יצא מפיו ממה שהוא בלבו כי ישתדל להעמיק בדבריו בדרך שימשך מהם רע נפלא: איש תהפוכות ישלח מדון. האיש הכוזב הנה מנהגו לשלח ריב ומדון בין האנשים ולא יספיק לו בזה עד שיעורר דברי תלונה להפריד השר והגדול מעמו ר"ל שיסבב שימרדו בו: איש חמס. הנה האיש שהוא איש חמס יפתה בפיו רעהו להמשך למנהגו ובדבורו בהגרים לו להלך אותו בדרך לא טוב: עוצה עיניו. מי שהוא עוצה עיניו

מצודת דוד

נופים (תהלים יט): לעצם. ר"ל לגוף כי העצמות הם מעמידי הגוף: (כו) אכף. מל' כפיה ונגישה וכן ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג): (כז) כורה. חופר כור כמו בור כרה (תהלים ז'): צרבת. ענין שריפה כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ"א): (כח) ונרגן. ענין תלונה כמו ותרגנו באהליכם (דברים א): אלוף. שר כמו ואל תבטחו באלוף (מיכה ז): (ל) עוצה. ענין סתימה כמו ויעצם את עיניכם

מצודת ציון

ימצא טוב כי יצליח ואם אחר כל ההתבוננות יבטח בה' אשרי לו: (כא) לחכם לב. למי שלמד חכמה מרבו סופו יקרא נבון כי יתחכם להבין דבר מתוך דבר: ומתק. הממתיק אמרים לזולת למען יערב לו להיות מקובל על הלב הנה יועיל גם לעצמו כי בזה יוסיף ללמוד להבין תוכיות הדבר: (כב) שכל. השכל הוא לבעליו כמעיין הנובע חיים כי בעבורו בא לו חיים: ומוסר. היסורים הבאים על האוילים הם בעבור אולתם: (כג) ישכיל פיהו. ילמד את פיו להמתיק אמרים וכאשר יהיו שגורים על שפתיו יוסיף עוד למוד להבין תוכיות הדבר א"כ באה ההשכלה מן הלב אל הפה וחוזרת לבוא מן הפה אל הלב עד אין תכלית: (כד) צוף דבש. הממתיק אמרים בנעימות רב המה ערבים משומעיהם כחלות הדבש והמה מועילים לנפש ולגוף כי בזה ימשוך לבות בני אדם אחר דעתו הן בדבר המוסר הן בדבר הנצרך: (כה) לפני איש. לפי ראות עיניו: ואחריתה. אחרית הדרך ההוא הולך אל דרכי מות: (כו) עמלה לו. טורח המלאכה יעמוד לו לצרכו כאשר פיו יכוף אותו לתבוע המאכל אז יהיה לו למלא שאלתו: (כז) כורה רעה. דרכו לחפור ולחפש תחבולות לעשות רעה לבני אדם וגם ירבה לדבר דברי חידודים ומכעיסים כאלו על שפתיו אש שורפת: (כח) איש תהפוכות. המהפך אמרים ממה שנאמרו הוא מגרה מריבה בין הבריות: ונרגן. המתלונן אחר מעשה בני אדם מפריד מן האנשים את השר אשר עליהם כי מורדים בו וגם הוא נהפך להם לאויב: (כט) יפתה רעהו. לאחוז גם הוא בדרכי חמס ומוליכו בדרך לא טוב למצוא חבר לעצמו: (ל) עוצה. הסותם עיניו לחשוב להפך אמרים (כי דרך המעמיק לחשוב מה יעשה אז עיניו לבל יבלבלו אותו דברים הנראים): קורץ. המנדנד בשפתיו גורם

תַּֽהְפֻּכ֗וֹת קֹ֘רֵ֤ץ שְׂפָתָ֥יו כִּלָּ֥ה רָעָֽה׃
לא עֲטֶ֣רֶת תִּ֭פְאֶרֶת שֵׂיבָ֑ה בְּדֶ֥רֶךְ צְ֝דָקָ֗ה תִּמָּצֵֽא׃ לב ט֤וֹב אֶ֣רֶךְ אַ֭פַּיִם
מִגִּבּ֑וֹר וּמֹשֵׁ֥ל בְּ֝רוּח֗וֹ מִלֹּכֵ֥ד עִֽיר׃ כ'
לג בַּ֭חֵיק יוּטַ֣ל אֶת־הַגּוֹרָ֑ל וּ֝מֵיְהוָ֗ה כָּל־מִשְׁפָּטֽוֹ׃ ג'. ד'

יז א ט֤וֹב פַּ֣ת חֲ֭רֵבָה וְשַׁלְוָה־בָ֑הּ מִ֝בַּ֗יִת מָלֵ֥א זִבְחֵי־רִֽיב׃ ב עֶֽבֶד־מַשְׂכִּ֡יל יִמְשֹׁ֒ל בְּבֵ֤ן מֵבִ֥ישׁ וּבְת֥וֹךְ אַ֝חִ֗ים יַחֲלֹ֥ק נַחֲלָֽה׃ ג'
ג מַצְרֵ֣ף לַ֭כֶּסֶף וְכ֣וּר לַזָּהָ֑ב וּבֹחֵ֖ן לִבּ֣וֹת יְהוָֽה׃ ב' וכסף על נקי
ד מֵ֭רַע מַקְשִׁ֣יב עַל־שְׂפַת־אָ֑וֶן שֶׁ֥קֶר מֵ֝זִ֗ין עַל־לְשׁ֥וֹן הַוֺּֽת׃ ל'
ה לֹעֵ֣ג לָ֭רָשׁ חֵרֵ֣ף עֹשֵׂ֑הוּ שָׂמֵ֥חַ לְ֝אֵ֗יד לֹ֣א יִנָּקֶֽה׃ ל'. כ' חס'
ו עֲטֶ֣רֶת זְ֭קֵנִים בְּנֵ֣י בָנִ֑ים וְתִפְאֶ֖רֶת בָּנִ֣ים אֲבוֹתָֽם׃ ז לֹא־נָאוָ֣ה לְנָבָ֣ל שְׂפַת־יֶ֑תֶר אַ֝֗ף כִּֽי־לְנָדִ֥יב שְׂפַת־שָֽׁקֶר׃ ד'

וְחָשֵׁב הֲפֵכְתָּא גָזֵים בְּשִׂפְוָתֵיהּ וְגָמַר בִּישְׁתָּא׃ לא כְּלִילָא דְשַׁבְהִירָא סֵיבוּתָא בְּאָרְחָא דְצִדְקְתָא מִשְׁתַּכְחָא׃ לב טָב נְגִיד אַפֵּי רוּחָא מִן גַּבָּרָא וּדְמַכְבֵּישׁ נַפְשֵׁיהּ טָב מִן הוּא דְאָחֵד מְדִינְתָּא׃ לג בְּעוּבָא דְעַצְתָּא נָפְלָא פִּצְתָּא וּמִן אֱלָהָא נָפֵק דִּינֵיהּ׃ א טָבָא הִיא לַחְמָא שְׁרַבְתָּא וְשַׁלְוָתָא בָּהּ מִן בֵּיתָא דְמָלֵי דִבְחֵי דְדִינָא׃ ב עַבְדָּא סוּכְלְתָנָא יִשְׁתַּלַּט בְּבַרָא מְבַהֲתָנָא וּבֵינָת אַחֵי נִפְלַג יְרוּתְתָא׃ ג צַרְפָּא נְקֵי לְסָאמָא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וֶאֱלָהָא בָּדֵיק לִבַּיָא׃ ד גַּבְרָא בִישָׁא צָיֵית לְסִפְוָתָא דְעָאתָא שִׁקְרָא וְרַגְלוּתָא עַל לִישָׁנָא דְעָאתָא׃ ה דְמַצְדֵי לְמִסְכְּנָא מַרְגֵז לְבָרְיֵהּ וּדְחָדֵי לְתַבְרָא דְחַבְרֵיהּ לָא מִזְדַּכֵּי׃ ו כְּלִילָא דְסָבֵי בְּנֵי בְנַיָא וְשִׁבְהוֹרְהוֹן דִבְנַיָא אֲבָהָתְהוֹן׃ ז לָא יָאֵי לְטַפְשָׁא שִׂפְתָא יַתִּירְתָּא אַפְלָא לְשַׁלִּיטָא שִׂפְתָא דְשִׁקְרָא׃

רשי

עליך עילי (תהלים לב) : כלה רעה. כמו כי כלתה אליו הרעה וגומר וגורס לבא רעה לעולם : (לא) בדרך צדקה תמצא . ע"י הצדקה מאריכין ימיהם : (לב) ומושל ברוחו. כובש את יצרו : (לג) בחיק יוטל את הגורל. ביטו לבין עצמו אדם מטיל גורל: ומה' כל משפטו. לברור לכל אחד ואחד חלקו : (א) טוב פת חריבה ושלוה בה . טוב היה להקב"ה להחרי' ביתו ועירו והי' בשלוה מעבירותיהן של ישראל : מבית מלא זבחי ריב. שהיו מקריבין זבחי ריב בביתו: (ב) עבד משכיל וגו'. על שהשכיל נ"נ לפסוע ג' פסיעות לכבודו של הקב"ה על' לגדול' ומשל בישרא' שהוכישו מעשיהם וחלק נחלתם לעיניהם . ד"א גר צדיק טוב מאזרח רשע ולע"ל יחלק שלל ונחל' כתיב ב"י שנאמר (יחזקאל יז) והיה השבט אשר גר הגר וגו': (ג) מצרף לכסף . כלי שצורפין בו כסף ועושין אותו מאפ' מקלה על גבי חרס קרוי מצרף : וכור לזהב. כלי שצורפים בו את הזהב כלי שזוקקין בו את הזהב כמו קדירה שבורה קרויה כור: מצרף לכסף וכור לזהב . המצרף עשוי לצרוף כסף למלאכתו וכן הכור לזקק הזהב. אבל הלבבות הקב"ה זוקקן ובוחנן ויודע מחשבותן : (ד) מרע . רשע : מקשיב על שפת און שקר.מקבל לשון הרע ועידי שקר : מזין . מאזין מי שהוא משקר מאזין על לשון הוות : (ו) עטרת זקני' . כשרואי' בני בניה' הולכין בדרך טובה: ותפארת בנים אבותם . כשאבותיה' צדיקי' היא תפארת הבנים : (ז) שפת יתר . דברי גאו' : אף כי לנדיב . וכ"ש שלא נאה

אבן עזרא

אותם את עיניהם וכמו כן ותפתח ותראהו את הילד לחללו את ביתו הנכון להלל אותו וכן הפירוש עוצה עיניו אוטם עיניו בעבור שלא ילך לבו אחרי עיניו בעבור שיחשוב תהפוכו' כרצונו . כלה משלים הרעה כאשר חשב : (לא) עטרת . השיבה היא כעטרת תפארת לראש : (לב) טוב . בחיק . טוב . ג' דבקים . טוב עומד במקום שנים וארך אפים הוא טוב מגבור כי הוא יכבוש כעסו והגבור אע"פ שכובש אחרים אינו יכול לכבוש כעסו . מושל ברוחו לבדו טוב ממושל לוכד עיר שצריך לעזר אחרי' וכאשר יוטל הגורל בחיק ומה' משפטו איך יפול כן מאת השם מי שיוכל למשול ברוחו : (א) טוב . חרבה למושלים ברוחם כפת חרבה שיש שלוה בה . מבית מלא זבחי ריב ומריב' שיתכעסו תמיד : (ב) בבן מביש . כסיל. יחלוק יקח חלק : (ג) מצרף . מרע. לועג . סר . ד' דבקי' . מצרף מין טור . מזין הראוי מאזין כלומר יש מצרף לכסף וכור לזהב לזקקו וכן יבין הלבבות השם וידע מי שהוא מרע ומחשב רכילות שהוא על שפת איש . שמח מי ששמח לאיד הרש לא ינקה לא יהיה נקי כל אחד מהם כי השם בוחן הלבבות ויתן שכר למרע וללועג ולשמח לאיד : (ו) בני בנים . שבעבורם מכובדים הזקנים בעבור חכמתם . ותפארת בני' אבות החכמים : (ז) לא נאו' לנבל. לא נחמדת ונאוה לו . שפת יתר כלומר לא יתאוה לעלת שפת חכמים שתביאהו לידי יתרון אבל לנדיב

יוטל ג' ב' מ"ל וא' חס' וסימן כי יפול לא יוטל . בחיק יוטל את הגורל . הגם אל מראיו יטל . בתרא חס': ומה' ד' וסי' לעיל ריש סי' טז : משפטו ו' וסי' נמס' בשמואל א' סוף סימן כו : חרבת ג' וסי' ואמר למלך המלך לעולם יחיה . ואמר אליהם אתם ראים הרעה . טוב פת חרבה . וא' וחרבה וכל מנחה: נאוה ד' קמצין וסימ' נאוה כירושלים איומה כנדגלות . לישרים נאוה תהלה . כי נעים נאוה תהלה . לא נאוה לנבל שפת יתר . וא' שחורה אני ונאוה :

תולדות אהרן עטרת תפארת . אבות יג: טוב ארך . שם ע עקידה שער ס"ה : טוב פת . עקידה שער מא: לועג לרש . ברכות יח יע סוטה מג (ברכות ד) : עטרת זקנים . אבות יג מנחות מא זוהב שמיני (סנהדרין ל) :

רלבג

עיניו וכותם אותם או אחד מהם כדי שתשלם לו יותר מחשבת התהפכות והכזבים ואח"כ הוציא מה שבמחשבתו אל הפועל בשתהק שפתיו ופתח אותם לדבר הדברים בפיו הנה דבורו השלים הרע כי כמה שחשב לא היה מגיע נזק לאנשים אם לא יוציאהו בפיו : עטרת תפארת שיבה . הנה השיבה היא עטרה של תפארת כי האנשים כלם יכבדו איש שיבה ויגיעו האנשים לזה בדרך צדק ויושר במדות או בדעת כי בזולת זה יתכן שימות האדם בלא עתו או יהיה הרגון בזה כי השיבה אשר בדרך צדקה תמצא הוא עטרת תפארת כי מצד היושר בדעות ובמדות ומצד הישיבות אשר יחובר עמהם נגדל מדרגת האיש ומעלתו בחכמה ובפילוסופיא במדינית כי נישישי' חכמה וארך ימים תבונה מצד רוב מה שעמד עליו מהחוש ומצד אורך הזמן אשר בקדו בבקשת החכמה ומצד השקט רתיחת הטבעי בעת השיב': טוב ארך. הנה מי שימשול בכעסו שיוכל להאריך אפו הוא יותר טוב מגבור המנצח זולתו במלחמה ומי שימשול ברצונו ותאותו להניחה אל אשר יתחייב הוא יותר משובח ממי שלכד עיר כי איך ימשול בזולתו מי שלא יוכל למשול ברצונו . יש דברים יתחייב שיהיה הדושה קרי והזדמן והנה באמת הגבלה והדור מהש"י בחיק וזה כי הגורל יוטל בחיק ויתחייב שיהיה משפטו בדרך הקרי והנה תמצא כי מה' כל משפטו וזה מפורסם מענין הגורל בספורי דברי הנבואה וכבר תעמוד על זה מהחוש כי למגלויהם יבא על הרוב לשם בגורל היותר טוב והספק לאנשים הקשי יום והנה אמר לפי מה שהתשוב כי הגבורה במלחמה ולכידת העיר הוא מה' ולזה אין להתפאר בהם ואולם התכונות המדותיות אשר לאדם עם נפשו הם מפאת בחירתו ולזה יהיה ההתפאר בהם יותר ועוד כי הטוב שיגיע מאורך האף הוא יותר עצום ויותר מעט סכנה מהטוב שיגיע מהגבורה וכן הענין במושל ברוחו עם לוכד עיר אם שבזה יגיע לאדם הטוב והשלמ מזולת שירע לזולתו : טוב פת חרבה . והנה שבח עוד השלום וגנה הקטטה ואמר כי טוב לאדם שיאכל פת יבשה בלא פרפרת עם השלום משיאכל הזבחים ובשר לשובע עם הריב והקטטה : עבד משכיל . הנה יקרה בעבד האדם שהיה זריז ומשכיל שיהיה מושל בבן אדוניו כשהיה עצל והכל כי אדוניו ימשילהו עליו להנהיגו בהנהגה הראויה וכבר יקרה שיחלק זה העבד נחלה בתוך הבנים שהם בני אדוניו כי אדוניו להשכתו אותו יתן לו כמותו חלק מה בנכסיו : מצרף לכסף . הנה הכסף יש לו מצרף יוכל האדם לגדרו מסיגיו ובו יוכל לבחון כמה יש בו מן הסיגים כשיקח ממנו משקל מה ויעמוד על השיעור שיחסר ממנו וכזה יש ג"כ כור לזהב לברר אותו מסיגיו ואולם הלבבות אין שם מי שיבחנם זולתי השם יתברך : מרע מקשיב . הנה האיש המרע הוא מקשיב על דבר און כי בו חפץ וזה ג"כ הוא מתהפך והוא כי האיש השקרן מאזין ומקשיב על דברי הרשע והעוות מהשקר ימשכו הרעות ומהרעות ימשך השקר : לועג לרש חרף עושהו . הנה מי שהוא מלעיג על העני מפני עניו כבר חרף הש"י שיסודר ממנו זה הענין באופן מה כמו שמגנה המלאכה הוא מחרף בזה הפועל אותה ומי שהוא שמח לאיד שיבוא על איש אחר לא ינקה שיפול בכמו הרע ההוא : עטרת זקנים . כי האהבה הדמיונות תמשך אליהם אך אין הענין כן באבות כי אין האהבה עולם כל כך נאמי האב אבל תפארת בנים הוו אבותם : לא נאוה . הנה לא יאות לנבל לדבר דברי

מצודת דוד

לנמז לה"ר : כלה רעה . הנה זה גמר הרעה אשר חשב עליה כי רמזה ועשה מעשה : (לא) עטרת וגו' . ההולך בדרך צדקה תמצא בו עטרת תפארת שיבה כי ירבה ימים בגדולה ותפארת : (לב) מגבור . כי הגבור לא יתגבר כ"א במעשה הגבורה והמאריך אף יתגבר על כל בשב ואל תעשה : מושל ברוחו . מי שבידו לכבוש כעסו הוא טוב מגבור הלוכד עיר מבצר וכפל הדבר במ"ש : (לג) בחיק . דרך מטילי הגורל להניח פתקין בחיק או לזולתו במקום נסתר ומשם יקחום להניחם על המנות לדעת מה למי ואמר בזה אל תהרהרו על הגורל לומר שבא בקרי והזדמן כי בעוד הטילו פתקי הגורל אל החיק עד לא הוציאם כבר נגזר מפפט הדבר מה' וזכר כל א' בחלקו אשר חלק לו אלוה ממעל : יז (א) טוב . יותר טוב לאכול פת חרבה בשלוה . משיהיה לו מלא הבית בשר זבוח בריב וקטטה : (ב) בבן מביש . בבן האדון אשר הוא מלא מדברי בושה : יחלוק נחלה . העבד הזה יקח חלק נחלה בתוך האחים כאלו היה אחד מהם : (ג) מצרף . הכסף והזהב כאשר מי ירצה לדעת כמה יש בהם מן הסיגים יקח ממנו במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף ונשאר הכסף והזהב נקי ובזה יבחן הכל אבל לבות בני אדם יבחנם ה' הטובה היא אם רעה : (ד) מרע . איש רע מקשיב לשמוע דבר און ושקר וכן בהפוך כי איש שקרן מאזין לשמוע לשון הוות לצער בני אדם ולהרע להם ור"ל אוהבים המה זה לזה ולא יתפרדו : (ה) חרף עושהו . כי בלעגו כאלו יאמר שלחסרון דעתו העני ולא ה' פעל כל

מצודת ציון

עיניהם (ישעיה כט) : קורץ . ענין נדנוד לרמז כמו קורץ בעיניו (לעיל ו) : כלה . ענין גמר והשלמה : (לב) ברוחו . ענין כעס : (לג) יוטל . ענין השלכה : (א) פת . חתיכת לחם מל' פתות אותה פתים (ויקרא ב) : חרבה . יבשה : (ג) מצרף וכור . שמות הכלים אשר יתיכו בהם הזהב והכסף : (ד) מזין . כמו מאזין ר"ל מקשיב באזנו : הוות . ענין שבר ורעה כמו מדבר הוות (תהלים נ"ח) : (ה) לאיד . ענין תקלה ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א) : (ז) נאוה . מל' נאה וכן נאוה תהלה (תהלים קמז)

שָׁקֶר׃ ח אֶבֶן־חֵן הַשֹּׁחַד בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל־כָּל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל׃ ט מְכַסֶּה־פֶּשַׁע מְבַקֵּשׁ אַהֲבָה וְשֹׁנֶה בְדָבָר מַפְרִיד אַלּוּף׃ י תֵּחַת גְּעָרָה בְמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה׃ יא אַךְ־מְרִי יְבַקֶּשׁ־רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח־בּוֹ׃ יב פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ וְאַל־כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ׃ יג מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא־תָמִישׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ׃ יד פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ׃ טו מַצְדִּיק רָשָׁע וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ טז לָמָּה־זֶּה מְחִיר בְּיַד־כְּסִיל לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֶב־אָיִן׃ יז בְּכָל־עֵת אֹהֵב הָרֵעַ וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד׃

ח כיפא דשוחדא חסידא היא באפי מאן דשקל לה לכל אתר דמתפני שכורא׃ ט דמכסי חובא בעי רחמותא ודשני מלתא מפרק רחמא׃ י עלא בעתא במן דמתבין טב מן דממחי לסכלא מאה חוטרין׃ יא ברם גברא מרידא בעי בישתא ומלאכא נוכריא ישתדר עליה׃ יב פגע דוב ורתיתא בגברא חכימא לא מתזיע וסכלא בשטיותיה נפל׃ יג דפריע בישתא חלף טבתא לא תפסוק בישתא מן ביתיה׃ יד אשד דמא היך מיא מגרי תגרי וקדם אצטדיא אטעי דינא׃ טו דמזכי לרשיעא ומחיב לצדיקא מרחקתיה דאלהא אף תרויהון׃ טז למא דין אזוזא ליה תגרותא לסכלא דלית ליה לבא וחכמתא׃ יז בכל עדן גברא

י"א בכתוב יס · ל' בטעם מלעיל · ל'. ל' מ"ל · ל' · תמוש ק' · ל' ומ"ל. כ"ח · י"ו מייחדין · ל' · ל' · ס'. ל' וחד וְאָח

אל כל ואל כל י"ג בכתו' ותריסר וסי' אמור אל כל עם הארץ. הן ישא איש בשר קדש. אמר אל רחבעם בן שלמה. ולא שמענו אל עבדיך. ממכון שבתו השגיח. היצר יחד לבם המבין. אז לא אבוש בהביטי. אבן חן השחד בעיני בעליו. כי מי אשר יבחר. וישלח ספרים אל כל מדינות. ונשלוח ספרים ביד הרצים. ויכתב מרדכי את הדברים. וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע: הרע ה' בקריאה ג' בישין וב' טבין וסי' ואם הרע תריעו גם אתם. חדלו הרע. היהפך כושי עורו. בבל עת אהב הרע וכל הרע לאיש מתן. וחד

תולדות אהרן: אל כל. סנהדרין לג: פחת. ברכות ז: לא תמוש. כתובות גג: פוטר מים. קדושין מ סנהדרין ו ז (סנהדרין יח): למה זה. יומא עב: בכל עת. זוכר בשלח: ואח לצרה. סנהדרין קב:

רשי

נאה שפת שקר לנדיב: (ח) אבן חן. כשהאדם בא לפני הקב"ה ומפייסו בדברים וסב לו. אבן חן ומרגליות היא בעיניו: אל כל אשר יפנה ישכיל. בכל מה שיבקש ממנו מצליחו: (ט) מכסה פשע מבקש אהבה. אם יחטא איש לאיש וזה מכסה עליו ואיננו מזכיר לו חטאתו ואינו מראה לו פנים זועפות גורם לו שיאהב אותו: ושונה בדבר. שנוטר איבה ומזכירו כך וכך עשית לי מיד מפריד אלוף. אז מפריד ממנו אלופו של עולם שהוא הקב"ה שהזהירנו לא תקום ולא תטור (ויקרא י"ט): (י) תחת גערה במבין. תחת זו טעמו למעל' בתי"ו מה שאין כן בכל המקרא לכך אני אומר שהוא שם דבר כמו חתת. וכן פירושו הכנע' גערה ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמכין את הכסיל: (יא) אך מרי יבקש רע. כלומ' מי שכל דבריו מרי וסרבנות הוא יבקש רע תמיד: (יב) פגוש דוב שכול באיש. טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל ואל יפגע בו אחד מן הכסילים המסיתים אותו לסור מה' ומתורתו: (יד) פוטר מים ראשית מדון. המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדרי אגפי אמת המים והמים יוצאין בו. והחור הולך ומרחיב כן המדון הולך וגדל תמיד: ולפני התגלע. קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב: (טז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ללמוד תורה: ולב אין. ואין בלבו לקיימה ואינו לומד תורה אלא לקנות שם: (יז) בכל עת אוהב הרע. לעולם הוי אוהב רעים לקנות אוהבים: ואח לצרה יולד. לעת הצרה יולד לך הרע כאח לעזור לך ולהשתתף בצרתך

אבן עזרא

כי שר לנדיב לא נחמדת לו כלומר הנדיב לא יתאוה שפתי איש שקר כי שר התאוה הכסיל: (ח) אבן חן. חסרה כ"ף וכן ידה ליתד תשלחנה אע"פ שאין זה מקומו אפרשנו לפי שהוא נעלם בעבור מלת תשלחנה שהוא בלשון רבות וכן ענינו כידה ליתד תשלחנה הנשים הנזכרות בפסוק תבורך מנשים אם תעשינה כאשר עשתה על כן תהיה מבורכת יותר מהן וכן זה כאבן היקרה שיש לה חן בעיני כל רואיה כן יש חן לשוחד בעיני בעליו והו' הנותן כי בעבור שהוא אסור לקחתו לא יקרא הלוקח בעליו וכן אל תמנע טוב מבעליו כי הוא הלוקח: (ט) מכסה. מי שמבקש לאהוב רעהו יכסה פשעו שפשע בו ולא יודיעהו: ושונה בדבר. לפשוע פע' אחרת מפריד אלוף שיאהבנו יותר ממנו: (י) תחת. י"א מן תנחת עלי ידך תרגום וירד כמו נזיד מן ויזד לטעת מן נטע והו' רחוק: (יא) אך. ממעט הגערה מן המרי כי לא תועיל בו והוא חסר כמו איש מרי שמרה כי השם יבקש לעשות לו רע: אכזרי שלא ירחמנו. ישולח בו להמיתו: (יב) פגוש. ואל יפגוש בו כסיל בעת אולתו כי הוא קשה מהדוב: (יד) פוטר. לשון פתיחה כלומר כפותח מקור מים ההולכים ויתערבו עם אחרים עד שיתגברו על הארץ כן הוא ראשית מדון מדומה למים. וקודם התגלה התערב זה בזה במדון ראוי הריב לנטוש אותו. פ"א כפטר מים כן ראשית מדון תתחיל במעט ובלא הרבה התגלע התגלות: (טז) מחיר. לקנות בו חכמה ואין לו לב שיחפוץ ללמוד: (יז) בכל עת. יאהב איש רעהו ואת אוהב לעת צרה הנולדת

רלבג

דברי מעלה ויתרון כי הדברים ההם יאבדו בזה האופן וכ"ש שאין ראוי לנדיב דבר שקר והבל: אבן חן השוחד. הנה השוחד הוא אבן חן בעיני האנשים אשר יתן להם השוחד כאילו היו מרגליות שיתנו חן לנושאם אל כל אשר יפנה מהדברים יגלית: מכסה פשע. מי שהוא מכסה פשע בפשע בו ולא יגלה לזכרו הוא מבקש אהבה כי בזה האופן יביגה ומי שהוא שונה בדבר מפריד אלוף כי זכר הפשעים יבא לרעות גדולות עד שאלו המדות הפחותות יפרידו השר והגדול מעמו: תחת גערה במבין. הנה כגערה חתת במבין ליסר אותו ויקבל בה מוסר יותר ממה שיקבל הכסיל מהמוסר אם יכוהו מאה הכאות: אך מרי. הנה לא די שלא יקבל מוסר בהכאה אבל תמלא עם זה בקלתו שיבקש רע והוא איש מרי כי הוא מרגים שיוכל מגד מריו או יחוגו עליו רעות ועכ"ז יחזיק בו ולזה איננו זר אם ישיג מה שיבקש הנה ישיגהו היותר רע שאפשר ר"ל בבכר ישולח להכותו מכת אכזרי ולא יחמול עליו אשר על כן מרה בש"י או יהיה הרצון בזה הנה לא די שלא יקבל מוסר אבל הוא תמיד יבקש מרי ואע"פ שישלח בו מלאך אכזרי להכותו מכות נפלאות הנה עם כל זה יוסיף על חטאתו פשע: פגוש דוב שכול. הנה פגישת הכסיל באולתו היא פגישה הקשה מפגישת דוב שכול באיש כי אולת הכסיל פתיתיהו נקלות: משיב רעה. הנה מי שהוא משיב רעה תחת טובה אשר גמלוהו ראוי שלא תסור רעה מביתו וזה לשתי סבות האחד מפני שהאנשים לא יתחדלו להטיב לו לפי שהם רואים שהוא משיב רעה תחת טובה. ולזה כאשר תהיה הרעה בביתו לא תסור משם כי לא ישתדל איש בהסרתה והסבה השנית היא כי זה הטעם ראוי שיבא עליו מהש"י על זאת התכונה הפחותה כי היא תמנע האדם מכל הטובו' והבלומיות וזה כי האדם נכנע לש"י מפני רבוי הטובות אשר הוא גומל אותו תמיד ומי שלא יכיר לאנשים הטובה שהם עושים לו לא יכיר לש"י בטובות שהוא חונן אותו ויהיה זה סבה אל הכפירה בשם יתברך: פוטר מים. הנה ראשית המדון הוא במדרגת פותח מקום יצאו ממנו המים כי שם תמיד יראיכו הפתח ההוא מגד שטף עובר בו ובהיות הענין כן הנה ראוי לעזוב הדבר אשר הוא סבת המדון קודם שיתערב הריב והמחלוקת כי אחר זה יתחזק תמיד הריב ולא יהיה שלוט האדם להשקיטו: מצדיק רשע. הנה מי שהוא מצדיק מי שהוא רשע בדין או מחייב מי שהוא צדיק בדין הנה כל אחד מאלו הוא מתועב ושנוא אצל הש"י וזה כי הוא ראוי להרחיק הרשעים ולבזות מעשיהם כי בזה תועלת להרחיק האנשים מעשות כמעשיהם ובזה ראוי לקרב הצדיקים ולשבח מעשיהם לזאת הסבה בעינה: למה זה. ישתדל הכסיל בקנין החכמה והנה הוא חסר המקבל אותה כי אין לו לב לקבלה: בכל עת. יתחבר האוהב לאוהבו בימי הטובה ובימי הרעה זה מדרך האוהב במה שהוא אוהב ר"ל שלא יעזוב אהובו לעתות בצרה. והאולם האוהב שיתחדש ויולד לו בעת

מצודת ציון

קמז): לנבל. אדם פחות ונבזה: (ח) אבן חן. יש אבני יקר המרבים חן למי שנושאם ואמרו שכן סגולת המרגליות: (ט) ושונה. מל' שנית: אלוף. שר ומושל: (י) תחת. ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א'): (יא) ישלח. ענין גרוי ושסוי כמו וכן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב): (יב) פגוש. ענין פגיעה: שכול. מי שבניו מתים קרוי שכול כמו לא תהיה משכלה (שמות כ"ג): (יג) תמוש. ענין הסרה כמו לא ימוש (שם יג): (יד) פוטר. ענין פתיחה כמו פטר רחם (שם): התגלע. כמו התגלה בה"א וכן בכל תושיה יתגלע (לקמן יח): נטוש. עזוב: (טז) מחיר. ענינו

מצודת דוד

כל זאת: שמח לאיד. השמח על תקלת חבירו לא ינקה מן התקלה ההיא כי תבוא גם עליו: (ו) בני בנים. אף בני הבנים ישימום עטרה לראשו להתפאר בהם אם הגונים הם אבל הבנים אין דרכם כ"א להתפאר באבותם כי יותר מתוייבים בכבוד אביהם מכבוד אבי אביהם ולזה עיקר התפארם באביהם: (ז) לא נאוה. לא נאה בעיני הנבל דברי מעלה ויתרון ולא יחפוץ בהם וכ"ש שלא נאה שפת שקר בעיני מי שנדבה לבו בהכמה כי יותר ימאס החכם בשקר משימאס הנבל בדברי מעלה

(ח) אבן חן וגו'. השוחד הוא בעיני בעלין המקבלים כאבן המסוגל להרבות חן הנושאו כי כמו כן ישא הנותן חן בעיני המקבל ואל כל אשר יפנה יסכיל למצוא מעם ורצייה להצדיק את הנותן: (ט) מכסה. אם יחטא איש לאיש והוא מכסה על פשעו ולא יזכירם הנה בזה מבקש אהבה ר"ל היא סיבה להיות מתאהב על הבריות: ושונה בדבר. המספר הפשע ושונה בה לספרה שנית לבל ישכחנה מכריד מעצמו אלופו של עולם כי יעבור על לא תטור: (י) תחת. גערת המוכיח היא מטלת אימה בלב המבין יותר ממה שיחרד הכסיל אם יוכה מאה מכות: (יא) אך מרי. מי שכל דבריו רק למרות בה' הוא מבקש רעה לעצמו בעוה"ז: ומלאך אכזרי ישולח בו. לדונו אחרי מותו: (יב) פגוש. מוטב לפגוש באיש דוב שכול מבניו אשר דרכו להרוג אשר יפגוש בעבור מרירת הלב עכ"ז יותר טוב שיפגוש הוא בו משיפגוש בו איש כסיל בעת ידבר אולתו להסית לעבירה: (יג) תחת טובה. במקום הטובה שעשה לו: לא תמוש וגו'. כי לא ימלא מי משתדל להצילו מהרעה הואיל ואינו משלם כמו הגמול: (יד) פוטר מים וגו'. תחלת המריבה היא כפותח חור בגדר אמת המים והמים יוצאין דרך בו והחור הולך ומתרחב כי כי דרך המדון שהולך וגדל

יח אדם חסר־לב תקע כף ערב ערבה לפני רעהו : יט אהב פשע אהב מצה מגביה פתחו מבקש־שבר : כ עקש־לב לא ימצא־טוב ונהפך בלשונו יפול ברעה : כא ילד כסיל לתוגה לו ולא־ישמח אבי נבל : כב לב שמח ייטב גהה ורוח נכאה תיבש־גרם : כג שחד מחיק רשע יקח להטות ארחות משפט : כד את־פני מבין חכמה ועיני כסיל בקצה־ארץ : כה כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו : כו גם ענוש לצדיק לא־טוב להכות נדיבים על־ישר : כז חושך אמריו יודע דעת וקר־רוח איש תבונה : כח גם אויל מחריש חכם יחשב אטם שפתיו נבון :

רחים הוא ואחא לעקתא מתיליד : יח בר נש חסיר רעינא משלים ידיה ועריב ערבותא על חבריה : יט דרחם חובא רחם מצותא ומרים תרעיה בעי תברא : כ מן דעקים לביה לא משכח טבתא ודמתהפך בלישניה נפל בבישתא : כא דמוליד סכלא חמוצא דיליה ולא חדי אבוי דטפשא : כב לבא חדיא משפיר גופא ורוחא רכיכתא מיבשא גרמא : כג שוחדא מן עובא יסב רשיעא למצלי ארחא דדינא : כד אפוי דסוכלתנא חדין בחכמתא ועינוי דסכלא בעומקא דארעא : כה ברא סכלא מכביד אבוי וממרמיר לאמיה : כו למתך לצדיקא לא שפיר אף לא למחי צדיקיא דאמרין תריצותא : כז דחשך מלוי ידיע ידיעתא ודמכיכא רוחיה גברא דמתבין : כח ואף שטיא דשתק חכימא הוא מתחשב ודכלי

רשי

כנרתך : (יח) אדם חסר לב תוקע כף. ערבות ממון . ד"א תוקע כף לאפיקורסים כדי ללכת בדרכיהם והרי ככר : עורב ערובה לפני רעהו . ככר ערב להקב"ה לשמור מצותיו : (יט) אוהב פשע . לפשוע בחבירו : אוהב מצה . להתקוטט ולריב : מגביה פתחו . מדב' בגאו' כמו שמור פתחי פיך (מיכ' ז) : (כב) לב שמח ייטיב גה'. כשהאדם שמח בחלקו פניו מאירין : (כג) שוחד מחק רשע יקח . הקב"ה מקבל דברי הכנסה ופיוס מחק הרשעי' כלומר בסתר ביתו לבינס : להטות ארחות משפט . להפוך דינו מרעה לטובה : (כד) את פני מבין חכמה החכמה לפני מבין הוא : ועיני כסיל בקצה ארץ . לומר אין החכמה מצוי' לפני כי רחוקה היא ממני איך אוכל לשנות סדר נזיקין שהוא ל' פרקי' מסכת כלים ל' פרקים מסכת שבת כ"ד פרקים . אבל לחכם הוא דבר קל היום שונה שני פרקים ומחר שנים ואומר כך עשו אותן שהיו לפני מעולם: (כה) כעס לאביו בן כסיל . כגון ירבע' כעס הוא להקב"ה : וממר ליולדתו . לכנסת ישראל שהחטיאה אותם : (כו) גם ענוש לצדיק לא טוב . לא אמר הקב"ה למחות שם ישראל מעל הארץ כי לא טוב בעיניו לענוש כול' : להכות נדיבי' עלי יושר . להכות הטובי' שבהם שהיו נדיבים עלי יושר שנאמר והשארתי בישרא' שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מלכי' א יט) : נדיבי' עלי יושר . דוגמת האמור במקום אחר ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום (ישעיה לב) נמצא נדיב על נדיבות : (כז) חושך אמריו . מי שהוא יודע דעת אינו מרבה בדברים : יקר רוח . מונע דברים איש תבונה

אבן עזרא

הנולדת ולא יאהב בכל עת. יולד ראוי להיות תולד כמו וכא עליך רעה: (יח) אדם . אוהב . שנים דבקי'. כלומר אדם שתוקע כף להיות ערב לפני רעהו המלוה הוא יקרא חסר לב והוא אוהב לעשות בעבור פשע ומצה שיגלה עמו רעהו. פתחו רמז למפתח השפתים כלומר כאשר הוא מריס קול פתח דבריו לערוב ערובה הוא מבקש שיבואהו שבר פתחו מן שמור פתחי פיך : (כ) יפול ברעה . שחשב לעשות : (כא) נבל . מדבר נבלות : (כב) לב . גהה . חסר כ"ף מרפא כלומר הלב שהוא שמח בחלקו ייטיב לגוף כגהה בעבור שתולדתו לשמוח כמו לא יגהה מכם אבל רוח נכאה וכועסת על הבלי העולם תיבש עצם שהוא עיקר הגוף ולא תועיל בו גהה : (כג) מחיק . נסתר שהם ישרות יקח השוחד : את . כעס . שנים דבקים : (כד) את פני החכמה שהוא ילמדה מכל אדם . בקצה ארץ המה משוטטות לבקש חכמה כי יחשוב אנשי מקומו כסילים כמוהו על כן מכעים אביו ברצותו ללכת למרחוק : (כו) גם ענוש לצדיק לא טוב . דבק בפסוק פנים ואחור וגם לרבות על השוחד שיקח רשע ואחרי כן יענש הצדיק וכן הוא לענוש הצדיק בדינו לא טוב הענוש כי שם הפועל הוא מתאר בשם דבר ולא טוב להכות הנדיבים על ישרם : (כז) חושך . גם . שנים דבקים . הודיע כי מדת השתיקה טובה כלומר חושך אמריו ושותק הוא דעתן ורוח הוא הדע' כלומר שדעתו יקרה והפך זה כל רוחו יוציא כסיל . וגם לרבות על חושך אמריו גם

והרע הרעתי : בלשונו ו' מ"ל וסי' נמסר בשפטים סימן ז' וזכריה סימן י"ד : יולד ב' חס' וסימן צאו וראו אם יולד . כסיל לתוגה. לו : ייטב ב' וסימ' כי ייטב אל אבי את . לב שמח ייטב גהה. וט' חסר בליש' וסימ' ביחזקאל סוף סי' ל"ג : מחיק ד' חסרים בליש' וסי' נמסר בריש ספרא סי' ה' : ועיני י' וסי' תמצא נמסר באיוב סי' י"א בס"ד : יודע כל ספרא מ"ל במ"ב וסימ' ידע צדיק דין דלים . בפשע ארץ רבים . וכל תריסר ודברי הימים וקהלת מ"ל במ"א וסימ' כי איננו ידע מה שיהיה. וי' מ"ל בשאר קרי' וסימן נמסר בשמואל א' סי' כ"ו :

תולדות אהרן מגביה פתחו . עקידה שער לז : ורוח נכאה . גיטין נו : כעס לאביו . (תענית כז) : גם ענוש . ברכות ז שבת קמט סנהדרין קס ע"ג ד : חושך אמריו . עקידה שער סג : גם אויל . פסחים לט עקידה ש' סג (פסחים לז) :

רלבג

בעת צרתו הוא אח לא אוהב או ירצה בזה כי האוהב יתחבר לאהובו בכל עת כדי שישמח בטובתו ויעזרהו לעת רעתו אמנם האח לא יחוש להתחבר עם אחיו בעת טובתו אך בצרתו יתעורר לעוזרו כי הטבע יכריחהו על זה מפני היותו עצמו ובשרו : אדם חסר לב. והנה ספר עתה מהעוזר לא יחשב בו טוב לעוזר והוסיף הענין ישוב לו לנזק גדול ולזה לא יוסיף זה העזר כי אם מאדם חסר לב והנה שיכנס האדם ערב בפרעון חוב רעהו ויתקע כפו לפרעו כי זה יהיה סבה אל שישוב האהוב שונא ויגיעהו נזק מזה שישוב פרעון החוב עליו : אהב פשע . מי שהוא אוהב למצוא פשע בדברים שיאמרו לו או יעשו וידקדק בהם בזה האופן הנה הוא אוהב מריבה ומחלוקת כי זה יוליד המחלוקת ומי שהוא מגביה פתחו להשקיף בדברים בעד שישים עצמו בעליונות מקום כי זה יהיה סבה אל שימצא פשע בדברים לחשבו עצמו גדול המעלה ושראוי לו מהכבוד הרבה הנה הוא מבקש שבר כי זה סבה להביא עליו רעות גדולות והנה לקח זה הלשון על צד שלימות המשל כי מגובה הפתח יקרה שיפול מטה וישבר : יולד כסיל . הנה האיש שמוליד כסיל יולד אותו לרעה לו כי יגדל יגונו בו מצד חסרון דעתו ורוע עניניו ולא ישמח האיש הנבל הטופס נבלות או הדבר : לב שמח . הנה משמחת הלב יתחדש טוב מראה הגוף להתפשט הדם והחום הטבעי בחלקי הגוף והרוח נכאה שהוא הפך שמחת לב הוא תיבש האיברים מפני התקבץ הדם והחום הטבעי בפנימי הגוף והנה יבאר בזה שהשמחה משובחת והעצבות מגונה : שחד . הנה הרשע יקח שחד מחיק ר"ל שיקח אותו בנעלם בדרך שלא יודע ויקחהו להטות ארחות משפט : את פני מבין חכמה . הנה המבין ימצא את פניו חכמה כי כל מה שירגיש אותו מהדברים כמנהגם ימצא חכמה נפלאה כשיחקור למה שהוא על מה שהוא עליו ואולם הכסיל כשיבקש החכמה הנה עיניו בקצה הארץ לחשבו כי שם לבד תמצא לו ולזאת הסבה יתעצל בבקשתה : כעס לאביו . הנה הבן שהוא כסיל מכעיס אביו תמיד והוא ממר ליולדתו כי לא יקבל מוסרם ולא די לו בזה אבל יהיה בוחר ברע כל כך למי שהוא לא טוב גם ענוש עד שכבר יענוש הצדיק על צדקו ויכה הנדיבים על יושרם כי כל עושה טוב הוא רע בעיניו : חשך אמריו . הנה האיש היודע דעת מונע אמריו שאינו מדבר דבריו בלתי צריך ומי שהוא איש תבונה נותן לעצמו יקרת רוח ולא יהיה מסב ומתחבר מאד עם בני המעלה ולא יהיה מרבה דברים אך דברו יהיה יקר לא שיעשה זה דרך גאוה כי זה יהיה מגונה : גם אויל מחריש

מצודת דוד

וקל : ולפי . עד לא נתגלה המדון לבני אדם נטוש את הריב כי אחר שהתגלה ימצאו מחרחרים ולא במהרה תשקט : (טו) מצדיק וגו'. ואף רק בדברים כי מהראוי לגנות מעשה הרשע ולשבח מעשה הצדיק : (טז) למה זה . ר"ל הכסיל המוליך מחיר כסף למורים לקנות חכמה למה לו זה המחיר ומה הועיל בה ואם לקנות חכמה לעצמו הלא אין לו לב משיג דברים מושכלים : (יז) אוהב הרע . ר"ל אהבת הרעים היא בכל עת בין ביום טובה בין בעת צרה אבל אהבת האח אינה תמידה כ"כ ורק בבוא צרה על אחיו אז ישוב להשתדל בו כי עצמו ובשרו הוא וא"כ הרי הוא כאלו האח נולד לתועלת וצרה : (יח) תוקע כף . דרך חסר לב לתקוע כף בערבות ממון לפני רעהו ר"ל בשביל רעהו : (יט) אוהב . מי שאוהב לפשוע בחבירו הלא יאהב מצה כי יעשה מריבה עמו : ומגביה . המרים קול פתחי פיו כדרך גסי הרוח הוא מבקש שבר כי מעותדת לבוא עליו בעבור הגאוה : (כ) עקש לב . המחשב עקשות : ונהפך בלשונו . המהפך עצמו בלשונו לדבר תמימות ובקרבו ישים ארבו הוא עצמו יפול בהרעה אשר חשב לזולת : (כא) לתוגה לו . ילד דבר להיות לו לתוגה : (כב) ייטיב גהה . השמחה תיטיב לגוף כדבר רפואה ושברון רוח תייבש מוח העצמות : (כג) שוחד וגו'. הרשע יקח שוחד מחיק הנותן בסתר רב למען הטות ארחות משפט לזכותו בדין : (כד) את פני . החכמה מצויה לפני המבין כי ילמד מכל אדם אבל הכסיל ישוטטו עיניו בקצה הארץ כי יחשוב אין מי במקומו ללמוד ממנו כ"א מהחכמים היושבים ממרחק : (כה) כעס . בן כסיל הוא מכעיס לאביו וממרר לאמו אשר ילדתו : (כו) גם ענוש וגו'. ר"ל מי שהוא לא טוב ימאס כ"כ בצדק עד אשר גם יענש לצדיק על צדקו ויתמיד להכות נדיבים על מעשה היושר כי בעיניו לרע תחשב : (כז) חושך אמריו . המונע דברים בטלים הוא יודע דעת : יקר . מי שרוח פיו הוא יקר והשוב

מצודת ציון

עניינו דמי הדבר וערכו כמו ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נה) : (יח) ערב ערבה . מלשון ערבות ממון : (יט) מצה . ענין מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (שם נ"ח) : פתחו . על פתח הפה יאמר וכן שמור פתחי פיך (מיכה ז') : (כא) לתוגה . מל' יגון : (כב) גהה . כמו כגהה ותחסר כ"ף השמוש ועניינו רפואה כמו ולא יגהה מכם מזור (הושע ה') : נכאה . שבורה כמו ונכאה לבב (תהלים ק"ט) : גרם . עצם כמו תשבר גרם : (לקמן כ"ה) : (כה) וממר . מל' מרירות : (כז) חושך . מונע : אוטם

אבן עזרא

גם אויל מחריש חכם יחשב: (א) לתאוה. לא. שניהם דגשים. לא"ד לתאו' כמו בעבור. כפרד הגע והגד ונפרד ממקומו לבקש חכמה בעבור תאוה שיתאוה ללמוד ובכל אנשי תושיה יתערב וילך עמם: (ב) והכסיל לא יחפוץ ללמוד תבונה אלא יחפוץ במה שהתגל' לבו והוא הסכלות כי הלב הוא נסתר ויתודע ויתגלה בסכלות או בחכמה: (ג) בבא. רמז ליום הולדו. בא גם בוז שמו שיבוז לאחרים ועם קלון שיקלה אותם באה חרפה שיחרפ' והטע' הקלון גורר החרפה כענין ועבירה גוררת עבירה: (ד) מים עמוקים. שהם קרים וזכים כן דברי פי איש חכם וכנחל נובע תמיד כן מקור חכמתו שלא תפסק: (ה) שאת. שפתי. פי. ג' דגשים. וכן הפירוש לא טוב לשאת פנים רשע בדינו וכן צדיק בדינו שהוא זכאי ושפתי כסיל הוא הרשע הנזכר ששפתיו מסבבין שיבואו בריב ופיו יביאהו בריב בעבור מהלומו' כלו' בעבו' שיקר' להלום רעהו ולהכותו והנה פיהו יתן מחתה לעצמו ושפתיו יסבבו מוקש לנפשו ולא טוב לשאת פניו: (ח) דברי. גם. ב' דגשים. כמתלהמים כדברים מסותרים ומתכסין מן דברי הרכיל שידברם בסתר ובטן כמו ללב וגם לרבות כלו' מדבר הרגינות גם היא מתרפ' במלאכתו שלא יעשנה בהיותו רכיל. אח הוא לאדון המשחית מה שיש ברשותו ואמר אח בעבור שהוא דומה לו בהשחתת מלאכתו. וכמו ועשה אח כי מעשה הרע הוא אח לעבירות: מגדל

תרגום

שִׂפְוָתֵיהּ מִתְבַּיֵּן׃ א רַגְתָּא בָּעֵי ב'ותבר סקיני
פְּהִיָּא וּבְכָל מִלְכָּנָא מִצְטַדֵּי׃
ב לָא צָבֵי סַכְלָא בְּסוּכְלְתָנָא
אֶלָּא בְּשַׁטְיוּתָא פָּהֵי לִבֵּיהּ׃
ג כַּד אָתֵי רַשִׁיעָא בְּשַׁטְיוּתָא
יֵיתֵי וּבְצַעֲרָא וּבְחִסּוּדָא׃
ד מַיָּא עֲמִיקֵי פּוּמֵיהּ דְּגַבְרָא
נַחְלָא דְּנָבֵיעַ מַבּוּעַ דְּחָכְמְתָא׃
ה לְמִסַּב אַפֵּי לְרַשִׁיעָא לָא
שַׁפִּיר אַף לָא לְמִצְלֵי דִּינָא
לְצַדִּיקָא׃ ו סִפְוָתֵיהּ דְּסַכְלָא
מִיתַן לֵיהּ לְדִינָא וּפוּמֵיהּ מַסְמֵי
לֵיהּ לְחַרְתָּא׃ ז פּוּמֵיהּ דְּסַכְלָא
שַׁצְיָא הוּא לֵיהּ וְשִׂפְוָתֵיהּ
פַּחָא אִנּוּן לְנַפְשֵׁיהּ׃ ח מִלּוֹי
דְּשַׁגִּישָׁא מַרְכְּנָן לֵיהּ וּמַחֲתָן
לֵיהּ לְעוּמֶק דְּשִׁיּוֹל׃ ט וְאַף
דְּמִתְרַפֶּה בַּעֲבִדְתֵּיהּ חַבְרָא

משלי יח

יח א לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד
ז' מ"ל בְּכָל־תּוּשִׁיָּה יִתְגַּלָּע׃ ב לֹא־יַחְפֹּץ
ל' כְּסִיל בִּתְבוּנָה כִּי אִם־בְּהִתְגַּלּוֹת
ח' מ"ע לִבּוֹ׃ ג בְּבוֹא־רָשָׁע בָּא גַם־בּוּז וְעִם־
קָלוֹן חֶרְפָּה׃ ד מַיִם עֲמֻקִּים דִּבְרֵי
ל' וחס' פִי־אִישׁ נַחַל נֹבֵעַ מְקוֹר חָכְמָה׃
ה שְׂאֵת פְּנֵי־רָשָׁע לֹא־טוֹב לְהַטּוֹת
ח' דגשים וכל אובודכו' כמ"א צַדִּיק בַּמִּשְׁפָּט׃ ו שִׂפְתֵי כְסִיל יָבֹאוּ
בְרִיב וּפִיו לְמַהֲלֻמוֹת יִקְרָא׃ ז פִּי־
כְסִיל מְחִתָּה־לוֹ וּשְׂפָתָיו מוֹקֵשׁ
כ נַפְשׁוֹ׃ ח דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים
ל' וכתיב כ' וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ ט גַּם מִתְרַפֶּה
בִמְלַאכְתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל מַשְׁחִית׃

בבוא ח' מ"ל וסימ' נמסר בסדר מקץ ותלים סימן נ"ב: במשפט ח' דגשי' וסימ' לא תעשו עול במשפט וחברו. ויגבה ה' צבאות במשפט. על כן לא יקומו רשעים. ידרך ענוים. שאת פני רשע לא טוב. שמח בחור בילדותך. וכל איוב דכו' במ"א על זה פקחת עיניך:

רשי

תבונה: (א) לתאוה יבקש נפרד. מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו לתאות לבו ויצרו הרע הוא רודף וסוף בכל תושיה יתגלע בין חכמי' תגלה חרפתו. ורבותינו דרשוהו בלוט שנפרד מאברהם על תאות לבו שנאמר (בראשית יג) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן כל המקרא הזה ע"ש ניאוף נאמר וסופו נתגלה קלונו בבתי כנסיו' ובבתי מדרשו' לא יבא עמוני ומואבי (דברים כג): (ב) כי אם בהתגלות לבו. כ"א בגלוי לבו הוא חפץ לגלות מה שבלבו: (ג) ועם קלון. תבוא חרפה. מי שבוחר בקלון וניאוף חרפה היא לו: (ד) דברי פי איש. כל איש שבמקרא ל' גבור גדול בגבורה הוא: מקור חכמה. כנחל נובע וכמים עמוקים: (ה) שאת פני רשע לא טוב. כאשר פירשו רבותינו לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים בעה"ז ונפרעין מהן לעה"ב: טוב וגו'. טוב להם לצדיקים שמכריעין להם כף מאזני' לחובה בעולם הזה ונפרעין מהן בחייהן וזוכין לעולם הבא. ולפי פשוטו כמשמעו: (ו) שפתי כסיל יבואו בריב. כל דבריו באים בלשון תגר: ופיו למהלומות יקרא. קורא ליסורין להבואם עליו (ח) דברי נרגן כמתלהמים מהלומות: (ט) גם מתרפה במלאכתו. פורש מן התורה והוא ת"ח: לבעל משחית. לשטן: מגדל

תולדות אהרן לתאוה. נזיר כג הוריות י: לא יחפוץ. עקידה שער כב: בבא רשע. סנהדרין קיג: שאת פני רשע. יומא פז מגלה כח: שפתי כסיל. עקידה שער ל ושער סג: דברי נרגן. עקידה שער כס: גם מתרפה. עקידה שם זוכר שלה:

רלבג

מחריש. והנה ימשך טוב ממניעת הדבור שכבר יעלה מהאדם אולתו וכן יחשב נבון מי שהוא סותם שפתיו ולא ידבר: לתאוה יבקש. מי שיבקש לגבול החקירה כדבר הנפרד והפשוט אשר אליו תעלה תאותו הנה הוא יתערב בהשגת כל נימוס מושכל אשר כדבר דבר כי זה דרך החקירה השלימה ר"ל להעלות הדבר אל יסודותיו והסבות הפשוטות אשר מהם היה או ירצה בזה מי שיבקשה בעבור תאותו הגופיות הנה אם יחקור במושכלות יתבלבל בכל מושכל ומושכל ואפי' כאשר היה מהם קל ההבנה ויתערב לו הענין בזולתו מפני מיעוט חקירתו בדברים המושכלים ורב שקדו על התאוות הגופיות: לא יחפוץ. הנה הכסיל איננו חפץ בתבונה רק בעת שיתגלה לבו ותסרון דעתו כי אז לבד יחשוב שיהיה רב תבונה אך אחר זה לא יזדרז ללמידת החכמה: בבוא רשע. הנה בבא רשע. בא עמו גם בוז כי מדרכו לבזות האנשים ועם הקלון והבוז שיש עמו - מפני פעולותיו המגונות יחרף זולתו בדברים ההם בעינה כי במומו פוסל האנשים בקלונו בעצמו: מים עמוקים. הנה דברי פי איש חכם הם מים עמוקים שיקשה להגיע אל תכליתם וכן יקשה לעמוד על סוד דברי פי איש חכם כי הם כמו נחל שהוא נובע ותמשך הנביעה ממנו תמיד כן ימצאו מקור החכמה נובעת באלו הדברים וכל אשר ימצאו בהם הנה עדיין יש להם כח למצו' בהם יותר או יהיה רומז בזה אל הלב שהוא מבוע הדברים כן כל מה שיביע מהם ישאר בו כח להביע מהם יותר: שאת פני רשע. הנה לא טוב לשאת פני רשע במשפט להטות משפט הצדיק כי יקרה אם יכבד האיש השופט לרשע במשפט ההוא יסתמו טענות הצדיק החולק עמו לחשבו כי דעת השופט קרובה אל שכנגדו: שפתי כסיל יבאו בריב. ובמחלוקת כי איננו מדבר כי אם דברי קנטורין ופיו יקרא למהלומות והכאות חזקות שוברות את האדם: פי כסיל.

דברי הכסיל הם מביאים חתת ושבר והם מוקש נפשו כי גורם רע לעצמו מלדדים רבים כי בהם יתחבר ריב עם האנשים ויהיה זה סבה לו לרעות גדולות ומהם כי מאד סכלותו יחשוב הרבה פעמים לומר מה שהוא עוזר לו בהשפטו את רעהו ויהיה הענין בהפך ומהם כי הוא יגלה הדבר שיהיה ראוי שיסתיר ויהיה זה סבה לבלבול ריב בעניניו ובמבוקשיו: דברי נרגן. דברי האיש הנרגן על לא דבר מעורר הלונות הן כדמיון האנשים שמראים עצמם מוכים ונשברים כדי שיחמלו עליהם שאר האנשים והנה אלו הדברים קשים מאד אל שכנגדו עד שהם יורדים אל חדרי בטנו ויתפעל לבו מהם ההפעלות רב כי יקשה מאד לאדם שיאמרו לו שאמר או עשה דברים מגונים והוא יודע שאין הדבר אמת: גם מתרפה. גם מי שהוא מתעצל במלאכתו בא' זו מלאכה שיתעסק בה הנה הוא חבר לבעל הפחת שילך משחית ללכוד האנשים וזה יהיה מלדדים כי בעל זאת המלאכה יסמוך על שיעשה מלאכתו באמונה ולא ירגיש במה שיתחדש לו מעצלות הפועל ההוא כמו שלא ירגיש: בפחת מי שנלכד בו עד שלכדו והשני כי אם עשה המלאכה לעצמו הנה עצלותו בו יסבב שלא ימצא לו טרפו ויצטרך להיות בעל משחית בעבור בקשת המזון והשלישי כי אם היה זאת המלאכה אשר לאדם כמה שהוא אדם והוא השגת המושכלות הנה עצלותו בה תסבב שילכד השכל בפחי הגוף ובשחיתותיו. וזהו ביאור מה שיראה לנו עתה בזאת הפרשה שהגבלנו ביאוריה. והנה התועלת המגיעות ממנה רבים כרבוי הענינ' הנכללים בה וזה מבואר מאד במאמר מאמר ממנה ואולם על דרך כלל הנה הקיף זה החלק על הרחקת הכסילות והרשע והעצלה והאולת והשקרות והמרמה והשנאה והקפדנות וריבוי הדברים שלא

מצודת ציון

(כח) אוטם. ענין סתימה וכמו אוטם אזנו (ישעיה לג): (א) תושיה. כן נקראת התורה והוא מל' יש כי יפנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים: יתגלע. כמו יתגלה כה"א: (ג) בוז. בזיון: (ו) למהלומות. ענין הכאה המשברת כמו והלמה סיסרא (שופטי' ה'): (ח) נרגן. מתלונן כמו ונרגן מפריד

מצודת דוד

וימעט בהם הוא איש תבונה וכפל הדבר במ"ש: (כח) גם אויל מחריש. מי שיוכל להשתיק גם את האויל שלא יוסיף לדבר אולתו המחריש הזה לחכם יחשב כי דבר גדול עשה: אוטם. הסותם שפתי האויל ר"ל המחדיל אותו ממאמריו יקרא נבון וכפל הדבר במ"ש: יח (א) לתאוה וגו'. ת"ח הנפרד לפרוש מן התורה כי יבקש ללכת אחר תאות הלב הנה בכל מקום שעוסקים בתורה תגלה חרפתו על כי מאז היה עמהם ופירש מהם: (ב) בתבונה. להוסיף בינה על מה שבידו: בהתגלות. להשמיע לרבים מעט חכמה שבידו להתפאר בה: (ג) בא גם בוז. כי דרכו לבזות בני אדם: ועם קלון. עם אדם שיש בו קלון רב כי יביא עמו חרפה כי דרכו לחרף בקלונו ולפסול במומו: (ד) מים עמוקים וגו'. ר"ל דברי איש מיתר הדברים שאינם מחכמת התורה המה כמים עמוקים אשר הרוצה לשתות מהם יצריך לדלותם בכלי כי המים לא יבואו מעצמם אל פי השותה וכן יתר הדברים שאינם מחכמת התורה ע"כ מעצמו יטרח להבינם כי המה לא יסייעו לו אבל חכמת התורה היא כנחל הנובע אשר מעצמו ימשך אל פי השותה אם יתקרב לו וכן חכמת התורה תשכיל את העוסקים בה: (ה) שאת. הנושא פני הרשע לזכותו במשפט הנה כפילה חטאתו כי נשא פני הרשע והטה משפט הצדיק אשר שניהם לא טובים ומלת לא טוב חוזר למעלה ולמטה: (ו) יבואו בריב. לא ידבר בנחת ובשלוה כ"א במריבה והרמת קול ופיו יקרא לעצמו הכאות גדולות המשברות כי בעבור אמריו כאלה יוכה מאנשים: (ז) מחתה לו. מביא על עצמו מחתה ושבר: מוקש נפשו. מביאים מוקש לנפשו: (ח) דברי נרגן. דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד הם יורדים חדרי בטן אבל המכות המה ממעל על הגוף ואמר בדרך מליצה כאומר הנה המכות אשר הם ממעל נוח לרפאותם משא"כ מכות בחדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן: (ט) גם מתרפה. אפי' המתעצל במלאכת התורה ורפויה היא בידו הוא אח וחבר למי שמשחית את דברי התורה בדעות כוזבות כי סופו יהיה כמוהו כאשר ישכח דברי התורה: (י) מגדל. משען שם ה' הוא כמגדל חזק ועוד יותר כי המתחזק במגדל הנה יושב בו כלוא ולא יפנה ללכת אנה ואנה אבל

בשטן

רשי

(י) מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב. והוא מתחזק: (יא) וכחומה נשגבה. עשרו לו בחדרי משכיתו מפני שהבית כרצף ברצפת אבנים הסוככים על הארץ קרוי אבן משכית: (יד) רוח איש. רוח גבר שהוא איש גבור ואינו נותן דאגה בלבו ומקבל כל הבא עליו בשמחה ובחבה: יכלכל מחלהו. אין כחו סר מעליו: (טז) מתן אדם ירחיב. כפשוטו ומדרשו בנותני צדקה מדבר שמרחיב לו חלקו לע"ל וגם בחייו. לפני גדולים ינחנו. ואומרי' עליו שהוא חשוב: (יח) ובין עצומים יפריד. אלו בעלי דינין כמו (ישעיה מ"א) הגישו עצמותיכם ובמשנה שנים שנתעצמו בדין. ע"ש שמריבות' עצמות קרויים עצומים או לשון חוזק או לשון אוטם כמו עוצם עיניו (שם לג): (יט) אח נפשע מקרית עוז. יש אח נפשע מאחיו ומאבד במרדו קרי' עוז כגון לוט מאברהם עשו מיעקב: ומדינים כבריח ארמון. ומריב' שביניה' מפרידתם לעולם כבריח זה שנועלים בו שערי ארמון שלא יכנסו

מגדל עוז ג' וס' ומגדל עז היה בתוך העיר. מגדל עז מפני אויב. מגדל עז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב: מחלהו ל' והוא חד מן מלין דמשמשין הו בסוף תיבות' וסימ' נמס' במסר' רבתא במערכת אות הה"א בס"ד: ינחנו ב' וסי' ה' בדד ינחנו. ולפני גדולים ינחנו: ובא כתיב י' וקרי' בו"ו והוא חד מן כ"ב מלין דכתיב יו"ד בריש תיבו' וקרי' וי"ו וסימ' תמצא נמס' במסרה רבתא במערכ'

משלי יח

י מגדל־עז שם יהוה בו־ירוץ צדיק
ונשגב: יא הון עשיר קרית עזו
וכחומה נשגבה במשכיתו: יב לפני־
שבר יגבה לב־איש ולפני כבוד
ענוה: יג משיב דבר בטרם ישמע
אולת היא־לו וכלמה: יד רוח־איש
יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי
ישאנה: טו לב נבון יקנה־דעת
ואזן חכמים תבקש־דעת: טז מתן
אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו:
יז צדיק הראשון בריבו יבא־רעהו
וחקרו: יח מדינים ישבית הגורל
ובין עצומים יפריד: יט אח נפשע
מקרית־עז ומדונים כבריח ארמון:
כ מפרי פי־איש תשבע בטנו

ג' · ד' ול' קמץ · ג'. ל' וחס' · ל' · ה' · י"ו מיחדין ב' · ס"ג. ד' ובא ק' · ל' · ומדינים ק' ל'

הוא לגברא מחבבנא: י מגדלא דעושנא שמיה דאלהא וביה נרהט צדיקא ונתרים ביה: יא מזליה דעתירא קריתא דעושניה וכשורא ירום משריה: יב קדם תברא יתרורם לביה דגברא וקדם יקרא ענותנותא: יג מחזיר פתגמא עד לא שמיע שטיותא ליה ובהתתא: יד רוחיה דגברא תסובר כרהניה ורוחא מכבתא מן נטעיניה: טו לבא דמתבין נקנא ידיעתא ואדנא דחכימי תבעי מנדעא: טז מוהבתיה דבר נשא מרוחא ליה וקדם רברבי מקימא ליה: יז זכי הוה קדמאה בדיניה ואתא חבריה ונציח ליה: יח תגרי מבטלא פצתא ובינת תקיפי פרשא: יט אחא דמתעוי מן אחוי היך קריתא עשנתא ואהרא היך סוכרא דחוסנא: כ מן פרי פומיה דגברא תסבע כריסיה

תולדות אהרן מגדל עוז. עקידה שם ומבוא שערים: לפני שבר. עקידה ש' עו: משיב דבר. כתרא לא עקידה ש' עו: יכלכל מחלהו. עקידה שם עקרים מג פכ"ד: מתן אדם. (הוריות מח): צדיק הראשון. זוהר ויצא: אח נפשע. נזיר כג הוריות י עקידה שער עח: מפרי. חולין נט:

אבן עזרא

(י) מגדל עוז שם ה'. הון. לפני. ג' דבקים. בו בשמו ירוץ שלא יכשל או ירצץ אויבו אע"פ שהוא בשורק כמו ארון גדול ונשגב בעת יסובבהו ולא יוכל לו: (יב) וכחומה. הכ"ף משמש לפניו וכן הפי' כמגדל עוז כן שם ה' לצדיק בעת צרה והון עשיר מדומה בעיניו כקרית עוזו ויחשיב שיהי' נשגב בו כצדיק בשם וכחומה נשגבה יחשוב הונו שהוא כבית משכיתו תרגום וישקף ואסתכי: (יג) משיב דבר. לשואלים טרם שיבין כמו גוי אשר לא תשמע לשונו האולת היא תהיה לעצמו. פ"א האולת היא תחשב לו וכלימה שיכלימהו המדבר עמו או אחרים: (יד) רוח. לב. ב' דבקים. פירוש רוח איש יסבול חליו ומדות הגוף וזו היא הרוח המשכל' החכמה סובלת הדאגות. ורוח נכאה היא המתעצבת והכועסת על הבלי העולם כאשר לא תשיגם משקל נכאה מלאה. מי ישאנ' בהיותה נכאה כי היא נושא' הגוף אע"פ שהיא נשואה בתוכו וזאת הרוח הנכא' לא תלמוד חכמה אבל לב נבון הסובל מחלתו יקנה הדעת בתבונתו. ואזן חכמים סובלי הקורות תבקש לשמוע הדעת: (טז) מתן. צדיק. ב' דבקים. ומתן רמז לשחד שיתן יוציאהו למרחב מצרתו. ולפני גדולים ינחנו הם לוקחי השחד שלא יכשל לפניהם בדין: (יז) צדיק. שיצדיקוהו הגדולים. הראשון הוא הנותן המתן. ובא אף על פי שיבא רעהו ויחקרהו בדין לא יוכל להרשיעו: (יח) מדינים. אח. שנים דבקים. נפשע בעבור הפשע היוצא ממנו יקרא כן ומלת בריח כולל הדלתות והזכירו בעבור שאין להם חוזק ועוז כי אם עם הבריח וארמון הוא מבצר כלומר ובין עצומי' וחזקי' יפריד הגורס שלא ילחמו ואפי' יהיה אח יותר נפשע מקרית עוז הפושעים במלכם כענין תפשע לבנה ומדיני האח יהיו כעוז ברי' ארמון הגורל יפריד ביניהם ואמר אח כי רוב התגרות הם על נחלת האחים

רלבג

שלא לצורך ותועלת והשמר והיות בו לדבר ובלתי שומע עצה: מגדל עוז שם ה'. הנה שם ה' הוא מגדל עוז כי בו עוז לאדם והוקף עד שלא ינגעהו שום דבר רע ובו יחסה מכל מזיק מהוץ כי הש"י אשר דבק בו יצילהו מפני דבקות השגחתו בו ודבקות האדם בו הוא מצד השגתו לפי מה שאפשר מנימוס הנמצאות המושכלות אל הש"י אשר שפע ממנו מציאותו בבריאתו העולם ובו הוא עומד תמיד כי הוא במו על הצד שביארנו בספר מלחמות ה' והנה הצדיק ירוץ בדברים אשר יבקש מצד המשען אשר לו בשם ית' וימצא נעזר בש"י עד שככר ימצא מתחזק מאד במה שבקש אותו יותר ממה שהיה מתחזק בו אם ערה הרבה לבקש הסבות הנאותות להגיע הדבר ההוא מזולת הבטחון בש"י והנה היה זה שמאמר נאות עוד מצד שיובל כי מדרך המרוצה שתחליש האדם והוא היה אומר שהצדיק עם היותו רץ בו נשגב ומתחזק וזהו האמת כמו שביארנו: הון עשיר. הנה ההון הוא לעשיר כמו קרית עוז כי יבטח שיהיה לו לעוז לפי מחשבתו ולפי ראותו הנה ההון הוא לו כחומה נשגבה כי בהונו ירצה הבאים להזיק לו והנה ההבדל בין זה העוז והעוז הקודם הוא מבואר כי העוז הקודם הוא עוז במוחלט וזה העוז איננו עוז כי אם בדברים מה וגם בהם הוא סבת הרע כמו שזכר במה שקדם שהרש לא שמע גערה ולזה לא ישיב ההון עוז כי אם למחשבת בעל ההון לא לפי הענין בעצמו: לפני שבר. הנה גובה הלב והגאוה הוא סבה אל השבר והשפלות והענוה הוא סבה אל הכבוד וזה מבואר במעט עיון מענין אלו התכונות: משיב דבר. מי שהוא משיב דבר בטרם ישמע ויבין הדבר אשר הוא משיב עליו הנה זה הענין הוא לו אולת וכלימה כי ככר ישיגהו בושת מפני שלא ישיב כראוי ולזה ראוי שיבין האדם הדברים קודם שישוב עליהם: רוח איש. הנה רוח האיש לא די שיסבול הגוף הבריא ויסעדהו ויסודרו ממנו פעולותיו אבל גם בהיותו חולה יכלכל אותו ואולם כשיהיה החולי ברוח בעצמה שהיה נכאה ונשברת מי ישאנה הנה אין שם מי שישאנה כי החומר הוא מונהג ממנה לא מנהיג ולזה יחלק הגוף בהפעלותיה: לב נבון יקנה דעת. שכל האיש הנבון יקנה דעת קדושים מעצמו כי מרוב פלפולו יוציא דבר מתוך דבר והחכמים יבקשו לשמוע הדעת וללמוד אותו מהיודעים לשיעורים כי דעתם קצרה להבין זה מעצמם: מתן אדם. הנה האדם שיצטרך לו בעסקיו ללכת לפני גדולים הנה אם יתן להם מתן ירחיב לו הדרך וינחנו זה המתן לפני גדולים לעשות חפציו: צדיק הראשון. ולזה ראוי לפזר בזה האופן בעת הצורך ובזה עוד תועלת לו בהכנסו לפניהם קודם הכנס בעל ריבו כי מדרך האנשי' להאמין בספור המגיד להם ראשונה ולזה יהיה אל השופט האיש הראשון שיבא לפניו צדיק בדברי ריבו כי יאמין לדבריו וכאשר יבא רעהו להגיד לו הפך הדברים ההם לא יאמינהו כי אם אחר החקירה השלימה והנה לזאת הסבה מנעה התורה שלא ישמע הדיין דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חברו כי זה יהיה סבה אל שתהיה דעתו יותר קרובה אל מי שישמע דבריו בראשונה וכאילו העיר על זה ג"כ החכם בזה הפסוק: מדינים ישבית הגורל. הנה הגורל יבטל מדיני' ומחלוקת מהאנשים בדברים שיש לחלוק זה עם זה והוא יפריד בין תקיפים וחזקים וישמרם מהזיק זה לזה: אח נפשע. האח שפשע בו אחיו הנה עם היותו נפשע הוא טוב לאחיו יותר מקרית עוז להצילו ולעוזרו בעתות הצורך כי לא יזכור לו אז מה שפשע בו כי הוא עצמו ובשרו וכן איש המדינים ר"ל אשר עורר מדיני' כנגד אחיו הנה הוא לאחיו כמו בריח הארמון המבריח מכות' לכותל אשר הוא קושר הכתלים ומעמיד הבנין כן הוא סבת קיום אחיו ועמידתו אותו ושומר מכל משחית יקום עליו בחזקת היד: מפרי פי. הנה מפרי דברי איש ישבע בטנו אם לטוב אם לרע הנה הוא ישבע פרי

מצודת דוד

במשען שם ה' ירוץ הצדיק בכל מקום שירצה ומתחזק שם: (יא) הון. העושר היא לו לקרית עוז כי לפעמים יתחזק בו לפדות נפשו ממות: במשכיתו. האוצר אשר בחדרי משכיתו היא לו כחומה חזקה וכפל הדבר במ"ש: (יב) יגבה לב. כי המקום מגדלו בעבור יגבה לבו למען תכפל נערו בבוא השבר: ולפני כבוד ענוה. כי הכבוד הוא גמול הענוה א"כ הענוה תקדם לה: (יג) בטרם ישמע. עד לא יבין דברי השואל: היא לו. להמשיב יחשב לאולת ולכלימה כי לא ישיב כהוגן וכראוי: (יד) רוח איש. רוח השכלי אשר באיש יסבול ויחזיק חולי הגוף כי היא מנהגת את הגוף בבריאתו ואף כי בחליו אבל כשהרוח עצמה נכאה ושבורה בעצב ויגון מי ישאנה כי אין הגוף נושא אותה להחזיקה כי אם היא את הגוף: (טו) לב נבון. מי שיש לו לב נבון הנה מעצמו יקנה הדעת בבינת הלב אבל החכמים שאין בידם אלא מה ששמעו הנה אזנם תבקש ותחזור אחר הדעת לשמוע מזולת כי אין להם בינה להבין מעצמם: (טז) מתן אדם. ההולך בעסקיו ללכת לפני גדולים המתן שנותן ירחיב לו הדרך והוא מנהיג אותו לפני הגדולים: (יז) צדיק. הבא ראשון בריב ידמה לצדיק בריבו כי יוכל להטעים דבריו ולהכניסם בלב השומע וכאשר יבא רעהו ויאמר החלוף ידמהו לשקרן וירבה לחקור בדבריו: (יח) מדינים. הגורל יבטל המריבה בדבר חלוקת דבר מה כי ע"י הגורל יבורר חלק כל אחד ואחד: ובין עצומים. בין המתחזקים במריבה יפריד הגורל ולא יריבו עוד מעתה: (יט) אח נפשע. אח הנפשע מאחיו מ"מ בבוא עליו צרה יחזיק במעוז אחיו הפושע יותר מקרית עוז והמריבה שביניהם לא תתמיד והרי הוא כבריח המבריח לנעול שערי הארמון אשר לא יתמיד להיות נעול כי אנשים רבים רגילים לבוא בשער הארמון: (כ) מפרי. מאמרי פיו תשבע בטנו ר"ל הגמול

מצודת ציון

מפריד אלוף (לעיל טז): כמתלהמים. ענין הכאה המשברת והוא הפוך מן הלום: (יא) קרית. מל' קריה ועיר: במשכיתו. ענינו הרצוף ברצפת אבנים והוא מל' סכך וכסוי כמו ואבן משכית (ויקרא כ"ו): (יד) יכלכל. ענין סבלה והחזקה כמו השמים וגו' לא יכלכלוך (מלכים א' ח'): מחלהו. מלשון חולי: נכאה. שבורה: (טז) מתן. מתנה ודורון: (יח) ישבית. יבטל כמו שבת נוגש (ישעיה יד)

אבן עזרא

כאלים: (כ) תפרי. מות. ב' דבקים. ביד מקום. יאכל פריה כנגד תבואת שפתיו כלומר אם ידבר רע יבואהו מות ועל דבר טוב ישיג חיים: (כב) מצא. שהוא יבקש להיותה עזר כנגדו וימצא' הוא ימצא טוב השם ימציאהו טובתו בעבו' הדבקו בתה שנגזר עליו השם: (כג) תחנוני' ידבר רש. בבקשו מאות' מהעשי' ועזות פירושו אמרות עזות: (כד) רעים. כמו ודים נאים והעד עליו להתרועע או יהיה מגזרי הלמד ע"מ גאים ורע ע"מ גא מאד כלומ' איש יאהב רעים כדי שיתרועעו עמו ויתחברו אליו כי יש אוהב שדבק מאח: (א) טוב. גם. אולת. ג' דבקים כלומר הולך בדרך תומו מעקש מאד שפתיו המעוקשים יקרא כך: (ב) גם לרבות על גנותו שהוא כסיל כלומר בעבור שאין לו דעת הנפש השכלית לשוב מדרכי העקשות לא טוב הוא. ואץ שירוץ לגזול הוא חוטא: (ג) דרכו הוא עסקו ומלאכתו כמו מעשות דרכיך. יזעף יתעצב ויכעס ולא ישוב לאל בעת צרתו: (ד) הון. עד. רבים. כל. ד' דבקים ובה' הודיע שבח תחנן דלי' וגנות מסו' הוטו ברעי': יוסיף רעי'. על רעיו וכשהוא דל יפרד מרעהו כי ירחיקהו רעהו עד שיפרד ממנו ויתכן שיהי' עד שקר על כן נתדלדל: (ה) ינק'. לא יהיה נקי. מן השכר. ויפיח ענין דבו': (ו) רבים. מן רבי המלך כלומר ונדיב בעבור שיתכבד לבו לתת לעניי' תגדל מעלתו עד שהגדולים יחלו פניו שיעזרם או שיהבהם כענין במנחה פניך יחלו. וכל הרעי' יתחברו לאיש מתן לאיש נותן להם מתנות ומלת רחקו לשון רבים מחוברת מן היחידים כי מרעהו אחד הוא וטעמו כל אחד ואחד עד שרחקו כלם ומרדף

תרגום

וּמִן עֲלַלְתָּא דְשִׂפְוָתֵיהּ נִסְבַּע: כא מוֹתָא וְחַיֵּי בִּידָא דְלִישָּׁנָא וּדְרָחֵם לֵיהּ נֵיכוּל מִן פֵּרוֹי: כב דְמַשְׁכַּח אִתְּתָא טָבְאָתָא מַשְׁכַּח וּמְקַבֵּל רְעוּתֵיהּ מִן אֱלָהָא: כג תַּחֲנוּנֵי נְמַלֵּל מִסְכֵּנָא וַעֲתִירָא נְמַלֵּל עַשִּׁינָתָא: כד אִית חַבְרֵיהּ דְּמִתְחַבְּרִין וְאִית רָחֲמָא דָּבֵק מִן אָח: א טָב מִסְכֵּינָא דִּמְהַלֵּךְ בְּתַמִּימוּתָא מִן הוּא דִּמְעַקְּמָן אָרְחָתֵיהּ וְהוּא סָכַל: ב מַן דְּלָא יָדַע נַפְשֵׁיהּ לָא שַׁפִּיר לֵיהּ וּדְקָלִיל בְּרִגְלוֹי לְבִישְׁתָּא חָטְיָא הוּא: ג שַׁטְיוּתָא דְבַר נָשָׁא מְטַלְטְלָא אָרְחָתֵיהּ וְעַל אֱלָהָא מִתְרְעֵם לִבֵּיהּ: ד מָזוֹנָא מוֹסִיף חַבְרֵי סַגִּיעֵי וּמִסְכֵּנָא פָּרֵישׁ חַבְרֵיהּ מִנֵּיהּ: ה סָהֲדָא דְשִׁקְרָא לָא נִזְדְּכֵי וּדְמַמְלֵל כַּדְבוּתָא לָא נִתְמְלֵט: י סַגִּיעֵי דְמְשַׁמְּשִׁין קֳדָם רַבָּא וְדִלְבִישִׁין יָהֵיב מוֹהַבְתָּא: ז כּוּלְהוֹן רַחֲמוֹי דְמִסְכֵּנָא סָנְיָן לֵיהּ וְאַף חַבְרוֹי רָחֲקִין מִנֵּיהּ

משלי

תְּבוּאַת שְׂפָתָיו יִשְׂבָּע: כא מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד־לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ: כב מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהֹוָה: כג תַּחֲנוּנִים יְדַבֶּר־רָשׁ וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת: כד אִישׁ רֵעִים לְהִתְרֹעֵעַ וְיֵשׁ אֹהֵב דָּבֵק מֵאָח:

יט א טוֹב רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ שְׂפָתָיו וְהוּא כְסִיל: ב גַּם בְּלֹא־דַעַת נֶפֶשׁ לֹא־טוֹב וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוֹטֵא: ג אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ וְעַל־יְהֹוָה יִזְעַף לִבּוֹ: ד הוֹן יֹסִיף רֵעִים רַבִּים וְדָל מֵרֵעֵהוּ יִפָּרֵד: ה עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים לֹא יִמָּלֵט: ו רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי־נָדִיב וְכָל־הָרֵעַ לְאִישׁ מַתָּן: ז כָּל אֲחֵי־רָשׁ שְׂנֵאֻהוּ אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֲקוּ

ל"ז · ל' · ג' בליש · ב' יו"ד חס' ו"ו · ל' ג' · י"גב' ובח גור · ה' ב' טבין ב' בטעם · ל'

רשי

יככםו בו: (כא) ואהביה יאכל פריה. אוהב את לשונו ומרגיל לתורה אוכל שכרה בעה"ז: (כב) מצא אשה מצא טוב. מצא תורה. וכמשמעו אשה טובה: ויפק רצון. ויוציא. זה פשוטו. ד"א אדם שמצא אשה ומצא טוב ויפק רצונו אותו האיש תוציא רצון מהקב"ה. רבי יוסף קרא: (כג) תחנונים ידבר רש. דרך זה בכך ודרך זה בכך למדך דרך ארץ שאע"פ שעשיר יענה עזות הרש ידבר תחנונים וכן הענין הרב לתלמיד: (כד) איש רעי' להתרועע. אדם שקונה לו רעי' עוד יבוא יום שיצטרך להם ויקרבוהו ואם תאמ' מה בכך יש אוהב דבק מאח שיקרבוהו יותר מקרוביו ואחיו: (ב) גם בלא דעת נפש לא טוב. אין טוב לאדם שהוא בלא תורה: ואץ ברגלים חוטא. החוטא רופס ודש העונות בעקביו ואומר קל הוא זה אעבור עליו. ורבותינו פירשו גם בלא דעת. בכופה את אשתו לתשמיש המטה בעל כרחה. ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונ'. ד"א זה המהלך על גבי עשבים בשב': (ג) אול' אדם תסלף דרכו. בעונו בא לו הרע כי באולתו תסלף דרכו ועבר עבירו' ונפרעין ממנו ובכו' לו הרה זועף לבו על הקב"ה ומהרהר אחר מד' הדין כגון אחי יוסף שאמרו מה זאת עש' אלהי' לנו (בראשי' מב): (ד) הון יוסי' רעים רבים. אוהבים רבים ויש לפותרו במי שלמד תורה: (ו) רבי' יחלו פני נדי' וכל הרע הכל נעשי' רעים: לאיש מתן. יש לפותרו בנותני צדקה ויש לפותרו במרביצי תורה: (ז) כל אחי רש. קרוביו: אף כי מרעהו רחקו. וכל שכן מרעיו ושושביניו ואוהביו

אות היו"ד בס"ד: לשון כ"א י"ו. קמצין וסימ' גמס' במסר' רבתא בערך ל"ש בס"ד: רעים ה' וסימ' לאמר הן ישלח איש את אשתו. לחלק יגיד רעים. איש רעים להתרועע. הון יוסיף רעים רבים. אכלו רעים שתו ושכרו דודים: ואץ. ו' קמצין בליש וסימ' גמסר ביהושע סימן י"ז: ימלט י"ג וסי' בלשון ארמי תפש לגברא דשבא שביא וצדקיהו חמא וערק ופשט ידא באתתא חכימתא דשקרת במיכאל. וביאורם נמסר במ"א סוף סי' י"ח ובירמיה סימן מ"ו:

תולדות אהרן מות וחיים. ערכין יו: מצא אשה. ברכות ח יבמות סג: תחנונים. סנהדרין מד: איש רעים. ברכות סג סנהדרין ק: גם בלא דעת. עירובין ק זוכר תזריע: ואץ ברגלים. שם: אולת. תענית ט:

רלבג

פרי שפתיו והמשל כי הדובר רכות ישיב חמה במענה פיו ויאכל פרי דבריו שיסיר הרע ממנו והדובר קשות יעורר החמה ויביא עליו מהרה הרעה: מות וחיים. הנה ביד לשון מות וחיים כמו שזכרנו ומי שיאהב הדבור אין ספק שיאכל פריו לטוב או לרע כמו שקדם: מצא אשה. מי שמצא אשה ר"ל שיהיו כחות הנפש במדרגת הנפש שהיא משרתת בעלה ואוהבת אותו וישרתו השכל בכל מאמצי כחם הנה האיש ההוא מצא טוב כי בזה יושג לו השלימות האנושי ובזה האופן ישיג חפצו ורצונו מהש"י כי תדבק השגחתו בו: תחנונים ידבר רש. הנה העוני סבה אל שתהיה לשון הרש מבקשת החיים כי הוא ידבר תחנונים ובזה האופן לא די שלא יעור' מדיני' אבל יבקיע סריב והחמה מעליו והמגס העשיר יבטח בעשרו לחשבו שהוא קרית עוזו וידבר מפני זה עזות וזה יהיה סבה לשבירתו כי לא יוכל כלכל להתנהג עם כלם כראוי להתנהג עם הרע ויהיה סבה לסור האהבה מהם: איש רעים להתרועע. וכבר ימצא אוהב יותר דבק לאדם בעת שיצטרך מהאח ולזה ראוי לאדם לקנות לו אוהבים רבים ולא ירבה ברעי' כי כבר ימצא באוהבים מי שיאהב תכלית האהבה אע"פ שאינו רע והסרבנות ברעים יהיה סבה אל שיאחיזו הרעות והתחברה לקנאת מפני קנאת: טוב איש הולך בתומו. טוב כאיש העני שהוא הולך בתום וביושר מאד משם כסלו בעשרו ולזה הוא מעקש דרכיו כי הוא בוטח בעשרו שיסכה על מומיו וכאילו באר בזה דאחר אשר בו העושר סבת הרעות לקנאת העבירים או ירצה בזה שטוב העני הולך בתומו במיון מן העשיר שהוא עקש דרכיו בהשכלות או הוא כסיל וכמו בזה אל ג' מיני הסכלות שהאחד מהם הוא קנין הדעות הנפסדות והשני הוא העדר והנה באר בזה כי טוב הטוני עם החכמה מהעושר עם הסכלות כמו שנתבאר בספר קהלת: גם בלא דעת. גם בסבת העדר הדעות יהיה רצון האדם ותאותו אל מה שהוא לא טוב ומי שהוא מכיר ללכת אל התאוות ההם הוא חוטא: אולת אדם. הנה אולת האדם תהיה סבה לעוות דרכו בתפלין מפני שלא בא בהם בבכות הנאותות ואח"ז כשלא יכונו מחשבותיו יכעס לבו על הש"י שענש אותו לפי מחשבתו אל שיגלה ממנו מה שיזם לעשוהו ולא יבין כי מצד אולתו שיתה זאת לו: הון יוסיף. הנה הון העשיר יוסיף לו רעים רבים כי הוא מהנה אותם תמיד בהונו ואולם הדל לא יקנה לו רעים אבל דלותו יהיה סבה אל שיפרד מרעהו כי אין לו במה שיהנהו בו להמשיך הרעות ביניהם: עד שקרים. מי שיעיד שקרים וכזבים ויסבב בזה להצדיק רשע ולהרשיע צדיק לא ינקה מהעונש כי הש"י יענישהו עונש נפלא על זה וכן מי שידבר כזבים לא ימלט כי זה סבה לרעות גדולות כמו שקדם: רבים יחלו פני נדיב. הנה הנדיבות הוא חלק טוב כי רבים ונכבדים יחלו פני נדיב להשיג נדבת לבו וכל האנשים הם רעים וחברים לאיש נותן מתנות ומזה הצד יהיה נבחר העושר על הדלות: כל אחי רש. וזה כי גם אחי העני שנאוהו כראותם שלא יקבלו בו תועלת ואם הם עצמו ובשרו ואין צריך לומר שהאנשים שהיו מרעיו קודם זה עתה רחקו ממנו הנה דלותו הוא סבה שירדפו אחיו

מצודת ציון

י"ד): (יט) כברית. הוא ענין מקל מצימים לרוחב הדלת לסגרו: ארמון. היכל מלך: (כב) ויפק. יוציא כמו ופיק תבונה (לעיל ג): עזות. חזקות וקשות: (כד) להתרועע. מל' ריע וחבר: (ב) ואץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י'): (ג) תסלף. העקם כמו וסלף בה (לעיל ט"ו): יזעף. יכעס כמו זועף ה' אתה (מיכה ז'): (ה) ויפיח. ענין אמירה: (ו) רבים. גדולים והשובים כמו רבי המלך

מצודת דוד

הגמול כהמפעל הטובה סיא אם רעה: תבואת. האמרים הבאים משפתיו ישבע וכפל הדבר במ"ש: (כא) ביד לשון. בכח הלשון מסור המות והחיים אם ידבר בד"ת יחיה ואם בלה"ר ימות: ואוהביה. האוהב להרבות בה האמרים יאכל פריה אם טוב ואם רע: (כב) מצא טוב. כי היא עוזרתו בעמלו: ויפק רצון מה'. כי היא מצילתו מן החטא: (כג) תחנונים. עם כי העני ידבר דבריו בתחנונים ובהכנעה על"ז ישיב לו לפעמים העשיר דברי עזות: (כד) איש רעים. האיש יאהב את הרעים למען יתרועעו עמו ויתחברו אליו כי לפעמים ימצא אוהב הדבק לאוהבו באהבת נפש יותר מן האח ולזה יהפון בחברתם בעבור הטובה הבאה לפעמים: יט (א) הולך בתומו. שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו: מעקש. ממי שהוא מעקש בשפתיו לרמות בני אדם והוא הלא לכסיל יחשב כי לא יגליח בה: (ב) גם בלא דעת. אפי' העובר עבירה בלא דעת ובונה מ"מ בודאי לא טובה נפשו כי לא יאונה לצדיק כל און: ואץ. הממהר ברגלים ללכת אל המקום אשר נשאו לבו הנה להועא יחשב כי מהראוי להתבונן תחילה פן יבא מזה דבר פשע: (ג) אולת. האולת שהאדם עושה היא מעקמת דרכו כי ע"י אולתו נכשל ולבו לא כן ידמה כי יזעף על ה' להרהר אחר מדותיו: (ד) הון. העושר יוסיף לבעליו רעים רבים כי הוא אהוב לכל בין לעשירים בין לעניים אבל הדל נפרד הוא אפילו מרעהו הדל כמוהו: (ה) לא ינקה. עם כי לא הוזם בב"ד ולא קבל ענשו לא ינקה מדין של מעלה: לא ימלט. כי בעבור שרגיל לדבר כזב סופו להעיד שקר ולא ימלט מן הטעות כאשר יוזם: (ו) רבים.

אוהביו : מרדף אמרים לא המה. אומר פלוני ופלוני קרובי ופלוני ופלוני
מרעי והכל דברי הבל . ויש לפותרו במי שהוא רש בתורה ובמעשים טובים : מרדף
אמרים לא המה . מחזר להורות הלכ' ולאו בידו . והמדרש פותרו ביוסף שהיה
מוציא על אחיו דבה ואמר לאביו שהן חשודין על אבר מן החי לכך שנאוהו ונקרא
רש לפי שהי' מוציא דבת שקר
עליהם ומחזר אחר אמרים לא
המה . לו קרינן ומרדף אמרי'
להכאתו ולענין יוסף לו המה.
כי עליו חזרו דבתו הוא היה
אומר שהיו אוכלי' אבר מן החי
והכתוב מעיד עליהם אפילו
בשע' הקלקלה היו שוחטין שעי'
עזים שנאמר וישחטו שעיר עזי'
(שם לו) הוא אמר שהיו מזלזלי'
בבני השפחות לכך לעבד נמכר
יוסף . הוא אמר שהיו נותנים
עיניהם בבנות הארץ אמר
הקב"ה חייך שאני מגרה בך את
הדוב לכך ותשא אשת אדוניו
וגו' (שם לט) (בב"ר) : (י) לא
נאו' לכסיל תענוג אף כי לעבד.
ק"ו הוא שאין נאה שעבד ימשו'
בנדיבי' : (יא) שכל אד' האריך
אפו . כמו להאריך . אם עש'
כן שכל הוא לו . ותפארתו .
הו' שיעבור על מדותיו : (יב) נהם
ככפיר זעף מלך . הקב"ה :
(יג) ודלף טורד . דלף בשמי'
היורד בבית ומטריח וטורד
ליושבי הבי' כך מדיני אשה רע':
(טו) עצלה תפיל תרדמה .
העצלות מביאה לידי שינה.
זו הי' המליצה . אבל המשל על
המתעצל בתלמודו סוף ששואלין
דבר חכמה ממנו והוא נרדם : ונפש רמיה תרע' : סוף
שיהא עני וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות סוף שהוא ישכח :
(טז) שומר מצוה שומר נפשו בוזה דרכיו ימות. שאינו נותן לבו לשקלן :
מצוה

ממֶּנּוּ מְרַדֵּף אֲמָרִים לֹא־הֵמָּה׃ לו ק'
ח קֹנֶה־לֵּב אֹהֵב נַפְשׁוֹ שֹׁמֵר תְּבוּנָה
לִמְצֹא־טוֹב׃ ט עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה
וְיָפִיחַ כְּזָבִים יֹאבֵד׃ י לֹא־נָאוֶה
לִכְסִיל תַּעֲנוּג אַף כִּי־לְעֶבֶד ׀ מְשֹׁל
בְּשָׂרִים׃ יא שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ
וְתִפְאַרְתּוֹ עֲבֹר עַל־פָּשַׁע׃ יב נַהַם
כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטַל עַל־עֵשֶׂב
רְצוֹנוֹ׃ יג הַוֺּת לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וְדֶלֶף
טֹרֵד מִדְיְנֵי אִשָּׁה׃ יד בַּיִת וָהוֹן
נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְהֹוָה אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת׃
טו עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה
תִרְעָב׃ טז שֹׁמֵר מִצְוָה שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ

איכא דטריד במלוי לא שריר׃
ח קני לבא טבא רחם נפשיה
נטר ביונא משכח טבתא׃
ט סהדא דשקרא לא נזדכא
ודמעי כדבותא נאבד׃
י לא יאי לסכלא פנוקא אף
לא לעבדא דנשתלט
ברברבנין׃ יא שכליה דבר
נשא נגידות אורחיה
ושבהוריה דנעבר על חובא׃
יב נהם היך אריא זעפיה
דמלכא והיך טלא על עסבא
רעותיה׃ יג בר סכלא קשי
הוא לאבוי היך קרסי והיך
דלפא דדלף תגרי דאתתא׃
יד ביתא ומזקא ירותתא הוא
דאבהן ומן אלהא מתמסרא
אתתא לגברא׃ טו עטלותא יהבא שנתא ונפשא רמיתא תכפן׃ טז דנטר פוקדנא נטר

ככפיר ג' דגשים וסי' נהם ככפיר זעף מלך. נהם ככפיר אימת מלך. עזב ככפיר סכו. וא' כשחל לאפרים וככפיר
לבית יהודה : הות ב' חס' וסימ' שקר מזין על לשון הות . הות לאביו בן כסיל: ומה' ד' וסימ' נמסר

תולדות אהרן לא נאוה. חולין קלג: בית והון. מ"ק יח זוכר ויתי : בוזה. נדה יז :

ומרדף פועל יוצא אל פועל האמיתי הדבר בו פעול כי הרש הוא המרדף
והאמרים הם הרודפים והאחים או הרעים מורדפים כמו ואויביו ירדף
חשך ורדפה את מאהביה והענין דבק לתעלה עם ודל מרעהו יפרד כל אחי
רש והדל ישנאוהו כל שכן רעיו שרחק ממנו אחר התחברותם אליו
בעבור מתנותיו והרש מצוה
לרדוף אחריהם שלוחי אמריו
אולי יתקרבו אליו רעיו ולא
המה שומעים : (ח) קונה. עד.
ב' דגשים . הדעת יקרא לב
אוהב נפשו להחיותה עד עת
כלה. ושומר תבונה אחר שקנה
אותה בעבור כמצא הטוב
שמרה שהש"י ימציאהו טובתו
בעולם הזה ובבא אבל עד שקר
שלא קנה הדעת לא יהי נקי
מן השכר : (י) לא נאוה .
ונאמד להיות לכסיל תענוג וזה
כנגד שומר תבונה שימצא טוב
ויתכן שהכסיל הוא עד שקר .
תענוג טעמו להתענג בעולם .
אף כי לעבד משל בשרים
ונכבדים לא נאה : (יא) עבור על
פשע. שיעבור עליו כדי שיתרחק
ממנו וזה דרך משל כי הרוצה
להתנקם עומד על הפשע ונושא
עון כאלו עבר עליו ועזבו .
הצריך פועל עבר יוצא לפעול
האמתי וטעמו השכל הוא יאריך
אפו של אדם . ותפארתו
שיפארוהו אחרים בעברו על
פשע : (יב) זעף מלך . על
המכעיסי' אותו. וכטל על עשב
שירטיבנו כן רצונו של מלך למי
שירצה בו : (יג) הוות . הקורו'
תהייה נקראות הוות כלומר הבן הכסיל יסבב הוות לאביו :
דלף . כלומר דלף טורד ענינו מגרש בני אדם כן מדיני אשה כמו עדין .
פ"א דלף טורד שלא ישקוט ואחר שדבר בכסיל ואשה רעה אמר כי בית והון
ינחלו האבות לבניהם ואינם יכולים להנחיל להם האשה המשכלת החכמה כי
אחת השם היא : (טו) עצלה . שם דבר ע"מ מותה כבשה כלומר העצלה היא תפיל תרדמה על העצל וכן הנפש החושבת לרמות אחרים היא תרעב ורמיה ע"מ
צדיה : (טז) שומר מצוה . שלא יעזבה שומר נפשו מן המיתה . ובוזה דרכיו והראויים לו . ימות בידי שמי' טרם עתו כתיב יומת שב"ד ימיתוהו אם נודע שבוזה דרך
המצות

רלבג

אחיו ומרעיו אמרים לא המה ר"ל שיעלילוהו שאמר או עשה כנגדם מה שאינו כן : קונה לב . מי
שהוא קונה שכל הוא אוהב נפשו כי בזה הגיע אל הצלחת הנפש והוא שומר בלבו התבונה למצא הטוב
האמתי והתכליתי והוא דעת קדושי' : עד שקרי' . מי שיעיד שקרים בעניני החכמה אשר הנערכו
בהתלוצצות אל העדות לא ינקה כי הוא סבה להכשיל האנשים השומעים עדותו בדברים העיוניים ומי
שידבר שקרים בענינים העיוניים ובפרט בשרשים ובהתהלות שנה הוא יאבד כי זה סבה להרחיקו
מצליחות תכלית ההרחקה : לא נאוה . שנה לא יתכן שיגיע לכסיל תענוג כי בסבת סכלותו ראוי
שיגיע לו צער בכל הדברים וכ"ש שלא יאות לעבד שיהיה מושל בשרים ואילו אמר זה להעיר שאין
ראוי שישים האדם מושל הכח הנפשיי שהוא ראוי שיהיה עבד ומשרת לשאר הכחות הנפשיו' המגיעו'
האדם אל השלימות כי זה הוא ממה שיבלבל הפעולות האנושיות וישיב פעולותיו בהמיות ולא אנושיו':
שכל האדם יסבב שיהיה מאריך אפו ולא יכעס בקלות על הדברים המכעיסים כשיפגוש אות' ותפארת
האדם הוא שיהיה עובר על פשע ולא יחזיק במחלוקת כי בזה ישים האהבה בינו ובין זולתו : נהם
ככפיר . שנה כעס המלך יהיה רב הסכנה כי לו כח לעשות מה שיסור מהכעס מהרע לאשר יכעס עליו
ולזה ידמה כעס המלך לנהם הכפיר שישאג לטרף ורצוי המלך ידמה לטל על עשב שיגדל אותו ויזונהו
ולזאת הסבה ראוי שיזהר המלך מהכעס יותר מזולתו כי כעסו יותר קשה והוא יותר מזיק : הוות לאביו
בן כסיל . הבן הכסיל הוא לאביו הוות ושברים מרוב כעסו ויגונו על רוע ענינו ויצטער האדם
כשתהיה אשתו מעוררת לו מדנים כמו שיצטער בדלף הטור' שידלוף בבי' בהתמדה כי זה סבה שתצר

לו העמידה בבית וכן באשת מדנים כמו' כמו שיאמר אחר זה : בית והון . הנה אפשר שירש האדם
מאבותיו בית שיטב לבו בו והון ועוש' ואמנם שתהיה לו אשה משכלת הנה זה ממה שלא יתכן להיו'
כ"א מה' כי אין זה תלוי בבחירה מכל וכל אבל נצרך שילוה לו עזר אלהי : עצלה תפיל תרדמה .
מדרך העצלה שתפיל תרדמה וזה מבואר מן החוש כי העצלה תרדום הכחות ותשימם נלאים וכמו זה
המצא שהנפש הבוטחת שתשיג די טרפה ברמיה ותתעצל מפני זה מהשתדלות במלאכות לבקשת
הטרף תרעב כי לא ימצא לה בזה האופן מזונה או ירצה בזה כמו שהעצלה תפיל תרדמה ותמנע
מהנפש המרגשת פעולת' תחת חשבו לתת תענוג ומרגוע לכחותי' כן נפש איש רמיה תרעב והמנע
ממנה פעולת' בהשגת' המושכלות תחת חשבו כי בזה האופן ישיג בקלות די טרפה ויהיה יותר פנוי
להשלים נפשו והיה זה כן כי מדרך הרמיה שהמנע האדם מהשגתם השלימות : שומר מצוה . הנה מי
שהוא שומר מצות הש"י בתורתו התמימה הוא שומר נפשו כי היא מיישרת האיש לתיקון הגוף ולתיקון
הנפש והולם מי שהוא בוזה השם יתעלה ימות מפני פתיות מדותיו וחסרון שכלו אשר הם סבה אל
שימות האדם בלא עתו עם שיגיע לו הש"י מהעונש על עברו על מצותיו כמו שנתבאר בעדו' מדברי
הנביאים : מלוה ה' . הנה מי שהוא חונן דל כאילו מלוה לש"י מה שיתן לעני כי על הש"י לשביע
לכל חי רצון ולזה ישלם לו הש"י גמולו ויברכהו בגלל הדבר הזה ולכן נתן הש"י לעשיר הברכה בכל
משלח ידו למען ישמחו העניים בטובו כמו שנזכר בתורה : יסר

מצודת דוד

גדולי העם מחלים פני הנדיב להשיב נדבת לבו וכל הרעים יתחברו לאיש הנותן מתן :
(ז) אף כי . אם אחין שהם עלמו ובשרו שנאוהו כ"ש שכל אחד מרעיו רחק ממנו עד
כי רחקו כולם : מרדף . אף כי ירדף אמרים להפתעש עמהם בדברים בעלמא לא

מצודת ציון

סמלך (ירמיה מח) : יחלו . יבקשו כמו ויחל משה (שמות לב) : (י) נאוה . נאה ויפה : (יב) נהם .
כן נקרא שאגת הארי וכן ארי נוהם (לקמן כ"ח) : זעף . כעס : (יג) הוות . שברון לב : ודלף . ענין
ספטוף

ישמעו לו והמה לו לעצמו הואיל ואין שומע להם : (ח) קונה לב . לפי שהדעת הוא בלב אמר קונה לב ור"ל קונה הדעת הוא אוהב נפשו והשומר תבונה בלבו לבל
ישכחה הוא סיבה למצוא טוב : (ט) לא ינקה . אף אם הוא לא ינקה מדין של מעלה : יאבד . סופו לאבדון כי יבא לידי עדות שקר : (י) לא נאוה וגו' . כי בהיות
מתענג בטוב יחזיק בכסילות : אף כי . כ"ש שלא נאה שהעבד ימשול בשרים. כי עוד יכרית כולם אחר לגוע תכונת' אשר קנה בעבודתו : (יא) שכל . השכל שבאדם היא
מארכת אפו כי היא תייסרו שלא לבא לריב מהר : ותפארתו . התפארת הנאמר בו היא שיאמרו עליו שהוא עובר ומוחל למי שפשע נגדו : (יב) נהם וגו' . עם המלך
יחריד כנהמת כפיר אריות ורצון המלך היא טובה כטל היורד על העשב כי ביד המלך להשפיל אף לרומס : (יג) הוות . בן כסיל יסבב הוות לאביו : ודלף . כמו מפות
המטר הדולף לתוך הבית אשר יטריד את בני הבית ללכת ממנו כן מריבות האשה יטריד את בעלה להתרחק ממנה : (יד) נחלת . ינחל האדם מאבותיו : ומה' וגו'. כי אין
כדבר תלוי ביד אבותיו : (טו) עצלה . העצלות תפיל על בעליה שינה עמוקה כדרך היושב בטל : ונפש רמיה . המתאוה להיות נזון מן המרמה ולא ממעשה ידיו סופה תרעב
כי לא בכל עת יוכל לרמות : (טז) בוזה דרכיו . המבזה את הדרכים

אבן עזרא

המכות בגלוי: (יז) מלוה. מי שיחון הדלים הש' ילוהו כי העוש' בידי אד' הוא פקדון והלואה וגמולו שיחון אותו השם כשחנן הדלים: (יח) כי יש תקוה. שתקוה שיאריך ימים ביסרך אותו. ואל המיתו שימית אחרי'. אל תשא נפשך לפרנס אותה מגזלתו כענין ואליו הוא נושא את נפשו להתפרנס ממנה. פ"א ואל המיתו שאחרים ימיתוהו או אל תשא נפשך ביסרך אותו. פ"א ואל המיתו לאחרים אם לא תיסרנו תמיתנו ויצא ממנו גדל חמה. פ"א אל תשא נפשך ממנו שתחשוך ממנו מוסר. אבל הבן שהוא גדל חמה אצל חמתו הגדולה עזבהו ויהיה מקבל ענשו כמו נשא עונו ואל תתעסק בהצלתו כי אם תצילהו פעם אחת צריך אתה עוד שתוסיף להצילו פעמי' רבו': (כ) שמע עצה. לשני הדרכים שהודעתיך למען תדע חכמה בשמעך מוסר ואל תלך אחרי מחשבתם כי רבות מחשבות בלב איש ואינן קיימות זולת עצת ה': (כב) תאות אדם. תהיה לעשו' חסדו כלומ' יתאוה תמיד לעשו' חסד למי שראוי לו או תאות מן נאוה קדש. וטוב רש מאיש כזב שאמר לעשות חסד והוא מכזב הרש טוב ממנו כמו איש מתהלל במתת שקר: (כג) יראת ה' לחיים. בעבור חיים ירא אותו. ושבע ילין בל יפקד רע. הירא בל יפקד ולא יזכור היגון שכבר קרהו כלומר לא תזכרנה צרותיו בהיותו שבע מטוב האל: (כד) בצלחת. כמו צלוחית חדשה והענין כאילו ידו טמונה בצלחת. לא ישיבנה כי לא ימצא מאומה שיאכל על כן צריך אדם לבקש מחיתו ולא להתעצל: (כה) לץ. יערים. ילמד ערמה: (כו) משדד. פועל וכן

תרגום

נפשיה ודמשיט אורחתיה ימות: יז מן דבעי דניזיף לאלהא מתרחם על מסכנא ופורענותא טבתא משלם ליה: יח רדי ברך מטול דאית סבירא ולמיתותיה לא תרים נפשך: יט גברא חמתנא מקבל תבא ובמה דמתעלי על טועניה מוסיף: כ שמע עצתא וקבל מרדותא מטול דתתחכם בסופך: כא סגיאן מחשבתא בלביה דגברא ועצתא דאלהא היא תקום: כב רגגתיה דבר נשא חסדיה וטב מסכנא מן גברא כדבא: כג דחלתיה דאלהא לחיי ומן דשביע מניה גבות ולא נפקוד בישתא: כד עטלא דמטשי ידיה בשחתיה אף לא לפומיה מקרב ליה: כה לממקנא תמחי ושברא מתערם ואכים לסוכלתן דנתביין ידיעתא: כו דבזז לאבוי ומעריק לאמיה ברא הוא מבהתנא ומחפרנא:

משלי יט

ימות ק' בוזה דרכיו יומת: יז מלוה יהוה חונן דל וגמלו ישלם לו: יח יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך: יט גרל חמה נשא ענש כי אם תציל ועוד תוסף: גדל ק' כ שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך: כא רבות מחשבות בלב איש ועצת יהוה היא תקום: כב תאות אדם חסדו וטוב רש מאיש כזב: כג יראת יהוה לחיים ושבע ילין בל יפקד רע: כד טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה: כה לץ תכה ופתי יערם והוכיח לנבון יבין דעת: כו משדד אב יבריח אם בן מביש ומחפיר:

רשי

(יז) מלו' ה' חונן דל וגמלו ישלם לו. כשיחלה ויטה למות צדקתו מלילה עליו לפני מדת הדין לומר העני היתה נפשו מפרכסת לצאת ברעב וזה פרנסה והחזיר' לגופה אף אני אחזיר לו נפשו: (יח) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תש' נפשך. אל תכהו מכת מות: (יט) גדל חמה נשא עונש וגו'. אם תעביר על חמתך ותציל את שונאך אם ראית רעה באה לו עוד תוסיף ימי' ועוברה: (כב) תאות אדם חסדו. עיקר שהבריות מתאוי' לאדם בעבור חסדו: וטוב רש מאיש כזב. ואם איש כזב הוא ומבטיח ואינו עושה טוב איש רש ממנו: (כג) ושבע ילין. הירא את השם שלא יפחד בשום רעה: (כד) טמן עצל ידו בצלחת. ביורה חמה שכשיעברוה מן האור ופינוה רקנית מחמם ידו בתוכה ודומה לו כשלו בסירות ובדודי' ובצלחות (דברי הימי' ב לה) ומשום רבינו יצחק הלוי שמעתי בצלחת מלשון תרגום ויבקע וצלח בשעת הצנה והגליד על שם שהקור והגליד מבקעין וצולחים הידים. ואני שמעתי בצלחת קרע החלוק שקורין פאנדאדור"י בלעז כלומ' טומנה בחיקו (סא"א): (כה) לץ תכה ופתי יערים. על מכות פרעה ומלחמת עמלק החכים יתרו ונתגייר: (כו) משדד אב יבריח אם. מבריח אם: בן מביש ומחפיר. דרכיו ע"י שראת' שרה את בן הגר המצרית משחק לעבודת גלולים וגילוי עריות גרם

זה

בסימ' ריש סימן י"ו : בוזה חד מן ו' זוגין חד כתיב ה' וחד כתיב י' וקמצין וסימ' ראה ויכשילהו עליו לשונם. ראי והקרוב אליו כרשנא. ורמה מקול פרש ורמה קשת. רמי בני אפרים נשקי רמי קשת. מכה אכן חלייננו הוא נשא. מכי לכן תן את בניהם לרעב הגירם. מדוה והשיב ה' בך את כל מדוה מצרים אשר יגרת דכי תבא. מרוי והסיר ה' ממך כל חלי: בוזה שומר מצוה שומר נפשו. בוזי לכם הכהנים בוזי שמי. ושדה מגרש עריהם לא ימכר. ושדי הרי בגלבוע אל טל ואל מטר: יערם ג' חס' וסים' כי ערום יערם הוא דזיפים. ושמע תכחת יערם. לץ תכה ופתי יערם: ומחפיר ל' והוא חד מן שטה חרא ומת ברישי' וסים' נמסר במסרה רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד:

תולדות אהרן מלוה ס'. ברכות יח ברכות י עק'דס ס' פט : רכות. סנהדרין כו: ירא' ס'. עקרים מג פל"ד : ושבע ילין. ברכות יד נס :

רלבג

יסר בנך. בקטנותו כי בזה יש תקוה להגיעו אל השלימות ואע"פ שילעק ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל המייתו ולעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מליסרו כי טוב לו שיקבל המוסר עם ההמי' והלעק' משיעמוד שמת עם העדר קבול המוסר: גדל חמה. מי שהוא גדול חמה לא ימלט שלא ישא עונש על זאת המדה הפחות' כי בזה יעורר מדינים עם האנשים ואם יקרה שבעת מה תצילהו החמה מהקם עליו כי יירא ממנו בראותו חוזק חמתו הנה עוד תוסיף זאת התכונה להתנהג ככה עם אחרים עד שיהיה בהם מי שיקום עליו ויפילהו ברע כי הוא יבקש רע בזאת התכונה הפחותה: שמע עצה וקבל מוסר. שמע עצה בדבר דבר כדי שתתיישר להתנהג במנהגים המשובחים ותדרך במה שתרצה לשיגו בדרכי' הראויי' וקבל מוסר מהגדולים ממך ומהתורה כי זה יהיה סבה שתתחכם באחריתך או ירצה בזה שמע עצתי וקבל מוסר כי זה ייש' לך לקנות חכמה באחריתך כי לקיחת המוסר צריך שיקדם בקנין החכמה כמו שקדם. ראוי שתדע כי לא יועיל לאדם טוב ההתבוננות בדברים שלא יפול ברע אם תנה לה"י כגד מן הנדדים באופן שיהיה ראוי לעונש או שלא יגיע מה שגזר הש"י מהטוב לשכנגדו וזה כי רבות מחשבות בלב איש והש"י יסבב לפעמים שיפול האדם במחשבה מאלה המחשבות אשר תובילהו אל מה שגזר הש"י עליו לטוב או לרע מצד ההשגחה או מצד העונש ולזה ראוי לאדם שישתדל להתקרב אל הש"י כפי מה שאפשר כי לא תועיל לו בזולת זה שום תחבולה להמלט ממה שגזר הש"י עליו אבל ימלא בכל מה שחשב להתרחק מהדבר ההוא ימצא הסבות שמקרבות אותו אליו וזה מפורסם מאד מהרבה מספורי הנבואה: תאות אדם חסדו. הנה תאות האדם היא בטבע מה שהוא חרפה לו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ויהיו תאותיו מפני זה אל תאות החומר אשר בו נשתתף לבהמות ולזה יהיה יותר טוב הרש שלא ישיג דבר מהתאוות מאיש כזב שישבע תמיד באלו ההנאות שהם הבל וכזב או ירצה בזה תאות האדם היא שישיג חסד הש"י בדברים ויותר טוב להשיג זה מי שהוא רש בדעות והוא מי שיש לו הסכלות שהוא העדר מאיש כזב שיש לו הדעות הכוזבות וזה כי הרש לא יצטרך כי אם ללמוד החכמה ואיש הכזב צריך שירפא החלה ממום דעותיו הכוזבות המרחיקות אותו בתכלית מה שאפשר מהש"י ובזה מהקושי שעלום ר"ל להעתיקו מן הדעות האלו ואח"ז יצטרך ללמוד החכמה לפי הסרשים המאמתיים: יראת ה'. הנה יראת ה' תישר האדם אל החיים הנצחיים והנה בעל יראת ה' ילין שבע כי לא ירעב ולא יכסוף התאוות הגופיות כי לא יזכור אלו דבר רע שיסרסר בו כי יראת הש"י תמנעהו מלכסוף הדברים המגונים האלו: טמן עצל. הנה העצל כאילו טמן ידו בצלוחית קטנ' שיקשה להוציאה משם וכן ימצא הענין בו כי לעצלותו תמלאנה ידיו כאילו הם אסורות ולא יעשה שום מלאכה ואע"פ שיחסר לו מזון ויצטרך לו מפני זה להרויח במלאכה מה שישיג בו די טרפו הנה עכ"ז לא ישלוט בידו לעשות בה מלאכה יחיה בה וזה אמרו גם אל פיהו לא ישיבנה: לץ תכה. הנה אם תכה לץ להקנותו מוסר הנה האיש הפותה הרואה זה יתחכם בזה ויקח בעצמו ערמה להמלט מהדבר אשר הוכה עליו האיש הלץ ויקח מוסר בהכאה וזולתו אך נבון אם תוכיח לו בדברים לבד יבין דעת כי לבו פונה אל השלימות: משדד אב. הנה הבן שהוא מביש ומחפיר הוריו לרוע מנהגיו ורדיפתו אל התאוות הוא סבה שישודדו שודדים אביו כדי שיחלק מהשלל עמם או אולי לזה מסס ויכולו

מצודת ציון

טפטוף כמו דלפה עיני (איוב טז) : טורד. ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד) : (כג) ילין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א) : יפקד. ענין זכרון והשגחה : (כד) בצלחת. שם כלי כמו והצלחות (ד"ה ב לה) : (כה) יערם. מל' ערמה : (כו) משדד. מל' שדידה וגזלה : ומחפיר. ענין בושה

מצודת דוד

הראוים אליו ימות בלא עתו : (יז) מלוה וגו'. החונן את הדל בתת לו צדקה הוא כמלוה את ה' והנה יפרע לו דמי ההלואה ויוסיף עוד לשלם לו גמול על טובת ההלואה : (יח) כי יש תקוה. ר"ל אל תמנע ידך מלייסרו אף אם תראה שאין בה תועלת כי יש תקוה אולי ברבות המוסר יועיל : ואל המיתו וגו'. אבל לא תשא נפשך להמיתו על רוע מעשיו : (יט) גדל חמה. מי שהוא גדול חמה ישא עונש על חמתו כי בודאי יעשה רע על מי אשר יכעס כי אם תציל אותו מידו הנה עוד תוסיף חמתו כי כן דרך גדלי החמה ואם תעמוד מנגד יעשה מעשהו ומעותד הוא אל העונש : (כ) למען תחכם באחריתך. אם לא חכמת בראשית ימיך : (כא) רבות. לפעמים יחשוב האדם מחשבות רבות שונות זו מזו ואין אחד בהם מתקיים אך הדבר אשר יעץ ה' היא תקום ועם לא היתה מן המחשבות שחשב הוא : (כב) תאות. מה שהבריות יתאוו אל בן אדם הוא בעבור החסד שהכמים להם אבל העשיר המבטיח חסד וכוזב הנה הרש טוב ממנו כי על כי לא מלאה ידו אין דרכו להבטיח ואין מביא אנשים לידי כליון עינים : (כג) לחיים. היא סיבה לחיים ויתמיד בשביעה ולא יזכר אל הרע ר"ל לא תבוא עליו רעה : (כד) טמן עצל. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים בצלחת לקחת התבשיל המתדבק בו והנה סופו שגם אל פיהו לא ישיב ידיו כי לא ימצא מה לאכול ולהשיב אל פיו : (כה) לץ תכה. כאשר תכה את המתלוצץ על החכמה עם כי לא תועיל לו הנה הפתי המוסר הבנים יתחכם בעבור זה אבל לנבון אף דברי החכמה יועילו לו ויבין דעת יותר ממה שבידו : (כו) משדד אב וגו'. הבן שהוא מביש ומחפיר פני אביו גורם שאביו מגרש לאמו על אשר הדריכתו בדרך הזה ובע"כ יבזבז נכסיו לתת לה כתובתה והרי הבן הזה

גזל

רשי

זה שנשתלח' אמו וירע הדבר מאד בעיני אברהם (בראשית כא): (כז) חדל בני לשמוע וגו'. מקרא קצר הוא וזהו פירושו חדל בני לשגות מאמרי דעת בשביל לשמוע מוסר. חדל לשגות כמו מלשגות וכן וחדל לעשות הפסח (במדבר ט) וכן כי חדל לספור (בראשית מא): (כח) עד בליעל יליץ משפט. יעיד לאל' מליצת משפטי יסורין ומית'. ופי רשעי' יבלע און. האון יבלעהו: (כט) נכונו ללצים. הקב"ה זימן לו שפטים של פרעות לזה הלץ המספר בלשון הרע: (ב) נהם ככפיר אימת מלך מתעברו. מכעיסו: (ג) כבוד לאיש שבת מריב. לנוח ממריבה וכל אויל שאינו שבת מריב תגל' קלונו: (ד) מחרף עצל לא יחרש. מפני הצנה יושב העצל ואינו עושה מלאכה ואינו עוסק בתורה: (ה) מים עמוקים עצה בלב איש הלכה בלב חכם סתומ': ואיש תבונה ידלנה. ותלמיד נבון בא ודלה אותה ממעינו: (ו) רב אדם יקרא איש חסדו. הרבה יש בני אדם הבוטחים אל אוהביהם המבטיחים אותם חסד וקוראים להם בעת דוחקם: ואיש אמונים מי ימצא. המבטיח ועושה: איש חסדו. המבטיח לו לעשות חסד:
מלך

אבן עזרא

וכן יכריח פירוש בן מביש מצוה לשדד אביו. והוא מסבב שתברח אמו. מביש נותן בושה לאביו: (כז) חדל בני. לשגות מאמרי דעת. ושמע מוסר. ס"א זה הפסוק דבק ראשו עם סופו. וכן הוא חדל בני מאמרי דעת אם תאבה לשמוע מוסר ואחרי כן לשגות: (כח) יליץ. ידבר שעדותו הוא משפט ולדק מן המליץ או ידבר ליצות על המשפט יבלע כמו כבלע את הקדש: (כט) נכונו ללצים שפטים. אחת השם כלומר השם ישפטם בעבור שילוצו המשפט ונכונו מהלומות שהכסילים הלומים ע"י אדם כענין ושבט לגו כסילים: (א) לץ היין. חסר איש היין לץ הוא הומה פירוש צועק שיתנו לו שכר. לא יחכם לא ילמד חכמה בהתעסקו ביין: (ב) נהם ככפיר. מתעברו. מתעבר עמו. נפשו הוא החוטא בעבור שאינו חולק כבוד למלכות: (ג) כבוד. שהמלך יכבד לאיש המתעבר אם ישב וישקוט ממריבה על כן בקמץ הלמ"ד כי הוא ידוע והו' המתעבר עמו. יתגלע יתערב במריבה: (ד) מחורף. המ"ם תחת בי"ת כלומ' בעת החורף. ושאל שישאל מן הקוצרים ולא יתנו לו מאומה בעבור עצלותו: (ה) מים עמוקים. חסר כ"ף כלו' כמים עמוקי' שהם קרים וזכים ורגל לא תרפסם כן החכמה והעצה שהיא בלב איש זכה וברורה. ואיש אחר ידע התבונות ידלה העצה מלבו כלומר ילמדה
ס"א

משלי

ג' כז חֲדַל־בְּנִי לִשְׁמֹעַ מוּסָר לִשְׁגוֹת מֵאִמְרֵי־דָעַת׃ כח עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע־אָוֶן׃ ג' ושעיר כט נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים׃

ב' וחס' קרות כ א לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל־שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם׃ ג' דגשים ב נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ חוֹטֵא נַפְשׁוֹ׃ ל"ג ג כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְכָל־אֱוִיל יִתְגַּלָּע׃ ד מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא־יַחֲרֹשׁ ישאל (ושאל ק') בַּקָּצִיר וָאָיִן׃ ב' מנקס' מים ה מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֶב־אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה׃ ל"ג ו רָב־אָדָם יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא׃

תרגום

כז פְּרַשׁ בְּרִי וּשְׁמַע מַרְדּוּתָא וְלָא תִשְׁגֵא מִן מַאֲמָרֵי דְפוּמִי׃ כח סַהֲדָא דְגָלְאָה מְמַיֵּק בְּדִינֵיהּ וּפוּמְהוֹן דְרַשִׁיעֵי מַפִּיק עָוְתָא׃ כט מִתְקַנִין לְמִמְקְנֵי דִינֵי וּמָחָתָא לְגַשְׁמֵיהוֹן דְסַכְלֵי׃ א מְמַקְנָא הוּא חַמְרָא וְרַוְיָתָא שִׁכְרָא וְכָל דְשָׁגֵי בֵיהּ לָא נִתְחַכַּם׃ ב נֶהֱם הֵיךְ אַרְיָא אֵימְתָא דְמַלְכָּא וּמַן דְמַחֲמֵית לֵיהּ חָטֵי עַל נַפְשֵׁיהּ׃ ג יְקָרָא הוּא לְגַבְרָא דְיָתֵיב דְלָא דִינָא וְכָל דְשָׁטֵי מִצְטְדֵי׃ ד מִתְחַסֵּד עַטְלָא לָא שָׁתֵיק וְשָׁאֵל בְּחַצְדָּא וְלֵית׃ ה מַיָּא עֲמִיקֵי עֵצְתָא בְלִבָּא דְגַבְרָא וְגַבְרָא דְמִתְבַּיֵּן נִדְלִינָהּ׃ ו סוּגְעָא דִבְנֵי נָשָׁא מִתְקַרְיָן גַּבְרֵי מְרַחֲמָנֵי וְגַבְרָא מְהֵימְנָא

נכונו ב' וסימ' שדים נכונו. נכונו ללצים שפטים: ככפיר ג' דגשים
וסימ' נמסר לעיל סימן י"ט: ושאל ישאל כתיב וקרי' ושאל והוא מן כ"ב מלין דכתי' יו"ד בריש תיבו' וקרי' וי"ו ותר מנהון פלוגתא דרב נחמן וסימ' במסרה רבת' במערכת

תולדות אהרן לץ היין. גיטין סח: מים עמוקים. פסחים נג סקודש שער יו כל ז' פסוקים: רב אדם. (בכא ג קדושין ס):

מנ : (ו) רב אדם. כלומר הרוב בבני אדם כל אחד יקרא חסדו כלומר יתפאר שיעשה חסד ולא יקראהו מי ימצא ס"א

רלבג

ויבאו לספרע מאתו ולגאת הכבס בטינה יבמת פאס ולזה ראוי לאב ולאם שייסרוהו בקטנותו שלא יבואהו ממנו זה ההפסד ואחר שההניח כבן לשמוע מוסר שב להזהיר שלא יכלה ימיו בזאת הפילוסופיא המדינית כי די לו בה שתישיהו אל לקיחת המוסר אשר הוא הגעה לקנין החכמה: חדל בני. ואמר שמנע בני לשמוע חכמת המוסר באופן שתשגה בה יותר מאמרי דעת כי אין ראוי לאד' שיאבד ימיו בחקירותיה כמו שבארנו בפתיחה בתחלתנו אבל ראוי שתשגה תמיד באהבת אמרי דעת אחר שתגיע מהמוסר דבר הראוי ומספיק להיות הגעה לקנין החכמה: עד בליעל. הנה העד הבליעל שיעיד שקר באחיו יוליא בפיו מחשבתו הרעה לתכלית שיטה המשפט מפני השופט כמו שחשב וזה צריך לו לפי שהוא עושה הרעה ע"י זולתו ואמנם פי רשעים יבלע ויכסה האון אשר במחשבתם כדי שלא יודע רצונם לאיש ויהיה זה סבה אל שיוכלו להשיג מחשבתם ולא יהיו נשמרים מהם האנשי' מכם או ירצה בזה בעד בליעל במעיד שקר בספורי' המיוחדים. לקצת הענינים העיוניים וכדרשיק בעלי הדעות הכוזבות בפנות העיוניו' והתוריות ויהיה הרצון בו עד בליעל יליץ משפט במה שיגיד ואם לא יבינו כי ממנו יעמיד החכמה על דבר המשפט ויהיה זה העד סבה להטעותם ובכלל הנה בקשת המשפט סבה אל שידבר אלו הדברים כי יקרה שיטעה בעדות לסבות מה כמו שבארנו בשמיני מספר מלחמות ה' והנה לפעמים תמצא שיגיד האדם דברים בעדות לחוק הדעת שבאה לו נודק בחקירותיו כמו שתמצא זה לגליינוס במה שחלק על הפלוסוף במה שהגיע שהלב לבדו הוא החי ולזה הוא המבואר שהמשפט שנראה לו נודק הוא סבה אל שיגיד זה העדו'. אך האון והשקר אשר לרשעים בהתחלות הוא סבה אל שיהיו דבריהם נסתרים ומבולעי' במה שאחר בהתחלו': נכונו ללצים שפטים. כי מפני הלעיגם על האנשים ימצאו בהם שישפטו אות' שפטי' גדולי' ולגוף הכסילי' נכונו שברים כי לסכלותם יעשו ענינו' מגונים כנגד האנשים ואפשר שיעיר על זה בלצים כמו הבליעל שילין בספורים כוזבים ויאלו לטעות החכמים בדבר משפטי העיון ולזה אמר כי נכונו להם שפטים כי הם עושי' רעה גדולה אם לא ירגיש בזה ולזה צריך לאדם שיזהר בדבר הספורים האלו שלא יגיד רק האמת ויתבונן שיהיה ענין ספורו נקי מהדברים המטעים והמשל כי לפעמי' כשיהיה מעונן יראה הכוכב רחוק מכוכב אשר יותר מהמרחק האמתי אשר ביניהם ומי שיקח העדות מהעת ההוא יטעה החוקרים בזאת המלאכה הסומכים על מבטיו והנה קרא הכסילים בעלי הדעות הנפסדות כי יש עמם הסכלות שהוא קנין וכמו שסכלותם בהתחלות ישבר וישחית מהם במה שאחריהם כן ראוי שישבר גופם לפי שרוב נטותם אחר הדברים הגופיים היא סבה אל שיטעו בעיון מפני שלא הפליגו בחקירה בו לרוב התעסקם בעניני הגוף: נהם ככפיר אימת מלך. הנה אימת המלך המושל באדם והוא השכל האנושי שהוא ראוי שימשול באחר כחות הנפש וכן סודר מהש"י ביום הבראם ראוי שתהיה כ"כ חזקה כאילו ינהם לטרוף ככפיר כי באמת מי שיסור מעבודתו ידרך אל ההפסד וההשחתה ומי שהוא מתעבר עמו ואינו רוצה לשמוע הוא חוטא נפשו ומפסידה ויהיה סופו לאין והנה המתעבר עמו הוא בעל התאוה כי הכח המתעורר ההוא יריב עם הכח המתעורר השכלי ויובילהו זה אל הכליון וההפסד: כבוד לאיש. שישבות מריב וזה יהיה בירא את השם כי אין לו תאוה לרע ולזה תהיינה כל מחשבותיו טובות אך כל אויל יתבלבל ויתערב בריב ויהיה זה סבה להפילו ברע ויהיה זה כן באויל כי הוא יחשוב שיהיה הערב בריב הוא הטוב למיעוט חקירתו בדברים: מחורף עצל לא יחרוש. אמר להעיר על העצל מלבקש השלימיות כי בסופו יהיה מגולל מהשגתם כי העצל איננו חורש אדמתו ועובד אותה כראוי בחורף וזה הוא סבה אל שלא יעשה פרי אשר זרע בה וכן העצל לא ישתדל בתחלת עניין להכין גופו בלקיחת המוסר ולזה לא יכול להשיג החכמה ולא השתדל בה ג"כ וזה יהיה סבה אל שלא יתן פריו השכל שבה בו הש"י: מים עמוקים עצה בלב איש. הנה העצה אשר בלב איש נכח לא ישיגוה בקלות אבל אחר החקירה הרבה כי היא כמדרגת המים העמוקים מאד אשר יקשה להגיע אל מה שהוא בתחתיהם ואולם איש תבונה ידלנה העצה מלבו בטוב חקירתו והפלגתו בה: רב אדם. הנה הרבה מבני אדם תמצא שיכריז כל אחד מהם חסדו בשיספר אני עשיתי חסד כן וכך לפלוני ויתכבו מפני זה בהם שהם אנשי חסד כי גם איש אמונים אשר יעשה כראוי בדברים לבד בזולת חסד יקשה המצאו והיה זה כן כי לא יתכן שיקרא האדם איש חסד בעבור חסד אחד שעשה אם לא ינהג כך בכל הדברים וכן לא יתכן שיקרא האדם איש אמונים אם לא בשיתמיד בזאת התכונה לעשו' האמת ובישר תמיד ואפשר שירצה בזה רב אדם יקרא בעת הצורך האיש שהוא גמל חסדו שישיב לגמולו והנה יקשה למצוא באלו שקבלו החסד איש אמונים שיתעורר להשיב גמול לאשר גמל אותו חסד אך יתנכר אליו כאילו לא קבל טובה ממנו ולזה אין ראוי לאדם שישים בשר זרועו אך יבטח בש"י ואפשר שתהיה הוי"ו במלת חסדו נוספת ויהיה הרצון
בזה

מצודת דוד

נוזל את אבת דמי הכתובה ומבריח את אמו ממנו: (כז) חדל בני וגו'. לפעמים ימצא מסית לשגות מאמרי דעת בדעות כוזבות ויפתה אמריו במוסר השכל למען יאמינו בו עד כי יבוא להדיח מאמרי דעת ואמר חדל בני לשמוע המוסר של הבא להסית לשגות מאמרי דעת ולא תאמר את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל כי תהיה נלכד בפתויו: (כח) יליץ משפט. במשפט יתקן אמריו במיטב המליצה למען יקובלו על הלב ויאמינו לו: יבלע און. דברי האון יאמר בבליעה לבל ירגישו שעלם הכוונה על דבר האון ההוא כי יחשבו שלפי תומו ידבר: (כט) שפטים. משפטי יסורים: ומהלומות. מכות המשברות נכונו לגוף הכסילים: כ (א) לץ היין. שותה היין הוא לץ ושותה השכר יהמה ויצעק בשכרותו וכל השוגה בו ר"ל כל מי שיטעה בו בדעתו לחשוב הואיל והיין מפקח הדעה א"כ בשתייתו הנה בזאת לא יתחכם כי אף אם מעוטו יפה רובו קשה: (ב) נהם. כנהמת הכפיר כן מאויים פחד המלך על מי אשר יכעס עליו והמכעיסו מחבר נפשו כי יסתכן בעצמו ועובר על ירא את ה' בני ומלך: (ג) כבוד. הבטלה מן המריבה הוא כבוד לאיש וכל אויל יתגלה בעת המריבה כי כאשר ירבה אמרים יגולה אולתו לכל: (ד) מחורף. מסיבת צנת החורף לא יחרוש העצל את שדהו ובעת הקציר שואל תבואה ואיננה כי לא צמחה שדהו הואיל ולא חרשה: (ה) מים עמוקים. דרך החכם להסתיר עצתו בעומק הלב ויקשה לזולתו להשיגה הרי היא כמים עמוקים שאי אפשר לשאוב המים המתהומים אבל איש תבונה ידלנה כי מתחלה ישאוב העליונים ויוכל לשאוב את התחתוני' ור"ל מתחלה יחקור הדברים המסתעפי' עד אשר יבין את העצה הטמונה בלב: (ו) רב אדם. רוב בני אדם יכריז כל איש החסד שעושה עם הבריות ויתפאר בזה אבל מי ימצא בהם איש אמונים כי רבים יפקרו:
אמרי

מצודת ציון

בושה: (כז) לשגות. מל' שגגה ומשגה: (כח) יליץ. מל' מליצה: (א) הומה. ענין צעקה: שוגה. מל' שגגה: (ב) נהם. כן נקרא שאגת האריה. אימת. מל' אימה ופחד: מתעברו. מל' עברה וכעס: חוטא. ענין חסרון כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ'): (ג) יתגלע. כמו יתגלה בה"א: (ה) ידלנה. ענין שאיבה כמו דלה דלה לנו (שמות ב): (ח) מזרה. ענין פרישה ושטיחה כמו
כי

ז מתהלך בתמו צדיק אשרי בניו
אחריו: ח מלך יושב על־כסא־
דין מזרה בעיניו כל־רע: ט מי־יאמר
זכיתי לבי טהרתי מחטאתי: י אבן
ואבן איפה ואיפה תועבת יהוה
גם־שניהם: יא גם במעלליו יתנכר־
נער אם־זך ואם־ישר פעלו: יב אזן
שמעת ועין ראה יהוה עשה גם־
שניהם: יג אל־תאהב שנה פן־
תורש פקח עיניך שבע־לחם:
יד רע רע יאמר הקונה ואזל לו
אז יתהלל: טו יש זהב ורב־פנינים
וכלי יקר שפתי־דעת: טז לקח־
בגדו כי־ערב זר ובעד נכרים
חבלהו: יז ערב לאיש לחם שקר

ב"מ"ל כסיפ' · נ' וחד ועכרתי · ל' · כ' . ל' · ל' · ד' מ"ל · ג' · י"ח כליסגא · כ' נכריה ק' · ל"כ

מנו משכח: ז דמהלך בתמימותיה צדיקא הוא וטוביהון לבנוהי בתרוהי: ח מלכא דיתב על כורסיא דדינא מפזר מן קדמוהי כלהון בישתא: ט מן דיימר זכי הוא לבי ואדכיית מחובתי: י מתקלא ומתקלא כילא וכילא מרחקין אנון קדם אלהא אף תרויהון: יא אוף בעובדוהי מתידע טליא אין דכי ואין תריצן עובדוהי: יב אדנא דשמעא ועינא דחזיא אלהא אברי תרויהון: יג לא תרחם שנתא דלמא תתמסכן פתח עינך ושבע לחמא: יד חברא לחבריה נאמר דקנית והידין נשתבח וניזמר: טו דאית דהבא וסוגעא דכיפי טבתא ומני דיקרא שפותא דידיעתא: טז נסיב לבושיה מטול דעריב לחליוני ולא אפי נוכריתא משכניה: יז עריב לגברא

תולדות אהרן. אזן שומעת. עקידה שם עקריה מג פ"ב: רע רע. בהרה כד: לקח. מציעה קטו בתרא קע"ג:

פ"א שיאמר אמת על נפשו: (ז) מתהלך בתומו. הוא יקרא צדיק. אשרי בניו אחריו כי בגלל צדקו יהיו מכובדים עד שיאשרום אחרים הנה ירש אדם מטובת אביו: (ח) ומלך שישב על כסאו. לעשות דין הוא יזרה כל מי שהוא רע בעיניו כי אז יעמוד על כסאו: (ט) מי. זה שיאמר זכיתי לבי משון נעורי טהרתי מחטא ילדותי והטעם אין אדם שילך תמיד בתומו ולא יחטא: (יא) גם יתנכר. הפך ההכרה וכן ויתנכר אליהם והענין שהתנכר מן הנערות בעבור מעלליו. אם זך מחטא ואם ישר פעלו כי הנער הכסיל נודע ונכר באולתו וזה מתנכר במעשיו הטובים כאילו מתכסה בהם ולא יכירו רואיו מעשיו אם נער עשה כאשר הם זכים וישרים: (יב) אזן. אל. רע. ג' דגשים כלומר מאזן לשמוע מוסר והעין לראות התוכחת עשה השם על כן אל תאהב שנה שלא נברא העין לישן כי אם שעה ידועה ואחרי כן לראות ולבחור בדרכי המוסר. פקח עיניך מן השינה כי אז תשבע לחם וראה הקונה שיאמר על הממכר רע רע ויבזהו כדי שיוכל לקנות בזול וכאשר הולך בעצמו עם הממכר אז יתהלל ויתפאר בעצמו ויאמר שהוא יודע לקנות דבר נחמד ובאמת כן הוא שיש זהב ופנינים רבים למי שיש לו שפתי דעת שידע בעסקי סחורה: (טז) לקח חבלהו. לשון צווי: (יז) ערב לחם שקר.

(ח) מלך יושב על כסא דין. יש לפרשו כנגד הקב"ה ויש לפרשו כנגד שופטי אמת: (יב) אוזן שומעת ועין רואה וגו'. כלומר מעשה ידיו הם והוא חפץ כאוזן שומעת מוסר ועין הרואה את הנולד: (יג) אל תאהב שנה פן תורש. כי תעשה רש: (יד) רע רע יאמר הקונה. הקונה תורה ע"י הדחק ויסורי רעבון אומר אוי לי על רעה זאת והצרה הזאת וכשהולך לו מלא חכמה אז יתהלל על הצער שנצטער: ואזל לו. והולך לו: (יז) ערב לאיש לחם שקר. ניאוף אשת איש. ואחר

שהעיד

אות היו"ד בס"ד: יושב ב' מ"ל בסימ' וסימ' והוא יושב לבטח אתך. מלך יושב על כסא דין: טהרתי ל' מי יאמר זכיתי. והוא חד מן מלין משמשין תי בסוף תיבותא ול' דכו' וסימ' נמס' במסרה רבתא במערכת אות התי"ו בס"ד: שמעת ו' ה' פתחי' וא' קמץ וסי' נמסר בסיפרא סוף סימן ט"ו ובריש סדר וירא: הקונה ד' מ"ל בליש' וסימ' והיה כעם ככהן כעבד כאדניו. בא העת הגיע היום. פורע מוסר. רע רע יאמר הקונה: נכריה נכרים כתי' וקרי' נכריה והוא חד מן ת' מלין דכתי' מ"ם בסוף תיבות' ולא קרי' וסי' נכרים לקח בגדו כי ערב זר קדמא. שלשים וירדו שלשים מהשלשים. ויחמם וישלח חצים ויפיצם דשמואל. שנים ויעזבו את כל מצות ה' אלהיהם. אלפים נהר

רלבג

בזה כי ככר יקרא הקורא רב אדם איש חסד ר"ל שיקרא לאחד מהם איש חסד אבל תדע שאין הענין כן כי יקשה למצוא איש חסד כי גם איש אמונים יקשה למצוא: מתהלך בתומו. הצדיק שהוא מהלך בתמימות ובישר במדותיו ובדעותיו והוא איש אמונים על דרך האמת לא די שיהיה נשמר מהרעות כי גם בניו יהיו מושגחים מהש"י בסבתו עם שמתכונתו ג"כ שיישיר בניו לעבודת הש"י ותדבק בהם ג"כ ההשגחה מאדם: מלך. הנה המלך והוא השכל כשיושב על כסא דין לשפוט בדברים העיוניים לפי מה שראוי ויקח מאשר הכחות השרות הראוי לסגיעו אל האמת בדרושיו הנה הוא מזרה ומפזר בעיונו כל רע במדות ובדעות כי יזהר מהדברים המטעים ובהעבירו כחותיו יסיר התאוות הרעות והמגונות והנה זה כלי ממה שיצטרך לאיש אמונים כשיהיה איש אמונים ע"ד האמת. ועתה יבאר שככר יקשה המצאו כמו שזכר תחלה ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שהוא איש אמונים ע"ד האמת מי יאמר זכיתי לבי ואמר מי הוא שיוכל להתפאר שיאמר זכיתי לבי בדעות ונמלטתי מהספק בהם היה זה ממה שיקשה מאד לרוב הדברים המטעים ומונעים מהשלמ' החקירה בהרבה מהדרושים ומי יאמר טהרתי מחטאתי בענינים הגופיים והמדיניים ולא התנהגתי בהם כ"א ביושר ובאמת: אבן ואבן. הנה המשקל הקטן מהראוי או הגדול מהראוי והמדה הקטנה מהראוי או הגדולה מהראוי הנה שני אלו הדברים מתועבים לש"י במדות ובדעות וזה כי הנבחר והראוי במדות הוא השווי והיושר מזולת שיהי' לאחד מהקצוות כמו שנתבאר בפילוסופיא המדינית והנבחר בדעות שלא לקצר מהאמת הראוי בדבר דבר ושלא להפליג עליו יותר מהראוי כאילו תאמר שמה שיסבול אופן מופת מוחלט לא יקצר בו ויסמך על מופת ראיה או על הקדמות מפורסמות ומה שלא יסבול מופת מוחלט לא יבקשהו וכן לא יחקור במה שאין דרך אל השגתו ולא יקצר לחקור במה שיוכל להשגתו וכהיות הענין כן מי הוא זה ואי זהו שיוכל להתפאר באיש אמונים: גם במעלליו. הנה אע"פ שימצאו בחוש פעולות האדם טובות וישרות הנה אפשר לו שיתנכר בהם ותהיינה פעולותיו בנגלה טובות ולבו ברע והנה קרא האיש הזה נער לא מלך ר"ל שהשכל בו הוא משרת לא מלך: אזן שומעת ועין רואה. הש"י עשה גם שניהם כלי' להשגת האמת בדעות ובמדות וזה שאלו החושים הם יותר נכבדים שבחושים לקנות מהם ההקדמו' הראשונות עם ההשגות במוחשים והם עם זה כלים אל שיקנה האדם אליו החכמה שהשיגוה שאר האנשים כי באזן ישמע דבריהם וילמד אותם ובעין יראה דבריהם בספריהם ולזה היו אלו החושים מהגדולים שבכלים אל שישלם לאדם להיות איש אמונים במדות ובדעות והם עם זה כלים לחטא וזה מבואר מענינם: אל תאהב שינה. אל תתעצל ותאהב שינה כמנהג העצלים כי זה יהיה סבה שתאבד הונך ותירש ואם תפקח עיניך בזריזות תשבע לחם ומזון ערב בדעות ואולם בעצלה לא די שלא השגת שלימו' אבל גם ההתחלות אשר אצלך מהחוש תאבד ותשכחי ולא יהיה לך מהם תועלת: רע רע יאמר הקונה. הנה אין הענין בקנין החכמה כמו בשאר הקנינים וזה כי שאר הקנינים מפני שיהיה מחירם כסף יקרה בקנין הקנין ההוא לרע בהיותו לו ובשלא יהיה לו יחשבהו לטוב והנה הפך זה ימצא בקנין החכמ' כי לא יחשבהו אדם לטוב כ"א אחר שהשיגהו יש זהב ולזה אמר כי יש בשאר הקנינים קנינים חמודים כמו זהב ורב פנינים אך אין בהם כלי יקר כמו שפתי דעת כי שאר הקנינים יחשבו מצד יתרון ערכם ואין הענין כן בשפתי דעת כי הם טובים על כל הענינים והם המישרים תכלית ההישרה למצוא דברי חפץ כי בזה האופן יקובלו לאדם דעות זולתו ואפשר שיהיה הרצון בזה כי המשיג קצת המושכלות שהם הנעה לו אז יהלל על כל הקנינים המושכל אשר היה מגנה אותו קודם זה וידמה שהשלול. בזה הוא מה שיאמר יש זהב ורב פנינים אך כלי יקר הוא שפתי דעת כי הם יביאו לקנין דבר נחמד מזהב ומפז רב: לקח בגדו. הנה מי שערב זר והוא הנמשך אל הכח המתעורר לתאוות הגופיות השפיטהו מכל קנינו להפרע ממנו והנה השכל הוא הערב בעד האיש הזר ובעד נכריה והוא הנפש המתאוה כמו שקדם ברא"ש זה הספר קח משכונו להפרע כי השכל הוא המקבל העונש במה שלא השיגהו תענוג מאלו הפעולות המגונות כמו שקדם: ערב לאיש להם שקר. בהחלת עיונו כאילו תאמר שאם יטעם ויחשוב שאין שם גמול ועונש אך אחר זה יסכך לו המזון הערב ההוא לחצץ שאין בו תועלם

מצודת ציון

כי הנס מזורה הרשת (לעיל א): (ט) זכיתי. מל' זך ונקי: (י) איפה. שם מדה בת ג' סאים: (יא) במעלליו. במעשיו כמו אשר עולל לי (איכה א): יתנכר. מל' נכר וזר: (יג) תורש. מלשון רש ועני: פקח. פתח כמו עיניו פקח (איוב כז): (יד) ואוזל. ענין הליכה כמו אזלו מים מני ים (שם יד): (טו) פנינים. הם המרגליות: (טז) חבלהו. ענין משכון כמו אם חבל תחבל (שמות כב): (יז) ערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג): חצץ. אבנים דקים כמו ויגרס בחצץ שני (איכה ג): ולפותה

מצודת דוד

(ז) אשרי בניו. אשרי לבניו אחרי מותו כי יחוס בגלל זכותו: (ח) מלך. כאשר יושב ה' על כסא דין אז מפוזר ומסוח בעיניו כל רעות בני האדם אף אם עשאום בסתר: (ט) מי יאמר. ר"ל הואיל והכל גלוי לפניו מי יוכל להכחיש ולומר הנה לבי זכה ובבירה מבלי סיג עון ואני כבר טהרתי עצמי מחטאתי כי עשיתי תשובה עליה: (י) אבן ואבן. העושה שני אבני משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה הנה תועבת ה' גם שניהם כי גם הגדולה עשויה רק לרמות ולא לשקול בה: (יא) גם במעלליו וגו'. ר"ל גם הנער בשנים אף בעת יעשה מעלליו מדעת עצמו לא ממצות אנשים מלומדה מ"מ יוכל הוא להתנכר ולהביא כפק בלבות בני אדם אם פעלו זך וישר כי כקטן כגדול עלולים הם לרמות ולהתנכר במעשיו לבל יכירו בו האמת: (יב) אוזן שומעת. ר"ל גוף האוזן וחוש השמע אשר היא שומעת וכן גוף העין וחוש הראיה אשר הוא רואה הלא ה' ברא גם שניהם הגופים והחושים וכל פעל ה' למענהו ולעבודתו: (יג) פן תורש. כי בעת השינה תתבטל מן המלאכה: פקח. כהה עיניך למעט בסגירת עינים בשינה ואז תשבע לחם וגו' למשל על עסק התורה: (יד) רע רע. דרך הקונה חסן לבזותו בפני המוכר ויכפול אמריו לומר שהוא רע למען ימכרנו בזול וכאשר יקנהו והולך לו אז יתהלל לפאר א"ע לומר שיודע לקנות חפצים בזול וגו' למשל על הקונה חכמת התורה מתוך צער ודוחק אשר יתרעם אז על קושי הדוחק אולם לאחר זה יתהלל בעצמו על הצער שסבל כי לפום צערא אגרא: (טו) יש זהב. הנה יש בעולם די זהב והרבה פנינים א"כ הואיל ויש הרבה מהם אין בהם חשיבות כ"כ אבל שפתי דעת הם ככלי יקר ר"ל ככלים העשוים מאבני יקר שהחשיבות רב בהם מצד עצמם ומלאכת תבניתם והמה דברים שאינם מצויים: (טז) לקח בגדו. לקח למשכון את בגד הערב ולא תחוס בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכניע עצמו בזה: ובעד נכריה. כפל הדבר לומר בין ערב עבור איש בין בעבור אשה עניה סוערה: (יז) ערב. מתוק לפי האיש מאכל גזול אבל אחרית הדבר אשר יהפך בפיו לחצץ המשברות את השינים

ואחר ימלא פיהו חצץ. אבנים דקות וכן ויגרס בחצץ (איכה ג) : (יח) מחשבות בעצה תכון ובתחבולו' עשה מלחמה. אם באת להלחם כנגד השטן בא בתחבולות תשובה ותפלה ותעניות : (יט) גולה סוד הולך רכיל ולפותה שפתיו. המדב' חלקו' לפתותך ולהסיתך : (כ) מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך. בהנשיף והשחיר החשך כלומר בבא הרעה : (כא) נחלה מבוהלת בראשונה. שנבהל למהר וליטול תחלה כגון בני גד ובני ראובן שמהרו לטול חלקם בעבר הירדן ודברו בבהלה שנאמר גדרות צאן נבנ' למקנינו פה ועריס לטפינו (במדבר לב) עשו את העיקר טפל שהקדימו מקנם לטפם. ואחריתה לא תבורך שגלו כמה שנים קוד' שאר השבטי' כמו שמפורש בסדר עולם ובמדרש רבי תנחומ' בשנת שתים לאחז ויער ה' את רוח מלך אשור וגו' ושאר שבטים גלו בשנת שש לחזקיהו הוא התשיעי' להושע בן אלה: (כה) מוקש אדם ילע קודש. כשאדם נכשל ונוקש בעבירו' מקלקל את קדושתו כמו ושתו ולעו (עובדיה א) : ואחר נדרים לבקר. צריך אדם לחזור אחר קרבנ' לנדור ולהביא ולבקש על נפשו : (כו) מורה רשעים. פרעה וחילו : מלך חכם. הקב"ה : וישב עליהם אופן. גלגל מדתם השיב עליה' וינהגהו ככבודות (שמו' יד) כנגד והככד את

שהעיד שקרים בעבורו : (יח) מחשבות. תכון. כל אחת בעצה שיועץ עם חבירו או יכון מה שחשב לעשות : (יט) ולפותה. שיפתוהו אחרים. לא תתערב שיגלה סודך והוא הרכיל : (כ) נרו. רמז לנשמתו ידעך כנגד מות יומת. באישון חשך. כפול כלומ' שימות בחשיכה או שחשך משל לצרות : (כא) מבוהלת בראשונה. מגזלה ואחריתה שהיא גזולה לא תבורך והטעם לא ירדו עליה גשמי ברכה וכתוב מבוחלת בחי"ת להודיע כי נחלה גזלה הוא נמאסת ונגעלת לשם מן בחלה בם : (כב) אל. ה"א אשלמה מחובר במקף ברי"ש רע וכן הפי' לא תאמר לשלם רע למרעים לך. קוה לשם שיש לו כח לשל' לו גמול ויושע לך מידם : (כד) מה'. מוקש. שנים דבקים. מצעדי שיצעד ללכת. ואדם איננו מכין עת לכתו עד כי השם יוליכהו ויושיבהו אשר אחתו מצעדי גבר. והוא יתן מוקש בלכתו לאשר ילע ויאכל קדש ואחר שיבקש ידור נדרים להביא לבקר אויל ינצל מן המוק' וילע מן בלעיך יעלעו דם כמו יבלע : (כו) מזרה. להפיק אותם וכבר השיב עליהם אופן עגלה לדוש אותם כלו' ידכאם ואחרי כן יסירם

יז וְאַחַר יִמָּלֵא־פִיהוּ חָצָץ׃ יח מַחֲשָׁבוֹת ח׳. כ״כ
בְּעֵצָה תִכּוֹן וּבְתַחְבֻּלוֹת עֲשֵׂה
מִלְחָמָה׃ יט גּוֹלֶה־סּוֹד הוֹלֵךְ ס׳ ב׳ מ״ל
רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו לֹא תִתְעָרָב׃ ל׳. ב׳
כ מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעַךְ נֵרוֹ
בֶּאֱישׁוּן חֹשֶׁךְ׃ כא נַחֲלָה מְבֹחֶלֶת יתיר יו״ד מבהלת ק׳
בָּרִאשֹׁנָה וְאַחֲרִיתָהּ לֹא תְבֹרָךְ׃ ח׳ מ״ל ג׳ והס׳
כב אַל־תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה־רָע קַוֵּה ל׳
לַיהוָה וְיֹשַׁע לָךְ׃ כג תּוֹעֲבַת יְהוָה ג׳ וחס׳ וד׳ בליש׳
אֶבֶן וָאָבֶן וּמֹאזְנֵי מִרְמָה לֹא־טוֹב׃ ב׳
כד מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גָבֶר וְאָדָם מַה־ ט׳
יָּבִין דַּרְכּוֹ׃ כה מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע ל׳
קֹדֶשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר׃ כו מְזָרֶה כ׳ ל׳ לנקר
רְשָׁעִים מֶלֶךְ חָכָם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם כ״א

בְּלַחְמָא רַגְלָא וּבָתַר הָדֵין נִתְמְלֵא פּוּמֵיהּ חֲצָצָא׃ יח מַחְשַׁבְתָּא בְּעֵצְתָא תִּתְּקַן וּבְמַדְבְּרָנוּתָא מִתְעֲבֵיד קְרָבָא׃ יט דְּגָלֵי רָזָא אָכֵל קוּרְצָא וּלְמַן דְּמְשַׁרְגַג בְּשִׂפְוָתֵיהּ לָא תִתְחַלַט׃ כ דְּלָיֵט לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ נִדְעַךְ שְׁרָגֵיהּ אֵיךְ אֶתוּנָא דַחֲשׁוֹכָא׃ כא יְרוּתְתָא דִמְסַרְהֲבָא בְקַדְמֵתָא וּבְסוֹפָא לָא תִתְבְּרִיךְ׃ כב לָא תֵימַר אֲשַׁלֵּם בִּישְׁתָּא סְבָא לֵאלָהָךְ וְיִפְרְקִנָךְ׃ כג מְרַחֲקִין אִנּוּן קֳדָם אֱלָהָא מַתְקְלָא וּמַתְקְלָא וּמְשַׁחֲתָא דְרַמְיוּתָא לָא שַׁפִּיר קֳדָמוֹי׃ כד מִן קֳדָם יְיָ הִלְכָתֵיהּ דְגַבְרָא וּבַר נָשָׁא לָא מִתְבַּיַּן אָרְחָתֵיהּ׃ כה פַּחָא הוּא לְגַבְרָא דְנָדַר לְקוּדְשָׁא וּבָתַר הָכֵי חָדְיָא לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ׃ כו מְבַדֵּר לְרַשִׁיעֵי מַלְכָּא חַכִּימָא וּמְהַפֵּךְ

דינור נגד ונסיק דדניאל: מבחלת נחלה מבהלת מבחלת כתיב וקרי מבהלת והוא חד מן ד' מלין כתיב ח' וקרי' ה' וסימ' עמיהוד ואבשלום ברח וילך. רהיטנו קורות בתינו ארזים. מבחלת נחלה כבחלת בראשונה. ולחתם שבועים שבעים נחתך : ואדם ט' וסימ' ואדם אין לעבוד את האדמה. אוקיר אנוש מפז. ואדם עליה בראתי. ואדם ביקר בל ילין ואדם על עפר ישוב. ואדם מה יבין דרכו. ואדמיפיק תבונה. ואדם לא זכר את האיש המסכן. ומצא חן ושכל טוב:

תולדות אהרן אל תאמר. זוכר מקן : מה יבין. חולין ו : מוקש. סנהדרין (נדרים לו) : ואחר נדרים. נדרים כא :

רלבג

תועלת להזין וישבר עם זה שניו אשר יאכל באמצעיתם : מחשבות בעצה תכון. הנה המחשבו' המקבילות לאדם אשר בעבורם הוא נבוך בענינ' הנה העצה שלימה שתתישב לו בזה תכין לו המחשבה הצודקת וזה יהיה בשיקבץ כל אלו המחשבות ויברור הצודק מהכלתי צודק בחקירה שלימה ובייסוב רב ואם יקרה שם שתי מחשבות מקבילות הלחם בתחבולות על המחשבה המרחיק' האדם משלמותו ובזה תמלט מהמבוכה באלו הענינים הגדולים אשר יביאו המחשבות המקבילות הנופלות בהם להתבלבל בענינם או ירצה בזה על דבר המחשבות המביאות לאדם לחטא עשה מלחמה עמהם בעצה אשר תכין ובתחבולו' בדרך שתכניע אותם המחשבות הרעות. גולה סוד. לא תתערב עם מי שהוא גולה סוד והולך רכיל כי זה סבה לרעות גדולות בדברים המדיניים ולא עם מי שאומר דברי פתות והסתה בשפתיו להדיחך מעל דרך הטובה ואפשר שירצה בזה מי שהוא גולה סוד בענין המבוכה שיב במחשבות מקבילות אשר בהתהלות שיצטרך להמלט מהם בעצה שתדון ובתחבולות הוא במדרגת מי שהוא הולך רכיל שמשחית העולם ברכילותו כן זה יביא מבוכה בלב האנשים שדעתם קצרה לצאת ממנה ויביא מפני זה עליהם הפסד רב בדעותיהם ולזה השמר לך מהתערב עם מי שמרחיב שפתיו לדבר באלו הדברים כי באלו החקירות יש מהסכנה עד שאין ראוי שיתיר האדם לחקור בהם עם זולתו ולא עם עצמו כי אם בעת שנתחזקו בלבו הדעות האמתיות התוריות והעיוניות כי אז ימלט מזאת הסכנה : מקלל אביו ואמו מי שהוא מקלל אביו ואמו יכבה נרו וישאר בשחרות החשך והיה זה כן לפי שזה מונע ממנו קבולו המוסר מהם וזה סבה למנוע ממנו כל שלמות עם שזה ממה שירגילהו לבלתי הכר הטוב למי שגמלהו טוב והיה סבת הויתו וגדולו באופן מה ויעתק מה מזה אל שיכפור בש"י אשר בראו ובפעו לו ממנו כל הטובות עם שזה ממה שיפסיד סדר המדינה כי לא יתחזק האדם להטיב לזולתו אם לא מפני תקותו שיכיר לו הטובה אשר גמלהו : נחלה מבהלת. הנה כשלחת הנחלה היא נבהלת בראשונה כי היא באה לאדם חנם ובזולת עמל ולזה תמצא כי אחריתה לא תבורך כי מפני שלא עמל בה היורש לא היקר בעיניו ולא ישתדל מאד לשמרה ובזה האופן יכחית נחלתו בקלות וזה דבר מפורסם מאד מענין הירושה והנחלה והנה העיר בזה כי הקנינים מהחכמה אשר יעמול האדם יותר בהשגתם הם יותר יקרים

מהמושכלות אשר יגיעו בקלות והצלחה המגעת מהם היא יותר עצומה ואשר ירצו להשיג ההשגות בזולת עמל וחקירה ושקידה הנה אחריתם לא תבורך כי זה יהיה סבה אל שישתבשו בהשגותיהם ולא יקנו מהם הצלחה כי אם הסכה : אל תאמר אשלמה רע. לאשר גמלני רע כי אין זה מדרך אנשי אמונים כי הוא לא יתפוש בעשיית הרע אך תקוה אל ה' והוא יושיעך מכף אויביך ולא תשאל ממנו שיעשה להם רע אך שיושיעך כי זה הוא הדרוש שיאות לך בזולת הגעת רע לאחר : תועבת ה'. הנה תועבת ה' אבן ואבן ר"ל אם יהיו במדותיך משקלים מתחלפים לנהג עם קצת האנשים בתכונה אחת ועם קצתם בתכונה אחרת אך ראוי שתנהג עם כלם בתכונה אחת והיא בקשת הטוב והיושר והשלימות ולזה אין ראוי שתהיה השוקקך להרע לקצתם ולהטיב לקצתם אך תהיה מגמת פניך להטיב לכלם ובזה תלך בדרכי הש"י ולזאת הסבה ג"כ לא טוב בעיני הש"י לשקול במאזני מרמה שישימו המשקלים שישקלו בהם מתחלפים : מה' מצעדי גבר. הנה מצעדי גבר בדרכו שילך בהם הם מה' כי צריך שילוה לו עזר אלהי בכל פסיעה ופסיעה. ואדם מה יבין דרכו מעצמו אם לא ילוה לו העזר האלהי הנה לא לאדם דרכו וזה מבואר בדברים המדיניים כי פעמים רבות יתחדשו מונעים בדרכו או עוזרים לא קוה להם ויותר מבואר זה בדברים העיוניים כי אע"פ שקצת ההתחלות ילקחו מהמוחשים הנה לא ישלם לקיחתם וההגעה לדרוש דרוש והדרכים והכדרים המישרים לו אם במה שישפע להם מהש"י כמו שביארנו בביאורינו לספר הנפש ושיר השירים ובמאמר הראשון מספר מ"י : מוקש. האדם וחטאו מבלע ומשחית הקדש השופע לו מאת הש"י כי הוא שופע לכל מוכן לקבלו והוא הסבה לבקר ולעיין ולהפש אחר נדרים מה היתה הסבה המונעת שלא הגיעו אל התכלית המכוון בהם וזה כי לולא מוקשו שסבב להחטיא כוונותיו יכונו מחשבותיו ונדריו ישלם : מזרה רשעים. הנה המלך החכם ויראו ממנו הרשעים ויתפזרו אנה ואנה והופן המרכבה אשר סבבוהו ללכת להשחית וזולתם השיבו עליהם עד שברשהם אשר טמנו ילכדם ובשוחתם יפולו ואפשר שיהיה הרצון במלך חכם מי שהוא מושל באדם והוא השכל ובחכמתו יזרה ויפזר הרשעי' והם בעלי הדעות הנפסדות ויסבב שיהיו נזורים אחור מהדעות ההם ולא ישלימו דרכם אשר הם פונים

מצודת דוד

השינים ואינם משביעים ר"ל עוד ירזה משמן בשרו : (יח) מחשבות בעצה. מחשבות הנעשים בעצת יועצים תכון ותתקיים ואם תלחם במי עשה מלחמה בהתחכמות רב כי בודאי גם שכנגדך הכ־ה מחשבות בעצה ולזה מהצורך להתחכם ביותר : (יט) גולה סוד וגו'. לא תתערב להתחבר עם מי בטבעו לגלות הסוד ולא יוכל לעמוד על עצמו להסתיר דבר מה ולא עם מי שהולך רכיל בכוונה מיוחדת ולא עם מי שדברי שפתיו המה פתיות אשר בעבור הסכלות יגלה הסוד לתומו : (כ) ידעך נרו. יכובה נשמתו בשהרות החושך ר"ל בבוא יום הגמול עת תאיר נשמת הצדיק ולפי שדימה את הנשמה לנר דימה את הגמול לעת צורך הארת הנר : (כא) נחלה מבוהלת. נחלה הבאה לאדם בראשית' בבהלה ובהפזון ופתאום עם כי ישמחו בעליה הנה אחריתה לא תבורך כי שלטה בה עינא בישא ואין בה סימן ברכה : (כב) אשלמה רע. למי שפשע נגדי לבל יוסיף עוד מי לפשוע בי : קוה. אך קוה אל ה' והוא יושיע לך מיד הבאים לפשוע בך : (כג) אבן ואבן. אבן משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה: ומאזני. מאזנים העשוים לרמות בהם לשקול בפחות לא טוב בעיני ה' וכפל הדבר במ"ש : (כד) מה'. מדרכי כף רגלי האדם הוא מה' אבל האדם עצמו מה יבין דרכו ר"ל לא ידע כלל כמו ונחנו מה (שמות יז) : (כה) מוקש אדם. מכשול מוקש עבירה משחית קדושת האדם ותקנתו לבקר אחר נדרים ולזבוח לה' לבקש על נפשו : (כו) מזרה. מלך חכם דרכו לפזר את הרשעים לבל יהיו בחבורה אחת להמתיק עצת רשע ומשיב להם גמול מדה במדה כאופן המתגלגל ושב למקומו כן ישוב הגמול אל המעשה

מצודת ציון

(יט) ולפותה. מל' פתי ושוטה: תתערב. מל' תערובות : (כ) ידעך. ענין ניתור וקפילה כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) והיא כבוי הנר כי השלהבת נדחה ונקפץ מהפתילה : באישון. ענין שחרות והושך וכן באישון לילה (לעיל ז) : (כד) מצעדי. מדרך הרגל כמו ויהי כי צעדו (שמואל ב ו) : (כה) ילע. ענין השהה ובלבול כמו על כן דברי לעו (איוב ו): לבקר. ענין דרישה וחפוש כמו לא יבקר (ויקרא יג)

יסירם מפניו : (כז) נר ה' נשמת אדם. דרך משל כי הנשמה אצולה מאורו ובית מנוחתה מראש ומשם תאיר לרוח ולנפש בשכלה ואורו בתורה על כן יקרא נרו כאילו הוא מחפש בו חדרי בטן והוא רמז ללב שהוא חדר המחשבות. פ"א נר ה' ירמוז לאור שכלו כלומר נר אלהים חופש נשמת אדם וחופש כל חדרי בטן. והטעם כאשר יחפש לב המלך וידע מה שיחשוב לב רשעים אז ישלח חסדו ואמתו לנצור המלך מצרה ויסעוד הטעם כסאו בעבור החסד שיעשה המלך : (כט) תפארת.חבורות. שנים דבקים. חבורות שיחובר בם האדם. פצע שיצא מהם הדם. תמרוק מענין תמרוקיה מרקו הרמחים מורק ושוטף והוא ע"ת תגמול כלומר כאשר תפארת בחורים הוא כחם ושיבת הזקני' בחכמה היא הדרם שיהדרום אחרים בן חבורות פצע הדר להיות תמרוק באיש רע שיסיר רעותיו וכן מכות שתגענה עד חדרי בטנם הם תמרוקי הרשע :
(א) פלגי. חסר כ"ף. על כל אשר יחפוץ השם יטה לב המלך: (ב) כל. עשה. שנים דבקים. פי' כל דרך איש ישר בעיניו רואה השם והוא תוכן לבות לעשות רצונו על כן ידענו ועיניו רמז לשכלו ומעשה צדק והמשפט הוא נבחר לשם מזבח : (ד) רום. ע"ת סוג כלומר רום שירים עיניו בגאוה הפך ושח עינים. ורחב לב שירחיבהו לסבול הצרות וירא מהשם. נר חסר יוד וטעמו שיטיר ויחרוש הרשע לעשו' חטאת ענין שלשת' : (ה) מחשבו'. אדם חרוץ. אך למותר שיש לו יתרון בהתעסקו בסחורה ואך למעט מעשה הרשעים הנזכרים. וכל אץ כענין אץ ברגלים שירוץ לרעה בעבור שיבואהו מחסור הוא אץ וממהר ואך למעט מותר החרוץ

כז נֵר יְהֹוָה נִשְׁמַת אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן׃ כח חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ־מֶלֶךְ וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ׃ כט תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה׃ ל חַבֻּרוֹת פֶּצַע תַּמְרִיק בְּרָע וּמַכּוֹת חַדְרֵי־בָטֶן׃

כא א פַּלְגֵי־מַיִם לֶב־מֶלֶךְ בְּיַד־יְהֹוָה עַל־כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ׃ ב כָּל־דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו וְתֹכֵן לִבּוֹת יְהֹוָה׃ ג עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַיהֹוָה מִזָּבַח׃ ד רוּם־עֵינַיִם וּרְחַב־לֵב נִר רְשָׁעִים חַטָּאת׃ ה מַחְשְׁבוֹת חָרוּץ אַךְ־לְמוֹתָר וְכָל־אָץ אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ ו פֹּעַל אֹצָרוֹת

(מסורה:) י"א פסוקים ריש' וסופ' נ"ו · ל' · תמרוק ק' · ד' חד כתי' ו' ג' דסמי' · ל' חס' · ד' בליש'

(תרגום:) עֲלֵיהוֹן גַלְגְלָא׃ כז שְׁרָגָא דֶאֱלָהָא נִשְׁמְתָא דִבְנֵי נָשָׁא וּבָצְיָא בְּכֻלְּהוֹן גַוַיָא דְכְרִיסָא׃ כח חֶסְדָא וְקוּשְׁטָא יִנְטְרוּ לְמַלְכָּא וּמְתַקֵּן כּוּרְסֵיהּ בְּחִסְדָא׃ כט שְׁבְהוּרָא דְעוּלֵימַיָא תּוּקְפֵיהוֹן וּשְׁבָחָא דְסָבֵי סִיבְתָא׃ ל שׁוּחֲנֵי וּפוּרְעָתָא פְּגַעוּ בְבִישָׁא וּמַחִיָתָא בְּגַוָה דִכְרִיסָא׃ א הֵיךְ טִיפֵּי דְמַיָא לִבֵּיהּ דְמַלְכָּא בְּאִידוֹי דֶאֱלָהָא וּלְאֲתַר דְצָבֵי נַרְכֵּן לֵיהּ׃ ב כֻּלְהוֹן אָרְחָתֵיהּ דְגַבְרָא תְּרִיצָן אִינוּן בְּאַפּוֹי וֶאֱלָהָא מְתַקֵּן לִבֵּיהּ׃ ג מַן דְעָבֵד צְדָקְתָא וְדִינָא מִתְרְעֵי בֵיהּ אֱלָהָא מַן דִבְחָא׃ ד רָמוּת עַיְנֵי וּבְעֵי לִבָּא וּשְׁרָגָא דְרַשִׁיעֵי לְחֶטְאָה׃ ה מַחְשַׁבְתָּא דְגַבְּיָן לְיוּתְרָנָא וְרְגָלָא דְמִסְרְהֲבָא לְחוּסְרָנָא׃ ו מַעְבְּדָנוּתָא דְסִימָתָא בְּלִישָׁנָא

(רש"י:) את לבו (שם ה) : (כז) נר ה' נשמת אדם. הנשמה שבקרבו מעידה עליו בדין: (כט) תפארת בחורים כחם. כמו שתפארת בחורים כחם כן הדרת זקנים שיב': (ל)חבורו' פצע תמרוק ברע. דרשו רבותינו המתרק עצמו לדבר עביר' סוף בא לידי פצעים וחבורות : ומכות חדרי בטן. (זה הדרוקן) : (ב) כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן. ותוכ': (ד)רום עינים. גסות הרוח : ורחב לב. חפץ למלאות תאות לבו הוא ניר של רשעים חרישותם ומחשבותם הוא חטאתם : (ה) מחשבות חרוץ. אדם ישר המתהלך באמת ובמשפט חרוץ : אך למותר. להצלחה ולריוח בא: וכל אץ. דוחק את השעה : (ו) פועל אוצרות. להרבות הון : בלשון שקר

(מסורה:) עשה ד' כ"כ וסי' בס' ויצא ובתלים סי' ק"א. צדקה ומשפט ג' דסמי' וסי' כי ידעתיו למען אשר יצוה. אהב צדקה ומשפט. עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. אץ ד' וב' ואץ וסימ' נמסר ביהושע סי'

תולדות אהרן נר ה'. פסחים ז ח עקידה ש' כח עקרים מד פל"ס זוכר משפטים (פסחים כז) : תפארת בחורים. אבות יג (סנהדרין ל) : חבורות. שבת לג: פלגי מים. ברכות נה : עשה צדקה. (ברכות ד ר"ס נו):

רלבג

סונים אליו ובזה ימלט מהרע העלוס הזה וזה יהיה ממנו אם לעלמו אם התחיל להסתכת באלו הדעות אם לזולתו בשיישירם לעמוד על מקום הטעות בהם : נר ה'. ולבאר מי הוא זה המלך אמר כי נשמת האדם והוא השכל שוא נר ה' והוא חופש כל העמוקות אשר בנמלאות לעמוד על סודם לפי מה שאפשר בעזר הש"י כמה שישפיע עליו מאורו וזיוו בו יעמוד על אמתת הדברים העיונים : חסד ואמת ינרו מלך. כי בחסד אשר יעשה לעמו ימשך לבבם אליו והוא כמו מסעד לכסאו כי בזה ירוממוהו עליהם וינשאוהו ויכנעו לעבודתו ובאמת יהיה נשלם תקון העם והמלכות והנה העיר בזה על המלך שמושל באדם והעיר בזה כי אין המכוון למי שיבקש השלימות להשחית גופו ולעכור שארו כמו שיחשבו הכסילים אבל לריך שיעשה חסד להשגית בבריאות גופו ואיבריו ובזה יהיה נשמר ויבא לו מהם העזר הראוי כי בהלותם יתלה הוא ג"כ עם שלא יוכל להם אז לשרתו השרות הראוי במה שילטרך לו מהם בדרושים אשר יחקור בהם ובזה האופן ג"כ יהיה מתחזק כסאו ורוממותו עליהם כי יעבדוהו מאהבה ואם יעמיס עליהם עולו ולא יוכל שאתו יהיה זה סבה אל הבעיטה בו : תפארת בחורים. הנה כמו שתפארת הבחורים כחם כי אז הם ר"ל בימי הבחרות בתכלית מעולם הגבורה כן הדור ההכמים הוא המלא השיבה להם כי אז יתיישבו בלבם הדעות האמתיות לכבות שזכרנו במה שקדם : חבורות פצע. הנה קלת הרעות לא ירפאו כי אם בדבר רע וזה שהבורות הפצע יהיה נקיונם ומירוקם ברע כאילו תאמר שיושם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויהיה שם מקום תלא המוגלה ובמכות מגלות חדרי בטן הפלע ההוא כדי לנקות כל עכושיו וכן ראוי כבוה להתנהג ברפואות חליי המדות והדעות כי בעל המדה הפחותה ירפא ממנה בשירגילוהו להתנהג בהפך התכונה ההיא והפך כל חלקיה כדי שיתנקה ממנה נקוי שלם ואע"פ בהפך התכונה ההיא הוא ג"כ מגונה יתנהג בה עד יסור חליו ובזה ילטרך לבעל הדעות הנפסדות שיעיין בכל המקומות ששישירוהו אל זה הטעות ויסור מהם ואע"פ שיקרה מזה שילטרך לחקור במה שאין דרך אדם לחקור בו הנה לא ימנע מזה מי שבא לרפאתו כדי להסיר חליו ממנו : פלגי מים. הנה לב המלך ורלונו הוא ביד ה' כמו פלגי מים שיוכלו להטותם אל אשר יהיה שמה החפץ כן יטה הש"י לב המלך אל כל אשר יחפוץ והנה העיר בזה כי פעולות המלך ומחשבותיו הם מוגבלות מהש"י והוא כמו שליח הש"י במה שיעשהו מדבר המלכות וזה כלו הוא מיושר החכמה האלהית כי אילו היה פועל המלך באלו הדברים מסור לבחירתו בשלימות כדרך המס' לבחירתו פעולותיו בעלמו היה זה הענין סבה נפלאה אל העם אשר תחת המלך ההוא ולזה לא

עזב הש"י כל זאת ההנהגה למלך כי גבוה מעל גבוה שומר ולזאת הסבה אמר אליהוא ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כאילו אמר ממוקשיהם סבה שימלוך אדם חנף ולזאת הסבה ייחס הש"י המשפט אשר יגיע מהשופטים כאמרו כי לא אצדיק רשע כמו שביארנו שם והנה המכוון ראשונה מזה במאמר הוא להעיר על המלך שהוא מושל באדם שקדם זכרו והודיע בזה כי אין בו בעלמו הטא כי תשוקתו תהיה תמיד אל הטוב מצד עלמו ולזה אמר כי רלון מלך שהוא ביד ה' כמו פלגי מים לנטותו אל כל אשר יחפוץ והולם החטאים יקרו לאדם מצד שאר הכחות : כל דרך איש ישר בעיניו . כי כל אחד מדרכי' ימלא בו טוב מה אם מועיל אם ערב אם כבוד אם נלוח או זולת זה מהענינים שיחשוב בהם היותם טובות אך מי שמיישר הלבבות ומתקנם לשגיע אל הטוב האמתי הוא הש"י כי בהגעת זה הטוב ובדריכה אליו ילטרך עזר אלהי לרבוי המונעים אשר לאדם מהדריכה אליו ומפני שאי אפשר שיגיע אלא באמלעות השפע השופע מהש"י : עשה לדקה. עשיית היושר והמשפט בדברים המדיניים והעיוניים נבחר לה' מהקרבת הזבח כי אלו הדברים מקנים השלימות בעלמותם והולם הזבח אם בו הערות לקנות השלימות כמו שבארנו בביאורינו לדברי התורה הנה זה ממנו על הדרך הרמז והסימן לא בעלמותו והעיר עם זה ג"כ בזה הפסוק על מה שהעיר שמואל באמרו הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים ועל מ"ש שלמה וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח והרלון בו כי יותר נבחר לש"י מי שיתנהג בלדק ובמשפט בשישמור דרכי התורה ממי שיחטא ויקריב זבח על חטאו : רום עינים . הנה מי שירום עיניו לעיין במה שאין מחוק האנושי להשיגו אע"פ שהוא רחב לב ולרחב לבו הוא מוכן לעמוד על חקירות עמוקות הנה זה הענין שממנו הוא ניר הרשעים ברעות והרישתם שלא ועיונו תחלה אי זה יובילם אל הדרוש ואם אפשר להם לעמוד על אמתתו אם לא והוא חטאת חסרון לא יתרון ותוספת במעלת בכל כאמרו אל תתחכם יותר למה תשומם : מחשבות חרוץ. הנה מחשבות החרוץ והזריז אשר כלם מוגבלות ונגזרות מתחלת הענין כשיתחיל בפעולותיו הם כלם ליתרון ולתוספת טוב כי יתנהג בעניניו לפי מה שראוי ולזה יגיעו התכליות אשר הוא פונה אליהם וכל מי שהוא ממהר לעשות פעולותיו בזולת חקירה והתיישבות אם ראוי שיעשה אם לא ואיך ראוי שיעשם הנה לא יגיע לו מהם כי אם חסרון לא יתרון ותוספת טוב וכאילו באמר בזה שהאיש רחב לב שהרים עיניו לעיין במה שאינו ראוי [...] היה

מצודת ציון

יג) : (כז) מורה. ענין סזור כמו מזרה ישראל יקבלנו (ירמיה לא) : אופן . גלגל : (ל) תמרוק . ענין רכוך ובהירות כמו מרקו הרמחים (שם מו) : (א) פלגי מים. אמת המים : (ב) ותוכן. מל' תוך : (ד) ניר. ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (שם ד) והוא מושאל על המחשבה כמו שהושאל לה ל' חרישה כמ"ש אל תחרוש על רעך רעה (לעיל ג) : (ה) חרוץ. זריז וישר : אץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא יהושע

מצודת דוד

המעשה למען יוסרו : (כז) נר ה'. כ שדרך האדם לחפש בחושך ע"י הנר כן תופש ה' כל מחשבות חדרי בטן ע"י נשמת אדם כי היא יודעת הכל ומעידה עליו בדין : (כח) חסד ואמת. אשר יעשה המלך הם שומרים אותו כי בזה מרובים אוהביו ושומרים נפשו. וסעד. בחסד שעשה תמך כסא מלכותו לעמוד על עמדו : (כט) תפארת . כמו שכח הבחורים הוא להם לתפארת כן שיבת הזקנים היא להם להדר : (ל) חבורות פצע. החבורות ופצעים הם המזככים באיש רע להעביר ממנו עבירת העון כי בהלה יקבל הגמול והלך העון : ומכות. גם מכות בהדרי בטן יזככו העון : כא (א) פלגי מים. כמו פלגי מים המה ביד האדם להטותם אל מקום הנרצה ע"י הפירות והריצים כן לב המלך ביד ה' להטותו אל כל אשר יחפוץ : (ב) ישר בעיניו . כי באינו רואה חובה לעצמו : ותוכן. ה' הוא בחוך לבו ויודע הוא אם ישר דרכו או לא : (ג) עשה . עשיות צדקה ומשפט נבחר בעיני ה' מהבאת זבח : (ד) רום עינים. דרך גסי הרוח להרים עיניהם כלפי מעלה לא כענוים המשפילים עיניהם למטה לארץ : ורחב לב. ענין בקשת תענוגים הרבה והתאוה להם : נר רשעים. הדברים האלה הלא המה מחשבות הרשעים ויחשבו לחטאת : (ה) למותר. אין בהם דבר בטל אך להביא יתרון מה : וכל אץ. הממהר במעשיו אין בהם דבר ריוח אך לחסרון עוד : (ו) פועל. המאסף אוצרות ע"י לשון שקר הנה הכל הבל נדף כי לא יתקיימו בידו ויתבקשו עוד

סחרון: (ו) פועל. שוד. הפכפך. ג' דבקים. וכן הוא פועל שיפעלהו הון אוצרות בעבור לשון שקר. שהעיד שקר. הבל נדף ילך פועל ההמון או הפועל יקרא הבל כי מהבל ושקר יקבצוהו על כן יהי נדף והם מבקשי מות שמעידים שקר וכן שוד שישודדו אחרים וישימו השוד באוצרותם יגורם מן מגוררות במגרה כלו' ישברם. הפכפך. שם תאר לדרך והוא הפך היושר כלומר ההפכפך הוא דרך איש ודרך זר: (ט) טוב לשבת על פנת גג. כי בנפול הבית תשאר הפנ' כי הוא חוזק הבנין וטוב שבת עליה לבד לסבול הרוח מסבול אשת מדינים. חבר שם דבר כי שם התאר מלרע כלומר ובית חברה כלומר שיהיה לו בית להתחבר עמה: (י) נפש רשע אותה. לעשות רע ולא ימצא

שקר. הבל נדף וגו'. מוקשי (ס"א מבקשי) מות הם לו: (ז) יגורם. יגור אותם: (ח) הפכפך דרך איש וזר. איש והוא זר סר מן המצוה דרכו הפכפך: (ט) ובית חבר. שנכנס לבית חבירו לדבר עם אשתו: ומדרש אגדה מיבא שסוף השכינה להסתלק מעל ישראל שהם כאשת מדיני': ובית חבר. בית שמחברים בו רעים להקב"ה כגון כלם שהעמיד מנש' בהיכל ה': (יא) בענש לץ יחכם פתי. ע"י יסורי הלצים הפתאים מתחכמים ושבים בתשובה: (יב) משכיל צדיק. צדיקו של עול' הוא הקב"ה נותן לב להכרית בית רשע כגון זכר עמלק: (יד) מתן בסתר. צדקה: ושוחד בחק. אף זו צדקה: יכפה אף. מחה עזה: (טו) שמחה לצדיק עשות משפט. שמחה להקב"ה לעשות דין בצדיקים כדי לזכותם לחיי העה"ב ושמחה לצדיק שהקב"ה מביא יסורין עליהם כדי שיזכו לעה"ב כך נדרש במדרש תהלים: ומחתה היא לפועלי און. לפי שאין נותנין לב לשוב ואין היסורין מועילין להן ומלטערין ולא להועיל: (טז) אדם תועה מדרך השכל. פורש מן התורה

בִּלְשׁוֹן שָׁקֶר הֶבֶל נִדָּף מְבַקְשֵׁי־
מָוֶת: ז שֹׁד־רְשָׁעִים יְגוֹרֵם כִּי
מֵאֲנוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט: ח הֲפַכְפַּךְ
דֶּרֶךְ אִישׁ וָזָר וְזַךְ יָשָׁר פָּעֳלוֹ: ט טוֹב
לָשֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים (מדינים ק')
וּבֵית חָבֶר: י נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה־
רָע לֹא־יֻחַן בְּעֵינָיו רֵעֵהוּ: יא בַּעֲנָשׁ־
לֵץ יֶחְכַּם־פֶּתִי וּבְהַשְׂכִּיל לְחָכָם
יִקַּח־דָּעַת: יב מַשְׂכִּיל צַדִּיק לְבֵית
רָשָׁע מְסַלֵּף רְשָׁעִים לָרָע: יג אֹטֵם
אָזְנוֹ מִזַּעֲקַת־דָּל גַּם־הוּא יִקְרָא
וְלֹא יֵעָנֶה: יד מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־
אָף וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה עַזָּה: טו שִׂמְחָה
לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמְחִתָּה
לְפֹעֲלֵי אָוֶן: טז אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ

(ג' / ג' / ג' / מדינים ק' / ג' / ב' רפע. ב' / ג' / ג'. ב' חס' / ז'. ג' / ב' מוק' ג.פ / ג' וחס' / ג' חד מ"ל)

דְשִׁקְרָא וְיִתְחַבְּלוּן וְנִתְּרוּן
אִלֵּין דְבָעְיָן לְמוֹתָא: ז דְבוּנָא
דְרַשִׁיעֵי יַעֲלְנוּן וְלָא צָבְיָן
דְיַעַבְדוּן דִינָא: ח דְהַפֵּךְ אָרְחֵיהּ
דְגַבְרָא הוּא נוּכְרָאָה וְדַכְיָא
תְרִיצָן עוֹבָדוֹהִי: ט טָב לְמֵיתַב
עַל קַרְנָא דְאַגְרָא מִן אִתְּתָא
תִגְרָנִיתָא וּבֵיתָא טַרְקָא:
י נַפְשֵׁיהּ דְרַשִׁיעָא רָיְגָא בִּישְׁתָא
וְלָא מִתְרַחֵם בְּעַיְנוֹי חַבְרֵיהּ:
יא בְּתַבְרֵיהּ דְמַמְקְנָא נֶחְכַּם
שַׁבְרָא וּבְסוּכְלְתָנוּתֵיהּ
דְחַכִּימָא יְסַב יְדִיעֲתָא:
יב מִסְתַּכַּל צַדִּיקָא בְּבֵיתֵיהּ
דְרַשִׁיעָא וּמְטַלְטֵל רַשִׁיעֵיָא
בְּבִישְׁתָא: יג דְמַסְכַּר אֶדְנֵיהּ
דְלָא נִשְׁמַע לִצְוָחְתֵיהּ
דְמִסְכְּנָא אַף נִקְרָא לְאַלָהָא
וְלָא נִתְעֲנֵי: יד מוֹהַבְתָא בְטִישָׁא
מְרַעְבָא רוּגְזָא וְשׁוּחֲדָא
בְּעוּבָא חֶמְתָא עֲשִׁינְתָא: טו חֶדְוָתָא דְצַדִּיקָא לְמֶעְבַּד דִינָא וְשַׁצְיָא לְאִילֵּין דְעָבְדִין
עָאתָא: טז בַּר נָשָׁא דְתָעֵי מִן אוֹרְחָא דְסְכוּלְתָא עִם בְּנֵי

חן בעיניו רעהו: (יא) בענש. שיענשהו ב"ד והוא פועל יוצא כמו וענשו אותו או כענוש בתתו עונש או ילמד חכמה הפתי. ובהשכיל פועל יוצא לאחר. יקח דעת בלבו: (יב) משכיל. מלמד שכל לבית רשע כמו איש וביתו והבית רמז לבנים. פ"א משכיל עומד וטעם לומד שכל בעבור בית רשע שעושין הרשע ומסלף דרך קללה שהש' יסלפם ויאבדם. וזה הנכון: (יג) אוטם. סוגר. מזעקת דל שיזעק אליו מפני עשקו. גם הוא יקרא לשם או לבני אדם בעת צרתו: (יד) יכפ'. פי' ושפי' כמו יכפף כמו שוגג ומשגה המחוקק מחוקה והוא פועל יוצא והוא עומד במקום שנים כלומ' שחד המובא בחיק כלומר בסתר יכפה חמה עזה ובזה הפ' הזכיר שאם לא תועילהו צעקתו יתן מתן ושחד כי הם ישפילו האף והחמה כי מדתם לעלות בפני האדם והשוחד יכפם וישפילם: (טו) שמחה. שתבואהו שמחת ישועה בעשותו משפט. ומחתה תבא לפועלי און: (טז) תועה. כי החכמה היא דרך ישרה והעוזב אותה הוא תועה כמעש' הרע. מדרך השכל והוא שם התאר

י"ז: מדינים דכתי' מדוני' ו' בסי' וסימ' אח נפשע מקרית עז. טוב שבת בארץ מדבר. טוב שבת על פנת גג. למי אוי למי אבוי. פחם לגחלים ועצים לאש. דלף טורד ביום סגריר: לרע ז' ג' קמצין וד' פתחין וסימ' בסוף בחקתי: מזעקת ג' וסימ' מזעקת חשבון עד אלעלה. אטם אזנו מזעקת דל. מזעקת מושל בכסילים: תועה ג' ב' חסר וא' מ"ל וסי' וימצאהו איש והנה תעה. או חמורו תעה. אדם תעה מדרך משכל. בתרא מ"ל:

תולדות אהרן טוב לשבת. ר"ס נא: נפש רשע. עקידס ש' יב: אוטם אזנו. חגיגה נב: מתן בסתר. סוטה ה בתרא ע (סאס כא): שמחה לצדיק. עקרים מג פל"ג

רלבג

יהיה סבת טעותו בזה היותו ממהר בזאת החקירה בזולת שיעמוד תחלה אם אפשר הבגעה אליה ואוך: פועל אוצרות. רבות בדברים העיוניים בהתחלה כוזבת הנה ההתחלה אשר עליה נכונו היא הבל ודבר נדף שלא יתכן שתעמוד כלל והאוצרות הם מבקשי מות והפסד כי לא ישגו בהם ארחות חיים והם בעלמם הבל ודבר שאינו ולזה יקרה מהם אבדן הנפש והכליון: שוד. הרשעים בדעות ששודדו מהם המחשבות וההקדמות המישירות אל האמת עד שהיה זה סבה שיהיו להם דעות כוזבות בהתחלות הנה זה הטעות יאסרם במאסרו וימנעם ממצוא האמת כמה שאחר ההתחלות והיה זה סבה אל שיטעו בכל הדברים והנה קרה להם זה ההפסד בדעותיהם מפני שלא רצו לעשות במשפט בהקירתם בהתחלות שישכנו בהם כדרך שימצאו האמת: הפכפך דרך איש וזר. הנה מפני זה היה הפכפך דרך כל איש מהם וזר כשיעיינו במה שאחר ההתחלות כי יצטרך להם לבלבל עיונם ולהניח דברים זרים הפכיים לאמת בדרך שיבמרו שרשיהם והתחלותיהם. ואולם האיש הזך והנקי מהטעות בשרשים ובהתחלות לא יצטרך לעיין דברים במה שאחר ההתחלות כי אם ביושר ובצדק: טוב לשבת. טוב לאדם שישב יחידי על פנת גג בזולת מחסה ותשוער מזרם וממטר משיבת עם אשת מדינים והוא עם זה בבית אשר בו קבוץ מהאנשים כי יקשה מאד לסבול מדיני אשה והעיר עם זה בזה המאמר שטוב לאדם שיהיה לסכלו עזר מהאשה אשר נבראה עמו לעזרו והיה מתבודד משיעזרהו בסבבתו איש מהאנשים ולא יגין עליו זולתו מהמונעים והניה האשה אשר נבראת לעזרהו תמיד מריבה עמו כי לא יוכל אחד מהם לתקן את אשר עותה ולא יועילו לו העוזרים אם לא יהיה בשלום עמה כדרך שתכנע לעבודתו וזה מבואר מאד: נפש רשע. הנה התבאר לך כי נפש הרשע אין תאותה כי אם לדבר רע כי לא יוחן בעיניו רעהו ולו היותה דרך הרשע טובה בעיניו היה ראוי שיאהב כל מי שיתחבר אליה כמו שיאהבו אנשי המעלה קנאם את קנאם: בענש לץ יחכם פתי. הנה כשיגיע העונש ללץ על דברי ליצנותו אז יתחכם פתי בנפתם לכל הדברים ויבין כי זאת הדרך היא לא טובה וכאשר יראהו שילאיתו דרכיו לחכם אז יתחדל לקנות דעת: משכיל צדיק לבית רשע. הצדיק המצליח לבית הרשע וזה יהיה כשיעמוד בביתו כי אז יברך הש"י ביתו בגלל הצדיק או כשהיה הטוב הזה דבק לרשעים מאבותיהם שהיה בהם איש צדיק אשר בעבורו ימשך לרשע בזה טוב הנה זה הענין סבה לסלף הרשעים ולבוליכם בדרך רע כי הם חשבו כי זה הטוב הגיע לרשע בסבת הרשע ובזה ג"כ יטעה הפתי כי הוא נפתה לכל מה שיראה לו בתחלת המחשבה שהוא טוב: אוטם אזנו. הנה מי שהוא חותם אזנו שאינו רוצה לשמוע צעקת דל לחננו מאשר הביא הצוה בידו הנה ישיב הש"י גמולו שישיבהו לדלות ויקרא ולא יענה ר"ל שלא יחמלו האנשים עליו וזה מדה כנגד מדה והאפשר שירצה בזה כי גם הוא יקרא לש"י ויצעק אליו בעת צרתו ולא תשמע תפלתו כי הש"י יתנהג עמו כדרך אשר הוא מתנהג בזולתו: מתן בסתר. הנה המתן שיתן האדם בסתר למי שיכעס עליו מכניע האף והחמה אשר לו עליו והשחד שינתן בחיק ר"ל בסתר יכפה חמה עזה ויכניעם: שמחה לצדיק. כשיעשה משפט ודין בארץ הנה זה הענין שמחה לצדיק שאז יבטח לבו שלא ילכד ברשת המלכות כי הוא נשמר מעשות רע וזה הענין הוא מחתה ושברון לפועלי און כי אז יפחדו מאד שיענשו על רוע מעשיהם: אדם

טועה

מצודת דוד

עוד אל המות כי המה סיבה למות על ידם: (ז) שוד. הגזל עצמו יביא עליהם פחד כי מאנו לעשות משפט להשיב הגזל לבעליו: (ח) הפכפך. המתהפך במעשיו פעם כך ופעם בהפך הנה פעם דרך איש לו ופעם הוא זר מן הדרך אבל האיש הזך פעלו ישר בכל עת מבלי השתנות: (ט) על פנת גג. מבלי מחסה מזרם וממטר ויחידי מבלי הבורות אנשים: מאשת. מלשבת עם אשת מדינים אף בבית חבורת אנשים: (י) אותה רע. אין מעשה הרשע על פי יטעה לחשוב שמעשיו טובים אבל יודע הוא ברעתם ונפשו חשקה לה ולזה לא יוחן בעיניו רעהו רשע כמוהו כ"א חשבה לטובה א"כ מהראוי לחשוב לרעהו כמשפט אנשי הצדק: (יא) בענש. בעת בוא עונש על הלץ אם לא יועיל לעצמו מועיל הוא לפתי המסולל הבנה כי יתחכם על כי יפחד לנפשו: ובהשכיל. אבל לחכם אף בלמדו דברי השכל הוא עצמו יקבל תועלת ויקח דעת נוסף על מה שבידו: (יב) משכיל צדיק. כאשר הצדיק עומד בבית רשע הצדיק הזה מצליח ביתו של הרשע כי נתברך בגללו והיא סיבה לסלף את הרשעים לעשות רע כי יחשוב בעבורו נתברך ביתו ומעשיו טובים בעיני ה': (יג) אוטם. הסותם אזנו משמוע צעקת דל אשר יצעק מפני נוגשיו גמולו שגם הוא יקרא בעת צרתו לעזרה ואין מי ישיב לו: (יד) מתן. הנותן מתן בסתר למי שחרה אפו בו הנה המתן הזה יכסה את האף ולא יהיה נראה עוד: ושוחד בחק. הנותן שוחד בחיק ר"ל בהסתר אף יכפה בזה חמה עזה וחזקה וכפל הדבר במ"ש: (טו) שמחה. הצדיק ישמח בעת יעשה משפט ועשיית המשפט היא שמחה לפועלי און: (טז) מדרך השכל. מדרך התורה: בקהל. ר"ל אחר המיתה כשיהיה בקהל המתים אז ינוח ולא יתעה עוד אבל כל ימי חייו היה

תוסיף

מצודת ציון

(יהושע י'): (ו) נדף. ענין דחיפה והכאה כמו תדפנו רוח (תהלים א): (ז) יגורם. מל' מגור ופחד וכן מגורת רשע (לעיל י): (ט) פנת. זווית: חבר. חבורת אנשים וכן חבר כהנים (הושע ו): (י) יוחן. מל' חן: (יב) משכיל. ענין הצלחה כי המצלית במעשיו נראה להבריות שעושה בהשכל: מסלף. מעקם כמו ויסלף דברי צדיקים (לקמן כב): (יג) אוטם. סותם: (יד) יכפה. ענין כסוי ובדרז"ל כפה עליהם הר כגיגית (שבת פח): (טו) ומחתה. ענין שבר: (טז) רפאים. הם המתים שנרפו ונחלשו:

נטוש

אבן עזרא

שם התאר או שם פועל: רפאים מתים : ינוח · שלא יתפה עוד או שם תהיה מנוחתו ולא יהיה לו חלק עם הצדיקים והוא הנכון : (יז) איש אוהב שמחה · שמחת מאכל ומשתה הוא איש מחסור והטעם יחסר כל וזהו אוהב יין ושמן לאכלו לא יעשיר כלומר לא יקבץ עושר : (יח) כפר . כלומר שינצל הצדיק מן הצרות היורדות ויפול הרשע תחתיו : (יט) טוב שבת בארץ מדבר. לסבול החורב והקרח מאשת מדינים כלומר מאשה שתכעיס בעלה : (כ) אוצר . שם כלל על מה שיאצר' האדם מן המאכלי' הטובים והזכיר השמן לבדו כי הוא משובח מכלם אשר בו יכבדו אלהים ואנשים בעבור דשנו הטוב שמוהו ראש לעצים והעד שהחכם יאצרהו ולא יאכלהו . וכסיל כנגד חכם כי מיד שיקנהו יבלעהו ואם כסיל סמוך לאדם הוא שם העין וכמוהו זובח אדם או האדם הוא הכסיל ושניהם נכונים : (כא) רודף . שימהר לעשות צדקה כאילו רודף אותה וימצא חיים שיאריכון ימיו וימצא צדקו מאל ישעו וכבוד שיכבדוהו בני אדם או יתן לו כבוד השם כלומר ממון מן כבד מאוד : (כב) עיר גבורים עלה חכם . להורות כי טובה חכמה מגבורה עוז רמז לחומות כענין עד רדת חומותי'. מבטחה שהיו בוטחי' בה הגבורי': (כג) שומר פיו ולשונו. שניהם שותפין בדבור והענין שישמרם מדבר גנות אז ישמור נפשו מכל דבר רע. פ"א שומר פיו מאוכל ולשונו מדבר הרע : (כד) יהיר . כמו גבר יהיר כלומר זד מתגאה לץ שמו ואמרו רז"ל כיון שנתיהר עליה' בעברה שיתעבר לעשות זדון והעברה רמז לחמה שעברה וגברה על אדת הרצון כענין עברו ראשי בהתגבר העונות : (כה) תאות . כל . ב' דגשים . תמיתנו כאשר לא ישיג מה שיתאוה. כי מאנו כאילו הוא חפץ לעשות וידיו אומרים לא תעשה : (כו) וצדיק יתן. לעצל. ולא יחשוך מתנותיו : (כז) זבח . עולות ושאר הקרבנות והעד וזבחת עליו את עולותיך וגו' כלומר זבחים שיקריבו תמיד הרשעים יתעב השם וגם כי בעבור שיעשו הזמה ויביאום . יותר

משלי כא

הַשְׂכֵּל בִּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ׃ יז אִישׁ
מַחְסוֹר אֹהֵב שִׂמְחָה אֹהֵב יַיִן
וָשֶׁמֶן לֹא יַעֲשִׁיר׃ יח כֹּפֶר לַצַּדִּיק
רָשָׁע וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד׃ יט טוֹב
שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ־מִדְבָּר מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים מדינים ק'
וָכָעַס׃ כ אוֹצָר ׀ נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה ב'. ו
חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ׃ כא רֹדֵף
צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה
וְכָבוֹד׃ כב עִיר גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם ר' חס'
וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה׃ כג שֹׁמֵר פִּיו ר' חד חס'
וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ׃ כד זֵד ו' מ"ע ל' בדל"ת
יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת ב'. כ' מ"ע
זָדוֹן׃ כה תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי־
מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת׃ כו כָּל־הַיּוֹם
הִתְאַוָּה תַאֲוָה וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ׃ י'
כז זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי־

תרגום

אַרְעָא נִתְתְּנָח׃ יז גַּבְרָא דִי
חֲסַר לֵיהּ וְרָחֵם חֶדְוְתָא וְרָחֵם
חַמְרָא וּבִסְמָא לָא נֶעְתַּר׃
יח שַׁלְחוּפֵיהּ דְצַדִּיקָא רַשִׁיעָא
וְשַׁלְחוּפֵיהּ דְתְרִיצֵי בָזוֹזֵי׃ יט טָב
לְמִתַּב בְּאַרַע מַדְבְּרָא מִן
אִתְּתָא תַגְרָנִיתָא וּמַרְגְזָנִיתָא׃
כ סִימְתָא רְגִגְתָא וּמִשְׁחָא
בְּדָרֵיהּ דְחַכִּימָא וְסַכְלָא דִבְנֵי
נָשָׁא נִבְלְעֶנּוּן׃ כא דְרָדֵף צִדְקְתָא
וְחֶסְדָא יַשְׁכַּח חַיֵּי וְצִדְקְתָא
וִיקָרָא׃ כב לִמְדִנְתָּא
דְגִבָּרֵי סְלֵיק חַכִּימָא וְאָחֵית
עוּשְׁנָא דְסִבְרָא׃ כג דְנָטַר
פּוּמֵיהּ וְלִישָׁנֵיהּ נָטַר מִן עָקְתָא
נַפְשֵׁיהּ׃ כד מְמַקְנָא מְרִיחָא
זֵידָנָא שְׁמֵיהּ עָבֵד חֶרְיָנָא
בְּזֵידָנוּתֵיהּ׃ כה רְגִגְתָא דְעַטְלָא
מְמִיתָא לֵיהּ דְלָא צָבְיָן אִידַיִן
דְעָבְדִין עֲבִדְתָּא׃ כו כָּל יוֹמָא
רָאֵג רִגְתָא וְצַדִּיקָא יָהֵב וְלָא
מַחְשֵׁךְ׃ כז דִבְחָא דְרַשִׁיעֵי מְרַחַק הוּא מְטוּל דִבַעֲבֶרְתָּא

רשי

התורה : בקהל רפאים . בעדת גיהנם : (יז) איש מחסור . מי שאוהב שמחת משתה תמיד : (יח) כופר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד . צדיק נחלץ ורשע בא תחתיו כגון מרדכי והמן : (יט) טוב שבת בארץ מדבר . גם זה על סלוק השכינה נאמר : (כ) וכסיל אדם . וכסילות של אדם : (כב) עיר גבורים עלה חכם. זה משה רבינו שעלה לבין המלאכים גבורי כח (ויורד וגו'. תורה): (כד) יהיר . גם רוח סופו להיות לץ שאינו חש לשמוע מוסר : (כו) וצדיק יתן . כל צרכי ביתו שהקב"ה מזמן לו : (כז) אף כי בזמה יביאנו . וכ"ש כשהוא מביאו להרשיעו ובעצה רעה כגון קרבנות בלעם ובלק שלא היו מביאים אלא לקלל את ישראל

ושמן ו' וסי' נמסר ביחזקאל סי' י"ו : מדונים דקרי' מדינים ו' וסימן לעיל בהאי סימן : נחמד ב' וסים' כל עץ נחמד למראה . אוצר נחמד ושמן: וחסד ה' קמצין וסים' לשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר . וביאורם אך טוב וחסד ירדפוני . רדף צדקה וחסד . חיים וחסד עשית עמדי . שמר הברית וחסד דעזרא . ותשא חן וחסד לפניו . רדף צדקה וחסד מלעיל .

וצדיק י' וסימ' מדבר שקר תרחק . ואתה בן אדם אמור אל בני עמך . הנה עפלה לא ישרה . זרח בחשך אור . חנון ה' וצדיק ואלהינו . יכין וצדיק ילבש . בפשע איש רע מוקש . כל היום התאוה תאוה . לוה רשע ולא ישלם . כעבור סופה ואין רשע :

תולדות אהרן כופר לצדיק . (ברכות יג) : אדם תועה . בתרא עט : אהב יין . זוהר שמיני : טוב שבת . ר"ה לא : רודף צדקה . ברכות ס יבמות קט קדושין מ ב"ב ט (פרה טו) : שומר פיו . ב"מ סג : זד יהיר . ב"ב י ע"ג יח : תאות עצל . עקידה שער נה : זבח רשעים . ברכות כב סנהדרין קיב שבועות יב זבחים ז :

רלבג

הוטה . כאיש ההוטה מדרך השכל והוא התוטה בדעותיו יבא בגורלו לנוח עם קהל הרפאים שימוהו יחד מיתה פתאומית וימות עמהם או ירצה בזה שהוא בקהל הרפאים כדורכים אל המות והכליון כי הם ישמחו בדעותיו לפי שבהם יפתחו להם השערים למלאת תאוותיהם . איש מחסור . מי שהוא אוהב השמחות הגופיות להתענג בתאוותיו הוא איש מחסור כי בהלו בתאוות יאבד הונו ומי שהוא אוהב יין ויהיה הומה להתענג בהם לא יעשיר לזאת הסבה בעינה וזה מה שיקרה לבעלי זאת התכונה מהרע גם בדברים הגופיים עד שזה הוא כבר אל שלא יקנה האדם שום שלימות נפשיי וכבר נרמז זה ג"כ באמרו איש מחסור ובאמרו לא יעשיר כי החסרון היותר חזק הוא חסרון השכל והעושר היותר חזק הוא שלמות במושכלות : כופר לצדיק . כאשר היה ראוי מצד ההשגחה הכוללת שיגיע רע מה לצדיק הש"י ישית הרשע כפרו וישית הבוגד כופר לישרים והיה זה כן כי מההשגחה הדבקה להם ימשך שינצלו ולפי שהתועלת ברע הוא אבדן הרשעים בו כמו שנזכר בס' איוב והתבאר עוד בס' איוב הנה יביא הש"י הרשע והבוגד אל הרע ההוא : טוב . לאדם שישב בארץ מדבר משישב בבית עם אשת מדינים וכעס שתכעס תמיד עם בעלה ותריב עמו והנה ביאר בזה כי הכעס ג"כ מגונה כמו שהשמחה בתענוגי הגוף מגונה : אוצר נחמד . הנה בנוה החכם יבא אוצר נחמד ושמן מפני דבקות ההשגחה בו עם שהוא ישמור קנינו ולא יפזר מהם כי אם ההכרחי ואולם הכסיל אם היה לו כמו זה האוצר הנה יבא אדם ויבלענו ולא יאכל הכסיל ממנו : רודף צדקה . מי שהוא רודף הצדקה והיושר במדות ובדעות ורודף לעשיית חסד לזולתו ולהטיב להם הנה הוא ימצא החיים הגופיים והנפשיים וימצא הצדק והיושר בדעות וימשך לו מהם הכבוד כאמרו כבוד חכמים ינחלו וזה כי מפני יושר דעותיו ירשיע כל לשון תקום אתו למשפט : עיר גבורים . הנה החכם עלה בעיר גבורים ונלחם בחכמתו כי טובה חכמה מגבורה עמו שנזכר בספר קהלת והוריד עוז העיר והמבצר שהיו בוטחים בו והנה העיד בזה על מעלת החכמה והטוב המגיע ממנה גם בעניני הגבורה וזה אמנם יהיה לחכם מצד חכמתו ומצד דבקות ההשגחה האלהית בו : שומר פיו . מי שהוא שומר פיו ולשונו מלדבר שומר נפשו מצרות רבות כי רעות רבות יתחדשו מפני חטא הדבור כמו שקדם : זד יהיר . הנה הרשע הגאה שעושה הרע בגאוה לץ שמו כי הוא כאילו יעשה הזדון מצד גאותו על דרך הלעג להיות האנשים נחשבים לפניו כאין ובתנום הזדון עושה לעג וליצנות וכבר ימצאו אנשים רעים בזה הסוחר שזכר שמחיהו זולתם על דרך הלעג להיותם נחשבים להם לאין כמו שסופר מאיש אחד שהתך רגל איש בלילה כשהיה ישן והיה לא היה שונא לו אך עשה זה על דרך הלעג והנה בא זה על מום הליצנות והרע שיגיע ממנו : תאות עצל . הנה העצל יתאוה תמיד אל קנין השלימיות והמעלה המגיעה מההשתדלות בהשגתם הנה ימות ויאבד עם התאוה ההיא כי מאנו ידיו לעשות דבר להשיג מה שאליו התאוה : כל היום התאוה . העצל התאוה ולא תעשה בו התאוה רושם אחר ואולם הצדיק יתן הראוי מהפועל וההשתדלות בדבר דבר ולא ימנע ידיו מה שראוי בהשגת המלאכות והחכמות : זבח רשעים . אם הרשעים יביאו זבח לה' על דרך העבודה הנה הוא נתעב אצל הש"י כי הם לא יכוונו בו מה שכוון בו מהש"י וגם כאשר יביאנו במחשבה והשתכלות

מצודת ציון

(כ) בנוה . במדור : יבלענו . מלשון בליעה : (כב) ויורד . מל' ירידה והשפלה : (כד) יהיר . גס הרוח כמו גבר יהיר (חבקוק ב) : בעברת . מל' עברה וכעס : (כה) מאנו . לא רצו : (כו) יחשוך . ענין

מצודת דוד

מוסיף והולך לחטוא בכל יום יותר : (יז) איש מחסור וגו'. האוהב שמחת מאכל ומשתה יהיה איש מחסור ר"ל חסר מכל טובה: אוהב יין וכו' . כפל הדבר במ"ש : (יח) כופר . אם נגזר מיתה על הצדיק ובטלה הגזירה אין מדה"ד מתפייס עד כי יותן רשע לפדיון נפשו : ותחת וגו' . כפל הדבר במ"ש : (יט) בארץ מדבר . במקום שאין אנשים : מאשת . מלשבת במקום מיושב עם אשת מדינים והמרדת כעס : (כ) אוצר וגו' . דרך החכם לאצור באוצרו דברים נחמדים ושמן טוב להתקיים לעת הצורך אבל הכסיל שבבני אדם בעודו בכפו עד לא הניחו מידו יבלענו ולא יותר אם לא ימצא לעת הצורך : (כא) רודף . הרודף לעשות צדקה וחסד עם הבריות ימצא גם הוא מה' חיים וצדקה וכבוד : (כב) עיר גבורים . בא לשבח החכמה מהגבורה ואמר הנה החכם עלה לעיר גבורים ונלחם והוריד חוזק בטחונם אשר התחזקו במבצר העיר : (כג) שומר פיו . מלהרבות בדברים : שומר וגו'. כל אחד ירבה אמרים לא יחדל מדבר פשע וחוטא נפשו : (כד) זד יהיר . איש זדון המתיהר בדבור הנה שמו העצמי הוא לץ כי בעבור הגאוה ילעג ויתלוצץ בבני אדם אבל העושה רע בעבור הגאוה הנה שמו איש זדון : (כה) תאות . התאוה שעצל מתאוה לנוח על משכבו היא תמית אותו כי מאנו ידיו לעשות מלאכה להתפרנס בה ומה א"כ יאכל והרי הוא מת ברעב : (כו) כל היום . העצל הזה יתאוה בכל עת למלאות נפשו הריקה והצדיק יתן לו מהונו ויחזור ויתן ולא ימנע הנתינה ממנו עם כי פשע בנפשו : (כז) זבח רשעים . אשר עודם ברשעם בעת יזבחו הקרבן כי לא שבו לה' הנה הקרבן היא תועבה : אף כי . וכ"ש שתועבה היא כאשר יביאנו במחשבה רעה לרמות את הבריות להחשיבו לצדיק

וצנח

רשי

ישראל : (כח) ואיש שומע. שקבל מה שכתוב בתורה לא תענה ברעך וגו' (שמו' ד) : לנצח. תמיד : (כט) העז איש רשע בפניו. הרשע מרא' עזותו בשעת כעסו. בפניו. מל' אף : (ל) אין חכמה וגו'. אין כל חכם ונבון חשוב לנגד ה' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב : (א) נבחר שם מעשר רב. שם טוב. מכסף ומזהב. נבחר חן טוב : (ב) עושה כלם ה'. כשעני אומר לעשיר פרנסני והוא עונה קשות עושה כלם ה' הקב"ה עושה אותם חדשי' לזה עני ולזה עשיר : (ג) ערום ראה רעה. עונש של עבירה ונסתר ולא עבר עבירה : (ד) עקב ענוה. בשביל הענוה יראת ה' באה. ד"א ענוה עיקר ויראה טפיל' ועקב לה מדרס לרגליה : (ה) צנים פחים. כמו (במדבר לג) לצנינים בצדיכם ובאו עליך הוצן (יחזקאל כ"ג) ל' גדודים ולסטים. צנים פחים הם טמוני' בדרכי המעקש דרכיו כלומר יסורים מוכנים לו : שומר נפשו ירחק מהם. שמיוסר מעשיו ינצל מהם : (ו) חנוך לנער. לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים אם לטוב אם לרע : גם כי יזקין לא יסור ממנה

אבן עזרא

יותר יתעבם : (כח) עד. כאילו הוא עד שקר. ואיש שומע שאבד העד כל ימי נצחו ידבר לאחרים כי בעבור שקרו אבד זכרו : (כט) העז. נתן העזות בפניו ולא יתבייש ואדם ישר יוכל להכין דרכו הראוי ולא להיות עז פנים : (ל) אין. סוס. שנים דבקים. כלומר אין איש שתועילהו חכמתו ותבונתו ועצתו כנגד ה' כלומר ינצל מידו באחת מהם אף על פי שיכינו סוס לנוס בעבור יום מלחמה אין יכולת להמלט ולהושיע נפשם כי לשם התשועה והוא יתננה למי שירצה : (א) נבחר. עשיר. שנים דבקים. טוב עומד במקום שנים וכן הוא שם טוב וחן טוב נבחר מעושר רב. כי עשיר ורש נפגשו ור"ל שהסבות יורדות מן השמים על הארץ ובני אדם המקבלים נפגשו בהם. כלומר שפגע בזה העושר ובזה הרשות. וזה עושה כלם ה' שהוא יתן העושר והרשות והוא עושה העשיר והדל. אבל שם טוב איננו פגע כי האדם קונהו לעצמו במעשיו הטובים וחן שיתן חנו בעיני כל רואיו על מעשה הטוב על כן נבחרו מעושר רב : (ג) ערום. שלמד ערמה הוא רואה רעה הבאה ונסתר ונחבא עד שיעבור זעם ורשעים עברו ברעה ונענשו קבלו עונש : (ד) עקב. צנים. שנים דבקים. עקב סוף ענוה מסבבת יראת השם כענין מצוה גוררת מצוה ומסבבת לעיניו עושר וכבוד ממון או שיכבדוהו אחרים וחיים. שיאריכו ימיו : (ה) צנים. שרשו צנן מן ולצנינים ופניני סלוני'. בדרך עקש שיהיה נלכד בהם. והעניו ששומר נפשו ואינו עושה רע רחוק מהצנים : (ו) חנוך. למד כמו חניכיו כלומר מלומדי כלי מלחמה הנערות
שלו. גם לרבות הזקנה על

משלי כא כב

בְּזִמָּה יְבִיאֶנּוּ׃ כח עֵד־כְּזָבִים יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר׃ כט הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו וְיָשָׁר הוּא ׀ יָכִין דַּרְכּוֹ׃ ל אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְהוָה׃ לא סוּס מוּכָן לְיוֹם מִלְחָמָה וְלַיהוָה הַתְּשׁוּעָה׃

כב א נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב׃ ב עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה כֻלָּם יְהוָה׃ ג עָרוּם ׀ רָאָה רָעָה וְיִסָּתֵר וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ׃ ד עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְהוָה עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים׃ ה צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם׃ ו חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל־פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי־יַזְקִין לֹא־יָסוּר מִמֶּנָּה׃

ב' מ"ל בליש' ושומע תוכח' · יבין ק' · דרכו ק' · ג'. ר"פ בסי' סמ"ך ג' · ג'. מ · ונסתר ק' ב' כתיב כן פתח דבכן · י' מ"ל · ג' חס' בליש' · ב'

תרגום

מַיְתֵי לֵיהּ׃ כח סָהֲדָא דְּכַדְבוּתָא יֵאבַד וְגַבְרָא שָׁמוֹעָא שְׁרִירָאִית מְמַלֵּל׃ כט מַחֲצִיף אַפּוֹי גַּבְרָא רַשִׁיעָא וּתְרִיצָא הוּא מְתַקֵּן אוֹרְחֵיהּ׃ ל לֵית חָכְמְתָא וְלֵית בִּיוּנָא וְלֵית עֵצְתָא הֵיךְ דַּאלָהָא׃ לא סוּסְיָא מְתַקַּן לְיוֹמָא דִּקְרָבָא וְאַלָהָא הוּא פּוּרְקָנָא׃ א שְׁמָא טָבָא אִתְבְּחַר מִן עוּתְרָא סַגִּיָּא וּמִכַּסְפָּא וּמִן דַּהֲבָא שַׁפִּיר חֶסְדָּא׃ ב עַתִּירָא וּמִסְכְּנָא פְּגַעוּ חַד בְּחַד וְתַרְוֵיהוֹן אֱלָהָא בְּרָא אִינוּן׃ ג עֲרִימָא חָזֵי בִּישְׁתָּא וּמִטַּשֵּׁי וְשַׁבְרֵי עָבְרִין וְחַסְרִין אִנּוּן׃ ד עִקְּבָא דְּעִנְוְתָנוּתָא דַּחַלְתָּא דַּיְיָ עוּתְרָא וִיקָרָא וְחַיֵּי׃ ה נִשְׁבָא בְּאָרְחָא עֲקִימְתָא וּמַן דְּנָטַר נַפְשֵׁיהּ יִרְחַק מִנְּהוֹן׃ ו אַדְרְכָא לְטַלְיָא לְקַבֵּל אוֹרְחֵיהּ דְּלָא

עשה ח' בצירי וסימן נמסר בסדר ויהי בשלח: ופתיים ב' כתיב כן וסי' ופתיים עברו ונענשו. פתח דבדרך יאיר יעיין בריש ספרא סוף סימן א': שומר י' מ"ל וסי' נמסר בשמואל א' סימן י"ז ועיין בספרא סימן י': חנך ג' חס' בליש' וסי' ובני מדין עיפה. חנך משפחת החנכי. חנך לנער על פי דרכו:

תולדות אהרן סנה' היב. תענית ז : אין חכמה. ברכות יט עירובין סג מ"ק יז סנהדרין פב : ערום ראה. זוהר נח : ופתיים. כריתות טו : עקב ענוה. (שבת ב שקלים מב) : צנים פחים. כתובות ל מציעא קז בתרא קמד ע"ג ג :

רלבג

ופשתכלות הוא נתעב כי הם מביאים אותו על החטא והם בלתי מנקים עצמם מהחטא בהביאם הזבח וידמה ענינם למי שיטבול מפני הטומאה בעת שיהיה שרץ בידו ואפשר שירצה בזה כי כ"ש שיהיה נתעב הזבח כאשר יביאנו בעליו עם מחשבה החטא והוא בזמה בעצם : עד כזבים יאבד. ר"ל כאשר יביאוהו לספר הכזב פעמים רבות יאבד העדות ויפסק ואיש שומע הכזב מפיו יגידהו ויגנה בספורו אין קץ בהם בלי שנוי כי הוא יגיד האמת כמה שיגיד ששמע מפי זה העד הכזב שמעו מפיו והיה זה כן לפי שעד הכזבים יש בלבו מחשבה מקבלת : העז איש רשע. הנה לא בפיו לבד יחלוק הרשע על נגד שבמחשבתו אבל גם בפניו העז לחלוק עליו במה שאמן פניו וחזקם שלא יביעם השנוי והתפעלות הראוי שישיג בשוחד פני מי שידבר דבר כזב והמנהג כאיש שיבר יבין בלבו דרכו אשר ידרוך בה בפיו ובהאר פניו : אין חכמה. הנה לא תועיל חכמה ותבונה ועצה במה שיחשוב אדם לעשותו לנגד ה' כי אף אם יתחכם ויתבונן ויקח בו העצה שיותר נכונה לא יוכל לשנות גזרת הש"י כלומר להגעתה כמו שיראה מענין מכירת יוסף ומבאורים אחרים באו בדברי הנבואה ואפשר שיהיה הרצון בזה כי לא תצטרך החכמה ותבונה ועצה בהשתדלות בהגעת חפצו לאשר הוא נגד ה' ואמנו ר"ל למי שהוא דבק בו כי הוא ייישר דרכיו ואהרהותיו באופן שיכונו מחשבותיו ולשני הפירושים ימשך יפה מה שנזכר אחר זה : סוס מוכן. הנה הסוס מוכן ליום מלחמה להיות כלי לרוץ על האויב ולנצחו אך שקר הסוס לתשוע' כי התשועה מהשם היא לבד ולזה תמצא פעמים רבות שינצח החיל המעט והחלוש את הרב והתקיף וזה ממה שיורה שלא יועיל כל כלי המלחמה לבטל גזרת הש"י ולא יצטרכו לאשר הש"י בעזרו : נבחר שם מעושר. ידוע כי השם הטוב יהיה לאדם בהב' יושר תכונותיו ופעולותיו והוא נבחר וטוב לאדם מעוש' רב והחן הטוב שיש לו מהאנשים הוא נבחר מכסף וזהב כי בסבת יושר תכונותיו ופעולותיו והיותו אהוב לאנשים יהיה לו מחסה מהרעות יותר ממה שיוכל לחסות בכספו וזהבו כמו שיאמר משל הדיוט יותר טוב אהוב בשוק מזהב בארגז. עשיר ורש נפגשו. ולבאר כי העושר אינו נחסר מאד אמר כי כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאילו תאמר שהעשיר ירד מעט מעשרו והרש יעלה ויקנה העושר מעט מעט עד שיקר' מזה שיהיו שוים בקנינים לפי שהש"י עושה זה עני וזה עשיר או ירצה בזה שהעשיר והרש נפגשו בלא יוכל להיות זה בלא זה והמשל שאם היו כל האנשים עשירים לא ימצא איש עושה מלאכה מהמלאכות המעשיות ויפסד הישוב ואם היו כלם עניים לא יוכלו להתפרנס זה מזה ולזה הוא מבואר כי הש"י עושה קצת האנשים עשירים וקצתם עניים כדי שיתקיים המציאות ויהיה אמרו עשיר ורש נפגשו כאמרו חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו : ערום. הנה האיש הערום והחכם ראה הרעה קודם בואה ונסתר להמלט ממנה ואולם הפתאים לא נתנו לבם לזה ועברו במקום הרעה עם הגיעם ההפסד והעונש : עקב ענוה. בשכר תכונת הענוה יגיע האדם אל שיקנה יראת ה' כי מפני היותו שפל בעיניו יתבונן מפני זה בנמצאים הנכבדים העליונים ממנו וכאשר יראה עוצם הש"י הנה יקנה מזה שיראה מהש"י בתכלית מה שאפשר ומזה יגיע אל שיקנה עושר בקנינים המדומים ובדעות ויקנה ג"כ כבוד וחיים בענינים המדיניים וזה מבואר במעט עיון מה שקדם מהדברים : צנים פחים. הנה בדרך האיש העקש והוא ההולך בדרך מעוות שאינו מבוא כראוי או זה הדרך הראוי שילך ימצא צנים להנזק בקרירות האויר וימצא בו פחים להלכד בהם רגליו ומי שהוא שומר נפשו והוא המתבונן בדרכיו והולך בהם דרך ישרה ירחק מאלו הדברים המזיקים כי הוא לא ימכור עצמו לסכנות ויעיין באי זה דבר ראוי שישתדל בהשגתו ובאי זה אופן שיהיה נמלט מהרעות והפגעים : חנוך לנער. אשר יחנוך לנער על פי הדרך אשר מנהגו וטבעו ללכת בה להשגו והשגתו שכבר יקבל המוסר כאשר

מצודת דוד

חובה לאלהים : (כח) יאבד. אף אם לא יוזם בב"ד ולא קבל העונש מ"מ יאבד בידי שמים : ואיש שומע. ר"ל ועם כי יאבד העד ההוא בעבור עונש כזביו הנה דבריו לא נאבדו להשתכח מן הלב כי כל איש השומע דברו יספרם עד עולם בחשבו כי אמת הוא : (כט) העז. הרשע מראה עזותו בעת כעסו ולא יתבונן במעשיו אבל הישר יבין דרכו בכל עת אף בזמן הכעס : (ל) אין חכמה. לא יועיל שום חכמה ועצה לבטל גזרת המקום : (לא) סוס. עם כי מוכן הסוס ליום המלחמה לנוס בו בעת ירדפוהו מ"מ ביד ה' היא התשועה ואם לא יהיה נושע מעמו שקר הסוס לתשועה :

כב (א) נבחר. שם טוב נבחר מעושר רב וחן טוב נבחר מכסף וזהב : (ב) עשיר. מוסב למעלה לומר לזה נבחר שם וחן מעושר כי העושר לא יבוצח והעוני לא יגונה כי מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגעה בהם בזה העושר ובזה העוני כפי הגזר כי ה' עושה כל אלה ולא בעבור רוב החכמה העשיר אבל השם והחן באה בבחירת האדם עצמו : (ג) ראה רעה. הערום רואה הרעה המעותדת לבא ונסתר ממנה ר"ל שומר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרע ולא נשמרו והשיגה אותם העונש וההפסד : (ד) עקב. סוף הענוה היא יראת ה' ר"ל הענוה תסבב היראה כי כשיכיר בשפלות עצמו יגדיל רוממות המקום ותבוא בלבו יראת הרוממות וימצא עושר וכבוד וחיים : (ה) צנים פחים. קוצים ופחים יקושים נמצאים בדרך עקש ר"ל המעקש דרכיו יתייסר בקוצים וילכד בפח אבל השומר נפשו וסר מדרך העקש הנה ירחק מצנים ופחים ולא עליו יהיו : (ו) חנוך. התחל והרגל את הנער בשנים להוליכו בעבודת ה' לפי דרך חכמתו אם מעט ואם הרבה וכשיהיה מורגל

מצודת ציון

ענין מניעה : (כז) בזמה. במחשבה רעה כמו זמה היא (ויקרא יח) : (כט) בפניו. בכעסו וכן ופניה לא היו לה (שמואל א א) כי הכעס נראה בפני האדם : (ב) נפגשו. ענין פגיעה כמו רש ואיש תככים נפגשו (לקמן כט) : (ג) ונענשו. גם הפסד הממון קרוי בל' עונש כמו וענשו אותו מאה כסף (דברים כב) : (ד) עקב. ענינו סוף ואחרית ע"ש שהעקב הוא סוף הרגל : (ה) צנים. קוצים כמו ולצנינים בצדיכם (במדבר לג) : (ו) חנוך. הוא ענין התחלה לדבר שעתיד לעמוד בו כמו ולא חנכו (דברים כ)

מורגל

אבן עזרא

הנערות: (ז) עשיר. זורע. טוב. ג' דבקים. ברשים שאין להם מאומה ימשול בהם בכח ולווה ממנו יכריחנו שיהי' עבדו. זורע שיעשה עולה העשיר למשול ברשים יקצור און יקבל שכרו כראוי לו. ושבט. כי העברה מדומה לשבט כענין הוי אשור שבט אפי והטעם שיתעבר ברשים יכלה השבט ולא יעבור בהם עוד כי השם יכלהו. ואיש טוב עין שיתן לדלים מלחמו הוא יבורך מלא ברכת ה': (י) גרש. הסירהו מפניך כי אז יצא המדון מקרבך. וישבות דין שלא יביאך למשפט וישבות קלון שלא יקלך: (יא) אוהב. עומד במקום שנים טהר לב שהוא טהור מרעות שהם כנגד הסיגי' ואוהב חן שפתיו כלומר איש חן בעבור שיש לו שפתי דעת גם יתכן להיות חן שם התאר ומי שיאהב שניהם תגדל מעלתו עד שיהיה המלך רעהו כחושי הארכי אוהב הטהורים שהיה רעה דוד: (יב) עיני. דברה תורה כלשון בני אדם. עיניו חפצו ורצונו או שכלו נצרו אנשי דעת מכל רע. ויסלף יעות השם דברי בוגד החושב רע על אנשי דעת ויבטלם: (יג) עצל. רשע. ארי בחוץ עלה כדי שלא יצא לבקש מחייתו. ארצח שהארי ירצחהו: (יד) שוחה. אולת. שטם דבקים. שוחה ע"מ גולה והטעם כשוחה שהיא עמוקה כן פי נשים זרות לזעומים מי שהשם זעם אותו וחפץ במיתתו יפול שם. אבל הנער אע"פ שהאולת קשורה בלבו ראוי להכותו בשבט מוסר כי הוא ירחיק האולת ממנו: (טז) עושק. אך. למעט מה שיחשוב להרבות לו כלומר עושק דל להרבות לנפשו או לתתו לעשיר אך בעבור מחסור שיבואהו עשקו: (יז) הט. כי

רש"י

ממנה: (ז) עשיר ברשי' ומשול. עם הארץ צריך לתלמיד חכם לעולם: (ח) זורע עולה יקצר און. לפי זריעתו קצירתו לפי פעולתו יהיה קבלת משכורתו: ושבט עברתו יכל'. קנה השבולת שלו כלה והולך לו. יש אומרים (סא"א) שבט חמתו שרודה בני אדם כלה והולך לו לפי שמפסיד את יכולתו: (י) גרש לץ. יצר הרע: (יא) אוהב טהר לב חן שפתיו. מי שבשפתיו חן: רעהו מלך. הקב"ה אוהבו ומחבבו: (יג) אמר עצל ארי בחוץ. איך אצא ללמוד תורה: (יד) שוחה עמוקה פי זרות. פי עובדי גלולים: זעום ה'. מי שהקב"ה שונאו נופל ונכשל בה. ושם. כזוף מלפניו: (טז) עושק דל להרבות לו. עושר: נותן לעשיר. סוף שנותן ממונו לעו"ג העשירי' ואך למחסור הוא בא: (יז) הט אזנך ושמע דברי חכמי'. ללמוד תורה מחכם כל שהוא: ולבך תשית לדעתי. ואם רבך רשע

משלי כב

ז עָשִׁיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה: ח זוֹרֵעַ עַוְלָה יִקְצָור־אָוֶן וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ יִכְלֶה: ט טוֹב־עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי־נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל: י גָּרֵשׁ לֵץ וְיֵצֵא מָדוֹן וְיִשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן: יא אֹהֵב טְהָור־לֵב חֵן שְׂפָתָיו רֵעֵהוּ מֶלֶךְ: יב עֵינֵי יְהוָה נָצְרוּ דָעַת וַיְסַלֵּף דִּבְרֵי בֹגֵד: יג אָמַר עָצֵל אֲרִי בַחוּץ בְּתוֹךְ רְחֹבוֹת אֵרָצֵחַ: יד שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת זְעוּם יְהוָה יִפָּול־שָׁם: טו אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה בְלֶב־נָעַר שֵׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ: טז עֹשֵׁק דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ נֹתֵן לְעָשִׁיר אַךְ־לְמַחְסוֹר: יז הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי:

ל' חס' א' ל' מ"ל · ב' מ"ל · ג' מ"ל · ד' · ב' ג'. ד"י · ל' קמץ וא' טסור עינים · ל'. ב' חס' · ל' · יתיר וי"ו ב' נכפסו · ב' סס נא"ן · ל' וחד שמע דברי · ס'.

תרגום

כַּד נְסוּב נִסְטֵי מִנֵּיהּ: ז עַתִּירָא בְּמִסְכְּנֵי נִשְׁתַּלֵּט וְעַבְדָּא יוֹזֵיף לְגַבְרָא מוֹזְפָנָא: ח דְּזָרֵיעַ עַוְלָא נֶחְצַד עָאתָא וְשִׁבְטָא דְחֶרְיָנֵיהּ נִגְּמוֹר: ט מַן דְּטָבָא הוּא עֵינֵיהּ הוּא נִתְבָּרַךְ מְטוּל דִּיהֵיב מִן לַחְמֵיהּ לְמִסְכֵּינָא: י תָּרֵךְ לְמַמְקְנָא וְאַפֵּיק לְתִגְרְנָא וְיִבְטַל דִּינָא וְצַעֲרָא: יא רָחֵם אֱלָהָא דְּכֵי לִבָּא וּבְחִסְדָּא דְשִׁפְוָתֵיהּ יִתְחַבַּר לְמַלְכָּא: יב עַיְנוֹי דֶּאֱלָהָא נָטְרָן יְדִיעֲתָא וּמְטַלְטֵל מִלֵּיהוֹן דְּבָזוֹזֵי: יג אָמַר עַטְלָא בַּחֲבִינְנוּתֵיהּ אַרְיָא אִית לְבָרָא וּבֵינָת שְׁוָקֵי מִתְקְטֵלְנָא: יד גּוּמְצָא עֲמִיקְתָא פּוּמָא דְנוּכְרֵיתָא וּמַן דְּמַרְגֵּז קֳדָם אֱלָהָא נָפֵל תַּמָּן: טו שַׁטְיוּתָא קְטִירָא בְּלִבֵּיהּ דְּטַלְיָא שִׁבְטָא דְמַרְדּוּתָא נַרְחֲקֵיהּ מִנֵּיהּ: טז דְּעָשֵׁק לְמִסְכְּנָא מַסְגֵּי לֵיהּ בִּישְׁתָא וּדְיָהֵב לַעֲתִירָא חוּסְרָנָא הוּא לֵיהּ: יז בְּרִי צְלִי אֻדְנָךְ וּשְׁמַע מִלֵּי דְחַכִּימֵי

יקצור ג' מ"ל וסי' וזרועו שבלי' יקצור. זורע עולה יקצור און. וראה בעבים לא יקצור: גרש ג' וסימני' גרש האמה הזאת. כלה גרש יגרש. גרש לץ ויצא מדון: ויצא ג' וסי' ביחזקאל סימן י"ג וסוף חבקוק: קשורה ב' וסי' ונפשו קשורה בנפשו. אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה: לעשיר ב' וסי' היה צאן. נתן לעשיר אך למחסור: ולבך ה' וסימ' איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי. כי עיניך ולבך. ולבך תשית לדעתי. עיניך יראו זרות. אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר

תולדות אהרן ועבד לוה. כתרא י נא סנהדרין לא: טוב עין. נדרים לח סוטה לח זוכר ויקהל ונשא: גרש לץ. יבמות סג: אהב טהר. פקודה עמד ל: שוחה עמוקה. שבת לג: הט אזנך. חגיגה טו:

רלב"ג

כאשר יגדל הנה ימשך שלא יוכל להסירו אחר זה מהדרך הרעה ההיא וגם לא יסור ממנה מעצמו וגם בעת זקנתו: עשיר ברשים ימשול. האיש העשיר ימשול ברשים ולזה ישובח העושר מזה הצד וכי ילוה מעושרו לאיש הנה האיש הלוה הוא לו כעוף ונכנע כאילו הוא עבדו מצד החסד שגמל אותו והנה בזה האופן ימשול העשיר ברשים במה שיגמל להם מהחסד: זורע עולה. אך מי שיחשוב למשול באנשים בהפך זאת התכונה והוא בעול והחמס שיעשה להם הנה לא תמשך ממלכתו עליהם כי כבר יגיע לו רע מהרע שיעשה ר"ל כי במה שיזרע מהעול יצא לו קציר נאות למה שעשה אותו מהרע וזה הקציר והפרי שישיג מזה הוא עמל ואון לא דבר שיש בו תועלת ויקרה לו מהרע מה שיכלה בו שבט עברתו ר"ל שלא תשאר לו שררה יוכל להכות בה האנשים בשבט עברה כמו שהיה עושה קודם זה: טוב עין. אך מי שהוא טוב עין וימשול באנשים בהטבתו להם הוא יבורך מאת הש"י ויתחזק כחו להטיב להם ולמשול בהם מפני שנתן מלחמו לדל כי בגלל הדבר הזה יברכהו הש"י: גרש לץ. מדרך הלץ לשנוא האנשים ולהלעיג בהם ולעורר להם מדינים ולזה אם תגרש לץ מביתך יצא המדון ממנו כי הוא היה המעורר מדינים שם וישבות מהבית ריב וקלון המריב שם והמביישים האנשים: אוהב טהר לב. אך מי שהוא טהור לב ואוהב בלי לב ולב הנה החן והאהבה שמראה בדבריו לאהובו רעיונו מולך ומושל בו או ירצה בזה כי לא יאמר בפיו רק מה שבלבו לעשות והנה הביאור הראשון הוא יותר נקשר אל מה שלפניו מן הדברים: עיני ה'. הנה עיני ה' והשגחתו שומרת דעת החכמים לקיים מחשבותיהם ועצתם הוא מסלף דברי הבוגדים להפילם ממועצותיהם: אמר עצל. הנה העצל לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו מרוב העצלה ויאמר כי הארי בחוץ לטרפו אם יצא מביתו והלסטים ברחובות להרגו אם ילך שם: שוחה עמוקה. הנה פה הדובר זרות ותהפוכות ודברים הם הפך האמת וביחוד בהתחלות והשרשים הם בדמיון השוחה העמוקה שהנופל בה אין לו תחבולה לצאת ממנה וזעום ה' הוא מי שיפול בזאת השוחה כי תמיד יתרחק מן הדרך הנכונה והשלימות כל מה שיחזיק בזאת התכונה הפחותה: אולת קשורה בלב נער. בלב הנער קשורה אולת בהתחלה ענינו כי מפני היותו נבהל ונחפז לעשות מה שיחפוץ לא ידקדק בעניניו בסבות הנאותות ולא יתיישב להתבונן מה שראוי לעשות ומה שראוי שיתרחק ממנו אך שבט מוסר ירחיק מהנער האולת הזאת ולזה ראוי לאדם לייסר בנו בתחלת עניינו כי אז יוכל להקנותו מוסר: עושק דל להרבות לו. מי שהוא עושק הדל והוא הכח המתעורר לתאוות הגופיות שלא יתן לו מתאוותיו דבר הנה זה הוא להרבות לו כי כל מה שיתמיד להתנהג תמנע התאותו לאלו הדברים ולזה יהיה תמיד שבע ומי שיתן לעשיר תאוותיו והוא האבר הנמשך אחר התאוות הנה זה לו למחסור כי תמיד יהיה יותר רעב בסבת רוב תאוותיו כאמרם אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב מרעיבו שבע או ירצה בזה הנה אם הדל העושק כבר יש לו השתדלות מה כי הביאהו ולזה שם מגמתו להרבות לו קניניו אך הדל הנותן לעשיר הנה אין לו בזאת המתנה תועלת רק לחסר קניינו כי העשיר לא יחשוב מאד המתן הזה עם שהוא יבזה הדל וילעיג עליו על מה שנתן לו ולא ישתדל להטיב לו גמול וזה מפורסם מהעשיר והנה הביאור הראשון הוא יותר נכון: הט אזנך ושמע דברי חכמים. ללמוד חכמתם ושים עם זה לבך לדעתי ולא תשען על דברי החכמים לבדם רק במה שיסכים מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על יסודות התורה כי התורה היא המישרת להשיג

מצודת ציון

ר): (ח) ושבט עברתו. הושאל לשון שבט על העברה והזעם וכן אשור שבט אפי (ישעיה י): (י) וישבות. ענין הבטול כמו שבת נוגש (שם יד): (יב) ויסלף. ויעקם: (יד) שוחה. בור כמו בשחת עשו (תהלים ט'): זרות. מל' זר: זעום. ענין כעס: (יז) תשית. תשים כמו שת לי אלהים זרע (בראשית ד): נעים

מצודת דוד

מורגל בעבודת ה' אז גם כי יזקין לא יסור ממנה כי יתן לב להשכיל בשרון המעשה ההיא: (ז) עשיר. העשיר בדעת ימשול בעניי הדעת וכן עבד לוה לאיש מלוה ר"ל כמו שהלוה הוא מוכנע להמלוה על כי לוה לו די מחסורו כן ימשול החכם בסכלי הדעת על כי יספיק להם מהשגתם בדבר החכמה: (ח) זורע. כמו הזורע דבר מה הנה יקצור המין שזרע כן הגמול לפי המעשה: ושבט עברתו. שבט המתו שהיה מכה ורודה בה הנה יכלה ר"ל יפסיד היכולת: (ט) טוב עין. הנותן לעני בעין יפה יבורך מה' כי הלא נתן מלחמו לדל. ואם עוד יבורך בנכסיו ישפיע עוד יותר ולא ירע לבבו בתתו לו: (י) גרש לץ. גרש ממך את הלץ ויצא המריבה כי דרך הלץ לסרהר ריב: וישבות. אז יבוטל דין וקלון כי כשיהיה ריב ינשו למשפט ויריבו לבזות זה את זה וכשאין מחרחר ישבות הכל: (יא) אוהב. מי באוהב איש טהר לב מבלי סיג און ויאהב את מי שיש חן באמרי שפתיו על כי בדעת ידבר הנה המלך מכבדו כי כן דרך המלך לאהוב אנשים כאלה: (יב) עיני ה'. המקום ישגיח בשמירת אנשי הדעת ויעוות לקלקל דברי עצת הבוגד אשר ידבר ללכוד אנשי הדעת לא יוכל להם: (יג) אמר עצל. בעבור העצלות לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו ויבדה מלבו לאמר הלא הארי בחוץ ויטרוף נפשי ובתוך הרחובות אהיה נרצח מן הלסטים המצויים שם: (יד) שוחה. כחפירה עמוקה אשר הנופל בה קשה לו לעלות כן הוא הנלכד בפתויי פי זרות היא המינות אשר יקשה מאוד לפרוש ממנה: זעום ה'. מי שה' זעם עליו וחפץ במיתתו הוא נכשל בה כי לא יאיר עיניו בתחלה הפתי להבין סכלות הדבר וכזביו: (טו) אולת קשורה. דבוק הוא במעשה האולת כאלו קשורה בלבו אבל שבט המייסר ירחיק ממנו את האולת: (טז) עשק דל. דבר נהוג על כי אין העשיר מניח לגזול הימנו כי חזקה ידו: להרבות לו. בתוספו שבזה ירבה הונו: נותן לעשיר. וכן הנותן מתן לעשיר: אך למחסור. בשתי אלה לא יצא יתרון

פי

יח כִּֽי־נָעִים כִּֽי־תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ
יִכֹּנוּ יַחְדָּו עַל־שְׂפָתֶיךָ׃ יט לִהְיוֹת
בַּֽיהוָה מִבְטַחֶךָ הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם
אַף־אָתָּה׃ כ הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ
שָׁלִשׁוֹם בְּמֹעֵצוֹת וָדָעַת׃ כא לְהוֹדִיעֲךָ
קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים
אֱמֶת לְשֹׁלְחֶיךָ׃ כב אַל־תִּגְזָל־דָּל
כִּי דַל־הוּא וְאַל־תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר׃
כג כִּֽי־יְהוָה יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת־
קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ׃ כד אַל־תִּתְרַע
אֶת־בַּעַל אָף וְאֶת־אִישׁ חֵמוֹת לֹא
תָבוֹא׃ כה פֶּן־תֶּאֱלַף אֹרְחֹתָו
וְלָקַחְתָּ מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ׃ כו אַל־
תְּהִי בְתֹקְעֵי־כָף בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת׃
כז אִם־אֵין־לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה־יִקַּח
מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ׃ כח אַל־תַּסֵּג
גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ׃
כט חָזִיתָ אִישׁ ׀ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ
לִפְנֵי־מְלָכִים יִתְיַצָּב בַּל־יִתְיַצֵּב
לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים׃

וְלִבָּךְ שִׂים לִידִיעָתִי׃ יח מְטוּל
דְּבְסִימִין נְטַר אִינוּן בְּכַרְסָךְ
וְנִתַּקְנוּן אֵיךְ חֲדָא עַל שִׂפְוָתָךְ׃
יט דְּנֶהֱוֵי בֶּאֱלָהָא סִבְרָךְ
וְאוֹדַעְתָּךְ יוֹמָנָא הָדֵא אַף אַנְתְּ׃
כ וְהָא כְּתַבֵית אִנּוּן לָךְ עַל
תְּלָתָא זִמְנִין בְּעֵצְתָּא וִידִיעְתָּא׃
כא לְאוֹדָעֲנָךְ קוּשְׁטָא וּמִלֵּי
דִתְרִיצוּתָא דְּתַהֲפִיךְ מִלְּתָא
דְקוּשְׁטָא לִמְשַׁדְּרָיךְ׃ כב לָא
תִגְזוֹל לְמִסְכְּנָא מְטוּל
דְּמִסְכֵּינָא הוּא וְלָא תְמַכֵּיךְ
עַנְיָא בְּתַרְעָא׃ כג מְטוּל
דֶּאֱלָהָא דָאֵן דִּינְהוֹן וּמִתְפְּרַע
פּוּרְעֲנוּתְהוֹן דְּנַפְשֵׁהוֹן׃ כד לָא
תִתְחַבַּר עִם מָרֵי מְרִירוּתָא
וְעִם גַּבְרָא חֶמְתָנָא לָא תֵעוֹל׃
כה דְּלָא תֵילַף אָרְחָתֵיהּ וְתַשְׁכַּח
פַּחָא לְנַפְשָׁךְ׃ כו לָא תֶהֱוֵי
מְשַׁלֵּם אִידָךְ בְּעַרְבוּתָא עַל
חַבְרָךְ׃ כז אִם לֵית לָךְ
דְּפָרַע נְסַבִין תְּשַׁוִּיתָךְ
מִתְּחוֹתָיךְ׃ כח לָא תַשְׁנֵי
תְּחוּמָא דְּמִן עָלְמָא בְעַבְדוּ
אַבְהָתָךְ׃ כט אִין חֲזֵיתָא
גַבְרָא דִמְוֹהֵי בְּעַבְדְתֵיהּ קֳדָם
מַלְכֵי נְקוּם וְלָא נְקוּם קֳדָם

ג׳. ג׳ · שלשים ק׳ · כ׳. ד. ג׳ · ג׳. כ׳ · ג׳ · יב״ב בליש׳ · ג׳ · ג׳ · כ׳ א׳ חס׳ סתגור · ד׳ מ״ל נסי׳ תיו ק׳ · ג׳. ג׳. ג׳ · ג׳ מ״ל

להוציא דבר: ודעת ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסימ׳ נמסר בישעיה סימן ל״ג ובא״ב רבתי אות ט׳: אמרים ב׳ וסימ׳ מרדף אמרים. להודיעך קשט אמרי אמת: דל י״ב פתחין בליש׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב: תבוא ד׳ מ״ל בסיפ׳ וסימ׳ כי תבוא חכמה בלבך. ואת איש חמות לא תבוא. ולמוכיחים ינעם. רעך וריע אביך: אבותיך ג׳ מ״ל וס׳ שוב אל ארץ אבותיך. בשלום תמות ובמשרפות: אל תסג גבול עולם. אנ״ך:

תולדות אהרן. כי נעים. עירובין נד סנהדרין לט: הלא כתבתי. מגלה ז: אל תגזול. ב״ק קיט כ״מ קיב סנהדרין ז (ברכות י): אם אין שבת לב ר״ה ו סנהדרין כב זבחים כט: תדת. שם קד:

רש"י

רשע לא תלמוד ממעשיו: (יח) כי נעים. יהי לך לאחר זמן אם תשמרם ותכנסם בבטנך שלא תשכחם ואימתי יהיו שמורים בלבך בזמן שיהיו על שפתיך כאשר תוציאם בפיך: (יט) להיו׳ בה׳ מבטחך הודעתיך. אני מודיעך שתבטח בה׳ ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אבטל ממלאכתי ואיך אתפרנס: (כ) הלא כתבתי לך שלשי׳. תור׳ ונביאי׳ וכתובים: (כא) להודיעך קושט. שלישים כתבתי לך כדי שתבין מתוכם: קושט אמרי אמת. להשיב אמרים אמת: לשולחך. לשואלך הוראה: (כב) אל תגזל דל. אל תגזלנו כי תראנו דל בעבור שהוא דל ואין לו כח לעמוד נגדך: (כג) כי ה׳ יריב ריבם וקבע. ויגזול את נפשם: קובעיה׳. גוזליה׳ ובלשון ארמי קביעה גזילה כמשכ׳ ראש השנה אתא ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו׳: (כד) אל תתרע. אל תתחבר לשון רעות: (כה) פן תאלף. פן תלמד: (כו) אל תהי בתוקעי כף בעורבים משאות. לואות כמו משאת מאומה (דברי׳ כד): (כח) אל תסג גבול עולם. אל תסג אחור מנהג אבותיך ואז״ל המניח כלכלה תחת הגפן בשעת בצירה כדי שיפול בתוכו הפרט על זה נאמר אל תסג גבול וגו׳. תסג כמו יסוגו אחור (תהלים קכט)

אבן עזרא

כי. להיות. הלא. להודיעך. ה׳ דבקים לדעתי. ללמוד דעת. כי נעים דעתי או כי תהיה נעים כשתשמרם בבטן רמז ללב. יכונו הדברים על שפתיך להיות זכרון. שלישים דברים שלישים כתוב כוי״ו והטעם אחמול שלשום. כתבתי להודיעך אמרי אמת בספר מועצות ודעת. קשט ע״ד הפועלים כמו ישט. אמרים אמת הנכון אמרי אמת וכן טורים אבן סוגים כסף אילים נמר וכן רבים ע״ד קהרה. וטעם להשיב כענין וישב משה את דברי העם אל ה׳ כלומר כשאודיעך קשט דברי אמת כמו כן אשיב לו אמרים כענין נעשה ונשמע. לשולחיך לשם ששלחני אליך לוסרך כי השכל שליח השם לשולחיך כל׳ רבים כמו אלוה עושי: (כב) אל. כי דל הוא. וישא נער בדלותו על כן אל תגזלהו. בשער ששם עוזרך כענין כי אראה בשער עזרתי: (כג) וקבע. יחכל או יגזול כמו היקבע אדם אלהים: (כד) אל. פן שנים דבקים. תתרע תהי רע. את כמו עם. לנפשך בעבור נפשך שתלכד במוקש ותמות בעונך: משכבך. בשכבך עליו אם אין לך זולתו: (כח) אל. חזית. שנים דבקים. עשו תקנו הגבול אבותיך. אבל. התעסק במלאכה מי שהוא מהיר במלאכתו תגדל מעלתו עד שיעמוד לפני מלך: (כט) חשוכים. עניים ותרגום דלות חשיכן. מן העם הדלים אמת

רלבג

להשיג מה שיקלרו מהשגתי בדרך החכמה: כי נעים. ומתוק הוא לנפש כי תשמור דברי החכמים בלבך ויכונו יחדיו עם דעתי שהישרתיך אליו על שפתיך: להיות בה׳. אך אתה אחרי הגיעך לזאת המדרגות שזכרתי הודעתיך היום בלא תבטן על חכמתך ובינתך אך יהיה תמיד בה׳ מבטחך עם כל מה שתישיר מהסבות להגעת רצונך כמו שנזכר במה שקדם כי לשוא יוקדמו הסבות אם מאת השם לא נהיה הדבר: הלא כתבתי לך. דברים נכבדים להישירך למועצות בדברים המדיניים ולדעת בדברים העיוניים והשבוב שקראם שלישים כי כמו שהמלך ינהג כל עם המלכות וכן הענין במשנה אך השלישים ינהיגו כל אחד חלק מהכלל ההוא כן קרא שלישים ההישרות שנתן בדברים החלקיים בתבונה ותבונה ובדעת ודעת: אל תגזל דל. להשענך שהוא חלוש ולא יגיע ממנו לך נזק כי דל הוא ולא יוכל לעמוד כנגדך ואל תדכא עני בשער לזאת הסבה כי תראה שם עזרתך ולעני אין עוזר: כי ה׳ יריב ריבם. כי יש שם חזק ממך לקחת נקמתי ממך והוא הש״י כי הוא יריב ריבם ויגזול נפש הגוזל אותם מדה כנגד מדה כי הגוזל את הדל גוזל ממנו חייו: אל התרע. אל תתחבר עם איש כעסן להיות לו רע ולא תבוא את איש חמות להתחבר ללכת עמו: פן תאלף. פן תלמד דרכיו ויהיה זה סבה שתקח מוקש לנפשך כי האיש הכעסן יבואו לו רעות גדולות ממיהות אותו: אל תהי בתוקעי כף. להכניס עצמך בשעבוד האחר רעיהם לפרוע הונן והם האנשים שהם עורבים ההלואות בעבור זולתם: אם אין לך לשלם. כבוא המלוה להפרע מאומה למה תביא עצמך אל שיקח משכבך מתחתיך ולא תשאר לך מעט תשכב בו וזאת ג״כ הערה טובה שישמור השכל מהיות ערב בעד הנפש המתאוה: אל תסג גבול עולם. ר״ל שלא השנה הגבול שגבלו הראשונים בענין הקרקעות כדי לעשוק מרעהו ולהוסיף על קרקעו וזאת ג״כ הערה שלא ישנה הגדרים הקודמים שגדרו הראשונים כי בכלם הועלת: חזית איש. אמר לשבח תכונת הזריזות ולהרחיק העצלה הנה כשראית איש מהיר וזריז במלאכתו תמצא שכבר יתיצב לפני המלכים והגדולים כי הם יקרבוהו אליהם

מצודת דוד

כי אם חסרון בעשרו כי הגזל יאבד עוד את שלו ובאת מאן לעשיר בעלמו מחסר עשרו שהמקום לא ימלא החסרון כי לא עשה מצות ה׳ במתן ההוא: (יז) ולבך. ר״ל לא שמיעת האוזן בלבד כי גם לבך שים לדעת התורה להבינה ולזכרה: (יח) כי נעים. נעים תהיה כאשר תשמרם בלבך הנתון בבטן וכאשר כל דברי התורה יחדיו יהיו נכונים על שפתיך מבלי שגיאה ובלבול ולזה שים לבך להם כי השומע מבלי הבנת הלב לא יוכל להוציא דבר מבלי שגיאה ואף מהר ישכחם: (יט) הודעתיך היום. בהדברים האלה הודעתיך עתה להיות מבטחך בה׳ ופנה מכל עסקך להעמיק בדברי חכמים בכל לב: אף אתה. ר״ל עם שאתה רק לומד לעצמך ואינך גדול כהמלמד לאחרים. מ״מ אף אתה בטח בה׳ כי יש תקוה גם לך: (כ) הלא כתבתי. ר״ל וכן תאמר איך אבטח בה׳ לפנות לבבי מכל עסקי להעמיק בדברי מלמדי שמא שוגים גם המה בדברי התורה ואין מקום לבטוח בה׳ ולקבל שכר ולז״א הלא כתבתי לך בספר התורה דברים חשובים ונכבדים אמורים במועצות ודעת: (כא) להודיעך. ר״ל דברי התורה היא עשוים המה להודיעך אמיתת אמרי אמת לדעת להבדיל בין האמת ובין השקר ולא תירא א״כ עוד פן ידיחוך בשגגה׳ כי תוכל להשיב אמרי אמת ותשובה נולחת להמטעים ומגרשים אותך מדרך האמת: (כב) כי דל הוא. ר״ל בהשבך כי דל הוא ואין לאל ידו לעמוד למולך: ואל תדכא. אל תכתת העני בשער המשפט כאשר ישפוט עמך: (כג) כי ה׳. ר״ל אם אין לאל ידו לריב ריבו הנה ה׳ יריב ריבם ומן קובעיהם יקבע את הנפש כי ימות ויאבד נפשו: (כד) אל תתרע. אל תתחבר עם בעל אף ולא תבוא בדרך אחד עם בעל חמה וכפל הדבר במ״ש: (כה) פן תאלף. פן תלמוד דרכו ותקח בזה מוקש לנפשך: (כו) בתוקעי כף. בחברת אנשים התוקעים כף זה בעבור זה להיות ערב בחובו בשעבוד מקויים: בעורבים. בחברת אנשים הנעשים ערבים על ההלואות וכפל הדבר במ״ש: (כז) אם אין וגו׳. ר״ל אם לא יהיה לך לשלם למה תגרום שהמלוה יקח ממך מלעות משכבך: (כח) אל תסג. הדרך לעשות דבר לסימן בין שדה האיש לשדה רעהו לדעת גבול השדות ואמר סימן הגבול אשר מעולם אשר עשו אבותיך אל תחזור לאחור אל תוך שדה רעו להרחיב את גבולך: (כט) חזית. כאשר תראה איש מהיר וזריז במלאכתו דע פי מהו יעמוד לפני מלכים לשמשם ולא יבא לעמוד ולשמש לפני שפלים

מצודת ציון

(יח) נעים. ענין מתיקות וערבות: (כ) שלישים. שרים ונכבדים כמו ומבחר שלישיו (שמות טו) ור״ל דברים חשובים ונכבדים וכן שמעו כי נגידים אדבר (לעיל ח): במועצות. מל׳ עצה: (כא) קשט. ענין אמת כמו מפני קושט סלה (תהלים ס׳): לשולחיך. ענין טרוד וגרושין כמו הן ישלח איש (ירמיה ג): (כג) וקבע. ענין גזל כמו היקבע אדם אלהים (מלאכי ג): (כד) תתרע. מל׳ ריע וחבר: (כה) תאלף. תלמד כמו כי יאלף עונך פיך (איוב טו): משאות. ענין הלואה כמו משאת מאומה (דברים כד): (כח) תסג. ענין ההחזרה לאחור כמו אחור מסיג גבול (שם כז): חזית. ענין ראיה כמו ואחזה אנכי (לקמן כד): חשכים. שפלים ופחותים כי כמו שנקראים השרים חורים מלשון חיור ולובן

אבן עזרא

עמה תשובה: (א) כי. ושמת. אל. ג' דגשים. ללחום לאכל לחם. בין תבין לשון עיון וכן אבינה בבנים כלומר את העומדים לפניך להתענג במדת המאכל תבין בהם. וי"ו ושמת תחת או. בלועך הוא בית הבליעה כלומר או תשים סכין בלועך אם אתה בעל נפש המתאוה ומושל עליה והזכיר הלחם כי הוא עיקר הסעודה או הוא כלל המאכלים כענין נותן לחם לכל בשר. כזבים חסר איש כלומר אם הוא לחם איש מדבר כזב אל תתאו לחמו ומטעמותיו: (ד) מבינתך שתבין לקבץ עושר חדל ממנה: (ה) התעיף. יתכן להיותו מן תעופה וטעמו אם תאיר עינך להביט בעושר: (ז) כי. פתך. באזני. ג' דגשים. רע עין עין רעה ורעה עינך הוא חסר איש וכן טוב עין הוא יבורך והראוי איש טוב עין. שער פועל עבר מן מאה שערים כלומר באיש ישים שיעור בנפשו לומר לך אכול ושתה כן הוא עושה. ולבו בל עמך שלא יאהבך באכלך לחמו: תקיאנה. כי בעין רעה הביט אליך. ושחת שתחשב בולע ולא יהיו דבריך הנעימים נחשבים מאומה: אל תדבר. ליסרו כי הוא יבוז לשכל מליך והם דבריך הנעימי': (י) אל תסג. פעם שנית בעבור ובשדה יתומים אל תבא ופירוש אל תבוא בשדהו לקצור תבואתו או לא תכנס בו בחזקה כי השם שהוא גואלם שיגאל השדה מידך חזק הוא שלא תעמוד לפניו: (יב) הביאה. אל

רשי

קכט): (א) כי תשב ללחום. לאכול: בין תבין. תן לבך לדעת מי הוא אם עינו צרה או יפה: (ב) ושמת שכין בלועך. בלחייך אם ראית עינו צרה אל תאכל משלו: אם בעל נפש אתה. אם רעבתן אתה ותאב לאכול טוב לתחוב סכין בין שיניך. ורבותינו דרשו בתלמיד היושב לפני רבו אם יודע ברבו שיחזיר לו תשובה על כל דבר שישאלהו ידקדק וישאל שמועתו ואם לאו ישתוק: (ג) אל תתאו למטעמותיו. אלא פרוש ממנו ולך לפני רב אחר. שכן הלל הזקן ולא הביישנו בשאלות אחר שלא ידע להשיב: (ד) אל תיגע להעשיר. לעשו' גירסתך הבילות הבילות כי סוף שתשכחנה: (ה) התעיף עיניך בו. כרגע שתכפול עיניך למעלה ואין אותה גירסא מצויה בך: התעיף. כמו וכפלת ותעיף: (ז) כי כמו שער בנפשו. שער זה נקוד חציו פתח וחציו קמץ וטעמו למטה לכך הוא פעל ולא שם דבר שאם היה שם דבר היה קמץ וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא ופתרונו כאלו ספק האוכל הוא מרה בנפשו של רע העין כן הוא: שער מן לשון כתאנים השערים המרי' (ירמיה כט): (ח) פתך. באכלתו בביתו סוף שתקיאנה מפני הבושה: ושחת דבריך הנעימים. חנות שהחזקת ודברת לו דברים רכים הכל אבדת: (י) ובשדי יתומי'. בלקט שכחה ופאה הראוי להם: בדבר

משלי כג

כג א כִּֽי־תֵ֭שֵׁב לִלְח֣וֹם אֶת־
מוֹשֵׁ֑ל בִּ֥ין תָּ֝בִ֗ין אֶת־אֲשֶׁ֥ר לְפָנֶֽיךָ׃
ב וְשַׂמְתָּ֣ שַׂכִּ֣ין בְּלֹעֶ֑ךָ אִם־בַּ֖עַל
נֶ֣פֶשׁ אָֽתָּה׃ ג אַל־תִּ֭תְאָו לְמַטְעַמּוֹתָ֑יו
וְ֝ה֗וּא לֶ֣חֶם כְּזָבִֽים׃ ד אַל־תִּיגַ֥ע
לְֽהַעֲשִׁ֑יר מִֽבִּינָתְךָ֥ חֲדָֽל׃ ה הֲתָ֤עִיף
עֵינֶ֥יךָ בּ֗וֹ וְֽאֵ֫ינֶ֥נּוּ כִּ֤י עָשֹׂ֣ה יַעֲשֶׂה־
לּ֣וֹ כְנָפַ֑יִם כְּ֝נֶ֗שֶׁר וְעָ֣ף הַשָּׁמָֽיִם׃
ו אַל־תִּלְחַ֗ם אֶת־לֶ֭חֶם רַ֣ע עָ֑יִן וְאַל־
תִּ֝תְאָ֗ו לְמַטְעַמֹּתָֽיו׃ ז כִּ֤י ׀ כְּמ֥וֹ־
שָׁעַ֥ר בְּנַפְשׁ֗וֹ כֶּ֫ן־ה֥וּא אֱכֹ֣ל וּ֭שְׁתֵה
יֹ֣אמַר לָ֑ךְ וְ֝לִבּ֗וֹ בַּל־עִמָּֽךְ׃ ח פִּֽתְּךָ־
אָכַ֥לְתָּ תְקִיאֶ֑נָּה וְ֝שִׁחַ֗תָּ דְּבָרֶ֥יךָ
הַנְּעִימִֽים׃ ט בְּאָזְנֵ֣י כְ֭סִיל אַל־תְּדַבֵּ֑ר
כִּֽי־יָ֝ב֗וּז לְשֵׂ֣כֶל מִלֶּֽיךָ׃ י אַל־תַּ֭סֵּג
גְּב֣וּל עוֹלָ֑ם וּבִשְׂדֵ֥י יְ֝תוֹמִ֗ים אַל־
תָּבֹֽא׃ יא כִּֽי־גֹאֲלָ֥ם חָזָ֑ק הֽוּא־יָרִ֖יב
אֶת־רִיבָ֣ם אִתָּֽךְ׃ יב הָבִ֣יאָה לַמּוּסָ֣ר

תרגום

חָשׁוּכֵי׃ א אִין יָתֵיבְתָּא לְמֵיכַל
עִם שַׁלִּיטֵי אֶתְבַּיַּן כְּמוֹ דְּשִׂים
קֳדָמָיךְ׃ ב וּתְשִׂים סַכִּינָא
בְּלוֹעָךְ אִין מָרָא דְּנַפְשָׁךְ אַתְּ׃
ג לָא תִּתְרַגַּג לְבִישׁוּלוֹי וְהָנוּן
מֵיכוּלְתָּא דְּכַדָּבוּתָא׃ ד לָא
תִּקְרַב לַעֲתִירָא אֶלָּא
בְּבִיוּנְתָּךְ פְּרַק מְנֵיהּ׃ ה אִין
תִּצַּר עֵינָךְ בֵּיהּ לָא מִתְחֲזֵי לָךְ
מְטוּל דְּמֶעְבַּד עָבֵד לֵיהּ גַּפְּתָא
הֵיךְ נִשְׁרָא דְּטָיֵס בִּשְׁמַיָּא׃
ו לָא תֵּיכוּל עִם גַּבְרָא דְּבִישָׁא
עֵינֵיהּ וְלָא תִתְרַגַּג לְבִישׁוּלוֹי׃
ז מְטוּל דְּאֵיךְ תַּרְעָא רָמֵא הָכֵן
הוּא רָם בְּנַפְשֵׁיהּ אֱכֵיל וְאִשְׁתֵּי
אָמַר לָךְ וְלִבֵּיהּ נָכֵיל צִדָּךְ׃
ח וְלַחְמָא דַּאֲכֵילְתָּא מְתִיבַת
לֵיהּ וּמְחַבְּלַת מִלָּךְ דְּבַסִּימָן׃
ט בְּאֶדְנֵי דְּסַכְלָא לָא תְּמַלֵּל
מְטוּל דְּשָׁיֵט לְסַכּוּלְתָּא דְּמִלָּךְ׃
י לָא תְשַׁנֵּי תְּחוּמָא דְּמִן עָלְמָא
וּבְחַקְלָא דְּיַתְמֵי לָא תֵּיעוֹל׃
יא מְטוּל דִּי פָּרוֹקְהוֹן תַּקִּיף
וְהוּא גָּרֵן יַת דִּנְהוֹן עִמָּךְ׃ יב אָעוֹל לִבָּךְ לְמַרְדוּתָא

מסורה

בן ז' חסר בליש' וסי' והיה אם בן הכות הרשע. שכן לילה היה ב' בו. דברי אגור בן יקא. בן תבין את אשר לפניך. ובן ישרים רצון. את הדבר ובנה לו במראה. עכ"ל זאת המסרה וקשיא לי דבספרים המדוייקים לא אשכחנא כי אם ד' מנהון חסר וסימ' הרשע קקיון אגור. ותו קשיא לי דפסוק של ובין ישרים רצון האי ובין נקוד בצירי ולא בחירק ובי"ן קרי' ליה בצירי ה"ל דבחסר אולי פליגי בעלי המסרה כדאשכחנא בכמה דוכתי או טעות דבמסרה כתיב וכל בן נון דכו' ומיהו יתכן דבקרי' מדמי להו ולא בכתיבא ובמסרה אחרינא מסר ז' מ"ל בליש' ולא נהירא ומה דקרי' ובין ישרים רצון בין בצירי אולי המסרה פליגא ואליבא הבי"ן קרי' לחו ובן בחירק: ובשדי ו' כתיב י' בליש' וסים' הרי בגלבוע אל טל. על שדים ספדים. ולבני אהרן הכהן בשדי. הנה שמענוה באפרתה. אל תסג גבול עולם. ויפקדו ביום ההוא. וכל רות דכו' במ"ב כתיב ה' וסי' כי שמעה בשדה מואב כי פקד. מכרה נעמי השבה: ונפשו ח'

תולדות אהרן כי תשב. חולין ו עקידה שער כד לב:
ושמת סכין. (ע"ג מד): התעיף. ברכות ס' מגלה יח חגיגה יג סוטה ס: אל תלחם. סוטה לח חולין ז זוהר נשא ובלק: אל תסג. סוטה י' (פאה יט):

רלבג

אליהם מגד זריזותו ולא יתיצב לפני הקשי יום והקודרים וכאילו באר בזה שזריזותו תעלה אותו לגדולה ותשמרהו מהעוני והדלות כאמרם שתין שנין הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף: כי תשב ללחום את מושל. והוא מזון החכמה שיזונו בו עם המושל באדם והוא השכל הנה יקרא לך מסתיבותיך לקבל החכמה שתבין את אשר לפניך. אם בעל נפש אתה ללסום ולהזין ממזונו והוא בעל התאוה המושל בשכלו: ושמת. הנה תשים קוצים בגרונך ובבית הבליעה שתחנק בהם: אל תתאוה למטעמותיו. ואם ישים ערבים לפניך כי מזונו הוא לחם כזבים והבלים שאין בו תועלת והצלחות כלל: אל תיגע להעשיר. אחר שמלאת מה שיספיק לך כי זה ימנע לך מבינתך בכבת כלוי זמנך בענין העושר בהפך המכוון מענין העושר כי המכוון בו הוא שיהיה בו עזר לאדם אל שיהיה לבו פנוי בבקשת החכמה והבינה: התעיף עיניך בו ואיננו. ומה בלע בענין העושר הנה כמו השיעור המועט מהזמן בהוכל לשגיע לאותך בו יסור העושר כי בקלה שבסבות ימלאו סבות רבות מעבירות העושר כי העושר בעצמו יבור ויעשה לו כנפים לעוף כאשר מבית העשיר לזולתו בקלות הנה לעוף בשמים. אחר שהזכירנו מלאכם עם רב התאוה הזהירנו שלא ילחם את לחם הכילי ואמר אל הלחם את לחם רע עין שתרע עינו כמה שתאכל ממנו ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו דבר המזון הזה שיקשה לו מאד אכלך ממנו ואע"פ שיאמר בפיו אכול ושתה כן הלחם שאכלת ממנו יקשה לו להתערב במעיך ויבקש לצאת דרך הפה ותשחית דבריך הנעימים שתדבר עמו על שלחנו. והנה ידמה והוא הנכון שקרא רע עין מי שיש לו עיון רע וכוזב בדעות ולזה אמר שלא יתאוה למטעמותיו כי אין מדרך הכילי שיעשה מטעמים ואמר זה כי הנהותיו בהתהלות ובשרשים ערבות מאד לאיש שיערב לו ההנאות בהנאות הגוף כמו שזכרנו במה שקדם והוא מבואר שלב המזון הזה אינו עמך כי הוא כלו כזבים והבלים והוא יסבב שמה שאכלת פתך אכלת מפתך הטוב תקיאנה ותשחית דבריך הנעימים אשר גדלת על האמנתם ואמר שלחם האיש הרע העיון הוא כמו שער ופתח בנפשו שצריך שיעמוד פתוח תמיד כי מה שאחר ההתחלות ההם להיותו חולק על אלו ההתחלות והשרשים יצטרך שישיבהו תמיד אל ההתחלות ההם וידחקו להניח ענינו באופן שלא יחלוק על מה שהטביעהו והפך זה הוא בשרשים ובהתחלות האמתיות כי מה שאחר ההתחלות יעיד על אמות ההתחלות ולזה אמר כי ההתחלה הכוזבת והיא לחם רע עין היא כמו שער ופתח והנה הוא יאמר לך אכול ושתה בקניניך שהתחלה הזאת והיא תישירך אל מה שאחר ההתחלה ולבו זאת שהתחלה אינו עמך להישירך אל מה שאחר ההתחלה: באזני כסיל אל תדבר. דברי חכמה כי הוא יבוז ויגנה בכל מליך והחכמה שבהם: אל תסג גבול. הקרקעות להשענך כי אשר העשוק מהם קרקע הם תלושי' כי הם יתומי': כי גואלם חזק. כי יש להם גואל חזק ממך יריב ריבם אתך כאמרו נעק ינעק

מצודת ציון

ולוכן כן יקראו הפתנים הסוכים מל' חוסן ושחרות: (ב) שכין. כמו סכין בסמ"ך וכן התמלא בשכות עורו (איוב מ): בלועך. ענין בליעה וכן יעלעו דם (שם לט) והבי"ת היא בי"ת השמוש: (ג) למטעמותיו. דברים מוטעמים והמובחרים כמו ועשה לי מטעמים (בראשית כז): (ד) תיגע. מל' יגיעה: (ה) התעיף. מל' עפיפה והנועה: (ז) שער. מל' השערה והומדן כמו מאה שערים (שם כו): (ח) תקיאנה. הוא החזרת המאכל לחוץ וכן קיאו צואה (ישעיה כח): (ט) מליך. מאמריך כמו אין מלה בלשוני (תהלים קלט):

מצודת דוד

שפלים ופחותים: כג (א) כי תשב ללחום. כאשר תשב לאכול לחם עם המושל בה הוא בעל הסעודה: בין תבין. תן דעתך להבין את הדברים אשר לפניך להתבונן בהם אם עינו יפה או רעה: (ב) ושמת. ר"ל אולי תתבונן בדבר וייטיב לך להשים סכין בבית הבליעה משתאכל עמו: אם בעל נפש אתה. אם יש לך נפש מסכלת למאוס ברע: (ג) אל תתאו. אל תתאוה למאכליו המוטעמים ומובים: והוא. ר"ל מאכלו כוזב' בפעולתו כי דרך המאכל להבריא גוף האדם ולא כן הבא מבעל עין הרע: (ד) אל תיגע. להרבות עסק להרבות הון: מבינתך חדל. ר"ל אם מבלי עצתי חדל מזה מבינת עצמך כי מה תועלת במרבית ההון: (ה) התעיף. ר"ל מה בלע בעושר וכי הוא דבר המתקיים הלא פעמים אבודה בשעה קלה עודך תנענע עינך להסתכל בו ואיננו כי שהאוס יאבד וכו' וכאלו עשה לעצמו כנפים לעוף נמוך הים מהר כנשר הזה הממהר לעוף לצד השמים ונכסה מהעין: (ו) אל תלחם. אל תאכל לחם ולתוספת ביאור פירש ואמר את לחם וגו': (ז) כמו שער. כמו המשער בעצמו דבר מה שאין בזה שום ממש כ"א דמיון ומחשבה בעלמא כן המאכיל הזה אף כ יאמר לך אכול ושתה הנה לבו בל עמך ולא יתפוץ שתאכל באמת ואין ממש בדבריו: פתך. הפת שנתן לך אשר אכלת סופה תקיאנה מגופך כי הביט עליך בעין רעה בעת אכלך והנה שחת דבריך הנעימים אשר דברת עמו רכות והחזקות טובה וחנות על האכילה כי למפרע היו בחנם הואיל ותקיא המאכל: (ט) אל תדבר.

לבך ואזניך לאמרי דעת: יג אל תמנע
מנער מוסר כי תכנו בשבט לא
ימות: יד אתה בשבט תכנו ונפשו
משאול תציל: טו בני אם חכם
לבך ישמח לבי גם אני: טז ותעלזנה
כליותי בדבר שפתיך מישרים:
יז אל יקנא לבך בחטאים כי אם
ביראת יהוה כל היום: יח כי אם
יש אחרית ותקותך לא תכרת:
יט שמע אתה בני וחכם ואשר
בדרך לבך: כ אל תהי בסבאי
יין בזללי בשר למו: כא כי סבא
וזולל יורש וקרעים תלביש נומה:
כב שמע לאביך זה ילדך ואל
תבוז כי זקנה אמך: כג אמת קנה
ואל תמכר חכמה ומוסר ובינה:
כד גול יגול אבי צדיק יולד חכם
וישמח בו: כה ישמח אביך ואמך
ותגל יולדתך: כו תנה בני לבך
לי ועיניך דרכי תרצנה: כז כי
שוחה עמקה זונה ובאר צרה

ואודנך למימרי דידיעתא:
יג לא תמנע מן טליא מרדותא
מטול דאין מחית ליה בשבטא
לא מאת: יד אנת בשבטא
מחית ליה ונפשיה מפלטת
מן שיול: טו ברי אם חכים
לבך אף אנא חדי אנא בלבי:
טז ונרוזן כליותי כד ימללון
ספותיך תריצתא: יז לא נטן
לבך בחטאי אלא בדחלתא
דאלהא כל יומא: יח מטול
דתהוי לך אחריתא טבתא
וסכויך לא נגמר: יט שמע
את ברי ואתחכם ותרץ
לבך לארחא: כ לא תהוי
באלין דאסיטון בבישרא
ובאלין דרוין חמרא: כא מטול
דרוי ואסיט מתמסכן ובזעתא
נלבש ניומא: כב קבל מן
אבוך דין ילדך ולא תשוט
מטול דסיבת אמך: כג קושטא
קני ולא תזבין חכמתא
ומרדותא וביונא: כד מדוץ
גדוץ אבוי דצדיקא ומן
דמוליד חכימא נחדי ביה:
כה יחדי אבוך ואמך ותדוץ
תולדתך: כו הב לי ברי
לבך ועינך תנטרן ארחתי: כז מטול דגומצא עמיקא זניתא ובירא דעקא נוכריתא:

ח׳ ל׳ ונס׳ ב׳ יתיר וחד וכדבר חכ״ון. ב׳ נן חג נמלה. ל׳ ל׳. ל׳ ל׳. ל׳ ס׳. גיל ק׳ יגיל ק׳ ויולד ק׳ ישמח ק׳. ז׳ תצרנה ק׳ ד׳

רשי

(טז) בדבר שפתיך מישרים. ע״י שחכם לבך: (יז) אל יקנא לבך בחטאים. בהצלחתם להיות רשע כמותם: (יח) כי אם יש אחרית. אם זה משמש בלשון אשר כלו׳ אשר בעבור זה יש אחרית תקוה אליך: (יט) שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך. מאחר שתתחכם תוכל ללכת בדרכי לבך כי לב חכם לא ישיאך לעבירה: (כא) כי סובא וזולל יורש. יתמסכן: וקרעי׳ תלביש נומה. העצלות והתנומה תלביש אותך בגדי׳ קרועי׳: (כג) אמת קנה. ואם לא תמצא ללמוד בחנם למוד בשכר ואל תאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר: (כז) ובאר צרה. אשטרויצא

וסימ׳ ונפשו קשורה בנפשו. ונפשו מאכל תאוה. ונפשו אותה ויעש. ונפשו משאול תציל. ונפשו לא חיה. ונפשו עליו תאבל. ונפשו לא תשבע מן. ונפשו שוקקה. וזולל ל׳ וחד זולל וחוא חד מן ד׳ זוגין חד ז׳ וחד וז׳ וסימ׳ זכרתני כי אם זכרתני. וזכרתני ותדר נדר ותאמר. זולל ואמרו אל זקני עירו. וזולל כי סובא וזולל יורש. זוקף ה׳ פוקח עורים. וזוקף סומך ה׳ לכל. זרועם ה׳ חננו לך קוינו. וזרועם כי לא בחרבם: תרצנה תצרנה קרי והוא חד מן ס״ב מלין מוקדם מאוחר וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד:

תולדות אהרן: בני אם חכם. ברכות ד שבת יד עירובין כא: אל יקנא. ברכות ח מגלה ו: אל תהי. סנהדרין ע ועא: כי סובא. שם עא: ואל תבוז. ברכות נו סג: אמת קנה. שם ה ע״ג ד במרות כ״ט (ר״ה נט מגלה ע): גיל יגיל. זוכר במדבר: ישמח אביך. ברכות יח תענית כג תענית סז): תנה בני. (ברכות ג): כי שוחה. ב״ק יז:

אבן עזרא

אל. אתה. ג׳ דגשים. למוסר שתכינהו למקום מוסר החכמה ושלא תמנע מנער מוסר. תציל שלא תמות הנפש במיתת הגוף או תציל שלא ימות טרם עתו: (טז) כליותי. מן כלתה לישועתך כי מדת התאוה בהם שדעת על כן תעלוזנה: (יז) בחטאים. הידועים על כן נפתח הבי״ת: כי אם. באיש יראת ה׳ תקנא: (יח) אם. לאמת הדבר. אחרית שתחיה והאחרית רמז לזקנה או לבניו הנשארים אחריו. ותקותך שתקוה לאל להטיב לך: (יט) ואשר בדרך. מוסר לבך: (כא) תלביש. פירוש התנומה היא תלביש בגדי׳ קרועים לישן: (כב) כי זקנה. אע״פ שזקנה אמך אל תבוז לה: (כג) אמת. המלה חסרה ספרי אמת קנה ואל תמכור: (כד) יולד חכם. מי שיוליד בן חכם ישמח בו על כן: (כה) ישמח אביך ואמך. ויולדתך כפל הדבר: (כו) תנה. כי. אף. ובהם תזהיר להשמר מן הזונות. תנה בני היא כונת הלב לקבל בדבור. תצרנה תרצנה כתיב ופירוש עיניך ירוצו דרכיהמלות: (כז) שוחה. חסר כ״ף. צרה הפך רחבה והטעם שלא יוכל איש להתהפך מצד אל

מצודת ציון

(יד) משאול. מגיהנם: (טז) ותעלוזנה ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (שם קמט): כליותי. תאות השמחה היא בכליות: (יח) כי אם יש. כי אשר יש: (יט) ואשר. ענין מצעדים ופסיעות כמו אשרו בדרך בינה (לעיל ט): (כ) בסובאי ענין רבוי השתיה: בזוללי, ענין רבוי האכילה כמו סורר ומורה וכו׳ זולל וסובא (דברים כא): (כא) נומה. מל׳ תנומה ושינה: (כד) גיל. ענין שמחה: כתתף

רלבג

יגעק אלי ושמעתי כי חנון אני: הביאה למוסר לבך. הביאה לבך לקנין המוסר והוא הפילוסופיא המדינית ואמר זה הישר אזנך לשמוע אמרי דעת החכמים הנכונים: אל תמנע מנער מוסר. מפני נעירות ימיו כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הגוף בלא ימיו ושלא ימות החלק אשר בו שאפשר שישיג החיים הנצחיים: אתה בשבט תכנו. ותציל נפשו מההפסד והכליון והאבדון: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. שמייעיר אותך אל השלימות: ותעלוזנה כליותי. מהשבותי כשמעי כי מדברות שפתיך מישרים כדבר החכמה: אל יקנא לבך בחטאים. אל תאמר לעשות כמעשיהם אך תמיד תהיה ביראת ה׳ במעשיך ובמחשבותיך לא תתעסק כי אם במה שיש אחרית ותועלת בו והם הפעולות המשובחות והמשגות העיוניות ותקותך באלו הטובות לא תכרת אך תתחזק ותתקיים תמיד: שמע אתה בני וחכם ואשר לבך. בדרך המשובחת בדעות ובמדות: אל תהי. בחברת הזוללים והסובאים כי מי שינהג זה המנהג יאבד הונו וישאר עני והרחיק ג״כ מדת העצלה שתפיל בטבעה תרדמה ונומה כי היא תלביש האדם בגד קרעים ובלויי סחבות מצד העוני והרש המגיע בסבתו: שמע לאביך זה ילדך. המייסרך שמלמד החכמה ואע״פ שאמך מוזקנת והיא הנפש המרגשת אשר ממנה תלקחנה המוחשות שמהם יגיע קנין המושכלות אל תבוז מפני זה החכמה ותחשוב כי היא נפסדת בהפסד המביא אליה והמישיר לה כמו שחשבו הרבה מהפילוסופים כי השכל הנקנה נפסד לזאת הסבה וכבר באהרנו בטול זה הדעת בראשון מספר מלחמות ה׳ ושם התבאר במה שאין ספק בו כי השכל הנקנה נצחי לא יפסד: אמת. הנה הבנת האמת קנה ואע״פ שהוא זה הנה מזה הצד לא יפסד כמו שחשב הפילסוף בכל הוה שהוא נפסד הנה לא תוכל למסור ולהסיר ממך קנין שקנית בכל חכמה ובפילוסופיא מדינית ובחכמה האלהית אשר נקראת בינה כי השכל הנקנה הוא נצחי כמו שזכרנו וכבר ביארנו שא״א לאדם שישכח ההשגה השכלית במאמר הראשון מספר מ״י ובביאורים לספר הנפש: גיל יגיל. ועתה ראה מה זה הקנין אשר לא יסור מבעליו ועוד ימשך לו מהתועלת שיגיל אבי האיש הצדיק בדעותיו ובתכונותיו ומי שיולד בן חכם ישמח בו ליושר פעולותיו ועניניו עם שבסבתו תדבק בו השגחת הש״י וישמח בזה אביו ואמו ותגל יולדתו לסבה בעינה אשר ישיגם צער וכאב לאב ולאם אם היה הבן כסיל: תנה בני לבך לי. שלא תהיה כוונתך ורצונך כי אם לקנין השלימות ועיניך תצרנה דרכי אשר הערותיך אליהם בזה הספר להרחיק התאוות הגשמיות ולכוון בשלימות השכל ולפי שהתאווה אשר

מצודת דוד

מה מדברי החכמה כי לחסרון דעתו יבזה מאמריך הנאמרים בהשכל: (י) אל תסג. אל תחזיר לאחור סימן הגבול הנעשה מעולם לקחת מה מגבול רעך: אל תבוא. לקצר תבואתם לעצמך בחשבך שאין לאל ידם לעמוד למולך: (יא) כי גואלם חזק: אם המה יתומים הלא ה׳ הגואל אותם הוא חזק והוא יריב עמך את ריבם: (יב) הביאה. הכנע לבך לשמוע אל המוסר ואזנך וגו׳: (יג) מוסר. הכאת שבט מוסר: כי תכנו. אם תכנו בשבט הלא לא ימות בזה ורק הוא נער בעלמא: (יד) אתה. הנה אתה תגערו בהכאת השבט ובזה תצילו מן השאול כי יכשיר מעשיו מוטב לו נער השבט מגער השאול: (טו) אם חכם. כאשר יתחכם לבך על כי תשמע אמרי אלה הנה אז ישמח לבי גם אני בשמחת לבבך הואיל ומידי באה לך החכמה: (טז) בדבר. בעת ידברו שפתיך מישרים לייסר עוד את הזולת: (יז) בחטאים. בהצלחת החוטאי׳: כי אם. ר״ל רק עסוק כל היו׳ ביראת ה׳ ואל תפן אל הצלחתם כי שלך טובה מהם: (יח) כי אם וגו׳. ר״ל כי שלך הוא דבר אשר יש לה אחרית כי הזכות יעמוד לך באחרית הימים ותקות הגמול לא תכרת ובוא תבוא: (יט) וחכם. למוד חכמה: ואשר. אז תוכל ללכת בדרך לבך כי לבב חכמה לא יסיתך לעבירה: (כ) בסובאי יין. בחבורת סובאי היין לשתות הרבה: למו. ר״ל להנאת עצמם לא לענג שבתות וי״ט וחוזר גם על היין: (כא). יורש. יהיה רש ועני: וקרעים. התנומה הזאת מלבשת בעליה בגדים קרועים כי המתמיד בתנומה יורש גם הוא ולא ימצא ידו ללבוש בגדים שלמים: (כב) זה ילדך. ר״ל הלא זה ילדך ובוודאי יחפוץ בתקנתך: כי זקנה. אף אם זקנה אמך לא תבוז אמריה לומר לא בשבי טעמה אף כי דרך נשים לה להרבות אמרים מבלי השכל: (כג) אמת קנה. למוד תורה בשכר אם לא מצאת ללמוד בחנם ועכ״ז אל תמכור ללמדה לאחרים בשכר כ״א למוד בחנם: חכמה וגו׳. את אלה לא תלמוד בשכר כי המה תורה שבע״פ ואסור לקחת עליהם שכר. אבל לקרוא מקרא יוכל לקבל שכר כן אז״ל: (כד) ויולד. המוליד את החכם ר״ל המלמד ומוליד חכמה בלב התלמיד: (כה) ישמח וגו׳. מוסב על האמור למעלה אמת קנה לומר הלא גיל יגיל וגו׳ לזה קנה אמת וישמח אביך וגו׳: יולדתך. המלמדך המוליד החכמה בלבך: (כו) תנה. הכן לבבך להבין אמרי ואז עיניך דרכי תצרנה כי תשכיל שהוא דרך הישר: (כז) כי שוחה. ר״ל כי באמרי תבין שהזונה היא כבור עמוק שקשה מאוד לעלות ממנה

אבן עזרא

אל נד : (כח) כחתף . כאשר היא תוכל לחטוף או תארוב . תוסיף על הבוגדים אחרים כמותם : (כט) למי אוי . כאילו הזהיר להשמר מן היין או שיקרא על קורותיו אוי . אבוי שם דבר מן אביון . למי שיח . נגעים . למי פצעים חנם שיבואוהו חנם . חכלילות אודם העינים מרוב שתיית יין : (ל) למאחרים . חסר וכן הוא למאחרים שבת על היין . ממסך שם התאר ע"מ ממשח וטעמו יין מסוך מן מסכה יינה : (לא) אל תרא . אל תחפוץ לראות אע"פ שהוא טתן היין בכוס יפה . עינו כלומר מראהו : יתהלך . בכוס . במישרים יחשוב שהוא ישר ולא יזיק לו : (לב) אחריתו לאחר שיהא נשתה ואחר שתייתו כנחש ישוך אותך ויפרש אותך כענין ישך ומזה הענין נקרא פרש בעבור הפריסין אשר ברגליו : (לג) זרות. הסר כלומר יראו נשים זרות והטעם יחפצו לראותם : (לד) כשוכב בלב ים . כי יחשוב שהוא חונה והוא טעה . חבל שם והוא החבל שקשור בברזל הספינה והענין שלא תרגיש עת חטוך ונסעך . ותאמר כאשר ישך אותך היין הכוני מכים ולא אדע עת חליתי מן המכות : (לה) הלמוני . הולמי' ולא הרגשתי ההולם . מתי אקיץ מיינו . אוסיף לבקשו לכלא : (א) אל . כי . כהם הזהיר מן האישים הרעים . באנשי רעה לעשות כמעשיהם . כי לעשות שוד יחשוב לבם : (ג) בחכמה . הזהיר לדבק בחכמה

תרגום

כח וְהֵיךְ מְטַרֵּף עַיְנָהָא כְּמִנָא
וְצָאֵר אַבְנָא שַׁבְרֵי׃ כט לְמַן וַי
לְמַן דְּוָיָא וּלְמַן תִּגְרֵי וּלְמַן
שׁוּחָא וּלְמַן פּוּדְעָתָא מַגָּן וּלְמַן
סוּמְקָנוּת עַיְנֵי׃ ל לְהָלֵין
דְּמוֹחֲרִין עַל חַמְרָא וְאָזְלִין
וּמְעַקְבֵי בֵּית מִזְגָא׃ לא לָא
תֶחֱמֵי חַמְרָא דְּסִמּוֹק וְיָהֵב
בְּכָסָא עַיְנֵיהּ וּמְהַלֵּךְ תְּרִיצָאִית׃
לב וְאַחֲרִיתָא הֵיךְ חִוְיָא נָכֵת
וּכְחוּרְמָנָא דְּפָרֵיחַ׃ לג וִיחַוְרוּן
עַיְנָךְ בְּנָכְרִיתָא וְלִבָּךְ יְמַלֵּל
תַּהֲפוּכְתָא׃ לד וְתֶהֱוֵי הֵיךְ
דְּשָׁכֵב בְּלִבֵּיהּ דְּיַמָּא וְהֵיךְ
מַלָּחָא דְּדָמֵךְ בְּאַלְפָּא׃ לה וְתֵימַר
מְחוֹנַנִי וְלָא אַכְרְהִית וּבַזּוֹנַנִי
וְלָא יְדַעִית לְאֵימַת אֶתְּעִיר
וְאוֹסִיף אֶבְעֵינֵיהּ עוֹד׃ א לָא
תְקַנֵּן בְּגַבְרֵי בִּישְׁתָּא וְלָא
תִתְרַגְרַג לְמֶהֱוֵי עִמְּהוֹן׃
ב מְטוּל דְּרַבּוּנָא רָגֵן לִבְּהוֹן
וְעוּלָא שִׂפְוָתְהוֹן מְמַלְּלָן׃

משלי

נָכְרִיָּה׃ כח אַף־הִיא כְּחֶתֶף תֶּאֱרֹב
וּבוֹגְדִים בְּאָדָם תּוֹסִף׃ כט לְמִי־
אוֹי לְמִי אֲבוֹי לְמִי מִדְוָנִים (מדינים ק׳) לְמִי־שִׂיחַ
לְמִי פְּצָעִים חִנָּם לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם׃
ל לַמְאַחֲרִים עַל־הַיָּיִן לַבָּאִים לַחְקֹר
מִמְסָךְ׃ לא אַל־תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם
כִּי־יִתֵּן בַּכִּיס (בכוס ק׳) עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים׃
לב אַחֲרִיתוֹ כְּנָחָשׁ יִשָּׁךְ וּכְצִפְעֹנִי
יַפְרִשׁ׃ לג עֵינֶיךָ יִרְאוּ זָרוֹת וְלִבְּךָ
יְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ לד וְהָיִיתָ כְּשֹׁכֵב
בְּלֶב־יָם וּכְשֹׁכֵב בְּרֹאשׁ חִבֵּל׃
לה הִכּוּנִי בַל־חָלִיתִי הֲלָמוּנִי בַּל־
יָדָעְתִּי מָתַי אָקִיץ אוֹסִיף אֲבַקְשֶׁנּוּ
עוֹד׃

כד א אַל־תְּקַנֵּא בְּאַנְשֵׁי רָעָה
וְאַל־תִּתְאָו לִהְיוֹת אִתָּם׃ ב כִּי־שֹׁד
יֶהְגֶּה לִבָּם וְעָמָל שִׂפְתֵיהֶם תְּדַבֵּרְנָה׃

רשי

אסטרייג"א בלעז : (כח) אף היא כחתף . פתאום: ובוגדים באדם תוסיף . מרבה בישראל בוגדים לה' : (כט) למי אוי למי אבוי . לשון צעקה ויללה : למי מדינים למי שיח . למי שיש לו מדינים עם הבריות ושיחה יתירה לו אוי ואבוי כי ברב דברים רב פשע : למי חכלילות עינים . מרוב יין מאדימים עיניו וגנאי הוא : (ל) ממסך . ממזג והוא שם דבר כמו ממכר : לחקור ממסך . שחוקרין ובודקין היכן מוכרין יין טוב : (לא) אל תרא יין כי יתאדם . אל תתן בו עיניך : כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים . המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור כל הדרכים ישרים בעיניו : בכוס . בכיס כתיב כלומר השותה נותן עין בכוס והחנוני בכיסו של זה : (לב) יפריש. ל' עקיצה פוינ"ט בלע"ז במלמד הבקר תרגום בפרש תורי ובגמ' דנקיט פרשא אגוילו"ן בלע"ז . ויש פותרין מפרישו מן החיים : (לג) עיניך יראו זרות . כשתשתכר היין בוער בך ומשיאך להביט בזונות: (לד) והיית. משוגע: כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל . תורן הספינ' נע לפול ממנו: (לה) הכוני בל חליתי וגו' . כשיקץ מיינו אינו מרגיש בכל הרעות שעברו עליו

באדם ד' חטפין וסימ' נגע צרעת כי תהיה באדם . או איש אשר יגע . ובוגדים באדם תוסיף . עת אשר שלט האדם באדם . וחד ובאדם מבין יודע . וכל לאדם דכו' חטפין בר מן ה' קמצין וסימ' לבא דידע עקא בפומיה אמר וביאורם נמסר בסדר שמות ובירמיה סוף סימן י' ובצפניה סוף סימן א': ישך ב' קמצין וסימ' נשך כל דבר אשר ישך . ואחריתו כנחש ישך : הכוני ב' וסימ' הכוני בל חליתי . הכוני פצעוני . וא' והכוני . ונאספו עלי והכוני ונשמדתי . ואל תתאו ב' בסיפרא וסי' אל תלחם את לחם רע עין . אל תקנא באנשי רעה . וא' אל תתאו למטעמותיו ר"פ קדמא דסיפרא והוא חד מן ה' יחידאין אל ומלה אחרא ולית להון זוגא וסי' אל פשטתם היום . אל תתאו למטעמותיו קדמ' דסיפרא . אל תשא יסר בנך . אל תקנא באיש חמס . וקשיא לי האי אל תקנא באיש חמס דבמסרה כתיב ולית להון זוגא והאיכא מנהון יתיר מן א' ועיין לקמן בהאי סימן:

תולדות אהרן למי אוי . סנהדרין ע : אל תרא . פסחים קח בתרא נז סנהדרין ע מנחות פז (פסחים לז): כי יתן . יומא עד עקידה ש' נז :

רלבג

אשר ימשך האדם יותר להם הם הזנות ושתיית היין הזהיר בהם יותר להתרחק מהם ואמר להרחיק מהזונה כי שוחה עמוקה זונה וגו' : אף היא . שהיא תארוב לאדם להמיתו כאיש חטף וזה העשה במרמה בהתקרא לו לזנות עמה ולא יהיה נשמר ממנה ותמית אותו ותוסיף בהכרתה בוגדים באדם יתחברו עמה להרוג האנשים אשר תפילם ברשת הפתוי לכל אליה וזה מפורסם מענינה היום כי היא תתחבר עם הרוצחים ותביא האנשים בפתויה לכא במקום אשר יעלו שם ביד הרוצחים למי נזק והפסד ולמי ריב וקטטה וקינה ונכי ולמי מכאוב ופצעים בלי סבה תחייב זה אבל בחנם ולמי ימלא האודם בעינים והפסדם : למאחרים . הלא לאנשים השוקדים על שתיית היין ובאים לחקור אי זה יין הוא יותר הטוב לשתות ממנו להמשכם לזאת התאוה תמיד וזה יהיה סבה כי בסבת היין ישתכרו ויגיעו רעות גדולות להם מקלת השכורים לקלה : אל תרא יין כי יתאדם . כי בכוס מראהו ויתהלך למישרים במנהג היין הטוב שתחלה הדק יראה למעלה בכוס ואולם היין אשר נהפכו בו שמריו העליונים תמצא שאינו הולך למישרים כי מה שיהיה עליון ממנו בכוס ימצא נוטה אל השמרות והנה הזהירו שלא יפתהו טוב מראה היין ויושר עינו : אחריתו . כי אחריתו הוא גרע כאשר ימשך אל סבנאה הואת כי כבר ישוך האדם כנשיכת הנחש וכלפעוני יעקוץ וזה מבואר מהרעות הנפלאות הנמשכות מהשכרות מצד חסרון הדעות הנמשך ממנו : עיניך יראו זרות . ולהעיר על זה אמר הנה השכרות יראה לעיניך זרות ר"ל דברים שאינם כן מצד רוב האידים העולים אל המוח . ולבך ידבר תהפוכות ודברים בוזבים או דברי שגעון לזאת הסבה בעינה : והיית כשוכב בלב ים . בספינה בחוזק תנועת הספינה יבלבל מוחו ויראה לו דברים לא כן וכמי ששוכב בראש הספינה שיתבלבל יותר מפני ראותו הים וראה מהירות התנועה : הכוני . ואז תאמר הכוני מכים . בל חליתי כי השכרות ימנע ההרגש בגער המכות שהכוני מכים ופוצעים ולא ידעתי מפני העדר ההרגש אז ועכ"ז ימשיכך היין אליו עד שתאמר מתי אקיץ מזה השכרות שאוכל להוסיף ולבקש היין עוד כי זה דרך השכורים : אל תקנא . ותחמוד באנשי רשע השכורים תמיד לעשות רעה לאנשים ולא התאו להיות אתם כי לבם לא התעסק כי אם לשבור האנשים ודבריהם תהיינה בעמל : כי שוד ר"ל שלא ידברו כי אם דברי שקר אשר יוציאם האדם מפיו בעמל

מצודת ציון

(כח) כחתף . כמו כחטף בטי"ת ועניינו מסירות הלקיחה כמו והטפתם לכם (שופטים כא) : (כט) שיח . ענין דבור כמו יערב עליו שיחי (תהלים קד) : פצעים . מכות המוציאות דם כמו פצע תחת פצע (שמות כא) : חכלילות . אדמימות כמו חכלילי עינים מיין (בראשית מט) : (ל) למאחרים . מל' אחור ועכוב : ממסך . ענין מזיגה והוא התערובת המים ביין כמו מסכה יינה (לעיל ט) : (לא) יתאדם . מלשון אודם : (לב) וכצפעוני. הוא מין נחש : (לג) זרות . מל' זר ונכר : (לה) חליתי . מל' חולי : הלמוני . עניינו מכות המשברות כמו יהלמני צדיק (תהלים קמ"א) : אקיץ . אעיר מן השינה : (ב) יהגה . יחשוב כמו

מצודת דוד

ממנה כי כן קשה להפרד מן הזונה אחר שנכשל בה ונאמר למשל על המינות : נכריה . זונה נכריה אשר לא מבנות ישראל הנה היא כבאר צרה ודחוקה שאי אפשר להתהפך בה מצד אל צד להתחכם לעלות ממנה : (כח) אף היא . עם כי אינה מבנות ישראל ואינה רגילה כ"כ עם היהודים מ"מ כאשר תוכל לחטוף מי מהם אז תארוב עליו וע"י פתויה הולכת ומוספת בוגדים בבני אדם ומוכב למעלה לומר כאשר תבין כל זה ע"י אמרי ידעתי שעינך דרכי תארנה ולא תכשל בזה : (כט) למי אוי . למי מיוחד לצעקת אוי ואבוי והם לצעקת יללה : מדינים . דין ומריבה עם אנשים : שיח . ר"ל רבוי דברים בלא השכל ובלא סדר : פצעים חנם . דרך השיכור להתקוטט ולפצוע בחבירו וכאשר יחזור חבירו ויפצע בו נראה כאלו פצעו על חנם כי זה שפצע תחלה לא מדעת עשה כי היה מבולבל בייט : חכלילות עינים . אדמימות עינים מרוב שתיית היין והוא דבר גנאי : (ל) למאחרים . כל הדברים האלה מיוחדים המה להמאחרים שבת על היין ולהבאים לחקור אחר יין שמזגו יפה : (לא) אל תרא יין . אל תתן עינך ביין אשר יתאדם במראיתו והוא נחמד ומשובח : כי יתן . כי מי אשר יתן מראית עינו ותפצו בכוס היין הולך הוא במישרים ר"ל אין דרך מעוקם לפניו על כולם יחשוב כי ישרים המה כי לא יבחין עוד מעתה : (לב) אחריתו . ר"ל אם בעת השתיה יערב לחיך הלא אחריתו מרה והרי הוא כנחש הנושך בעקב איש ולא ירגיש ואחריתו ישגא מאוד כי יבעבע ונופח עד הקדקד : יפרש . המפריש חיי האדם ממנו ע"י ארסו וכפל הדבר במ"ש : (לג) יראו זרות . דברים שאינם באמת כי מרוב השכרות ידמה שרואה דבר מה ואין כל מאומה : תהפוכות . הפוך השכל והאמת : (לד) בלב ים . אנשי הספינה ההולכת באמצע הים כשהרוח חזק דרכם להיות שוכבים בעבור חוזק תנועת הספינה : בראש חבל . הוא תורן הספינה שבל החבלים תלוים בו והשוכב שם דעתו מבולבלת מפני ראיית הים ומהירת התנועה : (לה) הכוני . עודך מתנמנם יהיו שפתיך דובבות על המשכב לאמר מה בכך שהכוני בעת השכרות הלא לא חליתי ומה בכך שהלמו אותי בהכאות הלא לא הרגשתי ולזאת מתי אקיץ מהתנומה ואוסיף שוב לבקש את היין ולזה הזהיר בה מאוד כי קשה לפרוש ממנה : כד (א) באנשי רעה . בהצלחת אנשי רעה : להיות אתם . לעשות כמעשיהם : (ב) כי שוד . מהשבותם על הגזל ומדברים עמל ע"כ הרחק מהם כי מעשיהם מגונים

רשי

עליו וחוזר לשתות: (ה) גבר חכם בעוז. איש חכם הוא תמיד בעוז: (ז) ראמות לאויל חכמות. מין אבן יקרה שאינה מצויה כמה דתימא ראמות וגביש (איוב כח) כלומר כל חכמה דומה לכסיל כאבן יקרה וכמרגליות לקנות לומר איך אעסוק בתורה מתי תעלה בידי אבל החכם שונ' היום מעט ולמחר מעט: (ח) מחשב להרע. חורש תחבולות רשע: לו בעל מזמות יקראו. גורם לו רע שהבריות קוראים לו בעל מזמות עצת רשעים: (ט) זמת אולת. עצת אולת חטאת לבעליה: ותועבת לאדם לץ. ליצנות היא המתעבת את האדם על הקב"ה ועל הבריות: (י) התרפית. [מן] התורה: ביום צרה צר כחכה. מלאכי השרת לא יהיו מאמצין כחך זה מדרש חכמים. ולפי פשוטו התרפית ביום צרת אהובך לעמוד מנגד. צר כחכה. ביום פורענותך דכתיב אם החרש תחרישי וגו' (אסתר ד): (יא) הצל לקוחים וגו'. להציל את הלקוחים למות ואת המטוי' להרג. אם תחשוך מלהצילם על זה אמרתי צר כחך: (יב) כי תאמר. שמא תאמר וזהו כי משמש בלשון דלמא: (יג) אכל בני דבש. כלומר דרך בני אדם לאכול דבש כי טוב הוא אף: (יד) כן דעה חכמה לנפשך. וכשם שאתה רודף לאכול דבש כן תהא רודף לדעת חכמה: אם מצאת.

אותה

ראמות ג' כ"ב וסי' נמס' בואתחנן וביחזקאל סימן כח ובמשלי סי' י' עיין שם: כחכה ל' מ"ל התרפית והוא מן כ' מל' נסבין כה בסוף תיבותא וסימן נמס' בסדר וארא: ידע י"ט וסי' נמס' בספר תהלות סי' צ"ב: על חכך ל' אכל בני דבש. וחד ולשונך אדביק אל חכך. ואינון חד מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכו' וסימ' במסר' רבתא במערכת אות האל"ף בערך אל בס"ד:

משלי כד

ג בחכמה יבנה בית ובתבונה
יתכונן: ד ובדעת חדרים ימלאו
כל־הון יקר ונעים: ה גבר־חכם
בעוז ואיש־דעת מאמץ־כח: ו כי
בתחבלות תעשה־לך מלחמה
ותשועה ברב יועץ: ז ראמות לאויל
חכמות בשער לא יפתח־פיהו:
ח מחשב להרע לו בעל־מזמות
יקראו: ט זמת אולת חטאת ותועבת
לאדם לץ: י התרפית ביום צרה
צר כחכה: יא הצל לקחים למות
ומטים להרג אם־תחשוך: יב כי־
תאמר הן לא־ידענו זה הלא־תכן
לבות הוא־יבין ונצר נפשך הוא
ידע והשיב לאדם כפעלו: יג אכל־
בני דבש כי־טוב ונפת מתוק על־
חכך: יד כן דעה חכמה לנפשך
אם־מצאת ויש אחרית ותקותך

ג בחכמתא מתבני ביתא
ובביונא מתקן: ד ובידיעתא
קיטוני מתמלין כל מזלא
יקירא ובסימא: ה טב גבר
חכימא מן עשינא וגברא
דידיעתא מן הוא דזריז
בחיליה: ו מטול במדברנותא
תעבד לך קרבא ופורקנא
בסוגעא דמלכנא: ז מתרעם
שטיא בחכמתא ובתרעי
לא פתח פומיה: ח מן דחשב
למבאשא נקרון ליה מרי
תרעיתא בישתא: ט תרעיתא
דשטיא חטאה ומרחקתא
דבר נשא חכימא ממקנותא:
י אין תתרפי ביומא דעקתא
מתעיק חילך: יא פצא
לאלין דמתנסבין למותא
ומתדברין לקטלא חסוך:
יב ואין תימר דלא ידענא
דא הלא תרעיתא דלבא
אלהא בצי ודנטר נפשך
הוא ידע ופרע לבר נשא
היך עובדוי: יג ברי אכול דובשא מטול דטב וכבריתא דחליא על חכך: יד היכנא
אתחכם בנפשך דאין משכחת קדמיתא אתיא אחריתא דטבא מנה וסבוייך לא נגמר:

אבן עזרא

בחכמה כי בעבורה ימלא הבית והחדרים מכל הון: (ד) יקר. והון נעים: (ה) גבר. שהוא בעוז כמלא. מאמץ פועל יוצא כלומר איש שיש לו דעת הוא מאמץ: (ז) ראמות. שלא יוכל להגיע אליהם. בשער שהם החכמים: (ח) מחשב להרע לו. זמת. ב' דגשים. כלומר מי שיחשוב רע יקראו הקוראים לו בעל מזימות כענין ויקרא לו אל אלהי ישראל והטעם יקראו את שמו ונקרא כן כי מזמת איש אולת ומחשבתו לעשות חטא וזהו זמת אולת חטאת. ותועבת נסמך כמו שכת לעיני ופי' לבני אדם איש לץ תועבת שהם יתעבוהו: (י) התרפית. הצל. כי. ג' דגשים. התרפית ביום צרה בבאה על חברך ולא הצלתו. צר כחכה בעת צרתך פי' הצל אם תחשוך מן הלקוחים למות בבא צרתם שתאמר לא היינו יודעים עת נלקחו למות הלא תוכן לבות לעשות רצונו ונוצר נפשך מתוח הוא יבין וירא שלא אבית להצילם וישוב לאדם כמוך כפעלך שתהיה בצרה כמוהו ולא תמצא מציל: (יג) אכל. כן דעה. צווי והראוי בקמץ כמו רדה ובא בסגול כמו ידשנה סלה. וכן הפירוש אכל דבש והנופת שהם מתוקים לתוך גם כן דעה החכמה בעבור נפשך שתחיה. אם מצאת. חכמה. ויש אחרית. רמז לזקנה או לבנים שישארו אחר מותו כמו ולא לאחריתו:

ותקותך

תולדות אהרן ובדעת. סנהדרין נב: כי בתחבולות. סנהדרין שם מב זוהר ויצא: התרפית. ברכות סג זוהר ויצא וישלח: הצל. (מציעא י)

רלבג

בעמל גדול מפני שמחשבם אשר בלב המקבלם למה שבפיו זה מה שיקרה מהמשך אל התאוות והרשע מהרע וההפסד: בחכמה. והאולם בחכמה יבנה בית בנין האדם כי היא הלקו מכל עמלו והנשאר ממנו אחר מותו ובתבונה יגיע היופי והשלימות בבית הזה: ובדעת. הקדושים ימלאו חדרי זה הבית והוא השכל. כל הון יקר ונעים. כי זה השלימות ערב ויקר למי שישיגהו השלימות מכל הון יקר כמו שקדם: גבר. כגבר יקנה החכמה בעוז שיהיה לשכלו לכבוש תאוות החומר ולנצח אותו. ואיש דעת הוא מחזק ומאמץ ידי הכח אשר לשכל להכניע שאר הכחות לעבודתו וזה כי למעלת הידיעה והחשק הנפלא אשר לבעליה לשקוד בה תהיה כל השתדלותו בה ובזה האופן יכנעו שאר הכחות אל זאת הדרישה: כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. עם היצר הרע והוא הכח המתעורר אל התאוות הגופיות והתשועה ממנו תהיה ברבות היועץ לתת עצה על זה או יהיה הרצון באמרו ברב יועץ ברבוי היועץ וגדולתו כי אז הדברים יותר נשמעים ויתחכם יותר להמציא התחבולות אשר ינוצח בהם היצר הרע עם שאז יקל יותר לנצחם כי השגות החכמות והערבו' הנפלא אשר בהשגתם יכניע הכחות הגופיות כלם והנה זה הפסו' מבאר הסבה במה שאמר ואיש דעת מאמץ כח: ראמות. הנה החכמות רמות לאויל לא ישער בעצמו שיוכל להשיג ולזה לא יפתח פיהו בהיותו בשער את החכמים ובאר אחר זה הסבה ואמר מחשב להרע הנה האיש המחשב לבו להרע לו המחשבות ולחברם אליו ישתדל בזה האופן שיהיה בעל המחשבות הנופלות בזה בכללם הנה החכמות יקנאו אליו שיקנה אותם כי זה הוא דרך אשר יגע בה בשגתם לאדם כמו שזכר הפילוסוף בספר הנגות ובמה שאחר הטבע כי בזה יוכל לברור הנודק מהם מהבלתי נודק ותגיע לו הידיעה בזה בלא שום ספק כמו שהתבאר שם: זמת אולת. אך איש אולת הוא רחוק מאד מזה כי הזמה והמחשבה הוא לאיש אולת חטאת והסרון לפי שהוא יעשה פעולותיו בלא השתכלות ומחשבה כמו שזכרנו במה שקדם וכן הזמה והמחשבה הוא דבר מתועב ונמאס לאדם לץ כי אינו כי אם בדברי לעג בזולת ישוב והסתכלות או ירצה בזה כי זמת איש אולת היא חטאת וחסרון כי הוא לא ישלים המחשבות אבל יעשה לפי המחשבה העולה על לבו ראשונה ותועבת הזמות תמצא לאדם לץ כי הוא לרוע ענינו לא יקח מן המחשבות כי אם מה שהוא יותר מתועב ויותר מרוחק כי הוא הנרצה אצלו: התרפית. הנה אם התרפית מהשתדלות הראוי בקנין החכמה הנה בבא יום צרה אז כחך צר וקצר מעמוד כנגד הצרה ההוא: הצל. אם תמנע עצמך להציל הלקוחים למות ומטים להרג והם הכחות השכליות כי הצלתם תהיה בקנין החכמה והשלימות ובזולת זה ימותו ויפסדו: כי תאמר. הן לא נוכל לדעת אלו המחשבות אשר קבולם מביא לקנין המחשבה הלא הש"י שהוא תוכן הלבבות ומשלים אותם והוא שומר נפשך הוא יודע אם השתדלת בזה הקנין כאשר תמצא ידך והוא ישיב לאדם גמול כפעלו: אכל. על כן השתדל לאכול זה הערב ללב כדבש ונופת אל החיך והוא החכמה: כן דעה. כן ידיעת החכמה ימתק מאד

לנפשך

מצודת ציון

כמו וסגיון לבי (שם יט): (ה) מאמן. מחזק: (ו) ברוב. ענינו גדולה וחשיבות כמו ורבי המלך (ירמיה מא): (ז) ראמות. שם אבן יקר וכן ראמות וגביש (איוב כח): (י) התרפית. מל' רפיון: כחכה. כמו כחך: (יא) ומטים. מל' נטיה: תחשוך. תמנע: (יב) תוכן. מל' תוך: (יג) ונופת. ענין

סולה

מצודת דוד

מגונים: (ג) בחכמה. בעבור עסק החכמה יבנה בית האדם ובעבור התבונה יתכונן ויתקיים הבית: (ד) ובדעת. בעבור הדעת ימלאו החדרים כל הון וגו': (ה) בעוז. עומד בחזקו בדבר יראת ה': ואיש דעת. בעל דעת העדיף מחכם הוא מאמן כח בהוראה ומוכיח והולך: (ו) כי בתחבולות. ע"י תחבולות הדעת תוכל לעשות מלחמה מול היצ"ר המסית לעבירה: ותשועה. התשועה ממנו היא באה ברבות מטלת היועץ וגדולתו בדעת ולזה מאמן כח בכל פעם כאשר יתחכם בדעת החכמה: (ז) ראמות. החכמות המה להאויל כאבן יקר אשר תקפה השגתו וחדל מהם לזה לא יפתח פיו בשער מקום שבת החכמים כי לא למד מאומה: (ח) מחשב להרע. עם כי לא עשה הרעה סוף יגולה קלונו ויקראו לו בעל מחשבות רעות: (ט) זמת. מחשבת אולת ורשע נחשבת לחטאת עם כי לא עשה מעשה: ותועבת וגו'. ר"ל הליצנות מתעבת את האדם בעיני כל עם כי אין בה כ"א עקימת שפתים: (י) התרפית. אם היית מרפא ידך מחברך מלעזור לו ביום צרתו אזי יהיה כחך צר ודחוק מלעזור לעצמך בבוא צרה עליך: (יא) הצל וגו'. מוסב על אם תחשוך האמור בסוף המקרא לומר אם תחשוך להציל את הלקוחים למות והמטים להרג: (יב) כי תאמר. כי תכהם לומר הן לא ידענו אם לקוחים המה למות: הלא. ר"ל הלא לא יועילו דבריך כי הלא ה' שהוא בתוך לבות בני אדם הוא יבין אם ידעת אם לא ידעת: ונוצר וגו'. כפל הדבר במ"ש: והשיב. הוא ישיב גמול האדם כמפעלו ואם ידעת והתרפית יהיה צר כחך מדה במדה: (יג) אכול. כמס שמאכל דבש טוב הוא וכמו שהוא מיפין מדבר מתוק על חכך: (יד) כן דעה. כ"כ דע חכמה לתקן את נפשך אם מצאת אותה ויש לך לב מבין: ויש אחרית. ר"ל וטובה היא מן הדבש כי בזה יש אחרית טוב אבל הדבש לפעמים יזיק באחרונה: ותקותך. הגמול

שאתה

ותקותך להטיב לך השם : (טו) אל תארוב . אל תאוה לרשע שיהא אורב לנוה צדיק. פ"א אל תארוב את הרשע לנוה הצדיק כהרגו . רבצו מקום שירבצו שם עדריו : (טז) שבע. כענין רבות רעות צדיק . וקם נגד מכלם יצילנו ה'. יכשלו ברעה שחושבי' על הצדיק : (יז) אל תשמח. הזהיר שלא ישמח אדם על גזרת השם אפילו יהיה אויבו : (יח) ורע בעיניו. כלומר איננו חפץ שתשמח כשתקח נקמה ממנו. והשיב מעליו אפו כשתשמח בהכשלו והשבות האף שיבטל הגזרה וידחה עליו כאשר לא תרחמהו : (יט) תתחר. תתערב. כהם לעשות כמעשיהם : (כ) כי לא תהיה אחרית . וסוף לרע והטעם לא ישאר לו בן וככד אחרי מותו. נר שתמות נפשם טרם קצם : (כא) ירא. עומד במקום שנים . שונים מן ישנא הכתם הטוב תרגום החליף . פירוש ירא השם והמלך שהמליך השם לעשות משפט. ועם שונים שישתנו במעשים הרעים אל תתערב : (כב) כי פתאום . יקום אידם עליך אם לא תירא מהם . ופיד וכיד א"ד הם וטעמם צרה וצוקה. שניהם השם והמלך. מי יודע עת בא אידם ופידם : (כג) גם . אומר. ולמוכיחים . שפתים . ד' דבקים. גם אלה הדברים ידועים לחכמים הם חכמי המשפט כי הכרת הפנים במשפט לא טוב הדבר והשופט האומר לרשע בדינו צדיק אתה יקבוהו עמים בעבור שלא עשה משפט כמשפט . ולמוכיחים הרשעים על רשעם יבא להם נועם ה'. ברכת שוב כנגד יקבוהו וטעם ברכת טוב שברכתו תבא עליו . ומשיב דברים ישרים בדין השפתים נושק כלומר יעמדו דבריו כנשיקת

תולדות אהרן כי שבע. סנהדרין ז. בנפול אויבך. ברכות נה מגלה יו נדרים מ אבות יא : ירא את ד'. סוטה כב : אומר לרשע. שם מנ עקידה ש' סב : ולמוכיחים. תמיד כח : שפתים ישק. גיטין ע :

טו לָא תִכְמַן רַשִׁיעָא לְדִירֵיהּ
דְּצַדִּיקָא וְלָא תַרְבֵּין בֵּית
מַשְׁרֵיהּ: טז מְטוּל דְּשׁוּבְעָא זִמְנִין
נָפֵל צַדִּיקָא וְקָאֵי וְרַשִׁיעֵי
מִתְתַּקְלִין בְּבִישְׁתָּא :
יז בְּמַפָּלוּתֵיהּ דִּבְעֵיל דְּבָבָךְ
לָא תֶחֱדֵי וְכַד יִתְקַל בְּבִישְׁתָּא
לָא יְדוּץ לִבָּךְ: יח דְּלָא יִבְאַשׁ
בְּאַפּוֹי דֶּאֱלָהָא כַּד יֶחֱזֶה וְיַהְפֵּךְ
רוּגְזֵיהּ מִנֵּיהּ: יט לָא תִתְחַסַּם
בְּבִישַׁיָּא וְלָא תִטַּן בְּרַשִׁיעַיָּא:
כ מְטוּל דְּלָא הָוְיָא אַחֲרִיתָא
טָבָא לְבִישֵׁי וּשְׁרַגְהוֹן דְּרַשִׁיעֵי
נֶדְעָךְ: כא דְּחַל מִן אֱלָהָא
בְּרֵי וּמִן מַלְכָּא וְעִם שַׁטְיֵי לָא
תִתְחַלַּט: כב מְטוּל דְּבִשְׁלְיָא
אָתֵי תְּבַרְהוֹן וְסוֹפָא דְּשְׁנֵיהוֹן
מַן יָדֵיעַ: כג אַף הָלֵין לְחַכִּימֵי
אֲמֵרְנָא לְמִסַּב אַפֵּי בְּדִינָא
לָא שַׁפִּיר: כד דְּיֵימַר לְרַשִׁיעָא
צַדִּיק אַנְתְּ יְלִיטוּנֵיהּ עַמְמֵי
וִיבַרְגְּנֵיהּ אוּמְתָא: כה וּלְמַכְסְנֵי
יִבְסַם וַעֲלֵיהוֹן תֵּיתָא בִּרְכְּתָא טָבְתָא: כו שִׂפְוָתְהוֹן נִנְשְׁקוּ

ל"ג ר"פ אל אל — לֹא תְבֻרַת: טו אַל־תֶּאֱרֹב רָשָׁע
לִנְוֵה צַדִּיק אַל־תְּשַׁדֵּד רִבְצוֹ:
ג'. ו' — טז כִּי שֶׁבַע ׀ יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים
אויבך ק' — יִכָּשְׁלוּ בְרָעָה: יז בִּנְפֹל אוֹיִבְךָ אַל־
ל' — תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ: יח פֶּן־
יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב
כ"ג ר"פ אל אל — מֵעָלָיו אַפּוֹ: יט אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים
י"א בטעם — אַל־תְּקַנֵּא בָּרְשָׁעִים: כ כִּי ׀ לֹא־
וג' — תִהְיֶה אַחֲרִית לָרָע נֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ:
ד'. ס' — כא יְרָא־אֶת־יְהוָה בְּנִי וָמֶלֶךְ עִם־
ר' — שׁוֹנִים אַל־תִּתְעָרָב: כב כִּי־פִתְאֹם
ג' — יָקוּם אֵידָם וּפִיד שְׁנֵיהֶם מִי יוֹדֵעַ:
כג גַּם־אֵלֶּה לַחֲכָמִים הַכֵּר־פָּנִים
ס' — בְּמִשְׁפָּט בַּל־טוֹב: כד אֹמֵר ׀ לְרָשָׁע
ג' חס' ל' ומ"ל — צַדִּיק אָתָּה יִקְּבֻהוּ עַמִּים יִזְעָמוּהוּ
ל' ד' מ"ל בסיפרא — לְאֻמִּים: כה וְלַמּוֹכִיחִים יִנְעָם וַעֲלֵיהֶם
כל ישק עמי — תָּבוֹא בִרְכַּת־טוֹב: כו שְׂפָתַיִם יִשָּׁק

אותה. אז יש אחרית : (יט) אל תתחר . להיות כמותם . כמו איך תתחר'(ירמי' יב) כי את המתחר' בארז(שסכב):(כא) ירא את ה' בני ומלך. ירא את ה' וירא את המלך ובלבד שלא יסירך מיראת ה' ולעולם יראת ה' קודמת ועם שונים אל תתערב האומרים שתי רשויות יש : (כב) ופיד שניהם. שבר ע"ג ושבר עובדיה :(כג) גם אלה לחכמים . כל הדברים שבענין שלמטה אמורי' לחכמים היושבים בדין שלא יכירו פנים במשפט כי לא טוב : (כו) שפתים ישק , ראוים כל שפתים לנשקו:

הכן
ורשעים ז' וסימ' נמסר בריש סיפרא סוף סימן ב': אל תתחר במרעים חד מן כ"ג פסוקי' רישיהון ומצעי' אל אל כך כתוב ונמסר בכל הספרים וסימן נמסר בשמואל ב' סימן א'. וקשה דהא לעיל אמרי דאינון ה' אל דסמי' למלה אחרא יחידאין ולית להון זוגא ומני אל תקנא באיש חמס א"כ על כרחין לא יתכן שיהיה האי אל תתחר חד מן הכ"ג פסוקי אל אל לפי דעת האי מסרה ואשכחנא בכולהו ספרי דוקני דאינון ג' אל תקנא ואינון לדוד אל תתחר במרעים . אל תקנא באנשי רעה . ודין אל תקנא ברשעים ותו קשה אם אינון ג' אל תקנא דסמי' למה לא נמסרו בשום ספר מסרה אל תקנא דסמי' ואנן לא ידענא

רלבג

לנפשך אם מצאת החכמה תשיג בזה אחרית עוב והוא ההצלחה האנושית . ותקותך לא תכרת כי היא חייך החיים הנצחיים אשר לא ישיגם מות : אל תארוב אתה האיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק להזיק לו ולשוללו אל תשדד המקום שהצדיק רובץ שם : כי שבע . וזה כי אם תחשוב לעשות זה לא יעלה בידך כי הצדיק יפול פעמים רבות ויקום בכל פעם ופעם להדבק השגחת הש"י בו אך הרשעים יכשלו ויפלו ברעה אחת לבד : בנפול אויבך אל תשמח . כשיפול אויבך אל תשמח במפלתו ואל יגל לבך בהכשלו : פן יראה ה'. רוע תכונתו בזה הענין וישיב מעל אויבך אפו ויסיבהו עליך מפני רוע תכונתך כי אין ראוי שישמח ברע כי הש"י הרחיק מציאותו לפי מה שאפשר ומה שיגיע יגיע במקרה ושנית כמו שנתבאר במקומותיו : אל תתחר . באנשים המרעים והמשתיתים להתקוטט עמהם פן ישחיתוך ואל תקנא בהצלחה שתמצא לרשעים לחמוד ללכת בדרכיהם : כי לא תהיה אחרית . ובשחות לאיש הרע : נר רשעים ידעך . ויכלה או יהיה הרצון באומרו אל תתחר במרעים שלא יתערב בהם ללכת בדרכיהם והוא יותר נכון : ירא את ה' בני ומלך . לשמור מצותיו והורתו וירא עם זה המלך לעשות מצותו ולא תקל בו אך יראתך המלך תהיה נמשכת ליראת ה' לא חולקת עליו ר"ל במה שהוא כנגד יראת ה'. ועם האנשים השונים מצות הש"י ומצות המלך ר"ל שהם עוברים על מצותיהם ועושים הפך מה שצוו אל תתערב : כי פתאם יקום אידם . וזה מבואר בעוברים על מצות הש"י כי ימשכו להם מזה רעות נפלאות פתאומיות ואמנם בעוברים על מצות המלך יתבאר זה ג"כ לפי שכל דבר לא יכחד מן המלך לרב האנשים הנכספים להיות אוהבים למלכות והם יגלו לו הדברים הנעשים כנגד מצותיו לתאה חן בעיניו . וא"ת שכבר תקח עצה להמלט מהרע ההוא הנה לא תוכל כי מי יודע הפי' והרע הבא מה' לתע' שיוכל החוטא להתחכם להנצל ממנו וכן הענין ברע הבא מהמלך לעובר על דבריו כי לא תהיה להוטא בזה הקדמת הודעה אבל ישימהו תכף בבית האסורים עד שיתבאר משפטו : גם אלה . האזהרות הם לחכמים הנה הכר פנים במשפט להטות הדין מפני התנופה הוא דבר לא עוב ר"ל שהוא דבר רע : אומר לרשע . וכן הדבר במי שהוא שופט אם יאמר על צד התנופה לרשע שהוא צדיק יקללוהו עמים וישנאוהו רבים כי זה יביא האנשים לאהוב הרשע ולשנוא הצדיק ואולם למוכיחים הרשעים על רשעם ומייסרים אותם אל הטוב עליהם יהיה נועם וחן מהאנשים ועליהם תבא מהאנשים ברכת טוב ואפשר שכל זה דבק אל השופטים שיאמרו אל מי שהוא רשע בדין שהוא צדיק ויהיה הכרת פנים במשפט נתינת כבוד לאחד מהחלקים הבאים לדין כי זה ממה שיבא לנאת המשפט מעוקל כי בזה יכחשו טענות החולק עמו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו . או ירצה בזה ולמוכיחים ינעם הנה האיש המשיב דברים נכוחים וישרים הוא אהוב אצלם כאילו נשקם בפיהם כי השקר שנוא והאמת אהוב והנה המכוון בזה האשונה בזה המאמר הוא אזהרה שלא

מצודת ציון

הולה ונטיפה כמו ונופת צופים (תהלים יט) : חכך . מל' חיך : (טו) תשדד . מל' שדידה וגזלה : רבצו . מקום רבצו והוא המקום אשר ישכב שמה לנוח כמו כרע רבץ כאריה (בראשית מט) : (יט) תתחר . ענין ההתערבות להדמות כמו ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה יב) : (כ) ידעך . ענין ניתר וקפיצה כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קיח) וזהו כבוי הנר שקופץ השלהבת מן הפתילה : (כא) שונים . מל' השתנות וחלוף כמו ודתיהם שונות (אסתר ג) : תתערב . מלשון ערובות : (כב) אידם . ענין שבר ומקרה רע כמו במות לאיד (לעיל יז) : ופיד . ענייני כמו איד וכן אם בפידו להן שוע (איוב ל) : (כד) יקבוהו . יקללוהו כמו מה אקוב (במדבר כג) : יזעמוהו . מל' זעם וכעס : לאומים . אומות : (כה) ינעם . מל' נעימות ויופי : (כו) ישק . מל' נשיקה ור"ל חבור השפתים וכן נדק

מצודת דוד

שאתה מקוה בעבורה הנה לא תכרת כי בוא יבוא וכפל הדבר במ"ש : (טו) אל תארוב רשע . אתה רשע בראותך כי מטה יד הצדיק אל תארוב על מדורו ואל תגזול מקום רבצו בחושבך כאשר החל לנפול לא יוסיף לקום : (טז) כי שבע . כי אף אם הצדיק נפל שבע פעמים יחזור ויקום אבל הרשעים הם הנכשלים מבלי תקומה בבוא עליהם הרעה : (יז) ובכשלו וגו'. כפל הדבר במ"ש : (יח) ורע בעיניו . על שאתה שמח בתקלתו : והשיב מעליו . ר"ל עליך ישוב האף מעליו כי ממנו יסיר ועליך יחול : (יט) אל תתחר . אל תתערב עם המרעים לעשות כמעשיהם ואל תקנא בהצלחת הרשעים : (כ) לא תהיה אחרית . ר"ל לא תהיה האחרית כמו הראשית כי סופם לאבדון ויוכבה נר שמחתם : (כא) ירא וגו'. אתה בני מתחילה ירא את ה' ואח"כ את המלך לעולם יראת ה' קודמת : ועם שונים . עם אנשים המשנים פקודת המלך וילכו בשרירות לבם הרע עמהם אל תתערב : (כב) יקום אידם . שברם של העוברים על מצות ה' ודבר המלך : ופיד שניהם . עונש העובר על מצות ה' ועונש המורד מפקודת המלך : מי יודע . מה גודל העונש : (כג) גם אלה לחכמים . ר"ל עם כי נראה שהדברים האלה כל חכם יבין מדעתו ואין מהצורך להזהירו מ"מ אמורים גם המה לחכמים והם יוסיפו לקח להבין תוכיות הדברים : הכר פנים . ר"ל אף לעשות משפט אמת ולומר להוצאת זכאי הנה הכרתי פניך לזכותך הנה לא טוב ידבר כי יש בדבר ח"ה לפני הזכאים : (כד) יקבוהו עמים . כי כאשר יראה הרשע שקוראים אותו צדיק יתפקר עוד יותר לעשות רעה לכל האומה בכלל ולזה יהללו כולם את הקוראו צדיק : יזעמוהו לאומים . כפל הדבר במ"ש : (כה) ולמוכיחים . אבל להמוכיחים את הרשע יונעם הדבר לומר לו בתוכחותיהם הלא באמת צדיק אתה רק בדברים אחדים תחנה לזאת הסר ממך גם את אלו : ועליהם . על המוכיחים ההם תבא ברכת טוב כי הטיבו לעשות כ"א יאמרו לו בפה מלא רשע אתה פן יעיז פניו לומר שהדין עמדו אבל בדברים כאלה ימשך לבבו אליו לשמוע בקולו : (כו) שפתים ישק. כי עתה כדברם בדברים האלה אז הרשע הזה ישק שפה העליונה בתחתונה

רשי

(כז) הכן בחוץ. זה מקרא: ועתדה בשדה. זו משנה. אחר ובנית ביתך. זו גמרא. ד"א כמשמעו בתחלה קח לך שדות וכרמים ואחר כך ועתדה לשון עתודים (בראשית לא) שים לך בהמות בשדה ואח"כ ובנית ביתך תקח אשה: (כח) והפתית בשפתיך. תפתה' לרעך בדבורך: (ל) איש עצל. שאינו חוזר על גרסת תלמודו: (לא) קמשונים. חוחים: כסו. נכסו: חרלים. גדולי' מקמשוני' והרי הם חדים כקוצים: וגדר אבניו נהרסה. כך מי שאינו חוזר על תלמודו מתחלה מסכת ראשי פרקי' וסוף מחלף דברי חכמים מזה לזה שאומר על טהור טמא ועל טמא טהור והוא מחריב את העולם: (לד) מתהלך רישך. הדברים שאתה רש מהם יבוא לך במרוצ': (א) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו. חזר לדורש' כשנתמנה חזקיהו למלך והוא הושיב תלמידים בכל עיר כדאמרינן בפ' חלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ: העתיקו. החזיקו: (ב) כבוד אלהים הסתר דבר. כגון מעשה מרכבה

משיב דברים נכחים: כז הכן בחוצו מלאכתך ועתדה בשדה לך אחר ובנית ביתך: כח אל־תהי עד־חנם ברעך והפתית בשפתיך: כט אל־תאמר כאשר עשה־לי כן אעשה־לו אשיב לאיש כפעלו: ל על־שדה איש־עצל עברתי ועל־כרם אדם חסר־לב: לא והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה: לב ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר: לג מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב: לד ובא־מתהלך רישך ומחסריך כאיש מגן:

כה א גם־אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך־יהודה: ב כבד אלהים הסתר דבר

תרגום

דאלין דמהפכין מלי תריצתא: כז אתקן לברא עבידתך ועתדה לך בחקלא ובתר כן בני ביתך: כח לא תהוי סהדא דגלא בחברך ותשרגג בשפותך: כט לא תימר היך דעבד לי כן אעבד ליה ואהפך ליה היך עובדוי: ל על חקלי דגברא עטלא עברית ועל כרמי דבר נשא חסר רעינא: לא והא סליק כליה יערי וכסיו אפוי חורלי וסיגא דכיפוי אתעקר: לב וחזית אנא ושמית לבי וחמית וקבלית מרדותא: לג קליל תנום קליל תדמוך קליל תשים ידיך על חדיך ותדמוך: לד ותיתי תדרכך מסכנותך וצריכותך היך גברא טבררא: א אף אלין מתלוי דשלמה עמיקי דכתבו רחמוי דחזקיה מלכא דיהודה: ב יקרא דאלהא מן דמטשי

מסורה

ל' · ל' · ג"ב · ב' ר"פ בסיפ' · ב' · ב' · ב' ומס' · ב' ר"פ · י"ו ר"פ · ב' חד כתי' א' · ד' · ב' · ב' מסס מלים · ב' חס' וכפסו'

לאכרועי כמאן: לאיש חד מן כ"ג וסימן במסרה רבתא בערך איש בס"ד: והנה ב' ר"פ בסיפ' וסימ' והנה אשה לקראתו. והנה עלה כלו קמשנים: כסו ב' וסימ' כסו הרים צלה. כסו פניו חרלים. חבוק ב' וחסרי' ובסיפ' וסימ' מעט שנות מעט תנומות. וחברו: ובא י"ו ר"פ וסימן נמסר בשמואל ב' סי' י"ו וישעית סימן מ"ז: משלי ד' וסי' בריש סיפרא: חזקיה ג' וסימ' דבר ה' אשר היה אל צפניה. גב אלה משלי שלמה. עזור אמר חזקיה. ומן ויהי בשנת שלש להושע בן אלה עד וישלח מלך אשור את הכהן דכו' חזקיה במ"א חזקיהו וסי' ויהי בשנה הרביעית

אבן עזרא

כנשיקת שפתים: (כז) הכן. טעם הבן המוזכר ידבר. ועתדה העמידה עתד אחר ההכנה. וי"ו ובנית תחת או כלומר או תבנה ביתך אם אין לך בחוץ מלאכה: (כח) והפתית. ה"א התימה כלומר לא תעיד עדות שקר ולא תפתה אחר להעיד. פ"א ואם תפתה רעך: (כט) אל תאמר כאשר עשה לי רעה. כן אעשה אפתנו אולי אשיב לו כפעלו כענין מי יפתה את אחאב: (לא) עלה. כלשון יחיד על כל אחד מהקמשונים ידבר קמשונים וחרולים לשון קוצי': (לג) מעט. פירשתיו: (לד) מתהלך. חסר או משרת כי כ"ף כאיש משרת במקום כ"ף כנגד הבן המוזהר: אפרש החלק השלישי זה החלק יתכן להיותו חלק ספר בפני עצמו בינות ספרי שלמה ואנשי חזקיהו החכמי' העתיקו משליו הנעימי' וחברום עם אלה: (א) גם אלה משלי שלמה. זה הפסוק הסופר אמרו ויתכן שהיה שבנא כי הוא היה סופר המלך וספר טו שנת ההעתקה ומלת גם לרבות הראשונים. העתיקו. כוה להעתיק המשלים האלה מספריו להיות מחברת אחת ותחלת זה החלק היה כבוד אלהים: (ב) כבוד. שמים. הגו. ד' דבקים. וכן הפירוש כבוד אלהים דבר כבודו בספור מעשיו הנבראים יש אחין ססתירהו כי מי יוכל לתלל כבודו ולהגיע אל תכליתו ואין לתמוה

תולדות אהרן הכן בחוץ. סוטה מד
זוהר תולדות: על שדה.
סנהדרין קג עקידה ש' סס: גם אלה. סס קא: כבוד אלהים. שבת קנג:

רלבג

שלא יכיר פנים לאחד מחלקי הסותר כדי שלא ימנעהו זה מלחקור חקירה שלימה במה שיחקור עליו לרב חפצותו והמשכו ואהבו אחד מחלקי הכוחר. ואם בזה האופן מהחקירה יאמר לדעת הכוזב שהוא אמת חבי' בו קללה מרבים ולאשר יוכיחו האמת בדרוש בתקרה בזה מחקר שלם ינעם ויערב מה שישיגוהו ויברכוהו הבאים אחריהם הרואים דבריהם בהנתרלו לחקור בדברים מחקר שלם: הכן. מלאכתך בחוץ והוא מה שיצטרך לך להקדים מהמוחשות והכן בשדה לך מה שעתיד להצטרך לך בחקירותך אל המוחשות ואח"ז תוכל לבנות ביתך בעיוניות: אל תהי עד חנם ברעך. לספר כזבים בספוריך הראוי' להיישיר על דרושי החכמות כי בזה תסבב לטעות האנשים בדעות וכן אם המצא דעת לקודמים בלתי ישר בעיניך אין ראוי שתמצא ספורים בשפתיך בלתי צודקים לשבר הדעת ההוא וכן אם נעזר בעל הדעת ההוא בספורים כוזבים אין ראוי שתעשה כן כמה שתביא מהמוחשות לסתר דעתו כי זה יבלבל המעיינים בזאת החקירה בלבול חזק: אל תאמר. ולזה אין ראוי שתאמר כאשר עשה לי לאמת דעתו בספורים כוזבים כן אעשה לו לבטל דעתו להשיב כפעלו שיחשוב היותו דבר ראוי. והנה העיר עם זה להרחיק מעדות שקר לשבר חבירו בשפתיו ביחשוב שאין בו חטא כי הוא אינו עושה בעצמות דבר כנגדו אך ימשך לו הרע מדברו ואע"פ שגמלו רע אשר יעיד עליו עדות שקר אין ראוי לו שיקח נקמתו ממנו בזה האופן ואח"ז הזהיר מהעצלה בפעולות ובעיון כי העצלה בפעולות תשחית קנייני האדם ותהיה סבה שלא יהיה לו מהם פרי והעצלה בבקשת העיון הסבה שיהיו הקניינים העיוניים פחותים ומזיקים במדרגת הקוצים שיזיקו לכל הקרב אליהם: על שדה איש. ולזה אמר על שדה איש עצל עברתי שמרוב העצלה לא ישתדל לחרוש ולזרוע והנה עלו בו עשבים רעים וקוצים וגדר אבניו שנבנית סביבו לשמור פריו נהרסה כי עצלותו לא ישתדל לתקנה וכן הענין בכרם אדם חסר השכל שנטעה הש"י לתת פרי הטוב המשמח אלהים ואנשים והוא השכל ההיולאני אשר לו כח להשיג המושכלות והנה לעצלותו בבקשת החכמה לא עלו לו כי אם דעות כוזבות ומזיקות לאדם בהצלחתו המדעית והמדינית והוסר הגדר שהיה סביבו בדרך שישאר לו מדרכו לשאר כחות הנפש: ואחזה אנכי. וכאשר ראיתי זה הרע הבא מן העצלה בפעולות ובדעות שמתי לבי אל זה ולקחתי מוסר להמלט מהעצלה אשר ימשך ממנה זה הרע וראיתי שהעצלה הנכונה בזה למי שירצה להמלט ממנה הוא שיישן מעט ויתנמנם מעט ומעט יחבק ידיו לשכב לתת מנוחה לאיברים וכאשר תעשה כן לא יהיה לך ריש וחסרון מהתמיד כי התרדמות יהיה סבה להמציא לך מזונך בקלות ולהמציא לך הדרוש אשר תדרוך בהשגתו: ובא מהלך רישך. ולזה כשיבוא לך ריש וחסרון יבא כמהלך שלא יתעכב עמך כמו הענין בהיש מגן שהוא בא כמהלך. ובכאן נשלם מה שהגבלנו באורו בזה המקום. והתועלות המגיעות ממנו הם מבוארים מדברינו: גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו. החכמים שהיו בדורו של חזקיהו וידמה שבעבור זה הפרידם מהמשלים האחרים כי אלו המשלים לקטום ממשליו החכמים ההם ואולם המשלים שקדם זכרם נמצאו באופן הנזכ' בדברי שלמה: כבוד אלהי' הסתר דבר. ר"ל כי במה שיבקשו מהש"י לא יהיה כבו' הש"י שיודיע שאלת' כי הש"י יודע הכל שלא תראה כי אשת ירבעם היתה מתנכר' בבואה אל אחיה השילוני וטרם שהגידה לו דבר אמר לה אחיה את דבר בקשתה כאשר גלה אזנו הש"י ואולם כבוד מלכים

מצודת דוד

בתחתונה ולא יפתחם לדבר עזות מול המוכיחים ואדרבה יהיה עוד משיב להם דברים נכוחים לומר גם בדברים האלה לעשה כאשר אמרתם: (כז) הכן. בתחלה הכן מלאכתך בחוץ והם מלאכת שדה וכרם: ועתדה. הזמן לך בשדה די מהצורך אחר זה בנה ביתך לשבת בו כי אם לא תכין די מהצורך לא תוכל שבת בית כי תהיה נודד ללחם: (כח) עד חנם. ר"ל דבר שלא ידעתו ועם כי היא בדבר הנס שאין בדבר היזק ממון: ברעך. בעבור אמונת רעך ר"ל על כי ידעת שדבריו אמת: והפתית. ר"ל אף אם בשום פעם פתית אתה לרעך בשפתיך לעשות כזאת עכ"ז אתה לא תעשה כן: (כט) אל תאמר. אל תחשוב אשיב להאיש הזה כמפעלו כאשר האמין לי והעיד כן אאמין לו: (ל) על שדה וגו'. הוא ענין מליצה לומר הנה התבוננתי במעשה העצל: (לא) כלו. על כל השדה עלה קוצים כי בעבור העצלות לא הרס כראוי לחתוך שרשי הקוצים לבל יגדלו: וגדר. גדר האבנים שהיה סביב נהרסה כי העצל סר השגחתו: (לב) ואחזה. וכאשר ראיתי אני את כל זה שמתי לבי להבין מה העצלות עושה וכאשר ראיתי לקחתי מוסר לעזוב דרך העצלות: (לג) מעט שנות. ר"ל ראיתי כי דרך הנכון למעט בשינה ותנומה וגו': חבוק ידים. דרך השוכב לנוח מחבק ידיו זה בזה: (לד) ובא. ר"ל א"כ תעשה אז אף אם פעם יבא לך העוני לא תתמיד כי תלך לה כדרך המהלך בדרך שאינו מתעכב זמן רב במקום אחד: ומחסורך. אף אם יבא לך חסרון מה בעושר לא יתעכב החסרון וכדרך האיש המלובש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב במקום מן המקומות וכפל הדבר במ"ש: כה (א) גם אלה. יראה כי מתחלת הספר עד הנה היה מועתק ביד הכל ומכאן עד סופו לא היה מועתק כ"א בידי אנשי חזקיה מלך יהודה אשר העתיקו הדברים האלה מספרי שלמה אשר נזדמן להם ולזה אמר גם אלה משלי שלמה ר"ל עם כי לא נמצאו ביד הכל מ"מ גם אלה דבריו אשר העתיקו אנשי חזקיה והמה נאמנים על הדבר שמפי שלמה יצאו: (ב) כבוד אלהים. כבוד ה' הוא להסתיר דבר גדולת רוממותו כי א"א לבוא עד התכלית ומוטב להמעיט מלהרבות

מצודת ציון

צדק ושלום נשקו (תהלי' פה) שר"ל תלוים ומתוכרים זה בזה: נכוחים. אמיתים וישרים כמו ונכחה לא תוכל לבוא (ישעי' נט): (כז) ועתדה. ענין הזמנה כמו התעתדו לגלים (איוב טו): (לא) קמשונים חרולי'. מיני קוצים כמו קמוש והוח במבצריה (ישעיה לד) וכמו תחת חרול יספחו (איוב ל): וגדר. כותל: נהרסה. מל' הריסה והילה: (לב) ואחזה. ענין ראיה כמו חזית איש מהיר (לעיל כב): (לג) תנומות. היא השינה הקלה: מתהלך. הראוי כמתהלך והחסר הכ"ף: רישך. מל' רש ועוני: (א) העתיקו. כותב הדברים מספר אל ספר יקרא מעתיק לפי שנראה כאלו מעתיק ומסיר הדברים משם

אבן עזרא

לתמוה אם מלאכו ספרו בגוים את כבודו והגידו את כבודו בעמים כי זה הכתוב מדבר בהשמד האויבים והושיע האוהבים . וכבוד מלכים מה שהוא כבוד להם חקור הדבר ואל תחקור מעשה אלהים כי שמים הם למעלה מאדם והאדם לעומק מתחתיו והמלכים שיש בהם יכולת להתעסק בחכמה בלבד אין חקר והטעם אינם יכולים לחקור כבודו ולדעת מה למעלה ומה למטה אף כי תחקרנו אתה כאשר יסור ויהגה הצורף סיגי הכסף אז יצא לו מן המצורף הכלי כאשר יחפוץ וכן המלך יסיר הרשע שהוא לפניו ואז יכון בצדק כסאו יזהו כבודם ותפארתם בדין לחקור עד שיהיו נזהרין במשפטי המלוכה : (ו) אל . כי . ב' דגשים. תתהדר תהיה הדור במלבוש ומרכבה כמוהו . ובמקום גדולים שיעמדו שם אל תעמוד . כי טוב שיאמר לך עלה הנה ועמוד עמנו מהשפילך לפני נדיב באומרו לך סור מעלי. ראו השפלתך ראו תחת יראו : (ח) אל . ריבך . פן . תפוחי . כזה . ה' דגשים . אפניו האל"ף נוסף כאל"ף מן אפסים אזרוע או היא שרש מן אופן עגלה והטעם על סבובו ומשכיות מצפונות ומסתרים . וכן הפירוש אל תצא מהר לריב במריבת אחרים פן תהיה נכלם . מה תעשה באחרית המריבה להמלט בהכלימך רעך ויחפרך אבל ריב שלך ריב עם רעך . וסוד שהודיעך אחר על רעך אל תגלהו במריבתך : פן יחסדך . יחרפך שומע ויקראך רכיל ודבת הסוד שגלית לא תשוב כלומר שלא תשוב מה שדברת : תפוחי זהב . כלומר כצורת תפוחי זהב במצפוני כסף כלומר שהם גנוזים עם הראוי להם כן דבר שהוא דבור על הפנים הראוי' ולא לגלות סוד אחר . פ"א הראויים ולא לגלות

תרגום

מלתא ויקרא דמלכי מן דבצי
מלתא׃ ג שמיא רמין
וארעא עמיקא ולבא דמלכי
לא מתבצי׃ ד גבו סולאנא
מן סומא דנפוק מאן מן צרפא׃
ה נתמריד רשיעא מן קדם
מלכא ויתקן בצדקתא
כורסיה׃ ו לא תשתבהר קדם
מלכא ובדוכתא דרברבי לא
תקום׃ ז מטול דטב דנימר
לך סוק הכא מן דמשפלך
קדם שליטא מן דחזין עינך׃
ח לא תפוק בדינא מסרהבאית
דלא תדון באחריתה כד
יחמיין יתך חברך׃ ט דינך
דון עם חברך (באחריתא)
ורזא אוחרנא לא תגלי׃ י דלא
נחסדך מן דשמע וטיבך לא
הפיך׃ יא חזורי דדהבא בנגודי דסמא מלתא דמלל

משלי כה

וכבד מלכים חקר דבר׃ ג שמים
לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין
חקר׃ ד הגו סיגים מכסף ויצא
לצרף כלי׃ ה הגו רשע לפני־מלך
ויכון בצדק כסאו׃ ו אל־תתהדר
לפני־מלך ובמקום גדלים אל־
תעמד׃ ז כי טוב אמר־לך עלה־הנה
מהשפילך לפני נדיב אשר ראו
עיניך׃ ח אל־תצא לרב מהר פן
מה־תעשה באחריתה בהכלים
אתך רעך׃ ט ריבך ריב את־רעך
וסוד אחר אל־תגל׃ י פן־יחסדך
שמע ודבתך לא תשוב׃ יא תפוחי
זהב במשכיות כסף דבר דבר על־

למלך חזקיהו : וארץ ג' וסי' יחוו מתיך נבלתי. כי הנני בורא שמים . שמים לרום וארץ לעומק . וכל שמים וארץ דכו' : סיגים ג' מ"ל וסימ' הגו סיגים מכסף . כסף סיגים מצפה על חרש , כור סיגים כסף היו , וא' כספך היה לסיגים : לריב ה' וסימ' והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתי' . נצב לריב ה' ועומד . והנה קרא לריב באש . אל תצא לרב מהר . אם יחפוץ לרב עמו . וחד למשפט ולריב דד"ה : ב' מנחון חסר אל תצא . אם יחפוץ . ושש חסר בליש' וסימן נמסר בסדר משפטים ובא"ב רבתי אות ר' :

תולדות אהרן שמים לרום. שבת יא: הגו רשע. זוכר שמיני : כי טוב. מ"ק כח: אל תצא. סנהדרין מד : ריבך . שם : כלנם. זוכר שלח : נשיאים . יומא עט מענית ת יבמות עח סנהדרין כט :

רשי

מרכבה ומעשה בראשית : וכבוד מלכים חקור דבר . כשאתה דורש בכבוד מלכים או בכבוד חכמים שעשו סייגים לתורה וגזרות שגזרו בהם יש לך לחקור ולדרוש ולשאול טעם לדבר אבל כשתדרוש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית ובחוקי' הכתובים בתורה כגון חוקים ודברים שהשטן מקטרג עליהם ומשיב עליהם כאכילת חזיר וכלאי כרם ושעטנז אין לך לחקור רק להסתיר ולומר גזרת מלך הוא : (ג) אין חקר . לרום שמים ולעומק הארץ וללב מלכי' אין חקר שהמה דינים באים לפניהם וכמה מלחמות וצריכים לתת לב לכולם ואם כל הלשונות מדברים וכל הידים כותבין אינן יכולין לכתוב זאת : (ד) הגו סיגים מכסף . משוך כמו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב כ) כשם שאין הכלי של כסף יוצא למלאכת צורף עד שיוציאו ממנו סיגים של נחשת שבו כך אין לכור כפטרין מעוכס עד שיוציאו מתוכם הרשעים ויעשו בהם דין : (ו) אל תתהדר לפני מלך . להראו' כבודך ולהתגאות לפני מלך או לעמוד לפני מי שגדול ממך כי טוב שיאמרו לך עלה הנה משתבוא בלא רשותו ויאמרו לך צא : (ז) אשר ראו עיניך . שדבר זה אמת : (ח) פן מה תעשה . פן תבא לידי לא תדע מה לעשות באחריתה : (ט) ריבך ריב את רעך . ואם על כרחך אתה צריך לריב ולהוכיח עם רעך מ"מ סוד אחר אל תגלה לא תזכיר לו דופי אבותיו שמתו שאין הכל יודעין אותו ואתה מגלהו : (י) פן יחסדך שומע . חרפת מצרים (יהושע ה') מתרגמינן חסודא דמצראי . פן יחסדך . השומע ויקראך מוציא דבה : (יא) תפוחי זהב . כעין כפתורין מצויירין על משכיות כסף משכיות כלים הרצופין בכסף כמו ושכותי כפי (שמות לג) : דבר דבור על אפניו . על כנו ודוגמתו כשאתי שימיך אפונה

רלבג

מלכים הוא בספך זה ר"ל לחקור הדבר הבא לפניהם באופן שלם כדי שיוצא משפט אמת כי הם אינם יודעי' מהדברי' רק מה שיודיעום הפך מה שנמצא בזה בש"י : שמים לרום . הנה המעלה והמטה אע"פ שאינם נגדרים מצד טבע הקו הישר שיצוייר בו התוספת בב' צדדיו וזה תמיד הנה המציאות יגבילם ושם השמים שמעלה אשר בתכלית ומרכז הארץ שם המטה אשר בתכלית ואמנם לב מלכים והשקפתם במה שיצטרכו שיסתכלו בו מהעניינים הבאים לפניהם הוא לאין קץ כי יתחלפו הנושאים ויתחלפו הענינים במין האחד מהדברים ויתחדשו מזה ענינים רבים לאין קץ במין האחד כענין מהדברי' כדי שיגיע החלק לכל אחד הראוי לו : הגו סיגים . הנה כמו שכאשר יוציאו הסיגים מהכסף יצא ממנו לצורף כלי כסף צרוף כן כשיסירו מחברת המלך הרשע שהיה לפניו והיה מאנשי עצתו אז יכון כסאו בצדק והנה אמר זה כי צריך למלך ליזהר שלא יהיה במשרתיו ובאנשי עצתו רשע או רשעים פן יביאוהו לעוות משפט צדק והוא לא ידע והנה אפשר שהעיר באלו הפסוקי' על דבר השכל האנושי שהוא המלך בכחות האדם הנפשיים לפי מה שיסד הש"י לאדם ביום הבראו ואמר בכאן דבר עמוק מאד מהסודות האלהי' והוא כי מפני שהיה נימוס הנמצאו' וסדרם ויושר' המושכל בנפש הש"י ידענו בצד אשר הוא בו אח' כמו שבארנו מה' מספר מ"י ובראשון ממנו לא בצד אשר הוא בו רבים שיחלוק המציאות והתמר מה שאינו מחולק אבל ציור הש"י הוא מבואר שכבוד הש"י במושכל דבר דבר מאלו הוא שסתר דבר כי לא יראה ויתברר המושכל ההוא מסתאר אבל הש"י איך ישיגהו עם שאר המושכלו' בצד אשר הם בו אחד שילך מהם מהלך השלימות והצורה . ואמנם כבו' מלכי' הוא לחקור דבר ודבר ביחוד מחקר שלם באופן שיוסרו ממנו כל המחשבות המקבילות לו והוא מבואר שהכח אשר לשכל האנושי על השגת המושכלות הוא עצום ונפלא עד שלגודלו יאמר שאין לו קץ : הגו רשע . ואמר שכמו שיצא לצורף כלי ראוי כשיסורו הסיגי' מהכסף כן כשיוסר הרשע שהוא לפני מלך והוא הכח המתעורר כדרך שיכנע לעבודת השכל עד שלא יתאוה לתאוות הגופיות אז יכון כסאו בצדק ויהיה הכח שיגיע לו האמת בדרושיו : אל תתהדר לפני מלך. לתת מעלה וגדולה לעצמך אבל תעמוד לפניו בשפלות . ובמקום גדולים לתת לעצמך מעלה כמעלתם לשבת עמהם במקומם כי טוב שיאמרו לך עלה הנה מרוב השפילך עצמך מהשפילך לפני נדיב וגדול אשר ראו עיניך והורגלת עמו מקדם ואולם אמר זה כי מי שהורגל עם אדם ואח"כ עלה במעלה יתירה לעצמו להתנהג עמו כבראשונה ואין זה ראוי לו שיחלוק כבוד לפי מה שהוא עתה : אל תצא לריב מהר . ולמחלוקת אבל ראוי לך להרחיק עצמך מזה לפי מה שאפשר פן מה תעשה באחרית הריב בהכלי' אותך רעך באמרו דברי' מגוני' כנגדך או בהכותו אותך הלא טוב לך להשמר שלא תבא לזה התכלית והתכונה : ריבך ריב את רעך . כשיקרה שיהיה לך מחלוקת עם רעך תהיינה דבריך עמו בדברי ריבך לבד ולא תגל. סוד אחר לביישו פן יחסדך שמא יהיה לך זה לחרפה מהשומע דבריך בגלותך הסוד והדבה שתשיגם מזה לא יתכן שתשוב אחור : תפוחי זהב . והנה אמר שהזהיר מהדבור המגונה שישיר אל הדבור המשובח ואמר כי כמו תפוחי זהב במשכיות כסף שיש בהם נקבים דקים יראה דק העיון מהם תפוחי הזהב כן הדבר שהוא דבור על אפניו כי בו תועלת כמה שיובן ממנו בתחלת העיון וכאשר יפליג להתבונן בו יראה דק העיון ימצא בתוכו תפוחי הזהב

מצודת ציון

משם לכתבם באחר ועם כי נשארו גם בראשון מ"מ נראה הוא כאלו מסיר משם : (ג) חקור . ענין חפוש ודרישה : (ג) לרום . מל' הרמה וגבהות : (ד) הגו. ענין הסרה כמו כאשר הוגה מן המסילה (שמואל ב כ'): סיגים . הוא פסולת הכסף : (י) יחסדך . ענין חרפה כמו חסד הוא (ויקרא כ) : ודבתך . על הרוב יאמר על דברי גנאי ומעצמו יובן : (יא) במשכיות . מל' סכך וכסוי וכן ואבן משכית (שם)

מצודת דוד

מלהרבות וכמ"ש לך דומיה תהלה (תהלי' סה) אבל כבוד מלכים הוא לחקור דבר גדולת רוממותם הואיל ואפשר לבוא עד התכלית א"כ הממעיט יחשב כאילו כבר בא עד התכלי' ומוטב להרבות מלהמעיט : (ג) אין חקר . ר"ל אלו שלשת הדברי' דומים זל"ז שא"א לחקור ולדעת רום השמים ועומק הארץ ורוחב לב המלך כי הרבה משפטים באים לפניו ושאר עניני ב"א וצריך לתת לב לכולם : (ד) הגו . כמו כאשר יוסר הסיגים מן הכסף יצא אז לצורף כלי מהודר כי יוכל אז לעקמו ולייפרו כפי צורך המלאכה . (ה) הגו רשע . כ"כ כאשר יוסר הרשע העומד לפני המלך יהיה אז כסאו נכון בצדק מאח"כ כשהרשע לפניו עומד ומטעה את המלך לעוות את הצדק : (ו) אל תתהדר . אל תעשה עצמך הדר ויפה להתגאות כאשר תעמוד לפני המלך ואל תדחוק עצמך לעמוד במקום שהגדולים והחשובים עומדים שם : (ז) כי טוב . יותר טוב לך לשבת במקום השפלים והאומר יאמר לך עלה הנה לשבת במקום הגדולים משתגביה לשבת ויאמר לך השפל ורד לפני הנדיב ואל תשב במקומו : אשר ראו . אשר כן ראו עיניך פיקרה כזאת אשר אומרים להעולה רדה : (ח) אל תצא. אל תתגרה במריבה מהר עד אשר תחקור אם יש בזה דבר אשמה על שכנגדך כי פן לא תדע מה תעשה באחרית המריבה בעת יכלים אותך רעך לומר הלא אין אשמה בידי והנה הסכלת עשו להתקוטט עד לא חקרת האמת : (ט) ריבך ריב. אף אם מצאת בו אשמה אחר החקירה מ"מ ריב ריבך רק עמו לבזות אותו לבד אבל לא תגלה סוד של אחר להטיל פגם באבותיו בדברים שאינם ידועים לכל כי מה לך להם לבזותם : (י) פן יחסדך . פן כל השומע יתפאר לקרות לך הולך רכיל : ודבתך . הדבה אשר הוצאת מפיך לא תוכל להשיב אחור ותתחרט ולא תוכל לתקן : (יא) תפוחי זהב . כמו ציורי תפוחי זהב המחוקקים

רשי

(תהלי' פח) מבוססת ומיושבת בקרבי ואין זה מגרת אופן וגלגל (ישעי' כח) היה נקוד פת"ח תחת הפ"א כמו האופנים ולא יפול בו נקודת חטף קמץ : זהב וחלי כתם. עדי קבועת זהב. חלי כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב) כמו שיר ז) . כתם . לשון תכשיט זהב וכן כתם פז (שם ה) : (יג) כצנת שלג.
י שלג שאדם מתאוה לו
ר ולא שלג ממש שהשלג
הוא בשעת קציר :
יאים ורוח וגו'. כאשר
יחלת שוא כשהשמים
ם בעבים והרוח מנשבת
צפה שיבא גשם ולא בא
טערים וכלות עיניהם
מתפאר לומר כך וכך
תן ליד גבאי והוא משקר
וני עניים למתנתו ואינ'
(טו) בארך אפים יפותה
בפוד שהקב"ה מאריך
אינו נפרע יתנו לב
לפתוחו כתשוב' ותפל' :
נה . בתפלה ותחנונים :
רס . עצם קושי הגזר' :
ש מצאת וגו' : (יז) הוקר
כשם שאם מצאת דבש
יק לחכך אתה צריך שלא
תנו פן תשבענו והקאתו
רגלך מבית רעך אע"פ
קרבך מנע מלבא שם
פן ישבעך ושנא אותך :
ודרשו אל תהי רגיל
גב ולהביא תמיד חטאו'
לבית ה' שנקרא רע
כתי' זה דודי וזה רעי :
וחרב. שם כלי מלחמ' :
רעה. הזוכה : מועדת.
מעדו קרסולי (תהלים
בטח בוגד . מכזב בו
או כשן רזוכה ומועדת :
ה. בגד ביום קרה . בגד
חוסר כלי שהוא ראוי
מעליו . לפי שהוא בלוי
מוץ ויסר ועדי . וזה
פתרונו

משלי כה

אָפְנָיו׃ יב נֶזֶם זָהָב וַחֲלִי־כָתֶם
מוֹכִיחַ חָכָם עַל־אֹזֶן שֹׁמָעַת׃
יג כְּצִנַּת־שֶׁלֶג ׀ בְּיוֹם קָצִיר צִיר נֶאֱמָן
לְשֹׁלְחָיו וְנֶפֶשׁ אֲדֹנָיו יָשִׁיב׃
יד נְשִׂיאִים וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן אִישׁ
מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת־שָׁקֶר׃ טו בְּאֹרֶךְ
אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה
תִּשְׁבָּר־גָּרֶם׃ טז דְּבַשׁ מָצָאתָ אֱכֹל
דַּיֶּךָּ פֶּן־תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ׃ יז הֹקַר
רַגְלְךָ מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן־יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ׃
יח מֵפִיץ וְחֶרֶב וְחֵץ שָׁנוּן אִישׁ־
עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר׃ יט שֵׁן רֹעָה
וְרֶגֶל מוּעָדֶת מִבְטָח בּוֹגֵד בְּיוֹם
צָרָה׃ כ מַעֲדֶה־בֶּגֶד ׀ בְּיוֹם קָרָה

ב' כתרי לישני ג' ומלק' והלי — ל' — כ"ד — ג' — ג' ותס' . ד' — ל' — ל' . ל' ל' וחס' ל' והס' — כ' . ל' — ג' חד מלעיל דין מלעיל כי רעה מלרע — ל' ב' בלישנא קנוי אהרן

תרגום

פְּסָיָאִית׃ יב קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא
וּמָנֵי דְזְמַרַגְדָא מַכְסְנוּתָא
דְחַכִּימָא עַל אוּדְנָא דְשָׁמְעָא׃
יג אֵיךְ קְרִירוּתָא דְתַלְגָא
בְּיוֹמָא דְחַצְדָא הֵיכְנָא אִזְגַּדָא
מְהֵימְנָא לִמְשַׁדְרוֹי וְנַפְשֵׁיהּ
דְמָרֵיהּ מְהַפֵּךְ׃ יד לְיוֹמָא דַעֲנָנֵי
וְרוּחָא דְמִטְרָא לָאִית מְדַמֵּי
גַבְרָא דְמִשְׁתַּבַּהַר בְּמָהוּבְתָא
דְשִׁקְרָא׃ טו בְּנִגְדוּתָא דְרוּחָא
מִשְׁתַּרְגַג רְשָׁאנָא וּמִלְתָא
רְכִיכְתָא תַבְרָא גַרְמָא׃
טז דְבַשָׁא מַשְׁכַּחַתְּ אֱכוֹל
סוּפְקָנָךְ דְלָא תִשְׂבַּע
וְתִתִיבְנֵיהּ׃ יז כְּלָא רַגְלָךְ מִן
בֵּיתֵיהּ דְרַחֲמָךְ דְלָא נִסְבְּעָךְ
וּמְסַנְיָךְ׃ יח אֵיךְ פְּרִיעָא וְסַיְפָא
נְגִידָא שְׁנִינָא גַבְרָא דְמַסְהֵד
עַל חַבְרֵיהּ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ יט אֵיךְ שִׁינָא בִישְׁתָא וְרִגְלָא מוּעֲדָא הֵיכְנָא סַבְרֵיהּ
דְבָזוֹזָא בְּיוֹמָא דְעָקְתָא׃ כ דְשָׁקֵל מַרְטוּטָא מִן חַבְרֵיהּ בְּיוֹמָא

מסורה

וחלי ב' בתרי ליש' וסימ' ויהי גבולם הלקת דיהושע . נזם זהב וחלי כתם: בארך ג' וסי' ביחזקאל סימ' ל"א: יפתה ג' וסימ' בארך אפים יפתה קצין. אלי יפתה ונכלה לו. והנביא כי יפתה: מפיץ ב' וסימ' עלה מפיץ על פניך . מפיץ וחרב וחץ שנון: רעה ג' בתלה ליש' וסי' כי רעה היא . שן רעה ורגל מועדת . רעה התרעעה הארץ בתרא מלעיל:

תולדות אהרן כלנת . זוכר סלת : נשיאים . יומא עט תענית ח יבמות עח סנהדרין כט (סנהדרין כג קדושין סה) : ולשון רכה . גיטין סח : דבש מלאת . חגיגה יג (חגיגה עו) : הוקר רגלך . חגיגה ז : מפיץ וחרב . סנהדרין כט : מעדה . חולין קלג :

אבן עזרא

לגלות . דבור תרגום וינהג כלומר נהוג על אפניו וכנזם זהב וחלי כתם כן משים התוכחות על אזן שומעת : (יג) כצנת שלג . קרירות ויתכן להיותו מן צנה וסוחרה בעבור שהגין על האדם בעת קציר מפני החום כן ציר נאמן . ונפש חסר וטעמו כתאות נפש אדניו ישיב לו מענה וכן כי נפש הוא חובל חסר חי . פ"א ונפש אדוניו כאילו נפש האדון דבקה בציר בלכתו ובשובו ישיבנה אל קרבו באמונתו : (יד) נשיאים. נקראו כן העננים בעבור שינשאו מקצה הארץ ורוח טשאם: וגשם אין.בנשיאים להמטיר . כן איש משקר ומכזב שיתן ואין לו אמונה מדומה לעננים ואין נכון לעשות כן : (טו) בארך אפים . בעבור שהקצין האריך אפו על זעומיו ולא נקם מהם אז יפתוהו שונאיו ויוכלו לו ולשונו הרכה תשבר גרם : (טז) דייך . מה שהוא די לך לאכלו . והקאתו כי הדבש חם והגוף לא יכילנו על כן תקיאנו : (יח) מפיץ . חסר נו"ן. ודוגמת מפץ אתה לי והוא שם כלי וכן ט"ן גשיתי טובה וצור ילדך תשי והראוי תנשי ע"ת תטעי. עד שקר עדות והוא שם דבר ויתכן להיות שם התואר כלומר איש עד שקר: (יט) שן . מענין חץ שנון ונאמר שניה כי שם שתי מערכות: רועה. שם.מן תרועם: ומועדת . ע"ת יושבת והשורק תחת חולם כשן נשבר בעת האוכל או כרגל מועדת בעת המרוצה כן מבטח הבוגד שיבגוד בעת צרה הבוטח בו . פ"א נכון להיות שן כשן הסלע ויהיה שן ורגל משל אחר והטעם כשן נשברת ותמעד כרגל העומד' עליה כן מבטח הבוגד : (כ) מעדה בגד . תרגום ואסר ולא

רלבג

זה יבוארו רבים מפסוקי זה הספר לפי מה שביארנו מהם : נזם זהב . הנה כמו נזם זהב וחלי זהב עד שלא יאות זה בלא זה כן התוכחה שישרה כשהוכיח אלים קשוט השומע למוסר ובזולת האזן השומעת לא יאות התוכחת שנאך : כצנת שלג . הנה כצנת שלג ביום קציר שהיא ערבה מאד מפני חום האויר בעת ההיא' וישיבהו לפנימי הגוף כן ציר נאמן במה בשבלים תשוקתו באופן שלם בענין השליחות אשר שלחו : במתן ולא יתנהו ר"ל שיראה עצמו חפץ לתת ולא יתן דומה לעננים היה מטר ואח"ז לא יהיה מהם גשם והנה גנה זה החלק מהדבור . בהארכת האף והכעס יפותה השליט כשיכעס על הארץ ר"ל שאם הנה זה יהיה סבה להסיר ממנו הרע שחשב להבי' עליו פתאום ך לשון רכה תשבר העצם שהוא מהדברים היותם קשים והיותם ם והאף ותתירם בשלימות או ירצה בזה כי אם היה הקצין ארך ממנו רע בלתי ראוי וזה ממה שיורה שאם היה רב הכעס הנה רב ל עיניו ולא יוכל אדם לפתותו לבלתי עשות מה שיתחייב מכעסו והשאר יתבאר באופן ירצה בזה כי הקצין יפותה כשיכעס על אדם בארך אפים ר"ל בשלא יבקשו ממנו להמלט אבל בארך האף זמן מה ובזה האופן אולי ימלט בבוא העת ההוא כי אולי פסך חמתו יוסף אך לשון רכה הדבר קושי האף תכף : וזאת התבונה טובה במה שבקש האוכל מאחיו בעבור הגלת דבש מצאת . כשמצאת דבש והם עניני החכמה כמו שקדם אכול ממנו הראוי לך לבד ולא תחקור במה שלא תוכל להשיגו שמא תביאך זה להקיא מה בהשגת מפני השבוע שיקרה בזאת ההשג' והמשל זה הענין בדבש כי כן דרך הדבש כמו שזכ' הרב המור' כי מי שיאכל ממנו כראוי יקח בו תועלת ומי שיוסיף לקחת ממנו יותר ממה שראוי ימשך לו נזק שיקיאנו מגד קלקולו האצטומכא : הקר רגלך מבית רעך . שלא תתמיד לבא בביתו יותר מן הראוי כי זה יהיה סבה שישבעך ותסור אהבתו ממך וזה מבואר כי מה שיסקו' אדם בו איננו חשוב בעיניו אלא אם לא יהיה לעתים רחוקים . והנה המשיך זה הפסוק לפסוק הקודם להתיחסות אשר ביניהם וידמה שבו הערה ג"כ לבקשת החכמה שלא יעריד האדם בו עיונו יותר מהראוי כי ילאו כחותיו ויהיה זה סבה אל שיתבלבל בהשגתו : מפיץ וחרב . הנה איש עונה ברעהו עד שקר דומה בזה הפועל לבעל מפיץ וחרב וחץ שנון שיהרוג האנשים : שן רעה . הנה הבטחון שיש לו לאדם שיבגוד בו אוהבו דומה לשן הנשברת כשיטחן האדם בה המזון ולרגל המועדת בהלכו האדם בה בדרך כי האדם יבטח שיעזר בשניו בעת לקיחתו המזון וברגליו בעת לכתו ולזה לא יהיה לאדם תועלת בשן וברגל שיהיו בזה האופן וכן לא יהיה לו תועלת באוהב בשלא יהיה נעזר בו בעת צרה : מעדה בגד . הנה עדי הבגד וקשוטו לא יועיל להציל מקור ביום קרה וכן לא יועיל תומן אחר הנתר להסי' כתם הבגדים או ירצה בזה שהאומן כשיושם על נתר

מצודת דוד

ה של כסף שהוא דבר מפואר כן הוא דבר המדובר על אופניו ר"ל דבר עניינו ומוזרח אליו כאופן העגלה המתגלגל והוזר למקומו : (יב) נזם זהב . זהב עם עדי קבועת הכתם שהנזם יפה היא לעדי הכתם ולא בלעדה כן יפה את החכם על אזן השומעת כי אם אין שומע לה לא ניכר יפיה : (יג) כצנת . ירת השלג היא לנחת אם מי ימלאנו בעת הקציר להקר בו את הגוף כן ציר וא לנחת למשלחו ומשיב נפשו : (יד) נשיאים . כמו אם יבואו עננים רוח וילפו אז על המטר ולא יבוא שאז מרובה צער המצפים כן איש עצמו בתת מתן למי ויפקר באמריו כי בזה ירבה צער המצפה : (טו) בארך אם הקצין יכעס על מי והוא מאריך אפו לסבול הכעס ולא ישיב אמרים יר זה יפותה ממנו הקצין ותנוח חמתו : ולשון רכה . ואם יוסיף לדבר למולו רטות אז הדבר הזה משבר ומבטל קושי הכעס מכל וכל : (טז) דבש . כמו אם בש מהראוי הוא שתאכל ממנו מעט להיות די לך להשיב הנפש כי כשתאכל הרבה כדי שביעה פן תקיא את הכל ותאבד גם המעט שאכלת בתחילה : (יז) הוקר . רגליך יקרים וחשובים מבלי יבואו תדיר בבית רעך כי פן ישבע ממראית פניך וישנא אותך כי האוהב הנראה לפרקים אהוב ביותר והמתמיד להראות מאבד הרלשונה : (יח) מפיץ וגו' . המעיד בחבירו עדות שקר הורגו בלשונו ככלי קרב : (יט) שן רועה . כמו שן הנשבר בעת יטחון בו המאכל וכמו רגל המועמת ומחלקם

מצודת ציון

(שם כו) : אפניו . מל' אופן ועגלה : (יב) נזם . שם תכשיט הנתון על האף : וחלי . ענין עדי ותכשיט : כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב) : כתם . זהב יקר וטוב וכן בכתם אופיר (תהלים מה) : (יג) כצנת . מל' צנה וקור ובדרז"ל בשר צונן (פסחים עו) : ציר . שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א) : ישיב . ענין השקט והנחה כמו בשובה ונחת (ישעיה ל) : (יד) נשיאים . עננים ע"ש שמנשאים עצמה למעלה : מתהלל . מל' הלול ושבח : במתת . מל' מתנה : (טו) קצין . שר ומושל כמו קצין היה לנו (שם ג) : גרם . עצם כמו חיבם גרם (לעיל יז) ור"ל הקושי : (טז) והקאתו . ענין החזרת המאכל מן הגוף וכן וספק מואב בקיאו (ירמיה מ"ח) : (יז) הוקר . מל' יקר : (יח) מפיץ . שם כלי המשבר וכן מפץ אתה לי (שם נא) : שנון . עני' החדוד : עונה . מעיד כמו לא תענה (שמות כ') : (יט) רועה . ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : מועדת . ענין החלקה והשמטה כמו ולא מעדו קרסולי (שם י"ח) : (כ) מעדה . מל' עדי וקשוט : קרה . מל' קרירות : נתר . מין אדמה רכה עשוי לכבס בו כמו

אבן עזרא

ולא עדה עליו שחל ביום קרה וחומץ על נתר מדומים וכן שר בשירו שמחה על לב רע ונתר ידוע להתכבס בו והנה אם המים יפרפרוהו כל שכן החומץ כלומר מסיר או מעביר בגדיו מעליו וחולה מדומה לשניהם ומלת רע מן תרועם כלומר שבור וזה דרך מוסר שלא יכעוס החולה ולא יכביד עליו בשיריו ודבריו: (כא) רעב. ולמא. שברים. שנאך כפתח בעבור אות הגרון: (כב) כי גחלים. בזכרו המאכל והמשקה שנתת לו תשרפנו כאילו גחלים הבאת על ראשו לשרפו וישמור מעשות לך רע. ישלם לך. גמול טובתך: (כג) תחולל. דגש בפסוק פנים ואחור והוא מן חלילה כלומר תמנע. פ"א מן חולל אילות כענין תכאיבו באבנים ראתה ותחל הארץ יחיל ה' מדבר קדש כלומר אחזה חיל וכן פירוש רוח צפון היא תביא חול לגשם ותכריעהו עד שיכלא ולא ירד על הארץ כי תפזור העבים לפאות וכן פנים נזעמים יחוללו לשון סתר שמדבר הרכילות בסתר יתנו לה הפנים חיל כהראות הזעם בהם עד אשר ימנענה מן הרכילות וזה דרך מוסר שלא יקבל אדם לשון הרע: (כה) מים קרים. מדומים לתועלת הגוף וראוי כל אדם לבשר טובות ולהמנע מבשורות רעות: (כו) מעין. אכול. ב' דגשים. מעין ומקור כפל דבר כלומר כמעין שהרגל תרפשהו וכמקור המים שהוא השחת כך הצדיק שימוט לפני רשע ודימהו למעין כי פיהו מקור המוסרים ואין נכון שירפשו אותו הרשעים: (כז) אכול. גזוי כלומר אכול דבש אבל הרבות לא טוב כי מאכל הדבש כראוי הוא טוב. וחקר כבודם של צדיקים הוא כבוד לחקור ור"ל שיחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארת' והנה זה אכול דבש ראוי מדומים וכמוהו אכול בני דבש כי טוב וכתיב בתריה כן דעה: (כח) פרוצה. שנעשית פרצה בחומותיה. אין

תרגום

דְקָרְתָא הֵיךְ הוּא דְרָמֵי חֵילָא
עַל נִתְרָא וּמְצָרֵף לְלִבָּא כֵּיבָא
הֵיךְ סָסָא לְמָנָא וְאֵיךְ מַלְטִיתָא
בְּקִיתָא הֵיכְנָא בַּרְיוּתָא מַחְדָּא
לְבֵּיהּ דְגַבְרָא׃ כא אִין כָּפֵן
סָנְאָךְ אוֹכְלֵיהּ לַחְמָא וְאִין
צָחֵי אַשְׁקֵיהּ מַיָּא׃ כב מְטוּל
דְגוּמְרֵי דְנוּרָא חָתֵי אַנְתְּ עַל
רֵישֵׁיהּ וֶאֱלָהָא נְשַׁלְמֵיהּ לָךְ׃
כג רוּחָא גַרְבִיתָא בָּטְנָא מִטְרָא
הֵיכְנָא אַפֵּי בְנִיסְתָא וְלִישָׁנָא
מְטַשְׁיָא׃ כד טָב לְמִיתַּב עַל
קַרְנָא דְאִגְּרָא מִן דְלְמֶעְמַד עִם
אִתְּתָא תִגְרָנִיתָא וּבֵיתָא
טַרְקָא׃ כה מַיָּא קְרִירֵי עַל
נַפְשָׁא מְשַׁלְהַתָּא הֵיכְנָא
שְׁמוּעֲתָא טָבְתָא מִן אַרְעָא
רְחִיקְתָּא׃ כו הֵיךְ דְסָכֵיר
אֱנִישׁ מַעְיָנָא וּמַבּוּעָא מְחַבֵּל צַדִּיקָא דְנָפֵל קֳדָם רַשִׁיעָא׃ כז לְמֵיכַל דוּבְשָׁא סַגִּי לָא
שַׁפִּיר אַף לָא לְמִבְצְיָא מִלֵּי מֵיקַרְתָּא׃ כח הֵיךְ קַרְתָּא דְתְרִיעָא וְלָא אִית לָהּ שׁוּרָא
הֵיכְנָא גַּבְרָא דְלָא מַצְעַר רוּחֵיהּ׃

משלי כה

ל׳ ד׳ ל׳ חס׳ בליש׳ חֹמֶץ עַל־נָתֶר וְשָׁר בַּשִּׁרִים עַל לֶב־
ל׳ רָע׃ כא אִם־רָעֵב שֹׂנַאֲךָ הַאֲכִלֵהוּ
ל׳ לֶחֶם וְאִם־צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם׃ כב כִּי
גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל־רֹאשׁוֹ וַיהוָה
ל׳ מ״ל יְשַׁלֶּם־לָךְ׃ כג רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם
ל׳. ל׳ וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר׃ כד טוֹב
מדינים ק׳ שֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים
וּבֵית חָבֶר׃ כה מַיִם קָרִים עַל־נֶפֶשׁ
עֲיֵפָה וּשְׁמוּעָה טוֹבָה מֵאֶרֶץ מֶרְחָק׃
ה׳. ל׳ וחד מקור. ב׳ כו מַעְיָן נִרְפָּשׂ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק
מָט לִפְנֵי־רָשָׁע׃ כז אָכֹל דְּבַשׁ
ל׳ חס׳ הַרְבּוֹת לֹא־טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם כָּבוֹד׃
כח עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר
ל׳ וחד מעלר אֵין מַעְצָר לְרוּחוֹ׃

רשי

פתרונו בגד בלוי הרי הוא ביום קרה כחומץ על נתר: נתר מין אדמה רכה כגון אדמה שלנו הנקרא קריד"א והיו חוקקים אותה ועושין כלים ואם יפול בו חומץ ממסמסו ונשחת. אף שר בשירים על לב רע. דומה לשניהם ומה הוא שר בשירים זה המלמד תורה לתלמיד רשע אשר אין בלבו לקיימה: (כא) אם רעב שנאך. כמשמעו. ורבותינו פירשוהו על יצר הרע אם רעב הוא ואומר לך להשביעו בעבירו' משוך את עצמך לבית המדרש והאכילהו מלחמה של תורה וכן השקהו מים מימיה של תורה: (כב) כי גחלים. הם לו שאתה חותה ושואב מן המדורה לתת על ראשו: חותה. כל שאיבת גחלים מתוך הספק קרי חותה כדאמר לחתות אש מיקוד (ישעי'ל): וה' ישלם לך. ישלימנו עמך שלא יתגבר עליך: (כג) רוח צפון תחולל גשם. תוליד ותגרא את הגשם: ופנים נזעמים. תחולל לשון סתר לה"ר גורם שיהיו פני הקב"ה נזעמים. וכן דמיון פתרון המקרא רוח צפון עשויה לחולל גשם ולשון סתר עשוי' לפנים נזעמים: (כד) טוב שבת על פנת גג. על סלוק השכינה נאמר: מאשת מדינים. כנסת ישראל שהרשיעו את מעשיה' והקניטו להקב"ה: ובית חבר. בית שחברו בו גלולים לשכינה: (כה) על נפש עיפה. עשויה להשיב נפש עיפ': ושמוע' טובה. אף היא שוה להם וכן יעקב ותחי רוח יעקב אביהם (בראשית מה): (כו) מעין נרפש. עכור ברגלים: צדיק מט לפני רשע. כשהצדיק מט לפני הרשע וירא להוכיח על פניו דרכו שנאוי הדבר כמעין נרפש ומקור נשחת: (כז) אכול דבש. לאכול דבש יותר מדאי רמז הדבר לדרוש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית לגלות לרבים ומתי הארץ מגלגלים על הדברים ושואלים מה למעלה מה למטה: וחקר כבודם כבוד. והיכן החקר ראוי להיות כדברי חכמים אשר כבודם כבוד כגזירותיהם. יש לשאול

בשירים ד' חס' בליש' וסימ' ואשלחך בשמחת ובשרים בתף. והשבתי המון שריך וזכרת. ועפעפיך יישרו נגדך: מדונים ו' כתו' כן וקרי' מדינים בסיפר' וסי' נמסר לעיל בסיפרא סי' כ"א: נרפש ג' כתיב שי"ן בליש' רפישה וסימ' ואת הנותרים ברגליכם תרפשון. ודבתריה מרפש רגליכם תשתינה. מעין נרפש ומקור משחת: עיר פרוצה חד מן י"ו פסוקים. אית בהון אין אין במצעות פסו' וסימ' נמסר בישעיה סימן מ' ובירמיה סוף סימן ת':

תולדות אהרן אם רעב. סכה גב מגלה עו זוהר פנחס: כי גחלים. סכה שם: רוח צפון. תענית ז: מים קרים. יומא פו זוהר אחרי מות: מעין נרפש. עקרים מד פס"ז: עיר פרוצה. עקידה ש' ח וש' כ:

רלבג

נתר אין בו תועלת להעביר הכתם ואע"פ שכל אחד מעביר הכתם בפני עצמו כשיתערבו יפסיד האחד את האחר וזה דבר ראוי שיתבאר מן החוש כן האיש אשר שר בשירים אצל לב רע שמרוב יגונו אינו מתפעל להרחיב לבו בשירים כי אין לו בשיריו תועלת או ירצה בזה שכמו מי שיש לו קור ביום קרה וילבש על בגדיו בגדי עדי וקשוט אשר בכתם ב' תועלות להשלים ההצלה מהקור ולהתקשטו וכמו מי שיעביר חומץ על הבגד שיש לו כתם את' שהעביר בו הנתר שיש בו תועלת להשלים העברת הכתם ולהקנות לבגד ההוא ריח החומץ אשר הוא מסיר העפושים כן מי ששר בשירים רבים על לב רע כי השיר השני ישלי' הולאת היגון מהלב ויקנה עוד שמח' בנפש וזה הפי' השני שפירשנו הוא הנכון לפי מה שאחשוב: אם רעב שונאך. לא תמנע מלחון עליו להאכילו לחם ואם הוא צמא השקהו מים כי זאת מדה משובחת מאד להטיב לכל האנשי' לאוהב ולשונ' ואם ירע לבך איך תיטיב לו תחת אשר עשה לך רעה תדע באמת כי אתה עם גמלך בזה הראוי לנפשך מטוב המדות הנה לוקח נקמתך ממנו: כי גחלים וגו'. כי זה הענין קשה לו כאילו אתה חותה גחלי' על ראשו לשרפו מרוב בשתו על הטוב שיקבל ממך תחת הרעה אשר גמלך וה' ישלם לך טובה תחת הטובה אשר גמלת אותו: רוח צפון. הנה כמו שהרוח הצפונית תברא הגשם בירושלם כי היא תביא שם האידים העולים מהים כי הים הוא צפוני לה כן לשון סתר שיספר אדם לחבירו דברי רכילות יברא פנים נזעמים ויחדש' והנה הזהיר בכאן מזה הדבור שמגונה בזה האופן: טוב שבת. טוב לאיש שישב בלא חבורה על פנת גג משישב עם אשת מדינים שתעורר ריב וקטטה לו תמיד ואע"פ שהוא בבית שיש בו חבורה מהאנשים: מים קרים. הנה כמו שהנפש העיפה תקח הנאה ותועלת במים הקרים להשיב הפנימי' הגוף החום הטבעי שהתפזר מפני התנועה כן יקח האדם הנאה גדולה ותועלת בשמועה טובה שתגיע לו מארץ מרחק בקרוביו ואוהביו כי זה ישיב נפשו אליו כמו שישובו המים הקרים נפש העיף אליו: מעין. הנה מעין שמימיו נובעים אשר נתענף ברפש עד שנשחתה המקור שמשם נובעים מי המעין מטנוף הרפש ידמה לצדיק אשר הוא מתמוטט לפני רשע ונכנע תחתיו כי הרשע משחית הוד הצדיק ומטנף אותו בדרך שירחיק האנשים מלכת בדרכו כמו שירחיק טינוף הרפש השתיה ממי המעיין: אכול דבש. אכילת הדבש יותר מן הראוי לא טוב והוא ההשתדלות בדעת קדושים כי יספיק שילמד מהחכמה על שהם נמצאים לא שישתדל לחקור מה הם ואיך ענינם כי ההרבות בחקר כבודם אינו כבוד כי לא יוכל השכל האנושי להשיג על אמתת זה בזולתן שלם: עיר פרוצה. הנה האיש אשר לא יוכל למשול בו כרצונו דומה לעיר פרוצה שאין לה חומה לשמור העיר שלא יכנסו בה משחיתים וזה שלא ימשול ברצונו מוכן לרעות רבו' מפני המסרו ביד תאותו ורצונו והשליט בתאותו הוא המו

מצודת ציון

כמו אם תכבסי בנתר (ירמיה ב'): רע. מושבר כמו שן רועה: (כב) חותה. ענינו שאיבת האש מהיקוד כמו לחתות אש מיקוד (ישעי' ל): (כג) תחולל. ענין בריאה והולדה כמו הן בעון חוללתי (תהלים נא): נזעמים. מל' זעם וכעס: (כד) פנת. זויות: (כו) נרפש. ענין רמיסה כמו ברגליכם תרפשון (יחזקאל לד): מט. מל' נטיה: (כח) פרוצה. ענין שבירה: מעצר. ענין מניעה כמו ותעצר המגפה (במדבר יז):

מצודת דוד

ומהלעת בעת ירון בדרך כן הוא מבטח הבוגד בבוא עת צרה והיא העת הצריך אל הבטחון והוא בוגד אז בו כשן ורגל הבוגדים בעת הצורך: (כ) מעדה. כמו המעלה על גופו בגד מקושט ביום קרה ונחמד הוא למראה העין אבל אין בזה שום תועלת להגן מהקור וכמו השופך חומץ על נתר שבעבור רכות הנתר וחוזק החומץ יוסדק לרוחו סדקים ממעל אבל לא יוגבר כח החומץ להלקו חלקים מפורדים כן הוא השר בשירי שמחה על לב נשבר המלאה לה תוגה כי אף אם יפתח פיו למלא שחוק מ"מ הנער שמור בלבו ולא הלך לו: (כא) האכילהו. ואל תטור לו שנאה: (כב) כי גחלים. במה שתאכיל אותו יצר לו כאלו שאבת מהיקוד גחלים לתת על ראשו כי יבוש מאוד על אשר תגמול לו טובה על הרעה ועם כי תחשב זה לנקמה מ"מ ישלם לך ה' שכר צדקה: (כג) רוח צפון. כמו שרוח צפוני מוליד את הגשם כן לה"ר הנאמר בסתר מוליד פנים של זעם מן האמור עליו על האומר: (כד) על פנת גג. מבלי מחסה ויחידי מבלי חברת אנשים: מאשת. מלשבת בית עם אשת מדינים ואף במקום חבורת אנשים: (כה) מים קרים וגו'. שני אלו הנאמן שוה והם מים קרים הנשפכים על נפש העיפה מרוב החום ושמועה טובה הבאה לאדם ממרחק: (כו) מעין נרפש. כמו מעין הנרמס והנדרך ברגל שהנה נעכר המים ולא ישתוהו מעתה: ומקור משחת. הנכחת ברמיסה הרגל וכפל הדבר במ"ש: צדיק. וכן כאשר ימוט הצדיק לנפול לפני הרשע היא סיבה לבל יבקשו עוד תורה מפיו באמרם אם לעצמו לא הועיל מה יועיל לזולת: (כז) אכול דבש. לאכול דבש הרבה לא טוב כי מעוטו יפה ורובו קשה אבל מרבית חקירת כבודם של צדיקים לגבוד יוחס ר"ל מהראוי לחקור להרבות לחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארתם: (כח) עיר פרוצה. כמו עיר נפרצה חומתה ולא נשית תומה במקום הפרצה הנס

לשאול מה טעם גזרו כך ולמה סיינו בכל גזירה וגזירה: (א) כשלג בקיץ. כשעה שעוטחין התאנים בחמה ליבשן ולעשות קציעות כדאמר הלחם והקיץ לאכול הנערים (שמואל ב טז): (ב) כצפור לנוד. שהוא נד וכדרור שהוא חוזר לקנו: כן קללת חנם לא תבוא. למי שהוציאה בפיו. דרור הוא עוף הנקרא רונדל"א בלעז ונקרא דרור שדרה בבית כבשדה: (ג) שוט לסוס. הוא עשוי ואף שבט נכון לגו כסילים יסורין מוכנין לרשע: (ד) אל תען כסיל. בדברי ריב ומלה פן תשוה לו: (ה) ענה כסיל. הבא להסיתך לרעה הודע לו אולתו: פן יהיה חכם בעיניו. וטעם שני פסוקים אלו מפורש בתוכם אל תען בדבר שתשוה לו אם תענהו ענה כסיל בדבר שאם לא תענהו יהי' חכם בעיניו: (ו) מקצה רגלים חמס שותה. מי ששולח דברים ביד כסיל הוא מקצה רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשלוח לתקן מה שעיות הראשון אשר שלחו בתחלה ושותה חמס שחבירו זועף עליו על שליחות הכסיל: (ז) דליו שוקים מפסח. גבהו כמו דלו עיני (ישעי' לח) השוקים של כל אדם נראין לפסח גבוהים ממנו. ודבר זה משל בפי כסיל האומר אותו על לימוד החכמה איך אנו באים ללמוד החכמה נפלאה וגבוהה היא ממנו. כמשל אומר דליו שוקים מפסח: (ח) במרגמה. פירדול"א בלעז שאבן שצוררין בו לא להתקיים היא שם שעומד' לזורק כך הנותן לכסיל כבוד אינו של קיימא. ורז"ל דרשו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקוליס: (ט) חוח עלה ביד שכור. כחוח שהוא נדבק ביד שכור כן המשל שאומר לתמה נדבק בפי הכסיל להיות להם לחוח ולקוץ מכאיב. ומהו המשל:

רב

אין חומה שלא נבנתה חומה במקום פרץ לעבור אנשים ויצא מי שירצה כן איש אשר אין מעצור לרוחו לנפשו לעצור מאחריו והנה שתיקה טובה להם: (א) כשלג. לא נאה בקיץ וכמטר שלא נאה בקציר כן לא נאה לכסיל כבוד שיכבדוהו אחרים: (ב) כצפור. שוט. אל. ענה. ד' דגשים. וטעם שמות העופות והבהמות אשר פרשו הראשונים הם כחלומות בלי פתרון והזכיר הצפור והדרור כי הם דרות בבתים עם בני אדם וצריכין לנוד מהרה ממקום למקום מפני העוברים והשבים כן תהרה קללת חנם לו לכסיל המקלל תבא והעד אל תען כסיל וכתיב לא כאל"ף להודיע כי למקלל תבא ולאשר יקולל לא תבא: (ג) שוט. כמו שבט ומתג ידוע להודיע כי ג' ראוים להכותם: (ד) אלתען כסיל. כאשר יקללך. תשוה. כמו תדמה: (ה) אבל ענהו בדבר חכמה כנגד אולתו והודיעהו סכלותו שלא יהי' חכם בעיניו: (ו) מקצה. וקוצץ ענין אחד כמו שיגג ומשגה כורת רגליו ושותה חמס שיחמסהו הכסיל. פ"א מקצה מן קצה האחד ואחרי הקצות את הבית הסר הקצוות והוא הטיט אשר על האבנים ופי' מקצה מרחיק אל הקצה רגליו ואינו הולך לדרכו וטעם חמס שותה מחמס שעושה בשלוח ביד כסיל דבריו ישתנו: (ז) דליו. מן כי דליתני שטעמו הרימותני והוא חסר ה"א התימה כלומר הדליו והרימו השוקים מפסח אחר שאין לו רגלים כלומר משל בלי שכל כגוף בלי רגל. פ"א דלו כמו דללו ויו"ד דליו כאל"ף בואו נהרים כלומר דללו השוקים מהפסח מבלי רגלים וכן משל בלי שכל: (ח) כצרור אבן. איננה ראויה יקרה בעבור שאיננה מתוארת ביוקר. ומרגמה. דבר משובח וחברו ארגמן וכן רגמתם שטעמו תפארתם וכן פירוש כצרור שיצרור אדם אבן דקה במרגמה בתוך צרור כן נותן לכסיל כבוד מדמה הצרור כנגד הנותן והאבן כנגד הכסיל ומרגמה כנגד הכבוד: (ט) חוח. שעלה ביד שכור להכאיב בו בני אדם. ומשל בפי כסילים

מדמה

כו א כַּשֶּׁלֶג בַּקַּיִץ וְכַמָּטָר בַּקָּצִיר כֵּן לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד׃
ב כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר לָעוּף כֵּן קִלְלַת חִנָּם לֹא תָבֹא׃
ג שׁוֹט לַסּוּס מֶתֶג לַחֲמוֹר וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים׃
ד אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־לּוֹ גַם־אָתָּה׃
ה עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו׃
ו מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל׃
ז דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים׃
ח כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה כֵּן־נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד׃
ט חוֹחַ עָלָה בְיַד־שִׁכּוֹר וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים׃

א אֵיךְ תַּלְגָא בְּקַיְטָא וְהֵיךְ מִטְרָא בְּחַצְדָא הֵיכְנָא לָא יָאֵי לְסַכְלָא יְקָרָא׃ ב הֵיךְ צִפְּרָא דְטָאֵס וְהֵיךְ פַּרְחֲתָא דְפָרְחָא הֵיכְנָא לְוָטְתָא דְמַגָּן לָא תֵעוֹל׃ ג שׁוֹטָא לְסוּסָא וּמַגְלְבָא לַחֲמָרָא וְשׁוּבְטָא לְגוּשְׁמֵיהוֹן דְסַכְלֵי׃ ד לָא תְתַל פִּתְגָמָא לְסַכְלָא הֵיךְ שְׁטְיוּתָא דְלָא תִדְמֵי לֵיהּ אַף אַנְתְּ׃ ה אֶלָּא מַלֵּל עִם שַׁטְיָא כְּחַכִּימוּתָךְ דְלָא נִסְבַּר בְּנַפְשֵׁיהּ דְחַכִּימָא הוּא׃ ו מִן דְּרָהֲטָא בְרִגְלוֹי שָׁתֵי חֲטוּפָא מַן דְּמְשַׁדַּר מְלֵי בְּיַד סַכְלָא׃ ז אִין תְּתַל הִלְכְתָא לַחֲגִירָא תְקַבֵּל מְלְתָא מִן פּוּמֵיהּ דְסַכְלָא׃ ח הֵיךְ נִקְצָא דְטָסָא בְּקַלְעָא הֵיכְנָא מַן דְעָבֵד יְקָרָא לְסַכְלָא׃ ט כּוּבָא סָלֵק בִּידָא דְרַוְיָא וְשַׁטְיוּתָא

כצפור ג' דגשים וסימ' התשחק בו כצפור. כצפור לנוד. צוד צדוני כצפור: ושבט ה' וסימ' כי יוצר הכל הוא. ושבט מצרים יסור. ושבט עברתו יכלה. ושבט לגו כסילים. ושבט לגו חסר לב: נותן ו' ס"ל וסי' הנני נותן בו רוח דסנחריב. ואתה נותן להם את אכלם בעתו. נותן לבהמה לחמה. נותן לרש אין מחסור. נותן לכסיל כבוד. וצדיק חונן ונותן:

תולדות אהרן כצפור. מכות יא (מכות לא): אל תען. שבת ל מגילה פד: פן תשוה. עקידה ש' ל: ענה. שבת שם: פן יהי'. עקידה שם: כצרור. חולין קלג עקידה ש' שב:

רלבג

כמו חומה לשמור שלא יעבר שם הפורץ מפני תאוותיו המגונו': כשלג. הנה כירידת השלג בקיץ שהוא מור' שלא יתכן לפי המנהג הטבעי וכמטר בקציר שהוא מזיק ובלתי נאות כן לא יאות לכסיל כבוד כי אין מתקו לפי הנהוג לתת לו כבוד ונתינת הכבוד לו הוא דבר מזיק להמון העם יבא לחשוב שאין יתרון לחכם על הכסיל: כצפור לנוד. הנה כמו הצפור שהוא נד ממקומו בקלות וכדרור לעוף אל הבית שילא ממנו כן קללת חנם לא תבא אל המקולל בה כך תהיה נדה ממנו בקלות ותשוב לאשר יצאה הקללה מפיו כמו שישוב הדרור לבית אשר יצא ממנו: שוט לסוס. הנה הכסילים דומים לבהמות שלהבה מסרונם יצטרך האדם בהנהגתם להכותם כי האדם ינהיג הסוס כאשר ירצה כשיכה לו שוט יכה בו וינהיג החמור כשיעקון אותו האדם במתג כמנהג החמורים כן ינהיג האדם הכסילים כאשר ירצה כאשר יכה אותם בשבט בדרך שיקבלו מוסר: אל תען כסיל כאולתו. כמה שיטיח כנגדך מהדברים לחסרון דעתו כי אין ראוי שתטה אזנך לשגעונותיו. פן תשוה לו גם אתה ר"ל שתהיה זה סכלות ממך אם תעריך דבריו באופן שתתפעל מהם: ענה כסיל כאולתו. להסירו מהטעות שנפל בו בדברי החכמה. פן יהיה חכם בעיניו כמה שמלא מזה וישאר עם הדעת הנפסד שהוא והנה בזה אין ראוי לך לשתוק כי הוא הראוי שתסיר המכשולות מלפני האנשים בחוזקת היד: מקצה וגו'. הנה מי ששולח דברים ביד כסיל קוצץ הרגלים לאשר רצונו ללכת ולא ישאר לו כלי ילך בו כן אין כלי לכסיל להוביל הדברים שמתת בפיו אל המקום אשר הוא שולחו שם כי אין לו דעת לשמור צורת הדברים ההם כאופן אשר שמם בפיו והוא שותה חמס כמה שישיב לו הכסיל מהדברים וזה מב' צדדים הא' לפי שהכסיל לא יאמר הדברים באופן אשר צוה בהם ויהיה זה סבה אל שלא תהיה תשובת המשיב ערבה ונאותה אל מה ששלח לו שולח הדברים ויהיה מפני זה חמס השולח על המשיב על לא חמס בכפיו כי הכסיל סבב זה והשני כי הכסיל לא ישיב הדברים באופן שצוהו המשיב ויהיה זה סבה אל שיגלו הדברים שצוהו המשיב מבולבלים ובלתי נאותים: דליו שוקים. גבהו שוקים מפסח שהאחד גבוה מחבירו וזה גורם שאינו יכול ללכת ביושר וכן הענין במשל אשר בפי כסילים כי לא יסכים המשל לנמשל מפני מה שיוסיפו או יחסרו בזכרם המשל: כצרור. הנה כצרור שבו אבן יקרה בגל אבני מרגמה שאינו ראוי שיושם בו המורגלים בזאת כן אין ראוי שינתן לכסיל כבוד והוא החכמה כי אינו ראוי לה ונקראת החכמה כבוד כי הוא כבוד האנשים והודם ולזה אמר כבוד חכמים ינחלו: חוח. הנה כמו שביד שכור עלה

חוח

מצודת דוד

בזה נתקלקלה שמירת העיר כי כל הרוצה בא בה כן איש אשר לא יוכל למנוע רוח אמרי פיו כי בזה מקלקל שמירת נפשו וכמ"ש שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (לעיל כא) ה"כ מי שלא שמר רוח אמרי פיו מקלקל שמירת הנפש: כו (א) כשלג. כמו אם יורד השלג בעת שטיחת התאנים ומטר בעת הקציר שהמה דברי' שאינם נאין כי מפסידים התאנים והתבואה כן לא נאה לכבד את הכסיל שאז יחשוב שאין יתרון לחכמה: (ב) כצפור. כמו שור הפורח מקנו להיות נודד להשיג מאכלו וכמו הדרור הפורח מקנו לעוף השמים הנה הם חוזרים לקנם כן קללת חנם חוזרים ובאים אל המקלל עצמו מפיו יצאו ואל קרבו יבואו: (ג) שוט. הנה שוט הוכן להכות בו הסוס להטותו הדרך ומתג הוכן לחמור למשכו בו אל מקום הנרצה ושבט הוכן לגוף הכסילים לייסרו לעזוב אולתו כי לא יוסר בדברים: (ד) אל תען. אל תשיב לכסיל כאשר ידבר אולתו בדברי ריב ומלה כי כשתשיב תהיה דומה לו בעיני השומעים כי אין הפרש בין מאמריך למאמריו ויחשבו גם אותך לכסיל כמוהו כי בודאי לא יחשבו שניהם לחכמים כי אין דרך החכמים להתקוטט זה בזה (וקצר הכתוב ולא פירש לומר בדברי ריב ומלה כי מסוף המקרא יובן שהוא בדבר שדברי שניהם דומים): (ה) ענה. השב תשובה לכסיל כאשר ידבר אולתו בדבר התורה והראה לו טעותו כי פן יחזיק עצמו לחכם כי יאמר שלא מצאת מענה ולכך ענהו ולא תחשב בזה כמוהו כי הכל יראו שדבריו אולת ודבריך בהשכל (וקצר הכתוב גם בזה הואיל ומאליו יובן מסוף המקרא): (ו) מקצה וגו'. הרוצה לתת מרגוע לרגליו ושולח אמריו ביד כסיל הנה הכסיל לא בדעת ידבר ומהפך הכוונה ובע"כ צריך הוא לכתת רגליו לרוץ מהרה לתקן מה שקלקל הכסיל ושותה עוד חמס כי חבירו יזעף עליו בעבור דברי הבלות הנאמרים בלי דעת כי יחשוב שכן יצאו מפי המשלח: (ז) דליו. כמו שהשוקים מן הפסח המה גבוהים זה מזה ולזה יפסח וכן המשל בפי הכסילים לא תשוה אל הנמשל: (ח) כצרור. כמו הצורר אבן בכלי הקלע בזמן מועט ישאר בתוכו כי הוא עומד לזרוק כן הנותן

לכסיל

מצודת ציון

לרוחו. ענין דבור כמו וברוח שפתיו (ישעי' י"א) ע"ש שבאה ברוח השפה: (א) בקיץ. הוא עת שטיחת התאנים ליבש כמו וקיץ וחורף (בראשית ח): נאוה. נאה כמו נאוה תהלה (תהלים לג): (ב) כדרור. הוא עטלף ונקרא דרור ע"ש שמקננת בבתים כאלו היתה חפשית מבני אדם כי דרור הוא ענין חירות כמו וקראתם דרור (ויקרא כה): (ג) שוט. שרביט ושבט כמו קול שוט (נחום ג): מתג. הוא כעין רסן עשוי להנהיג בו במתג וברסן עדיו (תהלים לב): לגו. לגוף כמו אחרי גוך (יחזקאל כג): (ד) תען. מל' עניה ותשובה: תשוה. מל' השואה ודמיון: (ו) מקצה. מלשון קצינה וכתיתה: חמס. דברי סרה וקרוב לענין נחמסו עקביך (ירמיה יג) שהוא הסרה: (ז) דליו. ענין הרמה כמו דלו עיני למרום (ישעיה לח): שוקים. שוקי הרגלים: מפסח. מחגר: (ח) כצרור. ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מב): במרגמה. כן יקרא הקלע על כי בו רוגמים ומשליכים האבנים והוא מל' באבן ירגמו (ויקרא כ): (ט) חוח. מין קוץ כמו החוח אשר בלבנון (מלכים ב יד):

רג

אבן עזרא

מדמה לחוח המכאיב בעבור שידבר משל ואין לו שכל: (י) רב. מן רבי המלך כלומר כי הרב והגדול כעס הוא מחולל הכל ומושל ונותן שכר לכסיל ומכריחו בעבודתו וכן שוכר עוברים והם הסרבנים כמו מדוע אתה עובר. פ"א זה הפסוק דבק בעליון ומלת רב הרבה כמו רב לכם וכן פירוש הכסיל הממשל משלים רבים מחולל כל אדם כחוח ביד שכור ומי ששוכר הכסיל ונותן שכר לעוברים עובד מצות שאין יכולת להכריחם מדומה וכן עברו ונענשו: (יא) ככלב. אחר שיקיאנו ישוב ויאכלנו כן הכסיל שונה פעם שנית לעשות אולת ולא יתבייש: (יב) חכם בעיניו. למראה עיניו והוא העצל והעד חכם עצל בעיניו. תקוה טעמו יקוה להיות כסיל ממנו מן העצל. פ"א יש לכסיל תקוה שיבואהו מה שיקוה לאל יותר מן העצל: (יג) שחל בדרך. עילה ותואנה כדי שלא יצא להתעסק במלאכה והזכיר ענין העצל לבלתי הדמות אליו: (יד) הדלת. התי"ו שרש כתי"ו קשת או התי"ו תחת ה"א. תסוב דבק בפסוק פנים ואחור צירה מן תרגום תרתין צירין והם הפותות וכן הפירוש הדלת תסוב על צירה בהסג' ובהפת' וכן עצל יסוב על מטתו אצד אל צד ולא יקום לבקש מחייתו על כן אחריו טמן. פ"א הדלת תסוב על שיפתחו הדלתות לצאת איש ואיש למלאכתו ועדיין העצל על מטתו: (טו) צלחה. מרוב חפוש כדי שישיבנה אל פיהו ולא ימצא מאומה על כן צריך האדם לבקש מזונותיו: (טז) משבעה. יתכן שהם רואי פני המלך. משיבי טעם אחר שהמלך ישאל' דברו אין ללמוד ממנו: (יז) מחזיק באזני כלב. חסר כ"ף כמחזיק באזני כלב שאין ראוי לעשות כן מדומה למתעבר על ריב לא לו ומתעבר כועס במריבה ומלת עברה שעברה על מדת הרצון: (יח) כמתלהלה. כמשתטה כמו ותלה ארץ מצרים כלומר נסתכל' עלתם כלומר כמשתטה שיורה זקים כלומר משליך ניצוצו' וחצים וכלי מות: (יט) משחק. אחרים כן המרמה חברו ואמר לרעהו המתרעם ממנו משחק אני ממך רמיתיך ואין נכון לעשות כן: (כ) באפס. פחס. באפס באין. ישתוק תרגום מחריש שתיק כלומר ישתוק

רשי

(י) רב מחולל כל. הקב"ה ברא את הכל ודן את הכל ככסיל כחכם אין אנו צריכין לשום חכמה: ושוכר כסיל. לא כב"ו שלא ישכור אלא פועלי' בקיאים ולא ישכור אלא העוסקים במלאכתו אבל הקב"ה מחולל כל ושוכר הכסילים ושוכר עוברי דרכים הבטלנים מכל מלאכה. ומדרש אגדה ושוכר כסיל מלשון ויסכרו מעינות תהום (בראשית ח) ולשון עושי שכר (ישעיה יט) הקב"ה סוכר מזל כסיל המשמש בימות החמה מתשרי ואלך ומאז הוא סוכר: ושוכר כל עוברי הים מלילך בו עד הפסח. ובדברי רבי משה ראיתי רב מחלל כל עשיר יש לו פעולות הרבה' ואם שוכר כסיל במלאכתו הנה הוא כשוכר כל עוברי דרך שרואין בקלקול המלאכה להורות איך יתקן ואיך יש לו לפעול ודבר ריק הוא ואינו ענין כאן: (טו) בצלחת. בוורה חמה נותן ידו מפני הקור: (טז) משיבי טעם. חכמים: (יז) מחזיק באזני כלב. כעובר להתעבר על ריב לא לו הרי הוא כאוחז באזני כלב הגורם שישכנו על חנם: (יח) כמתלהלה. כמתיגע צירות זיקים של אש כמו ובזיקות בערתם (ישעיה נ) מל' זקוקים דינור. ד"א זיקין פרוזולא"ש מלשון אבני קלע (זכריה ט) וכן בגמרא זיקתא פסיק לן ויורה חצים ומות: (יט) כן איש רמה. מפתה ומסית את חבירו מדרכי חיים לדרכי מות וכשחבירו מרגיש שהוא מתעה אותו אומר מצחק אני: (כ) באפס עצים. כלומר שני דברים אלו שוין כשם שבאפס עצים תכבה אש כך באין נרגן של לה"ר המסכסך בעלי ריב

מקרא

10 רַב מְחֽוֹלֵל־כֹּל וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר
עֹבְרִים׃ 11 כְּכֶלֶב שָׁב עַל־קֵאוֹ
כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ׃ 12 רָאִיתָ
אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לִכְסִיל
מִמֶּנּוּ׃ 13 אָמַר עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ
אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת׃ 14 הַדֶּלֶת תִּסּוֹב
עַל־צִירָהּ וְעָצֵל עַל־מִטָּתוֹ׃ 15 טָמַן
עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ
אֶל־פִּיו׃ 16 חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה
מְשִׁיבֵי טָעַם׃ 17 מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב
עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־רִיב לֹּא־לוֹ׃
18 כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים
וָמָוֶת׃ 19 כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ
וְאָמַר הֲלֹא־מְשַׂחֵק אָנִי׃ 20 בְּאֶפֶס
עֵצִים תִּכְבֶּה־אֵשׁ וּבְאֵין נִרְגָּן יִשְׁתֹּק

(הערות גליון: ג' ומ"ל ותי' מחולל. ג' / ג' / ג' ומ"ל ס"הס' בכתוב / ג' מ"ע / ג' ותד ונספכו צירה / ג'. ג' / ג'. מ / פ' / ג'. ג')

תרגום

בְּפוּמֵיהּ דְסַכְלָא׃ 10 סַגִּי חָיֵישׁ בִּשְׂרֵיהּ דְסַכְלָא וְרַוְיָא עָבַר יַמָּא׃ 11 הֵיךְ כַּלְבָּא דְהָפֵךְ עַל תְּיוּבֵיהּ הֵיכְנָא סַכְלָא דְתָנֵי בְּסַכְלוּתֵיהּ׃ 12 אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דְחַכִּים בְּעֵינֵי נַפְשֵׁיהּ סַכְלָא טָב מִנֵּיהּ׃ 13 אֲמַר עַטְלָא שַׁחֲלָא בְּאָרְחָא אַרְיָא בֵּינָת שׁוּקֵי׃ 14 הֵיךְ תַּרְעָא דִמְכַּרֵךְ עַל צִירְתָּהּ הֵיכְנָא עַטְלָא עַל עַרְסֵיהּ׃ 15 עַטְלָא מַטְשֵׁי אִידֵיהּ בְּשַׁחְתָּא לָעֵי דְנֶהְפְּכֵי לְפוּמֵיהּ׃ 16 עַטְלָא חַכִּים בְּעֵינוֹי טָב מִן שׁוּבְעָא יָהֲבֵי טַעְמָא׃ 17 דְלָכֵד בְּאֶדְנוֹי דְכַלְבָּא נָצֵי וּמִתְנַצֵּי עַל דִּינָא דְלָא דִילֵיהּ׃ 18 אֵיךְ הוּא דְמִתַּחַת דְפָשֵׁט גִּירֵי שְׁנִינֵי דְמוֹתָא׃ 19 הֵיכְנָא גַּבְרָא דִמְרַמֵּי בְחַבְרֵיהּ וַאֲמַר מְגַחֵךְ נָחֵית׃ 20 הֵיכְנָא דְלֵית קִיסֵי דָעְבָא נוּרָא וְהֵיכְנָא דְלֵית שְׁגוּשָׁא יִשְׁתַּק תִּגְרָא׃

מסורה

ראית ה' חס' בכתובים וסימ' אשר ראית את עניי. אם ראית גנב ותרץ עמו. ראית איש חכם בעיניו האיל אשר ראית. ראתה כי אתה עמל. בתר' ראתה כתי' וכל שאר קרי' דכו' חס' במ"ב מ"ל בליש' וסי' וראי' אתה ונאספת. לך הגד למלך אשר ראית: להשיבה ג' וסימ' במלכים א' סי' י"ג: לא לו ה' דסמי' וסימ' וידע אונן כי לא לו. לרשת משכנות לא לו. הוי המרבה לא לו. עובר ומתעבר על ריב לא לו. ולא לו תהיה בראשונה: תולדות אהרן ככלב. יומא פו פז (יומא מח):

רלבג

הוא אשר יוזק בו ועזב מלקחת הדברים אשר יועילו לו או שלא יוזק בהם כן הענין במשל שהוא בפי בכסילים כי מכל הכוונות אשר אפשר שיובנו בו לא יביאו מהם הכסילים רק מה שיוזקו בו: רב מחולל כל האיש הרב שהוא בעל קטטה ומחלוקת ממית הכל ומשחית אותה אך הוא מעיב לכסיל ולבעלי עבירה כדי שיתחברו עמו או ירצה בזה הרבה ימלא מי שיבא לער וכאב לכל האנשים והוא עם זה מעיב לכסיל ולבעלי עבירות להיותם נאותים אל שיהיו חברים לו או ירצה בזה השליט שהוא מביא חיל ואימה על כל האנשים מרוב הנזיק אשר יגיע להם ידמה הכסיל ובעלי העבירות שהוא שוכר אותם מרוב מהתם לאיד זולתם ולא ירגישו שהם יוזקו ג"כ בו וזה ממה שיתפרסם בו חסרון דעתם ורוע תכונתם: ככלב שב אל קאו. הנה כמו הכלב שבא לאכול המאכל שהקיא אותו ולא ירגיש כי קרה לו ממנו היזק כן הענין בהכסיל שהוא שונה באולתו אחר שהתבאר לו שכבר קרה לו רע ממנה: ראית איש. שהוא חכם בעיניו ואם אינו חכם לפי האמת הנה יש תקוה לכסיל יותר ממנו לקנות קנין החכמה כי החכם בעיניו יספיק לו מה שהוא בו מהחכמה לפי דעתו ולא משתדל לקנות ממנה עוד ואולם הכסיל שאינו חכם בעיניו מכיר חסרונו וישתדל בקנין החכמה: אמר עצל. הנה לעצלת העצל לא ירצה לצאת מביתו לעשות שום פעולה ולא ישתדל בעיון וידמה אליו כשיביאהו הכרח לצאת מביתו שיש שחל בדרך אשר ילך בה ארי בין הרחובות שיטרפהו ולזה לא יצא מפתח ביתו: הדלת הסוב על צירה. הנה כמו שהדלת הסוב על צירה ואינה נפרדת ממנו כן דבק העצל אל מטתו לרוב אהבו השינה כי עלה תפיל תרדמה ואמר על צד ההפלגה כי לעצלות העצל לא יתן ידו אל פיו להביא בו מזון כאלו טמן ידו בצלוחית קטנה בלא יוכל להוציאה משם וכאילו באר בזה כי אפילו לצורך מזונו לא יעזבוהו ידיו לרוב עצלותו: חכם עצל. הנה האיש העצל הוא חכם בעיניו יותר מרבים מן החכמים שישיבו טעם לכל מה שישאל מהם: מחזיק וגו'. מי שהוא עובר ומתעבר על ריב לא לו דומה למי שיבקש מזון מהכלב ויחזיק מפני זה באזני הכלב כאילו מבקש שישכהו כמו מי שמראה עצמו כאילו הוא לואה ובלתי יכול לעשות דבר רע: כמתלהלה. ואח"ז כי מצא מקומו יורה זיקי אש וחצים ומות כאמרו ידכה ישוח ונפל בעצומיו חלכאים: כן איש רמה את רעהו. ויבין לחשוב שכל מה שעשה עשה על דרך השחוק והלעג: באפס עצים. הנה כמו שכאשר יעביר העצים תכבה אש כן בהעדר הנרגן המעורר מדינים ישתוק המדון ויגוח: פחס

מצודת ציון

(י) רב. מל' מריבה: מחולל. מל' חלל והרג: עוברי'. ר"ל בעלי עבירה עוברי' על דת: (יא) קאו. מל' הקאה: שונה. מל' שנים: (יג) שחל. שם משמות האריה: (יד) צירה. רגל הדלת הנתון בחור המפתן וכן נאמר בדרך שאלה נהפכו עליה ציריה (ש"א ד): (טו) בצלחת. שם כלי בשול כמו ובדודים ובצלחות (ד"ה ב לה): נלאה. ענין עייפות כמו ונלאו מצרים (שמות ז): (יח) כמתלהלה. ענין יגיעה ועייפות כמו ותלה ארץ מצרים (בראשית מז): היורה. ענין השלכה כמו ירה בים (שמות טו): זקים. ניצוצות כמו מאזרי זיקות (ישעיה נ): (כ) באפס. הוא כענין לא כמו ואפס כמוני (שם מז): נרגן: מתלונן: (כא) פחם. הם

מצודת דוד

לכסיל כבוד כי מעט זמן ישאר בכבודו כי מהר יבזה את עצמו במעשה כסילות: (ט) חוח. כמו הקוץ העולה ביד שכור שהוא נוקב כפיו ומזיק בו לאחרים כן המשל אשר בפי הכסילים יזיק לעצמו ולאחרים: (י) רב. איש ריב ירבה חללים כל הקרב ואין מי יגש אליו אבל ישכור את הכסיל ואת העוברים על דת למען יהיו הם נחברתו להכאיב עמהם את הבריות: (יא) ככלב. כמו הכלב אשר דרכו להזור ולאכול את המאכל אשר קאה מגופו ולא יבין כי בעבור רוע המאכל קאה אותו ומה לו לאכלו שוב כן הכסיל שונה לעשות בוב אולתו אשר נכשל על ידו ולא יבין: (יב) ראית. כאשר תראה איש חושב עצמו בעיניו לחכם ולא כן הוא הנה יש תקוה להמחזיק עצמו לכסיל יותר ממנו כי הוא ילמד ויתחכם אבל המחזיק עצמו לחכם לא יחפוץ ללמוד מזולת: (יג) אמר עצל. לרוב העצלות יגזם לומר איך אלך הלא שחל בדרך וגו' ואהיה נטרף: (יד) הדלת. כמו הדלת תסבב עצמה על הציר הנה והנה ולא תצא ממנה כן העצל יתהפך על מטתו ולא יקום: (טו) טמן. הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה בסופו יהיה נלאה ועיף להשיב ידו אל פיו להכניס בה המאכל והוא ענין מליצה לומר שיחסר לחמו וכאלו נלאה להכניס המאכל אל פיו: (טז) חכם עצל. העצל הוא חכם בעיני עצמו יותר משבעה רואי פני המלך היודעים להשיב טעם על כל אשר ישאלום כי בעבור העצלות יתחכם למצוא טעם על בטול המלאכה: (יז) מחזיק. כמו האוחז באזני כלב הנה הוא גורם לעצמו נשיכת הכלב כן המתמלא עברה וזעם להתעבר ולכעוס על ריב שאין נוגע אליו כי כאשר יוזק בדבר הזה הוא גרם לעצמו: (יח) כמתלהלה. כמו המתייגע לזרוק ניצוצים של אש הנכבים טרם יבואו אל מי שזורקם ולא יזיקו אותו הנה עכ"ז לא יגע לריק כי כוונתו לאמן ידו לזרוק בו חצים ודברים הממיתים: (יט) כן איש. כן המרמה את רעהו וכאשר ירגיש בדבר ישיב לומר הלא לשחוק עשיתי וכוונתי היתה לגלות לך הנה ידוע הדבר שלא כן הוא והאמר ממנו כי דעתו לרמות כאשר ימצא ידו: (כ) באפס וגו'. שני אלו שוין המה כמו כשאין עצים תכבה האש מעצמו כך כשאין נרגן

רשי

ריב ישתוק מדון: (כא) פחם לגחלים ועצים לאש. פחם של אש עשוי להבעיר גחלים שממותועלים עשוין להסיק אש ואיש מדון לחרחר ריב: (כב) כמתלהמים. ל' מתלהמים ורז"ל פרשו כמתלהמים כמת להם דברי המרגלים היו להם למיתה: חדרי בטן. היא מיתת הדרוקן: (כג) מצופה על חרש. כסיגי כסף המדובקים על החרש שצורפין אותו בו והוא מבהיק כאלו הוא כסף ואין בו תועלת כן שפתים דולקים ולב רע הרודפים אחר הבריות להסיתם בחלקות ומדברים אחד בפה וא' בלב ולב רע נראין כאוהבין והם אויבים. דולקים כמו דלקת אחרי (בראשית לא): (כד) ינכר שונא. בדבורו מתנכר השונא שלא יכירו שהוא שונא. ינכר דיסקטייס"ט בלעז: (כו) תכסה שנאה. הפוש' מעשיו במחשך ומכסה במשאון שהוא חושך (ס"א שואת חשך) את הדבר השנאוי להקב"ה סוף שהקב"ה מגלה רעתו בקהל שיכירו בו שהוא רשע: (כז) כורה שחת. כגון בלעם שהשיא עצה לבלק על ישראל והפיל מהם כ"ד אלף ובא למדין לתבוע שכרו ונהרג ביד ישראל: וגולל. כלומר סופו של המעמיד. מכשול שיכשל בו: וגולל אבן. מגללו ממקום למקום שיכשלו בו בני אדם. ואגדה פותרו באבימלך שהרג שבעים אחיו על אבן אחת וסוף מת באבן שנאמר ותשלך אשה אחת פלח רכב ותרץ גלגלתו וגו' (שופטים ט'): (כח) ישנא דכיו. מי שמקבל לשון הרע שונא את הנדכאים תחתיו שכן על לשון הרע רדף שאול לדוד והרג נוב: ופה חלק. פה של חלקלקות: יעשה מדחה. עושה דיחוי שדוחה את מקבלו מעל הקב"ה: (א) אל תתהלל. אל תתפאר עכשיו בדבר שעתיד להיות ליום מחר: כי לא תדע מה ילד יום. שמא היום יולד שום רעה שיבטל מחשבות מחר:

ונטל

אבן עזרא

ישתוק איש מדון: (כא) פחם. מן ימטר על רשעים פחים ופחים על משקל אחים וזה הפסוק הפך הראשון: לחרחר. מן אל תתחר והוא אל תתערב: (כב) כמתלהמי'. הפוך מן הלמה סיסרא והוא פועל יוצא כמו התגלחו את נזרו פירוש כמכים כן דברי הנרגן והוא הרכיל כענין לכו ונכהו בלשון והם הדברים בטן. רמז ללב: (כג) כסף. בשפתיו. כי. תכסה. טורה ה' דבקים. כסף סמוך אל סיגים. דולקים מן דלקת והזכיר הכסף כי לבת הדולקת היא שמדמה אליו והחרש מדות' למחשבת השנאה וכן הפירוש ככסף מזוקק מסיגים שהוא מצופה על חרש כן שפתים דולקים ובוערים מדומים לכסף כלומר ככסף שהוא נכר כשהוא מצופה על החרס כן בשפתיו הדולקים ינכר שונא. ובקרבו כלומר בקרב לבו ישית המרמה שיחשוב לרמות רעהו. וכי ידבר תחנונים השונא אל תאמן בו כי שבע תועבות שיתעבם השם הם בלבו לעשותם והם הנזכרים למעלה בפסוק שש הנה. ותכסה השנאה בלב השונא בעבור משאון שיבואהו יכסה ויעלים השנאה כי אז תגלה רעתו הנגזרת עליו בתוך קהל בגלוי והמשל כורה שחת בה יפול והגולל אבנים להכות אחר אליו תשוב כי השם יסיבה אליו ע"י אחר ויהיה מוכה בה. פ"א גולל כמו וגללו את האבן כלומר וגולל אבן גדול סביב תשוב אליו ג"כ מסבב רעה לרעהו אליו תשוב: (כח) ישנא דכיו. דבק בפסוק פנים ואחור כלומר לשון דבור שקר ישנא איש דכיו וישנא פה דובר חלקות אשר יעשה מדחה לדחו' אחר: (א) אל יהללך. ב' דבקים. פי' אל תתהלל על מעשה הצדקה בעבור יום מחר שתאמר מחר אעשה. ילד כמו תולדות יעקב ענין קורות וכן זה כאלו היה כולד המקרה כלו כי לא

קדם

משלי כו כז

מָדוֹן׃ כא פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ
וְאִישׁ מִדְוָנִים לְחַרְחַר־רִיב׃ כב דִּבְרֵי מדינים ק'
נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־
בָטֶן׃ כג כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל־חָרֶשׂ
שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב־רָע׃ כד בְּשִׂפָתוֹ בשפתיו ק'
יִנָּכֵר שׂוֹנֵא וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה׃
כה כִּי־יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל־תַּאֲמֶן־בּוֹ כִּי
שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ׃ כו תִּכַּסֶּה
שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל׃
כז כֹּרֶה־שַּׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגֹלֵל אֶבֶן אֵלָיו
תָּשׁוּב׃ כח לְשׁוֹן־שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו וּפֶה
חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה׃

כז א אַל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר
כִּי לֹא־תֵדַע מַה־יֵּלֶד יוֹם׃ ב יְהַלֶּלְךָ
זָר וְלֹא־פִיךָ נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ׃

תרגום

כא מרטקל לגומרי וקיסי לנורא וגברא תגרנא מחרה בהותא: כב מלוי דשגושא מרכנן ליה והנון נחתן לגוה דכרסא: כג היך כספא מסליא דקרים על חספא היכנא שפותא דדלקן וליבא בישא: כד מן שפותיה מתידע סנאה ובגויה סאם רמיותא: כה ואין מחנן בקליה לא תהימן ביה מטול דשבע בישתא אית בלביה: כו דמכסה סנואתא במורסתא תתגלי בישתיה בכנשתא: כז דחפר גומצא ביה נפול ודמערגל כיפא עלוי הפכא: כח לישנא דשקרא סני ארחתא דקושטא ופומא דפליג עבד תרכונתא:
א לא תשתבהר ביומא דלמחר דלא ידעת מנא יליד יומא: ב נשבחנך חילוני ולא פומך:

מדיגים ו' כתיב מדונים וסימן נמסר בסיפ' סי' כ"א: סיגים ג' מ"ל וסימן נמסר לעיל בסיפ' ריש סימן כ"ה: ובקרבו ג' וסימ' ובקרבו הם יושבים דיהושע. ובקרבו ישים ארבו. ובקרבו ישית מרמה: בקהל ל' רפי' וד' דגשים וסימ' בלשון תרגום נסוק נצלי דסגין אתפקדית. וביאורם נמסר בסוף ספר שופטים: חלק ג' קמצין וסי' ואנכי איש חלק. ומקסם חלק. ופה חלק יעשה מדחה:

תולדות אהרן תכסה. סוטה ט: וגלל. עקידה שער סב: יהללך זר. נדרים סב סנהדרין מב זוהר בלק:

רלבג

פחם לגחלים. הנה כמו שהפחם מוכן נהיות ממנו גחלים שמשחיתים ושורפים כל אשר ידבקו בו וכן העצים מוכנים להיות אש להבעית אשר סביבם כן מוכן איש מדינים לחרחר ריב בין האנשים לשבחותם: דברי נרגן. הם כמו מתחברים כי כן דרך הכסילים והמסכסכים שיראו עצמם כאילו יסתכרו דבריהם ואומרים לא אספר לך הכל או לא אומר לך הכל ובזה יבא הפעולת חזק בנפש שומע דבריהם ויורידו דבריהם לחדרי לב השומע בזה האופן כי יחשוב שמה שלא יגידו מזה הוא יותר קשה ממה שיגידו: כסף סיגים. הנה כמו כסף עם הסיגים שהוא נאוי לחרש אשר הנראה יחשב היותו טוב מזולת שיהיה כן ואשר הוא בתוכו דבר פחות מאד כן הענין בשפתים שהם דולקים ורודפים אחרת האדם ואהבתו והולכי רע כי יחשוב לפי דבריו היותו אהוב ובתוכו מה שאין בו תועלת ודבריו הם נראים ככסף והם כסף סיגים שנראה ככסף מזולת שיהיה כן: בשפתיו ינכר. הנה השונא יסבב בשפתיו שלא יכירו שנאתו אך בקרבו ישית מרמה ללכוד שונאו ברשתו: כי יחנן קולו. כי יאמר דברי חן אל תאמן בו. אחר שידעת שהוא שונא כי בלבו תועבות רבות ואע"פ שבפיו יאמר דברי חנופה וחלקות: תכסה שנאה. כאשר הסכים השנאה בעבור שאין ר"ל שהוא מקום שימצאוהו בארץ שואה ומשואה ולא ישמור ממנו בעבור היותו מרבה לו כאוהב והוא ישחיתהו ולא יראה אדם הנה הש"י יסבב שמה שעשה בסתר יגלה במקום רואים ובקהל ויקח ענשו הראוי לו על מה שעשה בסתר או יראה בזה שהש"י יעגישהו כשיביא עליו רע נכסף מה שחשב הוא כסה שנאתו כדי להגיע רע לשונאו במקום משאון אשר לא עבר אדם שם והש"י יביא לו רעה נגלית לכל במקום רואים. או יראה בזה שהש"י יסבב שרעתו אשר חשב להביא לשונאו תגלה ותודע בקהל: כרה שחת. וזה יהיה כשיפילהו בשחת אשר כרה להפיל בו שונאו ולא יתחבר לכל כי קרבו להפיל בו שונאו וישוב אליו האבן אשר גלל להשחית שונאו וזה הוא הגמול הראוי לו על זה: לשון שקר ישנא. איש לשון שקר ישנא הנדכאים בשקריו אע"פ שלא גמלוהו רע אך ישנאם לבד מפני הרעה שעשה להם לחשבו שהם שונאים אותו על הרע שגמלם אך פה חלק יעשה מדחה לזאת השנאה ויסיר ר"ל כשידברו הנדכאים דברי חלקות לאשר הרע להם ויראו שהם בוטחים בו ושאינם חושבים בשום פנים שיהיה הוא סבת נפילת הרע עליהם: אל תתהלל. במה שתחשוב לעשותם ביום מחר כי לא תדע מה מקרה היום כי אולי יתחדשו לך מקרים מונעים מהביא מחשבתך לפועל: יהללך זר. ולא

פיך

מצודת דוד

נרגן המחרחר ריב תשתוק המריבה מעצמה: (כא) פחם. כמו הפחמים מוכנים המה להבעיר האש כן איש מדון מוכן הוא לחרחר ריב: (כב) דברי נרגן. דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד המה יורדים חדרי בטן אבל המכות המה על הגוף ממעל וכאומר הנה המכות אשר המה ממעל נוח לרפאות ולא כן מכות חדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן: (כג) כסף סיגים. כמו המצופה כלי חרש בכסף המעורב בסיגים הנה כאשר יראה הרואה כי סיגים המה יתן לב לבחון בפנימיותה וימצאה חרש. כן השפתים הרודפים אחר אהבת הבריות ובלבו יחשוב מרמה הנה כאשר ימצא בשפתיו מאומה רע ואם מעט הוא ידוע תדע שלבו מלאה זדון: (כד) בשפתיו. בחלקלקות שפתיו יעשה השונא עצמו כאלו הוא נכרי מן השנאה ואינה עמדו אבל בקרב לבו ישים המרמה ואינו עוזבה: (כה) כי יחנן. אם ישא קולו בתחנונים אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו: (כו) תכסה. כאשר תתכסה השנאה בחושך ר"ל העושה דבר השנאה והרעה במקום שאין אנשים רואים הנה סוף הדבר תגלה רעתו בקהל רב ואז יקבל גמול הרעה: (כז) כורה. החופר בור לרגל חבירו סופו הוא עצמו יפול בה וכן הגולל אבן על חבירו סופו תשוב אליו וכפל הדבר במ"ש ור"ל התורש רע על חבירו הוא עצמו יוכשל ברעתו: (כח) לשון שקר. איש שקר ישנא את הנדכאים בשקריו ואף אם לא גמלוהו רע כי יחשוב שאויבים המה לו על כי נדכאו בשקריו אבל פה חלק ידחה את השנאה ההיא ר"ל אם ידבר אליו חלקלקות להראות בעצמם כאלו אינם יודעים מדברי שקריו אז השנאה ההיא נדחית מעצמה: כז (א) אל תתהלל. אל תשתבח עצמך במה שתחשוב לעשות ביום מחר כי לא תדע מה דבר יקרה כי פן יקרה דבר אשר לא תוכל עשותו: (ב) יהללך. ר"ל אף בדבר שכבר עשית יהללך זר וגו' נכרי וגו'. הוא כפל הדבר במ"ש:

מצודת ציון

הם גחלים כבויים כמו נופח באש פחם (שם לד): לחרחר. להבעיר אש המריבה והחרון והוא מלשון והעצמות יחרו (יחזקאל כד): (כב) כמתלהמים. ענין הכאה המשברת והוא הפוך מן יהלמני צדיק (תהלים קמא): (כג) סיגים. היא פסולת הכסף: מצופה. מחופה: דולקים. ענין רדיפה כמו דלקת אחרי (בראשית לא): (כה) שבע. ר"ל הרבה וכן שבע יפול צדיק (לעיל כד): (כו) במשאון. בחשך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל): (כז) כורה. חופר כמו בור כרה (תהלים ז): שחת. בור כמו ויפול בשחת (שם): וגולל. מל' גלגול וסבוב: (כח) דכיו. ענין שבירה וכתיתה כמו או דכו במדוכה (במדבר יא): מדחה. מל' דחיה: (א) תתהלל. מלשון הלול ושבח: ילד. ענינו מקרה וכן

אלה

ג כבד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם : ד אכזריות חמה ושטף אף ומי יעמד לפני קנאה : ה טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת : ו נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא : ז נפש שבעה תבוס נפת ונפש רעבה כל־מר מתוק : ח כצפור נודדת מן־קנה כן איש נודד ממקומו : ט שמן וקטרת ישמח־לב ומתק רעהו מעצת־נפש : י רעך ורעה אביך אל־תעזב ובית אחיך אל־תבוא ביום אידך טוב שכן קרוב מאח רחוק : יא חכם בני ושמח לבי

נוכראה ולא שפותך : ג יקרא כיפא ונטול חלא ורוגזיה דשטיא יקיר מן תרויהון : ד נכזריותא היא חימתא וחיפא היא רוגזא ומנו קאם קדם קנאתא : ה טבתא מכסנותא דמגליא מן רחמותא דמטשיא : ו שפירן אנון פודעתיה דרחמא ובישן נושקתא דסנאה : ז נפשא דשבעא דישא כבריתא ונפשא דכפנא כל מידם דמריר חלי לה : ח היך צפרא דמשנא מן קנה היכנא הוא גברא דמשני דוכתיה : ט משחא ובוסמא דמחדין לבא הכנא גברא דמבסים לחבריה בתרעיתא דנפשיה : י חברך וחבריה דאבוך לא תשבוק ובביתא דאחוך לא תעול ביומא דתברך טב שבבא קריב מאח רחיק : יא אתחכם ברי וחדי לבי

החול ב' בתרי' ליש' כבד אבן ונטל החול . להבדיל בין הקדש ובין החול : ומי יעמוד בו וסימ' אתה נורא אתה . ומי יעמוד לפני קנאה : באתבה ב' וסימ' מאהבה אשר אהבה דאמנון . מאהבה מסתרת : נודד ב' מ"ל וסי' כעוף נודד קן משולח . כן איש נודד ממקומו : ישמח ז' וסי' בתלים סימן ק"ד : תבוא ד' מ"ל בסימ' וסימ' נמסר בתלים בא"ב רבתי אות ת' ובסיפרא סי' כ"ב :

תולדות אהרן נאמנים. תענית כ סנהדרין קה : נפש שבעה. קמא לב : כצפור. ברכות נו חגיגה ט : טוב שכן. מגילה קח : חכם בני. ברכות ד שבת יד עירובין כא (יבמות ב סוטה יח קדושין סד) :

רשי

(ג) ונטל. משא : וכעס אויל. שהאויל מכעיס להקב"ה גורם להביא כעס לעולם : (ד) ושטף אף. ומי יעמוד. לפני קנאתו של קנא ונקם : (ו) ונעתרות. ל' גודל כמו העתרת' עלי (יחזקאל לה) : (ז) תבוס נופת. תרמוס ברגל כמו יבוס קמינו (תהלים מד) : כל מר מתוק : כל דבר מר מתוק לה . ויש לפותרו בתלמוד תורה, המרגלה א"ע כשבע שאינו מתאוה לדברי תורה לתאות נפש : תבוס נופת. אף הטעמים המיושבים על הלב אוי' תשוכים עליו והמתאוה לה אפי' דברים הבאים לו במרירות וביגיעה הם מתוקים לו : (ח) נודדת מקנ'. שהולכת ומטלטלת כן האיש הנודד ממקומו ת"ח הנודד מן הלמוד מלחזור על גרסתו : (ט) שמן וקטרת. ריח שמן אפרסמון וריח קטרת משמחין לב : ומתק רעהו מעצת נפש. מי שחברו מקרבו וממתק לו בדבריו הוא טוב ממ' שנפשו יועצתו. ד"א ומתק רעהו המכשיר מעשיו שהן מתוקין להקב"ה טוב לו ממה שהוא ממלא תאות לבו : (י) רעך ורע אביך. הקב"ה שנקרא רע לישר' ורע אביך שכתוב את אבותיך: אל תעזב. אם עזבת יבא עליך פורענות: ובית אחיך. אל תבטח בבני עשו וישמעאל שיקרבוך מאיכו כשגלו ישראל לבבל היו אומרים למוליכיהם בקולר בבקשה מכם הוליכונו בדרך אחינו בני עשו וישמעא' והיו בני ישמעאל יוצאים לקראתם ומקדמין אותם במיני מלוחים ונודות נפוחים : מאח רחוק. טוב שיסכון ביניכם הקרוב לקוראיו משתבואו אצל אח שנתרחק לאמור יקרבו ימי אבל אבי וגו': (יא) חכם בני. התחכם בני : ושמח לבי. ותהא לבי

שמח

אבן עזרא

מה יקרך מקורות היום ולא תוכל עשוהו ביום אחר כענין אם לא עכשיו אימתי : יהללך זר. אחר המעשה. ולא פיך. קודם המעשה. נכרי. כפל דבר : (ג) כובד. סמוך. ונטל תרגום ויש' פי' כובד אבן ומשל החול מדומה בכבדו'. וכעס אויל יותר כבד : (ד) אכזריות. דבקה ואת המלה בחכמה כי היא יוצאה ממנה. ושטף רמז למעשה העושה בחמו שהוא כמים שוטפים כלומר אכזריות מן החמה ושטף מן האף תדומים שהם קשים ומי יוכל לעמוד לפני איש קנאה שהיא קשה ועזה משניהם. כי היא היולדת אותם והעד כי קנאה חמת גבר והטעם כי הקנאה מולדת חמתו: (ה) טובה תוכחת מגולה. מלת תוכחת עומדת במקום שנים. כלומר תוכחת מגולה שיוכיחוהו בגלוי טובה מתוכחת אהבה מכוסרת כלומר שאוהביו יוכיחוהו בסתר טובה ממנה המגולה כי בגלוי יתבייש ויוסר : (ו) נאמנים. חזקים הם פצעי אוהב שיפצע וידכא בגלוי הראוי להוכיח עד שיוסר והשונא נשקהו נשיקות חזקות ונעתרות ולא יוכיחהו כדי שילכד בפשעו . ופירוש נעתרות עבות פ"א נעתרות הזקות כנגד נאמנים כמו העתרתם עלי . תבוס תרמוס : (ז) ונפש שהיא רעבה כל מר מתוק הוא לה . על כן כאשר הצפור שהיא נודדת מקנה אחר מחייתה כן איש נודד ממקומו לבקש מחייתו ויהיה שבע : (ט) שמן. לשמחה וקטרת להריח נותן שמחה ללב וכן ישמח לב מתק רעהו מעצת נפש שיעצהו מתק סוד כאשר יועץ לנפשו המתיק ישמחהו כמו אשר יחדיו נמתיק סוד נתייעץ מתק סוד : (י) אל תבא ביום אידך . כי ישנאך כענין כל אחי רש שנאוהו : טוב שכן קרוב. שיהיה קרוב לעזרך מאח רחוק מאידך על כן אל תעזוב רעיך : (יא) חכם

ללמוד

רלבג

פיך . וזה כמה שעשית אין ראוי שתהלל עצמך כי זאת תכונה פחותה טוב שיהללך זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך : כובד אבן. הנה האבן יכבד מאד לנשאו וכן הענין במעמס החול אך משא כעס אויל הוא כבד משניהם : אכזריות. הנה החמה תביא לאכזריות כי בעל החמה לא ירחם על אשר יכעס עליו והאף כמו שטף מים שישחית הכל אך הקנאה היא יותר קשה מאד כי בעל הקנאה יצר לו כראותו טוב לזולתו ויבחר הרע לו ולזולתו יותר מטוב לו ולזולתו כמו שסופר מהמקנא והחמדן שאמר להם המלך מפני הכירו תכונותיהם שהוא מוכן לעשות להם טוב כיד המלך ישאל הא' מהם ויתן לו ולב' יותן כפלים והנה החמדן לא רצה לשאול כדי שיהיה לו כפל מאת המקנא והמקנא לא רצה לשאול שום טובה לעצמו לדאגתו על הטוב שיהיה לחברו ומיכר לשאול מהמלך שינקרו עינו האחת שישאר חבירו עור משתי עיניו : טובה. התוכח' והקטטה שיעשה האדם את רעהו בגלוי להוכיחו על רעותיו יותר מהאהבה שהיא מסותרת ולא יראה ממנה רושם בגלוי כי לא יהיה תועלת בזאת האהבה : נאמנים. הנה פצעי האוהב הם נאמנים וישרים כי הם לתכלית טוב אם להוכיחו אם לתלמו מרע כמו שיקרה לאדם כראותו כי אחיו או קרובו הפליג לעשות רע לאחרים או נומר חרפות קשות כנגדם והם ידמו לקחת נקמתם ממנו ולהצילם מידם ימהר להכותו בפניהם על מה שעשה או אמר כנגדם ובזה יתפייסו וימלטהו מידם אך נשיקות שונא הם נספכות כי מראה לו אהבה לשכבילו להפילו ברשת רצונו : נפש שבעה. בעל נפש שבעה והוא האיש המסתפק השמח בחלקו יבוס גם הדברים המתוקים ר"ל שאינו נבהל להון ולא יפנה לקנין ההון אפי' כמה שיושג ממנו בדרכים ערבים ומתוקים וישרים. ואולם בעל נפש רעבה הוא נבהל להון באופן חזק עד שאפילו מה שיושג ממנו במרירות ובקושי ובצערה הוא מתוק לו לעוצם תשוקתו לאלו הקניינים והנה זה המאמר לפי פשוטו הוא מבואר האמות ובאלו הערה היא שלא ישתדל האדם לקחת מהמזון שיעור רב הכמות כי זה יביאהו למאוס אפי' הדברים הערבים ושלא ירעיב עצמו מאד כי זה יביאהו לתשוק גם בדברים המרים אך ינהג בדרכים הממוצעים וידמה שקשר זה הפסוק לפסוק הקודם להעיר כי נשיקות שונא דומות ללקיחת נופת בנפש שבעה שיהיה סבה להקיא המזון אשר בבטנו ופצעי אוהב דומים ללקיחת המזון המר בנפש רעבה כי מצד הרעב לא ירגיש במרירותו ויגיע ממנו התועלת שבכר יזון ממנו ויחיה בו בהפך הענין בלקיחת הנופת בנפש שבעה : כצפור נודדת מקינה . לסבת חוקה בשלא תוכל לחיות בארץ מפני תוזק החום או תוזק הקור כן איש נודד ממקומו ר"ל שאין ראוי שיהיה נודד ממקומו אם לא לדמיון הסבה הזאת כמו שמצאנו באברהם וביצחק שהתעוררו להעתק ממקומם לסבה חזקה והיא הרעב שהיה שם או ירצה בזה שכמו שהצפור נודדת מקנה תמצא בלי קן ותצטרך לבנותו כן איש נודד ממקומו יחסר לו כל : שמן וקטרת. הנה הסבה בשמן והרבות הקטור טוב הריח ישמח הנפש והם דברים באים מחוץ כן מתק סוד האדם עם רעהו ללקיחת העצה טוב מהעצה שיקח מאדם בנפשו בלי עזר אחר : רעך ורע אביך. מי שהיה רעך ורע אביך אל תעזבהו כי טובה לך אהבתו מאד ולא תבטח שתבא אל בית אחיך ביום אידך ותבטח בזה לעזוב אהבת רעך כי טוב לך שכן קרוב יותר מהאח שהוא רחוק לך רחוק המקום כי רחוק המקום הוא ממה שימעט שקר האהבה ואולם השכן הקרוב יהיה מוכן לך תמיד לעזר ולהועיל בכל עניניך : חכם בני. אחפש . . . בני

מצודת ציון

אלה תולדות יעקב (בראשית לז) ונפי שבזמן מוליד הקורות אמר ילד יום : (ג) ונטל. ענין משא כמו נטילי כסף (צפניה א) : (ו) פצעי. הם מכות המוציאות דם : ונעתרות. ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח) : (ז) תבוס. ענין רמיסה כמו יבוס צרינו (תהלים ס) : נופת. ענין הזבה והתכה וכן ונופת צופים (שם יט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו : (ח) מן קנה. מן מדורה : (ט) וקטורת. ענין בשמים : (י) אידך. מל' איד ומקרה רע : (יג) נענשו. גם הפסד ממון נקרא עונש

מצודת דוד

(ג) כובד. הנה האבן יש לה כובד רב וגם החול משאו רב אמנם כעס האויל כבד לשאת ולסבול יותר משניהם כי מחסרון הדעת ירבה לכעוס : (ד) אכזריות. החמה מביא לידי אכזריות והאף יביא לשטוף ולאבד ולפני בעל קנאה מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי קשה היא עוד יותר מהחמה והאף כי בעל הקנאה יבחר ברע כשתהיה גם לזולתו מטיבתר הטוב לו ולזולתו : (ה) תוכחת. מגולה. אף המוכיח בפרסום ומכלים למוכח מכל מקום טובה היא אם באה מאהבה המסותרת בלב המוכיח וכוונתו לייסר דרכי המוכח ולא לקנתר : (ו) נאמנים. האוהב הפוצע אוהבו למען ייסר לכת הנה הפצעים ההם נאמנים המה כי עשו פעולתם והועילו לזה כי בעבורם ייטיב דרכו אבל מן השונא אפי' הנשיקות מרובות המה והנם למשא ואחל ואין בהם תועלת : (ז) תבוס. בעבור שבעה תרמוס אף נופת צופים : כל מר. כל דבר מר נחשב לה למתוק : (ח) כצפור. כמו שיקשה לצפור מה שנודדת מקנה כן יקשה לאיש הנדידה ממקומו : (ט) ישמח. כ"א משמח את הלב : ומתק. וכן ישמחו אמרי מתק מחבירו הבאים מעצת נפש ולא להחניף ולרמות : (י) רעך. האוהב אותך וגם את אביך אהב ומהנראה שנשרשה האהבה ולזה אל תעזב אהבתו ואל תבטח לומר הנה בבוא עלי יום איד אבוא אל בית אחי לשאול מעמו עזרה כי יותר טוב שכן הקרוב עמך בכל עת כרעים אהובים מאח הרחוק ממך ולא יתחבר עמך : (יא) חכם בני. כן אמר שלמה לבנו התחכם בני ושמח לבי ואוכל להשיב כדבר חרפה לאשר יחרפני כי אם תהיה סכל בעל כרחי אשים יד לפה כי אפחד

שלא

רשי

שאת בך : (יב) ערום ראה רעה. רואה פורענות הבאה על הארץ ונסתר הימנה שמשך ידו מן העבירה ופתאים לא נסתרו אלא עברו בדרך רעה : ונענשו. ונפסדו : (יג) כי ערב זר. אדם שנעשה ערב גורם שאמר הדיין למלוה קח בגדו (יד) מברך רעהו. יש משבח את חבירו יום יום והברכה נהפכ' לקללה שאומרים עליו שהוא וותרן בממונו ועשיר והכל באין ושואלי' ממנו והמלכות מתגרת בו לגבו' ממון. כך נדרש במסכ' ערכין. ועוד יש במדרש רבי תנחומא כנגד בלעם שהיה מברך את ישראל בקול רם שנאמר וישא משלו וגו' (במדבר כג) ל' נשיאות קול וסופו יען להתעיאס : (טו) דלף טורד. גשם הנוטף מן הגג לתוך הבית וטורד את בני הבית. ביום סגריר. יום הגשם שהכל נסגרים בבתיה' : ואשת מדינים נשתוה. שניהם שוין : (טז) צופניה צפן רוח. מי שסבור לשומרה מתזנותיה צפונת רוח הוא כשם שאי אפשר לצפון הרוח כן היא לא תצפנה : ושמן ימינו יקרא. קורא הוא הצרעת לבוא עליו עד שיגרשנה כמצורע המטהר בשמן בבהן ידו הימנית : (יז) יחד פני רעהו. יחד ת"ח מחדדין זה לזה בהלכה : (יח) יאכל פריה. וכן שומר אדוניו יכובד. ויאכל פרי מעלליו : (יט) כמים. הללו הפנים שאתה מראה לתוכן הן מראות לך : כן לב האדם לאדם. חברו לפי מה שאדם יודע שחבירו אוהבו כן הוא מראה לו פנים : (כ) שאול ואבדון לא תשבענה. מלקבל את הרשעים לתוכם כשם

משלי כז

וְאָשִׁיבָה חֹרְפִי דָבָר׃ יב עָרוּם ׀
רָאָה רָעָה נִסְתָּר פְּתָאיִם עָבְרוּ
נֶעֱנָשׁוּ׃ יג קַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר
וּבְעַד נָכְרִיָּה חַבְלֵהוּ׃ יד מְבָרֵךְ
רֵעֵהוּ ׀ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּים
קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ׃ טו דֶּלֶף טוֹרֵד
בְּיוֹם סַגְרִיר וְאֵשֶׁת מִדְוָנִים נִשְׁתָּוָה׃
טז צֹפְנֶיהָ צָפַן־רוּחַ וְשֶׁמֶן יְמִינוֹ
יִקְרָא׃ יז בַּרְזֶל בְּבַרְזֶל יָחַד וְאִישׁ
יַחַד פְּנֵי־רֵעֵהוּ׃ יח נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל
פִּרְיָהּ וְשֹׁמֵר אֲדֹנָיו יְכֻבָּד׃ יט כַּמַּיִם
הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם׃
כ שְׁאוֹל וַאֲבַדֹּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה וְעֵינֵי

ד' · ד · ג' מל · מדינים ק' ו' · ג' וחד הירוע ברזל ברזל · ל · ואבדון ק' י'

וְאַהֲדַר מִלְּתָא לְאִלֵּין דְּמַחְסְדִין
לִי׃ יב עֲרִימָא חֲזָא בִּישְׁתָּא
וּמִטַּשֵּׁי וְשַׁבְרֵי עָבְרִין עָקָה
וְחַסְרִין׃ יג מִתְנְסֵיב מַדְמוּתֵי
דְּמַן דְּעָרֵיב לְנוּכְרָאָה וְעַל אַפֵּי
נוּכְרָיָא מַשְׁכְּנֵיהּ׃ יד דִּמְבָרֵךְ
לְחַבְרֵיהּ בְּקָלָא רָמָא בְּצַפְרָא
בְּקִידוּמָא לְוָטְתָא תִּתְחֲשֵׁיב
לֵיהּ׃ טו אֵיךְ דִּלְפָא דְּנָטֵיף
בְּיוֹמָא דְּסַגְרִירָא הֵיכְנָא
אִתְּתָא תִּגְרָנוּתָא דְּנָצְיָא׃
טז רוּחָא גַּרְבִּיתָא קַשְׁיָא
וּבִשְׁמָא דִּימִינָא מִתְקַרְיָא׃
יז פַּרְזְלָא בְּפַרְזְלָא לָטִישׁ וְגַבְרָא
לָטֵשׁ אַפֵּיהּ דְּחַבְרֵיהּ׃ יח דְּנָטַר
תֵּינְתָא אָכֵיל פֵּירְהָא וּדְזָהֵיר
בְּמָרֵיהּ מִתְיַקַּר׃ יט הֵיךְ מַיָּא
וְהֵיךְ פַּרְצוּפֵי דְּלָא דָּמְיָן חַד לְחַד הֵיכְנָא לִבֵּיהוֹן דִּבְנֵי נָשָׁא לָא דָּמְיָן חַד לְחַד׃
כ שְׁיוֹל וְאַבְדָּנָא לָא סָבְעָן וְעַיְנֵי

ואשיבה ד' וסימ' ואשיבה כל העם אליך . ואשיבה ידי עליך . ואשיבה שפטיך בבראשנה . ואשיבה חרפה דבר : השכים ג' מ"ל בליש' וסימן מן שלש עשרה שנה . ואשלח אליכם את כל עבדי בתרא . מברך רעהו בקול גדול בבקר השכים : ואשת ו' וסימ' ואשת נח ושלשת נשי בניו . ואשת נעורים כי תמאס . היא חברתך ואשת בריתך . ואשת איש נפש יקרה . ואשת מדינים נשתוה . ואשת חצרון אביה : ועיני י' וסימ' ועיני לאה רכות . והנה עיניכם ראות . ועיני ישראל כבדו מזוקן . ויאמר יואב אל המלך דוויוסף ה' דסוף שמואל . וישח אדם וישפל איש . ועיני רשעים תכלינה . אם אמנע מחפץ דלים . להלק יגיד רעים . שאול ואבדון לא תשבענה . את פני מבין חכמה :

תולדות אהרן מברך רעהו. ערכין יו : דלף טורד. יבמות סג: ברזל. תענית ז : נוצר תאנה. ברכות ט עירובין נד : שאול. תמיד לב :

אבן עזרא

ללמוד חכמה . תרפי בעבור שלא היה לו בן משכיל : (יב) ערום פתאים עברו . חוק מצוה על כן יענשו הפתאים וימותו בלא עתם : (יג) קח . מברך שנים דבקים . מברך רעהו הוא שהיה ערב בעבור זר ומברך רעהו המלוה בקול גדול כדי שישמעו אחרים הברכ' למלוה חן בעיניו שלא יקח בגדו בבקר השכם שישכים למלאכתו ויברכהו יחשוב לו רעהו המברך כאלו קללו ולא יחמול מקחת בגדו : (טו) דלף . היא טפת המטר כמו ידלוף הבית . טורד מגרש תרגום ויגרשו וטרדינון . סגריר כפול הלמ"ד על משקל זרזיף כלומר ביום שיסגרו בני אדם מפני דלף המטר הטורד והמגרש אותם . או המטר נקרא סגריר . ואשת מדינים נשתוה לדלף שהיא מגורשת משכניה והרוצה לצפון אותה שלא ירצה לשלח מדנים יצפון רוח והבל אפילו שמן מור שתמשח ימינו האשה . יקרא לה לפחותה רוח הוא כי לא יוכל ליסרה ותהפוכו' הרוח רבות ואין יכולת באדם לאחוז בה על כן דמה האשה לרוח והענין שהימין מוכנת לכל דבר אמר ושמן ימינו וכמוהו הנה ימינך : (יז) ברזל בברזל . בי"ת בברזל מושכת במקום שנים והטעם בפני רעהו וטעם הבי"ת בעבור . יחד שנים שרשים חדד יחד ונקרא הזועם פניו בעבור שיראה בהם כמו שמאינו פני ה' חלקם ופניו לא היו לה עוד ועניו זעם וחרון וכן פי' ברזל בעבור ברזל הוא מחודד וכן הוא איש יחד בעבור פני רעהו כלומר שהוא מחדד לריב עמו בעבור חמות רעהו : (יח) נוצר תאנה . יתכן שיהיה דבק למעלה שאין ראוי להתחדד עם אדניו כמו עם רעהו ומי שישמרהו מכל דבר רע האדון יכבדהו : (יט) כמים . שאול . פירוש כמים שנגרו בעבור מים אחרים שיתערבו גם כן הפנים בעבור הפנים והטעם חמות כמים כן לב האדם מלא רע בעבור האדם שישנאהו והוא פי' נכון והזכיר שאול ואבדון כי השונאים רעיה' בלבנם חנם יורדי' אליהם והם לא

רלבג

מי התחכם ותשמח בזה הענין לבי והשיבני בזה שאוכל להשיב דבר למחרף אותי על החרפות שיחרפני אך אם תוכל תסבב שלא אוכל להשיב חורפי דבר מיראתו שיספר מומיך : ערום . מי שהוא ערום והכם ראה דעת הגוף והכליו ונסתר מהרעה ההיא במשלו על תאוותיו אך הפתאים הנפתים לתאוות עברו בהם והשיגם רע והוא שכולם ערב שכלם אל הנפש המתאוה ולוקח מסכל לבושו וקשוטו והוא מה שיש לו כח עליו מהשגת המושכלות : מברך רעהו . מי שמברך רעהו בקול גדול והוא רגיל בכך ומשכים לברכו בבקר יום יום זה הענין יחשב לו לקללה מאת הש"י כי עושה מהאדם כמו אלוה ויותן לו התודה והברכה בדמיון מה שראוי לתת לש"י או ירצה שאשר יברך את רעהו בקול גדול על הטובה שהטיב וחננו בדרך שישמעו דבריו לא יתאחר הזמן שתחשב לו לקללה כי זה יסבב שיבאו אנשים בלתי הגונים לבקש מרעהו מאותו הדבר אשר ברעהו עליו והמשל שאם ברך ראובן לשמעון בקול גדול על שבלא אישה יין טוב הנה ישמעו דבריו אנשים רעים וילכו לשמעון שיתן להם מיין ההוא ויגרום לו בזה הפסד תחת אשר הועילהו וכמו זה הענין צריך האדם להזהר שלא יתן כלו לחבירו כמה שאפשר שיגיעהו נזק והמשל שכבר יקרה ששאל שר גדול משמעון שישלח לו מיינו ואמר שאין לו יין טוב וכאותו מעמד בא ראובן וברך את שמעון על מה שנתן לו מיינו הטוב כי זה יהיה סבה שיכעס על שמעון השר הגדול ההוא והנה רבו מאד המינים אשר אפשר שיגיע בהם נזק מזאת הברכה ואפשר שירצה בזה עוד שאשר יברך בקול גדול מחשבתו אשר בלב אלין תחלה כהקרו בעיון מה ויהיה זה סבה שיקצר מהקור בו עוד על שאר המחשבות הנופלות בו הנה זה הענין תחשב לו לקללה כי זה ממה שיסגור לפניו שערי העיון : דלף טורד . הנה כמו שיקרה ביום שילערך האדם לעמוד נסגר בביתו מעולם המטר כשיהיה דולף בביתו עד שלא יוכל להגן עליו מהמטר כן הענין באשת מדינים כי האדם יבטח בבואו לביתו כי שם ינוח לו והיא מטרדת אותו ומכאבת לבו בגלל שאין לו תחבולה מהנטער עליה : צופניה . מי שידמה לצפנה לכסות קלונה לא יוכל על זה כי היא תגל' נבלות' כמו שלא יוכל האדם לצפון הרוח שלא נודע במקום שהוא בו כי בנשיבתו הוא מודיע מציאתו ומקומו וכמו שלא יוכל לצפון שמן אשר ימשהו ידו כי ימינו יקרא לאנשים שיש לו שמן מפני רושם השמן שיש בו : ברזל בברזל יחד . הנה כמו שהברזל מתחדד בברזל כן החברים מתחדדים זה את זה בדבר העיון : נוצר תאנה . הנה כמו שנוצר התאנה יאכל פריה ולולי שמירתו אותה יאכלו אחרים פריה כן מי ששומר אדוניו ישיגו ממנו פרי הראוי ותחשב שרמז באדוניו אל החלק המושל באדם והוא השכל כי כאשר ישמר אותו שלא ימשלו בו שאר כחות הנפש יקרה הכבוד והחכמה : כמים הפנים . הנה כמו שיורשמו במים מפני המביט בהם ויחשב הרושם ההוא אל ראותו כדרך שיראה בזה תאר פניו כן ענין בלב האדם לאדם כי האדם ישיג מהות צורתו במה שישפע לו ממנה ומהשפע ההוא ישוב לב האדם לראות בו עצמו וזה מבואר מדברינו בספ' הנפש ובמאמר הא' מספר מלחמות ה' ושם התבאר איך ישכיל האדם זה הכח אשר לו להשגת המושכלות מושפע וערום מהמושכלות : שאול ואבדון . והוא החומר אשר הוא סבת ההפסד לא ישבעו בלבישהם כצורות כי תמיד יבקשו צורות אחרות בסבת בלתי השמע הכחות שמתפעלות מהם אל הכחות הפעלות וכן לב האדם לא תשבענה מהמושכלות ובזה ביאר סוד עמוק מענין השכל וההיולי כי כמו שההיולי ערום מגד עצמו מהצורות ולו כח על קבולם כלם עד שיתם ההיולי אל הצורות הוא יחס השכל ההיולאני

מצודת דוד

שלא יגלה מומך : (יב) ערום . כשראה הערום הרעה המעותדת לבוא נסתר ממנה ר"ל שמר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיגה אותם הרעה ובא להם העונש וההפסד : (יג) קח בגדו . קח בגד הערב למשכן ולא תחוס בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכניס עצמו בזה : ובעד נכריה : כפל הדבר במ"ש ולומר בין ערב בעבור איש בין בעבור אשה עניה סוערה : (יד) מברך . המשבח רעהו בקול גדול בפרסום רב בכל בוקר בהשכמה ר"ל בתמידות ובזריזות הנה לקללה תחשב לו כי כאשר ישבחוהו בנדיבות לב רבים יחלו פניו ומחסרים עשרו : (טו) דלף . הנה שטפוף המטר לא יטריד בני הבית כ"א ביום בוא המטר אשר דרך בני אדם להיות נסגרים בתוך הבית כי אז יטפטף המטר אל הבית ויטריד בני הבית ממקום למקום אבל כשאין מטר אין טפטוף ואין טרוד אבל אשת מדינים נשוה בכל העתים להטריד את בעלה (טז) צפניה . החושב להסתיר הדבר בפני הבריות דומה הוא למסתיר את הרוח לכלות אותו כי אז ירעים בקולו נפלאות וכן בעלת מדינים כל עוד שירצה להסתיר את הדבר היא מוספת והולכת : ושמן . כמו המושח עצמו בשמן אם ירצה להעלים לא יוכל כי ידו הימנית אשר ימשח בה היא תכריז על המשיחה כי היא נותנת ריח לכל הקרב וכן א"א להעלים מריבת האשה : (יז) ברזל . כמו הלוטש ברזל הסכין על הסכין באחר נעשית חדה ושנונה כן יחדדו איש פני רעהו ר"ל ת"ח היושבים יחד ועוסקים בתורה הנה מחדדים זא"ז : (יח) נוצר . כמו השומר אילן תאנה הנה יאכל פריה נוסף על השכר כן השומר לאדוניו יאכל פרי גמול מעשיו כי עוד מכובד מן האדון נוסף על התגמולין : (יט) כמים . כמו דרך המים מראים את הפנים בדומים להפנים המסתכלים בה אם שוחקות שוחקות ואם עצבות עצבות כן לב האדם לאדם אם לבו טוב על חבירו ייטיב גם לבו ואם רעה תרע גם היא : (כ) שאול . הקבר והגיהנם אינם שבעים מלקבל אנשים וכן עיני האדם

מצודת ציון

עונש וכן וענשו אותו מאה כסף (דברים כב) : (יג) חבלהו . ענין משכון כמו אם חבול תחבול (שמו' כב) : (יד) מברך . ענין התפארות כמו אשר המתברך בארץ (ישעיה סה) : (טו) דלף . ענין טפטוף כמו דלפה עיני (איוב טז) : טורד . ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד) : סגריר . מל' סגירה : נשתוה . מל' השוואה ודמיון : (יז) יחד . מל' חדידה ושנון : (כ) שאול . בור הקבר : ואבדון . הגיהנם : מגרף

הָאָדָם לֹא תִשְׂבַּעְנָה׃ כא מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וְאִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ׃ כב אִם־תִּכְתּוֹשׁ אֶת־הָאֱוִיל ׀ בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי לֹא־תָסוּר מֵעָלָיו אִוַּלְתּוֹ׃ כג יָדֹעַ תֵּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שִׁית לִבְּךָ לַעֲדָרִים׃ כד כִּי לֹא לְעוֹלָם חֹסֶן וְאִם־נֵזֶר לְדוֹר דוֹר׃ כה גָּלָה חָצִיר וְנִרְאָה־דֶשֶׁא וְנֶאֶסְפוּ עִשְּׂבוֹת הָרִים׃ כו כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ וּמְחִיר שָׂדֶה עַתּוּדִים׃ כז וְדֵי ׀ חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃

כח א נָסוּ וְאֵין־רֹדֵף רָשָׁע וְצַדִּיקִים כִּכְפִיר יִבְטָח׃ ב בְּפֶשַׁע אֶרֶץ רַבִּים שָׂרֶיהָ וּבְאָדָם מֵבִין יֹדֵעַ כֵּן יַאֲרִיךְ׃ ג גֶּבֶר־רָשׁ וְעֹשֵׁק

(Marginal masorah: ב׳ דסמי׳. ל׳. ל׳ — ל׳ ומ״ל. ל׳ — ל׳ — ב׳ תהיינה — ודור ק׳ — ס׳. י״ד — ל׳. ב׳ מדוע אדום — ב׳. ל׳. ב׳ — ב׳ מ״ל — ד׳ חד חס׳ — ל׳)

דְגַבְרָא לָא סָבְעָן׃ כא צַרְפָא לְכַסְפָּא וְכוּרָא לְדַהֲבָא וְגַבְרָא מִן פּוּמָא דִמְשַׁבְּחָנוֹי׃ כב אִין מָחֵית לֵיהּ לְשַׁטְיָא בְּמַכְתְּשֵׁי בְּגוֹ סִיעָתָא וּבְאוּדְרָךְ לָא תַעֲבִיר מִנֵּיהּ שַׁטְיוּתֵיהּ׃ כג מַה דְּרָעֵי אַנְתְּ דַּע אַפֵּי עָנָךְ וְשִׂים לִבָּךְ עַל קוּטִין׃ כד מְטוּל דְּלָא לְעָלַם הִיא אַחְסָנָא אַף שְׁלָם דָּרָא לְדָרָא׃ כה שְׁבַח עֲמִירָא וְאִתְחֲמֵי דִּתְאָה וְאִתְכְּנֵשׁ עִשְׂבָּא דְטוּרֵי׃ כו אִמְּרֵי לִלְבוּשָׁךְ וְגַדְיָא לְתַנְדּוּתָךְ׃ כז וְסוּפְקָנָא דְחַלְבָא דְעִזֵּי לְמֵיכוּלְתָּךְ וּלְמֵיכוּלְתָּא דְבֵיתָךְ וְחַיֵּי לְטַלְיָתָךְ׃ א עָרְקִין רַשִׁיעֵי בְּדְלֵית דְּרָדֵף לְהוֹן וְצַדִּיקֵי הֵיךְ אַרְיָא דְּמִסְתְּכֵי לְמֵיכוּלְתֵּיהּ מְסַבְּרִין לְחָכְמְתָא׃ ב בְּחוֹבֵיהָא דְאַרְעָא סַגִּיעִין רַבְרְבָנָהָא וּבְנֵי נָשָׁא דְּמִתְבַּיְנִין בִּידִיעֲתָא נִגְדּוּן׃ ג גַּבְרָא מִסְכְּנָא דְעָשֵׁק

רשי

כשם שעיני האדם רשע לא תשבענה מלשוט אחר יצר הרע מלמלאות תאותו: (כא) מצרף. כלי עשוי לצרוף כסף והכור עשוי לבחון זהב ואיש נצרף ומתחשב לפי מהללו ע״י שהבריות מהללו׳ אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב אם רע: (כב) הריפות. חטים הנידוכים במכתש: מכתש. אסותא מורטיו״ר בלעז: בעלי. הוא בוכנא פולין מורטר״ו בלעז על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי: (כג) פני צאנך. אל יקלו בעיניך להתבונן בם תמיד מה הם צריכים: (כד) כי לא לעולם חוסן. שאם אתה עשיר בכסף ובזהב שמא לא יתקיי׳ לעול׳ לכך אל תבזה דברי׳ קטנים שלך: (כה) גלה חציר. כשנגלה החציר בימי ניסן ויראה הדשא ונאספו עשבים לצמוח אז ויטיב לך שיהיו גזותיהם של כבשים ללבושך: (כו) ומחיר שדה. ישוו לך העתודים כי תאכל הבשר ותמכור השורות: (כז) ודי. פרנסתך: ללחמך וללחם ביתך. תסתפק בחלב העזים הרי אליגתו. והמשל כן הוא פני צאנך הרב המתמנה על הצבור ישאם בחיקו ויגהלם לאט כי לא לעולם חסן. ובזאת יאכל פירו׳ והקרן קיימת: גלה חציר. כשיתפשטו שמועותיו ותגדל התורה על ידו אז יהיו הכבשים האלה לבושו יהיו התלמידים לו לשם ולבוש הוד והדר: (א) נסו ואין רודף רשע. נסו הרשעים כשיבא אידם ויפלו בדבר קל מאין רודף. וצדיק. אמין לבו בהקב״ה ככפיר אשר יבטח בגבורתו: (ב) בפשע ארץ רבים שריה. שזהו פורענות לארץ בהיות קצינים רבים הרודפי׳ רק אחר בצעם: ובאדם מבין. ובשביל אדם מבין יתארך הפורענות מלבוא: (ג) גבר רש. דיין עם הארץ עושק דלים כנין

אבן עזרא

לא תשבענ׳ ועיני האדם כמו כן לא תשבענ׳ לראות כי כשתחזינה הולכין לאבדון לא תאמר שבענו מראותו ועבר: (כא) מצרף. אם. ריפות החטים הכתושים וכן הפי׳ מצרף יש לכסף לצרפו וכור לזהב לזקקו. ואיש כלומר כל אחד צרוף וזקוק לפי מהללו כלומר לפי מה שנתכוון להללו. אבל אם תכתוש את האויל בתוך המכתשת בחזקה לא תסור אולתו מעליו כאשר תסור קליפת הריפות ואיש כמו ואיש לא נעדר ואיננו בן אדם: (כג) ידוע. חסן. גלה. כבשים. ודי. ה׳ דגושים. חוסן אוצר. מחיר כסף חלוף כמו כסף מחיר זה ולפי דעתי ממנו מחיר כלב חלוף ותמורה. ונראה מהיום שעבר וכן הפירוש פני צאנך אשר שמו פניהם ללכת שם שית לבך שלא תשכחם ואל תשת לבך אל מעלה גדולה כי לא לעולם קיימים האוצר והמלוכה כראה הדשאי׳ והעשבי׳ יאספו עמך ויהיו מאכל לצאנך והכבשים יהיו בעבור מלבושיך ועתודים חלף שדה והחלב כענין מאכלך ומאכל בני ביתך וחיים שתחיינה בו נערותיך: (א) נסו ואין רודף רשע. הרשעים ינוסו או כמו נסים ואין רשע רודף אותם אבל רודף אותם קול עלה נדף. ככפיר שיושב לבטח כן הם בוטחים ואינם נסים: (ב) בפשע ארץ. עם הארץ יש להם רבי׳ שרי׳ להשחיתם ובעבור אדם מבין יודע דעת שישיבם מפשעם כן יאריך

ונראה ה׳ וסימ׳ ונראה שנית אל הכהן. ונראה אל הכהן והיה במקום השחין. והביאותיו ונראה פני ה׳. אני חשפתי שוליך. גלה חציר ונראה דשא: וצדיקים ד׳ חד חס׳ וסימ׳ נמסר בסוף הושע: יודע ב׳ חס׳ בסיפרא וסימ׳ בפשע ארץ. ידע ה׳ דין דלים:

תולדות אהרן אם תכתוש. סוטה מב כריתות יא: כי לא. יומא סו סנהדרין ז: כבשים ללבושיך. חגיגה יג חולין פד: ודי חלב. ברכות נז. חולין שם ברכות ו: וצדיקים. זוכר תרומה:

רלבג

שהיולאני אל המושכלות: מצרף לכסף. הנה יש לכסף מצרף נצרוף ממנו סיגיו וזה ידוע לצורפי׳ ולזהב כור מיוח׳ ג״כ לבאר ממנו סיגיו וכן הענין באלו הדברים כל אחד מהם בדרך המהולל בו אשר נתבאר בנסיון שיתבררו בו סיגיו אך מהאויל אין תחבולה שתוכל בה לברר סיגיו ר״ל אולתו כי הוא יתחבר היותו תכם: אם תכתוש. ולזה הוא מבואר שאע״פ שתכתוש אותו במכתש בתוך החטים שיכתשו בו בעלי להסיר קליפתם וסיגם לא תוכל להסיר מעליו אולתו והנה זכר זה בזה המקום לפי שאולת הוא חזקה למנוע השגת השלמות כי האויל יסתפק במה שיראה לו מהעניינים בתחלת המחשבה: ידוע תדע. הנה כאשר תרצה לקחת המושכלות מהחוש דע פני צאנך והם המוחשות אשר יברוך אליהם. ושית לבך לעדרים ר״ל למוחשות המסכימות אשר ישלם בהם ההשגות כי מהם תעמוד על המושכלות האמתיות ולו תסתפק במה שתגיע מהחוש בזולת ההשגות הראוי בו יקרה מזה הטעות הרבה בקנין המושכלות כמו שהתבאר במקומותיו והנה לזאת הסבה המשיל זה לכלן כמו שאמר בספר שיר השירים כעדר הרחלים לפי מה שביארנו שם: כי לא לעולם חוסן. וראוי שתזדרז בקנין המוחשות בזה האופן כי לא יתמיד לאדם לעולם חוסן והוקף וכח להשתדל באלו ההשגות ולקנותם כי במות האדם יסור ממנו זה הכח אשר לו מצד החומר ואע״פ שהנזר והמלכות שיהיה לשכל במה שקנה מהמושכלות הוא מתמיד לו לדור ודור כי השכל הנקנה הוא נצחי והוא ידע כי המוחשות יגיעו תחלה להושים ואחר יגיע בהמצעותם אל החוש המשותף ומדרגת׳ בו קרובה אל המדרגה שיהיה להם בחוש הוא אלא שלא יתפעל החוש המשותף מהם באופן הפעולות הבאות ממוחשיהם ואחר זה יתקרבו אל ההשגות אל הרוחניות ויוסרו מהם הרבה מהקליפות בהגיעם אל הזוכר והשומר והדמיון כמו שנתבא׳ בספר החוש והמוחש: גלה חציר. ולזה אמר שכאשר גלה חציר וכר והוא העשב שיוציא חוש ממוחשיו אז יוציא דשא בחוש המשותף: כבשים ללבושיך. וכאשר נכרתו אלו העשבים יקבלם הכח הזוכר והשומר באופן שיהיו מהם כבשים ללבוש השכל לבוש עדיו והמורת תבואת שדה יגיעו לך עתודים שהם יותר נכבדים מתבואת השדה לאין שיעור: ודי חלב. ויגיע לך מהם חלב עזים מה שיספיק ללחמך וסוף שיקנה מהם מהמושכלות ויספיק ללחם ביתך אשר יבנה בחכמה ובו חיים לנערותיך והם הכוחות המשרתות השכל וזה יהיה מפני כ׳ לדרין הגד הראשון כי בחכמה יתייושר האדם להשיג לחם חקו בקלות כאמרו ארך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד והגד הב׳ כי בה יהיה האדם מושגח מהש״י וימנא לו מפני זה לחם חקו וישמר מהרעות הנכונות לבא עליו: נסו ואין רודף. אך הרשע בדעותיו ובמדותיו כבר ימצאו מהם רבים שכל אחד מהם הוא נעזב ומשולח אל המקרים ולזה יפחד תמיד שיבואהו רע וינוס אע״פ שאין רודף לו ואמנם כל אחד מהצדיקים יהיה ביתו שלום מפחד ויבטח ככפי׳ שאין פחד שום דבר לנגד עיניו לב פשע ארץ. הנה בעבור פשע הארץ והיות העם אשר בו מחוייבים כליה רבים שריה וזה יהיה כלי להשחיתם בקלות וכמו שרבוי השרים כלי להשחיתם בקלות כן יאריך קיומה ועמדתה בעבור אדם מבין יודע כי בזכותו יהיו מושגחים כאמרו אי נקי: גבר רש ועושק דלים. ידמה למטר סוחף שישחית התבואות בדרך שלא ימצא לחם ומתכמת זה המשל כי המטר מכוון לתבואה לגדל הצמחים ויהיה בזה האופן כלי להשחתם יכן הגעה הקניינים לאדם הוא להשיג

מצודת ציון

(כא) מצרף וכור. במות כלי הצורפים: (כב) תכתוש. ענין כתיתה וטחינה: במכתש. שם הכלי שכותשים בו: הריפות. מל׳ רפיון ור״ל ההטים הנגרפים הנקלפים מקליפותיהן וכן ותשטח עליו הריפות (שמואל ב יז): בעלי. הוא יד המכתש שדוכין בו וכן והעלות וכפות (דברי הימים ב׳ כד): (כג) שית. ענין שימה: (כד) חוסן. ענין חוזק ויאמר על העושר וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כב): נזר. כתר: (כה) ונאספו. ענין כליון כמו אסף הסיפה (ירמיה ח): (כו) ומחיר. ענין ערך הדבר ושויו כמו יקחו במחיר (דברי הימי׳ ב׳ א׳): עתודים. עזים זכרים: (כז) ודי. ענין ספוק הצורך: ללחמך. למאכלך: ללחם ביתך. כמו וללחם ביתך בוי״ו: (א) ככפיר. שם משמות האריה: (ג) סוחף. ענין שטיפה

מצודת דוד

האדם לא תשבענה מן העושר ומוסף להרבות עוד: (כא) מצרף. הכסף והזהב כאשר ירצו לדעת הטובים המה וכמה יש בהם מן הסיג הנה יקחו מהם במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף ותשאר נקי ובזה יבחן הכל והאיש יבחן לפי מהללו כמו שמשבחין אותו בני אדם כן הוא: (כב) אם תכתוש. אם תשים את האויל במכתש בתוך החטים הנכתשים ועמהם תכתוש אותו ביד המכתש עכ״ז לא תסור ממנו אולתו כי לא יעזבה: (כג) ידוע. תן לבך לדעת בעצמך פני צאנך מה הם צריכים: שית לבך לעדרים. לתת להם די מחסורם וכפל הדבר במ״ש: (כד) כי וגו׳. עם כי כביר מצאה ידך מ״מ גם מזה אל תנח ידך כי לא לעולם יתקיים חוזק העושר ותהיה אז עומד בעדרי הצאן: ואם נזר. וכי נזר העושר הוא דבר המתקיים לכל ימי הדורות וכפל הדבר במ״ש: (כה) גלה. לפעמים נגלה החציר ונראה דשא ופעמים נאספו וכלו עשבות הרים לזה תן דעתך להכין לעת אשר לא תמצא: (כו) כבשים. גיזת הכבשים יהיה לצורך מלבושך והעתודים יהיו לך בערך שדה כי כמו תבואת השדה נקצרת בכל שנה ושנה והארץ לעולם עומדת כן גיזת העתודים תתמיד והעתודים קיימים ומעברין נקבותיהם ומולידים ולדות הרבה ואף המה קיימים לבעליהם: (כז) ודי חלב עזים. יהי לך די מהסורך חלב עזים למאכלך ולמאכל אנשי ביתך ובזה ימצא חיים לנערותיך ולא ימותו ברעב והוא למשל לומר אף אם חכמת בדברים עיונים למוד גם דברים פשוטים קלי העיון והוכל לעסוק בהם לעת תחלש כח העיוני וללמד עם מי אשר קצרה דעתו להשכיל דברים עיונים ותחיה אותו בדברים פשוטים: כח (א) נסו וגו׳. על הרשעים תפול חתת אלהים וינוסו מבלי מי ירדוף אף אחר אחדמהם לשיפחדו כולם כי רודף אין ועכ״ז יבוא המורך בלבם אבל הצדיקים כ״א מהם אף כשהוא יחידי יהיה בוטח ושאנן במשענת ה׳ ככפיר הבוטח בכחו: (ב) בפשע. בעבור הפשע עם הארץ ירבו קצינים שרוצים רק טובת עצמם והארץ הנה נשחתה: ובאדם. בעבור אדם מבין יודע דעתם להשיבם מפשעם יאריך המקום קיום הארץ אף בהיות כן שרבים קציניה כי לא ירעו ולא

דַּ֭לִּים מָטָ֥ר סֹ֝חֵ֗ף וְאֵ֣ין לָֽחֶם׃ ד עֹזְבֵ֣י
תוֹרָ֣ה יְהַֽלְל֣וּ רָשָׁ֑ע וְשֹׁמְרֵ֥י ת֝וֹרָ֗ה
יִתְגָּ֥רוּ בָֽם׃ ה אַנְשֵׁי־רָ֭ע לֹא־יָבִ֣ינוּ ל׳
מִשְׁפָּ֑ט וּמְבַקְשֵׁ֥י יְ֝הוָ֗ה יָבִ֥ינוּ כֹֽל׃
ו טֽוֹב־רָ֭שׁ הוֹלֵ֣ךְ בְּתֻמּ֑וֹ מֵעִקֵּ֥שׁ דְּ֝רָכַ֗יִם
וְה֣וּא עָשִֽׁיר׃ ז נוֹצֵ֣ר תּ֭וֹרָה בֵּ֣ן מֵבִ֑ין ל׳ מ״ל
וְרֹעֶ֥ה ז֝וֹלְלִ֗ים יַכְלִ֥ים אָבִֽיו׃ ח מַרְבֶּ֣ה
ה֭וֹנוֹ בְּנֶ֣שֶׁךְ וּבְתַרְבִּ֑ית לְחוֹנֵ֖ן דַּלִּ֣ים יתיר כ׳
יִקְבְּצֶֽנּוּ׃ ט מֵסִ֣יר אָ֭זְנוֹ מִשְּׁמֹ֣עַ ד׳ חס׳
תּוֹרָ֑ה גַּֽם־תְּ֝פִלָּת֗וֹ תּוֹעֵבָֽה׃ י מַשְׁגֶּ֤ה כ׳ תאור
יְשָׁרִ֨ים ׀ בְּדֶ֥רֶךְ רָ֗ע בִּשְׁחוּת֥וֹ הֽוּא־ ל׳
יִפּ֑וֹל וּ֝תְמִימִ֗ים יִנְחֲלוּ־טֽוֹב׃ יא חָכָ֣ם
בְּ֭עֵינָיו אִ֣ישׁ עָשִׁ֑יר וְדַ֖ל מֵבִ֣ין יַחְקְרֶֽנּוּ׃ ל׳ וחד ודל ט׳ י״ב ל׳
יב בַּעֲלֹ֣ץ צַ֭דִּיקִים רַבָּ֣ה תִפְאָ֑רֶת
וּבְק֥וּם רְ֝שָׁעִ֗ים יְחֻפַּ֥שׂ אָדָֽם׃ יג מְכַסֶּ֣ה ל׳
פְ֭שָׁעָיו לֹ֣א יַצְלִ֑יחַ וּמוֹדֶ֖ה וְעֹזֵ֣ב יְרֻחָֽם׃ ל׳ וחד ירחם יתוס

תרגום

לְמִסְכְּנֵי אֵיךְ מִטְרָא חֲבִיטָא
דְּלֵית בֵּיהּ יִתְרָן׃ ד דְּשָׁבְקִין
נִמּוּסָא מִשְׁתַּבְּחִין בְּרִשְׁעָא
וְאִלֵּין דְּנָטְרִין אוֹרַיְתָא מִתְגָּרִין
בְּהוֹן דְּיִתּוּבוּן׃ ה בְּנֵי נָשָׁא
בִּישֵׁי לָא מִתְבַּיְנִין דִּינָא וּדְבָעֵי
מִן קֳדָם יְיָ מִתְבַּיְנִין כּוּלְהוֹן
טַבְתָּא׃ ו טָב מִסְכֵּינָא דִּמְהַלֵּךְ
בְּתַמִּימוּתֵיהּ מִן הוּא דִּמְעַקֵּם
אָרְחָתֵיהּ וְהוּא עַתִּיר׃ ז דְּנָטַר
אוֹרַיְתָא בְּרָא הוּא דְּמִתְבַּיַּן
וּדְמִתְחַבַּר לִזְלִילֵי מְחַמֵּץ
אֲבוּי׃ ח דְּמַסְגֵּי מָמוֹנֵיהּ
בְּנוֹכְתָּא וּבְרִבִּיתָא לְמַן
דִּמְרַחֵם עַל מִסְכְּנֵי מְכַנְשֵׁיהּ׃
ט דְּמַסְכִּיר אוּדְנֵיהּ דְּלָא
נִשְׁמַע אוֹרַיְתָא אַף צְלוֹתֵיהּ
מְרַחֲקָא הִיא׃ י דְּמַשְׁגֵּי
תְרִיצֵי בְּאָרְחָא בִישְׁתָּא
בְּגוּמוּצָא הוּא נָפֵל וּשְׁלִימֵי
וּתְמִימֵי נֵרְתוּן טַבְתָּא׃
יא גַּבְרָא עַתִּירָא חַכִּים הוּא בְּעֵינוֹי וּמִסְכְּנָא סוּכְלְתָנָא בָּסַר לֵיהּ׃ יב כַּד יֶחְדוּן
צַדִּיקֵיָא סַגִּיעָא שַׁבְהוֹרָא וּבְקוּמָא דְּרַשִׁיעֵי מִבְצֵי בַּר נָשָׁא׃ יג דִּמְכַסֵּה חוֹבוֹי לָא

תולדות אהרן עוזבי תורה. ברכות ז מגלה ו: מרבה הונו. מציעא ע: מסיר אזנו. שבת י: ותמימים. אבות יב: חכם בעיניו (הוריות מח): מכסה. יומא פו עקידה ש׳ סג עקרים פכ״ו זוהר בראשית: ומודה. תענית טז

רש״י

דדין על שאינו מתון בדין הרי הוא כמטר הסוחף את השדה ואין עושה פירות: סוחף. שוטף ובמשנה נסחפה שדהו וכן נסחף אביריך (ירמיה מו) נשטפו ומעדו וכשלו: (ה) אנשי רע לא יבינו משפט. אינם משימים לב לפורעניות העתיד׳ שיתבוננו בה וישובו מדרכם ויגאלו: ומבקשי ה׳ יבינו כל. טובה ורעה. משפט. יוסטיצ״א בלע״ז כך פירש רבי תנחומא על דור המבול: (ו) טוב רש. אף עני שבתורה: והולך בתומו. בהפשים טובים: (ז) ורועה זוללים. מחבר לו זוללים והוא ל׳ רעים: (ח) מרבה הונו בנשך ותרבית. לחונן דלים. הרשות שומטין עליו שהוא מתעשר שלא משפט ונוטלין ממונו ובונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים וזהו הנוגע דלים. כך דרשו רבי תנחומא: (י) בשחותו. מל׳ שחת: (יא) איש עשיר ודל מבין. כנגד רב ותלמיד הוא מדבר שהתלמיד חוקר ועל ידו הרב מתחכם: (יב) יחופש אדם. יתחפש בכל מיני עלילות: (יג) ומודה ועוזב. מודה פשעיו ועוזבם משוב בם עוד.

אבן עזרא

יאריך הטעם: (ג) סוחף. שוטף או סוחב הזרעים: (ד) יהללו רשע. בעבור שילך בדרכיהם. יתגרו בם. בעוזבי התורה: (ה) אנשי רע. שיתעסקו במעשה הרע לא יבינו משפטי ה׳. ומבקשי ה׳. בכוונת תפלתו אז יבוקש המשפט מפיהו ע״י נביא הם יבינו כל דבר טוב: (ו) בתומו. בדרך תומו: (ז) ורועה. מן רעה המלך: זוללים. המתאווים לאכל בשר והעד זוללי בשר: יכלים. יתן כלימה: (ח) לחונן. לאיש שיחונן הדלים: (ט) גם תפלתו. שיתפלל לשם בצרתו יתעב: (י) משגה. מדרכם אולי יכשלו בדרך רע: בשחותו. שעשה לאדם הוא יפול. ינחלו טוב. אחרי מות המשגה: (יא) ודל מבין. יוכל לחקור בדבר שהוא חכם בעיניו: (יב) רבה. גדולה תפארת שיתפארו עם הארץ בראותם הצדיקים שמחים ועליונים יחופש אדם. שהרשעים יחפשו הונם

ומבקשי ה׳. ל׳ והוא חד מן מ׳ מלין יחידאין נסבין ו׳ ואינון קריבין לאדכרה ולית להון זוגא וסימ׳ נמסר בריש ספר שמואל: ובתרבית. כן כתי׳ וקרי׳ ותרבית והוא חד מן ד׳ מלין דכתי׳ ב׳ בריש תיבו׳ ולא קרי׳ וסימ׳ בבית ואת עיני צדקיהו עור. בישראל וירא יואב כי היתה פני דשמואל. ובתרבית מרבה הונו בנשך. בבית ויתנהו על יד עשי המלאכה קדמא דפסוק דיאשיהו. וחד חלוף לא כתיב ב׳ וקרי׳ וסי׳ תחלת ויתנם ביד הגבעוני׳: ודל י״ב פתחין בליש׳ וסימ׳ נמסר בשפטים סימן ו׳ ותלים סימן קמ״ב: ירחם ב׳ וחסרים חד פתח וחד קמץ וסימ׳ אשר בך ירחם יתום, ומודה ועוזב ירחם. בתרא קמץ.

רלב״ג

יהשיג מהכוון מה שוהלם בו ההכרחי לעמידת גופו והנעתם בעוסק הוא כלי אל שיחסר לו הכל: עוזבי תורה. יהללו הרשע על רשעו ויתגרו בשומרי התורה לחשבם שהתורה היא בלתי ראויה להתנהג בה או ירצה בזה עוזבי התורה יהללו הדעת הנפסד אשר לרשע בדעו׳ כענין השרשי׳ וההתחלות כי בזה יוכן להם פתח לעזוב התורה. אך שומרי התורה יתגרו באותם הדעו׳ הכוזבו׳ וישתדלו לבאר מומם: אנשי רע. ולזאת הסבה הנה האנשים הבוחרים ברע לא יבינו משפט אמת בדעות כי הם יבחרו מה שיאות אל מה שהוטבע בו מטביית הרע וזה יהיה סבה שלא יעמדו על האמת בדברים העיוניים אך מבקשי ה׳ והם שומרי התורה יבינו כל הדברים על אמתת׳ כי אין להם תשוקה תמנעם מהשלמת החקירה בדברים אך יהיה להם עוד מהתורה עזר והישרה לעמוד על הדעות האמתיות כמו שהתבאר מדברינו בה: טוב רש. טוב מי שלא השיג במושכלות כי אם מעט והוא הולך בהם בתמימות וביושר ממי שעקש דרכיו בעיונו ולמד בזה האופן הרבה מהדרושים וזה מבואר בנפשו: נוצר תורה. הנה מי שישמור התורה הוא בן מבין כי היא תגיעהו אל השלימות במוסר ובדעה אך מי שיעזוב את התורה ויתחבר עם הזוללים להמשך אל תאות החומר הנה הוא יהיה כסיל אשר יכלים אביו לרוע פעולותיו ר״ל שמחרפיו יכלימוהו בזכרם לו מומי פעולות בנו ועניניו: מרבה הונו. מי שירבה הונו בנשך ובתרבית שהוא דומה לעושק מצד התורה שמנעה זה הנה הש״י ישיב גמולו להשיב ההון לאשר עשקו מהם באופן מה וזה כי הנשך והרבית יוקח מהדלים מפני צרכם אל ההלואה והש״י יסבב שיהיה העושר שמקובץ בזה האופן לאיש אשר הוא חונן דלים וממנו יוחן לו להון העניים כמנהגו: מסיר אזנו. הנה מי שמסיר אזנו משמוע תורה לא די שפעולותיו תהיינה מתועבות מזה הצד כי סרה ממנו ההישרה לתקון הפעולות אך גם תפלתו שיחשוב שיהיה עבודה לש״י היא מתועבת כי מפני סורו מלמידת התורה והתנהג בדרכיה לא יתכן שתהיה כוונתו בה ראויה: משגה ישרים. מי שמשגה ישרים ומטעה אותם כדי שילכו בדרך רע אשר חפר בו שחת להפילם הנה ישיב הש״י גמולו שהוא יפול בשחותו והתמימים ינחלו טוב בהפך מה שכוון המשגה אותם או ירצה בזה כי התמימים שיתנו לכל איש עצה הוגנת כדי שישיגו הטוב ינחלו הם בעצמם הטוב ובזה התבאר שמה שיכוין האדם להגיע לזולתו טוב או רע כמוהו יגיע לו: חכם בעיניו. האיש העשיר הוא חכם בעיניו מפני ראותו הצלחת דרכיו ודל מבין יחקרנו מצד חכמתו ויסבב שיוציא העשיר כפי מה שיתבאר מומו וחסרון מדתו כמו הענין בחקירת העדים שהוא לעמוד על מה שבדבריהם מהמומים ואז יתבאר לעשיר כי לא יוכל להשמר מענות על הדל כמבין מה שהתבאר בו מום שכלו ובזה ג״כ הערה להיישיר היודעים ללמד חכמתם לזולתם וזה האיש העשיר כדעות יקרה לו למהירות שכלו לעמוד על הדברים בקלות וזה יהיה סבה שלא יעמיק להפליג בהם להתיר כל הספקות שנופלות בהם ובשיבא לפניו תמיד קל ההבנה יתקרנו ויספק לו ספקות יבתדל הרב בהתירם וזה יהיה סבה להשלמת הידיעה בזה הדרוש ללמד שיהיה חכם בעיניו: בעלוץ צדיקים. ובהצלחתם רבה תפארת בעולם כי הם ינהיגו האדם הנהגה ישרה ומשובחת ובהקומת הרשעים ורוממותם ירבה קלות בעולם כי מפני ידיעתם איך יעשו הדעות ישתדלו לחפש ולהראות כי גם הטובים עושים אותם הפעולות כי מחשבתם שתהיה הנהגת זולתם כהנהגתם כאמרו ומוכיח לרשע מומו או ירצה בזה כי בקום רשעים יחופש אדם לפי שכבר יסתר מפחדו כאומרו בקום רשעים יסתר אדם ולזה יחופש במקומו׳ אם יוכלו למוצאו: מכסה פשעיו. שמכסה פשעיו ומעלים אותם כשיחקרו אותם מהם לא יצליח כי זה יהיה סבה אל שיסקר בפשעו או שישיגהו כוסה כשימלא בהם הסך דרכיו ואמנם מי שכבר חטא ומודה ועוזב דרכיו.

מצודת דוד

ולא ישחיתו: (ג) ועשק דלים. דבר בהווה כי העשיר אין מניח נגזול עשרו כי חזק הוא ממנו: מטר. הרי הוא כמטר שוטף בחזקה ונורף הזרעים ואין להם אף כי דרך המטר להגדיל התבואה מ״מ לפעמים שוד יפסיד כן הרשע הזה חושב להרבות הונו בגזל ושוד יבוא לו חסרון: (ד) עוזבי תורה. אלו שאחזו בתורה ועזבוה יהללו עוד את הרשע א״כ המה גרועים ממנו כי הרשע יודע בעצמו שלא טובים מעשיו אבל יעשה לתאבון אבל הם מהללים מעשיו וכמ״ש רז״ל שנה ופירש יותר מכולם: יתגרו בם. יעשו מריבה עם הרשעים אף אם רבים המה לא יחושו אותם: (ה) לא יבינו משפט. אף בבוא עליהם משפט פורעניות לא יבינו שבגמול בא כי חושבים הכל למקרה: יבינו כל. כל דבר הבא מן השמים יבינו למה בא ועל מה בא ואינם תולים שום דבר במקרה: (ו) הולך בתומו. שאינו מרמה בכפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו: מעקש. ממי שמעקש דרכיו לרמות הבריות להרבות הון והרי הוא עשיר: (ז) נוצר. השומר את התורה יאמרו עליו שהוא בנו של איש מבין ובעבור הבינה הזהיר את בנו לשמור התורה א״כ מכבד את אביו במעשיו אבל המחבר עצמו לזוללים לרדוף אחר התאוה ויעזוב בזה את התורה הנה בזה יכלים את אביו כי יאמרו הבריות אביו היה סכל ולא למדו מעולם דעת התורה: (ח) מרבה הונו. המרבה הונו בנשך ותרבית הנה לא לעצמו יקבץ ההון כי המקום יקח ממנו ויתננו למי שחונן את הדלים: (ט) מסיר וגו׳. על כי אינו מקשיב דברי תורה ולכן ישולם מדה במדה כי המקום ב״ה מתעב תפלתו ואינו מקשיבה ולא לרצון תהיה: (י) משגה. המכשיל את הישרים לשגות ללכת בדרך סכנה הנה המכשיל עצמו יפול בהסכנה ההיא אבל התמימים המוליכים בדרך ישר גם הם ינחלו טוב: (יא) חכם. העשיר מחזיק עצמו לחכם אבל לא כן הוא כי אף הדל אם הוא מבין יחקור בדברי החכמה יותר ממנו כי אין העושר סבה אל החכמה: (יב) בעלוץ. בעת ישמחו הצדיקים על כי נגלה הצלחתם וכל דבר נעשה על פיהם אז רבה תפארת המקום כי לא ישמע בה קול נוגש ומעקשות אבל בעת יקומו רשעים למשול בה אז יחופש האדם כי הרשעים ההם יחפשום לעשוק אונם: (יג) מכסה. המכסה פשעיו לומר לא עשיתי מאומה רע: ומודה ועוזב המודה

פשעו

מצודת ציון

שטיפה וגריפה כמו נסחף אביריך (ירמיה מו): (ד) יתגרו. מל׳ תגר ומריבה: (ז) ורועה. ענין חבור וריעות: זוללים. מרבים באכילה: (ח) הונו. מל׳ הון ועושר: בנשך ותרבית. נשך בכסף ותרבית באוכל וכן נאמר את כספך וגו׳ בנשך ובמרבית וגו׳ אכלך (ויקרא כה): לחונן. מל׳ חנינה ומתנה: (י) משגה. מל׳ שגגה: בשחותו. מל׳ שחת ובור ור״ל תקלה וסכנה: (יב) בעלוץ. ענין שמחה כמו תעלוז קריה (לעיל י״א): רבה. גדולה כמו על ארץ רבה (תהלי׳ ק״י): יחופש. ענין בקור ודרישה ומקשה

יד אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה
לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה׃ טו אֲרִי־נֹהֵם וְדֹב
שׁוֹקֵק מוֹשֵׁל רָשָׁע עַל עַם־דָּל׃
טז נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת
שֹׂנְאֵי בֶצַע יַאֲרִיךְ יָמִים׃ יז אָדָם
עָשֻׁק בְּדַם־נָפֶשׁ עַד־בּוֹר יָנוּס אַל־
יִתְמְכוּ־בוֹ׃ יח הוֹלֵךְ תָּמִים יִוָּשֵׁעַ
וְנֶעְקַשׁ דְּרָכַיִם יִפּוֹל בְּאֶחָת׃ יט עֹבֵד
אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים
יִשְׂבַּע־רִישׁ׃ כ אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב־
בְּרָכוֹת וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִנָּקֶה׃
כא הַכֵּר־פָּנִים לֹא־טוֹב וְעַל־פַּת־
לֶחֶם יִפְשַׁע־גָּבֶר׃ כב נִבְהָל לַהוֹן
אִישׁ רַע עָיִן וְלֹא־יֵדַע כִּי־חֶסֶר
יְבֹאֶנּוּ׃ כג מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי חֵן

(כ' חד חס' / י"ד מ"ע י' / שונא ק' / נ. ד'. זעירה / ל' וחד וכחסר וככפן)

נצלח ודמודי חטוי ושבק
נרחם עלוי אלהא: יד טובוהי
דבר נשא דמדליח לביה
הדירא ומן דמקשי ליביה נפל
בבישתא: טו אריא נהם
ודובא מצריח על רשיעא
דמשתליט על עמא מסכנא:
טז שליטא חסיר הונא סגיען
עושקוי ואנא דשני טולמיא
נגרון יומוי: יז בר נשא
דחשש בדמא דנפשא עד
גובא נערוק לא נצורוניה:
יח דמהלך בתמימותא נתפרק
ודמעקמן ארחתיה נפול בחדא:
יט דפלח בארעיה נסבע לחמא
ודרדיף סריקותא נסבע
מסכנותא: כ גברא מהימנא
סגיען ברכתיה ודרהט בעולא
דנעתר לא מזדכי: כא מסב
באפי לא טב ועל פתתא
דלחמא נחוב גברא: כב דמסתרהב למזלא גברא דביש עייניה ולא ידע דחוסרנא
אתי עלוי: כג דמכס לבר נשא קדמוי חסדא נשכח טב מן

רשי

עוד: (יד) מפחד תמיד. דואג מעונש ובכך מתרחק מעבירה: (טו) ארי נוהם. הוא להם: ודוב שוקק. נהימה לארי ושקיקה לדוב שניהם לשון צעקה: (טז) חסר תבונות. מתוך שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקות כי אינו נותן לב על חייו ומרבה לעשוק שכרי השונא בצע יאריך ימים: (יז) אדם עשוק בדם נפש. (שיש עליו עושק דם) הוא המחטיא את חבירו ואבדה נפשו של ידו: עד בור ינוס. עד יום מותו ינוס לעזרה שיתכפר לו: ואל יתמכו בו. משמים להספיק בידו לשוב שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם כך נדרש במס' יומא: (יח) יפול באחת. ברעה אחת ואין תקומה למפלתו: (יט) ישבע ריש. עניות: (כ) איש אמונו'. הנותן מעשרותיו באמונה שאין עד בדבר אלא הקב"ה רואה ומרבה לו ברכה: ואץ להעשיר. דוחק השעה להתעשר בשל עניים: (כא) יפשע גבר. המטה משפט: נבהל להון. ממהר להרבות הון וגוזל תרומותיו ומעשרותיו: כי חסר יבואנו. חסרון יבא לו שהמארה משתלחת במעשה ידיו: (כג) מוכיח אדם וגו'. על עבירות שבידו ומפרישו מהם: אחרי חן. לאחר זמן חן ימצא בעיניו יותר ממחליק לשון. מצינו בבראשית רבה כל מקום שנאמר אחרי אינו אלא מופלג. אחר. סמוך. בתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם אחרי. זה משה שהוכיח את ישראל אחר הקב"ה שנקרא אדם שנא' (יחזק' לד) אדם אתם ונאמר בו כי מצאת חן בעיני (שמות לג): ממחליק לשון. זה בלעם האומר לישראל דברים מתוקים מה טובו אוהליך יעקב (במדבר כ"ד) משה מכריז השמרו לכם פן יפתה ובלעם מכריז ומחניף עשו תאותכם ואינו מקפיד לא איש אל ויבוז כאומו'

גוזל

אבן עזרא

הונס ויעשקוס: (יד) מפחד תמיד. מן השם ולא יפשע. ומקשה לבו לבלתי הבין התוכחו'. יפול ברעה. שחשב לעשות: (טו) ארי. נגיד. חסר כ"ף. שוקק. מן שוק כלומר דורס כן מושל שהוא רשע על עם דל. וכן נגיד שהוא חסר תבונה נמשל לארי ולדוב בעשקו העניים. שונאי ביו"ד להורות כי על המושל והנגיד ידבר: (יז) אדם עשוק בדם. כמו עושק וכן אגיר כמו אוגר השדודה כמו השודדה השכוני כמו השוכן ומי שהוא עושק בדם נפש רוצה עונותיו יביאוהו לצרה שילך אל הבור להמית נפשו ולהשליכה במקום רע ולא ימצא מי ישיבנו: פ"א אדם עשוק ממונו ומעלמו בעבור דם נפש ששפך עד רדתו לבור הוא ינוס ממקום למקום כי הוא מפחד על נפשו והבור רמז לקבר: אל יתמכו בו. דרך אזהרה כלומר שלא יסמכוהו אחרים בנפלו ולא ירחמו עליו בשביל שהשחית הנוצר בצלם אלהים: (יח) הולך. בדרך תמים והעד ונעקש דרכים מגד דרכיו המעוקשי'. דרכי' אינ' שתים לבד והעד באחת שהבי"ת נקודה בשבא כלומר באחת מהן: (יט) ומרדף. פועל יוצא ללב. וריקים הם המורדפים והרדיפה היא המהירות ללכת אותם ריקים שהם רשים שאין להם מאומה וכן כעור וריק: (כ) איש אמונות. שיעשה אמונות הוא רב ברכות כלומר שיברכוהו אחרים או השם והוא הנכון וסוף הפסוק לעד. ואץ. ממהר להעשיר לא יהיה נקי מן השכר: (כא) לא טוב. דבק בפסוק פנים ואחור וכן הוא הפירוש ובעבור פת לחם שיפשע וימרוד גבר לא טוב: (כב) נבהל להון. כפי' ואץ להעשיר כלומר נבהל ואץ לקבץ הון יקרא איש רע עין שעינה רעה כמו ורעה עינך. חסר. כשיקבצנו ולא יתן לעני ממנו: (כג) אחרי. אבל בהם אומרו. לא יעשה ושלמה נוח על שניהם נאמנים פצעים. אוהב ונעתרות
אמר שלמה מי שיוכיח אדם אחר מלותי נשיקות שונא (לעיל כז):

על עם ה' וס"מ' ויבאו על ליש על עם שקט כי אתה המלכתני על עם רב דד"ה ויקראו בקול גדול דד"ה. כי חרפו ויגדילו על עם ה' צבאות. ארי נוהם ודוב שוקק. וכל שמואל וישעיה ותהלות דכו' על עם במ"ג אל עם וסימ' השלח בים צירים. פרשתי ידי כל היום. ויתהלכו מגוי אל גוי: ברכות ד' קמצין וסימניהון ברכות לראש צדיק. איש אמונות רב ברכות. כי תשיתהו ברכות. עברי בעמק הבכה: ידע י"ס

תולדות אהרן אשרי אדם. ברכות ס גיטין נה: ארי נוהם. מגלה יא: אדם עשוק. יומא פו זוכר מספטים: איש אמונות. זוכר מקן: מוכיח אדם. תמיד כח:

רלבג

דרכיו הרעים ירוחם ויהיה שיהיה פשעו לש"י או לאדם כי כבר ירחם עליו מי שפשע בו בראותו אותו מתחרט על מה שעשה מזה: אשרי אדם מפחד תמיד. למי שראוי לפחד ממנו כי זה סבה אל שיתחכם בלקיחת העצה ההוגנת להמלט מהרע אשר הוא מפחד ממנו ואולם מי שהוא מקשה לבו ושם לאל הדברים שראוי לפחד מהם הוא יפול ברעה הלא תראה כי הקשא' הלב החריבה ב"ה הראשון והשני וזה שאם לא היה צדקיה מקשה לבו והיה משים צוארו תחת עול מלך בבל לא גלינו מארצנו אז וכן הענין בבית ב' לא היו נכנעין למלכות אחרת ונותנין צוארם תחת עולם: ארי נהם. הנה בדמיון הארי הנוהם על טרף והדוב השוקק והולך לטרוף ימצא הרשע המושל על עם דל אין כוונתו כי אם להשחית ולהרע להם ולעשקם בהפך מה שראוי שיהיה מחוק המושל: נגיד. וזה דרך הנגיד שהוא חסר תבונות ורב מעשקות אך הנגיד שהוא שונא בצע יאריך ימים המונהגים ממנו בהנהגתו הישרה ובשמירתו אותם מהרע ובהפך הענין ברשע שיכסף לטורפם או ירצה בזה הנה בדמיון הארי הנוהם שישמעו קולו החיות ויברחו כן הענין ברשע המושל על עם דל כי לא יוכלו שאתו וימרדו בו וכן הענין בנגיד חסר תבונות ורוב מעשקות אך מי שהוא שונא בצע יאריך ימים על ממלכתו: אדם עשוק. בעבור חטאת דם הנפש אשר חטא בו האדם יהיה ענשו מהש"י שהוא עשוק ורצון מאחרים בזולת רע שיעשה להם וינוס מרוב הרודפים אשר לו עד בואו אל קבר ואין איש סומך ומסייע אותו לאמר שלפוא רדפוהו ואנס כי חטא דם הנפש סבב לו זה: הולך תמים. בתמימות ויושר יושע מהרשע ומהרע הנכון לבא עליו ואע"פ שהיו הדרכים המביאים אל הרע רבים והדרך הטוב אחד לבד ואשר הוא נעקש ועוזב דרכי יושר כשלא יהיו לפניו כ"א שני דרכים אחד טוב ואחד רע תביאהו עצתו לבחור הדרך אשר יפול ויכשל בה ויעזוב הדרך הטוב: עובד אדמתו. מי שישתדל לעבוד אדמתו ישבע לחם כי האדמה תתן פריה ומי שאינו מתעסק בישובו של עולם אבל הוא מרדף אחרים רקים יחסר לו כל טוב והעיר ג"כ שמי שמשתדל בהוצאת מה שבכח מהשגת המושכלות אל הפועל ישבע קנין מהשגות ההם שהם מזון השכל ומי שהוא מרדף ריקי' ולא ישתדל בהשלמת נפשו יתאר בחסרון הדעת: איש אמונות. איש שמתעסק באמונה במדיניות ובדעות הוא רב ברכות מגד יושרו יגליה כחפצו ומגד דבקו בש"י ומי שאינו מתעסק באמונה לא במדות ולא בדעות אך הוא מתעסק בעול בעסק הממון כדי שיתעשר במהירות ולא יזדקק בדעותיו כדי שיעבור בכל הדרושים במעט זמן בגבה הוא לא ינקה מרע וזה מבואר מאד: הכר פנים במשפט. הוא דבר לא טוב כי כשיכבד השופט האחד מבעלי הדין יהיה זה סבה שיסתתמו טענות בעל דינו לחשבו שדעת הדיין קרובה אל שכנגדו ובשב' מעט שחד שיקח השופט יפשע ויטה הדין כי לאהבתו האיש אשר לקח ממנו שחד לא יוכל לראות לו חובה ויעלים ממנו אמתת הדין: נבהל להון. הנה האיש הכילי נוהג בכילות לחשבו שיקנה בזה הון ביותר מעט מהזמן ולא הרגיש כי זאת התכונה הפחותה היא הנה שיבואהו חסר כי אין לאיש כזה אוהבים ולזה יהיה שיקרו לו נזקים והפסדים: מוכיח לאדם. וילך בתוכחות אחרי שיודיע

מצודת ציון

(יד) ומקשה. מלשון קשה וחזק: (טו) נוהם ושוקק. שאגת הארי נקרא נהימה ושאגת הדוב שקיקה: (טז) נגיד. שר ומושל: מעשקות. מל' עושק וגזל: בצע. עושק וגזל: (יז) עשוק. גזול ונטחת בעין: יתמכו. ענין סעד: (יח) ונעקש. ענין עקום: (כ) ואץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י): (כא) גבר. איש: (כה) יגרה. מל' תגר ומריבה: ידושן. מל' דשן ושמן וכן ירויון מדשן ביתך

מצודת דוד

שפשע ועוזב אותו ולא יפשע עוד ירוחם מה' ומעביר פשעיו: (יד) מפחד תמיד. מהדבר המפחיד ונשמר ממנו: ומקשה. המחזק לבבו ולא יחת מדבר המפחיד ולא נשמר ממנו הנה הוא יפול ברעה הבאה: (טו) ארי. כמו שאגת הארי ושקיקת הדוב מפחיד את הבריות כן מפחיד ממשלת הרשע על עם דל כי דרכו להזיק בעושקי הכח: (טז) נגיד. כאשר יהיה הנגיד חסר תבונה ירבה מעשקות עם כי שונא הבצע מאריך ימים כי הכסיל לא יבין את זאת: (יז) אדם עשוק. מי שנפשו עשוקה בעון שפיכות דמים הנה עד כי ימות ויקבר ינוס מפחד רודפים ולא ימצא מי יסמוך בידו כי מאוד הרשיע לעשות: (יח) יושע. מן הצרות הרבות אשר סבבוהו: באחת. בבוא צרה אחת נופל בה בלי תקומה: (יט) עובד אדמתו. בחרישה ובזריעה: ומרדף. ההולך אחר דברים ריקים שאין בהם תועלת יתרבה בו העוני עד כי ישבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: (כ) איש אמונות. שמתעסק באמונה ולא ירמה את הבריות מעושד הוא לרב ברכות אבל הממהר להעשיר את עצמו לא יחדל מלרמות לא יהיה נקי מהגמול הראוי: (כא) הכר. לא טוב לדיין להכיר פני האחד ולכבדו כי בזה יסתתמו טענות בעל דינו לחשבו שדעת הדיין קרובה אליו ויאמין לו ויזכהו בדין: ועל פת לחם. ר"ל היתכן שבעבור מתנה מועטת שמקבל הדיין לקבל שמו להכיר על פנים שיפשע בנפשו להוליך המשפט מעוקל: (כב) נבהל. הבהול להרבות הון.

רשי

(כד) גוזל אביו. הקב"ה: ואמו. כנסת ישראל המחטיא את הרבים שגוזל הקב"ה מפריד ממנו רביו וגוזל מהם טובה: משחית. ירבעם: (כה) רחב נפש. להשיג כל תאותו: יגרה מדון. מגרה עליו מדת הדין: (כז) נותן לרש. צדקה: (אין מחסור. להרבות לו צדקה כה"א). וכן הרב שאינו מונע תורה מפי התלמיד: (א) מקשה עורף. מלשמוע: פתע ישבר. מהר ישבר: (ג) ורועה. מחבר לו זונות ורבותינו אמרו האומר שמועה זו נאה משנה וזו אינה נאה לא משנה וסיוע במקרא שאין זונות במקרא מלא אלא זה בלבד: (ד) יעמיד ארץ. ה"ס שופט אמת הוא יעמיד ארץ: ואיש תרומות. איש גאות שאינו חש להיות מתון כדין ורבותינו אמרו אם הדיין דומה למי שאינו צריך לקנות אוכבים וליקח שוחד הוא יעמיד ארץ ואם דומה לכהן השואל תרומות על הגרנות הוא יהרסנה: (ה) מחליק. מדבר חלקות

אבן עזרא

מצותי חן וימלא בעין כל רואיו יותר מן המחליק לו לשונו: (כד) אין פשע. אין עלי פשע כי יאמר שלי הוא באמת: חבר הוא לאיש משחית. הוגו כי הוא יסיתהו לגזול אביו: (כה) רחב נפש. כענין שנפשו רחבה ואינה מפחדת מכעס; יגרה מדון. יעורר: ידושן. ישבע דשן: (כו) ובוטח בלבו הוא כסיל. והולך בדרך חכמים לבטוח בשם ימלט מצרה: (כז) נותן לרש. אין לו מחסור כי השם ימלא צרכיו כענין מלוה ה' חונן דל. ומעלים עיניו מן העניים רוב מארות לו: (כח) יסתר אדם. הם עושי משפט שיסתרו מפני הרשעים וסוף הפסוק לעד: (א) איש. שצריך תוכחות והם יוכיחוהו תגויד ומקשה ערפו פתאום ישבר ולא יהיה לו מרפא: (ב) ברבות צדיקים. כענין רבה תפארת: (ג) איש. ישמח. בן שמחה לאביו. ורועה. מן רעך או מענין כמרעיתם וישבעו כלו' מפרנס הזונות והעד יאבד הון: (ד) ואיש תרומות. ידענו כי תרומות הנשיא שהוא לוקח מעם הארץ היא שית האיפה כלומר מלך בעבור משפט שיעשה יעמיד הארץ ואיש לוקח תרומות רבית יותר מן המדה הידועה יהרוס אותה: (ה) גבר. כפשע. מחליק מדבר חלקות על רעהו אולי יוכל לרמות אותו. פעמיו. דבק עם גבר מחליק כענין ורשת אשר טמן תלכדו והפסוק

משלי כח

יִמְצָא מִמַּחֲלִיק לָשׁוֹן׃ כד גּוֹזֵל ׀ אָבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמֵר אֵין־פָּשַׁע חָבֵר הוּא לְאִישׁ מַשְׁחִית׃ כה רְחַב־נֶפֶשׁ יְגָרֶה מָדוֹן וּבוֹטֵחַ עַל־יְהוָה יְדֻשָּׁן׃ כו בּוֹטֵחַ בְּלִבּוֹ הוּא כְסִיל וְהוֹלֵךְ בְּחָכְמָה הוּא יִמָּלֵט׃ כז נוֹתֵן לָרָשׁ אֵין מַחְסוֹר וּמַעְלִים עֵינָיו רַב־מְאֵרוֹת׃ כח בְּקוּם רְשָׁעִים יִסָּתֵר אָדָם וּבְאָבְדָם יִרְבּוּ צַדִּיקִים׃

כט

א אִישׁ תּוֹכָחוֹת מַקְשֶׁה־עֹרֶף פֶּתַע יִשָּׁבֵר וְאֵין מַרְפֵּא׃ ב בִּרְבוֹת צַדִּיקִים יִשְׂמַח הָעָם וּבִמְשֹׁל רָשָׁע יֵאָנַח עָם׃ ג אִישׁ־אֹהֵב חָכְמָה יְשַׂמַּח אָבִיו וְרֹעֶה זוֹנוֹת יְאַבֶּד־הוֹן׃ ד מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ וְאִישׁ תְּרוּמוֹת יֶהֶרְסֶנָּה׃ ה גֶּבֶר מַחֲלִיק עַל־רֵעֵהוּ רֶשֶׁת

(Masorah in the margin: ה'חס' בכתו' ל"א · י"ג בכתובים ו' מ"ע · ג' ג' ומה מארת ה' · ג' ומ"ג · ד' · ג' מ"ע · ג' חס' ו' · כ' סעיפ)

תרגום

הוּא דְמַפְלֵיג בְּלִישָּׁן׃ כד דְגָזֵל לַאֲבוּי וּלְאִמֵּיהּ וְאָמַר לֵית חוֹבָא חַבְרָא הוּא לְגַבְרָא מְחַבְּלָנָא׃ כה גַּבְרָא רְחַב מְגָרֵג תִּגְרֵי וְדִמְסַבַּר בֶּאֱלָהָא נִדְהוֹן׃ כו דְּתָכֵל עַל לִבֵּיהּ סַכְלָא הוּא וּדְמַהְלֵךְ בְּחַכִּימוּתָא נִתְחַמֵּי מִן בִּישׁ׃ כז דְיָהֵב לְמִסְכְּנָא לָא נֶחְסַר לֵיהּ וּדְמַחְמֵי עֵינֵיהּ מִן מִסְכְּנָא סַגִּיעִין לְוָטְתֵיהּ׃ כח בְּקוּמָא דְרַשִּׁיעֵי מִתְטַשֵּׁי בַּר נָשָׁא וּבְאָבְדֵיהוֹן נִסְגּוֹן צַדִּיקֵי׃ א גַּבְרָא דְלָא מְקַבֵּל מַכְסְנוּתָא וּמַקְשֵׁי קְדָלֵיהּ בְּעַגְלָא נִתְּבַר וְלָא תֶּהֱוֵי לֵיהּ אָסוּ׃ ב בְּסוּגְעָא דְצַדִּיקֵי חָדֵי עַמָּא וּבְשׁוּלְטָנָא דְרַשִּׁיעֵי נִתְאֲנַח עַמָּא׃ ג גַּבְרָא דְרָחֵם חָכְמְתָא נַחְדֵּי אֲבוּי וּדְמִתְחַבַּר בְּזַנְיוּתָא מוֹבִיד מָזָלֵיהּ׃ ד מַלְכָּא בְּדִינָא נוֹקִים אַרְעָא וְגַבְרָא עַוָּלָא עָקַר לָהּ׃ ה גַּבְרָא דְמִתְפַּלַּג עַל חַבְרֵיהּ מְצוּדְתָא

רלבג

שיודיע לו היזק שיקרה לו בסוף אם לא יסור מהתכונה ההיא כמו שעשיתי אני בזה הפסוק קודם הנה ימצא חן בעיני האיש ההוא יותר ממי שמחליק לו לשון ומשבח לו תכונתו הפחותה וכאילו היעיר בזה אל דרך התוכחת איך יהיה האופן שיקבל בו תועלת כי צריך שיהיה תמשיכה הלבבות מה שאפשר בדרך שירגיש הנוכח כי לתועלתו ולכבודו אמר לו המוכיח זה התוכחת או תהיה היו"ד נאחרי נוספת והרצון בו כי מי שמוכיח האדם הנה אחר שיתבאר לנכח הרע שקר' לו על שלא שמע תוכחתו ירגיש ויאמר לודאי אם שמעתי לעצת פלוני הייתי נמלט מזה וימצא לזאת הסבה חן בעיני הנוכח יותר ממחליק לשון כי הוא היה סבת נפלו ברע ולזה ישנאהו בסוף: גוזל אביו. מי שגוזל אביו ואמו ואומר אין פשע לפי שאחר מותם יהיה קנינה לו הנה הוא חבר לאיש משחית כי זה ירגילוהו לגזול ולעשוק לאחרים וישחית האנשים מפני זאת התכונה: רחב נפש. מי שהוא רחב נפש והתאוה יסבב לו חוזק רדיפתו התאוות שיגרה מדון כנגדו כי לא ימלאו לו ויצטרך ברדפו השגתם שיעשה כנגד האנשים מה שיגרה בו מדון כנגדו אמנם מי שהוא בוטח על ה' ושם מפני זה קץ תאותיו נגדו הוא ידושן בהגעת חפציו ואיפשר שירצה בזה כי מי שהוא רחב נפש לפזר ולתת לאנשים כדי שיאהבוהו יביאהו זה אל שיגרה מדון כנגדו כי יאבד הונו בזאת התכונה ויצטרך לעשוק לאנשים עם שהוא בוטח בזה באוהביו אשר קנה לפי מחשבתו כפיוזרו להם עם שהבה יגרם ג"כ מדון כנגדו מהאנשים אשר פזר להם התלה כי הם ידמו תמיד לקחת תועלת ממנו וכאשר יראו שיסור תועלתם מהם בהתמוטט ידו השוב ביניהם האהבה באלה כי יחשבו שסרה אהבתו מהם ולזה מפך ידו מהם הנה בטחונו באנשים שיהיו זרועו סבב לו הספק אך מי שישים מבטחו בש"י לבד יגיע חפציו ויהיה נחת שלחנו מלא דשן בספק הענין ברחב נפש: בוטח בלבו. הנה הכסיל לא יתישב בדברים קודם התחילו לדרוך אל השגתם אך הוא בוטח בלבו שלא יחסר לו טוב העולם ולזה יקרה לו רע בהם ואולם מי שילך בחכמה הוא ימלט מכל רע ומכל מונע ממה שהוא דורך אליו כי כבר הקדים תחלה הסבות המביאות אל מה שידרוך בהגעתו והסיר הסבות המונעות: נותן לרש. מי שהוא נותן מהונו לעני יברכהו מפני זה הש"י ולא יהיה לו מחסור כמ"ש התורה כי בגלל הדבר הזה וגו' אך מי שהוא מעלים עיניו מהעניים הוא רב קללות ומארות וזהו מדה כנגד מדה: בקום רשע. בהיות שררה וממשלה לרשעים יסתר במה שהוא אדם והוא האיש הטוב וזה לשתי סבות האחת כי כל האנשים הטובים יברחו להמלט מ' הרשעים והשני' כי מפני מה שיראו האנשים מהצלחת הרשע יהיה נבחר להם הרשע מהצדק מצורף לזה כי הרשע המושל בהם ינהיגם בהנהגתו ובאבוד הרשעים אז ירבו צדיקים בארץ לב' סבות הא' כשיאבדו אל המושלים ישובו אשר ברחו מהם והשני כי באבוד הרשעים אז זה שיהיו יותר לאנשים מוס הרשע ויחזיקו מפני זה בצדק: איש תוכחות. כשיהיה איש תוכחות שיבואהו לו רעות מהש"י על צד ההוכחה והוכח במכאובים להסירו מהרע שהוא בו במדות או בדעות והוא עם זה מקשה עורף ואינו רוצה לעזוב דרכו הנה ישבר ברע בפתע פתאום שלא תהיה לו רפואה ממנו וזאת מדה כנגד מדה הוא לא רצה לרפא וכל מה שסובה עוד הוסיף סרה ולזה יבא לו רע לא יוכל להרפא ממנו: ברבות צדיקים. בשררת הצדיקים ישמח העם כי הם אוהבים המונהגים מהם וישתדלו בתקונם לפי מה שאפשר עם שמלדם יהיו מושגחים מהש"י והפך זה כלו במשול רשע והענין מבואר: איש אוהב חכמה ישמח אביו. לטוב מוסרו וענינו ומי שנמשך אל התאוות ורועה זונות הוא יאבד הון אביו ויאבד ממנו קנין כל הון וכל שלימות אנושי: מלך. המלך יעמיד ארץ במשפט כי זה יהיה סבה להשלמת הקון המדינה שלא יעשקו קצתם לקצתם ואם היה המושל מטה המשפט בעבור תרומה שיפרים לו מדבר העול שיעשה כאילו תאמר שאם חייב ראובן לשמעון ק' מנה יפטר ראובן אם יפרים ויריס לו מהק' מנה סך מה הוא יהרוס הארץ ויפסידנה כי זה יגרום להתבלבל סדר המדינה כי כל א' יעשוק חברו ויבטח שבשחד מה שיתן אל המושל יפטרהו והנה לא יקרא זה האיש מלך כי אין כמוהו ראוי להיות מלך: גבר מחליק. גבר שהוא מחליק הדרך בעבור רעהו שיפול בחלקלקות ההם הוא פורש

וסימ' נמסר בתלים סימן צ"ב: ובוטח ה' חס' בכתובים וסימ' כי המלך בטח בה'. אשרי אדם בטח בך. כמוהם יהיו עושיהם. וחברו. רחב נפש יגרה מדון. וכל נביאים דכו' חס' במ"ב וסי' אלהיך אשר אתה בוטח בו. ובארץ שלו' את בוטח: ברבות ג' מ"ל וסימ' ברבות צדיקים ישמח העם. ברבות רשעים ירבה פשע. ברבות הטובה רבו: תרומות ג' ב' חסרי' ו' בתרא וסימ' כל תרומת הקדשים אשר ירימו. הרי בגלבוע אל טל. ואיש תרומות יהרסנה. וסי' כל טוריא דמלכא. אנ"ך:

תולדות אהרן גוזל אביו. ברכות לה סנהדרין קב זוהר השה' ופקודי ותזריע: ברבות. מגלה יא: ורועה זונות. עירובין סד סוטה לו: מלך במשפט. כתובות קה סוטה מה סנהדרין ז יד זוהר מקץ ושמיני:

מצודת דוד

בודאי הוא רע עין כי ירע עינו לתת לצדקה מהונו ולא יתן לב לדעת שבעבור מניעת הצדקה יבוא חסרון בעשרו: (כג) מוכיח. המוכיח את מי ומפרישו מן העבירה הנה אחר שפירש מן העבירה ימצא המוכיח חן יותר ממי שדיבר עמו בחלקלקות ויפה מעשיו בעיניו: (כד) אין פשע. כי הלא הכל שלי הוא אחר מותם: חבר הוא. מ"מ הוא חבירו של האיש המשחית אנשים אחרים וגוזל רכושם כי סופו יהיה כמוהו לגזול משל אחרים: (כה) רחב נפש. המתאוה למלאות נפשו בכל דבר ברשע רב דרכו לחרחר ריב בעבור רוגז הלב על כי יחסר לו בכל עת והוא דואג ועצב בעבור התאוה ובעבור המריבה ומפחד בברו ירזה אבל הבוטח בה' שהוא יזמין לו די מחסורו ולא יוסיף עצב הרי הוא נעשה דשן ושמן: (כו) בוטח בלבו. העומד בצרה ובוטח בתחבולות לבו הוא כסיל אבל ההולך בדרך החכמה לבטוח בה' הוא ימלט מן הצרה: (כז) אין מחסור. לא יוחסר עשרו בעבור פזור הצדקה אבל המעלים עיניו מן הרש ועושה עצמו כאלו לא יראהו לבלי תת לו הנה יבוא בעשרו הרבה קללות ותרד למטיון: (כח) בקום. בעת יקומו הרשעים אז יסתר כל האדם שאינו מהם כי יפחדו מהם ובעת יאבדו הרשעים אז ירבו הצדיקים כי יתאספו העירה ממקום מחבואם:

כט (א) איש תוכחות. הצריך אל התוכחות ומקשה ערפו ולא יאבה לשמוע ישבר כתאום ואין מי ירפא לו: (ב) ברבות. בעת גדלו הצדיקים ומושלים בעם אז ישמחו כי בעבורם יהיו מושגחים מה': (ג) ורועה. המחבר עצמו לזונות מאבד הון אביו בתת להם אתנן ויצער עוד את אביו: (ד) במשפט. בעבור המשפט אשר יעשה בין העם יתקיים המדינה כי יחדלו מעושק ידיהם כי הכל יביא במשפט אבל איש אוהב תרומות ר"ל כאשר יפרשו לו חלק מן העושק עוזב המשפט הוא יהרס את אנשי המדינה כי יתרבו העושקים: (ה) גבר מחליק. מי שמחליק את הדרך למען ימעדו בה רגלי

מצודת ציון

ביתך (תהלים לו): (כז) ומעלים. מל' העלמה: מארות. מל' ארור: (ב) ברבות. ענין גדולה כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): יאנח. מל' אנחה: (ג) ורועה. מל' ריעות וחבור: (ד) תרומות. ענין הפרשה כמו ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה): (ה) פעמיו. רגליו כמו פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים)

אבן עזרא

והפסוק הבא לעד כלו' בעבור פשע יוקש רע מוקש או מוקש רע אחד: (ו) וצדיק ירון. כנפשו כמוקשו: (ז) יודע צדיק דין דלים. בעבור שיתעסק לריב ריבם. ורשע לא יבין דעת ומשפט: (ח) יפיחו. ישכבו. פחים כלו' שהשם ישים פחים ללכדם בעבור אנשי לצון. וחכמים. בחכמתם ישיבו אף השם. וינצלו מן הפחי': (ט) איש. את. כמו עם כלומר חכם שילא למשפט עם איש אויל. ורגז. יחרד או ישחק אין נחת לחכם עמו: (י) אנשי דמים. שישפטו דם הם ישנאו התם ויהרגוהו. יבקשו נפשו. נפש התם וידרשו דמו. פ"א נפשו דבקה עם אחד מאנשי דמים וכן הוא וישרים יבקשו נפשו איש דמים להמיתם בעבור התם או מלת נפשו דבקה עם אחד מן וישרים ויהיה הענין כפול: (יא) כל. באחור. כמו כשעו אחור והוא שם דבר או שם תאר או שם והוא הנכון למבין ואחור רמז ללב שהוא אחר מוצא השפתים וכן יכחידנה תחת לשונו רמז ללב שהוא תחת הלשון: ישבחנה. מן משביח שאון פי' ישקיט כלומר כל רוח דעתו יוציא כסיל ויודיעהו לאחרים כענין ובקרב כסילים תודע וחכם בלב אשר הוא אחר המוציא ישבחו רוח דעתו וישקיטנה ולא יודענה לכסיל כענין בלב נבון תנוח חכמה: (יב) מושל. כשידברו לו שקר וישמעם אז ישרתוהו רשעים: (יג) תככי'. שהדלות ישברהו כמו מתוך ומחמס ומזה הענין תוכו לרגליך נשברו ויהיה תכך ותכה. נפגשו. כי הרש והדלות כאשר יגזרם השם וירדו משמים כמטר היורד על הארץ יפגשו בם והם נפגשו: מאיר. כי הם אולכים בחשך הדלות והשם יאיר עיניהם למלאת חסרונם והכל כפי המעשים. פ"א תככים שגזלו לו הונו בתוך ומרמה: (יד) מלך. באמת שיוציא דינם באמת המשפט ולא יהדר פני גדול. כסאו לעד יכון לו

רשי

חלקות: (ו) בפשע איש רע. יבא מוקש: וצדיק. שלא הלך בדרכיו ירון ושמח: (ז) דין דלים. ייסורי דלים ומה הם צריכים ונותן להם לב: (ח) יפיחו. ילהיבו כלהבת אש הנפוח ברוח: (ט) איש חכם נשפט. מתוכח עם האויל: ואין נחת: בין מראה לו פנים זועפו' בין שמראהו פנים שוחקי'. אין נחת לא בזו ולא בזו אינו מולא קורת רוח מאיש באמציה שהראה לו הקב"ה פנים שוחקות ומסר בידו אדום ובשובו מהכות (ד"ה ב כה) ויבא את אלהיהם ולהם השתחוה לאחז הראה הקב"ה פנים זועפות ומסרו ביד מלכי ארם ויזבח לאלהי דמשק כי אמר אלהי ארם מעזרים להם: (י) יבקשו נפשו. ל' חבה ונראה' שכן הוא כמה שאמר דוד לאביתר (שמואל א כב) אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך ואין בפותרים מודים לי: (יא) באחור ישבחנה. כשיוציא הכסיל כל רוחו בא החכם וישפילנו במענה לשוט ודומה לו משביח שאון ימים (תהלים סה) בשוא גליו אתה תשבחם (שם פט): (יג) ואיש תככים. איש מזימות בעל תורה. ורבותינו (תמורה טז ויקרא רבה פ' ל"ד) פירשו תלמיד שאמר

משלי כט

פֹּורֵשׂ עַל־פְּעָמָיו׃ ו בְּפֶשַׁע אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ וְצַדִּיק יָרוּן וְשָׂמֵחַ׃ ז יֹדֵעַ צַדִּיק דִּין דַּלִּים רָשָׁע לֹא־יָבִין דָּעַת׃ ח אַנְשֵׁי לָצוֹן יָפִיחוּ קִרְיָה וַחֲכָמִים יָשִׁיבוּ אָף׃ ט אִישׁ־חָכָם נִשְׁפָּט אֶת־אִישׁ אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת׃ י אַנְשֵׁי דָמִים יִשְׂנְאוּ־תָם וִישָׁרִים יְבַקְשׁוּ נַפְשׁוֹ׃ יא כָּל־רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה׃ יב מֹשֵׁל מַקְשִׁיב עַל־דְּבַר־שָׁקֶר כָּל־מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים׃ יג רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה׃ יד מֶלֶךְ שׁוֹפֵט בֶּאֱמֶת דַּלִּים כִּסְאוֹ לָעַד

[מסורה בגליון: ס' · ג' ל' · חס' כגיס' · ג' ל' וחד ומהכמים · ב' · ל' בכימוף · ל' ל' חס' כגיס' · ל' ג' · ל' · ו' מ"ל]

תרגום

פָּרֵס עַל הִלְכָתֵיהּ׃ ו גַּבְרָא בִּישָׁא בְּחוֹבֵיהּ מִתְצִיד וְצַדִּיקָא דָיֵין וְחָדֵי׃ ז יָדַע צַדִּיקָא דִּנְהוֹן דְּמִסְכְּנֵי וְרַשִׁיעֵי לָא מִתְבַּיְּנִין יְדִיעְתָא׃ ח גַּבְרָא מִמְקְנֵי מְמַלְלִין כְּדָבָא וְחַכִּימֵי מְהַפְּכִין רוּגְזָא׃ ט גַּבְרָא חַכִּימָא דָיֵין עִם גַּבְרָא שַׁטְיָא וְרָגֵז וְחָאֵךְ וְלָא מִתְּתַבַּר׃ י גַּבְרֵי דְאָשְׁדִין דְּמָא סָנֵין תְּמִימוּתָא וּתְרִיצֵי בָּעֵין לֵהּ׃ יא כּוּלָּא חוּמְתֵיהּ מַפִּיק סַכְלָא וְחַכִּימָא בְּרַעְיָנָא מַאֲכָה׃ יב שָׁלִיטָא דְצָאֵת מִלֵּי דְשִׁקְרָא כֻּלְהוֹן מְשַׁמְּשָׁנוֹי רַשִׁיעֵי׃ יג מִסְכְּנָא וְגַבְרָא מְצִעְיָא פְּגִיעוּ חַד בְּחַד וְאַלָהָא מַנְהִיר עַיְנֵי דִתַרְוֵיהוֹן׃ יד מַלְכָּא דְדָאֵן בְּקוּשְׁטָא לְמִסְכְּנֵי

לצון ג' וסי' שמעו דבר ה' אנשי. עד מתי פתיים. אנשי לצון יפיחו קריה: נשפט ה' קמצים וסימניהון נמסר בישעיה ריש סי' נ"ס ובירמיה סוף סימן ב': וחכם ד' וסי' הנמצא כזה. אין נבון וחכם כמוך. ילד מסכן וחכם. וחכם באחו' ישבחנ': נפגשו ג' וסימ' עשיר ורש נפגשו. חסד ואמת נפגשו. רש ואיש תככים נפגשו: שופט ו' מ"ל וסי' נמסר בעמוס סי' ב'.

תולדות אהרן יודע צדיק. שבת קנה: איש חכם. סנהדרין קג עקידה ש' לד: מושל. חולין ד: רש. תמורה יו:

רלבג

פורש רשת על פעמיו בעצמו פחת מה שחשב להפיל רעהו: בפשע איש. בעבור פשע ארץ איש רע יתחדש יכשלו רבים עמו אוי לרשע ואוי לשכנו ואשרי הצדיק ימלט מהרע ההוא וירון על המלטו ועל אבדן הרשע כאומרו באבוד רשעים רנה או ירצה בזה כי בעבור פשע איש רע יתחדש לו מוקש יפול בו והצדיק הוא בהפך זה כי יגיעו לו הטובות ממנו עד שהוא ירון וישמח תמיד לרוב הצלחתו מצד דבקות ההשגחה האלהית בו: יודע צדיק. הנה הצדיק יודע הדין והחוק אשר לדלים וישתדל לתת להם חקם הן מכחות נפשו שמגרתים את השכל כאמרו גומל נפשו איש חסד הן מהענינים אשר יחסר להם לתם ושלמה והרשע לא יתן לו לשכלו חוקו מהדעות וזה בהפך הענין בצדיק כי הצדיק ישגיח בזולתו לתת להם חוקם ובחלקים הפחותים והרשע לא יתן חוקו גם לחלק היותר נכבד ממנו: אנשי לצון. האנשים הלצנים ישכבו שיתחדש ריב וקטטה וזה מבואר מעניניהם ואולם החכמים הם בהפך זה כי הם סבה שיתחדש השלום וישיבו בחכמתם האף והכעס אשר מקנאת האנשים לקנאתם: איש חכם. הנה כשישפוט איש חכם את איש אויל ונשאו ונתנו עמו בדברים הנה לא יגיע האויל את החכם לדבר דבריו ולהשלימם אך פעם יכעס על מה שישמע מדברי החכם ולא יניחהו להשלימם ופעם ישחק וילעיג על מה שישמע מדבריו ולא יתן לו נחת להשלמת דבריו כדי שיוכל להגיע התכלית אשר כוון לבארו בדבריו וכאילו הזהיר בזה המאמר החכם שלא יתוכח את האויל: אנשי דמים. הם שונאים התום והיושר כי דרכו הפך דרכם ואולם הישרים יבקשו רצונו בכל עוז וידמה שקר' תום הכח המתעורר מפאת השכל כי אין תאוותיו כי אם לתמימות ושלמות והנה אנשי דמים הולכים אחרי בעלי ריבו והוא הכח המתעורר אל התאוות ולזה ישנאוהו אך הישרים יבקשו רצונו בכל עוז כי תאוותיהם הם תמיד אל הטוב והתמימות: כל רוחו. הנה הכסיל יוציא כל רצונו ותאוותיו לפועל הכף שיתעורר אליה מזולת שיתיישב בעניניה אם הוא ראוי שימשך אחריה אם לאו ולזה יקרו לו מזה רעות גדולות ואולם החכם ישקיט התאוה המגונה בהתעלה על לבו באחור ר"ל בשיאחר הוצאתה לפועל עד שיתיישב בה אם הוא ראוי אם לאו ובזה באיחור ישקיט התאוה המגונה ההיא או ירצה בזה כי החכם ישקיטנה באיחור ר"ל בשיפנה עורף ולא פנים אל התכונה ההיא וירגיל עצמו בהפכה כי כן תרופת אלו החליים או ירצה בזה כי הכסיל יוציא בפיו כל רוחו ורצונו מאין מעצור בריבו עם זולתו ולזה יאמר דברים רבים ורעים ומגונים ואולם החכם כשירצה זה הענין מן הכסיל בריבו עמו ישקיט רוח הכסיל בשיפנה אליו עורף ולא פנים ויסור מלפניו: מושל מקשיב. הנה כשיהיה המושל מקשיב על דבר שקר אז יספכו כל משרתיו להיות אנשי רשע כי המשרתים ישתדלו לעשות רצון אדוניהם וכאשר יראו כי רצונו ברשע יתנהגו תכונת הרשע ואפשר שהעיר במושל המקשיב על דבר שקר אל הכח המתעורר אל התאוות הגופיות כי כשיהיה הוא מושל באדם ספך המכוון בו ויצוב השכל להיות משרת לו עם שאר כחות הנפש. הנה גם השכל יהיה רשע בו כי הוא ישרתהו לקחת התחבולות אשר ישלם בהם הגעות מה שיתאוה אליו: רש ואיש תככים. הנה הרש והוא העני בעיון שאין אלו מחשבה יכנס ממנה אל העיון ההוא והוא נכוך מפני זה בעיון ואיש תככים שיש לו מחשבות רבות מקבילות בדרוש אשר יחקור בו ונפגשו בענין המבוכה והדלות בעיון ואע"פ שהאיש התככים יחשוב שתסייענה לו ידיעות בדרוש וזה כי הוא להקבלת המחשבות יקרא לו כאילו הוא נלכד בקשר ומחוזק המבוכה לא ידע אנה יפנה והנה הש"י הוא מאיר עיני שניהם במה שישפע ממנו על השכל האנושי לשיישירו אל המקום אשר ממנו יתיישר להגעת הדרוש ההוא ובמה שישפע ממנו להיישירו לצאת מהמבוכה במחשבות רבות המקבילות ההם כי בזה מסקוטי הנפלא בקלת הדרושים הגדולים וילטרך לזה עזר אלהי וסתורה ממה שיתישר מאד להסרת המבוכה הזאת בהרבה מהדרושים הגדולים אשר יקשה לאדם בהם לברור המחשבות הנזודקות מהבלתי לודקות באופן שנזכר בס' הגילות וכמה שאחר הטבע: מלך שופט. הנה המלך שהוא שופט באמת דלים לבוליא לאור משפטם בהפלגת חקירות עם שכנגדו ועם זולתם על דבר זה הריב הנה יכון לעד כסאו וזה כי יאשרוהו העם על זה הדבר וישמחו בו ילוה לו ג"כ עזר אלהי להתמיד לו ממלכתו וזה שהעיר ג"כ בזה אל מה שקדם וקרא דלים חלקי הנפש' שאין נראה האמת בקלתם יותר מקלת והמלך הוא השכל האנושי כמו שקדם כי הוא המושל באדם וכאשר

מצודת ציון

(תהלים נ"ח): (ז) דין. משפט ישורים: (ח) יפיחו. ענין נשיבה כמו נופח באש (ישעיה נ"ד): קריה. עיר: (יא) רוחו. ענינו כעס וכן הניחו את רוחי (זכריה ו'): ישבחנה. ענין השפלה והשקטה כמו משביח שאון ימים (תהלים ס"ה): (יג) תככים. מל' הכאה ושבירה: נפגשו. ענין פגיעה

מצודת דוד

רעהו ויפול לארץ הנה בזה פורש רשת על פעמי עצמו ר"ל הוא עצמו יכשל ברעה אשר חשב על הזולת: (ו) בפשע. בעבור פשע איש רע יבוא לו מוקש אבל הצדיק שלא הלך בדרכיו ירנן ויהיה שמח כי לא עליו תהיה המוקש: (ז) דין דלים. ייסורי הדלים ודוחק עניים: לא יבין. לא יתן לב להבין ולדעת מחסורם: (ח) יפיחו. ילהיבו העיר כלהבת אש המתלקחת כמו הרוח המפיח באש להעלות השלהבת כי דרכם לחרחר ריב בין אנשים: ישיבו אף. דרכם לתווך השלום ולהשיב אף האיש מאחיו: (ט) איש חכם. כאשר החכם יבוא במשפט עם איש אויל הנה מאוד יקשה להחכם כי בין כעס עליו בין שחק עמו לא מצא נחת כי בעת כעס אחז גם האויל בכעס ובעת שחוק גבה לבו בעבור זה וכאלו הזהיר להתרחק מן האויל: (י) אנשי דמים. שופכי דמים: יבקשו נפשו. דורשים נפש התם להטיב עמה: (יא) כל רוחו. דרך הכסיל בעת יכעס הוא מוציא מן הפה ולחוץ כל כעסו ובקול שאון והחכם יבוא באחרונה ויקים כעסו וישפילנה במענה לשון חכמה ובמתק שפתי דעת: (יב) מושל. כאשר המושל מקשיב דבר שקר ומקבל דברי שקר אז כל משרתיו מתהפכים לרשעים כי למען ימלאו חן בעיניו מספרים לו שקרים ומוכאים בנפשותם: (יג) רש וגו'. ר"ל בין הרש מעודו בין הנולד בעושר ואחר זה הוכה ונשבר בחלי העוני לא במקרה בא כי מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם והם נפגשו מן הגזרה וכן מאיר וגו' ר"ל וכן כאשר יעשיר העני או הנולד בעושר והוכה בחלי העוני כאשר יחזור לקדמותו לא במקרה יבוא כי ה' הוא המאיר עיני שניהם מהשבת העוני כי הרעה והטובה הכל בגזרה ולא במקרה: (יד) באמת. ולא ישא פני בעל דין

רש"י

שאמר לרב הענוני פרק א' ומלמדו: (טו) ונער משולח. (שהלא אביו ללכת בדרכי לבו סופו מביש אמו ישמעאל על שהיה רשע גרש לשרה שאמרה לאברהם גרש את האמה וגו מר) (בראשית כא): (יח) באין חזון יפרע עם. כשגורמין ישראל שהנבואה מס תלקת מהם ע"י שהם מלעיבים בנביאים ופרצו בה פרצו' וויגאין לרבות רעה:

(יט) כי יבין ואין מענה. כיון שרואהו שתוכיחו שותק וה"א חוזר ומקלקל לכך צריך ליסרו במכות ועונשין ולא דבר עם עבד ממש אלא על כל המתמרי' דברי השופטים: (כ) אץ בדבריו. ממהר ונבהל להשיב: תקוה לכסיל ממנו. יש לכסיל תקוה יותר ממנו: (כא) מפנק מנער עבדו. יצר הרע: מנון. שליט וכן לפני שמש ינון שמו (תהלים עב) וכן כל נין שבמקרא שהגין קם תחת אביו לשלוט בנכסיו: (כב) איש אף יגרה מדון. כמשמעו מדון מדת הדין: (כג) יתמוך כבוד. יקרב אל הכבוד ותומך בו תמיד: (כד) אלה ישמע. שמשביעין אותו אם ראית פלוני שגנב לי כך וכך ומתוך שהוא חולק עמו אינו מגיד: (כה) חרדת אדם יתן מוקש. מסורס הוא מוקש עבירה יתן חרדה לאדם ד"א כמשמעו מתוך

משלי כט

יבון: טו שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חָכְמָה וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ: טז בִּרְבוֹת רְשָׁעִים יִרְבֶּה־פָּשַׁע וְצַדִּיקִים בְּמַפַּלְתָּם יִרְאוּ: יז יַסֵּר בִּנְךָ וִינִיחֶךָ וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ: יח בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אַשְׁרֵהוּ: יט בִּדְבָרִים לֹא־יִוָּסֶר עָבֶד כִּי־יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה: כ חָזִיתָ אִישׁ אָץ בִּדְבָרָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ: כא מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן: כב אִישׁ־אַף יְגָרֶה מָדוֹן וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע: כג גַּאֲוַת אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד: כד חוֹלֵק עִם־גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ אָלָה יִשְׁמַע וְלֹא יַגִּיד: כה חֶרְדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ

(מסורה בגליון: ג'. ג' · ס'. ד' · ל' · י"ב רפי. ל' וחד האזכלי' · ל'. ל' · ל' · י' · ל'. ג' · ל' · ל' מ"ל · ל' והד אם לא יגיד. ל' וחד ותה' לחרדת אלהים)

תרגום

כּוּרְסְיֵהּ לְעָלַם תַּקִּין: טו שִׁבְטָא וּמַכְסְנוּתָא יָהֲבִין חָכְמְתָא וְטַלְיָא דְּלָא מְקַבֵּל בַּעֲתָא מַבְהֵית אִמֵּיהּ: טז בְּסוּגָעָא דְרַשִׁיעֵי חוֹבָא נָסְגֵי וְצַדִּיקַיָּא יֶחֱמוּן בְּמַפַּלְתְּהוֹן: יז רְדִי בְּבְרָךְ וְיַנִּיחָךְ וְיִתֵּן תַּפְנוּקֵי לְנַפְשָׁךְ: יח בְּסוּגָעָא דְעוֹלָאֵי מִתְתְּרַע עַמָּא וּדְנָטֵר אוֹרַיְתָא טוּבוֹהִי: יט בְּמִלֵּי לָא מִתְרְדֵי עַבְדָּא דְיָדַע גֵּיר וְלָא בְלִיעַ: כ אִין חֲזֵיתָא גַּבְרָא דִּמְעַרְקִין מִלּוֹי סְכוּיָא דְּטָב הוּא סַכְלָא מִנֵּיהּ: כא מִתְפַּנַּק מִן טַלְיוּתֵיהּ לְעַבְדָּא נֶהֱוֵי וּבְאַחֲרִיתֵיהּ יְהֵי מְנַסָּח: כב גַּבְרָא רַגְזָנָא מְגָרֵג תִּיגְרֵי וְגַבְרָא חֶמְתָנָא סַגִּיעִין חוֹבוֹי: כג רָמוּתָא דְבַר נָשָׁא תַּשְׁפְּלִנֵּיהּ וּמַן דְּמַכִּיכָא רוּחֵיהּ נִפְלֵג יְקָרָא: כד דְּפָלֵג עִם גַּנָּבָא סָנֵי נַפְשֵׁיהּ נִפְסַק מוֹמָתָא וְלָא מוֹדֶה: כה טְלוּמְיָא דְבַר נָשָׁא עַבְדָּא לֵיהּ תְּקוּלְתָּא

אבן עזרא

לו ולזרעו: (טו) שבט. להכות ותוכחת עם השבט יתן כל אחד חכמה לשתים: משולח. שילך על פי רצונו ולא ייסרהו אביו הוא יתן בושה לאמו: (טז) ברבות. במפלתם. כענין פשעם. יראו צדיקים וישמחו: (יז) ויניחך. ויתן לך מנוחה. מעדנים בקחתו מוסר: (יח) באין איש חוזן שאין לעם חוזן להוכיח אותם אז יפרע עם ויגלה. אשרהו. אחרים יאשרוהו ברבות טובתו: (יט) בדברים. בלבד לא יוסר עבד בשבט ותוכחת ראוי ליסרו. כי יבין. אעפ"י שיבין המוסר לא יענה למייסר לומר כן אעשה: (כ) אץ בדבריו. ממהר לדבר או ממהר בעניניו. תקוה לכסיל מפורש בשני ענינים בפסוק ראית איש חכם בעיניו: (כא) מפנק. אחת מעדנים ואחריתו שהוא מפונק יחפוץ להיות כבן והוא מן נין ונאמר פועל מזה השם והוא ינון שמו כלומר קרא נין בענין אמר אלי בני אתה: (כב) איש אף. הוא ירא' באפו ע"כ יקרא אף. יגר' יערב. חמה קשה מאף והעד וחמתו בערה בו ואף בפנים לבד: (כג) יתמוך כבוד. אפי' בשפלותו יתמכהו שלא יפיל מעליו כבודו או כבוד השם יתמכהו: (כד) שונא נפשו. שהאלה תמיתהו כשישמענה ולא יגיד הגנבה כענין וכלתו את עניו: (כה) חרדת. פועל טפל על החרדה אם הוא בלשון כמו ויאכד את לב מתנה כלומר חרדת

רלב"ג

וכאשר ישפוט באמת כאלו הדרושים הנה יכון לעד כסאו אך זולת זה יהיה להפך כי השאלות אשר יקרה בהם זה הם ממה שיש בו רוחם חזק בהגעת ההצלחה האנושית והעדרה: שבט ותוכחת. השבט והתוכחת יתן לנער חכמה כי בזה יקנה שלמות המדות וזולתו אין לו דרך להגיע אל החכמה אך הנער שהוא משולח לרצונו הוא נעדר המוסר והחכמה והוא בזה מביש אמו לרוע עניניו עם שאליה ייוחס הרבה מרוע תכונותיו כי יאמרו האנשים כי היא סבבה זה עד שלא תקנתהו מוסר בקטנותו: ברבות רשעים. ברבוי הרשעים ירבה פשע בעולם נוסף על מה שהיה ראוי שיעשוהו לו היה כל אחד מהם נפרד מחבירו כי יעזרו קצת בקצת ויעשו יחד פשע בעולם שלא ישלם בהיות קבוצם והנה אף על פי שהם שונאים הצדיקים כמו שקדם וכאומרו תה"ז ותועבת רשע ישר דרך הנה לא יוכלו להזיק להם אך ימלטו הצדיקים מידם ויראו במפלתם כי סוף הרשעים ואחריתם הוא לרע: יסר בנך. בעודו קטן בדרך שתקנהו מוסר ויתן לך הנחה וקורת רוח מפני טוב מוסרו ויתן לנפשך מעדנים מרוב שמתחך בו עם שזה יישירהו לקנין החכמה ובה יתן לנפשך מעדנים במה שתשמע מפיו מדברי חכמה: באין נבואה יפרע עם ויבוטל ממנו קנין המוסר ור"ל בנבואת התורה כי היא הגיעה בנבואה וזו מישרת להקנאת המוסר וההנהגה הישרה הן בקבוץ הבית הן בקבוץ המדינה ואין דרך בזולתה להקנאת המוסר בקבוצים המדיניי' כי האנשים להתחלף מזגיהם יתחלפו הכוונותיהם מאד ויתבלבל מפני זה ענין קבוצם לולא התורה שתנהיגם יחד בהנהגה אחת ונימוס אחוי ומי שישמור. תורה אשרהו כי בה יקנה המוסר באופן שלם והיא ג"כ דרך אל הגעת החכמה והבינה במה שיהיכר מההתחלותיהם והשער שירצה בזה כי בהעדר ראיית מה שיתכן שיקרה מדבר דבר בדרך שיודע אם ראוי להשתדל בהגעתו ואם ראוי איך יתכן שיגיעו אליו ויפרע עם ויבוטל מהם מה שכוונו להגיע אליו או יפרעו מוסר בהשתדלם בהגעות מה שאין ראוי שישתדלו בהגעתו ואמנם שומר תורה אשרהו כי התורה שמנעתו מהשתדלו במה שאינו ראוי ושמירתו התורה תיישרהו למעלת השלמות: בדברים. הנה מי שהוא עבד תאותו לא יקנה המוסר בדברים אבל יצטרך שיכוהו בשבט ובמה שידמה לו ואמנם כאשר יבין האיש הנה לא יצטרך בקנין המוסר אפי' מענה ודבור כי יספיק לו מעט רמז או גערה קלושה כאמרו תחת גערה במבין: חזית איש. כשראית איש מהיר בדבריו לעשות בזולת ההתיישבות ולקיחת עצה הנה יש תקוה יותר ממנו למי שיש לו הסכלות שהוא העדר כי הוא מבער כדבר סכלותו ומפני זה יבקש עצה בדבריו ולא ישאל עצה: מפנק מנער עבדו. אשר יתן לעבדו תענוג בקטנו הנה לא יקוה שישרתהו אך יהיה אדון לו וזה סבה שלא יתן האדם הענוגים בעת הקוטן לכח המתעורר אל התאוות הגופיות אשר הוא ראוי שיהיה עבד לשכל האנושי כי אם יעשה הענין כן הנה הוא ישיב המלכות והשררה אליו באחרית ויהיה השכל עבדו תחת שיותו ראוי להיות מושל עליו: איש אף. יסבב לגרות מדון כנגדו ברוב כעס מרוע דבריו ופעולותיו מגד כעסו וזה יהיה סבה להפילו ברעות גדולות וכמו שהכעס הוא סבה להשחית גופו כן הוא סבה להשחית נפשו כי מרוב כעסו לא תוכל התורה למנעו לעשות מה שיגיעהו אליו כעסו ויביאהו זה לעשות פשעים גדולים: גאות אדם. הנה גאות האדם תביאהו אל השפלה כי יקח לעצמו מדרגה בלתי ראויה ויהיה זה סבה אל שיורידוהו הגדולים אשר שם משם וישפילוהו יותר מהראוי לו וזה מבואר מאד מהחוש ומי שהוא שפל. הנה בשפלותו ובענותו יתמוך ויחזק הכבוד לו כי יכבדוהו האנשים מאד ויועילוהו כראותם השפלתו עצמו מאד בפניהם: חולק. מי שהוא חולק עם גנב הוא שונא נפשו והע"פ שיש לו בזה ההנגלות מה כי הוא אינו גונב והוא מקבל בזה מתנה מהגנב הנה יביאהו זה לחטא עצום שכבר ישמע אלה שיקלל ומי שיודע זה אם לא יגיד והוא יודע ולסבת שבועת העדות שיקרה לו מזה אם יגיד דבר הגנבה ימנע מהגיד ויקרה לו בזה חטא ועונש עצום: חרדת האדם ופחדו על מה שאין ראוי לפחד ממנו יגרום מוקש ונזק והמשל שכאשר ימלא איש רע אחד בדרכו ויכיר שהוא מתפחד ותרד ממנו יתעורר מפני זאת הסבה להזיק לו ולשוללו להכירו שכבר ינצחוהו וכבר ירבו המשלים על זה ג"כ מלמדים אחרים מזולת זה ואמנם האיש הבוטח בה'

מסורה

ירבה ה' וסי' הבה נתחכמה לו. וכאשר יענו אותו כן ירבה. ובקרך וצאנך ירבין ב' בו ברבות רשעים ירבה וכל דסמי' כי וכי דכו' ורבה בם"א ירבה בפתח תחת היו"ד וסים' יעזוב רשע דרכו: מנער ג' וחסרי' וסים' מפנק מנער עבדו. רטפש בשרו מנער. עני וגוע: ולא יגיד ל' וחד אם לא יגיד ואינון מן זוגין חד לא וחד ולא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ"ד בערך לא בס"ד:

תולדות אהרן יסר בנך. מכות ח: בדברים. כתובות עז עקידה ש' קד: מפנק מנוער. סכה נב: ובעל חמה. נדרים כב:

מצודת דוד

דינו ועם. הוא עשיר: (טו) שבט ותוכחת שבט מוסר והתוכחה כל אחד מהם יתן חכמה בלב הפתאים אבל הנער המשולח ללכת בדרכי לבו וימנעו ממנו שבט ותוכחת ויאשר שכל ובזה הכל מביישים אמו לומר שהיא מנעה המוסר ממנו כי כן דרך הנשים לגעגע על בניהם: א"כ הוא גורם לביים את אמו כי לא נמלא בו חכמה: (טז) ברבות. עת גדלו הרשעים בעת יתרבה הפשע כי יתאוששו על הפשע והצדיקים שלא אחזו בפשע יראו במפלתם וישמחו על אשר לא נמשכו אחריהם: (יז) ויניחך. יתן לך מנוחה ולא תרגז בעבורו ועוד יתן מעדנים לנפשך ר"ל תשמח עוד במעשיו: (יח) באין חזון. באין נבואה יבוטל העם מקנין המוסר אבל השומר עסק התורה אשרי לו כי המוסר שבה מחזירו למוטב: (יט) בדברים. ר"ל בדברים לבד לא יקבל מוסר כי אעפ"י שיבין דברי המוסר אין מענה בפיו לומר אעזוב דרכי: (כ) חזית. אם ראית איש הממהר בעניניו דע אשר יש להכסיל תקוה להצליח בעניניו יותר ממנו אם יעשה בישוב הדעת: (כא) מפנק. המענג את עבדו מנעוריו עודו לא נכה שכמו לסבול עול עבודה הנה באחרית ימיו יהיה הוא שר ושליט על האדון כי יגבה לבו ויחדל מן המלאכה והוא מושל על האדון לתת לו די מחסורו: (כב) איש אף. הכעסן דרכו להתחבר ריב עם הבריות: רב פשע. כי בעת הכעס לא יתבונן בתקון מעשיו וכמ"ש רז"ל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה נגדו: (כג) תשפילנו. הגאוה עלמה תהיה סיבה להשפיל אותו: יתמוך. שוטן הוא את הכבוד שלא תפול ממנו: (כד) אלה ישמע. ר"ל לזאת שונא נפשו כי בלא ישמע שמשביעין שבועת העדות ויודע על הגניבה ועל כי חלק עמו לא יגיד וישא עונו ומאבד נפשו: (כה) חרדת אדם. החרדה שהאדם חרד בבוא עליו מקרה רע הוא יוסיף לו עוד מוקש על כי לבו לא עמו קרוב הוא להיות נכשל בדבר קל אבל הבוטח בה' ולא יחרד

מצודת ציון

פגיעה: (טו) משולח. נעזב על רצון עצמו כמו קן משולח (ישעיה טז): (טז) ברבות. ענין גדולה: (יז) מעדני'. דברים חמודים כמו מעדני מלך (בראשית מט): (יח) יפרע. ענין הסרה ובטול כמו תפרעו כל עצתי (לעיל א): (יט) מענה. מל' עניה ותשובה: (כ) אץ. ענין מהירה כמו ולא אץ לבוא (יהושע י'): (כא) מפנק. ענין עונג ועדן כמו מעדני מלך (בראשית מט) ת"א תפנוקי מלכין: מנון. שר ושליט כמו לפני שמש ינון שמו (תהלים עב): (כב) יגרה. ענינו התחלה המריבה: (כד) אלה. שבועה

אבן עזרא

חרדת אדם שהוא מחריד אחר החורדת תתן מוקש לנפשו : ישוגב . השם ישגבהו מפני המחריד . פ"א שיחרדהו השם ויתן לו המוקש שישים ללכוד העניים . פ"א איש תפחד ולא יתן מבטחו בשם ישגבהו מה שיירא : (כו) רבים . גדולים בעבור מתנותיו או בעבור עזרו ומאת השם יבא משפט מעלת איש כי בידו המשרה והשפלות:

(א) חלק רביעי . דברי אגור . היה בימי שלמה הולך ביושרו יודע דעת ונכבד בדורו על כן המלך שלמה אסף דברי חכמתו בספרו . בן בחירק כמו בנרי כמו ריש ורש בן נון בן לילה בן הכות . המשא . הנבואה כענין נושא השם לבן אדם . נאום על משקל זבול . הגבר הוא אגור כענין שגברה חכמתו . איתיאל ואוכל היו חכמים חברי אגור או תלמידיו : מגן . המ"ם נוסף וכן מגן כמו משכרי אל : תוסף . מורכב מן יסף וספה שהוא ספות החטאת והעד עליו השבא אשר תחת הסמ"ך והפ"א והמורכב הוא מן תוסף ומן תוכף ע"ת ירד: ועתה אשוב לפרש ואומר כי דברי החכם הם ז' חלקים וכלם ע"ד מוסר וכל חלק מד' דברים לבד שתים שאלתי וכן נהגו חז"ל באמרם ד' מדות באדם ד' מדות בתלמידים ובתוך אלה ששה פסוקים הדבקים ספר ד' יסודות והם שמים הן יסוד האש שהיא חמה ויבשה ורוח יסוד האויר והחום והמים קרים ולחים וארץ יסוד הקור והיובש . וכן הפי' דברי עומד במקום שנים כאלו דברי אגור דברי המשא והנבואה כענין עצת אחיתופל כאשר ישאל איש בדבר האלהים . נאם הגבר יתכן ששאלוהו דברי חכמות אלהיות איתיאל ואוכל והגבר השפיל עצמו ואמר להם איך תשאלוני כי אני בער יותר מאיש ואפילו בינת אדם אחד אין לי . ולא למדתי חכמה על ענין האלהי ולא דעת אל אדע כלומר אין לי חכמה ודעת : (ד) מי הוא שעלה שמים וירד . כלומר שיש בו כח לעלות אל השמים הגבוהים ולרדת אל הארץ שהי' לעומק לא אדענו בחכמתי . בחפניו . כדי שיבין השומע כי חפניו

רשי

מתוך שאדם צר עין וחרד אם יעשה צדקה יצטרך אל הבריות חרדה זו תתן לו מוקש . והראשון נוח לי : (כו) פני מושל . לדון לפניו : ומה' משפט איש . אם יזכה או אם יתחייב ובמושלים דבר הכתוב : (כז) ישר דרך . אדם שהוא ישר בדרכיו : (א) אגור בן יקה . דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירשוהו חכמי' : המשא . נבואה זו אמר על כן : נאם הגבר לאיתיאל . אמר הגבר זה שלמה המשא הזה על עצמו בשביל איתיאל על שסמך על חכמתו להרבות זהב וסוסים ונשים שהוזהר מלהרבות וכן אמר איתיאל ואוכל ארבה נשים ולא יסירו את לבבי ארבה זהב ולא אסור ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה : לאיתיאל ואוכל . בשביל שאמר אתי אל ואוכל לעשות ולא אכשל . לאיתיאל . על איתיאל כמו ואמר פרעה לבני ישראל . על בני ישראל : (ב) כי בער אנכי . על שסמכתי על חכמתי כדבר שהקב"ה דאג שמא יבוא לידי עבירה : (ג) ולא למדתי חכמה . ולא דעת קדושים ידעתי : שגרעתי או הוספתי על דברי משה : (ד) מי עלה שמים . כמשה : מי אסף רוח . פיח הכבשן : מי צרר מים . קפאו תהומות (שמות טו) נצבו כמו נד (שם) בתפלתו של משה : מי הקים . את המשכן שבהקמתו נתכנסו כל אפסי ארץ כך נדרש בפסיקתא : מה שמו ומה שם בנו . אם תאמר כבר היה דוגמתו אמור מה שם בנו איזו משפחה יצאה ממנו ונדע מי הוא

מקרא

כה חֶרְדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה יְשֻׂגָּב׃ כו רַבִּים מְבַקְשִׁים פְּנֵי־מוֹשֵׁל וּמֵיְהוָה מִשְׁפַּט־אִישׁ׃ כז תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל וְתוֹעֲבַת רָשָׁע יְשַׁר־דָּרֶךְ׃

ל א דִּבְרֵי ׀ אָגוּר בִּן־יָקֶה הַמַּשָּׂא נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל׃ ב כִּי בַעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא־בִינַת אָדָם לִי׃ ג וְלֹא־לָמַדְתִּי חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע׃ ד מִי עָלָה־שָׁמַיִם ׀ וַיֵּרַד מִי אָסַף־רוּחַ ׀ בְּחָפְנָיו מִי צָרַר־מַיִם ׀ בַּשִּׂמְלָה מִי

תרגום

וּדְמַסְבַּר בֶּאֱלָהָא נֶעְשַׁן׃ כו סַגִּיאֵי דְּבָעַיִן אַפֵּי דְשַׁלִּיטָא וּמִן קֳדָם אֱלָהָא דִּינֵיהּ דְּגַבְרָא׃ כז מְרַחַקְתָּא דְּצַדִּיקֵי גַּבְרָא עַוְלָא וּמְרַחַקְתָּא דְּרַשִּׁיעֵי גַּבְרָא דְּתָרִיצֵי אָרְחָתֵיהּ׃

א מִלּוֹי דְּאָגוּר בַּר יָקֶה דְּקַבֵּל נְבִיּוּתָא וְאָמַר גַּבְרָא לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאוּכָל׃ ב מְטוּל דְּבוּרָא דִּבְנֵי נָשָׁא אֲנָא דְּלָא אִית בִּי בְּיוּנָא דִּבְנֵי נָשָׁא׃ ג וְלָא יְלִיפִית חָכְמְתָא וְלָא יָדְעִית יְדִיעָתָא דְּקַדִּישֵׁי׃ ד מַן סָלֵיק לִשְׁמַיָּא וּנְחֵת מַן אֲחַד רוּחָא בְּחָפְנוֹי וּמַן צַר מַיָּא בְּשׁוּשִׁפָא וּמַן אֲקִים בְּרִיָּתָא

ד' · ג' · ב' כתרי ליסני נולי כעס ו' · ל' · ב' · ל' וחסי

ומה' ד' וסימן ומה' מענה לשון . בחיק יוטל את הגורל . בית והון נחלת אבות . רבים מבקשים פני מושל : בן ז' בליש' וסימ' נמסר בינה ועיין בסיפר' ריש סימן כ"ג : וירד ג' פתחים וסי' ויש שמים וירד

תולדות אהרן דברי אגור . עקידה ש' יו כל הפרשה : כי בער . סנהדרין נג : מי עלה . עקידה שם . זוהר ויקהל :

רלבג

בס' ואינו מתפחד מדבר בעולם בטחונו בשם ואפילו במה שראוי לפחד ממנו באופן מה הנה הוא ישוגב ויתחזק להמלט מהרע ההוא כמו שתמצא בדוד שהתחזק באלהיו לרדוף אחרי הגדוד אשר שרפו צקלג וכמו שתמצא בחזקיה על דבר סנחריב : רבים מבקשים פני מושל . לחלות פניו שיעיין במשפט כראוי והם לא יבינו כי מה' משפט איש לא מהמושל ולזה ראוי לבקש מהש"י זה כי המשפט לאלהים הוא והמושל יטה לבו אל אשר יטנו השם יתעלה כאמרו פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו ואפשר שהעיר בזה אל הדרושי' שלא יתכן שיגיע לשם השכל מזולת מה שהישירה אליהם התורה ואמר כי לזאת יבקשו פני המושל באדם להשיגם כי לא ישלם המשפט לאיש בהם כי אם מה' : תועבת לדיקים הנה כמו שאיש עול הוא בזוה ומתועב אצל הצדיקים כן ישר דרך הוא מתועב אצל הרשעים וזה מבואר מן החוש ולכאן נשלם מה שהגבלנו ביאורו בזה המקום והנה התועלות המגיעים ממנה מבוארים במעט עיון : דברי אגור בן יקא וגו' . עד דברי למואל דברי אגור ידמה ששלמה קרא עצמו אגור מלד הדברים שכלל אותם בזה הספר כמו שקרא עצמו קהלת מלד הדברים הנכללים בספר קהלת והנה אגור הוא מענין הקבוץ והאסיפה וקרא עצמו בן יקה ר"ל בן אשר יקיא והרצון שהוא אגור בתוכו ומקובץ מהמחשבות המקבילות בדרושים הגדולים ורולה להקיא המעטם והמשא מן המחשבות הבלתי צודקות כדי שיטהרו לו הצודקות וספר שכבר אמר זה המאמר לחכם אחד ששמו איתיאל ואמרו ג"כ לו לחבירו ששמו אוכל : כי בער . ולפי שאני בער מאיש ואין לי בינת אדם באלו הדרושים העמוקים : ולא למדתי חכמה . ואין בי כח לדעת דעת קדושים והם המניעים אשר לגרמים השמימיי' הנה תקרה לי מצד חסרוני מבוכה חזקה באלו הדרושים שאזכיר ודומיהם לולי מה שהוסרתני אליו התורה הא' הוא שכבר יפול ספק גדול שנתפרסם שכבר ישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כמו שנראה שישפעו מהשמש תקופות היום ותקופת השנה אשר להם מבוא נפלא בדברים הטבעיים בכל מה שתחת גלגל הירח ונראה כמו זה בירח ר"ל שכבר יגיע ממנו רושם באלו הדברים השפלים וכן ההקש בנשארים ואין הענין בקלתם יותר מפורסם ויותר נגלה מקלת והספק הוא על זה התואר : מי עלה שמים . מי מהדברים השפלים עלה לשמים או מי מהשמים ירד לארץ שיתכן שיהיה התיחסות בין השמים ובין הארץ באופן שיתכן שישפעו כחות מהשמים ישלם בהם מה שבארץ כי זאת השאלה עמוקה ומסופקת מאד מפניה רביה ונזכיר מהם היותר חזקים . לקצר המאמר בזה האופן הא' הוא שכבר ידמה שיתחייב היות למשפיע כפועל באופן מה שאלל מקבל השפע בכח והמקבל כי האש לא תשוב מה שהוא חם בכח הם בפועל אלא מפני שיש להם חום בפועל ובהיות הענין כן והוא מבואר במה שאין ספק בו שאין לגרמים השמימיים דבר מאלו האיכיות אשר ישפעו מהם באלו הנמצאות השפלות ר"ל החום והקור והלחות והיובש הנה יפול ספק חזק איך ישפעו אלו האיכיות והנמשל להם מהגרמים השמימיים והאופן הב' והוא חזק העומק ג"כ הוא שכבר יחשוב חושב שהדברים המתחלפים יתחייב שתהיינה התחלותיהם מתחלפות ולזה ידמה שיהיה מחוייב היות ההתחלה מהויהם נמה שהיה לו התחלה עד שתהיה התחלת הדברים הבלתי נפסדים זולת התחלת הדברים הנפסדים ולפי שהתחלת הדברים הבלתי נפסדים יתחייב היותם בלתי נפסדה הנה ידמה שיתחייב מזה היות ההתחלה הדברים הנפסדים נפסדת וזה ממה שירחיק היות השמים התחלה למה שבארץ אלא שאם יונח שעלה לשמים דבר מאלו הנמצאות השפלות והוא נפסד כמו הם ובעל תכלית וממנו ירדו וישפעו אלו הכחות וזה דבר בתכלית הזרות והביטול ואם רלינו להשלים הספק בזה הנצרכנו למאמר ארוך לא יכילהו זה הביאור ויספיק לנו מה שזכרנו מזה והספק הב' מי אסף רוח בחפניו השמים להיות נהגל מכללם רוח א' באופנים והם היסודות והיה

מצודת ציון

שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה) : (כו) משפט . ענינו דבר הראוי וכן על העמוד כמשפט (מלכים ב יא) : (א) אגור . ענין אסיפה כמו אוגר בקיץ (לעיל י) : בן . מל' בינה : יקה . מל' הקאה : המשא . הנבואה : נאום . ענין אמירה : לאיתיאל . המלה היא מורכבת משתי תיבות אתי אל והלמ"ד הוא כמו בעבור וכן פתח פיך לאלם (לקמן לא) : ואוכל . מל' יכולת : (ב) בער . בכל מבלי דעת כמו בהמה והוא מל' אנחנו ובעירנו (במדבר כ) : (ד) וירד . מל' ירידה . או הוא ענין ממשלה ושלטנו' כמו וירד מים עד ים (תהלים עב) : בחפניו . ענינו מלא כפו' הידים כמו ומלוא חפניו קטורת (ויקרא טז) : צרר . ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מ"ב) : בשמלה . בסדין : אפסי

מצודת דוד

יתרד ביותר הנה יתחזק אף מהמקרה אשר הדביקתהו מאז : (כו) מבקשים . ישאלו ויבקשו ממנו ליתן להם שררה מה כי הדבר מסור בידו אבל באמת מה' כל משפטי איש כמ"ש רז"ל אפילו ריש גרגותא מן שמיא ממנו ליה : (כז) תועבת . כמו שאיש עול הוא מתועב לצדיקים כן איש ישר דרך הוא מתועב לרשע : (א) דברי אגור בן וגו' . ר"ל אלה הם דברי שלמה אשר אגר ואסף את הבינה ובעבור מרבית הבינה הקיא את הנבואה כי נטלה ממנו : נאום הגבר . ר"ל על כי דברי הגבר הוא שלמה היה לומר בעבור איתיאל וחוזר ומפרש לומר שאמר בעבור איתיאל ואוכל ר"ל ה' עמדי והוא נתן לי חכמה מפיו ולזה אוכל לעשות מה שלבי חפץ להרבות נשים וכסף וזהב כי על"ז לא אסור לבבי מה' כי אין הכס כמותי לריך גדר ושימור א"כ על כי סמך על אסיפת רב הבינה אמר ארבה נשים וגו' ולא אסור וגו' ולבסוף נאמר בו נשיו הטו את לבבו (מלכים א' י"א) ואחר זה נאמר ויתאנף וגו' כי נטה לבבו וגו' הנראה אלי פעמים וכאומר מה שנראה אליו פעמים כבר נראה אבל מעתה לא הוסיף להראות לו עוד בעון כי נטה לבבו מה' א"כ מרבית אסיפת הבינה היתה סבה לסלוק הנבואה : (ב) כי בער אנכי . ר"ל ואלה דבריו שאמר עתה רואה אנכי שאני נבער מדעת איש ואין לי בינת אדם כי הנה דבר ה' מאסתי וחכמתי מה לי : (ג) ולא למדתי . הריני כאלו לא למדתי חכמה : ודעת . ולא האמור בתחלת המקרא מטמטת בשתים כאלו אמר ולא דעת קדושים אדע ר"ל לא הבנתי דעת אמרי קודש כמה שאמר הכתוב לא ירבה לו נשים ולא יסור וגו' (דברים יז) כי אין הכוונה לומר כשירבה שמא יסור כאלו היה הדבר תלוי ומסופק אלא הכוונה היא לומר שבודאי יסור ואין חכמה נגד תורת משה : (ד) מי עלה . מי עוד עלה השמים כמו שעלה משה השמים וירד בשלום , או ר"ל שעלה לקחת התורה מיד המלאכים : מי אסף . כאשר זרק משה פיח הכבשן נתפזר על כל הארץ כאלו אסף הרוח בחפניו לפזרם על ידו ואמר מי אסף עוד כמוהו : צרר . כשבקע הים עמדו המים היורדים ולא הלכו בדרכם כאלו צרר אותם בשמלה ומי צרר עוד כמוהו : מי הקים . כי עד לא נתנה התורה היתה הארץ מתמוטטת לפול וכאשר קבל משה את התורה הקים קצות הארץ

אבן עזרא

חפניו וידיו הם הלונו או שכלו. כלומר שיאסוף הרוח שלא תהי' נושבת. מי צרר מים. כאילו צררם בעבים הדומים לשמלה להמטיר על הארץ. כל אפסי ארץ שלא ימוטו. והאפסים הם הקצוות העומדות על בלי מה. מה שמו ומה שם בנו שידעהו בחכמתו. כי תדע אתה אתיאל אדם או בנו הגד לי שם אחד מהם שידעהו והטעם איש יכול לדעתו ואין ננכראים שידעו בחכמתו: (ה) כל אמרת אלוה צרופה. כענין אמרות ה' אמרות טהורות והם המצות הצרופות כזהב המזוקק והם חכמת יראת השם ואין ראוי להתעסק בזולתה. על כן אל תוסף על דבריו. אתה איתיאל כענין לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו: (ו) פן יוכיח בך כענין שעבר על מצות לא תעשה. ונכזבת תהי' ככזב בהתעסקך בחכמה אחרת זולת חכמת מצותיו ונכזבת כענין בנים כחשים ונקראו כן ממרים פי השם. פ"א בן יקה בן יקהת עמים כי בשביל דוד נאמר לבן שלמה בן יקה וקהלת ואגור הוא כאשר הגבר לאיתיאל בדבר הנשים והסוסים שאמר ארבה ולא אסור לבני ואוכל. כי בער. איתיאל מתנחם אח"כ ואמר עשיתי כמי שלא למד חכמה ולא ידע דעת שחקים ובקש קהלת שידע במשפט לצדיק ולהרשיע בלא עדים ולא אמרה תורה אלא על פי עדים ועל זה נאמר בקש קהלת וגו' שיענה מן השמים ולא היה לו כן או אמר וכתוב יושר דברי אמת בשביל התורה כל אמרת אלוה צרופה אל תוסף וגומר. ואני לא שאלתי דבר נכון ששאלתי דבר שלא היה לי לישאל כיצד היה לו למשה שעלה שמים וירד והארן שאסף רוח שנא' ויעמוד בין החיים ובין המתים ואליהו שצרר מים בשמלה ויהושע שהקים כל אפסי ארץ שמש בגבעון דום. מה שמו כי בניהם לא הגיעו לשמם ולדעתם. אף אני שאני מהם. ועתה שתים שאלתי מעמך: אלוה. אל. שתים. ג' דגשים. ע"ד תפלה: (ח) שוא. כמו שקר. ודבר כזב הפלא אהיה עד כזב. וי"ו ועושר תחת או. הטריפני מן ויהי טרף בביתי. הקי הראוי לי להעמיד בו הנפש: (טו) וכחשתי זכו ואמרתי מי ה'. כענין לא ידעתי את ה'. ותפשתי שאשבע על הגנבה: ואתפש בשבועות שם אלהי לשקר והתפיסה כהזכרת השם:
אל

משלי ל

הקים כל־אפסי־ארץ מה־שמו
ומה־שם־בנו כי תדע: ה כל־
אמרת אלוה צרופה מגן הוא
לחסים בו: ו אל־תוסף על־דבריו
פן־יוכיח בך ונכזבת: ז שתים
שאלתי מאתך אל־תמנע ממני
בטרם אמות: ח שוא ודבר־כזב
הרחק ממני ראש ועשר אל־תתן־
לי הטריפני לחם חקי: ט פן
אשבע וכחשתי ואמרתי מי יהוה
ופן־אורש וגנבתי ותפשתי שם

דארעא מן שמיה ומן שום
בריה אין ידעת: ה כולהון
מימרוי דאלהא צריפן ומסיע
לאלין דמתחתצין ביה: ו לא
תוסף על מלוי דלא יכסנך
ותתכדב: ז תרתין שאילת
מנך לא תכלי מני עד לא
אמות: ח דגלתא ומלתא
כדבותא ארחיק מני מסכנותא
ועותרא לא תתן לי זוני לחמא
מסתי: ט דלא אשבע ואכפר
ואימר מנו אלהא ודלא
אתמסכן ואגנוב ואחליל שמיה

דשמואל. מי עלה שמים וירד. וימ שמים וירד דתלים: שם ו' פתחי' וסי' בלשון ארמי אברם אברהם נטר קרתא דבריה בוכרא. וביאורם ויקרא אברם שם בנו. ויקרא אברהם שם בנו. על שם שמר ארדי ההר. וגם שם עיר הסנה. מה שמו ומת שם בנו. ויהי שם בנו הבכור יואל: שתים ב' ר"פ וסימ' שתים הנה קראותיך. שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני: מאתך ח' וסימ' נמסר בריש מלכים סימן ב': מי ה' ב' דסמי' וסי' אשר אשמע בקולו. פן אשבע וכחשתי: ופן ה' וסימ' ופן תשא עיניך השמימה. ופן

תולדות אהרן אל תוסף. מגלה ז: שתים שאלתי. עקידה שער יז: הטריפני. עירובין יח כולה יז סנהדרין קח:

רשי

הוא: כי תדע. אם תדע מי הוא ואיך לא יראת לעבור על דבריו: (ה) כל אמרת אלוה צרופה. מזוקקה ולא כתב דבר שלא לצורך והיה לו ליזהר: (ו) פן יוכיח בך ונכזבת. יוכיח בך כל פניך שע"י תוספתך אתה בא לידי עבירה וכ"ש אם תגרע: (ז) שתים שאלתי מאתך. שכנגד מדבר לפני הקב"ה: (ח) ראש. דלות: הטריפני. ל' מזון וכן טרף נתן ליראיו (תהלים קיא): (ט) פן אשבע. מתוך עושר וכחשתי בהקב"ה מרוב גאוה ומהו הכחשה. ואמרתי מי ה'. כלומר
אין

רלבג

והיא רוח כמים אשר באופנים שקראו הפילוסופים הנפש הנאצלת מהגלגלים והבאר מציאותם בס' ב"ה כי בזה גם כן ספקות עמוקות כמו שביארנו בס' מספר מ"י הא' איך ישפע א' בלתי מתחלק מרבים וכב' איך יתכן בעלול שיהיה יותר שלם מכל א' מהעלות הקרובות אשר שפע מהם כי זה ענין הנפש הזאת שזכרנו עם מניעי הגרמים השמימיים שנשפע' מהם וכבר יפול ספק עוד איך יתהפך זה הרוח ליסודות ובאי זה אופן יתכן בו זה והספק הג' הוא מי צרר מים בשמלה באופן שיהיה רקיע בתוך המים העליונים מחלק מה מהם כמו שנזכר בתורה ויתבאר מדברינו בספר מלחמות ה' שיהיה מחוייב שיהיה שם בין גלגל לגלגל גשם בלתי שומר תמונתו הוא הנקרא מים העליונים והנה הספק בזה הוא כי זה הגר' שעליון הוא נקי מהאכיו' אשר ישלם בהם הקרוש וההתקשות לדברים ולא יתכן ג"כ שנניח חדוש העולם בהם מאד קור או חום יהיה סבת בהם הענין בגשמים אשר אצלינו שקצתם יקרשו מהקור וקצתם יקרשו מהחום כמו שיתבאר בס' האותות והנה השאלה עמוקה וקשה מאד ואם באנו להרחיב המאמר בה וכמה שיפול מזה מהספק במציאות המים העליונים אשר הספק ההוא הוא ג"כ בכח זאת השאלה שצרכנו למאמר ארוך מאד וכו'. יעמוד על זה במעט עיון מי שיראה מדברינו בג"ה בס' מספר מ"י והספק הד' הוא מי הקי' כל אפסי ארץ באופן שיהיה זה החלק נגלה ממנה לא יקיפוהו המים כמו שהיה ראוי לפי הסדור הטבעי וזה כי אם אמרנו שהסבה בזה מצד הגרמים השמימיים כמו שזכר הפילוסוף הנה יתחייבו הספקות הנזכרות בספק הראשון מאלו ועוד שכבר בארנו בספר מ"י ובביאורינו לספר השמים והעולם שא"א שייוחס זה אל הכוכבים שאם היה זה הענין כן היה מחוייב שיהיה הנגלה מהארץ שלם סבוב כי הכוכבים הם סובבים סביב הארץ סבוב שלם ואנחנו לא נמצא הנגלה מהארץ יותר מי"ב שעות כמו שזכר בתלמיום שיוני שנתבאר מחלקיות הירחים שהבינו מהם המזרחיים והמערביים ובכלל אין דרך לחכם לעמוד על סבת זה אם לא יעזר במה שזכרה התורה מזה מה שמו ומה שם בנו כי תדע הנה קראו לסבה הקרובה לזה הפועל בן כי היא עלולה מהעלה האחרת הנבדה ממנה ורצה בזה אמו' לי מה היא הסבה הפועלת בזה ואם אמרת שהסבה ההיא תפעל זה בהמצעות סבה אחרת יותר קרובה קרא שם לזאת הסבה הקרובה שיאו' שישפעו ממנו אלו הדברים לפי מה שיורה עליו שמו והמשל באלו השמות כי אנחנו נאמר כי הש"י ברא האדם בהמצעות השכל הפועל והשכל הפועל ברא האדם בהמצעות זרעי הזכר והנקבה הנאות להיות ממנו זאת הסוג' כמו שהתבאר בטבעיות והנה באלו הספקות שזכרנו לא נוכל לקרוא שם לא לפועל ולא לבנו באופן יאות להיות ממנו זאת ולזה צריך שתקרא אלו המחשבות המחוייבות ספק באלו הדברים ותשען על אמרת הש"י בתורה ובנביאים שהתבאר ממנה אמונת אלו הענינים אשר נפל בהם הספק והוסר הספק מהם במה שזכר' מחדוש העולם כי לא נצטרך אחר זה לבקש באלו הדברים כבו' ממין הסבות אשר יותנו בדברים הטבעיי' וכבר התבאר כל זה מדברינו במאמר הב' והו' מספר מלחמות ה': כל. הנה כל אמרת הש"י צרופה ר"ל שהיא נקייה מן הסיגי' והדברים שילכו במדרגות המות' והוא מגן לחוסים בו לשמרם מהטעות ומהדברים בכמו אלו המקומות אשר הטעות מרחיק בהם האדם מהצלחתו האמתית ולזה נזכרו אלו השרשים הגדולים בתורה ובדברי הנביא: אל תוסף. על דברי הש"י אך יבחנו בהם באופן לא יצטרך למה שתבין מהם תוספת בדברים ההם שאם הקלת בעיונם עד שהקל' מעליך בשלא יתן וכן הבאו' תאמר שהוא הבר מלה או מלו' כך שמא יוכיח בך הש"י שאר האנשים מעשות ככה מפני עלם מה שיגיעו לך מהרע והפסד עד שתשא' הכל וכזב מזולת השארות כלל: שתים שאלתי. אמר זה החכם מדבר אל הש"י שהי שאלות שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות כי אחר המות לא יתחדש לאדם קנין השלימות אם לא בחייו: שוא ודבר כזב הרחק ממני. בהשגותי שוא ודבר כזב שלא אשתבש ואתבלבל בעיוני ושלא יהיה עיוני בדבר שבל שאין לו מציאות כאילו תאמר שיהיה העיון במציאות הרקות וידמה שרמז בשוא אל מה שהוא שקר ודבר כזב אל מה שהוא שכל או הפך זה והנה תקרה לאדם החקירה והעיון במה שאינו נמצא לחשבו שהוא נמצא אם מפני שבוש המדמה אם מפני ספו' כוזב קרה לו אם מפני דעות ורשו בזה מזולתו והשאלה הב' היא שלא תתן לי עוני ודלות בדעות לקצר בדעות מה שאפשר לאדם השגתו ולא תתן לי ג"כ עושר לפנו' להתחכם במה שאין לאדם השגתו אך השפיע לי בדעות המזון הראוי לשכלי לא פחות ולא יותר וזאת באמת היא שאלה גדולה לא יתכן שימצא איש יגיע אליה באלפים מן הב' אבל הוא ראוי שישתדל כל אחד מהאנשים שמעיינים בזה כחזק' היד: פן אשבע. להתחכם במה שלא אוכל להשיגו ואומר מי הוא הש"י ר"ל מה הוא וזה דבר לא יתכן שיושג אלא לש"י ולזה תבו' זאת החקירה אל שאכחש ואעשה אלוה מדבר בלתי נמצא כן כשאחייב לאלו' מהות בלתי נמצא כן ויביא זה לכפירה ולהאמין בזולתו ופן אורש ואקצר מי חקור במה שאפשר לאדם השגתו ויהיה זה סבה אל שלא אעמוד על חיוב היות שם אלוה הוא הפועל לכל הנמצאות ויהיה קצורי עבה שאגנוב האלוה מהנמצאות ואומר שאין שם אלוה כמו שהיה אומר אפיקורוס וסיעתו ואחשוב כי לא תפשתי בזה כי אם השם לבד כי שנקרא בו אין לו מציאות ויהיה זה יותר קשה באופן מה ממה שיגיע מהפסד בסבת התחכם יותר ממה שראוי:
אל

מצודת דוד

לעמוד על עמדה ומי הקים עוד את הארץ כמוהו: מה שמו. הוא ענין מליצה כאומר לגודל אם היה מי כמוהו אמור נא מה שמו או אם שכחת שמו אמור שם בנו אם תדע שהיה מי מאז דוגמתו ור"ל ומאחר שלא היה מעולם מי יערוך אליו איך מלאה לבי לנטות מדבריו על פי אומדן הדעת ואמר כמתרעם על עצמו ותוהא על הראשונות ומלמד דעת לבל יאחז מי דרכו להשען על חכמתו: (ה) כל אמרת. עתה רואה אני אשר כל אמרת אלוה היא צרופה ומזוקקת מבלי סיג ומכשול והוא למגן ולמחסה להציל מן מכשול הטעות את החוסים בו ולא החוסים בחכמתם כמוני כי אם לא חסיתי במשען חכמתי לומר ארבה ולא אסור לא הייתי נכשל בעבירה כי לא אם הכוונה היא שהדבר הלוי ומסופק מכל מקום אין להשען בחכמה ולסור ממנה: (ו) אל תוסף. הואיל ואמרתו צרופה מבלי סיג ומכשול טעות לזה אל תוסף מה עליהם פן כשיברר בדברך ימצא נכזב ומוטעה ואיך א"כ החוכר לאמרת אלוה הצרופה: (ז) שתים. עתה ידבר מול המקום ב"ה ואמר שני דברים אני שואל ממך ואל תמנעם ממני בטרם אמות ר"ל כל ימי חיי לא יהיו מנועים ממני: (ח) שוא ודבר כזב. היא היא וכפל הדבר בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל יב). הרחק. ר"ל פן בלבי לדבר אמת ולמאס בשקר: הטריפני. ערבני מאכל קצוב די הספוק להחיות הנפש ולא יותר: (ט) פן אשבע. ר"ל כי כשיהיה לי עושר רב פן אשבע ביותר ואתגאה ואכחש בה' לומר מי ה' כלומר אין אלהים: ופן אורש ואם אהיה עני פן כשאהיה רש ביותר אגנוב הגן למלאות נפשי המתאוה ואתפוש
נפשי

מצודת ציון

אפסי. קצות: ומה. הוא"ו במקום או: (ה) צרופה. זקוק מסיג כמו לשון צרף צורף (ירמיה ו'): (ו) יוכיח. ענין ברור דברים כמו לכו נא ונוכחה (ישעיה א'): בך. ר"ל בדבריך: ונכזבת. מלשון כזב: (ח) ראש. עניות: הטריפני. ענין מזון כמו טרף נתן ליראיו (תהלים קי"א) ושם מושאל אל מזון החיה שבא ע"י טרף: חוקי. שקצוב לי כמו ואכלו את חוקם (בראשית מ"ז): (ט) ותפשתי.
ענין

(י) אל תלשן. בפסוק הזה הזהיר מן הרכילות והזכיר עבד הבורח כי קשה מכל הרכילות: אל תלשן אל תגלהו ותודיעהו בלשונך והוא עבד הבורח מהאומות ע"ב לארץ ישראל להתגייר שלא ישיבוהו לו שנא' עמך ישב בקרבך. עבד אל אדניו שיהיה אינם ישרה כענין לא תסגיר עבד אל אדניו וגם הזכיר שלא ילשינהו אל אדניו. ואשמת. וכבר אשמת בעבור שברח אליך לחסות תחת כנפיו: (יא) דור דור. דור. דור. לעלוקה. מי דור אביו יקלל מצאתו לא רוחץ ד' דברים אלה דבקים כפי' עם ד' בנות והעד על זה דור אביו יקלל עין תלעג לאב לעלוקה כמו עוות וראוי להיות עקולה מן משפט מעוקל והיא תהפך כמו כשב כבש ירעף יערוף ושתים ושלש דרך ארוכו'

אֱלֹהָי׃ י אַל־תַּלְשֵׁן עֶבֶד אֶל־אֲדֹנָו (אדניו ק')
פֶּן־יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ׃ יא דּוֹר אָבִיו
יְקַלֵּל וְאֶת־אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ׃ יב דּוֹר
טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ׃
יג דּוֹר מָה־רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעַפָּיו יִנָּשֵׂאוּ׃
יד דּוֹר ׀ חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת
מְתַלְּעֹתָיו לֶאֱכֹל עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ
וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם׃ טו לַעֲלוּקָה ׀
שְׁתֵּי בָנוֹת הַב ׀ הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה
לֹא תִשְׂבַּעְנָה אַרְבַּע לֹא־אָמְרוּ הוֹן׃
טז שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא־שָׂבְעָה
מַּיִם וְאֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוֹן׃ יז עַיִן ׀
תִּלְעַג לְאָב וְתָבוּז לִיקֲּהַת־אֵם יִקְּרוּהָ

בְּאַלָהָא׃ י לָא תַלְשֵׁן עַבְדָּא
קֳדָם מָרֵיהּ דְּלָא נְצַעְרִינָךְ וְתִתְחַיַּב׃
יא דָּרָא דַּאֲבוּהִי נְצַעֵר וּלְאִמֵּיהּ
לָא נְבָרֵךְ׃ יב דָּרָא דְּדָכֵי בְּעַיְנוֹי
וּמִצָּאתֵיהּ לָא אִשְׁתְּזַג׃ יג דָּרָא
דְּרָמוּ עַיְנוֹי וּגְבִינוֹי מְנַטְלִין׃
יד דָּרָא דְּסַפְסְרֵי אִינוּן שִׁנּוֹי
וְחָרִיפֵי אִנּוּן נִיבוֹי לְמֵיכַל
מִסְכֵּנֵי מֵאַרְעָא וְעַלִּיבֵי מִן
בְּנֵי נָשָׁא׃ טו לַעֲלוּקָא תַּרְתֵּין
בְּנָן הַב הַב תְּלַת אִינוּן דְּלָא
שָׂבְעָן וְאַרְבַּע דְּלָא אָמְרָן מִסְתָּא׃
טז שְׁיוֹל וְאַחֲדַת רַחְמֵי וְאַרְעָא
לָא שָׂבְעָא מַיָּא וְנוּרָא לָא אָמְרָה
מִסְתָּא׃ יז עֵינָא דְּמַצְרְיָא
לְאָב וְשָׁטְיָא קְשִׁישׁוּתָא דְאִמָּא

בנות תולדות כלומר שהשם הולידם וכן בנותיו והון טעמו ממון. פ"א כמו רב לך הונך. ליקהת מן יקהת עמים וטעמו לחבור אם ופי' יש דור שאביו יקלל וראוי לכבדו: לא יברך כי גמלתו וראויה לברכה ויש דור שהוא טהור ונכבד בעיניו ומצאתו לא רוחץ כלומר ומי שלא יוכל לרחוץ את בשרו מצואתו ואי' ירחץ לבבו מרעתו ויחשוב שהוא טהור רמז למתגאי': (יד) חרבות. העשוקים האביונים: לעלוקה. כענין העקולי' והעוותי' שעושין הד' דורות יש בנות ותולדות ד'. אשר גם ידינם השם: (טז) שאול. שישליכו בו הדור המקלל ויומתו בלא עתם כענין מקלל אביו ואמו מות יומת. ועוצר רחם שיעצור הרחם פה הבטן ולא יולידו בעבור הדור שלא רוחץ מטומאת זנות ושלא יהיה לו בנים ולא יהיה לו זרע: וארץ לא תשבע מים באין מטר ויבשו זרועים ויהיו משפלים הגאים והרמים ברעב: ואש. היא היורדת מן השמים לאכול הדור האוכלים העניים

אין אלהים: ותפשתי שם אלהי. להרגיל להשבע בו לשקר: (י) אל תלשן עבד. אל תמסור דין על אדם לעשוק עליו להקב"ה ואפילו הוא רשע אשר אביו יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו. וראיה לדבר מהושע בן בארי כדאיתא בפסחים בפ' האשה שהלשין את ישראל ואמר החליפם באומה אחרת אמר לו הקב"ה קח לך אשת זנונים (הושע א'): (יג) דור מה רמו עיניו. זה גסות הרוח: (יד) דור חרבות שיניו. החילוט': מתלעותיו. שניו הפנימיות: ומאכלות. סכיני': (טו) לעלוקה. מנחם פתר לעלוקה כמשמעו למדנו שהוא ערבי והפותרים אומרים שהוא לשון שאול ומורד וכן במדרש תהלים למדנו כן שפותר שתי בנות גן עדן וגיהנם זו אומרת תנו לי צדיקי' וזו אומרת תנו לי רשעי': וארבע לא אמרו הון. הרבה יש לנו: (טז) ועוצר רחם. תשמיש: (יז) ליקהת אם. לקמטי' שבקנבי' ובקמטין בפני אמו לשון יקהת עמים (בראשית מט) קבוצת עמים והיו"ד יסוד כמו יפעת ויפעת חן: יקרוה. לשון תנקר נקרת הצור (שמות לג) פורויי"ר בלעז. יבא

יסורו מלבבך. ופן תדרש לאלהיהם. ופן ירך לבבכם ותיראו. ופן אורש ונגנבתי ותפשתי: ומצאתו ל' דור טהור בעיניו ומצאתו והוא חד מן מלין יתיראין נסבין ומ' בריש תיבותא וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד: ארץ ד' פתחין באתנחתא וסי' כי לא שלום ידברו. נוראות בצדק תעננו. תחת שלוש רגזה ארץ. דור חרבות שניו: מים ג' פתחין באתנחתא ובסוף פסו' וסימ' באנו באש ובמים. ישם נהרות למדבר. ארץ לא שבעה מים. וסימ' בלשון ארמי מדברא ונורא גהנם. וב' זקפין קמצין וסימ' וארץ נחלי מים. יבשו אפיקי מים. ובלשון ארמי סימן נחליא יבשין וכל אס"ת דכו' ובמ"ג פתחין וסי' דמסרי בליש'

תולדות אהרן אל תלשן. פסחים פז עקידה שער יט: לעלוקה. ע"ג יז עקידה שם וש' כד: שלש הנה. ברכות יד: שאול. ברכות יד סנהדרין לב עקידה שם: עין תלעג. עקידה שם וש' מה (פאה פו קדושין סא):

רלב"ג

אל תלשן. והוסיף להזכיר שנית על דברי התורה שלא יחטא בעיונו בהם וישתבש ויתלה בזה בדברי תורה ולפי שהתורה הוא כמו עבד לש"י לשרתו בה בהגעת השלימות בה לאדם הזהיר שלא יתלה האדם בדעותיו המשובשות בדברי התורה כי בזה כאלו הלשין העבד אל אדניו לומר לו שהטעה אותו עבדו ואמר שאם תעשה כן אולי יקללך אדניו והוא הש"י ותהיה לשממה והפסד מפני היותך מיקל בתורתו והמשיל ואמר כי זה הפועל המגונ' מהבנת דברי התורה בזה האופן החס' ידמה אל הדור שמקלל הוריו אשר גדלוהו והביאוהו אל המציאות בצד מה ולא יתן להם הכבוד הראוי אך יקללם. וכן הענין בזה המעיין עם התורה כי אלו היה נותן כבוד לדברי התורה היה מעמיק בהבנתם באופן ראוי ויאמת בזה מהטעות בדבריה אך הוא מקל בדברי התורה עם רוב הטובה שהיא משפעת לו במוסר ובדעות עד שהיא תגדל נפשו ותזונה מהמזונות אשר תקנה בהם החיים הנצחיים: דור טהור. ואמר ממשל על מי שנכנס בעיונו שוא ודבר כזב שהוא דומה אל הדור שהוא טהור בעיניו ולא רוחץ מטנוף והלכלוך היותר מגונה והיא הצואה שירגישו בטינופה כל הקרובים אליו וכן הענין הזה בשוא כי השוא ודבר כזב הנה מזון הנפש הוא כמו הצואה אצל מזון הגוף כי הגוף יזון מהמזון והמותר שלא יאות ליזון ממנו הוא הצואה והנפש הזון מהדעות ותקח האמת ותשליך השקר כי לא יאות להזון ממנו ואמר ממשל על מה שיתחכם יותר ויעיין במה שאין דרך אל השגתו שזה דומה לענין הדור שהוא עז פנים: דור שרמו עיניו ועפעפיו ינשא בהסך מה שיעשה שבייסן והיא מדה מגונה מאוד מביאה להטאים גדולים וכן זאת התכונה מביאה בדעות בחטאים כמו שקדם: דור חרבות. ואמר ממשל על מי שיורש וגנב ותפש שם אלהיו שזה דומה אל הדור ששניו הם כמו חרבות לחתוך ולהשחית הדברים ומזונות מתלעותיו והם השנים הטוחנות הם לאכול עניים ולכלותם מן הארץ ולכלות אביונים מאין האדם וכן זה ישחית בזה כל עניני הדעות כי ישתבשו בקלות בדעותם החסרות ואולם החכמים לא יתכן שיזוקו כמו אלו הדעות הנפסדות ואמר עוד ממשל על עונש אכלו והשחתו בזה הדעת הנפסד רבים מחסרי הלב וזה תמיד לא ישבע כי ימצאו שתי בנות לעלוקה והיא התולעת הנקרא ארטוגים בלע"ז שהוא מוצץ הדם מן האדם לא ישבע עד שיתמלא ממנו מלוא נפלה ואחר יפול ויקי' הדם ואחר כן ישוב תמיד להתמלא בזה האופן לא ישבע וכל א' מאלו השלש יאמרו הב הב לא תשבענה: לעלוקה. הב הב לא תשבענה ג' הנה אשר לא תשבענה וד' שלא אמרו הון די הון הא' היא שאול והיא ההיולי הראשון ודמהו אל המטה המוחלט להיות מציאותו החסר שבמציאות היסודיות והוא מבואר שלא ישבע בלבישתו הצורות א' אחר אחת וכן עוצר רחם והוא ההריון כי אז יעצור הזרע ברחם ועוצ' פי רחם והוא לא ישבע מצד טבעו כי תמיד יבקש ההריון וכן הארץ לא שבעה מים לזון הצמחים כי אם ימטר עליה תצטרך אחר זה למטר וזה תמיד לא יכלה או ירבה בזה והוא יותר נכון כי תמיד יתהוו המים בבטנה לא יכורו מלהתהוות במקורותיה ואולם הד' היא היותר דומה לזה הענין הנמשל ולזה הבדילה מהשאר והיא האש שלא אמרה הון כל מה שיתמיד להמצא אלו מה שאפשר שיבער בו האש וכן הענין באלו הדעות הנפסדות אשר יקרו מפני הדלות בדעות כי הם לא ישוח מלהשחית האנשים כל מה שהתמיד להמצא חסר דעת יתכן שיטעה בהם. עין תלעג לאב. ואחר בהשלים זה המשל שב להמשיל שנית על הטועה בכוונות התורה מצד הקלות בה והוא אשר המשיל הדור אשר אביו קלל ואת אמו לא יברך ואמר כי עין הלב שתלעג לאב והיא התורה ותבוז לקבוץ האם והוא ג"כ דברי התורה שלא ייטיב העיון במה שמחייב

מצודת דוד

בפי להזכיר את שם ה' להשבע בו על שקר: (י) אל תלשן. אל תדבר לה"ר על העבד לפני אדוניו ודבר בהווה כי דרך לה"ר לאמרו לפני מי שהנאמר עליו מוכנע לו וירא מפניו: יקללך. פן העבד יקללך והיית לשממה: (יא) דור וגו'. מוסב למעלה לומר אפי' הדור פרוץ אשר וגו' ופן תחשוב להלשין ביניהם למען ישים חרב איש ברעהו ויאבדו בעונם עכ"ז אזהיר לך אל תלשן: לא יברך. לא יכירם בלשון ברכה אלא בלשון קללה: (יב) דור טהור. אף אם הדור ההוא מחזיק עצמו לטהור ונקי מעון על ידי זה לא נרחץ מטנוף המעשים כי המחזיק עצמו לחוטא מהרהר פעם בתשובה ולא כן המחזיק עצמו לטהור: (יג) דור מה רמו. אף אם הדור ההוא מה מאוד רמו עיניו וגו' ר"ל המה גסי הרוח: (יד) דור חרבות. אף אם הדור ההוא שניו דומים לחרבות ומתלעותיו למאכלות לאכול בהם את העניים לכלותם מן הארץ ולהשחית את האביונים מבני אדם ר"ל אוכלים בכל פה ומשחיתים אביונים עד כי לא יתשבו מן בני אדם וגדלה א"כ רעתם עד מאד: (טו) לעלוקה. דימה גיר הקבר לעלוקה כי מוצצת ומוצאת כל הבריות. אליה כדרך העלוקה המוצצת את הדם: שתי בנות. הם ג"ע וגיהנם הג"ע אומרת תן לי צדיקים והגיהנם אומרת תן לי רשעים והוא ענין מליצה כאלו יאמר אל יחשוב הצדיק כי יצר לו המקום בג"ע ואל יחשוב הרשע אשר הגיהנם כבר נתמלא מפה אל פה ולא ימצא לו מקום כי לא כן הוא כי כל אחת מתאוות עוד על אנשים כי הנה רחבות ידים וכ"א יבוא אל מקומו: שלש הנה. ר"ל עם כי שלש הנה המשפטים הנראים אשר לא תשבענה מלשפוט שפוט ולא יקיצו במשפט עכ"ז יש עוד אחריהם הרביעית אשר תקח עוד משפט ומרבית מיני היסורין שבה לא יאמרו די לנו לעשות המשפט כי לא ירפו ידיהם ממנה: (טז) שאול. הוא הקבר אשר לא תשבע מפגרים מתים אשר ימותו בחורים או נגלאיהם לעיניהם: ועוצר רחם. כמה נמצא אשר נעצרה רחם האשה ולא תוליד בנים והמה הולכים ערירים: ארץ. רבות פעמים ירד הגשם בשיעור מיעוט ואין די בו להשביע צמחי הארץ ובני אדם כלים ברעב והנה שלשת המשפטים ההנה מתמידות: ואש. ר"ל אחר מות האדם נשפט הוא בגיהנם אש שגיהנם והיא שורפת והולכת כי לא תכבה ולא תאמר די: (יז) עין תלעג. העין המלעגת ברמיזתה על מוסר האב ומבזה לקבולי תוכחות האם וסדרי אמריה כי דרך שים לה;

מצודת ציון

ענין אחיזה: (י) תלשן. מל' מלשינות ולה"ר: ואשמת. מל' שממה כמו עדרי הצאן נאשמו (יואל א'): (יב) ומצואתו. מל' צואה וטנוף: (יג) רמו. גבוה: ועפעפיו. אישון העין: (יד) חרבות. מלשון חרב: ומאכלות. סכינים כמו ויקח את המאכלת (בראשית כ"ב): מתלעותיו. הם השינים הפנימים וכן מתלעות עול (איוב כ"ט): (טו) לעלוקה. היא תולעת הגדלה בנהרות המוצצת דם עד כי נתמלא כל גופה ובדרז"ל סכנת עלוקה (ע"ז יב): הב. תן כמו הבה לי בנים (בראשית ל'): הנה. הוא כמו המה לזכרים: הון. ענין די והרבה וכן יאמר על רבוי הממון: (טז) ועוצר רחם. מניעת ההריון וכן כי עצור עצר ה' בעד כל רחם (בראשית כ): (יז) ליקהת. ענין קבוץ ואסיפה כמו ולו יקהת עמים (שם)

שנית

העניים ועושקים האביונים כאש שירדה עליהם בימי אליהו וכן ותצא אש מלפני ה' או האש רמז לאוש המייבש כאש ולא ירד הגשם והזכיר האב והאם פעם כי זה הדור הלועג והמקלל רע מהג' דורות ועין שתלעג לאב המוסר אותו ותבוז לחברת אם המוסרת אותו יהי חלל וינקרו עיניו עורבי נחל ש"אין מרחמין על בניהן ולא יאסף לקבורה כי המכבד אותם יאריכון ימיו : (יז) בני נשר. שירחמו על אבותם ובניהם : (יח) ושלשה. דרך : כן . ג' דבקים. נפלאו. נעלמו. ומחתה. מן מחוקי כעב וכן הפי' ד' הם שנפלאו ממני ולא ידעתי אות' בחכמתי. הנשר לא אדע איך הוא מעופף ברקיע באויר השמי' והוא לא ידע אנה ינוח על הארץ. ודרך נחש איך יתכן ללכת על סלע בלי רגלים

יקרה העורב שהוא אכזרי על בניו ויקרוה ולא יאכלנה ולא יהנה בה ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה ויהנה בה. העורב אכזרי הוא כמו שנאמר (תהלים קמז) לבני עורב אשר יקראו. והנשר רחמני שנאמר ישאהו על אברתו (דברי' לב): (יח) נפלאו ממני. נכסו משחלפו מעיני ואיני יודע להיכן הלכו שממהרין להסתר מן העין : (כ) ומחתה. טפה פיה למטה כדכתיב כאשר ימחה הצלחת מחה והפך על פניה. אכלה. לשון נקיה דבר הכתוב : שממית

עֹֽרְבֵי־נַ֭חַל וְיֹאכְל֥וּהָ בְנֵי־נָֽשֶׁר׃
18 שְׁלֹשָׁ֣ה הֵ֭מָּה נִפְלְא֣וּ מִמֶּ֑נִּי וְאַרְבָּעָ
לֹ֣א יְדַעְתִּֽים׃ 19 דֶּ֤רֶךְ הַנֶּ֨שֶׁר ׀ בַּשָּׁמַ֗יִם
דֶּ֣רֶךְ נָ֭חָשׁ עֲלֵ֣י צ֑וּר דֶּֽרֶךְ־אֳנִיָּ֥ה בְלֶב־
יָ֑ם וְדֶ֖רֶךְ גֶּ֣בֶר בְּעַלְמָֽה׃ 20 כֵּ֤ן ׀ דֶּ֥רֶךְ
אִשָּׁ֗ה מְנָ֫אָ֥פֶת אָ֭כְלָה וּמָ֣חֲתָה פִ֑יהָ
וְ֝אָמְרָ֗ה לֹֽא־פָעַ֥לְתִּי אָֽוֶן׃ 21 תַּ֣חַת
שָׁ֭לוֹשׁ רָ֣גְזָה אֶ֑רֶץ וְתַ֥חַת אַ֝רְבַּ֗ע לֹא־
תוּכַ֥ל שְׂאֵֽת׃ 22 תַּֽחַת־עֶ֭בֶד כִּ֣י יִמְל֑וֹךְ
וְ֝נָבָ֗ל כִּ֣י יִֽשְׂבַּֽע־לָֽחֶם׃ 23 תַּ֣חַת שְׂ֭נוּאָה
כִּ֣י תִבָּעֵ֑ל וְ֝שִׁפְחָ֗ה כִּֽי־תִירַ֥שׁ גְּבִרְתָּֽהּ׃
24 אַרְבָּ֣עָה הֵ֭ם קְטַנֵּי־אָ֑רֶץ וְ֝הֵ֗מָּה
חֲכָמִ֥ים מְחֻכָּמִֽים׃ 25 הַ֭נְּמָלִים עַ֣ם
לֹא־עָ֑ז וַיָּכִ֖ינוּ בַקַּ֣יִץ לַחְמָֽם׃ 26 שְׁ֭פַנִּים

נְחֲצוּנֵיהּ עוֹרְבֵי דְנַחֲלָא וְיֵסַמּוּן
יָתֵיהּ בְּנֵי נִשְׁרָא׃ 18 תְּלַת
אִינוּן דְגִנִיזָן מִנִּי וְאַרְבַּע דְלָא
יָדַעִית אִינוּן׃ 19 אָרְחָא דְנִשְׁרָא
בִּשְׁמַיָּא וְאוֹרְחֵיהּ דְחִוְיָא עַל
שׁוּעָא וְאוֹרְחָא דְאִלְפָא
בְּלִבֵּיהּ דְיַמָּא וְאָרְחָא דְגַבְרָא
בְּעוּלֵמְתָּא׃ 20 הֵיכְנָא אָרְחָא
דְאִתְּתָא נַיְרְתָּא אָכְלָא
וּמְכַפְּרָה פּוּמָהּ וְאָמְרָה לָא
עֲבַדִית מִדַּעַם רָעְתָא׃
21 תְּחוֹת תְּלַת רוּגְזָא אַרְעָא
וּתְחוֹת אַרְבַּע לָא יָכְלָא
לְמִסְבְּרָא׃ 22 תְּחוֹת עַבְדָּא
כַּד נִמְלוֹךְ וְטַפְשָׁא דְיִשְׂבַּע
לַחְמָא׃ 23 תְּחוֹת שְׂנוּאֲתָא
דְהָוְיָא לְגַבְרָא וְאַמְתָא דִי
יָרְתָא לְרִבּוֹנְתָהּ׃ 24 אַרְבְּעָא
אִינוּן דְזְעִירִין בְּאַרְעָא וְהִנּוּן חַכִּימִין וּמְחַכְּמִין׃ 25 שׁוּמְשְׁמָנֵי לָא עַשִּׁין עַמְהוֹן
וּמְתַקְּנִין בְּקַיְטָא מֵיכַלְהוֹן׃ 26 וְחַגְּסֵי

ואינו יודע באיזה מקום יוכל לנוח. ודרך אניה בלב ים. המסתכנת לעבור בלב ים ולא תדע לאי זה מחוז יוליכנה הרוח : בעלמה. בזנותו עמה שלא יירא מהשם בעברו על מצות לא תנאף ולא יתבונן סופו. ג"כ דרך אשה מנאפת למה לא תירא מהשם כי הנשים בכלל האנשים וכאשר אכלה ומחתה מאכל מפיה כדי שלא תדע שאכלה כן תזנה ותכחש ואמרה לא פעלתי און והאדם ראוי להשמר ממנה. פ"א דרך הנשר שלא יעזוב אחריו דרך שיראה אדם מאין עבר וכן כלם אשה מנאפת יכול בעלה מכסה דבר בשתים ואחר בשלש ואחר בארבע : (כא) תחת. בעבור רגז הארץ רמז לעם הארץ : (כב) תחת עבד. שהמליכו השם עליהם בעבור חטאם ואינו מרחם על משלו ירגזו העם. ונבל בהיות שבע ומושל בעבור פשעם. ותחת אשה כאשר היא בעולה כי תשנא את שונאיה שמאסוה ולא יכילוה על כן יפחדו ויתכן שנבעלה בעבור עון שונאיה. ושפחה שהיא יורשת גבירתה ומושלת עליה בגלל פשע הגברת ע"כ ראוי לאדם להשמר מעון ולא ימשלו הנבזים על הנכבדים:

ג' נסי' אה ק' . ל'. ד' פסוק דמיין . ל' וחד האשה המנאפת. ל' . ד' ח . ד' מ"ל בליש' . ד . ל'. ל' . ל' וחד ושפנים

בלב ים ד' וסי' קפאו תהמות. והיית כשכב בלב ים. ותכבד מאד בלב ים. דרך אניה בלב ים : ימלוך ד' מ"ל בליש' וסי' ואדניה בן חגית מתנשא. ועתה הנה אדניה מלך. כי מלוך תמלוך וקמה בידך. ובחמה

תולדות אהרן שלשה המה. עקידה שער ט כל הפרשה : דרך הנשר. חולין קלט : דרך אניה. שבת פג : ודרך גבר. קדושין כ : כן דרך. שם : אכלה ומחתה. יומא עה כתובות יג שם : תחת שלש. זוהר ואתחנן עקידה שער יז : ארבעה. עקידה שער עא :

(כד) ארבעה. חמשה פסוקים דבקים : קטנים. קטנים מן הנבראים בארץ. מחוכמי' והשם החכימם לעשות כן : (כה) לא עז. שאין כח בהם. ויכינו. מאכלם כפי יכלתם : (כו) לא מגוס

רלבג

שיתחייב מדבר דבר מדבריה ומקנון דבריה והסדר שלהם קצתם עם קצת עד שיהיה זה סבה אל שיטעה בכוונותי' ינקבו העין ההוא העופות הדורסים המהרים לבא אליה בקלות ר"ל בפתאום יבא אידו כמו שהעיר באמרו פן יקללך ואשמת אמר ממשל על זה הענין מהשכל בדברי התורה עד שיטעה בדברים שלא ירגש בתורה : אי זה הדרך עבר בה שהובילוהו אל זה הטעות : ג' המה נפלאו ממני דרכיהם ואינם משאירים רושם בדרך ההוא. וד' הם שלא ידעתים והנה הד' יהיה ממנו רושם מגונה ואם לא נודע והראשון הוא דרך הנשר באויר שלא יוכר באויר רושם מהדרך ההוא ודרכו לטרוף טרף. והשני הוא דרך נחש עלי צור ולא יוכר בסלע ההוא דרכו אשר דרך בה אך תכלית דרכו להשחית ולהזיק כמנהג הנחש והשלישי הוא דרך אניה בלב ים שלא יודע אי זה דרך עברה האניה שטבעה בים. והרביעי הוא דרך גבר בעלמה שהיה בעולה שלא יוכר בה אך הוא השחות מעלת הדרך ההוא בזה המשגל המגונה עד שתשוב זאת העלמה מגונה בעיניו אשר היתה חביבה ויקרה בעיניו וכן הענין במי שדרך בחקירותיו בדברי התורה זה מנהג ההסכר כי הוא ימצא בהם בזה האופן המגונה דברים מגונים תשוב להיות אצלו מגונה תחת אשר היתה יקרה : כן דרך אשה. ולזה המשיל זאת העלמה לאשה מנאפת והיא ג"כ דרכה שתנאף ותקנח הערוה ואמרה לא פעלתי און ואמר עוד ממשל על מי שיכנס בזה ובזב בעיונו : תחת ג'. כי תחת שלש חרדה ותחת ד' לא תוכל לסבול הא' הוא תחת עבד כי ימלוך כי אינו ראוי למלוך כמו שאין ראוי למלוך הכוזב והשוא ויגיע אל השכל אך ראוי שידחה ויוסר ויגיע אל השכל האמת לבדו והנה השקר הוא כמו עבד ומשרת למצא האמת והב' הוא תחת האיש הנבל המורדף חברת הרקים כי ישבע להם כי אינו ראוי לכך כי דרכו זאת ראוי בתכיאהו אל הדלות והעוני עד שיחסר לו לחם ושמלה כאמרו ומרדף רקים ישבע ריש מפני שאינו עוסק בישובו של עולם וכן הענין בזוה ודבר כזב שאינו מישובו של עולם אבל הם דברים בלתי נמצאים והשלישי תחת שנואה כי תבעל כי אין ראוי שיתחבר האדם אל האשה שהיא שנואה לו וכן הענין בחבור שוא ודבר כזב אל השכל כי הם שנואים אל השכל והד' תחת שפחה כי תירש גבירתה ותשוב הגבירה משרתת לה כן הענין בשוא ודבר כזב עם השכל כי ראוי שיהיה הכוזב היא כמו שפחה ומשרתת אל האמתית כמו שזכרנו והיה ראוי שינהל השכל הדעת האמתיות ושפחתה תוליאנה מהתבר' עם השכל בכאן הפס' אמר לבלבל בשוא ודבר כזב ועליו ידמה גם כן שאמר ושפחה כי תירש גבירתה והוא שכבר ביארנו בראשון מספר מלחמות ה' שבשלמה ההיה לשכל במושכלות הרבות אשר השיג מסלד שהם בו אחד ויקרה מהתערב המושכל הכוזב במושכלות האמתיות שתהיה גורת האחדות המגעת מכללות המושכלות דבר שאינו כן ויפסיד בזה זאת ההצלחה הנפלאה המגעת לו מהמושכלות כמה שהם אתה וזה עיון נפלא מאד ועמוק והוא מבואר מאד ממה שביארנו מאלו העמוקות בא' מספר מלחמות ה' ואמר עוד ממשל על העיר בדעת שיתחכם יותר מני מליצים במשל הראשון באר שהחכמה היא ממה שראוי שילוה אליו הקטן : ארבעה. ואמר שארבעה הם קטני ארץ והם חכמים מחוכמים ביאור על שאר הבעלי חיים להורות כי ההכם צריך שיהיה קטן בעיניו ולזה ראוי שיירא מחקור בדברים הגדולים אשר אין דרך לו להשגתם ובזה ישמח מהסריסה להתחכם יותר מהראוי לו כי יכיר שגלותו ושדעתו קצרה להשיג זה הראשון הם הנמלים שהם עם לא עז ביחס אל שאר ב"ח ואע"פ שהם

מצודת דוד

מהעורבים המצוים אצל הנחל המה ינקרו העין יבוא העורב האכזרי שנאמר לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמז) ויפרע ממי שהראה אכזריות להלעיג על האב והאם אולם המה לא יאכלו את העין כי אכזרים המה ולא יהנו מן האכזר : ויאכלוה. בני הנשר הרחמנים שנאמר כנשר יעיר קנו וגו' (דברים לב) הם יאכלו את העין ויהנו מן האכזר : (יח) שלשה המה. ר"ל כמו שאלה השלשה המה נפלאו ונעלמו ממני לבלי דעת דרך מהלכם אחר שהלכו כן דבר הרביעי לא ידעתי אותם להכיר הדבר אחר שנעשה : (יט) דרך הנשר. הדרך שהלך בו הנשר כאשר פרח לגד אויר השמים אין לדעת אותו כי פרח באויר ואין הדרך ניכר : דרך נחש. הדרך שהלך בו הנחש על הסלע אין לדעת אותו כי אין מדרך הרגל ניכר על הסלע אף כי הנחש הולך על גחון ועקבותיו לא נודעו : דרך אניה. הדרך שהלכה בו הספינה בתוך חוזק עומק הים אין לדעת אותו כי מיד כשהלך ממקום מהלכה ישובו המים לאיתנו ולא יוכר : ודרך גבר. ויפוה להם דבר הרביעי והוא דרך נאוף גבר בעלמה ר"ל בבעולה שלאחר המעשה לא יוכר הדבר גם בשניהם בנואף ונואפה : (כ) כן דרך. ר"ל כי כן הוא הדרך של האשה המנאפת מסתרת זנותה לומר לא פעלתי און הואיל ואין מי מכיר ואמז במשל כאלו אכלה דבר מה ומקנחת פיה לבל יוכיח נראה אם אכלה ואולי יגנה אותם לומר הלא על כי ידמו בדבר ההסתר אל שלשת האלה מגלה לבם לעשות מעשיהם והנה מה' לא יראו עם כי אין כל דבר נעלם ממנו : (כא) תחת. בעבור שלשה דברים ירגזו יושבי הארץ ובעבור הרביעי לא יוכל לסבול הרוגז והחרדה כי רב הוא : (כב) תחת עבד. האחד הוא בעבור העבד כאשר ימלוך כי לא ידע הכסיסי המלוכה ובשגעון ינהג : ונבל. השנית כאשר הנבל ישבע לחם כי רבים לומדים מעשיו באמרם הלא לא יחסר לחמו ובעבור זה יתרבה הרוגז והחרדה : (כג) תחת שנואה. השלישית הוא בעבור אשה השנואה במעשיה זונה מנאפת כאשר תנשא לבעל כי אז תוכל לתלות הריונה בבעלה ותרבה לפתות אנשים לזנות עמה ובעבור זה יתרבה הרוגז והחרדה : ושפחה. הרביעית היא כאשר שפחה יורשת ממשלת גברתה ותשוב הגברתה משרתת לה ובעבור פחיתת מעלתה וסכלות דעתה לא תשכיל לכבד את מי שראוי לכבוד ויתרבה החרדה עד למאוד כי זהו דבר קשה יותר מכולם ואף העבד כי ימלוך הואיל והיא אשה קלה דעתה ובל ידעה מה : (כד) קטני ארץ

מצודת ציון

(שם מט) : יקרוה. ענין נקיבה כמו וינקרו את עיניו (שופטים ט"ז) : (יח) נפלאו. ענין העלמה כמו כי יפלא ממך (דברים י"ז) : (יט) בלב ים. חוזק הדבר נקרא לב וכן לב השמים (שם ד') והוא מושאל מלב בעל חי שהוא חזקו : ודרך. הבעילה הקרא בשם דרך כן אחז"ל (קדושין ב') : בעלמה. הרבה בפנים תקרא עלמה ועם היא בעולה כמו הנה העלמה הרה (ישעיה ז') : (כ) ומחתה. מל' מחיה וקנות כמו מחה והפך על פניה (מלכים ב' כ"א) : (כא) רגזה. חרדה : שאת. מל' משא וסבל : (כב) ונבל. איש פחות ונבזה : (כג) גברתה. האדונית שלה : (כה) הנמלים. שם בריה קטנה : עם. יאמר כן בדרך השאלה וכן עדת דבורים (שופטים י"ד) : (כו) שפנים. שם בריה מה : עסה. חזק. מוגן

אבן עזרא

סלוס. טעמו. רב כמו וירדו ויעלמו. בסלע ביתם להסתר שם: (כז) חוצץ. פועל עומד כמו יורד כמו חדשיו חוצצו כלומר נקבצו ונאספו כענין כי מלאו ימי וכן ויצא חוצץ יצא מאוסף ומקובץ כענין אסף החסיל. פ"א מן חצצון תמר: (כח) שממית. שם חיה ויתכן שהיא החיה הנמשלת לאדם בצורה ובדמות והעד שהי' חיה בידיה תתפש כלומר שתופסת מה שיתנו לה היא נמצא בהיכלי מלך בעבור חכמתה ואלה הד' הם מחוכמים והנוצר ראוי ללמוד מהם דרך ארץ: (כט) ג'. ה' דבקים. ג' וד' דרך אריכות. צעד ולכת כפל כלומר שהולכים בנחת: (ל) ליש מטיב לכת בעבור שהוא גבור ואינו מפחד מבהמה כאריות ונמרים ודובים ולא ישוב מפני כלם כי הוא גבור מכלם: (לא) זרזיר. שם חיה סמוך למלת מתנים כלומר זרזיר ממתנים והזכירו כי הוא קל ברגליו וייטיב לכתו כי בעת כשורך יוכל להשיג טרפו. פ"א דבורים. פ"א נשר. או תיש ייטיב צעדו בלכתו כי הצאן לא תעבורנה לפניו והענין כעתודים לפני צאן. אל אוכנו ל' פיום. קום. פעול כמו סוג לב כלומר שאין אדם קום להלחם עמו או ייטיב צעדו כי בעבוד לדקו אין שטן מוקם כנגדו: (לב) אם נבלת. לנגד איתיאל ואוכל דבר ואם זמות שים יד לפיך ואל תדבר. פ"א אם נבלת המלה לשון עבר תחת עתיד והטעם אם תהיה נבל כלומר אם תעשה נבלה בעת שתתנשא למלוכה או

תרגום

דעמהון לא תקיף ועבדין להון ביתא בקתרין: כח וקמצי דמלכא לית להון ומתכנשין כלהון כחדא: כח ואקמתא דמסכבא בידהא ועמדא בביתא דמלכי: כט תלתא אינון דשפירן הליכתהון וארבעא דשפיר מהלכין: ל אריא גבר בבעירא ולא הפיך מן כל מדעם: לא ואכבא דמזדרבל בינת תרנגולי ותיישא דאזל בית גיורא ומלכא דקאם וממלל בית עממיה: לב לא תתרורם דלא תתפש ולא תושיט אידך:

משלי ל

עם לא־עצום וישימו בסלע ביתם:

כז מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו:

כח שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך:

כט שלשה המה מיטיבי צעד וארבעה מיטבי לכת:

ל ליש גבור בבהמה ולא־ישוב מפני־כל:

לא זרזיר מתנים או־תיש ומלך אלקום עמו:

לב אם־נבלת בהתנשא ואם־זמות יד לפה:

ד' ויתן לחסיל ג' וחסר · ב' ענג · ב' חד מ"ל וחד חס' · ו' דגש'. ו' · ג' · ג' · ג'. ג'

שפוכה אמלוך. תחת עבד כי ימלוך: לארבה ב' וסימ' ויתן לחסיל יבולם. מלך אין לארבה ויצא חצץ כולו בהיכלי ב' וסימ' ענג. שממית בידים תתפש: מיטיבי לכת חד מן ט' חס' בליש' הטבה וסימ' נמסר ביחזקאל סוף סימן ל"ג: בבהמה ו' דגשים וסימ' נמסר בסדר נח: ולא ישוב ו' וסי' בלשון ארמי תורא אשתבע

תולדות אהרן שלמה. כח: זרזיר. סנהדרין פב (ר"ס ע): אם נבלת. ברכות כד נדה כו (יבמות יג):

רש"י

(כח) שממית. ארגוי"א בלע"ז: בידים תתפש. בידיה היא אוחזת ומתדבקת בכותלים: (כט) מטיבי צעד. הולכים ומצליחים בגבורתם: (לא) זרזיר מתנים או תיש. לא ידעתי מהו ולפי המשמע היא חיה תשושה מתנים: ומלך אלקום. לא ידעתי מה הוא לפי פשוטו. ומדרש אגדה פותרין חמש פרשיות אלו של ארבע ארבע דברים כנגד ד' מלכיות לפי שנתאמנה ממשלתן על ישראל בעון שעברו על חמשה חומשי תורה הזכירם חמשה פעמים: שאול ועוצר רחם. שאול מלכות בבל שנאמר בנבוכדנצר הרחיב כשאול נפשו (חבקוק ב) ועוצר רחם. זו היא מדי שבימיהם עצרו רחמים מישראל שנאמר להשמיד להרוג ולאבד (אסתר ג): (ארץ לא שבעה מים. זו יון שלא שבעה מלגזור גזירות רעות על ישראל: ואש לא אמרה הון. נגד עשו שעשה כחימה בוערת על ישראל שאמרו להשמיד טף ונשים ביום אחד: וכן דרך הנשר. זו בבל. הנשר הגדול ארך האבר: נחש. זו מדי: דרך אניה בלב ים. זו יון שהיא קלה בגזירותיה: דרך גבר בעלמה. זו פרס שאמרה לעולם אהיה גברת: כן דרך אשה מנאפת. זו הרעה גרמה להם לכנסת ישראל שנאפה בעבודת גלולים וכדי הוא הפורעניות לבוא לה. ואמרה לא פעלתי און. כדאמר הכני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי ע"כ לשון רש"י שבמק"ג): רגזה ארץ. א"י: תחת עבד. זה נבוכדנצר שהיה עבד למרודך בלאדן וכותב אגרותיו כדגרסי' בחולין: ונבל כי ישבע לחם. זה אחשורוש שעשה משתה מאה ושמונים יום: שנואה כי תבעל. כנגד יון: ושפחה כי תירש גברתה. זה עשו שהיה לו לעבוד ליעקב ונהפך הדברים: הנמלים עם לא עז. זו בבל שנאמר (ישעיה כג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה: ויכינו בקיץ לחמם. נבוכדנצר עשה כבוד אח' להקב"ה בימי מרודך בלאדן אשר שלח ספרים לחזקיהו וכתב שם שלם למלכא חזקיהו שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא ונבוכדנצר כותב אגרותיו היה ולא היה שם אותו היום וכשבא וספרו לו מה שעשו א"ל אלהא רבא קרית ליה וכתביתו ליה בסוף רץ אחר השליח והחזירו בשביל אותו מרוצה זכה למלכות הרי שהכין בקיץ לחמו כדרך הנמלה: שפנים עם לא עצום. זה מדי ופרס: וישימו בסלע ביתם. שבנו בית המקדש: שממית בידים תתפש. זה עשו שנא' והידים ידי עשו (בראשית כז): בהיכלי מלך. שנכנס להיכל מלך והחריבו: ליש גבור בבהמה. זה נבוכדנצר שנא' (ירמיה ד') עלה אריה מסובכו: זרזיר מתנים. זו מדי ופרס שזרזו מתניהם והרגו לבלשצר ונטלו מלכות בבל: או תיש. זה יון שנקרא תיש שנאמר (דניאל ח') והצפיר השעיר הוא מלך יון: ומלך אלקום עמו. זו אומת אדם שאמר אני ואפסי עוד אין נגב לעומתו. אלקום אין עומד עמו: (לב) אם נבלת בהתנשא. אם נתנבלת ע"י תגיהך שחירפך (ס"א ע"י דבורך שחרפת וגדפת) את עצמך סופך להנשא בדבר: ואם זמות. בלבך להתקוטט שים יד על פה ושתוק

רלבג

שהם תקיפים ביתם גודל גופם כי הם נושאים בפיהם כפלים רבי' ממשקלם והם מתחכמים להמציא הצריך להם מזון בקיץ והוא העת אשר ימצא בו לחם וזה ממה שייסיר החכם שלא ישתדל בחקירה כי אם בעת שיתכן שימצא לו כל שכן שאין ראוי שיתחיל בחקירה שלא יתכן שתמצא בעת מהעתים וכבר זכר שלמה כמה שקדם אופן חכמת הנמלים כמה שיכינו בקיץ לחמם כאמרו לך אל נמלה עצל השפני הם שפנים שהם עם לא עצום ובחרו לשום בסלע ביתם ובמקום חוק משכנם וזאת גם כן הערה שלא יעמיק אדם לחקור רק במה שיש לו תוקף וחכמה להשיג אמתתו לא במה שיסיה מרמס לכל חולק יבא ויחלוק עליו כי אין לו טענה ראויה ידחהו בה מעליו: מלך אין לארבה. הארבה אין לו מלך שיעמיד בהסכמה אחת והוא יוצא כלו בעת מוגבל אשר יתכן לו לכרות עשבי התבואות להיותם לו למזון וזה ג"כ הערה לחכם שלא ישתדל לחקור במושכלות רק בעת הראוי ובשיעור שנוכל עליהם: שממית. והוא העכביש היא ג"כ בריה קטנה ובחכמתה תעשה בידיה יריעה הוא כמו רשת תתפש בה הזבובים והדבורים וזולתם מהכ"ח אשר יתכן שיתפשו בה כי בזה תשיג מזונה כמו שנזכר בספר ב"ח והיא בזה ג"כ בהיכלי מלך ומשם הטרף תוכל לה. וזה ג"כ הערה לחכם שלא יירא מחקור בדברים הגדולים אשר אפשר לו לעמוד על אמתתם כמו השממית דרך משל לא תירא מלבא בהיכלי המלך אחר שכבר תוכל להשיג משם די טרפה ואפשר שנאמר כי אמרו בהיכלי מלך הוא לבאר כי עם חכמתה תעשה בזה כי היא כוונה מה שלא ישלם לה ממנה תועלת אבל תגרום לה המות וההפסד כי היא בהיכלי מלך לא יעזבו המשרתים המנקים אותם יריעות העכבים אך יכבדו' ויסירו' וזה קרה לה מפני הרשה לבא בהיכלי מלך ושיא אינה ראויה לבא בהם וכן הענין במי שיתחכם יותר ר"ל שלא יגיע לו מזה פרי אך יגרום לעצמו ההפסד והמשל הב' זכר בו ג' הנה מטיבי צעד ר"ל שהם ממהרי התנועה לכל הדברים מזולת שיכחרו הראוי מהבלתי ראוי וד' הם מטיבי לכת בדמיון הקודם בג' הראשונים והנה הבדיל הד' מן הג' להתיחסו יותר אל הנמשל והוא העשיה בדעת המתחכם יותר מהראוי לו הא' הוא ליש שהוא גבור בבהמה והוא רץ לטרוף אי זה כ"ח שימצא לא ישוב מפני כל על רוב בטחו על גבורתו וכבר יקרה לו מזה רע בעתים מה בהלחמו עם שתקיף ממנו כמו שנמצא בספורים הב' הוא זרזיר מתנים והוא הכלב הדק המתנים שיוליכוהו הציידי' לצוד ועניינו ג"כ שימהר לרוץ מזולת שיביט אם הוא תקיף מהכ"ח שהוא רודף אותו או הענין הוא בהפך וכבר יקרה לו מזה הרבה מהרע וההפסד והג' הוא התיש והוא קל המרוץ וירוץ מפני זה להלחם עם מי שתקיף ממנו ויקרה לו מפני זה הפסד ורע והד' הוא המלך שאין תקומה עמו לא' ממי שנלחם עמהם כי כמו זה המלך יתעור' תמיד לרוץ להלחם לכבוש ארצות מפני ראותו רוב הצלחתו ולא יתישב תחלה אם ראוי להלחם זה להלחם תמיד כמו שקרה לאלכסנדר עד שיפול ביד שתקיף ממנו וכזה יקרה לעשיר בדעת כי הוא נשען על הכמתו ולא יתישב מתחלה במה שיתקור אם הוא ראוי שיתקור בו אם לא ולזה יפול בזה בטעות אשר יגרום לו הפסד רב: אם נבלת. ולאית ממלות מה שתחקור בו הנה הסבה בזה היא גאותך שנשענת על חכמתך שתמצאהו ולא הסכלת מתחלה אם יתכן לך לעמוד על אמתתו אם

מצודת ציון

(כז) חוצץ. מאוסף ומקובץ וכן נקרא הסיפת אבנים קטנים כמ"ש ויגרס בחצץ (איכה ג): (כח) שממית. היא עכביש: תתפש. מלשון תפישה ולכידה: (כט) צעד. ענין הלוך ופסיעה כמו כי צעדו (שמואל ב' ו'): (ל) ליש. שם מסמות האריה וכן ליש אובד (איוב ד'): (לא) זרזיר. ר"ל תגור כי ויעשו להם תגורות (בראשית ג) תרגומו זרזין: תיש. הוא זכר העזים: אלקום. המלה הזאת מורכבת מבנים אל קום ר"ל אין עומד: עמו. נגדו כמו ואין עמך להתיצב (דברי הימים ב' כ'): (לב) בהתנשא. מלשון התנשאות

מצודת דוד

בריות קטנות אשר בארץ: מחוכמים. ר"ל עם כי המה קטני ארץ ואין חכמה גדולה ראוי להם לפי גודל הבנת די מזונם מ"מ המה מחוכמים מה' בהשגחה פרטיות למען ילמדו דעת את העם: (כה) ויכינו. עם כל הולשתם יתחזקו להכין מאכלם בעת הקיץ עת מצוא התבואה בשדה ולהטמין על ימות החורף והמה מלמדים דעת את העצלנים להכין די מחסורם בעוד היום לאל ידם:

(כו) וישימו. עם כל חולשתם יתחזקו לעשות לעצמם מקום מדור בתוך הסלע כי יחפרו בו מעט מעט עד כי ירחיבו מקום לשבת והמה מלמדים דעת את העם לבל יעזבו חכמת התורה על כי ארוכה מארץ מדה אלא ישנה מעט מעט עד כי יגמור את כולה: (כז) מלך אין לארבה. להנהיגם יחד באסיפה אחת כדרך המלך ועכ"ז בוחרים מעצמם לצאת יחד באסיפה אחת ולא יפרדו אלה מאלה ואסיפה היא להם רב התועלת כ"א הלכו יחידים היו בני אדם נדים אותם אבל כשהם יחד רבי המספר כולם חדלים מהם הואיל וא"א לצוד את כולם ולמדו דעת את העם שלא ירבו ואיש את אחיו יעזורו: (כח) בידים. במעשה ידים תלכד די מחסורה כי אורגת כעין יריעות והזבובים נסבכים ונלכדים בהם והמה לה למאכל ואף כי היא בהיכלי מלך מקום למצא שם הרבה מטעמים מ"מ תבחר לאכול ממעשה ידיה ותלמד דעת להיות האדם נזון מיגיע כפו ולא ליהנות משל אחרים: (כט שלשה המה. כמו שאלה השלשה המה צועדים והולכים בטוב ר"ל בבטחון והצלחה כן הרביעי הוא מן המטיבים ללכת ודומה להם בבטחון והצלחה: (ל) ליש. האריה שגבור שבכל הבהמות והחיות כי חיה בכלל בהמה שנאמר וזאת הבהמה וגו' איל צבי ויחמור [דברים יד]: ולא ישוב. ברדפו אחר מי לא ישוב לאחוריו עד ישיג ויטרוף טרף: (לא) זרזיר מתנים. הוא כלב הציידים שהוא דק במתניו כאלו חגור במזור

לג כִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ־אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב׃

לא א דִּבְרֵי לְמוּאֵל מֶלֶךְ מַשָּׂא אֲשֶׁר־יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ׃ ב מַה־בְּרִי וּמַה־בַּר־בִּטְנִי וּמֶה בַּר־נְדָרָי׃ ג אַל־תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ וּדְרָכֶיךָ לַמְחוֹת מְלָכִין׃ ד אַל לַמְלָכִים ׀ לְמוֹאֵל אַל לַמְלָכִים שְׁתוֹ־יָיִן וּלְרוֹזְנִים אֵו שֵׁכָר׃ ה פֶּן־יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק וִישַׁנֶּה דִּין כָּל־בְּנֵי־עֹנִי׃ ו תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ ז יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח

ב' ובפסוק · ג' וחד למואל כמואס · ל' · כ'בתרי ליש' כ"ד · ב' ומהו שם ל' · מ. ב' ובפסו' · ג' מ"ל בליש' אי ק' · ל' · ב' מ"ל בליש'

לְפוּמָךְ: לג דְמַן דְמָיְצָא חֲלָבָא נַפְקָא חֶמְאָתָא וּמַן כְּבוּשָׁא דְרוּגְזָא נְפוּק דְמָא וּמַן חֲרִינָא דְאַפֵּי נְפוּק דִינָא: א מִלּוֹהִי דִלְמוֹאֵל מַלְכָּא נְבִיּוּתָא וּמַרְדוּתָא דְרָדְתֵיהּ אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת לֵיהּ: ב וַי בְּרִי וַוי בַּר כָּרְסִי וַוי בַּר נִדְרַי: ג לָא תִתֵּן לִנְשֵׁי חֵילָךְ וְאָרְחָתָךְ לִבְנַת מַלְכִּין: ד אִזְדַּהַר מִן מַלְכֵי לְמוֹאֵל מִן מַלְכֵי דְשָׁתֵין חַמְרָא וּמִן שָׁלְטוֹנֵי דְשָׁתֵין שִׁכְרָא: ה לָא תִשְׁתֵּי וְתִטְעֵי הֲוָנָךְ וּתְשַׁנֵּא דִינְהוֹן דְכוּלְהוֹן בְּנֵי עַנְיֵי: ו הָבוּ שִׁכְרָא לַאֲבִילֵי וְחַמְרָא לְמָרִירֵי נַפְשָׁא: ז וְנִשְׁתּוֹן וְנִטְעוֹן מִסְכֵּינַתְהוֹן

ונפל אריה אדכר וגחך. וביאורם נמסר בירמיה סימן ח': ומיץ ב' בפסוק ואינון מן א"ב ומן ב"ב ובפסוק וסימ' נמסר במסרא רבתא במערכת אות הבית בס"ד: ברי ב' בתרי ליש' וסימ' מה ברי ומה בר בטני. אף ברי יטריח עב: מה כ"ד בסגול וסימ' נמסר בסדר כי תשא: מלכין ל' ודרכיך למחות מלכין. והוא חד מן ב' מלין דמשמשין נ' אריך בסוף תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד: לאובד

תולדות אהרן כי מיץ. ברכות סג: דברי למואל. זוהר ויחי: אשר יסרתו. סנהדרין ע זוהר בראשית: מה ברי. סנהדרין שם: ולרוזנים. שם מב: תנו שכר. ברכות נז עירובין סה סנהדרין מג ע:

רשי

ומחוק: (לג) כי מיץ חלב. כי כאשר תוצא חמאה ע"י מיץ חלב ודם על ידי מיץ החוטם יותר מדי כן יצא ריב ע"י מיץ אפים של כעס. מיץ סחיטה פרימדור"א בלע"ז. כמו (שופטים ו) וימץ טל וגו' ורבותינו פירשו אם נבלת עצמך על דברי תורה לדרוש ולשאול ספיקותיך לרבך ואפי' נראית לו כשוטה בלא לב סופך שתהא מנושא ואם זמות אם שמת זמם על פיך ושמרת אותו ולא שאלת לו הכל סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותאלם שלא תדע לענות כלום בו. כאשר מיץ חלב יוציא חמאה כן מיץ אפים שרבך כועס בך שלא הבינות מהר ואתה מתכבל עליה סוף יוציא מפיך אחר זמן הלכות רבות והוראות: (א) דברי למואל מלך. דברי שלמה המלך שאמר לו הקב"ה כלומר בשביל שהעוה כנגד הקב"ה. למואל לאל כמו (איוב מ) למופי דברים לשמו של הקב"ה שאמר המלך: משא אשר יסרתו אמו. כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנכת בית המקדש והכניסה לו כמה מיני כלי זמר וער כל הלילה וישן למחרת עד ארבע שעות כדאית' בפסיקתא והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו ועל אותה שעה שניט על תמיד של שחר שקרב בד' שעות ונכנסה אמו והוכיחתו על המעשה הזה: משא אשר יסרתו אמו. משא של משל שיסרתו אמו: (ב) מה ברי. מה זאת עשית והגדת שאתה בני ולא. בן אביך הכל יודעין שאביך צדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו: בר בטני. כל נשי אביך כיון שמתעברות אינן שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז שהתשמיש יפה כל ששה חדשים אחרונים: ומה בר נדרי. כל נשי אביך היו נודרות שיהא להן בן הגון למלכות ואני נדרתי שיהא לי בן מלובן בתורה: (ג) אל תתן. אל תתיש: לנשים חילך. כחך: (ד) אל למלכים למואל. אין זה דבר הגון למלכים שהם להקב"ה. למואל כמו למו פי (שם): אל למלכים שתו יין. אין נאה להם להשתכר: אי שכר. כמו אין שכר: (ה) מחוקק. הכתוב בתורה וכ"ש מה שהיא בגרם': (ו) לאובד. למי שסופו לאבוד לרשעים: למרי נפש.

המלטערין

אבן עזרא

או אם זמות וחשבת לעשות נבלה שים יד לפה ולא תעבור החומה. פ"א ואם עברת שחשבת להתנשא לפניו ואם זמות שים יד לפיך. פ"א אם נבלת חשוב בלבך בהתנשאך בעזר הבורא ואם זמות בעבור רשעך שים יד לפה: (לג) מיץ. ג' שרשים הא' אפס המן והב' ימצו וישתו והשלישי למען תמוצו ומיץ החלב והאף הטעם בהמן אחד מאלה יצא מהם הדבר העומד בכח לצאת ע"י מעשה כח מאה והדם ואפים יקראו נחרים בעבור שיראו בהם וטעמו כן מיץ אפי' שיחרה אפו בכל עת כאילו ימצנו המיץ יוציא ריב כלומר שיריב עם בני אדם ורצה לומר הזהר מן הנבלות כי הוא גורר הכעס והכעס גורר המריבה: (א) דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו. בתחלת הספר הודיע כי יסרו אביו על החכמה וספר כאן שיסרתו אמו בת שבע אחר מות אביו ללמדו חכמה להתרחק מן הנשים ומן היין כי הם סבת הרשע והפשע ובעבור חכמתם וכבודם שבח האשה החכמה ע"ד אלפא ביתא להיות לזכרון. למואל הוא שלמה ויתכן שנקרא כן כי בימיו היה להם אל אחד ולא עבדו לפסילי' ג"כ נקרא העומד על כסאו עמנו אל: (ג) ודרכיך. שומר במקום שנים. למחות מן מחיתי. מלכין. נו"ן תחת מ"ם כמו לקץ הימין לא יאמין בחיון. אי. כמו אין ופעם בחירק כמו אי נקי כלומר אין נקי. חלוף. שם דבר מן כליל יחלוף יגזור וכן הפירוש דברי למואל המלך דברי משא ונבואה הם שיסרתו אמו: מה ברי. טעמו מה אתה נחשב ברי ובר בטני שאני ילדתיך. נדרי שנדרתי בעת לדתי אותך אם אמלט מצירי יולדה על כן יסרתיך שלא תתן לנשים חילך ואל תתן דרכיך למחות דרכי המלכים כלומר שלא יהיה מנהגך לשנות מנהג המלכים כי לא יאות להם זנות ושתות יין ושכר פן ישתה כל אחד מהם וישכח מה שפי' מחוקק

רלבג

אם נאו אם היה שיתכן לך זה לא הכינו' תחלה מה שראוי שיהיה מוכן לך לעמידך על אמתת החקירה הסית או יהיה הרצון באמרו אם נבלת אם נפלת כי הנאוה בחכמה היא סבת הנפילה כמו שקרה ואם למות יד לפה ר"ל שאם חשבת לחקור בא' מהדרושים הגדולים לא תמהר להכנס בזאת החקירה מנע עצמך מזה עד התישבך אם יש לך פתח להכנס ממנו בזאת החקירה ואמר יד לפה לפי המשל כי התושב סדבר אין ראוי שימהר עד שיתישב בדברים ההם אם הם ראויים אז לא אך ישי' ידו לפיו למנוע פיו מלדבר או ירצה בזה ואם חשבת מה שתצטרך בעבורו לשי' יד לפה והוא הטעות שיקרה לך בהשגת בש"י אשר יביאך לכחש בה' הנה סבת זה היה ג"כ בהתנשאך כי גאותך סבבה לך להכנס בזאת החקירה אשר אינלך דרך להשגת' ולזה הובילם אותך אל הטעות הנפלא לכחש בש"י וכנה אמר יד לפה הדמיון מ"ש איוב אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי וזה כי מי שנשתבש בכמו זה לא יוכל להוציא מפיו שבושו כיישמיתוהו שאר האנשים המאמינים בש"י ולפי זה פי' שפירשנו עתה אשר הוא נכון לפי מחשבתי יהיה הרצון באמרו אם נבלת בהתנש' אם לאית למצוא מה שראוי שתמציאהו הנה זה הליאות יגיע לך בעבור התנשאך וגאותך בחכמה כי בעבור זה נשענת על חכמתך ולא הכינות תחלה לדרוש אשר תחקור בו מה שראוי שיוכן להישיר אל השגתו וכן אם זמות וחשבת מה שתצטרך בעבורו לשים יד לפה שלא ידעו האנשים מום דעתך כי כחשת לאל ממעל והנה זה הגיע לך בעבור התנשאך בחכמתך ולזה הביאך לבך להכנס בחקירות אשר אין דרך להכנס בהם ואמנם היה בבקשת החקירות הגדולות ימצא לאדם פתח אחר היגיעה הרבה ובקצת לא ימצא לו פתח להכנס בהם ולזאת הסבה הישירנו שיתישב האדם תחלה בחקירות הגדולות אם יש לו דרך להכנ' בהם לפי בכמו שתמצא בדברים הטבעיים אשר ילכו מדרגות המותרות שמקצתם יוציאו האדם תועלת ומקצתם לא יוציאו כי אם נזק כן הענין בשוה באלו ההשגות הגדולות ההולכות לפי מה שיתשוב במדרגת המותרות אשר אין ראוי שיפנה השכל אליהם וזה כי בקצתם ימצא אחר הישוב פתח ודרך להכנס בהם ויושגו בהם אחר היגיעה דברים היקרים מאד ובקצתם

מצודת דוד

באזור וירון קל מהר לנוד היות בבטחון גדול ומצליח בדרכו: או תיש. גם הוא מטיב לעד כי הוא קל המרוץ וילך בעדר תחלה כמ"ש כעתודים לפני צאן (ירמיה נ) ויבטח במרוצתו ומתגבר על כל: ומלך אלקום עמו. כן הרביעי ייטיב לכת כמוהם והוא מלך גבור אשר אין עומד נגדו במלחמה כי הלך ילך בבטחון רב ויצלח בכל אשר יפנה ולמד דעת שאין ללכת ברכות לבב למלחמה ולעזוב הדבר אל המקרה רק יהיה אזור בגבורה אז יבטח ויצליח ע"פ הרוב כמו אלו שעל ידי שמולאים גבורה בעצמם הולכים בטח ומצליחים: (לב) אם נבלת. אם נעשית נבל ר"ל אם חרפך מי ובדיבורו עשה אותך לנבל עכ"ז אתה בהתנשאותך ר"ל אל תשיבו בקנטור ובקטטה וכדבר אחד הנבלים רק שמור פתחי פיך כדרך אנשי המעלה: ואם זמות. אם תהיה מלא ממחשבת קנטור וקטטה שים יד לפה לסתמו בחזקה: (לג) כי מיץ. כי כמו שמצילת והויפת ההלב מוציא חמאה ומצילת האף מוציא דם כן מצילת הכעס מוציא ריב ר"ל התעוררת הכעס מוציא הוא את הריב ולזה סתום פיך ואל תעורר כעס המנבל אותך כי עוד יוסיף לריב ולדבר בך דברי נבלה: לא (א) דברי למואל מלך. ר"ל אלה דברי המלך אשר הוא אל ה' ומשיחו: משא וגו'. ר"ל בזה יספר את דברי המוסר אשר יסרתו אמו אשר נחשב בעיניו כמשא דבר ה' ואחז"ל כשהתחתן שלמה עם בת פרעה ביום חנוכת בה"מ הכניסה לו כמה מיני כלי זמר והיה נעור כל הלילה והיה ישן למחרתו עד ד' שעות על היום ומפתחות העזרה היו מראשותיו ולא יכלו להקריב התמיד ונכנסה אמו אצלו והיתה מייסרתו בדברים האלה: (ב) מה ברי. אתה בני אשר הגדלתיך מה זאת תעשה: ומה בר בטני. לפי שפעמים יקרא בן למי שלא ילדו כ"א גדלו כמ"ש חמשת בני מיכל בת שאול (שמואל ב כא) ומירב אחותה ילדם ומיכל גדלם לזה הוסיפה לומר בר בטני לומר הנה בבטני היית א"כ אני ילדתיך ואני גדלתיך ומאוד חוששת אני בתקנתך: ומה בר נדרי. מה תעשה זאת אתה בר נדרי ר"ל מרוב אהבתי בך היו כל נדרי עמך כמשפט האוהב שכל נדריו ושבועותיו המה בחיי אוהבו: (ג) אל תתן. ר"ל אל תתיש כחך ברוב תשמיש עם הנשים (כי רב התשמיש מתיש כח הזכר ומבריא הנקיבה וכאלו נותן מכחו להנקבה): ודרכיך. אל תתן דרכיך למחות ולהשחית דרכי המלכים ר"ל אל תשנה ממשפט הראוי אל המלכים להיות זהירים במעשיהם על צד השווי והנכון: (ד) אל למלכים למואל. אין דבר זה הגון למלכים אשר המה אל ה' ומשיחיו: אל למלכים. אין הגון למלכים כאלה שתות רב יין ולרוזנים כאלה אין ראוי שכר וכפל הדבר במ"ש: (ה) פן ישתה. פן כשישתה ישתכר וישכח דבר החקוק בתורה ועי"ז ישנה דין העניים ורשעה ה"כ חטאתו כי גוזל העניים ומעוות הדין: (ו) לאובד. למי שהוא אבוד ברב העוני:

מצודת ציון

התנשאות ורוממות: זמות. ענין מחשבה: (לג) מיץ. מלשון מצילה וסחיטה כמו וימץ טל מן הגזה (שופטים ו'): חמאה. היא שומן החלב: אף. חוטם: אפים. מל' אף וחימה: (א) למואל. שמלה היא מורכבת משנים למו אל ר"ל אל ה' כמו וידמו למו עצתי (איוב כט): משא. נבואה: יסרתו. מלשון מוסר: (ב) ברי. הוא תרגום של בני: (ג) חילך. כוחך כמו ביום חילך (תהלים קי): למחות. מל' מחיה ומחיקה: מלכין. נו"ן במקום מ"ם וכן לקץ הימין (דניאל י"ב): (ד) ולרוזנים. ענין מושלים ושרים: אי. כמו אין וכן ימלט אי נקי (איוב כב): שכר. יין ישן: (ה) מחוקק. מלשון חקיקה

ז רִישׁוֹ וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר־עוֹד׃ ח פְּתַח־
פִּיךָ לְאִלֵּם אֶל־דִּין כָּל־בְּנֵי חֲלוֹף׃
ט פְּתַח־פִּיךָ שְׁפָט־צֶדֶק וְדִין עָנִי
וְאֶבְיוֹן׃ י אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא
וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ׃ יא בָּטַח בָּהּ
לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָר׃
יב גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל יְמֵי
חַיֶּיהָ׃ יג דָּרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים
וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ׃ יד הָיְתָה
כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא
לַחְמָהּ׃ טו וַתָּקָם ׀ בְּעוֹד לַיְלָה
וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ׃
טז זָמְמָה שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי כַפֶּיהָ
נָטְעַ כָּרֶם׃ יז חָגְרָה בְעוֹז מָתְנֶיהָ
וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעֹתֶיהָ׃ יח טָעֲמָה כִּי־טוֹב
סַחְרָהּ לֹא־יִכְבֶּה בַלַּיְל* נֵרָהּ׃
יט יָדֶיהָ שִׁלְּחָה בַכִּישׁוֹר וְכַפֶּיהָ

(גליון: ל׳ | ל׳ ומ״ל | ד׳. ל׳ | ד׳ חס׳ בליש׳ וחד מכר כפי | ל׳ | ג׳ בליש׳ ב׳ | ס׳ ר״פ | ל׳ מ״ל | נטעה ק׳ ב׳ חד חס׳ וחד מ״ל | ד׳ בלילה ק׳ | ל׳)

וְשַׁחֲקִיהוֹן לָא נִזְכְּרוּן תּוּב׃ ח פְּתַח פּוּמָךְ לְהָלֵין דְּלָא מִסְתְּמוּ דִּין וְדוּן לְכוּלְהוֹן בְּנֵי עוּלֵי׃ ט פְּתַח פּוּמָךְ וְדוּן צִדְקְתָא וְדוּן לַעֲנִיֵּי וְלַעֲלִיבֵי׃ י אִתְּתָא כְּשַׁרְתָּא מַנוּ יִשְׁכַּח יַקִּירָא הִיא מִן כֵּיפֵי טַבְתָא טִימָהָא׃ יא דְּתָכֵל עֲלָהּ לִבֵּיהּ דְּבַעֲלָהּ וְלָא מִתְבְּזָא וְלָא חַסְרָא׃ יב פָּרְעָתֵיהּ טַבְתָא וְלָא בִישְׁתָא כָּל יוֹמֵי חַיֶּיהָא׃ יג תִּבְעַת עַמְרָא וְכִתָּנָא וַעֲבְדַת הֵיךְ צְבִינָא דְּאִידָהּ׃ יד וַהֲוָת הֵיךְ אִלְפַּת דְּתַגְרָא דְּמִן רָחִיק מַיְתְיָא מֵכְלוּתָא׃ טו וְקָמַת בְּלֵילְיָא וִיהֲבַת מְזוֹנָא לְבֵיתָהּ וּפוּלְחָנָא לְטַלְיָתָהָא׃ טז וְאִתְחַשְׁבַת בְּתַרְעִיתָא וְנָסְבַת חַקְלָא וּמִן פֵּירֵי יְדֵיהָא נְצַבַת כַּרְמָא׃ יז וַאֲסַרַת בְּעוּשְׁנָא חַרְצָהָא וְזָרְזַת דְּרָעָהָא׃ יח וּטְעַמַת מְטוּל דְּטַבְתָא תַּגָּרוּתָהּ וְלָא דָעֵךְ בְּלֵילְיָא שְׁרָגָהּ׃ יט יְדָהָא פָּשְׁטָא בְּכוּנְשִׁירָא וִידָהָא לְבַכִּין

אבן עזרא

ותחקה על ספר. עוני שאחרים עשו אותו. רישו. שאין משמח בלב על כן עמלו לא יזכור עוד בהתפסקו ביין. לאלם. למ״ד כמו בעבור. בני חלוף. בני תמותה בעבור משפט המות אחר שיחקרו עליו היטב: אשת חיל מי ימצא. חיל ממון כמו אשה שתקנה חיל וממון בחכמתה מי יוכל למצוא. מכרה. מן מכרו מאתם: (יא) בטח בה. בעבור תכין שלל. שהוא קונה. לא יחסר בעבור על כן יבטח בה: (יב) גמלתהו. תשיב לו גמול טוב. בעבור שבטח בה ולא גמלתו רע: (יג) דרשה. לקנות צמר ופשתים. בחפץ כפיה כאילו הכפים חפצות לעשות והטעם זה כי תאוו ידיו לעשות: (יד) כאניות. ההולכות למרחוק: (טו) לילה. קודם עלות השחר. לביתה. לבניה. וחוק מאכל כמנין ואכלו חקם לחם חק: (טז) זממה. חשבה לקנות שדה: מפרי. רמז להון יגיע כפיה כלומר מפרי כפיה נטעה נטע לה כרם כי אין מנהג הנשים לנטוע: (יז) בעוז מתניה. כאילו העוז חגרה: (יח) טעמה. כמו ברוך טעמך כלומר יעלה כי

תולדות אהרן פתח פיך. ניתין לו (סנהדרין כח):
אשת חיל. פקידה שער ה׳ וזכר מוריע: דרשה. וזכר קדושים ועקידה פ׳ כב: ביתה. מליצה סד:

רשי

המלשפרין על מכוס ותל׳ אללס: כל בני חלוף. אלו בן היתומים שחלפה עורתם והלכה לה: (יא) ושלל לא יחסר. כלומר לא יחסר טוב: (טו) טרף. מזון: וחוק. הוא מזון הקצוב להם: (יט) בכישור. שקורין וויררטי״ל בלע״ז המכשיר את

ב׳ מ״ל בליש׳ וסימ׳ אם אראה אובד. תנו שכר לאובד: פתח ד׳ וסי׳ ויאמר פתח החלון קדמא. פתח לבנון דלתיך. פתח פיך לאלם. פתח פיך שפט צדק: ורחק ד׳ חס׳ בליש׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן כ״ו: חייה ג׳ בליש׳ ב׳ מ״ל וא׳ חס׳ וסימ׳ לצרר לגלות ערותה עליה. ויחיה ותגדל עמו. גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה מציעה חס׳: היתה ה׳ ר״פ וסי׳ היתה לי נחלתי כאריה ביער. היתה עלי יד ה׳. היתה לי דמעתי לחם יומם. היתה יהודה לקדשו. היתה כאניות סוחר: נטעה זממה שדה נטע כתיב וקרי׳ נטעה בה״א וכן בלילה טעמה כי טוב סחרה ואינון מן כ״ם מלין חס׳ ה׳ בסוף תיבו׳ וקרי׳ וסי׳ במס׳ רבתא במערכת אות ה׳ בס״ד:

רלבג

ובקלתם לא ימלא להם פתח נהכנס בהם ויותר נפלא מזה כי כבר ימלאו דרושים גדולים ויקרים מאד אשריי ההשג׳ לאדם ודרושי׳ אחרי׳ למעט מהם לא ימלא לאדם פתח להכנס בהם והמשל כי האדם אין לו פתח להכנס בהם כו בידיעת ריבוע העיגול ר״ל דאין יעשה שטח מרובע שוה לשטח עגול ישר ויכנס בחקירות גדולות ויקרות מואד לאין שיעור וזה ממה שיחייב לאדם התישבות בדברים אשר יתקור בהם אם יש לו פתח להשיגם אם לא בדרך שיתברר לו במלאכה מלאכה מהחכמות הדרושים אשר אפשר לו להשיגם מהדרושים אשר אי אפשר בהם זה: כי מין חלב. והנה הדברים הטבעיי׳ אשר ימצא בקצת מותריהם תועלת ובקצת׳ לא ימצא הם אלו שזכר ודומיהם והוא שממין החלב שהוא מותר הבהמי׳ יוציא האדם חמאה שהיא יותר טובה ויותר ערבה מהגבינה וממות׳ מין האף יוציא האדם דם ביגיעתו בו להוציאו ויפחית בזה עצמו וממותר הכעס אשר ראוי שיעזב ויונח ויוציא האדם ריב ומדון אשר הוא גורם השמתות והפסדים רבים: ובכאן נשלם ביאור זה החלק שהגבלנו ביאור בזה הספר והוא נפלא מאד ורב התועלת לקחת מוסר השכל ותועלת מבואר מדברינו בביאור: דברי למואל. הנה קרא שלמה עצמו למואל מלך לדרך אמרו בתורה והוא כהן לאל עליון ר״ל שהוא היה לאל מלך כי ה׳ מאתו ודברי׳ מוסרים לאל בתכלית מה שאפשר ואמר כי אלו הם הדברים אשר אמרה לו אמו במוסרה והנה זכרם בזה הספר לסיותם רבי התועלת וידמה שכבר אמר לה שלמה שתשאל ממנו ויעשה חפצה והיא אמרה: מה ברי. מה אבקש בני אשר גדלתיך מה בן בטני שהיית במעי בהיותי מעוברת ממך ואולם אמרה זה כי כבר יקרא בן מי שאינו בן בטנה כאמרו אלה בני מיכל בת שאול לפי שהיא גדלה אותם ואע״פ שלא היו בניה כי הם בני מרב אחותה ומה אבקש לך בן נדרי ר״ל שמרוב אהבתי אותך היו כל נדרי בך כמשפט האוהב שיהיו נדריו ושבועותיו בחיי אהובו או ירצה בזה שבעבורו היו נדרים תמיד לה׳: אל תתן לנשים. החכמה אשר לך בדרישת החכמה והשגתה וזה כי רוב העסק עם הנשים יסיר האדם מהשקידה על החכמה ויסית לבו שוגה בהם תמיד ולא יהיו דרכיך למחות העלום והמחשבות אשר יצטרכו למי שירצה לחקור בחכמת מחקר ראוי ואמר זה כי ההתמדה עם הנשים תמנע ההתישבות באלו המושכלות והמחשבות: אל למלכים. אמה בני שהוא למואל אל יהיו דרכיך דומים לדרכי המלכים הסכלים המתענגים שרודפים שתיית היין ושואלים איה שכר לשתותו כי אין למלך כמוך שהוא אל נכון לעשות כן: פן ישתה וישכח. מזה הדין הבא לפניו כתובה ויהיה זה סבה אל שישנה דין כל בני עוני אשר הוא חטא נפלא כי בו נכלל חטא הטיית המשפט והטא קביע׳ העני נפש וכל אחד מאלו הוא חטא נפלא ולזה זכר שינוי דין כל בני עוני שלא יתחדש מזה ג״כ שינוי בדין העשירים אבל זכר מה שיתחדש יותר מהרע מזה׳ התכונה כמנהג המוכיחים וכמו זה המנהג נהג שלמה ברוב התוכחות הנכללות בזה הספר: תנו שכר לאובד. הנה השכר והיין אינו ראוי כי אם למרי נפש ולאובד שישכח סמר נפשו לדין ולא ידע סדר טענותיו אשר בהם יתבאר משפטו ודינו ראוי שתפתח פיך להיישירו להגיד דברי ריבו והנה האלם הוא שאינו יודע להגיד כלל מדברי ריבו ובני חלוף הם בעלי התמורה שיאמרו הפך אשר ראוי לשופט השלם שיסבב שלא יפקד מהם מבפטם מצד הסרונם בדבור ובהגדת עניני ריבות׳: פתח פיך. בענין שתשפוט צדק אל דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם מפני חלשתם וחוזק אשר כנגדם: אשת חיל. הנה חתם זה הספר בתואר החומר המשרת אל השכל שרות שלם באופן שיגיע לו קנין שלמותו ותאר אותו בנקבה כמנהגו וקראה אשת חיל מצד שלמות כחה להגיע אל השכל מה שממנה מהאלורות המוחשות ואמר שהוא קשה המצא׳ ורחוק מכרה וערכה מערך הפניניס כי אין לו יתם עמה: בטח בה. הנה לב בעלה בטח בה שתמציא לו מה שצריך להקדים מן החוש בדרושו שלא לסיות טרף לבית השכל: גמלתהו טוב. כל ימי חייה גמלתהו טוב ונכנעה לעבודתו ולא נטתה כלל מעבודתו: דרשה צמר ופשתים. להיות טווה בהם למה שיצטרך לבית׳ מהלבוש ועשתה זה בחפץ כפיה כמשפט המשרת החושק לעשות רצון אדוניו ולא כמשפט המשרת על צד ההכרח ואמנם אמר זה לפי שהמגיע מהמוחשות אל השכל יתוקן בתקונים רבים קודם הגיעו אליו ובזה יוסרו מהם הרבה מהמשיגים המחמרים ויתקרבו אל המציאות הרוחני כמו שנזכר בספר החוש והמוחש: היתה כאניות. הסוחרים הגדולים שיביאו בחרוחיהם מארץ מרחק כן תביא מזונה ממרחק למה שיצטרך אל השכל בדרושים יקשה לעמוד מן החוש אם לא כבוטט בהרלות או בעדות מהקודמים אשר ראוי לבטוח בהם שיגידו האמת: ותקם בעוד לילה. בחריצות וזריזות לתת טרף לביתה וחוק להעמיד בריאות הגוף כי בו יעמוד בריאות הנפש והנה תמצא בזה בספר מהריצות בדמיון זה הענין קנתו לברות בעלה וקנהו להעמיד בריאות הגוף שהוא גם כן לברות השכל עד שכבר קנתה שדה ונטעה כרם להוציא מהם פרי אל השכל: חגרה בעוז מתניה. לרוץ בזריזות להפליא ואמצה זרועותיה לעשות פעולותיה בחריצות: טעמה. הכירה כי סחרה הוא טוב מצד הפרי ממנו לשכל ולזה תנסיג בזריזות בחרותו עד שלא יכבה נרו בלילה להתרחק מן העצלה: ידיה שלחה

מצודת ציון

חקיקה וכתיבה: ויבנה. מל׳ השתנות ותלוף: (ז) רישו. מל׳ רש ועני: (ח) לאלם. הלמ״ד היא במקום בעבור וכן להיותאל (לעיל ל): חלוף. מל׳ התחלפות ותמורה: (י) אשת חיל. ר״ל זריזה ויגרה: מפנינים. הם המרגליות: (יא) ושלל. ענין בזת המלחמה: (טז) זממה. חשבה כמו כאשר זממתי (זכריה ח): (יח) טעמה. ענין עצה כמו וטעם זקנים יקח (איוב י״ב): (יט) שלחה. ענין פושטה כמו שלח אצבע (ישעיה נח): בכישור. הוא הכלי שהפשתן כרוך בו ואין לו דומה: תמכו. ענין הטענה

מצודת דוד

למרי נפש. למי שנפשו מרה לו בעבור מרבית העמל והיגיעה: (ז) ישתה. כי כאשר ישתה ישתכר וישכח רישו ועניו והעמל אשר המר לנפשו לא יזכר עוד בעת השכרות כי היין מפיג הצער: (ח) פתח פיך. אל תשתה היין ותהיה בדעת ופתח פיך בעבור האלם ר״ל אם מי יבוא לדין ויהיה כאלם לבלי דעת לסדר טענותיו אתה פתח פיך בעבורו להסדיר טענותיו: אל דין. גם פתח פיך אל דין כל הבנים הסכלים המחליפים דבריהם ממה שבלבם בעבור סכלותם ופתח פיך להישירם אל הכוונה הנרצה להם כאשר יאות לעשות לשופט צדק להוציא הדין לאמיתו: (ט) פתח פיך. בדרישות וחקירות ושפט צדק ודון דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם בעבור חולשתם עם חוזק בעל דינם: (י) אשת חיל. כהתימו לספר מוסרי לשבח אשת חיל לכבוד אמו למען היות לה לזכרון: מי ימצא. מי יוכל למצוא אשת חיל כי הוא דבר יקר ומלתא דלא שכיחא: ורחוק. אם היו רוצים למכרה אז שווי משל שווי הפנינים כי היא שווה יותר והוא ענין מליצה: (יא) בטח. כשאין האיש בביתו יבטח בה שתשמור כל אשר בבית ובמקום שהוא גם לא יחסר מלשלול כי לא יהיה נבהל וממהר לביתו מפחד הסרון מה בבית: (יב) גמלתהו טוב. בכל ימי חייה כאשר בעלה היטיב עמה גמלה לו טוב לעומת הטובה אבל את הרע לא גמלה לו במפעלו: (יג) דרשה. בעלמה חפשה אחר צמר ופשתים למוות אותן עם כי אין על האשה אלא לטוות ולא לחזור אחריהן: בחפץ כפיה. לא עשתה מלאכתה באונס ובניסה כי אם ברצון כפיה וכאלו הכפים עצמן רוצים במלאכה: (יד) כאניות סוחר. כספינות הסוחרים ההולכים למרחוק כן היא תביא מאכלה ממרחק כי סגלה היא להיות ניזונת מזה אף שעל הבעל לזונה: (טו) בעוד לילה. קודם אור היום: ותתן. מחלקת מזון לבני ביתה: וחוק. מזון הקצוב תחלק לנערותיה: (טז) זממה. כאשר חשבה על השדה והגה עיניה בה לא תשקוט עד אשר תקנה: מפרי כפיה. משכר מעשה ידיה נטעה כרם: (יז) חגרה וכו׳. חגרה מתניה בכח וגבורה ר״ל היתה מתגברת בעצמה לעשות מלאכתה: ותאמץ. חזקה זרועותיה במלאכה והוא כפל ענין במ״ש: (יח) טעמה וכו׳. כאשר יעלה בעצמה כי טוב סחרה למלאות אז לא יהיה נרה כבוי בלילה ועוסקת בסחורה אף בלילה: (יט) ידיה. עם כי תוספת בסחורה מ״מ לא זזה ממלאכת נשים ותושיט ידיה לאחוז בכישור ולתמוך בפלך

הפווים

רשי

את הפלך לטוות. פלך פוסי"ל בלע"ז: (כא) לא תירא לביתה. לבני ביתה: משלג. מצינה: לבוש שנים. בגדי צבעונין: (כב) מרבדים. מצעות נאות למטה כמו מרבדים רבדתי (לעיל ז): (כג) נודע בשערים בעלה. ניכר הוא בין חביריו מפני מלבושיו שהם נאים: (כד) לכנעני. תגר: (כה) ליום אחרון. ביום מותה כפטרת בשם טוב: ותשחק. כל ימיה על יום מיתתה שיהא נכבד בשם טוב: (כז) צופיה. היא בביתה נותנת לב על צורכי בני ביתה איך ינהגו באמת ובניעות: (כט) רבות בנות. כך מאשרין אותה בעלה ובניה: (ל) שקר החן. אשת החן ויופי אין מהללין אותה אלא הכל הבל ושקר אבל אשה יראת ה' היא לבד תתהלל: (לא) מעשיה. כשרון מעשיה מעיד עליה להללה בשערהעיר כל יוצא ובא זו המליצה שפירשתי. אבל לפי המשל על התורה ולומדיה הפרשה מתבארת: [י] אשת חיל היא התורה: מי ימצא. אשרי הזוכה למצוא אותה: מפנינים. מרגליות: [יא] ושלל לא יחסר. אוכל פירות בעוה"ז ובעוה"ב: [יג] דרשה צמר ופשתים. לפי שהמשיל לאשה דבר לפי המליצ' כדרכי מלאכת הנשים. והמשל כך הוא. דורשת התורה מקרא משנה מדרש ומחזרת אחריהם שהם צרכי התלמידי': [יד] היתה כאניות סוחר. מביאה היא ללומדי' ברכה ומזון: [טו] ותקם בעוד לילה. משכימי' באשמור': ותתן טרף לביתה. שונה הרב לתלמידים החוק הקצוב להם: [טז] זממה שדה. זממה בזמם וכרמן את עשו איש שדה: ותקחהו. מן העולם להאבידו: מפרי מעשיה נטעה כרם. ישראל לקיומם לחיי העוה"ב: [יח] טעמה. דבורה: לא יכבה בלילה נרה. בליל כתיב חסר ה' בליל שמורים שנגפו המצריים האירה לישראל והגיהה עליהם: [יט] בכישור. בכישרון מעשיה: תמכו פלך. משען ומשענה כמו (שמואל ב ג) מחזיק בפלך: [כ] כפה פרשה. למי שמשים עצמו עליה כעני בו היא מתקיימ': [כא] לא תירא לבית' משלג. שדנין בו הרשעים מאש לשלג: לבוש שנים. ברית דם מילה. ד"א מלובשים בכפל כתן חתן (דברים טו) פתוח תפתח (שם) העניק תעניק (שם) כל אלו מצילין אותן משלג גיהנם כך הוא נדרש בתנחומא: [כד] סדין עשתה. לבוש תפארת נותנת לחכמים: וחגור נתנה לכנעני. (ס"א) (למי) לפי שהוא חגור בסחרתה נותנה אזור למתניהם: [כה] ליום אחרון. אין להם להתעצב ממדת הדין כי ינצלו ממנו וכל ימי חייהם ישחקו ליום הדין. מי שאינו צריך לדאג נופל בדבר ל' שחוק כמו (איוב יא) וישחק לרעש כידון: [כז] צופיה הליכות ביתה. התורה מלמדתם דרך הטוב לפרוש העבירה: [כח] קמו בניה. התלמידים: בעלה. הקב"ה: [ל] שקר החן. ושב על כל הפ"ג והבל גדולתן ויופין: [לא] תנו לה. לעתיד לבא: מפרי ידיה. תפארת וגדולה עוז פאר וממשלה:

אבן עזרא

כי טוב. להתעסק בסחורה. על כן לא יכבה: (כ) פרשה. לאם לעני: לביתה. בניה כלו' לא תירא משלג היורד על הארץ כי כל אחד מביתה לבוש מתולעת שני או כל ביתה לבוש שנים שם ממין פשתים וארגמן ממין הצבעים והוא אדום: (כג) זקני. הזקנים ויושבו בעלה עמהם בעבורה: לכנעני. סוחר כמו כנעניה נכבדי ארץ: (כה) עוז. כאילו העוז וההדר לובשת: ליום אחרון. לעת זקנתה תוכל לעמוד משחקת ואינה מפחדת מן החסרון או לעה"ב: חסד. שהיא מוכנת לעשות חסד: (כז) עצלות. אשת עצלות: (כח) קמו. בבקר בניה כי לא יכבה בלילה נרה: ויהללוה. זה המהלל שיאמרו לה רבות בנות עשו חיל קנו חיל. עלית כמו ותעל אחד מגוריה כלומר גדלה על כלנה: (ל) שקר החן. גם זה הפסוק מהלל בניה הוא שהם אומרים לשקר אשת החן והבל הוא היופי: (לא) תנו. הבעל אומר לבניו תנו לה מפרי ידיה עד שיהללוה המהללים על מעשיה או מעשי' הם יהללוה והנתינה כדבור כענין תנו לה' אלהיכם כבוד:

נשלם ספר משלי

משלי לא

תָּמְכוּ פָלֶךְ׃ כ כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה לָאֶבְיוֹן׃ כא לֹא־תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל־בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים׃ כב מַרְבַדִּים עָשְׂתָה־לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ׃ כג נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם־זִקְנֵי־אָרֶץ׃ כד סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי׃ כה עֹז־וְהָדָר לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן׃ כו פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ׃ כז צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עַצְלוּת לֹא תֹאכֵל׃ כח קָמוּ בָנֶיהָ וַיְאַשְּׁרוּהָ בַּעְלָהּ וַיְהַלְלָהּ׃ כט רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה׃ ל שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי אִשָּׁה יִרְאַת־יְהוָה הִיא תִתְהַלָּל׃ לא תְּנוּ־לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ׃

חזק

סכום פסוקים של ספר משלי. תשע מאות וחמשה עשר. ותשר דבורה סימן. וסדריו שמונה. אז תלך לבטח דרכך סימן:

תרגום

מעזלא: כ ידה פשטא לעניא ודרעיה מושטא לעליבי: כא לא ידחלון בני ביתה מן תלגא מטול דכולהון בני ביתה לבישין הוו זהוריתא: כב תשויתא עבדת לה בוצא וארגונא לבושה: כג ידיע הוה בינת מדינתא בעלה כד יתיב הוא עם סבי ארעא: כד פתגא עבדת וזבנת וזונרא יהבית לכנענאה: כה עושנא והדרא לבושה וגחכא ביומא אחריתא: כו פומה פתחת בחכמתא ונימוסא דחסדא על לישנה: כז זוגין ארחתא דביתה ולחמא חבינונות לא אכלא: כח קמו בנהא ויהבון לה טובא בעלה ומשבחה: כט סגיען בנתא דקניי עתרא ואת עברת על כלהון: ל מטול דשקרא הוא חנא וסריק הוא שופרא אתתא דחלתיה דאלהא היא משתבחא: לא הבו לה מן פירי דידהא ונשבחונא עובדהא בתרעי:

כפה ב' וסי' וקצתה את כפה. כפה פרשה לעני: לא תירא ה' וסי' ביחזקאל סי' ג': לבש ל' חסר בכתובים כי כל ביתה לבש שנים. וכל גבי' דכו' חס' במ"ב מ"ל וסי' ושריון קשקשים הוא לבוש. הוצא לבוש לכל עבדי: נודע ב' קמצי' וסימ' נודע ביהודה אלהים. נודע בשערים בעלה. וחד ונודע מה שהיה: לבושה ג' וסימ' ממשבצות זהב לבושה. שש וארגמן לבושה. עוז והדר לבושה: הילכות ד' ולית דכותיה כ"ב וסימן נמסר בתלים סימן מ"ח: ויאשרוה ב' וסי' אחת היא יונתי. קמו בניה ויאשרוה: עלית ג' וסי' מה לך איפה כי עלית כלך לגגות. גם שם עלית לזבח זבח. ואת עלית על כלנה: והבל ג' וסימ' נמכר בסדר בראשית וישעיה ריש סימן מ"ט: תתהלל ב' וסימ' בקדוש ישראל תתהלל. אשה יראת ה' היא תתהלל:

תולדות אהרן לא תירא. זוכר ויחי וקם: נודע בשערים. זוכר ויצא: סדין עשתה. פסחים נ: פיה. ברכות י זוכר תולדות: קמו בניה. פקודה נעילת שערים: ותורת חסד. סוכה מט (שם כ): רבות בנות. סנהדרין כ: שקר החן. תענית כו:

רלבג

שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך. לטוות הצמר והפשתים: כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון. וזה משלימות חריצותה שתעשה מה שתשלם בה לשכל חוקי לקנותו מההון מה שיספיק לה ולביתה ולתת לעניים חוקם: לא תירא. בגדי שני אמר זה מצד אחד להורו' על חריצות' לקנות מה שיצטרך מההון ומצד אחר אמר זה להיות מה שתכין אל השכל מהמוחשות רחוק מלהטעות השכל והנה עשתה לה מרבדים וקשוטים במדו': שש וארגמן לבושה. רוצ' לומר בגדי' המעולי' ונקיים במדות המשובחות לא בגדים צואים במדות המגונות: נודע בשערי'. והנה בעלה הוא נודע בחכמה בשבתו עם חכמי ארץ מצד רב הסיוע שתעשהו לקנין החכמה: סדין עשתה ותמכר והגור. אשר עשת' נתנה לסוחר למוכרו לו כדי שיביא לה הון לקנות בו ככל אשר תשאל נפשה: עוז והדר לבושה. הנה לבושה הוא עוז והדר ר"ל שישלם במדותיה היופי והתוקף להכניע תאוותיה הגופיות וזה ממה שישלם בשתנהג בדרכי התורה ותשחק ליום המות כדרך אנשי המעלה שלא יפחדו מן המות כי אין רצונם לחיות כי אם להשלי' השכל ואחר השלמו כמעט שיתפלו במות כי היא החיים להם: פיה פתחה בחכמה. כי ממנה ילקחו ההתחלותים ונימוס החסד שעשה הש"י לנמצאות יתבאר על נכונה במה שיגיע אל החוש מזה הענין אשר הפליא הש"י חסדו ביצירותיו: צופיה. תמיד היא צופים ומבטת ההליכות והדרכים אשר יובילום אל ביתה אשר תתחבר בו אל השכל להשפיע לו מהחוש המצטרך לו בחקירות ולא תאכל מזון העצל שהוא חסר התיקון אך כל מה שתקנה מאלו הצורות הדמיונות יהיה שלם התיקון להגיע אל השכל הנה האשה אשר כן משפטה תבורך מאד כחות הנפש ומאד השכל: רבות בנות. ויאמרו כי רבות בנות עשו חיל אך את עלית על כלנה: שקר החן. אשר במה שתכין אל השכל טעמים יביא זה לטעות בדרושים העמוקים אשר לא תחובר להם יראת ה': תנו לה. הנה לאשה אשר כזאת יותן מפרי ידיה כי ימשך מהשגחה הדבקה בסבתה בשכל טוב לא גם בדברים הגופיים כמו שביארנו בד' מספר מלחמות ה' ויהללוה מעשיה בשערים שם יסופר נועם מדותיה ועוז מוסרה ויראתה מהש"י והנה התועלת בזה המאמר לפי הנמשל מבואר וכן תועלת עוד לפי המשל ליישיר האשה שתשתדל בעבודת בעלה ובתיקון ביתה בזה האופן:

מצודת דוד

הכוויה: (כ) פרשה. לקחת מידה מתנתה ולא קפצה יד: שלחה. הושיטה לתת ליד מי שנכלם לקחת בעצמו: (כא) לא תירא. לא תפחד בעבור אנשי ביתה מקרירות השלג כי כ"א מאנשי ביתה מלובש במלבוש צבוע תולעת שני כי צבע השני שהוא אדום מבעו לחמם מאוד: (כב) מרבדים. מצעות נאות עשתה לעצמה ולובשת מלבושי שש וארגמן אשר עשתה ממעשה ידיה: (כג) נודע. בעבור מלבושי הפאר שעשתה לבעלה הוא נודע וניכר בין חביריו בעת יושב עמהם בשערים מקום ישיבת הזקנים והשופטים

מצודת ציון

הטוויה: פלך. הוא הכלי שבו הטווה ודומה לו ומחזיק בפלך (שמואל ב' ג'): (כב) מרבדים. מצעות המטות וכן מרבדים רבדתי (לעיל ז): שש. פשתן משובח: וארגמן. לבוש בצבע אדום ושמו ארגמן כמו תכלת וארגמן וגו' ושם (שמות כ"ה): (כד) סדין. מין לבוש עשוי להתעטף: וחגור. חגורה ואזור: לכנעני. תגר כמו בת איש כנעני (בראשית לח): (כז) צופיה. ענין הבטה כמו צופה רשים ומובים (לעיל טו): (כח) קמו. ענין ההתעוררות לדבר מה כמו קום נא שבה (בראשית כז): ויאשרוה. ענין שבח והלול כמו אשרי האיש (תהלים א): (כט) עשו. עניינו קנין וכניסה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב): חיל. עושר: עלית. מלשון עליון: (ל) שקר והבל. עניינם דבר שאין בו ממש: תתהלל. מלשון הלול ושבח:

והחבוים כמ"ס ועלה יבמתו השערה [דברים כה]: (כד) סדין וגו'. מלבד מה שעשתה לצרכה עשתה למכור לתגרים: (כה) עוז והדר. מלבושה חזק ודבר המתקיים ומהודר ביופי: ותשחק. כל ימיה תשמח על הכבוד שיהיה לה ביום מותה: (כו) פיה פתחה. כל מאמריה המה בחכמה: ותורת חסד. לימוד של חסד על לשונה ר"ל מלמדת ומזרזת לעשות חסד עם הבריות: (כז) צופיה. מבטת בהליכות אנשי ביתה ומייסרת דרכם בצניעות וביראת ה': ולחם עצלות. ר"ל לא תשהה באכילתה להתעכב בה זמן הרבה כדרך העצל אלא תמהר בה וחוזרת למלאכתה: (כח) קמו. בעבור כ"ז קמו בניה ובעלה ומשבחים ומהללים אותה: (כט) רבות. וכה יאמרו הן אמת יש הרבה בנות אשר קנו וכנסו הון רב במעשה ידיהן אבל את עלית לעלות על כולהן: (ל) שקר החן. חן האשה ויפיה הם שקר והבל ר"ל אין בהם תועלת רב עד להלל את האשה באלה אבל אשה יראת ה' היא הראויה להללה בזה: (לא) תנו לה. לזאת תנו לה מפרי ידיה ר"ל שלמו לה גמול מעשיה להללה ולשבחה: ויהללוה וגו'. ר"ל כשרון מעשיה יהללו אותה בשערים מקום מושב החשובים ואין א"כ מהצורך לפרסם שבחה כי מעשיה הם המעידים עליה והם המהללים אותה. וכל הענין אמורה גם למשל על הנפש המשכלת שהיא עוזרת לבעליה כאשה לבעלה [י] אשת חיל מי ימצא. מי הוא המוצא נפש משכלת על שלימותה לדעה ולהבין מעצמו כל דבר חכמה והשכל וכאומר הלא זה קשה במציאות אבל נמצא אין ותכלה לדעת הכל והיא על כי מכירה פעולתה רחוקה היא משכר הפנינים ואין לה ערך ודמיון עמה כי מוכר הפנינים יקח המחיר והמה יוצאים מתחת ידו אבל המלמד חכמה לזולת במחיר למוד חכמה אחרת נשארו שתיהן ביד כל אחד ואחד א"כ בעל נפש יוכל להשכיל בזה חכמות מרובות: [יא] בטח. הבעל נפש משכלת יבטח בה ולא יחסר מלשלול שלל החכמות מן הזולת כי יש ללמוד המורגש: [יב] גמלתהו. הנפש המשכלת מדריך בעליה בנתיב ישר לטוב לו ולא הסיאו ללכת ארחות עקלקלות לרע לו וכל הימים לא יארע לו תקלה על ידה: [יג] דרשה. הן תשכיל לחקור מצפוני טעמי המצות שהשטן משיב עליהם כלבישת שעטנז צמר ופשתים יחדיו והדומים ועם כי לא השכילה עכ"ז תעשם בחפצה מבלי התרשלות: [יד] היתה. תשכיל דברים עיונים קשה ההבנה ע"פ הצעות מרובות וראיות מחולפות כספינה הזאת המביאה סחורה מארץ מרחק: [טו] ותקם. עודנה נבוכה ומשוטטת בדבר המחקר עוד השכו נגוהות היקש וזהרי ההשכלה תמצא אז בדרך עיונה דברים מושכלים בחכמות אחרות: [טז] זממה. כל מה שתכסוף להשכיל תשיג והתחכם עוד להבין דבר מתוך דבר ועושה עוד ציצים ופרחים: [יז] חגרה. זריזה היא ומשתדלת מאוד לחקור ולהעמיק בדברים מושכלים: [יח] טעמה. כאשר תחל לחקור במושכלות ותמצא מוצא הדבר אז לא תרפה ידיה ולא תשקוט עד תבוא אל התכלית ולא יעגרנה עומק המושג כי תתחכם להאיר המאפל לצרף וללבן: [יט] ידיה. כשתחלש כח העיוני תטייל בדברים קלי העיון: [כ] כפה. תמתיק אמריה במליצה נאותה להכניס חכמה והשכל בלבות חלושי הדעת ודלי התבונה: [כא] לא. אינה מתפחדת מרוע המקרים ומהצרות המתרגשות כי הזכות והמעש"ט עבודה המה לה למגן ומחסה: [כב] מרבדים. על כי הרבתה מעשים ישרים ונכוחים תתעדן בדשן בעולם הגמול: [כג] נודע. בעל נפש היפה נודע הוא בשערי גן עדן ולא יגיפו הדלתות מפניו אף הוא נודע בשבתו בחברת ישיבה של מעלה כי יכינו לו מקום שבת ברהם: [כד] סדין. חקרה והשכילה מדעתה דברים נפלאים ומאורה תשפיע להניק לזולת במחיר מושכלות אחרות: [כה] עוז. מעשה המצות עשתה במיטב הענין ובכוונה רצויה לכן עוד היותה על האדמה תשמח בזכרה עת הפרדה מן הגוף כי תפתח במפעלה לשוב אל מקור הקודם אשר ממנו נחצבה: [כו] פיה. אין עסקה כ"א השתדלות החכמה ותשפיע לזולת אף בחסד בלי תשלום גמול אם לא מצאה ידו די הכמה לתתה לה תמורת הכמתה: [כז] צופיה. בכל עת מבטת ומעלת על זכרונה הליכות עולם כי שם ביתה האמתי הנצחי לזאת לא תתעצל בפקידת החכמה עודה בארץ: [כח] קמו. המלאכים שברהם בקיום המצות ובעלה אדון כל הנשמות כולם כאחד מהללים ומפארים אותה: [כט] רבות. הן אמת אשר בכל החכמות למיניהם ימצא בהם דברים טובים אבל תועלת חכמת התורה גברה על כולן: [ל] שקר. העיונים הדקים והתחכמות החקירות הנמצאות בשאר חכמות אין תועלתן רב מול חכמת התורה כי כמוהם כאין נגדה: [לא] תנו. אל הנפש המשכלת בחכמת התורה יש שכר במעלה והיא המלמדת מעשים הגונים לכן היא העולה על כולנה:

ספר מנחת שי משלי

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו .)

א (א) משלי. מ' רבתי ומדרש אגדה מלמד שהתענה מ' יום שתנתן לו חכמת התורה כמשה דכתיב ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה והכי איתא באגדת משלי ועיין מסורת הברית הגדול: (ג) ומשרים. ג' וסימן כי אתה בחן לבב (ד"ה א כט): לקחת מוסר השכל. כל מעגל טוב (משלי ב) ע"כ. ובכמה ספרים מכור ג' ב' מלא וחד חסר ולא מסיימי ומדחזינן בכולהו ספרי דהכוא דד"ה ודמשלי ב' מלאים אית לן למימר דדין חסר ובקצת ספרים נמסר ומישרים ג' ותו לא ונכתבו שלשתן מלאים: (ד) לתת לפתאים. בס"ס האל"ף נחה והיו"ד נעה כמ"ש בתהלים סי' קי"ו: (ט) לגרגרתך. במקצת ספרים מדוייקים חסר וא"ו וחסר יו"ד עיין במסורת: (יד) גורלך תפיל. בתי"ו דגושה מפני השפחה שבמלת גורלך: (יז) מזרה. בספרים מדוייקים חסר וא"ו וכן נמסר עליו לית וחסר: (יח) יארבו. ברוב הספרים האל"ף בחטף סגול: (יט) בצע בצע. כן הוא במדוייקים בב' טעמים ובס"א נמסר לית בטעם מלעיל ותו אשכחנא בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה דחשיב ליה בגווייהו ועמ"ש בישעיה ס"ג: (כא) תאמר. ב' בצירי בהפסק וסי' ועשה נוה ויכרתו לי ארזים (מלכים א ה). בפתחי שערים: (כב) פתים. נכתב בלא אל"ף עם יו"ד לת"ד הפעל לבד ויו"ד הרבים נפלה וכן כי משובת פתיים תהרגם שבסמוך והמסורת הנח עליהם ב' חסר כתיב בחד יו"ד לחוד תאהבו פתי בגעיא וה"א בחטף פתח ועיין בס' הרכבה: תאהבו. בילקוט איכא רמז שתקל"א תאהבו פתי תאהבו כתיב אמר הקב"ה בנוהג שבעולם אדם אוכל נהנה ב' ימים או ג' ימים ונפשו קמטה עליו ואתם הרי כמה שנים ואתם עובדים אלילים שכתוב בה לא תאמר לו צא תאמר לו ואין נפשכם קנוטה ע"כ פי' נהנה דגים קטנים ככוסים כדתנן פרק י' דתרומות רבי יהודה מתיר בנהנה. ובפ' הנודר מן המבושל מן הנהנה מותר בטרית טרופה. והא דריש נו"ן תאהבון תרגום דג טנא אבל לא נמצאת בספרים שלנו: (כג) תשובו. בס"י כ"י ומהדפוס מלא וא"ו: לתוכחתי. בלמ"ד בגעיא: (כז) כשאוה. כשואה ק': ואידכם. בגעיא הוא"ו בס"ס: יאתה. האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים לא בשוא לבדו כמו שנמצא בקצתם וכן בברשים עדיך תאתה (מיכה ד) בנוח האל"ף. ובנוע (איוב לז) מצפון זהב יאתה. כשופה יאתה והמסורת עליהם יאתה ב': (כח) אענה. העיין בחטף סגול: (לא) ויאכלו. הוא"ו בגעיא בס"ס: (לג) ושאנן. הנו"ן בפתח וזה א' מן הארבעה וסימן נמסר בירמיה סימן ל בכ"ג:

ב (ב) אזנך. חד מן החסרים יו"ד במסורת: (ג) כי אם לבינה. בכל הספרים האל"ף בחירק ובמקרא גדולה כתוב בגליון כי לפי התרגום הוא אם בציירי שתרגם א י מ א ע"כ. ונראה לי שזהו כפי מדרשי רבותינו ז"ל שדרשו כן על דרך אל תקרי אם אלא אם דיש אם למקרא ולמסורת כי הא דאמרי' בחלומות בפ' הרואה הבא על אמו בחלום יצפה לבינה שנאמר כי אם לבינה תקרא והכי איתא בהדיא במדרש רבה פ' נשא דברי למואל מלך משא וגו' זו היתה תורה שמסרתי לשלמה שנקראת אם נומדיה כמה דתימא כי אם לבינה תקרא אם כתוב ע"כ. וכן הוא בהקדמת תיקוני הזוהר דף ג' י"א ותיקונים דף ל"ד מ"ח נ"ט ובזוהר פ' תרומה דף קס"ז וריקאנטי פ' כי תצא דף רי"א בשם ספר הבהיר ושערי צדק סוף מדה שמינית נדרש כאילו נכתב בצירי אם וכולן יאמרו דרך דרש וכיוצא בזה נדרש בתיקוני הזוהר דף ל' ודף נ"ה אם תשכבון בין שפתים אל תקרי אם אלא אם עוד שם דף נ"ח כי אם ליראה אל תקרי אם אלא אם הה"ד איש אמו ואביו תיראו וכו': (ד) וכמטמונים. הוא"ו בגעיא בספרים ישנים: (ז) וצפן יצפן ק': (ח) חסידו. חסידיו ק': (י) נעסך. בס"ס הלמ"ד בגעיא: מזמה תשמר עליך תבונה תנצרכה, כן הם בטעמים במדוייקים כ"י: (יד) בתהפכות. הבי"ת בגעיא בס"ס: (טז) להצילך מאשה זרה. בדפוס מנחשולי כתוב ר ע ה וטעות הוא: החליקה. ברוב הספרי' התי"ו בחטף סגול וכן חבירו שבסי' ז':

ג (יב) כי את אשר יאהב ה'. בכל הספרים האל"ף בציר"י. ובמקף בסגול וזולתי מקף לא בסגול בג' מקומות וזה אחד מהם כמ"ש בתהלים סי' ס' ובאיוב סוף סימן מ"א: יאהב. ברוב הספרים האל"ף בחטף פתח: (יד) יקרה היא. לית מלעיל ונמנה בשטה הדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה בסוף מסורת גדולה: (טו) מפנינים. מפנינים קרי וכתיב מפניים ודין הוא חד מן תלין דחסרין נו"ן וקריין ודרשו בבבלי סוף הוריות וירושלמי פרק הנושא ובמדרש רבה ריש פרשת נשא יקרה היא מפנינים מכ"ג שנכנס לפני ולפנים ונראה לי דדרשו מתנה יו"ד קדמאה אדלקמיה דהוי מפני ובתר הכי דרשו יו"ד תניינא אדבתריה דהוי פנים והיינו דאמר יקרה היא מכ"ג שנכנס לפני ולפנים וקרוב לזה ראיתי אחר כך במאורת הברית הגדול והגאוני: (יז) וכל נתיבתיה. הוא"ו בגעיא: (יח) ותמכיה. הוא"ו בגעיא: (יט) יסד ארץ. יו"ד של יסד בגעיא בס"י: (כא) אל ילזו מעיניך. קדמאה י ל ז ו תנינא י ל י ז ו וסימן סימן ד' ובמסכת ריש פרשת בהעלתך חשיב להנך עם ז' זוגים מתחלפים קדמאה וא"ו תניינא יו"ד ותפ"ג דכתיב הכא ילזו חסר וא"ו לאו לענין הכתיבה איתשיל במסו' רק לענין הקריאה כדאשכחן מנחת קנאות הוא מנחת קנאות היא וכמ"ש בפ' נשא: (כד) וערבה שנתך. הוא"ו בגעיא: (כז) לאל ידיך. ידך ק': (כח) לרעך. לרעיך ק': והוא יושב. חד מן ג' מלא בספרא: (ל) אל תרוב. תריב ק': (לב) ואת ישרים. הוא"ו בגעיא בס"ס: (לד) ולענוים. ולעניים קרי:

ד (א) מוסר אב. חד מן י"ב שתקים וסימן נמסר בסימן ז' כמ"ג והמלה מלעיל: (ג) לפני אמי. במקצת דפוסים אחרונים לפני כתיב לבני קרי. ויש ספרים שכתוב בהם לבני אמי בכתוב וכן פירש שעמנואל ואין הדבר כן שהרי חבירו מלמד עליו לפני אפרים ובנימן ומנשה תהלים סי' פ' והמסורת נוותת ואומרת ב' סבירין לבני וקריין לפני ומטעין בהו ש"מ דהני הדדי נינהו והכי אשכחנא בספרי דוקני דכתיבין וקריין לפני: (ד) יתמך דברי. במקצת ספרים כתוב י ת מ ך דברי בחולם כמ"ס. וזהו דעת ב"נ וברוב הספרים בקמץ חטוף וכב"א. וכ"כ רד"ק במכלול דף כ"ב בא כן בקמץ חטף אע"פ שלא בא על מלה זעירא או מלה מלעיל לפי שהיו"ד מועמדת בגעיא ע"כ. ומ"ש קריאת השוא נח כמו י ק ט ל ענו (איוב כד): וחיה. בחי"ת בשוא לבדו: (ח) סלסלה. במקצת דפוסים אחרונים כתב יו"ד אחר למ"ד ושבוש הוא ועיין מ"ש (בד"ה א ה): תכבדך. ב' בטעם מלעיל דלא כמנהגא שלא אכיך ויגדך ודין וכן כתבם המכלול בדף ע"ז: (יא) הריתיך. חסר וא"ו אחר כ"ת ומלא יו"ד אחר רי"ש ואחר תי"ו והמסורת לית וחד והולכתיך אשר הדבר ועיין מה שכתבתי בספר ואלה שמות: בלכתך. הבי"ת בגעיא בס"ס: (יג) נצרה. דגש הצד"י לתפארת: (טו) פרעהו. ברי"ש ולית כוותיה וחד בדל"ת פדעהו מרדת שחת (איוב לג) וכמ"ג מערכת אות הדל"ת נמנה באלפ"א בית"א מן חד דל"ת וחד רי"ש ולית דכותא: (טז) כי לא ישנו. נעלמה היו"ד פ"א הפעל מהמכתב ויו"ד איתן מועמדת בגעיא להורות עליה. מכלול דף קל"א וכתב ר' אליה המדקדק בס' טוב טעם ס' ז' והגהת שרשים שהמתג לפעמים מבדיל בין לשון ללשון כגון לא י ש נ ו אם לא ירעו שיו"ד במתג להורות על יו"ד השרש שהשו ישן. ואחרי דברי לא י ש נ ו שאין בו מתג שרשו שנה. וכן ו י י ר א ו שהוא לשון מורא נמצאים חסרים יו"ד השרש והמתג מורה עליו להבדיל בין לשון מורא ללשון ראיה: ונגזלה. הוא"ו בגעיא בס"ס: יכשלו. יכשילו קרי: (יט) כאפלה. בכ"ף ולית כוותיה: (כד) עקשות פה. דגש הקו"ף לתפארת: (כה) יישרו. חד מן ד' חסרים יו"ד בתר שי"ן בליבנא ועיני במדפיסים לא שיטו לנוכח המסרה שלפניהם: (כו) רגלך. בלא יו"ד: וכל דרכיך. הוא"ו בגעיא: יכנו. בלא וא"ו אחר כ"ף:

ה (ד) ואחריתה. בגעיא הוא"ו בספרי ספרד: מרה כלענה. בכ"ף רפה: (ו) נעו. מלרע רב פעלים: (ט) ושנתך. חלוקים הספרים במילוי וחיסור יו"ד אחר תי"ו וגם בוא"ו אחר נו"ן: (יא) ונהמת. במקצת ספרים כ"י הוא"ו בגעיה ואומרים שכן הוא לב"א אמנם בחילופים שלנו כן הוא לב"נ: בכלות. בבית וחד בכ"ף ככלות כמו תהלים ע"ג ועיין מן א"ב חד כ"ף וחד בי"ת ועיין ג"כ במסורת תהלים ע"א במ"ג: (יב) ואמרת. הוא"ו בגעיא ובטעם מיושב: (יג) ולא שמעתי. הוא"ו בגעיא בס"ס: (טו) ונזלים. בכרכה מדוייקים חסר וא"ו אחר נו"ן: (טז) יפוצו. בכל ס"י הוא"ו שורק: (יח) מקורך ברוך. הבי"ת רפה: (יט) ויעלת חן. הוא"ו בגעיא: (כא) וכל מעגלתיו. הוא"ו בגעיא: (כב) עוונותיו. חד מן ד' דכתיבין בתרי וואוין בליש' ועיין פירוש רש"י (בד"ה א כא) והעי"ן בגעיא בס"ס וטעם המלה מיושב:

ו (ג) והנצל. בגעיא הוא"ו: ורהב רעיך. כל ר ע ך שבספר משלי חסר יו"ד אחר עי"ן חוץ מזה שהוא מלא והיינו דדרש רבי יצחק ביומא פרק י"ה אם ממון יש לו בידך התר לו פסת היד ואם לאו הרבה עליו רעים ופירש רש"י רעיך בתרא דקרא כתיב מלא לפי שהוא לשון רבים וכתב בחיי פרשת ויגש רעיך השני מלא כלומר שצריך להתרפס לפני שניהם לפני המלוה שימתין לו ולפני הלוה שיוציאנו מן הערבות: (יא) ובא כמהלך ראשך ומחסרך כסי' כ"ד. ובא מ ת ה ל ך רי ש ך ו מ ח ס ר י ך. וסי' שבעך ומשענתך. ובמדרש משלי ובא כמהלך ראשך. זה מלך המשיח שעתיד לעבור בראש ישראל' ויעבר מלכם לפניהם וה' בראשם: (יב) הולך עקשות פה. בכל ספרים ישנים מהדפוס וכ"י מלא וא"ו וכן נכון עפ"ה דקהלת ס': (יג) קורץ בעיניו. בכמה ספרים כתיב בעינו וקרי בעיניו כמו שהוא מולל ב ר ג ל ו שבפסוק אולם בספר מוגה טעוליטולא שהיה כתוב כן בתחלה נמחק הקרי מבחוץ ונתקן בפנים ב ע י נ י ו איברא ודאי דהכי מוכח מהמסורת דבמערכת אות היו"ד נמסר סימן מן נ"ו מלין דחסרין יו"ד באמצע תיבותא וקריין וחשיב בהדייהו מולל ברגליו ובביה מלת בעיניו למימרא דהכי כתיב ביו"ד: (יד) מדנים. מדינים קרי: (טו) יבוא אידו. נגבהת כ"י יבא לית מלא בספרא ובמסורת פ' בהעלתך איכא פלוגתא ובלישנא בתרא דהכם אים דאמרי שלשים יבוא אידו לית מלא במשלי ועמ"ש בסי' ז': (טז) תועבות. תועבת קרי: (יח) משכיות. כוס"י: (כא) על גרגרתך. במקצת ספרים חסר וא"ו וחסר יו"ד עיין במסורת ריש משלי: (כב) [illegible]. בגעיא: (כט) כל הנגע. בספרי ספרד הכ"ף מתוגה [illegible]:

ז (ב) וחיה. בס"ס היו"ד בסגול כי המנהג בצירי [illegible] אחד בסגול שמר מצותי וחיה: (ז) בפתאים. נכתב בלא אל"ף [illegible] היו"ד נעה: (ח) פנה. בס"א במפיק מסורת ושרשים: (ט) בנשף בערב יום. כ"כ בספרי ספרד ואין מקף אחר בערב: (יג) העזה פניה. לית מלעיל [illegible] מס"ג בשטה הדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה: ותאמר לו. ה' בפתח וזה לבדו מלעיל עיין במסורת אסתר סימן ה' ומכלול

דף ק"ג והגהה המדקדק שם : (טז) אטון . כתוב בספר באר מים חיים בחלק שני ממנו הנקרא מקור
חיים א ט ו ן חסר כתיב ועולה שתים ופירושו מרבדים . רבדתי ערשי מפסוקי דרחמני של מנין שתים
שבהם כלכלים המעקיים ע"כ . ובספרים שלנו נכתב בוא"ו : (יח) באהבים . בכמה ספרים האל"ף
בחטף פתח אבל רד"ק כתב בשרשים שהוא בחטף קמץ וכן הוא בס"ס המדוייקים : (כ) צרור . בס"ס
הצד"י בגעיה וכן הוא בא"ב : בכסא . ליום הכסא י ב א ביתו . במדוייקים חסר וא"ו
ודוגמתו כשר אל שבת י ב א בכסמוך וכן נכון ע"פ המסורת שכתבתי למעלה בסימן ו' : (כב) ככלו .
הכ"ף בגעיה : (כה) ואל תתע . ואל לבכי פלגות בנתיבתה בראותי רובם המלופסים שנפלו בספרים
כלנו בלנן תעיה . אים לדרכך פניו . ואין מי יוחנן דעה . ידוע כלכלם . בכמה ספרים חדשים וגם
ישנים נכתבים ודפסים בוא"ו ואף כאיזה ספר שבתחלה נכתב בוא"ו נגררה הוא"ו ובקלת דפוסים
ישנים כתוב ואל בוא"ו ואף בס"ס ע"פ מוגה בוא"ו אע"פ שלא נכתב כן בהלכה וכמסורת זו
מאוסרת בעיני מפני שמלאתי במ"ג כ"ג פסוקים בקריאה ריפה ומלעיתה אל אל וסימן נמסר
בשמואל ב' א' ואין זה ממניינם כי הוא עם וא"ו ובתרגום ובפירש"י עזרא ורלב"ג וקד וקרי ויחיה
ועמנואל . ומאיר נתיב : אך קשה שבמ"ג נמסר סימן מן כ"ג ...
(כו) כי רבים חללים הפילה . בספרים מדוייקים מלא וא"ו . ועצומים כל הרוגיה :
(כז) חדרי מות . בספרים מדוייקים חסר וא"ו :
ח (ג) לפי קרת . בספרים ספרדים הפ"א בגעיה : מבוא פתחים . חסר וא"ו : (ה) הבינו פתאים ערמה . בספרים מדוייקים הפ"א בחטף פתח : (ו) נגידים . ומפתח שפתי . בספרים מדוייקים מלא וא"ו :
(ח) בצדק כל אמרי פי . הצד"י בגעיה : נפתל ועקש . הפ"א בגעיה : (ט) כלם נכחים . הכ"ף בגעיה בספרי ספרד
וכן הוא לבן אשר . ועיין מה שכתבתי במשלי כ"ד : (יג) שנאת רע . השי"ן בגעיה . ופי תהפכות .
ברוב ספרים מדוייקים יש טעם מפסיק בתיבת ופי ותי"ו תהפכות דגושה וכ"כ ר' עזרא וכן ס"א מדוייק
יש במלת ופי כהפ ימין ומיושב . חסר וא"ו אחר הי"ם ועיין מ"ש בתהקוק : (טו) יחקקו .
במדוייקים חסר וא"ו אחר הי"ם : (טז) כל שופטי צדק . בכמה ספרים ובספרייא אשכחנא כתיב ארץ
ויש שעזקו קדמונו כי קרי ה ד צ ק ולא ידעו ולכדונו שלכת יסורי עקיפו דבקמתא דמשכחון
בתיבי צדק ובתר הכי גרירו לה ובתבו א ר ץ ולבתר אשכחו ביסודי דעבדי אתפכלא ואפכה ומן דלהכבי אמרי
רבא ובתר גריר צדק ואילבת מנייהו דכתבי מלך אחר ביה גולי כולהון עיקרי דבקמתא לספרי דמתרגמיין דאיני
ידעתא מה דאין בה דלית בינגא לא מחזיק בצדק ולא שופט לצדק לחוד דין אשכחנא דמתרגמין דייני
דחרעתא ותקינא נמי במתור נתיב ויפי איך הוא כי"ק ישי"ש ר ה ו ...
ועמ"ש הסליל בניבו לגן והכונן לדק וסמיכו לדק לדק תרלום ע"כ . פירום לארעון תרי פסוקי דמסיימי
לבדיי ופוסיקון לדק . כ' יקיים בנו מה שנאמר ע"י ישעיה ... מאנקלוקתם : מלכנו
ינחבו הקדוש אמן כי"ר : (כא) להנחיל . כתובים . בספרים מדוייקים מלא וא"ו :
(כב) קדם מפעליו . במקלת ספרים הקו"ף בגעיה : (כג) מעולם . ... : (כד) באין
תהומות . מתחלפת התהום חסר וא"ו קדמאה וזה תלוי בחילוף המסורות שהובאה במקרא גדולה פרשת
בשלח : (כח) באמצו עינות תהום . הכא"ף בגעיה . ...
עזרה : (כח) עינות תהום . בספרים כ"י מדוייקים העי"ן בחירק וכ"כ בשרשים ובמסוף עינות
מים בלירי . בעזוז עיונות תהום בחירק כן לריך להגיה בספרי השרשים שלנו כמו שמלאתי בשרשים
כ"י ישן . גם בעל מכלל יופי ובעל הלשון כתבו שזהו בחירק כי כן דרכם להעתיק משרשים וזה לשון
בעל הלשון . ובסמיכות ממנו בלירי שתים עשרה עינות מים . וממנו בחירק בעזוז עינות תהום :
(כט) בחוקי מוסדי . ממה שכתוב במכלול ובשרשים משמע שזה דומה לבקקו הוג . דלעיל חסר
וא"ו ורפה הקו"ף וכן נמצא באיזה ספר . אמנם ברוב הספרים זה השני מלא וא"ו וכן במסורת ב'
ובנין חד חסר וחד מלא : (לד) אשרי אדם . כן הוא בס"ס בשני מאריכין כמ"ש בריש ספרא :
(לב) מלאי חיים . מלא קרי : (לו) וחטאי. געיא בס"ס :

ט (ג) נערתיה . העי"ן בחטף פתח : (ד) מי פתי . רפי הפ"א : חסר לב אמרה לו . הדין קדמאה
חסר . אמרה בלא וא"ו ואידך דלקמן ותסר לב ואמרה לו בוא"ו והוא חד מן ח' זוגין
מן ב' כהד עניינא מתחלפים קדמאה לא נסיב וא"ו ותניינא נסיב וא"ו וסימנהון במסורה רבתא הוא
ו' : כלחמי . הבי"ת בגעיא וברוב הספרים הבי"ת בשו"א לבדו : (ו) פתאים . האל"ף נחה והיו"ד נעה
כמ"ש בתהלים קי"ו : (ח) ויאהבך . ברוב הספרים האל"ף בחטף סגול : (יב) לבדך תשא . הלמ"ד
בגעיא :(יג) הומי'. פליגי ספרי אי חסר הוא או מלא וזה תלוי בנוסחאות המסורות דהכא אמרינן
הומי' ג' ב' חסר וחד מלא וסי' נמסר במ"ג סי' ז' וביעשי' כ"ב אמר ב' מלא ואחד חסר : פתיות .
בס"ס התי"ו פתוחה והיו"ד דגושה וי"ס שהתי"ו קמוצה : (יד) וישבה . הוא"ו בגעיא בס"ס :
(טו) המישרים . הה"א במוכה במאריך בס"ס : (יח) ולא ידע . הוא"ו בגעיא בס"ס :

י (ג) והות רשעים יהדף . בכמה מקראות מהנדפסות באחרונה ראיתי בוגדים . ואתקוטטה
עם הקוראים כן כי בכל הספרים כ"י והדפוסים ישנים וכן בשרשים וארבע גדול כתוב רשעים
וכן בתרגום ושרשים ומאיר נתיב וכל המפרשים וזהו א' מהשיבושים שכיון שנפל בדפוס א' כולם
טועים אחריו ועל כיוצא בזה אמרו שבשתא כיון דעאל עאל ולפיכך הוצרכתי לכותבו : יהדף .
ספרים שלפני היו"ד בסגול חוץ מדפוס אחד שהוא בפתח ורד"ק כתב בשרשים כי מצא חילוף זה
מן הספרים המדוייקים : (ט) הולך בתם . הולך מלא : בתם . חסר עיין מסורת ס' בהר סיני :
(יח) ומוצא דבה . במדוייקים חסר יו"ד וכן במסורת ב' חד חסר וחד מלא והמלא הוא ומוצא כלי
למעשהו ישעי' נ"ד : (כ) נבחר . י"ס נבחר בפתח : (כד) היא תבואנו . בספרים מדוייקים מלא
וא"ו וכן במסורת תבואנו ג' ב' מלא ואחד חסר וסימן כל יד עמל תבאנו (איוב כ) : מגרת
רשע . ודרש רעה תבואנו . קדמאה חסר ואיכא דמסרי ודרש רעה תבואנו חסר :

יא (ב) ואת צנועים . הוא"ו בגעיא : (ג) ושדם . ישדם קרי והוא בקמץ חטוף מן הכפולים כמ"ש
במכלול דף קפ"א : (יג) ונאמן רוח . האל"ף בח"ס וכ"כ רב פעלים בבנין נפעל ועיין מ"ש
בשמואל ב' סימן ז' : (טו) רע ירוע . בס"ס אין שום טעם בריש רע : ושנא . חסר וא"ו אחר
שי"ן עפ"ה כישעיה סי' ס"א כי זהו אחד מן ד' חסרים הנזכרים שם וכן הגי' במקצת ספרים :
תוקעים . במקצת ספרים חסר וא"ו : (יח) עשה פעלת . הפ"א רפה : (כב) יגורה רע . הרי"ש כדגש
כמנהג זעירה בבא עליו מלה מלעיל מכלול דף ע"ב : (כד) תדשן . התי"ו רפויה וכבר הארכתי ענין זה
בפרשת ואתה על אתה תדבר : (כו) מנע בר . בסוף מסרה גדולה נמסר שטה חדא דכל חד וחד
מלעיל ולית דכוותיה ואחד מהם מנע בר ועיין מה שכתבתי בישעי' ס"ג : יקבהו לאום . זוהר פרשת
בלק דף קנ"ח לאם כתיב והכי דריש ליה חסר וא"ו וכן במס"ג סוף מערכת אות וא"ו נמסר סימן מן כ"ה
זוגין חד מלא וא"ו בתמצעות תיבותא והד נסיב וא"ו ברים תיבותא וחכר וחד מהנהו זוגי לאום
ברוב עם הדרת מלך (משלי יד) . ולאם מלאם יאמץ . ברם בספרי דוקני לאם דברכ עם
חסר . לאום דתגע בר (משלי י"א) מלא . וכן במסרה דדפוסא פ' תולדות יגחק גבי ולאם
מלאם יאמץ נמסר כלם חסר בר מן אחד מלא וסיומא דמלתא אשכחנא בהדיא במסרה כתיבת יד כל
לישנא חסר בר מן יקבוהו לאום ואמטול הכי לריך להגיה במסרה רבתא לאום מונע בר ופליגא
אמסרה דזוהר : (ל) פרי לדיק . הפ"א בגעיא :

יב (א) אהב דעת . האל"ף בגלגל והה"א במרכא : (ב) ואיש מזמות ירשיע . במסרה כ"י כך מצאתי
ירשיע ה' בקריאה וסימנהון ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א' יד) . טוב יפיק דהכא .
אף אמנם (איוב ל"ד) . נקי . והוא ישקט ומי ירשע בתראה חסר ומ"ש נקי נראה לי שהוא פסוק
ודם נקי ירשיעו תילים צ"ד וחילופים אחרים יש במסורת שלנו (בשמואל א' ע"ו) (ואיוב ל"ד)
והם לא מנו רק ד' ירשיע שאותו דתילים כתוב ירשיעו בוא"ו והעולם משתיקין שזה דמשלי חסר כי
שליגי בוהוא ישקט ומי ירשע ואקן אהגהא דספרי דוקני סמכינן : (ד) בעלה . העי"ן בשוא לבדו :
מבישה . הה"א רפה : (ח) לפי שכלו . הלמ"ד בגעיא : (י) ורחמי . הוא"ו בגעיא בס"ס : (יד) ישוב .
ישיב קרי : (טו) ושמע לעצה . שלמ"ד בשוא : (טו) אויל ביום . ג' ביום דנסים ומטעין בהון וסימן
נמסר בקהלת סימן י"ב ועיין מ"ש שם : (יט) שפת אמת . השי"ן בגעיא : תכון לעד . בס"ס העי"ן
פתוח' והאשכנזים קמוצה : (כג) כסה דעת . בס"ס הדל"ת דגושה והאשכנזים רפוי' : (כד) למס .
י"ס בקמץ המ"ם : (כה) ישחנה . בשי"ן ימנית לשון שפלות ומה שאמרו ביומא פ"ח חד אמר ישחנה
מדעתו וחד אמר ישיחנה לאחרים דרך דרש נאמר כמו שכתבתי בנפשי' א' : (כח) נתיבה . הה"א
רפה והיתה ראוי' כמפיק מכלול דף ל"ב ושרשים : אל מות . תרגומו למותא דומה שהוא קורא
אל בסגול וכן ראיתי במקצת ספרים ישנים כתובי יד ובכל שאר הספרים שלפני בפתח וכן פירשו
כל המפרשים :

יג (ד) מתאוה ואין נפשו . האל"ף בגעיא . ... והתי"ו דגושה בכל הספרים ואינה דומה אל נפש ברכה תדשן דלעיל סימן
י"א שאינה סמוכה ליסו"ת : (ה) דבר שקר . הדל"ת בגעיא : (ו) תם דרך . במקף ישוב החולם
לקמץ חטוף : (ט) הלוך את חכמים . הולך קרי : וחכם . יחכם קרי : רב אכל . במקף ישוב החול'
לקמץ חטוף וכ"כ רש"י ז"ל ובספרים מדוייקים אין מאריך בריש :

יד (א) חכמות נשים . החי"ת בפתח רש"י ורד"ק ועיין מ"ש בשופטים ה' על חכמות שרותי' : (ג) בפי
אויל . הבי"ת בגעיא : תשמרם . היה ראוי עם הכנוי חטף קמץ ובא השורק במקומו מכלול
דף כ"ג : (ד) ורב תבואות . במקף ישוב החולם לקמץ חטוף גם במסורת דברי הימים . סימן

כ"ת נמנה בכלל הקמוצים וטעה מי שכתבו בחולם או בפתח : וכל ידעת שפתי דעת . כתוב בפירוש
עמנואל ובפי' קב ונקי שיש ספרים שכתוב בהם שפתי שקר ולא ראיתיו עד הנה בשום ספר ותרגומו
בשפוותי' ידיעתא וכן פירשוהו אבן עזרא ורש"י ורלב"ג ויחייא : (ט) וכין ישרים . בעל המסורת
הביא בסוף יונה ובמשלי כ"ג מברה אחת מן ו' בן בלישנא ד' מנהון הסרים ובכלל המלאים מונה
וכין ישרים רצון ונתקשה מאד על מסרה זו לפי שבכל הספרים כתוב וכין ישרים בלירי ומסרה
זו לא ראיתי' בשום ספר כ"י וכך מצאתי שבן בן ובן ד' בלישנא בקריאה וסי' וכיה אם בן
הכות הרשע . (דברים כה) . בן יקם . אתה חסת על הקיקיון ב' בו . וכל בן
בן דכוותי' . ועיין עוד מ"ש בסי' כ"ג : (י) מרת נפשו . הרי"ש דגושה על פי המסורת ולכן כמ"ש
בקמץ חטוף מכלול דף ע"ב ודף ר"ג : (יג) גם בשחק . חסר וא"ו וכבר נתבאר ענין זה תבלומו
בירמיה סימן מ"ח : (טז) ובוטח . במקצת ספרים חסר וא"ו אחר הבי"ת ועפ"ה הוא מלא כי לא
נמנה במשלי כ"ת במנין החסרים : (יז) קצר אפים . הקו"ף בגעיא : (יח) נתלו פתאים . האל"ף
נחה והיו"ד נעה : יכתרו דעת . טעה המדפיס אותו מלא יו"ד כי הוא חסר בספרים מדוייקים וכן
במסורת ב' וחסר וסימן כי יכתרו לדיקים . יכתרו דעת : (יט) שחו . במקצת ספרים השי"ן קמוצה
והמלה מלעיל אבל בס"ס השי"ן פתוחה והמלה מלרע וכן במסו' שחו ב' וסי' שחו גבעות עולם
דחבקוק . שחו רעים וכן כתוב בשרשים שרש שחח : (כא) ומחונן ענוים . ענוים ק' :
(כב) הלא יתעו . הה"א בגעיא בס"ס : (כג) בכל עצב . במקצ' ספרים העי"ן בלירי ורד"ק
כתב שהוא בשש נקודות : (כח) ובאפס לאם . עיין מ"ש לעיל סימן י"א אצל יקבהו לאום :
(לג) ברעתו ידחה רשע . הבי"ת בגעיא בס"ס : וחסה במותו . הבי"ת רפה : (לד) תרומם גוי .
ס"א תרומם גוי וס"א תרומם : (לה) רצון־מלך בגעיא ובמקף :

טו (א) מענה רך . בא הרי"ש בדגש כמלה זעירה בבא עליו מלה מלעיל מכלול דף
ע"ב : (ג) בכל מקום . הבי"ת בגעיא : (ה) תוכחת יערים . המסורת שבדפוס אומרת יערים
ג' וחסר וסימן ערם יערם סוד דזפים (שמואל א' כ"ג) . ושמר תוכחת יערם . לב תבה ופתי
יערם סימן י"ט . אבל בכמה ספרים מדוייקים מהדפוס וכ"י תוכחת יערים מלא יו"ד והמסורת
שלהם אומרת יערם ב' וחסרים וסימן ערם יערם סוד . לב תבה ופתי יערם סוד . (ט) לדקה . יאהב .
ברוב הספרים האל"ף בחטף סגול : (י) שונא תוכחת ימות . הנו"ן במירכא והתי"ו רפויה : (יא) בני
אדם . הבי"ת בגעיא : (יב) לא יאהב לץ . האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים : (יג) ייטב . חסר האמנם
בסי' י"ז ייטיב גהה מלא : ובעצבת לב . דגש הלד"י לתפארת מכלול שקל פֶּעֶל : (יד) ופני
כסילים . ופי ק' : (כה) יסח | ה'. יש פסיק בין יסח לשם שלא יראה כמחרף ח"ו : (כח) יהגה
לענות. הגימ"ל דגושה : (ל) מאור עינים . המ"ם בגעיא : (לב) קונה לב . המסור' כל קונה בשתי
נקודות אבל מצאתי קונה לב בדגש הלמ"ד א"כ הוא בג' נקודות מפני הדגש מכלול דף קנ"ב :

טז (ב) כל דרכי איש. בס"ס יש מאריך במלת כל ומכל מקום קריאתו בקמץ חטוף כמו שכתבתי בסוף פ'
ראה : (יג) ישרים יאהב . האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים : (טז) קנה חכמה . הקו"ף בגעיא :
(יז) שמר נפשו . בספרים מדוייקים חסר וא"ו וכן ראוי כי לא נמנה במסורת בכלל המלאי' וסי' נמסר
בהאי ספרא סי' יו"ד במ"ג : נצר דרכו . (יח) לפני שבר גאון וכו' תלי הספר בפסוקים : (יט) עניים .
ענוים ק' : (כז) ועל שפתיו כאש . שפתו ק' בוא"ו והכתי' ביו"ד וא"ו ודין הוא חד מן ז' מלין
דכתיבין י' במציעות תיבותא וגא קרין וסי' נמסר במ"ג אות י' : (כח) ונרגן. חד מן ג' אריכין זעירין :

יז (ב) ימשל . בכל ספרים ישנים חסר וא"ו : בבן מביש . מתחלפת בבן בסגול ועיין מסורת פ'
ויגא : (ז) שפתי יתר . בדפוסים אחרונים היו"ד בקמץ אבל בדפוסים ישנים ובספרים
מדוייקים כ"י בסגול : (ט) מכסה פשע . המ"ם בגעיא : (י) תחת גערה . לית מלעיל מסרה
גדולה בסיפא בשטה חדא דכל חד וחד מלעיל לית דכוותיה : (יג) תמיש . תמוש קרי : (יד) פוטר
מים . בב' טעמים מכלול דף ל"ה : (טז) למה זה . הזי"ן דגושה : (יט) מגביה פתחו . הפ"א
דגושה מדין מפיק כמו שכתבתי בעובדי' : (כ) עקש לב . הקו"ף בסגול וי"ס בלירי : (כב) ייטיב
גהה . בספרים כ"י ודפוסים ישנים מלא יו"ד ומה שנמסר כאן במסורת הדפוס ב' חסר וסימן
כי ייטיב אל אבי (שמואל א' כ') . לב שמח ייטב גהה . נ"ל להגיה לב שמח ייטב פנים דלעיל
סימן ט"ו שבן הוא חסר בכל הספרים והתם נמי מסורת ב' חסר : (כג) שחד מחק רשע
יקח . הטעם מפסיק במלת מחק וכן פירשו רובי המפרשים אבל לפירוש רש"י ולויתיה מלת
מחק קשורה עם רשע והנה הם מטעים בעלי הטעמים : (כו) עלי ישר . ישמו ישרים על זאת
בראותם בספריהם על י ישר ואני כותב על י ישר וכדי שלא יאמרו עלי עד מתי אתה מכניס
ראשך בין המחלוקת ומי הוא זה ערב את לבו לשלוח יד בספרי הקודש . אודיע לכל כי לא מלבי
אני בודה חילוף זה אף מי שהעיר את כותי היה ראש המפרשים רש"י ז"ל כי בפירוש נכתב שלש
פעמים עלי . וגם בפירוש החכם דון יוסף יחייא כתוב כן אח"כ חפשתי בספרים ומצאתי דפוסים
ישנים תנאפולי ומשונלין כתוב עלי וכן הוא במאיר נתיב שרש ישר . נדב . נכה . ואף בספרים
כתובי יד קדמונים ראיתי מהם שנכתבו כן בתחלה ועדיין לא נתקררה דעתי בכל אלה עד שמצאתי
מדרשי רבותינו ז"ל בויקרא רבא פרשה כ' ותנחומא פ' אחרי מות הובא גם בילקוט משלי רמז
תתקנ"ו ובכלם כתוב עלי . פ' יוכנו זה הדרך ישכון אור וניתנו בארץ מישור אמן : (כז) וקר
רוח . יקר קרי :

יח (א) לתאוה . בגעיא הלמ"ד בספרי ספרד : (ג) בבוא רשע . הגעיא בבי"ת : ועם קלון .
בגעיא הוא"ו בספרי ספרד : (ו) יבאו בריב . הבי"ת רפה : למהלמות . הלמ"ד בגעיא :
(יב) ולפני כבוד . הכ"ף רפויה : (יז) יבא רעהו . ובא קרי : (יט) ומדונים . ומדינים קרי :
(כד) איש רעים . עיין מה שכתבתי בשמואל ב' סימן י"ד :

יט (ז) כל אחי רש . כל זה אין בו מקף כי אינו חטוף כחבריו אלא נקרא בקמץ רחב וכן כל
עצמותי תאמרנה שבמזמור ל"ה והשאר שהם נקודים קמץ הם חטופים כולם זולתי אלו השנים
כמ"ש נתינים : שאהו . השי"ן בגעיא : מרעהו . במקצת ספרים המ"ם בלירי ובס"ס בשוא וכ"כ
רד"ק בס' מכלול דף רמ"ו שהמ"ם בשוא : לא המה. לו קרי : (טז) בוזה . בהרבה ספרים הזי"ן בסגול
אמנם במסורת נמנה עם ז' זוגין חד כתיב ה' וחד כתיב יו"ד וקמצין : יומת . ימות קרי :
(יז) מלוה ה' . בסגול הוא"ו במקצת ספרים ורד"ק הביאו עם הדומים בלירי במכלול דף קכ"ז :
(יט) גרל חמה . גדל קרי והוא חד מן ד' מלין דכתיבין רי"ש וקרינן דל"ת וסימן במסורת ירמיה
סוף סימן ל"ה : גדל . הגימ"ל בגעיא וכ"כ הכלמדי בשקל פֻעֹל : (כג) ושבע ילין . כ"כ
עפ"ה וְשָׂבֵעַ והם ב' במקרא ותברו וימת אברהם : (כה) והוכיח . י"ס והוכח הכ"ף בלירי
ובמדוייקים בחירק והוא ג"כ מלא יו"ד כי לא נמנה במסורת הגדול עם החסרים
ומ"ש שם במערכת אות היו"ד ו' חסרים בלישנא ב' חסרים וא"ו ובתרא חסרים יו"ד . נ"ל להגיה
ג' חסרים וא"ו ובתרא חסרים יו"ד וכן נמסר בפרשת וירא ג' חסרים יו"ד בלישנא : (כו) משדד .
המ"ם בגעיא : (כז) חדל בני . הטעם בנגינה במקצת ספרים בחי"ת היא געיא כי כן נמצאת בכמה
מקומות באמצע בחטף פתח ובחטף סגול ויש מהן רבות בס"ס ולא ידעתי מה (כט) משפטים :

כ (א) שגה בו . הגימ"ל בסגול וכן ברוב הספרים בי"ת בו דגושה : (ד) ישאל . ושאל קרי :
(ה) עמקים . העי"ן בחטף פתח : (ו) רב אדם . במקף ישוב החולם לקמץ חטוף : (יג) אל
תאהב . האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים . שבע לחם . השי"ן בגעיא : (יד) רע רע . בס"ס שניהם
פתוחים וכן משמע מכללי המסורת פרק רע : ואזל לו . בספרים שלנו בטעם אחד בלבד כדי"ן ובמכלול
דף ל"ה כתב שהוא בב' טעמים ואזל ועיין מ"ש בהושע ד' אצל נרר רוח : (טו) ורב פנינים .
במקף ישוב החולם לקמץ חטוף : (טז) לקח בגדו . הלמ"ד בגעיא : נכרים . נכריה
קרי : (כ) באישון . באשון קרי ומה שכתב רד"ק בשרשים שרש איש שנפל במלה זו עי"ן השוא
ר"ל בקרי כי הכתיב ביו"ד כמו באישון לילה ואפלה סימן ז' ובדפוס נאפולי כתיב באשון חסר
יו"ד ובחולם הש"ין והוא טעות : (כא) מבחלת . מבהלת קרי והוא חד מן ד' מלין כתיבין חי"ת
וקרי ה"א וסימן נמסר במ"ג בא ; ובשיר השירי' א' . ועיין מה שכ' בעל הטורים פרשת מטות
פ' ומקנה רב היה לבני ראובן ומדבר רבה כוף פ' מטות : (כה) ילע קדש . כ' בעל מכלול יוצאי
שמלת ילע מלרע ונמד כן מהמכלול ד' קמ"ב שהביא זה עם דומים אחרים שהם מלרע בפתח
עם אות גרונית : וכן ראיתיו מלרע בדפוס שונלין . ובדפוסי' אחרים בשני טעמים אמנם בספרי
כתובי יד מדוייקים הוא מלעיל כמנהג המלות הסמוכות למלה זעירה או מלעיל : (ל) תמריק
ברע . תמרוק קרי :

כא (ג) כל דרך איש . הכ"ף מתוג' בספרי ספרד ואעפ"כ קריאתו כמלה בקמץ חטוף מהטעם שכתבתי
לעיל סימן י"ט ובסוף פרשת ראה : (ד) נר רשעים חטאת . תרגומו ושרגא דרשיעי
להטאה . דומה שהיה קורא נֵר בלירי כמו שנמצא במקצת ספרים אבל במדוייקים הוא בחירק
וכן משמע מדברי הראב"ע שכתב נר חסר יו"ד וטעמו ניר ויחרוש הרשע לעשות חטאת
וגם רד"ק הביאו בשרש ניר עם אותם שהם בחירק . ואם לא חשך אדם לפקפק בזה אמור לו לך
אצל מסורת ירמי' סי' ד' דכהדיא אמרה ניר ה' ז' מלא וחד חסר והתם חשיב לכולהו ומסיים בה הכי נר
רשעים חטאת בתראה חסר . ונהגהת שרשים א"א והוא כמו נר בלירי . וכן ישבע רש . בחירק . רש
ועושר בלירי . וכן נר רשעים בחירק כמו נר בלירי וכן תרגומו שרגא דרשיעי ע"כ : (ו) מנקשי

מות. ול׳ רש״י פעל אגרות להרבות הון בלשון שקר הבל נדף וגו׳ מבקשי מות עד כאן. דומה שהיה כתוב בספרו מוקשי במקום מבקשי : (ט) מדונים ובית. מדינים קרי : (יח) בענש לץ. י״ס בפתח הבי״ת : (יט) מדונים וכעס. מדינים קרי : (כב) עיר גברים. חד מן ז׳ חסרים על פי המסורה ובויקרא רבה פרשת ל״א. גברים כתיב חסר וא״ו שכלם גברים ואין בהם נקבה פי׳ לשון גבר זכר שכל המלאכים זכרים : מבטחה. ה״א הכנוי נחה והיתה ראויה להדגש מכלול דף ל״ב וכן מצאתי במסורת כ״י מבטחה לית ורפי ה״א : (כט) יכין. יבין קרי והוא חד מן ג׳ מלין דכתיבין כ״ף וקריין בי״ת : דרכיו. דרכו קרי :

כב (ג) ויסתר. ונסתר קרי. ועיין בספר הזוהר פרשת נח דף ס״ט : ופתיים. בשני יודי״ן ותברו פתח דכרין יתיר : ונענשו. הוא״ו בגעיא בס״ס : (ח) וקצור און. כתיב בוא״ו וקרי בקמץ חטוף מפני המקף והוא חד מן מלין דיתירין וא״ו והטפין קמצין על פי המסורה ותשב״ץ ליה נמי בהדי ג׳ יקצור מלא וא״ו ותרתי אחריני בחולם : (י) גרש לץ. בב׳ טעמים וכן במכלול דף נ״ה : (יא) טהור לב. יתיר וא״ו וקריאתו בקמץ חטוף כדלעיל אע״פ שלא נמנה במסורת עם האחרים : (יד) יפול שם. גם זה נמנה עם מלין דחטפין קמצין ויתרין וא״ו : (טו) קשורה בלב. הבי״ת רפויה : (כ) שלשי. שלישים קרי : (כה) תאלף. האל״ף בחטף סגול ברוב ספרים : ארחתו. ארחתיו קרי : (כח) אל תסג גבול עולם. פ״ה דפיאה מי שאינו מניח את העניים ללקוט וכו׳ הרי זה גוזל את העניים ע״ז נאמר אל תסג גבול עולים. כלומר אל תקרי עולם אלא עולים והכי איתא במד׳ ילמדנו סוף פ׳ וישלח ועיין בפי׳ המשנה להרמב״ם ובישה מראה ותוספות יו״ט ומ״ש במלאכי סימן ב׳ :
(כט) לפני מלכים. במאריך ובמקף :

כג (א) את מושל בין. המסורת שלפנינו בעשרים וארבע גדו׳ מלאה בלבולים אבל במסרה כ״י כך מצאתי בן ג׳ ב׳ חסר וחד מלא וסימן אם בן הכות. דברי אגור בן יקה. בין תבין את אשר לפניך. וחד ש ב ן לילה היה ובן לילה אבד. וכל בן נון דכוותא ועיין עוד מ״ש למעלה בסי׳ י״ד : (ד) להעשיר. הלמ״ד בגעיא : (ה) התעוף. התעיף קרי : ואיננו. הוא״ו בגעיא בס״ס : ועיף. יעוף קרי : (ז) שער. תאין קמץ ותא״ו פתח וטעמו למטה רש״י וכן נמסר עליו לית מלרע : אכול ושתה. בספרים מדוייקים מלא וא״ו וכן מסו׳ יחזקאל ב׳ נמסר ה״א אכול מלא וזה אחד מהם : (יד) תכנו בשבט. השי״ן רפויה : (טז) ותעלזנה. העי״ן בחטף פתח : (כ) בזללי. הבי״ת רפה : (א״ה אלה דברי הכה בעצמו ולא ידענא לאפוקי מאי ואי לא דקא מספקינא הוה אמינא דטעות סופר הוא ועל בי״ת כ.ב.כ ה׳ י או כ ש ר קאי ע״כ) : (כד) גול. גיל קרי : יגול. יגיל קרי כ״ה בכמה ספרים אבל בס׳ א׳ כ״י מוגה יגיל בכתוב וכן נראה ממסורת הגדול שבמערכת אות היו״ד יש אנפ״א בית״א כתיב וא״ו באמצע תיבותא וקריין יו״ד ולא נמנה שם רק מלת גול : יולד. ויולד קרי : וישמח. ישמח קרי עיין זוהר פ׳ במדבר דף קי״ט ובסוף ספר הזוהר בהגהת קצת טעיות שנפלו בדפוס : (כו) תלגנה. תצרנה קרי : (כז) עמקה. מתחלפת עמוקה : (כח) תארב. בחטף סגול האל״ף ברוב ספרים. באדם תוסף. בכמה ספרים מדוייקים חסר יו״ד ונמסר עליו ג׳ חסרים וכבר נתבאר זה הענין בעמוס ט׳ : (כט) למי מדונים. מדינים קרי : (ל) למאחרים. המ״ם רפה והלמ״ד מועמדת בגעיא. מכלול דף י״א : (לא) בכים. בכוס קרי ומדרש אגדה יש בויקרא רבה פרשה י״ב ובמדבר רבה פ׳ י׳ ומדרש אסתר ריש פר׳ ה׳ ומדרש משלי דף ע״ב וילמדנו פר׳ שמיני :
(לד) וכשכב בראש חבל. במדבר רבה פרשת י׳ חבל כתיב זה היה המן שנתנק בחבל :

כד (ד) ימלאו. בס״א כ״י ימלאו ואין לחוש עליו דבהדיא כתב רד״ק במכלול דף ע״ג שנאמר עם השוא כאשר הי׳ [illegible] בלתי הפסק והראוי בגירי : (ה) בעוז. הבי״ת קמוצה ברוב ספרים ועמ״ש במלאכי ב׳ אגל ומה האחד : (י) צר כחכה. מלא ה״א בסוף תיבה ובזוהר פרשת ויצא קנ״ג ופרשת וישלח דף קע״ד גרס צר כה כה : (יב) הלא תכן לבות. הה״א בגעיא בס״ס : (יז) אויבך. אויבך קרי : ובכשלו. משפטו ובהכשלו ונפלה הה״א מהמכתב : (כא) עם שונים. בס״א כ״י מוגה ועם בוא״ו וכן בדפוס שוגלין. והכי איתא בסוטה פ׳ היה נוטל ובמדבר רבה פ׳ ע״ו ובתנחומא וכן הוא בתרגום ובמפרשים רבים אבל ברוב הספרים הוא בלא וא״ו וכן בשרשים ומאיר נתיב ובמסורת שונים ב׳ בתרי לישנא ומלא וסימנהון עם שונים אל תתערב וכלים מכלים שונים : הכר פנים. במקצת ספרים ה כ ר פנים בגירי״י הכ״ף והטעם בה״א וי״ס ה כ ר פנים הטעם בכ״ף ועיין לקמן בסימן כ״ח : (כד) אמר לרשע. במקצת ספרים ישנים הלמ״ד בקמץ וברוב הספרים בשוא : (כז) ועתדה בשדה. הה״א במפיק כנוי למלאכה שזכר כמ״ש בשרשים ולפיכך הבי״ת דגושה וכ״כ בעל מקנה אברהם : אחר ובנית ביתך. התי״ו בקמץ : (לא) קמשונים. במקצת ספרים חסר וא״ו : נהרסה. ברוב הספרי׳ הה״א בחטף סגול : (לד) רישך. ביו״ד : ומחסריך. ביו״ד ועמ״ש בסי׳ ו׳ :

כה (א) גם אלה משלי שלמה וגו׳. בספרים המדוייקים זה הוא ראש הפרשה : (ז) אמר לך. בספרי ספרד האל״ף בגעיא ובספר א׳ כ״י א מ ר לך בחולם המ״ם ואין לסמוך עליו כי בספרים אחרים בקמץ חטוף : עלה הנה. בספרי ספרד העי״ן בגעיא : (ח) אל תצא לרב. איסתכלתי בכמה נוסחי דדפוסא דכתיב בהו ל ר י ב מלא יו״ד אבל בכולהו נסחי כ״י חסר ומסורת כוותיי׳ אזלא והכי איתא בפסיקתא אל תצא ל ר ב מהר. לרב כתיב. לעולם אל תהי רץ אחר השררה למה פן מה תעשה באחריתה וגו׳. למחר בא ושואלים לך שאלות מה אתה משיבם : (יא) על אפניו. האל״ף בקמץ חטוף וכן כתב רש״י ז״ל : (יג) ציר נאמן. האל״ף בחטף סגול כרוב הספרים : (טז) והקאתו. במקצת ספרים האל״ף בחולם ובמדוייקים נחה : (יז) פן ישבעך. העי״ן בחטף פתח בכל המדוייקים וטעות נפל בכל הדפוסים שהעי״ן בסגו״ל : (כ) מעדה בגד. במקף בין שתי המלות : (כא) האכלהו לחם. במקצת ספרים מלא יו״ד : (כג) תחולל גשם. מלת תחולל בשני טעמים : (כד) מדונים. מדינים ק׳ :
(כו) מעין. העי״ן בשוא לבדו : (כח) מעצר. ברוב הספרים הצד״י בשוא לבדו והתי״ו בקמץ :

כו (ב) לעוף כן. הכ״ף בגירי״י במדוייקים : קללת חנם. הלמ״ד בשוא לבדו כמ״ש בפ׳ כי תצא ושופטים ע׳ והם ג׳ במסורת : לא תבוא. לו קרי ובזוהר פ׳ וישלח דף קע״ה רבי יוסי אמר כתוב קללת חנם לא תבוא ואוקמוה לו בוא״ו ואי קללת צדיקא הוא אפי׳ דלא אתכוון בה כיון דנפקא מפומי׳ נטיל לה ההוא יצר הרע וקטרג בה בשעתא דסכנה כמו שאירע ליעקב כשאמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחי׳ וכו׳ כדאי׳ בבראשית רבה פ׳ ע״ד סי׳ ג׳ ומדרש קהלת פסוק כשגגה שיוצא מלפני השליט. ועיין פ׳ ב׳ דמכות ובמסורת הברית הגדול אזהרה לאדם שלא יקלל את חברו שודאי לו למקלל תבוא א״נ שישמור שלא יקללוהו חנם דלו תבוא כמאמרם ז״ל אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה הנה הוא לך כסות עינים ונתקיים בזרעה דכתיב ותכהין עיניו מראות : (ה) ענה כסיל. בס״ס העי״ן בגעיא וכן מצאתי במסרה כ״י כלשון הזה תהי־לו תהי־

ירדה שאו־זמרה הגה־עון עשה־אתי למען שמך עלי עשור ענה־כסיל. כל

אלו והדומים להם געיא ומקפן לא טעמן שופר וכל דקרי לחד מנהון שופר טעי ויש כמותם אני אמרתי. אני ראיתי אני חכמה וכל אני געיא ושופר עד כאן ונ״ע בחילופים כי מהם נראה שמלת ענה בגעיא הוא לב״נ אך לא לב״א : דליו. בס״ס ישן כ״י מצאתיהו קמוץ וכן כתבו ר׳ יהודה חיוג עם העוברים בבנין הקל ורד״ק כתב בשרש דלה ואנחנו מצאנוהו פתח קללת. וכן כתבו רבי י ע ק ב בן אליעזר ואם כן הוא נווי מהדגוש ברפיון הלמ״ד ומשפטו להדגש : (י) מחולל כל. בשני טעמים : (יא) קאו. בגירי והסר יו״ד : (יח) כמתלהלה. בגעיא הכ״ף בס״ס : (יט) הלא משחק אני. הה״א בגעיא בס״ס : (כא) ואיש מדונים. מדינים קרי : (כד) בשפתו. בשפתיו קרי : (כו) תכסה. במקצת ספרים כתוב ת כ ס ה בשוא התי״ו ורפי הכ״ף וטעות נפל בהם כי הוא מההתפעל והראוי תתכסה וכ״כ רד״ק בשרשו : בקהל. י״ס שהבי״ת בפתח וברוב בשוא : (כח) לשון שקר. בגעיא הלמ״ד בס״ס : לשון שקר. בדפוס נאפולי כתוב ד ב ר שקר ושקר הוא דובר :

כז (א) מה ילד. במקצת ספרים היו״ד בסגול : (ו) ונעתרות. נפתחה העי״ן : (י) רעך ורעה. ורע קרי : (יב) נסתר. בדפוס נאפולי כתיב ונסתר בוא״ו וטעות הוא שנתחלף להם זה עם אותו שהוא בסי׳ כ״ב דכתיב יסתר וקרינן ונסתר : פתאים. האל״ף נחה והיו״ד נעה : נענשו. ברוב הספרים העי״ן בחטף סגול וברש״י כתוב ונענשו בוא״ו וכן מצאתי בס״א כ״י אמנם בשאר ספרים לא נמצא בוא״ו רק אותו שבסימן כ״ב : (טו) ואשת מדונים. מדינים קרי וגם זה אחד מן השבעה הכתובים בוא״ו ונקראים ביו״ד. ובסימן נמסר בהאי ספרא סימן כ״א במ״ג ועיין בשרשים שרש רן : נשתוה. כתוב במכלול דף ק״ם שהוא מלעיל : (כ) שאול ואבדה. ואבדו קרי וכ״כ בשרשים שנפל הנו״ן של אבדון ונכתב בה״א וי״ס שכתוב ואבדון בפסוק ואחרים שכתוב ו א ב ד ה קרי ו א ב ד ו וכולם משובשים : (כב) בעלי. במקצת ספרים הבי״ת בקמץ ובמכלול לא שלא כמנהג הבי״ת בפתח והעי״ן בשוא וסגול והמנהג ברוב כ״י העי״ן בשוא ופתח : (כד) נזר לדור דור. ודור ק׳ :
(כה) עשבות הרים. דגש השי״ן לתפארה : (כז) ודי חלב עזים. בספר פתח דברי בשער המלות אות הדל״ת כתוב ל׳ זה ונמצא בחירק ודי זהב. ודי חלב עזים עד כאן : וכן כתב רב פעלים בשער המלות ואין גירסא זו מצויה אצלנו. ולא עוד אלא שבמסורת ריש פ׳ תזריע נמסר סימן מן ו׳ די בצירי ותד ודי חלב עזים : ללחמך. בגעיא הלמ״ד בס״ס :

כח (ב) בפשע. בגלגל ובמאריך : (ג) גבר רש ועשק. בספרי דוקני בלא וא״ו אתכור : (ח) ובתרבית. ותרבית קרי כן הוא בספרים מדוייקים ונמנה במסורה עם ד׳ מלין יתרין ו׳ ולא קריין : יקבצנו. וי״ס יקבצנו ובמדוייקים בשני שואין וכתוב בשרשים שהם מחולקת ב״א וב״נ. דלב״נ מן הקל ולב״א מן הדגוש ולפי זה יש לתמוה על מה שנהגו בשני שואין : (טו) אחרי. האל״ף בגעיא בספרי ספרד : (טז) שנאי. שנא קרי : (יז) אדם. לית דלי״ת זעירא : עד בור ינוס. ברוב ספרים בור מלא וא״ו אבל בספר אחד כ״י נגררה הוא״ו ומצאתי לו ראיה מהמסורת באומרה ב׳ חסר וסימן כי יפתח איש בור וגו׳ תניינא דפ׳ עד בר ינוס. אמנם לא מצאתי לבי להלוך על רוב הספרים ועוד שהכלל נמסר בפרשת משפטים על כי יכרה איש בר לית חסר : (יח) ונעקש. בשוא לבדו העי״ן בספרים מדוייקים ובפתח הקו״ף : (יט) ישבע לחם. ישבע ריש. בספרי ספרד היו״ד במאריך בשניהם : ריש. בספר אחד כ״י הרי״ש בציר״י. ורד״ק כתבו בחירק וכן הוא בשאר ספרים : (כא) הכר פנים. הספרים מתחלפים בנקוד ובטעם על האופנים שכתבתי למעלה בסימן כ״ד : (כב) נבהל. יש ספרים שכתוב בהם נ ב ה ל בשו״א לבדו הבי״ת כמנהג. אמנם ברוב ספרים קדמונים המדוייקים הבי״ת בחטף קמץ והה״א בקמץ וכן משמע במסורת כתיבת יד שהה״א בקמץ שכן אומרת נבהל ג׳ ב׳ קמצין וחד פתח וסימן ותרא כי נבהל (שמואל א׳ כח). היתי נבהל. נבהל להון. קדמאה פתח וכן כתב רד״ק בשרשים ותרא כי נבהל מאד. פעל עבר כי הוא פתח והמסורת עליו לית כוותיה פתח. נבהל להון. בינוני כי הוא קמץ והבי״ת מפוגל בקמץ חטוף עד כאן לשונו. וכן כתב החכם ר׳ יונה בספר הרקמה : ולא ידע כי חסר. מלת חסר ברי״ש וזה ברור והוצרכתי לכותבו מפני שבוש הדפוסים שהוא בדל״ת וקורא אני תגר על המדפיסים שבדרך שהם הולכים לבם חסר ובשמות רבה פרשה ל״א דרשו פסוק זה על פנים רבים וכלם מענין חסרון. ואחד מהם כתבתי בפרשת חיי שרה על פסוק ויתקל אברהם לעפרן עיין שם : (כג) מוכיח אדם אחרי. בעשרים וארבע גדול כתיב אחרי בציר״י הרי״ש וגם בנוסחאות ישנות הבאות מספרד נכתבו כן בתחלה אלא שאחרי כן החליפו הציר״י לפתח ומי יודע מי היה היותר חכם מהם. ודברי רש״י ז״ל ברורים שהוא קורא אחרי בציר״י ומי אנכי שאבא אחרי המלכים את אשר כבר עשו ומכללם הגאון רבי סעדיה ורבי יוסף קמחי ורבי דוד בנו ואחרים רבים מהמפרשים שכולם פירשו אחרי בפתח הרי״ש ומצאתי ראיה להם ממדרש דברים רבה ריש פרשת א׳ רבי פנחס בשם רבי חמא בר חנינא מוכיח זה משה. אדם אלו ישראל שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם. מהו אחרי אמר הקב״ה בשביל להביאן אחרי חן ימצא זה משה דכתיב וגם מצאת חן בעיני ממחליק לשון זה בלעם הרשע שבנבואותיו וגבה לבם ונפלו בשטים. ד״א מוכיח אדם אחרי א״ר יהודה בר סימון מהו אחרי אמר הקב״ה כביכול משה הוכיחני אחר ישראל. והוכיח לישראל אחרי. לישראל אמר אתם חטאתם. להקב״ה אמר למה יחרה אפך בעמך ע״כ לשון המאמר לענינינו. ועיין עוד ברבינו בחיי ריש פרשת דברים. והכי גרסינן בגמרא פ״ק דתמיד אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו (ס״א להלקו) של מקום שנאמר מוכיח אדם אחרי חן ימצא. ופי׳ המפרש זוכה לחלקו של מקום למחיצה שלו בתוך מחיצתו שכן נאמר מוכיח אדם הרי הוא אחרי כלומר עמי. לשון אחר אדם אחרי. המוכיח יהיה אחריו. לשון אחר ממפרש קדמון המוכיח יהיה אחרי סמוך ליה. כל אלה הפירושים מכוונים לדעת אחד אלא שמתחלפים בפירושם ומכולם למדנו דקריאה אחת להם בפתח הרי״ש וראיתי גם כן לבעל באר שבע שכתב בפ״ק דתמיד זה הלשון בספרים מדוייקים כתיב מוכיח אדם אחר. ולא אחרי. כן מצאתי כתוב בפסקי תוספות ע״כ. ולבי אומר לי דחילוף הספרים שכתבו בתוספות איננו באותיות רק בנקודות בין פתח לציר״י כמו שכתבתי ומעתיקי הספרים טעו בזה לפי שלא ראו הנקודות ולא ידעו להבחין בין זה לזה כמו שגם אנחנו לא נדע כוונת התוס׳ איזהו הניקוד של ספרים מדוייקים שלהם ואחרי כותבי ראיתי לשון התוספות במקומו שאומר בספרים מדוייקים נקוד מוכיח אדם וכו׳ הרי שהחילוף הוא בניקוד. ה׳ יזכנו להיות בחלקו ולמצוא חן בעיניו אמן :

כט (ד) ואיש תרומות. זוהר פרשה שמיני דף מ׳ תרומות כתיב קד״א וזאת התרומה וכו׳ ובכל הספרים שלנו תרומות כתיב וכן במסורת ג׳ ב׳ חסר וחד מלא וסימן כל תרומת הקדשים הרי בגלבע (שמואל ב׳ א) ואיש תרומות חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים וסימן כל טוריא דמלכא ובספרים מדוייקים זה דמשלי מלא והאחרים חסרים : (ו) בפשע איש רע מוקש. במקצת ספרים כ״י מלת איש בטעם ימנית וכן משמע מפי׳ הראב״ע : ירון. לא בשורק תחת הוגס. מכלול דף קע״ז ושרשים שרש רנן : ושמח. בס״א כ״י ושמח ואינו כן בשאר ספרים וכ״כ בשרשים כי הוא במשקל פעל : (יב) משל. חסר וא״ו : עפ״ה : על דבר שקר. כ״כ ולא על שפת שקר : כל משרתיו. במ״ג מלת כל במאריך אע״פ שהוא במקף וכן מצאתי בס״א קדמון כ״י ובשאר ספרים שלפני איננו : (יג) רש ואיש תככים. אע״פ שאיננו עתה בהגהת רש״י לא יכולתי להתעלם מלהעיד על טעות נפל בספרים שכתוב בהם איש מזמות במקום ואיש תככים והדרש שהביא הוא מפ״ב דתמורה ויקרא רבה פ׳ ל״ד : מאיר עיני. ברוב ספרים מדוייקים הטעם במ״ם וי״ס הטעם באל״ף ובס״א כ״י מאיר בב׳ טעמים ובכולם אין פסיק אחריו : (טו) משלח. בקמץ הלמ״ד בספרים מדוייקים : (טז) במפלתם. בגעיא הבי״ת : (יח) יפרע עם. כ״כ בב׳ טעמים : (כב) רב פשע. בפתח הרי״ש במדוייקים וכן נכון כי לא נמנה במסורת ד״ס ב׳ כ״ת עם הקמוצים :

ל (א) בן יקה. בחירק הבי״ת בספרים מדוייקים והמסורת מוכיח כמ״ש בזה הספר סימן כ״ג וכ״כ ן׳ עזרא ורד״ק : ואכל. הכ״ף רפויה : (ו) אל תוסף. ליה ומנא ודגש גם במכלול דף קכ״ז ודף ק״ל הביאו עם דומים אחרים שהשוא האחרון נע כמו ו י ר ב ך ויש ב ך ויש שקוראים כל שני שואים בסוף המלה נחים. ועיין בפרק רבי אליי׳ המדקדק שער שני : (ח) ודבר. הוא״ו במאריך במדוייקים : לחם. באל״ף : (ט) ותפשתי. אולי בעבור היות ו נ ג נ ב ת י מלעיל היה הבא אחריו מלעיל. הראב״ע בספר מאזנים. ועיין מ״ש ביחזקאל מ״ג : (י) אדנו. אדניו קרי : ואשמת. אין בוא״ו געיא : (יד) מהלעתיו. בגעיא המ״ם בס״ס : (טו) הב הב. בי״ת דהב קדמאה זעירא וכן מסור עליו לית בי״ת זעירא : (יז) תלעג. במאריך התי״ו : ותבוז ליקהת. היו״ד נחה והקו״ף דגושה : ויאכלוה. בגעיא הוא״ו : (יח) וארבע. וארבעה קרי : (יט) אניה. האל״ף בחטף קמץ ברוב הספרים : (כ) ומחתה פיה. הפ״א רפה : (כד) ארבעה הם. לית מלעיל ונמנה בסוף מסורה גדולה בשיטה הדא דכל חד מלעיל ולית דכוותיה : (כח) שממית. בספרים כ״י מדוייקים השי״ן במאלית וכ״כ בהדיא בעל [illegible] נתיב ובעל הגשון ואף הביאו בשרש בפני עצמו לפי שאינו בשרש האחר שהבית השי״ן ימנית : (כט) [illegible] בספרים מדוייקים מלא יו״ד בתר מ״ס והסר יו״ד בתר טי״ת וכן דינו מכת [illegible] דיחזקאל סימן ל״ג : (לב) אם נבלת בהתנשא. הבי״ת רפויה :

לא (א) אשר יסרתו. האל״ף בגעיא : (ג) מלכין. בנו״ן במקום מ״ם : (ד) אל למלכים למואל אל למלכים. בס״ס שניהם הלמ״ד במאריך והמ״ם בלא דגש וי״ס בדגש : למואל. בגעיא הלמ״ד : או שכר. אי קרי ובעל מכלול יופי קורא אותו בחירק שכן כתב אי שכר חסר נו״ן ומשפטו אין שכר ואם הוא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך ע״כ. ודבריו לקוחים מהשרשים שרש אי וזה לשונו שם ולרוזנים אי שכר חסר נו״ן ומשפטו אין שכר וכן אי כבוד משפטו אין כבוד ואם הוא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך. ויתכן לפרש שיהיו כמו איה ומלת אל למלכים עומדת במקום שני. ופירושו ואל לרוזנים שיאמרו איה שכר לשתות וכן אי כבוד כלומר איה כבוד שאינו בישראל היום עכ״ל. והמכלול יופי טעה בהבנת הלשון וחשב שמה שאמר רד״ק ואם הוא בחירק וכו׳ מוסב על פסוק אי שכר ואינו כן רק על פסוק אי כבוד דסליק מיניה ואם על שניהם הוא אומר כל״ל ואם הם בחירק וזה ברור : גם בעל [illegible] טעה בזה שכתב בשפת כדברים האלה וענין אחר וה״א מלה ענינה כמו אין ולרוזנים אי שכר אי כבוד והם בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך ע״כ. כרואה יראה שחשב לתקן לשון השרשים ובתיקון נכפף : עליו לקלקל כי בכל הספרים חדשים וגם ישנים כתיב אי שכר בגירי״י וכ״כ החכם אבן עזרא אי כמו אין ופעם בחירק כמו אי נקי כלומר אין נקי : (ו) תנו שכר. כן כתוב : (יד) כאניות. האל״ף בחטף קמץ לא בחטף פתח : סוחר : (טז) נטע כרם. נטעה קרי : (יז) חגרה בעוז מתניה. במקצת ספרים ח ג ר ה בטעם ימנית ב ע ו ז בגלגל והבי״ת דגושה אבל ברוב המדוייקים בשני גלגלים והבי״ת רפויה וכן נראה מפירושי המפרשים ובס״א כ״י ישן מצאתי בי״ת בעוז קמוצה וכן משמע מפירוש ן׳ עזרא ואין כן בשאר ספרים כי אם בשוא וכן מוכיח המסורת שנמסר בעוז ב׳ חד מלא וחד חסר וסימנהון ועמד ורעה בעז ה׳ (מיכה ה׳). חגרה בעוז מתניה : (יח) טעמה. פעל עבר וטעה מי שכתב ט ע מ ה מפיק ה״א וחשב שהוא שם : בלילה. בליל נרה קרי ונדרש בשוחר טוב מזמור קל״ז על בתיה בת פרעה שהיתה בכורה ובתפלתו של משה ניצולה דכתיב לא יכבה בלילה נרה ליל כתיב כד״א ליל שמורים : (כג) נודע. בס״א כ״י האדי״ גדולה וכן נמסר עליו לית ולד״י גדולה ולא מצאתי כן בשאר ספרים ועיין מ״ש בישעיה כ״ז : הליכות. הליכות קרי : (ל) אשה יראת ה׳. לב״א היו״ד במאריך ובמקרא כ״י יראת היו״ד בשוא והרי״ש בפתח והאל״ף נחה והם שלש טעיות בתיבה אחת : (לא) תנו לה. בספרים אחרים כתב יד הס״ז בגעיא ואין כן בס״ס : בשערים. הבי״ת רפה :

ספר משלי נשלם ונגמר . תהלות לאל אשר בריתו שמר :

חלק שנים עשר
איוב דניאל

מקראות גדולות
עם
ל"ב פירושים

אלה חמה : תרגום אונקלוס , תרגום ירושלמי , תרגום למגלות, תרגום שני לאסתר עם ביאור, פירש"י שלם עם המראה מקומות, אבן עזרא, רמב"ן, בעל הטורים כולו, ספורנו , תרגום יונתן לנ"ך , מסורה גדולה, מסורה קטנה, מערכת המסורה, רד"ק, רלב"ג, פי' רבינו סעדיה גאון, פירוש רבינו ישעיה, כלי יקר, חידושי מהרש"א, אדרת אליהו , מצודת דוד , מצודת ציון , יוסף לקח , אגרת שמואל, לחם דמעה, ספורנו לשה"ש וקהלת, מנחת שי , תולדות אהרן, תולדות יעקב, ביאור לגבולין ובנין חבית, ביאור על יהושע ישעיה ודברי הימים מהגאון מווילנא זצוק"ל , וסדר הפטרות עם ביאור המלות , ועוד הרבה מעלות וכללי המסורה והדקדוק.

מוגה ומדויק במלא וחסר דגש ורפי

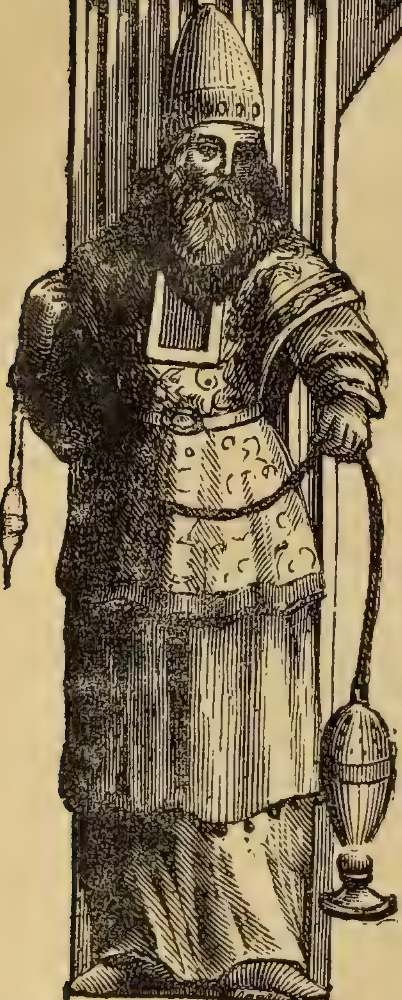
אהרן

משה

בהוצאת ר' זיסמאן יעבץ ובנו ר' אברהם

ווארשא

בדפוס הרבני מוה' נתן שריפטגיססער נ"י.

נסנס וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים לפ"ק

МИКРОЕТЪ ГЕДАЛТЪ
т: е. Писаніе съ Коментаріями Част ь
ВАРШ,АВА въ Типографіи Н Шрифтгисера
наулице Налевки № 2242
1874

Дозволено Цензурою.
Варшава 26 Мая (6 Іюля) 1875 года.

הקדמה לאבן עזרא

תנו כבוד לאל נורא · והוא רואה ולא ירא ·
והוא נשגב בחכמתו · ודרכו לאנוש הורה ·
וזה פירש בסוד איוב · כדרך טעמי תורה ·
לאברהם בנו מאיר · ספרדי בנו עזרא ·
ברומי חברו בלשון · אבותינו ואם קצרה ·
היותו לעטרת הוד · ולצפירה מפוארה ·

אמר אברהם בעבור היות כל נברא בראו מים ומאין נמצא עמו חסרונו וחסרון העליונים בתנועות כנגד המולך לא בעצמם ולא בתבניתם וחסרון השפל בתבניתו לא בעצמו וחסרון התחתיים בעצם ובתבנית וזאת סיבת התלאות הקורות לנשמה ולגוף או לשניהם או לעושר ולבנים ולנשים ולחבריהם והכל במספר במשקל בגזירת האחד אשר אין לו ראשית ואין שני לו ע"כ אמרו אנשי שקול הדעת כי התוכחות הבאות על בן אדם יש מהן ליסר אותו כענין והוכח במכאוב על משכבו כדרך האב המייסר את בנו על מעשה רע שעשה עד שלא ישנה כדרך הרופא שהוא משקה לחולה דבר להסיר חליו ויש תוכחות על תגרת מעשה כאב החומל על הבן וידריכהו בדרך הישרה כמו הרופא המאכיל הבריא ואם יפחד שיארע לו מחלה ישקהו במשקה לשמור מתכונת בריאת גופו ויש תוכחות לקבול שכר וסיבת היותם רבות ואיוב הצדיק העיד הנביא שהיה יחיד בדורו בצדקתו ותוכחותיו לא היו על מעשה רע או תגרת מעשה. וכאשר הואלתי לפרש איוב הוצרכתי לפרש תחלה כל המלות והרוב בענינים הקשים כי רוב פירושי הקדמונים בספר הזה אינם על דקדוק הלשון ויש מהם על דרך דרש ואחר שאשלים לבאר כל מה שהזכרתי אפרש עיקר הענין בכל ויען איוב או אחד מחביריו וכלל אומר כי אליהוא היה חכם מהכל כאשר יתברר מדבריו על איוב וחבריו וטעמי עיניו קרובים לדברי המקום על כן לא חרה אפו בו כאשר חרה אפו על אליפז וחבריו גם אמר המקום לאיוב תרשיעני למען תצדק. ועתה אחל לבאר:

הקדמה לרלבג

אמר לוי בן גרשום ראינו לבאר הספר הזה ר"ל ספר איוב ביאור רחב ולהעמיק בענינו כיד שכלנו לראותנו זה הספר גדול התועלה בהצלחת האדם המדיניים והמדעיים ובכלל הנה נבנתה התורה בכללה על השורש המתבאר בזה הספר ולזה יחסו רז"ל זה הספר אל משה רע"ה ואמרו משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב ואולם נחלקו בענינו אם היה משל או דבר קרה וזה כי זה הדרוש אשר נחקור עליו בזה הספר הוא אם השם ית' משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה פנות התורה ופוקד אותם על כל מעשיהם אם לא וזה שכאשר יונח שהוא משגיח באישי האדם כמו שחייבו זה הפנות התוריות יחשב שכבר ייוחס אל השם ית' עול מצד רוע הסדור הנופל בטובת אישי האדם ורעתם ר"ל שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו וזה הספק הגיע הפילוסופי' להאמין שהשם ית' בלתי יודע דבר מאלו הדברים הפרטיים כמו שנזכר במה שאחר הטבע ולחוזק הספיקות הנופלות בזה הדרוש לא סרו הקודמים מלספק בו ולא יסורו המתאחרים עד שכבר נסתפקו בו גדולי החכמים והנביאים ואמרו רז"ל שכבר נסתפק בו משה רבי' ע"ה ואליו רמז במה שבקש ואמר הודיעני נא את דרכיך וכבר יראה שהענין הוא כן מהתשובה אשר השיבו השם ית' על זאת הבקשה והוא אומרו ה' ה' אל רחום וחנון וכן תמצא שחבקוק הנביא הסתפק בזה הדרוש באמרו למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכן תמצא שדוד ע"ה הסתפק בו אומרו בספר תלים כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה כי אין חרצובות למותם וגו' הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זכיתי לבבי וסוף הדברים ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני ולחוזק השאלות והספקות הנופלות בזה הדרוש המציאנו משה רבי' ע"ה זה הסיפור הנפלא אשר הותרו בו כל הספיקות הנופלות בו על דרך החקירות העיוניות כמו שיתבאר מדברינו וזהו אשר הגיענו לבאר זה הספר כי לא ראינו בו לאחד מהקודמים המבארים ממי שהגיענו דבריהם ביאור יתכן שיהיה ביאור ענינו אבל תכלית מה שכוונו הוא לבאר המלות והתיבות ולזה היו רחוקים מאד מהנכונה בזה הביאור וזה שראוי למבאר שינהיג ביאור המלות והתיבות לפי כוונת הענינים אשר כוונו בכלל הדברים כאשר היו המלות משותפות כמו הענין בזה הספר ואם לא יתן אל לבו תחלה להבין כוונת הענינים לא יובן אליו ביאור המלות אם לא במקרה וזה מבואר בנפשו ולזה היו הביאורים ההם אשר הורגלנו בהם מקטנותינו כבר מנעו ממנו הבנת דברי זה הספר זמן מה עד אשר פקחנו עיני שכלנו לעיין בעניני זה הספר והנהגנו אחרי זה ביאור המלות לפי הענינים ההם ומצאנו שהמלות מתחברות בזה האופן בזולת זרות ולא מצאנו שהתעורר אחד מהקודמים לחקור בדעות אלו האנשים אשר נחלקו עם איוב בזה הספר זולת המעט שכתב מזה הרב המורה בס' הנכבד מורה הנבוכים וכבר העירנו מה שכתב מזה לחקור בדברי אלו האנשים חקירה מופלגת כדי שיתבאר לנו מדבריהם מה שנתייחד בו אחד אחד מהם וכאשר הפלגנו העיון בזה האופן מצאנו דעותיהם על מספר החלקים אשר אפשר שתשפטם החלוקה בזה הדרוש למשכילים ואולם אמרתי למשכילים לפי שהחלקים אשר תפול המחשבה בהם להמון האנשים בזה הדרוש הם בלתי מוגבלים ולא מוקפים והוא מבואר שהוא ראוי למי שישלים החקירה בזה הדרוש ובזולתו שיזכור הדעות אשר תשפטם החלוקה ותפול בהם המחשבה למשכילים ויזכור הספיקות הנופלות באחת אחת מהם והכתרים אשר אפשר שיותרו בהם עד שתתחייב לו בזה האופן הדעת האמתי. ואיך שיהיה ענין זה הספר ר"ל שיהיה למשל או ספור דבר קרה הנה מפני שהמכוון ממנו בחבורו הוא להעמיד האנשים המעיינים בעיון על אמתת זה הדרוש הוא מבואר שראוי שיהיו הדעות אשר יזכרו בו לפי חלקי הסות' אשר יפלו בזה הדרוש למשכילים שאם לא היה הענין בזה התאר לא היה מגיע מזה הספר ההתאמתות בזאת החקירה. והנה נבאר בע"ה עם ביאור דברי אלו האנשים איך נשלמו בדעותיהם כל חלקי הסותר וטענת כל אחד מהם בכל הצדדים אשר אפשר לו לטעון לקיים דעתו ולבטל דעת החולק עמו ולא הסכמנו בזה הביאור לבאר מפני מה נטינו בביאור מלה מלה ממה שבחר בה זולתנו להיות זה ממה שיתבאר במעט עיון למי שיראה ביאורנו זה עם שאם נהגנו זה המנהג היו דברינו בתכלית האריכות והיה זה סבה שיקוץ בו המעיין. והנה במקומות רבי' מזה הספר נראו לנו ביאורים רבים ובחרנו הנאות מהם לפי הענין ולא ראינו לזוכרם כנם לבחרנו הקצור ולזה אין ראוי שיקוץ המעיין אם יראו לו בקצת דברי זה הספר ביאורים אחרים נאותים זולתי אשר זכרנום ועוד כי אין מחוק המבאר שיזכור כל הביאורים אשר אפשר שיעשו במאמר אשר יבארהו ולא יגזור גם כן שלא ימצא למאמר ההוא ביאור זולתי אשר יזכרהו ולא תהיה תפיסה אם מצא למאמר ההוא ביאור זולת הביאור אשר זכרו. והנה אחשוב שמי שאמר מרז"ל בזה הספור שמשל היה אמנם הביאו לזה מה שראה מהפלגת החקירה בזה הדרוש על דרך החלוק ההכרחיי אשר לא ימנע ממנה אחד מחלקי הסותר ולזה הרחיק היות אלו הדעות לקודמים לפי שהוא רחוק אללו שימצאו במקרה אנשים יחד יחלקו בדרוש א' ויהיו דעותיהם על מספר החלקים אשר תשפוט אותם החלוקה ואולם מי שאמר שכבר היה הנה יחזק דעתו מה שאמר יחזקאל דניאל ואיוב ואיננו בטל שימצאו דעות האנשים בדרוש אחד על מספר החלקים אשר תשפטם החלוקה כי כבר זכר הפילוסוף דרושים רבים קצתם בטבעיות וקצתם באלהיות שמצאו בהם דעות הקודמים על מספר החלקים אשר תשפטם החלוקה ולזה לא נרחיק בטל זה המאמר היות זה הספר דבר קרה ותמב

שורם

הקדמה לרלבג

פירוש שזה הענין הוא ספור דבר שקרה הוא זכרו שם איוב ושם עירו ומספר קניניו ובניו בתחלה ובסוף ושם בנותיו ושכבר נתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם ומספר ימי חיי איוב ומה שזכר גם כן משם רעיו ויחסיהם אמרו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם וזה כי כמו אלו התארים והספורים עשו בספורים האמתיים להוסיף האמונה בהם. וקודם שנתחיל בביאור זה הספר נקדים הקדמה אחת מקפת בכל מה שיכללהו זה הספר ונאמר שהרעות הנופלות הם מיוחסות בכללם אל הסבה ההיולאנית או אל המקרי וזה שהרעות הנופלות לא ימלטו משתהיה התחלתם במקבל בעצמו או מחוץ ואמנם הרעות אשר התחלתם במקבל הם אם מצד המזג אם מצד המדות והתכונות הנפשיות ואשר הם מצד המזג מבואר התיחסם אל ההיולי כי הסבה בזה השמע הכחות המתפעלות אל הכחות הפועלות כמו שהתבאר ברביעי מהאותות וכן יתבאר זה ברעות הנופלות מצד המדות והתכונות הנפשיות כי אלו הרעות יהיו כאשר לא יתנהג האדם בהם כפי מה שראוי וזה לא יהיה מן השכל כי השכל אמנם ידריך האדם בהדרכה הראויה בדבר דבר מאלו הענינים האנושיים וכן הרעות אשר התחלתם מחוץ אשר התחלתם המזג והבחירה כמו הענין במלחמות הוא מבואר ממה שקדם התיחסם אל ההיולי ואשר אין התחלתם המזג ולא הבחירה כמו הפיכת הארצות והרעש והאש הנופלת מן השמים והנוהג מנהגם הנה לא יגיע מהם רע כי אם במקרה וזה שלמה שהיו בכאן יסודות הפכיים והיה מדרך ההפכים שיפסידו קצתם קצת יחויב שתהיינה בכאן סבות עליונות פועלות אותם ושומרות מציאותם ושיגבירו פעם אחת מן ההפכים על האחר ופעם יגבירו ההפך האחר וזה בסבוב ישר וסדור מתמיד כמו שהתבאר בטבעיות ולזה יתחייב שיתהוה האש פעם והאוי' פעם והמים פעם והארץ פעם לפי היחסים אשר לפועל אל המתפעל ובזה ישמר זה המציאות השפל לפי שמירתו אמנם היא בשווי הנמצא ביסודות אשר הורכב מהם והנה זה השווי הוא זה הפועל המגיע אל היסודות מהגרמים השמימיים ואמנם יגיע מזה רע במקרה מצד שיקרה שיפול האש על איש אחד וישרפנו או שתהפך הארץ על היושבים בה מצד שקרה היותם שם ובכלל הנה לא תמצא רע מגיע בעצמות מהשם יתברך ולזה אמר אין דבר רע יורד מלמעלה וראוי שלא יעלם ממנו שאלו המקרים אשר יפול בהם רוע הסדור הם מוגבלים באופן מה מהגרמים השמימיים וזאת סיבת הגעת הידיעה באלו המקרים טרם בואם לנו אם בחלום אם בקסם אם בנבואה כמו שהתבאר בספר החוש והמוחש וזה כי זאת ההודעה לא תהיה אם לא מסבה פועלת לה הידיעה באלו העתידות אלא שעם כל זה כבר יתאמת התיחס אלו הענינים אשר בהם רוע הסדור אל ההיולי וזה כי בעבור שהגרמים השמימיים משתתפים בהנהגת האדם והיה מחוייב מפני זה שיגיעהו קצת רעות מצד קצתם בעתים מה העיר השם יתברך בשם בנו השכל להנהיגנו ולהשלים מה שחסר לנו מצד הנהגת הגרמים השמימיים ולזה תהיה זאת ההשגחה אשר באלו המקרים מתיחסת אל ההיולי כי השכל הוא השליט להטות אותנו מזאת ההנהגה כאשר נראה וכבר ביארנו זה בשלימות בבאורינו לספר החוש והמוחש ובספר מלחמות ה' ולהיות השכל הוא השליט על זאת ההנהגה היו אלו המקרים והפגעים לא מחוייבים והנה יתבארו בזה הספר הגדרים אשר ישמר האדם בהם מאלו הרעות מצד השכל האנושי להתאחדותו באופן מה בשכל הפועל. וראוי שתדע שאלו הרעות אשר נפל בהם רוע הסדור אינם רעות אנושיות וזה שהרעות האנושיות ראוי שתהיינה בחלק אשר בו הטובות האנושיות כי הנושא להפכים אחד ולמה שהיו הטובות האנושיות בחלק מחלקי הנפש אשר נקרא שכל לא במזון והחוש לפי שאינם לאדם במה שהוא אדם הנה הוא מבואר כי הרעות האנושיות הם בזה החלק בעינו וכמו שהטובות האנושיות הם שלמות השכל האנושי במושכלותיו כן הרעות האנושיות הם הפקד ממנו השלימות. זהו מה שראינו להקדימו קודם שנתחיל בביאור זה הספר והנה הסכמנו עם עצמנו לבאר ראשונה במאמר מאמר ממאמרי זה הספר המלות אשר באו במאמר ההוא אשר יצטרכו אל ביאור ואחר כן נבאר ענין המאמר ההוא ואחר כן נבאר הכלל העולה מן הדברים בזה השער מה להקל בביאור זה הספר ולהעמיד בקלות המעיין בדברינו על אמתת דברי הספר. **ומהנה נתחיל ונאמר**:

הד מן מ"ח מלין דנסבין א' במצעות תיבותא ולא קרי' וסימנהון תאספון לא תאספון לתת תבן. והאספסוף אשר בקרבו. ויאצל וירד ה' בענן וידבר. משאת כי תשה ברעך. ובניהו בן יהוידע בן. רפאתי. ויצא אל מוצא המים. רפאנו את בבל ולא נרפתה. ונרפאו ויאמר אלי המים האלה. בראדך בעת ההיא ונשאר אני. וששאתיך ושובבתיך וששאתיך. ורצאת ויכלו את הימים. ואענה את זרע דוד למען זאת. ואעשיר אשר קניהן יהרגון. וקאם שאון בעמיך

הלא חכמה תקרא ותבונה תתן

איש י"ב ר"פ בתורה ובאיוב ב' באיוב וי' בתורה וסימניהון תיראו. איש איש מזרע אהרן. איש על דגלו באתת. איש כי ידור נדר. את מואב. קומו ממקומו. המתחבאים בהר אפרים.

איש

ויפק רצון מיי כי בי ירבו ימיך

להריח בה. איש צרוע. איש איש מבית ישראל באחיהו ידבקו. ב' בתראי באיוב. וכל איש י"ז וסימ' האנשים על בו ה' ויאמר אבשלום. ודוד בא מחנימה. והמה וכל איש

המאים ויגידו לשאול לאמור. ויאסף שאול לרא מפני. חלאמה ויגד לדוד ויאסף את כל ישראל דשמואל. המלאכים ויהי לתשובת השנה דשמואל. וירא העירתי מצפון ויאת. בארת כי שתים רעות עשו עמי ב' בפסוק. שאסיך לכן כל אכליך יאכלו. השאמות בטרם תגלה רעתך. שאמך. כי ומבלקה. דכאת אתה דכאת כהלל רהב. ותדכאנני עד אנה תוגיון. מאום אם תטה אשורי מני. מאום ילדים אשר אין בהם. בודאם ואשלה

(א) איש היה בארץ עוץ. פי' בארץ ארם כמה דכתיב את עוץ בכורו מבני נחור (בראשית כב): והיה האיש. אע"פ שהוא לשון עתיד כן דרך לשון עברית ולשון מליצתו והוה. האיש ההוא גדול מכל בני קדם בני ארץ המזרחי שארם במזרחו של עולם הוא שנאמר (במדבר כג) מן ארם ינחני בלק מהררי קדם. דבר אחר עוץ זה איוב. בוז זה אליהוא בן ברכאל הבוזי והרי הוא שאמר איוב (לקמן לא) ובוז משפחות יחתני זה הוא ממשפחתי ומחתה דברי והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא. דבר אחר בארץ עוץ בארץ שנוטלין מתנו עצות רעות על הקב"ה שנאמר (בראשית י) מן הארץ ההיא יצא אשור ומה עצה נטלו שהיו אומרים לא כל הימנו ליטול את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו לארץ שנער שהם אלוהות הרבה שנאמר בה (ירמיה נ) ארץ פסילים היא ונעשה מגדל

(א) איוב היה מבני בניו של נחור אחי אברהם והקרוב אלי שהיה מבני עשו והענין מוכח בארץ עוץ כמו שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ ולא יתכן לומר שלא היה בעולם בעבור שאמר יחזקאל ונח דניאל ואיוב ואם אמר טוען אולי איוב אחר היה שהזכיר הנביא יאמר לו אם כן אמור כן בדניאל ונח והנה כתוב בפסוק אחר אם יעמוד משה ושמואל לפני ואף כי מצאנו שמואל בן עמיהוד והנה לא מצאנו איוב אחר כתוב בספרי הקדש והאומר

א הָיָה בְאֶרֶץ־עוּץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה ׀ הָאִישׁ הַהוּא תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים כ'. י'
וְסָר מֵרָע׃ ב וַיִּוָּלְדוּ־לוֹ שִׁבְעָה בָנִים ד'. ס'

א גְּבַר הֲוָה בְּאַרְעָא דְעוּץ אִיּוֹב שְׁמֵיהּ וַהֲוָה גַּבְרָא הַהוּא שְׁלִים וּתְרִיץ דָּחֵל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי מִן בִּישׁ׃ ב וְאִתְיְלִידוּ לֵיהּ שְׁבַע בְּנִין

והיה האיש ההוא ב' דסמי' וסי' בערים. גדול מכל בני קדם: וסר מרע ד' וכימן נמסר בישעיה סי' נ"ט: ויולדו ח' וסי' ויולדו להם בנים אחר המבול. ויולדו לדוד בנים בחברון דשמואל ל' חסר ו"ו. ויולדו עוד לדוד בנים. וולדו לאבשלום. ויולדו לו שבעה בנים דאיוב. וא' וילדו להם:

תולדות אהרן איש היה. ב"ב טו. סוטה כ:

רלבג

אמר שכבר היה איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע עלא וכללות מאד בקנינים המדומים כמו קנין ההון והבנים והיו בניו מתנהגים באופן שלם לפי ההנהגה המדינית בדרך שהאהבה והאחוה והחברה ביניהם ולזה היו אוכלים יחד תמיד כדי שיתוקן הקבוץ יותר ביניהם והנה איוב ליראתו הש"י היה מקדש אותם מהיכף לתוקף רוגם לומר מז' ימינן לז' ימים והיה מוסיר האתה אל מה שראוי ואחר כן היה מקריב קרבנות עליהם ליראתו שמא חטאו וכזו הש"י בלבבם לרוב הטובה ובמעט אשר היה לנכם כי הם סבות הבעיטה באופן מה והנה לא אחר אותו הכתוב בחכמה לסכלותו בדרוש אשר בעבורו חובר זה הספר ואע"פ שהיה כבר חכם בענינים הטבעיים כמו שיראה מדבריו. חכר אחר זה ממשל כאילו השטן היה מדבר עם אשר יבאו מאתו אלו הרעות המדומות אשר התחלתם מחוץ והוא השטן דרך משל וקראו וזמן לסיותו מטה מן הדרך המכוון מהש"י כמו שהתבאר בשם שקדם ולפי שהוא בלתי מכוון לעצמו אמר ויבא גם השטן בתוכם

מצודת דוד

(א) עוץ. יתכן שהיא ארם נהרים כי נחור היה אדון הארץ כמ"ש אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כד) והיה בכור כמ"ש את עוץ בכורו (שם כב) וע"כ קראו שם הארץ עוץ ע"ש בנו הבכור כי לו משפט הממשלה: תם. וישר. עם הבריות: (ב) שבעה בנים. אף זה ימשב לגנאו שהיו בניו הזכרים כפולים

אבן עזרא

שהוא יובב בן זרח מבצרה שמת בחלום ראה זה כי אין לו על מה ישען לא על דברי הנביאים ולא על מה שהעתיקו חכמינו ז״ל ואל תתמה על מלת איוב שמו כי איננו רשע כלל והנה כתיב ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו והפך הדבר ויהי איש א׳ מהר אפרים ושמו מיכיהו אולי בעל הדרש על הרוב הנמצא דבר. מקום איוב סמוך לחרן מטע׳ וגלך ארצה בני קדם: (ה) הקיפו. טעמו כאשר השלימו תקופת ימי השבוע כי שבעה בנים היו לו: אולי. כמו פן לשון תגרה ומורא שמא יהי כך וכך וכמוהו אולי ימושני אבי אולי לא תאבה האשה: וברכו. לשון כינוי והפך כמו ברך נבות אלהים ומלך: (ו) ויהי היום. הגאון רב סעדיה אמר כי השטן בן אדם היה מקנא באיוב ופי׳ בארץ בארצו לבדו ופירש כל אשר לו בידך במפלך וכמוהו הנה יואב אתך ופירש אך את נפשו שמור שמור נפשך שלא תנקם נפשו ואמר כי המלאכים אין להם קנאה והנה שכח ויתיצב מלאך ה׳ בדרך לשטן לו ובספר דניאל מפורש ואין איש מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם ועוד ואני בשנה אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו שהוא החזיק למיכאל ועזרו. ולבאר סוד אלה הדברים לא יכילם ספר והמבין סוד מערכות הצבאות והשתנות המעשים כפי השתנות התנועות ידע עיקר השטן והכלל שהוא מלאך. וטעם ויהי היום יום ראש השנה שכל בני העולם עוברים לפני השכינ׳ כבני מרון או יום דינו של איוב לבדו ולא אוכל לפרש או יהיה פירושו ויהי היום שאירע בו כך וכך כמו ויהי היום ויעבור אלישע: (ז) משוט. כמו משבוב וכמוהו שוטטו בחוצות ירושלים ועניין

תולדות אהרן כי הקיפו. זוהר פנחס: והשכים. יומא מה: בני האלהים. ב״ב טו: השטן. נדרים לב: משוט. יומא עז זוהר אמור: השמת לבך. ב״ב טו זוהר אמור:

תרגום

ותלת בנן: ג והוה גיתי שבעא אלפין דען מן אלפא לכל ברא ותלתא אלפין דגמליא מן אלפא לכל ברתא וחמש מאה פדנין דתורין לגרמיה וחמש מאה אתנן לגרם אתתיה ופולחנא סגיאה לחדא והוה גברא ההוא רב בנכסין מכל בני מדנחא: ד ואזלין בנוי ועבדין שירותא בית גבר יומיה עד משלם יומי שבעא ומשדרין ומזמנין לתלת אחתהון למיכל ולמשתי עמהון: ה והוה כד שלימו יומי שירותא ושדר איוב וזמנינון ומקדים בצפרא ומסק עלון סכומי כולהון ארום אמר איוב דלמא חבון בני וארגיזו קדם יי ברעיניהון הכדין יעביד איוב כל יומיא: ו והוה ביומא דדינא בריש שתא ואתו כתי מלאכיא למקום בדינא קדם יי ואתי לחוד סטנא במציעהון: ז ואמר יי לסטנא מנן את אתי ואתיב סטנא קדם יי ואמר מן שוט בארעא למבדק בעובדי בני אנשא ומן מהלכא בה: ח ואמר יי לסטנא אפשר דשויתא לבך בעבדי

מקרא

וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת:
ג וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל־בְּנֵי־קֶדֶם:
ד וְהָלְכוּ בָנָיו וְעָשׂוּ מִשְׁתֶּה בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ לִשְׁלֹשֶׁת אַחְיֹתֵיהֶם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶם:
ה וַיְהִי כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה וַיִּשְׁלַח אִיּוֹב וַיְקַדְּשֵׁם וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וּבֵרֲכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל־הַיָּמִים:
ו וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבוֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם:
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן מֵאַיִן תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר מִשּׁוּט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ:
ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ עַל־עַבְדִּי

מסורה: ב׳ מ״ל. ב׳ | ג׳ וחד ואחיותיהן | ג׳ וחד וברכו ב׳ | נ״א | ס״ו מ״ל | ז׳ פסוקים ויאמר ויאמר | נ״א. ב׳ וכענין

ועבדה רבה ב׳ וסי׳ ועבדה רבה ויקנאו אתו. ועבדה רבה ויהי האיש ההוא גדול: אחיתיהם ה׳ בליש׳ וסימני׳ והחייתם את אבי ואת אמי. בצדקתך אחיותך. ואחיתיהם צרויה ואביגיל. וקראו לשלשת אחיתיהם. ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיותיו. ז׳ פסוקים ויאמר ויאמר וסי׳ הכי קרא שמו. וירא את האנשים ואת. וירא את בנימין אחיו. בני הם אשר נתן לי. מי שמך לאיש. אל השטן מאין תבא וחברו תבא:

רש״י

מגדל וראשו מגיע בשמים ונעשה לנו שם (בראשית יא) ואין שם ש׳ אחר כאן אלא עבודת כוכבים שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כג) מה עשה הקדוש ברוך הוא ישב עליהם כדין והעמיד עליהם עדים שנאמר וירד אלהים לראות את העיר ואת המגדל (בראשית י״א) וכי צריך ירידה לפני המקום לראות והכתיב עיני ה׳ משוטטות בכל הארץ (זכריה ד) אלא ללמד הלכה לדורו׳ שאין דנין אלא ע״פ עדי ראייה שנאמר או ראה או ידע (ויקרא ה): והיה. פשוטו כמו ויהי ומשמעו לשעבר ולהבא: תם וישר. אבל בדברים שבין קונו ובינו לא היה צדיק לכך נאמר וירא אלהים וסר מרע: (ג) שבעת אלפי צאן. הרוב מנה תחילה: גדול מכל בני קדם. מדור הפלגה דכתיב ויהי בנסעם מקדם (בראשית יא) אבל מאברהם אינו כן שהרי באברהם כתיב בו הגדול שנאמר (יהושע יד) ושם חברון לפנים קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא. היה לו לכתוב אדם גדול ולמה כתב האדם הגדול אלא רמז שהוא אדם גדול שעמד בעשר נסיונות לפיכך כותבין אותו שני ההי״ן ואיוב שנאמר בו גדול לא עמד אלא באחת שנאמר תם וישר וגו׳ מכל אותו הדור שלא נתפס על אותו עון (סא״א): (ד) והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו. בבית כל אחד ואחד יומו: ושלחו וקראו. כמו ושולחים וקוראים שהיו עושין כן תמיד: (ה) ויהי כי הקיפו. כאשר כלו ימי המשתה נוהג היה איוב בכל סוף שבעת הימים שחזרו ימי הלילתם היה שולח ומקדשם כלו׳ מזמנם וקראם כמו התקדשו למחר (במדבר יא): והשכים בבקר והעלה. תלונתו שהיה משכים ומעלה עולות לכן כתב בלשון עתיד שהיה נוהג לעשות כן תמיד לסוף כל שבעת הימים: מספר כולם. הבנים והבנות: וברכו. לשון כינוי כלפי מעלה: ככה יעשה איוב. כמו היה עושה כשהוא מדבר בדבר ההוה ותדיר פעמים שכתב בו לשון עבר ופעמים ל׳ עתיד: (ו) ויהי היום. אותו יום שהיה ר״ה (שהוא יום תרועה וצוה הקב״ה לשטן להביא זכות וחובה של כל הבריות הה״ד משוט בארץ): ויבאו בני האלהים להתיצב על ה׳. לריב עמו שאין להתיצב אלא על דין שנ׳ (ישעיה ג) נצב לריב ה׳: ויבא גם השטן בתוכ׳. לקטרג הבריות: משוט בארץ ומהתהלך בה. כן דרכי לשוט ולראות רעי׳ וטובי׳ ושטטתי בכל הארץ ולא מצאתי כאברה׳ שא׳ בו קום התהלך בארץ (בראשית יג) ואז״ל שטן לשם שמים נתכוון כדי שלא יהא נשכח לפני אלהינו זכותו של אברהם: (ח) השמת לבך על עבדי

רלב״ג

בתוכם כמו שלא ביוון בואו. וזכר משוטו והתהלכו הוא בארץ לבד כי שם ימצאו אלו הרעות לא בנמצאות העליונות ואולם בני האלהים הם הכחות המנהיגות המציאות במלאכות הש״י וזכר כאילו הש״י היה מונע מהגעת הרעות לאיוב לשיותו איש תם וישר ושהשטן סבב שנתן כל אשר לו בידו רק שלא ישלח ידו אל איוב וזה כולו לשיעור שאין לשכן ואת הממשלה בשלמות כי אם ידבק האדם בשם יתברך לא ישלוט השטן עליו כמו שיתבאר בזה הספר. וזכר שהשטן הרע לו מצד הרעות הנופלות מקצת אישי האדם לקצתם כמו המלחמות ומצד השנויים הנופלים מהיסודות כמו

מצודת ציון

(ג) צמד. זוג וכן ויקח צמד בקר (ש״א יא) על כי דרכם ללכת מצומדים ומחוברים יחד: (ה) הקיפו. סבבו כמו הקף פעם אחת (יהושע ו): ויקדשם. ענין הזמנה כמו התקדשו למחר (במדבר יא): וברכו. לשון כנוי כלפי מעלה: (ו) בני האלהים. הם המלאכים הקרובים אל השכינה להיות מבני ביתה וכן ויריעו כל בני אלהים (איוב לח): על ה׳. סמוך לו וכן והחונים עליו (במדבר ב) ואמר בלשון בני אדם: השטן. מלאך מקטרג: (ז) משוט. ענין ההליכה אנה ואנה כמו שטו העם ולקטו (שם)

מצודת דוד

כסולים מהנקבות ועוד יותר: (ג) צמד בקר. חשב הבקר צמדות לפי שהדרך לחרוש בבקרים וא״א לחרוש בפחות משנים וכחד חשיבי אבל גמלים ואתונות עומדים לרכיבה ולהטעין משאות והאחד ראוי לה: ועבודה רבה. תולאות האדמה נקרא עבודה על כי הוציא לממה ע״י עבודה שעובדין בחרישה וקצירה וכן נאמר ביצחק ועבודה רבה (בראשית כו): גדול. בעושר ובנכסים: מכל בני קדם. ר״ל מכל אנשי ארצו כי ארצו היה בפאת המזרח כמ״ש הרה מקדם (ישעיה מ): (ד) והלכו. לפי שהדבר היה תמידי נופל בו לשון עבר אף לשון עתיד וכמ״ש למטה ככה יעשה איוב וכו׳: בית איש. בבית כל איש ביומו הקבוע לו: ושלחו. בכל יום היו שולחים להזמין האחיות על המשתה: (ה) כי הקיפו. כי עשו ימי המשתה בחזור חלילה ואמר בכל פעם שהקיפו ר״ל אחר יום המשתה של האחרון שבהם שהיה עתיד הראשון להתחיל שוב בתחלה: ויקדשם. הזמינם לבוא אליו להיטהר בדרכי ה׳: מספר כולם. לפי מספר הבנים והבנות: אולי. שמא בעבור טוב לב ממשתה תמיד חטאו וגדפו בלבבם כלפי מעלה ולזה הביא עולות כי היא מכפרת על הרהור הלב: ככה. כמשפט הזה עשה כל הימים: (ו) ויהי היום. ר״ל היום המוכן לשיבואו בו לפני המקום מלאכי מעלה מלמדי זכות וחובה הוא יום ראש השנה שהוא יום המשפט: בני האלהים. הם מלמדי הזכות: גם השטן. ללמד חוב ולקטרג על הבריות: (ז) מאין תבוא. מאיזה מקום אתה בא לפי שאין רשות לקטן לדבר עד שיתחיל עמו הגדול לזה פתח עמו ושאלו: משוט. אני בא מן השוטטה בארץ ומן ההתהלכות בה וכפל הדבר במלות שונות לומר היטב חפשתי לראות מעשי בני האדם וכאומר הנה מצאתי מגולות פשעי בני אדם: (ח) השמת.

כלם

רש"י

עבדי איוב. שתרלה לקטרגו: (ט) החנם ירא איוב. בתמיה: (י) הלא אתה שכת בעדו. לפי שהוא יודע שאתה רגיל אללו לעשות לו נסים ופרה ורבה לפיכך עושה לדקות הללו אבל לא ניסית אותו: (יא) ואולם. לו היית נוגע בכל אשר לו: אם לא על פניך יברכך. מיד בתמיה: ולא (יב) ויאמר ה' אל השטן הנה כל אשר לו בידך: (ד"א ויהי היום. אותו היום שחזרו חלילה לאכול בבית אחיהם הבכור: בני האלהים. נכא השמים הקרובים לשכינה להיות כבני ביתו ועל שם פך נקראו בניו: להתיצב על ה'. סביבותיו כמו (בראשית מה) לכל הנצבים עליו: (ז) מאין תבא. דבר הכתוב דרך ארץ שהגדול מדבר תחילה ומרשה הקטן לענות: משוט בארץ. כאשר מפורש למעלה וכהגדה דהשותפין הוא: השמת. לשון תימה הוא: תם וישר. שלם במעשיו: שכת בעדו. הגנת בעדו כמחילה זו כמו הסר משוכתו (ישעיה ה) מחילתו וכל בעד האמור בלשון עברי אינו אלא לשון כנגדו ובפניו כמו וכפר בעדו (ויקרא טז) יקנס העון כנגדו ובפניו להיות הכפרה מגן בעדו וכן ה' מגן בעדי (תהלים ג): (י) פרץ בארץ. נתחזקו כמו וכן יפרוץ (שמות א) ומתרגמינן יתקוף זהו פשוטו. ורבותינו ז"ל אמרו בהגדה שבטעימו הקב"ה מעין עולם הבא שלאחר חרישת האחו היו זורעים עם החרישה ורועות האתונות מיד חוזו מן התלם: (יד) על ידיהם. כמו (במדבר ב) איש על ידו ואינו לשון מקום אלא על שם שהוא מוכן ומזומן לידו: (טו) ותפל שבא. נתקבלה ונתנה מלכות שבא עליהם כמו (בראשית כה) על פני כל אחיו נפל: ואת הנערים. משרתיך השומרים אותם: ואמלטה. אין מליטה אלא לשון השמטה שנשמט מן הצרה ובאתי להגיד לך וכיון שהגיד מיד מת כן הוא בס"א): (טז) והנערים. במשרתים שומרי הצאן מדבר הכתוב: (יז) ויפשטו על הגמלים. זה לשון בזוז כן לפי מנהגם כל זמן שהם מהלכים נדבקי' יחד והולכי' כמארב שלא יכינו בהם ויבריחו את המקנה וכשמגיעים למקום המקנה פושטים שנמרחב המקנה זה לכאן וזה לכאן לאסוף המקנה והמלאכים

איוב א

ח ... אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ
תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע׃
ט וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר
הַחִנָּם יָרֵא אִיּוֹב אֱלֹהִים׃ י הֲלֹא־
אַתָּה שַׂכְתָּ בַעֲדוֹ וּבְעַד־בֵּיתוֹ וּבְעַד
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ מִסָּבִיב מַעֲשֵׂה יָדָיו
בֵּרַכְתָּ וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ׃ יא וְאוּלָם
שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ
אִם־לֹא עַל־פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ׃ יב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנֵּה כָל־אֲשֶׁר־לוֹ
בְּיָדֶךָ רַק אֵלָיו אַל־תִּשְׁלַח יָדֶךָ
וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵעִם פְּנֵי יְהוָה׃
יג וַיְהִי הַיּוֹם וּבָנָיו וּבְנֹתָיו אֹכְלִים
וְשֹׁתִים יַיִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר׃
יד וּמַלְאָךְ בָּא אֶל־אִיּוֹב וַיֹּאמַר
הַבָּקָר הָיוּ חֹרְשׁוֹת וְהָאֲתֹנוֹת רֹעוֹת
עַל־יְדֵיהֶם׃ טו וַתִּפֹּל שְׁבָא וַתִּקָּחֵם
וְאֶת־הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב
וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃
טז עוֹד ׀ זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר
אֵשׁ אֱלֹהִים נָפְלָה מִן־הַשָּׁמַיִם
וַתִּבְעַר בַּצֹּאן וּבַנְּעָרִים וַתֹּאכְלֵם
וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃
יז עוֹד ׀ זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר
כַּשְׂדִּים שָׂמוּ ׀ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים
וַיִּפְשְׁטוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיִּקָּחוּם וְאֶת־
הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב וָאִמָּלְטָה
רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ יח עַד זֶה

תרגום

אִיּוֹב אֲרוּם לֵית דִּכְוָתֵיהּ
בְּאַרְעָא דַּעֲמָמֵי גְּבַר שְׁלִים
וּתְרִיץ דָּחֵל מִן קֳדָם יְיָ וְעָדֵי
מִן בִּישׁ׃ ט וַאֲתֵיב סִטְנָא קֳדָם
יְיָ וַאֲמַר הַאֶפְשַׁר דִּי לְמַגָּן
אִיּוֹב דָּחֵל קֳדָם יְיָ׃ י הֲלָא
מֵימְרָךְ טַלַּלְתָּא אַמְטוּלְתֵיהּ
וְאַמְטוּל בֵּיתֵיהּ וְאַמְטוּל כָּל
דִּי לֵיהּ מִן חֲזוֹר חֲזוֹר עוֹבָדֵי
יְדוֹי בָּרֶכְתָּא וְגֵיתוֹי תְּקִיפוּ
בְּאַרְעָא׃ יא וּבְרַם אוֹשֵׁיט
כְּדוֹן מְחַת יְדָךְ וּקְרִיב בְּכָל
דִּי לֵיהּ אִין לָא בְּאַנְפֵּי מֵימְרָךְ
יַרְגְּזִנָּךְ׃ יב וַאֲמַר יְיָ לְסִטְנָא
הָא כָּל דְּאִית לֵיהּ מְסִיר
בִּידָךְ לְחוֹד לְוָתֵיהּ לָא
תוֹשֵׁיט יְדָךְ וּנְפַק סִטְנָא
בְּהַרְמָנָא מִן קֳדָם יְיָ׃ יג וַהֲוָה
אַתְחוֹלֵי מָא שְׁבוּעֲתָא וּבְנוֹי
וּבְנָתֵיהּ אָכְלִין וְשָׁתְיָן חַמְרָא
בְּבֵית אֲחוּהוֹן בּוּכְרָא׃
יד וְאִזְגַּד אֲתָא לְוַת אִיּוֹב
וַאֲמַר תּוֹרַיָּא הֲוָאָה רָדְיָן
וְאַתְנָן רָעְיָן עַל סִטְרֵיהוֹן׃
טו וּנְפַלַת בְּתַקִּיף לִילִית
מַלְכַּת זְמַרְגַּד וּדְבַרְתִּנּוּן
וְיַת עוּלֵימַיָּא קְטַלוּ
אוּכְלוּסָהָא לְפִתְגַם דְּחָרֶב
וְאִשְׁתְּזֵבִית לְחוֹד אֲנָא
בִּלְחוֹדִי לְחַוָּאָה לָךְ׃ טז עַד
כְּדוֹן דֵּין מְמַלֵּל וְדֵין אֲתָא
וַאֲמַר אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ
נְפָלַת מִן שְׁמַיָּא וְאוֹקִידַת
בְּעָנָא וּבְעוּלֵימַיָּא וּגְמַרְתִּנּוּן
וְאִשְׁתְּזֵבִית לְחוֹד אֲנָא
לִבְלְחוֹדִי לְחַוָּאָה לָךְ׃ יז עַד כְּדוֹן דֵּין מְמַלֵּל וְדֵין אֲתָא
וַאֲמַר כַּסְדָּאֵי מַנִּיאוּ תְּלָתָא רֵישֵׁי אוּכְלוּסִין וְאִתְפַּשְּׁטוּ
עַל גַּמְלַיָּא וְדַבְּרִנּוּן וְיַת עוּלֵימַיָּא קְטַלוּ לְפִתְגַם דְּחָרֶב וְאִשְׁתְּזֵבִית לְחוֹד אֲנָא לִבְלְחוֹדִי לְחַוָּאָה לָךְ׃ יח עַד כְּדוֹן דֵּין מְמַלֵּל

אבן עזרא

בארץ בכל העולם כמו התהלכנו בארץ: (י) שכת בעדו. מן לשוכים בעיניכם הסר משוכתו והיה לבער וטעמו ששכת בעדו כמו משוכת הכרם שלא יגע בו רע: פרץ. רבה כמו ופרצת ימה וקדמה: (יד) ידיהם. מקומם כמו ויד תהיה לך: (טו) ותפל שבא. מחנה שבא: (יז) ויפשטו. כמו אל פשטתם היום: (יח) עד זה מדבר. עד שבא זה המדבר והוא

רלב"ג

כמו שהתחדשות האש והרוח והקדים לזכור הרע הנופל מצד מלאכים לבי הם יוסר מאדוי לפי שהשגחתו הבחירה המכוונת אל זה השפטת ואולם הרעות הנופלות

י"ו חס' וסי' לקמן ריש סי' ב'. הלא כל סיפרא חסר וכל שאר כתוב' דכותא; חסר בם"ט מ"ל וסי' נמסר במשלי סי' י"ד: ואולם כל סיפרא ר"פ ואולם במ"ג אולם וסי' שלח נא ידך וגע אל עצמו. אולם אני אדרוש אל אל. אולם אני אל שדי אדבר. וכל שאר קרי' דכו' במ"ה ר"פ ואולם וסי' נמסר בסדר וארא: ושותים ו' ה' חס' וא' מ"ל וסי' נמסר בשמואל א' סי' ל': ואת הנערים ג' ואת הנערי' ידעתי אל מקו' פלוני אלמני. ותפל שבא ותקחם ואת הנערי'. עוד זה מדב' וזה בא: ויאמר צ"א פתחי' וסימ' במס' רבתא בערך אמר: ואמלטה ז' בלישנ' וסי' אמלטה נא שמה. אמלטה נא ואראה את אחי. ותפל שבא ותקחם. אש אלהים נפלה. כשדים שמו שלשה ראשים. והנה רוח גדולה. ואמלטה בעור שני: ויקחו' ב' ומ"ל וסימ' מתוך האהל דעכן. ויאמר כשדים שמו שלש' ראשים:

תולדות אהרן תם וישר. סוטה כז נא ב"ב עו: החנם. שם עקדם שער מב: שכת. ב"ב עו: וגע. ב"ב עו עקדם שער מב: אשר לו. ב"ב טו: ויהי היום. ב"ב טו: ומלאך בא. ב"ב טז: ותפול שבא. ב"מ לג: אש אלהים. ב"ב טז: כשדים. ב"ב טו עו סוטה כ:

מצודת ציון

(שם יא): (י) שכת. ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה): (יא) וגע. מל' נגיעה: על פניך. בעבור כעסך וכן אתן את פני (ויקרא כ) וזה על כי נכספים. ויוכל הכעס: יברכך. לשון כנוי כלפי מעלה: (יד) ומלאך. שליח: (טו) ותפול. ענין חנייה כמו נופלים בעמק (שופטים ז): ואמלטה. ענין הצלה: (טז) אש אלהים. דרך המקרא שרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת השם וכן ארזי אל (תהלים פ): (יז) ראשים. חלקים כמו וראש אחד בא (שופטים ט): ויפשטו. מל' התפשטות ושטיחה:

מצודת דוד

אפס שמה לכך לקטרג גם על איוב אשר באמת אין כמוהו וכו' וכאומר הלא בידו לא מלאתי מאומה רע: (ט) החנם. וכי בחנם ירא איוב מה' מבלי הקדמת שכר: (י) שכת בעדו. הגנת עליו כאלו גדרת עליו ועל ביתו מסביב לבל תת את הרעה לקרב אליהם: ומקנהו פרץ. בעבור רוב המקנה ידמו כאלו פרצו גדרם רצה לומר כאלו לא יכילם מקום נגדר כי מלאו פני תבל: (יא) ואולם. ובאמת נכה ושלח עתה בו מכת ידך וגע בבני ביתו ועשרו לאבדם ממנו: אם לא. הוא ענין לשון שבועה וגזם ולא אמר הרי הוא כאלו אמר אם לא כן יהיה יבוא עלי כך וכך וכן הם לא שויתי ודוממתי (תהלים קלא): על פניך. בעבור כעסך עליו בדבר אבדון בני ביתו והעושר יגדף כלפי מעלה: (יב) הנה וגו'. מסורים המה בידך לאבד הכל אבל לא תשלח ידך אל גופו להכות גם בו: ויצא השטן לאבד בני ביתו עם כל העושר: (יג) ויהי היום. כאשר בא היום שחזרו לאכול בבית הבכור אז אירע מה שאירע וכוונת השטן היה להקניט את איוב ביותר בחושבו כלא זה היום בבוקר העליתי עולות מספר כולם כמ"ש למעלה ויהי כי הקיפו וגו' ואם כן מנוקים המה מעון ומדוע אם כן מתו ובעבור זה ירבה לגדף: (יד) ומלאך בא. אחד מנעריו בא לבשרו הרעה: על ידיהם. אצלם בסמוך להם: (טו) ותפול שבא. מחנה שבא חנתה עליהם ולקחה הכל לעצמה: ואת הנערים. החורשים עם הבקר והרועים האתונות: להגיד לך. כי ארז"ל שאחר שגמר דבריו מת גם הוא והרי הוא כאלו אמר הנה לא נמלטתי כ"א להגיד לך ולא להשאר חי: (טז) עוד זה. כשהיה עוד הראשון מדבר דבריו בא זה השני ואמר הנה אש חזקה וגדולה נפלה מן השמים והתחילה להבעיר בצאן ובנערים שומרי הצאן ושרף את כולם: (יז) כשדים. חיל כשדים חלקו עצמן על ג' חלקים ופשטו עצמן בעבור הגמלים לקחת כדרך שוללי המקנה אשר יתפזרו מסביב לאסוף המקנה: ואת הנערים. המה רועי הגמלים: (יח) עד זה. כמו בעוד זה אוכלים

אבן עזרא

והוא אחרית הבאי׳: (כ) ויגז את ראשו. טעמו שער ראשו וכן הורידו לארץ ראשן: (כא) אשוב שמה. רמז לקבר הידוע וכן כי עת לכל חפץ על כל המעשה שם. ויש אומרים כי מבטן אמי היא הארץ והענין אדם הראשון או בעבור היות העצמות שהם מוסדי הגוף מן הארץ וכנגד הארץ: (כב) תפלה. כמו תפל והענין לא יצא מפיו דבור שאין לו טעם: (ג) ותסיתני. דברה תורה כלשון בני אדם והענין שיחשבו אנשים שאין להם דעת שיכולת להסית אותי: (ד) עור בעד עור. גוף בעד גוף ויש אומר

רלבג

הנופלות אשר יקרו מצד השנויים שמתחדשים ביסודות הם מיוחסים אל מקרי והסודתן ואחר זה זכר שהכר שגיע מתום איוב ויושרו ויראתו השם שלא חטא בכל זאת רק נתן שבח לה״י ואמר ה׳ נתן וה׳ לקח יהי שם ה׳ מבורך ואח״כ התחיל בסיפור המין האחר מן הרעות אשר התחלתו במקבל כמו החולה והמזג וקרא התחלת זה הרע ג״כ שטן לסיותו מטה מהדרך הראוי ואמר בו להתיצב על ה׳ מה שלא אמר כן בראשון לפי שזה החלק מהנפש אשר בו הכי׳ החולה הוא מכוון בעצמו לעבוד השכל האנושי ולהגיע לו שלימותו וזה מבואר למי שעיין בספר הנפש וידע כחות הנפש האנושית לאיזה תכלית נמצאו באדם אלא שהכר יקרה בקצת העתים שיהיה מה שישפטהו זה החלק מהנפש בלתי יושר ובלתי נאות עד שיתחדשו מזה חלאים ומכאובים מצד רוע ההנהגה וזכר על צד המשל שזה השטן השתדל בכל אופני ההשתדלות להזיק איוב בגופו והשם י״ת נתן הכל ברשותו זולת נפשו כי הוא אשר לא נתן לשטן ממשלה עליה אבל הוא הענין בהפך ר״ל שהיא ממשלת עליו והנהיגהו כאשר הרצה ויותם עם זה המשכו ביד זה השטן להכות אותו בלתי שלם ביראת השם עד שלא יעמוד באמונתו כאשר יתבאר

תולדות אהרן

בניך ובנותיך. ב״ב טו: רוח גדולה. שם ברכות יג: ויקם איוב. מ״ק כ כת ב״ב עו מ״ק כג סוטה כ: ערום. ב״ב טו עקדה שער קא: ה׳ נתן. ברכות סב זוהר פלוס סוטה יד: ויהי היום. ב״ב טו: מבוש. שבועות לו: ותסיתני. חגיגה ה ב״ב שם חולין ד:

מצודת ציון

(יט) מעבר. מצד: פנות. זויות: (כ) מעילו. שם מלבוש מה: ויגז. ויתלוש כמו קרחי וגזי (מיכה א): (כ.) יצאתי. כמו יצאתי בא״ל״ף: (כב) נתן. ענינו השמיה על הדבר וכן נתנו לדוד רבבות (ש״א יח) ויתכן שהוא מל׳ שם יתנו צדקות ה׳ (שופטים ה): תפלה. ענין דבר גרוע שאין בו טעם וכן ובנביאי שומרון ראיתי תפלה (ירמיה כג): (ג) ועודנו. ועודו הוא: ותסיתני. מל׳ הסתה ופתוי: לבלעו. להשחיתו כמו בלע ה׳ (איכה ב) מכף

תרגום

ודין אתא ואמר בנך ובנתך
אכלין ושתין חמר בבית
אחוהון בוכרא: יט והא זעפא
רבתא אתיא מסטרי מדברא
וקריב בארבע זוין דביתא
ונפל על עולמיא ומיתו
ואשתזבית לחוד אנא
לבלחודי לחואה לך: כ וקם
איוב ובזע ית מעיליה וספר
ית רישיה ונפל על ארעא
וסגיד: כא ואמר ערטילי
נפקית מן כרסא דאמי
וערטילי אתוב לבית
קבורתא מימרא דיי יהב
ומימרא דיי ובית דיניה נסיב
יהי שמא דיי מברך: כב בכל
דא לא חב איוב ולא מסדר
מלי מחטי קדם יי: א והוה
יום דינא רבא יום שבוק
סרחניא ואתו כתי מלאכיא
למיקום בדינא קדם יי ואתא
לחוד סטנא במציעיהון
למיקום בדינא קדמיי: ב ואמר
יי לסטנא מנן את אתי
ואתיב סטנא קדם יי ואמר
מן למשוט בארעא למבדק
בעובדי בני נשא ומן מהלכא
בה: ג ואמר יי לסטנא אפשר
דשויתא לבך בעבדי איוב
ארום לית דכמוהי בארעא
דעממי גבר שלים ותריץ
דחיל מן קדם יי ועדי מן
ביש ועוד כדון הוא מתקף
בשלימותיה וגריתא מימרי
ביה לסלעמותיה מגן:
ד ואתיב סטנא קדם יי ואמר
אברא אמטול אברא וכל די
לבר נש ימסור אמטול
נפשיה: ה ברם אושיט כדון מחת ידך וקריב לגרמיה ולבסריה אין לא באנפי מימרך ירגזינך: ו ואמר יי לסטנא הא מסי־

מקרא

מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך
אכלים ושתים יין בבית אחיהם
הבכור: יט והנה רוח גדולה באה
מעבר המדבר ויגע בארבע פנות
הבית ויפל על הנערים וימותו
ואמלטה רק אני לבדי להגיד לך:
כ ויקם איוב ויקרע את מעלו
ויגז את ראשו ויפל ארצה
וישתחו: כא ויאמר ערם יצתי
מבטן אמי וערם אשוב שמה
יהוה נתן ויהוה לקח יהי שם יהוה
מברך: כב בכל זאת לא חטא
איוב ולא נתן תפלה לאלהים:
ב א ויהי היום ויבאו בני
האלהים להתיצב על יהוה ויבוא
גם השטן בתכם להתיצב על
יהוה: ב ויאמר יהוה אל השטן
אי מזה תבא ויען השטן את יהוה
ויאמר משט בארץ ומהתהלך בה:
ג ויאמר יהוה אל השטן השמת
לבך אל עבדי איוב כי אין כמהו
בארץ איש תם וישר ירא אלהים
וסר מרע ועדנו מחזיק בתמתו
ותסיתני בו לבלעו חנם:
ד ויען השטן את יהוה ויאמר
עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן
בעד נפשו: ה אולם שלח נא ידך
וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא
אל פניך יברכך: ו ויאמר יהוה

רשי

והמלאכים הללו שלוחי שטן היו וכדי להקניטו ולהחטיאו בישרוהו תחילה בהפסד מועט ואח״כ בגדול הימנו וכן כולם: (יט) מעבר המדבר. מצד שני של מדבר והיה הבית מצד זה וזהו לשון עבר במקרא: על הנערים. בנים אבל אין צריך להזכיר הבנות: (להגיד לך. שהיה לו רשות להגיד והיה מת באותו רגע סא״א): (כ) ויגז. תלש כמו (ירמיה ז) גזי נזרך ומתרגמי׳ תליסה וכמו (תהלים עא) ממעי אמי אתה גוזי מוצאי: (כא) מבטן אמי. האדמה אשר לוקחתי משם או אמי ממש: וערום אשוב שמה. לא בבטן הוא מדבר ומה שמה אל מקום תשובתו ועל שהוא מוכן לכך ולא יחליף החוק לשוב כי אם אל העפר לפיכך לא הוצרך להזכירו: (כב) תפלה. לא שום שמץ ותפלות נתן על הקב״ה כמו (ירמיה כג) ובנביאי שומרון ראיתי תפלה: ולא נתן. להטיל תפלה ועול אל הקב״ה כמו (ש״א יח) נתנו לדוד הרבבות ולי נתנו האלפים (ב) אי מזה תבוא. איה מקום שתוכל לומר מזה אני בא: (ג) מחזיק. אוחז כמו (שמות ד) וישלח ידו ויחזק בו מחזיק באזני כלב (משלי כו): ותסיתני בו. הסתתני לבולעו כל לשון הסתה אינו אלא לשון המשכה שממשיך את האדם לעצתו: (ד) עור בעד עור. אבר בפני אבר כן דרך בני אדם כשרואה החרב באה על ראשו מגין בזרועו לפניו וכ״ש כל אשר לאיש בממון יתן: בעד נפשו. בפני נפשו להגין לפי שזה יודע בנפשו שנתחייב לפיכך אינו מצטער על ממונו: (ה) אולם. אבל, אם לא תראה בו מיד שבל
פניך

ובנותיך ג׳ ומ״ל וסימ׳ פן תגזר את בנותיך. ואכל קצירך ולחמך. עד זה מדבר וזה בא: ערום ד׳ חסר וסי׳ ויפל ערם כל היום דשאול. כי תראה ערם וכסיתו. כי אמר אלי ערם יערים. ערם יצתי מבטן אמי: תפלה ג׳ וכי׳ בירמיה סי׳ כ״ג: תבוא י׳ חסר וסי׳ בסדם אל תבא. את אימתי אשלח. ואל המקדש לא תבא. גם כי התאנף ה׳. אשימה עלי מלך. בקמת רעך. בכרם רעך. כי תשה ברעך. וכתבת עליהן. תבא נא תמר אחותי קדמא. אשר תבא חדר בחדר דמלכים: קדש ישראל לה׳ ראשית תבאתה. אל השטן מאין תבא. אי מזה תבא ויען השטן. כי לפני לחמי. ברכת אבד. תבא כל רעתם. וכל משלי דכו׳ במ״ד מ״ל וסי׳ נמסר בא״ב רבתא אות ת׳ ובמשלי סוף סי׳ כ״ב:

מצודת דוד

אוכלים: היו אוכלים וכו׳: (יט) ויגע בארבע פינות. עם כי באה מעבר אחד הקיף את כל הבית מסביב: על הנערים. המה בניו ומשרתיהם ולא זכר הבנות כי כ״ש הוא היות הנקבות המה חלושי כח ביותר: (כ) ויקרע. בעבור הצער והאבל: ויגז את ראשו. תלש שער ראשו וקלר בדבר המובן: וישתחו. אל ה׳ לברך על הרעה: (כא) ערום וגו׳. ר״ל כמו שילאתי מבטן אמי ערום מבלי עושר ובנים כן השיב אל הקבר זולתם וכאומר מה לי להתרעם על אבדן הבנים והעושר הלא לא נולדו עמי ואשוב א״כ כמו שנולדתי ולתוספת ביאור אמר הלא ה׳ נתן לי והוא לקח את שלו ומה לי להתרעם עליו: שמה. ר״ל אל מקום הידוע המוכן לכל ולא הוצרך לפרש כי מובן הוא מאליו וכן על כל המעשה שם (קהלת ג): (כב) בכל זאת. עם כי באו עליו צרות תכופות הוה על הוה מ״מ לא הסא להתרעם אחר ה׳ ולא אמר עליו דברי תפלה: ב (א) ויהי היום. היום המוכן לשיבואו בו מלמדי הזכות והחובה: (ב) אי מזה. איה המקום אשר תאמר מזה אני בא: (ג) ועודנו. עם כי הוכה שבר על שבר עודו אוחז בתמימותו: ותסיתני. דבר בלשון בני אדם ור״ל קטרגת עליו להשחיתו בחנם מבלי עון כ״א לנסותו: (ד) עור בעד עור. ר״ל קו׳ הדברים אם דרך אנוש לתת עור בעד עור שאם יבוא מי להכותו בעור פניו הלא ישים ידו על פניו לקבל ההכאה בעור היד ואם כן הוא במקצת גופו אל קנתו כ״ש הוא שיתן האיש את כל אשר לו בעד נפשו וכאומר הנה איוב יחשוב פן נגזר עליו המיתה ונאבד כל אשר לו תמורת נפשו ויעמד חי ולזה מקבל בסבר פנים יפות: (ה) אל עצמו ואל בשרו. במכאובי הגוף עצמו הקשה מאבדן הבנים והעושר: אל
פניך

רשי

פניך יברכך : (ו) אך את נפשו שמר. שלא תגע מכאן אמרו חכמים קשה היה צערו של שטן יותר משל איוב כאומר לחבירו שבור חבית זו ושמור יינה : (ח) להתגרד בו. בדלי"ת כתוב ולשון משנה היא גורדו ומעמידו על גלדו אבל גורר ברי"ש אינו אלא לשון סחיבה כמו גורר אדם מטה וספסל :

אבן עזרא

אומר כי מנהג האדם להסתיר עונו בידו אם יפחד ממכה בעבור היותה נכבדת : (ח) להתגרד. להתחכך ואין לו אח במקרא ויש אומרים חרס כמו בגרב ובחרס : בתוך האפר. כדרך אבילות וילבש שק וישב על האפר. והאומר כי שבתו באפר לקרר השחין צריך להביא ראיה שהיה השחין חם ולא : (י) בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו. להורות

אֶל־הַשָּׂטָן הִנּוֹ בְיָדֶךָ אַךְ אֶת־נַפְשׁוֹ
שְׁמֹר׃ ז וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵאֵת פְּנֵי
יְהוָה וַיַּךְ אֶת־אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע
מִכַּף רַגְלוֹ עַד קָדְקֳדוֹ׃
ח וַיִּקַּח־לוֹ חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ וְהוּא
יֹשֵׁב בְּתוֹךְ־הָאֵפֶר׃ ט וַתֹּאמֶר לוֹ
אִשְׁתּוֹ עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ בָּרֵךְ
אֱלֹהִים וָמֻת׃ י וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ כְּדַבֵּר
אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם אֶת־
הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֶת־
הָרָע לֹא נְקַבֵּל בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא
אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו׃
יא וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת ׀ רֵעֵי אִיּוֹב אֵת
כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו וַיָּבֹאוּ
אִישׁ מִמְּקֹמוֹ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי
וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי
וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹא לָנוּד־לוֹ וּלְנַחֲמוֹ׃
יב וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם מֵרָחוֹק וְלֹא
הִכִּירֻהוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וַיִּקְרְעוּ
אִישׁ מְעִלוֹ וַיִּזְרְקוּ עָפָר עַל־
רָאשֵׁיהֶם הַשָּׁמָיְמָה׃ יג וַיֵּשְׁבוּ
אִתּוֹ לָאָרֶץ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת
לֵילוֹת וְאֵין־דֹּבֵר אֵלָיו דָּבָר כִּי רָאוּ
כִּי־גָדַל הַכְּאֵב מְאֹד׃ יד אַחֲרֵי־
כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת־פִּיהוּ וַיְקַלֵּל
אֶת־יוֹמוֹ׃
ג א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב יֹאבַד

בִּידָךְ לְחוֹד יַת נַפְשֵׁיהּ נְטַר׃
ז וּנְפַק סִטְנָא בְּהַרְמָנָא מִן
קֳדָם יְיָ וּמְחָא יַת אִיּוֹב
בְּשִׁיחֲנָא בִּישָׁא מִפַּרְסַת
רִגְלֵיהּ וְעַד מוֹקְדֵיהּ׃ ח וּנְסֵיב
לֵיהּ פַּחַר לְאִתְקַרְצְפָא בֵּיהּ
וְהוּא יָתֵב בְּאֶמְצַע קִטְמָא׃
ט וַאֲמַרַת לֵיהּ דִּינָה אִתְּתֵיהּ
עַד כְּדוֹן אַתְּ מַתְקֵף
בְּשְׁלֵימוּתָךְ בְּרֵיךְ מֵימְרָא דַיְיָ
וּמִית׃ י וַאֲמַר לַהּ הֵיכְמָא
דִּי מְמַלְלָן חֲדָא מִן נְשַׁיָּא
דְּעָבְדִין קְלָנָא בְּבֵית
אֲבָהָתְהוֹן הָכְדֵין אַתְּ מְמַלְּלָא
לְחוֹד יַת טָבָא נְקַבֵּל מִן קֳדָם
יְיָ וְיַת בִּישָׁא לָא נְקַבֵּל בְּכָל
דָּא לָא חָב אִיּוֹב בְּסִפְוָתוֹהִי
בְּרַם בְּרַעְיָנֵיהּ הַרְהֵר בְּמִלִּין׃
יא וּשְׁמָעוּ תְּלָתָא חַבְרֵי אִיּוֹב
יַת כָּל בִּישְׁתָא הָדָא דַּאֲתָת
עֲלוֹהִי (כַּד חָמוֹן יַת אִילָנֵי
פַּרְדֵּסֵיהוֹן דִּי יַבִּישׁוּ וּלְחֵם
סְעוּדַתְהוֹן אִתְהֲפַךְ לְבִסְרָא
חַיָּא וַחֲמַר מִשְׁתֵּיהוֹן אִתְהֲפַךְ
לִדְמָא) וַאֲתוֹ גְּבַר מֵאַתְרֵיהּ
(וּבְהָא זְכוּתָא אִתְפְּצִיוּ מִן
אֲתַר מְזוּמָן לְהוֹן בְּגֵיהִנָּם)
אֱלִיפַז דִּי מִן תֵּימָן וּבִלְדַּד דִּי
מִן שׁוּחַ וְצוֹפַר דִּי מִן נַעֲמָה
וְאִתְחַבָּרוּ כַּחֲדָא לְמֵיתֵי
לְמִנַּד לֵיהּ וּלְנַחָמוּתֵיהּ׃
יב וּזְקָפוּ יַת עֵינֵיהוֹן מִן
רָחִיק וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעוּהִי
וַאֲרִימוּ קָלְהוֹן וּבְכוֹ וּבְזָעוּ
גְּבַר מְעִילֵיהּ וּדְרַקוּן עַפְרָא

(ט) מחזיק. אוחז : ומת. לשון צווי כמו ומת בהר (דברים לב): (י) גם. לא די שבראנו אלא גם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל בתמיה : בשפתיו. אבל בלבו חטא : (יא) רעי איוב. אוהביו : לנוד. כמו מי ינוד לך (ישעיה נא) לא תנוד לו (ירמיה טו) : (יב) ולא הכירוהו. כי נשתנו פניו מחמת הייסורין : השמימה. כלו' למעלה מראשיהם (הרבה) והוא היה להם מנהג אבל : (יג) לארץ. על הארץ לצער בצערו : מענה איוב : (א) ויען. ויצעק שכל עניה

רלבג

ינוסם וזהו אומרו ואולם שלא נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא על פניך יברכך וכן היה הענין על דרך שאמת כי איוב לביושו נבוך ומבולבל בענין ההשגחה באלהים וביות אמונתו בוס בלתי שלימה שעתיקותו אלו הדעו' בנופלות אל שיתגלה במאמר שאין הש"י משגיח בתחתונים ר"ל באישיהם ואולן היה מצויר אליו שאמת בזה לא היה נפסק בשום פנים אל שאמנה בתלונה ובנס שבת היותו נבוך זה שיעור מהמבוכה בזה הדרוש היותם מסרונו בהשגות העיונות אשר בשלימות בהם שבת השמר האדם מאלו הרעות המדומות. וזכר שכבר בגיע מתום זה האיש ויושרו עד שעם אשר הסתה אותו אשתו לבלתי החזיק בתומתו והוכח במכאובות חזקים לא חטא בכל זה בשפתיו אלא שכבר ארז"ל בבמחשבתו היה נבוך ומבולבל כמו שהוכיח בסוף הענין ארז"ל בשפתיו הוא דלא חטא אבל בלבו חטא. עוד זכר שכאשר שמעו רעי איוב באו לנוד לו ולנחמו וכראותם הנזק שבאו לא נמצא מי שדבר אליו דבר ולאהבתו שאלו הרעים היו חכמים מפורסמים בזמן ההוא תקרבו יחד עמו בעיוניות ונמצא ביניהם בזה המבוקש התוריי זה המחלוקת אשר הוא לפי מה שהתבאר במחלוקה כמו שיתבאר אחר זה. וכראות איוב כי אין דובר אליו דבר פתח פיהו וקלל את יומו לפי שדעתו היה כמו שיתבאר מדבריו שכל מקרי האדם הם מוגבלים ומסודרים לפי מערכת הככבים בעת הלידה :

ביאור מלות המענה (א) ויען. . . . כרלון

ת"א הנו בידך. חולין מג: וישבו אתו. ברכות ס מ"ק כג : אחרי כן. מ"ק כח : יאבד. נדה טז :

כי עוד יחטא בשפתיו ויוציא מפיו מלים ברוב צערו : (יא) אליפז התימני. ממשפחת תימן בן אליפז בן עשו והקרוב שהיה קרוב מימי משה כי לא יתיחס לתימן כי אם אחר דורות. וחז"ל אמרו כי משה כתב ספר איוב והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם על כן הוא קשה בפירוש כדרך כל ספר מתורגם : השוחי. מבני קטורה אשת אברהם את ישבק ואת שוח : הנעמתי. לא ידענו אם יחוסו למדינה או למשפחה : (יד) ויקלל את יומו. אף על פי שלא ישיג ליום ברכה או קללה אכן מרוב הצער יאמר המצטער מקולל יהא היום שנולד בו והשעה שנולד בה גם יש ימים שיהיו כן בהיות שני המאורות על מתכונה קשה וזה צריך פירוש ארוך וכן אמר ירמיה ארור היום אשר ילדתי בו ויש אומרים כי על שם היום מהשבוע יאמר שהיה מתאוה שלא ישמע זכרו הוא היום שנולד בו והנכון הוא הראשון : (א) ויען איוב. כמו וענית ואמרת בהביאו הבכורי' ויהיה ענינו כמתחיל או שאלוהו חבריו אחר מלאת שבעת ימים מה לך אז ענה להם וכן וענית ואמרת בהביאו הבכורי' ישאלוהו הכהני' מה זה. ידוע כי אין בלשון הקדש

מאת פני. ח' וסי' ויהי אך יצא יצא. לא כן לכו נא הגברים. קרבו שאו את אחיכם. ויקרב מאת פני הבית מבין המזבח דמלכים. ויצא השטן מאת פני ה': נקבל ב' ובפסוק ואינון מן א"ב מן ב"ב ובפסוק וסי' נמסר במס"ה רבתא במערכת אות חב' בס"ד : הבאה ג' בטעם מלעיל וסי' ארדה נא ואראה הכצעקתה. כל הנפש לבית יעקב. וישמעו שלשת רעי איוב : ולא הכירוהו. חד מן ולא דסמי' לה' וסימ' נמסר במסורה רבתא במערכת אות ל' בס"ד : וישאו קולם נשיאת קולם ד' הסרי' את בלישנ' וסימן נמסר בסוף ספר שופטים : וישבו אתו לארץ ד' בלישנ' פי' קשור עם למ"ד וכי' ונקתה לארץ תשב. שבי לארץ אין כסא. בת כשדים וישבו אתו לארץ שבעת. ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון : ויקלל ד' וסי' נמסר בסדר אמור :

עַל רֵישֵׁיהוֹן לְצֵית שְׁמַיָּא׃ יג וִיתִיבוּ עִמֵּיהּ לְאַרְעָא שַׁבְעָא יוֹמִין וְשַׁבְעָא לֵילָוָן וְלֵית דִּי מְמַלֵּל עִמֵּיהּ
פִּתְגָם אֲרוּם דַּחֲמוֹן אֲרוּם סַגָּא כֵּיבָא לַחֲדָא׃ יד מִן בָּתַר כְּדֵין פְּתַח אִיּוֹב יַת פּוּמֵיהּ וְלַטֵּט יַת יוֹמֵיהּ׃
א וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ ב יְהוֹבַד יוֹמָא דְּאִתְיְלֵידִית בֵּיהּ (וּמַלְאָכָא דִּי מְמַנֵּי עַל עִבּוּר) וְלֵילְיָא דִּי אֲמַר

מצודת דוד

פניך. כמו על פניך ור"ל בעבור כעסך ינדף כלפי מעלה: (ו) הנו בידך. הנה הוא בידך להכותו בעצמו ובבשרו להכאיבו אך שמור את נפשו לבל תגע מגודל הכאב : (ז) ויצא. להכות את איוב : בשחין רע. הכואב ביותר מכף רגלו וכו'. ר"ל בכל שטח הגוף : (ח) ויקח לו חרס. איוב לקח בידו שברי חרס לחכך בהם מקומות השחין : בתוך האפר. לקרר חמימות השחין : (ט) עודך. עדיין אתה מחזיק בתמימתך וכאלו אמרה אל תחזיק עוד אלא ברך את ה' ובעון זה תמות מיד והנה טובה לך מבהיה ביסורים מכאיבים כאלה: (י) כדבר וגו' הדברי. כדבר אחת מנשי הנבלות: גם את הטוב. ר"ל אם אמנם שדי הרע לנו הנה עוד יבוא מועד אשר נקבל גם את הטוב ולא נוסיף לקבל עוד את הרע: בכל זאת. עם כי נלקה בגופו ומלא מסית מ"מ לא חטא בשפתיו לברך את ה' כאשר הסיתתו אשתו: (יא) וישמעו. מן המספרים: איש ממקומו. כ"א בא ממקומו אל מקום איוב ובהיותם שם נאספו יחד לבוא אל איוב הביתה לנודד עליו בצרתו וכדרך המיצר בצרת האוהב ואף לנחמו בדברי תנחומין: (יב) ולא הכירוהו. כי נשתנה מאור פניו בעבור רוב הצרות והמכאובות: ויקרעו איש. כל אחד קרע מעילו וזרקו עפר למעלה מראשיהם לאויר השמים כי כן היה להם מנהג אבלות וצער: (יג) לארץ. על הקרקע לצער בצערו: ואין דובר. אין מי בהם דובר כי ראו אשר גדל הכאב מאד ולא מצאו עדיין מקום לנחמו: (יד) אחרי כן. כאשר הלכו שבעת הימים: ויקלל את יומו. אשר נולד בו בחושבו שכל מקרי האדם המה מוגבלים ומסודרים לפי מערכות הכוכבים בעת הלידה וההריון ולזה הוכה גם הוא במכאוב כי לא מצא בעצמו עון אשר יחטא ואשם ולכן ממרירות לב קלל יומו על כי בו הורו מערכות הכוכבים בו לרעה: ג (ב) יאבד. היום

מצודת ציון

(ז) מכף רגלו. כמו שנקרא תוך היד כף כן נקרא התחתית הרגל: קדקדו. הוא אמצעית הראש מקום יתולש שם השער הילך ואילך: (ח) להתגרד. ענין חיכוך ובדרז"ל גורד כדרכו ואינו חושש (שבת קמז): (ט) ברך. לשון כנוי כלפי מעלה: (י) הנבלות. פחותות וגרועות: (יא) ויועדו. מלשון וועד ואסיפה: (א) ויען. ענינו הרמת קול וכן וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כז): אולד

אבן עזרא

הקדש סימן שיורה על סי' האמצעי ואין בלשונם חוץ מעתיד ועבר וכל מה שתמצא באיוב שהוא לשון עתיד הוא בינוני או לשון עבר: (ג) יאבד יום. היה מתאוה שיאבד בתחלה היום שנולד בו אם נולד ביום ואם נולד בלילה שתאבד הלילה שאמר המבשר הורה גבר וכמוהו ויאמר ליוסף והורה כמו יולד וכמוהו ותהר את מרים כי היום שנולד בו יהיה יום חשך והנכון שיתאוה להיות יום חשך עד שלא יהיה יום וזה טעם יאבד. יום ולילה הם כנגד הארץ מפאת השמש בעבור היות הארץ באמצע הגלגלים ונכאות מעלה ואין להם חשך כלל גם קדרות הלבנה מפאת הארץ שהיא למטה אין אור אלא ממעל וזה ענין אל ידרשהו אלוה ממעל כי הארץ היא חשך: (ג) תופע. כמו תשקיף: נהרה. אור וכמוהו ונהורא עמיה שרא ויש אומרים כי כמוהו המנהרות אשר בהרים: (ד) יגאלהו. מן לחם מגואל ויש אומרים שהוא מן גאל ועניינו שיפדוהו וימשכוהו לנפשם והוא רחוק: יבעתוהו. יפחידוהו שלא יעמוד כמו ובעתתו רוח רעה: כמרירי יום. כמו קטב מרירי ויש אומרים כי הכף כמו כחצי הלילה כמשיגי גבול וענין מרירי יום חוזק החום הדומה לסם המות ואם נולד בלילה הלילה ההוא יקחהו אופל: (ה) יחד. יתחבר מן יחד והנכון בעיני שהוא אל ישמח כמו ויחד יתרו עניני אל ישמח להחשב בימי שנה: (ו) גלמוד. שומם כמו גלמודה: (ז) העתידים. שהם מזומנים לעורר אבלם כמו ועתדה בשדה לך ועתידותיהם שושתי וגו"ן לויתן מקום מ"ם ועניינו אבל ובדברי רבותינו ז"ל אשה לא תעורר לויתה במועד ויש אומרים כי על אנשי ספינה שחשבה להשבר מדבר שקללו היום שנכנסו בה שהם עתידים שיאכלם לויתן והוא מין דג גדול והקרוב כי אוררי יום הם הספדנים בכל לשון שיקללו הימים: (ח) נשפו. תמלא מלת נשף להתחלת הלילה ולאחריתו: בעפעפי שחר. י"א כמו השקפה וכמוהו התעיף עיניך בו ואינני והנכון שהוא על דרך משל בעינים והשחר דמה להם והענין כאשר יפתח השחר עפעפיו כעינים שיש להם עפעפים והוא האישון ונקרא עפעף על שם החור: (ט) לא סגר. יחסר פותח הרחם: דלתי בטני. הטבור שממנו יבא

איוב ג

תרגום	מקרא
אתברא גבר: ג יומא ההוא יהי קבלא לא יתבעניה אלהא מן לעלא ולא תפע עלוי שפרפרא: ד יטננון יתיה חשוכא וטולי מותא תשרי עלוי עננא יבעתון יתיה היך מרירי יומא (צערא דאצטער ירמיה על חורבן בית מקדשא ויונה באטלקותיה בימא דטורסים): ה ליליא ההוא ידברניה קבלא לא יתיחד עם יומין טבין דשתא במנין רישי ירחיא לא ייעול: ו הא ליליא ההוא יהי צערא לא תעול רננא דתרנגול ברא למקלסא ביה: ז יקטטוניה נבייא די לטמין יומא דפורענותא דאטימוסא לאדכר באתערותהון אליותהון: ח יתחשכון כוכבי נשף שיריה יסתכי לאנהרא ולא יחמי בתימודי קרצתא: ט ארום לא אחד פאתי דלתתי דהנון דשי כרסי וטמר עמלא מן עיני: י למא לא מן רחמא אמות מכרסא כד נפקית	ג יום אולד בו והלילה אמר הרה גבר: ד היום ההוא יהי חשך אל ידרשהו אלוה ממעל ואל תופע עליו נהרה: ה יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה יבעתהו כמרירי יום: ו הלילה ההוא יקחהו אפל אל יחד בימי שנה במספר ירחים אל יבא: ז הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רננה בו: ח יקבהו ארריי יום העתידים עורר לויתן: ט יחשכו כוכבי נשפו יקו לאור ואין ואל יראה בעפעפי שחר: י כי לא סגר דלתי בטני ויסתר עמל מעיני: יא למה לא מרחם אמות מבטן

(הערות שבשולי המקרא: ל' / ל' . ל' / ל' , ל' / ל' / מ"נ.ל'. ל'. ל' / ל'. ל' הסר. ל' / ל'. חי / כ' דגש')

רשי

ענייה האמורה בתורה. אינה אלא לשון הרמת קול ואב לכולם. וענו הלוים קול רם (דברים כז): (ג) אולד בו. לשון עתיד שהיה אומר הלואי ויאבד היום שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי נולד: והלילה. אף היא תאבד: אמר. שיאמר המבשר אשר עליו הדבר: הורה גבר. שעיבר אבי את אמי. בנקבה נוהג לומר הרתה ובזכר נוהג לומר הורה את הנקבה: והלילה אמר. זה אחד מן המקומות שקיסר המקרא את דבריו מפני שלא הוצרך לפרש מי הוא ומליצתו אמר האומר. (ודומה לו הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים) היה לו לומר אם יחרוש אדם בבקרים ורז"ל אמר מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: (ג) היום ההוא יהי חשך. תמיד בכל שנה כשיגיע אותו יום: אל ידרשהו אלוה ממעל. לטובה: ואל תופע עליו נהרה. אורה כמו נוהר ומתרגמינן ניהור: (ד) יגאלהו. כמו לחם מגואל (מלאכי א) במה גאלנוך (שם) והוא ל' לכלוך: צלמות. צל של מות (חשך) שאינו מאיר לעולם: עננה. אפילה: כמרירי יום. שדים המושלים בצהרים כמו קטב מרירי והוא מושל בצהרים שנאמר ומקטב ישוד צהרים (תהלים צא): (ה) אל יחד. אל ישמח כמו ויחד יתרו (שמות יח) (פ"א אל יתאחד סא"א): (ו) גלמוד. יחיד. יחסר מאדם ומכל בריה: (ז) יקבוהו. יקללוהו כמו קבה לי (במדבר כב): אוררי יום. המקללים את ימיהם. לפי שהם מכוונים לקלל קללה מתוך צערם: העתידים עורר לויתן. להיות ערירים במחברתם ליחד לווי שלהם מחברת איש ואשתו מאין בנים ובגמ' ירושלמי ראיתי עורר לויתן לקונן על לווי שלהם כשיתות כמו לא יערער על מתו: (ח) נשפו. חשך אישונו: בעפעפי. בזהרורי כמו ועפעפינו יזלו מים (ירמיה ט): (ט) כי לא סגר. מי שיכולת בידו לסגור וגם זה מן המקראות דומין להלילה אמר: דלתי בטני. שיצאתי ממנו שאם עשה כן ויסתר עמל מעיני: (י) למה לא מרחם אמות. מיציאתי מרחם (הייתי סא"א) מוכן למות מיד ומדבר

תופע ל' וחד ותופע ואינון חד מן זוגין חד תי"ו וחד תי"ו ואינון מן א"ב מן ב"ב חד נסיב ו' וחד לא נסיב ו' ול' להון זוגא וסי' נמס' במס' רבתא במערכת אות התי"ו בס"ד: ירחים ד' וסי' נמסר בסדר שמות: יקבוהו ג' וסי' ארדי יום. מונע בר יקבוהו לאום. אמר לרשע צדיק אתה: שחר ח' וסי' נמסר בישעי' סוף סי' ה' ובתהלים סי' ק"ח: ויסתר ב' דגשים וסימניהון משה פניו ויסתר עמל מעיני: מעיני ד' וסי' נמסר בויצא ובישעיה סי'

תולדות אהרן הורה גבר. סנהדרין צו נדה מו : נשפו. פסחים ב : לא סגר . בכורות מה :

רלבג

ברצון בו ויקרא כמו ועניה ואמרת שברצון בו קריאה לא תשובה: (ג) והלילה אמר הורה גבר. ברצון בו הלילה שאמר המבשר שהורה בם גבר והוא ליל ההריון ויוחס ההריון ללילה להיותו עת המשגל לפי החק באנושי ארז"ל מלאך הממונה על ההריון לילה שמו: (ד) יגאלהו. יטנפוהו וילכלכוהו או יהיה הרצון בו שיהיו גואליו וקרוביו חשך וצלמות כדרך שישכנו עמו תמיד וכבל עולה לענין אחד: כמרירי יום. הוא מענין עורנו כתנור נכמרו רוצה לומר החמימות שיום וכא במשקל סגריר והרצון בו שיבעתוהו האדים העולים בסבת החמימות שיום עד שימנעו אורו: (ה) אל יחד בימי שנה. הרצון בו לא יהיה אחד בימים שלא יבא במספר עמהם: (ו) גלמוד. הרצון בו יחידיות ר"ל שלא ילכו בלילה חברת האנשים יחד: (ז) לויתן. אבלם: (ח) כוכבי נשפו. הם הככבים הגדולים הנראים בתחלת הלילה ובסופה ולא ימנע הראותם האור הנמצא אז: ואל יראה בעפעפי שחר. ר"ל שלא יבקע השחר: (ט) דלתי בטני. ר"ל הכוון אשר היה בו הריוני והוא בטן אמי: בנויים

מצודת ציון

(ג) אולד. אמר דבריו כאלו ידבר קודם הלידה: (ג) תופע. זורח כמו הופיע מהר פארן (שם לג): נהרה. אורה כמו ונהורא עמיה שרא (דניאל ב): (ד) יגאלהו. כמו יגעלהו בעי"ן ועניינו טנוף ולכלוך וכן לחם מגואל (מלאכי א): וצלמות. צלו של מות הוא חשכת הקבר: יבעתוהו. מל' בעתה ומרדה: כמרירי. ענין חמימות כמו כתנור נכמרו (איכה ה) ובאה בכפל למ"ד הפעל על משקל סגריר (משלי כז): (ה) אופל. חשך עב: יחד. מל' אחד: (ו) גלמוד. יחידי כמו עדת חנף גלמוד (לקמן טו): (ז) יקבהו. ענין קללה כמו לכה קבה לי (במדבר כב): העתידים. המוכנים כמו להיות עתידים ליום הזה (אסתר ג): עורר. מל' התעוררות: לויתן. ענין אבלות ובירושלמי לא תעורר אשה לויתה במועד (מ"ק פרק משקין): (ח) נשפו. תחלת הלילה וסופו שניהם קרואים נשף ובדרז"ל תרי נשפי הוי וכו' (ברכות ג) והוא ענין חשך כמו בנשף בערב יום (משלי ז): בעפעפי. הוא אישון העין והושאל לבקיעת אור השחר והוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם יגלה השמש שהוא נראה כפתיחת העין: (י) אמות. אמר

מצודת דוד

היום אשר נולדתי בו יהיה אבוד ר"ל בכל שנה כשיבוא היום ההוא יהיה בו חושך עד שיהיה אבוד ממנו שם יום: והלילה אמר הורה גבר. ר"ל וכ"כ תהיה אבודה הלילה אשר המשכיל לדעת מתי היתה זמן העבור אמר באותה הלילה עיבר אבי את אמי (כי זמן הלידה נראה וידוע לכל אבל זמן העיבור לא יבין כ"א המשכיל בחכמה): (ג) אל ידרשהו. להשפיע בו טובה ממעל: ואל תופע. לא תזריח בו אורה: (ד) יגאלוהו חשך וצלמות. ילכלך ויטנף אותו והשכן עליו חשכת הענן: יבעתוהו. יפחדוהו תוקף חמימות היום ר"ל האדים העולים בסיבת תוקף החום ימנעו אורו: (ה) הלילה ההוא. אשר עיבר בו אבי את אמי: יקחהו אופל. האופל יקח אותו לחלקו לשמש בו: אל יחד. אל יתאחד בימי שנה להתחבר עמהם להיות כמותם ואל יבוא בימי מספר החדשים וכפל הדבר במ"ש: (ו) יהיה גלמוד. כ"כ יגדל בו החשך עד שיהיה יחידי ר"ל לא ילכו בו חבורות אנשים ההולכים יחד לטייל ולא תבא בו א"כ רננה כי דרך חבורות אנשים יחד לטייל אשר ישירו וירננו בדרך מהלכם אבל כשלא ילכו בו חבורות לא ישמע בו רננה: (ז) יקבהו וגו'. הספדנים המאררים בהספדם את יום ביאת המת אשר יספדוהו ומוכנים המה לעורר אבלות ולמדו לשונם לארר ולקלל המה יקבוהו את הלילה ההוא: (ח) כוכבי נשפו. אף הככבים הגדולים הנראים בתחלת הלילה ובסופו גם המה יהיו חשוכים בהלילה ההוא עם כי אורם רב עד שלא ימנע הראותם בעבור קלות האורה אשר היא בתחלת הלילה ובסופו: יקו. הלילה ההוא יקוה שיבא אחריו אור השמש ולא יהיה כי לא תזרח השמש ביום שלאחריו ולפי' בבקיעת השחר וזהרו לא יראה בלילה ההוא כי לא יאיר אחריו אור השחר: (ט) כי לא סגר. ר"ל בעבור זה יהיו מקוללים כן על א"ד לא שפטו אז מערכת השמים לסגור דלתי בטני הוא הטבור אשר דרך בו יבא המאכל להוולד כ"א היה נסגר אז מת במעי אמי והיה א"כ נסתר הייתי מעיני העמל אשר אני עתה בו: (י) למה לא מרחם אמות. פתאום

ומדבר בלשון עתיד כאלו עומד עכשיו ביום יציאת הרחם ואומר (למה) לא אמות עתה: ולמה לא מבטן יצאתי ואגוע. למה לא היתה לי גויעה מוכנת: (יא) מדוע קדמוני. ברכי אמי קודם למיתה: כי אינק. נגזר עלי לינק מהם לפי שהוא מדבר ביום לידה הוא מזכיר דברים של אחריו בלשון עתיד: (יב) שכבתי. הייתי שוכב

יצאתי ואגוע: יא מדוע קדמוני
ברכים ומה־שדים כי אינק: יב כי־
עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז
ינוח לי: יג עם־מלכים ויעצי ארץ
הבנים חרבות למו: יד או עם־
שרים זהב להם הממלאים בתיהם
כסף: טו או כנפל טמון לא אהיה
כעללים לא־ראו אור: טז שם
רשעים חדלו רגז ושם ינוחו יגיעי
כח: יז יחד אסירים שאננו לא
שמעו קול נגש: יח קטן וגדול
שם הוא ועבד חפשי | מאדניו:
יט למה יתן לעמל אור וחיים למרי
נפש: כ המחכים למות ואיננו
ויחפרהו ממטמונים: כא השמחים
אלי־גיל ישישו כי ימצאו־קבר:
כב לגבר אשר־דרכו נסתרה ויסך
אלוה בעדו: כג כי־לפני לחמי
אנחתי תבא ויתכו כמים שאגתי:
כד כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר

ואתנגד: יא מה דין אקדימו
יתי רכוביא ומה חדיא
ארום איניק: יב ארום השתא
שכיבית ואשדוך דמכית
בכן ינוח לי: יג עם מלכיא
ויעטי ארעא דמשכללין צדין
להון: יד או עם רברביא
דדהב להון דממלין
קדר טודיהון סימא: טו או היך
נפלא דמטמע במעינא לית
אפשר דאהוי היך טליא דלא
חמון נהור אוריתא: טז תמן
רשיעיא דעברו תתובא
פסקו רוגז גהנם ותמן ינוחון
תלמידיא דאשתלהי חילהון
באוריתא: יז כחדא אסירי
מדרשיא שליאו לא שמעו
ינקי בית רבא קל אמוראה:
יח יעקב דאתקרי דרדק
ואברהם דאתקרי קשיש
תמן הוא ויצחק עבדא דיי
דנפק בר חורין מן כופתא
מן קירים דידיה: יט למא
יהיב לדעי נהורא וחיי
למרירי נפש: כ דאורכין
למותא וליתוי וחפסין ליה
מן טומעיא: כא דהוו חדין לדיצא השתא יחדון ארום ישכחון בית קבורתא:
כב כל אלין מררתא לגבר די אורחיה מטמרא וטלל אלהא אמטולתיה:
כג ארום קדם סעודתי תנחתי תעול ונתזן היך מוי אכליותי: כד ארום דלותא
דלחית ואתת

אבן עזרא

יבא המאכל לולד קודם שיולד: (יא) ומה שדים. כטעם למה וכמוהו מה יתאונן: (טז) שם רשעים. הם המתנועעים חדלו מרוגזם: (כ) ויחפרוהו. יבקשוהו יותר מהחופרים למצוא מטמון: (כא) אלי גיל. יש אומרים גיל תנועה לשמחה ולאבל כמו רנה ואחרים אומרים כי ענינו כמו השמחים ללכת אל גיל כן ישישו. חזר ופירש מי הוא מהמחכים למות הוא:
(כב) הגבר אשר דרכו נסתרה. ממנו והאל סגר עליו וזה ענין ויסך אלוה בעדו כמו יסגור על איש. והגאון רב סעדיה פירש בו להפך ואמר כי ענינו כי אין צורך לחיים אלא הגבר אשר דרכו נסתרה אפילו באכילה לא יתענג: (כג) ויתכו כמים שאגותי. עד שיככה או הוא על דרך משל שלא יתערבו כי אם ירוצצו זאת אחר זאת ולא

רלבג

(יג) הבונים חרבות למו. ר״ל שהם בונים המקומות אשר היו חרבים לקרא שמם על הבנינים ההם: (טז) חדלו רוגז. ר״ל חדלו ירא כמו הענין באמרי לב רגז בהרגזון בו לב ירא והרגזון בזה שאחר המות הנה יצאת הרשעים מעל האנשים: (כ) ויחפרוהו ממטמונים. ר״ל שהם יבקשו המות יותר ממטמונים: (כב) ויסך אלוה בעדו. ר״ל שגדר השם בעד דרכו אשר ילך בה עד אשר ימנעו ממנו כל מבוקשיו: (כג) ויתכו כמים שאגותי. ר״ל שכבר נגרו אחת אחר כמים הנגרים

ס״א ובסוף הושע: ואשקוט ג׳ מ״ל בליש׳ וסי׳ ולמען ירושלי׳ באשקוטת ואביטה. כי עתה שכבתי ואשקוט: הבונים ה׳ וסי׳ אבן מאסו. הבנים הרבות למו. כי הכעיסו לנגד הבני׳. ויסדו הבונים את היכל ה׳. הבונים בחומה והנשאים. וא׳ והבונים איש חרבו אסורים: רגז ג׳ והס׳ וסימ׳ שם רשעים חדלו רגז. לא שלותי ולא שקטתי. קצר ימים ושבע רגז: וגדול ה׳ וסימ׳ והוא שכור. ויאמר המלך אל עבדיו. מאין כמוך ה׳ גדול אתה וגדול. וילך דוד הולך וגדול. וחברו. כי האיש מרדכי הולך וגדול. כי מרדכי היהודי משנה. קטן וגדול שם הוא: נסתרה ג׳ וסי׳ בתהלים סי׳ ל״ח: ויסך ד׳ וסימן ויסך על ארון העדות. ויקם דוד מהארץ. ויסך בדלתים ים. ויסך אלוה בערו:

רש״י

נקבר: (יג) הבונים חרבות למו. זהו דרך למעמידי שם לבנות ערים נחרבות לזכרון להם כמו (ישעיה נח) ובנו ממך חרבות עולם וקורא לך גודר פרץ כלומר עם שרים ובעלי שם או הלואי שלא נודעתי ולא הייה כנפל. ומה שכתב לא אהיה כנפל טמון מפני שעומד על לשון שהתחיל לדבר בלשון תימה ומוסב על למה לא מדוע קדמוני ברכים או מדוע לא אהיה כנפל טמון: (טו) כעוללים. תינוקות ולכך קורא אותם עוללים על שם שחוק ולכלוך כמו לקמן (טז) ועוללתי בעפר וכמו ויתעללו בה כל הלילה (שופטים יט): (טז) חדלו רוגז. נמנעים מרוגזם שהיו נוהגים ורגילים להרגיז בארץ: ושם ינוחו. ושם נחו דבר ההווה כתבו בלשון עתיד: (יח) קטן וגדול שם. שם ניכר מי חשוב ומי שפל ולפי שאותה גדולה גדולת עולם היא ואותה שפלות שפלות עולם היא: (יט) למה יתן. (הנותן והוא הקב״ה): לעמל אור. למי שגדל בעמל וצרה למה נותן לו אור עולם ולא המיתו בהוולדו: (כ) המחכים למות. למרי נפש המתאבים ומתאוים למות וקובלים לאמר איננו: ויחפרוהו. מרגלים אחריו: ממטמונים. יותר משמרגלים אחר מטמוני אוצרות: והיו (כא) שמחים אלי גיל. וישישו אם היו מוצאים קבר: אלי גיל. בשביל הגילה והששון של (מציאות) קבר: (כב) לגבר אשר דרכו נסתרה. כל טובות אשר פעל נסתרו מאת בעל הגמול ולא הביט בהם: ויסך אלוה בעדו. עשה מחיצה לפניו לסוגרו במסגר כמו (הושע ב) הנני שך את דרכך: (כג) תבא. באה: ויתכו. לשון נתך הרבה נגרים ויורדים כמים ויש לפרש נתיכה לשון רביה: (כד) פחד פחדתי. כל ימי עמדתי בפחד על זה כמו שאמרנו (לעיל א) ויהי כי הקיפו וגו׳: ואשר יגורתי. הן עתה הועתד ונגזר שיבא לי:

הולדות אהרן יסגתי. ברכות נו. חדלו רוגז. נדרים כא: קטן וגדול. ב״מ פה: אלי גיל. ברכות ח: כי פחד. ברכות ס:

מצודת דוד

כאומר ואם בעבור סכנת אמי נשארתי חי במעיה למה לא מתי מיד בצאתי מן הרחם: מבטן. כאשר יצאתי מבטן היה לי לגוע ולמות וכפל הדבר במ״ש: (יא) מדוע קדמוני. מדוע באו לפני ברכי המילדת לקבל אותי בצאתי מן הרחם כמשפט המילדת הלא טוב היה לי ליפול בארץ ולמות: ומה שדים. למה נמצאו שדים לאמי להניק אותי הלא טוב היה לי בהעדרם כי מיד הייתי מת ברעב: (יב) כי עתה. א״כ היה הייתי א״כ עתה שוכב בקבר בהשקט וכאשר הייתי ישן בקבר אז היה לי מנוחה וכפל הדבר במ״ש: (יג) עם מלכים. הייתי א״כ שוכב עם מלכים ודומה להם כי לא ניכר בקבר יתרון לזה על זה: הבונים וגו׳. דרך המלכים והגדולים לבנות ערים חרבות ושוממות למען היות להם לזכרון: (יד) או עם שרים. או הייתי שוכב דומה לשרים בעלי הזהב וכאומר הנה בקבר לא היה ניכר יתרון עלי לא לבעלי הממשלה ולא לבעלי העושר אבל עתה אל מי אדמה יאשוה: (טו) או כנפל טמון. מוסב על למה האמור בתחילת הענין לומר או למה כנפל טמון לא אהיה ר״ל למה לא הייתי נפל והוא הנופל מרחם קודם זמנו עד לא כלו חדשיו בעוד לא נתפשטו איבריו ועדיין הוא מקופל וטמון קלחם בקלחם: כעוללים וגו׳. הם הנפלים אשר לא ראו אור העולם וכפל הדבר במ״ש: (טז) שם. ר״ל מה שאתאוה לשכון בקבר הוא בעבור כי שם חדלו הרשעים מרגוז ולא יוסיפו להתרגז ולכעום על האנשים ומצאו א״כ שוכני הקבר מרגוע מן הרשעים: יגיעי כח. אותם שהיה כחם יגע ועיף מן העמל הנה שם ישכנו במנוחה: (יז) יחד. האנשים שהיו במאסר עד לא מתו הנה שם כולם יחד בהשקט ושאנן ואין מי ישמע שם קול נוגש המכריז לעבודת המלך: (יח) קטן וגו׳. ר״ל שם פיה הקטן להגד ואין יתרון לזה על זה ושם נעשה העבד חפשי מאדוניו כי לא יעבדנו עוד: (יט) למה יתן. ר״ל ואם אמנם הקבר רוא מקום תאות ומרגוע למה יתן אור העולם למי שנפשו עמל בצרות ולמה יתן חיים וגו׳ וכפל הדבר במ״ש: (כ) המחכים. הלא המה אשר יקוו למות ומדוע איננו ואף כי יבקשו אחריו יותר מאחר מטמונים: (כא) השמחים. הנה האנשים שלימי הדעת השמחים אל דבר אשר ראוי ונכון לגיל בו הלא המה ישישו כאשר ימצאו קבר וסיבת ...ות: (כב) לגבר. מוסב למעלה לומר הלא ישישו כאשר ימצאו קבר לגבר אשר דרכו נסתרה ממנו שיש לו קושי המזל לבל יוכל לעשות דרכו לגמור מעשהו אשר פעל ואלוה עשה גדר בעד דרכו לבל יוכל לעבור בו ובעבור זה ישישו שלימי הדעת כאשר ימצאו לו הקבר כי יאמרו טוב מותו מחייו והואיל וכן הוא למה יתן א״כ לעמל אור: (כג) כי לפני לחמי. למה לי חיים הלא מר לי מאד כי אף לפני מאכלי תבא

מצודת ציון

אמר דבריו כאלו ידבר עד לא יולד: ואגוע. ואמות כמו כי גוע אהרן (במדבר כ): (יא) קדמוני. באו לפני כמו ולא יקדמנה מגן (ישעיה לז): ומה. ענינו כמו למה וכן מה יתאונן (איכה ג): (יג) למו. לעצמם: (טו) טמון. מכוסה ונסתר: כעוללים. כן יקרא התינוק הרך כמו עוללי טפחים (שם ב) וכן יקרא במעי האם: (יז) שאננו. מל׳ שאנן ושקט: נוגש. מל׳ נגישה וכפיה: (יח) חפשי. ענין חרות כמו יצא לחפשי חנם (שמות כא): (יט) למה יתן. מי שבידו ליתן וקצר בדבר המובן מאליו וכמוהו רבים: (כ) המחכים. המקווים כמו וחכיתי לה׳ (ישעי׳ ח): ויחפרוהו. מל׳ חפירה ור״ל יחפשו כי המחפש חופר בקרקע: ממטמונים. מאוצרות כי הדרך לטמנם במקום טמון ונסתר: (כא) אלי גיל. אל גיל: (כב) ויסך. ענין גדר כמו אתה שכת בעדו (לעיל א): (כג) ויתכו. ענין שפיכה ויציקה כמו עד נתך מים (ש״ב כא): שאגותי. צעקותי: (כד) כי פחדתי. אשר פחד פחדתי וכן כי גוע אהרן (במדבר כ): ויאתיני. בא

איוב ג ד

יָגֹ֗רְתִּי יָ֣בֹא לִֽי׃ כה לֹ֤א שָׁלַ֨וְתִּי ׀ וְלֹ֖א שָׁקַ֥טְתִּי וְלֹא־נָ֗חְתִּי וַיָּ֥בֹא רֹֽגֶז׃

ד א וַ֭יַּעַן אֱלִיפַ֥ז הַֽתֵּימָנִ֗י וַיֹּאמַֽר׃ ב הֲנִסָּ֬ה דָבָ֣ר אֵלֶ֣יךָ תִּלְאֶ֑ה וַעְצֹ֥ר בְּ֝מִלִּ֗ין מִ֣י יוּכָֽל׃ ג הִ֭נֵּה יִסַּ֣רְתָּ רַבִּ֑ים וְיָדַ֖יִם רָפ֣וֹת תְּחַזֵּֽק׃ ד כּ֭וֹשֵׁל יְקִימ֣וּן מִלֶּ֑יךָ וּבִרְכַּ֖יִם כֹּרְע֣וֹת תְּאַמֵּֽץ׃ ה כִּ֤י עַתָּ֨ה ׀ תָּב֣וֹא אֵ֭לֶיךָ וַתֵּ֑לֶא תִּגַּ֥ע עָ֝דֶ֗יךָ וַתִּבָּהֵֽל׃ ו הֲלֹ֣א

ד׳ · ג׳ · ט׳ ר״פ לא ולא ולא · ג׳ · ל׳ · ל׳ · ג׳ · ג׳ מ״נ · וק׳ מלרע · ל׳

תרגום

לְוָתִי וּמָה דִדְחֵילִית יֵיתֵי לִי׃ כה לָא שְׁלֵיית מִבְּסוּרְתָא דְתוֹרֵי וְאַתְנָן וְלָא שְׁדוּכֵית מִן בְּסוּרְתָא דִיקִדְתָא וְלָא נְיָחֵית מִבְּסוּרְתָא דְגַמְלַיָא וַאֲתָא רוּגְזָא עַל בְּסוּרְתָא דִי בְנַיָא׃ א וַאֲתֵיב אֱלִיפַז דְמִן תֵּימָן וַאֲמַר׃ ב הַעַל נִסְיוֹן פִּתְגָמָא דְמָטָא לְוָתָךְ תִּשְׁתַּלְהֵי וּלְמֶעֱכָבָא בְמִלַיָא מַן יְכוּל׃ ג הָא כְסַנְתָא סַגִיאִין וִידַיָא חַלְשַׁיָא תַקִפְתָּא׃ ד דְתָקַל בְּחוֹבָא יְקִימוּן מִלָּךְ וְאַרְכוּבַיָא דְחַמְטָן בַּעֲבֵירָא תְּחַיֵל׃ ה אֲרוּם כְּדוּן תֵּיתֵי לְוָתָךְ וְתִשְׁתַּלְהֵי תִּמְטֵי גַבָּךְ וְאִתְבְּהֶלְתָּא׃ ו הֲלָא

רשי

(כה) לא שלותי. מדאגה זו והנה ויבוא רוגז: מענה אליפז (אליפז בן עשו היה ועל ידי שנתגדל בחיקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכינה): התימני. מארץ תימן מארצו של עשו. הא״א: (ב) הנס׳. לשון תימה הבעבור שניסה דבר אליך תלאה בנסיון אחד שניסך בוראך ובא אליך אתה נלאה. ומעתה. עצור במלין מי יוכל מלהשיבך: (ג) הנה יסרת רבים. שהרבו דברים הוכחתם ויסרתם: וידים רפות. עיגורות מפורענות הבא עליהם אתה היית רגיל לחזקם ולומר אל תירא שכך הוא מדת הדין: (ד) יקימון. רגילות הם מליך להקים את הכושל: (ו) הלא. עתה סופך מוכיח על

אבן עזרא

ולא תפסקנה: (א) ויען אליפז: (ב) הנסה. הנו״ן ל׳רבים והסמ״ך מקום שי״ן והה״א מקום אל״ף וכמוהו נסה עלינו אור פניך ה׳. ועצור במלין מי יוכל. וי״א הנסה המנסה וטעם דבר כדבר ואחרים אמרו כי הדבר הוא המנסה ועצור במלין לא תוכל שלא

הנסה ב׳ בתרי ליש׳ וסי׳ או הנסה אלהים. הנסה דבר אליך תלאה: יקימון ל׳ והוא חד מן שטת חדא כתיב יוד דכל חד וחד לית דכו׳ וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות היו״ד בס״ד:

רלבג

הנגרים אשר ירוצו רץ לקראת רץ בלי הפסק: (כה) ויבא רגז. ר״ל מה שהייתי ירא ממנו ויהיה רוגז מענין ירגזו על דרך אמר שם רשעים חדלו רגז:

ביאור דברי המענה נעק איוב ואמר יאבד יום אשר יולדתי בו והלילה אשר היה בו ההריון לאמי. היום ההוא יהיה חשך. היום ההוא אשר יולדתי בו יהיה חשך אל ישתדל בו אלוה ממעל להזריח עליו השמש ולא יאיר עליו שום אורה יהיה עם היום ההוא חשך וצלמות כדרך שלא יהיה אור בו. יבעתהו האדים המזיקים הטולים בסבת חוזק החום מהיום. הלילה ההוא אשר הרה בו אמי יקחהו אופל עד שלא יהיה בו אור הכוכבים ולא יהיה נמנה בחשבון ימי השנה עד שיצטרף אל השנה ולא יבא במספר הירחים עד שיצטרף אל החדש. הנה הלילה ההוא יהי גלמוד עד שלא ילכו בו חברת האנשים במבואות העיר ובחוצותיה ולא תבא בהם רננה בו. ואמנם אמר זה לפי שמנהג ההולכים בלילה שישירו וירננו. יקללו הלילה ההוא כל האנשים העתידים לעורר אבלם על קושי יומם שהם מקללים הזמן בסבת מרירות נפשם. יחשכו הכוכבים הגדולים הנראים בלילה ההוא בתחילתו ובסופו עם הסתר שאר הכוכבים בסבת האור הנמצא אז ויתמיד החשך בלילה ההוא לבלתי אור. יקוה לאור השמש ולא יזרח ולא יבקע השחר כדרך שלא יהיה אחריו יום. כי לא סגר הלילה ההוא דלתי בטן אמי שלא תתעבר והיה מסתיר בזה עמל מעיני ואחר שנתעברה למה לא מתי מעת צאתי מרחם אמי עד שתיכף שיצאתי מבטן אגוע כי זה היה יותר טוב לי מחיותי לראות בזה הרע אשר מצאני. מדוע קדמוני ברכים ברכי המילדת לקבלני בעת הלידה ולמה נמצאו דדים לאמי להניק אותי לחיותי. כי עתה אם הייתי מת מרחם הייתי שוקט וגם מאלו הרעות בקבר. עם מלכים ויועצי ארץ אשר הם בונים המקומות החרבים למו להקרא שמם עליהם. או עם שרים זהב להם הכונסים להם אוצרות כסף הנה אלו האנשים עם טוב הצלחתם לפי הנראה לא היה להם בקבר יתרון עלי. או למה לא הייתי נפל שאינו יוצא מרחם ולא יוכלם ההריון כי כמו העוללים המתים במעי אמם אשר לא ראו אור הנה המות נבחר מאד וזה כי בעת המות הרה יראת הרשעים מעל האנשים ר״ל שהמתים אינם יראים מהרשעים ושם ימצאו מנוחה היגעים כל האסירים השאננים בקבר ולא שמעו קול נוגש. שזה המות לקטן ולגדול אין יתרון בו לאחד על האחד ושם העבד חפשי מאדניו לא יעבדנו ולא ירדה בו. הנה שמה למה יתן השם לאיש הקשה יום אור שהיום ולמה יתן חיים לאנשים המרי נפש והנה המות להם יותר טוב עד שמחכים למות למצוא מרגוע לנפשם ולא ימצאוהו וישתדלו למצוא אותו יותר ממטמון לרוב תשוקתם אליו אם יאמר האומר כי לא די עדות בתשוקתם אל המות שיהיה המות יותר טוב להם כי כן מנהג החולים שתהיה תשוקתם אל מה שיזיקם ולא יתכן לומר שיהיו הענינים ההם המזיקים טובים להם מפני תשוקתם אליהם הנה אנחנו נמצא שהאנשים האחרים השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו ישמחו ויגילו כי ימות האיש הקשה יום אשר נגדר בשם דרכו עד אשר לא יוכל להשיג דבר ממה שיבקשהו לראות כי המות טוב לו ואולם זכר השמחים אל מה שראוי לשמוח עליו כי מהם לבד תלקח ראיה בזה הענין לפי שהכאב אנשי רעי התכונה ישמחו כי ימצא רע לזולתם ולא תעיד שמחתם על הרע ההוא שיהיה הרע ההוא טוב למקבלים אותו וזה מבואר בנפשו ואחר שהתיישב בהמות טוב לכמו אלו האנשים המרי נפש הנה תמה למה השתדל השם שיתן לי חיים שהכבר השיגני מהמרירות עד שתמיד אני מתאנח בעת היות מאכלי לפני אשר היה ראוי שישמחני לרוב השתדלותי בלקיחת מזוני ונתכו כמים שאגותי אחת אחת כמים הנגרים בלי הפסק כי אין הפסק בין שאגה לשאגה. הנה פחד פחדתי בעת שלותי פן יבואוני הרעות האלה אשר באו לי ואשר יגרתי בא לי. לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי מזה הפחד עד שבא מה שהייתי ירא ממנו: והכלל העולה מהדברים הוא שדעת איוב היה שכל מקרי האדם הם מסודרים ומוגבלים לפי מערכת הכוכבים בעת הלידה ולזה קלל היום שנולד בו להשבו כי הוא היה הבת הרעות שקרוהו וקלל ליל ההריון להיותו מורה על איכות מה ביקרה לעובר ברחם ועם לאתו מרחם וכבר זכרו זה בעלי המשפט ולזה היה מורה ליל ההריון על עת הלידה אשר הוא מורה לפי דעתם על כל מקרי האדם בחייו וקלל יום הלידה אשר להיות מורה בעצמו. ראשונה על מקרי האדם בחייו וקלל ליל ההריון אחר זה להיותו מורה בשנים עליהם וזה שהוא יורה על עת הלידה אשר הוא מורה על אלו המקרים ועוד נפרעם על ליל ההריון על אשר לא היתה הורתו אם שלא תתעבר אמו אם שלא תפלים ההריון ותפיל אם שימות בצאתו מרחם אמו כי אלו המקרים הם לפי מערכת הכוכבים ברגע רדת הטפה ברחם לפי מה שאמרו בעלי המשפט ונהגה בחר איוב לא היותו על היותו בסבת המקרים האלה אשר קרוהו ונתרעם על הש״י שמסדר זאת ההנהגה אשר מצד מערכת הכוכבים אשר ימצא בה זה האופן מהעדר הסדר והיושר אשר יבא ממנה רעות לטובים וטובות לרעים כמו שיזכור איוב במה שאחר זה איך לא סדר במי שיולד בכמו זה המערכת שימות מרחם ולא יראה ברע כי זה יותר טוב להם לפי מחשבתו ויותם זה להנהגה לשם ית׳ או לניאות וקצור וכבר שגג בזאת הסנהה בב׳ נדדים. האחת כי זאת ההנהגה המסודרת מצד מערכת הכוכבים לא תחייב על כל פנים הגעת המקרים אשר יורו עליה אבל כבר נשארו אפשריים מצד הבחירה האנושית כמו שזכרנו בפתיחתנו לזה הביאור. והשנית לחשבו שאלו הרעות המדומות הם רעות אנושיות עד שיבחר המקבל הרעות ההם המות מהקיום וזה אמנם היה לודק אם היו אלו הרעות רעות אנושיות לפי שהמות משובח על החיים הבלתי אנושיים לפי דעת קצת הקודמים כמו שנזכר בספר המדות ואולם הטובות האנושיות עם הרעות הבלתי אנושיות הם הם משובחות בעצמם ולאשר שנאמר שאיוב לא שגג בצד השני כי היה מאמין בהשארת הנפש כמו שנבאר במה שיבא בע״ה ואולם אמר זה לנער אלו החיים אשר היה בהם וגנותם שיותר טוב היה אלו העדר ההצלחה האנושית עם העדר אלו הרעות אשר היו בהם מתיקות קנין ההצלחה האנושית עם קנין אלו הרעות ואע״פ שהם רעות בלתי אנושיות. ואולם בצד הראשון היה טועה בלי ספק כמו שיוכיח תשובת ריעיו לו כמה שיבא ותשובתו אליהם ולולא זה לא היינו אומרים שטעה בו כלל וזה כי אנחנו נראה ירמיהו ע״ה קלל את יומו אלא שירמיהו לא הביאתהו לזה אמונתו בזאת ההנהגה כיא מצד שמערכה כמו שהתפרסם מדבריו במקומות רבים מנבואתו והמגה אמר זה על צד ההפלגה והגזמה לחוזק מרירות נפשו והנה דעת איוב היה כמו שיתבאר במה שיבא שההשגחה האלהית אינה באישי האדם כלל כי שכן באמר אישי ב״ח אבל הם כלם משולחים ונעזבים אל ההנהגה המסודרת מהגרמים השמימיים והביאהו להאמין זה החוש והעיון אם החוש למה שנראהו מרוע הסדור הנופל באישי האדם בטובות וברעות אם העיון להיות אלו הענינים הפרטיים הזמניים בלתי אפשר בהם לפי מחשבתו שיהיו ידועים אבל הש״י לפי שאי אפשר שתהיינה בו ידיעות מתחדשות ונפסדות ולא ידע אם כן הענינים הזמניים מי שאין לו יחס עם הזמן כלל וזהו אמרו מדוע משדי לא נצפנו עתים ויודעיו לא חזו ימיו ירצה בזה מדוע לא יהיו נעלמים מהש״י הענינים הזמניים והזמנים והנה אין לו יחס עם הזמן עד שיודעיו לא חזו ימיו אבל רואהו קיים ועומד ורחוק מהשתעלויות כולם בהכלית ההרחק ומי שם דרכו אי אפשר שיתראה בזמן כלל כמו שיתבאר בטבעיות ועוד שאלו הענינים הטבעיים הארציים לרחוק מדרגתם מהש״י הנה ימאסם הש״י ויתעבם בהכרח לפחיתותם כי אין מדרך השלם התכלית השלמות להשגיח בדברים אשר הם בתכלית החסרון ועוד כי השכל לא ישיג הדברים מצד מה שהם בו פרטיים אבל אשר בו ההשגה לכחות אחרים כמו הדמיון והחוש ואם אין בשם יתברך כמו אלו הכחות אשר יושג בהם הפרט אי אפשר שישיג אלו הדברים הפרטיים והוא אומרו העיני בשר לך אם כראות וגו׳ הנה אלו הטענות שהמאלא שיקיים בהם איוב דעתו בזה הדרוש. וכבר יהפך מספק ויאמר אם היה דעת איוב כן על מה היה מעלה עולות לירא שמא חטאו בניו והוא ירא שהתשובה והתפלה אל השם יתברך בלתי מועילה להיותו בלתי מגיע בזה העולם השפל ואמר כי איוב היה מאמין בהשארת הנפש כמו שיראה מדבריו במה שאחר זה ולזה היה מקרב בניו לעבודת השם יתברך כפי היכולת אע״פ שלא היה מאמין שיהיה בזה גמול גופני מגורף לזה שאיוב היה רוצה לצאת ידי שתיכן רצוני שלמה שהיה נכון ומכולכל בענין השגחת השם יתברך היה רוצה לעשות כראוי לפי כל אחת מהדעות ולזה היה עושה פעולות המאמין בגמול ובכוונה כדי שישמרו קניניו עד שהשיגהו מה שהגיעו ואז התרחקה ממנו האמנה הזאת לדעתו בעצמו שהוא היה צדיק ואין השגחת אלו הרעות על צד העונש למרי שקדם: **ביאור מלות המענה** (ב) הנסה דבר אליך תלאה

מצודת ציון

בא עלי כמו אתא בקר (ישעיה כא): יגורתי. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): יבא לי. כמו בא לי: (כה) נחתי. מל׳ נחת ומנוחה: (א) ויען. מל׳ עניה ותשובה: (ב) הנסה. מל׳ נסיון והיא בה״א התימה: תלאה. ענין עייפות ויגיעה כמו את כל התלאה (שמות יח): ועצור. ענין מניעה ועכבה כמו שרים עצרו במלין (לקמן כט): במלין. ענין דבור: (ג) רפות. מלשון רפיון: (ד) כושל. ענין נפילת הכח והחשום: כורעות. היא הנפילה על הברכים: תאמץ. תחזק: (ה) ותלא. כמו ותלאה: עדיך. אליך

מצודת דוד

אנחתי ולא הלך הצער בשמחת תענוג המאכל ושאגותי המה הכופים מבלי הפסק כמים הנגרים ויורדים: (כד) כי פחד. הפחד אשר פחדתי בעת שלותי פן יבואו עלי הרעות האלה הנה כן באו אלי: ואשר יגורתי. כפל הדבר במ״ש: (כה) לא שלותי. מעולם לא ישבתי בשלוה ובהשקט ובנחת כי יראתי מן הרעה הבאה ומתרגשת בעולם והנה באו עלי הרוגז והחרדה (העולה מהמענה׳ היא שהיה איוב נבוך בדעתו ומסתפק לומר שכל מקרי האדם המה מוגבלים ומסודרים לפי מערכת השמים אשר יורו בעת ההריון והלידה ולזה קלל יום הולדתו וליל עיבורו אף יתרעם מול המקום המסדר את ההנהגה ההיא לומר מדוע לא סדר אשר מי שיהיה ראוי להולד בכמו זה המערכה שנולד הוא שימות או ברחם האם או בצאתו ולא יראה ברעה כי טוב לו המות): ד (ב) הנסה. האם ראוי ונכון שכאשר המנסה הוכך בדבר רע מן הרעות נעשית מיד עיף ויגע מלהיות מחזיק בתומתך ולכן מי יוכל לעצור מלהתפקק בדברים מבלי להשיב: (ג) הנה יסרת. ק׳ מאז הלא אתה סרת רבים אשר רבבו דברים כלפי מעלה: וידים רפות. הידים שהיו רפות באמונת השם אתה היית מחזק באמרי מוסר: (ד) כושל. האיש הכושל [illegible] מליך מקימים אותו והברכים הכורעות לנפול אתה היית מאמץ ר״ל כל מי שהיה נבוך בהשגחת המקום בעבור מה שהגיעתו מהרעות בחושבו שבאה מצד המערכה ולא בהשגחה הנה מאז היית אתה מעמידו על האמת לומר שבא בהשגחה ומצד העונש על הפשע והנה שבו כולם והודו לדבריך: (ה) כי עתה. וכאשר עתה תבא אליך מה מהרעות נעשית נלאה ועיף להחזיק עצמך וכאשר נגעה אליך הרעה נעשית

רשי

תחלתך שיראתך שהיית ירא שמים כסלתך היא (ע' תוס' ב"מ נח) . מחמת כסילות היא ולא מדעת שלימה וכן תקיתך ותום דרכיך הכל כסילות : (ז) נכחדו . נעלמו ונאבדו כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט) : (ח) כאשר ראיתי . אשר (כן) נכחדו חורשי און ומכינים את האון במחשבתם כחורש זה שמכין לפני הזריעה ואחרי כן זורעים במעשיהם את העמל וראיתי שהם יקצרוהו כלומר דעתם שבאה עליהם . וראיתי כי . (ט) מנשמת אלוה יאבדו מנשיבת סערתו וכעסו : ומרוח אפו יכלו . כלים תמיד ועל דור המבול דיבר : (י) שאגת אריה וקול שחל וגו' . הארי גדול . והשחל בינוני . והכפיר קטן . כולם יתעו . כלומר המלכים והשרים והעבדים וכל שמות הללו שמות אריה הם : (יא) ליש אובד מבלי טרף . השרים אבדו כליש זה האובד מבלי מזון כך אבד כחם מעשות המס . אובד אינו לשון אדם האובד דבר ממנו אלא הוא עצמו הולך לאיבוד כמו תעיתי כשה אובד (תהלים קי"ט) וכמו הייתי ככלי אובד (שם ל"א) . ובני לביא יתפרדו . מדבר בדור הפלגה אשר נפוצו משם על פני כל הארץ : (יב) ואלי דבר יגונב . חוזר על תוכחתו שהוכיחו עד הנה מה תזעק זכר נא מי הוא נקי אבד וגו' כאשר ראיתי וגו'. ועל אודותיך אלי דבר נבואה יגונב מן הסגנון כדבר גנוב לפי שאין רוח הקודש נגלה על נביאי עובדי כוכבים בפרהסיא משל למלך שהיה לו אשה ופלגש כשבא אצל אשתו בא בגלוי ואצל פלגשו בא בסתר וכנגדה כך הקב"ה לנביאי עובדי כוכבי' ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (בראשית כ') וכן ויבא אלהים אל לבן וגו' (שם לא) . לבלעם נופל וגלוי עינים (במדבר כב) . לאליפז בחזיונות הלילה . אבל בנביאי ישראל כתיב (שם יב) פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות במדרש תנחומא מלאתי מוגה ול"ש : ותקח אזני שמץ מנהו . שמץ מקצת רוח הבנה : (יג) בשעיפים . במחשבות : (יד) פחד קראני . מן הרוח שבא אלי ורוח הוא מלאך שנאמר (תהלים ק"ד) עושה מלאכיו רוחות :

תסמר

איוב ד

ו הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם
דְּרָכֶיךָ׃ ז זְכָר־נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד
וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ׃ ח כַּאֲשֶׁר
רָאִיתִי חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי עָמָל
יִקְצְרֻהוּ׃ ט מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ
וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ׃ י שַׁאֲגַת אַרְיֵה
וְקוֹל שָׁחַל וְשִׁנֵּי כְפִירִים נִתָּעוּ׃
יא לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי־טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא
יִתְפָּרָדוּ׃ יב וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב וַתִּקַּח
אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ׃ יג בִּשְׂעִפִּים
מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־
אֲנָשִׁים׃ יד פַּחַד קְרָאַנִי וּרְעָדָה
וְרֹב עַצְמוֹתַי הִפְחִיד׃ טו וְרוּחַ עַל־

יו' כתיב כן · ל' חסר · ל' · ג' · ב' . ג' · ג' . ל' · ג' · ל' · ל'

תרגום

דַחַלְתָּךְ סִבּוּיָךְ סִבְרָךְ וְשַׁלְמוּת אוֹרְחָתָךְ׃ ז אִדְכַּר כְּדוּן מַן דַּזַּכַּי כְּאַבְרָהָם הוֹבַד וְהָאן תְּרִיצִין כְּיִצְחָק וְיַעֲקֹב אִתְכַּחֲדוּ׃ ח הֵיכְמָה דִי חֲמֵיתִי דָרָא דְטוּבְעָנָא עָבְדֵי שִׁקְרָא וּפָלְחֵי לְעוּת יִשְׁתַּלְמִין כְּמִנֵּיהּ׃ ט מִן מֵימַר אֱלָהָא יְהוֹבְדוּן וּמִן זַעֲפָא דְנָחִירֵיהּ יִשְׁתֵּיצוּן׃ י אַכְלְיוּת דְּעֵשָׂו דִמְתִיל לְאַרְיָא טַרְפָּא וְקָלָא דְלֵיהּ דִּמְתִיל לְשַׁחֲלָא מַרְתִּיחִין כְּרַבְיָא בְּחַטּוּפֵיהוֹן וְרַבְרְבָנוֹי דִּמְתִילִין לְלֵיתָא מִתְפָּרְשִׁין לְמִבַּז בִּזְּתָא׃ יא הֵיכְמָה דְאַרְיָא יְהוֹבַד מִדְּלֵית עֲדָאָה הֵיכְדֵין יְהוֹבַד יִשְׁמָעֵאל מִדְּלֵית זְכוּתָא וּבְנוֹי לִסְטַיָּא אִתְפָּרַשׁוּ מִן אוֹרְחִין תְּרִיצִין׃ ת"א יִשְׁמָעֵאל דִּמְתִיל לְאַרְיָן יְהוֹבַד מִדְּלֵית זְכוּתָא וּבְנוֹי דְלוֹט דִּמְתִיל לְלֵיתָא יִתְפָּרְשׁוּן מִקְהָלָא׃ יב לְוָתִי פִּתְגַם אִתְאֲמַר בִּנְטִיר וַאֲלִיפַת אוּדְנִי קְצַת דְּאִתְמְצֵי מִנֵּיהּ׃ יג בְּמַחְשְׁבָתָא דְמִן חֶזְוָתָא בְּלֵילְיָא כַּד נְפָלַת שִׁנְתָּא עַל בְּנֵי נָשָׁא׃ יד דְּלוּחָא עַרְעַנִי וְרִתִּיתָא וְסוּגְאֵי אֵבָרֵי דַלֵּיחַ׃ טו וְזִיקָא עַל אַפֵּי יֶעְבַּר

אבן עזרא

שלא נשיבך : (ו) כסלתך . דבר שתשען עליו כמו וישימו באלהים כסלם : (ז) נכחדו . נכרתו כמו ותכחד מן הארץ : (י) שאגת אריה . פירש בו רבי משה הכהן נ"ע כשאגת אריה והענין שישליט עליהם המקום אריות וחיות ופירש רבי יונה נתעו נלתעו מן מלתעות ושניהם רחוקים ופירושו שדמה אף אלהים לשאגת אריה על טרפו , ופי' נתעו כמו יתעו לבלי אכל ומלת נתעו שבה על הכפירים וכמהו קול דודי הנה זה בא : (יב) יגונב . מן גנב ועניינו נחטף : שמץ מנהו . כל המפרשים פירשו בו מעט לפי הענין והנכון בעיני שהוא מטעם ומה שמץ דבר נשמע בו ועניינו כי לא יכלה אזני לקחת הטוב המעולה ממנו כענין פנים ואחור הנזכרים בפרשת כי תשא : (יג) בשעיפים . מחשבות :

תסמר

ואיפה י' כתיב ה' וסימני' ויאמר לו המלך איפה הוא . איפה הם רעים . איפה שמואל ודוד . איפה לא שגלת. ואיפה ישרים נכחדו . איפה היית ביסדי ארץ . איפה לקטת היום ואנה עשית . ואיפה האנשים אשר הרגתם . ואיש אל ידע איפה הוא. ואלה איפה הם : ואלי ג' וסימ' ואני יסרתי חזקתי. ואלי דבר יגונב . ואלי יאספו כל חרד :

תולדות אהרן כסלתך . ב"מ נח סנהדרין צט : נקי אבד . ב"מ נח סנהדרין סז זוה: פנחס : יגונב . סנהדרין פ"ע :

רלבג

תלאה . הוא מענין נשיאה בהמורת הבי"ן בה' והאל"ף בה"א וכמהו נסה עלינו אור פניך ה' והרצון בו אם נשא משל ונדבר אליך ולהשיב על דבריך תלאה . או יהיה מענין נסיון והוא היותר נכון והרצון בו אם כאשר נסה ששם לבגיע אליך דבר מן הרעות תלאה ולזה אמר כי עתה תבא אליך ותלא : (ו) כסלתך . ר"ל תקותך והרצון בו שמה שהיית ירא אלהים לא היה אלא לתקותך שישמור קניניך וכאשר ראית אבוד הקנינים הסה הרה יראת השם מעל פניך . ווי"ו ותום דרכיך כפ"א רפה בלשון ישמעאל והרצון תקותך תום דרכיך ר"ל שקותך שישמרו קניניך היתה סבת תום דרכיך ולזה סר תמימותך בסוף הקנינים הסה : (ח) וזורעי עמל . הרצון בו עול וכן אחת לבונו עמל ואון והמשל הסתדלות באון להריסה וזריעה וקצירה לבורות על רוב השתדלותם בו ומבואה התבולות רבות עד שישיגוהו כמו הענין בעובדי האדמה שיעשו מלאכות רבות להגיע אל תכלית המבוקש מהם : (י) אריה ושחל וכפירים וליש ולביא הם משל לאנשים הרעים אשר כל מגמתם להזיק לזולתם כמו אלו החיות אשר יכספו לטרוף זולתם מהב"ח : (יב) יגונב . ר"ל יעלם ויתכסה : שמץ מנהו . ר"ל מעט ממנו וכמוהו ומה שמץ דבר נמצא בו : (יד) עצמותי .

איברי

מצודת דוד

נעשית מבוהל ומבלי דעת מיושבת לדבר דברי רוח : הלא יראתך . הלא עתה נראה למפרע שכל יראתך היתה למען בטחונך בה להשיב מבוקשך ע"י ולא מדעת שלימה מיראת הרוממות : תקותך ותום דרכיך . תקותך היתה עם תום דרכיך ר"ל לא היתה תום דרכיך מאהבתך אותה אבל מחשבת סבת תקותך היתה עמה כי הלא עתה באבדן תקותך תפר יראתה : (ז) זכר נא . עתה התל לסתור דבריו ואומר מן עתה דעתך לזכור מי הוא הנקי שנאבד מכל וכל ואיה הם הישרים אשר נכחדו מבלי תקומה : (ח) כאשר . מוסב למעלה לומר מי הוא נקי אבד וכו' להיות דומה כאשר ראיתי אשר חורשי און וזורעי עמל שהם יקצרו פרי זרעם ר"ל כמו החורש להכין השדה לזריעה ואח"כ זרע הלא יקצור הזרע שזרע כן חושב הרע ועושהו מקבל הגמול משלם ויאבד לנצח : (ט) מנשמת . מנשיבת שבל פיו יאבדו ר"ל במעט סיבה ובדבר קל בהפחת רוח בעלמא : ומרוח וכו' . כפל הדבר במ"ש : (י) שאגת אריה . עם כי היה להם שאגת אריה וקול שחל לאיים ולהפחיד את הבריות ושיני כפירים לאכלם בכל פה הנה בסופם המה נתעו לבלי דעת למאוה הגלה מהרעה הבאה עליהם : (יא) ליש . עם כי היה גבור כארי סופו אובד הוא מבלי מצוא טרף ומזון להחיות נפשו ומת ברעב ובניו יתפרדו הנה והנה לבקש אכלם ומוסב למעלה לומר מי הוא נקי אבד כאשר ראיתי אבדן רשעים מבלי תקומה ואם היה הכל מצד המערכה ולא בהשגחה כמוי היה להיות מקרה אחד לכל לצדיק ולרשע : (יב) ואלי דבר יגונב . הנה בא אלי דבר נבואה בגניבה ועל כי היה מעובדי כוכבים לא באה אליו הנבואה בדרך ישרה ממקום הקדוש כ"א בדרך עקלקלות ויקייחם כאלו גנוב הוא מן הקדושה : ותקח אזני . קבלה אזני מן הנבואה משהו מועטת ולא כולו אף לא חלק גדול : (יג) בשעיפים . בעת היו המחשבות מלאות מחזיונות לילה ר"ל מראיית החזיונות הנראים בלילה על המשכב והיא תחלה הלילה שאז הרעיונים מלאים מדמיונות שהרהרו ביום : בנפול . בעת אשר התרדמה נופלת על אנשים כי בתחלת הלילה האדם נלאה ועיף ממלאכת היום והתרדמה נופלת עליו וכפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור ולהפלגת הפנינה : (יד) פחד . אז בעת ההיא קרה לי פחד וגם רעדה והפחד ההוא הפחיד את הרוב מעצמותי ואחזום חיל ורתת : (טו) ורוח וגו' . המלאך הדובר חלף ועבר לפני :

מצודת ציון

אליך כמו ועדיכם אתבונן (לקמן לב) : כסלתך . ענין בטחון ותקוה כמו אשר יקוט כסלו (לקמן ח) : ותום . הוי"ו באה במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א) ור"ל עם יוסף שהיה במצרים : (ז) נא . עתה : ואיפה . איה פה : נכחדו . נכרתו כמו ותכחד מן הארץ (שם ט) : (ח) עמל . עניינו עול : (ט) מנשמת . ענין נשיבה וכן מנשמת רוח אפו (ש"ב כב) : יכלו . מלשון כליון : (י) שחל וכפירים ליש ולביא המה שמות הארי זכר ונקבה אלא שזה גדול מזה : נתעו . מל' תועה ועניינו מי שאינו יודע מה לעשות : (יא) יתפרדו . יתפזרו : (יב) שמץ . ענין מעט ומשהו וכן ומה שמץ דבר (לקמן כו) : (יג) בשעפים . ענין מחשבה וכן לכן שעיפי ישיבוני (לקמן כ) : מחזיונות . ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות יח) : תרדמה . הוא שינה עמוקה : (יד) קראני . מל' מקרה : (טו) ורוח . ר"ל המלאך :

יחלוף

תסמר

אבן עזרא

(טו) הַבְּרִי. הרעיד כמו סמר מפחדך בשרי ורבינו האי ז"ל פירש שהוא ממסמרות כי הכתוב כמסמר [illegible]: יַחֲלֹף. יהלוך כמו חלף הלך לו: (טז) יעמוד. זה בחלום: דממה וקול. כמו קול [illegible] דקה הוא דרך נבואה קטנה: (יח) לא יאמין. אין אמונה בעבדיו כנגדו שהוא לבדו שלם בלא חסרון: תהלה. כמו אמרתי להוללים אל תהולו בעבור חסרונם: (יט) אף שוכני בתי חומר. קל וחומר הדרים בבתי חומר והנכון בעיני שעבדיו ומלאכיו הם העליונים שאין להם גשם שהוא גוף ונפשות בני אדם נחלבות מהם ואף שוכני בתי חומר הם הגופות שיסודם בעפר: ידכאום. ענין בתי חומר ידכאו השוכנים בעבור שיכלה הגוף כעש ורובי המפרשים פירשו לפני עש לפני שמש ואמרו כי עש כמו ועיש על בניה תנחם והם שבעה כוכבים קרובים מהמזלות הצפוני כמו שש ושיש והטעם כל ימי היות עיש: (כ) מבלי משים. פי' מבין וכמוהו וישימו וישכילו: יכתו. מן כתית והטעם כמו בבקר יציץ וחלף: (כא) הלא נסע יתרם. יש מפרשים ישע יתרון דעתם ויאבד ואחרים אמרו כי הוא כמו כי יתרי פתח שיסע יתר אהלי והקרוב אלי שהוא כמו יתרה עשה שהוא ממון וענינו שיאבד ממונם בחותם: ימותו ולא בחכמה. חכמו שיקבלו ממון גם יורה זה הפסוק כי האדם לא נברא אלא שילמד חכמה: (א) קרא נא. אם איננו כן שאל אם תמצא מי שיענה אותך: ואל מי מקדושים תפנה. או אמור מפי מי מהקדושים שהיו בארץ שמעת: (ב) כי. ידוע כי לאויל יהרג כעס: (ג) משריש. כמו ותשרש שרשיה שעשה שרשיה:

רשי

(טו) תסמר. הרוח שערת בשרי: תסמר. הוא לשון אדם שעמדו שערותיו: (טז) יעמוד. עומד היה בפני ולא הייתי מכיר מראהו: דממה וקול. קול דבר אשר הייתי שומע. ד"א דממה וקול אשמע קול שמעתי מדממה אבל דממה לא שמעתי דממה אלו המלאכים שאומרים שירה כדמתרגם ואחר הרעש קול דממה דקה (מלכים א יט) קל דמשבחין בחשאי. משה דממה שמע מכאן שהראשונים נשתמשו בקול והאחרונים בבת קול כאדם המכה בפטיש וקול ההברה נשמע למרחוק. כך הוא אומר: (יז) האנוש מאלוה יצדק. בתמיה: ואם מעושהו יטהר גבר. ואם יותר מעושהו יטהר גבר ומה זה חבירך יצעק: (יח) הן בעבדיו. הצדיקים לא יאמין שלא יחטאו לו ומסלקם מן העולם לפני זמנם: תהלה. לשון הוללות: (יט) אף. כל שכן: שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם. קברם: ידכאום לפני עש. מן השמים מתישין את כחם עד שהן שפלים ונדכאים לפני הרימה האוכלתן במותן: (כ) מבקר לערב יכתו. ביום אחד הם כתותים ונדכאים: מבלי משים. על לב לשוב לקונם: לנצח יאבדו. וגם זה הוא מקרא חסר: (כא) הלא נסע יתרם בם כמו (ישעיה טו) יתרה עשה וגו' גאותם וחכמתם תתבלע בגופן. והנה נוסעת ונסחת כמו (שם ל"ג) כל יסע יתדותיו: (א) קרא נא. ע"כ דבר הנבואה מכאן ואילך חוזר לתוכחתו צעק הרבה מי יענך: ואל מי מקדושים. הגוזרים זאת עליך. תפנה להלחם אתו: (ב) כי לאויל וגו'. לאויל כמותך יהרג כעסו שאילו היית שותק שמא תשוב מדת הרחמים עליך: קנאה. היא כעס

איוב ד ה

טו פְּנֵי יַחֲלֹף תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי׃ ד' חס'. ל'

טז יַעֲמֹד ׀ וְלֹא־אַכִּיר מַרְאֵהוּ

תְּמוּנָה לְנֶגֶד עֵינָי דְּמָמָה וָקוֹל ל' ד'

אֶשְׁמָע׃ יז הַאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק ל'. ל'

אִם־מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר־גָּבֶר׃ יח הֵן

בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים ל'

תָּהֳלָה׃ יט אַף ׀ שֹׁכְנֵי בָתֵּי־חֹמֶר ל'

אֲשֶׁר־בֶּעָפָר יְסוֹדָם יְדַכְּאוּם לִפְנֵי־ ל'

עָשׁ׃ כ מִבֹּקֶר לָעֶרֶב יֻכַּתּוּ מִבְּלִי ס', ג'

מֵשִׂים לָנֶצַח יֹאבֵדוּ׃ כא הֲלֹא־נִסַּע ב'

יִתְרָם בָּם יָמוּתוּ וְלֹא בְחָכְמָה׃ ל' וחד לא בחכמה

ה א קְרָא־נָא הֲיֵשׁ עוֹנֶךָּ

וְאֶל־מִי מִקְּדֹשִׁים תִּפְנֶה׃ ב כִּי־ ד'

לֶאֱוִיל יַהֲרָג־כָּעַשׂ וּפֹתֶה תָּמִית ד' כתיב שי"ן, כ'

קִנְאָה׃ ג אֲנִי־רָאִיתִי אֱוִיל מַשְׁרִישׁ

תרגום

מִצַּלְהֲבָא עַלְעוֹלָא בִּסְרִי׃ טז יְקוּם וְלָא אִשְׁתְּמוֹדַע חֶזְוֵיהּ דְּמוּ לָקֳבֵל עֵינַי חֲשַׁשׁ וְקָל סוּגְעִין אֶשְׁמַע׃ יז אַבְרָז וַאֲמַר אֶפְשַׁר דְּבַר נָשׁ מֵאֱלָהָא יִזְכֵּי אִם מִן דְּעַבְדֵיהּ יִדְכֵּי גְּבַר׃ יח הָא בְעַבְדוֹי נְבִיַּיָא לָא יְהֵימִין וּבְאִזְגַּדּוֹי יְשַׁוֵּי עִילָא׃ יט כָּל דְּכֵן רַשִׁיעַיָא דְּשָׁרְיָן בִּקְבוּרַת טִינָא דִי בְעַפְרָא שִׁתְאַסֵיהוֹן יְדַכְּכִנּוּן קֳדָם זַחֲלָא׃ כ מִצַּפְרָא לְרַמְשׁ מִשְׁתַּפְפִין מִן דְּלֵית מְשַׁוֵּי לְהוֹן אַרְכָא לְעָלְמָא יְהוֹבְדוּן׃ כא הֲלָא מִדְּלֵית זְכוּתָא לְהוֹן אִנְטַל סָעִיד מִנְהוֹן יְמוּתוּן וְלָא בְּחָכְמְתָא׃ א קְרֵי כְדוּן הַאִית עָנֵי לָךְ וּלְמַן מִן קַדִּישַׁיָּא תִּתְפְּנֵי׃ ב אֲרוּם לְשַׁטְיָא יִקְטוֹל רוּגְזֵיהּ דְּקִירִים וּשְׁבִירָא תְּמִית טִנְנָא דְּבְרִיתָא׃ ג אֲנָא חֲמֵית שַׁטְיָא דְּמִתְנְצִיב וְלַטְטֵית מְדוֹרֵיהּ

מסורה

יחלף ד' וחסר וסי' והאלילים כליל יחלף. ורוח על פני יחלף. בבקר כחציר יחלף. אם יחלף ויסגיר. תהלה ל' ובמלאכיו ישים תהלה והוא חד מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד: עש ה' וסים' וכצמר יאכלם סס. ידכאום לפני עש. כבגד יאכלם עש. עשה עש כסיל וכימה. עש יאכלם. ואל מי ד' וסי' ואל מי יעלה מעלינו. ואל מי תדמיון אל. ואל מי הדמיוני ואשוה. ואל מי מקדושים תפנה: כעש. ד' כתיב שי"ן בלישנא ואיגון מן מלין דכתיב שי"ן וקרי' תולדות אהרן הכהנים. עקידם שער עד עקרים מ"ד פ"ס:

רלבג

חיברו: (יח) לא יאמין. הוא מענין אמת ר"ל שלא יבינו האמנות והקיום מעצמותם אבל להם כנה בהיותם אמת כמו שיש להם כנה בהיותם נמצאים ולזה היה חסרון נתק הלו הנמצאים הקדושים ביחס אל הש"י וזה כי הש"י לבדו יהיה אמתותו וקיומו מעצמותו. או יהיה הלשון בזה שהש"י לא יאמין בהם שישלימו מעלתם מה שהוכן להם מהפעולות אם לא יהיה בזה עזר מהש"י וזה הדבר כבר באר[נוהו] במה שאין ספק בו בחלק הג' מהמאמר החמישי בספר מלחמות ה': תהלה. רוצה לומר הורה ויהיו הנה וה[כ]ל [illegible] פרשים בענין אחד והרצון בו ולא במלאכיו ישים אורה ר"ל שאין האור להם וכוח המשגת במה שהם משיגים מצד עצמותם אבל מצד השגה ראשונה והוא השם יתברך והוא [illegible] אין לו השגה במה שישיג מזולתו: (יט) עש. הרצון בו כלוי והוא שם והפעל ממנו ועצמי עצמו עששה מכעס עיני והרצון בו שהכבר ידכאום מקרים אם מחוץ אם מרוע הנהגתם ויפסידו קודם שיגיע הכלוי הטבעי וזה דבר אמתי אין ספק בו וזה כי רוב המתים מתים בזולת עתם בסבת מקרים מה ולא ימצא שימות מות טבעי אחד מאלף: (כ) מבלי משים. חסר לב והרצון בו מבלי משים לב להשלים נפשם וכמוהו וישימו וישכילו יחדו. והרצון בו וישימו לב: (כא) הלא נסע יתרם בם. רוצה לומר שכבר נסע ממקומו יתרונם אשר בם על שאר הב"ח והוא השכל והלך הוא לו כי הוא בתחלת ענינו חסר ומי שלא ישלימהו לא ימצא לו יתרון על שאר הב"ה בעת המות כמו שנאמר אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו: (ב) לאויל. הוא הכסיל אשר יכוין פעולותיו תכלית מה ולא יבא אל הגעת התכלית ההוא בסבות הראויות והוא מבואר שלא יגיע התכלית

מצודת ציון

יחלוף. יעבור כמו חלף הלך לו (ש"ב ב): תסמר. מלשון מסמר ויתד ור"ל נתקשה כמסמר וכן סמר מפחדך בשרי (תהלים קיט): (טז) ולא אכיר. הוי"ו הוא כטעם אף על פי כן וכן הנמלים וגו' ויכינו וגו' (משלי ל): תמונה. צורה: דממה. מלשון דמיה והפסק: (יח) יאמין. ענינו קיום וכן יתד במקום נאמן (ישעיה כב): תהלה. ענין אורה כמו בהלו נרו (לקמן כט): (יט) אף שוכני. החסר מלת כי וכאומר אף כי והוא ענין כ"ש כמו אף כי אש אכלתהו (יחזקאל טו): חומר. טיט: עש. ענין הבלוי וההפסד כמו עששה מכעס (תהלים ו): (כא) יתרם. ענין רבוי ותוספת: (ב) כעש. כמו כעס בסמ"ך: ופותה. מלשון פתוי: ואל

מצודת דוד

תסמר. קווצת שערת בשרי תעמוד ותתקשה כמסמר כדרך המתפחד ונבעת: (טז) יעמוד. עם כי בעת חלף לפני היה עומד זמן מה עם כל זה לא הייתי מכיר מראהו אף כי היתה תמונת פניו לנגד עיני: דממה וקול אשמע. שמעתי קול נמוך מאד כאלו היתה מורכבת משתיקה וקול: (יז) האנוש. והנה שמעתיו אומר האנוש מאלוה יצדק ר"ל האם אפשר שיהא האדם מוצדק בסדר ההנהגה יותר מן המקום ב"ה ואם הגבר יהיה טהור במפעליו יותר מה' אשר עשהו וכאומר הלא אף האדם העלם המסדר ההנהגה מה הנה לא יסדרה באופן יהיה מקרה אחד לרע ולטוב ואיך א"כ יחשוב מי שהמקום ב"ה תמסר הכל ביד הנהגת מערכת השמים עד כי יהיה מקרה אחד לצדיק ולרשע ויצדק א"כ האנוש מאלוה: (יח) הן בעבדיו. הנה בעבדיו המלאכים עם כי ירבו מאוד בשלימות רב עכ"ז לא נתן בהם קיום בעצמם לבל יצטרכו בכל עת השפעת אלוה עליהם: ובמלאכיו. מלת לא משמש בשנים כאלו אמר ובמלאכיו לא ישים תהלה והוא כפל הענין במ"ש לומר הנה לא שם במלאכיו עצמם להיות בהם אורה מעצמם כי הכל בא ממנו בכל עת וא"כ הוא שלם מאד מן מלאכי מעלה ואין לו ערך ודמי עמהם: (יט) אף שוכני. ומכ"ש שהוא שלם מבני אדם השוכנים בבתי חומר ר"ל בעולם השפל אשר יסוד מצבם הוא בעפר הארץ שהוא סבה לדכא אותם לפני הבלוי והרקבון המושל בהם לא כמלאכי מעלה השוכנים בעולם העליון אשר לא יקרה להם הבלוי וההפסד וכאומר הנה משכנות עולם השפל ומקריו המה סבה מונעות ההשגה והשלימות ולזה אינם אפילו כמלאכי מעלה וכ"ש הוא שמאד רחקו מערך שלימות המקום ב"ה ואיך יחשוב מי אשר יצדק אנוש מאלוה: (כ) מבוקר וגו'. כל היום המה כתותים ומדוכאים ומבלי משים בו הכתיתה כ"א אולת אדם תסלף דרכו וחובל בעצמו: לנצח יאבדו. וכן בכל יום המה כתותים ואובדים ואיה א"כ שלימות האדם אם אין בו דעת אף לשמור עצמו: (כא) הלא נסע וגו'. יתרון החכמה אשר ניתן בהם יותר משאר בע"ח הלא נסע והלך מהם כי המקריים המהומים מאותם ומעצמם המה יסבבו להשליך החכמה מנגד ולזה ימותו ולא ימצאו חכמה ר"ל יהיה לבם צפון מחכמה עד כי ימותו ובהיות כן היה א"כ שלימות האדם לחשוב אשר יצדק מאלוה: ה (א) קרא נא. כהתימו לספר דברי המלאך אמר לאיוב כן האמר איזה דרך הלך הרוח לדבר בך ומדוע לא דבר בי לזה אמר דע לך כי גבאת בעיני ה' על כי בעטת ביסורים ובחון הדבר וקרא אתה אל השמים ותראה האם יש מי אשר יענה לך ואל מי ממלאכי מרום תפנה להמליץ טוב בעבורך הלא נבאשת בעיני כולם ולזה לא ידברו בך מעתה: (ב) כי לאויל. לשוטה כמותך יהרוג הכעס אשר יכעוס בעת הרעה כי בעבור זה לא ימצא מלמד זכות ומשיב דבר: ופותה. הנפתה בלבו לומר תאוות הגלגלות המדומות תמית הקנאה אשר יתקנא בהצלחות הרשעים ומרבה להתרעם על ה' כי מאבד עולמו באין מליץ יושר: (ג) אני ראיתי. אבל אני כאשר ראיתי

רפיפי

אבן עזרא

כעס וחמה כמו (דברים לב) הם קנאוני : (ד) ירחקו בניו . זו היא קללה שקיללתיו : וידכאו . בדגש הוא ידוכאו ואם הוא נקוד רפי משמש ידכאו אחרים : (ה) אשר קצירו . של רשע : רעב יאכל. כי ימות רשע ויבואו הרעבים שקיצן בחייו וישתלמו גזילותיו מנכסיו : ואל מצנים יקחהו . כמו ויקחו אליך (שמות כ"ה) כלומר לצורך עני הטשע מציעים וכלי זיין

של רשע זה יקחהו השופט התמונה לכך : ושאף . ובלע איש איש מן הצמים שגזל בחייו: חילם . ממונם שגזל זה בחייו: (ו) כי לא יצא מעפר . מכה הבאה על האדם לא לחנם הוא ולא מן העפר תצמח לו : און . הוא לשון שבר : (ז) כי אדם לעמל יולד . כי אי אפשר שלא יחטא ויקבל עמל בחטאו לקבל פורענותו ואינו כבני רשף שהם מלאכים ורוחות שהם יגביהו עוף ואינם מן התחתונים (יגביהו לעוף ולהיות מן התחתונים סא"א) לשלוט בם שטן וילה"ר : רשף. כמו רשפי קשת (תהלים ע"ו) כשהחץ מעופפת נקרא רשפי לי עוף (סא"א) : (ח) אולם אני אדרוש . אם היו באים עלי יסורים הללו הייתי דורש אל הקב"ה בתפלה ובתחינה ואילו הייתי שם דברתי בבקשה : (י) הנותן מטר על פני ארץ . ארץ ישראל : ושולח מים על פני חוצות . ע"י שליח לשאר הארצות : (יא) לשום שפלים למרום . הוא נותן את המטר וה"א מפר מחשבות ערומים שמדמין להפקיע שערים ולקצת שדות העניים במעט תבואה : (קודרים . שקומטים פנים ברעב) : (יב) ולא תעשינה

איוב ה

ד וֶאֱקוֹב נָוֵהוּ פִתְאֹם: ד יִרְחֲקוּ בָנָיו
מִיֶּשַׁע וְיִדַּכְּאוּ בַשַּׁעַר וְאֵין מַצִּיל:
ה אֲשֶׁר קְצִירוֹ ׀ רָעֵב יֹאכֵל וְאֶל־
מִצִּנִּים יִקָּחֵהוּ וְשָׁאַף צַמִּים חֵילָם:
ו כִּי ׀ לֹא־יֵצֵא מֵעָפָר אָוֶן וּמֵאֲדָמָה
לֹא־יִצְמַח עָמָל: ז כִּי־אָדָם לְעָמָל
יוּלָּד וּבְנֵי־רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף: ח אוּלָם
אֲנִי אֶדְרֹשׁ אֶל־אֵל וְאֶל־אֱלֹהִים
אָשִׂים דִּבְרָתִי: ט עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְאֵין
חֵקֶר נִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר:
י הַנֹּתֵן מָטָר עַל־פְּנֵי־אָרֶץ וְשֹׁלֵחַ
מַיִם עַל־פְּנֵי חוּצוֹת: יא לָשׂוּם
שְׁפָלִים לְמָרוֹם וְקֹדְרִים שָׂגְבוּ יֶשַׁע:
יב מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים וְלֹא־

(marginal masorah: ה'. ל' · י"ג · ל' · י"א בטעם ל' · ג' מ' בליש' ג'. ל' · ב'. ג' פסוקי' אית בהון ולא אין · ל'. ל')

תרגום

בְּתַכֵּיף: ד מִתְרַחֲקִין בְּנוֹי מִפּוּרְקָנָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְיִשְׁתַּקְפוּן בְּמַעֲלָנָא דְגֵיהִנָּם בְּיוֹם דִינָא רַבָּא וְלֵית דְפָצֵי: ה דִי חֲצָדֵיהּ כַּפִּינֵי יֵיכְלוּן וּפוּלְמוּסִין בְּמָנֵי זֵינָא יְדַבְּרוּנֵיהּ וְיִבְזוּן לִסְטִיסִין נִכְסֵיהוֹן: ו אֲרוּם לָא נָפֵיק מֵעַפְרָא שְׁקַר וּמִן אַדְמְתָא לָא יִרְבֵּי לֵאוּת: ז אֲרוּם בַּר נָשׁ לְמִלְעֵי בְּאוֹרַיְתָא אִתְבְּרֵי וּבְנֵי מַזִּיקֵי בְּגוֹבְהָא יְטוּסוּן: ת"א אֲרוּם בַּר נָשׁ לְלֵיאוּת אִתְיְלִיד וְסוֹפוֹהִי הֵיךְ נִצִּין דְנָתְרִין מִן גוּמְרַיָא וּמִתְגַבְּהִין הֵיכְדֵין יְעוּף: ח בְּרַם אֲנָא אֶתְבַּע אוּלְפַן מִן תַּקִּיפָא וְלֶאֱלָהָא אֲשַׁוֵּי מִלְּתִי: ט עָבֵד רַבְרְבָן וְלֵית סְכוּם פְּרִישָׁן עַד דְלֵית בְּנְיָן: י דְיָהֵב מִטְרָא עַל אַפֵּי אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּמְשַׁדֵּר מַיָא עַל אַפֵּי מְחוֹזֵי עַמְמַיָא: יא מְטוּל לְשַׁוָּאָה מַכִּיכֵי אוּלְצָנָא לְרוּמָא וְאוּכָמֵי מִסְכֵּינוּתָא תַּקִּיפֵי פוּרְקָנָא: יב דְבַטֵּל מַחְשְׁבָתְהוֹן דְמִצְרָאֵי דְחַכִּימוּ לְאַבְאָשָׁא לְיִשְׂרָאֵל וְלָא

רש"י

ואקב. קללתי כמו מה אקוב (והטעם קללתי נוהו שהוא בטוח היה אל רע פתאום : (ד) בשער. בפרהסיא : (ה) יזרע ורעב. שאין לו כח יתגבר עליו ויאכל קצירו : ואל מצנים. כמו ולצנינים כי הזרע כשלא יהיה מנוקה ירבו חוחיו ויקחו הרעבי' הקוצים מבין החוחים : צמים . י"א כמו צמאים והענין כפול כי זכר הרעבים והצמאים ויש אומר כי צמא האבן התקיפה בלשון ישמעאל וא"ר משה שפירושו הבתולות בעלות הצמות והוא רחוק : (ו) כל עמל שהוא עם און הוא כמוהו בענין אמר כי הרשע לא יצמח לכן בן אדם יולידנו וכאילו לא יולד אלא לעשות עמל ואון כענין הן בעון חוללתי כי תולדות בן אדם קרובה לעשות רע כטעם כי יצר לב האדם רע : (ז) ובני רשף. יש אומרים כי כאשר תולדות העוף לעוף כן תולדות האדם לעמל וכמוהו ולחומי רשף שפירושו אכולי עוף ויש אומרים כי בני רשף הראויים להיות בגיהנם יגבהו בעוה"ז וזה הפירוש בלא רשף רק הוא קר ויש אומרים, כי בני רשף הם ניצוצי האש והוא קרוב בעבור שהאדם רגיל לראות השמש זורחת ושוקעת אין זריחתה ושקיעתה אלא בעיניו ובעבור בא הגשם לפרקים מעטים גם יש עתים שיכלא הגשם בשעת הצורך ויצעקו בני אדם אל הבורא ויצוה על העבים להמטיר וזה יהיה להם אות גדול על כן הזכיר אחר עושה גדולות הנותן מטר : (יא) לשום שפלים . הבוכים הש...ים מטר אז ראו החכמים והערומים שלא תועיל חכמתם : תושיה

מסורה

סמ"ך וסי' נמסר בהושע סי' ב' : מישע ח' פתחין וסים' נמסר בישעיה סי' מ"ה: יאכל י"ג וסי' נמסר בסדר אמר אל הכהנים : כי י"א בטעם וסימן נמסר במסרה רבתא בערך כי בס"ד : יולד ג' דגשים ומל' וסי' לנער היולד . אשר יולד לישראל . כי אדם לעמל יולד : אולם ג' ר"פ בסיפרא וסים' נמסר בריש סיפרא : דברתי ב' וסי' על דברתי מלכי צדק . ואל אלהים אשים דברתי : ישע ח' בסגול בושעית סי' ס"ת :

תולדות אהרן לעמל יולד . סנהדרין לט : ובני רשף . ברכות ה : אני אדרוש. עקרים מ"ד פ"ח : הנותן מטר . תענית ב ע : ושולח מים. נזיר ג ב"ב סח נדה יא : מפר. נדרים נ' סנהדרין נו עקרים מ"ד פ"ט :

רלבג

התכלית לכמו אליפז הזה אלא במקרה ולזה יהיה כועס תמיד כאמרו אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו : וזועם . הוא האיש הרב התאוה אשר יפותה לבו בהצלחות המדומות ויתאר תמיד עם הקנאה ומכאוב הכות ילכד הפותה לאויל כי מדרך הפותה שיהיה אויל כאמרו נחלו פתאים אולת והכונה בזה כי לחוזק תשוקתו בעניינים ישתדל במסירות לפשעם ויהיה זה סבה שלא יתנהג בזה בסבות ההויות : (ד) בניו . הם הנמשכים אחריו להתנהג במנהגו וכמו זה אמר הכתוב ובמתי אני את בני האיש הזה ובמשפחתו . והרצון בזה שהאנשים הנמשכים אחריו כמו שביאר אונקלוס : (ה) אשר קצירו רעב יאכל . שב אל האויל ורצה בזה שהנה יגיע מרוע הצלחתו שהאיש הקצם יום ושוא הרעב יאכל קצירו של האויל : אמרו ואל מצנים יקחהו ושאף צמים חילם . שב אל בני האויל אשר זכר או אל כלל האוילים ורצה בנים וקוצים והרצון כאשר הנפוו והתקוה על דרך אומרו כעבד ישאף צל והרצון בצמים האיש הפריץ וקראו צמים לפי שמנהג הפריצים שיהיו מגדלי צמה ר"ל שער ואמר שלאיש קשה המזל אשר יקח קצירו מבין הקוצים והצנינים ברוע הצלחתו ויצטער עם זה שמה שלקח מן הקציר יבא איש פריץ ויחזק עליו ויגזלנו ממנו ויהיה חילם וזה תכלית רוע ההצלחה ר"ל שהאנשים שיותר רעי ההצלחה שימצאו ימצאו מצליחים על אלו האוילים ויהיה להם חילם ונכסיהם ואפשר שכל הפסוק יהיה שב לדבר אחד ויחסר מלת אל והרצון בו אל אשר קצירו יאכל איש רעב ונקשה ואל אשר יקח קצירו מן הקוצים ויצטער עם זה שמה שלקחו מן הקוצים יגזלנו ממנו איש פריץ ויהיה חיל בני האויל אשר זכר : (ז) בני רשף . הם ניצוצי אש : (יא) וקודרים . הם האנשים הקשי יום וקראם קודרים כי נרב אבלם ידמה להם שיחשך האור שהוא אבלם ולזה אמר הנביא על רוב הצרות ונבט לארץ והנה חשך

מצודת דוד

אמיתי את האויל מצלח שרשיו להתפשט בארץ בחוזק רב הנה לא קנאתי בהצלחתו אבל פתאום ערם יבוא במחשבתי הברור קללה הייתי נופש ברעיוני לגזור אומר בסוף הדבר אשר יהיה נוהו מקולל : (ד) ירחקו . כי בניו יהיו מרוחקים מתשועת אדם כי בעון אביהם לא ימצאו מרחמים : וידכאו בשער . במקום פרסום בשער העיר יהיו מדוכאים מבני אדם ואין מי יציל : (ה) אשר קצירו . נכון בידו אשר קציר שדהו יאכל כל מי אשר ירעב ויתאוה לו : ואל מצנים יקחהו . יקחו את הקציר מבין הקוצים ולא ימהרו לקחת כמות שהם עם הקוצים כגונב דבר אשר יתפחד מן הרואים כ"א יברר האוכל לקחת לעין כל ולא ימצא מי ימחה בידו . או להוסיף שיקחו הקציר עם הקוצרים ולא ישאירו כלום ולא כדרך המתפחד שחוטף היפה ומהר ללכת לדרכו : ושאף צמים . כ"א מן הצמאים אשר האויל הזה הצמיאו בקחת ממנו עשרו הנה בסוף הגבר ידו וכ"א יחזור ויבלע את עושר עצמו מה שגזל זה וכל אחד יקח את שלו : (ו) כי לא יצא וגו' . ר"ל הלא עיניו רואות אשר נתהוה בעולם עמל ואון והנה אינה צומחים ויוצאים מן האדמה לבוא מאליהם במקרה כ"א באים לשלם גמול המפעל ולזה כאשר ראיתי האויל המשרים שפטתי שהוא הראוי להיות מן המקבלים העמל ואון כי לו נאה כי לו יאה : (ז) כי אדם . הלא האדם נברא להיות עמל על טרפו לא לקחת מזולתו דבר אשר לא עמל בו : ובני רשף . וכאשר ניצוצי רשפי אש הוחק טבעם להגביה עצמם לעוף למעלה כן משפט האדם לעמול על טרפו וזה האויל לא כן עשה לזה יקבל גמולו משלם : (ח) אולם . באמת אם הייתי אני מדוכא ביסורין לא הייתי מתרעם כמוכך אבל דורש הייתי אל ה' להתחנן לפניו : ואל וגו' . כפל הדבר במ"ש : (ט) עושה גדולות . כי הוא עושה גדולות וא"א לחקור אותם ולדעתם וכאומר לזה הייתי דורש לה' כי בידו להושיע וימשול במערכת השמים ולכל אשר יחפוץ יטם עם כי נראה כאשר תשפוט המערכת כן הוא ע"ם הרוב מ"מ הכל בידו וגם כי לא נודע פתרון הדבר הוא בעבור קצרה דעת האדם וכאשר אין חקר לכל הגדולות שעושה המקום ב"ה : עד אין מספר . לגודל רבוים : (י) הנותן מטר . עם כי רבות פעמים לא יורה הטבע על המטר עכ"ז יתן הוא זולת הטבע בהשגחה פרטית : ושולח וגו' . כפל הדבר במ"ש : (יא) לשום . בכדי להשים למרום בגבהי המעלה את השפלים המרי אלהם כי בהיות המטר האדמה תתן יבולה ורווח להם ונראה גם בזה גודל השגחה: וקודרים . הנשחרים מעקת הרעבון נתחזקו בישע אלהים ובכל הדבר במ"ש : (יב) מפר . בהשגחתו תפר מחשבות הכמים המתחכמים בערמות ותחבולות : פתיה

מצודת ציון

(ה) ואל . הוא כמו ואת וכן וירדפו אל מדין (שופטים ז) וענינו מן כמו כלאתי את העיר (שמות ט) : מצנים . כמ"ש קוצים וענינו קוצים וכן צנים פחים (משלי כב) : ושאף . ענין בליעה והמשכה אל ספה כמו שאפה רוח (ירמיה ב) : צמים . כמו צמאים : חילם . עשרם : (ו) און . ענין שבר : (ז) רשף . גחלת אש כמו רשפיה רשפי אש (ש"ה ח) : (יא) וקודרים . ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב) : שגבו ישע . כמו שגבו בישע : תושיה

אבן עזרא

(יב) תושיה. כטעם חכמה ורבי משה פירש שהוא מן יש: (יג) נמהרה. נבערה כמו ולבב נמהרים: (יד) יומם. ענינו ביומם: (טו) ויושע מחרב. אביונים והטעם מחרב אויבים: מפיהם. שאם ירעבו יוכל אויב לצור עליהם והענין הנה המקום כאשר ירצה ליסר בני אדם ימנע הגשם בעתו וכאשר ישובו אליו יענם ויושיעם: (יח) תרפינה. ביו"ד והטעם כמו אל"ף וכמוהו רפינו את בבל ולא נרפתה: (ט) בשש צרות. יתכן היות זכר שבע על דרך המקרא ואחרים ספרו אותם והם ז' במספר: (כא) בשוט לשון. כי הלשון הרע הוא כמו שוט ויותר נכון היות לשון אומה כמו לשונות הגוים ושוט מן שוטטו בחוצות ירושלים כאשר תשוטט לשון בארצך תחבא: (כב) כפן. תרגום רעב או הוא מן כפנה שרשיה וטעמו אספה: (כג) כי עם אבני השדה. כאילו ברית כרתה

תולדות אהרן ברעב. תענית יא: בשוט לשון. גטין נז:

איוב ה

תַעֲשֶׂינָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה׃ יג לֹכֵד
חֲכָמִים בְּעָרְמָם וַעֲצַת נִפְתָּלִים
נִמְהָרָה׃ יד יוֹמָם יְפַגְּשׁוּ־חֹשֶׁךְ
וְכַלַּיְלָה יְמַשְׁשׁוּ בַצָּהֳרָיִם׃ טו וַיֹּשַׁע
מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם וּמִיַּד חָזָק אֶבְיוֹן׃
טז וַתְּהִי לַדַּל תִּקְוָה וְעֹלָתָה קָפְצָה
פִּיהָ׃
יז הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ
וּמוּסַר שַׁדַּי אַל־תִּמְאָס׃ יח כִּי הוּא
יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ יִמְחַץ וְיָדָו תִּרְפֶּינָה׃
יט בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע וְלֹא־
יִגַּע בְּךָ רָע׃ כ בְּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת
וּבְמִלְחָמָה מִידֵי חָרֶב׃ כא בְּשׁוֹט
לָשׁוֹן תֵּחָבֵא וְלֹא־תִירָא מִשֹּׁד כִּי
יָבוֹא׃ כב לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק
וּמֵחַיַּת הָאָרֶץ אַל־תִּירָא׃ כג כִּי
עִם־אַבְנֵי הַשָּׂדֶה בְרִיתֶךָ וְחַיַּת
הַשָּׂדֶה הָשְׁלְמָה־לָךְ׃ כד וְיָדַעְתָּ כִּי־

ב' בזמתכנתם · ל' · ל' · ל' · ל' · י"ב · ג' חסר · י"ב · ל' וחסר · ב' · ל' וכתיב כן · וידיו ק' · ד' · ל' · ת' · ב' · ד' מ"ל כפיב

תרגום

עבדא אידיהון מלכת
חכמתהון: יג מאחד חכימי
פרעה בחכימותהון ומלכת
אסטגנינוהי עוקמניא אוחית
עליהון: יד בימם יערעון
חשוך והיך ליליא ימששון
בטיהרא: טו ופרק עמיה מן
קטילא דפומהון ומן יד מלך
תקיף עמא חשיכא: טז והות
למסכנא סברא ונבלתא
דרשיעי טפית פומה: יז הא
טוביה דאברהם גברא
חסידא דיכסניה אלהא
ואנת ישראל מרדותא
דשדי לא תרחיק: יח ארום
הוא מיתי כיבא ומעל
סמתירא ימחי וידוי מסין:
יט בשית עקתין יפצנך
ובשביעתא לא יקריב ביך
ביש: כ בכפן דמצרים פרקך
ממותא ובקרבא דעמלק
מקטול סיפא: כא בנזקא
דלישן דבלעם תטמר ביני
ענניא ולא תדחל מן חבל
מדינאי כד ייתי: כב לחבל סיחון ולאולצן מדברא תגחך ומן משרית עוג דמתיל
לחיות ברא דארעא לא תדחל: כג ארום עם לוחי אבנא דאתיהיבו בפומבי
בחקלא קימך וכנענאי דמתילין לחיות ברא אשלימו עמך: כד ותנדע

רשי

תעשינה ידיהם תושיה. אותה עצה שדימו לעשות: (יג) נמהרה. כל העצה העשויה במהירות היא סכלות: (יד) יומם יפגשו חושך. שאין עצתם מתקיימת ונעשית ואור חכמתם נהפך לחושך: (טו) ויושע. את הנכשלים. מחרב. ומאיזה חרב מפיהם שהיו סבורים לבולעם ומתאוים להשמידם: ומיד חזק. יושיע אביון: (טז) ועולתה. העלילה והרשעה כמו (תהלים ס"ד) יחפשו עולות. עלילות: קפצה. סגרה כמו לא תקפוץ: (יז) הנה אשרי אנוש וגו'. ביסורין וכשם שהוא (מרפא) מכאוביו של אלו כך אני אדרוש אליו על יסורין אלו שיבואוני והיה לך לקבלם ולא למאסם: (יט) בשש צרות. שיבואו לעולם יצילך על ידי יסורין שנתייסרת בהם וגם בשביעית כשתבא לא יגע בך ועכשיו הוא מוכה אותן: (כא) בשוט לשון. של שטן תחבא אותך אלו. הן השבע צרות רעב וחרב לשון ושוד וגו' וחית הארץ הם ליסטים: (כג) אבני השדה. מין אדם הן: וחית השדה. שנקרא גרוס"ה בלע"ז וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה תורת כהנים נקראים אדני השדה השלמה לך. יהיה לה שלום עמך: (כד) וידעת כי שלום אהלך. ואז בכל מקום תהיה בטוח כי

ולא תעשינה ב' סי' בזמתכנה ידיהם תושיה: בצהרים י"ב וסי' נמסר במלכים א' סי' י"ח: ויושע ג' חסר וסי' ויושע ה' את יושבי קעילה. ויושע ה' את דוד דשמואל. ויושע מחרב מפיהם. וחד קוה אל ה' ויושע לך: אשרי אנוש ב' דסמי' וסי' יעשה זאת. יוכיחנו אלוה: ובמלחמה ג' וסימ' או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי. ואת בית יהודה ארחם. ברעב פדך ממות ובמלחמה. וא' במלחמה ועמד על כנו מעביר: יבוא ד' מ"ל בסיפרא וסימ' לא תירא משוד כי יבוא. כי לא לפניו חנף יבוא. המיראתך יוכיחך. בכפל רסנו מי

רלבג

חבך גר ואור חבך בעריכם ואמר דוד כאכל את קודר בת תי: (יב) תושיה. הוא שם לכל נימוס וסדר ולזה נקרא התורה תושיה כי הוא הנימוס והסדור הנאות ויקרא תושיה המנהג שראוי לאדם במה שהוא אדם שיתנהג בו והוא אמרו ותושיה נדחה ממני כי לא נהגה תורה בעת שהיה איוב ולא היה מאמין בתורה עד שיתפאר שלא נדחה ממנו התורה אבל התפאר שלא נדחה ממנו הנימוס והסדר אשר ראוי לאדם במה שהוא אדם להתנהג בו ודרך שישלים נפשו ואפשר שהכר היה נמוס מה לאומה אשר היה איוב ממנה והתפאר שהכר התנהג באותו נימוס בשלימות ויקרא תושיה מה שהוגבל וסודר במחשבה והשתדלות לעשות מהפעולות עד שיגיעו אל התכלית אשר כוונו עליו והמשל אם חשב גנב אחד לעשות גנבה מה והסדר הפעולה שהיה בלבו ואיך יתנהג בה עד שישים אל עשיית הגנבה הנה זה הסדור אשר סדר בלבו ושמהו כמו חוק לו יקרא תושיה ובזה האופן אמר ולא תעשינה ידיהם תושיה ר"ל שלא יעשו מה שסידרו והגבילו במחשבתם לעשות מהפעולות: (יג) נפתלים. הם העקשים אשר יעמיקו לבקש עקלתונות עד שיגיעו למבוקשם ואמר בשם עומק העצה כאלו הלבבות יכבד בהם בהסיר עצתם נבערת ונמהרה ותהיה נמהרה מענין נמהרי לב והם הפתאים: (טו) ויושע מחרב. חסר הפעול ושב אל השפלים והקודרים שזכר ראשונה או יהיה שב אל האביון שזכר בסוף הפסוק והוא יותר נכון וכוונת הפסוק שהשם מושיע האביון מחרב ומיד החזק: מפיהם. של הרשעים ומאמרם ר"ל שישים פיהם ומאמרם כלי להודיע בו האביון אשר כוונו להרע לו והמשל שהם יאמרו שירדפו אחרי פלוני להרגו וישמע הדבר איש מה ויגיד עצתם לאיש ההוא וישמר מלכת בדרך ההוא ויגלה או שיהיה במאמרם מסכול העצה מה שיגלה בו האביון ואפשר שנאמר שהרצון בזה שהשם יושיע האביון מחרב ומפיהם ומיד החזק בזה האופן מהשגחה והאלהים יושיעם מפיהם על דרך משל שלא יהיו טרף לשיניהם בשישבר שיניהם כמו שנאמר ושני כפירים נתעו וגם כן הנה ישמרו שלא יהיו טרף לשיניהם במה שישבר הש"י לאלו האנשים הרעים מסכול העצה: (כא) בשוט לשון תחבא. ר"ל כאשר השוטט לשון הרע בארץ אשר היא סבת מריבות ונזקות ורעות שם תחבא ר"ל שלא תזכר: (כב) כפן. הוא כשהתבואות ביד שוטרי האוצרות ואז תהיה ביוקר לא בסבת רעבון התבואה ואולם הרעב הוא חסרון התבואה

מצודת ציון

(יב) תושיה. מל' יש: (יג) נפתלים. עקשים כמו אין בהם נפתל (משלי ח): (יד) יומם. ביומם: יפגשו. יפגעו: ימששו. ענין החיפוש בידים להשמר ממכשול כמו כאשר ימשש העור (דברים כח): (טז) קפצה. ענין סתימה וכן וכל עולה קפצה פיה (תהלים קז): (יח) ויחבש. מלשון חבושת ורפואה כמו לחבוש לנשברי לב (ישעיה סא): ימחץ. ענין הכאה כמו מחץ ראש (תהלים קי): (כא) בשוט. ענין ההליכה הנה והנה כמו משוט בארץ (לעיל א): (כב) ולכפן. ענין אסיפה וכן כפנה שרשיה (יחזקאל יז) ובדרז"ל יש כנופיא (שבת ס) ופה הוא

מצודת דוד

תושיה. כל מה אשר יש עם מחשבותיהם לעשות: (יג) בערמה. בדבר הערמה אשר חשבו לעשות לזולת בזה עצמה לוכד אותם ויפול בשחת יפעל: ועצת נפתלים. עצת העקשים נעשים במהרה כי תשוב על עצמם והוא ענין מליצה לומר הואיל והוא ייעצה ואליו תשוב א"כ נעשית במהירות רב כי האדם קרוב אל עצמו ואין לעצה מרחיק ללכת: (יד) יומם. באור היום יפגשו את החשך ר"ל בדבר ברור הנראה לעין כל תסכל עצתם ויתעו בה: וכלילה. כמו ההולך בחשכת הלילה אשר דרכו למשש ביד לבל יוכשל בדבר מה כן ימששו בעת הצהרים ור"ל אף בדבר המובן בתחילת המחשבה יהיה עם עיניהם מראות מהשכל לבוחם וכפל הדבר במ"ש: (טו) ויושע. ובסכול דעתם יושיע ה' את מי אשר היה עצתם עליו ויהיה נושע מחרב והוא מפיהם של הרשעים ההם אשר חשבו לבלעם חיים כי ישגו ולא ידעו מה יעשו להשיג תוחלתם: ומיד חזק. בזה יושיע האביון מיד החזק ממנו וכפל הדבר במ"ש: (טז) ותהי. בסכול דעת הרשע תהיה למלאות תקות הדל אשר ייחל עליה: ועולתה. והנה העולה סתמה פיה ולא תוכל להרע לו ונראה א"כ מכ"ז גודל ההשגחה: (יז) הנה. הואיל והכל בא בהשגחה הנה אשרי להאדם אשר יוכיחנו אלוה במשפט יסורין כי בזה ימורק העון להטיב אחריתו וגם אתה אל תמאס מוסר שדי: (יח) כי הוא יכאיב. ביסורין הוא מכאיב ובהם עצמן עושה חבושת ורפואה כי בהם ממורק העון וילך לו: וידיו. הידים אשר ימחץ בהם הם עצמם מרפאים בזה את המחץ מחלי העון וכפל הדבר במ"ש: (יט) בשש צרות. הנה דע לך אשר בעבור היסורין הבאים עליך נתמרק העון ועוד לא יוסיפו הצרות לנגוע בך כי יצילך ה' בעת יבא בעולם אחת משש הצרות האמורות למטה: ובשבע. ובדבר השביעית אשר לא תחשב לצרה כמוהם מ"מ לא יגע בך הרע שבו: (כ) ברעב. בעת בוא רעב בעולם יפדך ה' שלא תמות מחסרון האוכל ובמלחמה יפדך מיד חרב האויב: (כא) בשוט לשון. בעת יתרבה לה"ר בעולם ותשוטט הלשון לדבר רכיל אתה תהיה נחבא ונסתר ממנה כי לא תדבר עליך ולא תירא א"כ מהשוד והאבדון הבאה ע"י לה"ר: (כב) לשוד. לעת בוא שודד לגזול הון או בעת בוא כפן ר"ל עת יעצרו התבואות לייקר השער הנה תשחק ותלעג באלה כי לא יגעו בך לרעה: ומחית הארץ. בעת ישים משלחת החיות לא תירא מהם הרי הם בם צרות במספר רעב ומלחמה ולה"ר שודדים כפן חית הארץ: (כג) כי עם אבני השדה. אשר עם אבני מכשול המושלכים ע"פ השדה יהיה כאלו כרת ברית
עמהם

שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא: כה וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ: כו תבוא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו: כז הנה זאת חקרנוה כן היא שמענה ואתה דע לך:

ס' בלים' | ג' . ד' | ג' | ג'

ארום שלם בית אולפנך תזמין מדור בית משכבנך ולא תנזיק: כה ותנדע ארום סגיאין בנך ובני בנך היך עסבא דחקלא: כו תעול בשלימות שניך בכובא לקבורתא היך מסק גדישא בעדניה: כז הא דא תשבשנא יתה הכדין היא

רשי

כי שלום אהלך: ופקדת נוך ולא תחטא. כמו אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ') וזו היא השביעית שהנינו למעלה: (כו) תבא בכלח אלי קבר. שתכלה מן הדבר. ובכלח אין כמוך במקרא להבין מליצתו ולפי ענין המליצה יכתר וילמד מענינו שהוא לשון גמר ביטול התבואה כשביעלה כל צרכה. ורז"ל פירשו בכלח בגימטריא ששים שנה: כעלות גדיש. כאשר נסתלק הגדיש מןהקרקע בעתו:

מענה

תולדות אהרן שלום אהלך . שבת לד יבמות סב סנהדרין עו : תבא בכלח . מ"ק כח :

אבן עזרא

כרתה עם האבנים שלא תנוף בהן ועשית שלום עם החיות : (כד) ופקדת נוך. תמצאנו כאשר עלה במחשבתך ולא תחטא : בכלח. אין לו חבר כי אם שנים בספר הזה וטעמו שימות בשלמות מספר ימיו והוא הזקנה : (כו) כעלות גדיש. כהכרת וכמוהו אל תעלני בחצי

יבוא: בעשב הארץ ה' וסימן נמסר בסדר בא אל פרעה :

רלבג

הפרון תבואה : (כד) ופקדת נוך ולא תחטא. ר"ל בני נוך והם בני ביתו וכאילו אמר שככר תפת מפני שלא שגגית בבניו כאופן שראוי לשומרם מהטא : (כו) כעלות גדיש . מענין הריתה וכמוהו אל תעלני בחצי ימי : ביאור דברי המענה השיב אליפז ואמר ידענו שאם נשא משל ודבר אליך לפסיב על דבריך יכבד עליך אלא שעם כל זה לא אוכל לממנע מלהשיב על דבריך כי מי יוכל לעבור במלין על דבריך אלה . אז יהיה הרצון בזה שאם כאשר נסה השם להגיע אליך דבר מן הרעות הלאה ומי יוכל לעצור במלין מלהוכיחך על תלונתך זאת . הנה במה שקדם היותך מיסר רבים כאשר במעט מהם דברים כאלה והודים אשר היו רפות באמונת השם היית מחזק ושאים הכושל היו מקימים מליך והברכים הכורעות היית מאמץ והיית אומר לו שמה שהגיעו מהרע הוא על לך הפעים למרי קדם ר"ל בכל מי שהיה נכון באמונת השם יתברך בעבור מה שהגיעהו מהעונש היית מחזק אותו עד שיאמינו כולם כי על כל מעשה גמול ומשפט להיות בזה תקון המדינה והקין פלגות האדם וזה שהמון אם לא יראו מהעונש לא ימנעו מעשיית הרעות כאשר יביאם עליהם להשתוקק אליהם . והנה עתה כאשר תבוא אליך הרעה נלאית לסבלה וכאשר נגע עדיך היים נבהל הנה זה מתה שהיית ביראתך בשם לא היה אלא לבטחונך שישמור לך קנינך והקהך בשישמור לך אלו הקנינים היתה סבת תמימות דרכיך לא טוב האמונה כי לפי מה שאני רואה מדבריך עתה אינך מאמין שיהיה בכאן גמול ועונש . והתחיל אליפז לבאר דבריו אותם ואמר זכור נא מי הוא נקי ואבד ואיפה תמצא שנכחדו ישרים כמו שראיתי זה מהאנשים המשתדלים בכל עוז בעשיית העול והחמס שיאבדו ויכלו מרוח אף השם והאולם הנקיים והישרים ואם היה שיגיעום קצת רעות אינם מכלות ומאבדות אותם לגמרי כמו הענין ברעות הרשעים וזה לאות שאלו הרעות אינם נופלות במקרה כמו שאתה מנית ר"ל שאם היה הענין כן לא היה בזה הבדל בין הישרים והרשעים והאולם היות רעות הישרים יותר חלשות למיעוט עונותיהם לא שיהיו להם רעות בזולת מרי כמו שהיה מנית איוב הנה האנשים הרשעים אשר תשוקתם לטרוף טרף כמו החיות הרעות נמצאו שנהגו ביניהם עד שיגלו מהם אשר יזמו לעשות ותראה אותם אובדים מבלי מציאתם הטרף ובניהם יתפרדו אנה ואנה ויבוקשו לבקש די טרפם וזה דבר נמצא בלי ספק בהוה כי הרבה מה שתמצא מהאנשים הרשעים אשר כל השתדלותם להזיק לאחרים ברוב השתים לא ימצאו וממנע מהשגחת הרעה וזה ממה שיורה שהשגחת הש"י הוא באישי האדם ואמר אליפז הנה כאמת אופן השגתו יגונב ויעום ממני אלא שכבר לקחה אזני שמץ מנהו מעט מזאת ההשגחה אשר העמידני על היום השגתו בשעיפים . וזה בשעיפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים קראני פחד ורעדה ורוב עצמי הפחיד מהמראה אשר ראה בחלום מהדברים שעמידים לבא עלי אשר כבר הודעתם הוא השם יתברך וזה שמה שהגיד לי במראה ההיא הוא ענין רוחני . יעביר על פני תסמר שערת בשרי מדי בואו מרוב החרדה כי כבר ייוחדו התלומות הצודקים מאשר התלומות שכבר יקרה מהם ההרדה והתפעמות הרוח כמו שנזכר בספר ההוא ובזה העיד ויעיד על זה מה שנזכר מחלום פרעה והלום נבוכדנצר והנה יורה על היותו רוחני שהוא יעמוד לפני ולא הכיר מראהו אך תמונה לנגד עיני אשר יראה אותה לי השגת הדמיוני ואשמע דבריו השפלים כאילו הם מורכבים מהקול והדממה וזה שהשכל יקבלם רוחניים בזולת קול ובדממה מראה אותם כאלו הם דברים קוליים באותות וקול . ואחר כן החל אליפז בטענה שליטים והוא איך אפשר שתאמין שיהיה השם יתברך פועל המין האנושי וממציאו ומנהיגו והוא בלתי משגיח בו עד שכבר ימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו . האם אפשר באדם שיהיה צדיק יותר מהשם יתב' האם יהיה האדם טהור יותר מפועלו כלא כמו אלו הענינים יהיו מיוחסים אל הפועל בהם ר"ל אם ינהיג מדינה אחת ולא ינהיגנה ביושר ואיך אפשר שיצוייר בשם יתב' עם היותו הפועל השלימות מה שהוא חסרון ועול בחוק האדם . הן בעבדיו לא יאמין והם השכלים הנפרדים לא יתן אמנות וקיום בעצמותם אבל מה שלהם מן האמתות והקיום הוא מזולתם והוא השם יתב' . ולא ישים במלאכיו אורה מעצמותם וזה כי אין האור להם והוא השגה במה שהם מבינים מצד עצמותם אבל מצד מה שהגיע למציאותם מהשיבה הראשונה והוא השם יתברך ולזה הוא מבואר שאלו הנמצאים ואם הם שלמים מצד היותם אל האדם הנה הם חסרים מצד היותם אל השם יתברך כי אין יחס בין מי שמציאותו וקיומו והשגתו מעצמותו ובין מי שהוא לו מציאותו וקיומו והשגתו מזולתו . ואם כאלו עם פשיטותם ושלמותם ונבדלותם ימצא חסרון אצל השם יתברך הנה אין ספק שהאדם השפל מאד ביחס אל השם יתברך כי הוא שוכן בבתי חומר ר"ל בזה העולם השפל ובעפר יסודו ר"ל שקיים צורתו הוא בחומר שלה כי הוא נושא לצורתו ולפי שצורתו היא היולאנית ואל זה כיון גם כן אשר במה שאמר שוכני בתי חומר ר"ל שצורותיהם היולאנית עם החסרון הנמצא להם בעצמותם יתווייב עוד בהם שיהיו נפסדים ואין זה ההפסד ג"כ מוגבל בהם עם עד שיהיו בטוחים ממנו עם מה אבל ידכאום מקרים ויפסידום קודם שישיגם

ההכלוי וההפסד הטבעי . מבקר לערב ישיגם המות במעט שהם מבלי משים לב לפנות אל השלימות האנושי יאבדו אבידה מוהלטת ולא יהיה להם השארות כ"ל . הלא האדם ואם לו קצת שלימות והיא ההכנה השכלית אשר לו בה יתרון והשארות הנה יקרה לו ברוב שיסור יתרונו אשר בו וימות ולא בחכמה לפי שההגעת השלמות לו מהקושי השלום לקיבוה בעצמו ולרבוי המונעים . אם חשבת להיות במדרגה השכלית והמלאכים נסיתך בעל שכל ראה מאד רחקה מדרגתך מהם עד שאם תקרא אליהם לא תמצא מי שיענך . ואל מי מקדושים תפנה שיענך הלא היותר שפל מהם לא יענך לרוחק מדרגתך ממנו ואם הענין כן ביותר שפל מהם ראה מה מאד רחקה מדרגתך ממדרגת השם יתברך ובהיות הענין כן הוא מבואר שלא יתכן שייוחס לשם יתברך עם שלמותו מה שהוא חסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית מהחסרון ביחס אל השם יתברך . והוסיף אליפז להעיר ספק מה בענין הרעות אשר נראה באדם בזולת מרי קדם ואמר שהם אינם רעות יהיה ראוי שידאג האדם עליהם ויחסם אל האולת והפתיות ועל זה אמר הנה לאויל יהרג כעס כי הוא ידאג תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר הוא הנה בעדר בואם לפי שלא דרך ההגעתם בהיות התאוות והוא מבואר שכמו זה האיש כועס תמיד כאשר לא יבואו מבוקשיו אשר ייוון אליהם ויחשוב שכבר פגעו הש"י אלא שהוא מבואר שכמו זה לא יקרא רע כמו שלא יקרא רע אם לא הלא ספינה מהספירה בקרקע כי לא תעשה הספינה בכמו זה הפעל והאיש הפותה אשר יפותה לבו לכל ההנאות המדומות תמיתהו קנאתו כי עינו לא תשבע ויצאר תמיד עם הקנאה והמכאוב הוא מצורף לזה שהוא ישתדל לרוב קנאתו להגיע אל מבוקשיו במהירות וידרוך מפני זה בהגעתם בסבות בלתי נאותות . כמו הענין באויל אם יקרה שיהיה משריש ומצלית בקצת הענינים הנה כאשר ראיתי זה בא אידו פתאום וקללתי נוהו למיעוט השארות קנינו אשר ביוון אליהם כי לא יגיע לכמו האיש הזה שום תכלית אם לא במקרה ומה שהוא במקרה הוא מעט כמו שהתבאר במקומו . הנה בניו הנמשכים אחריו ירחקו מישע וידכאו בשער לעיני כל העם ואין מציל לפי שכמו זה האיש לא ישתדל ג"כ בקנין האוהבים כמו שלא ישתדל בשאר הסבות המביאות מה שמשתוקק אליו אלא כבר יגיע מהרוע לאויל ולבניו האוחזים דרכו עד שיהיה אולם לאיש קשה המזל שיאנוס אותו האיש הרעב ויאכל קצירו ואשר יקח קצירו מבין הקוצים לרוע הצלחתו ויקום האיש הפריץ ללקחו ממנו וזה תכלית הרוע ר"ל שיהיו השפלים שבאנשים גוברים עליהם . הנה לא יצא מעפר און ועמל ר"ל שאין הארץ סבת רוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעתם אשר הוא און ועמל כמו שהיה חושב איוב וזה שכוונתו היה כי למרחק אלו הענינים אשר בארץ במדרגה מהשם יתב' הוא מתחייב שיהיה בלתי משגיח בהם כאמרו מה אנוש כי תגדלנו וגו' ואף על זה פקחת עיניך וגו' . אבל הרעות הנופלות בכאן בזולת מרי קדם אין ראוי בהם שיקראו רעות לפי שהם מיוחסות אל הסבות המקבל כמו שזכר באויל ופותה וזה שהאדם יולד לעמל ולהשתדל בקנינים אשר יצטרכו אליו כי לא נתנו לו שלמויותיו בפעל אבל נתנו לו הכלים אשר אפשר בהם יגיע אל מה שיצטרך אליו וכמו שבידוע שהאש יולדו להתנועע אל המקום ולהגביה עוף מה שבהמידו נמצאים עד שיסור החלק האשי מהם ויפול האפר . ובהיות הענין כן רצוני שהאדם יולד לעמל בשלמויותיו אשר ירצה הגעתם אליו הנה אם לא ירדוף בהגעתם בסבות הראויות אין זה עונש אם לא יגיעו וזה מבואר בנפשו . ולהיות הענין כן הנה החלים אליפז שתאמר שהרעות הבאות על איוב היו על צד המוסר והתוכחה למרי קדם ולזה אמר אליו אם הייתי במקומך הייתי דורש אל אל ומתפלל אליו שירחם עלי כי הוא משגיח בזה העולם השפל השגחה נפלאה ויורה על זה הגדולות והנפלאות אשר הוא עושה ומכללם נתינת המטר בסדר וביושר אשר בו חיי כל נומה וזה שהמטר על הרוב יהיה במקומות הנגלים מהארץ מאדים יביאום אליהם רוחות ממקומות אחרים זולתם ומה שזה דרכו הוא מיוחס אל הקרי והכוזדמן ומה שיוחס אל הקרי והכוזדמן הוא ראוי שיהיה מעט ואנחנו נראה המטר תמיד בדרך שישלמו בו הצמחים הנה זאת ראיה חזקה שבכאן משגיח בענין נתינת המטר זולת הטבע ולזה תמצא בכל הנביאים והחכמים כשהם יספרו נפלאות השם שהם יספרו תהלה נתינת המטר ועוד יראה בכאן מה שיתחזק שהשם ית' משגיח באישי האדם וזה שהרשעים אשר ישתדלו בעשיית הרעות אל האנשים השפלים והלוטים ימנע מהם אשר יזמו לעשות עם היותם בעלי כח וחכמים להרע וזה שהש"י יסבב לשום האנשים השפלים הנרדפים למרום הצלחה ולהשגיב ישע האנשים המדוכים והאבלים והוא מיפר עצת הרשעים החכמים להרע אשר ישתדלו להרע להם ולא תעשינה ידיהם מה שחשבו לעשותו . החכמים הוא לוכד בערמם ר"ל שרוב ערמם ישים הש"י כלי למנוע מהם אשר יזמו לעשות והמשל שכאשר ידעו באיש שילך בהון ויבקשו לרדוף אחריו לקחת אשר לו ישפטו לאיזה צד הלך ויעמיקו בו ויאמרו שהוא יותר ראוי שיהא לבוא לזה הצד לסבות מה יזכרום ורוב העמקתם בזה הסבב שישפטו שהוא הלך בצד אשר לא הלך בו וירדפוהו שם ולא ימצאוהו . ועצת הרשעים הנפתלים המבקשים דרכים עקלתונים ומעמיקים בהם לכל הצדדים האפשריים כדי שיגיעו למבוקשם להשיג עשיית העול והחמס ישימם השם נמהרה ותהיה

שגם

מצודת דוד

עמהם לבל תנוף באבן רגלך והיא השביעית אשר לא תחשב לצרה כששה הראשונים : וחית השדה . הוא ענין מליצה לומר כאלו חיות השדה היו השלומים בדבר לתוך השלום ביניך ובין אבני השדה וכאלו הם השלימו לך את האבנים ההם : (כד) וידעת . בכל מקום שתהיה תהא יודע ומובטח אשר השלום באהלך : ופקדת . תזכור ותשגיח במדורך כי לך תהיה ולא תהיה נחסר ממך להמסר ביד אחר : (כה) וידעת . תהיה יודע ובטוח אשר הרבה יהיה זרעך : וצאצאיך וגו' . כפל הדבר במ"ש : (כו) תבוא בכלח . בעת הזקנה תבוא אל הקבר כמו שמסלקין את הגדיש מן השדה בעת שנתייבש כל צרכו כן תסולק מן העולם בעת ימלאו ימיך : (כז) הנה זאת . המענה הזאת חקרנוה בהשכל ודעת וכן הוא האמת לזאת שמע אותה להבינה היטב : ואתה דע לך . כאומר הנה עשיתי את שלי ואתה דע לך בנפשך אם תבחר אמרי אם החדל (העולה מהמענה הזה שהחלים אליפז שהכל בא בהשגחה והביא ראיה מאבדן הרשעים מבלי תקומה ולא כן יאבדו הצדיקים ויסכל דעת איוב במה שיחשוב שהכל מסר ביד מערכת השמים ומקרה אחד לכל לצדיק ולרשע כי ישיב אמרים הלא בחיק האדם השלם יחשב דבר כזה לעול עם שאינו שלם אף במלאכי מעלה וכ"ש שאין לו ערך עם שלימות המקום ב"ה ואיך א"כ יעלה על הדעת שיש עול זה בחוקו יתברך ועם כי נראה שברוב הפעמים בא כאשר תחפוש המערכה מ"מ בא בהשגחה ובעבור קוצר הדעת לא נדע פתרון הדבר ויוכיח עוד על ההשגחה מנתינת המטר זולת הטבע והמסכל הרשעים ברעתם אשר חשבו לזולת ומסכול דעתם בדבר הנראה לעין כל ויספום על יסורי הצדיקים אשר יבואו למרק מעט העון אשר בידם למען ישגא אחריתם ויסום עצמו לאיוב לבל יבעט ביסורין כי באו למרק

עון

מצודת ציון

הוא הסוף : (כד) ופקדת . ענין זכרון והשגחה כמו פקד פקדתי (שמות ג) : נוך . מלשון נוה ומדור : תחטא . ענינו חסרון כמו קולע וגו' ולא יחטיא (שופטים כ) : (כו) בכלח . עת זקנה וכן עלימו אבד כלח (לקמן ל) : אלי קבר . אל קבר : כעלות . ענין סלוק כמו אל תעלני

אבן עזרא

בחלי ימי: (א) ויען איוב. (ב) לו שקול ישקל: והותי. מן הוה על הוה: (ג) לעו. כמו ושתו ולעו כלומר נסתרו כאילו נבלעו ויש אומרים שהוא תרגום מן לחיים והוא רחוק: (ד) בעותי אלוה. כמו לחרדת אלהים: יערכוני. כלומר יערכו עמי מלחמה: (ה) הינהק. אין לו חבר בלשון מקרא וידמה ללשון קדר: בלילו. מן ויבל לחמורים בליל חמיץ והטעם כי היושב בהשקט לא ישאג ולא ידאג וכמו כן אתם יאמר איוב לחבריו ועוד שתדברו דברים שאין בהם ממש וזה טעם היאכל תפל מבלי מלח: (ו) חלמות. כדברי רבותינו חלמון מבפנים ויש אומרים שהוא ריר במח גם הוא בלשונם החלמה: (ז) מאנה לנגוע נפשי. החבורות שמאנה נפשי לנגוע בהם

רשי

(מענה איוב): (ב) והותי. שברי: ישאו יחד. עם משקל שכנגדם ואפי' הם חול ימים יכבד ממנו: (ג) לעו. מגומגמין כאדם שאין בו כח להוציא דבר מפיו כתיקונו וכן ושתו ולעו (עובדיה א) שכן דרך שיכור לגמגם בדבריו: (ד) חמתם. ארס שלהם דרך פרסיים לתת ארס של נחש בחציהם: (ה) הינהק פרא וגו'. כלומר וכי לחנם אני צועק והלא בהמה שוטה אינה נוהקת בזמן שיש לה דשא וכן שור לא יגעה אלא א"כ אין לו בליל תבואה. בפרא נהג לשון נהק ובשור לשון געייה: (ו) היאכל תפל. דבר שהוא בלי מלח וצריך להמליחו ולא נמלח קרוי תפל בלשון משנה (שבת קכ"ח. חולין קי"ג. נדרים כ"א): אם יש טעם בריר. הבא מחמת החלמות כשאוכל דבר חזק שמרבה ריר ורוק כגון שום כלומר וכי סבורים אתם שיהו מתקבלות תשובות שאין בהם ממש: ריר. כמו (שמואל א כ"א) ויורד רירו על זקנו: חלמות. כמו (לקמן ל"ט) יחלמו בניהם לשון חוזק ויש פותרים לי' חלום ואין נראה בעיני מפני דגשות הלמ"ד: (ז) מאנה לנגוע נפשי. כלומר הרבה יש לי לזעוק כי דברים שהיתה נפשי ממאנת וקצה לנגוע בהן לשון נגיעה: המה כדוי לחמי. המה לי

תולדות אהרן שקול ישקל. ב"ב צ"ז:

ו

א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי וְהַיָּתִי בְּמֹאזְנַיִם יִשְׂאוּ־יָחַד׃ ג כִּי־עַתָּה מֵחוֹל יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ׃ ד כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר חֲמָתָם שֹׁתָה רוּחִי בִּעוּתֵי אֱלוֹהַּ יַעַרְכוּנִי׃ ה הֲיִנְהַק־פֶּרֶא עֲלֵי־דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה־שּׁוֹר עַל־בְּלִילוֹ׃ ו הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי־מֶלַח אִם־יֶשׁ־טַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת׃ ז מֵאֲנָה לִנְגּוֹעַ נַפְשִׁי הֵמָּה כִּדְוֵי לַחְמִי׃

תרגום

קַבְּלָנָהּ וְאַנְתְּ דַּע לָךְ׃ א וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ ב מָאִים מִתְקַל יִתְקַל רוּגְזִי וְאִתְרְגוּשְׁתִּי בְּמַסַּחְתָּא יִטְלוּן כַּחֲדָא׃ ג אֲרוּם כְּדוּן יַתִּיר מֵחָלָא דְּיַמָּא יִתְיַקַּר בְּגִין כֵּן מִלַּי מִשְׁתַּלְהָיָן׃ ד אֲרוּם גִּירֵי שַׁדַּי בַּהֲדִי דִּי אַרְסְהוֹן שָׁתְיָת רוּחִי בִּיעוּתָא דְמִן קֳדָם אֱלָהָא יְסַדְּרוּן לְקִבְלִי׃ ה הַאֶפְשַׁר דִּמְבָרִים מְרוֹדָא עֲלַוֵי דִּתְאָה הֵיךְ יִגְעֵי תוֹרָא עַל אַסְפַּסְתֵּיהּ׃ ו הַאֶפְשַׁר דְּמִתְאֲכַל תַּבְשִׁילָא מְדַלְּיָת מִלְחָא אִין אִית טְעַם בְּחֶלְבּוֹן בֵּיעֲתָא וְחֶלְמוֹנָא׃ ת"א כְּמָה דְּלָא מִתְאֲכַל מִידֵי בְּשֵׁשׁ בְּלָא מִלְחָא הָכְדֵין לֵית טַעֲמָא בְּרִירָא דְחֶלְמוֹנָא׃ ז סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִנּוּן מִתְחַשְּׁבִין הֵיךְ דְּווּתָא לִסְעוּדָתִי׃ ת"א סְרִיבַת לְמִקְרַב נַפְשִׁי הִנּוּן עָבְדִין יָתִי אִסְתְּגֵים וַהֲוַת מִסְתְּיָא לִסְעוּדָתִי׃ ח מַן יְהֵיב

בעשי ד' כתיב שי"ן בלישנ' ואינון מן מלין דכתיב שי"ן וקרי' סמ"ך וסי' נמסר בהושע סי' ב': יערכוני ל' והוא חד מן מלי' דמשמשי' נ"י בסוף תיבותא וסי' נמסר במסר' רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד: פרא ו' וסי' נמסר בסדר לך לך:

רלבג

הנה שלא ישפטו הדבר אשר ירצוהו כפי מה שראוי בעניניהם הברורים. ביום ובלילה ירבו כאשר רוצה לומר באשר בעניינים המבוארים בנפשם בתחלת המחשבה תספק עליהם. וכזה האופן יושיע הש"י החסידים והקודרים מחרב הרשעים שלא יזיקם פיהם וממאמרם של אלו הרשעים ר"ל שפיהם ודבריהם אשר השכימה עליהם נכסם שם הש"י כי לבושת השפלים והקודרים וכזה האופן הושיע הש"י האביון מיד חזק ממנו עד שכבר היה לדל תקוה שלא יעזבהו הש"י ביד הרשעים ואנשי עולה קפצו פיהם להתרעם על אשר לא הגיעו אל התכלית אשר כוונו אליו [illegible]

[illegible] ביאור מלות המענה. ויען איוב ויאמר: (ג) לעו. נבלעו: (ד) חצי שדי. חצים חזקים על דרך קשת שדי והיה שדי בצריך: חמתם. ארסם על דרך חמת תנינים יינם: בעותי אלוה. ביעותים חזקים על דרך רוח אלהים כהררי אל: (ה) בלילו. ר"ל תבואתו שאוכל ממנה: (ו) בריר חלמות. הוא ריר הביצה מחלימתי והחייני ... כדוי לחמי. כמו חליי בשרי: (ח) ויבלעני. ענין השלמ' וכלוי ... ויבלני

מצודת ציון

העלני בחצי ימי (תהלים קב): גדים. כהי מן עמרי תבואה: (ב) לו. ענינו כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח): כעשי. כמו כעסי בסמ"ך: והותי. ענין שברון רוח כמו הוה על הוה (יחזקאל ז): (ג) לעו. ענין גמגום ונפתח כמו ושתו ולעו (עובדיה א): (ד) חמתם. ארסם כמו חמת תנינים (דברים לב): בעותי. מל' בעתה וחרדה: (ה) הינהק. כן נקרא קול צעקת הפרא והוא מלשון ונאק נאקות (יחזקאל ל) בחילוף ה"א באל"ף וכן בין שיחים ינהקו (לקמן ל): יגעה. כן יקרא קול צעקת השור כמו הלוך וגעו (שמואל א ו): בלילו. מל' בלבול וערבוב: (ו) תפל. ענינו דבר שאינו מתוקן כל צרכו וכן טחים אותו תפל (יחזקאל יג): בריר. רוק הפה כמו ויורד רירו (שמואל א כ"א): חלמות. ענין בריאות וחוזק כמו ותחלימני והחייני (ישעיה לח): (ז) מאנה. מלשון מיאון: כדוי. מלשון מדוה וחלי

מצודת דוד

העון לטוב לו כל הימים): ו (ב) כעשי והותי. היא היא כי בעבור שברון הרוח יכעס האדם בעצמו ור"ל אם היו שוקלין אותם לשומם במאזני משקל ולשאתם יחד עם הדבר הנתון לעומתם וכדרך השוקלין: (ג) כי עתה. אז היה עתה נודע לכל אשר הוותי יכבד מחול הימים אם ישומו לעומתם: על כן. בעבור גודל המכאוב לזה דברי המה מגומגמים להרבות בהרעומות ולהסתפק בהשגחה ולומר פעם כך ופעם בהפוך: (ד) כי חצי שדי. חצי היסורין הבאים משדי מתמידים לשבת עמדי (עם כי איוב חשב שבא הכל מגד המערכה עכ"ז אמר דבריו אל מול דעת אליפז שהכל בא מה' בהשגחה): אשר חמתם. היא הליחה המעופשת הלזה משאין הרע ואחז במשל מדרך הפרסיים אשר ימשחו חציהם בארס הנחש: בעותי. החרדות הבאות מאת המקום ב"ה עורכים מלחמה עמי: (ה) הינהק. וכי יצעק הפרא כאשר יעמוד על הדשא ולא יחסר מאכלו וכי יגעה השור כשעומד על התבואה הבלולה במין וכאומר הלא בהמה שוטה לא תצעק בחנם ומכ"ש אנשים כמוני: (ו) היאכל. וכי יאכל אדם בשר בהמה ודג בשפן מין ולא יהיו מלוחין כל צרכן כי אין דרך להאכלם כ"א ע"י מרבית המליחה לא זולת: בריר חלמות. בריר הבריאות כי ברוק החולה יש טעם מאחת מהרבעת המרות אשר הגבר בו אבל ברוק הבריא אין טעם כלל וכאומר וכי אקבל ממך אמרים ריקים מבלי טעם חכמה: (ז) מאנה. המחין אשר מעולם מאנה נפשי לנגוע בם בעבור מיאוסם המה דומים כחליי בשרי ר"ל המחין אשר מאסתי לנגוע בה מהתענג ומרוך לבב והמחין אשר עתה כי הנה ידמה זה לזה ואיך א"כ אתרחק מבשר עצמי ומדוע א"כ לא אזעק מרה: (ח) מי יתן.

לזאת

רש״י

לי פתה נכונים לתשמש בהם כמפות שלחני שלחמי נתון בהם. כדוי לשון ויכרות את מדויהם (שמואל ב׳ י׳) כ״ש מפי רבי משלם רופא. ע״א כמפות שמסככין בהן את התבשיל ומאכל זב מהם. דוי לשון דוה זבה. לחמי כל מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה׳) וכמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י״א) ותירגם יונתן סמא דמותא במיכליה ל״א המה כמנטי מאכלי. כלומר גם לבי להסתכל בהם ברימה כאשר אני מסתכל במאכלי ולשון משנה הוא ותסגו כי דוו במסכת שבת: (ט) ויואל. וירצה: ידכאני. לשון מיתה: יתר ידו. יגדל ידו במכתו כמו הנה יד ה׳ הויה (שמות ט׳): ויבלעני. ויכלני כמו בלע אמרתו (איכה ב׳) ידיו תבלענה (זכריה ד׳): (י) ותהי עוד נחמתי. ותהי עוד זאת לי לנחמה: ואסלדה בחילה ולא יחמול. ואבקש ממנו סליחה שלא יחמול מלבלעני ואני איני מוצא לו דמיון במקרא זולתי שבלשון משנה הוא לשון יראה ודואג שהיד סולדת בהן מלכוות ברותחין כלומר אתחולל בדאגה ובחילה בקשה זו: כי לא כחדתי. ולא חסרתי אמריו תלקיימן: (יא) מה כחי. חזק לסבול: כי איחל. כי אמתין עד יום רפואה או עד יום מיתה. איחל. כמו ויחל עוד דנח (בראשית ח׳): ומה קצי. ומה חשוב קצי וחזק כי אאריך כי אוכל להאריך קצי מלסבול: נפשי. הוא יצר תאות אדם בכמה מקומות כמו אם יש את נפשכם (שם כ״ג): (יג) האם אין עזרתי בי. לשון תימה הגם זאת תבא עלי שאין עזרתי בי אותם ריעים שהיו לי לעוזרני אינם בעזרתי: ותושיה נדחה. עצה של יועצים נדחה ממני שקמה עלי להקניט ונדחית: (יד) למס מרעהו חסד. למי שמוגע חסד מחבירו והלמ״ד תשמשת כמו לרב. לצו. לשב. מס גם הוא לשון פועל. כמו בא שב גד גם אלה לשון עושה: למס. החסד מכלה אותו. כמו וחם השמש ונמס (שמות ט״ז): (טו) אחי. בני מלוותי: בגדו בי. כמו הנחל הבוגד בגידות כמו שמפרש בענין: כאפיק נחלים. מוצא נחלים יעברו ממידה ככוחה וריעות ומה היא בגידותו של נחל: (טז) הקודרים מני קרח. אם בא עליהם קרח נקמטים ונעשים קריס (קרשים קריס) ועלימו יתעלם. מתכסה השלג שנופל על הקרח הרי בגידה אחת שנתכסה מן העין ואין הנמצא מוצא מים לשתות: (יז) בעת יזורבו. ל׳ יזורבו כחום השמש: נצמתו. רטרי״ש בלע״ז כמו חומץ צומתן בלשון גמרא (פסחים מ:) ז׳ מתחלפת בצ׳ כמו לעקה זעקה. יזורבו. לשון ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ״א) וכמו אש צרבת (משלי ט״ז): נדעכו. נקפצו ממקומם: (יח) ילפתו. יאחזו ארחות דרכם כמו וילפת שמשון (שופטים ט״ז) וכן ויחרד האיש וילפת (רות ג׳) שחבקתו האשה: (יט) תמא. ארץ ישמעאל שהיא נמוכה והמים

אבן עזרא

בהם קודם היות המה חולי גופי ויש אומר לנגוע כמו לחלוש וכמוהו וינגעו יהושע והטעם כי נפשי מאנה שתחלש ואמות: המה. ישוב על התאיר: (ט) וידכאני. לגמרי: יתר ידו. כמו הנה יד ה׳ הויה: ויבלעני. ויכלני כמו כי יבלע ה׳: (י) ואסלדה. כמו בילה סלודה והוא משל לחוזק הכאב והתימה שלא יחמול ואני לא כחדתי דבריו ואין לי עזר מנפשי. ואני ראיתי רב האי ז״ל שפירש ואסלדה לשון הגבהה: (יד) למס. כמו וימס לבב העם והענין כי המס מרעהו חסד הוא וענינו שחשבתי להיות לי עזר מאחרים: (טו) אחי בגדו. וכאפיק נחלים. חוזק: (טז) הקודרים. מזמן רדת הקרח יתעלם רדת השלג ולא יראה עליהם בעבור קדרותם ודומה להם חשכת מים: (יז) בעת יזורבו. כאשר יתקררו. מדברי רז״ל משום דמזדרבבי: נצמתו. יתקשרו כמו כן מדבריהם באמרם צומת הגידין והוא מקום שהתחברו בו והטעם אע״פ שהם בכח הזה: בחמו. כשיבא החום כאילו שבו ממקומם ולא היו שם מן ידעך נרו שענינו לשון כבוי וכליון והנכון בעיני כי זה הפסוק כפול בענין כדרך פסוקי זה הספר וספרים אחרים ויהיה ענין יזורבו יתחממו ואין לו חבר ופירוש נצמתו נכרתו כמו לצמיתות ה׳: (יח) ילפתו. יתעוותו כמו ויחרד האיש וילפת שמשון והטעם על הנחלים שיעלו באחד והענין כי המים תולדותם לרדת למטה וכאשר ישובו אחד יעלו בתהו ויאבדו ומפרשים יפרשו זה הפסוק על הולכי מדברות ואיננו נכון: (יט) הביטו ארחות

איוב ו

וְתִקְוָתִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ: ט וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ | ל׳ ותסר
וִידַכְּאֵנִי יַתֵּר יָדוֹ וִיבַצְּעֵנִי: י וּתְהִי | ל׳. ל׳ ומל׳ ויתיר ל׳
עוֹד | נֶחָמָתִי וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא | י״ד ל׳
יַחְמוֹל כִּי־לֹא כִחַדְתִּי אִמְרֵי | ד׳ מ״ל
קָדוֹשׁ: יא מַה־כֹּחִי כִי־אֲיַחֵל וּמַה־
קִּצִּי כִּי־אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי: יב אִם־כֹּחַ | ל׳ למטן שמי
אֲבָנִים כֹּחִי אִם־בְּשָׂרִי נָחוּשׁ:
יג הַאִם אֵין עֶזְרָתִי בִי וְתֻשִׁיָּה נִדְּחָה | ל׳
מִמֶּנִּי: יד לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד וְיִרְאַת | כ״ו ל׳
שַׁדַּי יַעֲזוֹב: טו אַחַי בָּגְדוּ כְמוֹ־נָחַל
כַּאֲפִיק נְחָלִים יַעֲבֹרוּ: טז הַקֹּדְרִים | ל׳ ל׳ ל׳
מִנִּי־קָרַח עָלֵימוֹ יִתְעַלֶּם־שָׁלֶג:
יז בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ בְּחֻמּוֹ נִדְעֲכוּ | ל׳. ל׳. ל׳. ל׳
מִמְּקוֹמָם: יח יִלָּפְתוּ אָרְחוֹת דַּרְכָּם | ל׳
יַעֲלוּ בַתֹּהוּ וְיֹאבֵדוּ: יט הִבִּיטוּ | ב׳ דגשים
אָרְחוֹת תֵּמָא הֲלִיכֹת שְׁבָא קִוּוּ־ | ב׳ ד׳ ול׳ חסר

תרגום

וְתֵיתֵי שֵׁילְתִי וְסִבְרִי יִתֵּן אֱלָהָא: ט וּשְׁרֵי אֱלָהָא לְמִמְסְכַּן יָתִי יַתִּיר יְדֵיהּ וִיעַתִּיר יָתִי: י וּתְהֵי דָא תַנְחוּמְתִי וְאֶבוּעַ בִּרְתִיתָא וְלָא יְחוּס עַל רַשִׁיעָא אֲרוּם לָא כַסֵּיתִי מִלֵּי קַדִּישָׁא: יא מָה חֵילִי אֲרוּם אוֹרִיךְ וּמָה סוֹפִי אֲרוּם נַגְרְנָא נַפְשִׁי: יב אִין חֵילָא הֵיךְ אַבְנַיָּא חֵילִי אִין בִּסְרִי קְרִים כִּנְחָשָׁא: יג הֲמַדְלֵית סִיוּעִי בִּי וְחוּכְמְתָא אִתְבָּרְחַת מִנִּי: יד לְגַבְרָא דְמָנַע מִן חַבְרֵיהּ חִסְדָּא וְדַחֲלַת שַׁדַּי יִשְׁבּוֹק: טו אַחַי בְּזָזוּ הֵיךְ נְגוּד נַחֲלָא הֵיךְ מַפְקָנוּת פִּצְדֵי נַחֲלַיָּא עָבְרִין: טז דִּשְׁחִימִין מִן צִנְתָא עֲלֵיהוֹן יִתְחֵיל תַּלְגָּא: יז בְּעִדָּן דְּחָבוּ דָּר טוּבְעָנָא אִשְׁתַּרְבַבוּ אִתְמַגְּרוּ בִּרְתְחֵיהּ אִתְמְחִיאוּ מִן אַתְרֵיהוֹן: יח מְטוּל דִּמְקַלְקְלִין אִסְרָטֵי אוֹרְחֵיהוֹן סָלְקִין לְלָמָא וִיהוֹבְדוּן: יט אִסְתְּכוּ אִסְרָטֵי תֵימָא הֲלִיכָתָא דִּזְמַרְגַּד סַבְּרוּ

אם כח חד מן י״ב פסוק׳ רישיה ומצעות אם אם וסימ׳ אם בגפו יבא. אם זרחה השמש עליו דמים לו. אם ימצא הגנב. אם בעליו עמו. אם ענה תענה. אם אתם תבאו אלי. אם גנבים באו לך. אם יתקע שופר בעיר. אם תחנה עלי מחנה. אם אבא באהל ביתי. אם תדברנה שפתי. אם כח אבנים כחי: בתהו ב׳ דגשים וסימ׳ וימו בתהו צדיק. יעלו בתהו ויאבדו: הביטו ב׳ וסי׳ ארחות תימא. אליו ונהרו:

תולדות אהרן ותבי״ה. שם סב: למס. בבא סב כתובות נו קידושין סג: אחי בגדו. ערובין כט: נצמתו. סנהדרין כט: ילפתו. סוטה ג ע״ג ס:

רלב״ג

ויבלעני... כריתה וכענין אחד: (י) ואסלדה בחילה. ר״ל אע״פ שיהיה מתחזקים ונכוה ... עניו כמ״ש: (יב) אם בשרי נחוש. ר״ל שאם בשרי משבר: החזק והוא ... ממנו ההרבות: (יג) ותושיה נדחה ממני. ר״ל שאם נדחה ממני הוביה ... אשר היה ראוי שיתנהג בם: (יד) למס מרעהו חסד. כתמיה והרצון בו ... המשו אותי ריב הגרות בבאות עליו יהיה מרעהו חרפה ויאמר עליו שיראת ... עליו הגדה הזאת. או יהיה חסד דבק עם יראת שדי ויהיה פי׳ אם יתכן שייחסו אליו רעיו מני שהות מם חסד ויראת שדי היה עוזב: (טז) הקודרים מני קרח. ר״ל שאלו הנחלים קודרים לרוב עמקם בסבת הקרח והשלג הנתך ונעלם בהם וזה שקלת הנהרות יהיו מומיהם השלגים אשר בהרים כאשר יתכו ואלו נהרות יי יתמידו כל השנה: (יז) יזורבו ר״ל ירוצו וגו׳: ואז נצמתו ר״ל נכרתו ויש מי שפירש יזורבו יתחממו והנכון בו יצורבו כחליף לד״י בזי״ן לפי שהם ממוצא אחד. ויעיד על פירושו מה שאמר בחומו נדעכו ממקומם ר״ל בהגיע החום נעקרו ממקומם וזה שאלו הנהרות השוים תמימי הגשמים יחרת והשלג יעדרו בעת הקיץ: (יט) ארחות תימא. הם

מצודת דוד

לואת הלואי תבא שאלתי ויתן אלוה הדבר שאני חושק ומקוה לה: (ט) ויואל. וירצה אלוה וידכא אותי מן העולם ויפתח ידו להכות בי עד ישלים את ימי חיי: (י) ותהי עוד נחמתי... את עצמו ואמר הנה עוד לי נחמה מה עם כי אני נכוה ... יחמול עלי מ״מ אתנחם מעט על כי לא מנעתי אמרי קדוש ... עצמי לומר שאני גרמתי לי הרעה מצד העונש: (יא) מה ... על מה שאמר אליפז הנה במכאוב היסורים ימורק העון ... אמר לו מה כחי כי אקוה לטובה הלא כבר תם כחי עד מאד ... ומה קצי. מהו קץ ימי אשר אאריך לעכב נפשי אולי ... אדם ומה לי בטובה אשר תבוא לאחר זמן על ימים מעטים: (יב) אם כח אבנים. וכי כחי כאבנים וכי בשרי חזקה כנחושה עד שאוכל לבא ... לקדמותי: (יג) האם. וכי גם זאת יבא לי בלא יהיה בי עזר מה הראוי עתה לי והיא התחומות הוהבים: והוביה. וכי יהיה נדחה ממני כל מה ... כי תשחק על אמרי והלעג למו: (יד) למס. היתכן אשר לאלים שנמס בשרו מגידל המכאוב יהיה לו עוד חרפה מרעהו ויעזוב יראת שדי כי הלא ... עיניו לומר הלא די לו בהמכאוב ולמה עוד אקניטו: (טו) אחי. רעי בגדו בי כמו נחל אשר ירבה לבגוד באנשיו: כאפיק. כזרם נחלים אשר יעברו ... כפל הדבר במ״ש: (טז) הקודרים. כי הנחלים הקודרים מהתחלת ימי הקרח היא עת כי ירבו מי הנחלים ויחשכו הנחלים מרוב עומק המים והשלג ... הם מתעלם ומתכסה בהם לרוב עומקם וחשכותם: (יז) בעת יזורבו. בימי

מצודת ציון

והלוי: לחמי. כן יקרא הבשר וכן ולחמם כגללים (צפניה א): (ט) ויואל. וירצה כמו ויואל משה (שמות ב): יתר. תל׳ התרה ופתיחה: ויבלעני. ענין הכאה כמו וידיו תבלע ה (זכריה ד): (י) ואסלדה. ענין חמום וכויה ובדרז״ל יד סולדת בכן (שבת מ): בחילה. מלשון חלחלה ורעדה: כחדתי. ענין מניעה והעלמה כמו לא כחדו (ישעיה ג): (יא) איחל. מלשון תוחלת ותקוה: (יג) ותושיה. מל׳ יש: (יד) למס. מל׳ המסה והמגה: חסד. ענינו חרפה כמו חסד הוא (ויק״ח כ): (טו) כאפיק. ענינו זרם מרוצת המים כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכו): (טז) הקודרים. ענין שחרות והושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): מני. מן: קרח. הוא הגליד הנקפא מהקור כמו משליך קרחו כפתים (תהלים קמז): יתעלם. מל׳ העלם ומכוסה: (יז) יזורבו. כמו יצרבו כי הזי״ן והצד״י מתחלפים והוא מענין חמום כמו צרבת השחין (ויקרא יג): נצמתו. ענין כריתה כמו לנקרים אלמות (תהלים קח): נדעכו. ענין ניתוק וקפיצה כמו דעכו כאש קוצים (שם קיח): (יח) ילפתו. ענין אחיזה כמו וילפת שמשון (שופטים טז): מלשון בתוהו. במקום שממה: (יט) קוו.

אבן עזרא

ארחות תימא. הם הערב ומשכן רועים במדבר הגדול שאין יש בו : (כ) בושו כי בטח. לבם והענין מאשר בטחו : באו עדיה. עד המקום כי ומלא בלשון נקבה כמו ולא עוד תשורנו מקומו וטעם הנחלים כי השיירות יבושו כאשר יגיעו למקום שמקוים להיות שם מים והם כמתים וכן אחי בגדו כי : (כא) כי עתה הייתם לו. למקום כאשר ראיתם החתת שהביא עלי ותיראו: (כה) נמרצו. חזקו כמו קללה נמרצת : (כו) הלהוכח למלים תחשובו. מלים ממש שתוכלו להוכיח בהם והענין שאין לכם ראיה: ולרוח. ועוד כי תחשבו אמרי נואש שהם רוח והענין שתחשבו שדבריכם נכונים ודברי מי שהוא בצער הבל : (כז) אף על יתום. זה יורה כי אינכם רחמנים רק אם תפילו קיר או הדומה לו על יתום לא תחושו ותתחברו ותשמחו באיד ריעכם. ותכרו מן ויכרה להם כרה ויתכן היות תכרו מן כי יכרה איש בור והוא נכון להדבקו עם תפילו : (כח) ועל פניכם. כמו על פני אהרן אביהם : (כט) שובו נא אל תהי עולה. אתכם תראו צדקי במלתי : (א) הלא צבא. זמן קצוב : (ב) כעבד ישאף צל. כאשר הושלם

רש"י

והמים נגרים שם : קוו. לשון קו נטוי. ד"א לשון יקוו המים : (כ) בושו כי בטח באו עדיה. בושו שותיה כי בטח כל איש ואיש לשתות מהם : (כא) כי עתה הייתם לו. הייתם נמשלים לאותו נחל : תיראו חתת. ופחד המכה ותיראו לומר האמת ומחניפים את בעל ריבי : (כב) ומכחכם שחדו בעדי. וממונכם : (כה) מה נמרצו. כמו קללה נמרצת (מלכים א' ב') לשון דבר דבור על אופניו (משלי כה) וכן נמלצו לחכי (תהלים קי"ט) כולן לשון מליצה הם ולמ"ד מתחלפת ברי"ש. אם אמרי יושר הייתם אומרים היו מקובלים אבל עתה מה יוכיח הוכח מכם. כל תוכחה שבאיוב בירור הדברים הם ומעמידם על האמת : (כו) הלהוכח מלים תחשבו. הלברר דברים תחשובו: ולרוח. הם משולים : אמרי נואש. שאין בהם ממש כמו (ירמיה ה') ותאמרי נואש. איני חושש לדברי הנביאים : (כז) תפילו. בדינכם אתם מפילים האף על עני כמוני בקו משפט ותכרו שוחה על ריעכם להפילו : (כח) הואילו. התרצו לפנות אלי ולשמוע דברי ותראו אם על פניכם אכזב: (כט) שובו נא. לבחון ותבחנו שלא תהא עוד עולה ושובו (לחקור והרי) צדקי ימצא בה : (ל) אם חכי לא יבין הוות. לא יבין כשאני מדבר הוות : (א) הלא צבא וגו'. זה הדבר אשר אמרתי לכם להואילו ולפנות בי כי איך אחריש מלזעוק על הוותי הלא ידעתם כי יש צבא וזמן לאנוש כמה יחיה: וכימי שכיר. שנשכר לשנה ויודע שיכלו ימי שכירתו כן זה יודע שיכלו שנים הקצובות לו. ואני אותו צבא הניתן לי : (ב) כעבד ישאף צל. כעבד שהוא יגע כל יום וישאף

מקרא

למו : כ בשו כי־בטח באו עדיה
ויחפרו : כא כי־עתה הייתם לא (לו קרי)
תראו חתת ותיראו: כב הכי־אמרתי
הבו לי ומכחכם שחדו בעדי :
כג ומלטוני מיד־צר ומיד עריצים
תפדוני : כד הורוני ואני אחריש
ומה־שגיתי הבינו לי: כה מה־נמרצו
אמרי־ישר ומה־יוכיח הוכח מכם:
כו הלהוכח מלים תחשבו ולרוח
אמרי נאש: כז אף־על־יתום תפילו
ותכרו על־ריעכם: כח ועתה הואילו
פנו־בי ועל־פניכם אם־אכזב :
כט שבו נא אל־תהי עולה ושבי (ושבו ק')
עוד צדקי־בה : ל היש־בלשוני
עולה אם־חכי לא־יבין הוות :
ז א הלא־צבא לאנוש על־ (עלי ק')
ארץ וכימי שכיר ימיו : ב כעבד
ישאף־צל וכשכיר יקוה פעלו:

תרגום

להון : כ בהיתו ארום
אתרחיצו בטעותהון אתו
לנבה ואתכסיפו : כא ארום
כדון הויתון כלא הויתון
חמיתון תברא ואתבהלתון:
כב הבקושטא אמרית הבו
לי ומן נכסיהון שחדו
אמטולתי : כג ושזבוני מן
יד מעיקא ומן ידיהון דתקיפי
פרוקו יתי : כד אליפו יתי
ואנא אשתוק ומה דשליתי
אסבילו לי : כה מה בסימין
הנון מלין תריצין ומן דכשר
לכסנא יכסן מנכון :
כו אפשר דלכסנא במיליא
אתון חשבין ולקבלא אמתילו
מלי יאושא : כז רגיז על
יתם תשדון ותחשלון על
חבריכון : כח וכדון שרו
אסתכלו בי וקדמיכון אם
אכזב : כט תובו כדון לא
תהי רשיעא ותובו תוב
לזכאותי בה : ל האית
בלישני רשיעא אין מוריגי
לא יתבין רגושתא : א הלא חילא לבר נש עלוי ארעא והיך יומי אגירא
יומוי : ב היך עבדא דשאף

רלב"ג

השיירות ההולכות לתימא וכן ההולכות שבא הם שיירות סוחרים ההולכות לשבא והנה זכר אלו השיירות לפי מה שאחשוב לפי שמהלכם הוא למקומות הרחוקים כאשר יסעו מן הארץ אשר היה שם איוב והיה שם באמצע דרכם מדברות לא ישב אדם שם : (כב) שחדו בעדי. הרצון בו תנו שחד בעדי : (כו) אמרי נואש. קרא עצמו נואש להיותו נואש מטוב להוזק בכרו : (כז) ותכרו. הרצון ותחפרו ותעמיקו כרה : (א) צבא. קץ וזמן קצוב : (ב) ישאף. יקוה : פעלו. שכר פעולתו

ויחפרו ל' בושו כי בטחו הוא חד מן כ"ב זוגין נסבין ו"י בריש תיבותא ונסבין ו' בסוף תיבותא חד מלעיל חדן מלרע וסי' נמסר במ"ר במערכת אות הוי"ו בס"ד. ומכחכם ל' הכי אמרתי הבו לי והוא חד מן מלין דמשמשיי ומ"כ ברישיה וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות מ' בס"ד: הוכח ה' וסימ' לא תשנא את אחיך. מה נמרצו אמרי יושר. הוכח בדבר לא סכן. הוכח יוכיח אתכם. לא יאהב לץ הוכח לו. והד והוכח אל אל אתפץ: ושבו ה' חסר בנביאים וכתובים וסי' אם תבעיון בעיו שבו אתיו. ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים דאריך. וגם עתה נאם ה' שבו עדי. ויעד ה' בישר' וביהודה. שבי עוד צדקי בה כן כתיב : עלי הלא צבא על כתיב וקרי' עלי ביו"ד והוא חד מן י"ב מלין חסר יו"ד בסוף תיבותא וקרי' וסי' ישב ולא הוריש מנשה וגו' ואת ישב דור. בבית ושבו אליך בכל לבם דמלכים. מעד וימהר ויסר את האפר. יד ונתנו את הכסף המתוכן דמלכים. אלה והעוים עשו את נבחן. הוציא כי לא דברתי את אבותיכם. ועשית כי אמר אדני ה' ועשית. על הלא צבא לאנוש. וצפו לא יאמין שוב מני חשך. ידעת כי יעשה ה' דין עני. ידעת כי כל תוכל ולא. ראש כי

מצודת ציון

לשון קו ותבל : (כ) עדיה. אליה כמו תגע עדיך (לעיל ד) : ויחפרו. ענין בושה : (כא) חתת. שבר כמו תחתם קשתותם (ירמיה נא) : (כב) הבו. תנו : (כג) צר. שונא : עריצים. חזקים : (כד) הורוני. למדוני כמו את מי יורה דעה (ישעיה כח) : (כה) נמרצו. נתחזקו כמו וחבל נמרץ (מיכה ב) : ומה. הוי"ו הוא במקום אבל : יוכיח. ענין ברור דברים כמו והוכיח בדברים (מ"ב יט) : (כו) נואש. ענין דבר שאין בו ממש ואין לחשוש עליו וכן ותאמרי נואש (ירמיה ב) : (כז) ותכרו. ותחפרו כמו בור כרה (תהלים ז) : (כח) הואילו. התרצו כמו ויואל משה (שמות ב) : ועל פניכם. לפניכם כמו על פני (שם כ) : (כט) שובו. התעכבו כמו לא ישבו בארץ ה' (הושע ט) : (ל) הוות. דברי רשע ושבר : (א) צבא. קץ וזמן וכן חליפות וצבא עמדי (לקמן י) : (ב) ישאף. יתאוה

מצודת דוד

בימי הקיץ בעת יתחממו נכרתו ממקומם ואינם כי נתייבשו הנחלים בתומו. בזמן שיחומו נקפצו ממקומם וכפל הדבר במ"ש : (יח) ילפתו. המים ההם יאחזו ארחות דרכם ר"ל לא נודע למי ואנה הלכו ורק הם לבדם יודעים ארחות דרכם מהם נתייבשו בחמה מהם נבלעו בארץ וכל המים עלו בתוהו מקום שאין שם אנשים ליהנות מהם והרי הם אבודים מאנשים : (יט) הביטו. המים ההם הביטו ארחות תימא ללכת שמה ודרך ההולך לשבא עשוהו לעצמן קו ישר ללכת בו והוא ענין מליצה לומר לא נודע איה הם כאלו הלכו בדרך רחוק מאד לתימא ולשבא : (כ) בושו כי בטח. הנה אשר כ"א בטח לשתות ממי הנחלים ההם בושו כאשר באו למקום הנחל ולא מצא מים : באו. כאשר באו אליה הנה נחפרו ונכלמו כי אין מים וכפל הדבר במ"ש : (כא) הייתם לו. דומים אתם להנחל הזה כי כמו שהנחל בגד באנשיו והלך לו בזמן החום אשר הוא העת המצטרך ביותר למים כן אתם בגדתם בי בעת צרה עת המצטרך לתנחומות הטובים : תראו חתת. כאשר ראיתם השבר הבאה עלי תפחדו לומר האמת מול המקום ב"ה שלא יקרה לכם כמקרי : (כב) הכי אמרתי. האם אמרתי תנו לי מה מן ההון : ומכחכם. ממון שלכם הבא בעמל וכח ממנו תנו שוחד בעבורי כ"א אמרתי כזאת היה מקום לחשוב כי בעבור הצלת ההון תרשיעו אותי על לא חמס : (כג) ומלטוני. ע"י השוחד מלטו אותי מיד צר ופדו אותי מיד סריצים וכאומר הלא אין מקום לתת שוחד ואין מהשבותי עליו ומדוע א"כ תרשיעו אותי : (כד) הורוני. למדו אותי מה פשעי ואני אחריש לשמוע אמריכם ותבינו לי מהו הדבר אשר שגיתי בו לשתאמרו שבאו היסורין למרק עוון : (כה) מה נמרצו. מה מאד חזקו אמרי יושר אבל מה יועיל הויכוח אשר מכם אם לא נאמרה ביושר : (כו) הלהוכח. ר"ל וכי להוכחה תחשבו אשר מלים בעלמא יספיק להם אבל לא כן הוא כי אמרי נואש לרוח הם משולים ואין בהם תועלת : (כז) אף על יתום. מתוך דבריכם נראה שאינכם רחמנים ואפי' על היתום תפילו המכשול ולא תחושו עליו ותחפרו בור על ריעכם לנפול בו ואל תחמולו : (כח) ועתה. הואילו ואין ממש בדבריכם הסרנו לפנות אל אמרי לשמוע אליהם ותראו אם אדבר לפניכם כזב ודבר שאין בו ממש : (כט) שובו נא. התעכבו עתה לבחון דברי ותראו אשר לא תמצאו בם עולה : ושובו עוד. להתעכב יותר לבחון היטב ותראו שאני צדיק בדבר והדין עמדי : (ל) היש. וכי יש בלשוני עולה ר"ל וכי שמעתם ממני מאז דברי עולה : אם חכי. וכי חכי לא יבין מה הם דברי הוות וכאומר הלא ידעתם אותי מאז שאינני מדבר עולה בזדון הלב ולא בעבור הסכלות ולזה שמעו אמרי : ז (א) הלא צבא וגו'. עתה סהל אמריו לומר שלא צבא לאנוש ר"ל הלא קץ וזמן יש לאדם על הארץ וימיו מוגבלים וקצובים כימי שכיר : (ב) כעבד. כמו העבד העמל במלאכה כל היום אשר ישאף צל:

רשי

וישאף ויתאוה מתי יהיה צל הערב וכשכיר אשר יקוה פעלו לערב לפי שהיה לו כל היום לעמל ויתאוה לביאת השמש: (ג) כן הנחלתי לי. משמים ירחי שוא ויסורין אותו צבא הניתן לאנוש עלי ארץ: ולילות עמל מנו לי. (מן השמים): (ד) אם שכבתי. בלילה לפיתי ואמרתי וגו': ומדד ערב. מתי יאיר ויבא עת קימה ועת מידוד הנשף לשון ותדד שנתי (בראשית ל"א) (והמ"ם הוא עוקר נופל כמו מאמר. משמר:) ושבעתי נדודים. ואשבע נדודים על מטתי ביום עד נשף לפי שלא הייתי יכול לישן מפני יסורים עד נשף של יום לפי שלבש בשרי רמה: (ה) וגוש עפר. גושת עפר והיא המלתה חלודה שדרך גוש עפר ללחלח ולהעלות חלודה: רגע. נקמט כמו רוגע הים (ישעיה נ"א) פ"א טורי רגע ל' נוח גל אחר (ס"א הגל) גל כקמטים הללו: (ו) ימי קלו. ימי טובתי מיהרו ללכת: מני ארג. מני ארוגה הנפשית מהרה וכן אמר חזקיה (שם לח) קפדתי כאורג חיי: באפס תקוה. איני מקוה עוד לטובה: (ז) לא תשוב עיני. לאחר מיתה וכאן כפר איוב בתחיית המתים: (ח) לא תשורני. לא יראני עוד עין שמתפך לראותי אחר שאמות: עיניך בי ואינני. להקב"ה מדבר למה הוצרכת לפגעני ולדכאני בייסורים בראייה אחת שתשים עיניך עלי ואינני בעולם: (יא) גם אני לא אחשך פי. הואיל ואינך חדל ממני גם אני לא אמנע דיבור מלצעוק על מדותיך: (יב) הים אני. ששמת עלי חול למשמר: אם תנין. דג גדול שכבשתו בנבכי ים כי תשים עלי משמר השטן הזה לשומרני שלא תצא נפשי: (יג) ישא בשיחי משכבי. משכב הלילה יסבול בצרתי מעט ואוכל למנוע שיחי: (טו) מות מעצמותי. מות אני בוחר יותר מאיברים

תולדות אהרן כ"ט ענן. כ"ב קו:

איוב ד

ג כֵּן הָנְחַלְתִּי לִי יַרְחֵי־שָׁוְא וְלֵילוֹת
עָמָל מִנּוּ־לִי׃ ד אִם־שָׁכַבְתִּי וְאָמַרְתִּי
מָתַי אָקוּם וּמִדַּד־עָרֶב וְשָׂבַעְתִּי
נְדֻדִים עֲדֵי־נָשֶׁף׃ ה לָבַשׁ בְּשָׂרִי
רִמָּה וְגִישׁ עָפָר עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס׃ (וגוש קרי)
ו יָמַי קַלּוּ מִנִּי־אָרֶג וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס
תִּקְוָה׃ ז זְכֹר כִּי־רוּחַ חַיָּי לֹא־תָשׁוּב
עֵינִי לִרְאוֹת טוֹב׃ ח לֹא־תְשׁוּרֵנִי
עֵין רֹאִי עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי׃ ט כָּלָה
עָנָן וַיֵּלַךְ כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה׃
י לֹא־יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ
עוֹד מְקֹמוֹ׃ יא גַּם־אֲנִי לֹא אֶחֱשָׂךְ
פִּי אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר
נַפְשִׁי׃ יב הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי־
תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר׃
יג כִּי־אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂי
יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי׃ יד וְחִתַּתַּנִי
בַחֲלֹמוֹת וּמֵחֶזְיֹנוֹת תְּבַעֲתַנִּי׃
טו וַתִּבְחַר מַחֲנָק נַפְשִׁי מָוֶת

טולא והיך אגירא דמודיק סבריה: ג היכדין אתחסנית לי ירחין דמגן וליליון דלעות חשיבו לי: ד אין שכיבית ואמרית אימתי אקום ונדדית ברמשא ושבעית נדדת שנתא עד עדן שפרפרא: ה לבש בסרי מורני וגרגשתא דעפרא משכי רטט ואתמסי: ו יומי קלילו מן גרדית מחי ופסקו מדלית סברא: ז אדכר ארום היך רוחא חיי לא תתוב עיני למחמי טב: ח לא תסכי יתי עינא דחמיא יתי עינך במימרי ולא איתי: ט הכמא דפסק עננא ואזל הכדין דנחית לבי קבורתא לא יסק: י לא יתוב תוב לביתיה ולא אשתמודעיה תוב אתריה: יא לחוד אנא לא אמנע פומי אמלל בעקת רוחי אשיח במריר נפשי: יב ה כמצראי דאתחייבו למטבע בימא דסוף ואתחייבית אנא אין כפרעה דאשתניק במצועיה בחוביה ארום תמני עלי מטרא: ת"א הבימא רבא אנא דמתרגף לקציא אין לויתן דאטימוס לאתחדא ארום תשוי עלי נטירא: יג ארום אמרית תנחמנני דרגשי יסובר במלי בית משכבי: יד ותברתני בחלמיא ומחזוניא תבעת יתי: טו ובחרת שרנוקא נפשי מותא מן קיום גרמי:

אבן עזרא

השליש מלאכתו: (ג) מנו לי. זמנו לי כמו מנה את מאכלכם: (ד) ומדד ערב. מן ויעודדם בהבל ויחסר לבי: נדודים. מן ותדד שנתי: (ה) וגוש. י"א שהוא מן נגששה כעורים ואחרים אמרו שהוא מין חיות והקרוב שהוא מין עפר כענין מישני אדמת עפר יקיצו: רגע. א"ר משה נבקע וכמוהו על רגעי ארץ רגע אחד ממנו ועניינו חלק ואמר כי וימאס מן נמס והאל"ף תחת הכמ"ד כאל"ף אשר בזאו נהרים והנכון בעיני שרגע מן רוגע הים ויהיה וימאס כמשמעו בעבור שנשתנה: (ו) מני ארג. כענין קפדתי כאורג חיי: באפס תקוה. בהכרת תקות החוט או תקוה ממש: (ז) לא תשוב עיני אחר מותי ומלת זכור למקום ידבר וכן כי תשים עלי משמר ועניינו משמר הים כטעם בל ישובון לכסות הארץ: (טו) מות מעצמותי. בחרה נפשי מות יותר משתדור בעצמותי כי הגוף לנפש כמו בית ועיקר הגוף הם העצמות כמו היסוד והעמודים: לבקרים

רלבג

פעולתו. כמו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו ר"ל שכר פעולתו: (ד) ומדד ערב. ר"ל מדד לגבי אורך הניגש נסיעתו בלתי ישן כלנוהג כי בעת השינה לא ירגיש האדם הרגש בלה: (ה) רגע וימאס. נבקע והיה נמאס מגד הליחה הסרוחה אשר בו: (ו) ארג. הוא כלי שהאורג שבו חוט שהארוג שיניעשו האורג בקלות מקלה אל קנה: (יג) בשיחי. בצערי

בימי דויד ואסף מקדם: קלו ד' וסימנ' נמסר בסדר נח: ויכלו ג' וסי' המים מן החמת. בבשת ימי. באפס תקוה אנ"ך: ראי ו' וסימ' הגם הלם ראיתי אחרי. על כן קרא לבאר באר. ויצחק בא מבוא באר. וישב יצחק עם באר. עם יפה עינים וטוב. לא תשורני עין ראי. וא' אתה אל ראי: גם אני ג' ר"פ וסי' בשופטים סוף סי' ב': תנין ח' בליש' וסימ' נמסר בסדר וארא ותלי' סי' צ"א: וחתתני ל' בחלמות מחזיונות והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא וסימ' נמס' במערכת אות הנו"ן בס"ד: אחיה ד' וסי' ויפל אחזיה בעד השבכה. מאסתי לא לעולם אחיה. לא אמות כי אחיה. גמל על עבדך אחיה. וא' הפינני ואחיה: לרגעים ד' וסימני' אני ה' נצרה. חרדות ילבשו, על הארץ ישבו. וחרדו לרגעים איש לנפשו. לרגעים תבחננו:

מצודת דוד

צללי ערב לנוח ממלאכתו וכמו השכיר אשר יקוה עת השלמת פעלו: (ג) כן הנחלתי. כן אני מנחיל לעצמי ירחי שוא ר"ל מצפה אני מתי יעבור החדש אולי יקל חליי בחדש הבא ורוצה אני לנחול מהרה את החדשים אולם היא לשוא כי לא הוקל חליי: ולילות עמל. ר"ל וע"כ בדבר הלילות עם כי אצפה מתי יעברו לילות העמל אשר הזמינו לי ר"ל בכל לילה מהלילה אצפה מתי תעבור הנה לשוא הוחלתי: (ד) אם שכבתי. כאשר אשכב בלילה אמרתי מתי אקום ויגוד הערב וילך לו כי אולי יקל חליי ביום וכאשר לא הוקל אצפה בכל שעה מהיום מתי תנוד השעה ותלך לה אולי יקל בשעה האחרת אבל אני שבע כל היום מהמחשבות כנידה עד ערב וכן חוזר חלילה וכאומר הלא כדרכי כן דרך כל סובלי יסורים וימי האדם הלא קצובים המה וא"כ החושב כן חפץ הוא לקרב עת המיתה כי ייטב לו מחיי צער ויסתור בזה דעת אליפז שאמר שהכל בא בהשגחה והרשעים יאבדו בעונש ומותו אבל הצדיקים ימורק מעט עונש ע"י היסורים כי בהיות כן שבא הכל בהשגחה יחשב עוד יותר לעול כי המיתה טובה היא מחיי צער ורעה א"כ גמול הצדיקים מגמול הרשעים: (ה) לבש. הנה מרוב פצעי הנגעים עלתה הרמה על בשרי והיה כאלו לבושה מהם ומגוש עפר הארץ כמ"ש למעלה והוא יושב בתוך העפר ואפר ועפר אחד הוא: עורי. עור בשרי נתבקע ונמס: (ו) ימי קלו. מהרו ללכת בקלות יותר מן הארג אשר ימהר ללכת בקלות בין חוטי השתי: ויכלו. יהיו כלים מבלי תקוה כי לא אקוה עוד לחזור לקדמותי כי נחליתי מאוד עד שא"א לשוב לאיתני: (ז) זכור. חזר פניו כלפי מעלה ואמר אהה ה' אם כן הדבר כמ"ש אליפז שבאו היסורים למרק העון להיטיב האחרית עד מתי אהיה מעונה חן דעתך לזכור אשר ימי חיי עפים מהר כמו הרוח ואם תמתין עוד הנה שוב לא תשוב עיני לראות טוב כי אמות טרם בא הטובה: (ח) לא תשורני. העין הרואה אותי עתה לא תראה אותי עוד כי אמות ואקבר וכאשר תשים עיניך בי להיטיב לי לא אהיה עוד בעולם: (ט) כלה ענן. ר"ל לא אקוה שאשוב ואהייה לראות בטוב כי כמו הענן כלה הוא והולך לו ולא ישוב זה הענין בעצמו כן היורד אל הקבר לא יעלה עוד ממנה ומזה ארז"ל שכפר בתח"ה: (י) מקומו. אנשי מקומו לא יכירו אותו עוד כי לא ישוב אליהם וכפל הדבר במ"ש: (יא) גם אני וגו'. כאומר הואיל ואין היסורים חדלים ממני ולא אקוה עוד לראות טוב לכן לא אחדל גם אני מאמר פי ואדברה בעבור צר רוחי וכאשר אבדתי אבדתי: אשיחה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יב) הים אני. וכי אני דומה אל הים או אל הלויתן אשר שמת עלי משמר לסיית כלוא ביסורים מבלי צאת מהם בעת מן העתים כאשר שמת את החול אל הים להיות לו למשמר לבל יעברנהו וכאשר חבשת את הלויתן בנבכי ים לבל יצא בשום פעם שלא יחריב העולם: (יג) כי אמרתי. אם אמרתי ערשי הנחמני כי משכב השינה תשכח הצער: ישא בשיחי משכבי. משכב הלילה תבער ותלהט בשיחי לכלותה וכפל הדבר במ"ש: (יד) וחתתני. אבל גם התנחומין הזה לא עלתה בידי כי בעת השינה שברת אותי בחלומות רעים והחרדת אותי מן החזיונות הקשות כי רואה אני בחלומי כל מקרי היום על כי תמיד אהרהר בהם כי כן הדרך לראות בחלום הרהורי היום:

מצודת ציון

גאוה כמו אל תשאף הלילה (לקמן לו): (ג) מנו. הזמינו כמו וימן ה' דג (יונה ב): (ד) ומדד. מלשון נדידה: נשף. ערב כמו נשף חשקי (ישעיה כא): (ה) וגוש עפר. חתיכת ובדרז"ל גושו על גופה (שבת טו): רגע. נתבקע כמו ועל רגעי ארץ (תהלים לה): וימאס. מלשון המסה: (ו) ארג. כן יקרא הכלי אשר ישליך האורג בין חוטי השתי: באפס. מבלי: (ח) תשורני. תראני כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (יא) אחשך. אמנע ואחדל: אשיחה. מל' שיחה ודבור: (יב) תנין. זה הלויתן כת"י: (יג) ערשי. מטתי כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג): ישא. תבער ותלהט כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א): בשיחי. עניינו ספור התלאות כמו מרוב שיחי וכעסי (ש"א א): (יד) וחתתני. ענין שבר כמו תראו חתת (לעיל ו): מחזיונות. ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות יח) ור"ל הדמיונות שרואים בחלום וכפל הדבר במ"ש

מֵעַצְמוֹתָי: טז מָאַסְתִּי לֹא־לְעֹלָם
ד' אֶחְיֶה חֲדַל מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָי:
ל' יז מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־
תָשִׁית אֵלָיו לִבֶּךָ: יח וַתִּפְקְדֶנּוּ
מן ה"כ. ד' לִבְקָרִים לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ: יט כַּמָּה
כ"ו. ל' לֹא־תִשְׁעֶה מִמֶּנִּי לֹא־תַרְפֵּנִי עַד־
ל' בִּלְעִי רֻקִּי:
כ חָטָאתִי מָה אֶפְעַל ׀ לָךְ
ל' נֹצֵר הָאָדָם לָמָה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע
ג' לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי לְמַשָּׂא:
כ"ד כא וּמֶה ׀ לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעִי
ל' וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֺנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר
ל'. ל' אֶשְׁכָּב וְשִׁחַרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי:

טו רְחִיקִית דְלָא לְעָלַם אֱחֵי ל'. י"א חס'
פְּסַק מִנִּי אֲרוּם לְמָא יוֹמַי:
יז מַה בַּר נָשׁ אֲרוּם תְּרַבְּנֵיהּ
וַאֲרוּם תְּשַׁוֵּי לְוָתֵיהּ לִבָּךְ:
יח וְתִסְעַר נֵיהּ לְצַפְרַיָּא
לְשַׁעֲתָא תִּבְחֲנִנֵּיהּ: יט כְּמָא
לָא תִשְׁבּוֹק מִנִּי רָא תִשְׁלְנַנִּי
עַד דְאֶבְלַע רִקִּי: כ חָבֵית מָה
אֶעְבֵּד לָךְ נַטְרֵיהּ דְבַר נָשָׁא
לְמָא שַׁוִּיתַנִי לְמַאֲרָע לָךְ
וַהֲוֵיתִי עֲלַי לְמַטּוֹל: כא וּמָא
דֵין לָא תִשְׁבּוֹק מְרוֹדִי וְתַעֲבַר
יַת עֲוָיָתִי אֲרוּם כְּדוּן לְעַפְרָא
אֶשְׁכּוּב וְתִתְבַּעֲנַנִי וְלָא אִיתַי

אבן עזרא

(יח) לבקרים. בכל בקר וענינו תמיד וכמוהו חדשים לבקרים: (יט) תשעה. כמו תרפה וכן שעו מני: (כ) למפגע. כי תפגע בי ידך ומכתך: ואהיה עלי למשא. תיקון סופרי' אע"פ שפירושו כאשר הוא

למשא ג' וסי' אם עברת אתי והיית. ולמה יהיה עבדך עוד למשא דכמהן. למה שמתני למפגע לך. וא' לעבוד ולמשא: ואינני ג' וסי' עיניך בי ואינני:

רשי

מאיברים הללו שמי: (טז) מאסתי. בחיו. כי סוף סוף לא לעולם אחיה: חדל ממני. מלהרע לי כי הבל ומעט ימי: (יז) כי תגדלנו. לשית אליו לבך לפקוד מעשיו בכל בקר ולבחון לכל רגע: (יט) כמה. עת ארוך אשר לא תשעה ממני כמו (שמות ה') ואל ישעו בדברי שקר וכן (לקמן י"ד) שעה מעלי וחדל: בלעי רקי. כמו בליעת רוקי: (כ) למפגע לך. כפוגע האדם בעת חמתו ומעורר עליו כל מעשה איבתו (ס"א חובתו): ואהיה עלי למשא. זה אחד מן תיבות שכינה הכתוב והן תיקון סופרי': (כא) ומה לא תשא פשעי. ומה כדבר הזה שאינך נושא לפשעי: ושחרתני

תולדות אהרן: מה אנוש. עקרים מ"ג פי"ח ומ"ד פ"ו: תפקדנו. ר"ה טז ע:

רלבג

כנערי וכן אריד בשיחי: (טו) מעצמותי. מאברי: (יט) תשעה. תרפה ותסיר מכאב: (כא) שחרתני. בקשתני: וזהו ביאור מלות הענין:

ביאור דברי המענה ענה איוב וטען על דברי אליפז

ואער על מה שהיה מגיח שהתוכחות והמוסר יהיה לטובים ולנזיים על המנע שלהם מהחטאי' וכמות והאבדן יהיה לרשעים מצד גודל חטאם ומגלגל עלמו על מה שהיה ביחר המות על היסורין שהיה גובר בהם. לו שקול ישקל כעסי והתרעומות אשר אני מתרעם על יסורי כנגד שברי במאזנים הנה לא יכבד הכף האחד מהמאזנים על הכף האחר ולפי ששברי יכבד מחול ימים על כן דברי נלעתו והיה כעסי כנגד מה שהשברתי בו וזה כי חצי שדי עמדי אשר חמתם שותה נפשי. מערכוני תמיד בעותים חזקים ונפלאים כמתחזק שאתרעם ללא דבר. הינהק פרא בהמצא לפניו דשא היאכל ממנו אם יגעה השור בהמצא מספוא לפניו שיאכל ממנו. הנה באמת איני מתרעם אלא על מה שראוי להתרעם ממנו. היאכל דבר תפל מבלי מלח יתן לו טעם אם יש טעם בריר חלמות ר"ל הבריאה כן אני לרוב חליי לא אמצא טעם במזוני. הנה אשר מאנה לנגוע נפשי מרוב האסטניסות והמיאוס הנה הם כמו חליי בשרי ואיך אוכל להתרחק ממנו. הנה מרוב המכאוב והחולי אהפיק חשק נפלא מי יתן ויגלה השם וידכאני דבר ניכף על חליו בדרך שיכלני כי המות נבחר מאלו החיים. והנה באמת עם שאני מצוה בחולי והמכאוב החזק הנה אני מתנחם כי לא כחדתי אמרי קדוש ואין לי להתרעם על עצמי ולומר אם היותי נשמר מהטא לשם לא היה מגיע אלי זה. מה כחי כי איחל שירפאני השם ויטיב לי אחריתי כמו שהבטחתני הנה אין לי כח לשאת זה החולי ומה קץ חיי כי אאריך אחרי עד שירבה זרעי ואגלתי כמו שהבטחתני הלא מעט נשאר במדת ימי כל שכן עם כמו אלו החליים. האם כח אבנים כחי ואם בשרי חזק כנחשת שאוכל לסבול זה החולי. האם אין בי מנפשי הכחות שהיה לי לעזר ולהועיל והוא ההתנהג ביראת השם והשליכה בדרכים המשובחים האם נדחה ממני ההנהגה האנושית ר"ל שלא אתנהג כמה שראוי לאדם בכלם להתנהג בו עד שתאמר שעונותי הטו אלה. האם יתכן שיהיה לאיש המדוכה חרפה מרעהו ויאמר עליו שיראת שדי היה עוזב על כן באה עליו הצרה. כזאת כמו שאתה אומר אני באלת התנינה והתמלה שיתגלו רעיו עליו. הנה רעי בגדו בי כמו הנחל ואפיקי הנחלים שיגברו ויגונו הקודרים לרוב עומקם מהקרח והשלג הנתך עליהם והנה בעת שירועו נכרתו ונפסקו לפי שאין הנה בעונם מצד עצמותם אבל לבאות מחוץ והכלות המים הבאים עליהם יעדרו ובבוא חום הזמן שימנעו מימי הגשמים ותכלה התכת השלגים יעקרו ממקומם או יסורו הנחלים ויאבדו. אם לבלעת ארחות דרכם ויטו מימי מקוריהם אל מקומות אחרים אם ביעלו בתהו ויאבדו ור"ל שמסור הויית המים ממקוריהם ויכלו לגמרי וזה יהיה אם בשלא יתחדש מן האד המתחדש שם במקום ההוא מים אבל יעלה אל הארץ או יפסוק חדוש האד ההוא. והנה שתי אלו הסבות נזכרו בספר אותות לפסק הנהרות וזכר הביאו הסוחרים העוברים שם בימות הגשמים אלו הנהרות ברולם וקוו בעת החום בוטרכו המים להם ימצאו שם מים רבים ובבואם אל אלו הנהרות בעת החום ולא מצאו שם דבר בושו וחפרו על תקותם והנה עתה הייתם לי אתם רעי דומים לזה הנהר וזה שאני בטחתי בכם שתעזור אתכם בעת הצורך ושתנחמוני ויסירו אליו נהפך הוא כשראיתם החתת המגיע אלי יראתם להתקרב לי ונבהלתם לזרים ולמה התנכרתם אלי. הכי אמרתי לכם שתתנו לי דבר מהונכם ותפדו שוחד בעדי מעמלכם למלטני מיד צר ולפדותי מיד עריצים ואלו היה כן סברתי כי אמרתי להציל הונם עשו מה שעשו אבל איני מבקש מכם דבר ולמה התנכרו אלי כי תאמרו שניתי בדברי ועל כן אתם מתווכחים עמי. הורוני מה ששגיתי בו ואני אחריש ובואו עמי בטענות אמתיות לא בטענות כוזבות כהלה לומר עלי שחטאתי ואתם ידעתם צדקתי ותום לבבי. הנה נמרצו וחזקו אמרי יושר אבל מה יועילו התוכחות אשר יכוח מכם. האם יהיה ראוי שלהתווכחותכם עמי תחשבו למלים ולרוח דברי מזולת שתבואו עליהם בטענה האם זה מחוק שמתווכח השלם, הלא באמת אני שופט שאתם מפילים אף על יתום ההיר עם זולתו לחולשתו לפי באתם תכרו ותעמיקו לדבר סרה על ריעכם כי תראו כי מטה ידו וזה לאות שכוונתכם לרדוף האביה. ועתה הואילו וראו אם אכזב במאמרי ושובו להשיב על דברי בזולת עולה. הנה באשר שבוכו להתוכח עמי בזה האופן יראה לדקי בזה ההתוכחות. היש בלשוני עולה באם שאני

טוען שהש"י בלתי משגיח באישי האדם אם כהו לא יכחן הכוונה אשר השברתי בהם ויתמר אם המות נבחר מהם אם לא. הנה באמת אאמר לכם שבאופן מה ימצא המות נבחר על כמו אלו החיים, וזה שהכבר נמצא קץ וזמן קצוב לאנוש על הארץ וכימי שכיר שהם מוגבלים כן ימיו מוגבלים, והנה כמו העבד המתעמל תמיד שיקוה בא הלילה למצוא מרגוע לנפשו וכמו השכיר שיקוה בא העת שישלם בו שכירותו כדי שיפרעהו ממלאכתו כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל וזה שכאשר אני בהדם אחד אני מקוה שאהיה בהדם אחר כי אמרתי אולי לא יכבד עלי הטעם בהדם האחר ככבדו בהדם הזה והלילות שאחשוב לשכב ולישן ולמצוא מרגוע למחלתי הנה גם לא ישכב לבי. וזה שאם שכבתי הנה אקוה כי שיעור מתי אקום וימודד נדודי הגוף בלילה כשבת העדר השינה ממני ושבעתי נדודים על ערשי בהכת מחליי עד בואת השחר מזולת מנוחת כלל ובהיות הענין כן הוא מבואר שאני בוחר תמיד המות על אלו החיים אשר אני בהם גשר שאני מוגבל ואני בוחר תמיד ההתקרב אל המות כי בבקר אני מקוה אל הערב הבא ובערב אני מקוה הבקר הבא וזהו מבואר שזאת התשוקה תמצא בכל מי שייסר בכמו אלו היסורין וזה מבואר שהמות נבחר יותר מהם באופן מה. הנה מרוב נגעי עלתה רמה בבשרי ונוש עפר ועורי נבקע והיה בתכלית המיאוס בהיותה הליחה אשר שם. ימי קלו יותר מן הארג אשר יניעהו האורג מקנה אל קנה בקלות כן ימי חיי הם מעטים ויכלו בזולת תקוה טובה כי לא אבער שאוכל לחיות ולראות טוב אחר זה השבר והחלי. הנה הש"י אם אמת מה שאמר אליפז שאתה מוכיחני ותטיב לי באחריתי עד מתי תתמהמה להעביר ממני הרעה אשר אני בה. וזכור כי רוח חיי ואי אפשר שתשוב עיני לראות טוב. לא תשורני עין רואי לאבדי בעת בא קצי וכאשר יהיו עיניך בי להטיב לי ולא תמצאני ואין לי תקוה שאשוב ואחייני לראות טובך. כי כמו שכלה ענן וילך לגמרי ולא ישוב ההוא שנית כן מי שירד שאול לא יעלה ולא ישוב לביתו. גם אני לא אחשך פי בעבור דבריכם שלא אתרעם מהש"י אם אמת אחכם מה שאתם אומרים שהוא משגיח באישי האדם. אדברה עם צרות רוחי ואשיחה עם מרירות נפשי. אתה הש"י אם אמת הוא שזו התוכחת ממך על מה אתה מפליג כזה בעשיית הרע לי. היום אני אם תנין כי תשים עלי משמר ומאשר לא אוכל לנאום ממנו בעת מן העתים כמו הים לא ולא מגבולו בעת מן העתים ולא התנין ממאסרו ניראה מאנשים ממנו. כי אמרתי אתנחם מרעתי בעת היותי על ערשי. ישא בנערי משכבי לחשבי שאמצא מרגוע כאשר אישן הנה גם בעת השינה לא אמצא מרגוע. כי אז תחתני בחלומות רעים והחזיונות קשים בעתוני. עד שבחרה מחנק נפשי ומות יותר מהיותה עם עצמותי ואיברי. מאסתי בחיי כי לא לזמן ארוך אחיה עד שאוחיל שיבא עת אראה בו טוב. אתה הש"י חדל ממני כי הבל ימי ויכלו בזה הרע. ואחר שהספר איוב בכמו אלו המאמרים מה שאמר אליפז שאלו המכאובים אשר אלו עליו הם על צד התוכחה ואחר מה שיראום בהם שהמות הוא יותר נבחר מהם לא בטענה חזקה לסתור דעת אליפז במה שהיה אומר שהש"י משגיח באישי האדם ומבין אל מעשיהם ואמר שהוא בלתי אפשר שישגיח הש"י באדם לחסרון האדם ושלימות הש"י כל שכן שיפקדנו תמיד לבקרים ולרגעים יבחננו אם חטא אם לאו עד שיגיע לו מה שראוי לפי מעשיו בעת עת והסיינם בו ידיעות מתחדשות תמיד לאין תכלית כמו שהיה אומר אליפז. אתה הש"י אם אמת מה שאמר אליפז כמה מן הזמן לא תסור ממני מלהכאיבני עד שלא תרפני אפילו זמן מועט שאוכל לבלוע בו רוקי עם היותי אם חטאתי ויזכר גם כן שחטאתי כמו שאמר אליפז מה אוכל עשות לך שומר האדם ונולדו לפי מה שאמר אליפז. למה שמתני למפגע לך כאילו אין לך לעשות דבר רק להרע לי כאילו הייתי לך למשא האם זה מחוק הפועל והשומר גם מה שיפעלהו וישמרהו ר"ל שיהיה חוגה מה שישמור אותו והנה לפי תקון הסופרים שתקנו וכתבו ואהיה עלי למשא יהיה פירוש שהכבד הוספת להרע לי עד שהייתי עלי למשא ואני בחיי ואם לא תשא פשעי ותעביר את עוני כמה שהכאבתני ותסיר מעלי הצרה הזאת כי עתה לעפר אשכב מחוק שהכאב וכאשר

מצודת ציון

בע"ש: תבעתני. מל' בעתה וחרדה: (טו) מעצמותי. האברים יקראו עצמות כי הם המעמידים הגוף: (יז) תשית. תשים: (יח) ותפקדנו. תשגיח בו כמו ופקדת נוך (לעיל ה'): לבקרים. בכל בקר

מצודת דוד

(טו) ותבחר וגו'. נפשי תבחר למות ממיתת חנק ותבחר המות יותר מלהיות עם עצמותי: (טז) מאסתי. מאסתי חיי כי לא לזמן ארוך אחיה ומהו הטובה אשר אוכל לקבל בזמן קצר לזאת חדל ממני את החיים כי הלא הבל ימי ואין בהם מאומה כי מעטים המה: (יז) מה אנוש. עד הנה אמר דבריו לפי דעת אליפז שהכל בא בהשגחה ואתה לחזות דעתו וכאומר איך אאמין שהכל בא בהשגחה וכי מה הוא האדם אשר תחשיב אותו לגדול ומכובד עד שתשגיח בו וכי תשית אליו לבך הלא קטן הוא ובזוי מאד: (יח) ותפקדנו. וכי תשגיח בו בכל בקר וכי תבחין מעשיו בכל רגע וכי מה היא כבודך: (יט) כמה. כאומר ולו אף אם תשגיח בו ומצד העונש באו עלי היסורים מה זה תכבד עלי ידך כמה הרבה מן הזמן אשר לא תחדל ממני מלהכות בי ולא תתן לו רפיון אף זמן מועט מהך שעור בליעת הרוק: (כ) חטאתי. ועוד אף אם לו חטאתי מה אני עד שאוכל לפגום בך ועוד הלא אתה נוצר האדם ולמה בראתני להיות נכון לשאתה תפגע בי מכת ידך וכאומר הלא בתחלת בריאתי ידעת כי כן אהיה וכאלו בראתני להקם בי להיות כמטרה לחץ: ואהיה עלי למשא. תקון סופרים הוא והראוי והיה עליך למשא ומוסב על למה שמתני כאומר למה בראתני להקם בי ולהיות עליך למשא לפגום מה בקדושתך הלא טוב היה העדרי ובלא תקון יאמר שאומר הן קצתי בחיי ולא אוכל לסבול את עצמי ואני עלי למשא והוא מענין לשון מליצה: (כא) ומה וגו'. ועוד הלא כבר קבלתי די הגמול ומעתה למה לא תמחול פשעי להביא עלי הטובה גמול הצדק: כי עתה. ר"ל הלא עתה בזמן קרוב אשכב לעפר כמתי עולם וכאשר תשחר אותי לגמלני גמול הצדק לא אהיה עוד בעולם ויקשה א"כ שכרי (השלום מהמענה היה לסתור דעת אליפז שאמר שהכל בא בהשגחה וגמול ישלם כי ישיב אמרים א"כ הוא יהיה עוד עול נוסף כי גמול היסורים אשר ישלם להצדיקים על מעט העון רעה היא מגמול האבדון אשר ישלם לרשעים ויביא ראיה מבעלי המכאוב אשר ילפו יום יום בהעברת

רש"י

הוא בלא תיקון נכון: (א) ויען בלדד: (ב) כביר. גדול ונמוהו והוריד כאביר והאל"ף נוסף: (ד) אם בניך חטאו לו. יש אומר שהוא דרך מוסר ולא אדע למה הוצרכו לזה: (ו) ושלם נות צדקך. היא הנשמה וטעם ושלם משלום או מתשלום ויחסר בית מנות צדקך: (י) הלא הם. ישוב לחקר אבותם: (יא) בלא בצה. כמו בילאותיו וגבאיו אחו. עניינו לחתי אחו כמו ותרעינה באחו: (יב) באבו. במקום נחא: לא יקטף. אפי' שלא יקטפנו

אבן עזרא

ושחרתני. תבקשני ולא תמצאני: (מענה בלדד): (ב) ורוח כביר. רוב דברים כביר. ל' רוב: (ג) האל יעות משפט. הה"א נקוד פתח ומלילתו לשון תימה: (ד) וישלחם ביד פשעם. על ידי פשעם. (הפשע) הוא נעשה שליח להובילם: (ה) אם אתה תשחר וגו'. יעיר עליך את זכותך: (ו) ושלם נות צדקך. ויעשה את נות צדקך שלם ותמים: (ז) והיה ראשיתך מצער. ראשיתך שעברה מצער לפי אחריתך שישגה מאוד: (ח) לדור רישון. על דור ראשון כמו (דברים ד') כי שאל נא לימים ראשונים: וכונן. הכן והזדמן לעמוד על חקרי אבותם: (יא) היגאה גומא. זאת יאמרו אין הגומא גדל אלא בעוד שהבצה לחה במימיה ובלחלוחית: בצה. מריש"ק בלע"ז: (יב) באבו. בלחלוחו ובפרחו: לא יקטף. לא ישבר ולא ינתק כמו (שם כ"ג) וקטפת מלילות: ולפני כל חציר ייבש. קודם כל חציר ייבש. כשהמים כלים והבצה חריבה:

איוב ח

ח א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר׃
ב עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי־פִיךָ׃ ג הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט וְאִם־שַׁדַּי יְעַוֵּת־צֶדֶק׃ ד אִם־בָּנֶיךָ חָטְאוּ־לוֹ וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד־פִּשְׁעָם׃ ה אִם־אַתָּה תְּשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־שַׁדַּי תִּתְחַנָּן׃
ו אִם־זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי־עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ׃ ז וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד׃ ח כִּי שְׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן וְכוֹנֵן לְחֵקֶר אֲבוֹתָם׃ ט כִּי־תְמוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נֵדָע כִּי צֵל יָמֵינוּ עֲלֵי־אָרֶץ׃ י הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ מִלִּים׃ יא הֲיִגְאֶה־גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה יִשְׂגֶּה־אָחוּ בְלִי־מָיִם׃ יב עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף

ב' כתיב ל' בלכתם · ל' · ח' · ס'. ל' · ד'. ג' · ב' חסר יוסני עין דר · ל' חס' א' · ג' · ל' ספס. ד' ו' ל' · ג'. ל'. ג' · ל'

תרגום

א וַאֲתֵיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ ב עַד אֵימָתַי תְּמַלֵּל כְּאִלֵּין וְזַעְפָּא רַבָּא מֵימְרֵי פוּמָךְ׃ ג אֶפְשַׁר דֶּאֱלָהָא יְעַקֵּם דִּינָא וְאִם שַׁדַּי יְקַלְקֵל צִדְקָא׃ ד אִין בְּנָךְ חָבוּ קֳדָמוֹי וְשַׁדְּרִינוּן בַּאֲתַר מַרְדֵיהוֹן׃ ה אִין אַתְּ תְּקַדֵּם בִּצְלוֹ קֳדָם אֱלָהָא וּלְוָת שַׁדַּי תְּצַלֵּי׃ ו אִין בְּרִיר וְתָרִיץ אַתְּ אֲרוּם כְּדוּן יִתְגַּבַּר עֲלָךְ וִישַׁלֵּם יָאוּת צִדְקָךְ׃ ז וּתְהֵוֵי שֵׁירוּתָךְ זְעֵיר וְסוֹפָךְ יִסְגֵּא לַחֲדָא׃ ח אֲרוּם שְׁאַל כְּדוּן לְדָר קַדְמַי וְכַוֵּין לְפִשְׁפּוּשׁ אַבְהָתְהוֹן׃ ט אֲרוּם מֵאֶתְמָלֵי אֲנַחְנָא וְלָא נִדַּע אֲרוּם הֵיךְ טוּלָא יוֹמָנָא עֲלֵי אַרְעָא׃ י הֲלָא אִנּוּן יַלְּפוּנָךְ וְיֵימְרוּן לָךְ וּמֵרְעוּתְהוֹן וּמֵרַעְיוֹנְהוֹן יַפְּקוּן מִלִּין׃ יא הַאֶפְשַׁר דְּאִתְנְגֵי גּוֹמֶא בְּלָא בִּצָּא יִסְגֵּא עַרְקָא בְּלָא מַיָּא׃ יב עַד דִּי הוּא בְּנֵיוּתֵיהּ לָא אִתְלִישׁ וְקֳדָם

מנחת שי

ושחרתני ואינני. בטרם אלך ואינני: אן ב' בתרי לישנא וסימ' אן הלכתם. עד אן תמלל אלה: יעיר ה' וסי' נמסר בישעיה סימן ג': ושלם ג' וסימ' בסדר ויקרא: מצער ב' וסי' נמסר בסדר וירא: ישגה ג' וסי' כארז בלבנון ישגה. ישגא אחו בלי מים. אחריתך ישגה מאד: יוציאו ד' וסימ' ותעלה ותצא מרכבה ממצרים המלכים. בעת ההיא נאם ה' יוציאו את עצמות. הלא הם יורוך ויאמרו לך. ויעלו ויוציאו ממצרים מרכבה

תולדות אהרן אם זך. כ"ב יז: ישגה מאוד. קידושין מ: כי תמול. זוסר ואתחנן:

רלב"ג

ובאשר ושחרתני לגללי טוב על צדקתי וישר לבבי לא תמצאני ויוהם אליך בעול כאשר קצתה בגרי בלדק ויושב בטביעי ובהיות הענין בזה בן אך הנה לפי דעת אליפז מביותם בעול לה"י בזאת ההבאה אשר הכאיבני ואף על פי שאודה בבאר הטאתי כל שכן בגלויה שלא חטאתי כמו שבוא באמת: והכלל העולה מהדברים הוא באי אפשר שיהיו הרעות המגיעות לאישי האדם מיוחסות אל העונש מהש"י ויהיה עונש הרשעים שיאבדו ויאבדו ועונשי הטובים שחטאו מעט מהאובות ויסורין כמו שהיה אומר אליפז לפי שלא היה בן היה יותר קשה עונש הטובים מעונש הרשעים ויהיה זה עול בחק הש"י וזה שהיה מספר שבבר הגיעהו מעונש המכאובות עד שהיה בוחר המות על אותה החיים וזה דבר אשר אמרו ג"כ איוב בתכלית הביאור בזאת המענה בזה אמר אם שוט ימית פתאום לנסת נקיים ילעג רצה בזה אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הוא ילעג ויצחק למסת נקיים לפי שיותר קשה הנסיון והיסורים הסם מהמות הפתאומי כל שכן שכבר יאמר איוב בלא חטא כי כבר היה יודע בעצמו שלא חטא והנה איוב הביא ראיה על שהמות יותר נבחר אצלו להיות ימין קליבים וכו' לא היה מיתה בהיותו בירה זה מי יתן הירה השני בערב יאמר מי יתן בקר הנה א"כ הוא היה בוחר שיתקרב אל המות וזה מופת חזק על שהמות אצלו נבחר באופן מה אמנם בחייו באשר לא היה בן הנה לא היה חושק סור הזמן אשר הוא בו כדי שלא יתקרב אל המות ולפי שקרה לכל מי שישיגוהו מכאובות כאלו שיחשוק סור הזמן אשר הוא בו כי הוא מבואר שכל אחד מאנשי המכאובות האלו יבחר המות על החיים הנה במקרה ואם לא ירגיש בזה ולזה היה בוחר איוב שיהיה אל הש"י העדר ההשגחה באישי האדם כדי שינתק ממנו העול ברוע הסדור הנופל בטובות אישי האדם ורעותם אשר אין הנמלט ממנו במה שהבינו אותו אליפז כמו שביארנו בזה המענה. והוא לא גנו רעי איוב אותו במה שבחר בתחיית המתים לפי שלא היו מאנשי תורתנו ולא סופר להם ג"כ אז מציאת זה היעוד לפי מה שאחשוב. ועוד כי אמר לשתי סבות שאי אפשר שישגיח הש"י באישי האדם האחת להיות האדם נמאס בעיניו מצד חסרונו ביחס אל שלימות הש"י והשנית להיות אלו הידיעות הוות מתחדשות תמיד ואי אפשר שתשיגנה הש"י ידיעות מתחדשות כל שכן שתשיגנה בו ידיעות מהתחדשות לאין תכלית והנה לא השתדל איוב לסתור טענות אליפז אשר היה מקיים דעתו בהשגחה אבל סתר דעתו והביא טענה בזה מן החוש והעיון כאמתי והנה לא סתר טענותיו בעצמם אם לפי שלא נתבאר לו איך תשלם ההנהגה בדברים ההם מזולתם שתהיה הש"י משגיח בסדרי האדם אם לפי שהטענות ההם לא יתחייבו על כל פנים שהש"י משגיח באישי האדם כי לאומר שיאמר שזאת ההשגחה היא מזולת הש"י ואם באנו נבאר זה בשלימות הצטרכנו למאמר ארוך ולזה נקצר ונעמוד על מה שיש בו די בזה המקום ונאמר שיש לאומר שיאמר באלו הטענות כולם שהם לא יתחייבו מה שיחייב מהם אליפז וזה שהסודעם שתהיה באלום כבר אפשר שתיוחס אל הסדור והשפע אשר מהגרמים השמימיים והשכל הפועל כמו שהתבאר במקומותיו, וענין הנשמים והמנע מהרשעים מהשבתם לגמור הטובים אפשר שיוחס גם כן הסדור והשמירה לגרמים השמימיים לפי מה שהשם הש"י פניו. ואולם מה שאמר שמה שהוא חסרון בחק האדם לא יתכן שיוחס לש"י הנה זאת הטענה בלתי צודקת על כל פנים כמו שיראה זה הפילוסוף וזה כי מה שהוא חסרון בחק האדם לא יתחייב על כל פנים שיהיה חסרון בחק הש"י וזה כי כל מי שיש לו כח על פעל מה הנה הפעל ההוא שלימות לו מצד שהוא כחיו עליו וכאשר לא יצא הכח ההוא אל הפעל ההוא יהיה זה לבעל הכח ההוא חסרון ואולם לא יהיה חסרון למי שאין לו כח על הפעל ההוא אם ימנע ממנו הפעל ההוא וכמשל שקריאת התרנגול הוא שלימות לו מצד שהוא כחיו עליו וכאשר תבצר ממנו זאת הפעולה הנה יהיה זה חסרון בחקו ולא יהיה זה חסרון בחק האדם או שאר בעלי חיים אם תמנע מהם זאת הפעולה ובזה הענין כן הנה לא יהיה חסרון בש"י אם לא ישגיח על כל מעשה האדם עם היותו עליון בכל המציאות ובכלל הנה היה חסרון לש"י אם אמרנו שלא ידע במוהלם אבל אם אמרנו שהוא ידע הדברים בנלחיים הנכבדים ולא ידע הדברים האובדים הפתאומים מצד שהם בו אובדים לפתיותם וידעם מצד אשר הם בו נלחיים הנה אין זה חסרון בחק הש"י כמו שאין חסרון בחק השכל האנושי המנע ממנו השגת הדברים הפרטיים אבל ישיגם בחושים. הנה זה ממה שאפשר שיאמר לכאר שלא יתחייב מטענות אליפז מה שחייב מהם ואולם מה כאמת בזה כבר ביארנוהו בספר מלחמות ה' וביארנו לאשר בחוש ובמופת ושם ביארנו שהש"י ידע כל הדברים בשלימות והאופן אשר ידעם בו וכבר יתבאר האמת ברוב אלו הטענות במה שיבוא מזה הספר: ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר: (ב) ורוח כביר אמרי פיך. ר"ל אין תועלת מפיך רוח חזק כנגד הש"י בהתשוב גו לשבר הרי אמתות האמונה בענין ההשגחה: (ו) יעיר עליך. הנה מעורר הטוב בעבורך או יכיה עינינו ישים עליך ונוה הענין פי' קלם נפרשים אמרו ג"כ והתעוררתי כי מצאו רע: ושלם. ויעמיד בשלום: נות צדקך. ר"ל נפשך כי הנפש היא נות הצדק ומשכנו: (יא) היגאה. היגדל: בצה. הוא טיט: אחו. הוא צמח האחו: (יב) עודנו באבו

מצודת דוד

הזמן ויתי האדם הלא קצובים המה ויתמלאו אם כן בהתקרב עת המות ויוסיף אומר שאין כבוד המקום להשגיח בשפלים והוכיח בדברים לומר אף אם ישגיח ואף אם יחטא ואשם מה יפעל בו ולמה ברא אותו ויתרעם עוד לומר הלא די לו בעונש שקבל עד כה ומתי יקבל גמול הצדק וכי יקופח שכרו): ח (ב) עד אן. עד מתי תדבר אלה הדברים הלא אמרי פיך יחשבו לנשב חזק: (ג) האל. וכי האל יעות משפט מבלי תת עונש לרשעים כפי הגמול וכי יעות הצדק לבלי תת גמול שכר הצדיקים ואיך תאמר שמסר הכל ביד מערכת השמים ושיהיה אם כן כצדיק כרשע: (ד) אם בניך. ר"ל ראה שאין הדברים באים במקרה כי אם בהשגחה לפי הגמול כי כאשר בניך חטאו בעשותם משתה תמיד המביא לידי קלות ראש הנה אז גרשם מן העולם במקום פשעם כי בבית המשתה מתו במקום הרשע שם המשפט: (ה) אם אתה וגו'. ר"ל ומזה תשכיל לדעת כאשר אתה תדרוש לה' שירחמך ותתחנן אליו להעביר אשמתך: (ו) אם זך. ר"ל אם תעשה בזכות ויושרות הלב לא ברמיה הנה לא יקופח שכרך כי מעתה יעורר רחמיו ויעשה נות צדקך שלם ותמים למלא כל מחסורך כי גמול הוא משלם: (ז) ראשיתך מצער. הטובה שהיה לך בראשית ימיך תחשב למעט כי הטוב שיהיה לך באחרית ימיך יגדל מאד עד שלעולם יחשב למעט הטוב שהיה לך מאז: (ח) כי שאל נא. עתה שאל דבר לדורות הקודמים והכן דעתך אל מה שחקרו אבותיהם ומסרו להם: (ט) כי תמול. צעירים אנחנו לימים כאלו ביום אתמול נולדנו ולא נדע כל הקורות לסבת ראיה מן המוחש: כי צל ימינו. כמו הצל אשר לא יעמוד זמן רב במקום אחד כי ינטה ממקומו בעבור הליך השמש כן אנחנו מקרוב נולדנו ולא עבר עדיין זמן רב: (י) יורוך. ילמדו אותך ויאמרו לך מה שקבלו מאבותם אשר חקרו מהדברים אשר נתפרסם להם מן החוש: ומלבם. אף מלב עצמם יוציאו דברים אשר חקרו בשכלם ע"פ הדברים אשר קבלו מאבותם: (יא) היגאה.

מצודת ציון

בקר וכן חדשים לבקרים (איכה ג): (יט) פגעה. מחדל כמו פגע ממני והבליגה (תהלים לט): (כ) למפגע. ענין הכאה מכת מות כמו גם פגע בו (ש"ב א): (כא) ומה. ולמה וכן מה יתאונן (איכה ג): שחרתני. מדרוש אותי כמו שוחר טוב (משלי יא): (ב) ורוח. ענין כעס כמו הניחו את רוחי (זכריה ו): כביר. חזק כמו אל כביר (לקמן לו): (ד) וישלחם. גרשם כמו שלח מעל פני (ירמיה טו) ובוי"ו היא במקום או וכן אם בהוקתי תלכו וגו' ונתתי וגו' (ויקרא כו) ור"ל או נתתי וגו': ביד. במקום כמו יד אבשלום (ש"ב יח): (ו) זך. מל' זכות ובהירות: (ז) מצער. מעט כמו הלא מצער היא (בראשית יט): ישגה. ויגדל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צב): (ח) רישון. כמו ראשון: (ט) תמול. אתמול: (יא) יגאה. יגדל כמו כי גאה גאה (שמות טו): בצה. טיט הלח כמו שטבעו בבוץ רגליך (ירמיה לח): אחו. שם צמח מה וכן ותרענה באחו (בראשית מא): (יב) באבו. ר"ל

אבן עזרא

יקטפנו אדם הוא וייבש מאליו : (יד) אשר יקוט. פי' הגאון בו הכל השמש והוא רחוק לכן הוא מן ונקוטותם ופי' כסלו השעט כמו אם שמתי זהב כסלי : (טו) רטוב הוא לפני שמש. קודם זרוח השמש ותרגום לחים רטיבין : ועל גנתו. הענין כפול : (יז) על גל. כמו גל אבנים : יחזה. יסתכך כמו קרן חזות : (יח) אם יבלענו. כאילו אחר בלעו וכאילו לא נראה :
(יט) הן הוא. זהו דרכו המעולה ומנהג תולדותיו וזהו משל על הרשעים

דר"ח ; ולפני י"ו מיחדין וסימ' נמסר בסדר פנחס : מבטחו ד' וסי' והיה ה' מבטחו . אשר שם ה' מבטחו. ינתק מאהלו מבטחו . ובית עכביש מבטחו : ולא יקום ד' וסי' עוצו עצה ותופר . ישען על ביתו ולא יעמוד . ואיש שכב ולא יקום . לא יעשיר ולא יקום חילו: הן ה' פתחין וסימ' הן עם לבדד ישכן . הן עם כלביא יקום וכארי . הן הוא משוש דרכו . הן זאת לא צדקת אענך . הן תוי שדי :

תרגום

כל עסבא ייבש: יג היכדין
אסרט כל דשלין אלהא
וסבר מדילטור תהובד:
יד די תזוח סבריה והיך
בי מטויאתא רוחצניה:
טו מסתמיך על ביתיה ולא
יקום ותתקף ביה ולא
יתקיים: טז רטיב הוא קדם
מדנח שמשא ועל פריוניה
ינקותיה תפוק: יז די על איגר
שרשוי חרשין בית אבניא
יעוין: יח אם יסלעמניה מן
אתריה ומכדיב ביה לא
חמית יתך: יט הא הוא חדות
אורחיה ומן עפרא אוחרן
ילבלבו: כ הא אלהא לא
ירחיק שלים ולא יתקיף ביד
מבאשין: כא עד די מלא
חוכא פומך וספותך היך
יבבא: כב סנאך ילבשון
בהתא ומשכנא דרשיעי

איוב ח

ולפני כל־חציר ייבש: יג כן ארחות
כל־שכחי אל ותקות חנף תאבד:
יד אשר־יקוט כסלו ובית עכביש
מבטחו: טו ישען על־ביתו ולא
יעמד יחזיק בו ולא יקום: טז רטב
הוא לפני־שמש ועל־גנתו ינקתו
תצא: יז על־גל שרשיו יסבכו בית
אבנים יחזה: יח אם־יבלענו
ממקמו וכחש בו לא ראיתיך:
יט הן־הוא משוש דרכו ומעפר
אחר יצמחו: כ הן־אל לא ימאס־
תם ולא יחזיק ביד־מרעים: כא עד־
ימלה שחוק פיך ושפתיך תרועה:
כב שנאיך ילבשו־בשת ואהל
רשעים איננו:

ל׳ . ל׳ — ד׳ . ח׳ . ד׳ — ל׳ וחסר — ל׳ — ל׳ — ל׳ ול׳ מלעיל — ס׳ . ג׳ — ל׳ כתיב ס׳

רשי

(יג) כן ארחות כל שוכחי אל. להצליח בעת שטעתו מצחקת לו עד שתתמלא סאתו: ותקות. סופו של חנף יאבד : (יד) אשר יקוט. יקצור ויכרות כסלתו והבטחתו : כסלו. היא מחשבת מבטחו כמו (לקמן ל"א) אם שמתי זהב כסלי. יקוט. לשון קציר כמו (יחזקאל ט"ז) כמעט קט: ובית עכביש. שאינו קיים יהיה מבטחו: (טו) רטוב הוא. לח וחזק מזלו טרם בא אליו עת פקדת מכת חומו המייבשתו ולפי שדימהו בגומא מדבר לפי הענין : ועל גנתו יונקתו תצא. יונקתו שורש היונק או ענף הילדה הגדל בשנה זו כמו מראש יונקתו קטף : (יז) יסובכו. יתאחזו בענף ובסובך : בית אבנים יחזה. מקום איתן רואה ובונה לו למצודה ומנחם פירש יחזה לשון גבול יגבול אותו יבננו עד גבולו וכן מחוז חפצם (תהלים ק"ז) וכן מחזה אל מחזה (מלכי' א ז) כל אלה לפני מכתו : (יח) וכשיבלענו ממקומו. הנפרע ממנו ומקרא חסר הוא זה : וכחש בו. מקומו: לא ראיתיך. שאין נשאר ממנו לא שרש ולא ענף והרי הוא כלא היה שאין נפילתו כמפלת צדיקים כי הצדיק יפול ויקום וזה יפול בלא תקומה : (יט) הן הוא משוש דרכו. של רשע שכל משושו וגם הצלחתו ללא תקוה תשוב : ומעפר אחר יצמחו . בני אדם שהיו עד הנה שחים עד עפר יצמחו : אחר. אדם אחר יצמח לקבל גדולתו של זה כשם שמצינו ולחוטא נתן ענין וגו' (קהלת ב) ע"כ דע על עצמך אם רשע היית אין תקומה למפלתך ואם תם היית כו': (כ) הן אל לא

רלבג

לא יקטף. עודנו באבו ולחותו ורעננותו לא היה ראוי שיקטף ויכרת ועכ"ז ייבש בקלות קודם כל חציר עם המצא אצלו לחותו ומזונו אשר ממנו יזון או יהיה הרצון באמרו לא יקטף בזולת שיקטף : (יד) אשר יקוט. יכרות כטעם ונקוטותם : כסלו. ר"ל מבטחו וכמוהו וישימו באלהים כסלם : בית עכביש. היא הבית שאורגת העכביש והמשל בית זה הרשע דומה לבית העכביש להעיד על חולשתו : (טו) ישען על ביתו. הוא חושב להשען על חוזק ביתו שלא יוכל להזיקהו מזיק ולא יעמוד ולא יתקיים: יחזיק בו. ר"ל יחזיק עצמו בו שהוא יחשוב שהוא חזק מצד חוזק ביתו אשר בו ולא יקום ולא יתקיים : (טז) רטוב הוא לפני שמש . ר"ל הגמא שהוא לח ורענן והשמש מביט בו ולזה השליג בצמיחתו עד שיצאו לו יונקותיו על גנתו אשר הוא נטוע בה ר"ל שיצאו לו יונקות משרשיו : (יז) על גל שרשיו יסובכו . ר"ל שעל גל המים יסתבכו שרשיו עד שמרוב מזונותיו יסתעפו שרשיו באבני הסלע ויהיה יחזה יסתבך כטעם קרן חזות : (יח) יבלענו . יעקרנו ויסירנו עד שיכחש האילן ממקומו ויאמר לא ראיתיך רוצה לומר שלא ישאר שם רושם כלל: (כ) ולא יחזיק ביד מרעים . לא יאחוז להצילם מהרעות אשר יביאם עליהם כטעם ויחזיקו האנשים בידו :

ביאור דברי המענה ענה בלדד השוחי ואמר עד אן תמלל דברים קשים כאלה כנגד השם ותהיה מפיך רוח כביר כנגדו . אם הש"י יעות משפט אין ספק שכל מה שיעשה הוא במשפט ובצדק . הנה אם חטאו לו בניך שלחם ובערם מן העולם בעבור פשעים . ואם אתה תשחר אל אל שיתרחם ומתחנן לפניו שיסלח לך אם חטאת או אם זך וישר אתה כמו שאתה אומר עתה יביא אליך הטוב ויעמיד בשלום נפשך ויהיה הרע שהגיע אליך לטוב לפי שבלדד היה חושב כמו שיתבאר מדבריו כי הרעות יבאו לטובים אשר לא קדם להם מרי ועון להוסיף להם טוב במה בעתיד ומה שנחשב אותו רע הוא טוב אלא שאנחנו לא נדע שיעור החכמה האלהית אשר חייבה הגעת הטוב לו בכמו אלו הסבות ולנקיים אשר קדם להם מרי מעט יבואו רעות חלופות וכאשר ישובו לש"י יספיקו לטוב והנה לזכור הבדל מה בין הרעות שיבאו לרעים והרעות אשר יבואו לטובים ובין הטובות והטובות אשר יבאו לרעים . כי הטובות שיבאו לרעים הם רעות ואם לא נשער אופן היותם רעות והרעות אשר יגיעו לטובים הם טובות ואם לא נשער בזה לקצורנו בהשגת החכמה האלהית וזהו ראיה מן המקובל. ויאמר כי שאל נא לדורות הקודמים וכונן אל מה שחקרו אבותיהם כי אנחנו נצטרך בזה לקבל עדות מהם לפי שתמול אנחנו ולא נדע הענינים אשר יצטרכו לזמן ארוך לעמוד עליהם מן החוש לקוצר זמננו. הלא הם יורוך האמת ויאמרו לך מה שנתפרסם להם מן החוש עם מה שהוציאו משכלם. הנה הגומא לא יגדל בזולת טיט ר"ל שהוא צריך ללחות רב ולא ישגא צמח האחו בלי מים משקים אותו תמיד. ובעוד שזה הצמח בלחותו ורעננותו בזולת שיכרת ויקטף הנה ייבש קודם כל צמח אחר וכן הענין בשוכחי אל שכבר יגיעם רע שיכלם לגמרי על מקומם ובהשבה להיות לבלים ותאבד תקות הרשע כאשר תכרת תקותו וביתו אשר הוא בוטח בו בחזקו יהיה תלוש כמו אריגת העכבים שהוא בתכלית החולשה. הנה הוא נשען על חוזק ביתו ויחשוב להתחזק בו ולא יתקיים בבית ההוא ובכלל הנה כל מה שיהיה עליו לעזר יאבד ממנו כמו האחו והגומא שיבשו פתאום עם המצא להם הלחות אשר היו ניזונים ממנו ובהיות הענין כן הנה טובות הרשעים הם רעות ואולם אנחנו לא נדע האופן אשר בו רעות ונפלא מפני זה בשנראה הגעת אלו הטובות אל הרשעים. ואחר שזכר אופן ההפסד בהיות טובות הרשעים רעות בא נכבא משל והמיון ברעות הצדיקים איך יהיו פיהו טובות ואמר. הנה העץ שהוא רענן הוא במקום שהשמש רואה אותו ויוצאת יונקתו משרשיו על הגן אשר הוא נטוע בו לרבוי צמיחתו ויסתבכו שרשיו על גל המים עד שמרוב מזונו יסתעפו שרשיו באבני הסלע אם יוציאנו מוציא ממקומו בשלמות עד שלא ישאר ממנו שום רושם כלל. הנה זאת הפעל שנעקר זה האילן ממקום ההוא הוא משוש דרכו ומעפר אחר יטע הוא בו יצמחו לו יותר ראשון

מצודת ציון

ר"ל בלחות הראוי לו לפי טבע צמחת ההוא וכן באיבי הנחל (ש"ה ו) ור"ל בצמחי הנחל הלחים : יקטף. יכרת ויכבר כמו כך תקטף (יחזקאל יז) : (יג) חנף . כן יקרא הרשע על כי מחניף ליצרו וממלא תאוותיו : (יד) יקוט. יוכרת כמו ונקטו בפניהם (שם ו) : כסלו . בטחונו כמו יראתך כסלתך (לעיל ד) : עכבים . שממית : (טז) רטוב . מלוחלח : יונקתו . ענפיו הרכים כמו ויעל כיונק לפניו (ישעיה נג) : (יז) גל . מעין כמו גולת מים (יהושע טו) : יסובכו . יתאחזו כמו עד סירים סבוכים (נחום א) : יחזה . ענין גבול כמו מחוז חפצם (תהלים קז) : (יח) יבלענו . ישחיתנו : (יט) דרכו . ענין סדר והנהגה : (כא) ימלה . כמו ימלא באל"ף : ויתפלון

מצודת דוד

והנה כה יאמרו לך וכי יגדל עץ גומא בלא טיט בלא וכי ישגא צמח האחו בלי מים אין דרכם לגדל אלא במקום המים לבוא בהם מרבית הלחלוחית ושפע הרטיבות : (יב) עודנו באבו . כשהוא עדיין בלחלוחו הראוי הנה אז לא יעבר אבל כאשר פסק הלחלוחית דרכו להתייבש טרם כל חציר כי רב הלחלוחית שבו היא סבה שיתייבש מהר כאשר הסור ממנו : (יג) כן ארחות . כן דרך של כל שוכחי השם עם כי בעת הצלחתם המה ממולאים בטובה אבל בבוא יום הפקודה תקות כל אחד אבודה חיש קל מהר : (יד) אשר יקוט. אשר אז יוכרת בטחונו והרי היא כאריגת העכבים שאינה מתקיימת : (טו) ישען. עם כי הוא נשען על חוזק ביתו להתחזק בו הנה לא יעמוד בידו ועם כי יאחוז בו בחזקה לא יתקיים בידו כי יאבד ממנו בעת יכלה די גמול מעט מעשה הטוב שעשה וא"כ מרבית הטובה סיבה היא לו לרעה לקרב את האבדון כאשר מרבית הלחלוחית של הגומא והאחו סבה הוא להם להתייבש מהר : (טז) רטוב הוא. ר"ל וכדבר רעות הצדיקים ימשילו לומר הנה העץ רענן אשר הוא רטוב אף בעמדו אל מול השמש וענפיו מתפשטים אל כל הגן אשר הוא נטוע בו : (יז) על גל. ושרשיו נאחזים אצל גל המים ועומד בגבול של בית אבנים והוא דבר הגורם פאר לאילן : (יח) אם יבלענו . אם מי ישחיתו לעקרו ממקומו : וכחש בו. ר"ל שיעקרו עם כל שרשיו לבל ישאיר שארית מה עד שהאילן יכחש במקומו לומר לא ראיתיך מעולם על כי לא נשאר שם זכרון מה והוא ענין מליצה : (יט) הן הוא משוש דרכו. ר"ל עם כי נראה שהשחית את האילן הנה לא כן הוא כי זה הוא שמחת דרכו של האילן כי מעפר אחר אשר עתה יטע בו יצמחו לו יונקות באופן יותר שלם כי כן דרך קצת מן הצמחים אשר תהיינה יותר שלימות כאשר יעקרו ממקומם ויטעו במקום אחר א"כ הרעה הזאת הטובה היא וכן רעת הצדיקים לטובה תחשב ועם כי לא נדע היאך הוא בעבור סכלות הדעת : (כ) הן אל. כי האל לא ימאס תם להרע לו על לא תכלית טוב וכאשר לא יחזיק ביד מרעים להיטיב להם על לא תכלית רע : (כא) עד ימלא. ר"ל וכן לא ימאס בך ויגבה אחריתך עד אשר ימלא פיך שחוק ותרועת שמחה בעבור רוב הטובה : (כב) שונאיך. המשמחים לאידך ואומרי רעתך הם ילבשו בושת כאשר יראו אותך בטובה : ואהל. אבל אהל הרשעים הוא יאבד ואין לו לשוב לקדמותו ולא כן אהלך כי תשוב ותכונן כמאז (העולה מהמענה ההיא שדעת בלדד כדעת אליפז שהכל בא בהשגחה ויוכיח מאבדן בניו בבית המשתה במקום הרשע שם המספק ויחוה דעתו בטובת הרשעים שהמה לתכלית רע כמו מרבית הלחלוחית מקצת הצמחים ואף רעת הצדיקים לטובה תחשב כמו עקירת קצת הצמחים ואמנם לא נדע היאך מקוצר הדעת ואף ינחם את איוב לומר
כי

ט א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב אָמְנָם יָדַעְתִּי כִי־כֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל׃ ג אִם־יַחְפֹּץ לָרִיב עִמּוֹ לֹא־יַעֲנֶנּוּ אַחַת מִנִּי־אָלֶף׃ ד חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ מִי־הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם׃ ה הַמַּעְתִּיק הָרִים וְלֹא יָדָעוּ אֲשֶׁר הֲפָכָם בְּאַפּוֹ׃ ו הַמַּרְגִּיז אֶרֶץ מִמְּקוֹמָהּ וְעַמּוּדֶיהָ יִתְפַּלָּצוּן׃ ז הָאֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזְרָח וּבְעַד כּוֹכָבִים יַחְתֹּם׃ ח נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדּוֹ וְדוֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי יָם׃ ט עֹשֶׂה־עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחַדְרֵי תֵמָן׃ י עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃ יא הֵן יַעֲבֹר עָלַי וְלֹא אֶרְאֶה וְיַחֲלֹף וְלֹא־אָבִין לוֹ׃ יב הֵן יַחְתֹּף מִי יְשִׁיבֶנּוּ מִי־יֹאמַר אֵלָיו מַה־תַּעֲשֶׂה׃

ליתוהי: ואתיב איוב ואמר: ב בְּרַם בְּקוּשְׁטָא יָדַעִית אֲרוּם הֵיכְנָא וּמַה יִדְכֵּי בַּר נָשׁ עִם אֱלָהָא׃ ג אִם יִצְבֵּי לְמִנְצֵי עִמֵּיהּ לָא יְתִיבִינֵיהּ חֲדָא מִן אָלֶף׃ ד חַכִּימָא לִבָּא וְאַלִּים חֵילָא מַן אַקְשֵׁי לְוָתֵיהּ וְאִשְׁלַם׃ ה דְּמְסַלֵּק תַּקִּיפִין הֵיךְ טוּרַיָּא וְלָא יָדְעוּ אֲרוּם הֲפִיכְנוּן בְּרוּגְזֵיהּ׃ ו דְּמַרְגִּיז אַרְעָא מֵאַתְרָהּ וְעַמּוּדָהָא מִתְרַפְּפִין׃ ז דְּאָמַר לְשִׁמְשָׁא וְלָא יִדְנַח וְאַמְטוּל כּוֹכְבַיָּא יַחְתּוֹם בַּעֲנָנֵי׃ ח דְּמָתַח שְׁמַיָּא בִּלְחוֹדוֹי וּמְטַיֵּל עַל רוּם תְּקוֹף יַמָּא׃ ט דַּעֲבַד עָשׁ נִפְלָא וְכִימָא וְאִדְרוֹנֵי שְׁתְרֵי מַזָּלַיָּא בְּסִטַר דָּרוֹמָא׃ י דַּעֲבַד רַבְרְבָן עַד דְּלֵית סוֹף וּפְרִישָׁן עַד דְּלֵית מִנְיָן׃ יא הָא יֶעְבַּר עֲלַי בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא וְלָא אֶחֱמֵי וְיַחֲלוֹף וְלָא אִתְבַּיַּן לֵיהּ׃ יב הָא יַחְטוֹף אֱנַשׁ בְּעָלְמָא וּמַן יְתִיבְנֵיהּ מִן

רשי

הרשעים שלא יעמדו: (א) ויען איוב: (ב) אמנם ידעתי כי כן. (ד) מי הקשה אליו. לבו: וישלם. והיה שלם: (ז) לחרס. לשמש כמו בטרם יבא החרסה: יחתום. יעלים: (ט) עש. הם שבעה כוכבים: כסיל וכימה. שני כוכבים גדולים האחד בפאת שמאל מגלגל הנוטה והשני בפאת נגב ועש בפאת צפון הגלגל הגדול: וחדרי תימן. הם הכוכבי' שהם בפאת נגב הגלגל הגדול ובעבור היות הישוב בפאת שמאל ולא יראו אותם הכוכבים על כן קראם חדרי כאלו הם במקום נחבא: (יא) ויחלוף. יהלוך וכן חלף הלך לו: (יב) הן יחתוף. ישחית כמו

אבן עזרא

לא ימאס תם. ולא יחזיק ביד משנאיך המריעים לך עד אשר ישוב לרמ' עליך וימלא שחוק פיך: (מענה איוב): (ג) לריב עמו. להתוכח עמו: (ד) חכם לבב. הוא לריב: ואמיץ כח. להפרע: מי הקשה. לבו והלך שלם פרעה הקשה ונחסר וכן כל המקשים: (ה) המעתיק הרים. המסלקם כהופכו סדום: ולא ידעו. עד שנהפכו: (ו) המרגיז ארץ. כהביטו אליה ותרעד: (ז) האומר לחרס. לשמש דום והוא שמר אמרת מלך ולא יזרח: ובעד. וכנגד הכוכבים יסגור מחילה ולא יאירו: (ח) נוטה שמים לבדו. ומלאכים נבראו ביום שני שלא תאמר מיכאל מתח בצפון וגבריאל בדרו': על במתי ים. על גובהי ים ועל מעש' בראשית נאמר שגבהו המים התחתונים לרום למעל' ודרכם: (ט) כסיל וכימה. מזלות הם: וחדרי תימן. להכנים שם סופה כמו שאמר מן החדר תבא סופה (לקמן לז): (יא) הן יעבור וגו'. ידעתי כי כל אשר יחפוץ יעשה: יעבור עלי. לפני ולא אראנו: (יב) יחתוף. יכה פתאו' כמו (משלי כג) היא כחתף

לריב ה' וסי' נמסר בעמוס סי' ד' ובמשלי סי' כ"ה: ואמיץ ד' ג' מ"ל וא' חסר וסי' הנה חזק ואמץ. מרב אונים. ואמיץ לבו בגבורים. חכם לבב ואמיץ כח. קדמא חסר: עמודיה ה' ד' מ"ל וא' חס' וסי' את קלעי החצר דמשכנא קדמ'. וחבירו דמשכנא תניינא דפקודי. אנכי תכנתי עמודיה. חצבה עמודיה שבעה. ועמודיה יתפלצון. בתרא ועמדיה דמשכנא תניינא דפקודי חסר ו': ב' פסו' בסיפ' מטעין בחון וסי' קדמ' עשה גדולות ואין חקר נפלאות. תניינא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות. ואפ"ם ונעו מים

תולדות אהרן המרגיז. חגיגה יב: לחרס, מנחות קי: עש, ברכות נח: עושה גדולות. ברכות נט תענית ב ע נדה לא:

רלבג

האופן יותר שלם ממה שהיינה לומחום לו שם ויסתפפו הרשעים ויסובבו וזה דבר מבואר נגלה מן החוש ר"ל שקלם כלמחים הסיינה יותר שלמים שיעקרו ממקומם ויטעו במקום אחר ובן רעות הטם והיה שאנחנו נחשוב אותו' רעות ואינם רעו' אבל הם טובו'. ובכלל הנה השי"ת לא ימאס התם אבל ישגיח בו וישמרהו תמיד ולא יציל הרשעים מהרעות כאשר הביאם עליהם כמו שעשה זה בנקיים שקדם להם מרי מעט רלה לומר שהם כשישובו אל השם יתברך יצילם מהרע ההוא ויהפכו להם לטוב. הנה אם היה אומר כמאמרי שתשחר אל אל ותתחנן לפניו יגיע לך מהטוב עד שימלא שחוק פיך מהטוב אשר יוטב לך ממקום אחר ושתקוממנה הרועה מהטוב שמחה. שונאיך ילבשו בושת ויכרום אהל הרשעים. זה ביאור דברי המענ': והכלל העולה מהדברים הוא בדעת בלדד כיה שכל טובות האדם ורעותיו מוגבלות ומסודרות מאת הש"י בצדק ובמשפ' לא יעול דבר ומה שיתהוה מרוע הסדור בטובו' האדם ורעותיו הוא מצד כלותנו וזה כי הנקי כשיבואו לו רעו' הם טובות בעצמותם אלא שאנחנו לא נדע האופן אשר בעבורו היו טובות וכבוא משל בזה מן הצמחים כי קלתם יטפיסו אותם ויעקרו ממקומם וזה טוב להם כי ממקום אחר הסיה לצמחים יותר טובה וכן הנה רעות הצדיקים וטובות הרשעים הם רעות על דרך האמת שיכחדו בם הרשעים ויאבדו ולא יועילם רוב טובה אשר בידם כמו הענין בעשבי השדה שיכשו עם המצא אצלם הלחות והרעננות ולא נראה מדבריו בספר הזה שיהוה בזה הענין האדם לשאר ב"ח וזה שההצעה והספק והביאה הכל והחניפות והתמימות אשר זכר לא ימצאו כי אם באדם לבדו מבין שאר בעלי חיים כי לא יתואר באלו התארים שאר הב"ח ר"ל שלא יאמר בהם שהם מרעים או חנפים או שוכחי אל או תמימים והוא מבואר שאיננו מחויב במי שיודה שהשם יתב' משגיח באישי האדם ופוקד אותם על כל מעשיהם בצדק ובמשפט שיודה שיהיה הענין כן בשאר ב"ח כי אולי נבדל בזה האדם לפי דעתו להיותו בעל שכל ולזה ראוי יותר שיהיה נפקד על מעשיו ואמנם היה מחויב במי שיודה בהשם יתברך השגחה על שאר ב"ח ולא ישיגם דבר מהמקרים אם לא במשפט שיודה זה באישי האדם כי זאת ההשגחה היה יותר במי שיהיה יותר נכבד כמו שהתבאר בספר ב"ח ובכלל הנה אין ראוי שנייחס לאדם מהמום בדעותיו רק מה שנמצאהו מבואר מדבריו או מתחייב מהם ולזה לא הסכמנו אנחנו שיהיה דעת בלדד בהשגחה כמו דעת הרב המעתזל"ה כמו שזכר הרב המורה ז"ל ואחשוב במה שהגיעו לסיגת דעת בלדד ע"ז האופן הוא מה שימצא מדעות האנשים המפורסמים בזמנו בהשגחה ולפי שראה הקהבות מה בין דעת בלדד ודעת הרב המעתזל"ה יחס מפני זה דעת המעתזל"ה לבלדד. ובכלל הנה אם היו דעות האנשים שזכר הרב המורה על מספר חלקי הסותר אשר ימצאו בזה הדרוש היה ראוי שיפרשו דברי אלו האנשים בדרך שיסכימו לדעות ההם אע"פ שלא יהיו פשטי דבריהם מורים הוראה נגלית שיהיה להם הדעת ההוא אלא שהוא מבואר במספר הדעות ההם אשר לכח המעתזל"ה והאשעריה ינאו מהכוונות הנמצאות למדברים אשר קיימו דעותיהם בחדוש העולם ואיננו ראוי שיתנו כמו הדעות ההם חלקי הסותר אל המחשבה לא תפול בכמו הדעות ההם התלה והעיון אמיתי ירחיקם ולזה נמשכו אנחנו בביאורנו זה כי מה שיורה פשטי דברי אלו האנשים ונראה לנו מהם שדעותיהם הם על מספר חלקי הסותר אשר בזה הדרוש לפי מה שהספקנו החלוקה לאנשים המעיינים בעיון והנה נבאר בע"ה במה שיבא איך נמצאו דעות אלו האנשים על מספר חלקי הסותר בזה הדרוש והנה בלדד ואם הוא דבר כנגד המיתם ככר ימצא לו פנים מן ההראות כי הרבה פעמי' יגיע לאדם רע ויתבאר בסוף הענין שהיה הוא לסבה עליו טוב או לשומרו מרע יותר חזק והרבה פעמים יגיעו לאדם טובות ויתבאר בסוף שהם היו סבת הגעת הרע או למונעו מטוב אחר יותר חזק: ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ד) וישלם. ויעמוד עמו בשלום: (ה) המעתיק הרים. עוקר ההרים ממקומם וזה יעשהו השם ית' באמצעות הרוח הנעצר בתוכו כמו שהתבאר בספר האותות: ולא ידעו. אמר ועניינו ולא ידעו האנשים מי הוא אשר הפכם באפו ר"ל שסבת העתקם ממקומם נעלמת מהם: (ו) המרגיז. מגיד ומניע: יתפלצון. יתנודדו ויתנועעו: (ז) לחרס. הוא השמש: יחתום. יסגור עד שלא יראו הם הכוכבים הם וזה בעמוד קלתם תחת קלתם ויהיה שב אל כוכבי לכת לבד או שיסתרו באור השמש ויהיה שב אל כל הכוכבים או יהיה הרצון באמרו ובעד ככבים יחתום ר"ל כל כך יעדר אור השמש בעת הלקיה עד שיראו הככבים: (ח) ודורך על במתי ים. ענינו שהוא נוטה הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים וכוכביו ההולכים באיזור גלגל המזלו' או נוטין ממנו מעט לצפון ולדרום: (ט) עש כסיל וכימה. הם צורות בגלגלי הכוכבים הקיימים: וחדרי תימן. הם צורות הדרומיות: (יא) ויחלוף. ויעבור: (יב) הן יחתף. אמר ועניינו הן יחטוף האדם אם ירצה ולא ימצא מי שישיבנו ממעשיו שהתו

מצודת דוד

כי ישגא אחריתו): ט (ב) אמנם וגו'. בא להשיב על דברי בלדד ואמר מה שאמרת שלא יעות משפט וגו' הנה באמת ידעתי גם אני כי כן הוא בעבור זה שפטתי שהכל בא מצד המערכה אבל כל הלואי מהו הגמול כאשר יצדק אנוש עם אל ללכת בדרכיו הלא הוא נעזב להנהגת המערכה והיה כצדיק כרשע ומקרה אחד להם: (ג) אם יחפוץ. הצדיק ירצה להתווכח עם המקום על קפוח שכרו הלא לא ישיב לו אף תשובה אחת מן אלף שאלותיו: (ד) חכם לבב. ועוד הלא הוא חכם לבב ואמיץ כח בתכלית השלמות הוא אשר דבר קצות למולו ונשאר בשלום כי הוא גבר עליו אם בכח ובעבור זה מי הוא אשר לא ירעד להתווכח עמו (ועם כי היה מסתפק בהשגחה הנה על כרוב הכל יודע היה אשר בידו הכח לבלד המערכה כאשר ירצה): (ה) המעתיק. הלא הוא המעתיק את ההרים ממקומם והמון האנשים לא ידעו מי הוא אשר הפכם באפו כי נעלמה מכל סיבות הפיכתה: (ו) המרגיז. הוא המרעיד את הארץ לנוד ממקומה ועמודי הארץ יחרדון כי כאשר תעצר הרוח בבטן הארץ תרעד עמודיה הם התחתיות הארץ ואף האדמה ממעל: (ז) האומר. הוא הגוזר על השמש בלא יזרח ואינו זורח וסוגר מול הכוכבים לבל יאירו בעולם ועל ימי המבול יאמר כי לא שמשו אז המזלות: (ח) נוטה. עם כי הוא מקיף כל העולם פרשו הוא לבדו: ודורך. בוטש על גבהי הים לבל יהפכו לכסות הארץ כי מי אוקיינוס גבהו מן הארץ כן אחז"ל: (ט) עש כסיל וכימה. שמות מזלות הן: וחדרי תימן. יש בפאת הדרום חדרים אצור בהם רוח סופה כמ"ש מן החדר תבוא סופה (לקמן לז): (י) עד אין חקר. עד שאי אפשר לחקור אחריהם להבינם: עד אין מספר. לגודל רבוים: (יא) הן יעבור. אף כי בכל עת יעבור אצלי כי מלא כל הארץ כבודו אבל לא אראנו: ויחלף. עם כי יחלוף לפני לא אתבונן תמונתו: (יב) הן יחתוף. הוא חוטף את האדם בכח ובמהירות ומי ישיבנו ממעשיו מי יאמר אליו למה תעשה כזאת: אלוה

מצודת ציון

(ו) יתפלצון. יתרדון כמו ותכסני פלצות (שם נה): (ז) לחרס. לשמש כמו מלמעלה החרס (שופטים ח): יחתום. יסגיר כמו כי חתום הוא (ישעיה כט): (יא) ויחלוף. ענין העברה כמו חלף הלך לו (ש"ס ב): (יב) יחתוף. כמו יחטוף בטי"ת ועניינו מסירות הלקיחה וכן כחתף תארב (משלי כג): בפתע

אבן עזרא

כמו כחתף תחרוב: (יג) עוזרי רהב. אנשי הממשלה: (יז) ישופני. כמו ישופך ראש: (יט) מי יועידני. כמו מי כמוני ומי יועידני: (כא) לא אדע נפשי. בתימה או לא אדע רע לנפשי: (כג) למסת נקיים ילעג. הלועג והפך הדבר כי יתן המקום הארץ ביד הרשע שיכסה פני שופטיה ועניט כמו ופני המן חפו שלא יוכלו לשאת פנים: (כד) מי הוא. יכזיבני: (כו) אבה. יש אומרים שם מקום או שם נהר שוטף ויש אומרים פירות כמו ואנביה שגיא והראשון נכון: יטוש. אין לו ריע במקרא ופירושו יעוף לפי הענין: (כז) אעזבה פני. כעסי כמו ופניה לא היו לה עוד: ואבליגה

רשי

תחרב לשון פתאום הוא: (יג) לא ישיב אפו. מפני יראת (ולדקת ס״א) איש: תחתיו שחחו. לבא מרום שבאו לעזור את מצרים. מצרים נקרא רהב שנ׳ לכן קראתי לזאת רהב הם שבת (ישעיה ל) על שם גאוהם אשר אמרו מי ה׳ וגו׳ (שמות ג): (יד) אף. כ״ש: (טו) לא אענה. אירא להרים קול לפניו: למשופטי. כמו לשופטי: (טז) לא אאמין. לא אוכל להאמין מיראתי אותו כי איך לא איראנו: (יז) אשר בשערה. נתחלפה צורתי (ס״א שורתי) לפניו: ישופני. יכתתני ואכות אותו טחון (דברים ט) מתרגמינן ושפית יתיה: פצעי. מכה המוציאה דם: וליחה: (יח) לא יתנני. אינו מניחני להשיב רוחי אלי: (יט) אם לכח. איך אריב עמו אם לכח הוא בא אמיץ הנה הוא. ואם למשפט מי יוכל להועידני לפניו ולהחזיק דבר משפטי: (כ) הלא. אם אצדק פי ירשיעני. כי יסתמו דברי מוראה ויעקשני פי: (כא) תם אני. יודע אני בעצמי שאני תם ואעפ״כ לא אדע נפשי במה אמצא נופש: (כב) אחת היא. בעולם ועליה אמרתי שתם ורשע הוא מכלה בעבורה. ומה היא: (כג) אם שוט. לשון של שטן ימית פתאום את הצדיק: למסת נקיים. שהמית ילעג: (כד) ביד רשע. בלפי שטן: פני שופטיה יכסה. אהבקמן בדבר אמת: ואם לא איפוא. דבר אמת דבר זה מי הוא המכלה את התמימים: (כה) וימי. עם כליון שאר התמימי׳ קלו מני רץ: (כו) אבה. שם נהר שוטף: יטוש. יפרח: (כז) שיחי. דברי לצערי: פני. חמתי

תולדות אהרן בכערה. כ״כ יז נדה נב: הם אני. עקידה שער ו׳: מגלה. עקרים מ״ד פ״ג: אתו. כ״ב טו: אשכחה. עקידה שער כח:

תרגום

ימר ליה מה את עביד:
יג אלהא לא יתיב רוגזיה
תחותוי ישיחון בשיעא יתברון
גיותניא דמסיעין בסוגעא:
יד אף כל דכן ארום אנא
אתיבניה אבחר פתגמי
עמיה: טו דאין זכית לא
אתיב למן דדין יתי אצלי:
טז אין קרית ואתיב יתי לא
אימין ארום יצית קלי:
יז דעד חוטי בינתא מדקדק
עמי ואסגי הלכשושי מגן:
יח לא ישבקנני לאתבא רוחי
ארום ישבענני מרירא:
יט אם לחילא אלים הא הוא
אין לדינא מן יסהיד עלי:
כ אין זכי אנא פומי יחיבינני
שלים אנא ומקלקל יתי:
כא שלים אנא לא אנדע נפשי
ארחיק חיי: כב חדא מכילא
היא בגין כן אמרית שלים
וחיב הוא משיצי: כג אין
ברוגז ימות בתקיף כד
מתמסמסין זכאין ידחך:
כד ארעא אתמסרת ביד
חיבא מן קדם יי דינהא
יחפי זכותא אין לא דיכי מן
הוא: כה יומי קלילו יתיר מן
טול עופא דרהט ערקו לא
חמון טבתא: כו חלפין עם אלפיא דטעינין מגדיא היך נשרא דטיס על מיכלא: כז אין אימר אתנשי מלי אשבק רוגזי ואתגבר:

איוב ט

יג אלוה לא־ישיב אפו תחתו
שחחו עזרי רהב: יד אף כי־אנכי
אעננו אבחרה דברי עמו: טו אשר
אם־צדקתי לא אענה למשפטי
אתחנן: טז אם־קראתי ויענני לא־
אאמין כי־יאזין קולי: יז אשר־
בשערה ישופני והרבה פצעי חנם:
יח לא־יתנני השב רוחי כי ישבעני
ממררים: יט אם־לכח אמיץ הנה
ואם־למשפט מי יועידני:
כ אם־אצדק פי ירשיעני תם
אני ויעקשני: כא תם אני לא־אדע
נפשי אמאס חיי: כב אחת היא
על־כן אמרתי תם ורשע הוא
מכלה: כג אם־שוט ימית פתאם
למסת נקים ילעג: כד ארץ נתנה
ביד־רשע פני־שפטיה יכסה אם־
לא אפוא מי־הוא: כה וימי קלו
מני־רץ ברחו לא־ראו טובה:
כו חלפו עם־אניות אבה כנשר
יטוש עלי־אכל: כז אם־אמרי
אשכחה שיחי אעזבה פני

[מסורה]

עד ים. רהב י״ב בחד לישן דכתיב ה׳ וסי׳ אתה דכאת כחלל רהב. אזכיר רהב ובבל. תרהיבני בנפשי עז. ולא פנה אל רהבים. ורהבם עמל ואון. לך התרפס ורהב רעיך. בתבונתו מחץ רהב. תחתיו שחחו עוזרי רהב. שהם הרתיבוני שערך כעדר. ירהבו הנער בזקן. לכן קראתי לזאת רהב. עורי עורי לבשי עז: בשערה ב׳ כתיב שי״ן וסי׳ בסופה ובשערה דרכו. אשר בשערה ישופני: והרבה ב׳ וסי׳ והרבה להשיב אפו. והרבה פצעי חנם: ירשיעני ב׳ וסי׳ הן אדני ה׳ יעזר לי מי הוא. אם אצדק פי ירשיעני: ימית ה׳ וסי׳ גואל הדם הוא ימית את הרצח. וחבירו ולא ימית אתי. ואת עמי ישבע לי כיום. מחרב חזאל ימית אלישע ב׳ בו. וברוח שפתיו ימית רשע. אם ימית את עבדו. אם שוט ימית פתאום: קלו ד׳ וסי׳ נמסר בסדר נח: כנשר ד׳ רפי׳ וסי׳ כנשר יעיר קנו. כנשר יטוש עלי אוכל. כנשר חש לאכול. כנשר יעוף השמים:

רלבג

(יג) שחחו. נפלו: עוזרי רהב. הם העוזרים בגאוה ובתוקף: (טו) למשופטי אתחנן. כמהוס וכרלון בו ואיך אתחנן אל מהם יתברך כנה הם קראתי ויענני לא האמין כי יאזין קולי להיותי פחות מאד ביחס אליו: (יז) ישופני. יכתתני: חנם. בלא עון: (כא) תם אני לא אדע נפשי. ר״ל כי אהיה תם עד שלא אדע בעלמי נפשי ר״ל שאין נכרים כחמיה באיברי: (כג) אם שוט ימית פתאם. ענינו אם הרע ימית הרשע פתאום כמו שאמר בלדד הנה הרשע הכוה ילעג לראות אשר ינסה בהם השם יתברך הנקיים לפי הכוה ימות הכף ולא יאריך ברע הכוה והנקיים יתמידו ברע הכוה: (כו) אניות אבה. הוא ענין רצון והם האניות שישיגו רצונם בהם שהולכים בים לבטחית כי הם ונערכו ללכת במהירות אל אשר ירצו: יטוש. יעוף: (כז) שיחי. דברי נגעי: פני. כעסי:

מצודת ציון

(יג) שחחו. כפפו כמו ושח אדם (ישעיה ב): רהב. ענין גאוה והתחזקות כמו ורהבם עמל (תהלים צ): (טו) למשופטי. כמו לשופטי: (יז) בשערה. כמו בסערה בסמ״ך: ישופני. יכתת אותי כמו הוא ישופך ראש (בראשית ג): פצעי. היא מכה המוציאה דם: (יח) יתנני. ענין עזיבה וכן ולא נתן סיחון (במדבר כא): רוחי. על הנשימה יאמר: (יט) יועידני. ענינו עת קבוע וכן מי כמוני ומי יועידני (ירמיה מט): (כג) שוט. השבט כמו שוט לסוס (משלי כו): למסת. מלשון המסה והמגה: (כו) יטוש. ימהר ויפרח כי כנשר חש לאכול (חבקוק א) תרגומו דטוס למיכל: (כז) שיחי. ספור השלאות: פני. כעסי כמו אתן את פני (ויקרא כ):

מצודת דוד

(יג) אלוה לא ישיב אפו. ר״ל לא ימלא מוחה בידו אשר בעבור זה ישיב אפו ממי שכעס עליו כי תחת רגליו כפפו קומתם כל העוזרים בהתחזקות ובגאוה ולא יעמדו נגדו למחות בידו: (יד) אף כי אנכי. ומכ״ש חלש כמוני איך אשיב אמרי לו איך אבחרה לברר דברי עמו (ואף כי רבות פעמים אמר שרצונו להתווכח עמו הנה מכאב לב יתהפך במליו פעם יאמר כך ופעם כך וכדרך בני אדם): (טו) אשר אם צדקתי. עם כי צדקתי לא אדע איך לדבר עמו להשיב אמרי לו כי הן קולותי מאד למולו: למשופטי אתחנן. כי אתחנן להשופט אותי הלא מערכת השמים הם שפטו עלי היסורים ומה יועיל א״כ תחנון: (טז) אם קראתי. אם כשאקרא אל ה׳ וישיב לי עכ״ז לא אאמין בעצמי אשר ישמע קולי והוא מדרך הפלגה לומר כ״כ הדבר נמנע בעיני עד שאכחיש גם את עצמי: (יז) אשר בשערה. הלא הוא אשר כתת אותי ברוח סערה והרבה פצעי בחנם על לא חמס בכפי ואם הייתי נחשד בעיניו היה משדד המערכה בעבורי (ואף כי תלה היסורים במשפט המערכה עכ״ז יחשב כאלו המקום כתת אותו כי הוא נתן הממשלה ביד המערכה): (יח) לא יתנני. אינו מניח אותי להשיב נשימתי אלי כי כל היום ימר לנפשי עד ישביעני מן המרירות: (יט) אם לכח. ר״ל הנה הרעות שהביא עלי אם המה מצד הכח והתוקף שיש לו בזולת שמירת המשפט הן ידעתי כי אמיץ הוא וכל יוכל ולא יבצר ממנו אבל אם המה מצד המשפט כאשר יאמרו חברי מי הוא אשר יקבע לי יום מיועד ונקרבה יחד למשפט לברר הדין עם מי: (כ) אם אצדק. היתכן אם אמנם אני צדיק במעשי ופי יעשה אותי לרשע בחמיה וכי בעבור אמרי פי אחשב לרשע הלא מעצמי אני תם ויושר והוא עשה אותי לעקש בהבאת היסורים על לא חמס ועי״ז הנה נעשיתי עקש להרהר ולהתרעם: (כא) תם אני. עם כי אני תם וישר ולא ימצא בי עון עכ״ז לא אכיר בי נפשי החיונית כי הריני כמת ובעבור זה אמאס חיי כי טוב לי המיתה: (כב) אחת היא. בזה ישיב על מה שאמר בלדד שרעות הצדיקים המה למיבה ולא כן רעות הרשעים וע״ז אמר הלא מין אחד הם ודרך אחת להם ואיך א״כ ישתנו בפעולתם ע״כ אמרתי שהרעה מכלה התם והרשע זה כזה כי אין טובה בה מן הרעה: (כג) אם שוט. ר״ל אף לפי דבריך אשר שבט המכה ימית פתאום את הרשע כאשר יקבל די גמול מעט מעבה הטוב בעשה ולא כן ימהר להמית את הצדיק הלא גם זאת עוד לטובה יחשב להרשע כי הוא שוחק ומלעיג על המסת הנקיים בארבות ימי היסורין וטובה בעיניו המיתה הפתאומית: (כד) ארץ נתנה. הנה הרשע בעידו כל הארץ שלו היתה לעשות בה חפצו לגזול ולעשוק ולרב חזקו הנה שופטי הארץ יעלימו עין ממנו וכאלו יכסה פניהם לבל יסתכלו במעשיו: אם לא. ר״ל אם האומר לא כן הוא איה פה האיש ומי הוא אשר יכזב אמרי: (כה) וימי. אבל אני עם כל צדקותי הנה מהרו ימי ללכת בקלות רב יותר מהאדם הרץ וברחו ממני וכאלו לא ראו טובה כי הכל נשכח עתה בבוא מרבית הרעה: (כו) חלפו. עברו עם האניות ההולכות על נהר אבה המתמהרות ללכת: כנשר. עפו מהר כנשר הממהר לעוף בעבור השגת האוכל: (כז) אם אמרי. אם אחשב אשכח יללתי וספור

וְאַבְלִיגָה׃ כח יָגֹרְתִּי כָל־עַצְּבֹתָי
יָדַעְתִּי כִּי־לֹא תְנַקֵּנִי׃ כט אָנֹכִי
אֶרְשָׁע לָמָּה־זֶּה הֶבֶל אִיגָע׃ ל אִם־
הִתְרָחַצְתִּי בְמוֹ־שָׁלֶג וַהֲזִכּוֹתִי
בְּבֹר כַּפָּי׃ לא אָז בַּשַּׁחַת תִּטְבְּלֵנִי
וְתִעֲבוּנִי שַׂלְמוֹתָי׃ לב כִּי־לֹא־
אִישׁ כָּמֹנִי אֶעֱנֶנּוּ נָבוֹא יַחְדָּו
בַּמִּשְׁפָּט׃ לג לֹא יֵשׁ־בֵּינֵינוּ מוֹכִיחַ
יָשֵׁת יָדוֹ עַל־שְׁנֵינוּ׃
לד יָסֵר מֵעָלַי שִׁבְטוֹ וְאֵמָתוֹ אַל־
תְּבַעֲתַנִּי׃ לה אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֶנּוּ
כִּי־לֹא־כֵן אָנֹכִי עִמָּדִי׃
י א נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי אֶעֶזְבָה
עָלַי שִׂיחִי אֲדַבְּרָה בְּמַר נַפְשִׁי׃
ב אֹמַר אֶל־אֱלוֹהַּ אַל־תַּרְשִׁיעֵנִי
הוֹדִיעֵנִי עַל מַה־תְּרִיבֵנִי׃
ג הֲטוֹב לְךָ ׀ כִּי־תַעֲשֹׁק כִּי־תִמְאַס
יְגִיעַ כַּפֶּיךָ וְעַל־עֲצַת רְשָׁעִים
הוֹפָעְתָּ׃ ד הַעֵינֵי בָשָׂר לָךְ אִם־
כִּרְאוֹת אֱנוֹשׁ תִּרְאֶה׃
ה הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ אִם־שְׁנוֹתֶיךָ
כִּימֵי גָבֶר׃ ו כִּי־תְבַקֵּשׁ לַעֲוֹנִי
וּלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ׃ ז עַל־דַּעְתְּךָ
כִּי־לֹא אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מַצִּיל׃
ח יָדֶיךָ עִצְּבוּנִי וַיַּעֲשׂוּנִי יַחַד סָבִיב

כְּנַשְׁיַת כּוּלְהוֹן צַעֲרֵי יָדַעַת אֲרוּם לָא תְזַכֵּי יָתִי׃ כט אֲנָא אִתְחַיְּבְלְמָא דֵּין לִלְמָא אֶלְעֵי׃ ל אִין אַסְחֵיית בְּמֵי תַלְגָּא וְדַכְּאִית בְּאַהֲלָא יְדַי׃ לא הֵיכְדֵּין בְּשׁוּחְתָא תְּטַמְּשִׁנַּנִי וּמְרַחֲקִין יָתִי כְּסוּתִי׃ לב אֲרוּם לָא בַר נָשׁ דִּכְוָתִי אֲתִיבִנֵּיהּ נֵעוֹל כַּחֲדָא בְדִינָא׃ לג לָא אִית בֵּינָנָא מַכְסִין יְשַׁוֵּי יְדֵיהּ עַל תַּרְוֵינָנָא׃ לד יֶעְדֵּי מֵעֲלַי מַחֲתֵיהּ וּדְחַלְתֵּיהּ לָא תְבַעֵית יָתִי׃ לה אֲמַלֵּל וְלָא אֶדְחַל מִנֵּיהּ אֲרוּם לָא הֵכְנָא אֲנָא בַהֲדֵי׃ א אִתְגְּזַרַת נַפְשִׁי בְּחַיַּי אֶשְׁבּוֹק עֲלַי מִלַּי אֲמַלֵּל בִּמְרִירוּת נַפְשִׁי׃ ב אֵימַר לֶאֱלָהָא לָא תְחַיְּבִנַּנִי אוֹדַע יָתִי מְטוּל מָה תִנְצֵי עִמִּי׃ ג הֲתַקִּין קֳדָמָךְ אֲרוּם תִּטְלוֹם אֲרוּם תְּרַחֵק לְעוּת יְדָךְ וְעַל מִלְּכַת דְּרַשִּׁיעֵי אוֹפַעְתְּ׃ ד הַעֵינִין כְּבַר בִּשְׂרָא לָךְ אִין כְּמֶחֱמֵי בַר נָשׁ תֶּחֱמֵי׃ ה הַכְּיוֹמֵי בַר נָשׁ יוֹמָךְ אִין שְׁנָךְ הֵיךְ יוֹמֵי גַבְרָא׃ ו אֲרוּם תִּבְעֵי לַעֲוָיָתִי וּלְחוֹבַי תִּתְבַּע׃ ז עַל מַנְדְּעָךְ אֲרוּם לָא אִתְחַיֵּיב וְלֵית מִן יְדָךְ פָּצֵי׃ ח יְדָךְ צַיְּרוּנִי וַעֲבַדוּ יָתִי כַּחֲדָא חֲזוֹר חֲזוֹר וּסְלַעֲמְתָּא יָתִי׃

ג׳. ד׳.ג׳ וחסר. נ׳. במי ק׳ נ׳ ומ״ל. נ׳ומ״ל. נ׳ומ״ל. כלם יפרש במשפט כמ״א אף על זה. ג. נ׳ ס׳ רבהי.ד׳ חסר בליש׳. ג׳. ג׳. י׳. ד׳ רפין. ב׳כאנשיםכס ומשמש א״ב. י׳. נ׳. ב׳ מ״ל. י״א מ״ל. נ׳.ג׳

רשי

אמתי: ואבליגה. אתחזק כמו המבליג שוד על עז (עמוס ה): (כח) יגורתי כל עצבותי. שלא יניחוני מלצעוק: ידעתי כי לא תנקני. מעוני מלהפרע ממני: (כט) למה זה הבל איגע. לבא במשפט: (ל) בבור. נקיון: (לא) בשחת תטבלני. להיות נחון ומגואל כלומר אז תמצא לי עון רב: (לב) במשפט. בדברי תוכחות משפט משמש ג׳ לשונות תחלתו הוכחת דברים. אמצעיתו פסק דין. וסופו מטר יסורין וגיבוי חוב ופעמים שהמקרא כותבו ע״ש תחלתו ופעמים ע״ש אמצעיתו ופעמים ע״ש אחריתו: (לג) מוכיח. דרשנ״ר בלעז מראה לכל א׳ חובתו וזכותו: ישת ידו. משטר אימתו וניגושו: על שנינו. שלא יחזק החזק את הרפה: (לה) כי לא כן אנכי. על כן שאנכי ירא אני מוחזק כי שלא אתחייב בדין: (א) נקטה נפשי. נפשי מתקוטטת על שאני חי והוא לשון ונקוטותם בפניכם (יחזקאל כ): אעזבה עלי שיחי. צרתי לזעוק ולקבול ולא אוכל לשכחו ולהבליגו: (ג) הטוב. בתמיה כי תעשוק ותגזול מן הצדיק את צדקו ועל עצת רשעים ומקניטים הופעת זיוך להראות להם פנים שוחקות: (ה) הכימי אנוש ימיך. להתגרות בו ולרדוף: (ז) על דעתך. יודע אתה: (ח) עצבוני. עשאוני. עצב דפוס כמו אין מעצבין את הקטן במסכת שבת (דף קמו) ועתה חייליתיך יחד כביב: ותבלעני

אבן עזרא

ואבליגה. ואתחזק כמו המבליג שוד: (כח) עצבותי מן בעצבון: (לא) ותעבוני שלמותי. רבים פירשו בו מפאת התבורות והשחין והנכון בעיני שהוא דרך משל כי שלמותי היו מתעבות אותי ומרשיעות והוא כנגד אם התרחצתי במי שלג: (לה) כי לא כן אנכי עמדי. אינני עם נפשי כמו שחשבתם: (א) נקטה נפשי. אם עזבתי שלא אדבר או דברתי כענין החרשתי בלו עצמי בשאגתי: אעזבה. יש אומר שהוא מן עזוב תעזוב עמו והקרוב אלי שהוא כמשמעו: (ג) ועל עצת. כאילו הופעת על עצת רשעים: ז) על דעתך כי לא ארשע. ואם רשעתי לא אוכל להנצל כי אתה היוצר: (ח) עצבוני. רובי המפרשים אמרו כי עצבוני הוא מלשון קדר ברא מיתרי הגוף ופי׳ ותבל גני

ואבליגה ג׳ וסימ׳ השע ממני אעזבה פני ואבליגה. ושית ממני ואבליגה: יגרתי ד׳ וסי׳ כי יגרתי מפני האף והחמה. העבר חרפתי אשר יגרתי. ואשר יגרתי יבא לי. יגרתי כל עצבתי ידעתי: שנינו ג׳ וסי׳ ויוכיחו בין שנינו. אשר נשבענו שנינו אנחנו. ישת ידו על שנינו אנ״ך: ואמתו ד׳ חסר י׳ בליש׳ וסי׳ נשאתי אמיך אפונה. יסר מעלי שבטו כפך מעלי הרחק. הנה אמתי לא תבעתך. ובכפרה אחרית כני ה׳ ומוסיף ואמות מות: הטוב ד׳ רפי׳ וסימ׳ הטוב לך כי תעשוק. הטוב טוב אתה. הטוב היותך כהן. הטוב כי יחקור אתכם: ולחטאתי ל׳ כי תבקש לעוני והוא חד מן קי״ח מלין משמשין ול׳ בריש תיבותא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכ׳ אות הלמ״ד בס״ד: ידיך י״א מ״ל וסי׳ נמסך לקמן

רלב.

ואבליגה. ואתחזק ויסיה בזה או יסיה יונא ויסיה פי׳ ואחזק לבי: (כח) כל עצבותי. כל הכאבים אשר לי: (לא) אז בשחת תטבלני. ר״ל השחת גופי בשחת: (לב) כי לא איש כמוני. ענינו אין השם ית׳ איש כמוני לדבר עמו: (א) נקטה נפשי. נכרתה: שיחי. דברי כעסי: (ג) הופעת. ענינו ההבעה וההשגחה או יהיה ענינו אורה וזוהר. ר״ל שיגיע לרשעי׳ בעצתם אורךוזוהרך עד שישלימוה: (ז) על דעתך. אגל ידיעתך: ואין מידך מציל. ואין מנגעך מציל או יהיה פי׳ שלא ימצא מי שיסירך ממעשיך: (ח) עצבוני. ציירוני כטעם עצביהם כסף וזהב שהם צלמים

תולדות אהרן תעשק. עקידה שער כה עקריכמ״ד פ״י:
פעיני. עקידה שער כה: תבקש. ב״ב עז זוכר פנחס ד׳ פסוקים:

מצודת ציון

ואבליגה. אתחזק כמו המבליג שוד (עמוס ה): (כח) יגורתי. אאסוף כמו אוגר בקיץ (משלי י): (כט) איגע. מל׳ יגיעה: (ל) והזכותי. מל׳ זכות ובהירות: בבור. שם עשב המנקה וקרוי בורית ויקרא גם אשל בדרז״ל (שבת ל): (לא) בשחת. בבור: תטבלני. מל׳ טבילה ור״ל תורידני: שלמותי. מלבושי: (לג) מוכיח. מברר אמרים כמו אשר הוכיח ה׳ (בראשית כד): (לד) ואמתו. מל׳ אימה ופחד: (א) נקטה. נכרתה כמו אשר יקוט כסלו (לעיל ח): אעזבה. ענין טעינת משא וכן עזוב תעזוב עמו (שמות כג): (ג) תעשוק. ענין גזל: הופעת. הארת וזרחת: (ח) עצבוני. מלשון עצבון: ויעשוני. ענין כפישה כמו

מצודת דוד

וספור תלאותי ואעזוב כעסי ואתחזק להתאפק מלצעוק ומלהתרעם: (כח) יגורתי. אאסוף כל העצבון אשר לי לאגרם יתוך הלב מבלי לצעוק עוד הנה עם כל זה ידעתי שלא תנקה אותי מן היסורין ולא תראיח א״כ מאומה: (כט) אנכי ארשע. ר״ל אף אם לרשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפניו כי מה אועיל הלא כל כך אני מדוכה ומעונה עד שא״א לי לחזור לקדמותי: (ל) אם התרחצתי. אף אם ארחץ עצמי במי שלג ואנקה כפי בבורית המנקה ר״ל אם אשוב לה׳ ואעביר מעלי לכלוך העון: (לא) אז בשחת. ר״ל התשובה לא תועיל כ״א להביא עלי המיתה לטבול אותי ולהורידני אל שחת הקבר ואשר שלמותי יתעבו אותי כי יפשטו אותם מעלי בהוריד אותי שאולה וכאומר אף את התשובה הזאת אוכל לקבל אבל לא אקוה לחזור לקדמותי: (לב) כי לא איש כמוני. אין המקום ב״ה איש כמוני שאשיב לו נבוא יחדיו במשפט לברר הדין עם מי כי אם אלו היה מהאפשר להתווכח עמו אז כאשר יצאתי זכאי בע״כ היה מפליא ניסיו להחזירני לקדמותי משא״כ ע״י תשובה כי אז יהיה די במוצא למיתה: (לג) לא יש. אין בינינו מברר דברים אשר ישים יד ממשלתו על שנינו להיות נשמעים לו: (לד) יסר. אם יסר מעלי שבטו המכה בי הם היסורין ולא תבעת אותי פחדו: (לה) אדברה. אז אדבר דברי להתווכח על מה הביא הרעה עלי על לא חמס בכפי ולא אירא ממנו כי לא ימצא בידי דבר פשע כי לא כן אנכי עם עצמי כאשר אני בעיניכם אשר תחשבוני לרב פשע אשר לא כן הוא:
י (א) נקטה נפשי. מגודל הכאב נכרתה נפשי בעת עודני חי ולזה אטען על עצמי מאת ספור תלאותי ואדבר במרירות נפשי: (ב) אומר. אני אומר אל אלוה אל תעשה אותי לרשע להביא עלי הרעות כמשפט הראוי לרשע הודע לי על מה תריב עמדי לדין אותי כמשפט הרשע מה פשעי: (ג) הטוב לך. וכי טוב בעיניך אשר תעשוק גוף האדם על לא חמס: כי תמאס. מוסב על הטוב לך לומר וכי טוב לך אשר תמאס פעל ידיך הלא מחוק הפועל לאהוב מעשה ידיו ולא למאסם: ועל עצת רשעים. וכי טוב לך שתופיע על עצת רשעים ר״ל שתגיע אליהם זהרך בעצתם עד שישלימוה וכאומר מדוע תעשוק הצדיק ותעשה חסד לרשע אשר שניהם לא יצדקו: (ד) העיני בשר לך. וכי יש לך עינים דומים לעיני ב״ו שאינו רואה בהם תעלומות לב כי הלא רואה אתה כל תעלום ויודע אתה מי הצדיק ומי הרשע ומדוע תחליף משכורתם: אם כראות. כפל הדבר במ״ש: (ה) הכימי. ר״ל ואף אם תאמר למה זה מהרת בתשלומי הגמול בזה אחר זה אחד באחד יוגשו. וכי ימיך כלים כימי אנוש אשר בעבור זה ימהר יחיש לשלם כל הגמול בחשבו פן ימות עד לא ישלים לשלם כל הגמול אבל אתה הלא חי וקיים לעד ובכל עת אני בידך: אם שנותיך וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (ו) כי תבקש. אשר תבקש על עוני ותדרוש על חטאתי לחפש אחר כולם לצרפם יחד לשלם על הכל כאחד מבלי הפסק בנתיים כאלו לא הייתי מסור בידך בכל עת: (ז) על דעתך. ר״ל הנה לפעמים ימהר האדם לשלם גמול הרעה בחשבו פן יעזוב דרכו ואז ימנעוהו אנשים מלנקום ממנו מעתה ולזה אמר הנה מהרת לשלם הכל על כי יודע אתה שלא ארשע עוד מעתה אבל הלא אין מציל מידך ומי ימנע בידך לעשות בכל עת כחפצך הן לנקום נקם הן לרחם: (ח) ידיך עצבוני. ומדוע א״כ תבוא

וַתְּבַלְּעֵנִי׃ ט זְכָר־נָא כִּי־כַחֹמֶר
עֲשִׂיתָנִי וְאֶל־עָפָר תְּשִׁיבֵנִי׃ י הֲלֹא
כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי וְכַגְּבִנָּה תַּקְפִּיאֵנִי׃
יא עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי וּבַעֲצָמוֹת
וְגִידִים תְּשֹׂכְכֵנִי׃ יב חַיִּים וָחֶסֶד
עָשִׂיתָ עִמָּדִי וּפְקֻדָּתְךָ שָׁמְרָה רוּחִי׃
יג וְאֵלֶּה צָפַנְתָּ בִלְבָבֶךָ יָדַעְתִּי כִּי־
זֹאת עִמָּךְ׃ יד אִם־חָטָאתִי וּשְׁמַרְתָּנִי
וּמֵעֲוֺנִי לֹא תְנַקֵּנִי׃ טו אִם־רָשַׁעְתִּי
אַלְלַי לִי וְצָדַקְתִּי לֹא־אֶשָּׂא רֹאשִׁי
שְׂבַע קָלוֹן וּרְאֵה עָנְיִי׃ טז וְיִגְאֶה
כַּשַּׁחַל תְּצוּדֵנִי וְתָשֹׁב תִּתְפַּלָּא
בִי׃ יז תְּחַדֵּשׁ עֵדֶיךָ ׀ נֶגְדִּי וְתֶרֶב
כַּעַשְׂךָ עִמָּדִי חֲלִיפוֹת וְצָבָא עִמִּי׃
יח וְלָמָּה מֵרֶחֶם הֹצֵאתָנִי אֶגְוַע
וְעַיִן לֹא־תִרְאֵנִי׃ יט כַּאֲשֶׁר לֹא־
הָיִיתִי אֶהְיֶה מִבֶּטֶן לַקֶּבֶר אוּבָל׃
כ הֲלֹא־מְעַט יָמַי יחדל ישית מִמֶּנִּי
וְאַבְלִיגָה מְּעָט׃ כא בְּטֶרֶם אֵלֵךְ
וְלֹא אָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת׃
כב אֶרֶץ עֵפָתָה ׀ כְּמוֹ־אֹפֶל צַלְמָוֶת
וְלֹא־סְדָרִים וַתֹּפַע כְּמוֹ־אֹפֶל׃

תרגום

ט אִדְכַּר כְּדוּן אֲרוּם אֵיךְ טִינָא
עֲבַדְתַּנִי וּלְעַפְרָא תְּתִיבִנַנִי׃
י הֲלָא הֵיךְ חֲלַבָא סַנַנְתָּא
יָתִי וְהֵיךְ גּוּבְנִין קְרַשְׁתָּא
יָתִי׃ יא מַשְׁכָא וּבִסְרָא
אַלְבֵּשְׁתַּנִי וּבְגַרְמַיָא וְגִידַיָא
אַשְׁתֵּיתַנִי׃ יב חַיֵי וְחִסְדָא
עֲבַדְתָּא עִמִּי וְדָכְרָנָךְ נְטַרַת
רוּחִי׃ יג וְאִלֵין אַטְמֵישְׁתָּא
בְּלִבָּךְ יְדַעִית אֲרוּם דָא גַבָּךְ׃
יד אִין חָבֵית וּנְטַרְתַּנִי וּמִן
חוֹבַי לָא תְזַכְּנַנִי׃ טו אִין
חָבֵית חֲבַל עֲלַי מִן דִינָא
רַבָּא וּזְכֵיתִי לָא אֶזְקוֹף רֵישִׁי
מִן קֳדָם חַיָבַיָא דְאֶסְבַּע
תְּסוּדָא וְאֶחְמֵי סַגוּפִי׃
טז וַאֲרִים יְדֵיהּ הֵיךְ אַרְיָא
תְצוּד יָתִי וּתְתוּב תְּדִין בִּי׃
יז תְּחַדֵּת סָהֲדָךְ לְקִבְלִי
וְתַסְגֵי רוּגְזָךְ בַּהֲדִי מִתְחַלְּפָן
מַחוּתָא מִתְחַיְלִין גַּבִּי׃
יח וּלְמָא מִן רַחֲמָא אַפֵּקְתַּנִי
אִתְנְגִיד וְעֵינָא לָא תִסְכְּנַנִי׃
יט הֵיכְמָה דְלָא הֲוֵיתִי אֱהֵי
מִן כְּרֵיסָא לְבֵי קְבוּרְתָּא
אֶתַּעַל׃ כ הֲלָא קַלִילִין יוֹמַי
וּפַסְקִין וְשַׁוֵי עֲלַי וְאָנוּחַ זְעֵיר׃
כא עַד דְלָא אֵיזֵל וְלָא אֲתוּב
לְאַרְעָא חֲשׁוֹכָא וְטוּלָא
דְמוֹתָא׃ כב אַרְעָא דְתִימוֹרְהָא הֵיךְ קְבַל טוּלֵי מוֹתָא וְלָא סִדְרֵי יָתוּר בְּנֵי
נָשָׁא וּמְפַעְפְּעָא הֵיךְ קְבַל

אבן עזרא

יתבלעני שהוא מן כסוי על הקרבים המכוסים והנכון בעיני שפי' ידיך כמו יד ה' הויה ועלבוני כמשמעו גם ויעשוני כמו הנני עושה את כל מעגיך ועשותם רשעים גם ותבלעני כמשמעו: (י) תתיכני. כמו כהתוך כסף: (יב) ופקודתך. היא הפועלת והוא כמו לוויך: (יג) ואלה. מניגו על השגגות והענין אחר שעשית עמי כל זה החסד מה לך לצון עמך שגגותי: (טו) שבע קלון. יחסר מלת אני: (טז) ויגאה. יחזור על עניי שכל יום ויום יתגבר: ותשב. פעם אחר פעם כענין אך בי ישוב: תתפלא בי. תראה פלאיך בי: (יז) עדיך. הם הנגעי' שיעידו: חליפות וצבא. הולכות ועומדות כמו הלא צבא והענין שהם עתה בזמן הזה ועניגו על התלאות: (כ) ושית ממני. הרף ממני כמו ושתו מים: ואבליגה. ואתחזק: (כב) עיפתה. חשך וכמוהו עושה שחר עיפה: סדרים. הם מערכות הכוכבים

רשי

ותבלעני. הם התולעים: (ט) תשיבני. לבסוף: (י) כחלב תתיכני. כטיפת תולדותי: (יב) ופקודתך. פקודת משמרתך שמניתה לי שומרים: שמרה רוחי. בבטן אמי. ואחר כך: (יג) ואלה צפנת בלבבך. לבלעני כאילו אין (אתה) זוכרם: ידעתי כי זאת עמך. הכל במפורש ולא שכחת: (יד) אם חטאתי ושמרתני. נתת עיניך כי מלהפליט ולעבור על מדותיך (ומעתה) ומעוני אין אתה מנקני אלא על הכל אתה פורע: (טו) שבע קלון. אני: וראה עניי. אין זה ציווי אלא שם דבר ראה עניי כדכ"ן בלע"ז שכל שעה אני רואהו כמו שאתה אומר ושבע ימים (לקמן בסוף) כמו ושבע ימים (בקמץ תחת שי"ן) כן תאמר וראה כמו ורואה עניי: (טז) ויגאה כשחל תצודני. ויגדל בעיניך להיות לך לשמחה ולפאר נפש את אשר כשחל תצודני אשר תפרוש לי מצודה כאילו אני גבור כשחל: ותשוב. מיום אל יום: תתפלא בי. לדקדק ולהפליא במשפט לי כי יפליא (במדבר ו): (יז) עדיך. להעיד על חליפת החלאים והמכאובים: וצבא עמי. זמנים קבועים ליסורי אלו משמשים (צבא א') וחוזרים ומתחלפים שטיים משונים מאלה ומשמשין זמן אחר: (יח) אגוע ועין לא תראני. הלואי אגוע מרחם: (יט) אובל. הלוואי הייתי מובל: (כ) ושית ממני. תשית עצמך ממני ומעלי כמו (ישעיה סה) קרב אליך קרב לעצמך ורחק ממני: (כא) בטרם אלך. בעודני חי ולא הגיע עת מותי הנח לי וארגיע: (כב) עיפתה. שם דבר חשיכה כמו שחר ועפה: צלמות. היא: ולא סדרים. בה (שאין שם סדרי אדם כלומר מנהגים שאין שם ייפוב ואור שלה כמו אופל הוא): ותופע כמו אופל. מקום מופע שבה כמו אופל

תולדות אהרן כחלב. נדה כה: עור ובשר. סוטה כא
נדה כה זוכר יתרו: ופקודתך. סנהדרין נח: ספסס. סוטה מט עקרים מ"ד פל"ג

ותרגום

בסיפרא סי' י"ד: כחומר ב' וסי' כחמר ביד היוצר כן אתם בידי. זכור נא כי כחמר עשיתני: ובשר ה' וסימ' נמס' בסדר תזריע וביחזקאל סי' ל"ז: וחסד ה' וסימ' בלשון ארמי טבא רדף חייא ונטר אסתר. וביאור' בתהלות סי' כ"ג ובמשלי סי' כ"א: ומעוני ל' אם חטאתי ושמרתני והוא חד מן שיטא חדא דמשמשין ומעו ברישי' וסי' נמסר במסר' רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד ותמצא' בשט' ומ' כי שם ביתם: כעשך ד' כתיב שי"ן בלישנהו' ואינון מן מלין דכתיב שי"ן וקרי' סמ"ך וסי' תמצ' נמסר בתריסר בספר הושע סי"ב: ולמה ה' ר"פ וסי' בסדר שלח לך ומטות: וחדל ושית יחדל ישית כתי' ביו"ד וקרי' וחדל ושית בוי"ו ואינון מן כ"ב דכתי' יו"ד בריש תיבות' וקרי' וי"ו וסי' נמסר במס' רבתא במערכ' אות היו"ד בס"ד: ארץ י"ג ר"פ וסי' נמסר בספר תהלות בסי' ס"ז:

רלבג

בצלמים אשר הם מצויירים לפי הצורה אשר ירצו לעשותה ורמז בה אל הכח המצייר אשר נתן הש"י בזרע ומענין זה אז"ל אין מעליכין את הקטן: ותבלעני. ותשחיתני: (י) כחלב תתיכני. רמז בזה אל הזרע אשר ממנו ההוייה ר"ל זרע האשה שהוא נתך תחלה ונגר ואחר כן יקפיאהו ויעמידהו החום הטבעי אשר בזרע הזכר כמו שהתבאר בטבעיות: (יא) תשוככני. תכסני כי העצמות והגידים הם מחוץ סביב האיברים הנכבדים הפנימיים ובזה נשמרים באופן מה עם שבעצמו' יהיה לגוף קיום ועמידה ובגידים תשלמנה תנועות האברים החלקיות: (יב) ופקודתך. ופקידותך הרצון בזה ופקידותך אשר שמת בכחותי הפועלות למשול על הכחות המתפעלות הנה הפקידה ההוא שמרה רוחי בקרבי כי לולא זה לא הייתי יכול להתקיים כלל וזה שהאדם לדקות חמרו יתפעל בקלות ויפסד לולי רבוי הכלים אשר שם בו השם לעזור בשמירתו הזמן האפשרי: (יד) ושמרתני. כמשמר ובמאסר: (טו) וראה. מקור והרצון בזה הנני שבע קלון ורואה עניי תמיד: (טז) ויגאה. ר"ל מי יתן ויגד שהאב הכה עלי עד שאלודני כשחל שימית בפעם אחת אבל אתה תשוב להכותי מכה אחר מכה ותראה פלאות בי: (יז) עדיך. נגעיך ולו דמיון מה בלשון ארמי כי השפחה נקראת עדיתא: חליפות. מענין כריתה: וצבא. רבוי: (כ) וחדל. המנע מהכית עלי אלו הרעות: ושית ממני. הרפה ממני: ואבליגה. ואתחזק או ואחזק לבי: (כב) עיפתה. אורה: ולא סדרים. ר"ל שאין בארץ דבר שומר סדר ויושר בענינים הפרטיים: ותופע. ותאיר וזה

מצודת ציון

כמו הנני עושה את כל מעגיך (צפניה ג): (י) תתיכני. מל' התך והיתוך וכן כהתוך כסף (יחזקאל כב): תקפיאני. כאשר דבר נגול יתהפך להיות עבה ודבר גוש נקרא הקפאה כמו קפאו תהומות (שמות טו): (יא) תשככני. מלשון סכך וכסוי ועם הוא בשי"ן: (יב) ופקודתך. ומלותך: (ג) לשנת. הסתרה: (טו) אללי. מל' יללה ובא הלמ"ד במקום היו"ד כמו ישי ואישי (דה"א ב): (טז) ויגאה. ויגדל כמו סיגאה גומא (לעיל ח): (יז) כעשך. כמו כעסך בסמ"ך: וצבא. ענין זמן כמו הלא צבא לאנוש (לעיל ז): (יח) אגוע. אמות: (יט) אובל. הובא כמו והוא לקברות יובל (לקמן כא): (כב) עפתה. חשכה וכן תעופה כבוקר תהיה (לקמן יא): סדרים. בתים מערכות (ויקרא כד) ת"א סדרין: ותופע. תורה ותזרח כמו הופיע מהר פארן (דברים לג): יענה

מצודת דוד

מכות ידיך שעליבו אותי וכחשו אותי ובאו כולם יחד סביבי ותשחית אותי בהם ומה זה מכרת: (ט) זכר נא. הן עתה דעתך לזכור שעשית אותי כיוצר העושה מלאכתו בחומר ואתה תשתוקק להשיבה אל העפר לבטל פעולתך הנפלאה: (י) הלא כחלב. בעת היצירה מתחלה התכתני כחלב לברור הגלול מזרע אבי ואמי ואחר זה הקפאת אותי כגבינה היא התחלת היצירה: (יא) עור ובשר. אח"ז הלבשת אותי ממעל להאיברים הפנימיים בלבוש עור ובשר לשומרם מהנזק כי בהם תלוי עיקר חיות האדם: תשוככני. כסית איברי הפנימים בעצמות וגידים המקשרים יחד את העצמות להיות מסובכים ונאחזים אלו באלו: (יב) חיים וחסד. בעת ההיא עשית עמדי החיים להם בי רוח החיוני ולא בעבור גמול מה כי עדיין לא עשיתי מאומה אבל ברחמיך עשית זאת: ופקודתך. פלוקך שמרה רוחי בקרבי לבל תצא עם כי הגוף הוא כנאד מלא נקבים: (יג) ואלה. ואם שבת אלה הדברים ואופן עשייתם לפנת בלבבך ואין זולתך מי ישיג אותם עכ"ז את זה ידעתי אשר הבריאה הזאת היא עמך אתה בראתה אתה יצרתה והיך א"כ התחבל מעשה ידיך הנעשה בחכמה נפלאה ובשלמות רב: (יד) אם חטאתי. אף אם חטאתי האם ראוי אשר שמרתני זה זמן רב בתאסר המכאובים האלו ולא תנקני עדיין מכתמי העון: (טו) אם רשעתי. לזאת אשפוט שאין הבדל בין הרשע ובין הצדיק ובין אם רשעתי אללי לי בין אם צדקתי לא ארים ראשי בין כך ובין כך אני שבע מקלון חרפת רעי ומראות עניי ושכלותי כ"א היה הבדל בין צדיק לרשע אף אם לו רשעתי מ"מ הלא כבר קבלתי די הגמול והריני מנוקה מעון ומה זה לא ילכו היסורין: (טז) ויגאה. מי יתן והיה הרעה גדולה עלי כ"כ עד שתלוד אותי בה כשחל הזה אשר יצוד דבר מה אשר ימיתהו פעם אחת ולא ישגה וכן התאוה להיות נשחת בהרעה עד לכלה אבל תשוב לצוד אותי פעם אחר פעם והראה בי פלאות לשמור הנפש ולא החן אותה לראות שחת: (יז) תחדש. בכל עת תחדש נגדי עדים אשר יעידו לך על רוע מפעלי ועל רעיו יאמר אשר ירשיעו אותו: ותרב. עי"ז הרבה כעסך עלי כי ארבה להשיב אמרים וברוב דברים לא יחדל פשע: חליפות. והמה מחליפים עצמם פעם ידבר זה ופעם זה ואת כולם אשיב: וצבא עמי. לא ימהרו ללכת אבל יתעכבו עמי משך זמן ומרבים דברים ובע"כ אשיב על כל דבריהם: (יח) ולמה. אם ככה אתה עושה לי למה הוצאתני חי מרחם אמי היה לי לגווע ברחם ולא היה עין רואה אותי על

זה ביאור מלות הפרשה: ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר אמנם אני ידעתי כן ר"ל על מה שהוכחתני ואמרת עד אן תמלל אלה לא תחשוב שאמרתי מה שאמרתי לריב עם השם ית'. אבל אמרתי זה לפי דעת אליפז ואולם אני אחשוב ג"כ שהשם ית' לא יעות משפט ולזה גזרתי שהוא בלתי משגיח באישי האדם כדי שלא אייחס אליו עול. ואולם שם השם ית' ענייניהם לפי מה שימשך מפעל הגרמים השמימיים ואף על פי שהיה יותר טוב כמו שאמרתי לאנשים שמרי נפש שימותו מרחם אינני מיחס בזה עול אל השם ית' וזה שזה אמנם היה ממנו מצד שלא היה אפשר שיהיה ענין פרטי האדם מסודר ממנו באופן יותר שלם ובכלל הנה הוא מבואר שאין ראוי לאדם לריב עם השם ית' ולהטות דברים כנגדו כי איך יתכן שיצדק אנוש עם אל בריבו עמו הנה אע"פ שיחפץ לריב עמו לא יוכל כי השם ית' לא יעננו בשום דבר מדבריו. ועוד כי הוא חכם בתכלית החכמה ויכול במה שירצהו ולזה ראוי לירא להריב עמו כי מי הקשה אליו ויעמוד בשלום וזה שהאדם ישמר מהריב עם שתקיף ממנו והכם ממנו כ"ש עם מי שהוא בתכלית החכמה והתוקף. הנה מבואר כחו ועוקר הרים ממקומם ולא הכירו המין האנשים מי הוא שהפכם באפו לפי שהבת העתקם ממקומם נעלמת מהם. והנה השם יתברך הוא הסבה בזה בהשתלשלות הסבות ר"ל שהוא הסבה הראשונה וזה אמנם יהיה בסבת העצר האד הקיטורי בבטן הארץ שיתהוה ממנו רוח ידחה ההר ההוא ויגביהנו עד שתבקע הארץ ויצא הרוח ואז יהפך ההר ההוא בעת נפלו ולזאת הסבה בעינה הוא מניע הארץ ממקומה ויתגודדו העמודים אשר היא נסמכת עליהם ר"ל שלמטה ויהיה כתגודדות תהלה בסבת הרוח הנעצר שם ובסבת התעודד הארץ הסמוכה לארץ ההיא התגודד הארץ אשר עליה. הנה אומר לשמש ולירח ולא יזרח וזה יהיה בעת דבוקו עם הירח ולא היה נראה מרחב לפי הנראה ואע"פ שהשמש חזק האור עד שמרוב אורו ימנע הראות הכוכבים הנה ימנע הירח אורו ממנו ולא יאיר וכזה יקרה בשאר הכוכבי לכת שיעדר אורם כשיסתירו אותם השפלים מהם. הוא נוטה שמים לבדו בזולת אמצעי בינו וביניהם בעת הבריאה ואולם היסודות ומה שהורכב מהם נבראם באמצעות הגרמים השמימיים והוא לבדו נוטה הגשם שידרוך על במתי ים והוא השמים והכוכבים ההולכים באיזור גלגל המזלות או נוטים ממנו מעט לצפון ולדרום כמו הכוכבי לכת והכוכבים הקיימים אשר בשתים עשרה המזלות והוא עשה הצורות הצפוניות והדרומיות אשר בגלגל המזלות והנה בבריאתם מהפלא מה שלא יעלם וזה כי אלו הכוכבים עם היותם מטבע אחד בעינו יעשו פעולות מתחלפות בזה העולם השפל. ושער איוב מאלו הצורות עש והוא בנות עיש והכסיל וכימה שהם שתי צורות מעידות על התגברות החום וקור כלומר שהכסיל מעיד על רוב הקור וכימה על רוב החום וחדרי תימן הם הצורות הדרומיות. ובכלל אם באנו לספר נפלאותיו לא נוכל כי הוא עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר וזה מבואר למי שעיין בטבע זה המציאות ובפרט באיברי בע"ח ואופן השתמשם בפעולותיהם הנה באמת הוא יעבור עלי ואם לא אראהו ויעבור לפני תמיד ולא אבין לו כי כבודו מלא עולם והוא עם כל דבר מנבראיו כי הוא הנימוס והסדר אשר בו יתקיים דבר דבר מהנמצאות באופן מה כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות ה'. אם יחתוף אדם ויבהותהו מי ישיבנו היש שם גבוה ויותר חזק ממנו ומי יאמר אליו מה תעשה. הנה באמת אלוה לא ישיב אפו כי הוא בלתי מקבל השינוי והתמורה ולזה יהיה מה שאמרת לי שאתחנן אל השם יתברך להסיר מעלי את הרע הזה מבואר הבטול. העוזרים בגאוה ובתוקף שתחתיו תחתיו ר"ל שלא יועיל עוזרם כנגד השם ית'. אף כי אנכי אדבר ואריב עמו איך יתכן זה. הנה אע"פ שצדקתי לא אמצא בעצמי דרך לדבר עמו ואיך אתחנן למשופטי אם חטאתי כמו שאתה מיעץ אותי. הנה אם קראתי אליו ומצאתי שהוא עונה אותי אע"פ כן לא אאמין כי יאזין קולי. והאמנם אמר זה לפי שהוא מבואר לפי דעתו שהקב"ה בלתי משגיח באישי האדם לחסרונם ולהיותם הווים נפסדים והנה התחזק זאת האמונה אצלו מצד הענין עד שאע"פ שיראה בהמוהם יתלונן עליה לא יבור אמנם. וכאשר השלים איוב התנצלות על מה שהיה מוכיח אותו בלדד במה שהיה מריב עם השם יתברך ולא היה מתחנן לפניו להעביר רעתו בא להשיב על דבריו במה שהיה מניח שאם היה איוב זך וישר היו אלו הרעות הבאות עליו טובות באחרית, ואמר הנה מה שאני אנושה מאד על לא חמס בכפי כי השם ית' יכתת אותי בסערה והרבה פצעי על לא פשע ועל לא חטאה וזה בתמידות עד שלא יתנני השב רוחי כי ישביעני תמיד מקרים קשים ואיך ראוי שיקראו כמו אלו הרעות הנפלאות טובות שלא אם השם ית' יעשה מה שיעשה מהרעות מצד הכח והתוקף אשר לו בזולת שמירה שיהיה במשפט ידעתי שהוא יוכל לעשות הכל כמו שיחשוב הבנים והאדרות בכחו ובגבורתו וזה בהשתלשלות הסיבות כי הוא הסיבה הראשונה בכל מה שיתחדש ובזולתו לא יעשה דבר. ואם יעשה זה מצד המשפט כמו שאתה אומר מי יועידני עמו ונערכה יחד למשפט כי ידעתי שהוא עושה לי עול אם הענין כדבריך. אבל מה אעשה יען אם צדקתי פי ירשיעני רשע בעיני שומעי דברי. הנני תם ופי יביא לחשוב שאני עקש. והנה אמר זה להודיע כנגד חביריו שהיו מאשימים אותו תוספת על דבריו. הנה באמת תם אני ואפס עד שלא אדע בעצמי נפשי ר"ל שאין ניכרים החטאים באיברי. ולזה אמאס חיי כי אינם חיים על דרך האמת והיות הענין כן הנה לא אקוה שיהיו אלו הרעות לסבת טובות אחרות כמו שאתה אומר כי הנני מרגיש בעצמי שאני תם ואפס באלו הרעות. אחת היא הדרך אשר יוזקו בה הטובים והרעים ועל כן אחשוב שאין הבדל בין התם והרשע כמו שאמרתי. ובאמת כי בלדד אמר בזה מאמר חסר לפי שאם היה כדבריו היה ראוי שתהיינה רעות הצדיק מזולת מין רעות הרשע כי האחלות הדברים הרעים ראוי שתהיינה הסבות לפי שהם יביאו אל תכליות השניות ואם אמרתי שיש בזה הבדל כי רעות הרשעים הם באופן שיכלום פתאום והנקיים לא יבואו להם רעות לכלותם אבל יבואו עליהם רעות ויסורין לסבת עליהם טוב כמו שזכרת בדבריך הנה באמת לא יתגלגל בזה השם יתברך מהעול וזה שיותר רע מה שיבא לצדיקים ממה שיבא לרשעים לפי שהצדיקים שוקדים ברעותיהם זמן ארוך והרשעים יכלו הכף. ולזה אמר אם שוט ימית הרשע פתאום הנה הרשע הוא ילעג למסת הנקיים וליסוריהם לפי שיותר קל לסבול מה שבא עליו מהרע נקודה וממה שבא מהרע לנקיים ועוד ימצא בזה עול אם היו אלו הטובות והרעות מכוונות מהשם יתברך וזה שהכר ימלאו רשעים קנאה מצליחים מאד עד שכל הארץ נתנה בידם אני שופטי הארץ יכסו רוצה לומר שיעלימו עין מהמכיהם ואם לא איפה מי הוא שיכאיבני ויתלונן על המתה ואומר שאין זה אלא או באופן השובות הם רעות. הנה ימי עם צדקתי ותום לבבי הלכו במהירות כאלו המדה כמו שילכו במהירות האניות המתוקנות בתכלית התקון היה וכמו שיעוף במהירות הנשר כשיבא האוכל. אם אמרתי אשכחה שכרי ואעזוב פעסי ואחזק מעט הנני ירא מאד כל הכעסים אשר לי הם שבכר ידעתי שלא תנקני באחרית מאלו הרעות. הנה אם רשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפני השם יתברך כמו שאתה מיעץ אותי. הנה אע"פ שהתרחצתי בימי שלג להסיר ולכלוך החטאים ההם והזכותי כפי בנקיות לא יועיל לי. לפי שאז והיה באופן שלא יועיל לי טובי אלו. השם יתברך אם היה שרשעתי לפי שהם פונים אל המות ולזה בהאקום הסמלט בהתחנני אל השם יתברך אז יגיעני המות ויביאני אל שיתעבוני שלמותי להיות מת. הנה השם יתברך לא איש כמוני עד שאוכל לענות אותו ולבוא יחדו במשפט ולא יש ג"כ בינינו מוכיח ישית ידו על שנינו וישפוט מי יצדק. הנה אם יסיר מעלי שבטו כדרך שלא תבעתני אימתו אז אדברה על מה שהביא עלי מן הרע על לא חמס בכפי ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי כמו שאתם חושבים שרשעתי וזה שאני יודע בעצמי שלא חטאתי. הנה מרוב מכאובי הרתם נפשי בחיי אעזוב עלי דברי שכרי ואביאם במרירות נפשי עם השם יתברך אם השאין כדבריכם שיהיו אלו הרעות מגיעות ממנו על הכוונה הראשונה. אומר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני ותכעס עמי כי אין בי חטא תוכל לתלות בו כעסך עמי, הטוב לך כי תעשוק האדם ותמאסהו להביא עליו רע על לא חמס בכפיו וכי תמאס מה שעשית אותו בזה בחוק השלם הלא כל פועל אוהב מה שיפעלהו כ"ש שלא ימאסהו ואם טוב לך שתופיע על עצת רשעים ר"ל שיגיע אליהם והרך בעצתם עד שישלימוה הנה זה תכלית העול אם היו אלו הענינים מגיעים מהשם יתברך על הכוונה הראשונה כמו שאתה אומר ר"ל שאתה ומאס הטובים ויביא ההצלחה אל הרעים עד שלא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ואיך איפשר כך שתהיה משגיח בעניני האדם הפרטיים האם עיני בשר לך עד שתדע אלו הדברים הפרטיים ההיולאניים. אם כראות אנוש תראה אשר לו כחות נפשיים ההיולאנים ישיג בהם הדבר במה שהוא פרטי כמו כח הדמיון והחוש ושאר הכחות הנפשיות אשר ינהגו מנהגם. הכימי אנוש ימיך ושנותיך כשנות גבר עד שתדע הענינים הזמניים הפרטיים ותבקש לעוני ולחטאתי תדרוש ואיך אפשר שישיג הדברים הזמניים הפרטיים מי שאין לו יחס כלל עם הזמן. הנה איך יתכן שתבקש לי עון וחטאת ואלו ידיעתך כי לא ארשע אם היה שתשגיח בפרטי האדם ותבין אל כל מעשיהם כמו שאומרים רעי, והכאבת אותי עם זה המכאוב החזק ממות עד שאין מידך ונגעך שהבאת עלי מציל ר"ל שלא אוכל להנצל ממנו בשום פנים. הלא ידיך יצרו אותי ועשאוני בעת ההויה זה הציור הנפלא אשר באיברי גופי והקשרם קצתם בקצתם והשתעפם קצתם מקצתם באופן שהכר יראו השכליים האנושיים להשיג אופן החכמה בזאת הבריאה בשלימות ועשית אותי יחד סביב בעת הבריאה רוצה לומר שבתחלת ההויה היתה מהאמצע והוא הלב ואחר נוצרת איברי סביב יחד ואף על פי שקצתם ישלמו קודם קצתם לפי שאי אפשר שיתהוו האיברים הנפרדים כמו שהתבאר בספר ב"ח ועתה תבלעני ותשמיתני. זכור נא כי כחומר וכעפר הייתי בעת בעשותני ועתה למה תשתוקק להשיב אותי אל העפר ותבטל ממני פעולתך הנפלאה הלא בעת ההויה התכתני תחלה כחלב ואחר כך הקפאת אותי כגבינה ואולם אמר זה כי הזרע אשר נתהוה ממנו והוא דם הנקבה נתך תחלה ואחר כך הקפיאו החום אשר בזרע הזכר עם הכח האלהי להיות לו צורה ותמונה כמו שהתבאר בספר ב"ח. עור ובשר הלבשת אותן האברים הפנימיים לשומרם ובעצמות וגידים תסכה האיברים הפנימיים לשימרם ולהיות לו עמידה וקיום ולהקשר האיברים קצתם בקצתם ולבא להם מהתחלתם המזון והחוש והתנועה עד הנמצאם בי. חיים וחסד עשית עמדי להשגיח בי בבריאתי וזאת ההשגחה הנפלאה במה שהמצאת בי מאיברי והכחות הנפשיות ולא די שהמצאתני בזה האופן הנפלא אלא שמה בי פקודה בשמרה רוחי והוי ר"ל שגזרת מנוי והשלטנות לצורתי על כחותיי המתפעלות עד שישמר בזה מציאותי כי שמירות מציאות כל מורכב הוא כאשר יגברו כחותיו הפועלות על המתפעלות והכר הוכנו באדם כלים רבים וכחות נפשיים רבים השלם בהם זאת השמירה הזמן האפשרי כאשר היה הם מונע מצד רוע ההנהגה או זולת זה מהדברים שיהיו הנה אל שימות האדם בלא עתו. הנה אלו הענינים אשר באדם במה שהוא אדם צפנת בלבבך להיותם בלתי פרטיים ולא זמניים והם אופני החכמה בבריאתו ושמירת מציאותו הזמן האפשרי ר"ל שאתה משגיח באדם באלו הענינים האנושיים. ידעתי כי זאת ההשגחה וההנהגה עמך היא ואולם במקרים אשר הם פרטיים וזמניים לא יתכן שתהיה משגיח. אתה ה' אלהים אף על פי שאודה בחטאתי האם ראוי שתשמרני במשמר ובמאסר אלו המכאובים תמיד ולא תנקני מעולם ממעשי. הנה אם רשעתי אוי לי ואם צדקתי אוי לי ג"כ כי לא אוכל לשאת ראשי להיות שבע קלון מהתחדשות אשר תרפני רעי בהם ולראותי בעניי ובשפלותי מי יתן ויגדל מאד הרע שאתה עושה לי עד שתמלאות השחל תצודני פעם אחת לא תשנה לי כלומר שתמיתני תכף אך אתה תשוב תבוא אותי לצוד אחר צידה ולתת לי מכות ונגעים רבים להפליא זה אחר זה. תחדש עדיך נגדי ותרב כעסך עמי בנגע ובנגע ר"ל שהם רעים מאד ורבים עד שנגעיה מכריתים אותי ורבוי גדול מהם עמי. ואם ככה אתה עושה לי טוב שלא הוצאתני מרחם ולא תראני עין והייתי כאלו לא הייתי ולא יצאתי לאויר העולם עד שאכנס לקבר אוכל כי איוב היה רואה שטוב לאדם הקשה יום שלא נברא כמו שקדם ולמה תרדפני כמו אלו הרדיפות הם הענין כמו שאומרים רעי שיהיו הרעות מגיעות מאתך. הלא מעט ימי חדל ממני אם תרצה שאראה בטוב בטרם אמות הסר ממני אלו המכאובים והנגעים אשר תליתי בהם ואחזק מעט בטרם אלך אל מקום שלא אשוב ר"ל אל המות ואל העפר והוא אשר קרא ארץ חשך וצלמות. הנה זה מציאות השפל ימצא עיפתו ואורו החשך כמו אופל וזה כי בו ימצא כל המות וההעדר ולא ימצא בו סדור וההגבלה במה שימצא בו החיים אבל האור ההוא חשך כמו אופל וזה מתחייב בו מצד שפלותו ותסכונו: **והכלל העולה מהדברים** הוא שאיוב לא היה מריב עם השם יתברך ושייחס אליו עול במה שיביא הרעות לאישי האדם אבל היה מרחיק זה וייחס אלו הרעות אל ההגבלה המסודרת מהכוכבים ואולם מה שהתרעם מהשם ית' הוא למה לא סדר בכמו אלו האנשים הקשי יום שלא יתהוו כי יותר היה להם זה טוב וייחס לזה התנוותם לנגנס אל השם ית' או ללאות וקצור. ואולם מה שנמשך בדבריו מהתרעם אל השם יתברך על הרעות הבאות עליו הוא לפי שהש"י סדר זה הסדור אשר מהגרמיים השמימיים אשר בו מהעדר הצדק והיושר מה שזכרו איוב ר"ל תם וישר הוא מכלה. או הוא לפי דעת רעיו שיראו שהשם ית' הוא משגיח באישי האדם והם בהם הרעות והטובות במשפט. ועוד כי מה שהיה טוען איוב מעניניו שלא חטא היה נעלם לרעיו ולזה היה אפשר שיאמרו לו שאינם מאמינים בזה ולזה היה הוסק שיהיה מתוכח עם השם ית' אם היה אפשר שאם היה שידע מעשה האדם היה ידוע לו מעשה איוב וצדקו ותם לבבו ואם היה עם זה מגיע לו כמו אלו הרעות הממיתות היה עול וזה היה שופט איוב שהשם ית' בלתי יודע אלו הדברים הפרטיים ושהכר עזבם והניחם תחת ממשלת הגרמים השמימיים לשומרם כפי מה שאפשר והנה כבר ביאר איוב שמה שאמר בלדד שהרעות אשר לנקיים הם טובות ואם לא נשער הוא כוזב מצד החוש כי אין הבדל בין הרעות אשר לצדיקים ובין הרעות אשר לרשעים אבל הם אחדים במין וזה היה בלתי אפשר אם היה הענין כמו שאמר בלדד וזה שהדברים אשר תכליותיהם הפכים ראוי שיהיו מתחלפים במין ההלכים אלא אם היה זה במקרה כמו שנמצא לדבר אחד בעינו שיהיה סבה לדבר והפכו אלא שהוא סבה לאחד מן ההפכים בעצם ולאחר במקרה ובזה האופן ימצא לחום החמום והקור וימצא לקור הקרור והחמום כמו שנזכר ברביעי מהאותות. ועוד שהכר נתבאר לאיוב מרעותיו שהם ממיתות ומוליכות אל המות כמו הענין ברעות אשר לרשעים עם התבאר לו מעצמו שהוא היה תם וישר ועוד שאם הענין כן היה הרע אשר יגיע לנקיים יותר קשה ואף על פי שנודה שיהיה תכליתו לטוב לפי שהרע המגיע לרשעים ימיתם פתאום ולא ירגישו ברע כי אם זמן מועט ואולם הנקיים יתמיד להם הרע זמן ארוך. והוסיף להפליא איוב על מה שהתחכם השם ית' בבריאת האדם בתכלית מה שאפשר מהשלמות וטוב ההשגחה איך ראוי שיהדר כמו זאת הבריאה הנכבדת באנשים הקשי יום אשר סדרו להם מערכת הכוכבים בגיאתם מרחם מקרים רעים ומפסידים אותם ומה תועיל להם זאת הבריאה הנפלאה האם ראוי בחק הפועל החכם שיעשה פעל הבטלה ר"ל שיעמיק ויפליא בטוב הבריאה והוא בעצמו יסדר תכף מה שיפסידה שא"א יותר טוב לכמו אלו האנשים שלא יהיו נבראים. והנה הביא איוב בזה המאמר שני מופתים חזקים יבטל בהם שיהיה השי"ת יודע הענינים הפרטיים,

המופת

מצודת דוד

כי הייתי נקבר מיד: (יט) כאשר וגו': אז הייתי כאלו לא הייתי כי הייתי מובל מן הבטן אל הקבר והרי הוא כאלו לא נבראתי מעולם: (כ) הלא מעט ימי. ואם נבראתי בעבור לקבל עוד הטובה הלא ימי מעטים המה ומתי אקבל הטובה ולזה חדל היסורין ושית אותם ממני ואתחזק מעט זמן: (כא) בטרם אלך. בטרם אמות ואלך בדרך אשר לא אשוב והיא אל ארץ חושך וצלמות חשכת הקבר: (כב) ארץ עיפה וגו'. החשך שלה היא כמו חשכת אפילה והוא צלו של מות ואין שם סדרי מערכת הכוכבים ומזלות: ותופע. אף מקום המאיר ומזהיר שם היא כחשכת אפלה ולזה חדל ממני היסורים עד לא אלך אל המקום ההוא [העולה מהמענה היא לסתור דעת בלדד שאמר שהכל בא בהשגחה וטובת הרשעים לרעה ורעות הצדיקים המה לטובה כי ישיב אמרים לומר איך יתכן אם המה מין אחד ודרך אחת להם ויפנו בפעולתם ואם בעבור המיתה הפתאומית הבאה לרשע הלא עוד לטובה יחשב ויבחר בזה מלהיות מיוסר כמו הצדיק אף יתלונן למה זה ימהר לשלם

כל

אבן עזרא

תרגום יערוך יסדר : (א) ויען צופר : (ב) הרב דברים לא יענה : (ג) בדיך . כמו כזביך מן אשר בדה מלבו : (ו) כפלים . שלא ידעו בני אדם : ישה . ישכח ויש אומרים שהוא מן כי תשה ברעך אבל הענין רחוק : (ח) עמקה . על עלת המקום או ישוב לתושיה : (י) אם יחלוף . כמו כל בני חלוף : ויקהיל . הוא הפך : (יא) וירא און ולא יתבונן. יראה האון ואינו צריך להתבונן : (יב) נבוב. כמו נבוב לוחות : ילבב. יקנה לב שהוא החכמה כמו קונה לב : ועיר פרא . כמו עיר ופרא הוא האדם כאשר יולד וכמוהו ככבש אלוף

תולדות אהרן ארוכה . עירובין כא : וירא און . ר"פ מ ז נבוב . ב"ב יב :

רשי

הוא : מענה צופר : (ב) לא יענה . מאמרים מפני רוב דבריו . (ג) בדיך . שאתה בודה מלבך : מתים יחרישו . בני אדם : (ה) ותאמר . להקב"ה זך לקחי ובר הייתי בעיניך : (ו) תעלומות חכמה . ותדע כי כפלים לתושיה יש לתורה שלא קיימת כי (השורש) ישה כמו (דברים כד) כי תשה ברעך (כלומר) הרבה יש לו עוד חוב עליך בדברי עוניך : (ז) החקר אלוה תמצא. שאת' סבור שקיימת' הכל : (ח) גבהי שמים . דבר שהוא גבוה כגובהי שמים מה תפעל אתה ועמוקה היא החכמ' משאול : (ט) מדה . מדוד שלה (ס"א מדה שלה) וכאן הזכיר מידוד בלשון זכר (שלא אמר מדתה): (י) אם יחלוף ויסגיר . ביסורין את מי שירצה : ויקהיל. כל פמליאות שלו לוכח על שהסגיר : ומי בהן ישיבנו . בדברים למצוא עול בפעלו ואם מפני שהנידון שליו ושקט ימים רבים . כן דרכו : (יא) כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן. שהם עושים ימים ושנים ודומה כמי שלא יתבונן (יתבוננו) כי מאריך אפו: (יב) ואיש נבוב. חלול בלא לב אשר לא הכין דרכו : ילבב . יקנה לו לב לשוב לבוראו ולפשפש במעשיו או אדם אשר היה כעיר פרא למוד מדבר קל בלא דעת :

יא
א וַיַּ֗עַן צֹפַ֥ר הַֽנַּעֲמָתִ֗י
וַיֹּאמַֽר׃ ב הֲרֹ֣ב דְּ֭בָרִים לֹ֣א יֵעָנֶ֑ה
וְאִם־אִ֖ישׁ שְׂפָתַ֣יִם יִצְדָּֽק׃ ג בַּ֭דֶּיךָ
מְתִ֣ים יַחֲרִ֑ישׁוּ וַ֝תִּלְעַ֗ג וְאֵ֣ין מַכְלִֽם׃
ד וַתֹּאמֶר זַ֣ךְ לִקְחִ֑י וּ֝בַ֗ר הָיִ֥יתִי
בְעֵינֶֽיךָ׃ ה וְֽאוּלָ֗ם מִֽי־יִתֵּ֣ן אֱל֣וֹהַּ
דַּבֵּ֑ר וְיִפְתַּ֖ח שְׂפָתָ֣יו עִמָּֽךְ׃ ו וְיַגֶּד־
לְךָ֨ ׀ תַּעֲלֻמ֣וֹת חָכְמָה֮ כִּֽי־כִפְלַ֪יִם
לְת֫וּשִׁיָּ֥ה וְדַ֗ע ׀ כִּֽי־יַשֶּׁ֥ה לְךָ֥ אֱ֝ל֗וֹהַּ
מֵעֲוֺנֶֽךָ׃
ז הַחֵ֣קֶר אֱל֣וֹהַּ תִּמְצָ֑א אִ֤ם עַד־
תַּכְלִ֖ית שַׁדַּ֣י תִּמְצָֽא׃ ח גָּבְהֵ֣י
שָׁ֭מַיִם מַה־תִּפְעָ֑ל עֲמֻקָּ֥ה מִ֝שְּׁא֗וֹל
מַה־תֵּדָֽע׃ ט אֲרֻכָּ֣ה מֵאֶ֣רֶץ מִדָּ֑הּ
וּ֝רְחָבָ֗ה מִנִּי־יָֽם׃ י אִם־יַחֲלֹ֥ף וְיַסְגִּ֑יר
וְ֝יַקְהִ֗יל וּמִ֣י יְשִׁיבֶֽנּוּ׃ יא כִּֽי־ה֖וּא
יָדַ֣ע מְתֵי־שָׁ֑וְא וַיַּרְא־אָ֝֗וֶן וְלֹ֣א
יִתְבּוֹנָֽן׃ יב וְאִ֣ישׁ נָ֭בוּב יִלָּבֵ֑ב וְעַ֥יִר

א וַאֲתִיב צוֹפַר דְמִן נַעֲמָה
וַאֲמַר׃ ב אֶפְשַׁר דִמְסַגֵי מְלַיָא
לָא יִתוֹתַב וְאִין בַּר נָשׁ מָרֵי
שִׂפְוָן יִזְכֵּי׃ ג כַּדְבוּבָיךְ
גוּבְרַיָא מַשְׁתְּקִין וּדְחֵכְתָּא
וְלֵית דִמְכַסֵף׃ ד וְתֵימַר דְכֵי
אוּלְפָנִי וּבְרִיר הֲוֵיתִי בְעֵינָךְ׃
ה וּבְרַם מַן יִתֵּן אֱלָהָא מְמַלֵל
וְיִפְתַּח שִׂפְוָתוֹהִי עִמָךְ׃ ו וִיחַוֵי
לָךְ כְּסוּיָן דְחוּכְמְתָא אֲרוּם
כּוּפְלָא לְחוּכְמְתָא וְדַע אֲרוּם
אַנְשֵׁי לָךְ אֱלָהָא מֵעֲוָיָךְ׃
ז אֶפְשַׁר דְפִשְׁפּוּשׁ אֱלָהָא
תִּשְׁכַּח אִין עַד סְיָפֵי שַׁדַי
תִּשְׁכַּח׃ ח בִּגְבָהֵי שְׁמַיָא מָה
אַתְּ עָבֵד בְּאוֹרַיְתָא דַעֲמִיקָא
מִן שְׁיוֹל מָה אַתְּ יָדַע׃
ט דְנִגְדָא יַתִּיר מִן אַרְעָא
מְשַׁחְתָּה וּפַתְיָא יַתִּיר מִן יַמָא׃
י אִין יַחֲלוּף וְיֵיחוֹד שְׁמַיָא
בַּעֲנָנֵי וְיִכְנוֹשׁ מַשְׁרְיָן מִן
יָתִיבְנֵיהּ׃ יא אֲרוּם הוּא חַכִּים
גַבְרֵי שִׁקְרָא וְאֶפְשַׁר דַחֲמֵי
שְׁקַר וְלָא אִתְבַּיַן׃ יב וּגְבַר

הרב ג' ב' חסר וא' מ"ל וסימן הרוב רב עם ישראל. עם שדי יסור. הרב דברים לא יענה קדמ' מ"ל : מכלים ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ' כמשפט צידני' שקט.ותלעג ואין מכלם קדמ' מ"ל : לקחי ג' וסימן בסדר האזינו ובמלכים א' סי' י"ז : ויפתח ג' בתלת ליש' ב' קמץ וא' פתח וסימ' ויפתח ואשנה דיהושע. ויפתח הגלעדי הי' גבור חיל.ויפתח שפתיו עמך . חד שום קרתא וחד שום גבר חד לישן פתיחא בתרא פתח וסי' מאן דפת חפתח: תכלית ה' וסי' תכלית שנאה שנאתים . ולכל תכלית הוא חוקר : עד תכלית אור עם חשך. אם עד תכלית שדי תמצא : ועד תכלית בית אלישיב : ארכה ג' וחסר ודגשים וסי' ותתי המלחמה ארכה בין בית שאול. לאמר ארכה היא מארץ מדה : יחלף ד' וסימ' במסר בישעיה סימן ב' ובריש סיפרא סימן ד':

רלבג

במופת שהביאו שדורו כן הש"י אין לו כח מהשכלות אשר ישגו. בהם הענינים הפרטים כי אין לו כח היולאני כמו שהתבאר במופת בטבעיות ובאלהיות וכל מי שאין לו כח מן הכחות אשר ישגו בהם הענינים הפרטיים לא ישיגם ויתחייב מזה שהש"י אינו יודע אלו הענינים הפרטים. ואל זה ההיקש רמז באמרו העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה. והמופת השני סדורו כן. הש"י אינו זמני ומהנמנע להיותו בלתי היולאני וכל מי שישיג הדברים הפרטיים זמניים. מצד שהם פרטיים וזמניים הוא זמני ושתנועע לפי שיתחייב שיהיו היולאני אחר שהוא יקבל הדברים אשר ישיגם קיבול היולאני ויולד מזה בתמונה השנית שהשם יתברך לא ישיג הדברים הפרטיים ואל זה ההיקש רמז באמרו הכימי אנוש ימיך וגו' ואולם איוב יודה שהש"י מ[illegible]ית במינים להיותם בלתי זמניים ולזה ימצא באלו הנמצאים השגחה הסדר והיושר במה שלהם מצד הטבע המיניי וימצא בהם הערבוב והעדר הסדר במה שהם בו פרטיים ולזה אמר במניאות הפרטי באלו הענינים כם לים אשר בעולם ההויה וההפסד באורו הוא כמו אופל לפי שלא ימצא בהיים הנמצאים בו סדור ויושר : ביאור מלות המענה ויען צופר הנעמתי ויאמר : (ג) בדיך . כזביך : (ד) לקחי , למודי והנהגתי. אשר אני מתנהג בה : ובר . נקי : לתושיה . לפי הנימוס והסדור אשר ישדרו ממנה הענינים כמרי מרי : כי ישה לך אלוה מעונך . ר"ל שהש"י העניש ממך ושכח אותך דברים רבים. עוית בהם ואין אתה מבע[illegible] ביהיה לך עון בהם ואולם אמר זה לפי שהיה רואה שהאדם יחטא כשלא יעשה טוב תמיד להשתדל להשכיל ולדעת הש"י כפי היכולת ולזה תחשוב להיותך צדיק ובנך חטא וזה האופן מהעיון כאילו העלימו הש"י מן האדם ר"ל שלא בראו באופן שיוכל להשיג זה וזה כי האדם לקצורו משיג עצמו באופן שלם. ולא ידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב אשר הוא חוטא לפי דעת זוכר אם יקצר מזה ואולם הש"י אשר בראו ידע טבעו וידע מה שאפשר לו לעשות מן הטוב ויעניש אם יקצר מזה , או יהיה הרצון במלת ישה ילוה ויהיה פי' מעונך מעונש על דרך גדול עוני מנשוא והטעם כי הש"י ילוה בעבורך ויניח עד עת קץ מענשך ואינו רוצה לספרע ממך יחד סן ימ'חך : (ט) מדה . מדתה ר"ל מדה מה שבין הגובה והעומק או יהיה שב אל חכמת הש"י שזכר באמרו ויגד לך תעלומות חכמה : (י) יחלוף . יכריח : ויסגיר . וישים במסגר ובבית כלא : ויקהיל . שיאסוף אנשים במקום אחד או במדינה אחת מוולת שישימם במאסר : (יא) וירא און ולא יתבונן . ר"ל וירא איש און ואשר לא יתבונן בדרכי הש"י להשכיל ולדעת אותו כי הוא ג"כ עון או ירצה בזה כי הש"י ידע אנשי שוא ומרמה ואשר ראה און ר"ל אשר טעם בעיוניות וידע ג"כ האיש אשר לא יתבונן להשכיל בדרכיו והנה זכר בזה האופן ג' מיני השכלות אשר הוא קנין וזה אשר טעם בעיוניו והסכלות אשר הוא העדר והוא אשר לא ישתדל להתבונן בנמצאות ויהיה וירא און מענין ההשגה השכלית כטעה ולכי ראה הרבה חכמה ודעת : (יב) נבוב . חלול : ילבב . ישכיל : ועיר פרא . ועיר ופרא רצה לומר שהוא נמשל כבהמות בעת הולדו :

מצודת ציון

(ב) יענה . מלשון עניה ותשובה : (ג) בדיך . כזב הבדוי מן הלב כמו מלבך אתה בודאם (נחמיה ו) : מתים . אנשים כמו מתי מספר (בראשית לד) : (ד) לקחי . ענין הלימוד וההרגל כמו הלוקחים לשונם (ירמיה כג) : ובר . ברור ונקי : (ו) לתושיה . כן נקראת חכמת התורה והוא מלשון יש על כי ישנה לעולם ולא תחזור לאין כשאר הדברים : ישה . ילוה כמו אשר ישה ברעהו (דברים טו) : (י) יחלוף . יעבור מן העולם וכן עד בוא חליפתי (לקמן יד) : ויקהיל . יאסוף כמו ויקהל משה (שמות לה) : (יב) נבוב . חלול וריק כמו נבוב לוחות (שם כז) : ילבב . מלשון לב ר"ל יקנה לב : ועיר פרא . כן נקרא החמור בקטנותו וכן עיר בן אתונות (זכריה ט) :

מצודת דוד

כל גמול הרשע הלא האדם הוא בידו בכל עת וירב אמריו לאל איך לא יחוש מלהכל פועל ידיו הנעשה בחכמה נפלאה ובשלימות רב] : יא (ב) הרוב דברים . וכי מי שמרבה דברים לא יהיה לו תשובה עליהם וכי לא ימצא מענה גם על מרבית הדברים : ואם איש שפתים . וכי היודע להמליץ אמריו במיטב הדבור וכי בעבור זה יצדק : (ג) בדיך . הדברים אשר אתה בודה מלבך ישתיקו את האנשים לבל ימחאו בהרעומתך כי חושבים שכן דברת והאמת אתך ובעבור זה הוסיף להלעיג מול המקום על כי אין מי מכלים אותך עליהם : (ד) ותאמר זך לקחי . תאמר אל מול המקום הנה למוד הרגל דרכי היא זכה וברורה וגם בעיניך אני בר ונקי ר"ל יודע אתה שהדין עמדי ותעשוק גמולי : (ה) ואולם . אבל באמת מי יתן שידבר בך אלוה ויפתח שפתיו להתווכח עמך : (ו) תעלומות חכמה . סודות מסתרי החכמה אשר יחייבו הבאת העונש על כל חטא אשר יחטא האדם : כי כפלים לתושיה . אשר לפי חכמת התורה ראוי עוד לך כפלים מן המכאוב אשר בא עליך אבל לא יותר כלום כי דע אשר הוא הלוה לך מה מעוניך והקבל עליהם גמול לאח"ז ועתה המה בהלואה אצלך : (ז) החקר . מה תתרעם על רעות הצדיק וטובות הרשע וכי אתה תמצא חקר משפט ה' וכאומר וכי יודע אתה מי הוא הראוי להקרא צדיק ומי לרשע יחשב כי הכל הוא לפי שעור מדרגת הכנת האדם כי מי שהכנתו מרובה ומקצר בעבודת אלהים לא לצדיק יחשב ומי שהכנתו מעט הנה כל דבר לרב יחשב ומי הוא היודע העלומות לב מי הכנתו מרובה ומי הכנתו מועטת וכאלו ישפוט על ייסורי איוב שבאו על אשר הקצר בחכמה ומרובה היתה הכנתו : עד תכלית . כאומר אף אם תמצא לדעת מה וכי תמצא עד התכלית : (ח) גבהי שמים . הנה סדור אלוה בתשלום הגמול לרעים ולטובים הלא המה רמו כגבהי שמים ומה א"כ תפעל למו לעמוד על אמיתתה והלא היא עמוקה משאול מה תוכל לדעתה : (ט) ארוכה . מדת הסדור ההיא ארוכה מן הארץ ורחבה מן הים המקיף את העולם ואיך א"כ אפשרי להשיג בחכמת הלב : (י) אם יחלוף . לזאת אף אם ימלאו מרבית אנשים אשר ישוו בדבר העמל ועכ"ז יענשו בעונשים מתחלפים את מי מהם יכריח מן העולם ואת מי יסגיר במאסר היסורין ואף מהם יקהיל לאספם אל מאמר לכלאם בה הנה עכ"ז אין מי שישיב על גמול תשלומיו : (יא) כי הוא ידע . ר"ל אם לפי דעת האדם ישוו כולם בדבר המעל הוא על כי אינו יודע שיעור הכנת כ"א ואחד אבל המקום ב"ה יודע הוא אנשי שוא ר"ל מי הם אשר מעלו בבקר כי הבינו המעל ושקרו בעצמם לעשותם מתאות הלב ומי הוא אשר ראה און בלבו וטעה במחשבתו לומר שאין כאן מעל אולם יכול היה לעמוד על האמת כי שיעור הכנתו מרובה אבל קצר בחכמה ויודע מי הוא אשר לא יתבונן כלל כי לפון לבו משכל ועשה העמל מחסרון הדעת ועל כולם י במשפט ולפיהן ישיב משפט לכ"א לפי הראוי לו כי באמת לא ישוו בדבר העמל : (יב) ואיש נבוב . כי גם הסכל הריק מחכמה עם כי עשה העמל מחסרון הדעת עכ"ז ענש יענש כי ראוי לאיש נבוב וריק מחכמה לקנות לב להשתדל בחכמה להשכיל דרכי ה' כי כל אדם כאשר יולד הוא כעיר פרא מבלי חכמה וכאשר יכין לבו הנה ישכיל וא"כ ראוי לכל איש נבוב להכין לבו להשכיל בחכמה :

אם

רשי

אדם יולד. ילמד עצמו להיות אדם חדש כסדר בני אדם ויכון דרכו: (יג) אם אתה. היית מכוין לבך אחר יסורין: ופרשת אליו כפיך. בתחנה: (יד) ותרחק און (מידך ואל תשכן באהליך עולה): (טו) כי אז. אם אתה היית בטוח שתשא פניך ממום שהגרוס לעצמך לשאת פניך מכל מום (מתוך כך): היית מוצק. חזק כמו מצוקי ארץ: (טז) עמל תשכח. וכל עמל היית שוכח: וכמים עברו. ואלפו כן יהיה לך כל זכרון עמל: (יז) ומצהרים יקום חלד. יותר מאור צהרים יקום לך חלד מזל וזמן כמו וחלדי כאין נגדך (תהלים לט) ד"א יקום חלד כמו יקום אור חלודה שלך כלומר שיהיה מקום אפילה מאיר יותר מאור צהרים זו שמעתי אבל הראשון לא נראה (סא"א): תעופה. אפילה שלך כבקר תהיה ע"א תעופה לשון עפעפי שחר (לעיל ג) שאם הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשו"א כמו תנופה תקומה תרומה תנומה: (כ) ועיני רשעים. שונאיך: תכלנה. בפנותם ברעתך לראות ולא ישיגו (תאוותם) וכל כליון עינים שבלשון קודש זהו המצפה לראות ואינו משיג וכמו ועיניך רואות וכלות אליהם וגו' (דברי' כח): ומנוס. הוא מבטח: ותקותם. מה שהם מקוים לראות בך לפחח נפש יהי להם:

מענה

פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד: יג אִם־אַתָּה הֲכִינוֹתָ
לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו כַּפֶּךָ: יד אִם־
אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל־תַּשְׁכֵּן ל'
בְּאֹהָלֶיךָ עַוְלָה: טו כִּי־אָז ׀ תִּשָּׂא ל'
פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מֻצָק וְלֹא תִירָא: ל'. ב' חסר. ג'
טז כִּי־אַתָּה עָמָל תִּשְׁכָּח כְּמַיִם ג' בסיפ'. ג' רפי'
עָבְרוּ תִזְכֹּר: יז וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד ל'
תָּעֻפָה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה: יח וּבָטַחְתָּ ל' ותכר
כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְתָּ לָבֶטַח תִּשְׁכָּב: ג' בס ושבס ובסים
יט וְרָבַצְתָּ וְאֵין מַחֲרִיד וְחִלּוּ פָנֶיךָ ל'
רַבִּים: כ וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה ג' ר"ס
וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם וְתִקְוָתָם מַפַּח־ ג'. ל'. ל'
נָפֶשׁ:

חָרִיף יִתְחַכֵּם לִבֵּיהּ וַעֲיָלָא
דִמְרוֹדָא הֵיךְ בַּר נַשָׁא אִתְיְלִיד:
ת"א וּבַר נָשׁ מְפַלְפֵּל יְדַיֵּק
וְעוּלֵם מְסַרְבָן דְאִתְבָן גַבְרָא
רַבָּא מִתְעַבֵּד: יג אִין אַתְּ
כַּוֵּנְתָּא לִבָּךְ וְתִפְרוֹס לְוָתֵיהּ
בִּצְלוֹ יְדָיךְ: יד אִין שִׁקַר בִּידָךְ
רָחֵק יָתֵיהּ וְלָא תַשְׁרֵי
בְּמַשְׁכְּנָךְ עַוְלָא: טו אֲרוּם
הֵידֵין תִזְקוֹף אַפָּךְ דְלָא מוּם
וּתְהֵוֵי סְנִין מֵחִבּוּלָא וְלָא
תִדְחָל: טז אֲרוּם אַתְּ לְעוּת
תִּתְנְשֵׁי הֵיךְ מוֹי דַעֲבַרוּ תִדְכַּר:
יז וּמִטְהַר יוֹמָךְ יְקוּם גּוּשְׁמָךְ
דַהֲוָה כִּבְגַרְגוּשְׁתָּא דְפַעְפּוּעָא
דְקִבְלָא הֵיךְ צַפְרָא תְּהֵוֵי:
יח וְתִתְרְחִיץ אֲרוּם אִית סְבָר
וְתַתְקִין בֵּי קְבוּרְתָּא לְרוֹחְצָן תִּשְׁכּוּב: יט וְתִרְבַּע וְלָא דְמָנִיד וִישַׁחֲרוּן אַפָּךְ סַגִּיעִין:
כ וְעֵינִין דְרַשִׁיעַיָא תִּשְׁתֵּיצוּן וְשֵׁיזְבוּתָא הוֹבַד מִנְהוֹן וְסִבְרַתְהוֹן מַפַּח נְפַשׁ:

אבן עזרא

אלוף: (יז) אמר ר' משה כי חלד כמו חלודה בלשון רבותינו ז"ל והענין כי תשוב החלודה ותאיר יותר מצהרים והנכון כי חלדך פי' זמנך יקום וענין יקום יעמוד כמו וקם הבית: תעופה. י"א תסתכל וכן התעיף עיניך בו ואחרים אמרו כי תעופה מן עיפה והוא נכון והענין אם עשית תשובה יעמוד חלדך כשמש צהרים ובעת החשך תשוב כבקר כענין ישוב לימי עלומיו תתחדש כנשר נעוריכי: (יח) וחפרת. כאלו חפרת סביבותיך כמו שיעשו סביבות

פרא ו' וסי' והוא יהיה פרא אדם: פרה למוד מדבר ל' כתיב בן. פרא בודד לו. היגהק פרא עלי דשא. ועיר פרא אדם יולד. מי שלח פרא חפשי: מוצק ב' חס' וסי' הכל מצק נחשת. והיית מצק ולא תירא: ולא תירא ב' וסי' ולא תירא משוד כי יבא והיית מצק: ומצהרים ל' יקום חלד והוא חד מן שיטה חדא משמשין ומצ' בריש' וכל חד וחד ל' דכות' וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד בשיטת ומ': ועיני י' וסימ' נמסר במשלי סוף סי' כ"ז: ומנוס ג' וסי' ומנוס אבד מנהם. מדוע ראיתי המה חתים נסוגים. ואני אשיר עזך:

תולדות אהרן הכינות. עקרים מ"ד פי"ו: תכלינה. ר"ס לא:

רלבג

(טו) תשא פניך ממום. תסיר עצמך ממום שהחלאים והמכות אשר הולית בהם: מוצק. חזק: (טז) עמל תשכח. עמל הצרות אשר באו עליך תשכח: (יז) תעופה. תאיר ותזהיר: (כ) מנוס. כמו מסס: מפח. דאגה ודאבון:

ביאור דברי המענה ענה צופר הנעמתי ואמר

התחשוב שלריבוי דבריך יבצר ממני מענה או תחשוב שתצדק בהוכיח בעבור ריבוי דבריך באמת אתה הרבית לבוא עד שהוכיח יחרישו האנשים ולא ימצאו מענה והדבר והלעגת לענים רבים כנגד השי"ת ואין מכלים אותך מרעי על זה ואמרת בהשגחה שהשגחת בה היא זכה והאמה בר ונקי בעיני השי"ת אם היה שישגיח באלו הענינים ואולם מי יתן אלוה דבר ויפתח שפתיו עמך ויגד לך תעלומות חכמה והודועה אשר יתחייב ממנה הבאת העונש על מרי ומרי כשיעור אשר ימצא עליו כי לפי הסדור והנימוס ההוא היה ראוי שיגיעך השם יתברך מהרע כפלים על מה שהבאת עליך ודע כי השם ית' ילוה בעבורך ויניח מעונך עד עת קץ כי איננו רוצה להפרע ממך יחד פן ימיתך ולזה הוא רוצה להביא עליך רעה אחר רעה כשיעור שתוכל לסבול וזה הוא מה שנתרעמת בו במאמרך. או יהיה הרצון בזה הנה התרעם על ריבוי המכאובות אשר באו עליך אבל ראוי שיגיעו לך יותר מהם כפלים על מה שמרית לפי הנימוס האלהי אשר יסודר ממנו העונש למרי מרי ולזה לא הגיעה התכלית מכת השם יתברך ממך עדיין והנה לכבודך בזה הנימוס אתה חושב שיעשה לך השי"ת עול בפה שבאלה והנה מכוונך ואין הענין כן, ודע גם כן כי אתה עוית הדרכים והנה מבער בזה כי יתכן שיהיו לך עונות ידע השם יתברך בהם שהם עונות ונעלם ממך היותם עונות נעלם ממך ונסתר ולזה התחשוב במה שבא עליך מהעונש באה על לא חמס בכפיך ואין הענין כן וזה שאומר היה רוצה שהשי"ת יענוש האדם אם יקצר מעבור כשוב אשר אפשר לו לעבור כאילו אמ' אם יקצר מהתבונן בפעולות השי"ת ובדרכיו כפי היכולת וזה השיעור איננו ידוע לאדם לפי שלא ידע טבעו בשלימות ולזה לא ישער מה שאפשר לו לעשותו מהטוב והוא השי"ת אשר ברא ידע זה ובהיות הענין כן הנה ישיגך הסכלות בזה הדרוש מפני צדדים כלל כאחד מהיות וידע שיעורי העונשים הראויים כמרי מרי לפי שעורי המרי נעלמים ממנו ושעמים יהיה המרי אשר הוא יותר חלוש אצלנו יותר חזק אצל השם ונתמה מפני זה איך הגיע לאיש אשר יעשה המרי היותר חלוש יותר מהעונשים והשני שהכאן אנשים רבים שתחשוב בהם שהם נקיים והם רשעים על אשר קצרו מעשיית הטוב האפשרי להם. והאחר שני שהרצון באמרו ויגד לך תעלומות חכמה וגו' בלי אפשר לאדם שידע מי הוא צדיק או מי הוא רשע וזה כי לפי הכנת האדם לקבול השלימות יצטרך שהשיגהו מעולותיו אשר יהיה בהם צדיק ולזה מי שהיה מוכן לקבל מן השלימות חלק גדול ולא דרך בקיבול השלימות ההוא והדרך אל קיבול השלימות למטה מהשלימות אשר היה מוכן לקבל אותו הנה יהיה אצלו ההוא רשע אצל השי"ת והאיש אשר קיבל מהשלימות חלק מעט מאד ו.א היה מוכן אל שיקבל ממנו יותר הוא צדיק בעיני השי"ת וזה האופן מההכנה אשר ייוחד בה אחד אחד מהאנשים נעלם ממנו ולזה נחשוב ברשע שהוא צדיק ובצדיק שהוא רשע כי אנחנו לא נדע מה שהיה מוכן אליו אחד אחד מהם מקבול השלימות. ולזה אמר צופר באם היה אפשר שיגיד השי"ת לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הזאת אשר נבראת בה היה יודע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא ולזה יחשוב איוב שהוא צדיק והוא רשע באמת ויש גם אומרו ודע כי ישה אלוה מעונך לפי הפי' הראשון אשר זכרנו וזה הפי' הוא נאות אצלנו רוצה הפסוק וא"ך תחשוב בזה הסדור המגיע מהשי"ת לאישי האדם מהטובות והרעות שיהיה בלתי ישר. האם לך חכמה כחכמת השי"ת עד שתדע מדרגת הכנת אחד אחד מהאנשים שתוכל לדעת מה ראוי שיגיע להם מהשי"ת מהטובות והרעות על מעשיהם עד שכאשר לא ימצא הענין כפי מה שתחשוב תגזור שזה עול הנה באמת אי אפשר לאדם שידע זה כי לא ימצא האדם חקר אלוה ולא ישיג השי"ת עד תכלית ההשגה ואיך אפשר שתשיג אופן חכמת השי"ת והנה לא תוכל להשיג מעט' כי לא תוכל להשיג מקום הגובה אשר יגבילהו השמים ולא מקום העומק אשר הוא עמוק משאול והוא מרכז הארץ. הנה מדת מה שבין הגובה והעומק ארוכה מארץ וזה השיעור אשר בין הגובה והעומק איננו קו אחד לבד אבל לו רוחב יותר מרוחב הים כי הוא מכל צדדי המרכז עד השמים ואם לא תוכל להשיג בשלמות המעלה והמטה אשר פעל השי"ת ר"ל שלא תדע ארכו ורחבו והמקומות אשר יכלם אליהם איך תדע חכמת השי"ת ואפשר שנאמר שהרצון בזה ואיך אפשר לך שתשיג אופן זאת החכמה אשר יסודר ממנה זה הסדור הנמצא לאישי האדם בטובות ורעות. והנה היא גבוהה ממך גובה נפלא כמו גובה השמים והיא עמוקה יותר משאול ומדתה ארוכה מארץ והיא רחבה יותר מהים המקיף בארץ. כי אם יגיע השם יתברך לאנשים עונשים מתחלפים על מריים עד שקצתם יכרות וקצתם יענה אותם בשימם במסגר ובמאסר ולא יכלם וקצתם לא יענה אותם בשימם במסגר ובמאסר אבל יקבוצם ויאסוף אל מקום אחד או אל מדינה אחת מי הוא שיוכל להשיב ולומר לו שהוא עשה עול על ענייניו בהשגחה עונש על קצתם יותר מקצתם עם היות לפי הנראה מריים בזה או יתחייב כאשר יגיעם מעט מהעונש שהוא יותר רב מרי או כאשר יגיעם יותר מהעונש שהוא נקי וישר כי אלו הם צדדי המבוכה והבלבול. הנה אי אפשר ליחס מפני זה עול אל השם יתברך כי הוא ידע אנשי השוא והמרמה ויעניסם על פעולותיהם הרעות וידע גם כן אשר ראה לבו און בעיוניות רצה לומר אם טעה בעיוניות יענישהו על שהרשלותו מחקור בענינים באופן הראוי עד שקרהו השבוש וידע גם כן אשר לא יתבונן בדרכי השם יתברך כדי שישכיל וידע אותו ויענישהו על סכלותו. וזה שהאיש נברא נבוב וחלול ומוכן להשכיל כדי שילבב וישכיל דרכי השי"ת כי הוא נמשל כבהמות בעת הולדו ונתן לו השי"ת שלמותו בכח והמציא לו הכלים אשר בהם אפשר שיוציאהו אל הפעל ולזה יענש אם לא ישתדל בו כפי הראוי וזה יעלם ממנו הרבה מאלו הענינים ונחשוב במי שהוא רשע שהוא צדיק ומי שהוא צדיק שהוא רשע כי מי בלא ראינו אותו עוזב רשע וחמס נחשבהו נקי וצדיק ומה איננו נקי וצדיק בהק השם יתברך אם לא עשה הטוב האפשרי לו לפי הכנתו ולזה יתכן שנחשוב באנשים שיהיה שוה מריים עם היותו בלתי שוה כי כבר תתחלף הכנת אחד מהאנשים להכנת האחר והנה שיעור המרי הוא לפי מדרגת ההכנה רצוני שהפעל המגונה האחד במינו יהיה מרי רב כאשר עשהו מי שהכנתו שלימה

אחד

מצודת דוד

(יג) אם אתה. אם תכין לבך ר"ל אם תרחיב לבך בחכמה כשעור מרבית הכנתך והפרוש כפיך אל ה' להעביר עונך על מה שקלקלת עד הנה בחכמה ובעבודת האלהים לפי רוב ההכנה: (יד) אם און. אם יש בידך דבר עבירה הרחיקהו ממך ועזוב אותה ואל השכן באהליך עולה כי שלח תשלחנה ממך: (טו) כי אז. כאשר כן תעשה אז תרים פניך למעלה מבלי מום ר"ל לא תלך עוד שחוח ופנים למטה ואף מהאובך ירופא ותהיה מבלי מום: והיית מוצק. מאז והלאה תהיה חזק ולא תירא מפחד כי לא יקרב אליך: (טז) עמל תשכח. העמל שהיה לך תשכח בעבור רוב הטובה ורק מעט תשאר בזכרונך המים העוברים ממקומם אשר זכרונם ישאר מעט בלב האנשים ולזה ירום לבך ולא תלך עוד שחוח: (יז) יקום חלד. יקום לך זמן מאיר יותר מעת הצהרים: תעופה. עת החושך תהפך להיות מאיר כאור הבוקר: (יח) ובטחת. תשב בטח כי יש תקוה לבבה בפה כאשר כן תשבה: וחפרת. כאלו חפרת סביבך חפירה עמוקה לבל קרוב אליך פן השכב לבטח מבלי מחריד: (יט) ורבצת. כאשר תרבץ לנוח אין מי יחרידך: רבים. גדולי העם יחלו פניך למלאות משאלותם בהיות לאל ידך: (כ) ועיני רשעים. אבל הרשעים עם גודל הצלחתם סוף תכלינה עיניהם כי לא ישיגו תוחלתם וכאשר יבואו ימי הפקודה יאבד מהם המנוס כי לא ימצאו מי לנוס אליו לעזרה: ותקותם. ר"ל מיכיים הם לדאבון נפש וכאלו יקוו לה כי בוודאי כן יהיה (העולה מהמענה שהיה בדינה נופר כדעת אליפז ובלדד שהכל בא בהשגחה הולה גמול המעשה ח, לק לפי שעור מדרגת הכנת האנשים ומי שהכנתו מרופה וקצר בחכמה יחשב לרשע ימי בהכנתו מועטת אף המעט לרב יחשב עד כי ימצא מרבית אנשים

מצודת ציון

פרא. חמור הבר: (טו) מוצק. חזק כדבר הניצק מתמכת: (יז) חלד. זמן כמו וחלדי כאין נגדך (תהלים לט): תעופה. ענין החשך: (יט) ורבצת. ענין השכיבה לנוח: יחלו. ישאלו ויבקשו: רבים. גדולים כמו ורבי המלך (ירמיה מא): (כ) תכלינה. המתאוה לדבר ואינו בא קרוי כלי' מקרא כגיון עינים: ומנוס. מל' ניסה ובריחה: מנוס. מפח: מפח נפש. דאבון נפש:

על

יחד

מאד ויהיה אצלך חלוף מה שעבר עליך מן הענין ותהיה מצלח מאד ונחשב מפני זה בשם שהוא יותר טוב עול מאורך מזה העולם ממנו העונש הראוי במרי מרי ופעמים יהיה מה שנחשב בו שיהיה ענשו יותר מעט יותר רב ונחשב מפני זה שיהיה העדר הסדור נמצא באלו הענינים . הנה אם אתה הכינות לבך אל השם יתברך ופרשת אליו כפיך רלה לומר שתקרב אליו כפי היכולת כשתשכיל דרכיו או ירצה בזה אם אתה הכינות לבך לשוב אל השם יתברך כפי היכולת ותתפלל אליו כפי היכולת שיתאמץ . והיית מרחיק מידך און אם הוא בידך וזה אם בדעות אם במעשים ואולם הרחקת האון בדעות הוא לעזוב הדעות הנפסדות בהם ואולם הרחקת האון במעשים יהיה כשתשיבהו לראוי לו עד שלא תשכן באהליך עולה . הנה אז תסלק עצמך מאלו המכאובות והנגעים אשר הולית בהם והיית חזק ולא תירא . הנה מה שעמלת בו מן ההון והבנים שאבדת תשכח עד שכמו המים שיעברו במהירות ויסורו כן יהיה זכרך אלו הדברים אשר באו לך כשתזכר אותם. ויבא לך זמן יותר טוב בהיר ומזהיר יותר מהצהרים ויתוסף אורך תמיד כבקר תהיה שאורו הולך והזק כל מה שהיה נמצא . ובטחת כי יש תקוה רלה לומר שלא תפחד שתאבד הקנינים ההם כמו שהיית עושה מקדם . אבל תהיה לך תקוה ובטחון שישמרו ויהיה הפחד מסולק ממך עד שאם תחפור בהדה בזולת גדר וכסוי לבטח תשכב שם ורבצת ואין מחריד ויגיע מזולת הצלחתך עד שרבים ונכבדים יחלו פניך , ואולם הרשעים ואם להם הצלחות הנה הם ביגון ובפחד כל ימיהם עד שעיניהם תכלינה מרוב היגון ומרוב הפחד שיש להם לא ימצאו מנוס כי לא ימצאו מקום יבטחו בו ולא תהיה תקותם שיבואם טוב אבל הם מקוים שיבואם רע ויראו ממנו עד שתפח נפשם מדאגה :

והכלל העולה מהדברים הוא שצופר יסכים לבלדד במה שאמר שהטובות והרעות הנופלות באישי האדם הם כולם מוגבלות ומסודרות מהש"י לפי מעשה איש ואיש ואולם יתיחד בהתרת הספק אשר יקרה בזאת ההנחה מצד רוע הסדור הנמצא בחוש בטובות אישי האדם ורעותיו וזה שבלדד התיר זה הספק במה שאמר שמה שנחשבהו רע במה שיבא מן המקרים לנקיים הוא טוב ומה שיבא מהטוב לרשעים הוא רע ואם לא נשער , ואולם צופר התיר זה הספק באמרו שרוע הסדור אשר נראהו באלו הטובות והרעות הוא לקצורנו מהשיג האמת בזה וזה שצופר יראה שבכאן הכנות פרטיות ייוחד בהם איש ואיש ולפי שיעור מדרגת ההכנה אשר לאדם יתחייב שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכשיקצר מזה הנה הוא רשע לפי שהוא קצר מעשיית הטוב האפשרי לו ואע"פ שנראהו שלא עשה שום פעל מגונה אבל היו פעולותיו כולם טובות ולזה נחשוב בו שיהיה צדיק ונתמה איך באו עליו אלו הרעות וכבר יתכן שימצא איש שיעשה מעט מהטובות והוא צדיק לפי שלא הוכן לו שיקבל מהשלמות יותר מזה השיעור ונחשוב בו שלא יהיה צדיק מצד מיעוט הטוב הנמצא בפעולותיו ולזה נתמה על רב הטובות המגיעות לו וכן ראוי שנבין הענין בפעולות המגונות ר"ל שאשר מדרגת הכנתו חסרה יהיה עונשו חלוש על הפעל המגונה מאד לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הפחות אשר היה מוכן אליו ושמדרגת הכנתו שלימה יהיה עונשו רב על הפעל המגונה לפי שהוא ימנעהו מהשלימות הנכבד שהיה מוכן אליו ובהיות הענין כן יהיה קצורנו מהשיג האמת באלו הטובות והרעות איך ראוי שיהיה הענין בהם משני צדדים הצד האחד שאנחנו לא נדע אופן חכמת הש"י אשר יתחייב ממנה שיעור העונש במרי מרי ולזה נתמה במי שמרה מרי מעט לפי מחשבתנו ונראה לו מהעונש יותר ממי שהפליג יותר במרי לפי מחשבתנו , והצד השני שכבר יתכן שיהיה לאדם עון ופשע ולא נשער בזה ונתמה איך יגיע לו רע וזה שהוא ירצה שכבר יהיה מרי אם יבטל האדם מהשתדל במושכלות כפי מה שאפשר לו ואם יעלה בידו דעת בלתי נכון בעיוניות מצד קצורו מחקור בדברים כפי מה שראוי לפי שהש"י ברא בעל שכל לזאת הכוונה ובכלל הנה הוא מרי אצל צופר אם יקצר האדם מעשיית הטוב האפשרי לו לפי הכנתו והוא מבואר שמזה הצד ימצאו רבים שהם רשעים ולא נשער בזה ובהיות הענין כן הנה לא ימנע שלא ימצאו אנשים שוים במרייס לפי מחשבתנו ויתחלפו עונשיהם הבאי' עליהם מהש"י חלוף נפלא עד שקצתם ימית וקצתם יענים בשימם במסגר וקצתם לא ישיגם העונש שיושמו במסגר אלא שיקהלו ויאספו אל עיר אחת או אל מדינה אחת והסבה בזה כי כשנחשוב בהם שהם שוים במרי הם מתחלפים בו מאד ואנחנו לא נשער . ואולם מה שנראה מהטובות לקצת הרשעים הנה צופר יתיר הספק בזה באמרו שאינם נמלטים מהרעות לפי שהם עם מה שלהם מההצלחה יפחדו פחד תמיד שתבואה שואה ויהיו בפחד וכאב לב תמיד ודי להם בזה העונש מצד פחיתות מדרגת הכנתם ואחר שנתיישב זה נאמר שכבר נאמרו בזה הספר כל חלקי הסותר אשר אפשר שתפול בהם המחשבה למשכילים בזה הדרוש ונתייחד בחלק חלק מהם אחד מאלו האנשים אשר נחלקו בזה הספר , וזה שלא ימנע הענין מחלוקה אם שיהיה כל מה שישיג האדם מטוב ורע מוגבל ומסודר מהש"י לפי מעשיו אם שלא יהיה דבר ממה שישיג האדם מטוב ועד רע מוגבל ומסודר לפי מעשיו ר"ל שלא יועיל לו באלו הטובות והרעות הבאות עליו אם עושה טוב ולא יזיקהו בהם אם יעשה רע אם שיהיה קצתם מוגבל ומסודר לפי מעשה האדם וקצתם לא וזאת החלוקה הכרחית , ולפי שמי שיראה שכל הטובות והרעות הבאות לאדם הם מוגבלות ומסודרות מהש"י ישיגהו ספק מצד החוש לפי מה שיחשוב שכבר האמת בחוש סותר זה המאמר והוא שקצת הצדיקים יגיעם רע יותר ממה שיגיע לקצת הרשעים וקצת הרשעים יגיעם טוב יותר ממה שיגיע לקצת הצדיקים הוא מבואר שזה ספק יותר אם בשנודה בזאת הטענה אם בנחלק עליה , ואולם המחלוקת הוא מב' צדדין לבד אם מצד המחלוקת על נושא זה המאמר והוא מה שיאמר אותו צופר אם מצד המחלוקת על נשואו וזה יאמר אותו בלדד ואולם המחלוקת על נשואו היא מה שאמר שמה שנחשבהו רע אינו רע אבל הוא טוב ומה שנחשבהו טוב אינו טוב אבל הוא רע ואולם המחלוקת על נושאו הוא שיאמר שמי שנחשבהו צדיק אינו צדיק ומי שנחשבהו רשע אינו רשע או אם היה רשע הנה מדרגתו ברשע חלושה מצד חולשת הכנתו וזה מי שנחשבהו צדיק אינו נמלט מהמרי שכבר חטא בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו בעיוניות ובזה התיר הספק ברע המגיע לצדיקים , ומה שגר זה שמגיע יותר מהרע לקצת הצדיקים ממה שמגיע לקצת הרשעים הנה הוא יתיר הספק הזה באמר שאנחנו לא נדע שיעור העונשים הראויים לפי מרי מרי כי לא נוכל להשיג שיעור הכנת איש ואיש אשר יסודר ממנה זה הסדור והנה המרי לאשר נחשוב אותו צדיק ימשוך לו עונש עצום מהמרי אשר לאשר נחשוב אותו רשע והוא מבואר שיתחייב לבעל זה הדעת שיניח בהאפשרות עשיית הטוב אינו שוה בכל האנשים שאם היה האפשרות ההוא שוה היה

בהכרח מרי הרשעים יותר עצום לפי שכבר היה נכלל בו המרי אשר לצדיקים והוא שלא עשו הטוב האפשרי להם בעיוניות ויאמר הספק למה יגיע מהרע יותר לקצת הצדיקים ממה שיגיע מהרע לקצת הרשעים עם היותם למטה מהם בהשגות העיוניות ואולם כשיונח שזה האפשרות מתחלף לפי ההכנות אשר לאיש ואיש בעיון מהתחלפות כבר אפשר שיאמר שמרי הצדיק בבלתי עשותו הטוב האפשרי לו הוא יותר חזק המרי מהרשע אשר הוא למטה ממנו בעשיית הטיבות לפי שהרשע הכנתו פחותה בעשיית הטובות ביחס אל הכנת הצדיק , ומה שיראה שיגיע מהטובות לקצת הרשעים הנה אם שיהיה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות או מצד עשותם הפעולות המגונות ואם היה רשעם מצד קצורם מעשיית הפעולות הטובות הנה צופר יתיר זה הספק בזה שיאמר שהם צדיקים לפי שלא הוכן להם שיקבלו מהשלימות שיעור יותר גדול ואם היה רשעם מצד עשות' הפעולות המגונות הנה התיר צופר הספק בזה בשיאמר שהם אינ' נמלטים מהפחד אשר הוא רע נפלא ולפי שהפחד הוא דבר בלתי מורגש נחשוב בכמו אלו האנשים שלא יגיעם שום רעה ודי להם בזה העונש אע"פ שפעולותיהם מגונות מאד לפי שמדרגת הכנתם היא פחותה ויאמר ג"כ במה שאחר זה שאם לא יענשו הם כבר יענשו בניהם הבאים אחריהם ודי להם בזה העונש לפי מחשבתו כי הטוב אשר תכליתו רע הוא רע . ואולם בלדד יראה כמו שאמרנו שמה שנחשבהו רע אינו רע לפי שהוא יביא אל תכלית טוב ומה שיראה מהטובות לרשעים הוא רע לפי שהוא יביא אל תכלית רע וכבר המשיל בזה מהצמח שבאחו והגומא כמו שביארנו שלא יועילם לחותם ורעננותם שלא ייבשו בקלות והוא מבואר שאין בכאן צד שלישי מהמחלוקת על סותר זה המאמר אשר התאמת מן החוש לפי שהם נחלק בו בנושא ובנשוא יחד ישאר הספק בעינו וזה מבואר בנפשו ר"ל אם נאמר במי שנחשוב אותו צדיק הוא רשע וההפך ומה שנחשבהו טוב הוא רע וההפך וזה כי לא יתחדש מזה מאמר זולת המאמר אשר חייב הספק . ואולם היתר זה הספק אשר יהיה בשנודה בזאת הטענה הוא שיאמר שאלו הרעות והטיבות אשר נמצאם מגיעות לאנשים בזולת יושר אינם מגיעות מהש"י אבל מיוחסו' לסבה אחרת כאילו תאמר הפתיות והאולת כמו שיראה אליפז , והוא מבואר שיתיר זה הספק אשר יהיה כשנודה בזאת הטענה הוא ג"כ באחד משני צדדים אם שנאמר שההשגחה האישיית היא בכל אחד מן האנשים אך לא בכל דבריהם אם שנאמר שההשגחה האישיית הוא בקצת האנשים ובקצת לא ואולם מי שיראה שאין דבר מהטובות והרעות הם מוגבל ומסודר מהש"י הנה הוא כבר יראה בטובות והרעות ההם סדור בהכרח לפי שכבר הגיע לנו ידיעה בהם אם בהלום אם בקסם אם בנבואות ואין בכאן דבר יתכן שייוחס אליו זה הסדור זולת המערכת אשר לכוכבים בעת הלידה חוייב בבעל זה הדעת שיאמין שזאת ההגבלה היא מצד הגרמים השמימיים ולזה לא יועיל בה הצדק ולא יזיק בה הרשע כי הכל מוגבל לו לאדם בגיחו מרחם אמו וזאת החלוקה היא על דעת איוב , ואולם מי שיראה שקצתם מוגבל לפי צדק האדם ורשעו מהש"י וקצתם בלתי מוגבל לפי שאין זאת ההשגחה לכל האנשים אך בקצתם והם הראויים לה לפי מה שיתבאר במה שאחר זה הוא מאמר אליהוא וזהו האמת בעצמו כמו שיתבאר במה שיבוא. והנה אליפז היה מתקרב לזה הדעת האמתי כי הוא היה מודה שבכאן רעות אינם מוגבלות מהש"י והם הרעות אשר תהייגה לנו מצד הפתיות והאולת אלא שאין ראוי להרעם עליהם כי אין ראוי שיקראו רעות לפי שהאדם נברא מבולבל מכל הטובות והרעות והקנינים אשר הוא כחיי עליהם ואם לא ישתדל להגיע להם בסבות המציאות הוהם אין לו להתאונן עליהם אם לא יגיעו אליו, אלא שבזה הצד לא הותרו כל הספקות לפי שאנחנו לא נוכל ליחס כל הרעות אשר נראה שיפול בהם העדר הסדור אל האולת והפתיות ומה שנוהג מנהגה ועוד שאם הודינו שמזה הצד יותר הספק בדעות מה נעשה בהעדר הסדר הנמצא בטובות הנשארות זמן ארוך ונמצא מהם הרבה באיש אחד והאל איזה דבר ניחסהו וזה שהוא בלתי אפשר שניחסהו אל האולת והפתיות כי מה שיגיע מהטובות בזה האופן לא ישאר כי אם זמן מועט ולא יהיה מאדיי ר"ל שלא יתכן שיגיע בזה האופן טובות רבות לרשע כמו שיראה בחוש מהם וזה ג"כ אפש' שיוסופק ברעות המגיעות הרבה לצדיקים ר"ל שאי אפשר שייוחסו אל האולת והפתיות כי מה שהוא בזה התאר הוא מעט כי היה מציאותו בקרי ובהזדמן. ולזה היה דעת אליפז יותר חסר בענין מה מדעת בלדד וצופר ויותר שלם באופן אחר , ואולם היותו יותר חסר לפי שהרבה מהספקות אשר הביאוהו לזה הדעת הם נשארות עמו מאשר בעדות בלדד וצופר , ואולם היותו יותר שלם כי הוא לא היה מכחיש המוחש אבל היה מכוון בזולת הכחשת המוחש שיתיר הספקות כמשפט כל חכם ועוד כי השרש אשר ממנו המשיך דעהו הוא אמתי בעצמו ואולם טעה במה שאחר השרש וזה כי הוא כששער שהוא בטל שייוחסו כל הטובות והרעות אל גמול ועונש מאת הש"י לפי מעשה האדם כמו שיתבאר מהחוש. והיה בטל גם כן שלא יהיה בהם דבר מוגבל מאת השם לפי מעשה האדם לפי מה שינזרהו החוש כמו שזכר אליפז בזה הספר במה שטען על איוב הנה חייב בהכרח שיהיה קצתם מיוחס אל הש"י לפי צדק האדם ורשעו וקצתם בלתי מיוחסות אליו ואילו לא אמר אליפז יותר מזה השיעור היה מחוייב היות מאמרו אמת ואמנם טעה בשלא הבדיל באופן שלם מה שייוחס אל הש"י מאלו הטובות והרעות ממה שלא ייוחס אליו ולזה לא עמד טעמו בו כשטען עליו איוב מה שטען לסתור דעתו כמו שיתבאר במה שאחר זה. ועוד כי דעת אליפז היה דוקך אל האמת ואם אינו בעצמו אמת כי הוא כבר שם כל השתדלותו להתיר הספיקות בזולת הכחשת המוחש ומי שמנהגו זה המנהג הנה כשישער בספקות הנופלות בדעתו מצד המוחש ומי יתקומי בצד אחר שינית דעתו יותרו בו הספיקות בזולת הכחשת המוחש ואולם בלדד וצופר אמרו מאמר בלתי מבואר ולא הניחו למוחש רושם אבל התירו הספק כשאמרו שאלו הדברים נעלמים ממנו ואם הענין כן איך ידעו שאלו הדברים הם בסדר וביושר מי הגיד להם זה והנה אין להם מאזני הבחינה ולא די בשרש שפעלו בו זה שימנעם מהשיג האמת בזה הדרוש אבל מי שמנהגו זה המנהג לא יתכן שישיג האמת בשום דבר כי אם לאנשים התחלה לידיעה ממה שנראה אותו מהדברים המוחשים לא יהיה לידיעת דבר דרך :

רשי

(מענה איוב) : (ב) תמות חכמה. כשתמותו תמות עמכם כל חכמה כי כל חכמה בכם. אבל : (ג) גם לי לבב כמוכם. ואת מי אין כמו אלה שהקב"ה שליט לעשות רצונו ולהאריך שלות רשעים אינכם אלא כמשחקים בי. ואני הוא (ההוה) שחוק לרעהו : (ד) אהיה קורא. להקב"ה ויענהו מלער הקנטתכם ומה יענהו לתת לו שחוק לצדיק ותמים שלם :

שחוק צדיק תמים. היא העניה אשר יענהו ידעתי אני כאשר אמרתם. כי : (ה) לפיד בוז. אש של גיהנם עומד למי שאנן בעשתונותו לומר שלום יהיה לי : נכון. מזומן הוא העשתות שאנן להיות במועדי רגל שרגלם מועדת : (ו) ישליו. ידעתי אני כי ימי ישליו אוהלים לבני קדר השוכנים באהלים במדברה. והם שודדים שנא' פרא אדם ידו בכל (בראשית טז) : ובטוחות. שלימות יש למרגיזי אל. לכל אשר הביא לו הבור השלום בידו אם טוב אם רע: (יא) הלא אזן מלין תבחן. ולמה לא ידעו זאת השומעים פעלו כאשר החיך יטעם לאוכל : (יב) בישישים חכמה וגו'. לדעת כי

אבן עזרא

סביבות חומות המדינה : (ב) אמנם כי אתם עם : תמות החכמה. עמכם כמשנה כסילותכם כענין נסרחה חכמתם: (ג) ואת מי אין כמו אלה. מי לא ידע בכל אלה: (ד) שחוק לרעהו. שבתי כאדם שהי' שחוק לרעהו והוא כשחוק לרעהו והתיתה שהיה זה שהב לשחוק קורא לאלוה ויענהו: (ה) לפיד בוז. הלמ"ד נופל מן אש בפידו להם שוע בעבור הפיד שבא לו שב בוז כמו ובוז משפחות במחשבת השאנן : לעשתות. כמו אולי יתעשת האלהים אבדו עשתנותיו : נכון למועדי רגל. וזה דבר יבוא האדם שתמעד רגלו כענין ואני כמעט נטיו רגלי : (ו) ישליו. כי יראה שהם השודדים העושים החמס בפרהסיא בשלוה וישליו ישמש עצמו ואחר עמו כמו יחי ראובן ואל ימות שענינו ואל יהי מתיו מספר מתיו כענין ואני מתי מספר : בטוחות. ענינו משכנות בטוחות מן בטח : לאשר הביא אלוה בידו. עובדי כו"ם שיעשה אלוהו בידו : (יב) ואורך ימים. טעמו ובאורך ימים. בי"ת בישישים

רלב"ג

ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר : (ד) שחוק. נעג : (ה) לפיד. מענין לפידים ויהיה הומרו לפיד בוז כמו לפיד ובוז : לעשתות. למחשבות מעניו עשתונותיו ואשר שהיה למ"ד לפיד משמשת ויה"ה ענינו מי שהוא נכון לפיד והיד הוא נבזה למחשבות השאנן וכן מי שהוא נכון למועדי רגל וכפל הענין במלות שונות : (ו) לשודדים. לעושים חמס ושודדים האנשים : ובטוחות. חסר מלת משכנות והרצון בזה שהבר ימצא ומשכנות למרגיזי אל שיבטחו כשיחסם בהם ולא פחדו משום דבר : לאשר הביא אלוה בידו. ר"ל לעובדי כו"ם שישימו הכו"ם בידיהם וישתחוו להם או ירצה בזה שבידו הביא והמציא אלוה ר"ל שידיו עשו הפסל ואחר יסגוד לו וישתחוה ולא יפקח עיניו כי הפסל הזה הוא מעשה ידיו כדרך אמרו למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו : (ז) בהמות ותורך. תלמדך כל אחת מהם : (ח) שיח. דבר : (יד) יסגור על איש. ר"ל כבר ישים איש

איוב יב

יב א וַיַּ֥עַן אִיּ֗וֹב וַיֹּאמַֽר׃
ב אָ֭מְנָם כִּ֣י אַתֶּם־עָ֑ם וְ֝עִמָּכֶ֗ם תָּמ֥וּת
חָכְמָֽה׃ ג גַּם־לִ֤י לֵבָ֨ב׀ כְּֽמוֹכֶ֗ם לֹא־
נֹפֵ֣ל אָנֹכִ֣י מִכֶּ֑ם וְאֶת־מִי־אֵ֥ין כְּמוֹ־
אֵֽלֶּה׃ ד שְׂחֹ֤ק לְרֵעֵ֨הוּ׀ אֶהְיֶ֗ה קֹרֵ֣א
לֶ֭אֱלוֹהַּ וַֽיַּעֲנֵ֑הוּ שְׂ֝ח֗וֹק צַדִּ֥יק תָּמִֽים׃
ה לַפִּ֣יד בּ֭וּז לְעַשְׁתּ֣וּת שַׁאֲנָ֑ן נָ֝כ֗וֹן
לְמ֣וֹעֲדֵי רָֽגֶל׃ ו יִשְׁלָ֤יוּ אֹֽהָלִ֨ים׀
לְשֹׁדְדִ֗ים וּ֭בַטֻּחוֹת לְמַרְגִּ֣יזֵי אֵ֑ל
לַ֝אֲשֶׁ֤ר הֵבִ֖יא אֱל֣וֹהַּ בְּיָדֽוֹ׃ ז וְֽאוּלָ֗ם
שְׁאַל־נָ֣א בְהֵמ֣וֹת וְתֹרֶ֑ךָּ וְע֥וֹף
הַ֝שָּׁמַ֗יִם וְיַגֶּד־לָֽךְ׃ ח א֤וֹ שִׂ֣יחַ
לָאָ֣רֶץ וְתֹרֶ֑ךָּ וִיסַפְּר֥וּ לְ֝ךָ֗ דְּגֵ֣י הַיָּֽם׃
ט מִ֭י לֹא־יָדַ֣ע בְּכָל־אֵ֑לֶּה כִּ֥י יַד־
יְ֝הוָ֗ה עָ֣שְׂתָה זֹּֽאת׃ י אֲשֶׁ֣ר בְּ֭יָדוֹ
נֶ֣פֶשׁ כָּל־חָ֑י וְ֝ר֗וּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִֽישׁ׃
יא הֲלֹא־אֹ֭זֶן מִלִּ֣ין תִּבְחָ֑ן וְ֝חֵ֗ךְ אֹ֣כֶל
יִטְעַם־לֽוֹ׃ יב בִּישִׁישִׁ֥ים חָכְמָ֑ה
וְאֹ֖רֶךְ יָמִ֣ים תְּבוּנָֽה׃ יג עִ֭מּוֹ חָכְמָ֣ה
וּגְבוּרָ֑ה ל֝֗וֹ עֵצָ֥ה וּתְבוּנָֽה׃ יד הֵ֣ן
יַ֭הֲרוֹס וְלֹ֣א יִבָּנֶ֑ה יִסְגֹּ֥ר עַל־אִ֝֗ישׁ
וְלֹ֣א יִפָּתֵֽחַ׃ טו הֵ֤ן יַעְצֹ֣ר בַּמַּ֣יִם

תרגום

א וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר :
ב בְּקוּשְׁטָא אֲרוּם אַתּוּן חַבְרַיָּא
וְעִמְּכוֹן תְּסוּף חוּכְמְתָא :
ג לְחוּד לִי לִבָּא דִּכְמָתְכוֹן לָא
פְּרִישׁ אֲנָא מִנְּכוֹן וְעִם מַן
לֵית דִּכְוָת אִילֵין : ד חוּכָא
לְחַבְרֵיהּ אֱהֵי דְּקָרֵי לֶאֱלָהָא
וְעָנֵי יָתֵיהּ חַיָּךְ לְזַכָּאָה שְׁלִימָא :
ה אוּדָא דִבְסִיר לְרַשִּׁיעָא מִן
מַחְשְׁבָא שָׁלֵו מְכַוַּן לְהַרְפַּתְקֵי
זִמְנָא : ת"א בּוּעֲרָא בְּסִיר
לְעֵשָׂו דְּמִן מַחְשַׁבְתָּא רָחִיץ
שָׁלֵו בְּרַם הוּא מְעַתַּד
לְאִזְדַּעְזָעַת רִגְלָא : ו וּבְנֵי
עֵשָׂו דִשְׁלֵוִין בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן
יִתְמַסְרוּן לְבָזוֹזִין וּבְנֵי
יִשְׁמָעֵאל דְּרְחִיצִין יִתְמַסְרוּן
לִשְׁאָר אוּמַיָּא דְמַרְגִּיזִין
אֱלָהָא דִּכְמָתְהוֹן דְּזַמִּין
אֱלָהָא בִּידֵיהּ : ת"א וּבְנֵי
יִשְׁמָעֵאל דִשְׁלֵוִין בְּמַשְׁכְּנֵיהוֹן
יִתְמַסְרוּן לְבָזוֹזִין וְעַמּוֹנָאֵי
וּמוֹאֲבָאֵי דְשָׁרְיָן לִרְחָצָן
יִתְמַסְרוּן בְּיַד רַשִּׁיעַיָּא
דְמַרְגְּזִין אֱלוֹהַּ הֵיךְ פַּרְעֹה
דְּאִיתֵיהּ אֱלוֹהַּ עֲלוֹהִי מַחְתָא
בִּידֵיהּ : ז וּבְרַם שְׁאֵיל כְּדוּן
בְּעִירֵי וְיַלְפוּנָךְ וְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא
וִיחַוֵּי לָךְ : ח אוֹ מַלֵּל לְאַרְעָא
וְתַלְפִנָּךְ וְיִשְׁתָּעוּן לָךְ נוּנֵי יַמָּא : ט מַן לָא יְדַע בְּכָל אִלֵּין אֲרוּם מְחַת יְדָא דַיְיָ עֲבַדַת דָּא : י דִּי בִידֵיהּ נַפְשְׁתָא דְּכָל חַי וְרוּחָא דְּכָל בְּסַר גְּבַר :
יא הֲלָא אוּדְנָא מִלִּין תִּבְחַן וּמוֹדִינָא מֵיכְלָא יִטְעֵם לֵיהּ : יב בְּקַשִּׁישַׁיָּא חָכְמְתָא וְנוּגְדֵי יוֹמִין בִּינְתָא : יג עִמֵּיהּ חוּכְמְתָא וּגְבוּרְתָּא דִּילֵיהּ
מִלְּכָא וּבִינְתָא : יד הָא יִצְדֵּי וְלָא יִתְבְּנֵי יִסְגּוֹר עַל גְּבַר בְּקִבּוּרְתָּא וְלָא יִתְפְּתַח : טו הָא אָחֵד בְּמַיָּא וּמִתְיַבְּשִׁין וְכַד

מסורה

ד' מס' בכתובי' · ב' נח נח · ב' · ל'. ב' אוהכיך · ל' . ל' · ל' · ב' וחסר · ד' רפי' · ב' וחסר : ג' · ב' והסר יטעם לאכל. · ל' · ד' ר"פ · ג' ומ"ל בלישנא · ס' . ג'

תולדות אהרן בחוק. חגיגה ס :
לפיד. סנהדרין קח :
ישליו. סוכה נב (תענית כו) : באלה. עקידה שער א : בישישים. שבת קנב. קנים כב :

ואת מי ד' וסימ' את מי עשקתי. את מי יורה דעה. ואת מי דאגת ותיראי. ואת מי אין כמו אלה : שחק ד' חסרים בכתובים וסימן בירמיה סי' כ' ע"ש : לאשר הביא ל' ישליו אהלים לשודדים והוא מן שיטה מן ט"ו לא מלעיל בריש תיבותא וסימ' נמסר במסר' רבתא במערב' : אות הלמ"ד בס"ד : ויגד ד' רפי' וסימ' נמסר בשפטים סי' י"ד : ויספרו ג' וסי' יקומו ויספרו לבניהם. ויספרו לך דגי הים. ויזבחו זבחי תודה: וחך ב' וחס' וסי' וחך אכל

מצודת דוד

ישוו בדבר המעל בעיני העם ויהלפו בגמול עונשם וישפוט על ייסורי איוב על כי קצר בחכמה לפי שיעור השגתו) : יב (ב) אמנם. האמת כי אתם הרבים ולמולי תחשבו לעם כי נשארתי לבדי ואין מי יחזיק בידי אבל וכי בעבור כי אתם הרבים למולי תמות החכמה עמכם ר"ל וכי כל החכמה היא בכם עד שאם תמותו תמות גם היא ולא תשאר בעולם: (ג) גם לי לבב. הנה לא כן הוא כי גם לי יש לב מבין כמו לכם ואינני נופל במעלה להיות גרוע ופחות מכם: ואת מי. ועם מי מהאנשים אין לב מבין כמו שיש עם אלה הריעים וכי חכמה גדולה יש בכם אשר לא תמצא בשאר האנשים : (ד) שחוק לרעהו. על כי הרבה נופר לבזותו אמר הנה אני אהיה לשחוק וללעג למחשבתו אשר בעבור גודל הצלחתו אשר ישיג כל תאותו כאלו בכל אשר יקרא לשאול מאלוה יענה וישיב לו למלאות שאלתו לזה גבה לבו עד כי ישחוק עלי אשר אני באמת צדיק תמים: (ה) לפיד בוז וגו'. כי כן הדרך אשר למחשבות איש שאנן ושקט מרוב כל יחשב כלפיד הבזוי את מי אשר הוא נכון שימעדו רגליו ליפול ולזה הרבה נופר לשחוק בי: (ו) ישליו. אבל לא מרוב חכמה ויושר לבב רבה הצלחתו כי לא ראינו אשר אהלי השודדים המה בשלוה ומשכנות בטוחה נמצאים למרגיזי אל לאשר יעביד העכו"ם אשר לא ימוש ממקומו ומביא אותו בידו ועכ"ז אליו ישתחוה ולו יעבוד וא"כ אף מהצלחת נופר אין ראיה על החכמה ויושר הלבב : (ז) ואולם. אבל חכמת מה לך ואם בהודעת העלמת חקר אלוה לא צריכה לך כי באמת שאל אל הבהמות וכל אחת תלמדך העלם חקר אלוה ר"ל משלמות יצירת היצורים ומההכמה אשר בהם יתהלפו אלה מאלה מכל זה נוכל להשכיל שלא נמצא חקר אלוה וכאלו הם יורו ויגידו את זאת: (ח) ותורך. ר"ל מטבעי ארבעה היסודות וכל הדברים הנמצאים בארץ המורכבים מהם מאלה תוכל להבין העלם חקר אלוה : (ט) מי לא ידע בכל אלה. מי הוא הסכל אשר לא יוכל לדעת העלמות חקר אלוה באמצעות אלה הדברים זולת מאמריך: כי יד ה' וגו'. כי הלא יד ה' עשתה זאת ומהם הלא יוקח ראיה על עומק חכמתו שאין חקר לה : (י) אשר בידו וגו'. מוסב למקרא שלפניו לומר הוא האלהים אשר בידו וגו': ורוח וגו'. זכר לעצמו רוח האדם על כי היא העולה על כולנה: (יא) הלא אזן. האוזן השומעת תבחן הדברים ממי נאמרו והחיך הטועם הוא יטעם לו טעם המאכל המר הוא אם מתוק כי בו ניתן ההרגש הזה ויובן א"כ הרבה מן הדברים ע"פ החוש: (יב) בישישים חכמה. ובעבור זה ימצא הרבה מן החכמה בלב הישישים כי בעבור רוב הימים ראו הרבה בחוש ומהם יקחו התחלה להבין דבר מתוך דבר : ואורך. הכי"ת מן בישישים משמשת בשתים כאלו אמר ובאורך ימים תבונה והוא כפל ענין במ"ש ועל כי נופר היה צעיר ממנו לימים אמר איך התפאר בחכמה למולי ואני ישיש וזקן ממך: (יג) עמו. ובעבור רוב השנים ידעתי א"כ בלעדך שעם ה' תכלית החכמה והגבורה : לו עצה. הוא המשכיל לתת עצה ובידו התבונה: (יד) הן יהרוס. כאשר יחפוץ להשגיח הלא ישדד המערכה והשהוא מהרס דבר מה הנה לא יבנה בזולת רצונו: יסגור. כאשר יסגור המאסר על איש הנה לא יפתח בזולת חפצו: (טו) הן יעצור. ימנע הגשמים

מצודת ציון

על שם שקרובה הנפש לפתח לצאת מן הגוף וכן ונפש כצליה הפחתי (לקמן לא) : (ג) לא נופל. לא פחות וגרוע וכן נופלים מערלים (יחזקאל לב) : (ד) לרעהו. מלשון רעיון ומחשבה כמו בנת לרעי מרחוק (תהלים קלט) : (ה) לפיד. הוא כעין המנדנדים בו כאש ונשרף גם הוא כמו כלפיד יבער (ישעיה סב) ועל כי לא יגלה למלאכה ובזוי הוא מאד אמר לפיד בוז : לעשתות. למחשבות כמו אבדו עשתונותיו (תהלים קמו) : שאנן. שוקט ובוטח כמו שאנן מואב (ירמיה מח) : למועדי. ענין החלקה והשמטה לנפול כמו ולא מעדו קרסולי (תהלים יח) : (ו) ישליו מלשון שלום : ובטוחות. ר"ל משכנות בטוחות וקצר כדבר המובן : ותורך. ותלמדך : (ח) שיח. מלשון שיחה ודבור : (יב) בישישים. הזקן הרבה יקרא ישיש והוא מלשון יש כי עמדה בו הישות וימים רבים : (יד) יפתח. ענין הסרה מן המאסר : (טו) יעצור. ענין

אבן עזרא

כיפיפים ישרת עלמו ואחר עמו כמו ואחר אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי: (טז) לו שוגג. הוא ידע שגגתו של האדם או שישגה אחרים והם לא ידעו: (יז) שולל. כל אחד מהם יוליכם שולל מדעת כטעם וסר מרע משתולל: (יח) מוסר מלכים. כמו מוסרות ומוטות: (כג) משגיא. מן אל שגיא: ויאבדם. הפך משגיא: שוטח. מן וישטחו להם כמו פורש והענין מפיץ ומפזר: וינחם. הפך הענין: (כד) ויתעם. בעלת תהו: אם

תולדות אהרן נוו. פסחים קיא:

יטעם לו. יטעם לאכל: עמו ד׳ ר"פ וסי׳ עמו הראובני והגדי. עמו זרוע בשר. עמו חכמה וגבורה לו עצה. עמו עז ותושיה: יהרוס ג׳ מ"ל בליש׳ וסי׳ לנתוש ולנתוץ ולהאביד. המה יבנו ואני אהרוס. הן יהרוס ולא יבנה: מוליך ג׳ ר"פ וסי׳ מוליך לימין משה. מוליך יועצים ש לל. מוליך כהנים: שולל ג׳ וסי׳ אלכה שולל כן כתיב. מוליך כהנים. מוליך יועצים. קדמא כתיב י׳: ומזיח ל׳ אפיקים רפה והוא חד מן מלין דמשמשין ומז ברישיה וסימן במסרה רבתא במערב׳ אות המ"ם בס"ד בשיטת ומ׳: לאור ז׳ קמצין וסי׳ בלשון ארמי צוח סמי׳ וסבר למיפק בצפרא וקם בליליא. וביאורם נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה: וינחם ז׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ כ"ב: אזני ח׳ וסי׳ ויאמר לו חלילה לא תמות. כי קשרתם כלכם עלי ב׳ בו. ויאמר המלך לרצים. אטה למשל אזני. ואלי דבר יגונב. הן כל ראתה עיני. שמעה אזני. ולמלמדי לא הטיתי אזני:

איוב יב יג

וַיִּבָשׁוּ וִישַׁלְּחֵם וְיַהַפְכוּ־אָרֶץ׃ טז עִמּוֹ עֹז וְתוּשִׁיָּה לוֹ שֹׁגֵג וּמַשְׁגֶּה׃ יז מוֹלִיךְ יוֹעֲצִים שׁוֹלָל וְשֹׁפְטִים יְהוֹלֵל׃ יח מוּסַר מְלָכִים פִּתֵּחַ וַיֶּאְסֹר אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם׃ יט מוֹלִיךְ כֹּהֲנִים שׁוֹלָל וְאֵתָנִים יְסַלֵּף׃ כ מֵסִיר שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים וְטַעַם זְקֵנִים יִקָּח׃ כא שׁוֹפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רִפָּה׃ כב מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת מִנִּי־חֹשֶׁךְ וַיֹּצֵא לָאוֹר צַלְמָוֶת׃ כג מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם שֹׁטֵחַ לַגּוֹיִם וַיַּנְחֵם׃ כד מֵסִיר לֵב רָאשֵׁי עַם־הָאָרֶץ וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃ כה יְמַשְׁשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר וַיַּתְעֵם כַּשִּׁכּוֹר׃

יג א הֶן־כֹּל רָאֲתָה עֵינִי שָׁמְעָה אָזְנִי וַתָּבֶן לָהּ׃ ב כְּדַעְתְּכֶם יָדַעְתִּי גַם־אָנִי לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם׃ ג אוּלָם אֲנִי אֶל־שַׁדַּי אֲדַבֵּר וְהוֹכֵחַ

(Masoretic notes: ל׳. ד׳ ר"פ — ג׳. ג׳ — י"ג — ל׳ מ"ל — ל׳. ל׳ — י"ג חסר — ל׳. ל׳ — ל׳. ל׳ — ג׳ ובליש׳ — כ"ט — ח׳. ל׳. ל׳ — ג׳ ר"פ בסי׳. ל׳)

תרגום

יְשַׁלְחִנּוּן מִתְהַפְּכִין בְּאַרְעָא׃ טז גַּבֵּיהּ עוּשְׁנָא וְחוּכְמְתָא דִּי לֵיהּ שָׁלֵי וּמַשְׁלֵי׃ יז דְּמוֹבִיל מָרֵי מַלְכָא כַּד מִשְׁתַּלְשְׁלִין וְנַגּוּדַיָּא יִתְעֲכַב׃ יח שׁוּשִׁילְתָּא דְמַלְכַיָּא מַשְׁרֵי וְאָסַר קְטוּר בְּחַרְצֵיהוֹן׃ יט דְּמוֹלִיךְ רַבְרְבָנַיָּא בְּבִזְּתָא וְתַקִּיפַיָּא מְקַלְקֵל׃ כ מַעְדֵּי קְשׁוֹט סִפְוָתָא מִמְּהֵימְנִין וּטְעֵם סָבַיָּא יִסַּלֵּק׃ כא שָׁדֵי בַּסְרָנוּתָא עַל סָרְכַיָּא וְתוּקְפֵי תַקִּיפַיָּא מַחְלֵישׁ׃ כב מְגַלֵּי עֲמִיקְתָא מִן חֲשׁוֹכָא וּמַפֵּק לִנְהוֹרָא טוּלֵי מוֹתָא׃ כג מַסְגֵּי לְעַמְמַיָּא וּמְאַבְדִנּוּן מַשְׁטַח מְצוּדְתָא לְאוּמַיָּא וְדַבְרִנּוּן׃ כד מַעְדֵּי חָכְמַת לִבָּא דְרֵישֵׁי עַמָּא דְאַרְעָא וּמַטְעֵנוּן בִּלְמָא דְלֵית אוֹרְחָא׃ כה יְמַשְׁמְשׁוּן חֲשׁוֹךְ וְלָא נְהוֹרָא וּמַטְעֵנוּן הֵיךְ רַוְיָא׃ א הָא כוּלָא חָמַת עֵינִי שְׁמַעַת אוּדְנִי וְאִתְבַּיְנַת לָהּ׃ ב הֵיךְ מַנְדַּעְכוֹן יָדְעִית אוּף אֲנָא לֵית פְּרִישׁ אֲנָא מִנְכוֹן׃ ג בְּרַם אֲנָא לְוַת שַׁדַּי אֲמַלֵּל וּמְכַסָּנָא עִם אֱלָהָא

רשי

כי עמו חכמה וגו׳: (טו) וישלחם ויהפכו ארץ. בשליחותו כאשר עשה לדור אנוש שהציף שלישו של עולם: (טז) לו שוגג. האדם השוגג: ומשגה. שטן המשגהו: (יז) שולל. שם דבר הוא שטות. מוליכם בשטות כשהוא רוצה לערבב ולבלע חכמתם כמו וסר מרע משתולל (ישעיה נט) אשתוללו אבירי לב (תהלים עו) ותי"ו אשר במשתולל ואשתוללו כן דרך לשון עברית בתיבה שיסודה שי"ן או סמ"ך והוא בא לדבר בלשון נעשה ונפעל או מתפעל נותן תי"ו אחר אות ראשונה של יסוד כמו וישתכחו בעיר (קהלת ח) וישתמר חוקות עמרי (מיכה ו) מסתולל בעמי (שמות ט) ויסתבל החגב (קהלת יב): יהולל. שוטה לשון הוללות וסכלות: (יח) מוסר מלכים פתח. להסיר מוסר שבלם מעל אחרים ומעבירם ממלוכה: ויאסור אזור במתניהם. בתחלתם כשהוא חפץ בהם חוגר חלציהם ומזרזם כח למלוכה: (יט) כהנים. שרים כמו כהן מדין (שמות ג) כהן און (בראשית מא): (כ) לנאמנים. אף לנאמנים כי פעמים שפתיו נכללים לדבר סרה כגון אברהם והאמין בה׳ וסוף נכשל בבמה אדע: (כא) ומזיח אפיקים רפה. וחגור החזקים מרפה ומפתח חגורם להתיש כחם כמו (תהלים קט) ולמזח תמיד יחגרה: אפיקים. חזקים כמו אפיקי נחושה (לקמן מ) אפיקי מגינים (שם מא): (כג) משגיא לגוים ויאבדם. יש אומרים כאשר עשה למצרים בהשיגם את ישראל לפני בעל צפון (שמות יד) שנו ואמרו תדעו שהשכים עמנו לטבעם ביום כאשר גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שם א) וקשה יראתו של בעל צפון שלא נעשה בו שפטים ככל אלהי מצרים וגרם המקום להשגותם כדי לטבעם וזה הלשון אינו עיקר דאם כן היה לו לומר בלד ימין משגיא כמו שוגה אבל זה עיקר מגדיל לשון שגיא כח משגיא את הגוים ומצליחם ולבם מתגאה בהצלחתם והוא היה אבדן שלהן מה שהצליחו: שוטח. מרבה אותם להשטיח בארץ ולכסותם: (כד) בתוהו לא דרך. בתוהו שאינו דרך: (ג) אולם אני. איני מבקש אלא לדבר אליו ולהתווכח עמו אחשן:

עושלי

רלבג

איש במסגר ולא יצא ממאסרו לעולם: (טו) שוגג ומשגה. שני שרשים בענין אחד: (יז) מוליך יועצים שולל. ר"ל בהוא מוליך שלל כל אחד מהיועצים כאשר ירצה ואע"פ שהם טובי העצה לא יועיל להם טוב עצתם: יהולל. מענין הוללות וסכלות: (יח) מוסר מלכים. מאסר מלכים: פתח. התיר: (יט) כהנים. שרים וכמוהו ובני דוד כהנים היו: ואיתנים. חזקים: יסלף. יעות: (כ) לנאמנים. הם האנשים הממהרים לדבר נחות או ירצה בזה האנשים הנאמנים בדבריהם לפי טעמם וחכמתם: זקנים. חכמים: (כא) ומזיח אפיקים רפה. ומזיק חזקים החלים או ירצה בזה ואזור חזקים התיר מענין ולמזח תמיד יתגרה: (כג) משגיא. מרבה: שוטח. מפזר: (ג) לא נופל אנכי מכם. לא חסר אנכי מכם: (ד) אויל. מלת אויל נגזרת מן אל ופירושה כדל:

פלא ג

מצודת ציון

ענין מניעה: (יז) שולל. ענין שטות כמו אשתוללו אבירי לב (שם עו): יהולל. ענין סכלות וכן וקוסמים יהולל (ישעיה מד): (יח) מוסר. קשרי רצועות העול כמו מוסרי צוארך (שם כב): פתח. התיר: ויאסור. קושר כמו הסוס אסור (מלכים ב ז): אזור. חגורה כמו ואזור עור (שם א): (יט) כהנים. שרים כמו ובני דוד כהנים (ש"ב ח): ואיתנים. וחזקים כמו איתן מושבך (במדבר כד): יסלף. יעות כמו ויסלף דברי צדיקים (שמות כג): (כ) לנאמנים. הוא מלשון וינאמו נאום (ירמי׳ כג) שהוא ענין דבור והנו״ן האחרונה נוספת לסימן שם תואר כמו רחמן והלהים בלשונם היודעים חכמת הדבור יקראו נאמנים: וטעם. ענין תוכן הדבור כמו בשנותו את טעמו (תהלים לד): (כא) ומזיח. חגורה וכן ולמזח תמיד יתגרה (שם קט): אפיקים. חזקים כמו אפיקי נחושה (לקמן מ): רפה. מלשון רפיון: (כב) צלמות. צלו של מות הוא חשכת הקבר: (כג) משגיא. מגדיל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צב): שוטח. פורש כמו וישטחו להם שטוח (במדבר יא): וינחם. וינהיגם כמו לך נחה (שמות לב): (כה) ימששו. ענין החפוש בידים הנה והנה להשמר ממכשול כמו כאשר ימשש העור (דברים כח): (ב) לא נופל. לא

מצודת דוד

במים ונעשה המקום יבש: וישלחם. ופעם ירבה מימיהם וישלחם לשטוף פני האדמה ומהפכים הארץ כי מאבדים הרבה: (טז) עמו עוז. בידו החוזק והתשות את מי לחזק ואת מי להתיש כח זרועו: לו שוגג. יודע הוא שגגת האדם עם כי לא ידע האדם בנפשו: ומשגה. יודע הוא הדבר אשר האדם משגה בו את זולתו עם כי לא ידעו הזולת: (יז) מוליך. חכמי לב בעלי עצה מוליך בדרך שולל ויסכל דעת השופטים עם כי מאד חכמו: (יח) פתח. מתיר קשר השרים ר"ל מסיר קשרי רצועות העול אשר שמו על העם: ויאסור. וכאשר יחפוץ יקשור האזור במתניהם ר"ל יאמץ כחם כי האזור במתניו הוא מחוזק ומזורז: (יט) מוליך כהנים. השרים מוליך בדרך שולל ויעוות החזקים בעלי הכח לבל ילחמו כדרך הנימוס והראוי: (כ) לנאמנים. להמדברים בחכמה המליצה יסיר מאמר שפתותם עד לא יכיחו לדבר מה בלבבם והזקנים בעלי המדע יקח מיהם תוכן האמרים: (כא) שופך. פעם מביא בוז הרבה על נדיבים כמים הנשפכים ומרפה חגורת החזקים ר"ל יתיש כחם כי החגור הוא מזורז ונחלש כשנרפה החגור: (כב) מגלה. ר"ל מלמד האדם דעת להשכיל דברים עמוקים קשי ההבנה: צלמות. ר"ל דברים הנעלמים ביותר מוציא לאור כי יתנן האדם דעת ויאיר עיניו להבין דבר מתוך דבר: (כג) משגיא. הוא מגדיל את האנשים בממשלה רב והוא מאבדם: שוטח. הוא יפרשם על פני האדמה במרחב רב והוא ינהינם מארצם ללכת גולה: (כד) מסיר. פעם מסיר חכמת לב ראשי העם המנהיגים אותם והמה יתעו את העם ללכת בעלת תוהו לא בדרך ישר ועצה נכונה: (כה) ימששו. והמה ממששים בידיהם במקום החשך אשר ילכו בה ולא ילכו במקום אורה ר"ל שוגים ללכת בעלת תוהו ולא יפנו אל מול העצה הנכונה: ויתעם. ה׳ מתעה אותם להיות מבולבלים בדעתם כמו השכור: יג (א) הן כל אלה. כל הדברים האלה שאמרתי הנה ראתה עיני הדברים הנראים ושמעה אזני הדברים הנשמעים ובין העין ובין האוזן הבינה כל אחת מהגה שבדבר ה׳ נעשה: (ב) כדעתכם. כשיעור ידיעתכם ידעתי גם אני לא פחות וגרוע אנכי מכם בדבר הידיעה ומה זה תספרו לפני מפלאות ה׳: (ג) אל שדי אדבר. לא אחפוץ מענה

לתשובה

רשי

(ד) טופלי שקר. מחברי דבר שקר: רופאי אליל כולכם. כל אליל שבמקרא לשון אל ורבותינו פירשו זה גיד הנושא שאין לו רפואה ושמו אלל: (ו) וריבות. הוכחות: (ז) הלאל תדברו עולה. אחרי אשר תחת אל באתם לריב לא טוב שתדברו עולה: ולו תדברו רמיה. בעבורו תדברו רמיה כמו (לקמן לג) הן אני כפיך לאל וכמו אל הארץ אשר דבר להם (דברים ט) לצורכם וכמו ילחם לכם (שמות יד) האתם תריבון לבעל (שופטים ו) הוקשה בעיני לאמרו כאן והוא דוגמת כיד משה לו על קרח (במדבר יז): (ח) הפניו תשאון. וכי להחניף לו בשאת פנים באתם: אם לאל. בשבילו תתווכחון על רמיה: (ט) הטוב כי יחקור אתכם. ותמצאו שקרים: אם כהתל באנוש תהתלו בו. לומר לכבודך עשינו עצמנו שקרים: (י) הוכח יוכיח אתכם. הלא יודיע לכם דבתכם: אם בסתר. וכי בסתר שתעמדו לפניו בדין פנים תשאו לו לומר שם נשאנו פניך: (יא) הלא שאתו. גבהו ואימתו תבעת אתכם. ויש אומרים שאתו שרפת אשו כמו וישאם דוד ואנשיו (שמואל ב ה) וכמו משאת העיר (שופטים כ): (יב) זכרוניכם משלי אפר. זכרוניכם נמשל לאפר. אתם סבורים להתמשל לאברה׳ שאמר אנכי עפר ואפר (בראשי׳ יח): לגבי חומר. שוה לעפר יהי גביכם אלו: גביכם. גובה שלכם כמו ותבני לך גב (יחזקאל טז): (יג) ויעבור עלי מה. מה שיעבור עלי בעון צעקתי יעבור עלי ואל תחושו על מה אני צריך לשאת ולאחוז: (יד) בשרי בשני. ליסרני ולכופני אל השתיקה: ונפשי אשים בכפי. להניח נפשי למות ביסורי שתיקה: (טו) הן יקטלני. הלא אם יקטלני איני נפרד ממנו ותמיד לו איחל על כן אין מרד ופשע בדברי: אך דרכי. ומדותי שנהגתי בהם: אל פניו אוכיח. לדעת מה יפשיעני: (טז) גם הוא. וכאשר אני שלם עמו כן הוא גם הוא לי לישועה ולא תמצאו אתם חן בעיניו: כי לא לפניו חנף יבוא. וזה שנאמר להם (לקמן מב) כי לא דברתם עלי נכונה: (יח) ערכתי משפט. הוכחת דברים סדרתי טענותי בלבי מה להשיב: (יט) אחריש ואגוע. אם לא אריב אחריש ואגוע: (כ) אך שתים אל תעש עמדי. דין של מעלה ודין של מטה. ואם באחת תבא

איוב יג

אֶל־אֵל אֶחְפָּץ׃ ד וְאוּלָם אַתֶּם
טֹפְלֵי־שָׁקֶר רֹפְאֵי אֱלִל כֻּלְּכֶם׃
ה מִי־יִתֵּן הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישׁוּן וּתְהִי
לָכֶם לְחָכְמָה׃ ו שִׁמְעוּ־נָא תוֹכַחְתִּי
וְרִבוֹת שְׂפָתַי הַקְשִׁיבוּ׃ ז הַלְאֵל
תְּדַבְּרוּ עַוְלָה וְלוֹ תְּדַבְּרוּ רְמִיָּה׃
ח הֲפָנָיו תִּשָּׂאוּן אִם־לָאֵל תְּרִיבוּן׃
ט הֲטוֹב כִּי־יַחְקֹר אֶתְכֶם אִם־
כְּהָתֵל בֶּאֱנוֹשׁ תְּהָתֵלּוּ בוֹ׃ י הוֹכֵחַ
יוֹכִיחַ אֶתְכֶם אִם־בַּסֵּתֶר פָּנִים
תִּשָּׂאוּן׃ יא הֲלֹא שְׂאֵתוֹ תְּבַעֵת
אֶתְכֶם וּפַחְדּוֹ יִפֹּל עֲלֵיכֶם׃
יב זִכְרֹנֵיכֶם מִשְׁלֵי אֵפֶר לְגַבֵּי־חֹמֶר
גַּבֵּיכֶם׃ יג הַחֲרִישׁוּ מִמֶּנִּי וַאֲדַבְּרָה־
אָנִי וְיַעֲבֹר עָלַי מָה׃ יד עַל־מָה ׀
אֶשָּׂא בְשָׂרִי בְשִׁנָּי וְנַפְשִׁי אָשִׂים
בְּכַפִּי׃ טו הֵן יִקְטְלֵנִי לֹא אֲיַחֵל אַךְ־
דְּרָכַי אֶל־פָּנָיו אוֹכִיחַ׃ טז גַּם־הוּא־
לִי לִישׁוּעָה כִּי־לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא׃
יז שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וְאַחֲוָתִי
בְּאָזְנֵיכֶם׃ יח הִנֵּה־נָא עָרַכְתִּי
מִשְׁפָּט יָדַעְתִּי כִּי־אֲנִי אֶצְדָּק׃
יט מִי־הוּא יָרִיב עִמָּדִי כִּי־עַתָּה
אַחֲרִישׁ וְאֶגְוָע׃ כ אַךְ־שְׁתַּיִם אַל־

תרגום

אצבי: ד וברם אתון מתברי
שקר כמאסי אליל ומודרקא
דפלטיה סכינא הכדין
כולכון : ה לוי דמשתק
תשתקון ותהי לכון
לחוכמתא : ו שמעו כדון
מכסנותי ומצות ספותי
אציתו : ז הלאלהא אתון
ממללין שקר ולותיה תמללון
נכילתא : ח האפוי תסבון
אין לאלהא תנצון: ט התתקין
ארום יפשפש יתכון אין היך
דמתלעבא בבר נש
תתלעבון ביה : י מכסנא
יכסן יתכון אין בטומרא
אפוי תסבון : יא הלא
באזדקפותיה על כורסי
דינא רתיתיה תבעת יתכון
ורתיתיה יפול עליכון :
יב דכרנכון מתיל לקטמא
לגב טנא גביכון : יג שתוקו
מני ואמלל אנא ויעבר עלי
מדעם : יד מטול מה אטול
בסרי בככי ונפשי אשוי כד
על גב ידוי : טו הא אין
יקטלנני קדמוי אצלי ברם
אורחתי קדמוי אכסן :
טז לחוד הוא לי לפורקנא
ארום לא קדמוי דילטור
יעול : יז שמעו וקבילו
מלתי ותנויי באודניכון :
יח הא כדון סדרית דינא
ידעית ארום אנא אזכי : יט מן הוא דינצי בהדי ארום השתא אשתוק ואתנגד : כ לחוד תרתין לא תעבד עמי

אבן עזרא

(ח) אם לאל תריבון. אם בעד כמו ואמר פרעה לבני ישראל: (יא) הלא שאתו. אשו כמו והמשאת העלה או כענין רומה על השמים: (יב) משלי אפר. זכרו כי אתם נמשלים לאפר: (יז) ואחותי. האל״ף מקום ה״א והוא מן אחוה דעי אף אני:
ככך

החרש ו׳ וסי׳ ואם החרש יחריש לה. ויאמרו לו החרש שים ידך. החרש אנכי אדבר. החרש ואאלפך חכמה. מי יתן החרש תחרישון. כי אם החרש תחרישי בעת הזאת: ותהי י״ד רפי׳ וסי׳ נמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ח: תריבון ג׳ וסי׳ מה תריבון עמדי. האתם תריבון לבעל. אם לאל תריבון. אנ״ך: הטוב ד׳ רפי׳ וסי׳ נמסר בסיפרא סי׳ י׳: הוכח ה׳ וסי׳ נמסר בסדר קדשים ובסיפרא סוף סי׳ ו׳: משלי ד׳ וסי׳ נמסר בריש משלי וע״ש: ויעבור ג׳ וסימן ויעבר אחד מהנערים ויקחה. אמר לנער ויעבר לפנינו ויעבר. ויעבר עלי מה: ונפשי ה׳ וסי׳ נמסר בתהלים סימן ל״ה: כפי בכפי ט׳ וסימן והיה בעבור כבודי והסירותי את כפי. ואראה כי אינך מושיע ואשימה. ותבא האשה אל שאול. וגם אני אכה כפי אל כפי ב׳ בו. והנה הכיתי כפי אל בצעך אשר עשית. על מה אשא בשרי בשני. נפשי בכפי תמיד: ערכתי ג׳ וסי׳ את שבע המזבחות. נר למשיחי. הנה נא ערכתי משפט:

תולדות אהרן ט׳ פ׳ ג׳. חולין קכא: שאתו. עקרים מ״ג פ״ב: יקטלני. סוטה כז: לישועה. (סוטה כ): חנף. סוטה מ״ב סנהד׳ קג:

רלבג

(ז) הלאל. האם בעבור אל: ולו. הדברו רמיה. ואם בעבורו תדברו רמיה: (יא) שאתו. התנשאותו ורוממותו: (יד) לגבי חומר גביכם. לגופי חומר נמשלו גופיכם: (יג) ויעבור עלי מה. ר״ל ויעבור עלי מהרעות מה שיהיה אם מעט ואם הרבה: (יז) ואחותי. והגדתי: (יט) אחריש ואגוע. שטעם אם אחריש אגוע
לחוזק

מצודת דוד

להתווכח עמכם כ״א אל שדי אדבר ועמו אחפוץ להתווכח: (ד) ואולם. אבל מכם אין לי תועלת כי אתם מחברים יחד דברי שקר כי תחשבו עלי עון רב אשר לא כן הוא ובהיות כן אתם כולכם רופאי אלל ר״ל מה שתנחמו אותי לומר כמ״ש לה׳ ישנה אחריתי הלא הבל הוא כי אין בי עון לשוב עליו: (ה) ותהי לכם לחכמה. כי בדבריכם נראה כסכלות לכם לזאת שתקו ואולי יחשוב מי שאתם חכמים: (ו) שמעו. הבינו עתה ויכוח אמרי: וריבות. הוא הויכוח וכפל הדבר במ״ש: (ז) הלאל. וכי בעבור להצדיק את האל תדברו עולה לתלות בי עון רב: ולו. וכי בעבורו הדברו רמיה בתמים וכי הגון הדבר: (ח) הפניו. וכי תשאו פניו להחניף כאשר הריבון בעבורו וכי רצונו בזה: הטוב. וכי יהיה טוב לכם כאשר יחקור אתכם במשפט על הדברים האלה וכי תהתלו בו לומר חז לפניו מהתלות הגה לכבודך דברנו כל אלה וכאשר יהתל איש רעהו: (י) הוכח. דעו שיוכיח אתכם אם תחניפו לי לשאת פניו בסתר בעמקי הלב כי יודע הוא תעלומות לב אשר בזדון הדברו ולא משגגה המה: (יא) הלא שאתו. שרפת בלהב אשר תבעת אתכם: ופחדו וגו׳. ואיך תוכלו להצטדק במשפט: (יב) זכרוניכם. ר״ל הלא בני אדם כולכם וזכרוניכם משולים לזכרון העפר וגופכם דומה לגוף החומר ומה זה לא יראתם מפחד המשפט: (יג) החרישו. לזאת שתקו מעתה מלדבר מה ממני לתלות בי עון רב ואני אדבר דברי ואף אם יעבור עלי מהרעות מה שיעבור אם רב ואם מעט ר״ל לא אחדל מלדבר מפחד יראת העונש: (יד) על מה. בעבור מה ר״ל מה העון אשר בעבורו אשא כל בשרי בשיני כי כל הבשר נלקה ונשחת ולא נותר מהם כי אם לבד הבשר הדבוק בשיני כמ״ש ואתמלטה בעור שני (לקמן יט): ונפשי. ועל מה נפשי קלה להפרד ממני כאלו היתה בכפי אשר מיד בהפתח היד תפול ממנה: (טו) הן יקטלני. ר״ל אל התכוו בצעקתי יורה שעל אשר אחשב שאבדה תוחלתי סרה ממני בעבור זה יראת ה׳ כי לא כן הוא כי אף אם יקטלני עוד אקוה לו לעדן את נפשי בתענוג הרוחני ומדוע אם כן הסור ממני היראה וכל דברי לא להתרים נגדו אך חפצי לברר דרכי לפניו לפלס אותם: (טז) גם הוא. והן ידעתי כי מלבד זכיותי אשר רבו וילמדו עלי זכות יהיה גם הוא לי לישועה בעבור יושר אמרי כי חפצי באמת ולא להחניפו לומר לפניו הן צדקה כי אמנם חטאתי ואם לא כן הוא כי בעל חנף לא יבוא לפניו כי בזוי הוא לו: (יז) שמעו. הבינו אמרי ויכנסו באזניכם: (יח) ערכתי משפט. סדרתי אמרים לטעון במשפט אצדק על פיהם: (יט) מי הוא וידעתי אשר יריב. ר״ל מי הוא אשר ערב לבו לגשת לריב עמדי להשיבני אבלי טעמת צדקות: כי עתה. אם אחריש עתה בעבור הטענות הכוזבות אשר יגידו הריעים הלא אמות ואגוע מכאב מניעת הדברים: (כ) אך שתים. חזר פניו כלפי
המקום

מצודת ציון

לא שחות וגרוע: (ד) טופלי. ענין חבור ודבוק כמו וטפלו על עוני (לקמן יד): אלל: אל ולא ולכן יקרא עבודת כוכבים אלילים בעבור זה: (ט) כהתל. ענין לעג כמו התלת בי (שופטים טז): (יא) שאתו. להב אשו כמו והבא הארץ מפניו (נחום א): תבעת. מל׳ בעתה ובהלה: (יב) גבי. ענין גוף כמו על גבי חרשו (תהלים קכט): (טו) אל פניו. לפניו: (יז) ואחותי. אמרי כמו יחוה דעת (שם יט):
סעלה

אבן עזרא

(כא) כפך . מכתך בעבור היות המכה הידועה מבן אדם בכף וכמוהו הנה יד ה' הויה : (כה) תערוץ . תפחיד או תתגבר עליו והראשון נכון : (כו) מרורות . מן מרי : (כז) בסד . כמו ושדת אותם בסיד שירא בו כל אורחותי ורבינו האי ז"ל אמר שהוא כבל מדברי רבותינו ז"ל : על שרשי רגלי . על עיקרי רגלי תשים חק וגבול והוא רמז לבן אדם :

(ד) מי יתן טהור. ענינו כענין הן בעון חוללתי כי האדם נברא מדבר טמא : (ה) אם חרוצים . הבר גזרת עליו גזירה כמה יחיה וחרצת משפטו ושמת לו חקים וגבולים לא יוכל לעוברם : (ו) שעה. הרפה כמו שעו מני : ויחדל. ישמח בחלדו כמו כל יושבי חלד או ויחדל מהתרעם : עד ירצה. ישלים כמו והרצה את שבתותיה

רשי

תבוא למשפט אז מפניך לא אסתר אם בדין של מעלה אני אומר חטאתי מכסה פשעיו לא יצליח וגו' (משלי כח) ואם בדין של מטה אף אנכי לא אודה אשרי כסוי חטאה ל"ש (סא"א) : (כא) כפך מעלי הרחק . כפייתך כמו שהשיגו אליהוא ואכפי עליך לא יכבד (לקמן לג) ויש פותרים כפך כלומר ידך וקשה לי לאומרו כי לא מצינו כף לרעה כי אם להגן כמו ושכותי כפי (שמות לג) (כד) פניך תסתיר. לראות אף דרכי יושרי : (כה) תערוץ . תפחיד : (כו) מרורות. סרבניות אשר מריתי פיך אתה כותב ולא הטובות שפעלתי : (כז) בסד. בלשון ארמי סדנא בסדניה יתיב עץ גדול שנותנין בו רגלי האסורים ובל' יוני אשתו"ק . תתחקה . אתה עצמך מתחקה על פסיעותי בן פסע זה וכה פעל וכמו מחק הארץ (יחזקאל מג) ותיק האמה (שם) זה היסוד חפיקיו"ל בלע"ז כן על כפים חקותיך (ישעיה מט) : (כח) והוא כרקב יבלה . הגוף הזה אשר תרדוף ירקב ויבלה ואין כבודך כרדיפתך : (ג) אף על זה . ההבל והנרקב : פקחת עיניך . לדקדק בחטאיו : ואותי . אתה מביא במשפט על עונתי : (ד) מי יתן טהור . מדבר טיפה סרוחה ושכבת זרע שהוא טמא לא אחד בהם טהור שלא יחטא : (ה) אם חרוצים ימיו : אם גמול זה הוא משלם שחרוצים וקצובים ליום קבוע ומיועד למיתה : ומספר חדשיו אתך . קצובים וחוק זה עשית לו ולא יתקיים עוד יותר בעולם די לך בתשלומין הללו : (ו) שעה מעליו. בפותו מיעוט הרזהימים ויחדל לו ממכאוב עד ירצה בזקנותו ותשות כמו את יום מותו כשכיר הרוצה להשלמת עבודת יומו כי עבירתו מן העולם חלוטה ונגמרת תשאר כל

כ' ומפניך
כ ... תַּעַשׂ עִמָּדִי אָז מִפָּנֶיךָ לֹא אֶסָּתֵר׃
ל'.ב' חד מ"ג
כא כַּפְּךָ מֵעָלַי הַרְחַק וְאֵמָתְךָ אַל־תְּבַעֲתַנִּי׃
כב וּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶה אוֹ־אֲדַבֵּר וַהֲשִׁיבֵנִי׃
כג כַּמָּה לִי עֲוֺנוֹת וְחַטָּאוֹת פִּשְׁעִי וְחַטָּאתִי הֹדִיעֵנִי׃
ל' כתיב כן
כד לָמָּה־פָנֶיךָ תַסְתִּיר וְתַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לָךְ׃
כה הֶעָלֶה נִדָּף תַּעֲרוֹץ וְאֶת־קַשׁ יָבֵשׁ תִּרְדֹּף׃
ד' מ"ל בליש'
כו כִּי־תִכְתֹּב עָלַי מְרֹרוֹת וְתוֹרִישֵׁנִי עֲוֺנוֹת נְעוּרָי׃
ל'. ל' ומ"ל
כז וְתָשֵׂם בַּסַּד ׀ רַגְלַי וְתִשְׁמוֹר כָּל־אָרְחֹתָי עַל־שָׁרְשֵׁי רַגְלַי תִּתְחַקֶּה׃
ל"נר"פ. ל' וחד וכרקב
כח וְהוּא כְּרָקָב יִבְלֶה כְּבֶגֶד אֲכָלוֹ עָשׁ׃

יד
א אָדָם יְלוּד אִשָּׁה קְצַר
ג'.ג' והסר.ג' רפי'. ב' בסי'
יָמִים וּשְׂבַע־רֹגֶז׃ ב כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל
ס' דגשי'. ד'
וַיִּבְרַח כַּצֵּל וְלֹא יַעֲמוֹד׃ ג אַף־עַל־
ו' חסר. י"ג
זֶה פָּקַחְתָּ עֵינֶךָ וְאֹתִי תָבִיא
ל' רפי' בסיפ'
בְמִשְׁפָּט עִמָּךְ׃ ד מִי־יִתֵּן טָהוֹר
ל'מן י'יחידאין
מִטָּמֵא לֹא אֶחָד׃ ה אִם חֲרוּצִים ׀
חקיו ק'
יָמָיו מִסְפַּר־חֳדָשָׁיו אִתָּךְ חֻקָּו עָשִׂיתָ
וְלֹא יַעֲבֹר׃ ו שְׁעֵה מֵעָלָיו וְיֶחְדָּל
כ'כתוסב יסיס
עַד־יִרְצֶה כְּשָׂכִיר יוֹמוֹ׃ ז כִּי יֵשׁ

הֵידִין מִן קֳדָמָךְ לָא אִטְמַר׃ כא יְדָךְ מֵעִלָּוַי אַרְחֵק וּדְחַלְתָּךְ לָא תְבַעֵית יָתִי׃ כב וְתִקְרֵי וַאֲנָא אָתִיב אוֹ אֲמַלֵּל וּתְתִיבִנַנִי׃ כג כַּמָּה לִי עֲוָיָן וְחוֹבִין מְרוֹדַי וְסוּרְחָנַי אוֹדַע יָתִי׃ כד לְמָה שְׁכִנְתָּךְ תְּסַלֵּק וְתַחְשְׁבִנַנִי לִבְעֵל דְּבָבָא לָךְ׃ כה הֲטַרְפָּא דִשְׁקִיף תִּתְבַּר וְיַת גִּלָא יָבֵשׁ תִּרְדּוֹף׃ כו אֲרוּם תִּכְתּוֹב עֲלַי מְרִירָתָא וְתֵירְתִנַנִי עֲוָיַת טַלְיוּתִי׃ כז וּתְשַׁוֵּי כַּד בְּשִׁיעַ רִגְלַי וְתִנְטוֹר כּוּלְּהוֹן אִסְרָטַי עַל סִמְיוֹנֵי רִגְלַי תִּרְשׁוּם׃ כח וְהוּא הֵיךְ רִקְבוּבִית יִתְבְּלֵי הֵיךְ לְבוּשׁ דִּגְמַרְיֵהּ זְחִיל׃ א בַּר נָשׁ דְּאִתְיְלִיד מִן אִתְּתָא נוּץ יוֹמִין וּשְׂבַע רוּגְזָא׃ ב הֵיךְ נִיצָא נְפַק וְאִתְמוֹלַל וַעֲרַק הֵיךְ טוּלָא וְלָא יְקוּם׃ ג לְחוֹד עַל דֵּין פְּקַחְתָּא עֵינָךְ וְיָתִי תַּעֵל לְדִינָא עִמָּךְ׃ ד מַן יִתֵּן דַּכְיָא מִן גְּבַר דְּאִסְתָּאַב בְּחוֹבִין אֱלוֹפָן אֱלָהָא דִּי הוּא חַד דִּי יִשְׁבּוֹק לֵיהּ׃ ה אִין לָא יְתוּב סְרִיגִין יוֹמוֹי מִנְיַן יַרְחוֹי גַּבָּךְ גְּזֵירְתּוֹ עֲבַדְתָּ וְלָא יֶעְבַּר׃ ו פְּסִיק מִנֵּיהּ וְיִפְסוֹק מַחְתֵיהּ עַד דִּיקַבֵּל סוּטְרֵיהּ הֵיךְ כַּאֲגִירָא בְּיוֹמֵיהּ׃ ז אֲרוּם אִית

אסתר ב' וסי' ומפניך אסתר והייתי נע ונד. אך מפניך לא אסתר : וקרא ד' וסימן קום לך אל נינוה וחברו . וקרא ואנכי אענה או אדבר. וקרא שם בבית לחם : נדף ד' ג' קמצין וא' פתח וסי' נמסר בסדר בחקותי : תערוץ ג' מ"ל בליש' וסי' אולי תוכלי הועיל אולי תערוצי . העלה נדף תערוץ . כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות : ושבע ג' וסי' ויגוע יצחק וימת ויאסף . אדם ילוד אשה. וימת איוב זקן ושבע ימים : רגז ג' וסי' נמסר בריש סיפרא סי' ג': כצל ה' דגשים וסי' ויצורי כצל כלם. ויברח כצל ולא יעמוד . ויעשם כצל . ולא יאריך ימים כצל . כצל ימינו עלי ארץ דד"ה : סימן כל סיפרא במשפט דגשים במ"א רפי' וסימ' אף על זה פקחת עיניך : כשכיר , ב' וסי' כשכיר כתושב יהיה עמך, עד ירצה כשכיר יומו :

תולדות אהרן ילוד אשה . פקדה בער סד : מי יתן . נדה ע זוכר פקודי :

רלבג

לתיזק הבאור ואמנה מרגוע בספרי עניני מבאורי : (כא) כפך . מכתך : (כה) תערוץ . תשבור : (כו) כי הכתוב עלי מרורות. ר"ל אתה גוזר עלי גזירות קשות ומרות : (כז) בסד. הוא כלי מכלי המאסר שאוסרין בו רגלי הנאסר בדרך שלא יוכל ללכת אנה ואנה ליפו"ש בלע"ז: תתחקה . שב אל בסד והרצון בו התקיקת כמאסר בהוא בנאסרו בו רגליו הוא כאילו נחקק על שרשי רגליו עד שיסי' שחקק בו בשיעור רגליו בנמצום בדרך שיעמדו בו בדוחק ולפי זה הפירוש יהיה סד נקבה והוא זה זר בלשון כי כמה שמות יבואו בלשון זכר וישתמשו בהם שימוש לשון נקבה ולפי זה הפירוש יתכן ג"כ שישוב אמנו תשמור כל ארחותי אל הסד לפי שהוא נאסר בה ולא יוכל לצאת ממנה וללכת כאשר ירצה : (כח) כרקב. כענין הנרקב שיבלה בקלות : (ג) כלין. כפרח : וימל. ויברח כי הפרח נכרת בקלות וזמן קיומו מעט : (ה) אם חרוצים ימיו וגו'. אם ימיו קצובים ומוגבלים כמו שמבואר מענינו כניחהו ויגלים זמנו : (ו) שעה מעליו. הרפה ממנו : ויחדל. וישלים

מצודת ציון

(כה) העלה. עלה אילן : נדף . נתוש כמו כקש נדף (ישעיה מא) : תערוץ . תשבור כמו לערוץ הארץ (שם ב) : קש. תבן דק : (כו) מרורות . מל' מרי וסרבנות : ותורישני . מל' ירושה : (כז) בסד . עלים חקוקים עשוים להסגר בהם רגלי התפוש וכן ישם בסד רגלי (לקמן לג) ובדרז"ל סדנא בסדניה יתיב (פסחים כח) : שרשי רגלי . הם העצמות הרגל שהם העיקר להם : תתחקה . מל' חקיקה : (כח) יבלה . מל' בליה ורקבון : עש . כן שמו של התולעת האוכל הבגדים וכן כבגד יאכלם עש (ישעיה נא) : (א) רוגז . חרדה כמו מרגיז הארץ (שם יד) : (ב) כלין . כפרח : וימל . יוכרת כמו ימולל ויבש (תהלים צ) : (ג) פקחת . כמו פקח עיניך (משלי כ) : (ה) חרוצים . כרות במדה וקצוב כמו אתה חרצת (מ"א כ) : (ו) שעה . הסר כמו השע ממני (תהלים לט) : ויונקתו

מצודת דוד

המקום ואמר לך אל תעשה עמדי שני הדברים הם האמורים למטה ואז לא אסתר מפניך כי אמצא מענה להתווכח : (כא) כפך . האחת היא אשר בעת הויכוח הרחק מעלי מכת ידך לבל יטרידוני והשנית אשר אז אל תפחד אותי איומך שלא ישתתמו טענותי : (כב) וקרא . או קרא לומר מה פשעי ואני אשיב לך או אדבר אני יושר דרכי ואתה תשיב לי : (כג) כמה . כמה מספר העונות והחטאות אשר תחשוב לי כמה הם אף הודיעני מה פשעי וחטאתי כי אני לא ידעתי מאומה בידי לא פשע ולא חטאת : (כד) למה פניך תסתיר . אחז במשל מדרך האדם המצוה ליסר את מי ומסתיר פניו לבל יראה בו שלא יכמרו רחמיו עליו : ותחשבני . ואתה חושב אותי לך לאויב ומורד עד אשר השתדל מאד בהבאת הרעות עלי : (כה) העלה . וכי תערוץ עלה נדף וכי תרדוף את קש יבש וכי זהו כבודך והלא אני כאחד מהם : (כו) כי תכתוב . כל המרי והמרד הנמצא בי תכתוב עלי בספרך למען לא ישכח ואף העונות שעשיתי בנעורי עוד לא הייתי שלם בשכלי הנה אתה מוריש אותם לי לקבל הגמול בם עליהם כאשר ידקדק האדם אחר הדומה לו : (כז) ותשם בסד רגלי . עם כי שמת רגלי בכבלי עלים סגורים והוספת עוד לשמור כל ארחותי לבל אברח שלא רגלי סגורים ואיך אוכל לברוח ועוד תוסיף להכאיב אותי כי תחקוק נקבי עלי הסד מצומצמים לפי מדת שרשי רגלי הם עצמות הרגל והמה דוחקים בשר הרגל ומצערים ביותר ור"ל הנה תייסר אותי במכאוב על מכאוב אשר לא אוכל לשאת : (כח) והוא . הלא הגוף הנרדף ממך הלא יבלה וישחת כדבר הנרקב וכבגד אשר אכלו התולעת וכי כבודך היא זו לרדוף אחר בריה שפלה כזאת : יד (א) אדם וגו'. הלא האדם הוא ילוד מאשה וא"כ מקורו משחת כי היא חמת מלאה צואה ופיה מלאה דם ואף הוא קצר ימים ומרובה בחרדות עד כי ישבע מהם לגודל רבוים : (ב) כציץ . דומה הוא לציץ אשר יוכרת מיד כאשר יצא ולא יעמוד זמן רב : ויברח . משר יברח מן העולם כצל הזה אשר לא יעמוד זמן רב במקום אחד כי כאשר יפנה השמש כן ינטה הצל ממקומו : (ג) אף על זה . אף על בריה שפלה כזה פקחת עיניך להשגיח במעשיו ולדקדק אחריו ויותר מזה גם אותי שאני מנוקה מעון תביא עמך במשפט לענשני על אשר קלרתי בחכמה לפי שיעור הכנתי וכאשר אמר צופר : (ד) מי יתן . וכי אפשר שהנולד מן הטמא יטהר כ"כ עד שיתמיד בכל עת להרחיב לבו בחכמה והלא אבי ואמי שניהם היו טמאים מטמעי ההרגלות לא רק האחד להיות זה וזה גורם כ"א שניהם היו טמאים זה כזה ואחד קשה להיות הנולד מהם טהור כ"כ : (ה) אם חרוצים . אם אמנם ימי האדם הם קצובים כרותים במדה ומספר חדשיו המה עמך כי אתה שמת ספסק ועשית לו חוק קבוע עד כמה יחיה ולא יעבור הגבול : (ו) שעה . לזאת הסר מעליו מכות ידך ויחדל

רשי

כל העוברים: (ז) כי יש לעץ תקוה. שיחליף: ויונקתו. אשר מגזעו: לא תחדל. מהיות ענף: (ט) ועשה קציר. הוא יונקות כמו (תהלים פ) תשלח קציריה עד ים: נטע. שם דבר הוא וטעם הברתו למעלה בנו"ן ונקוד כולו קמץ מפני שהוא סוף פסוק אף מגזרת נטע הוא: (יא) אזלו מים מני ים. ממקום שנהר בא ויוצא ממקורו הבא מאליו מן הים: ונהר. הבא משם יחרב ויבש לעולם. כן איש שכב ולא יקום: (יד) כל ימי צבאי איחל. לתחייה: (טו) תקרא. תאינה היא קרא אני ואנכי אענך להוכיח דברי: תכסוף. תחמוד: (טז) כי עתה. אתה מריע לי: צעדי. אתה סופר: לא תשמור. אינך ממתין על חטאתי מלהפרע כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז) המתין שתתקיים ובלשון משנה (גמ' סנהדרין סג) לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בצד עבודת כוכבים פלונית. ל' המתן: (יז) חתום בצרור. חתום ומשומר בצרור כנגד ככסף ומרגליות שלא תאבד: ותטפול על עוני. נתחברת על עוני: (יח) ואולם הר נופל. הר הנופל בגבהו יבול ויעשה עפר ותהא לו תקוה ליהנות ממנו: וצור אשר נעתק ממקומו גם הוא יבול. לשון תבואה: או (יט) אבנים אשר שחקו מים. בעברם עליהם תמיד: תשטף. השקיעו ספיחיה של אבן ליהפך לעפר ולצמוח בו דבר כאשר יצמח ספיח הקציר שעבר כן יתהפך עפר זה ספיחיה לאבן:

ותקות

אבן עזרא

שבתותיה: (ז) יחליף. יעשה מה יהיה חלף לו: (ט) קציר. סעיף כמו תשלח קציריה עד ים: (יא) אזלו מים. כן דומה האדם: (יד) כל ימי צבאי. זמני: חליפתי. מיתתי מן והאלילים כליל יחלוף או הליכתי כמו חלף הלך לו כי הנולד יקרא בא והמת נקרא הולך כמו דור הולך ודור בא אנכי הולך בדרך כל הארץ: (טו) תקרא ואנכי אענך. לקחת נפשי אין בי כח למאן. תכסוף. כאילו תתאוה לראות מעשה ידיך והיא הנשמה כענין כי רוח מלפני יעטוף: (טז) לא תשמור. רק על חטאתי וכמהו אין טוב באדם שיאכל ושתה כאשר פירשתי בספר קהלת: (יז) ותטפול. כמו טפלו עלי: (יח) הר נופל. יש אומרים שהוא מן הנפילים ויש אומרים נופל ויבול: (יט) אבנים. המים הם משחקים האבנים בזמנים רבים: ספיחיה. ישוב לשבולת המים והענין ישטפו גליה עפר.

כן

תולדות אהרן אם יזקין. יומא עב: אבנים. קדושין ל:

איוב יד

לעץ תקוה אם־יכרת ועוד יחליף
ויונקתו לא תחדל: ח אם־יזקין
בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו:
ט מריח מים יפרח ועשה קציר
כמו־נטע: י וגבר ימות ויחלש
ויגוע אדם ואיו: יא אזלו־מים מני־
ים ונהר יחרב ויבש: יב ואיש שכב
ולא־יקום עד־בלתי שמים לא
יקיצו ולא־יערו משנתם: יג מי
יתן | בשאול תצפנני תסתירני
עד־שוב אפך תשית לי חק
ותזכרני: יד אם־ימות גבר היחיה
כל־ימי צבאי איחל עד־בוא
חליפתי: טו תקרא ואנכי אענך
למעשה ידיך תכסף: טז כי־עתה
צעדי תספור לא־תשמור על־
חטאתי: יז חתם בצרור פשעי
ותטפל על־עוני: יח ואולם הר־
נופל יבול וצור יעתק ממקמו:
יט אבנים | שחקו מים תשטף־
ספיחיה עפר־ארץ ותקות אנוש

תרגום

לאילנא סבר אין יתקץ תוב
ישבשב ויניקותיה לא
תפסוק: ח אין מתסב
בארעא שורשיה ובעפרא
יסוף נצביה: ט מן הנית מוי
ילבלב ויעבד זאזא היך
נצבא: י וגברא ימות
ויתמקמק איתנגיד בר נש
ואן הוא: יא אזלו מוי מן ימא
דסוף והדרו לבית כנשתהון
ויורדנא אתנגיב ויתיבש
קדם ארונא דיי והדרו על
בית פרציהון: יב וגבר נש
שכיב ולא יקום עד דלית
שמיא לא יתערו רשיעיא
ולא מתערין מבית דמכהון:
יג לוי בבית קבורתא
תטשנני תטמרנני עד
דיתוב רוגזך תשוי לי גזירא
ותדכרנני: יד אין ימות גברא
רשיעא אפשר דיחי מטול
היכנא כל יומי חילי אוריך
עד דייתי חלופי חיי: טו תהי
קרי ואנא אתיב לך לעובדי
אידך תרגג: טז ארום כדון
פסיעתי תמני לא תנטור
על סורחני: יז חתים בספר
דכרניא מרודי ותחבר על עויתי: יח וברם טור נפל יתר וטינר מסתלק מן
אתריה: (ת"א) וברם לוט דאתפרש מאברהם דמתיל לטור רם נתר ותקיפא סליק איקר שכינתיה מסדום
דהוא אתריה: יט אבניא שיפא מיא שטפא כתהא עפרא דארעא וסבר בר נש

רלבג

חדלו וזמנו: (ז) יחליף. יוסיף להצמיח גזע אחר רמו"ש בלע"ז: לא תחדל. לא תמנע מלהצמיח: (ט) קציר. בד ופארה ברנק"א בלע"ז: (י) ויחלש. ויכרת כמו ויחלוש יהושע את עמלק והטעם שלא יוסיף להחליף כמו שעושה העץ אבל הוא כולו נכרת לגמרי: (יג) תשית לי חק ותזכרני. ר"ל תשים לי טבע וסדור שאשוב לחיות עוד כמו הענין בעץ ואז תזכרני להטיב לי: (יד) צבאי. מדת ימי: חליפתי. כריתתי: (טז) לא תשמור. לא תמתין מענין ואביו שמר את הדבר: על חטאתי. על עונשי כדרך מחטאת סדום: (יז) חתום בצרור פשעי. הטעם פשעי חתום וסתום ונקשר בצרור בדרך שלא יסור הפשע עם מה שיגיע עלי מהעונש בעבורו אבל ישאר פשעי תמיד: ותטפול על עוני. ותחבר ותוסיף עון על עוני: (יח) הר נופל יבול. ר"ל ההר שנפל יבול ויפסד: (יט) תשטוף ספיחיה עפר ארץ. הרצון בזה כמו ששחקו

מסורה

יזקין ב' וסימ' חנוך לנער על פי דרכו. אם יזקין בארץ שרשו: איו ואיו ה' וסי' בלשון ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומייתין. וביאורם נמסר בסדר שמות: ו' פסוקים לא ולא ולא וסי' נמסר בסוף סדר ויקח קרח: תצפנני ל' מי יתן בשאול והוא חד מן מלין דמשמשין ני בסוף תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד: למעשה ידיך ב' וסי' ולא תשתחוה. למעשה ידיך תכסוף: ידיך י"א מ"ל וסימ' תבאמו ותטעמו. שבעת ימים תחג לה' אלהיך. כי תקצר קצירך בשדך. וישלחו אנשי גבעון. ושמעת מה ידברו דגדעון ופורה. ויאמר עבד מלך הכושי. והכרתי פסיליך. ואמר אליו מה המכות. תקרא ואנכי אענך. ידיך עצבוני. אל תתן את פיך. וכל תהלות דכות' מ"ל בס"ה חסרים וסי' שם סימן ל"ב:

מצודת דוד

ויהיה חדל מהם במעט ימיו עד אשר יבלו ימי הזקנה וירצה במיתה ויקוה לה כשכיר הרוצה בהשלמות היום ומקוה לה: (ז) כי יש לעץ תקוה. הלא האדם הוא נופל ונגרע מעץ השדה כי לעץ יש תקוה לחזור לקדמותו אף אם יכרת עוד יחליף לחדש ענפים אחרים תמורתם ולא יופסק ממנו ענפיו הרכים: (ח) אם יזקין. אף אם יזקין שרשו בארץ עד שלא ישאר בו לחלוחית: ובעפר וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ט) מריח מים. מ"מ כשיבוא עליו מעט מים ומיד כשיריח את המים יחזור ויפרח ויגדל ענף כאלו נטעו זה מקרוב: (י) וגבר. אבל גבר כאשר ימות הלא מאד נחלש כי לא יחזור עוד לקדמותו וכאשר יגוע איו הוא הלא לא ישוב עד עולם: (יא) אזלו. כמו כאשר ילכו להם המים מן הים והנהר הנמשך ממנו הלא יחרב ויבש ולא ישוב בו המים מעצמו בזולת מי הים: (יב) ואיש. וכן כאשר ימות האיש לא יקום עוד: עד בלתי שמים. עד יבלו ויופסדו השמים ר"ל עד עולם לא יקיצו המתים ולא יעורו מן השינה: (יג) מי יתן. ר"ל אם היה מהאפשר לחיות אחר מיתה תהיה שאלתי מי יתן שתסתירני בשאול עד ישוב אפך ממני ותשים לי חוק מתי ישוב אפך ממני ואז תזכרני להוציאני משם לחיות ע"פ האדמה: (יד) אם ימות. אבל אין זה אפשרות כי אשר ימות האיש האם יחזור ויחיה אך כל ימי הזמן הניתן לי אקוה להשאר חי עד בוא עת חליפתי ולא לאח"ז: (טו) תקרא. מי יתן אשר תקרא לאמר מדוע תייסרני ואנכי אשוב להתווכח עמך הן ידעתי כי תחמוד אותי הואיל ואני מעשה ידיך ולמה א"כ תמהם בי אם אנא זכאי: (טז) כי עתה. טרם אספר מעשה הטוב שעשיתי הנה תספור צעדי לדקדק אחרי בכל פסיעה ופסיעה ולא תמתין מלהפרע על חטאתי ר"ל לא תפרע מעט מעט כ"א על הכל ביחד: (יז) חתום. ועכ"ז סגורים פשעי בקשר משולה ולא יעוכה מה מהם ע"י היסורים אשר חלפו ועברו עלי: ותטפול. ועוד תחבר על עוני דבר עון אשר אין ראוי לענוש עליו כי תורישני עונות נעורי אבל אחר שאספר מעשה הטוב אשר עשיתי הן ידעתי כי תכסף עלי: (יח) ואולם. ובאמת כמו הר הנופל אשר ניבש בלה ומופסד כי לא יוסיף לקום וכמו הצור הזה יעתק ממקום גדולו הנה לא ישוב לגמוה מעתה כאשר מאז: (יט) אבנים. וכמו אבנים אשר המים שוחקים מה מהם כאשר יעברו עליהם בתמידות הנה המעט הנשחק לא תשוב למקומו: תשטוף ספיחיה. ודאי הספיחים של עפר הארץ אשר המה ממעל הנה בבוא שטף מים הלא בקל תשטוף אותם ויחזרו למקומם: ותקות אנוש. ידומה להם האבדת תקות האדם כי לא

מצודת ציון

(ז) ויונקתו. ענפיו הרכים: (ח) גזעו. גם הוא ענין שורש כמו מגזע ישי (ישעיה יא): (ט) קציר. ענף כמו תשלח קציריה (תהלים פ): (יא) אזלו. הלכו כמו ואוזל לו אז יתהלל (משלי כ): יחרב. גם הוא ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח): (יב) בלתי. ענינו כמו כלה: יקיצו יעורו. ענין פניהם כתעוררות מן השינה: (יג) תצפנני. מלשון צפון והסתר: חוק. זמן קבוע: (יד) צבאי. זמני כמו הלא צבא לאנוש (לעיל ז): איחל. מלשון תוחלת ותקוה: חליפתי. ענין העברה מן העולם וכן אם יחליף ויסגור (לעיל יא): (טו) תכסוף. תחמוד כמו נכסוף נכספתה (בראשית לא): (טז) צעדי. פסיעותי: תשמור. תמתין כמו ואביו שמר את הדבר (שם לז): (יז) חתום. ענין סגירה: בצרור. ענין קשור כמו צרור כספו (שם מב): ותטפול. ותחבר כמו טופלי שקר (לעיל יג): (יח) יבול. מל' בליה והפסד: (יט) שחקו. טחנו כמו ושחקת ממנה דק (שמות ל): ספיחיה. הם הגדילים מהגרעינין הנופלים מאליהם בעת הקציר כמו ספיח קצירך

יקוה

אבן עזרא

כן תקות האנוש האבדת במותו: (כ) תתקפהו. תתגבר עליו ותשנה פניו: (כא) יכבדו. מלשון כבוד וכמוהו למען שמי יכבד ה': ויצערו. הוא הפך הדבר: (כב) אך בשרו עליו יכאב. ענינו ימס וירקב וישחת כמו וכל החלקה הטובה תכאיבו באבנים. ופי' עליו על עצמו ודרך הדרש יזוע ובשרו הוא גופו וכמוהו רבים בקהלת:

החכם

איוב יד

י' האבדת: כ תתקפהו לנצח ויהלך משנה פניו ותשלחהו: כא יכבדו בניו ולא ידע ויצערו ולא־יבין למו: כב אך־בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל:

י' הובדתא: כ תשלמניה לעלמא ויזיל מתני קלסתריה ותשדרניה: כא שרין ביקר בנוי ולא יידע ומצטערין ולא יתבין להון: כב ברם בסריה מן רחשא עלוי כאב ונפשיה בבית דינא עלוי מתאבלא:

(ת"א) ברם בסריה עד לא יסתתם גוללא עלוהי כאב ונפשא שבעתא יומי אבלא עלוי מתאבלא בבית

תולדות אהרן יכבדו. ברכות יז:

ותשלחהו ל' תתקפהו לנצח ויהלך והוא חד מן מלין דמשמשין הו בסוף תיבותא וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד: ונפשו ח' וסימן נמסר בריש סדר ויגש ומשלי סי' כ"ב:

רשי

ותקות אנוש איבה כן אשר תשימות אבדה סלה: (כ) תתקפהו. תחזק ממנו ותאנסהו בתקפך ויהלך מן העולם: (כא) יכבדו. להיות כבידים בכסף ובזהב והוא לא ידע: ויצערו. וימעטו מכל טוב והוא לא יבין: (כב) אך בשרו עליו יכאב. קשה רימה למת כמחט בבשר החי: (תענה אליפז

רלבג

שמחקו המים האבנים וכתתו אותם עד שלא יהיה מציאות לאבנים ההם וכמו שתשטוף בבולת המים ספיחיה של עפר ארץ עד שתשוב לציאת הספיחים ההם ויאבדו כן תקות אנוש האבדת או יהיה ספיחים הגוף כמו מטר סוחף והרצון בו שכמו שתשטוף כל אחד מספיחי המים עפר ארץ והאבדתהו כן תקות אנוש האבדת: (כ) תתקפהו. תגברהו: (כא) יכבדו. ירבו כטעם עם כבד עון: ויצערו. וימעטו: (כב) תאבל. תכאב ותצטער: ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר באמת כי אתם במדרגת העם וההמון ועמכם תמות חכמה ותעדר לפי באתם מכחישים המוחש ואם לא נעשה שרש מהמותם לא יהיה בכאן לחכמה דרך הלא ידעתם שגם לי לבב כמוכם ואינני חסר מכם. ואת מי מן האנשים לא ימצא לבב ושכל כמוכם. הנני שחוק ולעג לרעי המצליח מאד עד שמרוב הצלחתו קורא אל אלוה ויענהו בכל מה שיקרא אליו ר"ל שלא יבצר ממנו כל אשר שאלו עיניו מרוב הצלחתו ולזה ילעג וישחק תמיד על צדיק תמים כמוני והנה איוב אמר זה כנגד צופר או כנגד כל רעיו. הנה למחשבות האיש השלו והשאנן יהיה האיש הנכון למועדי רגל כמו לפיד האש שישחית עצמו וזולתו כשיקרב אליו ולזה ירחקו ממנו ולא די שירחקו ממנו מפני יראתם שיגיעם רע בהתקרבם אליו אבל הוא גם כן בוז בעיניהם וירחקו ממנו מצד המיאוס והבזיון. ואחר שהתרעם איוב על צופר ממה שבזה אותו שב לטעון על דבריו במה שאמר שהרשעים ואם נראה אותם מצליחים הנה אינם נמנעים מהרעות לפי שהכבר יבהלם פחד תמיד ולא ימצאו מנוח יבטחו בו ואמר איוב טוען על דבריו שהחוש יסתור זה. וזה שהכבר ימצאו בודדים שיעמדו בשלוה באהלים ואם אין בהם שום בנין הזק וזה יורה על היותם בוטחים שלא יזיקם מזיק וימצאו גם כן למרגיזי אל העובדים לפסל אשר עשו ידיהם שהוא קשה שבעונות מקומות חוקים מאד יבטחו בהם ויהיו נקיים מהפחד ולזה הוא מבואר שדברי צופר הם בלתי צודקים ואם אבהת אתה צופר להפליג בספור חכמת הש"י הנה לא נצרך לקחת עדות על הפלגת חכמתו מהמעלה והמטה כמו שעשית אתה אבל אספר לך מחכמתו מעניינים מבוארים יותר מעידים על חכמתו ממה שספרת. וזה שאם תשאל הבהמות ועוף השמים ודגי הים והבעלי חיים ההוים בבטן הארץ הם יורוך חכמת הש"י במה שבהם ביצירתם מהשלמות והחכמה אשר יראו השכלים האנושיים מדעת אופן החכמה ההיא בשלמות. מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. והנה הבדיל האדם מבין שאר בעלי חיים להיות בריאתו יותר נפלאה ירצה בזה שלא ישכל אחד מהמון האנשים כי באמת יד ה' עשתה אלו הנבראים מצד השלמות הנמצא בבריאתם כי לא יתכן שימצא זה השלמות הנמצא בבריאתם והיות הויתם מתמדת אם היה מיוחס התהוותם אל המקרי וההזדמן כמו שחשבו קצת הקודמים. וכל שכן הנפש והשכל שהתחלתם היא בהכרח מגורם שהוא שכל כמו שהתבאר בספר בעלי חיים ואולם הצורות המזגיות הנה אפשר לאדם שיטעה בהם ויחשוב שהתחלתם המקרי וההזדמן לפי שהכבר יחשוב שהיסודות די שיתרכבו ויתחדשו מהם מזג מזג ואם הוא מבואר למעיין בחכמה הטבעית והאלהית שזה גם כן בלתי אפשר שישלם בזה הסדור הישר אלא כשיהיה התהוותם מהתחלתה שהיא שכל. הלא אזן תבחן הדברים כי היא השומעת אותם והחיך יטעם האוכל וישיג הבדלי הטעמים ורצה בזה כי מהחוש נקח התחלה ונשפט על מה שנחקור בו. ולזה תמצא בישישים חכמה ואורך הימים יהיה סבת התבונה מצד שבאורך הזמן יתבארו לאדם מהחוש דברים רבים יעמוד מהם על אמתת מה שיחקור עליו וזה אמר כנגד צופר שהיה צעיר ממנו לימים או כנגד שניהם מרעיו כי כבר אמר במה שאחר זה ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים ולזה השיב אליפז במענה הבא אחר זה גם שב גם ישיש בנו וגו'. ואמר איוב כי לפי מה שהתבאר אלו מהדברים המוחשים התבאר לו שעם הש"י תמצא תכלית החכמה והגבורה אם החכמה למה שיראה מטוב הסדר והיושר בפעולותיו אשר אי אפשר בהם שלימות יותר. ואם הגבורה כי אנחנו לא נראהו לואה מעבות מה שאפשר עשייתו לפי החכמה ולו עצה ותבונה וזה שכמה שימשך רע מה בבריאותיו מהכרח החומר ימצא לו טוב העצם בבריאה ההיא להצלת מה שיסיר הנזק ההוא כמו שהתבאר למי שמעיין בספר בעלי חיים ולו התבונה כמה. שהרת מהגרמים השמימיים כי בריאתם מיוחסת אל התבונה כאומרו כונן שמים בתבונה והכונה בזה כי מה שבריאתו ויצירתו היה בעבור עצמותו ייוחס אל החכמה כמו אלו הבריות השפלות ואולם תמונת הגרמים השמימיים וכמותם ומרחקם מהארץ ותנועתם הוא בעבור זולתם וזה ייוחס אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מדבר זולתו והנה הגרמים השמימיים היו בזה האופן מהתמונה והיציאה מהמרכז ובזה המרחק ובזה הכמות ובזה השיעור מהמהירות והאיחור בתנועתם להשלים ההויות אשר בזה העולם השפל כמו שביארנו במה שאין ספק בו בחמישי מספר מלחמות ה'. פעם ימשך מפעולות הש"י שיהרוס בנין מה ולא יבנה ופעם ישים איש במאסר ולא יצא ממאסרו לעולם והוא הפך הענין הראשון באופן מה וזה כי המאסר יבנה ולא יהרס. ואולם איוב ייחס זה לשם ית' בהשתלשלות הסבות לפי שממנו היתה כאופן מה זאת ההנהגה והסדור אשר באלו הענינים מצד הגרמים השמימיים פעם יעצר במים וייבשו ופעם ישלחם עד שמרבוייה יהפכו ארץ. עמו עז ותושיה ר"ל עמו הסדור והיכולת והיושר אשר סודר ממנו זה המציאות המוחש ולו ייוחס מה שיהיה שוגג בזה העולם השפל ר"ל שלא ישמור הסדר והיושר והמשגה והם הכחות המושפעות בזה העולם מהגרמים השמימיים שימשך מהם פעם מה שיתבלבל בו הסדר והיושר אז יהיה המשגה שהוא מכח שהוא סבת הפעל הסדר ושוגג המורכב מהחומר והצורה. הנה מוליך יועצים משוללים וערומים ולא יועילם טוב עצתם והשופטים עם רוב חכמתם ישימם הוללים ר"ל שיעשו פעולות הוללים. הוא יתיר בקלת פעמים המאסר אשר אסרו בו המלכים האנשים אשר תחתיהם ויאסור מאסר במתני המלכים רצוני שיסיר הממשלה מהם ויעבדו זולתם. הוא מוליך האדונים והשרים עם היותם חזקים משוללים וערומים ולא תועילם גבורתם והחזקים יסלף ויעות מנימוסי גבורתם ר"ל שלא יתנהגו בענין הגבורה כראוי ויונצחו מפני זה. מסיר שפה מאנשים הנאמנים בדבריהם לטוב טעמם וגבורתם וחכמתם עד שלא ימצאו מענה וטעם זקנים יקח ר"ל שבקצת העתים ימנע מהזקנים עם רוב חכמתם נתינת הטעם בדבר המבואר טעמו להם. לפעמים ישפוך בוז על נדיבים והם האנשים המכובדים ומזיק החזקים רפה. גם מן החשך והסעדר הוא מגלה ומוציא לאור הסוד אשר היה לו כח עליו ר"ל שמן החומר הנעדר מן הצורה יגלה הצורה הנמצאת בו בכח ויוציא אותה בפועל ובזה האופן יוציא לאור צלמות. הנה הוא מגביה לגוים פעם ויאבדם פעם אחרת ופעם שוטח לגוים ויפזרם ר"ל שהוא מגלה אותם מעל אדמתם ופעם ינחם על אדמתם. מסיר שכל האנשים המנהיגים העם עם טוב הנהגתם עד שלפעמים יתעם וילכו בתהו לא בדרך נכון. ימששו חשך ולא אור בכל מה שיכוונו אליו ויתעם אותם כתעות השכור. הנה כל אלו הענינים ייחס איוב אל הש"י בהשתלשלות הסבות ר"ל שהם מסודרים לפי דעתו מהגרמים השמימיים ויוחסו אל הש"י מפני היותו הסבה הראשונה לכל מה שימצא ומקצת אלו הדברים בזכר איוב יהיה קצת ראיה על שאלו הענינים הם מוגבלים ומסודרים מצד המערכת שאם לא הענין כן הוא מן הפלא למה לא תמנע בעת מן העתים מהתכם חכמתו ומהמנהיג הטוב טוב הנהגתו ומהגבור הסדור הראוי לו בגבורתו וכן הענין בשאר מה שספר איוב שנוהג זה המנהג. אמר איוב לבלדד וצופר הן כל אלו הענינים ראתה עיני ושמעה אזני ולא אביא עדות בזה מזולתי כמו שעשה בלדד כאמרו שאל נא לדור ראשון וגו'. הנה כדעתכם מפעולות השם ית' ונפלאותיו ידעתי גם אני איננו חסר בזאת שידעם מכם. ואולם אני ארצה לדבר אל שדי ולהתוכח עמו אם אוכל באופן אשר זכרתי ר"ל למה לא סבב באנשים הקשי יום לפי המערכת שלא יתהוו או ימותו מהרחם ויהיה טוב להם מהתהוותם לנקמה מהם כי המות יותר טוב מן החיים לכמו אלו האנשים או למה סדר בטובות אישי האדם ורעתם זה הסדור אשר ימשך בו מהעול עד שאין הבדל בו בין צדיק לרשע וזה כי הוא לא יבא עמי בהתוכחי עמו כי אם בטענות אמתיות אם היה אפשר זה. ואולם עמכם לא ארצה להתוכח כי אתם טופלי שקר מחברים שקרים בטענותיכם ובתנחומותיכם אתם רופאי הבל. מי יתן החרש תחרישון בזה הויכוח ויהיה לכם לחכמה ר"ל שכבר תאמרו בשתיקתכם מאי ותם אליכם הסכלות מצד דבריכם הכוזבים והמסרים. שמעו נא תוכחותי עמכם וריבות שפתי האם ראוי שתדברו בעבור השם ית' מה שאתם מעידים שהוא עולה ורמיה להיות לו התגלות שהוא אינו עושה עול. האם ראוי שתשאו פניו ותהפכו דברים לא כן להרחיק ממנו שיעשה עול כמה שאתם מעידים שהוא כזב. האם אתם מתוכחים בעבור האל וטוענים טענות כוזבות למען יצדק. הטוב כי יחקור הש"י אתכם אם אתם מהתלים בו כהתל באנוש ר"ל שהאדם היה אפשר שיכסה פשע אוהבו בדברי שקר לכסות קלונו. ואולם השם יתברך אינו ראוי אבל הוא עון חזק כי זה ממה שיביא להאמין לטוען בעבור הש"י שהוא עושה עול לפי שהוא מטער כמוס טענותיו אשר יקויים בהם שהש"י לא יעות משפט. הלא השם יתברך יוכיח אתכם אם בדבר של סתר תשאו פניו ואולם אמר זה לפי שהם השתדלו לשאת פני הש"י בדבר של סתר עד שבלדד אמר שמה שנהגו שיהיו רעות הם טובות אלא שזה יסתר ממנו ולא נדע אופן הכמת הש"י בזה מפני מה הם טובות וצופר אמר שכבר יסתר ממנו אופן הכמת הש"י אשר יתחייב ממנה שיעור העונש במרי מרי כי הוא לבדו ישער וידע מדרגת המרי אשר יעשה איש ואיש כי בזה הבדל לפי מדרגת הכנת האנשים וזאת המדרגה ידועה לו לבדו. והמשל שאין מרי מי שהכנתו פחותה בעיון אם ביטל זמן מה מהשתדל בעיון כמרי מי שהוא מוכן יותר בעיון אם ביטל זמן כשיעור הזמן ההוא מהשתדל בעיון עד שכבר אפשר שיהיה מרי האיש המוכן מאד בעיון אם ביטל זמן מועט מהשתדל בעיון יותר עצום ממרי מי שהכנתו פחותה בעיון אם הרג את הנפש או ניאף ולמה לא יראהו מהש"י להתל בו כמו אלו ההבולים. הלא שאתו היה ראוי שתבעת אתכם ופחדו היה ראוי שיפול עליכם הנכם פחותים מאד בעיון עד שזכרוניכם הם מתמשלים לאפר ולגופי חומר נמשלו גופיכם ר"ל כי אתם פחותים כמו עפר ואפר ולזה בעליתם חרס בידכם בזאת החקירה אשר אנחנו מתוכחים בה. החרישו ולא תדברו ממני ואדברה אני לבדי ויעבור עלי מה שיעבור מהרע ולא תחושו לנחמני. מה העון שעשיתי שימשוך לי זה העונש הנפלא שאשא בשרי בשיני ר"ל שלא נשאר לי בשר רק בשרש שיני כדרך אומרו ואתמלטה בעור שיני ונפשי קלה להפרד ממני כאילו היא בכפי. הנה השם יתברך ימיתני בלא ספק לא איחל שאנצל מזה המכאוב ועם כל זה אשתדל בכל עוז להוכיח דרכי אל פניו לפי בזאת ההנהגה היא המבוכה לפי החוק האנושי ואף על פי שלא אחשוב שיהיה לי בזה תועלת להנצל מאלו הרעות ומה שנקרא לו איחל בוי"ו יהיה הפי' כן אף על פי שימיתני השם יתברך הנני מיחל בו שתושע בו נפשי. אבל דרכי אוכיח בכל עוז אל פניו כי לא לפניו חנף יבא. אבל הצדיקים יבואו לפניו ויושעו בו תשועת עולמים:

שמעו

מצודת ציון

קצירך (ויקרא כה): (כ) תתקפהו. ענין אחיזה בחוזקה כמו ואם יתקפו האחד (קהלת ד): משנה. מל' שנוי: (כא) ויצערו. וימעטו. כמו הלא מצער היא (בראשית יט):

יסכון

מצודת דוד

יקוה לשוב לקדמותו אחר המיתה: (כ) תתקפהו. האבדון תאחז אותו בחוזק רב באחיזה המתקיימת עד נצח והרי הוא הולך אחוז בה ואין עוזר לו: משנה פניו. והוא משנה פניו ותשלח אותו שלוח עולמית ולא ישוב עוד: (כא) יכבדו. כן אם בניו יהיו מכובדים לא ידע מזה וכן אם ימעטו בכבוד לא יבין את זאת: (כב) אך בשרו עליו. אך עודו חי כאשר בשרו עוד עליו אז יכאב מדבר המכאוב וכשיהיה נפשו אללו אז התאבלה בעבור צער ורוע המקרה אבל לאחר המיתה לא ירגיש עוד בדבר מהדברים ויאמר בזה אם אמנם כן הוא סוף האדם שעה ממנו במעט ימי חייו כי די לו בזה (העולה מהמענה היא כי יסכל אמרי צופר לומר עליו כי מעט השיג מן החכמה וכי הוא יודע יותר ממנו. אף יגנה ריעיו בכללם על אשר שחנפו לה' ותולים בו עון רב אשר לא כן ויסתור דעת צופר שאמר שבאו עליו היסורים על כי קנא' בהכמה לפי שיעור מדרגת הכנתו כי ישיב אמרים הלא כ"ז הוא

בעבור

טו א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי
וַיֹּאמַר׃ ב הֶחָכָם יַעֲנֶה דַעַת־רוּחַ
וִימַלֵּא קָדִים בִּטְנוֹ׃ ג הוֹכֵחַ בְּדָבָר ל׳. ס׳
לֹא יִסְכּוֹן וּמִלִּים לֹא־יוֹעִיל בָּם׃ ל׳ מ״ל. י׳
ד אַף־אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְרַע ל׳. כ׳ וכענין
שִׂיחָה לִפְנֵי־אֵל׃ ה כִּי־יְאַלֵּף עֲוֺנְךָ
פִיךָ וְתִבְחַר לְשׁוֹן עֲרוּמִים׃ ל׳. וכ׳ רפי׳ ומ״ל
ו יַרְשִׁיעֲךָ פִיךָ וְלֹא־אָנִי וּשְׂפָתֶיךָ
יַעֲנוּ־בָךְ׃ ז הֲרִאישׁוֹן אָדָם תִּוָּלֵד ל׳ וכתיב כן
וְלִפְנֵי גְבָעוֹת חוֹלָלְתָּ׃ ח הַבְסוֹד י״ו מייחדין

קְבוּרְתָּא׃ א וַאֲתִיב אֱלִיפַז דְּמִן תֵּימָן וַאֲמַר׃ ב הַאֶפְשַׁר דְּחַכִּימָא יְתִיב דַּעְתָּא דְּדָמֵי לְזַעֲפָא וִימַלֵּי הֵיךְ רוּחַ קִדּוּמָא כְּרֵיסֵיהּ׃ ג דִּמְכַסֵּן בְּמִלִּין וְלָא יָלִיף וּמִלַּיָא דְּלֵית מְשָׁשָׁא בְּהוֹן׃ ד לְחוֹד אַתְּ אִין תַּפֵּשׁ דַּחַלְתָּא וְתִבְצוֹר מִלְּתָא קֳדָם אֱלָהָא׃ ה אֲרוּם יְאַלֵּף סוּרְחָנָךְ פּוּמָךְ וּתְהֵי בָּחַר לִישָּׁנָא דְּחַכִּימַיָּא׃ ו יְחַיְבִנָּךְ פּוּמָךְ וְלָא אֲנָא וְסִפְוָתָךְ יְסַהֲדוּן בָּךְ׃ ז הָא כְּקַדְמָאֵי אָדָם בְּלָא אַבָּא וְאִמָּא אִתְיְלֵדְתָּא וּקְדָם גַּלְמָתָא אִתְבְּרֵיתָא׃ ח הַאֶפְשַׁר דְּבְרָז אֱלָהָא תִשְׁמַע וְאַטְפַּת

תולדות אהרן ספר יראים, כ״ב עז: ערומים פסחים ג: הראשון. שם ס:

רשי

אליפז): (ב) החכם יענה דעת רוח. בתמיה הוא וכי מי שהוא חכם יענה ויריס קול בדעת של רוח והבל: (ג) הוכח בדבר לא יסכון. להתווכח בדבר שלא תהא לו הנאה כמו ותהי לו סוכנת (מלכים א א) וכמו יסכן בם (קהלת י) יהנה בם: (ד) אף אתה. כל שכן אתה שחכם מאד אתה תפר יראה במריבות דבריך ותגרע שיחה כמו כי יגרע נטפי מים (לקמן לו) וכמו ותגרע אליך חכמה: (ה) כי יאלף עונך. ידרך הרע את פיך לדבר כדברים האלה ויהיה לך לבחור לשון ערומים: (ו) ירשיעך פיך ולא אני. כלו׳ השיבני על שאלתי ונמצא פיך הרשיעך כי טוב לי שירשיעך פיך ולא אני וזו היא שאלתי: (ז) הראישון אדם תולד. הבטרם אדם תולד. ה״א כזאת

אבן עזרא

(ב) החכם יענה דעת. קדים. רוח קדים: (ג) יסכון. יועיל. כמו לא יסכון גבר ויש אומרים יסכון ילמד: (ה) יאלף. עניינו פיך ילמד כן אדם ויודיענו עונך

הוכח ה׳ וסימני׳ לא תשנא את אחיך. מה נמרצו אמרי יושר. הוכח בדבר לא יסכן. הוכח יוכיח אתכם. לא יאהב לץ הוכח לו. וחד והוכח אל אל אחפץ. ערומים ב׳ רפי׳ וסי׳ ותבחר לשון ערומים. מפר מחשבות ערומים. וב׳ דגשי׳ וסימני׳ ויהיו שניהם ערמים האדם. ובגדי ערמים תפשיט. וסימ׳ ערטלאין דגשי׳ חכימין רפין: ולפני י״ו מיחדין וסימן ולפני הכפרת יזה. והזה אותו על הכפרת. ולפני עור לא תתן מכשול. לפני אלעזר הכהן ולפני. ולפני הדביר עשרים אמה. ולפני יום ולא שמעתם. ולפני ירח דור דורים. ולפני כבוד ענוה. תפלה לעני כי יעטף. ולפני התגלע הריב נטוש. ולפני גדולים ינחנו. ולפני כל חציר יבש. ולפני תשכות מלך עשר. הראשון אדם תולד. אשר עתי לפניכם ולפני. ולפני סוזה וכל לפני ולפני דכו׳:

רלבג

שמעו שמוע מאמרי והגדתי הנה ידעתי כי אני אצדק אם ערכתי משפט עם מי שיבא עמי בטענות צודקות. מי הוא שיריב ויתוכח עמדי כי עתה אם אחריש אגוע מהחוזק המכאוב. אכה הש״י אל תפשה עמי שני אלו הדברים שאזכור לך אחר זה ואז לא אירא להתוכח עמך אם היה אפשר זה. הרחק ממני מכתך ר״ל שלא תכני במכותיך עתה עד התברר המשפט והסר אימתך ממני עד שלא תבעתני ויסתתמו טענותי. ואחר שתסיר מעלי אלו השתים המונעות אותי מלהתוכח עמך קרא ואנכי אענה או אדבר ותשיבני. כמה לי עונות וחטאות עד שתעניבני בעבורם זה העונש הנפלא הודיעני פשעי והטאתי כי אינו יודע בעצמי לא פשע ולא חטאת. למה תסתיר פניך ממני ותחשבני לאויב לך עד שבכל השתדלותך הוא להרע לי. האם נאוה לך שתשבור ותרדוף בריאה שפלה כמוני שדומה לשפלותה ולחולשתה לעלה נדף ולקש יבש. כי תכתוב עלי אלו המרורות אשר תעניבני בהם ותורישני עתה העונות שהייתי עושה בנעורי. כי אינו יודע בעצמי חטא אחר עד שאתה מביא רגלי בסד ותשמור השד הזאת אשר נאסרים בה רגלי כל ארחותי בדרך שלא אוכל ללכת אנה ואנה כאשר ארצה על שרשי רגלי תתחקה זאת השד בדרך שחקיקתה מצומצמת כמו שיעור רגלי ולזה לא אוכל להסירם ממנה ולהניע רגלי ממקומם רוצה בזה שכבר נסתרה דרכו ויבצרו ממנו כל משאלותיו לא יוכל להשיג אחד מהם. ומה נחשב זה שפלה הנדף והקש היבש ר״ל האדם והוא כרקב יבלה ויכלה בקלות כמו כבגד שאכלו עש. אדם הוא ילוד אשה ר״ל שבריאתו מטיפה סרוחה והוא דם הנקבה והוא עם זה קצר ימים ושבע רוגז ורעה. הנה הוא כציץ השדה שכאשר יצא יכרת ויברח כמו הצל שאין לו עמידה וממשות ולא יתקיים. אכה הש״י אף על בריאה שפלה כזאת תפקח עיניך ותביא אותי במשפט עמך על שלא עשיתי כל ימי טוב בלי הפסק כמו שהיה צופר אומר היהכן לך שתענוש אותי על שלא עשיתי מה שאי אפשר לאדם לעשותו. ואיך אפשר שיהיה מזאת הבריאה השפוהה שטמאה בטומאת הכחות ההומריות מה שיהיה טהור ולא יעשה דבר רק שישכיל אותך כמו המלאכים הנה אין אחד שיוכל לעלות עבור מטמא בזה האופן או ירצה שלא ימצא אחד מהאנשים שיהיה טהור בזה האופן. אכה השם אחר שימיו קצובים הרפה מעליו ויצלם הדלו וזמנו עד אשר יבא העת אשר ימות בו מות טבעי וירצה כיום הבוא אז כמו השכיר שיקוה שיום שישלים בו שכירותו כדי שיפרע מפעלו וזה כי בעת הזקנה המופלגת ירצה האדם המות ויחשקהו כאמרו עד אשר לא יבאו ימי רעה והגיעו ימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. וזה כי יש לעץ תקוה אחר הכרתו או אחר זקנותו או אחר מותו ואולם האדם כאשר מת כבר נכרת לגמרי ואבדה ממנו תקוה שישוב לחיות ולזה ראוי שתעזבהו וישלים ימיו. הנה כמו שכאשר אזלו המים מני ים והנהר יחרב ויבש לא ישאר בהם דבר מן המים ההם שיהיה כחיי אל שישובו בו הים והנהר לאיתנם. כן האיש כאשר מת לא יקום לעולם כי לא ישאר בו דבר שיהיה כחיי אל שישובו בו החיים האנושיים עד שיפסדו השמים כמתים לא יקיצו ולא יעורו משנתם ר״ל שלא יחיו אחר המות כמו שלא יפסדו השמים. מי יתן ויהיה אפשר שיחיה האדם אחר מותו ותהיה שאלתי שתצפנני בשאול ותסתירני שם עד שוב אפך ואח״כ תשית לי חק ותזכרני ותחייני ולא ארגיש בזה המכאוב החזק אשר חוליתי בו. אם כאשר ימות גבר ישוב להיות כל ימי הצבא המוגבל לו עתה להיות איחל ואחשה בא חליפתי אולי תהיה מערכתי יותר טובה מעת התהוותי אז מתה שהיתה יום הולדה אותי. מי יתן ותקרא ואנכי אענך ואתוכח עמך כאשר ראוי שתכסוף להשחית מעשה ידיך. כי עתה לצעדי התספור לא תמתין על ענשי ר״ל שאינך נותן לי מרגוע מאלו המכאובים כלל. חתום בצרור פשעי עד שלא יסיר עם מה שחלו עלי מהמכות והנגעים אבל הוא קיים תמיד ולא די בזה אבל אתה מוסיף לי עון על עוני. ואולם כמו ההר אשר נפל והצור אשר נעתק ממקומו יבלו ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם. וכמו האבנים ששחקו המים אותם שנפסדו ולא ישובו כמו שהיו וכמו שיהיה של עפר הארץ אשר תשטפם המים ויפסדו ולא ישובו לקדמותם לעולם כן תקות אנוש האבדת ר״ל שלא ישוב להיות אחר מותו. תגלהו השפעלות הממית גלות נצחי ויעדר ואמנם אמר זה לפי שהמות הוא כשינלחו הכחות המתפעלות הכחות הפועלות כמו שהתבאר בטבעיות וכאשר ישנה פניו ר״ל שיהפוך פניו וידרוך אל השפכד ותשלחהו בלוה עולמי הנה אחר המות לא ירגיש האדם דבר מאלו הדברים שהיה מרגיש בהם בעודו חי. הנה כבר ירבו ויכבדו בניו ולא ידע או יצערו ויתמעטו ולא יבין למו אך בשרו בעת שהיה עליו כאב יכאב וירגיש בדברים המצערים אותו ר״ל בעוד שהוא חי ונפשו בעת שהיא עליו תאבל ותהרעש למכאובים שיקרוה. אמנם אחר המות לא יהיה בזה הפעלות והרגש לא לבשרו ולא לנפשו והנה אמר איוב כל זה לפי דעת רעיו שיראו שאלו המכות הלו עליו לעונש על מריו והוא ירחיק זה שאם היה הענין כן לא היה ראוי שירדפהו הש״י בכמו אלו ההרדפות לפי שהוא היה צדיק וישר ואם היה שחטא הוא מעט ובהיות הענין כן הנה הוא מבואר שכבר יעשה לו הש״י עול אם ימיתהו באלו המכאובים אשר הם מוליכות אותו אל מות לפי מה שהתבאר לו מהם על מריו מעט אשר אפשר בייותם לו עם שיקפח שכרו מן הצדק והיושר בעשה כי הוא לא ישוב להיות אחר מותו בדרך שיוכל אז להטיב לו הש״י על הטוב אשר עשה: והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב גינה דעת צופר והגדיל לפי שהיו מכחישים המוחש ואמר איוב שהם היו מבטלים הידיעה לפי שכאשר לא יעשה מהמוחש שרש והתחלה לא יהיה שכאן לידיעה דרך וגינה צופר על אשר היה מבזה אותו להיות צופר שאנן ושליו והוא היה נכון למועדי רגל ואחר כן הביא ראיה מהחוש לסתור דברי צופר והוא שהנהגו נמצא מהרשעים המצליחים מי שאין להם פחד כלל ושפט כי היה בלתי אפשר בצופר שידע מפעלות הש״י ונפלאותיו השיעור אשר היה הוא יודע אותו בזה כי הוא היה צעיר ממנו והורך הזמן יוסיף אמות בעניינים מצד מה שיושג בו מהמוחש ולפי שלא התבאר לצופר מהחוש מה שראוי בזאת החקירה היה טועה בזה המבוקש זה האופן מהטעות ואחר כן גינה צופר והגדיל על אשר היו מגלים הש״י מעשיית העול בכמו אלו הטענות הכוזבות כי זה היה ממה שיורה שהם יאמינו שהש״י עושה עול. הלא ירצו נשאת פניו בזה האופן כמו שיכסה האדם פשע אוהבו באיזה צד שיוכל ואחר כן הביא ראיה מהחוש הכתב לסתור דעותיהם לפי שלא היה לו פשע והיה עם זה נענש בזה העונש הנפלא ואחר ביאר ואמר שלא יאשימהו אדם על זה הדעת שהיה לו ויאמר שלפי זה הדרך יהיה שוא עבוד אלהים ועבות צדקה והכל כי הוא ירצה שראוי לאדם שינהיג גופו ונפשו במנהגים המשובחים כדי שתגיע לנפש הצלחתה ותושע בשם יתברך. ואחר כן הביא שתי טענות האחת יסתור בה שיהיה הש״י משגיח באישי האדם והב׳ יסתור בה ביחוד דעת צופר. אמנם הראשונה היא שהאדם הוא פחות ונבזה ולזה לא יתכן שישגיח הש״י בו עם היותו בתכלית הכבוד ולא התבאר זאת הטענה הלוצה אבל היא פילוסופית וכבר השתמשו בה הפילוסופים וחייבו ממנה שהש״י לא ידע כי אם עצמו ואופן הביאור בו כי הש״י אם יקנה כמו אלו הידיעות הנה יתחייב שיתחייב מזה שישלם הנכבד בפחות וזה בתכלית הגנות ועוד שהשמחה והשלימות יהיה יותר למשיג בשיושג אלו היותר נכבד ולפי שהמשיג השלם יעשה פעולתו ביותר שלם שאפשר הנה יתחייב שיתחייב מזה שלא ישיג הש״י כי אם הענינים היותר נכבדים ולזה שפטו שלא ישיג הש״י כי אם עצמו. ואולם האמת בזה כבר ביארנו בספר מלחמות ה׳. והטענה השנית שלא יתכן שיענש האדם על אשר לא יעשה מה שאי אפשר לו עשייתו ולפי שאי אפשר לאדם שיעשה הטוב תמיד להיותו חומרי ר״ל שאי אפשר לו שישכיל ויתבונן תמיד בפעולות הש״י הנה לא יתכן שיענש על זה ואחר כן זכר מהפלגת מכאובו שהוא היה בוחר המות עליו והנה הכאובות שבין לו עם הש״י בזה המענה הוא לפי דעת אלו האנשים החולקים עמו לא לפי דעתו וכן טענה על דבריהם כמו שקדם: באור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר: (ג) יסכון. יועיל: (ד) שיחה. התפלה כטעם ולפני ה׳ ישפוך שיחו: (ה) יאלף. ילמד ויודיע: ערומים. האנשים המדברים בערמה ובמרמה:

ותגרע

מצודת דוד

בעבור כי נולד הוא מטמא ולכן א״א להיות מופשר כ״כ ולא יתכן שיפנים המקום ע״ז כי אינו דבר אפשרי): טו (ב) החכם. היתכן לחכם שישיב הודעת דברי רוח וימלא בטנו מן מחשבות רוח קדים ודברים שאין בהם ממש: (ג) הוכח. לתוספת ביאור יפרש אמריו לומר וכי ראוי להתווכח בדבר שאין בו הנאה ותאמר מלים אשר אין בהם תועלת כי מה לנו בזה הויכוח אם תחכם מאתנו או אנו ממך: (ד) אף אתה. ר״ל הלא אף אתה עם רוב חכמתך תפר היראה כי במה שתאמר שהכל בא מצד המערכה תפר היראה מהמון העם ואף אתה מגרע וממעט התפלה לפני האל כי בהיות הכל מצד המערכה אין מקום לתפלה והנה תמאמן רבה מאד: (ה) כי יאלף. אמרי פיך ילמד את עונך לזולת ר״ל דבר העון אשר בך אשר תחשוב כי שוא עבוד אלהים הנה העון הזה תלמוד לזולת לאחוז גם הוא: ותבחר. אבל בחרת לשון ערמה להסתיר הדבר במתק אמרי המליצה ולא תאמרנה בפה מלא ותתהפך במלים אולם מתוך הדברים נראה הכוונה: (ו) ירשיעך פיך. אמרי פיך יגידו רשעתך ולא אצטרך אני להוכיחה ודברי שפתיך יעידו בך על העון אשר בידך: (ז) הראישון. ר״ל מה תכוין לדברי צופר על כי הוא צעיר לימים ואתה ישיש וכי ראשון נולדת לאדם וכי נבראת לפני הגבעות עד שלא הוקדם לך מי מבני אדם וכאומר מהו אשר הוא צעיר לימים הלא יתכן שקבל אמריו ממי

מצודת ציון

(ג) יסכון. ענין הנאה וכן לא יסכן גבר (לקמן לד): ומלים. ואמרים: (ד) תפר. תבטל: ותגרע. מל׳ גרעון: שיחה. ענין אמירת התפלה וכן ויצא יצחק לשוח בשדה (בראשית כד): (ה) יאלף. ילמד כמו פן תאלף ארחותיו (משלי כב): (ו) יענו. יעידו כמו לא תענה (שמות כ): (ז) גבעות. הרים: חוללת. נבראת כמו ותחולל ארץ (תהלים)

שקדם

רשי

הזאת משמשת לשון תימה לפיכך נקודה בחטף פתח ומלינתו הראשון לאדם הנוצר מאדמה נולדת שידעת לקיים כל חכמת מצות התורה: (ח) ותגרע. ותרבה מלמעלה למטה לרדת עליך: (י) כביר. מרובה ימים מאביך: (יא) המעט ממך תנחומות אל. אשר הטיב לך הבור עד עתה ימים רבים ודברו הטוב אשר לאט עמך בלאט ונחת דשט: לאט. הנעים ולשון פעל הוא ולא שם דבר ולכן הוא נקוד חציו קמץ וחציו פתח: (יב) יקחך. ילמדך כמו יערוף כמטר לקחי(דברים לב): ירזמון. כמו ירמזון כמו שמלה שלמה (שמות כב): (יד) מה אנוש כי יזכה. מה כחו שיוכל להיות זכאי נגד הקב"ה: (טו) ושמים. צבא השמים: זכו. יטהרו כל ל' זך הוא נזהר: (טז) אף. כל שכן: ונאלח. נתעב ומעורב וכן כולו סג יחדיו נאלחו(תהלים נג): (יח) אשר חכמים יגידו. ויתוודו פשעם ולא כחדו עונם מאבותם זהו אשר ראיתי והנני אספר לך היכן ראיתי יהודה הודה ולא בוש במעשה תמר ראובן הודה ולא בוש במעשה בלהה. ומה היה שכרם: (יט) להם לבדם נתנה הארץ. בשכר זה זכה יהודה למלכות נאה ונטלו שניהם מן הנחל' חלק' ולא גורשו מן נחלתם בעונם מאחר שהודו: ולא עבר זר בתוכם. כשבא משה ברכם שנאמר (דברים לג) יחי ראובן ואל ימות וזאת ליהודה. ד"א ולא עבר זר בתוכם בנחלה של עתיד לבוא החלוקה בספר (יחזקאל מח): (כ) כל ימי הרשע. שאינו שב מחטאו ואינו מודה פשעיו כל ימיו: הוא מתחולל. ומתאנח על הבטחתו שישל' רעתו אשר פעל כל מספר שנים אשר נצפנו לעריץ הוא מתחולל: מתחולל. ל' אנינות ולא שמעתי: (כא) קול פחדים באזניו. לאמר הגיע עת תשלומי: בשלום. וכשהוא שרוי בשלום אז השודד יבואנו: (כב) וצפוי הוא אלי חרב. ועתיד הוא אלי חרב ושוי לנוד ללחם איהימצאנו: (כג) נודד הוא

איוב טו

אלוה תשמע ותגרע אליך חכמה: ג'
ט מה־ידעת ולא נדע תבין ולא־
עמנו הוא: י גם־שב גם־ישיש ג'. ל'
בנו כביר מאביך ימים: יא המעט
ממך תנחומות אל ודבר לאט
עמך: יב מה־יקחך לבך ומה־
ירזמון עיניך: יג כי־תשיב אל־אל ל'
רוחך והצאת מפיך מלין: יד מה־
אנוש כי־יזכה וכי־יצדק ילוד
אשה: טו הן בקדשו לא יאמין בקדושיו ק'
ושמים לא־זכו בעיניו: טז אף כי־ ד'. ד'
נתעב ונאלח איש־שתה כמים
עולה: יז אחוך שמע־לי וזה־
חזיתי ואספרה: יח אשר־חכמים
יגידו ולא כחדו מאבותם: יט להם
לבדם נתנה הארץ ולא־עבר זר
בתוכם: כ כל־ימי רשע הוא
מתחולל ומספר שנים נצפנו
לעריץ: כא קול־פחדים באזניו ל'
בשלום שודד יבואנו: כב לא־יאמין
שוב מני־חשך וצפו הוא אלי־חרב: וצפוי ק'
כג נדד הוא ללחם איה ידע | כי־ ד' דגשים

תרגום

לותך חוכמתא: ט מה ידעת
ולא נדע תתבין ולא גבנא
הוא: י לחוד סיב וקשיש בנא
ודרב מאבוך יומיא: (ת"א)
לחוד אליפז דסיב ובלדד
דקשיש בהדנא וצופר דרב
מאבוך יומין: יא הזעיר מנך
נחמתא דאלהא ומללא בניח
חזי למללא גבך: יב מה
יקפינך רעיונך ומה מרמזין
עינך: יג ארום תתיב לאלהא
רוחך ותהנפק מפומך מליא:
יד מה בר נש ארום יזכי
וארום יזדכי ילוד אתתא:
טו הא בקדישי עלאי לא
יהמין ואנגלי מרומא לא
זכאין קדמוי: טז כל דכן
מרחק ומסאב בר נש שתי
היך מוי עילתא: יז אחוי לך
קבל מני ודין דחמתי
ואשתעי: יח די חכימיא יחוון
ולא מכדבין מן מסורתא
דאבהתהון: (ת"א) דשבטוי
דיעקב חכימיא יתובון ולא
יכסו ממה דאלפונון
אבהתהון: יט לחוד בלחודיהון
אתיהיבת ארעא ולא עבר
חילוני במציעהון: כ כל
יומי רשיעא הוא כתפס
ומנין שניא אתטישו לתקיפא: (ת"א) כל ימי דעשו רשיעא מורכין ליה
דיעבד תתובא ולא תב מנין שניא אטמרו לישמעאל תקיפא: כא קל דלוטיא
בגהנם באודניה כד שרין צדיקי בשלמא בחיי עלמא בזוותיה ייתינה: כב לא יהימין בחיוי למתב חשוכא ואטימוס הוא לקטלין
בחרבא: כג מנדד הוא למזונא האן הוא

אבן עזרא

עונך: (ח) ותגרע אליך. המגרעת היתה לחכמה והצטרכה אליך או תשים החכמה אצלך גרועה ותהיה התי"ו לנוכח: (י) כביר. גדול וכן הוא בלשון קדר: (יא) לאט. דבר בלאט עמך כמו בסתר: מה יקחך לבך. מה ראיה תקח כמו ויקחו האנשים מצידם או הוא מן יערף כמטר לקחי: (יב) ירזמון עיניך. אין לו חבר והפוך בלשון קדמונינו ז"ל:
(יג) כי תשיב אל אל רוחך. כעסך כמו כל רוחו יוציא כסיל: (כ) מתחולל. מן חיל כיולדה: ומספר שנים. שיוקם בהם ממנו: (כא) קול פחדים. באחריתו:
תתקפהו

לאט ב' בתרי לישנא וסי' והמלך לאט את פניו. ודבר לאט עמך: ירזמון ל' מה יקחך לבך. והוא חד מן א"ב דמשמשין יר ברישא ו"ן בסופי' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד: זכו ג' וסי' זכו נזיריה משלג. ושמים לא זכו בעיניו. וכוכבים לא זכו בעיניו. וא' רחצו הזכו: נתעב ג' ב' פתח וסימ' כנצר נתעב. כי נתעב דבר המלך על יואב. אף כי נתעב ונאלח: מתחולל ב' מ"ל וסי' הנה סערת ה' חמה יצאה קדמא. כל ימי רשע הוא מתחולל: ומספר ה' ד' פתחין וא' קמץ וסי' נמסר בסדר בלק ובירמיה סי' י"א: בשלום ב' דגשים וסימ' ה' יברך את עמו בשלום. בשלום שודד יבואנו: ללחם ד' דגשים וסי' ותרעב כל ארץ מצרים. לא רעב ללחם לא צמא. והיתה ללחם לאזכרה. נודד הוא ללחם איה:

תולדות אהרן הן בקדושיו. חגיגה ה: ושמים. זוהר יגש: נתעב. יומא עב: אשר חכמים. סוטה י מגלה עה כותה טו כ: להם לבדם. סוטה טז: נודד. בינה לב זוהר פנחס:

רלבג

(ח) ותגרע אליך חכמה. ותמנע לך החכמה עד שתהיה כולה לך ואין לזרים אתך: (יא) תנחומות אל. תנחומות אלו האנשים רצה לומר בלדד וצופר: לאט. סתר ולאט: (יג) רוחך. רצונך: (טז) ונאלח. נתאב ונמאס: (יז) אחוך. אגידך: (כ) מתחולל. מענין חיל כיולדה: לעריץ. הוא הרשע ונקרא כן בהיותו תקיף ועורך שאר האנשים: (כב) וצפוי הוא אלי חרב. רצה לומר שכבר יראהו החרב והטעם שכבר יעבור עליו החרב ויפלו

מצודת ציון

(תהלים ל): (י) כביר. הרבה כמו מזער לא כביר (ישעיה טז): (יא) לאט. ענין הסתר והטמון כמו ולאט את פניו (ש"ב יט): (יב) יקחך. ילמדך כמו לקח טוב (משלי ד): ירזמון. הוא הפוך מן ירמזון והוא מל' רמיזה: (טו) יאמין. ענין קיום וכן הן בעבדיו לא יאמין (לעיל ד): (טז) ונאלח. נבאש כמו יחדיו נאלחו (תהלים נג): (יז) אחוך. ענין הגדה: חזיתי. ראיתי: (יח) כחדו. מנעו כמו ולא כחדו ממני (ש"א ג): (כ) מתחולל. מל' חלחלה ורעד: נצפנו. נסתרו: לעריץ. לחזק כמו עריצי גוים (יחזקאל כח) ור"ל החזק ברשע: (כב) וצפוי. ענין הבטה כמו צופה רשע (תהלים לז): (כג) איה. אנה:
ומצוקה

מצודת דוד

שקדם לך אשר שפט גם הוא מן התום אשר ראה ברוב הימים: (ח) הבסוד. ואם תתפאר למולו במרבית הידיעה הבאה מאלת החכמה האם התבוננת בסוד אלוה להבין מסתוריו: ותגרע. וכי הגרעת את החכמה מיתר האנשים לקחתה אליך כאומר וכי כל החכמה לקחת לעצמך לך לבדך ואין לזרים אתך: (ט) מה ידעת. מהו החכמה אשר ידעת אתה ואנחנו לא נדע ומה הדבר אשר תבין ואין הבינה ההיא עמנו: (י) גם שב. כאומר ואם תתפאר בחכמה עם הזקנה הלא אף בנו יש גם איש סיבה גם ישיש הזקן הרבה יותר מאביך ועם כי צופר היה צעיר לימים הנה אמר זה על בלדד או על עצמו: (יא) המעט. מה תתרעם על היסורין על כי עשית מה מן הטוב והישר וכי מעט היא ממך תנחומין מן האל על מכאוב היסורים מן הטוב וההצלחה שהיה לך מאז אשר קבלת בהם די גמול מעשה הטוב שעשית והנה דבר העון הנמצא בך עדיין הוא עמך נסתר וטמון ולא נקית עדיין ממנו ועתה הנה תקבל גם גמול הרעה כאשר קבלת גמול מעשה הטוב והנה הטובה האז תחשב לתנחומין על הרעה הבאה עתה עליך: (יב) מה יקחך. מה מלמדך לבך לכחש בהשגחה ומה תרמז להשריש בלב האנשים דעת כוזבת: (יג) כי תשוב. השב תשיב רוח פיך אל ה' ותוציא מלין למולו: (יד) מה אנוש. מהו האדם אשר יזכה במעשיו עד שיאמר שה' מעות משפטו לענשו על לא דבר: וכי יצדק. בתמיה והוא כפל ענין במ"ש: (טו) הן בקדושיו. הנה במלאכיו הקדושים לא נתן בהם קיום בעצמם לבל יצטרכו בכל עת השפעת אלוה: ושמים. צבא השמים אם כי זכים ובהירים המה הנה בעיניו לא יזכו וא"כ לכולם ישיג החסרון למולו: (טז) אף כי. כ"ש האדם הנתעב במעשיו והנבאש במעלליו ומרבה לעשות עול כדרך השותה את המים אשר ירבה לשתות די ספוקו על כי אין הדרך לתת בעדו מחיר ואם כל אלה בו א"כ כ"ש הוא שיש לו חסרון רב מול שלימות המקום ב"ה ואיך א"כ יצדק: (יז) אחוך. אגיד לך דבר ושמע אלי וזה אשר ראיתי בעיני אספר לך: (יח) אשר חכמים יגידו. מוסב למעלה לומר אספר לך מה שראיתי בחוש הדבר אשר יגידו החכמים ולא מנעו מלספר מה שקבלו מאבותם: (יט) להם לבדם. החכמים ההם ישבו ברוב חכמתם על כל העולם כאלו להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר בתוכם לנחול עמהם איש זר אשר אינו מהם וכאומר הואיל וקבלו הדבר מאבותם ואין דרך האב להשריש דבר כזב בלב הבן והמקבלים היו חכמים גדולים משכילים לבחון האמת הוא או כזב ואף עיני כן ראו הרי בחוש א"כ בודאי אמת נכון הדבר: (כ) כל ימי רשע. וזהו הדבר אשר ראיתי אני מה שקבלו החכמים ההם מאבותם אשר כל ימי הרשע יגיעהו הרע ויספר השנים אשר נצפנו להצלחת העריץ ימלא חלחלה וכפל הדבר במ"ש: (כא) קול פחדים. ואשר יגור יבוא לו כי יבא בהזויו קול פחדים ופתאום עודו ישב בשלום יבא עליו השודד: (כב) לא יאמין. בעוד עליו החשך לא יאמין בעצמו שישוב עוד ממנו לחזור לקדמותו: וצפוי. והוא נראה אל החרב כי החרב רואהו ובא עליו: (כג) נודד. והוא נודד ממקומו בעבור הלחם לבקש איה ימצאהו: ידע.

נָכוֹן בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ׃ כד יְבַעֲתֻהוּ
צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ כְּמֶלֶךְ ׀
עָתִיד לַכִּידוֹר׃ כה כִּי־נָטָה אֶל־אֵל
יָדוֹ וְאֶל־שַׁדַּי יִתְגַּבָּר׃ כו יָרוּץ אֵלָיו
בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו׃ כז כִּי־
כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי־
כָסֶל׃ כח וַיִּשְׁכּוֹן ׀ עָרִים נִכְחָדוֹת
בָּתִּים לֹא־יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר הִתְעַתְּדוּ
לְגַלִּים׃ כט לֹא־יֶעְשַׁר וְלֹא־יָקוּם
חֵילוֹ וְלֹא־יִטֶּה לָאָרֶץ מִנְלָם׃ ל לֹא־
יָסוּר ׀ מִנִּי־חֹשֶׁךְ יֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ
שַׁלְהָבֶת וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו׃ לא אַל־
יַאֲמֵן בַּשָּׁו נִתְעָה כִּי־שָׁוְא תִּהְיֶה
תְמוּרָתוֹ׃ לב בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא
וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה׃ לג יַחְמֹס כַּגֶּפֶן
בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ׃ לד כִּי־
עֲדַת חָנֵף גַּלְמוּד וְאֵשׁ אָכְלָה

כ' חסר . וכ' וכסימן כ' וכסיפרא . ג' . כ' כתי' ל' ב' הקדמה . ס' ול' מ"ל . כ'. ג' . ג'. ד' . ג'. ג' . ל' חסר א' . ג' ב' חד מלרע. ג' . כ' רפין

יְדַע אֲרוּם מְעַתַּד בִּידֵיהּ יוֹם
חֲשׁוֹכָא׃ כד יְבַעֲתוּנֵיהּ עָקָא
וּמְעִיקָא יְחַזְרוּנֵיהּ הֵיךְ מְלֵיךְ
דְּאִיטִימוּס לִגְלוּגְדְקָא׃
כה מְטוּל דְּאוֹשִׁיט לֶאֱלָהָא יְדֵיהּ
וּלְוַת שַׁדַּי יִתְגַּבַּר׃ כו יִרְהוֹט
לְוָתֵיהּ בְּתוּקְפָּא בְּקוֹשֵׁי רוּם
תְּרֵיסוֹי׃ כז אֲרוּם חֲפָא אַפּוֹי
בְּשׁוּמְנֵיהּ וַעֲבַד רוּטְבָא עֲלוֹי
כַּפְלָא׃ כח וַעֲבַד שְׁבוּנַן
בְּקִרְוִין צַדְיָן יָתִיב בְּבָתַּיָּא
דְּלָא יָתְבוּן לְהוֹן דִּי אִתְעַתְּדוּ
לִיגוּרִין׃ כט לָא יִתְעַתַּד וְלָא
יִתְקַיֵּם עֻתְרֵיהּ דְּקֹרַח וְלָא
יִתְנְחַת לְאַרְעָא מִנְּהוֹן וּמֵהָלִין
טַבְתָא דְּדָתָן וַאֲבִירָם׃ ל לָא
יֶעְדֵי מִן חֲשׁוֹכָא שְׁבַשֵׁיהּ
תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהוֹבִיתָא וְיֶעְדֵי
בְּזַעֲפָא דְּפוּמֵיהּ דֶּאֱלָהָא׃
לא לָא יְהֵימִן בְּבַר נָשׁ
דִּבְשִׁקְרָא תָּעֵי אֲרוּם שִׁקְרָא
תְּהֵי פְּרוּגֵיהּ׃ לב בְּלָא יוֹמֵיהּ
תִּתְמְלֵי הֲבוּרְתָא וְעוֹבֵיהּ לָא תְהֵי עֲבוּפְיָא׃ (ת"א) עַד לָא יוֹמֵי תִּתְמְלֵי סִבְתֵּיהּ
וְכַלְתֵיהּ לָא תְהֵי גְנָנָא׃ לג יַתֵּר הֵיךְ גּוּפְנָא בוּסְרֵיהּ וְיִטְלוֹק הֵיךְ זֵיתָא לַבְלְבֵיהּ׃ לד אֲרוּם

רשי

הוא. כלומר נוכח הוא לטד: ידע. לו באמת: כי נכון. ומזומן לבא בידו כלו' אליו ועמו יום חשך כמו מן הבא בידו (בראשית לג): (כד) תתקפהו. תחזק המצוקה ממנו ותאנסהו: כמלך עתיד לכידור. לא מצאתי דמיונו ויש לפותרו באותיות המתחלפות רי"ש בדל"ת כמו אשכנז וריפת שבתורה (שם י') ובדברי הימים (א א) אשכנז ודיפת וכן כתים ודודנים (שם) אף כאן לכידור כמו לכידוד כאותו המלך שהוא עתיד ליקוד באש של גיהנם והוא סנחריב שנתנבא הנביא עליו (ישעיה ל) כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן לשרוף חילו יקד יקוד ודומה לו כידודי אש יתמלטו (לקמן מא) אש (ס"א אש) להבות: (כו) ירוץ אליו. היה רץ אל הבורא בגובה זקיפת צואר להכעיסו: בעבי גבי מגיניו. בחוזקת כחו. גבי ל' גובה כמו ותבני לך גב (יחזקאל טז): (כז) פימה עלי כסל. עשה פה על חלציו שחלבו ועובי שמנו כפול על כסליו ונראין כמין פה: פימה. מגזרת והיתה הפצירה פים (שמואל א יג) זו היא לימ"א של נפחים, שיש לו פיות הרבה ונקראת הפצר פיות: (כח) וישכון ערים נכחדות. כן דרך בעלי גאוה בונים חרבות להם: (כט) ולא יקום חילו. לא יתקיים לימים רבים: ולא יטה. לא ינטה מלילתו כמו ויטו אחרי הבצע (שם א ח) שפי' וינטו הם עצמם אף כאן לא ינטה מן השמי' לארץ מתחת תאותם וזימון מחשבתם והוא כשתי תיבות מן להם: מן. הכנתם כמו וימן להם המלך (דניאל א) ודומה לו הפצירה פים בשתי תיבות (שמואל א יג) וכן אראלים ת"י אריאלהון (ישעיה ל"ג) זה נראה בעיני ומנחם מסייעני. ד"א מנלם. לשון כנלותך לבגוד (שם) והנו"ן שבו יסוד נופל לשון תכלית לא יטה לארץ להיות בטילה גזירת חרון: (ל) ויסור. מן העולם: ברוח פיו. של שליט בעולם וזה מקרא חסר. ויש פותרים בשביל רוח פיו שהרע לדבר סרה: (לא) אל יאמן. אותו אשר בשוא נתעה כי שוא יהיה תמורתו ויגיעו כמו (רות ד) ועל התמורה: (לב) בלא יומו. תעמוד תמורתו על מלאתה מליגדל ומלהגדיל עוד כמו (בראשית כ) וימלאו לו ארבעים יום ופי' ואשלימו: וכפתו. כפתו ענפיו

אבן עזרא

(כד) תתקפהו כמלך. שהוא מוכן להכנס במלחמה ואין לו דומה ויש אומרים כי ישובבוהו צרות כהקף הגלגל סביבות הכדור שהיא הארץ ויהי כמו כדור אל ארץ וכ"ף כדור נופל וכ"ף כידור שורש והוא רחוק: (כו) בעבי גבי מגיניו. ישוב על עובי הצואר ומגיניו הם העצמות על דרך משל וגבי הם המיתרים: (כז) כי חלבו כסה פניו וכאילו יצטרך לעשות פימה עלי כסל להוציא מהחלב וזהו דרך משל כי בתחלה יעשה הרשע ובסוף להפך כענין בפרח רשעים כמו עשב: (כח) ובסוף ישכון ערים נכחדות וי"א כי יבחר מקום אין שם ישוב להתבודד בו להרע שהיו מעותדים כמו עתידים להיותם גלים כמו גל אבנים וכן גלים גלים: (כט) חילו. עשרו כמו עשה לי את החיל הזה: יקום. יעמוד: מנלם. הדבר השלם שלהם ופי' יטה כמו נוטה שמים וכמוהו כנלותך כהשלמך: (ל) ויסור. אפילו ברוח פיו: (לב) בלא יומו תמלא. רובי המפרשים אמרו שהאל"ף במקו' למ"ד הכפל והוא מן וקטפת מלילו ומל' רבותינו מוללו ומריח בו: וכפתו. מן כפה ואגמון: (לג) יחמס. כמו ויחמוס כגן שכו נחמסו עקביך וענינו יתפזר: (לד) ואש אכלה. דמה אף אלהים לאש בעבור שהרו עמל

תתקפהו ב' ובספרא. וסי' תתקפהו לנצח ויהלך. תתקפהו כמלך עתיד לכידור: בעבי ב' בתרי ליש' סימ' האדמה. גבי מגניו: וישכון ה' א' מל' וסי' וישכון כבוד ה' על הר. וישכון ישראל בטח בדד. וישכון הענן במדבר סיני. וישכון ערים נכחדות. וישכון בירושלים ערים מל': ולא יקום ד' וסי' נמסר בסיפרא סי' ה'.

ט' ר"פ לא ולא ולא וסי' לא תשתחו' לאלהיהם. לא תגנבו. לא איש אל ויכזב. לא אכלתי באני ממנו. לא יצעק ולא ישא. לא ירעבו ולא יצמאו. לא דכאו עד היום. לא שלותי ולא שקטתי. לא יעשר ולא יקום חילו:

תולדות אהרן עדת חנף. סוטה מב:

רלבג

ויפלו עליו אימת מות: (כד) תתקפהו כמלך עתיד לכידור. תתחזק המצוקה עליו ותסבבהו כמו המלך שעתיד לכידור ומזומן למלחמה הנקרא טורני"ש בלע"ז או יהיה הרצון בזה תנהגהו המצוקה ותחזק עליו כמו שיתקוף המלך ויאמם האיש ההוא שהוא עתיד להשפט בכידור והם ההכאות הנדונים לפי טעם שכאשר ירצו לעונשם בקלות יקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכדור עד שלא יוכלו בשום פנים להנצל מהכאותם: (כו) בעבי גבי מגיניו. במ"ש בגופי מגיניו יותר עבים ויותר חזקים: (כז) פימה עלי כסל. שעשה פיות על כסליו מרוב השומן: (כח) אשר התעתדו לגלים. אשר היו עתידים לגלים כמו גלים גלים ר"ל שממון: (כט) מנלם. שלמותם כענין כנלותך לבגוד יבגדו בך: (לא) בשוא נתעה. ר"ל האיש הנתעה בזה ובהבלי העולם להמשך אחריהם: כי שוא תהיה תמורתו. כי המורתו תהיה בזה ובהבל ר"ל שהכל יפסד ויעדר: (לב) תמלא. תכרת והוא שב אל יונקתו האמורה למעלה: וכפתו. הוא כמו יונקתו והרצון בו פארתו: (לג) יחמוס. יגלה כטעם ויחמוס כגן שכו: בסרו. בוסר שלו: נצתו. כמו פרחו: (לד) אהלי שחד. הבנויים משחד:

ביאור

מצודת דוד

יודע הוא בעצמו שיום החשך יהיה נכון ומתקיים בידו כי בעצמו ישפוט אשר כלתה אליו הרעה ובעבור זה יוסיף לדאוג בכל עת: (כד) יבעתוהו. הצרות יחרידו אותו: התקפהו כמלך. הצרה תאחוז אותו בחוזק כמלך האוחז בממשלתו: עתיד לכידור. מזומן הוא להיות דומה לכידור נע ונד ומטולטל ככדור הזה שמטולטל ונזרק מיד ליד: (כה) כי נטה. על אשר נטה ידו אל ה' לבזות כלפי מעלה בנטיית היד והיה מתגבר עצמו למולו כי חשב אשר כחו ועוצם ידו עשה לו את העושר: (כו) ירוץ אליו. היה רץ מול ה' בצואר זקוף ובגאוה בעבור עובי גופו מגיניו אשר עליו ר"ל על כי היה בוטח ברוב חזקו ותקפו: (כז) כי כסה. כי התענג בדשן נפשו להשמין את בשרו עד כי כסה פניו בחלבו ועשה על כסליו כפולים כפולים מרוב השומן והמה נראים כפתחי הפיות ובעבור רוב הטובה גבה לבו ובטח ברוב חזקו לבזות כלפי מעלה: (כח) וישכון. שכן בערים נגזרות ונחרבות כי בנה אותם לעצמו כדרך הגדולים אשר יבנו ערים נחרבות להיות להם לשם וכמ"ש (לעיל ג) הבונים חרבות למו: בתים. שכן בבתים אשר לא היו ראוים לשבת בהם כי אשר הוכנו והוזמנו להיות גלים ודגורין כדרך החרבה: (כט) לא יעשר. ובעבור זדון לבו לא יעמוד עשרו ולא יתקיים חילו והוא כפל ענין במ"ש: ולא יטה. לא יהיה נטוי מהם לנפול בארץ תכליתם והשלמת גמולם כ"א על ראשם יחול ויקבלו תגמול משלם: (ל) לא יסור. לא יהיה עוד נעזר לשוב לקדמותו: יונקתו. ענפיו הרכים תיבש אותם השלהבת עד שיסורו ממקומם ויגועו ברוח פיו של המנשב כדרך דבר היבש אשר לרוב קלותו יתנדנד ברוח קימעא ר"ל בדבר קל יאבד הצלחתו: (לא) אל יאמן. התועה ללכת בדרך שוא לא היה מאמין אשר תמורתו תהיה שוא ר"ל שגמולו יהיה כמפעלו: (לב) בלא יומו. לזה המלא ותושלם זמנו בלא זמנו ר"ל ימות קודם זמנו: וכפתו. ענפיו לא יהיו רטובים ר"ל לא בא טובה לזרעו אחריו: (לג) יחמוס. מי שבידו להסיר אוא יסיר זרעו בשנה קלה כגפן הזה המסיר בסרו במעט שנה: וישלך. והוא ישליך זרעו מהר כזית המשליך מהר נצתו והוא כפל ענין במ"ש: (לד) כי עדת וגו'. כי כן ראוי שתהיה עדת

מצודת ציון

(כד) ומצוקה. גם הוא ענין צרה: תתקפהו. יאחזו בחוזק: עתיד. מזומן כמו העתידים עורר לויתן (לעיל ג): לכידור. עשוי הוא לשחוק בו לזרקו מיד ליד וכן כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעיה כב): (כו) בעבי. מל' עב: גבי. גופי כמו לגבי חומר גביכם (לעיל יג) ויאמר על גוף כל דבר: (כז) פימה. מל' פה: כסל. הוא חלק הסדרה הסמוך לכליות כמו אשר על הכסלים (ויקרא ג): (כח) נכחדות. נגזרות ונכרתות כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט): למו. להם ר"ל בהם: התעתדו. הוזמנו: לגלים. ענין תל ודגור: (כט) חילו. עשרו: מנלם. תכליתם והשלמתם כמו כנלתך לבגוד (ישעיה לג): (ל) יונקתו. ענף רך: (לא) המורתו. מל' תמורה וחלוף: (לב) תמלא. הושלם כמו ובמלאת ימי טהרה (ויקרא יב): וכפתו. ענפיו כמו כפות תמרים (שם כג) ע"ש שכמה כפופים: רעננה. ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צב): (לג) יחמוס. יסור כמו נחמסו עקביך (ירמיה יג): בסרו. כן יקרא הפרי שלא נגמר בשולו כמו ובוסר גומל (ישעיה יח): נצתו. פרחו כמו הנצו הרמונים (ש"ה ו): (לד) גלמוד. יחידי כמו הלילה ההוא יהי גלמוד (לעיל ג): אכלה. תשרף:

עמל

אבן עזרא

עמל: (לה)ובטנם. רמז למחשבות' הנסתרות: (ב) שמעתי כאלה רבות: (ג) או מה ימריצך. מי יהיה תקיף ממך וינצחך: (ה) וניד כמו תנודה והענין להוכיחם: מה מני יהלוך. לא יהלך כאבי: (ז) אך עתה הלאני. הכאב ולנגדו יאמר השימות

גלמוד ג' וסימ' היום ההוא יהי גלמוד. כי עדת חנף גלמוד. בחסר ובכפן גלמוד: כאלה ג' וסימ' לא כאלה חלק יעקב. קדמא ותניינא. שמעתי כאלה רבות: לו כ"ב וסימ' נמסר במסר' רבת' בערך לו: במלים י' בלישנא וסימ' הלהוכח מלים תחשובו. הלא הם יורוך. הוכח בדבר לא יסכן. גם אנכי ככם אדברה. עד אנה תוגיון נפשי. ארעה מלים יענני. שרים עצרו במלים. חתו ולא ענו. כי מלתי מלים. כתר לי זעיר: ותקמטני ל' לעד היה. והוא חד מן מלים דמשמשין ני בסוף תיבותא ול' דכו'וסי'נמסר במס'רבתא במערכת

תרגום

סִיעַת דִּילְטוּר לְצַעֲרָא וְאֶשָּׁתָא גְּמַרַת מַשְׁכְּנֵיהּ שׁוֹחֲדָא׃ לה דְּחָשְׁלִין לְעוּת וּמְמַלְלִין שְׁקַר וְרַעְיוֹנֵי כְּרֵסְהוֹן מִתְכַּנִּין נִכְלָא׃ א וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ ב שְׁמַעַת כְּאִלֵּין סַגִּיעָתָא מְנַחֲמִין דְּלֵעוּת כּוּלְכוֹן׃ ג הַאִית סוֹף לְמִלֵּי זִיקָא אוֹ מַה יְבַסְמִינָךְ אֲרוּם תְּתִיב׃ ד לְחוּד אֲנָא כְּוָתְכוֹן אֲמַלֵּיל לְוַי דְּאִית נַפְשְׁכוֹן חֲלוּפֵי נַפְשִׁי אֲחַבֵּר עֲלֵיכוֹן בְּמִלַּיָּא וְאֲטַלְטֵל עֲלֵיכוֹן בְּמוֹ רֵישִׁי׃ ה אֲחַיְלְכוֹן בְּמוֹ פוּמִי וְטַלְטוּל סִפְוָתִי יִתְמְנַע׃ ו אִין אֲמַלֵּיל לָא יִפְסוֹק כֵּיבִי וְאֶפְסוֹק מַה מִנִּי יֵיזֵל׃ ז לְחוּד כְּדוּן שַׁלְהֲיַנִי

איוב טו–טז

אָהֳלֵי־שֹׁחַד׃ לה הָרֹה עָמָל וְיָלֹד אָוֶן וּבִטְנָם תָּכִין מִרְמָה׃

טז א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב שָׁמַעְתִּי כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַחֲמֵי עָמָל כֻּלְּכֶם׃ ג הֲקֵץ לְדִבְרֵי־רוּחַ אוֹ מַה־יַּמְרִיצְךָ כִּי תַעֲנֶה׃ ד גַּם אָנֹכִי כָּכֶם אֲדַבֵּרָה לוּ־יֵשׁ נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי׃ ה אֲאַמִּצְכֶם בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ׃ ו אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֵחָשֵׂךְ כְּאֵבִי וְאַחְדְּלָה מַה־מִנִּי יַהֲלֹךְ׃ ז אַךְ־עַתָּה הֶלְאָנִי הֲשִׁמּוֹתָ כָּל־

רשי

עגפיו כל ענפי אילן דומים לכיפה: (לה) הרה עמל וילד און. עשה רעה וישתלמו שכר הלידה לפי ההריון: תכין. תזמין מרמה. למרמה תהפך להם תאוותם: (תענה איוב): (ג) ימריצך. ישטרך פיך לחשוב דברים נמרצים על אופניהם: (ד) ככם אדברה. ככם אני יודע לקנתר; לו יש נפשכם. ביסורין תחת נפשי גם אני הייתי מחבר עליכ' במילין ומניע עליכ' ראשי בלעקתכם ומאמץ אתכם כמו פי לאמר החרישו שתאמצו ועמדו ביסוריכם כאשר אתם תאמרו אלי: (ה) וניד שפתי. שאני נד וקובל עתה ונועק אז יחסוך ולא אזעוק ולא אנוד עוד. אבל עתה: (ו) אם אדברה וגו'. (ז) השימות. לשון שתיקה כמו אשתומם

רלבג

ביאור דברי המענה ענה אליפז התימני ואמר היתכן לחכם שיטעון טענות כוזבות אשר הם דברי רוח והבל. אם מהוק החכם שיתווכח בדברים וטענות בלתי מועילות בהאמת מה שירצה לאמתתו. הנה לא תוכל להנצל שלא תעבה העול גדול מאלו הדברים כי עתה תפר מההמון יראת הש"י כי ההמון לחולשת שכלם לא יראו מעבות רעות אלא מדהגה סן יעניםם השם יתברך ולזה כשתאמר שלא יועיל הצדק שלא יבאו אלו הרעות אלא למי שבמערכתו בעת הלידה שיבואהו אתה מפר יראת השם יתברך מההמון ואתה גם כן מונע ההתפלל לפני הש"י על הרעות הבאות לאיש איש כי התפלה עליהם שוא ובטל לפי דבריך. הנה דבריך יודיעו לאנשים עונך כי אתה בוחר בדבריך לשון הערומים המדברים בערמה ובמרמה ובדרכים מתעים. הנה לא אצטרך אני לומר שאתה רשע ועל זה באה עליך הצרה הזאת כי פיך ושפתיך יעידו בך שאתה רשע. מה זה שהתפארת ביששות וזקנה האם נבראת קודם אדם הראשון ולפני בריאת הגבעות הלא אם נופר הוא לעיר לימים הנה לא ימנע מפני זה שיגיע לו מהחכמה מה שהספיק בזה הדרוש וזה שיתכן שקבל כבר עדות מאנשים יותר קודמים ממך עד שכבר הגיע אליו מה שהתפרסם מזה הרוש זה זמן ארוך ולזה אם אינך ראשון לכל האנשים תהיה טענתך בזה בטלה. האם שמעת בסוד אלוה ונגלה לך כבר עד שתמנע לך החכמה ותהיה לך לבדך לא לזרים אתך. מה ידעת מפעולות השם יתברך ולא נדע ומה תבין מהם ולא עמנו הוא ועוד שאם תטעון כי בעבור ישישותך יתכן שתהיה חכם יותר. הנה גם שב גם ישיש בנו כביר ימים מאביך ואחשוב באליפז כי היה יותר ישיש מאיוב והוא כבר רעיו היו צעירים ממנו או נופר לבדו היה צעיר ממנו. המעט ממך ההנחומות שנהמיך בהם אלו האנשים ר"ל נופר ובלדד עד שקראת להם רופאי אליל. האם מה שטענו לקיים שהשם ית' מבין את כל מעשה האדם ושופט אותו עליהם הוא דבר של לאט ושל סתר עמך עד שקראת אותם טופלי שקר וקראת סתר אלו הטענות והוא מה שאמרת אליהם אם בסתר פנים תשאון. איך לקחך לבך ואיך רמזו עיניך להשיב אל אל רוחך והוצאת מפיך מלין כנגדו. איך תחשוב שתהיה נקי ולדיק עד שלא יתכן שיגיעך עונש הנה אי אפשר באדם לחסרונו שיהיה נקי ולדיק ואיך תחשוב שתהיה נמלט מהחסרון הלא בעיני השם ית' אין נמלט מהחסרון כי גם המלאכים והגלגלים ישיגם חסרון מה לפי מה שמציאותם יצטרך אל מציאות אחר ישפע ממנו ועוד בהם חסרון נפלא ביחס אל השם ית' כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות ה' ולזה לא ימלא השלימות כי אם בשם ית'. ובהיות הענין כן איך תחשב עצמך נקי מהחסרון עם היותך נתעב ונאלח ושותה כמים עולה כי האדם זה דרכו ולזה אין לך להתרעם על הש"י על זה העונש כי בלי ספק אי אפשר מזולת שמרית ואם אינך מעבר בזה כי יתכן שהטאת שדברים רבים הם חטא אצל השם ית' מצד שלמותו ואינך חושב בהם שיהיו הטא. הנה אגידך שראיתי כחוש ומה שיגידוהו חכמים ולא כחדו במה שקבלו בזה מהחוש מאבותם. כי לא אביא עליך עדות ממה שיגידוהו הפחותים כי אין לסמוך עליהם אבל ממה שהגידו השלימים אשר להם לבדם נתנה הארץ מרוב חכמתם ושלמותם לא עבר זר בתוכם הלא הם יגידו. וראיתי גם כן בעיני כי הרשע והוא מגלית הוא מתחולל כל ימיו ר"ל שיאחזהו חיל וכאב לב כל ימיו ליראתו ולפחדו שיגיעהו רע ומספר השנים אשר נצפנו לתוקף התוקף האומם אנשים יהיה בכל אחד מהם קול פחדים באזניו שיגיעו רע והנה בהיותו בשלום יבואהו השודד והצר לו בדרך שלא יאמין שוב מני החושך והצרה ההיא. כלא החרב יראה אותו בדרך שיפלו עליו אימות מות. הלא הרשע הוא נודד ללחם אנה ימצאהו כי אין לו לחם לאכול ידע כי נכון בידו יום חשך וצרה גדולה ולזה הוא בכאב לב תמיד: צר ומצוקה יבעתוהו. תתחזק המצוקה עליו ותאנוס אותו כמו המלך שיתקוף ויאנוס האיש שהוא עתיד להשפט בכידור והם האנשים הנדונים לטביעה שיקשרו ראשם בין ברכם וידיהם ורגליהם בדרך שיהיו כמו הכידור עד שלא יוכלו להנצל מהטביעה. מפני שנטה הרשע לאל ידו וחשב להתגבר על השם יתברך. הנה הש"י ירוץ אליו להכותו בצוארו במקום שיהיו מגנין יותר חזקים ויותר עבים נכראותי כי לא תועיל גבורתו כנגד השם ית'. מפני שכסה הרשע פניו בחלבו מרוב השומן ובכן בערים חריבות ר"ל שבנה אותם ושכן בבתים אשר לא היו נושבים אבל היו עתידים להיות לגלים גלים והנה אותם מהדם כדי שיוכל לבנות יותר בהם שיהיו הזקים ולסיותם לזכר לו. הנה יענש שלא יעשר ולא יעמוד עשרו אשר בעבורו היה מאמין עצמו ולא יטה לאנשי הארץ שלמותם ר"ל בבניינים אשר עשה לא ישארו אבל יחרבו ויפלו. לא יסור מני חשך הגלות יונקתו אשר היתה צומחת מאד בהיותו בעשרו עד שהיה בתכלית השומן והדשנות תיבש שלהבת הצרות הבאות עליו עד שיגיעהו מהכתישות ברוח פיו יניעהו ויסירהו ממקומו. בעבור שלא היה מאמין זה האיש הנתעה בשוא ובהבלי העולם כי ימותו והיה שוא והבל תמורתו ר"ל שלא היה מהפחד מהמות הנה היה ענשו שימות בלא עתו ותכרת יונקתו בלא עתו וכפתו אשר איננה רעננה יסור בקלות הפרת והנן שבולית הרשע לעבות פרי כמו הגפן שיהמוס ושחית בסרו וכזית שישליך נלתו במעט בכה. הנה קבוץ החנפים סופו להיות גלמוד לפי שישחיתו קרחם קלא ולא ישלם הקבוץ ביניהם ואש הכלה האהלים הבנויים משחד ובזול נפי בהם יתחבו וישחדלו תמיד בעמל ואון ומחשבתם תכין מרמה תמיד ולזה יענישם הש"י בכמו אלו העונשים: והכלל העולה מהדברים הוא שהוא היה מגנה איוב על אמרו שלא חטא והוא מעיד בכבר חטא שהוא בדבריו אלה יפר יראת השם מהאנשים וימנע מהתפלל אליו בעת הצרה אשר עם התועלת בו להנצל מהרע הנה בו מהתקון המדיני והסיבה אל הצלחה הנפש מה שלא יעלם ובכיא ראיה מהחוש על היות אלו הרעות מסודרות מהשם ית' לפי מעשה האדם למה שימצא מההרעות לרשעים אשר לא נפקד איש מהם שלא ישיגוהו רעות אם מצד הפחד אם מזולת זה וזה ממה שיורה על כי אלו הרעות הם לרשעים מפני היותם רשעים ועוד שאנחנו נראה הפונים הבא עליהם כנגד מרים מדה כנגד מדה ואילו היה מוגבל בגיחו מרהם לא היה אפשר זה אלא אם נאמר שכבר הוגבל ג"כ אז שהיה זה האיש עושה מרי שיהא דו"ה לעונש המוגבל לבוא עליו וזה בתכלית הבטול והגנות כי אם היה הענין כן תבטל הבחירה ויהיו כל הענינים מחוייבים הנה הוא זה לנגד מה שהוסיף אליפז לטעון בזה המענה: באור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ב) עמל. הבל וכזב: (ג) מה ימריצך. ר"ל מה יחזק מה בטענה בדבריך: (ה) אאמצכם במו פי. אחזיק אתכם בדברי: וניד שפתי יחשך. מה שאנוד אתכם בדברי יחשך כאשר מכם: (ז) השימות כל עדתי. שמת כל איברי שוממים

מצודת ציון

(לה) עמל ואון. ענינם שבר ויגיעה ודבר רע: (ג) ימריצך. יחזק כמו מה נמרצו אמרי יושר (לעיל ו): (ד) לו. כמו אם וכן לו שחייתם אותם (שופטים ח): כמו ראשי. בראשי וכן כמו פי אתחנן (לקמן יט): (ה) אאמצכם. מל' אומץ וחוזק: וניד. מל' נדידה: (ז) מני. ממני: (ז) הלאני. ענין עייפות כמו הנלאה דבר אליך תלאה (לעיל ד): השמות. מלשון שממה: ותקמטני

מצודת דוד

הנף יחיד ולא ימלא בה לא בנים ולא בנות: ואש. חרון אף ה' הבוערה כאש האכל האהלים הבנוים בממון שוחד: (לה) הרה עמל. כמו שהרה עמל כן ילד און ר"ל כמו שהלידה היא לפי ההריון כן הגמול לפי המעשה: ובטנם. הלב הנתון בבטן הלא היא הכינה המרמה ולזה יקבל גמולו משלם באין מהסור (העולה מהמענה ההיא כי ישיב אמריו לומר לאיוב איך תאמר לא חטאתי הלא בדבריך אלה תחטא עוד אם תהרים כי הברים בלבם את מכבול עוונך להשוב באין משגיח והנה רעהך רבה ועל אשר יתרעם על היסורים בעבור מעשה הטוב שעשה ישיב לומר הלא מאז קבלת עליהם גמול והוב העון עדיין הוא בידך ותקבל גמול ביסורים האלה ויוכיח על ההשגחה ממפלת הרשעים מבלי תקומה ואף בימי טובתו תמלא נפשו מחלחלה ויפחד בכל עת אשר הרעה תבוא עליו אשר לא כן בנקי ולדיק: טז (ב) שמעתי. כדברים האלה שמעתי רבות פעמים ומה תועלת בהבלם כי כולכם מנחמים תנחומי הבל לומר שאחר התשובה ישגא אחריתי ואם אין בידי עון מה מקום להשובה ומה זה תחכר לפני עונש הרשעים לעורר לבי לתשובה: (ג) הקץ. וכי ימלא סוף לדברי רוח הלא דברים כאלה תוכל להרבות עד בלי די ואת כלם ישא הרוח: או וגו'. מהו הדבר אשר מחזק אותך ומזרזך על ההשבה עד שבע"כ תשוב ועם בלא דעת וכאומר הלא אין בדבריך חכמה ואף אינך כפוי ומוכרח להשיב א"כ חדל לך ולא תוסיף לדבר עוד או שאמר לו מדוע לא אמרת הדברים האלה בראשונה כי לדברי חכמה בע"כ ידמו האמרים אשר חשב עליהם עד כי יחזור ויחשוב מה להשיב אבל לדברי רוח אין קץ כי אין על מה לחשוב או מה חוזק ועזר מלאת מהדברים הנאמרים עד כי תשוב לענות סוב הדברים שאמרת בתחלה הלא המה ככל ענין ורק במלות שונות: (ד) גם אנכי וגו'. אמר בדרך תימה וכי הם הי' נפשכם מדוכאות ביסורים במקום נפשי וכי הייתי מדבר גם אנכי ככם לתלות בכם עון רב הלא לא כן הייתי עושה אבל לא הייתי מחבר בדברים על דבריכם להתלונן עמכם ולהפליג ברוע המקרה אך הייתי מניע עליכם ראשי כמילל ומילר: (ה) אאמצכם. עוד הייתי מחזק המריכם בפה מלא: וניד שפתי. הנדה בשפתי בדבור היה מחדיל אמריכם כי הייתם מנוחמים בדברי כי כן דרך המלטער כאשר יראה שמפליגין בלער ומתלוננים עמו להלטער בלרהו מתנחם הוא בזה: (ו) אם אדברה. כאומר ואם בזה ההשבו להחדיל אמרי במה שאמרו שאני מיפר היראה אשר היא עוד סבה לבל ילכו היסורים הנה לא כן הוא כי כמו אם אדברה לא יחשך כאבי כן לא יחשך אם אחדל מלדבר כי מה מן העון אשר ילך לו על ידי מירוק היסורים עד שאשוב להיות נקי לפילכו היסורים וכאומר הלא אין בידי עון ומהאלה בהגם בהו ומדוע א"כ ילכו: (ז) אך עתה הלאני כאומר אף לא אפחד מתוספת היסורים

רשי

אשתומם וכמו שומו שמים (ירמיה ב) שתקו והתמהו: (ח) ותקמטני לעד היה. הקמטתני והקדרתני בשביל עד שהיה לעד על עוני להשטינני: (ט) צרי. השטן הוא הצר: ילטוש. יחדד כמו לוטש כל חורש וגו' (בראשית ד): (י) פערו עלי בפיהם. פתחו כמו ופערה פיה (ישעיה ה): ימלאון. יתאספון והרבה לו דומין במקרא קראו אחריך מלא (ירמיה יב) אשר יקרא עליו מלא רועים (ישעיה לא) ואינו משתנה מלשונו כי כל מילוי נאסף הוא: (יא) יסגירני אל אל עויל. הסגירני הקב"ה אל אויל לזעולל ללוץ בי: ועל ידי רשעים ירטני. רטיית תנחומיו ורפואתי מסר לרשעים שאינן אלא מקניטים. ד"א ירטני כמו ירבני לשון רבוי ותנחומים: (יב) ויפרפרני. אותו פויל ל' פירורין: ויפצפצני. לשון נשבר לשברי' הרבה כחבטה רבה כמו ונפצתם איש אל אחיו (ירמיה יג) ונפץ עולליך אל הסלע (תהלים קלז): (יג) רביו. מורה חציו כמו רובה קשת (בראשית כא): מררתי. מרה שלי: (טו) גלדי. מכה יבשה והעלאת גלד ול' משנה (ר"ה כו): והעמידו על גלדו: ועוללתי. ולכלכתי וגנותי כמו ויתעללו בה (שופטים יט) ל' בזיון וגנאי וכמו עוללה לנפשי (איכה ג): קרני. זיוי לשון וקרנים מידו לו (חבקוק ג): (טז) חמרמרו. נקמטו כמו נחמרו בני מעיה בל' משנה (חולין י) וכן מעי חמרמרו (איכה א): צלמות. שחשכו מחמת בכי ודמעה: (יז) ותפלתי זכה. לא קיללתי חבירי ולא פיללתי לו רעה: (יח) ואל יהי מקום. בארץ להבליע בו צעקתי כי לשמים תעלה: (יט) הנה בשמים עדי. יוצרי היודע

איוב טז

עדתי: ח ותקמטני לעד היה
ויקם בי כחשי בפני יענה: ט אפו
טרף וישטמני חרק עלי בשניו
צרי ילטוש עיניו לי: י פערו
עלי בפיהם בחרפה הכו לחיי
יחד עלי יתמלאון: יא יסגירני אל
אל עויל ועל ידי רשעים ירטני:
יב שלו הייתי ויפרפרני ואחז
בערפי ויפצפצני ויקימני לו
למטרה: יג יסבו עלי רביו יפלח
כליותי ולא יחמל ישפך לארץ
מררתי: יד יפרצני פרץ על פני
פרץ ירץ עלי כגבור: טו שק תפרתי
עלי גלדי ועללתי בעפר קרני:
טז פני חמרמרה מני בכי ועל (חמרמרו ק')
עפעפי צלמות: יז על לא חמס
בכפי ותפלתי זכה: יח ארץ אל
תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי:
יט גם עתה הנה בשמים עדי
ושהדי במרומים: כ מליצי רעי

תולדות אהרן כתשי. זוסר אחרי: יפלח. חולין מג:

תרגום

צדיתא כל סיעתי: ח ונקפתני
לסהיד הוה ואקים לאסהדא
עלי כדבובי על אפי:
ט רוגזיה תבר ונטר לי דבבו
עסי עלי בככוי מעיקי היך
אזמל חריף עינוי לי: י פתחין
עלי פומהון בחסודא מחו
ליסתי כחדא עלי בנסא
מתמלאין: יא ימסרנני אלהא
לות מרי זדונא ועל ידי
דרשיעון ממרטט יתי:
יב שליוא הויתי ודעדקנני
ואחד בקדלי ותברנני
ואוקמנני ליה לפגיסא:
יג יחזרון עלי גררו יקטע
כוליתי ולא יחוס ישדי
לארעא מרירתי: יד יתקפנני
תקוף על אפי תקוף ירהוט
עלי היך גברא: טו סקא
חיטית עלוי משכי ופלפלית
בעפרא איקרי: טז אפי
מטשטשין מן בכותא ועל
תימורי טולי מותא: יז על
חטופא בידי וצלותי דכיא:
יח ארעא לא תחפין אדמי
ולא יהא אתר לקבלתי:
יט לחוד כדון דאית בשמיא מסהדי ומסהיד עלי במרומיא: כ פרקליטי חברי

אבן עזרא

השימות המתאבלים עלי: (ח) ותקמטני. מלשון קשור מדברי רבותינו ז"ל או כמו אשר קומטו ולא עת והם קרובים: (ט) אפו טרף. ישוב אל צרי הבא אחריו: (י) יתמלאון. כמו תמלאמו נפשי: (יא) ירטני. כמו כי ירט הדרך לנגדי ואם הם שנים שרשים. ויש אומר וע"י ועל מקום והקרוב כמשמעו: (יג) רביו. כמו השמיעו אל בבל רבים: מררתי. הוא כנגד הכבד: (טו) עלי גלדי. עורי והוא מלשון קדר: ועוללתי. כמו והעלתי וכמוהו במעל ידיהם וי"א שהוא מן עול והוא יותר נכון: (טז) חמרמרו. בלשון קדר התאדמו ברוב החום או הוא מן יהמו יחמרו מימיו: (יח) ארץ אל תכסי דמי. כמו און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' אכן שמע אלהים ה' וכן ותפלתי זכה ואת ארץ אם אכזב אל תכסי דמי: ואל יהי מקום

אות הנו"ן בס"ד: אל אל יסגירני אל קדמא בצרי תניי' בסגול וכל קריאה חלוף ועיין כל האי שיטה במס' רבת' בערך אל"ף דשם נמסר יתהון בס"ד: ולא יחמול ד' וסימן ואחרי כן נאם ה' אתן את צדקיהו מלך יהודה. וישלך עליו ולא יחמול. יסבו עליו רביו. כי קנא' חמת גבר: ותפלתי ג' וסימ' ותפלתי על חיקי תשוב. ותפלתי ברעותיהם נשמטו. ותפלתי זכה: זכה ג' וסי' בסדר אמור: עדי ושהדי חד מן ט' פסו' אית בהון תרתין מלין ופתרונן חד וסי' נמסר בשמואל א' ריש סי' י"ב: במרומים ד' ומ"ל בליש' וסי' הוא מרומים ישכן. נתן הסכל במרומים. הללוהו במרומים. הנה בשמים עדי וסהדי במרומים: ויוכח ב' א' ר"פ וא' ס"פ וסי' ירא אלהי אבותינו ויוכח. ויוכח לגבר עם אלוה:

רלבג

סוממים וכא אמרו הלאני השימות כל עדתי פעם לנוכח ופעם שלא לנוכח על דרך אמרו משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו: (ח) ותקמטני. מענין קמטים כי הם עדות על הכהישות ועל הדלות: (ט) ילטוש עיניו לי. יעיין אותי בעין רעה ויהיה ילטוש מגזרת הרבו ילטוש ר"ל יבריק ויחדיד: (י) פערו. פתחו והרחיבו עלי פה: יתמלאון. יתקבצון: (יא) יסגירני. ימסרני: עויל. שקרן: ירטני. יטה אותי ממה שהייתי בו והוא מגזרת ירט הדרך לנגדי והם שני שרשים בענין אחד ר"ל ירט ורטה: (יב) ויפרפרני. שברני וכתתני מגזרת פור התפוררה ארץ וכן ויפלפלני מגזרת וכפטיש יפוצץ סלע: למטרה. כמטרה לחץ והנה הוא הכוסס שמניחין מורי החצים לירות בו: (יג) רביו. מורי החצים אשר לו מגזרת וימררוהו ורובו: יפלח. יבקע: (טו) גלדי. הוא הקרום שיעלה על המכה כאשר הגלידה המכה: ועוללתי בעפר קרני. ר"ל העליתי עפר על ראשי: (טז) חמרמרו. נמלאו חמר ולכלוך: (יט) ושהדי ועדי

מצודת דוד

היסורים עד שאהדל אמרים כי הלא עתה הלאני עד שא"א להלאות יותר וכבר עשה שממה כל עדתי הם בניו ובנותיו וכל בני ביתו ומה אם כן יוכל להוסיף עוד: (ח) ותקמטני. הקמטים שבי המה לעד על גודל הכאב והכחש והרזון קם בי לעד כי הכחש הנראה בפני הוא יענה על חוזק הכאב: (ט) אפו טרף. אף ה' טרף אותי ונוסר איבה עלי והנני לבוז עד כל הרואה חרק בשיניו וצרי יחדד עיניו בהבטה יתירה להסתכל בי בעין רעה: (י) פערו. פתחו עלי פיהם ובדברי חרפה הכו לחיי ר"ל חרפת דבריהם המה לי כאלו הכו אותי על הלחי שהיא מכת בזיון: יחד. כל המחרפים אותי נקבצו עלי יחד ואמר זה על רעיו שהיו מחרפין אותו: (יא) יסגירני. ה' מסר אותי ביד כל איש עול כי כל הרואה לועג בי ומילר לי: ירטני. יעקם וישחית אותי ע"י הרשעים המעיקים לי וכפל הדבר במ"ש: (יב) שלו. יושב הייתי בשלוה ופתאום עשה אותי לפרורים ואחז בערפי ורצץ אותי עד כי יתפוצצו האברים הנה והנה: ויקימני. העמיד אותו להיות לו למטרה לזרוק בו חציו הם מכאובי היסורים: (יג) יסובו. המורים בקשת אשר לו סבבו עלי מסביב וע"י יפלח כליותי ולא יחמול עלי ואת מי המרה ישפוך על הארץ והוא משל על יסורים מתוכפים: (יד) פרץ על פני פרץ. בעוד שהמכה הראשונה פקודה עלי סומך לה השניה ולא ממתין השניה עד שתלך לה הראשונה: ירוץ. חיש מהר יביא עלי היסורים כגבור הממהר לרוץ במלחמה: (טו) שק תפרתי. כי על המכה שהתחילה להתרפא והעלה גליד הדרך לשום עליה בגדים רכים כצמר גפן וכדומה אבל אני מרוב היגון והצער תפרתי שק ללבשו ממעל לגלדי המכה ולכלכתי זוהר פני באפר כדרך האבלים רבי היגון אשר ילבשו שק ומעלים אפר על ראשם: (טז) פני חמרמרו. מן הבכי נתכווצו מקומות פני ועל אישון עיני ברום חשכת המות: (יז) על לא חמס. וכל זה בא לי לא בעבור החמס כ"א בהנס: ותפלתי זכה. תפלתי למקום היתה מעולם זכה ונקיה מבלי הרהור מחשבה המבטל כוונת התפלה: (יח) ארץ. את ארץ אל תבלעי את דמי הנגרים מפצעי לכסותם מן העין אלא יהיו נראים לכל ויבקשו עלי רחמים: ואל יהי מקום. להסתר שם זעקתי כ"א תעלה השמים: (יט) גם עתה. כאומר עם כי עתה נכאבתי בעיני רעי אף שמאז החזיקו אותי לצדיק עתה ברואתם שיד ה' נגעה בי חזרו לתלות בי עון רב אבל בשמים גם עתה מלאתי עד לי על יושר לבבי והוא ה' היודע הכל; ושהדי במרומים: כפל הדבר במ"ש: (כ) מליצי רעי, אמת רעי המדברים עמדי בדבר

מצודת ציון

(ח) ותקמטני. ענין כווץ וכן אשר קמטו (לקמן כב) ובדרז"ל ונתפשטו הקמטין (ב"ב קכ): כחשי. ענין רזון כמו ובשרי כחש משמן (תהלים קט): יענה. יעיד כמו לא תענה (שמות כ): (ט) וישטמני. ענין נטירת השנאה כמו וישטום עשו (בראשית כז): חרק. ענין שחיקת וטחינת השנים אלו באלו בהתקצף האדם על מי וכן ויחרקו שן (איכה ב): ילטוש. יחדד כמו חרבו ילטוש (תהלים ז): (י) פערו. פתחו כמו ופיהם פערו למלקוש (לקמן כט): בפיהם. הבי"ת נוספת: לחיי. הוא גובה הפנים: יתמלאון. יתקבצון כמו מלא רועים (ישעיה לא): (יא) יסגירני. מסר אותי כמו לא תסגיר עבד (דברים כג): עויל. כמו עול: ירטני. ענין עקום וכן כי ירט הדרך לנגדי (במדבר כב): (יב) ויפרפרני. ענין שבירות לחתיכות רבות כמו פור התפוררה (ישעיה כד): בערפי. הוא אחורי הראש והצואר: ויפצפצני. ענין הרצוצה עם השבור וכן וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כג): למטרה. הוא הדבר אשר המורים בחצים יכוונו להפיל בו חציהם והוא ענין שמירה כי משמרת תרגומו מטרת ויקרא כן ע"ש שהמורים שומרים להפיל בו: (יג) רביו. המורים בקשת כמו רובה קשת (בראשית כא): יפלח. יבקע כמו ויפלח אל סיר (מ"ב ד): מררתי. מל' מרה: (יד) יפרצני. מל' פרצה ושבר: (טו) גלדי. הוא הקרום העולה על המכה ובדרז"ל הוגלד פי המכה (כתובות עו): ועללתי. ענין לכלוך ועפ"ז יקרא הקטן עולל כי הוא מלוכלך בעפר וכדומה: קרני. ענין זוהר כמו קרן עור פני משה (שמות לד): (טז) חמרמרו. נתכווצו וכן מעי חמרמרו (איכה א) ובדרז"ל נחמרו בני מעיים (חולין נו): צלמות. צלו של מות הוא חשכת הקבר: (יט) ושהדי. כמו ועדי בסמ"ך והוא עד בל' ארמי: במרומים. בשמי מרום: (כ) מליצי. המדבר במיטב הדבור בדבר הניכוח יקרא מליץ: דלפה

אֶל־אֱלוֹהַּ דָּלְפָה עֵינִי׃ כא וְיוֹכַח
לְגֶבֶר עִם־אֱלוֹהַּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעֵהוּ׃
כב כִּי־שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח
לֹא־אָשׁוּב אֶהֱלֹךְ׃
יז א רוּחִי חֻבָּלָה יָמַי נִזְעָכוּ
קְבָרִים לִי׃ ב אִם־לֹא הֲתֻלִים עִמָּדִי
וּבְהַמְּרוֹתָם תָּלַן עֵינִי׃ ג שִׂימָה נָּא
עָרְבֵנִי עִמָּךְ מִי־הוּא לְיָדִי יִתָּקֵעַ׃
ד כִּי־לִבָּם צָפַנְתָּ מִּשָּׂכֶל עַל־כֵּן
לֹא תְרֹמֵם׃ ה לְחֵלֶק יַגִּיד רֵעִים
וְעֵינֵי בָנָיו תִּכְלֶנָה׃ ו וְהִצִּגַנִי
לִמְשֹׁל עַמִּים וְתֹפֶת לְפָנִים אֶהְיֶה׃
ז וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי וִיצֻרַי כַּצֵּל כֻּלָּם׃
ח יָשֹׁמּוּ יְשָׁרִים עַל־זֹאת וְנָקִי עַל־
חָנֵף יִתְעֹרָר׃ ט וְיֹאחֵז צַדִּיק דַּרְכּוֹ
וּטְהָר־יָדַיִם יֹסִיף אֹמֶץ׃ י וְאֻלָּם
כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ וּבֹאוּ נָא וְלֹא־אֶמְצָא
בָכֶם חָכָם׃ יא יָמַי עָבְרוּ זִמֹּתַי
נִתְּקוּ מוֹרָשֵׁי לְבָבִי׃ יב לַיְלָה לְיוֹם

כ״ט. ב׳ חד ר״פ וחד ס״פ · ג׳. ג׳ · ג׳ וכתיב כן · ב׳ רק ברחוב · ב׳ · ד · ה׳ · ו׳. ג׳ חסר · ג׳. ד׳ כתיב · ש״ן כליסנא · ג׳. י״ח · ג׳ חסר · ובאו ק׳ · ג׳ · ג׳

קֳדָם אֱלָהָא זַלְגַת עֵינִי׃
כא אֶפְשַׁר דְמִכַּסַן בַּר נָשׁ עִם
אֱלָהָא וְהֵיךְ אֱנָשׁ עִם חַבְרֵיהּ׃
כב מְטוּל דִשְׁנֵי מִנְיָן אָתְיָן
וְאָסְרְטָא דְלָא אֶתוּב אֵיזֵל׃
א נַפְשִׁי מִתְחַבְּלָא יוֹמַי דְעִיכוּ
קִבּוּרִן מִתַקְנָן לִי׃ ב אִין לָא
מִתְלַעֲבִין בַּהֲדֵי וּבְפַרְוֹגֵיהוֹן
תְּבִית עֵינִי׃ ג שַׁוֵי כְדוֹן עָרֵב
יָתִי עִמָּךְ מַן הִיא לִידִי יְקַיֵם׃
ד אֲרוּם לִבְהוֹן אַטְמַשְׁתָּא
מִסְבַלְתָּנוּ מְטוּל הֵיכְנָא לָא
תְרוֹמֵם לְהוֹם׃ ה לְמִפְלַג עַל
אַחֲוַיַת חַבְרַיָא וְעֵינֵי בְנוֹי
תִּשְׁתֵּיצוֹן׃ ו וְעַתְּדַנִי לְמַתְלִין
בְּעַמְמַיָא וְגֵהִנָּם מִן לְגָיו אֱהֵי׃
ז וּכְהִית מִן רְגִיז עֵינִי
וְקַלַסְתּוֹרֵי הֵיךְ טוּלָא כּוּלְהוֹן׃
ח יִשְׁתַּקְמוּן תְּרִיצֵי עַל דָא וְדַכֵּי
עַל דִּילְטוּר יִתְנַבַּר׃ ט וְיוֹחֵד
צַדִּיקָא אוֹרְחֵיהּ וּדְכֵי אַיְדֵי
יוֹסִיף אִתְחַיְלוּתָא׃ י וּבְרַם
כּוּלְהוֹן תְּתוּבוּן אָתוּ כְדוֹן
וְלָא אַשְׁכַּח בְּכוֹן חַכִּים׃
יא יוֹמַי עֲבָרוּ רַעְיוֹנַי אִתְבַּטִּילוּ
לוּחֵי לִבִּי׃ יב לֵילְיָא הֵיךְ יְמָמָא יְשׁוּן נְהוֹרָא קָרִיב מְסַלְקִין מִן קֳדָם

אבן עזרא

מקום לזעקתי. לא תמצא זעקתי מקום ויש אומרים ארץ גלי חמסי ואל יהי מקום שתעכב שם זעקתי אלא תעלה מיד: (כ) דלפה. כמו תזל וכמוהו ידלף הבית: (כב) כי שנות מספר. דבר שיש לו מספר במהרה: יאתיו. ישלמו: (א) נזעכו. מהענין יתפרש שאין לו חבר במקרא. (ב) אם לא התולים עמדי. יתרעם על חביריו שיאמרו התולים: בהמרותם תלן עיני. לא אישן עד שימררו חיי או מן סורר ומורה כמו כל איש אשר ימרה את פיך: (ג) שימה נא. חזר למקום: ערבני. ערוב אותי מן ערב את הנער: מי הוא. מחברי לידי יתקע: (ד) צפנת. הסתרת והעלמת וכסית: לא תרומם אותם. ומי יגיד לרעיו חלקיהם נקום ממנו ועיני בניו תכלינה: (ו) והציגני. יאמר על הכאב ויש אומרים על אליפז: למשול. להיות למשל ולשנינה: ותפת לפנים. כמו מקום התפת לפני בני אדם ועיניהם ויש אומרים כי התי״ו האחרון נוסף והוא כמו תוף: (ז) ויצורי. הם האיברי׳ הנוצרי׳: (יא) זמותי. מחשבותי וכלשון קדר דבר שיקשור וזהו קשר המחשבה: מורשי לבבי. כפי הענין שעיפים והכהן ז״ל אמר שהוא התולים לא אישן בלילה: אור קרוב. וקצר לי מפני גרות חשך לילה. אור קרוב כאשר יבא השמש נראה לי שעתה מקרוב האיר היום ונקצר וחלף לו כמו (בראשית יט) השחר עלה

תלן ב׳ וסי׳ רק ברחוב אל תלן דפילגש. ובהמרותם תלן עיני: תרומם ב׳ וסי׳ צדקה תרומם גוי. על כן לא תרומם וא׳ ותרומם גליו: רעים ה׳ וסי׳ בלשון ארמי שלח חולקא לגבר׳ דאתא ואיסף וביאורם לאמר הן ישלח איש. לחלק יגיד רעים. איש רעים להתרועע. באתי לגני וגו׳ אכלו רעים. הון יוסיף רעים רבים: וטהר ג׳ וקמצים וסי׳ וישלח אליו אלישע מלאך. ויגשו עבדיו וידברו. ויאחז צדיק דרכו. וא׳ טהר לב חן שפתיו: זמותי ל׳ מורשי ל׳ רפדתי ל׳ יצועי ואחותי ל׳ לשחת

רשי

היודע דרכי: (כ) דלפה. דומעת וזולפת דמעה לשון דילוף: (כא) ויוכח לגבר. והלוואי יעשה לי זאת שיתן לי מקום להתווכח גבר עם אלוה להשוות שני הריבים ריב גבר עם קונו וריב בין אדם לרעהו: (כב) כי שנות וגומר. הקצובים מספר לימי חיי: יאתיו. יגיעו. ואז ארח לא אשוב אהלך: (א) נזעכו. נקפצו כמו נדעכו (לעיל י): קברים לי. מוכן אני לקבר: (ב) אם לא. אם לא זאת באתני שבני אדם התולים טעדו עמי בתנחומי להתל בי. ובהמרותם. כמו וימרו בי (יחזקאל כ) ממרים הייתם (דברים ט) לי בהקנטתכם: תלן עיני. עיני ולבי ומחשבתי לטוח בכן: (ג) שימה נא. הבורא: ערבני. בתקע כף להתווכח יחד כמו מי הוא מאלה לידי יתקע ויוטיב לו: (ד) כי לבם צפנת משכל. ועל כן לא תרומם תפארתך על ידיהם: (ה) לחלק יגיד. לחלקלקות יגיד כל אחד מהם את רעו וזאת הבא להם עיני בניו תכלנה: (ו) ותופת. כמו תוף: לפנים. של בריות אני: (ז) ויצורי. איברים שאני נוצר בהם: (ח) ישומו. יתמהו: ונקי. אם יש צדיק שומע בהתולות שחניפים האלה יתעורר. לריב בהם: (ט) ויאחז (כל) צדיק דרכו. לעמוד כנגד את חניפים: (י) ואולם כולם. אני אומר לכם תשובו נא ובאו נא. ולא אמצא בכם חכם. במה שאתם מלעיגי׳ על קבלתי: (יא) ימי וגו׳. הנה ימי טובתי שהורגלתי בהם עברו: זמותי. שזמותי להאריך בטובה: נתקו מורשי לבבי. מחשבות שלבי מורשני שהיה לבי אומר לי לירש טובה לפי דרכו: (יב) לילה ליום ישימו. התולים אלה הופכים לי לילה ליום כי תגרת

רלבג

ועדי: (כ) דלפה עיני. תדמע עיני: (א) חובלה. נשחתה: נזעכו. נכרתו: (ב) התולים. אנשי מהתלות והם בשקל עלומים שהוא אנשי עוגם: ובהמרותם. ובהכעיסם אותי מענין מרו ועצבו את רוח קדשו: תלן עיני. ר״ל שעיני רואה הכעסם ולנה שם: (ג) שימה נא ערבני עמך. שימה נא לבך בי להשיב על דברי בהתווכחי עמך ותן לי ערב אוכל לבטוח בו שתשיב על דברי כי תשוקתי היא להתוכח עמך לא עם אלו האנשים: לידי יתקע. הוא מענין תקיעת כף לקיים כל דבר: (ה) לחלק. מענין שפתי חלקות: רעים. מחשבות ורעיונים כטעם בנת לרעי: (ו) למשול עמים. להיות למשל ולשנינה בגוים: ותפת. אדון כענין תפתאי האמור בדניאל: לפנים. קודם: (ז) ויצורי. מחשבותי מגזרת כי יצר לב האדם: (ח) ישומו. יתמהו: יתעורר. יתמה ויפלא ויקבל הפעלות רב: (יא) זמותי נתקו. מחשבותי נפסקו: מורשי לבבי. מחשבותי כי הלב יירש ממחשבה בהתחלות אשר

מצודת ציון

דלפה. ענין טפטוף כמו דלף טורד (משלי כז) כי דמעת הבכי יורדת טפה טפה: (כב) יאתיו. בואו כמו אתת בקר (ישעיה כא): (א) נזעכו. כמו נדעכו ועניננו ניתר וקפיצה כמו נדעכו ממקומם (לעיל ו): (ב) התולים. ענין לעג כמו התלת בי (שופטים טז): ובהמרותם. מל׳ מרי והקנטה: תלן. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): (ג) יתקע. ענין התיבה יד ביד לקיום דבר כמו ושונא תוקעים (משלי יא): (ה) תכלינה. המתאוה לדבר ואינו משיגו קרוי כליון עינים: (ו) והציגני. העמידני כמו הציג אותו לבד (שופטים ז): ותופת. כן יקרא הגיהנם כמו כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל) ע״ש שכל המתפתה ביצרו נופל בה: ותכה. ענין עכירות כמו כהה הנגע (ויקרא יג): ויצורי. כן יקרא תאות הלב כי הוא פועל המחשבות כמו וכל יצר מחשבות לבו (בראשית ו): (ח) ישומו. יתמהו כמו שמו שמים (ירמיה ב) ... יתעורר. מל׳ התעוררות: (ט) דרכו. הנהגתו: אומץ. חוזק: (יא) זמותי. מחשבותי כמו כאשר זמם (דברים יט): נתקו. ענין העתקה: מורשי. מל׳ ירושה: רפדתי

מצודת דוד

מליצת הויכוח הלא אל אלוה תדמע עיני והלא לפניו גלוי יושר דרכי: (כא) ויוכח. הלואי היה מקום לגבר להתווכח עם אלוה כאשר בן אדם עם ריעו: (כב) כי שנות. כאומר הנה יש עמדי מה להתווכח כי הלא שנות מספר הקצוב לפי זמן העמדת הלחות הלא יבואו לי כי קרבו השלמתם בעבור רוב המכאוב אשר מהרו לייבש את הלחות והמיתה קרובה לבוא ואלך א״כ באורח אשר לא אשוב עוד ומתי א״כ אקבל גמול יושר דרכי: יז (א) רוחי חובלה. הלא כבר רוחי נשחתה וימי חיי הלא נקפצו ממני והלכו להם והרבה קברים לי ר״ל בכל מקום מדרך כף רגלי אני קרוב למות כאלו בכל מקום מוכן לי קבר: (ב) אם לא התולים. הנה מגודל הכאב אני קרוב למיתה אף אם לא היו עמדי רעי המהתלים בי ואף אם לא התמידה עיני לראות במה שהם מגרים ומקניטים אותי והוא כפל ענין במ״ש ור״ל הנה בלא הם אני קרוב למיתה והמה מוסיפים לי עוד לצער ויגון: (ג) שימה נא. חזר פניו כלפי המקום ואמר שים עתה לבך אלי לתת לי ערב במקומך להיות בטוח בו שתשלם ההתווכחות ביניכו לבוא על האמת ומי הוא אשר יתקע ידו לתוך ידי לקבל על עצמו בקיום גמור להשלים את ההתווכחות: (ד) כי לבם. אין לי הכן ברעי אלה כי לבם הסתרת משכל ולא בהכמה ידברו על כן לא תרומם ע״י כי אין בידם מענה להצדיק אותך ולרומם תפארתך: (ה) יגיד רעים. כ״א מן הרעים יגיד לדברי החלקלקות ותוך ולא בדעת ידבר ובן ידעתי שכ״א יקבל גמול כי תכלה עין בניו לכל ישינו תועלתם כי רע עליך הדבר כי לא לנכיך הנף יבוא: (ו) והציגני. המכאוב העמיד אותי להיות למשל לכל העמים כי כאשר יקרה למו רוע המקרה יאמר שהוא במשל ודומה למקרה איוב: ותופת. הנה אני לגיהנם לפני הבריות כי רואים בי מכאובות מהולפים דוגמת ייסורי גיהנם: (ז) ותכה. עיני כהתה מרוב הכעס כדרך השורה בצער אשר יכעס על עצמו: ויצורי. כל תאות מחשבות לבי לא יתקיימו כלל הזה אבר לא יתקיים במקום אחד כי בכל עת ינטה ממקומו כאשר ינטה השמש: (ח) ישומו. הישרים יתמהו על גודל מכאובי מבלי חמס והנקי יתעורר להתקצף על המחניף לה׳ מבלי מענה מספקת: (ט) ויאחז. ועכ״ז יאחז צדיק דרכו ולא יעזבנה בחושבו הלא שוא עבוד אלהים כי יודע הוא שאת הטוב יקבל בתענוג הנפשי: וטהר ידים. מי שהוא טהור ידים מגזל ועושק הלא יוסיף עוד אומץ באמונתו רוע הסדור הנופל בקנייני עוה״ז ובהצלחתו כי מעטה מאד ימאס בו ויבקש תקותו בהצלחת הנפש ויחדל כפו מעושק ואמר זה להשיב על דברי אליפז במיפר היראה לו ואמר אדרבה עוד יוסיפו בה: (י) ואולם. ובאמת אתם כולכם תשובו ובאו להשכיל אמיתת הדבר ולא אמצא בכם חכם כי לא בחכמה שפטתם לומר שאני מיפר היראה: (יא) ימי עברו. הנה מרוב המכאוב עברו ימי חיי והנני קרוב למות

אבן עזרא

שהוא מן את מורשיהם בדרך רחוקה: (יב) לילה ליום ישימו. חבירו: (טז) בדי שאול. כמו סעיפי שאול על דרך משל כאילו השאול עץ למטה כמו ותעש בדים והראוי להיות אל בדי שאול תרדנה הנכראות או ישוב תרדנה על בדי כי בדי השאול תפולנה ותרדנה וכאילו האדם על סעיפי השאול: נחת. יש אומרים ירד או נחת כמשמעו כי יחד יש לנו על עפר נחת: (ב) עד אנה תשימון קנצי למלין: הגו"ן נוסף והנכון שאין לו

רש"י

הזאת קרובה נתיישבה מקרוב מחדש וכמו כי רננת רשעים מקרוב (לקמן כ) וכמו חדשים מקרוב באו (דברים לב): (יג) אם אקוה שאול. כמו אם חרוצים ימין (לעיל יד) כלומר מאחר שאני מקוה שאול ביתי: ובחשך רפדתי. שיטחתי יצועי בקבר: (יד) לשחת קראתי אבי אתה. להתלונן בו ימים רבים כאלו הוא אבי מאחר שתקותי זאת היא: (טו) ואיה אפו תקותי. ואת למה נמשכ' ומי ישורנה להרילה עדי: (טז) בדי שאול תרדנה. אותם איברים שסופן לירד שאול שתהא יחד על עפר נחת: נחת. מלונן ל' ותנח עליהם הרוח (במדבר יא): (מענה בלדד): (ב) קנצי. סוף: תבינו. תשתקו להבין ולשמוע את אשר נדבר: (ג) נטמינו בעיניכם. נחשבנו

יב יָשִׂימוּ אוֹר קָרוֹב מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃ יג אִם־אֲקַוֶּה שְׁאוֹל בֵּיתִי בַּחֹשֶׁךְ רִפַּדְתִּי יְצוּעָי׃ יד לַשַּׁחַת קָרָאתִי אָבִי אַתָּה אִמִּי וַאֲחֹתִי לָרִמָּה׃ טו וְאַיֵּה אֵפוֹ תִקְוָתִי וְתִקְוָתִי מִי יְשׁוּרֶנָּה׃ טז בַּדֵּי שְׁאֹל תֵּרַדְנָה אִם־יַחַד עַל־עָפָר נָחַת׃

יח א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃ ב עַד־אָנָה ׀ תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּין תָּבִינוּ וְאַחַר נְדַבֵּר׃ ג מַדּוּעַ נֶחְשַׁבְנוּ כַבְּהֵמָה נִטְמִינוּ בְּעֵינֵיכֶם׃

ג' · ג' ר"פ · ד' כ"ב בוי"ו · ב' חסר · ג' · ג' · ג'. ב' בנקעה

תרגום

חֲשׁוֹכָא׃ יג אִין אֲנָא סָבַר דְּבֵי קְבוּרְתָּא בֵּיתִי בַּחֲשׁוֹכָא מַאֲבֵית שְׁוִויָי׃ יד לְשַׁחֲתָא קְרֵיתִי אַבָּא אַנְתְּ אִמִּי וַאֲחָתִי לְרַחֲשָׁא׃ טו וְהָאן הֵיכֵי סִבְרִי וּמְתִינָתִי מַן יִסְכְּנָהּ׃ טז מַנְדְּוּ לְבֵי קְבוּרְתָּא תְּחוֹתָן אִין כַּחֲדָא עַל עֲפַר שָׁרָן׃ א וַאֲתִיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר׃ ב עַד אֵימַת תְּשַׁוּוּן הַרְפַּתְקֵי לְמַלַּיָא תִּתְבַּיְנוּן וּמִבָּתַר כֵּן נְמַלֵּל׃ ג מָא דֵין אִתְחַשַּׁבְנָא הֵיךְ בְּעִירָא טַמְעָנָא בְּמֶחֱמֵיכוֹן׃

מסורה

קראתי: איה ג' ר"פ וסימן ואיה אלהיך אשר עשית לך. ואיה נביאכם אשר נבאו לכם. ואיה איפה תקותי: אפו ד' כתיב כן בוי"ו וסי' נמסר בס' וישב ובשמואל ב' סי' ט': תשימון ג' וסימ' לא תשימון עליו נשך. אם שים תשימון פניכם. עד אנה תשימון קנצי למלין: נחשבנו ג' וסי' נמס' בסדר ויצא: טורף ד' וחסר וסימ' קשר נבואה בתוכה. אריה טרף בדי. פצו עלי פיהם. טרף נפשו

רלב"ג

אמר יתמעט בהם בתקירותיו בדבר דבר: (יג) רפדתי יצועי. הצעתי ערשי: (טז) בדי שאול. כמו לבדי שאול והכוון בו לירכתי שאול: אם יחד על עפר נחת. אם ינוחו יחד על עפר והכונה בשאול השפל שבמקומו' והוא מרכז הארץ וכמוהו ואגיעם שאול כנך. כי הוא הפך השמים שהוא בתעלה במוחלט:

ביאור דברי המענה. ענה איוב ואמר שמעתי כמו אלה הדברים פעמים רבות הנה כולכם מנחמי' הנהומי עמל ושב. האם ימצא קץ לדברי רוח ושכל כמו שהם דבריכם או מה יחזק דעתך מה שתטען והענה הנה אין בדבריך מה שיחזק דעתך בו. גם אנכי הייתי מדבר עמכם ככם לו הייתם במקומי אחביר עליכם במלין ואניע עליכם במו ראשי לנוד לכם ולהיות מיצר בצרתכם. אם היה הענין כן אחזיק אתכם בדברי ומה שאגיד לכם בדברי יהיה להפליג על חוזק השבר בצרכם יחשך כאבכם מהם כי הרבה יתפייסו מי שהושבר כאשר יגודו לו ויספדו אותו כחוזק שברו ושיעור מה שאבד ממנו. הנה אם אדבר לא יחשך כאבי ממני או אם אחדל מלדבור לא יועיל לי ולא יסור דבר מצרתי. אך עתה הלאני השם שם כל אברי שוממים. איני צריך לעד אחר על צרתי כי הקימני בזה מרוב הכאיבות יעידו עלי וכחשי ודלותי יעיד על חוזק שברי ומכאובי. אף הש"י טרף אותי וישטמני תכלית השנאה והגיעני להיות חרפת אדם ובזוי עם עד שחרי הרק עלי בשיניו לכעסו עלי וילטוש עיניו לי לעיין אותי בעין רעה. הרחיבו עלי פיהם אויבי בחרפותיהם אשר הם מחרפים אותי הכו לחיי יחד עלי יתקבצון כל שונאי והנה אמר זה לפי מה שאחשוב כנגד רעיו שהיו מחרפין אותו. ימסור אותי השם יתברך ביד שקרן ועל ידי רשעים סטה אותי ממה שהייתי בו. שליו הייתי ויפרפרני השם ויאחזני אחז בערפי וישברני ויקימני לו למטרה לירות בי חציו. יסובו עלי מורים החצים אשר לו יבקע כליותי ולא יחמול לשפוך לארץ מררתי והנה אמר זה כנגד המכות והמכאובות אשר אלו בו. יפרצני השם פרץ על פני פרץ ר"ל מכה אחר מכה ירוץ עלי כגבור להכות אותי בכח ובתוקף מכות רבות. על מה שהוגלד ממכותי תפרתי שק שהוא בגד קשה והנה הוא מכאיב ומצער אותי מאד ועוללתי ראשי בעפר ואפר וכל זה מרוב היגון כי בסבת היגון יתגרו האנשים שק ויעלו עפר על ראשם. פני נמלאו חומר ולכלוך מרוב הבכי ובסבת הבכי חשכו מאורי עד שעל עפעפי צלמות. כל הצרות האלו באוני על לא חמס בכפי וגם תפלתי היתה זכה שלא הייתי מתפלל שיבא רע לאויבי ולא הייתי נמנע מלהתפלל לשם ית' קודם בוא אלי הצרה הזאת וזה שאיוב כמו שזכרנו היה נכון תהלה בזאת החקירה והיה רוצה לצאת ידי בתיבן ולזה היה מקריב קרבנות אל הש"י לכפר בעד בניו. הארץ אל תכסי דמי והחמס הנעשה לי בסבת זה הסדור המסודר מהש"י או יהיה הצלין בזה אל תכסה החמס הנעשה לי אם אמת מה שיאמרו רעי שזהיינה אלו הרעות מאת השם יתברך על צד העונש ואל יהי מקום להסתר שם זעקתי על החמס הנעשה לי. גם עתה הנה בשמים עדי שהאמת אתי אם היה השם יתברך משגיח באלו הדברים הפרטיים כמו שאתם אומרים אתם רעי המליצים עמי אל אלוה תדמע עיני והלוי דברי לא עמכם באלו היו דברי עמכם היה מבואר שלא תהיה טענה עליכם מה שאפשר מהחמס הנעשה לי אם הענין כדבריכם לפי שבלבם תאמרו שאינכם מאמינים אותי במה שאני אומר שאין חמס בכפי. ואולם דברי עם הש"י שאם היה הענין כדבריכם רצוני שיהיה השם יתברך מבין את כל מעשה האדם היה הוא יודע האמת בזה ולזה תהיה מזה הצד טענה לשם יתברך לבאר שאם היה משגיח באישי האדם בכמו האופן שאתם אומרים הוא עושה עמי עול וחמס. מי יתן שיוכל האדם להתווכח עם השם כמו הויכוח שיהיה בין אדם לרעהו. כי השנים הנשארים לי לחיות יהיו באים עתה ואמות או תהיה רוחי נפחתה ונכרתים ימי שלא אשלימם ויהיו עתה קברים לי. אם אין רעי המליצים לי אנשים מהתלות עמי ולזה אצרך מלהתווכח עמהם ובמה שאומרים להמרותי ולהעציבני רואה עיני ולנה שם ר"ל שאין הכעסים אשר הם מכעיסים אותי ומדברים כנגדי נעלמים ממני. אנה השם יתברך שים לבך בי לשמוע דברי ולהשיב עליהם. כי תשוקתי להתווכח עמך אם היה אפשר זה לדעתי שאתה לא תלך בהתווכחך עמי כי אם בדרך האמת לא בטענות כוזבות כמו שעושים אלו האנשים ואם היה אפשר תן לי ערב שאוכל לבטוח בו שתשלים בהתווכחות עמי הנני מבתוקק מאד מי אמלא שיתקע לידי לקיים שיהיה ההתווכחות ביני ובינך אם היה אפשר וכל זה אמר איוב להורות שהאמת אתו ולמאסו בטענות הפחותות שטוענים לו רעיו. הנה לבם צפנת משכל ואין בכם תבונה ולא דעת כי היה ראוי שלא יעלם מהם כי על דברים כמו אלו התחבולות והערמות לא תרומם. מי שהחליק אליך יגיד המחשבות הטועות בלבו כדי שיגלה אותך שאיך עושה עול אבל תפייסהו על מה שיהתל בך כהתל באנוש עד שעיני בניו תכלינה. והציגני השם יתברך להיות למשל ולשנינה תחת שהייתי קודם זה להם לאדון ולשר. עד שכהתה עיני משכעס אשר הם מכעיסים אותי בלעגם עלי ומחשבותי הם כלל ר"ל שלא אוכל להחזיק ולהתישב בהם מרוב דאגותי. ישומו ויתמהו ישרים על זאת הרעה הבאה על הצדיקים על לא חמס בכפיהם ונקי יתעורר על חנף ויתמה מדוע דרכו נלחה עם רוב עונותיו ופשעיו. ויאחז עם זה הצדיק דרכו הטובה ומי שהוא טהר ידים יוסיף אומץ ללכת בדרכי השם יתברך ואף על פי שאין בזה גמול גופני אבל יעשו זה להושיע נפשם כי זה כל פרי האדם וזו תשובה על מה שאמר אליפז אף אתה תפר יראה וזה שהרשעים אינם יראים השם יתברך כלל והצדיקים לא יפרו יראת השם יתברך מפני זה אבל יאחזו דרכם כדי שתגיע להם הצלחת הנפש ויוסיפו אומץ בדרכם הטובה לבוזתם הבלי זה העולם מפני רוע הסדור הנופל בקניניו ובהצלחותיו וישימו מפני זה כל כוונתם בהצלחת הנפש. ואולם כולכם תשובו ובאו נא ולא אמצא בכם חכם ולזה בפעתם שאני מפר יראה. הנה מרוב מכאובי על לא חמס בכפי באתי עד קצי כאלו ימי עברו מהשבותי נתקו ממני אשר הם מורשי שכלי כי השכל כשירצה לחקור בדבר יגרש תחלה מהמחשבה חלקי הסותר אשר תפול בהם והטענות המקיימות אותו והמבטלות אותם. הנה מחשבותי המבולבלות עתה ישימו הדברים אשר הם היו מבוארים לי ונגלים כאור היום חשוכים ונעלמים כלילה האור אשר היה קרוב אלי וחזק הבראות ישימוהו כלילה מפני הפך הצרות. על מה שאתם מנחמים אותי שאאריכי תוגת מאד הנה אשיבכם מילין אם אני בחוזק המכאוב עד שאקוה שיהיה ביתי שאול ואמות וארפד יצועי בחשך ואקרא לשחת אבי אתה אמי ואחותי לרימה לדעתי שאין לי המלט מהמות על זה הכאב האנוש. הנה איה איפה תקותי באלה אקוה שארא הטוב הגופיי אחר מותי או אמר זה כנגד מה שהיו אומרים שההבדל בין הרשעים והצדיקים בהיותם גרות שהרשע לא יאמין בוא מני חשך ואולם הצדיק בוטח שהשם ית' יסיר המכאוב הבא ממנו הנה לרבוי המכות האלו והמכאובים אשר תוליתי בהם אם ינוחו יחד על עפר תרדנה ותצללנה לבדם לירכתי שאול ר"ל למרכז הארץ כי לא תוכל הארץ להכיל ולשאת אותם ואיך אוכל אני לסובלם ולחיות אחרי נפלם בי והמנם אמר זה על צד ההפלגה והגוזמא: והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב יסתור דברי אליפז במה שהביא ראיה מההום מהעונש הבא לרשעים וגזר מפני זה שכל הרעות הנופלים באישי האדם הם במשפט לפי מעשיהם ואמר שזאת הגזירה בלתי צודקת לפי שכבר נמצאו בו אלו הרעות הנפלאות אשר אין לו תקוה להיות אחריהם על לא חמס בכפיו ואם יאמר אומר שזאת הטענה לא יודה בה אליפז ולזה אינה טענה עליו הנה תשובת איוב בזה כי דבריו הם עם השם יתברך אשר יודע שהאמת הוא כמו שאמר איוב אם היה שיהיה פוקד האדם על כל מעשיו כמו שאמרו רעי איוב ומה שגנה אותו אליפז שהוא היה מיפר יראה באמרו כמו אלו הדברים הנה כבר נתגלה איוב וביאר שאינו צודק אבל הענין בהפך וזה שהרשעים אינם יראים השם ית' עד שיתכן שיאמר שהוא היה מיפר יראת השם יתברך מהם בכמו אלו הדברים והצדיקים לא יסורו מפני זה מלהחזיק בדרכי השם יתברך לפי שתכליתם אינו הגמול הגופיי אבל השארות הנפש ולא די שלא יסורו מפני זה הדעת מדרכם הטובה אבל יוסיפו אומץ להתחזק בה ולהשתדל בשלמותם הנפשיי לבוזתם הקניינים וההצלחות הגופיות לרוע הסדור הנופל בהם והיותם הבל: ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר: (ב) קנצי. כמו קצים ואמר זה לפי שאיוב היה אומר דברים רבים במענה אחד וכשיחשב שיכלה המאמר להיותו להכליה אחד מדברין יתחיל

מצודת דוד

למות ומרוב בלבול הדעת נתקו מחשבותי אשר היו אל לבבי למורשה ר"ל עם כי מאז הושב הייתי מחשבות חכמה כאלו לבבי נחל אותה לה לנחלה הנה עתה נעתקו וסרו: (יב) לילה ליום ישימו. רוב המכאוב יבלבלו מחשבותי וישימו עתה לי חשיכים ונעלמים כחשכת הלילה את הדברים המבוארים ונגלים כאור היום: אור קרוב. הארת ההכמה שהיתה מאז קרובה לי הלכה לה מפני השכת הצרות והוא מקרא קצר כאלו אמר אור איננו קרוב מפני חשך: (יג) אם אקוה. כאומר והנה הבל תנחמוני לומר שאחריתי ישגא מאד כי הלא אם אני כ"כ בחוזק המכאוב עד אשר אקוה שיהיה ביתי בשאול להניע משכבי בחשכת הקבר: (יד) לשחת. אקרא לשחת אבי אתה ואל הרמה אקרא אמי ואחותי אתה ר"ל מאד קרבה נפשי לרדת שחת להיות עם הרמה כבן עם אביו ואמו ואחותו: (טו) ואיה. וא"כ איה תקותי מתי אקבל הטובה ומי יראה את תקותי כי הלא אמות ואיך א"כ אראה בהטובה אשר אקוה לה: (טז) בדי שאול וגו'. הלא צרותי רבו עד מאד עד שאם הונחו יחד על העפר היו יורדות ונוללות אל רוב עומק השאול לרוב הכובד והוא מל' הפלגה ומליצה לומר שמאד רבו עד שא"א להיות עוד אחריהם (העולה מהמענה הזה אשר יתרעם על חביריו שאינם מתנהגים עמו כדרך המנחמים ויאחז דרכו לומר בלא הטא וכי המקום יודע האמת והוא לו לעד ואם בדבר שחשב אליפז אשר יחטא ואם להכשיל הרבים במכשול עונו להשוב שאין משגיח וא"כ שוא עבוד אלהים ישיב לומר לא כן הוא כי עוד יוסיפו אומץ להדל משפטי כי ימאסו בקניני עולם הזה בראותם רוע הסדור וישימו תקותם בהצלחת הנפש): יח (ב) עד אנה. עד מתי תאריכו אמרים תשימון סוף להדברים וזאת עשו תנו לב להבין מאמרי איוב ותוכן ויכוחו. ואחר נדבר להשיב עליהם ולא נוסיף לדבר עוד דבר שאינו מענין הויכוח ומהר יתמו דברינו: (ג) מדוע. בעבור הבלות מה השובים אנו בעיני

מצודת ציון

(יג) רפדתי. הצעתי כמו ירפד חרוץ (לקמן מא): יצועי. מצעות מטתי כמו אז חללת יצועי (בראשית מט): (יד) לשחת. לבור הקבר: (טו) ואיה אפו. ענינם אחד כי אפו הוא כמו איה פה והוא כפול במלות נרדפות כמו אדמת עפר (דניאל יב): ישורנה. יראנה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (טז) בדי שאול. כמו בשאול ויורה עוד על מרבית העומק וכן בדי שופר (לקמן לט): נחת. מלשון הנחה: (ב) קנצי. הוא מלשון קץ וסוף: (ג) נטמינו. מלשון

אבן עזרא

לו דומה ועניינו רוב: (ח) כי שולח ברשת רגליו. פי' כי רגלי שולחו ברשת: שבכה. בלשון קדר כמו רשת והוא כענין מסוכך: (ט) יאחז. הפח בעקבו יתחזקו עליו הלמאים והכהן כ"ע אמר הבתולות ואחרים אומרים בלשון קדר אבנים הפך כי עם אבני השדה בריתך: (יב) יהי רעב אונו. כמו בן אוני והענין שישבע ממנו: ללעו. כמו וללע המשכן: (יג) בדי עורו. סעיפי עורו על דרך משל. יאכל בדיו. הם בניו: בכור מות. חוזק או ראשית והענין שיבכר המות בבאו: (יד) ותצעידהו. עלתו ותקותו: למלך בלהות. לגדול שבבלהות: (טו) תשכון באהלו. חיה זרה: מבלי לו. מבלי שידור הוא שם: יזורה. יפורש וכן ואתכם אזרה בגוים: (יח) ינדוהו. ירחיקוהו

רש"י

נחשבנו בעיניכם טמונין ואין יסוד בתיבה זו זולתי פ' מ' כמו טמונין פלשתאי (בראשית כו) תרגום של סתמום פלשתים. יש מפרשים לשון טמיכה וטעות הוא בידם שא"כ לריכה התיבה שתי נוני"ן אחד ביסוד ואחד בשמוש של רבים: (ד) טורף נפשו. חוזר על איוב לך אני אומר הטורף ומחבל נפשו באפו ובכעסו: הלמענך. הלמען לדקתך תעזב הארץ ממשפט מדתה: ויעתק צור. היוצר (ממקומו) מדעתו וממדתו: (ה) גם. עתה לפי לעקתך זאת תנהג לדורות: אור רשעים ידעך. יקפץ ממקומו: שביב. אשטנצל"א: (ז) יצרו. יהיו קצרים צעדי כחו: ותשליכהו: מעליו עצתו. שיען אשר לא יתקיים: (ח) כי וגו'. סופו אשר שולח ברשת (שולחי) רגליו לצעוד על הרשת וליתפש: ועל שבכה יתהלך. היא רשת כל שבכה עשויה כמו רשת והיא קייפ"א שבראשי הנשים: (ט) יאחז. יאחזנו בעקב פח: (י) טמון בארץ. תחת רגליו: חבלו. חבל מצודתו אשר ילכד בה. ומלכדתו. טמון עלי נתיביו כשם שטומנין חבל מלכודת לעופות: (יא) בלהות. שדים: והפיצוהו לרגליו. (ינפצהו) יחבטוהו על הארץ: (יב) אונו. בנו: לצלעו. אשתו: (יג) יאכל בדי עירו. ואכל כל שאר בדיו בניו ובנותיו: בכור מות. שר המות כמו (תהלים פט) אני בכור אתנהו: (יד) ינתק מאהלו. מאשתו: מבטחו. שהיא בטוחה בו. (מבטחו) מבטחת שלו שהיא בוטחת עליו: ותצעדהו. והיא תצעידהו ותשלחהו (מעלי') לקבר למלך השדים: (טו) תשכון באהלו. אלמנה: מבלי לו. (שלא תהא שלו) שהרי מת. וסוף יזרה על נוהו גפרית: (יח) יהדפוהו. מן השמים: (יט) נכד. בן הבן. נשמו

תולדות אהרן טורף. ברכות: באהלו. סנהדרין כב: לא נין. חגיגה טו:

ד טֹרֵ֥ף נַפְשׁ֗וֹ בְּאַ֫פּ֥וֹ הַלְמַעַנְךָ֮ תֵּעָ֪זַ֫ב
אָ֑רֶץ וְיֶעְתַּק־צ֝֗וּר מִמְּקֹמֽוֹ׃ ה גַּ֤ם
א֣וֹר רְשָׁעִ֣ים יִדְעָ֑ךְ וְלֹֽא־יִ֝גַּ֗הּ שְׁבִ֣יב
אִשּֽׁוֹ׃ ו א֭וֹר חָשַׁ֣ךְ בְּאָהֳל֑וֹ וְ֝נֵר֗וֹ
עָלָ֥יו יִדְעָֽךְ׃ ז יֵ֭צְרוּ צַעֲדֵ֣י אוֹנ֑וֹ
וְֽתַשְׁלִיכֵ֥הוּ עֲצָתֽוֹ׃ ח כִּֽי־שֻׁלַּ֣ח
בְּ֭רֶשֶׁת בְּרַגְלָ֑יו וְעַל־שְׂ֝בָכָ֗ה יִתְהַלָּֽךְ׃
ט יֹאחֵ֣ז בְּעָקֵ֣ב פָּ֑ח יַחֲזֵ֖ק עָלָ֣יו צַמִּֽים׃
י טָמ֣וּן בָּאָ֣רֶץ חַבְל֑וֹ וּ֝מַלְכֻּדְתּ֗וֹ עֲלֵ֣י
נָתִֽיב׃ יא סָ֭בִיב בִּֽעֲתֻ֣הוּ בַלָּה֑וֹת
וֶהֱפִיצֻ֥הוּ לְרַגְלָֽיו׃ יב יְהִי־רָעֵ֥ב אֹנ֑וֹ
וְ֝אֵ֗יד נָכ֥וֹן לְצַלְעֽוֹ׃ יג יֹ֭אכַל בַּדֵּ֣י
עוֹר֑וֹ יֹאכַ֥ל בַּ֝דָּ֗יו בְּכ֣וֹר מָֽוֶת׃
יד יִנָּתֵ֣ק מֵ֭אָהֳלוֹ מִבְטַח֑וֹ וְ֝תַצְעִדֵ֗הוּ
לְמֶ֣לֶךְ בַּלָּהֽוֹת׃ טו תִּשְׁכּ֣וֹן בְּ֭אָהֳלוֹ
מִבְּלִי־ל֑וֹ יְזֹרֶ֖ה עַל־נָוֵ֣הוּ גָפְרִֽית׃
טז מִ֭תַּחַת שָֽׁרָשָׁ֣יו יִבָ֑שׁוּ וּ֝מִמַּ֗עַל יִמַּ֥ל
קְצִירֽוֹ׃ יז זִֽכְרוֹ־אָ֭בַד מִנִּי־אָ֑רֶץ
וְֽלֹא־שֵׁ֥ם ל֝֗וֹ עַל־פְּנֵי־חֽוּץ׃
יח יֶ֭הְדְּפֻהוּ מֵא֣וֹר אֶל־חֹ֑שֶׁךְ וּ֝מִתֵּבֵ֗ל
יְנִדֻּֽהוּ׃ יט לֹ֘א נִ֤ין ל֣וֹ וְלֹא־נֶ֣כֶד בְּעַמּ֑וֹ

ד דִמְצַעַר נַפְשֵׁיהּ בִּרוּגְזֵיהּ אֶפְשַׁר דְאַמְטוּלָךְ תִּשְׁתְּבֵק אַרְעָא וְטִינָר יִסְתַּלֵק מִן אַתְרֵיהּ: ת"א דְטָרִיד נַפְשֵׁיהּ לְגַרְמֵיהּ אֶפְשַׁר דְמְטוּלְתָךְ תִּתְנְשֵׁי אַרְעָא מִן לְמִתַּב וְתַקִיפָא יִסְתַּלֵק מִן אַתְרֵיהּ: ה לְחוּד נְהוֹר רַשִׁיעֵי יִטְפֵּי וְלָא יִנְהַר גִיהַ נוּרֵיהּ: ו נְהוֹר חֲשַׁךְ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ וּשְׁרָגֵיהּ אַמְטוּלְתֵיהּ יִטְפֵּי: ז יִתְעַיְקָן פְּסִיעַת תֵּיקְפֵיהּ וְתִתְלוֹקְנֵיהּ מִלְכַּתֵיהּ: ח מְטוּל דְאִשְׁתַּדַּר בִּמְצַדְתָּא בְּרַגְלוֹי וְעִלַוֵי סְרִגְתָּא יְטַיֵּיל: ט יֶאחוּד בְּתִקְלָא דְפַחָא יִתְקוֹפוּ עִלוֹי גַבְרַיָא: י טְמִיעַ בְּאַרְעָא אַשְׁלֵיהּ וְאוּחַדְתֵּיהּ עִלַוֵי שְׁבִילָא: יא חֲזוֹר חֲזוֹר יְבַעֲתוּנֵיהּ אִתְרְגוּשִׁין וּמְבַדְרִין יָתֵיהּ לְרַגְלוֹי: יב יְהֵא כָּפֵן בִּיר בּוּכְרֵיהּ וְצַעֲרָא מְכַוָּן לְאִנְתְּתֵיהּ: ת"א יְהֵי כָּפֵן בְּאַנִינוּתֵיהּ וְצַעֲרָא מְזוּמָן לְסִטְרֵיהּ: יג יֵיכוּל בּוּצִנִין דְחַפְיָין לְמַשְׁכֵיהּ יְגַמַּר בְּנוֹי מַלְאַךְ מוֹתָא: ת"א יֵיכוּל בִּסְרָא תְקוֹף מַשְׁכֵיהּ יְגַמַּר בְּנוֹהִי שֵׁרוּי מוֹתָא: יד יִתְגְזַר מִמַּשְׁכְּנֵיהּ רוֹחֲצָנֵיהּ וְתוּבְלְנֵיהּ לְמֶלֶךְ רְגוּשְׁתָּא: טו תִּשְׁרֵי אִנְתְּתֵיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ מִדְלֵית לֵיהּ וְיִבַדֵר עַל מְדוֹרֵיהּ גוּפְרִיתָא: טז מֵאַרְעָא בְּנוֹי יִשְׁתֵּיצוּן וּמִשְׁמַיָא יִתְגְזַר אוּבְדָנֵיהּ: ת"א מִלְרַע שָׁרְשׁוֹהִי יִתְיַבְּשׁוּן וּמִן לְעֵיל יִתְמוֹלֵל זָאֲזֵיהּ: יז דִכְרָנֵיהּ הוֹבַד מִנֵי אַרְעָא וְלָא שְׁמָא לֵיהּ עַל אַנְפֵּי אַשְׁקָקוֹ: יח יֶהְדְפוּנֵיהּ מִנְהוֹרָא לַחֲשׁוֹכָא וּמִתֵּבֵל יְגַלוּנֵיהּ: יט לָא בִיר לֵיהּ

באפו: השך ד' וסי' ויגהים עליו ביום ההוא. אור חשך באהלו. כוכבי השמים וכסיליהם. חשך משחור תארם: ברשת ב' וסימ' ברשת זו טמנו. כי שלח ברשת ברגליו: צמים ב' וסימ' ושאף צמים חילם. יחזק עליו צמים: סביב ג' ר"פ וסי' בסוף יחזקאל: לרגליו ד' וסי' נמסר בסדר שמות: עורו ג' מ"ל וסי' היהפך כושי עורו. יאכל בדי עורו. התמלא בשכות עורו: ינתק ג' וסי' נמסר בשפטי' סי' י"ו: תשכון ג' מ"ל וסימ' בימים ההם תושע יהודה. לכן ישבו ציים את איים. תשכון באהלו מבלי לו יזורה

רלבג

יתחיל בטענה אחרת ולזה ישים תכליות רבים לדבריו כאלו אמר עד אי זה מקום מאויכות תשתדלו ברבוי הדברים והטענות וזה כי יתכן שבמאמר הראשון יזכרו כל טענותיהם ומהמאמר ההוא והלאה לא יצטרכו לזכור טענות חדשות לקיים דבריהם אך ישתדלו לבד להתיר הספיקות במה שטענו החולקים עמהם על דעתם: (ד) ויעתק צור. ויסתלק צור: (ה) ידעך. יחשך: (ז) יצרו. ענין צרות: צעדי אונו. פסיעות כחו: ותשליכהו. ותעזבהו: (ח) שבכה. רשת: (ט) צמים. פריץ: (י) חבלו. שהבל שיקשור בו רגליו וילכד בו: ומלכודתו. הוא הפח שילכד בו: (יב) אונו. זרעו כטעם ראשית אונו: (יג) בדי עורו. ענפי עורו ובדיו: יאכל בדיו בכור מות. יאכל איבריו הגדול שבחליים הממיתים: (יד) ינתק. יסתלק: למלך בלהות. אל החזק והקשה שבבלהות: (טו) מבלי לו. מבלי שלא היה שלו אבל גזלו: (טז) ימל קצירו. יכרתו ענפיו: (יח) ינידוהו. ישליכוהו

מצודת ציון

מלשון אטימות וכן ונטמתם בם (ויקרא יא): (ד) צור. היוצר: (ה) ידעך. יקפץ וינתר כמו נדעכו ממקומם (לעיל ו): יגה. יאיר ויזרח כמו יגיה חשכי (תהלים יח): שביב. נילוץ כמו שביבין די נור (דניאל ז): (ז) אונו. כחו כמו מצאתי און לי (הושע יב): (ח) שבכה. מלנפת ר"ל רשת האריגה כמלנפת וכן בעד השבכה (מלכים ב א): (ט) פח. רשת. למים. כמו למאים: (י) טמון. נסתר: נתיב. דרך: (יא) בעתוהו. מלשון בעתה: בלהות. הוא הפך מן בהלות וכן בלהות אתנך (יחזקאל כז): והפיצוהו. יפזרו כמו והפיצך ה' (דברים כח): (יב) אונו. בניו הבאים מכחו וכן וראשית אוני (בראשית מט): ואיד. מקרה רע כמו כלא איד לעול (לקמן לא): ללעו. לאשתו ע"ש שנאמר ויבן וגו' את הצלע וגו' לאשה (בראשית ב): (יג) בדי. ענפי כמו ותעש בדים (יחזקאל יז) והוא מושאל על האברים: בכור. ענין שר כמו גם אני בכור אתנהו (תהלים פט): (יד) ינתק. יעתק: מאהלו. זו אשתו וכעין זה אחז"ל על וישב מחוץ לאהלו (ויקרא יד): ותצעידהו. מלשון צעדה והלוך: (טו) יזורה. יפוזר כמו זורה את הגורן (רות ג): נוהו. מדורו: (טז) ימל. יכרת כמו ימולל ויבש (תהלים צ): קצירו. ענפו כמו ועשה קציר (לעיל יד): (יז) חוץ. ענין שוק כמו והוצות תשים לך בדמשק (מ"א כ): (יח) יהדפוהו. ענין דחיה וכתישה כמו אל ידפנו (לקמן לב): ינדוהו. מלשון נדידה: (יט) נין. זה הבן: נכד. זה

מצודת דוד

בעיני איוב כבהמה עד כי יאמר עלינו לבם לפנת משכל: נטמינו בעיניכם. בפניכם יעיז לומר אשר אטומים אנחנו מהכמה: (ט) טורף נפשו. אתה איוב הטורף את נפשו ומשחיתה בהראות כעסו מול המקום וכי למענך תעזב הארץ ר"ל וכי ע"י לעקתך שתאמר לדיק אתה ומיוסר על לא חמס וכי בעבור זה נהליט לומר שהארץ עזובה ביד מערכת השמים והיוצר נעתק ממקום העולם ולא ישגיח בו: (ה) גם אור: הנה לא כן הוא כי כאשר אמרנו כן גם הוא אשר אור רשעים והצלחתם יוקפץ מהם ולא יזרח ניצוצי אשו והוא משל על מרבית הצלחה: (ו) אור חשך. האור אשר באהלו יחשך ונרו המאיר עליו יוקפץ השלהבת ממנו ר"ל יוסר הצלחתו ותלך לה בהשגחת ה': (ז) יצרו וגו'. הפסיעות שפסע בכח בהרחבת מקום סופו יהיו צרים ודחוקים ועלת עצמו תשליכהו בשפל המצב כי המקום יסכל עלתו ויוכשל בה: (ח) כי שולח. בעלת עצמו יהיה נשלח ברגליו לבוא בתוך הרשת להיות נלכד בה: ועל שבכה. מעלמו יתהלך על הרשת העשויה מעשה שבכה וכפל הדבר במ"ש: (ט) יאחז. הפח תאחזנו בעקב רגלו להיות נלכד בה והמקום יחזק עליו את הלמאים והשודדים הכח: (י) טמון. חבל הפח אשר ילכד בה יהיה טמון בארץ לבל ירגיש בה להיות נשמר מלכד: ומלכדתו. הפח אשר ילכד בה תהיה פרושה עלי נתיב מקום מהלכו ואמר במשל לשון הנופל בלכידת החיות: (יא) סביב בעתוהו. סביבות מהלכו בעתוהו שדים מבהילים ופרשו הפח אל רגליו לנפול בה מהרדת הבעתה: (ב) יהי רעב. הרעב יהיה על בניו ומקרה רע מוכן על אשתו: (יג) יאכל. ישחית ענפי עור גופו הם האיברים שהם כבדים אל האילן והזר ופי' אשר שר המות הוא ישחית את בדיו (וזכר העור ולא הבשר לפי שהעור נראה על פני הגוף ממעל): (יד) ינתק. יסתלק מאשתו מבטחו ר"ל מבטח שלו מה שהיתה בוטחת עליו: ותצעידהו. היא תוליך אותו אל הקבר למסרו ביד גדול השדים: (טו) תשכון. היא תשכון באהלו מבלי לו כי הוא מת והיגנו ובסוף תחרב נוהו כאלו פזרו עליו גפרית בוערה: (טז) מתחת. השרשים אשר מתחת נתייבשו והענף אשר ממעל יכרת: (יז) זכרו. יפרש המקרא שלפניו לומר זכרו יהיה אבוד מן הארץ כי לא יאמר מי מבניו ובעבור זה לא יהיה לו שם ע"פ חוצות העולם כי ישכח שמו: (יח) יהדפוהו. הצרות הבאות עליו יהדפו אותו מאור העולם אל חשכת הקבר: ומתבל. מן העולם ינידו אותו וכפל הדבר במ"ש: (יט) לא נין. לא ישאר לו בתוך

עמו

רשי

(כ) נשמו אחרונים. תמהו בשומעם על איד אשר בא לו: שער. לא יתכן להיות מגזרת שער שאין טעם שער (בשי"ן אלא בעי"ן) ואינו כהכף לקמץ באתנחתא וסוף פסוק. ל"ש: (כא) אלה משכנות עול. זה אחריתם: (מענה איוב): (ב) תוגיון. ל' תוגה: (ג) עשר פעמים. עשר פרשיות יש עד כאן: תהכרו לי. תתנכרו לי: (ד) אתי תלין. אני הוא הלוקה מכות על משוגתי: (ה) אם אמנם. אתם נוספים עלי לצרתי ותוכיחו עלי חרפתי מראים ומוכיחים חרפתי על פני: (ז) אצעק (על) חמס. ולא אענה: (י) ויסע. לשון עקירה

אבן עזרא

ירחיקוהו כמו נדה: (יט) במגוריו. המקומות שהיה גר שם: (כ) נשמו אחרונים. רשעים כמוהו: וקדמונים. הם חבריו: (כא) וזה מקום לא ידע אל. עול ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא וזה מקום עול לא ידע אל: (ב) עד אנה. תוגיון. מן יגון: (ג) זה עשר פעמים. אמר הגאון רב סעדיה ז"ל כין בדברי איוב ותשובת חבריו הם עתה עשר פעמים. והנכון בעיני שהוא כמו ואפו עשר נשים בעבור היות חשבון עשרה סף חשבון: (ה) עלי תגדילו. נפשותיכם: (ו) ומצודו. מגינו מצודתו: (י) ויסע כעץ. כאשר יוסע העץ

וְאֵין שָׂרִיד בִּמְגוּרָיו׃ כ עַל־יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים וְקַדְמֹנִים אָחֲזוּ שָׂעַר׃ כא אַךְ־אֵלֶּה מִשְׁכְּנוֹת עַוָּל וְזֶה מְקוֹם לֹא־יָדַע אֵל׃

יט א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃
ב עַד־אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי בְמִלִּים׃ ג זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים תַּכְלִימוּנִי לֹא־תֵבֹשׁוּ תַּהְכְּרוּ־לִי׃
ד וְאַף־אָמְנָם שָׁגִיתִי אִתִּי תָּלִין מְשׁוּגָתִי׃ ה אִם־אָמְנָם עָלַי תַּגְדִּילוּ וְתוֹכִיחוּ עָלַי חֶרְפָּתִי׃ ו דְּעוּ־אֵפוֹ כִּי־אֱלוֹהַּ עִוְּתָנִי וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף׃
ז הֵן אֶצְעַק חָמָס וְלֹא אֵעָנֶה אֲשַׁוַּע וְאֵין מִשְׁפָּט׃ ח אָרְחִי גָדַר וְלֹא אֶעֱבוֹר וְעַל נְתִיבוֹתַי חֹשֶׁךְ יָשִׂים׃
ט כְּבוֹדִי מֵעָלַי הִפְשִׁיט וַיָּסַר עֲטֶרֶת רֹאשִׁי׃ י יִתְּצֵנִי סָבִיב וָאֵלַךְ וַיַּסַּע כָּעֵץ תִּקְוָתִי׃ יא וַיַּחַר עָלַי אַפּוֹ

וְלָא בִיר בְּרָא בְּעַמֵּיהּ וְלֵית מְשֵׁיזִיב בְּיִתּוֹבֵיהּ׃ כ מְטוּל יוֹמֵיהּ אִצְטְדִיאוּ בַתְרָאֵי וְקַדְמָנָאֵי אֲחַדוּ עַלְעוֹלָא׃ כא וְיֵימְרוּן לְחוּד אִלֵּין מַשְׁרְיַת עַוְלָא וְדֵין אֲתַר דְּמַן דְּלָא יְדַע אֱלָהָא׃ א וַאֲתִיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ ב עַד אֵימַת תְּנַקְטוּן נַפְשִׁי וּתְשַׁפְּפוּנַנִי בְמִלַּיָא׃ ג דְּנַן עֲסַר זִמְנִין תְּבַסְפוּנַנִי לָא תִבְהֲתוּן תִּשְׁתְּמוֹדְעוּן לִי׃ ד וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא שְׁלֵיתִי גַּבִּי תְּבִית שָׁלוּתִי׃ ה אִין בְּקוּשְׁטָא עֲלַי תִּתְרַבְרְבוּן וּתְבַסְנוּן עֲלַי חִסוּדִי׃ ו יְדָעוּ הַשְׁתָּא אֲרוּם אֱלָהָא תַקְפַנִי וּסְרִיגֵיהּ עֲלַי אַחֲזַר׃ ז הָא אֶקְבַּל מִן קֳדָם חֲטוּף וְלָא אִתּוֹתַב אַצְלֵי וְלֵית דִּינָא׃ ח אִסְרָטַי חֲטַר וְלָא אֶעְבַּר וְעַל שְׁבִילַי חֲשׁוֹךְ יְשַׁוֵּי׃ ט אִיקָרִי מֵעִלָּוַי אַשְׁלַח וְאַעְדִּי כְּלִילֵי דְרֵישִׁי׃ י יִצְדְּנַנִי חֲזוֹר וְאֵיזִיל וְאַטֵּל הֵיךְ קַסָּא סַבְרִי׃ יא וּתְקֵף עֲלַי

ל׳. ל׳ — י׳ בליש׳ — ל׳. ל׳ — י׳ ר״פ — ל׳ — ד׳ כתיב כן — ל׳. ל׳ ומ״ל — ל׳ — ג׳ — ג׳ ומ״ל — ג׳ ומ״ל — ל׳ — ג׳ — ג׳. ל׳

רלבג

ישליכוהו: (כ) נשמו. תמהו: שער. שערה: ביאור דברי המענה ענה בלדד ואמר עד איזה מקום תאריכו דברים והשימו קץ גם למילכם תבינו אותנו מה שנאמר ואחר נדבר ונענה אחר שאין אנו יודעים דבר לפי דבריך. מדוע נחשבנו כבהמה והיינו טמאים בעיניך ומרוחקים עד ששמת אותנו חוטאים כפתיות הב"ח ואולם אמר זה לפי שכבר אמר איוב עליהם שזכרונם משלי אפר. ושלא ימצא בהם חכם ושהשם יתברך לפן לבם מ־כל. אתה האיש במרוב כעסו טורף ומשחית נפשו האם בעבור העדות שאתה מעיד בעניניך נשפוט שהארץ נעזבת ויסור הש"י מהמקום אשר עיניו ולבו שם ר"ל היש נשפוט שהארץ נעזבה מפני סדר הסדור הנופל בעניניך לפי דבריך שאין הש"י משגיח בהיפי האדם אחר שאמנהו נמצא זה הענין הסולך בשאר האנשים על הסדר שזכרנו רוצה לומר שהצדיקים שיבואם רע הוא בעבור טוב אחר יותר טוב מהטוב הקודם או שהרע ההוא הוא טוב בעצמו ואם לא נשער ולזה לא תמצא שיבא לצדיק רע מכלה אותו. אבל הרע שיבא לרשעים הוא מכלה אותם ואם אתה אומר שאין הענין כן אין לנו להאמין אותך על זה אבל נאמין שכבר מרית בדרך שראוי לך זה העונש או שאין הרע שבא אליך תמים אותך ואם תחשוב בו זה. והאל בלדד בספור הרעות הנופלות לרשעים לאמת דעתו שזה על צד המשפט. ואמר שלא די ברעות שנוספות שבאות לרשעים אבל גם אורם ידעך ויהפך רוצה לומר שאור מחשבתם ועצתם יהפך וילכו בהפך בכל הדברים שיבחרו אותם. צעדי כחו יהיו צרים עד שלא ימצא בעצמו יכולת ללכת באשר ירצה ועצתו תשליכהו ותעזבהו עד שלא הפיל עצמו כי אם ביותר רע. כי שולח ברשת ברגליו עד שלא יוכל ללכת אנה ואנה ועל רשת יתהלך וילכד שם. שפה יאחזהו בעקבו עד שלא יוכל ללכת יחזק עליו איש תקיף ופריץ ויתקפהו. טמון בארץ חבלו אשר ילכד בו ומלכודתו טמון עלי נתיב אשר ילך בו עד שלא יוכל לראותו ולהשמר ממנו אבל ילך ללכד בו והוא לא ישער. סביב מכל צדדיו בעתוהו בלהות חזקות והפילוהו ממקומו לברוח אנה ואנה ברגליו ולא יהיה לו בהמה לרכוב עליה. יהי רעב זרעו שלא יהיה לו דבר לתת להם לאכול ומכה נכונה לבוא לצלעו. יאכל זה הרע ענפי עורו ובדיו ר"ל שלא ישאר בחלקי עורו חלק שלם שלא יאכל איבריו הגדול שבחליים הממיתים. ישתלק מאהלו מבטחו עד שלא יהיה בוטח בו ותצעידהו עמו אל מקום אשר יהיה לו שם החזק שבבלהות. תשכון באהלו בהאלו מפני שלא היה שלו אבל בנאו בעושק וגזל ולזה יזורה על נוהו גפרית לשרפו ויחרב. מתחת שרשיו יבשו וממעל יכרת קצירו עד שיכרת לגמרי ולא ישאר לו שורש ולא ענף והרצון בו שכבר יכרת זרעו. זכרו אבד מני ארץ ולא שם לו על פני חוץ. יהדפוהו הצרות הבאות עליו מאור החיים אל ההפך ומתבל ינידוהו וישליכוהו. לא ישאר לו נין ולא נכד יהיה שריד בביתו. על יום העול והרשע בבוא עליו כל אלו הצרות יתמהו הבאים אחריו ותמהו הקודמים עד שאחזם שער בזה. הנה אלו משכנות האיש העול וזה מקום האיש אשר לא ידע והשכיל השם וזה דבר נמצא ונמשך בחוש לפי דעת בלדד ואולם הרעות הבאות לצדיקים אינם מזה המין כי אינם מכלות אותם לגמרי עד שלא ישאר לו זכר: והכלל העולה מהדברים הוא שבלדד משיב על מה שכבר אמר אליו איוב בעונש הרשעים והטובים הוא אחד בעינו והוא אמרו אחת ה־א על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה שאין הענין כן אבל נמצא בחוש עונש הרשעים מתהלף מאד לעונש הטובים והפליג מפני זה בזכירת הרעות שימצאו מגיעות לרשעים ולפי שבמו אלו הרעות הנפלאות תמצאנה מגיעות לפי מאמר בלדד לרשעים לבד הנה יראה שסבת הגעתם הוא רשעם ולזה לא יבטל מזה בלד מה שהגית בלדד להתיר הספק על מה שנראה אותו מרוע הסדור באלו הענינים ואמר שאע"פ שאיוב יטעון מצד מה שהגיע אליו שאין הענין כן שאין ראוי לבטל זאת הגזירה הנמצאת לפי דעתו נודקת בחוש מפני מה שיטעון איוב מעצמו כי הנה אפשר שהטא איוב ואם לא עשה עול מפני שלא השתדל בידיעת השם כפי היכולת כי זה ג"כ תטא אצלו ולזה אמר וזה מקום לא ידע אל: ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ב) תוגיון. מענין יגון: (ג) תהכרו לי. תלעיגו לי או יסיה מענין עזות פנים: (ו) ומצודו. רשתו: (ט) כבודי. הוני: (י) ויסע. מענין נסיעה

גדודיו

על נוהו: זכרו ל׳ אבד מני ארץ וכל תריסר דכו׳ במ״א זכרו תורת משה עבדי: וקדמונים ל׳ אחזו שער: ואף ם׳ ר״ף וסי׳ ואף גם זאת בהיותם. ואף כי תשלחנה לאנשים. ואף כי היין בוגד. ואף אלהים עלה בהם. ואף אמנם שגיתי. ואף הסיתך מפי צר. ואף שמהתהם שאלנה. ואף מאניא די בית אלהא. ואף מאני בית: גדר ג׳ וסי׳ ארחי גדר ולא אעבור. גדר דרכי בגזית. גדר בעדי: אעבור ג׳ ומ״ל וסי׳ נמסר בתהלים סוף סי׳ קמ״ב: ויסע ג׳ וסי׳ בס׳ בשלח: כעץ ג׳ וסימני׳ יבש היה כעץ. ויסע כעץ תקותי. ותשבר כעץ

מצודת ציון

זה בן הבן: שריד. שיור כמו שריד ופליט (ירמיה ב): (כ) נשמו. תמהו כמו שמו שמים (ירמיה ב): (כ) נשמו. המהו כמו שנו אלי והשמו (לקמן כה): שער. כמו סער בשמ״ך: (ב) תוגיון. מל׳ יגון: (ג) תהכרו. מל׳ נכרי וזר: (ד) שגיתי. מל׳ משגה ושגגה: תלין. מל׳ לינת לילה ור״ל בהסתר: (ה) אם אמנם. אשר אמנם: ותוכיחו. מל׳ הוכחה ובירור: (ו) ומצודו. כענין רשת וכן ונתפש במצודתי (יחזקאל יב): הקיף. מל׳ הקפה וסבוב: (ז) אשוע. אצעק: גדודיו

מצודת דוד

עמו לא נין ולא נכד ולא ישאר מי מהם במקום שהיה גר שם כי מהם ימותו ומהם ילכו שבי אל עם אחר: (כ) על יומו. על מקרה יומו יתמהו האחרונים הרואים מפלתו והקדמונים אשר ראוהו עוד ברום הצלחתו הנה עתה יחרדו מאד ויאחזם רתת כמו מרוח סערה: (כא) אך אלה. ר"ל הנה לצדיק לא יקרה כזאת אך מקרהות קשות כאלה באים על משכנות העול וכמו זה בעצמו בא על מקום איש אשר לא ידע אל ר"ל המקצר בחכמה לדעת את אלהיו (העולה מהמענה הזה היא כי ישיב לאיוב לומר שלא יודה לדברו שאין המקום משגיח בעולם אף כי יצעק לומר שהוא מיוסר על לא חמס והביא ראיה ממפלת הרשעים בעלת עצמם עד כי ישכח שמם ולם יקרה כן בצדיקים ואם בעבור הרעה הבאה על איוב הנה יתכן כי באה לו בעבור שקצר בעבודת האל ומיעט בהכמה לפי הבנתו המרובה אשר יבוה לאהים הטופה עול): יט (ב) עד אנה. עד מתי תצערו את נפשי ותדכאו אותי באמרי קנתור: (ג) זה עשר פעמים. כי עד הנה ענה איוב המשה מענות ורעיו השיבו למולם חמשה מענות בדברי קנתור ולזה אמר הלא הכלמתם אותי זה עשר פעמים כי גם מה שלא קבלו מאמריו לכלימה תחשב לו: לא תבושו. איך לא תבושו להעיז פנים למולי ותעשו את עצמיכם כאלו אתם נכרים וזרים ממני ולא ידעתם אותי: (ד) ואף אמנם וגו׳. אף אם אפשר שגיתי לעשות הרע הלא אתי לבד תלין משוגתי ר"ל הלא לא ראיתם ממני מאומה רע אולם יוכל להיות שעשיתי הרע ביני לבין עצמי בהצנע ומה לכם עלי כי איך תוכלו לדעת מסתרי: (ה) אם אמנם. אשר האמת מה שאתם מגדילים עלי עון כי תוכיחו לברר עלי חרפת עוני מרוב המכאוב הבא ומזה השפטו שיש בי עון רב: (ו) דעו. הנה לא כן הוא אך דעו איפה המתווכחים עמדי כי אלוה מעוות משפטי אף רשתו אשר סיבב עליו ללכדני הוא בעוות לא בעבור עון מה: (ז) הן אצעק. הנה אני צועק על החמס הנעשה לי ואין לי מענה: ואין משפט. אין לי משפט הגמול הראוי: (ח) ארחי גדר. עשה גדר בדרך מהלכי ולא אוכל לעבור אף שם את החושך במקום נתיבתו ר"ל לא אוכל להפלים חפצי בדבר מן הדברים: (ט) הפשיט. הסיר כבודי מעלי ואני לבוז בעיני הכל: עטרת ראשי. ר"ל ממשלתי: (י) יתצני. נתץ אותי מסביב ואני הולך נחוץ ולא אוכל להרפא: ויסע. עקר ממני תקותי כמו המסיע לעקור עץ אילן ממקומו אשר לא ישוב עוד למקומו לתקעו שוב כשהיה כן לא אקוה עוד לחזור לקדמותי:

ויהשבני

אבן עזרא

העץ ממקומו: (יב) ויסלו. מן סלון ממאיר כמו הנני שך את דרכך בסירים מן כמשוכת חדק וכן דרכי סורר מן סירים: (יח) עוילים. נערים או רשעים בעלי ע"ל: (יט) וזה אהבתי. זה שאהבתי כולם נהפכו בי: (כ) ואתמלטה בעו"ר שני. הענין לא נמלטתי אלא כמו שני בעור: (כב) כמו אל. הוא הקדוש: (כד) לעד. בצור יחצבון. היה מתאוה שיחצבו בנקום בלא ימחו: והתאויתי שאדע שגואלי שידבר בשבילי טוב הוא היום בחיי' או יהיה אחרון שיולד: (כו) ואחר עורי נקפו זאת. כמו ונקף סבכי היער וענין זאת עצמי ועורי ובשרי: אחזה אלוה. הנגעים שיחדש עלי: (כח) כי תאמרו. היש בכם שיאמר

רשי

עקירה: (יב) ויסולו. לשון מסילה: (יג) אך זרו. ל' אכזר: (יז) לבני בטני. לאותם שגדלתי בביתי כאלו הם בני: (יח) עוילים מאסו בי. נבזה אני בעיני נערים וכ"ש בעיני שרים: (כ) דבקה עצמי. שאני כחוש מעובי בשרי: בעור שיני. כל בשרו היה לקוי בשחין ובתולעים חוץ מחניכי שיני: (כד) בעט ברזל. יחצבון בצור ואח"כ מעבירין את העופרת עליהם לתת לאותיות מראה שחרורית להכירם וכן דרך חוקק אבן ולא יתכן לפ' עט של עופרת שהרי רך הוא אצל האבן: (כה) ואני ידעתי גואלי חי. וא"ו זה חוזר למעלה אתם תרדפוני ואני ידעתי גואלי חי ליפרע והוא יתקיים ויעמוד: ואחרון על עפר יקים. לאחר כיכל כל שוכני עפר הוא אחרון יעמוד: יקום. יתקיים: (כו) ואחר עורי נקפו זאת. והם אינם נותני' לב לגואלי אלא אחר מכת עורי נקפו ונקרו הקניטה והרדיפה הזאת שאמרתי שהיא לי כניקוף ות"ך כעורי כמו (ישעיה י) ונקף סבכי היער: ומבשרי. אני רואה משפטים אלוה. לשון משפט ויסורין: (כח) כי תאמרו מה נרדף לו. כמו (דברים ז') כי תאמר בלבבך שהוא משמש לשון דילמא כלו' שהיו נותנים לבכם לחמול ולומר למה נרדפנו: ושרש דבר. הנמצא בו מה הוא לעולם לא

מקרא

ויחשבני לו כצריו: יב יחד יבאו גדודיו ויסלו עלי דרכם ויחנו סביב לאהלי: יג אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני: יד חדלו קרובי ומידעי שכחוני: טו גרי ביתי ואמהתי לזר תחשבני נכרי הייתי בעיניהם: טז לעבדי קראתי ולא יענה במו פי אתחנן לו: יז רוחי זרה לאשתי וחנותי לבני בטני: יח גם עוילים מאסו בי אקומה וידברו בי: יט תעבוני כל מתי סודי וזה אהבתי נהפכו בי: כ בעורי ובבשרי דבקה עצמי ואתמלטה בעור שני: כא חנני חנני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי: כב למה תרדפני כמו אל ומבשרי לא תשבעו: כג מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו: כד בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון: כה ואני ידעתי גאלי חי ואחרון על עפר יקום: כו ואחר עורי נקפו זאת ומבשרי אחזה אלוה: כז אשר אני אחזה לי ועיני ראו ולא זר כלו כליתי בחקי: כח כי תאמרו מה נרדף לו ושרש

תרגום

רוגזיה ותחשבנני ליה היך מעיקוהי: יב כחדא ייתון אוכלוסוהי וכבשו עלי ארחתהון ושרון חזור חזור למשכני: יג אחי מעלוי ארחיק וידעי אתעבידו חילונאי מני: יד פסקו קריבי ומידעי אנשיוני: טו דיירי ביתי ולחינתי לחילוני יחשבונני היך בר עממין הויתי במחמיהון: טז לעבדי קריתי ולא יתיב בפומי אבעא מניה: יז רוחי נוכריתא לאנתתי ואתחננית לבר מעי: יח לחוד ינקיא רחקו ממרי אקום וממללין מני: יט רחקו יתי כל אנשי רזי ודין די רחמית אתהפכו בי: כ במשכי ובבסרי דבקת גרמי ואשתתרית במשך ככי: כא חוסו עלי חוסו עלי אתון חברי ארום מחתא דיי קריבת בי: כב למא תרדפונני דכמת אלהא ומבסרי לא תסבעון: כג מן יהב יתי ויכתבון מלי מן יהב בפסקא ויתרשמון: כד בקולמוס דפרזלא וכרכמישא לעלמא בטינרא יתפסלן: כה ואנא ידעית דפריקי קים ומן בתר כדין פורקניה על עפרא יקום: כו ומן בתר דאתנפח משכי תהי דא ומבסרי אחמי תוב אלהא: כז די אנא אחמי לי ועיני יחמון ולא חילוני שלימו כליתי בעובי: כח ארום תמרון מה נרדף

מסורה

עולה: זרו ב' וסי' ויודעי אך זרו מני. לא זרו מתאוהם: ולא יענה ה' וסי' וזעקתם ביום ההוא. אז יזעקו אל ה' דמיכ'. ישאהו על כתף. שם יזעק ולא יענה. לעבדי קראתי ולא יענה: אקומה ג' וסימ' נמסר בשמואל ב' ס' ג': חנוני חנוני ב' ובפסוק והוא חד מן א"ב ומן כ"ב ובפסו' וסי' נמסר במס' רבתא במ:רכת אות הבי"ת בפ"ד: ועפרת ד' חסר בליש' וסימ' נמסר בסדר ממ:ת וזכריה סי' ה': בצור ג' וכי והכית בצור. בא בציר והזמן. לעד בצר יחצבון: אחזה ד' וסי' אני בצדק אחזה פניך. בלעדי אחזה אתה הורני. ואחר עורי נקפו זאת. אשר אני אחזה לי. וא' ואחזה אנכי

תולדות אהרן הנוני. ב"ב קט"ז:
מי יתן. ב"ב טז:
נקפו. מדרש רבה פ' ויקח זוהר לך:

רלבג

(יב) גדודיו. גדודי הצרות: ויסלו עלי דרכם. באורח הדרוכה והסלולה לרוב ההליכה בה: (יג) זרו ממני. היו כזרים: (יז) וחנותי לבני בטני. התחנן בזה עם היותי הוגן אותה מאד הוא בעבור בני בטני. ר"ל כדי שאעמיד ממנה בנים או יהיה חנותי מקור כמו השכח חנות אל והרצון בזה שהייתי חונן אותה בעבור שאעמיד ממנה בנים זר הוא לה ואינה מתרצת כלל לי ואפשר שהיו לי עתה בנים כי לא ידענו הזמן אשר היה מעת אבדן בניו עד עת הוכחו עם רעיו ויהיה פירושו ומה שאני חונן בני הוא זר להם: (יח) עוילים. הנבי עול וחמס: (כ) והתמלטה בעור שיני. רוצה לומר שלא נשאר לי עור שלם כי אם הדבק לשרש שיני: (כא) יד אלוה. מכת השם: (כג) ויוחקו. ויוכתבו. (כד) יחצבון. יחקקו: (כו) נקפו. כמו

מצודת ציון

(יב) גדודיו. מחנות: ויסלו. מל' מסילה ודרך כבושה: (יג) זרו. מל' זר ונכרי: (יד) ומיודעי. אוהבי ומכירי כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז): (יז) רוחי. רצוני כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז): וחנותי. מל' תחנה: (יח) עוילים. נערים וכן ישלחו כצאן עויליהם (לקמן כא) וכוא מלשון עול ימים (ישעיה סה): (יט) נהפכו בי. נהפכו עלי וכן ההפכת אשר אני רוכב בה (נחמיה ב) ומפשט עליה: (כא) חנוני. מל' חנינה וחמלה: (כג) בספר. במגילה וקרוי ספר ע"ש סופו: ויוחקו. מל' חקיקה: (כד) בעט. בקולמס כמו עט סופר (תהלים מה): יחצבון. תחקקה בסלע קרוי חציבה: (כו) נקפו. ענין הכירה כמו ונקף סבכי היער (ישעיה י): אחזה. אראה כמו ואתה תחזה (שמות יח): (כז) בחקי. ר"ל בתוך מעי: (כח) מה נרדף. למה נרדף כמו מה יתאונן אדם

מצודת דוד

(יא) ויחשבני. יחשוב אותי כאלו הייתי מן צריו ועי"ז ירבה להכות בי: (יב) יחד. כל גדודי המכאובות באו כאחת והלכו בדרך סלולה וכבושה ולא תעה מי מהם בדרך מהלכו והמה חונים סביב לאהלי ולא הלכו להם מיד: (יג) אחי. גדודי המכאוב הרחיקו מעלי את קרובי כי בעבורם יהפכו לרב פשע: ויודעי. אשר היו יודעי לפנים הנה עתה לא ידעוני והמה אך זרו ונתנכרו ממני: (יד) חדלו קרובי. לבוא אלי לבקרני: (טו) גרי הדרים בביתי ושפחותי: לזר תחשבוני. יחשבו אותי לאיש זר והייתי בעיניהם כאיש נכרי אשר לא ידעוהו מעולם: (טז) במו פי. אף כי התחנן לו בפי והדבר אליו רכות עכ"ז לא ישיב לי: (יז) רוחי. רצוני בדבר התשמיש זרה לאשתי ולא תאבה לעשותה ואף כי אתחנן לה להעמיד פרי בטן מ"מ אינה נשמעת לי: (יח) גם עוילים. אף הנערים מאסו בי וכאשר אקומה לפניהם לכבדם והמה ידברו דברי בוז ולא יחשבו כבודי למאומה: (יט) תעבוני. כל אנשי עצתי תעבו אותי: וזה, כ"א מהעומדים פה לפני אשר אהבתי מעולם הנה נהפכו עלי לאויבים ויחרפו אותי: (כ) בעורי. לגודל הרזות דבקה עצמי בעורי ובבשרי ועל כי נשאר מעט מן הבשר נדבק העצם גם בהעור: והתמלטה. אין מתום בבשרי וכולו מוכה ונגוע רק נמלטתי מן הלקוי בהבשר הדבוק בבית השנים הדומה לעור: (כא) חנוני. חוסו וחמלו עלי אתם רעי ולא תוסיפו להרפני כי מכת יד אלוה נגעה בי ודי לי בצער הזה: (כב) למה תרדפוני. ר"ל למה תצערו אותי בדברי חרוף כמו שתצער אותי האל בהכאת המכאוב וכי עדיין אינכם שבעים מן המכאוב אשר בבשרי ולמה תוסיפו עוד להכאיב נפשי באמרי חרוף: (כג) מי יתן אפו. מי יתן לי איש ואיה פה העושה ויכתבון אמרי ומי יתן ויוחקו בספר והוא כפל ענין במ"ש: (כד) בעט ברזל. ויהיו חקוקים בעט ברזל ויותך עופרת בחללי החקיקות למען יהיה הכתב ניכר ומתקיים ואת הכתב עצמו יחצבון בצור למען יעמוד לעד ויבחנו דור אחרון הדין עם מי כי מאד הרעו רעי לומר שבאו עלי היסורים בעבור קוצר השתדלות דעת את ה': (כה) ואני ידעתי. אבל לא כן הוא כי הן אני ידעתי שה' הגואל נפשי להגיע אליה ההצלחה הוא חי וקים לעד וכאשר תחרב כל העולם יתקיים הוא אחרון על העפר וה"כ יודע אני מה שאפשר לדעת: (כו) ואחר עורי. ועכ"ז רבו מכותי עד אחר שבלה עורי שברו גם את העצם הזאת עם כי הייתי רואה אלוה ומשיג אותו בדבר האפשר יותר ממה שאני רואה ומשיג בשרי: (כז) אשר אני. כלומר הנה המכות האלה נגלים וידועים לכל ואשר אני אחזה לי לבדי ורק עיני ראו ולא זר הוא אשר כלו כליותי בחיקי כי בזה הרגיש אני לבד ולא נראה לאחר: (כח) כי תאמרו

מיאמר מה נרדף לו : ושרש דבר. רע. יש לכם לגור מפני חרב :
(כט) כי חמה. בעבור עונות יבוא חרב : למען תדעון שדון. כמו דין שיש דין:
(ב) לכן שעפי. חושי בי. מהירותי להשיבך : (ג) כי מוסר. כלמה שמעתי ממך
ורוח תבונתי תענני : (ז) כגללו. מן כאשר יבער הגלל עד תמו : (ח) ויודד.
כמו ירוחק : (ט) שזפתו.
ראתהו

ת"א גורו. זוכר מלורע: שיאו. יונא סו סנהדרין:

לא תעלה בלבבכם הטובה הזאת שרש דבר על מה הוא עומד : (כט) כי חמה.
שאתם מגדילים עון המביא לידי חרב : למען תדעון. ותבינו סוד הפורענות הבא
על הרשעים ויש אם למסורת שדין כתיב כלומר שיש דין בעולם כמו (שופטים ה)
שקמתי דבורה כן ראיתי בתנחומא : (מענה צופר) : (ב) שעיפי ישיבוני. מחשבותי
ישיבוני מענה לפי. ובעבור שאני חש ושותק ושמתי בי שתיקותי ישיבוני סעיפי לענות. אני שומע ממך יסורי כלימתי שאתה תכלימני. ועל כן דבר רוח יענני תבונתי להשיבך : חושי. שתיקותי כמו עת לחשות (קהלת ג) :
(ד) הזאת. תימה היודע אתה מדה המהלכת על פני כל הדורות מני עד : (ה) כי רננת רשעים. כל ימי היותה מקרוב באה ולא לאורך ימים עומדת : ושמחת חנף עדי רגע. בזמן מועט תכלה : (ו) שיאו. גובהו :
(ז) כגללו. גלל של רעי :
(ח) ולא ימצאהו. יודעיו :
(ט) שזפתו . ראתהו :
בניו

דבר נמצא־בי : כט גורו לכם ׀
מפני־חרב כי־חמה עונות חרב י' מ"ל
למען תדעון שדין : שדין ק'
כ
א ויען צופר הנעמתי
ויאמר : ב לכן שעפי ישיבוני ל'. ל'
ובעבור חושי בי : ג מוסר כלמתי ג'. יג
אשמע ורוח מבינתי יענני :
ד הזאת ידעת מני־עד מני שים ס'
אדם עלי־ארץ : ה כי רננת רשעים ל'
מקרוב ושמחת חנף עדי־רגע :
ו אם־יעלה לשמים שיאו וראשו ד'
לעב יגיע : ז כגללו לנצח יאבד ל'
ראיו יאמרו איו : ח כחלום יעוף ס'. ג'
ולא ימצאהו וידד כחזיון לילה : חסר כליש'
ט עין שזפתו ולא תוסיף ולא־עוד י"ג פסו' כסי' ונא וגא

ליה ועקר מלתא נשכח
ביה : כט דחולו לכון מן קדם
חרבא ארום ברגיז אלהא
על סורחנותא מגרי קטולין
דחרבא מן בגלל דתנדעון
דדין קשוט הוא מרי דינא :
א ואתיב צופר דמן נעמה
ואמר : ב מטול דרעיוני מתיבן
לי ומטול דרגישתי בי :
ג מרדותא דכסופי אשמע
והיך פוהא מן ביונתי יתיבנני :
ד הדא ידעתא מן אולא מן
עדן דאשתוי בר נש עלוי
ארעא : ה ארום בועת רשיעי
שצית בעגל וחדות דיקטור
עד שעתא : ו אין יסק רצית
שמיא זוקפיה ורישיה לעננא
ימטי : ז היך רעיה לעלמא
יהובד חמוי יימרון האן הוא :
ח היך חלמא יטוס ולא
ישכחוניה יגלי היך חזותא דליליא : ט עינא סקרתיה ולא תוסיף ולא תוב תסכניה

אשית לבי: תדעון ד' וסי' למען תדעון אשר יפלה ה'. בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות. גורו לכם מפני חרב. ויאמר יהושע בזאת תדעון : הזאת ה' וסימ' הזאת לכם עליזה. הזאת חשבת למשפט. הזאת ידעת מני עד. הזאת נעמי. הזאת העיר שיאמרו : וראשו ד' וסי' נמסר בריש סדר ויצא: איו ה' בליש' וסימ' בלשון ארמי בנתיהון דמלכיא מתגלגלין ובהתין ומיתין וביאור' נמסר בסדר בראשית ואיוב סי' י"ד :

רלבג

כמו נקבו או נקצו ישכרו · (כט) שדון. שיש דין והוא שם בשקל בוז ורצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותו בכמו אלו ההרפות אשר אתם מחרפים אותי ויהיה הדעון הווה ואם הוא לשון עתיד וכמוהו ימלאו רכים בלשונו או יהיה דון תואר בשקל שוב מלחמה ויהיה הרצון בזה בעבור מה שאתם יודעים לפי דבריכם שהאדם נידון על כל מעשיו אם טוב ואם רע ראוי לכם שתיראו מהכעים אותי בזה האופן כי הוא חטא נפלא : ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר עד אנה תתנו יגון לנפשי ותדכאו אותי במליכם הנה שאתם מבזים אותי בהם ואין בהם טענה צודקת לאמת דעותיכם אבל הם מלים לבד זה עשר פעמים דברנו אחד אל אחד ובכל מענה שהשיבותם לי תכלימוני בדבריכם או אמר עשר על צד הרבוי כי לא דברו עמו כי אם חמשה פעמים ולא הבושו לומר לי כמו אלו הדברים ותעיזו פניכם לי. ואף אמנם אם יהיה כדבריכם שגגתי מה לכם עלי הטה שלי משוגתי ושגיתו אותי . ואם אמנם עלי תגדילו משובה והוכיחו עלי חרפתי בעבור מה שאתם רואים כי מהמכות והנגעים להאמינכם כי הכל במשפט ותביאו ראיה מזה שאני הייתי חוטא . דעו באמת כי השם עוותני והקיף עלי רשתו ללכדני על לא חמס בכפי . כן אזעק חמס על נגעי וצרותי אשר באו בכבת מערכת הככבים בעת הלידה בלא כדין ואין עונה אותי אשוע ולא אמצא משפט . גדר השם המסדר זה הסדור ארחי עד שלא אוכל להשיג חפצי ועל נתיבות שאני מכון עליהם חשך ישים ולא אוכל ללכת בם . כבודי כוני מעלי הפשיט כמו שהשיגני מאבדן קניני ויסר זרעי שהיה עטרת ראשי כמו שאמר עטרת זקנים בני בנים . הרס אותי סביב במכותיו שבלא לאבד קניני ובני עד שאני נחשב כאילו הלכתי ויסע כעץ הפעל כעץ תקותי ר"ל שאין לי תקוה כמו שאין תקוה לעץ כשהולכו הכיב לעקרו מבורש מן הארץ אשר היה מתפרש שם כי הוא אלו יונק כן ימות בלא ספק וכן אני כשהוסרו ממני קניני אשר היה נהם חיי רוחי בני נחשב למת . ויחר עלי אפו להכותי אחר זה באלו המכות הנפלאות ויחשבני לו כאלו הייתי אחד מצריו לרדוף אותי בכל עת על לא חמס בכפי . יחד יבאו גדודי הצרות בי ויסולו עלי דרכם ר"ל שדרכם סלולה ודרוכה לבוא אלי מרוב ההתמדה ויחנו אלו הגדודים סביב לאהלי . הנה מרוב הצרות אשר לי נהפכו עלי אחי ויודעי וקרובי ומיודעי לזרים עד הרחיקו ממני ובהיותי כי במוע רגלי האנשים ימלא הרבה שיעלימו עיניהם מהם אויביהם וקרוביהם ויבכהו אותם . ולא זה לבד אלא האנשים הגרים בביתי והם אוכלי לחמי ושפחותי חשבו אותי לזר נכרי הייתי בעיניהם . לעבדי קראתי ולא יענה ואף גם זאת שאתחנן לו בדברי לתחנה שאלתי ולא הגיונו כדרך שילוה האדם לעבדו הנה עם כל זה לא יענה . רוחי היה זרה לאשתי עם היותי הוגן אותה מאד כדי שאעמיד ממנה בנים . גם האנשים הפחותים בעלי העול מאסו כי אקומה בפניהם ולא יבושו זע"ז מלדבר בי הרפו' ובזויים . כל אנשי סודי תעבוני ואלה העומדים עמי והם רעי אשר אהבתי נהפכו לי לשונאים ולחרפוני חרפות רבות . הנה לרוב ההיצוהי דבקה עצמי יחד בעורי ובבשרי כאלו אין בי בשר כלל ולא נשאר בי עור שלם שלא נקבוהו העצמות רק הדבק לבורש השיניים שהוא דומה לעור . חנוני חנוני אתם רעי כי מכת השם נגעה בי ולא פגע . למה תרדפוני כמו אלה האוילים המהרפים אותי או ירצה אם השם רודף אותי בכמו אלו המכות למה תרדפוני כמוהו עד שלא השבעו מבשרי לרוב שנאתכם אותי . מי יתן איפה ויכתבון מילי בדרך שיעמדו לנצח ואולם אמר זה לגערו שדבריו צודקים והע"פ שרעיו היו מרחיקים אותו בטענותיהם הכוזבות ואין לאומר שיאמר שאני חטאתי בשלא השתדלתי לדעת השם כפי היכולת כמו שאמר בלדד על איוב באמרו וזה מקום לא ידע אל כי אני ידעתי כי מי שגואל נפשי ומגיע לה ההצלחה אשר הוא חי וקיים לנצח . וידעתי שהאחרון אשר על עפר יקום והוא הש"י ר"ל שהאחרון מהפועלים הנלבים על הארץ הוא הש"י וקראו אחרון להיותו האחרון אצל חקירתנו כי אנחנו נתחיל מן המאוחר ונלך ממנו אל הקודם ואמנם הוא ראשון במציאות ואפשר שיהיה אומרו ואחרון על עפר יקום מורה על ההנהגות והקיום על דרך אמרו אני ראשון ואני אחרון ואמנם הביאור הראשון נכון יותר מצד הענין ומצד הלשון . ועם כל זה רבו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו את העצם . ומבשרי אראה יד הש"י ומכהו או ירצה בזה הנה כבר הפליגו מכותי עד שאחר שנקבו עורי שברו עצמי עם היותי רואה השם ומשיג אותו יותר מבשרי ואמר זה לפי שכבר היו מיחסים לו שהטעה בשלא ידע הש"י כמו שקדם במענה . הקודם הנה מה שקדם מסיפור הרעות היה דבר נגלה . ואולם הרע המשיג אותי אשר אני אחזה לי לבד הוא שאני משער כי מרוב אלייו כלו כליותי תוך גופי . הנה היה ראוי לכם שתאמרו למה נרדוף אותו והנה נמצא בו שרש דבר ר"ל שראוי לי להתרעם על מה שאני מתרעם ולשפוט מפני זה שאין הש"י משגיח בחיפוי האדם לדעתכם היותי צדיק וישר וראוי שיעשה בי ממה שיראם בו שרש בזאת ההקירה . הנה בעבור מה שתדעו שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפולו בחרב כי החמה אשר אתם מביאים לי בזה האופן הוא עון גדול בענשו הנפילה בחרב לסיותו מהקצים שבעונות : והכלל העולה מהדברים הוא שמה שאמר בלדד שאין ראוי שיסתרו הגזירה הכוללת אשר עמהם מפני מה שיטעון איוב מעצמו הנה יאמר איוב בטענין בהפך שהוא ראוי שיקהו ממה שבאו מגיע בו מהרעות שרש זה הדבר והתחלתו לסתמת אצלם שהוא צדיק וישר יותר מן ההתאמתות אשר לכם באנשים אשר הגיעם רע שהביאו ראיה מהם ועוד שהגזירה הכוללת בשלא תהיה צודקת בחיש אחד הנה היא כוזבת ומה שטען בלדד כי איוב אולי חטא בשלא ידע הש"י ככר כתר איוב מאמרו וביאר שהוא ידע אותו כפי היכולת במאמר מורה בהאמת שהוא ידע אותו והוא אמרו בו שהוא האחרון על עפר יקום כי זה הוא האופן אשר יגיעו בו אל הידיעה בש"י ר"ל בהתקור מסבות אלו השינויים המוחשים הפועלות אותם עד שנעלה אל הסבה האחרונה והנה גנה אותם איוב על שהם היו הנוטים הטה נפלה בהכעיסם אותו בזה האופן עם הודאתם שיש על כל המעשים גמול ומשפט : ביאור מלות המענה ויען צופר הנעמתי ויאמר :
(ב) שעפי . מחשבותי . חושי . הרגשי : (ו) שיאו . רוממותו : (ז) כגללו . כצואתו : (ח) וידד . מענין נדודים : (ט) שזפתו . ראתהו :
תשורנו

מצודת דוד

תאמרו. כי כן ראוי אשר תאמרו למה נרדף אותו וכי עיקר דבר עון נמצא בו הלא כל דבריכם שבאו עלי היסורים בעבור קוצר השתדלותי דעת את ה' ואם אמנם ידעתי מה שאפשר לדעת א"כ מה לעשות עוד : (כט) גורו לכם . לזאת חדלו ממני ופחדו לנפשכם מפני חרב הפורעניות כי החמה אשר אתם כועסים עלי על חנם היא מן העונות אשר החרב באה עליהם : למען תדעון . בעבור כי אתם תדעון אשר יש דין בעולם לשלם לאיש כגמולו כי הלא תשפטו שיש משגיח ומשלם לזה גורו לכם ממני (העולה מהמענה היא אשר יתרעם על רעיו לומר מדוע תרשיעו אותי וכי מצאתם בידי מאומה רע ואם בעבור מכאובי היסורים תשפטו שיש בי עון רב הנה לא כן הוא כי על חנם באו ואם בעבור קוצר השתדלות בידיעת ה' הלא ידעתי מה שאפשר לדעת ויגנה אותם על אשר יחרפו אותו בדברים כי יהיו מעותדים לפורעניות בעבור זה לפי אשר יששפטו שיש משגיח ומשלם גמול) : כ (ב) לכן. בעבור מרבית דבריך הנה מחשבותי יכריחו אותי להשיב לך ועל כי יש בי הרגשה מרובה להום ולהרגיש בדבר כלומה ר"ל בעבור מרבית דבריך ובעבור מרבית הרגשתי אשיב לך : (ג) מוסר כלמתי . על כי אשמע יסורי כלימה מה שאתה מכלים אותי ולזה הרצון מהבנת לבי יכריח אותי להשיב לך : (ד) הזאת . אם האמת הוא אשר זאת ידעת וגו' וכאומר הלא לא תוכל להכחיש בה ודוגמתו הנגלה נגליתי וגו' (שמואל א ב') : מני עד . דבר הנהוג מן העולם מן העת אשר שם אדם על הארץ : (ה) כי רננת. אשר שמחת הרשעים היא מזמן קרוב כי לא התמיד לזמן רב עד שיאמרו הנה הוא מזמן רחוק : עדי רגע . ר"ל תתעכב זמן מועט וכפל הדבר במ"ש : (ו) אם יעלה. אף אם יתגבר ויעלה גבהו עד לשמים וראשו יגיע עד לעבים והוא משל לגודל ההצלחה : (ז) כגללו. הנה הוא מהר יאבד לנצח כגללו האבוד מהר ועד עולם ואשר ראוהו בהצלחתו יאמרו איה הוא כי לא ישאר לו זכר מה : (ח) כחלום . והרי הוא כחלום אשר יעוף בעת הקיצה כן יעוף הוא מן העולם
ונדודים

מצודת ציון

(איכה ג) : (כט) גורו. פחדו כמו ואשר יגורתי (לעיל ג) : שדון . אשר דין הש"ן הוא במקום אשר כמו עד שקמתי דבורה (שופטים ה) ודון הוא מל' דין ומשפט : (ב) שעפי . מחשבותי כמו בשעפים מחזיונות (לעיל ד) : חושי . מל' חום והרגשה : (ד) הזאת . הה"א השאלה : (ו) שיאו . מל' התנשאות : (ז) כגללו. כצואה כמו גללי האדם (יחזקאל ד) : (ח) כחזיון לילה. כמראית חלום הלילה :
(ט) שזפתו . ראתהו

אבן עזרא

ראתהו כמו ששזפתני השמש: (י) בניו ירצו דלים. הפירוש נכון שהוא מן רצון וכמה יתרצה כי בניו יוצרכו לרצות הדלים שגזל ועוד שיתכן שבימיו תשבנה ידיו אונו כמו הונו כמו מצאתי און לי ואמון כמו המון: (יא) עצמותיו מלאו. חטאת עלומיו. (יב) יכחידנה. שיעשה דבריו בסתר: (טז) ראש פתנים יינק. הפך נהרי נחלי דבש וחמאה ושניהם ע"ד משל כענין שורש פורה ראש ולענה ובסוף משיב כל מה שיגע בו כחיל תמורתו שבא לו הדבר הפוך: (יט) עזב דלים. כמותו: (כ) בחמודו. שחמד והתאוה הוא לא השאיר כלום: (כא) יחיל: יקוה: (כב) במלאת ספקו: כאשר יגיע לכל מה ש ספיק לו אז יצר לו ויד העמלים תבואהו כענין בפרוח רשעים

רשי

(י) בניו ירצו דלים. על אנשי סדום נאמר מענה זו שהיו גזלנים ואכזרים על עניים: וידיו תשבנה. חמס כפיו: אונו. כח אונכו: (יא) עצמותיו מלאו עלומיו. כח נערותיו: ועמו על עפר תשכב. כי ימות פתאום עם כחו: (יב) אם תמתיק. כך ווסתו של רשע אם תמתיק בפיו רעה ואינו רואה לה עתה שעה שתחול יכחידנה תחת לשונו. עד בא העת שתצליח:

(יד) לחמו במעיו. ביום אידו נהפך למרורות פתנים: (טו) חיל. ממון: (טז) אפעה: נחש שרף: (יז) בפלגות נהרי נחלי. גן עדן המתוקין כדבש וחמאה: (יח) משיב יגע. הגזל שגזל: כחיל תמורתו. כאשר תהיה תמורתו לחיל נכסים גדולים אז יבואהו חסרון: ולא יעלוס בו. וכן יעלזו וכן יעלוץ שלשתן מתחלפות: (יט) כי רצץ עזב דלים: לאחר שרצץ את דלים עזב הדלים ונטרד מן העולם והלך לו והם חוזרים וגובים ממנו גזלותיו: כי רצץ. כשרוצץ כמו (שמות יח) כי יהיה להם דבר בא אלי. כשיהיה להם: (כ) כי לא ידע. את בטנו מעולם שלו. בטנו אומר לו תמיד גזול והבא למלאני: ועל כן בחמודו. בבשר יופי חמדתו: לא ימלט. כי יהא פוחת והולך ודומה לו ותמס כעש חמודו (תהלים לט): (כא) אין שריד לאכלו. לא שייר ממאכלו לחלק לעניים: על כן לא יחיל טובו. לא יצליח כמו (שם) יחילו דרכיו ובאנשי סדום מדבר שהיה עינם צרה באורחים כי כן העיד (יחזקאל טז) על סדום גאון שבעת לחם וגו' ויד עני ואביון לא החזיקו. ורבותינו פירשו אין שריד לאכלו לא השרה תלמידי חכמים על שלחנו כמו ובשרידים אשר ה' קורא: (כב) במלאות ספקו. כהתמלאות תאות לבו די. אז: יצר לו. תבא עליו צרה: ספקו. ל' די כדמתרגמינן כד כפיקו גמליא. ומצא להם היספקון: כל יד עמל תבואנו. תחזק עליו ותצר יד עניים: (כג) יהי למלא בטנו ישלח בו חרון אפו. שליחות חרון אפו יהי למלא בטנו ואין זה לשון קללה אלא

מקרא

תשורנו מקומו: י בניו ירצו דלים
וידיו תשבנה אונו: יא עצמותיו
מלאו עלומו ועמו על עפר תשכב:
יב אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה
תחת לשונו: יג יחמל עליה ולא
יעזבנה וימנענה בתוך חכו:
יד לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים
בקרבו: טו חיל בלע ויקאנו מבטנו
ירשנו אל: טז ראש פתנים יינק
תהרגהו לשון אפעה: יז אל ירא
בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה:
יח משיב יגע ולא יבלע כחיל
תמורתו ולא יעלס: יט כי רצץ
עזב דלים בית גזל ולא יבנהו:
כ כי לא ידע שלו בבטנו בחמודו
לא ימלט: כא אין שריד לאכלו
על כן לא יחיל טובו: כב במלאות
שפקו יצר לו כל יד עמל תבואנו:
כג יהי למלא בטנו ישלח בו חרון

(מסורה: ד'. ל' — עלומיו ק' — ל'. ל' — ל' — ל' וחסר — ס' — ב' ראובן קדמאה'. ל' — ל'. ל' — ל'. ל' — כ' — ג'. ל' מ"ל — ע' מ"ס ג' הד הכר — י"כ)

תרגום

אתריה: י בנוי ירעון מסכנין
וידוי משלמן תקוף צעריה:
יא גרמוי אתמליאו חיליה
ובהדיה על עפרא תשכוב:
יב אין מתבסמא בפומיה
בישתא יכדבנה תחות
לישניה: יג יחוס עלה ולא
ישבקנה ויכסנה במצע
מוריגיה: יד מיכליה במעוי
אתהפיך ארסא דחורמנין
בגויה: טו נכסין דסעם
יפלט יתיה מכרסיה יתרכניה
אלהא: טז רישי חורמניא
יינק תקטלניה לשן חויא:
יז לא יזכי למחמי בטיפי
נהרות נחליא דמן דובשא
וקרי (ולואי): יח מתיב לאות
חורנא ולא יגמר כדעתריה
מתיהב שלחופיה ולא ידוץ:
יט ארום רעע עסקא דמסכנין
ביתא אנס ולא בנא יתיה:
כ ארום לא ידע דיהי שליו
בכרסיה בגושמיה לא
ישתזיב: כא לית משזב
למיכליה מטול היכנא לא
יוריך טוביה: כב תתמלי סאתיה יתפרע מניה כל אידא דלעי תיתניה:
כג יהי למימלי כרסיה יגרי ביה תקוף רוגזיה ויהת עלוי מטרין

רשפים

וידיו ד' וסימ' וידיו לא שטף במים. וידיו תבצענה. וידיו תשבנה אונו. ימחץ וידיו תרפינה: ויכחידנה ל' אם תמתיק בפיו רעה: וימנענה ל' בתוך חכו. ואינון מן מלין דמשמשין נה בסוף תיבותא וסימן נמסר בס' רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד: ירא ה' ד' מנהון מלעיל וסי' ירא ה' עליכם וישפט. ועתה ירא פרעה. ירא אלהי אבותינו ויוכח. ובמזותו אמר ירא ה'. אל ירא בפלגות: ימלט ה' וסימ' בעמוס סוף סי' ב': טובו ג' וסי' אחר ישובו בני ישראל. מה טובו ומה יפיו. אין שריד תולדות אהרן ויקיאנו. סנהד' קו: אין שריד. שם לב:
ספקו. סוטה ט ערכין טו:

רלבג

תשורנו. תראנו: מקומו. ענין אנשי מקומו שהיו רואים אותו תמיד: (י) ירצו דלים. יעשו רצון דלים: אונו. גזלתו: (יא) עצמותיו מלאו עלומיו. ר"ל עצמותיו נמלאו מרעת נעוריו: (טו) חיל בלע. הממון אשר בלע ואכל: (טז) ראש פתנים. מענין ראש ולענה ופתנים הם נחשים: (יח) יגע. שם הכרצון שישיב יגיעו: ולא יעלוס. לא ישמח: (יט) כי רצץ עזב דלים. כאשר רצץ הדלים עזב אותם ר"ל שלא עזב אותם עד אשר רצץ אותם: (כ) בחמודו לא ימלט. בחמודו ועברו לא ימלט דבר שהכל יאבד: (כא) יחיל. יצליח: (כב) במלאת ספקו. בהיות לו די: יצר לו. מענין צרות ודוחק: עמל. תואר והרצון בו איש עמל ואון: (כג) בלחומו. בבשרו
מנשק

מצודת ציון

ראתהו כמו ולא שזפתו עין איה (לקמן כח): תשורנו. תראנו כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (י) ירצו. מל' רצוי וכן ובמה יתרצה (ש"א כט): אונו. הגזל אשר בכח וכן כלחם אונים (הושע ט): (יא) עלומיו. נעוריו כמו בן מי זה העלם (ש"א יז): (יב) יכחידנה. ענין מניעה והעלמה כמו ולא כחד ממנו: (שם ג): (יד) פתנים. מין נחש: (טו) חיל. עושר כמו כי רב חילי (לקמן לא): יורישנו. מלשון הורשה וגרושין: (טז) אפעה. מין נחש: (יז) בפלגות. הנגרים לחלקים כמו פלגי מים (תהלים א): נהרי נחלי. כפל ענין במלות נרדפים כמו מכבר מפקד (ש"ב כד): (יח) תמורתו. מל' תמורה וחלוף: יעלוס. ישמח וכן יעלוץ ויעלוז כי זסרש"ן מתחלף: (יט) רצץ. שבר וכתת: (כא) שריד. שיור: יחיל. יצליח כמו יחילו דרכיו (תהלים י): (כב) ספקו. די צרכו: עמל. עול וכן ולא ראה עמל בישראל (במדבר כג): (כג) בלחומו. מלשון מלחמה:
מנשק

מצודת דוד

והדורשים אחריו לא ימצאוהו: ויודד. ינוד מן העולם כמראות הלילה והוא החלום וכפל הדבר במ"ש: (ט) עין שזפתו. העין אשר ראתהו מאז לא תוסיף עוד לראותו והנשי מקומו לא יראוהו עוד: (י) בניו ירצו דלים. בעבור ירצו ויפייסו את הדלים על הגזל אשר גזל מהם אביהם: וידיו. הוא בהיותו עוד בחיים ובע"כ ידיו עצמן תשבנה הגזלה אשר גזל בכח זרועו: (יא) עצמותיו. לפי שעצמותיו נמלאו מהטאות נעוריו והשכב עמו על העפר ר"ל לא שב מהם עד כי ימות ויקבר: (יב) אם תמתיק. כאשר מתקה בפיו עלת רעה והיתה ערבה בעיניו לעשותה אז היה מונעה מלגלותה והסתירה תחת לשונו לבל יודע למי עד אשר עשאה: (יג) יחמול. מרוב אהבתו לה כאלו יחמול עליה ולא יעזבנה ומונעה מלגלותה ומסתירה בתוך חכו: (יד) לחמו. יהיה גמולו אשר מאכלו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג כי השוב לנאת דרך הפה בהקאה והיא בקרב בטנו כמרה של נחשים ובע"כ יקיאה דרך הפה כי א"א לעכל אותה ור"ל בכל דרכיו הוא נכשל הפך המנהג: (טו) חיל בלע. עם כי בלע העושר לא יתקיים בידו כי יקיא אותה והמקום יגרש העושר מבטנו: (טז) ראש פתנים. ימר נפשו כאלו יינק ומצץ ארס נחש שהוא בפיו שברהם ולשון האפעה תהרגהו בארסו: (יז) אל ירא. לא יראה למצוץ בפלגות של נהרי דבש וחמאה כ"א ארס הנחש ימצוץ ר"ל לא יראה עוד בטובה כ"א את הרעה יקבל: (יח) משיב יגע. בע"כ יהיה משיב יגיעו של הגירו מה שגזל ממנו ולא יבלע אותו להחזיקו לעצמו: כחיל תמורתו. כשיעור העושר כן יהיה תמורתו ר"ל כן יהיה שיעור העוני: ולא יעלוס. לא ישמח עוד כי לא יחזור לקדמותו: (יט) כי רצץ עזב דלים. כאשר רצץ את הדלים אז עזבם ולא קודם הרצוצה: בית גזל. גזל מהם בית אשר לא בנה ולא עמל בו: (כ) כי לא ידע. על כי לא ידע שלוה בבטנו כי בטנו היתה תמיד חסרה משביעה ועסק למלאותה לזה לא ימלט מה בכל המדה עברו כי הכל יאבד: (כא) אין שריד לאכלו. לא היה משאיר ממאכלו על יום המחרת כי יבטח לעסוק די מחסורו על כן לא יצליח טובו ועברו להתקיים בידו: (כב) במלאות ספקו. בעת ימלא די ספוקו כביכיה בתכלית העושר אז יהיה צר לו וכאילו יפול מן השמים לארץ וכל יד איש עמל ואון תבוא עליו לעשקו ולהמסו כי יוחס כחו: (כג) למלא בטנו. ירבה בו הצרות עד כי יהיו למלא בטנו לגודל הרבוי וה' ישלח

אבן עזרא

רשעים וי"א כהגיע יום מפלתם וכמוהו תחת רשעים ספקם כמו ויספק את כפיו הכה: (כג) בלחומו. בבשרו ויתכן היות בלחומו כמשמעו כמו יהי למלא בטנו: (כד) תחליפהו. כמו כליל יחלוף ויש אומרים כמו וחלפה רקתו: (כה) שלף. ישלוף החץ מהאשפה ויצא מתוכה וכמו ברק ירוץ כן יבואו אימים עליו פתע פתאום: (כו) תאכלהו אש לא נפח. כדי שיעונה ולא תצא נפשו במהרה: (כח) יגל. יגלה ממקומו: יבול ביתו. כנהרות נגרות ויתכן שיחסר עם ביתו או יבול אנשי ביתו ויאמרו בני אדם זה חלק אדם רשע

רשי

אלא לשון נבואה ועתיד: וימטר עלימו. הקב"ה: בלחומו. בזעף מלחמתו אש וגפרית כענין שנא' (בראשית יט) וה' המטיר על סדום וגו': (כד) תחלפהו. חצים שתזרוק הקשת יחלפו את גופו לעבור מעבר אל עבר: ל"א תחלפהו. כמו תחליפהו (תקדמהו) קשת נחושה: (כה) שלף. השולף עליו את הנשק: ויצא. הנשק: מגוה. מתוך תערה: וברק. פלונדר"ש בלע"ז כמו ולמען היות לה ברק (יחזקאל כא) פורבי"ר: ממרורתו יהלך. ממרורתו של נשק יהלוך ומשם יהיו אמים ופחד על הרשע: (כו) לצפוניו. לצורך מצפוני גנזים הצפונים לו: אש לא נופח. אש של גיהנם: ירע שריד באהלו. תבא רעה לשריד שישאר באהלו. כל הפרשה כולה באנשי סדום: ירע שריד באהלו. אפילו לוט הנמלט מהם באה רעה לאהלו זו אשתו שהית' נציב מלח כן מצאתי במדרש רבי תנחומא: (כז) מתקוממה. ל' אויב הקם כנגדו: (כח) יגל. ל' גלות: נגרות. יהיו אוצרותיו נתונות למשיסה ולבז כמו (מיכה א) כמים המוגרים מורד: (כט) אמרו מאל. האמור עליו מלפני המקום אמרו לשון זכר מגזרת אמרי האזינה (תהלים ה):

אמרתו

אַפּוֹ וְיַמְטֵר עָלֵימוֹ בִּלְחוּמוֹ׃
כד יִבְרַח מִנֵּשֶׁק בַּרְזֶל תַּחְלְפֵהוּ
קֶשֶׁת נְחוּשָׁה׃ כה שָׁלַף וַיֵּצֵא
מִגֵּוָה וּבָרָק מִמְּרֹרָתוֹ יַהֲלֹךְ עָלָיו
אֵמִים׃ כו כָּל־חֹשֶׁךְ טָמוּן לִצְפּוּנָיו
תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא־נֻפָּח יֵרַע שָׂרִיד
בְּאָהֳלוֹ׃ כז יְגַלּוּ שָׁמַיִם עֲוֹנוֹ וְאֶרֶץ
מִתְקוֹמָמָה לוֹ׃ כח יִגֶל יְבוּל בֵּיתוֹ
נִגָּרוֹת בְּיוֹם אַפּוֹ׃ כט זֶה ׀ חֵלֶק־
אָדָם רָשָׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ
מֵאֵל׃

ל. ל — ג. — ל — ג'. ל — ל' ומלעיל — ל' ומ"ל ל' וחד ויגל אזיך

בְּשַׁלְדֵיהּ׃ כד יֶעֱרוֹק מִן זַיְנֵי
פַרְזְלָא תְּשַׁלְחֲפִנֵיהּ קַשְׁתָּא
דְכַרְכּוּמָא׃ כה שְׁלַף וּנְפַק
מִתִּיקֵיהּ וּבַרְקָא מִמְּרִירְתֵיהּ
יְהַלּוֹךְ עֲלוֹי דְחִילַיָא׃ כו כָּל
חֲשׁוֹכָא טְמִיעַ לְטַשְׁיוּתֵיהּ
תְּגַמְרִנֵיהּ נוּר דְגֵיהִנָּם דְלָא
נְפִיחַ יִשְׁרֵי מְשֵׁיזַב בְּמַשְׁכְּנֵיהּ׃
כז יְפַרְסְמוּן אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא
סוּרְחָנֵיהּ וְדַיָּרֵי אַרְעָא יְקוּמוּן
לְמִבְאָשָׁא לֵיהּ׃ כח יִטַלְטֵל
עִבּוּר בֵּיתֵיהּ מִשְׁחֵיהּ וְחַמְרֵיהּ
מִדַּלְפָן בְּיוֹמָא דְרוּגְזֵיהּ׃
כט דֵּין חוּלַק בַּר נַשׁ רַשִׁיעָא
מִן קֳדָם יְיָ וְאַחְסָנַת מֵימְרֵיהּ

לאכלו. נשק ג' קמצין בלישנא וסי' והמה מביאים איש מנחתו דמלכים. וחברו דד"ה. יברח מנשק ברזל: וברק ג' וסי' וברק רדף אחרי הרכב. ותשר דבורה וברק. וברק ממררתו יהלוך. ירע ל' ומלעיל שריד באהלו: מתקוממה ל' ומ"ל יגלו שמים עונו: אמרו ל' והוא חד מן א"ב משמש ו' בסוף תיבותא וסי' נמסר במס' רבתא

תולדות אהרן לפוניו. סנהדרין לב זבחים לא חולין קלג:

רלבג

(כד) מנשק ברזל. כלי זיין של ברזל: תחלפהו. תבריחהו או ירצה בזה תעבור בו ויהיה שב אל סהן אשר יורו נוזאת קשת הנחושה: (כה) מגוה. מהתיק אשר לה או ירצה בזה מגוף הרשע: וברק. הוא להט החרב: ממרורתו. היא המרה אשר בה משכן האדומה: (כו) לצפוניו. בעבור החטאים אשר צפן: ירע. ישבר: (כז) מתקוממה לו. שונאה אותו: (כח) יגל. יגלה ממקומו וינוד: נגרות. כמו הנסרות הנגרות: (כט) ונחלת אמרו מאל. ר"ל שזה לו לנחלה בעבור מה שאמר מאל והטיח דברים כנגדו: ביאור דברי המענה ענה צופר הנעמתי ואמר באמת מחשבותי יכריחוני להשיב על דבריך בעבור הרגישו כי מוסר כלימתי שמעתי ממך במה שקדם מדבריך ורוח מבינתי יביאני לענות לך. הזאת ידעת כבר נמשך בזה המנהג מעת היות העולם ומעת שנברא האדם והוא כי רננת הרשעים וטובם והצלחתם הוא מזמן קרוב ר"ל שלא יתמיד להם ושמחת החנף לא תקום כי אם עד רגע כלומר זמן מועט והנה אמר זה להשובה למה שטען על דברי איוב באומרו ישליו אהלים לשודדים. אם יעלה לשמים רוממותו וראשו לעב יגיע רוצה לומר שיהיה בעליונות ההצלחה. הנה הוא יאבד ויפסד במהירות כהפסד גללו בקלות ובמהירות עד שרואיו יאמרו איו כי יאבד לנצחו. כמו החלום והחזיון הלילה שלא יזכור אותם האדם כאשר הקיץ ויאבד זכרו במהירות כן יעופף זה הרשע וילך לאבדון מהר. ועין שראתה אותו לא תוסיף לראותו ולא עוד תראנו עין אנשי מקומו להיות כלם נאבד. יבוקש גמולו על בניו ויעשו רצון הדלים לרוב השלותם תחת אשר עשקם אביהם או ידי העושק בעצמו תשבנה הגזלה אשר גזל. לפי שעצמותיו נמלאו מחטא נעוריו ועמו על עפר השכב הטאהו ולא ישוב אל השם. או הרצון בזה לפי שהוא מלא עצמותיו מהדברים העלומים והמכוסים אשר גנב וגזל ר"ל שעשה עושר ולא במשפט ועמו על עפר השכב הגזלה ההיא ולא ישיבה. ולפי שכאשר המתיקה בפיו הרעה אשר חשב לעשותה וערבה לו יכחיד אותה ויסתירנה תחת לשונו ר"ל שלא יגלה אותה עד עבות שמזימתה כאילו הוא חומל עליה מרוב אהבתו אותה ולזה לא יעזבנה וימנענה בתוך חכו. הנה ישיב לו הש"י על כל זה גמול מדה כנגד מדה: וזה שלחמו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג ר"ל שישוב לצאת דרך הפה בקיא. הנה לחמו יהיה כמרורת פתנים בקרבו כל החיל אשר בלע יקיאנו ומבטנו יורישנו אל הפך מה שהיה עושה שהיה מעכב לעצמו ההון אשר גזל ולא היה רוצה להנות ממנו דבר ותחת אהבתו הרעה עד שיסתירנה תחת לשונו יתן לו השם רעה שתעמוד עמו ותכלהו והיא שהוא יינק ראש פתנים ותהרגהו לשון אפעה נאמרו. ולא יראה בשפע הדברים הערבים כמו הדבש והחמאה אבל יבואו בקרבו תמיד הדברים הרעים תחת אהבתו הרעה. הנה הוא ישיב יגיעו ויניחהו לאחרים ולא יהנה ממנו ויהיה יגיעו שישיב כשיעור החיל אשר גזל והוא תמורתו ולא ישמח בזה החיל גם כן כי לא נשאר לו ולא נהנה ממנו. או יהיה פירושו כמו שישיב החיל תמורת מה שגזל ולא ישמח בגזלה ההיא אחר אשר ישיב אותה כן ישיב גם כן יגיעו ויניחהו לאחרים עד כאן מחשבותי ישיבוני. ובעבור שהרגשתי בעצמי ולא אסמוך בזה על עדות הקודמין לבד הנה אע"פ שהרפת והכלמת אותי בדבריך הנה רוח מבינתי יענני ויכבד שאשיב על דבריך הנה באמת זאת ההקדמה נמצאת נודעת תמיד מני אז עד עתה מעת היות אדם עלי ארץ והוא כי הצלחת הרשעים ושמחתם לא תתקיים כי אם זמן מועט ולזה אין ראוי בכמו זה שיקרא טוב כי תכליתו לרוע אם יעלה רוממותו לשמים הנה הוא יאבד אבד נצחי בקלות כמו שהאבד הגללים. הנה כמו החלום שלא ישאר ממנו זכר ולא רושם בכח הזוכר לפי שאותם הרשמים אינם נרשמים שם באופן הרושם הדברים המוחשים בחוש כן לא ישאר ממנו זכר כלל העין שראתהו לא תוסף לראותו ולא יראוהו עוד אנשי מקומו בעבור מה שגזל לדלים ראוי שלים בסבת תקפו וחזקו הנה ישיב הש"י גמול שיחלצו בניו ויוכרחו לרצות דלים אשר הקפם אביהם או ידיו בעצמם תשבנה גזילתו כי ישיבנו הש"י באופן מהשפלות והזולסם שיוכרח לעשות זה תחת מה שאיבריו מלאו העת נעוריו ועמו על עפר ישכב החטא ההוא כי לא יכנע לבם מפני הזקנה והישישות אבל יהיה יצרו לרע הנייד ולא יעזוב דרכיו הרעים ותחת מה שהיה מדרכו לקבץ אליו הרעות והכחתיות עד שכאשר תהיה הרעה מתוקה בפיו הנה לא ירצה לספר אותה לאנשים אבל יכחידנה תחת לשונו ויחמול עליה ולא יעזבנה וימנענה בתוך חכו לירא פן ילמדו האנשים זה וירדו לאומנתו או יתחכמו להשמר שלא יזיקם אלו הרעות והחמסים הנה ישיב הש"י גמולו והוא שהוא יסבב במה שהיה בקרבו לשמור מגיאות והוא המזון שישוב דבר רע ומבחית עד שיהיה בקרבו מרורת פתנים וזה מהפלגת המשל כאלו הוא היה תפן שיהיו עמו תמיד הדברים הרעים והש"י יעשה לו זה כאלו הוא נמשך בזה לרצונו והנה ההון שבלע ואכל יקיאנו ויביאנו לנעליו ולא ישאר עמו אבל יהיה מהונו מה שהוא בתכלית מהמהירות והרוע וזה שהוא יינק ראש פתנים ותהרגהו לשון אפעה כאלו אשר שם ולא יראה בשפע המזונות הטובים והערבים כמו דבש וחמאה והנה יקרה לו זה מרוב הרע שישיב גם יגיעו ויניחהו לאחרים ולא יהנה ממנו וזה גמולו בעבור שהיה מעכב לעצמו העושק והגזל ולא היה רוצה להנות ממנו דבר מפני שרצץ הדלים ועזבם ר"ל שלא עזבם עד אשר רצץ אותם וגזל מהם בית אשר לא בנהו הנה גמולו שלא ידע שלו בקרבו אך יהיו הם כלם נגועים ורצוצים כמו שרצץ הדלים ולא ימלט בחמודו ועברו דבר שלא יאבד ההוא אשר גזל בית אשר לא עמל בו יאבד ממנו מה שעמל בו. בעבור שלא היה מבחיר דבר מאשר בידו לאכלו אבל היה בוטח שיגזול ויחמוס די ספקו הנה יהיה גמולו שלא יגלא טובו עד שיצטרך לקחת מזולתו מה שיאכל או ימות ברעב. ולזאת הסבה הנה ברבות טובתו שלא יחסר לו דבר אז יהיה צר לו ויהיה עני לפי שכל יד איש עמל ואון תבואנו לעושקו. ואם היה שיהיה עושרו למלאת בטנו רוצה לומר שישליטהו השם לאכול ממנו הנה ישלח בו השם חרון אפו ויוריד עליו בשטף חרון אפו בבשרו. מרעה אל רעה יצא כאשר יברח מנשק ברזל תבריחהו קשת חזקה שהיא מנחשת כי היא יורה בכח חזק ולזה יתכן שבחץ ינקוב אותו ויעברהו. שלף החץ היורה ויצא מגוף זה הרשע ר"ל שיעבור גופו והבריק בלהטו וממררתו יצא והוא המקום היותר מסוכן והוא אשר למוכה בו שימיתה ובכלל הנה כל אחד מהאמים יהלך עליו ואיפשר שנאמר והוא יותר נכון שהרצון בזה שלרוב היות זה הרשע נכון לרע הנה הכף שישלוף האדם חרבו ויצא מתיקו ויברק להט החרב ההוא הנה יהלוך על הרשע אימים ממררתו שתכרת בזה החרב וירצה בזה שהכף שיראה החרב יפלו עליו אימות מות. כל חשך וכל רע טמון לו בעבור צפוניו ר"ל החטאים אשר צפן והעלים תאכל אותו אש אשר לא נופח במפוח ר"ל האש הנופלת מן השמים וישבר מי שהיה שריד לאהלו עד שלא יהיה לביתו שריד. השמים יגלו עונו כי נלחמו מן השמים עמו ויגלה בזה לכל כי הוא היה הרשע והארץ כאלו היא שונאה אותו לרוב המקרים הרעים אשר יגיעו לו ממנה. יגלה יבול ביתו ממקומו ביום אף השם ר"ל שיעשקוהו האנשים ממנו ויסירוהו בחוזק ובמהירות כמו הנהרות הנגרות אשר ילכו בחוזק ובמהירות. הנה זה הוא חלק אדם רשע מאלהים ונחלת מי שאמר מאל דבר שלא כהוגן והוא אמר זה כנגד איוב שהיה מטיח דברים לפי מחשבתו כנגד השם יתברך והנה בא לאיוב כמו אלו הרעות שזכרם בסוף דבריו ר"ל שמן השמים נלחמו עמו והארץ מתקוממה לו כמו שזכר בראש זה הספר רצוני בקבלת הרעות בא לו על יד השודדים והוא מה שלקחו חיל שבא והכשדים וקצתם היו מן השמים והוא מה שהגיע לו מן הרע בנפילת האש והרוח: והכלל העולה מהדברים הוא כי נוטר על מה שספר בו איוב דבריו בעבור ההצלחה הנמצאת לרשעים והיותם נקיים עם זה מפחד והוא אמרו ישליו אוהלים לשודדים ישיב שהוא לא ירחיק שלא תמצא זאת ההצלחה זמן מועט לרשעים אבל אחריתם לרע ואם לא יהיה זה הרע בימיו כבר יהיה

מצודת דוד

בו חרון אפו ובשפע רב כמטר ישפוך עליו בעת הלחמו עמו להפרע ממנו: (כד) יברח. כאשר יברח מכלי זיין של ברזל אז קשת נחושת תעביר בו חציו מעבר אל עבר בדרך מהלכו ר"ל עם כי ינצל מצרה אחת תשיג אותו השנית: (כה) שלף וגו'. על כי נכון הוא לחרב לזה כאשר מי ישלף החרב מתיקה אז להב החרב מגודל המרירה והאימה שיש בו יהלוך ויפליך עליו פחדים כי יהיה לבו חלל בקרבו: (כו) כל חשך. כל מיני חשכת הצרות ממונים ושמורים לכלות מצפוני גנזיו: תאכלהו. תשרפהו אש אשר לא נופח במפוח להבעירה ביותר כי בהיות כן לא תצא נפשו מהר ויהיה מעונה זמן רב: ירע. ישבר וירוצץ הנשאר באהלו והם אשתו ובניו: (כז) יגלו שמים. מרוב הצרות אשר יבואו עליו מן השמים יהיה נגלה ונודע לכל שהוא רב פשע: מתקוממה לו. תקום עליו לאויב להפרע ממנו כי שדהו לא יצמח ודומה: (כח) יגלו יבול ביתו. תבואת אנשי ביתו יגלה מהם וביום בא עליו אף ה' כשימולה סאתו ישפוך עליו האף כמים המוגרים מבלי הפסק: (כט) זה חלק. הגמול הזה הוא חלק של אדם רשע הניתן לו מהאלהים והגמול הזה בעצמו הוא נחלת האיש אשר אמרתו הוא מן האל לדבר עליו שלא כהוגן ולגנות מעשיו. (העולה מהמענה ההיא להוכיח כל ההשגחה מהפלגת פורעניות הרשעים מבלי תקומה והפורענות בעצמה מגלה עוונם וכמו גמול הרשעים כן גמול המהרהר אחר

מצודת ציון

(כד) מנשק. כלי זיין כמו ובשיקו בנשק (יחזקאל לט): תחלפהו. תעבור בו כמו חלף הלך לו (ש"ה ב): (כה) שלף. ענין הוצאה כמו שלף איש נעלו (רות ד): מגוה. ענין גוף כמו גוית שאול (ש"א לא) והושאל על תיק החרב שהוא כמו הגוף להנפש: וברק. הוא להב החרב כמו ברק חרבי (דברים לב): ממרורתו. מפתחתו המר: אמים. מל' אימה ופחד: (כו) ירע. ישבר וירוצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): (כח) יגל. מל' גלות: יבול. צמח האדמה כמו לא תתן את יבולה (דברים יא): נגרות. ענין הזלה ושפיכה כמו וכמים הנגרים (ש"ב יד):

באוני

אבן עזרא

רשע: (ב) שמעו שמוע: (ג) שאוני. מעט · (ו) פלצות. כמו ועמודיה יתפלצון: (ז) עתקו. כמו שמנו עבו כמו יצא עתק מפיכם הון עתק: (י) עבר. לשון הריון: יגעיל. מלשון רבותינו ז"ל מגעילן ברותחין והענין שיקפא זרע הקרי: (יא) עויליהם. מן של ימים: (יב) ישאו. קול בתוף וכנור: (יג) וברגע. בלא טעוים: (טו) כי נפגע בו. כמו ואל תפגע בי לשון בקשה: (טז) הן לא בידם טובם. רק מהמקום ניתן להם אף על פי שעצתם ודבריהם רחקו מני

רשי

אמרתו לשון נקבה מגזרת אמרות טהורות: (מענה איוב:) (ב) ותהי זאת תנחומותיכם. את אשר תחרישו ותשמעו אלי זאת תהי לי תנחום מאתכם: (ג) שאוני. סבלוני (ד) האנכי לאדם שיחי. למה תעמדו על צעקתי וכי אני לאדם כמוני משיח שישמע קולי: ואם מדוע לא תקצר רוחי. לצעוק מצרה לי: (ה) פנו אלי. לשמוע: והשמו. התמהו לדברי: ושימו יד על פה. שלא תדעו להשיב: (ו) ואם זכרתי. דבר שאני רוצה לומר מדוע רשעים יחיו: ונבהלתי. שאני ראה רשעי דור המבול עתקו גם גברו חיל: (ט) שלום מפחד. שלא היו מזיקין שולטין בהן: (י) שורו עבר. את הנקבה: ולא יגעיל. לא יורה בה זרע פסולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריון כל לשון הגעלה פליט' הוא וכן בל' משנ' מגעילן ברותחין וכן כי שם נגעל מגן גבורים (ש"ב א) נפלט משיחתו והיה כאלו לא נמשח בשמן שהיו רגילין למשוח מגיני עור כדי שיהא חלק ומחליק את הרומח והחנית המכה בו והוא כמו שריס משחו מגן (ישעי' כא): תפלט פרתו. בעת תלד את וולדה: ולא תשכל. בלא עת: (יא) ישלחו כצאן עויליהם וגו'. בעת לידתו היה הולך ומרקד מיד ואם פוגע במזיק גלחם בו והיתה אומר' לו אמו הבא לי מספריים ואחתוך טרך בהגדת בראשית. לך והדלק לי את הנר ב"ר: (יב) ישאו. היו נושאין קול בשיר בתוף וכנור. עוגב אינו אלא ל' שחוק על שם הפגבות אשביימכ"ט בלע"ז כ"ש: (יג) וברגע שאול יחתו. כשמגיע יום מותו היה מת לפי שעה בנחת בלא יסורין: יחתו. ירדו וכתרגום נחיתו: (טו) ומה נועיל. מה הנאה יש לנו כי נפגע בו אין אנו צריכין לו אפי' לטיפת גשמים כי אד יעלה מן הארץ (בראשית ב): (טז) הן לא בידם טובם. בתמיה

איוב כא

כא א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃
י"ד ב שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וּתְהִי־זֹאת
ג' וכתיב כן / כ' והטעוני תַּנְחוּמֹתֵיכֶם׃ ג שָׂאוּנִי וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר
כ'. כ' הכרתי וְאַחַר דַּבְּרִי תַלְעִיג׃ ד הֶאָנֹכִי
כ' חד קמץ לְאָדָם שִׂיחִי וְאִם־מַדּוּעַ לֹא־תִקְצַר
נ' רוּחִי׃ ה פְּנוּ־אֵלַי וְהָשַׁמּוּ וְשִׂימוּ
ו' ר"ף כסיס' יָד עַל־פֶּה׃ ו וְאִם־זָכַרְתִּי וְנִבְהָלְתִּי
ד' וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת׃ ז מַדּוּעַ רְשָׁעִים
ז' יִחְיוּ עָתְקוּ גַּם־גָּבְרוּ חָיִל׃ ח זַרְעָם
נָכוֹן לִפְנֵיהֶם עִמָּם וְצֶאֱצָאֵיהֶם
לְעֵינֵיהֶם׃ ט בָּתֵּיהֶם שָׁלוֹם מִפָּחַד
וְלֹא שֵׁבֶט אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם׃ י שׁוֹרוֹ
נ' נ' וחסר / כ'. נ' עִבַּר וְלֹא יַגְעִל תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא
נ' תְשַׁכֵּל׃ יא יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם
כ'. כ' / נ' והסר וְיַלְדֵיהֶם יְרַקֵּדוּן׃ יב יִשְׂאוּ כְּתֹף
נ'. יכלו ק' וְכִנּוֹר וְיִשְׂמְחוּ לְקוֹל עוּגָב׃ יג יְבַלּוּ
בַטּוֹב יְמֵיהֶם וּבְרֶגַע שְׁאוֹל יֵחָתּוּ׃
י"א יד וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְדַעַת
דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ׃ טו מַה־שַּׁדַּי
כִּי־נַעַבְדֶנּוּ וּמַה־נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע־
נ' והד טיכס / כהדק כהולס בוֹ׃ טז הֵן לֹא בְיָדָם טוּבָם עֲצַת

תרגום

מִן קֳדָם אֱלָהָא׃ א וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ ב שְׁמַעוּ וְקַבִּילוּ מִלָּתִי וּתְהֵי דָא תַּנְחֲמַתְכוֹן׃ ג סְבוֹלוּ יָתִי וַאֲנָא אֲמַלֵּל וּמִן בָּתַר דְּמַלֵּלִית תִּדְחַךְ׃ ד אֶפְשַׁר דַּאֲנָא לְבַר נָשׁ מִלָּתִי וְאִין מְדֵין לָא תִתְעִיק רוּחִי׃ ה אִתְפְּנוּ לְוָתִי וּשְׁתוּקוּ וְשַׁווּן אִידָא עַל פּוּמָא׃ ו וְאִין דְּכָרִית וְאִתְבְּהֵלִית וַאֲחַד בִּסְרִי רְתִיתָא׃ ז מְדֵין רַשִׁיעַיָּא יְחוֹן אִתְקִיפוּ לְחוֹד קְנוֹי נִכְסִין׃ ח בְּנֵיהוֹן מְכַוְּנִין קֳדָמֵיהוֹן עִמְּהוֹן וּבְנֵי בְנֵיהוֹן לְמֶחֱמֵיהוֹן׃ ט בָּתֵּיהוֹן שְׁלָם דְּלֵית דְּלוּחָא וְלֵית מְחַת אֱלָהָא עֲלֵיהוֹן׃ י תּוֹרֵיהּ מַבְטִין וְלָא יִפְלֵט תְּשֵׁיזֵב תּוֹרְתֵיהּ וְלָא תַתְכֵּל׃ יא יְשַׁדְּרוּן הֵיךְ עָנָא טַלְיֵיהוֹן וְרוֹבְיֵהוֹן יְטַפְּזוּן׃ יב יִטְּלוּן בְּתַפִּין וְכִנָּרִין וְיֶחֱדוּן לְקָל אַבּוּבָא׃ יג יִגַּמְּרוּן בְּטָבָא יוֹמֵיהוֹן וּבְמַרְגוֹעָא לְבֵי קְבוּרְתָּא נַחְתִּין׃ יד וַאֲמַרוּ לֶאֱלָהָא זוּר מִנָּנָא וּלְמֶחֱכַּם אוֹרְחָתָךְ לָא צְבֵינָא׃ טו מַה שַׁדַּי אֲרוּם נִפְלְחָנֵיהּ וּמַה צְרוֹךְ אִית בֵּיהּ אֲרוּם נְצַלֵּי בְּמֵימְרֵיהּ׃ טז הָא לָא יִשְׁתַּתַּר בִּידֵיהוֹן טוּבֵיהוֹן מִלְּקַבְּ

במערכת אות הוי"ו בס"ד: ותהי י"ד וסי' נמכר בשמואל א' סימן י"ח: דברי ג' וסי' עורי עורי דברי שיר. כי מדי דברי בו זכור אזכרנו. ואחר דברי תלעג. וא' בדברי עבך. וא' ובדברי אותך: פלצות ד' וסי' העה לבבי פלצות בעתתני. וכסתה אתכם פלצות. יראה ורעד יבא בי. ואם זכרתי ונבהלתי: יחיו ז' וסי' ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו. מתים בל יחיו. יהיו מתיך נבלתי. הלעולם יחיו. ה' עליהם יחיו. מדוע רשעים יחיו. ומשפטים אשר לא יחיו: תשכל ג' וסי' מחוץ תשכל חרב. ולא תשכל לכם הגפן. תפלט פרתו ולא תשכל: בטוב ט' דגשי' וסי' הנה ארצי לפניך. עמך ישב בקרבך. כי בטרם ידע. חמאה ודבש יאכל. הנני פקד על שמעיה. יבלו בטוב ימיהם. והברו אם ישמעו ויעבדו יבלו. וחסידך ישמחו. המשביע בטוב:

תולדות אהרן כתיסס. סנהדרין קח זוכר תוריע: שורו עבר. סנהדרין קח: ויאמרו לאל. (שבת ח): מה שדי. סנהדרין קח עקרים מ"ד פי"ח:

רלבג

יסיה בימי בניו והוא אומרו בניו ירצו דלים ולזה ראוי שלא יקרא זה הצלחה אחר שאחריתה לרע ובזה חשב שלדד להמלט ממה שנראה אותו מהצלחה לרשעים והוסיף לאמת דבריו שהכל במשפט מפני שמה שנראה אותו מהרעות לרשעים הוא מדה כנגד מדה והוסיף גם כן עתה לאמת שאיוב היה חוטא מפני שהיה אומר דברים נאלו שלא כהוגן:

באור מלות המענה ויען איוב ויאמר: (ב) מלתי. מאמרי: (ג) שאוני. סבלוני ר"ל סבלו דברי: (ה) והשמו. והתמהו: (ז) עתקו. הזקינו מענין עתיק יומין: (י) ולא יגעיל. ולא יוציא הזרע חוץ לרחם: תפלט פרתו. תלד לזמן ראוי והוא מענין והצל ולא הפליט: (יא) עויליהם. מענין עול ימים ר"ל בניהם הקטנים: (יב) ישאו בתוף וכנור. ישאו רנה כאלו היה לפניהם תוף וכנור מרוב שמחתם: (יג) וברגע שאול יחתו. ובזמן קצר מאד ימותו וזה כלו מרוב ההצלחה שלא יגיעם צער גדול בבא עניהם למות: (טו) נפגע בו. נתפלל אליו: ידעך

מצודת ציון

(ג) שאוני. מלשון משא וסבל: (ד) שיחי. אמרי: תקצר רוחי. היושב בצער קצרה נשימתו ולא יוכל להאריך בה: (ה) והשמו. התמהו כמו על יומו נשמו (לעיל יח): (ו) פלצות. רעדה כמו ותכסני פלצות (תהלים נה): (ז) עתקו. הזקינו כמו ועתיק יומין (דניאל ז): (י) יגעיל. ענין השלכה אל החוץ ובדרז"ל געולי עכו"ם (נזיר לו): תפלט. גם הוא ענין הוצאה אל החוץ ובדרז"ל פולטת ש"ז (שבת פו) ומענינו אל יצא פליט מן העיר (מ"ב ט): תשכל. מי שבניו אבודים קרוי שכול כמו כאשר שכלתי שכלתי (בראשית מג): (יא) עויליהם. עולליהם והוא מלשון עול ימים (ישעיה סה): ירקדון. יקפצון: (יב) עוגב. שם כלי זמר: (יג) יבלו. ענין זקנה כמו אחרי בלותי (בראשית יח): יחתו. ירדו וכן במה הנחת (יואל ד): (טו) נפגע. נתפלל

מצודת דוד

ה' ומגנה מעשיו וכאומר לאיוב הנה זה העלקך וזה פריה): כא (ב) והיה זאת. השמיעה לדברי יהשב לי לתנחומין: (ג) שאוני. סבלו אמרי ושתקו ואני אדבר ואחר הכלה דברי תלעיגו עליהם אם יהיה מה להלעיג בם: (ד) האנכי. וכי אנכי אדבר דברי אל אדם לשאהשוב אין דעתו עליו להשיב אמרי הלא אל ה' אדבר: ואם מדוע. ר"ל ואם כן הוא שאל ה' אדבר והוא איננו משיב לי מדוע א"כ לא תקצר רוחי ואיך לא אזעק במר נפש: (ה) פנו אלי. לשמוע אמרי והן תתמהו ושימו יד על פה לסתמו כי לא תמצאו מענה להשיב: (ו) ואם זכרתי. וכאשר זכרתי בהדברים האלה נבהלתי ורעדה אחז את בשרי כי רע עלי המעשה: (ז) מדוע. וזה אמר מדוע יחיו הרשעים ויזקינו גם חזקו בעושר: (ח) זרעם נכון. נכונים המה בטובה לפניהם ר"ל בחייהם והמה עמהם יחד במקום אחד וישמחו זה בזה: ולאצאיהם. כפל הדבר במ"ש: (ט) מפחד. מהיות בהם פחד מדבר מה: ולא שבט. לא בא עליהם שבט פורעניות מאלוה: (י) שורו עבר. מעבר את נקבתו כי ישליך זרעו בעומק רחמה ולא יפליט כלפי החוץ ופרתו תפלט העובר בזמנו ולא תשכל את הולד להפילו נפל: (יא) ישלחו. שולחים עולליהם לנפשם מבלי הומגים ומגדלים כלאן הזה שאין מי מגדלם ועוסק בתקונם: ירקדון. בקטנותם מלאו כח לרקד כדרך הנערים: (יב) ישאו. היו נושאים ומרימים קול זמר בתוף וכנור והיו שמחים כאשר ישמעו קול עוגב כדרך המתעדן ומתענג: (יג) יבלו. הזקינו ימיהם בטובה וכאשר בא עתם ירדו לקבר ברגע מבלי ארוכת המכאוב: (יד) ויאמרו. האנשים ההם אמרו לאל סור עלמך ממנו ולא תאוה לנו מאומה ולא נחפוץ לדעת דרכיך: (טו) מה שדי. בזו את ה' ואמרו מה שדי כי נעבוד לו ומה תועלת יבוא לנו כאשר נתפלל אליו: (טז) הן וגו' וכי באמת לא היה בידם כל טובם אשר שאלו עיניהם בתמיה: עצת. כאומר ה' שהשבו שגם אני אבחר דרכם כי לא כן הוא כי עצת הרשעים

כתמי' וכי אין כל טוב' בידם : ועצת רשעי' רחקה מני. איוב היה משבח בעצמו שראה
אותם ולא נמנה עמהם : (יז) כמה נר רשעים ידעך. למעלה הוא חוזר למה רשעים
יחיו כמה תאריך זמן זה וחזר ומקלל' נר רשעי' ידעך וגו' : חבלי'. גורל הראוי להם:
(יט) אלוה יצפון לבניו אונו. בתמיה וכי מדה היא שכן זה הרשיע כל ימיו ויהא בשלו'
ויומת בשלום ואונו ורשעו יצפין הקב"ה לבניו ללקות להם : ישלם אליו וידע. שבח הוא להקב"ה שישלם לרשע עצמו גמולו ויבין שהרשיע לעשות : (כ) יראו עיניו כידו. שברו. ואיני יכול למצוא לו דמיון בתורה כי אם לפי ענין הפסוק נראה שבר וכן הרבה לא נמצא לו דמיון : (כידו. לשון אידו' מתחלף בכ"ף) : (כא) כי מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חצצו. כי מה הוא חושש שקלורי"ר בלע"ז וחפץ בביתו לאח' מותו לדאג בחייו בפורענו' העתידה לבא עליהם אחרי שמספר חדשיו נקצצו ויכלו לפני הרעה שהבטיחם המקום והיו ימיו מאה ועשרים שנה (שם ו) זאת היא שאמרתי לכם פנו אלי והשמו : (כב) הלאל ילמד דעת. היש אחד מכם אשר הוא תחת האל שילמד דעת מה היא המדה הזאת: והוא רמים ישפוט. כגון אני והצדיקים והחשובים הוא מוכר ודן ונפרע מהם כמו (ל"מ כד) ולא יכנה דרך כרמים ה' [illegible] בנה ובמשותלא באגדת חנך. ל"א הלאל ילמד דעת כאומר האני צריך ללמדו דעת [illegible] עצמו יודע שכן [illegible] דינים רמים [illegible] ובגדלו ואיני חס לדקדק זה שמ[illegible]תי ולא הראשון : (כג) זה. הרשע: ימות. נענש בעצם תומו במראה שלימותו לא חסר : שלאנן. כמו שאנן: (כד) עטיניו מלאו חלב. לשון משנה הוא (מנחות פו.) עוטנו בבית הבד לוגריס הזיתים יחד וטומנן מתעגל ומתאסף לתוכו כדי שיהא מוכן כשעוצרו בבית הבד והוא כלי שצוברין אותו כדי להאסף שמנו לתוכו נקר' מעטן אף כאן חלבו ולחלוחו ושומנו נקרא עטיניו : (כה) וזה ימות בנפש מרה. הרמים והקדושים אליו יפרע מיד מהם : (כו) יחד על עפר ישכבו. ולאחר מיתן אין ניכר לבריות מי הרע מי הטוב כי כזה כן יחד על עפר ישכבו : (כז) הן ידעתי מחשבותיכם והמזמות אשר עלי תחמוסו. תריצו לחשוב חמס : (כח) כי וגו'. בשביל הרעה אשר באתני אתם אומרים ראו איה ביתו של זה שהיה נדיב ואיה אהל ומשכנות שאר רשעים כלומר כמוהו כמוהם ברשעו אבד ביתו (ולמה אתם בוטחים בשלותכם) : (כט) הלא שאלתם וגו'. כל זה אתם מושלים עלי משלים

רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי׃ יז כַּמָּה ׀ נֵר־
רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְיָבֹא עָלֵימוֹ אֵידָם
חֲבָלִים יְחַלֵּק בְּאַפּוֹ׃ יח יִהְיוּ כְּתֶבֶן
לִפְנֵי־רוּחַ וּכְמֹץ גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃
יט אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן־לְבָנָיו אוֹנוֹ יְשַׁלֵּם ב' ניטרס
אֵלָיו וְיֵדָע׃ כ יִרְאוּ עֵינָו כִּידוֹ ג' רפין עיניו ק'
וּמֵחֲמַת שַׁדַּי יִשְׁתֶּה׃ כא כִּי מַה־ יד כמיקלה"ע
חֶפְצוֹ בְּבֵיתוֹ אַחֲרָיו וּמִסְפַּר חֳדָשָׁיו ס'
חֻצָּצוּ׃ כב הַלְאֵל יְלַמֶּד־דָּעַת וְהוּא
רָמִים יִשְׁפּוֹט׃ כג זֶה יָמוּת בְּעֶצֶם ג' מ"ל
תֻּמּוֹ כֻּלּוֹ שַׁלְאֲנַן וְשָׁלֵיו׃ כד עֲטִינָיו ל'. ל'
מָלְאוּ חָלָב וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה׃ ל'. ל'
כה וְזֶה יָמוּת בְּנֶפֶשׁ מָרָה וְלֹא אָכַל כ"ג ר"ף
בַּטּוֹבָה׃ כו יַחַד עַל־עָפָר יִשְׁכָּבוּ ג'
וְרִמָּה תְּכַסֶּה עֲלֵיהֶם׃ כז הֵן יָדַעְתִּי ב' לא סיתה
מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וּמְזִמּוֹת עָלַי ב' מ"ל
תַּחְמֹסוּ׃ כח כִּי תֹאמְרוּ אַיֵּה בֵית־ ב'
נָדִיב וְאַיֵּה אֹהֶל ׀ מִשְׁכְּנוֹת רְשָׁעִים׃
כט הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם עוֹבְרֵי דָרֶךְ ב'. ל' מ"ל

רַשִׁיעֵי רַחֲקַת מִנִּי׃ יז כְּמָא
שְׁרָגָא דְרַשִׁיעֵי יִטְפֵּי וְיֵיתֵי
עֲלֵיהוֹן תַּבְרֵיהוֹן עַדְבִּין יְפַלֵּג
בְּרוּגְזֵיהּ׃ יח יְהוֹן הֵיךְ תִּבְנָא
קֳדָם זַעְפָּא וּכְמוֹזָא
דִּיטַלְטְלְנֵיהּ עַלְעוֹלָא׃ יט אֱלָהָא
יִטְשֵׁי לִבְנוֹי צַעֲרֵיהּ יִפְרַע
לְוָתֵיהּ וְיֵדַע׃ כ יֶחֱמוּן עֵינוֹי
תַּבְרֵיהּ וּמִן רוּגְזֵיהּ דְּשַׁדַּי
יִשְׁתֵּי׃ כא אֲרוּם מָה רְעוּתֵיהּ
בְּבֵיתֵיהּ בַּתְרוֹי וּמִנְיַן יַרְחוֹי
אִתְפְּלִיגוּ׃ כב הַאֶפְשַׁר
דְּלֶאֱלָהָא יַלִּיף מַנְדְּעָא וְהוּא
שְׁמֵי מְרוֹמָא דָאִין׃ כג דֵּין
יְמוּת בִּתְקוֹף שְׁלֵימוּתָא כּוּלֵיהּ
שַׁדִּיךְ וּשְׁלֵיו׃ כד בִּיזּוֹי
אִתְמְלִיאוּ חֲלָבָא וּמוֹקְרָא
דְגַרְמוֹי פַּטִּים׃ כה וְדֵין יְמוּת
בְּנַפְשָׁא מְרִירָא וְלָא אֲכַל
בְּטַבְתָּא׃ כו כַּחֲדָא עַל עַפְרָא
שָׁכְבִין וְרִיחֲשָׁא תַּחֲפֵי עֲלֵיהוֹן׃
כז הָא גְלֵין קֳדָמַי מַחְשְׁבָתְכוֹן
וְזִמּוֹנִין דְּעָלַי תַּחְשְׁלוּן׃
כח אֲרוּם תֵּימְרוּן הָאן בֵּית
אַרְכוֹנָא וְהָאן פְּרָסָא דְמַשְׁכְּנֵי
דְרַשִׁיעַיָּא׃ כט הֲלָא שְׁיֵלְתּוּן עֲדֵי אוֹרְחָא וְכַמָּנֵיהוֹן לָא

מני : (יז) חבלי אף יחלק להם. כמו חבלים נפלו לי בנעימים וי"א מן חבלי יולדה והראשון נכון: (יט) אונו. רשעו כמו מחשבות אונך כטעם פוקד עון אבות: וידע. כמו וידע אלמנותיו : (כ) יראו עיניו. כל אחד ואחד מבניו : כידו. כמו אידו מן הענין ואין לו חבר : (כא) כי מה חפצו. מה יועיל לו כל מה שהשאיר אחריו: חצצו. כמו לא יחצו ימיהם : (כב) הלאל ילמד דעת. כאילו לא ידע המקום מה יעשה : (כג) שלאנן. הלמ"ד נוסף : עטיניו. בלשון ישמעאל המקום שיברכו עליו הגמלים על המים: (כד) ישוקה. כאילו ישוקה תמיד ממשקה על כן לא ייבש : (כז) תחמסו. מן חמס: (כח) בית נדיב. בעל ממון ואיננו צדיק :
תנכרו

ויבא י"א רפים בקרי' וסי' ויבא בקרבנו ויושיענו. ויבא כגנים כמו חמר. ויבא שודד אל כל עיר. ויבא כגשם לנו. פתחו שערים ויבא גוי צדיק. שאו שערים ראשיכם. וחברו. ויבא עלימו אידם. ויבא מלך הצפון. ועמד מנצר שרשי' ב' בפסוק : מה חפצו חד מן ז' מה קמצים דסמי' לח"ע וסי' הכר לך מה עמדי וקח לך. ומה חטאתי כי דלקת אחרי. כי מה עבדך הכלב. ואמרת על מה על כי העיד. ומה חשחן אנחנא. ויאמר לה מה עבדת. כי מה חפצו בביתו: וזה כ"ג ר"פ וסימ' נמסר ביחזקאל סי' מ"ו : ישכבו ג' קמצין וסי' בסדר וירא: שאלתם ב' וסי' ועתה הנה המלך אשר בחרת'. הלא שאלתם עוברי דרך. וחד ושאלתם

רלבג

(יז) ידעך. יכבה ויחשך : הבלים. צירים ומכאובות : (יט) אונו. גזלתו : (כ) כידו. אידו : ומחמת שדי ישתה. ר"ל משפט חמתו או יהיה חמת נאד ויהיה הרצון בזה ישתה מחמת השם יתברך ויבעל רצה לומר שישתה כוס התרעלה : (כא) חצצו. נחתכו ונגבל ויהיה חצן והצה שני שרשים בענין א' : (כג) בעצם תומו. בתוקף שלמותו: (כד) עטיניו. הם השדים : ומוח עצמותיו ישוקה. ר"ל שכל אחד מעצמיו מלא מוח מרוב השומן והדשנות : (כז) תחמסו. מענין חמס : יהפך

מצודת דוד

הרשעים רחקה' ממני ולא אחזק בה : (יז) כמה. כאומר הנה ראיתי רשעים רבים יבלו בטוב ימיהם ואם ימצאו רשעים מדוכאים כמה הם במספר וכי רבים המה אשר ראינו שיהיה נר רשעים כבוי ר"ל שיבוטל עושם והצלחתם וכמה הם אשר יבוא עליהם האיד הראוי להם ואשר יחלק להם המקום צירים ומכאובים בחרון אפו : (יח) יהיו כתבן. מוסב על כמה שאמר במקרא שלפניו לומר כמה הם אשר יהיו נדים כתבן לפני רוח ואשר יהיו כמוץ שרוח סופה גונבו ממקומו ומנידו הנה והנה הלא מעטים המה אשר יקבלו הגמולות האלה ואמר זה להשיב על דברי צופר שאמר מהפלגת פורעניות הרשעים יוכר ההשגחה וישיב הוא לומר והלא מעטים המה אשר יקבלו מכאובות ורובם יבלו בטוב ימיהם : (יט) אלוה יצפון. והם במה שאלוה מטמין לבניו גמול עון הגזל שאנס בכחו הלא מהראוי היה שאליו בעצמו ישלם גמול הרעה וידע כי יש אלהים שופטים בארץ : (כ) יראו מהראוי שעיני הרשע עצמו יראו כידו ורעתו והוא עצמו ישתה מחמתו וכעסו של המקום : (כא) כי מה חפצו. מה רצונו בתקנת ביתו אחרי מותו ומה הוא הוצב לזה הואיל ומספר חדשיו אשר הוקבע לו הלא נקבלו אליו וקבל את שלו וכבר נשלמו : (כב) הלאל. היש מי אשר בעבור האל ילמד דעת להבין משפטו והלא הוא יתברך ישפוט משפטים רמים אשר גבהו מתבונת האדם : (כג) זה ימות. הנה אף ברשעים האחד ימות בתוקף שלמותו וכל ימי חייו ישב בהשקט ובשלוה : (כד) עטיניו. השדים שלו מלאו חלב ולא נתייבש מוח עצמותיו כאילו היו משקין אותו בדבר המלחלח כי כל ימיו התענג בתענוגים : (כה) וזה ימות. והאחד ימות בנפש מרה מן קושי המזל ולא אכל מעולם בטובה טובה ועגוגה : (כו) יחד. והמה שוכבים לאחר המיתה על העפר יחד זה כזה והרמה תכסה על שניהם דומה בדומה וכאומר מדוע יהיה כן הלא שניהם היו שוים בדבר הרשע ואף לאחר המיתה ישוו ומה זה שהאחד היה בחייו שקט ושאנן והאחד בנפש מרה : (כז) הן ידעתי. הנה ידעתי מה שאתם חושבים להשיב על אמרי : ומזימות. אבל מה הן המחשבות אשר המה מקבילות ומנגדות להם הנה אותם הסירו בעבורי ולא תאמרום כאומר הנה הדברים המסייעים להם תאמרו ולא את המקבילות : (כח) כי תאמרו. אשר תחשבו לומר איה בית נדיב וכאומר הלא לא ימצא לו בית חזק להתחזק בה כי יחסה בסתר האהלו מבלי פחד ומבלי מורך ואיה אהל משכנות רשעים כי לא ימצא מי מהם בוכן באוהל כי לרוב פחד לבבו יכתיר עצמו בבית החזק יותר מן האוהל ותחשבו א"כ לומר שהפחד הזה הוא בעצמו יחשב להם לגמול ועונש : (כט) הלא שאלתם. כאומר והנה הסרתם בעבורי את מן המחשבות כי הלא שאלתם לעוברי

מצודת ציון

נתפלל ונבקש כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז) : (יז) ידעך. ענין ניהור וקפילה כמו דעכו כאש קוצים (תהלים קיח) ור"ל יוקפן השלהבת וזה כבוים : אידם. ענין מקרה רע : חבלים. צירים ומכאובים כמו חבלי יולדה (הושע יג) : (יח) וכמוץ. היא פסולת התבואה : (יט) אונו. ענין הגזל שעשק בכח והון : (כ) כידו. ענינו כמו אידו. או הוא מל' כידון ורומח : (כא) חצצו. נקצצו כמו ויצא חצץ כולו (משלי ל) : (כג) בעצם. בחוזק כמו וכעצמו נשברה הקרן (דניאל ח) : תומו. מל' תמימות : שלאנן. היא מלה מורכבת מן שלוה ושאנן וכפל עוד לומר ושליו להפלגת הענין: (כד) עטיניו. הם השדיים והוא מושאל מדרז"ל (ב"מ סד) כמעטן של זיתים והוא שם כלי עשויה לאצור בה הזיתים להתאסף שמנם : (כז) תחמוסו. ענין הסרה כמו נחמסו עקביך (ירמיה יג) : (כח) נדיב. ישר ובעל מתן : (ל) איד. מקרה רע : יחשך. ימנע : עברות. מל' עברה וזעם : יובלו

אבן עזרא

(כט) תנכרו. כמו תכירו: (ל) ליום איד. ליום חשך וקרוב ממנו ואיד יעלה מן הארץ כענין יום ענן וערפל: (לא) מי יגיד על פניו דרכו. חוזר למקום והענין מי הגיד לו דרכו להיות כן והוא יעשה מה שירצה ואין מי ישל' לו ויש אומרים שהוא דבק והענין על מחשבת הרשע שיעשה מה שירצה ואין מי ישלם לו: (לב) ועל גדיש ישקוד. אמר רב האי ז"ל שהוא הקובה שעל הקבר כמנהג ארץ ישמעאל והקרוב שהוא עפר והדומה לו ואין לו חבר: (לג) רגבי נחל. בל' ישמעאל מקום חפירות הנחל והוא קרוב בעבור ורגבים ידובקו: ואחריו כל אדם ימשוך. שימותו אחריו ואין מספר למתים שלפניו: (לד) ותשובותיכם. כן עניינו נשאר מעל בתשובותיכם מן

רשי

משלים: ואותתם. אשר הודיעו אתכם לא תנכרום משום על לב כמו ויתנכר אליהם (בראשית מב): (ל) כי ליום. אמרו לכם אשר ליום איד יחשך רע. הרשע נמנע ונחשך מרעה ושמור ליום הקבוע לאידו כמו אשר חשכתי לעת צר (לקמן לח) הכנעתי' ומשכתים להודיעם עד יום קרב ומלחמה: (לא) מי יגיד על פניו דרכו. מי הוא המלך הגדול אשר יגידו על פניו דרכו ולא ייראו ממנו כמה הוא נשגב זה הקב"ה שעשה: ומי ישלם לו. וגמול רשעו מי ישלם לו: (לב) והוא לקברות יובל. סופו יובל לקבר: ועל גדיש ישקוד. כשהוא נקבר בשדות אצל הגדישים. (ועל גדיש ישקוד. ידונו אותו על שלא קיים המצות השייכים בשדה לקט שכחה ופאה ושאר מצות הנוהגים בעומר ובגדיש ולכן נקדו וימהרו עליו פורענות הג"ה מר"ע): (לג) רגבי: כלעט"ו בלע"ז. ולפניו אין מספר. לנמשכים לאותו דרך כל אלה מזימות תחמסו עלי: (לד) ואיך תנחמוני הבל. מאחר שתשובותיכם נשאר מעל נשכחה ואבדה מכם תשובות החכמה ותשובותיכם לא נשארה בידכם אלא תשובת מעל. מעל שם דבר הוא

איוב כא

ל' וחסר. וְאֹתֹתָם לֹא תְנַכֵּרוּ: ל כִּי לְיוֹם אֵיד
יֵחָשֶׂךְ רָע לְיוֹם עֲבָרוֹת יוּבָלוּ:
לא מִי־יַגִּיד עַל־פָּנָיו דַּרְכּוֹ וְהוּא־
ל"ג ר"פ עָשָׂה מִי יְשַׁלֶּם־לוֹ: לב וְהוּא לִקְבָרוֹת
ל' ומ"ל יוּבָל וְעַל־גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד: לג מָתְקוּ־
ל'. כ' ומ"ל לוֹ רִגְבֵי נָחַל וְאַחֲרָיו כָּל־אָדָם יִמְשׁוֹךְ
כ'. ג' ר"ף וּלְפָנָיו אֵין מִסְפָּר: לד וְאֵיךְ תְּנַחֲמוּנִי
ל' כתיב כן. הָבֶל וּתְשׁוּבֹתֵיכֶם נִשְׁאַר־מָעַל:

תִשְׁתְּמוֹדְעוּן: ל אֲרוּם לְיוֹם
תְּבִירָא יִתְמְנַע בִּישׁ לְיוֹם
רְגִיזְתָא יִתְעַלְעוּן: לא מַן יְחַוֵי
קֳדָמוֹי אוֹרְחֵיהּ וְהוּא עֲבַד מַן
יְשַׁלֵּם לֵיהּ: לב וְהוּא לְקִבּוּרָן
יִתָּעַל וְעַל גְּדִישִׁין יְעִיר:
לג בְּסִימָן לֵיהּ גַּרְגִּשְׁתָּא
דְנַחֲלָא וּבַתְרוֹי כָּל בַּר נָשׁ
יְנַגֵּד וְקֳדָמוֹי לֵית מִנְיָן: לד וְהֵיךְ
תְּנַחֲמוּנַנִי לְמָא וְתִיּוּבְתְּכוֹן

לו: ואתותם ל' והוא חד מן מלין דמשמשין תם בסוף תיבות' וסימ' נמסר במס' רבתא במערכה אות התי"ו בס"ד: אין מספר כל קרי' אין מספר במ"ד ואין מספר וסימ' בריש יואל ותהלים סי' ק"ה:

רלבג

(ל) יחשך רע. ימנע האיש הרע שלא יגיע אליו האיד: עברות. מענין עברה: (לב) ועל גדיש ישקוד. ר"ל שהוא יהיה שוקד לעמוד על הקבר ונקרא הקבר גדיש להתקבץ עליו עפר ואבנים ויגבה על הארץ כצורת גדיש ואפשר שיהיה גדיש כמשמעו וירצה בזה שהוא יעמוד כהון בקבר אשר אצל הגדיש שהוא בשדה: (לג) רגבי נחל. בקעי המישור אשר הוא קבור שם: (לד) ותשובותיכם נשאר מעל. ר"ל תשובותיכם נשארו כוזבות ובטלות: ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר לרעיו שמעו שמוע מלתי והתרישו ותהי זאת תנחומותיכם שתנחמוני בה ר"ל אם תחרישו על דברי כי יותר טובה לי היא שתיקתכם מתשובתכם אחר שאתם מכעיסים אותי בה כעס נפלא. סבלו דברי ואנכי אדבר ואחר דברי מה שתשקוט בו המיית לבבי תלעיג על דברי אם תרצה. והנה אמר זה כנגד צופר האם שיהי' לאדם שאוכל להשיבו מרצונו בהשתדלותי ומדוע לא תקצר רוחי אחר שדברי עם הש"י אשר לא אוכל להשיב אפו ממני. אתם רעי הביטו אלי ותמהו ושימו יד על פה מרוב התימה והוא שיהיה איש תם וישר כמוני מוכה בכמו אלו המכות הנפלאות על לא פשע ולא חטאת. אם באתי לזכור רוע הסדור הנופל באלו הענינים באישי האדם הנה נבהלתי ואחז בשרי פלצות ובעתה. איך אפשר שיהיה לרשעים מה שנמצא להם מטוב ההצלחה מדוע רשעים יחיו ויזקינו גם גברו בעושר ובכח. ויהיה זרעם נכון עמם לפניהם ר"ל שישבו בשלום בהסכמה אחת והוא לפניהם וצאצאיהם הם לעיניהם עד שישמחו בהם תמיד. בתיהם ישלם שלא יגיע בהם פחד ואין מכת השם עליהם כלל ר"ל שלא יגיעם שום רע. שורו עבר פרתו ולא יגעיל ויוציא הזרע להוציא פרתו הולד לזמן ראוי ולא תשכל אך יחיה העגל וזה משל על רבוי הצלחתם בקניניהם בכל עניניהם. ישלחו בניהם הקטנים וילכו כצאן שילכו תכף וילדיהן ירקדון מרוב השמחה. ישאו רנה מרוב שמחתם כאלו לפניהם תוף וכנור וישמחו כאלו יהיה לפניהם קול עוגב. יבלו בטוב ימיהם ר"ל שלא יראו רע כל ימיהם ויבא להם המות ברגע זולת צער וזה כלו מטוב ההצלחה. ואם תאמר מי היו אלו המצליחים בזה האופן תדע באמת כי הם היו הרעים שבאנשים עד שאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו ולזה הלכו תמיד בדרכי הרשע ובזו הש"י ואמרו מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נתפלל אליו ונבקש ממנו צרכנו הנה באמת עם כל זה לא אשכח הרשעים אבל רחקה ממני עצתם ואע"פ שנמצאו מצליחים זה האופן מההצלחה וזה כי זאת ההצלחה איננה דבוקה להם כמו הענין בהצלחת הנפש אבל היא חוץ מהם ולזה אמר שטובם אינו בידם ולזה לא ירד אחריהם כבודם במותם. כמה מהזמן ימצא שידעך נר הרשעים ויבא עליהם אידם ויחלק להם השם חבלים ומכאובות באפו וקנאו עליהם. ויהיו כתבן לפני רוח וכמוץ גנבתו סופה להדחות מרעה אל רעה כמו שאתם מספרים מעניני הרשעים הלא זה ימצא מעט וזה שסגדתי מטוב הצלחת הרשעים ימצא הרבה ולזה יהיה האות הולך על הרוב עם מאמריכם. ואין לך ההגלות במה שאמרת שאם לא יבא העונש לרשע יבא לבניו ויצפון להם השם חטא גזילתו וזה שכבר היה ראוי שישלם העונש אליו בעצמו. וידע כי אחת מכותו בשם השיגהו זה העונש יראו עיני החוטא אידו ורעהו וישתה מחמת השם וירגל כי איזה עונג יהיה לו לרשע במה שיגיע לבניו אחרי מותו. והנה מספר חדשיו אשר היה לו לחיות סובלו וכלו ובשם לבד יגיע לו הצער והכאת אמנם אחר המות לא ירגיש בעניינים המצערים ובמענים. השאל ילמד האדם דעת להסתכל בהם איך ראוי שתהיה הנהגת הש"י בזה העולם השפל עד שיהיה הכל בצדק ובמשפט ואיך אפשר זה ר"ל שילמד האדם לאל דעת והנה הוא בחכמתו ישפוט שנמצאים העליונים כמו המלאכים והגרמים השמימיים וינהיגם בזאת ההנהגה הנפלאה אשר לא יושג אופן החכמה בה ראה מה הגיעך מהטעות כשתשך בדרכיו בזה האופן עד שאמרת שההצלחה אשר תכליתה לרע היא רע הנה יתחייב מזה שלא יעשה השם רק רע לצדיקים ולרשעים. וזה שאמר ימות בעצם שלמותו והיה שלאנן ושלו כל ימיו עד שעדיו מלאו חלב מרוב השימן וכל אחד מעצמיו ישוקה במות ר"ל שהוא מלא מוח. וזה אשר ימות בנפש מרה ולא אכל בטובה כלל הנה שתכליתם יחד אל מות ורמה תכסה עליהם ולפי שהמות שהוא תכליתם הוא רע הנה יקרה מזה שיהיה כל מה שקרה להם בחייהם רע היו אלו האנשים או רשעים הנה כבר התיקן שאול מהשם תיחסנו לו וזה בתכלית הבטול והגנות. הנה ידעתי מחשבותיכם והמזימות הרעות אשר אתם חומסים בעבורי בודאים מלבבכם ר"ל שאתם השתדלו לחשוב במחשבות חמס לטעון עלי ולעשוק האמת ממני או יהיה הרצון כאומרו ומזימות עלי תחמוכו שאתם כשיותכם חוקרים בזה הדרוש אשר אנחנו מתוכחים בו לא תקחו כל המחשבות המקבילות אשר תפולנה בזה הדרוש אבל תחמסו ותגזלו קצתם בעבורי ולא הפנו אל המחשבה אשר תפול לאמת דעתי ואמנם אמר זה לפי שמדרך החוקר בדבר חקירה שלימה שיקח כל חלקי הסותר אשר תפול עליהם המחשבה ואחר יברור הצודק מהבלתי צודק ואם לא נקחם כלם לא תשלם לו החקירה ולזה אמר איוב שרעיו היו לוקחים המחשבות החולקות עליו והיו חומסים המחשבות המסכימות לדעתו והנה זה הפירוש הוא יותר נכון לפי מה שאחשוב. והנה זכר בכאן המחשבה אשר לקוחה לאמת דעתם וזכר אחר זה המחשבה אשר חמסו ואמר הנה ידעתי המחשבה אשר בניתם דעתכם בה כמה שאמרתם שהרשע אינו נמלט מהפחד. כי תאמרו איה בית נדיב ואיה אהל משכנות רשעים רוצה לומר שהנדיב להעדר ממנו הפחד לא יבהל בבנינים החזקים אבל יספיק לו האהל להיות לו למחסה ולמסתור מזרם וממטר ואולם הרשעים יצטרכו הבנינים החזקים מרוב הפחד והנה הפחד הוא עונש הרשעים כמו שקדם מדבריכם אלא שכבר בארתי לכם מהחוש שאין זה צודק והנה חמסתם מחשבה אחרת צודקת היא הורסת דעתכם והוא מה שאמרתי שכבר ישליו אוהלים לשודדים. ועוד הלא שאלתם כל עוברי דרך שיודעים קורות הזמן והאותות והרשמים שיגידו מזה לפי כמותם ולא תכחישו. וזה שהם יספרו כי כבר יקרה פעמים רבות שליום איד ר"ל שביום בא איד בעיר או במדינה יחשך האיש הרע משיגיע אליו האיד ויגלל מרוב הצלחתו מבין שאר האנשים ובעת שיובלו העברות בארץ אשר הוא בה יחשך מהם ויגלל וזה ממה שיוסיף לו בטחון ויסיר ממנו הפחד. ואחר שהרע לא יגיע אליו בימיו מי יגיד על פניו של אותו רשע דרכו להוכיחו ולומר שעל זה בא אליו זה העונש והוא שעשה הרע מי ישלם לו כמעשהו אחר מותו האם מחוק השופט הישר שיביא העונש על חטאת האב לבניו אשר לא עשו זה החטא כמו שאמרת. והוא לקברות יובל אחרי מותו ועל הקבר ישקוד תמיד עד הפסדו. הנה ערבו ומתקו לו בקעי המישור אשר הוא קבור בהם ר"ל שלא ירגיש בשום רע אחרי מותו ואחריו ימשוך במות כל אדם כי הוא הוא כוסם ולפניו משך אנשים אין מספר ובהיות הענין כן הנה ימצא זה הרשע נקי מכל העונש או אם תקרא המות עונש הנה אין נקי הצדיק מזה העונש וכבר התבאר שאין ראוי שיקרא עונש לו מה שיקרה לבניו אחריו כי לא יגיע לו מזה צער וזה דבר כבר התבאר בספר המדות רצוני שאין ראוי שיקרא בלתי מצליח מי שיבואו הרעות לאוהביו וקרוביו אחריו. ואיך תנחמוני הבל במה שאמרתם שאם אשוב אל אל ואשוב אליו יסיר מעלי המכות האלה והנה כל תשובותיכם נשארו כוזבות ובטלות: והכלל העולה מהדברים הוא שמה שאמר צופר שאין ראוי שיבטלו בגזירה הכוללת שהשמחה מן ההוא להם מפני מה שקרה לאיוב הוא בטל שכבר כבר בא איוב ראיה מהחוש מזולתו כותרת דבריהם והיא רוב ההצלחה הנמצאת להרבה מהרשעים עד שלא יראו ברע בחייהם ולא יפחדו פחד אבל כבר ינצלו מהרבה מהרעות הנופלות לאנשים אשר הם אצלם ויותר שזה יותר נמצא ממה שהיו הם מעידים מרעות הרשעים כי מה שהיו מעידים מזה איננו נמצא רק על המעט ובאר שמה שהיה טוען צופר בזה שהש"י אם לא יענוש הרשעים בעצמם כבר יגיעם העונש אחר מותם והוא שכבר יענשו בניהם ולזה ראוי שלא תקרא כמו זה הצלחה אחר שתכליתה לרע הוא בתכלית הגנות לפי שמזה הצד יתחייב שלא יגיע לאחד מהאנשים רק רע אחר שתכלית כולם הוא אל המות והכלית כל הקניינים אל ההפסד ויהיה אם כן הש"י עושה עול אחר שיענוש כל האנשים

מצודת ציון

יובלו. יובאו כמו יובל שי (ישעיה יח): (לב) גדיש. הוא כרי מאלומות התבואה: ישקוד. מהר כמו כי שוקד אני (ירמיה א): (לג) רגבי. גרורות עפר כמו ורגבים ידבקו (לקמן לח): נחל. עמק וגיא: (לד) מעל. שקר כי ומעלה מעל (ויקרא ה) ת"א ויש קר שקר: (ב) יסכן. ענין

מצודת דוד

לעוברי דרך היודעים הקורות המתהווים בעולם: ואותותם. האות והסימן אשר נתנו לספורם הלא לא תוכלו לנכר אותו לומר שהסימן זר ונכרי ולא כן הוא: (ל) כי ליום איד. והנה הם ספרו אשר לעת בוא איד בעולם הנה הרשע ורע יחשוך ממנה ולא עליו תהיה: ליום עברות יובלו. מוסב על יחשך רע לומר שהרע נחשך לעת אשר יובאו עברות וכעסים וכפל הדבר במ"ש ולאומר הלא בעבור זה יאמץ בלבו ולא יחת ולא יפחד והמה מנגדים לדבריכם ולא תאמרום: (לא) מי יגיד. ובעבור רוב הצלחתו מי א"כ יוכל להגיד דרכו לפניו ולהוכיחו ולהפחידו מן העונש כי הלא למאד ילעג למו: והוא עשה. ועם כי הוא עשה את הרע אשר חשב לעשות אין מי ישלם לו גמול: (לב) והוא לקברות יובל. כשיבוא יומו יזכה לקבורה כדרך כל הארץ: ועל גדיש ישקוד. ימהר לשכוב על תל הקבר העשוי כגדיש כי לא יתמהמה בקבורתו למען לא יתבזה אחר המיתה (וקראו גדיש ע"ש סופו כי אחר הקבורה נעשה תל וכן (ישעיה מז) וטחני קמח): (לג) מתקו לו. גרורות עפר הנחל אשר יקבר בה הלא ימתק לו קבר במקום המעולה והנבחר ואף כבוד יעשו לו במותו כי אחר ארונו ימשך כל האדם ללותו וגם לפניו ילכו בלי מספר להכין כל צרכי קבורתו וכדרך אשר עושים לגדולים וחשובים: (לד) ואיך. כאומר ובהיות כן נראה א"כ שאין משגיח ואין גמול ואיך תנחמו אותי באמרי הבל לומר כשאשוב ישגה אחריתי ומה יועיל תשובה אם אין משגיח: ותשובותיכם. מה שהשבתם לי מגמול הרשעים הנה הכזבתי אותם כי מעטים המה אשר יוגמלו רע ומרובים מהם יקבלו הטוב ונשאר אם כן תשובתכם מעל ושקר (העולה מהמענה היא לסתור דברי צופר אשר יוכיח ההשגחה

אבן עזרא

מן ומעלה מעל: (ב) הלאל יסכן גבר. יועיל כמו סוכנת כדבר לא יכנון וי"א ישען ועניינו הישען האדם במעשיו על המקום או ישען אדם משכיל על המקום ועל הגבר רק כפי מעשיו והקרוב שהוא כמו יוכיח וקרוב ממנו הסכן נא עמו ושלם והענין הלאל יוכיח גבר או יוכיח בין שניה' משכיל: (ט) וזרועות יתומי' ידוכא. כל אחד מהזרועות: (יא) או חשך לא תראה. חשבת שאתה בחשך לא תראה: ושפעת מים. פי' שפעת רוב וכמוהו שפעת גמלים כן חשבת: (יג) הבעד ערפל. מסתר ערפל: (יד) וחוג שמים. על חוג השמים יתהלך ולא ידע מה יעשה למטה בארץ: (טו) הארח עולם תשמור. ארח

רשי

הוא לכך נקוד כולו קמץ וטעמו מלעיל כ"ש: (מענה אליפז): (ב) הלאל יסכן גבר. הלצורך ולהנאת היוצר יועיל גבר ויהנה כאשר ילמד דעת אל הבריות וחכמה. יסכן הראשון לשון הנייה כמו ותהי לו סוכנת (מלכים א א) והשני לשון למוד כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כב) וגם הראשון יתכן להיות נפתר לשון למוד הלטובת היוצר ולצרכו ילמד גבר כאשר ילמד השכל: (ג) החפץ לשדי: כמו כי מה חפצו בביתו אחריו (לעיל כא) ההנאה וחשש לו אם תצדיק מעשיך בהתווכח לפניו שיבא עמך להתווכח בדבריך: ואם בצע. ממון לו אם תתם דרכיך: (ד) המיראתך יוכיחך. או אם מיראה שיירא מפניך יבא ויתווכח עמך: (ה) הלא. יודע הוא כי רעתך רבה: (ח) ואיש זרוע לו הארץ. בתמיה וכי מחמת שהיית גדול תירש את הארץ כלום הוא ראוי להתקיים: ישב בה. יאריך בה כמו ותשבו בקדש (דברים יא): (יא) או חשך לא תראה. כלומר לא תתן עיניך ובטחונך ככה לאמר: (יב) הלא אלוה גובה שמים. ולא ישפיל לראות: וראה ראש כוכבים כי רמו. כמו וראה עניי שבסוף מענה החמישי (לעיל י) כלומר ונותן אתה עין בראש כוכבים כי רמו ובשביל כך אמרת: (יג) מה ידע אל. במעשה החשך: הבעד ערפל ישפוט. הכנגד החשך הזה יראה וישפוט. הנה: (יד) עבים סתר. לפניו ולא יוכל לראות: וחוג שמים יתהלך. ולא ידע את אשר בארץ: חוג. עוגל מחוגת שמים כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיה מד) קומפ"ש בלע"ז: (טו) הארח עולם. הדרך

כב
א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּמָנִי
וַיֹּאמַר: ב הַלְאֵל יִסְכָּן־גָּבֶר כִּי־יִסְכֹּן
עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל: ג הַחֵפֶץ לְשַׁדַּי כִּי
תִצְדָּק וְאִם־בֶּצַע כִּי־תַתֵּם דְּרָכֶיךָ:
ד הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִיחֶךָ יָבוֹא עִמְּךָ
בַּמִּשְׁפָּט: ה הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין
קֵץ לַעֲוֺנֹתֶיךָ: ו כִּי־תַחְבֹּל אַחֶיךָ
חִנָּם וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט: ז לֹא־
מַיִם עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָעֵב תִּמְנַע־
לָחֶם: ח וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ
וּנְשׂוּא פָנִים יֵשֶׁב בָּהּ: ט אַלְמָנוֹת
שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם וּזְרֹעוֹת יְתֹמִים יְדֻכָּא:
י עַל־כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים וִיבַהֶלְךָ
פַּחַד פִּתְאֹם: יא אוֹ־חֹשֶׁךְ לֹא־
תִרְאֶה וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ:
יב הֲלֹא־אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ שָׁמָיִם וּרְאֵה
רֹאשׁ כּוֹכָבִים כִּי־רָמּוּ: יג וְאָמַרְתָּ
מַה־יָּדַע אֵל הַבְעַד עֲרָפֶל יִשְׁפּוֹט:
יד עָבִים סֵתֶר־לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג
שָׁמַיִם יִתְהַלָּךְ: טו הַאֹרַח עוֹלָם

תרגום

אִשְׁתְּאַר בְּהוֹן שְׁקָר: א וַאֲתֵיב אֱלִיפַז דְמִן תֵּימָן וַאֲמַר: ב אֶפְשַׁר דְלֶאֱלָהָא יַאֲלֵף גְּבַר וְכַד יַלֵף אֶפְשַׁר דַעֲלֵיהוֹן מַשְׁגַּח: ג הַעִסְקָא אִית לְשַׁדַּי אֲרוּם תִזְכֵּי וְאִין מָמוֹן אֲרוּם תַּשְׁלֵם אוֹרְחָתָךְ: ד הַמִדְּחַל מִנָּךְ יְכַסְנָךְ יֵיתֵי עִמָּךְ בְּדִינָא: ה הֲלָא עַל בִּישְׁתָּךְ דְסַגִּיעָא וְלֵית סוֹף לְעֲוָיָתָךְ: ו אֲרוּם תְּמַשְׁכֵּן אֲחוּךְ מַגָּן וּלְבוּשִׁין דַעַרְטִילָאִין תְּשַׁלַּח: ז לָא מַיָּא לִמְשַׁלְהֵי תַשְׁקֵי וּמִן כַּפְּנָן תִּמְנַע לַחֲמָא: ח וּגְבַר נִצְחָן לֵיהּ אַרְעָא וּסְבִיר אַפִּין יָתֵיב בַּהּ: ט אַרְמַלְתָּא שְׁדַרְתָּא סְרִיקָתָא וְאֶדְרָעַת יְתוֹמֵי תְּשַׁפֵּף: י מְטוּל הֵיכְנָא חֲזָרָנוּתָךְ פּוּחִין וִיבַהֲלִנָּךְ דְּלוּחָא בִּתְכֵּף: יא אוֹ בַּחֲשׁוֹכָא תִשְׁרֵי וְלָא תֶחֱמֵי וְסוֹגְעַת מַיָּא תְּחַפְּנָךְ: יב הֲלָא אֱלָהָא בְּגוֹבְהֵי שְׁמַיָּא וְחָמֵי רֵישׁ כּוֹכְבַיָּא אֲרוּם זְקִיפוּ: יג וְתֵימַר מַה יְדַע אֱלָהָא הַאֶפְשַׁר דִּלְהָלָא לְאַמְטַתָּא יְדִין: יד עֲנָנַיָּא טְמִיר לֵיהּ וְלָא יֶחֱמֵי וּתְקִיף רוּמָא דִשְׁמַיָּא יְטַיֵּל: טו הַאוֹרְחָא דַהֲוָה מִן

ל' חסר · ג' · ד' א' וג'. ל' · ל'. ד' מ"ל בספרא · כ' ומ"ל סניס' · ה'. ל' · ד' · ל' בכתיב ב' וכתיב כוותהון אפ. כ' נו"ל · כ' וכבי' · ג' · ל' · ו'. ל' וכ' חוג · ל'

מסורה

החפץ ג' וסי' החפץ לה' בעולות. לשדי כי יצדק. אל תתמה על החפץ: יבוא ד' מ"ל בספר' וסי' ולא תירא משוד כי יבוא. כי לא לפניו חנף יבוא. המיראתך יוכיחך. בכפל רסנו מי יבוא: ערומים ב' דגשי' וב' רפין וסי' ערטילאין דגשין הכימין רפין וביאורם נמסר בסיפרא ריש סימן ט"ו: עיף ועיף ח' וסימן נמסר בתהלות סימן ס"ג: ונשוא ד' ג' מ"ל וסימ' ונעמן שר צבא מלך ארם היה איש גדול. שר חמשים ונשוא פנים. זקן ונשוא פנים. ונשוא פנים ישב בה. וא' נשוא עון. נעמן חסר: גובה ג' וסי' הלא לאלוה גבה: וראיתי לבית גבה. ולפני כשלון גבה: ולא יראה ו' וסי' ולא יראה בך ערות דבר. ולא יראה כי יבא חום. ולא יראה כי יבא טוב. ואל שמעיה הנחלמי. מי גבר יחיה ולא יראה מות. עבים

תולדות אהרן ואיש זרוע. סנהדרין נח: מה ידע. עקרים מ"ד פי"ח: וחוג. ברכות ג:

רלבג

האנשים הצדיקים והרשעים עם היות מבואר בנפשו שאין עונש לרשע במה שיגיע לבניו אחריו כי הוא לא ירגיש בזה ויהיה עול ג"כ בחק השם יתברך שיענוש הבנים על עון אבותיהם ואבותיהם נקיים ואולם מה שנאמר בתורה פוקד עון אבות על בנים הוא באופן אחר אין הנה מקום הביאור בו: ביאור מלות המענה ויען אליפז התימני ויאמר: (ב) יסכון. יועיל: (ג) בצע. תועלת: תתם. מענין תם וישר: (ו) תחבול. תקח משכון: (ט) וזרועות יתומים ידוכא. כל אחד מזרועות היתומים: (יב) ראש כוכבים. העליון שבגלגלים שימצאו בו כוכבים וזהו הגלגל המזלות או יקרא ראש ככבים המקום שיהיו בו הככבים הנכונים תמיד בהשגחה האמצעית כי המקום ההוא הוא בתכלית הרוממות וגובה כמו שביארנו בספר מלחמות ה' והנה גובה

מצודת דוד

ההשגחה מהפלגת פורעניות הרשעים כי ישיב אמרים לומר הלא מעשים שמה אשר יגיע להם הפורעניות ורובם יבלו בטוב ימיהם ולא יחושו במה שיהיה לבניהם אחריהם ובעבור כי יראו אשר ביום רעה המה בטובה לא יפחדו משום פחד והוא שמח בהצלחתו אשר לו בהיוו ובהכבוד אשר יעשו לו במותו כדרך הגדולים:

כב (ב) הלאל. וכי לאל יועיל ויהנה הגבר בצדקו אלא המשכיל יועיל ויהנה אל עצמו ובהיות כן מה לו להטיב לך בכדי שתעמוד בצדקתך הלא מה לו בזה: (ג) החפץ. וכי מה צורך בא לשדי אם תהיה צדיק וכי בצע כסף בא לו אם תלך בדרך תם וכפל הדבר במ"ש: (ד) המיראתך. וכי בעבור יראתו אותך לבל תרשיע יתווכח עמך ויבוא עמך במשפט הלא מה לו אם תרשיע: (ה) הלא וגו'. כאומר אבל הני האויבך מלין בעבורו שהדין עמו בדבר היסורים הבאים עליך כי הלא רעתך רבה ר"ל לגדול כמותך יחשב כל דבר לרב כי הרבה ילמדו ממך וזה ואין קץ לעונותיך כי הכל בא ממך ותלוי בך: (ו) כי תחבול. אם דבר מי למולך תעטוט אותו בכסף ותקח ממנו משכון ועם הוא בחנם כי לא לוה ממך מאומה: ובגדי ערומים תפשיט. אף מן האנשים שאין להם כ"א מלבוש אחד ובהעדרו ילכו ערום הנה פשטת בגדיהם ונשארו ערומים וקראם ערומים ע"ש סופם וכן אפיתי על גחליו לחם (ישעיה מד): (ז) לא מים. לא השקית מים לעיף ומנעת להם מן הרעב כי באשר חבשת את מי בבית האסורים היה נמנע ממנו להם ומים: (ח) ואיש זרוע. כאומר הנה בעניי העם התאכזרת ועשית משפט הרון אבל מי שהיה אלם ובעל זרוע היה לו כל הארץ ועשה בה כל חפצו ולא מחית בידו עם כי היה לאל ידך: ונשוא פנים. מי שהיה נשוא פנים בעבור רוב העושר וכדומה הוא ישב בכולה כאלו היתה שלו ולא מחית בו: (ט) אלמנות. אבל כאשר שמעת דבר עולה מאלמנות לא השת עליהן כי גרשת אותן מן הארץ ריקם כי עוד לקחת כל אשר להן ובזה נדכא א"כ חוזק היתומים בניהן כי כאשר גרשת אמותיהן לקחת כל אשר להן אל מי יפנו היתומים לעזרה ולא השת גם עליהם: (י) על כן. ובגמול כל אלה פורש סביבותיך פחים להלכד בהם ויבהיל אותך פחד פתאום לנפול בפח מחרדת הפחד: (יא) או חשך וגו'. או בא עליך חשך אשר לא תראה את הפח להשמר ממנה או מרבית המים כסו אותך ור"ל הנה בגמול הוכן לך מכאובים בעבור הפחד הפלוה עליך נתבלבל דעתך לבל תוכל להזהר או המקום סכל דעתך והחשיך שכלך לבל תדע להזהר או שרבים מכאובים כמים הוכן לך עד שיהיה מן הנמנע להשמר מהן: (יב) הלא אלוה. כאומר ואם תמנה כל אלה עשית והכחש לומר לדקתי אין זאת כ"א תחשוב הלא אלוה ברום השמים ורואה את ראש הכוכבים ומחילתם אשר רמו למעלה ותאמר הלא ה' למעלה משלם ויש א"כ מרחק רב ממנו לארץ: (יג) ואמרת. ובעבור זה תאמר מה ידע אל ממעשה בני אדם הלא רב המרחק וכי דרך הערפל אשר סביבו ישפוט מעשה באדם וכאומר ופי הערפל המפסיק יהיה עוד סבה לשידע: (יד) עבים סתר לו. הלא העבים לו למסתור ולא יראה דרך בה כי הלא יתהלך על עגול השמים וא"כ העבים יפסיקו בינו לארץ: (טו) הארח. האם תשמור בלכך הדרך אשר טעו בו כל בני עולם והזר ופירש

מצודת ציון

ענין תועלת והנאה כמו סוכנת בדבר לא יסכון (לעיל טו): (ג) החפץ. ענין צורך כמו אם כלי אין חפץ בו (ירמיה כב): בצע. ענין הנאת ממון כמו מה בצע כי נהרוג את אחינו (בראשית לז): (ז) תחבול. תמשכן כמו לא יחבול רחים (דברים כד): (ט) שלחת. ענין שירוד וגירושין: ידוכא. יכותת: (י) פחים. רשתות: (יא) ושפעת. הרבה כמו שפעת גמלים (ישעיה ס): (יג) ערפל. עב הענן: (יד) וחוג. ענין עגול כמו חוק חג על פני מים (לקמן כו): דרכו

אבן עזרא

סורת העולם הם האומרים כן היה העולם ואיננו חדש: (טז) קומטו. נכרתו בלא עתם: נהר יוצק יסודם. הם אנשי דור המבול ששב הארץ שהוא יסוד בני אדם כמו נהר שיוצק: (יט) יראו צדיקים. על נח ועל בניו: (כ) אם לא נכחד קימנו. רובי המפרשים אמרו שהוא קימנו בקמץ קטן שהוא נר"י תחת המ"ם והנכון שהוא חסר דגש והוא קיימנו וכמוהו ודיגום

רשי

הדרך הראשונים אשר מאז: תשמור. שמרת בלבך לזכור מה נעשה בהם: (טז) קומטו ולא עת. נגזרו בלא עתם: נהר וגו'. ונהר של מבול או גפרית ואש של סדום שנצק ביסודם: (כ) אם לא נכחד קימנו. התשמור וראית אם לא נכחד יקומם: קימנו. כמו קומתו של אותו הדור כמו (הושע יב) בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו כמו עמו: ויתרם. גאותם:

איוב כב

טו התשמור אשר דרכו מתי־און: *

טז אשר־קמטו ולא־עת נהר יוצק יסודם:

יז האמרים לאל סור ממנו ומה־יפעל שדי למו:

יח והוא מלא בתיהם טוב ועצת רשעים רחקה מני:

יט יראו צדיקים וישמחו ונקי ילעג־למו:

כ אם־לא נכחד קימנו ויתרם אכלה אש:

כא הסכן־נא עמו ושלם בהם תבואתך טובה:

כב קח־נא מפיו תורה ושים אמריו בלבבך:

כג אם־תשוב עד־שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך:

כד ושית־על־עפר בצר ובצור נחלים אופיר:

כה והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך:

כו כי־אז על־שדי תתענג ותשא אל־אלוה פניך:

כז תעתיר אליו וישמעך ונדריך תשלם:

כח ותגזר־אמר ויקם לך ועל־דרכיך נגה אור:

כט כי־השפילו ותאמר גוה ושח עינים

תרגום

עלמא תנטור די טיילו אנשי שקרא: טז דאתבטילו מן ארעא בלא עדנהון בארעית נהרא אתיך גופהון: יז דאמרין לאלהא זור מננא ומא יעבד שדי להון: יח והוא מלי בתיהון טובא ומלכתהון דרשיעי רחקת מני: יט יחמון צדיקיא ויחדון וזכאה ירחך להון: כ אין לא אתמניעו מלמקום ומותרהון גמרת אשתא: כא אלף כדון עמיה ותשתלם בהון עללתך טובא: כב גמר כדון מפומיה אוריתא ושוי מימרוי בלבבך: כג אין תתוב עד שדי תתבני תרחיק עולתא ממשכנך: כד ושוי על עפרא כרך תקיף והיך טינרא דנחליא דהבא דאופיר: כה ויהי שדי כרך תוקפך ומן כסף תקוף רומא דילך: כו ארום היכדין על שדי תתפרנק ותזקוף קדם אלהא אפיך: כז תצלי קדמוי ויקבל מנך ונדריך תשלם: כח ותגזר מימרא ויקום לך ואורחתך יזהר נהורא: כט ארום דרא דמאיך יתעבד גיותן ושח

אבן עזרא

אם לא נכחד הנקי הנזכר למעל' הוא קיימנו בעולם והענין כי אנחנו עדים שלא מת הנקי: ויתרם אכלה אש. אנשי סדום: (כא) הסכן. הרגל או התוכח: ושלם. תהיה בשלום: בהם. תהיה בין טובים או בין רעים תבוא לך טובה: (כד) בצר. כמו כסף: ובצור נחלים. זהב אופיר: (כה) והיה שדי. והיה תקיף כמו כקול שדי: בצריך. כעסך: וכסף תועפות לך. הענין כפול על המנהג ותועפות אומץ ותוקף כמו ותועפות ראם לו וי"א והיה שדי בצריך כמשמעו כמו עמו אנכי בצרה והראשון יותר נכון להדביקו בסוף הפסוק: (כט) כי השפילו. כי הנה אתה תורה

סתר לו: תשמור ד' מ"ל בליש:א וסי' נמסר בשמואל ב' סי' י"א: יוצק ב' וסי' והכהן הגדול. נהר יוצק יסודם: לאל י"א וסי' נמסר בתהלים סי' נ"ו: ונקי ג' וסי' ונקי וצדיק אל תהרג. ונקי ילעג למו. ונקי על חנף יתעורר: קח י"ב ר"פ וסימ' נמסר בסדר במדבר סיני ובירמיה סי' מ"ג: ושים ט' וסימ' נמס' בסוף סדר בשלח. עד שדי חד מן י"ו יתידאין עד דסמיך למלה אחרא וסי' נמסר במסרה רבתא בערך עד: על שדי ג' זוגין על דסמיך לשי"ן וסי' על שערי ויעמד השערים. על שערי שחו רעים לפני טובים. על שער ויבן עזיהו מגדלים. על שער צוארך כמגדל השן. על שדי כי אז על שדי תתענג. על שדי אם על שדי תתענג:

רשי

אכלה אש ברותחין כדוכו ר' תנחומא דרש שהיו בעלי קומה ולא מתו בתהומות ובאו עליהם רותחין מלמעלה וזה יתרם קומה יתרה שלהם. כ"ש: (כא) הסכן. למוד להיות עמו שלם: ושלם. ותהיה שלם ולא תחסר בהם בדברים האלה: תבואתך טובה. תבואך טובה: (כד) ושית על עפר בצר. על אשר חשוב אליו תשית על הארץ אוסן ומבצרים: ובצור נחלים. הסלעים גבוהים שבנחלים עמוקים יהיה לך אוסף לבורת אופיר היא סגולת מלכי' שהיו מסגלי' ואוצרי' זהב הבא מאופיר: (כה) והיה שדי בצריך. אם שדי זה קדש תמהתי על פתרונו שמשמעו קללה שימנה עם אויביו כמו ואת היית בעוכרי (שופטים יא) עם עוכרי ועל ידי צורך כדוגמו מן המקראו' חסרים (כמו והיה שדי שופט בצריך. ואם נוכל לאמרו חול לשון דיין וחוסן זה פתרונו) והיה חוסן מבצריך כמו ושית על עפר בצר כלומר הון עתק תהיה כבצר ולפי הענין כן פתרונו שהרי סופו מוכיחו וכסף תועפות לך ל' חוסן כמו ותועפות ראם לו (במדבר כג): (כו) ותשא אל אלוה פניך. לא תבא להרים פניך אלא לשאול צרכיך הימנו: (כז) ונדריך תשלם. מובטח אתה שירצו קרבנות תשלומי נדריך: (כח) ויקם לך. כמו ויקום לך: (כט) כי השפילו ותאמר גוה. ואם רואה דורך שפל תאמר בהבטחה להגביהו ויגבה: ושח עינים

תולדות אהרן אשר קומטו. חגיגה יג: והיה שדי. ברכות סג: ותגזר אומר. שבת נט תעניה כג כתובות קג סוטה יב ב"מ ק תענית כו: השפילו. תענית כג:

רלבג

גובה המקום פזה יעמידנו על אמתת מרחק הככבים מן הארץ בתכלית מה שאפשר מקוטן השיעור גם אנכי ממנה: (כד) בצר. זהב: ובצור נחלים אופיר. ר"ל שבאולאות צור נחלים בשפע וברבוי כמו שביארנו שם: (טז) קמטו. נכרתו מן העולם. ונהר יוצק יסודם. ר"ל ביסודם ובמעמדם כן ישפע הש"י לך זהב אופיר: (כה) והיה שדי בצריך. הרצון שיהיה רב זהבך על דרך כקול שדי עד שטבעו תוך נהר רב והוא מי המבול: (כ) אם לא נכחד קימנו. באמת כאשר מת האיש אשר שמורה על החוזק ועל ההפלגה: תועפות. לשון חוזק כדרך תועפות ראם לו או יהיה מענין הכפל בקימנו והעמידנו והוא נח אשר שארית בעלי הדעת ההיא והיו אנשי סדום: (כא) הסכן. הרגל כדמתרגמינן וכפלת והעוף: (כז) ונדריך תשלם. רצה לומר שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר כמו הסכן הסכנתי: ושלם. ותעמוד בשלום: (כג) תבנה. ר"ל תשוב להבנות אחר ההרסך כאלו תשתדל בעשייתם: (כט) ותאמר גוה. רצה לומר שתעמוד בגובה ותוקף ולא יגיעך רע: ושח עינים הפגעים הרעים אשר קרו כך או יהיה תבנה מגזרת בנים ר"ל שיהיו לו בנים ומזה הענין ג"כ ואבנה

מצודת ציון

(טו) דרכו. הלכו: (טז) קומטו. נתכווצו כמו ותקמטני לעד היה (לעיל טז) ור"ל הזקינו כי דרך הזקנים להתקמט בפניהם: (כ) אם לא. באמת והוא כענין שבועה וכאומר אם לא היה כן יבוא עלי כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא שויתי ודוממתי נפשי (תהלים קלא): נכחד. נמנע: (כא) הסכן. ענין הרגל וכן וכל דרכי הסכנת (שם קלט): (כד) בצר. מבצר: (כז) תעתיר. התפלל כמו יעתר אל אלוה (לקמן לג): (כח) נגה. זרח כמו מנוגה נגדו (תהלים יח): (כט) גוה. כמו גאה בחלוף אל"ף בוי"ו וענינו גדולה ורוממות כמו היגאה גומא (לעיל ח): ובח

מצודת דוד

אשר דרכו בו אנשי און הם אנשי דור המבול: (טז) אשר קומטו. אשר בעבור זה הזקינו ומלאו קמטים בלא עתם ר"ל נכרתו מן העולם קודם זמנם כי נהר מי המבול נשפך ביסודם ר"ל בארץ אשר עמדו עליה: (יז) האומרים. אשר אמרו על האל הנה הוא סור ממנו ומהו הדבר אשר יפעל שדי להם הלא סר השגחתו ומסר הכל ביד מערכת השמים: (יח) והוא מלא. ואף כי המקום ב"ה מלא בתיהם מטוב ומה היה להם לכחש בהשגחתו ובאמת עצת הרשעים ההם רחקו ממני ר"ל לא אוכל להבין מה ראו לשמות זה הלא לא היו חסרים כלום ולמה זה כחשו בהשגחתו: (יט) יראו צדיקים. נח ובניו הצדיקים ראו במפלתם ושמחו על אשר מלאו אחרי ה' ולא נמשכו אחרי דעתם: ונקי. כ"א מהם לעג עליהם בעבור סכול דעתם: (כ) אם לא. באמת הלא האיש אשר קיים והעמיד אותנו והוא נח שממנו הושתת העולם הלא הוא היה נמנע ונבדל מלהיות אבוד עם בני דורו והנותרים מאנשי הדעת הזרה היא הלא שרפה האש והמה אנשי סדום והכרותיה וכאומר ואיך תחזיק בדעת הזרה ההיא הלא מגמול אנשי הדעת ההיא נראה ההשגחה כי כולם נאבדו ונח לבד ניצול וכל הנותרים מאנשי הדעת ההיא כלו מן העולם: (כא) הסכן נא. לזאת מעתה הרגל עצמך עם ה' להאמין בהשגחתו והא עמו בשלום ולא תהרעם עוד למולו: בהם. בעבור הדברים האלה תבא אליך טובה: (כב) קח נא. מעתה קח בלבך התורה הנתונה מפיו כדרך המאמין בהשגהה: (כג) אם תשוב. כאשר תשוב לה' תחזור ותבנה ממה שהיית נהרס: תרחק. אף תרחיק מאהליך עולה שלא תהיה כמוצל וגרן בידו: (כד) ושית. ר"ל המקום יהיה לך להוזק כאלו שמת לך מבצר בנוי על עפר הארץ החזק יותר מהעשוי ממעל בגובה: ובצור וגו'. ר"ל יתקיים עשרך כאלו שמת זהב אופיר בצור הזק אשר בעמקים אשר יתקיים מפאת מקומו ומפאת עצמו כי זהב אופיר הוא החזק שבזהבים: (כה) והיה שדי בצריך. המקום יהיה מבצריך וכסף תהיה עפות ורבוהות לך ר"ל יתרבו בכל עת: (כו) כי אז. כשתשוב לה' אז תתענג בטובה על משענת ה' ר"ל הוא יענג נפשך: ותשא. תוכל לישא פניך אל ה' לשאול צרכיך כי תהיה בטוח שימלא שאלתך: (כז) תעתיר. אתה תעתיר אליו והוא ישמע לך: ונדריך תשלם. דרך השואלים צרכיהם מאת המקום לנדור נדרים על תנאי כמ"ש אם יהיה אלהים עמדי וגו' (בראשית כח) ולזה אמר הנה תשלם נדריך כי ימולא משאלותיך: (כח) ותגזר אומר. ר"ל כשתחליט בדעתך לעשות דבר מה אז המקום יקיים לך הדבר ההוא: נגה אור. יזרח אור ההצלחה: (כט) כי. אשר

7

רש"י

עונים בדרך הבאה (אליו) בעונו : יושיע . אותו אלוה בידך ובתפלתך : (ל) ימלט אי נקי. אין נקי כמו אי כבוד (ש"א ד) אין כבוד וכן (משלי לא) ולרוזנים אי שכר אין שכר אין נאה להם שכרות שלשתן חברם מנחם במחלוקת אחת ואע"פ שהן שתי תיבות מפרשין כן ונמלט את אי נקי בבור כפיך וכן שמעתי. ל' אחר שמעתי שהיו אומרי' מפי ר' יעקב שהוא לשון אדם השרוי בצער ובאנחה והיו"ד יתירה בתיבה כמו היושבי בשמים (תהלים קכג) אבל לא שמעתי מפי הרב (מסכה איוב): (ב) גם היום. אחר כל תנחומין הללו : מרי שיחי. במקומו עומד כי אין תנחום בדבריכם : ידי כבדה. מכת נגעי תקיפה יותר מאנחתי שאיני קובל וצועק לפי מכתי : (ג) ואמצאהו. לשופטי : תכונתו. מכון כסאו: (ד) משפט. תוכחת דברים: (ה) אדעה מלים יענני. וגם אם יסתום אותי מלדבר לפניו שמא ידבר הוא עמי

אבן עזרא

תורה כאשר שפלו הרשעים תאמר אתה גוה כמו גאה והענין כי הגאוה השפילה אותם כענין לפני שבר גאון : ושח עינים יושיע . המקום : (ל) גם ימלט אי נקי. י"א שהוא חסר שי"ן ועניינו איש נקי וזה רחוק לכן פירושו שהמקום יושיע שח עינים שהוא אדם אחד גם ימלט אי נקי כמו יושב האי הזה והפך ארץ כי תחטא לי : ונמלט בבור כפיך . ונמלט תהיה בבור כפיך : (ב) גם היום מרי שיחי. מורה הוא שיחי מכל השיחות כענין עני ישראל מורה מאד ועניינו משוכה : ידי. מכתי כמו ידי לילה נגרה ולא תפוג והענין שמכתי יותר כבדה מאנחתי : (ג) ואמצאהו . על המקום : עד תכונתו . עדי תכונת

יוֹשִׁעַ׃ ל יְמַלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ׃

כג א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב גַּם־הַיּוֹם מְרִי שִׂחִי יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי׃ ג מִי־יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־תְּכוּנָתוֹ׃ ד אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת׃ ה אֵדְעָה מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאָבִינָה מַה־יֹּאמַר לִי׃ ו הַבְּרָב־

ב' חס' ח' ל' · ג' חס' · ג' ג' · ג' · ג' כליש' ג' · ל' מלעיל

בְּסוּרְחָנָא תִפְרוֹק׃ ל יְשֵׁזֵב גְּבַר דְּלָתוֹי זַכַּאי בִּזְכוּתָךְ וְאִשְׁתְּזֵב בִּבְרִירוּת יְדָךְ׃ א וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ ב לְחוֹד יוֹמָנָא מְרִיר מֵימְרֵי מַחְתִּי תְּקִיפַת עַל תּוּנְחָתִי׃ ג מַן יִגְזוֹר אֶנְדַּע וְאַשְׁכְּחִינֵיהּ אֵיתֵי עַד מְדוֹר בֵּית מוּקְדְּשֵׁיהּ׃ ד אֲסַדַּר קֳדָמוֹי דִּין וּפוּמִי אֲמַלֵּיל מַכְסְנוּתָא׃ ה אֶנְדַּע מִלַּיָּא דִּיתִיבְנַנִי וְאֶתְבַּיַּן מָה יֵימַר לִי׃ ו הַבְּסוּגְעֵי חֵילָא

ימלט ח' וסימ' ואבד מנוס מקל וחזק . ודבתריה ותפש הקשת לא יעמוד ב' בו . מי גבר יחיה . כי לא ידע שלו. ימלט אי נקי . אין אדם שליט ברוח. שקר הסוס לתשועה: אמלא ג' וסי' לא תהיה משכלה. אערכה לפניו משפט . להגחיל אוהבי יש. וא' ואמלא אתו

רלבג

עינים. שפל עינים : (ל) ימלט אי נקי. הנקי ימלט בזכותו אי גדול : ביאור דברי המענה. ענה אליפז התימני ואמר האם האדם מועיל לש"י כאשר יועיל על עצמו המשכיל המיישיר דרכיו אשר יעניש הש"י הרשע תכף עשותו הרע מצד הרע שיעשה לשם ית' ויגמול טוב לצדיק תכף עשותו טוב מצד התועלת שהגיע לשם ית' הנה אין הענין כן כי מה שיעשה הש"י מזה אינו כי אם על צד החסד והחנינה להטיב אל האנשים וליסרם עד שיגיעו אל הצלחת הנפש אשר בעבורה נבראו לא לצורך עצמו ולזה יקרה שיאריך לרשע זמן ארוך לבלתי קבלו הפעולות ברע אשר יעשהו וכדי שיתן הרשע אל לבו לעזוב דרכו בזה הזמן הארוך וישוב. אל השם ולא יאריך לצדיק כדי שלא יתחזק בדרך הרע אשר החל להתנהג בו ולזה אין פלא אם תמצא ההצלחה לרשע זמן ארוך והיא הטענה אשר חשבת לסתור בה דברינו. האפשר לשם יתברך כי תצדק להועיל לו ואם יגיע לו תועלת כי תתם דרכיך עד שיגמול טוב לצדיקים תכף עשותם הצדק והיושר כדי שיועילוהו. המיראתו ממך שתזיקהו בעשותך הרעות יוכיחך ויבא עמך במשפט הנה אין הענין כן אבל מה שיעשהו השם יתברך הוא להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן הנה יאריך השם יתברך לרשע להועיל לו ואם לא ישוב תוך הזמן אשר יאריכהו יגיעהו העונש הראוי ובזה נתרו כל הספיקות שהיית מספק בהם על דברינו זולת מה שטענת שאתה תם וישר ובאו עליך אלו הרעות הרבות ולא במשפט. ולזה אשיבך כי באמת אין דבריך צודקים וזה כי אני אומר כי באמת רעתך אשר הביא השם עליך היא רבה כמו שאתה אומר. אבל אין עול כי אין קץ לעונותיך עד שרעתך היא כשיעור עונותיך. או תהיה הכונה ברעתו ובעונותיך אחת בעינם. אתה היית לוקח משכון מאחיך חנם ובגדי האנשים מחוסרי בגדים תפשיט להיות לך למשכון עד שיוכרחו ללכת ערומים וימותו בקרה וזה עון פלילי. האיש העיף והצמא לא תשקהו אפילו מים להשיב רוחו אליו ומהאיש הרעב תמנע לחמך עד שימותו בצמא וברעב. ואולם אתה היית מכבד האנשים התקיפים והאדונים אשר הם נשואי פנים להאכילם ולהשקותם כאלו היו האדונים בביתך. ואולם החלושים כמו אלמנות ויתומים לא השגחת בהם לתת להם דבר ולא להצילם מעושקיהם ואלו העונות הם חזקים לאין קץ. על כן סביבותיך פחים מכל צדדיך ללכדך ויבהלך פחד הצרה הזאת פתאום. או יבהלך חשך המכאובים עד שלא תוכל לראות ושפעת מי הצרות הרבות תכסך ע"כ לא תתרעם אם יגיעוך כמו אלה הצרות הרבות כי עונותיך אשר זכרתי שלא היית נמלט מהם בטוו אלה. באמת השם יתברך בגובה שמים כי שם נראית פעולתו יותר למעלה הנמצאים אשר שם וראה העליון שבגלגלים שבו כוכבים כי הם רמים מאד. ואולם אמר זה כי מצד הסתרתם קצתם מקצתם ידענו העליון מהם ומצד חלוף הכמות בתנועותיהם ידענו כמה יתחייב שיהיה מרחק זה הגרם השמימיי אשר הוא ראשון לכל הפאות והמקיפו בזה הצד מצאנו גובה אלו הכוכבים עצום מאד. או ירצה בראש כוכבים גובה גלגל תנועת האורך בכוכבי המכוכב אשר אלו ימצא תמיד הכוכב מפני תנועת האורך תמיד כי רמו מאד אלו הגבוהים כמו שביארנו בחמישי מספר מלחמות ה'. התחשוב כי בעבור זה המרחק העצום אשר בינינו ובין השמים אשר שם כבוד השם יתברך יעלם ממנו מה שיעשה בכאן ואמרת מה ידע אל ממעשה האדם הבעד ערפל שיבדיל בינו וביניהם יוכל לשפוט אותם ולראות מעשיהם. הלא העבים מבדילים בינינו ובינו ולא יראה מעשינו אבל יתהלך בחוג השמים ושם תהיה השגחתו. ולמה תאמר כמו אלו הדברים האם דרך אנשי העולם תשמור שדרכו בו אנשי העולם בימי המבול וקראם אורח עולם לפי שטעו אז כל אנשי העולם בזה זולת נח וביתו אשר נכרתו בטרם יומם והיה ביסודם נהר יוצק עד שטבעו כולם. הלא הם טעו בזה הטעות בעינו שהם היו אומרים לאל שהוא סר מהם ובלתי משגיח בהם ושלא יפעל להם השם יתברך דבר והוא מלא בתיהם טוב והצליחם הצלחה רבה ועם כל זה לא הודו לו על הטוב אשר השפיע להם הנה עצת אלו הרשעים ודרכם אשר דרכו בה היה רחוקה מאד ממנו או יהיה אומרו עצת רשעים רחקה מני שב אל מה שאמר איוב עצת רשעים רחקה מני והרצון בו איך תאמר שעצת רשעים רחקה ממך ואתה בוחר דרך אלו הרשעים ועצתם שהיו חושבים שהשם יתברך עזב את הארץ. הנה כשראו הצדיקים ענשם כן שמחו והם נח ובניו כי על כן לא סרו אלו האנשים מאחרי השם ונקי ילעג להם והוא נח. הנה באמת כאשר נכחד האיש אשר הקימנו והוא נח תכף אכלה אש שארית האנשים אשר היו על זה הדעת והם אנשי סדום ועמורה וזה כאלו ממה שיתאמת ממנו שאלו הרעות היו על צד העונש שאם היו מצד המערכת איך קרה שיהיו יחד ברבים כמו זה הרבוי ושיהיו כולם רשעים ואיך קרה שינצל נח ובניו והוא לבדו היה צדיק ביניהם. ובהיות הענין כן הנה איעצך שתרגיל עצמך על השם יתברך ר"ל שתלך בדרכיו ואז יהיה לך שלום הלא אם תלך בדרכיו תבואתך טובה. קח נא מפיו הנימוס הראוי שיתנהג בו האדם ההולך בדרכי השם ושים אמרי השם בלבבך ויהיו עיניך ולבך ללכת בהם כל הימים. אם תשוב עד שדי תבנה אחר שנתצך השם והרס אותך באלו הצרות אשר הביא עליך תרחיק עולה מאהליך אם לך דבר מאחר שלא כדין. ויהיה השם עושרך בעבור זה עד שתשים על עפר זהב מרוב העושר וכהוצאת הצור נחלים בחיל ורבוי כן ישפיע לך השם זהב אופיר. והיה זהבך רב וכבד וכסף יהיה לך כפל על מה שהיה לך מקדם. הנה אם היית מתנהג בזה המנהג היית מתענג על השם יתברך בסבת דבקותך בו וכאשר תשא אל אלוה פניך ותעתיר אליו ישמיעך בכל מה שתשאל ממנו ותשלם נדריך ר"ל שלא יבצר ממך דבר מהדברים אשר תשתדל בהם. וזה גם כן אמרו ותגזור אומר ויקם לך השם ועל דרכיך נגה אור הפך מה שהיה איוב מתרעם ממנו באומרו ארחי גדר ולא אעבור ועל נתיבותי חשך ישים. אם היית נוהג כן תמצא שכאשר השפילו שאר האנשים ובאו בשפלות הצרות תאמר גוה ר"ל שתתעלה מהם ותתגדל וזה כי השם יושיע מי שהוא שח עיניך כמוך. הנה יגיע מההצלחה לך עד שתמלט בבור כפיך אי גדול הראוי לבוא עונש גדול עליו וזה כי האיש הנקי ימלט בזכותו אי גדול : והכלל העולה מהדברים הוא שמה שהיה איוב טוען ממה שיראה לרשעים מההצלחה זמן ארוך אינו מחוייב שלא יהיה הכל מוגבל ומסודר מהשם יתברך וזה שאמנם היה מחוייב שיענש הרשע תכף עשותו הרשע אלו היה מגיע בזה היזק אל השם יתברך כדי שיציל עצמו מן ההיזק אבל למה שהוא מבואר שלא יגיע היזק כלל אל הש"י ברשע שיעשה הרשע הוא מבואר שמה שיעשה השם ית' מזה ר"ל לשפוט האדם על מעשיו אינו רק להועיל לבני האדם ובהיות הענין כן לא ימנע שלא תתמיד הצלחת הרשע זמן ארוך לפי שהש"י כבר האריך לו עונשו כדי שישוב אליו תוך הזמן ההוא ויעזוב דרכו הרעה ואולם שלא יגיע נזק לשם ית' ברשע שיעשהו הרשע הוא דבר ביארו אליפז מהפך זאת הגזירה ואם הוא מבואר בעצמו והוא שאם לא יגיע תועלת לשם ית' בצדק הצדיק הנה לא יגיע לו נזק ברשע הרשע לפי שהתועלת והנזק הם שני הפכים ונושאם אחד ואולם הוא מבואר שלא יגיע תועלת לשם ית' בצדק הצדיק. הנה אם כן הוא מבואר שלא יגיע לו יתברך היזק ברשע הרשע. והנה ביאר זה אליפז על זה האופן לפי שהיה מבואר אצלו שלא יגיע תועלת לשם ית' בצדק הצדיק לפי שהוא מועיל לעצמו לבד ואולם ברשע הרשע היה אפשר לספק שיזיק באופן מה לשם ית' לפי שהוא מפסיד ומשחית פעולות השם במה שהוא מזיק לשאר האנשים והפועל יצטער כשיושחתו פעולותיו לפי מה שיחשב ואפשר שנאמר שאליפז לא ביאר המשפט האחד מאלו השנים אבל הניח כל אחד מהם על שהוא מבואר בעצמו ואולם מה שהיה טוען איוב ממה שבאו עליו מהמכות והנגעים להפליא בלא פשע הנה אליפז ישיב על זה שכבר חטא איוב חטאים נפלאים ואם לא הרגיש בזה מהם שכבר היה לוקח למשכון בגד האנשים חסירי הבגדים ונשארו ערומים והיו מתים בקרה ולא היה נותן לעני הצמא מים לשתות ולרעב לחם לאכול והיו מתים ברעב ובצמא ואולם העשירים והתקיפים היה מכבד אותם ומאכילם ומשקם וזה היה בתכלית הגנות וגם שאם לא היה נותן דבר מהונו לאיש מהאנשים היה לו התנצלות מה על מה שלא היה מטיב לעניים והוא כי אהבתו ממונו היתה הסבה המונעת לא שנאתו העניים והצדקה ואולם כשהיה מפזר ונותן לעשירים ובלתי נותן דבר לעניים היה מבואר כי משנאתו העניים והצדקה היה נמנע מזה. ומהם שלא היה חונן אלמנות במה שהיו מבקשות ממנו להצילן מיד עושקיהן והיה מניח היתומים ביד עושקיהם ולא היה עוזר אותם. ומהם שכבר חטא במה שהיה אומר שהשם עזב את הארץ והוא עון פלילי כי בכמו זה הענין הטעו אנשי דור המבול ואנשי סדום ועמורה ועל זה הגיעם מהעונש מה שכבר הגיע. והביא ראיה אליפז על שהשם פוקד האדם על מעשיו ממה שקרה לאנשי דור המבול שלא ניצל מהם כי אם נח וביתו כי הוא לבדו היה צדיק בדור ההוא ומה שקרה לאנשי סדום ועמורה שאם היה הענין לפי המערכת היה בתכלית הזרות שיסכים במקרה בזה הרבוי הנפלא מהרשע לרוע המערכת ולזה נתן עצה אליפז לאיוב שישוב אל הש"י ויטיבהו השם יתברך הטבה נפלאה לא ישערה : ביאור מלות המענה ויען איוב ויאמר : (ב) מרי שיחי. הרצון בו שהמריתי והפלגתי בכעסי להתרעם על שברי תרעומות רב : ידי. מכתי : (ד) תוכחות. דברי תוכחה :

ישים

מצודת דוד

השפילו. אם תראה אנשים אשר הושפלו עד עפר תוכל לומר בהבטחה שיבא להם גדולה ורוממות כי המקום ישלים מאמריך : ושח. מי שעיניו כפופות בעבור הצרות יושיע המקום בתפלתך : (ל) ימלט אי נקי. המקום ימלט מהצרה את מי אשר אין נקי מעון והמלטתו תהיה בעבור נקיות כפיך כי זכותך תגן עליו (העולה מהמענה היא אשר ישיב לאיוב לומר מה תתרעם על אשר לא ישיב לך כי הלא בין הצדיק בין הרשיע מה לו בזה ולמה א"כ ישיב לך לבל תרשיע אף יצדיק עליו דין המקום באמרו הנה כזאת וכזאת עשית ולאיש כמוך יחשב לרב כי הכל ילמדו ממך אף יתרעם עליו לומר אם אמנם כזאת עשית ותכחש לומר צדקתי כי תאחז בדעת אנשי דור המבול אשר כחשו בהשגחה והלא מגמול ענשם והצלת נח ומהפכת סדום וחברותיה אשר אחזו בדעת היא מהם יוכר ההשגחה ויחוה לו עצתו לשוב אל ה' להאמין בהשגחה ולשתוק מן התרעומות ואז ישגא אחריתו) : כג (ב) גם היום. ר"ל אף עתה שהרביתי להתרעם ולספר התלאות במרד וסרוב עכ"ז עוד מכתי כבדה על אנחתי כי אין הצעקה בערך הצער : (ג) ידעתי. לדעת מקום האל לאשר אמצא אותו אז הייתי בא עד מכון שבתו : (ד) אערכה. הייתי מסדר לפניו משפט להשפט עמו והייתי ממלא פי בדברי ויכוח : (ה) אדעה. יודע

מצודת ציון

ושח. ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב) : (ל) אי נקי. כמו אין נקי וכן אי כבוד (ש"א ד) : בבור. מל' ברור ונקי : (ב) מרי. ענין מרד וסרוב : שיחי. ספור תלאותי : ידי. מכתי ע"ש שהדרך להכות ביד : (ג) תכונתו. מל' כן

כח יריב עמדי לא אך־הוא ישם בי׃ ז שם ישר נוכח עמו ואפלטה לנצח משפטי׃ ח הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא־אבין לו׃ ט שמאול בעשתו ולא־אחז יעטף ימין ולא אראה׃ י כי־ידע דרך עמדי בחנני כזהב אצא׃ יא באשרו אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא־אט׃ יב מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי־פיו׃ יג והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש׃ יד כי ישלים חקי וכהנה רבות עמו׃ טו על־כן מפניו אבהל אתבונן ואפחד ממנו׃ טז ואל הרך לבי ושדי הבהילני׃ יז כי־לא נצמתי מפני־חשך ומפני כסה־אפל׃

כד א מדוע משדי לא־נצפנו עתים וידעו לא־חזו ימיו׃

ל' חסר · ל' מלרע וקמץ · י"ב · ג' · ל'. ב' דגשים · נ"נ ר"ף · ח'. ג' · ל' · ל' · ל' · ל'. ב' · וידעיו ק'

ינצי עמי לא ברם הוא ישוי תגרא בי׃ ז תמן תריצא ותקין עמי ואשתזיב לעלמא מדדאין יתי׃ ח הא למדינחא אהלוך ויתוי ולמערבא ולא אתבין ליה׃ ט בצפונא במעבדיה ולא אחמי כד מכבן דרומא ולא אסכי׃ י ארום גלי קדמוי אורחא דעמי בחן יתי היך דהבא אפיק׃ יא באסתוריה אחדת רגלי אורחתיה נטרית ולא צלית׃ יב פוקדנא דספותוי ולא אעדי מגזרתי אטשית מימרי פומוי׃ יג ואין הוא יחידאי ומן יתיבניה ונפשיה רגגת ועבדת׃ יד ארום ישלם היך בקדמיתא גזרתי ודכמתהון סגיעין עמיה׃ טו מטול דהיכנא מן קדמוי אתבהל אתבין ואדחל מניה׃ טז ואלהא רכך לבבי ושדי בהלנני׃ יז ארום לא אתגמרת מן קדם חשוך ומן קדמי טמר קבלא׃ א מדין משדי לא אתטישו עדניא ודחכימין יתי לא חמין יומוי׃

רות: נוכח ל' מלרע שם ישר והוא חד מן שיטה דכל חד וחד ל' דכות' מלרע וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות השי"ן בס"ד: אחז ג' חד מלעיל וסימ' היל אחז ישבי. והנה אחז בקרנות המזבח. שמאול בעשתו ולא אחז בתרא מלעיל וכל שום גבר קמץ ומלרע: כזהב ג' דגשים וסימ' וישב מצרף ומטהר. בחנני כזהב אצא. וכלי נחשת מצהב: ונפשו ח' וסימ' ונפשו קשורה בנפשו. ונפשו מאכל תאוה. ונפשו אותה ויעש. ונפשו משאול תציל. ונפשו לא חיה. ונפשו עליו תאבל. ונפשו לא תשבע מן. ונפשו שוקקה: ומפני ב' וסימ' ומפני כסה אפל. ומפני לא חשכו רוק:

אבן עזרא

תכונת מקומו: (ו) לא אך הוא ישים בי. כמו וישימו וישכילו אין משים כי אלא ר"ף: (ז) שם. יראה ישר נוכח: ואפלטה. כפשי לנצח ולא הייתי מתפחד לכן לא אוכל למצוא אותו: (ח) הן קדם אהלך. מזרח: ואחור. מערב. והוא ברא פאת שמאל ולא אוכל לחזותו שם: (ט) והוא יעטוף ימין. ולא אראנו ולמה הייתי מפלט נפשי משופטי ממנו שהוא שופטי: (י) כי ידע דרך עמדי. הדרך שהיה עמדי ולא אטה ימין ושמאל: (יב) מצות שפתיו. עשיתי ולא אמיש והיה חוקי לצפון אמרי פיו. והענין שהיו צפונים בלבי ולא יזוזו משם: (יג) והוא באחד. יש אומרים שהבי"ת נוסף והאמת שאינו נוסף ולא אוכל לפרש כי יש בו סוד גדול: (יד) כי ישלים חוקי. ימלא החוק שגזר עלי: (יז) כי לא נצמתי. היה מתאוה שיכרת וימות כאשר היה בחשך קודם שיצא לאויר העולם: (א) מדוע משדי. רובי המפרשים יפרשו שדי במקום הזה שדד וכן פירושו למה לא נצפנו עתים משדי. ויודעיו לא יראו הימים והענין אילו נצפנו עתים משדי לא

רש"י

עמי ואדעה מלים יענני. רבי תנחומא): (ו) הברב כח. דברים ותוכחות של חטאים יריב עמדי: לא אך. מכה וכפיה לא ישים בי אכפו ואימתו (ועוד יפתר) לא אך הוא ישים בי כי לא ישים בי אך הריב של תוכחת פשעי ולא תשומות עלילות: (ז) שם. במקום ריבנו: ישר. כושר מפעלותי יהא נוכח ונגלה ונראה עמו לפניו: נוכח. מוכח ושם אפלטה לנצח כי לא ימצא בי עון: (ח) הן קדם. למעלה הוא חוזר למי יתן ידעתי וגו': קדם. מזרח שנאמר קדמה מזרחה (שמות כא): אחור. מערבי הואיל והמזרח קדמת עולם נמצא המערב אחוריו של עולם: (ט) שמאל. צפון: בעשותו. כשבראו לא עשה מקום כסאו שם שאראנו שם: אחז. תרגום של אראה ותדע שהטעם תחת האל"ף ואם לשון אחיזה הוא היה טעמו מלרע תחת החי"ת: יעטוף ימין. כיסה פני הדרום כפניו למען לא אראנו: (י) כי ידע דרך וגו'. אשר עמדי מהו לפיכך אינו בא לריב עמדי: בחנני וגו'. אשר כזהב אלא אם יריב עמדי: (יא) באשורו. במעגלו כמו אם תטה אשורי (לקמן לא) כונן אשוריו (תהלים מ): ולא אט. איני רגיל לנטות: (יב) מחוקי צפנתי אמרי פיו. יותר מחוקי מזונותי הייתי זריז לצפון אמרי פיו כמו (משלי ל) לחם חוקי מזונותי: (יג) והוא. לפי שהוא יחיד בעולם ויודע דעתן ומחשבתן של בריות ומה יש להם לדבר לפניו לפיכך תשובות מוכנות לפניו: ומי ישיבנו. לפיכך נפשו אותה ויעש: (יד) כי ישלים חקי. ידעתי כי לא ישיב ידו עד אשר ישלים חוק גזרותיו פורענות אשר גזר עלי: וכהנה רבות עמו. כי כהנה רבות עשה: (טו) על כן. שאינו גומל לאדם כפי דרכיו: מפניו אבהל. וכשאתבונן בדרכיו אפחד ממנו: (יז) כי לא נצמתי מפני חשך. בזאת אני נבהל כי לא נכמתי לחלוטין ונמיתות קבר מפני החשך הזה הבא עלי וכן לא כסה מפני את האופל הזה עד מותי: ומפני כסה אופל. על כי לא שבראש הפסוק חוזר: (א) מדוע משדי לא נצפנו עתים. קבלה הוא זה למה לא נצפנו עתי ימי האדם מן הקב"ה שלא ידע יום מות האדם שמא לא ימהר פורענות ויקדמנו יום המיתה: ויודעיו לא חזו ימיו. מיום האדם כמו חדש ימים

רלבג

(ו) ישים בי. הרצון בזה ישים בי כח: (ז) נוכח עמו. מתווכח עמו: ואפלטה. עצמי ובשרי או נפשי: (ח) קדם. מזרח: ואחור. מערב: (ט) שמאל. צפון: ולא אחז. ולא אראה: יעטוף. יכסה ויעלים: ימין. דרום: (יא) באשורו. פסיעתו: ולא אט. ולא אטה: (יב) ולא אמיש. ולא אסור ממנה. והנה מצות שפתיו דבק עם ולא אט והרצון ולא אטה מצות שפתיו ולא אמיש או יהיה ולא אט דבק עם דרכו שמרתי ושם מצות שפתיו יהיה דבק ולא אמיש ויהיה וי"ו ולא אמיש נוספת כמו וי"ו ואיה וענה: (יג) באחד. בענין אחד: ונפשו אותה. ורצונו נכספה: (י) חקי. המצטרך אלי כי המצטרך לאדם יקרא חק כאמרו הטריפני לחם חקי: (יז) נצמתי. נכרתי: מפני חשך. קודם בא החשך המקרים הרעים: ומפני כסה אופל. והיה מכסה ומעלים מפני אופל הצרות האלו ר"ל שלא

מצודת ציון

כן ובסים: (ח) קדם. הוא פאת המזרח כי יחשב פני האדם אל מול זריחת השמש וא"כ המערב הוא מאחור והצפון משמאל והדרום מימין: (ט) אחז. אראה כמו ואתה תחזה (שמות יח): יעטף. מל' עטיפה וכסוי: (יא) באשורו. בצעדו כמו ואשרו בדרך בינה (משלי ט): אט. מלשון נטיה: (יב) אמיש. אסור כמו לא ימיש (שמות יג): מחוקי. דבר קבוע וערוך קרוי חוק: צפנתי. הסתרתי: (יג) ונפשו. ורצונו כמו אין נפשי אל העם הזה (ירמיה טו): אותה. תאבה כמו אוה למושב לו (תהלים קלב): (טז) הרך. מל' מורך ופחד: (יז) נצמתי. נכרתי כמו יצמיתם ה' (שם צד): אופל. אפלה: (א) חזו. ענין גבול

מצודת דוד

יודע הייתי מה ישיב לי כי אבין אמריו על הכל אחזור ואשיב לו: (ו) הברב כח. וכי יריב עמדי ברב כח בזולת שמירת המשפט הלא בודאי לא אך הוא ישים בי כפי הראוי בשמירת המשפט והוא מקרא קצר ויובן הדבר מאליו: (ז) שם וגו'. שם במקום המשפט יתווכח עמו יושר מפעלי והן ידעתי שאז זכאי והייתי נמלט לנצח מן השופט אותי ביסורים: (ח) הן קדם אהלוך. אבל לא ידעתי איה מקום כבודו אם אלך לבקשו בפאת המזרח ואיננו ר"ל לא אמצאהו ואם אלך לבקשו בפאת המערב ולא אבין לו איו הוא: (ט) שמאל בעשותו. עם כי הוא עשה וברא גם פאת הצפון עכ"ז לא אראנו שם וכאלו עטף לכסות פאת הדרום ולא אראהו גם שם: (י) כי ידע. לזה הסתיר עצמו ממני כי יודע הוא הדרך אשר דרכתי בה והוא בחן מעשי ויצאתי נקי כזהב מבלי סיג עון: (יא) באשורו. רגלי אחזה במצעדיו ודרכיו שמרתי ולא הייתי נוטה מהם: (יב) מצות שפתיו. מוסב על מלת שמרתי שאמר במקרא שלפניו וכאלו אמר מצות שפתיו שמרתי ולא אסור אותם מלבי ויותר מלחם חוקי לפנתי אמרי פיו ובעבור זה ימנע להתווכח עמדי: (יג) והוא באחד. ועם כי נגלה לפניו יושר דרכי עכ"ז הוא בדעת אחת ולא יאבה להסיר מעלי היסורים ומי יוכל להשיב אותו מחפצו וכאשר יתאוה נפשו כן יעשה בין במשפט בין בזולת המשפט: (יד) כי ישלים. הן ידעתי כי ישלים בי כל היסורים כפי החוק אשר גזר עלי ולא יסירם ממני בעבור כושר דרכי: וכהנה. כמו הדברים אשר עושה עמדי כן יש עמו רבות ענינים כאלה אשר יעשה לבני אדם: (טו) על כן. בראותי שאינו חוזר מחוק גזרתו אבהל מפניו וכאשר אתבונן מעשיו אפחד ממנו והוא כפל ענין במ"ש: (טז) ואל הרך לבי. נוסף על היסורים הביא האל עוד מורך בלבי להיות מתפחד ביותר: ושדי הבהילני. כפל הדבר במ"ש: (יז) כי לא נצמתי. והסבה היא כי מעולם כשהיה חשך ואבדון בעולם לא נכרתי אני מפני החשך כי לא היתה עלי וכשהיה אופל בעולם היה ה' מכסה את האופל מפני ולא ראיתיו ועל כי לא הורגלתי בצער ולא ראיתיו מימי לזה עתה בבוא עלי צרות שונות בא בלבי מורך רב ובהלה רבה: כד (א) מדוע. עתה החל לקבול ולהתלונן על טובת הרשעים ועל כי שגה בדעתו לומר שהכל תלוי במערכת השמים אשר שפטו בעת ההריון והלידה ולזה אמר מדוע לא יהיו הוראות העתים ההם נצפנים ונסתרים ונכנעים לפני המקום כי מהראוי היה שכולם יחד יתחבאו מפני ולא

רשי

יתים (ומתרגמינן עידן בעידן סא"א). ד"א מדוע יודעיו ואוהביו של הקב"ה אינן יכולין לראות סוף דרכיו ומדותיו: ימיו. זו היא דרך שנהג בימיו כמו לא יחרף לבבי מימי (לקמן כז) ומה הן המדות התמוהות: (ב) גבולות ישיגו. אותן שדרכן להסיג גבולות שהן קונין שדות כנגד שדות אחרים ובלילה הם מרבים גבוליהם שהיו עושים גדריהם בלילה בתוך חלוק שכניהם (וזהו משיג דמתרגמינן מסגה שהיו מסגים בגבול סא"א): עדר גזלו וירעו. לעצמן: (ג) חמור יתומים ינהגו. ועושין כל רעות האמורו' בענין. סוף דבר ואלוה לא ישים תפלה. להודיע' עונם ולהמציאם גמולם: (ד) יחד חובאו עניי ארץ. מפני שיראים מהם: (ה) הן פראים. הפראים שהם לימודי מדבר לארוב את העוברים: יצאו בפעלם: יצאו למלאכתן ומה היא הפעולה משחרי לטרף מבקשים לטרוף: ערבה לו לחם לנערים. למשרתיו ונעריו של רשע הערבה והמדבר המה לו לחם לנערים שמשם הוא חוטף ואוכל וגוזל מה שהם אוכלים לנערים הם ההולכים אתו לגזול כמו רק אשר אכלו הנערים (בראשית יד): (ו) בשדה. של אחרים: בלילו. יבולו: יקצורו. לגזול: וכרם רשע ילקשו. וכרמים של אחרים הרשעים האלו נוטלים פרייס. ילקשו אספרויימנ"ט נוטלים לקש שלהם. לקש לשון נמח פרי כמו בתחלת עלות הלקש (עמוס ז) תירגם יונתן לימות וכן יסד ר"א (בהושענא אדמה מארר) לקש מארבה. (ד"א וכרם רשע ילקשו. ילקשו אותה מהשחיתה כי את של העניים ויתומים הם אוכלים. ילקשו כמו ופיהם פערו למלקוש זמן ארוך וכמו לקישא ללבן): (ז) ערום ילינו. הם מליניס את העניים: מבלי לבוש. שנטלו כסוין: (ח) מזרם. היורד מן ההרים ירטבו ויתלחלחו אותן הערומים לפי שמבלי כסוי אין מחסה להחסות בו: חבקו צור. נחבאים בנקיקי הסלעים וגם שם הזרם יורד ומקלח עליהם ורוטבם. רטוב תרגום של לח וכל מי שאינו מנוגב קרוי לח: ירטבו. מוויסט"א בלע"ז: (ט) משד יתום. יניקת היתום מקום מולא מאכלו ומזונותיו כמו ושוד מלכים תינקי (ישעיה ס): יחבלו. ל' אם חבל תחבול (שמות כב) וכמו חבול לא יחבול (יחזקאל יח): (י) הלכו. הם הלכוהו בלי לבוש. ורעבים נשאו עומר. ומרעבים נטלו העומרים של לקט. ועוד יפתר ורעבים איתם שהיו נושאים עומר לפי שאלו גוזלים אותם מהם והיו נשארים רעבים: (יא) בין שורותם יצהירו. ויעשו שמן בעלי זתים: ויקבים דרכו. בעלי כרמים: ויצמאו. לאחר זמן לפי שאלו הרשעים גוזלים אותם מהם: בין שורותם. כמדומה לי שעושים הזתים שורות שורות בבית הבד והיצהר זב ביניהם: (יב) מעיר מתים

אבן עזרא

לא הייתי מתרעם עליו כי יודעיו לא ידעו מה יהיה אלא הוא שידע העתים שיעשו בהם הרשעים הרשע למה יחריש: (ב) גבולות ישיגו. כמו לא תסיג גבול רעך: (ג) יחד חבאו. מפניהם: (ה) והם כמו פראים במדבר. מן הערבה יבקש להם לנעריו לא מן היבול: (ו) בלילו. שאינו לו: ילקשו. ענינו יכרתו הלקש כמו מסעף פארה יכרית הסעיף: (ז) ערום ילינו. פועל יוצא יפשטו הערום עד שילין בלי לבוש: (ח) מזרם הרים. על הערומים ידבר שיחבקו הצור בשביל שאין להם מחסה וירטבו מהזרם היורד מן ההרים: (י) ורעבים. ומרעבים נשאו עמר: (יא) יצהירו. יעשו היצהר והוא שמן זית שיצהר כצהרים בעבור הנר: (יא) ויצמאו. אחרים והם בעליהם: (יב) מעיר מתים

ב גְּבֻלוֹת יַשִּׂיגוּ עֵדֶר גָּזְלוּ וַיִּרְעוּ׃
ג חֲמוֹר יְתוֹמִים יִנְהָגוּ יַחְבְּלוּ שׁוֹר
אַלְמָנָה׃ ד יַטּוּ אֶבְיֹנִים מִדָּרֶךְ
יַחַד חֻבְּאוּ עֲנִוֵּי־אָרֶץ׃ ה הֵן
פְּרָאִים ׀ בַּמִּדְבָּר יָצְאוּ בְּפָעֳלָם
מְשַׁחֲרֵי לַטָּרֶף עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם
לַנְּעָרִים׃ ו בַּשָּׂדֶה בְּלִילוֹ יִקְצִירוּ
וְכֶרֶם רָשָׁע יְלַקֵּשׁוּ׃ ז עָרוֹם יָלִינוּ
מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת בַּקָּרָה׃
ח מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ וּמִבְּלִי מַחְסֶה
חִבְּקוּ־צוּר׃ ט יִגְזְלוּ מִשֹּׁד יָתוֹם וְעַל־
עָנִי יַחְבֹּלוּ׃ י עָרוֹם הִלְּכוּ בְּלִי לְבוּשׁ
וּרְעֵבִים נָשְׂאוּ עֹמֶר׃ יא בֵּין־שׁוּרֹתָם
יַצְהִירוּ יְקָבִים דָּרְכוּ וַיִּצְמָאוּ׃
יב מֵעִיר מְתִים ׀ יִנְאָקוּ וְנֶפֶשׁ־חֲלָלִים

(Marginal notes: ס'. ג' חסר · ל'. עניי ק' · ל' · ל'. יקצורו ק' · ל' · ל'. ל' · ב' אספתות · ל' דגשים. ל' · י"א. ל' · ל'. ב' מ"ל · ל')

ב תְּחוּמַיָּא יַשְׁנוֹן עֶדְרָא אַנְסוּן וּרְעוֹן׃ ג חֲמָרָא דְיַתְמֵי יְדַבְּרוּן יְמַשְׁכְּנוּן תּוֹר אַרְמַלְתָּא׃ ד יַצְלוֹן חֲשִׁיכֵי מִן אוֹרְחָא כַּחֲדָא אִטַּמַּרוּ מִסְכְּנֵי אַרְעָא׃ ה הֵיךְ דֵּין כִּמְרוֹדַיָּא בְּמַדְבְּרָא נְפַקוּ לְעוֹבָדֵיהוֹן בְּבִישַׁיָּא מְקַדְּמִין לְבִזָּא בְּמֵישְׁרָא אָנֵם לֵיהּ מְזוֹנָא לְטַלְיֵיהּ׃ ו בְּחַקְלָא מַדְלָא דִלְהוֹן חָצְדִין וְכַרְמָא דְרַשִׁיעֵי יְכַסְחוּן׃ ז עַרְטִלַּאי יְבִיתוּ דְלֵית כְּסוּתָא וּדְלֵית לְהוֹן חוּפָאָה בְּקוֹרָא׃ ח מִקְלוֹחַיָּא דְטוּרַיָּא מִטַּמְשִׁין וּמִדְּלֵית מַשְׁרוֹי גַּפְּפוּ טִינָרָא׃ ט יַאַנְסוּן מִבִּזַּת יָתֵם וְעַל עַנְיָא מְמַשְׁכְּנִין׃ י עַרְטִלַּאי אוֹלִיכוּ מִדְּלֵית כְּסוּ וְכַפְנִין נְטַלוּ מִנְּהוֹן עוּמְרָא׃ יא בֵּינֵי אֶשְׁוָתְהוֹן יַעַצְרוּן מְשַׁח מַעֲצַרְתָּא עֲצַרוּ וּמָרֵיהוֹן אַצְחִיאוּ׃ יב מִקַּרְתָּא בְּנֵי נָשָׁא נָהֲקִין וְנַפְשַׁת קְטוּלִין בְּחַרְבָּא

תולדות אהרן גבולות ישיגו . סנהדרין קע : ילהירו . יבמות ז :

גבולות ב' כתיב כן וסי' ואסי' גבלות עמים. גבלות ישיגו. ועי' בתהלים סי' ע"ד: אביונים. ג' חסר בליש' וסימ' כי יעשה ה' דין עני משפט אבינים. יטו אבינים מדרך. ומתנות לאבינים: בפעלם ל' הן פראים במדבר והוא חד מן מלין יחידאין דמשמשין לם בסוף תיבותא וסימן גמסר במס' רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד: חבקו ב' וסי' מבלי מחס' חבקו צור. אשפתות: הלכו ב' דגשים וסי' ערום הלכו מבלי לבוש. שועלים הלכו בו: שורותם ל' בין שורתם יצהירו יקבים. והוא חד מן מלין דמשמשין תם בסוף

רלבג

שלא הייתי רואה אותם: (ג) יחבלו. יקחו למשכון: (ד) חובאו. ר"ל שנטו מהדרך להחבא מפני הרשעים פן יעשקום: (ה) הן פראים במדבר. הנה אלו הרשעים הם כמו פראים במדבר שהם חיות רעות ויעמדו שם לטרף כן אלו הרשעים מבקשים תמיד לטרוף האנשים: ערבה לו לחם לנערים. ר"ל מהמדבר יוציא הרשע לו לחם ולנעריו מן העושק אשר יעשוק האנשים הבאים שם: (ו) בלילו. תבואתו: ילקשו. יאחרו: (ז) בקרה. בעת הקור: (ח) מזרם הרים ירטבו. מהמים השופכים מההרים יתלחלחו העניים אשר הפשיטום אלו רשעים כי הם יעמדו מפני זה אצל ההרים להיות להם למחסה: ומבלי מחסה חבקו צור. מפני שאין להם מחסה חבקו הצורים להיות להם למגן: (ט) יגזלו משוד יתום. מרוב השוד אשר יעשו יגזלו היתום ולא ירחמו עליו: ועל עני יחבולו. ר"ל מה שעל עני והוא לבושו אשר יתכסה בו יקחו למשכון: (י) ערום הלכו מבלי לבוש. הם סבבו שילכו העניים ערומים מבלי לבוש: ורעבים נשאו עומר. ושילכו רעבים האנשים אשר נשאו עומר לרצוני שלא יניחום לאכול ממנו: (יא) בין שורותם יצהירו. ר"ל האנשים העושים השמן בין שורות בית הבד ואשר דרכו היקבים לעשות היין יצמאו ולא יניחום הרשעים לשתות מהשמן והיין אבל יגזלו אותם מהם: (יב) מעיר מתים ינאקו. מן העיר ינעקו האנשים מפני החמס הנעשה להם: חללים. הרוגים: תבוע

מצודת דוד

ולא ימרו פיו כי הלא כל יודעי המקום הן החכמים והנביאים לא הגבילו לו זמן לומר שהוא מחודש עם העולם כי כולם פה אחד יאמרו שהוא קדוש לעולם מבלי תכלית והוא המסדר מערכת השמים ומדוע א"כ לא ימצא בהם להיות נלפנים מפניו ונכנעים לו לבל יהיה מה שמורים בעתים ההם: (ב) גבולות ישיגו. והן ראינו אנשי רשע ישיגו גבולות רעיהם כי יכניסו גדרם אל גבול רעיהם להרחיב גבולם וגוזלים מרעיהם שדיהם ועוד יגזלו עדר ורועים בהשדה הגזולה והנה עשו רעה כפולה: (ג) חמור. גוזלים חמור היתומים וינהגו לעצמן בפרסום רב ומן האלמנה ימשכנו שורה כי יעלילו עליה לומר שהיא הייבת להם ולא כן הוא: (ד) יטו. מטים את האביונים מן הדרך כי יראים מהם לבל יפגעום ונוטים ללכת בתוהו לא דרך: יחד. כל העניים כאחד נחבאו במקום נסתר ליראתם מהם: (ה) הן פראים. הנה הם כמו הפראים אשר במדבר כי כ"כ יצאו המדברה בעבור פעלם אשר המה ממהרים שמה לטרוף טרף להרוג אנשים: ערבה לו. מוציא לעצמו מן הערבה מאכל נעריו כי גוזל כל העובר בה וממנו פרנסת אנשי ביתו: (ו) בשדה. בכל שדה אשר ימצאו קוצרים יבולו והם אינה שלהם אבל כרמו של רשע אם כי נוח יותר לתלום ענפי כרם מלקצור יבול שדה מ"מ יזהרו מלקחת מה ממנו עד אשר לא ימצאו ממקום אחר כי אוהבים הם את הרשע ולא ימהרו לקחת את שלו: (ז) ערום ילינו. גוזלים המלבוש והנגזל לרוב עניו יתמיד כן ערום מבלי לבוש ואין לו במה לכסות עצמו בעת הקור: (ח) מזרם הרים. על כי העשוקים ההם ילכו אל בין ההרים להסתר שם מפני הרוח נעטו שם רטובים מזרם המים היורד מן ההרים: ומבלי מחסה. בעבור שאין להם לבוש להכות בו מפני הצנה חבקו את הצור להגין עליהם מתוקף הקור: (ט) יגזלו משוד יתום. הוא כמו הפוך משוד יגזלו יתום. ור"ל מרוב השדידה אשר הורגלו בה יגזלו גם את היתום: ועל עני. המלבוש שעל העני יקחו למשכון כי מעלילים עליו לומר שהוא חייב להם ולא כן הוא: (י) ערום הלכו. גוזלים המלבוש ועוזבים אותו ללכת ערום מבלי לבוש: ורעבים. מוסב על מלת הלכו לומר העניים נושאי עומר הפקחה יעזבו ללכת רעבים כי יגזלו עומרם ואין להם מה לאכול: (יא) בין שורותם. עם כי נמשך היצהר בין שורות בית הבד ועם כי דרכו אנשים את ענבים להוציא היין לרדת ולזוב ביקבים עכ"ז הפה נמצאים כי הרשעיםהם גזלו שמנם ויינם ואינם מוצאים לשתות: (יב) מעיר. מן העיר ימגנו

מצודת ציון

גבול כמו מהוז הפנס (שם קז): (ב) ישיגו. כמו ישיגו בסמ"ך וענינו הרחקה לאחור כמו ולא תסיג גבול (דברים יט): (ד) חבאו. מל' מחבואים: (ה) פראים. חמור הבר: משחרי. דורשים ומבקשים כמו ומשחרי ימצאנני (משלי ח): ערבה. ענינו כמו מדבר: (ו) בלילו. מלשון יבול ותבואה: ילקשו. ענין איחור כמו ופיהם פערו למלקוש (לקמן כט): (ז) ילינו. ענין ההמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): (ח) מזרם. שטף הלוך המים: ירטבו. מלשון רטיבות ולחות: חבקו. ענין כבוב הידים בדבר מה: (י) עומר. אגודה של תבואה כמו ושכחת עומר בשדה (דברים כד): (יא) שורותם. מל' שורה וידוע הוא בדרז"ל וכן עלו בשרותיה (ירמיה ה): יצהירו. מל' יצהר והוא השמן: יקבים. כן נקראו הבורות שהיין יורד וזב מהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה): (יב) מתים. אנשים כמו מתי מספר בראשית

אבן עזרא

מתים. הם בני אדם יצעקו מעיר: ואלוה לא ישים תפלה. לא יעשה זה חנם ושוא תפלה כמו תפל: (יג) במורדי אור. השם שהוא אור המאורות: (יד) לאור יקום רוצח. בדרכים ויש אומרים שהוא כמו חשך ואמרו כי כמהו ולילה אור בעדני ואיננו כי אם אור ממש: ובלילה יהי כגנב. יורה עליו. ודמה הגנב לנואף שיעשה דבריו ועברותיו בסתר כאילו ישים סתר בפנים שלא יראו בו כאלו יחתמו היום שלא יראו: ומה שכרם שהמקום ישיב להם הבקר כצלמות כי יכיר עליהם בלהות וישים אותם כדבר שהוא צף על פני מים כאשר ינוד הקנה: (יח) תקולל חלקתם ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים ויאבדו מהעולם הם וחלקתם וכרמיהם כמימי השלג שיגזלו אותם ציה גם חום ולא יראה השלג שהיה בעולם כן ירדו אל שאול והם חוטאים: (כ) ישכחהו רחם. אמו

רשי

מתים ינאקו. מתיה וטוביה של עיר ינאקו מחמת אותן האונסין: לא ישים תפלה. להקפיד עליהם וליקח נקמה: (יג) המה. הרשעים האלה הם דור המבול שמרדו באור. בשביל המטר שהיה עולה מן הארץ ולא היו צריכים לכלום: (יד) לאור יקום אם היו עומדים ביום היו הורגים עוברי דרכים: ובלילה יהי כגנב. לחתור בתים: (טו) ועין נואף. והנואף שבהם היה שומר וממתין עד נשף לאמר וגו': וסתר. ובסתר ישים פניו לעבור עבירה. שעל כל אלה היו חשודין דור המבול על הגזל שנאמר ותמלא הארץ חמס (בראשית ו) ועל העריות שנאמר כי השחית כל בשר (שם): (טז) יומם חתמו למו. אותם שהיו חלשים מהם מעשות לסטיות ביום היו חותרים בבתים בלילה וביום היו חתומים ומסוגרים בבתיהם: לא ידעו אור. לא היו מכירין את האור ולא היה עת מהלכם: (יז) כי יחדו בקר למו צלמות; שביום היו נסגרים ובלילה היו הולכים למחתרתם ולא היו יראים מן המזיקים כלל: כי יכיר בלהות צלמות. מכיר היה כל א' שדים המבהילים ולא היה ירא מהם. ורבותינו פירשו יומם חתמו למו ביום היו עושי' סימני' היכן מרתפו של בית והיכן גנזיו של עשיר שהיו מפקידין אפרסמון אצל בעלי בתים עשירים ויודעים הם שיניחנו בבית גנזיו ובלילה מריחין והולכים שם וחותרים שם: (יח) קל הוא על פני מים. כשהיו הצדיקים נח ומתושלח מוכיחים אותם ואומרים להם שעתיד המבול לבא עליהם היו אומרים קלים אנו לשוט על המים ויש לנו גומא ודברים קלים לעשות מהם אניות ולשוט: תקולל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים. היו מקללים את חלקם בארץ לאמר לא יפנה דרך הטוב בדרכי הצדיקים הרמים ושוכנים ברומו של עולם ל"א כרמים הם הצדיקים ופרנסי הדור כמו ונתתי לה את כרמיה משם (הושע ב) ת"י ית פרנסהא היו מקללים את חלקם בארץ לאמר לא יפנו דרך הטוב נשבעים שלא יפנו את דרכם. ל"א תקולל חלקתם מתקלקלת היתה חלקתם שהיו משחיתים זרעם לבטלה כמו כי השחית כל בשר את דרכו (בראשית ו) תקולל לשון קלקול כמו בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו (שמואל א ג) ל"א תקולל חלקתם הדורות שאחריהם מקללים בהם מי שפרע מדור המבול. כ"ש. ל"א תקולל חלקתם לא יפנה דרך כרמים. לא היו מקבלים תוכחה מן הטובים. לשון אחר היו קלים לשוט בספינות להרוג ולחמוס ממון ודרך ייסוב בני אדם ונטיעת כרמים אין חושש לילך: (יט) ציה גם חום יגזלו. מפני רעתם גרמו להם שנה אחת להשתנות עולם מששה סדריו זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף: מימי שלג. כמו ומימי שלג גם אותם גזלו מן העולם לפי ששאול חטאו יש תיבות חסירות ווי"ן כמו (ירמיה יא) ואני ככבש אלוף והוא כפתר ככבש ואלוף עוד הרבה במחברת מנחם בן סרוק: (כ) ישכחהו רחם אמו. דרש רבי תנחום שהיו דור המבול נוטלים את בניהם ונותנים אותם

איוב כד

תשוע ואלוה לא־ישים תפלה: ג'
יג המה היו במרדי־אור לא־הכירו י"ט ר"פ ל' וחסר
דרכיו ולא־ישבו בנתיבתיו:
יד לאור יקום רוצח יקטל־עני ז'. ד' מ"ל. ב'
ואביון ובלילה יהי כגנב: טו ועין ס'. ח'
נאף שמרה נשף לאמר לא־
תשורני עין וסתר פנים ישים:
טז חתר בחשך בתים יומם חתמו־ ל'. ג'
למו לא־ידעו אור: יז כי יחדו
בקר למו צלמות כי־יכיר בלהות ג'
צלמות: יח קל־הוא על־פני־מים ס'
תקלל חלקתם בארץ לא־יפנה ג'
דרך כרמים: יט ציה גם־חם יגזלו
מימי־שלג שאול חטאו: כ ישכחהו ו'. ג'

תרגום

תצלי ואלהא לא ישוי חובא: יג הנון הון במרדין באוריתא לא אשתמודעון אורחתיה ולא אתיתבו בשבילוי: יד לאורתא יקום קטולא יקטול עניא וחשיכא ובליליא יהי היך גנבא: טו ועינא דגיפא נטרת נשף ליליא למימר לא תסכנני עינא וטמור אפיא ישוי כלפי לעיל: טז חאק בחשוכא בתיא ביממא מחתמין להון בגנזיא לא ידעו נהורא: יז ארום כחדא צפרא דמי להון היך טולא דמותא ארום אשתמודע פורענות טולא דמותא: יח קליל הוא למישט על אפי מיא תהי ליט אורחא שעיתהון בארעא לא יסכי שביל כרמיא: יט צחיא ולחוד חומתא אנסין מימי תלגא וליתיהון היכדין לשיול אתנשיאו דאתחיבו. ת"א היך צחותא וחומא אנסין מימי תלגא וליתיהון היכדין לשיול אתנשיאו

תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות התי"ו בס"ד: המה י"ט וסי' נמסר בספר תהלים סימן מ"ח: לאור ז' קמצים וסי' נמסר בסדר בראשית ובסוף מיכה: ועין ט' וסימ' וזנות ועין גנים תפוח והנבשון ועיר המלח ועין גדי. ועין גנים והנבשון וקדש ואדרעי. ועין חדה. וקדש ואדרעי ועין חצור. ועין ימינו כהה. ועין נואף שמרה נשף. ועין אלהיהם הות אל שבי יהודיא. ה' קדמאי שום קרתא: על פני מים ה' וסימ' ופרשי מכמרת על פני מים. השולח בים צירים ובכלי גמא. ונדמה שמרון מלכה כקצף על פני מים. קל הוא על פני מים:

תולדות אהרן לאור. פסחים ב: נשף. סוטה י: חתר. סנהדרין קט (מעבר שני נו): קל הוא. סנהדרין קח: כרמים. יבמות ז: ציה. שבת לב:

רלבג

תשוע. תצעק: תפלה. דבר בלא טעם: (יג) במורדי אור. שהיו מורדים בשם יתברך שהוא אור העולם ואפשר שיהיה הרצון הזה אור היום והוא יותר נכון לפי מה שיספר מעניינם: (יד) לאור יקום רוצח. בעבור האור יקום הרוצח בבקר השכם קודם הגיע אור היום להרוג העניים והאביונים: כגנב. הכ"ף נוספת וכמוהו והוא כאיש אמת: (טו) שמרה נשף. המתינה הערב: תשורני. תראני: (טז) חתר. מענין מחתרת: יומם חתמו למו. אשר חתמו להם ביום: (יז) כי יכיר בלהות צלמות. בבא העת אשר יכיר האיש את רעהו והוא כשיאיר היום הוא להם כמו בלהות צלמות: (יח) קל הוא על פני המים. קל הוא לברוח בבא הבקר על פני המים וזה יתחבא כדי שלא ימצא: (יט) יגזלו מימי שלג. ר"ל שהם ישחיתו אותם בקלות עד שיראה כאלו גזלום: שאול חטאו

מצודת ציון

(בראשית לד): ינאקו. ענין אנחה כמו ונאק נאקת חלל (יחזקאל ל): תפלה. ענינו דבר גרוע שאין בו טעם כמו ולא נתן תפלה (לעיל א): (יד) כגנב. הכ"ף באה לאמתת הענין וכן ויהי כרשע אויבי (לקמן כז): (טו) שמרה. תצפה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז): נשף. חשכת הלילה: תשורני. תראני: (טז) חתר. חפר כמו אם במחתרת ימצא הגנב (שמות כב): חתמו. סגרו כמו כי חתום הוא (ישעיה כט): למו. להם: (יז) צלמות. חשכת הקבר: בלהות. הוא הפוך מן בהלות: (יח) חלקתם. כן נקרא השדה כמו ראו חלקת יואב (ש"ב יד): (יט) ציה. חורב ויובש

מצודת דוד

יאנקו אנשים מגודל החמס ובשדה תשוע כל נפש מהחללים אשר רצחו: ואלוה וגו'. כאומר ואיך א"כ תאמרו כל מעשה אלוה המה במשפט ולא ישים דבר תפלה שאין לו טעם ומדוע יאריך אף לרשע כזה אשר יאבד הרבה מן האנשים בחרב וברעב הלא הוטב לאבד נפש אחת להעמיד כל הנפשות האלה: (יג) המה. הרשעים המה היו בין אשר המורדים באור ודומים להם והם האנשים אשר יתגבר בם חולי השחורה אשר ימאסו לשבת במקום האור כ"א בחשך ישבו וכן הרשעים האלה ימאסו באור היום כי טוב להם חשכת הלילה כי אז יעשו מעשיהם ולא יראם מי: לא הכירו דרכיו. אינם מכירים דרכי האור ולא ישבו בנתיבותיו כי לא יוכלו לעשות מאומה באור היום: (יד) לאור. בעבור אור היום המונע הפליו יקום הרוצח השכם עד לא יאיר ויקטול עני ואביון אשר ישכימו לצאת למלאכתן: ובלילה. בעצם הלילה יהיה גנב לגנוב בחשכת הלילה: (טו) ועין נואף. הרי הוא כעין נואף אשר גם היא המרוד באור היום כי תשמור ותצפה את הנשף כי תחשוב לומר אז לא תראני עין אדם כי חשכת הלילה ישים לי הסתר פנים לבל יראני מי: (טז) חתר. וכן הוא יצפה על הנשף כי בחשכת הלילה חותר הוא את הבתים לבוא בהן בדרך המחתרה לגנוב מה בבית וביומם סגרו א"ע לבל יהיו נראים לבני אדם למען לא יכירום מי ולא ידעו א"כ אור היום כי לא יראו אותו: (יז) כי יחדו. הגנב והנואף יחדיו זה כזה יחשב למו הבוקר כצלמות ומאד ימאסו בו: כי יכיר. כאשר יאיר היום ויכיר איש את רעהו הוא להם כבלהות צלמות: (יח) קל הוא. כאשר יברח בהאיר היום הוא קל מאד לשחות ולשוט ע"פ המים כי ירא ללכת בארץ פן יפגעו בו הרודפים ולזה ישוט ע"פ המים מקום שאין אנשים הולכים שם: תקולל. החלקה אשר ילכו עליה בארץ היא מקוללת מאד לפי שלא ילכו במקום אשר יעבד ויזרע כ"א במקום ציה ושממה שאין אנשים מצויים שם אף לא יפנה ללכת דרך כרמים כי יפחד מן האנשים המצויים בכרמים וכאומר והנה יפחדו מאנשים ולא ייראו מה': (יט) ציה גם חום. והנה בבוא עת פקודתם ימותו במיתה קלה ומהר כמו שהיובש עם צרוף החום גוזלים ומאבדים בקלות ומהר את המים הנוזלים מהשלג כן השאול מאבד

אבן עזרא

אמו ותמתק לו רמה יותר: (כא) רועה עקרה. מן תרועם בעבור שהיה רועה עקרה לא תלד וזכר העקרה בעבור שאין לה בנים שיעזרו אותה והאלמנה שאין לה בעל: ועוד שמשך אבירים בעלי כח בכחו והוא שידע כאשר יקום ממטתו שיתכן שימות: (כג) יתן לו לבטח. נתן לו המקום מה שרצה וישען כי יוכל להנקם ממנו ועיניהו על דרכיהם: (כד) רומו מעט. אמר אם התרוממו מעט כלם יאבדו: והמכו: מן וימכו בעונם. ככל. כטלם: (כה) לאל. ללא: המשל

רשי

אותם תחתיהם לסתום ארובות התהום ואפילו אמו לא היתה מרחמת עליו: מתקו רמה. למות ולאכול רמה בשרם: עוד לא יזכר. בשנה אחת נעקרו ועל ארכא שניתן להם מתחלה היה איוב קובל שהרבה מתו ולא ראו בפורענות זה: (כא) רועה עקרה לא תלד. כך היה מנהגם נושא שתי נשים אחת לתשמיש ואחת לבנים וזו שעומדת לתשמיש משקה כוס עיקרין כדי שלא תלד עולמית ומאכיל' תפנוקי' ומרחיצ' ומקשטה כדי שתהא נאה וזו העומדת לבנים מלבישה בגדי אלמנות ומרעיבה וזהו שאומר העקרה שלא תלד היה רועה ומטיב ואת האלמנ' שעומד' לבני' לא ייטיב: (כב) ומשך. הקב"ה אותן אבירים בכחו לפורענות ולמחייה מתוך ארכא שהאריך להם: יקום. יום א': ולא יאמין בחיין. כמו בחיים ביו' הזה נבקעו כל וגו' (בראשית ז): (כג) יתן לו לבטח. עד יום אידם ונשענו: (כד) רומו מעט. נסתלקו מן העולם כמעט רגע: והומכו נדכאו ונתמסכנו: ככל יקפצון. כשאר כל הנקפצי' ונמלטי' בעת קציר ובציר ומסיק שנקפצים יחד כן תמו כרגע: (כה) ואם לא אפו. כ"שר אמרתי יבא אחד מכם ויכזיבני. וישם לאל מלתי. שאני מהרהר אחריו לדעת מדותיו שמאריך אף לרשעים ; ואת אוהביו כמוני

איוב כד

רֶ֤חֶם ׀ מְתָ֘ק֤וֹ רִמָּ֗ה ע֥וֹד לֹֽא־יִזָּכֵ֑ר ל'
וַתִּשָּׁבֵ֖ר כָּעֵ֣ץ עַוְלָֽה׃ כא רֹעֶ֣ה עֲ֭קָרָה ג'
לֹ֣א תֵלֵ֑ד וְ֝אַלְמָנָ֗ה לֹ֣א יְיֵטִֽיב׃ ל'
כב וּמָשַׁ֣ךְ אַבִּירִ֣ים בְּכֹח֑וֹ יָ֝ק֗וּם וְֽלֹא־ ל'
יַאֲמִ֥ין בַּֽחַיִּֽין׃ כג יִתֶּן־ל֣וֹ לָ֭בֶטַח ל' וחד וארכה בחיין
וְיִשָּׁעֵ֑ן וְ֝עֵינֵ֗יהוּ עַל־דַּרְכֵיהֶֽם׃ ב' בלשונו
כד ר֤וֹמּוּ מְּעַ֨ט ׀ וְֽאֵינֶ֗נּוּ וְֽהֻמְּכ֗וּ כַּכֹּ֥ל ל' ומ"ל. י"ב ל'
יִקָּפְצ֑וּן וּכְרֹ֖אשׁ שִׁבֹּ֣לֶת יִמָּֽלוּ׃ ל' ס"פ
כה וְאִם־לֹ֣א אֵ֭פוֹ מִ֣י יַכְזִיבֵ֑נִי וְיָשֵׂ֖ם ז"ר"פ. ב' ר"פ
לְאַ֣ל מִלָּתִֽי׃ ל'

תרגום

דְּאִתְחַיָּבוּ׃ כ אַכְוָרָאִין דִּנְשִׁיאוּ לְרַחֲמָא מִסְכְּנִין אִתְבְּסִימוּ לְרַחֲשָׁא תּוּב לָא יִדְּכַר וְאִתְּבַר הֵיךְ קִיסָא עִילְתָא׃ ת"א מְטוּל דְּבַטִּילוּ אַפְרָשׁוּתָא דְּמַעֲשַׂר דְּאִתְפַּקְדוּ בְּעִדַּן חוּמָא דְּקַיְטָא אִתְמְנַעוּ מִנְּהוֹן מִימֵי מִטְרָא וְתַלְגָּא לְבֵית קְבוּרְתָּא אִתְחַיָּבוּ׃ כא דְּמַרְעַ עֲקָרָא דְּלָא תֵילַד וְאַרְמַלְתָּא לָא יוֹטִיב׃ כב וְנָגֵיד גִּבָּרַיָּא בְּחֵילֵיהּ יְקוּם וְלָא יְהֵימִין בְּחַיֵּי׃ כג יְהִיב לֵיהּ תְּיוּבְתָּא לְרַחְצָן וְיִסְתְּמֵיךְ וְעֵינוֹי עַל אוֹרְחָתְהוֹן׃ כד אוֹרִיכוּ כִּזְעֵיר פּוּן וְלֵיתוֹהִי רַשִׁיעָא וְאִתְמַכִּיכוּ כְּכָל מָה יִתְקַטְעוּן וּכְרֵישׁ שִׁבּוּלָא יִתְקַטְּפוּן׃ כה וְאִין לָא קְשׁוֹט דְּכֵי הָאן הוּא מַן דִּיכַדְּבִנַּנִי וִישַׁוֵּי כְּדְלָא הֲוַת עֵקַר מִלְּתִי׃

כעץ ג' וסי' יבש היה כעץ. ויסע כעץ תקותי. ותשבר כעץ עולה: בחיין ומשך אבירים הוא חד מן א"ב נו"ן ארוכה בסוף תיבותא וסי' נמס' במס' רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד: ואם לא ב' בסיפרא וסימ' ואם לא אפוא מי יכזיבני. ואם לא ישמעו בשלח יעברו:

תולדות אהרן רומו. סוטה ה:

רלבג

תעלו. וכן ישחית שאול בקלות האנשים אשר חטאו: (כ) רחם. אושב תרגום אשב מרחם: מתקו רמה. רמה תאכלהו וימתק לה: (כא) רועה עקרה. משבר עקרה: (כב) יקום ולא יאמין בחיין. יקום כל אחד מהאבירים ולא יאמין בחיין ליראתו מהרשע: (כד) רומו מעט. פועל עבר וענינו כשהרו אלו האנשים והרחיקו מעט לא ימלא אז הרשע בעיר אבל יהיה עיניהו על דרכיהם להרגם: והומכו. פועל עובר מבנין הופעל והשרש נמך ויהיה נמך ומכך שני שרשים בענין א' והוא מענין וימוכו בעונם: ככל יקפצון. ככל אחד מהאנשים אשר לא כרתו ברית עמהם יקפצו הרשעים פיהם שלא יצעקו ויהרגו אותם: ימלו. יכרתו: (כה) לאל. להבל ולדבר שאינו: ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר גם היום שמריתי והפלגתי בכעסי להתרעם תרעומת רב ככדה מכתי יותר מאנחתי ולזה אל תאשימני אם הגדלתי והוספתי להתרעם על מכאובי. מי יתן ידעתי אמצא הש"י ואמצאהו ואבא עד תכונתו שאם היה האשר זה הייתי עורך לפניו משפט והייתי מתווכח עמו בטענות חזקות ואז אדעה מה שיענני ואבינה מה יאמר לי ואדע האמת מזאת החקירה כי באמת לא יבא עמי בכמו אלו הכזבים אשר אתם באים עד באתם התעללות בי שכבר חטאתי באלו החטאים אשר זכרת אשר אני נקי מהם לפי האמת האם נאות לש"י שיריב עמי ויתקפני ברוב כחו הנה אין זה ראוי אך הוא ישים בי כח לעמוד לפניו ולהתווכח הנה בזה הצד היה הישר מתווכח עמו אם יגיעהו דבר ולא במשפט והייתי נצול לנצח משופטי כי הש"י כשישמע כי הדין עמי היה משיב אפו ממני אבל מה אעשה שאני לא אוכל למצוא הש"י בשום צד אלך במזרח לבקשו ואיננו ואלך במערב ולא אמצאהו ג"כ אלך בצפון אשר שם עושה מעשיו הנפלאים אשר בארץ לפי שאם היישוב עם כל זה לא אוכל לראותו שם שכשה דרום ממני כי אין שם יישוב והמים מקיפים בו ולא אוכל לראותו שם. הנה אם ידע השם הדרך אשר דרכתי בה ובחנני הייתי יוצא נקי בלא סיג כזהב לפי שבאשורו אחזה רגלי שמרתי דרכו ולא אטה ממנה ר"ל הנימוס האלוהי אשר יתנהג בו כל בלם. ממצות שפתיו לא סרתי ושמרתי אמרי פיו יותר ממה שאני בוחר ההנהגה אשר היא חקי לשמור חיי כמו המאכל והמשתה שהכרחתי ומה שדומה להם כי ההכרחי לאדם בחיין יקרא חק כמו שזכרנו. והוא כאשר היה בענין אחד ומי ישיבנו ממנו והנה לא יבהנה רצונו ואין שם יותר חזק ממנו יכריחהו על זה אבל הוא שליט במה שירצהו עד שכל מה שאותה רצונו עשה. הנה מגיע מרוב יכלתו וחכמתו שהשלים חקי בבריאתי ר"ל שהמציא בי כל האיברים והכלים אשר יצטרכו למציאותי וכמו אלו הנפלאות תמצאנה רבות עמו בשאר בריותיו על כן מפניו אבהל לעולם מעלתו ומציאותו אתבונן בנפלאותיו ואירא ממנו. וזה אמר איוב להשיב על אליפז במה שייחס לו מהרעה אשר היה לאנשי דור המבול ולאנשי סדום כי חלילה לו מרשע אבל היה ירא מהש"י מאד התבוננתו במעשיו הנפלאים. ואל הרך לבי בתחלואיו אשר חלה בי ואירא תמיד מהיום הבא שלא אכאב בו כאב אנוש. ושדי הבהילני מפני שלא נצמתי קודם בא חשך הצרות והיה מכסה ממני אופל המכאובים מה שאני לא אירא מהמות כאשר הוא סוף כל האדם אבל פחדתי אל אלו המכאובים אשר לא אוכל לשאת אותם. ואחר זה החל איוב לסתור דעת אליפז מן ההיקש ואמר מדוע לא יהיו נעלמים משדי העניינים הזמניים ויודעיו לא חזו לו ימים ר"ל שלא ראו לו יחס אל הזמן ולזה הוא מבואר שהש"י בלתי יודע באלו העניינים הזמניים. ואחר כן החל איוב לסתור דעת אליפז מן החוש במה שנגלה הש"י על ההצלחה הנמצאת לרשעים זמן ארוך במה שאמר כי מפני שאין זה התוכחת מהש"י כי אם להועיל לאנשי הארץ הנה יתכן שיאריך עונש הרשע זמן ארוך. והחל איוב לסתור דבריו מהחוש ואמר שאלו הרשעים אשר ספר בהצלחתם היו משיגים גבול וגוזלים העדר ורועים שם בקרקע הנגזל וזה תמה נפלא. והיו נוהגים חמור היתומים ולוקחים למשכון שור אלמנה אשר בהם היו חורשים ומשיגים די ערפם עד שיהיו שבת מותם ברעב העניים יטו מדרכם לפחדם מהם שלא יהרגום יחד חובאו מפניהם עניי ארץ. הנה אלו הרשעים הם כמו חיות רעות במדבר לטרוף כאשר ימצאו הם יוצאים למלאכתם לבקר לשחר לטרוף מן המדבר יוציא לחם כל אחד מאלו הרשעים לו ולנעריו כי יהרגו האנשים העוברים שם ויקחו אשר להם. בהיותם בשדה בלילו ותבואתו יקצרו ואם אינו שלהם ולא די שהם יניחו שדה הרשע ולא יגעו בו אבל גם כרמו שהוא מוכן בקלות לאכול ממנו יאחרו וילקטו מלקחת ממנו לפי שהם אוהבים הרשע ולזה לא יגעו באשר לו אם לא כאשר לא ימצאו במקום אחר. ערום ילינו בני אדם בלילה מבלי לבוש ר"ל שיגזלו מהם כסות לינה ולא יהיה להם כסות להתכסות בו בקור. ואלו העשוקים ילכו להסתר מאלו בין סלעי ההרים וירטבו שם מזרם ההרים וסלחות הנמצא בהם. ומבלי מחסה חבקו צור להסתר שם. מרוב שדידות האנשים יגזלו היתום ויקחו למשכון ההגד אשר על העניים וכזה

מצודת דוד

מהם את האנשים אשר חטאו ולא סבלו מכאוב החולי: (כ) ישכחהו וגו'. מעט יחלה ובמותו ישכחהו רחם אמו ר"ל אף אחר אשר נולד ברחמה תשכח בו הואיל ומעט חלה ולא הרבתה לבקרו ומעט נשאר בזכרונה: מתקו רמה. מתוק הוא לפי הרמה כי משמן בשרו לא ירזה כי ימות בריא ושמן ויומתק בשרו לרמה: עוד לא יזכר. לא יהיה נזכר בפי הבריות לזמן מרובה כי הואיל ולא סבל מכאוב החולי אין מה לספר ממנו: ותשבר כעץ עולה. האיש עולה נשבר בקלות רב כשבירת העץ אשר תמהר להשבר מן הברזל וכדומה אשר ירבו להתעסק הנה והנה טרם ישבר: (כא) רועה עקרה. עם כי הרבה להרשיע עד כי היה מרעה גם את העקרה עם כי לא ילדה ואין לה מי מחזיק בידה ואף האלמנה ירען עד כי אין לה מי ייטיב לה ונפשה מרה לה מאד עכ"ז לא חמל עליה והיה אם כן מהראוי שיקבל גמולו: (כב) ומשך. אבל לא כן היה כי המקום משך את כל אחד מן האבירים ההם אל הקבר בעודו בכחו כי לא נחלה במכאוב החולי: יקום. עודו קם על רגליו בריא וחזק ופתאום קרבה נפשו למות עד לא יאמין בעצמו שישאר חי ולא סבל כלל מכאובי החולי: (כג) יתן לו לבטח. וכל ימי חייו יתן לו המקום לשבת בטח והוא נשען ממנו לבל ימוט וכאלו ישגיח בעיניו על דרכי הרשעים ההם לבל יכשלו כאדם המסתכל בדרכי אוהב ומזרזו להזהר: (כד) רומו מעט. כאומר אם אמנם שכן ראוי הוא שירומו במעלה ובכבוד למען יכפל צערם כאשר יפלו בשפל המצב אבל ראוי היה שירומו רק מעט מן הזמן וילך לו הכבוד ואיננו ומיד ישובו להיות שפלים ונבזים וכ"כ פעמים רבות וכמו כל דבר אשר ידלג ויקפץ שפעם הוא למעלה באויר ופעם למטה בארץ ומעט זמן יתעכב למעלה ויותר מזה ינוח למטה בארץ: וכראש וגו'. ובבוא עתו ראוי היה להיות מיוסר במכאוב זמן רב כמו זקן השבולת הנפרך מאליו מעט מעט עד כי נפרך הכל כן היה ראוי להאריך זמן חליו עד כי ימות ממנה ומוסב על ראשית אמריו לומר כן היה ראוי להרשעים האלה אולם התמדת השלוה וקלות המיתה בא להם מצד מערכת השמים אשר שפטו כן בעת ההריון והלידה ומדוע משדי לא נצפנו העתים למה לא יבטל ההוראות אשר יורו בהעתים ההם בכדי שיקבלו גמול מעלם: (כה) ואם לא. ואם תאמרו אין הדבר כן איה פה האיש ומי הוא זה אשר יכזב אותי לומר שלא נמצא מרבית טובה ושלוה לאנשים כאלה וישים את אמרי תלונתי לאין וכאומר הלא א"א לכחש דבר המפורסם והמצוי (העולה מהמענה היא כי יכחיש דברי אליפז לומר שאין האמת אתו כי אחז בדרכי המקום ובמשפט עשה מה שעשה אף יתרעם על מה יאריך המקום אפו ולא יאבד את הרשעים המאבדים נפשות הרבה היתכן שיחום עליהם ולא על הנפשות הנאבדים על ידיהם והנה מלבד ההצלחה שים לרשעים בחייהם לא נפרדה מהם במותם כי ימותו בקלות ומהר מבלי מכאוב

מצודת ציון

ויובש: (כ) עוד. ענינו זמן רב וכן ויבך על צואריו עוד (בראשית מו): עולה. איש עולה: (כא) רועה. משבר ומרצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): (כב) אבירים. חזקים: בחיין. הנו"ן במקום המ"ם: (כג) וישען. ויסעד: (כד) רומו. מל' הרמה והגבהה: והומכו. ענין שפלות כמו ימך המקרה (קהלת י): שבולת. היא קנה התבואה כמו שבע שבלים (בראשית מא): ימלו. יכרתו כמו ימולל ויבש (תהלים צ): (כה) לאל. ללא ואין: במרומיו

אבן עזרא

(ב) המשל ופחד. הממשלה והפחד עמו וממנו עושה שלום במרומיו שאין בהם מלחמה כי כולם טוב והרע הוא במטה לארץ ואלה הדברים צריכין פירוש: (ה) יאהיל. יש אומרים כי האל"ף נוסף מן לא יהלו אורם

ופחד ב' וסי' תפל עליהם אימתה ופחד. המשל ופחד עמו עשה שלום במרומיו: ועל מי ד' וסימ' ועל מי נחשת מעט הצאן. ועל מי הרמות קול דמלכים. וחברו דישעיה. ועל מי לא יקום אורהו. וככבים ו' וסי' נמסר ביואל סי' ב'. ובן אדם ה' וסי' נמסר בסדר בלק:

תולדות אהרן המשל. ר"ה כג זוהר ויקרא ר"ה

ח: לגדודיו. חגיגה י נו: תולעה. תמורה לא:

תרגום

א וַאֲתֵיב בִּלְדַּד דְּמִן שׁוּחַ וַאֲמַר: ב שׁוּלְטָנָא וּדְלוּחָא גַּבֵּיהּ עָבֵד שְׁלָם בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא: ת"א מִיכָאֵל מִן יְמִינָא וְהוּא דְאֶשָּׁא וְגַבְרִיאֵל מִסְּמָאלֵיהּ וְהוּא דְמַיָּא וּבִרְיָתָא קַדִּישָׁתָא פַּתְכִין אֶשָּׁתָא וּמַיָּא וּבְשׁוּלְטָנוּתֵיהּ וּבִדְחַלְתֵּיהּ עָבֵד שְׁלָמָא בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא דִילֵיהּ: ג הַאִית סְכוּם לְאוּכְלוּסוֹי וְעַל מַן לָא יְקוּם נְהוֹרֵיהּ: ד וּמַה יִזְכֵּי בַּר נָשׁ עִם אֱלָהָא וּמַה יִזְכֵּי יְלִיד אִנְתְּתָא: ה הָא עַד דְּפִגְמָא סִיהֲרָא בְּסֵתֶר מַדִּינְחָא לָא יְנַהַר שִׁמְשָׁא וְכוֹכְבַיָּא לָא אִתְבְּרִירוּ קֳדָמוֹי: ו אַף כָּל דְּכֵן בַּר נָשׁ דִּבְחַיּוֹהִי רִיחֲשָׁא

איוב כה

כה א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר: ב הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו: ג הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו וְעַל־מִי לֹא־יָקוּם אוֹרֵהוּ: ד וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל וּמַה־יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה: ה הֵן עַד־יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל וְכוֹכָבִים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו: ו אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־אָדָם תּוֹלֵעָה:

(מסורה בגיליון: ל' וחס' / ל'. ל'. ל' / ד' / ו'. ג' / ס' / ל')

רשי

כמוני הוא מייסר ואינו ממיתן כמו שקובל (למעלה כג) כי לא נצמתי מפני חושך ואלו שגבולות ישיגו וכל אלה עשו לא הוכו בייסורין: (מענה בלדד): (ב) המשל ופחד עמו. כלפי שאמר איוב אערכה לפניו משפט אמר לו המשל ופחד עמו. המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל כלום אתה יכול להשיב את אחד מהם: עושה שלום במרומיו. כשהמזלות עולים כל א' סובר אני עולה ראשון לפי שאינו רואה מה שלפניו לפיכך אינו מתקנא. כ"ש. ל"א עוש' שלום במרומיו אש ומים בלולין ואין מים מכבין את האש. כ"ש: (ד) ומה יצדק ילוד אשה. שאמרת בחנני כזהב אצא (לעיל כג): (ה) עד ירח. כמו ולא עדה עליו שחל (לקמן כח): ולא יאהיל. כמו לא יהלו אורם (ישעיה יג) ואל"ף

רלבג

ובזה האופן יסבבו שילכו העניים מבלי לבוש לגזלה מהם כסות יום וסבבו שילכו רעבים האנשים אשר נשאו עומר כי יגזלו אותו מהם ולא יהיה להם לאכול. הנה האנשים אשר באוצרות בית הבד יעשו שמנם ואשר יקבים דרכו לעשות יינם יצמאו כי אלו האנשים יגזלו שמנם ויינם ולא יניחום לשתות מהם. מן העיר ינעקו האנשים על החמסים אשר עשו להם ונפש ההרוגים חוץ לעיר תצעק אל אל ואיך תאמר שהשם לא ישים בכל אלה הדברים דבר בלתי טעם וזה שאחר שאלו הרשעים ממיתים רבים מן האנשים בחרב ובעירום ובצמא ומכלים אותם בכל עוז הנה היה ראוי כחוק הש"י אם היה פוקד האנשים להועיל להם שלא יאריך לכמו אלו האנשים הרשעים כדי שיציל מידם אלו האנשים אשר יהרגו אותם כי ההתמניות על אלו הרשעים הוא אכזריות בחק הטובים. הנה לא תוכל לנצל הש"י על זה בשום פנים ולדעת איוב ג"כ יהיה זה הסרון בחק הש"י בסדורו זה הסדור אשר מאד הכוכבים שימשך ממנו זה העול והחמס. הלא אלו האנשים הין במורדי אור ר"ל שימרדו באור היום המשמת האנשים והם ידאגו בבואו לא הכירו דרכיו ולא ישבו בנתיבותיו אבל התרחקו ממנו בכל עוז ועשו מעשיהם בלילה כדי שלא יראו אותם האנשים בעבור שאור יקום הרוצח השכם קודם שיאור היום ויהרוג עני והכיון אשר ימצאום בדרך יוצאים למלאכתם ובעצם הלילה יהי גנב לגנוב מה שיוכל להסתתרו אז מהאנשים. ועין נואף המתינה בא הערב לאמר אז לא תראני עין וישים לו חשך הלילה הסתר פנים. חתר האחד מהם בקירות הבתים אשר יומם שמו חותם בהם כדי שיחתרום בלילה ויגנבו הנמצא שם הנה כל אלו האנשים לא ידעו בטוב האור למאסם בו. כי יחדו יהיה להם הבקר כשיבא כמו צלמות וכאשר יבא אור הבקר אשר יוכל אז להכיר איש את רעהו ולראותו הוא להם כמו בלהות צלמות כי אז יבהלו וינוסו כדי שלא ימצאו. קל הוא לנוס בבא היום על פני המים כדי שלא ימצאו החלקה אשר הם הולכים בה בארץ היה מקוללת מאד ר"ל שהם לא ילכו במקום שיעבד בו ויזרע ולא יפנה אחד מהם דרך כרמים כדי שלא ימצאום שם עובדי כרמים והשדות אבל ילכו במקומות החרבים להסתר מהאנשים. הנה אלה האנשים עם רוב מריים לא יגיעום שום עונש בחייהם אבל ימותו בקלות כי כמו שהציה והחום יגזלו מימי השלגים ויפסידום בקלות בדרך שלא ישאר מהם רושם כן ישחית שאול בקלות אלו האנשים אשר חטאו. ישכחהו כל אחד מאוהביו ותאכילהו רמה כאלו הוא דבר מתוק לה ועוד לא יזכר שמו וישבר בקלות כעץ איש העולה ובלא צער. ובזה הוא מבואר שלא יתנצל השם במה שאמרו אליפז. הנה זה האיש הגיעהו מן האכזריות עד שהיה משבר העקרה אשר לא תלד עם היותה מרת נפש והיה משבר גם כן האלמנה אשר לא ייטיב מטיב לה עם מרירות נפשה לא היה חומל עליה. כאו היה רב עד שהיה מושך התקיפים בכחו ויהרגם יקום כל אחד מהם ולא יאמין בחייו מיראתו ממנו והיה נותן לו מתנה לבטח והיה נשען שלא יזיקהו ועם כל זה לא היה נשמר הרשע מלהזיק להם אבל היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם. או הרצון בזה שזה הרשע היה נותן לו ידו לבטח והיה כורת ברית עמו ועל זה היה נשען האחר שלא ירע לו ועם כל זה היה עיניהו על דרכיהם לרדוף אחריהם להזיק להם. התרחקו מעט אלו האנשים והנה אין הרשע בעיר והומכו אלו האבירים אשר רדף אחריהם כאשר כל האנשים אשר לא כרתו ברית עמו יקחם הרשע ויקפוץ פיהם כדי שלא יזעקו ויהרגם בקלות כראש שבולת שתכרת במהרה ועם כל אלו הרעות לא נראה שיגיע לו עונש בחייו ולא במותו כאשר זכר ולזה הוא מבואר שאין התגלות לשם במה שאמרו אליפז שהוא יאריך לרשעים. ואמר איוב אם תרצה לחלוק על זה מי הוא אשר יכזיבני ויבם מילתי לאל כי לא יוכל שום אדם לחלוק על דברי להיות החוש מעיד בענין כדברי:

והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב השיב לאליפז שמה שייחס לו מהעונות הוא שקר וכזב כי כבר אחזה רגלו תמיד בדרכי השם ושאין התגלות לשם במה שאמר אליפז כי מפני שאין השם מוכיח לרשעים כי אם להועיל לבני אדם יתכן שיעמידם בהצלחתם ויאריך להם העונש זמן ארוך אולי ישובו וזה שהנתנו נראה מהרשעים רבי ההצלחה שהם עושים חמסים גדולים גורמים לכמית האנשים בסבת העירום והרעב והצמא והם גם ממיתים האנשים ונואפים וגונבים בלילה מה שיוכלו ולא הכה עונש על האלמנות והעקרות הנרדפות משתם ושכבר יגיע מרוב רשעם ומריים שיכרתו ברית עם אנשים כדי שישענו ויבטחו בהם ואחר ימיתום ולמה יאריך השם לכמו אלו הלא היה ראוי שיכלה אותם תכף כדי שלא ימיתו שאר האנשים הלא יותר טוב שימותו אלו כדי שינצלו האחרים מידם. ועוד שהנתנו נראה בכמו אלו הרשעים שלא יגיעם עונש כלל בחייהם ובמותם ימותו מיתה קלה בלא צער והיה איפה העונש המגיע לאלו האנשים על מריים הלא זה כלו ממה שיורה שאין האדם נפקד על מעשיו מאת השם: ביאור מלות המענה ויען בלדד השוחי ויאמר: (ב) המשל. מענין ממשלה ושולטנות: ופחד. היראה כמו ופחד יצחק: (ג) יקום. יעמוד: אורהו. אורו: (ה) יאהיל. יאיר: ביאור דברי המענה ענה בלדד השוחי ואמר השולטנות והיראה אשר עם השם עושה שלום במערכות השמים עד שהם כלם נסמכים להתנועע תמיד התנועות המוגבלות להם עד שישלם מכללותם פעל השם בזה העולם השפל ולא ישנו את תפקידם ליראתם ממנו ולחוזק ממשלתו עליהם והנה זה ממה שיורה על גודל השם וגבורתו היש מספר לגדודי השם וחייליו ועל מי מהנמצאות לא יקום אורו וזכרו הנה הם כולם מושפעים מאתו לא נפקד איש. ואחר שהענין כן בהש"י בזה האופן מן השלימות איך יתכן שיצדק האדם עם אל ויזכה הנה זה בלתי אפשר כי לשלמות השם יחשב למרי מה שאינו מרי לפי מחשבת האדם. הן הירח ימצא חסר אצל השם עד שלפעמים יסור אורו כאלו תאמר בעת הנגוד כאשר היה הירח בראש התלי או בזנבו ויעדר אז הפעל הנמשך מאתו מצד אורו וכוכבים לא זכו בעיניו עד שפעמים יסתרו קצתם בעמוד תחתיהם קצת ויעדרו אז פעולותיהם בזה העולם השפל. ואם כאלו עם שלמותם נמצא חסרון בחק הש"י כל שכן שיהיה חסר בחק השם האדם אשר הוא רמה ותולעה:

והכלל העולה מהדברים הוא שאין ראוי שנחשוב שיעשה השם עם מה שיראה בו מהשלמות והגבורה דבר שלא כהוגן אלא שרוע הסדור נופל בדעות אשר המנהגה לאישי האדם שיחשוב בהם שהם לדיקים ויגיעום רעות אשר לא יתכן שיאמר בהם שהם בעבור טוב להיותם מכלות ומביאות אל מות והוא מה שהיה מהרעש עליו איוב לפי דעת בלדד הוא מצד שהאדם להסרונו לא ירגיש במה שיחטא שהוא מרי בחק השם מצד שלימותו כי האדם הוא חסר מאד בחק השם והוא מבואר שהוא בתכלית החולשה כי אין ראוי שיענש האדם על מרי לא ישוער בו לאדם במה שהוא אדם ולזה לא ענהו איוב על זה דבר אבל גינה דבריו. ואפשר שנאמר שהרצון בכאן שאין ראוי שייוחס לשם עם שלמותו מה שהוא עול וחסרון בחק האדם אשר הוא בתכלית ההסרון בחק השם יתברך ולזה ראוי שנאמין שבהשם בלתי עוזב לאישי האדם להיותם בעלי שכל ומשפט אותם על כל מעשיהם ומה שנמצאו בלתי שומר הסדור הראוי בטובת אישי האדם ורעתם נייחסהו אל סכלותנו לבלתי שערנו במקרים השם הרבה מה שנחשוב במקרים שיהיו רעים ויהיו לטוב כמו שאמר

מצודת ציון

(ב) במרומיו. בשמי מרום: (ג) לגדודיו. למחנותיו: (ד) יזכה. מלשון זכות: (ה) עד. ענין הסרה כ... לא עדה עליו שחל (לקמן כח) כמו אשר עבר (בראשית טו) ת"א דעדא: יאהיל. יאיר ויזרח כמו בהלו נרו (לקמן כט): זכו. מל'

מצודת דוד

מכאוב חולי וכ"ז הוא בעבור כי כן ספט המערכה בעת ההריון והלידה ויתלוק א"כ מדוע לא יסדר המקום הוראת המערכה הלא הוא סדרה): כה (ב) המשל ופחד עמו. גודל הממשלה ומרבית הפחד אשר עם ה' כ"א מהם עושה שלום במערכות השמים לשלא יתנגדו זה לזה בפעולת עולם השפל ולבל ישנו את הפקידם ר"ל לא כשהאמר אתה שאין מערכות השמים נכנעים למקום כי הן יכנעו מפניו אם מיראת הרוממות אם מפחד העונש: (ג) היש מספר. וכי יש מספר לגדודיו הם מלאכי מרום אשר יורה על גודל ממשלתו ולזה ייראו יראת הרוממות: ועל מי וגו'. על מי מן צבא מערכות השמים לא יעמוד אור השפעתו ולזה יפחדו לבל ימנע מקום השפעתו: (ד) ומה יצדק. כאומר והשיב לומר א"כ מדוע לא יסדר המערכה לשלם גמול הצדיק כי מהו האדם להיות צדיק עם האל הלא לגודל שפלות האדם ורוממות האל אף מעט מן המרי יחשב לרב ואיה א"כ צדקתו: ומה יזכה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ה) הן עד ירח. הנה העביר והסיר אור הירח לבל תאיר כשעור האורה אשר שם בה כשברא והוא על שקטרגה בשמש ואמרה אי אפשר לשני מלכים וכו' ואם כי היה מעט מן המרי ומעלתה הלא גדלה מ"מ כמוה כאין מול המקום ואף המעט יחשב לרב: כוכבים. כל הכוכבים כולם עם רוב זהרם אינם זכים בעיניו וכמוהם כאין למולו: (ו) אף כי. וכ"ש האדם אשר הרמה תאכלנו הבזוי מאד מול המקום איך לא יחשב ממנו מעט מן המרי לרב ואיה א"כ צדקתו: ובן אדם תולעה. כפל הדבר במ"ש (העולה מהמענה היא כי יאמר הן באמת יכנעו למקום מערכות השמים אם מיראת הרוממות אם מפחד העונש אבל אין לאדם גמול מה על המקום כי לגודל רוממות המקום ושפלות האדם אף מעט מן המרי יחשב לרב

רשי

ואל"ף א באה כמו ולאדיב את נפשך (שמואל א ב) אל"ף יתירה ל"א לא יאסיל לא יהיה לו לכל כשאינו מאיר אין לו. כל והראשון נראה ושניהם שמעתי: (מענה איוב) (ד) ונשמת מי יצאה ממך. מי שם כך הרוח הזה שילא מפיך מי לא ידע זאת: (ה) הרפאים. גיהנם המרפה את הבריות: יחוללו. שבעה חללים שלו: מתחת מים ושוכניהם. בעמקי עמקים. וגם הוא: (ו) ערום שאול נגדו. לדעת ולראות את כל מה שנתוכו: (ז) על בלימה. אין כלום ביסוד כי הם עומדים באויר על אוזק זרועותיו של הקב"ה ודכ"ס פי' בלימה מישור כמו (תהלים לב) במתג ורסן עדיו לבלום (כך ראיתי סא"ה): (ח) ולא נבקע ענן. מעול' שיפלו מימיו ביחד: תחתם. תחת המים: (ט) מאחז. במחיצות פני כסא הכבוד כולו כגון ישת חשך סתרו (שם יח) ופרשז. על הכסא עננו כמו ודמות על ראשי החיות רקיע (יחזקאל א): (י) חוק חג. קומפ"ש בלע"ז לשון ובמחוגה יתארהו (ישעיה מד) סיבבו בחול להיות לו (החול) חוק גבול עולם ולא יעבור הים אותו חוג עד שיכלה אור וחשך: (יא) ירופפו. כשברא' והקרישם היו רופפים וגער בהם ועמדו ביובש ובחוזק: ויתמהו. תוהה ועולה (ס"א כאדם תוהה ועומד) במקום אחד: רגע

אבן עזרא

אורם: (ב) מה עזרת ללא כח. התעזור מי שאין לו כח: (ד) ונשמת מי. הפני ממי קבלת אלה הדברים שדברת: (ה) הרפאים. אפילו הרפאים שהם מתים המקום יחוללם מתחת מים ושוכני האדמה והענין על גרגרי הזרע כי בשאול שהוא מקום סתר יעשה חפצו: (ז) הוא שנטה לפון שהוא מקום יישובו של עולם. על תהו: תולה ארץ על בלימה. שתי מלות הענין כי הארץ תלויה באמצע הגלגלים: (ט) פני כסא. הוא השמים כענין ה' בשמים הכין כסאו: פרשז. אין לו חבר ועניינו פרש והדומה לו: (י) עד תכלית אור עם חשך. עד מקום שהוא תכלית האור שכל מה שיש למעל' הוא אור ולמטה כהפך וי"א שעניינו עד שיכלה האור והחשך והראשון נכון בעיני: (יא) ירופפו. כמו ירפו ויש אומרים יתנועעו ובלשון רבותינו ז"ל רפפות: (יב) רגע. ענינו בקע: שפרש

כו א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃
ב מֶה־עָזַרְתָּ לְלֹא־כֹחַ הוֹשַׁעְתָּ
זְרוֹעַ לֹא־עֹז׃ ג מַה־יָּעַצְתָּ לְלֹא
חָכְמָה וְתֻשִׁיָּה לָרֹב הוֹדָעְתָּ׃
ד אֶת־מִי הִגַּדְתָּ מִלִּין וְנִשְׁמַת־מִי
יָצְאָה מִמֶּךָּ׃ ה הָרְפָאִים יְחוֹלָלוּ
מִתַּחַת מַיִם וְשֹׁכְנֵיהֶם׃ ו עָרוֹם
שְׁאוֹל נֶגְדּוֹ וְאֵין כְּסוּת לָאֲבַדּוֹן׃
ז נֹטֶה צָפוֹן עַל־תֹּהוּ תֹּלֶה אֶרֶץ
עַל־בְּלִימָה׃ ח צֹרֵר־מַיִם בְּעָבָיו
וְלֹא־נִבְקַע עָנָן תַּחְתָּם׃ ט מְאַחֵז
פְּנֵי־כִסֵּה פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ׃ י חֹק
חָג עַל־פְּנֵי־מָיִם עַד־תַּכְלִית אוֹר
עִם־חֹשֶׁךְ׃ יא עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ
וְיִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ׃ יב בְּכֹחוֹ רָגַע

ל' · י"א חד מ"ל · י"א · ל' · ב' כתוב על תהו · ל' · ל' · ב' כתיב ס' · ס'. ס' · ל' · ל' וחד ויתמהו

וּגְבַר נָשׁ דִּבְמוֹתוֹי מוֹרְנֵי׃ א וַאֲתֵיב אִיּוֹב וַאֲמַר׃ ב מָה סַיַּעְתָּא מְדַלֵּית חֵילָא פְּרַקְתָּא בְּאֶדְרַע דְּלָא עֲשִׁין׃ ג מַה מַלֶּכְתָּא מְדַלֵּית חוּכְמְתָא וְדָמֵי לָךְ דְּחוּכְמְתָא לְסוּגְעָא אוֹרַעְתָּא׃ ד יַת מַן חֲוֵיתָא מִלַּיָּא וְנִשְׁמְתָא דְּמַן נַפְקַת מִנָּךְ׃ ה אֶפְשַׁר דְּגִבָּרַיָּא דְּמִתְמַזְמְזִין יִתְבָּרְיָן וְאִנּוּן מִלְּרַע לְמַיָּא וּמַשְׁרְיָתְהוֹן׃ ו עַרְטִילָא מְפַרְסֵם שְׁיוֹל לְקוּבְלֵיהּ וְלֵית חוּפָאָה לְבֵית אֲבַדְנָא׃ ז דִּמְתַח צִפּוּנָא עַל לְמָא זָקִיף אַרְעָא עִלָּוֵי מַיָּא מְדַלֵּית מַדַּעַם דְּסָמִיךְ לָהּ׃ ח דְּצָרַר מֵי מִטְרָא בַּעֲנָנוֹי וְלָא אִתְבְּזַע עֲנָנָא תְּחוֹתוֹי׃ ט מְאַחֵד בְּאַמְּתָא דְּמִן כּוּרְסֵיהּ מִן בְּגַלַל דְּלָא יַחְמוּנֵיהּ מַלְאֲכַיָּא פָּרֵס הֵיךְ פַּרְגּוֹדָא עִלָּוֵי עֲנָנָא דִּיקָרֵיהּ׃ י גְּזַר לְמִשְׁרֵי רְקִיעַ עַל אַנְפֵּי מַיָּא עַד סוֹף נְהוֹרָא עִם חֲשׁוֹכָא׃ יא עַמּוּדִין דִּשְׁמַיָּא מִזְדַּעְזְעִין וְרַתְחִין מִן מְזוֹפִיתֵיהּ׃ יב בְּחֵילֵיהּ גְּזַר

תולדות אהרן בלימה. חולין פט: מאחז. שבת פח סוכה ה: ירופפו. חגיגה יב: רגע הים. ב"ב עד:

ללא י"א וסי' השמחים ללא דבר. נדרשתי ללא שאלו. נמצאתי ללא ב' בו. והיה כהן ללא אלהים דד"ה דאבים. ללא עמי עמי אתה. הקשית בניה ללא לה. מה עזרת ללא כח. מה יעצת ללא חכמה. וימים רבים לישראל בפסוק בד"ה: יחוללו הרפאים והוא חד מן מלין דמשמשין לו בסוף תיבותא וכל חד וחד לית דכותהון וסים' נמסר במס' רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד: כסה ג' כתיב ה' וסימ' שש מעלות לכסה ב' בו. מאחז פני כסה: תכלית ה' וסי' נמסר בתהלים סימן ק"מ ובסיפרא סימן י"א: ויתמהו ל' רפי עמודי שמים ירופפו. וחד ויתמהו ואינון חד מן כ"ב זוגין נסבין וי"ו בסוף תיבותא חד מלרע וחד מלעיל וי"ו בריש תיבותא ונסבין ו' בסוף תיבותא וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד:

רלבג

שאמר בלדד כמה שקדם ולא הצטרך איוב להשיב על דבריו לפי שאין בהם טענה נוספת על מה שקדם לו מהמדברים וכבר קדמה תשובת איוב על כל טענות בהם: ביאור מלות המענה. ויען איוב ויאמר: (ג) ותושיה. הנימוס והסדור האלהי הנמצא בנמצאות: (ד) ונשמת מי יצאה ממך. ונפש כי יצאה ממך והרצון מה למדת בני האדם במאמריך כי מי שילמד חבירו דבר דומה כאלו עושה נפשו בדבר המגיע לנפש בלמוד ההוא כי הנפש השלם ותעשה בלמוד המושכלות והשיה היא והמושכלות אשר השיגם דבר אחד ולזה אמר ואת הנפש אשר עשו בחרן והם האנשים אשר מכניס הכרם ושרה לעבודת השם ולהשגת האמת: (ה) הרפאים. הם גרעיני הזרע וקראם רפאים להיותם קודם הזריעה כמתים וימלא לנפש כח נפשי כשנזרעו וזה פלא גדול ואמר זה בלמהיים אשר ימלאו בקרקע הים והנכרות כמו האלמוג והדומה לו ממה שילמח תחת המים וזה פלא שיגיע פועל השם באמצעות הגרמים השמימיים לכמו אלו המקומות ולא ימנעום המים והארץ אשר עליהם משיגיע שם פועל הכוכבים או ירצה ברפאים הדוממיים והם המתהוים כמו המתכות ושאר הדברים ההוים בבטן הארץ מתחת המים ותחת שוכניהם מצד האידים אשר ימציאו שם הכוכבים כמו שהתבאר בטבעיות וקראם רפאים להיותם כמתים שאין בהם כח נפשי כלל וכנס זה הביאור יותר נאות מצד הלשון כי לפי הביאור הראשון היה ראוי שיאמר הרפאים ימלחו: יחוללו. יתהוו: ושוכניהם. ומתחת שוכניהם: (ו) שאול. הוא המטה במוחלט והוא מרכז הארץ ואמר זה על לד הספלגה וגוזמא רצוני שאפילו במקום ההוא יגיע פועל השם יתברך כאלו היה ערום שלא יהיה למעלה ממנו גשם יכסהו וימנעהו מקבול פעל הגרמים השמימיים וקרא המקום ההוא אבדון ג"כ להיותו יותר רחוק מקבול פעל הגרמים השמימיים מכל מקומות הארץ ולזה היה נעדר הבלמות יותר משאר חלקי הארץ כי המות והאבדון ייוחס לנעדר הצורה והשלימות: (ז) על בלימה. על מה שאין לו מציאות בעצמותו והוא מרכז הארץ כי עליו נתלית הארץ כמו שהתבאר בטבעיות: (ט) מאחז פני כסה. מאחז ומעבה האויר אשר על פני רקיע השמים אשר נקרא כסא כאמרו השמים כסאי: פרשז עליו עננו. ובזה האופן פרש עליו עננו ר"ל כי בהתעבות האויר ההוא יתהדש ממנו הענן כמו שהתבאר בספר האותות: (י) חג. הגביל וייחסו למחוגה לפי שהמחוגה מגבלת תכליות השטח העגול המתחדש בסבתה: (יא) ירופפו. יתנועעו ויזדעזעו: רגע

מצודת דוד

לרב והיה א"כ לצדקתו): **כן** (ב) מה עזרת. מהו העזר אשר נתת בדבריך למי שאין בו כח מעצמו להבין אמיתת ההשגחה: הושעת. מלת מה משמשת בשנים כאומר מה הושעת למי שאין בו עוז בזרועו להבין מאליו וכפל הדבר במ"ש: (ג) מה יעצת. מהו העצה שנתת למי שאין בו חכמה לדעת משכלו: ותושיה. וכי הודעת חכמת אלהות בשעור מרובה וכפל הדבר רבות פעמים כדרך המהתל ומלעיג: (ד) את מי. אל מי הגדת דברים כאלה כאומר וכי ימצא מי שאינו יודעם מעצמו עד שילטרך לדבריך: ונשמת מי. נשיבת הרוח של מי יצאה ממך ר"ל ממי שמעת הדברים האלה ובדרך לעג אמר: (ה) הרפאים. כאומר ואם באת לספר מרוממות האל הנה יותר מזה ידעתי ואספר גם אני ואומר הנה הגיהנם מקום המתים אשר יש בו חללים רבים והם שבעה מדורי גיהנם והוא מתחת המים והשוכנים בהם כי פתח אחד יש לגיהנם בים: (ו) ערום וגו'. ועם כי הוא בעומק הארץ מתחת למים עכ"ז יודע המקום כל בה כאלו היתה ערום מבלי מכסה: (ז) נוטה לפון. ר"ל רקע הארץ על תוהו כי אין שם דבר מחזיקו ועל כי עיקר הישוב הוא בפאת הלפון לז"א נוטה לפון וגו': על בלימה. על דבר שאין בו ממש כי כל העמדת כדור הארצי לבל יתקרב לפאה מן הפאות הוא בעבור כי כל חלקי היסוד מתפוקק ליסודו והרי כל כדור הארצי נשען על נקודת המרכז היא אמצעית הכדור נקודה שאינה מתחלקת: (ח) צורר. קושר מי המטר בהעבים להיות עלור בו ולהוריד טפות טפות לבד ומעולם לא נבקע הענן תחת המים עד אשר ישפכם בבת אחת: (ט) מאחז פני כסה. השמים נקרא כסא כמ"ש השמים כסאי (ישעיה סו) ואמר הנה האויר אשר על פני רקיע השמים מעבהו עד שיהיה ראוי לאחוז בו ובזה פירש על הרקיע את עננו כי בזה האופן יהיה הוויית הענן כי יתעבה האויר: (י) חוק חג. עשה חוג הקפת החול על פני מי הים ובל יעברנה עד אשר תכלה האור עם החשך ר"ל לעולם עד שתחרב כולו: (יא) עמודי שמים. הארץ תקרא עמודי השמים כי היא מרכז להם וכאלו מעמידה והושאל מדבר גשמי אשר המרכז להם העיקר והיסוד ואמר הנה לפעמים ירעדו מקומות הארץ וינועו ממקומם וכאשר יגער בהם המקום ינוחו במקומם כאדם המתמה מגערת המאיים עליו ועומד על עמדו: (יב) בכחו. ברב כחו בקע הים ובתבונה הכה בו את מלרים כי הכל דעתם

מצודת ציון

מל' זכות ובהירות: (ג) ותושיה. כן יקרא החכמה כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים: (ד) את מי. אל מי: ונשמת מלשון נשימה ונשיבת רוח כמו מנשמת אלוה יאבדו (לעיל ד) ועניינו הדבור הבא בהפחת רוח וכאשר יאמר ויפיח לקן (חבקוק ב): (ה) הרפאים. כן יקראו המתים ע"ש שנרפו ונחלשו ע"י מ"ה: יחוללו. מל' חלל ונכוב: (ו) שאול. הוא הגיהנם וכן אבדון: (ז) תוהו. עניינו דבר שאין בו ממש: בלימה. הוא שתי תיבות בלי מה: (ח) צורר. קושר כמו צרור כספו (בראשית מב): (ט) כסה. כמו כסא באל"ף: פרשז. מלשון פרישה והזי"ן נוספת: (י) חג. ענין סבוב ועגול וכן וחוג שמים יתהלך (לעיל כב): תכלית. מל' כליון: (יא) ירופפו. ירעדו כי עמודים יתפלצון (לעיל ט) תרגומו מתרופפין: (יב) רגע. בקע כמו עורי רגע (לעיל ז): מחץ

אבן עזרא

(יג) שפרה. הה"א נוסף ועניינו תקון מן שפר או מן שפרירו או הכי"ת במלת ברוחו נוסף ויחסר דגש מפ"א של שפרה: נחש בריח. התנין אשר בים ויש אומרים כי הוא התלי ונקרא נחש בעבור שהוא כמו מעות ובריח שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה: (יד) שמץ דבר. כמו לשמצה: (ב) חי אל הסיר משפטי. נשבע חי אל שהסיר מן סורר או הסיר כמשמעו. כל הימים שאחיה: (ד) אם תדברנה שפתי עולה: (ו) לא יחרף. לא יקטן לבי כאדם שיש לו חרפה: (ח) ישל. יש

רשי

(יב) רגע הים. כמו עורי רגע (לעיל ז): נקמט. קממטים קטים נעשו (כך כשאמר יקוו המים נאספו מפשיטתן ונקמטו קמטים קמטים) עד שנקוו למקום אחד המוכן להם: מחץ רהב. מצריים קרויין רהבים: (יג) ברוחו שמים שפרה. בדבריו וברוח פיו איהל כמו ונטה אהל שפרירו (ירמיה מג): חוללה ידו. את פרעה שנקרא נחש בריח (ישעיה כז) לשון חיל וצירה וכן במקום אחר הלא זאת היא המחצבת רהב מחוללת תנין (שם נא). ל"א יסדה ידו את לויתן כמו גבעות חוללתי (משלי ח): (יד) קצות דרכיו. קצות ומועטות לפי שאר גדולות שבו: ומה שמץ דבר נשמע בו. מה רמז דבר אדם יכול להבין מפעלותיו ד"א שמץ כמו לשמצה לגנות: (א) ויוסף. עמדו רעיו מענות כאשר הוכיחם אליהוא כי עמדו ולא ענו עוד (לקמן לב): (ב) חי אל. שבועה היא כי באמת הסיר את משפטי ומכאן דרש ר' יהושע שמאהבה עבד איוב את המקום אין אדם נודר בחיי המלך אלא א"כ אוהב את המלך: (ה) אם אצדיק אתכם. אם אומר הדין עמכם לחייבני: לא אסיר תומתי. לא אודה לדבריכם לומר שאני חם: (ו) בצדקתי החזקתי. לומר שאני צדיק: לא יחרף לבבי. אותי מימי מכל דרך ומדה שנהגתי בימי ועל כרחו יהי כרשע אויבי: (ח) כי מה תקות חנף. כי למה אהיה רשע וגזלן

מקרא

יב בְּכֹחוֹ רָגַע הַיָּם וּבִתְובֻנָתוֹ מָחַץ רָהַב׃ יג בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה חֹלְלָה יָדוֹ נָחָשׁ בָּרִחַ׃ יד הֶן־אֵלֶּה קְצוֹת דְּרָכָו וּמַה־שֵּׁמֶץ דָּבָר נִשְׁמַע־בּוֹ וְרַעַם גְּבוּרֹתָו מִי יִתְבּוֹנָן׃

כז א וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר׃ ב חַי־אֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי וְשַׁדַּי הֵמַר נַפְשִׁי׃ ג כִּי־כָל־עוֹד נִשְׁמָתִי בִי וְרוּחַ אֱלוֹהַּ בְּאַפִּי׃ ד אִם־תְּדַבֵּרְנָה שְׂפָתַי עַוְלָה וּלְשׁוֹנִי אִם־יֶהְגֶּה רְמִיָּה׃ ה חָלִילָה לִּי אִם־אַצְדִּיק אֶתְכֶם עַד־אֶגְוָע לֹא־אָסִיר תֻּמָּתִי מִמֶּנִּי׃ ו בְּצִדְקָתִי הֶחֱזַקְתִּי וְלֹא אַרְפֶּהָ לֹא־יֶחֱרַף לְבָבִי מִיָּמָי׃ ז יְהִי כְרָשָׁע אֹיְבִי וּמִתְקוֹמְמִי כְעַוָּל׃ ח כִּי מַה־תִּקְוַת חָנֵף כִּי יִבְצָע כִּי יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ׃ ט הֲצַעֲקָתוֹ

ובתבונתו ק' · כ' כתרי ל"ס' האחת · דרכיו ק' · ל' · גבורותיו ק' · ל'. י"ו בלוס' · י"כ ר"פ אם ד · אם' ג' · כ' ע' כסי' · כ' · כ' · ל' וחד כרשע ז · ל'. ל' · ל' · ל'

תרגום

יַמָּא וּבְסוּכְלְתָנֵיהּ מְחָא גִבָּרַיָּא׃ יג בְּרוּחַ פּוּמֵיהּ אַפֵּי שְׁמַיָּא אִשְׁתַּבְהָרוּ בְּרַת יְדֵיהּ לִוְיָתָן דְּמַתִּיל לְחִוְיָא טָרִיק׃ יד הָא אִלֵּין סִיָּפֵי אוֹרְחָתוֹי וּמַה דִּי אִתְמְצֵי מִן קְצַת מִלְּתֵיהּ נִשְׁמְעָנָא מִנֵּיהּ וְרִכְפַּת גְּבוּרָתוֹי מַן יִתְבַּיַּן׃

א וְאוֹסִיף אִיּוֹב לְמִטַּל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר׃ ב קַיָּם אֱלָהָא אַעְדִּי הִלְכַת דִּינִי וְשַׁדַּי אַמְרַר נַפְשִׁי׃ ג אֲרוּם פְּסַק תּוּב נִשְׁמְתִי בְּמֵימְרִי וְרוּחָא דֶּאֱלָהָא בִּנְחִירַי׃ ד אִין מְמַלְּלָן סִפְוָתִי שִׁקְרָא וְלִישָׁנִי אִין מְרַנֵּן נִכְלָא׃ ה חַס לִי אִין אֶזְכֵּי יָתְכוֹן עַד דְּאִתְנְגִיד לָא אַעְדֵּי שְׁלֵמוּתִי מִנִּי׃ ו בִּזְכוּתִי תַּקִּיפִית וְלָא אֶשְׁבְּקִינָהּ לָא יְחַסֵּד לִבְבִי מִן יוֹמָי׃ ז יְהֵא הֵיךְ חַיָּבָא בְּעֵל דְּבָבִי וּדְקָאֵם עֲלַי הֵיךְ רַשִׁיעָא׃ ח אֲרוּם מַן סְבַר דִּילְטוּר אֲרוּם יִכְנוֹשׁ מָמוֹן דִּשְׁקַר אֲרוּם יְנַתֵּר אֱלָהָא נַפְשֵׁיהּ׃ ט אֶפְשַׁר

מסורה

שמץ ב' וסימ' ותקח אזני שמץ מנהו. הן אלה קצות דרכיו: משפטי י"ו בלישניה וסי' נמסר ביחזקאל סימן ט"ל ובתהלים סימן י"ז: אם תדברנה חד מן י"ב פסו' ריש' ומצעותהון אם אם וסימן נמסר בסדר משפטים ותהלים סי' כ"ז ובסיפרא סימן ו': ולשוני ג' וסי' ולשוני מדבק מלקוחי. ולשוני תהגה צדקך. לשוני לא יהגה רמיה. ואינון סן ד' זוגין ורש ברישיה מן ג' ג' וסימן ולשוני ג' דלעיל. ולשנינת ג' והיתה לשמה למשל. והכרתי את ישראל דמלכי'. ונתשתים מעל אדמתי דד"ה: ולשוב ג' וסימ' נמסר ביהושע

רלבג

(יב) רגע. נח: מחץ רהב: הכה מה שיגבה מהים על הארץ ר"ל שסבב שלא יגבה הים על חלק הנגלה מהארץ: (יג) ברוחו שמים שפרה. ברצון השם היו השמים בזה האופן מהיופי והשלימות אשר הם בו: חוללה. בראה: נחש בריח. הוא דמות הנחש הנראה סובב בגלגל המזלות והוא העגול החלבי: (יד) שמץ מנהו. מעט: ורעם גבורותיו. ורבוי גבורותיו: ביאור דברי המענה ענה איוב ואמר מה עזרת לדעתך בהשגחה לפי מחשבותיך באלו המאמרים אשר אמרת הנה אין להם כח לעזור לדעתך ולהתגלגל מהספקות אשר הספקתי על דבריך ומה יעצת עם לבבך להשיב על הספיקות אשר ספקתי לך מאין חכמה ואיפה נימום השם בנפלאות וסדורו אשר הודעת לרוב ר"ל שמה שהגיד ממנו הוא מעט מזער. את מי הגדת אלו הדברים ומה למדת אותנו בזה הלא אני יודע יותר ויותר מנימוס פעולות השם וגבורותיו ונפלאותיו. הלא המתאבים יברא השם ית' מתחת המים ותחת הדברים השוכנים בארץ וזה בתכלית הפלא ר"ל שיגיע שם בבטן הארץ בזה האופן מהעומק פעל הגרמים השמימיים השופע מהשם ית'. הנה המטה במוחלט והוא מרכז הארץ הוא לפני השם כאלו הוא ערום ואין לו כסות עם כסותו אותו הארץ עד שכבר יגיע פעל השם בו עם עומקו. הנה השם מטה הצפון אשר שם הישוב על תוהו כי הוא נשען על מרכז הארץ אשר אינו כי אם נקודה ותולה הארץ על בלימה ר"ל שהיא נשענת ונסמכת על הנקודה שהיא מרכזה לא בדבר הון ממנה כמו שהתבאר בטבעיות וזה בתכלית הפלא. הנה הוא צורר מים בעניו ולא נבקע ענן תחתם כאשר יוליכום הרוחות עד הגיעם אל המקום אשר ירד שם המטר. הנה השם ית' סבה שיאחז האויר על פני השמים ויתעבה מצד הקירות ואז פירש עליו עננו כי בזה האופן יהיו הויות הענן וספר זה לפי שנעלם מהמון האנשים. גזר חק על פני מים שלא יעבור גבולו בדרך שיראה זה החלק הנגלה מן הארץ בצד הצפוני תמיד ויתשו בו אלו ההויות עד המקום שיכלה בו היות האור עם החשך בכל יום ר"ל שיהיה קצת כל יום מימי השנה אור וקצתו חשך וזה דבר ימשך עד מרחב ס"ו מעלות וכ"ה דקים ועד שם נמשך הישוב לפי מה שספרו הקודמים ואולם שם יהיה יום אחד בשנה אין בו לילה ויום אחד כנגדו אין בו יום ומשם והלאה יתוסף זה השיעור מעט מעט עד שיגיע אל מה שתחת הקוטב הצפוני ויהיה שם ששה חדשים בשנה אין בהם לילה והם ימות החמה וששה חדשים בשנה אין בהם יום והם ימות הגשמים. עמודי שמים ינועו ויזדעזעו והם חלקי הארץ אשר ירעשו מגערת השם בכח הרעש אשר סבתו הרוח השוה תחת הארץ בסבת האד העשני הנעצר שם וקראם עמודי שמים להיות השמים נסמך על הארץ כמו שהתבאר בספר השמע. בכח השם וגבורותיו נח הים ולא ירוץ על הארץ כדי שלא יטבעו ההווים שם ובתבונת השם הכה מה שיגבה מן הים על הארץ ויפסידהו וזה כי להיות שאר המימות מתערבים במי הים והולכות בים היה ראוי שיגביהו מי הים על החלק הנראה מהארץ ויטבע אלא שהשם סבב בהבונתו שיכלה השמש ושאר הכוכבים בהומר מימי הים בשיעור מה שיבא אליו מהנהרות עד שלא יתוסף בזה הים כלל. ברצון השם וחכמתו היו השמים בזה האופן מן היופי והשלימות אשר הם בו בבריאתם עד שאי אפשר להיותם באופן אחר יותר שלם להגיע לזה המציאות השפל מה שיצטרך אליו הגעתו מהם. בראה ידו ויצרה העגול החלבי אשר בגלגל הכוכבים הקיימים אשר בו מן הפלא והנעלם מה שכבר התבאר בספר האותות והנה אנחנו אמרנו בכל זה קצת מהמאמר בחמישי מספר מלחמות ה'. הנה אלו הדברים אשר ספרתי הם קצת דרכי השם ומה מעט הדבר שנשמע בו בזה הספור. ואולם תוקף גבורותיו ונפלאותיו לא ימצא מי שיבין אותם: והכלל העולה מהדברים הוא מבואר ולא רצה איוב להשיב על דברי בלדד יותר מזה השיעור לפי מה שזכרנו במענה הקודם ובכלל אם היה משיב אותו עליהם לא יהיה כי אם כפל דברים לפי שכבר השיב על זאת הטענה במה שקדם וסתר אותה מהמום: ביאור מלות המענה ויוסף איוב שאת משלו ויאמר: (ו) יחרף. יטה ומזה הענין שפחה נחרפת לאיש ר"ל שהיא נוטה מצד עבדות לצד חירות כמו שוכר הרב מורה צדק: (ח) יבצע. יגזול: ישל. יעמוד בשלום: אורה

תולדות אהרן משפטי. סוטה כ: תומתי. סוטה כז: יבצע. ב"ק קיב:

מצודת ציון

מחץ. הכה ושבר כמו מחץ ראש (תהלים קי): רהב. מצרים קרואים כן כמ"ש קראתי לזאת רהב (ישעיה ל): (יג) שפרה. ענין אוהל כמו ונטה את שפרירו (ירמיה מג) והאוהל היפה נקרא כן מל' אמרי שפר (בראשית מט): חוללה. בראה כמו והחולל ארץ (תהלים צ): בריח. כענין מטה עשוי לשומו לרוחב השער לסגרו: (יד) דרכיו. מעשיו ובעולותיו: שמץ. ענין מעט ומעט וכן ותקח אזני שמץ מנהו (לעיל ד): ורעם. ענין רעש והמיה: (ב) חי אל. ר"ל כמו שהאל הוא חי וכן חי ה' (מ"א י"ז): המר. מל' מרירות: (ד) יהגה. ידבר כמו ולשוני תהגה (תהלים לה): (ה) תומתי. מל' התמימות: (ו) יחרף. ענין נטיה וכן שפחה נחרפת (ויקרא יט) שר"ל נוטה מן העבדות לחרות: (ז) כרשע כעול. הכפי"ן באו לאמתת הדבר וכן בלילה יהי כגנב (לעיל כד): (ח) חנף. רשע המחניף ליצרו לעשות

מצודת דוד

דעתם ומשכם אל הים להכותם נפש: (יג) ברוחו. ברוח פיו איהל את השמים על הארץ וידו בראה את הלויתן הדומה לנחש ומבריח את הים מקצה אל הקצה: (יד) הן אלה. הדברים האלה המה מקצת דרכיו ומה מאד דבר מעט אשר נשמע בו ר"ל הן לא ידענו ולא שמענו כ"א מעט מדרכיו לא כולם אף לא חלק גדול מהם: ורעם. אף גבורותיו הנשמעים לכל כקול רעש מי יוכל להתבונן לדעת מלפוני הנפלאות אשר בהם ואף כי הנעשים בשמים ממעל ומתחת לארץ אשר לא ידעם אנוש וכאומר הנה השמעתיך יותר מאשר שמעת ועדיין לא הגעתי לחלק גדול מנפלאות ה' (העולה מהמענה היא כי ילעג על בלדד שאמר דברים הידועים לכל ומיעט לספר מנפלאות ה' וסיפר הוא יותר ממנו ואמר שעכ"ז עדיין לא הגיע אף הוא לחלק גדול ממפלאות ה' ולא הם להשיב יותר כי במרבית הלעג כאלו אמר לו מה בכך שלפי רוממות המקום ושפלות האדם יחשב המעט מן המרי לרב הלא כ"ש הוא שמרבית המרי מן הרשע יחשב לרב ומה זה לא ישלם לו גמול): כז (א) ויוסף איוב. בראותו כי אין מי יענה לו על אמריו הוסיף עוד להרים קול בדברי משל ואמר דבריו והמשל הוא נכיב לא ידעו עיט וגו' וכדומה: (ב) חי אל. הריני נשבע חי אל אשר הסיר משפט גמול מעשי במה שמסר הכל ביד מערכת השמים: ושדי. מוסב על חי לומר חי שדי אשר המר לנפשי והוא כפל ענין במ"ש: (ג) כי כל עוד. אשר כל זמן שתהיה נשמתי בי ורוח חיים מאלוה יהיה באפי: (ד) אם תדברנה. מוסב למעלה לומר עונש שבועה היה עלי אשר כל ימי חיי אם תדברנה שפתי עולה להתלונן בחנם או אם לשוני ידבר רמיה להצדיק עלי את הדין מן השפה ולחוץ. עם כי לבי לא כן יחשוב כאומר לא אצעק בחנם ולא אודה ברמיה: (ה) חלילה לי. חולין ונגאי הוא לי אם אומר ברמיה שאתם צדיקים בדבריכם והדין עמכם כי הן הרשעתי כי הואיל ולבבי לא כן יחשוב לא אדבר רמיה כי עד אמות לא אסיר תומתי ממני לדבר רמיה בפה ולא בלב: (ו) בצדקתי. כי הנה הצדק אשר עשיתי מעולם לא עשיתיו בדרך מקרה כי החזקתי בה בחוזק רב ולא נתתי לה רפיון ומימי לא נטה לבבי ממנה: (ז) יהי כרשע. מדת הרשע והעול רעים המה בעיני עד שאני מקלל אויבי והקם

רשי

גזלן מה סופו של רשע הגוזל ממון: כי ישל. כי ישליך המקום את נפשו מעליו לשון של נעליך (שמות ג) ונשל הברזל (דברים יט): (י) אם על שדי יתענג. כפל התמיהה היא ככל התמיהות הכפולות שכן דרך הראשונה בה"א והשנייה באם כמו הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמוס ו) היש בלשוני עולה אם חכי לא יבין הוות (לעיל ו) אף כאן הצעקתו ישמע אל אם על שדי יתענג. שמא או מי הוא רשע חנף יכול הוא להתענג ולסמוך על ישועת הקב"ה ולקרא אליו בעת צרתו בתמיה: (יא) אורה אתכם. מה המדה שביד אל ודרך אשר עם שדי לא אכחד. כמו כי ידע דרך עמדי (לעיל כג): (יב) כולכם חזיתם. שזה חלק אדם רשע: ולמה זה הבל תהבלו. להיות רשעים וחניפים: (יד) אם ירבו בניו למו חרב. ירבו וימותו ביסורים ותחלואים עד כי ישמחו אלמנותיו במיתתן ולא תבכינה: (יז) (וכסף נקי. כספו של רשע לנקי יחלקנו הקב"ה): (יח) בנה כעש. כתולע הבונה חור שאינו מתקיים וכסוכה שעשה נוצר התאנה והכרם שאינה של קיימא (ע"א נוצר הכרם שאינ' שומרה בכל עת זה שמעתי סא"א): (יט) עשיר ישכב. ימות בעשרו ופעמים שלא יאסף לקבורה: (כ) בלהות. שדים: גנבתו סופה. ותשליכהו לדראוגים: (כב) וישלך עליו. המשליך עליו רעה ולא יחמול: מידו. של רשע ומכחו וממקומו: ברוח יברח. בן אלתו שהיה מסייעו בתחלה יברח מעזור ידו בשעת כשלונו כמו שעשה

תולדות אהרן כלכם חזיתם. ב"ב טו: סוטה כ: יכין פסחים מט ב"ק קיט ב"מ סא: וישלך. מגלה טו:

איוב כז

ט יִשְׁמַע | אֵל כִּי־תָבוֹא עָלָיו צָרָה׃
י אִם־עַל־שַׁדַּי יִתְעַנָּג יִקְרָא אֱלוֹהַּ
בְּכָל־עֵת׃ יא אוֹרֶה אֶתְכֶם בְּיַד־
אֵל אֲשֶׁר עִם־שַׁדַּי לֹא אֲכַחֵד׃
יב הֵן־אַתֶּם כֻּלְּכֶם חֲזִיתֶם וְלָמָּה־זֶּה
הֶבֶל תֶּהְבָּלוּ׃ יג זֶה | חֵלֶק־אָדָם
רָשָׁע | עִם־אֵל וְנַחֲלַת עָרִיצִים
מִשַּׁדַּי יִקָּחוּ׃ יד אִם־יִרְבּוּ בָנָיו
לְמוֹ־חָרֶב וְצֶאֱצָאָיו לֹא יִשְׂבְּעוּ־
לָחֶם׃ טו שְׂרִידָיו בַּמָּוֶת יִקָּבֵרוּ
וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃ טז אִם־
יִצְבֹּר כֶּעָפָר כָּסֶף וְכַחֹמֶר יָכִין
מַלְבּוּשׁ׃ יז יָכִין וְצַדִּיק יִלְבָּשׁ וְכֶסֶף
נָקִי יַחֲלֹק׃ יח בָּנָה כָעָשׁ בֵּיתוֹ
וּכְסֻכָּה עָשָׂה נֹצֵר׃ יט עָשִׁיר יִשְׁכַּב
וְלֹא יֵאָסֵף עֵינָיו פָּקַח וְאֵינֶנּוּ׃
כ תַּשִּׂיגֵהוּ כַמַּיִם בַּלָּהוֹת לַיְלָה
גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃ כא יִשָּׂאֵהוּ קָדִים
וְיֵלַךְ וִישָׂעֲרֵהוּ מִמְּקֹמוֹ׃ כב וְיַשְׁלֵךְ
עָלָיו וְלֹא יַחְמֹל מִיָּדוֹ בָּרוֹחַ
יִבְרָח׃

ב' חסעג · ב' כסרי לוס' לידס · ג' · ב' · י' · ב' וחד תסגר. ב' · ב' חסר · ב'. י' · ב'. ג' · ל' · ב'. י"ב · ב' · ל'. ל'. ב' · ד'

תרגום

דְקָבְלְתֵיהּ יְקַבֵּל אֱלָהָא אֲרוּם
תֵּיתֵי עֲלוֹי עָקָא׃ י אִין עַל
שַׁדַּי יִתְפַּרְנַק יְהֵוֵי קָרֵי אֱלָהָא
בְּכָל עִדָּן׃ יא אַלֵּיף יַתְכוֹן
בִּנְבוּאַת אֱלָהָא דִּי עִם שַׁדַּי
לָא אֲכַסֵּי׃ יב הָא אַתּוֹן
כּוּלְכוֹן חֲמֵיתוּן וּלְמָא דֵין
הֶבְלָא תֶּהְבְּלוּן׃ יג דֵּין חוּלַק
בַּר נָשׁ חַיָּבָא מִלְוַת אֱלָהָא
וְעַדְב תַּקִּיפִין מִשַּׁדַּי יְקַבְּלוּן
פּוּרְעֲנוּתְהוֹן׃ יד אִין יִסְגְּעוּן
בְּנוֹי מְטוּל דְּקַטְלִין בְּחַרְבָּא
וּבְנֵי בְנוֹי לָא יִסְבְּעוּן לַחֲמָא׃
טו מְשֵׁיזְבוֹי בְּמוֹתָא יְהוֹן
קְבִירִין וְאַרְמְלָתוֹי לָא תִּבְכְּיָן׃
טז אִין יִכְנוֹשׁ הֵיךְ עַפְרָא סִימָא
וְהֵיךְ טִינָא יַתְכֵּין לְבוּשָׁא׃
יז יַתְקִין וְצַדִּיקָא יְהֵי לְבִישׁ
וְסִימָא זַכַּי יִפַלֵּיג׃ יח בְּנָא
הֵיךְ דִּקְבוּבִיתָא בֵּיתֵיהּ וְהֵיךְ
מְטַלַּלְתָּא דְעָבֵיד נָטַר פֵּרֵי׃
יט עָתִיר יִדְמוּךְ וְלָא יִתְכְּנֵישׁ
עֵינוֹי פְּקַח וְלֵיתוֹי׃
כ תְּדַבְּקִנֵּיהּ הֵיךְ מַיָּא רִגְשָׁתָא
לֵילְיָא טַלְטְלִנֵּיהּ זִיקָא׃
כא יַטְלְנֵיהּ רוּחַ קִדוּמָא וְיֵיזֵל
וִיעַלְעֲלִנֵּיהּ מִן אַתְרֵיהּ׃ כב וְיִטְלוֹק עֲלוֹי וְלָא יְחוּס מִן יְדֵיהּ מֶעֱרַק יֵעֲרוֹק׃

אבן עזרא

יש אומרים מן שלל והקרוב אלי שהוא מן של נעליך כי ישל הנפש מעל הגוף: (טו) שרידיו. הבנים הנשארים מהחרב: (יח) בנה כעש ביתו. שתעמוד כעש מן עושה עש ושם נוצר על ביתו כמו חומה שישמרנו בלילה: (יט) עשיר ישכב ולא יאסף. אף על פי שלא ימות: (כ) המים. בפתע פתאום כי כן דרך הנהרות: (כא) קדים. רוח קדים: (כב) מידו ברוח יברח. הענין יברח הוא מידו:

ישפוק

סימן כ"ב ובירמיה סימן מ"ד: אורה ב' בתרי לישני וסימ' צדה אורה. אורה אתכם ביד אל: ולמה זה ג' וסימן ולמה זה לי בכורה. ולמה זה חרה לך על הדבר הזה. ולמה זה הבל תהבלו: יקחו י' בקריאה וקמצי' וסי' אשה זונה וחללה ב' בו. ובליעל כקוץ מונד. אהליהם וצאנם יקחו. ונחלת עריצים משדי יקחו. קשר נביאיה בתוכה. והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו. ומבניך אשר יצאו דמלכים. וחברו דישעיה. בניך ובנותיך יקחו: כעש ג' וסי' אנכי כעש לאפרים. ותמס כעש חמודו. בנה כעש ביתו: ואיננו י"ב וסימ' כי לקח אותו אלהים. ערות על יאור. שדד זרעו ואחיו ושכניו. יבקש את עון ישראל ואיננו. כי רוח עברה בו. המהכים למות ואיננו. רמו מעט ואיננו. הן קדם אהלך ואיננו. עשיר ישכב ולא יאסף. התעיף עיניך בו ואיננו.

רלבג

אורה. אלמוד: (יג) עריצים. הם החקיפים כתומסים באלה אנשים להשענם על תקפם וגבורתם: (טו) שרידיו. הם בניו כי הם השרידים הנשארים מן האדם: (יז) וכסף נקי יחלוק. האיש הנקי יחלוק כספו ויפזרהו תחת אשר קבץ אותו הרשע ורצון בזה כי הנקי ימכו על אשר לו: (כ) תשיגהו כמים בלהות. תשיגהו בלהה אחרי בלהה בלי הפסק כמו שיגרו המים בשטף בלי הפסק: (כא) קדים. רוח קדים: וישערהו. מענין רוח סערה: (כב) מידו. ממכתו

מצודת דוד

הקם עלי לרעה שהוא יהיה רשע ועול כי כ"כ הדבר רע בעיני עד שמתחשב לקללה: (ח) כי מה תקוה. כאומר אף לדעתי שהכל מסור ביד מערכת השמים והיה כצדיק כרשע עכ"ז אין לבחור ברשע כי מה יהיה תקות רשע אשר יגזול אנשים כאשר ישיר אלוה את נפשו ממנו כי הצדיק יקוה אל תענוג הנפשי אבל הרשע אל מה יקוה: (ט) הצעקתו. ואם לתקות תענוגי הגוף וכי כשיבוא עליו צרה ישמע אל צעקתו להצילו ממנה כאומר וכי בעבור רשעו ישדד ה' את המערכה אשר לא יעשה אף בעבור הצדיק ונקי: (י) אם על שדי יתענג. וכי ישען על ה' לענגו בטובה וכי יבטח לקרוא לה' בעת הצורך כאומר הלא אף תפלת הצדיק אינה נשמעת אף כי רשע וחוטא: (יא) אורה אתכם. כאומר אין דברי להסית אנשים לבחור ברשע רק אני מלמד אתכם הנהגה אשר היא ביד האל ולא אחדל מלדבר מה אשר עם שדי לבל יתלו העול במקום בגמול הצדיק והרשע כי הכל בא מצד המערכה אבל עכ"ז מהראוי לבחור בצדק בעבור תענוג הנפשי: (יב) הן אתם וגו'. כאומר הלא גם אבדן הרשעים הוא מפורסם ומצוי עד שאתם כולכם ראיתם ובודאי לא אכחיש המוחש ולמה זה א"כ תדברו הבל בהגם לחשוב שבוחר אני ברשע: (יג) זה חלק. ר"ל זה חלק הרשע האמור למטה אשר ראיתם הלא גם היא שמורה עם אל להביא עליו באמצעות המערכה כאשר שמורה להביא על הצדיק ואם כי הרשע מעותד לאבדן הנפש בעולם הגמול עכ"ז עודו בחייו מקרה אחד לו ולצדיק כי לא ינצל גם הוא מסבות המערכה: ונחלת. זהו האמור למטה היא נחלה עריצים המתחזקים לקחת לא להם אשר יקחו משדי באמצעות המערכה כאשר יקחו הצדיקים והוא כפל ענין במ"ש: (יד) אם ירבו. אף אם ירבו בני הרשע לפעמים לא ישמח בהם כי יהיו נתונים אל החרב ואף אם יתרבו נצאיו הם בני בנים הנה לפעמים לא ישבעו לחם: (טו) שרידיו. הנשארים מחרב הנה לפעמים יקברו גם היום בעת בוא עליו המות ולזה לא תבכינה אלמנותיו עליהם לבל ישבר לבו וכמ"ש רז"ל חולה שמת לו מת אין בוכין לפניו שלא ישבר לבו: (טז) אם יצבור. אף אם יצבור כסף רב כעפר ויכין מלבוש מרובה כחומר: (יז) יכין. לפעמים הוא לבד המכין אבל הכל בא ליד הצדיק וילבש הוא וכספו בא ליד הנקי ויחלק לאשר ישר בעיניו וכאומר הואיל ופעם יקרה שהצדיק יצליח יותר מהרשע א"כ למה יבחר מי בדרך הרשע: (יח) בנה כעש ביתו. ר"ל פעמים יהרס ביתו בקלות כבית העש וכסוכה אשר עשה שומר הכרם לשבת בה: (יט) עשיר ישכב. לפעמים כאשר ישכב חולה על מטתו יהיה עדיין עשיר ולא ימות בעשרו עוד עיניו פקוחים ולא מת לשעתו ואבד העושר ואין לו כי מעט נפל למטה נשבר חזקו ויבוז כל אשר לו: (כ) תשיגהו. לפעמים תשיג אותו בהלות תכופות זו אחר זו כשטף מים אשר לא יפסק: לילה. מרוב הבהלה לא ישב בביתו עד אור היום כי בעוד לילה ינוס לנפשו כאלו רוח סופה גנבהו בלילה מתוך הבית: (כא) ישאהו. וכאלו רוח הקדים ישאהו למרחוק והולך הוא במקום שבא שם ולא ישוב עוד לביתו: וישערהו. כאלו רוח סערה יעקרו ממקומו וכפל הדבר במ"ש: (כב) וישלך. זה שבידו להשליך

מצודת ציון

לעשות סחוו: יבלע. יגזול כמו בולע בלע (חבקוק ב'): ישל. ענין הסרה והליפה כמו של נעליך (שמות ג): (יא) אורה. אלמד כמו יורה דעה (ישעיה כח): אכחד. אמנע: (יב) חזיתם. ראיתם: (יג) עריצים. חזקים: (יד) למו חרב. אל חרב וכן למו פי (לקמן מ): (טו) שרידיו. הנשארים מהם: (טז) יצבור. ענין כרי וגל כמו ויצבור עפר (חבקוק א): (יח) כעש. מין תולעת: נוצר. שומר: (יט) יאסף. ימות כמו יאסף אהרן (במדבר כ): פקח. פתח כמו פוקח עורים (תהלים קמו): (כ) בלהות. בהלות: (כא) וישערהו. רוח סערה יעקרו וכן

אבן עזרא

(כג) ישפוק. בני אדם עליו ועל ביתו כפימו: (א) יזוקו. כמו יזקקו והענין כי הכל תלוי במזל בני אדם גם המקומות: (ב) ומאבן יצוק נחושה. והיה ראוי להיותו נחוש: (ג) אבן אופל. הוא הארץ שהיא עיקר האופל גם היא עיקר קדרות הלבנה בשעה שתכדר במלוי החדש בהיותה עם ראש התלי או הזנב: (ד) גם יפרוץ המקום נחל שהוא גר והענין מוגר כמים המוגרים עד שנשכח מרוב שדרכו בני אדם: דלו. כמו דללו וחרבו. מאטש שנעו שהם הולכי' ונעים: (ה) ותחתיה. ויש ארץ שתחתיה נהפך כמו אש כארץ גפרית והרי האש: (ו) ויש ארץ מקום ספיר אבניה. גם יש מקום לא נדע מה יש שם: (ז) גם לא ידעו עיט. הוא העוף: (ח) לא עדה. עבר תרגום אשר עבר בין הגזרים האלה וכמוהו מעדה בגד ביום קרה: (ט) בחלמיש שלח ידו. המקום ויהפוך ההרים משרשיהם ויבקע יאורים בצורים ובחלמיש: (י) וכל יקר. הם המים שיוציא מהצורים. והפך זה שויבש הנהרות

רשי

שעשה חרבונה להמן (מגילה ז): (כג) ישפוק עלימו כפימו. היודעים (אותו) לפנים ועתה רואים בשברו: (א) כי יש לכסף מוצא. גם זה טעם אחר לדבריו הראשון שאמר בצדקתי החזקתי כי למה אהיה רשע אם בשביל כסף וזהב לכל יש מוצא וסוף אבל החכמה מאין תבוא זה סוף הפרשה היא יקרה מכל. על כן כל ימי נתתי לבי עליה ללמוד: ומקום. יש לזהב שמשם יזוקו ויתכו אותו: (ב) ואבן יצוק נחושה. מן ההר יצק האומן את הנחושה הרי תחילה וסוף יש לכל דבר שכל העולם יכלה וכל אשר בו: (ג) קץ שם. המקום מתי יהיה החושך שהשמים כמלח נמלחו והארץ תבלה ולכל תכלית דבר הוא חוקר לו: אבן. אשר משם יצא לו חשך וצלמות אבן מקום מוצא פורענות לכן נקרא אבן במקום פורענות כאדם הנוגף את רגליו באבן שיש לו צער (כ"ש. כמו קו תוהו ואבני בוהו (ישעיה לד) דמן טורא אתגזרת אבן וגומר (דניאל ד): (ד) פרץ נחל. על סדום ועמורה נחלי אש וגפרית: מעם גר. ממקום שהוא נובע וניגר: הנשכחים מני רגל. אלו אנשי סדום שישכחו תורת רגלי אורחים מארצם שהיו משכיבים האורח במטה אם היה ארוך יותר מקטעין רגליו ואם היה קצר מאריכין אותו כך מפורש באגדה: דלו. על ידי פרילת נחל זה ומאנוש נעו: (ה) ארץ אשר ממנה יצא לחם. נהפך מקומו כמו אש: (ו) מקום ספיר. היו אבניה: (ז) לא ידעו עיט. לא עבר עליהן חיל של ליסטין: ולא שזפתו עין איה. לפי שהיא רואה יותר משאר עופות ולכך נקראת ראה שהיא עומדת בבבל ורואה נבילות בארץ ישראל כך מפורש באגדה (חולין סג.) כלומר לא חפרוה מרגלים: (ח) לא עדה עליו. עבר כדמתרגמינן אשר עבר בין הבתרים (בראשית טו) (נ"ל הגזרים ועי' בתרגום) דעדא: שחץ ושחל. משבעה שמות האריה הם (בסנהדרין צה) ששה שמות יש לאריה. והקב"ה מה עשה: (ט) בחלמיש שלח ידו. והפך שרשי ההרים מלמעלה למטה: (י) בצורות יאורים בקע. חוזר לתחילת

עניינו

כתובים

כג יִשְׂפֹּק עָלֵימוֹ כַפֵּימוֹ וְיִשְׁרֹק עָלָיו מִמְּקֹמוֹ׃

כח א כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא וּמָקוֹם לַזָּהָב יָזֹקּוּ׃ ב בַּרְזֶל מֵעָפָר יֻקָּח וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה׃ ג קֵץ ׀ שָׂם לַחֹשֶׁךְ וּלְכָל־תַּכְלִית הוּא חוֹקֵר אֶבֶן אֹפֶל וְצַלְמָוֶת׃ ד פָּרַץ נַחַל ׀ מֵעִם־גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי־רָגֶל דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ נָעוּ׃ ה אֶרֶץ מִמֶּנָּה יֵצֵא־לָחֶם וְתַחְתֶּיהָ נֶהְפַּךְ כְּמוֹ־אֵשׁ׃ ו מְקוֹם־סַפִּיר אֲבָנֶיהָ וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ׃ ז נָתִיב לֹא־יְדָעוֹ עָיִט וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה׃ ח לֹא־הִדְרִיכוּהוּ בְנֵי־שָׁחַץ לֹא־עָדָה עָלָיו שָׁחַל׃ ט בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ הָרִים׃ י בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ וְכָל־

תרגום

כג יִשְׁפּוֹק עֲלֵיהוֹן יְדֵיהוֹן וְיִשְׁרוֹק עֲלוֹי מִן אַתְרֵיהּ׃

א אֲרוּם אִית לְסִימָא מַפְּקָנָא וְאַתַר לְדַהֲבָא מְסַנְנִין׃ ב פַּרְזְלָא מֵעַפְרָא יִתְנְסִיב וְאַבְנָא יַתִּיךְ כַּרְכּוּמָא׃ ג סוֹף שַׁוִּי לַחֲשׁוֹכָא וּלְכָל סוֹפָא הוּא מְפַשְׁפֵּשׁ אַבְנִין מְפוּלְמָן דְּמִתְּמָן נְפַק חֲשׁוֹךְ וְטוּלֵי מוֹתָא׃ ד תַּקִּיף נַחְלָא מִן אַתְרָא דִּי מִזְדְּלַח מַרְזְבַיָּא דְּמִתְנַשְׁיָן מִן לְמֶעְבַּר רִגְלָא אִזְדַּקְפוּ מִבְּנֵי נָשָׁא אִטַּלְטַלוּ׃ ה אַרְעָא דְּמִנַּהּ נְפַק מְזוֹנָא וּלְרַע מִנַּהּ גֵּהִנָּם דְּצִנַּת תַּלְגֵיהּ מִתְהַפְּכָא דִּכְמַת אֶשָּׁתָא׃ ו וְגִנְתָּא דְעֵדֶן דִּי אֲתַר דְּשַׁבְזִיזָא אַבְנָהָא וְעַפְרוּרִין דְּדַהֲבָא לֵיהּ׃ ז אוֹרְחָא דְּלָא חַכְמֵיהּ עוֹפָא וְלָא סַקְרְתֵיהּ עֵין טַרְפִּיתָא׃

ת"א שְׁבִיל אִיכָן חַיֵּי דְלָא חַכְמֵיהּ סַמָּאֵל דְּפָרַח הֵיךְ עוֹפָא וְלָא סַקְרְתֵיהּ עֵינָא דְחַוָּה׃ ח לָא טַיִּילוּ בַהּ בְּנֵי אַרְיָון לָא זִיאַר עֲלוֹי לֵיתָא׃ ת"א לָא הֲלִיכוּ בָהּ בְּנֵי אָדָם וְלָא סְטָא עֲלוֹהִי חִוְיָא׃ ט בְּשָׁמִיר אוֹשִׁיט יְדֵיהּ הֲפַךְ מִן עִקְּרֵיהוֹן טוּרַיָּא׃ י בְּטִינָרִין נַהֲרִין בְּזַע וְכָל

מסורה

ג' מד מ"ג (יברח) · לגמלים. ל' (ומקום) · ג' (יקח) · ב' ומד וכמבו (שם לחשך) · ס'. ל' מ"ל (אבן אפל) · ב' (מעם גר) · י"ג ר"פ (מאנוש) · ל' ומסר (מקום ספיר) · ב' (לו) · ב'. ב' (שזפתו) · ב' (בני שחץ) · ל' (בחלמיש) · סימן (הרים)

תולדות אהרן קז. זוכר מקן: לכסף מוצא ברכות ה הוריות מח: פרן. סנהדרין קט זוכר וירא: יצא לחם. סנהדרין קט: ספיר. שם: ועפרות. חולין סח: נתיב. סנהדרין קט זוכר וירא: שזפתו. חולין סג: הדריכהו. סנהדרין קט:

ואיננו חסר לנפשו: יקח ג' ב' קמץ וא' פתח וסי' יקח נא מעט מים ורחצו. גם שבי גבור יקח ומלקות. ברזל מעפר יקח. אנ"ך: תכלית ה' וסי' נמסר בתהלי' סי' ק"מ וסיפרא סי"א: דלו ב' א' מלרע וא' מלעיל וסי' דלו מאנוש נעו. דלו עיני למרום קדמ' מלעיל: שזפתו ב' סי' ולא שזפתו עין איה. עין שזפתו ולא תוסיף: הדריכוהו ב' א' מ"ל וא' חסר וסי' כתרו את בנימין הרדיפוהו מנוחה הדריכהו. לא הדריכוהו בני שחץ בתרא מל': בחלמיש ל' שלח ידו. וא' חלמיש

רלבג

ממכהו: (כג) עלימו כפימו. עליו כפיו: (א) ומקום לזהב יזוקו. ויש מקום בארץ אשר יזוקו הזהב ויוציאו משם: (ב) ואבן יצוק נחושה. ר"ל שמהאבן יוציאו ויתיכו בעת מה נחושה והוא הברזל החזק אצוי"ר בלעז או יהיה אבן יצוק אבן חזק מגזרת וסיית מוצק והרצון בו שמאבן חזק יקח נחושה: (ד) פרץ נחל. גדל: מעם גר. מהמקום שהיה גר בו האדם: דלו. גבהו וכמוהו דלו עיני למרום: (ז) עיט. עוף: שזפתו. ראתהו: איה. הוא מין אחד מהעוף: (ח) הדריכוהו. דרכו בו: בני שחץ. בני גאוה ותוקף והם פריצי החיות: שחל. אריה: (ט) בחלמיש. בצור החזק (י) בצורות.

מצודת ציון

(כג) ישפוק. כמו יספוק בסמ"ך והוא מענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כ): עלימו כפימו. עליו כפיו: וישרוק. הוא השמעת קול בקבוץ השפתים וכן ישום וישרוק (ירמיה יט): (א) יזוקו. ענין יציקה כמו יזוקו מטר לאדו (לקמן לו): (ג) אבן. ר"ל יסוד ועיקר: (ד) גר. ענין הזלה ושפיכה כמו מים מוגרים (מיכה א): הנשכחים. אשר נשכחים וכן נשכחו אתו (יהושע י): דלו. הורמו והוגבהו כמו דלו עיני למרום (ישעיה לח): (ה) ותחתיה. מקומה: (ז) נתיב. שביל ודרך: עיט. שם עוף מדברי וכן איה: שזפתו. ראתהו כמו עין שזפתו (לעיל כ): (ח) הדריכהו. ענין צעדה והלוך והוא מל' דרך: שחץ. ענין גאוה וכן מלך על כל בני שחץ (לקמן מא), ובדרז"ל אנשי ירושלים אנשי שחץ הן (שבת סב): עדה. עבר וכן עד ירח (לעיל כה): (ט) בחלמיש. בצור חזק ולפי שלא יפול נשון חלמיש אלא על הצור אמר חלמיש מבני זכר צור וכן חלמיש למעינו מים (תהלים קיד): (י) בצורות. מלשון צור וסלע: יאורים. נהלי מים

מצודת דוד

להשליך הוא ישליך עליו הרבה מן הצרות ולא יחמול עליו וכל עשרו וטובו יברח מידו: (כג) ישפוק. מי אשר ידעו לפנים יכה כפיו זה בזה על מפלתו כדרך הרואה באבדון דבר גדול: וישריק. על שברו ישרוק כ"א מאנשי מקומו אשר ראו בהצלחתו וגם השריקה הוא מדרך הרואה בהאבדון דבר חשוב ותוזר הוא על ראשית אמריו לומר הם אמנם בגם הרשע מעותד למקרי הזמן כמו הצדיק למה יבחר מי ברשע הלא נוסף עניי הצדיק כי יתענג בתענוג הנפשי ולא כן הרשע: כח (א) כי יש לכסף מוצא. הוסיף לאמת דבריו שאף אם מקרה אחד לצדיק ולרשע עכ"ז יש לאחוז בצדק כי הנה לכסף יש מקום מוצא וכ"כ יש מקום לזהב אשר הוא נצוק משם וכמה מקומות מן האדמה: (ב) ברזל. אף הברזל יש לו מקום מוצא מן העפר אשר יוקח משם ויש אבן אשר יצוק נחושת א"כ נראה לעין מקום מוצאם וחזר ונראה עת יפסקו כי יש תכלית להם כי לא לעולם ימצאו הכסף והזהב וגו' במקום אחד: (ג) קץ שם להחשך. אף לחשך שם קץ מתי יכלה כי בהאיר היום יכלה החשך ור"ל לכל דבר יש תכלית בין לטוב בין לרע: ולכל תכלית. המקום ב"ה חוקר לדעת תכלית כל דבר מתי יהיה עם כי אנחנו לא נדע עת תכלית כל דבר: אבן אופל. וכן חוקר לדעת מתי תכלה יסוד האופל וצלמות והוא כדור הארצי: (ד) פרץ נחל. הנה פעמים יפרץ הנחל גדרו לנטות מעם המקום אשר היה נגר ונשפך: הנשכחים. אשר נשכחים המה מעתה מן רגלי האנשים אשר היו רגילים לשאוב ממימיו כי מעתה לא ילכו עוד אל המקום ההוא כי המים דלו והורמו מאנשיו ונעו ללכת מהם ובאו א"כ המים ההם עד תכליתם כי נאבדו מן המקום ההוא: (ה) ארץ. הנה ארץ שממנה אשר יצא ממנה לחם רב בבוא עת תכליתה נהפך מקומה ותהיה יבשה כמו שרופה באש: (ו) מקום. הנה המקום אשר אבניה הגדולים בה המה ספירים ושם העפרות אשר יוקח מהם הזהב: (ז) נתיב. בבוא עתה תהיה שממה לביות נתיב אשר לא ידעו עיט ולא ראתהו עין איה כי לא יבואו שמה מגודל השממון והוא מדרך גוזמא והפלגה: (ח) לא הדריכוהו. לא עברו דרך בו בני גאוה הם פריצי החיות אף לא עבר עליו שחל לגודל השממון: (ט) בחלמיש. בבוא קץ הסלעים החזקים הגדלים בהרים אז ישלח המקום את ידו בהם ומהפך את ההרים מן השורש בסבת ברום הנסבר בבטן הארץ: (י) בצורות. בבוא סוף הטורים בקע במקומם יאורים עד כי יכסו הצורים: וכל יקר. כל הדברים היקרים אשר בעולם הנה עין המקום ראתה

סטין

רשי

ענינו שאמר כי לכל דבר יש מוצא. ובצורות בקע למוצא היאורים. וכן כל יקר ראתה עינו. מהיכן יצא לבריות (כמו שעשה לישראל הך סלע ויזובו מימיו): (יא) מבכי נהרות חבש. בבריאת העולם כשבכו מים התחתונים. בכי כמו נבכי ים (איוב לח): חבש. כמו ויחבש את חמורו (בראשית כב) כ״ש. (ס״א מבכי וגו׳ מפני בכייתן של ישראל שהיו בוכין לאמר מה נשתה חבש ותיקן להם נהרי מים מהסלע ויחבש להם מתרגם ואתקין): ותעלומה יוציא אור. חלון יש ברקיע ושמו תעלומה משם תולדות השמש לתקופתו (בפרקי ר׳ אליעזר) כלומר לכל דבר יש מוצא וסוף רק לחכמה לא מוצא לה אלא מפיו ולא סוף עולמית: (יב) והחכמה. התורה: (יג) ולא תמצא בארץ החיים. במי שמחיה אלא במי שממית עצמו עליה ביגיעה וברעבון: (יד) תהום אמר לא בי היא. אם תשאלנה ליורדי תהום העוסקים במוצא מרגליות ובמוצא זהב וכסף ממקו׳ תהומות הארץ יאמרו לך לא בי היא. איני בקי בהוראה (שבת פט. ע״ש היטב וצ״ע): וים אמר. ויורדי הים לסחורה יאמרו לך לא עמדי חכמה למה לפי שאינם יכולים לקנותה כשאר פרקמטיא לתת מעוטרם בדמיה. ובאגדה הוא אומר שבעת מתן תורה בא השטן לפני הקב״ה ואמר לו היכן תורה א״ל אצל בן עמרם. בא לו אצל משה אמר לו היכן תורה אצל ים בא לו אצל ים אמר לו היכן תורה לא בי היא לך אצל בן עמרם בא לו אצל בן עמרם אמר לו היכן תורה אצל תהום בא לו אצל תהום אמר לו היכן תורה א״ל אין עמדי לך אצל בן עמרם בא לו אצל בן עמרם אמר לו היכן תורה אצל הקב״ה וזהו שאמר תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי: (טו) לא יותן סגור. זהב סגור זהו זהב טוב שבשעה שנפתח כל חנויות של זהב נסגרות: (טז) לא תסולה. לא תשתבח לשון סולו לרוכב בערבות (תהלים סח) המשבחה לומר חשובה היא ככתם אופיר וכשוהם יקר לא שבח הוא לה וכן המסולאים בפז (איכה ד): ותמורתה וגו׳. ותמורתה לא בכלי פז: (יז) זהב. טהור מבהיר כמרגליות: (יח) ראמות וגביש. שמות אבנים טובות שבים הם: לא יזכר. אצלה: (יט) פטדת כוש. אבן טובה היא כמו אודם פטדה. כתם הוא קבוצת עדי לתכשיטי נשים ונקראת הקבלה כתם בלשון עברי ובלשון ערבי אלחלו והוא נזם זהב וחלי כתם (משלי כה) וכן ותעד נזמה וחלייתה (הושע ב) ויש פותרים כתם כתר ולא נכון כי לא מצינו פעולה בלשון זה כאשר מצינו בלשון כתר מכתיר כותרות: (כא) ומעוף השמים. מלאכים

אבן עזרא

הנהרות: (יא) ופירוש מבכי מרוץ וכמוהו נבכי ים: חבש. יעצור כמו לא חובשו לא אהיה חובש: ותעלומה יוציא אור. מה שהיה בתעלומות הנהרות יראו כאשר ייבשו המים וענין אלה הדברים שהמקום יעשה הדבר והפך הדבר יתן טוב לרשע גם ישלם לו רע אפילו מקומות הארץ משתנים ארץ תצמיח וארץ לא יעלה בה כל עשב ולדעת עיקר אלה הענינים למה זה לא יוכל האדם לדעת תהום אמר אילו היה האדם יכול לרדת אל תהום לא ימצא זאת החכמה או למעמקי הים: (טז) תסולה. תערך וכמוהו המסולאים בפז: בכתם אופיר. הוא הזהב: (יז) זכוכית. היא אבן יקרה זכה או הדבר הידוע: ותמורתה. ולא תמורתה: (יט) בכתם טהור. בעבור שאמר טהור יורה שהוא זהב כי אילו היה אבן

יקר ראתה עינו: יא מבכי נהרות חבש ותעלמה יצא אור:
יב והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה: יג לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים:
יד תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי: טו לא יתן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחירה: טז לא תסלה בכתם אופיר בשהם יקר וספיר: יז לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז: יח ראמות וגביש לא יזכר ומשך חכמה מפנינים: יט לא יערכנה פטדת כוש בכתם טהור לא תסלה:
כ והחכמה מאין תבוא ואי זה מקום בינה: כא ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה:

ס׳ · ל׳. ל׳ וחסר · ל׳ וחסר · ד׳ · ל׳ וחד ערכה · ג׳. ג׳ · ג׳ · ד׳. ל׳ · ל׳ · ל׳ ובענין · ל׳ · י״ח. ד׳ מ״ל · וחד פטרת · ל׳ · ל׳. ד׳

איקרא חמת עיניה: יא מן קלילי נהריא זרז ומחרבא דתעלומא יפיק נהורא: יב וחוכמתא מאן האן תשתכח והאן דין אתר ביונתא: יג לא ידע בר נש עלויה ולא תשכח בארעא דרנין דמחמטין בחייהון: יד תהומא אמר לא גבי היא וימא אמר לית בהדי: טו לא יתיהב דהב סגין חלופאה ולא יתקל סימא פרונה: טז לא תשתלהף בפטלון דמן אופיר בבירולין יקר ושבזיזא: יז לא יעלינה דהבא אספקלרא ופרונה מאני אובריזין: ת״א לא יסדרנה גבר עתיר בדהב וזכוכיתא לא יהב חלופה מאני דדהבא סנינא: יח סנדלכין ובירולין לא ידכר ונגדא דחוכמתא מן מרגלין:
ת״א לית אפשר דתשתכח בקילותא אלהין ביוקרא היך דהבא ומן דלא ינטרונה אזלא ומתברא היך זוגיתא ופרוג אגרה לעלמא דאתי מני פוזיא: יט לא יעלינה מרגלא ירקא דאתי מן כוש בפטלון דכי לא תשתלהף: כ וחוכמתא מן האן תיתי והאן דין אתר ביונתא: כא וכסיא ממחמיהון דכל חי ומעופא דשמיא מטמרא:

תולדות אהרן

וסחכמס. סוטה יג כא עקידה שער לט עקרים מ״ג פ״ב זוהר אדרת האזינו ברכות ה סוריות מח ו ערכה. שבועות ה: החיים. סנהדרין קיא: תהום. שבת פט: יערכנה. חגיגה טו חגיגה עז: ונעלמה. שבועות ה:

ההפכי הצור ואינון חד מן ה׳ זוגין חד ח׳ וחד ות׳ בריש תיבותא וסי׳ בס״ד: עינו ט׳ וסים׳ נמסר בסדר משפטים: ואי זה ד׳ דסמי׳ וסי׳ ואיזה מקו׳ מנוחתי. והחכמה מאין תמצא. והחכמה מאין תבא. מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו דמגלה: בארץ החיים ג׳ וסי׳ אמרתי לא אראה יה. אמרתי אתה מחסי. ולא תמצא בארץ החיים: וים ג׳ קמצים וסי׳ קצוי ארץ וים רחוקים. וים אמר אין עמדי. וים מים והר ההר דמיכה: יותנו׳ וחס׳ וסי׳ נמסר בסדר שמיני ופנחס: כלי וכלי י״ח בליש׳ וסימני׳ נמסר בסדר ויקהל: ראמות ג׳ מ״ל בא׳ וו׳ וסימניהון ראמות וגביש לא יזכר. ראמות לאויל חכמו׳. ויששכר וגד דד״ה. ועיין משלי גבי פסוק עינים רמות לשון שקר: מעיני ד׳ וסימן ואם כל עדת ישראל ישגו. והיה אם מעיני העדה. ונעלם מעיני אישה. ונעלמה מעיני כל חי:

רלבג

בכרים: (יא) מבכי נהרות. מהזלום הנהרות והגרתם: חבש. עצר וסתם: (טו) סגור. זהב: (טז) תסולה. תערך: בכתם אופיר. כזהב אופיר: (יח) ראמות וגביש. הם מרגליות יקרות: ומשך חכמה מפנינים. ומשיכת החכמה והשתדלות בהשגתה יותר נבחר מפנינים: (יט) פטדת כוש. היא פטדה הנמצאת בארץ כוש והיא אבן יקרה: בכתם טהור. בזהב צרוף ונקי: תסולה. תערך

מצודת דוד

מהיכן יצאו ומתי יכלו כאומר עם כי אנחנו לא נדע הכל אבל ידועים הם למקום: (יא) מבכי נהרות. בבוא תכלית הנהרות יסגור ויכלא עומק מימיהם לבל יהיו נובעים ומושכים כמאז ובבוא קץ הארץ היבשה אז יצא לאור המעין הנעלם מעין האדם וירבה מימיו עד כי יכסה פני האדמה וכאומר הואיל ויש קץ ותכלית לכל הדברים הגופניים לא יחשבו א״כ הנלאתם למאומה: (יב) והחכמה. אבל הנלאת החכמה לא כן הוא כי מאיזה מקום היא נמצאת הלב אין לה מקום גופני המוציא אותה עד שנחשוב כאשר יכלה הדבר ההוא תכלה גם החכמה: ואי זה. איה זה המקום המוציא הבינה וכפל הדבר במ״ש: (יג) לא ידע. ולזה אין לדעת ולהעריך ערכה כי כל חפצים לא ישוו בה הואיל והוא דבר המתקיים לעד: ולא תמצא. אינה נמצאת לקנותה בחלק מן הארץ אשר בה בעלי החיים והיא החלק הנגלה מן המים: (יד) תהום. אלו היה ביכולת האדם לרדת אל התהום לקנות שמה החכמה היה התהום משיב לומר לא בי היא החכמה ואם יעבור מי אל הים הסובב את הישוב לקנותה שמה ישיב לאמר לא עמדי היא והוא מדרך הפלגה ומליצה לומר שאין להשיג עומק החכמה אף אם ישתדל הרבה לחזור אחריה אם לא יקנה מתחלה יראת ה׳ וכאשר יאמר למטה: (טו) לא יתן. אין מי יתן במחירה ובמקומה זהב סגור כי א״א לקנותה בזהב: ולא ישקל. כפל הדבר במ״ש: (טז) לא תסולה. לא תשובח החכמה בכתם אופיר אף לא בשוהם יקר וחשוב אף לא בספיר ר״ל אין שבח להחכמה לומר עליה שהיא משובחת כאלה כי באמת חשובה עוד יותר ויותר: (יז) לא יערכנה. לא יהיה נערך אליה זהב וזכוכית: ותמורתה. מלת לא משמשת בשנים כאומר לא יהיה תמורתה והלופה כלי פז כי רחוק שווים מטויה: (יח) לא יזכר. חשיבות האבנים ההם לא יזכר מול חשיבות החכמה כי כמוהם כאין מול החכמה: ומשך חכמה. משיכת החכמה ר״ל ההשתדלות בה והעיון להוציאה מכח אל הפעל יקרה היא מפנינים: (יט) לא יערכנה. לא יהיה נערך אליה אבן פטדה הבאה מארץ כוש: לא תסולה. אין שבח לה לומר שהיא ככתם מזהב טהור וכפל הדבר פעמים רבות כדרך המליצה וגודל החשיבות: (כ) והחכמה. כאומר הואיל והחכמה חשובה כ״כ נחקור נא לדעת איזה דבר יהיה התחלה והגעם אל הגעת החכמה ואיה זה המקום שהגיע לנו הבינה ממנו: (כא) ונעלמה. אבל היא נעלמה מעיני כל חי ונסתרה היא מעוף

מצודת ציון

מים: יקר. ענין חשיבות: (יא) מבכי. ענין עומק המים וכן נבכי ים (לקמן לח): חבש. ענין סגירה וכליאה כמו חבוש בטמון (לקמן מ): (יג) ערכה. ענין השווי והשואה: (טו) סגור. זהב טוב הנסגר בכור הצורף להסיר הסיג: מחירה. ענינו דבר הנתון בערך השווי כמו יקחו מקום במחיר (מ״א י): (טז) תסולה. תשובח כמו המסולאים בפז (איכה ד): בכתם אופיר. מין זהב יקר הבא מאופיר: בשוהם וספיר. שמות אבני יקר: (יז) וזכוכית. היא זכוכית לבנה היקרה מזהב כמ״ש רז״ל כזוגיתא חיורתא (חולין פד): פז. זהב מזוקק: (יח) ראמות וגבים. שמות אבני יקר: מפנינים. הם המרגליות: (יט) פטדת. שם אבני יקר

אבן עזרא

אבן יקרה. מה ענין טהור והנה הוא כמו זהב טהור: (כב) אבדון ומות. הם המתים הקדמונים אמרו לנו כי גם הם שמעו מאחרים כי לא יוכל האדם לדעת אלה הענינים וכן אם הבורא לבדו שברא הארבעה המוסדות והם הארץ השמים והרוח והמים והם נזכרים בשני הפסוקים והוא יראה פלאים חדשים בדבר המטר על כן אמר בעשותו למטר חק: (כו) לחזיז. אומץ ותוקף הוא וכמוהו ה' עושה חזיזים: (כז) אז ראה ויספרה. אין ויספרה מן ויספר משה כי אם ממספר או מן וללמדם ספר והענין היא כתוב' אללו וכמוהו יספר שחקים בחכמה

רשי

מלאכים המעופפים: (כב) אבדון ומות אמרו. המאבדין וממיתין עצמם עליה אמרו באזנינו שמענו שמעה שהמיגע בה מתקיימת בו. ויש אומרים כאשר באגדה אשר פירשתי למעלה שבא השטן לפני המקום אמר לו היכן תורה א"ל וכו' והיינו דכתיב אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה כשנתנה לישראל. אבל (כג) אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. שיודע הוא היכן שורה וגם ישכחוה ויאמרו לה כי אלהים הבין דרכה נסתכל בה וברא את העולם באותיותיה כסדרם ומשקלן יצר כל היצורים כאשר כתוב בסוד ספר יצירה: (כד) כי הוא לקצות הארץ יביט. בה היאך יכנס ויבראם ותחת כל השמים צרכי בריותן ראה בה: (כה) לעשות. בה משקל לרוח. לכל ארץ לפי כחה וכן המים לפי המדה לפי מה שהיתה ארץ צריכה להשקותה יש ארץ גבוהה וצריכה הרבה גשמים ויש ארץ שאינה צריכה כל כך: (כו) חק. גזירה קצובה לפי כל ארצות ומעין ופלג להשקות כל ארץ וארץ ובעשותו דרך לכל החזיזים שלא יצאו שני קולות דרך נקב אחד פן יחריבו את העולם: (כז) אז ראה. ראה אותה נסתכל בה ובעלתה יעשה הכל: ויספרה. ספר אותיותיה כפולות ופשוטות ראשונות ואמצעיות ואחרונות הוא אמת חותמו של הקב"ה וכן בשאר סדרים ברא כל דבר ודבר באותיות הללו והכל מפורש בסוד ספר יצירה: הכינה. זימנה ליצירה: (כח) הן יראת ה' היא חכמה. זו צריכה לזו ואין חכמה יפה בלא יראה: תענה

איוב כח

כב אֲבַדּוֹן וָמָוֶת אָמְרוּ בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ שִׁמְעָהּ׃ כג אֱלֹהִים הֵבִין דַּרְכָּהּ וְהוּא יָדַע אֶת־מְקוֹמָהּ׃ כד כִּי־הוּא לִקְצוֹת־הָאָרֶץ יַבִּיט תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה׃ כה לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה׃ כו בַּעֲשֹׂתוֹ לַמָּטָר חֹק וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃ כז אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם־חֲקָרָהּ׃ כח וַיֹּאמֶר ׀ לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה׃

ו' · כ"ע ר"פ · ג' שמענו · ג' פסו' דמיין · ג'. נ' · כ' חסר · כ' · ז' כתו' כן. ל'. ג' · ל'. ב'

תרגום

כב בֵּי אַבְדָנָא וּמַלְאַךְ מוֹתָא אֲמַרוּ בְּאַתְיַהֲבָא לְיִשְׂרָאֵל בְּמַשְׁמַעְנָא שְׁמַעְנָה שְׁמוּעֲתָא׃ כג אֱלָהָא אִתְבַּיַּן אוֹרְחָהּ וְהוּא יְדַע יָת אַתְרָהּ׃ כד אֲרוּם הוּא לְסַיְפֵי אַרְעָא יִסְתַּכַּל תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָא יֶחְמֵי׃ כה לְמֶעְבַּד לְרוּחָא מַתְקְלָא וּמַיָא אַתְקֵין בְּמַשְׁחַתָא׃ כו בְּמֶעְבְּדֵיהּ לְמִטְרָא קְיָמָא גְּזֵרְתָא וּמַהֲלַךְ לְחֶזְיֵי דְרָהֲטִין בְּקָלַיָא׃ כז הֵידֵין חַמְיָהּ וְאִשְׁתָּעְיָהּ עִם מַלְאֲכֵי שֵׁירוּתָא אַתְקְנָהּ לְחוּד פִּשְׁפֵּשׁ יָתָהּ׃ כח וַאֲמַר לְבַר נַשׁ הָא דַחַלְתָּא דַייָ הִיא חוּכְמְתָא וּלְמֶעְדֵּי מִן בִּישְׁתָא

הבין ג' וסימן הפכבם אם כתומר. והילדים האלה ארבעתם. אלהים הבין דרכה: לרוח ג' וסימ' והשלישית תזרה לרוח. לעשות לרוח משקל. ומה יתרון לו שיעמול לרוח: אז ראה חד מן ג' פסו' דכל מליהון מפקין ה' וסי' מזוני דשבת בהכנה. וביאור' שארה כסותה ועונתה לא יגרע. חדשה ושבתה וכל מועדה. הכינה תולדות אהרן

אבדון. שבת פט: הבין. פס פסחים פז גטין יז זוכר ברכשית ואדרת סאזינו: לקנות. זוכר ויכא: יראת ה'. שבת לא זוכר מקן עקרים מ"ג פל"ג:

רלבג

מערך: (כו) ודרך. ומנהג מוגבל ומסודר ♦ לחזיז קולות. לברק אשר הוא סבה לקולות והרעמים או יהיה לחזיז קולות חסר וי"ו והרצון לחזיז וקולות: (כז) ויספרה. שמה בספר וכתב אותה ר"ל שמה אותה לחק ולנמוס: ביאור דברי המענה כאשר ראה איוב שאין אחד מרעיו עונה אליו דבר הוסיף לשאת משלו על ענינו ואמר חי השם אשר הסיר משפטי בסדרו טובות האדם ורעותם בזה האופן אשר סדרם ר"ל מצד הגרמים השמימיים או אמר חי השם אשר הסיר משפטי אם הענין כדבריכם שיבואו מאתו הטובות והרעות לבני האדם במשפט לפי מעשיהם וחי שדי אשר המר נפשי כי כל עוד בחיים חייתי לא תדברנה שפתי עול ומרמה להודות לדבריכם. חלילה לי אם אצדיק אתכם לומר שהאמת אתכם במה שאתם אומרים עלי שכבר השאתי עד אמות לא אסיר תומתי ממני לומר שאני רשע וחוטא כמו שאתם אומרים עלי. בצדקתי החזקתי לומר שאני צדיק לא ארפה ולא יחרף לבבי מימי מזה בדעת אשר אני בו ומה שאתם אומרים עלי שאני אסכים לרשעים במה שאני אומר שהשם עזב את הארץ כי לפ"ז בדעת לא יועיל הצדק על הרשע וזה ממה שיורה שאני לא נשמרתי מלחטא חלילה לי מזה יהי כרשע אויבי ומתקוממי כעול. ואפשר שהרצון גם כן במה שקדם לו מהדברים זאת הכוונה בעינה והיא כי הוא יאמר כי חי השם עם האמיני שהאדם אינו נענש לפי מעשיו לא אחטא בשפתי לומר דבר עול ורמיה חלילה אם אצדיק אתכם בשהרשע גם עתה שהגיע לי מה שהגיע מהרעות ללא משפט כי אז יראה לכל שצדקתם במה שאמרתם עלי שאני רשע הנה עד יום מותי לא אסיר תומתי וצדקתי ממני ולא יחרף לבבי מהדרך הטוב אשר החזקתי בו מימי. יהי אויבי ומתקוממי כעול וכרשע ואולם אמר זה לשנאתו העול והרשע וזה כי למה ישובח מפני זה הדעת אשר אני בו העול והרשע. מה תקות חנף כי יגזול ויעשה חמס ואם היה שימית השם ית' בשלום אותו ולא יענישהו היבטח שבאת אליו הצרות ויצילהו השם ממנה בזעקו אליו הלא זה בלתי אפשר לפי זה הדעת ולא לפי דעתכם כי אינו מתענג על השם ודבק בו עד שיוכל להתפלל אל השם בכל עת שירצה ותשמע תפלתו כאמרו אז תתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך ובהיות הענין כן ראו איך ראוי לכם לשפוט שאני משבח הרשע והעול הלא הרשע והעול מוכן לפי דעתי לרעות כמו הצדיק ואין לו תכלית אחר זולת ההצלחה המדומה אשר הוא עתיד או מזומן שתאבד ממנו בבא יום אידו ולא יהיה לו אז המלט מזה בשום פנים ואולם הצדיק בבא יום אידו תאבד הצלחתו המדומה ותשאר הצלחתו האמתית והיא הצלחת הנפש. ואפשר שנאמר שהרצון באמרו אם על שדי יתענג וגו' הוא שהוא אומר האם יתענג זה הרשע על השם כשתדבק בו תמיד כמו שמשכיל ממנו ויקרא אל אלוה בכל עת להשכיל ולדעת אותו להיות עמו תמיד עד שתגיע לו הצלחת הנפש הוא מבואר שזה בלתי אפשר כי לא תגיע הצלחת הנפש עם המדות הפחותות כמו שהתפרסם ונתבאר במה שאין ספק בו. הנני מלמד אתכם מה שביד אל אשר עם שדי איני מעלים מכם כי באמת עוזב אותי האדם אל הסידור המוגבל מצד המערכה. הנה איך תאמינו מפני זה שאני משבח את הרשע והנה אתם כלכם חזיתם וספרתם שכבר הגיע לכם מהחוש בזה חלק אדם רשע עם אל. ונחלת התקיפים הרשעים אשר יקחו משדי ר"ל שכבר יגיעו להם רעות נפלאות כמו שספר אחר זה ואתם ידעתם שכל ראיותי על דעתי אני לוקח מהחוש. וכאשר היה זה כן שלפי המוחש יראה שכבר הגיעו מן הרעות הנפלאות לרשעים אבל שאני חולק עמכם במה שאמרתם שלא ימלט רשע שלא יקרה לו כך וטענתי שכבר יראה מהחוש שיגיע לקצת הרשעים הצלחה ולא יגיע שום עונש עד יום מותם איך תאמינו שאני משבח הרשע ולמה זה הבל תהבלו לומר שאני בוחר אורח הרשעים אשר היו בדור המבול ואנשי סדום ועמורה. הנה כמו שספרתם יקרה הרבה שאם ירבו בני הרשע יהיה תכליתם למות בחרב וצאצאיו לא ישבעו לחם והשרידים הנשארים ממנו והם בניו יקברו במותם שלא יעזבום עד שתצא נפשם לגמרי ולא תבכינה על מותו ומות בניו לרשעתו אפילו אלמנותו. אם יצבור כעפר כסף ויכין מלבוש ללבוש עד שימלא לו בגשם כמו החומר. הנה יכין הלבוש והיום צדיק ילבשו והכסף אשר קבץ יהיה לנקי ויחלקהו ויפזרהו כאשר ירצה. בנה ביתו כעש ר"ל שביתו יהרס בקלות כבית העש וכסוכה אשר עשה נוצר הכרמים שאין לה קיום. עשיר ימות ולא יאסף לקבורה אך יסחב סחוב והשלך כקבורת חמור כל כך ימות ויכלה במעט זמן עד שבזמן אשר יוכל האדם לפקוח בו עיניו יהפך מיש לאין. תשיגהו כמים בלהות ר"ל שיבאו אליו בשטף ובמהירות ובלילה תגנבהו סופה ורוח קדים ותניעהו ממקומו לפחדו מבהלות הבאות עליו ולא יוכל להמתין עד אור הבקר אבל ינוס בלילה. ישלך עליו השם מכותיו ומכאוביו ולא יחמול ממכתו ברוח קדים יברח ויחשוב להמלט. יספוק על שברו כפיו כל איש וישרוק עליו ממקומו לרוב התימה על מה שיקרהו מהרע הנה זה הוא מה שספרתם שכבר ימצא הרבה שיקרה לרשעים אלו הרעות ואני לא חלקתי עמכם בזה אבל באמרתי בחוש שזה לא ימצא בכל הרשעים אבל כבר ימצאו בהם מצליחים ולא ישיגם שום עונש ואמנם היה אצלי הספק ברע שיקרה לרשעים ולטובים כי לכל אלו הענינים הנמצאים בזה העולם השפל ימצא קץ וגבול וזה שכבר ימצא בקצת העתים במקום מה מהארץ שיצא ממנו הכסף להתחדשו אז שם וכן ימצא בארץ מקום אשר יזוקו ממנו הזהב ויוציאוהו משם וכן ימצא במקום מה מהארץ שיוציאו ממנה הברזל להתחדש שם אז ויוצק האבן נחשת והוא הברזל החזק ר"ל שכבר הוציאוהו משם מעת מה. לפי שהשם שם קץ לסעדר ההויה אשר במקומות מהארץ וכאשר יבא קצם יעשו שם כמו אלו ההויות. ושם גם

ם

מצודת ציון

יקר: (כו) לחזיז. כן יקרא הענן וכן ה' עושה חזיזים (זכריה י): קולות. כמו וקולות ותחסר הוי"ו וכמוהו רבים: (כז) ויספרה. מלשון ספר: כסלו

מצודת דוד

מעוף השמים עם כי יגביהו לעוף אל השמים מקור החכמה והוא ענין מליצה: (כב) אבדון ומות. ר"ל המתים שכבר מתו הם אמרו הנה באזנינו שמענו גודל שמעה ופרסום שבחה ואין להשיג נתיבות ביתה ליוקר מעלותה: (כג) אלהים. אך אלהים הוא הבין הדרך ההולך אליה והוא יודע מקום התנוחה: (כד) כי הוא וגו'. כי המקום יביט לקצות הארץ ורואה כל מה אשר תחת השמים להשפיע על כולם באמצעות מערכות השמים: (כה) לעשות לרוח משקל. לשלוח את הרוח במשקל לכל מקום כפי הצורך: תכן במדה. לתת בכל מקום לפי רוב ההרים ויבשות האדמה: (כו) בעשותו. בעת הבריאה כשעשה למטר חוק קבוע מתי ירד ואיך ירד ע"פ האדמה וכשעשה דרך לענן וקולות הרעמים באיזה דרך יהלכו: (כז) אז. בעת עשותו כל אלה אז ראה את החכמה והשתמש בה ושם אותה בספר למען התקיים לעד והכינה בסדר היותר נכון וגם חקרה לדעת כל מצפוניה והוא ענין מליצה וחוזר למעלה לומר לזה הבין אלהים דרכה כי השתמש בה מאז: (כח) ויאמר לאדם. ר"ל הואיל וכן חכמת האדם יספיק להשיג עומק מסתרי החכמה הרי הוא כאלו אמר ה' אל האדם הנה יראת ה' הוא המבוא אל החכמה והסרה מן הרע היא העלה אל הבינה ר"ל ע"י יראת ה' משיג דברים נעלמים אשר אין להשיג ע"פ הטבע כי אז יתן ה' החכמה בלבו וכ"ז חוזר על ראשית אמריו שאמר כי יש לכסף מוצא וגו' לומר הלא החכמה טובה מכל החפצים וא"א לקנותה מבלי יראת ה' ולזה אף אם מקרה אחד לצדיק ולרשע יש לאחוז בצדק וביראת ה' להשיג מצפוני החכמה החשובה ביותר (העולה מהדברים ההמה כי ירבה אמרים לומר שלא יודה לחבריו שחטא כי לא ידבר רמיה שופיל ויודע בעצמו בלא כן הוא ואף כי יחשוב שמקרה אחד לצדיק ולרשע עכ"ז אין לבחור ברשע כי הלא גם הרשע מעותד הוא למקרי הזמן ויתרון לצדיק ממנו כי יתענג בתענוג הנפשי ויוסיף לאמת דבריו באמרו הלא כל קניני העולם סופם כלים

רשי

(מענה איוב): (ב) מי יתנני כירחי קדם. כימים קדמונים שהייתי בגדולתי: (ג) בהלו נרו. ל׳ אור ושמחה: לאורו. הייתי הולך בכל חשך וצרה שהיתה באה לעולם לי היה אור: (ד) בימי חרפי. בימי קדמותי לשון ארמי הוא חרפי ואפלי: בסוד אלוה עלי אהלי. כשהיו כשרי הדור באי׳ לאהלי להוסד בדברי הקב״ה בתורה ובגדר סייג לשפה: (ה) נערי. משרתי: (ו) הליכי. רגלי: בחמה. כמו בחמאה: וצור יצוק עמדי פלגי שמן. כלו׳ נחת רוח וכל תאות לב הנוחים כנחלי שמן: יצוק. כמו וילקת: (ז) קרת. תקרה גבוה מוכנת ככסא לשבת לזקני העיר: ברחוב וכו׳. וכאשר ברחוב הייתי מכין מושבי: (ח) היו נערים רואים אותי ונחבאים וישישים עמדו מפני: (ט) שרים עצרו במלים. ומניחים שאפתח

איוב כט

כט א וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת
מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר׃ ב מִי־יִתְּנֵנִי כְיַרְחֵי־ ל׳
קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי׃ ג בְּהִלּוֹ ל׳, ל׳
נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ׃
ד כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי בְּסוֹד ל׳
אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי׃ ה בְּעוֹד שַׁדַּי
עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי נְעָרָי׃ ו בִּרְחֹץ ל׳
הֲלִיכַי בְּחֵמָה וְצוּר יָצוּק עִמָּדִי ל׳
פַּלְגֵי־שָׁמֶן׃ ז בְּצֵאתִי שַׁעַר עֲלֵי־ ל׳ מלעיל
קָרֶת בָּרְחוֹב אָכִין מוֹשָׁבִי׃ ד׳. ל׳
ח רָאוּנִי נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ וִישִׁישִׁים
קָמוּ עָמָדוּ׃ ט שָׂרִים עָצְרוּ בְמִלִּים י׳ בליש׳
וְכַף יָשִׂימוּ לְפִיהֶם׃ י קוֹל־נְגִידִים ב׳. ל׳ וחד לפיכן

תרגום

חַיָּא בִּיוּנְתָא׃ א וְאוֹסִיף אִיּוֹב לְמִטַּל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר׃ ב מַן יְסַדְּרִנַנִי הֵיךְ יַרְחִין דְּקַדְמִין יוֹמַיָּא דִּי אֱלָהָא יְטַרְנַנִי׃ ג בְּאַנְהָרוּתֵיהּ שְׁרָגֵיהּ עֲלֵי רֵישִׁי לִנְהוֹרֵיהּ אֵיזֵל חֲשׁוֹכָא׃ ד הֵיכְמָא דַּהֲוֵיתִי בְּיוֹמֵי חֲרִיפוּתִי בִּזְמַן דְּרָז אֱלָהָא עֲלֵי מַשְׁכְּנִי׃ ה בְּעוֹד כַּד הֲוָה מֵימַר שַׁדַּי בְּסַעֲדִי חֲזוֹר חֲזוֹר דִּילִי עוּלֵימַי׃ ו בְּמִשְׁזוֹג אִסְתַּוְרֵי בִּלְוָאי וְטִינָרָא יְזֵלֵף עִמִּי טִיפֵּי מְשַׁח׃ ז בְּמִפְּקִי תַּרְעָא עַל קַרְתָּא בִּפְתָאָה אַתְקִין מוֹתְבִי׃ ח חֲמוּ יָתִי עוּלֵימַיָּא וְאִטַּמַרוּ וְקַשִּׁישַׁיָּא יְקוּמוּן זָקְפוּ׃ ט נְגִידַיָא כְּנִישׁוּ בְמִלַּיָא וְאִידָא יְשַׁוּוּן לְפוּמְהוֹן׃ י קָל אַרְכוֹנִין אִטַּמַרוּ וְלִישָׁנְהוֹן

אבן עזרא

בחכמה: (ג) לאורו אלך. בחשך: (ד) חרפי. גדולתי בלי דומה כי אם לפי הענין ויש אומרים שהוא מן בחרפם בפלשתים שערכו מלחמה ויש אומרים שהוא מן חורף שאז יחל הזרע: (ו) בחמה. חסר אל״ף והוא בחמאה כמו בית שן ובמקום אחר בית שאן וזה על ד״מ: (ז) עלי קרת. שער הקריה

תולדות אהרן כירחי. נדה ל׳ ב ונחבאו. מ״ק ס״ג:

וגם חקרה:כירחי קדם ל׳ מי יתנני כירחי קדם וכל קרי׳ חלוף כימי קדם והוא חד מן שיטה מן ל׳ דכל חד וחד לית דכו׳ חלוף וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכ׳ אות החי״ת בערך חלף בס״ד: ברחוץ ל׳ הליכי ל׳ בחמ׳ ל׳ חסר וצור יצוק עמדי. בצאתי ל׳ מלעיל שער עלי קרת: ברחוב ד׳ וסי׳ לא כי ברחוב נלין. רק ברחוב אל תלן. ברחוב אכין מושבי. כשלה ברחוב אמת: לפיהם ל׳ וחד לפיהן ואינון חד מן י״א זוגים מיחדין חד נסיב נו״ן וחד נסיב מ״ם בסוף תיבותא וסימ׳ נמסר בסוף סדר בהר סיני:

רלבג

כן קן לכל תכלית אשר הוא חוקר ומבקש במה שירוצו אבן אפל וצלמות ר״ל החומר הראשון אשר שמו ההעדרים כולם והוא סוף כל הדברים ההווים או קרא אבן אופל וצלמות היסוד הארצי כי הוא התכלית מההעדר בותם אל אשר הנמצאות המוחשות בקצת העתים ישכון נחל ויגדל מאצל המקום שהיה האדם גר שם קודם זה להיותו יבשה לפי שלווכה המקום ההוא קן וגבול וימצא ג״כ הפך זה והוא שהמים המוקים הנשכחים מני רגל וגבהו מאנוש עד אשר לא עבר אדם שם לרוב עמקם ינועו ויכלו וישוב יובש במקום ההוא אשר היה בו הנהר ההוא כבר תמצא ארץ שיצא ממנה לחם להיותה טובה לזריעה ובבא קצה יהפך תחתיה כמו אש שייבשה וישרפה עד אשר לא יעבד בה ולא יזרע. הנה ימצא מקום אשר אבניו הם ספיר ובו ימצאו עפרות זהב ויבאו שם האנשים תמיד לקחת הספירים או הזהב ובבא קצו יהיה חרב עד שהאבילו העופות והחיות לא יבאו שם. ובבא קץ ההרים החזקים ישלח האדם ידו ויהפכם משרש בסבת הרוח הנהגר בבטן הארץ. בצורים החזקים בקע יאורות בקצת העתים בבא קצם וקודם זה ראתה העין כל יקר אשר בהם להיות יבשה והפך זה כי בקצת העתים עצר השם בזולם הנהרות ומה שהיה נע״ם בקרקעם יוציא לאור ותראהו העין ובהיות הענין כן רצוני שיש קץ ותכלית לכל אלו הדברים החומרים הוא מבואר שאין ראוי שתקרא ההצלחה באלו הקניינים החומריים הצלחה לפי שכלם יאבדו. בבא קצם ובזה הענין שוים הרשעים והצדיקים ואמר שהצדיקים הצלחה אמתית וזהו הצלחת הנפש מה שאינו לרשעים והם שוים בהצלחה האחרת לרשעים הוא מבואר שאני מסבת הצדיק על הרשע. והנה איוב בא לספר מעלות החכמה והבינה וקושי המצאם ושלא יגיעו בה כי אם ביראת השם וסור מרע ולזה הוא מבואר ג״כ שכבר יגונה הרשע וישובח הצדיק מזה הצד והחל ואמר והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום הבינה שיקח האדם אותה משם הנה היא נעלמות מהאדם עד שלא ידע ערכה ולא תמצא בחלק מהארץ אשר שם החיים והוא החלק הנגלה מהארץ ולא בתהום ולא בים אשר הוא מקיף בשאר חלקי הארץ. והוא אמר זה שלא יחשוב החושב שיהיה במוחשות די בהקנאת החכמה כי כבר התבאר בספר הנפש שאין בהם די בקנין המושכלות שהוא שצריך שיהיה בכאן שכל פועל בנו אלו המשכלות ומקנה אותם לנו, ועם זה כבר נתבאר בס׳ מלחמות ה׳ שאין כח בנו להשיג זה הנימוס והסידור אשר לנמצאות כפי מה שהוא עליו והוא הענין אשר היה בו זה הנימוס והסדור אחד ושזאת המדרגה לא תמצא בשלמות כי הם להש״י לבדו ולזה לא ידע ערך החכמה בשלמות כי אם הש״י. ואולם יתחלפו מדרגות האנשים בחכמה לפי התקרבם אל זה הנימוס במושכל אשר בנפש הש״י ורחקם ממנו. ואמר שלרוב מעלת החכמה לא יותן זהב תחתיה ולא ישקל כסף מחירה ולא תערך בזהב אופיר ולא בשהם יקר וספיר לא ישוה לה זהב וזכוכית לבנה ולא תמורה כלי פז ראמות וגביש אשר הם אבנים יקרים מאד לא יזכר אחד מהם לפני החכמה ומשיכת החכמה והשתדלות בקניינה יותר ערב ויותר יקר מפנינים. לא ישוה להחכמה הפטדה הנמצאת בכוש שהיא יקרה מאד וכזהב סגור לא תערך. והוא אמר זה להורות כי קנין החכמה יותר מכל הקניינים האחרים ולזה לא יעזוב המשכיל הדרישה בחכמה מפני ההשתדלות בקנין אלו ההצלחות המדומות והוא ג״כ יותר ערב לפי שאין יתם או הערבות המגיע לנו בקניינים המדומים עם הערבות המגיע לנו בהשתדלותנו בחכמה. והחכמה מאין תבא ר״ל איזה דבר יהיה התחלה והצעה אל הגעת החכמה לנו ואיזה מקום שתגיע לנו הבינה ממנו, והנה היא נעלמת מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה עם הגביהו לעוף ויהכן שיהיה מרחוק. אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמע החכמה ר״ל כי מצד ההעדר והמות הנמצא לאלו ההווים והנפסד מצד החסרון הנמצא בחומר הראשון אשר להם נשמע שבכאן הנה היא שכל תקנה לו אלו הצורות. והצריך מפני זה אל החקירה בטבע המושכל אשר לנמצא נמצא מאלו הנמצאים השפלים אשר היא החכמה ואז נדע כי הש״י הוא לבדו השר הזה הידיעה בשלמות בזה הנימוס אשר לנמצאים כי הוא יעשה כל הנמצא ויביט לקצות הארץ לעשות שם מעשהו ותחת כל השמים יראה. לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה ר״ל שהוא ישתדל שיהיה שווי בין היסודות שיהיה האויר והמים כשיעור הראוי וכן הענין בשאר היסודות כי זה השווי אמנם יהיה בהם מפני שני דברים מפני השווי אשר ביניהם בעצמם בכמות ובאיכות ומפני השווי אשר בכחות הפועלות אותה השוכם הסיבוב כי בזה ישמר השווי אשר בין היסודות והוא ענין בתכלית הפלא והחכמה בעשותו למטר חק ונימוס עד שלא יהיה ביותר מהראוי כדי שלא יגבר היסוד המימי יותר מהראוי. ובעשותו דרך ומנהג לחזיזים ולרעמים עד שלא יגבר האש והרוח יותר מהראוי. הנה היסדו בעולם על המנהג והחק ראה החכמה וכתב אותה ר״ל ששם אותה לחק ולנימוס והכינה וגם חקרה עד שיסדור אותם באופן שיותר שלם. ואמר לאדם הן יראת ה׳ היא דרך אל שיגיע החכמה לו וסור מרע היא הצעה אל הגעת הבינה לפי שאי אפשר שיגיע שלמות הנפש עם הטרדה בתאוות הגופניות וזה מבואר בנפשו ולזה הוא מבואר שלא ישובח העול והרשע לפי דעת איוב כי הוא מונע הגעת הצלחת הנפש אשר היא ההצלחה האנושית: והכלל העולה מהדברים הוא שאיוב התגלגל במה שאמרו לו שכבר יראה מדעתו בענין ההשגחה שהוא מבחר הרשע ומתהלל בו אחר שאינו מאמין שיגיע העונש לרשעים בסיבת רשעם וזהו מה שהניע הרעים הקודמים אל שיתגנהו בתכונת הרשע ר״ל האמונה שהש״י עזב את הארץ והוא שיאמר בתשובה בזה שחלילה לו מרשע שיבחר מפני זה הדעת הרשע והעול וזה שאע״פ שנודה שכבר יקרה שתהיה לרשע הצלחה מה אין ראוי מפני זה שיחשוק ענינו כי הוא מוכן למקרי הזמן אין לו המלט מהם בשום פנים כמו הענין בצדיק וזה שאיוב היה מאמין שהענין אחד בצדיק וברשע בטובות המדומות בשכבר ימצאו רשעים רבים יגיעו להם רעות נפלאות עד שמטבע אלו ההצלחות שיעמדו בסוף בהכרח לסיותם אחריות ובהיות הענין כן ר״ל שהצדיקים והרשעים הם שוים בענין זאת ההצלחה המדומה והיתה לצדיקים הצלחה נצחית ערבה ויקרה מאד והיא החכמה והבינה אשר היא הצלחת הנפש אשר לא תגיע אלא ביראת השם והסור מהרשע והעול הוא מבואר שיותר נבחר מאד לפי דעת איוב הצדק מהרשע:

ביאור מלות המענה ויוסף איוב שאת משלו ויאמר: (ג) בהלו נרו. כאשר היה מאיר נרו: (ד) חרפי. נערותי והוא מענין חורף כי אז יחל זמן הזריעה: (ו) בחמה. בחמאה: יצוק. יהיו נובעים ממנו: (ז) שער עלי קרת. בשער העיר על הקריה ר״ל על העיר: (י) קול נגידים

מצודת דוד

כלים ואינם וקנין החכמה עומדת לעד א״כ טובה היא מכל הקניינים ואין להשיגה מבלי יראת המקום וא״כ מי יבחר ברשע לאבד החכמה היפה): **כט** (א) ויוסף. בראותו כי עד כה אין מי יענה לו הוסיף עוד להרים קול בדברי משל ואמר דבריו והמשל הוא בהלו נרו וגו׳ ורבים כמוהו: (ב) מי יתנני. מי יתן אותי להיות עתה כמו שהייתי בחדשים הקודמים כמו הימים אשר שמרני אלוה: (ג) בהלו נרו. כשזרחה אור השפעתו על ראשי וכשהיה חשך בעולם הלכתי אני לאור השפע עלי מאת המקום: (ד) כאשר. מוסב על מי יתנני לומר מי יתן אותי להיות כאשר הייתי בימי קדמותי בעת התאספו כולם אל אהלי להמתיק סוד בדבר אלוה: (ה) בעוד. בעת היה עוד שדי עמדי להטיב לי ונערי היו סביבותי לשמש אותי: (ו) ברחוץ. בעת רחצו מקומות מהלכי בחמאה והוא מדרך גוזמא והפלגה ולומר כ״כ גדלה השפע עד כי היה החמאה נשפך בארץ ואין מי מאסף כי בוז יבוזו לו מרוב כל: וצור. הצור אשר היה עמדי היה יוצק ושופך נחלי שמן והוא משל על מרבית השפע וגודל ההצלחה: (ז) בצאתי. בעת יצאתי אל השער אל העיר לשבת במושב הזקנים שדרכם לשבת בשער העיר כמ״ש אל זקני העיר השערה (דברים כב): ברחוב. בעת הכנתי מושבי ברחוב העיר: (ח) ראוני. כאשר ראו אותי הנערים אז נחבאו לבלתי להראות לפני: קמו עמדו, קמו מפני ונשארו עומדים ולא מלאם לבם לשבת עמדי: (ט) עצרו. מנעו בדברים

מצודת ציון

(ג) בהלו. ענין הארה וזריחה כמו עד ירח ולא יאהיל (לעיל כה): (ד) חרפי. קדמותי ובדרז״ל חרפי ואפלי (נדה סה): בסוד. ענין עצה על כי נעשה בסוד. או שהעצה למעשה היא כיסוד לבנין: עלי אהלי. אל אהלי: (ו) בחמה. כמו בחמאה והוא שומן החלב: (ז) עלי קרת. אצל הקריה והעיר: (ח) ונחבאו. הסתירו עצמם: (ט) עצרו. מנעו כמו ועצור במלין (לעיל ד): וכף. כף היד: לחכם

אבן עזרא

הקרוב : (יד) כמעיל. שהוא על הבגדים נראה לעין וכן הצניף כן היה משפטי: (יט) בקצירי . סעיפי כמו תשלח קציריה עדים : (כ) וקשתי בידי תחליף . יש אומרים כי אתחלפנה מיד אל יד ולא תסור ממני ויש אומרים תחליף כמו כל בני חלוף שהייתי מורה בה חצי ולא אחטיא ואחרים אומרים כי אני בידי הייתי מחליף הקשת ולא הוצרכתי לאחר ויש אומרים בידי תחליף לא תכרת בכח ידי : (כב) לא ישנו . מן פעם שנית : ועלימו תטוף . תזל כטל : (כג) ויחלו . מן

רשי

שאפתח אני תחלה : (יא) כי אזן . אשר שמעה מלתי ותאשרני : ועין ראתה : בכל מקום בגודלי ובושר מדתי : (יג) ברכת אובד . אדם מת בעונו ונטרד עלי תבא . כי הייתי זן את בניו ואת אשתו ורבותינו אמרו שהיה גוזל שדה יתומים ומשביחה ומחזירה להם ופשטיה דקרא אינו נראה כך שאין קרוי אובד אלא דבר שהוא עצמו אובד כמו ככלי אובד (תהלים לא) וכן תעיתי כשה אובד (שם קיט) צאן אובדות (ירמיה נ) : ולב אלמנה ארנין. שהיה מטיל שמו על אלמנות לאמר קרובתי היא או אני אשיאנה כדי שיקפצו עליה תובעים: (יד) צדק לבשתי וילבשני . רדפתי אחרי הצדק והוא נמצא לי כמעיל וכצניף שהם תכשיטים נאים כן היה משפטי נאה וטהור : (יח) ואומר עם קני אגוע . בשביל כושר מדתי הייתי אומר בלבי כשאמות יהיה קני וביתי נכון עמי: וכחול ארבה ימים. עוף ושמו חול ולא נקנסה עליו מיתה שלא טעם מעץ הדעת ולבסוף אלף שנה מתחדש וחוזר לנערותו : (יט) שרשי פתוח וגו׳ . כל זה הייתי אומר בלבי שלא ייבש שרשי ולא ימות קצירי כמו ועשה קציר (לעיל יד) והן יונקות ענפים רכים של אילן . ואמרתי : (כ) שכבודי יתחדש עמדי . תמיד : וקשתי . ואיתני תחליף תמיד לטובה : (כא) לי שמעו ויחלו. השומעים דברי היו מיחלים שיתקיימו והי׳ מתקיימות כי מסורת חכמה היה בידי : (כב) תטוף מלתי. לשון נבואה וכן לא תטיף על בית ישחק (עמוס ז) כלומ׳ כנבואה היה דברי: (כג) למלקוש. לזמן ארוך היו

י נֶחְבָּאוּ וּלְשׁוֹנָם לְחִכָּם דָּבֵקָה :
יא כִּי אֹזֶן שָׁמְעָה וַתְּאַשְּׁרֵנִי וְעַיִן
רָאֲתָה וַתְּעִידֵנִי . יב כִּי־אֲמַלֵּט עָנִי
מְשַׁוֵּעַ וְיָתוֹם וְלֹא־עֹזֵר לוֹ : יג בִּרְכַּת
אֹבֵד עָלַי תָּבֹא וְלֵב אַלְמָנָה אַרְנִן :
יד צֶדֶק לָבַשְׁתִּי וַיִּלְבָּשֵׁנִי כִּמְעִיל
וְצָנִיף מִשְׁפָּטִי : טו עֵינַיִם הָיִיתִי
לַעִוֵּר וְרַגְלַיִם לַפִּסֵּחַ אָנִי : טז אָב
אָנֹכִי לָאֶבְיוֹנִים וְרִב לֹא־יָדַעְתִּי
אֶחְקְרֵהוּ : יז וָאֲשַׁבְּרָה מְתַלְּעוֹת
עַוָּל וּמִשִּׁנָּיו אַשְׁלִיךְ טָרֶף : יח וָאֹמַר
עִם־קִנִּי אֶגְוָע וְכַחוֹל אַרְבֶּה יָמִים :
יט שָׁרְשִׁי פָתוּחַ אֱלֵי־מָיִם וְטַל יָלִין
בִּקְצִירִי : כ כְּבוֹדִי חָדָשׁ עִמָּדִי
וְקַשְׁתִּי בְּיָדִי תַחֲלִיף : כא לִי־שָׁמְעוּ
וְיִחֵלּוּ וְיִדְּמוּ לְמוֹ עֲצָתִי : כב אַחֲרֵי
דְבָרִי לֹא יִשְׁנוּ וְעָלֵימוֹ תִּטֹּף
מִלָּתִי : כג וְיִחֲלוּ כַמָּטָר לִי וּפִיהֶם
פָּעֲרוּ לְמַלְקוֹשׁ : כד אֶשְׂחַק אֲלֵהֶם

לְמוֹרִיגֵיהוֹן אַדְבֵּקַת :
יא אֲרוּם אוּדְנָא שְׁמָעַת
אֲמַרַת טָב לִי וְעֵינָא דַּחֲמַת
וְאַסְהֲדַת עֲלַי : יב אֲרוּם
אֲשֵׁיזֵיב עַנְיָא דְּבָעֵי וְיַתֵּם
וְלָא סָעֵיד לֵיהּ : יג בִּרְכְּתָא
דְאוֹבְדָא עֲלַי תֵּיתֵי וְלִבָּא
דְאַרְמַלְתָּא אֲמַלֵּי
תוּשְׁבַּחְתָּא : יד זְכוּתָא
לְבֵישִׁית וְאַלְבְּשָׁנֵי הֵיךְ
מְעִילָא וּמַצְנַפְתָּא דִּינִי :
טו נְהוֹר עֵינִין הֲוֵיתִי לְסַמְיָא
וְטִיּוּל לַחֲגִירָא אֲנָא : ת״א תַּיָּר
הֲוֵיתִי לְמִסְכְּנָא דְּדָמֵי לְסַמְיָא
וְטַיַּל לְקָצוּר עַרְסָא דְּמָתִיל
לְחַגְרָא אֲנָא : טז אַבָּא אֲנָא
לַחֲשִׁיכַיָּא וְתִגְרָא דְּלָא יְדַעִית
אַפַּשְׁפַּשְׁנֵיהּ : יז וְתַבְרֵית
נִיבֵי מְקַלְקֵל וּמִכַּכּוֹי רְמֵיתִי
עֲדָאָה : יח וַאֲמַרִית עִם תּוּקְפֵּי
בְּשַׁרְכְּפֵי אֶתְנְגִיד וְהֵיךְ חָלָא
אַסְגֵּי יוֹמַיָּא : יט עִקָּרִי פְּתִיחַ
לְמַבּוּעֵי מַיָּא וְטַלָּא יְבִית
בְּחַצְדִי : כ יְקָרִי חֲדַת גַּבִּי
וְקַשְׁתִּי בִּידִי מִשְׁתַּלְחֲפָא :
כא מִנִּי קַבִּילוּ וְאוֹרִיכוּ וּשְׁתִיקוּ לְמִלְכְּתִי : כב בָּתַר פִּתְגָמַי לָא יִתְנוּן וַעֲלֵיהוֹן תִּשְׁפַּר מִלְּתִי : כג וְאוֹרִיכוּ
הֵיךְ מִטְרָא לְוָתִי וְהֵיךְ אֲרִיסַיָּא דְּפוּמְהוֹן פְּתַחוּ לְמַלְקוֹשָׁא :

דבקה ל׳ ולשונם לחכם דבקה והוא חד מן מלין דמשמשין קה בסוף תיבותא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הקו״ף בס״ד: ויתום ה׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים : משפטי י״ו בליש׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״ט ובתהלים סי׳ י״ז : ורב ו׳ חסר בליש׳ וסי׳ נמסר בסדר משפטים ובא״ב רבתי אות ר׳ : וכחול ב׳ בתרי לישנא וסי׳ על שפת הים . וכחול ארבה ימים : פתוח ד׳ וסי׳ נמסר בסדר חקת התורה ותהלים סימן ח׳ : וקשתי ל׳ כבודי חדש עמדי . וא׳ קשתי ואינון חד מן ד׳ זוגין חד ק׳ וחד וק׳ וסי׳ קשתי ל׳ את קשתי נתתי בענן . וקשתי ל׳ וכבודי חדש עמדי : קלוי ל׳ ואם תקריב מנחת . וקלוי ל׳ ויאכלו מעבור הארץ. קטב ל׳ הנה חזק ואמיץ לה׳. וקטב ל׳ מזי רעב ולחומי רשף. קבע ל׳ וילבש שאול את דוד . וקבע ל׳ ובאו עליך הצן רכב וגלגל. קבל ל׳ ותבאנה נערות אסתר . וקבל ל׳ היהודים אשר החלו :

תולדות אהרן ארנין . כ״כ טז : צדק . עקידה שער נא : וכחול . סנהדרין קח :

רלבג

נגידים נחבאו . גם הנגידים שתקו לבשתם ממני : (יא) ועין ראתה והעידני . כעין אשר ראתה היתה מגדלת ומנבאת אותי ונושה ותעידני מענין עד לאומים או יהיה פירוש שהעין אשר ראתה אותי העידה על צדקתי ותם לבבי : (יג) ארנין . אעמיד בשמחה וברננה : מתלעות . הם השינים אשר יטרפו בהם הבעלי חיים בעלי המתלעות והנה אמר זה דרך משל להורות כי הוא היה מכניע הרשע ומכריתו להשיב מה שהיה תומס : (יט) בקצירי . בענפי : (כ) וקשתי. וכחי וגבורתי : תחליף . שתחדש : (כא) ויחלו . וימתינו ויקוו : וידמו . וישתקו : (כב) לא ישנו . לא ישתדלו לקחת ענה אחרת : תטוף מלתי. תזל אמרתי ושטעם שיבאלו קלתם לקלתם מה א״ר איוב ויאמרו קלתם לקלתם מאמרי : (כג) ופיהם פערו למלקוש . ופיהם פתחו לשאוב עלתי כמו שיקוה אדם למלקוש ויבקשנו לא

מצודת ציון

(י) לחכם . מלשון חיך : (יא) ותאשרני . ענין שבח והלול כמו אשרי האיש (תהלים א) : (טו) לפסח. חגר ברגליו : (יז) מתלעות . הוא הפוך מן מלתעות כפירים (שם נח) והם השינים הגבות : (יח) קני . מדורי והוא מושאל מלשון קן לפור (דברים כב) : (יט) ילין . ענין התמדה כמו תלן עיני (לעיל יז) : בקצירי . בענפי כמו ועשה קציר (לעיל יד) : (כא) וידמו . ושתקו כמו וידום אהרן (ויקרא י) : למו עצתי . אל עצתי : (כב) ישנו . מלשון שנוי : תטוף . ענין הזלה והוא מושאל לדבור וכן אל תטיפו יטיפון (מיכה ב) : (כג) פערו . פתחו כמו פערו עלי בפיהם (לעיל טז) : למלקוש . ענין איחור וקץ וכרם רשע ילקשו (לעיל כד) וכן יקרא גשם המאוחר מלקוש : יסולון

מצודת דוד

בדברים ולא השלימו אמריהם בעבור בושי וסתמו פיהם בכפם ולא דברו עוד: (י) נחבאו. נסתר קולם ולא היה נשמע וכאלו דבקה לשונם אל חכם לבל יוכלו לדבר: (יא) כי אוזן . וכל זה בא לי בעבור יושר דרכי כי האוזן אשר שמעה בשרון מפעלי היתה משבחת אותי והעין אשר ראתה מיטב דרכי היתה מעידה על צדקתי : (יב) כי אמלט . כי דרכי היה אשר אמלט בכל עת את העני מצעקתו אשר יצעק מפני נוגשיו ואף את היתום ואף את כל מי שאין לו עוזר שתלפה עזרתו מקושי המזל את כולם הייתי ממלט : (יג) ברכת אובד . באה עלי ברכת האיש האובד בעניו כי חנכתיו והוא ברך אותי : ארנן . העמדתי ברנה ושמחה כי הטבתי חסדי עמה : (יד) צדק לבשתי . מרבה הייתי בצדק עד כי הייתי מעוטף בה : וילבישני . הצדק עצמה באה אלי להלביש אותי ר״ל כ״כ הייתי רגיל בצדק עד שבכל עת באו אלי עניים מרודים לחנם כי כן דרך העניים לחלות פני איש מחן : כמעיל . כמו המעיל שהוא לבוש העליון וכמו המצנפת הנהוגה על הראש ממעל אשר בעבור זה מדרכם להיות זכים ונקיים כן היתה משפטי זכה ונקיה מבלי הטיה מה : (טו) עינים וגו׳ . ר״ל מי שהיה עור או פסח ולא היה יכול לעשות צרכיו בעבור זה אני הייתי עושה לו והרי הוא כאלו הייתי לו לעינים ורגלים : (טז) אב אנכי . הייתי לאביונים כאב להושיעם מכף חומסיהם : וריב וגו׳ . כאשר לא ידעתי אמיתת דבר הריב הייתי חוקר לדעתם : (יז) ואשברה . שברתי שיני העול אשר יאכל בהם את האביונים ובולעתי את הטרף מבין שיניו ר״ל התשתי כחו והוצאתי את הגזלה מתחת ידם : (יח) ואומר . בעבור יושר דרכי אמרתי כאשר אגוע ואמות אהיה עם קני ר״ל לא יחרב ביתי עד כי אמות אף אמרתי אשר ארבה ימים כמספר חול הים והוא מלי׳ גוזמא : (יט) שרשי פתוח . שרשי יהיה פתוח אל המים ויהיה רטוב ומלוחלח והטל יתמיד בענפי . ר״ל חשבתי בלא תסור הצלחתי : (כ) כבודי . הכבוד אשר עמדי יתחדש בכל עת : וקשתי . החוזק והתוקף אשר בידי היא תחליף את כבודי כי בעבורה יחליפו לי כל העם בכל פעם כבוד חדש : (כא) לי שמעו . כ״כ חזקה ידי עליהם עד אשר שמעו לי לכל אמרי ופרש דברי היו מייחלים ומתאוים שאדבר דברי : וידמו . והמה שתקו על עצתי ולא ערבה לבם להשיב אמרים עליה : (כב) אחרי דברי . אחרי שדברתי את דברי לא השתדלו לקחת ענה פעם שנית אל הדבר ההוא : ועלימו . אמרי פי היה מדובר ביניהם כי יספרום זה לזה על כי למאוד יחבבו אמרי : (כג) ויחלו . היו מייחלים ומקוים לשמוע אמרי כאשר יקוו הכנים למטר השמים ולאחר זמן ביותר רב פתחו פיהם לדבר דבריהם כי המתינו עד אשר אדבר אני כל דברי תחילה : (כד) אשחק . כאשר הייתי משחק אליהם לא האמינו בעצמם שאני שוחק אליהם כי היה הדבר זר להם לגודל חשיבותי :

ואור

רשי

או מדברים כי רוב שפותיהם שתיקה שהיו תאבים לשמוע דברי: (כד) לא יאמינו. שאני משחק עמהם מפני חשיבותי: ואור פני לא יפילון. היו יראים להתקרב אלי ולהגים לבם בי: (כה) אבחר דרכם. כל דרכיה' ועלת' אני הייתי בוחר להם שהיו שואלים לי איזה דרך נלך ומה נעשה: ואשב ראש. אם היו מסובים אני הייתי מסב בראש המסובים:

(ב) גם כח ידיהם. למה היה לי. כאותן הימי' רשעים היו ולא תועלת בהם כי פורעניות בא על ידם: עלימו אבד כלח. זקנה: (ג) בחסר ובכפן. היו גלמוד: הערקים ציה. שמבריחין אותן בימיו מקרב בני אדם לילך בחושך: אמש שואה ומשואה. ברואינ"א בלע"ז: (ד) הקוטפים. מלוח עלי שיח. כשהיו במדברות היו קוטפים להם מלוחים על אילנות היערים ואוכלים. מלוח שם עשב הוא ובל' ארמי נקרא קוקי"לין ובל' משנה מלוחים מלוגס בלע"ז כאותה ששנינו (קדושין סו.) העלו מלוחים על שולחנות של זהב: שיח. אילן כמו אחד השיחים (בראשית כא): (ה) מן גו. מן קרב עיר היו נגרשין: (ו) בערוץ נחלים. יש ארץ מלוחה מתבקעת ששם היו שוכבים בחורי העפר וחורי נקיקי הסלעים: וכפים. תרגום של סלעים (ד"א בערוץ נחלים. הוא הנקיק שעושה הנחל סביבותיו): (ז) חרול יסופחו. אורטיא"ש בלע"ז היו נאספים כמו ונספחו על בית יעקב (ישעיה יד): (ח) נכאו. נימי מן הארץ שהייתי משפילם לשון

איוב כט ל

כד לֹא יַאֲמִינוּ וְאוֹר פָּנַי לֹא יַפִּילוּן׃
כה אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם׃

ל א וְעַתָּה ׀ שָׂחֲקוּ עָלַי צְעִירִים מִמֶּנִּי לְיָמִים אֲשֶׁר־מָאַסְתִּי אֲבוֹתָם לָשִׁית עִם־כַּלְבֵי צֹאנִי׃
ב גַּם־כֹּחַ יְדֵיהֶם לָמָּה לִּי עָלֵימוֹ אָבַד כָּלַח׃
ג בְּחֶסֶר וּבְכָפָן גַּלְמוּד הַעֹרְקִים צִיָּה אֶמֶשׁ שׁוֹאָה וּמְשֹׁאָה׃
ד הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי־שִׂיחַ וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם׃
ה מִן־גֵּו יְגֹרָשׁוּ יָרִיעוּ עָלֵימוֹ כַּגַּנָּב׃
ו בַּעֲרוּץ נְחָלִים לִשְׁכֹּן חֹרֵי עָפָר וְכֵפִים׃
ז בֵּין־שִׂיחִים יִנְהָקוּ תַּחַת חָרוּל יְסֻפָּחוּ׃
ח בְּנֵי־נָבָל גַּם־בְּנֵי בְלִי־שֵׁם נִכְּאוּ

(מסורה) כ׳ · ל׳ פ״ג. כ׳ · ס׳ כסופ׳ · ג׳. ל׳ וחד חסר · ל׳ · ל׳. ל׳ · ושרשי׳ חסר .ג׳. ג׳ · ו׳. ל׳ · ל׳. ל׳ · ל׳ וחד כשיתים · ל׳

תרגום

כד אֶגְחַךְ אַמְטוּלְהוֹן וְלָא יְהֵימְנוּן וְקַלַסְתּוֹר אַפַּי לָא אִסְתַּכְּלוּן׃ כה אֶבְחַר אוֹרְחָתְהוֹן וְאָתֵיב בְּרֵישֵׁיהוֹן הֵיךְ חַתְנָא וְאַשְׁרֵי כְּמַלְכָּא בְּחֵילָא הֵיךְ כְּמַן דַּאֲבִילִין מְנַחֵם׃ א וּכְדוּן מְגַחֲכִין עֲלַי דְּעַדְקִין מִנִּי לְיוֹמִין דִּי רְחֵיקִית אֲבָהָתְהוֹן לְשַׁוָּאָה עִם כַּלְבַּיָּא נָטְרֵי עָנִי׃ ב אוֹף חֵיל יְדֵיהוֹן לְמָה לִי עֲלֵיהוֹן הוֹבִיד כּוּף׃ ת״א לְחוּד חֵיל יְדֵיהוֹן לְמָה לִי לְקַבְּלוּתֵיהּ שׁוּחֲדָא אִין אִתְגְּזַר לְהוֹן לְהוֹבָדָא בְּכוּף קְבוּרְתָּא׃ ג בְּחוּסְרָנָא וּבְאוּלְצָנָא דְּלָא וְלַד הֲוֹן עָרְקִין רַשִׁיעַיָּא בְּאַרְעָא צַחְיָא חֲשׁוֹכָא הֵיךְ רוּמְשָׁא אֲתַר שׁוּחָא וְרִגּוּשְׁתָּא׃ ד דְּתָלְשִׁין הוּבֵי חוֹלַף עִסְבֵּי מֵיכְלָא וְעִקְרִין רְתִימִין מְזוֹנֵיהוֹן׃ ת״א דְּשָׁבְקִין פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא מִן לוּחַ לִבְּהוֹן מְטוּל מִלֵּי דְעָלְמָא עִקְרֵי רוּתְמַיָּא מִתּוֹקְדִין וּמִתַּעַבְדִין גּוּמְרִין לִמְזוֹנֵיהוֹן׃ ה מִן שַׁלְהַיָּא מִתָּרְכִין מִיַּבְּבִין עֲלֵיהוֹן הֵיךְ גַּנָּבָא׃ ו בְּתָקוֹף פַּצִּידֵי נַחֲלַיָּא לְמִשְׁרֵי בְּנִקְרָתָא דְעַפְרָא וְאַבְנַיָּא׃ ז בֵּינֵי אִילָנַיָּא נָהֲקִין תְּחוֹת הִיגֵי מִתְחַבְּרִין׃

אבן עזרא

מן יחל ישראל: (כד) ואור פני לא יפילון. ידוע כי השחוק יסיר אור פני המושל ואני הייתי משחק ומרוב פחדם לא היו מאמינים כי אשחק ולא יפילו אור פני: (כה) אבחר דרכם. למעלה מדרכם כאשר ינחם אבלים. ולמה יראו לי עתה כח ידיהם והם חסרי כח: (ב) כלח. ימי הזקנה והענין שהיו בתחילה בנער עד שנם ליחם ולא יודע מתי יזקנו: (ג) בחסר ובכפן. תרגום רעב: גלמוד. מקום בלא יישוב: הערקים. הנסים אל ציה תרגום וינס וערק ובלילה הם במקום שואה: (ד) הקוטפי'. מן וקטפת מלילות: מלוח. מן לחים: עלי שיח. אפילו עלי השיח שהוא האילן וכמוהו לשוח בשדה ללכת בין שיחי השדה: (ה) מן גו. תרגומו תודועניגו מתוך בני אד' יגורשו בעבור שהרוגשו ירעו בני אדם עלימו כמו לגנב: (ו) בערוץ במקום שיפחד אדם שלדת אליו: (ז) שיחים. אילנים: ינהקו. כמו הפראים: חרול. מן כסו פניו חרולים והוא רוח: יסופחו. מן ונספחו על בית יעקב יתקבצו ויאספו: (ח) נכאו. יותר נכאים ושפלים מן הארץ או מאנשי הארץ כמו וכל הארץ באו

תולדות אהרן

אבחר. מ"ק כח כתובות ס"ט: כחסר. (תענית כד): הקוטפים. חגיגה יח ע"ג:

מסורה

גלמוד ג' וסי' הלילה ההוא יהי גלמוד. כי עדת חנף גלמוד. בחסר ובכפן גלמוד: לחמם ו' וסי' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם. לחמם בדאגה יאכלו. אין נחלת לחמם. כי לחמם לנפשם. ושרש רתמים לחמם. ויכינו בקיץ לחמם: שיחים ל' בין שיחים ינהקו וחד השיחים ואינון חד מן ה' זוגין חד נסיב ש' וחד הש' ברישיה וסי' שטר ל' אשר אין לה קצין. השטר ל' ויהי לעזיהו דד"ה: שקר ל' ויהי דבר ה' אלי וגו' מקל שקר. השקד ל' גם מגבוה ייראו: שוקים ל' דליו שוקים מפסח. השוקים ל' יככה ה' בשחין. שיחים ל' בין שיחים ינהקו. השיחים ל' ותשלך את הילד תחת. שאלתיהו ל' ותבא האשה. השאלתיהו ל' וגם אנכי דחנה:

רלבג

לא יפילון. לא יחסרו אור פני ר"ל שלא יקלו בי מפני שחקי אליהם ולא תסור יראתי מעל פניהם: (ב) כלח. זמן: (ג) בחסר ובכפן גלמוד. בסבת החרפה והרעב אשר הם יהיו יחידים בלי חברה: העורקים ציה ושממה. הבורחים ארץ ציה ובאים אליה ובורחים מקום החשך ושם שקראו אמש ובורחים המקומות השוממים ר"ל מקום המדבר ושם שקראם שואה ומשואה: (ד) הקוטפים מלוח עלי שיח. מרוב הרעבון הם כורתים עשב נקרא שמו מלוח על האילן לאכול העשב ההוא אע"פ שאין העשב ההוא נאות לאכילה: ושורש רתמים לחמם. הוא מזונם ולחמם לעדר המזון שם מה מאם והנה הרתמים הוא עשב נקראו כך או יהיה לחמם מקור והנה הלמד משמשת ויהיה ענינו לחמם עצמם כי יצטרך להם מה שיחממם בעבור עמדם במקומות הקרים באין מחסה: (ה) מן גו יגורשו. מתוך העיר יגורשו: (ו) בערוץ נחלים. הוא הנקיק שעושה הנחל סבובותיו: חורי עפר וכיפים. מחילות עפר ונקרות הסלעים: (ז) בין שיחים ינהקו. בין האילנות ינעקו: תחת חרול יסופחו. תחת הקוצים יתנגעו ויתנגפו להכנס הקוצים בבשרם ויהיה יסופחו מענין ספחת או יהיה ביאור יסופחו יתאספו ויתחברו מגזרת ספחני נא: (ח) נכאו.

מצודת דוד

לאור פני. ועם כי שחקתי אליהם עם כ"ז לא היו מגרעין ומחסרין זוהר פני להגים דעתם עמדי להקל בכבודי להכהות מאור פני: (כה) אבחר. אני הייתי בוחר דרכם אשר ילכו בה ויושבתי בראש כולם ושכנתי ביניהם במקום המעולה כאשר ישכון המלך בתוך הגדוד: כאשר אבלים ינחם. הייתי להם כאיש אשר ינחם את האבלים ר"ל כמו שכולם יתנו לב לשמוע דברי המנחם להסיר מעליהם את היגון כן כולם נתנו לב לשמוע אמרי וחוזר לכפול אמריו לומר בעבור גודל חוזקת היד כזה הבאה מיוסף לכת ומחיבה יתירה הנה חבבתי שהיא תחליף כבודי לתת לי כבוד חדש בכל פעם: (א) ועתה. כאומר אבל לא כן הוא כי עתה נהפך עוד הדבר כי שחקו עלי אף אנשים צעירים ממני לימים ומבוזי משפחות אשר מאסתי את אבותם לשום אותם עם הכלבים שומרי צאני להיות גם הם לשומרים עם הכלבים: (ב) גם כח ידיהם. לא בלבד על שהיו פחותים במעלה מאבותיהם כי גם בעבור כי אמרתי למה לי כח ידיהם כי הלא מעט היא ואין בו די להציל הצאן מן הבא לטרפם: עלימו אבד כלח. הזקנה שהיתה בהם היא היתה אבודה כי מה תועלת היתה בהזדקנם הואיל והיו פחותים במעלה וחלושי הכח: (ג) בחסר. בסבת חסרון העושר ובסבת הרעב ישבו גלמוד מבלי חברת אנשים כי נכלמו לשבת בין אנשים: העורקים. היו נסים לארץ ציה ושממה: אמש וגו'. המקום שאין אנשים מצוים להסתיר קלונם: (ד) הקוטפים. היו תולשים למאכלם עשב מלוח ועלי אילן ושורש רתמים היה לחמם ומזונם עם כי הדברים האלה אינם נאותים למזון האדם: (ה) מן גו. מן תוך העיר היו נגרשים והבריות היו מריעים עליהם בקול לאשר גרשו גרשו כאשר יריעו על הגנב בעת יגורש: (ו) בערוץ. למען ירוחקו מבני אדם לשכון בחריצי העמקים ובנקבי העפר והסלעים: (ז) בין שיחים. בין האילנות נעקו ויהמו כפראים בעבור הרעב ותחת עלי הקוצים יתקבצו ויאספו: (ח) בני נבל. והנה בניהם הפותקים עלי אשר יקראו בני נבל גם בני בלי שם על כי לא היה להביהם שם על פני חוץ הנה מאז נשברו ונדכאו גם המה מן הארץ כי בעבור

מצודת ציון

(כד) יפילון. ענין גרעון ופחיתות כמו נופל אנכי מכם (לעיל יב): (א) שחקו. לעגו: צעירים. ענין מיעוט כמו ולא יצערו (ירמיה ל): (ב) כלח. זקנה כמו תביא בכלח אלי קבר (לעיל ה): (ג) ובכפן. ענין רעבון כמו לשוד ולכפן (שם): גלמוד. יחידי כמו הלילה ההוא יהי גלמוד (לעיל ג): העורקים. הבורחים וכן אנכי בורחת (בראשית טז) ת"א ערקת: אמש. אפלה כמו ויוכח אמש (שם לא): שואה ומשואה. ענין חשך ושממון כמו יום שואה ומשואה (צפניה א) וכפל הדבר רוב השממון: (ד) הקוטפים. ענין תלישה כמו וקטפת מלילות (דברים כג): מלוח. שם עשב מה וכדרז"ל אבותינו היו אוכלין מלוחין וכו' (קדושין סו): עלי שיח. עלי אילן כמו תחת אחד השיחים (בראשית כא): רתמים. שם אילן מה כמו רותם אחד (מ"א יט): (ה) גו. הוא התרגום של תוך: יריעו. ענין הרמת קול: (ו) בערוץ. ענין שבר וחריץ והוא מלשון לערוץ הארץ (ישעיה ב): חורי. נקבים כמו חור פת (שם יא): וכפים. תרגם של סלע כיפא וכן ובכפים עלו (ירמיה ד): (ז) ינהקו. הוא מושאל מנעקת הפרא כמ"ש הינהק פרא (לעיל ו): חרול. מין קוצים וכן ממשק חרול (צפניה ב): יסופחו. יתחברו ויתאספו כמו ספחני נא (ש"א ב): (ח) נבל. כן יקרא פתוח ונבזה: נכאו. נדכאו ונשברו כמו תהגו אך נכאים (ישעיה טז):

אבן עזרא

באו מארימה : (יא) כי יתרי פתח . הפך קשתי בידי : ורסן מפני שלחו . בתחלה היה רסן להם כמו לבהמות מפני פחדי ועתה שלחו רסן מפני ויש אומרים כי הסוס הזקן יסירו הרסן ממנו ויעזבוהו וישחקו בני אדם והנערים ממנו וכן ורסן מפני שלחו . והוא רחוק : (יב) פרחח . קטנים כאשר הם פורחים : רגלי שלחו. הם נתנו חוחים בדרך : ויסולו . מן סלון ממאיר : (יד) כפרץ רחב יאתיו . התלאות והם ארחות אידם והתגלגלו עלי במקום שואה והענין שאין עוזר לי : (טו) ההפך עלי . יש אומרים כי בימים הקדמונים אם באו עלי בלהות תרדף נדיבתי פי' מזלי ועניינו מזלי תרדפם כרוח הבלהות ותדחפם ותעבור ישועתי לבוא אלי כעב במהירות : (טז) ועתה עלי תשתפך נפשי . והקרוב אלי כי ההפך על כל בלהות וכל בלהות תרדף כרוח נדיבתי והיא נפשי כענין ורוח נדיבה תסמכני וכעב שעברה כך עברה ישועתי ועתה על כן תשתפך עלי נפשי כי יאחזוני ימי עוני : (יז) לילה עצמי נקר . ישוב אל עוני : ועורקי . בלשון קדר גידי : (יח) ברב כח . העוני והכאב : יתחפש לבושי . כלומר שלא אכירנו בעבור שיגר עלי : (יט) הורני לחומר . השליכני ונמשלתי לעפר ואפר :

פרחח ל' על ימין וחד פרחה ואינון חד מן ט"ו זוגין חד ת' וחד ה' ולית להון זוגא וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד: כפרץ ד' וסימ' פרץ ה' את איבי לפני דשמואל. וחברו דד"ה פרץ האלהים את אויבי . כפרץ נופל בבעה. כפרץ רחב יאתיו : ישעתי ל' חסר ו' בליש' וסי' וינבל צור ישעתו. ותהי התשעה ביום ההוא. מי יתן מציון ישעת ישראל. ולכה לישעתה לנו. אמר לנפשי ישעתך אני. וכעב עברה ישעתי: לחמר ב' וסימ' והחמר היה להם לחמר . הורני לחמר ואתמשל :

תרגום

בניא דנבל עם בני הדיוטין ישתפכון מן ארעא : ט וכדון זמרהון הויתי והויתי להון לשותא : י רחקונני רחיקו מני ומן קדמי לא מנעו רוקא : יא ארום שושלתי ונימי אטוני שרא וסגפני וזממא מן קדמי פטרו : יב על ימינא בחוצפא בניהון קימין רגלי שדרו וכבשו עלי אסרטי תברהון : יג צדיאו שבילי לפורענותי מהגנן לית דסעיד להון : יד כתקוף פלטיות גללי ימא אתיין תחות רגושא מתגלגלין : טו אתהפך עלי רגושתא תרדוף כזעפא רבנותי והיך עבא עברת פורקני : טז וכדון עלי מצטערא נפשי ייחדונני יומי עניותא : יז ליליא גרמי מתפקפקין מני ודמעסן יתי לא שכבין : יח בסוגעי חילא יתבלש לבושי אגב כתוני יזרזנני : יט אשוו יתי לטינא ואתמתיל כעפרא וקטם : ת"א אקשו יתי לאדם דאתברא מן טינא יאמ זיל לאברהם דאדמי לעפר וקטם : כ אבעי

מקרא

מִן־הָאָרֶץ׃ ט וְעַתָּה נְגִינָתָם הָיִיתִי וָאֱהִי לָהֶם לְמִלָּה׃ י תִּעֲבוּנִי רָחֲקוּ מֶנִּי וּמִפָּנַי לֹא־חָשְׂכוּ רֹק׃ יא כִּי־יִתְרוֹ (יתרי ק') פִתַּח וַיְעַנֵּנִי וְרֶסֶן מִפָּנַי שִׁלֵּחוּ׃ יב עַל־יָמִין פִּרְחַח יָקוּמוּ רַגְלַי שִׁלֵּחוּ וַיָּסֹלּוּ עָלַי אָרְחוֹת אֵידָם׃ יג נָתְסוּ נְתִיבָתִי לְהַיָּתִי (להותי ק') יֹעִילוּ לֹא עֹזֵר לָמוֹ׃ יד כְּפֶרֶץ רָחָב יֶאֱתָיוּ תַּחַת שֹׁאָה הִתְגַּלְגָּלוּ׃ טו הָהְפַּךְ עָלַי בַּלָּהוֹת תִּרְדֹּף כָּרוּחַ נְדִבָתִי וּכְעָב עָבְרָה יְשֻׁעָתִי׃ טז וְעַתָּה עָלַי תִּשְׁתַּפֵּךְ נַפְשִׁי יֹאחֲזוּנִי יְמֵי־עֹנִי׃ יז לַיְלָה עֲצָמַי נִקַּר מֵעָלָי וְעֹרְקַי לֹא יִשְׁכָּבוּן׃ יח בְּרָב־כֹּחַ יִתְחַפֵּשׂ לְבוּשִׁי כְּפִי כֻתָּנְתִּי יַאַזְרֵנִי׃ יט הֹרָנִי לַחֹמֶר וָאֶתְמַשֵּׁל כֶּעָפָר וָאֵפֶר׃ כ אֲשַׁוַּע

רשי

ל' נכה רוח : (יא) כי יתרו פתח . יתר קשתי פתח כמו שאמר למעלה וקשתי תחליף כלומר כחי התיש מי שבידו לעשות : ורסן מפני שלחו . הרסן שהיו מרוסנים בו שלחוהו מפני כי אינם יראים מעתה ממני : (יג) על ימין . על ימיני עומדים פרחים קטנים כשאר הדיוטים שאיני חשוב בעיניהם להכנע מפני : רגלי שלחו . אם המקום צר להם דוחפים אותי הלאה: ויסולו עלי ארחות איד'. כל דרך נכלה שיש להם לעשות עושים מסילתן לפני ואצלי ולא ייראו : (יג) נתסו נתיבתי . סטוהו ואין חוששין לה. נתסו כמו נתצו וסמ"ך מתחלפת בצדי"ק : להוותי יועילו . להקניטני מוסיפין : (יד) כפרץ רחב . שנגדר שהכל באים ועוברים שם כן יאתיו יחד עלי להכלימני : תחת שואה התגלגלו . כלומר מתגלגלים ובאין בסתר עד שמגיעין אצלי להקניטני כדי שלא אשמע מהם : (טו) ההפך עלי . נהפך עלי : בלהות . שדים : תרדוף כרוח . רעה : נדיבתי . רוח נדיבה שהיה שורה עלי מתחלה: (טז) ועתה . אל הצרה הזאת תשתפך נפשי כאדם שתתפעם רוחו כי יאחזוני וכופין אותי להשתפך נפשי : ימי עוני. שאני בהם : (יז) ניקר . כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר טז) ניקר פוריי"ר בלע"ז התולעים מנקרין בשרי מעל עצמי : ועורקי . גידי אין להם מנוחה גיד בלשון ערבי עורק כדפי' דונש ל' אחר עורקי רודפי המבריחין אותי: (יח) יתחפש לבושי. משתנ' לבושי גלד אחר גלד כשאדם פושט את בגדיו ולובש בגדים אחרי' משוני' מראשוני' קורא אותם בגדי חופש כמו (מלכים א כב) התחפש ובא במלחמה ומתורגם אישתני : כפי כותנתי יעזרני . שאוזר ומטניק כואחז בי ואוזרני אותי לבושי כל סביבי : (יט) הורני לחומר . ילמדני השחין הזה לישב כמו בחומר כמו שאמרנו (למעלה ב) והוא יושב בתוך האפר ד"א הורני לחומר עי' השליכני לשון ירה בים (שמות טו) : ואתמשל . נדמיתי ובמדרש רבי תנחומא אמר רבי

רלבג

הוא מענין נכה רוח ומבניו נפעל והרצון שהם שפלים ונכנעים יותר מהארץ : (ט) נגינתם הייתי . ללעג הייתי להם כמו אני מנגינתם : למלה. שלא ידברו כי אם בי : (י) לא חשכו רוק . לא נמנעו לרוק כבראו אותי מרוב בוזתם אותי : (יא) כי יתרו . מענין מתריסם : פתח . התיר : ורסן מפני שלחו . רסן היראה אשר היה להם ממני קודם בקרובי אלה הצרות שלחו והסירו מפני : (יב) על ימין פרחח יקומו . על ימיני יקומו הילדים והנה נקראו הילדים כן לנמצא הפרח בתחלת הוויית הפרי וכזה אמרו חז"ל פרחי כהונה : שלחו . דחו : ויסולו . וידריכו : (יג) להוותי יועילו . לשברי יעזרו : (יד) כפרץ רחב יאתיו. כפרץ רחב שיבואו בו המים בשטף יבאו עלי : (טו) נדיבתי . נפשי וכן ישועתי וקרא הנפש נדיבה כי יגיע מנדיבותה עד שתגיע חוק כל אחד מהאברים וקראה ג"כ ישועה לפי שהיא מושיעה הגוף ושומרת אותו מדת ימיו כמו שהתבאר בטבעיות : (טז) תשתפך נפשי . ישתפכו חיי : (יז) נקר . נקב : ועורקי לא ישכבון . ועורקי הדופקים לא ינוחו ר"ל שלא תשקוט תנועתם כלל עם השינה לחוזק המכאוב ורוב החום הנכרי אשר בי : (יח) יתחפש . ישתנה : כפי כתנתי יאזרני . כמו שיסובב פי הכתונת את הצואר כן יסובבני חליי : (יט) הורני לחומר . השליכני אל הטיט ואל העפר : עמדתי

מצודת ציון

(יא) יתרי . הוא חבל הקשת כמו כוננו חצם על יתר (תהלים יא) : פתח . ענין ההתרה כמו פתחת למוסרי (שם קטז) : ורסן . הוא המושם בפי הסוס להטותו בו אל הדרך כמו במתג ורסן (שם לב) : (יב) פרחח . ענינו מי שהתחיל לצמוח ולהפריח בשער זקנו ובדרז"ל פרחי כהונה (מדות פ"א) ונכפל הלמ"ד הפעל כמו ביום סגריר (משלי כז) : (יג) נתסו . כמו נתצו בצד"י כי זסשר"ץ מתחלף והוא ענין שבירה : להותי . לשברי כמו יהוות בהוהו (תהלים נב) : יועילו . מל' תועלת : (יד) יאתיו . יבואו כמו אתא בקר (ישעיה כא) : (טו) נדיבתי . כן תקרא הנפש על כי היא בעלת הנדיבות וכן נאמר ורוח נדיבה תסמכני (תהלים נא) : (טז) עוני . מל' עינוי ויסורין : (יז) נקר. ענין נקיבה ושבירה כמו יקרוה עורבי נחל (משלי ל) : ועורקי . כן יקראו הגידים בל' ערבי : (יח) יתחפש . ענינו חליפות והשתנות הכסות באחרת כמו התחפש ובא במלחמה (מ"א כב) : כפי . כשעור כמו איש כפי אכלו (שמות טז) : יאזרני . יחגור אותי כמו אזור מתניו (ישעיה יא) : (יט) הורני . השליך אותי כמו ירה בים (שמות טו) : עמדתי

מצודת דוד

פתיחת אביהם לא מלאו מי יתננס : (ט) ועתה . והנה עתה יתגדלו עלי ואני להם לנגון כי ינגנו בדברי המקריים אשר באו עלי ואני אהיה להם למלה כי כל ספורי שיחתם המה בי : (י) תעבוני . מאסו אותי ורחקו עצמם ממני ולא מנעו מלרוק לפני ודבר בזיון הוא לרוק בפני האדם : (יא) כי יתרי פתח . מי שבידו לפתוח פתח יתר קשתי לבל אוכל לירות עוד מעתה ובזה עינה כחי כי הנני מסור בידם ולא אוכל להלחם למולם ור"ל המקום התיש כחי : ורסן . החוזק שהיה לי עליהם להטותם לכל אשר אחפוץ כאדם האוחז ברסן הסוס להטותו הדרך הנה עתה שלחו וגרשו מפני את הרסן ר"ל פרקו העול ויצאו מתחת ידי : (יב) על ימין . ערב לב הנערים לגשת לעמוד על ימיני וכשצר להם המקום שלחו וגרשו רגלי לדחפם להלאה והוא דרך בזיון : ויסולו . הדרכים אשר ילכו בהם לצער ולשבר אותי עשו אותם עלי מסילה ודרך כבושה לרוב התמדתם ללכת בהם : (יג) נתסו . הנתיב אשר אני אלך בה נתצו והרסו ר"ל מונעים אותי לעשות חפצי : להותי יועילו . המה מועילים להגביר הותי ושברי עם כי אין להם בזה עזר ותועלת מה עכ"ז יעשוהו משנאתם אותי : (יד) כפרץ רחב . כמו פרצה רחבה אשר יבאו בה המים בשטף רב כן יתאספו רבים יחד לבוא אלי לצערני ובמקום חשך יקיפו ויסבבו לבוא אלי שלא ארגיש בהם להשמט מהם עד לא יבואו : (טו) ההפך עלי . קבוצת בהלות הפכה עצמה לבוא עלי ותרדוף נפשי כרוח הרודף מוץ הרים והישועה הרגילה לבוא עלי מאז הנה עתה עברה מהר כעב הזה הממהר לעבור ממקומו : (טז) ועתה . הואיל ועברה הישועה תשתפך נפשי אשר עלי ורוצה לצאת כי ימי העוני יאחזו אותי ואין הישועה באה להוציאני מידם : (יז) לילה . בלילה הכבד חליי עד כי נקר ונשבר עצמי מעלי ואף גידי לא ישכבון ר"ל אף בעת משכב השינה לא ינוחו מתנועתם כי דופקים והולכים בעבור החום הנכרי אשר בהם מרוב החולי : (יח) ברב כח . בעבור רוב כח החלי ישתנה לבושי בכל עת כי מסבת לכלוך הזיעה והליחה המעופשת הזלה מהשחין יתטנף המלבוש ובע"כ יחליפנה באחרת : כפי כתנתי . כשעור אבנטי מסבבת כל גופי מסביב כן יחזרני החלי בכל סביבי : (יט) הורני לחומר . החלי הזה השליך אותי אל הטיט לצנן בו חום השחין ואני נמשל ודומה כעפר ואפר להיות מושלך ארצה כמוהם : (כ) אשוע . הן אם אצעק אליך ולא תענה לי או אם עמדתי

ר' ברכיה סרס את המקרא אני נמשלתי לאברהם בצדקתי שקרא עצמו עפר ואפר (בראשית יח) והוא דנני כרשעי דור הפלגה (שמרדו בו בבנין המגדל) שכתוב בהם והחמר היה להם לחומר (שם יא): (כ) עמדתי. לראות לשתוק אבכין כמו ובפתחו עמדו כל העם ולא ענו עוד (נחמיה ח): ותתבונן בי. מחשב עלי לשנות את נגעי: (כב) תשאני אל רוח. שדים: תרכיבני ותמוגגני תושיה. חלשות ותשות כח היה ממוגגני: ותמוגגני תושיה. לשון נקבה ועל תושיה מוסב ואין תי"ו זו כתי"ו של תשאני: (כג) כי ידעתי. כי יודע הייתי אשר למות תשיבני. מקום שהוא מועד לכל חי בקבר: (כד) אך לא בעי. בהשחת' היה רגיל השופט לשלוח יד כמו לפי השדה: אם בפידו. אם היה שולח פיד שהוא שבר על בריותיו: להן שוע. היה משעשען תנחומין במקלת וכן פירשו רבותינו אין הקב"ה מכה אומה ומושיבה לדו אלא מביא פיד לזו ומשעשעה בחברתה שלקת' כבר ומתנחמת בה הביא פיד לאשור ושעשעה שמצרים שנאמר התיטבי מנא אמון (נחום ג') הביא פיד למצרים ושעשעה באשור שנא' הנה אשור בלבנון (יחזקאל לא) ועוד יפתר להן שוע תפלה ותחינה מועלת בהם: (כה) אם לא בכיתי לקשה יום. יודע ומכיר אם לא הייתי רחמני ובוכה על עניים קשי יום ועגמה נפשי לאביונים כי על כל אלה באתני זאת: (כו) כי טוב קויתי וגו'. כלומר כי הגמול הזה ראוי לי: (כז) ולא דמו. אין יכולין לידום ולהחריש: (כח) בלא חמ'. לא שזפתני השמש והנני קודר: (כט) אח הייתי לתני' וגו'. תנים ובנות יענה עסוקים בבכי כל ימיהם: (ל) חרה. לשון דבר הנחרה ומתייבש מפני חום האש כמו נחר מפוח (ירמיה ו) ותוכו ניחר (יחזקאל טו): (א) ברית כרתי לעיני. שלא להסתכל באשת איש: ומה אתבונן על בתולה. מה לי להתבונן בה כך היתה חסידותי שלא לתת עין אפילו בפנויה שמא לאחר ימים תנשא ונמצאתי כרוך אחריה כך מפורש באבות דרבי נתן: (ב) ומה חלק וגו'. שנמלכני

(כב) תשאני אל רוח. במחשבות כל הלילה תרכיב בנפשי דברים והתושיה שהיא כעין החכמה תמוגגני כמו והגבעות תמוגגנה. ופ"א אתה נשאתני ברוח והרכבתני ואדע באמת כי תמוגגני הפך תרכיבני: (כג) כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד. בית מזומן: (כד) בעי. כמו מעי מפלה והוא הקבר והענין כי אין מי ישלח ידו לעזרו בקבר. ובשעת הפיד הוא השבר לא יועיל השוע לנפשות והוא הנדיבות והענין הממון ובעל השוע יקרא שוע בחולם כמו לא נכר שוע: (כה) לקשה יום. מי שהיה יומו קשה עליו: עגמה. דאגה כפי הענין ואין לו חבר: אח הייתי לתנים. כענין אעשה מספד כתנים והם חיות יש להם קול משומם: (ל) שחר. מן שחור: (א) ברית כרתי. כאלו כרתי ברית עם עיני שלא יסתכלו מה שאין לי צורך ואחר שלא אביט מה אתבונן על בתולה והמסתכלים מה חלק יבא להם ממעל ונחלה שיתן

אֵלֶיךָ וְלֹא תַעֲנֵנִי עָמַדְתִּי וַתִּתְבֹּנֶן בִּי׃ כא תֵּהָפֵךְ לְאַכְזָר לִי בְּעֹצֶם יָדְךָ תִשְׂטְמֵנִי׃ כב תִּשָּׂאֵנִי אֶל־רוּחַ תַּרְכִּיבֵנִי וּתְמֹגְגֵנִי תְּשֻׁוָּה׃ כג כִּי־יָדַעְתִּי מָוֶת תְּשִׁיבֵנִי וּבֵית מוֹעֵד לְכָל־חָי׃ כד אַךְ לֹא־בְעִי יִשְׁלַח־יָד אִם־בְּפִידוֹ לָהֶן שׁוּעַ׃ כה אִם־לֹא בָכִיתִי לִקְשֵׁה־יוֹם עָגְמָה נַפְשִׁי לָאֶבְיוֹן׃ כו כִּי טוֹב קִוִּיתִי וַיָּבֹא רָע וַאֲיַחֲלָה לְאוֹר וַיָּבֹא אֹפֶל׃ כז מֵעַי רֻתְּחוּ וְלֹא־דָמּוּ קִדְּמֻנִי יְמֵי־עֹנִי׃ כח קֹדֵר הִלַּכְתִּי בְּלֹא חַמָּה קַמְתִּי בַקָּהָל אֲשַׁוֵּעַ׃ כט אָח הָיִיתִי לְתַנִּים וְרֵעַ לִבְנוֹת יַעֲנָה׃ ל עוֹרִי שָׁחַר מֵעָלָי וְעַצְמִי־חָרָה מִנִּי־חֹרֶב׃ לא וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנֹּרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בֹּכִים׃

לא א בְּרִית כָּרַתִּי לְעֵינָי וּמָה אֶתְבּוֹנֵן עַל־בְּתוּלָה׃ ב וּמֶה ׀ חֵלֶק

מנך ולא תעני יתי קמת ותתבין במימרי׃ כא תתהפך לאכזראה לי באלימות אידך תנזמנני׃ כב תטלנני לפוחא תרכבנני ותמסנני בתשיתא׃ כג ארום גלי קדמי דלמותא תתיב לי ובית קבורתא מזמן לכל דחי׃ כד לחוד לא ברתחא ישדר מחתיה אין בעדן צעריה יקבל צלותהון׃ ת"א ברם לא לגרמיה יגרג מחתיה אין בחטטי ישוי להון אספלעיתא׃ כה אין לא בבית לקשי יומא עגמת נפשי לחשיכא׃ כו ארום טב סברית ואתא ביש ואוריכית לנהורא ואתא קבלא׃ כז מעי חמרו ולית בהון חזו דמא אקדימו יתי יומי עניותא׃ כח אוכם אזלית מדלית שמשא קמת בקהלא אבעי׃ כט אחא הויתי לירודין וחברא לברת נעמיתא׃ ל משכי שחם מעלוי וגרמי חרך מן נוגבא׃ לא והוה לאבלא כנרי ואבובי אמתיל לקל בכין׃ א קים גזרית לעיני ומה אסתכל על בתולתא׃ ב ומה חולק טב יהיב אלהא

ג' חסר בליש' · ל' · ג' חסר בליש' תשיה ק' · ל' · ל' י"ד · ל' · ל' · ל' י"ג · ל' ב' חסר · ג' · ד' דגשים · ל' מלרע · ל' מלעיל · ל' חסר · ב' חסר בלישנא

תולדות אהרן בעי. ע"ג ד: קדר. תענית סו: ברית. ב"ב טו:

ותתבנן ג' חס' בליש' וסי' וקדמניות אל תתבננו. עמדתי ותתבנן בי. התבננת עד רחבי ארץ: ותמוגגני ג' חסר בלישנא וסימ' והגבעות התמגגו. ברביבים תמגגנה צמחה תברך. ותמגגני תשיה: להן י"ד וסי' נמס' בסד' פנחס וביחזקאל סי' כ"ג: ואיחלה ל' כי טוב קויתי והוא חד מן מלין דמשמשין לה בסוף תיבותא וסי' נמס' במס' רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד: הלכתי ג' וסימ' קדר הלכתי בלא חמה, אם הלכתי עם שוא. ולא הלכתי בגדולות: בקהל ד' דגשי' וסימ' בלשון ארמי ניסוק נצלי דמגין אתפקדית וביאורם בסוף שופטים: חורב י"ו מלעיל ותסר וסימ' הייתי ביום אכלני חרב. על הגזה לבדה. על הגזה לבדה. ויהי חרב אל הגזה לבדה. תהיה מושלכת לחרב. לחרב ולקללה תהי' בצרה דירמיה. חרב ואל מימיה ויבשו. ונתתי את ארץ מצרים. וסוכה תהיה לצל יומם מחס' מזרם. כחרב בציון ב' בו. וחרשו ערי חרב. קול ישורר בחלון.

רלבג

(כ) עמדתי. שתקתי: ותתבונן בי. ולא תתבונן בי: (כא) בעוצם ידך תשטמני. בחוזק כחך תבהלני: (כב) ותמוגגני תושיה. אתה תמוג ותסיר ממני התושיה והנימוס אשר הייתי מתנהג בו: (כג) ובית מועד לכל חי. הבית אשר הוא נועד לכל חי והוא הקבר: (כד) בעי. פרשו בעס ובא בשקל עִי וענינו תפלה או תהיה הבי"ת משמשת וענינו בשממון: בפידו. באידו: שוע. נעקה ותפלה או ישוה מענין נדיבות: (כה) עגמה. דאגה: (כז) רתחו. מענין רתיחה: ולא דמו. לא נחו מהרתיחה: (כח) בלא חמה. בלא שמש והרצון שאין היותי קודר מפני שזפתני השמש: (כט) לתנים. שקולם קול נסי וכן קול בנות יענה: שחר. מענין שחרות: (ל) חרה. נתיבשה ונחר

מצודת דוד

עמדתי ושתקתי ולא תתבונן בי להציל אותי מן הרעה ומלת לא משמשת בשנים וכאילו אמר ולא התבונן בי, או ר"ל תתבונן בי להחליף נגעי המכאוב: (כא) תהפך. בלא אתה רחום ותהפך להיות עלי לאכזר: בעוצם. בחוזק ידך תראה בי נטירת איבה: (כב) תשאני. נשאת אותי למעלה אל מקום אשר ישלוט שם חוזק הרוח ושמה הרכבתני שיגיעני הנעות חזקות ובזה תמוגג אותי בתשות כח והוא למשל על פלאי היסורים: (כג) כי ידעתי. אשר לפי גודל התשות ידעתי שחים מהר תשיבני אל המות לבוא אל הקבר מקום מיועד לכל חי: (כד) אך לא בעי. אך נחמתי כי לא ישלח מכה יד בקבר אשר בשברון הקבר תהיה ישועה להיסורין כי אז ילכו להם אבל לא אקוה עוד לחזור לקדמותי: (כה) אם לא בכיתי. האם לא בכיתי בעבור צרות מי שיומו קשה עליו שים לו קושי המזל האם לא עגמה נפשי בעבור עוני האביון להיות מיצר בצרתו: (כו) כי טוב קויתי. כי בא עלי עונש מר אשר קויתי לטוב ויבוא רע וכו' כאלו היה בידי עון זה: (כז) מעי רתחו. הלא מעי רתחו כי המו מעי לו להמול עליו ולא שהקו מן הרתיחה ועכ"ז קדמוני ימי עוני: (כח) קודר וגו'. ר"ל כמו הנשחר מעצמו ולא שזפתו השמש שאז הולך הוא בשחרותו כי לא תלך השחרות בעמדו בצל כדרך השחרות הבא מן השמש כן לא אקוה שילכו היסורים ממני כי באו עלי בלא עון ופשע לאמחשב שימרקו העון וילכו להם ולכן קמתי בקהל רב ואצעק הואיל ובין כך ובין כך לא ילכו היסורים: (כט) אח הייתי. אני דומה לתנים ובנות יענה כי המה ישועו ויצעקו תמיד מבלי הפסק וכמו כן גם אני: (ל) עורי שחר מעלי. נשחר עורי אשר ממעל ועצמי נתייבש מן חום החלי: (לא) ויהי לאבל כנורי. מה שהרגלתי מאז לשמוע כנור ועוגב נהפך עתה לעסוק באבל וקול בוכים: לא (א) ברית כרתי וגו'. כלומר מדוע קרוני כל אלה הלא כרתי ברית לעיני לבל יסתכלו בדבר האסור ומה הוא בזמן אשר התבונן על בתולה שלא לא הסתכלתי בה כ"א זמן מועט בעת אחשב אולי אשאנה אני או בני אבל לא הרבתי להתבונן בה יותר משעור הצרך: (ב) ומה חלק. קובל ומתרעם לומר ראו

מצודת ציון

(כ) עמדתי. ענין שתיקה כמו עמדו לא ענו עוד (לקמן לב): (כא) תשטמני. ענין נטירת האיבה כמו לו ישטמנו (בראשית נ): והמוגגני. מל' המגה והמסה: (כג) מועד. מיועד ומזומן: (כד) בעי. בקבר שעשוי כתל ודגור והוא מל' לעי השדה (מיכה א): בפידו. ענין שבר כמו ופיד שניהם (משלי כד): שוע. מלשון ישועה ונפלה היו"ד וכאשר יאמר בול ברים (לקמן מ) מן יבול: (כה) עגמה. דאגה ובדרז"ל עגמת נפש (מגילה כח): (כו) ואיחלה. מל' תוחלת: (כז) רותחו. נתחממו כמו רתח רתחיה (יחזקאל כד) והוא מענין חמלה וכאשר יאמר נכמרו רחמיו (בראשית מג) אשר גם הוא ענין חמום כמו כתנור נכמרו (איכה ה): דמו. שתקו כמו וידמו למו עצתי (לעיל כט): קדמוני. באו לפני וכן מדוע קדמוני ברכים (לעיל ג): (כח) קודר. ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): (כט) לתנים. מין נחש: ורע. וחבר: לבנות יענה. מין עוף: (ל) חרה. ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה ו): חורב. ענין חמימות כמו ביום אכלני חורב (בראשית לא): (לא) כנורי ועוגבי. שמות כלי נגון: (א) אתבונן ענין הסתכלות יתירה וכן ואתבונן אליו בבקר (מ"א ג): לעדי

אבן עזרא

שיתן להם שדי: (ג) הלא איד לעול ונכר. כמו ביום נכרו ועניינו מן נכר והוא רע שלא הורגלו בו: (ה) ותחש. מן חושה: (ז) מאום. כמו מאומה: (ח) ישורשו. יכרת שרשם כמו ושרשך: (י) תטחן. דמה המשכב לשני טוחנות אחרין. נו״ן במקום מ״ם כמו לקץ הימין קח לך חטין: (יא) פלילים. כמו ונתן בפלילים שיוקח הדין ממנו: (יב) תשרש. כמו שורשו: (טו) ויכוננו ברחם. אל אחד: (טז) ועיני אלמנה אכלה. שגזלתיה ויכלו עיניה לאותו שגזלתי: (יח) מנעורי גדלני כאב. גדל היתום עמי ואנחנה שב אל האלמנה ויש אומרים כי מנעורי גדל עמי היתום ומבטן אמי אנחה׳ צדקתי והראשון יותר נכון

רשי

כך: (ג) הלא איד לעול. לו ראוי ולא לי: ונכר. דוגמת ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו (עובדיה א׳): (ד) וכל צעדי יספור. ורואה אם הלכתי עם שוא: (ה) ותחש. ותמהר כמו אחישנה (ישעיה ס) כי גז חיש (תהלים צ): (ז) מאום. הוא מום דבר שמץ ואל״ף זו כתובה ולא קרויה במסורה הגדולה והוא מגזירת לא תאסיפון אם זו עשיתי הייתי ראוי לבא עלי קללה זו: (ח) אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישורשו. יעקרו השרשין: (ט) ועל פתח רעי ארבתי. לאשתו יושב לי גמולי: (י) תטחן לאחר אשתי. רבותינו פירשוהו לשון תשמיש כמו ויהי טוחן בבית האסורין (שופטים טז): (יא) כי היא זימה. יראה הייתי אם עשיתיה: והוא עון פלילים. עון שמשפט יסורין ראוין לבא על ידו: (יב) ובכל תבואתי תשרש. האש הזאת לכן נמנעתי מעשותו כשהוא מדבר בל׳ עיקור אומר תשרש ובלשון שרש אומר תשרש וכן ישורשו ל׳ עיקור ישרשו ל׳ שרש: (יד) ומה אעשה וגו׳. זאת נתתי אל לבי וכי יפקוד את דרכי מה אשיבנו: (טו) ויכוננו ברחם. אני בבטן אמי והוא בבטן אמו הכיננו יוצר אחד: (טז) אכלה. שלא מלאתי תאותה שהוא כליון עינים המתאוה ואינו מגיע קרוי כליון עינים: (יח) כי מנעורי גדלני. הכתרון הזה כאב המגדלני והמלמדני כן למדני

איוב לא

אֱלוֹהַ מִמָּעַל וְנַחֲלַת שַׁדַּי מִמְּרֹמִים: ג הֲלֹא־אֵיד לְעַוָּל וְנֵכֶר לְפֹעֲלֵי אָוֶן: ד הֲלֹא־הוּא יִרְאֶה דְרָכָי וְכָל־צְעָדַי יִסְפּוֹר: ה אִם־הָלַכְתִּי עִם־שָׁוְא וַתַּחַשׁ עַל־מִרְמָה רַגְלִי: ו יִשְׁקְלֵנִי בְמֹאזְנֵי־צֶדֶק וְיֵדַע אֱלוֹהַּ תֻּמָּתִי: ז אִם תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ וְאַחַר עֵינַי הָלַךְ לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק מאוּם: ח אֶזְרְעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי יְשֹׁרָשׁוּ: ט אִם־נִפְתָּה לִבִּי עַל־אִשָּׁה וְעַל־פֶּתַח רֵעִי אָרָבְתִּי: י תִּטְחַן לְאַחֵר אִשְׁתִּי וְעָלֶיהָ יִכְרְעוּן אֲחֵרִין: יא כִּי־הוא זִמָּה וְהִיא עָוֹן פְּלִילִים: יב כִּי אֵשׁ הִיא עַד־אֲבַדּוֹן תֹּאכֵל וּבְכָל־תְּבוּאָתִי תְשָׁרֵשׁ: יג אִם־אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי וַאֲמָתִי בְּרִבָם עִמָּדִי: יד וּמָה אֶעֱשֶׂה כִּי־יָקוּם אֵל וְכִי־יִפְקֹד מָה אֲשִׁיבֶנּוּ: טו הֲלֹא־בַבֶּטֶן עֹשֵׂנִי עָשָׂהוּ וַיְכֻנֶנּוּ בָּרֶחֶם אֶחָד: טז אִם־אֶמְנַע מֵחֵפֶץ דַּלִּים וְעֵינֵי אַלְמָנָה אֲכַלֶּה: יז וְאֹכַל פִּתִּי לְבַדִּי וְלֹא־אָכַל יָתוֹם מִמֶּנָּה: יח כִּי מִנְּעוּרַי גְּדֵלַנִי כְאָב וּמִבֶּטֶן אִמִּי אַנְחֶנָּה: יט אִם־אֶרְאֶה אוֹבֵד

תרגום

מלעלא ואחסנת שדי משמי מרומא: ג הלא צערא לזידונא ותבירא לעבדי שקר: ד הלא הוא יחמי אורחתי וכל פסיעתי ימנה: ה אין הלכית עם שקרא וזריזת על נכילות רגלי: ו יתקלנני במשחתא דצדקא וידע אלהא שלימותי: ז אין תצלי אסתורי מן אורחא ובתר עיני הליך לבי ובידי אדביק מדעם חבולא: ח אזרע וחורן ייכול ולבלבי נצרי יתלשון: ט אין אשתרגג לבבי על אתת גבר ועל תרע חברי כמנית: י תשמש עם חורן אנתתי ועלה יחמטון חורנין: יא ארום היא זנו והוא סורחן פריש: יב ארום אשא היא עד בי אבדנא תגמר ובכל אנבי תלשא: יג אין רחקית דין עבדי ואמהתי כד אית להון תגרא בהדי: יד ומה אעבד כד יקום אלהא וארום יסער מה אתיבנה: טו הלא בכריסא עבדני מן דעבדיה ואתקן יתנא במעיא חד: טז אין אתמנע מלשלמא צבאות מסכינא ועיני ארמלתא אשיצי: יז ואכלית טולמי בלחודי ולא אכל יתם מנה: יח מטול דמטליותי אסגיעני היך כאבא ומכריסא דאמי דברני בניחותא: יט אין

מסורה

הולדות אהרן נפתה. סוטה י: נכנס. כתובות ל:

חרב בסף. ואקרא חרב על הארץ. עצמי חרה מני חרב: רגלי ו׳ וסי׳ כי אמרתי פן ישמחו לי. אם אמרתי מטה רגלי. רגלי עמדה במישור. כי חלצת נפשי ממות. באשורו אחזה רגלי. אם הלכתי עם שוא. וב׳ לרגלי וסימן ויברך ה׳ אותך לרגלי. נר לרגלי דברך: יאכל י״ג וסים׳ נמסר בסדר אמור: ועליה ג׳ וסי׳ ועליה למרום שובה. ועליה כתנת פסים. ועליה יכרעון אחרין: היא זמה והוא עון חד מן ג׳ דכתיב היא וקרי׳ הוא וחילופי׳ ה׳ כתיב הוא וקרי׳ היא וסי׳ נמסר בתהלים סי׳ ע״ג: ברבם ל׳ וחסר והוא חד מן ו׳ חסר בלישן ריב וסים׳ נמסר בסדר משפטי׳ ובתהלים א״ב רבתי אות ר׳ ו עשהו ג׳ וסי׳ ויטש אלוה עשהו וינבל. עשהו פסל ויסגר. הלא בבטן עשני עשהו: אכלה ג׳ וסי׳ אני טרם אכלה לדבר. חצי אכלה בם. ועיני אלמנה אכלה: אנחנה ל׳ כי מנעורי גדלני כאב והוא חד מן מלין דמשמשין נה בסוף וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות

מצודת ציון

(ד) צעדי. פסיעותי: (ה) ותחש. ותמהר כמו חשתי ולא התמהמהתי (תהלים קיט): (ו) ישקלני. מל׳ משקל: במאזני. כף המאזנים: (ז) אשורי. רגלי באשר פוסע בה כמו תמוך אשורי (שם יז): מאום. כמו מום או הוא מל׳ מאומה ור״ל דבר מה מעון: (ח) ישורשו. יעקרו השרשים וכן מסעף פארה (ישעיה י) ומשפטו יסיר הסעיפים: (י) יכרעון. מל׳ כריעה ועניינו השכיבה לזנות: אחרין. כמו אחרים במ״ם: (יא) זמה. מחשבה רעה כמו זמה היא (ויקרא יח): פלילים. ענין משפט כמו אשר פללת לאחותך (יחזקאל יז): (יד) יפקד. ענין זכרון והשגחה: (טז) אכלה, כמתאוה לדבר ואינו משיג קרוי כליון עינים: (יח) אנחנה. נהגתי אותה

רלבג

(ג) ונכר. איד זר ונכרי: (ה) ותחש. ותמהר: (ז) מאום. כמו מום באה האל״ף או יהיה כמו מאומה והרצון בזה אם דבק בכפי דבר מגזל והחמס: (ח) וצאצאי ישורשו. והצמחים אשר לי בקרקעות יעקרו משורש או ירצה בזה והבנים אשר אני עתיד להוליד ימותו ויעקרו מן העולם והביאור הראשון יותר נכון: (י) תטחן לאחר אשתי. הוא משל מפני שהיא ברחים: (יא) זמה. דבר כיעור: פלילים. נשפט בעצמו לחוזק העון: (יב) תשרש. תעקר: ויכוננו ברחם אחד. ר״ל שפועל אחד כונן אותי ברחם אשר נולדתי בו: (טז) ועיני אלמנה אכלה. באמנע ממנה משאלות לבה: (יח) גדלני. גדל

מצודת דוד

נא מהו החלק הניתן לו מן אלוה ממעל לתשלום גמול מעשיו ונחלת וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (ג) הלא איד לעול. הלא לאיש עול ראוי איד: ונכר. ר״ל איד זר ונכרי אשר לא נהייתה מעולם ראוי הוא לפועלי און ולא על איש כמוני: (ד) הלא הוא. אמר כן לדעת רעיו לומר אם משגיח הוא כדבריכם הלא רואה הוא דרכי וגו׳: (ה) אם הלכתי. מוסב למקרא שלפניו לומר הלא יראה אם הלכתי עם אנשי שוא להדמות להם ואם רגלי מהרו ללכת על דרך מרמה: (ו) ישקלני. מי יתן אשר ישקלני במאזני צדק לבוא זכיותי לעומת עונותי אז ידע אלוה תומתי כי הזכיות יכריעו: (ז) אם תטה. אם נטתה רגלי מן הדרך הראוי והנכון ואם לבי הלך אחר מראית עיני ואם בכפי נדבק מאום ממומי העבירה: (ח) אזרעה. אז יהיה הגמול אשר אזרע אני את שדי ואחר יאכל תבואתי: וצאצאי. או הצמחים היוצאים יעקרו עם השורש: (ט) אם נפתה. אם היה לבי נפתה מן היצה״ר על אהבת אשה ואם ארבתי על פתח רעי לחזור אחר אהבת אשתו לזנות עמה: (י) תטחן. יהי הגמול שבעבור גודל עוני תטחן אשתי תבואה ברחיים של יד לצורך אחר להחיות נפשה ויהי׳ זה סבה אשר יכרעון עליה אחרים זולתי כי בהיותה רדופה אחר פרנסתה ימצאו לה מאנסים ומפתים לזנות: (יא) כי הוא זמה. כי מחשבת הזנות היא מחשבה רעה והוא עון הראוי עליו: (יב) כי אש היא. מחשבת הזנות דומה היא לאש ההולכת ושורפת עד אשר תאבד הכל כן במחשבת הזנות תבער כאש ולא תשקוט עד יבלע מעשהו וכ״כ ראוי להיות הגמול שהעון עצמו תאבד הכל ולא תשקוט עד תשרש בכל תבואתי לעקור הכל עם השורש: (יג) אם אמאס. האם מאסתי משפט עבדי ואמתי בעת היה להם ריב ודין עמדי וכי לא קרבתי עמהם למשפט אף כי ידי תעלה עליהם: (יד) ומה אעשה. כי אמרתי אם אין בהם הכח לעמוד נגדי אבל מה אעשה כאשר יקום האל לנגדי וכאשר יפקוד עלי העון כזה מה אשיב לו: (טו) הלא בבטן. וכי הוא נופל וגרוע ממני הלא מי שעשה אותי בבטן אמי הוא עשה אותו בבטן אמו ואת כלנו הכין ברחם אחד הוא רחם חוה אשר היתה אם כל חי וא״כ אנשים אחים אנחנו: (טז) אם אמנע. האם מנעתי מלתת חפץ הדלים האם כליתי עיני אלמנה מבלי למלאות שאלתה: (יז) ואוכל. וכי אכלתי פתי לבדי וגו׳: (יח) כי מנעורי. כמו האב המגדל בנו בעת נעוריו כן מדת הצדקה גדל אותי מנעורי ולא זזה ממני ומעת צאתי מבטן אמי אנהג עוד המדה ההיא ולא זזתי ממנה ואמר דרך הפלגה ור״ל מאוד דבקתי בה כאלו היא אחזה אותי ואני אותה: (יט) אם אראה. אם ראיתי איש אובד וכלה מבלי לבוש או אם ראיתי

רשי

למדני יושר לבי מנעורי : ומבטן אמי אנחנה . למדה זו : (כב) משכמה . הוא רחב הכתף : מקנה . הוא עצם העליון העגול כקנה ועל שהוא עגול כקנה קורא אותו כן : (כג) כי פחד אלי וגו'. פחד היה בעיני אידו שהוא מביא על הרשעים לכן חדלתי מעשות : ומשאתו . ומכובדו : (כד) כסלי. כמו אשר יקוט כסלו (לעיל ח) תקותי ומחשבתי וע"י שכליות על הכסלים הם והכליו' יועצות נקראת המחשבה כסל : ולכתם . קבוצות זהב ואוצרות : אמרתי מבטחי . להתחזק בהם על העניים : (כה) אם אשמח כי רב חילי . לא הייתי נוהג שמחה בפני העניים בעשרי שלא להקניאם בו : (כו) אם אראה אור כי יהל . חמה בתקופת גבורתה והילה : וירח יקר הולך . מגיה והולך כמו אור יקרות (זכריה יד) כיקר כרים (תלים לז) : (כז) ויפת בסתר לבי . לטעת ולירא לאמר אלוהות הם כקלת עובדי כוכבים הנדחים (ועובדים) לכל צבא השמים : (ל) ולא נתתי לחטא חכי . להקניט שונאי ולתובעו ממון שאין לי עליו כדי להשביעו ולשאול באלה נפשו של שונאי : (לא) לא נשבע . מתוך שנאה שהיו שונאים אותי על שהייתי מטריחם בהכנסת אורחי' : (לב) לארח . לא היו דלתות ביתי פנימיים ומוקפין בית שער מבחוץ או מוסבין בקרני זווית להסבית את האורחים מלבא אלא פתוחין לאם הדרך לבוא כל הבא : (לג) בחובי . במחבואי : (לד) כי אערוץ . מתחילה הייתי מכניע המון רבה של רשעים ועתה אף בוז משפחות (?) זה הטעם

אבן עזרא

נכון בעבור שהוא דבק עם הפסוקים למעלה ולמטה : (כד) כסלי . משעני כמו כי ה' יהיה בכסלך : (כו) אם אראה אור . הוא השמש : וירח יקר . בחצי החדש : (כז) ויפת בסתר . כמו פן יפתה לבבכם : ותשק ידי לפי . מין ממיני עבו"ס כי רובי הקדמונים טרם באו הנביאים היו עובדים שני המאורות ע"כ אמר גם הוא עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל והענין שהוא למעלה מהמאורות : (כט) והתעוררתי . לשמוח : (ל) לשאול באלה נפשו . לקלל אותו : (לא) מי יתן מבשרו לא נשבע . בעבור שלא היה גר לן בחוץ כי אם באהלי : (לג) אם כסיתי כאדם פשעי . כדרך בני אדם לכסות פשעם מבני אדם : בחבי . כמו חבי כמעט רגע : (לד) כי אערוץ . אפחד : וכוז

כ מבלי לבוש ואין כסות לאביון :
כ אם־לא ברכוני חלצו ומגז כבשי חלציו ק'
יתחמם : כא אם־הניפותי על־יתום
ידי כי־אראה בשער עזרתי :
כב כתפי משכמה תפול ואזרעי
מקנה תשבר : כג כי־פחד אלי איד
אל ומשאתו לא אוכל : כד אם־
שמתי זהב כסלי ולכתם אמרתי
מבטחי : כה אם־אשמח כי־רב
חילי וכי־כביר מצאה ידי : כו אם־
אראה אור כי יהל וירח יקר הלך :
כז ויפת בסתר לבי ותשק ידי לפי :
כח גם־הוא עון פלילי כי־כחשתי
לאל ממעל : כט אם־אשמח בפיד
משנאי והתעררתי כי־מצאו רע :
ל ולא־נתתי לחטא חכי לשאל
באלה נפשו : לא אם־לא אמרו
מתי אהלי מי־יתן מבשרו לא
נשבע : לב בחוץ לא־ילין גר דלתי
לארח אפתח : לג אם־כסיתי
כאדם פשעי לטמון בחבי עוני :
לד כי אערוץ המון רבה ובוז־

אחמי ערטילי מדלית כסותא
ולית חופאה לחשיכא : כ אין
לא בריכו יתי חרצוי ומנזתא
דאמרי ישתחן : כא אין
ארימית על יתם ידי ארום
אחמי בתרעא סיועי : כב כתפי
מן שכמה תפול ואדרעי מן
קנה תתבר : כג ארום דליח
לותי תבר אלהא ומן מספייה
לא אסובר : כד אין שויתי
על דהב סכויי ולפטלון
אמרית רוחצני : כה אין אחדי
ארום סגא עתרי וארום
בסוגעא אשכחת ידי :
כו אין אחמי אסתהר ארום
ינהר וסהרא זיותן מהלך :
כז ושרגג בטומרא לבי ונשקת
ידי לפומי : כח לחוד הוא
סורחן פריש ארום כדבית
לאלהא מלעלא : כט אין אחדי
בצערא דסנאי ויבבית ארום
ארעיה ביש : ל ולא שבקית
למחטי מוריגי למשיל
במומתא נפשיה : לא אין לא
אמרו אנשי משכני מן יגזור
מבסריה לא נסבע :
לב בשוקא לא יבית גיורא
דשי לאכסניא פתחית : לג אין
חפית כאדם קדמי מרדי
למטמע בעטפי סורחני : לד ארום אתגבר דכפת גיותניא ובסיר גניסתא

הנו"ן בס"ד : משכמה ל' מפיק ה"א כתפי משכמה תפל והוא חד מן י"ח מלין לא מפקין ה"א בסוף תיבותא וטעין וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד : ומשאתו ל' כי פחד אלי חד והוא חד מן מלין יתיראין דמשמשין ומ' ברישיה וסי' נמסר במס"ת רבתא במערכת אות המ"ם בס"ד : יהל ב' בתרי לישנא א' פתח וא' קמץ וסימ' לא יהל שם ערבי. אם אראה אור כי יהל. בתרא קמץ : ולא ד' ר"פ בסיפ' וסי' ולא נתתי לחטוא חכי. ולא אמר איה אלוה עשי. ולא ערך אלי מלין. ולא נמצא נשים יפות : בחוץ ב' ר"פ וסימ' בחוץ תעמוד והאיש. בחוץ לא ילין גר : כאדם ג' וסימ' נמסר ביהושע כי' ו' : אערוץ ג' כל' בליש' וסי' בסיפ' סוף סימן י"ג :

רלבג

גדל עמי : (כג) ומשאתו. ומרוממותו : (כד) כסלי . מבטחי : ולכתם . וזהב : (כו) אור כי יהל . שמש כי יאיר וכמוהו נר ואור חשך בעריפיה : (כז) ויפת . מענין פיתוי והסתה : (כט) בפיד . באיד : והתעוררתי . ושמחתי והרצון בזה נתעוררתי להתנועע תנועת הגיל והשמחה : (ל) באלה . בקללה : (לא) מתי אהלי . אנשי אהלי : (לב) לארח . לדרך כדי שיראה האורחים בבואם להכנס בביתם : (לג) בחבי . בסתרי : (לד) אערוץ המון רבה . הייתי יכול לשמור המון רבה מהאנשים :

מצודת דוד

ראיתי שאין כסות לאביון : (כ) אם לא . האם לא ברך אותי חלצי האיש ההוא כי הלא הלבשתיו ובאמת ברך אותי חלציו בעבור זה והוא ענין מליצה : ומגז . האם לא יתחמם בשרו מגיזת כבשי הלא באמת עשיתי לו מלבוש מן הגזה : (כא) אם הניפותי . אם על היתום הנפתי יד להכותו בבטחון כי הראה לי עוזרה בשער המשפט ועזרת היתום חלפה : (כב) כתפי . גמול ענשי יהיה אשר כתפי הוא גובה סיד תפול משכמה הוא רוחב הכתף או זרועי תשבר מן העצם העליון העגול כקנה : (כג) כי פחד אלי . נמנעתי להגיף יד כי היה אלי פחד מאוד אל הבא לשלם גמול אף לא אוכל לעשות כזאת מרוממות האל ר"ל מלבד יראת העונש שהיה לי מאז היה בי עוד יראת הרוממות : (כד) אם שמתי . האם שמתי בטחוני בזהב האם אמרתי על הכתם שהוא מבטחי וחדלתי מלבטוח בה' : (כה) אם אשמח . האם שמחתי אשר היה רב עשרי ואשר מצאה ידי מרבית הון וכאומר הלא קניני עוה"ז לא היו נחשבים בעיני למאומה לשמוח בהם : (כו) אם אראה . האם כאשר ראיתי אור השמש אשר יזהיר ביותר והירח המאיר והולך ומוסיף אורה : (כז) ויפת . וכי בעבור אורם הרב היה נפתה לבי בסתר המחשבה לומר שיש בהם אלהות ואף שמתי את ידי לפי לסותמה לבלי הוציא את הדבר הרע הזה מן השפה ולחוץ ור"ל וכי כן היה בתמיה הלא כמו שלא דברתי בפי מאומה רע כן לא היה לבי נפתה במחשבה : (כח) גם הוא עון פלילי . כי אמרתי גם המחשבה לבדה הוא עון הראוי להשפט עליו כי בזה הייתי מכחיש בהאל היושב ממעל לתלות האלהות במעשה ידיו : (כט) אם אשמח . האם שמחתי בעבור פיד שונאי וכי התעוררתי לקום עליו לשלם לו גמול כאשר מצאו רע בחושבי כאשר החל לנפול לא יוסיף לקום : (ל) ולא נתתי . ר"ל לא סוף הדבר שלא שלמתי לו אז גמול אלא אפילו אם היה לי עליו מה מתביעת ממון לא עזבתי את חכי להחטיא בו לשאול נפשו בשבועת האלה למען ישבע לשקר ויתחייב נפשו : (לא) אם לא . האם לא אמרו עלי אנשי אהלי ונערי מי יתן לנו לאכול מבשרו ונאכל ולא נשבע כי כ"כ נאכל לתאוה עד כי נחשוק לאכול עוד כי לאורחים היו לי : (לב) בחוץ . והסבה היה כי במקומי לא לן מעולם בחוץ הגר הבא מארץ נכריה ובעצמי פתחתי דלתי ביתי להאורח הבא כי לא המתנתי למתי אהלי שהם יכניסו לבית את כל הבא. או ר"ל פתחתי הדלתות אל מול הדרך להעיר לב אנשים לבא אל ביתי ובעבור זה רבו כמו רבו אנשים הולכי אורח והיה להם לטורח להתעסק ולזה היו לי לאויבים : (לג) אם כסיתי . האם כסיתי פשעי כדרך שאר בני אדם אשר יכסו פשעם ויכחשו בהם כי הלא אם קרה לי מה מדבר פשע לא כחשתי בה : לטמון . מוסב על אם לומר האם היה דרכי לטמון עוני במחבואי לבל יודע למי והוא כפל ענין במ"ש : (לד) כי אערוץ . ר"ל וכי עשיתי כזאת עד שיבוא עלי הדבר הזה אשר מאז היה הכח בידי לערוץ ולשבור המון רב מן האנשים ועתה בבוז

מצודת ציון

אותם כמו ולא נחם (שמות יג) : (כ) חלציו . מתניו : (כא) הניפותי . הרימותי כמו לא תניף עליהם ברזל (דברים כז) : (כב) ואזרעי . באל"ף נוספת : (כד) כסלי . ענין בטחון כמו הלא יראתך כסלתך (לעיל ד) : ולכתם . הוא כזהב הטוב : (כה) כביר . הרבה כמו מזער לא כביר (ישעיה טז) : (כו) יהל . יאיר ויזרח כמו בהלו נרו (לעיל כט) : יקר . ענין הארה ובהירות וכן אור יקרות (זכריה יד) : (כז) ותשק . ענין חבור ודבוק והוא מושאל מל' נשיקה שהוא דבוק השפתים : (כח) לאל . באל. ובאה הלמ"ד במקום הבי"ת וכן בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ) ומשפטו בבן ישי : (כט) בפיד . ענינו כמו איד וכן אם בפידו להן שוע (לעיל ל) וענינו שבר ומקרה רעה : והתעוררתי . מל' התעורה והתגברות : (ל) ולא נתתי . לא עזבתי כמו ולא נתן סיחון (במדבר כא) : (לב) לאורח . הוא שם מצורף לבאים בכח מהדרך ולהדרך עצמו : (לג) בחבי . כמו בחבאי בא"ל וזהו מל' מחבואה : (לד) אערוץ . אשבור כמו בערוץ נחלים (לעיל ל) : המון . עם רב ולתוספת ביאור

תולדות אהרן ומגז . חולין קלז בכורות טו : פחד . עקרים מ"ג פל"ב : כסיתי . עקרים מ"ד פכ"ו :

אבן עזרא

משפחות יחתני. והנכון במשפחות יחתני ויפחידני כי יחתני כמו חתת אלהים: (לה) הן תוי. יש אומרים שהוא חסר אל"ף והענין כי התאוה שיענני שדי והנכון שהוא כמו והתוית תיו והענין כל מה שרשמתי שדי הוא שיענני: איש ריבי. שיריב בשבילי: (לו) אענדנו. כמו ענדם וענינו כמו אשים: (לז) מספר צעדי אגידנו. כל דרכי הייתי מגיד לו לפניו: (לט) ונפש בעליה הפחתי. כמו מפח נפש: (מ) באשה. מין ממיני הקוץ כמו ויעש באושים

הן ח' בסגול וסי' הן עם לבדד ישכן. הן עם כלביא יקום וכארי. הן הוא משוש דרכו. הן זאת לא צדקת אענך. הן תוי שדי: אדמתי ג' וסי' הלא זו דברי עד היותי על אדמתי. ונטשתי מעל אדמתי דד"ה. על אדמתי תזעק: תלמיה ב' וסימני' תלמיה רוה נחת גדודיה. תלמיה יבכיון: יבכיון ב' וסי' מלאכי שלום מר. תלמיה יבכיון: כחה ב' וסימ' לא תוסף תת כחה. אם כחה אכלתי בלי כסף:

מִשְׁפָּחוֹת יְחִתֵּנִי וָאֶדֹּם לֹא־אֵצֵא
פָּתַח׃ לה מִי יִתֶּן־לִי ׀ שֹׁמֵעַ לִי הֶן
תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ
רִיבִי׃ לו אִם־לֹא עַל־שִׁכְמִי
אֶשָּׂאֶנּוּ אֶעֶנְדֶנּוּ עֲטָרוֹת לִי׃
לז מִסְפַּר צְעָדַי אַגִּידֶנּוּ כְּמוֹ נָגִיד
אֲקָרְבֶנּוּ׃ לח אִם־עָלַי אַדְמָתִי
תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן׃ לט אִם־
כֹּחָהּ אָכַלְתִּי בְלִי־כָסֶף וְנֶפֶשׁ
בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי׃ מ תַּחַת חִטָּה ׀
יֵצֵא חוֹחַ וְתַחַת־שְׂעֹרָה בָאְשָׁה
תַּמּוּ דִּבְרֵי אִיּוֹב׃

יִתְבָּרְנַנִי וּשְׁתֵקִית לָא אֶפּוֹק
מַעֲלָנָא׃ לה מַן יִגְזוֹר עֲלַי
דִיקַבֵּל מִנִי הָא רְגוֹגֵי דְשַׁדַּי
עֲנֵי יָתִי וּפִטְקָא דִכְתַב אֱנַשׁ
תִּגְרִי׃ לו אִין לָא עַל כַּתְפַּי
אֶסוֹבְרְנֵיהּ אַרְכְּבִנֵיהּ כְּלִילָן
לִי׃ לז מִנְיַן פְּסִיעָתִי אֲחַוְנֵיהּ
דְכַמַת אַרְכוֹנָא אֲקָרְבִנֵיהּ׃
לח אִין עֲלַי אַרְעָא תִקְבּוֹל
וְכַחֲדָא תַּלְמַיָּהָא בָּכְיָן׃
לט אִין חֵילָהּ גְמִירִית בְּלָא
כְסַף וּנְפַשׁ דְמָרָהָא אַפְחֵית׃
מ חֲלָף חִנְטַיָּא יִפְקוּן סִלְוֵי
וַחֲלַף סַעֲרָתָא הָזְמֵי שְׁלִיטֵי׃

רשי

לא היה (ישעיה כג): יחיתני. מיראני: (לה) הן תוי שדי יענני. ולואי שיעיד עלי המקום בדין כמ"ש עלי כי אין כמוהו בארץ תם וישר וירא אלהים (לעיל א) גם משה שכתב ספרו וספרי יעיד עלי. (ד"א) כן היה איוב אומר הנה לתוות אותי ואת כושרי: שדי יענני. לבקשה זאת: וספר כתב איש ריבי. יכתוב גם הוא ספרו להתווכח עמי: (לו) אשאנו. לכתוב את ספרו: אענדנו. אקשרנו לספר עטרות לי: (לז) מספר צעדי אגידנו. לאותו האיש: (לח) אם עלי אדמתי תזעק. על לקט שכחה ופאה ומעשרות שלא הוצאתי מעשרות כראוי: ויחד תלמיה יבכיון. שחרשתי בשור וחמור יחדיו: (לט) בלי כסף. לשכור שכירים ולעשקם ד"א זה מעשר שני דכתיב וצרת הכסף בידך (דברים יד): ונפש בעליה. ארים העובד בה: (מ) באשה. (דבר מבאיש) כמו באושים (ישעיה ה) (אם עשיתי כן תחת חטה יצא חוח תנא רבי אושעיא למדתך תורה דרך ארץ שדה שמעלה חוחים יפה לזורעה חטים שמעלה באושים יפה לזורעה שעורים כ"ה בילקוט) ומה טעם תחת חטה יצא חוח: תמו וגו'. עד כאן חוזר ומתנבא כמה נבואות ואת אומר תמו דברי איוב אלא כך אומר איוב אם לא עשיתי

רלבג

ובוז משפחות יחיתני. האיש הנבזה במשפחות יכניעני ויבזני או ירצה בזה האיש שהוא מהמשפחות היותר נבזות: (לה) תוי. הרמזי ותוי מגז' והתוית תיו: יענני. יעיד לי או יהיה הרצון בתוי תאותי ויהיה חסר אל"ף ויהיה ביאור ויענני יענה אותי בהתווכחי עמו על טענותי כי כבר חשק איוב זה כמו שזכר במה שקדם: (לו) אענדנו. אקשרנו: (לט) הפחתי. הדאבתי: (מ) באשה. הוא מין ממיני הקוץ מגזרת ויעש באושים והרצון בזה שכאשר יזרע בארצו לא תוציא למחה אבל יצמחו בה קוצים ודרדרים: ביאור דברי המענה הוסיף איוב לבאר משלו מתאונן שלא חטא ומתרעם על רעיו המיחסים לו עול ורשע ואמר מי יתן אותי והייתי על האופן שהייתי בימים הקודמים אשר היה השם שומר אותי ר"ל שהייתי מצליח כאשר היה נרו מאיר על ראשי עד שלאורו הייתי הולך בהושך ואור לי. כאשר הייתי בנערותי בהכרת השם עלי אהלי ר"ל שלמוב הצלחתי הייתי נעזר בכל מה שארצהו. בעוד שהיה השם עמי היו סביבותי נערי לשמש אותי. ברחוץ דרכי בחמאה מרוב ההצלחה הבאה אלי והצור היה יוצק לי פלגי שמן. הנה אז כאשר יצאתי בשער על הקריה והכינותי מושבי ברחוב ראוני נערים ונחבאו לבשתם ממני וישישים קמו עמדו לכבדני. השרים והנגידים אשר היו מדברים מנעו דבריהם בבואי מיראתם ממני וכ"ש שאר האנשים. לפי שהאוזן אשר שמעה פעולתי וצדקתי היתה מאשרת אותי והעין אשר ראתה מעידה על צדקתי והם לבבי. וזה שכבר הייתי ממלט העני כשהיה משוע מהחמס הנעשה לו והיתום אשר לא היה עוזר לו. והאיש האובד ממרירותו היתה באה ברכתו עלי רוצה לומר שהוא היה מברך אותי במה שהייתי הוננו והאלמנה המרת נפש הייתי מעמיד במחה מרוב הטבתי לה. צדק לבשתי ומרוב חסדי בו וילבשני ר"ל שהוא בא אלי שאלבשהו וזה כי כשתתחזק זאת התכונה בלב האדם יבאו העניים והמרודים אליו ויהיה זה סבה אל שיתחזק יותר בזאת התכונה ובזה לבשני משפט ויותר כמעיל וצניף שיסובבו האדם ויקיפו אותו. עינים הייתי לעור ורגלים לפסח ר"ל שהייתי עוזר אותם ומשלים החסרונם כפי היכולת. הנה הייתי לאביונים כאב להושיע אותם מחומסיהם ואשר לא ידעתי הריב אחקרהו לאמתו. וכאשר מצאתי האמת הייתי מכרית בעול בחזקת היד והשיב אל הענשוק מה שהיה חומסו. ומפני היות מעשי בזה האופן מכוונים והצדק הייתי בוטח שאמות עם היותי בקיני רוצה לומר שלא ימותו בני בחיי ולא יחרב ביתי והייתי בוטח שיאריכו ימי עד שיהיה מספר ימי חיי כחול אשר על שפת הים לרוב. ואומר כי בזכותי זה יהיה שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי רוצה לומר שלא יחסר לי ההון אשר הייתי ניזון ממנו והבא לי הטובה מכל צדדי והצלחה תמיד והגדל בקניני כצמות האילן אשר יבא לו המזון מלמעלה ומלמטה. והייתי בוטח שיהיה כבודי מתחדש עמי תמיד ר"ל שלא די שיתקיים בי כבודי אבל יתוסף תמיד לטוב פעולתי וכחי וגבורתי יתחזק תמיד. הנה הנגידים והשרים שמעו אלי כשהייתי מדבר לעשות כדברי והם היו מיחלים ומקוים לדברי קודם דברי ויחרישו עד שתבא עצתי ובבא עצתי לא ישנו לקחת עצה אחרת אבל יקבלוה ויקיימוה עליהם תטוף מלתי שיאמר אחד לאחד מה שאמרתי אני. והנה היו מיחלים לעצתי כמו שיחל האדם למטר ופיהם פערו לשאול עצתי כמו שישאלו האנשים המלקוש מאת הש"י. הנה

כאשר אשחק ואלעג עליהם היו כאילו הם בלתי מאמינים שאני משחק ולא היו מפילים ומחסרים אור פני מפני יראתי אשר היתה על פניהם לשחוק עלי ולהתל בי. כאשר רציתי לבחור דרכם וללכת עמהם הייתי יושב בראש והייתי שוכן ביניהם כמלך בגדוד שהוא נורא וכאיש המנחם אבלים שהם נותנים לב לשמוע דבריו להסיר מעליהם יגונם. או יהיה ביאור אבחר דרכם אני הייתי בוחר להם הדרך אשר ילכו בה כדבר דבר ממה שיעשוהו כי הם יבקשו עצה ממני והייתי יושב בראש כאשר הייתי יושב ביניהם. ועתה השתנה הזמן עד שילעגו עלי צעירים ממני לימים אשר אבותם היו פחותים כל כך עד שהייתי מואס לשית אותם על כלבי צאני לשמור אותם כי היו פחותים בכל דבר. גם כח וגבורה לא היו שוים כלל עד שלפחיתותם אבד הזמן עליהם כי אין בהם תועלת כלל כל כך הם פחותים עד שיהיו גלמוד מאין חברה בכבת בחסרון והכפן אשר היה להם תמיד ולזה היו רודפים למקום ציה והבך ואפלה להסתר שם לכסות קלונם. מרוב החסרון והרעב היו קורטים מלוח על האילן לאכלו ושרש רתמים היה להמם ומזונם עם היות אלו הדברים בלתי נאותים להיות מזון לאדם. מתוך העיר יגורשו מרוב בזיונם הואם יריעו עלימו בההכנסם שם כמו שיריעו על הגנב ולזה היו הולכים בנקיק הנחל להסתר שם במחלות ובחורי העפר ובחורי הסלעים. בין האילנות ינעקו מהרעב והעירום ותחת הקוצים והחרולים יתנגעו ויתנגפו להכנס בקצות הקוצים בבשרם להיותם ערומים. הנה אלו האנשים אשר שחקו עליהם בני אנשים נבלים ובני אנשים בלי שם רוצה לומר שלא נשאר להם שם לפחיתותם אשר נכנעו ונפלו יותר מן הארץ. והנה אמר זה לפי מה שאחשב כנגד צופר שהיה צעיר ממנו לימים וחרף אותו ובזהו מאד או אמר זה כנגד בלדד וצופר כמו שזכרנו במה שקדם. ועתה נגינתם הייתי ללעג ושחוק עלי כל היום ואשי להם למלה כי לא היו מדברים כי אם בבזיונותי עם היותם צעירים ממני לימים. והיותם בני פחותים זה האופן מן הפחיתות יתעבו אותי ורחקו ממני והקלו בי כל כך עד שבפניהם בי היו רוקקים למאוס אותי. והסבה בזה כי השם ותרך פתח היתר אשר היו נקשרים בו האנשים קודם זה ליראתם ממני ויענני מפני זה כל אחד מהם ורסן היראה אשר היתה להם שלחו והסירו מפני. על ימיני יקומו ילדים ודחו רגלי להפיל אותי וידריכו עלי אורחות אידם מרוב השתדלם להזיק לי. היתה הדרך הסיא אשר דרכו בה להזיקני סלולה ודרוכה כמו הדרך שידרכו בה רבים. כאשר רציתי להשתדל בדבר מה נסתו נתיבתי עד שיבלבל ממני אשר יזמתי. הנה הם עוזרים לשברי רוצה לומר להוסיף שבר על שברי ואלו האנשים אשר היו בני נבל לא היה עוזר להם מקדם לפחיתותם. או יהיה ביאור אמרו להוותי יועילו כאילו הגיעם תועלת בשברי ולזה ירצו להזיקני. כפרץ רחב שיעברו בו המים בשטף ובמסירות כן יבאו אלי אלה הפחותים להאריבני ההת השואה הבאה עלי התגלגלו לבא עלי בהאב להוסיף מכאוב על מכאובי. נהפכו עלי בלהות תרדוף כל אחת מהם ברוח נפשי ותרדוף נשמו כמו סער

מצודת ציון

ביאור אמר רבה: יחתני. מל' חתת ושבר: ואדום. ואשתוק כמו וידום אהרן (ויקרא י): (לה) תוי. כמו תאוי הוא מל' האוה ותחסר האל"ף וכן ת"י רגוגי וכ"כ ולא תתאוה (דברים ה) ת"א ולא תירוג: יענני. מל' עניה ותשובה: וספר. הוא"ו הוא במקום או: (לו) אם לא. הוא ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קלא): אענדנו. ענין עניבה וקשירה וכן ענדם על גרגרותיך (משלי ו): (לח) תלמיה. הערוגות כמו תלמי שדי (הושע י): (לט) הפחתי. הדאבתי כמו מפח נפש (לעיל יא): (מ) חוח. מין קוץ: באשה. דומה הוא לשעורים וגרוע

מצודת דוד

הבזוי מן המשפחות משבר ומפחד אותי ובע"כ אשתוק ואסבול ולא אצא מפתח ביתי ליראתי ממנו: (לה) מי יתן וגו'. מי יתן לי איש אשר ישמע אלי למלאות תשוקתי כי הן תאותי אשר שדי יענה לי לומר מה פשעי וכמ"ש למעלה הדבר והשיבני כמה לי עונות וכו' או שאיש ריבי המתווכח עמדי יכתוב בספר כל דברי ויכוחו למען יעמדו ימים רבים ויבחנו דור אחרון הדין עם מי וכמ"ש למעלה מי יתן בספר ויוחקו: (לו) אם לא. אם אמצא איש אשר ימלא תשוקתי באחת משתי אלה הנה בחמת אשא אותו על שכמי ולא יהיה עלי למשא ואקשור אותו על ראשי להיות לי לעטרת כי מאוד אחבבנו ואתפאר בו: (לז) מספר. אגיד לו מספר פסיעותי ר"ל אגלה לו מצפוני לבי ואקרב אותו כמו שמקרבין את השר: (לח) אם עלי. חזר לדבריו הראשונים ואמר אם אדמת שדי תזעק עלי להעיד שהיא אצלי בגזל ואם תלמיה כולם יחד יבכיון להתאונן על שכבוש תחת ידי שכר הפועלים עובדי אדמה והוא ענין מליצה: (לט) אם כחה. עתה חזר ופירש אמריו לומר אם אכלתי כח השדה והבואתה בלי כסף מחירה לעובדי האדמה ואם האדבתי והכאבתי נפש בעליה הראשונים לעשוק שדהו מבלי כסף שכרו: (מ) תחת חטה. אזי יהיה גמול העונש שבמקום החטה הזרועה יצא חוח ובמקום השעורה תצמח באשה: תמו דברי איוב. גם אלה דברי איוב שאמר נשלמו אמרי ולא אדבר עוד מעתה וכאומר הנה כבר ספרתי כושר דרכי ורוב המכאוב הבא עלי אחר מרבית הגדולה וההצלחה שהיה לי מאז ואין לי מענה על דברי ומה א"כ אוסיף לדבר עוד (העולה מהדברים האלה כי יספר מרבית גדולתו וגודל הצלחתו שהיה לו מאז וכברון מעשיו אשר בעבורם בא לו הגדולה והכבוד ואיך נהפך הדבר מן הקצה אל הקצה כי אף הצעירים והבוז משפחות יבזוהו ואף יסבול מכאובות שונות ולא בעבור עון מה כי מאוד היה נזהר בכל הדברים שיש להזהר בהם וירבה לספר מרבית צדקתו ויושר הנהגתו

לב א וַיִּשְׁבְּתוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה מֵעֲנוֹת אֶת־אִיּוֹב כִּי הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו: ב וַיִּחַר אַף ׀ אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי מִמִּשְׁפַּחַת רָם בְּאִיּוֹב חָרָה אַפּוֹ עַל־צַדְּקוֹ נַפְשׁוֹ מֵאֱלֹהִים: ג וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה

ל׳ ומד כאיוב

פִּתְגָמֵי אִיּוֹב: א וּפְסַקוּ תְּלָתָא גַּבְרַיָּא הָאִלֵּין מִלְאַתָבָא יַת אִיּוֹב מְטוּל דְּהוּא זַכַּי בְּעֵינוֹי: ב וּתְקֵיף רוּגְזָא דֶאֱלִיהוּא בַּר בַּרַכְאֵל בּוּזָאָה מִן גְּנִיסַת אַבְרָהָם בְּאִיּוֹב תַּקִּיף רוּגְזֵיהּ מְטוּל זַכָּאוּתֵיהּ נַפְשֵׁיהּ מִן אֱלָהָא: ג וּבִתְלָת חַבְרוֹי תְּקֵיף

באיוב ל׳ ויתר אף אליהוא . וחד כאיוב ואינון מן א״ב מן חד חד חד בא וחד כא וסי׳ גמסר במסורה רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד :

רשי

עשיתי כן יתמו דברי איוב ואל הי פתחון פה לומר לפניך כערתי הקדש (דברים כ) כך יאיתי בפסיקתא בפרשת עשר תעשר (שם יד) מפורש כן מן הפסוקים האלו: מענה אליהוא: (ב) ממשפחת רם. אברהם שנא׳ האדם הגדול בענקים (יהושע ד) זה אברהם: מאלהים. יותר מן המקום

[ותולדות אהרן ויחר אף . סוטה כ : חרה אפו . מכר קרח :]

אבן עזרא

באושים: (ב) הבוזי. מבני נחור אחי אברהם ואת בוז אחיו ויתכן היותו בן ממשפחת האם כמו יאיר בן מנשה שהוא מבני יהודה כאשר מפורש בדברי הימים: ממשפחת רם. הקרוב שהוא אבי עמינדב והוא מבני ישראל: חרה אפו על איוב. על שלדק נפשו יותר מאלהים והרשיע המקום בדברו כרוב נערו: (ג) ובשלשת רעיו חרה אפו

רלבג

כעב שמעבור בקלות . ועתה הגיעני מחוזק המכאובות עד שהאלו נשתפכו חיי אללי ונשלכו ויאחזו אותי ימי עוני הסך מה שהייתי חושב שיתמיד אתי השם סללתתי ואאריך ימי לטוב מעשי . לילה נקר השולי עלמי מעלי ועורקי לא תנוח תנועתם כלל עם השינה מחוזק המכאוב והחוש הנכרי אשר בתוך גופי . ואמנם אמר זה לפי שדפק האיש הישן אינו דופק בחוזק כמו דפק האיש הניעור מפני הכנס החום הטבעי בעת השינה בפנימי הגוף כמו שהתבאר בטבעיות . ברוב כח החולי יתחפש לבושי מצד בליתה הסרוחה היולאת מכל גופי ומטנפת תמיד בגדי כפי כתנתי שיסובב צוארי וכן יאזרני תלוי סביב גופי . השליכני החולי לחומר ונמשלתי כעפר ואפר כאלו אין בי חיים . ועל זה כהמם הנעשה לי אצעק אליך ולא תענה אותי או אם עמדתי ושתקתי מלצעוק אליך לא תתבונן בי להשגיח עלי ולהציל אותי . תהפך להאכזר לי עד שתכני בחלה המכות האכזריות ותשנא אותי בתכלית השנאה להכות אותי בכתף מכת אויב תגביה אותי ותרכיבני על הרוח שיבלבלני ויניעני הנעות חזקות ותפיל ממני התושיה אשר הייתי מתנהג בה מרוב הבלבול והערבוב אשר ערבב שכלי זה המכאוב . הנה ידעתי כי אל מות תשיבני ולבית אשר נועד לכל חי והוא הקבר ואע״פ שאלו האנשים מנחמים אותי תנחומי הבל . אך לא ישלח יד לעזור מהמות בבעי והדרישה אשר ידרוש האדם מהש״י ואע״פ שבעת המות ימלא להאנשים לעקה אל השם עד שהוא כמו מפורסם לכלם שהלעקה אל השם תועיל הנה אין כח בזה המפורסם שיסתור דעתו אשר יתייבהו החוש והקש כמו שקדם רלוני שאין התפלה מועילה בזה . ואפשר שנאמר שהרלון בזה כי אף על פי שאני מיחס לשם יתברך בהשתלשלות הסבות שהוא יביאני אל מות הנה בהפגה הוא לא ישלח יד בעי ובזמנון הבא לאלו הנמלאות השפלות ואף על פי שבפידו הבא עליהם ימלא לנמלאות נדיבות רוצה לומר שבזה האופן יגיע נדיבות הפועל להויות בזה העולם השפל כי ההוויה לא תהיה לדבר כי אם בהפסד לדבר הנה לא נשפוט מפני זה שההפסד מכוון לעלמו אבל הוא בלתי מכוון וההוויה מכוונת . ואלו היה אפשר לגזירות האלו שתעמודנה בתמריהם ל לא לא היה מונעם מזה הש״י אבל יביא בהם כלים לשמור מציאותם כפי מה שאפשר . האם לא בכיתי לקשה יום ועגמה נפשי לאביון להיותי מילר בלרתם כי יבא עלי העונש בכל הענינים אשר קויתי שיבא טוב בא רע וכאשר הייתי מייחל לאור ויבא עלי אופל הלרות . מעי רותחו בהוס השאין ולא דמו ולא נחו מהרתיחה וקדמוני ימי העוני . מרוב הלרות הלכתי קודר בלא חמה שהזיפתני מרוב לרותי לא אכוס לזעוק בקהל . אח הייתי לתנין ורע לבנות יענה לקונן תמיד ולעורר נהי . עורי נשחר מעלי מעולם החום ועלמי נתייבשו מרוב היובש . ונהפך לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים הלא באמת אם לא הייתי מילר בלרת קשי יום והאביונים והייתי שמח לאידם היה ראוי שיבאו עלי אלו העונשים אבל הייתי מילר בלרתם ולמה באוני הלרות האלו . הנה כרתי ברית לעיני שלא להסתכל על בתולה להשתדל לשכב עמה לירחתי מעונש השם כי מה חלק אלוה ממעל ונחלת שדי ממרומים למי שיעשה כמו זה הפועל . הלא לעול ראוי שימלא איד ואיד זר ונכרי לפועלי און ולמה בא אלי זה האיד הנכרי . הלא הש״י יראה דרכי ויראה אם הלכתי בדרכי שקרות ואם מיהרה רגלי ללכת על דבר מרמה כאשר ישקלני השם במאזני לדק אז ידע תומתי ולזה הוא מבואר שלא הייתי ראוי אל שיגיע השם אלי זה העונש . אם נטתה אשורי מני הדרך הישרה והלך לבי אחר עיני להבוק ולחמוד מה שאיננו לי ובכפי דבק דבר מגזל תבואתי זאת הקללה שמה שאזרע בקרקעותי יאכל אחר והנאלאים אשר לי בקרקעותי ישורשו ויעקרו . אם נפתה לבי על אשה בעולת בעל ועל פתח רעי ארבתי לבא אליה תבואני זאת הקללה והוא שתטחן לאחר אשתי ויכרעו עמה אנשים אחרים ואולם זכר הטחינה כי היא היתה אז מהעבודות המיוחדות אשר תעבוד בהם האשה את בעלה והוא מבואר שלא יהיה מהאשה נזולת בעלה כמו אלו העבודות אם לא בסיבת העוני המופלג או בסיבת הניאוף . והנה זה המנהג היה נמשך עד זמן רבותינו ז״ל ולזה זכרו הטחינה בעבודות שהאשה עושה לבעלה . ואפשר שתהיה זאת הקללה שימות ותהיה אשתו לאחר לאשה ולזה אמר שתעשה לאחר זאת העבודה שלא היתה בזמן ההוא כי אם מהאשה לבעלה ויהיה לה איש אחר זולתו ויבגלנה ולזה אמר ועליה יכרעון אחרין : כי היא זמה והוא עון פלילי אם הייתי משתדל לנאוף את אשת רעי . כי אש היא עד אבדון תאכל ותכלה ותשרש ותעקר כל תבואתי אם הייתי מועד אשר לרעי והיה דבק בכפי דבר מאחרי שלא כדין רוצה לומר שכבר היה נשאר מאלו הרעות לירחתו מהש״י מהעונש אשר היה תושב שיגיע למי שהיה עושה אותם . האם הייתי מואס משפט עבדו ואמתו בהתווכחם עמי מצד שפלותם ועולם ידי הלא באמת הייתי נשמר מזה לירחתי שיגיעני עונש מהשם . כי מה אעשה כי יקום אל לשפוט אותי וכי יפקוד ויבדוק עניני ויבחנם מה אשיבנו ואי זה ההתנצלות יהיה לי . הלא מי שעשני בבטן הוא ג״כ עשהו ופועל אחד בעינו והוא הש״י כונן אותנו ברחם אמנו אחד ולזה אין ראוי שתתגאה עליו עד שאמאס משפטו בריבו עמי . האם הייתי מונע מחפץ דלים ועיני אלמנה אכלה שאמנע ממנה משאלותה לבה. והייתי אוכל פתי לבדי מזולת שאאכיל ממנו ליתום . הנה אין הענין כן כי מנעורי הייתי בזאת התכונה שנתגדל עמי היתום כאלו היתי אב לו ומבטן אמי הייתי מנחם האלמנה ומדריך אותה אל מה שיאות לפי כחי . וכאשר ראיתי מי שהיה אובד מחסרון הלבוש ואביון שאין לו לבוש באמת ברכוני חלליו כי הסיתיו מערומו ומגז כבשי היה מתחמם כי הייתי מלביש אותו. האם הייתי מניף על יתום ידי להכותו להושיעני כי אראה בשער אנשים עוזרים לי ועזה לא אירא ממנו . הנה אם הייתי עושה כן תבואני זאת הקללה ר״ל שתפול כתפי משכמה ואזרועי תשבר מקנה שלה . הנה מכל זה הייתי נשמר לפחדי שיגיעני השם אידו ומרוממותו לא אוכל להמלט ממנו . האם שמתי זהב תקותי ונתתי שמחה בלבי כי רב חילי וכי מלאה ידי כרבה מהשופר והחון עד שאשכח הש״י מעושרי . אם הייתי רואה השמש כאשר יאיר והירח שהולך מאד ביקר והאור הבא לו מהשמש והיה נפתה לבי על זאת אפילו בסתר להאמין כי השמש הוא האלוה להאלילו על הירח זה האור ולהגלות פעולותיו בזה העולם השפל והיתה נושקת ידי לפי כדי שלא אוליא מפי מה שהרהרתי בלבי הלא באמת הייתי נשמר מזה ר״ל שלא נהרהר בלבי בזה הדבר כלל לפי שהוא עון פלילי כי הייתי מכחש לאל ממעל אם עשיתי כן אין לאדם שיתיר לעלמו להסתפק בכמו זה הענין כי אולי נקולר דעתו יעלם ממנו האמת ויבא להכחיש שיהיה האלוה נמלא . האם הייתי שמח בפיד משנאי והתעוררתי לגיל ולשמוח כי מלאו רע הנה לא נתתי חכי לזכיר אותו לרע ונקללו כ״ש שאהיה שמח לאידו. [illegible] מי יתן מבשרו לנו ונאכל ולא נוכל להיות שבעים מרוב תשוקתנו לאכלו ולכלותו וזאת השנאה היתה מצד הטרחתי אותם בעבודת האורחים כי בחוץ לא היה לן גר והייתי פותח דלתי על אם הדרך כדי שיכנסו העוברים והשבים בביתי האם כסיתי כאדם האנשים פשעי לטמון בחובי עוני עד שלא יחשב לי עון כמה שהיה לי עון הלא באמת לא עשיתי זה כי לא חטאתי כלל שאלטרך אל זה. או יהיה פירושו האם קרה שפשעתי כנגד איזה שיהיה לא כסיתי פשעי להתנצל בדברי שקר אך הודיתי האמת כי הייתי כאיפן מהגבורה והכה עד באופן לערוץ המון רבה . הנה אז כשהיה מריב עמי איש שפל ונבזה מבוז המשפחות שתקתי ולא אענה לו דבר ולא אלא מפתח ביתי לריב עמו להתרחקי מן המחלוקת מי יתן שומע לי על זה הנזק הנעשה לי להגיע אלי אלו המכאובות שלא כדין . או יהיה פירוש כי אערוץ המון רבה וגו׳ תחת אשר היה לי מקדם לא לערוץ המון רבה הנה עתה נהפך עלי הזמן עד שמי פחות מבוז המשפחות יחיתני ואמר זה כנגד רעיו שהיו מבזים אותו אשר סיפר עליהם שהם בני נבל גם בני בלי שם . והנה מרוב בזותם אותי שתקתי ולא אוכל ללאת פתח כדי שלא אפגע מבזיונם מי יתן לי שומע שישמע ויחקור את הענין כמו שהם אומרים אני הטאתי ועל רוב פשעי והטאתי באה אלי הלרה . הנה הסימן והאות אשר לי על לדקי הוא ששדי יהיה עדי שלא חטאתי אם היה משגיח בזה כמו שאמר הנה בשמים עדי והספר שכתב איש ריבי הטוען על דברי הוא ג״כ לי לעד מצד המוס והטעות אשר בטענותיו . ולזה אאהב מאד אותו הספר עד שעל שכמי אשא אותו ואקשור אותו עטרה לי הנה אם היה שומע לי אגיד לו ומספר לעדי לא אעלים כדי שיראה האמת וישפוט כפי מה שראוי ואקרבנו כמו שיקרב האדם האדון והנגיד לפי שהוא עדות על לדקתי ותום לבבי מצד הראית מומיו והגלותם ויש מי שפירש תוי מגזרת תוה ויהיה הכר אל״ף ואם היה כן יהיה הביאור הנה תאותי שיענני השם על ריבי עמו גם תאותי שיכתוב בספר איש ריבי כל טענותיו וטענותי כי ככר השתוקק איוב ואמר מי יתן אפוא ויכתבון מלי אם לא על שכמי הייתי נושא זה הספר ואקשרנו לעטרות לי לאהבתי אותו . ואפשר שנאמר שיהיה הרלון באמרו מספר לעדי אגידנו וגו׳ מספר לעדי אגיד לאיש ריבי כדי שיכתוב בספר ואקרבנו כאילו היה אדון לי ואע״פ שהוא איש ריבי . אם היתה לועקת עלי אדמתי ר״ל להיותם נגזלת והייתי מפיח נפש בעליה ואם תלמיה עלי יבכיון לעשוק בפירות החורש אותם ולאכול כחה בלי כסף תבא עלי זאת הקללה והיא שילא תחת זרע הנזרע בה קוץ ודרדר : והכלל העולה מהדברים הוא שהוא אמר שלא הטא כלל גם לא היה כופר שיהיה האדם בלתי נפקד על מעשיו טרם הגיעו זה העונש אבל היה ירא מהשם שיפקדהו על מעשיו כמשפט כל מאמין בגמול ועונש ולזה לא יתכן שיאמרו שיהיה זה עונש בא אליו על החטא אשר לו בהאמינו שהשם עזב ארץ ולא יבין אל כל מעשיהם ולזה הרעה על הנם שהספק זמנו מהתכלית הטוב אל תכלית ה״ע על לא חמס בכפיו : וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא לדיק בעיניו : ביאור דברי זאת הפרשה ויגוחו שלשת רעי איוב מענותו לפי שהוא היה לדיק בעיניו ולא מלאו לו שום טענה יוכלו בה לקיים שככר הוכח במשפט , ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבוזי שהיה מבני בוז בן אחי אברהם כאמרו הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך את עוץ בכורו ואת בוז אחיו והיה ממשפחת איש אחד מזרע בוז שהיה שמו רם . באיוב וברעיו חרה אפו באיוב על אשר הלדיק עלמו יותר מהש״י ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מלאו מענה לענות לאיוב על טענותיו והיה זה הכה שהרשיעו את איוב להטיח דברים כנגד השם. או יהיה ביאור אמרו וירשיעו את איוב כי הוא כעס עליהם על אשר הרשיעו את איוב ויוהכו אליו הסאים רבים עם דעתם בו שהוא היה לדיק ויושר כי זאת הטענה היתה סיבה שלא מלאו מענה שטען איוב על עלמו שהוא היה לדיק . ואליהוא המתין את איוב בדברים ולא ענה תכף שמעו דבריו אבל המתין אם יענוהו חבריו וכראותו כי אין עונה אליו ויחר אפו : ביאור מלות המענה . ויען אליהו בן

מצודת דוד

הנהגתו וישפוט על עלמו גמול עונש אם חטא בדבר מה): לב (א) וישבתו . שלשת הרעים הנזכרים פסקו מלהשיב לאיוב כי הוא החזיק את עלמו לצדיק ומעתה לא מלאו מענה בדבר היסורים אשר באו עליו: (ב) הבוזי . מבני נחור אחי אברהם כמ״ש את עוץ בכורו ואת בוז אחיו (בראשית כב): ממשפחת רם. כי רם היה מזרע בוז: באיוב . על איוב חרה על שהצדיק את עלמו יותר מן האל כי אמר שהוא עשה משפט וצדקה וראוי הוא לגמול טוב והמקום מסר הכל ביד המערכה ועשק ממנו גמול צדקו: (ג) רעיו. של איוב: לא

מצודת ציון

וגרועה ממנו וכן ויעש באושים (ישעיה ה) שהוא מין דומה לענבים וגרועה מהם: (א) וישבתו . נחו

אַפּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה
וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת־אִיּוֹב׃ ד וֶאֱלִיהוּ
חִכָּה אֶת־אִיּוֹב בִּדְבָרִים כִּי זְקֵנִים־
הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים׃ ה וַיַּרְא
אֱלִיהוּא כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת
הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר אַפּוֹ׃ ו וַיַּעַן | אֱלִיהוּא
בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי וַיֹּאמַר צָעִיר
אֲנִי לְיָמִים וְאַתֶּם יְשִׁישִׁים עַל־
כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא | מֵחַוֹּת דֵּעִי
אֶתְכֶם׃ ז אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ
וְרֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ חָכְמָה׃ ח אָכֵן
רוּחַ־הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי
תְּבִינֵם׃ ט לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים
יָבִינוּ מִשְׁפָּט׃ י לָכֵן אָמַרְתִּי
שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי׃
יא הֵן הוֹחַלְתִּי | לְדִבְרֵיכֶם אָזִין
עַד־תְּבוּנֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן
מִלִּין׃ יב וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן וְהִנֵּה
אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנֶה אֲמָרָיו
מִכֶּם׃ יג פֶּן־תֹּאמְרוּ מָצָאנוּ חָכְמָה
אֵל יִדְּפֶנּוּ לֹא־אִישׁ׃ יד וְלֹא־עָרַךְ
אֵלַי מִלִּין וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ׃
טו חַתּוּ לֹא־עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ מֵהֶם
מִלִּים׃ טז וְהוֹחַלְתִּי כִּי־לֹא יְדַבֵּרוּ

רוּגְזֵיהּ מְטוּל דְּלָא אַשְׁכַּחוּ
תְּיוּבְתָּא וְחַיִּיבוּ יַת אִיּוֹב׃
ד וֶאֱלִיהוּא מְתַן יַת אִיּוֹב בְּמִלַּיָא
אֲרוּם סָבִין הִנּוּן מִנֵּיהּ לְיוֹמַיָא׃
ה וַחֲמָא אֱלִיהוּא אֲרוּם לֵית
תְּיוּבְתָּא בְּפוּם תְּלַת גּוּבְרַיָא
וּתְקִיף רוּגְזֵיהּ׃ ו וַאֲתִיב
אֱלִיהוּא בַּר בַּרַכְאֵל בּוּזָאָה
וַאֲמַר זוּטַר אֲנָא לְיוֹמַיָא
וְאַתּוּן קַשִּׁישִׁין מְטוּל הֵיכְנָא
אִסְתַּפֵּיתִי וּדְחֵילִית מִלְחַוָּאָה
מַנְדְּעָא יָתְכוֹן׃ ז אֲמַרִית
יוֹמַיָא יְמַלְּלוּן וּסְגִיאֵי שְׁנַיָא
יוֹדִיעוּן חוּכְמְתָא׃ ח בְּקוּשְׁטָא
רוּחַ נְבוּאֲתָא הִיא בְּבַר נָשׁ
וּמֵימַר שַׁדַּי תְּבַיְנִנּוּן׃ ט לָא
רַבְרְבָנֵי חַכִּימִין וְסָבַיָא יְבִינוּן
דִּינָא׃ י בְּגִין כֵּן אֲמַרִית קַבֵּל
מִנִּי אֲחַוֵּי מַנְדְּעִי בְּרַם אֲנָא׃
יא הָא אוֹרִיכֵית לְפִתְגָמֵיכוֹן
אֲצֵית עַד בְּיוּנְתְכוֹן עַד
דְּפַשְׁפְּשׁוּן מִלַּיָא׃ יב וְגַבֵּיכוֹן
אֶתְבַּיַּן וְהָא לֵית לְאִיּוֹב מְכַסַּן
מְתִיב מֵימְרוֹי מִנְּכוֹן׃
יג דִּלְמָא תֵימְרוּן אַשְׁכַּחְנָא
חוּכְמְתָא אֱלָהָא יַשְׁקְפִנֵּיהּ
לָא גְבַר׃ יד וְלָא סַדַּר קָוְתִי
מִלִּין וּבְמֵימְרֵיכוֹן לָא
אֲתִיבְנֵיהּ׃ טו אִתְּבָרוּ לָא
אֲתִיבוּ תוּב אִסְתַּלְּקוּ מִנְּהוֹן
מִלַּיָא׃ טז וְאוֹרִיכֵית אֲרוּם לָא

אבן עזרא

אפו. על שהרשיעו איוב וכן אמרו לו הלא רעתך רבה ירשיעך פיך ולא אני האורח עולם תשמור וכתיב כי הוא מתקון סופרים והאומרים כן ידעו מה שנעלם ממני: (ד) חכה את איוב. כמו לכן חכו לי: (ו) זחלתי. פחדתי וממנו זוחלי עפר בעבור שיפחדו בני אדם מהם כענין האיתים לפנים ויש אומרים כי פי' זחלתי שבתי לאחור וכן בל' קדר וזוחלי עפר נקראין כן בעבור הפוך הלוכם מבני אדם: (ט) לא רבים יחכמו. ישמש לו ולאחר וכן הוא ולא זקנים יבינו: (יא) אזין. כמו האזין: (יד) ולא ערך אלי מלין. אע"פ שלא ערך אלי מלין. תמה איך חתו ולא ענו עוד על חברי איוב: (טו) העתיקו. י"א ולא העתיקו מהם והענין שלא דברו עד שיעתיק אדם דבריהם או יהיה פי' העתיקו מן עתקו שהמלים

רשי

המקום: (ג) וירשיעו את איוב. זה אחד מן המקראות שתקנו סופרים את לשון הכתוב וירשיעו כלפי המקום בשתיקותם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וכן וימירו את כבודם בתבנית שור כבודי היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וכן ואל אראה ברעתי (במדבר יא) ברעתך היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וכן הרבה מקומות בספרי ובמסורת הגדול: (ד) חכה. המתין: כי זקנים המה ממנו לימים. האחרים לכן חדל לו עד ששתקו הם: (מענה אליהוא): (ו) זחלתי. יראתי: (ח) אכן רוח היא באנוש. החכמה ולא ע"י ימים וזקנה אלא רוח המקום הוא: (יב) ועדיכם אתבונן. התבוננתי בכם וראיתי כי אין מוכיח לאיוב: (יג) פן תאמרו מצאנו חכמה. בשתיקותינו שלא להקניטו עוד: כי אל ידפנו ולא איש. לא היה לכם למעט כבוד המקום בכך: (יד) ולא ערך אלי מלין. קבלה היא או שלא ערך אלי מלין: ובאמריכם לא אשיבנו. לא כאותן אמרים שהשיבותם לי הייתי משיבו: (טו) העתיקו. סרו מהן מלין:

לא מצאו ד' וסי' ואדירהם שלחו צעירהם. ובשלשת רעיו חרה אפו. ויצא מן בת ציון כל הדרה. טבעו בארץ שעריה: ואליהו ד' חסר וסי' אחיו בני חיל אליהו וסמכיהו. ליהודה אליהו מאחי דוד. ואליהו חכה את איוב. הזאת חשבת למשפט: דעי ד' וסי' אשא דעי למרחוק. על כן זחלתי ואירא. אחוה דעי אף אני. ואענה אף אני חלקי. אכן י"ח וסי' גמסר במסרה רבתא בערך אך בס"ד: דעי ד' וסי' אשא דעי למרחוק. על כן זחלתי ואירא. אחוה דעי אף אני. אענה אף אני חלקי: תחקרון ל' והוא חד מן מלין דמשמשין ת' בריש' ון בסופי' וסי' תגד עבון ל' ואבדתם את שמם. תלכון ל' לא תלכון ריקם. תעבדון ל' את האלהים על ההר הזה. תרבון ל' ושמעת ישראל ושמרת לעשות. תענון ל' כל אלמנה ויתום. תפגעון ל' ויאמרו לו לאסרך ירדנו דשמשון. תחתון ל' הלוך ואמרת אל תגניה. תחשבון ל' מה תחשבון על ה'. תהיון ל' ואנשי קדש תהיון לי. תלחמון ל' כה אמר ה' לא תעלו. תנוסון ל' ותאמרו לא כי על סוס. תחקרון ל' אזין עד תבונותיכם.

תולדות אהרן מענה. עקרים מ"ד פ"ו: חכה. זוהר קרח: אליהוא. עירובין כג: צעיר. שם זוהר תרומה: והוחלתי. סוטה לט:

רלבג

בן ברכאל הבוזי ויאמר: (ו) מחוות דעי. מהגיד דעתי: (יא) הוחלתי. המתנתי: אזין. כמו האזין: (טו) העתיקו מהם מלים. הסירו מהם

מצודת ציון

נחו ופסקו כמו שבת נוגש (שם יד): (ד) חכה. המתין כמו לכן חכו לי (צפניה ג): (ו) זחלתי. ענין אימה ופחד והוא מלשון דחלתי בחלוף הזי"ן בדל"ת וכן ימי נזעכו (לעיל יז) שהוא מלשון נדעכו בדל"ת: מחות. מלהגיד כמו ואחותי באזניכם (לעיל יב): (יא) הוחלתי. ענין המתנה כמו ויחל עוד (בראשית ח): אזין. אקשיב בהאזני: (יב) ועדיכם. ואליכם כמו תגע עדיך (לעיל ד): (יג) ידפנו. ענין הכאה ודחיה כמו עלה נדף (ויקרא כו): (יד) ערך. סדר: (טו) עמדו. שתקו וכן עמדתי והקשיבו כי (לעיל ג): מלתי

מצודת דוד

לא מצאו. לא השכילו למצוא מענה על דברי איוב: וירשיעו את איוב. הוא תיקון סופרים והוא כנוי אל המקום ור"ל במה שלא מצאו מענה הרשיעו דין שמים. ובלא הקין יאמר שבמה שלא השיבו גרמו לאיוב שירשע עוד יותר להרבות בתלונה כי יחשוב שרעיו הודו לו: (ד) ואליהוא חכה. עד כה המתין מלהשיב את איוב בדברים השמורים בלבו מאז החל להתלונן וזהו לפי ששלשת הריעים ההם היו זקנים ממנו למספר ימים ולא רצה להשיב אמרים לפניהם וכאשר יאמר למטה: (ה) וירא. כאשר ראה אשר אין מענה בפיהם אז חרה אפו גם עליהם ולא המתין עוד: (ו) צעיר אני. כאומר דעו מה ששתקתי עד הנה לא היה בעבור כי לא ידעתי מה להשיב ועתה למדתי מה מדבריכם לא כן הוא כי התשובה נכונה בפי מאז אבל על כי אני צעיר לימים ואתם זקנים על כן יראתי מלהגיד דעתי לכם: (ז) אמרתי. כי אמרתי כמו שמרבית הימים ילמדו הדבור להילד היולד כן רוב השנים יודיעו חכמה לבעליהן כי לפי רוב השנים ירבו בחקירה והשתדלות העיון ולזה אמרתי מה ידעתי אשר לא ידעו המה ובעבור זה חדלתי אמרי כי יראתי פן אהיה לבוז: (ח) אכן. באמת רואה אני עתה כי רוח השכלי אשר היא באנוש היא המלמדת חכמה הנער יהיה או זקן: ונשמת. כנשמה הבאה משדי היא המבינה את כולם כנער כזקן והוא כפל ענין במ"ש: (ט) לא רבים. ולכן לא ימצאו בעולם חכמים רבים אף כי רבים המה אשר שוקדים בעיון החכמה והשתדלות החקירה כי אין הדבר תלוי כ"א ברוח השכלי ומעט המה אשר קנו אותה: וזקנים. מלת לא משמשת בשנים לומר לא זקנים יבינו משפט החכמה עם כי יאריכו ימי בהשתדלותם והשהדה חקירותם:

(י) לכן. הואיל והחכמה תלויה ברוח האדם לכן אמרתי לאיוב שמעה לי אגיד דעתי אף אני עם כי אני צעיר לימים כי אולי הוכנה רוחי ביותר: (יא) הן הוחלתי. הנה כבר שמרתי דרכי המוסר כי הוחלתי עד אשמע דבריכם והייתי מאזין אמרים עד התמו דברי הבונותיכם עד תשלימו לחקור האמרים והוא כפל ענין במ"ש: (יב) ועדיכם. ואל דבריכם הייתי מתבונן והנה אין מי בכם מברר אמרים לאיוב אין אחד מכם עונה אמרים ראוים לו כאומר הנה לא שמעתי זולתי קול אמרים אבל אין בהם ממש: (יג) פן תאמרו. פן תחשבו לומר הנה מצאנו תשובה מושכלת ומוחכמת לומר לו שיש בידו עון רב אחר שהאל היה בעוכריו והוא ידפנו ולא איש כמוני ולא חסיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא כאומר הנה באמת לא בחכמה דברתם כי אין זו תשובה הראויה לו להספיק המיית לבבו הואיל והוא יודע בעצמו שאין בידו עון רב והנה קצר בדבר המובן מאליו: (יד) ולא ערך אלי מלין. כאומר עכ"ז לא יחשוב איוב שהדין עמדו כי כל הטענות אשר ערך למול דבריכם מסיפור יושר דרכו וכשרון הנהגתו הנה כל אלה לא ערך אלי ר"ל אין מה בהם לדחות אמרי כי לא אשיב לו כמאמריכם לומר שבא לו בעבור מרבית פשעו לאיוכל לדחותם בסיפור יושר דרכו: (טו) חתו. בעבור סכלות התשובה נשברו כי איוב סתר דבריהם ולא מצאו עוד מענה וסרו הדברים מפיהם ולא ידברו עוד: (טז) והוחלתי. כאומר הנה מתחלה הוחלתי כי חשבתי שהמה ישיבו בהשכל ואף בראותי כי לא מצא חכמה הוחלתי עוד עד כי לא ידברו כלל עד כי שתקו ולא ענו כלל והתמו דבריהם

אבל

רשי

(יט) הנה בטני. מלא רוח דברים להשיב בתאוה: כיין לא יפתח. כיין חדש שאינו נפתח והוא נופח ואף בתוך אובות חדשים ומבוקעים: אובות. נודות שעיין כקומת אדם גבוהים: (כא) לא אכנה. לא אשנה דברי להחליפו לכבודו כמו שאמרתי למעלה וירשיעו את איוב זהו כינוי שמשנה את הדיבור בשביל כבודו ואף זאת לא אעשה כי כפה מלא תוכיחנו: (כב) כמעט ישאני. יסלקני מן העולם ויש פותרים ישאני כמו תשא הארץ מפניו (נחום א): (ד) רוח אל עשתני. ואיני חזק יותר ממך: (ו) הן אני כפיך לאל. כמו שאמר פיך להתווכח למי שלא יבעתך הן אני במקומו של הקב"ה וכשלוחו לדבר דבריו: (ז) ואכפי. כפייתי כמו אכף עליו פיהו (משלי ט"ז): (ט) חף. טהור משפשוף כמו כזיר לא יחוף ראשו וכמו בכל חפין את הכלים:

תושעון ל' בשובה ונחת. ואל אדם ל' אל נא אשא פני איש וחד זעל אדם. ואוגין חד מן ט' זוגין קר' וחד געל נסימני' נמסר במסרה רבת' במערכת אות העי"ן בערך על בס"ד: האזינה י"ן וסי' וישא משלו ויאמר קום בלק ושמע האזינה עדי. אמרי האזינה ה' בינה הגיגי. תפלה לדוד שמעה ה' צדק. האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם. שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי. אלהים שמע תפלתי האזינה לאמרי פי. האזינה עמי תורתי. רעה ישראל האזינה. אלהים צבאות שמעה תפלתי. האזינה ה' תפלתי והקשיבה בקול. אמרתי לה' אלי אתה. ה' קראתיך חושה לי. ה' שמע תפלתי האזינה אל תתחנני. ואולם שמע נא איוב. האזינה זאת איוב. האזינה לקול מלי:

תולדות אהרן ודעת. פסחים ג:

איוב לב לג

כִּי עָמְדוּ לֹא־עָנוּ עוֹד: יז אַעֲנֶה
אַף־אֲנִי חֶלְקִי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי:
יח כִּי מָלֵתִי מִלִּים הֱצִיקַתְנִי רוּחַ
בִּטְנִי: יט הִנֵּה בִטְנִי כְּיַיִן לֹא־יִפָּתֵחַ
כְּאֹבוֹת חֲדָשִׁים יִבָּקֵעַ: כ אֲדַבְּרָה
וְיִרְוַח־לִי אֶפְתַּח שְׂפָתַי וְאֶעֱנֶה:
כא אַל־נָא אֶשָּׂא פְנֵי־אִישׁ וְאֶל־
אָדָם לֹא אֲכַנֶּה: כב כִּי לֹא יָדַעְתִּי
אֲכַנֶּה כִּמְעַט יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי:
לג א וְאוּלָם שְׁמַע־נָא אִיּוֹב
מִלָּי וְכָל־דְּבָרַי הַאֲזִינָה: ב הִנֵּה־
נָא פָּתַחְתִּי פִי דִּבְּרָה לְשׁוֹנִי בְחִכִּי:
ג יֹשֶׁר־לִבִּי אֲמָרָי וְדַעַת שְׂפָתַי
בָּרוּר מִלֵּלוּ: ד רוּחַ־אֵל עָשָׂתְנִי
וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּחַיֵּנִי: ה אִם־תּוּכַל
הֲשִׁיבֵנִי עֶרְכָה לְפָנַי הִתְיַצָּבָה:
ו הֶן־אֲנִי כְפִיךָ לָאֵל מֵחֹמֶר קֹרַצְתִּי
גַם־אָנִי: ז הִנֵּה אֵמָתִי לֹא תְבַעֲתֶךָּ
וְאַכְפִּי עָלֶיךָ לֹא־יִכְבָּד: ח אַךְ
אָמַרְתָּ בְאָזְנָי וְקוֹל מִלִּין אֶשְׁמָע:
ט זַךְ אֲנִי בְּלִי־פָשַׁע חַף אָנֹכִי וְלֹא

תרגום

יְמַלְלוּן שְׁתַקוּ וְלָא אֲתִיבוּ תוּב: יז אֲתִיב לְחוּד אֲנָא חוּלָקִי אֲחַוֵּי מַנְדְּעִי אוּף אֲנָא: יח אֲרוּם מְלֵיתִי מִלַּיָּא עָקַתְנִי רוּחַ דִכְרֵיסִי: יט הָא כְרֵיסִי הֵיךְ חֲמַר חֲדַת דְּלָא יִתְפְּתַח לְגִינְגָן חַדְתִּין יִתְבְּזָע: כ אֲמַלֵּיל וְיִרְוַח לְגַרְמִי אֶפְתַּח סִפְוָתִי וַאֲתִיב: כא לָא כְדוּן אֶסַּב אַפֵּי גְבַר וּלְבַר נָשׁ לָא אֶשְׁתְּמוֹדַע: כב אֲרוּם לָא יְדַעִית לְאֶשְׁתְּמוֹדַע כִּזְעֵיר פּוּן יְסוּבַר לִי אַפִּין דַּעֲבִיד יָתִי: א וּבְרַם שְׁמַע כְּדוּן אִיּוֹב מִלַּי וְכָל פִּתְגָמַי אֲצֵית: ב הָא כְדוּן פְּתַחִית פּוּמִי מַלֵּילַת לִישָׁנִי בְּמוֹרִינַי: ג תְּרִיצוּת לִבְבִי מֵימְרִי וּמַנְדַּע סִפְוָתִי בְּרִיר מַלִּילוּ: ד רוּחַ דֶּאֱלָהָא עֲבַדַת יָתִי וּמֵימַר שַׁדַּי תְּקַיְּמִנַנִי: ה אִין תּוּכַל תְּתִיבִנַנִי סַדַּר קֳדָמַי אִתְעַתַּד: ו הָא אֲנָא דִּכְוָתָךְ לֶאֱלָהָא מִן טִינָא אִתַּלְּשִׁית לְחוּד אֲנָא: ז הָא אֵימְתִי לָא תְבַעֲתִינָךְ וְטוֹנִי עֲלָךְ לָא יֵיקַר: ח בְּרַם אֲמַרְתְּ בְּאוּדְנַי וְקָל מִלַּיָּא אֶשְׁמָע: ט זַכַּי אֲנָא מִדְּלֵית מְרַד שְׁזִיג אֲנָא וְלָא סוּרְחָנָא לִי:

(מסורה: ג' — ד' — ג' חסר, י' בליש' — ג' — ל' וחד על אדם — כ'. ל' — ל' וחד ערכה כדגש — ד'. י"א — ל' — ל' — ע'. ל' מלרע כאתנח)

אבן עזרא

שהמלים עמקו מהם: (יט) הנה בטני. על דרך משל כענין בטנך תאכל ומעיך תמלא: כאובות חדשים. יש אומרים שהוא כדברי ז"ל לא יכנים אדם ראשו תחת אובו ורבי המפרשים אמרו שהם נאדות וזה נכון כי אל תפנו אל האובות עיקר אמונתם כנאדות היא: (כב) כמעט ישאני. ישרפני כמו וישאם דוד והענין אם נשאתי פני איש המקום לא ישמרני: (ג) ברור מללו. דבר ברור: (ו) הן אני כפיך. כדבריך ומחשבותיך עם האל והענין כפי איש ואיש לפי מהללו כאילו אמר אני כמוך: קורצתי. נחתכתי מן קרץ מצפון: (ז) ואכפי. יש אומרים כי פירושו דבר קשה וכמוהו כי אכף עליו פיהו ויש אומרים שהם שתי מלות כמו אכזר ואלכאים: (ט) חף אנכי. יש אומרים שהוא כמו כסוי חטאה והוא קרוב ואחרים אומרים שהוא חפוף בצדק כענין צדק לבשתי וילבשני ורובי המפרשים פירשוהו לפי הענין כמו

רלבג

מהם הדבור ונשארו כמו אלמים: (טז) עמדו. שתקו: (יח) הציקתני. מגזר' מצוק ר"ל בטני צר רוחי בקרבי לרוב התאותי להשיב על דבריו: (יט) כיין. כאוב יין באובות חדשים יבקע. ויתרפע בקלות כמו הנודות החדשים שיבקעו בקלות כשישימו בהם היין: (כ) וירוח לי. כמו ורוח לשאול: (כא) לא אכנה. לא אעלים שמו לכנותו בכינוי אחר כדי שלא אומר בביאור דבר כנגדו אבל אקראהו בשמו ואומר עליו בביאור מה שיתבאר לי מהמום בדעותיו ובדבריו: (כב) ישאני. ישרפני כמו וישאם דוד ואנשיו: (ה) ערכה. ערוך דבריך: (ו) קורצתי. נבראתי ונוצרתי: (ז) ואכפי. כמו וכפי והרצון בו כמו ידי ומכתי והוא כנגד מה שאמר איוב כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני: (ט) זך. נקי וכן חף והוא מענין מה שאמרו

מצודת דוד

מכל וכל: (יז) אענה. עתה אענה אף אני חלקי כפי החלק שענו הם ואף אני אגיד דעתי: (יח) כי מלאתי מלים. ר"ל ק"ח לי להתאפק כי אני מלא מן אמרים ואויר הגל בפני דוחקה וצרה לי בעבור מרבית האמרים אשר בה והוא מלשון מליצה והפלגה: (יט) כיין. כנאד יין אשר לא נפתח ולא פג טעמו ולזה הוא חזק ביותר עד אשר יבקע את הנאד ויוצא וכמו הנאדות החדשים אשר יתבקעו מהר מחוזק היין אשר בהם ויוצא א"כ היין מאליו כן הדברים השמורים בבטני כאלו יבקעו הבטן ויצאו מאליהם: (כ) אדברה. לזאת אדבר דברי ואוציא מלין ויהיה לי בבטני הרווחה מן המלוי: אפתח. רק אפתח שפתי ובזה אענה כי הדברים יצאו מעצמם לגודל הרבוי וגם זה ענין מליצה: (כא) אל נא אשא. הנה עתה לא אשא פני איש להחניף למי לבסות על קלונו אף לא אדבר אל אדם בכנויים כאלו אין דברי עליו אלא בשם מלא אייחד עליו הדבור ולא ברמז: (כב) כי לא ידעתי. כאומר אף אם ארצה לכנות לא אוכל כי כ"כ הדבר זר אצלי כאלו לא ידעתי לעשותו: כמעט. כי בעיני קרוב הדבר אשר ישרפני ה' אשר עשני בעבור עון חנופת הכינוי (העולה מהמענה היא אשר אליהו יתן טעם אשר שתק עד הנה כי בעבור אשר רעי איוב היו זקנים ממנו לימים לא ערב לבו לגשת לדבר אמריו כי חשב אשר ברוב השתדלות יושג החכמה והמה השתדלו בה הרבה מן הימים אבל אחר שראה שלא הכילו במענה ובסוף עמדו ולא ענו עוד ע"כ לא היה לו עוד מהאפשר להתאפק לחשוך אמריו ואמר אשר מעתה ישיב אמרים בפה מלא ולא יחניף אף לא יכנה):

לג (א) ואולם שמע נא. ר"ל אל תחשוב הואיל ומרובים הם אמרי לא בדעת אדבר ומה לי בהם יותר משל שלשת הריעים כי אולם שמע עתה מלי ואת כולם האזינה ואל תקוץ בהם לרבויים כי לא דברי ריק המה: (ב) הנה נא. עתה אפתח פי ומעלמה הדבר לשוני בנגיעתה בחיך כדרך המדבר וכאומר הנה כבר ערכתי אמרים והמהר לשוני לדבר נחות מבלי המתנה ועכוב: (ג) יושר לבי אמרי. הנה אמרי המה ביושר הלב לא בדבר שפתים להטעות ולרמות: ודעת שפתי ברור מללו. הוא הפוך כמו ודעת ברור שפתי מללו ר"ל שפתי יאמרו דעת ברור ונקי מבלי הטעאה וכפל הדבר במ"ש: (ד) רוח אל. רצון האל ברא אותי ומאמר פיו החייני ומוטל א"כ עלי לטעון עבורו ולהצדיקו: (ה) אם תוכל. אם תמצא ידך די השיב על מאמרי השיבני: ערכה. ערוך טענותיך לפני והתיצב למולי רצה לומר כל מה שתוכל להשיב אמור: (ו) הן אני כפיך לאל. הנני נשפט עמך בעבור האל כמאמר פיך שאמרת לא איש כמוני אענוו נבוא יחדיו במשפט (לעיל ט) עתה הנני איש כמוך כי מחומר קורצתי גם אני כמו אתה: (ז) הנה אימתי. לא תהיה נבעת מפחדי להסתם טענותיך: ואכפי. הכפיה והכניסה ממני לא יכבד עליך. ר"ל אין לי חוזק עליך כי כמוני כמוך: (ח) אך אמרת באזני. כאומר אם לא דברת אלי כ"א לרעיך אך באזני באה ושמעתי גם אני: וקול מלין. קול דברים בעצמות מבלי השכל: חף אנכי. מנוקה אני

מצודת ציון

(יח) מלתי. כמו מלאתי בהעדר האל"ף: הציקתני. ענין צר ודוחק כמו לא מוצק תחתיה (לקמן לו): רוח בטני. הבל בטני והאויר: (יט) כאובות. כנאדות ואין לו דומה במקרא: (כ) וירוח. מל' הרווחה והוא הפוך הדחק: (כא) אכנה. מל' כנוי שאינו שם העצמי וכן ובשם ישראל יכנה (ישעיה מד) והדרך הוא שהכינוי לבעלים בם מי מפני הכבוד ובדומה או מוכירו בכנוי כאלו הכוונה על אחר: (כב) כמעט. ר"ל קרוב הדבר ומעט המרחק והכ"ף לא לאמתת הדבר: ישאני. ענין השרפה והריפה כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א): (ד) רוח. רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז): ונשמת. מלשון נשימה ונשיבה והוא ענין מאמר שהוא בהשבת הרוח: (ו) קרצתי. נחתך ונחטב ונלמי והוא מל' קרץ מצפון (ירמיה מו): (ז) תבעתך. מלשון בעתה ורעדה: ואכפי. מלשון כפיה ונגישה כמו כי אכף עליו פיהו (משלי טז): (ט) זך. מלשון זכות ובהירות: חף. נגרד ומנוקה ובדרז"ל לגסמך

אבן עזרא

כמו זך : (י) הן תנואות. כמו וידעתם את תנואתי : ימצא. המקום : (יא) בסד . כמו ושדת אותם בסיד : (יב) ירבה. יגדל והענין כי תאמר כי גדול האל מאנוש . ועניינו בעבור שלא צדקת אענך שאראה לך גדולת המקום : (יד) לא ישורנה . על הנפש : (טו) וענין ובמוסרם יחתום אחר שייסרם יחתום גזר דינם : (יז) וגוה . כמו ותאמר גוה והוא כמו גאה ויכסה הפך יראה כי עיקר הגאוה ראיית העין : (יח) וחיתו . הנפש החיה : בשלח . נשק כמו ואין משלחת במלחמה : (יט) ורוב עצמיו . במכאוב איתן כי הראשון ישמש עצמו ואחר עמו והענין כפול כמנהג : (כ) וזהמתו . כענין יתעב ויבאש לו וכן הוא בלשון קדר ואין לו חבר במקרא : (כא) יכל . כמו יכלה : מראי . עד שלא יראה : ושפו . כמו ואכות אותו טחון תרגום ושפית יתיה: (כב) לממיתים. למלאכי' הממיתים : (כג) אם יש עליו מלאך וגו' להגיד לאדם . בעד אדם כמו אמרי לי אחי הוא מזה הפסוק תלמוד כי המלאכי' הממיתים המבקשים נפש האדם רבים ומלאך אחד הוא פקיד עליו לשמרו והמבין סוד מערכות הצבאות יודה כן: (כד) ויחוננו . המקום ויאמר אל המליץ

רשי

(י) תנואות. עלילות . ל' תואנה (שופטים יד) לשוב מן המקום : (יב) כי ירבה אלוה מאנוש . אין המקום צריך כל כך לדקדק אחר האדם כי הרבה יש להקדוש ברוך הוא לדקות יותר מאנוש : (טו) אז יגלה אוזן אנשים . כמו שעשה לאבימלך בחלום הלילה : ובמוסרם יחתום . חותמן ואוסרן ביסורין על עונם : (יז) להסיר אדם . בחליו . מעשה . שהיה בדעתו לעשות : וגוה מגבר יכסה . ביסוריו למען הכניעו ולהשפילו לשוב כדי שיחשך נפשו ממיתה גמורה : גוה. כמו גאוה : (יח) וחיתו מעבור בשלח . בשלחו וחרבו של מלאך המות כלומר לטובתך הביא עליך יסורין : שלח . כלי זיין וכן (נחמיה ד) ידו אחת מחזקת השלח : (יט) והוכח . ל' תוכחה שישוב מעונו : ורוב עצמותיו . שהוא איתן מוכיחן במכאוב : (כ) וזהמתו חיתו לחם . ממאסתו נפשו וחייתו של חולה כל מאכל : ונפשו . מזהמת כל מאכל תאוה : (כא) יכל בשרו מראי . יחשך בשרו ממראה כמו כלו בדמעות עיני (איכה ב) מכלות עינים (ויקרא ו) : ושופו עצמותיו . מתנתקין ממקומו . ושופו כמו דשף מדוכתיה (חולין מ"ב) : לא ראו. אין להם מראה ותואר: (כג) אחד מני אלף . כמגידי פשעו והוא יליץ ישרו :

עָוֹן לִי׃ י הֵן תְּנוּאוֹת עָלַי יִמְצָא יַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לוֹ׃ יא יָשֵׂם בַּסַּד רַגְלָי יִשְׁמֹר כָּל־אָרְחֹתָי׃ יב הֶן־זֹאת לֹא־צָדַקְתָּ אֶעֱנֶךָּ כִּי־יִרְבֶּה אֱלוֹהַּ מֵאֱנוֹשׁ׃ יג מַדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ כִּי כָל־דְּבָרָיו לֹא יַעֲנֶה׃ יד כִּי־בְאַחַת יְדַבֶּר־אֵל וּבִשְׁתַּיִם לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃ טו בַּחֲלוֹם חֶזְיוֹן לַיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים בִּתְנוּמוֹת עֲלֵי מִשְׁכָּב׃ טז אָז יִגְלֶה אֹזֶן אֲנָשִׁים וּבְמֹסָרָם יַחְתֹּם׃ יז לְהָסִיר אָדָם מַעֲשֶׂה וְגֵוָה מִגֶּבֶר יְכַסֶּה׃ יח יַחְשֹׂךְ נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת וְחַיָּתוֹ מֵעֲבֹר בַּשָּׁלַח׃ יט וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב עַל־מִשְׁכָּבוֹ וְרִיב עֲצָמָיו אֵתָן׃ כ וְזִהֲמַתּוּ חַיָּתוֹ לָחֶם וְנַפְשׁוֹ מַאֲכַל תַּאֲוָה׃ כא יִכֶל בְּשָׂרוֹ מֵרֹאִי וְשֻׁפּוּ עַצְמוֹתָיו לֹא רֻאּוּ׃ כב וַתִּקְרַב לַשַּׁחַת נַפְשׁוֹ וְחַיָּתוֹ לַמְמִתִים׃ כג אִם־יֵשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אָלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ׃ כד וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר

י הָא תַּרְעוּמָתָא עֲלַי יִשְׁכַּח יַחְשְׁבִינַנִי לִבְעֵל דְּבָבָא לֵיהּ׃ יא יְשַׁוֵּי בְּשִׁיעַ רִגְלַי יִנְטַר כָּל שְׁבִילָי׃ יב הָא דָא לָא זְכִיתָא אֲתִיבִנָּךְ אֲרוּם יִתְרַבְרַב אֱלָהָא מִן בַּר נָשׁ׃ יג מָא דֵין לְוָתֵיהּ נְצֵיתָא אֲרוּם כָּל פִּתְגָמוֹי לָא יְתִיב׃ יד אֲרוּם בַּחֲדָא שׁוּתָא יְמַלֵּל אֱלָהָא וּבְתִנְיָתָא לָא אִצְטְרִיךְ לְמִסְכְּיֵהּ׃ טו בְּחֶלְמָא מִן חֶזְוָנָא דְּלֵילְיָא כַּד נָפְלַת שֵׁינְתָא עַמִּקְתָּא עַל בְּנֵי נָשָׁא בִּנְיוּמְתָא עַל בֵּי מִדְמְכָא׃ טז הֵיכְדֵין יְגַלֵּי אוּדְנָא בְּנֵי נָשָׁא וּבְמַרְדּוּתְהוֹן יַחְתּוֹם׃ יז לְאַעְדָּאָה בַּר נָשׁ מִן עוֹבָדָא בִּישָׁא וְגֵיוְתָנוּתָא מִגַּבְרָא יְכַסֵּי׃ יח יִמְנַע נַפְשֵׁיהּ מִן שׁוּחֲתָא וְחַיְווֹ מִן לְמֶעְבַּר בְּשִׁלְחָא׃ יט וּמִתְמַכְּסִין בְּכֵיבָא עַל בֵּי מַדְמְכֵיהּ וְסוּגְעֵי אֵיבְרוֹי תַּקִּיפִין׃ כ וּמְתוּנְבָא דְּנָקִיט לֵיהּ מַרְחִיקָא נַפְשֵׁיהּ מְזוֹנָא וְנַפְשֵׁיהּ מֵיכְלָא רְגִיגָא׃ כא יִשְׁתְּצֵי בִּסְרֵיהּ מִן דֵּווּ וְשַׁפְיָן גַּרְמוֹי לָא אִתְחֲמוּ׃ כב וּקְרִיבַת לְשׁוּחֲתָא נַפְשֵׁיהּ וְנִשְׁמְתֵיהּ לְמִיתוּתָא׃ כג אִין אִית עֲלוֹי זְכוּתָא מִזְדַּמַּן מַלְאֲכָא חֲדָא פְּרַקְלִיטָא מִן בְּנֵי אֲלֶף קַטֵּיגוֹרְיָא לְחַוָּאָה לִבְנֵי נָשׁ תְּרִיצוּתֵיהּ׃ כד וְחָס

סדעכו

הן ה' פתחין וסימ' נמסר בסיפרא סי' ח' וסי' ל"א : ריבות ל' ומל' וכל לישנא מל' במ"ו חסרים וסי' נמסר בסדר משפטי' ותהלים בא"ב רבתי אות ר' : ובשתים ג' וסי' בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים ב' בו . כי באחת ידבר אלי ובשתים לא ישורנה : מעשה י' פתחין וסי' ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב . והית תחת בשם מק יהיה . ולא יהיה למצרים מעשה . הפככם אם כחמר היוצר . ויקברהו בקברותיו ראסא דד"ה . להסיר אדם מעשה . את כל זה ראיתי ונתון . כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. ובכל מעשה אשר החל . כי את כל מעשה אלהים יביא במשפט על כל נעלם : ראו ל' ושפו עצמותיו והוא חד מן ד' אלפי"ן דגשין יב' ויביאו לו את המנחה דיוסף תביאו לחם תנופה. ושפו עצמותיו לא ראו. ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה דעזרא: לאדם ולאדם י"ג וסי' ולאדם לא מצא עזר, כתנת עור וילבשם. האנכי לאדם שיתי. מגיד לאדם מה שחו . להגיד לאדם ישרו. לאדם

תולדות אהרן

באמת . עקידה שער מ"ז בחלום . עקידה שער סט : יגלה . עקידה שער כט עקרים מ"ד פ"ו פי"א ושפו. זוהר בשלח : מליץ. שבת לב זוהר נשא קדושין סא :

רלבג

באמרו חז"ל נזיר לא יחוף את ראשו: (י) תנואות . עלילות והסרות ממלופין ר"ל שלא יעליל אותי שסרתי ממלותיו או ירצה בזה שהוא ימלא בעבורי מה שיסיר אותי ממבוקשיו עד שלא אוכל לעשו' אחד מהם: (יא) בסד. הוא מאסר ויושמו בו רגלי הנאסר : (יב) ירבה אלוה מאנוש . מגזרת רבים ונכבדים והרצון שהש"י יותר נכבד מאד מהאדם: (יד) ישורנ'. יראנה : (טז) ובמוסרם . במאסרם ויסוריהם : (יז) וגוה . וגוף או ירצה בו וגאוה : (יט) ורוב עצמותיו איתן. וברוב עצמיו מכאוב איתן והרצון בו וברוב איבריו מכאוב חזק : (כ) וזהמתו . מענין מיאוס והרצון שנפשו תביאהו למאוס בלחם : (כא) מרואי . ממראה : ושפו . וגובהו : ראו . נראו :

מצודת ציון

למסמך לחפיפה טבילה (נדה כו) : (י) תנואות . עלילות ודברים המבוטלים וכן וידעתם את תנואתי (במדבר יד) ויתכן שהוא הפוך מן תואנה הוא מבקש (שופטים יד) : (יא) בסד . הם כבלי עצים לסגור בהם רגלי החבוש וכן ותשם בסד (לעיל יג) : (יב) ירבה . יגדל כמו ורבו כמלך (ירמיה מח) : (יד) ישורנה . יראנה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד) : (טז) ובמוסרם . מוסר יסורים : יחתום . ענין גמר והשלמה וכן ועל החתום (נחמיה י) ובדרז"ל כל חותמי ברכות (ברכות סג) : (יז) וגוה . כמו וגאוה : (יח) בשלח . בחרב כמו ויעש שלח לרוב (דה"ב לב) : (יט) והוכח . ענין גמול עונש וכן והוכחתיו בשבט אנשים (ש"ב ז) : איתן . חזק כמו איתן מושבך (במדבר כד) : (כ) וזהמתו . ענין מיאוס ותיעוב ובדרז"ל ואין מעבירין הזוהמא (חולין קס) ור"ל המיאוס והלכלוך : (כא) ושפו . ענין כתיתה כמו הוא ישופך ראש (בראשית

מצודת דוד

מעון והוא כפול במ"ש : (י) הן תנואות . הנה מצא עלי עלילות דברים וחושב אותי לו לאויב וכאלו ינקום בי : (יא) ישם בסד . שם רגלי בכבלי עצים סגורים ועוד הוסיף לשמור כל ארחותי לבל אברח עם כי רגלי סגורים וא"א לי ללכת ור"ל הרבה עלי מכאובות עד בלי די והנה הדברים האלה שמעתי אוחך מדבר : (יב) הן זאת וגו' . ר"ל הנה זאת אשר אענך שלא תצדק בתרעומותיך הוא על כי ירבה אלוה במעלה מן האנוש ואם האיש השלם אינו מבקש עלילות כ"ש המקום ב"ה אשר יגדל מאד ממעלת האנוש וכאומר לא אשיב לך כמו שהשיבו רעיך שלא תצדק בעבור כי אתה מלא עון יתכן שאתה צדיק ועכ"ז לא תתרעם בצדק כי בודאי הדין עם המקום כאשר יפרש אמריו למטה במענה הזאת תשבת למשפט וכו' : (יג) מדוע אליו ריבות. מדוע טענת למולו על אשר לא יענה לאדם על דבריו ר"ל לא יגלה אוזן האדם במה חטא ואשם למען יחדל מהם וימהר לשוב וזהו מה שאמר פשעי ותאתי הודיעני (לעיל יג) : (יד) כי באחת . הנה לא כן הוא כי האל ידבר בענין אחד ועוד בענין שני למי אשר לא יראה את הראשונה ולא יבין בה : (טו) בחלום . האחת הוא כי בחלום מראות הלילה או בעת נופלת תרדמה על אנשים והיא שינה עמוקה או בעת התנמנם על המשכב והיא שינה קלה לכ"א לפי הכנתו : (טז) אז יגלה. בחלום יגלה אוזן אנשים כי מראה לו בחלום דבר ידמה לאשר נגזר עליו שהיא מדה במדה לדבר אשר חטא ואשם : ובמוסרם יחתום. ואם לא ישכילו לדעת על ידי החלום ולא ישובו לה' אז יגמור ההודעה במה שיבא עליהם יסורים הראוים להם הדומים אל פשעיהם להשכיל מהם ולשוב לה' ואלה הם האמירה לנבוה וכמ"ש תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם (תהלים צ) : (יז) להסיר. ר"ל מתחלה יגלה אוזן בחלום למען הסיר את האדם מן מעשה הגזירה כאשר ישוב לה' ולמען יהיה נכסה הגאוה מן האדם לבל יוסיף להתגאות עוד ולמרוד בה' : (יח) יחשך נפשו . ובזה ימנע נפשו מן הקבר וגם חיותו יציל מעבור בחרב ר"ל גם בימי חייו ינצל מן היסורים : (יט) והוכח במכאוב . וכאשר הוכח במכאוב על כי לא השכיל בהודעת החלום ולא שב לה' ובא לו ההודעה השניה שנתייסר במכאוב לשכב חולה על משכבו הנה מתחילה עדיין רוב עלמיו איתן וחזק כי אולי ישכיל במעט מן המכאוב : (כ) וזהמתו . ואם עדיין לא השכיל אזי תכבד החולי עד כי נפשו החיוני תמאס את הלחם : מאכל תאוה . המאס אף מאכל ערב שכל אדם תאב לה : (כא) יכל בשרו . אז משמן בשרו ירזה ויכלה מן הראיה ר"ל תמהר לכלות כאלו יראה לעין כליון הבשר ואף עצמותיו יכותתו עם כי לא רואו לעין האדם כי מבפנים המה מ"מ כן הוא באמת : (כב) ותקרב. וכאשר עדיין לא השכיל קרבה נפשו לבוא אל הקבר כי יסתכן מאד : וחיתו . נפשו החיונית קרובה בידי שלוחי מלאך המות הממיתים את האדם : (כג) אם יש

ויחוננו המקום: (כד) פדעהו. כמו פדאהו אל"ף מתחלפת בעיי"ן והענין מוכיח מלאתי כופר והוא פדיון: (כה) רטפש בשרו. רוטפש אשקוש"א בלע"ז: מנוער. נתעורר בשרו מן הנוער שהוא מנוער ומפונק (בייסורי) חליו ואין לתיבה זו דמיון במקרא ולפי הענינים הוצרכנו לפרשו כמשמעות הענין והפותרו בלשון רפש ואומר הטי"ת נתוספת בו כמו (בראשית מ"ד) נצטדק טועה הוא מאוד כי אין טי"ת נתוספת בתיבה כי אם בל' מתפעל או נתפעל ובתיבה שיסודה צדיק ולא בשאר תיבות כמו צדק ונצטדק וכמו צרוע (ויקרא יג) נצטרע. ציר נאמן וילכו ויצטיירו. צדה הצטיידנו אותו (יהושע ט): ישוב. בכחו וברפואה לימי בחרותו: (כו) בתרועה. בתפלה: (כז) ישור על אנשים: יעשה שורות של אנשים כשניצול מחליו ויתודה ליוצרו: ולא שוה לי. לא נהיה לי שכר בדבריו: (כט) פעמים שלש. מייסרו על עונותיו בחליו שלא להשחיתו ואם יותר יכעים לפניו ידאג מן גיהנם ומן המיתה שנאמר ועל ארבעה לא אשיבנו (עמוס א)

מערכי לב. להשיב לאדם כפעלו. כי לאדם שטוב לפניו. ולאדם שלא עמל בו. ולא הגדתי לאדם. כי לא לאדם הבירה. כי לא לאדם תשפטו: נפשי נפשו קרי פדה נפשו מעבור בשחת והוא חד מן כ"ד מלין כתיב י' בסוף תיבותא וקרי ו' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות יו"ד בס"ד: החרש ו' וסי' נמסר בסיפ' סי' י"ג: אם אין ד' וסימ' היש ה' בקרבנו אם אין. היש בה עץ אם אין. הנעשה דברו אם אין. אם אין אתה שמע לי:

תולדות אהרן רטפש. נדרים מא: ישור. יומא פו (יומא פח): יפעל. יומא פו: להשיב. עקידס שער ע:

פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שַׁחַת מָצָאתִי כֹפֶר׃
כה רֻטֲפַשׁ בְּשָׂרוֹ מִנֹּעַר יָשׁוּב לִימֵי
עֲלוּמָיו׃ כו יֶעְתַּר אֶל־אֱלוֹהַּ ׀ וַיִּרְצֵהוּ
וַיַּרְא פָּנָיו בִּתְרוּעָה וַיָּשֶׁב לֶאֱנוֹשׁ
צִדְקָתוֹ׃ כז יָשֹׁר ׀ עַל־אֲנָשִׁים
וַיֹּאמֶר חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי וְלֹא־
שָׁוָה לִי׃ כח פָּדָה נַפְשִׁי מֵעֲבֹר
בַּשָּׁחַת וְחַיָּתִי בָּאוֹר תִּרְאֶה׃ כט הֶן־
כָּל־אֵלֶּה יִפְעַל־אֵל פַּעֲמַיִם שָׁלֹשׁ
עִם־גָּבֶר׃ ל לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ מִנִּי־
שָׁחַת לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים׃ לא הַקְשֵׁב
אִיּוֹב שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר׃
לב אִם־יֵשׁ־מִלִּין הֲשִׁיבֵנִי דַּבֵּר כִּי־
חָפַצְתִּי צַדְּקֶךָּ׃ לג אִם־אַיִן אַתָּה
שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ וַאֲאַלֶּפְךָ חָכְמָה׃

ל'. ג' — ל' — נ"ס — ל' וחד ישר כמשא — נפשו ק' — וחיתו ק' — ל'. ל' — ו' — ו' בליש' — ל'. ד' — ו'. ל'

עֲלוֹי וַאֲמַר פְּרוֹק יָתֵיהּ מִלְּמֵחַת בְּשׁוּחֲתָא אַשְׁכְּחִית פּוּרְקָנָא׃ כה אִתְחֲלִישׁ בִּסְרֵיהּ יַתִּיר מִן רְבוּתָא יְתוּב לְיוֹמֵי טַלְיוּתֵיהּ׃ כו וְצַלֵּי קֳדָם אֱלָהָא וְרַעֲנֵיהּ וַחֲמָא אַפּוֹי בְּרַעֲוָא וְיָתֵיב לֶאֱנָשׁ כְּצִדְקְתֵיהּ׃ כז יְתָרֵין לִבְנֵי נָשָׁא וְיֵימַר חָבֵית וְתָרִיץ קִלְקֵילִית וְלָא הֲוָה שָׁוֵי לִי׃ כח פְּרוֹק נַפְשֵׁיהּ מִלְּמֶעְבַּר בְּשׁוּחֲתָא וְנִשְׁמָתֵיהּ בִּנְהוֹרָא מַעֲלְיָא תֶּחֱמֵי׃ כט הָא כָּל אִלֵּין יַעְבֵּד אֱלָהָא תְּרֵי זִמְנִין וּתְלָת עִם בַּר נָשׁ׃ ל מְטוּל לַאֲתָבָא נְפַשׁ מִן שׁוּחֲתָא לְאַנְהָרָא בִּנְהוֹר חַיָּיא׃ לא אֲצֵית אִיּוֹב קַבֵּל מִנִּי שְׁתִיק וַאֲנָא אֲמַלֵּל׃ לב אִין אִית מִלִּין אֲתֵיב יָתִי מַלֵּל אָרוּם צְבֵיתִי לְזַכָּאוּתָךְ׃ לג אִין לָא אַתְּ קַבֵּל מִנִּי שְׁתִיק וְאַלְפוּנָךְ חוּכְמְתָא׃

המלין פדעהו. כמו פדאהו בענין ואין לו חבר במקרא: (כה) וכן רטפש. וענינו רך: (כו) וירא פניו בתרועה. כמו בשמחה: (כז) ישור. ישור כמו ישור כסף יקושים על כן נקראת החומה שור כמו בנות צעדה עלי שור בעבור שהם סובבות המדינה: ולא שוה לי. ולא עשיתי השוה והענין שיתודה נגד אנשים בפרהסיא

רלבג

(כד) פדעהו. מענין פדיון: (כה) רטפש. התלחלח ונרטב: עלומיו. נעוריו: (כו) בתרועה. בשמחה או בתפלה וצעקה: (כז) ישור. הוא מענין הבטה והבנה: (לג) ואאלפך. ואלמדך: ביאור דברי המענה הנה אליהוא בן ברכאל הבוזי על קצת דברים זכר בזה המענה באמרה איוב ואמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על כן יראתי מהגיד דעי לכם, כי אמרתי שארך הימים יתן דעה לאנשים לענות כראוי בדברים ורוב שני' ידיעו חכמה. אכן לפי מה שמצאת מהם הוא מבואר שאין הענין מצד הישישות אכן רוח והבנה היא באנוש עד שיחכם איש מאיש לזאת הסבה והשפע הבא לאנשים מהש"י הבינה ותשימם חכמים לא אורך ימים והישישות. לא הנכבדים יתכמו ולא יבינו זקנים משפט ר"ל שאין סבת החכמה והבינה הישישות והכבוד. ובהיות הענין כן נשענתי להשיב על דבריך ואם אני צעיר לימים והמרתי לך שמעה לי ואחוה דעי אף אני. הנה כמתנתי לדבריכם אאזין ואשמע דבריכם מזולת שאענה עד שאשמע תבונותיכם ותחקרון מלים להשיב לאיוב. ועדיכם אתבונן לראות אם תענו אותו והנה אין מכם שיענה על דברי איוב. אולי שתגלגלו ותאמרו מצאנו חכמה בשתיקתנו אל ידפנו לא איש ר"ל לא יצטרך לאדם שירדפנו ויהדפנו על הטאיו כי די במה שיהדפנו השם. הנה איוב לא ערך אלי מלים ובאמרכם במה שזכרתי והוא אמרכם אל יהדפנו לא איש ראוי לי שאשתוק ולא אשיבנו ולי התגללות יותר מכל בשתקי כי לא ערך אלי מליו לדבר עמו ואפשר שיהיה הרצון באמרו באמריכם לא אשיבנו שאני אשיבני במאמרים אינם כמאמריכם כי לא אביא אליו בטענות כוזבות כמו שעשיתם והיה זה סיבה שלא מצאתם מענה. יראו רעי איוב מהשיב לו כשהיקו והסירו מהם מלים. והוחלתי זמן מה אולי ידברו גם לא ידברו ושתקו ולא ענו מזמן ערוך התעוררתי לענות חלקי כי מלאתי מלים וטענות להשיב אל איוב לרוב תאותי להשיב לו כאלו אני במצוק ובצער עד שאשיב. הנה בטני כאוב יין אשר לא נפתח עדיין שהוא מלא וכאובות חדשים שהם נבקעים בקלות כן יבקע נפשי בקלות להוציא הטענות והראיות אשר לבי מלא מהם. ואחר זה הענין בבקיעה להראות שהוא כאלו יכריחהו שידוע אליו בזאת השאלה להשיב אל איוב כי טבע המושכלות כן הוא בטבע ר"ל שלא יוכל למנע המשיג להודיע מה שישיג לזולתו. לא אשא פני איש להחניף אותו ואל אדם לא אכנה ר"ל שלא אכנה כמו להחליפו שלא אומר בבירור דבר כנגדו כי לא הורגלתי בזאת התכונה הפחותה מיראתי שאם אתנהג כה יכרפני השם ויכלני והנה אמר זה כנגד רעי איוב שלא רצו לומר בבירור מה שאמרו כנגד איוב אבל כינו והעלימו כמו שתמלא שאמר בלדד ברצונו לומר שלא השפיל איוב להשיג ולדעת השם כראוי אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל. ואמר צופר ברצונו לומר שכבר חטא איוב כבטיח דברים כנגד השם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל ולא רצה לומר בבירור שאיוב חטא באלו הדברים. ואולם שמע נא איוב מלי הנה נא פתחתי פי לדבר אליך והיה מאמרי כיושר המצוייר בלבי והדעת אשר יגידו שפתי יהיה ברור ונקי מן הטעות ר"ל שלא אבא אליך בטענות אשר תוכל לומר בהם שהם כוזבות כמו שהיו עושים רעיך ועל זה כעסת עליהם והראית שאחד יכבד עליך הויכוח עמהם מזה הצד והיית חושק שיהיה אפשר בשם ית' שיתווכח עמך כמו שיתווכח אדם עם רעהו ויסיר מתך כפו ואימתו אל תבעתך הנה הגעת אל מה שהיית חושק שאני אדם כמוך ורוח אל עשתני ונשמת שדי תחייני ולא אבא אליך כי אם בטענות צודקות. אם תוכל השיבני על דברי ערוך דברי רובך והתיצב לפני. הנה אני כפיך לדבר בעבור אל ולהתווכח עמך ר"ל שאני אדם כמוך ונבראתי מחומר כמוך ואין לך אימה ויראה ממני וכפי מכתי לא יכבד עליך כי לא אכה אותך. אך אמרת באזני שאתה זך ונקי בלי עון ובלי פשע. הנה הש"י ימנעני ויסירני מכל מה שאני חפץ להגיע אליו ר"ל שגדר דרכי ויחשבני לאויב לו למנוע ממני מבוקשי כמו שישתדל האדם למנוע מאויבו מבוקשו. ישם בסד רגלי וישמור כל ארחותי לבלתי אוכל להגיע אחד מהדברים אשר אשתוקק אליהם ועל זה נתרעמת מהש"י בסדרו מציאות האדם בזה התואר שימצא בו בזה האופן מרוע היסודות עד באמרת שיותר טוב היה אחר שאי אפשר מזולת רעות מצד המערכה שיסבב השם שימותו הילדים הקטני יום מרחם ויתיחסת זה לש"י לקיצור או לנלאות. הן זאת הטענה לא צדקת בה לפי מה שאענה אותך כי הש"י נכבד מאד יותר מהאדם ולזה ראוי שנתבונן בזה ולא נבלה דברינו בתחלת המחשבה לגנותו על מה שסידר מזה כי בזה מהחכמה והשלימות מה שלא יעלם וזה כי למה שהיה האדם יותר שלם שבאלו הנמצאות יתחייב שיהיה בו הטבע יותר ולזה נשתתפו כל הגרמים השמימיים בשמירתו ובסידור הנהגתו ואם כבר יקרה מזה רע מה במקרה וזה הרע ג"כ ישתדל השם להסירו לפי היכולת ולזה. ברא האדם בעלי שכל וזה כי השכל ימשול על זה הסידור המסודר מהמערכת וממנו תהיה הבחירה אל הטוב כאשר היה שלם והנה הבחירה אשר היה ממנו

מצודת דוד

עליו. כאשר יהיה נדון אז בב"ד של מעלה אם ימצא עליו מלאך מלמד זכות ומליץ עוד להגיד על האדם יושר מה אשר עשה ואף אם המלאך הזה הוא אחד מן אלף כי התקט"ם מלמדים עליו חובה והוא לבדו מלמד זכות: (כד) ויחוננו. עכ"ז יחנן אותו המקום ויאמר אל המלאך המליץ פדה אותו מרדת שחת כי בהזכות והיושר הזה מצאתי די פדיון נפשו עם כי רבו מלמדי החוב וכי היושר ההוא לגודל ורב יחשב ויכריע את הכל: (כה) רוטפש. ואז ירוטב בשומן ויתרבה בשרו יותר מימי נעוריו כי דרך האדם להיות אז רטוב וממולא בבשר: ישוב לימי עלומיו. בחוזק ובבריאות: (כו) יעתר. וכאשר יעתר אל אלוה וירצה אותו בתפלה ויראה פניו להודות לפניו בתרועה על שגאל נפשו מן המות: וישב. ואז עוד ישיב לו המקום גמול צדקתו ולא ינכה בעבור מה אשר גאל נפשו מן המיתה: (כז) ישור. וכאשר יצעד וילך אצל מרבית אנשים ויתודה ברבים ויאמר הנה חטאתי ועויתי את הדרך הישר ולא אחזתי דרך השוה והישר ובעבור זה בא עלי המכאוב ולא על חנם: (כח) פדה נפשו. בהוידוי הזה פדה נפשו מעבור בשחת הקבר ונפשו החיונית תראה באור החיים ר"ל הצלת המות יחשב על מעשה הוידוי אבל לא ינוכה מה מצדקתו: (כט) הן כל אלה. כדברים האלה יפעל האל פעמים שלש עם האדם ר"ל כאשר ישוב ויחטא עד שלש פעמים יעורר לבו לתשובה בחלום ואם לא ישכיל יוכח במכאוב: (ל) להשיב. בכדי להשיב נפשו מן הקבר ולהיות עוד נפשו מאירה באור החיים הנצחיים בעוה"ב: (לא) הקשב איוב. כאומר הנה השבתי לך על מה שאמרת שלא יענה המקום לבני אדם כי לא כן הוא כי החלום והמכאוב הן הן אמריו והקשב עוד ושמע אלי ושתוק ואנכי אדבר להשיב על יתר דבריך: (לב) אם יש מלין. אם יש מה ממך להשיב על הדברים שכבר אמרתי השב עליהם ודבר כל אשר בלבבך כי כל חפצי להצדיק אותך וטוב לך לדבר כל מה שבלבבך על כולם אשיב להיישירך בדרך האמת והצדק כי אם תחדל מלדבר ותשמור הדברים בבטנך תשאר א"כ בדעת כוזבת ולא תצדק עוד: (לג) אם אין. אם אין בידך מה להשיב שמע אתה אלי והחרש ואלמדך חכמה ביתר הדברים (העולה מהמענה היא אשר אמר לאיוב הנני איש כמוך כאשר שאלת ואני אשיב לך במקום האל ועל מה שהתלונן איוב לומר מדוע לא יענה המקום לגלות לאיש פשעו ישיב לאמר לא כן הוא כי בחלום ידבר בו ויוכיחו במכאוב וזו היא האמירה לגבוה ויספר עוד חסדי המקום ואף יבטיחו להשיב עוד על יתר דבריו).

מצודת ציון

(בראשית ג): (כד) פדעהו. כמו פדאהו: (כה) רטפש. היא מלה מורכבת מן רטוב ומן פש שהוא ענין רבוי כמו פשה הפשה (ויקרא יג): עלומיו. נערותיו כמו בן מי זה העלם (ש"א י"ז): (כו) יעתר. ענין מרבית התפלה כמו ויעתר יצחק (בראשית כה): (כז) ישור. יצעד וילך כמו ואשרו בדרך בינה (משלי ט): העויתי. העקמתי והוא מל' עון ועיוות: (לג) ואאלפך. אלמדך כמו יאלף עונך פיך

איוב לד

לד א וַיַּעַן אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃ ב שִׁמְעוּ חֲכָמִים מִלָּי וְיֹדְעִים הַאֲזִינוּ לִי׃ ח'
ג כִּי־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ יִטְעַם לֶאֱכֹל׃ ג' אכל יטעם לו
ד מִשְׁפָּט נִבְחֲרָה־לָּנוּ נֵדְעָה בֵינֵינוּ מַה־טּוֹב׃
ה כִּי־אָמַר אִיּוֹב צָדַקְתִּי וְאֵל הֵסִיר מִשְׁפָּטִי׃
ו עַל־מִשְׁפָּטִי אֲכַזֵּב אָנוּשׁ חִצִּי בְלִי־פָשַׁע׃ י"ו . י"ו
ז מִי־גֶבֶר כְּאִיּוֹב יִשְׁתֶּה־לַּעַג כַּמָּיִם׃ ל' וחד כאיוב . ל' . ל'
ח וְאָרַח לְחֶבְרָה עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן וְלָלֶכֶת עִם־אַנְשֵׁי־רֶשַׁע׃ ג'
ט כִּי־אָמַר לֹא יִסְכָּן־גָּבֶר י"ו

תרגום

א וַאֲתִיב אֱלִיהוּא וַאֲמַר׃ ב שְׁמַעוּ חַכִּימַיָא מִלַּי וְיָדְעַיָא אֲצִיתוּ לְמֵימְרִי׃ ג אֲרוּם אוּדְנָא מִלַּיָא בְּחַנָא וּמוֹרִיגָא טָעֲמָא לְמֵיכַל׃ ד דִּין נִתְרְעֵי לָנָא נִדַּע בֵּינָנָא מָה טָב׃ ה אֲרוּם אֲמַר אִיּוֹב זַכְּאִית וֶאֱלָהָא אַעְדִּי דִינִי׃ ו עַל דִּינִי אֲכַדֵּב בַּר נָשׁ דְּשָׁדֵי גִּירֵי מְדַלַּת סוּרְחָנָא׃ ז מַן גַּבְרָא הֵיךְ אִיּוֹב דְּשָׁתֵי דוֹהֲכָא הֵיךְ מַיָּא׃ ח וְאָזֵל לְאִתְחַבְּרָא עִם עָבְדֵי שְׁקַר וּלְהַלָּכָא עִם אֱנָשֵׁי רִשְׁעָא׃ ט אֲרוּם אֲמַר

אבן עזרא

כפרהסיא: (ו) על משפטי. בעבור שאבקש משפט יאמרו כי אכזב: אנוש חצי. פירוש מחצי כענין אנושה מכתך: בלי פשע. בלי עון או הוא חצי אע"פ שלא יפשע כענין אל הסערה ולא יחטיא והוא דרך משל: (ז) מי גבר כאיוב. מי שהוא כאיוב ראוי שישתה לעג כמים דרך משל בעבור שארח לחברה כאילו הוא עם חברת הרשעים כדברו:
לא

רש"י

א): (מענה אליהוא): (ג) כי אוזן מלין תבחן. כאשר החיך יטעום האוכל: (ה) משפטי. הוכחת דברים: (ו) אכזב. אכזיב שופטי שלא דבני אמת: אנוש. חולה מכתי כמו ויאנש (שמואל ב יב): חצי. נגעי: (ט) לא יסכן גבר. לא יהנה אדם אם תמים

האזינו ח' ומל' וסי' האזינו השמים ואדברה. שמעו מלכים האזינו רוזנים. האזינו תורת אלהינו עם עמורה. שמעו זאת כל העמים האזינו. הקשיבו אלי עמי. שמעו חכמים מלי. האזינו שמעו קולי. ובית המלך האזינו: כאיוב ל' מי גבר. וא' באיוב ואינון מן א"ב א' בא' וא' כא' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הבי"ת בס"ד: וללכת ד' וסי' את כל המצוה אשר אנכי מצוה. את ה' האמרת. רק שמרו מאד דיהושע. וארח לחברה עם פעלי און:

רלב"ג

ממנו תגלה הבחירה אשר תציל מצד המערכת אם ירצה האדם להמשך אחר שכלו. ועוד כי מי שישלים השכל עד שיהיה לו דבקות מה עם השכל הפועל הנה ישגיח בשמירתו מאלו הרעות השכל הפועל אם בשיודיעהו אלו הרעות טרם בואם כדי שישמר מהם. אם בצד אחר כמו שיזכור אליהו אחר זה. מדוע אליו ריבות כאם מפני שלא הודיע אותך זה הרע כדי שתקם עלה להנצל ממנו אחר שאתה ישר לב. הנה כל דבריו שיודיע לאדם הישר כדי שינצל מהרע הנכון לבוא עליו מצד המערכת לא ידבר בהם אך תהיה בזאת ההודעה מדרגות לפי התחלפות מדרגות המקבלים. כי בדרך אחת ידבר אל. והוא בתגיע ההודעה בחלום לאשר יגיע מדרגתה מההתאחדות בשכל הפועל אל שיוכל לקבל ההודעה בזה האופן ובדרך שניה ידבר לאשר לא יראה דרך הראשונה מצד מיעוט התאחדותו בשכל הפועל והוא ביאר שני אלו הדרכים אחר זה. הנה בחלום ובחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים בעת שישן על משכבו כי אז תנוח הנפש המרגשת מפעולותיה ויהיה אפשר מפני זה באיש השלם להתבודד שכלו מבין שאר כחות הנפש ויתאחד בשכל הפועל. אז יגלה השי"ת אוזן אנשים ובמוסרם ויסוריהם אשר יחתום לפי המערכה. לבא עליהם כדי שינצלו מהם בלקחם עלה עליו כי הבחירה האנושית מושלת בזה הסידור. כמו שקדם ויהיה ג"כ סבה שיראתו מהשי"ת יותר וישובו אליו בכל עוז. והמשל היה זה הגילוי בעת השינה להסיר אדם מעשה הנפש המרגשת אז ולהסיר פועל החומר אשר מגבר יכסה ויעלים שפע השכל הפועל ר"ל כי החומר לא יערבב השכל אז להיות הנפש בלתי טרודה בהשגות החושיות. ובזה האופן יחשוך השי"ת נפש היושר מן שחת ויחשוך נפשו מעבור בחרב. והאופן הדרך השני' היא שמי שלא תגיע מדרגתו אל שיקבל שפע השכל בשיודיעהו הרע הנכון לבוא עליו הנה השכל להתאחדותו בו התאחדות מה יצילהו מזה הרע באופן אחר רחוק מזה. והוא שיוכיחהו במכאובות לשמרו שלא ילך בדרך אשר הוא נכון ללכת בה ולמות ועל זה הדרך אמר אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני ובי'רכו ז"ל על זה המשל במי שרצונו ללכת במדבר או בים עם שיירא מה ונגף באבן רגליו ועודו בדרך ונשאר מהוליכה שם וזאת השיירא טבעה בים או אבדה באופן אחר הנה הוא מבואר שזה הרע בא אליו לטוב לו והנה כמו שהטבע שם כחות טבעיות בקצת בעלי חיים לשמרם ואם לא השיגו בהם נשמרים בזה כמו ששם כח בקצת בעלי חיים להכרת מהבעלי חיים המזיקים אותם ברואותם אותם ואם לא יקדם להם ההרגש בשהם מזיקים אבל שם ריחם דרך משל מגונה אצלם שינוסו מפני זה ויגיע להם התועלת המכוון אשר לא נסו בעבורו והיא השמירה מהטרף כן האדם להיותו בתכלית השלמות ביחס אל שאר הבעלי חיים כאשר היה לו התאחדות מה בשכל הפועל מצד הטבע האלהי ישגיח בו ויסבב סיבות להצילו מרעתו ואם לא ירגיש ויעשר שם להצלתו. ואפשר שיהיה ראש סיבותו הדרך השנית אמרו להסיר אדם מעשה ויהיה הביאור בעבור מה שיסיר האדם מעשה השכל הפועל להיותו טרוד בענינים הגופיים ובהשגות שאר כחות הנפש כמו החוש והמחשבה והדמיון והחומר יכסה ויעלים ממנו זה האופן מן ההגדה למיעוט ההתאחדות בשכל הפועל הנה יחשוך אותו מן הרע בנפלא הנכון לבא עליו בשיוכיחהו במכאוב על משכבו על ערש דוי כמו שקדם. או אפשר שיהיה פירוש אמרו להסיר אדם מעשה כי זה ההודעה תהיה כדי שיסיר האדם המעשה הרע אשר הוא מתענג בו ויכסה ממנו גאותו ויסתירה ר"ל שיכנע לבבו ברואהו הרע הנכון לבא עליו עד שלא יסתכן האיש היושר במעשים המגונים אשר החל להתענג בהם ויסור ממנו שלימותו, והביאורים הראשונים יותר נאותים ונכונים מצד הענין ואם זה נאות יותר לפי מה שיתחבר מצד הלשון ויוכיחהו במכאוב על משכבו וברוב איבריו והיה מכאוב חזק ותתעב נפשו הלחם בסבת החולי ונפשו תתעב מאכל נאותו לבריאים. יכלה בשרו מרואי ר"ל שלא יראה בו בשר מרוב הכחישות ויגבהו ויבלטו העצמות אשר לא היו נראים קודם החולי. הנה זאת ההודעה בזה האופן תהיה לאדם אם יגיעהו ההתאחדות מה בשכל הפועל בדרך שיהיה עליו מלאך מליץ הקטנה שבסגלות להגיד לאדם את מה שיתיישר בו וישמר מן הרע. ובזה האופן יחון אותו ויאמר להציל אותו ולפדותו מרדת שחת מצאתי כפר וה"א הסרת זה המכאוב. והנה בסוף הענין יבריא וישוב רענן ורטוב יותר ממה שהיה בעת הנוער וישוב בכחו ובבריאתו שהיה בימי נעוריו. ויותר לזה מן התועלה גם כן שבעת חליו נתן אל לבו להתפלל להשי"ת וירצה אותו ויראה השי"ת פניו בזאת התפלה והצעקה מפני שהוא משתדל לדבק בשי"ת ולשוב אליו ובזה האופן ישיב השי"ת לאדם צדקתו כי השי"ת אע"פ שהרע נכון לבוא לצדיק מצד המערכה אשר אי אפשר זולתו ושם יתברך שם בו כלי אל שינצל מהרע ההוא וישיב לו צדקתו. ישגיח השם על האנשים ואשר יאמר חטאתי והעויתי הדרך הישר ולא שוה לי ויישר דרכיו אל השם ית' פדה נפשו ממות ותראה נפשו באור החיים. הנה כל אלו ההודעות יעשה השי"ת בתי פעמים או שלש עם גבר להשיב נפשו ממות כדי שיאור אור החיים ר"ל להוכיחו כאשר יתחיל לדרוך בדרכים בלתי נאותים כי השכל הפועל כמו שישגיח על המתאחד עמו להצילו מהרעות הנכונות לבא עליו מצד המערכת כן ישגיח בו להצילו מהדרכים אשר ימנעוהו מהגעה אל השלמות והם פעולות הרשע שבכל מי שיחזיק בהם ירחיקוהו מהשם ית' לפי שהם ג"כ מוגבלות מצד המערכה ולא ישגיח בו להציל עליו יסורין לשמרו מפעלות הרשע יותר מג' פעמים כי אחר כן שבה לו זאת התכונה קנין חזק ולא יותר ממנה לעולם. הקשב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר אם יש לך מלים להשיב על דברי השיבני דבר כי אני חפץ שתצדק אם יהי האמת אתך. ואם אין לך טענות להשיב על דברי שמע לי החרש ואני אאלפך החכמה והידיעה האמתית בזה הדרוש:

ותכלל העולה מהדברים שאליהוא יראה שהטובות והרעות הם מוגבלות ומסודרות מצד המערכה ובזה יותר הספק בהנהגה הנמצאת לרשעים כי אין ראוי שנשאל אם יסבב השי"ת מצד זה הטבע אשר שם בגרמים השמימיים שיגיעו טובות לאנשים יהיו רשעים או צדיקים כי אם היה אפשר שלא יגיע רע מהם לנמצאות השפלות לא היה מקבל השם ית' מזה לפי שכוונתו הראשונה במה שהמציא היא הגעת הטוב כמו שלא ישאל איש על מה שישגיח השי"ת בשמירת הבעלי חיים הפחותים והמציא להם המזון והכלים אשר בו ישיגוהו עם היותם טורפים וממיתים זולתם והיותם בלתי ראויים להגיע טוב להם מפני צדקה לפי שהם בלתי מתוארים בצדק כן אין ראוי שישאל אם יגיעו טובות מהשי"ת בזה האופן לאנשים היו צדיקים או רשעים כי הם יותר נכבדים משאר בעלי חיים אלא שהיתר זה הספק בזה האופן מדברי אליהוא הוא בלתי מבורר כלל מדבריו כאילו לא השתדל להתיר הספק בו לחשבו שהענין מבואר בתחלת העיון שלא תהיה מזה הצד טענה על השי"ת ולזה נשאר זה הספק לאיוב כמו שנבאר במה שאמר זה במה שדבר עם השי"ת. והנה הרע לא יתחייב מפני זה שיבא לצדיקים כי השי"ת שם בהם כלי ישמרו בו מאלו הרעות והוא השכל אם יתנהג בו לפי הראוי כדרך שיתאחד אחדות מה בשכל הפועל בו כי כשהיה הענין כן תגיע הודעה לאדם בדרך שישמר מאלו הרעות בפנים שונים לפי מדרגתו בהתאחדות המדרגה היותר גבוהה היא שתגיע לו זאת ההודעה בחלום ובזה ג"כ מדרגות רבות לא זכרם והמדרגה היותר שפלה היא שלא יהיה בכח זה האדם שיגיע לו ממנו שום הודעה לרוב הקשר שכלו בכחות החמריות ולא יגיע לו ההתבודדות מבין שאר חלקי הנפש הראוי למי שאפשר בו זאת הידיעה כמו שנזכר בספר החוש והמוחש אבל תהיה הכלית ההודעה לו שיסבב השכל הפועל אם לשמרו מרע מותם מסודר ומוגבל מצד המערכת אם לשמרו מרע נפשי שיבואהו עליו מכאובים וחליים לשמרו מהנפילה ברע ההוא אם יהיה מותם או יכנע בהם לבבו אם יהיה נפשי. ואמר שזה אשר יהיה לשמירה מרע נפשי לא יהיה מהשי"ת יותר מג"פ והוא מבואר שכמו אלו האנשים יחשבו צדיקים אחר שהם בתחלת הדריכה אל הרשע ולא יאחזו דרכו עדיין ויקרו להם מהרעות על צד התוכחה שלא יקרה לרשעים ולזה יפול ספק ומבוכה בהמצא כמו אלה הרעות יותר לצדיקים ממה שתמצאנה לרשעים ובזה התיר אליהו הספק במה שספק איוב מהנהגת הרשעים ומענג הטובים המוגבל להם לפי המערכת כי אין זה עול בחק השי"ת אחר שהוא המציא להם כלי להנצל מזה הרע ואין ראוי ג"כ שימנע השי"ת מבוא את האדם בזה התואר אשר היה נאה בשמירתו מפני רע מה יקרה ממנה עם שהוא הענין להמציא בנו כלי נוכל להנצל בו מהרע מגורף לזה שאליהוא יראה שבזה הרע ג"כ תועלת מה והוא תוכחת הרשעים ובלותם כמו שיתבאר וזה ג"כ נמצא כמאמר השם לאיוב ובמאמר שלמה ע"כ אמר כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה ואחשוב שתהיה המדרגה האמצעית בין שתי אלה המדרגות שיקרה לאדם פחד על ענין מה היה ראוי לבא עליו רע מה ולא ישיג בו יותר מזה השיעור ומפני זה השיעור מההודעה יהיה נשמר מעשות הדבר ההוא ויגלל מהרע אשר היה נכון לבא עליו וכמו זאת ההודעה מפורסמת מאד מן החוש ואמרו רז"ל בסבתה אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי. וראוי שתדע אתה המעיין שבכמו זה האופן יותר הספק הזה במה שזכרה תורה בהגעת הרעות לנו בשלא נלך בדרכי השם ובהגעת הטובות בהנהג בהם כמו שזכר בברכות וקללות וזה שכלל האומה והיה מושגח כשילך בדרכי השי"ת וכאשר יתחיל לנטות מהדרך הטוב אז יהיה נכון לבא עליו רע מצד המערכת תגיע ההודעה לכללה ההוא באחד משני אלו הדרכים אשר זכר וזה שאם היה ביניהם נביא תגיע אליו ההודעה והוא יגיעה לכלל האומה ואם לא הנה יביא על הכלל ההוא יסורין מה ומכאובות אם להצילם מהרע הגופיי הנכון לבא עליהם אם להצילם מן הפחיתות הנפשיי אשר החלו להסתבך בו ולזה ביארה התורה שבהביאה על הכלל כמו אלו הרעות לא ייחסוה אל המקרי אבל יאמינו שהכל בא מהשי"ת להוכיחם ולהעתיקם מהרע אמר אם תלכו עמי קרי וגו' בזה האופן התקיים בואת הטובות לנו כאשר נלך בדרכי השי"ת ונדבק בו על דרך שההשגחה לא מצד המערכת לבד יבואת הרעות לנו כאשר נסור מהם וכבר ביארה התורה שבסוף הענין יהיה העונש בהסתר פנים ר"ל בעבור ההשגחה האלהית אבל לא יגיע אלינו רע אז אם לא הרע הנכון לבא מצד המערכת אמר והסתרתי פני מהם וזה שהגעת הרעות על דרך ההשגחה להוכיח האנשים לא יהיה תמיד כמו שזכר אליהוא בזה המענה: ביאור מלות המענה ויען אליהוא ויאמר: (ו) אנוש חצי. אנושה מכתי: (ט) יסכן

מצודת ציון

פיך (לעיל טו): (ב) ויודעים. בעלי דעה: (ו) אכזב. ענין הפסקה כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח): אנוש. כאוב ביותר כמו אנושה מכותיה (מיכה א): (ט) יסכן. ענין

מצודת דוד

לד (א) ויען. לפי שבמענה הראשונה השיב לו בדבר הגלות הפשע אל האדם ועתה בא להשיב בדבר גמול השכר והעונש לזה נתן ריוח בין ענין לענין להתבונן יפה בכל דבר והפסיק מהראשונה והתחיל בשניה: (ב) שמעו חכמים. חזר פניו כלפי הרעים ואמר אתם חכמים שמעו מלי ואתם יודעים האזינו אמרי כי עמכם הבינה להבין מאמרי: (ג) כי אוזן. כמו שהאוזן הבחן קולות הדברים של מי המה וכמו שהחיך יטעם הראוי לאכול לדעת המר הוא או מתוק כן בעלי חכמה יבינו אמרי אמת וצדק: (ד) משפט נבחרה. אני ואתם נבחרה לנו משפט לברר ברור האמת ונדעה בינינו מה טוב להשרים הבלתי צודק מהצודק: (ה) צדקתי. אני צדיק וזכאי: הסיר משפטי. הסיר ממני משפט הגמול הראוי: (ו) על משפטי אכזב. מלבד משפט גמולי אשר אני אומר שפסק ממני הנה עוד אנוש חצי בלי פשע רצה לומר לא די שהומם גמולי עד שאפילו מייסרני עוד בחנם: (ז) מי גבר כאיוב. הנמצא אדם השוב בחכמה כאיוב אשר ירבה כ"כ בדברי לעג כמו השותה מים אשר ירבה לשתות די ספוקו ואין הדרך לתת בעדו מחיר: (ח) וארח. וילך אורח להתחבר עם פועלי און: וללכת וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ט) כי אמר.

טוסב

רשי

תמים דרכיו: (יג) מי פקד עליו ארצה. מי מושל בו לאמר למה כן עשית ולא נויתיך כן כי מי זוהו בממשלתו ולמה ימלא תואנות לבריות אינו צריך להטיב דבר למושל בו לאמר בשביל זאת הרעותי לו: (יד) אם ישים אליו לבו. על אדם להשחיתו למה יבא בעלילה עליו הרי מיד יאסוף אליו רוחו ונשמתו רוח ונשמה שלו שהיא (נפוחה בו) ואין מוחה בידו ויגוע כל בשר יחד: (טז) ואם בינה. ואם אתה רוצה הבין שמעה זאת. בינה זו אינה שם דבר אלא ל' צווי כמו בינה הגיגי (תהלים ה) לפיכך שתים אלו טעמן למעלה בבי"ת וכל שאר בינה טעמן למטה בנו"ן: (יז) האף שונא משפט. משפטו של שופט צדק: יחבוש. המקום וא"ת אינו משפט כי לא כדין עשה אפשר זאת מי שהוא צדיק מאוד תרשיע: כביר. ל' מאוד: (יח) האמור למלך בליעל. וכי הגון וראוי לאמר למלך בליעל ולאמר רשע אל נדיבים: (יט) אשר לא נשא פני שרים. כלומר למלך עולם אשר אין משוא פנים לפניו: שוע. שר כמו ולכילי לא יאמר שוע (ישעיה לב): (כ) רגע ימותו. כשירצה: וחצות לילה. כמו שעשה למצרים: יגועשו עם. כלומר ברגע יעבורו: ויסירו אביר. כח שלהם: לא ביד. לא ישנו בידם ואין להם כח: (כג) כי לא על איש ישים עוד. כלומר אמרת לא אך ישים בי (לעיל כג) רק חטאי לבדי ואני משיבך לא ישים הקב"ה על בריותיו עלילות תוספת על פשעם. עוד ל' תוספת: להלוך אל אל במשפט. כשהוא

אבן עזרא

(ט) לא יסכן גבר. לא יועיל כ.וו הוכח בדבר לא יסכון: ברצותו. כאשר יעשה רצון אלהים: (יג) מי הוא פקד עליו בארץ. או מי ברא תבל כולה: (יד) אם ישים. המקוס אל בני אדם לבו כענין וכי תשית אליו לבך מיד יאסוף רוחו אליו כענין והרוח תשוב: (טו) ויגוע הבשר. שהוא הגוף והאדם הנראה על עפר ישוב ויש אומרים אם ישים האדם אל המקום לבו והוא רחוק: (יז) יחבוש. ימשול כדרך יעצור יורש עצר וכן לא אהיה חובש: (יח) האמור. הדרך מוסר הוא לומר למלך בליעל ולומר רשע אל אחד הנדיבים: (יט) ואף כי אשר לא נשא פני שרים ולא נכר. כמו יכיר: (כ) רגע ימותו וחצות לילה. בעת המנוחה: יגועשו. יזדעזעו כמו ויתגעשו כי חרה לו: ויעבורו. וימותו כענין חלף הלך לו כי הנולד בא והמת הולך ועובר: ויסירו. וימותו האביר: לא ביד. לא בכח ולא בחיל: (כא) כי עיניו. על כן אין לאיש לשום עוד על לבו ופירוש עוד

תולדות אהרן א:שי לבב. עקרים מ"ד פ"י רוב המענ'

זוהר שלח כל ד' פסוקים בנמשכים: הילה. עקידה מ"ד פ"ו:

חללה ג' חסר וסי' חללה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק ב' בו. חללה לאל מרשע: ירשיע ד' א' חסר וסי' ובכל אשר יפנה ירשיע. והוא ישקיט. אף אמנם אל לא ירשיע. ואיש מזימות ישקיט חס' ובקצ"ת ספר"י מסר"ה מוג"ה ב' חס' והוא ישקי"ט הס"ר ומזמות חס"ר: ואדם ט' וסי' ואדם אין לעבוד את האדמה. אוקיר אנוש מפז. ואדם עליה בראתי. ואדם ביקר בל ילין. ואדם על עפר ישוב. ואדם מה יבין דרכו. ואדם יפיק תבונה. ואדם לא זכר את האיש המסכן. ומצא חן ושכל טוב: נכר ב' א' מלעיל וסי' כי נכר אתו האלהים. ולא נכר שוע לפני דל: ימותו ג' חס' וסי' וא' ימתו הציגו. רגע ימתו וחצות לילה. כי החיים יודעים. וכל אורי' וירמיה דכו' חס' במ"א ויהיו כל האנשים: על איש ה' וסי' ויען כל איש יהודה על. עד אנה תהותתו. תהי ידך על איש. הן יהרס ולא יבנה. כי לא על איש ישים: ויעמד ד' וסי' ויעמד אתם סביבות האהל. יעמד את פניו. רוח

איוב לד

ברצתו עם־אלהים: י לכן | אנשי ל'
לבב שמעו־לי חללה לאל מרשע י"א
ושדי מעול: יא כי פעל אדם ישלם־
לו וכארח איש ימצאנו: יב אף־ ל'
אמנם אל לא־ירשיע ושדי לא־ ד'
יעות משפט: יג מי־פקד עליו
ארצה ומי שם תבל כלה: יד אם־
ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו
יאסף: טו יגוע כל־בשר יחד ואדם ס'
על־עפר ישוב: טז ואם־בינה כ"פ בסי' ג בטעם הגוגי
שמעה־זאת האזינה לקול מלי:
יז האף שונא משפט יחבוש ואם־
צדיק כביר תרשיע: יח האמר וחד כאמור
למלך בליעל רשע אל־נדיבים:
יט אשר לא־נשא | פני שרים ולא
נכר־שוע לפני־דל כי־מעשה ידיו ל'
כלם: כ רגע | ימתו וחצות לילה | ג' חסר
יגעשו עם ויעברו ויסירו אביר לא י"ו. ל'. ל'
ביד: כא כי־עיניו על־דרכי־איש
וכל־צעדיו יראה: כב אין חשך י"ו כ"ף אין ואין
ואין צלמות להסתר שם פעלי און:
כג כי לא על־איש ישים עוד להלך ס'. ד' חסר

תרגום

לא יאלף גברא במצביה עם אלהא: יא ארום אמר לא יסתכן בר נש במרהטיה עם אלהא: י בגין כן אנשי חכימי קבילו מיני חס לאלהא מן רשעא ושדי מן שקרא: יא ארום עובדי בר נש ישלם ליה וכאורחא דגברא יערעניה: יב ברם בקושטא אלהא לא יחיב ושדי לא יקלקל דינא: יג מן פקד עלוי למעבד ארעא ומן שוי תבל כולה: יד אין ישוי עלוי לביה רוחיה ונשמתיה לגביה יכנוש: טו יתנגיד כל בסרא כחדא ובר נש על עפרא יתוב: טז ואין תתבין שמע דא אצית לקל מלי: יז הברם סני דינא יסתמר ואין צדיק זכי יחיב: יח הכשר למימר למלכא רשיעא חיבא לארכונין: יט דלא נסיב אפין לרברבנן ולא אשתמודע שועא קדם מסכנא ארום עובדי אידוי כולהון: כ בשעתא ימותון סדומאי ופלגות ליליא מתרגפין מצראי ויעברון ויעדון דורבני לא בחיל ידא: כא מטול דעינוי על אורחי בני נשא וכולהון פסעתי יחמי: כב לית חשוך ולית טולא דמותא לאטמרא תמן עבדי שקר: כג ארום לא על גבר ישוי עוד למיזל לות אלהא בדינא:

רלבג

יועיל: (יג) מי פקד עליו ארצה. מי שעליו גזר וסידר אלו הענינים שנמצאים בארץ אשר בילירתם מהפלאות ומפלגת החכמה מה שלא ישוער: ומי שם תבל כולה. ומי סדר אלו הענינים בכללם אשר בארץ: (יז) יחבוש. ימשול: (יט) שוע. נדיב ועשיר: (כ) יגועשו. יתנודדו ויתנועעו: ויעבורו. ויעברו מן העולם: אביר. תקיף: (כג) ישים עוד. יסדר ויגזור מה שיעשה בעתיד: יכוין

מצודת ציון

ענין הנאה ותועלת כמו הלאל יסכן גבר (לעיל כב): ברצותו. מל' רצוי ורצון: (י) חלילה חולי וגנאי: (יא) ימציאנו. ענין הזמנה והושטה כמו וימציאו בני אהרן (ויקרא ט'): (יג) פקד. לוה כמו והוא פקד עלי (עזרא א): (יד) יאסוף. יכניס: (יז) יחבוש. ענין ממשלה ע"ש שהוא הובש במאסר את המתחייב וכן לא אהיה חובש (ישעיה ג): כביר. חזק: (יט) שוע. נדיב. כמו ולכילי לא יאמר שוע (שם לב): (כ) יגועשו. ענין התנודד והתנועע החזקה כמו והנהרות יתגעשו (ירמיה מו): אביר. כח ואומץ: (כג) עוד. ענין תוספת

מצודת דוד

מוסב למעלה שאמר מי גבר וגו' שיאמר כדברי איוב כי אמר לא יסכן וגו' ר"ל אין הנאה והועלת בא לאדם במה שירצה ללכת עם האלהים בדרכו ובפקודיו: (י) אנשי לבב. ר"ל אנשי לבב חכמה: חלילה לאל מרשע. לעשוק גמול הראוי ושדי מעול לגמול טוב לרשע ורע: (יא) כי פועל אדם. כפי פועל האדם כן ישלם לו אם טוב ואם רע וכפי אורח איש כן יזמין לו וכפל הדבר במ"ש: (יב) אף אמנם. תחסר מלת כי וכאלו אמר אף כי ור"ל כ"ש שהאמת הוא אשר אל לא ירשיע ר"ל לא ישלם גמול רשע למי אשר לא הרשיע והוא מקרא קצר ומובן מאליו: לא יעות משפט. אפילו המשפט לא יעות לעשוק גמול שכרו: (יג) מי פקד. וכי מי צוה עליו לברוא את הארץ או מי ברא אותה מבלעדו והלא הוא בראה ומרצונו בראה וא"כ כל קיומה בא ממנו והכל בידו: (יד) אם ישים. אם היה משים לבו על העולם להפך הכל מיש לאין הלא יוכל הוא לאסוף אליו מהעולם הרוח והנשמה הנתון בו ממנו ר"ל היה מונע מן העולם ההשפעה הבאה ממנו והיתה שבה לאין: (טו) יגוע. ואז היה גוע כל בשר כולם כאחד ואף מין האדם היה שב אל העפר אשר לוקח ממנה וכאומר אם לא היה מעשיו במשפט כ"א מוצא תנואות וחושב לאויב וחפצו לאבד כמתנקם מה לו להרבות במיני היסורים הלא בידו לכלותו מכר מע"פ האדמה ולאף את כל בשר יחד כי הכל שלו ומי א"כ ימחה בידו: (טז) ואם בינה. אם יש לך בינה שמע זאת והבן אותה והאזינה לקול מלי מה שאדבר עוד: (יז) האף. וכי אף גם זאת תאמר בהשגחת המשפט הוא המושל כי האמר אשר הממשלה נתונה ביד מערכות השמים ומקרה אחד לצדיק ולרשע באין משפט וכי נכון אשר בדברים כוזבים כאלה תרשיע את המקום אשר הוא באמת צדיק כביר ולא יעות משפט הגמול למסור הכל ביד המערכה: (יח) האמור. וכי ראוי לומר על המלך בהוא בליעל או לומר רשע על אחד מהנדיבים ומכ"ש לחשוב כזאת על המקום: (יט) אשר לא נשא. הלא הוא אשר לא נשא פני שרים לוותר להם על מעלם ולא ניכר לפניו מי הוא השוע ומי הוא הדל להיות חלוקים בדבר משפט הגמול כי כולם מעשה ידיו המה ואין הפרש ביניהם מול המקום: (כ) רגע ימותו. כאשר תבוא מיתה פתאומית כדבר וכיוצא בעבור גמול עונם הלא שניהם ימותו ברגע אחת זה כזה אם דל ואם שוע: וחצות לילה. לפעמים פתאום בחצות הלילה יגועו יזודו העם ויעברו מן העולם על כי חטאו לו והם עצמם הסירו את המוזק אשר בהם לא ביד זולת כ"א מהם ובהם: (כא) כי עיניו. כי המקום משגיח על כל דרכי איש וגו' וכאשר יחטאו לו עד מהרה יבא דברו לאבדם מן העולם אם דל ואם שוע ואם רבים המה אף מבלי סבה קדומה: (כב) אין חשך. אין החשך יחשיך ממנו להיות למסתור לפועלי און לבל יראה מעשיהם אל מול פני ה': (כג) כי לא וגו'. כי אין דרכו להשים על איש עונש נוסף על הראוי עד שיאמר האיש אהלך אל אל

אבן עזרא

עוד לעולם להלוך אל אל במשפט: (כד) ירוע. ישבר כמו תרועם בשבט ברזל: (כה) מעבדיהם. מעשיהם כמו ועבדיהם ביד האלהים: והפך לילה. יהפוך אורם ללילה: (כו) תחת. במקום הרשעים ההם ספקם כמו ויספק את כפיו: במקום רואים. כדי שיתיסרו אחרים: (כח) להביא עליו צעקת דל. שגזלו אותם הרשעים: (כט) והוא ישקיט ומי ירשיע. ינוע כענין נלוה וכמוהו וככל אשר יפנה ירשיע והענין הפך ישקיט כי בשעת הנלוה יתנועעו בני אדם הלא תראה יאמר והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל: ויסתר פנים. הפך ישקיט אז יתעוררו כל המלחמות. על גוי. על אומה גם על אדם לבדו. ולא ימליך אדם חנף אלא ממוקשי עם כדי להנקם מהם: (לא) כי אל אל. היוכל אדם לומר נשאתי אלו התלאים לא אחבל. עוד לא אשחת כמו וחבל את מעשה ידיך והענין היוכל אדם לומר די לי לא ארצה יותר: (לב) בלעדי. אשר אחזה: אם עול פעלתי. בדבורי: (לג) המעמך ישלמנה. רובי המפרשים השתבשו בפסוק זה. יש אומרים המעמך ישלם חסרון דעתי כי מאסת דברי ויש אומרים המעמך היש כח עמך להשלים עמך הרעה לעשות שלום כי אתה תבחר דברי הם אומר אמת והנכון בעיני שהוא כן המעמך ישלם הרעה או הטובה כי מאסת. והענין יש אנשים שיאמרו לא ארצה לסבול הרעה בעבור טובה גדולה שיהיה שכרה כענין לא הם ולא שכרם: כי אתה תבחר ולא אני. ולמה תבחר אתה שאני ארצה לסבול מעט רע בזמן קצון בעבור טוב רב בימים אין קץ להם: (לו) אבי. יש

רשי

כשהוא בא על בריותיו להתווכח עמהם: (כד) ירוע. ירוצץ כמו רוע התרועעה (ישעיה כד): ויעמד אחרים. במקומם: (כה) לכן יכיר מעבדיהם. לפי שהוא מכיר מעבדיהם הטוב והרע ואין צורך לו להתווכח: והפך לילה. עת חשך וצרה להם וידכאו: (כו) תחת רשעים. במקומם: ספקם. לאנשי סדום: במקום רואים. לעין כל: (כז) אשר על כן סרו מאחריו. כמו (במדבר י) על כן ידעת חנותנו במדבר כמו מפני אשר סרו מאחריו והביאו לפניו ועליו צעקת דלים: (כט) והוא ישקיט. משקיט את הדלים מאותן העושקים: ומי ירשיע עוד ובעוד שהסתיר פנים מי ישרנו: ועל גוי ועל אדם יחד. כיחידים כמרובים שוה לפניו להשקיט ולהסתיר פנים: (ל) (וישקוט) ממלוך אדם חנף ממוקשי עם. על דלים שמלך: ממוקשי עם. עון. ולאלוה כזה לא היה לך לומר בליעל ורשע: (לא) כי אל אל האמר. להאמר אליו נכון וראוי מאת כל סובלי יסורים להאמר נשאתי ומקבל וסובל אני משפטיך ולא אחבול בעצמי ועוד צריך הנידון לומר: (לב) בלעדי אחזה. לבד מה שאני יודע לראות ולהבין. בדבריך אתה הורני ואם און פעלתי לא אוסיף: (לג) המעמך ישלמנה כי מאסת וגו׳. כך אמר אליהו לאיוב המעמך היה לו להקדוש ברוך הוא להימלך בפירעון תשלומין ממך: כי מאסת. לאמר מאסתי לא לעולם אחיה (לעיל ג) יתר ידו ויבלעני (לעיל ו) סבור אתה שיגבה ממך לפי דעתך ורצונך ואתה תבחר התשלומין ולא אני במקום הקדוש ב״ה דבר אליהוא בתמיה: (לד) אנשי לבב יאמרו לי. כי איוב לא בדעת ידבר: (לו) אבי יבחן. אבי אתה הקב״ה

תרגום

כד יִתַבַּר גַלְלֵי יַמָּא דְסַגִיעִין בְּגוֹ מַיָּא וַאֲקִים חוּרוֹנִין בַּתְרֵיהוֹן: כה בְּגִין כֵּן הוֹדַע מַעְבָדֵיהוֹן וְהַפָּךְ לֵילְיָא וּמִדַכְּכִין: כו חֲלַף רַשִׁיעֵי סַפְקִנוּן בְּאַתַר דְחָמְיָן: ת״א בְּאַתַר רַשִׁיעַיָא פּוּרְעָנוּתְהוֹן בָּתַר דְיֶחֱמוּן צַדִיקַיָא וְיִחְכּוּן בְּדִינָא: כז דְמְטוּל הֵיכְנָא זָרוּ מִבַּתְרוֹהִי וְכָל אוֹרְחָתֵיהּ לָא אַשְׂכִּילוּ: כח לְאַיְתָאָה עֲלוֹי קְבֵילְתָא דְמִסְכְּנָא וְצַעֲקַתְהוֹן דַעֲנְיֵי יִשְׁמַע: כט וְהוּא יַשְׁדֵיךְ וּמַן יְחַיֵב וִיסַלֵק שְׁכִנְתָּא וּמַן יְסַכְּנֵיהּ וּמְסַעַר חוֹבָא עַל עַמָּא וְעַל בַּר נָשׁ כַּחֲדָא: ל מְמַנֵי מַלְכָּא בַּר נָשׁ דִילְטוּר מְטוּל תַּקְלַיָא דִי בְעַמָּא: לא אֲרוּם לֶאֱלָהָא אֶפְשַׁר דְאִתְאֲמַר סוֹבְרִית לָא אֶחְבּוֹל: לב בַּר מִמָּה דְאֶחְמֵיהּ אַנְתְּ אַלְפִנִי אִין שִׁקְרָא עֲבְדִית לָא אוֹסִיף: לג אֶפְשַׁר דִי מֵעִמָךְ יְשַׁלְמִנָּהּ אֲרוּם רַחֲקְתָּ אֲרוּם אַנְתְּ תִּתְרְעֵי וְלָא אֲנָא וּמָה דִידַעְתָּא מַלֵל: לד אֱנָשֵׁי חַכִּימֵי לִבָּא יֵימְרוּן לִי וְגַבְרָא חַכִּימָא יְקַבֵּל מִנִי: לה אִיּוֹב לָא בְמַנְדְעָא יְמַלֵל וּפִתְגָמוֹי לָא בְשִׂכְלָא: לו צְבֵינָא דְיִתְבְּחַר

מקרא

אל־אל במשפט: כד ירע כבירים לא־חקר ויעמד אחרים תחתם: כה לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו: כו תחת־רשעים ספקם במקום ראים: כז אשר על־כן סרו מאחריו וכל־דרכיו לא השכילו: כח להביא עליו צעקת־דל וצעקת עניים ישמע: כט והוא ישקט ומי ירשע ויסתר פנים ומי ישורנו ועל־גוי ועל־אדם יחד: ל ממלך אדם חנף ממקשי עם: לא כי אל־אל האמר נשאתי לא אחבל: לב בלעדי אחזה אתה הרני אם־עול פעלתי לא אסיף: לג המעמך ישלמנה כי־מאסת כי־אתה תבחר ולא־אני ומה־ידעת דבר: לד אנשי לבב יאמרו לי וגבר חכם שמע לי: לה איוב לא־בדעת ידבר ודבריו לא בהשכיל: לו אבי יבחן איוב עד־

ל׳ · ד׳ · ל׳ · ג׳ וכתיב סמ״ך · נ״ג ר״פ · ל׳ חסר. ד׳ ב׳ ר״פ · ל׳ וחד ואל אדם · ד׳ חסר · ל׳ וחד האמר · ל׳. ג׳ · ג׳ בסיפ׳ · ס׳ · ב׳ מ״ל דעת והשכיל

תולדות אהרן יסקיט. זוהר במיני: המעמך. סנהדרין קד (סנהדרין כט): (איוב. ב״ב טז):

סערה. אחרים תחתם. וכל דברי הימים דכו׳ במ״ז וסימ׳ שטן לישראל. ויעמד לפני מזבח דשלמה. ודבתריה כי עשה שלמה כיור. ויצא הרוח. ויעמד יהושפט בקהל. ורוח אלהים לבשה את. המלך על עמדו: וה׳א ל״ג ר״פ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא בערך הוא בס״ד: ממלוך ד׳ והסר וסימ׳ כי לא אתך מאסו. ואני מאסתיו ממלך על ישראל. ממלך אדם חנף ממקשי עם. ויאסרהו פרעה נכה. בתרא במלוך כתיב וקרי׳ ממלוך: ישלמנה ג׳ וסי׳ ומכה נפש בהמה ישלמנה. ומכה נפש בהמה. המעמך ישלמנה: כי אתה ב׳ בסיפרא וסי׳ כי אתה עמל תשכח. המעמך ישלמנה כי מאסת: ודבריו ה׳ וסימ׳ מן השמים השמיעך. הראשונים דיאשיה. ויתר דברי אביה דד״ה. איוב לא בדעת ידבר:

רלבג

(כד) ירוע כבירים. ישבור תקיפים: (כה) מעבדיהם. מעשיהם:(כו) ספקם. הכה אותם: (לא) נשאתי לא אחבול. כלאתי לא אשחית: (לג) ישלמנה. ישלימנה לעשותו (לו) אבי. מגז׳ אבה והרצון

מצודת ציון

תוספת וריבוי וכן ויבך על צואריו עוד (בראשית מו): (כד) ירוע. ירוצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): (כה) מעבדיהם. מעשיהם כי תרגום של מעשה הוא עובדא: וידכאו. נשברו ונכתתו: (כו) תחת. בעבור כמו עין תחת עין (שמות כא): ספקם. ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כד): (כט) ירשיע. יחריד ויבלבל וכן ובכל אשר יפנה ירשיע (ש״א יד): ישורנו. יראנו כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (ל) חנף. רשע המחניף ליצרו ועושה חפציו: (לא) נשאתי. אשא ואסבול: אחבול. אשחית: (לב) בלעדי. הוא כמו מלבד וכן בלעדי רק אשר אכלו הנערים (בראשית יד): אחזה. אראה כמו ואתה תחזה (שמות יח): הורני. למדני: (לו) אבי. ענין תאוה ורצון כמו

מצודת דוד

אל במשפט כי הרבה העונש על הפשע ובעבור זה ישגיח על פרטי מעשה האדם לשלם גמול כערך המעשה: (כד) ירוע. הנה ירוצץ חזקים אין חקר להם ומעמיד אחרים במקומם על ממשלתם: (כה) לכן יכיר. בעבור אשר יכיר מעשיהם ולזה הפך בלילה אחד להעמיד אחרים במקומם והמה נדכאו מן הארץ: (כו) תחת רשעים. בעבור היותם רשעים לזה הכם ורצונו במקום ימצא שם רואים למען יקחו מוסר: (כז) אשר על כן. אשר נאבדו על אשר סרו מאחרי ה׳: וכל דרכיו. אף אחת מכל דרכיו לא השכילו וכן על כל דבר פשע (שמות כב) ומשפטו על אחת מכל דבר פשע: (כח) להביא עליו. לזה האבידם מן העולם להביא על כל אחד מהם גמול צעקת הדל אשר עשקו וגמול צעקת העניים הרבים אשר ישמע כי עשק ליחיד ולרבים ובא צעקתם לפני המקום: (כט) והוא ישקיט. כאשר יגזור המקום על מי לשבת שוקט ובוטח ומי הוא יחריד ויבלבל אותו וכאשר יסתיר פנים ממי לבל ישגיח בו לתת לו די מחסורו ומי א״כ יראנו ר״ל מי ישגיח בו למלאות מחסורו כי הכל מיד ה׳ ואין כח במערכת השמים לא לרחק ולא לקרב: ועל גוי. בין על אומה שלימה בין על אדם יחידי כי יכול הוא אף בכוללים ומשגיח אף בפרטים: (ל) ממלוך. הוא המסיר ממלוכה אדם חנף מבלי היות מוקשי עם ר״ל למען לא יביא מוקשים על העם: (לא) כי אל אל האמר. ר״ל על כי נראה שמעשיו בדין נכון הוא לומר אל האל הנה אשא ואסבול המכאוב ולא אשחית מעשי מעתה: (לב) בלעדי אחזה. ומלבד מה שארצה אני בעצמי להשכיל בדבריך למדני אתה את המעשה אשר אעשה ואם פעלתי עון מחסרון הידיעה לא אוסיף עוד לעשות כזאת כאשר תלמדני לדעת דרך זו אלך וכאומר הנה דרך הנכון לומר כן ולא להחזיק עצמו לצדיק ולבעט ביסורים: (לג) המעמך. וכי מעמך לבדך ישלם החקירה בדבר הנהגת משפט ה׳ וכי אתה לבדך תכריע כי מאסת אמרי הזולת וכפל עוד דברו ואמר וכי אתה תבחר אמיתת הדבר ולא אני הלא אני גם לי לבב כמוך ומה ידעת מן היקש והויכוח דבר ונתימה לב לבהין הכנים המה: (לד) אנשי לבב. הן ידעתי שאנשי לבב יאמרו לי ר״ל יודו למאמרי וכל גבר חכם יהיה שומע לדברי ומהם לא יסור: (לה) איוב. אבל איוב לא בדעת ידבר ר״ל מקושי המכאוב אין דעתו שלימה ולזה דבריו המה לא בהשכל ולולי זאת היה גם הוא הודה לדברי: (לו) אבי. הנה חפצי שעד עולם יהיה איוב בחון ביסורים לראות אם יחזור מדבריו ועם כל צעקתו לא יחדלו ממנו עד אשר ישוב לב׳

נֶצַח עַל־תְּשֻׁבֹת בְּאַנְשֵׁי־אָוֶן׃ ל' וחסר
לז כִּי יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע בֵּינֵינוּ
יִסְפּוֹק וְיִרֶב אֲמָרָיו לָאֵל׃ ג' ולית מ"ע וכסיפ'. ל'

איוב עד עלמין מטול תיובתא באנשי שקרא: לז ארום יוסיף על סורחניה מרד בינגא מספק ומסגי מימרוי קדם אלהא:

יספוק ד' כתיב שי"ן בלישנא וחסרי' וסימ' אם ישפק עפר. פן ישיתך בשפק. בינינו ישפק. ובילדי נכרים ישפיקו: וי"ש חלוק בספרי המסר"א י"א כי בינינו יספו"ק היא בסמ"ך דאמרי' כ"ל לישנא כתיב שי"ן במ"ב כתיב סמ"ך תחת רשעי"ם ספקם. בינינו יספו"ק. ואמרי שהוא מ"ל ואחרים מוני"ם במקו"ם בינינו ישפוק פן יסיתך בספק ועיין בסדר בלק לשו"ן זה המסור"ת המגנ"ד:

רשי

הקב"ה אב לכל הלואי יבחן איוב עד נלח למען תהיה תשובה לאנשי און ואף לבני אדם דבר הכתוב כן כמו אבי דבר גדול וגו' (מלכים ב ה) (ד"א אבי כמו ותפר האביונה (קהלת יב) ל' רצון כך חברו מנחם וכן פתרונו אבי יבחן איוב עד נלח רצוני ומאווי שיבחן איוב עד נלח סא"א): (לז) יספוק. ל' רוב דברים והרמת קול: בינינו יספוק. הוא אומר מה לנו ולדבריו אף אמנם שגיתי אתי תלין (לעיל יט) ואינו יודע שאנו נענשים ומספיק לנו עונות על שאנו שומעים הזאת כך מפורש בויקרא רבה: (מענה אליהוא):

אבן עזרא

יש אומרים שהוא כמו אבה כמו רצוני והקרוב אלי שיאמר אבי למקום ויחסר סי' הקריאה אם יבחן איוב לעולם באמת יבחן בעבור שתשובותיו באנשי און: (לז) כי. כל עת יוסיף על חטאתו פשע: בינינו יספוק. יותר מדאי כמו אם יספוק עפר שומרון והענין מה שהוא

רלבג

והרצון בו רצוני או יהיה קריאה אל השם: על תשובות באנשי און. על שהוא משיב להם תשובות כענין אנשי און: (לז) יספוק. יספוק כפיו ויתרעם מהש"י: ביאור דברי המענה השיב אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר שמעו חכמים מילי ויודעים האזינו לי כי אזן מלים תבחן כמו החיך יטעם האוכל או רצה בזה שהוא יטעון על איוב מהדברים המוחשים לא שיסתיר המוחש כמו שהיו עושים ריעי איוב נבחרה לנו המשפט והאמת לא נבחר דעת אחד על אחד אם לא מצד הטיון והחוש או מצד אחר מהם אבל נשתדל לדעת אי זה מהדעות הוא יותר טוב. כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי על משפטי שישפטני השם באלו המכאובות האם אכזב באמרי שצדקתי הנה על דרך האמת אנושה מכתי מבלי פשע. מי גבר חכם ושלם כאיוב. ויאמר דברי לעג כאלו. והנה בזה המאמר כאילו הלך להתחבר עם פועלי האון ואנשי רשע כי יאמר שלא יועיל לאדם ברצותו הדרך שהוא עם אלהים והוא הדרך הישר. ואולם אמר זה כי מי שילך בדרך הישרה יאמרו בו שהלך עם אלהים כאומרו את האלהים התהלך נח. לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מעשות רשע ואול כי הוא ישלם לאדם פעלו ר"ל גמול פעלו על דרך והשכיר יקוה פעלו וימציא לאדם כדרכיו ר"ל שישגיח בטובים וישמרם והרשעים יהיו נעזבים למקרה הזמן הרעים הנכונים לבא עליהם מצד המערכת. אמנם השי"ת לא ירשיע רשע ולא יעות משפט הוא מבואר ממה שאומר מי הוא עליו שגזר וסדר כל אלו הנמצאים הנפלאות אשר בארץ בזה הסידור הנפלא מהיופי והחכמה מה שלא יתכן לאדם שישיג ממנו כי אם מעט ומי שסדר זולתו זה העולם כלו הלא באמת הוא לבדו ובכחו עומד ונשאר תמיד. ואם היה חפץ רשע להביא רע בזה העולם שלא כדין היה אפשר שיאסוף אליו חיי זה העולם יחד ויפסידהו ויגוע יחד כל חי ואדם על עפר ישוב ואולם זה אינו אבל נמלא השי"ת משגיח בו השגחה נפלאה להעמידו תמיד על מתכונתו ולזה יתחייב שלא יוחס לשי"ת הרשע והעול ואם תרצה להבין שמע אמרי. הגם שונא משפט ימשול בזה העולם הנמלא בו המשפט והחסד בתכלית מה שאפשר בבריאת הנמצאות אשר בו ובפרט בצמחים ובעלי חיים ואין ראוי ליחס רשע אל מי שהוא חזק הצדק אשר בהנהגתו זאת אשר הידר באנשי העולם מיושר עד שלא נוכר בה שרים ולא ניכר בה בין נדיב ודל לפי שהם כולם מעשה ידיו. ולזה תמצא שבבאת יומם ומותו ברגע ובכמו שיעור העתה אשר יחק הלילה לבני חלין שאינו בזמן אלא כמו הנקודה בקו ימצא שיתנועעו עם אחר ויעברו מן העולם ויאבדו בלא יומם ויכורו אלו המקרים אשר ימיתום האביר אשר יתבול בזה העם עמהם וכל אלו ימותו יחד מזולת שיחולו עליהם ידים אבל ברצון השם וגזרתו זה הרע בא להם מצד רשעם להעדר ההשגחה האלהית מפני זה ובהסתירו השם פניו מהם יהיו מטרה למקרה הזמן כמו שאמר אחר זה ויסתר פנים ומי ישורנה ועל גוי ועל אדם יחד וכל זה הוא לפי בעיני השם על דרכי איש והוא רואה כל צעדיו ויתכן שיהיו ממנו לדיקים ורשעים ולזה היה הרע הנופל במקרה מצד הסידור אשר מהמערכת כמו מכוון לענוש הרשעים כי הרבה מה שישתדל השם בעניינים אשר מצד ההכרח שיגיע מהם תועלת כמו שהתבאר בספר בעלי חיים. אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און מיד הש"י משפט כי בלא ספק יגיעם עונש בעניינים המחייבים לסור ההשגחה האלהית מהם. הנה לא על איש יגזיר ויסדר מה שיעשה בעתיד אבל הכל בבחירתו כדי שיוכל כל איש ללכת אל אל במשפט וביושר ולא ימנעהו מזה מה שסידר מהמעשים והתכונות הנפשיות מצד המערכת כי זה הסידור כמו שאמרנו ימשול בו השכל. ישבור השם תקיפים רבים עושקי בני אדם לאין חקר ויעמיד אחרים כאשר ימלאו במקומם לעשות עמהם רע כמו הרע הנעשה לקודמים וזה אמנם הוא מפני הסתר פנים. ומפני זה יכיר לאנשים פעולותיהם כי הם היו רעות בראותם העונש הבא להם עד שידכאו ויאבדו בזמן מועט כמו הרגע אשר יהפך בו הלילה ליום כי אין בין היום והלילה אלא רגעי. הנה כבר הכה אותם במדרגת אשר ראוי שיוכו בו הרשעים במקום רואים שיראו הרע המגיע לאלו הרעים ויראו כי הם בעצמם כבר שיגיעו הרעות להם מפני סורם מאחרי השם ובלתי השכילם דרכיו עד שסרה השגחתו מהם. ובזה תועלת לטובים אשר היו עושקים אותם אלו הרעים והם הדלים והעניים אשר היו צועקים להם מפני היותם עשוקים ואפשר שנאמר כי אליהוא ראה כי בכאן ב' סיבות להגעת הרע לרשעים, האחד מצד העדר ההשגחה האלהית מהם אשר בהיותם סורים ממנו ובלתי השכילם דרכיו ויבאו מפני זה להם הרעות המוגבלות מצד המערכת להם, והשנית ההשגחה האלהית אשר על הטובים כי יתכן שישגיח השכל הפועל על האיש הטוב שיסיר ממנו כל דבר יזיקהו ויכלה ממנו מפני זה אלו הרשעים ויכוון אל הטובה לטובים בעלמות וזהו דעת תורתנו בלא ספק ר"ל שהרעות יבאו לרשעים לאחת משתי אלו הסיבות ולזה באו הרעות על המצריים בעבור ישראל. וזולת זה מה שנזכר בתורה שינהג זה המנהג ונזכר בתורה ג"כ הלד השני מהבאת העונש על הרשע ר"ל סור ההשגחה האלהית ממנו והיותו משולח ועזוב לרעות הנכונות לבא עליו אמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול ואמר לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם והש"י כאשר ישקיט האדם בשמרו אותו בהשגחתו עליו אמר מי הוא זה אשר ירשיעהו ויעניתהו כי אין כח ברע המוגבל מצד המערכת שיזיק לאדם בהיות השגחת השם בו. והיא תהיה בו בהתאחדותו בשכל הפועל כפי היכולת או אם יסתיר השם פניו ויהיה האדם משולח ועזוב למקרים מי יראה אותו ויביט בו ויבינהו מהרע הנכון לבא עליו וזה הרע יקרה מצד הסתר פנים עד שיחול יחד על גוי ועל אדם המולך עליהם והבת זה מליך אדם חנף על זה העם והיות העם הזה רבי המוקשים והפגעים כאילו אמר שהעם לא יענשו בעבור חטא המלך אם הם בלד שתסיר השגחת השי"ת בהם ולא המלך בעבור חטא העם אבל תהיה הסיבה ברע אשר יקרה חטא שניהם יחד ואפשר שנאמר שיהיה הרצון באומרו ממלוך אדם חנף וגו' שכבר ישגיח מחוזק ההשגחה האלהית עד שלא ימלוך אדם חנף כי אם ממוקשי עם ולזה ישלח להם השם מנהיג שישחיתם ואילו היו טובים לא היה בו כח להשחיתם לפי שהש"י השומר אותם יהפוך לב המנהיג כאשר ירצה כאומרו פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו והנה הביאור הראשון יותר נכון מצד הענין ומצד הלשון כי לזה הביאור היה ראוי שיאמר מלוך אדם חנף ממוקשי עם. ובהיות הענין כמו שאמרתי ר"ל שהש"י ישמור הצדיקים בו מכל רע נכון לבא עליהם מצד המערכה והרע יבא לצדיקים על צד ההשגחה לשומרם מרע מה הנכון לבוא עליהם מצד המערכה והרע יבא לצדיקים על צד התוכחת כשיתחילו לדרוך אל הרשע. הנה אל אל אשר לו היכולת לומר מתלתי לא אשחית ר"ל שכחו להסיר הרע הנכון לבא מצד המערכת היה ראוי שתשוב ותאמר בלעדי אחזה בעלמי רשע אתה הורני ואם עול פעלתי לא אוסיף אם לא היית מכיר בעלמך רשע כמו שאתה אומר והשתדל להתקרב אליו בדרך שתהיה השגחתו בך ואז תנצל כי זה בהכרח לפי מה שאמרתי בא אליך אם מצד התוכחות לחטא מה שהתחלת בדרכיתו אם מצד הסידור מהכוכבים להעדר ההשגחה ממך אם להשגחת הש"י עליך להצילך מרע יותר חזק היה נכון לבא עליך. וזה האופן השלישי אין ראוי לך להתרעם ממנו ואם היה שיהיה רע הבא עליך על זה האופן ואם היה על אחד מהאופנים הקודמים הנה התשובה לך אל תועיל לך והצילך משלים אליך הרעה אשר התחיל להביאה אליך האם נכון שילא ממך דבר יהיה סבה להשלים לבא הרעה אליך כי מאסת חייך ולא השתדלת להתקרב אל הש"י כדי שיסיר הרע ממך אבל בחרת שימיתך או יהיה הרצון באומרו כי מאם מאסת לשוב אל השם ולהכנע לפניו הנה אתה תבחר זה הדרך ולא אני ומה תדע להשיב על דברי. אנשי שכל יאמרו לי ויאמר גבר חכם שומע לי. כי איוב לא ידבר בדעת דבריו אלה ודבריו לא בהשכל רצוני יבחן איוב באלה המכאובים עד נצח כדי שיהיו ממנו תשובות באנשי און ר"ל להשיב להם ראו מה קרה לאיוב על הטית דברים כנגד הש"י או יהיה פירושו על תשובת בבני און מפני שהיה משיב תשובות באנשי און ליחס חמס עול לש"י והיא ההכללה הנראית לרשעים לפי מה שזכר. כי יוסיף תמיד על חטאתי פשע בינינו יספוק כפיו ויתרעם על הש"י וירבה אמריו לאל כאילו היה אנוש כערכו:
והבלל העולה מהדברים הוא כי על מה שהיה איוב טוען שכבר הגיעוהו רעות נפלאות על לא חמס בכפיו ושפט מפני זה שהאדם משולח ונעזב אל הם דור אשר מצד המערכת ולזה היה מתרעם על השם ית' איך סידר הענין בזה האופן בהעדר הסדר והיושר ולמה ברא האנשים קצרי יום אחר שאין להם המלט מהרע ונבחר להם ההעדר מהמציאות והמות מהחיים הנה השיב אליהוא שדברי איוב בעלים מלדדים. הנה האחד שהוא היה אומר שאין חמס בכפיו והוא מבואר שכבר חטא במה שאמר שלא יועיל לאדם בהתהלכו בדרכי השם וכאילו התחבר בזה הדעת עם אנשי רשע ופועלי און כי הם יעצו מה שיעשו מהרשע והחמס להטענה שלא יגיעם נזק מהש"י על זה והע"ה שכבר התגלל איוב מזה הענין והשיב שהוא לא יבחר מפני זה הרשע והעול כמו שזכר במענה חי אל הסיר משפטי הנה אין לו התגללות במה שנכנס מהמות בדעתו זאת מצד קילורו מחקור בזאת החקירה כפי מה שראוי והוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות כי כל מה שיהיה הפועל למרי והמתואר בו יותר נכבד יהיה החטא בו יותר חזק ולפי שהחטא אשר יהיה בדעות יהיה המתואר בו השכל והחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות יהיה המתואר בו החומר והכחות הנפשיות החמריות והנה השכל יותר נכבד מהחומר ומבאר כחות הנפש הוא מבואר שהחטא אשר יהיה בדעות הוא יותר עצום מהחטא אשר יהיה בפעולות המדותיות כאילו תאמר הגנבה והגזל ומה שידמה לזה וכ"ש כשנתלו בדעת ההוא אשר היה הטעות השלמיות האנושיות בכלל המדיני והמדעי כמו הענין בזה הדרוש אשר טעה בו איוב זה האופן מהטעות ואמנם שכבר נתלה בו השלמות המדיני הוא מבואר ממה שקדם וזה שהאנשים לא ימנעו מעשות הרשע והעול הלא ליראתם שיגיעם עונש על זה ואמנם יתבאר שכבר נתלה בו שלימות המדעי מפני נלדים, הלד האחד במקרה והוא כשידעו האנשים שבהשלימם שכלם והוצאתם אותו מהכח אל הפועל ימלטו מאלו הרעות אשר מצד המערכת כמו שהתבאר מדברי אליהוא ישתדלו להשלים שכלם, והלד השני בעלם כי ההכללה האנושית תהיה כשישכיל האדם השם יתברך כפי מה שאפשר וזאת הגזרה מוסכם עליהם מהפילוסופים ובעלי התורה האלהית והיא כמו מבוארת בנפשה למי שהתפלסף וידע ענין השכל ומהו מה שישכיל ולפי שהשגת הש"י האפשרית לנו הגיע לנו בהשיג מעשיו ואופן פעלו בהם ויותר מה שאפשר שנשיג מהם הם אלו הדברים אשר בזה העולם השפל הנה כאשר תעלם ממנו הנהגתו אותם ונטעה בזאת ההנהגה זה האופן מהטעות שטעה איוב תמנע ממנו ההשגה בשם ית' האפשרית לנו, ובהיות הענין כן הוא מבואר שדברי איוב בלתי לודקים במה שהיה אומר שלדק ואל הסיר משפטי. והלד השני הוא שאליהו יבאר שהשם לא ישתדל בעשיית הרשע והעול כלל אבל ירחיקהו בכל האופנים ולזה אין ראוי שנאמר שהוא סידר נטובות איפי האדם ורעתם סידור בלתי שומר לדק ויושר כמו שהיה אומר איוב אמנם שהש"י איננו חפץ ברשע והעול זה יתבאר בחפוש ונגיע לזה המופת הקדמה אחת מתחייב הוראתה והיא שכל הדברים הנמצאים פועל אותם הש"י ואחר שהונעה זאת ההקדמה על שהיא אמתית בלא ספק ומחוייבת ההודאה בה לבעלי התורות האלהיות ולבעלי העיון אמנם כי כשנחפש בכונות בסדור אשר סדר הש"י בזה המציאות נמצאנו בו מהלדק והיושר וההטבה והחנינה מה שלא ישוער רלוני לומר כשתקרנו בשלמות הנמצא ביצירה מין ומין מהנמצאות עד שלא היה אפשר המצאם באופן יותר שלם רוצה לומר שלא אפשר שיבוא' להם מהשלמות בעלמם יותר מהנמצא להם ולא אפשר ג"כ שישלימו קצתם קצתם יותר

מצודת דוד

לה': על תשובות. בעבור שימלאו תשובות באנשי און בראותם שלא הלכו ממנו המיוסרים כ"א בתשובה: (לז) כי יוסיף. כי על החטא אשר יחטא בלבו לכחש בהשגחה עוד יוסיף פשע אשר בינינו בפרסום רב יתלונן די ספוקו וירבה אמריו על האל ואם עכ"ז ילכו להם היסורים יגעול דלא לפני אנשי און ולא ישובו לה' כי יאמרו הכל בא במקרה וכאשר באו כן הלכו (העולה מהמענה הזאת אשר ישוב לומר שהמקום משלם לכ"א כגמולו ואינו מושא תנואות להבל מעשה ידיו משגיחתו כי אם היה כן מה לו להרבות בתחבולות הלא הכל שלו ובידו לאבד הכל בקלות ואין מי ימחה בידו אבל אם הכל יעשה במשפט הדל יהיה או בוע המעט אם רב בא כח במערכת השמים לבטל גזירת המקום לזאת מהראוי לשוב לה' ולא לבעט ביסורים אף יתאוה לבל ילכו היסורים מאיוב עד כי ישוב למען הורות הרבה):

מצודת ציון

כמו לא אבה יבמי (דברים כה): (לז) יספוק. די הספוק ור"ל הרבה מאד כמו במלאות ספקו (לעיל כ):

לה א וַיַּעַן אֱלִיהוּ וַיֹּאמַר׃ ב הֲזֹאת חָשַׁבְתָּ לְמִשְׁפָּט אָמַרְתָּ צִדְקִי מֵאֵל׃ ג כִּי־תֹאמַר מַה־יִּסְכָּן־לָךְ מָה־אֹעִיל מֵחַטָּאתִי׃ ד אֲנִי אֲשִׁיבְךָ מִלִּין וְאֶת־רֵעֶיךָ עִמָּךְ׃ ה הַבֵּט שָׁמַיִם וּרְאֵה וְשׁוּר שְׁחָקִים גָּבְהוּ מִמֶּךָּ׃ ו אִם־חָטָאתָ מַה־תִּפְעָל־בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה־תַּעֲשֶׂה־לּוֹ׃ ז אִם־צָדַקְתָּ מַה־תִּתֶּן־לוֹ אוֹ מַה־מִיָּדְךָ יִקָּח׃ ח לְאִישׁ־כָּמוֹךָ רִשְׁעֶךָ וּלְבֶן־אָדָם צִדְקָתֶךָ׃ ט מֵרֹב עֲשׁוּקִים יַזְעִיקוּ יְשַׁוְּעוּ מִזְּרוֹעַ רַבִּים׃ י וְלֹא־אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַּ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה׃ יא מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ׃ יב שָׁם יִצְעֲקוּ

ל' וחסר ו"ו · ל' · ל' וכל אסף דכו' · בתרי לישנ' שנים מחלב · ל'. ל' · ד' ר"פ · ל'. ד' · ל'. ל' · ל'. ל'

א וַאֲתִיב אֱלִיהוּ וַאֲמַר׃ ב חֲדָא חֲשַׁבְתָּא לְדִינָא מַלֶּלְתָּא דַּכְיֵית מִן אֱלָהָא׃ ג אֲרוּם תֵּימַר מָה יְהֵנֵי לָךְ מָה צְרוּךְ אִית מִן סוּרְחָנִי׃ ד אֲנָא אֲתֵיבִינָךְ מִלַּיָא וְיַת חַבְרָךְ עִמָּךְ׃ ה אִסְתַּכַּל לִשְׁמַיָּא וַחֲמֵי וְאִסְתַּכֵּי שְׁחָקַיָּא דְּאִתְגַּבְּהוּ מִנָּךְ׃ ו אִין חַבְתָּא מָה תַּעְבֵּד בֵּיהּ וּסְגִיעֵי מְרוֹדָךְ מָה תַּעְבֵּיד לֵיהּ׃ ז אִין זְכֵיתָ מָה תֵּיהַב לֵיהּ אוֹ מָה מִן אִידָךְ יְקַבֵּל׃ ח לִגְבַר דְּרַשִּׁיעָא דִּכְוָתָךְ חִיּוּבָךְ וּלְבַר נָשׁ דַּכְיָא צִדְקָתָךְ׃ ט מִסּוּגְעֵי טְלוּמִין מְקַבְּלִין יִבְעוֹן מִתְּקוֹף אֶדְרַע דּוּרְבָּנַיָּא׃ י וְלָא אֲמַר הָאן אֱלָהָא דַּעֲבַדְנִי דִּמְסַדְּרִין אַנְגְּלֵי מְרוֹמָא קֳדָמוֹי תּוּשְׁבְּחָן בְּלֵילְיָא׃ יא דִּמְאַלֵּף יָתָנָא מִבְּעִירֵי אַרְעָא וּמֵעוֹפָא דִּשְׁמַיָּא יְחַכְּמִנָּנָא׃ יב תַּמָּן

אבן עזרא

שהוא די בינינו וכנגד המקום ירבה דברים: (ב) הזאת חשבת למשפט אמרת. יותר הוא צדקי מצדק אל: (ג) מה יסכן לך. כמו מה יועיל כמו הוכה כדבר לא יסכון: (ה) ושור. ראה כמו אשורנו: (ט) מרוב עשוקים. אמר אליהוא עשה מה שתרצה ולא יועיל ולא יזיק למקום רק המקום ישמע זעקת העשוקים מרוב כמו מגדולה או כמשמעו והראשון יותר נכון בעבור שום אחר ישועו מזרוע רבים: (י) נותן זמירות בלילה. יש אומרים שעל המקום ידבר בענין מוצאי בקר וערב תרנין וכענין כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים ורובי המפרשים אמרו שמלת לא תשמש עצמה ואחרת עמה וכן הוא ולא אמר איה אלוה עושי ולא היה נותן זמירות בלילה: (יא) מלפנו. חסר אל"ף והוא מן ואאלפך חכמה: (יב) שם יצעקו

רשי

(ב) הזאת חשבת למשפט. שהוא משפט הבריות כנגד יוצרם אשר אמרת צדקי מאל הבורא: (ג) כי תאמר מה יסכן לך. דרכי יושר: מה אועיל. בצדקתי יותר מחטאתי: (ד) ואת רעיך עמך. ששתקו על דבריך: (ה) הבט שמים. ואחרי שהוא גבוה ואתה כמוך ואין לו תועלת ברשעך ובצדקך למה תתפאר אליו בצדקך. (ח) לאיש (אשר) כמוך. יוכל ויועיל רשעך וצדקתך: ראה רשעים רבים אשר: (ט) מרוב עשוקים. שהם עושקים יזעיקו את הבריות לפניו וישועו עניים מזרוע רבים העושקים אותם: (י) ולא אמר. הרשע: איה אלוה עושי. לירא מפניו: נותן זמירות. כמו כרמך לא תזמור (ויקרא כה) שמכרית את הרשעים בלילה כגון אמרפל וחביריו ומצרים וסנחרב: (יא) מלפנו. מלמדנו חכמה יותר מבהמות כלומר חשבנו וגדלנו מבהמות ומעוף: (יב) שם יצעקו. וראה אשר שם צועקים העניים מפני גאון העושקים אותם

ולבן ב' בתרי לישנא וסימ' ולבן שנים מחלב. ולבן אדם צדקתך: זמירות ד' וסי' זמירות צבי לצדיק. ונעים זמירות ישראל. נותן זמירות בלילה. זמירות היו לי חקיך: יצעקו ג' וסי' בישעיה סי' י"ט: ולא יענה ה' וסי' בסיפרא סימן י"ט וישעיה סי' מ"ו מיכה סי' ג' ובשמואל א' סוף סי' ח':

תולדות אהרן אם חטאת. עקידה שער מד: נותן זמירות. עירובין יח זוהר תרומה ויקרא: מלפנו. עירובין ק' עקרים מ"ג פ"א:

רלבג

מזה ממה שנמצא לכם מהשלמתם קצתם קצת' והעדרם קצתם בקצת' והנה אלו ב' ההקדמות רמז אליהו באומרו מי פקד עליו ארצה ומי שם תבל כולה רצוני שהוא זכר שהש"י הוא הפועל סידור העולם וטען עם זה בזה הפסוק שזה הסידור יורנו שאין הש"י חפץ רשע והוא מה שהקדים ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ושדי לא יעות משפט וביאר זה מזה הסידור אשר סדרו הש"י בזה העולם ובהיות הענין כן הוא מבואר מצד אלו הפעולות אשר פעל אות' הש"י שאיננו חפץ בעשיית הרשע והעול אבל כל השתדלותו הוא לעשות הצדק והיושר בכל הדברים הנמצאים וזה שאם היה חפץ בעשיית הרשע והעול לא היו פעולותיו על צד האופן שהם בו מהצדק והיושר כי לא יצא ממי שהוא חפץ רשע ועול צדק ויושר כי אם מעט ובמקרה ואין לומר שיאמר שהוא פועל המינים והם אשר נמצא בהם בבריאתם הצדק והיושר ואיננו פועל האישים לפי שהמינים אינם דבר יותר מהאישים אבל הם האישים בעצמם ואולם באישים דבר נוסף על הטבע המיניי והם המשיגים היולניים אשר היו בהם פרטיים כמו שהתבאר במה שאחר הטבע וכאשר התייצב זה כולו הוא מבואר שאין הש"י חפץ רשע ועול ומה שנמצאהו בלתי שומר צדק ויושר בטובות אישי האדם ורעתם ראוי שנחקור איך אפשר זה מזולת שנייחסהו לשם רשע ועול ואם לא נוכל להשיג זה ראוי שנייחסהו אל קצורנו לא שנחליט המאמר מפני רוע הסידור הנמצא לפי מה שנחשוב בטובות אישי האדם ורעתם שהש"י סידר זה הענין באופן חסר כמו שהיה אומר איוב ואם אמר אומר שאיוב לא ייחס זה הענין אשר היה מתרעם עליו לש"י לרשע ועול אבל ייחסהו לגיאות וקיצור וזה לא יבטל מזה הצד הניסו בטל ג"כ זה המאמר בכח טענתו זאת ואמר אמנם שהש"י לא ירשיע ולא יעות משפט מצד קצורו וגיאותו מהמציאות זה. הסידור הנמצא בטובות אישי האדם ורעתם באופן יותר שלם זה מבואר לפי שהוא לבדו הממציא זה המציאות בכללו והסדר אותו בזה הסידור הנפלא אשר הוא מורה על תכלית העולם והחכמה נמצא לפועלו ואם לא השיגהו קיצור וגיאות מהממציא מה שהמציא מהדברים הנפלאים תכלית הפלא בנמצא נמצא כ"ש שלא ישיגהו גיאות וקיצור במה שהוא למטה מזה והוא הבאת הטוב לטובים והבאת הרע לרעים וכ"ש שלא ילאה למנוע מבוא האנשים הקשי יום ולא יקצר מהשיג אם המות הוא נבחר מהחיים לכמו אלו האנשים אם לא. והנה יבאר אליהו באופן שני שאין הש"י חפץ ברשע והעול והוא יגיה חולה בכח דבריו כאילו הוא מבואר בנפשו שאין הבאת הטוב בלא משפט עול כאילו תאמר הבאת הטוב לרשעים המסודר להם מצד המערכת לפי שהוא ירחם שאין בזה עול כי זה הטוב יבא להם על צד ההשגחה הכוללת אשר הש"י משגיח בה האדם רצוני לומר מצד הסידור אשר מהגרמים השמימיים וזה יהיה להם מאשר האדם נולד בעת אשר היה בו מצד הכוכבים זה המצב לא מצד מה שהם אלו האנשים והוא מבואר שאין ראוי שימנע השם מהשגיח במין האנושי זה האופן מן ההשגחה מפני הרשעים אשר אפשר שיהיו בו ואולם היה עול ורשע אם היה מגיע להם טוב מצד מה שהם רשעים או מפני הטבע האישיי ואחר שהתייצב זה הנה נבאר מדברי אליהוא שאין הש"י חפץ רשע וזה שאם היה חפץ רשע הנה יתחייב לפי דעת איוב שיהיה השתדלותו להביא רע בלא משפט לאלו הנמצאות השפלים באמצעות המערכת וזה כי הבאת הטוב בלא משפט בזה האופן איננו רשע ועול כמו שקדם והנה אם היה חפץ בהבאת הרע היה משים זה המציאות השפל ברגע לפי מה שנמצא לש"י מעצם הכח והיכולת ועוד שעמידת זה הנמצא קיומו הוא בש"י וכאשר לא יסבב הש"י בשמירתו יפסד הכף ואחר זה נשנה מקביל הנמשך ונאמר אבל זה המציאות השפל נפסד ונשחת יחד ויתחייב מזה מקביל הקודם והוא שאין הש"י חפץ בהשחתה והרעה והוא מקביל הנמשך מהסיקש התנאי הקודם ויתחייב ממנו מקביל הקודם והוא שאין הש"י חפץ רשע וזה המופת רמז אליו אליהו באמרו אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף לבאר מה שהקדים ואמר אף אמנם אל לא ירשיע ואמר ואדם על עפר ישוב שאם היה דעת איוב שזה העול איננו נמצא רק באדם ולא יתחייב שיהיה חפץ להביא רע בלא משפט כי אם לאדם הוא מבואר שאם היה חפץ הש"י בהבאת הרע לאדם היה מפסיד המין האנושי ברגע ולפי שלא ביאר אליהוא בביאור שהבאת הטוב בלא משפט לרשעים מצד המערכת איננו עול נשאר זה הספק לאיוב אחר דברי אליהוא ר"ל מדוע נמצאות ההצלחה לרשעים כמו שנבאר בבאורנו דעת איוב עם הש"י. והנה הרע אשר יגיע אל הנמצאים השפלים במקרה מהגרמים השמימיים ככר יתאמר אליהוא שאין ראוי שייוחס לש"י לרשע ועול לפי שבו תועלת לענוש לרשעים על רשעם ויקבלו בזה תוכחת שאר האנשים וימלטו ג"כ הטובים מיד הרעים באבדם וזכר עם זה אליהוא שככר יביא השם רע לרשעים לזאת הסבה לבד ואם לא היה מחוייב להם מצד המערכת להציל הצדיקים מידם וזה כולו צדק ויושר:

ביאור מלות המענה (ב) צדקי מאל. שאני צדיק יותר מאל: (ג) יסכן. יועיל: (ה) ושור. וראה: (ט) מרוב עשוקים יזעיקו. מה שהענת שימצאו רוב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם או יהיה מרוב ענין ריב והרצון בו ממה שיריבו בו עשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם: ישועו מזרוע רבים. יזעקו מגבורת רבים ותוקפים אשר יעשקום: (י) זמירות. דברי שבח ותהלל: (יא) מלפינו. כמו מאלפינו והרצון בו מלמדנו:

מצודת ציון

(ג) יסכן. ענין הנאה ותועלת כמו לא יסכן גבר (לעיל כב): (ה) ושור. וראה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (ט) ישועו. יצעקו: (י) נותן. אומר כמו לא נתן תפלה (לעיל א): זמירות. מל' זמר ורננה: (יא) מלפנו. כמו מאלפנו בהל"ף והוא ענין למוד כמו ואאלפך חכמה (לעיל

מצודת דוד

לה (א) ויען. לפי שבמענה השניה השיב בדבר גמול השכר והעונש ועתה בא להשיב בדבר היסורים הבאים לאיוב עצמו לזה נתן ריוח בין ענין לענין להתבונן יפה בכל דבר והפסיק מהשניה והתחיל בשלישית: (ב) הזאת. וכי המענה הזאת חשבת למשפט צודק שאמרת צדיק אני יותר מהאל כי אני עשיתי הצדק והוא יעשוק הגמול במה שמסר הכל ביד המערכה: (ג) מה יסכן לך. אם הכל בא מצד המערכה מה הנאה באה לך בעבודת האל או מה אועיל עם ההמנע מחטאתי ר"ל מן החטא המוטבע באדם אשר כמעט טבעו כופהו עליו וקשה לפרוש הימנה: ואת רעך עמך. ר"ל כמו שאני חולק עמך כן אני חולק עם ריעך כי הם שפטו שהיסורים באו עליך בעבור מרבית העון ולדברי לא כן יחשוב: (ה) וראה. עלה תבניתו שאין לו ערך ויחס עמך: גבהו ממך. אשר גבהו ממך מאוד ומרחק רב ממך אליהם: (ו) אם חטאת. ר"ל ומן השמים השפוט על היושב ממעל לו אשר אם חטאת מהו הדבר אשר יוכל לפעול בו: ורבו. ואם רבו וכו' וכפל הדבר במ"ש: (ז) אם צדקת. וכן אם תצדק מהו הדבר אשר התן לו בזה או מהו הדבר אשר יקח מעצמו מידך: (ח) לאיש כמוך. שיש לו ערך עמך בעלם ועמך ישב בקרבך לא יזיק רשעך אשר תעשה לו וכן לא יועיל הצדקה אשר תעשה עמו אבל לא לה' וכאומר והנה בהיות כן אין על המקום לשלם גמול לאדם לא בעבור המנעו מן החטא ולא בעבור עשותו הצדק אולם הגמול הבא לאדם הוא בטובו הגדול ובחסדו הרב: (ט) מרוב עשוקים. ולזה כאשר ירבה זעקת עשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם בועתם אשר ישועו מזרוע רבים אשר יתגוסם בכח הזרוע והוא כפל ענין במ"ש: (י) ולא אמר וגו'. ר"ל הצדיק אשר בהם הנותן בפיו זמירות לה' בלילה בהסתר ויחידי לא אמר לזולת איה אלוה העושה אותי ר"ל מדוע שכחת בה' ולא תשמור מלותיו ותעשוק רעיך: (יא) מלפנו. הלא המקום למד אותנו דעת יותר מבהמת הארץ ויותר מעוף השמים יחכמנו והכר בהם אין מי יעשוק משל רעהו כ"ש האדם שהגיגו ה' דעה שאין ראוי לו לעשוק משל רעהו: (יב) שם יצעקו. ר"ל ועל כי הצדיק המשגיח ידום בעת ההיא ולא מיחה ברשעי

רשי

אותם והוא אינו עונה: (יג) אך שוא לא ישמע. מיד: ושדי לא ישורנה. להנקם מיד אלא מאריך אפו: (יד) אף כי תאמר. כ"ש אתה שאין לעקתך באה כי אם על ידו ואתה תאמר ותזעק על אשר לא תשורנו להתווכח עמו כלומר אותם הקובלים וצועקים אינו ממהר לענותם ואתה תלעק שלא תשורנו: דין לפניו. (דרך סא"א) בכל מקום שהוא: ותחולל. וקוה לתנחומין: (טו) ועתה. דע לך כי אין היא פקידת (אפו) זאת עליך איננה כלום לפי רוב עונותיך: ולא ידע בפש מאד. רוב חטאתך התנהג הבורא כאילו לא ידעם: בפש. ל' רוב כמו ופשתם (מלאכי ג) וכמו כי תפושו וגו' (ירמיה ג) כי פשה הנגע (ויקרא יג): (טז) יכביר. ל' אחד: (א) ויסף אליהוא. ראיתי בטעמי רבי מש' הדרשן שלפיכך אמר שלשה מעמות כנגד ג' ריעי איוב וזה רביעי לפיכך נקרא תוספות: (ב) כתר לי זעיר ואחוך. כולו ל' ארמי הוא הוחל לי מעט ואגידך. כתר ל' הוחל כאשר תירגם יונתן ולתורתו איים ייחלו (ישעיה מב) יכתרון: לאלוה. לבאים במקומו

אבן עזרא

ילעקו: ישוב על רבים העושקים גם הם יביא המקום עליהם לרות וילעקו: ולא יענה מפני גאון רעים. אחרים: (יג) אך שוא. כי שוא לא ישמע אל כי לעקתם הוא שוא כי המקום ישלם להם גמולם: ישורנה. דברת השוא: (יד) לא תשורנו. אע"פ שאין לך יכולת לראות המקום: דין לפניו ותחולל לו: כמו קוה ויש אומר שהוא מן חיל והענין שבול החיל בשבילו כענין דום לה' והתחולל לו: (טו) ועתה כי אין. יש אומרים כי בפש לשון מנוחה והוא חסר ט"ן מן וינפש והענין בשביל שאין לו דעת לאיוב פקד אפו ולא ידע כי מטחת שכרו רבה ויש אומרים בעבור שלא התחוללה לו פקד אפו עליך ולא ידע בפש פירשו בו שהוא מלשון פרה ורבה פושו ושגו וכמוהו ויגאתם ופשתם והענין שהחריש ולא פקד אפו בדין וכאילו לא ידע כריבוי דבריך: (ב) כתר לי. רובי המפרשים פירשו בו המתן לי מעט ואומרים כי כמוהו כתרו את בנימין ויתכן היות כתרו סבבו כי כתר ועטרה קרובים בענין כמו עוטרים את דוד וכן מכתיר את הצדיק וכנבי יכתירו צדיקים ויהיה פי' כתר לי שים לי כבוד מעט: (ג) למרחוקי הוא המקום שהוא העילה הרחוקה כי העילות הרחוקות

איוב לה–לו

וְלֹא יַעֲנֶה מִפְּנֵי גְּאוֹן רָעִים׃ יג אַךְ־שָׁוְא לֹא־יִשְׁמַע ׀ אֵל וְשַׁדַּי לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃ יד אַף כִּי־תֹאמַר לֹא תְשׁוּרֶנּוּ דִּין לְפָנָיו וּתְחוֹלֵל לוֹ׃
טו וְעַתָּה כִּי־אַיִן פָּקַד אַפּוֹ וְלֹא־יָדַע בַּפַּשׁ מְאֹד׃ טז וְאִיּוֹב הֶבֶל יִפְצֶה־פִּיהוּ בִּבְלִי־דַעַת מִלִּין יַכְבִּר׃
לו א וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃
ב כַּתַּר־לִי זְעֵיר וַאֲחַוֶּךָּ כִּי־עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּים׃ ג אֶשָּׂא דֵעִי לְמֵרָחוֹק וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק׃ ד כִּי־אָמְנָם

ל' ומד ותחולל · י"א · ד'. ל' וחד כפ'. כ"ב. ל' וחסר · ל' · ל' · כ"ל ס'. ד'.ח' · ל'

תרגום

יַקְבְּלוּן וְלָא אָעְנֵי מִן קֳדָם גֵּיוָתָנוּתָא דְבִישַׁיָּא׃ יג בְּרַם שִׁקְרָא לָא יִשְׁמַע אֱלָהָא וְשַׁדַּי לָא יִסְכְּנָהּ׃ יד לְחוּד אֲרוּם תֵּימַר לָא יִסְכְּנֵהּ אֲדִין קֳדָמוֹי וְתוֹרִיךְ לֵיהּ׃ טו וּכְדוּן אֲרוּם כְּאִלּוּ לָא הֲוָה אַסְעַר רוּגְזֵיהּ וְלָא יְדַע לְאַפּוּשֵׁי לַחֲדָא׃ טז וְאִיּוֹב לְמָה פָּצֵי פּוּמֵיהּ מִדְּלֵית מַנְדְּעָא מִלַּיָּא יַסְגֵּי׃ א וְאוֹסִיף אֱלִיהוּא וַאֲמַר׃ ב אַמְתֵּן לִי צִבְחַר וַאֲחַוֶּנָךְ אֲרוּם טוּב לֶאֱלָהָא מִלַּיָּא׃ ג אֶטּוֹל מַנְדְּעִי מִן רָחִיק וּלְעָבֵד יָתִי אֶתֵּן צִדְקְתָא׃ ד אֲרוּם בְּקוּשְׁטָא לָא שִׁקְרָא מִלֵּי שְׁלִים

ולא ידע י"א וסי' נמסר בסדר ויקרא: ואיוב ד' וסימ' שלשת האנשים האלה בתוכה. ונח דניאל ואיוב בתוכה. ואיוב הבל יפצה פיהו. ואיוב עבדי יתפלל עליכם: למרחוק ח' וסי' ותדבר גם אל בית עבדך דשמואל. וחברו דד"ה. והקול נשמע עד למרחוק. הלא שמעת עד למרחוק דסיפרא. וחברו דישעיה. ויצא שמו. אשא דעי למרחוק. משם חפר אוכל:

רלבג

(יד) ותחולל לו. מענין תוחלת: (טו) בפש. ברבוי: (טז) יפלה פיהו. יפתח פיהו: יכביר. ירבה: ביאור דברי המענה ענה אליהוא על קצת דברים זכר שאמרם איוב ואמר האם תחשבת שיהיה מאמר נכון אמרך שאתה יותר צדיק מהשי"ת במה שהביא עליך מהמכות והנגעים כי הוא ביאם לך על לא פשע כי תאמר מה יועיל לך כי ההם דרכיך ומה תועיל מעשיך כי אמרת אם רשע הוא אבלה והבאת הריה מהתום כמו שימלא הפושעים שיושיתו זולתם ואין מותה בידם והפרת זה הסיפור הארוך אשר במענה גם היום מרי שיחי. אני אשיבך מלים על זאת הטענה ואת רעיך עמך שלא מלאו מענה נסתיר הספק הזה. ואולם אמר זה לפי שאליפז שאל נסתיר הספק כשאמר שאין רשע הרשע מזיק להשי"ת ולא לדק הלדיק מועיל לו. ולזה יתכן שיאריך לרשע כמו שקדם במענה אלא ישכן גבר וכאשר טען איוב על זאת הטענה מה שטען במענה גם היום מרי שיחי לא מלא מענה אחד מהם על דברו כי מה שהשיב בלדד לא יותר בו הספק כלל ולא השיב האחר זה אחד מרעיו על דבריו אלה. הבט שמים וראה איך גבה ממך במקום ובמדרגה אף כי הש"י רחוק מאד ממדרגתנו ובהיות הענין כן מה יזיקו לו חטאינו ופשעינו ומה יועיל לו לדקנו. אלא רשענו ולדקתנו הוא לנו לבד ולנו התועלת והנזק בהם והנה תועלת הלדק הוא השגעה אל השארות הנפש בעלמות והשמירה מהרעות הגופיות בשנית מצד ההשגחה האלהית ועונש הרשע הוא בעלמות אבדן הנפש והמסר אל הרעות הגופיות במקרה מצד העדר ההשגחה האלהית. ואולם מה שיחשב מרוע הסידור מפני שמלאת ריב עשוקים יזעיקו אותם עושקיהם וישועו העשוקים מכה הפושקים אשר הם רבים והוא מה שטענת במענה גם היום מרי שיחי על זה המאמר אשר זכרתי כאשר אמרו אליפז תדע באמת כי הסבה בזה העדר ההשגחה האלהית מהעשוקים לפי שלא השתדל לדבקה בו. ולא אמר אחד מהם איה אלוה עושהו לחקור בו ולהשכיל ולדעת אותו אשר הוא נותן אלו ההשגחים הנפלאים בזה העולם כמפל החבוך ר"ל שמשגיח בהם עניינים נפלאים יזכר וישובח בהם. הוא מלמדנו חכמה ובינה וזה הלימוד וההבנה הוא לנו יתרון על שאר בעלי חיים ולא נתנו אל לבב להוציא כנחם זאת אל הפעל עד שישיגו הש"י כפי היכולת. הנה זה סבה שיזעקו העשוקים אל הש"י מפני גאון הרעים העושקים אותם ולא יענם הש"י כי לא שהשם יתברך ישמע זה השוא והמאמר וירצה אותו ויהיה מסודר ממנו כי איננו משגיח באלו בדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים. ואולם ידע אותם כלם היש לא נעדר באופן אחר כמו שביארנו בספר מלחמות ה' ובביאורנו לספר החוש והמוחש אבל אנחנו סבת זה התמם כשנסור מדרכי השי"ת ולא נשתדל ללכת בדרכיו ולהשכיל אותו בדרך שיהיה ההשגחה האלהית בנו. אף כי תאמר לא תוכל לראות את השם באמרך שמאל בעשותו ולא אחז וגו' שהוא מעטיך בדין לפניו ותקוה לו שייטיב אחריתך. ועתה הנה אין מה שפקד אפו ולא ידע איוב ברבוי הרע כי כבר אפשר שהיה רע יותר מהרע שהגיע לו לאין שיעור ולזה היה לו נורא שיהיה לו רע על רעתו. אבל איוב להבל יפתח פיו לדבר כנגד השם ובבלי דעת ידבר דברים כנגדו או יהיה שיאור באומרו ועתה כי אין פקד אפו ועתה מה שתטעון מהחמסים הנראה לפי שמותם שנעשים אתם השמים הנה עם שאינם חמסים כמו שנזכר כי אנחנו סבתם הנה זה מעט מאד ולא ימלא מזה רבוי ולזה הוא מבואר שלא היה לך לבפוע מפני זה הענין שימלא על המעט ביחס אל הטוב הנמלא בזה העולם השפל שיהיה השם ית' עושה עול ושלא יועיל לאדם מאלו הרעות כי יתום דרכיו אבל אתה תדבר מה שתדבר ותטעון כנגד השם בבלי דעת. והכלל העולה מהדברים הוא שאליהוא ישיב על מה שהיה טוען איוב מההצלחה הנמלאת לרשעים זמן ארוך עם הכליהם שאר האנשים בכל מיני ההכאבה וההיזק שהרשע לא יזיק לשם ית' בעשותו הרשע ולזה לא יתחייב שיענישהו תכף מרותו ואם אמר אומר שהשם ית' לא ימלט מהעול בהאריכו לרשע עד בא העת אשר תמוט רגליו לפי שהמערכת מפני שהוא מזיק לאנשים רבים תוך זה הזמן כמו שטען איוב הנה ישיב אליהוא כי אלו האנשים לא יזיקו על יד הרשע אלא מפני שלא השתדלו לדבקה בשם ית' כפי היכולת כמו שקדם ויביא להם על ידם את הרע המסודר להם מצד שמערכת או הרע הבא להם על צד ההשגחה לא זולת זה ואת היא הסבה שלא יבא לאנשים רע מהרשעים כי אם על המעט עם היות כוונתם להרע והם משתדלים בזה בכל אופני ההשתדלות ולזה הוא מבואר שהם בעצמם הם סבת הגעת הרע להם לא ההארכה שיאריך הש"י לרשע ובזה הותר הספק בזאת הטענה והנה מה שטען איוב על רעיו במה שהם אומרים שהשם ית' פוקד האדם על מעשיו ויודע אותו וכיוצא שזה בלתי אפשר מצד שהם והענין כמו שקדם הוא מבואר שכבר הותר הספק כמו שבנית הלוזות בזה הדרוש וזהו שהוא לא ימיז שהשם ית' ידע אלה הדברים הפרטיים מצד מה שהם פרטיים ולזה אמר אך שוא לא ישמע אל ואמנם ידעם כלם מצד אחד כמו שביארנו באופן שלם בספר מלחמות ה' ובזאת הידיעה אשר לו בהם תגיע ממנו לנביאים ההגעות המדמה הידיעה באלו העניינים הפרטיים טרם בואם והוסיף אליהוא לנוכיח איוב מפני שהוא עשה גזירה כוללת שהשם ית' עוזב איתי האדם ושוכחם מפני מה שנמלא מהרעות במין האנושי אשר הוא מעט מאד ביחס אל הטובות הנמלאות בו ולזה אין ראוי שנתלה המאמר מפני הענין הנמלא באדם על המעט שהשם ית' עוזב איתי האדם ושוכחם אבל ראוי שנחקור בזה הענין המעט הנמלא לאיזה דבר נוכל ליחס אותו מזולת שנבטל מה שיראה מהשגחת השם הנפלאה באישי האדם מפני הטובות הנמלאות בהם על הרוב: ביאור מלות המענה: (ב) כתר לי זעיר. המתן לי

מצודת דוד

הדור לדבר בם כדברים האלה לכן שם במקום הרשעים האלה ילעקו גם הלדיקים על מכאובם ולא יענה להם המקום כי יסתיר פניו מפני גאון וגאות הרעים העושקים כי כל הגמול בא מצד החסד אבל כשירבו רשעים והלדיק לא ימחה בידם או מסתיר פניו מכולם יחד ולא יעשה עוד חסד אף ללדיק וכאילו יאמר לאיוב שהכל בא לו על שלא מיחה כראוי ברשעי הדור: (יג) אך שוא. ר"ל עם כי המקום מסתיר פניו לפעמים זהו כשירבו הפושעים והלדיק לא מיחה בהם אך שוא דברי האומר אשר בכל זמן לא ישמע אל ושדי לא יראה את המעשה אשר יעשה כי באמת משגיח הוא בכל: (יד) אף כי תאמר. אף שתאמר אתה מול המקום לא תראה את האדם להשגיח בו כמ"ש מה אנוש וכו' ותפקדנו וכו' (לעיל ז) ונמשך מזה שאין דין למעלה ואין מקום לתפלה הנה לא כן הוא כי יש דין למעלה ובזה התפלל לו כי התפלה מועלת כי הואיל והוא משגיח ממילא יש דין ויש מקום לתפלה: (טו) ועתה. ואף כי הוא משגיח אבל עתה כאשר ירבו רשעים ואין מי יאמר איה אלוה עושי וכו' לזה הסיר פניו והסתירו ועשה עלמו כאלו לא ידע ולא יבגית באנשי הדור ההוא בעבור כי הרבה מאוד הרשע באין מכלים ואף הלדיק לא יקבל החסד על כי לא מיחה: (טז) ואיוב. אבל איוב יפתח פיו בדברי הבל לומר שאינו משגיח בשפלים בכל זמן: בבלי דעה. בעבור שאין דעתו שלימה מגודל מכאוב היסורים לזה ירבה אמרים בעלמא ולא בהשכל (העולה מהמענה היא להשיב על תלונת איוב אשר יתרעם על מכאוביו עם כי עשה את הטוב כי ישיב אמרים לומר הלא אין למקום לשלם גמול לאדם כי מה יועיל לו בלדקו ומה יזיק לו ברשעו אולם מצד החסד בא הגמול ולזה כאשר ירבו הפושעים והלדיק לא ימחה בידם לא יקבל עוד החסד ובעבור זה לא יקבל איוב גמול מעשה הטוב כי לא מיחה כראוי ברשעי הדור): לו (א) ויוסף. על כי כבר השיב על כל אשר התלונן איוב אמר ויוסף כי לא בא עתה רק להוסיף דברים לחזק מאמריו הראשונים: (ב) כתר לי. לבל יחשוב איוב שכבר השלים כל מאמריו ויבוא הוא להשיב מה לזה אמר עוד המתן לי מעט זמן ואגיד לך אמרים כי יש עוד עמדי מלים בעבור אלוה ובמקומו: (ג) אשא דעי. אשא קול להשמיע דעתי למרחוק למען ישמעו רבים וכאומר כל הרולה להשיב יבא וישיב: ולפועלי אתן לדק. אדבר לדק

מצודת ציון

(לעיל לג): (יג) ישורנה. יראנה: (יד) ותחולל. ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות לב): (טו) פקד. חסר כמו ויפקד מקום דוד (ש"א כ): אפו. פניו כמו בזעת אפיך (בראשית ג): בפש. ענין רבוי כמו פשה תפשה (ויקרא יג): (טז) יפצה. יפתח כמו פציתי פי (שופטים יא): יכביר. ירבה כמו אל כביר (ישעיה טז): (ב) כתר. ענין המתנה כי ולתורתו איים ייחלו (שם מב) ת"י יכתרון: זעיר. מעט כמו זעיר שם (שם כח): ואחוך. ואגיד לך כמו

אבן עזרא

הרחוקות רבות כענין האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק ויש אומרים שהוא כמשמעו שישא דעו וישמעו למרחוק: (ד) תמים דעות עמך. הוא המקום כענין מפלאות תמים דעים והענין הוא יעיד: (ה) ולא ימאס. חנם: (ו) לא יחיה רשע. כענין שנות רשעים תקצרנה: (ז) לא יגרע מצדיק. כענין הנה עין ה' אל יראיו: ואת מלכים לכסא. הוא יקים מלכים לכסא ואם יגבהו ישיבם: (ח) ואם אסורים בזיקים. או: (יא) ישמע ויעבדו. השם: (יב) בשלח יעבורו. בנשק המות ימותו כמו יגועו שם ויעבורו: (יג) ישימו אף. כמו יוסיפו אף והוא מן ישים: (יד) בקדשים. מענין הכפל תתברר זאת המלה: (טז) ואף הסיתך. כמו הסירך כמו ויסיתם אלהים ממנו: צר. כמו צר ומצוק: רחב. אל רחב שאין מוצק תחתיה שאין בו מוצק והוא דרך משל כי רחב הוא הקו הסובב העגולה ומוצק הוא הנקודה: ונחת שלחנך. ומה שתניח בשולחנך וזה עשה לך המקום: (יז) ודין רשע מלאת. ותדע כי דין ומשפט יתמכו

תרגום

מַנְדַעְתָּא עִמָּךְ: ה הָא אֱלָהָא רַבָּא לָא יִרְחַק צַדִּיקָא מְטוּל דְּהוּא רַב חֵילָא וְחַכִּים לִבָּא: ו לָא יְחַיֵּי חַיָּבָא וְדִין עַנְיֵי יְהַב: ז לָא יִמְנַע מִצַּדִּיקַיָּא עֵינֵיהּ וְעִם מַלְכַיָּא תַּקְנַיָּא לְמֵיתַב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתָא וְיוֹתִיבְנוּן לְעָלְמָא וּמִתְגַּבְּהִין: ח וְאִין אֲסִירִין רַשִּׁיעַיָּא בְּשׁוּשְׁלָן מִתְאַחֲדָן בְּאַשְׁלֵי סְנוּפָא: ט וִיחַוֵּי לְהוֹן עוֹבָדֵיהוֹן וּמָרְדֵיהוֹן אֲרוּם אִתְגַּבַּרוּ: י וְגַלֵּי מַשְׁמַעְהוֹן לְמַרְדוּתָא וַאֲמַר דִּיתוּבוּן מִן עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא דְּדָמִין לְלָמָא: יא אִין יִשְׁמְעוּן וּפַלְחִין לֵיהּ יְשַׁלְמוּן יוֹמֵיהוֹן בְּטָב וּשְׁנֵיהוֹן בְּמַזְמוּטִין: יב וְאִין לָא שָׁמְעִין בְּזֵינֵי קְרָבָא יַעְבְּרוּן וְיִתְנַגְּדוּן מִדְּלֵית מַנְדְּעָא: יג וְזָהוּהֵי לִבָּא יְשַׁוּוּן רוּגְזָא לָא יִבְעוּן רַחֲמֵיהּ אֲרוּם כַּפְתִנוּן: יד תְּמוּת בְּטַלְיוּת נַפְשְׁהוֹן וְחַיַּתְהוֹן הֵיךְ מָרֵי זְנוּ: טו יְפַצֵּי עַנְיָא בְּסִגּוּפֵיהּ וּמְפַרְסֵם בְּדוּחֲקָא מַשְׁמַעְהוֹן: טז וְאַף פַּצְעָנָךְ מִפּוּם מְעִיקָא אַפְתֵּי דְּלָא יִתְעַק בְּאַתְרָהּ וּבְנִיחַ פְּתוֹרָךְ מְלָא דִיהֲנָא: יז וְדִין

איוב לו

ל׳. כ׳ לֹא־שֶׁקֶר מִלָּי תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ: ה הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב: ו לֹא־יְחַיֶּה רָשָׁע וּמִשְׁפַּט עֲנִיִּים יִתֵּן: ז לֹא־יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת־מְלָכִים לַכִּסֵּא וַיֹּשִׁיבֵם לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ: ח וְאִם־אֲסוּרִים בַּזִּקִּים יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי־עֹנִי: ט וַיַּגֵּד לָהֶם פָּעֳלָם וּפִשְׁעֵיהֶם כִּי יִתְגַּבָּרוּ: י וַיִּגֶל אָזְנָם לַמּוּסָר וַיֹּאמֶר כִּי־יְשֻׁבוּן מֵאָוֶן: יא אִם־יִשְׁמְעוּ וְיַעֲבֹדוּ יְכַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים: יב וְאִם־לֹא יִשְׁמְעוּ בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ וְיִגְוְעוּ כִּבְלִי־דָעַת: יג וְחַנְפֵי־לֵב יָשִׂימוּ אָף לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם: יד תָּמֹת בַּנֹּעַר נַפְשָׁם וְחַיָּתָם בַּקְּדֵשִׁים: טו יְחַלֵּץ עָנִי בְעָנְיוֹ וְיִגֶל בַּלַּחַץ אָזְנָם: טז וְאַף הֲסִיתְךָ ׀ מִפִּי־צָר רַחַב לֹא־מוּצָק תַּחְתֶּיהָ וְנַחַת שֻׁלְחָנְךָ מָלֵא דָשֶׁן: יז וְדִין־רָשָׁע מָלֵאתָ דִּין וּמִשְׁפָּט

(הערות המסורה בגיליון: ל׳. כ׳ · ז׳. ג׳ · ל׳ · ו׳ ר״פ בסי׳ · ל׳. ד׳ · ד׳ דגשים. ו״א׳ · ו׳ · ומד ויעבדו · ג׳ · ל׳כי־ · ג׳ וחסר. וחסר וחד בנער · ו׳ ר״פ · ל׳ · כ׳)

רשי

במקומו: (ד) תמים דעות עמך. הנה אתחיל עתה לדבר עמך שאתה סבור שדעתך שלימה: (ה) הן אל כביר. בחכמה וברחמים: ולא ימאס. עני: כביר כח לב. הוא להתנקם לפיכך לא יחיה רשע: (ז) לא יגרע מצדיק עיניו. עד אשר עם מלכים יושיבם: (ח) ואם אסורים. אם תראה צדיקים שיהיו אסורים בזיקים של ייסורין וחליים. או ילכדו בחבלי עוני. כל' גורל ומיתרים נקרא חבלי ובל' דאגה נקרא חבלי יולדה: בחבלי עוני. קודר"ש בלע"ז אינו אלא שחטאו לפניו וכא ליפרע מהם לטובתם לנקותם ולהזהירם לשוב אליו: (ט) ויגד להם פעלם. בייסורין הללו מודיעם שחטאו לפניו וכל דברי אליהוא תנחומין שלימים היו ולא קינתורין כלומר אל תדאג על יסורין אם צדקת כי לטובה הן לך: (י) ויאמר. כי בייסורין ישובון מאון: (יא) אם ישמעו. ויעבדוהו: (יג) וחנפי לב. שהם רשעים: הם ישימו אף. בבא ייסורין עליהם מחרפים ומגדפים: ולא ישועו. לפניו בתחינה: כי אסרם. כשהוא אוסרן בייסורין לפיכך לא ירפאם: (יד) תמות בנוער. ובפינוק שעליהם נפשם: יחלץ עני. את העני השם עצמו רש בדבר תחנונים: (טו) יחלץ. מגיהנם בשביל עניו שהביא עליו: ויגל בלחץ אזנם. בלחץ שהוא עליו מגלה את אזנו לאמר שוב אלי: (טז) ואף. זאת עוד גדולה עשה לך ביסורין הללו הסיתך והדיחך מגיהנם שפיה צר ותחתיה רחב: לא מוצק. כדי שיהא עשנה צבור לתוכה ולא עוד אלא שתזכה לעולם הבא ונחת שלחנך מלא דשן: (יז) ודין רשע מלאת. ואם נתמלאת ביסורי הרשעים הדין והמשפט הם הייסורין הם יתמכו לך לעתיד מגיהנם ויש לך

תולדות אהרן

כביר. ברכות ח עקרי' מ"ד פ"ו כל המענה דרך כלל: לא יגרע. מגלה יג זבחים קב זוכר ויג"א: אסוריה. זבחים קב עקרים מ"ד פי"א עד יחלץ עני: וחנפי. שיטה מא: יחלץ. יבמות קב: הסיתך. מנחים לח: ונחת. מנחות ק:

רלבג

מעט: ואחוך. ואגידך: (ה) כביר. רב ההשגחה: כביר כח לב. רב הכנת השכל להשיג המושכלות: (ז) יגרע. ימנע: (יא) ויעבדו. הש"י: (יב) בשלח יעבורו. בחרב יכרתו: (יג) לא ישועו. לא יתפללו: (יד) וחייתם בקדשים. ונפשם בהיותם נערים שאז ראוי' לסיות' קדשי' מפני כתיחת הטבע או: (טו) יחלץ. יציל: (טז) הסיתך. הסירך וזה הענין ויסיתם האלהי' ממנו: מפי צר. מפיו הצר והמצוק ר"ל בלא הסיב בפיו למאכל: מוצק. הוא מענין מצוק: ונחת שולחנך. ומה שיורד בשולחנך: (יז) מלאת. פעל יוצא אע"פ שהוא מבנין הקל וכמוהו ומלאו את המקום הזה דם נקיים: פן

מסורה

ואם ז' ר"פ בסיפרא וסימ' ואם זרוע כאל לך. ואם זכרתי ונבהלתי. ואם אסורים בזיקים. ואם בינה שמעה. ואם לא איפה מי. ואם לא ישמעו בשלח יעברו: ויגל ד' וסי' נמסר בסוף מלאכי: אזנם ח' וסי' ויקרא את בני אהרן. הנה ערלה אזנם. ולא שמעו ולא הטו במועצות. וחברו. ולא שמעו דבשרירות. ויגל אזנם למוסר. יחלץ עני בעניו. ויגל בלחץ אזנם: מקץ שבע שנים תשלחו: תמת ג' וחסר וסימ' תמת נפשי מות ישרים. תמת נפשי עם פלשתים. תמת בנער נפשם. וא' ותמת בצמא: ואף ט' ר"ף וסימ' גם זאת בהיותם. ואף כי תשלחנה לאנשים. ואף כי היין בוגד. ואף אלהים עלה בהם. ואף אמנם שגיתי. ואף הסיתך מפי צר. ואף שמהתהם שאלנה: ואף מאניא די בית אלהא. ואף מאני בית:

מצודת ציון

כמו אחוך שמע לי (לעיל טו): (ו) ומשפט. ענינו דבר הראוי והצורך וכן וזה יהיה משפט הכהנים (דברים יח): (ז) יגרע. מל' גרעון: לכסא. כמו בכסא למ"ד במקום בי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט): (ח) בזקים. בשלשלאות כמו בזקים יעבורו (ישעיה מה): בחבלי. מל' חבל ויתר: עוני. ענויים ויסורין: (יא) בנעימים. ענין המתיקות והיופי: (יב) בשלח. מל' בחרב כמו מעבור בשלח (לעיל לג): (יד) בקדשים. הם המזומנים למשכב הזנות כמו ולא יהיה קדש (דברים כג): (טו) יחלץ. יוציא וישלוף כמו חלוץ הנעל (שם כה): בלחץ. ענין הדחק כמו ולחצו אתכם (עמוס ו): (טז) הסיתך. מל' הסתה ופתוי: מוצק. צר ודוחק כמו ורוחב מים במוצק (לקמן)

מצודת דוד

לדק בעבור פועלי ויוצרי: (ד) כי אמנם. כי באמת אין דברי אמרי שקר ולמען הקניטך כי הדעות ההמה תמימים ושלמים עמך כלומר הלא אוהבים אנחנו ומה לי להקניטך באמרי שקר אבל האמת אגיד ולזה אשא דעי למרחוק ולא אירא ממי כי לא ימלא מי יכזב אמרי: (ה) הן אל כביר. הנה עם כי האל חזק מאד ואין לו יחום וערך עם מי מ"מ משגיח בשפלים ולא ימאס את ההם אם הוא הזק בכח הלב לעמוד מול היצה"ר: (ו) לא יחיה רשע. איננו משגיח דרך כלל אבל את בעת יתן די צורך עניים שפלי הרוח אז יבדיל את הרשע מהם ולא יחיה אותו עמהם: (ז) לא יגרע. ואף כאשר יעלים עין בעון רשעי הדור יבדיל מהם את הצדיק המוחה בידם ולא יגרע עיניו ממנו עד ירים אותו לשבת לפני מלכים בכסא: ויושיבם. ועד עולם מושיב אותם בכסא ויגבהו עד למעלה: (ח) ואם אסורים. ואם לפעמים יקרה אשר הצדיקים קשורים בשלשלאות היסורים ונלכדין בחבלי עוני: (ט) ויגד. ר"ל לא קרה להם כזאת בעבור שאין המקום משגיח בכל עת אבל גם זה בהשגחה באה כי סרו מעט מדרך הישר ויבא עליהם יסורים וכזה כאלו מגיד להם רוע פעלם ופשעיהם אשר הדרך שהמה מתגברים והולכים אף אם ינטה אליהם כמעט קט: (י) ויגל. וכזה יגלה אזנם לקבל מוסר וכאלו יאמר להם אשר ישובון מן האון אשר התחילו לאחוז בה ולטובה א"כ יחשב להם: (יא) אם ישמעו. אם יבינו ע"י היסורים אשר לא טוב עשו וישובו לעבוד את ה' כמאז: יכלו. אז ישלימו יתר ימיהם בטוב ושנותם בנעימים כי ישגא אחריתם: (יב) בשלח יעבורו. יעברו מן העולם בחרב וימותו על כי לא היה בהם דעת להבין הוראת היסורים ולשוב מעון: (יג) וחנפי לב. אבל הרשעים המחניפים ליצרם למלאות שאלתו ופתויו המה מעלים אף וחמה ולא יזעקו אל ה' כאשר אסרם ביסורים כי תולים הכל במערכת השמים וכועסים על רוע הסדור ומשבין שאין מקום לתפלה: (יד) תמות בנוער. ולכן תמות נפשם בימי נערותם: וחיתם. נפשם החיוני תהא מהם בין הקדשים ר"ל במיתה מנוולת כמותם ושוה להם: (טו) יחלץ. הנה באמת עוני היסורים לטובה תחשב כי המעונה ביסורים הנה בעבור העוני יחלצו המקום מדין גיהנם הקשה יותר ועוד כי בלחץ היסורים יגלה אזנם לקבל מוסר למען ישובו ולא יחטאו עוד: (טז) ואף הסיתך. אל מול איוב יאמר דע שאף אותך הסיתו היסורים לזוב לה' להצילך מדין גיהנם אשר פיה צר ודחוק לשמור חומה ותחתיה רחב לא צר ודחוק להלביר עשנה בה לנער הרבה: ונחת. מה שיהיה מונח על שולחנך יהיה מלא דשן ושמן ור"ל ועוד תתענג בהענוג הנפשי בעוה"ב: (יז) ודין רשע. ואף אם נתמלאת מדין יסורים הראוי לרשע מה בכך הלא לטובה תחשב

יתמכו: יח כי־חמה פן־יסיתך
בשפק ורב־כפר אל־יטך:
יט היערך שועך לא בצר וכל
מאמצי־כח: כ אל־תשאף הלילה
לעלות עמים תחתם: כא השמר
אל־תפן אל־און כי על־זה בחרת
מעני: כב הן־אל ישגיב בכחו מי
כמהו מורה: כג מי־פקד עליו
דרכו ומי־אמר פעלת עולה:
כד זכר כי־תשגיא פעלו אשר
שררו אנשים: כה כל־אדם חזו־
בו אנוש יביט מרחוק: כו הן אל
שגיא ולא נדע מספר שניו ולא־
חקר: כז כי יגרע נטפי־מים יזקו
מטר לאדו: כח אשר־יזלו שחקים
ירעפו עלי אדם רב: כט אף אם־

והלכתא סעדין: יח ארום
ירגז דלמא אטעינך במסת
מזלא וסגי פורקנא דעתרא
לא יצלנך: יט האפשר
דמסתדר בעותך וכל
דמתאלמין משבחין חילא:
ת"א האפשר דמסדר צלותך
לא בעקתא וכל מה
דמתקפין כח מדבקין חילא:
כ לא תדחוק בליליא
לאסקא עממיא באתריהון:
ת"א לא תגיר אתת חברך
בליליא לסלקא עממיא
חלופיהון: כא אסתמר לא
תתפני לשקרא ארום על
דא בחרתא מסגופא: כב הא
בלחודוי אלהא תקיף
בחיליה מן דכמיה מלף
תריצותא: כג מן יסער עלוי
אורחיה ומן יימר עבדתא
עילתא: כד אדכר ארום
תפיש עובדיה די שבחו גוברין צדיקין: כה כל בני נשא חמון ביה אנש
אסתכל מרחיק: כו הא אלהא סגיא ולא נדע סכום שנוי ולית סוף: כז ארום
ימנע טיופי מיא יזלפון מטרא לעננייה: כח דזלחין שחקיא דאתי מטול צלותא
דבר נש רב: כט לחוד אין אתבין פרישותא

לעלות י"ד מל' וסימ' והמשאת החלה לעלות. ובחור אותו מכל שבטי ישראל. ויוסיפו עוד פלשתים. ויעלו העיר המה. ויהי כעבר הצהרים. וישלח המלך רחבעם. וחברו. אז יעלה חזאל. שמעתי ותרגז בטני. ויהי לקץ שנים ויסיתהו. אך הבל בני אדם כזב. אל תשאף הלילה. ויקמו ראשי האבות. ועלי הטה חסד. וכל אורית' ויהושע דכו' במ"ג להעלות וסימ' ואתה תצוה את בני ישראל. צו את בני ישראל. לבנות לנו מזבח:

רש"י

לך לקבלם באהבה: (יח) כי חמה. גדולה תהיה: פן יסיתך. יצרך לדבר דברים: בשפק. בשפק זה אשר תשפק ותרבה אמריך לאל ומאחר שתעלה החמה רב ממון אל יטך ממנה: (יט) היערוך שועך לא בצר. וכי באת לערוך צעקה שלא תצטרך שום צרה ושום מאמצי כח לאונסך אם כן במה יגבה את חובו: (כ) אל תשאף הלילה. כלומר ואין לך לבחור ביסורי' אחרים אל תשאף ותתאוה הלילה שבא לאמרפל למצרים ולסנחריב לסלק עמים מן העולם כשהם תחתם במקומם בשלוה כי הם אבדו בעולם הזה ובעולם הבא: לעלות. כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים קב) כעלות גדיש בעתו: (כא) השמר אל תפן אל און. לדון ולומר היה לו לשפטני ביסורי עניות כי על היסורין הללו יש לבחור יותר מעניות. אדם שנהגו בו כבוד ולמוד בעושר כל ימיו ויעמוד על המקח ואין לו דמים ובוש ושב לביתו בפחי נפש וא"ת איוב עני היה עם היסורין לא מצינו שאיבד אלא בהמותיו אבל לא כסף וזהב ואפילו איבד בהמותיו עם כסף וזהב טוב לו להיות עני וחולה מהיות תמים והולך בשווקים ואין בידו כלום וכן מפורש במדרש רבי תנחומא מן המקרא הזה כי נוחין היו יסורי איוב מיסורי עניות וכן באגדת הגמרא: (כב) הן אל ישגיב בכחו. מתוך שכחו גדול ואין להנצל מפניו. לפיכך אין כמוהו מורה. כשמורה לחוטא לשוב אליו מתרה קודם מכה לפי שהוא יודע שאין יכול להשמר ממכתו וכמו שהיה מתרה בפרעה על כל מכה ומכה הנני ממטיר כעת מחר ברד (שמות ט) והנני מביא מחר ארבה וכן כולם וב"ו כשרוצה להנקם מאויביו בא עליו פתאום שאם יתרה בו יחזור וינצל ממנו: (כג) מי פקד עליו דרכו. יצוה עליו מעולם את הדרך הזה תלך: (כד) זכור. דרכיו והזכירך תשגיא מאליך שבח פועל מדותיו: אשר שררו אנשים. אשר ראו אנשים כמו (במדבר כד) אשורנו ולא קרוב: (כה) חזו בו. בפעלו: מרחוק. מיצירת עולם עד עכשיו: (כו) מספר שניו ולא חקר. לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק לשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם: (כז) כי יגרע. כי ירבה מאוד ותגרע שיחה (לעיל טו) וי"פ יגרעם מן השמים להורידם ארץ: ויזקו. הרקיעים את המטר: לאדו. לעננו: (כט) אף אם יבין.

אבן עזרא

יתמכו הכל: (יח) כי. יש לך שתפחד מחמה פן יסירך בהכות. והכופר אם היה רב אל יטך (יט) היערוך שועך. הוא ההון ובעל ההון קרא שוע כמו אם בפיח להם שוע והענין היועיל שועך: לא בצר. הענין בצר לא יערוך לא השוע ולא כל מאמצי כח: (כ) והלא תראה כי לא תשאף לילה והתי"ו לשון נקבה כמו ותמלאנו מקום במקום אחד לשון נקבה עד שיוריד מאמצי כח ויעלה עמים תחתם: (כא) השמר אל תפן אל און כי על זה. שתשמר יותר טוב לך שתבחר אותו בימי העוני והמקו' ישגיב אותך: (כב) מורה. כמו אשכילך ואורך ויש אומרים מי יוכל למרות כמוהו ואיננו נכון בעיני: (כד) זכור. כל מה שתזכור ותחשוב בפעלו יותר תראה גדולתו. ופי' תשגיא מן שגיא: שוררו. ראו כמו אשורנו: (כה) כל אדם. מי שיש בו דעת יחזה בפעלו: אנוש יביט מרחוק. על דרך החכמה: (כו) ואין חקר לשניו: דברו הקדמונים על לשון בני אדם: (כז) כי יגרע. פעם יגרע נטפי מים: יזוקו מטר. כאלו או

תולדות אהרן יערוך. סנהדרין מד (תענית סו): השמר. ב"ב קט"ז: תשגיא. ברכות נה (ברכות יג): יזוקו. תענית ט: יזלו. עקרים מ"ד פ"ח:

רלבג

(יח) פן יסיתך בשפק, פן יסירך מן העולם בספק ובהכאה: (יט) שועך. עושרך ושוא מענין ולא נכר שוע לפני דל: בצר. זהו מגזרת והיה שדי בצריך: (כ) תשאף. תביט ותשתדל: לעלות לכרות ומזה הענין כעלות גדיש בעתו: תחתם. במקומם: (כד) שוררו. הביטו והביגו: (כו) שגיא. שגיא כח. או יהי' שגיא ונפלא במפליאותו: (כז) יגרע. ימנע: נטפי מים. הגרת המים וזה בכבת היותם יזוקו מטר לאדו. יזלו מהם

מצודת דוד

מחשב כי הדין והמשפט הבאים עליך הם יסעדו אותך להנצל מדין גיהנם ולהתענג בעוה"ב: (יח) כי חמה. כי חמת ה' חלה עליך ליסרך לשמרך כי פן יסיתך יצרך לבעט במקום בעבור די ספוק צרכך כענין שנאמר וישמן ישרון ויבעט (דברים לב) וכשתהיה ניסת לו ותהיה נשרש בחמה אז אף רב כופר לא יטך מדין גיהגם רצה לומר אף בהרבה יסורים לא יהיה פדיון להנצל מדין גיהנם וא"כ מאד טוב לך היסורים כי עתה חטיה נשמר מן הילה"ר: (יט) היערוך. וכי יהיה שרחך ערוך ומתוקן מבלי תקדים לה צרה וכל אמיץ כח ותוקף יסורים כי הלא אם תתמיד המובה תבעט במקום מרוב כל ותאבד עדי עד: (ב) אל תשאף. אל תתאוה לרה חשוכה כלילה אשר באה על העכו"ם להסתלק מן העולם במקומם אשר ישבו בהן והם דור המבול וסדום וחברותיה שבעטו במקום מרוב טובה ונאבדו במקומם ורצה לומר אל תתאוה לשבת בשלוה בהתמד מבלי שבט אלוה כי פן תאבד כמו העכו"ם האלה: (כא) השמר. לזאת השמר מעתה ואל תפנה אל און להרשיע דין שמים כי עד הנה בחרת על זה האון יותר מן ההכנעה למול המקום לומר שהדין עמו מעתה אל תוסף לעשות כזאת: (כב) הן אל וגו'. מדוע לא תכניע עצמך למולו הלא בכחו הרב יחזק וירומם את אשר ישר בעיניו אף אין מי כמוהו מוליך בשפל המצב את מי שירצה והכל בידו להרע או להיטיב: (כג) מי פקד. מי צוה עליו דרכו ללמדו מה יעשה ומי אמר לו פעלת עולה לא כבשר ודם שיש לו יועצים ללמדו מה יעשה וכשעושה מה בלבדו יקרה לפעמים אשר יאמרו לו פעלת עולה ואם כן הואיל ואין לו ערך ודמיון מה זה לא תכנע למולו: (כד) זכור. הן דעתך לזכור מעשיו כי בעצמך תגדיל פעלו אשר ראו אנשים רצה לומר הידועות והנגלות לכל מגודל השגחתו מלבד הנעלמות והנסתרות אשר לא נדע: (כה) כל אדם חזו בו. הנה כל בני אדם רואים המה בשבחו כי הוא יוצר עין כל אדם והלא האנוש לפי ערכו יבים מרחוק ואיך תחשוב שהמקום לא יראה מה שנעשה בארץ וכענין שנאמר היוצר עין הלא יבים (תהלים לד): (כו) הן אל שגיא. הנה האל גדול הוא מאוד ולא נדע לשער גדלו ומספר שניו רבו ואין חקר להם כי אין להם תחלה ותכלה ולא יושג אם כן מהותו לא מעצמותו ולא ממספר שניו: (כז) כי יגרע. אולם מעט יושג מגד פעולותיו כי לפעמים יחסר נטפי מי המטר עם כי הרבה מטר היה נשפך אל ענגו מכל מקום בחפצו יכלה את המטר: (כח) אשר יזלו. ולפעמים בהפוך אשר יזלו שחקים המים אשר בשמים ממעל עם כי הטבע לא יורה או על המטר מכל מקום ירעפו מאוצרו הטוב בעבור שאלת אדם רב ר"ל צדיק וחסיד בדור השואל על המטר: (כט) אף אם יבין. אף כאשר יבין

מצודת ציון

(לקמן לז): (יח) בשפק. כמו בספק בסמ"ך וענינו די הספוק והצורך: כופר. מל' פדיון כמו אם כופר יושת עליו (שמות כא): (יט) שועך. מל' שוע ונדיב ושררה: מאמצי. מל' אומץ וחוזק: (כ) תשאף. ענין תאוה וחשק כמו כעבד ישאף צל (לעיל ז): לעלות. ענין סלוק כמו כעלות גדיש בעתו (לעי' ה): (כא) מעוני. ענין ההכנעה כמו מאנת לענות מפני (שמות י): (כב) מורה. מוליך כמו ירה בים (שם טו): (כג) דרכו. הנהגתו: (כד) תשגיא. תגדיל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צב): שוררו. ראו כמו ישור שחקים (לעיל לג): (כה) חזו. ראו כמו בלעדי אחזה (לעיל לד): (כז) יגרע. מל' גרעון וחסרון: נטפי. מל' טיפין: יזוקו. ענין יציקה כמו ומקום לזהב יזוקו (לעיל כח): לאדו. לעננו כמו ואד יעלה מן הארץ (בראשית ב): (כח) יזלו. יטיפו כמו תזל כטל אמרתי (דברים לב): ירעפו. גם הוא ענין נטיפה כמו יערוף כמטר לקחי (שם): רב. גדול וחשוב כמו ורבי המלך (ירמיה מא): השואות

אבן עזרא

כאילו יזקק המטר מן האד העולה שהוא סבת המטר כמו ואד יעלה מן הארץ: (כט) ופעם יבין מפרשי עב. וכאילו ישים בינה למפרשי עב כמו הכן לשלו את המראה והענין מפרשי בעבור שהם נפרשים: תשואות סוכתו. הענין כפול וענין סוכתו כמו ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו: (ל) הן פרש עליו אורו. על העב מטרו ויש אומרים כי נקרא המטר אור בעבור המאור הקטן כי בתנועותיו יהיה המטר בלווי הבורא והנכון בעיני כי הן פרש עליו אורו כי הוא כמשמעו כי יפרוש על העב האור: ושרשי הים כסה. כי בם ידין עמים באור ובמטר: (לא) יתן אוכל למכביר. מן כביר שיתיקר או למכביר מן ככברה ורבי משה הכהן אמר כי זה הפסוק דבק עם על כפים וזה איננו נכון כלל כאשר הזכרתי בספר מאזני הלשון: (לב) על כפים כסה אור. הפך הן פרש עליו אורו כאילו בכפים כסה אור והכפים הן העננים כמו ושכותי כפי עליך: ויצו עליו. על השמש: במפגיע. הוא הגשם של העבים כאלו פגעו בשמש בעבור מרולת העבים: (לג) יגיד. על הגשם: רעו. כמו תרועתו והוא הרעם כמו וישמע יהושע את קול העם ברעה. אפילו המקנה והעולה כמו עלות עלי ירגישו בעת שיקרב זמן ביאת המטר וסימנים רבים יש לבני אדם בבקר ובצאן משכיבתם על צד ימין ובשאר החיות: (ג) תחת כל השמים ישרהו ואורו. הוא הברק ואמר רב סעדיה הגאון כי על המקום ידבר ואיננו נכון כי איננו דבק בפסוקים שלמעל' ומטה ומלת ישרהו כמו משרת ענבים וזה הלשון ידוע בדברי רבותינו ז"ל שורין ויש אומרים שהוא מן ישר והוא רחוק: ולא כל השמים ישרהו. ראיתיו כמו אשורנו (במדבר כד) והם אותם אורות שהברקים מאירים: (ד) אחריו. של אותו אור: ישאג. הרעם ומרעים בקול גאונו והם ברקים ורעמים המביאים את המטר: ולא יעקבם. המקום: כי ישמע. לפניו קולו של מפגיע: יעקבם.

כט אַף אִם־יָבִין מִפְרְשֵׂי־עָב תְּשֻׁאוֹת סֻכָּתוֹ׃
ל הֵן־פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ וְשָׁרְשֵׁי הַיָּם כִּסָּה׃ לא כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־אֹכֶל לְמַכְבִּיר׃ לב עַל־כַּפַּיִם כִּסָּה־אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ׃ לג יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל־עוֹלֶה׃

לז א אַף־לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ׃ ב שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז קֹלוֹ וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא׃ ג תַּחַת־כָּל־הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ וְאוֹרוֹ עַל־כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ ד אַחֲרָיו ׀ יִשְׁאַג־קוֹל יַרְעֵם בְּקוֹל גְּאוֹנוֹ וְלֹא יְעַקְּבֵם כִּי־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ׃ ה יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ

ל' . ד' — ל' — ג' בליש' — ל'. ס' מ"ל — ל' כ' מ"ל — כ' חסר וכל אוריתא דכו' במ"א — י' ופ' וישמע

דְּעִיבָא רְכָפַת עֲנָנֵיהּ מְטַלְּלֵיהּ׃ ל הָא פְּרַס עִלְוֵי מִטְרָא וְעִקְרֵי יַמָּא חַפָּא׃ לא אֲרוּם בְּהוֹן דָּאֵן עַמְמַיָּא יְהַב מֵיכְלָא לְסוּגְעָא׃ לב מְטוּל חֲטוּפְיָא מְנַע מִטְרָא וּפַקִּיד עִלוֹי לְמֵיחַת מְטוּל מְצַלֵּי׃ לג יְחַוֵּי לֵיהּ תְּלִיתַי בְּחַבְרֵיהּ קִנְאֲתָא וְרוּגְזָא עִלּוֹי יִסַּק׃ ת"א יְחַוּוֹן בְּאוֹרַיְתָא חַד עִם חַבְרֵיהּ מְטַנְנִין בְּרוּגְזָא וּמְסַלְּקִין לֵיהּ לְעֵילָא׃ ת"א יְחַוֵּי עִלוֹהִי זְכוּתָא דְחַבְרֵיהּ קִנְאֲתָא וְרוּגְזָא מֵעִלוֹהִי יְסַלֵּק׃ א בְּרַם לְדָא יִתְוֵהּ לִבִּי וְיִתְפַּז מִן אַתְרֵיהּ׃ ת"א עַל בְּנוֹי דְאַהֲרֹן אִתְנַבֵּי וַאֲמַר לְחוּד לְחָדָא בְּלִי תְּוָה וְשַׁוַּר מִן אַתְרֵיהּ׃ ב שְׁמַעוּ מִשְׁמַע בְּרוּגְזָא קָלֵיהּ וְהֶגְיָא הֵיךְ אֶשָּׁא מִפּוּמֵיהּ נְפַק׃ ג תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא תְּרִיצוּתֵיהּ וּנְהוֹרֵיהּ יְקוּם עַל סִיְפֵי אַרְעָא׃ ד בָּתְרוֹי מְכַלֵּי קָל אַכְלָיוּתֵיהּ בְּקָל גְּוָתְנוּתֵיהּ וְלָא יְעַכְּבוּנוּן אֲרוּם יִשְׁמַע קָלֵיהּ׃ ה כַּד

תשאות ד' וסימ' תשאות מלאה עיר הומיה. תשואות חן חן לה. מפרשי עב תשואות סכתו. תשואות נוגש לא ישמע: עולה ה' מל' בליש' וסימ' מן ההר החלק העולה שעירה. והנה איש הבינים עולה. והעולה בתוך הפחת יפול. ואל הכתף מחוצה. מקנה אף על עולה: ישמע י' וסימ' ובבל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לא ישמע עוד חמס בארצך. וגלתי בירושלם וששתי. כהקיר בור מימיה כ"כ. כה אמר ה' עוד ישמע במקום. ויתנהו בסוגר בחחי'. והשבתי המון שיריך. קול מלאכבה. אחריו ישאג קול. וגם נביאים העמדת. וא' וישמע ויקמו הלוים:

תולדות אהרן כפים. תענית ז: במפגיע. שם ח יגיד. שם ח (תרומות מז): ישרהו. (ברכות יב): לשג. יומא כד תענית ג (חגיגה טו):

רש"י

אנשים ובין אדם מה יש במפרשי עב בתמיה: תשואות: לשון ערפל סולתו: (ל) הן פרש. (על העב את אורו) ושרשי הים כסה בו: (לא) כי בם. בעבים ידין עמים ויסרם בעצירות גשמים ברעב וכל מכה. חטאו דור המבול וארובות השמים נפתחו (בראשית ז) אנשי סדום גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דברים כט) סופחה מן השמים נלחמו עם סיסרא (שופטים ה): יתן אוכל למכביר. משם באים מזונות הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז) משל לנחתום העומד לפני הכבשן ככהן שונאו חותה גחלים וזורק בו ככהן אוהבו תומא פת חמה ונותן לו. למכביר למי שעפליו מרובים וטבירים וצריך למזונות: (לב) על כפים. על העננים וכן נשא לבבינו אל כפים (איכה ג) על שם עב קטנה ככף איש (מלכים א יח) ורבותינו אמרו על (חמס) ועון כפים כסה אור. המטר נעצר: ויצו עליה. לבא על ידי מפגיע בתפלה אוהבו של דור וגדול וחכם שבו יגיד עליו לפני הקב"ה צרת הדור ונהכנו: (לג) יגיד עליו רעו. ידרוש להם לבקוק להם במעשיהם ולשוב אליו: מקנה. וזהו קנין שנקנין בו הגשמים: אף על עולה. גם למעלה למעלה (עולה כך) כמו ישובו אל על (הושע ז) או הקם על (שמואל ב כג) ורבותינו פירשוהו קניין אף וחמה על המגנים דעתו אבל הניקד שנקד מקנה פתח מוכיח שהוא איננו דבוק לאף שאילו היה דבוק היה נקוד קמץ ולא היה בו פיסוק הטעם שהוא נטעם ברביע: (א) ויתר. ויקפוץ לנתר בהם על הארץ (ויקרא יא) וזו היא שלבו תוהה: (ב) שמעו שמוע ברוגז קולו. הרעמים שהוא מרעים ברקיע כהגה היוצא מפיו: (ג) תחת כל השמים ישרהו. ישאג. הרעם ומרעים בקול גאונו יבריתם

רלבג

מהם לחיות בהם בכח מטר ר"ל שיעשו מהם אד לח אשר הוא מוכן להיות ממנו מטר: (כט) מפרשי עב. מיני הפרשיות אשר לעב והרצון בו כי ככר יתחדשו עבים מתחלפים זה מזה עד שמקצתם יהיה מטר ומקצתם יהיה רוח ומקצתם ענינים אחרים כמו שזכר אחר זה: תשואות סוכתו. הרצון בסוכת עננו והרצון בזה המיית עננו והוא הרעם: (ל) אורו. שמשו ומזה נר ואור: (לא) למכביר. לרוב: (לב) כפים. עננים ומזה הענין ושכותי כפי: כסה אור. הוא האד הקיטורי שהוא מתלהב בקלות ובמעט סבה: במפגיע. בממשש ופוגש: (לג) רעו. הוא האד האחר שהוא רעו וחבירו: מקנה אף על עולה. קנין אף על האד הקיטורי במדרכו לעלות למעלה: (א) ויתר. ויעתק: (ב) והגה. הוא שם מענין הגיים והרצון בו וקול והוא הרעם: (ג) ישרהו. כמו ישרו והטעם שהוא יתייסר לרדת תחת כל השמים עד שישמע בם בכל המקומות אשר הענן עליהם ואמנם אמר זה לפי שהקול הוא תנועה מגעת אל חוש השמע באמצעות האויר המקבל נורת התנועה ההיא או יהיה הרצון בישרהו ילהלחבו והטעם שהוא ולהלה הענן ויחר ממנו המטר: ואורו על כנפות הארץ. ברק היוצא ממנו ירד למטה על כנפות הארץ וזה פלא מאד נדדים האחד שיצא אש מהמקום אשר היו בם המים והשני שירד למטה והנה טבעו שיעלה למעלה: (ד) ולא יעקבם. ולא יאחרם: מערות

מצודת ציון

(כט) תשואות. ענין המיה ורעש כמו תשואות חן חן לה (זכריה ד): (ל) אורו. ענינו המטר וכן כל אור האמור בענין והוא מל' יורה ומלקוש (דברים יא): (לא) למכביר. להרבות כמו מזער לא כביר (ישעיה טז): (לב) כפים. כן יקראו העננים לפי שבתחלה נראה ככף היד כענין שנאמר עב קטנה ככף איש (מ"א יח). או לפי שהם כמו כפה על ראשי בני האדם: במפגיע. ענין תפלה כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז): (לג) רעו. מלשון תרועה והוא קול הרעם: על. ממעל כמו נאם הגבר הוקם על (ש"ב כג): (א) ויתר. ענין קפיצה ודלוג כמו לנתר בהן על הארץ (ויקרא יא): (ב) ברוגז. ענין רעד והרדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד): והגה. ענין דבור כמו ולבוני תהגה (שם לה): (ג) ישרהו. מלשון ישר ושוה: כנפות. קצות: (ד) גאונו. מלשון גאוה: יעקבם. ענין סוף ואחרית כעקב הזה שהוא סוף הרגל: הוא

מצודת דוד

המקום עת בוא בטבע פרישת העב תחת השמים: תשואות. עת בוא המיית עליית הענן אשר היא כסוכה על יושבי האדמה והוא כפל ענין במ"ש: (ל) הן פרש. הנה לפעמים יגביר חסדו ויפרוש על הענן את מטרו הבא מאוצרו הטוב ואת שרשי הים ועמקם יכסה לבל יתמלא הענן מהם כ"א מאוצרו הטוב: (לא) כי בם. כי המים הבאים מאוצר השמים אשר בהם היה דן את אנשי דור המבול בהמים ההם עצמן יתן אוכל עד להרבות ועושה שני הפכים בנושא אחד פעם שלהם למחות את כל היקום ופעם יתהפכו לגשמי ברכה עוד יותר ממי המטר הבא בטבע: (לב) על כפים. כבר יקרה אשר יכסה המטר אשר על העבים והמה כלואים בהם ולא יריקו על הארץ ואח"ז יצוה עליה לרדת בעבור תפלת הצדיק השואל עליה: (לג) יגיד עליו רעו. וכבר יקרה אשר הרעם שלו יגיד על המטר ויורה עליו אשר קרוב לבוא והנה קנין האף אשר אנשי הארץ העבירו חמת ה' עולה היא ממעל על הוראת הרעם ומבטלת אותה ולא יבוא הגשם זמכל זה נראה גודל ההשגחה כי פעם הגשמים כלואים ויריקו על ידי המפגיע ופעם תאוד קרבו לבוא והמה נעצרים כאשר יחטאו אנשי הארץ: לז (א) אף לזאת. אף לפלאי המקום אשר יפעל בעת ירידת המטר עם כי היא הקטנה שבפעולותיו מ"מ אף עליה יחרד לבי ויקפוץ ממקומו לגודל התמהון: (ב) שמעו שמוע. כי בעת לדחו שמוע נשמע קולו אשר ירעם ברוגז והוא קול הרעם: והגה. הדבור אשר יצא מפיו הוא הרעם שזכר היוצא בגזרת המקום והוא כפול ענין במ"ש: (ג) תחת כל השמים ישרהו. והנה מצלח את הקול בדרך ישר תחת כל השמים ולא יסבב בדרך עקלתון ואז ישלח גם אור ברקיו על קצות הארץ כי בעת יצא הרעם אז יצא הברק כאשר חקקו הטבעיים: (ד) אחריו ישאג קול. אבל שאגת הקול אשר ירעם בקול גאונו נשמע לאוזן אחר ראיית הברק עם כי גם הקול הולך דרך ישר. ולא יעקבם. אולם לא יאחר באמת את הקולות לבאה לעקבות הברקים ואחריהם אם היה נשמע קולו מיד באתו ר"ל אם היה נשמע מיד אז היה נודע שאינו מתאחר לבאת הברק אבל בעבור גסות חוש השמע ודקות חוש הראות יראה הברק טרם ישמע הרעם לזה חושב האדם אשר כן הוא סדר תולדותם אבל לא כן הוא והוא דבר נפלא ותמהון: (ה) ירעם אל. הנה האל ירעם בקולו לעשות נפלאות אשר שמענו אזנינו ומה הם עוד הגדולות אשר עושה ולכתו

רשי

יכריתם. ולשון משנה שנינו (סוטה עז.) בשלש מקומות הלכה עוקבת מקרא : (ו) כי לשלג יאמר. ע"י הקולות הללו : הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו . כלומר מד' רוחות יבא : (ז) ביד כל אדם יחתום . כשאדם חוטא לפניו כאדם עצמו חותם כתב ידו ביום מותו על עבירות שעבר הכתובות לפניו : לדעת כל אנשי מעשהו. להודיע על מה הוא נידון : (ח) ותבוא חיה כמו ארב . כלומר ועוד שלוחים הרבה יש למקום ליפרע פורענותיו שילוח חיות רעות וסופה וקרה : (ט) וממזרים . אוצר יש ושמו מזרים : (י) מנשמת. מרוחו : ורוחב מים במוצק. ביציקה לפורענות : (יא) אף ברי . שם מלאך הממונה על העננים והוא יפיץ ענן מטרו של המקום : ענן אורו . ענן מטרו : (יב) והוא . הממונה : מסיבות מתהפך בתחבולותיו של מקום: לפעלם . של גשמים לפועל המוטל עליהם לעשות אם טוב ואם רע מתהפך במסיבות הרבה כאותו ששנינו הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בר"ה ופסקו להם גשמים לסוף סרחו לפחות מהם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקב"ה מורידן שלא בזמנם ועל ארץ שאינה צריכה להם ועתים לטובה כיצד כו' : כל אשר יצום . לאותן גשמים לעשות לארץ (ד"א והוא מסיבות מתהפך בתחבולותיו . מקיף עננים ורוחות סביבות ההרים שיהיו שותים מכל רוחותיהם . באגדת והיה עקב): (יג) אם לשבט . אם לפורעניות בני אדם מורידם בהרים ובגבעות שאין מקום זריעה : אם לארצו . להורידם כאשר נגזר בתחילת דין לא לשבט ולא לפנים מן השורה אלא בבינונית: אם לחסד. שנעשו הדור עכשיו יותר צדיקים משהיו בראש השנה ואותן גשמים שנגזרו בבינונית מתהפך בתחבולות מסיבותיהם לירד בחסד בזמנם ועל הארץ הצריכה להם שלא תרד הטפה מהט לאיבוד : ימציאהו. למטר לאחת מן המדות הללו:

אבן עזרא

(ד) ולא יעקבם. המ"ם סימן העבים והענין לא יאחר מן לעולם עקב : (ו) כי לשלג יאמר. להיות בארץ וכבר הזכרתי בספר מאזני הלשון כי כל דבר צריך לזמן ומקום על כן ימצאו פעמים בלשון הקדש בלא אות בי"ת כמו הנמצא בית ה' : (ז) ביד כל אדם יחתום. יש אומרים בגד כל אדם: יחתום. שהגשם ימנעם לצאת לדעת כל איש מעש' שדהו ואחרים אמרו כי המקום יחתום ביד כל אדם המעשים שיעשו והזכיר זה הענין בפסוק הזה בעבור המטר כענין אם תשמעו ונתתי מטר ארצכם והקרוב אלי כי על הזורע ידבר כי אחר ירידת הגשם יזרעו בני אדם והמקום יחתום ביד כל אחד ואחד מה שיהיה מהזרע : (ח) ותבוא חיה כמו ארב . בעת המטר : (ט) מן החדר תבא סופה . יתכן שהוא כמו חדרי תימן מפאת דרום כאשר פירשתי : וממזרים . י"א שהוא פאת צפון וי"א ממזלות ויש אומרים שהוא מן מזורה הרשת על ענין רחוק והנכון בעיני שהם כוכבים וכמהו התוציא מזרות בעתו : (י) במוצק . היא הארץ שהיא כנקודה באמצע הגלגלים : (יא) אף ברי . פירושו יש פעם על כן אמר אף כשיהיה האויר ברור והמקום יטריח עב : יפיץ . כמו יפוצו מעינותיך ופי' יפיץ ענן אורו שפעם ירד הגשם והשמש נראה ויש אומרי' כי הבי"ת שבמלת ברי משרת ויפרש רי מן רויה וזה רחוק : (יב) והוא. המקום יסובב מסיבות והנכון בעיני שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם : (יג) אם לשבט . להשחית הזרע : אם לארצו . או לארצו כמו אבנים גדולות וגשם כים : והנה הזכיר ג' ענינים בשוס

איוב לז

נִפְלָאוֹת עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְלֹא נֵדָע׃

6 כִּי לַשֶּׁלֶג יֹאמַר הֱוֵא אָרֶץ וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ׃

7 בְּיַד־כָּל־אָדָם יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ׃

8 וַתָּבוֹא חַיָּה בְמוֹ־אָרֶב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תִשְׁכֹּן׃

9 מִן־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה וּמִמְּזָרִים קָרָה׃

10 מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֶּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִם בְּמוּצָק׃

11 אַף־בְּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ׃

12 וְהוּא מְסִבּוֹת מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלֹתָו לְפָעֳלָם כֹּל אֲשֶׁר־יְצַוֵּם עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָרְצָה׃

13 אִם־לְשֵׁבֶט אִם־לְאַרְצוֹ אִם־לְחֶסֶד יַמְצִאֵהוּ׃

(Marginal masorah notes: ג' · כ"ח כתיב ס' · מ"ל בליש' · ט' · ל'. ב' · ל' · כ'. ל' · ל'. ד'. ל"ג ר"פ · ל'. תיו ק' · ר"פ אם אם אם · ל' וחסר)

תרגום

אכלי אלהא בקליה על פרישן דעתיד למעבד עבד רברבן ולא נדע : ו ארום לתלגא יימר הוי בארעא ומטרא בתר מטרא בקיטא למבשלא פירי ומטרא בתר מטרא למצמח עסבא בסתוא בעושניה : ז בידא דכל אנשא ירשום למידע כל בני נשא עובדוי: ח ותיתי חיתא בכמנא ובמדורהא תשרי : ט מן אדרון עיקא תיתי זיעא ומכוות מזרים קורא: י ממימר אלהא יתיהב קרחא ופלטיות מיא באתכותא : יא ברם בברירותא מטרח עיבא מבדר ענן מטריה : יב והוא תוסקפתא מהפך בחוכמתיה לאצלחא פלחי בארעא בעובדיהון ונחתין בכל אתר די פקדינון על אפי ארעא : ת"א והוא ברחמוהי מיא טמיעתא מהפך באפותקוהי לעובדיהון דבני נשא מגלי יתה ומשדר יתהון לכל דפקדנון על אפי תבל ארעא : יג אין מטרא דפורענותא ועממיא ובמדבריא אין מטרא רזיא לאילני טוריא וגלמתא אין מטרא ניחא דחסדא לחקלי

במו ט' וסימ' כהדש מתבן במו מדמנה . חציו שרפתי במו אש . חציו שרף במו אש . במו פי אתחנן לו . כי תלך במו אש לא תכוה . לירות במו אפל . ואניעה עליכם במו ראשי . אאמיצכם במו פי . ותבוא חיה במו ארב . קדמא כתיב במי וקרי' במו : מתהפך ב' וסימ' במחנה מדין . והוא מסבות מתהפך בתחבולתיו : אם לשבט חד מן ב' ר"פ אם אם אם וסימ' אם לשבט אם לארצו . אם גנבים באו : תולדות אהרן יחתום . תענית יא זוכר לך : מן החדר . ב"ב כה : אף ברי . (תענית עז) : יפיץ . תענית ז : מסבות . זוכר וירא : לשבט . תענית ח (תענית סו) :

רלבג

(ו) מטרות עוזו . מטרות עוז ותהיה הוא"ו נוספת : יחתום . יסגור ויסתום עד שלא יוכל איש לצאת לחוץ מרוב המטר : (ט) מן החדר תבא ס פה. מהדר הענין תבא הרוח וזה יהיה כאשר היה נעצר בו אד בפני לו כי יקרה לזה. כאד המורכב ביהיה ממנו סרוה כאשר התבאר בספר האותות: וממזרים קרה. ר"ל שכבר יהיה קור חזק מן הרוחות המזורים ומפזרים האדים. והם הרוחות הצפוניות כמו שנזכר בספר האותות או יהיה ממזרים מענין זרה ויהיה הזרים כמו מזדם כמו הענין בתומיך גורלי שהוא כמו תומך או יהיה מורכב מפועל הדגוש והפעיל כי כבר ימצאו רבים מורכבים משני בנינים: (י) מנשמת אל. מרצון אל : במוצק. מגזרת מצוק וזה יהיה כאשר יקפא הטל ויהיה ממנו הכפור : (יא) ברי. מענין בירור וטרחו ברה ובא במשקל מרי והרצון בזה כי גם הכפור אשר יהיה לחלקי האד עד שיתפזר ויותך קודם שיתהוה ממנו המטר : יטריח עב . רצוני שכבר ימלא עב לפעמים לא יתהוה ממנו שום דבר אבל יתפזר ויותך ולזה אמר יטריח רצוני שמציאות כמו זה העב הוא טורח ועמל אחר שלא יגיע ממנו תועלת :

מצודת דוד

ואנחנו לא נדעם : (ו) כי לשלג . אשר לשלג יצוה שיהיה על הארץ והנה רואים אותו בארץ וכן יצוה על גשם מטר וכן יצוה על גשם מטרות עוזו ר"ל גשם חזק ושוטף וכולם נראים המה לעין כל בעת רדתם : (ז) ביד כל אדם יחתום . ועכ"ז יסתום ויחתום בתוך כל בני אדם מלהיות להם קדימת ידיעה טרם בואם למען דעת כל אנשי מעשה מעשהו רצה לומר בכדי להזהיר כל בעל מעשה לכלות מעשהו טרם יבוא הגשם לבל ימנעהו בבואו : (ח) ותבוא. עם כי החיה תשיג ידיעת המטר טרם בואו ותקדים לבוא במקום אשר תשב ותארוב לטרוף טרף ותשכון במעונותיה ולא תצא אז החוצה וקצרה א"כ השגת האדם אף בדבר אשר תשיג החיה : (ט) מן החדר. יספר עוד מפלאות המקום ואמר הנה רוח סופה תבוא מן החדר אשר יכלה שם הרוח והם חדרי תימן כמ"ש עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן (לעיל ט') : וממזרים קרה . מן המזלות תבוא הקור והיא מזל כימה : (י) מנשמת אל . מנשיבת רוח האל רצה לומר במאמר פיו יבוא הקרח ובא רוחב המים במקום צר ודחוק עד לא יוכלו להעלות גליה כי הקרח עליהם ממעל : (יא) אף ברי. אף בעת יהיה אויר ברור ואין מקום לבוא המטר על פי הטבע עכ"ז יטריח את העב למלאותו בכובד המים רבים והוא יפזר מטרו על פני האדמה . ורז"ל אמרו שהמלאך הממונה על המטר שמו אף ברי : (יב) והוא. העב הזה הנה מחמת סבות מתהפך הנה והנה ברוב התבולותיו לעשות פעלם המוטל עליהם כפי כל אשר יצוום המקום להריק המטר ע"פ האדמה ר"ל מה שהעבים מתהפכים הנה והנה לא במקרה הוא כ"א מחמת סבה ולעשות שליחותו של מקום : (יג) אם לשבט . פעם יתהפך להוריד המטר לענוש את הבריות על ידו כי כאשר ישפוך יורד הוא במקום עמק ומגולה והמטר רע להם : אם לארצו. פעם יתהפך להוריד המטר לארץ ה' ר"ל אל המקום אשר אנשים המה לה' הנכנעים אליו אשר המטר עזר עליהם : אם לחסד . פעם יתהפך להוריד המטר לעשות בה עוד חסד נפלא יותר ממה שנגזר והוא כאשר נגזר מתחלה מעט גשמים ולאח"ז הטיבו מעשיהם הנה יפליא חסד להורידם במקום היותר צורך ואינו מאבד טפה לרדת במקום שאין שם צורך : ימציאהו.

מצודת ציון

(ו) הוא. כמו היה ובאו הוי"ו והאל"ף במקום היו"ד והה"א : (ז) ביד. הוא כמו בתוך וכן ביד שני הנתרות (זכריה ד): יחתום. יסתום ויסגור כמו כי חתום הוא (ישעיה כט) : אנשי מעשהו . יתכן הנסמך והראוי אנשי מעשה ומעשהו וכן הארון הברית (יהושע ג) ומשפטו הארון ארון הברית : (ח) במו ארב. כארב כמו במו פי אתחנן (לעיל יט) : ובמעונותיה . ענין מדור כמו מעון אתה היית (תהלים צ): (ט) וממזרים. מזלות וכן התוציא מזרות (לקמן לח) ובא הרי"ש במקום הלמ"ד וכן וידע אלמנותיו (יחזקאל יט) והוא כמו ארמנותיו ובא הלמ"ד במקום הרי"ש : קרה. מגזרת קור הידוע : (י) מנשמת. ענין נשיבת הרוח כמו מנשמת אלוה יאבדו (לעיל ד) : קרח . הוא הגליד הנקפא מן הקור כמו משליך קרחו כפתים (תהלים קמז) : במוצק. במקום צר ודחוק כמו רחב לא מוצק (לעיל לו) : (יא) ברי. מלשון ברור ונקי : יפיץ. יפזר כמו ואפיץ אותם (יחזקאל לו) : (יב) בתחבולותיו. ענין ההתחכמות בדבר מה : תבל ארצה. מקום המיושב שבארץ נקרא תבל ור"ל במקום המיושב שבארץ או כפל המלה בשמות נרדפות כמו אדמת עפר (דניאל יב): (יג) לשבט. ענין

אבן עזרא

ממינים האחד למוסר והשני לארצו בעבור צורך הארץ שצוכניה חסידים כמנין לפעלם והשלישי לחסדו והנה ישוב אם לשבט אם לארצו פירוש לפעלם: (טו) התדע בשום אלוה עליהם. כאשר שם המקום העבים על בני אדם: והופיע. והראה האור בתוך העננים. או תדע מפלשי עב כמו פלס מעגל רגלך כאלו הם שקולים בפלס: (יז) אשר בגדיך חמים. הענין ימי הקיץ כי רובי הרוחות הם שמאליים בעבור היות השמש בפאת שמאל. ורובי המפרשים אמרו כי בהשקיט בהניע שהוא הפך שקט ויאמרו כי כמהו ארץ ירדה ושקטה וזה רחוק להיות מלה אחת מתפרשת לפירוש והפכו ולא יהיה לה שינוי בבנין כמו שורש ושרש ויותר נכון היה שיאמרו התוכל להתחמם אם לא היתה רוח דרומית: (יח) תרקיע עמו. בחסרון ה"א התימה והשחקים הם על העבים ונקראו כן בעבור היותם אויר דק והוא מן ושחקת ממנה הדק הדק וכן נקראו רק ורקיע והם תחת הגלגלים והענין האתה תעזור אותו להרקיע השחקים ולשום אותם חזקים ולהיותם כראי מוצק על כן יראה האור מהם: (יט) הודיענו מה נאמר לו. מה דעה יש לנו שנאמר לו למה כן וכן לא נוכל לערוך אליו מפני החשך כי אנחנו בחשך: (כ) היסופר לו. ענינו אין צריך שיספר לו אדם: אם אמר איש בלבו כי יחסר ממנו לא יועילנו ורב האיי גאון ז"ל אמר כי יבולע על השמש: (כא) ועתה לא ראו אור. והנה אין כח בידם אפילו לראות האור כשהעבים בשחקים ובהיר שב לשמש והוא מן בהרות עד שיבא רוח ותטהר העבים: (כב) מצפון זהב יאתה. פירוש

זהב

איוב לז

יד הַאֲזִינָה זֹּאת אִיּוֹב עֲמֹד וְהִתְבּוֹנֵן ׀ נִפְלְאוֹת אֵל׃ טו הֲתֵדַע בְּשׂוּם־אֱלוֹהַּ עֲלֵיהֶם וְהוֹפִיעַ אוֹר עֲנָנוֹ׃ טז הֲתֵדַע עַל־מִפְלְשֵׂי־עָב מִפְלְאוֹת תְּמִים דֵּעִים׃ יז אֲשֶׁר־בְּגָדֶיךָ חַמִּים בְּהַשְׁקִט אֶרֶץ מִדָּרוֹם׃ יח תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִים כִּרְאִי מוּצָק׃ יט הוֹדִיעֵנוּ מַה־נֹּאמַר לוֹ לֹא נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃ כ הַיְסֻפַּר־לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם־אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע׃ כא וְעַתָּה לֹא־רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם׃ כב מִצָּפוֹן זָהָב יֶאֱתֶה

ג׳ · ל׳ וחד כשם · ב׳. ל׳ · ל׳ · ל׳ וחסר · ג׳ · ל׳ וחד כראי · ב׳ נקנר · ב׳ א׳ פן יבלע · ב׳

תרגום

דְּפֵרִי וְכַרְמֵי יְסַפְּקְנֵיהּ׃ יד אֲצֵית דָא אִיּוֹב קוּם וְאִתְבְּיַן פְּרִישׁוּתָא דֶאֱלָהָא׃ טו הֲיִדַעְתָּא כַּד יְשַׁוֵּי אֱלָהָא גְּזֵירָתָא עֲלֵיהוֹן וְאוֹפַע עֲנָנֵיהּ מִטְרֵיהּ׃ טז הֲיִדַעְתָּא עַל מְבַשְׁקְרָנֵי עֲבָא פְּרִישָׁוָתָא דִשְׁלִים מַנְדְּעָא׃ יז דִי לְבוּשָׁיךְ מִשְׁתַּחֲנִין כַּד מְשַׁדֵּיךְ אַרְעָא מִן דָּרוֹמָא׃ יח תִּתְרַקַע עִמֵּיהּ לִשְׁחָקַיָּא תַּקִּיפִין דְּחֶזְוָתְהוֹן כְּאַסְפַּקְלַרְיָא סְנִינָא׃ יט אוֹדַע יָתָנָא מָה נֵימַר לֵיהּ לָא נְסַדַּר לְמֶחֱמֵי קֳדָם חֲשׁוֹכָא׃ כ אֶפְשַׁר דְיִשְׁתְּעֵי לֵיהּ אֲרוּם אֲמַלֵּל אִין יְמַלֵּל בַּר נָשׁ אֲרוּם יִקְטְרֵג׃ כא וּכְדוֹן לָא חָמוּן מִסְטְרָא בּוֹטֵט הוּא בִּשְׁחָקֵי וְרוּחָא עָבְרַת וְדַכֵּית יַתְהוֹן׃ ת״א וְהַשְׁתָּא לָא אִסְתַּכַּלוּ בְּאוֹרַיְתָא אִתְעֲבִידוּ שְׁמַיָּא בְּהִירֵי מִן לְאַחְתָּא טַלָּא וּמִטְרָא וְרוּחַ עָבְרַת וְדַכְּאִינוּן׃ כב מִצְּפוּנָא דַהֲבָא יִיתֵי יְקָרָם אֱלָהָא דָחִיל שִׁבְהוֹרָא׃ ת״א מִן צִפּוּנָא

רשי

(טו) בשום אלוה. חק ברית עליהם כיאדתלויס כמאמר: (טז) מפלשי עב. גילוי עב ל׳ מבוי מפולש כלומר לארכן ולרחבן של עבים: התדע. עליהם מפלאות תמים דעים: (יז) אשר בגדיך חמים. כמה בגדיך חמים בהשקיטו ארץ מרוח דרומית שהיא כורגת את העולם בקרה שרוח מזרחית מחממת שנא׳ רוח קדים חרישית (יונה ד) שמשתקות כל הרוחות מפניה: (יח) חזקים. הרקיעים: כראי מוצק. כראי שהנשים רואות בו. (מוצק טריסטייר והוא חזק ביותר). (יט) הודיענו מה נאמר לו. להקדוש ברוך הוא בריבנו עמו. לא נוכל לערוך אליו מפני החשך אשר סתרו סביבותיו: (כ) היסופר לו כי אדבר. וכי במדת הבריות הוא שצריך שיספרו אליו כל דברים היוצאים מפינו: אם אמר איש. אומר מפיו: כי יבולע. יגלה אליו מיד. כמו פן יבולע למלך (ש״ב יז) יגלה. ורבותינו פירשו היסופר כל שבחו לו: כי אדבר. כי נדבר בו ובגבורתו: אם אמר איש. לספרם כולם: כי יבלע. ממקומו: (כא) ועתה לא ראו אור. בסוף דבריו של אליהוא חזר לקנתר אותן שלשת רעי איוב על לא מצאו מענה ואמר ועתה שלשת רעיך אלא שהיה להם להשיבך כל דברים אלו שאמרתי לך. לא ראו אור נעשו כמה כנפלים אשר לא ראו חכמה: בהיר הוא בשחקים. דומה לבהירים בהירים הנראים בשחקים להוריד גשם: רוח עברה. ורוח באה ומטהרתן ומעבירתן ואין מטר יורד כך הוא דוגמא שלהם התחילו להשיבך וסוף עמדו ולא ענו: (כב) מצפון זהב יאתה. הרי הוא כחוזר מן הראשונות (ועתה לא ראו אור) ד״א מדרש חכמים כשהרקיע מלא באורות עננים להוריד גשם רוח עברה ותטהרם ואין גשם יורד זה מדרש חכמים ואינה מתיישבת על סדר המקראות: מצפון זהב יאתה. מהשב רוח צפונית ומעביר הגשם והחמה זורחת כמו

המריקים

והופיע ל׳ והוא חד מן ט׳ זוגין מן ג׳ ג׳ ברישיה קדמא ותניינא ה׳ ותליתא וה׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הה״א בס״ד: חזקים ג׳ וסימ׳ וילכו בני דן לדרכם. הנה נתתי את פניך תרקיע עמו לשחקים: היסופר ב׳ וחס׳ וסימ׳ בקבר חסדך. היספר לו כי אדבר: יבלע ב׳ א׳ פתח וא׳ קמץ וסי׳ פן יבלע למלך ולכל העם. אם אמר איש כי יבלע: יאתה ב׳ וסימ׳ ואידכם בסופה יאתה. מצפון זהב יאתה:

תולדות אהרן בגדיך. גטין לח: תרקיע. (ברכות ב): היסופר. מגלה יח (ברכות יב): לא ראו. תענית ז זכר לך (ברכות יג): מצפון. ב״ב כה:

רלבג

(טו) בשום אלוה עליהם. בגזור אלוה עליהם שיהיה ענינם כזה האופן: והופיע. והאיר והוא מקור וזה יהיה בהתלהב האד הקיטורי: (טז) מפלשי עב. כמו מפרשי וכבר קדם ביאורו: (יח) כראי מוצק. כמראה הנתך והוא במראה של זכוכית שהיא ספירית והנה אמר על השחקים שהם חזקים ושהם גם כן ספיריים כראי מוצק: (יט) לא נערוך מפני חשך. לא נוכל לסדר דברינו ולערוך אותם לפני הש״י מפני החשך אשר אנחנו בו מפני הטבע החמרי וקיצורנו מהשיג פועל הש״י על השלימות: (כ) יבולע. ישחת: (כא) בהיר. זך

מצודת ציון

עונש הפורענות כמו בשבט עברתו (איכה ג): ימציאהו. ענין הזמנה והושטה כמו וכאורח איש ימציאנו (לעיל לד): (יד) עמוד. שתוק כמו עמדו לא ענו (לעיל לב): (טו) והופיע. הזריח והוא מושאל על הגלות המטר והראותו: (טז) מפלשי. כמו מפרשי בחילוף הלמ״ד ברי״ש וכמו מזלות מזרות: (יח) תרקיע. ענין פריסה ושטיחה כמו לרוקע הארץ (תהלים קלו) ומשפטו התרקיע בה״א התימה וקצר בדבר המובן וכמוהו רבים: לשחקים. כאלו הלמ״ד במקום את וכן הרגו לאבנר (ש״ב ג) כראי. מלשון ראיה ומראה: מוצק. מלשון ויציקו: (כ) יבולע. ענין הסתר כמו כבלע את הקדש (במדבר ד): (כא) בהיר. מאיר ומזהיר: (כב) מצפון. ענין טמון ונסתר ואחז בלשון מליצה נאותה על שהזהב בא מפאת הצפון: זהב. רצה לומר מזוקק ונקי כזהב וכן המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד)

מצודת דוד

חוזר הוא על כולן ור״ל יזמין ויושיט את המטר לאחת מאלו אם לשבט וכו׳: (יד) האזינה. קשוב באזניך את אמרי ושתוק ותן לבך להבין נפלאות האל ר״ל שבאו מן האל ולו יחשבו ולא אל המערכה: (טו) התדע. ר״ל איך התחשוב שהכל בא מצד המערכה הלא למדת חכמה וידעת מה מהדברים הטבעיים טרם בואה האם גם זאת תדע מתי שם אלוה המטר על הענן ומתי הופיע וגלה מטר עננו ר״ל מתי היתה יציאת טפת המטר מן הענן כי לא נודע מהם עד אשר נראה לעין ולא מאז ומלאת אור עננו חוזר גם על ראשית המקרא: (טז) התדע. האם תדע מפלאות ה׳ התמים בדעות אשר יעשה על מפרשי העב ממעל להם וכאומר ומה הנעשה בעבים לא ידעת האם תדע מה ממעל להם. (יז) אשר. חוזר הוא על מלת התדע האמור במקרא שלפניו לומר האם תדע הסבה אשר בגדיך חמים בעת ישקיט הארץ בפאת הדרום ר״ל כשלא בא אליה ממולה רוח צפון הקרה מאד ונעשה האויר חם ויוחמו גם הבגדים הידעת למה כן הוא הלא הם דוממין ומאין בא להם התעוררות להתחמם וכאומר ואם היה הכל בא מצד המערכה היה א״כ מהאפשר לדעת הכל כאשר נדע דברים הטבעיים: (יח) תרקיע. וכי פרשת עמו את השחקים החזקים כמראה הנשים הנעשה ביציקה שהוא חזק יותר מאלו נעשה בהקשה הקורנס או שהמה חזקים בדבר הבהירות כנראה דבר המוצק בעת יתיכו אותו אשר יזהיר מאד כאומר וכי כח אל לך עד שתאמר אערכה לפניו משפט: (יט) הודיענו. הודע לנו מה נאמר במשפט וכאומר גם אנו היינו מתווכחים עמו בעבורך אך אמר נא מה נאמר: לא נערוך. הלא לא נוכל לסדר משפט למולו מפני חשכת הדעת אשר עמנו מול חכמת המקום: (כ) היסופר לו. ר״ל מה לנו לערוך עמו משפט וכי מהצורך לספר לו אשר אדבר הלא הכל ידוע לו: אם אמר. וכי אמר איש דבר אשר יסתר ממנו והוא כפל ענין במ״ש: (כא) ועתה. כשבא להשלים דבריו אמר ועתה אומר אני דרך כלל הנה לפעמים לא ראו אנשים אור השמש והוא כאשר יכסנו הענן ועם כי בהיר הוא במקומו בשחקים ומזהיר מאד אבל כאשר עברה רוח ותטהר את השחקים מן הענן אז יראוהו וזהו מקרא קצר ומובן מאליו: (כב) מצפון. ר״ל ואם השמש אשר נראה הוא לעין כל כאשר יסתר השמים נעלם הוא כאשר יכסנו הענן ואיך א״כ יובא ממצפוני הלב **דעות** וחקירות מזוקקות כזהב על אלוה וכו׳ הלא נעלם הוא בכל זמן ואיך נדע א״כ חקר הנהגת מדותיו:

נורא

רשי

במריקים מעליהם הזהב (זכריה ד): על אלוה. מלפניו: (מצפון זהב יאתה. מצפן הזהב הטוב לאותן שיאתיו את עצמן למצות הקדוש ברוך הוא ומאמינים באלוה הנורא מאד): (כג) שדי לא מצאנוהו שגיא כח. לעורר משפטיו על הבריות בגודל כחו כ"א ברחמים וכפרת הבריות שם בדבר מועט לפי היכולת קומץ ומנחה מחצית השקל תורים ובני יונה בקר וצאן ולא טרח לבקש ראם ויחמור: ומשפט. יסורין: לא יענה. הבריות יותר מדאי וכן לא יענה הצדיק יותר מדאי במה שא"א כי אם איש כמתנת ידו: (כד) לכן ייראוהו אנשים. מלהתווכח אליו: (כי) לא יראה כל חכמי לב המתחכמים אליו כי אין חכמתם בעיניו כלום ורבותינו פירשוהו על איוב שאמ' לו אליהוא לפי שהיית מטיל אימה יתירה על דורך

חנם

איוב לז

עַל־אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד׃ כג שַׁדַּי לֹא־
מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא כֹחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־
צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה׃ כד לָכֵן יְרֵאוּהוּ
אֲנָשִׁים לֹא־יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב׃

ד' אִסְתַּנְיָא יֵיתֵי וְיִנְהַר עַלְמָא
י' חסר קֳדָם אֱלָהָא דָחִיל יוֹדוּן עַלְלֵי
ל' מ"ל עָלְמָא׃ כג שַׁדַּי לָא אַשְׁכַּחְנוּהָ
דְאַנְתְּ מְדַבֵּר עִם עַלְלֵי עָלְמָא
בְּסוּגֵי חֵילָא וְדִינָא וְסוּגֵי
צִדְקָתָא לָא יְסַגֵּף׃ ת"א שַׁדַּי לָא סַפְּקָנָא לְמִשְׁתָּעֵי סוּגְעֵי חֵילָא וְדִינָא וְסוּגְעֵי
צִדְקָתָא לָא יְסַגֵּף׃ כד בְּגִין כֵּן דְחִלוּ מִנֵּיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יִדְחַל כָּל חַכִּימֵי לִבָּא׃
ת"א מְטוּל דִדְחִילוּ מִנֵּיהּ גּוּבְרַיָּא לָא יֶחֱמֵי מִבְּנוֹהִי הֵיךְ כָּל חַכִּימֵי לִבָּא׃

אבן עזרא

זהב זוהר השמים הדומה לעין זהב כי מפאת צפון יחל להתזכך. ויש אומרים שפירוש זהב הרוח שהיא זכה כזהב והראשון נכון: ועל אלוה נורא הוד. שיראה הודו של מקום בצאת השמש וישבחוהו בני אדם וישמחו: (כג) שדי לא מצאנוהו. כדע במעשיו שהוא שגיא כח ושגיא משפט: ורב צדקה לא יענה. מלבו כי אם מחסרון המקבלו כאשר הזכרתי מעט בתחלת פי' קהלת: (כד) לכן יראוהו אנשי'. והוא לא יראה אפילו חכמי לב כענין הן גוים כמר מדלי ורבי המפרשים יפרשו יראה שישוב על כל חכמי לב והענין יראוהו

ואם

תולדות אהרן שדי. ע"ג ד (ברכות יב): יראוהו. שבת ס ר"ס ו"ו:

רלבג

זך ומבהיק: (כג) שדי לא מצאנוהו וגו'. הרצון בו שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג אותו הוא שגיא כח ושגיא משפט ושגיא לעשות רב צדקה ולא יעשה רע ויענה האנשים כאמרו כי לא ענה מלבו: יראם. ישגיא או יהיה הרצון בו יכבד ויפאר פנים ויחניף: ביאור דברי המענה אחר אשר ענה אליהוא שלשה מענים במספר מה שהשיבו אליפז ובלדד וצופר אל איוב או כמספר המענים שאמר איוב שלא ענוהו חביריו על אחד מהם וראה שאין איוב עונה אליו. הוסיף אליהוא להשיב על דברי איוב וטענותיו ואמר המתן לי מעט ואגידך כאמת כי עוד לי דברים וטענות בעבור השי"ת לבאר שהוא משגיח באישי האדם הדבקים בו. אשא דעי מענינים רחוקים ואתן צדק לפועלי. ואמנם אמר זה כי ההקדמות אשר יבאר מהם זה הדרוש הם רחוקות כמו שיתבאר. אמנם שדברי אינם כוזבים זה ממה שיתבאר ממה שאתה מודה בו וזה שאתה מודה בזה שהוא שלם הדיעות ר"ל שהוא יודע נימוס הנמצאות וסדורם בשלמות לפי שהוא פועל אותה ובהיות הענין כך הנה יתבאר שאין השי"ת מואס האדם עד שלא יהיה משגיח בו מצד היותו מואס אותו כמו שאמרת מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך וזה שהשי"ת הוא רב הדעות והאדם הוא רב כח השכל הידיעות כי הוא כחיי על השגת זה הנימוס אשר לנמצאות ולזה הוא מבואר מזה הצד שיש לו יחס מה אל השי"ת מזה הצד ובפרט כאשר ישתמש בכחו זה ויוציאהו לפעל ובהיות הענין כן אין ראוי שימאסהו השי"ת ואולם היה זאת ההקדמה רחוקה כי הידועה תאמר בש"י וכנו בשיתוף השם ר"ל בקודם ובאיחור. ולזה הוא מבואר שהשי"ת לא ישתדל להחיות הרשע לא החיים הנפשיים ולא החיים הגופיים אמנם שלא יחייהו הנפשיים הוא מבואר וזה שלא תשאר שתגיע כללות הנפש לרשעים ולא יחייהו ג"כ החיים הגופיים כי אין בו דבר יהיה ראוי בעבורו שתהיה בו ההשגחה האלהית ויתן משפט העניים העשוקים בזה האופן כי להיות הרשעים מבולהים למקרים יתכן שיבוא אידם ויגלו מהם. או יהיה הרצון בעניים לדיקים ועניים כי כמוהו ימלאו רבים בספר תהלים ויראה בזה שהשי"ת יתן משפט הצדיקים הראוי להם בהשגיחו בהם בכל עניניהם. לא יגרע השי"ת מצדיק עינו אבל ישגיח בהם ויצילם מהרעות הנכונות לבא עליהם ויושיבם עם המושלים העליונים לכסא הקיום והנצחיות ר"ל שיתן להם מקום בין המלאכים ושם יתקיימו לנצח ותגבה מדרגתם מאד. ואם יקרה הטובים שיהיו אסורים בזיקים ובכבלי ברזל או יהיו נלכדים בחבלי העוני והדלות הנה הוא מהשי"ת להגיד להם פעלם שאינו ישר ושככר יתגברו פשעיהם אם יחזיקו בזה הפעל וישתבכו בו. הנה בזה האופן גלה אזנם למוסר כי בזה יוכרו מדרכם הרעה אשר החלו לדרוך בו ואמר השי"ת כי מפני זה ישובון מאון. אם ישמעו אל מצות השם ויעבדו אותו יבלו ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים ר"ל שלא יגיעם שום רע כי להדבקם בש"י תהיה השגחתו בהם וישמרם מכל רע. ואם לא ישמעו ויחזיקו בדרכם הרע אשר החלו לדרוך בו יגיעם מהרע שיעברו בחרב כבא יום אידם וימותו בלא דעת ולא יהיה להם השארות נפשיי וזה הוא העונש האמתי להם. והרשעים אשר לא די להם שלא ישמעו לסור מדרכם הרע אבל ישימו אף לשם ית' ויאמרו כי באפו ובעסו הגיעם מה שהגיע להם לא מצד מעשיהם ולזה לא יזעקו ולא יתפללו אליו כי אסרם. הנה תמות בנוער נפשם וחייתם תמות בהיותם נערים ואמנם אמר זה על דרך אמרו ומקשה לבו יפול ברעה כי מי שהוא בזאת התכונה מבקשאת לבו הוא מוכן לרעות ולמקרים יותר מהאנשים המפחדים וכאילו זאת התכונה תמהר קצו. הנה השי"ת יציל העני מרעות רבות בעניו אשר הביא עליו ויגל אזן הלחוצים במה שילחצם לשוב אל השי"ת וירחמם. ואף היה מסית אותך בזה הרע אשר הביא עליך מצור ומצוק אל רחב שאין מוס צרות תחתיה והיה משיח מה שינוח על שולחנך והוא המשל או הכלים מלאים דשן לרוב עשרך והצלחתך אם היית שב אל השם ועובד אותו בכל כחך. אבל אתה מלאת דין רשע הדין והמשפט שיסמכו אישי האדם ויסעדו ר"ל הדין והמשפט שבא מהשי"ת לאישי האדם באופן בקדם שבו קיום העולם. אתה ממלא אותו דין רשע ביחסך לשם ית' עול באלו הדברים זה בתכלית הגנות ר"ל שיהיה מגיע מסכלותך עד שתשים הדין והמשפט שיסמכו אנשי העולם ויקיימו דין רשע ועול והיית בזה במדרגת הרשעים שישימו אף ולא ישועו כי אסרם. כי חמת השם פן תסיתך ותכניך בהכאות נפלאות עד בלא יצילך מזה רב כופר ולא יהיה נערך עשרך ללוקחו כופר על המכה ההיא לא זהב ולא מאמצי כח שיש לך לא יצילך. אל תביט ותשתדל הלילה בהיות לבך פנוי על מחשבך בענין הרעות הבאות לאישי האדם כמו כריתת עמים במקומם. השמר אל תפנה אל מה שיתייחס בו הון לש"י כי על זה הדעת בחרת בסבת עוני דעתך וסכלותך ר"ל שהוספת לבקש ראיות מההוה על היות השם נמצא ברשות אישי האדם וכאילו אמר אל תסתכל באלו הענינים שיביאוך לחשוב שהש"י עושה עול באלו הרעות הבאות לאישי האדם פן יסיתך ויכלך חמתו במכה האכזרית אשר לא יציל אותך ממנה לא הונך ולא גבורתך. איך תאמר כי באלו הרעות רוע סידור ה"ה הש"י ישגיב האדם בכחו להצילו מאלה הרעות הנכונות לבא עליו ומי כמוהו מורה האדם הדרך הישרה אשר בה ינצל מאלו הרעות הנכונות לבא עליו כאשר היה האדם באופן שיוכל להגיע אליו זאת ההשגה וכאשר לא היה זה כן הנה לא יגיע החסרון מצד השי"ת אבל מצד המקבל מי הוא עליון עליו שיפקוד דרכו ומנהגו בפעולותיו שיוכל לומר אליו בזה הענין פעלת עולה שלא הוא על הכל והכל ברואים בכחו ולזה ראוי שנתרחק מהיחס אליו עול כי לא נוכל לבחון דרכו ולהשיג אותה עד שנוכל לשים עצמנו שופטים לשפוט שהכיר פעל עולה בדבר מה כי נשגבה דעתו מאד וראוי שנייחס מה שיראה ממנו שהכיר פעל עולה אל קצורנו וסכלותנו. זכור להשגיח פעל השי"ת ולרומם אותו מה שהשיגו האנשים מפליאות פעולותיו בנמצאות הטבעיות מה שכל אדם חזו כי באלו הנמצאות הנפלאות שיבא האמנתם בהקדמות מיוחסות ומיוחדות ומה שהביט האדם מרחוק בגרמים השמימיים שיבא בהם בהקדמות רחוקות כי באלה הענינים תושג חכמת השם ויושרה שיעור מה שאין לו קץ. ואם פעלו הוא כך הנה הוא מבואר שהש"י שגיא ונפלא מאד בהנהגותיו ולא נוכל לדעת שיעור מדרגתו והוא נלאי לא סר ולא יסור ואיך יתכן שיגנה האדם אשר תמול כולו השי"ת אשר לא סר ולא יסור ואיך יתכן לאדם שייחס גנות לנמצא אשר הוא בתכלית המעלה והכבוד עד אשר לא תושג מדרגתו. והנה החל אליהוא לספר מנפלאות השי"ת ואמר שככר יגיע מחוזק השגחת השם ונפלאותיו עד שבעת היובש המופלג שיגרע השם וימנע השם נטפי מים אז יעלו אדים באלו המקומות היבשים שיזל מהם המטר ברבוי עד שירעפו עלי אדם רב וזה בתכלית הפלא. האם יבין האדם איך יהיו מפרשי העב המתחלפים קצתם מקצתם חילוף רב ואופן התהוותו והמון העננים וקולם עד שקצתם יהיה מהם מטר יורד בנחת ומקצתם מטר יורד בזעף ומקצתם קולות וברקים ומקצתם שלג ומקצתם קרח ומקצתם יהיה רוח ומקצתם לא יהיה דבר אך יתפזר ויסור. הנה הש"י פירש בעבור העלאת האדים אורו ונילאו וכסה אז האד שרשי הים ולזה הוא נפלא כאשר היו האדים מפועל אחד והוא הניצוץ אשר יהיה מהשמש דרך משל והאומר אחד על הרוב והוא מי הים איך יקרה שיתחלפו האדים זה האופן מהחילוף. אמנם סידר השם זה בזה האופן כי בעננים ישפוט העמים פעם וייסרם ברעות אשר יבואו להם מצדם ופעם יתן אוכל לרוב באמצעותם וספר תהלה האד אשר יתהוו ממנו הקולות והברקים למה שיש מהפלא בענינו. ואמר על העננים כסה אור האד הקיטורי אשר הוא אור בכח קרוב לפי שהוא מתלהב בנועם מהסבה כמו שהתבאר בספר האותות והוא מפוזר בניהם ויצו השם על האד ההוא כמה שיפגיע חלקיו קצתם לקצתם וידבקהו והוא הקור אשר בענן אשר הוא עצור בתוכו כי החלקים המימיים יברחו מהסבה ויתקבלו בעומק הענן כמו שהתבאר בספר האותות. כאשר הגיד עליו האד הקר שהוא ריעו מה שהגיד ר"ל שעיבה פני הענן ועצר בתוכו האד הקיטורי בדרך שלא יוכל לעלות ונלאה אז היה קנין אף ובעס על האד בעולה בהתקבץ חלקיו ויבקע הענן ויצא ויתלהב מידי צאתו מהענן וזהו הכעס על דרך משל. אף מזה המקרה יחרד לבי ויתר ממקומו. שמעו שמוע בחוזק קולו והדבור אשר יצא מפיו ר"ל הרעם שהוא נפלא וחזק עד שתחת כל השמים הוא מתיישר ללכת ולהשמע. ואורו הוא הברק יתנועע וירד על כנפות הארץ וזה ג"כ פלא כי מדרך האש הוא שיתנועע למעלה. ואחרי הברק ישאג קול הרעם ירעם בקול גאונו ולא יאחרם ר"ל הקולות שלא ישמעו אחר הברקים בזמן מועט כאשר היה קולו בזה האופן שיהיה נשמע וזה כי הסבה בנעם והברק אחד כמו שנזכר בספר האותות אבל כי הרעם ישמע אחר הברק זמן מה לפי שהמובט מגיע אל הראות בזולת זמן והקול מגיע אל חוש השמע בזמן לפי שהגעתו אליו יהיה בהנועע ממקום ההכאה אשר תחדש הקול עד חוש השמע והיא תהיה בזמן בהכרח והנה יקרה כשהיה מקום הברק והרעם סמוך לאופק שיראה הברק ולא ישמע הרעם לרחקו ממנו כי תכלה התנועה קודם הגעתם אל אזנו ולזה אמר שכאשר ישמע קול הרעם לא יהיה שמעו מאוחר מאד מראות הברק. ירעם אל בקולו זה הענין נפלאות עושה גדולות ונפלאות אשר לא נוכל להשיג. הנה פעם יוצא מהאד שלג וירד השלג בארץ ופעם יהיה ממנו גשם מטר ר"ל שאינו יורד בתוקף גדול ופעם יהיה ממנו גשם מטרות עוזו ר"ל שיורד בתוקף גדול וכבר התבארו בספר האותות סבות כל זה ואפשר שנאמר שהרצון באמרו וגשם מטר וגו' שפעם יצא ממנו גשם מטר ר"ל שלא יהיה כמטר היורד מחלקי הענן מתחלף קצתו לקצתו ופעם יצא ממנו גשם מטרות עוזו ר"ל שיצא ממנו מטרים מתחלפים עד שיורד מקצת חלקי הענן מטר גס ומקצתו מטר דק כמו שיקרה הרבה פעמים בעננים אשר ירד מהם הברד. ויהיה הגשם בתוקף כל כך עד שיסגור בעד כל אדם עד שלא יוכל לצאת ולדעת בכל אנשי מעשהו ר"ל שיכירו מה הם עושים ואיפה הם. וגם החיה תבא מרוב הגשם והשכון במעונותיה. ולפעמים יצא מחדר הענן הסופה ר"ל הרוח החזקה וזה בהיות האד הקר מהדבק עם החם ויבקש זה לרדת וזה לעלות ויתהוה מזה הרוח כמו שנזכר בספר האותות והנה מקום אשר הוא מזרים ר"ל שהוא סיבת הזרם והשטף אשר יתהוה מהאד והוא החלק היותר קר מהאויר כמו שהתבאר בספר האותות וכבר יהיה ממנו הסתקרה אשר יהיה בקצת חלקי זה האד העשני והאד העשניות והסתקרה הסוא הוא סבת הרוח כמו שהתבאר בספר האותות וזה שלא שתהיה הסבה

מצודת דוד

נורא הוד. יראוי מלהגיד הודו פן ימעטו וכענין שנאמר נורא תהלות (שמות טו): (כג) שדי לא מצאנוהו. עם כי לא מצאנו את האל שדי ר"ל עם כי לא נוכל להשיג עצמותו והנהגת מדותיו מ"מ הן ידענו כי הוא שגיא כח אבל במשפט ורב צדקה ולא יענה את האדם מלבו כי אם מה מגמול מעשיו יעשה לו: (כד) לכן. על כי כל מעשיו במשפט לכן יפחדו ממנו האנשים ולא ימרו פיו כי לא יראה כל חכמי לב ר"ל אף חכמי לב אינם חשובים לפניו ואינו רואה אותם להכיר להם פנים במשפט כמו שאמר לא ניכר שוע לפני דל (לעיל לד) כי אין נשוא פנים לפניו (העולה מהדברים ההמה כי יאמר שהמקום משגיח אף בפרטות ויבדיל את הרשע מן הטובה הבאה בעולם וכן יבדיל את הצדיק מן הרעה ואם לפעמים יקרה רע לצדיק בהשגחה זה לגלות אזנו למוסר כאשר ינטה מעט מדרך הישר ויגיד לאיוב שגם עליו באו היסורים לגלות אזנו למוסר לשוב לה' וינצל מדין גיהנם ויתענג בדשן נפשו כי אם היה מתמיד לשבת בשלום היה בוטח בה' מרוב כל והיה אבוד לנצח כדור

הפגול

מצודת ציון

(זכריה ד): ואתה. יבא כמו ואתה מרבבות קדש (דברים לג): הוד. ענינו כמו הדר ופאר: (כג) שגיא. גדול כמו תשגיא פעלו (לעיל לו): יענה. מלשון ענויים ויסורין:

אבן עזרא

ואם לא ירחוהו : (א) ויען ה'. פירוש מן הסערה שרוב הנפלאות שסיפר הם בסערת השמים או שדיבר עלי בסערה : (ב) מי זה מחשיך. הענין רצית להחשיך עצתי כמו להעלים ולהסתיר ובמקום אחר מי זה מעלים : עצה במלין. שדברת בלי דעת : (ה) ממדיה. גבולותיה ור' יהודה בעל הדקדוק נ"ע פי' אותה מן מדד ויתכן שיהיה רמז למדת הגבולים : קו. הוא סבוב

לח א וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִן הַסְּעָרָה וַיֹּאמַר׃ ב מִי זֶה׀ מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת׃ ג אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ ד אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה׃ ה מִי־שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי

א וַאֲתֵיב יְיָ יַת אִיּוֹב מִן עַלְעוֹלָא דִצְעָרָא וַאֲמַר׃ ב מַן הוּא דֵין כְּמַחְשִׁיךְ מַלְכָּא בְּמַלַיָּא מְדַלִּית מַנְדְּעָא׃ ג זְרֵז כְּדוֹן הֵיךְ גַּבְרָא חַרְצָךְ וְאֶבְעֵינָךְ וּתְהוֹדְעִנַנִי׃ ד הָאָן הֲוֵיתָא בְּמִשְׁתְּתֵי אַרְעָא חֲוֵי אִין יָדַעְתָּא בְּיוּנְתָּא׃ ה מַן שַׁוִּי מְשַׁחְתְּהָא אֲרוּם תִּנְדַּע

סן ק' · כתי' ק. נ"ד · נ'

רשי

חנס לפיכך לא זכית להתקיים לך בניס חכמי לב: (מענה מן הסערה) : (א) מן הסערה. מנה שערות שלך ואשיבך דברים כנגדן. מן הסערה שחרפתני אשר בסערה ישופני (לעיל ט) ממנה אשיב לך כאשר תשמע בסוף הענין מי פלג לשטף תעלה גומא לכל שער. דבר אחר בסערה הכהו רפאהו כדמפרש בספרי : (ב) מחשיך עצה. עצה חשיכה וסכלה. ד"א מי זה מחשיך עצה בלי דעת. אמר הקדוש ברוך הוא מי זה הוא מחשיך עצה מקלקל במילים ורוב דברים שכתבתי איש תם וישר בתחילת הספר כדי לחול שמי עליו והוא בא והחשיך וקלקל מה שיעלתי ברוב דבריו ואיוב עניהו מי זה מעלים עצה (לקמן מב) אילו הייתי יודע על תקלה הייתי מרבה בדברים והקב"ה השיבו והלא אברהם לא הי' יודע ועמד בעשר כך מנאתי : (ג) אזר נא כגבר חלציך. רמז לו שיתעורר מן חליו ויסוריו : (ד) איפה. אי פה : (ה) ממדיה. מדותיה

מג הסערה חד מן ט"ו מלין דכתיב תיבה חדא וקרי' תרתין מלין וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות הכ"ף בס"ד בערך כתב : איפה י' כתיב כן וסימ' ויאמר לו המלך איפה הוא. איפה הם רעים. איפה שמואל ודוד. איפה לא שגלת. ואיפה ישרים נכחדו. איפה היית ביסדי ארץ. איפה לקטת היום ואנה עשית. איפה האנשים אשר הרגתם. ואיש אל ידע איפה הוא. ואלה איפה הם. וד' כתיב אפו וסי' ואיה אפו תקותי. דעו אפו כי אלוה. מי יתן אפו ויכתבון מלי. ושארהון אפו כתיב :

תולדות אהרן הסערה. ב"ב עו נדה נב עקרים מ"ד

פ"ו כותב כל המענה: איפה. עקרים מ"ד פ"ב :

רלבג

א' בעינה ופעם תסבב הלחות והסתף ופעם תסבב הוית הרוח אשר הוא מיובש. מרצון אל יתן מקלט האדים קרח ויתן רחב כמים שנעשה מהם הקרח במקום מוצק וגר והוא הקרח והכפור וקראו רחב מים לפי שהוא מתהוה מהטל והוא יורד ברוחב עד שאינו יורד טיפות אבל הוא כמו לחות שיתלחלח האויר. אף ברי יטריח עב לבריר ולפיזור ר"ל שלא יצא ממנו שום דבר אך יותר ויתפזר ויפיץ ענן אורו ואולם אמר ענן אורו לפי שביותר נכון שבעננים שיקרה בהם זה הם העננים רבי האד הקיטורי אשר הוא נקרא אור כמו שקדם כי ליובשו יקרה לו שיתפזר מניצוץ השמש קודם שיתהוה ממנו המטר. ובכלל זה הענן מתהפך מסבותיו בתחבולות השם הנפלאות עד שיהיו ממנו כל אלו הדברים המתחלפים אשר זכרנו והסבה בזה כדי שיפעלו כל אשר יצום הש"י על פני תבל ארצה. פעם להזיק כמו הברקים שימיתו האנשים בהם הנופל בהם או המטר השוטף מזיק ופעם לסברת ארצו להצמיח תולא דשא ופעם ימציאהו לחסד ר"ל ליתרון הטוב ואם אינו צריך לצמחים. האזינה זאת איוב עמוד והתבונן נפלאות אל התדע בסבה איך גזר השם על הענינים שיסודרו מהם אלה הענינים בזה האופן. הידעת מה הסבה אשר קבל בה האור והתלהבות האד הקיטורי הנעצר בענן. האם תוכל לדעת על אופני מפלשי עב אשר יתחלפו לכמה גוונים נפלאות השם וחכמתו בהם. הידעת למה יהיו בגדיך חמים כאשר תשקוט הארץ מפאת דרום ר"ל כשלא יהיה השמש מתנועע בפאת הדרומים והיה תנועתה במזלות הצפוניות כי אז יהיה החום בחלק המיושב והנה בידיעת סבת זה החום בקרבת השמש מהפיאה הצפונית מהקושי מה שלא יעלם למי שעיין בטבעיות וכבר ביארנו זה בבאורנו לחכמה הטבע והבאמנו הסבה בזה בחמישי מספר מלחמות ה'. האם תרקיע עמו השמים שהם חזקים בתכלית החוזק עד שלא יתפרד דבוקם בשום פנים והם ספירים כמו הראי הנתך ר"ל הזכוכית שיעבור האור בו אתה איוב שחושב להתווכח עם השם הודיענו מה נאמר לו כשנתווכח עמו בזה הענין הנה לא נוכל לערוך דברים כנגדו מפני החשך והסתכלות כמו שלא יוכל להתווכח מי שלא ידע דבר בחכמה את עם היודע בחכמה ההיא. איך נוכל לדבר עמו היסופר לו כי אדבר בדרך שיעננו וישלם ההתווכחות ביני ובינו ואם אמר איש דברי ריבות אל השם והתווכח עמו כאשר היה מבולע ונאחז במכות ומכאובים עד שאתה תחשוק להתווכח עמו והוא כאילו אמר הנה היה איש מכאובות להתווכח עם השם ויעננו עד שאתה תכסוף לזה ההתווכחות. ושב עתה לבאר אופן אחר מענין האדים והוא שבקבלת העננים יהיה הענן חזק עד שלא יראה האור אשר הוא בהיר וזך בשחקים ר"ל שאין סיבת העדר האור שילקה הככב כי הוא בהיר בשחקים אבל רבוי העננים יהיה סבה שלא יראה האור עם חזקו ועם כל זה לא יהיה מהם מטר אבל תעבור הרוח ותטהר העבים ותפזרם או תוליכם אל מקום אחר ובזאת הסבה ישלם על הרוב ענין המטר ולזה זכרו לפי שבו מן הזרות אם נייחס זה הפעל אל הרוחות לבד כמו שזכרנו במענה השני מזה הספר. מצפון זהב יאתה ר"ל שיבואו ממנה רוחות מפזרות האדים ומטהרות האויר ומזככות אותו כזהב וזה כולו בעבור פועל הש"י אשר הוא נורא הוד ואפשר שנאמר שהרצון בזה כי מפאת צפון לפי ששם הישוב יבא דעת יקר ונכבד כזהב על הש"י שהוא נורא הוד כי שם הבעלי חיים והצמחים אשר בבריאתם מהחכמה הנפלאה והעוצם להמציא באחד אחד מהם כל מה שאפשר בו מהכלים אשר ישלם בהם מציאותם וישמר הזמן האפשרי בהם עד שנוכל להשיג מזה דבר יקר ונכבד מהש"י. ובכלל הנה יראה ממה שברא אותו באלו הנבראים כי שדי אשר לא מצאנוהו ולא נוכל להשיג מדרגתו הוא שגיא כח לעשות משפט ושגיא כח לעשות רוב צדקה וחסד לפי שלא יקצר מהמציא באחד אחד מאלו הנבראים מה שיצטרך אליו במציאותו ולא יקצר ג"כ מהמציא באחד אחד מהם מה שאפשר שימציא בהם על צד היותר טוב ולא יענה ר"ל שלא יעשה רע כי אנחנו נראה אותו משתדל בכל עוז באלו הנבראים להגיע הטוב אליהם והוא על דרך אמרו כי לא ענה מלבו. או יהיה אומרו לא יענה שמרוב כחו לא יאחר עשיית המשפט ורוב הצדקה אבל יעשהו תיכף בהמצא המקבל בזולת איחור. לכן יראו ממנו האנשים כי לא יראה כל חכמי לב שלא ישגיח בכולם להצילם מהרע אבל כאשר ידבקו בו ובעת הדבקות. או יהיה פירוש אמרו לא יראה כל חכמי לב שלא ישא להם פנים ולא יכבדם להניח אותם אך תיכף שתמצא בהם הרעה ייסרם כדי שיעזבו הדרך ההיא כמו שקדם : והכלל העולה מהדברים הוא שאליהוא יבאר שלא ימנע מפני היות האדם פחות ונבזה ביחס אל הש"י היות משגיח בו אבל הוא יבאר שהוא ראוי שישגיח בו. ונניח בביאור זה שתי הקדמות. האחת עם היותה מבוארת בנפשה כבר הודה בה איוב והוא שהש"י הוא תמים דעות רוצה לומר שהוא יודע כל המושכלות וזו ההקדמה הודה בה איוב באמרו עמו חכמה וגבורה. וההקדמה השנית מחוייבת למי שידע טבע שכל האדם שיודה בה והוא שהאדם כביר כח לב ר"ל שהוא רב ההכנה להשיג המושכלות עד שהוא כאוי על כולם באופן מה ובהיות הענין כן רצוני שהש"י הוא רב המושכלות בפעל והאדם הוא רב המושכלות בכח והוא מבואר ממה שנפעל שהוא ישלים מה שבכח ויוציאהו אל הפעל כפי מה שאפשר והיתה הוצאתו אל הפעל במושכלות ימצא בה הפועל והמתפעל אחד באופן מה הוא מבואר שכבר יגיע לאדם בזה האופן התאחדות מה ודבקות בש"י ומה שזה דרכו הוא מבואר שאין ראוי שימאסהו הש"י אבל ראוי שתהיה ההשגחה נמשכת אחר ההתאחדות הדבקות ולפי שזה ההתאחדות הוא מפני מה שהגיע לאדם מהמושכלות בפעל לא מצד הכח אשר הוא הטבעי המיוחד הוא מבואר שראוי שתהיה השגחת האדם המשכיל מצד הטבע האנושי. והנה התבאר שאין הש"י עוזב איש האדם על צד המיוחס והפחיתות אבל ישגיח במשכילים ממנו ולפי שהרשע הוא ממה שימנע הגעת המושכלות כמו שזכר איוב במה שקדם הוא מבואר שההשגחה לא תהיה ברשעים אבל היו מעטה לאלו המקרים הרעים הנכונים לבא עליהם מצד המערכת ותעדר מהם הצלחת הנפש וזהו עונש המגיע להם על רשעם בעצמות ר"ל העדר מהם הצלחת הנפש ואולם העונש האחר והוא המסרה למקרים הרעים הנכונים לבא עליהם הוא במקרה ובנוח כאלו כוון מהש"י כדי שיגיעו בו רע מוחש לרשעים ונוסרו בהם שאר האנשים וימלטו מרעתם ואל בני מיני העונש אשר זכרנו רמז אליהוא באמרו לא יחיה רשע ר"ל שלא ישתדל הש"י להיותו הסיום הגופיים ולא יחיינו החיים הנפשיים ויורה על זה כי כבר זכר לצדיקים שני מיני הגמול המקבולים לאלו האחד הוא השגחתו בהם אשר ימלטו בה מהמקרים הרעים הנכונים לבא עליהם והוא אמרו לא יגרע מצדיק עיניו והשני הוא הצלחת הנפש והוא אמרו ואת מלכים לכסא וישיבם לנצח ויגבהו והנה התבאר איוב מציאות היושר באלו הענינים אשר הוא חושב איוב שימצא התמים והראוי שלא יעלם ממנו שזאת ההשגחה והשמירה תתחלף לפי התחלף הדבר אשר בעבורו היתה ההשגחה רצוני שכשאשר ידבק ויתאחד יותר בש"י תהיה ההשגחה בו יותר וזה מבואר בנפשו למעיין בדברינו אלה. והנה יוכיח אליהוא את איוב על אשר לא הספק במעשיו על היסורין הבאים עליו ולא שב אל הש"י כי הוא יראה שאם היה שהיה איוב צדיק בזה האופן כבר יתכן שיבואו הש"י עליו אלו היסורין על צד ההשגחה להשיבו מהמרי המועט אשר החל להחזיק בו. וזה שהצדיקים כאשר החלו להסתבך במרי מה יגיע להם הש"י רעות על צד ההשגחה כמו שקדם וכאילו יגיד להם בזה המכאוב אשר הכאיב שפעלם אשר החלו להחזיק בו הרע וימנעהו ממנו וזה כי בבא הרע עליהם יפשפשו במעשיהם וישובו אל לבם במה היתה החטאת הזאת ואם יקבלו תוכחה בזה וישובו אל הש"י יהיו מושגחים ממנו ונשמרים עד שיבלו ימיהם בטוב ושניהם בנעימים ואם לא יקבלו התוכחת ימותו בבלי דעת כי פעולות הרשע מונעות השגת המושכלות בלי ספק ובהיות הענין כן הוא מבואר שאם היה איוב שב אל הש"י היה נגאל מאלו הרעות ולהיות הרעות הבאות לאיוב על זה האופן ר"ל על צד ההשגחה להוציאו מהמרי המעט אשר החל להסתבך בו היה מתרעם איוב והיה חושב היותו צדיק לפי שמה שהשיגהו מהמרי היה מעט ובלתי מושג אליו. ואחר כן גנה אליהוא איוב על יחסו העול והרשע לה' ית' בזה הסידור אשר סידרו מפני הרעות שימשכו ממנו ר"ל מהסידור אשר מהגרמים השמימיים לפי שבו ישלם הדין והמשפט שיתמכו העולם ויעמידוהו וזה כי בזה האופן בלבד היה אפשר שיגיע לרשעים רע מוחש על הרשע והעול שיעשוהו כי הש"י לא יעשה רע בעצמות כמו שביארנו בפתיחת זה הביאור וכאילו ישלם התיקון המדיני בזה הרע הנופל בזה העולם מן הסברה ואולם הצדיקים אין להם ליראה מאלו הרעות כאשר ישתדלו לדבקה בש"י כפי כחם ואמר אל איוב במאמר כולל שכבר היה ראוי לו להשיג פועל השם מהנפלאות אשר הושגו לאנשים במעשיו ולזה היה ראוי לשפוט שזה הסידור הוא בתכלית השלימות האפשר ואם נמצא בו חסרון מה הוא לפי מחשבותינו לא לפי האמת וזה שהאד שהוא ראשית ההויות לא יוכנו הנפלאות אשר יעשה בו הש"י כ"ש באדם שהוא סוף כל ההויות ובכלל כאשר נעיין בנבראיו ראוי לנו לשפוט שהש"י שגיא כח ומשפט ורב צדקה ושהרע לא יבא ממנו על הכוונה הראשונה : ביאור מלות המענה ויען ה' את איוב מן הסערה ויאמר : (ה) מי שם ממדיה. מי גדר

מצודת ציון

(ג) אזר. חגור : כגבר. רצה לומר כאיש גבור : חלציך. מתניך : (ד) איפה. איה פה :

מצודת דוד

המבול אף יוכיחו על מה לא יכניע עצמו למקום הלא הכל בידו ואין דומה לו ויוכיחו על ההשגחה על כי הוא יוצר העין ואיך לא יביט אף יוכיחו מנפלאות שידועים לנו מה הם עוד הנעלמים אף ישיב לאיוב לומר הלא ידעת מה מטבעיות ומדוע לא תדע יתר הדברים אלא על כרחך הכל ממנו בהשגחה ואין לדעתם ולזה אין להרהר אחר מעשיו כי קצרה דעת האדם להבין מעשה ה' והנהגתו : **לח** (א) מן הסערה. כי נגלה אליו ברוח סערה : (ב) מי זה מחשיך. מי הוא זה אשר מלאו לבו להחשיך ולסכל העצה הידועה ממני בדבר הנהגת העולם : במלין וגו'. אשר יאמר שהכל בא מצד המערכה ובעבור זה יגנה הנהגתי : (ג) אזר נא וגו'. הוא ענין חזוק וזריזות כי החגור במתניו הוא מזורז : ואשאלך. אני אשאלך דברים ואתה הודיעני התשובה עליהם אם לא כן הוא : (ד) איפה היית. כאומר איך ערבה לבך לגשת לחקור אחר הנהגתי איה היית בעת יסדתי את הארץ האם ראית לה סמוכות על מה עומדת וכאומר הלא תשכיל לדעת שתלויה במאמרי כאלו היית בעת הבריאה וראית כי כן הוא : הגד. אמור אם יש לה סמוכות ועל מה תלויה אם יש לך בינה להשכיל אמיתת הדבר : (ה) מי שם. מוסב על הגד שבמקרא שלפניו לומר הגד מי שם מדות הארץ בארכה וברחבה כמו שהיא עתה : כי תדע. אם ידעת ששם מי זולתי וכאומר וכי תחשוב שנעשה על

רשי

מדותיה : (ו) ירה אבן פנתה . באמצע הים ומשם נשתת כל העולם : (ז) ברן יחד . מתחלה כוכבי אור : (ח) בדלתים ים. חול גבול לו : בגיחו. בהמשכתו יוצא מן התהום כמו גוחי מבטן מוסכי : (ט) בשומי ענן . סביבות ים אוקיינוס שהוא היקף העול' וענני' סובבים לו כלבוש: חתולתו. תכריכו כמו התחל לא חתלת (יחזקאל טז) : (י) ואשבור . עשיתי לו שברים סביב לעכבו בתוכם והם לו חוק אשר לא יעברם כמו וירדפם לפני השער עד השברים (יהושע ז) והם חופלו' סביב לעיר:(יב)המימיך. מיום שנולדת : (יג) לאחוז בכנפות הארץ• ועוד המימיך צוית לאחוז בכנפי הארץ כאדם שאוחז בכנפי הטלית ומנערה כן אני עתיד לאחוז בכנפותי' ולנער את הרשעים וכן הוא אומר וה' יטה את ידו וכשל עוזר(ישעיה לא)כאדםשאוחז בידו דבר ומטה ידו והוא נופל : (יד) תתהפך . בגיורין : כחומר חותם. מטבע צורת האדם במותן ובתחיית המתים יחיו ויעמדו בלבושיהם:

וימנע

אבן עזרא

סבוב עגולת הארץ: (ו) אדניה. הם ההרים . אבן פנתה. היא הנקודה : (ז) ברן יחד . בעבור שיסובו סביבות נקודת הארץ וכוכבי בקר הם השבעה משרתים ויקראו כוכבי אור ובני אלהים הם המערכות העליונות ותנועתם היא רנתם ותרועתם: (ח) ויסך . כמו הגני סך והענין סגר : בגיחו . בצאתו כמו מגיח ממקומו כאילו מרחם יצא: (ט) חתולתו. מלבוש וכמוהו והחתל לא חתלת לא הומחת כרוכה כבגד : (י) שברתי כמו בחקי:(יא) ופה ישית . עד פה ישית כחך : (יב) המימיך . המיום שנבראת אתה צוית להיות בקר והודעת השחר מקומו : (יג) ותוכל לאחוז בכנפות הארץ• והנכון כי על השחר ידבר . שיאחוז בכנפות הארץ וימותו בכל יום הרשעים ויאבדו כענין יתמו חטאים מן הארץ אף על פי שהצדיק ימות חסד ה' על יראיו וצדקתו לבני בנים : (יד) תתהפך . הארץ בצורות משונות כחומר חותם: ויתיצבו . בני אדם כמו לבוש עליה וכל יום תחליפם . ובסוף

ימנע מרשעים

תדע או מי־נטה עליה קו :
כ' ו ועל־מה אדניה הטבעו או מי־ירה אבן
ג' פנתה : ז ברן־יחד כוכבי בקר
ל' ויריעו כל־בני אלהים : ח ויסך
ג' בדלתים ים בגיחו מרחם יצא :
כ' . ג' חסר ט בשומי ענן לבשו וערפל חתלתו :
ג' י ואשבר עליו חקי ואשים בריח
ודלתים : יא ואמר עד־פה תבוא
ד. ב' חד כתי' ס'אשליך גורל ולא תסיף ופא ישית בגאון גליך :
ידעת ק' יב המימיך צוית בקר ידעתה
השחר ק' שחר מקומו : יג לאחוז בכנפות
ד' אותיות תלויות הארץ וינערו רשעים ממנה :
יד תתהפך כחמר חותם ויתיצבו

או מן מתח עלה מתקולתא:
י על מה סמכיהא טמיען או
מן שדא אבן זויתה: ז בזמן
דמשבחין כחדא כוכבי צפר
ומיבבין כל כתי מלאכיא :
ח ואגיף בדשיא ימא
במגחיה מן תהומא דמן
רחמא יפוק : ט כד שויתי
עננא כסותיה ואמטתא
לפופיה : י ופסקית עלוי
גזרתי ושויתי פריריא היך
נגרין ודשין : יא ואמרית עד
כא תיתי ולא תוסיף וכא
תשוי בגיותנות גליך :
יב המן יומך פקדתא צפר
ידעת לקרצתא אתריה :
ת"א הביומי בראשית הויתא
ופקדתא למהוי צפר ידעת קריץ האן אתריה : יג למיחד בגדפי ארעא
ויטלטלון חייביא מנה: ת"א למיחד בסטרא דארעא דישראל ואטלטלו דרא
דרשיעיא מנה : יד מתהפכא היך טינא חותמא דילהון ואתעתדון היך כסו זהים: ת"א אתהפכת היך טינא חותמא דלהון ולא

ופא ב' חד כתיב אל"ף וסי' ופה אשליך לכם גורל . ופא ישית בגאון גליך בתרא כתיב א': רשעים חד מן ד' מלין דאית בהון אות תלויה וסי' נו"ן מנשה ויקימו להם בני דן את הפסל . עי"ן מיער יכרסמנה חזיר מיער • רשעים לאחוז בכנפות הארץ וינערו . עי"ן מרשעים וימנע מרשעים אורם :

תולדות אהרן הטבעו . יומא נד עקידה שער יג כל המענה : ברן. חולין נא זוהר ויקרא שמיני : עד פה. (סקלים ג): המימיך. (ברכות יב) : ידעת . זוהר שלח : לאחוז. זוהר אחרי: תתהפך. סנהדרין לח (כלאים לב) :

רלבג

גור וסדר מדת הארץ שתהיה בזה האופן וכנה שם ממדיה כא בשקל מארי שאול והיסוד מדד והרצון בו מדותיה וקצות גבוליה : או מי נטה עליה קו . ר"ל לבנותה ולחדשה באופן אשר היא עליו ואולם אמר זה כי מנהג הבונים לנטות קו על בנינם : (ו) אדניה . עמודיה : (ז) ברן יחד . מענין רננה : (ח) ויסך . סתם וסגר : בגיחו מרחם יצא . בצאתו ברחם ובהולדו : (ט) וערפל חתולתו . וענן לבושו והטעם כפול והוא מענין והחתל לא חתלת : (י) ואשבור עליו חקי . ואגזור עליו גזרתי : (יא) ופה ישית בגאון גליך . ר"ל והנה זה השיעור מהגאון ישית גליך מי שהוא פועל אותם והוא הרוח כאילו אמר שלגובה הגלים שיעור יכלה אליו לפיכך לא יתוסף שיעורו ולזה לא יגבהו הגלים יותר מעט אחת אחר לתוספת שיעור הים והם בעצמם ג"כ מוגבלים כשיעור עד שלא יצאו מגבולם אשר הגביל הש"י להם ובזה יהיה נשמר זה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ שלא יבאו מי הים עליו ואפשר שיהיה הרצון בזה ועל זה המקום ישית הרוח בגאון וגובה גליך ולא יעבור הגל אותו המקום אבל יפסד וישוב לקדמותו בהתנועעו אל שפת הים ובזה יהיה נשמר זה המציאות אשר בחלק הנגלה מהארץ ואפשר שיהיה בי"ת בגאון נוספת ויר:ה שהרוח ישים גאון הגלים בהניעו אותם עד מקום מוגבל לא יעברו אותו כמו שקדם : (יב) ידעת השחר מקומו . הידעת מקומו של שחר והוא המקום שזורח ממנו השמש ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח תמיד ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו דרך משל אל לד הדרומי ר"ל שיתקרב אליו המיד מהתנועעו מראש סרטן עד ראש גדי ומראש גדי עד ראש סרטן הדבר ספיק ובזה האופן יתחדשו התקופות הארבעה ובהם תועלות להמציא לו הנמצאות השפלות לשמור מציאותם הזמן האפשרי כמו שיתבאר בטבעיות והנה זכר השמש מבין שאר הכוכבים להראות פעולתו יותר באלו הנמצאות אשר אצלנו: (יג) וינערו . ויסורו : ויברחו . להסתר : (יד) תתהפך כחומר חותם . ר"ל כמו החומר והטיט אשר יעשה בו החותם אשר ירצו שהוא מוכן בקלות לקבל החותם ההוא כן תתהפך פעולת השמש להמשך

מצודת דוד

על ידי מערכות השמים : או מי נטה וגו' . למדוד ארכה ורחבה ואתא במשל מדרך הבנאי והוא כפל ענין במ"ש : (ו) על מה . הגד על דבר מה נשתקע אדני עמודי הארץ וכאומר הלא אין לה לא עמודים ולא אדנים ואין לה על מה לשקוע כי האויר מקיפה : או מי ירה . מי השליך האבן הראשון ההושם בפנת היסוד ואחז במשל מדרך הבנאי שדרכו להתחיל בנין היסוד מן הפנה והכוונה הוא על נקודת המרכז היא אמצעית כדור הארצי אשר היא מעמדת את כל הכדור לבל יתקרב אל הפאה מן הפאות כי כל חלקי היסוד מחוקק ליסודו : (ז) ברן יחד . חוזר על איפה היית האמור בתחילה הענין לומר איפה היית בעת ירננו יחד כל כוכבי בוקר הם מערכות השמים וכל בני אלהים הם המלאכים המניעים אותם יריעו לשמי וכאומר וכי לא השכיל לדעת זאת כאלו היית שם ורואה שהמה כולם נכנעים לי ועול מוראי עליהם ומה זה תאמר מדוע משדי לא נצפנו עתים (לעיל כד): (ח) ויסך . וכן מי עשה מחיצה מול הים כהומה בצורה העשוי בדלתים שאין לבוא כאשר יסוגרו . ועל החול יאמר שהוא גבול לים לבל יעברנהו : בגיחו . בעבור כי ימשך מימיו לצאת מן הרחם הוא עומק התהום ומתרבה בכל עת ופן ישטוף העולם ולזה מהצורך הוא אל הגבול ומי עשה לו הגבול הזה הלא אין ביד המערכת לשנות מטבעו : (ט) בשומי . איפה היית בשומי לים מלבוש מענן ותכריך מערפל ור"ל כאלו כסיתיו בענן וערפל לבל יראה לצאת מן הגבול ולחוץ וכאומר הלא תשכיל לדעת העושה כל אלה כאלו הייתי שם : (י) ואשבור . חוק גזרתי עליו כאלו עשיתי עליו מסביב שברים וחריצים וכאלו שמתי בריח ודלתים סגורים כאשר יעשו בתקון עיר מבצר : (יא) ואומר . גזרתי עליו עד מקום החול שהוא לו לבריח ודלתים עד שם תבא ולא תוסיף לצאת להלאה ובמקומו ישים גליו בהרמה וגאון ולא תוסיף לו : (יב) המימיך . האתה צוית מימיך את השמש המוליך גילוייו להאיר הבקר טרם יגלה הוא על פני הארץ האם צויתו מעולם ללכת ולבלי ינוח וכאומר הלא מעלמו יתנועע בכל עת ולא ישקוט ולא ינוח ואם לא היה נכנע לי לקיים גזרתי היה א"כ ראוי לו לנוח בזמן מן הזמנים : ידעת . הידעת את השמש המביא השחר איה מקומו אשר יסבב שם וכאומר הלא אין לו מקום מנוח והוא כפל ענין במ"ש : (יג) לאחוז . הוא מקרא קצר וכאלו אמר הלא צויתי לאחוז בקצות הארץ לנערם וינערו הרשעים ממנה והצדיק נשאר בה ועל המבול יאמר אשר הכל נאבדו וישאר אך נח וכי אין השגחה היא זו : (יד) תתהפך . ומכל אלה תדע עם כי תתהפך חותם צורת האדם בעת מותו להיות כחומר וכטיט חוצה עכ"ז יעמדו בתחיה ויהיו כברא שונה וכמו המלבוש אשר יקופל וחוזר ונפשט והרי הוא כבראשונה ובא להשיב

מצודת ציון

(ה) קו . חבל המדה : (ו) אדניה . הם הדברים אשר יעמידו עליהם העמודים כמו אדני החצר (שמות לח) : הטבעו . מלשון טביעה והתחיבה בעומק : ירה . השליך כמו ירה בים (שם טו) : פנתה . מלשון פנה וזוית : (ז) ברן . מל' רננה : כוכבי בקר . הוא כמו כוכבי אור כי בקר ואור אחד הוא והכוונה הוא על כוכבי לכת המאירים ביותר וכן הללוהו כל כוכבי אור (תהלים קמח) : ויריעו. מל' תרועה: בני אלהים . הם המלאכים וכן ויבאו בני אלהים (לעיל א) : (ח) ויסך . ענין מחיצה וגדר כמו ויסך אלוה בעדו (לעיל ג) : בגיחו. ענין המשכה כמו כי יגיח ירדן (לקמן מ) : (ט) חתולתו . ענין כריכה ועטיפה כמו והחתל לא חתלת (יחזקאל טז) : (י) ואשבור . מלשון שבר וחריצים : בריח . כעין מטה עשוי לסגור בו את הדלתות : (יא) עד פה . עד הנה : בגאון . מלשון גאוה כי בהרמת הגלים נראים כאלו מתגאים כי יגבהו למעלה ומשמיעים קול גדול : (יב) השחר . הוא כמו בקר : (יג) וינערו . ענין הנפילה מן הדבר אשר ינענעו בכח רב כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה) : (יד) חותם . צורה כמו חותם תכנית (יחזקאל

רש"י

(טו) וימנע. אז מרשעים אורם וכן הוא אומר וזרוע רמה תשבר: (טז) נבכי ים. מסגרי ים כמו נבוכים הם בארץ (שמות יד): (יז) שערי מות. זה גיהנם: (כא) ידעת. כל זאת: כי אז תולד. כשבראתים: (כג) אשר חשכתי. הכנעתי: לעת צר. לחמשת מלכים בגבעון: ליום קרב. מלחמת גוג ומגוג: (כד) יחלק אור. תימור של חמה מפליע לכאן ולכאן כקרני איל: קדים. שמש המזרח: (כה) מי פלג לשטף תעלה. בערביא קורין לשערה שיטפא כל שער ושער שבראש פלגתי לו תעלה גומא לינק ממנה שאילו שנים יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם והם לא נתחלפו לי בין איוב לאויב נתחלף לי וזהו מן הסערה ד"א לשטף טיפת גשם שוטף פילגתי לכל טיפה גומא בעבים שאילו יורדו' ב' טפות מגומא אחת מטשטשות את הארץ ונעשית טיט: ודרך לחזיז קולות. מי פלג כל קול וקול שכ"א יש לו שביל ואם שנים הולכים בשביל אחד אין הבריות סובלות את הקול: שאם

אבן עזרא

מרשעים אורם: (טז) נבכי. כמו גלי ים שירולו וכמוהו מבכי נהרות חבש: (יח) עד רחבי ארץ. היא הארץ הגדולה המיושבת והנכון כי יאמר התדע כמה רחבי ארץ: (כ) כי תקחנו. להוליכו אל גבולו על האור ידבר: (כא) הידעת אז קודם שתולד כמה מספר ימי חייך: (כג) ליום קרב. כמו השליך אבנים גדולו' וברד שהיה במצרים והג' רב סעדי' פירש אי זה הדרך ישכן אור על מקום שיש בארץ שהוא אור כלו חוץ מיום אחד והפך הדבר ומקום שיהיה שם האור חצי שנה אף על פי שדבריו נכונים אינם מענין הפסוקים וכן פי' אי זה הדרך יחלק אור י"א שזה האור הוא גשם: (כד) קדים. רוח קדים: (כה) לשטף תעלה. כאילו תעלה יש לשטף וענין פלג מן פלג אלהים מלא מים. לחזיז קולות. אומצוחיזוק כמו ה' עושה חזיזים קולות:

כְּמוֹ לְבוּשׁ: טו וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים ד' אותיות סלוות
אוֹרָם וּזְרוֹעַ רָמָה תִּשָּׁבֵר: טז הֲבָאתָ ג' וכענין
עַד־נִבְכֵי־יָם וּבְחֵקֶר תְּהוֹם
הִתְהַלָּכְתָּ: יז הֲנִגְלוּ לְךָ שַׁעֲרֵי־מָוֶת ל'
וְשַׁעֲרֵי צַלְמָוֶת תִּרְאֶה: יח הִתְבֹּנַנְתָּ כ' חסר כלישנהון
עַד־רַחֲבֵי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ
כֻלָּהּ: יט אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יִשְׁכָּן־אוֹר ל"ו
וְחֹשֶׁךְ אֵי־זֶה מְקֹמוֹ: כ כִּי תִקָּחֶנּוּ ל'
אֶל־גְּבוּלוֹ וְכִי תָבִין נְתִיבוֹת בֵּיתוֹ: ל' וחד על גבולו
כא יָדַעְתָּ כִּי־אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר יָמֶיךָ ד'
רַבִּים: כב הֲבָאתָ אֶל־אֹצְרוֹת שֶׁלֶג ל'. ל' כלים
וְאוֹצְרוֹת בָּרָד תִּרְאֶה: כג אֲשֶׁר י"א מ"ל
חָשַׂכְתִּי לְעֶת־צָר לְיוֹם קְרָב ג' וכל אסיף ד' דכו'
וּמִלְחָמָה: כד אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יֵחָלֶק
אוֹר יָפֵץ קָדִים עֲלֵי־אָרֶץ: כה מִי־ ג'
פִלַּג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז

אִתְבְּרִיאוּ כְּמוֹ גוּשְׁמְהוֹן בְּלָא
נִשְׁמַתְהוֹן הֵיךְ כְּסוּ סְרִיק :
טו וְאִתְכַּסִּי מִן רַשִּׁיעַיָּא
נְהוֹרְהוֹן וְאֶדְרַע מְרַמְמָא
תִּתְּבַר : טז אֶפְשַׁר דְעַלְתָּא
עַד מְעַרְבְּלֵי סְגוּר יַמָּא
וּבְפִשְׁפּוּשׁ תְּהוֹמָא הֲלֵכְתָּ :
יז אֶפְשַׁר דְאִתְגְלִיאוּ לָךְ
מַעֲלָנֵי מוֹתָא וּמַעֲלָנֵי טוּלָא
מוֹתָא דְגֵהִנֹּם תֶּחֱמֵי :
יח אִתְבַּיְנְתָּ עַד פָּתְיֵי אַרְעָא
דְגִנְתָּא דְעֵדֶן חֲוֵי אִין
יְדַעְתָּא כוּלָּא : יט אֵידֵין
אוֹרְחָא יִשְׁרֵי נְהוֹרָא
וַחֲשׁוֹכָא הֵידֵין אַתְרֵיהּ :
כ אֲרוּם תְּדַבְּרְנֵיהּ לִתְחוּמֵיהּ
וַאֲרוּם תִּתְבַּיַּן שְׁבִילֵי בֵיתֵיהּ:
כא הֲיָדַעְתָּא אֲרוּם בְּכֵן
תִּתְיְלִיד וּמִנְיַן יוֹמָךְ סַגִּיעִין :
כב אֶפְשַׁר דַעֲלְתָּא לְקוּרְטוּרֵי
תַלְגֵּי וְאַפּוּתִיקֵי דְבַרְדָא
תֶּחֱמֵי: כג דִי גְנַזִית לְעִדַּן עַקְתָּא בְּגֵהִנָּם וּבַרְדָא לְיוֹם קְרָבָא דְפַרְעֹה וְאַגְחוּתָא דְמִצְרָאֵי: כד הֵידֵין אוֹרְחָא יִתְפְּלִיג נְהוֹרָא יְבַדַּר רוּחַ קִדּוּמָא עַל אַרְעָא: כה מַן טַיֵּיף לְשִׁטְפָא קוּבְתָּא וְאִסְרָטָא לַעֲנָנֵי קָלַיָּא : ת"א מַן טָאַף לְשִׁטְפָא דִתְהוֹמָא חֲרִיצֵי מַיָּא וּקְצַתְהוֹן דְלָא לְעֵילָא וְאוֹרְחָא לַעֲנָנֵי דְמַחֲתִין מִתַּמָּן מַיָּא בְּקַלְיָא:
ת"א מַן עֲבַד שִׁטְפָא לְמַרְזֵיבָא דְמַיָּא

התבוננת ג' חס' בלישנא וסימן נמסר בסיפ' סי' ל': אל גבולו ל' וחד על גבולו ואינון מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ול' דכו' וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות האל"ף בערך אל בס"ד: ומספר ד' וסי' בסדר בלק וירמיה סי' י"א; אוצרות ואוצרות י"א מל' וסי' עלה שישק מלך מצרים דמלכים תנינא דפסו'. ויקח אסא את כל הכסף ב' בפסו'. ויוצא אסא את כל אוצרות ב' בפסוק. ונתתי לך אוצרות חשך. את כל חסן העיר. והלוים אחיה בד"ה קדמא דפסו'. ואוצרות ברד תראה. לא יועילו אוצרות רשע. ואת בני התערובות דד"ה:

תולדות אהרן וימנע. הנינס יב סנהדרין לה קג:
וזרוע. סנהדרין נח עקרים מ"ד פ"ע וזהר לך: הנגלו. זוהר ויגש: לשטף. ב"ב טז:

רלבג

להמשך ממנו פעולות מתחלפות מצד חלוף מצבו: (טז) נבכי ים. מעמקי ים: (יח) רחבי ארץ. הנה רחב הארץ הוא מרחקה מפסקו השוה והוא המקו' אשר יהיו בו הלילה והיום שוים לעולם ולזה יהיו לארץ שני רחבים האחד מפסקו השוה עד תכלית הצפון והשני מפסקו השוה עד תכלית הדרום: (כג) חשכתי לעת צר. מנעתי אותם לי ואצרתי אותם להשתמש בהם בעת צר ר"ל להגיע הרע לראוי לו: (כד) איזה דרך יחלק אור. הרצון בו אי זה דרך יחלק השמש עד שילך פעם בתנועתו היומית בדרך אחד וביום אחר בדרך אחר ויפזר מקום זריחתו עלי ארץ כמו שהתבאר למי שעיין מעט בחכמת התכונה ואפשר שיהיה הרצון באור האד הקיטורי אשר יתהוו ממנו הלהבות בקלות ויהיה קדים רוח קדים והוא יותר נכון כי לפי הביאור הראשון יהיה בכאן כפל דברים לפי ההכרח וזכר זה הענין בענינו כמו שאמר איוב המימיך צוית בקר וגו': (כה) מי פלג לשטף תעלה וגו'. מי חלק לשטף המים מקום שיפול בו וקרא למקום ההוא תעלה והיא חפירה והרצון מי סידר המטר הזה באופן שימטיר בזה המקום ולא במקום אחר עד שילנימו בזה האופן הנאותים בהמטירו פעם במקום אחד ופעם במקום אחר וזה שאם היה המטר כולו במקום אחד תמיד לא ישלם צמח לא במקום ההוא מצד רבוי הלחות ולא בזולתו מצד היובש וזה מבואר בנפשו ומי שם חק ומנהג לברק ולרעמים יהיה אומרו לחזיז קולות כאילו אמר לחזיז וקולות או ירצה בזה מי שם דרך לחזיז אשר יתהוו ממנו הרעמים שירד למטה לארץ הפך תנועתו הטבעית

מצודת ציון

(יחזקאל כח): (טו) רמה. גבוה ונשאה: (טז) נבכי. עומק הים כמו מבכי נהרות (לעיל כח): (יז) שערי מות ושערי צלמות. על הקבר יאמר וכפל הדבר במ"ש: (יט) אי זה. אנה זה: (כג) קרב. גם הוא ענין מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמד): (כד) יפץ. יפזר כמו ויפץ העם (שמות ה): (כה) פלג. ענין חלוקה כמו נפלגה הארץ (בראשית י): לשטף. מרוצת המים כמו ורוחו כנחל שוטף (ישעיה ל): תעלה. חפירה כמו ויעש תעלה (מ"א יח): לחזיז. כן יקרא

מצודת דוד

להשיב על אמריו שכפר בהשגחה במחשבו שהכל בא מצד המערכה ולפי הטבע והשגחה הוא נמנע אל הטבע ולזה אמר לו המקום אם אמנם שאני משגיח שוב אין להפליא על השגחה: (טו) וימנע. ואז עם כי תהיה ההצלחה על הצדיקים לא יוכלו לו הרשעים כי מהם ימנע אור ההצלחה ואז תשבר זרוע הרמה של בעלי הזרוע וכאלו ישיב בזה על תלונתו בעבור הגמול והעונש לומר אז יקבל כ"א כמפעלו: (טז) הבאת. כאומר איך מלאך לבך להרהר אחרי וכי הרבה חכמה מלאת האם השכלת עד נבכי הים לדעת מה בו וכי התהלכת בעיונך בחקירות התהום: (יז) הנגלו. האם נגלו לך שערי מות עד שתשפוט שלא יחיו המתים כמו שאמר כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה (לעיל ז): ושערי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יח) התבוננת. וכי תבין הדברים הנעשים עד סוף רוחב הארץ ואם תאמר ידעת הכל הגד אם ידעת וכאומר הלא לא ידעת מה הנעשה בארץ ואיך תחקור לדעת הנהגתי: (יט) אי זה. חוזר על מלת התבוננת האמור במקרא שלפניו ולומר האם תבין אנה זה הדרך אל מקום אשר ישכון שם האור ואנה זה מקום החושך: (כ) כי תקחנו. אשר תוכל לקחת את האור להביאו אל גבול החשך להאיר שם: נתיבות ביתו. של החשך להביא שם את האור והוא מדרך הפלגה ומליצה לומר מה חדע עד שמלאך לבך להרהר אחרי: (כא) ידעת. הידעת טרם שנולדת אשר תוולד אז בזמן שנולדת ועתה הידעת אם רבים מספר ימיך: (כב) הבאת. וכי באת בעיוניך אל אוצרות שלג כי תראה בשכלך אוצרות ברד לדעת ממה המה: (כג) אשר חשכתי. אשר מנעתי מלרדת במצרים כמו שאמר ויחדלו וכו' לא נתך ארצה (שמות ט) ונשארו תלויים באויר להיות מוכנים לעת צר להצר לחמשת מלכי האמרי כמו שאמר וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים (יהושע י) וליום קרב ומלחמה של גוג כמו שאמר ונשפטתי וכו' ואבני אלגביש וכו' (יחזקאל לח) כן דרז"ל: (כד) אי זה. ר"ל הידעת אנה זה הדרך אשר יחלק אור השמש לרדת בעולם בדרך מעוקם שלא יחיך בחומו את הברד ההוא ואנה זה הדרך אשר יפזר עצמו על הארץ רוח הקדים העזה שברוחות ולא יפיל את הברד לארץ ונשאר תלוי ועומד וכאומר ואם אין לך חלק בבינה איך תשכיל הנהגתי: (כה) מי פלג. מי חלק חפירה לשטף המים להמשך בה אל המקום מן המקומות אשר אזונו ללכת ומי פלג דרך לענן הקולות הרעם אל המקום אשר ילך להמטיר

רשי

(כז) שאה. ארץ שהיא חשוכה ברעב: (כח) אגלי טל. גלי טל והאל"ף יתירה כמו ואחותי באזניכם (לעיל יג). אל"ף יתירה בראש התיבה להיותו שם דבר וכן אבחת חרב (יחזקאל כא) כמו ניבוח חרב לצעקת חרב. ל"א אגלי כמו אגני טל כמין אגנות פלגים שהטל נתון בהם למ"ד מתחלף בנו"ן וכן בספר נחמיה נשכה כמו לשכה (נחמי' יג): (כט) וכפור. גריס"א: (ל) כאבן מים יתחבאו. על ידי הקרח שמגליד טופה שעל פניהם: ופני תהום יתלכדו. כמו ויתאחזו כאחד: (לא) מעדנות כימה. קישור כימה שלא תגא כל קורותיו ויחריב את העולם בצינה: או מושכות כסיל תפתח. להוציא חמה להפיג צינתה של כימה: (לב) מזרות. כל שאר מזלות: ועיש. כוכב גדול שבכימה והרבה כוכבים קבועים בו ונטל שני כוכבים ממנה לפתוח ארובות המבול וכקעו במזל טלה ועתיד הקב"ה להחזירם לה. תנחומא: (לג) משטרו. שטירת המזלות. הממונים להביא על הארץ קור וחום קיץ וחורף: (לד) התרים לעב קולך. לצוות עליו להתקשר בחשכת מים להיות שפעת מים תכסך והוא קדירת העבים כמו או חשך לא תראה (לעיל כב): או שפעת מים. על פיך יכסך מן השמים: (לה) ויאמרו לך. במקום שנשתלחו שם הננו עשינו שליחותך שאין צריכין לחזור למקומן ולהשיב שלוחן שהשכינה בכ"מ: (לו) בטוחות. אלו הכליות: לשכוי. זה תרנגול לשון חכמים וי"א זה הלב שהוא סוכה וצופה ומחשב את הטולדות:

יספר

אבן עזרא

קולות תקיפים: (כח) אגלי טל. יש אומרים הוא המטר הדק בלא חבר ויתכן היות האל"ף נוסף: (ל) כאבן. יתחבאו המים עד שיתקשו כאבן והענין שלא יראו שהם מים: ופני תהום יתלכדו. והענין כפול שאלה שהיו מימי תהום יתלכדו עד שיתקשרו ויש אומרים כי ענינו שיתלכדו על פני תהום והוא קרוב: (לא) התקשר מעדנות כימה. כוכבים הם בפאת צפון וכסיל בפאת דרום וכימה תקשר הפירות שהם המעדנות וכסיל הפך הדבר והענין האתה צויתה לכוכבים האלה לקשר ולפתח והקדמונים אמרו כימה הם שבעה כוכבים קטנים והם בסוף מזל טלה והנראים הם ו' והנכון בעיני שהוא אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי וכסיל כוכב גדול הוא לב מזל עקרב כי בעלות אלה שניהם במזרח יראו המעשים הנזכרים וזה כנגד זה בבית ובמעלה ובחלק: (לב) מזרות. כוכבים הם ויש אומרים כי הרי"ש תמורת למ"ד ויאמרו כי כמוהו וידע אלמנותיו והוא רחוק: ועיש. כבר הזכרתיו: (לג) הידעת חקות שמים. ששמתי והוא שאמר המשורר חוק נתן ולא יעבור: משטרו. שב אל השמים בעבור שיש להם ממשלה על הארץ מן שוטרים: (לד) ושפעת מים. רבים מן שפעת גמלים: (לו) בטוחות. רובי המפרשים אמרו שהם הכליות והנכון בעיני שהם הקרב כענין הן אמת חפצת בטוחות ויורה עליו סוף הפסוק שאמר ובסתום חכמה תודיעני כי הענין כפול הוא כמנהג: לשכוי. הוא הלב כמו עברו משכיו' לבב והענין צורו' חקוקו' כמו ואבן משכית והצורות הם המחשבות ומביני סוד הרוח

יודו

איוב לח

כו לְהַמְטִיר עַל־אֶרֶץ לֹא־אִישׁ מִדְבָּר לֹא־אָדָם בּוֹ׃ כז לְהַשְׂבִּיעַ שֹׁאָה וּמְשֹׁאָה וּלְהַצְמִיחַ מֹצָא דֶשֶׁא׃ כח הֲיֵשׁ לַמָּטָר אָב אוֹ מִי־הוֹלִיד אֶגְלֵי־טָל׃ כט מִבֶּטֶן מִי יָצָא הַקָּרַח וּכְפֹר שָׁמַיִם מִי יְלָדוֹ׃ ל כָּאֶבֶן מַיִם יִתְחַבָּאוּ וּפְנֵי תְהוֹם יִתְלַכָּדוּ׃ לא הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אוֹ־מֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ׃ לב הֲתֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל־בָּנֶיהָ תַנְחֵם׃ לג הֲיָדַעְתָּ חֻקּוֹת שָׁמָיִם אִם־תָּשִׂים מִשְׁטָרוֹ בָאָרֶץ׃ לד הֲתָרִים לָעָב קוֹלֶךָ וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃ לה הַתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ וְיֹאמְרוּ לְךָ הִנֵּנוּ׃ לו מִי־שָׁת בַּטֻּחוֹת חָכְמָה אוֹ מִי־נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה׃

ו' כ"כ . ו' — ל' חסר — ל' — כסיפלא. ב' חסר — ל' . יו"ו — ל' . ב' בתרי — ליפ' חד חסר — ל' וכתיב כן — ל' — פ' — ל' — ל' — ל' . ל' — פ' . ד'

תרגום

וְלַעֲלָא אַרְעָא דַעֲנֵי דְמָחֵת מִטְרָא בְּקָלִין׃ כו לְאַחֲתָא מִטְרָא עַל אַרְעָא דְלֵית בָּהּ גְבַר מַדְבְּרָא דְלָא בַר נָשׁ בֵּיהּ׃ כז לְמִסְבַּע רְגוּשְׁא וְאִתְרְגוּשְׁתָא וּלְמַרְבְּיָא מַפְקָנוּת דִּתְאָה׃ כח הַאִית לְמִטְרָא אַבָּא אוֹ מַן אוֹלִיד רְסִיסֵי טַלָּא׃ כט מִכְּרֵיסָא דְמַן נְפַק קַרְחָא וּגְלִידָא דִשְׁמַיָּא מַן יְלִיד יָתֵיהּ׃ ל הֵיךְ אַבְנָא מוֹי קְרִישִׁין וּמִטַּמְּרִין וְאַפֵּי תְהוֹמָא מִן קוֹרָא מִתְאַחֲדִין׃ לא הֲתִקְטוֹר שֵׁירֵי כִימְתָא אוֹ אַשְׁלֵי דְנַגְדִין נִפְלָא תִּשְׁרֵי׃ לב הֲתַפֵּק שִׁטְרֵי מַזָּלַיָּא בְּזִמְנֵיהּ וְזַגְתָּא עַל אֶפְרָחָהָא תְּדַבְּרִנּוּן׃ לג הֲיָדַעְתָּא גְזֵירָתָא דִשְׁמַיָּא אִין תְּשַׁוֵּי שִׁטְרֵי גַלְגַּלֵּיהּ בְּאַרְעָא׃ לד אֶפְשַׁר דִּתְרִים לְעָבָא קָלָךְ וְרִכְפַּת מַיָּא תַּחְפְּנָךְ׃ לה אֶפְשַׁר דְּתִשַׁדַּר בַּרְקִין וְיֵהָכוּן וְיֵימְרוּן לָךְ הָא

מסורה

וכפר' ב' חס' בליש'ו סי' דק ככפר על הארץ. וכפר שמים מי ילדו: ופני י"ו מיחדין וסימ' נמסר בתהלים סי' פ"ב: התקשר ל' והוא חד מן מלין דמשמשין הת ברישיה וסימ' התמלך ל' כי אתה מתחרה בארז. התקשר ל' מעדנות כימה. התשלח ל' ברקים וילכו. התאמין ל' בו כי ישיב זרעך. התרעישנו ל' כארבה הוד נחרו. התרים ל' לעב קולך. התצוד ל' ללביא טרף. התשחק ל' בו כצפור. התצלח ל' עתה שתולה תתצלח. ואינון מן א"ב ה"א ברישיה וסימ' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד:

תולדות אהרן להמטיר. ר"ה נז: למטר. עקרים מ"ד פ"ח: מבטן. זוהר יתרו: התקשר. ברכות נט: התשלח. ב"ב כה: בטחות. עיקרים מ"א פי"ז ומ"ד פ"ו: לשכוי. ר"ה כו ברכות יג:

רלבג

ביאור המלות: (כז) שואה ומשואה. מדבר ומקומות חריבים: (כח) אגלי טל. טיפי הטל: (ל) יתחבאו. ירצה שהם יקפאו ויהיו ענין התימיות אשר בהם ויהיו מים בכח לא בפועל: (לא) מעדנות. שם מיני התענוגים שימצאו בסבת כימה ר"ל בהמצא השמש שם כי אז יתיר חום הזמן האילנות ויתנו פרים ושנה כימה היא צורה אחת במזל טלה: ומושכות כסיל. מה שיעצרהו וימשכהו כסיל. שהוא מהצורות הדרומיות ובסיום השמש במזל שהוא בו ימנע האילנות מנתינת כחם לרוב הקור: (לב) מזרות. היא צורה אחת מהצורות הדרומיות ואחשוב שלא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט. ועיש. היא צורה מהצורות הצפוניות ואינה נסתרת כלל באקלים אשר אנחנו בו: תנחם. תנהגם: (לג) משטרו. מענין שוטר ומושל והרצון אם תשים ממשלת השמים בארץ: (לו) בטוחות. הוא מענין כי טח מראות עיניהם והרצון בלבבות הטוחות והסתומות: שכוי. הוא שם מענין ההבנה והסתכלות ויסקף ואסתכי והוא השכל ההיולאני:

מי

מצודת דוד

(כו) להמטיר. להוריד המטר על ארץ נגובה יבשה עד לא ישב בה איש ועל מקום מדבר שממה שאין שם אדם לגודל היבשות והוא כפל ענין במ"ש: (כז) להשביע שואה. להשביע עם המטר את ארץ חשך ושממה ולהצמיח בה הוצאת הדשא: (כח) היש. האם יש למטר אב ומי ילד מעייני הטל אשר יגוים לרדת ארצה: (כט) מבטן מי וגו'. אשר תגוונו להגליד: מי ילדו. אשר יגוונו לרדת ארצה: (ל) כאבן. ע"י הקרח יתחבאו המים ואינם נראים כאבן הנופל במים אשר יכוסה מעין האדם: ופני תהום. המים אשר ממעל להתהום המה נלכדים מן הקרח ולא יצאו חוצה ולא ירומו גלים כמאז וכאומר וכי מי העושה את כל אלה אני ה' ומה זה לא תירא מלהרהר אחרי: (לא) התקשר. האם אתה תקשר קשרי מזל כימה שלא יוציא כל צנתו להחריב העולם הן האם תפתח קשרי רצועות מזל כסיל להוציא חומה להפג את צנת מזל כימה: (לב) התוציא. האם תוציא את המזלות כ"א בעתו ולא יעבור המועד וכי אתה תנהג מזל עיש עם בניה והם קבוצת כוכבים קטנים סמוך אשר לא יפרדו זה מזה: (לג) הידעת. האם תדע גזרות צבא השמים אשר ישפטו בארץ האם אתה תשים ממשלה כ"א בארץ מי ימשול על מה מי לחרב מי לרעב מי לשלום וכדומה: (לד) התרים. האם תרים לעב קולך להוריד המטר והוא ישמע לך ויכסך שפעת מי המטר: (לה) התשלח. האם תשלח ברקים אשר ילכו והם ישיבו ויאמרו הננו ונעשה דבריך: (לו) מי שת.

תי

מצודת ציון

סעיף כמו ה' עושה חזיזים (זכריה י'): קולות. כמו וקולות: (כז) שואה ומשואה. הבך ושממה וכן אמש שואה ומשואה (לעיל ל): (כח) אגלי. ענין מעין כמו גלות מים (יהושע טו) והאל"ף נוספת כ"ו האל"ף מן ואחותי באזניכם (לעיל יג): (כט) הקרח. הוא הגליד שעל פני המים הנקפא מן הקור וכן כעין הקרח הנורא (יחזקאל א): וכפור. הנופל בימי הקור בעת השחר וכן כפור כאפר יפזר (תהלים קמז): (ל) יתחבאו. מלשון מחבואה ומסתור: (לא) מעדנות. ענין קשורים וכן וילך אליו אגג מעדנות (שמואל א טו) ובדרז"ל המתיר קשרי מעדנים (כלים פרק כ): מושכות. אמר דרך משל מן החבלים העשוי בו רצועות ועל ידי משיכת רצועות יפתחם ויסגרם: (לב) מזרות. כמו מזלות הרי"ש במקום הלמ"ד וכן וממזרים קרה (לעיל לז): על בניה. עם בניה וסמוך להם וכן ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה): תנחם. תנהיגם כמו ולא נחם אלהים (שם יג): (לג) משטרו. מלשון שוטר והוא ענין ממשלה מה: (לד) ושפעת. ענין רבוי כמו שפעת גמלים (ישעיה ס): (לו) בטוחות. הכליות ויקראו כן ע"ש שהם טוחות ומכוסות בחלב והוא מל' וטח את הבית (ויקרא יד): לשכוי. הלב נקרא כן לפי שהוא צופה ומבין את הנולדות ותרגומו של סדה צופים (במדבר כג) הוא חקל סכותא וכן נאמר עברו משכיות לבב (תהלים עג):

יספר

אבן עזרא

יודו כן: (לז) מי יספר. פירושו מספיר מי שם אותם כספיר כענין כראי מוצק ויש אומרים שהוא מן ספר ואחרים אמרו מן מספר ואחרים יאמרו מי יספר בחכמתו השחקים: ונבלי שמים. הם העבים בעבור שהם מלאים מים: ישכיב. כמו יוריד וכמוהו שכבת הטל: (לח) למוצק. הוא הנקודה: ורגבים ידובקו. הם בקיעות הארץ מהחום והמטר: (לט) וחית כפירים תמלא. כי הוא נפשו ריקה: (מ) ישוחו. מן ישח כי כן מנהג הכפיר וכמוהו ידכה ישוח: (ג) תכרענה. ותפלחנה ולדיהן כדי שלא יזוזו ממקומם: חבליהם תשלחנה. פי׳ תשלחנה חבלים ומכאובות על ידיה ואחר כך יתרפאו: (ד) יחלמו בניהם. כענין ותחלימני: ירבו. יגדלו בבריאות כמו ברור וי״א שהוא פרגוס

רשי

(לז) יספר. ידבר ויזהר תפקידם: ונבלי. עשוין כנודות והגשמים כנוסים בו שם כמו כנבל יין: (לח) בצקת עפר. ביום שיצקתי עפר: למוצק. ליסוד עולם באמצעיתו: ורגבים ידובקו. סביבותיו לצדדין עד כי נתמלא ארכו ורחבו: (מ) ישוחו. עומדים לפופים: למו ארב. לארוב כן דרך האורבים לשוח ולכוף עצמן כדי שלא יכירו בהם: (מא) יתעו לבלי אכל. שאביהם שונאם והקב״ה מזמן להם יתושין נבראים מצואתן ונכנסין לתוך פיהם: (א) יעלי סלע. אשטנבו״ק ושונאה את ולדה ועולה לראש סלע גבוה כשכורעת לילד כדי שיפול לארץ וימות והקב״ה מזמן לו נשר ומקבלו בכנפיו: חולל אילות תשמור. לשון חיל יולדה (ירמיה ו) האילה רחמה צר ואין הולד יכול לצאת ובשעת לידתה אני מזמן לה דרקון ומכישה ברחמה ונפתח ואם מקדים ומאחר רגע מיד מתה. ובין אותם רגעים אני מחליף ובין איוב לאויב נתחלף לי: (ג) תפלחנה. מתבקע רחם שלהם ויוצאין הולדות: וחבלי לידה שלהם תשלחנה. מעליהם בלדתן לרגע שאני מזמין להם: (ד) יחלמו. יחזקו: ולא שבו למו. משירבו קצת יגדלו בבר בזרעי׳ ובדשאים ואינם צריכים לגידול אביהם ואמם: (ה) חפשי. שאין אדם יכול לגדל פרא ללמדו עבודת בהמות: ערוד. חמור הבר: מי פתח מוסרותיו. שאין עליו

תולדות אהרן שחקים. (שם: בלקט. יומא מ: ידעת. ב״ב טו: יבמות ו: ירחים. (שם):

איוב לח–לט

בִּינָה: לז מִי־יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי יַשְׁכִּיב: לח בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ: לט הֲתָצוּד לְלָבִיא טָרֶף וְחַיַּת כְּפִירִים תְּמַלֵּא: מ כִּי־יָשֹׁחוּ בַמְּעוֹנוֹת יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ־אָרֶב: מא מִי יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי־ילדו [יְלָדָיו ק׳] אֶל־אֵל יְשַׁוֵּעוּ יִתְעוּ לִבְלִי־אֹכֶל:

לט א הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת תִּשְׁמֹר: ב תִּסְפֹּר יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה וְיָדַעְתָּ עֵת לִדְתָּנָה: ג תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה חֶבְלֵיהֶם תְּשַׁלַּחְנָה: ד יַחְלְמוּ בְנֵיהֶם יִרְבּוּ בַבָּר יָצְאוּ וְלֹא־שָׁבוּ לָמוֹ: ה מִי־שִׁלַּח פֶּרֶא חָפְשִׁי וּמֹסְרוֹת עָרוֹד מִי פִתֵּחַ: ו אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי

תרגום

אֲנָן: לז מַן שַׁוֵּי בְּבָלְיָן חוּכְמְתָא אוֹ מַן יְהַב לְלִבָּא בִינְתָא: ת״א לְתַרְנְגוֹל בָּרָא בְּיוֹנְתָא לְמִקַלְסָא לְמָרֵיהּ: לו מַן יִמְנֵי שְׁבָעְתֵי שְׁמַיָּא בְּחוּכְמְתָא וְכִילְוַת שְׁמַיָּא מַן יַשְׁרֵי: ת״א מַן יִמְנֵי כוֹכְבֵי שְׁמַיָּא בְּחוּכְמְתָא וַעֲנָנֵי דְּמַתִּילִין לְזִיקַיָּא דִּשְׁמַיָּא מַן יַשְׁכֵּיב: לח כַּד אִשְׁתְּאַם עַפְרָא לְשַׁתְאָה וְגַרְגִּשְׁתָּא אִדַּבְקוּ: לט הֲתָצוּד לְלֵיתָא מְזוֹנָא וּפַרְנְסוּתָא דְּאַרְיָוָתָא תְּסַפֵּק: מ אֲרוּם שָׁחָן בִּמְדוֹרָתָא יִתְבוּן בִּמְטַלַּלְתָּא מִטּוּל לְכַמְנָא: מא מַן יְתַקֵּן לְעוּרְבָא מְזוֹנֵיהּ אֲרוּם בְּנוֹי לֶאֱלָהָא יִבְעוּן תַּעֲנָן מִדְּלֵית מֵיכְלָא: א אֶפְשַׁר דִּידַעְתָּא עִדָּן מֵילְדֵיהוֹן דְּיַעֲלֵי טִינָרָא כַּד מְצַטַּעֲרִין אַיְלָתָא תִּנְטוֹר: ב תִּמְנֵי יַרְחַיָּא דִּשְׁלְמָן וְתִנְדַּע עִדָּנֵי מֵילְדֵיהוֹן: ג חָמְטָן בְּנֵיהוֹן מִתְפַּלְּחָן צַעֲרֵיהוֹן מְשַׁדְּרִין: ד מִתְחַיְלָן בְּנֵיהוֹן יִסְגּוֹן בְּעִבּוּרָא יִפְקוּן וְלָא תָיְבִין לְהוֹן: ה מַן פְּטַר מְרוֹדָא בַּר חוֹרִי וְשׁוּשְׁלֵי עֲרוֹדָא מַן שְׁרֵי: ו דִּי שַׁוִּיתִי מֵישְׁרָא בֵּיתֵיהּ

בצקת ל׳ למוצק ל׳ ורגבים ל׳ התציד ל׳ ללביא ל׳ התצוד ללביא טרף: במעונו׳ ב׳ מ״ל דמל׳ בליש׳ וסימ׳ ומי יבא במעונותיו. כי ישחו במעונות. וג׳ חסר בליש׳ מענה אלהי קדם. כפיר קולו ממעונתו. ומעונתיו טרפה. וב׳ כתיב מעונתם חסר וי״ו בתרא וסי׳ מ׳ ואל מעונתם ישובון. ואל מעונתם ירבצון. ושאר מעונות כתי׳ חס׳ ו׳ קדמא: ירחים ד׳ וסי׳ ותצפנהו שלשה ירחים. וממגד גרש ירחים. במספר ירחים אל יבא. מספר ירחים תמלאנה: פרא ו׳ וסי׳ נמסר בסדר לך לך ובסיפרא סי׳ י״א: פתח ג׳ וסי׳ מוסר מלכים. ומוסרות ערוד מי פתח. דלתות פניו מי פתח:

רלבג

(לז) מי יספר. מענין מנין ומספר כמו אספר כל עצמותי: ונבלי שמים. הם הגשמים ההולכים ההוללים מלמעלה למטה: (לח) בצקת עפר למוצק וגו׳. בהתקשות העפר עד היותו חזק: ורגבים. הם גושי העפר והרצון שחלקי הארץ ידובקו עד שלא ישאר מקום פנוי ביניהם: (לט) וחית כפירים תמלא. ונפש האריות תמלא להמציא להם טרף כי נפשם ריקה בהעדר טרפם: (מ) ישוחו. ישפלו: (מא) ותעו. ילעקו: (א) יעלי סלע. בוק שטיי״ן בלע״ז והיא עולה בראש הסלע בשעה שכורעת לילד והש״י מזמן לה נשר שמקבל אותם הולדות בכנפיו ומציל אותם שלא יפולו כך אמרו רבותינו ז״ל ואם הענין אמת הנה פירוש הפסוק כן ואם לא הנה יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הב״ח אינו נולד כי אם בקושי גדול ולזה יהיה נולד בתכלית הסכנה לולי השגחת הש״י להמציא הולדות באופן מחוזק שלא ימותו בעת הלידה: חולל אילות. הוא מענין חיל וחבלי יולדה ואמרו רבותינו ז״ל כי האילה רחמה צר ולא תלד אם לא הכישה נחש ברחמה והש״י סבב שיבא אליה נחש בעת הלידה להכישה ברחמה ותלד ואם לא ימצא הענין כן יהיה הרצון בזה לפי מה שאחשוב שזה הב״ח אינו נולד כי אם בקושי גדול לזה יהיה הענין בו כמו הענין ביעלי סלע ולזאת הסבה יהיה הולד בתכלית הסכנה ועם כל זה ינצל בהשגחת הש״י בנמצאות: (ג) תפלחנה. תשברנה ותבקענה: חבליהם. ציריהם: (ד) יחלמו. מענין בריאות והוא מענין ותחלימני והחייני: בבר. בחוץ: (ה) פרא. חיה הנמצאת במדבר והוא אוכלת עשב כבהמה: ערוד. חמור הבר:

פרגס

מצודת ציון

(לז) יספר. מל׳ ספיר והוא שם אבן יקר הבהיר מאד ור״ל עושה אותם בהירים כספיר: ונבלי. נודות כמו ונבליהם ינפצו (ירמיה מח) ועל הענניים יאמר בל׳ שאלה: (לח) בצקת. מל׳ יציקה והתכה: רגבים. הם חתיכות עפר כמו רגבי נחל (לעיל כא): (מ) ישוחו. יכופפו קומתם כמו קודר שחותי (תהלים לח): במעונות. מל׳ מעון ומדור: למו ארב. לארוב וכן למו פי (נקמן מ): (מא) צידו. ענין מזון כמו לחם צידם (יהושע ט): (א) יעלי סלע. הוא חיה הבר: חולל. היל וחבלי לידה וכן חלנו כמו ילדנו (ישעיה כו): תשמור. ענין ההשגחה על דבר מה שלא יעבור המועד וכן משמרות כהונה ולויה יקראו כן עפ״ז: (ג) תכרענה. מל׳ כריעה על הברכים: תפלחנה. ענין בקיעה כמו יפלח כליותי (לעיל טז) ור״ל יצאו דרך הבקיעה ודוגמתו מקבת בור נקרתם (ישעיה נא) ומשפטו יצאתם דרך נקרה: חבליהם. חבלי הלידה: (ד) יחלמו. ענין בריאות כמו בריא חלמות (לעיל ו׳): בבר. ויוצא אותו החוצה (בראשית טו) ת״א לברא: (ה) פרא. הוא חמור הבר: חפשי. לחירות: ומסרות. קשרי רצועות העול כמו מוסרות ומוטות (ירמיה כז): ערוד. פרא נמוד מדבר (שם ב) תרגומו כערודא: (ו) ערבה מלחה. ענינם כמו מדבר וכן בארץ ערבה ושוחה (שם) וכמו

מצודת דוד

(לז) מי יספר. מי הוא אשר יעשה את השמים בהירים כספיר סהורים מן העננים ומי הוא המשכיב ופורש מתחת לשחקים את נבלי השמים והם העננים: מי שם חכמה בכליות או מי נתן בינה בלב: (לח) בצקת. מוסב על מי ישכיב האמור בסוף המקרא שלפניו לומר מי הוא המשכיב ופורש את הארץ בעת היה ניצק העפר להיות יציקה אחת והרגבים יהיו דבוקים אחת אל אחת להיות גולם אחד וכאומר הלא אני העושה את כל אלה ולא זולתי ומדוע א״כ לא תירא מלהרהר אחרי: (לט) התצוד. האם אתה תצוד ללביא טרף האם אתה תמלא לכפירים את נפשם התיוני והמתאוה: (מ) כי ישוחו. כאומר הלא אני נתתי החכמה בהמה למצוא טרף אשר יכפפו קומתם במדורם לבל ירגישו בהם החיות ויברחו ויושבים המה בסוכה לארוב על החיות לטרוף טרף: (מא) מי יכין. מי הוא המכין מזון לעורב זולתי כי ילדי העורב יצעקו אל ה׳ והמה תועים ואינם יודעים מה לעשות על שאין להם אוכל ואני הוא המכין להם ואחז״ל על כי בני העורב המה לבנים בילדותם והאביהם רואה עצמו שחור והמה לבנים וחושב שהמה בני זנונים שמין אחר בא על אמם לזה ימאם בהם וממאן לזונם והמקום מזמין להם יתושים מצואתם ונכנסין להוך פיהם לאכלם וכאומר איך א״כ תאמר שאיני משגיח בשפלים: לט (א) הידעת. אחז״ל היא הבר היא אכזריה על בניה ובשעה בכורעת ללדת עולה לראש הסלע כדי שיפול הולד לארץ וימות והמקום מזמין לה נשר ומקבל את הולד על כנפיו ולזה אמר לאיוב האם אתה ידעת עת לדתה להזמין לה הנשר: חולל אילות. אחז״ל אילה זו רחמה צר ובשעה שכורעת ללדת מזמין לה המקום דרקון ומכישה ברחמה ומתרפה ויולדת בקלות ולזה אמר האם אתה השומר שעה אשר יבואו לה חיל וחבלי לידה להזמין לה הדרקון: (ב) הספור. וכי תספור לה ירחי לידה מתי תמלאנה וכי ידעת עת לידתן לעשות לה אז כדרך המילדת: (ג) תכרענה. הלא כאשר הכרענה ללדת מעצמן יצאו ילדיהן דרך בקוע פתיחת פי הרחם ושולחת מעצמה את החבלים כי ילכו להם מיד אחר הלידה מבלי צורך אל המילדת: (ד) יחלמו. והוולדות יתחזקו מעצמן ויהיו בריאים גם נתרבקו מן הלידה והמה גדלים בחוץ לתורב ביום ולקרח בלילה והמה יוצאים מאת פני אמותם ואינם שבים להן להיות נזונים משלהן: (ה) מי שלח וגו׳. מלהביא נוקרו

בעול

רשי

עליו עול אדם: (ח) יתור הרים מרעהו. הוא עצמו תר לו מקום מרעה: (ט) רים. כמו ראם: עבדך. לעבדך: (י) בתלם עבותו. (או קשרת ראם בעבור תלם של שורך) עבות חבל שקושרין (שוורים) לתלמי המחרישה: ישדד. יתקן השדה: (יא) התבטח בו. לאסוף תבואתך בשביל שכחו רב ויכול לסבול הרבה: ותעזוב אליו יגיעך. לאסוף אל הבית: (יג) כנף רננים נעלסה. כן שם עוף גדול רננים ובלשון משנה קרוי בר יוכני: אברה. כל עוף קרוי אברה על שם שפורח כלומר אחד עוף ששמו חסידה ועוף ששמו נצה ראה מה מנהגה: (יד) תעזוב לארץ ביציה. והולכת ומתחממת לארחוק על עפר: (טו) ותשכח כי רגל תזורה. לביצתה תבקענה: (טז) הקשיח. הקשה בניה אליה כאילו אינם שלה: לריק יגיעה. ואינה יראה שתאבדם: (יח) כעת במרום תמריא. כל לשון המראה באדם שזונה לבו לצאת ממידתו מגודלו ומארצו לשוטט לו בארצות ולבכות לו מדות אחרות וכן בן סורר ומורה (דברים כא) ובלשון גמר' אימראי כלתיה דרב זביד אימראי ונפקא (כתובות ס"ג) ושם איתא אימרדא ועיין

איוב לט

ערבה ביתו ומשכנותיו מלחה:
ז ישחק להמון קריה תשאות נוגש
לא ישמע: ח יתור הרים מרעהו
ואחר כל ירוק ידרוש: ט היאבה
רים עבדך אם ילין על אבוסך:
י התקשר רים בתלם עבתו אם
ישדד עמקים אחריך: יא התבטח
בו כי רב כחו ותעזב אליו יגיעך:
יב התאמין בו כי ישוב זרעך
וגרנך יאסף: יג כנף רננים נעלסה
אם אברה חסידה ונצה: יד כי
תעזב לארץ ביציה ועל עפר
תחמם: טו ותשכח כי רגל תזורה
וחית השדה תדושה: טז הקשיח
בניה ללא לה לריק יגיעה בלי
פחד: יז כי השה אלוה חכמה
ולא חלק לה בבינה: יח כעת
במרום תמריא תשחק לסוס
ולרכבו: יט התתן לסוס גבורה

ומשכנוי ארעא צדיא: ז יגחך
לרגוש קריתא אתרגושתא
דרדי לא ישמע: ח יאלל
טוריא מרעיה ובתר כל
ירוקא יבעי: ט אפשר דיצבי
רימנא למפלחך אין יבית על
ארותך: י אפשר דתקטור
רימנא בתלמא באשליה
אין ישדד גלמתא בתרך:
יא אפשר דתתרחיץ ביה
ארום סגי חיליה ותשבוק
לותיה לעותך: יב אפשר
דתימין ביה ארום יתיב זרעך
ואדרך יכנוש: יג נדפא
דתרנגול ברא דמשבחא
ומקלסא אין אברא דחוריתא
ונוציציתא: יד ארום תשבוק
לארעא ביעתא ועל ארעא
תתדגר: טו ושליא ארום רגלא
תבדרנה וחיות ברא
תדוששנה: טז שחנא על
בניא דלא דילה לסריקותא
לעותה מדלית דלוחא:
יז ארום אנשיה אלהא
חוכמתא ולא פליג לה
בביונתא: יח כעדן במרומא טיסא מגחכא לסוסא ולרכביה: יט האפשר דתתן

ירוק ג' ב' חסר וסי' וכי יקר הזב בטהור. ואביה ירק ירק. ואתר כל ירוק ידרוש: ישדד ב' וסי' אם ישדד עמקים אחריך. אפרים עגלה מלמדה. וא' יפתח וישדד אדמתו: ישוב חד מן ב' זוגין מן ג' דכתיב ו' במצעות תיבותא וקרי' יו"ד וסי' ישוב הרע לשודדי התאמין בו כי ישוב זרעך. וגמול ידי אדם ישוב לו. אשוב ג' כתי' ו' וקרי' י' וסי' יהודה כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר. אמאס גם זרע יעקב ודוד. עילם והיה באחרית הימים: ללא י"א וסימ' נמסר בסיפרא. סי' כ"ג: השה ל' בבינה ל' כי השה אלוה חכמה. תמריא ל' תשחק לסוס: צוארו ה' וסי' נמסר בסדר מקץ:

אבן עזרא

תרגום חוץ: (ז) תשואות. קולות מן שאון: (ח) ירוק. הענין אחר כל מקום ירוק: (י) התקשר ריס בתלם. כמו תלמיה רוה והענין התקשר ריס בתלם בעבותו: (יא) התבטח בו. כי רב חילך בעבור רוב כחו: ותעזוב אליו יגיעך. ענינו זרע השדה שבכחו יחרוש וישדד כמעשה השור ויש אומרים כי תעזוב חשים על גבו כענין עזוב תעזוב עמו והוא רחוק מאד: (יב) התאמין בו כי ישוב זרעך. כי כאשר יחרוש וישדד ישוב לך הזורע: וגרנך יאסוף. בדיש: (יג) כנף רננים. שם עוף אולי נקרא כן בעבור טעם קולו: נעלסה. כמו נפרשה וכן נתעלסה באהבים והטעם האתה נתת לרננים כנף. ונתת אברה היא הכנף וכן ישאהו על אברתו. וגם נוצה לחסידה והוא עוף יבא למועד ידוע כי כן כתוב בספר ישעיה: (יד) כי תעזוב לארץ ביציה. זאת תולדתה: תחמם. ביציה. מגזרות חום: (טו) תזוריה. מגזרת ויזר: (טז) הקשיח בניה. והטעם תתאכזר על בניה כאילו לא היו שלה וכמוהו תקשיח לבנו מיראתך ואין להם שלישי במקרא: יגיעה בלי פחד. אין לה פחד על הביצים שהיו בניה שתזורם רגל: (יז) כי השה. מטעם כי נשני אלהים: ולא. נתן לה חלק בבינה: (יח) תמריא. תגבה ואין לו חבר ויש אומרים כי שור ומריא כמהו וטעם מריא שמן מעולה מלשון רבנו: תשחק לסוס. תעבור רוב

תולדות אהרן נעלסה. מנחות ס בכורות נז:

רלבג

(ו) ערבה. מדבר: מלחה. ארץ מליחה והוא מדבר ג"כ: (ז) תשואות. ענין המיה: (ח) יתור. מן ויתורו את הארץ והוא שם נשקל יבול: (ט) ריס. ראם: אבוסך. הוא אבוס שאוכלת בו הבהמה: (י) התקשר ריס בתלם עבותו. הרצון בו הנה בעבות תקשור ריס בתלם לחרוש בתלמי השדה כמו הענין בשור ובחמור וזולתם מבעלי חיים שיחרושו בהם: ישדד. מגזרת שדה והוא ההרישה כמו יפתח וישדד אדמתו: (יג) כנף רננים. שם עוף או אפשר שיהיה שם העוף רננים וידבר מכנף העוף הזה: נעלסה. שמחה ונעלסה: אברה. כנף שלה: חסידה. שם עוף ונוצה. ר"ל נוצת העוף הזה: (טו) תזורה. תדרכה ותרמסה והוא מגזרת ויזר את הגיזה: (טז) הקשיח בניה. הסיר מדמיונה נתינת לבה לבניה ושכחה אותם: (יז) השה. שכח אותה והעלים ממנה: (יח) תמריא. מענין הגבהה: רעמה

מצודת דוד

בעול עבודה: מי פתח. לבל יהיה קשור ברצועות העול: (ו) אשר שמתי ערבה ביתו. להיות מדורו בערבה ומשכנו בארץ מלחה: (ז) ישחק. ילעג לקול הומיה שנשמע בעיר הואיל ואינו בה ולא ישמע המיית נוגש לנגשו למלאכה: (ח) יתור. ירגל הרים לו למרעה ובעצמו ידרוש ויחפש אחר כל עשב ירוק: (ט) היאבה. האם ירצה הראם לעבוד לך וכי יתמיד לעמוד על אבוסך לאכול משלך: (י) התקשר. האם תקשור את הראם בכלי המחרישה בחבלים עבות הראוי לו בעבור יחרוש תלמי שדי וכי ישדד רגבי העמקים אחר אשר תזרע האדמה למען יכסה בעפר ממעל: (יא) התבטח. וכי תבטח בו על כי כחו רב ותעזוב אליו יגיעך אשר בשדה לבהות ימרס: (יב) התאמין. וכי תאמין בו אשר ישיב ולביאך גדולי זרעך ויאסף גרנך הביתה והוא ענין מליצה לומר הלא אין להאמינו כי את הכל יאכל וכאומר ומי הוא המזמין מאכלם הלא אני ואיך תאמר שאינני משגיח בשפלים: (יג) כנף רננים. הוא שם עוף ובדרז"ל נקרא פוש ונקרא רננים ע"ש שמשמח והרנן ביופי כנפיה ואמר הנה העוף רננים השמחה בכל עת או מין בעל כנף חסידה או מין נוצה שידעת מנהגם: (יד) כי תעזוב. אשר כל אחת מהן עוזבת ביציה על הארץ ולא תחשב עליהם לחממם כי תחמם אותם על עפר הארץ ר"ל מאליהם והחממו באבק הדרכים: (טו) ותשכח. והיא הולכת מהם ותשכח אשר רגל עובר אורח תמעך אותם ורגלי חית השדה תדוש אותם: (טז) הקשיח. תתאכזר והקשה לבה כאילו אינם שלה והיא בלי פחד אם יהיה יגיעה לריק ר"ל אינה חוששת באבדן הביצים אשר ילדתן בעצב וביגיעה: (יז) כי השה. וזהו על כי השכיחה אלוה את החכמה ולא נתן לה חלק בבינה לשמור ביצתה כדרך שאר העופות: (יח) כעת. כאשר הבוא העת אשר תחפוץ לעוף בשמים הנה תמרוד מהם והעוף לדרכה ותשחק לסוס ולרוכבו ר"ל אינה חוששת אם יעבור עליהם סוס ורוכבו וידוש אותם וכאומר ומי הוא השומר אותם הלא אני ואיך תאמר שאינני משגיח בשפלים: (יט) התתן. האם אתה נתת לסוס גבורה להיות

מצודת ציון

וכמו ארץ מלחה (שם סז): (ז) תשואות. ענין המיה ורעש כמו תשואות חן (זכריה ד): נוגש. הוא הכופה על המלאכה: (ח) יתור. ירגל כמו מתור הארץ (במדבר יג): (ט) היאבה. הירצה כמו לא אבה יבמי (דברים כה): רים. כמו ראם והוא חיה גדולה: ילין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): אבוסך. הוא המקום שמאכילין שם את הבהמות כמו וחמור אבוס בעליו (שם): (י) בתלם עבותו. הבי"ת משמשת בשנים כאלו אמר בתלם בעבותו ותלם הוא הערוגה הנעשה בחרישה כמו תלמי שדי (הושע יב): ישדד. ענין כתישת רגבי העפר וכן ישדד לו יעקב (שם י): (יא) ותעזוב. ענין הנחה: יגיעך. התבואות הבאה בעמל ויגיעה: (יב) יאסוף. יכניס אל הבית: (יג) כנף. בעל כנף וכן כל עוף כנף (בראשית א) ור"ל בעל כנף ששמו רננים: נעלסה. ענין שמחה וגילה כמו נתעלסה באהבים (משלי ז): אם. הוא כמו או וכן יאמר בכסף או במקום אם וכמ"ש או נודע כי שור נגח הוא (שמות כא): אברה. ענינו כמו כנף וכן אבר כיונה (תהלים נה) ור"ל בעל כנף חסידה או נוצה והם שמות מיני עופות: (טו) תזורה. ענין מעוך כהוליא הבלוע וכן והזורה תבקע אפעה (ישעיה נט): תדושה. מל' דישה וכתישה: (טז) הקשיח. היא מלה מורכבת מן קשה ומן שת ור"ל הקשה לבה ושתה מדעתה ועם כי היא בשי"ן וכן תקשיח לבנו מיראתך (שם סג): (יז) השה. השכיחה כמו אשה ישראל לא תנשני (שם מד): (יח) תמריא. מל' מרי ומרד: תשחק. תלעג:

אבן עזרא

רוב מרוצתו : (יט) רעמה. כטעם עזות מן רעמו פנים או מגזרת רעם : (כ) התרעישנו כארבה. שתשמיע לו רעש במרוצתו כאשר ישמע לארבה : הוד נחרו. כמו נחרת סוסיו קול נהלת הסוס : (כא) יחפרו. רגליו בעמק : וישיש בכח. שיש בו : נשק. ידוע : (כב) ישחק. לדבר שיפחד אדם ממנו : ולא יחת. כמו אל תערוץ ואל תחת : ולא ישוב. אחור מפני חרב : (כג) תרנה. קול החצים היוצא מהאשפה כמו ותעבר הרנה : להב חנית וכידון. שהם מרוקים כאלו להב יוצא מהם : (כד) יגמא ארץ. יפסע ארץ וקרוב ממנו תגמאת פניהם והטעם נוכח פניהם. כל כך ישאף ללכת אל מקום המלחמה שלא יאמין כי קול השופר הוא אמת : (כה) בדי שופר. בשמעו השופר יאמר האח מרוב שמחתו כמו האח האח והיא מלה תאמר על השמחה בבוא לאדם חפצו בדי שופר כמו בדי ריק והוא קרוב מטעם אין די בער : יריח מלחמה. כשמעו כי כן הוא : רעם שרים. ישמע רעם שרים ותרועה מרחוק : (כו) יאבר נץ. ויעופף לתימן כי יבקש מקום חם : (כז) יגביה נשר. אין עוף שיגביה יותר ממנו : (כח) סלע ישכון. כן תולדתו : (כט) חפר אוכל. יבקש כמו לחפור את כל הארץ וקרוב מגזרת חופר גומץ והטעם שהוא במקום גבוה ויבקש מזונו כטעם

רשי

(ועיין ברש״י בחולין נ״ח ומציעא ע״ו ד״ה יאמרו) : (יט) רעמה. לשון רעם ובעתה כמו רעמו פנים : (כ) כארבה. מדלג ומקפץ כארבה ומרעיש סביביו : נחרו. כשהוא נופח בנחיריו בקול אימה : (כא) יחפרו בעמק. כמו ויחפרו לנו את הארץ (שם א) שדרך הפרשים אורבים בעמקים ובנחלים : וישיש בכח. והסוס שמח ויוצא לקראת נשק : (כב) ולא יחת. ולא יירא : (כג) תרנה אשפה. מלאה חצים ומקשקשות זו בזו ונשמע קולם : להב חנית. כלי של ברזל. והנית של ברזל קרוי להב כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב (שופטים ג) : (כד) יגמא ארץ. עושה גומות ברגליו. ע״א יגמא כמו הגמיאני נא (בראשית כד) : ולא יאמין. מרוב שמחה שהוא מתאווה למלחמה : כי קול שופר. של מלחמה : (כה) בדי שופר. ל׳ די השיב לו בהרבה שופר : יאמר האח. ל׳ שאומרים (העוברים) כשהן שמחין כמו שאומרים אהה מחמת צער : (כו) יאבר נץ. יגדל הנץ כנף ומלאך הוא דומה לדמות נץ ומעמיד קושי הרוח דרומית בפריסות כנפיו שלא תחריב את העולם : (כז) אם על פיך יגביה נשר. השכינה שנאמר כנשר יעיר קנו (דברים לב) היה מסלק פמליא שלו שלא יזיקו לאהרן בבואו אל הקדש ביום הכפורים : (כח) סלע ישכן ויתלונן. בטוח היה אהרן במחתת הקטורת כשנתנה על אבן שתיה : (כט) משם חפר אכל. מתפלל על צרכי כל השנה ואחר כל הכבוד הזה ראה במיתת שני אפרוחיו נדב ואביהוא שמתו להתקדש שמי בהם שנאמר אימתי על השאר

איוב לט

הֲתַלְבִּישׁ צַוָּארוֹ רַעְמָה׃ ל׳. ס׳
כ הֲתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ ל׳. ל׳
אֵימָה׃ כא יַחְפְּרוּ בָעֵמֶק וְיָשִׂישׂ
בְּכֹחַ יֵצֵא לִקְרַאת נָשֶׁק׃ כב יִשְׂחַק
לְפַחַד וְלֹא יֵחָת וְלֹא יָשׁוּב מִפְּנֵי־ ג׳ ססו׳ כסיס׳ ולא ולא
חָרֶב׃ כג עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה לַהַב ב׳ ופילס
חֲנִית וְכִידוֹן׃ כד בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא־ ל׳
אָרֶץ וְלֹא יַאֲמִין כִּי־קוֹל שׁוֹפָר׃
כה בְּדֵי שֹׁפָר ׀ יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק חסר כלי׳ ל׳
יָרִיחַ מִלְחָמָה רַעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה׃
כו הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ יִפְרֹשׂ כְּנָפוֹ ל׳. ל׳ כנפיו ק׳
לְתֵימָן׃ כז אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר
וְכִי יָרִים קִנּוֹ׃ כח סֶלַע יִשְׁכֹּן
וְיִתְלֹנָן עַל־שֶׁן־סֶלַע וּמְצוּדָה׃ ו׳ חסר וחד כגל
כט מִשָּׁם חָפַר־אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו ח׳

תרגום

לְסוּסָא גְבוּרְתָּא אֶפְשַׁר דְּתַלְבִּישׁ צַוְרֵיהּ תּוּקְפָּא׃
כ הֲתַרְגְּשִׁנֵּיהּ הֵיךְ גּוֹבֵי שִׁבְהוֹר לְשַׁלְוֹשְׁתָּא דְנַחִירֵיהּ אֵימְתָא׃
כא מַחְפְּרִין בְּגִלִימָא וְיֶחְדֵי בְחֵילָא יִפּוֹק לִקְדָמוּת קְרָבָא׃
כב יֶחְדֵי לִדְלוּחָא וְלָא יִתְּבַר וְלָא יְתוּב מִן קֳדָם סַיְפָא׃
כג עֲלוֹי תִּשְׁרֵי זַיְנָא חַרְבָּא שְׁנָנָא מוּרְנִיתָא וְרוֹמְחָא׃
כד בִּרְגִיז וְרוּגְזָא יַעֲבֵד גּוּמְתָא בְּאַרְעָא וְלָא יְהֵימִין אֲרוּם קָל שׁוֹפְרָא׃
כה בְּמִסַּת שׁוֹפְרָא יֵימַר חֶדְוָא וּמִן רָחִיק יְרִיחַ קְרָבָא אַכְלְיוּתָא דְרַבְרְבֵי וְיַבָּבָא׃
כו אֶפְשַׁר דְּמִבְּיוּנְתָּךְ יִתְאֲבַר בַּר נָצָא פְּרִישׁ גַּדְפָּא לִדְרוֹמָא׃
כז אִין עַל מֵימְרָךְ יִתְגְּבַהּ נִשְׁרָא וַאֲרוּם יְרוּם שַׁרְכַּפֵּיהּ׃
כח כֵּיפָא יִשְׁרֵי וִיבִית עַל כְּרַךְ טִינָר וּמְצַדְתָּא׃
כט מִתַּמָּן חָפַר מֵיכְלָא לְמִרְחִיק עֵינוֹי

תולדות אהרן המבינתך . גמין לא נ״ב כס :

נחרו ל׳ התרעישנו כארבה והוא חד מן א״ב מן א״א כתיב ו׳ בסוף תיבותא בחברת או ול׳ זוגא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד : אשפה ב׳ וסי׳ ועילם נשא אשפה. עליו תרנה אשפה להב : שופר ב׳ חסר וסי׳ אל חכך שפר. בדי שפר יאמר האח. וכל אורייתא דכו׳ חסר במ״ב מ״ל וסי׳ והעברת שופר תרועה ב׳ בו. וכל נביאים וכתובים דכו׳ מ״ל במ״ב חס׳ וסי׳ דלעיל ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו׳ : למרחוק ח׳ וסימן נמסר לעיל בסיפרא סי׳ ל״ו ומלכים ב׳ סי׳ י״ט : ובאשר ד׳ וסימן נמסר בשופטים סי׳ ה׳ ובישעיה סי׳ ס״ו:

רלבג

(יט) רעמה. חוזק ועוז הקול והגבהה והצהלה היוצאת ממנו : (כ) התרעישנו כארבה. התניע לו הרעש והתנועה אשר הוא רועש כארבה : הוד נחרו אימה. עוצם עיטושו היוצא מנחיריו הוא אימה לשומעיו : (כא) יחפרו בעמק. יחפרו רגליו בעמק כתנהג הסוסים : נשק. כלי מלחמה : (כג) תרנה. תזעק מגזרת ותעבור הרנה במחנה : אשפה. הוא כלי שישימו בו החצים : חנית וכידון. הם כלי זיין : (כד) ברעש ורוגז יגמא ארץ. ברעש והתנועה החזקה והחמה ירוץ עד שידמה כאילו הוא מגמא את הארץ ובולעה לחוזק המרוצה : (כה) האח. מענין שמחה : (כו) יאבר. יעוף ולפי שהעופפות הוא בכנף ואבר : נץ. שם עוף : (כח) ומצודה. סלע חזק וגבוה : (כט) חפר אוכל. יבקש ויחפש האוכל בהיותו נזון ממנו מגזרת ויחפרו לנו את הארץ :

מצודת ציון

(כ) התרעישנו. מל׳ רעש : הוד. הדר ופאר : נחרו. הקול היוצא מנחיריו הם נקבי האף וכן נחרת סוסיו (ירמיה ח) : אימה. פחד : (כא) יחפרו. ירגלו ויחפשו כמו לחפור את הארץ (יהושע ב) : נשק. כלי זין כמו בנשק יעברו (יחזקאל לט) : (כב) יחת. יפחד כמו אל תחת (ירמיה א) : (כג) אשפה. כן נקרא נרתק החצים כמו אשפתו כקבר פתוח (שם ה) : להב. ברזל החנית והכידון יקראו להב כי יבריקו כלהב אש וכן ולהבת חניתו (ש״א יז) : (כד) ורוגז. ענין חרדה ומהירות התנועה : יגמא. ענין בליעה ושתיה כמו הגמיאיני נא (בראשית כד) : (כה) בדי. בהרבה כמו בדי אש (ירמיה נא) : האח. הוא ל׳ שמחה כמו האח נפשנו (תהלים לה) : יריח. מל׳ ריח ור״ל ירגיש : רעם. כמו רעש : (כו) יאבר. מל׳ אברה וכנף ור״ל יעוף בכנפיו : נץ. שם עוף : (כז) קנו. מל׳ קן ומדור : (כח) שן סלע. כן יקרא החדוד הבולט מן הסלע כמו שן הסלע מהעבר מזה (ש״א יד) והוא מושאל מבן שפה הבולט : ומצודה. מגדל גבוה כמו מצדות סלעים (ישעיה לג) : (כט) חפר. מרגל ומחפש

מצודת דוד

להיות לו אומץ הלב מכל יתר בע״ח : התלביש. האם אתה הלבשת צוארו בקול מאוים כרעם : (כ) התרעישנו. האתה תרעישו בקפילה ודלוג כארבה. הזה הדולג ממקום למקום והוד קולו היוצא מנחיריו הוא קול אימה : (כא) יחפרו. לרוב מרוצתו ירגלו בו הפרשים בעמק שהוא מקום מוכן לארב ובעבור רוב כחו ישיש כאשר יצא לקראת נשק כי יבטח בכחו לעמוד מול נשק והוא ענין מליצה : (כב) ישחק. ילעג על כל דבר המפחידו ולא ירעד משום דבר ולא ישוב לאחוריו מפני אימת חרב : (כג) עליו תרנה. כאשר תרנה האשפה אשר עליו ר״ל כאשר ימהר לרוץ והחצים אשר באשפה מקשקשים ומשמיעים כמו קול רנה וכאשר ישימו עליו להב חנית ולהב כידון : (כד) ברעש. אז ברעש וברוגז עד מהרה ירוץ מרחק רב כאלו שתה ובלע את הארץ ואיננה כי קל מהר יעבור מרחק רב : ולא יאמין. ר״ל לא יחוש לקול שופר אשר יריעו במלחמה ולא יחרד ממנו : (כה) בדי שופר. ועוד אפילו יאמר האח וישמח בעת ישמע הרבה שופר : ומרחוק. ומסגולותיו אשר מרחוק יריח מלחמה ר״ל ממרחק ירגיש קול אנשי מלחמה ורעם שרי החיל והמיית תרועה עד יבינו אנשי הצבא מתנועת הסוס אשר החיל בא עליהם : (כו) המבינתך. וכי מהבינה הבא מעמך יעוף הנץ ויפרוש כנפיו לעוף לפאת הדרום כי שם יחם לו בזמן החורף : (כז) אם על פיך. וכי ע״י מאמרך יגביה הנשר לעוף השמים יותר מאחר כל העופות וכי ע״י מאמריך ירום מדורו למעלה מן הכל : (כח) סלע ישכון. שוכן הוא על סלע הרים ושם יתלונן לקחת בלילה ואף כי ברום הרבה תשלט הרוח ולא יזיק לו : על שן. שוכן הוא על חדודי הסלע הבולט כשן אף ישכון על שן מצודה הוא הזיז היוצא ממגדל גבוה והוא כפל ענין במ״ש : (כט) משם. ר״ל הנה יבחר לשבת במקום גבוה כי משם יחפש למאכל אוכל כי משם למרחוק יביטו עיניו וכדרך העומד במקום גבוה

יְבִיטוּ׃ ל וְאֶפְרֹחָו יְעַלְעוּ־דָ֑ם וּבַאֲשֶׁ֥ר חֲ֝לָלִ֗ים שָׁ֣ם הֽוּא׃

תולדות אהרן ואפרוחיו. חולין כד:

ואפרחיו ק'. ג' מִסְתַּכְּלָן׃ ל וְאֶפְרוּחוֹי גָּמְעָן אַדְמָא וּבַאֲתַר דְּתַמָּן קְטִילַיָא׃

רשי

הנשר: (ל) יעלעו. ואיכן אלא כפי מדת בלעו דם ומים ונראה כבולע הרבה כאומר על על וכן בלשון חכמים בהשקאת סוטה (סוטה כ.) מערערין אותה ומשקין אותה על כרחה וכן זעקת שבר יעוערו (ישעיה טו) ל' קריאת גרון דומה לכך ולפי הדרך דבר הכתוב: ובאשר חללים שם הוא. לאכול ורבותינו דימו

אבן עזרא

כטעם כחופר מטמון: (ל) ואפרוחיו יעלעו דם. כמו ושתו ולעו והטעם יבלעו דם. אוכלי החללים שיביאו ויהי העי"ן הראשון כפול. או יהי מגזרת עלעה בלשון רבנן והטעם ישברו צלעות החלל להוציא דם והראשון נכון בדקדוק והאחרון יעלמו שהוא מגזרת עלם. וזה דבר ידוע כי הנשר יראה ממקום

רלבג

(ל) יעלעו. יגמעו: חללים. הרוגים: ביאור דברי המענה ענה הש"י את איוב מן הסערה ואמר. והנה ייוחס זה המראה אל הסערה לפי שהנביאים כשתבא להם הנבואה יהיה שם כינוס מהן מבדיל מצד החומר מלקבל בשלמות השפע האלהי ולזה תמצא שתיוחס הנבואה אל הערפל או אל הענן והסערה אשר הוא כאלו סבב הענן. מי זה אשר עצתו וטענותיו הם חשוכים ואפלים מבלי דעת אשר חשקת להתווכח עמי. ועתה אזר נא כגבר חלציך כאדם המתווכח אשאלך והודיעני שאלתי אחר שאתה שופט על מעשי ראה איך תוכל לשפוט את מעשי ואינך יודע אותם ומבינם והוא מבואר שהשופט ראוי שתהיה אצלו ידיעת מה שהוא שופט. איפה היית שתדע אופן החכמה ביסודי הארץ הגד אם ידעת בינה מי שם מדה בזה השיעור כי תדע אופן החכמה בזה והטעם כי בשום מדה בזה השיעור מן החכמה עד שאם היתה יותר גדולה או יותר קטנה היה נפסד העולם כי העולם יתמד בשווי אשר ביסודות בכמות ובאיכות כמו שהתבאר בטבעיות. או מי נטה עליה קו כדרך הבונים כאשר יתחילו לבנות והרצון בזה מאי זה דבר הותחלה התחלת הוויתה. ואמנם אמר זה להעלם הענין בסבת הווית הארץ לפי שהוא מיוחס אל הסדר ר"ל אל הסדר קבול המתפעל פעל הפועל. ולזה היה מה שרחק מהגרמים השמימיים הארץ וזה סבה שישלים הש"י זה המציאות באלו השפלים הנה והיא הסבה המיוחסת אל הסדר בשניהם מה כמו הארץ והסבה הספקים לה. איך זה העולם מתקיים במציאות השפלים והאיכו התבאר בזה שאפי' מה שמיוחס אל ההכרח והסדר ישתמש בו הש"י לתועלת כפי מה שאפשר עד שישלים בו זה המציאות השפל. או יהיה פירושו או מי נטה עליה קו לקחת מדה בהבנותה כמו שיעשו הבונים ויהיה הענין כפול. על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה אשר היא נסמכת עליו כי בזה מהחכמה מה שלא יעלם כי היא נסמכת על מרכזה שהיא נקודה לבד וזה לא היה לנקודה שהיא מה שהיא נקודה כי הנקודות כולם מתדמות אבל היה הסבה בזה מה שהמלאתו מהכוכבי אור אשר הם משבחים ומרננים לפני תמיד רוצה לומר הגלגלים אשר בהם הכוכבים כי כאשר נמלאו אלו הכוכבים מרננים ומשבחים לפני עם כל המלאכים וזה היה בעת המלאת הגרמים השמימיים אז יהיה זה הטבע לזאת הנקודה להיותה אמצע. ומי הוא אשר יסך בדלתים ים בעת התהוותו עד שהיה שם חלק נגלה מהארץ להתהוות בו אלו הנבראים אשר בארץ ולא יעבור בו הים ויכסנו שזה היה נפלא מאד ומה שהיה אפשר שתנתן בו סבה טבעית כמו שביארנו בספר מלחמות ה'. וגם אחרי כן שמרהו זה המציאות בשומי הענן והערפל מכסה הים תמיד רוצה לומר שאור השמש יעלה ממנו אדים שתמיד יחסרוהו עד שלא יעבור גבולו בסבת המים הבאים עליו מהנהרות כי הוא יחסר באלו האדים כשיעור מה שיתוסף בסבת הנהרות ובזה האופן גזרתי עליו חקי ואשים בריח ודלתים לפני היה שלא יעבור גבולו. ואומר עד פה תבא ולא תוסיף ובזה הנוכה יגלה גאון גליך לפי שלא יתוסף גובה הים כלל בסבת מה שזכרנו. המימיך צוית בקר והודעת לשחר מקומו אשר ממנו יזרח ואולם אמר זה לפי שהשמש לא יזרח בכל יום ממקום אחד אבל יתחלף מקום זריחתו מצד תנועתו הגלגלו הנוטה הנשלמת בשוה ותתחדשנה בזה תקופות השנה אשר להם רושם חזק במציאות אלו הדברים ההווים הנפסדים ובשמירתם זמן מה כי בסבות אלו התקופות יגבר אחד מההפכים אשר עמידתנו בהם פעם אחר פעם עד שישלם בזה הסידור וה ושר לאלו הנמצאות ויתחדשו בזאת הסבה מהפועל האחד פעולות רבות מתחלפות מצד התחלף יחסו אל הארץ אשר הם פעולותיו גם יתחדשו לזאת הסבה מהפועל האחד ההויה וההפסד כי קרבתו ממנו הוא סבה להויה ומרחקו ממנו סבה להפסד וזה מקום פלא וחכמה נפלאה ולזה אמר שהכר יתחלפו מקומות הזריחה לשמש לאחוז בכנפות הארץ ר"ל שיהיה פעם בתכלית הנטיה לצפון והוא בהיותו בראש הסרטן ופעם בתכלית הנטיה לדרום והוא בהיותו בראש גדי ואלו התיגוסים עם שיש להם מבוא גדול בהוויות ושמירת הנמצאות הנה יגיע מהם רע במקרה מצד התגבורת באלו העתים וכן גם כן עם שהוא מן ההכרח תועלת לנער הרשעים מן הארץ וזה שהכר יתחדשו מזאת הנטיה פעולות מתחלפות מהכוכבים כמו שהחומר שיקבל החותמות והצורות בהמורה פעם אחר פעם ויעמדו כמו לבוש שילבשהו האדם פעם ויפשיטהו פעם ולא יעמוד עליו זמן ארוך ובזאת התמורה אשר לנמצאות מצד חילוף מצבי הכוכבים ממנו וחילוף מצבי קצתם מקצתם ימנע מרשעים אורם והצלחתם וזרוע רמה אשר לרשעים תשבר וזה כי אם היה נולד הרשע בעת שיהיה לפי המשפט הכוכבי הצלחה הנה יומר ענינו תמיד ויוסף מענין לענין מצד התחלף הוראת הכוכבים ומשפטיהם בו עד שישבר זרועו וכחו עד שיכלה. הבאת עד נבכי ים ובחקר תהום התהלכת שתדע עמקה הנפלא ועם זה יגיעו שם פועל הגרמים השמימיים להיות ההוויות הנמצאות בו. הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה ר"ל שתדע אי זה מקום מרכז הארץ אשר הוא מות וצלמות ואופל להיותו רחוק מהתהוות שם דבר עם שהארץ היא בתכלית מההעדר עד שאין הנמצאות המתהוות מה שהיא במדרגתם מההסרון וההעדר ולזה הניחו בעלי התורות הארץ כאילו היא החומר הראשון כמו שזכר הפילוסוף בבני ממה שאחר הטבע ונאמר גם כן בתורה כי עפר אתה ואל עפר תשוב האם התבוננת מנסיבות השמש שתדע מה שיקרה במקומות אשר רחבם גדול מהארץ מאד הגד אם ידעת כל הארץ אי זה מקום מהארץ ישכון האור שם זמן ארוך והחשך אי זה מקומו בעת היותו שם האור כי נתבאר בראיות ברורות כי מס"ו מעלות וכ"ה דקים רוחב עד צ' מעלות ימצאו מקומות יהיה בהם יום אין בו לילה גם חדש או חדשים עד שיהיה הענין בסוף אל מקום והיה בו ששה חדשים יום וששה חדשים לילה. האם ידעת זה הענין מהשמש איך הוא כי תהיגהו אל גבולו וכי תבין נתיבות ביתו עד שתדע מה שיתחייב מתנועותיו מתקום מקום מהארץ או ידעת זה מצד אורך ימיך שהתאמת לך זה מן החוש והנה ספר זה עם ספורי שאר הדברים הנעלמים להיות זה נעלם לאיוב כי בנבואה יבוא כמו אלו הענינים לפי המקבל כאמרו לאברהם וספור הכוכבים להיות זה דבר נעלם לאברהם ואם כבר ידעוהו הבאים אחריו עד שכבר מנו מספר כל הכוכבים הנראים וקראום בשמות. ויותר זר מזה שכבר יגיע לנביא דבר כוזב בעת הנבואה כמה שאין לו מצד שהוא נביא מצד הדעות אשר לו בענינים ההם כמו הענין ביחזקאל שהגיע לו בנבואה כאילו הגלגלים מחדשים קולות נפלאים בתנועתם מפני שהיה מאמין שהגלגלים יחדשו קולות בתנועותיהם כמו שזכר הרב המורה. הבאת אל אוצרות שלג שתדע מאי זה מקום יצא השלג ומי זו סבת התהוותו. ואם תראה מה שיצא ממנו הברד אשר חשכתי אותו להמצא לעת צרה לעשות רע לעולם ליום קרב ומלחמה. וספר אלו השנים להיות כל אחד מהם קפיאה למים. והאחד נמצא עם הקור והאחד עם החום ואמר שהברד כבר המציא אותו ואם אינו מכוון כי אם על הכוונה השנית ומצד ההכרח שיקובל בו תועלת להמציא הנזקים כדי שיוזקו בהם הרשעים. הספר נא אי זה הדרך יחלק האחד הקיטורי אשר יהיה ממנו הלהבות עד שפעם יהיה ממנו כוכב מדלג ופעם כוכב בעל זנב וזולת זה מהמינים אשר יתחדשו מהמסכנות ההוות ממנו ופעם יהיה ממנו רוח ויפיץ קדים על הארץ. או יהיה הרצון בזה אי זה הדרך יחלק האחד הקיטורי האחד בעינו עד שימצא קצתו חם וקצתו קר כדרך שיתהווה ממנו רוח וזה כי בהווית הרוח ממנו יהיה בזה האופן כמו שהתבאר בספר האותות. מי חלק לשטף היורד מהגשמים מקום מוגבל יקבלהו ר"ל שירד במקום אחד ולא ירד במקום אחר לפי הנגזר מאתו עד שישלמו בזה האופן הצמחים ומי שם מנהג ודרך לברק ולרעמים עד שילך הענין בסידור ישר ר"ל שיגברו פעם האש והרוח ופעם יגברו הפכיהם. מי הוא אשר סידר שפעם ירד המטר על המדברות שלא יגיע ממנו תועלת לאנשים ופעם ירד למקומות הנעבדים והנזרעים להצמיח מוצא דשא כדי שישלם בזה הנגע הרע לרשעים. היש למטר אב הוליד אותו והמציאו עד שיהיה לו חק להמצא בזה השנה בעת ההיא או מי הוליד אגלי טל עד שיהיה לו חק להמצא יום ביום בעת שיהיה הלילה שהוא דומה בתקופות היום לעת ההיא בתקופות השנה. הספר נא מה היא הסבה המהווה אותם כי בזה מהעומק וספר גם כן מאי זה סבה נהיה הקרח וכפור השמים. לאי זו סבה יתחבאו ויקפאו המים כאבן עד שיגיע מחוזק הקפאה שיקפאו פני תהום עם עמקם הספר נא מה הסיבה בזה. התוכל לעצור מה שפועל כימה מהאילנות והפירות הצומחים כי בהיות השמש בכימה אשר היא במזל טלה אז יתנו האילנות והצמחים כחם או אם תוכל לבטל ולפתח מה שיעצרהו וימשכהו כסיל שהוא מהצורות הדרומיות וזה כי בהיות השמש במזל שהוא בו אז יהיה הקור ויעצרו האילנות והצמחים וימנעו מהסיבת כחם לרוב הקור. התוציא מזרות בעת אתו והיא צורה הכוללת מהצורות הדרומיות ולא היתה נראית בארץ אשר היה בה איוב כי אם זמן מועט ואם תנחם עיש על בניה שהיא מהצורות הצפוניות. הידעת חקות שמים ר"ל מה שיתחייב מהכוכבים בהיותם במקום מקום מהגלגל ותמבטם ודבוקם ושאר מה שידמה לזה. האם תסדר ממשלת השמים בארץ עד שישלם בזה זה המציאות השפל ושמרו סידור אלו הענינים אשר היה ראוי שיתייחסו אל המקרי לפי מה שיחשב כמו המטר והברקים ומה שינהג מנהגם. התרים לעב קולך וירד המטר שישמעו לך הברקים להמצא כאשר תרצה עד שישלם מענינם מה שיצטרך לנמצאות ואולם אמר זה כי הש"י שם בזה סידור והנגלה הולך בסיבוב ישר מצד תנועת הגרמים השמימיים והכוכבים ומצביהם ומבטיהם. מי שת בלבבות הסתומות החכמה או מי נתן לשכל האדם בינה להשכיל הדברים אשר בשמים ואמנם אמר זה כי האדם נברא משולל מכל חכמה ולזה הוא נפלא איך יתכן לו שילמד חכמה לפי שכל למידה ולימוד יצטרך האדם בו לידיעה קודמת כמו שהתבאר בראשון מספר המופת ואחר שאין לו ידיעה קודמת הוא מן הפלא איך יתכן שיהיה לו ידיעה ואולם הש"י שם בו כלים להגיע אליו החכמה החוש והדמיון והכח המחשב והזוכר כמו שהתבאר בספר הנפש והנה הענין בידיעה אשר תתחדש באמצעות אלו הכחות הוא נפלא מאד וכן הוא נפלא איך ישכיל האדם הענינים אשר אין לו מהחוש התחלה להכנס בהם כי אם הקדמות רחוקות כמו הענין במה שיחקור ממנו מענין הגלגלים וצורותיהם ר"ל השכלים הנפרדים. ואפשר שיאמר אומר שהוא קרא חכמה ההקדמות הראשונות ובינה התולדות המתחייבות מהם אלא שהביאור הראשון יותר נכון כי החכמה מיוחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות עצמיות ומיוחסות והבינה מתיחסת אל מה שיתבאר לנו בהקדמות רחוקות וזהו אמרו ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וזה שהארץ נמצא מה שהוא בעבור עצמה וימשך מהכחות אשר בה מה שימשך חיוב נגלה כאילו תאמר המשך מהחום הסימום והספוגיות וזולת זה מהאיכיות הנמשכות לאיכות איכות מהם ואולם השמים לא נמצא מה שבהם מציאות המרכז והכוכבים ושיעורי התנועות וביאורי הנטיים וזולת זה כמה שינהג מנהגם בעבור עצמותם כמו שביארנו בספר מלחמות ה' ולא ימשך מהכחות אשר בהם מה שימשך חיוב נגלה כאילו תאמר המשך מהם החום והקור ושאר האיכיות כי אין בהם מה שיתייחס לאלו האיכות כמו שהתבאר בטבעיות ולזה ייחס זה הסידור אשר בשמים באלו הענינים אל התבונה כי התבונה היא הוצאת דבר מתוך דבר אחר זולתו והחכמה היא הוצאת דבר מהדבר ההוא בעצמו באופן מה וזה כי הידיעה המגעת מהמופת האמתי היא מגעת מהדבר ההוא בעצמו כמו שהתבאר במלאכת ההגיון. מי יספר מספר השחקים בחכמה לבוא מהפרם בזה האופן אשר הוא בתכלית השלימות להשלים זה המציאות השפל עד שאם חסרה אחת מהתנועות הנמצאות לכוכב כוכב מהכוכבים היה בלתי אפשר שישלם זה המציאות השפל. ומי ישכיב ויניח באמצע העולם הגשמים הנופלים מן השמים רוצה לומר החלקים הארציים עד שיתלקו חלקי העפר בזה החוזק אשר הם בו לרוב הכבידות ובקשתם המרכז וחלקי הארץ ידובקו התדבקות חזק ואולם אמר זה לפי שלשחקים מרכזים מתחלפים כמו שביארנו במה שאין ספק בו בספר מלחמות ה' ולזה הוא נפלא למה ינוחו חלקי הארץ במרכז אחד מאלו הגלגלים יותר מהמרכזים האחרים.

האם

מצודת דוד

גבוה: (ל) ואפרחיו. ובעבור זה מצוי לו האוכל עד שאפרוחיו יגמעו דם ממה שיביא להם: ובאשר. ובמקום אשר ימצא בו חללים שם הוא לאכול בשר ולשתות דם כי למרחוק יביט ואין דבר נעלם ונכסה מעינו וכאומר הנה כל אלה בהשגחתו ואיך תשפוט שאיננו משגיח בשפלים (העולה מהמענה היא כי יוכיחנו אלוה לומר איך ערב לבך לגשת להרהר אחרי האם תבין כל מעשי אף יספר הנפלאות אשר לא יתכן לחשוב שבא מצד המערכה אבל בהשגחה המה ובהיות כן אין לכחש בהש"י עם שהוא מנגד להטבע וכלה א"כ תלונתו בדבר הגמול והעונש כי אז יקבל כל אחד כמפעלו ויוסף לספר מעשיו הגדולים באמור לו ומדוע אם כן לא תירא מלהרהר אחרי ויהיב לו עוד שלא בצדק שפט שאיננו משגיח בשפלים כי לא כן הוא

כי

מצודת ציון

ומתפש: (ל) ואפרוחיו. כן יקראו העופות בקטנותם כמו אפרוחים או ביצים (דברים כב): יעלעו. יבלעו כמו ובמת שכין בלועך (משלי כג):

כרוב

דימו כל ענין זה באהרן בפסיקתא דאחרי מות: (מענה ה׳): (ב) הרוב עם שדי יסור. הרב עם שדי אדם ישתרר: מוכיח אלוה יעננה. הבא להתוכח יענה דבריו: (מענה איוב): (ה) אחת דברתי. כלומר מעט אמרתי ולא אוסיף עוד. ויש פותרים אחת דברתי אשר אמרתי (לעיל ט) תם ורשע הוא מכלה לא אענה עוד. ושתים שאמרתי (לעיל יג) אל תעש עמדי לא אוסיף: (מענה ה׳ מן הסערה): (ח) האף תפר משפטי. האף תוכיח שצריך להפר משפטי ולהראות שהוא מעוקל:

עדה

תולדות אהרן תפר. עקרים מ״ד ס״ז וס״ט:

ממקום רחוק מאד מקום החללים וירוץ שמה: (ב) הרוב עם שדי יסור. שדרך מוסר הוא שיריב אדם עם שדי: מוכיח אלוה יעננה. איוב שיוכיח השם למה לא יענה על זאת: (ג) ויען איוב: (ד) הן קלותי. מגזרת קל וקרוב מגזרת קלון והפך הדבר כבד מגזרת כבוד: למו פי. כמ״מ והוי״ו נוסף כאלה למו: (ה) אחת דברתי. דברה אחת דברתי וכן ועשיר יענה עזות: (ו) מן סערה. כחבריו והטעם כי השם ענה את איוב על דבריו להוכיחו והודיעו כי איננו יודע דרכי השם שהם כלל אף כי הפרט וכאשר השלים השם להוכיחו שתק איוב ענה השם ואמר לו למה לא תענה והנה השיב מלה שאינה הגונה ואמר לא אשיב אז אמר לו השם אחר שלא תודה האמת ותחשוב בלבך כי אתה חכם אשאלך והודיעני וזה שתקת התרלה להפר משפטי החכמה ששמתי בעולם תרשיעני למען תצדק: (ט) ואם זרוע כאל לך. כשם: ותרעם

מ א וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב הֲרֹב עִם־שַׁדַּי יִסּוֹר מוֹכִיחַ אֱלוֹהַּ יַעֲנֶנָּה׃ ג וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר׃ ד הֵן קַלֹּתִי | מָה אֲשִׁיבֶךָּ יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ־פִי׃ ה אַחַת דִּבַּרְתִּי וְלֹא אֶעֱנֶה וּשְׁתַּיִם וְלֹא אוֹסִיף׃ ו וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִן סְעָרָה וַיֹּאמַר׃ ז אֱזָר־נָא כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ ח הַאַף תָּפֵר מִשְׁפָּטִי תַּרְשִׁיעֵנִי לְמַעַן תִּצְדָּק׃ ט וְאִם־זְרוֹעַ כָּאֵל | לָךְ

נ׳ חד מ״ל · ל׳ מ״ל · ב׳ · ל׳ · ד׳ · מן ק׳ · ב׳ ונסיב׳ · י״ו · ד׳. ו׳ ר״פ · בסי׳. כ׳

תמן הוא: א ואתיב יי ית איוב ואמר: ב אפשר דנצי עם שדי יתרדי מכסן אלהא יתיבניה: ג ואתיב איוב ית יי ואמר: ד הא אזדלזלית מה אתיבנך אידי שוית לפומי: ה חדא זמנא מללית ולא אתיב ותניניתא ולא אוסיף: ו ואתיב יי ית איוב מן עלעוליתא דצערא ואמר: ז זרז כדון היך גברא חרציך אשאלנך ותהודענני: ח הברם תשני דיני תחיבנני מן בגלל דתזכי: ט ואין אדרע היך

הרב ג׳ ב׳ חס׳ וא׳ מ״ל וסי׳ נמסר בסיפרא ריש סי׳ י״א: יעננה ב׳ וסי׳ וכפים מעץ יעננה: מוכיח אלוה יעננה: קלתי ל׳ חסר הן קלתי מה אשיבך: ולא אוסיף ד׳ ולא אוסיף עוד להכות את כל חי. ולא אוסיף עוד להניד את רגל ישראל. ולא אוסיף עוד להסיר את רגל ישראל. אחת דברתי ולא אענה ושתים: משפטי ז״ו וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ ל״ט ותהלים סי׳ י״ז: תצדק ד׳ ג׳ קמץ וא׳ פתח וסי׳ ספר אתה למען תצדק. החפץ לשדי כי תצדק. תרשיעני למען תצדק. למען תצדק בדברך בתרא פת״ח:

רלבג

כאשר תאמר ללביא טרף ותמלא חית כפירים כי ישחו במעונותיהם וישבו בסוכה למו ארב לטרוף מה שיגיע להם. ספר לא אוכל שיעשה להם מזונם בזה האופן אבל הוא מיוחס אל המקרה אם לא תטיב החכמה וההשגחה אשר סדרתי בהנהגות באופן שישלם להם מזונם. מי יכין לעורב צידו עד שישאר ממנו ולא ימות ברעב וזה כי ילדי העורב יתעו לבעדר מזונם וישועו אל השם דרך משל לתת להם אוכלם כי אין להם זולתו שימציאהו להם כי אין העורב מכין להם מזונם אבל הוא שונא אותם בהתהוותם אם מפני שטבעו זה כטבע ר״ל שאין לו זאת האהבה הדמיונית לבניו אם מפני היות צואתם לבנה בתחלת הענין ויחשוב מפני זה שאינם בניו כמו שאמרו קצת הקודמים ולזה הוא מבואר שמלאת להם מזונם הוא מיתרון ההשגחה והחכמה. הידעת עת לדת יעלי סלע ותשמור עת בוא חיל והחבלים לאילות ללדת והכוון בזה לפי מה שאחשוב שאלו לנער לידתן יהיה הולד בתכלית הסכנה ועם כל זה הולדים נצולים ליתרון השגחתי בהנהגות ויכולתי לעשות כל המצטרך. ולזה אמר התספור ירחים שתמלאנה הריונם בהם וידעת עת לידתנה כדי שתצילם אז. וזה שהם תרוב לצער הלידה ועוזר להם תכרענה בבואם להם חבליהם רוצה לומר שלא יתחזקו לעשות עצמם כדי שילדו ובזה תפתחנה ותשכרנה ילדיהן וזה כי הם תשלחנה חבליהם וציריהם ולא יעשו עצמם כבואם כדי שילדו כמנהג שאר הבעלי חיים. ועם זה ימלא תיתרון השגחתו בנמלת שיבריאו בניהם עד שלא יצטרכו לאמם ויגדלו בחוץ במה שימציאם מהמזון ולא יצטרכו שתזמינהו להם אמם אבל יצאו ולא שבו למו. מי שלח פרא חפשי שלא יהיה ביתיו ויהיה תחת ממשלת האדם ומוסרות ערוד מי פתח והתיר שלא ימשול האדם בו. הנה שמתי משכנו במדבר ובארץ מליחה. הנה לחזקו ישחק וילעג להמון קריה ולא יירא מהם ולא ישמע תשואות נוגש ר״ל שאין מי שינגוש אותו וימשול בו לחוזקו והוא שלא אליך שם משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל הוא אוכל עשב ולמה שהאדמה עד שיחפש הרים שירעה בהם במדבר ואחר כל ירוק ידרוש ולזה הוא מבואר שכמו זה הבעל חיים לא ישלם לו מזונו כי אם לחוזק השגחתי לפי שהוא במקום לא יעבד בו ולא יזרע ואין האדם ממציא לו מזונו והנה ישלם לו בזה האופן מזונו עד שהוא בזאת המדרגה מהחוזק ולזאת הסיבה לפי מה שאחשב זכר חוזק הראם והיות משכנו במדבר לפי שאינו טורף אבל הוא אוכל עשב. ולזה אמר היאבה הראם לעבוד אותך וילין על אבוסך כדי שתמציא לו מאכלו כמו הענין בבעלי חיים הביתיים. התקשור ראם בתלם עבותו אשר תשים על הראם תוכל לקשור אותו בתלם כדי שיחרוש וישדד האדמה. התבטח בו כי רב כחו ותעזוב אליו כל עבודת השדה ר״ל שתעשה בו במעשה השור והחמור. התאמין בו כי ישיב זרעך וגרנך יאסוף אל ביתך אם תעמוס התבואה עליו הנה עם אכלו עשב היה משכנו במדבר ושם המציא לו מזונו בדרך שיהיה בזה החוזק אשר הוא בו. הנה כנף עוף אחד שמו רננים היא נעלסה ר״ל שלוחיה תשים העוף ההוא עלז ושמח בהביטו בה והאשב בזה העוף ההוא הנקרא פאו״ן בלע״ז שישמח ויתענג ביופי כנפיו ונוצתו. וגם אברה של חסידה ונוצתה אשר אינם יפות תשימה נעלסה ואמר זה בתמיה מה הסיבה אשר בעבורה רבה שמחת זה העוף שמהם חסידה עד שלא תתן אל לבה לשמור מה שתולידהו. כי תעזוב לארץ ביציה ועל עפר תחמם אותם לבקעם ולא נתנה אל לבה לשים ביצה במקום נשמר והנה תשכח כי רגל תזורה וחית השדה תדושה. הקשיח הש״י אותה בניה להניחם במקום שיפסדו ולא יהיו לה ותשים יגיעה לריק ולא תפחד ותתן אל לבה שביציה נכונים להפסד בזה האופן כי הש״י שיכח אותה החכמה וההתבוללה בזה הענין לשאר הבעלי חיים ולא נתן לה חלק בבינה ההיא כעת במרום תגביה לעוף תלעג לסוס ולרוכבו ר״ל שלא תירא משום דבר ועם כל זה ימלאו הביצים ההם משומרים עד שישמר בזה מציאות המין ההוא מחוזק השגחת הש״י באלו הדברים. התתן לסוס תכונת הגבורה התלביש צוארו הרעם הגלגלה היוצאת ממנו האתה מסבב שירעש זה הרעש אשר הוא רועש כארבה ותהיה עולם עיטושו אימה לשומעיו. יחפרו רגליו בעמק מהגותו בהם בארץ כדרך הסוסים. ישיש בכח שיש לו ולא ירא מללאת נקראת כלי המלחמה. ישחק וילעג לעניינים המפחידים מהמלחמה ולא יחת ולא ישוב מפני חרב. בעבורו תרנה האשפה אשר שם החצים ולהב חנית וכידון כי הוא יהיה סבה שיעשו פעולותיהם להבה בעבר פחדו מן החרב. ברעש וברגזה יגמא ארץ בכח עד שהוא כאילו מגמא את הארץ ובולעה ולא יאמין כי קול שופר ר״ל שלא יירא מקול השופר אשר יריעו בו אנשי המלחמה בענין המלחמה עד שהוא לא יתרחק מן החרב עם היות בטבע כל בעלי חיים להתרחק מן המזיק וזה כולו הוא מחוזק השגחת הש״י בזה הנמלא. המבינתך יאבר נץ ויעוף הנץ מהפלא הבאוגיה בימי הקור ויפרוש כנפיו לנגד דרום מהרביעה המיוחד להתרחק מהתגבורת הקור כאשר ידע זה העוף בהתחלת האקלימים ושמה שיתקרב יותר אל משוב היום הוא יותר חם עד שיעוף שם הלא זה כולו מיתרון השגחת הש״י שנתן בהם זאת התבונה כמו שטבע להיותם נשמרים בה. האם על פיך יגביה הנשר לעוף על שאר העופות וירום קנו עד שעל שן סלע ומצודה ישכון ויתלונן ואמנם היה זה כן כי משם יוכל לראות מרחוק הטרף וימצא לו בזה האופן מזונו עד שאפרוחיו יעלעו דם הטרף אשר יביאו אליהם ובאשר ימצאו החללים שם הוא לקחת מגוף החללים לאכול האם זה הנשר בעל שכל עד שידע שכל מה שיגביה לעוף יוכל לראות יותר הדברים הרחוקים הלא הש״י מיתרון חכמתי והשגחתי שם טבעו באופן שיערב לו האויר ההוא הגבוה ויתכן לו מה זה התועלת. והכלל העולה מהדברים הוא שהשם יתברך הוכיח את איוב על מה שהיה חושב במעשיו ש״ש בשם חסרון וקיצור ר״ל במה שהיה מתרעם למה הניח השם יתברך איוב. האדם בזה הסידור אשר מהגרמים השמימיים שימשך אליו מהפועל מה שימשך עד שימצא הרע ונוטה לו בגדיק והרע לו ואם לא היה אפשר לש״י שיסדר זה באופן יותר טוב. למה ברא האנשים הקשי יום כי בהיות יותר נכחר להם ואמר הלא השם יתברך שאין ראוי לו לשפוט זה המשפט לפי שהוא בלתי משיג פעולות השם ומ״ד כך והמופת בדבר הראוי שהוא אלו ידיעה במה שהוא שופט עליו ועוד כי מה שספר השם יתברך מפעולותיו אשר נעלמו לאיוב הוא במה שיתברר ממנו שהשם יתברך הכל את הגבורה והחכמה לעשות כל מה שאפשר מן הטובה לזה המציאות בשפל והוא מגיע בו כפי מה שאפשר והנה זכר גם כן השם יתברך שמה שנכרת שימשך ממנו רע מה יש בו תועלת לכניע עונש לרשעים והוא אומרו וינערו רשעים ממנה והנה זה במאמר מורה כי הצדיקים לא יגיעום אלו הרעות ולזה אמר רשעים כי הרשעים לבד הם הנזוקים בו כמו שביאר אליהוא ובזה תועלת לשאר האנשים שיקבלו מוסר וייראו מהשם יתברך ותגיע להם הצלחת הנפש והנה כמו שהם בטבע בנפחים כח דוחה מה שהוא בלתי נאות להם כדי שלא יוזקו בו כן שם השם יתברך באופן מה כחות דוחים הרשעים מכלל האדם כדי שלא יזוקו בהם האנשים וזה אמנם היה ברע הנמשך במקרה מזה הסדור הנמשך מהגרמים השמימיים

מצודת ציון

(ב) הרוב. מלשון ריב: יסור. מלשון מוסר: (ד) למו פי. אל פי כמו למו בפיו (לעיל כט): (ז) אזר. חגור: כגבר. כאיש גבור: חלציך. מתניך: (ח) תפר. ענין הסרה ובטול: (ט) זרוע. ענין כח כי הוא נתון בזרוע: תכעס

מצודת דוד

כי משגיח אני בכל דבר אף בבע״ח ויספר אופן ההשגחה בהם): מ (א) ויען. מתחלה פסק מן מאמריו למען ישיב לו דבר מה וכאשר עמד ולא ענה השיב לו עוד: (ב) הרוב. הוא בה״א השאלה כי שאל לו האם אתה הרב עם שדי קבל מוסר מדבריו הלא המתווכח עם אלוה ראוי לו לענות תשובתו ומה זה תשתוק: (ד) הן קלותי. הנה הכרתי בעצמי שאני קל מאד ולא למדתי חכמה לדעת שהכל בא בהשגחה ומה זה הדבר אשר אשיב לך כי אין בפי מענה ולזה שמתי ידי אל פי ולא דברתי מאומה כאשר פסקת ממאמריך: (ה) אחת דברתי. כאומר הנה האחת אשר דברתי בראשית אמרי לקרוא תגר על אשר מסרת הכל ביד המערכה הנה דברתי אז אבל עתה לא אשיב עוד על דבריך להחזיק מאמרי כי עתה רואה אני שלא מסרת ביד המערכה אבל הכל בידך: ושתים. אבל שתי השאלות אשר שאלתי לומר אם הכל בא בהשגחה מדוע א״כ יבוא הרע על הצדיק וטוב על הרשע הנה עם כי עדיין לא אדע תשובה עליהם עכ״ז לא אוסיף עוד לשאול כי יראתי להרהר אחריך: (ז) אזר נא וגו׳. הוא ענין זריזות כי החגור במתניו הוא מזורז: אשאלך. אני אשאלך ואתה הודיעני תשובה עליהם והשאלה היא אשר שאל ואם זרוע וגו׳ וכדומה אמר שישיב לו שמודה הוא להדברים שאלה: (ח) האף. חזר להשיבו גם על זאת ואמר לו וכי גם משפטי תפר וכאומר הלא זה קשה מהראשונה כי תחשוב שמשפטי בטל על כי לא אשיב לאיש כגמולו: תרשיעני. רצה לומר הרשיע משפטי בעבור כי תחשוב הוהך לצדיק כי על רשע וטוב לו אין מקום לתמוה על כך כי מי יודע מטמונו של חבירו הצדיק הוא אם רשע אבל עיקר תמיהתו היה על צדיק ורע לו ובעבור עצמו יתמה כי חשב עצמו לצדיק והיה מעונה מאד ואמר לו המקום וכי בעבור מחשבתך תרשיע משפטי: (ט) ואם זרוע. כי הנה האדם עפוי סוף בגלם

רשי

(י) עדה. לשון עדי ותכשיט: (יב) והדוך. ל' דכו במדוכה (במדבר יא): (טו) בהמות. מוכן לעתיד: (טז) כחו במתניו. גידיו מעוכים ונסתרים ולא נתקו לגמרי: בשרירי. כמו שררך (שיר ז): (יז) יחפוץ. כמו יחפוז מתקשה וכן בלשון חכמים דחפיזא כי אופתא (חולין מז) קשה כעץ: פחדיו. ביציו: ישורגו. גדילים כמו וישתרגו (איכה א) או שריגי מטה בלשון משנה והוא ל' גדיל: (יח) אפיקי. חזק: גרמיו. עצמיו: כמטיל. כמשאוי של ברזל: (יט) ראשית דרכי אל. מבראשית נברא ראש לבהמות: העושו. הקב"ה בעצמו ישחטנו: (כ) כי בול הרים ישאו לו. ובספר תהלים כתוב בהמות בהררי אלף. אלף הרים נשאו לו יבול ובכל יום רועה את כולם: (ע"כ יסד רש"י מכאן ואילך

אבן עזרא

ותרעם. בקול כאשר ירעם אל קול הרעם: (י) עדה נא. מגזרת עורד עדיך: (יא) עברות אפיך. כי באף יראה הכעס: (יב) והדוך. אין לו חבר כתי רמוס והטעם אם יש לך גבורה הדוך על גאה והזכיר מהגאים' שנים האחד בהמות שהוא ביבשה והשני לויתן שהוא בים: (יג) חבוש. כמו ולא חובשו: בטמון. כמו בעפר והטעם כפול: (יד) אודך. כמו ומודה ועוזב ירוחם: (טו) בהמות. שם בהמה גדולה אין ביישוב גדולה ממנה. וטעם עמך לפי שהיתה ביבשה כי באחרים יזכור הלויתן שהוא בים ויש אומרים כי טעם עמך שהבהמות נולדו ביום אחד עם אדם הראשון וזה דרך דרש: חציר כבקר יאכל. בעבור זה אמרו המפרשים שהוא הפיל ואיננה ראיה גמורה: חציר. עשב כמו תצמיח הרים חציר: (טז) ואונו. כחו כמו כחי וראשית אוני: בשרירי בטנו. כמו לא כרת שרך: (יז) יחפוץ. יעמיד ואין לו ריע ומתיח במקרא והמפרשים הוציאוהו מגזרת חפץ ואין לו בו חפץ: פחדיו. תרגום מרוח אשך פחדין והם הביצים: ישורגו. ישתרגו מגזרת שריגים ישתבכו: (יח) אפיקי. חזקים כנחשת והגלים החזקים נקראו כן: כמטיל ברזל. אין לו חבר והמ"ם בו שרש ופירושו לפי מקומו ככה: (יט) הוא ראשית דרכי אל. בבריאת החיות וכל הבהמות כי למעלה מכולם הוא: העושו. הטעם מי שעשהו יוכל להרגו: (כ) כי בול הרים. כמו יבולה והטעם שההרים ישאו לו יבול: ישחקו

וּבְקוֹל כָּמֹהוּ תַרְעֵם׃ י עֲדֵה־נָא גָאוֹן וָגֹבַהּ וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבָּשׁ׃ יא הָפֵץ עֶבְרוֹת אַפֶּךָ וּרְאֵה כָל־גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ׃ יב רְאֵה כָל־גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם׃ יג טָמְנֵם בֶּעָפָר יָחַד פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוּן׃ יד וְגַם־אֲנִי אוֹדֶךָּ כִּי־תוֹשִׁעַ לְךָ יְמִינֶךָ׃ טו הִנֵּה־נָא בְהֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמָּךְ חָצִיר כַּבָּקָר יֹאכֵל׃ טז הִנֵּה־נָא כֹחוֹ בְמָתְנָיו וְאֹנוֹ בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ׃ יז יַחְפֹּץ זְנָבוֹ כְמוֹ־אָרֶז גִּידֵי פַחֲדָו יְשֹׂרָגוּ׃ יח עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל׃ יט הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי־אֵל הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ׃ כ כִּי־בוּל הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יְשַׂחֲקוּ־שָׁם׃

אֱלָהָא לָךְ וּבְקָל דִּכְוָתֵיהּ תַּכְלֵי׃ י אַתְקֵין כְּדוּן גּוּתְנוּתָא וְגוּבְהָא וְזִיוָא וְשִׁבְהוֹרָא תִּלְבַּשׁ׃ יא בַּדַּר רוּגְזָתָא דְנַחִירָךְ וַחֲמֵי כָּל גֵּיוְתָן וּמַכְכְנֵיהּ׃ יב חֲמֵי כָּל גֵּיוְתָן וְתַבְרִנֵּיהּ וְתַעְדֵּק חַיָּבַיָּא בְּאַתְרֵיהוֹן׃ יג טַמְעִנּוּן בְּעַפְרָא כַּחֲדָא אַפֵּיהוֹן כְּבוֹשׁ בְּטוּמְעָא׃ יד וּלְחוּד אֲנָא אוֹדֵינָךְ אֲרוּם תִּפְרוֹק לָךְ יְמִינָךְ׃ טו הָא כְדוּן בְּעִירָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ עִסְבָּא הֵיךְ תּוֹרֵי יֵיכוֹל׃ טז הָא כְדוּן לְוְיָתָן דְּחֵילֵיהּ בְּחַרְצוֹי וְתוּקְפֵיהּ בְּפָרַת דִּכְרֵסֵיהּ׃ יז כָּפַף דּוּנְבֵיהּ הֵיךְ כְּאַרְזָא וְתָנַיָּא דְפַחֲדוֹי מִשְׁבְּשִׁין׃ יח אַבְרוֹי תַּקִּיפִין הֵיךְ פַּצִּידֵי נְחָשָׁא גַּרְמוֹי הֵיךְ מַטְלָנָא דְפַרְזְלָא׃ יט הוּא שֵׁירוּיָא אוֹרְחָתֵיהּ דֶּאֱלָהָא דַּעֲבָדֵיהּ יְקָרֵב סַיְפֵיהּ׃ כ אֲרוּם עֲלַל טוּרַיָּא יְסוֹבְרוּן לֵיהּ וְכָל חֵיוַת

חפץ ל' עדה נא גאון וגבה וכל קרי' חלוף חפץ: הכניעהו ל' ראה כל גאה והוא חד מן מלין דמשמשין הו בסוף תיבותא וסי' גמסר במסרה רבתא במערכת אות הה"א בס"ד: חבוש ג' חד מל' וסימ' ביום חבש ה' את שבר עמו. פניהם חבש בטמון. פארך חבוש עליך. בתרא מל': בבקר ג' דגשים וסי' ופרה ודוב תרעינה. זאב וטלה ירעו. חציר כבקר יאכל: עצמיו אפיקי חד מן ט' פסו' בקרי' אית בהון ב' מילין דפתרונהן חד וסימ' ואגו זקנתי ושבתי. כי עשית משפטי ודיני. עדי וסהדי במרומים: מי שלח פרא חפשי ומוסרות ערוד. עד זקנה אני הוא ועד שיבה. עצמיו אפיקי נחושה גרמיו. גם שב גם ישיש בנו. דין ומשפט יתמוכו. שמחה וששון ליהודים:

תולדות אהרן נפריוי. כ"ג עד ו

רלבג

בשמימיים אשר הוא מכוון להזיק לרשעים כמו שקדם: ויען ה' את איוב ויאמר. וכראות הש"י שלא היה איוב עונה אותו דבר אמר כאשר הוא נקיתם מוכר מהרע ככה נאדם שיהיה הנזכר בו עם הש"י ואם ראוי כמי שיתווכח עם הש"י שיענהו השם על התוכחת והטענה בכיה ועם כל זה ככר עשיתי לפנים מסורת הדין להשיב על דבריך או ירצה בזה ואם מי שאלוה מוכיח אותו יענה על התוכחת ההיא ויעיד דברים כנגד הש"י או ירצה שמי שיתווכח עם הש"י ראוי שיענה על תוכחתו כשידבר עמו ולזה ראוי לך להשיב על דברי או להודות בהם. ויען איוב את ה' ויאמר. הן אני נקלה מאד מה אשיבך על דבריך אלא הנה שמתי ידי למו פי הנה פעם אחת דברתי עמך ואיני עונה על דבריך ושנית אדבר ואראה אם יש תשובה להשיב על דבריך ולא אוסיף... מדו בשנה ששיבה אחר השתים עשרה שנה שעבדו את כדרלעומר או ירצה הרלק בזה והוא יותר נכון הנה אני הייתי סובר שהרשע והטוב נמלא בטובות והרעות שמגיעות לאנשים מפני לדדים כנד האחד מפני הרע שימלא מגיע לנדיקים וכנד השני מפני הטוב שימלא מגיע לרשעים עד שכבר ינללו מהרע בעת בואו לשכניהם כמו שזכר באומרו מדוע רשעים יחיו וגו' כי ליום איד יחשך רע וגו' והנה כנד האחד שדברתי והוא מה שטענתי מהרע שימלא נופל לנדיקים כנני מניח ועוזב אותו ולא אענה לך דבר עליו לפי שכבר התבאר לי סותר הספק בו ממה שזכר אליהוא בביאור השנית לא סותר עדיין הספק בה כביאור לא בדברי אליהוא ולא בדברי הש"י ואיני מוסיף לטעון לך דבר ואני הטענה השנית והיא ההצלחה הנמצאת לרשעים ... השונות והרעות המגיעות לאנשים מהש"י א' ניאות וקילור אם היו נעזבים אל המקרים השמימיים אשר סדרו בזה האופן ולא היה יכולת לסדרו באופן יותר מתוקן להגיע לאיש כמעשיו וכפרי מעלליו: ביאור מלות המענה ויען ה' את איוב מן הסערה ויאמר: (ט) תרעם. תעשה קול חזק ומרעיש כמוהו: (י) עדה נא גאון וגובה. לבוש ותעדי גאוה כמו שאני עושה להיות הגבוה במותם: (יא) הפץ. פזר: (יב) והדוך רשעים תחתם. שבור וכתת הרשעים במקומם: (יג) חבוש בטמון. חבשם במאסר ובמחבא או ירצה שימותם ויתגלגלו בעפר והוא מהבא הקבר: (טו) בהמות. הוא בעל חיים שמו כן: (טז) ואונו. וכחו: בשרירי. הוא הטבור: (יז) יחפוץ זנבו. יניע זנבו בחוזק ובמהירות והנה הנדי"ר תמורה... גידי פחדיו ישורגו. גידי ביציו יתערבו ויסתבכו: (יח) אפיקי נחושה. הם התיכות חזקות מנחשת והוא הברזל הקשה אצו"ר בלע"ז: גרמיו כמטיל ברזל. עצמיו כחתיכת ברזל והענין כפול במלות שונות: (יט) העשו. העושה אותו: (כ) בול. כמו יבול: ישחקו שם. ר"ל שלא ייראו ממנו לפי

מצודת דוד

בנלם אלהים וכאשר ימלא שלם בעלמו שלא ימשה נטיה מה מדרך ה' הנה כחו רב מאוד וימשול בכל דבר ואף בגבת השמים וכענין שנאמר שמש בגבעון דום וכו' וידום השמש וכו' ולא היה כיום וכו' לשמוע בקול איש (יהושע י) ולזה אמר לו איך תחזיק עלמך לנדיק וכי אם יש לך כח הזרוע כמו האל למשול בכל דבר וכי תרעם כמוהו בקול לגזור מה על נבא השמים כאשר יאות לנדיק שלם ואמתי: (י) עדה נא. כלומר נסה עתה לבחון הדבר וקשוט עלמך בגאון ובגובה ותלבש עלמך בהוד והדר לעשות מעשים נפלאים: (יא) הפץ. פזר עברת אפך והעסך על רשעי עם לענשם ברוח שפתיך וראה כל גאה והשפילו. ר"ל תן עיניך בו והשפילהו כאשר ראוי ויאות לנדיק שלם: (יב) ראה וגו'. הוא כפל ענין במ"ש: והדוך. במאמר פיך הדוך את הרשעים במקומם: (יג) טמנם. את כולם יחד טמנם בעפר וחבוש את פניהם במקום טמון והסתר ר"ל גזור עליהם שפלות והכנעה וכתיבה ותראה אם תתקיים גזרתך: (יד) וגם אני אודך. כאשר תהיה במעלה ההיא אשר זכות ימינך תושיע לך להיות כח הזרוע הזאת הנה גם אני אודך לומר עליך שלדיק גמור אתה אבל עתה הואיל ולא כן הוא מה לי במה שאתה לבדך חשבת עלמך לנדיק: (טו) הנה נא בהמות. כלומר כי אם היית לדיק גמור באמת לא היה קורה ידי מלבלם גמול אם אמנם עשיתי בריות נפלאות כאלה אשר מי יעמוד למולי למחות בידי מלשלם גמול והנה האחת היא הבהמה אשר בראתי בשבעת ימי בראשית והנה עתה עודנה עמך ולא מת: חציר. עם כי רבים ימיו לא בא בפיו בשר טריפה מעולם כי יאכל עשב השדה כבקר: (טז) הנה נא כחו וגו'. כלומר עם כי לא למד לטרוף טרף ולא נודע א"כ כחו בפועל מ"מ הכח שמור אצלו במתניו והוא בעל כח בעלם: ואונו וגו'. וכחו בטבור בטנו והוא כפל ענין במ"ש: (יז) יחפוץ. ימהר להניע זנבו אשר הוא כמו אילן ארז בגודל ובעובי: גידי פחדיו. גידי ביציו המה עבים כאלו היו ענפי אילן: (יח) אפיקי נחושה. ים להם חוזק הנחושת: גרמיו. עלמיו כדבר עב וכבד של ברזל והוא כפל ענין במ"ש: (יט) הוא ראשית. ר"ל אותו ברא ראשון לבהמות: העושו. לרב חזקו אין מי יוכל לו רק ה' אשר עשהו הוא בעלמו יגיש אליו חרבו להכותו נפש: (כ) כי בול. כי ההרים נושאים ומצמיחים לו

מצודת ציון

תרעם. מל' רעם ורעש: (י) עדה. מל' עדי וקשוט: גאון. גאוה: (יא) הפץ. פזר כמו יפץ קדים (לעיל לח): עברות. מל' עברה וזעם: (יב) הכניעהו. מל' הכנעה: והדוך. ענין כתישה כמו תשב אנוש עד דכא (תהלים צ): (יג) טמנם. ענין הסתרה במקום נסתר כמו והם טמונים באהלו (יהושע ז): חבוש. ענין תפישה וקשירה כמו מחבש נשברות חבש (לעיל ה): (טו) נא. עתה: בהמות. כך שמו בהמות וכמ"ש בהמות בהררי אלף (תהלים נ) והוא שור הבר: (טז) ואונו. וכחו כמו מצאתי און לי (הושע יב): בשרירי. בטבורו כמו שררך אגן הסהר (ש"ש ז): (יז) יחפוץ. יחפוז בד"ר במקום ז"ין כי דסגר"ן מתחלפים וכן בלשון חז"ל מכונת מכירות: פחדיו. ביציו כי מרוח אשך (ויקרא כב) ת"א מרים פחדין: ישורגו. ענין סעיף וענף כמו שלשה שריגים (ויקרא מ): (יח) אפיקי. ענין חוזק כמו ומזיח אפיקים רפה (לעיל יב): גרמיו. עלמיו כמו חמור גרם (משלי כה): כמטיל. ענין משא כבד כמו ונטל החול (שם כז): (כ) בול. כמו יבול בחסרון פ"א הפעל וכן כל מבול (לקמן מב) ומשפטו לו

אבן עזרא

שם. עמו כי איננו דורס: (כא) צאלים. כמו צללים והאל"ף תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהרים ארצו: בסתר קנה. גובה שיש על הנהרים: ובצה. כמו בבאתיו וגבאיו מקום הטיט: (כב) יסכוהו צאלים. להיות צללו: (כג) יעשוק נהר. כל כך הוא גדול כאשר ישתה מי הנהר יראה שחסרו המים על כן אמר מלת יעשוק: ולא יחפוז. לא ישתה בחפזון כי לא יפחד מחיה ואדם. וכן יבטח כי יגיח. כמו מגיח ממקומו והטעם קרוב מיציאה וכן אתה גוחי מבטן: (כד) בעיניו יקחנו. כאילו יקח הירדן בעיניו כי יחשוב שישתהו כולו וכאילו במוקשים ינקוב אפו שיפתח נחיריו לשאוף: (כה) תמשוך לויתן. חסר ה"א התימה: בחכה. ברשת: תשקיע. קרוב מגזרת ותשקע האש: אגמון. (כו) ידוע כמו גומא כמנהג צדי הדגים: (כז) רכות. מלות רכות: (ל) יכרו. יכרה עליו חברים מגזרת ויכרה להם כטעם סעודה והטעם גנבים שהתחברו: כנענים. סוחרים: (לא) בשכות. כמו לשכים בעיניכם והטעם התמלא עורו בשכים עד שתקחנו: בצלצל דגים. אין לו חבר הטעם כדמות חוח בעצמות הדג בו יתפשו הדגים שיקוב בו הראש: (לב) שים עליו כפך.

תרגום

בְּרָא יַנְחֲכוּן תַּמָן׃ כא תְּחוֹת
טְלָלַיָא יִגְנֵי בְּטַמּוּר קַנְיָא
וְעַרְקָא׃ כב יְטַלְלוּנֵיהּ טְלָלַיָא
גְנוּנֵיהּ יַחְזְרוּנֵיהּ עַרְבִין דְנַחַל׃
כג הָא יִטְלוֹם נַהֲרָא וְלָא
אִתְבְּהֵל יִתְרְחֵץ אֲרוּם נְגִיד
יַרְדְנָא לְפוּמֵיהּ׃ כד בְּעֵינוֹי
יִסְבְנֵיהּ בְּתוּקְלַיָא יִנְקוֹב
נְחִירֵיהּ׃ כה תִּנְגִיד לִוְיָתָן
בְּחַכְּתָא וּבְאַשְׁלָא תִּקְדַּח
לִישָׁנֵיהּ׃ כו אֶפְשַׁר דִּתְשַׁוֵי
אוּנְקְלָא בִּנְחִירֵיהּ וּבְסִלְוָא
תִּנְקוֹב לִיסְתֵּיהּ׃ כז אֶפְשַׁר
דִּיסְגֵי לְוָתָךְ בָּעוּתִין אִין יְמַלֵּל
לְוָתָךְ רַכִּיכָן׃ כח אֶפְשַׁר
דִּיגְזוֹר קְיָם עִמָּךְ תִּזְבְּנִנֵּיהּ
לַעֲבַד פְּלַח לַעֲלָם׃ כט אֶפְשַׁר
דְּתַנְחֵךְ בֵּיהּ הֵיךְ צִפְּרָא
וְתִקְטוֹרְנֵיהּ לְטַלְיָתָךְ׃
ל יַעַבְדוּן עֲלוֹי חַכִּימַיָא
שֵׁירוּתָא יִפַלְגוּנֵיהּ בֵּין תַּגְרַיָא׃
לא אֶפְשַׁר דְּתַמְלֵא בִּמְטַלַּלְתָּא
מַשְׁכֵּיהּ וּבִגְנוּנָא דְנוּנַיָא רֵישֵׁיהּ׃ לב שַׁוֵי עֲלוֹי אַיְדָךְ אִדְכַּר קְרָב לָא תוֹסִיף׃

איוב מ

כא תַּחַת־צֶאֱלִים יִשְׁכָּב בְּסֵתֶר קָנֶה
וּבִצָּה׃ כב יְסֻכֻּהוּ צֶאֱלִים צִלְלוֹ
יְסֻבּוּהוּ עַרְבֵי־נָחַל׃ כג הֵן יַעֲשֹׁק
נָהָר וְלֹא יַחְפּוֹז יִבְטַח | כִּי־יָגִיחַ
יַרְדֵּן אֶל־פִּיהוּ׃ כד בְּעֵינָיו יִקָּחֶנּוּ
בְּמוֹקְשִׁים יִנְקָב־אָף׃ כה תִּמְשֹׁךְ
לִוְיָתָן בְּחַכָּה וּבְחֶבֶל תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁנוֹ׃
כו הֲתָשִׂים אַגְמֹן בְּאַפּוֹ וּבְחוֹחַ תִּקֹּב
לֶחֱיוֹ׃ כז הֲיַרְבֶּה אֵלֶיךָ תַּחֲנוּנִים
אִם־יְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַכּוֹת׃ כח הֲיִכְרֹת
בְּרִית עִמָּךְ תִּקָּחֶנּוּ לְעֶבֶד עוֹלָם׃
כט הַתְשַׂחֶק־בּוֹ כַּצִּפּוֹר וְתִקְשְׁרֶנּוּ
לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃ ל יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים
יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים׃ לא הַתְמַלֵּא
בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ וּבְצִלְצַל דָּגִים רֹאשׁוֹ׃
לב שִׂים־עָלָיו כַּפֶּךָ זְכֹר מִלְחָמָה
אַל־תּוֹסַף׃

רשי

ואילך אינו לשון רש"י): (כא) צאלים. צל אילנות: (כב) יסוכוהו צאלים צללו. אותו צל של סתר קנה וביצה מסוכך ומסוכסך באילנות (הרבה): (כג) הן יעשוק נהר ולא יחפוז. פרת שמימיו פרים ורבים והוא נהר גדול עושקו וגוזלו מן הבריות בשתותו: ולא יחפוז. לא מתקשה בטנו על שתייתו כמו יחפוז זנבו: יבטח כי יגיח ירדן. בטוח הוא למשוך כל הירדן לפיהו אילו היה שותה שם כמו גוחי מבטן (תהלים כב): (כד) בעיניו יקחנו. המקום יקחנו בהביטו בו ונרעד מאימתו: במוקשים. כלי אומנות של ציידים שצולים בהם דגים: (כה) תמשך לויתן וגו'. כאשר תמשכנו בחכה ותשים אגמון באפו הידבר אליך תחנוני' כלומ' לא תוכל (להתקרב אליו) בכלי מצודה: תשקיע לשונו. תשקיע חבל בלשונו להוציאו ממקומו: (כו) אגמון. הוא כפוף כמו כיפה ואגמון (ישעיה ט) ועשוי של ברזל לצוד בו דגים: התשים. אם תשים אגמון באפו להוציאו מן הים: ובחוח. כלי של ציידי דגים: תקוב. כמו תנקוב: (כז) הירבה אליך תחנונים. אם ירבה לך תחנונים ויבקש על נפשו שתניחהו: אם ידבר. כפל מלה: רכות. דברים של תחנונים: (כח) היכרות ברית עמך. אם יכרות ברית לעבדך שתקחנו להיות לך עבד עולם: (כט) התשחק. אם תשחק ותטייל בו כאילו הוא צפור קטן: ואם תקשרנו. לנוערי (ס"א לנורך) נעריך הקטנים שיטיילו בו כצפרים הקטנים שנותנין לתינוקות לטייל ולפייסו: (ל) יכרו עליו חברים. אם יכרו ויחכמו עליו חברים ומכשפים לצוד אותו להוציאו מן הים ע"י מכשפות שיחלוהו ויחלקוהו בין תגרים כענין שעושים ציידי הים שצדין דגים גדולים בחכמתם ובאים התגרים וקונים מהם: יכרו. לשון כורה שוחה (ירמי' יח): חברים. לשון וחובר חבר: כנענים. תגרים: (לא) התמלא. אם תמלא תאותך ותעשה סוכות מעורו: ובצלצל דגים ראשו. ואם תעשה מראשו צלצל דגים כפל לשון: צלצל. סוכת דגים ולסוכה עשויה מראשו קורא אותה צלצל דגים לפי שעשויה ממנו: צלצל. אמבירי"ן בלעז לשון צל הוא והוא מתיבות כפולות כמו ירקרק אדמדם (ויקרא יד) פתלתל (דברים לב) קעקע (ויקרא יט): (לב) שים עליו כפך. התגבר לערוך

מסורה

פיהו כ"ב וסי' נמסר בריש שיר השירים בס"ד: בחכה ב' וסי' כלה בחכה העלה. תמשך לויתן בחכה: אגמון ג' חסר בליש' וסי' הלכוף כאגמן ראשו. התשים אגמן באפו. כדוד נפוח ואגמן: לעבד עולם ג' בליש' וסי' עבד עולם. ואף לאמתך תעשה כן: והיה לי לעבד עולם דאכיש. היכרת ברית עמך תקחנו: כצפור ג' דגשים וסי'.

רלבג

שאינו טורף: (כא) צאלים. אילנות וקרא צאלים להיותם בעלי צל: ובצה. טיט ורקק: (כב) יסכוהו צאלים צללו. ישימו לו האילנות לסוכה ויהיה לו צל: יסבוהו ערבי נחל. שקיפו אותו סביב ערבי נחל להיות לו צל: (כג) יעשוק. יגזול מימיו: ולא יחפוז. ולא ימנע הנהר בחפזון כמו שהיה עושה בראשונה: יגיח ירדן אל פיהו. יוציא מי הירדן ויכניסם אל פיהו והוא מגזרת בגיחו מרחם: (כד) בעיניו יקחנו במוקשים ינקב אף. ידמה בעיניו שיקח כל הנהר וישתה אותו עד שיפסיל אפו בשתותו ויגיע לתחתית הנהר וינקב אפו כמוקשים הנמצאים שם או ישוב על לויתן ואמר כאלו יראה בעיני האדם שיוכל לקחת אותו כמו שיקח שאר הדגים וינקוב אפו במוקשים ללכדו בחכה. הוא הרשת שצדין בה הדייגים: (כה) ובחבל תשקיע לשונו. האם בחבל שתשקיע בים תוכל למשוך לויתן ולצוד אותו כשיתחבך הוא אשר ברשת החבל בלשונו: (כו) אגמון. הוא ההיה הכד שצדין בו הדגים: תקוב. תנקוב: (ל) יכרו. יסעדו מגזרת כירה גדולה: חברים. הם השיהרים שמתחברים ביחד: יחצוהו. יחלקוהו: כנענים. סוחרים: (לא) התמלא. התכרות: בשכות הוא

מצודת ציון

ומשפטו יכל ויבול ענינו צמח האדמה כמו יבול הארץ (שופטים ו): (כא) צאלים. מל' צל: ובצה. ענינו טיט סלא כמו היגאה גומא בלא בצה (לעיל ח): (כב) יסוכוהו. מלשון סכך: ערבי נחל. שם אילני סרק הגדלים אצל הנחל: (כג) יעשוק. מל' עושק וגזל: נהר. ר"ל כל נהר אשר ישתה ממנו: יחפוז. מל' חפזון ומהירות: יגיח. ענין המשכה כמו בגיחו מרחם יצא (לעיל לח): (כד) בעיניו. הבי"ת סבא במקום עד כמו בשמים חסדך (תהלים לו) ומשפטו עד השמים ועיניו הוא ענין מעין מים כמו עין המים (בראשית טז): (כה) בחכה. הוא מכלי הצדים כמו משליכי ביאור חכה (ישעיה יט): תשקיע. ענין שימת הדבר בעומק כמו ככה תשקע בבל (ירמיה נא): (כו) אגמון וחוח. גם הם מכלי הצדיה האגמון הוא כעין מחט כפוף כגומא שע"פ המים: (ל) יכרו. ענין סעודה כמו כרה גדולה (מ"ב ו): חברים. בעלי הקסמים כמו וחובר חבר (דברים יח): יחצוהו. ענין חלוקה כמו ותחץ לארבע רוחות (דניאל יא): כנענים. סוחרים כמו כנעניה נכבדי ארץ (ישעיה כג): (לא) התמלא. ענין חתוך וכריתה כמו ימולל ויבש (תהלים צ): בשכות. מל' שכין ועם היא בשי"ן וכן ושמת שכין בלועך

מצודת דוד

לו יבול לאכלו ומצויה היא לו ולזה הוא רב כח כי לא יחסר לחמו ועם כל רב כחו ישחקו כל חית השדה במקומו ולא יטרוף מי מהם להחרידם משם: (כא) התחת. כאלו אמר התחת ותחסר ה"א התימה בדבר המובן וכמוהו רבים ור"ל וכי ישכב תחת צאלים הלא לרב גדלו אין צאלים בעולם לסכך עליו ובהשגחתי יתקיים מבלי צל להגן עליו בחמה מפני החמה: בסתר וגו'. ר"ל וכי ישכב בסתר קנה או בסתר גומא הגדל בבצה: (כב) יסכוהו. וכי יסכהו צאלים אשר המה ראוים להיות צללו לפי גדלו הלא אין בעולם צל הראוי לכסותו: יסבהו. וכי יסבבו אותו ערבי נחל לעבות עליו צל מפני החמה הלא כמוהו כאין וכפל הדבר רבות פעמים במ"ש המורה על גודל המניעה: (כג) הן יעשוק. בא בדרך השאלה לומר הנה מושכו כולו אל פיו כאלו עשקו: ולא יחפוז. עם כי לא ימהר לשתות בחפזון וא"כ נמשך עוד המים במשך זמן השתיה מ"מ שותה את כולו ואף הנמשך בזמן השתיה: יבטח. בוטח הוא בעצמו אשר יוכל למשוך אל פיו כל מי הירדן: (כד) בעיניו. את כל הירדן יקח אל פיו עד המעינות מקום נביעתו שהוא נובע ממערת פמיס: במוקשים. ככדי לשתות הכל ישפיל פיו עד קרקעית הירדן וינקוב אפו בהמוקשים אשר בירדן כאבנים וכדומה כי יפגע בהם באפו והוא מדרך הפלגה וגוזמא וענין מליצה: (כה) תמשוך. כאלו אמר התמשוך ותחסר ה"א התימה בדבר המובן ובא עתה לספר מפלאות גבורת הלויתן ואמר לו וכי תמשוך את הלויתן מן המים בחכה כאשר ימשכו יתר הדגים: ובחבל תשקיע לשונו. הוא הפוך וכאלו אמר ותחבל תשקיע בלשונו וכן והשם בפוך עיניה (מ"ב ט) ומשפטו ותשם פוך בעיניה ור"ל וכי תשים את החבל תוך עומק לשונו למשכו אחריך: (כו) התשים. וכי תשים אגמון באפו וכי תנקוב לחיו בחוח כדרך אשר יעשו ליתר הדגים לאודם כי לרב כחו לא יועיל התחבולה אף זרוע עם גבורה: (כז) הירבה. וכי ירבה לך תחנונים דברים רכים בכדי לעזבו לנפשו וכאומר הלא א"א לצודו ואיך יחנן אליך לעזבו: (כח) היכרות. וכי יכרות עמך ברית שתקחנו לעבד עולם ותשלחו בברית זה: (כט) התשחק. וכי תלעיג בו כאשר תלעיג בצפור אשר תתן לפניו גרעיני תבואה אל הפח והוא יוקד בו לאכול ונלכד שם וזהו השחוק שעם הצפור אשר ירמהו לרדת אל הפח ואמר וכי גם את הלויתן תוכל לצוד בתחבולה כזאת: ותקשרנו. וכי תקשור אותו לבל יברח ותמסור אותו לנערותיך לשחק בו כאשר יעשו בצפור קטן: (ל) יכרו. וכי חוברי חבר ילדוהו בקסמים שבידם ויכרו ממנו כרה גדולה וסעודה חשובה או האם יחצוהו לחלקים בין הסוחרים אשר יקנוהו מידם: (לא) התמלא. ואף אם תצודו וכי תכרות בסכינים את עורו להפשיטו מעליו הלא עורו קשה עד מאד ואין לחתכו בסכין: ובצלצל. וכי תשקיע את ראשו בכלי

הצייד

מא [א] הֵן־תֹּחַלְתּוֹ נִכְזָבָה הֲגַם אֶל־מַרְאָיו יֻטָל׃ [ב] לֹא־אַכְזָר כִּי יְעוּרֶנּוּ וּמִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצָּב׃ [ג] מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם לִי־הוּא׃ [ד] לֹא־אַחֲרִישׁ בַּדָּיו וּדְבַר גְּבוּרוֹת וְחִין עֶרְכּוֹ׃ [ה] מִי־גִלָּה פְּנֵי לְבוּשׁוֹ בְּכֶפֶל רִסְנוֹ מִי יָבוֹא׃ [ו] דַּלְתֵי פָנָיו מִי פִתֵּחַ סְבִיבוֹת שִׁנָּיו אֵימָה׃ [ז] גַּאֲוָה אֲפִיקֵי מָגִנִּים סָגוּר חוֹתָם צָר׃ [ח] אֶחָד בְּאֶחָד יִגַּשׁוּ וְרוּחַ לֹא־יָבוֹא בֵינֵיהֶם׃ [ט] אִישׁ־בְּאָחִיהוּ יְדֻבָּקוּ יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ׃ [י] עֲטִישֹׁתָיו

ל' חסר · ס"א מ"ס. ב' · ל' . ג' · לו ק' · ג' מ"ע · ד' מ"ע · ס' וכל זהב סגור · ב' כ"ף . ד' כלים' . ב' · ל'

[א] הָא אוֹרִיכוּתֵיהּ מְכַדְּבָא הַבְרַם לְמֶחֱמֵי יִטְלוֹק׃ [ב] לָא אַכְזְרָאָה אֲרוּם יְעִירְנֵיהּ וּמַן הוּא קֳדָמוֹי יִתְעַתַּד׃ [ג] מַן אַקְדִּימַנֵנִי בְּעוֹבָדֵי בְּרֵאשִׁית וַאֲשַׁלֵּם הֲלָא כָּל תְּחוֹתֵי שְׁמַיָּא דִילִי הוּא׃ [ד] לָא אֶשְׁתּוֹק כַּדְבוּבֵיהּ וּמֵימַר גְּבוּרְתָּא וּבָעוּתָא דְעַלְוֵיהּ׃ [ה] מַן גַּלֵּי אַפֵּי לְבוּשֵׁיהּ בְּכִפְלָא דִפְרוּמְבְּיֵיהּ מַן יֵעוֹל׃ [ו] דָּשֵׁי אַפּוֹי מַן שְׁרֵי חֲזָרְנוּת כַּכּוֹי אֵימְתָא׃ [ז] גֵּיוְתָנוּת פַּצִּידַיָּא תְּרֵיסִין לֵיהּ אֲחִיד בְּחוֹתָם צִיר׃ [ח] חַד עִם חַד מְקָרְבִין נִיבוֹי וְרוּחַ לָא יֵעוֹל בְּמִצְעֲהוֹן׃ [ט] חַד עִם חַבְרֵיהּ מִתְאַדְקִין מִתְאַחֲדִין וְלָא מִתְפָּרְדִין׃ [י] זְרִירוֹי תַּנְהַר נְהוֹרָא וְעֵינוֹי כְּתַמְרֵי קַרְצְתָּא׃

רשי

לפרוך לפניו שתשים עליו כפיך להכותו: זכור מלחמה אל תוסף. ואל תוסיף זכור גבורתך להלחם בו במלחמה: אל תוסף. מן יסף כמו ולא יסף עוד לדעתה (בראשית לח) ובלע"ז דקרייטר"ש. אל תוסף סמ"ך נפתחת מפני סוף פסוק כמו אל תותר (בראשית מ"ט) ותותר (רות ב) וכן הרבה כמוהו: (א) הן תוחלתו נכזבה. הן אם תוחלתו נכזבה שלא יהא בו כח להלחם ולזוז ממקומו: הגם אל מראיו יוטל. אם גם אל מראית פניו יוטל וישלך אדם לעמוד לפניו להסתכל בו מפני אימתו: (ב) לא אכזר כי יעורנו. אין אכזר גבור ועריץ אשר יעירנו משנתו ויעוררנו ממקומו להקימו. ומי הוא אשר יתיצב ויעמוד לפני אשר אני עושה את כל אלה: (ג) מי הקדימני. ומי הוא אשר הקדים פני בהקבלתו לעבדני ולשמור מצותי ואשלם לו שכרו: תחת כל השמים לי הוא. כל אשר בשמים לי הוא ובידי לפרוע לו שכרו ופעולתו ומשכרו: (ד) לא אחריש בדיו. לא אחריש על בניו של צדיק שהלך לפני בתמי' ולבניו ישלמו שכר טוב אביהם וימצאו טובה בזכותו: ודבר גבורות וחין ערכו. ודבר גבורותיו אשר נתגבר לעשות הטוב והישר ותחינת כדורו של צדיק אשלם שכרו גם לבניו אחריו: בדיו. ענפיו והם בניו כמו (יחזקאל י"ו) ותעש בדים ותשלח פארות: (ה) מי גלה פני לבושו. חוזר על הראויות לדבר על לויתן מי יוכל לגלות קשקשיו שהן בכפל רסנו. בכפל שפתיו כשהן פתוחות מי הוא אשר יכנס שם. בכפל הן השפתים שהן כפולות אלו, לאש"ה ואית לתטה שאין בריה רשאה ליכנס שם מפני אימתו: (ו) דלתי פניו. הן השפתים כשהוא סוגר פיו מי יוכל לפותחן: סביבות שיניו אימה. אשר מפני פחדו ואימתו אין בריה יכולה להתקרב לשיניו: (ז) גאוה אפיקי מגנים. גאוה גדולה יש לו בחוזק מגיניו הן קשקשים שעליו המגינין עליו כמגן: סגור. הוא חותם שריונו שהוא צר וסגור ועבים שכל קשקשת וקשקשת דבוקה בו ודבוקה לחברתה שאין בריה יכולה להכותו בין הדבקים וזהושאמר אחד באחד יגשו שכולן מוגשות ותכופות זו לזו: (ט) יתלכדו ולא יתפרדו. עדיין כופל לשונו שנלכדות כל אחת ואחת בחברתה שלא תהיינה מתפרדות זו מזו: (י) עטישתיו תהל אור. כל עטישה ועטישה שהוא

אבן עזרא

אם תוכל ואילו עשית זה לא תוסיף עוד להלחם בו כי לא תחיה. והחושב שיוסיס עליו כף: (א) הן תוחלתו נכזבה. כי ממראיו לבדו יפול האדם: יוטל. מגזרת ויטילו את הכלים: (ב) לא אכזר. אין אכזר שיתעורר עמו: (ג) מי הקדימני ואשלם. הקדימני כטעם שנים מכחישים זה את זה והאומרים אם תנצחני אתן לך כך וכך וכן הקדימני כי אני אשלם אם ינצחני כי כל שיש תחת השמים לי הוא: (ד) לא אחריש בדיו. לא אחריש לספר: בדיו שב אל המקדים כמו בדיך ואם ינצחני לא אחריש לספר גבורתו: וחין ערכו. מגזרת מלא חן וי"א בדיו שב אל לויתן מגזר' בתים לבדים והראשון קרוב אלי: (ה) מי גלה פני לבושו. שידע מקומו כי הים הוא מלבוש לו. מי יכפול רסנו להוציאו ממקומו כאשר עושים לבהמות: (ו) דלתי פניו. פיו: (ז) אפיקי. חזקי' הם שניו כמגינים וי"א על קשקשותיו: סגור חותם צר. סגורי' כחותם צר שאין ריוח ביניהם: (י) עטישותיו. ידוע מדברי

ג' דגשי' וסי' במשלי ריש סי' כ"ו: כנענים ג' בלישנא וסי' בסוף עובדיה: עורו ג' מל' וסי' היהפך כושי עורו. יאכל בדי עורו. התמלא בשכות עורו. וכל ערת חסר דחס' במ"א וסי' ואת עורות האלים המאדמים: יוטל. ג' ב' מל' וא' חס' וסי' כי יפל לא יוטל. בחיק יוטל את הגורל. הגם אל מראיו יטל בתרא חסר: ואשלם ג' וסימ' בישעיה סוף סי'

ב"ז: ערכו ג' וסימ' איש כסף נפשות ערכו. וערכת את ערכו. ודבר גבורות וחין ערכו: סגור ה' וסימ' וישא אותי דרך השער. ודבתריה השער הזה סגור יהיה ב' בפסוק, יהיה סגור ששת ימי המעשה. סגור חותם צר. וכל זהב סגור דכו'. באחיהו ד' בליש' וסי' נמסר בירמיה סי' ל"ד: ידובקו ב' וסימ' ואיש באחיהו ידובקו. ורגבים ידבקו:

שהוא

רלבג

פוא סהרב שכורתין בו עורות סדגים סגדולים: ובצלצל. הוא ההרב שכורתים בו ראשי סדגים סגדולים: (א) אל מראיו יוטל. כשיראה האדם עיניו זה סדג יוטל וישלך לרוב הפחד: (ב) לא אכזר כי יעורנו. לא ימלא אכזר וחזק שיוכל לעורר אותו ולהניע ממקומו: (ג) ואשלם. ואשלים לעשות מה שנאמר שלא עשאו הקודם לי: (ד) בדיו. כחותיו וגבורותיו אז יהיה הרצון בזה איבריו כי האיברים בבעלי חיים הם כמו הבדים לאילן: וחין ערכו. כמו וחן ערכו והרצון בו יופי סידורו אשר באיבריו וציורתו: (ה) רסנו. הוא הרסן שמשימין בפי הבהמה להנהיג אותה כאשר ירצו: (ו) גאוה אפיקי מגינים. המשיל הקשקשים למגינים לגדלם ואמר אפיקי להורות על חוזקם והרצון באפיקי חזקים ואמר גאוה להורות על גבהם ועבים: סגור חותם צר. אמר שהקשקשים מדובקים וסגורים וחותמים בשר זה הדג חותם צר בדרך שלא יבא רוח ביניהם: (י) עטישותיו. הוא

מצודת דוד

העשוי להסקיע בו ראש הדג ולגודו בזה: (לב) שים עליו כפיך. בחון נא ושים עליו כפיך לאחוז בו והן ידעתי כי לא תוסף עוד לזכור מלחמה למולו כי מה מאד ירעיש למולך ותרעד ממנו והוא ענין מליצה: מא (א) הן תוחלתו. הנה תקות הנלחם עמו תכזב ותשקר בו כי תקותו נאבדה: הגם. יש תמיהות שהן קיימות וכן ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (בראשית יז) ור"ל הנה גם אל מראית פניו יושלך האדם מעמוד נגדו כי אימתו רבה ואיך א"כ ילחם עוד עמדו: (ב) לא אכזר. לא ימצא מי שיהיה אכזר על עצמו לעכור בשרו שיעורר עמו מלחמה כי הלא יאבד עצמו לדעת: ומי הוא. ואם אין מי לעמוד למולו א"כ מי הוא אשר יתיצב לפני למחות מה בידי והוא חוזר למעלה לומר אם הייה צדיק באמת כאשר יאות הייתי משלם לך גמול כי אין מי ימחה בידי: (ג) מי הקדימני. ר"ל אף כי אין מי אשר הקדים לעשות צדק עד לא גמלתיו הטובה כי מי עשה מזוזה לפתחו עד לא נתתי לו בית וכן הכל והואיל וכן שאין למי עלי לגמלו עוד טוב מ"מ אשלם עוד גמול בחסדי ואין מי ימחה בידי כי כל אשר תחת כל השמים שלי הוא וכולם נכנעים אלי וכאומר הנה גם לך הייתי משיב גמול אם היית צדיק גמור בשלימות רב: (ד) לא אחריש. כאומר הנה במה שספרתי לך יש בהם די להשיב על מאמריך ועכ"ז לא אשתוק מלספר לך עוד ממפעלות הלויתן מתכונות איבריו וענין הגבורות אשר בו וחין ערכו מול שאר הנבראים למען תשכיל יותר גדולת רוממותי: (ה) מי גלה. מי יערוב לבו לגשת אליו לגלות מלבושו הנראה לעין והוא לבוש הקשקשים אשר הוא ממעל ללבוש העור: בכפל רסנו. ר"ל בשפתיו הכפולים זה על זה מקום ישימו שם הרסן על הסוס ואמר בלשון שאלה ומליצה: (ו) דלתי פניו. מי יפתח דלתי פניו הם שפתיו העשויים לסגור ולפתוח כדלתי הפתח ואמר בלשון שאלה מי יפתח שפתיו לשום שם הרסן כאשר ישימו בסוס כי הלא סביבות שניו יש אימה ומי יקרב אליו: (ז) גאוה. רצה לומר יוכל להתגאות עם חוזק המגינים הם הקשקשים אשר עליו שהמה לו למגן: סגור. כל קשקשת סגור ודבוק בעורו סתימה דחוקה שאין לזוז ממקומו: (ח) אחד. קשקשת אחד נגש ודבוק בחבירו עד לא יבוא האויר ביניהם: (ט) איש. כל אחד דבוק בחבירו ודומה לכודים ונאחזים זה בזה ולא יפרדו וכפל הדבר פעמים ושלש לגודל הדבוק ולהפלגת המליצה: (י) עטישותיו. ההבל היוצא ממנו בעת העיטוש תזריח אור ר"ל כ"כ גברה בו חום הטבעי כאלו היה מלא אש וכאלו יבריק ויאיר בעת יוצא ההבל ועם כי טבע הדגים הוא קר: ועיניו. בקיעות

מצודת ציון

בלועיך (משלי כג): ובצלצל. הוא שם כלי מכלי הצדיה אשר בו יוצלל וישקע ראש הדג והוא מל' צללו כעופרת (שמות טו) שר"ל נשקעו בעומק: (א) יוטל. יושלך: (ב) יעורנו. מל' התעוררות: (ד) בדיו. אבריו וכן יאכל בדי עורו (לעיל יח) והוא מושאל מבדי האילן: ודבר גבורות. וענין גבורות כמו על דבר פעור (במדבר כה): וחין. כמו וחן וכן היות לדוד ניר (מ"א יא) והוא כמו נר: ערכו. מל' ערך ודומה: (ה) פני לבושו. הלבוש הנראה לעין יקרא פני וכן אל מול פניו (שמות כח): רסנו. והוא הדבר המושם בפי הסוס להטותו הדרך על ידו כמו במתג ורסן (תהלים לב): (ז) אפיקי. ענין חוזק כמו אפיקי נחושה (לעיל מ): חותם. ענין סתימה כמו כי חתום הוא (ישעיה כט): צר. דחוק: (ח) ורוח. כן יקרא האויר וכן שאפה רוח (ירמיה ב): (ט) איש באחיהו. כן יאמר בדברים השווים וכן מקבילות הלולאות אשה אל אחותה (שמות כו): יתפרדו. מלשון פרוד והפרשה: (י) עטישותיו. לשון עטוש ידוע בדרז"ל וכן אמרו המתעטש בתפלתו (ברכות כד): תהל. תזרח כמו בהלו נרו (לעיל כט): בעפעפי. הוא אישון העין והושאל לבקיעת אור השחר וכן בעפעפי

אבן עזרא

רבותינו ז״ל: (יא) כידודי אש. אין ריע לו כמו זיקות יתמלטו כה וכה: (יב) כדוד. סיר וכן או בדוד: ואגמון. אגם המים כאשר יתחמם האויר: (יג) נפשו. הרוח היוצא מאפו: (יד) תדוץ. אין ריע לו והטעם אין דאבה לפניו רק עוז וגאוה: (טו) מפלי בשרו. מקומות השומן שהם תלוים על בשרו והוא קרוב מגזרת ומפל בר נשביר: (טז) לבו יצוק. כמו ויצקת לו: כמו אבן. תקיף: כפלח תחתית. כפלח הריחיים התחתונה שהיא תקיפה: (יז) משתו. חסר אל״ף כאשר יתנשא כנס ויראה יפחדו ממנו הגבורי׳ ומהשברים שיניע כים יתחטאו הגמלאים: (יח) ואם אדם ישיגהו בחרב לא תקום עליו והטעם לא תעמוד: חנית מסע. שמנהג האדם להסיע חנית עמו כשאול: ושריה. מין ממיני הנשק ודעת רבים כמו שריון והוא רחוק בעיני והטעם כי שריון לא יעמוד ויקום עמו: (יט) רקבון. כמו רקב: (כ) בן קשת. הוא החץ

תולדות אהרן כעפעפי. ב״ב עד:

איוב מא

יא מפיו לפידים יהלכו כידודי אש יתמלטו: יב מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמן: יג נפשו גחלים תלהט ולהב מפיו יצא: יד בצוארו ילין עז ולפניו תדוץ דאבה: טו מפלי בשרו דבקו יצוק עליו בל־ימוט: טז לבו יצוק כמו־אבן ויצוק כפלח תחתית: יז משתו יגורו אלים משברים יתחטאו: יח משיגהו חרב בלי תקום חנית מסע ושריה: יט יחשב לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה: כ לא־יבריחנו בן־קשת לקש נהפכו־לו אבני־

(תחילת השורה: תהל אור ועיניו כעפעפי־שחר:)

תרגום: יא מפומיה בעוריא יהלכון גוצין דנור משתזבין: יב מאפותיה יפוק קטרא היך דודא נפיח דעביד כיפא: יג נפשיה גומרין תצלהב ושלהוביתא מפומיה נפק: יד בצוריה יבית עושנא ולקדמוי תדיץ דאבונא: טו שלדי בסריה מתאדקין יתיסד עלוי דלא תזוע: טז לביה מתיסד היך אבנא ואתיך היך פלחא ארעיתא: יז ממספייה ידחלון תקיפיא מן תבריא ידון עליהון: יח ידבקניה חרבא ולא תקום מורניתא וקלעא דמטלא אבנא ושרינא: יט יחשיב לתבנא פרזלא לקיסא בולטיתא כרכומא: כ לא יערקניה גררא קשתא לגילי

מסורה: יא. ג׳ מ״נ. ל׳ | ל׳. ל׳ | ג׳ הסי׳ בליפנא | ס׳ | ג׳ | ל׳. ל׳. ל׳ | ל׳ וחסר א׳ | ז׳. ל׳ | ל׳ | ל׳ רפי. ל׳. ל׳ | ל׳

ועיניו י״א וסימ׳ ועיניו החלו כהות כ״כ. ועלי בן תשעים ושמונה שנה. וישם פיו על פיו ועיניו על עיניו. השמן לב העם הזה. ישעה האדם על עשהו. ועיניו את עיניו תראינה. אל ההרים לא אכל. וחברו על ההרים לא אכל. ועיניו תמקנה בחוריהן. ועיניו כעפעפי שחר. ועיניו כלפידי אש: תדוץ ל׳ בצוארו ילין עז. וא׳ תרוץ ואינון מן א״ב מן חד חד חד ד׳ וחד ר׳ וסימ׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הדל״ת בס״ד: אלים ו׳ כ״ב בנביאים וכתובים וסי׳ הנחמים באלים. הבו לה׳ בני אלים. ידמה לה׳ בבני אלים. משתו יגורו אלים. ועל אל אלים ידבר. ויזבחו לה׳ זבחים דד״ה. וחד האלים ושחטו האלים ויזרקו הדם דד״ה: לקש ב׳ רפין וסימ׳ ובית

רש״י

שהוא מתעטש יהל ויזרח אור: תהל. כמו בהלו נרו (לעיל כט): ועיניו כעפעפי שחר. עיניו זורחות ומאירות כדמדומי חמה כמו לעת בקר שהשמש מתאדמת: (יא) מפיו. מלהבת היוצאת ממנו: (מפיו) לפידים יהלוכו. לפידים יוצאות מפיו: כידודי אש. כמו לפידים: יתמלטו. פתרונו לפי ענייננו שוינ״ט אישקמולי״ר בלעז: (יב) מנחיריו יצא עשן. כסיר נפוח על האש שמעלה עשן: ואגמון. פתרונו לפי ענייננו לשון כלי חרס הוא כמו דוד נפוח כענין שנאמר (ירמיה א) סיר נפוח אני רואה: (יג) נפשו גחלים תלהט. גחלים בוערות ולוהטות ולהבות דולקות יוצאות מפיו: (יד) בצוארו ילין עוז. גבורה: ולפניו תדוץ דאבה. שאין דאבון ועצבון לפניו שאינו מתירא משום בריה. תדוץ לשון דיצה ושמחה: (טו) מפלי בשרו דבקו. נדבקות ותכופות זו בזו שהדגים הן נעשין חתיכות חתיכות בבשרו ומדובקות זו בזו ובדג גדול כשהוא מבושל נראות חתיכות כשהן שולבות זו על זו וזו אצל זו וכן הולך סדור המלה תחלה דבר בקשקשותיו של לויתן ואחר כן בחתיכות בשרו וחוזק לבו. מפלי לשון כפולות חתיכות וי״ל כמו פלי פלויי שבלשון גמרא (נדה כ״א) לשון ביקוע ביקועי חתיכותיו. דבקו בי״ת קמוצה בקמץ קטן כמו ולשונם לחכם דבקה וכן הרבה באתנחתא וסוף פסוק: יצוק עליו. כל מפל ומפל יצוק זה על זה אשר לא ימוט ולא יתפרד זה מעל זה. יצוק לשון מוצק והוא לשון עשוי כמו ירוד מן ירד יצוק מן יצק ידוע מן ידע: (טז) לבו יצוק כמו אבן. לבו בקרבו חזק ומיוסד כאבן הקבועה ונתונה ביסוד הבנין בחוזק: ויצוק כפלח תחתית. כפול מלות שמיוסד לבו וקבוע כפלח של ריחיים שנתון בתחתיתו של פלח רכב שפלח רכב שלמעלה הוא סובב ומתגלגל וטוחן ושל מטה אינו זז ממקומו כי קבוע הוא במקומו אשר לא ימוט הוא נקרא פלח רכב שנאמר (שופטים ט) ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך וזאת שלמטה קראו׳ פלח תחתית: (יז) משאתו יגורו אלים. מפחדו מתיראים גבורים וחזקים בין דגים בין שאר בריות: משברים יתחטאו. גלי הים שקרוין משברים הן חסרין לפניו שהוא שוברן בפריחתו כאשר הוא פורח וצף בגלי הים. יתחטאו ל׳ חסרון כמו (מ״א א) והייתי אני ובני שלמה חטאים: (יח) משיגהו חרב בלי תקום. גבור המשיגהו להלחם בחרב לא יתקיים חרבו כי הוא ישברנה: חנית מסע ושריה. וכן כל כלי מלחמה הללו שביד המשיג לא יתקיימו ולא יעמדו לפניו של לויתן. מסע י״ל שהוא אחד מכלי מלחמה כמו חרב וחנית ושריה וי״ל מסע דוגמת אבן שלימה מסע וגו׳ (שם יג) וזה פתרונו חנית מסע שהוא גדול ואינו נוח לטלטל כל כך מפני שהוא גדול וחזק מאוד כענין שנאמר בגלית הפלשתי וחץ חניתו כמנור אורגים ולהבת חניתו שש מאות וגו׳: ושריה. שריון. (יט) יחשוב לתבן ברזל. כלי זיין של ברזל חשובים לפניו כתבן וכלי זיין של נחושת הם לפניו כקרבות עץ: (כ) לא יבריחנו בן קשת. לא יברח מפני

רלב״ג

הוא מענין עטוש: כעפעפי שחר. הוא המקום מהאופק שיורח ממנו השמש שהוא מאיר טרם זרוח השמש כמו שנה ותומש שעה: (יא) לפידים. לפידי אש: כידודי אש. ניצוצי אש: יתמלטו. יצאו ויולדו ממנו מגזרת והמליטה זכר: (יב) כדוד נפוח. כסיר רותח: ואגמון. היא דוד גדולה: (יג) נפשו. נשימתו: תלהט. תבעיר ותלהיב מגזרת ולהט אותם: (יד) תדוץ. מענין שמחה: דאבה. כמו דאגה: (טו) מפלי בשרו. הם חלקי הבשר הנופלים ונפרדים קצתם מקצתם כבשר הדגים ואמר עליהם שהם דבקים בו: יצוק. מגזרת והיות מוצק ועניינו חזק: (טז) כפלח תחתית. הוא האבן השפל משני אבני הריחיים. או יהיה פלח תחתית החלק מהאבן שהוא אצל המרכז כי הוא ראוי שיהיה יותר חזק שבאבנים: (יז) משתו. מרוממותו ותקפו: יגורו אלים. ייראו תוקים: משברים יתחטאו. ממשברי לב שישיגום בסבת הפחד יתנקו דרך נקביהם לעשות צואתם ומימי רגליהם: (יח) משיגהו. המשיג אותו: בלי תקום. בלי תעמוד ותתקיים כי לחזקו תשבר החרב כשיהכנו להכות בו: חנית מסע ושריה. הם כלי זיין ואמר שאם יכוהו באלו זה שיהיה מהם לא יתקיים החרב ולא יזיקהו: (יט) נחושה. הוא שברזל החזק אצ״ר בלעז: (כ) בן קשת. הוא

מצודת ציון

כעפעפי שחר (לעיל ג): (יא) לפידים. הוא העץ שמגדלים בו האש ואף הוא יבער מן האש וכן כלפיד יבער (ישעיה סב): כידודי. ענינו ניצוצות ואין לו דומה: יתמלטו. ישלכו כמו אל מראיו יוטל: (יב) מנחיריו. הם נקבי האף כמו הוד נחרו אימה (לעיל לט): כדוד. כקדרה כמו בסירות ובדודים (דה״ב לה): נפוח. מעלה רתיחה כמו סיר נפוח אני רואה (ירמיה א) ויקרא כן כי מעלה נפוחים ואבעבועות: ואגמון. הם כלי מבלי הבשול: (יג) נפשו. על הנשימה יאמר בדרך משל: גחלים. כגחלים בחסרון כ״ף הדמיון ורבים נמצאים כן: תלהט. תבער ותשרף כמו תלהט הרים (תהלים פג): ולהב. שלהבת: (יד) ילין. ענין התמדה: תדוץ. תגיל ותשמח כי שישו אתה משוש (ישעיה סו) תרגומו דיצו: דאבה. עצבון כמו ודאבון נפש (דברים כח): (טו) מפלי. ענין הבקיעה וההבדל ובדרז״ל היא ביה פילי (פסחים מד) והוא קרוב ללשון אשר יפלה ה׳ (שמות יא) שהוא ענין הפרשה והבדלה: ימוט. מל׳ נטיה: (טז) כפלח. כן יקרא אבן הרחים וכן פלח רכב (שופטים ט) כי פלח הוא ענין בקוע כמו יפלח כליותי (לעיל יז) ואבני הרחיים העליון והתחתון נראים כאלו נבקעו מאבן אחת: (יז) משתו. כמו משאתו באל״ף ופוא מל׳ נשיאות ורוממות: יגורו. יפחדו כמו ויגר מואב (במדבר כב): אלים. תוקים כמו אל גוים (יחזקאל לא): משברים. כן יקראו גלי הים כמו משבריך וגליך (יונה ב) ע״ש שנראים כמשברים את הים ואף שמה יושברו מעצמן: יתחטאו. ענין חסרון כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ): (יח) חנית מסע ושריה. הם שמות כלי זיין: (כ) בן קשת. אמר בדרך השאלה על החץ היוצא מן

מצודת דוד

בקיעות עיניו רחבים ומזהירים כבקיעת השחר: (יא) לפידים יהלוכו. מרוב חום הטבעי יתומם הבל פיו כאלו לפידי אש הולכים מפיו וכאלו ניצוצות נשלכים ממנו וכפל הדבר להפלגת הענין: (יב) מנחיריו. ההבל היוצא מנחיריו הוא רב ונראה כעשן לגודל החום ודומה הוא אל ההבל היוצא מן הדוד והאגמון כשיהיה נופח ומרתיח שמעלה אז הבל רב: (יג) נפשו. נשימתו תלהט כגחלי אש וכאלו להב יוצא מפיו: (יד) בצוארו. עם כי הצואר הוא המקום היותר חלש בכל בע״ח אבל בצוארו יתמיד העוז והחוזק: ולפניו. כחזה אשר היא לפני הצואר תשמח את העצבון ר״ל כ״כ היא חזקה ומשומרת עד לא תעצב מדבר מכאיב כי אין דבר יזיקנה: (טו) מפלי בשרו. חתיכות בשרו המה דבוקים זה בזה כאלו היה ניצק עליו ביציקה אחת ולא ימוט זה מזה כאשר ימוטו החתיכות בבשר הדגים כי דרך בשר הדגים להיות חתיכות זה על זה ונוח לפרוד אותם זה מזה: (טז) לבו יצוק. לבו הוא ביציקה אחת כמו אבן מבלי חלל לא כמו ביתר בע״ח: כפלח תחתית. הוא ביציקה אחת כמו אבן הרחים אשר מתחת מאין בו חלל כלל משא״כ העליון שיש בו חלל מה במקום הנקב שיורד התבואה דרך בה: (יז) משתו. מרוממותו יפחדו אף החזקים: משברים יתחטאו. כשהוא שט בים יחסרו הגלים כי מבלבל הגלים ומקלקלם: (יח) משיגהו. הלוחמים עמו להשיגו בחרב לא הקום בידם זאת המלחמה כי לא ינצחוהו בחרב וכן הלוחמים בחנית או במסע או בשריה לא ינצחוהו עמהם: (יט) יחשוב. כי כלי ברזל נחשב למולו לתבן וכלי נחושת לעץ נרקב כי לא יזיקוהו באלה: (כ) בן קשת. החץ לא יבריח אותו כי לא יפחד ממנו: נהפכו לו. למולו נהפכו אבני קלע לקש ר״ל לא יזיקו לו כמו שאין הקש מזיק

רשי

בעל קשת וחצים ואבני בלסתראות הרי לפניו כקש: (כא) תותח. הוא כלי זיין ופתרון לפי ענינו: וישחק לרעש כידון. לרעש מהומת בעלי מלחמות נוטלי כידון הוא משחק ומטייל שאינו מתיירא מפניהם: (כב) תחתיו חדודי חרש. במקום אניתו יש זהרורי שמש כי סנפירים שלו אשר תחתיו בבטנו מאירות ומזריחות כשמש: חדודי כמו חרב חדה שהיא שנונה לחה ומלוכלכת וע"ש כך קורא לזהרורי חדודי: חרש. שמש כמו האומר לחרס לא יזרח וגו' (לעיל ט) בטרם תבא החרסה (שופטים יד): ירפד חרוץ עלי טיט. מלה כפולה ירפד חרוץ מוסב על חדודי חרש עלי טיט מוסב על תחתיו במקום שהוא שם על כחול. זה טיט ריפודו מזריח כזהב חרוץ כענין שנאמר רפידתו זהב (שיר ג') חרוץ מין זהב כענין שנאמר מחרוץ תבואתה (משלי ג) טוב פריה מחרוץ ומפז (שם ח). ירפד לשון מצע ומשכב כמו רפידתו זהב (שיר ג): (כג) ירתיח כסיר מצולה. כסיר קטן כפוח שמעלה מהרה רתיחות תכופות ורצופות כן הוא מרתיח את המצולה שהיא גדולה ועמוקה: ים ישים כמרקחה. כמרקחת ריקוח בשמים שהיא מעורה ומעורבת

אבן עזרא

השחן: (כא) תותח. אין ריע לו והטעם כמו נשק: לרעש כידון. כי מנהג האוחז אותו להרעישנו: (כב) חדודי חרש. הטעם תחתיו חרשים חדים ולא ירגיש בהם: ירפד. יפרוש כמו רפידתו זהב והענין יגיע: חרוץ. דבר כרות כמו אם תרוצים ימיו והטעם כפול: עלי טיט. שיש תחת התהום: (כג) ים ישים כמרקחה. שירתיח בחזקה: (כד) אחריו יאיר נתיב. יעשה נתיב בים אחריו והוא מאיר והטעם שהוא נראה: יחשוב תהום לשיבה: כי השיער לבן והטעם כפול: (כה) אין על עפר משלו. והטעם כי הנה יש לו ממשלה בים ולא ביבשה: העשו. גבורי עולם כמוהו בעולם שלא יחת ויש אומרים כי הוא חסר כי השם עשהו שלא יחת: (כו) את כל גבוה יראה. מרוב ארכו כאשר יגביה ראשו על המים: בני שחץ. מלה מפורדת והפירוש

איוב מא

קלע: כא כקש נחשבו תותח וישחק לרעש כידון: כב תחתיו חדודי חרש ירפד חרוץ עלי־טיט: כג ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה: כד אחריו יאיר נתיב יחשב תהום לשיבה: כה אין־על־עפר משלו העשו לבלי־חת: כו את־כל־גבה יראה הוא מלך על־כל־בני־שחץ:

תרגום

אתחשיבו ליה אבני קלעא: כא היך גילי אתחשיבו ליה נרגיא יגחך לרגוש רומחא: כב תחותוי פרירין דחדדין היך חספא ימיה דהבא סנינא עלוי סאן: כג מרתח היך דודא מצולתא ימא ישוי היך מתכלא: כד בתרוי ינהר שבילא יחשוב תהומא לשיבותא: כה אין על עפרא שולטניה דעבדיה דלא יתבר: כו ית כל גובהא

ג׳. ג׳ ג׳ ג׳. ג׳. ג׳ ב״נא סדריכוכו

תולדות אהרן הדודי. הוצין סו: ירסיח. ב"ב עס:

עשו לקש ודלקו. לא יבריחנו בן קשת: ירתיח ל׳ כסיר ל׳ כמרקחה ל׳ ירתיח כסיר מצולה: העשו ל׳ והוא חד מן מלין מיחדין בלישן עשייה וסי׳ עשהו נבל תבל גם אתה. עשותו ופניתי אני בכל מעשי. עשה ל׳ כה אמר ה׳ עשה מפיק. ועשה מפיק. כה אמר ה׳ בורא שמים. עשיתם. ל׳ וברחמיך הרבים לא עשיתם. ועשיתם ל׳ לפני פרעה ואני אחזק. עשיתי ל׳ לא נכחד עצמי. העשו ל׳ הוא ראשית דרכי אל. העשו ל׳ אין על עפר משלו. עשי ל׳ ולא אמר איה אלוה עשי. עשיתה ל׳ מפיק וידעו כי ידך זאת. ועשותם ל׳ רשעים כי יהיו אפר, פליג עליה:

רשי (המשך)

כמו כן ישים ויערב את הים כשהוא זז ממקומו: (כד) אחריו יאיר נתיב. כשהוא פורח ושט בים אחריו מאיר נתיב התהום שלפי שעה שהוא פורח ואין שם מים מחמת מרוצת פריחתו: יחשוב תהום לשיבה. תהום חשוב לפניו כחלשות ותשות: לשיבה. לחלשות של זקנה ושיבה: (כה) אין על עפר משלו. מ"ם חטף קמץ ופתרונו ממשלתו שאין בריה מושלת עליו והוא שם דבר מושל ושלטון וע"כ המ"ם מנוקדת בחטף קמ"ץ: העשו. כמו העשוי ולא ידעתי לו ריע ופתרונו העשוי בלי פחד ומחתה שאינו מתיירא מן הבריות כמו שנאמר בסוס ישחק לפחד ולא יחת (לעיל לט): (כו) את כל גבוה יראה. כל הגבוהים שבעולם הוא רואה תחתיו וכן הוא מנהג העולם אשר אותו העומד למעלה רואה את התחתון יותר ממה שרואה התחתון את העליון ואין לתחתון גבורה ונצחון נגד העליון ולויתן זה רואה את כל הגבורים לומר שאין להם גבורה כנגדו: הוא מלך על כל בני שחץ. מלה כפולה על גל גאוה יראה והוא מלך על כל בני שחץ בני גסות הרוח שבראתי בעולמי שאין להם כנגדו ממשלה ושררה והאיך נשאך לבך לשאת ראש לפני להתוכח נגדי כי הנני עושה את כל הנפלאות האלה: (מענה איוב

רלבג

הוא שחן: קלע. הוא כלי כמו מגורה שמשליכין בו אבנים פרונד"א בלעז: (כא) תותח. אמרו בו שהוא כלי בעל יתידות מחודדות שצדין בו הדגים ועל שסכלו אחד מצד אחד ורבים מצד אחר אמר ונכון שתותח הוא הכלי הגדול שמשליכין בו האבנים הגדולות להפיל החומות והבניינים החזקים ויהיה הענין בזה שהקש נחשבו לו אבני תותח: לרעש כידון. הוא קול תנועת הרומח כשמנענעין אותו להכות בו: (כב) חדודי חרש. סלעים חריפים דומים לחרשים חריפים ליבשם והנה ישכב עליהם ולא ירגיש בהם: ירפד. יציע וישכב עליו: חרוץ. הוא דבר חד וכורת: (כג) מצולה. מן ירדו במצולות: כמרקחה. כסיר שיעשו בו המרקחת שהוא רותח: (כד) יחשוב תהום לשיבה. הנה שרואה יחשוב תהום לא יבש מהוזק הלובן למיעוט המים שנשארים שם כי רבוי המים ישימו אותם קודרים: (כה) משלו. מענין משל ודמיון או יהיה מענין ממשלה: העשו. אשר עשו: לבלי חת. לבלי חתת ומורא ר"ל שלא יירא משום דבר: (כו) שחץ. גובה וחוזק: ביאור דברי המענה ענה השם את איוב בגבוהה כאשר ראה שהוא מחזיק עדיין בדעתו ואמר אזור נא כגבר חלציך והכון להשיב על דברי אשאלך הודיעני. האף תפר המשפט אשר סדרתי אותו בהנהגת היושר ותרשיעני ליחס לי ניאות או עול למען תצדק ותאמר שכבר נענשת על לא חמס בכפך. האם כח כאל לך ובקול הזק כמוהו תוכל לכרעים עד שתוכל להשיג ענין כהו ותאמר שיש לו ניאות וקצור כלא הכח נאמר בשיתוף השם לבד כך ובשם ית׳ ולזה לא תוכל להשיג כח כהם וגבורתו: אם לך כח דומה לכח השי"ת לבש גאה גאון וגובה כמו הענין בשם ית׳ שהוא הגבוה במוחלט לפי שאין גבוה כמוהו אבל כל שאר הנמצאות שלוח ממנו ולהם נתגלו מכחו ולזה לא יהיה יחס. בין כח שאר הנמצאים וכח השי"ת לפי שכח השי"ת הוא לו מעצמותו וכח שאר הנמצאים הוא להם מזולתם ולבש הוד והדר שיהיה בפעולותיך תכלית היופי והסדר כמו הענין בפעולות השי"ת וזה כי ליתרון כחו לא קצר מהמציאת כל נמצא ביותר שלם שבפניו. הפץ עברות אפך ופזר אותם בדרך שתשפיל כל גאה כמו שאני עושה ואולם אמר זה כי לא יתכן בפועל השלם שיעשה רע ולולי זה הסידור אשר התחייב ממנו רע מה במקרה לא היה מגיע העונש לאנשי הגאוה והרשע בעניינים הגופיים אשר בו תועלת נפלא ליסר האנשים להצילם מרעת הרשעים ר"ל שלא יזיקום וככר ייחס זה העונש לאנשי הרשע והגאוה לבד כי כבר התבאר במה שקדם שאין הצדיקים ניזוקים ברעות השם כאשר ידבקו בצדק כפי הראוי. ראה כל גאה והכניע אותו כמו שאני עושה באמצעות זה הסידור והדר והתא הרשעים במקומם והמיתם יחד כמו שאני עושה בקלת העתים עד שתספק עליהם הארץ ויטמנו יחד בעפר וזה אם מצד המערכת אם מצד ההשגחה להציל הצדיקים מידם. והנה אם תוכל לעשות כמו אלו המעשים גם אני אודה לך שתוכל לעזות להציל מכל רע האנשים יראי השם ולמנוע טוב מהרשעים ושמי שלא יסדר בזה האופן המציאות תוכל אז ליחס לו עול או ניאות וקצור להיות מתבאר אצלך שהוא אפשרי מצד כחך זה אבל תם תדמה כחך לכחו שתוכל לשפוט אם היה אפשר שיהיה בכאן שלימות יותר במעשי. הנה יגיע מעונש כחי שככר עשיתי היה אתך שמה בהמות והיא בתכלית הכח והיא אוכלת עשב כבקר. וימצא לה כח גם במקומות אשר הם חלושים בשאר בעלי חיים עד שבמתניו ימצא לו כח וכחו ימצא גם בטבור בטנו. יניע זנבו בחוזק והוא במקלים הגובה והגדל כמו ארז. גידי ביציו ישורגו ויסתבכו ארב גדלם. עצמיו

מצודת דוד

מזיק כאשר יקלעם על מי: (כא) תותח. אבני תותח: לרעש כידון. להמית כל בעלי כידון: (כב) חדודי חרש. בלעים חריפים דומים לחרסים חדים כמה לו מקחת והוא שוכב עליהם ולא ירגיש בהם: ירפד. יציע לעצמו דבר חד מלא חריצים וישכב עליו כעל טיט והוא כפל ענין במ"ש: (כג) ירתיח. בהאיש היוצא מן הבל פיו ירתיח עומק הים כסיר העומד אצל האש: כמרקחה. כמו שהרוכלים עושים המרקחות ממיני הבשמים מעורבים. יחד כן יערבב כל אשר בים עם הרתיחה כי כן דרך הבשיל המרתיח להיות מעורב ומבולבל מן חוזק הרתיחה: (כד) אחריו. כשהוא עם בים ודוחה הוא את מי הים בדרך הלוכו ואחר כי ישוט להלאה יאיר נתיבתו רלה לומר הנתיב בהלך בו נראה הוא פנוי ממים כי לרוב כחבו לא במהרה יבוצו המים לכסות כוחב הנתיב: יחשוב תהום לשיבה. כי בדרך מהלכו נדחו המים ממקומו ומעט מן המים נשאר מתחת לו ומחשיב הוא את התהום בעיני הרואה לאיש שיבה כי המקום ההוא יהיה לבן כי כשהמים עמוקים נראה חשוך ושחור אבל כשאינם עמוקים נראה לבן אם כן במהלכו ימעיט גובה המים ומחשיב התהום בעיני הרואה לאיש שיבה במראה לבן: (כה) אין על עפר משלו. אין מי על עפר הארץ משל ודימה לו אשר יהיה עשוי לבל יפחד ויחת משום דבר בעולם כאשר הוא לא יחת: (כו) את כל גבוה. עם שהוא במים מתחת לארץ מכל מקום רואה הוא את כל הגבוה והחזק אשר על הארץ ועל כי יודע הוא מכל הבריות הנפלאות מ"מ לא יחת ממי והוא מלך וראש על כל אנשי גאוה כי הוא מתגאה על כל וכאומר הנה השמעתיך פלאי יציר כפי ומתנו תשכיל גודל רוממתי (העולה מהמענה הזה להשיב על תלונתו מדוע מכהו אנושה והוא את הטוב עשה כי ישיב אמרים לומר הנה לצדיק אמיתי יש כח הזרוע כמו לאל למשול בשמים ובמעלם ובתון נא אם תוכל לעמוד המופלאים במאמרי פיך אז אודה לך גם אני צדיק גמור אתה אבל מה בכך שאתה מסבת עצמך ואם לא כן הוא כי אם הייתה צדיק אמיתי הנה לא קראה ידי מלשלם גמול אף אין מי ימחה בידי ויספר מפלאי גוד הכבד ומפלאי הלויתן להכיר מסם גדולת המקום באין מי יוכל למחות בידו מלשלם גמול ועם כי אין חוב מוטל עליו לשלם גמול כי ככר גמל הטובה סרכ עשה המנוח מכל מקום עוד ישלם גמול בחסדו וכ"כ היה גמול טוב לאיוב אם היה צדיק בתכלית ובשלמות

מצודת ציון

מן הקשת כבן היוצא מן האם: קלע. כן שם הכלי אשר יזרקו בו אבנים וכי כף הקלע (ש"א כה): (כא) תותח. שם כלי מה עשוי לזרוק בו אבנים גדולות להפיל החומה: כידון. מין חנית או רומח: (כב) חדודי. מל׳ חד והריף: חרש. כמו חרס בסמ"ך: ירפד. ענין הצעה למשכב כמו רפדתי יצועי (לעיל יז): חרוץ. מל׳ חריצים והחדודים כמו למורג חרוץ (ישעיה מא): עלי. כעלי ותחסר כ"ף הדמיון: (כג). כסיר. כענין קדרה כמו כיר סבכר (שמות יז): מצולה. עומק הים כמו ותשליכני מצולה (יונה ב): כמרקחה. ענין ערבוב כמו רוקח מרקחת (שמות ל): (כד) נתיב. שביל ודרך: תהום. עומק הים: (כה) העשו. כמו העשוי ביו"ד ור"ל אשר עשוי ודוגמתו הבאה ליעקב (בראשית מו) ומשפטו אשר באה: חת. ענין פחד כמו ואל תחת (יהושע א): (כו) בני שחץ. אנשי גאוה כמו לא הדריכוהו בני שחץ (לעיל כח): כל

אבן עזרא

והפירוש כל נולד במים: (ב) כי כל תוכל. כמו יכול תוכל וכן אם שוב תשבו בארץ הזאת והנכון כי כל דבר תוכל ולא יבצר ממך כל מזמה כי כל הראשון מושך עצמו ואחר עמו: (ג) ואחר שהגבורה והחכמה שלך היא מי זה שיוכל להסתיר עצתך אז יהיה בלי דעת והטעם כי בלי דעת הייתי שראיתי להסתיר עצתך בעולם: לכן הגדתי. ילא דבר מפי שלא כהוגן ונכנסתי בנפלאות ממני ולא ידעתי והאמת שלא אוכל לדעת רק מה שתודיעני אתה חפ טעם אשאלך: (ה) ועתה עיני ראתך. מזה הפסוק נלמד כי איוב לא נתנבא קודם זה רק שמע שהיו נביאים בעולם כאברהם ויצחק ויעקב: (ו) על כן אמאס. בכל דברי: ונחמתי על עפר ואפר.

תרגום

יְחָמֵי הוּא מְלִיךְ עַל כָּל בְּנֵי כוֹרֵי: א וַאֲתִיב אִיּוֹב יַת יְיָ וַאֲמַר: ב יְדַעִית אֲרוּם כּוֹלָא תְּסוֹבַר וְלָא יִתְמְנַע מִנָּךְ מַחֲשַׁבְתָּא: ג מַן דֵּין דִּמְכַסֵּי מַלְכְּתָא בְּלָא מַנְדְּעָא מְטוּל דְּהֵיכְנָא חֲוֵיתִי וְלָא אֶתְבַּיַּן פְּרִישָׁן מִנִּי וְלָא אִנְדַּע: ד שְׁמַע כְּדוֹן וַאֲנָא אֲמַלֵּל אֶשְׁאֲלִנָּךְ וּתְהוֹדְעִנַּנִי: ה לְמִשְׁמַע אוּדְנָא שְׁמַעִית יָתָךְ וּכְדוֹן עֵינַי חֲמִית יָתָךְ: ו מְטוּל דְּהֵיכְנָא מָאֶסֶת עָתְרִי וְאִתְנַחֲמִית מִבְּנֵי דִּהְנוּן עַפְרָא וּקְטָם: ז וַהֲוָה בָּתַר

איוב מב

מב א וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהֹוָה וַיֹּאמַר׃ ב יָדַעְתָּ כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה׃ ג מִי זֶה ׀ מַעְלִים עֵצָה בְּלִי־דָעַת לָכֵן הִגַּדְתִּי וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע׃ ד שְׁמַע־נָא וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ ה לְשֵׁמַע אֹזֶן שְׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה עֵינִי רָאָתְךָ׃ ו עַל־כֵּן אֶמְאַס וְנִחַמְתִּי עַל־עָפָר וָאֵפֶר׃ ז וַיְהִי

ידעתי ק'. ג' ר"פ. ל' ר"פ. ב' וכסי'. ט' כסי'. ג' ובסיפ'. כ"ס. ל'. ג'

רש"י

איוב): (ב) ידעתי כי כל תוכל. כי הכל תוכל לעשות כאשר ישר בעיניך: ולא יבצר ממך מזמה. כפול מלות שאין מזמה ומחשבה נבצרת ונסתרת ממך אשר כל מחשבותיך תוכל לגמור ולמלאות כי בידך כח וגבורה ובידך לעשות כל הטוב בעיניך ומקרא זה דוגמת ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראשית יא): (ג) מי זה מעלים. אשר העלים וכסה עצתו ונפלאותיו של הקב"ה בבלי דעת. ידעתי כי הכל בידך לעשות וע"כ הגדתי קצת מגבורותיו כאשר היו עם לבבי כאשר ידעתי: ולא אבין. אבל לא הבנתי כ"כ כאשר הודעתני כי כמה נפלאות נסתרות ונעלמות ממני אשר אינני יודע: (ה) לשמע אוזן שמעתיך. כמה וכמה פעמים שמעתי שמעך ועתה עיני ראתה את שכינתך על כן אשר זכיתי לחזות שכינתך מואס אני בחיי והיה מתנחם אילו הייתי שוכן בקבר לשוב לעפר ואפר אשר לקחתי משם: (ז) ובשני רעיך. בלדד השוחי וצופר הנעמתי: כי לא דברתם. שהרי לא דברתם אלי טענה נכונה כעבדי איוב שהרי הוא לא פשע בי כי אם על אשר אמר (לעיל ט)תם ורשע הוא מכלה וע"י השטן המקטרג את העולם שנאמר (שם) אם שוט ימית פתאום וגו' ואם הוסיף לדבר מפני קושי יסורין אשר כבדו ומזקו עליו דבר אבל אתם פשעתם על אשר הרשעתם אותו לאמר (לעיל ד) הלא יראתך כסלתך והחזקתם אותו בחזקת רשע ולבסוף הייתם משותקים

תולדות אהרן כל תוכל. עיקרים מ"ד פ"ז ופ"י:

רלבג

בם חזקים כמו תחיכות נחושה. הוא מבחר דרכי אל בבריאותיו אלה לחוזק ותוקף מי שעשהו לבד יוכל לגלתו לא זולתו מרוב כחו וגבורתו. הנה ההרים ילמיחו בעבורו יבול והוא נזון ממנו בזולת עבודה אנושית וכל חית השדה ישחקו שם ולא ייראו ממנו כי אינו טורף. השתבוש שיכול לשכב תחת האילנות ובסתר קנה ובבילה אשר שקנה גדל שם. האם יסכוהו אילנות להיות לו נגל האם יקפוהו ערבי נחל עד שיהיה לאם מגן לו הנה זה בלתי אפשר. כי לגדלו בשתותו בנהר יעשקהו שלא ימהר לרוץ כבראשונה לרוב חסרון מימיו יבטח כי יכניס כל הירדן אל פיהו עם גודל הנהר ההוא ידמה בעיניו שיקח כל הנהר ההוא עד שישפיל אפו לתחתית הנהר בשתותו ויגע במוקשים אשר שם והנה אמר זה על לד הפלגה וגוזמא להורות על גדלו וספר זאת הבריאה הנפלאה להורות על שלא יקצר הש"י מהגיע הטוב כפי מה שאפשר בבריאה בריאה וזה כי גם באיברים החלושים בטבע הטוב מהבעלי חיים סדרתי כח וגבורה בבעלי חיים אשר אפשר בו זה וסדרתי לו מזונו ושמירתו מהאויר המקיף ואם לא ימלא לו מגן מהאילנות לפי שהכבר שמתי בו כח חזק עד שלא יתפעל מהאויר המקיף ולזה הוא מבואר שלא תהיה עלי טענה שימלא מההנלחה לרשעים עד שישמרו מהרע בעת בואו לאחרים כמו שטען איוב באמרו כי ליום איד יחשך רע וזה כי עיקר הכוונה האלהית היא להטיב לכל נמצא כפי מה שאפשר ואם היה אפשר לו שישמר האדם מכל רע לא היה מקצר מזה והנה הרשע כשישמר מהרע הוא מצד המערכה לבד ואולם הצדיק ישמר בעצמותו וזה ההבדל בין שמירת הרשע מהרעות ובין שמירת הצדיק מהם. התוכל למשוך לויתן בחכה כמו הענין בשאר הדגים ואם בחבל אשר תשקיע בים לגוד תוכל למשוך אותו בשיתבך החוה שברא החבל בלשונו. התוכל לשים אגמון באפו ללכדו ותנקוב לחייו בחוח כדרך שתקחנו. הירבה אליך תחנונים להיותך מושל עליו ואם ידבר אליך רכות. היכרות ברית עמך ותקחנו לעבד עולם. התשחק בו כמו שישחק האדם עם הצפור ותקשרנו לנערותיך להשתעשע בו כמו שישתעשעו בקלת העופות. האם יסעדו יחד בעבורו הסוחרים ויחלקוהו ביניהם. התמלא עורו בחרב שהורתים הדייגים עורות הדגים ואם תכוה ראשו בחרב שהורתים ראש שאר הדגים. הנה אם תרצה לשום עליו כפיך לצודו לא תוסיף לזכור מלחמה כי הוא בלי ספק ימיתך. הן תקותו נכזבה ממי שירצה לצוד אותו כי גם אל מראה זה הדג לגדלו תגיע אליו יראה וחרדה עד שיושלך ויוטל לארץ ולא תשאר בו נשמה מרוב החרדה. לא ימלא אכזר וחזק בעולם שיוכל לעורר אותו ולהלחם בו ואם הענין כן בזאת הבריאה אשר במים שהם הבעלי חיים היותר חסרים כמו שהתבאר בספר בעלי חיים. מי הוא שיתיצב לפני ויהיה לו כח ככחי הלא זה ממה שיורה שלא קצרתי מהמציא טוב כפי מה שאפשר בנבראת נבראת. מי הוא שהקדימני לעשות קצת הנבראות ואשלים אני נבראות האחר עד שתוכל לומר שאע"פ שקצתם הם בתכלית מהשלמות הנה בקצתם ימצא חסרון לפי שהם משני פועלים מתחלפים הנה באמת הם כולם מפועל אחד כי תחת כל השמים לי הוא ולזה יתחייב שיהיה השלמות נמשך בכל פעולותי כמו שהוא באלו הנבראים. הלא שאתה לא תשער. הנה לא אחריש מהזכיר אופן הפלאה באברי זה הבעלי חיים והלקיו ודבר גבורותיו ויופי הסדר אשר בציירתו. מי גלה פני לבוש זה הדג להפשיט אותו ממנו מי יבוא בכפל רסנו לפתוח פיו. מי הוא אשר יפתח דלתי פניו הלא סביבות שיניו יטילו אימה נפלאה על האדם. הנה קשקשותיו הם בתכלית העובי והחוזק כמו המגינים יסגרו אחד באחד חותם צר עד שרוח לא יבא ביניהם להדבקם אחד באחד. מעטישותיו תבער ותדלק אש ליתרון חומו כאילו אש יצא מקרבו ועיניו הם מאירים כעפעפי שחר. מפיו יצאו לפידי אש ליתרון חומו ויתמלטו ממנו כידודי אש. הלא מנחיריו יצא עשן ליתרון הבישול הנעשה בפנימי גופו כבלי הבישול כמו שיצא עשן מדוד רותח ואגמון נשימתו תלהיב גחלים ותבעירם ויצא מפיו להב מחוזק החום. בצוארו אשר הוא חלוק בשאר הבעלי חיים לצורך הנעתם אותו שם ילין עוז וכח חזק לפניו תתהפך דאבה לשמחה כי אין דאבה לפניו ולא ימלא דבר שיכאיבהו ויצערהו. חלקי בשרו הנפרדים קצת הפרד בשאר הדגים הם חזקים ודבקים שבשרו הוא חזק עליו בדרך שלא ימוט ולא יומר מצד חלקי בשרו מקצת. גבו הוא חזק כמו האבן והוא חזק כמו האבן השפל משני אבני הריחיים שהוא היותר חזק. מאימתו ורוממותו ייראו חזקים ממשברי לב שיגיעום מיראתם ממנו יתנקו דרך נקביהם כמנהג המופחדים פחד חזק כי הפחד מדרכו שיעשה מה לתולשת הכח המתחזק אז מי שישיגהו חרב להכותו בו לא תקום כי הוא יותר חזק מהחרב ולזה לא יזיקוהו לא חנית ולא מסע ולא שריה או יהיה הרצון בזה שמי שישיגהו חרב להלחם בו לא תקום לו החרב להצילו ולא חנית ולא מסע ולא שריה. הנה הוא יחשוב לתבן ברזל ויחשוב נחושה לעץ רקבון מרוב תקפו וקושי הפעלותו מהחרב. לא יבריחנו חץ כי לא יוכל להזיק אותו ואבני קלע נחשבו לו כקש. אבני תותח נחשבו לו כקש וילעג לרעש הרומח כשמנענעין אותו להכותו. תחתיו הלנים חריפים וחותכים והוא ישכב עליהם עם גודלו ולא יזיקוהו לחוזק עורו ויציע תחתיו דבר כורם חד אבל בטיט אשר הוא כך ועם כל זה לא יזוק בו ואולם אמר שהוא אבל טיט כי אילו היה אבל דבר קשה לא היה פלא אם לא יזוק בו כי הדבר ההוא הקשה ישמרהו. ירתיח כסיר מצולות הים וירתיח הים כרתוח הסיר המרקחה בהתנועעו בים ישאר מקום הנוי אחריו עד שירלה תהיות הים. הנה כרואה תהום אחר עבור לויתן בו יחשבוהו לאיש שיבה מרוב הלובן בסיבת מיעוט המים הנשארים שם. אין על עפר מי שידמה לו אשר עשו אותו בבריאתו באופן שלא יחת משום דבר יכאיבהו כמו הענין בלויתן. את כל גבוה ותקיף יראה יבזה והוא מושל על כל הבריות הגדולות אשר בים ואולם אמר זה להמלא שם בריאות נפלאות בגודל וחוזק ואפשר שיהיה הרצון בזה ואיך תאמר שאין על עפר שולטנות הש"י והשגחתו כי הוא עוזב אל המערכת אבל הבריאות אשר עשה באופן שלא יחתו משום מקרה והם הגרמים השמימיים בהם ימשול וישגיחם וינהיגם ויראה כל גבוה מהנמצאות כמו עולם הגלגלים ועולם השכלים הנפרדים והוא מלך ומושל על כל בני הגובה לא על אלו הנבראות השפלות הלא זה שספרתי מעני; אלו הנבראות יורה על השלימות באלו הפעולות והוא ראוי שלא ייוחס לפועלם ליאות וקילור כמו שעשית אתה: והכלל העולה מהדברים הוא שהש"י יוכיח איוב על מה שהיה מיחס מהעול לש"י באלו הטובות המגיעות לרשעים והיה מסיר המשפט והיושר ממה שיגיע מהש"י לאישי האדם מהטובות והרעות להצדיק עצמו מהרעות שהגיעוהו ר"ל שהוא היה אומר שהש"י עזב אישי האדם אל הסידור אשר מהגרמים השמימיים ויגיעו אליהם מהם רעות או טובות לפי הוראתם בעת הלידה ולא יצילם מהרע עשיית הטוב והיושר ולא ימנע מהם הטוב עשותם הרשע והעול ואמר אליו איך תוכל לדעת שיעור כחי וגבורתי עד שתייחסם לי ליאות וקילור במה שהמצאתי מאלו הענינים על מה שהם עליו האם כחך ככחי עד שתוכל לשפוט על כחי שיש בו ליאות יקילור הלא הכח והגבורה נאמר באדם ובשם יתברך בשתוף השם לבד כמו שהתבאר במה שקדם מדברינו בזה המענה ובהיות הענין כן אי אפשר שתהיה יודע אליך גבורתי עד שתשפוט עליה שיש בה ליאות וקילור הלא הנה מגבורתי עד שעם היות כוונתי תמיד עשיית הטוב הנה ימשך ממה שסדרתי מזה רע מה במקרה והוא כמו מכוון ממני להגיע העונש לרשעים עד שימלא השלמות בפעולותי בכל הפנים שאפשר וזה ממה שיורה על שאין בפעולותי ליאות וקילור כמו שאתה אומר

ועוד

מצודת ציון

(ב) כל. כמו יכול והוא מל' יכולת ונפלה פ"א הפעל וכן בול הרים (לעיל מ): יבצר. ימנע כמו ועתה לא יבצר מהם (בראשית יא): מזמה. מחשבה ור"ל חכמה כי החכמה היא במחשבה: (ג) נפלאות. מכוסות כמו כי יפלא ממך דבר (דברים יז): אלי

מצודת דוד

ובשלמות רב: מב (ב) ידעתי. מאז ידעתי אשר יכול תוכל כל אשר תחפוץ ולא ימנע ממך שום מחשבת חכמה וכן אמר מאז חכם לבב ואמיץ כח (לעיל ט): (ג) מי זה וכו'. ר"ל אולם למה שאמר במענה הראשונה מי זה מחשיך וכו' (לעיל כ"ח) כי מעליס ומחשיך הוא אחד במובנם אלא שאחז לשון כבוד כאלו אמר לו המקום מי הוא זה אשר מלאו לבו לחשוב שנעלמה ממני עלה נכונה והמחשבה ההיא היא מבלי דעת כי יחשוב שמסרתי הכל ביד המערכה: לכן. ר"ל על זה אשיב לכן בעבור הדבר ההוא בעצמו על שהייתי בלי דעת לזה הגדתי אז הסכלות הזה ולא הייתי מבין אז מהשגחתך הנפלאה כי הדברים אשר ספרתי מגודל השגחתך היו נפלאות ומכוסות ממני ולא ידעתים מאז וכאומר באמת מבלי דעת אמרתי מה שאמרתי אולם עתה אחר שספרת לי מהשגחתך אודה לך שהאמת הוא כן: (ד) שמע נא. חזר ואמר לה' שמע נא אלי ואנכי אדבר להשיב למה שאמרת במענה השנייה אשאלך והודיעני ור"ל אשאלך מתמהון נפלאותי והשב אם האמת כן: (ה) לשמע אוזן. רצה לומר על זה אשיב הנה מאז שמעתי שמעך וכאומר עד כאן היו כדרך דבר הנשמע שאין הקוק כל כך בלב השומע אבל עתה עיני ראתך וממך יצאו הדברים ולזה הרי הם הקוקים בלבי ומאלתי א"כ תשובה שלא בקולר יד מגעת לשלם לי גמול כ"א בעבור שעדיין לא הגעתי לתכלית הצדק בשלימות רב ואין לי גמול מה לבקש מידך: (ו) על כן. בעבור אהבת ההשגה אשר השגתי במה שעיני ראתך אמאס בכל הקנינים הגופים כי כמוהם כאין מול יקר ההשגה ההיא: ונחמתי. עתה יש לי הנחומין רב על הצער שהייתי בו לשבת בתוך עפר ואפר כמו שאמר והוא יושב בתוך האפר (לעיל ב') כי הצער היה סבה להשיג

שאמם

רשי

משותקים ומנוצחים לפניו והיה לכם לנחמו כאשר עשה אליהוא ולא די לאיוב בצרתו ויסוריו כי גם הוספתם על חטאתכם פשע להקניטו : (ח) והעליתם עולה בעדכם . למען שתתרצו ותתפייסו לפני ובלבד אשר עבדי איוב יתפלל עליכם אשר אסלח לחטאתכם ולפשעיכם לא אזכר עוד : כי אם פניו אשא . שהרי פניו אשא לקבל תפלתו הרי אם כמו אשר וכן עד אם כלו לשתות (בראשית כ״ד) אם כופר יושת עליו (שמות כ״א) וכן הרבה : כי לא . שהרי לא : (ט) וישא ה׳ את פני איוב . וישא כמו נשאתי פניך גם לדבר הזה (בראשית י״ט) שקבל תפלתו והסביר לו פנים : (י) שב את שבות איוב בהתפללו . שב נופל לומר בענין זה והרי הוא כאילו כתיב והשיב את שבות איוב : בהתפללו בעד רעהו . בזכות שהתפלל על כל ריע וריע שלו : למשנה . על אחד שנים ולא דקדק המקרא במלתו : (יא) לפנים . כל אשר היו אוהביו ומכיריו בטרם הגיעו אליו היסורים : וינודו לו . לשון קונפלייט״א בלע״ז : קשיטה . מעה : ואיש . וכל אחד ואחד : (יב) מראשיתו . יותר מראשית

אבן עזרא

כי אנכי נבזה כטעם ואנכי עפר ואפר : (ז) ויהי אחר . כי לא דברתם אלי נכונה . הטעם שהודה ואמר ונחמתי : (ח) כי אם פניו אשא . השם ישא פני הצדיקים בעולם הזה רק בעולם הבא איננו כן . וחלילה שיעשה השם נבלה רק בעבור שהיו חברי איוב מצדיקי השם אם השם יביא עליהם רע יאמרו תועי רוח הנה זה דבר נבלה ודברי איוב וחברי איוב עוד אפרש ובמה טעו ואמר השם שילכו לאיוב בעבור שהרשיעוהו חנם והנה התברר כי איוב צדיק גמור היה : (י) שב את שבות איוב . שהיה נשבה ביד השטן הוציאו מרשותו : (יא) וינודו לו . כמו לנוד לו ולנחמו : קשיטה . כבשה קטנה : (יב) ויהי לו ארבעה עשר אלף . פי׳ משנה

אחר דבר יהוה את־הדברים האלה אל־איוב ויאמר יהוה אל־אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב׃ ח ועתה קחו־לכם שבעה־פרים ושבעה אילים ולכו אל־עבדי איוב והעליתם עולה בעדכם ואיוב עבדי יתפלל עליכם כי | אם־פניו אשא לבלתי עשות עמכם נבלה כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב׃ ט וילכו אליפז התימני ובלדד השוחי צפר הנעמתי ויעשו כאשר דבר אליהם יהוה וישא יהוה את־פני איוב׃
י ויהוה שב את־שבית איוב בהתפללו בעד רעהו ויסף יהוה את־כל־אשר לאיוב למשנה׃
יא ויבאו אליו כל־אחיו וכל־אחיתיו וכל־ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינדו לו וינחמו אתו על כל־הרעה אשר־הביא יהוה עליו ויתנו־לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד׃
יב ויהוה ברך את־אחרית איוב מראשיתו ויהי־לו

ג׳ וכעניין · ו׳ כטעם ר״פ שבות ק׳ · ג׳ כתרי לים · ו׳ ר״פ. ג׳ · ג׳ חד מ״ל

תרגום

דמליל ייי ית פתגמיא האילין עם איוב ואמר ייי לאליפז דמן תימן תקוף רוגזי בך ובתרין חבריך ארום לא מללתון לותי כונתא כעבדי איוב׃ ח וכדון סיבו לכון שבעא תורין ושבעא דכרין ואזלו לות עבדי איוב ותסקון עלתא אמטולכון ועבדי איוב יצלי עליכון ארום אלהן אפוי אסב מן בגלל דלא למעבד עמכון קלנא ארום לא מללתון לותי כיונא כעבדי איוב׃ ט ואזלו אליפז דמן תימן ובלדד דמן שוח צופר דמן נעמה ועבדו היך דמליל להום מימרא דייי ונסיב מימרא דייי ית אפי איוב׃
י ומימרא דייי אתיב ית גלות איוב בצלאותיה מטול דחברוי ואוסיף מימרא דייי ית כל די לאיוב בכופלא׃
יא ואתו לותיה כל אחוי וכל אחותיה וכל חכימוי מן קדמת דנא ואכלו עמיה לחמא בביתיה ונידו ליה ונחמו יתיה על כל בישתא דאיתי ייי עלוי ויהבו ליה גבר חורפא חדא ואנש קדשא דדהבא חד׃
יב ומימרא דייי ברך ית סופא דאיוב מן קדמותיה והוו ליה

תולדות אהרן נכונה. ב״ב טו: בהתפללו. ב״ק פב:

ואיוב ד׳ וסימ׳ ונח דניאל ואיוב בתוכה . והיו שלשת האנשים . ואיוב הבל יפצה פיהו . ואיוב עבדי יתפלל עליכם : וה׳ ו׳ בטעם ר״פ וסי׳ וה׳ המטיר על סדם ועל עמרה גפרית . נתן חכמה לשלמה כאשר . נתן קלו לפני חילו . הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער . שב את שבות איוב בהתפללו . ברך את אחרית איוב : אחיותיו ה׳ בליש׳ וסי׳ נמסר בריש סיפרא וביחזקאל סי׳ י״ו וביהושע סי׳ ב׳ : קשיטה ג׳ וסימ׳ ויקן את חלקת השדה . ואת עצמות יוסף . ויתנו לו איש קשיטה אחת אנ״ך : ברך י״ב וסי׳ וה׳ ברך את אברהם בכל . וה׳ ברך את אדני מאד ויגדל . וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב . כל אלה שבטי ישראל שנים עשר . על כן ברך ה׳ את יום השבת דזכור . וזאת הברכה אשר ברך משה . ברך ה׳ את בית עובד אדום דשמואל . ברך נבות . כי הם זרע ברך ה׳ . מהחל התרומה דחזקיהו דד״ה . ברך בניך בקרבך. את אחרית איוב:

רלבג

ועת שהבר הגיע רע לרשעים בלתי מתוייב להם מצד המערכה להשגחתי בצדיקים כדי שלא יזיקו בהם עד שהבר במית יהד מספר רב מהרשעים כמו שספר אליהוא ואיך תוכל לגייר כחי וגבורתי והנה תמצא מהבעלי חיים אשר עשיתי מה ששם בתכלית הכח והשגיח בהם להמציא להם מזונם ולהמציא להם דברים שומרים אותם כפי מה שאפשר עד שקצתם לא יזיקם שום מזיק באופן מהאופנים כמו שספר מלויתן וזה ממה שיורה על יתרון כחי וגבורתי ובלא הקצר מהמציא בנמצא נמצא מה שאפשר בו מהטוב לפי הכנת החומר ולו היה אפשר באדם שימצאו בו איברים שומרים אותו מכל היזק מזיק כמו הענין בלויתן לא הייתי מקצר מזה אבל למה שהיה זה בלתי אפשר הוכנה לו שמירה מצד המערכת ולזה אם ישמר בעת מה הרשע מהרע הנה גזולתו לא הביא מזה טענה עלי וזה שאם היה אפשר שישמרו ממנו כל האנשים לא הייתי מקצר בזה והנה שמתי כלי באנשים אשר אינם נשמרים מזה הרע מצד המערכת להצילם ממנו והוא השכל כי בו יהיו נשמרים אם ידבקו בהשכל הפועל כפי מה שאפשר : ויען איוב את ה׳ ויאמר . ענה איוב את השם ית׳ ואמר ידעתי עתה כי כל דבר תוכל לעשות ואין ראוי שייוחס אליך ליאות וקיצור ולא יבצר ממך שום מזמה ותכמה . על מה שאמרת מי זה מעלים עצה בלי דעת הנה אמת לכן הגדתי מה שהגדתי מצד שלא הייתי מבין מעמיק כי הם היו נפלאות ממני ולא אדע ענינם על כן טעיתי במה שטענתי מזה ועל מה שאמרת שמע נא ואנכי אדבר אשאלך והודיעני הנה מתחלה הייתי בוזע ענין השגחתך בזה העולם לשמע אזן מזולת ראיה אמתית ועתה עיני ראתך ונתאמת לי במה שאין ספק בו הופן הנהגתך זה העולם ואופני השגחתך בו לפי מה שאפשר בנמצא נמצא על כן אמאס מה שהייתי בו מהדעת ונחמתי על מה שהבאתני בו עד שישבתי בתוך עפר ואפר ידעתי כי בשלי הגעתי הזה עלי ובהשתדל לדבקה בשם יתברך יסור ממני הרע הזה : ואחר זה אמר השם יתברך לאליפז שיאמר שני איוב שיתפלל להש״י עליו ועל רעיו כי לא דברו נכונה לש״י כמו שדבר איוב אחר שבא אל האמת והודה לדברי הש״י וזה שבדבריהם נכנס מהמום והטעות מה שהבר התבאר עד שהבר היו טוענין טענות היה ידוע עליהם שהם כוזב כדי שיצדיקו הש״י ואולם היוב אם לא הגיע בתחלה אל הדעת האמתי הנה לא היה טוען רק מה שהיה לדיק לפי מחשבתו והתבאר לו שהכאן רוע הסידור באלו הטובות והרעות היה מגיע שהש״י בלתי יודע אלו הדברים הפרטים כדי שיהיה לו התגלגלות מהוכבר ביאור מצד העיון היות בלתי יודע אותם ולזה הוא מבואר שהע״פ שדעת איוב היה כוזב הנה הוא היה יותר קרוב אל הדעת האמתי מדעת אליפז ובלדד וצופר כי הוא היה בנוי על שרשים צדקים ומה שהניחו איוב הוא צודק לפי האמת בכל האנשים אשר לא תדבק בהם ההשגחה האלהית והם הרבים ולזה לא חלק עמו אליהוא כי אם באנשים אשר תדבק בהם

מצודת דוד

באמת : (ז) ובשני רעיך . המה בלדד וצופר : כי לא וכו׳ . על אשר לא דברתם בעבורי תשובה נכונה ואמתית כי אמרתם שבאו לו היסורים בעבור רוב פשעו ולא כן הוא כי לא הרבה לפשוע אולם לא הגיע עדיין לתכלית השלימות וגמול המעשה היא מצד החסד ולא ראוי הוא לקבל החסד : כעבדי איוב . כמו שאיוב לא דבר נכונה שאמר שהכל בא מפאת המערכה כן אתם לא דברתם נכונה במה שאמרתם שבא לו בעבור רוב פשעו (ועם שגם איוב לא דבר נכונה מ״מ קראו עבדי ואמרז״ל מכאן שאין אדם נתפס על צערו כי בעבור קושי היסורין דבר מה שדבר) : (ח) והעליתם עולה . לרצות אתכם אלי ואיוב יתפלל עליכם ע״ז כי אם פניו אשא ואקבל תפלתו לבלתי עשות עמכם עונש כעור ומגונה על אשר לא דברתם בעבורי תשובה נכונה כאשר לא דבר איוב נכונה (ועכ״ז אשא פני איוב כמ״ש למעלה כי הוא דבר מקושי היסורין ואין אדם נתפס על צערו) : (ט) וישא ה׳ וכו׳. ר״ל קבל תפלתו ומחל להם העון : (י) בהתפללו בעד רעהו . בעבור כי התפלל בעד כל ריע וריע שלו לזה שב ה׳ את שבותו להיות כמאז כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה : ויוסף . אח״ז הוסיף ה׳ על כל העושר אשר לו עד אשר הגיע למשנה ממה שהיה לו מאז : (יא) וכל יודעיו לפנים . אוהביו ומכיריו אשר היו לו לפנים טרם בוא עליו היסורין כי בעת שהיה מיוסר חדלו ממנו אוהב וריע כמ״ש ויודעי אך זרו ממני וכו׳ (לעיל י״ט) : ויאכלו . לשמוח עמו בעת שב שבותו : לחם . כל סעודה קרויה על שם הלחם : וינדו לו . היו מנידים עליו בראשם כדרך שמנחמין את האדם אחר שניצל מצרתו : וינחמו אותו . בדברי תנחומין : איש . כל איש ואיש נתן לו לדורון קשיטה וכו׳ והוא ענין הבאות מיבה יתירה : (יב) מראשיתו . יותר מהברכה שבירכו מאז בראשית ימיו : ארבעה עשר וכו׳

מצודת ציון

(ז) אלי . בעבורי : (ח) לכם . לעצמכם : כי אם . כי אשר : נבלה . דבר כעור וגנות ועפ״ז יקרא פחות המעלה איש נבל : (י) שבות . מלשון השבה : למשנה . לכפל כמו וכסף משנה (בראשית מג) : (יא) לפנים . בימים הקדמונים כמו וזאת לפנים בישראל (רות ד) : קשיטה . שם מטבע מעה וכן במאה קשיטה (בראשית לג) : נזם . עדי האף כמו ונזמי האף (ישעיה ג) : (יב) אחרית . סוף הימים

אבן עזרא

משנה ואין כן הבנים לפי שאינן ברשותו. ס״א שבענה כנו״ן בשנה אפרים יקח: (יד) ימימה. מגזרת ימים תהיה גאולתו: קציעה. מגזרת מר ואהלות קציעות: קרן הפוך. מן ותשם בפוך: (טז) ארבעה דורות. בכאן טעה יצחק המהביל שאמר שכל דור חמש ושלשים שנה והנה מאדם ועד נח עשרה דורות ועוד היה הימן בימי דוד ודוד הוא עשתי עשר ליעקב אבינו והימן כפליים הימנו: (יז) ושבע ימים. שהיו ימיו בכבוד ובשמחה:

נשלמו פרושי מלות ספר איוב ועתה אפרש הטעמים:

אמר איוב ואשר יגורתי יבא לי הנה חשב אליפז שלא יגור רק בעבור חטא שעשה והנה אומר כלל כאשר ראו חבירי איוב מות כל בניו פתאום וירדת אש מן השמים וביזת אויביו ושחין גופו התגרר אמרו כי המכות האלה לא יעשה השם כי אם בחוטאים ובפושעים כאנשי דור המבול על כן אמר ונהר יוצק יסודם ואנשי סדום ויתרם אכלה אש על כן אמרו לו זכר נא מי הוא נקי אבד כן ארחות כל שכחי אל ואמר לפר ועיני רשעים תכלינה ובעבור היות בניו במשתה תמיד והיין ישחית הדעת על כן אמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם ואמרו שיעשה תשובה והשם יסלח לו ואיוב היה יודע בעצמו שהיה צדיק על כן אמר תם אני ולא אדע נפשי על לא חמס בכפי והי׳ צועק כי אלה המכות שהכני השם אונס על עקב עון רק חנם על כן אמר והרבה פצעי חנם ענו על זה חבריו כי השם צדיק הוא בכל דרכיו לא יעשה עולה ענה איוב ואמר הנה יש בעולם צדיקים ורשעים במכאובים תם ורשע הוא מכלה ויש רשעים בנעימים וזה טעם ישליו אהלים לשודדים ענו חביריו כי טובת הרשעים איננה עומדת אם יעלה לשמים שיאו כגללו לנצח יאבד והנה ענה איוב מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל יבלו ימיהם בטוב וברגע שאול יחתו והנה הם בטובה עד יום מותם אז לא ידע בלדד מה ישיב והנה שב לשבח השם המשל ופחד עמו אז ענה איוב מה עזרת ללא כח גם הוא ושבח שם והטעם הנה אין לך תשובה כי אם לשבח השם אני יודע לשבחו יותר אז החריש צופר ושב איוב ויסף לדבר בעבור שלא ענהו אחד מחביריו וטעם ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש ואחר כן והחכמה מאין תמצא כי השם יעשה רצונו יענה רשע גם צדיק גם יש צדיקים גם רשעים שיתן להם כל טוב שיתאוו והנה יעשה כן בארץ ובנחלים שאין דעת להם ולדעת זאת החכמה למה זה נשגבה מדעת האדם והנה הטעם כאשר לא ידעו בני אדם מחשבות השם וגזירותיו שהם עמוקות אולי אלה הגזירות שנגזר עלי הוא יודע למה גזרם ואינם בעבור שחטאתי לפניו ויוסף איוב שאת משלו השני יספר שם צדקותיו ומעשיו כי חבריו אמרו לו אלמנות שלחת ריקם וזה אות כי שופט היה על כן אמר אב אנכי לאביונים ולב אלמנה ארנין ישבתו חביריו מענותו כי הוא צדיק בעיניו כי לא היה כן בעיני חבריו רק הסכימה דעתם שהיה רשע על כן באו אליו הצרות הקשות פתאום ואליהוא חרה אפו על איוב שהאריך לשונו בקוצר רוחו ואמר כנגד השם דברים שלא כהוגן כמו ידעתי כי אלכך הודיעני על מה תריבני הטוב לך כי תעשוק תחשבני לאויב לך וזה טעם על צדקו נפשו מאלהים ובשלשת רעיו חרה אפו על אמרם שהשם צדיק רק איוב הוא רשע ויתכן שהיה צדיק ואין ספק שהשם צדיק וזה טעם וירשיעו את איוב והנה סוף דברי אליהוא שאמר לאיוב וחביריו כולכם טעיתם כי חשבתם שעמדתם בסוד השם והנה אמר לחבירי איוב כי השם יכסה ויענה על עקב עון או להסיר עון או לקבל שכר ואמר לאיוב שהיה מתרעם על השם בעבור שלא ישיבנו כי כל דבריו לא יענה ודבר מגולה הוא במעשה רק תפש איוב ואמר שהוא רשע בדבר פיו שהרחיב על השם וכן אמר האמור למלך בליעל והטעם הדרך מוסר הוא שיאמר העבד למלכו בליעל או רשע או מלך לנדיבים כי למלך ישרת עצמו ואחר עמו או טעמו אל אחד הנדיבים כמו בן אתונות והראשון נכון בעיני אף כי השם אשר לא נשא פני שרים על כן אמר אבי יבחן איוב עד נצח וארח לחברה עם פועלי און ובאחרונה ויוסף אליהוא והטעם חשוב כי הנה מפלאות הגשם לא ידע איך הם ולמה כן ומתי וכאשר נפלאו ממנו אלה הסודות כן נפלאו משפטי השם עם בני אדם כי הם עמוקות מאלה שהם בגופות נראות והטעם על איוב ידבר למה הרימות קול לאמר למה עניתני היה לך לסבול ולהחריש ולא תדבר גבוהה גבוהה וזה טעם ויען השם מן הסערה והענין אתה שתבקש למה זה הידעת אז תוליד וידענו כמה תחיה וזה האור שאתה מתענג בו התדע מקומו או תדע למה תולדת העופות גם הבהמות כן וזה טעם התתן לסוס גבורה אז החריש איוב ענה השם שנית הרוב עם שדי יסור אז ענה איוב תשובה איננה נכונה כי לא הצדיק השם רק אמר הנה אחריש ולא אדבר עוד על כן ויען השם שנית מן הסערה והזכיר בהמות שהוא שם בהמה וגבורתו שהוא ביבשה גם הזכיר גבורת לויתן והטעם כאלו אמר לאיוב איך גבהת כנגדי ע״כ הזכיר אלה הגדולים והענין הנה בבריותי ולא בנכבדים העליונים רק בחיות שהם בארץ ובמים מתחת לארץ שנים גבורים לא תוכל להם להשתעבד בהם ולא לכרות על לויתן לאכלו כי בן אדם לא יגבה לבו כנגד המלאכים ולא כנגד בני האלהים כי הם נכבדים ממנו כפלי כפלים כאשר פירשתי בפסוק הנה אנכי שולח מלאך בראיות גמורות משקול הדעת ומדברי התולדות גם דברי הנביאים פה אחד כך ואשר מצאנו כתוב בדברי קדמונינו ז״ל גם הוא אמת כי הם לא דברו רק על המלאכים הנראים לעתים לכבוד הנביאים רק גובה לבו כנגד החיות והעופות כטעם מלפנו מבהמות ארץ והנה אמר השם כי הנה יש גופות בארץ עמך והם גבורים ממך לא תוכל להם ולמה גבה לבך על כן הודה איוב באחרונה ואמר על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר וזאת היא הנכונה שדבר איוב באחרונה:

איוב מב

ארבעה עשר אלף צאן וששת אלפים גמלים ואלף צמד בקר ואלף אתונות: יג ויהי לו שבענה בנים ושלוש בנות: יד ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך: טו ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם: טז ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה וירא את בניו ואת בני בניו ארבעה דרות: יז וימת איוב זקן ושבע ימים:

ג׳ מ״ג כסיפ׳ · ס׳ מ״ג. ג׳ · ג׳ · ג׳ בנקיבות · ויראה ק׳ · ג׳

ארבסר אלפין דען ושית אלפין דגמלין ואלף פדנין דתורין ואלף אתנן: יג והוו ליה ארבסר בנין ותלת בנן: יד וקרא שמה דחדא ימימא ושום תניתא קציעא ושום תליתתא קרן הפוך ימימא הוה קרי לה דהוה שופרהא כיממא קציעה הוה קרי לה דהוה יקרא כעין קציעתא קרן הפוך הוה קרי לה דהוות סגי זיו יקר אפהא היך אזמרגדא: טו ולא אשתכח נשיא שפירתא היך בנתא דאיוב בכל ארעא ויהב להום אבוהום אחסנא במצע אחוהון: טז וחיא איוב בתר דנא מאה וארבעין שנין וחמא ית בנוי וית בני בנוי ארבעה דרין: יז ומית איוב סיב ושבע יומיא:

חזק

סכום מספר פסוקים של איוב אלף ושבעים וסימן ע״א וחציו אשר קמטו בלא עת וסדריו שמנה

רשי

עושרו: (יג) שבענה. הם פעמים שבע שתי שביעיות כמו (ויקרא י״ג) שבועים שהם שתי שבועות: (יד) ויקרא שם האחת ימימה. ע״ש יופיין נקראו שמותיהן: ימימה. צחה ומצוחצחה כיום: קציעה. ריחה נודף ערב ומבושם כקציעה של בשם: קרן הפוך. על שם הקרן שנותנין בו כחול ובורית שנאמר ותקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד): (טו) ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב וגו׳. ולא נמצא מעשה של נשים יפות כמעשה יופי של בנות איוב ומקרא זה דוגמת ויהי אנשים אשר היו טמאים (במדבר ט) וכן הרבה: ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם. מתוך חשיבותן ויפיין נתן להם נחלה עם האחים. (יז) ושבע ימים. מן שבע יאמר שבע בדבקות:

ת״א שלש בנות. בבא בתרא טז:

רלבג

בהם השגחה כמו שביארנו ולזה אמר הש״י לאליפז שלא דברו אלי נכונה הוא ובלדד וצופר כאיוב לא ירצה באמרו כי לא דברתם אלי נכונה שלא דברתם בעבורי נכוחות כי התנצלות מרוע הסידור הנמצא בטובות וברעות נכונה באיוב כי הוא ואם לא היה השיג האמת בזה הענין היה מנצל האלוה מהעול בטענה צודקת באופן נאה אולם אליפז ובלדד וצופר היו מנצלים הש״י מהעול בטענות הכוזבות והם מבואר הבטול שזכרנו מדבריהם וספר אחר זה שכבר התפלל איוב לש״י בעד ריעיו ואחר זה הטיב הש״י אחרית איוב מראשיתו והאריך ימיו נתן לו ובנים ובני בנים עד ארבעה דורות. הנה זה הוא מה שביארנו לנו בביאור זה הספר ונבטח שלא תפול ממנו דבר מכוונתו הכוללת ונחשוב שלא נפל מן התועלת ג״כ ואם היה הוא מעט בלתי מבולבלה הכוללת:

מצודת ציון

כיומים: צמד. זוג כמו ויקח צמד בקר (ש״א יא): (יד) ימימה. כחמה תקרא יום כמ״ש לרוח היום (בראשית ג): קציעה. מין בושם וכן מור ואהלות קציעות (תהלים מה): קרן. ענין זוהר והארה כמו קרן עור פניו (שמות לד): הפוך. שם אבן יקר כמו אבני פוך ורקמה (דה״א כט):

מצודת דוד

כו׳. כפל ממה שהיה לו מאז וכמ״ש למעלה ויוסף ה׳ וכו׳ למשנה: (יג) שבענה. שני פעמים שבעה כפל ממה שהיו בראשונה: (יד) ויקרא. כאומר והבנות הנה נתכללו בדבר היופי ונקראו בשמות ע״ש יופיים: ימימה. מאירה היתה כאור החמה: קציעה. ריחה היה נודף כקציעה של בושם: קרן הפוך. זוהר היה לה כאבן הפוך: (טו) ולא נמצא וכו׳. לא היה נמצא בכל הארץ נשים יפות דומות ביופי כבנות איוב: ויתן. בעבור חשיבתן ויפיין נתן להם אביהם ירושת נחלה בתוך אחיהם: (טז) אחרי זאת. אחרי שהלכו ממנו היסורין: ויראה וכו׳. ראה בעיניו ארבעה דורות מבניו ולא מת עד מלאת ימיו: (יז) ושבע ימים. רצה לומר שהיו ימים רבים ובהרבה טובה עד שהיה שבע מהם לגודל רבויים ולמרבית הטובה שהיה לו בהם והוא ענין מגלה:

(כל תיבה אשר אותיותיה נפרדות אליה ירה המחבר אבן פנת רעיוניו)

א (א) איש. פתח סמלה תמיר : (ב) ושלוש. בהרבה מדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת פרשת בלק ויחזקאל מ"א שלוש ה' מלאים וכו' וכל כתובים דכוותא מלאים : (ג) שבעת אלפי צאן. הצי"ן במאריך לבן אשר וכן בספרים כ"י מדוייקים ויש מי שנקד הצי"ת בשוא ופתח וטעה כי השוא נח : שבעת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים . ד' אלפי דסבירים אלפים וסימן במקרא גדולה פ' כי תשא וב' מנהון בסדין פסוקא : (ו) הלא אתם . אתם קרי : (יא) שלח נא . בגעיא : בכל אשר לו . בדפוס ישן בכל בחולם וגלגל ואין לחוש עליו : (יח) עד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך . עד זה בפתח : ילתי . לית חסר אל"ף :

ב (ב) אולם שלה . בגעיא : (ז) עד קדקדו . ועד קרי : קדקדו . עיין מ"ש בשמואל ו"ד : (ח) להתגרד . בדגי"ת רפ"י : (יב) הבאה עליו . זהו א' מן השלשה מלעיל ע"פ המסורת : הבאה עליו . בדפוס ישן כתיב אליו ואין לסמוך עליו :

ג (א) ויען איוב ויאמר . בפתח גדול ומלעיל וכן במסורת השוב ל"א ויאמר פתחין ומלרע וכל ויען ד י ו ס ף דאיוב דכוותא אבל הם כולם מלעיל וכן במכלול דף קי"ג ובספר הבחור מאמר ב' עיקר ו' : (ד) יהי חשך . בגעיא : (ה) תשכן עליו . כן הוא בספרים מדוייקים ולב"א בקמץ חטוף : כמרירי יום . כ"כ : (ו) אל יחד . דגש בדל"ת לתקן הקריאה לפי שמלה ... מלעיל ואילו היתה מלרע היתה כמו ולא יחד לו רד"ק שרש אחד ובמכלול דף קי"ב : (יד) חרבות . בחטף קמץ : (טו) הממלאים . בן קטיב והוא קל וב"ב לוית מן פ' י"ג שער ד' ובמסורת ג' בקריאה והממלאים למני ממסך (ישעיה סה) הממלאים בתיהם כסף . הממלאים בית אדוניהם (צפניה א') : (יח) קול נגש . במקצת מדוייקים חסר וא"ו וכן ראוי . דבמסורת דניאל י"א נמסר נ ו ג ש ב' מלא וסימן ממנו יצא כל נוגש (זכריה י) ועמד על כנו מעביר נוגש הם בדניאל : (כו) ולא נחתי . בגעיא : ויבא רגז . במקצת ספרים כ"י הטעם ביו"ד בלי ספק וכן הוא בחילופים לב"א ובהילופים כ"י מצאתי שגם לב"נ הטעם ביו"ד אלא שהוא בגלגל ולב"א במאריך :

ד (ב) הנסה דבר . בספרים שלנו הדל"ת רפויה כמנהג ובעל לשון למודים ובעל מקנה אברהם כתבו בכלל אתי מרחיק שיצאו מעטים מן הכלל ומהן הנסה דבר ונראה שאמרו כן על א ל י ך ת ל א ה שהתי"ו בדגש אע"פ שהמלה מלרע וכן מצאתי במקצת ספרים מדוייקים אבל במקצתם התי"ו רפויה כמנהג : ועלר . הטי"ן בשוא לבדו מכלול דף מ"ט ולוית הן ספר א' פ' י' ושער ג' פ' י"ט וכן כתבו המדקדקים אחרים : (יג) בשעפים . בדגש הפ"א : בנפל . הפ"א רפה : (טו) יעמד . העי"ן בשוא ופתח : ולא אכיר . הוא"ו בגעיא ואין טעם אחר בלמ"ד :

ה (א) קרא נא . הקו"ף בגעיא : יהרג כעש . השי"ן כמו בסמ"ך וזהו אחד מן ד' כתיב בשי"ן בלישנא ובמסורת הושע סי' ב' נמסר סי' מן כל מלין דכתיבין שי"ן וקריין סמ"ך : (ג) אני ראיתי . האל"ף בגעיא בס"ס וכן הוא בחילופים לב"א ועיין מ"ש במשלי כ"ו : נוכו פתאם . רפה הפ"א : (ד) וידכאו בדפוסים ישנים מנאפולי ושונצין כתוב וידכאו ולא מצאתי כן בספרים כתובי יד שלפני וראיתי לגאון ר"ש בר צמח בפי' אוהב משפט שלו שהביא שתי הגרסאות וכן כתב וידכאו הוא מבנין התפעל והיה ראוי היו"ד בחירק והדל"ת בדגש אלא שהוטלה תנועת היו"ד בוא"ו והאה הדל"ת כרפה שלא כמנהג כן מצאתיו בספרים מדוייקים וי"ס שהוא למשפטו היו"ד בחירק והדל"ת דגושה וכן כתבוהו ר' יונה ור' דוד קמחי בספר השרשים עכ"ל : (ה) וצמים . וי"ס שכתוב בהם וצאף ביו"ד וקרי וצאף בוא"ו ואין לסמוך עליהם יען לא נמנה זה במסורת עם מלין דכתיבין יו"ד וקריא וא"ו : (ז) יולד . נכתב הוא"ו עם הדגש והם שלשה במסורת : (ט) עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר . ב' פסוקים בסיפרא מטעין בהון וסי' קדמאה עשה גדלות ואין חקר נפלאות . תנינא בסי' ט' עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות . וא' פסוק סימן ונע"ו מים עד ים : (י) ושלח מים . במקצת מדוייקים מ"ם כתוב בבני טעמים : חוצות . כן ראוי להיות עפ"ה דפרשת בלק : (יב) ולא תעשנה . הוא"ו בגעיא : תושיה . בקצת ספרים חסר וא"ו והמסורת מסייעם דבישעיה סי' כ"ח ובמשלי סי' ח' נמסר סי' מן ז' מלאים בלישנא ואין זה מכללם : (יד) ימששו . קצת השי"ן ברוב הספרים והיו"ד בגעיא : (טז) ועלתה . מהתלפת ועולתה מלא וא"ו : (יז) יוכיחנו . במקצת ספרים חסר יו"ד אחר כ"ף : (יח) וידו . וידיו קרי : (יט) יצילך . ברוב המדוייקים הכ"ף דגושה : (כא) משד . ברוב המדוייקים חסר וא"ו : כי יבוא . הספרים מתחלפים ולפי המסורת מלא : (כה) ידעת כי רב . הוא"ו בגעיא בס"ס : (כו) תבוא . נכון להיות מלא וא"ו עפ"ה דאיוב סימן ב' כי לא נמנה זה עם החסרים שם : (כז) חקרנוה כן היא . בס"ם המדוייקים מלת כן בסגול ודגושה מדין אתי מרחוק וכן במכלול דף ח"י . הע"פ שמלת כן היא מלה זעירה אחר שהיא סמוכה למלת היא לא היה לה להיות מפשטה כמשפט מלה זעירה אלא שכן מצאנו אותה דגושה ועיין מ"ש גם במזמור ע"ז על גאלת בזרוע :

ו (ב) כעשי . השי"ן כמו בסמ"ך והעי"ן בשוא לבד : והיתי . והותי קרי : במאזנים . הבי"ת בגעיא : ישאו יחד . אין דגש ביו"ד : (ה) הינהק פרא . היו"ד במאריך בספרים כ"י : לנגוע . יש חילופים בספרים והנכון כי הוא מלא וא"ו עפ"ה כמו שנמסר בפ' וירא במ"ג : (ח) תבוא שאלתי . י"ס בהשי"ן בשוא והאל"ף בצירי ובמדוייקים השי"ן בסגול והאל"ף בחטף סגול וכן בשרשים : (יג) ותשיה . במקצת ספרים חסר וא"ו בתר תי"ו ונכון לפסוק כן עפ"ה דמשלי ח' שאין זה מן ז' מלאים בלישנא הנמנים שם : (יד) למס . המ"ם בקמץ : (יט) ארחות תמא . חסר יו"ד אחר תי"ו עפ"י המסורת דישעיה כ"א וטועים הכותבים אותו מלא יו"ד : הליכת . חסר וא"ו אחר כ"ף עפ"ה דתהלים ס"ח : שבא . הס"א כתוב ש ו א בוא"ו ואין לחוש אליו : קוו למו . בספרים כ"י במקף בין שתי המלות וכלא טעם אחר במלת קוו : (כא) הייתם לו . נפל מחלוקת גדול בין הספרים ולא ראי זה כראי זה ואין גר שוה ביניהם במקצתם כתוב לא באל"ף ואין בהם קרי וכתיב כלל ובמקצתם כתוב לו בוא"ו ובהרבה מהם כתיב לא באל"ף יקרי לו בוא"ו וגם ר' אברהם פירש פי' שני פירושים א' באל"ף וא' בוא"ו וגירסא זו אינה מחוורת בעיני לפי שלא נמנית תיבה זו עם ט"ו תיבות הכתובות לא באל"ף וקריין לו בוא"ו בפ' שמיני והגירסא הישרה אצלי היא הכתובה לו בוא"ו בלא שום קרי וכתיב שכן פירשו כולי המפרשים וכן מצאתי בחילופים שבין מערבאי ומדינחאי דלמערבאי הייתם לו בוא"ו ולמדינחאי הייתם לא כתיב לו קרי וידוע דקים לן כמערבאי : תיראו חתת . בס' מוגה מלא יו"ד וכ"כ רד"ק בשרש ירא תיראו חתת ותיראו שניהם לאזנים ביו"ד וזה שלא כדברי הלתוארנו שכתב בפרק הליכות שבא תראו חסר יו"ד : (כב) הכי אמרתי . הה"א בגעיא בס"ם : הבו לי . כל הבו טעמם בבי"ת בר מן דין דטעמא בה"א וכן במסורת ריש פ' האזינו גם בסוף מסרה גדולה נמנה בפיסקא הדא דכל חד ותד מלעיל ולית דכוותה : שחדו . עיין מ"ש בשופטים ה' ואיוב ל"ג . נואש . בספר כ"י נגררה הוא"ו ומסור עליו לית חסר אמנם בשאר ספרים מלא וכן במסורת ירמיה י"ח נמסר נואש ד' ואין הפרש ביניהם במלא והסר : (כט) ושבו . ושבו קרי : (ל) אם חכי לא יבין הוות . מסורת סוף פרשת מטות כל הוות מלא בר מן ג' חסר וסימן הות לאביו בן כסיל (משלי י"ט) . שקר מזין על לשון הות (משלי י"ז) . אם חכי לא יבין הות בתראה שליגא ע"כ : ובכל ספרים מדוייקים זה דאיוב בשני ואוי"ן והגרסא הישרה כמ"ש במסורת משלי י"ט ומשלי י"ז הות ב' חסר והם השנים במשלי כדלעיל :

ז (א) על ארץ . עלי ארץ קרי : (ה) וגיש . וגוש קרי ובספרים ישנים ספרדים מסור עליו לית גימ"ל זעירא וכן הוא באלפ"א בית"א מאותיות קטנות : (ו) ימי קלו . מלעיל וכן ויומי קלו מני רץ בסי' ט' ועיין מ"ש בפ' נח על כי קלו המים : (ח) עין ראי . הה"א כ"י וגם בדפוסים ישנים הטעם באל"ף אמנם בס"ם המדוייקים הטעם בריש וכן דינו כי הוא שם בשקל גורי חולי וכמוהו יכ"ו ש ה ז מ ר א י (איוב ל"ג) . יפה עינים וטוב ר א י (ש"א ט"ז) כמ"ש רד"ק שם . ובמסורת פ' לך לך ר א י ו' בחולם וסימן בגם בלם . על כן קרא נבאר . ויבא יצחק בא מבא . וישב יצחק עם באר לחי . והוא אדמוני עם יפה עינים . לא תשורנו עין ר א י . ותה אתה אל ר א י בחטף קמץ ע"כ . ד' קדמאי מלרע שהם לדעת קצת מדקדקים פעל עם כנוי המדבר בעדו . וי"א שהם שם עם כנוי המדבר ג"כ כלומר נבואתי ונכתב רד"ק בזהב הנכתב וכ' בתראי מלעיל כדאמרן וכן אתה אל ר א י שהוא בחטף גם הוא שם כלומר אל ראות בכבל ג ר י ע נ י וכ"כ הראב"ע : (י) ולא יכירנו עוד . כן הם הטעמים בספרים כ"י לא כמו שנמצא בדפוסים בכתף ימין ומיושב על מלת יכירנו : מקומו . מלא וא"ו על פי המסורה דריש עזרא ודכוותיה בלישנא אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו בסימן ל"ז ושאלה דאיוב חסר וכל מקמו דאורייתא דכוותיה חסר ודכוותיה בלישנא אל יצא איש מ מ ק מ ו ועיין מ"ש בסי' י"ד : (יא) אחשך פי . בקמץ חטף והחי"ת בחטף סגול ברוב הספרים : א ד ב ר ה . האל"ף בגעיא בס"ס : (יב) הים אני . הה"א בגעיא בס"ם ולא יתכן דגש ביו"ד : (יד) ונבעתני . כן כתוב בלא וא"ו בתחלת המלה וד' הם במסורת : (יט) כמה . מלרע כמ"ש במזמור ע"ח : (כ) מה אפעל . העי"ן בפתח : למה שמתני . כל למה רפי טעמו למטה בר מן דין דהוא לעיל אע"ג דרפי וחשיב ליה בעל המסורת בשיטה הדא דכל חד ותד מלעיל ולית דכוותיה אל קרי בסוף מסרה גדולה דילן : ואהיה עלי למשא . זהו אחד מן י"ח פסוקים תקון סופרים והיה לו לומר עליך אלא שכינה הכתוב כראב"ע ורלב"ג ומדרש ילמדנו ומכילתא פ' בשלח וספרי פ' בהעלותך ומסורת וכבר ביארתי ענין זה בארוכה בזכריה ב' ו

ח (ב) תמלל אלה . בלא מאריך בלמ"ד : (ג) יעות צדק . לפי מה שמצאתי בנוסח כ"י בחילופי ב"א וב"נ לב"א י ע ו ת בצירי הוא"ו ובמאריך ובלא מקף בין שתי המלות ולב"נ י ע ו ת צדק בסגול הוא"ו ובלא מאריך ובמקף וכן ראיתי בשתי מקראות כ"י כב"א : (ד) חטאו לו . החי"ת במאריך : (ח) לדור רישון . ביו"ד לבד מקים אל"ף ונמצא ה ר א י ש ו ן אדם תולד (איוב ט"ו) באל"ף וביו"ד האל"ף שרש ראש והיו"ד למשך פרשים שרש ראש ונימוק המדקדק במכלול דף רכ"ב : ימנן נחקר אבותם . כן הם הטעמים במקצת מדוייקים : (י) יוצאו מלים . במקצת מדוייקים כ"ו מלא וא"ו וחסר יו"ד גם במסורה פ' שלח לך וביחזקאל כ"א נמנה עם מלין מיוחדים דחסרים יו"ד בלישן יוצאה : (יא) היגאה גמא בלא בצה . הה"א נחה : ישגא אחו . בשי"ן וכאמת כי בספרים רבים כתוב ישגה בה"א כמו שהוא ואחריתך ישגה מאד דלעיל וכן במסורת ישגה ג' וסימן בארז בלבנון ישגה . ואחריתך ישגה מאד . ישגה אחו בלי מים . אבל רד"ק כתב בספר השרשים בזה באל"ף מקום ה' וכן כתבו אחריו בעל מכלל יופי ובעל הלשון . וכן מצאתי בס"א מדויק כ"י ישן ובקצת דפוסים ישנים ובדאי הוא רד"ק לסמוך עליו והמסורת שהבאתי למעלה אם היתה כתובה כן בספרי רד"ק צ"ל שלא לענין האותיות נאמרה רק על קריאת המלות כמנהג בכמה מקומות : (טו) יחזיק בו . החי"ת בשוא ופתח : יונקתו . בספר אחד חסר וא"ו אחר יו"ד : (כ) הן אל . בכל ספרים כ"י שלפני הה"א בסגול כחברו שלמעלה ממנו וכן הגיה בעל אור תורה בספרו אבל במסורת בלשון לא נמנה זה עם אותם שהם בסגול : (כא) עד ימלה . בדפוס נאפולי כתוב ימלא באל"ף וכן בפי' איוב כ"י וכן לא ידעתי המחבר כתב ימלא באל"ף ואח"כ כתב וי"ס שכתוב ימלה בה"א תמורת אל"ף ע"כ . ולשונו אחרון עיקר וכן הוא דעת רד"ק וכן במסורת לית כתוב ה"א וגם בסוף פרשת נו ותהלים כ' נמסר ימלא ז' ו' כתיב אל"ף וא' כתיב ה"א וזהו מה שכתוב כאן בה"א : והפתיך הרועה . במדוייקים כ"י התי"ו רפויה שאין טעם מפסיק במלת והפתיך :

ט (ח) במתי ים . במקרא גדולה נכתב בגליון בספר מוגה במתי עב ע"כ . וספר מוטעה הוא זה : (י) עשה גדלות וגו' . ב' פסוקים מטעין בהון בסיפרא עיין לעיל סי' ה' : (יב) ולא אבין . הוא"ו בגעיא : (יג) תחתו . תחתיו קרי והוא חד מן ד' כמ"ש בש"ב כ' : (טו) למשפטי . בכל ספרים שלפני חסר וא"ו אחר הטי"ן ותמיהני בהמכלל שכללו הדעת בבנין פועל הכבד מהשלמים כתוב שהוא בוא"ו : (כ) תם אני ויעקשני . נפתחת עם הקמ"ץ מאריך וכן אם אני שבסמוך ועיין מ"ש בפ' בראשית אלא כי שת לו : (כג) למסת נקיים . במקצת מדוייקים בשני יודי"ן וכן נכון ע"פ המסורה שנמסר ב' נקיים חסר יו"ד ואין זה מהם : ביד רשע . הבי"ת בגעיא : (כד) אפוא מי הוא . בספרים מדוייקים כתיב אל"ף פ"א וא"ו אל"ף אבל ... נמנו ד' אפו כתיב בוא"ו ע"פ המסורת והקבלה וכולם כאלו הראשון שבהם א פ ו ל א א פ ו ונכתב שהוא זה כי הוא הראשון לפי סדר הכתובים וגם במסרה קטנה מסור עליו ד' כ"כ וכן במכלול יופי כתוב על זה נכתב בוא"ו ע"פ המסורת הקבלה ובעזרת העוזר מצאתי בירורו של דבר כי שיבוש נפל בספרי השרשים שהשמיטו וא"ו מן מלת אם . והמכלל יופי והאחרים טעו מפני שראו אם לא אפו בראשונה בשרשים והשבו כי הוא זה ואין הדבר כן שהוא פסוק ואם לא אפו מי יכזיבני בסוף סימן כ"ד וכן בשרשים כ"י ישן כתיב ואם בוא"ו ואם יבא שום אדם להכזיבני בזה כי המסרה מפורשת בפ' וישב כמו שכתבתי וכן מצאתי במסרה כ"י לשון קצר אפו ד' חסרים אל"ף ואינון בסופיה וסימניהון נאים אפו בסי' יז . דעו אפו . מי יתן אפו בסי' יט . אפו מי יכזיבני בסי' כ"ד : (כה) וימי קלו . בעל פתח דברי מנאן עם אותם שהם מלעיל בדף פ"ו ועיין מה שכתבתי לעיל סימן ז' על ימי קלו : (כט) למה זה . מאריך בלמ"ד : (ל) במו . במי קרי : והזכותי בבור . במקצת ספרים שתי המלות מלאים וא"ו וחילופים אחרים יש : (לא) שחטו . במקצת ספרים לית טי"ת רבתי וי"א טי"ת דטוב בם מבמן וי"א טי"ת דותרא אתו כי טוב : אל תבעתני . בא פתח גדול תחת קמץ קטן והנו"ן דגושה לתפארת הספסק ... ורואי תבעתני מכלול דף מ"ג ולוית הן פ"ה שער ו' בהגה"ה : אדברה ולא איראנו . האל"ף בגעיא בס"ם :

י (ב) על מה תריבני . מלא על בגלגל : ולהתעלהי . הוא"ו במאריך : (ט) ואל עפר . בגעיא הוא"ו בספרי ספרד וכן הוא בהילופים לבן אשר : (יא) תשככני . לית והסר וכתיב שי"ן : (יג) צפנת בלבבך . הבי"ת רפויה במדוייקים ואין כאן דין אתי מרחיק באין הטעם בתנועה הראשונה : (טז) אלני לי . מלרע כמ"ש במיכה ז' : (יז) ותרב כעסך . הס"א כ"י ובדפוס נאפולי כתוב כעשך בשי"ן וטעות הוא בידם שזהו א' מן ד' דכתיבין שי"ן בלישנא ע"פ המסורה ונודע עוד ממסרה אחרת שזה כתוב בשי"ן שכן אומרת כעסך ב' וחד כתיב סמ"ך וחד כתיב שי"ן וסימן והסר כ ע ס ך עמנו תהלים פ"ה . ותרב כ ע ס ך עמדי : (כ) יחדל . וחדל קרי : ישית . ושית קרי :

יא (ה) ואולם . הוא"ו בגעיא : (ו) ויגד לך . במדוייקים הגימ"ל בסגול ויש מאריך ביו"ד במקצתם : לתושיה . הלמ"ד בגעיא : (ט) ארכה . חד מן ג' הסרים ודגשים : מדה . לית מפיק ה"א וכן הוא במסורת גדולה ושרשים : (טו) מוצק . חסר וא"ו ע"פ המסורת והצד"י בקמץ בכל ספרים שלפני . ובמכלול דף רנ"א וכא בלי סמיכות פתח והיות מוצק בפתח במקצת ספרים ובמסרה אין פתח כ"א מוצק נחבת (מ"א ז) : (טז) כמים עברו . במקצת ספרים מדפוסים ישנים וכ"י הכ"ף בפתח אבל בכל ס"ס בשוא וכן במסורת נחשב זה עם ג' רפין וסימנהון בירמיה סי' נ"א : (יז) תעפה . נמסר עליו ברוב המדוייקים לית והסר : (יח) ובטחת . בס"ס יש מאריך בוא"ו מגבד הגעיא : (יט) ורבצת . בס"ס הוא"ו בגעיא : מחריד . הנו"ן דגושה וכמ"ש בחירק :

יב (ג) כמוכם . בגעיא הכ"ף : שחק לרעהו . שחק קדמאה דפ' חסר ותנינא מלא וכן במסורה ירמיה סי' כ' והאלכתי כנזו בירמיה סי' מ"ח : לאלוה . הלמ"ד בסגול : (ה) לעשתות . במקצת ספרים בחולם והם משובשים כי במדוייקים הם בוא"ו בשורק וכן כ' רד"ק בשרשיו שהוא כמו עבדות : ואלגם . הוא"ו בגעיא בס"ם : (ו) ותרך . ברוב הספרים נמסר ע"ג ועל שבפסוק הנמשך ב' והסר : (יא) הלא אזן . בס' מדוייק מטוליטולא הה"א בגעיא : (טו) ויבשו . ר' יונה כתב כי הוא בחירק הוא"ו ונית היו"ד ויבשו ואנחנו גם מצאנוהו כן בספרים מדוייקים כי אם בשוא הוא"ו והירק היו"ד לרד"ק במכלול ד' קנ"ז ובשרשים : ויהפכו . הפ"א נחה כמ"ש בשמואל א' כ"ה : (יז) ושפטים . הוא"ו בגעיא : (יח) ויאסר אזור . האל"ף בשוא לבדו כמ"ש בפ' מקץ : (כ) נאמנים . האל"ף בחטף סגול ברוב

ספרים: (כג) משגיא לגוים. שהחכם יחייא פירשו מענין שגגה. וכן פי' הרב ר' משה אלשיך וכן דרשו במכילתא פרשת בשלח בעל צפון נשתייר מכל יראות שלהן בשביל לפתות לבן של מצרים לטעותן שהוא הציל את עצמו ועליו הוא אומר משגיא לגוים ויאבדם ואיתא נמי בשמות רבה פרשה ט"ו וכי לא היה הקב"ה יכול להציל ישראל מיד מצרים כמכה ראשונה אלא לקיים מה שנאמר משגיא לגוים ויאבדם. וגם בבמדבר רבה פרשה כ' ולמדנו פרשת בלק דרשו פסוק משגה ישרים בדרך רע בשחותו הוא יפול על בלעם הרשע שבתחלה היו הבריות נוהגות בכשרות והוא הטעה אותם בערוות וכמו שהטעה הוטעה בעלה שנתן בה נפל והטעהו הקב"ה שכך כתוב משגיא לגוים ויאבדם. מכל אלה המדרשים משמע שדרש משגיא לשון שגגה כאילו הוא בשי"ן ימנית אבל בכל הספרים נמצא בשי"ן שמאלית וכן פירשו רוב המפרשים מל' ריבוי ורוממות כמו הן אל שגיא (איוב לו) וכן מצאתי במד' אסתר שאויבי הקב"ה משפילתן כן מתגדלין לפי' וישם את כסאו מעל כל השרים ואח"כ ויתלו את המן הה"ד משגיא לגוים ויאבדם. גם רש"י ז"ל כתב שיש מפרשים פסוק זה כמד' שכתבתי למעלה מהמכילתא ואמר שאין זה כל' עיקר דא"כ היה לו לנקוד בצד ימין משגיא כמו שוגה אבל זה עיקר מגדיל ל' שגיא כח וראיתי ג"כ בפי' ר' שמעון בר צמח שכתב כלשון הזה י"מ משגיא מטעה ל' שגגה וזה הפי' הוא שגגה לפי שהוא בשמאל ואע"פ שנמצא במדרש עכ"ל. ואין לומר דהגדות חלוקות בן, דהא והא איתא ולא פליגי חד דריש כפי המקרא וחד דריש כפי המסורת כדאשכחן בכמה דוכתי ע"ד אל תקרי ואלו ואלו דברי אלהים חיים כמ"ש בלפנים א':

יג (א) הן כל. תחלת הסימן: (ב) כדעתכם. הכ"ף בגעיא בס"ס: (ד) ואולם. הוא"ו בגעיא: (ו) ורבות. הבי"ת רפה וחסר יו"ד אחר רי"ש. ובקצת מדוייקים מצאתיהו מלא יו"ד: (ז) ולו תדברו. כן כתיב ולו בוא"ו ולשוניא ממי שעלה על דעתו שהוא באל"ף: תדברו רמיה. התי"ו בגעיא בס"ס: (טז) לא איחנף. לו קרי ונדרש בסוטה סוף פ' כשם במשנה ובגמרא: (כג) הודיעני. במקצת מדוייקים חסר וא"ו ומלא יו"ד: (כז) ותשם בסד רגלי ותשמור. בספר אחד כ"י ישן נושן כתוב וַתָּשֵׂם בסד רגלי וַתִּשְׁמוֹר ויחיד הוא אצל רבים: ותשמור. מלא וא"ו: ארחתי. במקצת מדוייקים חסר וא"ו אחר חי"ת והיא בקמץ חטוף לקריאת ב"א ולב"נ בחולם: (כח) אכלו עש. הפסק בכ"ף: (כט) ושבע רגז. בספרים ישנים מהדפוס וכ"י הוא"ו במאריך ובחילופי ב"א וב"נ שלפנינו נראה שהשי"ן בשו"א ופתח לב"א ולא ראיתי כן בשום ספר גם רד"ק הביאו בשו"א לבד ולא אמר כלום מהחילוף זה דומה שהחילוף אינו אלא בטעם המאריך בלבד ועמ"ש בשופטים ה': (ל) פקחת עיניך. דין הוא חד מן ו' חסרים יו"ד בלישנא וסי' נסדר בפ' ראה במ"ג: תביא במשפט. כל ספר איוב במשפט הבי"ת בפתח וזה לבדו בשו"א:

יד (א) אם חרוצים וגו'. כאן תחלת הסימן: חקו. חקיו קרי: (ג) וינקתו. בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר יו"ד: ויחלש. בספרים אחרים ישן מאד כתוב ויחלש בשוא הוא"ו וגם בדפוס ישן מויניציאה יש הערה מחילוף זה ומוטים כל האומרי' כן שכן במכלול דף כ"ה יש וא"ו שמורה הזמן שכבר עבר קודם הפעל אשר לפניו כמו הן את הקצפת ונחטא ה"ל וכבר חטאנו על כן קצפת עלינו. וגבר ימות ויחלש וכבר חלש כי קודם שימות יחלש ויחלה: (ז) אזלו מים. במאריך האל"ף: (ח) ולא יקום. הוא"ו בגעיא: (ט) תשית לי. בספרים מדוייקים כ"כ בב' טעמים: (י) היחיס. בספר א' מטוליטולא הה"א בגעיא: (יא) למעשה. בגעיא הלמ"ד בס"ס: (יב) לא תשמר. בספרים ישנים כ"י ומהדפוס חסר וא"ו ומה שנמסר עליו במסרה גדולה ד' מלא הוא שבוש כי במסרה גדולה בשמואל ב' י"א נמסר ב' מלאים בלישנא יחידאין בקריאה וסימן ויהי בשמור יואב (שמואל ב' יא) לעולם אשמור לו חסדי (תהלים פט). ותשמור כל ארחתי (איוב סימן יג). ובמסרה אחריתי מוסיף הארח עולם תשמור (איוב כב). ואולם מצאתי אחרי כן לשון מסרה אחת בס"א כ"י. ונ"ל יותר נכון השמור ד' מלא בקריא וסימנהון אז תצליח. ואתה אם תלך, ותשם בסד; הארח ע"כ. והנני מבארן הראשון בד"ה (א' כב). השני בד"ה (ב' ו'). השלישי והרביעי הם השנים שזכרתי למעלה דאיוב הגד השוה שבהן שזה חסר: (יד) יעתק ממקומו. בספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר קו"ף וכן במסורת ריש עזרא מסור מקמו ז' חסרים בלישנא ובתר הכי אמר וכל אורייתא ואיוב דכוותא חסר בר מן ב' מלא וסי' ולא יכירנו עוד מקומו סי' ז'. אף לזאת יחרד לבי ריש סימן ל"ז: (יט) תשטף ספיחיה. בדפוס ישן כתיב תשטף בקמץ חטוף והוא דעת ב"נ אבל לבן אשר בחולם: (כ) ויהלך. בדפוס נאפולי וגם בס"א ישן כ"י הוא"ו בשוא ובשאר ספרים בפתח: (כא) ולא יבין. הוא"ו בגעיא:

טו (ב) יענה דעת. ברוב המדוייקים רפה הדל"ת: (ה) עונך פיך. הפ"א רפה: (ז) הראישון. נכתב באל"ף וביו"ד כמש"ל סי' א': הבסוד. כתוב במעשי אפוד ס' ל' כי במקצת ספרים הבי"ת דגושה עכ"ל. אמנם בספרים מדוייקים כ"י רפה וכן מצאו רד"ק במכלול דף ס"א עם הרפוים וכן המעט ממך שבסמוך: (ט) ולא עמנו. הוא"ו בגעיא: (יב) ומה ירזמון. הוא"ו במאריך: (יג) והצאת. במקצת דפוסים ישנים וספרים כ"י חסר וא"ו אחר הה"א וכן הגיהו בס"ס: מפיך מלין. בס"א כ"י כתוב מלים במ"ם ונכתב בצדו ס"א מלין ע"כ. וקול מלין אשמע מהמסורה שאמרה בריש סי' דלקמן במלים י' בלישנא במ"ם ואין זה מהם: (טו) בקדשו. בקדשיו קרי: (טז) ונאלח. הוא"ו בגעיא בס"ס וברוב הספרים האל"ף בחטף סגול: (יח) אחוך. במקצת ספרים הוא"ו בדגש ובס"ס בלא דגש וכ"כ רד"ק בשרשים ובס' מכלול דקס"ד שנפל ממנו הדגש: שמע לי. בגעיא: (כב) וצפו. וצפוי קרי ביו"ד כן הוא בכל הספרים כ"י מדוייקים וטעות נפל בכמה ספרי הדפוס שהשמיטו הקרי ונודע לנו זה מפי המסורה דמני באיוב ז' י"ב מלין חסר יו"ד בסוף תיבותא וקריא וזה אחד מהם וכ"כ הר"ש בר צמח לאם וי פעול על משקל בנוי: (כד) יבעתהו. בגעיא היו"ד: (כט) ולא יטה. בלא מאריך בלמ"ד: (ל) יונקתו. בקצת ספרים חסר וא"ו אחר יו"ד: (לא) בשוא נתעה. בכל הספרים חסר אל"ף וכן מסור עליו במקצתם לית חסר אל"ף וכ' בשרשים שרש שוה ואע"פ שיש ספרים שכ' מבחוץ במקום הקרי באל"ף זה ענינו כמו שוה: (לב) בלא יומו. הבי"ת בגעיא: רעננה. פועל חולף כי הוא מלעיל אף שרשו רעננה תואר כי הוא מלרע שרשים וכן במסורה ב' חד מלרע וחד מלעיל:

טז (ד) ככם. כתב רב פעלים דף רכ"ו שמצא בקצת ספרי המסרה ככם אדברה לית עוותיה ניחי: (ט) ילטשו. במקצת ספרים כ"י נגררה הוא"ו אבל בתילים ז' א'. והנה ילטוש מסור עליו במסורה גדולה ב' מלא וזה א' מהם: (י) ישבירני אל אל עויל. מסכת סופרים פ"ד הראשון קודש והשני חול ובמסורה קדמאה בליבי תניינא בסגול וכל קריאה חילוף: (יב) וַיְפַרְפְּרֵנִי ואחז בערפי וַיְפַצְפְּצֵנִי ויקימני. בדפוסים ישנים וכ"י מלא יו"ד: יפרצני פרץ על פני פרץ. רפין: יפרצני פרץ. במקצת ספרים כ"י מדוייקים נמסר לית ץ' זעירא וכן נמנה במ"ג באלפ"א בית"א מאותיות קטנות אבל במק"ג ריש סדר ויקרא כתוב צד"י על פני פרץ וכן ראיתי בנוסח אחד כ"י אמנם לשון ראשון נ"ל עיקר שכן מצאתי בנוסחא מדוייקת ריש פ' חיי שרה האומרה ץ' יפרצני פרץ מכוונת עם הספרים כ"י שזכרתי למעלה: (טו) עלי גלדי. במקצת דפוסים כתוב עָלֵי ושבוש הוא: ועללתי בעפר. רפה הבי"ת: (טז) חמרמרה. חמרמרו קרי והחי"ת בחטף קמץ: (יח) ואל יהי. הוא"ו בגעיא בס"ס: (יט) ושהדי. חילופים רבים נמצאים בספרים בענין הנקודות והנכון כמו שמצאתי בס"ס השי"ן בקמץ והה"א בשוא ופתח וכן בשרשים השי"ן נקראת בקמץ רחב ומשפטו בקמץ ושלא לחטוף על הה"א הוסב לקמץ רחב והה"א בשו"א ופתח ועיין מה שכתבתי בפ' תצוה על מלת וישפה. ומלה זו של ושהדי כתובה בשי"ן שמאלית בכל הספרים וכן כתבוה בעלי השרשים בשרש שהד ויש לתמוה מאוד על ר' אלי' המדקדק שהביאה בשרש סהד בסמ"ך וכתב אין דומה לו במקרא וגם על יגר שהדותא כתב זה לבדו כתיב בשי"ן וכל שאר לישנא דסהדותא כתובין בסמ"ך ולא מצאתי בזה טעם עכ"ל. ועיין עוד מה שכתבתי בפ' ויצא על יגר שהדותא: במרומים. ברוב הספרים מלא וא"ו וכן הוא במסורת כאן שנמסר ד' מלאים וזה אחד מהם אבל בתהלים קמ"ח נמסר ג' מלאים ואין זה מהם: (כ) דלפה. מאריך בדל"ת:

יז (ב) ובהמרותם. בדגש המ"ם לתפארת מכלול שקל פָּעֵל ושרשים: (ו) והגיגני. הוא"ו בגעיא: (ז) מכעש. בשי"ן כמו בסמ"ך על פי המסורה: וְטָהָר־ידים. במקף ישוב החולם בזה המשקל לקמן חטוף כמו אהב טהר לב (משלי כב) ובא גם פ"א הפעל בקמץ חטוף אלו דברי רד"ק במכלול דף ר"ו ובשרשים וכן מצאתי במקצת מדוייקים כ"י עם מאריך בוא"ו ובהגהות שרשים א"א אין ספק כי זה טעות סופר כי לא יבאו ב' חטפין זה אח"ז לעולם ואינו אלא וטהר הטי"ת בשבא והה"א בקמ"ץ חטף וכן במסורת וטהר ג' קמצין ב' מנהון בענין דנעמן ודין עכ"ל. ולי נראה שאין ראיית המסורת מכרעת גם מה שכתב כי לא יבואו ב' חטפין זה אחר זה לעולם אפשר שיבא חטף קמץ קודם הקמץ העפ"י שקריאתו חטופה מפני הסמיכות כמו שנמצא במקצת ספרים מדוייקים מלת ומגער בך שהגימ"ל בחט"ף קמץ (ישעיה נד) וכן כתב בעל הלשון ובסמיכות אהב טהר לב אבל וטהר ידים הראשונה חטף קמץ והשנייה לה קמץ חטוף: (י) ואלם. הוא"ו בגעיא: ובאו נא. יש ספרים שכתוב יבאו ביו"ד וק' ובאו בוא"ו אבל במדוייקים אין כאן קרי וכתיב כלל גם לא נמנה במסורת במערכת אות יו"ד עם מלין דכתיבין יו"ד בריש תיבותא וקריין וא"ו ונראה שזהו מחלוקת בין מערבאי למדינחאי ובחילופים שלנו לא נתברר כל הצורך: (טו) ואיה אפו. חד מן ד' דכתיבין בוא"ו בסיפרא ועמ"ש בסימן ט':

יח (ד) הלמענך. בנסחאות כ"י הה"א בגעיא וכן במכלול בשמוש הה"א דף נ"ח: תעזב הארץ. מלעיל ועיי"ן הפעל בפתח עפ"ה ובדפוס נאפולי בסגול וטעות הוא: ממקומו. בספרים מדוייקים חסר וא"ו וכן דינו כפי המסורת דריש עזרא: (ז) ותשליכהו. הוא"ו בגעיא: (י) חבלו. החי"ת בפתח עפ"ה וטעות נפל בדפוס נאפולי שנקוד בסגול: (יא) והפיצהו. חילופים רבים נמצאו במלה זו בנקודות ובאותיות ובספרים מדוייקים הוא"ו בסגול והה"א בח"ם ומלא יו"ד אחר הפ"א וחסר וא"ו אחר צד"י: (טו) מבלי לו. במ"ס כתוב מבלילו בתיבה אחת ואולם בס"ס הם שתי תיבות וכן נראה מהמפרשים: (יז) זכרו אבד. כ"כ ברוב הספרים עם מאריך בזי"ן ובמק"ף בין שתי המלות: (כ) אחזו שָׂעַר. ענין סערה ופחד בחילוף סמ"ך בשי"ן שמאלית ודין הוא חד מן ג' שער דכתיבין שי"ן וסימנהון במסורה רבתא אות סמ"ך:

יט (ב) תוגיון. במ"ס נמסר עליו לית ומלא: ותדכאונני במלים. קריאת הכ"ף בשורק והאל"ף נחה והוא חד מן מלין נסבין אלף באמצעות תיבותא ולא קריין: (ו) דעו. הדל"ת בגעיא: אפו. חד מן ד' דכתיבין בוא"ו ואינון בסיפרא וכן מי יתן אפו דלקמן ועיין מ"ש בסי' ט': (יב) יחד יבאו. כן הם הטעמים בס"ס: (יג) אך זרו. מלעיל וכן במסורת ב' וסימן אך זרו ממנו. לא זרו מתאוותם: (יד) חדלו. החי"ת במאריך: ומידעי. הוא"ו במאריך בספרי ספרד: (יז) זרה לאשתי. לית בטעם מלעיל וכן נמנה במסורת מס"ג בשיטה חדא דכל חד וחד לית כוותיה מלעיל: ותנתי. ברוב המדוייקים מלרע וכן נמנה במסורת ב' ואידך וחנתי את אשר אחן: (יט) נהפכו. בשוא הה"א ודגש הפ"א מכלול דף ע"ב ושרשים: (כא) חנני חנני. שניהם בקמץ חטף וחסר וא"ו אחר נו"ן וכן נ"ל במכלול דף קפ"א: (כב) כמו אל. הגאון ר' סעדיה ורלב"ג פירשו אל ל' חזק כמו אלה והחכם אבן עזרא והרמב"ן ואחרים פירשו ל' קדש וא"כ אסור למוחקו: (כג) מי יתן אפו. ד' כתיבין כן כמ"ש למעלה: (כה) גאלי חי. מסורת עליו לית ומלעיל: (כח) מה נרדף לו. בספרים מדוייקים אחרונים וקדמונים בקמץ הדל"ת ובמקף בין שתי המלות ולכן כתב רד"ק במכלול דף כ"ב ודף ר"נ שקריאתו בקמץ חטף ומה שיש לספקק בזה אכתבנו בסימן ל"ה בעזרת העוזר והגוזר ית' ויתע': (כט) שדין. שדון קרי ונדרש בשמות רבה ס' ל"ו שיש דין בעולם וכ"כ רש"י בשם מדרש תנחומא ועיין עוד בזוהר פרשת וארא דף כ"ו וריש פרשת מצורע ומדרש ילמדנו ריש פרשת משפטים:

כ (ז) כגללו. הכ"ף בגעיא בס"ס: (ח) וידד כחזיון לילה. ר' יהודה הביאו בסדר פעל הקל ודומה כי ספרו שלמד בו השגהו שמצא וידד היו"ד בחירק וא"כ היה משקל אבל אחר שמצאנו בכל הספרים היו"ד בקבוץ שפתים הוא משלא נזכר פעלו בלי ספק שרשים: (יא) עלומו. עלומיו קרי: (כב) במלאות. מלא אל"ף וא"ו: שפקו. בשי"ן כמו בסמ"ך כן הוא במדוייקים ובשרשים שרש ספק וכ"כ ר' אברהם פריצול ושיבוש נפל בכמה דפוסים שכתבו ספקו בסמ"ך: (כג) ישלח בו. היו"ד בגעיא: (כה) ויצא מגוה. בנסחאות ישנות הבאות מספרד הה"א רפה ולפי התרגום ורבים מהמפרשים הה"א במפיק. ורד"ק הביא שתי הדעות בשורש גו: (כו) ירע. מלעיל והרי"ש בפתח שרשים שרש רעה: (כז) מתקוממה לו. חלוקים הספרים אם הוא מלעיל או מלרע ובעל לוית חן כתב בפ' י"א מהשער הרביעי כי הוא מלעיל ובקמץ מפני הסמיכות מלה זעירא. וכ"כ רב פעלים בבנין התפעל מנחי העי"ן מורכב עם המרובע משרש קו:

כא (ג) תנחומותיכם. כן הוא בס"ס בשני מאריכין ובספרים אחרים אינם: (ד) ואם מדוע. בס"א מטוליטולא הוא"ו בגעיא: (ה) והשמו. יש מחלוקת בין המדקדקים מהם אמרו כי הוא נקרא בקמץ חטף תחת הה"א והשי"ן דגושה וזה דעת רבי יונה ומהם אמרו שהה"א בקמץ רחב ובדפיון השי"ן וזו היא הקריאה הנכונה לדעת רד"ק במכלול דף קפ"ג וכן בפי' איוב ישן לא נודע שם המחבר מצאתי כתוב כלשון הזה והשמו לווי מהנוסף והה"א בקמץ ולא בקמץ חטף כאשר חשבו רבים והשי"ן רפה כראוי ע"כ וכן נמצא בספרים

המדויקים שלנו ועיין בס' פתח דברי דף ס"ע ובספר הרכבה אות הוא"ו: (ו) ואם זכרתי. י"ס שכתוב אם בלא וא"ו אמנם במסורה גדולה נמנה זה עם י"א הכתובים בוא"ו בראש פסוק והם ו' בס' איוב כמו שנמסר במסורה קטנה: ונבהלתי. בדפוס נאצלו ונבהלו וטעות הוא: (י) ולא יגעל. אין דגש בגימ"ל: (יב) ישאו כתף. במקצת מדוייקים בכ"ף ובמסורת לית כוותיה ר"ל בכ"ף דאלו בבי"ת איכא אחריני וכן משמע מפי' רד"ק שרש תפף ומפי' הרמב"ן ורלב"ג ור' אברהם פריצול והמאירי אבל רש"י פירש כמו נושאים קול בשירה בתוף וכנור דומה שהוא היה קורא בתף בבי"ת וכן נראה מהראב"ע והתרגום. גם מצאתי בפי' איוב לרבי יצחק כהן שנתעורר גם הוא מחילוף זה בין קצת המפרשים כת"ם והנאני: (יג) יבלו. יכלו קרי והוא חד מן י"א מלין דכתיבין בי"ת וקריין כ"ף וסימן נמסר במ"ג במערכת הוה הבי"ת ובריש הושע ובריש ד"ה. ובפי' הרב מספע להר"ש בר צמח כתוב כלשון הזה יכלו קרי בכ"ף וכתוב בבי"ת. ובמענה ויוסף אליהוא סי' ל"ו יבלו קרי וכתיב בכ"ף ובפסוק יכנו כהיגי (ישעיה סה) במסורה לית כוותיהו בקריאה והוא זה שהוא כתוב בבי"ת וקרי בכ"ף ע"כ כן נראה לי להגיה לשונו ומה שכתוב שם ובמענה ויוסף אליהוא יכלו קרי בבי"ת וכתיב בכ"ף טעות היא בלי ספק וצריך למחוק מלת בבי"ת דאם לא כן קשיא דידיה אדידיה ומגירסת הספרים והמסורת: (טו) מה שדי. בדפוס ישן כתוב ומה בוא"ו וטעות הוא: (כ) יראו עינו. עיניו קרי: (ל) עברות. הטעם בבי"ת: (לב) ועל גדיש. הוא"ו בגעיא בספרי ספרד: (לד) תנחמוני. בחי"ת בשוא ופתח:

כב (ד) המיראתך. בס"ם הה"א בגעיא בין שוא לפתח: יוכיחך. חסר וא"ו ומלא יו"ד ועמ"ש במשלי י"ט: (ה) לעונתיך. בספרים מוגהים חסר וא"ו אחר נו"ן וכן נראה ממסורת נחמיה ט' דנמסר התם ו' מלאים וא"ו בלישנא בקריאה ואין זה בתוכם: (ו) ובגדי ערומים. נכתב בוא"ו עם הדגש ע"פ המסורה ועיין מ"ש בפרשת בראשית אצל ויהיו שניהם ערומים: (י) סביבותיך פחים. הפ"א רפויה: (יא) ושפעת מים. הוא"ו בגעיא: (יא) הלא אלוה. הה"א בגעיא בס"ם: (יג) ואמרת מה. הוא"ו בגעיא בס"ם: הבעד. הבי"ת רפה במדוייקים וכן מנאו המכלול דף ס"א עם הרפים ובלא געיא: (טו) השמור. בכל הספרים מלא וא"ו ועמ"ש לעיל סי' י"ד: מפי הון. במקף: (טז) אשר קמטו. אני הספר: (כ) קימנו. בספרים שלנו המ"ם קמוצה והראב"ע כתב רובי המפרשים אמרו שהוא בקמץ קטן שהוא ניר"י תחת המ"ם ורד"ק כתב שהוא בקמץ במקום ניר"י: תבואתך. התי"ו בגעיא ובקצת מדוייקים הא' בקמץ וס"א בפתח ודקדוק מלה זו כתבה רד"ק במכלול דף קמ"ט ומדקדקים אחרים במלות הזרות והמורכבות: (כה) והיה שדי. הגאון רבינו סעדיה והרמב"ן ז"ל פירשוהו קדם וכן בתרגום וכן גרסו בפרק הרואה כל המשתף שם שמים בצערו כופלים לו פרנסתו שנאמר והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך וכן מצאתי בשמות רבה סוף פ' מ' בדרשוהו ע"ש הנכבד ע"כ טוב ליזהר שלא למוחקו ועיין רד"ק בפי' יחזקאל סי' א' על כקול שדי בלכתם ובשרש שדד: בצריך. כ' הר"ש בר צמח שהוא ל' יחיד לפי שאין בו יו"ד והרים בסגול מפני האהגה וגם רד"ק כתב ויש ספרים מדוייקים אין בו יו"ד ע"כ. ובספרי דידן ביו"ד: תועפות. במקצת ספרים העי"ן בחטף פתח אבל במדוייקים בקמץ וכ"כ בעל הלשון בשרש יעף וז"ל וענין אחר ענין תוקף השם ע"מ תולדה תועפה מן וכסף תועפות לך ובסמיכות כתועפות ראם לו: (כח) ותגזר אמר. הוא"ו בגעיא והזיי"ן בפתח ובס"א כ"י בקמץ חטוף ויחיד הוא אצל רבים וכ"כ הר"ש בר צמח שהזיין בפתח: גוה. הה"א רפה:

כג (ה) מה יאמר. לית מלעיל: (ז) נוכח. לית מלרע: (ח) ולא אבין. הוא"ו בגעיא: (ט) בשמאול בעשתו. כן כתוב מלא אל"ף וא"ו ברוב ספרים מדוייקים ואל"ף קדים לוא"ו: ולא אחז. כ' הר"ש בר צמח שהוא ל' ראיה והראוי בתשלומו אחזה ולכן הוא מלעיל ואילו היה לשון אחיזה והאל"ף שרש היה מלרע ע"כ. וכן במכלול דף קנ"ד ובמסורת אחז ג' חד מלעיל וסי' אחז ישבי פלשת. והנה אחז בקרנות המזבח. שמאול בעשתו ולא אחז. בתרא מלעיל וכל שוא נגבר קמץ ומלרע גם בסוף מסורה גדולה נמסר סימן משפא חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה וזה א' מהם: (יג) ונפשו. בס"א כ"י ונפשי כתיב ונפשו קרי ונמסר עליו ב' כתיב נפשי וקריין נפשו וסימנהון ונפשי אותה ויצם. פדה נפשי (איוב לג). נפשו קרי ע"כ. ומסורה זו יחידאה היא ולא נקיטינן כוותה דכולהו ספרי פליגי עלה ולא אשכחנא במסורה רבתא בהדי מלין דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא וקרי' וא"ו רק פדה נפשי מעבר בשלא בלחוד ותו נמסר הכא במ"ג ונפשו ה' ודין חד מנהון וכולהון כתיבין כן וקריין ובתר הכי אשכחנא בנסחא עתיקא מאתוון זעירין וא"ו ונפשו אותה וחדתא היא לי: (טז) הרהיבני. בספרים מדוייקים מלא יו"ד:

כד (א) וידעו. וידעיו קרי ובמ"ג וידעי קרי וכן מתורגם ודחכימין יתי אבל בכל הספרים המדוייקים ויודעיו קרי ביו"ד וא"ו וכן פירשו כל המפרשים ואף במסורה גדולה נמנה עם מלין דחסרים יו"ד באמצע תיבותא וקריין וכולן וא"ו בסוף: לא חזו ימיו. מלעיל מכלול דף קנ"א: (ד) ענוי. עניי קרי: (ו) יקצירו. יקצורו קרי: (ט) ועל עני. הוא"ו בגעיא: (י) הלכו בלי. זה כתוב בלי ושלמעלה ערום ילינו מבלי: (יג) במרדי. הבי"ת בגעיא: (יד) יקטל עני. בקמץ חטף ובכ"א ועיין מ"ש במשלי ד' על יתמך דברי: (טו) לא ידעו אור. במקצת מדוייקים יש מקף בין ידעו למלת אור: (יז) בלהות צלמות. הוקל בלמ"ד שרשים: (כב) ולא יאמין. הוא"ו בגעיא: בחיין. בנו"ן ע"פ המסורת: ואיננו. הוא"ו בגעיא בס"ם: והמכו. הוא"ו בגעיא: (כה) אפו. חד מן ד' דכתיבין בוא"ו בספרא כמ"ש בסי' ט':

כה (ה) ולא יאהיל. ראיתי בלבול בספרים ובמפרשים כי במקצתם כתוב לא יאהיל בלא וא"ו ובמקצתם בוא"ו והובא בשרשים שרש אהל ושרש הלל פעם בוא"ו ופעם בלא וא"ו וליכא אכרועי מהתם מידי ופירוקא דהך מילתא לא איתברירא לי שפיר ברם אשכחנא בחד זומנא מסורה כ"י דמסיר על הדין פסוקא כ' פסוקי' ולא לא:

כו (ג) ותשיה. במקצת ספרים חסר וא"ו אחר תי"ו וכן דינו מכח מסורת משלי ח' וישעיה סוף סי' כ"ח: (ח) צרר מים. מתחלפים הספרים בטעמיהם יש מהם שהטעם בצד"י ומהם ברי"ש ומהם בב' טעמים ומשמע דהך בתראי דייקי ספי ומעמא דמילתא דאשכחנא ליה בשפא חדא מן מלין דכל חד וחד מלעיל ולית דכוותיה דוק ותשכח בשילהי מסורה רבתא דילן בתר פלוגתא דמערבאי ומדנחאי: (כב) ובתבונתו. ובתובנתו קרי ונראה שכן צ"ל בחילופים למערבאי: (כד) דרכו. דרכיו קרי: גבורתו. גבורתיו קרי:

כז (ט) הצעקתו. בס"ם יש געיא בס"א בין שוא לפתח: (יג) אדם רשע עם אל. בס"ם יש פסיק אחר רשע כי רחוק ה' מרשעים: ונחלת עריצים. הוא"ו בגעיא בס"ם: (יד) וצאצאיו. האל"ף בח"ם: (טו) שרידיו. בכנה ספרים שרידו כתיב שרידיו קרי אבל במסורת הגדולה לא נמנה עם החסרים יו"ד במצעו' תיבותא: (כא) ממקמו. במקצת ספרים חסר וא"ו וכן ראוי כפי המסורת דריש עזרא: (כג) ישפק. בשי"ן שמאלית וחסר וא"ו ע"פ המסורת דמלכים א' ב' ועיין עוד בסימן ל"ד: עליו ממקמו. חסר וא"ו בקצת ספרים וכן נכון כפי המסורת דריש עזרא:

כח (ד) מעם גר. המ"ם במאריך ובמקף בין שתי המלות: דלו מאנוש. בעל פתח דברי כתבו בדף פ"ו עם אותם שהם מלעיל וכ"כ הראב"ע בס' צחות דף קע"ז וכן במסרת דלו ב' א' מלעיל וא' מלרע וסימן דלו מאנוש נעו. דלו עיני למרום (ישעיה לח) קדמאה מלעיל: (ו) יצא לחם. היו"ד במאריך: (ח) לא הדריכוהו. במסורת כ"י ב' חד חסר וחד מלא וסימנס כתרו את בנימין (שופטים כ). בני שחץ ע"כ. ולא מסיימי הי ניהו חסר והי ניהו מלא ואולם בספרים מוגהים הבוא דשופטים חסר ודאיוב מלא והכי נמסר בהדיא במסרא דדפוסא הכא והתם: לא עדה. בדפוסים ישנים כתוב ולא עדה בוא"ו אבל בספרים מדוייקים כ"י בלא וא"ו וכן הוא בשרשים שרש עדה ובפירושי המפרשים: (יא) ותעלמה. לית וחסר ומפיק ה"א ובפרקי רבי אליעזר אילן יש ברקיע ושמו תעלומה וממנו תולדות השמש בתקופתו ולכן מפיק ה"א לחספארת לא לכנוי וכ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב ודף רכ"ח ובשרשים וכ"כ הר"ש בר צמח ועיין מ"ש ביחזקאל כ"ב: (יב) והחכמה מאין תמצא. הוא"ו בגעיא בס"ם: ואי זה. במקצת ספרים שתי מלות ובלא מקף ובמקצת ספרים במקף וכן במסורת ד' דסמיכי וסימן ואי זה מקום מנוחתי. ואי זה אשר מלאו לבו דמגלה. והחכמה מאין תמצא. והחכמה מאין תבוא דלקמן בהאי סימן: (כ) והחכמה מאין תבוא. הוא"ו בגעיא בס"ם: ואי זה מקום בינה. עמ"ש למעלה: (כא) ונעלמה. הוא"ו בגעיא בס"ם: (כו) בעשתו. בספרים מדוייקים חסר וא"ו וכן במסורת ב' חסר וסי' שמאול בעשתו לעיל סי' כ"ג. בעשתו למטר חק: לחזיז קלות. בס"ם כן כתיב חסר וא"ו קדמאה וכן נמנה במסורת תהלים כ"ג עם ו' מלין דכתיבין כן: (כז) ראה. מפיק ה"א וכן במסורת ג' פסוקים דכל מליהון מפקין ה"א וסי' מזוני דשבת בהכנה. וביאורם אחרה כסותה ועונתה. כל משושה חגה ושבתה וכל מועדה (הושע ב). אז ראה ויספרה וגו': (כח) הן יראת אדני. בכמה ספרים כ"י מצאתי בתחלה נכתב בשם ההויה ואח"כ הגיהו בשם של אדנות וכן כתיב בספר היכל ה' דף ע"ב השם הזה כתוב באל"ף דל"ת וכך מצאתיו בספרים מדוייקים ע"כ גם במסורה גדולה נמנה במנין קל"ד וזהו האחרון שבהם:

כט (ב) כירחי קדם. הכ"ף רפה במדוייקים: (ז) בצאתי. לית כוותיה מלעיל: (יב) ולא עזר לו. הוא"ו בגעיא בס"ם ובס"א כתיב ואין ושיבוש הוא: (יח) וכחול. ראיתי בס' מדוייק ירושלמי וכחול ארבה ימים בשורק לנהרדעי ובחולם למערבאי שרשים ובהגהות א"א מצאתי במדרש עוף הוא ושמו חול בשורק ולא ידעתי אנה מצא במדרש שהוא בשורק והמדרש הוא בפרק חלק בגמרא אנשי דור המבול דף ק"ח ובבראשית רבה פרשה י"ט בפסוק ותקח מפריו ותאכל ובפסיקתא הובא בילקוט איוב רמז תתקי"ז ואגדת שמואל פ' י"ב. ובמסורת וכחול ב' בקריא ובתרי לישני וסימן וכחול אשר על שפת הים. סוף פ' וירא. וכחול ארבה ימים. חד לשון חול וחד שם העוף ולית דכוותהון: (כג) ככודי הדם. יש ספרים אליו קמץ ותליו פתח ובספרים מוגהים כולו קמץ כן מצאתי בפירוש איוב לא ידעתיו: (כג) ויחלו. בדגש הלמ"ד לתפארת מכלול שקל פָּעַל ורד"ק היה קורא וְיִחֲלוּ שכן כתוב בשרשים שרש יחל ונחה פ"א הפעל והוסב החיר"ק בוא"ו כמנהג אותיות השמוש עם היו"ד ברוב עכ"ל. ותמה אני מאד מזה שבכל הספרים שלפני אחרונים וקדמונים הוא"ו בשוא והיו"ד בחירק וכן בחילופים שבין בן אשר ובן נפתלי גירסת ספרים שלנו כב"א וגירסת רד"ק כב"נ וכן בספר קדמון מטוליטולא כתוב בפסוק וְיִחֲלוּ ומחוץ ב"נ וִיחֲלוּ: (כה) כאשר אבלים ינחם. שילהי מסכת משקין אמר רבי אבהו מנין לאבל שמסב בראש שנאמר אבחר דרכם וגו' כאשר אבלים ינחם ופרכינן ינחם אחרים משמע א"ר נחמן בר יצחק יְנָחֵם כתיב כלו' קרי ביה יִנָּחֵם בחירק היו"ד דיש אם למסורת והאבל הוא מתנחם כן פירש נימוקי יוסף ועיין ל' רש"י ותוספות והריטב"א סוף פ' מגילת האשה בע"י. וכישעיה סי' מ"ב על שלחתי בכלה האדכתי בענין זה עיין שם:

ל (ו) בערוץ נחלים. עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל על בערוץ נחלים שהדפים המדפים בעשרים וארבע קטן מווינציאה שנת שע"ש במקום בערוץ נחלים ומכותלי ביהו ניכר כי פתחי הוא ויש ספרים שהרי"ש בחולם וטעות הוא כי הוא בשורק וכ"כ רד"ק בשרשו שהוא שם בשקל גבול זבול: חרי. במדוייקים חסר וא"ו: (ח) בני נבל. הבי"ת בגעיא: (יא) יתרו. יתרי קרי: (יג) נתיבתי. הנו"ן בגעיא: להיתי. להותי קרי: (טז) ההפך. מהספעל הנוסף: (כב) תשוה. תשיה קרי: (כה) עגמה. במקצת ספרים העי"ן במאריך: (כו) ויבא אפל. ברוב ספרים הטעם ביו"ד: (כז) ולא דמו. בס"א מטוליטולא הוא"ו בגעיא: (כח) קמתי בקהל. עמ"ש בפתיחת כתובים שהבי"ת רפויה ומ"ש בסוף סדר שופטים ובאלפ"א ביתא קדמאה דאיכה ד' דגשין על הקיף נאמר: (ל) שָׁחַר מעלי. לית מלרע: ועצמי חרה לית מלעיל: (לא) ועגבי. חסר וא"ו אחר עי"ן והגימ"ל רפויה, ועיין מכלל יופי:

לא (ג) ונחלת שדי. בס"ם הוא"ו בגעיא: ממרמים. במקצת ספרים כ"י חסר וא"ו וכ"כ ממסורת איוב ס"ז: (ד) וכל צעדי. הוא"ו בגעיא: (ה) ותחש. בספרים שלנו התי"ו פתוחה ובפי' איוב כ"י מצאתי לשון הזה ומלת ותחש מצאתי בספרים

בספרים התי"ו קמץ שהוא מנחי העי"ן והוא ע"מ ואף שרשו הוש ובמקצת ספרים התי"ו פתוחה ויהיה מנחי הלמ"ד ע"כ. ובמכלול דף קל"ט הובא עם נחי העי"ן וכתב וכלם קמוצים האותיות הנוספות אבל ותחש על מרמה רגלי פתח אולי הוא מנחי הלמ"ד אף על פי שאין הענין *) מורה עליו יהיה שני שרשים בענין אחד ובדף ר"ג כתב התי"ו פתוחה ומשפטה להיות קמוצה : (ז) דבק מאום. האל"ף כתיבה ולא קריא וכבר הארכתי בענין זה במלכים ב' ה' : (ח) וצאצאי. הוא"ו בגעיא בס"ם : (י) אחרין. לית נו"ן אריך ובמסורת חשיב ליה באלפ"א בית"א נו"ן אריכא בסוף תיבותא : (יא) כי הוא זמה. היא קרי : והיא. והוא קרי : עון פלילים. בספרים שכתוב בהם פלילי משובשים ויש להפלא מאד מהם כי לא מצאנו כן רק גם הוא עון פלילי שלמטה בפרשה ונמסר עליו לית ולענין מילוי וחיסור היודי"ן ראיתי בלבול במסורת כי בפרשת משפטים נמסר על זה שהוא חסר דחסר ואין מסורה היא שוה עם שום א' מהמסורות שכתבתי בפרשת האזינו בשם הרמ"ה ז"ל ובספרים מדוייקים פלילים זה מלא דמלא וזהו ג"כ דעת רד"ק וסיעתו שכתב והקבוץ בנפול יו"ד היחס והוא עון פלילים כלומר שמשפטו היה פליליים בשני יודי"ן באר למ"ד הנייכא א' ליחס וא' לסימן הרבים כמו עבריים מצריים ודומיהם וכאן נפל יו"ד היחס ונשארה יו"ד הריבוי : (יד) כי יקום. מלרע : (טו) הלא בבטן. בס"ם הה"א בגעיא : ויכוננו. נו"ן ראשונה רפה והשניה דגושה והוא כנוי ליחיד נסתר על משקל ישורנו ילודנו והתימה מהרלב"ג שפירש ויכונן אותנו כ"כ בעל מכלול יופי ונראה שלמד זה מהמכלול שכתב בדף קמ"ה ישו"ה. ישומנו. ילודנו למדהפות (תהלים ק"מ). ויכוננו ברחם אחד ועד שיתמה על רלב"ג יש לתמוה על עצמו שלא רלב"ג בלבד פי' כן אלא אף המתרגם ורש"י ושאר מפרשים פירשוהו לשון רבים למדברים בעדם כי הדגש שבנו"ן השניה מורה על חסרון נו"ן אחרת שהראוי ויכוננו בג' נוני"ן ודוגמתו תרננה שפתי כמ"ש הראב"ע שם וכן בגמרא א"י פ' אעפ"י רבי יוחנן מכל מה דשוה אכיל יהיב לעבדיה והוה קרי עליה הלא בבטן עשני עשהו ויכוננו ברחם אחד. שוב מצאתי אחר זמן בספר הרקמה מהחכם רבי יונה המדקדק שכתב כלשון הזה ויכוננו ברחם אחד עיקרו ויכונננו השתי נוני"ן הראשונות מהעיקר כמו אלהים יכוננה עד עולם סלה ונבלעה הנו"ן הכפולה בנו"ן אשר היא כינוי הרבים המדברים בעדם עכ"ל מסכים למה שאמרנו : ברחם אחד. הראב"ע פי' ויכוננו ברחם אל אחד וכן פירש רש"י הכיננו יוצר אחד ואין פשט זה על סדר הטעמים אבל קמצות הבי"ת מוכיח כמותם שאם היתה מלת אחד סמוכה למלת ברחם היתה ראויה לינקד שבי"ת בשוא : (כ) חלצו. חלציו קרי : (כב) משכמה. הה"א נחה ומשפטה במפיק מסורת ומכלול דל"ב ושרשים ולכן תי"ו תפול רפויה : מקנה. הה' נחה ומשפטה במפיק מכלול שם ושרשים ולכן תי"ו תשבר רפויה : (כו) ויפת בסתר לבי. בשני גלגלים במדוייקים. ויפת בסתר. בס"א מדוייק מצאתי ב' בסתר רפויה ורד"ק כתב במכלול דף ק"ג שנמצא בספרים מדוייקים בי"ת בסתר דגושה וכן וילדת בן שופטים י"ג בי"ת בן דגושה וכן וישב ממנו שבי בפסיק ואם כן אינו נקשר ויפת עם בסתר ולא ילדת עם בן ולא וישב עם ממנו אלא נקרא בעצמו ויפת בשני השואים נחים וכן וילדת וכן וישב כמו יפת שאם היו נקשרים ויפת וילדת היה בי"ת בסתר ובי"ת בן רפים וכן וישב ממנו שיש פסיק בין וישב ובין ממנו אם היה נקשר לא היה בו פסק א"כ אינם נקשרים כלם שהם בסוף המלה אלא נקראים בעצמן בשני השואים נחים כמו שהם בכל מלות ההפסק ועיין עוד מ"ש בפרשת נח אצל וישת מן היין : (ל) לשאל באלה נפשו. ג' מטעין בהון מסורת הושע ד' : (לג) אם כסיתי כאדם פשעי. בדפוס ויניציאה שנת רע"ח כתוב פִּשְׁעִי ואין לכתוב פשע זה מלפני הטעמים כי בכל הספרים כתוב פְּשָׁעָי : (לד) לא אלא פתח. כ"כ לא בלא וא"ו בתחלת המלה : (לה) הן תוי. המסורת ה' הן בסגול וסימן נמסר הכא במ"ג ובדוכתי אחריני ודין חד מינייהו בלא פלוגתא ברם בסיפרא עתיקא מדקדוקא אשכחנא הך מסרה בלישנא אחרינא הֵן ה' פתח וסימן הן עם לבדד ישכון. הן עם כלביא יקום. הן הוא משוש דרכו (איוב ח). הן אני כפיך (איוב לג). הן זאת לא צדקת אענך (שם). וחד פלוגתא הן תוי שדי יענני עד כאן. ובמסורה דילן הן אני כפיך ליתיה בהאי מנייכא דהוא בצירי : תוי. לית מלרע : (לז) אקרבנו. יש ספרים בפתח הקו"ף וברוב בקמץ : (לט) אם כחה אכלתי בלי כסף. כן כתוב והבי"ת רפויה : (מ) באשה. שם בפלס מחרת והתי"ו מקום ה"א עלמה חכמה שהוא ממשקלם ומפני החי"ת שהיא גרונית הוסב הקמץ חטוף תחתיה וזה העי"ן שלו גרונית ולא הוסב הקמץ תחתיה והאל"ף נחה בשוא מכלול דף רפ"ז ושרשים :

לב (ג) וירשיעו את איוב. זה א' מן י"ח מקראות שאמרו תקון סופרים הוא זה את האלהים היה לו לומר אלא שכינה הכתוב רש"י והראב"ע והר"ש בר צמח ומאיר איוב ומדרש ילמדנו פרשת בשלח ומסורת וסדרתי כל הסימן בזכריה ב' ושם הארכתי בפי' תקון סופרים : (ד) כי זקנים. בגעיא הזי"ן בס"ם : (ז) ידיעו. לית חסר וא"ו : (י) אחוה דעי. הדל"ת רפה : (יא) לדבריכם. בגעיא הלמ"ד בס"ם : תבונתיכם. ברוב המדוייקים כ"י שלפני מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תנייתא ונמסר עליו לית וכתיב כן : (טו) חתו. מלרע מכלול דף קע"ה אבל בס' פתח דברי דף פ"ו נמנה עם אחרים שהם מלעיל : העתיקו מהם מלים. בדפוס ישן וגם בקדמון כ"י כתוב מלין בנו"ן ואולם במסורת איוב ליש סימן י"ו נחשב עם י' בלישנא מ"ם : (טז) והוחלתי. כפי הנראה בחילופים הוא"ו בגעיא לבן אשר ולא מצאתי כן בספרים : (יז) אחוה דעי. הדל"ת רפה : (כ) וירוח לי. בס"ם היו"ד במאריך : ואענה. העי"ן בחטף סגול :

לג (א) ואולם. בגעיא : שמע נא. בגעיא : וכל דברי בגעיא : (ג) ישר לבי. כן כתוב בגעיא ובמקף : (ה) ערכה. חד מן י"א זוגין חד מפיק ה"א וחד לא מפיק : (ו) הן אני כפיך : הכ"ף רפויה כמ"ש בתהלים קמ"ז : (ט) אך. במקצת ספרים כ"י בקמ"ץ ורד"ק כתב שהוא בפתח : בלי פשע. בגעיא : חף אנכי. במסורה גדולה מהדפוס וגם במסורת כ"י באלפ"א ביתא מאותיות קטנות חי"ת חף אנכי קטנה וגם בס' ישן מטוליטולא מסור עליו לית חי"ת זעירא ועיין מ"ש בזה החכם הלקבן בספר מנות הלוי דף ל"ג ע"א אצל חור כרפס : אנכי. א' בטעם מלעיל וכל איוב ואתנח וסוף פסוק וזקף דכוותיה בר מן א' מלרע באתנח והוא זה. מסור פרשת בראשית ומכלול דף רס"ב : (יב) לא צדקת. בלא מאריך בלמ"ד : (טז) ובמסרם. בחולם תחת שורק וחסר : (יז) וגוה מגבר. הה"א נחה : (יט) והוכח. בשורק שרשים : וריב. ורוב קרי : (כא) ושפי. ושפו קרי : ראו. זה א' מארבע מקומות שנדגשה האל"ף וסימן מסרתי בפרשת מקץ סימן מ"ג ואין דגש ברי"ש : (כב) לממתים. בס"ם המ"ם רפה והלמ"ד מועמדת בגעיא וכן במכלול דף נ"א : (כד) פדעהו. בדל"ת כמ"ש במשלי ד' : (כה) רטפש. במכלול דף קפ"ז ועם אות גרונית תאריך התנועה הקטנה וישתתף פתח עם השוא כמו ומכחכם שחדו בעדי איוב ו' ופעמים גם בלא גרונית תאריך התנועה הקטנה וישתתף פתח עם השוא כמו רטפש בשרו עוד כתב בדף קפ"ח ואם ישתתף פתח עם השוא תאריך קריאת הקבוץ כמו רטפש בשרו ועיין מ"ש בשופטים ה' : (כח) פדה נפשי. נפשו קרי ועיין מ"ש לעיל סימן כ"ג ובתהלים מזמור כ"ד : ומיתי. וחיתו קרי : (כט) פעמים שלוש. במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת פרשת בלק ויחזקאל מ"א שלוש ה' מלאים וכל כתובים דכוותייהו מלאים : (לא) איוב שמע לי. בגעיא : (לב) צדקך. בכל מדוייקים הכ"ף דגושה : (לג) אתה שמע לי. בגעיא :

לד (ו) אני כזבי. הבי"ת רפה : (י) אנשי לבב. כן הוא בס"ם בשני טעמים וכב"א ולב"נ אנשי בטעם א' לבד בשי"ן רק מצאתי באר היטב באחד מס"ם וכן צריך להגיה בחילופים : (יד) אם ישים אליו לבו. בחילופים שלנו מהדפוס בין מערבאי למדנחאי יש במקום הזה בלבול ואולם במקרא ישנה כ"י מצאתי כתוב באר היטב על פסוק זה דלמערבאי ישים אליו כתיב ולמדינחאי ישיב כתיב ישים קרי : (יט) ולא נכר שוע. במסורה שלנו נכר ב' א' מלעיל וסימן כי נכר אתו אלהים (שמואל א' כ"ג). ולא נכר שוע לפני דל ע"כ. וכן במקצת דפוסים ישנים יש טעם בנו"ן נִכַּר־שׁוֹעַ אבל בספרים כ"י אין טעם שנו"ן ובמסורה שלהם לא נזכר כלום ממלעיל ומלרע : (כא) וכל צעדיו. בגעיא : (כג) להלך אל אל במשפט. הראשון חול והשני קדש מסכת סופרים פ"ד : (כד) ירע כבירים. מלא דמלא בכל מדוייקים : (כט) ומי ישרנו. חסר יו"ד ועיין מ"ש במשלי סימן י"ב : (ל) ממלך. בדגש המ"ם שנייה וכן במסורת ד' בקריאה וחסרים וסימן שמואל. שמואל. אדם. פרעה. וביאורם במ"ג : (לא) כי אל אל האמר נשאתי. אל הראשון חול והשני קדש מסכת סופרים פ"ד ועיין מ"ש באיוב י"ו : (לב) בלעדי אחזה. החי"ת בחטף סגול וכן במסורת אחזה ד' וא' ואחזה וסימן נמסר בהאי סיפרא סימן י"ט במ"ג : (לג) המעמך. הה"א בגעיא : (לו) תשבת. מתחלפים הספרים בחסר ויתיר : בינינו יספוק. המסרות מתחלפות בסדר בלק ומלכים א כ' וכאן ובכל ספרים שלפני זהו בסמ"ך ומלא וכ"כ רד"ק בשרש ספק שהוא כתוב בסמ"ך ואח"כ אמר ובמקצת הספרים ראיתיו בשי"ן אבל במסורת על אם ישפק עפר שמרן. ישפק ג' ב' חסרים וכתובים בשי"ן ישפק עפר שמרן. ישפק עלימו איוב כ"ז. וחד מלא וכתוב סמ"ך בינינו יספוק ע"כ. ומסורה זו היא הנמצאת בספרים שלנו במלכים א כ' וכן פירשו כל המפרשים בסמ"ך וכך נדרש בויקרא רבה פרשה ד' אתה מספיק בינינו את עונותיך עיין בפירוש רש"י ובפירוש הכהן :

לה (ד) ואת רעיך. בגעיא : (ו) מה תפעל בו. י"ש שהעי"ן בפתח ובס"ם בקמץ חטוף ואף רד"ק כתב בשרשים ובמכלול דף כ' כ"ב ר"ג שהוא בקמץ חטף מקום החולם מפני המקף והאפודי בפ' י"ו כתב שטעה רד"ק לשום בכלל דומי' והחולם שדרכו לשוב קמץ חטוף במקף מה תִּפְעָל־בּוֹ כי הגזרה הזאת באה על דמיון אֶפְעַל בפתח וכן טעה במה נרדף לו (איוב י"ט) כי הוא שתות וכן שעיד בעל המסורה נרדף ב' חד קמץ וחד פתח יבקש את נרדף קהלת ג' קמץ. מה נרדף לו פתח. ובעל מגן דוד סימן ל"ד השיב עליו שלא אמר כלום כי לפי הספרים המדוייקים שבזמן רד"ק וכן בזמן הזה מלת תפעל הוא בקמץ חטוף ורד"ק הכריע מהמאוחר אל הקודם כי מאחר שכל הגזרות שהן על דמיון אפעל לא תבאנה בקמץ חטף כי אם אותן שהם בחולם א"כ מה תפעל בו שהוא בקמץ חטף אינה מן אפעל רק מן אפעול ואף שעי"ן הפועל היא גרונית הנה כמוה ומה אזעום וינהוס עליו ועל טענתו על פסוק מה נרדף לו ממסירת שהביא אפשר לומר כי רד"ק לא ראה זאת המסורת אבל ראה מסורת אחרת שאומרת מה נרדף לו בקמץ וידוע שרד"ק שקד הרבה בספרי המקרא וא"א שלא ראה מאותם הספרים שהיתה מלת נרדף לו בפתח ועם כל זה אמר באמירה מוחלטת שהיא בקמץ כנראה שראה מסורת שאומרת כן והספרים שהיתה בהם מלת נרדף לו בפתח חשב שהם בטעות עכ"ל גם בס' פתח דברי דף ס"א כתוב לשון הזה ובהסמכו במקף ישוב החולם לקמץ חטוף מה תפעל בו איזה הדרך ישכן אור : (י) ולא אמר. בגעיא : (טו) פש. בספרים מדוייקים הפ"א בפתח וכן כתב רד"ק בשרש פשש :

לו (ג) אתן צדק. לפי הנראה בחילופים לב"א התי"ו בסגול ולב"נ בצירי. וכן ראיתי בדפוסים ישנים ובמקצת ספרים כ"י בסגול כב"א : (ה) ולא ימאס. בוא"ו ובפ"ק דברכות מנין שאין הקב"ה מואס תפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר לא ימאס וכתב הרמ"ע ז"ל במאמר שברי לוחות כי זהו דרך הגמרא כי הכא דהא כביר קמא דקרא שבחו של מקום הוא והדר כתיב ולא ימאס כביר כח לב סרי שיש וא"ו במלת ולא ובגמרא ל"כ וכביר בתרא הוא שבחן של צבור בשעה שהן באגודה אחת בכח לב שהיא

*) כוונת המחבר הוא שכפי הוראות הענין יהיה מנחי העי"ן שמורה על ענין מסירות או השגת כמו שפירשו המפרשים בזה הפסוק ותחש על מרמה. ומצאנו לו דמיון מזה השורש מי יחוש חוץ ממני (קהלת ב). אבל השרשים שמצאנו בנחי הלמ"ד הוראתם לשון שתיקה הוא כמו לא אחשה (ישעיה סב). ובוודאי שהפסוק ותחש על מרמה לא נוכל לפרש על זה השרש לכן נ"ל שהם שני שרשים בענין אחד כמו לעיל בשרש יבש. עכ"ל הנמצא במכלול :

שהיא התפלה ונגמרת לקצר נקיט כביר חדא זמנא בלאוד והשמיט הוא"ו שלא להפסיק הענין כאילו יאמר הן אל את שכביר לא ימאס ופשוט הוא והנה כפל כביר בכתוב הוא ככפל מלת יברך שבפ' ה' זכרנו זה וזה בנימט' ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן כי בזמן שישראל אגודה אחת הן הן שמו של הקב"ה ועמ"ש במזמור פ"ג פ"ד : (ז) לא יגרע מצדיק עיניו . בדפים ויניציאה שנת רפ"ח כתוב עינו ונכתב מבחוץ עיניו . וגם בפ"ק דמגילה ובזבחים פ' טבול יום כתוב עינו והכי איתא בזוהר סוף פ' וירא דף קס"ד ובב"ר פרשה ע"א ובילקוט רמז התק"כ אבל בכל שאר ספרים חדשים גם ישנים כתוב עיניו גם לא נמנה במסורת עם מלין דחסרין יו"ד באמצע תיבותא וקריין וכן הוא במ"ר פ' מטות וכן נדרש בהדיא בריש פ' נשא אין עיניו אלא תחתיו כמה דתימא והנה הנגע עמד בעיניו : (יא) ויעבדו . הוא"ו בגעיא בס"ם : יכלו ימיהם . בכ"ף ועמ"ש באיוב כ"א : (יב) יעברו . העי"ן בחטף פתח : (יג) וחנפי לב . הוא"ו בגעיא בס"ם : (יח) בספק . המסורת עליו לית וכתיב שי"ן ובמדרש ילמדנו נראה שהוא בסמ"ך ובשרש ספק כתב והוא כתוב בשי"ן וכן כ' ר' יונה אבל ראיתיו במקצת הספרים בסמ"ך ע"כ ועיין במסורת איוב ל"ד : ורב כפר . בקמץ חטוף : (יט) שועך לא בצר . בשורק ויש בו דרש בסנהדרין פרק נגמר הדין ובירושלמי פ"ג דתענית ובשמות רבה פ' כ"א : (כ) לעלות עמים תחתם . עמ"ש בשמואל א' ב' : (לב) עליה במפגיע . הבי"ת רפה כמ"ש בפ' עקב על אבניה ברזל : (לג) מקנה אף על עולה . פ"ק דתענית אם לחש אדם בתפלתו ונענה והגים דעתו עליו מביא אף לעולם שנא' מקנה אף על עולה רבא אמר ב' ת"ח שיושבין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף ומעלין אותו שנאמר מקנה אף על עולה ע"כ. לישנא אחרינא ונוחין זל"ז וכו' עיין פירש"י ותוס' ולכל הפירושים אין המדרשים בפיסוק הטעמים שהטעם במלת מקנה והיה ראוי להיות במלת אף ואין משיבין על הדרש ועיין ג"כ בפירש"י כאן בפסוק ומ"ש במלאכי סימן ב' :

לז (ד) אחריו ישאג . יש גרמיה אחר אחריו : (ו) כי לשלג יאמר . כך הם הטעמים בספרים כ"י : הוא ארץ . ב' בקריאה חד כתיב ה"א וחד כתיב אל"ף וסימנם כוה נביר לאחיך כתיב ה"א . הוא ארץ . כתיב אל"ף : (יב) בתחבולתו . בתחבולותיו קרי ועיין בספר הזוהר פ' וירא דף ק"ט ק"י : (טז) מפלשי עב . בשי"ן שמאלית : (יט) הודיענו מה נאמר לו . בס"א כ"י הודיענו כתיב הודיעני קרי אך מצאתי שזהו כדעת מדינחאי אבל למערבאי הודיענו כתיב וקרי ונראה שכן נ"ל בחילופים למערבאי הודיענו כגירסת כל הספרים : (כ) היספר לו . בס"ם הה"א במאריך : (כא) והטהרם . בס"ם במאריך הוא : (כג) ורב צדקה . בקצת ספרים ו ר ב בקמץ חטוף וטעות הוא כי לא נמנה במסורת ד"ה ב כ"ח עם הקמוצים :

לח (א) מנהסערה . מן הסערה קרי והוא חד מן ט"ו מלין דכתיבין תיבא חדא וקריין תרתין מלין וסימן נמסר בד"ה א' כ"ז ואותו שבסימן מ' מנהסערה כתיב מן סערה קרי בלא ה' באמצע וכן נ"ל במסורת ויש בו דרש במדרש רות הנעלם מלמד שכפף אותו הקב"ה כנחש ההולך על גחון לדבר עמו ובמדרש חסירות ויתרות מן הסערה קרי מנהסערה כתיב לפי שהיה איוב מטיח דברים כלפי מעלה ואומר רבון העולמים שמא נתחלף לך בין איוב לאויב שנאמר למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך וכשנגלה עליו הקב"ה שנאמר ויען ה' את איוב מנהסערה אמר לו הקב"ה אני מונה שערותיו של אדם ולא נתחלף לי בין נימא לנימא ונתחלף לי בין איוב לאויב ומה השיב איוב להקב"ה מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע : (ב) בלי דעת . הבי"ת בגעיא : (ג) אזר נא כגבר . פליגין עליה יש שקוראין הכ"ף רפה והיא קריאת ב"א ויש שקוראים דגש והיא קריאת ב"נ מכלול דף ק"ז ועיין מ"ש ביחזקאל סימן י"ז : (ד) איפה . בה"א בסוף תיבה ע"פ המסורת ובמדרש ילמדנו פ' כי תשא אמר ריב"ל איפה כתיב א"ל היכן היתה איפה שלך באדם הראשון תלויה בראשו בשערו בצוארו בעיניו באיזה אבר וכו' ואיתא נמי בשמות רבה פ' מ' ועיין בספ' מאיר איוב לערמאה דף ע"א : (ה) נטה עליה קו . הקוף דגושה כמו שכתוב במכלול דף ק"ו : (ח) ים . בקמץ : (יא) ופא ישית . ב' בקריאה חד כתיב ה"א וחד כתיב אל"ף וסימן ופה אשליך לכם גורל (יהושע י"ח) כתיב ה"א ופא ישית כתיב אל"ף : (יב) המימיך . הה"א בגעיא בס"ם : ידעתה שחר . השחר קרי וזו היא א' מן שלש תיבות דקדמיתא נסיב מן תנייתא כמ"ש בשמואל ב ה' וטעמא דמלתא בזוהר ריש פרשת שלח לך : (יג) ויגערו רשעים . עי"ן רשעים תלויה ואינון ד' אותיות תלויות כמ"ש בתוספות י"ח ולית דכותהון בקריאה כוליה וכן כתב בעל מסורת הברית הגדול שעי"ן זו תלויה לרמוז שהרשעים הם עשירים בעוה"ז דכן אותיות דרשעים עשירים מ"מ סופם שיסתלק העי"ן מהם וישארו רשים ודלים כי לא לעולם חוסן : (טו) וימנע מרשעים . עי"ן מרשעים תלויה ובפ' חלק מפני מה עי"ן של רשעים תלויה כיון שנעשה אדם רש מלמטה נעשה רש מלמעלה ע"כ . ד"א למה עי"ן תלויה לפי שהעי"ן מאורו של אדם ודין הוא שיהא נוטל עינו של רשע שהוא מאורו כדכתיב וימנע מרשעים אורם וקרוב לזה כתב בעל מסורת הברית הגדול דעי"ן זו תלויה לרמוז שה' סימא עיניהם של רשעים כל ירצו ויהנו מזיו האור שברא ביום ראשון וגנוז לצדיקים : (יט) אי זה מקומו . במקצת ספרים מדוייקים חסר וא"ו אחר הקו"ף ומסורת דריש עזרא אזלא כוותייהו : (כז) שאה ומשאה . ברוב ספרים מדוייקים שתי המלות חסרים וא"ו אחר שי"ן ובקצת מהם שתיהם מלא : (לד) ושפעת מים . בגעיא : תכסך . הכ"ף דגושה : (לה) ויאמרו לך הננו . כר . בעל מכלל יופי ברפה הנו"ן הראשונה ובדגש השניה ע"כ . והרואה יראה שלשונו מועתק מהמכלול בשער דקדוק השמות על מלת הן ואף שם כתוב וברפה הנו"ן הראשונה ויאמרו לך הננו ואין ספק שהוא שבוש נפל בספרים ונ"ל וברפה הנו"ן השניה וכן הוא בכל הספרים וגם רב פעלים כתב ובצירי ורפיון השניה ויאמרו לך הננו : (לו) לשכוי . בס"א כ"י כתוב ל ש כ ו י השי"ן בחירק ובטעם מלרע ואין כן בשאר ספרים : לשכוי בינה . הבי"ת רפה : (מא) ילדו . ילדיו קרי : אל אל . אין מאריך במלת א ל הראשונה :

לט (י) התקשר ריס . הה"א בגעיא בס"ם : ריס . כתב הר"ש בר צמח הואכה ריס הרי"ש בצירי התקשר ר י ס בחירק וסי' ושכן ח ר ר י ם עכ"ל ודבר זה נפלא הוא בעינינו כי לא מצאנו הפרש ביניהם בשום ספר ואף דברי רד"ק בשרש ראם מוכיחים ששניהם בצירי : (יא) התבטח בו . הה"א בגעיא בס"ם : (יב) כי ישוב . ישיב קרי : וגרנך . הוא"ו בגעיא בס"ם : (יג) אברה חסידה ונצה . ההחי"ן רפין : (יד) ועל עפר . הוא"ו בגעיא בס"ם : (טו) וחית השדה תדושה . ברוב ספרים כ"י התי"ו דגושה ועמ"ש בפ' וארא אגל אתה תדבר : (כ) התרעישנו . הה"א בגעיא בס"ם : (כו) המבינתך . הה"א בגעיא בס"ם : כנפו . כנפיו קרי וכתיב כנפו ללמדך שכשפורש כנף אחד מכסה גלגל חמה כך מצאתי במדרש חסירות ויתרות ועיין גיטין פ' כל הגט ובויקרא רבה פ' כ"ב : (ל) ואפרחו . ואפרחיו קרי : יעלעו דם . בס"ם המדוייקים אין דגש בלמ"ד ודקדוק המלה בשרשים שורש לוע ובמכלול דף קמ"ז ומדקדקים אחרים במלות זרות :

מ (ו) מנ סערה . מן סערה קרי ועיין מ"ש לעיל סי' ל"ח : אזר נא כגבר . בס"ם הכ"ף רפה ועיין מ"ש ביחזקאל סי' י"ז : (יא) עברות . בדפים נאפולי ובדפוס קושטאנדינה עם פירוש הכהן ובדפוס ויניציאה עם פי' המאירי ואוצב משפט העי"ן בפתח וכן מצאתי בס"א מדוייק כ"י וכ"כ רד"ק בסגול לב"נ ולב"א בפתח : (יג) חבש . במקצת מדוייקים חסר וא"ו ועמ"ש ביחזקאל סי' כ"ד : (טז) כחו במתניו . הבי"ת רפויה : (יז) פחדו . פחדיו ק' : ישרגו . השי"ן בחולם לא בג' נקודות כמו שנמצא בדפוס ישן : (כ) וכל חית . הוא"ו בגעיא : (כא) ובצה . הה"א רפה : (כב) צללו יסבוהו . במקצת מדוייקים מלא וא"ו אחר בי"ת : (כג) ולא יחפוז . בויקרא רבה סוף פ' כ"ב ומדרש רבה פ' כ"א בענין גדולת בהמות בהררי אלף אמרינן אליבא דמאן כל מה שירדן עושה לששה חדשים ומכנים הוא עושה בגימעה אחת שנאמר הן יעשק נהר ו ל א יחפוז וכתב בעל מתנות כהונה י"ל דדרים וא"ו של ו ל א אע"ג שמצאתיו כתיב לא יחפוז בלא וא"ו וכו' ע"ש ואולם בנוסח קדמון מטולטולא כתוב ו ל א בוא"ו וחזיתיו דדחיק ליה עלמא להאי וא"ו ומתחלה היה כתוב לא בוא"ו (נ"ל בלא וא"ו) וכן הוא בדפוס שונצין ונפולי וויניציאה שנת רע"ח גם בפרש"י ורלב"ג ון' עזרא והתרגום גרסינן ו ל א בוא"ו וכן הביאוהו רד"ק ובעל הל' ומאיר נתיב בשרש חפז : (כט) התשחק בו . הה"א במאריך במדוייקים וכן הוא לב"א והשי"ן בפתח בכל הספרים וכן נ"ל בחילופים : (לב) אל תוסף . בפתח כמו ותאכל ותשבע ו ת ו ת ר רות ב' מכלול דף קכ"ז :

מא (ב) יעורנו . במ"ג נכתב בדל"ת בכתוב וזה טעות גמור אך יש מחלוקת בין הספרים . כי במקצתם יעירנו כתיב ביו"ד וקרינן יעורנו בוא"ו ובמקצת ספרים כתיב וקרי יעורנו בוא"ו ויש לקיים נירסא זו מדלא חשיב ליה בעל המסו' עם מלין דכתיבין יו"ד באמצע תיבותא וקריין וא"ו אח"כ מצאתי שזהו מחלוקת בין מדינחאי למערבאי למדינחאי יעירנו כתיב ביו"ד ולמערבאי יעורנו בוא"ו וידוע דקים לן כמערבאי : (ד) לא אחרים . לו קרי . ויש לתמוה כי כל המפרשים פירשו לא אחרים באל"ף והמנהג ברוב לפרש כפי הקרי ולא כפי הכתיב . האמנם מצאתי במקצת ספרים מהדפוס ומכ"י שכתוב ל א באלף ואין בהם הקרי בוא"ו אבל הם נגד המסורת יען נמנה זה עם ט"ו לא דקריין לו וסי' נמסר בפרשה שמיני וראיתי ג"כ להר"ש בר צמח שבתחלה פי' לא באל"ף ואח"כ כ' שראה בספרים המדוייקים לא כתיב באל"ף וקרי בוא"ו וע"כ פירשו ג"כ בוא"ו עיין עליו ובמדרש תנחומא הובא בילקוט אמר הקב"ה לו אחרים בדין לאברהם בלבד שתקתי למה שהוא שתק לך וכו' ובב"ר פ' מ"ט לא אחרים בדין לך אני אחרים ולבנים היוצאים ממך וכו' ולפי גי' התנחומא יהיה פי' הכתוב בניחותא אבל לגי' ב"ר יהיה פי' הכתוב בתמיהה וכי לך ולבנים היוצאים ממך לא אחרים כן פירשו בעל מתנות כהונה ובעל יפה תואר ואע"פ שאיני כדאי להכניס עצמי בין ההרים הנני מוסיף בזה דברים דאי גרסינן בב"ר לו אחרים בוא"ו ניחא טפי שיהיה פי' הכתוב והמאמר בניחותא וחדא אורחא אית להו למסורת ולמדרש בב"ר ולא פליגי אהדדי : (ז) באחד יגשו . במקצת ס' מדוייקים הגימ"ל קמוצה כמנהג בהפסק ורד"ק כ' במכלול דף כ"ג שהיא פתוחה וכן מצאתי בס"א כ"י שנמסר עליו לית : (ח) עטישתיו . הגעיא בעי"ן בס"ם : (יא) מפיו לפידים . בכל ספרים מדוייקים מלא דמלא וכן הדין כפי המסורה שכתבתי בפירוש בסוף פ' יתרו : (יד) בצוארו . הבי"ת בגעי' בס"ם : (כ) נהפכו . בשו"א הה"א ודגש הפ"א מכלול דף ע"ב ושרשי' : (כא) נחשבו תותח . התי"ו רפה : (כו) את כל גבוה . כל את ואת דמקף . בשלש נקודותיו הקף . חוץ מהפסוקים שלשה וג' נקודות בהם חרושה . וסי' בהלוהו את ארם נהרים . את גאון יעקב . כי את אשר יאהב . וכל את ואת גר שבטעמו . בשתי נקודות רשומו . חוץ מאחד באיוב מיוחד את כל גבוה ע"כ . והחפץ לדעת תוצאות של אלה הכללים ידרוש במכלול ריש שער דקדוק המלים ובמסורת סימן ג' מספר המשלים או במזמור פ"ז מס' תהלים :

מב (ב) ידעת . ידעתי קרי ועיין מ"ש בתהלים סוף מזמור ק"מ : (ג) בלי דעת . הבי"ת בגעיא בס"ם : (ד) שמע נא . בגעיא : (ח) ושבעה אילים . במקצת מדוייקים מלא דמלא וכן ראוי כפי מה שנמסר לעיל סימן ת"א במקרא גדולה וגם במסורה גדולה ערך א' : (ט) ובלדד השוחי צופר הנעמתי . כן הוא בספרים מוגהים : (י) את שבית איוב . שבות קרי : (יא) קשיטה אחת . בקצת ספרים כתוב א ח ת כולו פתח אבל בהרבה מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים האל"ף בסגול והחי"ת קמוצה והמסורה מכרעת כמותם שנמסר ביהושע סימן ו' ובפרשת בשלח א ח ת ו' זקיפין פתחין והובאו גם במכלול דרל"ה ואין זה במניינם : (טז) וירא את בניו . ויראה קרי :

פרק היה קורא אמר רבי יוחנן כי הוה מסיים רבי מאיר סיפרא דאיוב הוה אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הן עומדין אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב וגו' :

תם ונשלם ספר איוב . שבח לרופא לכל מכאוב :

כ' זוגין מיחדין חד ס' וחד שי"ן וסי' הסירים כי כקול הסירים. שיר השירים. בסירים הגני סך את דרכך. בשירים מעדה בגד. בוסים והיו כגבורים. בושים ושיאן ותפרים נשיאן ואנחרת. ולשבי שבקו לעבודת בית. ולשבי ובא לציון גואל. יוסר ואת כל חלב. יושר ביום ההוא יושר. מסתולל עודך מסתולל

כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה

יפיהו כ"ג בלישנא וסימניהון ודברת אליו ושמת את הדברים

שקר. ראמות לאויל חכמות. טמן עצל ידו בצלחת קדמא. נפש

ואתה לא תמלט מידו כי תפש תתפש. תורת אמת היתה

בשנת

*) המסורות האלה אשר יתנו סס סביב כדור, שייכים לשיר השירים, ומה שנדפס כראש איוב באותיות הקטנות שייכים כאן והמדפיסים העתיקו כדפוסים קודמים שגו ובלבלו.

משפטי פיהו דתהלים וחברו דד"ה. כל עמל אדם לפיהו. כי

הוא ה' כי פיהו מריתי. יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה. ישקני

מלא ומרמות. ואויב הבל יפצה פיהו. הן יעשוק נהר

הולך לפניכם יי ומאספכם

במרורים הרוני. השביעני אבי השביעני. וישכו ויזכר אלהים. ויסכו כי הכרובים פורשים. ויסירו רגע ימותו. וישירו בדרכי ה' כי יסור וכנניהו שר הלוים. ישור

ושמתיה ביד מוגיך. עשק ויריבו רעי גרר. עשק ובני עשק אחיו דד"ה. תסובב נקבה תסובב גבר. השובב אלהים זנחתנו. ונסב ונסן ונסע המדברה. ונשב

א בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ־יְהוּדָה בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל יְרוּשָׁלַםִ וַיָּצַר עָלֶיהָ׃

אבן עזרא

נאום אברהם בר' מאיר אבן עזרא הספרדי זה ספר איש חמודות. מדובר בו נכבדות. ונכונות עוברות ועתידות. כל דבר בקולר ובחידות. ובמלאכי מעלה סודות. עומדים על יסודות. ומפרשיו לא עמדו בסודו. וכל אחד ביאר כאשר השיגה ידו. ורגלי כולם מועדים. בקץ מועד מועדים. גם התערבה להם החיה. כי שמה רביעית היא השלישיה. ועתה אחל לפרש כפי דקדוק הלשון:

(א) **בשנת** מצאנו כתוב כי עשתי עשרה שנה מלך יהויקים אם כן מה טעם בשנת שלש למלכותו ועתה דברי אלה בני יאשיהו כתוב כי ארבעה בנים הניה הבכור יוחנן השני יהויקים השלישי צדקיהו הרביעי שלום ומצאנו כי במות יאשיהו מלך יהואחז בנו ומקצת חז"ל אמרו כי זה יהואחז הוא יוחנן והנה לא מלך רק שלשה חדשים וימלוך תחתיו יהויקים אחיו והוא בן עשרים ושלש והנה הוא קטן מיהויקים ואיך קראו הכתוב בכור על כן אמרו שבכור במלכות והוצרכו לומר כי שלום הוא צדקיהו בעבור כי נבואת ירמיהו על שלום דבקה עם נבואתו של צדקיהו ועוד כי לא מלך על ישראל אחר צדקיהו ולספור הכתוב רביעי בעבור שם בלא גוף דרך זרה ועתה התבונן כי יהואחז הוא שלום ויוחנן לא מלך. ואל תשים בעבור שנקרא שלום בשני שמות כי הנה שלמה הוא קהלת ובני שמואל שמה ואביה וגם כתוב כי הוא יואל ועמינדב הוא יצהר ואוריאל הוא צפניה ורבים ככה ובתורה זרח הוא צחר והעד ששלום הוא יהואחז כי כאשר מת האב היה יהויקים בן כ"ה שנה וצדקיהו שהוא השלישי בן כ"ד ושלום בן כ"ג וככה כתוב שיהואחז

רשי

(א) **בשנת** שלש למלכות יהויקים. וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ארבע ליהויקים שנאמר (ירמיה כה) בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר ומה ת"ל בשנת שלש בשנת שלש למרדו שנאמר (מלכים ב כד) ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו והיא שנת שמונה לנבוכדנאצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שנים מרד בו והיא היתה שנת אחת עשרה למלכות יהויקים חמש שנים קודם שכבשו ושלש שעבדו ושלש שמרד בו ואז מת יהויקים תחת ידו והמליך נבוכדנאצר תחתיו יהויכין

רבינו סעדיה גאון

(א) **בשנת** שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנאצר מלך בבל. והלא לא מלך נבוכדנאצר אלא בשנת ארבע ליהויקים שנא' בשנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר מלך בבל ואיך אמר בשנת שלש אלא לא תוכל לפרש כי אם בשנת שלש למרדו שבשנת ארבע ליהויקים מלך נ"נ וכבש את נינוה ובחמישית ליהויקים כבשו נבוכדנאצר ליהויקים ועבדו יהויקים שלש שנים שנא' ויהי לו יהויקים עבד ג' שנים וישב וימרד בו עבדו שמינית ותשיעית ועשירית ואחת עשרה ובשתים עשרה בא נבוכדנאצר והגלהו ליהויקים מירושלים לבבל ועלה שנת י"ב למלכות יהויקים מלך יהודה בשנת שלש למרדו: ובשנת שמונה למלכות נבוכדנאצר. ואיך יתכן פסוק זה שכבר אמרנו למעל' שצר על ירושלים והגלה מבני יהודה ולוים וגדול' ג' שנים ואחר ג' שנים הביאם שר הסריסים לפני המלך ועתה אמר הפסוק בשנת שתים למלכות נבוכדנצר אלא כך פתרונו בשנת שתים לחורבן בית המקדש שיכנס כמסרס בימינו אלא שכבשו בבל העולם ומלך על

מצודת ציון

(א) **ויצר**. מלשון מצור וענינו הקפת החיל על העיר לבלי לצאת ולבוא:

מצודת דוד

(א) **בשנת** שלש למלכות יהויקים. ר"ל למרדו בנ"נ למלוך מעצמו כי נבוכדנאצר מלך בשנת ד' ליהויקים ובה' בשנה שניה לנבוכדנאצר עלה עליו וכבשו ועבדו

ב ויתן אדני בידו את־יהויקים מלך־יהודה קל״ד
ומקצת כלי בית־האלהים ויביאם ארץ־שנער ב׳. מ״ס
בית אלהיו ואת־הכלים הביא בית אוצר ב׳

ל׳ אלהיו: ג ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו
ל׳. ד׳. ב׳ להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן־
ג׳ ב׳ כ״כ ובכפי דבק מאו׳ הפרתמים: ד ילדים אשר אין־בהם כל־מאום

ואת הכלים ג׳ דסמי׳ וסי׳ ואת הכלים האלה אשר עשה חירם דמלכים. וחברו דד״ה ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו: ומזרע המלוכה ד׳ דסמיכי בלישנא וסי׳ ויהי בחדש השביעי בא ישמעאל בן נתניה דמלכים. ותברו דירמיה. ויקח מזרע המלוכה ויכרתו אתו ברית. ויאמר המלך לאשפנז רב סריסיו בריש סיפ׳: וללמדם ל׳ ילדים אשר אין בהם כל

תולדות אהרן ילדים. סנהדרין נג. עקידס שער לה:

יהויכין בנו: (ב) ומקצת כלי בית האלהים לקח. ומקצתם נשארו כמו שנאמר (ירמיה כז) כה אמר ה׳ צבאות אל העמודים ואל הים ועל המכונות ועל יתר הכלים הנותרים בעיר הזאת: ויביאם ארץ שנער בית אלהיו. לקלם לעבודת כוכבים שלו הביא שם את השביה כולה אף את האנשים ואת הכלים הביא בית האוצר: הפרתמים

שיהואחז הוא שלום ויקחו עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחוהו וימליכו אותו תחת יאשיהו אביו ועוד שנית כי שלום הוא יהואחז כי כתוב כי פרעה נכו לקחו אחר שלשה חדשים שמלך ויביאהו מצרים וימת שם וכתוב בירמיהו על שלום אשר יצא מן המקום הזה לא ישוב שם עוד כי במקום אשר הגלו אותו שם ימות ואל תתמה בעבור הכתוב למעלה הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה׳ בשלוח אליו המלך צדקיהו כי תחלת הפרשה הוא כי כה אמר ה׳ על בית מלך יהודה יסופר על מה שאמר לו השם לפני מלוך צדקיהו והנה יספר מה התנבא על יהואחז שהוא שלום אחר שהוליכו אל מצרים והאל מן הוי בונה ביתו בלא צדק על יהויקים ושם כתיב ואחרי כן התנבא על יהויכין כי כן כתוב שם וכל אלה שלשתן מלכו לפני צדקיהו ובספר יחזקאל שאמר שא קינה אל נשיאי ישראל שמתו ולא נשאר מבניהם מלך והאל מן יהואחז הוא שלום ואמר ויביאוהו בחחים אל ארץ מצרים והכפיר הוא יהויקים שהמליכו מלך מצרים ויתנהו בסוגר בחחים ויביאהו אל מלך בבל וככה כתוב בדברי הימים ויאסרוהו בנחשתים להוליכו בבלה ואחרי כן מקונן על יהויכין מטה עוז אם אכלתהו ואחרי כן מקונן על צדקיהו ותצא אש ממטה בדיה פריה אכלה ולא היה בה מטה עז שבט למשול והנה התברר כי יהויקים הוליכוהו אל בבל ואל יקשה בעיניך בעבור שאמר להוליכו בבלה ולא אמר ויוליכוהו כי הנה כתוב על צדקיהו בירמיהו ויאסרוהו בנחשתים להביא אותו בבלה וכתוב אחר ויאסרוהו בנחשתים ויביאהו בבלה והנה כתוב בדניאל בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנצר אל ירושלים ויצר עליה ויתן ה׳ בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית ה׳ ויביאם ארץ שנער והנה הטעם יהויקים והכלים הביאם בית אלהיו להשתחוות לו ואחרי כן אמר ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו ולא יתכן בדרך הלשון לפרש ויביאם כי הכלים לבדם הביא בעבור הכתוב ואת הכלים הביא וכתוב בדברי הימים ויאסרוהו בנחשתים להוליכו בבלה ומכלי בית ה׳ הביא נבוכדנצר לבבל ויתנם להיכלו בבל וירמיהו מתנבא על יהויקים כי קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים ועל כן טעה האומר כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה היא שנה שלישית למרדו ועל כן הוצרכתי לפרש כי בשנת שלש למלכות יהויקים שהמליכו פרעה בא נבוכדנצר עליו ויצר על ירושלים ולקחה בתחלת השנה הרביעית ליהויקים והיא השנה הראשונה לנבוכדנצר כי כן כתיב והנה הוליכו אל בבל ועמד בנחשתים כמו שנה וצוה נבוכדנצר ושב יהויקים למלכותו ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו ובא נבוכדנצר או גדודיו אל ירושלים והרגו את יהויקים וסחבו אותו מהלאה לשערי ירושלים ותהי נבלתו מושלכת ולא נקבר כי כן התנבא ירמיהו ואל תתמה בעבור וישכב יהויקים עם אבותיו כי הנה כתיב הנך שוכב עם אבותיך ובמצרים מתו והנה מלך יהויכין בנו ג׳ חדשים ותפשו נבוכדנצר בשנת ח׳ למלכו והיא שנת י״א ליהויקים ומלך צדקיהו עשתי עשרה שנה והיא שנת תשע עשרה למלך נבוכדנצר והנה בשלשה חדשים נהרג יהויקים וגלה יהויכין בנו ואל תתמה בעבור שתמצא כתוב בשנת שבע לנבוכדנצר וככה על צדקיהו היא שנת שמונה עשרה כי במספר המלכים כאלה וכאלה והלא ידענו כי ירבעם ורחבעם בחדש אחד מלכו והנה כתוב כי רחבעם מלך י״ז שנה וימלוך אביה בנו תחתיו בשנת י״ח לירבעם והנה אבאר לך זה מחשב אחד יחשוב מיציאת מצרים מניסן או לבריאת עולם מתשרי ויום אחד בשנה חשוב שנה וספור מיום מלוך המלך עד תקופת שנתו על כן תהיה שנת י״ח י״ט והמשל בנולד ביום ו׳ לפני שקוע השמש בעיר הזאת שהיא דרום בתקופת תמוז והיום ארוך ט״ו שעות שלימות והנה יומל הבן בקר יום ששי שהוא יום שמיני כפי חשבון התורה והוא יום ז׳ ואיננו שלם רק יחסרו ט״ו שעות ואל תתמה בעבור שתמצא ביחזקאל ויביאהו במצודות למען לא ישמע קולו כי כן חשבו עבדי נבוכדנצר וטעם המלוך שאל ירמיהו ליהויקים כי הנביאה עליו התחשוב כי מלכותך תתקיים לך בעבור היותך מתחרה בארז והנה נשארה השאלה הקשה כבר הזכרתיה כי צדקיהו היה במות אביו כ״ד שנה והנה יהיה במות יהויקים וגלות יהויכין בן ל״ה שנה והנה כתוב בן עשרים ואחת שנה צדקיהו במלכו וזה החשבון הוא שנקרא מלך שלש שנים לפני מות יאשיהו כי נודע זה בכל הגוים שהומלך צדקיהו והעד הכתוב בירמיהו בראשית ממלכת יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה דבר השם לירמיהו שיעשה מוסרות וישלחם אל מלכי אדום ומואב ועמון וצור ביד מלאכים הבאים ירושלים אל צדקיהו מלך יהודה פי׳ אלה המלכים שמעו שנהרג יאשיהו וחשבו כי צדקיהו שהמליכו כשהיה בן כ״א שנה הוא ימלוך תחתיו ואין טענה ממלכות יהואחז כי עם הארץ המליכוהו ולא שמעו דבריו כי לא מלך רק שלשה חדשים ונשאר בפרשה דבר לפרש והוא ואל צדקיהו מלך יהודה דברתי והנה ירמיה מספר זה הדבר של המוטות אל צדקיהו בעת מלכו אחר גלות יהויכין ואמר לו הביאו צואריכם בעול מלך בבל ושם כתוב ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיהו מלך יהודה וטעם בשנה הרביעית שמרד יהויקים במלך בבל ויש תיקון אחד שהמוטות תקנם ירמיהו בראשית ממלכת יהויקים ושלחם בשנה ראשונה למלכות צדקיהו רק אין טעם לתקון הזה ומפרש גדול היה בספרד והוא פירש ספרים בדקדוק ופירש ואמר כי צדקיהו תחת יהויקים וככה אמר ואחרי אבשלום לא נטה כי הוא שלמה ויהי ביום השביעי שהוא רביעי הגבל את ההר שהוא העם וככה מלות רבות כמו מאתים ואת כולם ישא רוח כי איך יתכן בלשון שאדם ידבר מלה ורצונו מלה אחרת והאומר בזה מהמשגעים הוא נחשב וכבר פירשתי כולם וטוב לו שיאמר לא ידעתי ולא יהפך דברי אלהים חיים: (ב) ויתן. כתוב ומקצת כלי בית האלהים כי בגלות יהויכין הובאו אל בבל כלי חמדת בית ה׳ כי כן כתוב ואוצרות בית ה׳ ואוצרות בית המלך: (ג) ויאמר. זה אשפנז היה סריס והוא היה פקיד על כל הסריסים המשרתים ונשיו וכתוב בדברי יחזקאל והיו סריסים בהיכל מלך בבל: רב. גדול כמו קרית מלך רב ע״כ אמר יפת כי הם דניאל וחביריו וראייתו שאמר מזרע המלוכה ולא דבר נכונה הוא כי הכתוב ויהי בהם מבני יהודה ואחרים מזרע המלוכה שהיו סריסים ולא תמצא בדניאל שהיה סריס רק כתוב עליו ועל חבירו ילדים אין בהם כל מום ואין מום קשה מן הסרים ודניאל וחביריו לא צוה המלך ללמדם ספר שהוא מכתב כשדים ולשונם רק שיעמדו לפני המלך ולא לפני נשיו ואם טען הטוען אם כדבריך אמת שלא היו סריסים למה הפקיד המלך עליהם שר הסריסים התשובה כי צוה המלך לבקש מישראל ילדים וטובי מראה והנבלים עד היום נודעים במשכב זכור ועוד כ״א יסורס הנער תחסר דעתו והוא מבקש להיותם העומדים לפניו יודעי כל חכמה כאשר פירשתי ורבי יהושע אמר כי מלת סריסים בלשון הקדש על שני טעמים האחד מסורסים והשני משרתים ושר הסריסים היה שר על משרתי המלך וכמוהו עם הסריסים והגבורים ואין צורך כי הסריסים היו שרים על הגבורים בעבור היותם עבדי המלך דוד והוא לא סרסם רק כך לקחם בשביה והיו שומרי נשיו כמשפט המלכים עד היום וכמוהו את נשי המלך ואת סריסיו וכתוב ומן העיר לקח סריס אחד אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה. ומלת הפרתמים זרה ולא תמצא במקרא רק במגלת אסתר אולי הוא לשון כשדים או פרסיים כמו סגנים: (ד) ילדים. כמו

רבינו סעדיה גאון

על כולם ותלם נבוכדנצר. פ״א בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה ככלות השנה השלישית ותחלת רביעית ככתוב הדבר אשר היה אל ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה למלך בבל וגם אם נותרה מן השלישית ליהויקים בבוא נבוכדנצר א״כ שנים ראשונה לנבוכדנצר והיא רביעית ליהויקים ואז הביא ליהויקים ועמו לבבל שנאמר ויתן ה׳ בידו את יהויקים: (ב) ומקצת כלי בית האלהים. לפי בנותר המשכן והאהל וכל כליו שלא גלו לבבל על שגזם יאשיהו וירמיהו: ארץ שנער. ארץ ששם ננערו מתי מבול: בית אלהיו. בית ממשלתו ודינו כענין שנאמר ואתה תהיה לו לאלהים וכתוב אשר ירשיעון אלהים: בית אוצר אלהיו. בית האליל שלו: (ג) לאשפנז. איש פניו זועפים: להביא מבני ישראל. ולא מבני לוי: ומזרע המלוכה. מבית דוד ולא ממלכי ישראל: ומבני הפרתמים. פירי תמים כתפוח הזה שאין בו מום ויפה פרי תואר: (ד) ילדים. אשר אין בהם כל מאום. ואפי׳ סירעא של הקזת דם: וטובי מראה. לא שחורים ולא לבנים

מצודת דוד

יעבדו ג׳ שנים וישב וימרד בו כמ״ש במ״ב ובשנת ג׳ למרדו שהיא שנת י״א למלכותו חזר ועלה עליו וכמ״ש בדה״ב: (ב) ומקצת כלי וגו׳. כי מהם נשארו ולקחם בגלות יכניה עוד נשארו מהם ולקחם בגלות צדקיהו וכמ״ש כי כה אמר ה׳ וגו׳ ועל יתר הכלים וגו׳ באשר לא לקחם בגלותו את יכניה וגו׳ בבלה יובאו וגו׳ (ירמיה כז): בית אלהיו. ומתחילה הביא את הכל אל בית אלהיו ואף האנשים לקלם לאלהיו וליתן לו תודה על הנצחון ואח״כ הביא כלי בה״מ אל בית האוצר: (ג) רב סריסיו. שר וגדול על הסריסים: מזרע המלוכה. רצה לומר והמה יהיו מזרע המלוכה והם עצמם יהיו מן הפרתמים ר״ל מגודלים בעושר ובממשלה: (ד) כל מאום. ר״ל שום מום כלל וכלל לא כמו לא

מצודת ציון

(ב) שנער. היא בבל ע״ש שננערו בה מתי המבול כי היא עמוקה מכל העולם: (ג) סריסיו. שריו: הפרתמים. ענין שררה ועושר וכן חיל פרס ומדי הפרתמים (אסתר א) והיא מלה זרה ואולי הוא מלשון כשדים וכמוהו רבים ימצאו בזה הספר אשר אין לדעת ביאורם כ״א לפי הקרוב לענינם: מאום

ותובי מראה ומשכלים בכל־חכמה וידעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך וללמדם ספר ולשון כשדים: ה וימן להם המלך דבר־יום ביומו מפת־בג המלך ומיין משתיו ולגדלם שנים שלוש ומקצתם יעמדו לפני המלך: ו ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה: ז וישם להם שר הסריסים שמות וישם לדניאל בלטשאצר ולחנניה שדרך ולמישאל מישך ולעזריה עבד נגו: ח וישם דניאל על־לבו אשר לא־יתגאל בפת־בג המלך וביין משתיו ויבקש משר הסריסים אשר לא יתגאל: ט ויתן האלהים את־דניאל לחסד ולרחמים לפני שר הסריסים: י ויאמר שר הסריסים לדניאל ירא אני את־אדני המלך אשר מנה את־מאכלכם ואת־משתיכם אשר למה יראה את־פניכם זעפים מן־הילדים אשר כגילכם וחיבתם את־ראשי למלך: יא ויאמר דניאל אל־המלצר אשר מנה

מאום והוא חד מן קי"ח מלין יתידאין משמשין ול' בריש תיבותא וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות הלמ"ד בס"ד: בלטשאצר סימן מן ריש סיפרא עד והלבישו לדניאל בלטשאצר פי' שי"ן קודם לאל"ף מכאן ואילך אל"ף קדים לשי"ן: על לבו ב' וסימ' הלא את הקטר. וישם דניאל על לבו. וכל אורייתא דכו' במ"ב אל לבו וסימ' לא ידון רוחי. ויתעצב אל לבו: ויתן האלהים ז' בליש' וסי' ויתן לך האלהים מטל. ויען רעהו ויאמר אין. ויאמרו עלה ויתן ביד המלך דד"ה. ויתן האלהים להימן. את חכמתו אשר נתן האלהים בלבו דד"ה. ויתן האלהים את דניאל. והילדים האלה ארבעתם. וכל קהלת דכו' במ"ב נתן אלהים וסי' ענין רע נתן אלהים לבני האדם לענות בו. ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני אדם: המלצר ל' פתח באתנחתא ויאמר דניאל אל המלצר. והוא חד מן פתחים באתנחתא דסיפרא וסימ' דכולהו פתחין באתנחתא דבכל קרי' תמצא נמסר

תולדות אהרן וללמדם ספר. חולין כד: וימן. סוכה נט: ולגדלם. חולין כד: ויהי בהם. סנהדרין צג: וישם דניאל. ע"ג לו (מ"א): המלצר. מגלה יג:

אבן עזרא

כמו עור ופסח שאינן ראויין לעמוד לפני מלך על כן כתיב עור ופסח לא יבא הבית והטעם בית מלכות דוד: וטובי מראה. שלא היו ירקרקים ונראים כמו חולים: ומשכילים בכל חכמה. כלל כל: ויודעי דעת. שידעו בתחלת הדבור המדבר מה שהיה בדעתו לדבר באחרונה כי יש חכמים רבים לא ידעו זה עד סוף דבר המדבר: ומביני מדע. שיוכלו להבין לאחרים מה שיש בלבם ובמדע כמו גם במדעך מלך אל תקלל כי יש חכמים ילאו להוציא בלשונם מה שיש בלבם כי אם בדרך רחוקה ובארחות עקלקלות: ואשר כח בהם. שתהיה תולדתם חזקה להסתיר העיטוש ויהיו עומדים תמיד לפניו ושיוכלו לסבול בשעת צרכם והנה צוה לבקש מי שנמצאו בו אלה המדות ולא נמצאו בילד פחות מט"ו שנה והנה אין צורך ללמדם השלש שנים כי אם כתב כשדים ולשונם לדבר עם המלך בלשונו והנה גדולים יצאו מירושלים והנה דניאל יצא בן ט"ו שנה בגלות יהויקים לבבל ושמונה שנים מלך והנה כ"ג וי"א לצדקיהו והנה ל"ד וע' שנה והנו זקן מאוד בימי אסתר אולי כבר מת ולא עלה אל בית שני ואיננו שסבר בראיות גמורות: (ה) וימן. פועל יוצא והטעם לתת להם מנות. ופירוש בג מאכל וכתיב במקרא ונתתיך לבז וקרי לבג והטעם קרוב אולי טעם בג הבשר המבושל: ומיין משתיו. ולא נכתב ומיין משתהו כי יש יין ידוע לשתות יין לבן או אדום או יין מקום פלוני ידוע. וטעם לגדלם להרגילם לעמוד ולדעת משפטי המלוכה וזה הוא אשר כח בהם: ומקצתם. י"א ומקצת הילדים ומקצת כלי בית האלהים ומקצה אחיו גם הוא נכון והוא שפירשו בסוף השנים הנזכרות והנה כמוהו ומקצת ימים עשרה: (ו) ויהי. טעם מבני יהודה כי היו בירושלים מבני בנימין ואלה אינם אחים כי הכתוב אומר ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא: (ז) וישם. כאשר קרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ורב סעדיה אמר כי כל שם לשון כשדים וכן נר וככה נבוכדנאצר בלטשאצר ושם בל מפורש הוא כשום אלהי ושדרך מישך לשון כשדים הם והגאון אמר כי נגו כמו נבו אלא בלא ראיה: (ח) וישם. פת בג המלך אסורה גם היין אסור וכתוב אמר לנסכא ליה למשפטם לאלהיהם: (ט) ויתן. אמר הגאון הטעם שנתנו לחן ולחסד ולרחמים בעיני שר הסריסים והוא לא עשה בקשתו והוא השיב שלא גילה סודו למלך כי לא יחייהו: (י) ויאמר. כתוב ומאכלכם והוא הפת והבג · ומשתיכם לשון רבים אשר ישתה המלך בימי הקיץ והחורף ממנו ישתו גם הם: פניכם זועפים. כפני אנשים זועפים: כגילכם. אין לו ריע במקרא רק בדברי קדמונינו בן גילו. וחיבתם. מגזרת חבולתו חוב והם שני בניינים ושרשם כמו קם עם קים דברי הפורים האלה: (יא) ויאמר. המלצר. לשון כשדים הוא נותן המנות והנה פירוש אשר מנה כמו הפקיד ובלשון חכמים

רש"י

(ג) הפרתמים. דוכסים: (ד) ואשר כח בהם. פירשו רז"ל שהיו אונסין עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה מפני אימת מלכות ושמעמידים עצמן כשנצרכים לנקביהם: וללמדם ספר. מוסב על אשר כח בהם. (ה) וימן. לשון הזמנה: בפת בג. הוא שם מאכל המלך בלשון כשדים ויש פותרים פת בג לחם ואין נראה כן שהרי כתיב ויהי המלצר נושא את פת בגם ונותן להם זרעונים ואין זרעונים חליפי לחם אלא חליפי תבשיל: (ז) בלטשאצר. על שם עבודת כוכבים של בבל שקרויה בל שנאמר די שמיה בלטשאצר כשום אלהי. בלטשאצר שם לשון חכמה בלשון ארמי: (ח) יתגאל. לשון לכלוך: (ט) שר הסריסים. שהיה שר של משרתי המלך: (י) אשר מנה. אשר הזמין וסיפק: כגילכם דוגמתכם ולשון משנה הוא בן גילו: וחיבתם את ראשי למלך. תגרמו להתחייב להתיז ראשי: (יא) המלצר. הסודר את המנות ואת הקערות שקורין מאישטרי"ב אל"ה: נם

רבינו סעדיה גאון

לבנים יותר מדאי: ומשכילים בכל חכמה. שיודעים להשיב בכל דבר שישאלום: ויודעי דעת. בכל דבר שישמעו: ומביני מדע. שהן בקיאים בעצה: ואשר כח בהם. שהם יכולים לסבול צורכי נקביהן והשחוק והשינה: וללמדם ספר ולשון כשדים. זה המכתב והלשון. פ"א ויתן ה' בידו וכלל לא כתב כי לקח את יהויקים בבלה אלא כתב ויאסרהו בנחושתים להוליכו ולא כתב ויוליכהו ולא כתב ויביאהו אלא ויביאם כלל ביאתו עם ביאת כלי בית המקדש: הפרתמים. כדעתי באינו כלשון קדש אלא עם ומלכות: וללמדם ספר. הוא כתב וספר והוא כותב וקורא בלשון כשדים מבלעדי תורגמן: (ה) וימן. ויפקד כמו שנאמר וימן ה' דג גדול: מפת בג המלך. מטעמי להם מאכל המלך בגימטריא פת בג פת בר גימ"ל מתחלף עם רי"ש את בש גר והיינו פת חטים כמו לבור בר ופת נקייה כמו נשקו בר: ומיין משתיו. כאגרג וקונדטין ועסיס: ומקצתם. כמו שנאמר מקץ שבע שנים כלומר בסופן של שלש שנים האלו אחר שיגדלו יבאו ויעמדו בהיכל המלך בפלטין שלו. פ"א ומקצתם מקצת מהם ישמשו את המלך ומקצתם כדי לעמוד בהיכל המלך שיהיו חכמים במלאכתן של המלכים: (ו) ויהי בהם. בתוך אותן השבויים: מבני יהודה. מזרע חזקיהו כמו שאמר לו ישעיה הנביא ומבניך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל: (ז) וישם לדניאל בלטשאצר. כד תרגמו אנשי בבל דניאל דיין של אלו דיין טוב ונאמן: בלטשאצר. כל ע"ג שנאמר כרע בל עם אצר לבן אצר כמו טבו במגודתם שומר אוצר של בבל. ולחנניה הונן יה. שדרך שד רך דך מפונק ורך. מישאל שאלתו אמו מאל. ניכך מי ברואהו מיד מסכך כעסו וי"א מוסך אצל חכמתו עזריה עזר יה. עבד נגו עבד נבו בי"ת מתחלף עם גימ"ל כלומר עבד לע"ג הוא: (ח) וישם דניאל על לבו. שהיה קורא קריאת שמע בכוונת הלב כמו שנאמר ושמתם את דברי אלה על לבבכם: אשר לא יתגאל. שלא לטנף עצמו במאכל ובמשתה שלהם כמו נגואלנו בדם וכן לחם מגואל ופירושו מגועל בחילוף אל"ף בעי"ן: (י) אשר מנה. אשר זימן כמו שכתוב וימן להם המלך: זועפים. כל מי שהוא מצטער במאכל ובמשתה שיחסר לו או בשום צער אחר פניו לא יזדהרו זולתי יוזעפו כדכתיב וירא אותם והנם זועפים והמתרגמן תרגם נסיסין ופתרונו נצורים: כגילכם. כיוצא בכם בקומתכם כמו בן גילו של ראש ואפשר כבנין גולה שלכם כלומר כגולתכם כמו וגולה על ראשה: וחייבתם את ראשי. שיתיז את ראשי המלך שיאמר שפשעתי במזונותיכם: (יא) המלצר. מלין נר: ד"א

מצודת ציון

(ד) מאום. כמו מום: מדע. ענין מחשבה כמו גם במדעך מלך אל תקלל (קהלת י): ספר. ר"ל כתב הנכתב בספר: (ה) וימן. ענין הזמנה כמו וימן ה' דג (יונה ב): מפת בג. ענין מאכל: (ח) יתגאל. ענין לכלוך וטנוף כמו לחם מגואל (מלאכי א): (י) מנה. הזמין: זועפים. ר"ל רעים והוא מלשון זעף וכעס כי הכועס נשתנה מראית פניו לרוע: כגילכם. כדמותכם ודרז"ל בן גילו (יבמות קכ): (יא) המלצר. הוא המסדר המאכל: אשר מנה. אשר

מצודת דוד

לא תאכלו כל נבלה (דברים יד): וטובי מראה. בלובן ובהירות: בכל חכמה. יהיו משכילים בכל מיני החכמות: ויודעי דעת. ר"ל בתחלת אמרי המדבר ישכילו לדעת דעתו ותוכן כוונתו ומה יהיה אחרית אמריו: ומביני מדע. רצה לומר שיהיו נחים בלשונותם במיטב הדבור להבין לזולת מה במדעי לבבם ובמחשבתם: ואשר כח בהם. להתגבר על הטבע לאנס ולעצור מן השחוק והשינה וכדומה למען יעמדו בהיכל מלך מבלי שום מניעה וכאשר רחוי והגון: וללמדם ספר. מוסב על המקרא שלפניו לומר להביא מבני ישראל וגו' וללמדם ספר וגו' והוא המכתב והלשון: (ה) וימן להם המלך. כל זה מדברי המלך שאמר לאשפנז הנה המלך יזמין להם בכל יום דבר הצריך להם ביומו ממאכלי המלך ומן היין אשר ישתה הוא (ואף שנבוכדנצר עצמו היה המדבר לא אמר כמדבר בעדו וכן דרך המקרא וכמ"ש וישלח ונומר ואת שמואל (ש"א י"ב) עם כי שמואל עצמו היה המדבר וכן רבים כמוהו): ולגדלם. ובאופן זה יהיו מגודלים שלש שנים למען יהיו נראים יפים ובעלי בשר: ומקצתם. מקצה שלשת השנים יעמדו בתמימות לפני המלך לשמשו בכל עת: (ו) ויהי בהם. באותן הילדים שהביא אשפנז כדבר המלך ולתוספת ביאור אמר מבני יהודה ר"ל מזרע מלכי יהודה ומה שסתם למעלה פירש כאן: דניאל וגו'. כי רבים הביא מזרע מלכי יהודה ובהם היו דניאל וגו': (ז) שמות. מלבד שמותם מהלידה: בלטשאצר. אולי המלה ההיא יורה בלשון כשדים כמו דניאל בל' הקודש וכן יתר השמות: (ח) וישם. חשב בלבו והתעורר בדבר: אשר לא יתגאל. במאכלי האיסור וביין של עכו"ם: ויבקש. שאל ממנו למנוע מאתו פת בג והיין לבל יתגאל: (ט) לחסד ולרחמים. עם כי הוא לא מילא שאלתו מ"מ לחסד יחשב מה שלא גער בו והשיבו בדברים רכים והיה מעלים עין במעשה המלצר: (י) אשר מנה. הוא בעצמו הזמין וקבע מאכלכם ואיך אשנה אחריו:

 אשר

שַׂר הַסָּרִיסִים עַל־דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃
יב נַס־נָא אֶת־עֲבָדֶיךָ יָמִים עֲשָׂרָה וְיִתְּנוּ־לָנוּ מִן־
הַזֵּרֹעִים וְנֹאכְלָה וּמַיִם וְנִשְׁתֶּה׃ יג וְיֵרָאוּ לְפָנֶיךָ
מַרְאֵינוּ וּמַרְאֵה הַיְלָדִים הָאֹכְלִים אֵת פַּת־בַּג
הַמֶּלֶךְ וְכַאֲשֶׁר תִּרְאֵה עֲשֵׂה עִם־עֲבָדֶיךָ׃
יד וַיִּשְׁמַע לָהֶם לַדָּבָר הַזֶּה וַיְנַסֵּם יָמִים עֲשָׂרָה׃
טו וּמִקְצָת יָמִים עֲשָׂרָה נִרְאָה מַרְאֵיהֶם טוֹב
וּבְרִיאֵי בָּשָׂר מִן־כָּל־הַיְלָדִים הָאֹכְלִים אֵת
פַּת־בַּג הַמֶּלֶךְ׃ טז וַיְהִי הַמֶּלְצַר נֹשֵׂא אֶת־פַּת־בָּגָם
וְיֵין מִשְׁתֵּיהֶם וְנֹתֵן לָהֶם זֵרְעֹנִים׃ יז וְהַיְלָדִים
הָאֵלֶּה אַרְבַּעְתָּם נָתַן לָהֶם הָאֱלֹהִים מַדָּע וְהַשְׂכֵּל
בְּכָל־סֵפֶר וְחָכְמָה וְדָנִיֵּאל הֵבִין בְּכָל־חָזוֹן
וַחֲלֹמוֹת׃ יח וּלְמִקְצָת הַיָּמִים אֲשֶׁר־אָמַר הַמֶּלֶךְ
לַהֲבִיאָם וַיְבִיאֵם שַׂר הַסָּרִיסִים לִפְנֵי נְבֻכַדְנֶצַּר׃
יט וַיְדַבֵּר אִתָּם הַמֶּלֶךְ וְלֹא נִמְצָא מִכֻּלָּם כְּדָנִיֵּאל
חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃
כ וְכֹל דְּבַר חָכְמַת בִּינָה אֲשֶׁר־בִּקֵּשׁ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ
וַיִּמְצָאֵם עֶשֶׂר יָדוֹת עַל כָּל־הַחַרְטֻמִּים הָאַשָּׁפִים
אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּתוֹ׃ כא וַיְהִי דָּנִיֵּאל עַד־שְׁנַת
אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ׃

ב א וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר
חָלַם נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת וַתִּתְפָּעֶם רוּחוֹ וּשְׁנָתוֹ

במסרה רבתא בערך פתח בס"ד: ומראה ז' קמצים וסימ' ומראה כבוד ה' כאש. ומראה הנגע עמק. ומראה הנתק. ומראה אש לילה. ומראה האפנים כעין אבן תרשיש. מראה הילדים האכלים. ומראה הערב והבקר. וא' פתח ומראה ולא בחידת: משתיהם ג' קמצים' והיה כנור ונבל תוף וחליל. בחמם אשית את משתיהם. ויהי המלצר נשא את פת בגם: נבכדנצר י' חסר וסי' נמסר במסרה רבתא בערך ג"ב בס"ד: וימצאם ג' וסי' וילך יוסף אחר אחיו. וימצאם עשר ידות על כל החרטמים. וימצאם עשרת אלפים אנ"ך:

(יב) נס. לשון נסיון: מן הזרועים. מין קטניות תחת פת בג: (יג) וכאשר תראה. לפי מה שתראה עשה: (טז) נשא את פת בגם. נוטלו לעצמו: (יח) אשר אמר המלך להביאם. שיבאו לפניו: (כ) החרטומים. אלו שנשאלים בטימי מתים בעצמות מתים כמה דאת אמר שחיק עצמות שחיק טמיא: האשפים. אלו שדוחקים במזל כך מפורש בתנחומא: (כא) ויהי דניאל. בגדולה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך לדברי האומר התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו צריכין אנו לומר שזהו כורש הראשון שלפני אחשורוש ולדברי האומר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו נאמר כורש זה הוא דריוש השני אחר אחשורוש ובימי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריות לא ירד מגדולתו שנאמר (לקמן ו) ודניאל דנא הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה למדנו שבימי כורש הראשון היה בגדולה: (א) ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר. אי אפשר לומר כן אלא בשנת שתים לחורבן הבית כך שנויה בסדר עולם וקראו למלכות נבוכדנצר על שהראה זדונו לכנס לתוך דברי מלכו של עולם: ותתפעם רוחו. נפרעה

חכמים ממונה ולהיותו מגזרת אשר מנה החולק מנות קשה מאוד ואף כי כתוב על דניאל: (יב) נס. לשון צווי כמו חל נא את פני ה' וטעם ימים עשרה כי אין יכולת בחי לסבול הרעב רק ט' ימים ככה הזכירו בעלי התולדות ותחת פת בג המלך תן לנו זרעונים הם גרגרים כאשר יזקינו ותחת יין תן לנו מים: (יג) ויראו. בסוף עשרה מראינו והזכיר פת בג המלך ואחז דרך קצרה שלא הזכיר יין: (יד) וישמע. אמר יפת בן עלי כי כל יום היה רואה פניהם עד ימים עשרה: (טו) ומקצת. נראה. הטעם כל מראיהם ואמר הגאון זה היה נס גדול ואין צורך כי היו אוכלים אורז הנקרא בלשון ערבי ארוז והוא נכבד מאוד וערב מן החטה ועושה דם טהור והוא מאכל אנשי הודו ואין להם חטה ונעשו ממנו תבשילים וזה האורז ישגא מאד כאשר יבושל בחלב והכלל כי המעט ממנו משביע והוא כבד במשקליו וגרגיריו דקין מאוד ואינן עגולין ותולדתו חמה ולחה והתימה מחכם גדול שאמר שהוא הדוחן שגרגיריו עגולין ויעמוד שנים רבות ולא ירקב והוא מאכל רע ותולדתו קרה ויבשה גם במיני קטניות אפונים ואינם אלה הנמצאים בצרפת כי אלה הם קרים ורעים ומנפחים והאפונים הם נמצאים בספרד ומצרים ורומא ופרובינצה והם על שלשה מינים מהם לבנים ומהם אדומים ומהם שחורים וזה המין נכבד מכלם ושלשה המינים חמים ולחים ומימיהם רפואה לכבד והם מגהילין את הפנים יותר מן היין ויוכל אדם להכיר שאלה שבצרפת בלי פה והג' המינים פה להם והנה האורז והאפונים הם זרעונים ומבריאים את הבשר ועוד כי כל מאכל שהוא תאוה לנפש יותר יועיל ממאכל שאין הנפש אוהבת אותו אע"פ שיהיה חם ולא כתולדת החיים והנה אלו היו אוכלין דבר שתתאוה נפשם והיה מועיל להם: (טז) ויהי. נושא. בנפשו ואשר קצר להזכיר היין זכרו עתה. ונו"ן זרעונים נוסף כמו לגאיונים ורבים כמוהם: (יז) והילדים. טעם ארבעתם שהיו שוים בכל חכמה רק דניאל הוסיף עליהם שהיה מבין בכל חזון ופתרון חלומות כי הוא לבדו היה נביא ולא השלשה: (יח) ולמקצת. בסוף השלש שנים: להביאם. לפני המלך: (יט) וידבר. בלשונו: ולא נמצא. מכל הילדים היהודים שגלו כאלה ארבעתם: ויעמדו לפני המלך. הם לבדם: (כ) וכל. זה יורה כי נבוכדנצר היה יודע חכמות וימצא כל אחד מאלה ארבעתם ידע עשר ידות על כל חרטום ואשף ויתכן היות עשר לשון רבים כמו מעשרה שליטים בעבור כי עשרה סך חשבון ובעל ספר יצירה אמר עשר ספירות בלי מה והחרטומים אינם האשפים כי הנה כתוב לקרוא לחרטומים ולאשפים ושם אפרשם: (כא) ויהי. הטעם שהיה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך ואיל היה כתוב עד שנה אחת היה נראה כי שנה שלימה עברה ובאומרו שנת אחת הטעם בתוך השנה: (א) ובשנת. אמר הספר

רבינו סעדיה גאון

ד"א מלצר ממונה וכו': מינה. כמו וימן: (יב) נס נא את עבדיך ימים עשרה. כאותן הימים שבין ראש השנה ליוה"כ והם כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו שלא יגרום להם החטא עשרה נסיונות שנסו אבותינו להקב"ה במדבר: מן הזרועים. הם פול הלבן ופול המצרי ופול הטב והגולבון והאפונים והעדשים והימלין וכל כך למה כדי שיטענו ריח רע מפיהם שלא יכוהו עליהן כמאכל זכור: (טו) ומקצת. ולסוף: ובריאי בשר. שמנים ויפים: (יז) ודניאל הבין בכל חזון וחלומות. ארבעתם היו חכמים בכל ספר אומה ולשון לקרוא ולכתוב ולפרש ויותר עליהם דניאל שהיה מבין לפרש כל חזון והלומות: (כ) עשר ידות. עשרה חלקים כמו וארבע הידות מתרגמינן וארבע חולקין: החרטומים. מלאכתם בחורים אטומים כילד היו נוקבין חור באילן ומכניסין בו כשפים ואומנין אותו והוא מגיד להן כל דבר חרטום חור אטום ולמה כתוב החרטומים חסר וי"ו שעושין בקברות כחורי טימי מתים: האשפים. שדוחקין במזל כמו השואפים אביון מתרגמינן דדחקין: (כא) ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך. הוא כורש הגדול שאם תאמר לכורש הקטן היאך אמר למטה בשנת שלש לכורש מלך פרס והיאך אמר ובשנת שתים לדריוש המלך: (א) ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר. חסר אל"ף שמאותו היום נגזר עליו חסרון מלכות בבל: חלם נבוכדנצר חלומות. ב' חלומות חלם אחת של צלם ואחת של אילן והוא בשמינית למלכותו הגלה ליהויקים ולפיכך נמצא דניאל לשם ואם תאמר בשנת שתים לנבוכדנצר היאך נמצא דניאל לשם כשהחריב נבוכדנצר את ירושלים העלהו הכתוב כאלו מלך באותו העת ולכך נאמר בשנת שתים לנבוכדנצר כלומר י"ט שנים היו מיום שמלך עד יום שהחריב ירושלים וקדמה גלות יהויקים לחורבן ירושלים

מצודת דוד

אשר למה יראה. אשר למה אעשה כה שיראה המלך את פניכם זועפים ורעים מן פני יתר הילדים: וחייבתם. והאיש ע"י חייב את ראשי למלך כי כן משפט המלך להתיז את ראש של מי אשר ימרה את דברו: (יא) על דניאל וגו'. להביא להם מאכליהם ומשקיהם: (יב) את עבדיך. אמר על עצמו ועל חמ"ו חבריו: ומים ונשתה. ומים יתנו לנו ונשתה: (יג) מראינו ומראה וגו'. תראה מראות פנינו אל מול מראות אלו אם יש מה השתנות אלו מאלו: וכאשר תראה. ולפי מה שתראה ככה תעשה אם לא יהיו פנינו רעים מפניהם אזי תוסיף תת לנו מן הזרעונים ומים ואם רעים יהיו אז בעל כרחן נאכל פת בג ונשתה יין: (טו) מן כל. עוד יותר מן כל הילדים וגו': (טז) נושא. נוטל לעצמו: פת בגם. הניתן למאכלם: (יז) ארבעתם. הם דניאל חמ"ו: מדע והשכל. ידיעה בהם ולהשכיל עוד מוצא דבר: בכל ספר. מכתב ולשון כל עם ועם ובכל מיני חכמה: ודניאל. ויותר עליהם דניאל שהיה מבין בכל חזון וחלומות ר"ל לדעת פתרון החלומות: (יח) ולמקצת הימים. ולסוף שלשת השנים: אשר אמר המלך להביאם. לעמוד לפניו כמ"ש למעלה: ויביאם. אז הביא את כל הילדים לבחור מהם מי ומי יעמדו לפניו: (יט) וידבר אתם. בדברי חכמה והשכל לנסות חכמת כל אחד: ולא נמצא מכולם. להיות חכמים ומשכילים כדניאל חמ"ו: ויעמדו. מינה אותם להיות עומדים לפניו תמיד לשמשו: (כ) חכמת בינה. חכמה הבנת דבר מתוך דבר: וימצאם. מצא בהם עשר ידות יותר על כל החרטומים והאשפים: (כא) ויהי דניאל. בגדולה היה בבבל עד שנת וגו' ומאז מנע עצמו מגדולת המלך ומינה את זרובבל תחתיו: ב (א) ובשנת שתים. אחר חורבן הבית ואחר שכבש כל העכו"ם ומלך עליהם חשב מחשבות מה יהיה באחרית הימים ובא לו החלום וכמו שכתוב בפתרון החלום: חלומות. לפי שהיתה מענינים הרבה אמר חלומות: ותתפעם. הפעמתו היתה מקשקשת בו כדרך הנרדם

מצודת ציון

אשר הפקיד כמו ומהם ממונים על הכלים (דה"א ט): (יב) נס. מלשון נסיון: הזרועים. מיני זרעונים כקטניות וכיוצא: (טו) ובריאי. ענין שומן כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג): (יז) חזון. ראיית החלום והוא כפל ענין במ"ש: (כ) ידות. חלקים כמו וארבע הידות (בראשית מז): החרטומים. הם חכמי הטבע: האשפים. הם חכמי הרפואה: (א) ותתפעם. ענין הכאה וקשקוש וכן

שהם

נהיתה עליו: ב ויאמר המלך לקרא לחרטמים
ל. ב' ולאשפים ולמכשפים ולכשדים להגיד למלך
ג' חלמתיו ויבאו ויעמדו לפני המלך: ג ויאמר להם
פ המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את־
החלום: ד וידברו הכשדים למלך ארמית מלכא
ג' לעבדך ק' לעלמין חיי אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא:
דאי ק'. ל' כתיב ס'. ל' ה ענה מלכא ואמר לכשדיא מלתה מני אזדא

ל' מ"ע. יהן לא תהודענני חלמא ופשרה הדמין
ל'. ל. ח' תתעבדון ובתיכון נולי יתשמון: ו והן חלמא
י"ה. ל. ל. ופשרה תהחון מתנן ונבזבה ויקר שגיא
ל' תקבלון מן־קדמי להן חלמא ופשרה החוני:
ל' ז ענו תנינות ואמרין מלכא חלמא יאמר
ב' כתיב ד' ויקרי לעבדוהי ופשרה נהחוה: ח ענה מלכא ואמר
מן־יציב ידע אנא די עדנא אנתון זבנין כל־

ובשנת ט' ר"פ וסימן נמסר במלכים א' ריש סימן ט"ו: ולמכשפים ב' וסימן ויקרא גם פרעה לחכמים. ויאמר המלך לקרא להרטמים: ותפעם ב' וסימן ויהי בבקר ותפעם רוהו דפרעה. ותפעם רוחי לדעת את החלום: קדמא דסיפרא ותתפעם רוחו ושנתו. תנינא ותפעם: סימן קדמא ופשרא נחוה תנינא ופשרא נהחוה: ופשרא ב' כתיב ה' בסיפ' וסי' ענו תנינות ואמרין למלכא. כען דניאל יתקרי ופשרה יהחוה: מלתה ל' כתיב ה' מני אזדא. וכל תלתה כתיב ה' במ"א נדבכין די אבן גלל תלתא: נהחוה כולהו כתיב ה' במ"ב כתיב א' וסימן ומלתא יתהובד. קרא מלכא. ושארא כולהון בה"א. סימן שגא מהשנא ישתנא תשנא לבנא לסבנא יתבנא מתבנא תתבנא כולהון כתיב א' בסוף

תולדות אהרן למלך ארמית. סוטה כה :

הספר שהוא שנת שתים למלכות נבוכדנצר על ירושלים אחר שמרד בו צדקיהו והחריבה ור' משה אמר כי ב' שנים נשארו למלכותו ולא מצאנו כדבר הזה בכל המקרא והנכון בעיני למלכותו על כל הגוים שהזכיר ירמיה שיכבשם או שקט וחשב מחשבות על משכבו מה יהיה באחרית הימים כאשר הזכיר דניאל והזכיר חלומות בעבור שיש בצלם זהב וכסף ונחושת וברזל וכלי חרש ומנהג החולם לראות דבר א': ותתפעם. כמו נפעמתי ולא אדבר וגזרתם את הולם פעם כאדם שידוכה וידוכה. אמר הגאון כי פרעה ידע החלום ולא ידע פתרונו ע"כ כתוב בפרעה ותפעם רוחו שהוא מבנין נפעל ונבוכדנצר שלא ידע החלום והפתרון כתוב עליו ותתפע' רוחו א"כ מה יעשה כי הוא אומר ותפעם רוחי ויתכן היות דגשות פ"א ותפעם תחת נו"ן בנין נפעל כי הפועל שהוא עובר הוא נפעל כמו וילחם בישראל או דגשות הפ"א להתבלע תי"ו התפעל והנה יהיה ותפעם רוחו כמו ותפעם כחו כדרך וכבס המטהר את בגדיו ופי' נהיתה עליו הפך ושנתי ערבה לי כענין שבוש וכמוהו נהייתי ונחליתי וקרוב הוא מטעם כמו נהי נהיה: (ב) ויאמר. חרטומים הם חכמי התולדות היודעים העיקרים ותולדת כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט וכן כתוב בחרטומי מצרים: ואשפים. הם הרופאים. ומכשפים הם המשנים דבר התולדה למראה העין. הכשדים הם חכמי המזלות. והגזרין . הם בעלי הקסמים ההולכים לקראת נחשים ואלה הם שהמלך צריך להם לא לחכמי המדות והחשבון והערכים וחכמת הבנינים והחכמה העליונה והנה קרא לחרטומים שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש חזיונות הלילה גם קרא לאשפים שהם יודעים בדפק הזרוע או במי השתן השתנות הגוף ורובי החלומות הולכים על מתכונת הגוף וקרא גם המכשפים שהם יודעים השעות הראויות לעשות מהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכת הכוכבים בזאת השעה גם קרא לכשדים שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולדי האדם לנהוג המעלות על הגבולין ועל מבטי הכוכבים המשרתים ושני המאורות ותקופת השנה והחדש והשבוע והיום והם היו יודעים מולד נבוכדנצר על כן ענו הכשדים תחילה כי הדבר תלוי בהם ובחכמתם כפי דבריהם: (יג) ויאמר. אמר אחד מן הגאונים כי היה יודע נבוכדנצר החלום ובא לנסות חכמיו ולולי זה לא האמין בדברי דניאל והנה הכתוב מעיד ותפעם רוחי לדעת החלום וכאשר אמר לו רעיונך על משכבך סליקו מיד נזכר כי כן היה וכאשר הזכיר הצלם אז נזכר לו כן: (ד) וידברו. עתה יחל לדבר לשון כשדית שהוא לשון המלך כאשר דברו והשיב להם: (ה) ענה. יש מלות רבות לשון כשדים פירושם כפי טעם המקום. ולפי טעמה אזדא כמו קיימא ואמת הוא והטעם זאת המלה היא תתקיים. ומהו הן לא תודיעוני החלום ופתרונו חייבי מות אתם. ויפת אמר תעשו קטיעות קטיעות ואמר כי כמוהו נדמה מלך שומרון נכרת וככה ודמיתי עמך כאילו אמר חתיכות חתיכות תעשו בחרב. ומלת נולי הריסות וחרבה ושממה ור' ישועה אמר כמו דומן: (ו) והן. ונבזבה. מנחה ודורון: (ז) ענו. אמר הגאון כי לא הוסיפו עתה על התשובה הראשונה רק בראשונה לנכח המלך מדברים כדרך קום לא שבה ועתה לשון יחיד שאינו כמלא יקום אבי והטעם כי פחדו לדבר לנכחו אמרו אין לנו מענה להשיב רק מה שהשיבונו למלך: (ח) ענה. באמת יודע אני כי העת אתם קונים והטעם אתם דוחים את השעה בעבור שראיתם כי מלה

בפרעה נאמר ותפעם רוחו (בראשית מא) שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום וכאן שנעלם ממנו גם החלום נכפלה הלשון. ותתפעם לשון פעימה והלימה. (ובחומש פירש"י ז"ל לשון נקיפה): נהיתה עליו. לשון שברון כמו (יחזקאל ז) הווה על הווה: (ד) לעלמין חיי. לעולם יחיה: אמר חלמא לעבדך. אמור החלום לעבדך: (ה) מילתה מיני אזדא. הדבר ממני הלך: הן לא תהודעונני חלמא ופשריה. אם לא תודיעוני החלום ופתרונו: הדמין תתעבדון. לאברים תתחתכו והרבה יש בגמרא הדומי הדמוה במסכת גיטין: נולי. אשפה: יתשמון. לשון ישם יהון שומות לאשפות: (ו) והן. ואם: ונבזבה. דורנות: להן. אך: החוני. תגידו לי: (ז) תנינות. שנית: נהחוה. נגיד: (ח) מן יציב ידע אנא. באמת יודע אני: יציב. דבר אמת ויציב: די עדנא אנתון זבנין. אשר זו השעה אתם

מסורים

רבינו סעדיה גאון

ירושלים י"א שנים ולא תוכל לפרשו בענין אחר הסתכל לשם לעילא ותמצא כמה שנים היו עד עכשיו בשנת ארבע ליהויקים מלך נבוכדנצר ויהויקים מלך י"א שנים כמה שנים הם משנת ארבע עד סוף י"א שמונה שנים ולצדקיהו י"א הרי תשעה עשר וב' שנים משהחריב את ירושלים הרי לך כ"א שנים לפיכך הוי פירוש דבשנת שתים לנבוכדנצר מיום שהחריב את ירושלים: ותתפעם רוחו. בהיה מקשקש רוחו בקרבו כפעמון ופירשו רבותינו הואיל ונכתב ותתפעם בשני תוי"ן שנטרף בשני טירופין על שכח החלום ופתרונו שפרעה אמר ותפעם ששכח הפתרון וזכר החלום: נהיתה. נטרפה כמו נהייתי ונחליתי. פ"א ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש שהיה לראש ולקצין על כל יודעי דעת מיום שפתר החלום עד תום כל מלכות בבל עד תום שבעים שנה וגם במלכות דריוש היה על כל מלאכת מלכות בבל עד שנה אחת לכורש כמו שנאמר עד שנת אחת לכורש המלך ואחרי כן עודנו הי ואולם מנע נפשו ממלאכת המלכים ומינה את זרובבל תחתיו על כן מצאנו אותו בשנת שלש לכורש מתאבל ומתענה כ"א יום ואם היה במלאכת המלך לא היה יכול לחדול ממלאכת המלך אלא כל הימים במלכות בבל ודניאל בתרע מלכא תמיד וגם בימי דריוש סרכין תלתא די דניאל חד מנהון ובימי כורש חדל: ובשנת שתים לנבוכדנצר ודניאל פתר חלומותיו. והלא כבר נאמר ולגדלם שנים שלש וכתב ולמקצת הימים אשר אמר המלך ומן החשבון הזה היתה שנת רביעית ואיך אמר ובשנת שתים דע כי

בשנת שתים אלם עד תום הימים לגדלם שנים שלש ועוד לא באו לפני המלך ועל כן שאל מן הכשדים לבאר חלומו כי עדיין דניאל לא בא לפני המלך: נהיתה עליו. לשון שכחה: חלם חלומות. הרבה וכי הרבה היו אלא חלום אחד של ענינים הרבה על שראה זהב וכסף ונחשת וברזל וחרש לכך נאמר חלומות: מכשפים. שמכחישין פמליא של מעלה ופמליא של מטה. ד"א מכשפים מכים שואפים בבלחישה מכין ושפין בשרו וכחו של אדם: כשדים. כמו שדים שעושין מעשיהם מכח שדים: (ד) ארמית. בלשון ארם: מלכא לעלמא חיי. כלומר יחי המלך: ופשרא נחוא. ופתרונו נגיד: (ה) אזדא. כמו אזלא וי"א אזדא לשון תיקון כמו זדון ויתכן ואזדא רבה לטעמיה לשון חוזק: הדמין. נתחים כמו וינתחהו מתרגמינן והדמיה: נולי. בוזה ואין לו דמיון וי"א נולי לשון מנוול כדומן ונואה כאכום של בהמות. ד"א נולי הריכה: (ו) תהחוון. תגידו: מתנן ונבזבה. מתנות ובואה כגון מתנות זהב וכסף ובגדים ובואה לחם ויין ומזונות ואין ונבזבה מעין המבזבז אל יבזבז יותר מחומש: לכן חלמא. רק החלום ופתרונו הודיעוני וכן אמר להם אם אני אומר לכם החלום אתם בודין לי ספור מלבכם: (ז) תניינות. ענו פעם שניה ואמרו למלך אמור החלום לעבדיך ונגד פתרונו: (ח) מן יציב. באמת ויציב אמר להם הרי אני אומר לכם הגידו לי ואתם אומרים לי אמור אתה לנו שכן כתוב חלמא יאמר לעבדוהי: די עדנא אתון זבנין. אתם סבורים

עכשיו

מצודת ציון

וכן ויהי בבקר ותפעם רוחו (בראשית מא) והוא מל' פעמון המקשקש: ושנתו. מל' שינה: נהיתה. ענין כריתה ובדירה כמו נהייתי ונחליתי (לקמן ח): (ד) ופשרא. ופתרונו כמו ופותר אין אותו (בראשית מ) תרגומו ופשר לית ליה וכן רוב הספר הוא ל' תרגום והוא ארמית ואין צורך להביא ראיה עליהם: (ה) אזדא. הלכה ובדרז"ל ואזדא לטעמיה: הדמין. בת"י הוא ענין נתחים: (ו) ונבזבה. ענין דורון גדול בויתור רב ובדרז"ל המבזבז אל יבזבז וכו' (כתובות נ): (ח) יציב. ענין אמת וכמוהו רבים

אשר

מצודת דוד

שלא יוכל לעצור הנשימה זמן מה והיא הולכת ובאה: נהיתה עליו. השינה נכרתה מעליו ולא היה יכול לישן עוד: (ב) לחרטומים. הם חכמי הטבע ויודעים הם עיקר החלומות ואיך תראה הנפש את הדמיונות בעת השינה: ולאשפים. הם חכמי הרפואה היודעים בדפק הזרוע ובמי השתן השתנות הגוף ורוב החלומות הולכים על מתכונת הגוף: ולמכשפים. הם המשנים דבר התולדות למראה העין כפי השעות הראויות במערכות הכוכבים ויכלו גם המה לדעת החלום כפי המערכות: ולכשדים. הם חכמי המזלות יודעים מה מהעתידות של מי אשר ידעו עת מולדו והמה ידעו עת מולד נבוכדנצר ויוכלו גם הם לדעת את חלומו: להגיד. אשר יגידו מלבם את דברי החלום מה הוא: (ג) לדעת. הפעימה והחרדה היא על כי כלתה נפשי לדעת את החלום השכוח ממני: (ד) וידברו הכשדים. לזה השיבו הם לפי שהם היותר ראוים לדעת החלום מכל יתר החכמים שבאו על כי יודעים המה מה מהעתידות: ארמית. בלשון ארמי והוא לשון כשדים שהוא רגילים בו וכוונתם היה למען ישמעו כולם ואולי יבוש המלך מן העם לבקש תואנה כזאת: מלכא וגו'. המלך יחיה עד עולם והוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית האמרים: ופשרא נחוא. והפתרון נגיד: (ה) מלתה וגו'. הדבר הלך ממני ר"ל ששכחתי דברי החלום: הן לא וגו'. אם לא תודיעו לי החלום: הדמין וגו'. לנתחים תהיו נעשים. ובתיכם יושמו לאשפות ומקום גלל: (ו) והן חלמא וגו'. ואם החלום והפתרון תגידו. מתנות ודורונות וכבוד גדול תקבלון מלפני: להן וגו'. רק החלום והפתרון הגידו וכאומר ולא תשאל עוד אות על הפתרון: (ז) תנינות. פעם שנית והוא הדבר שאמרו בראשונה אולם מתחלה אמרו למלך לנוכח ועתה פחדו להשיב עוד לנוכח כדברים האלה אך אמרו אלו ואלו לפני המלך כאומר אין לנו מענה רק כאשר אמרנו שהמלך יאמר לעבדיו את החלום ונגיד את הפתרון: (ח) מן יציב.

באמת

קבל די חזיתון די אזדא מני מלתא: ט די הן
חלמא לא תהודענני חדה היא דתכון ומלה
כדבה ושחיתה הזמנתון למאמר קדמי עד די
עדנא ישתנא להן חלמא אמרו לי ואנדע די
פשריה תהחונני: י ענו כשדיא קדם מלכא
ואמרין לא איתי אנש על יבשתא די מלת
מלכא יוכל להחויה כל קבל די כל מלך רב
ושליט מלה כדנה לא שאל לכל חרטם ואשף
וכשדי: יא ומלתא די מלכא שאל יקירה
ואחרן לא איתי די יחונה קדם מלכא להן אלהין
די מדרהון עם בשרא לא איתוהי: יב כל קבל
דנה מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה
לכל חכימי בבל: יג ודתא נפקת וחכימיא
מתקטלין ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה:
יד באדין דניאל התיב עטא וטעם לאריוך רב
טבחיא די מלכא די נפק לקטלה לחכימי בבל:

סהזדמנתון קרי

תיבותא: דיכל מלך חד מן י"א סקומות דמתרדפא פשטא אחרי היתיב וסימן או בנבלת בהמה טמאה. אחרי הכותו את סיחן. והיה כל מעבר מטה. איש יושב על כסא דוד ומושל. כי מאסו את תורת ה' דישעיה. איש הולך אחרי שרירות לבו הרע דירמיה. שקר הנביאים נבאים בשמי. די מלכות תחות כל שמיא. די כל מלך רב ושליט. די מרת עבר נהריא. על כל תרד בדבר אלהינו דעזרא: כ"ח מלין כתיב יו"ד בסיפרא וסי' חכימי לידעי בינה אחרי רעיוני הדרי ..שלטוני רבי גברי ותדברי חטי צפרי תרי וחזוי לחד

מסורים למות: כל קבל די חזיתון. כל כנגד שאתם רואים שהלך ממני הדבר ואתם כופלים לי להגיד לכם: (ט) די הן חלמא לא תהודענני. שאם החלום ופתרונו לא תודיעוני אחת היא דתכם למות: ומלה כדבה ושחיתה הזמנתון. אן אם דבר כזב ונשחת תכינו עצמכם לומר לפני: עד די עדנא ישתנא. עד אשר ישתנה העת כלומר קודם נטות צללי ערב ישתנה מועד הבוקר. עד די עדנא ישתנא לשון גערה וגזום הוא כך יענש והעונש כבר פי' למעלה ודוגמתו לכן כל הורג קין (בראשית ד): להן. אך החלום אמרו לי מה חלמתי ואדע כ"ש שהפתרון תגידו: (י) די מלת מלכא. אשר דבר המלך יוכל להגיד: כל קבל. כל כנגד כלומר תשובתינו זו אמת היא לעומת שלא היה מלך מעולם ששאל דבר כזה: מלה כדנה. דבר כזה: ואשף. הדוחק במזל: (יא) יקירה. כבדה ומשאה כבד: ואחרן לא איתי די יחוינה. ואחר אין אשר יגידה: להן אלהין. אך המלאכים אשר מדורם עם בשר ודם איננו: מדוריהון. מגוריהון: מדרש רבי תנחומא ואחרן לא איתי. ואחרן לא איתי כהן הלובש אורים ותומים איננו כאן שיגיד לך אמר להם כל כך היה כח באותו בית ונתתם לי עצה להחריבו מיד כעס וצוה להרגן: (יב) כל קבל דנא. לעומת התשובה הזאת: מלכא בנס וקצף שגיא. היה המלך בזעף וקצף גדול: בנס בזעף. והנס זועפים (בראשית מ) תרגם אנקלוס והא אינון נסיסין: ואמר להובדא. ויאמר להאביד. וי"ו של ואמר נתעלמו בו מנחם ודונ"ש. מנחם דחק עצמו לתת ב' של בנס ביסוד התיבה ולא פתר בנס וקצף לשון שמות דברים אלא לשון פעל רגז וקצף הרבה ואמר להאביד וי"ו שבואמר דחקו לפתור כן ודונש אמר אי אפשר להיות ב' בנס יסוד בתיבה אלא שם דבר הוא וכן פתרו בזעף וקצף גדול אמר להאביד וסם הוי"ו טפילה ויתירה כמו וי"ו של ורכב וסוס (תהלים עו). ואני אומר אין הוי"ו דחוקה להיות טפילה ויתירה, כי כן פתרונו מלכא בנס וקצף שגיא המלך נהיה בזעף וקצף גדול ואמר בזעפו להאבידם ומן המקראות קצרי לשון הוא: (יג) ודתא נפקת. דת המלך וגזירתו יצא במדינה: ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה. ונתבקשו דניאל וחביריו ליהרג: (יד) באדין. תרגום של אז: התיב עטא וטעם לאריוך. השיב עצה וטעם לאריוך שם האיש: רב טבחיא. שר הסורגים

מלה יולאה מפי והיא קיימת והוא אם החלום לא תודיעוני אחת היא דתכם הדת שנתתי שתהרגון ודל"ת הזדמנתון תחת תי"ו התפעל ויאמר מריטס כי כן מלת הזכו כמו הזדכו ולא יתכן להיותו מבנין נפעל בעבור דגשות הכ"ף ור' משה הכהן ספרדי אמר כי הוא בנין התפעל ודגשות הזי"ן להתבלע התי"ו והוא הנזכר וזה הנכון בעיני: (ט) עד די עדנא ישתנא. ואתעסק בדבר אחר: (י) ענו. לא יש אנוש על היבשה שמלת המלך יוכל להגיד והנה כל מלך שהיה לפניך לא שאל כשאלה הזאת: (יא) ומלתא. יקירה. כמו ויקר פדיון נפשם שלא תמצא טעם: אלהין. הם המלאכים העליונים שהם צורת אמת ואינם בגופות והנשמות נגזרות מהן כאור היוצא מהשמש והנשמות הם בגופות על כן אינמו יודעות הנסתרות רק מעט ובמראות הלילה שאין הנשמות מתעסקות בצרכי הגוף והיודע בסוד הנשמה יעיד על דברי: (יב) כל. בנס. בזעף תרגום והנם זועפים: חכימי בבל. הם הנזכרים בתחילה: (יג) ודתא. הדת יצאה מלפני המלך: (יד) באדין. אז דניאל השיב עצה וטעם והנה כמו שבעה יעטוהו וטעמו כמו משבעה משיבי טעם עצה פוטיפר שר הטבחים של פרעה לפי דעתי אינו כמו רב טבחיא כי מלת טבח בלשון הקדש תתפרש לשני טעמים האחד הריגה כמו רב טבחיא ויראיה די נפק לקטלא וכמוהו ככבש אלוף יובל לטבוח כצאן ורבים ככה והטעם השני כמו בלשון ישמעאל מבשל כמו וטבוח טבח והכן כי אין אדם באותו זמן שוחט צאן במצרים כמו לרקחות ולטבחות כי הנשים אינן שוחטות גם וירא הטבח ובעבור כי שר האופים היה אופה הלחם ושר המשקים חבירו ע"כ אמרתי כי שהם המלך בבית הבירה שהוא שר המבשלים ולא שמם בבית הסוהר שיאסרו בו

כל

רבינו סעדיה גאון

עכשיו שתסיחו עמי עד הלהרים ותלכו זבנין כמו זמנין כמו אשר זמם בחילוף בי"ת עם מ"ם באלב"ם: כל קבל. מכבר שראיתם שאזלה והלכה ממני המלה כלומר ששכחתי החלום ואתם נובאים ונוהגים עמי בדברים עד שאזכור החלום. וי"א זבנין ממש כענין המוכרים שנושאין ונותנין בדברים עד שגומרים סחורתם: (ט) די הן חלמא. שאם החלום לא תודיעוני אחת דתכם לנוות בכולכם מתים בגזירה אחת ולמה לפי שאם אמרתי לכם החלום בוודאי כי מלה של כזב ושקר הזדמנתם לומר לפני על פשר החלום: עד די עדנא ישתנא. עד שיתחלף העת מיכן ועד הלהרים כי כן הוא שיתחן של מלכים מן שלש שעות ביום עד הלהרים: להן חלמא. רק אם החלום תגידו אדע כי פתרונו תגידו לי: (י) ענו כשדאי וגו'. לא איתי אנש על יבשתא. לא יש על היבשה על הארץ יכול לומר לך לפי שנסתלקה הנבואה: (יא) ומילתא די מלכא שאל יקירה. הדבר שהמלך שואל צריכה נבואה שכן יקירא לשון נבואה כמו ודבר ה' היה יקר בימים ההם: ואחרן לא איתי. ואהרן ובניו הכהנים לא יש כהביה ביהמ"ק קיים היה אדם הולך אצל אהרן ובניו והם שואלין באורים ותומים ומגידים להם כל התומות עכשיו אין אחר שיגיד וזולתי המלאכים שאין מדור שלהן עם בשר ודם אמר להם כל כך היה ביהמ"ק יפה ונתתם לי עצה להחריבו: (יב) בנס וקצף. זעף וקצף זועפים מתרגמינן נסיסין כעס ואמר להובדא לכל חכימי בבל אהת על החלום ואחת על שיעצוהו להחריב בית המקדש: (יג) ודתא נפקת. והדת של הריגה יצאה וכל חכמי בבל נהרגין ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא. ליהרג: (יד) עטא וטעם. עצה וטעם:

אמר

מצודת דוד

באמת יודע אני אשר בעת הזאת אתם נמכרים ונמסרים למיתה: כל קבל. כל כנגד ר"ל בעבור אשר ראיתם אשר הלך ממני דבר החלום ועכ"ז תאמרו שיגיד לכם החלום: די. אשר החלום לא תודיעו לי אחת הוא מבפטכם ר"ל המשפט שאמרתי הדמין תתעבדון וגו' המשפט הזה יהיה על כולכם אין נקי: ומלה. ודבר שקר ונפחת הכינותם לומר לפני עד אשר ישתנה העת ר"ל במה שתאמרו להגיד הפתרון הנה רואה אנכי אשר הכינותם פתרון כזב ונפחת לומר שיורה על מה שיהיה באחרית הימים כי חשבתו אשר אאמין אליכם עד אשר יעבור הזמן שתקבעו לי ויארכו הימים וישכח הכל: להן. רק החלום אמרו לי ואדע בזה אשר הפתרון תגידו לי וכאומר לא אאמין עוד מעתה אל הפתרון רק כשתאמרו החלום אז אדע באמת שעמכם החכמה להגיד הפתרון האמיתי ועל כי השב פן ברואותם כי כלתה אליהם הרעה מאת המלך פן מלבם יוציאו מלים ויבדאו לומר כזאת וכזאת ראית וזה פתרונו לזה התחכם המלך וחזר ואמר כאילו זוכר הוא את החלום ולגנותם מעלים אותו: (י) ענו. השיבו הכשדים לפני המלך ואמרו: לא איתי. לא יש איש על הארץ אשר דבר המלך יוכל להגיד: כל קבל. כל כנגד ר"ל בעבור שדבר זה הוא מן הנמנע: די כל. אשר בעבור גודל הקושי כל מלך ושר ושליט דבר קשה כזאת לא שאל לכל הרטום וגו': (יא) ומלתא. הדבר אשר המלך שואל היא כבדה וקשה: ואחרן. אחר לא יש בעולם אשר יגידה לפני המלך רק המלאכים אשר מגוריהם עם בני בשר לא יש להם וכאומר אין אחר להגידה בלעדי המלאכים ואינם פה עמנו: (יב) כל קבל בעבור זה המלך נעשה בזעף וקצף גדול ואמר להאביד ולהמית לכל חכמי בבל: (יג) ודתא. המשפט יצא והחכמים נהרגין: ובעו. ונתבקשו דניאל וחביריו להריגה: (יד) באדין. אז דניאל השיב עצה ודבר טעם לאריוך שר הסורגים אשר למלך אשר יצא להרוג לחכמי בבל ועל כי באמת גם בעיני אריוך היה הדבר רע לאבד כל חכמי עמו אבל היה מוכרח מפחד המלך ולזה נתן לו דניאל עצה מה למנוע חרבו מדם ולהתגלגל לפני המלך

ודבר

מצודת ציון

אשר כזב השקר ונפחת אמת ויציב והוא מל' דבר הנצב ועומד ומתקיים: (יב) בנס. בזעף כי והנם זועפים

טו ענה ואמר לאריוך שליטא די־מלכא על־
מה דתא מהחצפה מן־קדם מלכא אדין מלתא ל׳
הודע אריוך לדניאל: טז ודניאל על ובעא מן־ ל׳
מלכא די זמן ינתן־לה ופשרא להחויה למלכא: ל׳. ל׳. ל׳
יז אדין דניאל לביתה אזל ולחנניה מישאל י״ג ר״פ. ל׳
ועזריה חברוהי מלתא הודע: יח ורחמין ל׳
למבעא מן־קדם אלה שמיא על־רזא דנה די כל סיפ׳ כתיב ה׳
לא יהובדון דניאל וחברוהי עם־שאר חכימי
בבל: יט אדין לדניאל בחזוא די־ליליא רזא י״ג ר״פ
גלי אדין דניאל ברך לאלה שמיא: כ ענה ל׳ וחסר. ל׳
דניאל ואמר להוא שמה די־אלהא מברך מן־ ל׳. ל׳
עלמא ועד־עלמא די חכמתא וגבורתא די־לה
היא: כא והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדה ל׳ ר״פ. ל׳
מלכין ומהקים מלכין יהב חכמתא לחכימין ל׳
ומנדעא לידעי בינה: כב הוא גלא עמיקתא ל׳
ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהירא עמה ל׳. ל׳ ונהורא ק׳
שרא: כג לך ׀ אלה אבהתי מהודא ומשבח אנה
די חכמתא וגבורתא יהבת לי וכען הודעתני די־ ל׳. כ׳ ומלא
בעינא מנך די־מלת מלכא הודעתנא: כד כל־ ל׳
קבל דנה דניאל על על־אריוך די מני מלכא ל׳. ל׳
להובדה לחכימי בבל אזל ׀ וכן אמר־לה
לחכימי בבל אל־תהובד העלני קדם מלכא ל׳
ופשרא למלכא אחוא: כה אדין אריוך בהתבהלה י׳קמץ י״ג ר״פ כ׳
הנעל לדניאל קדם מלכא וכן אמר־לה די־ כ׳ וחסר
השכחת גבר מן־בני גלותא די יהוד די פשרא ג׳
למלכא יהודע: כו ענה מלכא ואמר לדניאל די פתח
שמה בלטשאצר האיתיך כהל להודעתני חלמא יתיר י׳
די־חזית ופשרה: כז ענה דניאל קדם מלכא יו״ד

זיוי מאני לאהלי וקמרו מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני ענני קדישי: ונהירא ונהורא קרי בוי״ו וכתיב יו״ד. והוא גלא כן כתיב. והוא חד מן א״ב כתיב יו״ד במצעות תיבותא וקרי׳ וי״ו וסי׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות היו״ד בס״ד: בהתבהלה ב׳ וסימ׳ אדין אריוך בהתבהלה. אדין נבוכדנצר. וחד ובהתבהלה לגובא: גבר ג׳ וסי׳ ועם גבר תמים תתמם. איתי תולדות אהרן וכהונה דלוליה. זוכר מקן: יהב חכמתא. ברכות נה: עמיקתא. הגיגה יב זוכר תלוה:

כל האסורים בעבור גודל מעלתם שהיו שרים: (טו) ענה. טעם מהחצפה מהירות אז הודיע אריוך לדניאל סיבה ויבקש לו זמן וכן עשה ודניאל בא ויבקש מן המלך בלשון הקדש אם תבעיון בעיו: (יז) אדין. לביתיה אזל. שלא להתעסק בדבר אחר להתבודד עם חביריו: (יח) ורחמין מן קדם אלה שמיא. כי אין בארץ חכם שיוכל להועיל בדבר הזה: (יט) רזא. הוא סוד ורזי לי איננו כמוהו רק הוא מגזרת רזון: (כ) ענה. והזכיר חכמתא וגבורתא כי לשם לבדו היא החכמה והגבורה באמת וכל הנבראים במעלה ובמטה כמו מקרה כי מאתו הם: (כא) והיא. כפי חכמתו משנה עתים ומסיר מלכים ומקים אחרים תחתם ואשר יראה בהכמתו והחכמה שידע האדם הוא מתנה: (כב) הוא. מגלה עמוקות ונסתרות שלא יוכל אדם לדעתם כאשר יתחננו עבדיו אלה כמוני שגילה לי סוד החלום: ידע מה בחשוכא. הפך האדם ולפי דעתי שהטעם מה בכח להיות כמו ותעלומה יוציא אור וטעם ונהורא עמיה שרא הכל לפניו כמעשה ומלת שרא כמו חונה ונהורא כמו ואל תופע עליו נהרה וככה המנהרות: (כג) לך. בעבור היות אבות׳ נביאים ולא כן אבות גוים אחרים שנתת לו חכמה גבורה על כל חכמים ואמר הודעתנ כי לו לבדו נודע הסוד ואמר די בעינה הוא וחביריו כאומר לא בזכותי לבדי הודעתני זה הסוד ואמר הודעתנא כי הוא הודיעם: (כד) כל. ואמר ופשרא דרך קצרה כי לא יתכן לפתור רק אחר שיודיע החלום: (כה) אדין. השכחת. מצאתי ואין כמוהו בלשון הקודש והאומר כי כמוהו וישתכחו בעיר אינגו נכון: (כו) ענה האיתך ככל. היסך יכול: (כז) ענה. חכימין. מלה כוללת

ההורגים המחוייבים הריגה: (טו) על מה דתא מהחצפה. מה זה שדת המלך חצופה להרוג אדין מלתא הודע אריוך לדניאל. שקצף המלך על שאין מגיד חלומו: (טז) על ובעא. נכנס ובקש: ינתן ליה. יתן לו: (יט) רזא גלי. הסתר נגלה: (כא) מהשנא. מחליף. מהעדה. מסיר מלכין על שהבין מתוך החלום שמלכות נבוכדנצר פוסקת ומלכות אחרת עומדת: (כב) הוא גלי עמיקתא. גולה עמוקות: ומסתרתא. על שגלה לו עומק זה: (כג) הודעתנא. הודעתני: (כד) כל קבל דנא. כל עומת זה שנגלה לו הסוד: דניאל על על אריוך. נכנס אצל אריוך: די מני. שהפקיד: אל תהובד. אל תאבד: העלני. הכניסני: (כה) אדין. אז: בהתבהלה. בבהלה כלומר במהירות: הנעל. הכניס את דניאל: די השכחת גבר. אשר מצאתי איש: גלותא די יהוד. גלות יהודה: (כו) האיתך ככל. היסך יכול: די חזית. אשר ראית: (כז) גזרין. שם מין בעל כישוף: כרס

רבינו סעדיה גאון

(טו) אמר דניאל לאריוך על מה דתא מהחצפה. יצאה בחופזה: אדין. אז הודיע אריוך לדניאל: (טז) על ובעא. נכנס וביקש מן המלך: (יח) ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנה. על סוד זה של חלום של נלם כדי שידעו לומר החלום ופתרונו שלא יהרגו דניאל וחביריו ומדקאמר על רזא דנא מכלל דאיכא אחריתא ומאי ניהו אותה של חלום של אילן: (כד) על על אריוך. בא אל אריוך: די מני. אשר מינה: העלני. הבא אותי: (כה) בהתבהלה. בהפזון מתרגמינן בבהילו: הנעל הביא: די השכחת גבר. בנמצא איש ומצא מתרגמינן ואשכח: (כו) האיתך ככל. הישך יכול: גזרין

מצודת ציון

זועפים (בראשית מ) תרגומו נסיסין: (טו) ענה. ענינו הרמת קול כמו וענו הלוים וגו׳ קול רם (דברים כו): מהחצפה. ממהרת והוא מל׳ חצוף שממהר להוכים ולהחסיר את הבריות: (כו) כהל. יכול וכן ולא

מצודת דוד

ודבר הענה היעוצה לא פירש מה הוא: (טו) על מה. מפני מה המשפט יצא כל כך במהירות מלפני המלך וכאומר מדוע לא נתן להם זמן על דבר קשה כזאת: אדין. אז הודיע אריוך את הדבר לדניאל ור״ל סיפר לו שהסיבו שהוא מן הנמנע ולא שאלו זמן: (טז) על. נכנס ושאל מן המלך אשר יותן לו זמן: ופשרא. ולהגיד למלך אף פתרון החלום כי לפי דעת האהרונים היה יודע החלום וכל שאלתו עליו למען דעת אמיתת הפתרון כמו שאמר למעלה ותפס העיקר: (יז) לביתיה אזל. הלך לביתו להתבודד ולחנות פני ה׳: מלתא הודע. הודיע להם דבר הדת: (יח) ורחמין. אשר גם המה יבקשו רחמים מה׳: על. בעבור הגלות הסוד הזה: די. אשר לא יאבדו דניאל וחביריו עם שאר חכמי בבל: (יט) בחזוא. במראה החלום אשר בלילה נגלה לו הסוד ההוא (כ) להוא. יהי שם של אלוה מבורך מן עולם ועד עולם ר״ל מן עולם השפל עד עולם העליון: די הכמתא. אשר החכמה והגבורה שלו המה: (כא) מהשנא. משנה העתים והזמנים והוא כפול במ״ש ור״ל מחליף זמן היום ללילה והלילה ליום. מהעדה. מסיר מלכים ומעמיד מלכים: יהב. נותן הכמה לחכמים וקראם חכמים ע״ש סופם כי עד לא ניתן להם ההכמה לא יקראו חכמים וכן ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב): ומנדעא. ודעת: (כב) הוא גלא. הוא מגלה דברים עמוקים ונסתרים: ידע. יודע מה בחשך והאורה שוכנת עמו: (כג) מהודא. מודה ומשבח אני: וגבורתא. התגברות כח השכל: יהבת לי. נתת לי: וכען. ועתה הודעת לי את אשר שאלתי ממך אשר דבר המלך הודעת לי ר״ל הנה עתה הוספת לעשות עמדי חסד רב לגלות לי הדבר הזה: (כד) כל קבל. בעבור זה שנגלה לו החלום: על על. נכנס אל אריוך אשר הפקידו המלך לאבד כל חכמי בבל: אזל. הלך אליו: אל תהובד. ר״ל מעתה אל תאבדם כלל וכלל: העלני. הכנס אותי לפני המלך ואגיד לו אף הפתרון: (כה) בהתבהלה. בחפזון הכניס את דניאל לפני המלך: די השכחת. אשר מצאתי איש מן בני הגולה של יהודה אשר אף הפתרון יודיע למלך: (כו) די שמה. אשר שמו בלטשצר כמ״ש למעלה שכן כנהו אשפנז: האיתיך היש עמך יכולת להודיע לי החלום אשר ראיתי והפתרון: רזא

ואמר רזא די־מלכא שאל לא חכימין אשפין
חרטמין גזרין יכלין להחויה למלכא: כח ברם
איתי אלה בשמיא גלה רזין והודע למלכא
נבוכדנצר מה די להוא באחרית יומיא חלמך
וחזוי ראשך על־משכבך דנה הוא: כט אנתה
מלכא רעיונך על־משכבך סלקו מה די להוא
אחרי דנה וגלא רזיא הודעך מה־די להוא:
ל ואנה לא בחכמה די־איתי בי מן־כל־חייא
רזא דנה גלי לי להן על־דברת די פשרא
למלכא יהודעון ורעיוני לבבך תנדע: לא אנתה
מלכא חזה הוית ואלו צלם חד שגיא צלמא
דכן רב וזיוה יתיר קאם לקבלך ורוה דחיל:
לב הוא צלמא ראשה די־דהב טב חדוהי
ודרעוהי די כסף מעוהי וירכתה די נחש:
לג שקוהי די פרזל רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון
די חסף: לד חזה הוית עד די התגזרת אבן די־
לא בידין ומחת לצלמא על־רגלוהי די פרזלא
וחספא והדקת המון: לה באדין דקו כחדה
פרזלא חספא נחשא כספא ודהבא והוו כעור
מן־אדרי־קיט ונשא המון רוחא וכל־אתר לא־
השתכח להון ואבנא די־מחת לצלמא הות
לטור רב ומלאת כל־ארעא: לו דנה חלמא
ופשרה נאמר קדם־מלכא: לז אנתה מלכא
מלך מלכיא די אלה שמיא מלכותא חסנא

גבר במלכותך די רוח. די תשכחת גבר די מן בני גלותא: סימן ענה יבנה נדמה נדנה כלהו כתיב ה': למלכא נבוכדנאצר ה' דסמיך וסימ' ברם איתי אלה בשמיא. נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד ומנחה. דנא חלמא חזית אנא מלכא נבוכדנאצר. לא חשחין אנחנא על דנא פתגם להתבותך. איתי גבר במלכותך די רוח. ושארא נבוכדנאצר מלכא: רזא ח' וסי' השמנה היא אם רזה. בין שה בריאה בין שה רזה. כי רזה את כל הארץ. ורתמין למבעא מן קדם אלה. אדין דניאל בחזוא דליליא. רזא די מלכא שאל לא חכימין. רזא דנא גלי להן. למגלה רזא דנא. דארמית כתיב א': המון ג' ומל' וסי' והדקת המון. ונשא המון רוחא. קטיל המון שביבא: רוחא ב' בתרי ליש' וסימ' ויהיו הרמונים תשעים וששה רוחא. ונשא המון רוחא. קדמא מלעיל: מלכיא ג' וסימ' אנת מלכא מלך מלכיא. וביומיהון די מלכיא האינון יקום. ארתחשסתא מלך מלכיא: תקיפא ג' ב' כתיב א' וחד כתיב ה' וסימ'
תולדות אהרן אנת מלכא. ברכות נח, הוא צלמא: סנהדרין קז: מלך מלכיא. שבועות לה:

רשי

(כח) ברם איתי וגו' והודע למלכא וגו'. הוא גילה לי רז זה ועל ידי הודיע למלך עיקר חלומו בפתרונו: חלמך וחזוי ראשך על משכבך. אשר על משכבך זהו: (כט) רעיונך. הרהורך: על משכבך סליקו. מה שהיית מהרהר ביום מה יהיה אחריך על משכבך עלו: וגלא רזיא הודעך. והקדוש ברוך הוא מגלה רזים הודיעך את אשר יהיה: (ל) ואנה לא בחכמה. ואני לא מרוב החכמה שיש בי משאר הבריות יותר נגלה לי הסוד הזה: להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון. ויודיעוך מן השמים: ורעיוני לבבך תנדע. והרהורי לבבך שאתה מהרהר תמיד לדעת מי יקום אחריך: תנדע. תדע: (לא) חזה הוית. רואה היית: ואלו. לשון והנה: צלמא דכן רב. צורה אשר היה לו כן גדול: וזיוה יתיר קאם לקבלך. היה עומד לנגדך: ורוה דחיל. ותארו נורא: (לב) די דהב טב. של זהב טוב: חדוהי. חזה שלו: ודרעוהי. וזרועותיו: מעוהי וירכתיה. בטנו וירכותיו: (לג) שקוהי די פרזל. שוקיו של ברזל: מנהון די פרזל ומנהון די חסף. מהם של ברזל ומהם של חרס: (לד) די התגזרת אבן. אשר נחתכה ונבדלה אבן אחת: די לא בידין. אשר לא בידים כי אם מאליה: ומחת לצלמא. והכתה את הצורה: והדקת המון. והדיקה אותם: (לה) באדין דקו כחדה. אז הודקו יחד כל מיני מתכות וחרס שהיה בו: והוו כעור מן אדרי קיט. והיו כמוץ מגרנות הקיץ: ונשא המון רוחא. ונשא אותם הרוח: וכל אתר לא השתכח להון. כלומר לא נודע מקומם הראשון ולא ניכר שהיו שם מעולם: הות לטור רב. נעשית הר גדול: (לו) דנא חלמא. הרי זה החלום שחלמת: ופשריה נאמר וגו'. ופתרונו נאמר לך: (לז) מלך מלכיא. פירשו רז"ל כל מלך דדניאל
מלך

אבן עזרא

כוללת המכשפים והכשדים: (כח) ברם איתי אלה בשמיא. החכמים אמרו לו אלהין ודניאל אמר אלה חד: (כט) אנת. הזכיר מה שעלה על לבו בשכבו שחשב מה שיהיה אחריו: (ל) ואנה. דרך ענוה כי אין בי חכמה שאוכל לדעת זה הסוד רק נגלה לי הסוד בעבור כבודך שתדע פתרון חלומך. ורעיוני לבבך שחשבת בתחלת הלילה תדע. ומלת יהודעון שב אל משרתי השם הנכבד: (לא) אנת. ואלו. והנה כאלו: צלמא דכן. צלם זה: רב. גדול: וזיוה יתיר. זהרו וכמוהו כחדש זיו: ורוה דחיל. ומראהו נורא: (לב) הוא. חדוהי. החזה וזרועותיו בטנו וירכיו: (לג) שקוהי. שוקיו ברזל רגליו יש מהם ברזל ויש מהם חרס: (לד) חזה. התגזרת. כמו לגוזר ים סוף לגזרים אמרתי נגזרתי: ומחאת לצלמא. והכתה לצלם: (לה) באדין. כחדא. יחדיו: כעור מן אדרי קיט. כמוץ יסוער מן גורני בימי הקיץ: וכל אתר. מקום: לטור רב. להר גדול ומלאה כל הארץ: (לו) דנה. זהו החלום: ופשרה נאמר. ופתרונו אוכל אני והחכמה לפתור אותו על כן לשון רבים וזה דרך מוסר: (לז) אנת. חסנא. כמו והיה החסון לנעורת והגאון אמר
מלכות

רבינו סעדיה גאון

(כז) גזרין. אומה הנקראת גזרי מן גזריאה ואית דאמרי גזרין שרים שחותכין על פיהן דברי מלכות כמו ותגזר אומר: (כח) מה די להוא. מה שעתיד להיות: וחזוי ראשך. מחשבתך. אמר המלך לדניאל אנת הוא דניאל וכי לא היה מכירו אלא אמר לו יש בך כח לפשר החלום ופתרונו אמר לו יש אמר לו אימתי אמר לו לא לשני ימים ולא לשלשה ימים אלא שתתן לי הלילה ובבקר אומר לך. פ"א אדין דניאל לביתיה אזל אז דניאל הודיע הדבר לחביריו שיבקשו רחמים מלפני הקב"ה שיגלה להם הסוד: אשף וכשדאי. דע והבן כי פשר כשדאי הוא מכשף כי עם שהיו במדינת בבל כולם מכשפים היו ונקראת ארצם כשדים על שם המכשפים כשדים כשידים והם מזרע כשד ועל כן פתר אשף וכשדאי דוחק במזלות ובמעשה שדים: הזדמנתון. זממתם והשכתם עלי להעבירני עד די עדניא ישתנון שאזכור החלום ואומר לכם: (כט) אנת מלכא רעיונך. מחשבותיך שהיית מחשב מי ימלוך אחרי: על משכבך סליקו. לפי שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו: (ל) די איתי בי. שיש בי: ורעיוני לבבך. מחשבות רצון לבך במחשבת בלבך כי המלוכה לך ולזרעך תהיה: (לא) ואלו צלם שגיא. והנה צלם כדמות אדם גדול: דכן רב. שכן היה גדול: וזיוה יתיר. זיו שלו זיוותו ביותר מן הזהב והכסף והנחשת והברזל שבו: ורוה דחיל. מראהו נורא ואומר מתרגמינן ריוה: (לב) חדוהי. חזוהי הזה מתרגמינן חדיא: (לד) די התגזרת אבן. כמו גזרו את הילד: די לא בידין. שלא ע"י אדם. והדקת המון. שיברה ודיקקה אותם: (לה) דקו. לשון כתיתות: כעור מן אדרי קיט. כמוץ מן הגרנות של קיץ: המון. המה: (לז) אנת מלכא. זהו נבוכדנצר: מלך מלכיא די אלה שמיא. זה הקב"ה שהוא
מלך

מצודת דוד

(כז) רזא. הסוד אשר שאל המלך אין חכמים וגו' יכולים להגידם למלך ובא כמלמד זכות על חכמי בבל: (כח) ברם. אבל יש אלוה בשמים המגלה סודות והוא הודיע למלך מה אשר יהיה בסוף הימים וכאומר החלום אשר הודיע לך הוא גלה לי הסוד הזה: וחזוי ראשך. מה שראית בראשך לא במוחש ובענין כ"א בכח המדמה אשר בראש והוא החלום וכפל הדבר בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (לקמן יב): על משכבך. בהיותך על משכבך כדרך ישן: דנא הוא. זאת היא: (כט) אנת. מתחלה אמר לו סיבת ראיית החלום הזה ואמר אתה המלך מהשבתך בהיותך שוכב על משכבך קודם השינה עלה אז בלבך לחשוב במה אשר יהיה אחרי זאת ר"ל מי ימלוך אחריך: וגלא. ה' המגלה לי הסודות האלה הוא הודיע לך מה אשר יהיה: (ל) ואנה. ואני לא בעבור החכמה אשר יש בי יותר מכל החי נתגלה לי הסוד הזה ר"ל לא מאהבת ה' לי מרוב החכמה שבי גלה לי את החלום הזה: להן. רק בעבור אשר רצה המקום אשר מי מהאנשים יודיע למלך את פתרון חלומו ובזה תדע מחשבות לבבך אשר חשקת לדעת מי ימלוך אחריך ובעבורך גלה לי המקום להגיד לך: (לא) חזה הוית. רואה היית: ואלו. והנה דמות אדם אחד גדול: צלמא דכן. צורה זו היתה גדולה וזהרו יתירה ומרובה ועמד למולך: ורוה. ותארו נורא ומאוים: (לב) הוא צלמא. הצורה ההיא היה ראשו של זהב טוב החזה שלו וזרועותיו היו של כסף בטנו וירכותיו היו של נחשת: (לג) שקוהי. שוקיו היו של ברזל רגליו מקצתם היו של ברזל ומקצתם של חרס ר"ל מקצת של כל רגל היה של ברזל ומקצתו של חרס: (לד) חזה הוית. רואה היית עומד על עמדו עד אשר נכרת אבן מעצמו אשר לא בידי אדם: ומחת. והכה להצורה על רגליו אשר מברזל והחרס ושחק אותם דק דק: (לה) באדין. אז נשחקו ונכתתו כאחד הברזל והחרס וגו' מן אברי הצורה ההיא: והוו. ונעשו כמוץ אשר יסוער מן הגרנות אשר יכניסו בהם התבואות הגדלים בימי הקיץ: ונשא המון. הרוח נשא אותם ופזרם: וכל אתר. כל מקום לא נמצא להם ר"ל במלאו כל הארץ ולא מצא להם להיות די להחזיק את הכל והוא ענין גוזמא והפלגה: ואבנא. והאבן אשר הכה את הצורה נעשה להר גדול ומלא כל הארץ: (לו) דנה. זאת הוא החלום: ופשרה. והפתרון נאמר ולפי שאמר שידיעת החלום הוא מן הנמנע לדעתה בהחכמה אבל מן השמים נתגלה לו

מצודת ציון

ולא כהלין כתבא למקרא (לקמן ה): (כז) גזרין. הם בעלי הקסם ההולכים לקראת נחשים: (כט) רעיונך. מחשבתך כמו בנת לרעי (תהלים קלט): (ל) על דברת. ענינו כמו בעבור וכן על דברת בני האדם (קהלת ג): (לא) ואלו. והנה וכן ואלו עיר וקדיש (לקמן ד): דכן. זה כי מי האיש הלזה (בראשית כד) ת"א דיכי: (לב) וירכתה. שלשה פרקים יש ברגל העליון קרוי ירך האמצעי קרוי שוק התחתון קרוי רגל: (לה) כעור. כמוץ או יתכן שתהיה מל' נעורת של פשתן ובא בהסרון

ותקפא ויקרא יהב־לך׃ לח ובכל־די דארין בני־ דיירין ק׳
אנשא חיות ברא ועוף־שמיא יהב בידך
והשלטך בכלהון אנתה הוא ראשה די דהבא׃ יתיר ס׳ נ׳
לט ובתרך תקום מלכו אחרי ארעא מנך ומלכו ארע ק׳
תליתיא אחרי די נחשא די תשלט בכל־ארעא׃ תליתאה ק׳
מ ומלכו רביעיא תהוא תקיפה כפרזלא כל־ רביעאה ק׳
קבל די פרזלא מהדק וחשל כלא וכפרזלא די־
ס׳ נ׳ מרעע כל־אלין תדק ותרע׃ מא ודי־חזיתה
הין ק׳ הין ק׳ רגליא ואצבעתא מנהון חסף די־פחר ומנהון
נ׳ וכתיב ס׳ פרזל מלכו פליגה תהוה ומן־נצבתא די־פרזלא
כ׳מ״ל וכפסו להוא־בה כל־קבל די חזיתה פרזלא מערב
מנהין ק׳ בחסף טינא׃ מב ואצבעת רגליא מנהון פרזל

ומלכו רביעאה תהוא תקיפה. מן קצת מלכותא תהוא תקיפא. דחלא ואימתני ותקיפא: חזיתה ה׳ ב׳ מ״ל וג׳ חסר וסימ׳ ודי חזיתה רגליא ואצבעתא ב׳ כו. ודי חזית פרזלא מערב
תולדות אהרן די דהבא. מגלה יא:

מלכות נחלה: (לח) ובכל די דיירין. כמו מדור באהלי רשע: (לט) ובתרך. ואחריך תקום מלכות שפלה כתרגום תחתיים ובעבורה נקראה הארץ ארעא כי היא למטה מהכל אמר הגאון רב סעדיה ועליו סמכו כל המפרשים כי הזהב הוא מלכות בבל נבוכדנצר ובנו אויל מרודך ובלשצר בן בנו ובו נפסקה מלכות כשדים וכן כתוב ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא ודריוש מדאה קביל מלכותא ונכון הדבר כי הכתוב אומר ועבדו הגוים אותו ואת בנו ואת בן בנו ועוד כתיב והיו לו ולבניו לעבדים שהוא אויל מרודך ובלשצר בנו כי בן הבן יקרא בן כמו אל רעואל אביהן כי הוא חובב חותן משה וכתוב ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויקים מלך יהודה נשא אויל מרודך מלך בבל והנה הוא בין מלכות נבוכדנצר ובין מלכות בלשצר והכסף מלכות מדי ופרס ועוד אפרשה כי שבוש גדול יש במספרם והנחשת הוא מלכות יון ותחלתם אלכסנדרום מוקדון כאשר יפרש דניאל בדברי נבואותיו ויאמר הגאון כי הד׳ הוא מלכות אדם והנה תהוה תקיפא הוא מלכות ישמעאל ולא מצא לה זכר בספר דניאל והיא יותר גדולה לארכה ולרחבה מכל המלכיות הנזכרות ואמר כי מלכות אדם דומה לברזל והחרש הוא מלכות ישמעאל ועוד אמר בספרו אל תתמה בעבור שדימה מלכות ישמעאל לחרש והנה איננה פחותה מהמלכיות הנזכרות רק ככה דרך מסדר כליו כי בתחלה יראה הזהב ואחר כך יראה הכסף ואחר הנחשת ואחר הברזל ובאחרונה כלי חרש ואלה דברי תהו ובהו כי אין סדר נכון לסידורו והעד שאמר דניאל על מלכות פרס ארע מנך כמו שהכסף פחות מהזהב ואמר על החרש ומנה תהוי תבירא והעד הנאמן כי החרש ממלכות הברזל שאמר מפורש על אצבעות הברזל והאצבעות החרש מקצת

מלך ב״ו חוץ מזה שכנגד הקב״ה אמר וכן פתרונו מלך המלכים שהוא אלהי השמים: מלכותא חסנא. מלכות חזק וכבד נתן לך: (לח) והשלטך בכלהון. והשליטך על כולם שאפילו גוזר על הסוס לא יהא נונף ועל העוף לא יפרח כמו שנאמר ואת חית השדה נתתי לעבדו (ירמיה כז): אנת הוא ראשא די דהבא. ראש זהב של הצורה שראית אתה הוא שמלכותך חזקה ועתה קיימת והיא חשובה מאד: (לט) ובתרך תקום מלכו אחרי ארע מנך. ואחריך אחר מלכות בלשצר בנך תקום מלכות שתטול השררה מזרעך נמוכה ושפלה ממלכות שלך. ארע. תחתונה ונמוכה כמו שהכסף נמוך ושפל מהזהב. וראית שהחזה שהיא אחר הראש היא של כסף כך תהא מלכות מדי ופרס אחר מלכות בבל שפלה ממלכות נבוכדנצר: ומלכו תליתאה אחרי. אחרת: די נחשא. חשובה כנחשת והיא מלכות אלכסנדרוס מוקדן: (מ) ומלכו רביעאה. היא קשה כפרזלא כאשר ראית השוקיים שהם רביעים לראש ולחזה ולמעיים והם של ברזל: מהדק וחשל כלא. מרדד ומהדק כל מיני מתכות שמרדדין אותם בקורנס: וחשל. ומרדד והרבה יש בגמרא חשלי דודי (כתובות עז) ביעי חשילתא (חולין נג): כל אלין. כל מיני מתכות הללו שראית בצורה: תדיק ותרוע. תדיק ותרוצץ: (מא) חסף די פחר. חרס של יוצר והרבה יש בגמרא מאני דפחרא: מלכו פליגה תהוה. מלכות חלוקה תהיה שני מלכים יהיו ממנה כאחד חזק וחלש כמו שמפורש למטה מן קצת מלכותא תהוה תקיפא: ומן נצבתא די פרזלא להוא בה. אף החלש יהא חזק על אחרים של ידי חוזק חברו שירא מפניו וזה מן נצבתא די פרזלא להוי בה. מן חוזק מצב הברזל

מלכותא תהוי תקיפא והחרס תבירא והנה מלכות אחת היא ואיך תתחבר מלכות ישמעאל עם מלכות אדם וישמעאל לא מלך עליה ואין תורתם אחת ואחר שהדבר כך יש לתמוה איך לא הזכיר דניאל מלכות ישמעאל ולמה לא היו חמש מלכיות ועתה אפרש דע כי אלכסנדרוס שהיה מלך יון הוא שהרג דריוש הפרסי כאשר יפרש דניאל גם הוא היה מלך אדם ואדם בעצמה היא כתים כאשר הורה יוסף בן גוריון בספרו ובדניאל ובאו בו ציים כתים ונראה כאשר אפרש ותרגום וצים מיד כתים אשתלחן מן רומאי והנה כתים בן יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים אם כן מלכות הנחשת הוא מלכות יון ומלכות אדם הוא מלכות יון א״כ הברזל מלכות ישמעאל ובעבור כי המלכות פרס השחיתה כל מלכות כשדים גם מלכות יון השחיתה כל מלכות פרס ולא יכלה מלכות ישמעאל שהוא הברזל להשחית מלכות יון רק קצת המלכות השחית והנה עד היום יש מקומות שישמעאל ינצח מלכות אדם ומקומות שישמעאל הוא מנוצח ע״כ אמר מקצת מלכותא תהוי תבירא ומקצת תהוי תקיפא ואמר אח״כ וביומיהון די מלכיא אינון והטעם שתי מלכיות מלכו אדם שהוא מלכת יון ומלכות ישמעאל ואלו השתים מלכיות ביום הזה ומלכו רביעאה זאת היא מלכות ישמעאל שפשטה בעולם כי שבו לתורתם כל פרס ומדי ושבא וסבא ומצרים ואפריקי ורבים מהודו ורובי מלכות כוש: (מא) ודי. חסף די פחר. כלי חרס היוצר והנה פירש בעבור זה מלכו פליגה: נצבתה. כמו כח: מערב. כמו ויתערבו בגוים: (מב) ואצבעת. הם שרי ישמעאל ומלכים במזרח ובמערב

רבינו סעדיה גאון

מלך מלכיא ואלהי השמים: (לח) ובכל די דארין. בכל מקום שיושבין ודרין בני אדם: אנת הוא ראשא די דהבא. זו מלכות בבל אתה הוא ראש של זהב שראית לצלם מה הראש מעולה על כל הגוף והזהב מעולה על כל מיני מתכות כך אתה על כל מלכי ארץ: (לט) ובתרך. ואחריך יקום מלכות אחרת: ארע מינך. שפלה ממך כשם שהכסף פחות מן הזהב והיא מלכות מדי הרע כמו בארעית תהומא ואיכא דאמרי ארע הלש כמו הורע כחו ד״א ארע מינך גרוע ממך ד״א ארע מינך שפל ממך מתחיים מתרגמינן ארעאין: תליתאה אחרי. שלישית אחרת כנחשא היא מלכות יון שקשין כנחשת ישלטו בכל ארץ ישראל: (מ) ומלכות הרביעית תקיפה כפרזלא. היא אדם: מהדק. מכתת והשל. כמו כל הנחבלים אחריך. מרעע. כמו מרצץ: תדק ותרוע. תדקק ותרצץ: (מא) ומן נצבתא די פרזלא. ומן מצבת ועמוד של ברזל. פ״א ומן נצבתא ומן תוקף המלוכה כראשונה שקשה כברזל היא מלכות בבל שהיתה דומה לזהב וקשה כברזל: להוא בה. להיות בה. בחסף טינא. בחרס של טיט: פחר. חרס כמו מאני דפחרא ובנית ארע מינך היא מדי ופרס בנחלקה מלכותך ביניהם וכל אחד בלע בחצי מלכותך תדוסי ודעוהי כרי שנים החזה הוא מלכות מדי שהיו בו חכמי תורה

מצודת ציון

בתרגום הנו״ן ור״ל כדבר אשר ינוער: (מ) וחשל. ומרדד ובדרז״ל חשלי דודי (כתובות עו): (מא) די פחר. של יוצר חרס ובדרז״ל כמני דפחרא (תענית ז): נצבתא. ענין נטיעה כמו מצבת בם (ישעיה ו) ר״ל

מצודת דוד

לזה אמר אולם הפתרון נאמר ובאומר הנה אני והדומים לי נוכל לאומרה כי תלויה היא בחכמה: (לז) מלך מלכיא. מושל על כל מלכי האדמה: די. אשר אלהי השמים נתן לך מלכות חזקה תקיפה והשובה: (לח) ובכל די. בכל מקום אשר שוכנים שם בני אדם וחית השדה ועוף השמים כל המקומות נתן בידך והמשילך על כולם וכמ״ש וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו (ירמיה כז) ואחז״ל שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: אנת. אתה הוא הראש של זהב ר״ל עליך מרמז הראש של זהב אשר בצורה על כי אתה הראשון בזמן ובמעלה: (לט) ובתרך. ואחריך תעמוד מלכות אחרת פחות ממך ר״ל שפלה וגרועה ממך כמו שהחזות והזרועות המה למטה מן הראש והיו מכסף הגרוע מן הזהב כן המלכות שאחריך תהיה שפלה ממך והוא מלכות מדי: ומלכו. ומלכות השלישית אשר תמלוך אחריך יהיה של נחושת אשר תמשול בכל הארץ והוא מלכות אנטיוכוס הקטן והחזקים כנחושת והיא תמלוך אחרי מדי כמו שהבטן והירכים המה למטה מהחזות והזרועות ומלכות האמילום היא כלולה כמ״ש וצים מיד כתים (במדבר כד) ות״א וסיען יצטרחן מרומאי וכן בירושלמי מן דרומי וכתים המה מבני עכו״ם כמ״ש ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים (בראשית י): (מ) ומלכו. מלכות הרביעית תהיה חזקה כברזל ולא אמר בה לא בתרא ולא אחרי כמ״ש בשנייה ובשלישית לפי שהמלכות מדי לקחה המלכות מכשדים מכל וכל ולא נשאר בהם מלוכה וכן מלכות עכו״ם לקחה המלכות ממדי מכל וכל ולא נשאר בהם מלוכה אבל לא כן נלקחה המלוכה מעכו״ם מכל וכל: כל קבל. ר״ל לזה רמז עליה כברזל בעבור אשר הברזל מכתת ומרדד כל דבר וכמו הברזל אשר מרצץ כל דבר כן המלכות הרביעית תכתת ותרוצץ כל המלכיות האלה ואף הפליטה הנשארת מכשדים וממדי והיא מלכות ישמעאל אשר התפשט מלכותם לאחר התפשטות מלכות עכו״ם כמו שהשוקים והרגלים המה למטה מן הבטן והירכים: (מא) ודי חזיתה. ואשר ראית הרגלים והאצבעות מהם היו חרס של היוצר ומהם ברזל: מלכו. הפתרון הוא שתהיה מלכות חלוקה בקצת המקומות יתחזקו כברזל מול האמילום ובקצת המקומות יהיו חלושים מול האמילום כחרס הזה: ומן נצבתא. אבל הכח והיכולת של הברזל תהיה בכולם ר״ל המקומות החזקות שבה יעזרו בכח ידיו את החלושות לבל יכלה אותם מי מע״פ האדמה: כל קבל. רלה לומר בעבור אשר ראית הברזל מעורב בחרס העשוי מטיט (כי ראה ברזל וחרס מעורב יחד במקום אחד ואם לא נזכר למעלה) ובאומר הנה זה יורה שהחזקות יעזרו להחלשות בעבור הערוב אשר יהיה בהם ובאשר יפרש למטה: (מב) והאצבעות. עתה בא לפרש מה שאמר במקרא שלפניו מלכו פליגה תהוה ואמר

ומנהון חסף מן־קצת מלכותא תהוה תקיפא ומנה תהוא תבירה: מג די חזית פרזלא מערב בחסף טינא מתערבין להון בזרע אנשא ולא־להון דבקין דנה עם־דנה הא־כדי פרזלא לא מתערב עם־חספא: מד וביומיהון די מלכיא אנון יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותה לעם אחרן לא תשתבק תדק ותסף כל־אלין מלכותא והיא תקום לעלמיא: מה כל־קבל די־חזית די מטורא אתגזרת אבן די־לא בידין והדקת פרזלא נחשא חספא כספא ודהבא אלה רב הודע למלכא מה די להוא

אחרי דנה ויציב חלמא ומהימן פשרה: מו באדין מלכא נבוכדנצר נפל על־אנפוהי ולדניאל סגד ומנחה וניחחין אמר לנסכה לה: מז ענה מלכא לדניאל ואמר מן־קשט די אלהכון הוא אלה אלהין ומרא מלכין וגלה רזין די יכלת למגלא רזא דנה: מח אדין מלכא לדניאל רבי ומתנן רברבן שגיאן יהב־לה והשלטה על כל־מדינת בבל ורב־סגנין על כל־חכימי בבל: מט ודניאל בעא מן־מלכא ומני על עבידתא די מדינת בבל לשדרך מישך ועבד נגו ודניאל בתרע מלכא:

בחסף טינא. כל קבל די חזית די מטורא אתגזר׳. אילנ׳ די חזית די רבה. ב׳ קדמאי מל׳: תהוה ג׳ כתיב ה׳ בסיפ׳ וסימ׳ מלכו פליגה תהוה. מן קצת מלכות תהוה תקיפא. תהוה ארכא לשלותך: הא ג׳ וסי׳ הא לכם זרע. הא דרכך בראש נתתי. הא כדי פרזלא: כל קבל די חזית סי׳ כל לשון ארמית דהבא קדים לכספא במ״ד דקדים כספא לדהבא וסימניהון באדין דקו כחדא פרזלא. כל קביל די חזית די מטורא. ועל מרא שמיא התרוממת. ומה די עליך ועל אחיך: רזא ח׳ וסימן נמסר לעיל בהאי סימן: אדין י״ג ר״פ בסיפרא וסימן נמסר לעיל בסיפרא ריש סי׳ דא: בתרע ל׳ ודניאל בעא מן מלכא ומני:

תולדות אהרן ולדניאל סגיד. סנהדרין לג עקרים מ״ג פי״ח: בתרע. עירובין עג:

הברזל. יהיה במלך החלום: כל קבל די חזיתה. כל עומת שראית ברזל מעורב בחרס הטיט: (מג) מתערבין להון בזרע אנשא וגו׳. מתחתנים יהיו עם שאר האומות ולא יהיו שלימים ונדבקים עמהם באמת ולב שלם ודתיהם שונות מדתי שאר האומות: הא כדי פרזלא לא מתערב. הלא הוא כמו שאין הברזל נדבק יפה עם החרס: (מד) וביומיהון די מלכיא אנון. בימיהם של מלכים הללו בעוד מלכותם של רומיים קיימא: יקים אלה שמיא מלכו. מלכות הקדוש ברוך הוא שלעולם לא תתחבל והיא מלכות מלך המשיח: תדק ותסף. תדק ותכלה כל אלו המלכיות: (מה) כל קבל די חזית. כל עומת שראית שנתפרקה אבן מן ההר שהדיקה כל הצלם זה פתרון שהמלכות החמישית תכלה ותרוצץ את כולם: מה די להוי אחרי דנה. מה שיהיה אחר זאת אחר מלכות זו שלך: ויציב חלמא. אמת הוא החלום: (מו) אמר לנסכה. רצה לעשותו אלוה: (מז) מן קשוט. באמת: ומרא מלכין. אדוני האדונים: רזא דנה. סתר זה: (מח) לדניאל רבי. לדניאל גדל על כל השרים: (מט) ומני על עבידתא די מדינת בבל. ויפקד

ובמעורב: (מג) די חזית. טעם מתערבין שכולם לוקחות בנות גוים כמו הפרסיים לוקחים הבבליות והשבאים לוקחין המצריות ואנם דומים אלה לאלה במתכונתם ובמלבושיהם ומאכלם ומנהגם גם מחלוקת בתורתם אף כי בני אדם שהם לפאת דרומית מערבית לעבר הים והם סמוכים לים הגדול שנקרא אוקיינוס: (מד) וביומיהון. מלכות המשיח: לא תשתבק. לא תעזב ולא תאחר: כל. וטעם די לא בידין לא בחיל ולא בכח רק בעצמם בשעת הקץ: (מה) ויציב חלמא. ונכון החלום ונאמן פתרונו: (מו) באדין. סגיד. השתחוה ויסגד לו וישתחו: ניחוחין. והנה חשבו כמו אלוה: (מז) ענה. מן קשוט. קשט אמרי אמת: (מח) אדין. רבי. גדל. יש אומרים כי מדינה שם מחוז א״כ איך היה לאחשורוש שבע ועשרים ומאה מדינה ומלך שיש לו עשרה הוא מלך גדול וכתוב וגזל ומשפט וצדק תראה במדינה שהטעם עיר המלוכה וכתוב ליהוד מדינתא לבית אלהא רבא ועוד ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואם עילם מחוז למה לא אמר במדינת עילם כאשר פירשו במדינת בבל: ורב סגנין. כמו ויבא סגנים: (מט) ודניאל בשער

רבינו סעדיה גאון

הורה ואנשי לבב כי הלב נתון בחזה והזרועות הוא מלכות פרס גבורי מלחמה ובעלי זרוע והשלישית נחושת כדכתיב מעוהי וירכתיה די נחש מעים וירכים אלו בני יון ואנשי מוקדון והוא מלך יון שנקרא אלכסנדר ואליכסנדרוס מלך מוקדון שהיו קשים כנחשת ובלעו בכל הארץ והרביעית חזקה כברזל דכתיב שקוהי די פרזל קצת מספותרים אומרים כי הוא מלכות אדם ובדעתי אינו כן שאם נאמר שהיה אדום והיא היא מלכות ישמעאל ולא כן הוא כי לא אמר הכתוב מלכו אחרי פליגה אלא אמר זאת המלכות פליגה תהוי נחלקת תהיה לשני פרוגים אדם וישמעאל אדם חזקה כברזל וישמעאל כחרס ואופן השני כי לא אמר חמשה מלכיות ולא אמר רביעית וחמישית ואשר אמר פרזלא מערב בחסף טינא ואמר להוון דבקין דנא עם דנא מתערבין ולא נדבקין: (מג) מתערבין להוון בזרע אינשא. כי נערבין בהם מזרע ישראל ויושבין בהן וגם פרסיים ומגושין והרמין וכמה מינין ולא נדבקין זה עם זה כשם שאינו מתערב לעולם הברזל עם החרס להיות לכלי אחד ומה שאמר מינה תהוא תקיפא ומינה תהוא תבירא כי מקצת המלכות תהיה חזקה וממנה תהיה חלושה ושבורה ואבנא די מחת לצלמא היא מלכות משיח בן דוד שנאמר בו והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע ומלכות אדם היתה בכלל מלכות יון ונתחזקה עם מלכות הרביעית שהיא מלכות ישמעאל: (מד) וביומיהון. ובימי המלכים האלה במלכות הרביעית יקים אלהי השמים מלוכה אשר לעולמים לא תשחת ולא תעזב לעם אחר תדיק ותכלה כל־אלה והיא תקום לעולם: (מה) כל קבל. שראית כי מן ההר הוא אברהם ההר הגדול כאמרו ומראש הררי קדם: אתגזירת. שנגזרה ונפרדה: אבן. כמו שנאמר ומשם רועה אבן ישראל ואמר על ידי זרובבל מי אתה הר הגדול לפני זרובבל תהיה למישור והוציא את האבן הראשה: די לא בידין. שלא בידי אדם אלא בגבורות אלהינו יצאה בת קול ואמרה יציב חלמא ומהימן פשרא. פ״א ואצבעתא מנהון חסף די פחר ומנהון פרזל הם כפות רגלים עם האצבעות כדאמרינן למעלה רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון די חסף: מן קצת מלכותא תהוא תקיפא. ממלכות טיטוס עד מלכות ארקוליאוס היתה מלכות רומא תקיפא שהיתה תופשת כל העולם כולו ומלך גם ישמעאל עמו והיתה מלכות ישמעאל תבירא וחלשא: בזרע אנשא. שיש כרכים וכפרים שתופסין בני יון ובני ישמעאל ולוקחין אלו ואלו מהן מס ודע שאלו לוקחין מבנותיהן של אלו ואלו מבנותיהן של אלו ואין ביניהם אהבה וזהו שכתב מתערבין להון בזרע אנשא ולא להוון דבקין. פ״א תקיפא זו אדם תבירא זו ישמעאל מתערבין להון בזרע אנשא ומתחתנים אלו עם אלו ואינם מאמינין באמונתם: (מו) ומנחה וניחוחין אמר לנסכה ליה. לתקן לו כמו נסכתי מלכי תיקנתי מלכי כלומר שהיה מתקן לו שיהא לוקח מנחה שלו בכל עת ועת ויש שפותרין מנחה וניחוחין ממש ואמר לנסך לו כמו שנאמר למני ממסך שביקש לעשותו אלוה ולא קיבל והכירו מוכיח לפי שכשראה נבוכדנצר שלא קיבל דניאל אמר לו המלך מן קשוט די אלהכון אלה הוא אלהיך אלהי האלהים ואדוני האדונים ומגלה רזין והודה בהקב״ה: (מח) לדניאל רבי. גידל לדניאל ונתן לו מתנות לרוב

מצודת דוד

ואמר מה שראית אצבעות הרגלים מהם ברזל ומהם חרס הנה זה יורה שמקצת המלכות תהיה חזקה ומקצת תהיה שבורה וחלושה: (מג) ודי חזית. עתה בא לפרש מה הערוב אשר יהיה ביניהם עד שיעזרו להם ואמר ראית ברזל מעורב בחרס העשוי מטיט הנה זה יורה אשר יהיו מעורבבים אלו באלו בזרע אנשים כי יקחו מבנותיהם להם לנשים ואת בנותיהם יתנו להם ובעבור זה יעזרו החזקות להחלשות: ולא להון. אבל לא יהיו דבוקים אלו עם אלו באהבה הבאה מן הלב: הא כדי. הנה כאשר הברזל לא יתערב עם החרס להיות דבוקים יחד כן לא יתדבקו המה באהבת הלב ועכ״ז בעבור הערוב יעזרום מול האויב והוא ראמילוס: (מד) וביומיהון. ובימיהם של אלה המלכים והם מלכות ישמעאל וראמילוס גם היא תמשול ותמלוך בעת התפשטות מלכות ישמעאל כמ״ש למעלה: יקים. יעמיד אלהי השמים מלכות אחת אשר לעולם לא תהיה נשחתה ולא תעזב מלכותה לעם אחר: תדק. והיא תכתת ותכלה המעט מן המעט הנשאר מכשדים וממדי: והיא. המלכות ההיא תתקיים לעולם והיא מלכות המשיח בינלה ב״ב: (מה) כל קבל. ר״ל הדבר הזה מרומז בעבור מה אשר ראית אשר מן ההר נכרת אבן מעצמה אשר לא בידי אדם וכתתה את הברזל וכו׳ כי כן תהיה מלכות המשיח שתבא לא בחיל ולא בכח כי אם מעצמה בהגעת הזמן. אלה. אלוה הגדול הודיע למלך מה אשר יהיה אחרי זאת המלכות המושלת עתה מי ומי ימשול עד ימי עולם ויציב. כמו שדבר החלום הוא אמת כי כזאת ראית כן נאמן הפתרון כי כן יהיה: (מו) באדין. אז המלך נבוכדנצר נפל על פניו והשתחוה לדניאל: ומנחה. מנחה ממש כי אמרו רז״ל שחשב לעבדו עבודת אלהות. וניחוחין. יין הבא לנסכים ולנחת רוח אמר לנסך לפניו כי לא רצה דניאל לקבל וכן אמרו רז״ל: (מז) ענה מלכא. כשלא רצה לקבל אמר לו המלך אל תחשוב שאני מכחש באלהי השמים לא כן הוא כי מן קשוט וכו׳ ר״ל באמת אשר אלהיכם הוא אלהים על כל האלהים וכאומר ואם אמנם כי אלהים אתה מ״מ הוא גדול ממך: ומרא. והוא מושל ושר על כל המלכים ולא כן אתה: וגלה. הוא מגלה סודות אשר יכלת לגלות הסוד הזה וכאומר הנה מה שגילה הסוד הזה הוא בעבור אשר שאלהי השמים הוא מגלה הסודות והוא גלה לך א״כ גדול הוא מאוד ממך ואיך אכהם בו: (מח) אדין. אז גדל המלך את דניאל ומתנות גדולות ומרובות נתן לו והמשילו על כל מדינת בבל: ורב סגנין. עשהו שר השרים אשר היו על כל חכמי בבל ר״ל שיהיה לשר על השרים וכו׳: (מט) בעא. בקש מן המלך ליתן ממשלה מה לחבריו וקבל בדבר

מצודת ציון

ור״ל הכח והיכולת ע״ש שהנטיעה היא כח הפירות והעלין: (מח) סגנין. ענין שררה הם כמו ויבא סגנים

סמוכן

ג׳ ג א נבוכדנצר מלכא עבד צלם די־דהב
ל׳ וחסר רומה אמין שתין פתיה אמין שת אקימה
ל׳ בבקעת דורא במדינת בבל: ב ונבוכדנצר
מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא
ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא
וכל שלטני מדינתא למתא לחנכת צלמא די
ו׳ זוגין מן ד׳ בענין תניין מפניין הקים נבוכדנצר מלכא: ג באדין מתכנשין
אחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא
דתבריא תפתיא וכל שלטוני מדינתא לחנכת
וקיימין ק׳ צלמא די הקים נבוכדנצר מלכא וקאמין לקבל
ל׳ ס״פ צלמא די הקים נבוכדנצר: ד וכרוזא קרא בחיל
לכון אמרין עממיא אמיא ולשניא: ה בעדנא
ו׳ מ״ל קתרוס ק׳ די־תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס
ג׳ י׳ זוגין סבכא פסנתרין סומפניה וכל זני זמרא תפלון
ג׳ ס״פ ותסגדון לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר
מלכא: ו ומן־די־לא יפל ויסגד בה־שעתא
ד׳ פסוקים כל כל וכל כל יתרמא לגוא־אתון נורא יקדתא: ז כל־קבל דנה
בה זמנא כדי שמעין כל־עממיא קל קרנא
קתרוס ק׳ ל׳ כתיב ע׳ משרוקיתא קיתרס שבכא פסנטרין וכל זני
זמרא נפלין כל־עממיא אמיא ולשניא סגדין
ג׳ ס״פ בענין לצלם דהבא די הקים נבוכדנצר מלכא: ח כל־
ל׳ קבל דנה בה־זמנא קרבו גברין כשדאין ואכלו
ל׳ קרציהון די יהודיא: ט ענו ואמרין לנבוכדנצר
אנת ק׳ ל׳ מלכא מלכא לעלמין חיי: י אנתה מלכא שמת
טעם די־כל־אנש די ישמע קל קרנא משרקיתא
יתיר י׳ וסומפוני׳ ק׳ קיתרס שבכא פסנתרין וסיפניא וכל זני זמרא

צלם ב׳ וסימן ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן. נבוכדנצר מלכא עבד צלם. הג׳ וצלם אפוהי אשתני: שת ל׳ וחסר עבד צלם וג׳ מתחלפין בקריאתהון וסי׳ והפרשים שת שתו השערה. שת עוונותינו לנגדך. פתיה אמין שת: נבוכדנצר מלכא ג׳ ס״פ בענין וסי׳ ונבוכדנצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא. בעדנא די תשמעון קל קרנא. כל קבל דנה בה זמנא כד ישמעון: ומן י׳ זוגין מן ד׳ ד׳ תנינא משניא וסי׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הש״ן בערך שנה בס״ד: תשמעון ו׳ וסי׳ עקב לא תשמעון בקול ה׳. והיה עקב תשמעון אם שמוע תשמעון אלי נאם ה׳ דירמיה. והיה אם שמוע תשמעון דזכריה. בעדנא די תשמעון קל קרנא. כען הן איתיכון עתידין די בעדנא: כל קבל דנה חד מן ד׳ פסוקים אית בהון כל כל וכל כל וסי׳ כל החיה כל הרמש. ועתה כל נביאי הבעל. וראשית כל בכורי כל. וכל תרומת כל. כל קבל דנא כה זמנא:

תולדות אהרן למכנש. סנהדרין לג.

בשער המלך. כי הוא מעלה גדולה כי שם ישבו הדיינין והשופטים וככה ומרדכי יושב בשער המלך כאשר פירשתי במגלת אסתר: (א) נבוכדנצר. רומיה. הוא גובהו הוא קומתו: פתיה. רחבו שש אמות: בקעת דורא. וישבו שם היא בקעת דורא: (ב) ונבוכדנצר. למכנש. לקבץ ולאסר: לאחשדרפניא. והנזכרים אחריהם הם מעלות סבע בלשון ישמעאל רק לא נדע פירוש אדרגזריא והבאים אחריהם וחכם היה בספרד שפירש אדרגזריא אדירי גזרין ואין צורך ע״כ נניחם כי לא יועילו: למתא. לבוא: (ג) באדין. אז התאספו הנזכרים: (ד) וכרוזא. המעביר קול בחיל. אמר ופת כי עמים יש להם אלהים ואומים בלא תורה ולשונות מהם תורה אחת להם ולא לשון אחד או באין תורה: (ה) בעידנא. בעת: קל קרנא. קול השופר: משרוקיתא. כלי לשרוק בו רק קתרוס וחבריו כלם כלי נגונים הם גם בלשון הקדש כינור ומחול ומינים ועוגב ושמותם לא ידענום אע״פ שעוגב מגזרת ותעגבה ומינים שני כלים ומחול חליל וכינור כדמות מנורה ואלה סברות בלא ראיה: (ו) ומן. יתרמא. יושלך וכמוהו רמה בים: (ז) כל. בהשלמת כל זה: (ח) ואכלו קרציהון. תרגום לא תלך רכיל שהמדבר בסתר רעה על א׳ כאילו אוכל בשרו: (ט) ענו. משפט המדברים אל המלך להתפלל שיאריכו ימיו:
אנת

ויפקד על כל צרכי הממלכות את חנניה מישאל ועזריה: (א) עבד וגו׳. חלאו לבו לעשות צלם של זהב: פתיה אמין שית אקימה וגו׳. אם אין עביו אלא שש היאך יכול לעמוד בגובה אמין שתין אמר רב ביבי מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב של ירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז) וזהבם לנידה יהיה: בבקעת דורא. שם מקום: (ב) לאחשדרפניא. דוכסין. פחותא. שלטונין: אדרגזריא גדבריא וגו׳. כולם שם עכו״ם הם: לחנוכת צלמא. תחלת עבודותיו: (ד) וכרוזא קרא בחיל. הכרוז יוצא בכח גדול: לכון אמרין עממיא. לכם כל העמים והלשונות אומרים מכריז מצות המלך במשלחת המלך: (ה) בעדנא דתשמעון קל קרנא משרוקיתא. קול הקרן שורקת כמו (זכריה י) אשרקה להם ואקבצם: קתרוס סבכא וגו׳. כולם כלי זמר הם: זני זמרא. מיני זמר למינו ת״א לזנוהי: (ו) אתון נורא. גומא שעושין לשרוף בה אבנים לסיד והוא כבשן שבכל המקרא: (ז) כל קבל דנה. כל עומת זו שנזהרו במצות המלך על כך: בה זמנא. בו בזמן שישמעו קול הזמר שהוא לסימן שיבואו המשתחוים להשתחוות נפלין כל עממיא וגו׳: (ח) כל קבל דנה. כל עומת זו שראו שונאי היהודים שיש שעה להלשין עליהם: קריבו גוברין כשדאין ואכלו קורציהון. הלשינו עליהם. לא תלך רכיל (ויקרא יט) מתרגמינן ולא תיכול קורצין. ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לגימא במקום שמלשינין שם והוא סימן קיום דברים שמאותה שעה יש עליהם לברר דבריהם ולאמת לשון הרע שאמרו ואותה סעודה נקראת אכילת קורצין מלשון קורץ בעיניו (משלי ו) שהוא לסימן לשון הרע: (ט) ענו ואמרין. נוהו כל עניה שבמקרא
לשון

רבינו סעדיה גאון

לרוב והשליטו בכל מדינות בבל ורב על הפחות ועל הסגנים: (א) נבוכדנצר מלכא עבד צלם. כל כך למה כדי להכשיל את ישראל כי על דברת הפתרון שפתר לו דניאל שעתידין המלכיות להבטל ומלכותן של ישראל להתקיים חשב בלבו להפיל את ישראל בעלילה: אקימה בבקעת דורא. בהותו מקום שנפלו שם בני אפרים שיש אומרים הרוגי ישראל היו שם שהרגו הכשדים בבואם בגלות ולמה הקים שם הצלם כדי להפחידם: (ב) לאחשדרפניא. הם שניים למלכות ופתרונו אחויים שדרים פנימה: סגניא ופחותא. סגנים הם שרי הצבא. ופחותא הם שלטונים וקצינים כמו פחות הארץ: אדרגזריא. באדר גוזרים ובטוב שאם יאמר להם המלך הם גוזרין אותו בטוב: גדבריא. גזברים. דתבריא. דתיהם ברית שהן יועצי המלך ודתם ועצתם ברורה: תפתיא. שומרי מפתחות כמו והמסגרות והשפוחות ויכוד תפתיא תפתם הם הממונין על כבשן האש הוא התופת ששם שורפין בני אדם המורדין במלכות. פ״א אדרגזריא אדירים הגוזרים והכורתים המשפט על פיהם שרים ונשיאים וקצינים וכל שלטוני המדינים: (ד) וכרוזא. הוא קול האדם המכריז: (ה) קל קרנא. קול השופר שהוא מן הקרן: משרוקיתא. כלי ששורקין בו שלוחי מלכיות לקבץ העם כמו אשרקה להם ואקבצם: קתרוס. כנור: סבכא. עוגב: פסנתרין. הוא הנבל: סומפוניה. הוא שמשמיעין בו הרועים כמין נוד תפוח ודוגמתו לבית הסמפונות: וכל זני זמרא. וכל מיני זמר למינו מתרגמינן לזנוהי: (ו) יתרמא. יושלך כמו רמה בים: אתון נורא יקידתא. כבשן אש יוקדת כבשן מתרגמינן אתונא: (ז) כל קבל דנה. למען זאת: (ח) ואכלו קרציהון. אמרו רכילות לא תלך רכיל

מצודת ציון

סגנים כמו חומר (ישעיה מא): (ב) לאחשדרפניא וכו׳. כולם שמות מיני שררה זו למעלה מזו וידועים המה בלשון כשדים: לחנכת. התחלת תשמיש הדבר להיות משמש וכולך קרוי חנוך בלשון המקרא: (ד) וכרוזא. ענין השמעת הדבר לרבים: עממיא. הם האומות שיש להם אלוה ותורה: אומיא. הם בלא אלוה ובלא תורה: ולשניא. הם החלוקים בלשונותם בין מבני אלוה ותורה ובין זולתם: (ה) משרוקיתא וכו׳. כולם שמות מיני כלי זמר וידועים המה בלשון כשדים: (ח) ואכלו קרציהון. הוא מענין רכילות ומלשינות כי לא תלך רכיל (ויקרא יט) ת״א לא תיכול קורצין ע״ש שדרך המלשין לרמז דברו ולקרוץ בעיניו למען לא יבינו כל העומדים ובהקרוצה הזה כאלו אוכל בשר מי אשר ילשין עליו: (י) טעם. ענינו
בכ״מ

מצודת דוד

המובן: ומני. והפקיד את המ״ו על מלאכת המלך אשר במדינת בבל: בתרע מלכא. היה יושב בתמידות בשער בית המלך והוא דבר גדולה וכבוד: ג (א) עבד. עשה צורה של זהב קומתו היה ששים אמות ורחבו ו׳ אמות והעמידו בבקעת דורא ואחז״ל על כי שמע בפתרון הלומו אשר ישראל ינחלו המלכות בא״י עד עולם לכן עשה הצורה בחשבו להכשילם בעון עכו״ם למען לא ינחלו המלוכה: (ב) למכנש. לאסוף את אחשדרפניא וכו׳ וכל שאר מושלי המדינה לבא לחנוכת הצלם אשר העמיד: (ג) באדין. אז נאספו אחשדרפניא וכו׳: וקיימין. ועמדו מול הצלם אשר העמיד: (ד) וכרוזא. וכרוז קרא בכח ר״ל בהרמת קול גדול: לכון. וזהו דבר הכרוז לכם אומרים ומזרזים אתם עממיא וכו׳: (ה) בעדנא. בעת אשר תשמעון קול קרן השופר וכו׳ וכל שאר מיני זמר אז תפלו על פניכם ותשתחוו אל צורת הזהב אשר העמיד נבוכדנצר המלך: (ו) ומן. ומי אשר לא יפול וישתחוה אזי מיד בעת הזאת יושלך לתוך תנור אש הבוערת: (ז) כל קבל. בעבור הכרוז הזה לכן בזה העת כאשר שמעו כל העמים קול קרן השופר וכו׳ נפלו כולם על פניהם והשתחוו אל הצורה (ולא זכר כאן סומפוניה וכללו בכל זני זמרא. או מדעת לא הביאו ליתן פתחון פה למי שלא ישתחוה כי יוכל לומר הלא לא הביאו הסומפוניה כאשר קרא בחיל כי עלם הכוונה היה להכשיל את ישראל ודבר המלך שלטון אין להשיב ואם יביאו הכל ועכ״ז לא ישתחוו מה לו במיתתן לזה מנע את הסומפוניה בחשבו אם לא ישתחוו עדיין אין להם משפט מות ואולי יפתם להשתחוות בשניה): (ח) כל קבל. בעבור זאת אשר כל העכו״ם השתחוו ולא מרו פיו: בה זמנא. בעת ההיא קרבו אנשי כשדים והלשינו מלשינות על היהודים: (ט) ענו. הרימו קול ואמרו וכו׳ המלך לעולם יחיה והוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית האמרים
אתה

יפל ויסגד לצלם דהבא׃ יא ומן־די־לא יפל ויסגד
יתרמא לגוא־אתון נורא יקדתא׃ יב איתי
גברין יהודאין די־מנית יתהון על־עבידת מדינת
בבל שדרך מישך ועבד נגו גבריא אלך לא־
שמו עליך מלכא טעם לאלהיך לא פלחין
ולצלם דהבא די הקימתא לא סגדין׃ יג באדין
נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך
מישך ועבד נגו באדין גבריא אלך היתיו קדם
מלכא׃ יד ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא
שדרך מישך ועבד נגו לאלהי לא איתיכון
פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא־סגדין׃
טו כען הן איתיכון עתידין די בעדנא די־
תשמעון קל קרנא משרוקיתא קיתרס שבכא
פסנתרין וסומפניה וכל זני זמרא תפלון

ותסגדון לצלמא די־עבדת והן לא תסגדון
בה־שעתא תתרמון לגוא־אתון נורא יקדתא
ומן־הוא אלה די ישיזבנכון מן־ידי׃ טז ענו
שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר
לא־חשחין אנחנא על־דנה פתגם להתבותך׃
יז הן איתי אלהנא די־אנחנא פלחין יכל
לשיזבותנא מן־אתון נורא יקדתא ומן־ידך
מלכא ישיזב׃ יח והן לא ידיע להוא־לך מלכא די
לאלהיך לא־איתנא פלחין ולצלם דהבא די
הקימת לא נסגד׃ יט באדין נבוכדנצר התמלי
חמא וצלם אנפוהי אשתנו על־שדרך מישך
ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד־שבעה
על די חזה למזיה׃ כ ולגברין גברי־חיל די
בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו

מלכא מלכא ל׳ דסמי׳ ענו ואמרין לנבוכדנצר מלכא מלכא לעלמין חיי. והוא חד מן א״ב תאומים וכל חד וחדל׳ דכו׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד: כל ד׳ פשוטה בלישן ארמית קמץ במ״ד פתחין וסי׳ מברך שדרך מישך התחרך: הקמת ב׳ וסי׳ איתי גברין יהודאין די מנית. והן לא ידיע להוא לך מלכא: היתיו ג׳ חד מל׳ וסימ׳ לקריאת צמא התיו מים. אספו כל חית השדה התיו לאכלה. באדין גברייא אלך היתיו קדם מלכא. בתרא מל׳: תשמעון ו׳ וסי׳ נמסר לעיל בסיפרא כהאי סי׳: והן ח׳ וסי׳ והן לא יאמינו לי. והן אצוה על תגב. והן חלמא ופשרה. והן לא תסגדון בה שעתא. והן לא ידיע להוא לך. ב׳ מנהון ר״פ וסי׳ והן חלמא ופשרה. והן לא ידיע להוא לך מלכא: וצלם ל׳ באדין נבוכדנצר התמלי חמא וב׳ צלם וסימ׳ ואלו צלם חד שגיא צלמא דכן. נבוכדנצר מלכא עבד צלם. ואינון מן א״ב מן תרין א׳ וחד א׳ וסימן נמסר

תולדות אהרן יהודאין. מגלה יג סנהדרין לב: לא ידיע. זוהר תולדות:

לשון קול רם הוא: (י) שמת טעם. גזרת דבר: (יב) איתי. יש: יהודאין. משבט יהודה: אלך. אלה: לא שמו עלך מלכא טעם. לא חשו לתת עצה לעצמן לחוש על גזרותיך: (יג) אמר להיתי׳. צוה להביא: היתיו. הובאו: (יד) הצדא. שמה גזרותי לבו ושממה ודבר רק הוא בעיניכם אתם שדרך מישך ועבד נגו אשר לאלהי אינכם עובדים. ה״א של הצדא משמשת בלשון תמיהה: די הקמת. שהקמתי: (טו) כען הן איתיכון עתידין. עתה הנכם עתידים על כרחכם לקבל זו עליכם: וכן לא תסגדון. ואם לא תשתחוו תהיו מושלכים: לגו. לתוך: ומן הוא אלה. ומי הוא שום אלוה שיציל אתכם מידי: (טו) למלכא נבוכדנצר. למה הוזכר שמו אלא כך אמרו לו אם לקבל עלינו גזירתך לתת מסין וארנוניות וגולגליות אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב״ה נבוכדנצר שפל אנשים בעינינו ובזוי עם אתה: לא חשחין אנחנא. לא חוששין אנו על זאת ליטול עצה מה להשיבך כי המענה מוכן ומנור בפינו: (יז) יכיל לשיזבותנא. יכול להצילנו מכל צרה: מן אתון נורא.

(י) אנת. שמת הודעת טעמך: (יא) לגו אתון. כבשן האש: (יב) איתי. יש: די מנית יתהון. כמו אשר מנה שר הסריסים והנה יש שאלה אין ספק כי דניאל הוא היה יותר נכבד וידענו שהוא לא השתחוה לצלם למה לא הזכירוהו הכשדים למלך ולפי דעתי כי פחדו להזכירו אחר שידעו שהמלך הקריב לפניו ניחוחין כאשר יעשה לאלהיו ויפת בן עלי אמר כי היו אוהביו על כן לא הזכירוהו ואין צריך: (יג) באדין. להיתיה. כמו שובו אתיו רק הוא מהבנין הכבד הנוסף כי הפועל יוצא: (יד) הצדא. שאלם האמת הוא ככה: (טו) כען. עתה הנה ישכם עתידים חלק להם כבוד אולי לא יהרגם בעבור כבוד דניאל: (טז) ענו. לא חשחין. לא צריכין אנו להשיבך כי אלהינו שאנחנו עובדים כמו פולח ובוקע בארץ יכול להצילנו מכבשן האש גם מידך אם ירצה והנה אם לא יציל ידוע יהיה לך: (יט) באדין אנפוהי. אפו: למזא. להוסיף מוקד כמו מזי רעב: (כ) ולגברין גברי חיל. שהם

ומן ידך מלכא ישזיב. מן הכבשן ומן ידך יציל: (יח) והן לא. ואם לא יחפוץ להציל גופנו ידיע להוי לך: (יט) התמלי חמא. נתמלא חמה: וצלם אנפוהי אשתני. ופרצוף פניו נשתנו: למזא לאתונא. להסית לכבשן האש ולחממו: חד שבעה על די חזא למזיה. על אחת שבע פעמים שעורוה עד כדי הסיקו וכאלו יכעורוהו ז׳ שיעורין כמוהו: למזיה. להסיקו: (כ) ולגברין גברי חיל די בחיליה. ולאנשים גבורי כח אשר בחילו: אמר לכפתה. צוה לאסור אותם שראה מתחזקים למעתו קשות ואמר גבורים הם אלו וצוה לגבורים אשר

רבינו סעדיה גאון

בכיל מהרגמינן לא תיכול קורלין הלשיגום למלך: (י) שמת טעם. שמת טעם וגזירה כמו מטעם המלך וגדוליו: (יא) ומן די לא יפל. מי שלא יפול וישתחוה: (יב) איתי גוברין יהודאין. יש אנשים יהודים ולמה קרא שמם יהודים לפי שכפרו בע״ג וכל הכופר בע״ג נק׳ יהודי מרדכי כפר בע״ג של המן ונק׳ יהודי שנאמר איש יהודי בתיה כפרה בע״ג ונקראת יהודית שנאמר ואשתו היהודיה: די מנית יתהון. שמנית אותם ושמת עליהם שרי אלפים מהרגמינן ותמני עליהון: על עבידת מדינת בבל. על מלאכת מדינת בבל לתקן השווקים והדרכים והחומות וכל צרכי העיר: לא שמו עלך מלכא טעם. כלומר אינם חוששים על דבריך: להיתיה. להביא. היתיו. הובאו: (יד) הצדא. לאלהי: (טז) חשחין אנחנא. אין אנו חוששין אין אנו צריכין להשיבך על זה הדבר: (יז) הן איתי אלהנא. הנה יש אלהינו: (יח) והן לא ידיע להוי לך מלכא. ואם לא יציל אותנו אעפ״כ ידוע יהיה לך המלך שאנו לא נעבוד ולא נשתחוה לטעותך אלא נמסור נפשנו לשריפה כשאו קל וחומר בעצמן מן הצפרדעים ומה צפרדעים שלא נצטוו על קדושת השם ואפ״ס מסרו עצמם לשריפה לתוך כבשן האש שנא׳ בהם ובתנוריך ובמשארותיך אימתי התנור חם בזמן שהמשארות מצויות ללוש בעבור סבורה לקדש שמו במצרים לעיני פרעה אנו על אחת כמה וכמה שנמסור נפשנו לשריפת אש לקדש שמו בבבל לעיני נבוכדנצר: (יט) התמלי חמא. נתמלא חמה ודמות פניו משתנה: ואמר למיזא. אמר להסיק לכבשן שבעתים

מצודת דוד

(י) אנת. אתה המלך שמת גזרה אומר אשר כל איש אשר ישמע קול קרן השופר וכו׳ וכל שאר מיני זמר יפול על פניו וישתחוה אל הצורה: (יא) ומן. ומי אשר לא יפול וישתחוה יושלך לתוך תנור אש הבוערת: (יב) איתי. יש אנשים יהודים אשר הפקידת אותם על מלאכת מדינת בבל והם חמ״ו: גובריא. האנשים האלה לא שמו לטעמך טעם ועלה לחוש עליך המלך לקיים מאמרך לאלהיך אינם עובדים ואל הצורה אשר העמדת לא השתחוו (ולא הלשינו על דניאל בעבור כי ראו שהמלך חשבו לאלוה ואיך ישתחוה הוא אל הצורה): (יג) באדין. אז אמר נבוכדנצר בכעס וחמה להביא לחנניה מישאל ועזריה: באדין. אז האנשים האלה הובאו לפני המלך: (יד) ענה. הרים נבוכדנצר את קולו ואמר עליהם: הצדא. וכי חוק גזרתי הוא דבר ריק ושממה אתם חמ״ו אל אלהי לא ישכם עובדים ולצורת הזהב אשר העמדתי לא תשתחוו: (טו) כען עתה אם ישכם מוכנים אשר בעת אשר תשמעון קול קרן וכו׳ וכל שאר מיני זמר אז תפלון ותשתחוו להצורה אשר עשיתי וכאומר אם עתה תשתחוו לא אעשה לכם מאומה רע על אשר לא השתחויתם בראשונה: והן ואם לא תשתחוו אזי מיד בעת הזאת תושלכו אל תוך תנור אש הבוערת ומי הוא האלוה אשר יציל אתכם מידי: (טז) ענו. השיבו חמ״ו ואמרו למלך: נבוכדנצר. אתה נבוכדנצר ולא קראוהו בשם מלך כאומר בדבר זה לא תמלוך עלינו ולא תמשול בנו: לא חשחין. אין אנחנו חוששין על הפחד הזה להשיבך אמרי רצוי וטעות: (יז) הן איתי. הנה יש אלהים הוא אלהינו אשר אנחנו עובדים הוא יכול להציל אותנו מן תנור אש הבוערת ואף מן ידך המלך יציל כאומר ובכל אופן שתרצה להמית אותנו יכול הוא להציל מכולם: (יח) והן לא. ואף אם לא יחפוץ להציל ידוע יהיה לך המלך אשר עכ״ז לא יש עמנו לעבוד לאלהיך ואל צורת הזהב אשר העמדת לא נשתחוה: (יט) באדין. אז נבוכדנצר נתמלא חמה ודמות פניו נשתנה בכעסו על חמ״ו: ענה. הרים קול ואמר להעביר ולהסיק את התנור: חד שבעה. ר״ל להוסיף ולהסיק בפעם אחת כשיעור שבעה הסקות על אשר ראוי להסיקו: (כ) ולגוברין גברי. ולאנשים אנשי חיל אשר

מצודת ציון

בכ״מ דבר שיש בו ממש הנעשה בטעם ולא דבר של מה בכך: (יד) הצדא. ענין שממה כי תהו ובהו (בראשית א) ת״א צדיא וריקניא: (טז) חשחין. כמו חוששין הידוע בדרז״ל: (יט) למזא. ענין הסקה ושריפה וכן מזי רעב (דברים לב): (כ) לכפתה. ענין קשירה ובדרז״ל עבד כפות לו (ב״ק כב): בסרבליהון

בגבהון

למרמא לאתון נורא יקדתא׃ כא באדין גבריא
אלך כפתו בסרבליהון פטישיהון וכרבלתהון
ולבושיהון ורמיו לגוא־אתון נורא יקדתא׃
כב כל־קבל דנה מן־די מלת מלכא מחצפה
ואתונא אזה יתירה גבריא אלך די הסקו לשדרך
מישך ועבד נגו קטל המון שביבא די נורא׃
כג וגבריא אלך תלתהון שדרך מישך ועבד נגו
נפלו לגוא־אתון־נורא יקדתא מכפתין׃
כד אדין נבוכדנצר מלכא תוה וקם בהתבהלה
ענה ואמר להדברוהי הלא גברין תלתה רמינא
לגוא־נורא מכפתין ענין ואמרין למלכא יציבא
מלכא׃ כה ענה ואמר הא־אנה חזה גברין
ארבעה שרין מהלכין בגוא־נורא וחבל לא־
איתי בהון ורוה די רביעיא דמה לבר־אלהין׃
כו באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא
יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד־נגו
עבדוהי די־אלהא עליא פקו ואתו באדין
נפקין שדרך מישך ועבד נגו מן־גוא נורא׃
כז ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא
והדברי מלכא חזין לגבריא אלך די לא־שלט
נורא בגשמהון ושער ראשהון לא התחרך
וסרבליהון לא שנו וריח נור לא עדת בהון׃
כח ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון די־
שדרך מישך ועבד נגו די־שלח מלאכה ושיזב

במסרה רבתא במערכת אות האל"ף בס"ד: הסיקו חד מן מלין כתיב ו' בסוף תיבותא וחסרים יו"ד בלישן ארמית וסי' סלקו קרבו התרחצו הסקו שלטו הרגשו אדקו הנפקו. לגוא סי' כל גוא לגוא בגוא. יציב ליציבא גובא לגובא שביבא מתיהבא כלהון כתיב א' בסוף וכל דהבא דכו' במ"ג כתיב ה' וסי' ואף מאניא די בית. ואף מאני בית אלהא ומה די עלך ועל אחך. וכל עשבא כתבא כתיב א' במ"ב כתיב ה' וסימ' די יקרא כתבה דנה יקרון. כדנה ונבזבה רבה כלהון כתיב ה': באדין ה' בטעם בסיפרא וסימניהו כפתו בסרבליהון. באדין קרב נבוכדנצר. סתנתך לך להוין ונבזביתך. באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל. באדין דריוש מלכא: וריח ה' וסימ' וריח לו כלבנון. וריח שלמותיך

תולדות אהרן גובכין. סנהדרין לג שבת ח: וריויה. סנהדרין לה: התחרך. שבת ח: וריח נור. סנהדרין לג: בריך אלההון. ברכות יג שבת ח:

שהם בצבאותיו: לכפתא. לקשור: (כא) באדין. בסרבליהון. הם השמלה העליונה ומנהג האומות לשרוף האנשים במלבושיהם שאינם שוין כלום: וכרבלתהון כמו ודוד מכרבל במעיל בוץ: ופטשיהון. חלוקין או מנכסים. ולבושיהון שאר בגדים: (כב) כל. מחצפה. במהירות: די הסיקו. כמו והשקו שבע שנים: שביבא. כמו לא יגה שביב אשו: (כד) אדין. להדברוהי. כמו בתוך הדברו: (כה) שרין. מותרין: וחבל. השחתה כמו וחבל את מעשה ידיך: ורויה די רביעאה. ותואר הרביעי לבר אלהין. כבן אלהי' כמו מה ברי ומה בר בטני: (כו) באדין. לתרע. לשער וכמוהו תרעתים סוכתים: פוקו. צאו: ואתו. ובואו כמו שובו אתיו: (כז) ומתכנשין. והדברי מלכא יועציו שהן נוהגין עמו: בגשמיהון. גופותם כמו וגשם יגדל: וריח נור. ריח אש לא עבר עליהם כמו מעדה בגד ביום קרה: לא התחרך. כמו לא יחרוך רמיה צידו והזכיר הבגד העליון ואין צריך להזכיר האחרים: (כח) ענה. שלח מלאכיה. הוא הרביעי כמו חונה מלאך ה' סביב ליראיו

אשר בחילו לאסור אותם: (כא) גובריא אלך. אנשים אלו: כפיתו בסרבליהון. נתקשרו בבגדי מעטפותן: פטשיהון וכרבלתהון. מיני מלבוש מלכות שהיה להם ואע"פ שהיו יוצאין לידון לפני נבוכדנצר דיני מיתה לא שנו בגדיהם להשפיל את גדולתם מכאן למדו חכמים שאפי' בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן השררה שהוחזק בה: וכרבלתהון. יש לו דוגמא (בד"ה א' טו) ודוד מכורבל: ורמיו לגו אתון נורא. והושלכו לתוך כבשן בוערה: (כב) כל קבל דנה. כל עומת זאת אשר מצות המלך היתה עזה: ואתונא אזה יתירה. והכבשן הוסק מאד: גובריא אלך. אלו האנשים הגבורים אשר קשרו את חנניה מישאל ועזריה והשליכום לכבשן: קטיל המון שביבא די נורא. שרף אותם כח שביב האש: (כג) מכפתין. קשורין: (כד) תוה. תמה: וקם בהתבהלה. ועמד בבהלה: ענין ואמרין. עונים ואומרים למלך: יציבא מלכא. אמת דבר המלך: (כה) שרין מהלכין בגו נורא. מותרין מאסוריהן והולכים בתוך האש: וחבל לא איתי בהון. וחבלה לא יש בהם: ורוה די רביעאה. ותוארו של רביעי: דמה לבר אלהין. דומה למלאך שראיתי בהיותי עם סנחרב כשנשרפו אוכלוסיו שנאמר (ישעיה לז) ויך במחנה אשור ונבוכדנצר היה שם ונמלט בתוך עשרה שנמלטו מהם: (כו) קרב לתרע אתון נורא. נגש לשער החצר שהכבשן בתוכה לדבר עמהם ומתחלה היה רואה אותם מרחוק. פוקו ואתו. צאו ובואו ולא אמר להם עלו ובואו מכאן למדנו שנקף קרקעית הכבשן והשוה לארץ שלא יטרחו לעלות: באדין נפקו. אע"פ שבטוחין בנס העשוי להם לא מלאם לבם לזלזל במלכות לצאת שלא ברשות: (כז) ומתכנשין אחשדרפניא. ד' אומות נמנו למעלה באסיפה הראשונה שלא נמנו כאן אדרגזריא דתבריא גדבריא תפתיא הם גבורי החיל אשר הרגם שביב האש בהשליכם את חנניה וחבריו לאור: חזין לגובריא אלך. רואין את האנשים האלה חנניה וחבריו: די לא שלט טרא בגשמהון. אשר לא שלטה האש בגופם: גשמהון גופם בל' ארמי ויש רבים בזה הספר: ושער ראשיהון לא התחרך. שער ראשיהון לא נחרך: לא שנו. לא נשתנו ממראיהן: לא עדת בהון. לא סרה לתוכם: (כח) ענה נבוכדנצר. נום נבוכדנצר:
די

רבינו סעדיה גאון

שבעתים ממה שראוי להסיקו כמו יזה גוים ישרוף גוים: (כ) ולגברין. ולאנשים אנשי היל אשר בחזקה ובגבורה: לכפתם. לאסור לאסרך מתרגמינן לכפתה יתך: (כא) בסרבליהון. המנעלים וי"א בתי שוקים שלהן: פטשיהון. המכנסים שבירכותיהן: כרבלתהון. אלו הקסידין שבראשן כמין כובעים וי"א כרבלתהון הן הטליתות המעוטפים בהן: ולבושיהון. שאר בגדיהם. פ"א סרבליהון מקטורין שלהן בעל בלאות שלהן כלומר סרבליהון כמו בלאות הם בגדי תמיד. פטשיהון הם המעילים שעליהן. כרבלתהון הם החלוקים שלהן: ורמיו. והשליכו אותם: (כב) מחצפה. דבר המלך יצא בחילפה ובתוקף: אזה יתירה. הוסק ביותר: די הסיקו. אשר הוציאו לשריפה: קטיל המון. הרג אותם: שביבא. שביב האש: כמו שביב אשו: (כג) תלתיהון. שלשתם: מכפתין. אסורין: (כד) תוה. חרד ויחרד מתרגמינן ותוה: בהתבהלה. במהירות: להדברוהי. לשריו ומנהיגיו וינהג מתרגמינן ודבר: יציבא. נכון: (כה) גוברין ארבעה. והלא לא היו אלא שלשה אלא גבריאל המלאך שהיה של ברד בא וצינן את האש של כבשן: שרין. מותרין ויפתח הגמלים מתרגמינן ושרא: וחבל. כמו מום וחבלה כדתנן החובל בחבירו: ורוה. ותואר כמו יפת תואר שפירושו ריווי: לבר אלהין. למלאך אלהים כמו ויבאו בני האלהים וי"א לבר אלהין לבירורם ונקיות מלאך: (כז) והדברי מלכא. שרים מנהיגי המלך: לגובריא אילך. לאנשים האלה: בגשמהון. בגופם כמו גשמיה יצטבע: לא התחרך. לא נשרף ואינה שריפה ממש בכל שהאש אלא אפי' לא עשתה חרכים וקרחים בראש כאן וכאן ומתלקותו מלין מן החרכים ואמיהא דבר הרך הוא יוקד: לא עדת בהון. כמו לא עדה עליו שהל לשון הכרה ומדמיון המלה יאכל עד כלומר לא אכלה ובזה בכן והוא פתרון לא עלת לא עדת כלומר לא הגיעה ויתכן לאמיר עדת עם עלת כי כן נמיר על מידכא עד מידכא:
די

מצודת ציון

(כא) בסרבליהון. הוא שם מלבוש ובדרז"ל בסרבלי התימי (שבת נח): פטשיהון. הם המכנסים. כרבלתהון. מין לבוש עשוי להתעטף בו ודוגמתו ודוד מכורבל במעיל (דה"א טו): (כב) שביבא. ניצוצות כמו ולא יגה שביב אשו (איוב יח): (כד) להדברוהי. הם היועצים המנהיגים כי וינהג את הצאן (שמות ג) ת"א ודבר: (כה) לבר אלהין. כן יקרא המלאך כאלו הוא מבני בית של השכינה וכן ויבואו בני האלהים (איוב א): (כז) בגשמיהון. בגופם כי ושבע לגו כסילים (משלי כו) ת"י ושבעא לגושמיהון: התחרך. ענין שריפה כמו לא יחרוך רמיה (שם יב): עדת. עברה כמו לא עדה

מצודת דוד

בצבאו צוה לאסור ולקשור לחמ"ו ולהשליך לתנור אש הבוערת: (כא) באדין. אז האנשים האלה קשרו אותם כשהם לבושים בסרבליהון וגו': ולבושיהון. ר"ל שאר המלבושים: ורמיו. והשליכו אותם לתוך התנור וגו': (כב) כל קבל. בעבור זאת מן. אשר דבר המלך היה ממהר והתנור הוסק בהסקה מרובה: גובריא אלך. לזה האנשים האלה אשר העלו את חמ"ו אל פה התנור להשליכם בו: קטיל. המית אותם הנצוצות של האש כי היו מרובות ועשו בבהלה ולא היו נשמרים ונזהרים: (כג) וגובריא. והאנשים האלה שלשתם חמ"ו נפלו לתוך התנור כשהם קשורים: (כד) אדין. אז נבוכדנצר המלך חרד ועמד בבהלה והרים קול ואמר ליועציו הלא שלשה אנשים השלכנו לתוך האש כשהם קשורים: ענין. השיבו ואמרו למלך אמת המלך כן הוא: (כה) הא אנה. הלא אני רואה ארבעה אנשים והמה מותרים מן הקשורים והולכים בתוך האש והשחתה לא יש בהם: ורוה. ותוארו של הרביעי דומה למלאך: (כו) באדין. אז קרב נבוכדנצר אל שער התנור: עבדוהי. עבדיו של אלהים עליון צאו מן התנור ובאו אלי: באדין. אז יצאו מן תוך האש כי עד לא דבר אליהם רבות פחדו לצאת כי האדם הוא בעל בחירה ופן ימיתן בידיו: (כז) מתכנשין. ונאספו אחשדרפניא וגו' יועצי המלך וראו את האנשים האלה אשר לא שלט האש בגופם ושער ראשם לא נשרף ונחרך וסרבליהון לא נשתנו מן האש ואף ריח אש לא עברה בהם: (כח) בריך. ברוך אלהיהם של חמ"ו אשר שלח מלאכו והציל את

עבדיו

לעבדוהי די התרחצו עלוהי ומלת מלכא שניו
ויהבו גשמיהון די לא־יפלחון ולא־יסגדון לכל־
אלה להן לאלההון: כט ומני שים טעם די כל־
עם אמה ולשן די־יאמר שלה על־אלההון די־ (שלו ק׳)
שדרך מישך ועבד נגוא הדמין יתעבד וביתה
נולי ישתוה כל־קבל די לא איתי אלה אחרן
די־יכל להצלה כדנה: ל באדין מלכא הצלח
לשדרך מישך ועבד נגו במדינת בבל:
לא נבוכדנצר מלכא לכל־עממיא אמיא ולשניא
די־דארין בכל־ארעא שלמכון ישגא: לב אתיא (דיירין ק׳)
ותמהיא די עבד עמי אלהא עליא שפר קדמי (אה ק׳)
להחויה: לג אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה
תקיפין מלכותה מלכות עלם ושלטנה עם־
דר ודר:

ד א אנה נבוכדנצר שלה הוית בביתי ורענן
בהיכלי: ב חלם חזית וידחלנני והרהרין על־
משכבי וחזוי ראשי יבהלנני: ג ומני שים טעם
להנעלה קדמי לכל חכימי בבל די־פשר חלמא
יהודענני: ד באדין עללין חרטמיא אשפיא (עלין ק׳)
כשדיא וגזריא וחלמא אמר אנה קדמיהון (כשדאי ק׳)
ופשרה לא־מהודעין לי: ה ועד אחרין על קדמי
דניאל די־שמה בלטשאצר כשם אלהי ודי רוח־
אלהין קדישין בה וחלמא קדמוהי אמרת:
ו בלטשאצר רב חרטמיא די | אנה ידעת די רוח
אלהין קדישין בך וכל־רז לא־אנס לך חזוי חלמי
די־חזית ופשרה אמר: ז וחזוי ראשי על־משכבי
חזה הוית ואלו אילן בגוא ארעא ורומה שגיא:
ח רבה אילנא ותקף ורומה ימטא לשמיא

כריח. וריח אפך כתפוחים. וריח שמניך מכל בשמים. וריח נור לא עדת בהון: נגוא ל׳ כתיב א׳ ומני שים טעם די כל עם אמה. והוא חד מן י״ב דכתיב א׳ בסוף תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ רפוא למטה בנימין פלטי. ההלכוא ויהי כהוציאם את המלכים. הקליא ויאמר ישי לדוד בנו. אבוא אשר אמר אליהם זאת. רצוא והחיות רצוא ושוב. ואתיקיהם ומדד ארך הבנין אשר על. נקיא מצרים לשממה תהיה. נקיא ויקראו אל ה׳ ויאמרו אנה ה׳ אל נא נאבדה. נגוא ומני שים טעם די כל עם אמה. ושציא ביתה דנה עד יום. יפוא ויתנו הכסף לחצבים. ארעא ובתרך תקום מלכו אחרי. יבהלנני ג׳ וסימן חלם חזית ודחלנני. אתכרית רוחי אנה דניאל. עד כה סופא די מלתא: עללין חד מן ד׳ נסבין יתיר למ״ד וסימן באדין עללין חרטמיא אשפיא. ואדין עללין כל חכימי. עללת מלכתא לקבל מרי מלכא. ולהלתם ויאמר המלך אל ציבא. וחד חלוף חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל: כשום ל׳ כתיב כ״ף די שמיה בלטשאצר כשם אלהי וחד בשם והתנבי חגי ואינון מן א״ב מן חד חד חד בי״ת וחד כ״ף ברישא וסי׳ נמסר במסר׳ רבתא במערכת אות

תולדות אהרן אחית. עקידה שער נג: אתוהי. סנהדרין לב עקידה שער נו: וכל רז. חולין נח:

די התרחיצו עלוהי. אשר בטחו עליו: ומלת מלכא שניו. ומלת המלך שנו שלא לקיימו: ויהבו גשמהון. ומסרו גופם: להן לאלההון. זולתי לאלהותם: (כט) ומני שים טעם. וממני יושם חק: די יאמר שלו. אשר יאמר משגה כלומר שום דבר של גנאי: הדמין. אברים כלומר ינתחוהו לאברים: נולי ישתוה. אשפה יושם: די יכול להצלה כדנה. אשר יוכל להציל כזאת: (ל) הצלח. הצליח והגדיל אותם: (לא) נבוכדנצר מלכא לכל עממיא. זה טופס כתב האגרת נבוכדנצר המלך שואל לשלום לכל העמים: (לב) שפר קדמי להחויה. טוב לי להגיד: (א) שלה הוית בביתי. שלו הייתי: (ב) וידחלנני. ואיים עלי והפחידני: (ה) ועד אחרן. ועד אשר באחרונה הובא לפני דניאל: כשום אלהי. עכו״ם של בבל בל שמה שעשה שם לשון חכמה הוא בארמית: (ו) וכל רז לא אנס לך. וכל סתום לא נאנס ולא נכחד ממך: (ח) רבה אילנא ותקיף. גדל האילן והוחזק ועלם: ימטא

ליראיו וככה וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ומלאך פניו הושיעם המלאך הגואל ויסע מלאך האלהים ועוד אמר לך זה באר היטב: (כט) ומני. שלה. כמו שגגה וכמוהו על השל: יכל להצלה כדנה. כאלהים הזה: (ל) באדין. הצלח. מגזרת הצלחה וכמוהו ודניאל הצלח: (לא) נבוכדנצר מלכא. עתה יחל לספר אגרת שכתב נבוכדנצר לכל העמים הדרין בכל ארץ מלכותו ובתחלת הכתב שלמכון ישגא ירבה כמו הן אל שגיא: (לב) אתיא. אותות. ותמהיא. מופתים שיתמה אדם מהם שלא ראו כמותן. אלהא עילאה. עליון על כל אלהים: שפר קדמי להחויה. כמו הטתן אמרי שפר: (לג) אתוהי. רברבין. גדולים וזה הכפל כמו גלגל: (א) אנה. שלה. כמו שלו הייתי: (ב) חלם. וידחלינני. הפחידני: הרהורין. הרהור הלב ואין ריע לו: וחזוי ראשי. כי העינים הם בראש או בעבור היות החזיון במות: (ג) ומני. יספר כל המעשה שעבר ונכתב ככה בעבור כבוד דניאל שכ׳ המלך ככה לכל מדינות מלכותו ותפארת גדולה היתה לישראל: (ד) באדין

עלין. באין היו לפניו. אמר אנה ולא אמר אמרית כי גם הוא נכון בלשון וכמוהו אני הגבר ראה ונשאר אני כי אומלל אני כי הוא פתח: (ה) ועד אחרין. אחרון ואם כן רוח אלהין קדישין הוא קדוש: (ו) בלטשאצר. לא אנס. לא ינלאך וכמוהו אין אונס כמו מגלה מכריח: (ז) וחזוי. אילן. עץ מתוך הארמה

רבינו סעדיה גאון

(כח) די התרחיצו. אשר בטחו אשר יבטח מתרגמי׳ דמתרחין: ומלת מלכא שניו. ודבר המלך שינו ומסרו גופם לשריפה לבלתי עבוד והשתחוות לכל אלוה זולתי לאלהיהם: (כט) שלה. דבר מכוער והוא לשון שגגה מתרגמי׳ שלותה: הדמין. נתחים: נולי. הוא מקום מופקר ומנוול למוצאות ולאשפה: (ל) הצלח. הצליח. אז שלח איגרות וכתב כן נ״נ מלכא לכל עממיא וגו׳: (לב) שפר קדמי להחויה. נאה לי להגיד: (לג) מלכותיה מלכות עלם ושולטניה עם דר ודר. עם דור המבול ודור הפלגה והמצריים וכל דור ודור: (א) שלה. כמו שליו: (ב) וידחלינני. לפי שראה אילן בחלומו והתכוהו על כן פחד מאד. והרהורין על משכבי. לפי שהיה מחשב בלבו שאין כמוהו לא מלך ולא חכם וכראוהו שהוא עיפש ושוטה: (ג) להנעלה. להביא: (ד) גזריא. הם הגוזרים מה שמצוה המלך: (ה) ועד אחרין. ואחר כן כמעט רגע: די רוח אלהין קדישין. אשר רוח נבואה כמלאכים הקדושים בו: (ו) וכל רז לא אנס לך. כל סתום אינו ספק לך כמו לא יאניסו. פ״א וכל רז לא אנס לך וכל רז וסתום אינו מצער לך כלומר אין אתה מצטער לפי שאתה נביא מובהק אנס כמו נסיסין: חזוי חלמי. החלום אומר אני ופתרונו אמור אתה: (ז) ואלו אילן בגו ארעא. והנה אילן בארץ

מצודת דוד

עבדיו אשר בטחו עליו ודבר המלך בטלו ושנו ומסרו גופם אשר לא יעבדו ולא ישתחוו לשום אלוה כ״א לאלהיהם: (כט) ומני. וממני נעשה גזרת אומר אשר כל עם ולשון אשר יאמר לתלות דבר שגגה ומשגה על האלהים של המ״ו אזי יעשה גופו לנתחים וביתו יושם לאשפה ולמקום נוול: כל קבל. בעבור אשר לא יש אלוה אחר אשר יוכל להציל כהצלה הזאת: (ל) באדין. אז המלך הצליח לחמ״ו ר״ל המשילם ממשל רב בכל המדינה: (לא) נבוכדנצר מלכא. עתה יחל לספר דברי האגרת אשר כתב נבוכדנצר לכל העמים וראשיה הדברים היה נבוכדנצר מלכא לכל עממיא וגו׳ אשר שוכנים בכל הארץ לכולכם יאמר שלומכם יתרבה ויתגדל: (לב) אתיא. האותות והמופתים התמוהים אשר עשה עמי אלהים עליון יאה ונאה לפני להגיד ולספר: (לג) אתוהי. אותותיו מאד גדולים ומופתיו התמוהים מאוד חזקים מלכותו מלכות עולמים וממשלתו עם כל הדורות ר״ל בזמן כל הדורות: ד (א) אנה. זהו תוכן ספור האגרת ואמר הנה אני נ״נ בשלוה הייתי בביתי ורטוב ומלוחלח בהיכלי ועל שבחלום אשר יספר בענין נמשל הוא אל האילן לזה אחז בלשון שאלה מליצת שבח וטובת האילן: (ב) חלם. חלום ראיתי והפחיד אותי: והרהורין. המחשבות בהיותי ישן על משכבי והוא החלום הבא מן המחשבה וראיית ראשי הבהילו אותי ואף זה יורה על החלום הנראה בדמות אשר בראש וכפל הדבר פעמים ושלש והוא דרך מליצה לחזק הדבר ולהגדיל הענין: (ג) ומני. וממני נעשה גזרת אומר להכניס לפני את כל חכמי בבל אשר יודיעו לי פתרון החלום: (ד) באדין. אז נכנסו החרטומים וגו׳ ואמרתי לפניהם החלום ולא הודיעו לי הפתרון: (ה) ועד אחרן. ועד באחרונה נכנס לפני דניאל אשר שמו בלטשאצר כשם אלהי אשר בו רוח אלהים קדושים ואמרתי החלום לפניו: (ו) בלטשאצר. וככה אמרתי לו אתה בלטשאצר שר החרטומים אשר אני יודע אשר רוח אלהים קדושים בך וכל סוד לא יגלה אותך להיות קשה ממך לבל תדעהו: חזוי. אגיד לך מראות החלום אשר ראיתי ואמור אתה הפתרון: (ז) וחזוי. וזהו מראית ראשי בהיותי שוכב על משכבי. מזה. רואה הייתי והנה אילן בתוך הארץ וקומתו מרובה: (ח) רבה. גדל האילן ונתחזק

מצודת ציון

מדה עליו שהם (איוב כח): (כט) שלה. שגגה ומשגה כמו על השל (ש״ב ו): (לא) ישגא. יתגדל ויתרבה כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צב): (לב) שפר. נאה ויאה כמו אמרי שפר (בראשית מט): (לג) כמה. הוא כענין מאד וכדרז״ל כמה גדולים מעשה חייא (כתובות קג): (א) ורענן. ענין נחת ורטיבות כמו דשנים ורעננים (תהלים צב): (ו) אנס. ענין הכרח ונגזרת ועל

וקומתו

וחזותה לסוף כל ארעא: ט עפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא בה תחתוהי תטלל ׀ חיות ברא ובענפוהי ידרון צפרי שמיא ומנה יתזין כל בשרא: י חזה הוית בחזוי ראשי על משכבי ואלו עיר וקדיש מן שמיא נחת: יא קרא בחיל וכן אמר גדו אילנא וקצצו ענפוהי אתרו עפיה ובדרו אנבה תנד חיותא מן תחתוהי וצפריא מן ענפוהי: יב ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די פרזל ונחש בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם חיותא חלקה בעשב ארעא: יג לבבה מן אנושא ישנון ולבב חיוא יתיהב לה ושבעה עדנין יחלפון עלוהי: יד בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא עד דברת די ינדעון חייא די שליט עליא במלכות אנושא ולמן די יצבא יתננה ושפל אנשים יקים עליה: טו דנה חלמא חזית אנה מלכא נבוכדנצר ואנתה בלטשאצר פשרא אמר כל קבל די ׀ כל חכימי מלכותי לא יכלין פשרא להודעותני ואנתה כהל די רוח אלהין קדישין בך: טז אדין דניאל די שמה בלטשאצר אשתומם כשעה חדה ורעינהי יבהלנה ענה מלכא ואמר בלטשאצר חלמא ופשרא אל יבהלך ענה בלטשאצר ואמר מראי חלמא לשנאיך ופשרה לעריך: יז אילנא די חזית די רבה ותקף ורומה ימטא לשמיא וחזותה לכל ארעא: יח ועפיה שפיר ואנבה שגיא ומזון לכלא

הבי"ת בס"ד: ראשי ד' וסימן חלם חזית וידחלנני. וחזוי ראשי על משכבי חזה. חזה הוית בחזוי ראשי. אתכרית רוחי אנה דניאל: ומזון ג' וסימן ולאביו שלח כזאת. ומזון לכלא ביה. וחבירו: ובטל ב' ובענין וסי' ברם עקר שרשוהי ר"פ. ודי חזה מלכא עיר וקדיש נחת: סימן קדמא על דברת די פשרא. תנייגא עד דברת די ינדעון חייא די שליט: פשרא ב' כתיב א' וסי' דנא חלמא חזית אנה מלכא. אדין דניאל: אמר ג' קמצין בסיפרא וסימן אמר חלמא לעבדיך ופשרה נחוא. די חזית ופשרה אמר. ואנת בלטשאצר פשרה אמר: להודעותני ד' מ"ל בליש' וסי' הן לא תהודעונני חלמא. לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל. כען הן תכול כתבא למקרא שאל נא להום להודעותא די נכתוב: להודעותני ג' ב' מ"ל וא' חסר וסי' ב' מל' דלעיל וא' חסר וכען העלו קדמי: ומזון לכלא ביה חד מן י"א מלין בטעמא פי' האתנחתא לא ישרתנה כי אם מונח בי"א מקומות

תולדות אהרן ענפוסי. סנהדרין קי: פתגמא. פסחים לג סנהדרין לח: ושפל אנשים. מ"ק י"ח: ופשרה לערך. שבועות לה:

האדמה: (ח) רבה. גדל: ימטא. יגיע: וחזותיה. שעיפיו וכמוהו קרן חזות שיש לו כדמות שעיפים: (ט) עפיה. אמר יפת ענפיו וכמוהו מבין עפאים יתנו קול גם הוא פירש ותזותיה ענין וככה קרן חזו' וי"א כי עפיה עליו: ואנביה. ופריו: תטלל. כדמות צל: ובענפוהי. ענפיו: צפרי. עוף: יתזין. תגזיר' מזון: (י) עיר. מלאך ור' משה אמר שאיננו גוף והוא ער תמיד ולא יישן: נחת. ירד וכמוהו נחת גדודיה: (יא) קרא בחיל. בכח: וקיצו. כרותו: אתרו. הפילו: ובדרו הפילו או השחיתו: תנד. נע ונד: (יב) ברם. אך עיקר שרשו בארץ עזבו ויעמוד בין העשבים ובין הדשאים כמו אסור בנחושתים: ובטל יצטבע. ירוה: (יג) לבביה. לבו מלב אנוש ושנו: יחלפון. יעברו כמו הגשם חלף הלך לו: (יד) בגזרת. ככה גזרו שהם משרתי השם כאשר צוה ומאמר קדושים זאת והשאלה למה זה בעבור שידעו החיים כי העליון הוא השם שליט במלכות אנשים השפלה ולאשר ירצה יתננה ושפל אנשים יקים עלה: (טו) דנה. כך אמרתי לדניאל: (טז) אדין. אשתומם. השתומם שעה אחת: מרי. אדוני: לערך. כמו ויהי ערך וזה דרך מוסר עם המלך וי"א כי לבו לשם ואין צורך כי נכון הוא כמשמעו: (יז) אילנא. אמר ר' ישעיה כי וחזותיה מלשון חזה שהוא נראה וככה קרן חזות וא"כ איך יפרש ותעלנה חזות ארבע תחתיה: (יח) ועפיה. והפסוק

ימטא לשמיא. הגיע השמים: (ט) עפיה שפיר. ענפיו נאים: ואנבה שגיא. פריו רב: מזון לכלא ביה. וכדי מזון לכל בריה היה בו: תטלל. לשון צל: ידורון. ל' מדור ולינה: יתזין. ל' מזון: (י) חזה הוית. רואה הייתי: ואלו עיר וקדיש. הוא מלאך שהוא ער לעולם וקדוש: (יא) קרא בחיל. צועק בכח: גודו אילנא. קוצו האילן: אתרו עפייה. הסירו והפילו ענפיו: ובדרו אנבה. הפיצו פריו: תנד חיותא מן תחתוהי. ינודו החיות מתחתיו: (יב) ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו. אך עיקר שרשיו הניחו: ובאסור די פרזל ונחש. כלו' תנו רגליו בכבלי ברזל כשם שעושין לסוס שמניחין אותו באפר כך כבלוהו בכבלים: בדתאא. בעשב השדה כלו' באותו שלא יזוז משם: יצטבע. והא שרוי תמיד ל' טבילה: חלקה. חלקו: (יג) ושבעה עדנין. ז' שנים: והלפו עלוהי. יעברו עליו בגזרה זו: (יד) שאלתא. גזרה וע"י שנמלכין בהקב"ה קודם שיגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא: (יד) עד דברת. כמו למען: די ינדעון חייא. שידעו כל החיים: ולמן די יצבא. למי שירצה: (טו) פשרא. פתרונו: ואנת כהל. ואתה יכול: (טז) אדין דניאל אשתומם. שתק: ורעינהי. ומחשבותיו יבהלוניה. שהיה ירא לפתור לו החלום: מרי. אדוני. אמרו רבותינו מארי חלמא לשנאך קדש הוא תלה עיניו להקב"ה ואמר חלום זה יתקיים על שונאך זה וא"ת לנבוכדנצר אמר

רבינו סעדיה גאון

בארץ ישראל בעבור הארץ במחילת העולם: (ח) ימטא לשמיא. על שאמר בלבו אעלה על במתי עב: והזותיה. ומראהו: (ט) עפיה שפיר. כמו מבין עפאים יתנו קול כלומר ענפיו הם השלטונים בלו ישיב: ואינביה. פירותיו מפרי הארץ מתרגמינן אוכלא דארעא הם שאר העם. ד"א והזותיה לסוף כל ארעא הם הלגיונות שלו שמכבין כל הארץ: ומזון לכלא ביה. שהכל מתפרנסין מתחת ידו: תטלל חיות ברא. העכו"ם שבה"ל שדומין לחית השדה: ולצפרי שמיא. הם ישראל שדומין לעוף השמים: יתזין. לשון מזון ועל דעתי מאחר שאמר ומזון לכלא ביה מה צורך לומר ומיניה יתזין כל בישרא אלא ממנו מסיקין ודולקין ואופין כל בני בשר כמו למזא לאתונה: (י) ואלו עיר וקדיש. והנה בת קול מתעוררת מן הקדש מן האויר ויורדת לקוץ האילן. פ"א עיר וקדיש מלאך הכוז וקדיש. עיר מחריב וכן ערו ערו: (יא) קרא בחיל. ואותו מלאך היה קורא בכחו ואמר גודו אילנא קצצו האילן כמו ויתגודדו כמשפטם גודו אילנא הוא המלך: וקיצו ענפוהי. הענפים הם גדולי מלכות: אתרו עפיה. כמו ימרט ראשו מתרגמינן יתר שער רישיה כי ישל זיתך מתרגמינן ארי יתרון זיתך. עפים הם הענפים הקטנים והם פרי הארץ ואמרו אנשי לבב ענפוסי הם ענפים ממש עפים הם העלים ומבין עפאים יתנו קול מבין עלים שבאילנות: ובדרו אינביה. ויפץ מתרגמינן ובדר נפלו פירותיו הם הכוהנים: תנד מתחותוהי. הנוד והטלטל מתחת מלכותו גלות כל עכו"ם הדומים לחית השדה: ולציפרי שמיא. הם גליות ישראל ויהודה ממנו מתפזרין: (יב) ברם עיקר שרשוהי. זו היא ובתי והפילו הכי ובאסור די פרזל ונחש שכפפתם סריסי המלך והרגום בברזל ובאסור בלביעות כמו הוסרי לגבן. ד"א ובמאמר כבלי נחשת וברזל: בדתאא. בדשא השדה: יצטבע. יכובס כמו יכבס מתרגמינן יצבע: ועם חיותא חלקה. שהי' חלקו עם חיות ובהמות והיו מרביצין אותו כדכתיב ועשב כבהמות יטעמון שנעשה נבוכדנצר החן לבהמות ואוכל עשב כמותם: טרוד. טריד: (יג) לבבה מן אנשא ישנון. שהוסר ממנו לב אנוש ונטפס לבו כבהמה: שבעה עדנין. שבע שנים: (יד) בגזירת עירין. מלאכי אף והימה הקדושים שגוזרין מפי הקב"ה: עד דברת. למען: למן די יצבא. למי שירצה יתנה מתרגמינן יצבי: ושפל אנשים. הוא נבוכדנצר שהוא קצר ושפל קומה וע"א בגזירת המלאכים כל דבר ודבר. ובמאמר קדושי שמים שבאולין מן הקב"ה והוא גוזר והם מכריזים בעולם: (טו) אשתומם. שתק ונאלם כשעה אחת כמו ז' ימים משמים בתוכם ומחשבתו הבהילתהו: מרי

מצודת ציון

ועל שם זה נקרא הגזלן אנס: (ט) עפיה. העלין כמו מבין עפאים (תה' קד): (י) עיר. מלאך המתעורר והוא מלשון ערו ערו (תה' קלז): (יא) גדו. כרתו והוא קרוב מלשון מקמים גדעו (ישעיה ט): אתרו. ענין הפלה והשלכה כמו ראה ויתר גוים (חבקוק ג): (יד) שאלתא. הוא ענין גזירה ע"ש כי נעשה בשאלת פי ה': עד דברת. כמו על דברת. ור"ל בעבור: (טז) אשתומם. ענין שממון ושתיקה כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג): לערך. לשונאך כמו ויהי עריך (ש"א כח):

יטעמון

מצודת דוד

וקומתו הגיע עד השמים ומראהו היה נראה לסוף כל הארץ: (ט) עפיה. העלין שבו היו נאים ויפים ופירותיו היו מרובים והיה די בהם לזון ולכלכל את כל הבריות: תחתוהי. תחתיו חסו בצלו חיות השדה ובענפיו יקננו עוף השמים ומפירותיו היו נזונים כל הבריות: (י) חזה. רואה הייתי במראית ראשי בהיותי ישן על משכבי: ואלו. והנה מלאך מעריב והוא קדוש ירד מן השמים: (יא) בחיל. בכח ובהרמת קול: גודו. כרתו האילן וקצצו ענפיו והפילו עליו ופזרו פירותיו: תנוד. ינודו החיות מתחתיו והעופות ינודו מן ענפיו: (יב) ברם. אבל עיקר שרשיו הניחו בארץ ויהיה אסור ומקושר בקשורי ברזל ונחושת בעשב של השדה לבל יזוז ממקומו: יצטבע. יתכבס בטל השמים. ועם חיותא. עם החיות יהיה חלקו בעשב השדה לאכול בהם חלק כחלק: (יג) לבבה. לבבו ישתנה מלבב אדם ויותן לו לבב חיה ושבעה שנים יעברו עליו להיות כן: (יד) בגזרת. הדבר נגזר בגזרת המלאכים המהירים העושים דין המקום: שאלתא. הגזרה ההיא עשויה במאמר המלאכים הקדושים והיא היא וכפל הדבר במ"ש: עד דברת. בעבור אשר ידעו כל החי אשר העליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה: ושפל. וכאשר ירצה יעמיד על המלוכה אדם שפל ופחות מן האנשים: (טו) דנה. זה החלום ראיתי אני המלך נ"נ: ואנתה. ואתה אמור הפתרון בעבור אשר כל חכמי מלכותי לא יכלו להודיע לי הפתרון אבל אתה תוכל על אשר רוח אלהים קדושים בך: (טז) אשתומם. עמד משתומם ובמחשבותיו נבהל כערך שעה א' ומחשבותיו הבהילו אותו: חלמא. החלום והפתרון אל יבהילו אותו וכאומר הלא לא עליך המה: מרי. אדוני החלום יתקיים

בה תתוהי תדור חיות ברא ובענפוהי ישכנן
צפרי שמיא׃ יט אנתה־הוא מלכא די רבית יתיר ס' יתיר ו' ופתח
ותקפת ורבותך רבת ומטת לשמיא ושלטנך ל'
לסוף ארעא׃ כ ודי חזא מלכא עיר וקדיש נחת ׀
מן־שמיא ואמר גדו אילנא וחבלוהי ברם עקר
שרשוהי בארעא שבקו ובאסור די־פרזל ונחש ב'
בדתאא די ברא ובטל שמיא יצטבע ועם־ ב' וכתיב א'. ל'
חיות ברא חלקה עד די־שבעה עדנין יחלפון נ' כתיב א'
עלוהי׃ כא דנה פשרא מלכא וגזרת עליא היא י'. עלאה ק'
די מטת על־מראי מלכא׃ כב ולך טרדין מן־ יתיר א' ח' ר"פ דמיין
אנשא ועם־חיות ברא להוה מדרך ועשבא ל' כתיב ה'
כתורין ׀ לך יטעמון ומטל שמיא לך מצבעין
ושבעה עדנין יחלפון עליך עד ׀ די־תנדע די־ עלך ק'
שליט עליא במלכות אנשא ולמן־די יצבא עלאה ק'
יתננה׃ כג ודי אמרו למשבק עקר שרשוהי די
אילנא מלכותך לך קימה מן־די תנדע די
שלטן שמיא׃ כד להן מלכא מלכי ישפר ג' חסר. ל'
עליך וחטיך בצדקה פרק ועויתך במחן ענין לד ק' אך ק'
הן תהוה ארכא לשלותך׃ כה כלא מטא על־ ג' כתיב ס'. ל' ול'. ס'. ס'
נבוכדנצר מלכא׃ כו לקצת ירחין תרי־עשר ב'
על־היכל מלכותא די בבל מהלך הוה׃ כז ענה ב' בליש"א ב' כתיב ס'
מלכא ואמר הלא דא־היא בבל רבתא די אנה
בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי׃ ל'. ל'. ל'
כח עוד מלתא בפם מלכא קל מן־שמיא נפל ל'
לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותא עדת מנך׃ ל'
כט ומן־אנשא לך טרדין ועם־חיות ברא מדרך סימן

שישרתנה מאיילא וסי' נמסר לעיל בסיפרא בהאי סימן ובסדר פנחס : תהוה ג' כתיב ה' וסי' מלכו פליגא תהוה. מן קצת מלכותא תהוה תקיפא. תהוה ארכא לשלותך: כלא ג' וסי' מתרק וחשל כלא: כלא מטא על נבוכדנצר מלכא. לדריוש מלכא שלמא: מטא ג' חד כתיב א' וסי' כלא מטא. ועד עתיק יומין. וזמנא. קדמא כתיב א': עדת ב' קמצים וסימן וריח נור לא עדת: מלכותא עדת מנך. וכל קריי' פתח עדת ישראל עדת ה' ואינון מן שיטה חלופין כל קריאה חדא מלה וכל ספר חלוף לה' וסי' נמסר במסרה רבתא בערך חלף בס"ד: על נבוכדנצר ב' דסמי' וסימ' כלא מטא. בה שעתא מלתא ספת. ותרין אל נבוכדנצר וסימן ביד אלעשה בן שפן. וירדפו חיל כשדים. ואינון חד מן ב' זוגין תרין אל

תולדות אהרן בצדקה פרוק. סוטה כ ב"ב ד י : לקצת ירחין. סוטה יח :

אמר וכלא ישראל שונאו אפשר שיקללם: לערך. לשונאך כמו ויהי ערך (שמואל א כה): (כא) די מטת על מארי מלכא. אשר הגיע על אדוני המלך: (כב) ולך טרדין מן אנשא. ואותך יטרדו מבני אדם: לך מצבעין. אותך יטבלו: ושבעה עדנין יחלפון עלך. יש לומר גמול בה"מ שהחריב שנבנה בשבע שנים: (כג) ודי אמרו וגו'. אשר אמרו להניח שרשוהי של אילן והוא הפתרון מלכותך לך קיימה המלכות עומדת לך סופך שתשוב לך מלכותך: מן די תנדע די שליטין שמיא. מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם: (כד) להן מלכא. באמת אתה מלך שמע לעצתי: מלכי. עצתי כמו איעצך אמלכינך: ישפר עלך. עצתי תיטב בעיניך לשמוע מלי: וחטאך בצדקה פרוק. וחטאתך בצדקה פרוק מעל צוארך: ועויתך במחן ענין. ועונותיך פרוק בחנינת עניים: הן תהוה ארכא לשלותך. אולי תהא שהות לשלותך שלא תמהר הרעה לבא: ומה ראה דניאל להשיא עצה טובה לנבוכדנצר ראה ישראל עניים שפלי גולה מחזירין על הפתחים והשיאו עצה לפרנסם אמר לו אלו עניים שהגליתם רעבים הם פרנסם וכן עשה פתח אוצרותיו והיה מפרנסם כל י"ב חדש: (כה) כלא מטא. כל הפתרון הגיע על נבוכדנצר: (כו) מהלך הוה. הולך היה: (כז) הלא דא היא. שמע עניים באים על הפתח וצועקים אמר מה קול ההמון הזה באזני אמרו לו עבדיו אלו העניים שקבעת להם עת פרנסת' אמר הלא דא היא בבל רבתא וגו' ואלמלא ביזבזתי אוצרותי לפרנסת עניים מהיכן הייתי בונה כל הפלטרין הללו מעתה איני מפרנסם כך דרש רבי תנחומא: וליקר הדרי. ולכבוד תפארתי: (כח) עוד מלתא בפום מלכא עדת מנך. סרה ממך:
טרדין

והפסוק אחריו אין צריך פירוש: (כא) דנה. הוא הפתרון כאשר נאמר לך: (כד) פירוש מלכי. עצתי וכמוהו וימלך לבי עלי: פרק. גאל כמו ויפרקנו מצרינו: במחן ענין. לחון עניים. הן יהיה אריכות לשלותך. או כמו ארוכה לשגגתך: (כה) כלא. הכל בא והגיע כן כתב בספר ואל תתמה שלא כתב עלי רק על נבוכדנצר כמו וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל והוא המספר וככה מהלך הוה גם ענה מלכא כאילו אמר עניתי וכן בפום מלכא: (כח) עדת. סרה ועברה מעליך אין לי דעת לדעת אלו השבעה מה הם אם ימים או שבועים או חדשים או שנים ולהיותם ימים או שבועים אין נכון בעבור שכ' עד די שעריה כנשרין רבה והגאון אמר שהם חדשים ולפי דעתי שהם שנים כמו עדן ועדנין ופלג עדן ואל יעלה על לבך שנבוכדנצר שב בהמה זכר או נקבה כי אין כתוב רק שישכון עם החיות ויאכל עשב כמוהם וטעם ולבב חיות שתסור דעתו והיא דעת הנשמה והנה נסור חכמת הנשמה שב לבו ונשאר כלב חיה והעד על כל זה שאמר באחרונה עיני לשמיא נטלית ומנדעי יתוב עלי ואני ראיתי אחד מחברינו נאמן רוח והגיד לי שהיה באי אחת שהיא סרדני"א והנה ערל אחד יצא וברח מאבותיו כי סרה דעתו והשתגע והיה עם האיילים שנים רבות והוא הולך על רגליו וידיו כמוהם והנה הלך מלך האי לצוד צידה ולקח איילים רבים ונלקח הערל השוטה שחשב שהוא איל ובאו אבותיו והכירוהו ודברו אליו ולא ענה ונתנו לפניו לחם לאכול ויין לשתות ולא אבה ונתנו לו עשבים עם האיילים ואכל ובחצי הלילה ברח לאיילות השדה:
ודי

רבינו סעדיה גאון

מרי הלמא לערך. לשונאך כמו ויהי ערך ומלאו פני תבל ערים וכך אמר דניאל מרי רבון כל העולמים השלום יחול על נבוכדנצר אויבך: (יט) די רבית ותקפת. אשר גדלת ותקפת: ורבותך רבת ומטת. וגדולתך גדלה והגיעה: (כב) ולך טרדין. מלאכי אף וחימה: ומטל שמיא לך מצבעין. במצבעין מעליך הבגדים שיצטבע גופך מטל השמים שתלך ערום ויחף והגשם והטל יורדים עליך: (כג) מן די תנדע. למען תדע ששולטן מן השמים ועל פי הבורא השולטנות: ושבעה עדנין. יש פותרין אותן לחדשים ומהן לשנים ומהן לשבועות: (כד) מלכי ישפר עליך. עצתי תיטב עליך איעצך מתרגמינן אימלכינך: וחטאך. טעבית בצדקה תפדה: ועויתך במחן ענין. ועונותיך תפדם בחנינות עניים. פ"א ועויתך במתן ענין ועונותיך במכות מרדות ובתעניות כמיחן כמו והפילו השופט

מצודת דוד

בשונאך והפתרון באויביך והוא כפל ענין במ"ש: (יז) אילנא. האילן אשר ראית אשר גדל ונתחזק וקומתו הגיע עד השמים ומראהו היה נראה לכל הארץ: (יח) ועפיה. ועליו היו נאים ויפים ופירותיו מרובים והיה די בהם למזון כל הבריות תחתיו היו דרים חית השדה ובענפיו שכנו עופות השמים: (יט) אנת. ר"ל האילן הזה מרמז עליך כי דמית לו אשר נתגדלת ונתחזקת: ורבותך. גדולתך נתגדל בכל עת והגיע עד השמים וממשלתך באה עד קצות הארץ: (כ) ודי. ואשר ראה המלך מלאך מחריב וקדוש ירד מן השמים ואמר כרתו האילן והשחיתו אותו אבל עיקר שרשיו הניחו בארץ ויהיה מאוסר ומקושר באסור ברזל ונחושת בעשב של השדה ובטל השמים יכובס ועם חית השדה יהיה חלקו עד אשר יעבור עליו שבע שנים: (כא) דנה. אתה המלך הנה זאת הוא הפתרון דברים כמשמען כי כן יבא עליך וגזרת העליון היא אשר הגיעה על אדוני המלך: (כב) ולך. ואותך יגרשון מן אנשים ועם חית השדה יהיה מושבך ויאכילו אותך עשב כמו הבקרים ובטל השמים יכבסו אותך ושבעה שנים יעברו עליך בגזרה זו עד אשר תדע אשר העליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה: (כג) ודי. ואשר נאמר להניח עיקר שרשיו של האילן הדבר הזה יורה וירמז שהמלכות יתקיים לך ותשוב למלוך מן העת אשר תכיר ותדע אשר מושל היושב בשמים: (כד) להן. כאומר אין לך מנוס מן הגזרה הזאת רק אתה המלך עצתי תהיה נאה ויפה עליך ועשה זאת פדה חטאך בצדקה ועונך בחנינת עניים והוא כפל ענין במ"ש: הן. הנה בזה תהיה אריכת זמן להשלוה אשר אתה בה ויקיים הדבר באחרית הימים: (כה) כלא. גם זה מדברי ההגדה עד סוף הענין ואמר באגרתו הנה כל הפתרון הזה הגיע על נ"כ המלך וכמו שמספר והולך (ואף שנבוכדנצר עצמו כתבו לא אמר כמדבר בעדו כ"א כאחר המדבר וכן דרך המקרא כמ"ש וישלח וגו' ואת שמואל (ש"א י"ב) עם כי שמואל היה המדבר לא אמר ואותי): (כו) לקצת. לסוף שנים עשר חודש על היכל המלך אשר בבבל היה נבוכדנצר הולך ומטייל: (כז) ענה. הרים המלך את קולו והיה מתפאר בעצמו ומתיהר ואמר הלא זאת היא בבל הגדולה אשר אני בניתי אותה להיות בה בית מלכות: בתקף. הנה בניתי אותה בחוזק כחי לא בעזר זולתי ואף רק לכבוד תפארתי בניתי אותה לא לצורך מה להשגב בה מפני האויב כי ידי משלה לי: (כח) עוד מלתא. עוד היה הדבר בפי המלך ולא גמר עדיין דבריו אז ירד קול

מצודת ציון

(כב) יטעמון. מלשון טעימה ואכילה: (כד) מלכי. עצתי כמו וימלך לבי עלי (נחמיה ה):
יכטון

מן

עשבא כתורין לך יטעמון ושבעה עדנין יחלפון
עליך עד די תנדע די־שליט עליא במלכות לדק׳ אהק׳
אנשא ולמן די־יצבא יתננה: ל בה שעתא
מלתא ספת על־נבוכדנצר ומן־אנשא טריד ל׳. כ׳ דסמי׳
ועשבא כתורין יאכל ומטל שמיא גשמה
יצטבע עד די שערה כנשרין רבה וטפרוהי
כצפרין: לא ולקצת יומיא אנה נבוכדנצר עיני לשון סקודם כקמן
לשמיא נטלת ומנדעי עלי יתוב ולעליא ברכת ל׳. ל׳. אה ק׳
ולחי עלמא שבחת והדרת די שלטנה שלטן
עלם ומלכותה עם־דר ודר: לב וכל־דארי ארעא דיירי ק׳
כלה חשיבין וכמצביה עבד בחיל שמיא ודארי ודיירי ק׳
ארעא ולא איתי די־ימחא בידה ויאמר לה מה
עבדת: לג בה־זמנא מנדעי יתוב עלי וליקר ל׳ וס׳ בעינן
מלכותי הדרי וזיוי יתוב עלי ולי הדברי
ורברבני יבעון ועל־מלכותי התקנת ורבו
יתירה הוספת־לי: לד כען אנה נבוכדנצר
משבח ומרומם ומהדר למלך שמיא די כל־ ל׳. כ״ע
מעבדוהי קשוט וארחתה דין ודי מהלכין
בגוה יכל להשפלה:

ה א בלשאצר מלכא עבד לחם רב
לרברבנוהי אלף ולקבל אלפא חמרא שתה:
ב בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני ל׳ וה׳ מיני דסכת
דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן־
היכלא די בירושלם וישתון בהון מלכא
ורברבנוהי שגלתה ולחנתה: ג באדין היתיו
מאני דהבא די הנפקו מן־היכלא די־בית אלהא
די בירושלם ואשתיו בהון מלכא ורברבנוהי ל׳ וה׳ אשתיו
שגלתה ולחנתה: ד אשתיו חמרא ושבחו לאלהי

ותרין על וסי׳ נמסר במסרא רבתא בערך אל בס״ד: מה עבדת חד מן ז׳ קמצים דסמיך לח״ע וסי׳ מה חטאתי כי דלקת. הכר מה עמדי וקח לך. ויאמר חואל כי מה עבדך הכלב. ואמרתם על מה על כי העיד. ומה חשחן אנחנא. ויאמר לה מה עבדת. כי מה חפצו בביתו. וכל שאינן סמוכין לחי״ת ועי״ן דכו׳ במ״ד מה בסגול וכל מה בסגול הבא אחריו בתג או במשרת אות של אחריו רפויה כמו מה לידידי אבל מה דארמית ודניאל ועזרא קמוצין: בגוה ה׳ בלישנא וסימ׳ תבכה נפשי מפני גוה. כי השפילו ותאמר גוה. וגוה מגבר יכסה שלף ויצא מגוה ודי מהלכין בגוה: כל לישן ארמית דהבא קדים לכספא במ״ד כספא קדים לדהבא וסימן נמסר לעיל בסיפרא סי׳ ב׳:

תולדות אהרן שעריה כנשרין. נזיר ג: דארי ארעא. יומא כ: לקבל אלפא. מגלה יב:

(לד) ודי מהלכין בגוה. גאוה כמו השפילו ותאמר גוה: (א) בלטשצר. עבד לחם רב. עשה מאכל: ולקבל אלפא. נגד שרים אלף הפך משפט המלכים: (ב) בלשצר. בטעם חמרא. זאת היתה עצת היין ששתה והשתכר: שגלתיה. כמו והשגל יושבת אצלו והיא הגבירת המוכנת למשכב המלך וככה תשגלנה והוא המשכב: ולחנתיה. פלגשיו

(כט) טרדין. לשון גירושין. (ל) ספת. הגזרה כלתה עליו: גשמה. גופיה: שערה כנשרין רבה. שערותיו ככנפי נשרים גדלו על כל גופו: טפרוהי כצפרין. וצפרניו כצפור: (לא) ולקצת יומיא. לקץ הימים שקבעו לו לסוף ז׳ השנים: נטלת. נשאתי: ומנדעי עלי יתוב. ודעתי עלי חזרה: ולעלאה ברכת: ואת העליון ברכתי: (לב) כלה חשיבין. רבותינו אמרו האי הירגא דיומא לא שמיה אבק הגרגר בשמש: וכמצביה עבד בחיל שמיא. וכרצונו עושה בצבא השמים: ולא איתי די ימחה בידיה. ולא יש שימחה בידו: (לג) ביה זמנא. באותו זמן: וליקר מלכותי הדרי. ולכבוד מלכותי חזרתי: וזיוי. ותואר פני: ולי הדברי ורברבני יבעון. ואותי יועצי ושרי היו מבקשים ומפלים שאשוב: התקנת. הוכנתי: ורבו יתירה הוספת לי. וגדולה יתירה מן הראשונה נתוספת לי. אמרו רבותינו שרכב על ארי וקשר תנין בראשו: וארחתה דין. ודרכיו משפט: ודי מהלכין בגאוה יכול להשפיל: (א) בלשאצר מלכא. בנו היה ומלך לאחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכדנצר וגם (הוא) היה בנו של נבוכדנצר: עבד לחם רב. עשה סעודה גדולה מצינו בספר יוסיפון שנלחם בויום עם דריוש המדי וכורש ונצח המלחמה ולערב עשה משתה כמו שנבא עליו ישעיה ערוך השלחן צפה הצפית אכול ושתה קומו שרים וגו׳ שבתוך המשתה חזרו אויביו ונלחמו על העיר ולכדוה: ולקבל אלפא חמרא. כנגד אלף איש היה שותה יין: (ב) אמר בטעם חמרא. אמר בעצת היין שנשתכר: להיתיה. להביא: די הנפק. שהוציא: שגלתה. לשון מלכה כלשון ארמי כמו (נחמיה ב) והשגל יושבת אצלו: היתיו

רבינו סעדיה גאון

השופט והכהו לפניו והוא מלקות ענין הם עינוי נוס ותענית כלומר במלקות ובתענית יכופרו: הן תהוה ארכא לשלותך. תהיה תעלה וימים ארוכים לשלותך: (כה) כלא מטא. הוא בעצמו נבוכדנצר כתב באגרתו כן כלומר הכל הגיע ובא עליו אלא לקצת ירחין תרי עשר הוא כתבן באיגרת מספר באיגרת: (ל) ספת. הגיעה: ועשבא כתורין. אל תאמר שהוא נעשה תאור או ערוד אלא נשתטה ונעשה בער כבהמה ומן הלכלוך והזיעה והלואה גדלו שערותיו כנוצה של נשרים וצפורניו כצפורני פרס עוזניה שדורסין בצפורניהן: (לא) ולעילאה ברכת. ולעליון ברכתי כלומר הצדיק עליו את הדין: (לב) וכל דארי ארעא כלא חשיבין. כלא היו הן חשובין. ויש שפותרין כלא הוא הפירפור הנראה בעין זריחת השמש כאילו פורחין בו כאוירו פירורין דקין כעפר והוא אינו דבר נתפש והולך לו ובטל עם השמש ואין בממשו כלום כן כל דיירי הארץ לפני הבורא: וכמצבייה. וכרצונו: די ימחא בידיה. שיכעל בידו: (לג) ורבו. וגדולה: (לד) ודי מהלכין בגוה. בגאוה: יכול להשפלה. ימוד לנס

מדת השפלה כנגד מדת גאותם וימדו בעומר מתרגמינן וכלו בעומרא ויש שפותר יכלה וישפיל ועוד יוכל להשפיל: (א) לחם רב. משתה גדול כמו לכו לחמו בלחמי ולמה גרע טי״ת מן בלשאצר ולא קרא אותו בלטשאצר מפוס ששלח יד בכלי בית ה׳ ופתרון בלשאצר בלא אוצר מהפש אוצר ויהפש מתרגמינן ובלש וכן כתוב באדין סיתיו מאני דסבה אותו היום נלחם עם כורש ודריוש הנריש על בבל ואז נצח וחזר בשמחת לבו ועשה סעודה לשריו ולגבוריו וכנגד אלף איש היה שותה יין ואותו היום סוף שבעים שנה של גלות בבל ואז אמר בלבו מאחר שלא נגאלו שוב אינן נגאלין ואז צוה להביא כלי בית ה׳ ואמר בטעם היין שנשתכר כנגד אלף גבוריו וצוה להביא כלי כסף וכלי זהב שהביא נבוכדנצר אביו מן ההיכל שבירושלם לשתות בהן יין המלך ושריו: (ב) שגלתיה. אשתו ששכב עמה כדכתיב ישגלנה וקרינן ישכבנה ואית דאמרי כלבתא שהיתה חביבה עליו כשגל כאשת משכב חיקו: ולחנתיה. ופילגשיו ולבני הפילגשים מתרגמינן ולבני לחינתא: (ד) אשתיו. שתו: נסכו

מצודת ציון

(לג) יבעון. ענין שאלה ובקשה כמו אם תבעיון בעיו (ישעיה כא): (לד) בגוה. כמו בגאוה ודוגמתו כי השפילו ואמר גוה (איוב כב): (א) לחם רב. כל סעודה קרויה ע״ש הלחם: (ב) שגלתה. היא

מצודת דוד

מן השמים ואמר לך נאמר אתה ר״ל המלך דע אשר המלוכה עברה וסרה ממך: (כט) ומן אנשא. מן אנשים יגרשו אותך ועם חית השדה יהיה מושבך ויאכילו אותך עשב כמו הבקרים ושבע שנים יעברו עליך בגזרה זו עד אשר תדע אשר העליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יתן אותה: (ל) בה שעתא. בעת ההיא כלה הדבר לבא על נבוכדנצר כי נשתבש דעתו ונתגרש מעצמו למקום החיות לשבת עמם: ומן אנשא. מעצמו נתגרש מן אנשים ואכל עשב כבקרים וגופו נתכבס מטל השמים כי ישב מבלי מחסה: עד די. עד אשר נתגדל שערו ככנפי נשר וצפרני ידיו ורגליו כצפרני עופות הדורסים כי מרוב הלחות והלכלוך היו גדלים והולכים: (לא) ולקצת. ולסוף השנים שקבעו לו והם שבעה שנים כמ״ש למעלה: אנה. אני נבוכדנצר נשאתי את עיני אל השמים כי במשך שבעת השנים לא הכיר בעצמו מי הוא כי לא היה לו בינת אדם ובכלות הזמן התחילה דעתו לחזור אליו מעט מעט ואז הכיר בעצמו מי הוא והרגיש בדבר ונשא עיניו אל השמים לשאול עזרה מה׳: ומנדעי. ר״ל שאלתי מה׳ אשר ישיב עלי הדעה והחכמה שהיה לי מאז: ולעלאה. ולהעליון ברכתי ולחי העולמים שבחתי ופארתי אשר ממשלתו ממשלת עולמים ומלכותו עם כל הדורות ר״ל בזמן כל הדורות: (לב) וכל דיירי. כל יושבי ארץ כלא דבר המה חשובים למולו וכחפצו עושה בצבא השמים ושוכני ארץ ולא יש מי אשר ימחה בידו ויאמר לו מה עשית הלא לא נכון הדבר: (לג) בה זמנא. בעת ההיא כאשר ברכתי לה׳ אז שבה עלי הדעה שהיה לי מאז וחזרתי לכבוד מלכותי וזוהר פני שבה עלי ויועצי ושרי שאלו ובקשו לי למשול בהם כמאז: התקנת. הוכנתי על מלכותי וגדולה יתירה ומרובה נתוסף לי: (לד) כען. גם זה מדברי האגרת שאמר עתה אני נ״נ משבח ומרומם ומפאר למלך השמים אשר כל מעשיו אמת ודרכו בדין ואשר הולכים בגאוה ורוממות יכול הוא להשפיל: ה (א) בלשאצר. הוא היה בן אויל מרודך בנו של נ״נ ומ״ש בענין נ״נ אבוהי וכן ואנת ברה כי אבי האב נקרא אב ובן הבן נקרא בן: עבד. עשה סעודה גדולה לאלף שריו על כי ביום ההוא נצחו את מחנה דריוש: ולקבל. המלך שתה יין מול אלף שריו כמו כולם יחד: (ב) בטעם. בעצת השכרות היין אמר להביא את כלי הזהב והכסף אשר הוציא נ״נ אביו מן ההיכל אשר בירושלים: וישתון. ויהיו שותין בהם המלך ושריו והמלכה ופלגשו: (ג) באדין. אז הביאו כלי הזהב אשר הוציאו מן ההיכל של בית אלהים אשר בירושלים ושתו בהם המלך ושריו והמלכה ופלגשו ולנקר לא זכר כלי כסף כי מעטו יותר: (ד) אשתיו. שתו יין ושבחו לאלהי זהב וכסף. וכו׳ ר״ל לעבו״ס אלהים

דהבא וכספא נחשא פרזלא אעא ואבנא: ה בה־
נפקה ק׳ שעתא נפקו אצבען די יד־אנש וכתבן לקבל
ל׳. ל׳ נברשתא על־גירא די־כתל היכלא די מלכא
ל׳ וח׳ בסס ומלכא חזה פס ידא די כתבה: ו אדין מלכא
ל׳ ב׳.חס׳.ל׳ זיוהי שנוהי ורעינהי יבהלונה וקטרי חרצה
ל׳. ל׳ משתרין וארכבתה דא לדא נקשן: ז קרא מלכא
ל׳. דאיק׳ בחיל להעלה לאשפיא כשדיא וגזריא ענה
מלכא ואמר לחכימי בבל די כל־אנש די־
ל׳ כתיב ה׳ ב׳ כתיב ה׳ יקרה כתבה דנה ופשרה יחונני ארגונא ילבש
והמניכא ק׳ והמונכא די־דהבא על־צוארה ותלתי במלכותא
ו׳ יתיר ל׳ כמל׳ תיבותא ישלט: ח אדין עללין כל חכימי מלכא ולא־
כהלין כתבא למקרא ופשרא להודעה למלכא:
ה׳ בטע׳ בכיס׳ ט אדין מלכא בלשאצר שגיא מתבהל וזיוהי
ל׳ שנין עלוהי ורברבנוהי משתבשין: י מלכתא

לקבל מלי מלכא ורברבנוהי לבית משתיא
עלת ק׳ עללת ענת מלכתא ואמרת מלכא לעלמין חיי
ג׳ מ״ל בליש׳ יתיר ו׳. ל׳ אל־יבהלוך רעיונך וזיויך אל־ישתנו: יא איתי
גבר במלכותך די רוח אלהין קדישין בה וביומי
ל׳ ה׳ דגשים בתר יהו״א בלא בטל אבוך נהירו ושכלתנו וחכמה כחכמת־אלהין
השתכחת בה ומלכא נבוכדנצר אבוך רב
ל׳ חרטמין אשפין כשדאין גזרין הקימה אבוך
מלכא: יב כל־קבל די רוח יתירה ומנדע
ל׳. ל׳. ל׳ ושכלתנו מפשר חלמין ואחוית אחידן ומשרא
קטרין השתכחת בה בדניאל די־מלכא שם־
ג׳ כתיב ה׳ שמה בלטשאצר כען דניאל יתקרי ופשרה
ה׳ בטעם יהחוה: יג באדין דניאל העל קדם מלכא ענה
יתיר ה׳ מלכא ואמר לדניאל אנתה־הוא דניאל די־מן־
ל׳ בטעם לעיל בני גלותא די יהוד די היתי מלכא אבי מן־יהוד:

נפקה נפקו כתיב נפקת קרי בה שעתה נפקו אצבען והוא חד מן ח׳ מלין כתיב ו׳ בסו׳ תיבותא וקרי׳ ה׳ וסי׳ להשיבו ויקם אישה וילך. נפשו פרה למד מדבר. ואיו נביאיכם אשר נבאו. והיו על הנחל יעלה. נפקובה שעתה נפקו אצבען. אתעקרו משתכל הוית בקרניא. ונפלו ועל קרניא עשר די בראשה. יתגרו ובניו יתגרו ואספו: כתבה ב׳ כתיב ה׳ וסימן קרא מלכא בחיל. וכען העלו קד־י: עללין חד מן ד׳ מלין יתיר למ״ד במצעות תיבות׳ וסימן עללין באדין עללין חרטמיא. עללין אדין עללין כל חכימי מלכא. עללת מלכתא לקבל מלי מלכא: ולהלחם ויאמר המלך אל ציבא ׳ וחד חלוף קרי׳ למ״ד ולא כתיב וסימ׳ חי ובניהו בן יהוידע בן איש חי דשמואל: וחכמה כחכמת חד מן י״ח מלין דגשים בתר יהו״א בלא מבטל וסימ׳ כי גאה גאה. ידמו כאבן ה׳ מי כמוכה נאדר בקדש. כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. גלאתי כלכל ושמתי כדכד. וחכמה כחכמת אלהין. גדבריא דתבריא. וב׳ צ׳ קומו צאו מן המקום דלוט. קומו צאו מתוך עמי. וד׳ למ״ד ויאמרו לו חכמיו. ויאמרו לא כי ברחוב נלין. ייאמרו לא כי מלך. ויאמרו לו החרש דבני דן

תולדות אהרן כהלין כתבא. סנהדרין כב: רוח יתירא. פסחים קיג:

(ג) היתיו. הובאו: די הנפקו. שהוציאו: (ה) נפקו אצבען. יצאו אצבעות יד אדם מן השמים: לקבל נברשתא. למול המנורה אשר לפני השלחן ודגמתו במס׳ יומא עשתה נברשת של זהב: על גירא. על סיד טיח כותל הבית כמו (ישעיה כז) כאבני גיר מנופצות והוא דומה לסיד: (ו) זיוהי שנוהי. תאריו נשתנו עליו: ורעיונוהי. מחשבותיו: וקטרי חרציה משתרין. אזור חלציו נפתח שהיו מתניו מתרוקנין מחמת היראה וחגורו נפתח: וקטרי חרציה משתרין. נתרין: וארכובתה. וברכיו: דא לדא נקשן. מקישות ודופקות: (ז) בחיל. בכח: להעלה. להביא: כתבה דנא. מכתב זה: ארגונא ילבש. כמשפט הפרתמים: והמניכא. רביד ענק ותלתי במלכותא ישלוט. בשליש המלכות ימשול: (ח) עלין. נכנסין: (ט) שגיא מתבהל. הרבה מתפחד: משתבשין. נחפזין: (י) מלכתא לקבל מלי מלכא. המלכה כלפי ששמעה את דברי המלך ושריו לבית המשתה באה: (יא) איתי גבר. יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו: כחכמת אלהין. מלאכים: הקימיה. מנהו שר על כולם: (יב) כל קבל וגו׳. כלפי אשר רוח יתירה ודעת השכל יש בו והגדת חידות: ומשרא קטרין. גלוי כל סתר נמצא בו בדניאל:

פלגשיו והנה שתים רעות עשה ששתו הכל בכלי הקדש ושבחו לאלהי זהב עץ ואבן: (ה) בה שעתא. נברשתא. מנורה: על גירא. כאבני גיר והוא הסיד: כותל היכלא. כמו אחר כתלינו: פס ידא. חתיכת יד וככה יהי פסת בר גם כתונת פסים והכל נגזר מגזרת כי פסו אמונים והנה ראו ידים בלא גוף: (ו) וקטרי. קשורי חלציו כמעט היו מותרים: נקשן. כדמות משיקות אשה אל אחותה: (ז) והמניכה. רביד הזהב: ותלתי. ובשלישית המלכות ישלט: (ט) משתבשין. כמשמעו כאדם לא ידע מה לעשות: (י) מלכתא. י״א אשת נ״נ: (יא) נהירו כמו ונהורא: (יב) ואחוית אחידן. מגיד חידות ומתיר
תכול

רבינו סעדיה גאון

(ה) נפקו אצבען די אנש. זה גבריאל שנקרא איש שנא׳ והאיש גבריאל: לקבל נברשתא. נוכח הקלון. ד״א נברשתא כמו ששנינו הילני אמו עשתה נברשת של זהב תרין אמוראין פליגי עלה חד אמר מנורתא וחד אמר קונכיתא תרגום עקילס לקבל נברשתא לקבל למפרש והיינו עששית והאית דאמרי לקבל נברשתא עששית הדולקת משנה לשנה ופתרון נברשתא נר בר בתא: על גירא. על הסיד כמו אבני גיר מנופצות שהיה הסיד של גיר מטוח על הקיר ומלובן כמשפט היכל המלך: (ו) זיוהי שנוהי. זיוו ודמותו נשתנה: וקטרי חרציה משתריין. קשרי הליות שבמתניו נמהו וקשרתם מתרגמינן ותקטורינון מהניה מתרגמינן חרצין שהיו תוליות שבסדרם ושבמתניה מתפקקין ממנו: משתריין. ויפתח מתרגמינן ושרא: וארכובתיה דא לדא נקשן. וברכיו זו לזו מקישין ומכין כי כן מנהג בני אדם בעת פחדם מכין ברך אל ברך ארכובתיה כמו מארכובה ולמעלה נקשן כמו ישתקשקון ברחובות: (ז) ארגוונא. ארגמן מלבוש מלכים: והמניכא. רביד הזהב מתרגמינן מניכא דדהבא: ותלתי. ושלישית במלכות ישלוט: (ח) עללין. נכנסין: (ט) וזיוהי שניין. מראיו משתנין: משתבשין. לשון סיכסוך כמו שיבוש גייסות ואית דאמרי שיבושתא זה אמר בכה וזה אמר בכה ואין ממש בדבריהן ואית דאמרי מתביישין שלא יכלו לפרש: (י) מלכתא. אז באה המלכה כששמעה דברי המלך והשרים ונכנסה לבית המשתה ואמרה לו: (יא) איתי גבר. יש אדם במלכותך התחילה לספר בשבחו של דניאל: (יב) רוח יתירא. נבואה יתירה: ואחוית אחידן. והגדת דברי חידות ויש פותר אחידן לשון מסגר דברים נעלמים וסגורים ואת הדלת סגרו מתרגמינן וית דשא אחדו: ומשרא קטרין. מתיר דברים קשורים וסתומין: (יג) אנת הוא דניאל. וכי לא היה מכירו אלא אמר לו יש בך כח לפרש המכתב הזה ולקרותו: מן יהוד. מארץ יהודה:
השתכחת

מצודת דוד

אלמים העשוים מן הזהב ומן מאחת מאלה: (ה) בה שעתא. בעת ההיא יצא קבוצת אצבעות כשל יד אדם וכתבו מול המנורה על טיח הסיד של כותל ההיכל אשר למלך: ומלכא. והמלך ראה כף היד אשר כתבה: (ו) אדין. אז זוהר פני המלך נשתנה ומחשבותיו הבהילו אותו וקשרי פרקי עצמות מתניו הותרו ונפתחו מקשירתן והוא ענין גוזמא והפלגה: וארכבתיה. ברכיו היו מקישות ודופקות זה לזה מגודל החרדה והרתת: (ז) בחיל. בכח ובהרמת קול קרא ואמר להכניס את אשפיא וכו׳: די כל. אשר כל אדם אשר יקרא זה הכתב ויגיד לו הפתרון אזי ילבש מלבוש ארגמן ויושם על צוארו ענק ורביד הזהב וימשול בשליש המלכות: (ח) אדין. אז נכנסו כל חכמי המלך ולא יכלו לקרוא את הכתב ולהודיע למלך את הפתרון וכאומר אם לקרות לא ידעו איך א״כ יוכלו להודיע הפתרון: (ט) אדין. אז נבהל המלך הרבה מאוד וזוהר פניו נשתנה עליו עוד יותר והשרים היו משובשים ומבולבלים בדעתם מגודל ההרדה: (י) מלכתא. המלכה אל מול דברי חרדת המלך ושריו נכנסה לבית המשתה והרימה קולה ואמרה המלך לעולם יחיה אל יבהל אותך מחשבתך וזוהר פניך אל ישתנה: (יא) איתי. יש איש במדינת מלכותך אשר רוח אלהים קדושים בו ובימי אביך נמצא בו האורה ושכל וחכמה כחכמת אלהים: רב. שר על החרטומים וכו׳ העמידו: (יב) כל קבל. בעבור אשר רוח חכמה יתירה מרובה ודעת והשכל ופתרון חלומות והגדת חידות והתרת דברים קשורים וסתומים כל אלה נמצא בו בדניאל אשר המלך קרא שמו בלטשאצר וכאומרת אם לא היה נמצא בו כל הדברים האלה לא היה מסכים ע״י הבבנז לקראו בשם אלהיו: כען. עתה יקראו את דניאל והוא יגיד את הפתרון וכאומרת אולי יורה הדבר עוד על טובה ואף אם על רעה תדע להזהר: (יג) באדין. אז הובא דניאל לפני המלך: אנת. אתה הוא דניאל אשר מן בני
הגולה

מצודת ציון

היא המלכה המיוחדת לו למשכב המשגל: (ה) נברשתא. מנורה ובדרז״ל עשתה נברשת של זהב (יומא לז): גירא. סיד כמו כאבני גיר (ישעיה כז): פס ידא. כף היד ובדרז״ל שלשים בפיסת היד (אהלות פ״א): (ו) נקשן. ענין הכאה כמו מקשה תיעשה המנורה (שמות כה): (ז) ארגונא. ארגמן וכן וכארגון וכרמיל (דה״ב ב) והוא גם מין צבע חשוב: והמניכא. ענק רצוף בטבעות לתכשיט כי רביד הזהב (בראשית מא) ת״א מניכא דדהבא: (ט) משתבשין. ענין בלבול ושבוש הדעת: (יא) נהירו. האורה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג):
ונבוכיתך

יד וְשִׁמְעֵת עֲלָיךְ דִּי רוּחַ אֱלָהִין בָּךְ וְנַהִירוּ עלד ק'
וְשָׂכְלְתָנוּ וְחָכְמָה יַתִּירָה הִשְׁתְּכַחַת בָּךְ׃ טו וּכְעַן כ' ר"פ
הֻעַלּוּ קֳדָמַי חַכִּימַיָּא אָשְׁפַיָּא דִּי־כְתָבָה דְנָה כ' כתיב ה'
יִקְרוֹן וּפִשְׁרֵהּ לְהוֹדָעֻתַנִי וְלָא־כָהֲלִין פְּשַׁר־
מִלְּתָא לְהַחֲוָיָה׃ טז וַאֲנָה שִׁמְעֵת עֲלָיךְ דִּי־ כ' ר"פ יתיר י'
תִוכֻל פִּשְׁרִין לְמִפְשַׁר וְקִטְרִין לְמִשְׁרֵא כְּעַן הֵן תכול ק'
תִּוכֻל כְּתָבָא לְמִקְרֵא וּפִשְׁרֵהּ לְהוֹדָעוּתַנִי אַרְגְּוָנָא תכול ק'. ג'
תִלְבַּשׁ וְהַמְנִיכָא דִי־דַהֲבָא עַל־צַוְּארָךְ וְתַלְתָּא והמניכא ק' ל'
בְמַלְכוּתָא תִּשְׁלַט׃ יז בֵּאדַיִן עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר ה' כטעם
קֳדָם מַלְכָּא מַתְּנָתָךְ לָךְ לֶהֶוְיָן וּנְבִזְבְּיָתָךְ לְאָחֳרָן ל'. ח' מלין כטעם
הַב בְּרַם כְּתָבָא אֶקְרֵא לְמַלְכָּא וּפִשְׁרָא ג'. י' קמץ
אֲהוֹדְעִנֵּהּ׃ יח אַנְתְּה מַלְכָּא אֱלָהָא עִלָּיָא יתיר ס' עלאה ק'
מַלְכוּתָא וּרְבוּתָא וִיקָרָא וְהַדְרָא יְהַב לִנְבֻכַדְנֶצַּר ג'. י' חסר ו'
אֲבוּךְ׃ יט וּמִן רְבוּתָא דִּי יְהַב־לֵהּ כֹּל עַמְמַיָּא
אֻמַּיָּא וְלִשָּׁנַיָּא הֲווֹ זָאֲעִין וְדָחֲלִין מִן־קֳדָמוֹהִי דִּי־ זייעין ק'
הֲוָא צָבֵא הֲוָה קָטֵל וְדִי־הֲוָה צָבֵא הֲוָה מַחֵא ג' כתיב א' ל' כתיב א'
וְדִי־הֲוָה צָבֵא הֲוָה מָרִים וְדִי־הֲוָא צָבֵא הֲוָא כ' בכ' ליסנא ג'

ג'. ב' מ"ל. ג' מַשְׁפִּל׃ כ וּכְדִי רִם לִבְבֵהּ וְרוּחֵהּ תִּקְפַת לַהֲזָדָא
ל'. ל' וכתיב ס' הָנְחַת מִן־כָּרְסֵא מַלְכוּתֵהּ וִיקָרָה הֶעְדִּיו מִנֵּהּ׃
שויו ק' כא וּמִן־בְּנֵי אֲנָשָׁא טְרִיד וְלִבְבֵהּ ׀ עִם־חֵיוְתָא שַׁוִּי
ל' ומ"ל וְעִם־עֲרָדַיָּא מְדוֹרֵהּ עִשְׂבָּא כְתוֹרִין יְטַעֲמוּנֵּהּ
וּמִטַּל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ יִצְטַבַּע עַד דִּי־יְדַע דִּי־שַׁלִּיט
עלאה ק' אֱלָהָא עִלָּיָא בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן־דִּי יִצְבֵּא
עלה ק' יתיר ס' יְהָקֵים עֲלַיַּהּ׃ כב וְאַנְתְּה בְּרֵהּ בֵּלְשַׁאצַּר לָא
ל' הַשְׁפֵּלְתְּ לִבְבָךְ כָּל־קֳבֵל דִּי כָל־דְּנָה יְדַעְתְּ׃
ה' פסוקי' אית כהון זמ' מנין כג וְעַל מָרֵא־שְׁמַיָּא ׀ הִתְרוֹמַמְתָּ וּלְמָאנַיָּא דִי־
יתיר י'. יתיר ס'. יתיר י' בַיְתֵהּ הַיְתִיו קָדָמָיךְ וְאַנְתְּה וְרַבְרְבָנָיךְ שֵׁגְלָתָךְ
ד' וּלְחֵנָתָךְ חַמְרָא שָׁתַיִן בְּהוֹן וְלֵאלָהֵי כַסְפָּא
כ' וְדַהֲבָא נְחָשָׁא פַרְזְלָא אָעָא וְאַבְנָא דִּי לָא־חָזַיִן
וְלָא־שָׁמְעִין וְלָא יָדְעִין שַׁבַּחְתָּ וְלֵאלָהָא דִּי־
נִשְׁמְתָךְ בִּידֵהּ וְכָל־אֹרְחָתָךְ לֵהּ לָא הַדַּרְתָּ׃
כ'. כ' כד בֵּאדַיִן מִן־קֳדָמוֹהִי שְׁלִיחַ פַּסָּא דִי־יְדָא
ל' ור"פ וּכְתָבָא דְנָה רְשִׁים׃ כה וּדְנָה כְתָבָא דִּי רְשִׁים
ג' וכעינן מְנֵא מְנֵא תְּקֵל וּפַרְסִין׃ כו דְּנָה פְּשַׁר מִלְּתָא

ועשית קערותיו לדשנו . זד' יה קראתיה. יסר יסרני יה. ויאמרו לא יראה יה. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. כל עצמותי פלוגתא דבני אשר ובני נפתלי : וכען ב' ר"פ וסימ' הן על מלכא. וכען הועלו קדמי חכימיא אשפיא : להודעותני ג' ב' מ"ל וא' חסר וסי' לא יכלין פשרא להודעותני ואנת כהל. כען הן תכול כתבא למקרא. וכען הועלו קדמי חכימיא אשפיא : בתר' חסר : מרים ב' בתרי לישני וסי' כי מרים הם על כן קרא שמה מרה. די הוה צבא הוה מרים: ויקרא ג' ב' כתיב א' וחד כתיב ה' וסי' ותקפא ויקרא יהב לנבוכדנצר. והסגא ויקרא יהב. הנחת מן כרסא מלכותא ויקרה העדיו מנה. בתרא כתיב ה' : ואנת כ' ר"פ נסבין ו' ברישיה וסי' ואנת ברה בלשאצר . ואנת עזרא בחכמת אלהיך. ואינון חד מן י"ד זוגין מן ב"ב ר"פ נסבין ו' בריש תיבותא וסי' נמסר במס' רבתא במערכת אות הוי"ו בס"ד : כספא ודהבא כל לישן ארמי דהבא קדים לכספא במ"ד דקדים כספא לדהבא וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סוף סי' ב' : כתבא כלהון כתיב א' במ"ב כתיב ה' וסי' די יקרא כתבא דנא ופשרה. די כתבה דנה יקרון ופשרה להודעתני :

תולדות אהרן והמניכא. שבת ח : מרא שמיא. ר"ה ד מגלה יא : מנא מנא. סנהדרין כב :

ומתיר קשורים : (יח) אנת. הטעם שמע אתה המלך : (יט) זייעין. כמו ולא זע ממנו : (כ) להזדא. דרך זדון : (כג) זעעם וכל ארחתך ליה שאתה בידו והוא מוליכך למקום חפצו כמו רסן הסוס ביד הרוכב ויפת אמר ובאחריתך תלך אליו על דרך והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה : (כה) רשים. רשם. וכמוהו רשום בכתב: מנא. כל דבר שיסופר יחשב ועוד כי מלת פרסין שנים פרם האחד שהוא פריסת שבירת

(טז) תכול. אם תוכל: (יז) ונבזביתך. דורונך: לאחרן הב. לאחר תן: (יט) די הוה צבא. למי שהיה חפץ: הוה מחא. מחייה. (כ) וכדי רם לבבו. וכאשר רם לבבו : להזדא. להרשיע : הנחת. הוריד : העדיו מניה. הסיר ממנו: (כא) טריד. נגרש: (כב) כל קבל די כל דנא. כל עומת אשר כל זה ידעת שאירע לאביך והיה לך להיות ירא מלפני הקב"ה: (כד) שליח פסא די ידא. נשלח כף יד: וכתבא דנא רשים. וזה המכתב אשר חקק: (כו) מנא מנה אלהא. כלומר מנא זה פירושו

רבינו סעדיה גאון

(יד) השתכחת בך. נמצאת בך : ולא כהלין כתבא למיקרי . לא יכלו המכתב לקרות ולפתור : (יז) ונבזביתך. כמו ונבזבה כדתנן כתב שבזבז כל נכסיו לבון הולאה . ד"א ונבזביתך דורון שלך : (יח) אנת מלכא. כך אמר לו אתה המלך בלשאצר תדע כי אל עליון מלוכה וגדולה וכבוד והדר נתן לנבוכדנצר אביך : (יט) די הוה צבא הוה קטיל. שקונס עליו מיתה : מחא. מחיה במבטל ממנו דין מיתה : (כ) וכדי רם. וכאשר רם לבבו ורוחו נתגאלה ונתחזקה להזיד הורד מכסא מלכותו וכבוד הוסר ממנו : (כא) ערדיא. הם חמורים שבמדבר כמו מוסרות ערוד מי פתח ותנן כדי שיכיר בין חמור לערוד : מדריה. מדור וישוב שלו : גשמה יצטבע. גופו יתכבס שיהיה הולך ערום ויחף : ולמן די יצבא . ולמי שירצה : יהקים עלה. על המלוכה : (כג) לא הדרת. לא נתת הוד ושבח : (כד) שליח. נשתלח : פסא די ידא. פיסת היד היא הכף עם האצבעות כמו סוף היד כמו מפסי יד ועד עקבות רגל התיכה יד כתונת פסים שהיתה עשויה חתיכות חתיכות ציורים ומן המחלוקת הזה יפשר מי אפסים שמגיעין עד פס הרגל : (כה) ודנה כתבא די רשים. בכתב הקודש ולא יכלו חכמיו לקרותו ולא לפרשו וכך היה כתוב זה על גבי זה שיטה ראשונה ממתו"ס ושניה ננקפ"י ושלישית אאלר"ן

מצודת ציון

(יד) ונבזביתך. ענין דורון גדול כמו מתנן ונבזבה (לעיל ב) : (יט) זייעין. ענין חרדה רתת כמו והיה רק זועה (ישעיה כח) : (כא) ערדיא. פראים כמו ומוסרות ערוד (איוב לט) : (כד) רשים. ענין כתיבה וכן את הרשום בכתב

מצודת דוד

הגולה של יהודה אשר הביא המלך אבי מן יהודה : (יד) ושמעת. שמעתי עליך אשר רוח אלהים בך והארה והשכל והחכמה יתירה ומרובה נמצא בך : (טו) וכען. ועתה הוכנסו לפני החכמים האשפים אשר יקראו הכתב הזה ולהודיע לי הפתרון ולא יכלו להגיד פתרון הדבר ואף שנס קרוא מקרא לא יוכלו הנה כתם לו לכסות קלון חכמי עמו מה דאפשר : (טו) ואנה. ואני שמעתי עליך אשר תוכל לפתור פתרון דבר ולהתיר דברים קשורים וסתומים : כען. עתה אם תוכל לקרוא את הכתב כאשר קראו חכמי עמי ועוד תוסיף עליהם להודיע לי הפתרון אזי תלבש מלבוש ארגמן ורביד של זהב יושם על צוארך ותמשל בשלים המלכות : (יז) באדין. אז השיב דניאל ואמר לפני המלך מתנותיך יהיה לעצמך ומרבית הבזבוז שאתה רוצה לבזבז תן לאחר וכאומר אף אם התן לחכמי בני עמך בעבור הקריאה לבד לא התקנא בהם : ברם. אבל אקרא הכתב למלך ואגיד לו אף הפתרון ומבלי מתן : (יח) אנת. אתה המלך שמע נא הנה אלהי עליון נתן לנבוכדנצר אביך מלכות וגדולה וכבוד ותפארת : (יט) ומן רבותא. ומרוב הגדולה אשר נתן לו כל עממיא וכו' היו חרדים ומפחדים מפניו : די הוה. אשר היה רוצה היה הורג ואשר היה רוצה היה מכה ואשר היה רוצה היה מגביה ואשר היה רוצה היה משפיל : (כ) וכדי. וכאשר רם לבבו להתגאות וחיזק רוחו להרשיע אז הורד מן כסא מלכותו והוסר הכבוד ממנו : (כא) ומן בני אנשא . מן בני אדם נתגרש והושם לבבו עם החיות להיות דומה להם ועם הפראים היה מושבו וכבקרים האכילו עשב השדה ומטל השמים נתכבס גופו כי ישב מבלי מחסה : עד די. עד אשר ידע והכיר אשר אלהי עליון מושל במלכות אנשים ולמי אשר יחפוץ יעמיד על המלוכה : (כב) ואנת. ואתה בנו בלשאצר לא הכנעת לבבך בעבור אשר ידעת כל זאת : (כג) ועל מרא. ועל אדון השמים התגאית ואת הכלים של ביתו הביאו לפניך ואתה והשרים שלך והמלכה שלך ופלגשך שתו בהם יין : ולאלהי כסף וכו'. אשר לא יראו ולא ישמעו ולא ידעו מאומה הנה להם שבחת : ולאלהא. אבל אל האלוה אשר נשמתך בידו וכל דרכיך מסורים ע והמה בידו הנה אותו לא פארת : (כד) באדין. אז בעבור זה נשלח מלפניו כף של יד וכתב את הכתב הזה : (כה) ודנה. וזהו קריאת הכתב אשר כתב מנא מנא וכו' אמרז"ל הכתב היה מסודר בשלש שורות זו למטה מזו ובהעליונה היה כתוב ממתו"ס ובשניה היה כתוב ננקפ"י ובשלישית היה כתוב אאלר"ן ולזה לא יכלו חכמיו לקרוא כי הם קראו כל שורה לעצמה

מנא מנה־אלהא מלכותך והשלמה: כז תקל
תקלתא במאזניא והשתכחת חסיר: כח פרס
פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס: כט באדין
אמר בלשאצר והלבשו לדניאל ארגונא
והמונכא די־דהבא על־צוארה והכרזו עלוהי די־
להוא שליט תלתא במלכותא: ל בה בליליא
קטיל בלשאצר מלכא כשדיא:
ו א ודריוש מדיא קבל מלכותא כבר שנין
שתין ותרתין: ב שפר קדם דריוש והקים על־
מלכותא לאחשדרפניא מאה ועשרין די להון
בכל־מלכותא: ג ועלא מנהון סרכין תלתה די
דניאל חד מנהון די להון אחשדרפניא אלין
יהבין להון טעמא ומלכא לא־להוא נזק:
ד אדין דניאל דנה הוה מתנצח על־סרכיא
ואחשדרפניא כל־קבל די רוח יתירא בה ומלכא
עשית להקמותה על־כל־מלכותא: ה אדין
סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עלה להשכחה
לדניאל מצד מלכותא וכל־עלה ושחיתה לא־
יכלין להשכחה כל־קבל די־מהימן הוא וכל־
שלו ושחיתה לא השתכחת עלוהי: ו אדין
גבריא אלך אמרין די לא נהשכח לדניאל דנה
כל־עלה להן השכחנא עלוהי בדת אלהה:

ל׳ כתיב ס׳ ב׳. ל׳ · ל׳. ל׳ ל׳ דגש · ב׳ ומ״ל · ל׳ וחסר · והמניכא ק׳ · ל׳ · סימן חצי הספר · דאה ק׳ · מדאה ק׳. ב׳ · ל׳ · ל׳ · ל׳ · ס׳ ב״יתס׳ · ל׳ וחס׳ · ל׳ · ל׳ וכתיב ה׳ · ל׳. ל׳ · ל׳ · י׳, ט׳ בטעם בסיפרה · כ׳ אלכן די כידן

חלבשו חד מן ו׳ חס׳ בליש׳ וסי׳ המלבשכם שני עם. והלבשו לדניאל ארגונא. והלבשו את האיש. כתנות עור וילבשם. וילבשם כתנות. וילבשהו בגדים ומלאך ה׳: סימן מן ריש ספירא עד בה בליליא קטיל בלטשאצר בלשאצר כתיב שי״ן קדים לאל״ף ומן בה בליליא עד סוף סיפרא בלטאשצר בלאשצר כתיב אל״ף קדים לשי״ן:

תולדות אהרן פריסת. זוסר לך: ביה בליליא. מגלה יא נדרים סב:

פירושו מנא אלהא מלכותך והשלמה. חשב קץ שנפסק מלכות של אביך וזרעו ומלא שכבר הושלמה: (כז) תקל תקילתא במאזניא. תקל זהו פירושו נשקלת לפניו במאזנים ונמצאת חסר מכל לד: (כח) פרס פריסת מלכותך וגו׳. כלומר ופרסין משמע שני פרסין הא׳ פריסת מלכותך גם ברה מלכותך והשני שנתנה למדי ופרס: (א) ודריוש מדאה קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין. למה מנה שנותיו לומר לך ביום שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויקים (נ״ל יהויכין) נולד שטנו דריוש מגלות יכניה עד כאן ס״ב שנה ואמר מר גלו בימי יהויכין בשבע לכיבוש יהויקים שהוא שמנה לנבוכדנצר נשתיירו לנבוכדנצר שלשים ושבע שהרי מ״ה מלך ושלשה ועשרים דאויל מרודך כמו שאמרו רז״ל במסכת מגילה ב׳ שעבדו לבלשצר הרי ס״ב: (ג) ועלא מנהון. ולמעלה מהן: די להון אחשדרפניא. שיתנו האחשדרפניא הללו עצה לשלשה האפרכים: ומלכא לא להוא נזיק. והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכות המוטל עליהם לעשות: (ד) דניאל דנה. דניאל זה: מתנצח. מתגבר: ומלכא עשית. המלך היה חושב בלבו להקימו על כולם: (ה) הוו בעין עלה. היו מבקשים עלילה למצוא לדניאל בדבר המלכות שיוכלו להלשין עליו: (ו) די לא נהשכח. אמרו ביניהם לא נמצא לדניאל זה שום עלילה: להן השכחנא עלוהי

שבירת מלכותו וכריותם ופרס השני מגזרת מדי ופרס על כן אמר ויהיבת למדי ופרס: (ל) קטיל. נהרג כמו יקטול עני ואביון: (א) ודריוש. דע כי זה דריוש המדי איננו דריוש הפרסי שנבנה הבית בשנת שתים למלכותו והנה על דעת הקדמונים כאשר אפרש שטעה דניאל בחשבונו הנה אמרו בשנת שבע נלקחה אסתר ונולד דריוש שהוא בנה בשנת שמונה לאחשורוש וכל מלכותו שלש עשרה שנה והנה מלך והוא בן ו׳ שנים כי בשנת שתים למלכותו נבנה הבית והנה כתוב בן שבע שנים יואש במלכו וקרוב מזה המספר יאשיהו המלך והנה כתוב על זה דריוש שהיה זקן במלכו על כשדים ששים ושנים שנה וידוע כי כורש תפש בבל כאשר כתוב בספר ישעיהו וכתוב כורש מלך בבל ואחריו מלך אחשורוש ואחר אחשורוש על דעת חכמינו מלך דריוש הפרסי שהוא בן אסתר על כן אע״פ שכתוב בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי איננו זה אחשורוש שלקח אסתר רק הוא אחר וככה היה אבי דריוש הזקן שהוא המלך הראשון ממלכי מדי ופרס שמלך על הכשדים כאשר נתפשה בבל ונפסקה מלכות כשדים בטרם מות בלשצר ואין צריך להאריך כי הדבר ברור הוא ואין ספק בו ובספרי מלכי פרס כי דריוש זה הזקן היה חותן כורש ושניהם תפשו בבל כי כורש היה מלך פרס וזה דריוש היה מלך מדי וכתוב הנני מעיר עליהם את מדי והנה כורש הניח חתנו על מלכות כשדים כי טרם המליכו כי כורש אמר כל ממלכות הארץ נתן אלהים בידי והגה בזמן אחד מלכו על כן בנפול כשדים עלו ישראל מבבל עם זרובבל כאשר צוה כורש שהוא מלך הגדול על כן כתוב ויהי לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס ופירש בשנת אחת לכורש שמלך על בבל שהיו שם ישראל כי מלך היה בתחילה ע״כ נקרא כורש מלך בבל: (ב) שפר. בכל מלכותא. הטעם כשדים: (ג) ועלא. סרכין. גדולים מהאחשדרפנים: נזיק. כמו בנזק המלך: (ד) אדין. מתנצח. כמו מנצח: עשית. חשב כמו עשתנותיו וככה עשתי עשרה כאשר פירשתי בספר המספר: (ו) באדין. בדת. מנהג וכן בלשון ישמעאל: הרגישו

רבינו סעדיה גאון

אאלצ״ן וכטור מגיד מנא מנא תקל ופרסין וזה פתר מנא מנא מנה אלהים פעמים ימי מלכותך וראה והנה בלמה ושפתה מלכות בבל כי כן כתוב והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד: (כח) פרס פריסה מלכותך: נחלקה מלכותך שכן קורין לחצי מנה פרס ועוד מפרסת פרסה מתרגמינן דסדיקת פרסתא כלומר חלוקת פרסה וכן גם זה פרס חלק והוא מן פרוסה שפורסין ומחלקין מן הלחם כיון ששמע כן אמר להלביש לדניאל ארגמן ולתת רביד זהב על צוארו להחניפו למען ילך ויתפלל ויבטל הגזירה אמר לו כבר נגזרה גזירה לפי שטעית בחשבונך שסמכת על הכתב לפי מלאת לבבל שבעים שנה כילד שנה ראשונה שמלך נבוכדנצר כיבש נינוה בשניה כיבש את יהויקים ומשם הותחלה הגולה שנאמר ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין נשא אויל מרודך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה ויוצא אותו מבית הכלא שמונה קודם גלות יהויקים שקדם ומנך ול״ז שנה שהיה אחרי כן הרי מ״ה שנה למלכות נבוכדנצר לפי שהשנה הראשונה שכיבש נינוה אינה מן המנין ואין אנו מונין לגלות בבל אלא משהיה למלכותו שכיבש יהויקים ח׳ שנים קודם גלות יהויקים ול״ז הרי מ״ה כ״ג שנים של אויל מרודך הרי ס״ח וג׳ שנים של בלשאצר הרי שבעים שנה ואותו היום סוף שבעים שנה יצא ונלחם בלשצר עם כורש ודריוש ונצחו גבוריו וחזר בשמחה ועשה משתה לאלף גבוריו ואמר בלבו כיון שהגיעו ע׳ שנה ולא נגאלו שוב אינן נגאלין וצוה להוציא כלי ב״ת המקדש מן האוצר ושתה בהן הוא והבתו וגיבוריו ופילגשיו ועל כן אמר לו דניאל ועל מרא שמיא התרוממת ולמניא די ביתיה היתיו קדמך וכתוב בתריה ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא ומי הרגו סריס אחד שומר ראש המלך שכיון ששמע נבואת דניאל אמר בלבו בודאי זה האיש דניאל דבריו נכונים הם הלך והרג את המלך ולקח את ראשו ויצא מן העיר והוליכו לכורש ודריוש הצרים על בבל אז נתאמנו כורש ודריוש במלחמה על בבל ומסרה הקב״ה בידם כדברי ירמיהו לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד על בבל: (א) ודריוש מדאה קביל מלכותא. אז הותחלה מלכות פרס ומדי ובטלה מלכות בבל: (ג) ועלא מנהון. למעלה מהן שוטרים שלשה אשר דניאל אחד מהם: טעמא. עצה: נזיק. ניזוק: (ד) מתנצח. נוצח: על סרכיא. שוטרים מתרגמינן סרכיא: ומלכא עשית להקמותיה. והמלך מחשב להקימו אל המלוכה נילך לעשות מלחמותיו והוא ישב בשקט: עשית כמו ביום ההוא אבדו עשתנותיו: (ה) בעין עילה להשכחה. רוצים למצוא עלילה לדניאל מצד המלכות: עלה ושחיתה. עלילה ומום כמו כי משחתם בהם מום בם כלומר שום דבר הוגה שלו. פשע ושגגה ויש אומרים שלו ריבול כמו לא תשלה לא תתרשל: (ו) להן השכחנא עלוהי בדת אלהה

מצודת דוד

לעצמה ולא היה להם שום ענין והבינה אבל דניאל קרא מלמעלה למטה ר״ל תיבה הראשונה עשה מצרוף שלש אותיות הראשונות שבשלש השורות ויצא א״כ תיבה מנ״א יכן מצרוף האותיות השניות יצא תיבת מנ״א ומהשלישיות יצא תיבת תק״ל ומהרביעית יצא ופ״ר ומהחמישית יצא סי״ן ונצרף הרביעית עם החמישית והרי ופרסי״ן: (כו) דנה. זה פתרון הדבר: מנא. ר״ל כפתרון של תיבת מנא הוא לומר שהאלהים מנה ימי מלכותך יהשלים אותה כי בא מועד והפנות הדבר פעמים לומר שהמנין בדקדוק: (כז) תקל. פתרון של תקל הוא לומר נשקלת לפניו במאזני משקל ונמצאת חסר ר״ל לא נמצא בך זכות להכריע הרשע ולהאריך הזמן: (כח) פרס. ר״ל פתרון של ופרסין הוא לומר אשר נשברה מלכותך ונתונה היא למדי ופרס וזהו ופרסין בלשון רבים ע״ש הפריסה וע״ש פרס והוי״ו היתירה היא המורה על מדי בהיו לאחדים עם פרס כי הוי״ו בא להוסיף וכאומר מדי ופרס: (כט) באדין. אז אמר בלשאצר והלבישו את דניאל מלבוש ארגמן ושמו על צוארו רביד של זהב והכריזו עליו אשר יהיה מושל שלים במלכות: (ל) בה בליליא. בלילה ההוא נהרג בלשאצר מלך כשדים: ו (א) ודריוש מדאה. דריוש מלך מדי לקח מלכות כשדים בהיותו בן ס״ב שנים: (ב) שפר. הוטב הדבר לפני דריוש והעמיד על המלכות ק״ך שרים אשר יהיו מושלים בכל המלכות: (ג) ועלא. ולמעלה מהם העמיד ג׳ שרים אשר דניאל היה אחד מהם: די. אשר הק״ך שרים ההם יהיו נותנים עצה אל שלשת השרים הראשים בכדי שלא יהיה למלך נזק והפסד מה בדבר המלכות ר״ל נזה הדבר שרים ומושלים למען ייעצו בהכמה לשמור את המלך מן הנזק: (ד) אדין. אז דניאל זה היה מנצח ומתגבר בכל דבר על חבריו ועל הק״ך שרים אשר תחתיהם: כל קבל. בעבור אשר היה בו רוח הכמה יתירה ומרובה והיה משכיל בכל דבר לאמתו: ומלכא. והמלך חשב להעמידו למושל על כל המלכות ברצותו מרבית שלו: (ה) אדין. אז כל השרים ההם היו

מצודת ציון

ככתב (לקמן י): (כח) פרס. ענין שבירה כמו הלא פרוס לרעב לחמך (ישעיה נח): (ג) סרכין. שם מין שררה: (ד) עשית. ענין מחשבה כמו אבדו עשתנותיו (תהלים קמו): (ה) עילה. עלילה

מבקש ס

ו אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו על־מלכא וכן אמרין לה דריוש מלכא לעלמין חיי׃
ז אתיעטו כל סרכי מלכותא סגניא ואחשדרפניא הדבריא ופחותא לקימה קים מלכא ולתקפה אסר די כל־די־יבעא בעו מן־כל־אלה ואנש עד־יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגב אריותא׃
ח כען מלכא תקים אסרא ותרשם כתבא די לא להשניה כדת־מדי ופרס די־לא תעדא׃
ט כל־קבל דנה מלכא דריוש רשם כתבא ואסרא׃
י ודניאל כדי ידע די־רשים כתבא על לביתה וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם וזמנין תלתה ביומא הוא ברך על־ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה כל־קבל די־הוא עבד מן־קדמת דנה׃
יא אדין גבריא אלך הרגשו והשכחו לדניאל בעה ומתחנן קדם אלהה׃
יב באדין קרבו ואמרין קדם־מלכא על־אסר מלכא הלא אסר רשמת די כל־אנש די־יבעא מן־כל־אלה ואנש עד־יומין תלתין להן מנך מלכא יתרמא לגוב אריותא ענה מלכא ואמר יציבא מלתא כדת־מדי ופרס די־לא תעדא׃
יג באדין ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל די מן־בני גלותא די־יהוד לא־שם עליך מלכא טעם ועל־אסרא די רשמת וזמנין תלתה ביומא בעא בעותה׃
יד אדין מלכא כדי מלתא שמע

אלין ה' ג' מ"ל וב' חסרים וסי' די מערע כל אלין תדיק ותרזע. תדיק ותסיף כל אלין מלכותא. ועלא מנהון סרכין תלתא די דניאל חד מנהון. אדין סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו. אלן חיותא רברבתא: שלו ו' וסי' מדוע דרך רשעים צלחה. היו צריה לראש. די יאמר שלה על אלההון כן כתיב. וכל שלו ושחיתה לא השכחת עלוהי. וזהירין הוו שלו למעבד. יום ביום די לא שלו: אדין ט' בטעם ר"פ וסי' נפל על אנפוהי. שגיא מתבהל. די לא נהשכח לדניאל דנה. סרכיא ואחשדרפניא אלן הרגשו על מלכא. הרגשו והשכחו לדניאל. קריבו ואמרין קדם מלכא. ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל. אזל מלכא להיכליה. אדין תתני פחת עבר נהרה: ברכוהי ל' רפי סימן כל לשון ברכים דגשים במ"ב וסי' הוה ברך על ברכוהי. כרעו על ברכיהם למים. וכל ברך שהוא לשון ברכים נפתח כולו והנגינה לעיל. ברך על ברכוהי: י"ש ספרי"ם כתוב בר"ך ונקד בר"ך ונמס"ר עליו ל' חסר. וי"ש ספרי"ם שהו"א בר"ך ננק"ד הבי"ת בקמ"ץ והנגינה מלעי"ל ונמסר עליו ל' מלעיל. וי"ש ספרי"ם שהוא מלר"ע והבי"ת קמ"ץ: קריבו ו'. חסר בלישנא וסי' נמסר בסדר ויקרא: באדין כל ר"פ דסיפ' באדין במי"ג אדין וסי' נמסר במסרה רבתא בערך אך בס"ד: כל ל' קמץ אדין מלכא כדי מילתא. והוא חד מן א"ב מן תרין אתין דלוג ו"ל קמץ וסים' במסרה רבתא:

תולדות אהרן וכוין פתיחן. ברכות לא לד: וזמנין תלתא. ברכות ז:

(ז) הרגישו. התחברו כמו נהלך ברגש למה רגשו גוים: (ח) ולתקפה אסר. כמו וכל אסר אשר אסרה על נפשה: לגוב. לבור: (ט) די לא תעדא. חוק ולא תעבור: (יא) וכוין. חלונות וכן בלשון ישמעאל: נגד ירושלים. כמו שכתוב והתפללו אליך דרך ארצם: וזמנין תלתא. הם השלש תפלות שהתקינו קדמונינו: בריך על ברכוהי. כמו ויברך על ברכיו: ומצלא. מתפלל וכן בלשון ישמעאל: (יג) באדין. לגוב אריותא. בור היה מלא אריות והם משליכים טרפם וכל מי שהיה

עלוהי. אבל נמצא עליו עלילה ע"י תורת אלהיו אם נוכל לבקש מאת פני המלך שום גזירה שיגזור להעבירו על תורתו והוא לא יקיים את מצות המלך והרי העלילה: (ז) הרגישו. משמשו על המלך: (ח) אתיעטו. נועצו: לקימא קים מלכא. להחזיק בדת המלך בכח לפי שמחדש בא למלוך וממדינה אחרת אתה וצריך חיזוק: די יבעא בעו. אשר יבקש שום בקשה: להן מנך מלכא. זולתי ממך המלך: לגוב אריותא. לבור שאריות המלך שם: (ט) תקים אסרא. תעמיד חק זה: די לא להשניה. שלא לשנות כדת מדי ופרס: די לא תעדא. שלא

תעבור: (יא) כדי ידע. וכאשר ידע: וכוין פתיחן ליה בעליתה. בעלייתו: נגד ירושלם. לצד ב"ה ואף על פי שחרב עשה כמו שאמר שלמה והתפללו אליך דרך ארצם (מלכים א ח) וזמנין תלתא. ערבית ושחרית ומנחה: ברך על ברכוהי. כורע על ברכיו: כל קבל די הוה עבד וגו'. ככל אשר היה עושה לפני זאת: (יב) הרגישו. משמשו וחפשו: (יג) על אסר מלכא. על בטול אסור המלך אשר באו להלשין: יציבא מילתא. אמת הדבר: (יד) לא שם עלך מלכא טעם. לא נתן לב ועצה לחוש על גזירותיך: בעא בעותיה. מתפלל תפלתו: (טו) כדי מלתא שמע. כאשר שמע הדבר: שגיא באש עלוהי. הרבה הרע בעיניו שהיה אוהב את דניאל וקשה עליו

רבינו סעדיה גאון

אלהה. כי אם נמצא עליו עלילה בדת אלהים. פי' אמר מלכותא כלומר שיגזור המלך דבר והוא יבטל וימצא לו עלילה: (ז) הרגישו על מלכא. כמו למה רגשו גוים לשון קיבוץ עם כמו בבית אלהים נהלך ברגש: (ח) אתיעטו. נתיעצו כמו עטה וטעם: לקימא קיים מלכא. לקיים קיום המלך: אסר כמו להסור אסר על נפשו דבר שהוא מותר ונוהג בו איסור: די כל די יבעא בעי. שכל מי שיבקש רחמים ותפלה כמו דמתרגמינן הנה בעותך מן קדמי זו היא תפלה: יתרמי לגוב אריותא. יושלך בבור אריות: להן מנך מלכא. לפי שהיו אנשים במלכות שמאמינים ומשתחוים ומתפללין לאדם: (ט) תקים אסרא. תקיים איסר: ותרשום כתבא. כמו הרשום בכתב אמת: די לא להשניה. שלא ישתנה: די לא תעדא. שלא תסור: (יא) ודניאל. כשידע שבשבילו נרשם הכתב בא אל ביתו: וכוין. וחלונות פתוחות לו בעלייה שלו: נגד ירושלים. כדי שתהא תפלתו נשמעת שהיה מכוין את לבו נגד בית המקדש שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים: וזמנין תלתא. ושלש פעמים ביום שחרית וערבית ומנחה היה כורע על ברכיו ומהלל ומודה לפני אלהיו ושמא תאמר אותו היום התחיל לזה תלמוד לומר מהכתוב כל קבל די הוה עבד מן קדמת דנא כמו שהיה רגיל לעשות קודם לכן אז היו הולכים והורגים סביבות בית דניאל ומצאו שם נערה ושאלוה מה עושה דניאל אמרה להם הוא כורע על ברכיו ומתפלל לאלהיו בעלייתו ומיד הלכו ומצאו שנאמר אדין גבריא אילך הרגישו והשכחו דניאל בעי ומתחנן קדם אלהה: (יג) יציבא. אמת: (יד) שם עלך מלכא טעם. כלומר גזר גזירה על גזירת המלך וביטל גזירת המלך מפני גזירתו והוא מתפלל שלש פעמים ביום: שגיא

מצודת ציון

עלילה. ובדרז"ל עילה מצאו (כתובות כ): שלו. משנה כמו על השל (ש"ב ו): (יב) הרגשו. ענין קבוץ כי בקבוץ עם רב נשמע קול המים ורגישה וכן למה רגשו גוים (תהלים ב'): בל

מצודת דוד

מבקשים למצוא על דניאל עלילה מה בענין דבר המלכות: וכל. אבל שום עלילה ודבר השחתה לא יכלו למצוא בו: כל קבל. בעבור אשר היה נאמן וכל דבר משגה והשחתה לא נמצא עליו: (ו) אדין. אז אמרו האנשים האלה הן ראינו אשר לא נמצא לדניאל זה שום עלילה כ"א נמצא עליו בדבר התלוי בדת אלהיו כי לקיים דת אלהיו לא יחוש לדבר המלך המבטל את הדת: (ז) אדין. אז הפריצים ההם התקבצו אל המלך וכן אמרו אליו דריוש המלך לעולם תחיה והוא מדרך מוסר לברך את המלך ברהבית האמרים: (ר) הא עטו. התיעצו כל הפרים לקיים קיום המלך ר"ל להעמיד ולהקים המלוכה בידו בחוזק רב: ולתקפה. ולחזק חוק גזרה בקשר האמין בבל יפונה: די. אשר כל מי ידבר יבקש בקשה מה מן כל אלוה או אדם מהיום עד שלשים יום זולת ממך המלך יהיה משפטו שיושלך אל בור האריות וזהו למען ידעו הכל שאין כח ביד זולתך והכל בא ממך והוא דבר נאות לחזק המלוכה: (ט) כען. עתה אתה המלך תחזק הקשר וכתוב מכתב ידך על הכתב: די לא. אשר אין לשנותה מעתה וכמנהג מדי ופרס אשר לא תסור לעולם והוא שאין לשנות דבר אשר רשם המלך: (י) כל קבל. בעבור זאת שהיה הדבר לחוזק המלוכה לזה כתב המלך מכתב ידו על הכתב והקשר: (יא) כדי ידע. כאשר ידע אשר כתב המלך מכתב ידו על הכתב: על. נכנס לביתו במקום מוצנע ועל העלייה היה לו חלונות פתוחות מול ירושלים לכוון בתפלתו למולה כמ"ש והתפללו אליך דרך ארצם וכו' העיר אשר בחרת וכו' (מ"א ח): וזמנין. ושלשה פעמים ביום היה הוא כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני אלהיו בעבור אשר כן היה עושה מלפני זה לכן אחז נדיק דרכו: (יב) אדין. אז האנשים האלה התקבצו אל בית דניאל ומצאוהו מבקש ומתחנן לפני אלהיו: (יג) באדין. אז קרבו אל המלך ואמרו לפניו על דבר הקשר הנעשה בעבור המלך וכה אמרו הלא במכתב ידך רשמת הקשר אשר כל איש אשר יבקש דבר מן כל אלוה או אדם עד שלשים יום זולת ממך המלך יהיה משפטו שיושלך אל בור האריות: ענה. השיב המלך ואמר אמת הדבר ועשוי הוא בחוזק כמנהג מדי ופרס אשר לא תסור לעולם ר"ל ע"כ כן יהיה הואיל ורשמתי אני אין להשיב וכמנהג הקבוע: (יד) באדין. אז השיבו ואמרו לפני המלך אשר דניאל אשר הוא מן בני הגולה של יהודה לא עשה לעצמו טעם ועצה לחוש עליך המלך ועל הקשר אשר רשמת ר"ל אינו חושש על קיום מלכותך ועל דבריך: וזמנין. שלשה פעמים ביום מבקש בקשתו

שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם בל לשיזבותה
ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותה׃
טז באדין גבריא אלך הרגשו על־מלכא ואמרין
למלכא דע מלכא די־דת למדי ופרס די־כל־
אסר וקים די־מלכא יהקים לא להשניה׃ יז באדין
מלכא אמר והיתיו לדניאל ורמו לגבא די
אריותא ענה מלכא ואמר לדניאל אלהך די
אנתה פלח־לה בתדירא הוא ישיזבנך׃
יח והיתית אבן חדה ושמת על־פם גבא וחתמה
מלכא בעזקתה ובעזקת רברבנוהי די לא־תשנא
צבו בדניאל׃ יט אדין אזל מלכא להיכלה ובת
טות ודחון לא־הנעל קדמוהי ושנתה נדת עלוהי׃
כ באדין מלכא בשפרפרא יקום בנגהא
ובהתבהלה לגבא די־אריותא אזל׃
כא וכמקרבה לגבא לדניאל בקל עציב זעק ענה
מלכא ואמר לדניאל דניאל עבד אלהא חיא
אלהך די אנתה פלח־לה בתדירא היכל
לשיזבותך מן־אריותא׃ כב אדין דניאל עם־
מלכא מלל מלכא לעלמין חיי׃ כג אלהי שלח
מלאכה וסגר פם אריותא ולא חבלוני כל־קבל
די קדמוהי זכו השתכחת לי ואף קדמיך מלכא
חבולה לא עבדת׃ כד באדין מלכא שגיא טאב
עלוהי ולדניאל אמר להנסקה מן־גבא והסק
דניאל מן־גבא וכל־חבל לא־השתכח בה די
הימן באלהה׃ כה ואמר מלכא והיתיו גבריא
אלך די־אכלו קרצוהי די דניאל ולגב אריותא

אלהי ב' וסימ' ועד גחרין על קדמי דניאל. אלהי שלח מלאכה וסגר: כל ד' פשוטה בליש, ארמי קמץ בס"ד פתחין וסי' מברך שדרך מישך תתהרך. אלך כל סיפרא אלך בס"ח

תולדות אהרן בתדירא. מגלה עו ברכות ז: והיתית: נדה סע: וסגר פס. עקידה שער עו זוהר ויסב ברכות יג: קרצוהי. עקידה שער נו:

רשי

עליו מיתתו: ועל דניאל שם בל לשיזבותיה. על דניאל שם דחוי לדחות הדבר להצילו ואמר להם איני מאמין לכם: בל. איני יודע דוגמתו אך ענינו יורה פתרונו: ועד מעלי שמשא. ועד בא השמש היה משתדל להצילו אבל כשהגיע זמן תפלתו כרע להקב"ה על ברכיו והתפלל תפלתו ושוב לא היה לו פתחון פה להצילו: (טז) די מלכא יהקים. אשר המלך יגזור ויעמוד לא לאדם לשנותו: (יח) והיתית אבן חדא. והובאת אבן אחת בכל ארץ בבל אין אבן כי אם לבנים כמ"ש הבה נלבנה לבנים (בראשית יא) למדנו שאין אבן בבבל ולפי שעה הביאוהו מלאכים מא"י (אם התנה במעשה בראשית על הים שיקרע לבני ישראל ועל האש שילטנו לחנניה וחביריו ועל האריות מהזיק לדניאל לא התנה על זריקת אבן וזיין שלא יזיק באדם והמלך אמר מעט האריות א"א לסלקו שכבר כגזירה גזירה אזדהר בו מהזקת אדם והנס אם יבא יבא. סא"א): ושמת על פום גובא. הושמה ע"פ הגומא: בעזקתיה. בטבעתו שלא יזוזה ממקומה וישליכו עליו אבנים להרגו: די לא תשנא צבו בדניאל. שלא ישתנה רצונו כלומר שלא יעשו לו היזק שלא כרצונו (ס"א כרצונם): (יט) ובת טות. לן בתענית: ודחון. ושלחן במשנה כך פתר דונש לא הכניסו לפניו שלחן לאכול: ושנתה נדת עלוהי. נדדה שנתו: (כ) בשפרפרא. בעלות השחר והרבה יש בתרגום יונתן: יקום בנגהא. עמד לאור הבוקר ולא בשלש שעות כשאר מלכים: ובהתבהלה לגובא די אריותא אזל. ובבהלה לחפירת האריות הלך: (כג) חבולה לא עבדת. שום דבר כיעור ושקר לא עשיתי: (כד) שגיא טאב עלוהי. הרבה הוטב בעיניו: ולדניאל. ואת דניאל צוה להעלות מן הבור: די הימן באלהיה. אשר האמין באלהיו: (כה) די אכלו קרצוהי. אשר הלשינו עליו: ולא מטו לארעית גובא. לא הגיעו לתחתיות הבור

עד

אבן עזרא

שהיה בן מות: (טו) באש עלוהי. רע בעיניו: שם בל. לבו כמו בלשון ישמעאל בל לב להצילו ועד בא השמש: משתדר. אין לו חבר ופירושו כמו מחשב בכל יכולתו ומבקש עלילות: (יח) בעזקתיה. בטבעתו ויש אומרים כי כן ויעזקהו: (יט) ובת. לן: טות. לא וכן בלשון ישמעאל: ודחון. נגינות ושירות: (כ) בשפרפרא. בעלות השחר: (כא) עציב. מן עצבון: בתדירא. תמיד: (כג) חבולה. השחתה: (כד) והוסק. כמו אסק שמים: (כה) ולא מטו לארעית גובא. לא הגיעו לתחתית הבור

רבינו סעדיה גאון

סגיא באש עלוהי. מאד הרע לו: ועל דניאל שם בל. שם לב בהפיכת התיבה כמו כבש כשב וכמו שמלה שלמה וי"א שם תחבולה ופותרין בל בלילות דברים ופיוס אמרים וי"א כח ושכס ד"א ועל דניאל שם בל לשיזבותיה שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר מנדה בלו והלך וגרסינן בנדרים אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למימר צורבא מרבנן אנא דלא למיתן כרגא שנאמר ומנדה בלו והלך מנדה זו מנת המלך בלו זה כסף גולגלתא והלך זו ארנונא כלומר על דניאל שם כופר ממון להצילו כמו שנאמר ואם כופר יושת עליו שרצה לפדותו בממון ולא יכול כך פירש רב מתתיהו הגאון ז"ל: הוה משתדר. מתעבק ונלחם ונאבק עם שריו כדי להצילו ויאבק מתרגמינן ואישתדל רי"ש מתחלף עם למ"ד כמו ואלו ואדרו ופרזון שניהם והנה: (יז) והיתיו. והביאו: ורמו. והשליכו: (יח) והיתית. והובאה: ושומת. והושמה על פי הבור: וחתמה מלכא בעזקתיה. ותחתמה המלך בטבעתו שכן קורין להותם ביתומא ולמה כסו הבור באבן ותחתמה בטבעת המלך ובטבעות שריו שאם היה הבור פתוח היו זורקין עליו צנים וחצים אותן שונאין אותו ואומרים כי האריות הרגוהו: די לא תשנא צבו בדניאל. שלא תשתנה ההוה והעצה בדניאל כלומר שאם לא יהרגוהו האריות בבור יהרגוהו הם: (יט) ובת טות. לן בלא אכילה ושתיה ויש מתרגמין וכת. טות פי' אדם בלא אכל בערב כדאמרינן כל חלמא בלא טות וגם בלשון ערבי מי שלא אוכל בערב אומרים עליו טווה אל ברא פ"א וכת טוות ואשה בתולה: ודחון. ומזמרין בכינורות ובנבלים לא נכנסו לפניו כי כן היה משפט חוקו להביא לפניו נערות בתולות ומצחקות לפניו ודחון כמו והדון תיבה הפוכה: (כ) בשפרפרא. בטהר כמו ברוחו שמים שפרה: בנגהא. בטרם יאיר היום כמו שאמרו חכמים באורתא דתליסר נגהי ארביסר וכמו נגה ליה יומא: (כא) בקל עציב. בקול עצב ושפל: (כג) אלהי שלח מלאכיה. אריא דבי עילאי הוא אריה של כסא הכבוד היה שואג ואומר השמרו אריות שלא תזיקו לאריה בן גור אריה. ואמנם כי דבקו שניהם ומלתעותם יחדו בלי פירוד מאימת אריה השואג ונגר פיות האריות ולא השחיתוני ואף אמרת גדולה מזו שפליא עמי אשר הביא חבקוק הנביא מארץ יהודה וארוחת פועלי שדהו עמו יחדו והביאו אלי ואכלנו ושתינו יחד והללנו שם הבורא ואז הלך לדרכו על יד המלאך שהביאו והנני חי כאשר אדוני רואה: זכו השתכחת לי. זכות נמצאת לי: חבולה לא עבדת. כלום פשע והשחתה לא עשיתי כי שחת עמך מתרגמינן ארי חבילו עמך: (כד) טאב עלוהי. הטיב עליו: לאסקא. להעלותו ולעלות: חבל. מום: די המין באלהיה. שהאמין באלהיו: (כה) אכלו קרצוהי. הלשינוהו שכל מי שמלשין חבירו ראוי לו כאלו אכל נאתו. ד"א אכלו קרצוהי

הלשינוהו

מצודת דוד

בקשתו מאלהיו: (טו) אדין. אז כאשר שמע המלך את הדבר הרבה היה הדבר רע בעיניו: שם בל. שם על דניאל ליתן כופר ממון פדיון נפשו להצילו ממות. או בל לאו שכל זכות שמצא לבל עשות לו מאומה היה טוען בעבורו ועד שקיעת החמה היה מתעסק להצילו: (טז) באדין. אז האנשים האלה התקבצו כולם על המלך כי להלשין באו רק מקצתם וכאשר ראו שחפץ המלך להצילו התקבצו כולם ואמרו למלך דע אתה המלך אשר יש מנהג קבוע למדי ופרס אשר כל אסר ודבר קיום אשר יקיים המלך לרשום שמו עליו שוב אין לשנותו: (יז) באדין. אז אמר המלך להביא את דניאל ולהשליכו אל בור של האריות: ענה. הרים המלך קול ואמר לדניאל אלהך אשר אתה עובד אותו בכל עת הוא יצילך: (יח) והיתית. הובא אבן אחת ושמו אותה ע"פ הבור: וחתמה. לבל יוכלו לזוז את האבן ממקומה חתמה מלמעלה בחותם טבעת המלך ובחותם טבעות שריו אשר לא תשתנה הרצון בדניאל כי רצון המלך היה בחייו וחשש פן ישנו רצונו כי ימיתוהו מהשלכת אבנים וכדומה ורצון השרים היה במיתתו וחששו פן המלך ישנה רצונם כי יעלהו מן הבור או ישמרהו מן האריות באיזה תחבולה: (יט) אדין. אז אחר שחתמו הלך המלך אל היכלו ולן בלא אכילה ולא הכניסו לפניו כלי שמחה וזמר ושנתו נדדה ממנו: (כ) באדין. אז עמד המלך ממשכבו בשחר בהאיר היום והלך בחפזון אל הבור של האריות: (כא) וכמקרבה. וכאשר בא קרוב אל הבור צעק אל דניאל בקול עצב והרים קול ואמר לו דניאל עבד אלהים חיים: אלהך. האלהים אשר אתה עובד אליו בכל עת האם יכול הי' להצילך מן האריות: (כב) אדין. אז דבר עם המלך ואמר אליו המלך לעולם יחיה: (כג) שלח מלאכה. אלהי שלח מלאכו וסגר פי האריות ולא השחיתו אותי בעבור אשר נמצא לי לפניו זכות ולא קשה את פכרי: ואף קדמך. ואף לפניך המלך לא עשיתי דבר השחתה וכאומר הנה בדבר התפלה לא יחשב למרד כי אני ואתה חייבים בכבודו: (כד) באדין. אז הרבה מאוד הוטב הדבר על המלך ואמר להעלות את דניאל מן הבור: והסק. והועלה דניאל מן

הבור

מצודת ציון

(טו) בל. הוא מלשון מנדה בלו והלך (עזרא ד) וענינה מס וגלגולת. או הוא מענין לאו כמו בל למד צדק (ישעיה כו): משתדר. ענינו עסק והשתדלות כדרז"ל השתדל להיות איש (אבות פרק ב): (יט) ובת טות. לן מבלי סעודות הערב וכן בדרז"ל ובת טוות ולא הבדיל (פסחים קז) ר"ל לא אכל בלילה של שלא הבדיל: ודחון. הוא הפוך מן חדון ור"ל שמחת כלי זמר: (כ) בשפרפרא

כן

רמו אנון בניהון ונשיהון ולא־מטו לארעית גבא עד די־שלטו בהון אריותא וכל־גרמיהון הדקו:
כו באדין דריוש מלכא כתב לכל־עממיא אמיא ולשניא די־דארין בכל־ארעא שלמכון ישגא: דיירין ק׳
כז מן־קדמי שים טעם די | בכל־שלטן מלכותי להון זאעין ודחלין מן־קדם אלהה די־דניאל די־הוא | אלהא חיא וקים לעלמין ומלכותה די־לא תתחבל ושלטנה עד־סופא: זייעין ק׳
כח משיזב ומצל ועבד אתין ותמהין בשמיא ובארעא די שיזיב לדניאל מן־יד אריותא:
כט ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסיא:

ז
א בשנת חדה לבלאשצר מלך בבל דניאל חלם חזה וחזוי ראשה על־משכבה באדין חלמא כתב ראש מלין אמר:
ב ענה דניאל ואמר חזה הוית בחזוי עם־ליליא וארו ארבע רוחי שמיא מגיחן לימא רבא:
ג וארבע חיון רברבן סלקן מן־ימא שנין דא מן־דא:
ד קדמיתא כאריה וגפין די־נשר לה חזה הוית עד די־מריטו גפיה ונטילת מן־ארעא ועל־רגלין כאנש הקימת גפה ק׳

אלין וג׳ מנהון מ״ל וב׳ חס׳ וסי׳ נמסר לעיל ריש סי׳ ו׳: רמו ל׳ ואמר מלכא והיתיו. וחד ורמו באדין מלכא אמר והיתיו לדניאל ואינון מן מלין דחד רי״ש וחד ורי״ש וכל חד וחד ל׳ דכו׳ וסימ׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות הרי״ש בס״ד: סימן כל סיפרא ר״פ ומן במ״א מן וסי׳ מן קדמי ש ם טעם די בכל שלטן: סופא ג׳ כתיב אל״ף וסי׳ אלהא חיא וקים לעלמין ומלכותה. ושלטניה יהעדון להשמדה ולהובדה. עד כה סופא די מלתא אנא דניאל: בשנת כלהו ר״פ ומצעות בשנת במ״ט ר״פ וחד מציעות פסוק ובשנת וסי׳ נמסר במלכים א׳ ריש סי׳ ט״ו: כתב ג׳ וסי׳ ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן. כי כתב אשר נכתב בשם המלך. באדין חלמא כתב ראש מלין אמר: וארבע ב׳ ר״פ וסי׳ וארבע כתפות אל ארבעה. וארבע חיון רברבן. ואינון חד מן י״ד זוגין מן ב״ב ר״פ נסבין ו׳ ברישא וסי׳ נמסר במסרה רבתא במערכת אות היו״ד בס״ד: ולבב ה׳ וסי׳ ולבב מצרים ימס בקרבו. וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער. ולבב נמהרים יבין דעת. ולבב חיוה יתיהב ליה ושבעה עדנין. ולבב אנש יהיב ליה:

תולדות אהרן לכל עממיא. מגלה יא: וארבע חיון. עקרים מ״ד פט״ל:

הבור: גרמיהון. עצמותם חמור גרס: (כט) ודניאל דנה הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה. והנה יורה כי לא חיה יותר כי זקן היה ושעבר הוא זרובבל ולא דניאל בשתי ראיות שאמר על זרובבל פחת יהודה ויהי לו לששבצר שמיה כי פחה שמיה וראיה אחרת גדולה וחזקה מזאת שאמר זכריה ידי זרובבל יסדו הבית הזה וככה כתוב בספר עזרא וגם כתוב אדין ששבצר דך אתה יהב אשיא די בית אלהא די בירושלם: (א) בשנת חדה לבלשצר. עתה אחל לפרש הנבואות: ריש מלין אמר. אמר יפת ראשי דברים דבר ולא כל דברים ולפי דעתי ככה ראשית דברי דניאל: (ב) ענה. עם ליליא. בחזון הלילה: וארו. כמו ואלו יש אומרים כי כמוהו וידע אלמנותיו שהוא ארמנותיו: מגיחן. כמו יגיח ירדן: לימא רבא. לים הגדול: (ג) וארבע חיות גדולות עולות מן הים שונות זאת מזאת: (ד) קדמיתא. הראשונה כאריה וכנפי נשר לה ורואה הייתי מרטו כנפיה ונשאה מן הארץ ועל רגלים כאנש הולכה ולב אנוש נתן לה:
ואחרו

עד שמשלו בהם האריות וכל עצמותיהם הדיקו: (כו) באדין דריוש מלכא וכו׳ די דארין בכל ארעא. שדרין בכל הארץ שלמכון ישגא: (כט) ובמלכות כורש. שמלך אחר דריוש שלא מלך דריוש המדי אלא שנה אחת ונהרג במלחמה כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון והמליכו את כורש חתנו עליהם בתוך החיל: (א) באדין חלמא כתב. אז (החלום כתב) וראשי הדברים אמר: (ב) וארו. והנה: ארבע רוחי שמיא מגיחין וגו׳. ד׳ רוחות נוסבות באות מד׳ רוחות העולם ונלחמות עם הים הגדול וסוערות אותו: (ג) וארבע חיון. וד׳ חיות: שנין דא מן דא. משונות זו מזו: (ד) קדמיתא כאריה וגפין די נשר לה. היא כאריה ולה כנפי נשר זו היא מלכות בבל שהיתה מושלת באותה שעה וכך ראה אותה ירמיה שנאמר עלה אריה מסבכו (ירמיה ה) ואומר הנה כאשר ידאה וגו׳ (שם מח): עד די מריטו גפה. נמרטו כנפיה זו היא רמז למפלתה: ונטילת מן ארעא. נסתלקה מן הארץ רמז שתבטל המלכות מן הארץ: ולבב אנש. לשון אלשות כמו ידעו גוים אנוש המה סלה:
אחרי

רבינו סעדיה גאון

הלבינוהו שכל מי שמלבין את חבירו כאילו הרגהו ושחטו דתנן קרלו ומירק אחר שחיטה על ידו ואמרו חכמים לישנא בישא תלתא קטלא: (כה) לארעית גובא. לקרקעית הבור. גרמיהון הדיקו. עצמותם שחקו הדק: (כז) מן קדמי שים טעם. מלפני נגזרה גזירה: זייעין ודחלין. יראים ופוחדים כמו נזדעזע: (כח) משזיב. שהציל לחנניה מישאל ועזריה מכבשן האש ומציל שהציל לדניאל מגוב אריות: אתין ותמהין. אותות ומופתים: (א) בשנת חדא לבלשאצר. זה החזון ראה דניאל בבבל בשנה הראשונה לבלשאצר ונכתב מוקדם ומאוחר בספר: באדין חלמא. בכן החלום היה כתיב וראש דבריו אומרים. וזה פירושו דניאל ראה חלום ומראה ראשו על משכבו אז החלום ראשית דבריו ענה ואמר דניאל רואה הייתי במראות הלילה והנה ארבע רוחות השמים מקיפין לים וגו׳ וי״א מגיחן נלחמים כמו להגהא קרבא וי״א נובעין והולכין כמו בגיחו מרחם יצא וי״א כמו והגח בנהרותיך יגיה ירדן אל פיהו לשון שאיבת מים ומלאוי מים לשתות ליבש ולמעט כלומר מתגלגלין בים הגדול למען ישאו הרוחות עבים אל הים וישאבוהו העבים למען הריק מקום תעלת מימיו ומכח אותן הרוחות יבשו מי הים הגדול: ואז ארבע חיון רברבן סלקין מן ימא רבא המה ארבע מלכיות שמבולין להיות רעות: (ג) שניין דא מן דא. שונות זו מזו בגזירותיהם. נבוכדנצר גזר לעבוד לצלם והעובר ישלך לכבשן האש. אחשורוש זימן בסעודתו כל ישראל להכשילם וגידל להמן לבוש צלם בצאורו למען אשר ישתחוו לו ומי שלא ישתחוה לו יתלה בעץ. יון גזרו על כבריח מי שימול את בנו ויפמור הבבת יהרג בחרב. אדם גזרם על כל המצות שבתורה וגוזרת גזירות: (ד) קדמיתא כאריה. זה נבוכדנצר שנאמר בו עלה אריה מסובכו: וגפין די נשר לה. שהיה טוסה כנשר ודורס כאריה מה הנשר מרחף ובניו בכנפיו אף הוא הכל מתרחפין תחת מלכותו והוא שאמר הכתוב כאשר ידאה הנשר זה נבוכדנצר: חזה הוית עד די מריטו גפיה. ונגעה מן הארץ מבני אדם בזמן שעברו עליו שבעה עדנין ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה. בזמן שחזר למלכותו.
ואחרו

מצודת ציון

כן ת״י על השחר: בנגהא. מלשון נוגה ואורה: (ב) וארו. כמו ואלו ר״ל והנה: מגיחן. ענין יציאה כמו גוחי מבטן (תהלים כב): (ד) מריטו. תלשו כמו ואמרטה משער ראשי (עזרא ט):
ולשטר

מצודת דוד

הבור ולא נמצא בו כל חבלה ופגע על אשר האמין באלהיו ולא הסיר תפלתו: (כה) והיתיו. והביאו את האנשים ההלה אשר הלשינו מלשינות על דניאל והשלכו אל בור האריות המה ובניהם ונשותיהם: ולא מטו. לא הגיעו לתחתיות הבור עד אשר משלו בהם האריות עודם באויר ואכלו אותם ואף עצמותם כתתו דק דק: (כו) באדין. אז כתב דריוש לכל העכו״ם וכן כתב לכל עממיא וכו׳ אשר שוכנים בכל הארץ שלומכם ירבה: (כז) מן קדמי. מלפני הושם גזרה הומר אשר בכל ממשלת מלכותי יהיו חרדים ומתפחדים מלפני האלהים של דניאל אשר הוא אלהים חי וקיים לעולם ומלכותו הוא מלכות אשר לא תושחת וממשלתו עד סוף ימי עולם: (כח) משיזב. מפלט ומציל ועושה אותות ודבריו תמוהים בשמים ובארץ אשר הציל את דניאל מיד האריות: (כט) ודניאל זה הצליח למשול ממשל רב בימי מלכות דריוש ובתחלת ימי מלכות כורש הפרסי אבל לאחר זה פירש עצמו מעבודת המלך ומנה את זרובבל תחתיו וכמו שכתוב למעלה: ז (א) בשנת. בשנה האחת לבלשאצר: חלם. ראה דניאל חלום: וחזוי ראשה. בהיותו ישן על משכבו והוא כפל ענין במלות שונות כי החלום בא במראות המוח שבראש: באדין. אז כתב לעצמו לזכרון את כל דברי החלום אבל לזולתו אמר רק ראשית הדברים ולא כולם: (ב) ענה. הרים קול ואמר ולא ספר הכל כי אם ראש מלין אמר לבני דורו: חזה. רואה הייתי במראה עם שינת הלילה ר״ל בעת השינה: וארו. רצה לומר והנה בארבע רוחות השמים מנשבות רוחות ויוצאות ממקומן אל הים הגדול: (ג) וארבע חיון. ארבע חיות גדולות עולות מן הים והיו משונים במראיהם זה מזה: (ד) קדמיתא. הראשונה תראה כאריה ולה כנפים כשל נשר: חזה. רואה הייתי עומדת על עמדה עד אשר נתלשו כנפיה ונשאת מן הארץ ממקום איתן וחזק מעמדה בעזר טיסת כנפיה שהגם להועיל לבל תפול: ועל רגלין. ועמדה על רגליה לבד כבן אדם כי מעתה לא היה לה עוד עזר מטיסת הכנפים לעמוד בחוזק רב: ולבב. ונתן לה לבב בן אדם שאין לו לב אמיץ כלב האריה והוא מרומז על בבל שנאמר בנבוכדנצר עלה אריה מסובכו (ירמיה ד) ואף עליו נאמר הנשר הגדול (יחזקאל יז) וסופה עדי אובד:
ומכו

ולבב אנש יהיב לה: ה וארו חיוה אחרי תנינה
דמיה לדב ולשטר חד הקמת ותלת עלעין
בפמה בין שניה וכן אמרין לה קומי אכלי בשר
שגיא: ו באתר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר
ולה גפין ארבע די עוף על גביה וארבעה ראשין
לחיותא ושלטן יהיב לה: ז באתר דנה חזה הוית
בחזוי ליליא וארו חיוה רביעיה דחילה ואימתני
ותקיפא יתירה ושנין די פרזל לה רברבן אכלה
ומדקה ושארא ברגליה רפסה והיא משניה מן
כל חיותא די קדמיה וקרנין עשר לה:
ח משתכל הוית בקרניא ואלו קרן אחרי זעירה
סלקת ביניהון ותלת מן קרניא קדמיתא
אתעקרו מן קדמיה ואלו עינין כעיני אנשא
בקרנא דא ופם ממלל רברבן: ט חזה הוית עד
די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב לבושה
כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא כרסיה

ולה ל׳ פתח גפין ארבע וג׳ קמצין וסי׳ ולה שפחה מצרית. ולה שתי פיות גמד ארכה דאהוד. ולה אמר עלי לביתך: ותקיפה תקיפה ג׳ ב׳ כתיב א׳ וחד כתיב ה׳ וסי׳ ומלכו רביעאה תהוא תקיפה כפרזלא. מן קצת מלכותא תהוה תקיפא. דחילה ואמתני ותקיפא יתירה: סלקת ל׳ קמץ ואלו קרן אחרי זעירא. וא׳ פתח סלקת ועל קרניא עשר די בראשה. ואינון מן א״ב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ דלוג וסי׳ נמסר במסרה רבתא בערך פתח בס״ד:

תולדות אהרן וארו. מגלה יא קידושין עב עג: עלעין. קידושין עב: כרסון. חגיגה יד סנהדרין לח זוסר ויהי ויקרא:

רשי

(ה) וארו. והנה חיה אחרת שניה דומה לדוב ולצד אחד הוקמה. וג׳ צלעות בפיה בין שיניה וכן אמרין לה קומי אכולי בשר רב: (ו) באתר. אחר כן ראיתי והנה אחרת כנמר ולה כנפים ארבע ככנפי עוף: על גפה. כמו על גפי מרומי קרת וארבעה ראשים לחיה הזאת ושלטון נתן לה: (ז) באתר. אחר כן רואה הייתי במראות הלילה והנה חיה רביעית נוראה ואיומה ותקיפה מאוד ושיני ברזל לה גדולות אוכלת ומדקה והנשאר ברגליה רמסה והיא משונה מכל החיות הראשונות וקרנות עשר לה: (ח) משתכל. מגזרת סכל משתכל ומתבונן בקרנות והנה קרן אחת קטנה עלתה ביניהם וג׳ קרנות מהראשונות נעקרו מלפניה והנה עינים כעיני אנוש בקרן הזאת ופה מדברת גדולות: (ט) חזה. רואה הייתי עד שהכסאות הושלכו וקדמון ימים ישב לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי כסאותיו שביבי אש גלגליו אש בוערה: (י) נהר אש. יש אומרים נהור אש והוא הנכון בעיני: נגיד. נמשך ויוצא מלפניו. אלף אלפין ישרתוהו ורבי רבבות לפניו יעמדו למשפט והספרים

אבן עזרא

(ה) אחרי. אחרת: תנינה. שעלתה שניה מן הים: דמיה לדוב. זה רמז למלכות פרס שתמלך אחר בבל שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים בבשר כדוב: דמיה לדוב. לדב כתיב כמו דיבא תרגום של זאב שאף זאב נקראת מלכות פרס שנאמר ע״כ הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם: ולשטר חד הקימת. ולצד אחד עמדה רמז לשיפסוק מלכות בבל תמתין פרס שנה אחת שתמלך מדי: ותלת עלעין בפומה. שלש צלעות רבותינו פירשו שלש מדינות היו תמיד מורדות בה ומשלימות עמה פעמים בולעתן ופעמים פולטתן וזהו בפומה בין שניה פעמים חוץ לשניה פעמים לתוכן ואני אומר תלת עלעין שלשה מלכים שיעמדו לפרס כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית: בשר שגיא. בשר הרבה: (ו) גפין ארבע וגו׳ וארבעה ראשין. הם ד׳ מושלים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו את מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון שהחיה הזאת השלישית היא מלכות אנטיוכוס ונקרא נמר על שם שהיתה גוזרת גזרות על ישראל מנומרות ומשונות זו מזו: ושלטן יהב לה. וממשלה נתנה לה: (ז) בחזוי ליליא. בלילה אחרת השלש הראשונות ראה בלילה אחת וזו בלילה אחרת על שם שהיא שקולה כנגד שלשתן בויקרא רבה: ושנין די פרזל לה. שיני ברזל לה: ומדקה. מדיקה ושוחקת הדק: ושארא. מותר אכילתה: וקרנין עשר. עשר קרנות זו פי׳ לו המלאך שהם עשרה מלכים שיעמדו לרומי קודם לאספסיינוס שחרב את הבית: (ח) ואלו. כמו וארו לשון הנה: ממלל רברבן. דברי גאוה. הוא טיטוס שאמרו חכמינו זכרונם לברכה שחרף וגדף ונכנס להיכל בעזות פנים: (ט) די כרסון רמיו. כסאות הוטלו ונתקנו לישב במשפט אחד לדין ואחד לצדקה לישראל: ועתיק יומין יתיב. הקב״ה יושב למשפט על המלכות הזו ועל שלפניה שהכעיסו לפניו והציקו לבניו: כתלג חיור. ללבן עונות עמו: ושער ראשה

רבינו סעדיה גאון

(ה) וארו. והלא ספר אחד רי״ש מתחלף עם למ״ד כיוצא בו מזלות מזרות רי״ש מתחלף עם למ״ד. וארו. והנה חיה אחרת שנית דומה לדוב וזהו כורש מלך פרס שהפרסיים מסורבלין בבשר כדוב אוכלין ושותין כדוב: ולשטר חד הקימת. במלך הוא כמקצה המלכות ודריוש מלך בכל הארץ: ותלת עלעין. צלעות וי״א מלתעות שלש שינים גדולים בפיהם הם ג׳ מלכים העומדים לפרס אחרי כורש וגם אמרו אנשי לבב אחרי דריוש: וכן אמרין לה קומי אכולי בשר שגיא. כלומר ממון הרבה ועושר גדול כאמור במלכות אחשורוש בהראותו את עושר כבוד מלכותו ועושר הממון בכללו: (ו) בתר דנה. אחר שנהחזק בעשרו רואה הייתי והנה אחרת כנמר זו מלכות יון שנמשלה לנמר להיות קלה בגזירות כקלות הנמר לטרוף טרף באין לך קלה בחיות רעות כנמר: ולה גפין ארבע. ולה כנפים ארבע ככנפי עוף על גביה וארבעה ראשים לחיה: וגם שולטן וממשלה נתנו לה. הוא אלכסנדרוס מוקדן מלך יון שמלך בכל הארץ וארבע כנפים עם ארבעה ראשים הם ארבעה משרתיו שחילק להם מלכותו במותו בעבור שלא הניח בן אחריו והגפין והראשים הם מלכיות שעמדו אחרי מותו ראשונה רומניאה שניה אלכסנדריאה שלישית עכו רביעית אנטוכיא ושמות המלכים רומיום ברומניאה אלכסנדרוס באלכסנדריאה הורדוס בעכו אנטיוכוס באנטוכיא הורדוס בנה עיר הורדון הם עם כל האחרים תמו כלו: (ז) וארו. והנה חיה רביעית זו אדום הנזכרת נוראה ובעלת אימה והזקה ביותר: ושנים של ברזל. ולמה היא כפולה באומרו דחילה ואימתני ותקיפא לומר על מלכות ישמעאל שהיא כלולה עמה: ושינין די פרזל לה. בדעתי היא מלכות אדום למען כי כתב י׳ מלכים בדור אחד שנאמר וקרנין עשר לה ובניהן תחתיהן עומדין ובמלכות ישמעאל מלך אחד וכולם תחת ממלכתו וממנו יצא מלך לכל המקומות: אכלה. בביה ראשון: ומדקה. בבית שני: ושארא ברגלה רפסה. (בגלות) בכל דור ודור בגלות: (ח) משתכל הוית בקרניא. מביט הייתי בקרנות האלה כי כל אלה המלכים יחד כל אחד ואחד במדינתו כי מדינות מלכות אדום הרבה: ואלו קרן אחרי זעירא. והנה קרן אחרת קטנה עלתה ביניהן בדעתי שהיא מלכות ישמעאל שבערביאה: ותלת מן קרניא. ושלש מן הקרנות הם שלשה מלכים נתעקרו ונפלו מן השררה ובדעתי שהם מן הקרנות הם בני מלכי אדם כי מלך ישמעאל לקח את ארצם ואת מלכותם אז מלך האחד בקוסטנטינא והאחד מלך בארץ אשכנז על כל איטלייא וקרן הג׳ שנעקרה היא מלכות פרס ועילם מדבר לשון פרס המנופים בעולים וראש שלהם יוזגדר בסוף נשאר אשר לקח ישמעאל את המלוכה מיד בבל ואספהן ובנער וכל מדינת כראסאן: ואלו עיינין. והנה עינים כעיני אדם בקרן הזאת ופה מדבר גדולות ואמר שאיני אלהים: (ט) חזה הוית עד די כרסון רמיו. רואה הייתי עד אשר כל כסאות המלכים האלה הושלכו והיה כמראה אדם זקן יושב על כסאו וגם לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי ובדעתי כי עתיד הבורא להשליך מכסאותם מלכי עכו״ם להפיל שריהם עם מזלותם וכסאותם מן השמים אז הוא מתמלא רחמים על בניו ונדמה כזקן מלא רחמים ויושב על כסא רחמים ומתעטף בטלית לבנה כשלג כדי להלבין הטאינו כשלג ושיער ראשו כצמר נא ונקי לנקות עמו משפט: כרסיה שביבין דינור גלגלוהי נור דליק. כסא הדין שלו שביבי אש וגלגליו אש בוערת כס

מצודת דוד

(ה) וארו. והנה חיה אחרת שניה לה דומה לדוב וזמן מה הועמדה לצד אחד ושלשה צלעות בפיה בין שניה וכן אמרו לה קום אכלי בשר הרבה והוא מרמז על פרס שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים בבשר כדוב ומה שהקימה לשטר חד הוא לרמז שלא תמשול בממשל רב מיד אחר מפלת בבל ורק באורך תמשול מפך השנה אשר משלה מדי אחר בבל וקודם לה ותלת עלעין ירמוז על שלשה המלכים אשר העמיד והם כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית ובשר שגיא ירמוז על רב העושר כמו שכתב בכורש ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים (ישעיה מה): (ו) באתר. אחר זה רואה הייתי והנה אחרת עולה כנמר ועל גופה ארבע כנפים כשל עוף וארבעה ראשים היו להחיה ההיא וממשלה ניתן לה והוא מרמז על מלכות עכו״ם ע״ש שגזרו גזרות על ישראל משונות זו מזו כנמר הזה המנומר בהברבורות משונות וגפין ארבע וארבעה ראשין ירמז שאחרי מות אלכסנדרוס מלך מוקדון נחלקה מלכותו לארבע מלכיות והם רומא ומצרים וא״י ופרס: (ז) באתר. אחר זה רואה הייתי במראה שינת הלילה והנה עולה היה הרביעית נוראה ובעלת אימה ולה חוזק יתירה ומרובה ולה שינים של ברזל והמה גדולות ואוכלת ומדקת הדק והנשאר רמסה ודרכה ברגלה: והיא משניה. היתה משונה מן כל החיות אשר עלו לפניה ועל כי לא מצא לה דמיון בכל החיות שבעולם לזה לא אמר למה היתה דומה כמו שאמר בשלש הראשונות ור״ל אבל שהיתה משונה מהן: וקרנין. והנה לה עשר קרנות בראשה: (ח) מסתכל. מתבונן הייתי בהקרנות והנה קרן אחרת קטנה עלתה ביניהם וג׳ מן הקרנות הראשונות נעקרו מלפניה: ואלו. והנה עינים כעיני אדם היה בקרן זה ואף פה מדבר דברים גדולים ונפלאים והוא מרמז על מלכות ישמעאל ההזקה עד למאוד ומושלת זמן רב ומעבדת בפרך וקרנין עשר ירמוז כי תתפשט מלכות ישמעאל ברוב הישוב ובהם עשר מלכיות אדירים והם בראבן ואספהן והלימן ומיכה ומצרים ואפריקי ומלכות ישמעאל שוכני אוהלים ופלשתים ואלברבר וכוש וקרן זעירא ירמוז על הדבר העתיד להיות סמוך לביאת הגואל כי תצא עם ממזרח ותשוב לתורת ישמעאל ותשית מהם שלש מלכיות והמלך מהעם הבא ממזרח יהיה חכם ונבון ומדבר נפלאות מול המקום: (ט) חזה. רואה הייתי כל זאת עד אשר הושלך והושם כסא מזקן מיושן בימים ישב על הכסא ולבושו

מצודת ציון

(ה) ולשטר. לצד ת״א סטר: (ו) באתר. כמו בתר בלא אל״ף: (ז) רפסה. רמסה כמו מתרפס ברצי כסף (תהלים סח): (ט) ועתיק. ענין מיושן כמו והדברים עתיקים (דה״א ד): ורכו

שביבין די־נור גלגלוהי נור דלק: י נהר די־נור נגד ונפק מן־קדמוהי אלף אלפים ישמשונה אלפין ק' ורבו רבון קדמוהי יקומון דינא יתב וספרין ורבבן ק' פתיחו: יא חזה הוית באדין מן־קל מליא רברבתא די קרנא ממללא חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא: יב ושאר חיותא העדיו שלטנהון וארכה בחיין יהיבת להון עד־זמן ועדן: יג חזה הוית בחזוי ליליא וארו עם־ענני שמיא כבר אנש אתה הוא ועד־עתיק יומיא מטה וקדמוהי הקרבוהי: יד ולה יהב שלטן ויקר ומלכו וכל עממיא אמיא ולשניא לה יפלחון שלטנה שלטן

יקומון ד' וסי' ומשנאיו מן יקומון. יקומון עדי המס. נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי. ארבעה מלכין יקומון מן ארעא. וקרניא עשר מנה מלכותא עשרה מלכין. ואכלם ואמחצם ולא יקומון. יחיו מתיך נבלתי יקומון. וא' כושל יקימון מליך: בחיין ל' כתיב נו"ן אריכא ושאר חיותא העדיו. והוא חד מן מלין נסבין נו"ן אריכא בסוף תיבותא וסי' נמסר במסרה רבתא בטערכת אות הנו"ן בס"ד: מטא ג' ב' כתיב ה' וסי' כלא מטא על נבוכדנצר. ועד עתיק יומיא מטה. וזמנא מטה ומלכותא החסינו קדישין. קדמא כתיב א'

תולדות אהרן די נור. חגיגה יג: ישמשוני ס. סוכה נה: כבר אינש. סנהדרין לח:

הספרים נפתחו: (יא) חזה. רואה הייתי אז מן קול מלות גדולות שהקרן ממללת. רואה הייתי עד נהרגה החיה ואבדה גופתה ונתנה למוקד אש ושאר החיות הסירו מלכותם ואורך בחיים נתן להם עד זמן מועד: (יג) חזה. רואה הייתי במראות הלילה והנה עם ענני השמים כבן אנוש היה בא ועד קדמון ימים הגיע ולפניו הקריבוהו: (יד) וליה. ולו נתן שלטון ויקר ומלכות וכל העמים אומות ולשונות יעבדוהו שלטונו שלטון עולם לא יעבור ומלכותו לא תשחת והנה ראינו כי המלאך לא פירש לו רק חיה הרביעית והיה כן כי שלש החיות הראשונות יוכל המשכיל לדעתם מנבואות דניאל האחרונות. והנה יש לך לדעת שהטעם ארבע חיות בעבור כי הארבע מלכיות היו בפאות שונות ולא ידעתי טעם הים הגדול כי כולם ביבשה היו אולי שנפש החיה הרומשת בים הגדול גדולה מנפש החיה ההוה ביבשה וזאת הנבואה במות אויל מרודך ותחלת בלשצר והנה האריה מלכות כשדים והגאון רב סעדיה אמר כי זאת המראה על דבר עבר והוא דבר נבוכדנצר ולבב אנוש יהב לה שטב לדעתו זהו ומנדעי יתוב עלי וזה איננו נכון בעיני כי מה טעם לראות מה שעבר ומה תועלת להזכירו וזה הפירוש. הראשונה כאריה והוא נבוכדנצר. וגפין דנשר. בנו אויל מרודך ובן בנו בלשצר שנהרג: ונטלת מן ארעא. וכבר נשאה אז מרטו הכנף ובלשון הקדש רבים וטעם ועל רגלין כאנש הקימת ולבב אנוש שלב האריה גדול מלב האדם והנה טעם שהיו כשדים בתחילה טורפים כאריה ובהרוג מלכם שפלו כשדים וקנו לב והיו כשאר כל האדם ויפת אמר כי טעם כאנוש הקימת שיראו קלונה כל העולם ויפה פירש. והחיה השנית מלכות פרס שהשחיתה מלכות כשדים והיא הנמשלת לכסף בחלום נבוכדנצר וטעם ולשטר חד כי בצד אחד ממלכות כשדים הרג כורש ודריוש ג' ערים גדולות גם ראיתי זה כתוב בספר מלכי פרס זה ארבעים שנים ושכחתי שמות הערים וזהו קומי אכולי בשר שגיא ממלכות כשדים. ורב סעדיה הגאון אמר כי זה רמז לאחשורוש שכתב ספרים להשמיד ישראל הנקראים עם רב ועצום ומה טעם לפירוש הזה כי אחשורוש לא תפס מלכות כשדים בתחילה. והחיה השלישית נמשלת לנמר היא מלכות יון ותחלת מלכות אלכסנדרוס שהיה מלך עליהם והיא הנמשלת לנבוכדנצר לנחשת וגם כתוב די תשלט בכל ארעא וכן כתוב בנבואה ושלטן יהיב לה וזה שאמר וארבעה גפין הם ארבעה המלכים שמלכו על מלכות אלכסנדרוס וזה דבר ידוע וככה אמר ותעלינה חזות ארבע תחתיה וכתוב שם לארבע רוחות השמים כאשר אמר ארבעה ראשים לחיותא וגם אפרשנו. והחיה הרביעית הנראה היא מלכות ישמעאל היא הנמשלת בחלום נבוכדנצר לברזל ובנבואה כתוב ושנין די פרזל לה ולא הזכיר זאת הרביעית בנבואה השנית ולא ברביעית רק בנבואה הזאת פירש דבריה עד בוא הגואל ובנבואה השנית פירש דבר החיה השלישית והשלים כל דבריה עד בוא הגואל כי בימי אלה שתי המלכיות יבא כאשר הזכיר בחלום וביומיהון די מלכיא אינון וטעם וקרנין עשר שפשטה מלכות ישמעאל ברוב הישוב ואלה הם הקרנות מלכות בראסן ומלכות אלפהן ומלכות אלימן היא שבא ומלכות מיכה היא מישא לדעת הגאון רב סעדיה ותארית מצרים ומלכות אפריקי ומלכות ישמעאל השוכנים באהלים במזרח ובמערב ומלכות פלשתים הם אלמראבטון ומלכות

ראשה כעמר נקא. מנקה עצמו מזכיות שיש לעכו"ם לפניו ומשלם להם כל שכרם בעוה"ז בויקרא רבה: (י) די נור. של אש. נור דלק. אש בוערה: נגד ונפק. מושך ויוצא: ישמשוניה. לעתיק יומין: דינא יתיב. המשפט נתישב לפניו: וספרין פתיחו: הספרים נפתחו ספרי העבירות והרעות שעשו: (יא) מן קל מליא. מקול הדברים הגבוהות שהקרן מדברת עלתה חמתו של עתיק יומין: עד דקטלת חיותא והובד גשמה. אבד גופה: ליקדת אשא. ללכת אש הוא אשו של יעקב והוה בית יעקב אש וגו' (עובדיה א): (יב) ושאר חיותא העדיו שלטנהון. ולשאר המלכיות הסירו מן השמים ממשלתהון: וארכה בחיין יהיבת להון. וזמן נתן להם בחיים עד יום מועד לעתיד לבא מלחמות גוג ומגוג: ארכא. המתנה: (יג) כבר אנש אתה. הוא מלך המשיח: ועד עתיק יומיא. שהיה יושב במשפט ודן את האומות: מטא. הגיע: (יד) וליה יהיב שלטן. ולאותו בן אדם נתן ממשלת האומות דימה כחיות וישראל דימה כבן אדם על שהם ענותנים

רבינו סעדיה גאון

הם אופני המרכבה שהם מתלהטין למען ידין עמים באפו כי באש נשפט ומרוב להט האש בוערת בגלגלי הכסא מתרבה האש עד העשות לנהר של אש כאמור: (י) נהר די נור נגד. מושך ויוצא מלפניו מאש עברתו: אלף אלפין ישמשוניה וריבוא רבבן קדמוהי יקומון דינא יתיב. הוא יום הדין ככתוב כי הנה יום בא בוער כתנור וכתיב ויגבה ה' צבאות במשפט וכתיב לכן חכו לי נאם ה' הוא יום הגדול בעת יקום אלהים למשפט: וספרין פתיחו. אין לפניו זוכר ושכחה לכתוב כי אין שכחה לפני גדול העצה ורב העליליה ואולם במשל כתב ויכתב בספר זכרון לפניו. זה לצדיקים למען אשר יזכרו תמיד לפניו לטובה ועל הרשעים כתיב ועם צדיקים יכתבו ודע כי דינא יתיב וסיפרין פתיחו אשר ביארתי למעלה יום דין ויום פקודה הוא יום העתיד לדרוש כל מעשה בני אדם החיים והמתים ואשר כתב למעלה ועתיק יומין יתיב כל האומר כי ראה דניאל ה' צבאות עין בעין הרי הוא פושע במדמה דמות לה' ואין לו דמות דכתיב ואל מי תדמיון אל וכל האומר כי ראה מלאך הוא מן השונים והוא מין האומר קטון וגדול למען כי אין שופט העולם כ"א הקב"ה לבדו ככתוב לפני ה' כי בא לשפוט הארץ ואין מלאך אשר יוכל לדבר כי אלף אלפין ישמשוניה ועתה דע כי דניאל ראה כל אלה בחלום ולא במראה עינים וכל החלום יש לו פתרון כי הם משל כי גם כל נבואת הנביאים אשר ראו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וממראה מתניו ולמעלה יושב על כסא רם ונשא לא ראו חוק מקוקה כי אין דמות לבורא כלל ולא דמות מלאך כי בעת שהיה מדבר עמם מראה להם חזיון חדש וכל דמות שראו יש לו פתרון מקל שקד כי שוקד אני רבבות גדולות מעשיו בלי מספר וכאשר ראה מיכה ברוח נבואה וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו לא נוכל לדמות על יוצר הכל מימינו ומשמאלו ולא יעמוד לפניו כל יצור ואולם דברי כל אלה במשל במעשה בני אדם: (יא) והובד גשמה. ואבד גופה זה איבוד מלכות רביעית הוא שראה אברהם והנה תנור עשן ולפיד אש כי באש ה' נשפט מדורתה אש ועצים הרבה משפט רשעים בגיהנם ישפוט שם כל רשעי ארץ ככתוב ימטר על רשעים פחים אש וגפרית וגו': (יב) ושאר חיותא העדיו שלטנהון. ושאר החיות הם שאר כל ממלכות העכו"ם כל אחד ואחד הסירו מלכותם בעת אשר נלקחו מלכותם ויעמוד מלך אחר תחתם ואולם בגבהותם הם עומדים ומהן נשארו עד בוא יומם באחרית הימים במגופים כי אבדה מלכותם ומהם נשארים עד היום ההוא כאשר כתב וארכא בחיין יהיבת להון עד זמן ועידן ואורך בחיים ניתן להם למלכים הראשונים אחרי אשר אבדה ממשלתם הוא אחרית מלכות ישמעאל וסוף מלכותו כי הוא אחרית מלכות כל הארץ אין אחריהן מלכות כי בימי מלכותם ישפוט ה' על כל יושבי הארץ: (יג) וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי. זהו משיח צדקנו והלא כתיב על משיח עני ורוכב על חמור אלא יבא בענוה כי לא יבא על סוסים בגאות ואשר כתב עם ענני שמיא והנה עם ענני השמים הם מלאכי צבא השמים זו היא רב הגדולה שיתן הבורא למשיח ככתוב עם ענני שמיא או הוא גדול במשל כן עתיק יומין לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי כמשלי בני אדם: ועד עתיק יומין הקרבוהי. כדכתיב נאם ה' לאדני שב לימיני וגו': (יד) ולה יהיב שולטן. שיתן לו שולטנות ומלכות ככתוב ואני נסכתי מלכי וכתיב ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו ולא תסור מלכותו

מצודת ציון

(י) ורבו. הוא עשרת אלפים: (יב) וארכה. ענין המתנה ואריכת זמן: זמן ועידן. הם שמות נרדפים וכן אדמת עפר (לקמן יב): (טו) נדנה. ענין תיק ונרתיק כמו וישב חרבו אל נדנה (דה"א ד): ותדוכנה

מצודת דוד

ולבושו היה לבן כשלג ושער ראשו היה כצמר נקי: כרסיה. כסאו היה ניצוצות של אש גלגלי הכסא היה אש בוער: (י) נהר. נחל של אש היה נמשך ויוצא מלפניו אלף פעם אלף ישרתו אותו ורבוא פעם רבוא יעמדו לפניו: דינא. עדת המשפט היה יושב ולפניהם ספרים פתוחים וזהו כי ראה את השכינה בדמות זקן להורות שהוא מלא רחמים ולבושיה כתלג לרמז כי ילבין עון עמו ושער ראשה כעמר נקי לרמז שינקה אותם מפשעם והב"ד של מעלה ישבו למשפט ולפניהם ספרי הזכרונות ממעשה בני אדם: (יא) חזה. רואה הייתי אז מחמת קול דברי הגדולות אשר דברה הקרן הקטנה: חזה רואה הייתי עד אשר בעבור זה נהרגה החיה ונאבד גופה ונתנה לשרפת אש: (יב) ושאר חיותא. ושאר החיות הם שלש הראשונות: העדיו. הוסר ממשלתם והמתנה זמן להשאר בחיים ניתן להם עד זמן ועדן ור"ל עד עת קבוע וירמז אשר בעבור דברי מלך המזרח יאבד המקום כל מלכות ישמעאל ושאר מלכיות העכו"ם יוסר ממשלתם כ"א בזמנם אבל ישארו בחיים עד בואם למלחמה עם גוג מלך מגוג ואז יפלו בנופלים: (יג) חזה. רואה הייתי במראות שינת הלילה והנה עם ענני השמים היה בא כדמות בן אדם ועיד מלך המשיח ירמז: ועד עתיק. והגיע עד הזקן המיושן בימים והקריבו אותו לפניו: (יד) וליה. ונתן לו הממשלה והכבוד והמלוכה וכל העכו"ם יעבדו לו: שלטניה. ממשלתו תהיה ממשלת עולם אשר לא תסור ומלכותו תהיה נצחית אשר לא תושחת:

מסברים

עלם די־לא יעדה ומלכותה די־לא תתחבל׃
טו אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה וחזוי
ראשי יבהלנני׃ טז קרבת על־חד מן־קאמיא
ויציבא אבעא מנה על־כל־דנה ואמר־לי ופשר
מליא יהודענני׃ יז אלין חיותא רברבתא די
אנין ארבע ארבעה מלכין יקומון מן־ארעא׃
יח ויקבלון מלכותא קדישי עליונין ויחסנון
מלכותא עד־עלמא ועד עלם עלמיא׃ יט אדין
צבית ליצבא על־חיותא רביעיתא די־הות
שניה מן־כלהון דחילה יתירה שניה די־פרזל
וטפריה די־נחש אכלה מדקה ושארא ברגליה
רפסה׃ כ ועל־קרניא עשר די בראשה ואחרי די
סלקת ונפלו מן־קדמיה תלת וקרנא דכן ועינין
לה ופם ממלל רברבן וחזוה רב מן־חברתה׃
כא חזה הוית וקרנא דכן עבדא קרב עם־קדישין
ויכלה להן׃ כב עד די־אתה עתיק יומיא ודינא
יהב לקדישי עליונין וזמנא מטה ומלכותא
החסנו קדישין׃ כג כן אמר חיותא רביעיתא

יבהלנני ג׳ וחסר וסי׳ חלם חזית וידחלינני. אתכרית רוחי אנה דניאל. עד כה סופא די מלתא: יקומון ז׳ וסי׳ נמסר לעיל בסי׳ בהאי סימן: ויקבלון מלכותא חד מן י׳ פסוקים עד ועד וסי׳ במסרה רבתא: סימן מנא מהשנא ישתנא תשנא לבנא למבנא יתבנא מתבנא תתבנא כלהון כתיב א׳ בסוף תיבותא: לקדישי חד מן כ״ח מלין כתיב י׳ בסיפרא וסי׳ הכימי לידעי בני אחרי רעיוני הדרי שלטוני רבי גברי והדברי חטי צפרי תרי וחזוי לתרי זווי מאני לאהלי וקטרי מלי יתקרי סרכי מעלי רוחי בעיני קדישי׃

תולדות אהרן קאמיא. נרכות ג:

רשי

שנותנים ותמימים: די לא יעדה. לא יסור: (טו) אתכרית רוחי. לשון כי יכרה (שמות כב) ולשון ארמי ועברי שוין בו כלומר נסחה מתוך עומק כרייתה: בגו נדנה. בתוך תיק ונרתק שלה כלומר נבהלה רוחי בתוך הגוף מן החלום הזה: (טז) קרבת על חד מן קאמיא. קרבתי אצל אחד מן העומדים שם לפני עתיק הימים המלאכים נקראו עומדים שנאמר (זכריה ג) בין העומדים האלה מפני שאין להם קפצים: ויציבא אבעא מנה. והאמת שאלתי ממנו: (יז) ארבעה מלכין. ד׳ מלכיות: (יח) ויקבלון מלכותא קדישי עליונין. אלו ישראל שיטלו ארץ מאדום שהיא רביעית: (יט) אדין צבית ליציבא. אז חפצתי לעמוד על האמת מן החיה הרביעית: די הות שניה מן כלהון דחילה יתירה. אשר היתה משונה מכולן באימה יתירה: (כ) ונפלה מן קדמה תלת. ונפלו מפניה שלש מן הראשונות: וקרנא דכן ועינין לה. והקרן אשר כזאת ועינים לה ככתוב למעלה: (כא) חזה הוית. בחלומי הראשון שספרתי למעלה: עם קדישין. עם ישראל: (כב) ודינא יהיב לקדישי עליונין. ונקמה נתן להם ממנה: (כג) כן אמר. כה ענני המלאך הפותר

אבן עזרא

ומלכות אלכסנדר והם מבני חם והם לבנים ומלכות הכושים והם מלכים רבים וכל אלה תורה אחת להם ודבר הקרן הקטנה עודנו עתיד. כי זה יהיה קרוב מביאת הגואל כאשר אפרש וזאת הקרן עם יצא ממזרח שישוב לתורת אלה הקרנות והשחית ג׳ מלכיות וזה המלך יהיה חכם ומדבר גדולות אז ישלכו כסאות כל מלכי עכו״ם וזה יהיה בעמוד מיכאל שר הגדול כאשר יפרש והוא עתיק יומין והיה רואה אותו במראות הנבואה שהיה זקן: כרסיה. הוא כסאו: וגלגלוהי. הם הגלגלים ומרוב מרוצתם יצאו שביבי אש על כי גלגל האש תחת גלגל הלבנה בראיות גמורות ולא תתמה בעבור אלף אלפין ישמשוניה כי הכל במצות השם הנכבד העליון הלא תראה כי מיכאל נקרא השר הגדול והנה תחתיו משרתים והם צבא השמים שהם צבא השם וכן כתוב אני שר צבא השם שהשם הנורא נסמך אל צבאות שהם עומדות תמיד ואינם כלות כאשר פירשתי בספר השם הנכבד ועוד אגלה קצת סוד המלאכים הקדושים לאשר יבינו והנה ראה כי השם יעשה משפט וישפוט כל הארץ והספרים יהיו פתוחים לפניו כדרך מספרך אשר כתבת ויכתב בספר זכרון לפניו ועם דבר המלאכים אדבר על זה והנה פירש שראה די קטלת חיותא שתאבד כל מלכות ישמעאל רגע אחד בימים מועטים וטעם ושאר חיותא העדיו כי החיות הראשונות סרה ממלכת כל אחת ונשארו הגופות וזאת החיה הרביעית יאבד גופה כלל ולא ישאר שריד ופליט לישמעאל. ויאמר רבי ישועה כי זה כבר אנש הוא המשיח וכנון דבר רק הוא עם הקדש שהם ישראל: ולה יהיב. תוכל ללמוד מזה הכתוב כי כל הנעשה בארץ גזירות שמים הם ואמרתי שזה כבר אנש הוא ישראל שהוא שם המין בעבור שאמר דניאל על עתיק יומיא ודינא יהב לקדישי עליונים והטעם לעשות נקמה בחיה הרביעית: (טו) ומלת אתכרית אין לה ריע רק בעבור בגו נדנה שהגוף לרוח כנדן לחרב כמו וישב חרבו אל נדנה והטעם כאילו יצאה מרוב בהלה: (טז) קרבת. קרבתי אצל אחד מהמלאכים העומדים שם לשרת עתיק יומין וכל זה בחלום: ויציבא אבעא. והדבר נכון בקשתי ממנו: על דנא. על זה שיפרש לי זה החלום ואמר אלה הארבע חיות הם ארבע מלכיות והוא אמר מלכין בעבור כי הבן נחשב כאב כמו מלכות כשדים: (יח) ופירוש דבר כבר אנש ויקבלון. בסוף המלכות קדושי עליון וירשו המלכות עד עולם ועד עולם ושב להזכיר דברי החיה הרביעית והזכיר עתה אשר לא הזכיר בראשונה כי הקרן הקטנה תעשה מלחמה עם ישראל ותוכל להם והנה פירש לו המלאך כי זה המלך האחרון במלכות ישמעאל ירע רעה גדולה לישראל וזהו ולקדישי עליונין יבלא ויסבר כי ירצה לשנות מועדי ישראל ותורתם ויהיו ישראל בצרה עד עדן ועדנין ופלג עדן וזה אפרש

רבינו סעדיה גאון

מלכותו ולא תשכח עדי נצח נצחים ואשר כתבתי ואמרתי אין מלכות אחרת אחרי ישמעאל ככתוב וביומיהון די מלכיא אינון אז כראותי צרות גדולות של ישראל וגלותם. מיד: (טו) אתכריית רוחי. נבהלה רוחי ונעשה רוחי זרה כי נתנכרה רוחי ונהפכה אני דניאל נעשית רוחי כמו נכרים: בגו נדנה. בתוך הגוף שהגוף הוא נדן הרוח שהייתי רואה בצערן של ישראל. ד״א אתכריית רוחי כמעט קט שלא יצתה רוחי אני דניאל כמעט שלא נכרתה רוחי. בגו נדנה בגו נדנוד השינה שנדנדהי מתוך חלומי ונכנסהי במחשבות: (טז) קרבת על חד מן קאמיא ויציבא אבעא מניה. ומתוך החלום קרבתי אצל אחד מן המלאכים שהיו עומדים שמה ונכון ויציב שאלתי ממנו על כל זאת: (יז) אלין חיותא רברבתא. אלה החיות הגדולות הם ארבע מלכיות שיקומו מן הארץ: (יח) ויקבלון. ואלה המלכיות יקבלו מלכותן של ישראל שהם קדישי עליונין כדכתיב כי עם קדוש אתה לה׳ וכתיב ולתתך עליון ועל אשר ימרדו בה׳ תנטל מהם מלכותם ותנתן לאלו ארבע מלכיות וירשו המלכות בעולם הזה ויגלו ישראל וישתעבדו תחתם עד העולם הבא עד שימלוך משיח: (יט) אדין צבית ליצבא. אז רציתי לעמוד על אמיתה בירור החיה הרביעית היא שהיתה משונה לשעבד ישראל יותר מכולם והיא נוראה ויתירה מאד: שיניה מברזל וטפורניה מנחושת הם שריה וגיבוריה שקשים כברזל ועזים כנחושת: אכלה. גיבורי ישראל: ומדקה. תלמידי חכמים שאר דלת עם הארץ. ברגלה רפסה בגלות: (כ) ועל קרניה עשר. ועל עשר הקרנים הם עשר מלכיות שפירשנו: (כא) וקרנא דכן עבדא קרבא עם קדישין (עליונין). זה טיטוס שנלחם עם ישראל בירושלים ויכלה להון שגלה אותם והחריב בית המקדש והגלה ישראל ממקומן. ויכלה להון: (כב) עד די אתא עתיק יומיא. ומשהגלם ועד שיבא משיחנו הם עתידים להשתעבד תחת ידיהם ודינא יהיב לקדישי עליונין. וגזירת דת ודין יתן לישראל וזמן יגיע ויירשו המלכות ישראל הקדושים: (כג) כן אמר. כך אמר לדניאל המלאך בתוך החלום החיה

מצודת דוד

(טו) אתכרית. ואני דניאל נכרתה רוחי בתוך תיקה ר״ל בתוך הגוף כאומר עם כי לא יצאה מ״מ נכרתה במקומה והוא מלשון גוזמא והפלגה: וחזוי. מראית ראשי הבהיל אותי: (טז) קרבת. קרבתי אל אחד מן העומדים הם מלאכי מעלה שאין בהם ישיבה: ויציבא. בקשתי ממנו פתרון האמת על כל זאת ואמר לי והודיע לי פתרון הדברים והוא כפל ענין במ״ש: (יז) אלין. אלה החיות הגדולות אשר המה במספר ארבע הפתרון הוא אשר ארבעה מלכים יעמדו מן הארץ: (יח) ויקבלון. אח״ז יקחו המלוכה קדושי עליונים הם ישראל עליונים במעלה: ויחסנון. ינחלו המלוכה עד עולם וחזר ופירש ועד עלם עלמיא ור״ל עד עולם ממש כי לפעמים יאמר עולם על זמן ארוך כמו ועבדו לעולם (שמות כא): (יט) אדין. אז חפצתי לדעת אמיתת הפתרון על החיה הרביעית אשר היתה משונה בתארה ובמעשיה מן כולן בהשתנות רב: דחילה. נוראה יתירה ומרובה שיניה של ברזל וצפרניה של נחושת ואכלה ושחקה הדק והנשאר רמסה ברגליה: (כ) ועל קרניא. גם חפצתי לדעת אמיתת הפתרון על עשרת הקרנים אשר בראשה והקרן האחרת הקטנה אשר עלתה ונפלו שלשה מלפניה: וקרנא. ופתרון הקרן התמוה הזאת אשר עינים לה ופי המדבר גדולות ונפלאות ומראה גדול בתמהון מן חברותיה: (כא) חזה. גם חפצתי לדעת פתרון מה שרואה הייתי אשר הקרן הזאת עשתה מלחמה עם ישראל הקדושים ויכלה להם וגלהם: (כב) עד די אתה. עד אשר בא הזקן המיושן בימים ונתן משפט לקדישי עליונים ר״ל שפט משפט ישראל מיד קרן הזאת: וזמנא. והגיע העת ונחלו ישראל הקדושים את המלוכה ור״ל כל הדברים האלה חפצתי לדעת פתרונם: (כג) כן אמר. כן השיב לי המלאך החיה

מַלְכוּ רְבִיעָאָה תֶּהֱוֵא בְאַרְעָא דִּי תִשְׁנֵא מִן־כָּל־
מַלְכְוָתָא וְתֵאכֻל כָּל־אַרְעָא וּתְדוּשִׁנַּהּ וְתַדְּקִנַּהּ׃
כד וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר מִנַּהּ מַלְכוּתָה עַשְׂרָה מַלְכִין
יְקֻמוּן וְאָחֳרָן יְקוּם אַחֲרֵיהוֹן וְהוּא יִשְׁנֵא מִן־
קַדְמָיֵא וּתְלָתָה מַלְכִין יְהַשְׁפִּל׃ כה וּמִלִּין לְצַד
עִלָּאָה יְמַלִּל וּלְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין יְבַלֵּא וְיִסְבַּר
לְהַשְׁנָיָה זִמְנִין וְדָת וְיִתְיַהֲבוּן בִּידֵהּ עַד־עִדָּן
וְעִדָּנִין וּפְלַג עִדָּן׃ כו וְדִינָא יִתִּב וְשָׁלְטָנֵהּ יְהַעְדּוֹן
לְהַשְׁמָדָה וּלְהוֹבָדָה עַד־סוֹפָא׃ כז וּמַלְכוּתָה
וְשָׁלְטָנָא וּרְבוּתָא דִּי מַלְכְוָת תְּחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא
יְהִיבַת לְעַם קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין מַלְכוּתֵהּ מַלְכוּת עָלַם
וְכֹל שָׁלְטָנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן וְיִשְׁתַּמְּעוּן׃ כח עַד־כָּה

סוֹפָא דִי־מִלְּתָא אֲנָה דָנִיֵּאל שַׂגִּיא ׀ רַעְיוֹנַי
יְבַהֲלֻנַּנִי וְזִיוַי יִשְׁתַּנּוֹן עֲלַי וּמִלְּתָא בְּלִבִּי נִטְרֵת׃
ח א בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת בֵּלְאשַׁצַּר
הַמֶּלֶךְ חָזוֹן נִרְאָה אֵלַי אֲנִי דָנִיֵּאל אַחֲרֵי הַנִּרְאָה
אֵלַי בַּתְּחִלָּה׃ ב וָאֶרְאֶה בֶּחָזוֹן וַיְהִי בִּרְאֹתִי
וַאֲנִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעֵילָם הַמְּדִינָה
וָאֶרְאֶה בֶּחָזוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל־אוּבַל אוּלָי׃
ג וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה ׀ אַיִל אֶחָד עֹמֵד לִפְנֵי
הָאֻבָל וְלוֹ קְרָנָיִם וְהַקְּרָנַיִם גְּבֹהוֹת וְהָאַחַת גְּבֹהָה
מִן־הַשֵּׁנִית וְהַגְּבֹהָה עֹלָה בָּאַחֲרֹנָה׃ ד רָאִיתִי
אֶת־הָאַיִל מְנַגֵּחַ יָמָּה וְצָפוֹנָה וָנֶגְבָּה וְכָל־חַיּוֹת
לֹא־יַעַמְדוּ לְפָנָיו וְאֵין מַצִּיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה כִרְצֹנוֹ

סופא ג' כתיב א' וסי' נמסר לעיל בסיפרא סוף סי' ו': יבהלנני ג' חסרים וסי' נמסר לעיל בהאי סימן: הנראה ב' קמצים וסימן ויתאנף ה' בשלמה כי נטה לבבו. אני דניאל אחרי הנראה אלי: בראותי ב' וחסרים וסי' ואראה בחזון ויהי בראתי. ויהי בראתי אני דניאל את החזון: ואשא עיני ואראה ג' דסמי' וסי' ואשא עיני ואראה והנה מגלה עפה ואשא עיני ואראה והנה ארבע מרכבות. ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עומד לפני האובל: כרצונו ד' חס' בלישנא וסי' וברצונם עקרו שור. אם עולה קרבנו מן. וראיתי את האיל

תולדות אהרן והדקינה. שבועות ו ע"ג ב: ועדנין. סנהדרין לז: נטרת. עקידה שער כה:

אפרש בפסוק כי למועד מועדים וחצי והמדבר מה שאמרתי שאמר המלאך ומלכותא יהיבת לעם קדישי עליונין: הנבואה השנית. (א) בשנת. אחרי הנראה. אשר נראה כמו העיר ההוללה ההלכוא אחד: (ב) ואראה. אמר יפת כי היה רואה במראות הנבואה שהיה בשושן הבירה שהוא מלכות פרס כי משם יצא משחית מלכות בלשצר וכאילו היה על נהר אולי כמו יחזקאל על נהר כבר ואובל כמו יובל ועל יובל ישלח שרשיו כערבים על יבלי מים והאל"ף תחת יו"ד כי אישי כמו ישי גם באל"ף כתוב ויו"ד תתימרו כאל"ף יתאמרו והוצרך לפרש ככה כי דניאל בבבל היה כאשר נהרג בלשצר המלך ויפת אמר מנהג המראה לאמר והנה רק יתכן שהלך דניאל אל עילם ושב באותה שנה אל בבל: (ג) ואשא. איל אחד. זאת מלכות פרס: ולו קרנים. מדי ופרס גוים עצומים הם: והאחת גבוהה. שמלכות פרס גדולה ממלכות מדי או בעבור כורש מלך פרס שהיה גדול מדריוש הזקן המדי כי במות דריוש שבה בבל אל כורש וכן אמר כורש מלך בבל לא מלך דריוש הזקן רק שנה אחת ועל שניהם אמר הכתוב מטעם כירש ודריוש ועוד אפרש זה: (ד) ראיתי. מנגח. שלש פאות מערב וצפון ודרום ונקרא המערב ימה בעבור הים הגדול שהוא בארץ ישראל בפאת מערב כי כנגד ארץ ישראל ידבר וזה האיל מנגח לפניו גם מימינו גם לשמאלו ולא לאחריו כי ממזרח בא וכתוב קורא ממזרח עיט: וכל חיות. איכה החיות הנזכרות

הפותר לי את החלום: (כד) וקרניא עשר. וקרנים י' אשר ראיתי לה זה פתרונו: מנה מלכותה. מאותה המלכות: ואחרין יקום אחריהון. והאחרון יקום אחריהן הוא טיטוס: (כה) לצד עלאה. כלפי מעלה: ולקדישי עליונין יבלא. ולישראל יטריח ויליק: ויסבר להשניא זמנין ודת. ידמה בלבו להעבירם על כל מועדיהם ודתיהם: עד עידן ועידנין ופלג עידן. קץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים וחתום ודרשוהו הראשונים איש לפי דעתו וכלו הקצים ויש לנו לפותרו עוד כאשר ראיתי כתוב בשם רב סעדיה הם אלף וג' מאות ול"ה שנים האמור בסוף הספר אשרי המחכה וגו' ופירוש המועד עד עת שני עתים וחצי עת ואמר שהעתים הם ד' מאות ופ' שמיום צאתם ממצרים עד שנבנה הבית. וד' מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת"ן ועוד חצי העת הזה תמ"ה הרי אל"ף של"ה את אלה חשוב מעת הוסר התמיד עד סוב ובא התמיד אל מקומו והוא הוסר שש שנים לפני החורבן ויש קצת ראיה בספר זה. ועוד יש מביאין ראיה לחשבון זה הסתר אסתיר פני הסתר אסתיר בגי' אלף ושל"ה: (כו) ודינא יתב. והדין כתיסב לפני המקום: ושלטנה יהעדון. ושלטנו וממשלת של אותו המלכות יסירו מן השמים: (כז) וישתמעון. יהיו נשמעים למצותו לעשותו: (כח) עד כה. כאן: שגיא רעיוני יבהלונני. הרבה היו מחשבותי מבהלות אותי. וזיוי ישתנון. מראות יופיי ותארי נשתנו: בלבי נטרת. בלבי צפנתי: (א) בשנת שלש. אחרי המראה הראשון אחר שנראה אלי בתחיל' החלום האמור למעלה שנראה לו בשנת אחת לבלשצר: (ב) על אובל אולי. על הנהר ששמו אולי: (ג) ולו קרנים. רמז למלכות פרס ומדי: והאחת גבוה מן השנית. רמז למלכות פרס שגדולה ממלכות מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת שנאמר (לקמן ט') בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי. ושניט בסדר עולם לא מניעו
שנה

רבינו סעדיה גאון

החיה הרביעית היא מלכות אדם שתהיה בארץ השא משונה בגזרותיה יותר מכל המלכות ותאכל ותגמר כל הארץ ותדוש ותדוק כל ארץ ישראל: (כד) וקרניא עשר. הם עשרה מלכים שיקומו ממנה: ואחרן יקום. ואח"כ יקום אחריהן מלך אכזר הוא טיטוס שהוא מחריב ביהמ"ק והוא חזק מן הראשונים: ושלשה מלכים ישפיל מלך ישראל ומלך יון ומלך ישמעאל: (כה) ומלין לצד עילאה ימלל. זה טיטוס שהרב בית אלהינו ואחר הפא זונה בידו ונכנס לפני ולפנים ולקח ספר תורה והניע המתים וקלקל עמה ובלף את הפרכת ואחך את הפרוכת עד שטיפטף דם וענה ואמר אי אלהימו צור חסיו בו אשר חלב זבחימו יאכלו וגו': ולקדישי עליונין יבלא. אלו ישראל שבילה אותם כדכתיב בילה בשרי ועורי שיבר עצמותי ויתכן לומר יבלה יכלה שכילה אותם: ויסבר להשניא זמנין ודת. שעלה בדעתו לשנות ולבטל מישראל השבתות והמועדים והתורה: ויתיהיבון בידיה עד עדן ועדנין ופלג עדן. ויהיו מסורין בשיעבוד תחת ידו עד עדן ועדנין ופלג עדן דיבר הכתוב כלשון בני אדם וכל חכם ושכל ומבין דעת התורה נסתרה דרכם ונבערה על הם בלי להשיג דעת החשבון הזה ואין יודע זולתי אלהינו ככתוב כי יום נקם בלבי הלב לא הגיד לפה ופה איך יגיד למלאך וטפסר יש לנו לחכות ולקוות עד ירחם עמו ועירו אמן וכזמן אשר יגמור החשבון כמוס עמו חתום באוצרותיו אז ישב בדין ככתוב ודינא יתיב שישב בדין. ושלטוני עכו"ם יאבדו והממלכות והשולטנות והגדולה של כל עכו"ם שתחת כל השמים תנתן לקדישי עליונין הם ישראל מלכותו של מלך משיחנו מלכות עולם וממשלתו עם דור ודור וכל הממשלות אליו יעבדו וישמעו: (כח) עד כה סופא. עד הנה סוף הדבר: נטרת. שמרתי וזה החזון נראה לדניאל בשנת שלש לבלשאצר: (ב) על אובל אולי. על שחת שער הבנין בשמו אולי אובל קורין חכמים לשער הגדול אבולא אולי כמו אלי ואילמיו וי"א נהר חזק כמו יובל ויבלי מים ואולי לשון אילי הארץ ובדעתי אינו כן לפי בשושן הבירה אין שם נהר אמנם כי אובל אולי שער הבירה: (ג) איל אחד. ולו קרנים. בדעתי מלכי מדי ופרס: והגבוהה עולה באחרונה. מדעתי שהוא אחשורוש שהוא אחרון ועשיר גדול מכל אובל השער: (ד) ראיתי את האיל מנגח. וכל חיות לא יעמדו לפניו. כי כל מלכים לא יכלו לו כי הוא מלך מהודו ועד כוש:
והנה

מצודת ציון

(כג) ותדושנה. מל' דישה: (כה) יבלא. מל' בליה והפסד: ויסבר. ענין מחשבה וכדרז"ל סברוהו רבנן: עדן. כן התרגום של עת ושל שנה: (ב) הבירה. ענין ארמון וכן לא לאדם הבירה (שם כט) ור"ל שהיתה מטרפולין מקום הארמונות: אובל. נהר והוא מל' יבלי מים (ישעיה ל) ובא האל"ף במקום היו"ד כמו ישי ואישי (דה"א ב): אולי. כן שם הנהר: (ד) מנגח. ענין הכאה ודחיפה

מצודת דוד

החיה הרביעית תרמז כי מלכות רביעית תהיה בארץ אשר תהיה משונה מאד מכל המלכיות ותחריב כל הארץ ותדוש אותם ותשחק אותם הדק: (כד) וקרניא. עשרת הקרנים ירמזו אשר מן המלכות ההיא יעמדו עשר מלכים ר"ל במלכות ישמעאל יהיו עשר מלכיות הם הנזכרים למעלה: ואחרן. הקרן הזעירה יורה אשר המלך אשר יעמוד אחריהם היא יהיה משונה מן הראשונים וישפיל מהם שלשה מלכים: (כה) ומלין. והוא ידבר דברי הרוף מול העליון ואת ישראל קדושי עליונים ישחית כי רוב בני הגולה המה במלכות ישמעאל: ויסבר. ויחשב לשנות מישראל זמן המועדים ומשפט התורה ויהיו מסורים בידו עד עת והוזר ומפרש כמה היא העת ואמר שהעת יהיה עדן ועדנין ופלג עדן ר"ל פתי שנים וחצי בנה יהיו מסורים בידו: (כו) ודינא. ואח"ז ישב עדת המשפט ויסירו ממשלתו להשמידו ולהאבידו עד סופו ותכליתו: (כז) ומלכותא. והמלכות והממשלה והגדולה של מלכיות העכו"ם אשר תחת כל השמים יהיה נתון לעם קדושי עליונים והם ישראל: מלכותה. מלכותו תהיה מלכות עולם וכל המושלים יעבדו אותו ואליו ישמעו לכל אשר יגזור: (כח) עד כה. עד הנה סוף של דבר החזון: אנה. אני דניאל הרבה מאוד הבהילו אותי מחשבותי וזוהר פני נשתנה עלי והדבר ההוא שמרתי בלבי כי לא אמר לבני דורו כ"א ראשית הדברים ולא כולם וכו"ם למעלה ראש מלין אמר: ח (א) אחרי הנראה. אחרי אשר נראה אלי בתחלה בשנת א' לבלשצר: (ב) ויהי בראותי. בעת שראיתי החזון ההוא הייתי אז בשושן וכו': ואראה בחזון. ראיתי במראה הנבואה כאילו הייתי עומד אצל נהר אולי: (ג) עולה באחרונה. מן הראש של האיל: (ד) ימה, בפאת המערב וכו':
ואין

והגדיל: ה ואני ׀ הייתי מבין והנה צפיר־
העזים בא מן־המערב על־פני כל־הארץ ואין
נוגע בארץ והצפיר קרן חזות בין עיניו: ו ויבא
עד־האיל בעל הקרנים אשר ראיתי עמד לפני
האבל וירץ אליו בחמת כחו: ז וראיתיו מגיע ׀
אצל האיל ויתמרמר אליו ויך את־האיל וישבר
את־שתי קרניו ולא־היה כח באיל לעמד לפניו
וישליכהו ארצה וירמסהו ולא־היה מציל
לאיל מידו: ח וצפיר העזים הגדיל עד־מאד
וכעצמו נשברה הקרן הגדולה ותעלנה חזות
ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים: ט ומן־
האחת מהם יצא קרן־אחת מצעירה ותגדל־יתר
אל־הנגב ואל־המזרח ואל־הצבי: י ותגדל עד־
צבא השמים ותפל ארצה מן־הצבא ומן־
הכוכבים ותרמסם: יא ועד שר־הצבא הגדיל
וממנו הרים התמיד והשלך מכון מקדשו:
יב וצבא תנתן על־התמיד בפשע ותשלך אמת
ארצה ועשתה והצליחה: יג ואשמעה אחד־
קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני
המדבר עד־מתי החזון התמיד והפשע שמם

סנגת ימה וצפונה. ועשה כרצונו והגדיל. וכל לרצנכם דכו': נוגע ג' מ"ל בליש' וסי' בעמוס סימן ט' וסוף מצורע: וישליכהו ג' ב' חסרים וחד מ"ל וסי' ויאמר השלכהו ארצה. פן נשאו רוח ה'. וישליכהו ארצה וירמסהו. קדמא מ"ל. אנ"ך: יצא ג' סבירין יצאה וסי' השמש יצאה על הארץ ולוט. בצל חשבון עמדו דירמיה. ומן האחת מהם יצא קרן אחת: ותפל ל' ותגדל עד צבא השמים. וא' תפל ויאמר המלך להמן מהר קח. ואינון מן חד ת' וחד ות' בריש תיבותא ואינון מן א"ב מן חד חד חד א' וחד וא' וסי' במסרה רבתא במערכת אות תתי"ו בס"ד: המדבר ד' וסי' כי פי המדבר אליכם. המדבר אליך והבאתו אלי. כי אני הוא המדבר. ויאמר אחד קדוש: וצבא ד' וסי' וצבא תנתן על התמיד.

שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד: והגבוהה עולה באחרונה. רמז הוא שתקדים מלכות מדי למלכות פרס: (ה) הייתי מבין. הייתי מסתכל בו: צפיר. שעיר: ואין נוגע בארץ. דומה היה כמדלג באויר: קרן חזות. קרן גדול למראה העין: (ז) ויתמרמר אליו. וילחם אליו הוא לשון כעס מר: (ח) חזות ארבע. מראה ארבע קרנים: (ט) ומן האחת מהם. ומאחת מאלו המלכיות: יצא קרן אחת. מלכות טיטוס יצאת ממנו: מצעירה. מלכות מוצערת ונבזית כמו שקראו למעלה קרן אחת מצעירה והוא על ענין שנאמר בזוי אתה מאד (עובדיה א): ותגדל יתר. ותגדל מאד: אל הנגב. היא מצרים שהיא בדרומה של ארץ ישראל: ואל הצבי. ארץ ישראל שנקראת ארץ צבי כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג): (י) עד צבא השמים. הם ישראל שנמשלו לכוכבים: (יא) ועד שר הצבא. הוא בית המקדש שהוא ביתו של הקב"ה שר הצבא כלפי הקב"ה חרף: וממנו הורם התמיד. וע"י גדודיו וחילותיו ששלח ליר"ש"ל"ים בטל התמיד ששלח שם נירון קיסר שר צבאו כמ"ש רז"ל במסכת גיטין ובגוריון: (יב) וצבא תנתן על התמיד בפשע. וזמן מועד נתן להיות התמיד מסולק בשביל פשע שומם היא ע"ג כלומר שתהא ע"ג נתנת בירושלים תמורת התמיד וכן היא קרויה בספר הזה בכמה מקומות שנא' עד מתי החזון התמיד והפשע שומם ואומר מעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם: וצבא. זמן כמו הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז): ותשלך אמת ארצה. תורת אמת השפילה: (יג) אחד קדוש. אחד מן המלאכים: ויאמר. אותו המלאך: לפלמוני. הרי תיבה זו כשתים לפלוני אלמוני ותרגם יונתן בן עוזיאל בספר שמואל כסי וטמיר כמו כי יפלא ממך דבר. אלמוני אלמון מבלי שם שלא פירש לו מהו ומה שמו: לפלמוני המדבר. למלאך שהיה מדבר וגוזר גזרות וצבא המועד תנתן על התמיד בפשע: עד מתי החזון. הזה אשר על התמיד להיות מסולק והפשע השומם יהיה נתון תחתיו פשע שומם ע"ג שהיה כאבן דומם: שומם. ל' אלם ומשותק כמו אשתומם כשעה חדא (לעיל ג) ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם כמו אלם (יחזקאל ג):
תת

הנזכרות בפרשה הראשונה רק כל מלכים שמנא בדרך בואו: (ה) ואני. צפיר העזים. זהו אלכסנדרוס מוקדון וכך פירש המלאך והוא בא מפאת המערב כי הוא היה מלך הערב ושם נולד ופירוש ואין נוגע בארץ כאילו היה עף באויר במרוצה ומרוב מרוצתו לא היה נראה שהוא נוגע בארץ: והצפיר. שעיר עזים ככה כתוב וצפירי עזים בדה"ב: קרן חזות. מסובך וככה פירש המלאך שהוא המלך הראשון שהרג את ארתחשסתא לבון כשדים הוא ועוד אפרש: (ח) וצפיר. וכעצמו. בעבור שמת אלכסנדרוס כאשר גברה ידו ובימי בחרותו כמו בן שלשים שנה מת: ותעלנה חזות. קרנים בחזות וזהו שנחלקה מלכותו לארבעה מלכים: לארבע רוחות השמים. זהו וד' ראשין לחיותא מקום המלכות לכל אחד מהם המקום הראשון ארם והשני הוא מצרים והשלישי ארץ ישראל והרביעי ארץ פרס וככה כתוב בספרי המלכים: (ט) ומן. הטעם ממלכות אחת מאלה יצאה קרן קטנה במספר צבאה והיא שהיתה בארץ ישראל בהגניבוא והוא אנטיוכוס וגברה על מלכות מצרים דרום לארץ ישראל כי רוחב מצרים מהקו השוה תשע ועשרים מעלות ורוחב ירושלים שלשים ושלש על כן הוא בתוך הייסוב כי כלו עד ששה וששים מעלות מהקו השוה כי ארבעה ועשרים מעלות נוטה גלגל המזלות מגלגל המישור וטעם המזרח ארץ פרס: ואל הצבי. כל ארץ ישראל צבי היא לכל הארצות: (י) ותגדל. גבריאל פירש זה וככה ועד צבא השמים שר הצבא שהוא מיכאל הלא תראה ועתיק יומין יתיב וכתיב ובעת ההיא יעמוד מיכאל: (יב) ותשלך אמת ארצה. שביטל התורה ולשמור המצות כאשר יפרש: (יג) ואשמעה מלאך אחד קדוש. כמו כל רבים עמים: לפלמוני אלמוני. מלה מורכבת כי לא ידע דניאל שמו בתחילה ופלמוני מגזרת פלאי ואלמוני מגזרת אלם ועתה קצר דניאל ודבר כמו מדבר חידה טעם התמיד הוא וממנו הורם התמיד בקש לדעת כמה ימים יעמוד: ותת. הוא תנתן:
וקדש

רבינו סעדיה גאון

(ס) והנה צפיר העזים. זה מלך יון. על פני כל הארץ. כי הוא הולך בכל הארץ ואין עומד נגדו: ואין נוגע בארץ. לפי שהוא מקרקר בג' יגות יבל יבחוט: קרן חזות בין עיניו. היא קרן גדולה גבוהה למראה למ'היק קרן אחד בתחלת ראותו והוא אלכסנדרוס מוקדון הוא הצפיר בעצמו והקרן הוא המלוכה: (ו) ויבא עד האיל. שנלחם במלך פרס: בעל הקרנים. הוא מדי כי בניס כאלה איל אחד בקרנים קטנות והוא מלך פרס ובעל קרנים הוא מלך מדי: לפני האבל. לפני השער: וירץ אליו בחמת כחו. לכלאה בו: (ז) ויתמרמר. נעשה אדון ורב אליו ונגחו ויש אומרים במרירות ואכזריות אבל שמרות ושמרי והסרבנות הוא יסוד הפשר כי כן כהוב ויך: וישבר את שתי קרניו. שהשפיל את מדי ופרס: וישליכהו. למלך מדי: וירמסהו. למלך פרס: (ה) וצפיר העזים הגדיל. הוא מלך יון הוא אלכסנדרוס הגדיל מאד במעשים גדולים שעברו על ידו: וכעצמו. וכאשר נתחזק מאד או מת אלכסנדרוס שנקרא הקרן הגדולה: ותעלינה חזות ארבע תחתיה. המה ד' מלכים אשר הקים בחייו וחילק להם המלוכה כמו שאמרנו למעלה אחד ברומי ושמו רומנים אלכסנדרוס באלכסנדריא הרודוס בעכו ואנטיוכוס באנטוכיא: לארבע רוחות השמים. בארבע קצותיו של מלכיות: (ט) ומן האחת. יצא קרן אחת מצעירה. זאת קרן צעירה. אשר פתרונו במלכות רביעית הוא ישמעאל: ותגדל יתר. גדלה ביותר מאד והכלה אל הנגב כי תחילתו יצא מן הנגב שהוא דרום מן מדבר ים בסוף הנגב והאריו אל המזרח ואל ברסאן: ואל הצבי. שהיא ארץ שם והם הקדש מהם לקחו בחיין ומהם לקחו משפחותיו: (י) ותגדל עד צבא השמים. על ישראל ועל מלכי ארמיים: ותפל ארצה מן הצבא וכולם נשברו יותר ממהלך שנה ויש שיאמר כי זו המלכות קרן צעירה היא אשר תעמוד על מלכות ישמעאל ולא זולתה: (יא) ועד שר הצבא הגדיל. ממלאכי ארם אשר היו בירושלים הוגדל מהם מלך ישמעאל ויקח ירושלים מידו בחזקה: וממנו הורם התמיד והושלך מכון מקדשו. כי החריב מלך ישמעאל במות שלהם הרבה והשליך מכ'נס וקדושתם: (יב) וצבא תנתן על התמיד בפשע. כי הקים מלך ישמעאל בית תפלתו בין התמיד של ארמיים שבירושלים: ותשלך אמת ארצה. כי כן סדק ישראל שנקראו זרע אמת עד ארצה ועשתה והצליחה: (יג) ואשמעה אחד קדוש מדבר. מלאך

מצודת דוד

ואין מציל. לא היה כח ביד מי להציל מה מידו: והגדיל. נעשה גדול וחזק: (ה) ואני הייתי מבין. הסתכלתי בו בבינה ובכוונת הלב: על פני וכו'. ר"ל בעת הלכו ע"פ כל הארץ היה דומה למדלג באויר ואין הוא נוגע בארץ: קרן חזות. קרן גדול המראה: (ו) בחמת כחו. בחמה גדולה בכל הכח: (ז) ויתמרמר. נלחם עמו במרירות ובאכזריות רב: (ח) וכעצמו. וכאשר נ.שה חזק ביותר: חזות ארבע. ארבע קרנים גדולי המראה עלו במקום הקרן הגדולה והיו פונים לארבע רוחות השמים אחד לכל רוח: (ט) ומן האחת. ומתוך קרן אחת מהם יצא עוד קרן אחת קטנה: ותגדל יתר. גדלה ונצחה ביותר אל פאת הנגב וכו': ואל הצבי. זה א"י שנאמר בה צבי היא לכל הארצות (יחזקאל כ) ור"ל המודה והדורה: (י) ותגדל. גדלה מאד עד אשר באה להלחם בצבא השמים והם בני ישראל הנמשלים לכוכבי השמים ואשר כי אמר ואל הצבי כפל עוד לתוספת ביאור: ותפל ארצה. ר"ל גברה עליהם ורמסם: מן הצבא ומן הכוכבים. היא היא וכפל במלות נרדפים כמו אדמת עפר (לקמן יב): (יא) ועד שר הצבא הגדיל. התגדל עצמו להרף כלפי מעלה שהוא שר צבא ישראל: וממנו. ע"י חייותיו וגדודיו נסתלק התמיד לבל הקריבו על מזבח ה': והושלך. ע"י הושלך מכון מקדשו של שר הצבא ר"ל שרפה באש: (יב) וצבא. זמן קצוב תנתן על התמיד להיות מסולק בעבור הפשע שנתון תחתיו בירושלים (העכו"ם תקרא פשע כי מפשעת אנשים): ותשלך. תשפיל תורת אמת עד לארץ: ועשתה. תעשה כל הפלה ותצליח: (יג) אחד קדוש. מלאך אחד קדוש: לפלמוני המדבר. רצה לומר למלאך המדבר הדברים האלה: החזון

מצודת ציון

ודחיפה בקרן: (ה) צפיר הוא שעיר וכן צפירי חטאת (עזרא ח): חזות. ענין ראיה ומראה: (ט) מצעירה. קטנה כמו והיא מצער (בראשית יט): הצבי. החמודה וכן נחלת צבי (ירמיה ג): (יא) הורם. ל' הרמה וסלוק: מכון. מל' כן ובסיס: (יב) וצבא. זמן קצוב כמו הלא צבא לאנוש (איוב ז): (יג) לפלמוני. היא מלה מורכבת מפלא ואלם ופלא הוא ענין מכוסה כמו כי יפלא ממך
התמיד

תת וקדש וצבא מרמס: יד ויאמר אלי עד ג׳. ד׳
ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש: ל׳
טו ויהי בראתי אני דניאל את־החזון ואבקשה ג׳ חס׳ וכענין
בינה והנה עמד לנגדי כמראה גבר: ל׳
טז ואשמע קול־אדם בין אולי ויקרא ויאמר י׳ דסמיכי י״ב בכתו׳
גבריאל הבן להלז את־המראה: יז ויבא אצל
עמדי ובבאו נבעתי ואפלה על־פני ויאמר ג׳. ל׳
אלי הבן בן־אדם כי לעת־קץ החזון: יח ובדברו ג׳

ב׳ מ״ל עמי נרדמתי על־פני ארצה ויגע־בי ויעמידני
על־עמדי: יט ויאמר הנני מודיעך את אשר־
ג׳. ו׳ רפו׳ יהיה באחרית הזעם כי למועד קץ: כ האיל
ה׳ חס׳ בכתו׳ אשר־ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס:
ג׳ דסמי׳. מ״ל בכיפלה כא והצפיר השעיר מלך יון והקרן הגדולה
ס״ג אשר בין־עיניו הוא המלך הראשון:
ב׳ כב והנשברת ותעמדנה ארבע תחתיה ארבע
ל׳. ל׳. ג׳ מלכיות מגוי יעמדנה ולא בכחו: כג ובאחרית

תת קדש וצבא מרמס. ואמת הדבר וצבא גדול ובין. חליפות וצבא עמי: ויקרא ויאמר י׳ פסוקים אית בהון ויקרא ויאמר וסי׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ז. ובדברו ג׳ ובסיפרא וסימן ובדברו עמי נרדמתי. ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מרעיד. ובדברו עמי כדברים האלה. וא׳ וכדברו ויאמר אל תירא: ראית ח׳ חסר ה׳ בסוף בכתובים וסי׳ אשר ראית את עניו. אם ראית גנב ותרץ. ראית איש חכם בעיניו. האיל אשר ראית. ראתה כי אתה עמל. בתרא ראתה כתיב וכל שאר קרי׳ דכו׳ חסר בם״ב מ״ל בלישנ׳ וסי׳ וראיתה אתה

תולדות אהרן סכן לסלז. זוכר וילא: סאיל. יומא י:

וקדש. מכון מקדשו: וצבא. ותפל ארצה מן הצבא והנה מרמס ותרמסם: (יד) ויאמר. עד ערב בקר. עוד אפרשנו: ונצדק קדש. שישוב קדש לצדק. בעבור שיאמר כמראה גבר אמר גבריאל: (יז) ויבא. טעם לאמר בן אדם בעבור שהוא במראה הנבואה בין המלאכים הקדושים וככה יחזקאל הנביא: ויאמר אלי הבן. נפשך בן אדם או לבך. וטעם כי לעת קץ לקץ ארוך כמו אנשי מדות: (יט) באחרית הזעם. יספר זעם השם על ישראל בימי יון ובימי אנטיוכום עד שיטהרו החשמונאים את הבית וזהו ונצדק קדש והנה שב לפרש כי המלך הראשון שהוא אלכסנדרוס הוא הקרן הנשברה מהרה ופירש ארבע מלכיות וטע׳ מגוי שכולם היו מגוי יון ולא א׳ בהם שהי׳ לו כח כמו אלכסנדרוס: ובאחרית

תת וקדש וצבא מרמס. לתת את מכון המקדש ואת צבא השמים אשר הפיל לארץ מרמס לרגליו כמו שכתוב למעלה ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים: וקדש וצבא, וי״ו יתירה והרבה כאלה במקרא נרדם ורכב וסוס (תהלים עו) ואף בלשון ב״א יש מדברים כן: (יד) עד ערב בקר אלפים וג׳ מאות. ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה לדבר וכבר עבר ופתר עוד עד ערב בקר עד שיבוא אותו הערב שנאמר בו והיה לעת ערב יהיה אור ובטוחים אנו כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יופר ואני אומר כי הערב והבקר האמור כאן גמטריא הוא ויש סמך לדבר משני טעמים האחד שיהא חשבון זה מכוון עם חשבון אחר שבסוף הספר. והב׳ שאמר גבריאל לדניאל למטה בענין ומראה הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא. ואם לא ברמז החשבון הוא תלוי למה חזר וכפל אותו לומר אמת הוא. והחוזה נצטוה לסתום ולחתום הדבר ואף הוא לא נגלה בל׳ סתום וחתום ואנו נוחיל להבטחת מלכנו קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורש נודע כי טעה במדרשיו. והנה אחריו יתור וידרוש דרך אחרת יש לפתור ערב ובקר בגי׳ ר׳ מאות ושבעים וארבע ועוד אלפים ושלש מאות הרי אלפים וה׳ מאות וע״ד: ונצדק קדש. יכופר עון ישראל לבטל גזרות מדרסן ומרפסן מאז גלו גלות ראשונה למצרים עד יגאלו ויושעו תשועת עולמים במלך משיחנו וחשבון זה כלה לסוף אל״ף ור״ן מיום הוסר התמיד והוא שנאמר בסוף הספר ומעת הוסר התמיד כדי לתת שיקוץ שומם ימים אלף ור״ן יהיה ולא יותר שיבא המלך משיחנו ויסור שקוץ השומם והתמיד הוסר ו׳ שנים לפני החורבן בית שני והעמיד צלם בהיכל ויום י״ז בתמוז היה ששרף אפוסטמוס את התורה ובטל את התמיד והעמיד צלם בהיכל כ[illegible] במסכת תענית, ושש שנים שכתבתי אין בידי ראיה מפורשת אך יש ראיה ששבוע שלם לא בטל התמיד לפני החורבן שכן ניבא דניאל על טיטוס (לקמן ט) וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה כלומר מקצת השבוע שלפני החורבן יבטלו הקרבנות כך מפורש למטה בענין. נחזור על הראשונות כיצד מכוון חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום רדת ישראל למצרים להיות כלה לסוף אלף ור״ן ליום שהוסר התמיד. ר״י היו במצרים ד׳ מאות ושמונים מיום לאתם עד ויבן הבית ד׳ מאות וי׳ היה הבית וע׳ שנה גלות בבל וד׳ מאות וכ׳ בית שני תן עליהם אלף ור״ן של קץ הימי׳ הרי אלפים וח׳ מאות ופ׳ לא תתן ו׳ שנים שהוסר התמיד לפני החורבן שלא מנה הכ׳ אלף ור״ן אלא למעת הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ובקר אלפים וג׳ מאות עוד נוסף בחשבון אשרי המחכה ויגיע לקץ הימים מ״ה שנה יתרים על אלף ור״ן י״ל על חשבון הראשון יצא מלך המשיח ויחזור ויתכסה מהם אותם מ״ה שנים ור״א הקליר יסד (בסילוק יוצר של פרשת החדש) ביסוד סירו שבועים ששה הרי מ״ב. וי״ל הג׳ שנים שלא באו לחשבון שבוע לא מנה ואני מצאתי כך במדרש רות שעתיד מלך המשיח להתכסות ארבעים וחמש שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו: (טו) ואבקשה בינה. הייתי מתאוה שיבינו לי מן השמים: (טז) בין אולי. בתוך הנהר: ויקרא. האדם: ויאמר. למלאך אחד גבריאל: הבן להלז את המראה. פרש לזה את החזון: להלז. לשון חשיבות כמו שקראו חמודות כ״מ שנאמר הלז בעל צורה הוא ומכאן למדו באגדה יצחק נדמה לאביו בצלם ובדמות שנקרא האיש הלז בפ׳ ויהי כי זקן יצחק ויהי יוסף יפה תואר זהו הנוי המנוי בה׳ דברים שהאב זוכה לבנו: (יז) לעת קץ. ימים רבים יהיה החזון הזה: (יח) נרדמתי. לשון תנומה ושממון: על עמדי. על מעמד רגלי: (יט) כי למועד קץ. כי הוא לזמן קץ ימים רבים: (כ) מלכי מדי ופרס. שתי אומות מולכות כמו שפרשתי למעלה: (כא) המלך הראשון. הוא אלכסנדרוס מוקדן שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמצינו בספר יוסיפון: (כב) והנשברת. שראית שנשברה: ותעמודנה ארבע תחתיה. כמו שכתוב בספור החלום למעלה ד׳ מלכיות אשר יעמודנה מאותו גוי שחלק אלכסנדרוס מוקדן מלכותו במותו לארבעה ילדים ויוסף קראם בספרו

רבינו סעדיה גאון

מלאך ששמו אחד קדוש והיה שואל למלאך אחד המדבר ועל שלא נודע שמו אמר לפלמוני כמו לפלוני לאותו המדבר: עד מתי החזון התמיד והפשע. מתי ישתומם ויבטל ועד מתי עם קדש יהיה נרמס ככתוב ותרמסם ומתי הצבא תנתן על התמיד: (טו) ואבקשה בינה. להבין: כמראה גבר. כמראה איש גבור והוא גבריאל: (טז) בין אולי. בין הנהר כמו אוליו: להלז. לזה: (יז) אצל עמדי. מעמדי: (יח) נרדמתי. נשתטחתי לשון ירידה: (יט) כי למועד קץ. כי התמיד שנשאר מעט באחרית הזעם הוא אחרית הגלות אז התמיד שנשאר מעט וצבא של ישמעאל היא מלכות בית מחמד יעמדו עד קץ החזון: (כב) והנשברת. הוא מלך יון הראשון: ותעמודנה ארבע תחתיה. הם ד׳ מלכים שהעמיד בחייו כאשר פתרנו למעלה: מגוי יעמודנה. אותן ד׳ מלכים מן

מצודת ציון

ממך (דברים יז) והלם ר״ל לא ידובר בו ועל כי היה שמו נעלם ממנו אמר לפלמוני: שומם. מבולק כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג): וקדש. וי״ו יתירה: (טז) להלז. לזה כמו השונמית הלז (מ״ב ד): (יז) נבעתי. מל׳ בעתה וחרדה: כי לעת קץ. אשר לעת קץ: (יח) נרדמתי. מלשון תרדמה ושינה: (כא) והצפיר השעיר. כפל המלות בשמות נרדפים לתוספות ביאור: כהאס

מצודת דוד

התמיד. רצה לומר עד מתי יהיה החזון הזה אשר על התמיד להיות הוא מסולק והעכו״ם המשומם כאבן דומם יומן תחתיו: תת וקדש. עד מתי יתן עם קדש וצבא השמים למרמס הרגל: (יד) ויאמר אלי. עם כי שהמלאך שאל השיב אמריו אלי ואמר עד ערב בקר ר״ל עד הערב שנאמר בו והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה יד): אלפים ושלש מאות. והיא תהיה בשנת ב׳ אלפים ושלש מאות אבל לא ידענו מאיזה זמן מתחיל החשבון והוא סתום וחתום ובבוא המשיח ב״ב אז נדע בברור מוצא הדבר אשר רמוזה בו מאיזה זמן מתחיל חשבון הזה וכמ״ש בסוף הספר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ: ונצדק קדש. ואז עם קדש ימצא צדקה וחסד ותבוא הטובה המיועדת: (טו) ואבקשה בינה. בקשתי להבין דבר החזון. כמראה גבר. כמראה איש והוא גבריאל האמור במקרא שלאחריו: (טז) בין אולי. הקול יוצא מבין מי נהר אולי ואמר אתה גבריאל הבן את המראה אל הזה ר״ל אל דניאל: (יז) ויבוא. ובא גבריאל אצל מקום עמדי וכאשר בא חרדתי ונפלתי על פני מגודל החרדה. הבן בן אדם. אתה בן אדם תן דעתך להבין אמרי החזון אשר יהיה לעת קץ ר״ל בסוף ימי הגלות: (יח) נרדמתי. בתרדמה של פחד: על פני. מושכב על פני ארצה: ויגע בי. כאדם הנוגע בחברו לעוררו מן השינה: ויעמידני. היזק אותי בדברים לעמוד על עמדי ר״ל כמו שהייתי עומד בתחלה: (יט) באחרית הזעם. בסוף ימי הזעם הם ימי הגלות: כי למועד קץ. למועד זמן הגלות יהיה קץ ולא לעולם יקלוף: (כ) בעל הקרנים. בעל שתי קרנים: מלכי. ר״ל ירמז על שתי מלכיות והם מדי ופרס. ומה שהיתה האחת גבוה מן השניה יורה כי מלכות פרס תהיה גדולה ממלכות מדי כי היא לא מלכה רק שנה אחת ולזה עלתה הגבוה באחרונה כי פרס תמשול אחר מדי ומ״ש מנגח ימה וכו׳ ולא אמר מזרחה כי ממזרח בא כמ״ש בו קורא ממזרח עיט (ישעיה מו), וכל חיות וכו׳, ירמז על כל מלכי האדמה: (כא) מלך יון. ר״ל ירמז על מלך יון: הוא המלך הראשון. ירמז על המלך הראשון והוא אלכסנדרוס מוקדון כי בא מפאת המערב והיה מתגבר מאוד בדרך מהלכו וכבש מלכים רבים במהירות רב ובא עד מדי ופרס וגבר עליהם והרג את מלכם: (כב) והנשברת. ומה

מלכותם כהתם הפשעים יעמד מלך עז־פנים
ומבין חידות: כד ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות
ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם־
קדשים: כה ועל־שכלו והצליח מרמה בידו
ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים ועל שר־
שרים יעמד ובאפס יד ישבר: כו ומראה
הערב והבקר אשר נאמר אמת הוא ואתה

סתם החזון כי לימים רבים: כז ואני דניאל
נהייתי ונחליתי ימים ואקום ואעשה את־מלאכת
המלך ואשתומם על־המראה ואין מבין:
ט א בשנת אחת לדריוש בן־אחשורוש
מזרע מדי אשר המלך על מלכות כשדים:
ב בשנת אחת למלכו אני דניאל בינתי
בספרים מספר השנים אשר היה דבר־יהוה

ונאספת. לך הגד למלך אשר ראיתה: עז פנים ב׳ וסי׳ גוי עז פנים. מלך עז פנים מבין חידות: ועצומים כל נביאים וכתובים מ״ל במ״ג חסר י׳ וסי׳ כי ידעתי רבים פשעיכם. שפט בין עמים רבים. ועצמים כל הרוגיה. וכל אוריתא דכו׳ חס׳ במ״א ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי: ומראה ז׳ קמצים וסי׳ נמסר לעיל בריש סיפרא סימן א וסוף משפטים ויחזקאל סי׳ י״ז: ואשתומם ל׳ מלעיל ואני דניאל נהייתי. וא׳ מלרע ואשתומם ואבים ואין עוזר. ואינון חד מן ב׳ זוגין מן חד חד חד מלרע וחד מלעיל וא׳ ברישי תולדות אהרן בינותי. מגילה יב:

בספרו ארבעה ראשי כמר ולא בני המלך היו: (כב) ולא בכחו. ולא יהיו האחרונים ככח המלך הראשון כי חלשים ממנו יהיו: (כג) ובאחרית מלכותם כהתם הפושעים. כשיגיע זמן שיתמו רשעי ישראל שבבית שני יעמוד מלך עז פנים הוא טיטוס: (כד) ועצם כחו. ולא בגבורה כי אם בחלקלקות כמו שמפורש בסוף הספר: ונפלאות ישחית. ובהפלא ופלא ישחית עובדי כוכבים: והצליח ועשה. חפצו: והשחית עצומים. עובדי כוכבים ומזלות רבות: ועם קדושים. ישראל: (כה) ועל שכלו והצליח מרמה בידו. וע״י שהוא משכיל בכל אשר יפנה יצליח יחזיק במרמה שבידו: ובלבבו יגדיל. יתגאה: ובשלוה ישחית רבים. במרמה ובחלקלקות ישחית רבים היושבים אתו בברית ושלום: ועל שר שרים יעמוד. כלפי מעלה יטיח דברים זה פירוש החלום הכתוב למעלה (ועד שר הצבא הגדיל): ובאפס יד ישבר. ובאין כח ישבר ע״י יתוש חלש שנכנס בחוטמו כמו ששנינו במסכת גיטין: (כו) ומראה הערב והבקר. אשר נאמר לך בחלום העליון אמת הוא: ואתה סתום החזון. אל תפרשהו וסתמהו בלבך כי לימים רבים יבוא: (כז) נהייתי. לשון הוה ושבר כלומר נצטערתי על הפורענות הזה ונדכיתי: את מלאכת המלך. שהייתי ממונה על פקודת עבודת ממשלת מלכות בלשצר שמנהו נבוכדנצר אביו כמו שנא׳ בתחלת הספר והשליטיה על כל מדינת בבל: ואשתומם על המראה. ואתבהל על החזון: ואין מבין. שאני משתומם כי הייתי לפני השרים מתחזק: (א) בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש. לא זהו אחשורוש שבימי המן כי הוא מלך פרס היה וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשצר כמו שכתוב למעלה ודריוש מדאה קבל מלכותא: (ב) בינותי בספרים. נסתכלתי בחשבונות: מספר השנים וגו׳. הייתי מחשב חשבון השנים שהייתי סבור על מה שניבא

(כג) ובאחרית מלכותם. על ישראל: כהתם הפושעים. והנה הטעם כי בעבור שהיו פושעי ישראל רבים על כן נמסרו ביד היונים: מלך עז פנים. הוא היה אנטיוכוס והשר שלו גלינוס ויש מהגאונים שאומרים שמלך עז פנים הוא הקדרי שיצא בשנת ארבעת אלפים ושנ״ד שנה והנביא ידבר על האחד מהארבעה מלכים שמלכו תחת אלכסנדרוס וככה פירש עוד בנבואה הרביעית ועמד מלך גבור שהוא אלכסנדרוס ואמר וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים והנה אין זה כאשר דבר: (כד) ועצם כח ולא בכחו. רק בעבור חטאת ישראל ליסרם השם: והשחית עצומים. זה פירוש ותפול ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם והוא השחית רבים מישראל. ופירוש ועד צבא השמים הגדיל שהוא שר השרים שהוא מיכאל כי הוא השר הגדול ותחתיו שרים ועוד אדבר על זה והוא בטל עולת התמיד והחריב הבית וזה והושלך מכון מקום מקדשו ואל תתמה בעבור שאמר שהוא מקדש מיכאל כי מקדש השם הנכבד הוא כמו תורת משה הוא מטה האלהים: (כה) ובאפס יד ישבר. כי ידוע הוא אנטיוכוס נפל מן הגג ונשבר ומת. הגאון רב סעדיה אמר כי אלפים ושלש מאות הם שנים ותחלתם מגלות מצרים ומה טעם להחל משם ועוד איך הוא שנה ערב ובקר לפי דעתו כבר עבר המועד זה שנים רבות והנכון בעיני כי שש שנים וחדשים עמדו ישראל בימי אנטיוכוס בצרה גדולה וכן כתוב בספר יון והנה זה המספר הם ימים והטעם אלפים ושלש מאות בקר והם שש שנים משנות החמה ושלשה חדשים וימים מהם משנות הלבנה קרוב משש שנים והני על כן אמר המלאך ומראה הערב הבקר אמת הוא והטעם שהוא כמשמעו ערב ובקר ולולי שמצאנו זה המספר כתוב וכבר עבר לא יכול אדם להבין זה המספר על כן אמר דניאל ואשתומם על המראה ואין מבין וכבר דברי קץ הגאולה סתומים וחתומים גם דניאל לא ידע הקץ כי כן אמר ואני שמעתי ולא אבין וכן אמר באחרונה וחתום הספר עד עת קץ והמשכילים יבינו בהגעת הקץ מדברי המלאך: (א) בשנת אחת. כבר פרשתי זה כי זה אינו דריוש בן אחשורוש שהוא בן אחשורוש שהוא בן אסתר המלכה: (ב) בשנת אחת. כל הגאונים פה אחד הסכימה דעתם עם דעת הקדמונים שאמרו שטעה דניאל בחשבונו כי לא חרבה ירושלים רק כאשר נתפש צדקיהו והיא היתה שנת י״ט שנה למלך נבוכדנצר כי ירמיה הנביא אמר לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וככה היה כאשר נהרג בלשצר ומלך כורש אז צוה ועלו ישראל מבבל אל ירושלים וזאת היא הפקידה והנה נשארו לחרבות ירושלים י״ט והם מלכות כורש הפרסי וכשתחשוב מלכות דריוש המדי הזקן גם מלכות אחשורוש ושנים שתים למלכות דריוש הפרסי הוא בן אסתר אז מלאו לחרבות ירושלים שבעים

רבינו סעדיה הגאון

מן גוי שריו ולכאין יעמודנה: ולא בכחו. ולא מזרעו כי לא יהיה לו נין ולא נכד בעמו: (כג) ובאחרית מלכותם. אחרי מות אלו ד׳ הפושעים יעמוד מלך עז פנים וקשה והזק במלכותו הוא מלכות ישמעאל: ומבין חידות. חידות מלכים הראשונים והעצומים כי מלכים הראשונים יוונים וארמיים ופרסיים: (כד) ועצם כחו ולא בכחו. כי אם בעונות ישראל: ונפלאות ישחית. ונפלאות ישחית בית המקדש: והשחית עצומים. אלו בהי הברים וערי ישראל: ועם קדושים. הם ישראל שנלחם בהם בירושלים בימי טיטוס ככתוב עבדא קרב עם קדישין: (כה) ישחית רבים. יהרגם אחרי כן יוליאם ממדינתם: שר שרים. הוא האיש שהפקיד בירושלים אשר פקד אותו טיטוס אחרי לוכדו עיר הקדש בהחריבו גאון עוזינו והניח מלך מגושים לרדות בעם ה׳ ובא מלך ישמעאל ולקח ארץ ישראל מידו ויחזק עליו מן ג׳ מלכים שר אחד מיעוט רביה שנים סרי שלשה: ובשלוה. פתאום ישבר ויפול: ובאפס יד ישבר. בלי כח כי ביד חלש ישבר. ד״א ובאפס יד ישבר ובאחרית ישבר. ד״א באפס יד ישבר לא בידי אדם ישבר ככתוב די התגזרת אבן די לא בידין: (כז) נהייתי ונחליתי. נצטערתי עד שנחליתי כמו נהי והי: ואשתומם. לשון שתיקה כמו שלשת ימים משמים. פ״א יגח קרן

מצודת דוד

שראית כי נשברה הקרן הגדולה ותעמודנה ארבע תחתיה ירמז על כי כאשר יתחזק אלכסנדרוס עד מאוד ימות הוא ובמקומו יעמדו ארבע מלכיות בארבע הרוחות והם רומי ומצרים וארץ ישראל ופרס האמורים למעלה. מגוי יעמודנה. מלכי הארצות ההם יהיו מבני עמו: ולא בכחו. לא יתחזקו בכחו של אלכסנדרוס להתגבר כמוהו. או ר״ל שהמלכים ההם לא יהיו מבניו כי הבנים יקראו כח כמ״ש כחי וראשית אוני (בראשית מט): (כג) כהתם הפושעים. כשיגיע הזמן להשלים ולכלות פושעי ישראל כשתתמלא הסאה: יעמוד. אז יעמוד מהם מלך עז פנים ויהיה מבין חידות כי יצא בו הרבה חכמה והוא טיטוס הבא מרומי ועליו יורה קרן אחת מצעירה וכמ״ש על אדום הנה קטן נתתיך בגוים (עובדיה א) ועל רומי יאמר כי הרבה אדום נתישבו בה ומלכו בתוכה ומ״ש ותגדל יתר וכו׳ כי התחזק ביותר על המצרים שהוא בדרומה של א״י ועל פרס שהיא במזרחה ועל א״י: (כד) ועצם כחו. בכל עת יחזק כחו ולא בעבור רוב כחו כ״א בחלקלקות אמריו ותחבולות כמ״ש בו והחזיק מלכות בחלקלקות (לקמן יא): ונפלאות ישחית. השחתות נפלאות ישחית והצליח במעשיו ועשה כל חפצו והשחית מלכים עצומים ועם קדושים הם ישראל: (כה) ועל שכלו. ובעבור רוב שכלו יצליח המרמה שבידו: ובלבבו יגדיל. בעבור זה יתגאה בלבבו וישחית רבים מהיושבים עמו בשלום וכריתות ברית: ועל שר שרים. יעמוד על השר שעל כל השרים ר״ל שחירף כלפי מעלה וכמ״ש רז״ל: ובאפס. מבלי יד אדם ימות כי מיתתו היתה ע״י יתוש אחת שנכנסה בחוטמו כמ״ש רז״ל: (כו) ומראה וכו׳. ואשר נאמר לך במראה עד ערב בקר אמת הוא כי כן יהיה: סתום החזון. ר״ל מה מהנבואה אשר היא לסוף ימים רבים סתום אותה בלבך ואל תגלה אף המעט אשר ידעת: (כז) נהייתי. נשברתי ונעשיתי חולה כמה ימים מרוב החרדה ועכ״ז קמתי ועשיתי עבודת המלך אשר הוטל עלי מאז הפקיד אותי נ״נ כמ״ש למעלה: ואשתומם. הייתי מושתק ומתמה בעבור המראה ההיא אבל אין מי מעבדי המלך מבין בדבר כי התחזקתי בפניהם לבל ירגישו בי: ט (א) לדריוש בן אחשורוש. אין זה אחשורוש שהיה בימי המן כי דריוש בנו היה נקרא דריוש הפרסי וזהו דריוש המדי שלקח המלוכה אחרי מות בלשאצר כמ״ש למעלה ודריוש מדאה קבל מלכותא: (ב) בשנת אחת. לפי שארכו הדברים בפסוק שלפניו לכן אמר שוב בשנת אחת וכן דרך המקרא: אני דניאל בינותי בספרים. כי מתחלה טעה בחשבון שבעים שנה שאמר ירמיה לפי מלאות לבבל

מצודת ציון

(כג) כהתם. מלשון תם והשלמה: עז פנים. חצוף: (כו) כי לימים רבים. אשר לימים רבים: (כז) נהייתי. נשברתי וכן ונהו נהייתה עליו (לעיל ב): (ב) בספרים. מלשון מספר וחשבון: אנה

ג׳. ו׳ אל־ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלם
קל״ד ו׳ דסמיכי שבעים שנה: ג ואתנה את־פני אל־אדני
ג האלהים לבקש תפלה ותחנונים בצום ושק
ואפר: ד ואתפללה ליהוה אלהי ואתודה
קל״ד ואמרה אנא אדני האל הגדול והנורא שמר
הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו:
ג׳ הרשענו ק׳ ה חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור
ב׳ חסר. ג׳ ממצותיך וממשפטיך: ו ולא שמענו אל־
עבדיך הנביאים אשר דברו בשמך אל־

י״א בכתובים מלכינו שרינו ואבתינו ואל כל־עם הארץ:
קל״ד. ג׳ ז לך אדני הצדקה ולנו בשת הפנים כיום
ג׳ וחסר הזה לאיש יהודה ולישבי ירושלם ולכל־ישראל
ד׳. ל׳ הקרבים והרחקים בכל־הארצות אשר הדחתם
שם במעלם אשר מעלו־בך: ח אדני לנו בשת
הפנים למלכינו לשרינו ולאבתינו אשר חטאנו
ז׳ כתיב כן. ל׳ חס׳ וחד מ״ל לך: ט לאדני אלהינו הרחמים והסלחות כי
ב׳ ר״ף כפי׳ מרדנו בו: י ולא שמענו בקול יהוה אלהינו
ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו

וסימן נמסר במסרה רבתא במערכת אות הוי״ו בס״ד: למלאות ו׳ ד׳ מ״ל וב׳ חסר וסימ׳ ובחרושת אבן למלאת. וחבירו. למלאת לחרבת ירושלים. למלאות דבר ה׳ בפי ירמיה דסוף ד״ה ב׳ בו. ומי מתנדב למלאות ידו היום לה׳ דד״ה: והרשענו כן כתיב וקרי הרשענו בלא וי״ו קדמא חטאנו ועוינו חד מן י״א מלין דכתיב ו׳ בריש תיבותא ולא קרי׳ וסי׳ וכי ויאמר דוד מה לי ולכם. ומסגרתה ויפתח על הלחת. וראתה ועתליה אם אחזיהו דמלכים. ואת ויקצץ המלך אחז ואת. ותקעו הגידו ביהודה ובירושלים. ויורה ולא אמרו בלבבם נירא. ויוציאו בעת ההיא נאם ה׳ ויוציאו. וכל לא האמינו מלכי א־ץ וכל. והרשענו חטאנו ועוינו והרשענו: וחסד ויםאנו לשמוע ולא גברו. וישמח גיל יגיל אבי צדיק: לאדני ז׳ וסי׳ נמסר בישעיה ריש סימן כ״ח: שמוע י״א ד׳ מ״ל וז׳ חס׳ וסימ׳ ואם ביום שמע אישה. לבלתי שמע אל הכהן העמד לשרת. הנה שמע מזבח טוב להקשיב זאת המנוחה לעיף. בנים כחשים בנים לא אבא שמוע מ״ל. כי הקשו את ערפם מ״ל. ועשה הרע בעיני רעה כתיב. אם אמרים אתם לא נשב. ואתם הרעתם לעשות. וסור לבלתי שמוע דדניאל מ״ל. ויקשו את ערפם לבלתי שמוע כן כתיב דירמיה:

תולדות אהרן למלאות. מגלה יא יב: חטאנו. יומא לו: לך ה׳. סנהדרין לח לג זוהר אמור: בשת הפנים. עקידה שער קג קנו

שבעים שנה ואמרו כי דניאל החל לחשוב החרבן מעת שהוליך נבוכדנצר יהויקים אל בבל והנה מלך אחרי כן שמונה שנים גם י״א שנה לצדקיהו והנה שלמו לחרבן ירושלים שבעים שנה והיה יהודה הלוי אומר יש לתמוה איך טעה דניאל שהיה נביא וחכם בשבעים שנה י״ט שנה ואמר כי חשבון שבעים שנה למלכות בבל כאשר חרבה ירושלים ואז היתה הפקידה לא כאשר אמרו הגאונים והעד שאומר בדברי הימים ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס וכורש הפרסי תחלת המלכים ושם כתוב למלאות דבר ה׳ בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה ואני אמרתי לו אם מחרבות ירושלים סופר מה טעם לספור הכתוב בשנת שמונה למלכו הוא שנת י״ט והוא ענה אמור לי אתה טעם חשבון ויהי מקץ ארבעים שנה ואני אמרתי לו ידענו כי הנביא אמר על כורש הוא יבנה עירי וגלותי ישלח ולא התנבא שיבנה הבית והוא שלח הגלות והחלו לבנות הבית וליסד הבית וצרי יהודה מנעום לבנותו וכתוב הן קריתא דך תתבנה ושוריא ישתכללון ושם כתוב לבטלא גבריא אילך וקריתא דך לא תתבניא ובטילו המו באדרע וחיל וזה הכתוב כבר פירשו למלאות דבר ה׳ בפי ירמיהו שאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה והנה טעם ששבו אל ירושלים ועמדה חרבה עד רצתה הארץ את שבתותיה והוא אמר לי מי הביאך בדרה הזאת או עניתי יהלא כתוב בספר עזרא והות בטלא עד שנת תרתין למלכות דריוש מלך פרס והתנבי חגי נביאה וזכריה בר עדו אז קם זרובבל ויהושע לבנות וכתוב ועמהון נביאים די אלהא מסעדין להון ושם כתוב בה זמנא אתא עליהן וגו׳ וכתב אגרת לדריוש המלך והוא צוה למבנה בית אלהא דך ובנו ושכלילו מן טעם אלה ישראל ומטעם כורש ודריוש הת״י וארתחשסתא הוא אחשורוש כי ג. הוא צוה רק הזמין ככורש ורבי יהודה ענה כל זה מה יועיל לך אז השיבותי לו הנה אתה מודה כי זכריה התנבא בשנת שתים לדריוש הפרסי שאזרו וזאת בן אסתר כאשר כתוב בספרו והנה שם כתוב עד מתי לא תרחם על ירושלים אשר זעמתה זה ע׳ שנה אז שתק: (ג) ואתנה את פני. לנכח מערבית דרומית וטעם האלהים שהוא לבדו באמת האלהים וטעם לבקש תפלה בלבי וככה התפללתי: (ד) ואתפללה. אנא. כמו אתנם יב יהו. אנא ה׳ כי אני עבדך אנא חטא העם הזה והנגיד ז״ל אמר כי שתי מלות הן וזה אל נא מגזרת הואל והלמ״ד מבולע כלמ״ד יוקח ואין צריך: (ה) וסור. שם הפועל כמו זכור את יום השבת והטעם סור סרנו: (ו) שרינו ואבותינו. שהיו זקנים וכאשר

שניבא (ירמיה כט) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם דמיתי שהפקידה הזאת היא בנין הבית ושבעים שנה כלים בשנת אחת לדריוש המדי משפשטה מלכות בבל יד על ישראל שכבש נבוכדנצר את יהויקים להיות לו עבד והיא היתה שנה שניה למלכות נבוכדנצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שנה שניה עלה וכבש יהויקים לא וחשב מאותה שנה ועד כאן ותמצאם. ואף במשנת סדר עולם נמצא החשבון הזה ושנינו שם בשנת מות בלשאצר הרי שבעים שנה מיום שמלך נבוכדנצר שבעים חסר אחת מיום שכבש יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה וראותי כי עדיין אין הגאולה ממהרת לבא הבינותי ונתתי לב לספירת החשבון וידעתי שלא היה לי למנות לפי כבוש יהויקים אלא למלאות חרבות ירושלים כשימלאו שבעים שנה לגלות צדקיהו שבו חרבה ירושלים ועוד יש שמנה עשר לבא שהגלות הזאת היתה בי״ח שנה לכבוש יהויקים כמו ששנינו בסדר עולם גלו בז׳ גלו בח׳ גלו בי״ח גלו בי״ט ופירשו רז״ל במסכת מגילה גלו גלות יכניה בז׳ לכבוש יהויקים שהוא שמנה לנבוכדנצר גלו בשניה בשמנה עשרה לכיבוש יהויקים שהיא תשע עשרה לנבוכדנצר: (ד) ואתודה. על חטאת עמי: האל הגדול והנורא. ולא אמר גבור אמר עובדי כוכבים משתעבדים בבניו ואיה גבורותיו: (ה) וסור. והלכנו הלוך וסר ממצותיך טילכ״ש בלע״ז: (ז) לך ה׳ הצדקה. כלומר ממשפטיך ופורענות שהבאת עלינו הדין והצדק עמך: ולנו בשת הפנים. כדי אנו להתבייש על המאורע לנו כי אנחנו גרמנו לעצמנו: כיום הזה. כאשר אנחנו רואים היום

רבינו סעדיה גאון

קרן אחת מצעירה. מקטנה שהכהן כמו מקדש אנטיוכס שהיה ביותר: ואל הצבי. הצפון: (י) ותגדל עד צבא השמים. כי ראה במשיל הכוכבים כשטושה צרות לישראל צבא הצדיקים כדכתיב ומצדיקי הרבים

מצודת ציון

(ד) אנא. לשון בקשה: (ו) במעלם. ענין חטא ופשע:

מצודת דוד

ותחן (ירמיה כט) וחשב שגם בנין בית המקדש וגאולה לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וכו׳
שלימה תהיה בכלות שבעים שנה להתפשטות מלכות בבל על ישראל מעת שכבש
נ״נ את יהויקים בראשונה אבל בדברי המלאך האמור בסוף הענין נתוסף בו בינה במספר החשבון והשכיל לדעת כי מספר השנים אשר היה דבר ה׳ אל ירמיה שיבנה הבית בשניה ויהי׳ אז גאולה שלימה היא תהיה בעת ימולא שבעים שנה לחרבות ירושלים ר״ל מעת גלות צדקיהו וכמו שהתחלת הפקידה אשר ישובו לארץ תהיה בכלות שבעים שנה מעת התחלת התפשטות בבל על ישראל כן סוף הגאולה ובנין בה״מ תהיה בכלות שבעים שנה מעת חורבן הבית והעיר מכל וכל: (ג) ואתנה. ר״ל ומעתה בינותי בספרים עוד חשבתי שגם בנין בה״מ גאולה שלימה תהיה בכלות שבעים שנה להתפשטות בבל על ישראל מעת שכבש נ״נ את יהויקים בראשונה והיא הלא היתה בשניה למלכות נ״נ והוא מלך מ״ה שנים א״כ נשארו עוד משנותיו מ״ד שנים וימי אויל מרודך בנו כ״ג שנים אלא שנבלעה שנה אחת בימי מלכות אביו כי עלתה לזה ולזה הרי א״כ ס״ו שנים וימי בלשאצר בנו ג׳ שנים הרי שבעים שנה חסר אחת א״כ בשנת אחת לדריוש מלאו שבעים שנה וכאשר ראיתי שאין גאולה שלימה ממשמשת לבוא שמתי פני כלפי המקום להתפלל על הדבר בחשבי שבעבור העון נתארך הקץ: ושק ואפר. בהתלבשות שק ובהתפלשות אפר דרך צער והכנעה: (ד) ואתודה. על העונות: הברית. הגמול שהבטיח בברית: (ה) וסור. והננו הולכים וסרים ממצותיך. (ו) ואל כל עם הארץ. אשר ספו תמו ולא נשאר מי מבניהם: (ז) לך. עמך הצדקה במה שנשאר בנו שארית: ולנו בושת הפנים. אם פאנו בגולה בושים והפזורים כאשר אנחנו היום הבושת תחשב לנו ולא למקום ב״ה כי לא קרה ידו מפדות אבל עוננו גורמים: לאיש יהודה וכו׳. לכולם תחשב בושת הפנים: הקרובים. אשר לא גלו למרחוק: במעלם. בעבור מעלם: (ח) אשר חטאנו. על אשר חטאנו כי זה גרמה הגלות אשר היה לנו לבושת: (ט) לה׳ וכו׳. ר״ל בידו
השמה: כי מרדנו. לפי שמרדנו בו צריך להיות

הנביאים: יא וכל־ישראל עברו את־תורתך
וסור לבלתי שמוע בקלך ותתך עלינו האלה ס׳.י״א ד׳מ״ל
והשבעה אשר כתובה בתורת משה עבד־ ג׳ חכריס
האלהים כי חטאנו לו: יב ויקם את־דבריו דברו ק׳
אשר־דבר עלינו ועל שפטינו אשר שפטונו ב׳.א׳ חס׳ וא׳ ומ״ל. ל׳
להביא עלינו רעה גדלה אשר לא־נעשתה ס׳
תחת כל־השמים כאשר נעשתה בירושלם: ס׳
יג כאשר כתוב בתורת משה את כל־הרעה
הזאת באה עלינו ולא־חלינו את־פני יהוה ל׳. ל׳
אלהינו לשוב מעוננו ולהשכיל באמתך: ב׳
יד וישקד יהוה על־הרעה ויביאה עלינו כי־ ל׳ וחסר. ד׳
צדיק יהוה אלהינו על־כל־מעשיו אשר עשה
ולא שמענו בקלו: טו ועתה אדני אלהינו ס׳ חסר
אשר הוצאת את־עמך מארץ מצרים ביד
חזקה ותעש־לך שם כיום הזה חטאנו רשענו:
טז אדני ככל־צדקתך ישב־נא אפך וחמתך קל״ד. ב׳
מעירך ירושלם הר־קדשך כי בחטאינו ובעונות ל׳
אבתינו ירושלם ועמך לחרפה לכל־סביבתינו:
יז ועתה שמע אלהינו אל־תפלת עבדך ואל־ ב׳
תחנוניו והאר פניך על־מקדשך השמם למען ד׳
אדני: יח הטה אלהי אזנך ושמע פקחה קל״ד. ג׳. ס׳ פקח ק׳
עיניך וראה שממתינו והעיר אשר־נקרא שמך
עליה כי לא על־צדקתינו אנחנו מפילים ג׳ וחסר. ל׳
תחנונינו לפניך כי על־רחמיך הרבים: יט אדני י״א כתיב כן בסימן
שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה
אל־תאחר למענך אלהי כי־שמך נקרא על־ ל׳
עירך ועל־עמך: כ ועוד אני מדבר ומתפלל כ״ג ח׳ כ״ס
ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל ומפיל ל׳

נעשתה ט׳ וסי׳ נמסר בתריסר בספר מלאכי סי׳ ב׳: ויבאה ד׳ וסי׳ ויבאה אל האדם. ויבאה יצחק האהלה שרה אמו. ויתחתן שלמה את פרעה. וישקד ה׳ על הרעה ויבאה: קולו בקולו ו׳ חסר בנביאים וכתובים וסימניך וישא שאול קלו. ועליון יתן קלו. היום אם בקלו תשמעו. שמעו שמוע ברוגז קלו. וישקד ה׳ על הרעה. וכל אוריתא דכו׳ חסר׳ במ״א מ״ל וסי׳ ונשמע קולו בבאו אל הקדש: שמע אלהינו ב׳ דסמי׳ וסי׳ ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך. שמע אלהינו כי היינו בוזה: ושמע ה׳ קמצים וסי׳ קום בלק ושמע. קרב אתה

תולדות אהרן ולהשכיל. עקרים מ״ד פכ״ז: שמע אלהינו. ברכות ז: למען אדני. זוהר ויקרא: שמעה. עקידה שער עז:

היום: (ט) לאדני אלהינו הרחמים. שלא כלינו בעונותינו כי מרדנו בו: (יא) ותתך עלינו. ותגיע עלינו כמו לא נתך ארצה (שמות ט) ותרגם אונקלוס לא מטא לארעא: האלה והשבועה. אלות הברית אשר השבעתנו בחורב והיה אם לא תשמעו וגו׳. כל הקללות הכתובות שם: (יב) כאשר נעשתה בירושלים. חרב הרג ושרפת העיר ונשים ענו ושבו בקולרין: (יג) כאשר כתוב בתורת משה. רמז שהעיד בנו שאם נעבור על השבועה תבא עלינו כל הרעה הזאת: (יד) וישקוד. וימהר: כי צדיק. כי הדין עמו ורבותינו פירשו צדיק הקב״ה וצדקה וכאשר הזכיר שחטאו השרים והאבות הזכיר כי גם להם בשת פנים: (יא) ותתך. כמו תתכו בתוכה דרך המשל. כי חטאנו לו. שב למלת האלהים: (יד) וישקוד. כמו שוקד אני. וטעם למען השם למען זה השם שאנחנו מזכירים ורבי משה אמר למענך ה׳ ובדרש למען אברהם שקרא בתחילה זה השם שכתוב באל״ף דלי״ת: (יט) אדני שמעה. זאת התפלה: אדני סלחה. העונות שהודיתי. ועשה אל תאחר. להאיר פניך על מקדשך השמם: (כ) ועוד הייתי מדבר ומתפלל. דברים שלא
היא עלינו שמיהר והקדים שתי שנים למנין ונושנתם כדי שלא תתקיים בנו כי אבד תאבדון ונושנתם בגי׳ שמנה מאות וכ״ב והם גלו לסוף ח׳ מאות וכ׳ לביאתם לארץ: (טו) ועתה ה׳ אלהינו. מתודים אנחנו כי חטאנו ורשענו: (טז) לחרפה. לגדוף: לכל סביבותינו. לכל שכנינו כולם מחרפים אותנו: (יז) למען ה׳. למען שם הקדוש הנקרא על ב״ה שנאמר מקדש ה׳ כוננו ידיך (שם טו): (יח) וראה שממותינו. ושוממות העיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על משענת צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו להשיב לנו כי על רחמיך באנו: (יט) ה׳ שמעה. אל תחנונינו: ה׳ סלחה. לחטאתינו: ה׳ הקשיבה. אזנך

רבינו סעדיה גאון

הרים הכוכבים: ותפול ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם. שהפילה לארץ החסידים ותרמסם בגלות: (יא) ועד שר הצבא הגדיל. ועד הקדוש ברוך הוא הגדיל לדבר גדולות ונתגאה בעצמו ואמר אין אלוה יכול להציל ירושלים מידי והפיל חומות ירושלים והחריב בית המקדש ובטלו עולות וזבחים בימיו ואז ממנו מאותו המלך שהחריב בית תפארתנו אז הורם והושלך התמיד כמו רמה בים מרים התמיד על הדין שהועמד בכל עת ובכל שעה יושב הקב״ה בדין על חורבן ביתו שנאמר והאל זועם בכל יום. ד״א וממנו הורם התמיד כמשמעו של הכוכבים שהן תמיד כלומר שרא״ה והפיל הצדיקי׳ שדומים לכוכבים ולא היו בעולם: והשליך מכון מקדשו. שהחריב והשפיל ביהמ״ק בימיו: (יב) וצבא. וצרה כמו ולמן די יצבא יתננה כלומר וצרה הקב״ה על התמיד על הדין שיהיה נתון תמיד בכל יום על הפשע והתמיד שמרד ארם והשליך אמת ארצה אלו ישראל וביהמ״ק. ד״א וצבא השמש והירח תנתן על התמיד בפשע שהיו מקטרים לשמש ולירח ולצבא השמים ועל זה הפשע בטל התמיד והחריב ביהמ״ק והשליך הקרן האמת ארצה: (יג) לפלמוני. כמו לפלוני: והפשע שומם. את לשומם השיקוץ שבנו הגוים בירושלים: וקדש וצבא מרמס. בית קדש הקדשים וצבא וצרה שיהיה מרמס: (יד) ויאמר אלי עד ערב בקר. עד שיעשה ערב של ישראל בקר כמו והיה לעת ערב יהיה אור. ד״א עד ערב בקר עד שיגמור היום. סוף אלפים ושלש מאות חדש כי ערב ובקר יום אחד וזה חשבון מלכות יונים עד שגלתו תשמונים אלפים ושלש מאות חדשים היו ונספור ונדע שיאך הוא החשבון לאלפים ושלש מאות ירחים מלכות יונים מאה ושמונים שנה ספור השנים והעלם לאלף הדשים כי אלף ומאתים חדשים הם מאה שנה ותשע מאות ושנים חדשים הם שמונים שנה והמה שנים פשוטות מן שנים עשר חדש לשנה הרי מאה ושמונים שנה פשוטות עולים לאלף ומאה ושנה ירחים הוסיף עליהן עיבוריהן שבעה חדשים על כל מחזור והם עולים לתשעים וחמש שנים שים עיבורים להמשה חדשים ועל שמונים וחמש שנים שים שלשים ואחד תודש הרי ששים וששה ירחים הרי אלפים ומאתים ועשרים וששה חדשים נשארו לך שבעים וארבעה חדשים כלול אותם לשנים ויעלו השבעים ושנים הדשים לשש שנים ושני חדשים ועיבוריהן הרי שבעים וארבעה חדשים ואלו שש שנים מבנפלו יונים עד שתפשו חשמונים מלכות שלימה והיו הגוים תחת ידיהן היו שש שנים הרי קפ״ו שנים עם עיבוריהן עולין אלפים ושלש מאות חדש אז נצדק קודש ישראל וירושלים בית קדש הקדשים שנצדק ונטהר ד״א אלו שש שנים מיום מלוך אלכסנדרוס עד שתפש את ירושלים שהיו ישראל תחת רגליו עבדו אלו שש שנים ואחר שתפש ירושלים מלך יון ק״פ שנה ומאז מונין למנין בערות מתחלת אלו ק״פ שנה והם חשבון אלפיים ושלש מאות חדשים: (טו) לצלו. לצל כמו הנער הלז האיש הלזה: (יז) ובבאי נבעתי. לשון בעתה ובהלה כמו והימתך אל תבעתני נבעת מלפני המלך ולמה נבעת מקול ההברה שנשמע באויר העולם: (יח) נרדמתי. תרדמה של פחד ונפלתי על פני ואמר לי בן אדם הבן עלמך באחרית הזעם והגלות כי למועד הגלות יהי קץ וסוף: בעל

מצודת דוד

להיות בידו הרחמים והסליחות כי בלעדם לא נוכל עמוד: (יא) וסור. והיו הולכים והרים: ותתך. נשפך עלינו האלה ועונש במול השבועה אשר נשבענו על קבלת התורה: כי חטאנו לו. לפי שחטאנו לו: (יג) כאשר כתוב וכו׳. כמו שכתוב כן הביא: ולא חלינו. בעוד היינו בירושלים כאשר שמענו הנביאים מנבאים על הרעה לא חלינו לה׳: ולהשכיל באמתך. לדעת ולהתבונן באמתה אל האמת: (יד) וישקוד. מיהר על הרעה ללכת והביאה עלינו ר״ל מיהר להביא גולה אחר גולה והם גלות יהויקים ויכניה וצדקיה: כי צדיק ה׳. ר״ל ולא לעול תחשב לו כי באמת צדיק הוא על כל מעשה הגלות אשר עשה לנו אבל אנחנו לא שמענו בקולו לקחת מוסר כאשר ראינו שיד ה׳ נגעה בנו בגלות הראשון ולזה הביא גם את השני גם את השלישי: (טו) ועתה וכו׳. חוזר הוא על סוף המקרא לומר אבל עתה ה׳ וכו׳ הננו שבים ומתודים לומר חטאנו רשענו: ותעש לך שם. להיות מפורסם בעולם על ידי זה כאשר אתה היום נודע ומפורסם: (טז) ככל צדקתיך. כפי דרך צדקותיך. כי בחטאינו וכו׳. ר״ל לא מקוצר ידך היתה לחרפה רק בעבור כי אנכת בנו בחטאינו וכו׳ לזה ירושלים ועמך להרפה וכאשר ישוב אפך לא נהיה עוד להרפה: לכל סביבותינו. כולם מחרפים אותנו: (יז) והאר פניך. שנה אליה בפנים מאירות ובוהקות והוא ענין מליצה: למען ה׳. ר״ל למענך ה׳ לבל יאמרו העמים מבלי יכולת וכו׳: (יח) ושמע. תפלתי: והעיר. שוממות העיר: על צדקותינו. על בטחון צדקותינו: על רחמיך. על בטחון רחמיך הרבים: (יט) שמעה. את תפלתי: סלחה. לעונינו: ועשה. ר״ל מלא משאלותי ואל תאחר זמן הגאולה: כי שמך וכו׳. לומר עיר אלהים וכן אלהי ישראל ואין זה כבודך לעזבם ביד העכו״ם: (כ) ועוד וכו׳. ר״ל מלבד הדברים שנאמרים פה הייתי

מצודת ציון

(יא) ותתך. ענין יציקה והרקה כמו ומטר לא נתך ארצה (שמות ט): האלה. הקללה: (יג) חלינו. ענין תפלה כמו ויחל משה (שם לב): (יד) וישקד. ענין מהירות כמו כי שוקד אני (ירמיה א): (יח) פקח. פתח: (יט) הקשיבה. ענין שמיעה: תאחר. מלשון איחור ועכבה: מוטף

תְּחִנָּתִי לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהַי עַל הַר־קֹדֶשׁ אֱלֹהָי׃
כא וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר בַּתְּפִלָּה וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל אֲשֶׁר ח׳ ר״פ
רָאִיתִי בֶחָזוֹן בַּתְּחִלָּה מֻעָף בִּיעָף נֹגֵעַ אֵלַי כְּעֵת ג׳ ח׳ חסר וח׳ מ״ל. ג׳
מִנְחַת־עָרֶב׃ כב וַיָּבֶן וַיְדַבֵּר עִמִּי וַיֹּאמַר ד׳. נ״ח
דָּנִיֵּאל עַתָּה יָצָאתִי לְהַשְׂכִּילְךָ בִינָה׃ כג בִּתְחִלַּת ו׳
ג׳. ג׳ מ״ל תַּחֲנוּנֶיךָ יָצָא דָבָר וַאֲנִי בָּאתִי לְהַגִּיד כִּי חֲמוּדוֹת
ל׳. מ״ל אָתָּה וּבִין בַּדָּבָר וְהָבֵן בַּמַּרְאֶה׃ כד שָׁבֻעִים
ל׳. ד׳ שִׁבְעִים נֶחְתַּךְ עַל־עַמְּךָ ׀ וְעַל־עִיר קָדְשֶׁךָ לְכַלֵּא
ולחתם ק׳ יתיר ו׳. ל׳ הַפֶּשַׁע וּלְחָתֵם חַטָּאוֹת וּלְכַפֵּר עָוֹן וּלְהָבִיא צֶדֶק
ג׳ חס׳. ל׳. ו׳ עֹלָמִים וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃

ושמע. הטה ה׳ אזנך דמלכים. וחבירו דישעיה. הטה אלהי אזנך דדניאל: ועוד כ״ג וסי׳ חמש שנים אשר אין חריש. ועוד לו אך המלוכה. ותחי נבלתם כסוחה. ועוד בה עשיריה. מנשה את אפרים. ארם מקדם ופלשתים מאחור. על כן על בחוריו לא ישמח ה׳. בלתי קרע תחת. ועוד נוסף עליהם דברים. ועוד תשוב תראה. ועוד בחיים חייתם. ועוד הסיר את הבמות דד״ה דיהושפט. ועוד העם לא הכינו לבבם דד״ה דיהושפט. ועוד העם משחיתים. ועוד ברצותי בבית אלהי. ועוד אדומים באו. ועוד דברו עבדיו. ועוד מעט ואין רשע. כי יש לעץ תקוה. ועוד ראיתי תחת. ועוד אני מדבר ומתפלל. אני מדבר בתפלה. ועוד תוסף: ונביא ז׳ וסי׳ ונביא אחר זקן. ונביא סרה שקר.

אבן עזרא

שלא נכתבו ומפיל תחינתי על כן הוצרך לומר פעם אחרת ועוד אני מדבר בתפלה: (כא) וטעם מועף כאילו אמר בעיפו שהיה מוכרח לעוף. וטעם ביעף כי הוא יעף מרוב המרוצה והנה ביעף שם על משקל ואדם ביקר בל ילין. וטעם כעת מנחת ערב כי היה צם ובוכה ככתוב בצום: (כב) ויאמר. המלאך שמע דניאל כי עתה יצאתי ממערכת המלאכים או מהיכל שמים להשכילך בינה: (כג) בתחלת תחנוניך יצא דבר. מלפני השם הנכבד כדרך הדבר יצא מפי המלך והטעם דבר שנגזר להיות ככה בלא תוספת ולא מגרעת. ואני באתי להגיד לך הדבר: כי חמודות אתה. בחסרון איש כמו ואני תפלה: ובין בדבר. שילא: והבן. לכך: במראה. אמר יפת במראה הזאת: (כד) שבועים. אמר הגאון רב סעדיה כי אלה שבועים הם שנים ועד שאמר אח״כ עד מלאות שלשת שבועים ימים ולא הזכיר עם שבועים שבעים ימים והנה הם כמו שבע שבתות שנים ונכון פירש כי חצי השבוע שהזכיר הוא אלף ימים ומאתים ותשעים כאשר אפרש בראיה גמורה רק פירוש אלה השבועים השבעים קשה עד מאד ועוד כי לכלא הפשע ולהתם חטאת לא ידענו אם הכל לשבח או לגנאי כי הנה נראה ממלת לכפר עון ולמשוח קדש קדשים שהוא לשבח רק ולחתום חזון ונביא איננו לשבח אם כן איך נוכל לתקן מלת לכלא הפשע ולהתם חטאת להיותם לשבח וככה לחתום חזון ונביא והנה מצאנו כתוב כי לא שלם עון האמורי והוא לגנאי והטעם כי עד עתה לא בא יום אידו וקץ עונש עונו כמו גדול עוני מנשוא וככה אם יקרך עון וככה תם עונך נשלם העון שלך והנו לגנאי ויוכל המשיב לענות כי הנה החטאת והאשם ועוד מלת אנא שא נא הפך הדבר ונשא את עונה והנה הכל יתפרש לפי ענין המקום ויורה להביא צדק עולמים לשבח וטעם ולחתום חזון שכל הנביאים התנבאו על דבר בית שני. ועתה אומר דברי הגאון אמר כי יצא דבר פירושו שנגזר שתחרב ירושלים עם בית שני ד׳ מאות וע׳ שנה והם שבועים שבעים רק אתה טעית בחשבונך שנשלמו שבעים שנה ואינם רק שבעה שביעות שהם מ״ט שנים ולא חשש להזכיר השנתים כי כ״א היו ופירוש עד משיח נגיד שהוא כורש המלך והביא ראיה מדברי הנביא כה אמר ה׳ למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו ושבועים ששים ושנים הם ימי בית שני והנה יש להקשות כי המלאך אמר בתחלת תחנוניך יצא דבר ועוד איך יערב שני הגלות עם שנות בית שני ואיך נפרש לכלא הפשע ולהתם חטאת ועוד מה נעשה בשבוע הנשאר שאמר והגביר ברית לרבים שבוע אחד אחרי שבועים ששים ושנים והיה ראוי להזכיר כי עוד נשארו שלשת שבועים וראייתו כי כורש הוא משיח איננה נכונה כי למשיחו הוא נביאו וככה כתוב יען כי משח ה׳ אותי וקודם שאומר דעתי אפרש והגביר ברית לרבים זה היה ידוע כי טיטוס כרת ברית עם ישראל שבע שנים ושלש שנים וחצי בטל התמיד בבית שני לפני חורבן הבית וככה כתוב בספר יוסף בן גוריון ואמר על כנף שקוצים משומם שמו שקוצים בדבור אחר המספר הנזכר כאשר נלכדה ירושלים וכתוב בנבואה הרביעית וחללו המקדש המעוז זהו יום נלכדה ירושלים בימי טיטוס והסירו התמיד קודם זה ונתנו השקוץ משומם וככה כתוב ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף ומאתים ותשעים והוצרך דניאל לפרש כמה ימים שלמים הם חצי השבוע? בעבור מלת חצי כי יתכן שאיננו חצי שלם פחות או יותר כמו וחצי שבט מנשה ורבים ככה ודע כי ימים לעולם הם ימים ולא שנים רק יתכן אם אמר ימים להיות שנה תמימה בשוב ימי השנה כאשר היו כמו מימים ימימה שהם ימי השנה של מהיותם תהיה גאולתו רק כאשר יאמר עם ימים מספר שני ימים או שלשה לא יתכן להיות שנים רק ימים כאשר הם על פירוש שנתים ימים שהיו שנתים שלמים שבו הימים כאשר היו וככה עד חדש ימים שתראה הלבנה על המתכונת שנראה ביום הראשון מהמספר על כן אמרתי כי ימים אלף ומאתים ותשעים הם חצי השבוע שהזכיר וככה אשרי המחכה ויגיע לימים כאשר אפרש ואילו היו שנים איך יחכה אדם אלף שנים ויגיע וכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה והנה מצאנו נחמיה אמר ואשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אכלו באש וכתוב גם אותי צוה להיות פחה בארץ יהודה וכתוב עליו הוא יבנה היכל ה׳ והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו וירמיה התנבא עליו ומלך מלך והשכיל ובעזרא כתוב על נחמיה ואתה הוה להם למלך ועתה אפרש שבועים שבעים הם ממוצא דבר בתחלת תחנוני

רשי

אזנך לצעקתינו: ועשה. את בקשתינו ואל תאחר: (כ) על הר קדש אלהי. בעד הר בית אלהים שיבנה: (כא) בתחלה. בימי בלשאצר כמו שכתוב למעלה: מועף ביעף. היה מועף אלי בפריחה ובטיסה: (כב) ויבן. ויבינני: (כג) בתחלת תחנוניך יצא דבר. אמת תאת הקב״ה אלי להגיד לך: כי חמודות אתה. דברי חמד יש לך להקב״ה: ובין בדבר. ותן לב להבין בדבר: (כד) שבועים שבעים נחתך על ירושלים · מיום חורבן ראשון בימי צדקיהו עד שיהיה בשניה: לכלא הפשע ולהתם חטאת. שיקבלו ישראל את גמר פורעניתם בגלות טיטוס ושעבודו כדי שיכלו פשעיהם ויתמו חטאתם ויתכפר עונותם כדי להביא עליהם צדק עולמים ולמשוח עליהם קדש קדשים הארון והמזבחות וכלי הקדש שיבואו להם ע״י מלך המשיח: ומנין שבועים שבעים. ארבע מאות ותשעים שנה. גלות בבל ע׳

רבינו סעדיה גאון

(ב) בעל הקרנים. זה מלך פרס שנאמר מלכי מדי ופרס: (כא) והצפיר השעיר. כיונו לצפיר היינו שעיר אלא המקדים בצפרא ככתוב באה הצפירה ויש לומר כמו ויצפור מהר הגלעד: המלך הראשון. המקדים למלוך הוא השעיר זה אלכסנדרוס והוא הקרן הגדולה שלא היה גדול כמוהו בכל מלכי יון: (כב) והנשברת. כמותו תשבר מלכותו: ותעמודנה ארבע תחתיה. אלוד׳ גבוריו שהמליך בחייו: מגוי יעמודנה ולא בכחו. מעמו יהיו המלכים ולא מכחו מזרעו כי אין לו בן: (כג) כהתם הפושעים. אלו ד׳ מלכים מן העולם: אז יעמוד מלך עז פנים. זה אנטיוכס: ולא בכח גבורתו מלך אלא מרוב חכמה שהיה מבין חידות ומתבונות ככתיב ועצם כחו ולא בכחו כלומר לא מעולם כחו מלך אלא מרוב חכמה ותידות שהיה בו. ד״א ולא יהיה עולם כחו ככחו של ראשון: (כד) ונפלאות ישחית. הם אדירי ארץ המופלאים: ונפלאות עצמו ועשה כל מה שחפץ והצלות מלוכה בידו: ועל שכלו. לפי שהוא חכם: מרמה בידו על כן יצליח במלכותו וישחית גבורים עצומים וישראל שהם קדושים: ועל שר שרים יעמוד. שיחליף פניו להלחם להחריב ביתו: ובאפס יד ישבר. מבלי יד אדם שילא המלאך והרגו זה לזה בהרבם. ד״א שיהלך הפילו ממגדל שוכב על העופות לרקיע ונפל ממנו ונשבר ומת. הדבר שאמר לפי מלאות לבבל שבעים שנה ודניאל טעה בזה החשבון לפי שירמיה אמר אפקוד על בבל והוא חשב בדעתו זה שאמר ירמיה אפקוד אתכם בשביל הבנין לפי שראה שמלאו ע׳ שנה לחורבות ירושלים ונתהיל דניאל מההגן לפני הקב״ה וזו הפקידה איננה על ישראל כשם שנא׳ ע״י ירמיהו כן עשה נחשב משנה הרביעית ליהויקים שמלך נבוכדנצר ומאז ועד שהפקידם כורש הראשון להעלותם לירושלים עברו שבעים שנה ואלה מספרם מ״ה שנה מלך נבוכדנצר אויל מרודך כ״ב תן שנה לזה ולזה נשארו כ״א

מצודת ציון

(כא) מועף ביעף. מל׳ עפיפה ופריחה: מנחת ערב. תשורת ערב: (כד) שבועים. שמטות משבע שנים: נחתך. נגזר כי שניהם מענין כריתה: ולהתם. מל׳ תם והשלמה: ולחתום. ענין גמר ובדרז״ל כל חותמי ברכות (ברכות סג) וכן ועל החתום (נחמיה י) כי דרך לרשום כ״א שמו אחר גמר הכתב: ולמשוח. ענין גדולה כמו למשיחי לכורש (ישעיה מה) ולזה קראו גם כאן משיח נגיד: ותרוץ

מצודת ציון

הייתי מדבר ומתפלל עוד בדברים אחרים והייתי מתודה וכו׳: על הר. בעבור הר הקדש של אלהי והוא בה״מ: (כא) ועוד אני מדבר. בעוד שהייתי מדבר בתפלה: בחזון בתחלה. בהחזון הנראה לי בשנת שלש לבלשאצר כי בשנת אחת לבלשאצר ראה בחלום מה שראה: מועף ביעף. פרח בפריחה ונגע אלי בעת זמן הקרבת מנחת הערב והוא תמיד של בין הערבים: (כב) ויבן. הבין אותי: יצאתי. מן השמים: להשכילך. להשכיל אותך הבנת הדבר בענין זמן הגאולה: (כג) בתחלת. בעת התחלת לחנן יצא דבר ה׳ ללכת להגיד לך והנה באתי אני להגיד: כי חמודות. על שאתה בעל מעלות חמודות לזה שלח ה׳ להגיד לך: ובין בדבר. תן דעתך להבין בדבר וחזר לזרזו ואמר הבן במראה הנבואה הזאת: (כד) שבועים שבעים. שבעים שמטות שנים נגזר על עמך וכו׳ ר״ל המקום גזר שיהיה חורבן בית השני בכלות שבעים שמטות מחורבן הראשון והם במספר שנים ארבע מאות ותשעים וכן היה כי בכלות שבעים שנה מהורבן בית ראשון נבנה השני ועמד ת״כ שנה הרי בין הכל ת״ן שנה: לכלא הפשע. בהורבן בית השני ובקושי הגולה יכלה הפשע ויתמו החטאים כי ימורק הכל ויכופר העון ויהיה זה סבה להביא צדק עולמים והוא משיח צדקנו אשר ימלוך לעולמים. ולחתום חזון ונביא. להיות נגמר דברי חזון ונביא ר״ל להתקיים כל היעודים והבשורות אשר נבאו כל הנביאים: ולמשוח קודש קדשים

כה וְתֵדַע וְתַשְׂכֵּל מִן־מֹצָא דָבָר לְהָשִׁיב וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלִַם עַד־מָשִׁיחַ נָגִיד שָׁבֻעִים שִׁבְעָה וְשָׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְחָרוּץ וּבְצוֹק הָעִתִּים׃ כו וְאַחֲרֵי הַשָּׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם יִכָּרֵת

ג׳ ג׳ ב׳ חסר ג ל׳ ל׳ ל׳

גבור ואיש מלחמה. וגם אלה ביין שגו. ולחתום חזון ונביא. אם יהרג במקדש ה׳. ונבא לבב חכמה. בתרא חס׳ דהוא לשון ביאה: ואין לו ב׳ וסי׳ מקים מקים. יכרת משיח ואין לו: לרבים ד׳ בקריאה וסי׳ מעמל נפשו יראה. והגביר ברית לרבים. שק ואפר יצע לרבים. ומשכילי עם יבינו לרבים. וב׳ ברבים וסי׳ ועשה למבצרי מעזים. לכן ואחלק

רשי

ע׳ ובית שני ת״ך: (כה) ותדע ותשכל מן מוצא דבר. מתוך מוצא דבר זה שיצא בתחלת תחנוניך להגיד לך תדע להשכיל להשיב ולבנות ירושלים: עד משיח נגיד. זמן יכתן מיום החורבן עד בא כורש מלך פרס שאמר הקב״ה עליו שהוא ישוב ויבנה עירו וקראו משיחו ונגידו שנאמר כה אמר ה׳ למשיחו לכורש וגו׳ הוא יבנה עירי וגלותי ישלח וגו׳: שבעים שבעה. שבעה שמטות שלימות יהיו בגולה קודם שיבא כורש ועוד היו יותר שלש שנים אלא מתוך שלא שלמה השבוע לא נמנה בשנה אחת לדריוש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזון הזה כלו שבעים. לכבוש יהויקים לא מאן י״ח שנה שקדמה כבוש יהויקים לחורבות ירושלים נשארו כ״ב שנה היא ששנו רבותינו כ״ב שנה לא עבר איש ביהודה הם כ״ב שנה אשר מיום החורבן עד שחזרו בימי כורש הרי ז׳ שמיטות ושלש שנים: ושבועים ששים ושנים תשוב ונבנתה העיר ברחובותיה: וחרוץ. הם חריצים שעושין סביב החומה לחזוק העיר שקורין קא״ב״ה בלעז: ובצוק העתים. ואותן העתים יהיה בצוק ובצרה כי בשעבוד מלכי פרס ועובדי כוכבים יהיו מטריחים עליהם בשעבוד קשה ואף על פי שהם ס״ב שבועים ועוד ארבע שנים שנותרו מן השבוע השמינית שהיתה תחילתו נבלעת ג׳ שנים בתוך כ״ב של המשך הגולה לא נמנו כאן אותן ארבע שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבועים והרי אתה מוצא שמתחילה התחיל למנות שבועים ע׳ ובסוף כשפירש עתיהם ומשפטיהם לא מנה אלא ס״ט. אלא שבוע אחד נחלק מקצתו לכאן ומקצתו לכאן והוא לא הזכיר אלא השבועים השלמים: ובצוק העתים. בצוקה יהיו אותן העתים: (כו) ואחרי. אותן שבועים יכרת משיח יהרג אגריפס מלך יהודה שהיה מושל בימי החורבן: ואין

הרביעית וזרועים ממנו יעמדו וחללו את מקדש המעוז והסירו התמיד

אבן עזרא

תחנוני לדניאל לכלא הפשע כמו כי לא שלם עון האמורי ולהתם חטאת כמו תם עונך ולכפר עון לסבול עון הגלות לכפר עון אבותינו ולהביא עת שידינם השם בצדק או פירושו לנגאי כי ביאת הצדיק הוא שקיעתו כאשר השמש ביאתו היא שקיעתו על כן הוא לנגאי כי לשבח הוא להפך כמו אז יצא כנוגה צדקה והוציא כאור צדקך וזהו קומי אורי כי בא אורך כי שקע אורך עד עתה ולחתום חזון ונביא שיפסקו הנביאים ולחתום משיח קדש קדשים והנה זה תחילת הגלות ואל יעלה על לבך דבר המספר כי הנה במספר מלך פרס מולד נוסף כפי דבר המלאך כאשר אפרש ואם יש בחשבון תוספת או מגרעת לא יזיק אולי יעלה על לבך דבר המולד כי היודע רגע קדרות הלבנה בשנה הזאת ומצאנו קדרות אחרת לפני זאת מאה שנה אוכל בה לדעת מקום הלבנה באמת וכפי חשבונו ישוב ברצינו אחורנית אן השנים הבאות והנה פירוש ותדע ותשכל ממוצא דבר להשיב ולבנות ירושלים: (כה) עד משיח נגיד שבועים שבעה. והנה תשע עשרה שנה שהם מלכות כורש ואחשורוש ושנתים לדריוש והוא מלך י״ב שנה וככה כתוב בספר מלכי פרס ועשרים שנה מארתחשסתא המלך והנה הכל שבועים שבעה עד בא נחמיה ככתוב בספר עזרא ושבועים ס״ב שעמד בית שני וחצי השבוע פירשתיו ואמר משומם והוא פועל יוצא והטעם שהוא משומם כל רואו וכל שמעו מישראל וטעם ועד כלה ונחרצה תתך על שוס שהשיקוץ יעמוד בבית עד בא עת כלה ונחרצה גזרה שנגזרה תתך על שומם הוא השיקוץ דרך תפלה שיהיה שומם כמו בת בבל השדודה ופירש ואחרי השבועים ששים ושנים יכרת משיח שלא יהיה מישראל מלך עליהם והעיר והקדש ישחית עם נגיד שבא שהוא אספסינוס שר מלך רומא בבואו על ירושלים עם בט גם עליהם כתוב בנבואה

ועטם

רבינו סעדיה גאון

כ״א כלול אותם עם מ״ה והם ס״ו שנה בלשאצר מלך שלש שנים הרי ס״ט שנים ודריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים מלך שנה אחת הרי בשעים שנה ומיד מלך כורש והעלם לארץ ישראל כמו שאמר הכתוב ע״י ירמיהו אנא ה׳ האל הגדול והנורא משה ירמיהו דניאל סימן משה אמר האל הגדול הגבור והנורא שעושה גדולות וגבורות לישראל במצרים ובים סוף ובמדבר והנורא על שקמת משכן הקודש שנאמר נורא אלהים ממקדשיך. ירמיהו אמר האל הגדול הגבור שהוא גדול על הכל ולו נאה לומר גבור שראה ביהו הרג ובניו הולכין בגולה ובובל ולמה לא אמר הנורא על חורבן הבית שנורא. דניאל אמר האל הגדול והנורא ולא אמר הגבור לפי שראה בניו מסורין בקולרין והיה גבורתו ולמה אמר הגדול שעשה גדולות לחנניה מישאל ועזריה בכבשן האש ולדניאל בגוב אריות ולמה אמר הנורא שחזר ובנה ביהמ״ק: (יא) ותתך. ותגיע כמו לא נתך ארצה: האלה והשבועה. אשר כתבת בתורת משה עבד האלהים כמו ארור האיש אשר יעשה כך וכך אשר לא יקום דברי התורה הזאת והשבועה הדברים שנתת לנו על יד משה רבינו אם תשמעו יהיה לכם כך וכך ואם לא תשמעו יהיה לכם כך וכך ועתה בא עלינו הצרות הכתובות בספר תורת משה מנין שדיבורו של הקב״ה שבועה היא שנאמר את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ולא יהיה עוד המים למבול ולא נאמר שבועה ובנביאים כתוב כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי: (יד) וישקוד ה׳ על הרעה. וימהר כמו מקל שקד מקל ממהר לפרוח לפני כל האילנות והם שקדים המוקדים להנין לפני כל אילן ואמר דניאל צדיק הוא ה׳ שקדם והגלה לסנהדרין שבימי יהויכין ב׳ שנים ומהלה לחורבן הבית מלמד שהקדימו ב׳ שנים ומהלה לגושנתם כיון שראה שביהמ״ק עתיד ליחרב קדמו וגלו כדי שלא ימצאו בירושלים בחרבן ביהמ״ק: (טו) ותעש לך שם כיום הזה. שיאמרו אומות העולם כמה נסים עשה הקב״ה לישראל הרג בכורי מצרים קרע להם את הים והמית המצריים בתוכו: (טז) לכל סביבותינו. לכל הגוים היושבים סביב לארץ ישראל: (יז) למען אדני. למען אברהם שקראך אדון קודם לכל באי העולם שנאמר אדני ה׳ במה אדע: (כא) מועף ביעף. מכאן שגבריאל

עוסף העולם בשתי עפיפות ורמז כי בא בזריזות בקלות טיסת עפיפתו ונגע אלין בעת מנחת ערב בעת שמקריבים המנחה בשעה ח׳ ביום החול כי ערבי פסחים מקריבין בשביעית עבור בחיטת פסחים: (כג) בתחלת תחנוניך יצא דבר. ככתוב והיה טרם יקראו ואני אענה כך לדניאל בתחלת תחנוניו השיבו הקב״ה ע״י גבריאל כי היה צדיק וישר ונחמד ועל כן אמר לו כי חמודות אתה שכל הצדיקים נקראו המודים: (כד) שבועים שבעים נחתך על עמך. נספור ודע כמה שנים הם י׳ פעמים ז׳ עולין לע׳ הרי שבועים ע׳ הן ת״ל שנה הוצא מהן ע׳ שנים לגלות בבל משהחריב נבוכדנצר ביהמ״ק עד שנת שתים לדריוש נשארו ת״כ שנה שכך היה עמידתו של בית שני כלומר שבועים שבעים גמר על עמך ועל עירך ירושלים עיר קדשך שעתידה להבנות הרי למדתה עם גלות בבל ועם עמידתו של בית שני שבועים שבעים שהן ת״צ שנה ע׳ לחרבן ת״כ לבנין: לכלא הפשע. שעשו: ולהתם חטאת. להתם הקב״ה החטאת: ולכפר. עונות ישראל: ולהביא צדק עולמים. זה ביהמ״ק ככתוב מכון לשבתך עולמים ונקרא ביהמ״ק עולמים בעולם בנין ראשון ובעולם בנין שני ובעולם בנין שלישי שיעמוד לעולמי עולמים: ולחתום חזון ונביא. כי משנבנה הבית השני לא קם נביא עוד בישראל זולתי מתשמשין בבת קול: ולמשוח קדש קדשים. שיהיה גדול כבוד גדולת הבית השני מן הראשון ככתוב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וזה שאמר למשוח לשון רבות היא כמו למשחה בהם מתרגמינן לרבאה ויש פותרים. אומרים למשוח למדוד מדה נותרגמינן משחתא כענין שנאמר וקו ינטה על ירושלם: (כה) מן מוצא דבר. משיצא הדבור מלפני הבורא ונגזרה הגזירה להשיב הגולה מבבל ולבנות ירושלים ע״י כורש: עד משיח נגיד. עד שיתרבה המלך והוא הנגיד כדי לבנות ירושלם עדיין ז׳ שבועים הם ז׳ שבועים הם מ״ט שנה משנפרסם הבורא לבנות ירושלם ועד שנת שתים לדריוש מלך פרס ואחרי כן תבנה ירושלים ותעמוד בבנינה שנה הרי שבועים שבעים פחות י׳ שנים אותן עשר שנים עמדה ביתר ובגלותם מירושלם הבנה רחוב היא ירושלם והוצותיה: וחרוץ. חרות הם חצרות יושבי ירושלם שהם בכסיו הרוצים ממעבר אדם: ובצוק העתים. הם הצרות

מצודת דוד

קדשים. להיות קודש הקדשים בגדולה מרובה כי אז יהיה גדול כבוד הבית: (כה) מן מוצא דבר. ממה שיוצא ומובן מזה הדבר תדע ותשכיל עת בא להשיב ולבנות את ירושלים בגאולה שלימה ותבין כי טעית בחשבונך ועדיין לא באה העת: עד משיח נגיד. ר״ל כי מספר כל שבעה השמטות האלה בחשבון הזה נגזר לחלק עד משיח נגיד רצה לומר מן החורבן עד משיח נגיד הוא כורש יהיה מספר שבע שמטות שלימות אבל השמינית לא שלמה: ושבועים ששים ושנים תשוב וכו׳. ואח״ז תשוב להיות בנויה משך זמן ס״ב (ועל שלא נשלמה לא זכר אף השנים) שמטות שלימות מלבד השנים אשר לא באו לכלל שמטה ומן מוצא הדבר הזה הנה יוכל להשכיל לדעת אשר עדיין לא בא העת כי מספר שבעים שנה שאמר ירמיה לפי מלאת לבבל היא על התחלת הפקידה והנה היא תחשב מהתחלת התפשטות בבל על ישראל מעת שכבש נבוכדנצר את יהויקים בראשונה אבל סוף הגאולה ובנין בה״מ תהיה בכלות שבעים שנה מגלות צדקיה וחורבן הבית כי אם כן הוא עולה החשבון יפה שהרי גלות צדקיהו היתה בסוף שנת י״ט לנבוכדנצר והוא מלך מ״ה שנים ונשארו א״כ משנותיו כ״ו שנים ימי אויל מרודך בנו כ״ג אלא שנבלעה שנה אחת כנ״ש למעלה הרי א״כ מ״ח ימי בלשאצר בנו ג׳ הרי כ״א ימי דריוש המדי שנה אחת הרי נ״ב א״כ מהחורבן ועד כורש המולך אחר דריוש לא נשלם רק שבעה שמטות ונכנס שלש שנים בהשמטה השמינית ובהשנה הראשונה לכורש עלו לירושלים והתחילו לבנותה ועמדה כך ח״י שנה עד השנה הראשונה לדריוש הפרסי והבית לא נבנה עד השנה השניה ועמדה ת״כ שנה א״כ מבנין ירושלים עד החורבן תל״ח שנה והם במספר ס״ב שמטות שלימות ועוד ארבעה שנים אשר לא באו לכלל שמטה (ולכן לא זכר אף השנים) והרי בין הכל שבעים שמטות וכמו החשבון האמור עד משיח נגיד יוחשב מגלות צדקיה כן חשבון של גאולה שלימה ובנין בה״מ יש להשוב שבעים שנה מגלות צדקיה ולא נשלמו עד השנה האחת לדריוש הפרסי כי כשמת דריוש המדי היה נ״ב שנה מגלות צדקיה כאשר א״. ו לא וחשוב ימי כורש ג׳ הרי נ״ה ימי אחשורוש י״ד הרי ס״ט א״כ בשנה האחת לבנו דריוש הפרסי נשלמו שבעים שנה ובשניה לדריוש היה גאולה שלימה והתחילו לבנות הבית וכמ״ש בשנת שתים לדריוש וכו׳ ויבואו ויעשו מלאכה בבית ה׳ (חגי א) ומ״ש בשנת אחת לכורש לכלות דבר ה׳ בפי ירמיה וכו׳ (דה״ב לו) כי פקידה בעלמא אשר חזרו ישראל לארצם בפקודת כורש כמ״ש שם היא היתה בכלות שבעים שנה מגלות יהויקים שהם נ״ב שנה מגלות צדקיה אבל גאולה שלימה יחשב שבעים שנה מגלות צדקיה כאשר אמרנו אבל אם יוחשב אף לגאולה שלימה ובנין בה״מ מכבוש יהויקים בראשונה בכלות שבעים שנה ממנה א״כ אין כאן חשבון כלל מגלות צדקיה וא״כ גם החשבון האמור עד משיח נגיד מהראוי ג״כ לחשוב מכבוש יהויקים בראשונה ויעלה א״כ לעשר שמטות וממשיח נגיד עד חורבן בית שני לא יהיה כ״א ס׳ שמטות להיות בין הכל שבעים שמטות ולא כן נאמר ונגזר כי עד משיח נגיד לא יעלה אף לשמנה שלימות ומשם עד החורבן עולה אף יותר מס״ב שמטות וא״כ מה ישכיל מטעה בחשבון ומוסב למעלה לתחילת הענין לומר ע״י דברי המלאך בינותי בספרים מספר וכו׳ למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה הוא גלות צדקיה והורבן הבית: רחוב וחרוץ. רחוב העיר שהיא בנויה והפירה סביב לה כדרך העושין לעיר מבצר: ובצוק העתים. זמן עמידת הבית השני יהיה בצוקה כי ימשלו בהם פרס ועכו״ם

מצודת ציון

(כה) וחרוץ. ענין חפירה וכדרז״ל הריצים ונעיצים (חולין כו): ובצוק. מלשון צוקה וצרה בשטף

משיח ואין לו והעיר והקדש ישחית עם נגיד
הבא וקצו בשטף ועד קץ מלחמה נחרצת
שממות: כז והגביר ברית לרבים שבוע אחד
וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה ועל כנף
שקוצים משמם ועד כלה ונחרצה תתך
על שומם:
י א בשנת שלוש לכורש מלך פרס דבר
נגלה לדניאל אשר נקרא שמו בלטשאצר
ואמת הדבר וצבא גדול ובין את הדבר ובינה
לו במראה: ב בימים ההם אני דניאל הייתי
מתאבל שלשה שבעים ימים: ג לחם חמדות
לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא
סכתי עד מלאת שלשת שבעים ימים: ד וביום
עשרים וארבעה לחדש הראשון ואני הייתי
על יד הנהר הגדול הוא חדקל: ה ואשא את
עיני וארא והנה איש אחד לבוש בדים ומתניו
חגרים בכתם אופז: ו וגויתו כתרשיש ופניו
כמראה ברק ועיניו כלפידי אש וזרעתיו

לו ברבים: ונחרצה ג' וסי' בישעיה סי' י': ובין ז' בלישנא וסימ' נמסר ביונה ומשלי ריש סימן כ"ג ע"ש: ובינה ג' מלעיל וסי' בינה הגיגי. ואם בינה שמעה זאת. ובינה לו במראה: חמודות סימן ותקח רבקה את בגדי החמדת כ"תיב חסר דחסר. בתחלת תחנוניך יצא דבר חמודות כתיב מ"ל דמ"ל. חמודות בזהב דעזרא חמודת כתיב חסר וי"ו בתרא. ושארה חמדות כתיב חסר ו' קדמא: ואשא את עיני וארא ב' דסמי' וסי' והנה ארבע קרנות. והנה איש אחד לבוש: חגורים ג' ב' חסרים וא' מ"ל וסי' בסדר בא:

תולדות אהרן והגביר. כלאים לב: שקוצים. תענית כח: בבנת. ר"ה נז סנהדרין יח: המודות. יומא עו: הבדים. עקידה שער מו: וגויתו. חולין צא שם נח:

וטעם וקצו יבא לקצו באניות: (כו) ועד קץ מלחמה. שנלחם שנים רבות על ירושלים עד שהיתה נהרסה שוממות: (א) בשנת שלש. אמר הגאון כי וצבא גדול כמו ודי הוה צבא ור' משה בן גלעם אמר שהוא כמו צבא לאנוש עלי ארץ ולפי דעתי כי אשר נקרא שמו יככם בין שני דברים כאשר פירשתי וירא ישראל על שפת הים מצרים מת כי הארץ בלעתם כי כן כתיב בשירה וככה זה דבר וצבא גדול נגלה לדניאל במראות הלילה: ואמת. את הדבר: ובין את הדבר. שם הפועל כמו בין תבין את אשר לפניך: ובינה לו. שם ובעבור היות הנגינה תחלה באות הראשון שבה מלעיל כמו עשה לי את החיל הזה או יהיו שניהם לשון צווי ותחסר מלת ונאמר לו זאת המראה לא גילה אותה והעלימה אולי כן צוה: (ב) בימים ההם. הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים וזה היה בחדש ניסן ואיך התאבל ימי חג המצות ולא שתה יין בליל פסח ליל חמשה עשר כי כתוב כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להתענות לפני אלהיך ואני באתי בדבריך במצות השם כי כן כתוב כי עתה שלחתי אליך רק שר מלך פרס עומד לנגדי עשרים ואחד יום שהם השלשה שבועים שהתענית על כן אמרתי לבוא ולולי מיכאל שעזרני עודני הייתי שם במלחמה עם מלכי פרס ועתה בשובי מאתך אשוב להלחם עם שר פרס וזה היה ביום ארבעה ועשרים לחדש הראשון רק לא ידענו זה החדש אם הוא חדש ניסן או הוא חדש ראשון לשנה השלישית למלכות כורש כדרך בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה והנה זה בעשור לחדש החמישי כי בו נשרף הבית: (ד) ואני הייתי על יד הנהר הגדול. כמו יחזקאל על נהר כבר: (ה) ואשא את עיני וארא. במראות הלילה כדרך זכריה הנביא ודע כי מעלתם גדולה ממעלת גדעון ומנוח ואשתו והמשכיל יבין: אל"ף אופז נוסף כמו אל"ף אתמול ואזרוע ואשמור. וכתם הוא עגל שיש בו פז. ומרגלותיו כמו

ואין לו. כמו ואיננו: משיח אינו אלא לשון שר וגדול: והעיר והקדש. והעיר והמקדש: ישחית עם נגיד הבא. עליהם הוא טיטוס ואוכלוסיו: וקצו בשטף. וסופו לקללה ואבדון שישטף כח מלכותו על ידי משיח ועד קץ מלחמת גוג תהא העיר: נחרצת שוממות. חרץ של שוממות: (כז) והגביר ברית לרבים שבוע אחד. והגביר טיטוס ברית לשרי ישראל. לרבים. לשרים כמו וכל רבי המלך בספר ירמיה: שבוע א' יבטיחם בהגברת ברית ושלום עד ז' שנים ובתוך השבוע יפר את בריתו: ישבית זבח ומנחה. וזהו שאמר בחזיון הראשון ובשלוה ישחית רבים מתוך ברית שלום ישחיתם: ועל כנף שקוצים משומם. כנוי של גנאי עכו"ם הוא כלומר ועל מושב גובה בין שקוצים ותיעוב יניח את השומם את העכו"ם שהיא נאלמת כאבן דומם: כנף. ל' גובה ככנף עוף הפורח: ועד כלה ונחרצה תתך על שומם. ותתקיים ממשלת השקץ עד יום אשר תתך עליה כלה ונחרצה הנגזר עליה בימי מלך המשיח: תתך על שומם. תגיע ותרד כליון חרוץ על העכו"ם ועל עובדיה: (א) וצבא גדול. ולזמן ארוך יבא: ובין את הדבר. ולהבין את הדבר נגלה לי את החזון: ובינה לו במראה. ולהבינה לו במראה ואין התיבה הזאת שם דבר כמו אם ידעת בינה (איוב לח) אלא ה"א יתירה והוא כמו בינה הגיגי (תהלים ה) לפיכך הטעם למעלה בבי"ת ופירושה כמו הבן: הייתי מתאבל. כשראה שביטל כורש מלאכת הבית שצוה להתחיל וחזר בו ע"פ כתב צרי יהודה ובנימין רחום בעל טעם ושמשי ספרא כמו שכתוב בספר עזרא: (ב) שלשה שבועים ימים. כ"א שנה הם י"ח שנה משנה אחת לדריוש המדי אשר שם אל לבו לחשוב שבעים שנות הגולה כמו שכתוב עד שנת ששים לדריוש הפרסי בן אסתר שבנה הבית וג' שנים היתירים לא ידעתי אם לפניהם התחיל להתענות או משך קבלת נדר תעניות ג' שנים לאחר הבנין: (ג) לחם חמודות. פת נקייה כמו שתרגם אונקלוס את בגדי עשו החמודות (בראשית כז) דכייתא: (ה) לבוש בדים. בגד בוץ: בכתם אופז. בחגורה של קבוצת מרגליות כל כתם ל' קבוצת זהב אבן יקרה: (ו) וגויתו כתרשיש. פירשו רז"ל בשחיטת חולין (דף צ"א:) גופו גדול שני אלפים פרסה
כמדת

רבינו סעדיה הגאון

תארות בית המקדש משמרות ומעמדות הכהנים והלוים כלומר כל השנים ההיה ירושלם בשמם: (כז) ועל כנף שקוצים. כנף הוא יד כלומר כל זמן שיד אוכלי בשר השקץ והעכבר תקיפה אחר השבועים ששים ושנים יכרת משיח ואין לו ממשלה אחרי חורבן הבית והיה בית המקדש משומם. ועד כלה ונחרצה תבוא אל שומם זה ירושלם והשבית זבח ומנחה: עם נגיד הבא וקצו בשטף. זה אנדריינוס קיסר שהחריב בית המקדש והשבית זבח ומנחה והחריב מקום התמיד: ועל כנף. ועל יד אוכלי בשר החזיר והשקץ משומם ישראל ועד אשר כלה ונחרצה נתכה על גלות ישראל השומם: (א) ואמת הדבר וצבא גדול. מכאן שאין הקב"ה עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה ואז הוהם כתיתמו שהוא אמת אל"ף רבה אל"ף בי"ת מ"ם מתליתה תי"ו סיפה הרי אמ"ת: וצבא גדול. צבאות מלאכים והיל גדול וי"א וצבא ורצון כמו וצבי: ובין בדבר. ביה דעתך ובינתך בדבר הרבה: ובינה לו במראה. הבורא אמר למלאך שיסביר ויבונן לדניאל את החזון: (ג) לחם חמודות. לחם הם מן סולת נקיים מאכל טעמי המלכים וממתדים להם ממש פתבג נחמד מאפה תנור: ובשר. גם דעתי לומר על בשר ודגים ועופות תורים ובני יונה איל וצבי וכיוצא בהם הוא אשר לא בא אל פיו כל אותן השבועים בהתאבלו על ירושלם שלא תאמר בשר בקר ואמן לא יתכן לומר כן לפי שלא אכלו בני הגולה בשר בקר ואמן בגלות בבל כי לא ראוי להשהט כי אם בשעריך בארץ הקדושה למען זרוק הדם וקטר החלב וכן יין לא בתה אותן שלשה שבועים: וסוך לא סכתי. כדוגמת אנשי ענג המפנקים את בשרם כמרחצאות בשמן המור, כל כך על אבלות גלות שהתרונה בזאת שראה כי בשנת אחת לכורש נבנה המזבח ושנה הזאת שהתאבל עליה היא שנת ג' לכורש מלך פרס ועל שראה חורבן בית המקדש השני וגלות זה התאבל ג' שבועים וביום כ"א בניסן סוף ג' שבועים אז ראה על נהר הדקל הים לבוש בגדי בד לבנים כשלג דקין כבגדי כהונה: (ס) ומתניו חגורים. אזור מן כתם אופז בנחמד מפז: (ו) וגויתו כתרשיש. תרי אלפי אמה כעומק ים הרבים ויש שאומרין כמו תרשים בוהם סוף דבר הוא דמות גלי הים בעת הרוממנה גלין ויראה כראש הגלים כמראה אבן תרשים לבנה וזה שאנו מתרגמין הרשים כ"ום ימא: כלפידי אש. כמראה לפיד נור:
ברק

מצודת ציון

(כו) בשטף. הוא לשון מושאל משטיפת מרוצת המים: נחרצת. ענין כריתה והתוך וכן כי כלה ונחרצה (ישעיה י'): (כז) לרבים. לשרים כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): משומם. מבוהק ונאלם: תתך. ענין יציקה והרקה: (א) וצבא. ענין חיל רב: (ג) עד מלאת. נשלם: (ה) בדים. פשתן: בכתם. ענין זהב וכן ותלי כתם (משלי כ"ה): (ו) כלפידי. כלהבות

מצודת דוד

ופנים. ולא חש למנות עוד ארבעת השנים וכמ"ש למעלה לפי שאין בהם שממה שלימה: יכרת משיח. זה אגריפס המלך אשר יומת בעת החורבן: ואין לו. אין לו עוד בעולם והוא כפל ענין במ"ש: והקודש. המקדש: עם נגיד. עמו של הנגיד הבא על ירושלים והוא טיטוס: וקצו בשטף. אבל סופו של העם ההוא לכליון ברב שטף אף הבאה ע"י המשיח: ועד קץ מלחמה. המלחמה שתהיה בסוף כל המלחמות והיא מלחמת גוג: נחרצת שוממות. תהיה העיר ירושלים נכרתה בכריתת שממון: (כז) והגביר ברית. מתחלה יגביר ויחזק מלך רומי כריתת ברית לשרי ישראל על משך שמטה אחת: וחצי השבוע. אבל יפר הברית בחצי השבוע ויבא על ירושלים ויבטל מבית ה' זבח ומנחה: ועל כנף. ר"ל בגובה המעלה כהעוף הזה אשר יפרוש כנפיו לעוף למעלה והוא ענין מליצה: שקוצים משומם. תהיה העכו"ם המשוקצת והנאלמה כאבן דומם ועד כלה. בגבהי המעלה תהיה עד אשר תתך הכליון והכריתה על העכו"ם ההיא הנאלמה ורצה לומר בבא אחת תכלה ולא מעט מעט: י (א) דבר. ר"ל דבר נבואה. ואמת הדבר. רצה לומר נגלה לו אמיתת הדבר כפי מה שהוא לא ברמז והידות: וצבא גדול. גם נגלה אליו צבא גדול של מלאכי מעלה: ובין את הדבר. ר"ל וכדי להבין את הדבר ולהבינה לו במראה עינים לזה נגלה לו אמיתת הדבר כמות שהוא וגם צבא רב ממלאכי מעלה לשיהא מובן לו בקלות ולא נאמר מה הוא דבר הנבואה ואולי היה מצווה להעלימה: (ב) בימים ההם וכו'. על כי ראה שצוה כורש לבטל בנין הבית אחר שנתן רשות לבנותה כמו שכתוב בספר עזרא לזה היה מתאבל. או יתכן שהיה מתאבל בעבור הדבר הנגלה אליו ואולי היתה ממורך הגלות: שבועים ימים. ג' שבועיות של ימים והם כ"א יום: (ג) לחם חמודות. פת חמודה ונקיה. וסוך וכו'. לא סכתי בשמן כדרך המתענגים: (ד) וביום וכו'. והוא היה במלאת שלשת השבועים: על יד. אצל מקום הנהר וכו': (ה) בדים. בגדי בד: בכתם אופז. בזהב פז: (ו) וגויתו
כתרשיש

וּמַרְגְּלֹתָיו כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל וְקוֹל דְּבָרָיו כְּקוֹל
הָמוֹן׃ ז וְרָאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל לְבַדִּי אֶת־הַמַּרְאָה
וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ עִמִּי לֹא רָאוּ אֶת־הַמַּרְאָה
אֲבָל חֲרָדָה גְדֹלָה נָפְלָה עֲלֵיהֶם וַיִּבְרְחוּ בְּהֵחָבֵא׃
ח וַאֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי וָאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאָה
הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְלֹא־נִשְׁאַר בִּי כֹּחַ וְהוֹדִי נֶהְפַּךְ
עָלַי לְמַשְׁחִית וְלֹא עָצַרְתִּי כֹּחַ׃ ט וָאֶשְׁמַע אֶת־
קוֹל דְּבָרָיו וּכְשָׁמְעִי אֶת־קוֹל דְּבָרָיו וַאֲנִי הָיִיתִי
נִרְדָּם עַל־פָּנַי וּפָנַי אָרְצָה׃ י וְהִנֵּה־יָד נָגְעָה בִּי
וַתְּנִיעֵנִי עַל־בִּרְכַּי וְכַפּוֹת יָדָי׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלַי
דָּנִיֵּאל אִישׁ־חֲמֻדוֹת הָבֵן בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי
דֹּבֵר אֵלֶיךָ וַעֲמֹד עַל־עָמְדֶךָ כִּי עַתָּה שֻׁלַּחְתִּי
אֵלֶיךָ וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה עָמַדְתִּי
מַרְעִיד׃ יב וַיֹּאמֶר אֵלַי אַל־תִּירָא דָנִיֵּאל כִּי
מִן־הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר נָתַתָּ אֶת־לִבְּךָ לְהָבִין
וּלְהִתְעַנּוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ נִשְׁמְעוּ דְבָרֶיךָ וַאֲנִי־
בָאתִי בִּדְבָרֶיךָ׃ יג וְשַׂר מַלְכוּת פָּרַס עֹמֵד לְנֶגְדִּי
עֶשְׂרִים וְאֶחָד יוֹם וְהִנֵּה מִיכָאֵל אַחַד הַשָּׂרִים
הָרִאשֹׁנִים בָּא לְעָזְרֵנִי וַאֲנִי נוֹתַרְתִּי שָׁם אֵצֶל
מַלְכֵי פָרָס׃ יד וּבָאתִי לַהֲבִינְךָ אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָה
לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי־עוֹד חָזוֹן לַיָּמִים׃
טו וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה נָתַתִּי פָנַי אַרְצָה
וְנֶאֱלָמְתִּי׃ טז וְהִנֵּה כִּדְמוּת בְּנֵי אָדָם נֹגֵעַ עַל־
שְׂפָתָי וָאֶפְתַּח־פִּי וָאֲדַבְּרָה וָאֹמְרָה אֶל־הָעֹמֵד

כעין ט׳ וסי׳ נמסר ביחזקאל סי׳ א׳: כקול י׳ וסימ׳ ביחזקאל סי׳ א׳: וראיתי י״ב וסי׳ נמסר בקהלת סי׳ ג׳ ובשמואל א׳ סי׳ י״ט: המראה ד׳ וסימ׳ וישכם שמואל. ואני נשארתי לבדי ואראה. וראיתי אני דניאל ב׳ בו: ולא נשאר ד׳ וסימן ולא נשאר איש בעי ובית אל וישלח יהוא בכל ישראל. ויעלהו ביהודה ויבקעוה דד״ה. אני נשארתי לבדי ואראה: ופני ג׳ וסי׳ לא יראו. יסב אל ביתו ופני לא יראה דאבשלום. נרדם על פני ופני ארצה. ידי כ״א וסי׳ נמסר במסרה רבתא: נתינת פנים ד׳ חס׳ את וסי׳ ונתתי פני בנפש ההוא והכרתי. פני בנפש האכלת את הדם. ונתתי פני בכם ונגפתם לפני אויביכם. נתתי פני ארצה ונאלמתי: במראה ב׳ וסי׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. ובמראה

ת״א המראה. מגלה ג סנהד׳ לג עקידה שער לה זוהר נשא עקידה שער עו: אל תירא. יומא עו תענית ח עקרים מ״ד פי״ז: ולהתענות. תענית סו: ואני באתי. יומא עו עז: ושר מלכות. יומא עז:

כמלת ים ששמו תרשיש והוא ימה של אפריקא: קלל. צרוף ומזוקק ומלהיב: כקול המון. כקול קבוצת המון רב שקולם נשמע למרחוק: (ז) והאנשים אשר היו עמי. ארז״ל הם חגי זכריה ומלאכי: אבל חרדה גדולה נפלה עליהם. ארז״ל אע״פ שאדם אינו רואה דבר שהוא נבעת ממנו מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת: (ח) נהפך עלי למשחית. להשחתה ודרך המקראות לדבר כן כמו (ירמיה ה) סוסים מזוינים משכים היו (משכים) בהשכמת הבקר: ולא עצרתי כח. כלומר לא כנסתי כחי כל כחי הלך מקרבי: (ט) נרדם. מרוב פחד: (י) ותניעני. כאדם המניע את הישן להקיצו: (יא) איש חמודות. איש טהור: על עמדך. על מעמד רגלך: שלחתי אליך. נשתלחתי אליך מאת המקום: מרעיד. מרתית: (יב) ואני באתי בדבריך. באתי בשליחות זו בשביל דבריך ורבותינו דרשו במסכת יומא ואני באתי לתוך הפרגוד על ידך שהייתי מגורש מתוכו: (יג) עומד לנגדי. נלחם עמדי ברקיע כששואל ארך מלוכה לפרס לשעבד אתכם הרי כ״א יום שהוא עומד לנגדי: השרים הראשונים. כלומר החשובים ראשונה בנכנסים: ואני נותרתי שם. לשתק את שר פרס שבשמים: (יד) כי עוד חזון. להגיד לך מה שלא הוגד

כמו רגליו: קלל. לטוש: כקול המון. שישמיע קול גדול: (ז) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. ככה היה רואה במראות הנבואה: (ח) נהפך עלי למשחית. שם או תואר ורבי משה אמר כי כמוהו הר המשחית ולפי דעתי שהוא פועל כדרך אשתוללו אבירי לב שנאמר על ציון ולהיות משחית מגזרת שמן המשחה והנה מרעיד תואר וכמוהו משמים בתוכה והנה אם זה החדש ראשון הוא ניסן הנה מראש חדש החל להתענות ולא ידענו האמת: (יג) אמר הגאון כי טעם עומד לנגדי שהיה מלמד לו ושכח השנים יעמדו נגדו ואין טעם מאיש עומד לנגדו כי כן חשב על כן שאל הלנו אתה אם לצרינו ואמר כי להלחם עם מלך פרס פירוש לעזור לו וכמוהו התלך אתי למלחמה כי אתי כמו עמי ואין זה נכון כי וילחם עם ישראל גם ונלחמה אותם במישור הכל להפך וזה שהזכיר התלך אתי למלחמה אין אתי דבק למלחמה כ״א ההליכה ועוד אם היה עוזר אותו איך כתוב והנה יוצא והנה שר יון בא שהשחית מלך פרס שהיה זה המלאך עוזר אותו ועוד אפרש כל זה. וטעם אחד השרים הראשונים כדרך היושבים ראשונה במלכות על כן נקרא השר הגדול ולולי זה הייתי שם ומלכי פרס הם שרי פרס הם השרים העומדים על פרס כאשר הוא מיכאל עומד על ישראל: (יד) וטעם באחרית הימים. כי עתה יספר בנבואה כל אשר יקרה עד בוא המשיח

רבינו סעדיה גאון

ברק אש: ומרגלותיו. כעין נחשת מוזהב אשר יורח עליו השמש כהבהק הנחשת יוזהב ויובהק בנפול עליו עין השמש. וי״א קלל כמו קלוי ומוצק באש כדמתרגמינן קלל מלהב: וקול דבריו כקול המון רב ועם עצום מדברים בתוך. הוועד: (ז) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה. המה היו חגי זכריה ומלאכי ועל שהיה דניאל מעולה מהם ראה בעיניו המראה: אבל חרדה גדולה נפלה עליהם. ומאחר שלא ראו למה חרדו ולמה זה ויברחו בהחבא אלא הם לא ראו אבל מזל שלהם ראה על כן פחדו ותרדו ויברחו בהחבא: (ח) והודי. וזיו תואר פני נהפך להשחת ונעשה זיו פני כרומות ומוריקות מרוב אימה: ולא עצרתי כח. לא נשאר בי כח: (ט) ואני הייתי נרדם על פני. כלומר מן הברת הקול נפלתי על פני ופני היו מביטות ארצה: (י) ותניעני על ברכי. כלומר נדנתני יד המלאך על ברכי כי היה דניאל בעת ההיא כאיש אשר יצא לבו מרוב פחד וכן מצינו כי לא היתה כזאת חרדה במראות המלאכים אל הנביאים כי היתה המראה הזאת נפלאה ונוראה מאד בפחד ואימה כי היתה בגלות והשאלה הזאת בואלת גלותנו האחרונה ובגערת אלהינו ובקצפו על כן נראה כזה והביט אחריו: (יא) איש חמודות הבן בדברים. כי לפי שהתענית והתפללת אז מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך: (יב) ואני באתי בדבריך. כי אתה איש נחמד במעשים טובים ועל כן באתי להודיעך בגלות וסוד הנסתר וזה שאמר כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך ולא יכולתי לבא אלא עכשיו באתי בדבריך למה לא באתי מאז לפי כי שר מלכות פרס עומד לנגדי ועל כן נתעכבתי: (יג) ושר מלכות פרס כי אין תפץ להעמיד על כל עם ועם שר ושר לעזור לכל עם. ואשר כתב ושר מלך פרס הלא מראה ומענו שר פרס הוא קוצף על ישראל: והנה מיכאל אחד השרים הראשונים. הם הגדולים שבמשרתי מרום בא לעזרני מפני פרס העומד לנגדי לעכבני שלא אבוא להודיעך סוד הגלות: (יד) כי עוד חזון הזה לימים. הוא באחרית הימים בגלות הזה: (טו) והנה כדמות בני אדם נוגע על שפתי. נשתנה המלאך לדמות בן אדם למען תת לו קורת רוח שלא יבהל: ואומרה אל העומד לנגדי. זה שהוא בדמות

מצודת דוד

כתרשיש. גופו היה כעין אבן תרשיש הנוטה למראה התכלת: כקול המון. כקול המית עם רב: (ז) והאנשים וכו׳. ארז״ל הם היו חגי זכריה ומלאכי: אבל חרדה. עם כי לא ראו כי מזליהו חזו כן ארז״ל: בהחבא. להסתיר עצמם במקום מחבואה ומסתר: (ח) והודי. תאר מראית פני נהפך עלי להיות נשחת: ולא עצרתי כח. לא יכולתי לעכב אצלי הכח לבל ילך לו: (ט) ואני הייתי נרדם. ואז נעשיתי נרדם בתרדמת השוכב מושכב על פני הארץ: (י) ותניעני. היד ההיא נעה אותה על ברכי וכפות ידי כדרך המעורר את מי מן השינה: (יא) איש חמודות. בעל מעלות חמודות: על עמדך. ר״ל כאשר עמדת קודם לכן: מרעיד. ברעד וברתת: (יב) אל תירא. כאומר הלא לא אעשה עמך רעה: אשר נתת את לבך. רצה לומר אשר עוררת את לבך להבין ביראת ה׳ ולהתענות לפניו מלחם החמודות ובשר ויין כי גם זה לעינוי יחשב: נשמעו דבריך. מאז נשמעו ונתקבלו דברי תפלתך: בדבריך. בעבור דברי תפלתך באתי הנה ולא לעשות עמך רעה: (יג) ושר מלכות פרס. שר של מעלה מן מלכות פרס עומד לנגדי להלחם בי ושואל שפרס ימשול זמן ארוך על ישראל ועל זה אני נלחם עמו ברקיע מזמן אחד ועשרים יום מעת התחלת להתענות ובעבור זה לא יכולתי לבוא ביום הראשון ואף לאחר זה עד הנה: אחד השרים הראשונים. אחד מן השרים הגדולים אשר במשרתי מרום: בא לעזרני. כמו שר מלכות פרס: ואני נותרתי. ר״ל מאז פרס בואו נותרתי אני לבדי להלחם בו ולא יכולתי לזוז משם אבל עתה בבוא מיכאל הנה באתי אליך: מלכי פרס. שר מלכי פרס: (יד) אשר יקרה. אמר בלשון בני אדם החושבים למקרה דבר שלא ידעו סבתו אולם אין מקרה בעולם שכל נעשה בגזרה: כי עוד חזון. מלבד החזון הנראה לך מאז יש עוד חזון להגיד לך מה שיהיה לימים רבים: (טו) ונאלמתי. מחרדת מראה המלאך: (טז) כדמות בני אדם. להסיר ממנו

מצודת ציון

כלהבות: ומרגלותיו. רגליו: כעין. כגוון כמו ועינו כעין הבדולח (במדבר יא): קלל. מזוקק באש והוא מל׳ קלוי באש (ויקרא ב): (ח) עצרתי. ענין עכבה כמו ולא תעציר כח הזרוע (לקמן יא): (י) ותניעני. מל׳ נענוע: (יד) לימים. ר״ל לימים רבים ומעלמו יובן החסרון וכן אנשי מדות (במדבר יג) ור״ל מדות הרבה: (טו) ונאלמתי. מלשון אלם: (טז) ציר. כל דבר התקוע וס

לְנֶגְדִּי אֲדֹנִי בַּמַּרְאָה נֶהֶפְכוּ צִירַי עָלַי וְלֹא ל׳
עָצַרְתִּי כֹּחַ׃ יז וְהֵיךְ יוּכַל עֶבֶד אֲדֹנִי זֶה לְדַבֵּר ל׳
עִם־אֲדֹנִי זֶה וַאֲנִי מֵעַתָּה לֹא־יַעֲמָד־בִּי כֹחַ ב׳ בטעם לעיל ויגס אדני
וּנְשָׁמָה לֹא נִשְׁאֲרָה־בִי׃ יח וַיֹּסֶף וַיִּגַּע־בִּי כְּמַרְאֵה
אָדָם וַיְחַזְּקֵנִי׃ יט וַיֹּאמֶר אַל־תִּירָא אִישׁ־
חֲמֻדוֹת שָׁלוֹם לָךְ חֲזַק וַחֲזָק וּכְדַבְּרוֹ עִמִּי ג׳. ל׳. ל׳
ל׳ הִתְחַזַּקְתִּי וָאֹמְרָה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כִּי חִזַּקְתָּנִי׃
ס׳ כ וַיֹּאמֶר הֲיָדַעְתָּ לָמָּה־בָּאתִי אֵלֶיךָ וְעַתָּה אָשׁוּב
ל׳ לְהִלָּחֵם עִם־שַׂר פָּרָס וַאֲנִי יוֹצֵא וְהִנֵּה שַׂר־יָוָן
י׳ זקפי׳ בנבי׳ וכתו׳. ד׳ בָּא׃ כא אֲבָל אַגִּיד לְךָ אֶת־הָרָשׁוּם בִּכְתָב אֱמֶת
וְאֵין אֶחָד מִתְחַזֵּק עִמִּי עַל־אֵלֶּה כִּי אִם־
ל׳ מִיכָאֵל שַׂרְכֶם׃

נהפכו צירי: נהפכו ב׳ וסי׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צירית. אדני במראה נהפכו צירי: הידעת ה׳ וסי׳ כי היום ה׳ לוקח. וחברו דאליהו. חוקי שמים. עת לדת יעלי סלע. הידעת למה באתי אליך: לך י׳ זקפין בנביאים וכתובים וסי׳ והיה ביום הניח ה׳ לך מעצבך. עשה לך מוסרות ומטות. ויאמר ירמיה אל צדקיהו כי אגיד לך. הכון והכון לך. שבא ודדן וסחרי תרשיש. לכן לא יהיה לך משליך חבל. לו איש הולך רוח ושקר. ויאמר ה׳ אלי עוד קח לך. אבל אגיד לך את הרשום בכתב. ויהי ביתך כבית פרץ. וכל תולדות אהרן נספכו. ברכות מס.:

המשיח תאבדנה כל מלכיות הארץ כאשר פירש גם יפרש: (יז) והיך. כמו איך כמו יתר ההמון שובו אתיו ורבים ככה היה בספרד חכם שמו בן היוצר וחבר ספר הקץ ופירש למועד מועדים וחצי אלף וחמש מאות שנה ותחילתם משנת אחת לדריוש המדי והנה טעה כי חשב כי זה הפסוק דברי דניאל ואיננו רק דברי המלאך כי הוא דבוק למעלה: (כא) ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם. והטעם אם עוזרי עתה בהלחמי עם שר פרס גם אני עוזרתיו עם שר כשדים. אז מלך דריוש המדי כאשר הוא כתוב ודריוש מדאה קבל מלכותא וזהו ואני בשנת אחת לדריוש המדי עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל והעד שהם דברי המלאך כי כתוב אחריו ועתה אמת ויש לתמוה מהפסוק ואם טען הטוען הראה לי כמוהו שהפסיק וחזר במלת לו הפרשה העליונה הראיתי לו וירא אליו ה׳ באלוני ממרא ויגש אליו יהודה וקודם שאדבר על דבר פרס אדבר על דבר המלאכים ואין ביניהם קנאה וכתוב עושה שלום במרומיו והנה הם סודות עמוקות לא יכילום רק אחד מני אלף ואומר בסוד התולדות ודברי נשמות אדם שאיננה גוף וחכמת הגלגלים ותנועתם עם דברי המשרתים והמזלות ועתה ארמוז לך רמיזות כי כבוד אלהים הסתר דבר ואתה שים לבך לתבונה והשם יתן לך חכמה:

נאום אברהם המחבר הנה לא הואלתי לדבר האחד שהוא טרם החשבון הוא מפאה אחת סבת כל החשבון ומפאה אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע והוא סבת כל תוספת וחסרון והוא לא יקבל כפל ולא חילוק והוא סבת שניהם וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמות שהם אחריו וזה העולם איננו גוף והוא הנקרא מראה כבוד השם העליון ולא ישתנה בעצם או במערכת ואין לו זמן ומקום והשם הנכבד בקרבו והעולם השני שהוא התיכון שם נשמות צורות אמת בלא גופות גם נשמות בגופות ואין להם מספר אלינו גם הגופית בגופות וכולם הם נכבדות כי אין להם הפך או תמורה או שינוי בעצמם רק על דרך מקרה במערכת תנועתם וזה העולם יקרא היכל הקדש והם שמי השמים וכסא הכבוד ושם מיכאל וגבריאל על כן תירגם יונתן בן עוזיאל קדיש במרומא בית שכינתיה וזה הוא שהזכיר בתחילה יושב על כסא והוא כסא הכבוד ושוליו והטעם ושולי הכסא מלאים את ההיכל ואמר קדיש על ארעא עובד גבורתיה והנה השנים הנעלמים והזכיר אחרי כן קדיש בעלמי עלמיא ודע כי התואר לא ישתנה כנגד המקומות על כן סוד דבריו הוא וקרא והנה גופות העולם התיכון לא תחילנה ולא תכילנה וכתוב על זה העולם הללוהו כל מלאכיו גם צבאיו גם המשרתים גם שני המאורות ואמר על הכל כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור ויש הפך בתנועות מי הם הולכים ממזרח למערב והפך גם צפונית גם דרומית גם בקו השוה גם ישרים במרוצתם גם שבים אחורנית גם עומדים גם מהירים גם מתאחרים גם עולים גם יורדים גם נראים גם נעלמים גם מתחברים המשרתים לבדם ק״ו מחבר והם העליונים אין קץ להם ופעמים לנוכח ופעמים במבט אהבה ואומר וכל זה אין ביניהם רק ככה יתחדשו מעשים בעולם השפל בעבור תנועתם והשתטתם פעם לטוב פעם לרעה ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכילם ספר אחד לדעת סודו על מה זה. ובעולם השלישי הוא מתחת לרקיע וכולו מלא גופות דקות גם עבות וגופות יש בהם נשמות גם רוחות גם נפשות והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל ובעבורו נברא ונשמתו קשורה בנשמות העליונים ובעבור כי המדבר אדם גם השומע הוא אדם על כן העליונים על האדם גם השפלים על מתכונת האדם והנה אדיר העליונים וישפילם כי לא אוכל לדבר אם לא יעשו ככה ויגביה השפלים על כן אמרו חכמים ז״ל דברה תורה כלשון בני אדם ויאמרו ומראש עפרות תבל וכסה את עין הארץ והאזיני ארץ הטי אזנך ועל האבן כי היא שמעה דבר ה׳ ותפתח הארץ את פיה מירכתי ארץ בלב ימים על שפת הנהר יד הירדן וכובע ישועה בראשו עיני ה׳ באזני ה׳ כי פי ה׳ דבר בדבר שפתיך אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ויאמר ה׳ אל לבו על כן המו מעי לו ותחת רגליו ועל זה הדרך ויחר אף ה׳ אוהב ה׳ וילך ה׳ ה׳ למבול ישב הנה ה׳ רוכב על עב קל עורה למה תישן ויקץ כישן ה׳ החשיתי מעולם אחריש אתאפק. והנה שר פרס הוא הפקיד על המחברת הגדולה או האמצעית והנה דניאל

הזכיר

הוגד לך ויבא עוד לימים הרבים הכתובים למועד: (טז) נהפכו צירי עלי. אלו ראשי עצמות כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבם וסובב בתוכם כדלת על צירה בחור המפתן צירי נהפכו להשמט ממקומם מרוב רתת וחרדה: (יז) עבד אדני זה. על עצמו הוא אומר עבד ועל המלאך הוא אומר אדני. כלומר ואיך יוכל עבדך זה לדבר עמך: (כ) ועתה אשוב להלחם עם שר פרס. וידעתי כי אוכל אך כבא עת מלכות אנטיוכס ידעתי שאני אבא והוא יכנס לאחר ל״ד שנה לבנין הבית ושיעמוד אלכסנדרוס מוקדן כי אע״פ שהיו ישראל משועבדים למלכי פרס באותן הימים עבודה נוחה עבדו בהם ולא הכבידו עליהם כי נתנם הקב״ה לרחמים להם אבל מלכות אנטיוכס הטילו עליהם עול קשה: (כא) את הרשום בכתב אמת. שטר הגזרה ואמת הוא ואין אחד בכל השרים העליונים מתחזק

לעזרני

רבינו סעדיה גאון

כדמות בני אדם שנגע על שפתיו בראשונה אמר למלאך הנדמה לו כאדם: אדני במראה. בפעם בראשונה: נהפכו צירי עלי. כל שכן עכשיו נהפכו צירי כמו נהפכו עליה ציריה: (יז) והיך יוכל עבד אדני זה. המלאך שהיה מדבר עמו בראשונה: לדבר עם אדני זה. המלאך שהיה עומד אצלו: ואני מעתה לא יעמוד בי כח. מרוב אימה: (כ) ויאמר הידעת למה באתי אליך. כאשר אסיים לדבר המזון אשוב להלחם עם שר פרס ועל כן אגיד לך הרשום בכתב אמת כי אשוב להלהב עם שר פרס שאני הייתי יוצא מפרס לבוא בכאן להגיד לך וטרם בואי שר יון בא: (כא) ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם. כי לולי רחמי שמים אז תמנו נכרתנו למה שאני בשנת אחת לדריוש המדי עמדי למחזיק ולמעוז לו ועל זה הדבר היה עוזר לי עם זה עכשיו אבל רק למחזיק ולמעוז ולמסייע לי משר פרס ומשר יון כי כן כתב כמראה אדם ויחזקני ויאמר הידעת למה באתי אליך כלומר להגיד לך כל מה שאתה רוצה ועוד כשבאתי אשוב להלחם עם שר פרס והנה שר יון בא אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת כי זה הטעם אינו טוב זה המלאך למה היה לוחם עם שר פרס היה אומר לפני הקב״ה רבש״ע אינו ראוי להיות מלך הפילהו במהרה וימלוך ישראל וזה מיכאל היה לוחם עם

שר

מצודת ציון

זה בזה נקרא ציר והוא מושאל מן צירי הדלתות וכן נהפכו עליה ציריה (ש״א ד): (יז) והיך. כמו ואיך באלף וכן היך אביא אלי (דה״א יג): (כא) הרשום. מל׳ רושם ור״ל כתיבה: (א) ולמעוז. מל׳ עוז

מצודת דוד

ממנו החרדה נהפך המלאך כדמות אחד מבני אדם ונגע בשפתו כאלו פותח פיו לשיוכל לדבר: אל העומד לנגדי. הוא המלאך הנהפך לדמות בן אדם: במראה. בעת ראיתי אותך במראה נפלאה נהפכו אז צירי אשר עלי רצה לומר איברי הגוף התקועים זה בזה כעין צירי הדלתות התקועות בהן הלא המה נהפכו ונשמטו ממקומם מגודל החרדה: ולא עצרתי כח. לא יכולתי לעצב הכח אצלי וכבר הלך הכח ממני מאז: (יז) עבד אדני זה. על עצמו אמר שהוא עבד לזה האדון והוא המלאך הדובר בו וכאומר איך אוכל לדבר וכחי הלך ממני מאז: ואני מעתה. ר״ל עם שעתה אני רואה אותך בדמות בן אדם עכ״ז גם מעתה לא יעמד בי כח מן החרדה אשר מאז ולא נשארה בי נשמה ואמר בדרך גוזמא והפלגה כי הלא מדבר היה: (יח) כמראה אדם. ר״ל עודו כדמות מראה אדם כאשר נהפך: ויחזקני. בדברים האמורים במקרא שלאחריו: שלום לך. ר״ל לא יחלש כחך בעבור החרדה: חזק וחזק. חזק את עצמך וכפל המלה לזרז: כי חזקתני. בהדברים האלה חזקתני ושבה רוחי והנני מוכן לשמוע: (כ) הידעת. האם ידעת למה באתי אליך וכאומר לו הנה מעתה תוכל לדעת שלא באתי לעבות עמך רעה כ״א לגלות לך מצפוני מכחרים ולא תחרד עוד: ועתה אשוב. כשאכלה לדבר בך אשוב להלחם עם שר פרס: ואני יוצא. כאומר הן ידעתי כי אוכל לו והגלה את שר פרס אבל מדע כי לאה״ז בע״כ לא אלא ולא אוכל עוד ללמד סנגוריא על ישראל כי ירבו פשעיהם והנה שר עכו״ם בא ושואל שימשלו עכו״ם על ישראל ויתנן לו: (כא) את הרשום. את הכתוב במרום בכתב אמת אשר יתקיים בכל יבוא והוא האמור למטה מאבדן המלכיות וגאולת ישראל: ואין אחד. אף פי מן המלאכים מתחזק להיות עמי בעזרתי לשאול ולבקש על אלה הדברים האמורים למטה על

גאולה

יא א וַאֲנִי בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ הַמָּדִי ל׳. ל׳
עָמְדִי לְמַחֲזִיק וּלְמָעוֹז לוֹ׃ ב וְעַתָּה אֱמֶת אַגִּיד ל׳ וחד למעוז
לָךְ הִנֵּה־עוֹד שְׁלֹשָׁה מְלָכִים עֹמְדִים לְפָרַס
וְהָרְבִיעִי יַעֲשִׁיר עֹשֶׁר־גָּדוֹל מִכֹּל וּכְחֶזְקָתוֹ ל׳
בְעָשְׁרוֹ יָעִיר הַכֹּל אֵת מַלְכוּת יָוָן׃ ג וְעָמַד מֶלֶךְ ח׳
גִּבּוֹר וּמָשַׁל מִמְשָׁל רַב וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ׃ ד וּכְעָמְדוֹ ג׳. ב׳
תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ וְתֵחָץ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם ל׳
וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ וְלֹא כְמָשְׁלוֹ אֲשֶׁר מָשָׁל כִּי ל׳. ל׳
תִנָּתֵשׁ מַלְכוּתוֹ וְלַאֲחֵרִים מִלְּבַד־אֵלֶּה׃ ה וְיֶחֱזַק ל׳. ובפסוק
מֶלֶךְ־הַנֶּגֶב וּמִן־שָׂרָיו וְיֶחֱזַק עָלָיו וּמָשָׁל מִמְשָׁל ב׳. ב׳
רַב מֶמְשַׁלְתּוֹ׃ ו וּלְקֵץ שָׁנִים יִתְחַבָּרוּ וּבַת מֶלֶךְ־ ג׳. ל׳. ל׳
הַנֶּגֶב תָּבֹא אֶל־מֶלֶךְ הַצָּפוֹן לַעֲשׂוֹת מֵישָׁרִים

שמואל וכל נתינה דמלכים דכו׳ במ״ה וסי׳ נמסר ברות סי׳ ד׳: יעיר ה׳ וסימ׳ כנשר יעיר קנו. ה׳ כגבור יצא. אדני ה׳ נתן לי לשון למודים ב׳ בו. והוא רחום יכפר עון. אם זך וישר אתה. וכחוקתו בעשרו יעיר. ויך אלחנן בן יעיר דד״ה כן כתיב. בתרא שום בר נש: ולקץ ג׳ וסימן ולקץ שנים יתחברו. ולקץ העתים שנים יבא. ולקץ ימים נשאלתי: ולא יעמוד ד׳ וסימן ולקץ שנים יתחברו. ויער כחו ולבבו על מלך הנגב. ישען על ביתו ולא יעמוד. כציץ יצא וימל:

לעזרני על כל אלה כי אם וגו׳: (א) ואני בשנת אחת לדריוש המדי. בנפול מלכות בבל והתחילה ממשלת מדי ופרס והיו מבקשים שרי מדי ופרס מאת המקום להכביד עול ממשל׳ אימתם עליכ׳ אני גבריאל עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכ׳: (ב) הנה עוד שלשה מלכים וגו׳. רז״ל אמרו בסדר עולם זה כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבית ומה ת״ל רביעי רביעי למדי. אבל בספר יוסף בן גוריון כתוב שהיה לו בן לכורש שמלך תחתיו לפני מלוך אחשורוש ושמו כמביסה: וכחזקתו. של דריוש: בעשרו יעיר. את כל מלכותו להלחם עם מלכות יון: (ג) ועמד מלך גבור. ביון הוא אלכסנדרוס מוקדן: ועשה כרצונו. בדריוש מלך פרס ויהרגהו ויקבל מלכותו ושתעבדו פרסיים ליונים: (ד) וכעמדו תשבר מלכותו. וכשיתחזק הרבה ויעמוד על חזקתו תשבר מלכותו סימות: ותחץ לארבע רוחות השמים. כתוב בספר בן גוריון שחלק מלכותו לארבע ראשים ממשפחתו הם ד׳ ראשי כנמר שראה דניאל וארו חיוא אחרי כנמר (לעיל ז) ולה גפין ארבע די עוף על גבה וארבע ראשין לחיותא המשיל זה במזרח וזה במערב זה בצפון וזה בדרום. וכן בחזיון הראשון ותעלינה חזות ארבע תחתיה (לעיל ח) בקרנו של צפיר השעיר: ולא לאחריתו. ולא תבא הממשלה לבניו אלא לבני משפחתו. אחריתו אינו נופל אלא על לשון בנים וכן הוא אומר (עמוס ד׳) ונשא אתכם בצנות ואחריתכם בסירות דוגה. ות״י ובניכון ובנתיכון בדוגות ציידין: ולא כמשלו אשר משל. ולא תהא מלכות של אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס כי תנתש מלכותו. לחלק לארבעה ראשים הללו ולאחרים מלבד אלה: (ה) ויחזק מלך הנגב. הראש אשר ימלוך בנגב יחזק מן הראש שכנגדו המולך בצפון ומן שריו: (ו) לעשות מישרים. פשרת שלום בינו ובין

הזכיר הפקיד בשם המלאך ודבר הסוד הוא המכתב שהוא מאהבה וטעם כ״א יום כנגד הפקיד על דניאל בעצמו כי כאשר יש פקיד על כל גוי כן יש על כל איש והפך זה וזה הוא המלחמה והנה זה העולם השפל הוא עולם ההפכה והתמורה בעלם ובמערכה ובתנועה והצורה שהזכיר דניאל היתה נראה לו במראות נבואה וכבר גליתי לך סוד המלאכים הקדושים בדרך קצרה ברמיזות ויש ראיה על כל זה מדברי הנביאים גם ראיות מחכמות החיצונות ודע כי גזרות העוברות והעתידות באות מהשמים והם דברי השם וכתוב לעולם ה׳ דברך נצב בשמים וסוד המערכות מתחלת בריאתם על כל מערכות השמים הם המספרים ע״כ סוד החלומות. ועתה אשוב לפרש דברי המלאך: (ב) ועתה. אמר הגאון כי מלכי מדי ופרס הם ד׳ ואלה הם דריוש המדי וכורש הפרסי גם אחשורוש ודריוש הפרסי שהרגו אלכסנדרוס ופירש הנה עוד שלשה מלכים עם כורש ויהיה פירוש הרביעי שהוא דריוש הפרסי הוא רביעי לדריוש המדי כי זאת הנבואה היתה בשנת שלש לכורש הפרסי ורבי משה הכהן הספרדי אמר כי ו׳ מלכים היו הא׳ דריוש הזקן הוא המדי והשני כורש הפרסי והג׳ אחשורוש והד׳ ארתחשסתא שצוה שלא תבנה עיר הקדש וה׳ דריוש הפרסי שצוה לבנות הבית והו׳ הוא ארתחשסתא העשיר שהרגו אלכסנדרוס הוא שעל׳ עזרא גם נחמי׳ בימיו כאשר הוא כתוב ולפי דעתי יהיה פירוש הנה עוד שלשה מלכים והרביעי לא יספר עמם כורש כי הכתוב עוד שכן עתידין להיות ויש לטעון עליו אם פירוש עוד ככה למה אמר הנה עוד שלשה מלכים כי משמע דברו לא יותר ולמה אמר והרביעי והנה היה ראוי שיאמר הנה עוד ד׳ מלכים ויש עוד להשיב הנה כורש מלך שלש שנים כי כן כתוב וכתוב במגלה כי מעשה המן היה בשנת י״ב למלכות אחשורוש ובספר מלכי פרס כי כל מלכותו י״ד שנה אם כן מתי מלך ארתחשסתא הראשון שצוה שלא יבנה הבית ולפי דעתי כי ה׳ מלכים הם מלכי מדי ופרס הא׳ דריוש המדי והב׳ כירש הפרסי וגם הג׳ הוא אחשורוש וזה השם הוא לשון פרסיים ובלשון כשדים הוא ארתחשסתא הוא שצוה שלא תבנה ירושלים וככה כתיב בימי אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים והנה פי׳ השטנה והאגרת בלשון תרגום כאשר נכתבה והפירוש הפרשה הנזכרת בימי ארתחשסתא כתב בשלם ואין זאת השטנה דברי המן כי לא היתה בתחלת מלכותו רק כאשר מלך אחשורוש צוה שיעלו היהודים ויבנו הבית על כן כתוב כי סליקא מן לותך כי ברשותו הלכו ובעבור האגרת שנכתבה לו התמיה ככורש וזהו ומטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס ועל דרך הפשט אילו היה מלך אחד היה כתוב כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כמשפט הלשון והנה אחר כורש היו שלשה לבדם והם אחשורוש שהוא ארתחשסתא הראשון והשני דריוש הפרסי שהוא רביעי לכורש שהנבואה בימיו הוא ארתחשסתא שמלך שנים רבות כי הנה כתוב בעזרא שנת שלשים למלכותו ושם כתוב כי הוא מלך בבל כי כן הבבלים קראו שמו ארתחשסתא והיה בלשון פרס דריוש כי כתיב בספר מלכי פרס כי דריוש היה שם המלך שהרגו אלכסנדרוס וטעם יעיר הכל כי אנשי מלכותו שלחו בעבור אלכסנדרוס גם שריו הרגוהו בלילה במקום שברח שם זה אחשורוש שהיה דריוש: (ג) ועמד מלך גבור. זה הוא מפורש אלכסנדרוס שנלחם דריוש מפניו: (ד) וכעמדו. טעם וכעמדו שמת קרוב לשלשים שנה: ותחץ. כבר פירשתיו: ולא לאחריתו. פירוש ולא לבנו וככה ואחריהם בפיהם ירצו סלה: ולא כמשלו. לא היה אחד מהארבעה שמלכו תחתיו כמוהו בממשלה וטעם ולאחרים מלבד אלה שקשר וגם אחרים על הארבעה מלכים שמלכו בארבעה מקומות כאשר פירשתי. והנה אומר לך עתה כלל כי מתחלת ויחזק מלך הנגב עד וזרועים ממנה יעמדו וחללו המקדש המעוז שהוא בפירוש חרבן בית שני מלחמות שעברו ולזכור פרטיהן ולחפש הספרים הקדמונים בספר יוסף בן גוריון אילו היינו יודעין כל דבריו לא יועילנו עתה לדעת העבר ועל כן אפרש המלות והטעמים בדרך כלל ואחר חרבן הבית אפרש בדרך פרט עד וכעת קץ כי משם הם העתידות שנשארו כאשר אפרש: (ה) ויחזק מלך הנגב. שהוא מלך מצרים ממלך הצפון שהוא מלך ארם ומן שריו: ויחזק עליו. מלך הנגב: (ו) ובת מלך הנגב

רבינו סעדיה גאון

שר פרס שלא ימלוך דריוש שנים רבות שזה תוחלה הוא. הנה שלשה מלכים עומדים לפרס אחשורוש וארתחשסתא ודריוש שהוא כורש וכורש הראשון הנה מלך: (ב) והרביעי יעשיר עושר גדול. זה כורש הגדול: יעיר הכל את מלכות יון. סימות ויתגבר מלך יון ויתעורר עליו ויקחו יונים את עשרו: (ג) ועמד מלך גבור. זה אלכסנדרוס מלך יון: (ד) וכעמדו. כרוב גובה מלכותו אז תשבר מלכותו: ותחץ לד׳ רוחות השמים. ברומא ואנטוכיא ועכו ואלכסנדריא: ולא לאחריתו. ולא לזרעו שאחרית ותקוה שלו הם הבנים אלא לזרים תתן מלכותו: ולא כמשלו אשר משל. ימשלו אלה ד׳ מלכים כמו שהיה הוא אלא תתן מלכותו ותנתן לאחרים מלבד אלה הד׳ וזה שכתוב ולא לאחריתו בכתו כמקדם כלומר לא תהא אחריתו כראשיתו כי הנהם מלכותו ותנתן לאחרים מבלעדי אלה: (ה) ויחזק מלך הנגב ומן שריו. מרוב שרים שיהיו לו אז יחזק עליו מלך הצפון ומלך הצפון ממשל רב ממשלתו ויחזק הכל בממשלתו: (ו) ולקץ שנים יתחברו. מלך הצפון ומלך הנגב לעשות שלום: ובת

מצודת דוד

גאולת ישראל: כי אם מיכאל שרכם. רק מיכאל שר וסניגור של ישראל הוא מחזיק עמי לשאול על אלה: יא (א) ואני. הוא דברי המלאך: עמדי. עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכם בדבר השאלה אשר שאל הוא ולא פירש מה היתה השאלה ואולי שאל שיקח כורש את המלוכה ויעלה את ישראל לארצם והוא היה מתחזק עמו על זאת ולזה גם הוא התחזק עתה עמו על אלה: (ב) אמת. דבר המתקיים בבל יבוגה: שלשה מלכים. עם כורש המולך עתה כי הנבואה ההיא היתה בימי כורש כמ״ש בתחלת הענין בשנת שלש לכורש וכו׳ בימים ההם וכו׳ ואחר כורש מלך אחשורוש ואחריו דריוש בנו: והרביעי. הוא דריוש בן אחשורוש שהוא רביעי לדריוש המדי שלקח המלוכה מבלשאצר והוא היה הראשון למלכי מדי ופרס: מכל. ר״ל מכל מלכי פרס שלפניו: וכחזקתו. וכאשר יתחזק מאוד בעושר רב: יעיר הכל. יעורר כל בני ארצות ממשלתו להלחם עם מלכות: (ג) ועמד מלך גבור. הוא אלכסנדרוס מוקדון: ועשה כרצונו. כי יהרוג את דריוש ויכבוש את פרס: (ד) וכעמדו. כאשר יעמוד להתחזק ביותר: תשבר מלכותו. ימות אלכסנדרוס: ותחץ. והמלכיות תחולק לד׳ מלכיות בארבעת הרוחות של ארצות ממשלת אלכסנדרוס והם רומא ומצרים וה״י ופרס כמ״ש למעלה ולא לאחריתו. המלכיות האלו לא יהולך לבניו ונקראים הבנים אחרית על כי המה נשארים אחר אביהם וכן ואחריתכם בסירות דוגה (עמוס ד): ולא כמשלו וכו׳. המלכיות ההם לא ימשלו ממשל רב כממשלת אלכסנדרוס: כי תנתש מלכותו. כי המלכות אלכסנדרוס מתחלק לד׳ מלכיות האמורים למעלה וגם למלכיות אחרים קטנים מלבד אלה ולזה לא יתחזקו ביותר להיות כמוהו: (ה) מלך הנגב. הוא המולך במצרים ור״ל שיתחזק הוא על בעל מלחמתו והוא מ״ך הצפון המכונה למטה בענין והוא המולך ברומא: ומן שריו. כאלו אמר מן מלך הצפון ומן שריו אשר ילחמו עמו והוא מקרא קצר ויובן מעצמו: ויחזק עליו. ר״ל בעת המלחמה יחזק עליו ואחר זה ימשול בו ולא ילך ממנו וזמן רב יהיה ממשלתו: (ו) ולקץ שנים.

מצודת ציון

עוז וחוזק: (ב) יעיר. יעורר כמו יעיר קנאה (ישעיה מג): (ד) ותחץ. ענין חלוקה כמו ויחץ את הילדים (בראשית לג): תנתש. ענין עקירה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א):
מישרים

ולבוא)

ולא־תעצר כוח הזרוע ולא יעמד וזרעו ותנתן היא ומביאיה והילדה ומחזקה בעתים: ז ועמד מנצר שרשיה כנו ויבא אל־החיל ויבא במעוז מלך הצפון ועשה בהם והחזיק: ח וגם אלהיהם עם־נסכיהם עם־כלי חמדתם כסף וזהב בשבי יבא מצרים והוא שנים יעמד ממלך הצפון: ט ובא במלכות מלך הנגב ושב אל־אדמתו: י ובנו יתגרו ואספו המון חילים רבים ובא בוא ושטף ועבר וישב ויתגרו עד־מעזה:

יא ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם־מלך הצפון והעמיד המון רב ונתן ההמון בידו: יב ונשא ההמון ירום לבבו והפיל רבאות ולא יעוז: יג ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן־הראשון ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב: יד ובעתים ההם רבים יעמדו על־מלך הנגב ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו: טו ויבא מלך הצפון וישפך סוללה ולכד עיר מבצרות וזרעות הנגב

ויבא י"א רפין וסי' נכסר בשמואל א' סי' ד' ואיוב סי' כ"א: יביא י"ג ת' חס' וח' מ"ל וסי' בתהלים ע"ח: ובא י"ז ר"פ וסי' ובא אשר לו הבית והגיד לכהן. ובא הכהן וראה והנה פשה. ובא אהרן אל אהל מועד ופשט. ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים. ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו. ובא האות והמופת אשר דבר אליך. ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה. ובא המלך דוד עד בחורים. ובא והכה את ארץ מצרים דירמיה כן כתיב. ובא עליך רעה. ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ. ובא לפנימה וימד. ובא תולדות אהרן ובני פריצי. ב"מ קס:

הנגב. היא מלכת שבא וזאת המלכות תקרא בלשון ישמעאל אלימן ועד היום אשה מולכת עליהם והיא ברשות מלך מצרים עד היום וזאת שבא היא נגד הנגב כנגד ארץ ישראל וזה הדבר ידוע הוא בספרים ושכחתי שמם. וטעם לעשות מישרים שלום בין המלכים והנה מלך צפון רצה לקחת אותה לו לאשה: לא תעצר כח הזרוע. ומלך מצרים יקחנה בחזקה גם יקח יולדתה וחכמי המזלות שהיו עמה וזהו מחזיקה בעתים: (ז) ועמד. שרשיה. שרשי זאת הבת והמ"ם ישמש בעבור א' מן כנו של מלך מצרים והוא בן המלך: ויבא אל מלך צפון ובמבצרי מעוזו: (ח) וגם אלהיהם. יביא בשבי אל מצרים: (ט) ובא במלכות מלך הנגב. ישוב לארצו ולמלכותו למצרים: (י) ובניו יתגרו. בני מלך צפון כי כבר הזכיר והוא שנים יעמוד ממלך צפון ומלת יתגרו כמו ואל תתגר בם מלחמה. ובא בוא. ההמון מלך צפון: ושטף. שיבוא אכיות עד מעוזו של מלך הנגב: (יא) ויתמרמר. מגזרת שימי לך תמרורים: ונלחם עמו. פירוש שהוא עם מלך צפון כמו ותראהו את הילד והוא לוה לי אחי: והעמיד. מלך הנגב המון רב: ונתן. המון מלך הצפון בידו: ונשא. המון הנלחם. והפיל רבואות. מהמון מלך הנגב: ולא יעוז. מלך הנגב: (יג) ולקץ העתים. פירוש שהם שנים יבואו עוזרים רבים למלך הנגב ובימים ההם יקומו פריצים מישראל ואלה היו בימי שמעון בן שטח והוא האמת: (טו) ויבא. וזרועות מלך הנגב לא יעמדו הם העוזרים עם

ובין אביה: ולא תעצור וגו'. וילכדנה מלך הצפון ואת מביאיה ואת אביה היולדה ומחזיקה בכל עת צרתה: ולא תעצור. זרוע מביאיה כח לעמוד (ולא יעמוד אביה) לפניו לא הוא ולא זרועו הם גבורי כחו: ותנתן. ביד מלך הצפון: היא ומביאיה והיולדה. הוא אביה: (ז) ועמד מנצר שרשיה. בן יושב על כנו בכסא המלוכה: ויבא אל החיל. אל מלך הצפון: במעוז מלך הצפון. כלומר בערי מעוזו במבצריו: ועשה בהם. והצליח בהם: והחזיק. ויכבוש אותם: (ח) נסיכיהם. שריהם: (ט) ובא במלכות מלך הנגב. דרך מלכות מלך הנגב שהוא אבי אביה ישוב אל אדמתו והוא מצרים כמו שנאמר למעלה בשבי יביא מצרים: (י) ובניו. של מלך הצפון יתגרו: ובא בוא. כמו והולך הלוך בנו של מלך הצפון יבוא בו ושטף ועבר אל ארץ הנגב: וישוב ויתגרה. במלך הנגב: עד מעוזו. עיר מבצרו: (יא) ויתמרמר. וילחם בעס: ונתן ההמון. של מלך הצפון בידו: (יב) ונשא ההמון. של מלך צפון להתגאות מאד כי יזמו בלבם להתגבר במלחמה: הפיל רבואות. רבים בחיל מלך הנגב: ולא יעוז. ובכל זאת לא יהיה נצחון בהמלחמה שלו: (יד) ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון. ראיתי בשם ר' סעדיה אומה זו של

רבינו סעדיה גאון

ובת מלך הנגב תבא אל מלך הצפון לעשות מישרים. כשיראה מלך הנגב שהוא כבוש בצער אז יאמר למלך הצפון קח נא בתי לאשה ותהיה אהבה ומישרים בינינו: ולא תעצור כח הזרוע. אותה בת מלך הנגב הע"פ שתבא בחתון אל מלך הצפון לא תעצור כח וזרוע למלך הצפון לבלתי הלחם באביה אלא ילך מלך הצפון במלחמה וינצח את מלך הנגב: והנתן היא ומביאיה. הם השלוחים: והיולדה. היא שנערה המשרתת לפניה: ומחזיקה. הוא אביה: בעתים. בזמנים רבים בית הכלא: (ז) ועמד מנצר שרשיה כנו. ממשפחת בית אביה הוא אחיה בן אביה יקום: ויבא אל החיל. להלחם במלך הצפון לנקום נקמת אביו: כנו. כן וי"ו יתירה ופירושו תוטר כמו וכנה אשר נטעה ימינך כלומר קרוש ופורש וענף: ויבא במעוז מלך הצפון. בקרית מחוזהי בעיר מעוזו ומבצר מלכותו: (ח) וגם אלהיהם. בית עבודתם: ונסכיהם. הם שריהם כמו חמשת נסיכי מדין הם השופטים שהם קרובי מלכות: עם כלי המדתם. הכל יוליך בשביה במצרים: והוא שנים. רבות יעמוד וימלוך יותר ממלך הצפון: (ט) ובא במלכות מלך הנגב. שימלוך ויהיה גדול כמלך הנגב: ושב אל אדמתו. במצרים למלוך הנה והנה: (י) ובניו. ואז בניו של מלך הצפון יתגרו עם אוסף המון חיילות: ושטף ועבר. בעיירות שלו: וישוב. כל אחד ואחד מבניו: ויתגרו עד מעוזו. הוא העיר שהוא מולך: (יא) ויתמרמר. ל' כעס ומרירות וי"א לשון רבנות ומרות: והעמיד. מלך הצפון המון רב ונתן. וימסר המון מלך הנגב בידו: (יב) ונשא ההמון. שיתגאה וישמח וירום לבבו של מלך הנגב: והפיל ריבואות. מחיל מלך הצפון: ולא יעוז. מלך הצפון לעמוד לפני מלך הנגב: (יג) והעמיד. מלך הצפון: המון רב. יותר מן הראשון: יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב. מביזת מלך הנגב מן האהלים ומזהב וכסף רסני סוסיהם ומרכבותם: (יד) רבים יעמדו על מלך הנגב. להלחם בו: ובני פריצי עמך. המורדים באלהי השמים: ינשאו. ברעתם: להעמיד חזון ונכשלו. בדעתי כך היא שיעשו עצמם נביאי השקר והולמי חלומות ונשיאים לו עצם ויחלמו עמו ויכשלו בעצתם: (טו) ויבוא. עוד מלך הצפון וישפוך סוללה: ועם מבחריו. כתיב אלו בחורי המד מלחמה מבצרין קרי מבוצרים גבוהי קומה כמגדל מבצר: ואין כח. לא יהיה להם כח לעמוד: (טז) ויעש הבא אליו. אל מלך הנגב ולהם בו: כרצונו. כתאותו: ואין עומד. לפני מלך הצפון: ויעמוד בארץ הצבי. בארץ ישראל מקום רצון לכיון הבורא וגם הוא לשם יתיצב בכל מקום שירצה וינצח: וכלם

מצודת ציון

(ו) מישרים. מל' ישר ור"ל פשרה שהוא ישר ונוח לזה ולזה: (ז) מנצר. ענין ענף כמו ונצר משרשיו יפרה (ישעיה יא): כנו. מלשון כן וכנים: והחזיק. ענין התיזה כמו והחזיק בה האיש (דברים כב): (ח) נסיכיהם. שריהם כמו נסיכי סיחון (יהושע יג): (י) יתגרו. מלשון הגר ומריבה: (יא) ויתמרמר. מל' מרירות: (יב) ונשא. ענין לקיחה: (יד) פריצי. רשעים הפורצים גדר האמת והצדק: (טו) סוללה. הוא תל העפר העושים מול העיר לעלות עליו ללחום על העיר בתוקף

מצודת דוד

ולסוף שנים הרבה יתחברו יחד באהבה ושלום ר"ל יהיו חפצים להיות בשלום: לעשות מישרים. לפשר בין אביה ובין מלך הצפון בדברי ריבותם: ולא תעצור. אבל לא תוכל לעכב כח הזרוע למנוע מביניהם המיית שאון המלחמה והנצחון: ולא יעמוד. אבל בפעם ההיא לא יעמוד מלך הנגב על עמדו להתחזק במלחמה כמו מאז: וזרועו. אנשי זרועו ועוזריו גם הם לא יעמדו במלחמה ההיא: ותנתן ביד מלך הצפון: היא. בת מלך הנגב: ומביאיה. הם השרים שהביאו אותה והלכו עמה קודם המלחמה אל מלך הצפון לעשות מישרים: והיולדה. הוא אביה מלך הנגב: ומחזיקה בעתים. הם אצטגניניםהמחזיקים אותה בהודעת פעולות העתים לפי מהלך הכוכבים: (ז) ועמד. והא"ז יעמוד מן ענף הבא משרשי' על כנו של אביה ר"ל אחד מבני בת מלך הנגב ישב על כסא המלכות של אביה: אל החיל. של מלך הצפון: במעוז. בערי המבצר: ועשה בהם. כחפצו: והחזיק. יחזיק ויאחז בהם ויכבשם: (ח) אלהיהם. העבודת כוכבים: והוא. מלך הנגב ההדש שנים רבות יעמוד במלוכה יותר ממה שיעמוד מלך הצפון: (ט) ובא וגו'. ר"ל שיבוא במעלת מלכות מלך הנגב אבי אמו להיות מלכותו גדולה כמו שהיה מלכות אבי אמו: ושב אל אדמתו. אחר שיקנה כבוד נצחון המלחמה לא יעמוד בארץ הצפון כי ישוב אל אדמתו אל ארץ הנגב: (י) ובניו. בני מלך הצפון יתגרו מלחמה עם מלך הנגב: ובא בוא. ויבוא ביאה וחוזר הוא על ההמון: ושטף ועבר. יעבור במרוצה כשטף מים על פני ארץ הנגב: וישוב. אח"ז ישוב ויתגרה מלחמה עד מעוזו הוא מבצר עיר המלוכה: (יא) ויתמרמר. יתאכזר במרירות רב: ונלחם עמו. וחוזר ומפרש עם מלך הצפון: והעמיד. מלך הנגב: (יב) ונשא ההמון. מלך הנגב ישא ההמון לעצמו ויביאם בשבי ובזה ירום לבבו: והפיל. עם שיפיל כמה רבאות מהמון של מלך הצפון עכ"ז לא יתחזק לתמול בו: (יג) מן הראשון. יותר מן הראשון. שנפל במלחמה: ולקץ העתים שנים. לסוף זמן שנים מרובים: יבוא בוא. יבוא ביאה בחיל גדול ובנכסים מרובים מכסף וזהב: (יד) רבים יעמדו. מלבד מלך הצפון יעמדו עוד רבים על מלך הנגב: ובני פריצי עמך. רוצה לומר רשעי ישראל: ינשאו. ירוממו את עצמם להעמיד חזון אבל יוכשלו כי ימותו ויאבדו בעבור זה: (טו) וישפוך סוללה. על מבצרי מלך הנגב: וזרועות הנגב. אנשי זרועו ועוזריו ולא יעמדו במלחמה: ועם מבחריו. ואף כי יהיו עמו במלחמה ההיא מבחורי גבוריו עמו אף על פי כן לא יהיה הכא

לֹא יַעֲמֹדוּ וְעַם מִבְחָרָיו וְאֵין כֹּחַ לַעֲמֹד׃ טו וְיַעַשׂ
הַבָּא אֵלָיו כִּרְצוֹנוֹ וְאֵין עוֹמֵד לְפָנָיו וְיַעֲמֹד
בְּאֶרֶץ־הַצְּבִי וְכָלָה בְיָדוֹ׃ יז וְיָשֵׂם ׀ פָּנָיו לָבוֹא
בְּתֹקֶף כָּל־מַלְכוּתוֹ וִישָׁרִים עִמּוֹ וְעָשָׂה וּבַת
הַנָּשִׁים יִתֶּן־לוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ וְלֹא תַעֲמֹד וְלֹא־לוֹ
תִהְיֶה׃ יח וְיָשֵׁב פָּנָיו לְאִיִּים וְלָכַד רַבִּים וְהִשְׁבִּית
קָצִין חֶרְפָּתוֹ לוֹ בִּלְתִּי חֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ׃ יט וְיָשֵׁב
פָּנָיו לְמָעוּזֵּי אַרְצוֹ וְנִכְשַׁל וְנָפַל וְלֹא יִמָּצֵא׃
כ וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ מַעֲבִיר נוֹגֵשׂ הֶדֶר מַלְכוּת
וּבְיָמִים אֲחָדִים יִשָּׁבֵר וְלֹא בְאַפַּיִם וְלֹא
בְמִלְחָמָה׃ כא וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ נִבְזֶה וְלֹא־נָתְנוּ
עָלָיו הוֹד מַלְכוּת וּבָא בְשַׁלְוָה וְהֶחֱזִיק מַלְכוּת

לציון גואל. ובא כמהלך רישך. וחבירו ובא מתהלך. ובא במלכות מלך הנגב. ובא ארץ הצבי ורבות יכשלו: ויעש ב' רפין וסימני' ויאמר ארנן אל דוד דד"ה. ויעש הבא אליו כרצונו: ויעמוד ב' רפין וסי' וישאהו על כתף יסבלהו. ויעמוד בארץ הצבי: וישם ו' רפין וסי' ישא ה' פניו אליך. ויט ידו על צפון. ואם לא איפו מי יכזיבני. וישם פניו לבא בתוקף. ודבתריה וישב פניו לאיים כן כתיב צדק לפניו יהלך: לא ימצא ד' וסי' נמסר בסוף צפניה: נוגש ב' מ"ל וסי' ממנו יצא כל נוגש. עמד על כנו מעביר נוגש אחדים ד' וסי' נמסר בסדר נח: מלפניו ח' וסימן וצרעת נעמן תדבק. ואלישע ישב בביתו. חילו מלפניו כל הארץ דד"ה. והאלהים עשה שייראו. אשר יראו מלפניו.

תולדות אהרן בארץ הצבי. ר"ה יג גטין נז:

של עמו וסייעתו: (טו) ועם מבחריו. יהיה במלחמה. ואין כח לעמוד. מפני מלך הצפון ואע"פ שיש כאן וי"ו יתירה דרך מקרא לדבר כן בלשון זה כמו תוריה ואין שם מלוכה יקראו (בספר ישעיה לד): (טז) ויעש. המלך הצפון הבא אל מלך הנגב כרצונו: בארץ הצבי. בארץ ישראל: וכלה בידו. וכלה את הארץ באוכלוסיו: (יז) וישם פניו. מלך הצפון לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב: וישרים עמו. עם מלך הנגב גם עליהם ילחם מלך הצפון באותן הימים: ועשה. והצליח: ובת הנשים יתן לו להשחיתה. זו כנסת ישראל היפה בנשים יצוה מלך הצפון לשר צבאו להשחיתה. ואומר אני שהוא אנטיוכס הרשע מלך יון שגזר גזירות על ישראל וצוה לפוליפוס שר צבאו להרוג את כל הקורא שמו יהודי כמו שכתוב בס' יוסיפון: ולא תעמוד. עצתו זאת: ולא לו תהיה. בת הנשים שעמד מתתיהו בן יוחנן ופרק עולו מעל ישראל: (יח) והשבית קצין חרפתו לו. והשבית הקב"ה את גדופו ואת חרפתו שהיה מחרף את הקב"ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והשיבו עליו שהכהו בשחין רע בעודו בדרך שהלך לצור על ירושלים והסריח בשרו ונשרו אבריו ואמר לעבדיו להשיבו לאנטוכיא ולא הספיק לבוא שם עד שמת בחוליים רעים: (יט) למעוזי ארצו. לשוב אל עיר מבצרו: (כ) ועמד על כנו מעביר נוגש. ויתחזק על כסאו בהר המודעית מתתיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל וגו' והוא הדר מלכות בישראל כי שר וגבור יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני החשמונים: ובימים אחדים ישבר. בימים מועטים תשבר מלכותם: ולא באפים. של אומה אחרת: ולא במלחמה. כי מהם ובהם אשר יקנאו ארסתובלוס והורקנוס על דבר המלוכה: (כא) ועמד על כנו נבזה.

עם מבחריו: (טו) ויעש. מלך צפון הבא אל מלך הנגב כרצונו: בארץ הצבי. א"י ושחית רבים מהם: (יז) וישם פניו לבוא בתוקף. כל מלכות מצרים שהוא הנגב: וישרים עמו. ויעשה עמו שלום: ובת הנשים. היא מלכת שבא יתן לו מלך הנגב להשחיתה כי ברשותו והיא תסרח וזהו לא תעמוד ולא לו תהיה בלא יקחנה: (יח) וישב. הקצין שהיה מחרף ישיב גמולו בראשו שיעלה לו כמו חרפתו לא יותר: (יט) וישב. ישוב זה לארצו: (כ) ועמד על כנו. על מתכונתו מלך שיעביר נוגש ויהיה לו הוד מלכות וישבר ולא בהדר ועמד מלך אחר הפך תולדת הראשון

ויתחזק

רבינו סעדיה גאון

וכלה תהיה בידו. שיכלה הכל: (יז) וישם פניו לבוא בתוקף כל מלכותו. של מלך הנגב להלחם ולתפוש כל ערי מבצרי תוקפו: וישרים עמו. שתתיישר דרכו ומלחמתו מן הבורא ויעשה כתאות רצונו ולא יכשל כי אם בדרך מישרים יצליח בכל: ובת הנשים יתן לו. זה שכתבנו למעלה ובת מלך הנגב תבוא אל מלך הצפון לעשות מישרים ואותה הבת יתן לו מלך הנגב להשחית עצתו ולבטל מלחמותיו: ולא תעמוד. הבת בפלטין להיות גבירה: ולא לו תהיה. לאשה אלא תברח ממנו: (יח) וישב. עוד מלך הצפון פניו להלחם באיי הים: ואז ישבית משם קצין שחרף אותו בראשונה וישיב לו גמול חרפתו ויבלע בו ויגלה אותו. פ"א שבועים שבעים הם ד' שמיטות נכרת ונחתך על עמך מלפני הקב"ה ועל ירושלים למען כלה הפושעים: ולהביא צדק עולמים. הוא שכתב ישראל נושע בה' תשועת עולמים: ונחתים חזון. כדעתי הוא הכתוב על ידי זכריה וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ: ולמשוח קדש קדשים. כדעתי הוא הבנין של בית האחרון אשר ראה יחזקאל כמו שכתוב למוד את ירושלים כמה ארכה וכמה רחבה למוד למשיח. ואלה שבועים שבעים הן ת"ל שנה. ותבין כי מן מוצא דבר מלפני ה' על ידי להשיב הגלות מבבל ולבנות ירושלים הנה נאמר כדעתי עד אשר אביא להם משיח זה כהן משוח בשמן הקדש. ונגיד הוא פחה ובלשון זה עזרא שהיה כהן ופחה. שבועים שבעה הם מ"ט שנה מן השנה אשר בשרם ה' אשר יבנה את ירושלים ועד השנה אשר שבו מבבל לבנות הם מ"ט שנים במספר ואחרי כן תבנה ירושלים ושבועים ששים ושנים הם תל"ד שנים ת"כ יעמוד המקדש בבנינו י"ד יעמוד אחרי כן ביתר. רחוב הוא שוק של ירושלים שתהא בנויה ומלאה פירות וכל טוב. חרוץ כרות המה מלרוח יושבי ירושלים שכרותים בכליון חרוץ ממעבר אדם. ובצוק העתים מקום המצוק והחרבן אלו הצרות בית המקדש ומקום הכהנים אשר בחצרות בית ה' משמרת כל השנים והזמנים לשבתות ולחדשים ולמועדים וכל קרבנותיהם ואחרי השבועים ס' וב' שהם ימי המנין. יכרת משיח שיבטלו זבח ומנחה מכהן המשיח ואין לו שירות על המזבח נשאר שבוע אחד הם שבע שנים: והעיר. ירושלם ומקום הקדש ישחית ויחרב עם נגיד הבא הוא מלך אשר ימלוך בירושלים. וקיצו של ישראל יעביר בשטף במלחמות אויביהם במלחמת השביינוס וטיטוס. ועד קץ שביתת כל מלחמה תהיה ירושלים נחרצה שוממה כי בטלה הנבואה וחרב בית המקדש כי עזב ה' את ביתו: והגביר ברית לרבים. אחר הבית יכרת ברית עם עיירות וכרכין רבים מישראל שבוע אחד ורבים יקח עמו להיות לו ליועצים ושרי צבא כגון יוסף בן גוריון הכהן והכיריו וכהום חצי השבוע משבוע והצי ונשאר חצי השבוע הם ג' שבועות י"ד שנה אז ישבית זבח ומנחה מישראל ועתה כי הגביר ברית שבוע אחד משנת ת"ל ונדעתי שהם שבועים שבעים והולי חצי השבוע הכתוב אשר ישבית זבח ומנחה אולי הוא מיום אשר שבת התמיד כראשונה משנת י"א לצדקיהו ועד קרבת קץ תחלת הגלות הזה ופתרון חצי השבוע ג' ימים ומחצה יום לשנה והם אלף ור"פ השר שנה ושברים וזה עבר מכמה שנים כי למען נאמר בסוף הפסוק ועד כלה ונחרצה תתך על שומם כי אחרית תום חצי השבוע ישבית זבח ומנחה כי לא יהיה בנוי בית אלהינו עד אשר תהיה כלה ונחרצה בכל אליני הארץ ובכל אליני ירושלים ככתוב ועל כנף שקוצים משומם ועד כלה ונחרצה תתך על שומם להעביר מירושלם ומבית השומם עכו"ם ועובדיה כאמור והאלילים כליל יחלוף וכתוב כי כלה ונחרצה שמעתי וזה דומה למה שנאמר למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה כי ככלות מועד מועדים אין עוד ישועה עד כלות יד עם קדש והכולה ישלח לי ברחמיו אולי שגיון הוא והצור ימהר ישועתנו במהרה בימינו אמן ונחזור לענין הראשון: (יט) למעוזי ארצו. לתוקף ארצו: ולא ימצא. ולא יוסיף להתאמץ כמו שנאמר תמצא ידך לכל אויביך: (כ) על כנו. על מכון מלכותו: ובימים אחדים. מועטים ימים אחדים

מצודת דוד

הכח בהם לעמוד ולהתחזק במלחמה: (טז) הבא אליו. מלך הצפון הבא על מלך הנגב יעשה בו כרצונו ואין מי יעמוד לפניו: ויעמוד. יעמוד במלחמה על א"י: וכלה בידו. ישחיתה בכחו והוא אנטיוכס המלך ולמלכות אחת תחשב עם רומא כי לאחר זמן לקח רומא את מלכותו: (יז) וישם פניו. מלך הצפון והוא אנטיוכס ישים מחשבתו לבוא בא"י בחוזק עם רב מכל אנשי מלכותו: וישרים עמו. ומעט ישרים הם ישראל מקצת מהם יהיו בעזרתו והם רשעי ישראל אשר התחברו עמו: ועשה. יעשה בא"י בחוזק עם כחפצו: ובת הנשים. היא עדת ישראל הנקראה היפה בנשים (ש"ה ה): יתן לו. ימסור למי שאסר את המלחמה והוא פוליפוס שר הצבא לו ימסור את עדת ישראל להשחיתה ולגזור עליהם גזירות: ולא תעמוד. אבל גזרת הרעה הזה לא תעמוד ולא תהיה לו עדת ישראל לעבדים וכאשר יאמר למטה: (יח) וישב פניו. אח"ז יחזור פניו ללכת למלחמה על איי הים וילכוד רבים מהם: והשבית קצין. אח"ז ישבית שר העולם את חרפתו אשר חרף כלפי מעלה ויתן החרפה עליו כאשר יאמר למטה: בלתי חרפתו. לבד גמול עונש החרוף ישיב לו גמול עונש יתר פשעיו יהיה שמור לו אחר המיתה: (יט) וישב פניו. אחר שילכוד איי הים יחזור פניו ללכת אל מבצרי ארצו: ונכשל. יוכשל בדרך מהלכו כי הוכה בשחין רע ונסרח בשרו ונפלו ממנו איבריו איברים כמ"ש ביוסיפון: ולא ימצא. עוד לא ימצא בעולם כי מת ואיננו: (כ) ועמד על כנו. על הזקן ובסיסו יעמוד מעביר מישראל נגישות והוא מלכות החשמונאי: הדר מלכות. בהם יותן פאר מלכות כי יהיו מיקירי כהונה גבורים ומוצלחים: ובימים אחדים. אבל במעט זמן ישבר ויהלם המלוכה ולא בעבור הרון אף מעובדי כוכבים אחרת ולא במלחמה עם אחר כ"א מהם ובהם כי האחים הורקנוס והרסתובלוס יתקנאו זה בזה בדבר המלוכה ויביאו הרומיים על עצמן למשול בהם כמ"ש ביוסיפון: (כא) ועמד על כנו. על הזקן ובסיסו יעמוד עם נבזה והוא כרך גדול וכו' שנאמר בו בזוי אתה מאד (עובדיה א) כי אדום הוא כרך גדול כי בני אדום יתישבו בה ומשלו בהוכה כמ"ש למעלה: ולא נתנו עליו וכו'. לא נתנו מן השמים על כרך גדול הוד ופאר המלוכה ר"ל לא ניתן בהם גבורה להתגבר בכח ידם במלחמה כגבורים מעולם אנשי השם: ובא בשלום. אבל יבוא בדבר שלוה לרמות את

מצודת ציון

(יז) בתוקף. בחוזק כמו מעשה תקפו (אסתר י): (יח) והשבית. ויבטל: קצין. שר ומושל כמו קצין תהיה לנו (ישעיה ג): (כא) בחלקלקות. מלשון חלק ר"ל חנופה ודברים רכים וחלקים: יבזור

עולם

בחלקלקות׃ כב וזרעות השטף ישטפו מלפניו ל׳ כסי׳. ח׳
וישברו וגם נגיד ברית׃ כג ומן־התחברות אליו ל׳. ח׳
יעשה מרמה ועלה ועצם במעט־גוי׃ כד בשלוה ל׳
ובמשמני מדינה יבוא ועשה אשר לא־עשו
אבתיו ואבות אבתיו בזה ושלל ורכוש להם
יבזור ועל מבצרים יחשב מחשבתיו ועד־עת׃ ל׳ ומ״ל. כ׳
כה ויער כחו ולבבו על־מלך הנגב בחיל גדול ל׳. פ׳
ומלך הנגב יתגרה למלחמה בחיל־גדול ועצום ל׳

כ׳ רעס עד־מאד ולא יעמד כי־יחשבו עליו מחשבות׃
ל׳ ל׳ ומ״ל כו ואכלי פת־בגו ישברוהו וחילו ישטוף ונפלו
ל׳ חללים רבים׃ כז ושניהם המלכים לבבם למרע
כ׳ ל״ב ל׳ ועל־שלחן אחד כזב ידברו ולא תצלח כי־עוד
קץ למועד׃ כח וישב ארצו ברכוש גדול ולבבו
על־ברית קדש ועשה ושב לארצו׃ כט למועד
ח׳. כ׳ומ״ל ישוב ובא בנגב ולא־תהיה כראשנה וכאחרונה׃
ל ובאו בו ציים כתים ונכאה ושב וזעם על־ ל׳

אם על המלך טוב יצא. ואת פתשגן כתב הדת. וזרעות השטף ישטפו מלפניו: על המלך ט׳ וסימ׳ בימיו עלה פרעה נכה. ויקח אותם נבוזראדן דמלכים. ויצא יהויקים מלך יהודה דמלכים. ונשאת המשל הזה. בן אדם שא קינה על. והיה כמלאת שבעים שנה. בעת ההיא בא חנני. ויער כחו ולבבו. ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב. ולא תהיה ח׳ וסי׳ ולא תהיה זמה בתוככם. וכשלו איש באחיו. ולא תהיה עדת ה׳ כצאן. והיית רק למעלה. ולא תהיה זאת לך לפוקה דאביגיל. לא

הראשון שזה יהיה נבזה: (כא) בחלקלקות. במחשך בלי עצה: (כב) וזרועות. אניות: וגם נגיד. אחד מבני הורדוס: (כג) ומן. ובעבור שיתחברו אליו רבים יקח עצתם ויעלה בהם ויתפש מדינה ויחשב מחשבת ולא תהיה עתה על כן אמר ועד עת אחרת תקומנה: (כה) ויער. יעיר כמו יקים יקם סערה לדממה: ולא יעמד. מלך הנגב לפני מלך צפון: כי יחשבו עליו. יועציו וסגניו מחשבות: (כו) ואוכלי פת בגו. של מלך מצרים: וחילו ישטוף. מלך הצפון והנה חיל מצרים הוא השטוף ואחר כך ישלימו מלך הנגב ומלך הצפון: (כז) ושניהם. לבבם למרע. לעשות רע לארץ ישראל וטעם כזב שלא תקום עצתם ולא תצלח כי עוד נשאר קץ למועד שילכו ישראל בגולה וישוב מלך צפון לארצו: (כח) ולבבו על ברית קדש. להפר הוא הברית שהיתה בין מלכי ארם ובין יהודה בן חשמונאי ואחר שעשה חפצו ושב לארצו למועד שנה אחרת ישוב: (כט) ובא בנגב. היא פאת מצרים. וטעם ולא תהיה כראשונה וכאחרונה כי בביאה ראשונה עשה כל חפצו וככה בביאה אחרונה שהיא השלישית שהחריב בית המקדש גם מצרים כי בביאה השניה היא האמצעית יהיה כחלש וכן כתוב ובאו בו ובאו עמים: (ל) ציים. הם האניות: וכתים. הם אנשי ארם. ונכאה. זה מלך צפון: ושב. לארצו בבושת פנים. וזעם על ברית קדש. הוא אגריפס: ועשה. חיל כבד ושב. לנגב: ויבן על עוזבי ברית קדש. הם אנשי ירושלים שקשרו על המלך הרגו אנשי —

ויתחזק אז על מעמדה מלכות עשו שנא׳ בזוי אתה מאוד (עובדיה א) ויעמד רומיים ויטלו מלכות מיונים: (כב) וזרועות השטף. וגבורי מלכות יון שהי׳ מלפניהם שופטים וחזקים ישטפו מלפני רומיים וישברו: וגם נגיד ברית. גם מלך ישראל שיכרות עמם ברית גם הוא סופו שישטף מלפניו כי יעברו (רומיים) על הברית ויפשטו עליהם כמו שאמרו רז״ל (עכו״ם ח) עשרין ושית שנין קמו בהמנותייהו בהדי ישראל והדר אשתעבדו בהון: (כג) ומן התחברות אליו יעשה מרמה. ומן השותפות שישתתף (רומי) עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה מחשבה רעה: ועלה. ממקומו: ועצם. בכל מקומות שסביבות ארץ יהודה באדום בעמון ומואב: במעט גוי. לא יצטרך לחיל כבד כי יעזור אותו מלך יהודה וכן כתוב בספר יוסיפון: (כד) בזה ושלל ורכוש להם יבזור. יחלק לכל המקבלים עולם עליהם עד שיכבשו את הכל בתנופה ובחלקלקות: יבזור. כמו יפזר וכן בזר עמים (תהלים סח): ועל מבצרים. עכו״ם יחשוב מחשבותיו להושיב (בהם) ראשי גייסותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם: (כה) ולא יעמוד. מלך הנגב: כי יחשבו עליו מחשבות. ויתנכלו עליו להפילו על ידי שוחד שישחידו את שריו לבגוד בו כמו שהוא מסיים ואומר ואוכלי פת בגו ישברוהו: (כו) פת בגו. מאכלו נוטל פרס משלחנו: (כז) ושניהם המלכים. שר רומים ונגיד הברית האמור למעלה הוא הורקנוס שיתחבר לעזרתו כדי שיעזור גם הוא על ארסתובלום אחיו המולך בירושלים: לבבם למרע. על בני עמך להרע ליהודה: ועל שלחן אחד. על מלכות ארסתובלום יתלחשו כזבים: ולא תצלח. שיתמסרו ישראל להשחתה באותן הימים: כי עוד קץ למועד. האורבן למלאות שבועים ששים ושנים האמורים בספר זה (לעיל ט) ואותו המועד בימי אגריפס בן אגריפס מזרע הורדוס: (כח) וישב. מלך הרומי לארצו מעל מלך הנגב ברכוש גדול: ולבבו על ברית קודש. להפר בריתו מעל ישראל: ועשה. כלומר והצליח. ושב לארצו: (כט) למועד. לאחר זמן. ולא תהא הביאה הזאת מצלחת כראשונה האמורה למעלה ועמד מנכר שרשיה וגו׳ שהצליח מלך הצפון על מלך הנגב ובאחרונה פעם שניה זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול: (ל) ובאו בו. להלחם בו: ציים. סיעות: כתים. רומים: גדודים ממלכות

רבינו סעדיה גאון

אחדים מתרגמינן זעירין: (כא) בחלקלקות. בחנפות ולשון הרע ושפתי חלקות: ומן התחברות. מזמן שיתחבר עמו: (כד) ובמשמני. ובעשירי מדינה כמו כל איש שמן מתרגמינן עתיר: יבזור. יבוזו ויפזר ויתן פרס לחיילותיו כמו בזר עמים פזר: (כה) ויער כחו. כמו ולא יעיר כל חמתו לשון תוקף: (כו) ואוכלי פת בגו. על שלחנו הם ישברוהו כי לא יעזרוהו: (כז) ושניהם המלכים. לבבם למרע. על ישראל שהם מלך הצפון ומלך הנגב: (כח) על ברית קדש. מלך הצפון הוא יחשוב לגזור גזרות לבטל דת ברית קודש ועשה ושב לארצו: (ל) ציים. כתיים וזה שכתוב וצים

מצודת ציון

(כד) יבזור. יפזר וכן בזר עמים (תהלים סח) כי בומ״ף מתחלף: (כו) פת בגו. מאכלו: (כז) למועד. מלשון יעוד וקביעות זמן: (ל) ציים. אניות כמו וצי אדיר (ישעיה לג): כתים. הם רמילום כן ת״א בתורה: ונכאה. וישבר כמו ונכאה לבב (תהלים קט): ועשה. ענין אסיפה

מצודת דוד

עולם ויחזיק המלכות בעבור חלקלקות אמרים ודברי חנף כי על ידי זה הכל חשבוהו לאוהב וגלו לו מצפוני לבם ובזה התחזק עליהם: (כב) וזרועות השטף. אנשי הזרוע שהיו שוטפים העובדים כוכבים ומשחיתים אותם והם המון בני עובדי כוכבים שופס יהיו נשטפים מלפני רומא ויהיו שבורים ונשחתים וגם נגיד הברית יהיה נשטף מלפני רומא והוא מלך ישראל אשר כרת עמו הברית ולבסוף חלל הברית ושטפו: (כג) ומן התחברות אליו. מן העת אשר התחבר אל מלך ישראל בכריתת ברית היה עושה עמו מעשה מרמה: ועלה ועצם. היה עולה למלחמה על העובדי כוכבים אשר סביבות ירושלים ונתחזק עליהם במעט עובדי כוכבים אשר הביא מבני עמו כי במרמה פיתה את מלך ישראל לעזרו במלחמה עם אנשיו כמ״ש ביוסיפון: (כד) בשלוה. במרמה בא בדברי שלוה ונכנס במשמני המדינה רצה לומר במקום הזהב והכסף למען ירגל אותה ולא היו נשמרים ממנו על כי בא בדברי שלוה: ועשה וגו׳. ושם עשה מעשים אשר לא עשו אבותיו וגו׳ והוזר ומפרש מה הם המעשים ואמר ביזה ושלל וגו׳ רצה לומר שהיה מבזבז שם ומפזר ממון רב אשר לא בזבז אדם מעולם כי כדי לרמות לבל ירגישו בו שבא לרגל בזבז שם הבזה והשלל שלקח מן העובדי כוכבים במלחמה להראות אשר כביר מצאה ידו ואין כסף וזהב נחשב לו למאומה: ועל מבצרים יחשב. אבל באמת יחשב הוא במחשבותיו ללכד את המבצרים ההם אשר שם הזהב ולרגל בא: ועד עת. מחשבתו שמורה אצלו עד בוא העת אשר יהיה לאל ידו לכבשה: (כה) ויער. והוא יעורר כחו ויאמץ לבבו ללכת למלחמה בחיל גדול על מלך הנגב וגם הוא יתגרה למולו ללכת עמו למלחמה בחיל גדול: ולא יעמוד. אבל מלך הנגב לא יתחזק במלחמה כי אנשי רמילום מלך הצפון יחשבו מחשבות על מלך הנגב לשחד שרי צבאו למען יבגדו במלכם ולא ילחמו בגבורה: (כו) ואוכלי פת בגו. רצה לומר שריו אוכלי שלחן המלך הם ישברו אותו כי ילחמו במרמה להיות נמסרים ביד מלך הצפון: וחילו ישטוף. החיל של מלך הנגב ישטוף מלך הצפון ונפלו מהם חללים רבים כי מלך הצפון יהרוג בהם: (כז) ושניהם המלכים. מלך הצפון ומלך הנגב: לבבם למרע. יהיה לבבם לעשות רעה לישראל: ועל שלחן אחד. בהיותם מסובים לאכול ידברו כזב ר״ל ידברו לאבד את ישראל והמלך קוראו כזב על כי לא נתקיימה עצתם: ולא תצלח. עצתם זאת לא תצלח: כי עוד קץ למועד. כי יש עוד זמן על קץ המיועד להם כי עדיין לא נתמלאה הסאה ולא בא קצם להיות נאבדים: (כח) וישב. מלך הצפון ישוב לארצו ברכוש גדול אשר שלל ממלך הנגב: ולבבו. מחשבת לבבו יהיה על כריתת הברית אשר כרת עם ישראל עם קודם ר״ל בלבבו יחשוב להפר הברית: ועשה. כאשר חשב כן יעשה ויפר הברית ונלחם בם ואח״ז יחזור לארצו: (כט) למועד. לזמן הזה בשנה האחרת ישוב לבוא בארץ הנגב להלחם בה: ולא תהיה וכו׳. אבל לא תהיה דרכו מצלחת כמו שהיתה בראשונה ר״ל בשנה שלפניה שנאמר בה למעלה וישב ארצו ברכוש גדול: ובאחרונה. ולא כמלחמה האחרונה אשר תהיה לאחר המלחמה הזאת והיא המלחמה האמורה למטה ובעת קץ יתנגח וכו׳ ונאמר בה וארץ מצרים לא תהיה לפליטה: (ל) ובאו בו. בארץ הנגב יבאו אנשי רומא באניות גדולות אבל יהיה

ברית־קודש ועשה ושב ויבן על־עזבי ברית קדש׃ לא וזרעים ממנו יעמדו וחללו המקדש המעוז והסירו התמיד ונתנו השקוץ משמם׃ לב ומרשיעי ברית יחניף בחלקות ועם ידעי אלהיו יחזקו ועשו׃ לג ומשכילי עם יבינו לרבים ונכשלו בחרב ובלהבה בשבי ובבזה ימים׃ לד ובהכשלם יעזרו עזר מעט ונלוו עליהם רבים בחלקלקות׃ לה ומן־המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן עד־עת קץ כי־עוד למועד׃ לו ועשה כרצנו המלך ויתרומם ויתגדל על־כל־אל ועל אל אלים ידבר נפלאות והצליח עד־כלה זעם כי־נחרצה נעשתה׃ לז ועל־אלהי אבתיו לא יבין ועל־חמדת נשים ועל־כל־אלוה לא יבין כי על־כל יתגדל׃ לח ולאלה מעזים על־כנו יכבד ולאלוה אשר לא־ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף ובאבן

תקום ולא תהיה. ולא תהיה כראשונה וכאחרונה. ולא תהיה להם לאיש מוכיח: יחזקו ז' חסרים בלישנא וכ"מ' ויחזקו איש בראש רעהו. ויחזקו באלהים אחרים דמלכים. צרה החזקתני. קדרתי שמה החזקתני. והילדה ומחזקה. ועם ידעי אלהיו יחזקו: ונלוו ד' וסימ' נמסר בסדר קרח וזכריה סי' א': כרצנו ד' חסרים בליש' וסימ' נמסר בסיפרא סי' ח' ובסדר ויחי: נעשתה ט' וסי' והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. נעשתה התועבת הזאת בישראל. והגד לך ושמעת ודרשת. ואחיתפל ראה כי לא נעשתה. ויקם ה' את

רשי

ממלכו' ארס שימרדו בו: ונכאה. ונשבר קלת: ושב וזעם על ברית קדש. ושב לארצו להפר ברית שכרת עם ישראל: (ושב ויבן על עוזבי ברית קודש). ויתן לב ויתבונן שעזבו ישראל ברית (ודת) קודש. ותרב שנאת חנס ומחלוקת בבית שני כמ"ש בספר יוסיפון וישפכו דם נקי ועל זאת יבעת וידע שיללית ויפר את בריתו מעמס ויתגרה בם: (לא) וזרעים ממנו יעמודו. ישלח שריו וגבוריו לירושלי': וחללו מעון. בהמ"ק: (לב) ומרשיעי ברית יחניף. פריצי ישראל שיתחברו עמו וירשיעו בריתם עם חבריהם ויהיו ממרים יחניף בחלקלקות: ועם יודעי אלהיו. וכשירי ישראל שיחזיקו ביראת אלהיהם כלומר יאחזו בה ולא יעזבוה: ועשו. את תורתם: (לג) ומשכילי עם. חכמים שבהם כגון של בית רבי חכמי הדורות: יבינו לרבים. ידרשו לעם הארץ את התורה ויאמצו ידיהם להחזיק בה: ונכשלו. בגלותם בחרב ובלהבה וגו': (לד) יעזרו. עזר מעט ע"י שמדים וממון שיעבדו את אויביהם ויסייע אותם בה': (לה) יכשלו לצרוף בהם. יכשלו בחשבון הקיצים שיתנו לב לצרפן וללבנם לדעת אותם ויטעו בהם: (לו) ועשה כרצונו המלך. מלכות רומילוס: והצליח עד כלה זעם. עד שוב אף הקב"ה מישראל: כי נחרצה נעשתה. כשתכלה גזירתו. כי. כמו כאשר: (לז) ועל אלהי אבותיו לא יבין. לא יתן לב להקב"ה שהוא אלהי אברה' יצחק וישראל אבותיו: חמדת נשים. כנסת ישראל היפה בנשי': (לח) ולאלוה מעוזים. לאלהי הכרובים אשר יכרתו עמו ברית: על כנו יכבד. כי יחניף את

אבן עזרא

אנשיו וחללו המקדש המעוז שהיה לישראל כמו גאון עוזכם ובאה זאת המלה על דרך הארון הברית שפירושו הארון ארון הברית וככה הספר המקנה היין החמה. עתה ספר תרבן בית שני. ויש לתמוה מחכמי לדוקים שפירשו זה לעתיד ואמרו כי המקדש הוא מיכ"א שיחוגו עליה הישמעאלים והסירו התמיד החמש תפלות ונתנו השיקוץ עכו"ם ואלו התועים איך יתכן שיקרא מקדש רק ירושלים לבדה וככה שמה בל' ישמעאל בית ואיך הוא מיכ"א קדש והלא פקחו אלה העורים את עיניה' וראו כי יש במיכ"א שיקוץ עד היום והלא מרקולים שאליו יחוגו כל ישמעאל ממזרח וממערב לזרוק אבנים שם ואלה המפ' חללו המקדש. והג' ז"ל אמר כי ועשה כרצונו המלך זהו הקדרי ראש מלכות ישמעאל וזה לא יתכן כי כתוב וכל חמדת נשים לא יבין וזה היה אוהב נשים ופירש נשים מדינות וזה קרוב אל דרש ואיננו פשט ועוד מה יעשה בכתוב לאלה אשר לא ידעוהו אבותיו ועוד אם היה אלה עכו"ם אין תשובה ממרקולים כי זה ידעוהו אבותיו ולא סרו אנשי מיכ"א למשמעתו עד שנשבע להם שלא יסיר עבודת מרקולים ואין צורך להאריך ובן היוצר חבר ספר במועד הקץ וגם נפלתי דבריו ככלי יוצר טרם בא מועדו כי הוא מקוה מועד עבר וכלל אומר דבריו כדברי קץ גם דברי רבי שלמה בן גבירול ז"ל רצה לקשור הקץ במחברת הגדולה על שני הכוכבים העליונים גם דברי רבי אברהם הנשיא בספר קליט ודברי היוצר ודברי רבי יצחק בן לב וכל החושבים המלות או האותיות בחשבון גימטריא הכל הבל ורעות רוח כי דניאל לא ידע הקץ ואף כי הבאים אחריו רק רמז המלאך דבר כאשר אפרש רק לא פירש מתי יהיה. ועתה אשוב לפרש: (לב) ומרשיעי ברית. ידבר על טיטוס שעזבו רבים מישראל בריתם. וטעם בחלקות כמו דברו לנו חלקות על כן אחריו ועם יודעי אלהיו הוא השם הנכבד יחזיקו לבם ועשו. כאשר צום בתורתו: (לג) ומשכילי עם. זה דור אנשי המשנה ז"ל וטעם ונכשלו גזרות שעברו עליהם: (לד) ובהכשלם. הטעם שהשם לא יניחם למחות שמם: ונלוו עליהם. עם המאמינים: (לה) ומן. בכל דור ודור עד עת קץ בא הגואל ישראל: (לו) ועשה. זה קוסטנטין שהיה מלך גדול על בבל ופרס ומצרים ואפריקא והסיב בבל לדתו גם חביריו הסיבו פרסיים והשבאים ומצרים ואפריקא לדתו והניח תורת ארם: וטעם ויתרומם בלבו ועל השם שהוא אל אלים ידבר נפלאות והנה אמר המלאך אליו והצליח וכבר עברו אלו הדברים אשר היו עתידים

רבינו סעדיה גאון

ולוס מיד כתיי שיתחברו לילך לירושלים: ונכאה. למען כי ישבר ויפול מקלת חילו ושאריתו: ושב וזעם. על ישראל ויטלטלם מארץ ישראל: ויבן על עוזבי ברית קדש. הם הישמעאלים שבירושלים וחללו אחרי כן המקדש המעוז: (לג) ומשכילי עם. הם בחוני גזרם: ונכשלו בחרב. שימותו על יחוד השם: (לד) ובהכשלם. האחרים בגזרם זו יעזרו עזר מעט: (לה) ומן המשכילים. שיכשל כדי לצרף ולברר וללבן: (לו) על כל אל. על כל תקיף כמו אולי הארץ: ועל אל אלים ידבר. דברים של הכעסות על מלך עולמים עד יכלה הזעם מישראל ויעשה הבורא כלה ונחרצה באויבי

מצודת דוד

יהיה נכאה ונשבר ולא יצליח: ושב וזעם. ויחזור ויכעס על הברית שכרת עם ישראל עם קודש ויהיה חפצו בהכרת הברית: ועשה. יקבץ עם רב להלחם בהם: ושב ויבן. ויחזור ויתן לב להתבונן על אשר עזבו ישראל את ברית קודש היא התורה הקדושה הנתונה בברית ועי"ז יערב לבו לגשת אליהם למלחמה ולהפר הברית כמ"ש ביוסיפון: (לא) וזרועים. אנשי מלחמה בעלי זרוע מבני רמילום יתחזקו ויחללו את המקדש אשר הוא המעוז והחוזק של ישראל ר"ל ישרפו המקדש באש: והסירו התמיד. יבטלו הקרבת התמיד ע"י חורבן הבית: ונתנו השקוץ משומם. במקום המקדש יעמידו צורת עכו"ם המשוקץ הנאלם ומושתק כאבן דומם: (לב) ומרשיעי ברית. את מי מישראל אשר ירשיע לעזוב ברית ה' אותו יחניף בחלקלקות אמרים: ועם ידעי אלהיו. אבל עכ"ז כללות העם היודעים את ה' יחזיקו בדברי הברית ויעשו אותם ולא יפנו אל מול התנופה וחלקלקות האחרים: (לג) ומשכילי עם. החכמים שבהם: יבינו לרבים. ללמדם דברי הברית: ונכשלו. המשכילים ההם יוכשלו ליפול בחרב ובלהבות אש וכו' משך זמן ימים רבים: (לד) ובהכשלם. ובעת הכשלם יהיו נעזרים מה' עזר מעט ולא יהיו כלים ביד האויב: ונלוו. אבל רבים מישראל יצאו מן הדת להתחבר עליהם בעבור חלקלקות אמריהם: (לה) ומן המשכילים. ואז רבים מן החכמים יכשלו בחשבון בעת ישכילו לצרוף בחשבון זמן הגאולה ולדעת ברור הדבר ולבון חשבונו ר"ל יהיו תועים מדרך האמת בחשבון הגאולה: עד עת קץ. ר"ל וכן מאז בכל דור ודור עד עת הקץ רבים יחשבו ויטעו בה אבל בעת הקץ יופקחו עיני כל להבין רמזי זמן הגאולה: כי עוד למועד. כי עוד זמן רב למועד הגאולה ונטיית דעת המחשבים היא לזמן קרוב כי השכל נוטה אחר התאוה והם יתאוו לקרב ולא לרחק ולזה יטעו בחשבון: (לו) ועשה. חוזר לדבריו הראשונים ואמר שהמלך טיטוס יעשה בכל דבר כרצונו באין מוחה: על כל אל. על כל חוזק ובעל כח: ועל אל אלים. על האל המושל על כל החזקים ידבר דברים נפלאים ר"ל דברי חרוף אשר לא אמר מי מעולם: והצליח. ועכ"ז יצליח עד אשר יכלה זעמו של מקום מעל ישראל: כי נחרצה נעשתה. כאשר יהיה נעשתה הכריתה העצומה אז ימורק העון ויכלה הזעם ולא יצליח עוד: (לז) ועל אלהי וגו'. לא יתן לב להתבונן לעבוד את אלהי אבותיו אשר עבדו מאז לכוכב צדק: ועל חמדת נשים. ר"ל לא יבין על מעלת ישראל הנקראת היפה בנשים (ש"ה ה): ועל כל אלוה לא יבין. לא יתבונן לכבד שום אלוה ואף את האלוה האמיתי לא יבין איך א"כ יבין על מעלת עמו ישראל: על כל. על כולם יתגאה: (לח) ולאלוה מעזים. את האלוה העומד בעיר מבצר החזקים היה מכבד בהיותו על כנו ר"ל כשהיה במקום מושבו היה מכבדו לפני העם למות לב עובדיה למען יכבדם

מצודת ציון

אסיפה וקבוץ כמו ויעש חיל (ש"א יד): (לד) ונלוו. ענין התחברות כמו הפעם ילוה (בראשית כט): (לה) לצרוף. ענינו הבנת הדבר להפריש הפסל מן האמת והוא מושאל מצרוף כסף להסיר הסיג: וללבן. ענינו העמדת הדבר על בוריו ואמיתתו בבהירות הלובן: עוד. הוא ענין רבוי כמו ויבך על צואריו עוד (שם מו): (לו) אל. ענין אומץ וחוזק כמו יש לאל ידי (שם לא): נפלאות. מכוסות ר"ל שלא נשמע מעולם: נחרצה. נכרתה כמו נחרצת שוממות

יקרה ובחמדות: לט ועשה למבצרי מעזים עם־
אלוה נכר אשר הכיר ירבה כבוד והמשילם
ברבים ואדמה יחלק במחיר: מ ובעת קץ יתנגח
עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון
ברכב ובפרשים ובאניות רבות ובא בארצות
ושטף ועבר: מא ובא בארץ הצבי ורבות
יכשלו ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית
בני עמון: מב וישלח ידו בארצות וארץ מצרים
לא תהיה לפליטה: מג ומשל במכמני הזהב
והכסף ובכל חמדות מצרים ולבים וכשים
במצעדיו: מד ושמעות יבהלהו ממזרח ומצפון
ויצא בחמא גדלה להשמיד ולהחרים רבים:
מה ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי־קדש
ובא עד־קצו ואין עוזר לו:
יב א ובעת ההיא יעמד מיכאל השר
הגדול העמד על־בני עמך והיתה עת צרה
אשר לא־נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת
ההיא ימלט עמך כל־הנמצא כתוב בספר: ב ורבים
מישני אדמת־עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה
לחרפות לדראון עולם: ג והמשכלים יזהרו

דברו אשר דבר עלינו ב׳ בפסוק. עד כלה זעם כי נחרצה. וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה: ברבים ב׳ וסי׳ לכן אחלק לו ברבים. והמשילם ברבים ואדמה יחלק: ובא י״ו ר״פ וסימ׳ נמסר בסיפרא סי׳ י״א ובשמואל ב׳ סי׳ י״ו וישעיה סי׳ מ״ז: וראשית ו׳ וסי׳ ראובן בכורי אתה. ראשית דגנך תירשך תנינא דפסוק. וראשית כל בכורי כל ב׳ בפסוק. שמנים ימשחו. ובא בארץ הצבי: ושמעות ג׳ חסרים בלישנא וסימ׳ בבא שמעת שאול ויהונתן. מי האמין לשמעתנו. ושמעות יבהלוהו ממזרח. השר ד׳ פתחין וסימניהון השר שואל והשופט בשלום. וכנניה השר המשא החמישי לחדש החמישי. השר שמחות היזרח. יעמד מיכאל השר: ורבים ו׳ וסימ׳ ורבים השיב מעון. ורבים מביאים מנחה לה׳ ד״ה. ורבים מהכהנים ב׳ בפסוק עזרא. ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. ורבים מעמי הארץ מתיהדים: לחיי ג׳ וסימ׳ בסדר נח:

תולדות אהרן כהן הלוי. ר״ה יג גטין נז: ויטע. סוטה י: מיכני. ר״ה יד סנהדרין לג עקרים מ״ד פנ״ה זוהר משפטים ואדרת נשא: והמשכילים. ב״ב ח זוהר בראשית:

עתידים בימי דניאל. ועתה יחל לדבר על העתידות שנשארו ודע כי ארם היא צפונית מערבית לארץ ישראל גם קוסטנטינא היא צפונית ובעת קץ שיגיע קץ מלך הצפון אשר אמר והצליח עד כלה זעם אז יבא קץ הגואל כאשר יפר׳ והנה לא הזכיר מתי יהיה זה רק הזכי׳ כי זה המלך והעם בנו אשר יצא ועשה מלחמה עם מלך מצרים וילכוד את מצרים וילך לארץ ואז יהרג ואחר ימים ידועים כמספר מיום מותו יבא הגואל לישראל: (מ) יתנגח עמו מלך הנגב. הוא מצרים ואין לחוש שהיה מצרים איזה דת שהיה: וישתער על מלך הצפון. על מלך מצרים כמו בסופה ובסערה ואם הוא כתוב בשי״ן כמו השירו ולא ידעתי ורבים ככה: (מא) ובא. זה מלך צפון שהוא מלך קוסטנטינא אל ארץ הצבי והטעם אלו ימלטו מידו הדרים במקום שהיו שם אדום ומואב וראשית בני עמון ויש בין ימי סנחרב וזאת הנבואה שנים רבות: (מב) וישלח ידו. מלך צפון: (מג) ומשל במכמני. תרגום ואשר לא צדה ודלא כמן ליה אולי הוא מגזרת דרכמונים וכושים הם סמוכים למצרים יהיו במצעדיו של מלך צפון שיסורו אל משמעתו: (מד) ושמועות יבהלוהו. למלך צפון: ממזרח ומצפון. הוא בבל ופרס והטעם הקרן הקטנה שהזכיר בנבואתו: ויצא. מלך צפון: (מה) עד קצו. ושם ימות וזהו והצליח עד כלה זעם: (א) ובעת. אז בא היום והגיע העת שאמר עד די כורסון רמיו ועתיק יומין יתיב ולא נוכל לפרש כי יעמוד מיכאל עמידה לבד הוא רק עמד להפיל כסאות של מלכי ישמעאל והעד הכתוב אחריו העומד על בני עמך וזאת הצרה תהיה על כל העולם ולא ימלטו רק בעבור היות מיכאל השר הגדול על ישראל על כן ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר והם הצדיקים וכתוב ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי השם: (ב) ורבים. אמר הגאון כי פירושו אלה שיקיצו יהיו לחיי עולם ואלה שלא יקיצו יהיו לחרפות ולדראון עולם כמו והיו דראון והמלה אחת והפירוש חרפה והגאון אמר כי רבים הם המעטים כמו ורבים מביאים מנחה ורבים מעמי הארץ מתיהדים ורבים יחלו פני נדיב והטעם לפי דעתי שהצדיקים שמתו בגלות יחיו בבוא הגואל כי עליהם כתוב כימי העץ ימי עמי ואז יתענגו בלויתן וזיז ובבהמות וימותו פעם שניה ויחיו בתחית המתים בהיותם בעולם הבא שאינם אוכלים ושותים רק נהנים מזיו השכינה ואמר כי כן פירוש ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין שבו נחתם הספר. ורבי ישועה אמר כי ישני עפר משל על ישראל שהם בגלות כמו מתים והנה הגואל יבוא לטוב לצדיקי ישראל ולרע לרשעיהם והמשכיל יבין הנכון משני הפירושים ודברי חכמים עוזרים הגאון ז״ל: (ג) והמשכילים. כזוהר הרקיע. שיקבל האור והמצדיקים לרבים מעלתם גדולה ע״כ אמר ככוכבים

העכו״ם להיותם כבושים לו: (לט) ועשה. בנינים: למבצרי מעוזים עם אלהי נכר. כלומר לכבוד אלהי נכר: אשר הכיר ירבה כבוד. את השרים אשר יראה בלב להכיר פניהם ולהחניף ירבה להם כבוד: ואדמה יחלק. להם: במחיר. בדמים קלים: (מ) ובעת קץ. כשתקרב גאולתנו: וישתער עליו מלך הצפון. על מלך הנגב: (א) ובעת ההיא יעמוד מיכאל. ישתוק כאלם שיראה הקב״ה דן בעצמו ואומר היאך אאבד אומה גדולה כזו בשביל ישראל: והיתה עת צרה. בפמליא של מעלה וקטיגוריא בתלמידי חכמים בזיזי וכזיזי דבזיזי כמו שאמרו רבותינו בהגדה בפ׳ אחרון של כתובות: ימלט עמך. תאבד מלכות ארם וימלטו ישראל: כל הנמצא כתוב בספר. הרי זה מקרא קצר כל הנמצא כתוב בספר זה ע״י החלומות הכתובים בו עד דקטילת חיותא ויקבלון מלכותא קדישי עליונין הכל יתקיים: (ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. יחיו המתים: (ג) והמשכילים. שעסקו

רבינו סעדיה גאון

ישראל: (מ) יתנגח. יתקוטט: וישתער. כמו שערת תימה: (מא) בארץ הצבי. בארץ ישראל או ן רצון צביונו: (מג) במכמני. במטמוני מקום סתר מטמון מתרב מתרגמינן כמנא אמנם בנייד יטמון בארץ שהא ואשר לא צדה מתרגמינן ודלא כמן: ולובים. שם אומה כדכתיב ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים ולובים עם אחד הוא: במצעדיו. במסעדיו בחילוף סמ״ך בצדי: (מה) אהלי אפדנו. לשון אפידת אפוד ענין מכסה ציור כ׳סוד בד מאוב שבבגדים כן אהלי אפדנו הסוכים שבאהליהם: ויטע. ויגטה כמו לנטוע שמים לנטות שמים ואשר כתב ויטע הוא מטע סיתדות בארץ או יבוא עד קצו של גליות: ואין עוזר לו. כי ישגב בר ארם ממרום ויעמוד מיכאל השר הגדול על עזרת ישראל: (א) והיתה עת צרה. הוא יום הריגת נחמיה בן חושיאל ככתוב וכביטו אלי את אשר דקרו: כל הנמצא כתיב בספר. אלו הצדיקים ככתוב ויכתב בספר זכרון לפניו: (ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. זו תחיית מתי ישראל שגורלם לחיי עולם: ואלה, שלא

מצודת ציון

(לעיל ט): (לח) כנו. מלשון כן ובסיס: (לט) במחיר. דמי ערך הדבר כמו ומחיר שדה (משלי כז): (מ) יתנגח. ענין הכאה ודחיפה: וישתער. כמו ויסתער בסמ״ך והוא מל׳ רוח סערה: (מא) וראשית. ענין מיטב וכן ראשית גבורתם (ירמיה מט): (מב) לפליטה. הצלה ושארית: (מג) במכמני. ענינו אוצרות מסתרים ודומה לו בל׳ ארמית כי ואשר לא צדה (שמות כא) ת״א ודלא כמן: ולובים וכושים. שמות עובדי כוכבים: במצעדיו. מל׳ צעד ופסיעות: (מד) בחמא. כמו בחמה בס״א: (מה) ויטע. מלינו ל׳ נטיעה באהלים כנ״ש כאהלים נטע ה׳ (במדבר כד): אפדנו. ענינו ארמון ובדרז״ל חזאי אפדנא דאבוי דנפל (ברכות נח) ור״ל אוהליו אשר היו יפים ומשובחים כארמונות: (ב) אדמת עפר. כפל המלה בשמות נרדפים וכן ובלפיר והשעיר (לעיל ח): לדראון. ענין בזיון וכן והיו דראון לכל בשר (ישעיה סו): (ג) יזהירו. ענין האור וזוהר

מצודת דוד

תחתיו: ולאלוה וגו׳. זהו מה שהם עתה בו: יכבד. את מכון מושבו: ובחמודות. בדברים חמודים ונאים: (לט) ועשה למבצרי מעוזים עם אלוה נכר. ר״ל לאנשי מבצרי מעוזים יעשה כבוד עם אלוהי העכו״ם ודומה לו וכ״ז להחניף ולרמות למען יכבשם תחתיו: אשר יכיר. את מי אשר יכיר שיועיל בו דבר החניפה היה מרבה לו כבוד: והמשילם ברבים. אנשים כאלה המשיל על עם רב להחניפם והיה מחלק אדמתו להם במחיר החזקת טובה וגניבת דעת וזה היה לו למחיר בעבור אדמתו: (מ) ובעת קץ. בעת בוא קץ וסוף ימי הגולה: יתנגח עמו וכו׳. מלך הנגב ילחם עם רומא כאלו ינגח בקרן: וישתער עליו. ומלך הצפון הוא רומא גם למולו ילחם בו כמו רוח סערה ר״ל בחוזק ובגבורה: ובאניות רבות. ובהם אנשי מלחמה: ובא. מלך הצפון יבוא בארצות מלך הנגב וישטוף אנשיהם ויעבור משם: (מא) בארץ הצבי. היא א״י החמודה: ורבות. ארצות רבות יכשלו ויאבדו מפניו: אדום. הם היושבים בהר שעיר: וראשית וגו׳. ר״ל מבחר עריהם: (מב) וישלח ידו. להכות ולאבד: בארצות. ר״ל בארצות רבות: לא תהיה לפלטה. ר״ל אף שארית מעט לא ישאיר בה והכל יאבד: (מג) במצעדיו. יהיו רמוסים במצעדי כפות רגליו: (מד) ושמועות. יהיה נשמע לו שבאה עליו מלחמה ממזרח והוא קרן הזעירה שהיא ממלכות ישמעאל האמור למעלה וגם יהיה נשמע לו שבאה עליו מלחמה מפאת צפון והשמועות ההם יבהלו אותו ויצא לקראתם בחמה גדולה להשמיד את הרבים ההם: (מה) ויטע. יעמיד אהלי ארמונו בין הימים להר א״י החמודה ומקודשת: ובא עד קצו. שם יבוא עד סופו כי תכלה מלכותו ואין מי יעזור לו לשוב ולהתחזק עוד: יב (א) יעמוד מיכאל. לבקש רחמים על ישראל: העומד. הרגיל לעמוד תמיד ללמד סניגוריא על ישראל: והיתה. אז תהיה עת צרה על ישראל אשר לא נהיתה לגוי עד העת ההיא כי הקרן הזעירה שהיא ממלכות ישמעאל יצר להם מאד במ״ש ולקדישי עליונין יבלא וכו׳ (לעיל ז): ובעת ההיא. כאשר יצר להם מאד ימלט עמך ורק כל הנמצא כתוב בספר ימלט ר״ל הצדיקים ויראי ה׳ שנאמר בהם ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה׳ וגו׳ (מלאכי ג): (ב) ורבים. על כי לא יעמדו בתחיה כ״א

כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ל׳. ל׳
ועד׃ ד ואתה דניאל סתם הדברים וחתם הספר ס׳. ל׳
עד־עת קץ ישטטו רבים ותרבה הדעת׃ ב׳ ה׳ מ״ג וז׳ חסר. ל׳
ה וראיתי אני דניאל והנה שנים אחרים עמדים
אחד הנה לשפת היאר ואחד הנה לשפת היאר׃ סימן
ו ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל ל״ב
למימי היאר עד־מתי קץ הפלאות׃ ז ואשמע ג׳. ל׳
את־האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי ג׳
היאר וירם ימינו ושמאלו אל־השמים וישבע ס׳. ס׳
בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות ז׳ רפין
נפץ יד־עם־קדש תכלינה כל־אלה׃ ח ואני ל׳. ל׳. ב׳
שמעתי ולא אבין ואמרה אדני מה אחרית ד׳
אלה׃ ט ויאמר לך דניאל כי־סתמים וחתמים ל׳
הדברים עד־עת קץ׃ י יתבררו ויתלבנו ויצרפו ל׳. ל׳
רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל־רשעים ב׳
והמשכלים יבינו׃ יא ומעת הוסר התמיד ולתת ב׳ ר״פ. מד מלעיל

וראיתי י״ב וסימ׳ וראיתי את הדם ופסחתי עליכם. וראיתי מה והגדתי לך. וראיתי לבית גבא. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה. וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות. וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם. וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. וראיתי את כל מעשה האלהים. כי איככה אוכל וראיתי ב׳ בפסוק. וראיתי אני דניאל לבדי את המראה. והנה שנים אחרים: ולא אבין ד׳ וסימן ואני שמעתי ולא אבין. הן יעבר עלי ולא אראה. הן קדם אהלך ואינגו. מי זה מעלים עצה. ומעת ב׳ וסי׳ אשר סר אמציהו מאחרי ה׳. ומעת הוסר התמיד: הוסר ב׳ וסי׳ כאשר הוסר חלב מעל זבח. ומעת הוסר התמיד:

תולדות אהרן ומצדיקי. נדרים לח: לבוש הבדים. סנהדרין לח: ימינו. נזיר ג׳: בחי העולם. תענית סג: הוסר התמיד. תענית כח:

שעסקו בתורה ובמצות יזהירו כזוהר הרקיע: (ז) וככלות נפץ יד עם קדש. כשתכלה כח ישראל כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דברים לב): (ח) ולא אבין. לא ידעתי מהו מועד מועדים וחצי: מה אחרית אלה. סוף החשבונות הללו: (ט) עד עת הקץ. עד אשר תקרב הגאולה: (י) יתבררו ויתלבנו. החשבונות האלה: ויצרפו. בהם רבים להבינם: והרשיעו רשעים. את החשבונות לחשבם שלא כמשפט וכשיכלו יאמרו אין עוד גאולה: ולא יבינו. אותם כל רשעים: והמשכילים יבינו. אותם כבא עת קץ: (יא) ומעת הוסר התמיד. כדי לתת שקוץ משומם תחתיו ימים אלף ומאתים ותשעים שנה הן מיום הוסר התמיד עד שישוב בימי משיחנו וחשבון זה מכוון עם חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום גלותם למצרים עד גאולה אחרונה. גלות מצרים מאתים ועשר. מיום צאתם עד בנין בית ראשון ארבע מאות ושמונים. ימי הבנין ארבע מאות ועשר. גלות בבל שבעים שנה. ימי בית שני ארבע מאות ועשרים. הרי אלף וחמש מאות ותשעים. והתמיד הוסר לפני החורבן שש שנים הרי מיום גלותם למצרים עד הוסר התמיד אלף וחמש מאות ושמנים וארבע. הוסף עליהם אלף מאתים ותשעים הרי אלפים וח׳ מאות ושבעים וד׳ כמנין ערב בקר בגימטריא

ככוכבים לעולם ועד כי מעלת הכוכבים גדולה ממעלת הגלגלים אף כי הרקיע שהוא למטה מן הגלגלים: (ד) ואתה. סתום הדברים. שיכולת לדעתם וחתום הספר שלא ירשט רק מי שראוי לראותו: עד עת קץ. פירשתיו: ישוטטו. כמו ושוטטו לבקש דבר ה׳: (ה) וראיתי. שנים מלאכים וטעם אחרים שלא היה אחד מהם שדבר עמו כל הכתוב למעלה: (ו) ויאמר. האחד מהם: לאיש. כמו איש לא נעדר ושאל אותו עד מתי קץ הפלאות וכל זה שישמע דניאל: (ז) ואשמע. הטעם שישבע בדבר עומד כמו אחת נשבעתי בקדשי הוא היכל הקדש והוא השמים כמו כי אשא אל שמים ידי כבר פירשתיו כי מלת עולם נצח חי העולמים הוא השם המחיה הכל והטעם המעמידם כמו החיים לאדם וככה ואתה מחיה את כולם: (ח) ואני שמעתי ולא אבין. והנה התברר כי דניאל לא הבין קץ ביאת הגואל: (ט) ויאמר. טעם לך כאומר לך לדרכך ואל תשאל יותר כי סתומים וחתומים הדברים וזה לאות כי בהגעת הקץ יבינו המשכילים רמיזות המלאך על כן אחריו יתבררו ויתלבנו משל מהגויות לנשמות שתתחכמנה ותקבלנה האמת: (יא) ומעת. פירשתיו. ואמר אחריו אשרי המחכה ויגיע והטעם שזה המספר כמו חצי שבוע והנה קרוב משלש שנים וחצי עמד הבית השני בלא עולה ואחר כן חרב והלכו ישראל בגולה וקרוב מהמספר הזה יעמד ישראל בצרה גדולה שלא נהיתה כמוה עם הקרן הקטנה והוא ממלכות ישמעאל כי רוב הגולה בארצם וזה הוא יתיהיבון בידיה עד עדן עדנין ופלג עדן ואין בלשון ארמית סימן לשנים כמו בלה״ק שנתים והעד יפול באחת מהשתים ולשון רבים דרכים והפחות שלשה על כן כתיב עדן שנה אחת כמו למועדה מימים ימימה והנה ועדנין שלש שנים וחצי שנה על כן יש צורך לנו וזהו למועד מועדים וחצי כי למועד משרת הוא כמו למועד חדש האביב והנה מועדים שלשה ובעבור היות חצי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספר הימים וזהו אשרי המחכה ויגיע והטעם כי יסבול הצרה הגדולה כי שם כתוב להשניא זמנין ודת וחבר דניאל אלה המספרים שאינן בזמן אחד בעבור כי קרוב ממספר הימים שעמדה ירושלים בצרה לפני הגלות כמספרם יהיו הימים שיעמדו ישראל בצרה גדולה לפני בא הגואל והנה התברר כפי הפירוש הזה כי כאשר יצא מלך צפון ויקח מצרים אחר שלש וחצי יבא הגואל לישראל רק לא ידענו עד עתה מתי

רבינו סעדיה גאון

יקיצו הם עתני ה׳ אשר ירדו לדיוטה התחתונה של גיהנם והיו דראון לכל בשר דראון די ראון כדמתרגמינן מיסת חזונא: (ג) והמשכילים. בתורה יזהירו. כאשר הרקיע ומצדיקי הרבים אלו מלמדי תינוקות ומוכיחי ישראל ככוכבים: (ד) ואתה דניאל סתום הדברים. וכותבם בחידות סתומות: חתום. דברים חתומים עד עת קץ שישוטטו רבים תלמידי חכמים: ותרבה הדעת. לאחר כתתום ולא ישיגו: (ו) לבוש הבדים. בגדים לבנים כבגדי כהונה בגדי הבד: קץ הפלאות. קץ הגאולה: (ז) וירם ימינו. בשבועה ככתוב הרימותי ידי אל ה׳: כי למועד מועדים. כי ככלות מועד מועדים וחצי עדיין אין ישועה עד כלות נפץ יד עם קדש כלומר ואע״פ שיעברו כל החשבונות אין מבין עת הישועה זולתי אלהינו מרוב עונותינו בזה הסימן ככלות גלות נפץ יד עם קדש בהדלדל הדורות אז תכלנה כל אלה הצרות ואין אתנו יודע עד מה מאהר אשר אמר המלאך לדניאל לך דניאל כי סתומים וחתומים הדברים אנו אין בנו כח לעמוד על סוד החשבונות של ימים ובנים אמנם בזה נתבונן כי קרבנות השנה אלף מאתים ותשעים הם עם תמידים ומוספים וכל קרבנות עדה ולבור יחיד ונביא ומלך ואשר כתב אלף שלש מאות ושלשים וחמש אין לידע עד יערה עלינו רוח ממרום להבחין ביאת

מצודת דוד

כ״א מהישנים לזה אמר ורבים ולא כולם: מישני וכו׳ יקיצו. הרבה מן המתים יעמדו בתחיה ובדרך שאלה אמר לשון שינה וקצה: אלה. מהם יקיצו לחיי עולם ר״ל לחיות חיים נצחיים עד עולם והם הצדיקים שבהם: ואלה. ומהם יקיצו לסבול חרפה ובזיון מתמיד עד עולם והם הרשעים שבהם: (ג) והמשכילים. החכמים שבהם יאהירו וכו׳: ומצדיקי הרבים. המלמדים דרך ה׳ לרבים הם יזהירו ככוכבים: לעולם ועד. חוזר גם על המשכילים: (ד) סתום הדברים. אף המעט שידעת מדברי הנבואה היא כתבם בדברים סתומים וברמזים: וחתום. כתבם בספר בדברים חתומים וכפל הדבר במ״ש לרזו ולהזהירו ביותר: עד עת קץ ישוטטו וכו׳. עד בא עת קץ הגאולה הנה רבים ישוטטו בתנועת המחשבה להשכיל אמיתת הקץ ותרבה הדעת לחקור ביותר וכאומר הנה יחקורו עד עת הקץ ולא ידעו מאומה אבל בבוא העת אז יופקחו עיני כל להבין רמזי זמן הגאולה: (ה) שנים אחרים. שני מלאכים אחרים מלבד המלאך הדובר בי: אחד הנה. מהעבר מזה: היאור. הוא נהר חדקל: (ו) ויאמר. אחד מהם אמר: לאיש לבוש הבדים. הוא המלאך הדובר בו כי כן ראהו לבוש כמ״ש למעלה: אשר ממעל. אשר עמד ממעל וכו׳: עד מתי. ר״ל עד מתי יתאחר קץ המכוסה: (ז) ואשמע. שמעתי את האיש וכו׳ שהיה מדבר: וירם ימינו וגו׳. כדרך הנשבעים וכמ״ש הרימותי ידי אל ה׳ (בראשית יד): בחי העולם. בה׳ שהוא מחיה העולם ומעמידו: למועד מועדים וחצי. לזמן שני זמנים וחצי זמן: וככלות. וכאשר יכלה נפוצות כח עם קודש ר״ל כאשר ימורק העון ותכלה מהם נפוצת הכח שהיה להם בקוטי הגולה ויקבלו ישראל את המלוכה בארץ ישראל: (ח) ואני שמעתי. עם כי אני שמעתי דברי המלאך הנה לא אבין כמה הוא המועד: ואמרה. אל המלאך הדובר בי: מה אחרית אלה. מהו הקץ והסוף הנרמז במועדים האלה: לך דניאל. ר״ל לך מאצלך ולא תשאל עוד כי דברי הגאולה יהיו סתומים וחתומים ברמז לבל ידעוה עד עת קץ אבל בבוא הקץ יתחכמו הכל להבין הרמז: (י) יתבררו. הדברים יתבררו ויתלבנו על ידי חוקרים ומחשבים ר״ל יתחפשו לברר הדברים וללבן לדעת האמת: ויצרפו רבים. ר״ל רבים יחשבו אשר יצא חשבונם לרוף ומזוקק מבלי סגיאה: והרשיעו רשעים. ובעבור זה ירשיעו הרשעים לומר הואיל ובא המשיח בזמן אשר יצא לפי חשבונם שוב לא יבוא: ולא יבינו. לחלות הדבר בטעות החשבון: והמשכילים. אבל המשכילים יבינו לתלות הדבר בטעות החשבון ולא יתייאשו מן הגאולה: (יא) ומעת. גם אלה דברי המלאך שאמר לו מן העת אשר נתבטל התמיד בחורבן הבית השני ונגזר לתת במקום המקדש את המשוקץ ומשתק כאבן: ימים. ר״ל מן העת ההיא מנה ימים אלף וכו׳ ולא ידענו אם ימים ממש או שנים

מצודת ציון

וזריחה: (ד) ישוטטו. ענין התנועה אנה ואנה כמו שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיה ה) ובושאל על תנועת המחשבה: (ה) היאור. בתורה ת״א נהרא: (ז) הפלאות. המכוסה כמו כי יפלא ממך (דברים יז): (ז) נפץ. ענין הרצון עם הפיזור כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז): יד. ענין כח כמו שאזלת ביד: (י) יתבררו. מל׳ ברור: ויתלבנו. מל׳ לבון ועניננו העמדת הדבר על

שקוץ שמם ימים אלף מאתים ותשעים :
יב אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות ל׳. ל׳
ל׳ דסמי׳.ג׳ דגשים. ל׳ שלשים וחמשה : יג ואתה לך לקץ ותנוח
ל׳. וכל יד ימין דכוו׳ ותעמד לגרלך לקץ הימין : חזק

סכום פסוקי ספר דניאל שלש מאות וחמשים ושבעה וסי׳ שנ״ז וחציו ביה בליליא קטיל בלשאצר הרגישו :
שקוץ ב׳ מ״ל וסי׳ השקוץ משומם . ולתת שקוץ שומם : לקץ ב׳ דגשים וסימניהון ויפח לקץ ולא : ואתה לך לקץ ותנוח :

תולדות אהרן לך לקץ. סנהדרין כה עקרים מ״ד פל״ס זוהר נח :

אבן עזרא

מתי יצא זה המלך הנזכר אל ארץ מצרים : (יג) ואתה . לקץ הימין . הגאון אחת מ״ם וכמוהו ואתה קח לך חטין ועליה יכרעון אחרין ולא יאמין בחיין גם מלת בנימין . אמר יפת בן עלי כי זה הפסוק דברי דניאל לכל משכיל שילך לו ולא יחפש על קץ הימים עד שימלאנו מי שגזר השם לבא הגואל בימיו וזה טעם ותעמוד לגורלך אם נגזר להיותך חי . וזה הפירוש רחוק וכמה היה נכבד מאד פירוש הגאון אילו היה מספר לנו מה טעם לעמוד בגורל עם קץ הימים כי הכל הם דברי המלאך ולא דברי דניאל :

נשלם ספר דניאל במרחשון שנת ארבעת אלפים ותתקי״ו
בעיר רודוס והודות לשם לבדו שעזר ברוב חסדו את
אברהם עבדו הוא המחבר הוא הסופר :

רשי

בגמטריא . אלפים וג׳ מאות : (יב) אשרי המחכה וגו׳ . ארבעים וחמשה שנים נוספים על חשבון העליון שעתיד משיחנו להתכסות אחר שנגלה וישוב ויתגלה וכן מצינו במדרש רות וכן יסד רבי אליעזר הקליר (בסילוק יוצר פרשת החדש) ויתכסה מהם שבועים ששה : (יג) לך לקץ . תפטר לבית עולמך : לגורלך . לקבל חלקך עם הצדיקים : לקץ הימין . כמו באחרית הימים ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מנוי במסורת הגדולה בשיטת תיבות המיוחדין בנון זקופה בסוף תיבה המשמשת במקום מ״ם ולית דכותהון כגון ועליה יכרעון אחרין (איוב לא) יקום ולא יאמין בחיין (שם כד) קח לך חטין (יחזקאל ד) יחרדון איין (שם כו) למחות מלכין (משלי לא) לקץ הימין (כאן) : (ועיין רש״י פסחים נו ד״ה לקץ הימין . ועיין רש״י סנהדרין לב ד״ה לך לקץ וכו׳ וקלת נ״ע) :

רבינו סעדיה גאון

גואל לגאלנו אמן : (יג) ואתה לך לקץ : לבית עולמך בעת ימלאו ימיך ותנוח עם הצדיקים לגורלך המזומן והצפון לך בגן עדן כי זמן הגאולה אינו גלוי לכל בשר ולכל מלאך אלא לקץ סימן לקץ אשר אושיע ימיני אשר כתאריתי אחור מפני אויב אז אושיע ירושלים כדכתיב אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני ואומר הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו :

מצודת ציון

על בוריו : (יב) המחכה . ענין תקוה כמו יעשה למחכה לו (ישעיה סד) : (יג) הימין . כמו הימים במ״ם :

מצודת דוד

שנים ומה יהיה אז : (יב) אשרי המחכה . אשרי למי שמחכה לה ויגיע אליה ומזור ומפרש התקוה בהגעה יהיה לימים אלף וכו׳ וגם זה לא ידענו כמוהו ואם דניאל אמר שמעתי ולא אבין והמלאך השיבו סתומים וחתומים הדברים ואיך א״כ נדעם אנחנו : (יג) לך לקץ . ר״ל בעת ימלאו ימיך תלך לבית עולמך אשר הוא קץ לכל בשר ושם תנוח עם הצדיקים ותעמוד בתחיה לקחת גורלך הניתן לחלקך אחר התחיה ואמר בל׳ בנ״א המולקים ע״פ גורל : לקץ הימין . ר״ל העמידה בתחיה ולקיחת הגורל תהיה בסוף הימים :

ספר מנחת שי דניאל

א (א) בשנת. בגלגל הנו״ן : (ב) ומקצת כלי בית האלהים . כתב רבי יונה בס׳ הרקמה ו מ ק צ ת כלי בית האלהים ו מ ק צ ת ימים עשרה ו ל מ ק צ ת הימים אשר אמר המלך . בקמצות הצד״י בפלשתים והם סמוכים ע״כ ובמסורת ומקצת ב : (ג) ומזרע המלוכה. במקצת דפוסים ישנים כתב מ ז ר ע בלא וא״ו וכן מצאתי בס״א כ״י קדמון ספרדי אבן ברוב הספרים בוא״ו : (ד) מאום . כמו מום ונכתב באל״ף וא״ו ועיין מ״ש במלכים ב׳ ה׳ : מ פ ת־ב ג . ברוב ספרים כ״י מדוייקים כל פת בג שבענין ב׳ מלין ומקיף ביניהון וכן משמע מהשרשים שרש ב ג וכן בס״א בס״ם נמסר ע״ז דין וכל לישנא תרתין מלין כתיב וקרי : (י) כגילכם . מלא יו״ד כתיב : (יג) מראינו . ברוב הספרים מלא יו״ד :

ב (ב) ותתפעם רוחו . קדמאה דסיפרא. ותתפעם תניינא ותפעם : מלכא ל ע ל מ י ן . במקצת ספרים לעלמין במאריך בעי״ן : לעבדיך . יתיר י׳ וקרינן לעבדך : ופשרא נחוא . קדמאה ופשרא נחוא תניינא ופשרא נהחוה : (ה) ואמר לכשדיא . לכשדאי קרי : מלתה . לית כתוב ה״א : תהודעונני . מתחלפת תהודעונני : תתעבדון . הבי״ת רפה : (ו) תהחון . בגעיא התי״ו והחולם הוא״ו : (ז) לעבדוהי ופשריה . ב׳ כתוב ה״א ואידך כען דניאל יתקרי ופשריה : (ח) ידע אנה . מתחלפות אנה בה׳ : זבנין . ברוב המדוייקים הזי״ן במאריך : (ט) דתכון . בס״ם הדל״ת קמוצה. הזמנתון . הזדמנתון קרי והוא חד מן ב׳ מלין חסרין דל״ת וקריין ואידך והא חסמר במדבר תדמר קרי (מלכים א׳ י יח) (א״ה עיין מ״ש בד״ה ב׳ ח׳) : למאמר . ב׳ חד כתיב אל״ף וחד חסר אל״ף ו כ נ מ א פ ת ג מ א (עזרא ו) : קדמי . בס״ם הקו״ף קמוצה ובמאריך ובס״א כ״י מצאתי קדמי בחטף קמץ : (י) ענו כשדיא . כשדאי ק׳ : להחויה . הס״א רפה : (יא) די מלכה. לית כתיב ה״א ועיין מסורת הברית בגדול סי׳ תתתשס״ג : יקירה . לית כתיב ה״א ואחד כתיב אל״ף רבא ויקירא (עזרא ה׳) : ואחרן לא איתי . בס״א כ״י מטוליטולא כתוב בגליון נ״א ואחרן כתיב ואהרן קרי , ע״כ . ונראה שסמך על מדרש רבי תנחומא ואחרן לא איתי כהן שלובש אורים ותומים אינו כאן שיגיד לך אבל המדרש הוא על דרך אל תקרי אחרן אלא אהרן כמ״ש השכם אלעיך וכן כתב הבחיי בפרשת מקץ וזהו רמז הכתוב שאמר ואחרן כאילו אמר ואהרן שאותיות אהה״ע מתחלפות ועיין עוד מסורת הברית הגדול שם : קדם . הקו״ף בחט״ף קמץ : (יב) כל קבל . הקו״ף בחט״ף קמץ : ואמר להובדה . ברוב הספרים הוא״ו בפתח ויש מהם בשוא : (יג) ודתא נפקת . הנו״ן בסגול לא בפתח כמו שנמצא במקצת דפוסים : (יד) לקטלא. בס״ם באל״ף בס״ף תיבה וכפר אחר בס״א : (יח) על רזא . י״ס רזה בס״א ובמקרא גדולה נמסר עליו כל סיפרא כתיב אל״ף : דנא . י״ס דנה בס״א : (יט) רזי גלי . הדין קדמאה דסיפרא בחטף פתח גדול ותניינא בהאי פרשתא רזא דנה ג ל י בהטף סגול : (כ) מן עלמא ועד עלמא . בכמה ספרים מדוייקים העיינין במאריך : וגבורתא . בס״ם וגבורתא התי״ו רפויה : (כא) לידעי בינה . במדוייקים היו״ד בקמץ ובקלתם גם במאריך : (כב) הוא גלא . ברוב הספרים באל״ף לא ביו״ד : ונהירא . ונהורא קרי ובמדרש איכה רבתי עלוי דפרשה ליון רבי ביבא סנגוריה אמר נהירא שמו של מבית שנאמר ונהורא עמיה שרא נהירא כתיב כך נ״ל להגיה לשון המדרש ואין צורך למה שנדחק בעל מתנות כהונה לפרש כפי גירסת הספר נהרא כתוב בלא וא״ו וקרי ביה נהירא : (כג) חכמתא וגבורתא . בס״ם וגבורתא התי״ו רפויה : הודעתנא . מלכא הודעתנא. בספרים ישנים מהדפוס וכ״י התי״ו בסגול : (כד) כל קבל . הקו״ף בחטף קמץ ומתחלפת בשוא לבד : דנא . י״ס דנה בס״א וכן בכולם מתחלפת : (כו) האיתיך . האיתך קרי : (כח) גלא רזין . ברוב המדוייקים גלא באל״ף ולא בס״א : (כט) אנתה . אנת קרי : רעיונך . רעיונך קרי : מה די להוא . ברוב הספרים הס״א בחטף סגול וכן כולם : (ל) לא בחכמה . בס״ם בחכמה באל״ף : (לא) אנתה . יתיר ה״א כדלעיל : (לב) הוא צלמא . הצד״י בפתח לא בחירק : (ג) רגלוהי מנהון . מנהן קרי : ומנהון . ומנהן קרי : (לד) והדקת המון . הדל״ת בסגול לא בצירי : (לז) אנתה . יתיר ה״א : מלך מלכיא . כל מלכיא האמורים בדניאל הול חוץ מזה שהוא קדש פירש רש״י חוץ מזה מלך מלכיא דהאלו לנבוכדנצר לא הוה קרי ליה דניאל מלך מלכיא אלא ה״ק אנת מלכא נבוכדנצר מלך מלכיא דהוא אלהא דשמיא מלכות חסנא יהב לך פרק שבועת העדות ומסכת סופרים וכן פירש רש״י ורבינו סעדיה גאון בפירוש הכתוב וא״א לומר שהכוונה כל מקום שכתוב מלכיא שבכל ספר דניאל לא נמצאו אלא תרי מלכיא אנתה מלכא מלך מלכיא ועוד אחר וביומיהון די מלכיא שבפרשה זו ולא יצדק לומר כל על שנים בלבד . ועוד שמלכיא שבאנתה מלכא אינו קדוש אלא ודאי על מלך האמור במלך מלכיא אמרו שהוא קודש וכן פירש רש״י כל מלכיא האמורים בדניאל כל מקום שנאמר שם מלך . ואע״פ קשה דהא אשכחן מלך שהוא קדוש לבד מזה והוא שכתוב בסוף סימן ד׳ כען אנה נבוכדנצר משבח וכו׳ למלך שמיא . ולכן אני אומר דמאי דקאמר כל מלכיא האמור בדניאל אין הכוונה על ספר דניאל אלא הכוונה על דברי דניאל בכל מלך שהזכיר דניאל הוא חול חוץ מזה שהוא קדש ע״כ לשון כסף מזוקק סוף פרק ו׳ מהלכות יסודי התורה ועיין פ״ש ברית בין הבתרים : (לח) דארין . דיירין קרי : בני אנשא . בגעיא הבי״ת : בכלהון . בס״ם הכ״ף בקמץ והלמ״ד עם דגש : אנתה . יתיר ה״א : (לט) ובתרך . במקצת מדוייקים הבי״ת במאריך : ארעא . ארע קרי ולקמן סימן ג׳ נמנה במסורת עם מלין דיתרין אל״ף בסוף תיבותא ולא קריין : תליתיא . תליתאה ק׳ : (מ) רביעיה . רביעאה קרי והכתיב בה״א לבסוף כרוב המדוייקים : חסנה . ברוב המדוייקים באל״ף בסוף תיבה והס״א בחט״ף סגול : קבל . בחטף קמץ הקו״ף ומתחלפת בשוא לבד : (מב) מנהון פרזל ומנהון . מנהון קרי . ומנהן קרי ; תהוי תקיפא . בספרים מדוייקים כ״י בה״א לא באל״ף והמסורות שלהם תקיפא . ג׳ כ׳ כתיב ה״א וחד כתיב אל״ף וסימן ומלכו רביעאה תהוא תקיפא . מן קצת מלכותא תהוי תקיפה . דחילא ואימתני ותקיפא . כתיב אל״ף : (מג) די . ודי קרי : (מד) ומלכותה לעם אחרן . בספרים כ״י אין מפיק בה״א שהוא במקום אל״ף וכן במסורת לית כתיב ה״א : (מה) כל קבל . הקו״ף בחטף קמץ בכ״י : והדקת. ברוב המדוייקים הדל״ת בסגול לא בצירי : (מח) והשלטה. במדוייקים הה״א בפתח לא בקמץ כמו שנמצא בקצת ספרים :

ג (ב) אדרגזריא גדבריא . גדבריא הגימ״ל דגושה והוא מן היוצאים מהכלל וכן נמנה במסורת סי׳ ס׳ מזה הספר : דתבריא . הדל״ת דגושה כפי הכלל שהם שתי אותיות בג״ד כפ״ת וממוצא אחת והראשונה בשוא והמסורת מנאו עם הדגושין אחר יהו״א בלא מבטל וי״ל כי הוא דגוש מהסבה שזכרתי : (ג) באדין מתכנשין . הנו״ן דגושה : גדבריא דתבריא . שניהם כדגש כמ״ש למעלה : וקאמין . וקיימין קרי : לקבל . הקו״ף בחטף קמץ : (ה) קיתרס . קתרס קרי וטעות נפל במקרא גדולה כי אינו אלא יתיר יו״ד : סבכא פסנתרין . הפ״א דגושה והיא יוצא מן הכלל כמ״ש רבי משה קמחי : כומפניא . במקצת מדוייקים בס״א וכן הוא במסורת שאכתוב לקמן : (ו) בה שעתא . בספרים מדוייקים העי״ן בחטף פתח והתי״ו רפויה וכן הוא דלקמן : יקדתא . במדוייקים כ״י אין יו״ד אחר הקו״ף כמ״ש לקמן ; כל קבל . בחטף קמץ הקו״ף : קיתרס . קתרס קרי : פסנטרין . נמסר עליו לית כתיב פ״ת : (ז) בה זמנא . הס״א בחטף פתח : (ח) כל קבל . בחטף קמץ הקו״ף : (י) אנתה . יתיר ה״א : שמת טעם . השי״ן פתוחה במדוייקים ובמקצתם שמת בשני פתחין : קיתרס . יתיר י״ד : שבכא . בדגש הב״ית : פסנתרין . בדגש הפ״א כמ״ש לעיל : וסיפניה . וסופני׳ קרי כן הוא בספרים מדוייקים וגם הכתיב הוא בס״א והמסורת אומרת כך קדמאה סומפניא . תניינא וסופני׳ . תליתאה וסומפניה : (יא) יקדתא . כלם חסרים יו״ד וכתיבין אל״ף כך מצאתי כתוב בס״א כ״י : (יב) יהודאין . בספרים כ״י שלפני החירק תחת האל״ף אבל במכלול דף רל״א כתב י ה ו ד א י ן מפיק יו״ד דניאל ועזרא ה ש ד א י ן מפיק אלף דניאל ועזרא וכ״כ הלוית חן ש״ת פי״ו : (יג) ועבד נגו העי״ן בחטף פתח : שמו עליך . עלך קרי . לאלהך קרי : (יד) ותמה. י״ם ותמה בס״א : קדם מלכא. בקמץ חטף הקו״ף : (יד) הצדא . בדגש הדל״ת : (טו) קיתרס. יתיר יו״ד : וסומפניה . כן כתוב כמ״ש למעלה : יקדתא. בלא יו״ד אחר קו״ף כמ״ש לעיל : (טז) למלכא נבוכדנצר. מלת למלכא באתנחתא ומלת נבוכדנצר בז״ק או ברביע שהוא תחלת דבור וזהו שדרשו רבותינו בויקרא רבא סוף פרשה ל״ג אם מלכא למה נבוכדנצר ואם נבוכדנצר למה מלכא אלא כך אמרו לו וכו׳ וכ״ה רבינו בחיי בכד הקמח אות תי״ו תורה : על דנה . יש ספרים דנא באל״ף ; (יז) פלחין . הפ״א רפה : יקדתא . חסר יו״ד : ישיזב . בדפוסים ישנים ובספרים כ״י מלא יו״ד אחר בי״ן והזי״ן בחירק לא בצירי : (יח) לאלהיך . יתיר יו״ד : איתנא. ברוב המדוייקים התי״ו בקמץ לא בפתח ובקצת ספרים כתוב א י ת י נ א ונכתב עליו יתיר יו״ד : פלחין . הפ״א רפויה : (יט) אשתנו . אשתני קרי : (כא) פטישיהון . יתיר יו״ד בתר טי״ת ובטי״ת דגושה ולפי דעתי זהו המחלוקת שבין מערבאי למדנחאי אי יתיר יו״ד או חסר : ו ר מ י ו . היו״ד נחה והוא״ו נעה כמו ה מ ס ו א ת לב העם (יהושע יד) וכן א ש ת י ו ה מ ר א ה ס י ת י ו מ א ל י ד ה כ א (דניאל ה) . וכתב רבי אליה המדקדק דברוב הספרים כל אלו הוא״ו הם שרוקין בטעות ורצוין נחות בלי נקוד : יקדתא . בלא יו״ד אחר הקו״ף : (כב) כל קבל . בחטף קמץ הקו״ף : יהירא . בספרים מדוייקים מהספרד מלעיל ונמסר יתירה ג׳ מלעיל וסימן דחילא יתירה. דחילא ואימתני . ותקיפה יתירה (סימן ז) כל קבל דנה מן די מלת מלכא : (כג) תלתיהון . בספרים קדמונים גם הוי״ו שניה דגושה ובמסורה חשיב ליה עם ד׳ תוי״ן דגשין אחר שופר הולך כמו על ה כ ת י ם וכן מצאתי בספר דקדוק ישן שהאריך לדבר בזה וכלל דבריו דתי״ו שניה נדגשה בחוזק כאילו יהיה פתח לפניה : (כה) נגוא נורא. בקצת ספרים כגו וכן במסורת : רביעיה. רביעאה קרי : (כו) עליא. עלאה קרי : פקו ואתו. מלת פקו חסר וא״ו והפ״א בג׳ נקודות והכי גרסינן במדרש חזית פסוק אמרתי אעלה בתמר שוקו ואיתו אי כתיב כאן אלא פקו ואתו מכאן שנפרץ הכבשן ופירש בעל מתנות כהונה דדייק מדכתיב פקי חסר וא״ו משמע שלא יצאו שלשתן בפתח אחד אלא כל אחד ואחד יצא בפרצה בפני עצמו : (כח) שניו . היו״ד נחה והוא״ו נעה כמ״ש למעלה אבל ו ר מ י ו : גשמיהון . יתיר יו״ד ובתילופים שינו משמע שבן הוא למדינחאי אבל למערבאי חסר : (כט) שלה . שלו קרי : ועבד נגוא הדמין . לית כתיב אל״ף ובמסורת חשיב ליה עם מלין דיתירין אל״ף בסוף תיבותא : כל קבל . בחטף קמץ : (לא) די דארין . דיירין קרי

קרי : ישגא. בסי"ן לא בסמ"ך כמ"ש בקלת דפוסים : (לב) עליא. עלאה קרי :

ד (א) אנה. כן כתיב בה"א בקדמונים : ורענן . י"ם ורענן בחטף פתח : (ד) עללין. עלין קרי ובוא חד מן ד' דנסבין יתיר למ"ד בקריאה וסי' במסורת : כשדיא . כשדאי קרי : ופשרה. בלא יו"ד : (ה) על קדמי . י"ם הקו"ף בחטף קמץ : קדמוהי . י"ם הקו"ף בחטף קמ"ץ : (ו) ופשרה. בלא יו"ד : (ז) בגוא ארעא . ספרים אחרים ב ג ו וכ"ע במסורה : (ח) ותקף . חסר יו"ד במדוייקים ובמסורה ב' חסר וסימן רבה אילנא ותקף. אילנא די חזית רבה ותקף דלקמן : ומזונה . בלא יו"ד אחר הו"ו : (ט) עפיה. השי"ן בקמץ חטף וכן כולם שבענין כמ"ש בתהלים סימן קי"ד : לכלא ביה. זהו א' מן י"א מקומות שמאריכה מערכת לאתנח ולכן בכ"י רפוים וכן תכרו שכ' ועיין מ"ש בד"ה ב' על ו י ש כ ו כם : ידרון. ידורון קרי : יתזון. השי"ן בחירק לא בצירי : (י) נחת. בחירק הה"א לא בצירי : (יא) אתנעזי ואפרו מן ענפוהי . סי' ענפוהי רפין ענפוהי דגשין : (יב) כדתאה. ב' וכתיב בן תתרין אלפין בעניגא : (יג) לבבה מן אנשא. אנשא ק' והאל"ף בחטף פתח ברוב הספרים : ישנון. השי"ן בחולם ברוב הספרים לא בשורק : חיוא. מתחלפים חיוה בה"א : יחלפון. בה"א בחירק ובוא יו"ד : (יד) ומאמר. במקלת דפוסים ובמאמר בה"א וטעות הוא : עד דברת. עד דברת ובסוף הוא : עליא. עלאה קרי : אנושא. אנשא קרי והאל"ף בחטף פתח : עליה. עלה קרי : (טו) חלמא. האל"ף : ואנתה. יתיר ה"א : פשרה. ב' כתיב אלף ואידך ובשרא לא יבהלך דלקמן : קבלא. בחטף קמץ : ואנתה. יתיר ה"א : (טז) אשתומם. בקלת ספרים הש"ם בפתח : כשעה. בכ"ף : חדה. במדוייקים בה"א : ורעיונוהי. במקלת מדוייקים מלא וא"ו אחר יו"ד : ופשרה. כאל"ף כמ"ש לעיל : מראי. יתיר אל"ף ובפי' שבועת העדות וכמ' סופרים אוכלת מ"ד דמלת מראי קדש ובלפי קב"ה אמר וכי רצון אלהים זה יתקיים על שנאך וכן פי' רש"י ורבינו סעדיה בפי' ספ' וכבי אי' בשמות רבה פ' ל' דהדורש מקרא זה כפשוטו עושה לדניאל מעיה דברים כלפי מעלה שאמר לנבוכדנצר מראי חלמא ל ש נ א ך אין שונאו בעולם יותר מן הקב"ה שהחריב את ביתו והגלה את בניו ועוד גם ישראל היו שונאיו והיה מקלל אותן אלא נתן דניאל לבו כנגד הקב"ה ואמר מראי שבשמיא הבא את החלום לשונאך זה ע"כ. על כן טוב ליזהר שלא למותקו: לשנאיך . לשנאך קרי . לעריך לערך קרי : (יח) לכלא ביה. למ"ד שנים דגושה ובית כ י ה רפויה כמו שכתבתי למעלה בזה הסימן : (יט) אנתה. יתיר ה"א : די רבית. רבת קרי : (כ) ודי חזה. במדוייקים כ"י בה"א : בדתאה. בתרין אלפין כמ"ש לעיל : (כא) עליא. עלאה קרי : מראי. מרי ק': (כב) עליך. עלך קרי: עלית. עלאה ק': (כג) קימה. בה"א: שלטן. לית חסר דחסר: (כד) עליך. עלך קרי: ותטיך. ותטאך קרי: ועויתיך. וא"ו תמינא קמוצה ולכן אין היו"ד דגושה: תהוה. יש ספרים הה"א בשוא לבד: ארכא. הכ"ף רפויה:(כז)בניתה. בס"ס הבי"ת בסגול: (כח) מלכותא עדת. בספרים מדוייקים כ"י ודפוסים ישנים באל"ף וטעות נפל בדפוסים אחרונים שכתובים בה"א: (כט) ומן אנשא. במדוייקים האלף בשוא וסגול : עליך. עלך קרי : עד די תנדע . כן כתיב עי"ן בסופו . הולך תנדע במקף ורביע: עליא. עלאה קרי: (ל) בה שעתא. הבי"ת בפתח ועי"ן שעתא בחטף פתח ולפיכך התי"ו רפויה: שעריה. העי"ן בשוא לבדו: כנשרין. כל נסרא דדניאל פ ת ח וכל נסרא דסאר קריא קמץ: (לא) ולעלית. ולעלאה קרי והעי"ן בחירק: (לב) וכל דארי. דיורי ק': ודארי. ודיורי ק': (לג) מנדעי. בכל ספרים ישנים כמ"ש בפת"ח לא בחירק: יתירה. בספרים קדמונים באל"ף לא בה"א: (לד) כען אנה. בכל ספרים ישנים בה"א לא באל"ף: מעבדוהי. ברוב המדוייקים העי"ן בחטף פתח: בגוה. כן כתיב: להשפלה. סימן מן רישא דדניאל ועד יכל להשפלה ב ל ט ש א צ ר ומן יכל להשפלה עד סיפא דספרא ב ל ש א צ ר בר מן ב' וסימנהון די מלכא שם שמה (בסי' ה') אשר נקרא שמו (בסי' י') ע"כ. סימנא אחרינא מן ריש ספרא עד כה ב ל י ל א ק ט י ל ב ל ש א צ ר . בלטשאצר בלשאצר כתיב שי"ן קדים לאלף . ומן כ ה ב ל י ל י א עד סוף סיפרא בלטשאצר בלאשצר כ' אל"ף קדים לשי"ן ע"כ והני תרי סימני לא קיימין אהדדי ואיתא להאי ואי' להאי:

ה (א) עבד לחם רב. מתחלפים לאו בצרי: (ב) ויִשתון . בס"ס ובדפוסים ישנים התי"ו בחולם : (ג) הנפקו. במדוייקים חסר יו"ד ובס"א כ"י נמסר עליו לית ותסר : די בירושלם . הבי"ת רפויה : (ה) בה שעתה. העי"ן בחטף פתח והתי"ו רפויה וה"א בסוף תיבה וכן בס"א נמסר לית כתיב ה"א : נפקו. נפקה קרי : (ו) יבהלונה . בספרים מדוייקים נכתב הוא"ו עם דגש בנו"ן וכן במסורת ג' מלא בלישנא וסימן ויבהלוהו מסה (ד"ה ב' ב"ו) : ורעינהי יבהלונה. אל יבהלוך רעיונך דלקמן חד בלישנא דקודשא ומה שנמסר במקרא גדולה ב' חסר נ"ל אלא מלת ור עי נ ה י : והרכבתה. הכ"ף והבי"ת בדגש וי"ם שהכ"ף רפה: (ז) כשדיא כשדאי. קרי: והמונכה. והמניכא ק' : לואדה. בדגש הוא"ו : (ח) אדין עללין . עלין קרי והוא חד מן מלין יתיר למ"ד כמלעות תיבותא: ופשרה. ופשרא קרי כן הוא בהרבה מדוייקים באל"ף כתיב. בה"א ק' וכן הוא למערבאי: (י) לקבל . בקמץ חטף : עללת. עלת ק' : וזיויך . וזיוך ק' : (יא) וחכמה כחכמת אלהין. חד מן דגשין בתר יהו"ה כלא מבטל כדאיתא הכא במסורת לפי שהיה כבד על הלשון להוציא כ"ף רפה עם החי"ת וכן לכל אחד ואחד מן המבטאים יתכן לתת טעם למה נעה מן המנהג: הקימה. בדפוסים ישנים ובספרים כ"י מדוייקים הה"א בשו"א ופתח : (יב) כל קבל. בחטף קמץ : די רוח יתירה . ברוב ספרים כ"י בה"א : ואחוית. הוא"ו בגעיא: ופשרה. חד מן ב' כתיב ה"א כמ"ש לעיל סימן ב' : (יג) קדם. בחטף קמץ : אנתה. יתיר ה"א : אבי . לית ומלעיל : (יד) עליך. עלך ק': די רוח אלהין בך . בשלשה דפוסים ישנים כתיב אלהין ק ד י ש י ן בך ואולם בדפוסים חדשים ובספרים כ"י אינו כן: יתירה. ברוב הספרים בה"א: (טו) קדמי. הקו"ף בקמץ במדוייקים : (טז) עליך . עלך קרי : די תיכל. תכול ק' : כן תוכל. תכיל ק' : והמונכה. והמניכא ק': (יז) קדם מלכא . בחטף קמץ : ונבזביתך . חד מן ח' מלין בטעם מאריך וטרחא והבי"ת בקמץ בס"ם : לאחרן הב. המסורת עליו לית פתח באתנח : (יח) אנתה. אנת קרי: עליא. עלאה קרי : לנבכדנצר . חסר וא"ו : (יט) זאעין . זייעין קרי : מן קדמוהי . בחטף קמץ : די הוא צבא . הבי"ת בצירי וכן כולם שבפסוק. ודי הוא צבא משפל. במקלת מדוייקים באל"ף וכן במסורת הוא ג' בפסוקא כתוב א' וסימנהון קדמאה בפסוק ותרי בתרייתא : משפל. המסורת ג' ב' מלא וא' חסר וזהו החסר : (כ) תקפת . במקלת מדוייקים תקפת בחטף פתח וזה תלוי בנסחאות כמ"ש אצל רצפת דמגילת אסתר ובדוכתי אחריני : להזדה. במדוייקים ה"א בסוף תיבה : ויקרה. לית כתיב ה"א : (כא) בני אנשא . האל"ף בחטף פתח בכל כ"י ודפוסים ישנים : שוי. שויו קרי ודין חד מן י"ת מלין חסר וא"ו בסוף תיבה וקריא : עליה. עלאה קרי : עלוה. עליא קרי : (כב) ואנתה. ואנת קרי : כל קבל. בחטף קמץ : (כג) קדמיך. יתיר יו"ד : ואנתה. יתיר ה"א: ורברבניך. יתיר יו"ד : שגלתך. בס"ס האל"ף בחולם וספרים אחרים בקמץ חטף : קדמוהי. בחטף קמץ: (כז) תקלתא. ברוב המדוייקים הקו"ף בחירק וחסר יו"ד וקצת קדמונים תקלתא בצירי : במאזניא כן כתיב ברוב המדוייקים בפתח הזי"ן וי"ם במאזניא : והמונכה . והמניכא קרי : כשדיא . כשדאי קרי :

ו (א) ודריוש . הספרים חלוקים זה מזה בנקודת הדל"ת כמ"ש בריש חגי ומצאתי כתוב במקרא התכם לונדאנו לשון הזה דריוש הרכיה אע"פ בנקודין בקמץ קבלנו קריאתם כמו בפתח עכ"ל וכן במלות רבות ולשון תרגום שהן בשוא אע"פ שבאים אחר תנועה גדולה רבים נוהגים לקרותן בשוא נח וכל כי כאי גוונא אם קריאת המלה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר : מדיא . מדאה קרי : (ב) שפר קדם . בחטף קמץ הקו"ף : וקים. הקו"ף בחירק בס"ס וספרים אחרים בצירי : (ג) טעמא. בשוא לבד : (ד) ואחשדרפניא כל קבל. בחטף קמץ : עשית . בשי"ן ימנית מן עשתונותיו : (ה) להשכחה כל קבל. בחטף קמץ : (ו) כל עלא . י"ם עלא בה"א : (ז) חיי. אין דגש ביו"ד : (ח) כל די יבעה. במדוייקים באל"ף: (י) כל קבל. בחטף קמץ: (יא) הוא ברך. י"ם שהרי"ש בחירק וי"ם שהוא מלא יו"ד ובס"א כ"י הוא ברין: ברכוהי . כל לשון ברכים דגש בר מן ב' ברעו על ברכיהם כמה שכתבתי בשופטים ז' ודין: קדם. בחטף קמץ: כל קבל . בחטף קמץ : מן קדמת דנה. ובעזרה ה' מ ק ד מ ת דנה ועיין מסורת סוף פרשת שמות : (יב) הדין גבריא אלך הרגשו וכו'. כאן הוא חצי הספר וטעות נפל בספרים שכתבוהו לעיל בראש סי' זה: קדם אלה. בחטף קמץ: (יד) קדם מלכא . בח"ק : (טו) קדם מלכא די . בח"ק : עליך . עלך קרי : מלכא אמר. האל"ף בחטף פתח : נרמו. בזקף גדול : אנתה. יתיר ה"א: ישיזבנך. במדוייקים מלא יו"ד אחר שי"ן: (יט) קדמוהי. י"ם קדמוהי בח"ק: (כ) בשפרפרא . פ"א קדמאה זעירא תנינא רבתא וסי' קטון וגדול שם הוא ולמערבאי חדא מלה כתיב ולמדינחאי תרין מלין ובמסורת הגדול ספ"א שראשונה מאותיות קטנות וספ"א האחרונה מאותיות גדולות לרמוז דקודם לכן לא היה לדריוש פה להשיב כדי להציל את דניאל כי נתיירא פן ימרדו בו ויהרגוהו אבל כשניצל דניאל בפה מלא גזר על המעלילים על דניאל להשליכם לגובא דאריותא ומורא לא עלה על ראשו : (כא) בקל עציב . י"ם הקו"ף בפתח : אנתה. יתיר ה"א : (כג) וסגר. עיין מה שכתבתי בפ' בראשית אצל ו ו ה ב האכרן : כל קבל. בחטף קמץ : קדמיך. יתיר יו"ד : (כה) ולא מטו . בחולם לא בשורק : (כו) כתב לכל . הלמ"ד בגעיא . דארין . דיירין קרי : (כז) מן קדמי. בחטף קמץ : ואלהין . זייעין קרי : מן קדם . בחטף קמץ : (כט) פרסיא . פרסאה קרי :

ז (א) לבלאשצר . אל"ף קדים לשי"ן כמו שכתבתי לעיל סוף סי' ד' : (ג) שנין דא מן דא . ויקרא רבה פ' י"ג אל תקרי שנין אלא סנין ועמ"ש בלפניה א : (ד) כאריה . הכ"ף רפה : גפים . גפה קרי : הקימת . בס"ס בחטף קמץ הה"א וי"ס בחטף פתח ובמקרא גדולה בחטף סגול ולא מצאתי כן בשום ספר כ"י : (ה) דמיה לדב . לדב כתיב חסר וא"ו זה מדי הוא דעתיה דר"י דאמר פ"ב הכם אריה מיער זו בבל זאב ערבות ישדדם זו מדי וכו' בב"ר פ' צ"ט ס"י ב' ויקרא רבה פ' י"ג ונתחלף מדרש אסתר ובסופו ע"ש במתנות כהונה ויפה תאר ובפי' רש"י בפסוק : ולשטר חד. השי"ן שמאלית : הקמת . בס"ס הה"א בחטף קמץ וספר א' בחטף פתח : שנים. שנה קרי : ולה גפין . ולה ד' וסי' ולה שפתה מגרית. ולה שתי פיות . ולה אמר עלי לשלום . ולה גפין ארבע בהרא"ה פתח וג' אחריני קמצין כך מצאתי בנסחאות מדוייקות וכן היא הגירסא במסורתנו לך לגדולת תיתוא למאי דכתיב התם מכרח: גביה. גבה ק': (ז) רביעיה. רביעאה ק' והרי"ש בגעיא בס"ס : ואימתני . במקלת מדוייקים האל"ף בצירי ומלא יו"ד והנו"ן בחירק: יתירה.במקלת מדוייקים מלעיל כמ"ש לעיל בסי' ג': ברגליה. יתיר יו"ד : קדמיה יתיר יו"ד: (ח) ביניהון. בינהן קרי : אתעקרו . אתעקרה קרי האל"ף בחירק ובלא יו"ד וי"ם בסגול האל"ף : קדמיה . יתיר יו"ד והקו"ף בחטף קמץ : אנשא. האל"ף בחטף פתח במקלת מדוייקים : ממלל. ברוב הספרים הלמ"ד בחירק : (ט) שביבין. י"ם מלא דמלא : נור דלק . הלמ"ד בחירק לא בצירי : (י) קדמוהי . בחטף קמץ : אלפים . אלפין קרי : ישמשונה . במקלת ספרים המ"ם בדגש ומקלת בלא דגש. ונכתב בוא"ו עם דגש אחריו וי"ם ישמשנה בג' נקודות : רבון . כן כתיב וקרי בס"ס וספרים אחרים רבון כתיב רבבן קרי וס"א מצאתי רבון כתיב רוון קרי : (יא) גשמה . לית מפיק ה"א : (טו) אנה . במדוייקים בה"א : (יט) ליצבא. הצד"י בקמץ לא בחירק : שניה. בפ"א : כלהון. כלהן קרי : יתירה. במקלת מדוייקים מלעיל כמ"ש לעיל בסי' ג' : שניה . יתיר יו"ד : ועפריה . יתיר יו"ד : ברגליה . יתיר יו"ד : (כ) בראשה. השי"ן בקמ"ץ : ונפלו . ונפלה קרי : מן קדמיה . קדמה קרי והקו"ף בחטף קמץ : (כג) רביעיה. רביעאה קרי והכתיב בה"א בסוף תיבה ברוב המדוייקים כ"י : תהוא בארעא . הבי"ת רפי : (כד) מנה מלכותא . ברוב המדוייקים באל"ף : (כה) עליא. עלאה קרי : (כו) יהב . היו"ד בחירק במדוייקים והתי"ו דגושה והסר יו"ד אחר הו"ו ונמסר עליו לית דגש וחסר :

ח (א) למלכות בלאשצר . במקלת מדוייקים אל"ף קדים לשי"ן וכן ראוי לפי המסורת דלעיל סוף סימן ד' : (ח) ותעלנה. אין דגש בנו"ן : (ט) יצא קרן אחת. ג' סבירין יצאה : מצעירה . וכתיב במכלול דף רכ"ה עם ה"א שנקבה מ נ ג י נ ה אני מ נ ג י נ ת ם (איכה ג') ובחירק המ"ם יצא קרן אחת מ צ ע י ר ה ודגש הצד"י לתפארת וכ"כ בזקל פעל ובשרשים שער צער . עוד כתב שם בעל ההגהה א"א לפי שהה"א רפה משמע שהמ"ם נוספת ־ שאם היתה לשמוש היתה הה"א במפיק : ואל הצבי . המשפט שלא בהפסק הצבי ובהפסק בסגול ואל ה צ ב י : (יא) הרים . הורם ק' : מכון מקדשו . בדפוס ויניציאה שנת ־ רע"ח נכתב בצדו מ ק ו ם ולא ידעתי מקום זה אין כי בכל הספרים כתוב מכון : (יג) ואשמעה . ברוב הספרים המ"ם בשו"א ובס"א בחטף קמץ וכן במכלול דף כ"א במקלת ספרים ואשמעה אחד קדוש מדבר בחטף קמץ וכן כתבו הנגיד ע"כ וכ"כ בשרשים בשם הנגיד: (כב) מלכיות. בקבוץ שפתים: יעמדנה. בא היו"ד בתחלתה והנו"ן ה"א בסופה והראוי תעמדנה ועמ"ש בפ' ויצא על ויחמנה הכאן לשתות: (כז) ונחליתי הנו"ן בסגול והחי"ת בחטף סגול וכן בשרשים:

ט (א) לדריוש. עיין מה שכתבתי לעיל ריש סימן ו' : (ב) למלאות . מלא אל"ף וא"ו : (ד) אנא במקלת מדוייקים בב' טעמים ועיין מ"ש בתהלים סימן קי"ו : והחסד. הוא"ו בגעיא בס"ס : (ה) והרשענו. הרשענו קרי : וסור. ב' ו ס ו ר ממצותיך ו ס ו ר לבלתי לקמן בהאי סימן : (ו) כיום הזה . למערבאי כיום ולמדינחאי כהיום : כמצלה. השי"ן בחטף פתח : (ח) י ה ו ה ל נ ו ב ש ת הפנים. בהרבה דפוסים כתוב שם אל"ף דל"ת וצריך להיות בשם המיוחד ובפסוק הנסמך באל"ף דל"ת עפ"כ דישעיה סימן כ"ח: למלכינו לשרינו. כן כתיב לשרינו בלא וא"ו בתחלת המלה למערבאי ולמדינחאי ולשרינו בוא"ו : (יב) את דבריו. דברו קרי : (יח) ושמע. עיין מ"ש בס' בלק סימן כ"ג : פקחה . פקח קרי : (יט) אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה. ברובן של ספרים מדוייקים שלשתן בשם של אדנות ועיין במסורה גדולה אות האל"ף ומ"ש המגיה שם : (כא) כעת מנחת ערב. התכם לונזאנו הגיה בספרו בעת בבי"ת וגם בדפוס ישן מויניציאה יש הערה מחילוף זה אכן בספרים מדוייקים שלפני בכ"ף : (כד) ולחתם. ולהתם קרי ודין ה"א חד מן ד' מלין כתיב ח' וקריא ה"א וסימן בשיר השירים א' ומשלי ב' : ולחתם חטאות. חטאת קרי : (כו) ועל כנף שקוצים. במסורה פ' ויחי נמסר סי' מן ע' על דסבירין עד וקרינ' על וזה אחד מהם ועיין מ"ש בנחמיה סי' י"ב :

י (א) בלטשאצר. אל"ף קדים לשי"ן ע"ש המסורת שכתבתי בסוף סימן ד' : (ו) נגעה בי. הבי"ת דגושה בספרים כ"י : (טז) נהפכו צירי. נהפכו ב' וסימן כי נהפכו עליה ציריה שמואל א' ד' ודין: (יז) עבד אדני זה. מלרע לדבר עם א ד נ י זה מלעיל ובמסורות ב' בטעם סופר ישן הדין והידך וינם א ד נ י דרים שופטים והא דנמסר התם במ"ג ב' בטעם שופר ישר עבד אדני זה רישא דקרי' נקט וקוטעה דמלתא דאסיפיה קאי כדאמרן ועיין מ"ש בריש שופטים : נשארה בי. ברוב הספרים האל"ף בחטף פתח ובית בי רפויה : (יח) ויחזקני . החי"ת בפתח והזי"ן דגושה לא היו"ד : (יט) חזק בפתח : וחזק . בקמץ הזי"ן: (כ) למה באתי . כ"כ בספרי ספרד :

יא (ב) והחזקהו. בכ"ף כמ"ש בדה"ב סי' כ"ו: ־ (ג) מלך גבור. בס"א ישן כ"י מאד כתיב גדול במקום גבור וגם בדפוס ישן מויניציא יש הערה מחילוף זה ולא נמצא כן בשאר ספרים וגם בפירושי המפרשים כתיב גבור : (ד) וכעמדו . בכ"ף : (ה) ממשל רב . בחירק המ"ם : (ו) ולא תעצר כוח . למערבאי מלא וא"ו ולמדנחאי בלא וא"ו : (ח) וגם אלהיהם. בס"ס יש געיא באמצע בחטף סגול : (י) ובנו . ובניו קרי : ויתגרו . ויתגרה קרי: מעזה . מעזו קרי : (יב) ירום . ורם קרי : (יד) ינשאו . במקלת ספרים הנו"ן בקמץ ובס"ס בפתח והשי"ן דגושה ונמסר עליו לית . (טו) ועם מבחריו . לדעת הגאון רבינו סעדיה זאת המלה מ ב ח ר י ו כתיב מ ב ח ר י ו קרי וכבר נתקשה בזה המגיה בהקדמת מקרא גדולה : (יח) ויבבפניו לאיים . וישם ק' : (יט) מעוזי נכהב בוא"ו עם דגש אחריו : (כה) כי יחשבו. בשני שואים והם שנים במסורת ותרו י ח ש בו רעה לו (תהלים מא) : (כו) פת בגו במדוייקים תרתין מלין : (ל) ברית קדש ברית מלא : (לג) ובבזה ימים . במקלת דפוסים חדשים וגם התוספות ימים רבים ואין כן בספרים כ"י המדוייקים : (לה) וללבן י"ם שכתוב וללבן ושבוש הוא וכן כתב רד"ק שהוא פועל יוצא מהכבד : (לו) כי נחרצה . ־ הכ"ף במאריך : (לח) ולאלה מעזים . האל"ף בחטף סגול ברוב הספרים וכן חברו שבפסוק ויש ספרים ולאלה האל"ף בלי נקוד בשניהם או בשוא לבדו : (לט) הכיר. יכיר קרי : וישתער . בשי"ן כמו ־ בסמ"ך : (מד) יבהלהו. י"ם יבהלוהו :

יב (א) ובעת ההיא יעמד מיכאל וגו'. על בני עמך וגו' ימלט עמך וגו' ב' פסוקים אית בהון עמך ועמך וסימן ובמה יודע איפוא ־ פרשת כי תשא. ובעת ההיא יעמד מיכאל : ( ) מיבני . כתב הרא"ב"ע בספר צחות אות הוא"ו היא מחלוקת במלה זו כין בן אשר ובין בן נפתלי אם היו"ד נחה או נעה ובספר מאזני לשון הקדש כתב שהיו"ד דגושה זרה ואין לה בנית ורד"ק כתב בספר מכלול דף מ"ם שנמצאו שנים בנוע היו"ד ורבים מ י ש נ י מ י ר ש ך א ש ר ה ו ר ש ת נ ו (דה"ב כ) וכ"ב רב פעלים באות מ"ם שאלו השנים היו"ד נעה עם הדגש : לדראון . הדל"ת בחירק לא בצירי כמו שראיתי בדפוס נאפולי : (ז) ובכלות. בכ"ף : (י) והמשכלים. יש ספרים חסר יו"ד קדמאה ותילוף כזה יש לעיל בפסוק ו המ ש כ י ל ים יזהרו : (יא) שמם. חסר וא"ו : (יב) המחכה. הה"א סמוכה במאריך : (יג) לגרלך. חסר וא"ו והוא חד מן ד' חסר וא"ו בלישנא וסימ' נמסר בריש פ' אחרי מות . ה' יתמך גורלנו בגורל הצדיקים בכתו ונזכנתו יהיה לנו מנחומין לעמוד לקץ הימין :

תם ונשלם ספר דניאל. שבח לאל אלהי ישראל :

שטה כל חד וחד ל׳ דכו׳ וכל מלה אחרי מן ליש׳ דכו׳ וסי׳ אמנם ויאמר ה׳ אל אברהם למה זה. וכל האמנם דסי׳. במצור כה אמר סנחרב דד״ת. וכל במצור ובמצוק דכו׳ וכל ובחיל כבד דכו׳. זכר קמץ כי דרש דמים אותם. וכל לשון זכר דכו׳: חבלי ויפלו חבלי מנשה עשרה. וכל בחבלי דכו׳. יגה גם אור רשעים ידעך. וכל

כה אמר יי בעת רצון עניתיך

חד מן יב מלין דכתיב א׳ בסוף תיבותא ולא קרינן וסימניהון הקליא. אבוא אשר אמר אליהם. זאת. רצוא והחיות רצוא שים טעם די כל. ושציא ביתה דנא עד יום. יפוא ויתנו

א ובשנת

כהוציאם את המלכים האלה אל יהושע. ויקרא יהושע.
אל פני הנגרה אשר על אחריה. נקיא מצרים לשממה תהיה
לצדונים ולצרים להביא עצי ארזים מן הלבנון אל ים דעורא.

ואתנך לברית עם להקים ארץ

וכל בדברו דכו׳. הלל כי הלל רשע על תאות. וכל שום בר נש דכו׳. הקריב ויאמרו האנשים ההמה. וכל להקריב דכו׳. הוסיף ולא הוסיף עוד מלך מצרים. וכל מצוא על זאת יתפלל כל חסיד. וכל ממצוא דכו׳. ענות ומערת ובית ענות. וכל לשון ענוים דכו׳. עסיה ושמרתם את השבת. וכל מעמיה דכו׳. עזה צוה

אַחַ֗ת לְכ֛וֹרֶשׁ מֶ֥לֶךְ פָּרַ֖ס לִכְל֥וֹת דְּבַר־יְהוָ֖ה מִפִּ֣י יִרְמְיָ֑ה הֵעִ֣יר יְהוָ֗ה אֶת־ר֙וּחַ֙ כֹּ֣רֶשׁ מֶֽלֶךְ־פָּרַ֔ס ס״, כ׳ הסר

מֵשִׁיח רוח בן בטח | קנין שכל מנהו בהיר
שוכן בלבב ברי מחשב | מואס חמוץ שונא יהיר
הוא יורני לשכיל כודות | חלקי עזרא סופר מהיר

(א) ובשנת. מלת דשנת דבקה כמלת אחת כי כל שם מספר ושם דבר שנים רק להורות באיזה זמן ממספר האחדים היה כן יתמך הדבר לאחד מהמספרים כאשר מצאנו בשנת שלש כשנת שבע גם כן המספרים דבקים בדברים להודיע ולהורות מהם מה הם הדברים כאמרנו שני אנשים שלשת הנפת ארבעת ימים שמונת הבקר ופירש בשנת אחת למלכו על בבל כי מקדם היה מלך פרס ומלת אחת אמרו המדקדקים שהיא חסרה דל״ת אחדת והאותיות העקר שהם דג״ז קט״ק ע״ן הס״ד אינם נגרעים לעולם זולתי הכפולים המדומים מהעי״ן והלמ״ד והנכון להיות אחד לזכר ואחת לנקבה שתי לשונות כענין אחד ושנים שרשים וכן אחד עשר ועשתי עשר בענין אחד: לכורש. יש אומרים שהמלה נהפכת מן וכשר הדבר כי כבר כנהו בשמו הנביא ישעיהו על הכשרון שיעשה עם ישראל וזהו שאמר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח: לכלות. לעת כלות דבר השם שיצא מפי ירמיהו שיפקדם לפי מלאת למלכות בבל שבעים שנה וויציאם מעבדות כי כן כתוב בד״ה ויהיו לו ולבניו לעבדים עד מלוך מלכות פרס כי בשנת אחת לכורש היו נ״ב לחרבות ירושלים ובטלה העבודה עד רצתה

(א) ובשנת אחת לכורש מלך פרס. סדר ספר זה סדור ומשוך אחר ספר דניאל כמפורש בב״ב והמלה מוסבת מזה לזה שנאמר בדניאל בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים אשר היה דבר ה׳ אל ירמיה הנביא למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה. וכן הולכת ומספרת כל הפרשה בחורבן הבית וזמן גלות בבל ואת ווידויו אשר התוודה על חטאת ישראל ותחילת סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשצר מלך דריוש המדי שנאמר ודריוש מדאה קביל מלכותא וגו׳ ולאחר מיתת דריוש מלך כורש זה מלך פרס ובשנת אחת למלכו הושלמו שבעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקים שנאמר (ירמיה כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו׳ שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל ובאותה שנה בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד בית המקדש וצרי יהודה ובנימין הלשינו עליהם לכורש מלך פרס וצוה לבטל המלאכה שלא לבנות עוד בנין בית המקדש והיו ישראל בטלים שלא בנו הבית כל מלכות כורש ואחשורוש שמלך אחריו עד שנת שתים למלכות דריוש בן אחשורוש מלך פרס שהוא דריוש בן אסתר בשנת שתים למלכותו התחילו לבנות בית המקדש עד אשר הושלם הבנין ומשנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש מלך פרס שנבנה הבית בימיו היו י״ח שנה לקיים מה שנאמר (דניאל ט) למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה וגו׳ ועכשיו בשנת שתים לדריוש הושלמו שבעים שנה למלאות לחרבות ירושלים חורבן הבית שגלה צדקיהו ומגלות יהויקים עד גלות צדקיהו שנחרב הבית היו שמונה עשרה שנה ועכשיו בשנת אחת לכורש מלך פרס הושלמו שבעים שנה מגלות יהויקים שגלו ישראל לבבל בכך

מצודת ציון

(א) העיר. מלשון התעוררות: רוח. רצון כמו הנני נותן בו רוח (מ״ב יט): ויעבר קול. ענין הכרזה

מצודת דוד

א (א) ובשנת אחת. בשנה הראשונה: לכלות. לעת כלה הזמן אשר דבר ה׳

ויעבר־קול בכל־מלכותו וגם־במכתב לאמר׃
ב כה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ
נתן לי יהוה אלהי השמים והוא־פקד עלי
לבנות־לו בית בירושלם אשר ביהודה׃ ג מי־
בכם מכל־עמו יהי אלהיו עמו ויעל לירושלם
אשר ביהודה ויבן את־בית יהוה אלהי ישראל
הוא האלהים אשר בירושלם׃ ד וכל־הנשאר
מכל־המקמות אשר־הוא גר־שם ינשאוהו
אנשי מקמו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה
עם־הנדבה לבית האלהים אשר בירושלם׃
ה ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים
והלוים לכל העיר האלהים את־רוחו לעלות
לבנות את־בית יהוה אשר בירושלם׃ ו וכל־
סביבתיהם חזקו בידיהם בכלי־כסף בזהב
ברכוש ובבהמה ובמגדנות לבד על־כל־
התנדב׃ ז והמלך כורש הוציא את־כלי בית־
יהוה אשר הוציא נבוכדנצר מירושלם ויתנם
בבית אלהיו׃ ח ויוציאם כורש מלך פרס על־יד
מתרדת הגזבר ויספרם לששבצר הנשיא
ליהודה׃ ט ואלה מספרם אגרטלי זהב שלשים
אגרטלי־כסף אלף מחלפים תשעה ועשרים׃
י כפורי זהב שלשים כפורי כסף משנים ארבע

ויעל ז' רפין וסימ' נמס' בסוף ספר שמואל: גר שם ד' דסמיכי' וסימניהון ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית. והוא לוי והוא גר שם. וכי יבא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל. וכי תנשאר מכל המקומות: מקמו ו' חסרים בלישנא וסי' ואיש ישראל מגית ממקמו: הסר המלכים איש ממקמו. נסע יצא ממקמו. עוז וחדוה במקמו. וישאהו וישיבהו אל מקמו. ינשאוהו אנשי מקמו. וכל אוריתא ואיוב דכו' במ"ב וסי' לא יכירנו עוד מקומו. אף לזאת יחרד לבי: מתרדת ב' וסי' הגזבר. טבאל: אגרטלי תולדות אהרן כורש. מגלה יא יב: אגרטלי. יומא מא: כפורי זהב, זבחים לד מנחות ז:

בכך נתקיים המקרא שנא' (ירמיה כט) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' וזו היא הפקידה שחזרו ישראל על אדמתם ובנו יסוד בנין הבית אע"פ שלא נגמר עכשיו נמצא שהיו כ"ב שנה מגלות צדקיהו שנחרב הבית עד שנה אחת לכורש מלך פרס ושמנה עשרה לאחר שנה אחת לכורש שהיא שנת שתים לדריוש מלך פרס הושלמו ע' שנה לחורבות ירושלים מגלות צדקיהו שנחרב הבית עד שתים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבנין וגמרוה וכן מוכיח בסדר עולם ובמסכת מגילה ובספר זה כאשר באורתי: לכלות דבר ה' מפי ירמיה. לזמן אשר הושלם דברו של הקב"ה אשר דבר ירמיהו הנביא שנאמר (שם כט) כי לפי מלאות לבבל וגו': העיר את רוח. רצון: קול. כרוז הכריז בכל מלכותו: וגם במכתב. ואף מכתבו שלח בכל מלכותו על דבר זה: לאמר. וכה אמר להם בהכרז הכרוז אשר הכריז ובאגרת מכתבו אשר שלח בכל מלכותו: (ב) כה אמר כורש מלך פרס וגו': נתן לי. שאני מלך ושליט על כל הממלכות: והוא פקד עלי. צוה עלי ע"י ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלים כמו שנאמר בספר (ישעיה מד) האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלים תבנה והיכל תוסד כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וגו' (שם מה) וכבר נאמרה נבואה זו ע"י ישעיה: בירושלים אשר ביהודה. אשר במדינת יהודה: (ג) מי בכם. כך היה מכריז וכותב לכל הממלכות מי בכם מכל עמו של הקב"ה יהיה הקב"ה בעזרו ויעלה לבנות ביתו אשר בירושלים: (ד) וכל הנשאר. וכל יהודי הנשאר במקומו שלא יוכל לעלות מחמת שאין לו ממון: ינשאוהו. מצוה אני לאנשי מקומו שיעניקוהו וינשאוהו בכסף ובזהב ורכוש ובהמות למען יוכל לעלות לירושלים עם הנדבה אשר יתנדבו אנשי מקומו לבנין הבית שאף האומות יש בהם אשר היו מתנדבים נדבה לבנין הבית: לבית האלהים אשר בירושלים. מן כה אמר כורש עד הכרזת הכרוז ושליחות אגרת המכתב: (ה) ליהודה ובנימין. אותן ראשי האבות אשר לשבטים הללו של יהודה ובנימין: לכל העיר. עם כל אותם שהעיר ה' רוחו לעלות ולבנות הבית עלו לירושלים לבנות הבית: (ו) וכל סביבותיהם. וכל העמים שהיו שכניהם של ישראל סייעו והחזיקו ידי היהודים בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלי': לבד על כל התנדב. כל זאת היו עושים שכני היהודים לבד מה שהם מתנדבים בעצמם לבנין הבית: (ז) ויתנם בבית אלהיו. אשר נתנם נבוכדנצר בבית עבודת כוכבים שלו: על יד מתרדת הגזבר. כך שמו של גזבר אשר לכורש וצוהו כורש להוציאם: (ח) ויספרם. הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכם לירושלים ואמרו רבותינו הוא ששבצר הוא דניאל ולמה נקרא שמו ששבצר שעמד בשש צרות: הנשיא ליהודה. הוא הנשיא אשר לשבט יהודה: (ט) מספרם. של כלי בית ה': אגרטלי. מיני כלים הם: מחלפים. הם סכינים והוא ל' בית החלפו' שע"כ שהיו נותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החלפות: (י) כפורי. מזרקים וקראו כפורי מל' קנוח כמו דכפר ידיה בגלימא דחברי'

הארץ את שבתותיה ובשנת ב' לדריוש נשלמו שבעים שנה לחרבת עיר הקדש כי כן כתוב אשר זעמת זה שבעים שנה: העיר ה' את רוחו. לבנות עירו: וגם במכתב. נאתם עם טבעתו: (ב) כה. שלשה הפסוקים האלה הם דבקים כי הוא היה המכתב: אלהי השמים. ולא אמר אלהי הארץ כי כבר נתנה לבני אדם וכן הוא אומר כל ממלכות הארץ נתן לי ה': פקד. לשון פקיד וטעמו נתן הפקידות עלי: ביהודה. בארץ יהודה: (ג) יהי אלהיו. טעמו שהשם היה עמו ונתן לו יכולת ממון. וי"ו ויעל הוא הנכנס בתחלת ענין וכן ויהי בימי שפוט השופטים ואיננו לצורך: אשר בירושלים. דבק עם בית ה': (ד) וכל הנשאר. שהוא דל ואין ידו משגת ממון לעלות: ינשאוהו. יתנו לו משאות ומתנות או ינשאוהו ירימוהו מענין רם ונשא כי העני בשפל והוא הנכון עם הנדבה שינשאוהו עם הנדבות אחרות שיתנדבו: (ה) ויקומו. ליהודה ובנימין. כי ירושלים בחלק יהודה והבית בחלק בנימין: לכל העיר. חסר מלת אשר: (ו) וכל. חזקו. ביד הכשלים והדלים צאן ובקר: ובבהמה. לרכוב: במגדנות. יתכן מן מגדים: לבד על כל התנדב. פירושו הכסף והזהב ושאר המתנות נתנו לבד על כל אשר התנדבו מנדבות: (ז) ויתנם בבית אלהיו. דבק עם נבוכדנצר: (ח) הגזבר. ממונה על גנזי המלך וטעמו פקיד: ויספרם. נתנם במספר: לששבצר. הוא זרובבל ונקרא כן בלשון כשדים: (ט) אגרטלי. מזרקים ופירושו בירושלמי למה נקרא שמם אגרטלי שאוגרים שם דם הטלה של"א מ"ן הספ"ר: אגרטלי. המלה חמישית או האל"ף נוסף ופירושו גביעים: מחלפים. סכינים והוא מענין כליל יחלוף בני חלוף שטעמם כריתה: (י) כפורי. מזרקים לקבל דם הקרבנות: משנים. לכפורי זהב: ועשרה כלים אחרים. שאינם נזכרים בשמם אלף והזכיר פרטיהם שהם בכללם אלפים וארבע מאות ותשעים ותשעה ולפי דעתי כן הוא הפרטים שהם אלפים ותל"ט בכללם הם הכלים הגדולים ואחרי כן כלל אותם בין גדולים

מצודת דוד

ה' מפי ירמיה והוא בכלות שבעים שנה מעת שכבש נבוכדנצר את יהויקים בראשונה וכאשר פירשנו בדניאל: ויעבר קול. צוה להכריז: בכל מלכותו. בכל מדינת מלכותו: וגם במכתב. שלח הדברים האלה במכתב: לאמר. וכה אמר: (ב) נתן לי. ר"ל הואיל וה' מסר בידי כל הממלכות הם כן מהראוי לי לעשות מצותו: פקד עלי. צוה עלי לבנות וכו' כמ"ש האומר לכורש וגו' והיכל תוסד (ישעיה מד): אשר ביהודה. אשר בארץ יהודה: (ג) מי בכם. כי הדברים האלה צוה להכריז ושלח בין העובדי כוכבים ולזה אמר מי הנמצא בכם מעם ה' יהיה ה' עמו ובעזרתו ויעל וגו' ר"ל הרשות נתון ממני לעלות: הוא האלהים. פירש לומר שאלהי ישראל הוא האלהים השוכן בירושלים: (ד) וכל הנשאר. ר"ל וכל אשר בע"כ ישאר במקומו כי דל הוא ואין ידו משגת לעלות: מכל המקומות. ר"ל מצוה אני אשר כל המקומות אשר דל כזה גר שם שאנשי מקום כ"א ירוממו אותו במתן כסף וכו' ללכת לירושלים: עם הנדבה. ר"ל הנדבה ההיא תהיה מלבד הנדבה אשר יתנו לבית ה': (ה) ליהודה. אשר ליהודה: לכל העיר. את כל אשר העיר האלהים וכו': (ו) וכל סביבותיהם. כל העובדי כוכבים אשר סביבותיהם חזקו בידי העולים בתת להם די ספוקם כלי כסף וכו': לבד. חוץ מאשר כל התנדב מה מהם לבית ה': (ז) הוציא. מאוצר בית העבודת כוכבים אשר נתנם שם נבוכדנצר כמ"ש בדניאל: (ח) על יד. הוציאם בפקודת המלך: ויספרם. מסרם במספר לששבצר והוא זרובבל וכן היה נקרא בל' פרס. ורז"ל אמרו שהוא דניאל ונקרא כן על

מצודת ציון

הכרזה כמו ויעבירו קול במחנה (שמות לו): (ב) פקד. צוה כמו פקודי ה' (תהלים יט): (ד) ורכוש. כן יקרא כל טוב ככסף כמו ואת כל הרכוש (בראשית יד): (ה) ראשי האבות. ראשי המשפחות לכל העיר. את כל העיר הלמ"ד במקום את וכן הרגו לאבנר (ש"ב ג): רוחו. רצונו: (ו) ובמגדנות. המלה הזאת יורה על דבר המעולה בין בפירות בין במלבושים בין בכלים וכן ומגדנות לחזקיה (דה"ב לב): לבד על. הוא כפול לתוספת ביאור וכן הרק אך במשה (במדבר יב): (ח) על יד. ביד על במקום בי"ת וכן על צבאותם (שמות יב) ורבים כמוהו: הגזבר. הפקיד: (ט) אגרטלי. הם כלי ינתן בו המים לנטילת הידים: מחלפים. סכינים והוא מלשון כליל יחלוף (ישעיה ב) ע"ש שבהם שוחטים ומחליפים מחיים למיתה ועפ"ז קראו חז"ל לגדדי האולם מזו ומזה בית החליפות (מדות פ"ד) כי שם גנוזו סכיניהם: (י) כפורי. מזרקות ועל שם שבכבן הזורק היה מקנח הלכנו

שעמד

מאות ועשרה כלים אחרים אלף: יא כל־כלים
לזהב ולכסף חמשת אלפים וארבע מאות הכל
העלה ששבצר עם העלות הגולה מבבל ל׳
לירושלם:
ב א ואלה ׀ בני המדינה העלים משבי י״ג
הגולה אשר הגלה נבוכדנצור מלך־בבל לבבל כ׳ מ״ל יתיר ד סי׳ קדמא דגול
וישובו לירושלם ויהודה איש לעירו: ב אשר־ כתיב תנייא נגור
באו עם־זרבבל ישוע נחמיה שריה רעליה ל׳
מרדכי בלשן מספר בגוי רחום בענה מספר ל׳. כ׳ ל׳ טוס כ״נ
אנשי עם־ישראל: ג בני פרעש אלפים מאה
שבעים ושנים: ד בני שפטיה שלש מאות
שבעים ושנים: ה בני ארח שבע מאות חמשה
ושבעים: ו בני־פחת מואב לבני ישוע יואב ל׳ ומד ישוע ויואב
אלפים שמנה מאות ושנים עשר: ז בני עילם
אלף מאתים חמשים וארבעה: ח בני זתוא
תשע מאות וארבעים וחמשה: ט בני זכי שבע ב׳
מאות וששים: י בני בני שש מאות ארבעים
ושנים: יא בני בבי שש מאות עשרים ושלשה: ב׳
יב בני עזגד אלף מאתים עשרים ושנים:
יג בני אדניקם שש מאות ששים וששה: חסר ו׳
יד בני בגוי אלפים חמשים וששה: טו בני עדין ל׳

ארבע מאות חמשים וארבעה: טז בני־אטר
ל׳ בטעם. ב׳ ליחזקיה תשעים ושמנה: יז בני בצי שלש
ל׳ מאות עשרים ושלשה: יח בני יורה מאה
כולהון חסר ושנים עשר: יט בני חשם מאתים עשרים
ל׳ ושלשה: כ בני גבר תשעים וחמשה: כא בני
כ׳. ד׳ ר״פ בעניין בית־לחם מאה עשרים ושלשה: כב אנשי נטפה
ד׳ ר״פ בעניין חמשים וששה: כג אנשי ענתות מאה עשרים
ושמנה: כד בני עזמות ארבעים ושנים: כה בני
ל׳. סימן קרית ערים כפירה ובארות שבע מאות וארבעים
ב׳ ושלשה: כו בני הרמה וגבע שש מאות עשרים
ד׳ ר״פ בעניין כ׳ כתיב ס׳ ואחד: כז אנשי מכמס מאה עשרים ושנים:
ב׳ כח אנשי בית־אל והעי מאתים עשרים ושלשה:
ל׳ כט בני נבו חמשים ושנים: ל בני מגביש מאה
חמשים וששה: לא בני עילם אחר אלף מאתים
חסר חמשים וארבעה: לב בני חרם שלש מאות
מ״ל ועשרים: לג בני לד חדיד ואונו שבע מאות
עשרים וחמשה: לד בני ירחו שלש מאות
ארבעים וחמשה: לה בני סנאה שלשת אלפים
ג׳ ר״פ ושש מאות ושלשים. לו הכהנים בני ידעיה
לבית ישוע תשע מאות שבעים ושלשה:
מ״ל לז בני אמר אלף חמשים ושנים: לח בני פשחור

ב׳ ובפסוק ואינון מן א״ב מן ב״ב תרין מלין ותרויהון בחד פסוק וסי׳ ארום הרפו ודעו כי אנכי ארום . ארחות בימי שמגר בן ענת בימי יעל ארחות . אגרטלי ואלה מספרם אגרטלי זהב . אדו ואצואה אתם על אדו . איככה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה . בארות ועמק השידים בארות בארות חמר . בפקוד כי תשא את ראש בני ישראל

תולדות אהרן אשר באו . מגלה טז :

וקטנים שהם חמשת אלפים וארבע מאות וכן כתוב בדברי הימים וכל כלי בית האלהים הגדולים והקטנים ואוצרות בית המלך הכל הביא בבל : (יא) העלות הגולה. שם הפעל : (א) בני המדינה. היא מדינת בבל : (ב) אשר באו. ישוע. הוא יהושע הכהן הגדול : מרדכי בלשן. הוא מרדכי היהודי רק בלשן יתכן שהוא איש אחר והוא חסר וי״ו כאדם שת אנוש : מספר. השני בפסוק הוא שם חשבון והראשון שם איש : (ו) פחת מואב. הוא ראש לישוע וליואב בנים שנולדו לאלה הנזכרים ויתכן להיות ישוע ויואב קדומים לפחת מואב : (ט) זכי כתוב וקרי זכי נקרא בב׳ לשונות וכן בני אטר ליחזקיה שנולדו ליחזקיה רק אטר הוא הראש או חזקיה הראש ואטר בנו הוא והוא הנכון : (כג) אנשי ענתות. כתוב עליהם כה אמר ה׳ אל אנשי ענתות הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנותיהם ימותו ברעב ושארית לא תהיה להם כי אביא רעה אל אנשי ענתות שנת פקדתם אכן מהקבלה ידענו ששבו לאל טרם יום הפקידה ובטלה הגזירה מעליהם ונשארו מהם קכ״ח : (כה) קרית ערים. היא יערים וכן הפירוש בני קרית יערים בני כפירה בני בארות כך וכך : (כו) בני הרמה בני גבע. טעמו כך וכך : (כט) נבו. שם איש וכן מגביש ועילם וחרים ויתכן שהוא נבו ובעל מעון וכן לוד וחדיד ואינו חסר וי״ו וכן הוא וחדיד משלשתם ויאו בני ירחו הוא הידוע : (ל) חרים. אחד הוא :

על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח גלוגות הדם שנתזו על ידו בשפת המזרק : משנים . שניים כלים אחרים של מין אחר : (יא) כל כלים . עתה כולל חשבון המנויין ושאינן מנויין כולן במניין אחד אבל החשובין הוא מונה : העלות . לשון (יפעל) : (א) ואלה בני המדינה . אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולים עתה מן השבי אשר בגולה לירושלים : וישובו . ועתה חזרו לירושלים ויהודה . ובני יהודה חזרו כל אחד ואחד לעירו : (ב) אשר באו . בני המדינה הללו בתחילה כאשר גלו מארץ ישראל לבבל עם זרובבל וגו׳ : מספר . הראשון פ״א קמוצה בגדול ושם אדם הוא מספר השני פ״א פתוחה ודבוק הוא : אנשי עם ישראל . הללו בני אדם גדולים וחשובים היו והאחרים היו משוכים אחריהם ועל כן מנאום אחריהם לבד : (ג) בני פרעוש וגו׳ . יש בהם בפרשה שמזכיר שם אביהם על שם בני המשפחה ויש מהם שמזכירם על שם מקומם לומר בני מקום פלוני : (לו) הכהנים בני ידעיה . עד עתה מנה בני יהודה ובנימן ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלוים כמו שנאמר למעלה ויקומו ראשי האבות ליהודה

מצודת דוד

שעמד בשם נרות : (יא) לזהב ולכסף . בין של זהב בין של כסף : חמשת אלפים וכו׳ . כמספר הזה היו כל הכלים הקטנים עם הגדולים ולמעלה לא מנה כי אם הגדולים והחשובים : עם העלות . העלם יחד עם העלאת בני הגולה : ב (א) בני המדינה . בני מדינת א״י העולים עתה ממה שהיו בשבי הגולה וכו׳ : וישובו. עתה שבו כ״א לעירו אשר הגלה ממנה : (ב) אשר באו . עתה באו למקומם עם זרובבל וכו׳ : ישוע . הוא יהושע כ״ג : מרדכי בלשן . הוא שם אחד והוא דוד לאסתר המלכה ונקרא בלשן על שידע בשבעים לשון כן אחז״ל : מספר . הראשון הוא שם איש : מספר אנשי . זהו מספר של החשובים וכן כל איש והנשים שבמקרא : (ג) בני פרעוש וכו׳ . יש מהם מזכיר על שם אב המשפחה ויש מהם מזכיר על שם עירם : (ו) פחת מואב . המושל במואב : לבני ישוע יואב . ר״ל מן בני ישוע ומן בני יואב שהיו בני פחת מואב מספרם היו אלפים וכו׳ : (טז) בני אטר ליחזקיה . נתן סימן על אטר לומר שהיה מזרע יחזקיה או ר״ל עם הבנים של יחזקיה : (כה) קרית ערים . היא קרית יערים הנזכר ביהושע : שבע מאות . ר״ל בני כל שלשה המקומות היו שבע מאות וכו׳ : (לא) עילם אחר . לפי שחשב למעלה בני עילם והיו כחשבון הזה לזה אמר שזה עילם אחר והיו שוין במספר אנשיהן : (לו) הכהנים . ר״ל וזהו מספר הכהנים : בני ידעיה לבית ישוע . נתן סימן על ידעיה לומר שהיה מיוחס לבית ישוע ומזרעו היה :

בני

אֶלֶף מָאתַיִם אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה׃ לט בְּנֵי חָרִם ד' חסר
אֶלֶף וְשִׁבְעָה עָשָׂר׃ מ הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל נ' ר"פ
לִבְנֵי הוֹדַוְיָה שִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה׃ מא הַמְשֹׁרְרִים ל'
בְּנֵי אָסָף מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ מב בְּנֵי הַשֹּׁעֲרִים
בְּנֵי־שַׁלּוּם בְּנֵי־אָטֵר בְּנֵי־טַלְמֹן בְּנֵי־עַקּוּב בְּנֵי חסר
חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבָי הַכֹּל מֵאָה שְׁלֹשִׁים וְתִשְׁעָה׃ ל'
מג הַנְּתִינִים בְּנֵי־צִיחָא בְנֵי־חֲשׂוּפָא בְּנֵי טַבָּעוֹת׃ ב' חסר וא' מ"ג ג' וכתיב' א'
מד בְּנֵי־קֵרֹס בְּנֵי־סִיעֲהָא בְּנֵי פָדוֹן׃ מה בְּנֵי־ ל' כתיבא א' ב' א' חסר וא' מ"ג
לְבָנָה בְנֵי־חֲגָבָה בְּנֵי עַקּוּב׃ מו בְּנֵי־חָגָב בְּנֵי־
שַׁמְלַי בְּנֵי חָנָן׃ מז בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי־גַחַר בְּנֵי רְאָיָה׃ שלמי ק'. ב'
מח בְּנֵי־רְצִין בְּנֵי־נְקוֹדָא בְּנֵי גַזָּם׃ מט בְּנֵי־עֻזָּא
בְנֵי־פָסֵחַ בְּנֵי בֵסָי׃ נ בְּנֵי־אַסְנָה בְנֵי־מְעוּנִים
בְּנֵי נְפִיסִים׃ נא בְּנֵי־בַקְבּוּק בְּנֵי־חֲקוּפָא בְּנֵי נפוסים ק'
חַרְחוּר׃ נב בְּנֵי־בַצְלוּת בְּנֵי־מְחִידָא בְּנֵי חַרְשָׁא׃ ל'
נג בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־סִיסְרָא בְּנֵי־תָמַח׃ נד בְּנֵי ל'. ב'
נְצִיחַ בְּנֵי חֲטִיפָא׃ נה בְּנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סֹטַי ל'. ל'
בְּנֵי־הַסֹּפֶרֶת בְּנֵי פְרוּדָא׃ נו בְּנֵי־יַעְלָה בְנֵי־ ל'. ל'
דַרְקוֹן בְּנֵי גִדֵּל׃ נז בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְנֵי־חַטִּיל בְּנֵי ל'. ל'
פֹּכֶרֶת הַצְּבָיִים בְּנֵי אָמִי׃ נח כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי ב'. ג'. ל'
עַבְדֵי שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם׃
נט וְאֵלֶּה הָעֹלִים מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב ב' מ"ג
אַדָּן אִמֵּר וְלֹא יָכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית־אֲבוֹתָם וְזַרְעָם ל' וא' אדן וא' אמר
אִם מִיִּשְׂרָאֵל הֵם׃ ס בְּנֵי־דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי ג'. י"ב ס"פ
נְקוֹדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ סא וּמִבְּנֵי
הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֳבַיָּה בְּנֵי הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר ב' וכס'
לָקַח מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־ ב'
שְׁמָם׃ סב אֵלֶּה בִּקְשׁוּ כְתָבָם הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא ר"פ כס'
נִמְצָאוּ וַיְגֹאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃ סג וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא ב'
לָהֶם אֲשֶׁר לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים עַד עֲמֹד
כֹּהֵן לְאוּרִים וּלְתֻמִּים׃ סד כָּל־הַקָּהָל כְּאֶחָד אַרְבַּע ל'. ז'
רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת שִׁשִּׁים׃ סה מִלְּבַד ג' מ"ג. ל'
עַבְדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ

בפקוד. בבגד והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. בצלצלי הללוהו בצלצלי שמע בצלצלי. ברא ואתה בן אדם שים ברא בראש דרך. בליל משא מואב כי בליל. בהבנותו והבית בהבנותו

תולדות אהרן מתל מלח. קידושין סט: בני הקוץ. כתובות כד: התרשתא. שם סוטה מח קידושין סט: כל הקהל. ב"מ נח ערכין לב:

ובנימין והכהנים והלוים וגו': (מא) המשוררים. הלוים שהיו משוררים וכן השוערים הם הלוים שהיו שוערים משערי בית המקדש: (מג) הנתינים. עכשיו הוא מונה אותם נתינים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ומשם היתה יוצאת פרנסתם: (נח) ובני עבדי שלמה. עבדים היו לשלמה המלך והללו בנים היו מבני בניהם: (נט) ואלה העולים מתל מלח וגו'. ואיזה מעשה הגיע להם שלא יכלו להגיד וגו': וזרעם. של אבותם לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם: (ס) בני דליה וגו'. גם הם בכלל אלה העולים מתל מלח: (סא) אשר לקח. כל אחד מבני ברזילי הגלעדי לקח אשה: ויקרא על שמם. והיה נקרא שמו של ברזילי על שמם לפי שהם לקחו מבנותיו: (סב) אלה. כהנים הללו המתיחסים שהיה להם להתיחס באותו כתב ולא נמצא כתב יחוסן: ויגאלו. שהיו מגואלים ומגועלים שלא יעבדו עוד עם שאר הכהנים בעבור שלא נמצא כתב יחוסן: (סג) התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה ואמרו רבותינו שנקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך של עכו"ם על אשר היה משקה המלך: מקדש הקדשים. חטאות ואשמות כשאר כהנים: עד עמד כהן וגו'. כאדם האומר לחבירו עד ימות המשיח לא יעלה דבר זה ואיני יכול לפתור עד עמוד כהן לאורים ותומים בבית שני לפי שמצינו בפ"א של יומא שהיה בית שני חסר מאורים ותומים: (סד) כל הקהל כאחד. כשהיו כולם ביחד עם הכהנים והלוים והנתינים היה בהם חשבון זה ובני ישראל המנויים למעלה הם של שבט יהודה ובנימין ואותם אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמצאם למעלה הם היו משאר השבטים וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו' ובפרטן אינן אלא שלשים אלף י"ג אלף היכן הם אלא שעלו משאר השבטים: (סה) מלבד עבדיהם ואמהותיהם. שלא היו בכלל הקהל: ולהם משוררים ומשוררות מאתים. לפי שהיו עולים
בשמחה

(מ) בני ישוע וקדמיאל. הם נולדו לבני הודויה כי הפועל האמתי הוא אחרון כאשר אמרתי: (מב) בני השוערים. שומרי השערים הם בני אסף: (מג) הנתינים. הם ראשי גבעון ובנותיה ויהושע נתנם לבית אלהיו ועל כן נקראו נתינים אע"פ שנאמר אחרי כן ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים כי הטעם קיים הנתינה או נקראו מן היום ההוא נתינים כי מקודם היו נקראים גבעונים: (מו) שמלי הכתיב ושלמי קרי כי נקרא בשני שמות: (נ) מעונים ונפוסים. שמות בני אדם: (נה) בני הסופרת. יתכן שהוא שם תואר לאשה או פועלת בגלל ה"א הדעת: (נז) פוכרת הצביים. לא ידענו אם זה שם אשה: (נט) תל מלח תל חרשא. מקומות שנים: ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם. הם נקראו אסופים שנאספו מן השוק כי לא הכירו אב ואם ולא נודע אם מישראל הם: (סא) ויקרא על שמם. על שם הבנות שהם מזרע ברזילי קרא את שם עצמו ברזילי: מבנות. הטעם אחת מבנותיו וכן ויקבר בערי גלעד: (סב) אלה. ולא נמצאו יש אומרים שהוא דבק עם כתבם כי המלה מחברת מן האחדים כדרך תקראנה מלחמה והנכון בעיני שהוא דבק עם המתיחסים והם בני ידעיה הנזכרים למעלה ולא נמצאו בכתב יחוסם על כן הוסרו מן הכהונה כי מלת ויגואלו מן הכהונה מלשון לחם מגואל והטעם נמאסו ויש אומרים כי האל"ף תחת העי"ן: (סג) התרשתא. יש אומרים שנקרא כן בעבור שהותר לו שתיית יין של עכו"ם והטע' התיר שתא ויתכן שהוא שם תפארת וגדולה בלשון כשדים כענין שר או פחה והוא הנכון: הקדש הקדשים. הם התרומות: עד עמוד כהן לאורים ותומים. האורים שעשה משה נגנזו ולא נעשו עוד אחרים תחתם ופירוש עד עמוד כהן הראוי לאורים ולתומים: (סד) כל הקהל כאחד. כאשר היו הקהל מספר אחד בכללם כך וכך: (סה) מלבד. ולהם משוררים ומשוררות להלל לה':
ומראשי

מצודת דוד

(לט) בני חרם. לא זהו הנזכר למעלה. או יתכן אשר למעלה חשב הישראלים מהם וכאן חשב הכהנים מהם: (מ) לבני הודויה. נתן סימן על ישוע וקדמיאל לומר שהיו מבני הודויה: (מב) השוערים. שהיו שומרים שערי המקדש עד לא גלו והם היו בני שלום וכו': (מג) הנתינים. הם הגבעונים ונקראו נתינים ע"ש שנאמר בם ויתנם יהושע חוטבי עצים וגו' (יהושע ט): (נה) בני עבדי שלמה. והם היו בני סטי וכו': (נט) ואלה. הנזכרים למטה בני דליה וכו' הם הן העולים מתל מלח וכו' ושמות מקומות הן בבבל: ולא יכלו להגיד. כי לא ידעו מבני מי הם: בית אבותם וזרעם. היא היא כי זרעם ר"ל מזרע מי יצאו והוא כפל ענין במלות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב): (סא) ומבני הכהנים. והם בני חביה וגו': אשר לקח. הוא חוזר על בני ברזלי לומר שאביהם לקח אחת מבנות ברזלי לאשה ולזה היה נקרא עליהם שם ברזלי לומר עליהם בני ברזלי: (סב) אלה. הכהנים האלה: כתבם. דבר כתוב מהם: המתיחשים. אשר יסופר בו סדר הדורות: ולא נמצאו. בספר היחוס לא נמצאו אלה כתובים וזכורים: ויגאלו. ולכן נמאסו מן הכהונה: (סג) התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה וכן נאמר ויאמר נחמיה הוא התרשתא (נחמיה ח) ואז"ל לפי שהיה משקה למלך והתירו לו חכמים לשתות יין נסך לכן נקרא התרשתא והיא מלה מורכבת התר שתא: אשר לא יאכלו. ר"ל משפטם הוא אשר לא יאכלו מקדש הקדשים ואז"ל זו היא תרומה וקדשי המזבח: לאורים ולתומים. לשאול בהם אם הם כהנים כשרים וכאומר עד יבוא המשיח וישאלו אז באורים ותומים כי בבית השני לא היו האורים ותומים לשאול בהם: (סד) כל הקהל כאחד. כולם יחד הישראלים והכהנים הלוים והנתינים בני עבדי שלמה: ארבע רבוא וגו'. ובפרטן לא יעלו אף למספר שלש רבוא הכל לא חשב בפרטן כ"א הישראלים מבני יהודה ובנימין ועם הם שעלו מיתר השבטים היו בחשבון הזה וכן מפורש בס"ע: (סה) מלבד. החשבון
הזה

מצודת ציון

מן כדם בשפת המזרק לזה קרוי כפור שהוא ענין קנוח ובדרז"ל ובעי לכפורי ידיה (גיטין נו): משנים. מל' שנים ור"ל כפולים כראוי להשתמש בהן בבתי עשירים: (סב) המתיחשים. ענין יחוס הוא הודעת סדר הדורות מן המשפחות ממי יצאו ומי אביהם: ויגואלו. ענין טנוף ונמאס כמו לחם מגואל (מלאכי א): (סד) רבוא. הוא עשרת אלפים:
פרדיסם

מאות שלשים ושבעה ולהם משררים ומשררות ל׳
מאתים: סו סוסיהם שבע מאות שלשים וששה
פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה: סז גמליהם ג׳ מ״ל
ארבע מאות שלשים וחמשה חמרים ששת
אלפים שבע מאות ועשרים: סח ומראשי
האבות בבואם לבית יהוה אשר בירושלם
התנדבו לבית האלהים להעמידו על־מכונו: ג׳
סט ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים ב׳ מ״ל
שש־רבאות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים ג׳
וכתנת כהנים מאה: ע וישבו הכהנים והלוים
ומן־העם והמשררים והשוערים והנתינים י׳ מ״ל
בעריהם וכל־ישראל בעריהם: ד׳ מלעות פסו׳ בסיפרא
ג א ויגע החדש השביעי ובני ישראל
בערים ויאספו העם כאיש אחד אל־ירושלם: י״ג. ב׳

ב ויקם ישוע בן־יוצדק ואחיו הכהנים וזרבבל
בן־שאלתיאל ואחיו ויבנו את־מזבח אלהי
ישראל להעלות עליו עלות ככתוב בתורת
משה איש־האלהים: ג ויכינו המזבח על־
ד׳. ויעלו ק׳ מכונתו כי באימה עליהם מעמי הארצות ויעל
עליו עלות ליהוה עלות לבקר ולערב: ד ויעשו
ב׳ את־חג הסכות ככתוב ועלת יום ביום במספר
ז׳ ב׳. ד׳ כמשפט דבר־יום ביומו: ה ואחרי־כן עלת
תמיד ולחדשים ולכל־מועדי יהוה המקדשים
ולכל מתנדב נדבה ליהוה: ו מיום אחד לחדש
ד׳. ב׳ וח׳ חוסר השביעי החלו להעלות עלות ליהוה והיכל יהוה
ד׳. ב׳ לא יסד: ז ויתנו־כסף לחצבים ולחרשים ומאכל
ו׳. ס׳ חסר ומשתה ושמן לצדנים ולצרים להביא עצי ארזים
ב׳. ג׳ כתיב א׳ מן־הלבנון אל־ים יפוא כרשיון כורש מלך־פרס

אבן שלמה מסע נבנה. בכספיא ואצואה אתם על אדו הראש. גלי קחי רחים וטחני קמח גלי. גזז ועיפה פילגש כלב גזז: גנבת ותלד לו אחות תחפנס את גנבת. תחפנס ותלד לו אחות תחפנס. גלילים ושתי דלתות עצי. דודיך מה יפו דודיך אחותי כלה. האדם הלעיטני נא מן האדם האדם הזה. הערכך וחשב לו הכהן את מכסת הערכך. הגדגדה משם נסעו הגדגדה ומן הגדגדה. הגלת ערי הנגב סגרו ואין פותח. הלהן תשברנה עד אשר יגדלו. העיט צבוע נחלתי לי העיט. החרדי שמא החררי אחיאם. הודינו לך אלהים הודינו. ובאהל ויבא לבן באהל יעקב. ובמקנה ויביאו את מקניהם אל יוסף. וגבר והיה כאשר ירים משה ידו. והפשתה והשערה נכתה כי השערה. והגישו אדניו אל אלהים והגישו. והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך. ולמה ויאמר לה אלקנה אישה חנה. והראש אחד יפנה דרך והראש. ולשלום ויבא אוריה אליו ולשלום. ומזקני כה אמר ה׳ הלוך וקנית לך בקבוק. ולמד ויפלו אליו עורף ולא פנים. וילמדו ביהודה וילמדו בעם. ובערו ויצאו יושבי ערי ישראל. ותורות ויען חזקיהו ויאמר. ומאחזת הלוים ומאחזת. ובנביא העלה ה׳ את ישראל ממצרים. ללא וימים רבים לישראל. ותורות ויען יחזקיהו ויאמר. ויחזק מלך הנגב ומן שריו. ולאלוה מעוזים על

תולדות אהרן וכמשוררים. קידושין סט ב״מ כח: ויכינו זבחים סב :

אבן עזרא

(סח) ומראשי. ממקצתם ולא כולם: לבית ה׳. הלמ״ד כטעם בעבור: על מכונו. על היסוד שהיה שם בתחלה מוכן: (סט) ככחם. כנגד הקהל ידבר כי לא נתנו האבות רק שתי רבוא וכסף שנים אלפים ומאתים כי כן מפורש במספר השני ובאמרו שש רבואות בכלל אחד רצה לומר בין הקהל ובין ראשי האבות נשארים המתנדבים ממלכות כורש: דרכמונים. דינרי זהב: רבואות. האל״ף תחת הכפל וכן בזאו נהרים: מנים. משקלים וחבירו המנה יהיה ותרגום שבע שקלים שבעה מנים: (ע) וישבו השוערים. שומרי השערים להלל השם: (א) ויגע. נקראו כל ימי הלבנה חדש בעבור התחדשה כל ט״ו ימים: כאיש אחד. פירוש אסיפת העם היתה במהרה כאסיפת איש אחד: (ב) ויקם. וזרובבל. נקרא כן בעבור בני ציון שהם שרוין בבבל: בן שאלתיאל. לא אביו היה רק שאלתיאל דודו טפחו על כן נקרא בנו וכן כתוב בדברי הימים ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו ומלכיאל ופדיה ובני פדיה זרובבל ושמעי וכן נקראו בני מרב בת שאול בני מיכל כי היא טפחתם: (ג) ויכינו. כי באימה. בעבור אימה עליהם הכינו מזבח לאל שיעזרם: ויעלו. המעלה אחד והוא יהושע הכהן שהקריב בתחלה הקרבנות ואמר ויעלו כי אחיו עזרוהו: עולות לבקר. פירוש עולות הראוים לבקר ולערב והם שתים: (ד) ביומו. הוא דבק עם דבר יום פירוש ביומו הראוי לדבר וכן מדי חדש בחדשו דבק עם מדי כי הוא כטעם עת וזמן: (ה) ואחרי כן. אחרי חג הסכות עולות עומדות במקום ארבעה וכן הוא עולת תמיד לא נפסקה ועולה לחדשים ועולה לכל מועדי ה׳: המקדשים. הנקראים קדושים מפי בית דין ועולה לכל מתנדב והטעם שלא בטלו הקרבנות אחרי כן מראש תשרי שהחלו לעלות עולות: (ז) כרשיון. מענין רשות:

רשי

בשמחה מבבל לארץ ישראל היו צריכים למשוררים ומשוררות כבדי שיהו מטיילות בהם ברוב שמחה: (סח) התנדבו. היו מתנדבין לבנין הבית: (סט) ככחם. כפי כחם וממונם: דרכמונים. שם מטבע של זהב: וכתנות כהנים. לשרת בהם: (א) ויגע. כמו והגיע: החדש השביעי. הוא חדש תשרי: ובני ישראל. אשר היו בערים מה עשו ויאספו כולם כאחד לירושלים: (ג) ויכינו המזבח על מכונותיו. כדי להקריב עליו קרבנות שהרי היו יראים מעמי הארצות שלא יקנתרום ושלא ילשינום למלך ובנו המזבח לעלות עליו עולות למען ישמעו ויבינו העמים כדבר אשר עשהו ע״פ המלך ועל כן ימנעו מלקנתרם לבנין הבית: לבקר ולערב. תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים: (ד) ועולת יום ביום במספר. קרבנות החג במספרם כמשפטם: (ה) ואחרי כן. ולאחר הסוכות היו מקריבים קרבנות בכל יום לבקר ולערב: ולחדשים. ולראשי חדשים היו מקריבים קרבנות של ראשי חדשים: ולכל מועדי ה׳. ולשאר מועדות קרבניהם: ולכל מתנדב. ולכל אותם המתנדבים נדבותיהם היו מקבלים הכהנים אותם להקריבם ומיום אחד בתשרי התחילו להקריב קרבנות ועדיין לא נבנה יסוד הבית: (ז) לצדונים ולצורים. בני צור וצידון שהיו אומנים לבנות הבית: אל ים יפוא. דרך הים היו מביאים אותם: כרשיון. כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית. כרשיון לשון רשות מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אביון ומן צבא יאמר צביון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן חבה חביון ומן רשה יאמר רשות כמו מן ענה ענות ומן שבה שבות ומן ראה ראות ומן זכה זכות נמצאו רשות ורשיון באין וואלאין מגזרה אחת לפי שער הדקדוק ולשון אחד הם ומנחם חברו לשון ארשת שפתינו ולא דקדק בגזרתו ואעפ״כ

מצודת ציון

(סו) פרדיהם. הם הבאים מן הסוס והחמור: (סח) מכונו. מל׳ כן ובסיס: (סט) דרכמונים. הם מטבע ידוע אצלם: מנים. הם משקל ליטרא: (א) ויגע. כמו והגיע: (ג) מכונותיו. מלשון כן ובסיס: (ז) לצדונים ולצורים. אנשי צידון וצור: כרשיון. הוא מל׳

מצודת דוד

הוה הוא מלבד עבדיהם ואמהותיהם של אלה הנזכרים והיו שבעת אלפים וכו׳: משוררים ומשוררות. זכרים ונקבות לשורר בדרך כי עלו בשמחה ובטיול: (סח) ומראשי. מקצת מראשי האבות: לבית ה׳. ר״ל למקום בית ה׳ כי עדיין לא בנו הבית: לבית האלהים. והוא ומפרש: להעמידו וגו׳. ר״ל להעמיד הבית על כנו ובסיסו: (סט) ככחם. ר״ל התנדב כפי כח עשרו: לאוצר המלאכה. אל המקום שאצרו בו הזהב והכסף למלאכת הבנין: וכתנות כהנים. שילבשו אותם הכהנים בשעת העבודה: (ע) ומן העם. מבני יהודה ובנימין: בעריהם. אשר היו ערי נחלתם עד שלא גלו: וכל ישראל. הם העולים מיתר השבטים: ג (א) בערים. היו בערי נחלתם: כאיש אחד. ר״ל באו מהר כביאת איש אחד: (ב) בן שאלתיאל. בן בנו היה כמ״ש בד״ה: לעלות עליו עולות ככתוב וגו׳. המה עולות התמיד: (ג) כי באימה. כי בעבור האימה והפחד שהיה עליהם מעמי הארצות מהרו בבנין המזבח להקריב בו לה׳ ולשאול מעמו לעזר בעת הבאת הקרבנות: עולות לבקר ולערב. הם התמידין: (ד) את חג הסוכות. ר״ל קרבנות החג: ועולת יום וגו׳. העולות הראויות לכל יום במספר הראוי כמשפט התורה הביאו של כל יום ביומו: (ה) ואחרי כן. אחר סוכות הקריבו בו עולה תמיד בתמידות מבלי הפסק ועולות לחדשים וכו׳: ולכל מתנדב. הקריבו לכל מי אשר התנדב קרבן: (ו) החלו. אז התחילו להעלות וכו׳ אבל לא הקריבו בתמידות עד אחר הסוכות: לא יסד. עדיין לא בנו היסוד: (ז) לחוצבים. המה כורתי האבנים ממקום מחצבם: ולחרשים. הם האומנים בוני הקיר: לצדונים ולצורים. כי יודעים המה לכרות העצים כמ״ש

עֲלֵיהֶם׃ ח וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְבוֹאָם אֶל־בֵּית ב׳. מ״ח
הָאֱלֹהִים לִירוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי הֵחֵלּוּ זְרֻבָּבֶל
בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וּשְׁאָר אֲחֵיהֶם ׀
הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי יְרוּשָׁלַם ב׳. ב׳
וַיַּעֲמִידוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה
לְנַצֵּחַ עַל־מְלֶאכֶת בֵּית־יְהוָה׃ ט וַיַּעֲמֹד יֵשׁוּעַ ס׳. ג׳ דסמיך
בָּנָיו וְאֶחָיו קַדְמִיאֵל וּבָנָיו בְּנֵי־יְהוּדָה כְּאֶחָד ז׳
לְנַצֵּחַ עַל־עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה בְּבֵית הָאֱלֹהִים בְּנֵי ג׳ וא׳ אל עשה
חֵנָדָד בְּנֵיהֶם וַאֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם׃ י וְיִסְּדוּ הַבֹּנִים ג׳. ס׳
אֶת־הֵיכַל יְהוָה וַיַּעֲמִידוּ הַכֹּהֲנִים מְלֻבָּשִׁים ד׳
בַּחֲצֹצְרוֹת וְהַלְוִיִּם בְּנֵי־אָסָף בַּמְצִלְתַּיִם לְהַלֵּל ב׳ ואסף
אֶת־יְהוָה עַל־יְדֵי דָּוִיד מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיַּעֲנוּ
בְּהַלֵּל וּבְהוֹדֹת לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי־לְעוֹלָם חַסְדּוֹ ג׳ כתיב כן
עַל־יִשְׂרָאֵל וְכָל־הָעָם הֵרִיעוּ תְרוּעָה גְדוֹלָה כסי׳ מלעות פסו׳. ב׳
בְהַלֵּל לַיהוָה עַל הוּסַד בֵּית־יְהוָה׃ יב וְרַבִּים ב׳. ו׳
מֵהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר ד׳. י׳
רָאוּ אֶת־הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת ל׳
בְּעֵינֵיהֶם בֹּכִים בְּקוֹל גָּדוֹל וְרַבִּים בִּתְרוּעָה
בְשִׂמְחָה לְהָרִים קוֹל׃ יג וְאֵין הָעָם מַכִּירִים קוֹל ג׳ מ״ג
תְּרוּעַת הַשִּׂמְחָה לְקוֹל בְּכִי הָעָם כִּי הָעָם מְרִיעִים
תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְהַקּוֹל נִשְׁמַע עַד־לְמֵרָחוֹק׃ ג׳ א׳ חסר. ב׳ חס׳ ל׳

ד א וַיִּשְׁמְעוּ צָרֵי יְהוּדָה וּבִנְיָמִן כִּי־בְנֵי
הַגּוֹלָה בּוֹנִים הֵיכָל לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
ב וַיִּגְּשׁוּ אֶל־זְרֻבָּבֶל וְאֶל־רָאשֵׁי הָאָבוֹת וַיֹּאמְרוּ
לָהֶם נִבְנֶה עִמָּכֶם כִּי כָכֶם נִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵיכֶם וְלֹא ׀ ג׳ מ״נ ולו ק׳
אֲנַחְנוּ זֹבְחִים מִימֵי אֵסַר חַדֹּן מֶלֶךְ אַשּׁוּר הַמַּעֲלֶה ג׳ בטעם
אֹתָנוּ פֹּה׃ ג וַיֹּאמֶר לָהֶם זְרֻבָּבֶל וְיֵשׁוּעַ וּשְׁאָר
רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְיִשְׂרָאֵל לֹא־לָכֶם וָלָנוּ לִבְנוֹת ד׳. ל׳
בַּיִת לֵאלֹהֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַיהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־ ס׳
פָּרָס׃ ד וַיְהִי עַם־הָאָרֶץ מְרַפִּים יְדֵי עַם־יְהוּדָה
וּמְבַלְהִים אוֹתָם לִבְנוֹת׃ ה וְסֹכְרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים ומבהלים ק׳ ג׳ לשון אגר
לְהָפֵר עֲצָתָם כָּל־יְמֵי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וְעַד־ ל׳
מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס׃ ו וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ ב׳

כנו יכבד. ושכר רב מתולל כל. ומקרה כי מקרה הבהמה. ובחשך כי בהבל בא ובחשך ילך. וברחוב ויצאו העם ויביאו דעזרא. ומביאים בימים ההם ראיתי ביהודה.
תולדות אהרן לנצח. חולין כד: קדמיאל. ערכין יג: ורבים מהכהנים. סוכיות ו תמורה טו: בכי העם. הוריות ו תמורה טו: לא לכם. שקלים ב ערכין ה שקלים ט:

רשי

ואעפ״כ שני פנים הללו קרובים זה לזה במשמעותם: (ח) בחדש השני. הוא חדש אייר: מהשבי. כל אותן שבאו מהשביה לירושלים: ויעמידו. העמידו הלוים המשוררים לנצח ולומר שירה לפני הבונים בשעת בנין יסוד הבית: לנצח. שני נציחות הללו הם ניצוחי שירה כמו למנצח בנגינות מזמור לדוד (תהלים ד׳): (ט) ויעמוד ישוע. עמדו ואמרו שירה ביחד סביב עושי מלאכת יסוד הבית: (י) ויסדו. משקל חזק מן יסוד כמו ויסדו טירותיהם כן ושבו מן ישב ויסדו מן יסוד ותשמעותן ויסדו ויסבו במשקל חזק בשתי יודי״ן אחת פעולה ואחת של יסוד ופתרונן היו מייסדים מיישבים: ויסדו הבונים. והבונים מיסדים את יסוד היכל ה׳ בשעה שהיו מנצחים בשירתם והעמידו הכהנים מלובשים בגדי כבוד ותצוצרות בידיהם לתקוע בהם: והלוים בני אסף. היו משוררים: במצלתים. כמו (תהלים קנ) בצלצלי שמע כלי שיר הם: על ידי דוד. ושהיו מנצחים ומשוררים שירות של דוד מלך ישראל: (יא) ויענו. לשון עניית זמר כמו ותען להם מרים (שמות טו): ובהודות. ובהודיות: כי טוב. להודות לה׳: וכל העם. שאר עם ישראל: על הוסד. כל השמחות הללו היו עושים על בנין היסוד אשר הוסד בבית ה׳: (יב) ביסדו. ביסד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד יאמר ביסדו כמו מן חדש בחדשו מן קדש בקדשו: זה הבית. כשהיו רואין בנין בית זה היו בוכין תמיד שהיו זוכרים אותו בנין גדול של בית ראשון: ורבים. אשר לא ראו בנין בית ראשון היו שמחין ומריעין בשמחה בקול גדול מרוב שמחתן שיצאו מגלותן: (יג) ואין העם מכירים. אותן השומעים לא היו מכירים קול תרועה של שמחה מפני קול בכי העם שהרי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה וקול הבכי נשמע יותר ויותר עד למרחוק: (א) צרי יהודה ובנימין. הם העכו״ם אשר הושיב סנחריב בא״י כמו שנאמר (מלכים ב׳ יז) ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרוים וישב אותם בערי שמרון תחת בני ישראל: (ב) ויאמרו נבנה עמכם. היו אומרים כך למען תתבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד: מימי אסר חדון מלך אשור. בנו של סנחרב שלאחר שסנחריב הושיבם שם הרגוהו אדרמלך ושראצר בניו וימלוך אסר חדון בנו תחתיו שנאמר (ישעיה לז) ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגו׳ וימלך אסר חדון בנו תחתיו: (ג) כי אנחנו. אלא אנחנו לבדנו נבנה כי זה משמש במקום אלא: (ד) עם הארץ. הם צרי יהודה ובנימין: מרפים. לבטלם ממלאכתם: לבנות. כמו מלבנות. וכן עד כי חדל לספור: (ה) וסוכרים. כתיב בסמ״ך ופתרונו כאלו כתיב בשי״ן שהיו שוכרים יועצים כדי לבטל המלאכה: כל ימי. מלכות כורש ומלכות אחשורוש אשר מלך אחר כורש עד שנת שתים לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה המלאכה בטלה: ובמלכות אחשורוש. שמלך אחר כורש הוא אחשורוש שלקח אסתר:

אבן עזרא

(ח) לנצח. לחזק מענין ויז נצחם או מן נצח: (ט) ישוע בניו. הנכון ובניו וכן בני חנדד פירושו ובני: (י) ויסדו. מלובשים. בגדי כהונה: במצלתים. מן בצלצלי שמע: על ידי דוד. בעבור שהמנגן מנגן ביד יקרא הנגון יד: (יא) הוסד. שם הפועל: (יב) ביסדו. דבק עם זה הבית ופי׳ אשר ראו בעיני׳ הם הבית הראשון בעת יסדו הבית שני היו בוכים: (ב) ולא אנחנו קרי בוי״ו וכתיב באל״ף ופי׳ ולא אנחנו זובחים לזולתו: (ג) לא לכם ולנו. טעמו שתתערבו עמנו לבנות בית אלהינו: כי אנחנו יחד. רמז לכל קהל ישראל: (ד) ומבלהים. כתיב מן בלהות אתנך ומבהלים קרי לנטות אחרי רבים בשורש בהל בלה כי מעט׳ הם רק הענין אחד: (ה) וסוכרים. הסמ״ך תחת שי״ן: (ו) ובמלכות אחשורוש. הוא המכונה ארתחשסתא

כתבו

מצודת דוד

כמ״ש (במ״א) בבנין שלמה: אל ים יפוא. להשיטם עליו ולבוא לירושלים: כרשיון. כרשות כורש אשר היה עליהם לבנות את הבית: (ח) בחדש השני. הוא אייר: החלו זרובבל וגו׳. התחילו בבנין: לנצח. לומר שירה ולנגן בעת הבנין: (ט) לנצח על עושי המלאכה. לנגנו עליהם לבל ירפו ידיהם מן המלאכה: בני חנדד וגו׳. גם הם היו נוגשים על עושי המלאכה: (י) מלובשים. בבגדי כבוד ובידם החצוצרות: ע״י דוד. בשלול האמור על ידי דוד: (יא) ויענו. בהלל הרימו קול בהלל וכו׳ לומר כי טוב להודות לה׳ כי לעולם מוסף חסדו על ישראל: על הוסד. כל השמחות הללו היו על אשר הניחו היסוד מבית ה׳: (יב) את הבית הראשון. שבנה שלמה: ביסדו. בעת יסדו הבית הזה: בעיניהם. ר״ל והמה רואים: בוכים. היו בוכים על כי היה קטן הרבה מן הבית הראשון: ורבים. אשר לא ראו הבית הראשון הם היו מריעים בשמחה להרים קול גדול על שמחת הבנין: (יג) ואין העם מכירים. אותן השומעים לא היו מכירים קול תרועת השמחה מפני קול הבכי: כי העם. עם כי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה הנה קול הבכי נשמע עד למרחוק ובטל קול השמחים: ד (א) צרי יהודה. הם העכו״ם אשר הושיב מלך אשור בערי ישראל: (ב) נבנה עמכם. כוונתם היה להתחבר עמהם לדעת מלפוני לבבם למצוא עלילה מה להשבית את המלאכה: ולא אנחנו זובחים. כמ״ש בהם את ה׳ היו יראים (מ״ב יז): מימי אסר חדון. כי סנחריב שגלה את ישראל הומת ע״י בניו ומלך אסר חדון בנו תחתיו כמ״ש במלכים והוא הושיב במקומם מבבל ומכותה וכו׳: (ג) לא לכם ולנו. לא לשנינו יחד אנחנו ואתם לבנות הבית כי מה לכם לבנות הבית לה׳ רק אנחנו בני ישראל יחד נבנה הבית לה׳: כאשר צונו. ר״ל אותנו צוה המלך ולא אתכם: (ד) מרפים. הניאו מורך בלבבם למען ירפו ידיהם מן הבנין: ומבהלים. היו מפחידים אותם מלבנות: (ה) וסוכרים. היו שוכרים

מצודת ציון

מל׳ רשות הידוע בדרז״ל: (ח) לנצח. ענינו נגוח השיר ע״ש שדרך בעלי השיר לנצח זא״ז בהרמת הקול ובהכרעת הנעימה: (ט) ואחיו. חבירו ורעיו: לנצח. ענינו נגישה וכפיה והוא מלשון נצחון והתגברות: (י) במצלתים. עשוי הוא משני כלי נחושת להשמיע קול גדול בהקשתן זה בזה וכן בצלצלי שמע (תהלים קנ): (יא) ויענו. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו׳ קול רם (דברים כז): (א) צרי. אויבי: (ד) מרפים. מלשון רפיון: לבנות. כמו מלבנות: (ה) וסוכרים. כמו

יועצים

בתחלת מלכותו כתבו שטנה על־ישבי יהודה ג׳ כתבי ליש׳ ח׳
וירושלם׃ ז ובימי ארתחששתא כתב בשלם ל׳. ל׳
מתרדת טבאל ושאר כנותו על־ארתחששתא ל׳. כנותיו ק׳ ל׳
מלך פרס וכתב הנשתון כתוב ארמית ומתרגם
ארמית׃ ח רחום בעל־טעם ושמשי ספרא כתבו
אגרא חדה על־ירושלם לארתחששתא מלכא
כנמא׃ ט אדין רחום בעל־טעם ושמשי ספרא
ושאר כנותהון דיניא ואפרסתכיא טרפליא ל׳. ל׳. ל׳
אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא דהוא עלמיא׃ ל׳. ארכוי ק׳ ל׳. דהיא ק׳

ל׳ י ושאר אמיא די הגלי אסנפר רבא ויקירא
ל׳ והותב המו בקריה די שמרין ושאר עבר־נהרה
וכענת׃ יא דנה פרשגן אגרתא די שלחו עלוהי
עבדך ק׳ על־ארתחששתא מלכא עבדיך אנש עבר־
נהרה וכענת׃ יב ידיע להוא למלכא די יהודיא
די סלקו מן־לותך עלינא אתו לירושלם קריתא
ל׳ יתיר א׳ ושוריא מרדתא ובאישתא בנין ושורי אשכללו ואשיא
שכללו ק׳ יחיטו׃ יג כען ידיע להוא למלכא די הן קריתא
ס׳ כתיב ו׳ דך תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך

ושמותן אהלה הגדולת. ויטמינו ויבואו המצורעים האלה בקצה המחנה. ואצבעות ותהי עוד מלחמה בגת. ותפוציגה מבלי דעת ותהייגה. וגלות החל הזה לבני ישראל אשר כנענים. זמרו למלכנו זמרו. וזהת ובני שימון אמנון. חיי ואעבור עליך ואראה מתבוססת. ושארהון במסרה רבתא בס״ד: בתחלת ו׳ וסימ׳ והם הומתו בימי קציר תחלת כתיב. ויהי בתחלת שבתם שם. בתחלת עלות הלקש. באו בית לחם בתחלת קציר שערים. בתחלת תחנוניך יצא. ובמלכות אחשורוש בתחלת. סימן ריש ספרא עד ואחר הדברים: ארתחששתא שי״ן ומן ואתר עד סופא דסיפרא ארתחשסתא סמ״ך: ושוריא חד מן ג׳ מלין קדמיתא נסיב מן תניתא וסי׳ הייתה מוציא גם אתמול גם שלשום היית המוציא קרי. ידעתה שחר המימיך צויתה בקר ידעת השחר קרי. ומתחתה לשכות האלה ומתחת הלשכות קרי. וחילופים ב׳ מלין תנינא נסבא מן קדמיתא וסימ׳ ושורי אשכלילו ואושיא תולדות אהרן שטנה. מגלה יא: סנשתון. סנהדרין כב מגלה עא: אסנפר. סנהדרין צד:

אבן עזרא

ארתחשסתא בלשון פרסי: כתבו שטנה. מן שטן והטעם לשטון אותם: (ז) כתב בשלם. כמו בשלום: על ארתחששתא. כמו אל: כנותיו. חביריו או רעיו: וכתב הנשתון. צורות האותיות תקראנה בלשוננו והעד אל היהודים ככתבם או כתב זה הספר הנשתון השוה בכתיבה ובלשון ארמית ויש אומרים שהטעם אותם והוא הנכון: (ח) בעל טעם. מן טעמו וראו. והנה רחום בעל טעם עלה: כנמא. כאשר נאמר וזה מאמר הסופר ומסדרים הספר וטעמו כאשר נאמר כן היתה האגרת ששלחו הנזכרים או כנמא כטעם עתה: (ט) דיניא ואפרסתכיא טרפליא. שם אומות ידועים אלה ויתכן להיות ארכוי מן וארך ואכד וכלנה: שושנכיא. מן שושן: ועלמיא. מן עילם: וכענת. יש אומרים שהוא שם אומה ויתכן שהמלה מן עת אך הראשון הוא הקרוב: (יא) פרשגן. כטעם פתשגן הכתב שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה ופי׳ המלה פשר וביאור: (יב) ואושיא. יסודות ותרגום ונהרסו יסודותיה ויתגלון אושיא וכן נפלו אשיותיה: יחיטו. מן חוט השני ופירושו ישימו חוט על היסודות לבנות כטעם קו המדה או הוא מענין תרגום ויתפרו עלה תאנה וחטיטו ויחיטה כטעם קשר וחבור והפירוש הראשון הוא הקרוב: (יג) כען. דך. כתרגום הלזה דכי: מנדה בלו והלך. שמות למס המלך ופירושם כדרך סברתי מנדה מן הרכוש ובלו מס המדינות והלך מכס ההולכים

רשי

כתבו שטנה. שלא לבנות בית המקדש: על יושבי יהודה וירושלים. להלשינם ולקנתרם שלא יבנו הבית: (ז) ובימי ארתחשסתא. הוא כורש מלך פרס מנין אותיות של כורש עולה למנין אותיות דריוש וכן שניט במסכת ר״ה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא כורש על שם שמלך כשר היה ארתחשסתא על שם המלכות ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחשסתא וכל המלכות כולה נקראת ארתחשסתא וכו׳: כתב בשלם. כתב מכתבו בדברים של שלום: מתרדת טבאל. שם אדם הוא מצרי יהודה ובנימין: ושאר כנותיו. חברותיו וסיעותיו: על ארתחששתא. אל ארתחששתא: וכתב הנשתון. וכתב האגרת: כתוב ארמית. באותיות ארמית: ומתורגם ארמית. המכתב היה מפורש בל׳ ארמית: (ח) רחום בעל טעם. רחום היה מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב: ושמשי ספרא. ושמשי היה סופר הוא שמשי בנו של המן וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניהם ביחד לפי שהם זקוקין זה לזה האחד מסדר ומזכירו והסופר כותב שנאמר (מלכים א׳ ד׳) אליחרף ואחיה בני שישא סופרים יהושפט בן אחילוד המזכיר ובמקום אחר נאמר ויבא אליקים בן חלקיהו וגו׳ (שם ב׳ יח) ושבנא הסופר יואח בן אסף המזכיר: כתבו אגרא. הללו שניהם רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר צוה אליהם מתרדת וטבאל כולם היו מיושבים בערי שמרון: על ירושלים. על אודות בנין ב״ה אשר בירושלים: כנמא. כאשר נאמר והוא דוגמת לשון גמרא כדבעינן למימר קמן: (ט) אדין. אז: רחום. שם אדם: בעל טעם. מזכיר ובעל דברים: ושאר כנותהון. ושאר סיעותיהם: דיניא ואפרסתכיא וגו׳. הללו כולם שמות של עכו״ם שהושיב סנחריב בערי שומרון: אפרסיא. הם פרסיים שהושיב סנחריב בערי שומרון: ארכוי. הם בני ארך שנאמר וארך ואכד וכלנה (בראשית י׳): בבליא. הם בני בבל: שושנכיא. בני שושן הבירה: עלמיא. בני עילם מכל העכו״ם הללו הושיב סנחריב בא״י וכולן היו מסיבין ומסכימים בשליחות המכתב זה: (י) ושאר אומיא. ושאר העכו״ם אשר הגלה סנחריב כולם הסכימו: אסנפר. סנחריב: רבה ויקירא. שהיה מלך גדול ומכובד שנאמר כה אמר המלך הגדול מלך אשור (ישעיה לו): והותב המו. הושיב אותם: בקריה די שמרין. בערים אשר סביבות שומרון: ושאר עבר נהרה. ושאר העכו״ם אשר בעבר הנהר לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין א״י לבבל נמצאו אותן עכו״ם שלצד א״י הם בעבר הנהר להאותן העומדים בבבל: וכענת. שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסכימים בשליחות המכתב הזה: (יא) דנה פרשגן אגרתא. וזהו פתרון האגרת. פרשגן כמו פתשגן הכתב: די שלחו עלוהי. אשר שלחו אליו: על ארתחששתא. אל ארתחשסתא: עבדך אנש עבר נהרה וכענת. עבדיך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כענת כל עכו״ם המנויות כאן נכללות בכלל זה שכולן היו לצד א״י שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל וזהו תחלת המכתב עבדך אנש עבר נהרה וגו׳ עד לא איתי לך: (יב) ידיע להוא למלכא. דבר ידוע יהיה למלך: די יהודיא. אשר היהודים שעלו מאתך אלינו באו לירושלים: קריתא מרדתא ובאישתא בנין. עיר מורדת וחוטאת הם בונים: ושוריא שכלילו. והחומות יסדו: ואושיא. הכתלים: יחיטו. ל׳ פתיל כמו אם מחוט (בראשית יד) שהם תופרים ומחברים הכתלים זה עם זה: (יג) כען ידיע. עתה ידוע יהיה למלך: די הן קריתא דך תתבנא. אשר אם העיר

מצודת ציון

ושוכרים בכ״ן: (ו) שטנה. ענין קטרוג: (ז) כנותיו. ענינו רעיו וחביריו ובדרז״ל שבת ועבודת כוכבים בכנותהון (כתובות ג) כן גרס הערוך ור״ל בכל דיניהם המתחבר אליהם: הנשתון. ענינו מפורש ואין לו דומה כי אם בזה הספר: ומתרגם. גם הוא ענין מפורש ובדרז״ל מאן דמתרגם לי הבית (ב״מ מא): (ח) בעל טעם. ענינו היודע מיטב הדבור במליצה נאותה וכן וטעם זקנים יקח (איוב יב): אגרא. כן יקרא כתב השלוח ע״ש שמאוסף בו דברים הרבה והוא מלשון אגר בקיץ (משלי ו): כנמא. ענין אמירה וכן וינאמו נאם (ירמיה כג): (יא) פרשגן. ענין טופס הדבר וענייני כי משנה תורת משה (יהושע ח) ת״י פרשגן אורייתא: (יב) ושוריא. חומות וכן אדנג שור (תהלים יח): שכלילו. ענין גמר והשלמה וכת״א על ויכלו השמים (בראשית ב): ואושיא. ענין יסוד כמו לאשישי קיר חרשת (ישעיה טז): יחיטו. מל׳ חוט ר״ל יחברו כאלו תפרם בחוט ע״י המחט: (יג) מנדה. זה מס המלך המוטל על כל בני המדינה ביחד: בלו. זה הכסף גולגלתא.

מצודת דוד

יועלים בעבורם לייעץ את המלך אחר דעתם ולהפר עצת היהודים: ועל מלכות דריוש. הוא דריוש הפרסי שמלך אחר אחשורוש אביו: (ו) כתבו שטנה. בדבר בנין הבית לבל יתן רשות לבנותו: (ז) ארתחשסתא. הוא כורש הפרסי ושם ארתחשסתא הוא כנוי לכל מלכי פרס כמו פרעה למצרים ואבימלך לפלשתים: כתב בשלם. כתב מכתבו בדברי שלום: מתרדת טבאל. הוא היה הראש מן משלחי הכתב ושאר רעיו עמו היה באגודה אחת לשלוח אל ארתחששתא: וכתב הנשתון. כתב המפורש היה כתוב בתואר כתב ארמית ומפורש בלשון ארמית: (ח) בעל טעם. היודע לסדר דברי הכתב במליצה נאותה: ספרא. היודע לאמן ידו בכתיבה: כתבו. הם כתבו אגרת אחד להלשין על ירושלים רחום היה המסדר ושמשי היה הכותב: כנמא. ר״ל דברי האגרת היה כאשר נאמר למטה: (ט) אדין. אז באותו המעמד והעצה היה רחום וכו׳ ושאר חבריהם: דיניא וכו׳. הם שמות עכו״ם ידועות אלים אשר ישבו בערי שומרון והיו גם המה במעמד העצה: (י) ושאר אומיא. ושאר העכו״ם אשר הגלה אסנפר והוא סנחריב בלשון פרסי: רבא ויקירא. כן נקרא סנחריב על כי היה מלך גדול ומכובד: והותב. הושיב את העכו״ם ההם בהערים של שומרון ר״ל הסמוכים לה והוא שנאמר למעלה שאסר הדון בנו הושיב אותם בערי שומרון מ״מ אמר שהושיב הוא על כי היה במלכותו: ושאר. גם שאר היושבים בעבר נהר פרת המפסיק בין בבל לא״י וגם כענת והוא שם מקום מערפולין לכל אלה ור״ל כל אלה הסכימו בדבר האגרת: (יא) דנה. זאת סדור טופס האגרת אשר שלחו אליו וחוזר ומפרש אל ארתחששתא המלך: עבדיך. ר״ל אנחנו הכותבים המה עבדיך אנשי עבר הנהר ויושבי כענת: (יב) ידיע להוא. ידוע יהיה למלך אשר היהודים אשר עלו מעמך לבוא אלינו הנה באו לירושלים: קריתא. העיר המורדת והרעה המה בונים והחומה רוצים לגמור ולכלות והיסודות יקשרו ויחברו זה לזה רצה לומר פרקים מוקים המקולקל להיות כל היסוד בחבור אחד: (יג) כען. עתה ידוע יהיה למלך אשר אם העיר הזאת תבנה והחומות יגמרו וישלמו: מנדה וגו׳. אזי מיני המסים ההם לא יתנו עוד כי יתחזקו בחיזוק העיר

וימרדו

לָא יִנְתְּנוּן וְאַפְּתֹם מַלְכִים תְּהַנְזִק׃ יד כְּעַן כָּל־קֳבֵל דִּי־מְלַח הֵיכְלָא מְלַחְנָא וְעַרְוַת מַלְכָּא לָא־אֲרִיךְ לַנָא לְמֶחֱזֵא עַל־דְּנָה שְׁלַחְנָא וְהוֹדַעְנָא לְמַלְכָּא׃ טו דִּי יְבַקַּר בִּסְפַר־דָּכְרָנַיָּא דִּי אֲבָהָתָךְ וּתְהַשְׁכַּח בִּסְפַר דָּכְרָנַיָּא וְתִנְדַּע דִּי קִרְיְתָא דָךְ קִרְיָא מָרָדָא וּמְהַנְזְקַת מַלְכִין וּמְדִנָן וְאֶשְׁתַּדּוּר עָבְדִין בְּגַוַּהּ מִן־יוֹמָת עָלְמָא עַל־דְּנָה קִרְיְתָא דָךְ הָחָרְבַת׃ טז מְהוֹדְעִין אֲנַחְנָה לְמַלְכָּא דִּי הֵן קִרְיְתָא דָךְ תִּתְבְּנֵא וְשׁוּרַיָּה יִשְׁתַּכְלְלוּן לָקֳבֵל דְּנָה חֲלָק בַּעֲבַר נַהֲרָא לָא אִיתַי לָךְ׃ יז פִּתְגָמָא שְׁלַח מַלְכָּא עַל־רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא וּשְׁאָר כְּנָוָתְהוֹן דִּי יָתְבִין בְּשָׁמְרָיִן וּשְׁאָר עֲבַר־נַהֲרָה שְׁלָם וּכְעֶת׃ יח נִשְׁתְּוָנָא דִּי־שְׁלַחְתּוּן עֲלֶינָא מְפָרַשׁ קֱרִי קָדָמָי׃ יט וּמִנִּי שִׂים טְעֵם וּבַקַּרוּ וְהַשְׁכַּחוּ דִּי קִרְיְתָא דָךְ מִן־יוֹמָת עָלְמָא עַל־מַלְכִין מִתְנַשְּׂאָה וּמְרַד וְאֶשְׁתַּדּוּר מִתְעֲבֶד־בַּהּ׃ כ וּמַלְכִין תַּקִּיפִין הֲווֹ עַל־יְרוּשְׁלֶם וְשַׁלִּיטִין בְּכֹל עֲבַר נַהֲרָה וּמִדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ מִתְיְהֵב לְהוֹן׃ כא כְּעַן שִׂימוּ טְעֵם לְבַטָּלָא גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ וְקִרְיְתָא דָךְ לָא תִתְבְּנֵא עַד־מִנִּי טַעְמָא יִתְּשָׂם׃ כב וּזְהִירִין הֱווֹ שָׁלוּ לְמֶעְבַּד עַל־דְּנָה לְמָה יִשְׂגֵּא חֲבָלָא לְהַנְזָקַת מַלְכִין׃ כג אֱדַיִן מִן־דִּי פַּרְשֶׁגֶן נִשְׁתְּוָנָא דִּי אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מַלְכָּא קֱרִי קֳדָם־רְחוּם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא וּכְנָוָתְהוֹן אֲזַלוּ בִבְהִילוּ לִירוּשְׁלֶם עַל־יְהוּדָיֵא וּבַטִּלוּ הִמּוֹ בְּאֶדְרָע וְחָיִל׃ כד בֵּאדַיִן בְּטֵלַת עֲבִידַת בֵּית־אֱלָהָא דִּי בִּירוּשְׁלֶם וַהֲוָת בָּטְלָא עַד שְׁנַת תַּרְתֵּין לְמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס׃

יחיטו ושוריא שכלילו קרי. שם הפלשתים. וילך דוד ויקח את עצמות שמה פלשתים קרי. ושוריא ג' וסימן ושוריא שכלילו. ושוריא ישתכללון מגדה בלו. ושוריה ישתכללון לקבל דנא. קדמא א' דחיקה תגינא כתיב א' תליתאה כתיב ה': יומת ב' קמץ וסימן ואשתדור עבדין בגוה מן יומת. ומני שים טעם ובקרו והשכחו: ואשתדור ב' וסימניהון ואשתדור עבדין בגוה מן יומת. ומני שים טעם בקרו והשכחו: שלו ו' וסימניהון נמסר בדניאל סימן ו': למה ג' ב' כתיב ה' וא' כתיב א'

העיר כזאת תבנה: דך. זאת: ושוריא ישתכללון. והחומות יהיו מיוסדות: מנדה בלו והלך. מיני מסים כס וכסף גולגולת: לא ינתנון. לא יתנו עוד מס: ואפתום מלכים תהנזיק. ומס המלכים תוזק שלא יתנו עוד מס למלכים: (יד) כען כל קבל די מלח היכלא מלחנא. עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן ההיכל אנו רוצים להחריב. די מלח ל' חורבן ושממון כמו ארץ מלחה ולא תשב מלחנא אנו רוצים לסתור ולהחריב: וערות מלכא. ובזיון המלך: לא אריך. אינו הגון לנו לראות. אריך הגון כמו אריך או לא אריך במס' סוכה: על דנא. על זאת שלחנו והודענו למלך: (טו) די יבקר. אשר יבקר וידרוש הדורש בספר הזכרונות של אבותיך המלכים הראשונים: ותהשכח. ותמצא בספר הזכרונות ותדע כי העיר הזאת עיר מורדת ומזקת המלכים והמדינות: ואשתדור עבדין בגוה. ומרד היו עושים יושביה בתוכה שהיו ישראל מורדין במלכי העכו"ם: מן יומת עלמא. מימות העולם מימים קדמונים כך היה מנהגם למרוד במלכי העכו"ם: על דנא. על כך היתה העיר הזאת חריבה: (טז) מהודעין אנחנה למלכא. מודיעין אנחנו למלך: די הן קריתא דך. אשר אם העיר הזאת תבנה וחומותיה מיוסדין: לקבל דנה. כנגד כן ובשביל כך אין לך חלק בכל עבר נהרא לפי שישראל יהיו מורדין בך ויקחו הכל מידך: בעבר נהרא. היא כל הארץ של צד א"י שהוא עבר הנהר לאותן שבבבל: (יז) פתגמא שלח מלכא. דבר שלח המלך: על רחום בעל טעם. אל רחום המזכיר ושמשי הסופר ולשאר סיעותיהם היושבים בערי שומרון ולשאר העכו"ם אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישראל: שלם וכעת. מקומות הם וכעת כמו וכענת פעמים קורהו כך ופעמים כך: (יח) נשתונא. כתב הנשתון אשר שלחתם אלינו היה מפורש וקרוי לפני: (יט) ומני שים טעם. ומאתי היתה שימת דבר ציווי אשר צויתי: ובקרו והשכחו. ובדקו בספר הזכרונות המלכים ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימות העולם היתה מתנשאת ומרוממת על כל מלכי העכו"ם ומרד וסרבנות היו עושים בה למרוד במלכי העכו"ם: (כ) ומלכין תקיפין. ומלכים חזקים היו בירושלים שהיו מושלים ושליטים בכל עבר הנהר של צד ארץ ישראל כמו שנאמר בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' (מלכים א ד'): ומסים. וכסף גולגולת היה נתון להם שהיו העכו"ם מעלין להם מס: (כא) כען שימו טעם. עתה שימו דבר להכריז בארץ לבטל אנשים הללו בני ישראל מן הבנין והעיר הזאת ירושלים לא תבנה עד אשר ממני יוצא הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי: (כב) וזהירין הוו שלו. וזהירין תהיו לעשות דחוי ושגגה. שלו דשטורדיר בלע"ז: למעבד על דנא. לעשות על כך: למה ישגא. מדוע יגדל מעשה השחתה בעיר הזאת להזיק המלכים. ע"כ תשובת כורש אשר השיב: (כג) אדין. אז: די פרשגן. מן פתרון כתב הנשתון של ארתחששתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה: קרי קדם. שהיתה כתב הנשתון קרוי לפני רחום ושמשי וסיעותיהם והלכו במרוצה ובבהלה לירושלים אל היהודים ובטלו אותם בזרוע וכח שלא לבנות עוד הבנין: על יהודיא. אל היהודים: המו. הם: (כד) באדין. אז היתה

דרך המלך: ואפתום מלכים תהנזק. תוצאות המלך ותועלותם: (יד) כען מלח היכלא. מענין כעסן נמלחו ארץ מלחה לא תשב וטעם הארץ ענין בטול מניעות דבר: וערות מלכא. כמו את ערות הארץ והטעם גנות: ואריך תרגום וייחל עוד ואוריך עוד ופי' הפסוק כן הוא ביטול ההיכל בטלנו וערות המלך וגנותו לא נוכל לראות: (טו) ואשתדור. תרגום הנה שלחתי את הגדי הזה ושדרית מתנות השלוחים היו עושים בקרבה לעוזרים אותם עלילות כמו הוה משתדר להצלותיה: (טז) חלק בעבר נהרא לא איתי לך. שימרדו בו העמים הנזכרים אם יקום לבנות ירושלים או חלק אין לך בעבר הנהר שהם ישראל יקחו הכל בחזקה: (יז) פתגמא על רחום. כמו אל רחום. והוא משרת במקום אתנה: וכעת. חסר נ"ן ופי' ואל שאר עבר נהרא ואל כענת שלום: (כא) אלך. כמו אלין: (כב) וזהירין. מן והזהרת אתהם ופירושו לעשות שגגה היו מוזהרים והטעם

מצודת דוד

וימרדו במלך: ואפתום. הכנסת המלכים יהיה ניזוק ונפסד כי לא יתנו עוד מס למלכי פרס: (יד) כען. עתה בעבור אשר רוצים אנו אשר חורבן המקדש יהיה חרב כשהיה: וערות. כי בזיון המלך לא יפה וכשר לנו לראות ולשתוק: על דנה. על זאת שולחים אותנו ומודיעים למלך: (טו) די יבקר. אשר יחפש בספר הזכרונות של אבותיך ותמצא בספר הזכרונות והדע אשר העיר הזאת היא עיר מורדת ומזקת למלכים ולמדינות: ואשתדור. ומרידות וסרבנות עושים בה מן ימי עולם: על דנא. בעבור זאת העיר הזאת נעשית חורבה: (טז) מהודעין. מודיעים אנחנו למלך אשר אם העיר הזאת תבנה והחומות יוגמרו ויושלמו: לקבל דנה. בעבור זאת לא יש לך חלק בעבר הנהר כי הכל ימרדו בך בעבור זאת או היהודים יתגברו וימשלו הם על כל אנשי עבר הנהר: (יז) פתגמא. דבר שלח המלך: על רחום וכו'. אל רחום וכו' ואל חבריהם אשר יושבים בשומרון ושאר אנשי עבר הנהר לכולם יהיה שלום וגם לכעת יהיה שלם והיא כענת הנזכר למעלה וכפלה הנו"ן: (יח) נשתונא. הדברים המפורשים אשר שלחתם אלי מפורש נקראו לפני: (יט) ומני. וממני יוצא גזרה אומר וחפשו בספר הזכרונות ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מן ימי עולם מתנשאת עצמה על מלכי העכו"ם: ומרד. ומרידה וסרבנות נעשה בה: (כ) ומלכין. ומלכים חזקים היו על ירושלים ומשלו בכל עבר הנהר: ומדה. הוא מנדה ר"ל מיני המסים ההם היו נותנים להם: (כא) כען. עתה עשו גזרת אומר לבטל האנשים האלה מן הבנין: וקריתא. והעיר הזאת לא תבנה עד ממני יוצא גזרת אומר ר"ל עד שאתן רשות לבנותה: (כב) וזהירין. הוו זהירים מלעשות שגגה על זאת ר"ל אל תשגו לעבור מצותי בשגגה: למה ישגא. למה יתגדל ויתרבה מעשה השחתה להזיק את המלכים כי אם יתגברו הנה ישחיתו כל מלכי הארץ: (כג) אדין. אז מן אשר פופס הדברים המפורשים של המלך נקראו לפני רחום וכו' וחבריהם: אזלו. הלכו בחפזון לירושלים אל היהודים ובטלו אותם ממלאכתם בזרוע ובכח: (כד) באדין. אז בטלה

מצודת ציון

והלך הוא תשורה שמביאים למלך בעת יעבור עליהם: ואפתום. הוא ענין הכנסה ואין לו דומה: (יד) מלח. ענין חרבן כמו ארץ מלחה (ירמיה יז): וערות. מל' ערום ר"ל בזיון: אריך. מענין יפה וכשר ובדרז"ל מאה פלפלין במאה ועשרים ואריך (ב"מ עה) ור"ל והדבר יפה וישר ואין בו משום רבית: (טו) יבקר. יחפש כמו אבקר את צאני (יחזקאל לד): ואשתדור. ענינו סרבנות ומרידה והוא מלשון סדר שהוא שליחות בלשון ארמי כי כן דרך המורדים לשלוח שלוחים לשאול עזר להחזיק ידם: (יט) טעם. ענינו צווי וגזרה ועלה כמו מטעם המלך (יונה ג): (כב) וזהירין. הוא מל' זהירות סידוע בדרז"ל שהוא כענין זריזות אלא שזריזות הוא להשמר שלא יבא הדבר לידו וזהירות הוא להשמר ממנו בעת בואו לידו: שלו. מבגה ושגגה וכן על השל (ש"ב ו): ושריו

ה א וְהִתְנַבִּי חַגַּי נְבִיָּאה וּזְכַרְיָה בַר־עִדּוֹא
נְבִיַּיָּא עַל־יְהוּדָיֵא דִּי בִיהוּד וּבִירוּשְׁלֶם בְּשֻׁם
אֱלָהּ יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן׃ ב בֵּאדַיִן קָמוּ זְרֻבָּבֶל בַּר־
שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ בַּר־יוֹצָדָק וְשָׁרִיו לְמִבְנֵא
בֵּית אֱלָהָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וְעִמְּהוֹן נְבִיאַיָּה דִי־
אֱלָהָא מְסָעֲדִין לְהוֹן׃ ג בֵּהּ־זִמְנָא אֲתָא עֲלֵיהוֹן
תַּתְּנַי פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה וּשְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתְהוֹן וְכֵן
אָמְרִין לְהֹם מַן־שָׂם לְכֹם טְעֵם בַּיְתָא דְנָה לִבְּנֵא
וְאֻשַּׁרְנָא דְנָה לְשַׁכְלָלָה׃ ד אֱדַיִן כְּנֵמָא אֲמַרְנָא
לְּהֹם מַן־אִנּוּן שְׁמָהָת גֻּבְרַיָּא דִּי־דְנָה בִנְיָנָא בָּנַיִן׃
ה וְעֵין אֱלָהֲהֹם הֲוָת עַל־שָׂבֵי יְהוּדָיֵא וְלָא־בַטִּלוּ
הִמּוֹ עַד־טַעְמָא לְדָרְיָוֶשׁ יְהָךְ וֶאֱדַיִן יְתִיבוּן
נִשְׁתְּוָנָא עַל־דְּנָה׃ ו פַּרְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּי־שְׁלַח תַּתְּנַי
פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה וּשְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתֵהּ אֲפַרְסְכָיֵא
דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה עַל־דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא׃ ז פִּתְגָמָא שְׁלַחוּ
עֲלוֹהִי וְכִדְנָה כְּתִיב בְּגַוֵּהּ לְדָרְיָוֶשׁ מַלְכָּא שְׁלָמָא
כֹלָּא׃ ח יְדִיעַ ׀ לֶהֱוֵא לְמַלְכָּא דִּי־אֲזַלְנָא לִיהוּד
מְדִינְתָּא לְבֵית אֱלָהָא רַבָּא וְהוּא מִתְבְּנֵא אֶבֶן
גְּלָל וְאָע מִתְּשָׂם בְּכֻתְלַיָּא וַעֲבִידְתָּא דָךְ אָסְפַּרְנָא
מִתְעַבְדָא וּמַצְלַח בְּיֶדְהֹם׃ ט אֱדַיִן שְׁאֵלְנָא
לְשָׂבַיָּא אִלֵּךְ כְּנֵמָא אֲמַרְנָא לְּהֹם מַן־שָׂם לְכֹם
טְעֵם בַּיְתָא דְנָה לְמִבְנְיָה וְאֻשַּׁרְנָא דְנָה
לְשַׁכְלָלָה׃ י וְאַף שְׁמָהָתְהֹם שְׁאֵלְנָא לְהֹם
לְהוֹדָעוּתָךְ דִּי נִכְתֻּב שֻׁם־גֻּבְרַיָּא דִּי בְרָאשֵׁיהֹם׃
יא וּכְנֵמָא פִתְגָמָא הֲתִיבוּנָא לְמֵמַר אֲנַחְנָא הִמּוֹ
עַבְדוֹהִי דִי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וּבָנַיִן בַּיְתָא דִּי־
הֲוָא בְנֵה מִקַּדְמַת דְּנָה שְׁנִין שַׂגִּיאָן וּמֶלֶךְ
לְיִשְׂרָאֵל רַב בְּנָהִי וְשַׁכְלְלֵהּ׃ יב לָהֵן מִן־דִּי הַרְגִּזוּ

וסימ׳ למה ישגא חבלא להנזקת מלכין . למה להוא קצף על מלכות. ומני שים טעם למה די תעבדון : והתנבי ד׳ חסרים א׳ בלישן נבואה וסימניהון וצלחת עליך רוח ה׳ . ויכל מהתנבות . מדוע נבית בשם ה׳. והתנבי חגי נביאה וזכריה : ושתר ב׳ ושתר בוזני וכנותהן דבה זמנא . פרשגן אגרתא . וב׳ שתר וסימ׳ אדין תתני פחת עבר נהרת שתר. כען תתני פחת עבר נהרה שתר בוזני : ועין ט׳ וסימ׳ וזנוח ועין גנים תפוח . והנבשן ועיר המלך ועין גדי . ועין גנים והנבשן וקדש ואדרעי . ועין חדה ובית פצץ ב׳ בו . וקדש ואדרעי ועין חצור . ועין ימינו כהה . ועין נואף שמרה נשף . ועין אלההם הות על שבי יהודיא. ח׳ קדמאי שום קרתא : סימן להום כלהון חס׳ במ״א מ״ל כדנא תימרון להום אלהא דשמיא דירמיה : ואף ט׳ ר״פ וסי׳ ואף גם זאת בהיותם. ואף כי תשלהנה לאנשים . ואף כי היין בוגד. ואף אלהים עלה בהם. ואף אמנם

הזהרו שלא תשגו : (כד) דריוש. הוא אחשורוש : (ג) ואשרנא. מן אשלג שור והאל״ף נוסף כאל״ף אזרוע : לבנא. פירוש להבנות : ואושרנא. כטעם שורה: (ד) כנמא אמרנא להום. הם דברי הבונים או דברי הסופרים לשואלי׳ להם מן שם לכום טעם ופי׳ כאשר נאמר בספר כן אמרנו להם מי הם האנשים הבונים : (ה) ועין אלההום. הכתוב יספר כי השם עזרם ולא בטלו המו והה״א אחרונה במלת אלההום מן להום ובספרי יאמר אלהא דלהום : יהך. ילך תרגום אם תלכו עמי בקרי : (ח) אבן גלל. שצריכה לגלגל אותה מרוב כבודתה : ואע מתשם בכותליא. עצי ארזים שהם חזקים ולא ירקבו היו משימים בקירות להיות הבנין חזק: אספרנא. פי׳ מהרה: (ט) למבניה. פי׳ לבנות : (יא) ומלך

בית׳ בטלה מלאכת בנין בית אלהים אשר בירושלי׳ עד שנת שתים לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש שלקח אסתר ואחר אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר ומשנת אחת לכורש מלך פרס עד שנת שתי׳ לדריוש י״ח שני׳ שהשלימו שבעים שנה לחרבות ירושלים שהרי מחורבן הבית שגלה צדקיהו עד שנת אחת לכורש חמשים ושתים שנה כמפורש בסדר עולם וי״ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש נמלאו שבעים שנה שלימים ובשנת שתים לדריוש התחילו לבנות הבנין עד שגמרוהו: (א) והתנבי חגי נביאה . ועתה בשנת שתים לדריוש נתנבאו חגי וזכריה הנביאים אל היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלים בשם אלהי ישראל אליהם לבנות בנין הבית בלא רשות המלך דריוש : על יהודיא . אל היהודים : עליהון. אליהם : (ב) באדין . אז : ושריו. התחילו לבנות ביתו של הקב״ה אשר בירושלים ועמהם הנביאים של הקב״ה עוזרין ומסייעין להם : (ג) בה זמנא אתה עליהון . באותו הזמן באו עליהם הללו צרי יהודה ובנימין לקנתר ולהלשין עליהם על עסק הבנין : פחת עבר נהרה . שלטון של עבר הנהר : וכנותהון . וסיעתהון : וכן היו אומרים להם : מן שם . מי צוה לכם דבר הבית לבנות : ואושרנא דנה לשכללה . הכתלים האלה ליסד כמו ואושיא יחיטו (לעיל ד) בנין חומת לבנים חבר מנחם : (ד) אדין . אז : כנמא . כאשר נאמר : אמרנא להום . אמרו להם לישראל אותן צרי יהודה ובנימין : מן אינון. מי הם שמות האנשים : די דנה . אשר זה הבנין הם בונים : (ה) ועין אלההום. ועינו של הקב״ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודים להעלותם במלאכת הבנין : ולא בטלו המו . ולא בטלו הם את הבונים : עד טעמא לדריוש יהך . והשיבו זקני היהודים דבר לאותן הצרים שלא יבטלו את הבנין עד אשר ילך הדבר לדריוש המלך : ואדין יתיבון . ואז ישיבו היהודים : כתב הנשתון. על כך על תשובתו של דריוש : (ו) פרשגן . פתרון פתשגן האגרת : וכנותיה . וסיעותיו : אפרסכיא . אומה אחת הן שהיו בסיעותיהם : על דריוש מלכא. אל דריוש המלך : (ז) עלוהי . אליו : וכדנה כתב בגויה . וכך היה כתוב בתוכה של אגרת : שלמא כולא . כל השלום יהיה לו : (ח) ידיע להוא למלכא. דבר ידוע יהיה למלך : די אזלנא . אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית אלוה הגדול : והוא מתבנא . והוא הבית בנוי : גלל . מרמר״א בלע״ז : ואע מתשם בכתליא . ועצים נתונים ומושמים בכתלים כדי להחזיק הבנין למען יעמוד ימים רבים : ועבידתא דך . ומלאכה זאת : אספרנא מתעבדא. מהרה היתה נעשית אספרנא אפנטומינט בלע״ז : ומצלח בידהם. והולכת מעשה זה בידיהם : (ט) אדין . אז כשראינו הבנין שאלנו לזקנים האלה : כנמא אמרנא להום. כאשר נאמר בכמוך אמרנו אליהם : מן שם לכם . מי שם לכם דבר הבית הזה לבנותו וכתלים הללו ליסד : ואושרנא. בנין חומת לבנים : (י) ואף שמהתהום . ואף שמותם של בונים ראשי הבנין שאלנו להם כדי להודיעך : די נכתוב . אשר נכתוב שמות האנשים אליך : די בראשהם. אשר בעצמם וברשותם קמו לבנות הבית : (יא) וכנמא

פתגמא

מצודת ציון

(ב) ושריו . ענין התחלה כי ווה התלם (בראשית יא) ת״א ודין דשריאו : מסעדין . מל׳ סעד וסיוע: (ג) ושתר בוזני . כך שמו : ואשרנא . כמו ושוריה ור״ל החומות: (ח) אספרנא. הוא ענין מהירות רב ואין לו דומה כי אם בזה הספר :

באתמתא

מצודת דוד

בטלה מלאכת בית אלהים אשר בירושלים : והות . והיתה בטלה עד השנה השניה למלכות דריוש הפרסי : ה (א) והתנבי . ומבא חגי הנביא וכו׳ אל היהודים אשר בארץ יהודה ובירושלים בשם אלהי ישראל אשר נאמר עליהם ולא זכר מהו הנבואה ומאליו יובן שלוה לבנות הבית מבלי רשות המלך : (ב) באדין . אז עמדו זרובבל וכו׳ והתחילו לבנות בית האלהים אשר בירושלים : ועמהון. ועמהם הנביאים של אלהים היו מסייעים להם : (ג) בה זמנא . בעת ההיא באו אליהם תתני מושל עבר הנהר ושתר בוזני וחבריהם : וכן . וכה אמרו להם מי צוה להם גזרת אומר לבנות הבית הזה והחומה הזאת לגומרה ולכלותה : (ד) אדין . זה מדברי כותב הספר שאומר אז כאשר נאמר למטה כן אמרנו להם תשובה על דבריהם ולפי שלא רצה לכפול הדברים אמר כנמא והוא מפורש בדברי האגרת השלוחה אל המלך : מן אנון . גם אמרנו להם מה הם שמות האנשים אשר זאת הבנין בונים : (ה) ועין. השגחת עין אלהיהם היתה על זקני היהודים ולא בטלו אותם ממלאכתם עד אשר ילך הדבר לאזני המלך : ואדין. ואז ישיבו המלך ויועציו דברים מפורשים על זאת ר״ל יניחום לבנות עד אשר יבוא דבר המלך ואז יעשו כאשר יצוה : (ו) פרשגן . זהו טופס כדור שאגרת אשר שלח תתני וגו׳ והביריו אנשי אפרסכיא והוא שם אומה ידוע להם : די. אשר יושבים בעבר הנהר : על . אל דריוש המלך : (ז) פתגמא. זהו הדבר אשר שלחו אליו וכזאת כתוב בה לדריוש המלך כל עניני השלום יהיה לו : (ח) ידיע . ידוע יהיה למלך אשר הלכנו למדינת יהודה לבית אלוה הגדול והוא בנה מאבן שיש וגם קורות עצים משימים בהכתלים להיות מחוזק ביותר: ועבידתא. והמלאכה הזאת נעשית במהירות ומצלחת בידיהם : (ט) אדין . אז שאלנו להזקנים ההם העוסקים במלאכה : כנמא . כאשר נאמר למטה כן אמרו להם ממש בלשון הזה : מן . מי נתן לכם גזרת אומר לבנות הבית הזה והחומה ההיא לגומרה ולכלותה : (י) ואף . גם שמותיהם שאלנו להם להודיע לך ולתוספת ביאור חוזר ומפרש : די נכתב . ר״ל אשר נכתוב אליך שם האנשים אשר בראשיהם הם הבריב פבהם : (יא) וכנמא. כהלשון אשר נאמר למטה כן הש״ב השיבו דבר לאמר :

אנחנא

אבהתנא לאלה שמיא יהב המו ביד נבוכדנצר
מלך-בבל כסדיא וביתה דנה סתרה ועמה הגלי
לבבל: יג ברם בשנת חדה לכורש מלכא די
בבל כורש מלכא שם טעם בית-אלהא דנה
לבנא: יד ואף מאניא די-בית-אלהא די דהבה
וכספא די נבוכדנצר הנפק מן-היכלא די
בירושלם והיבל המו להיכלא די בבל הנפק המו
כורש מלכא מן-היכלא די בבל ויהיבו לששבצר
שמה די פחה שמה: טו ואמר-לה אלה מאניא
שא אזל-אחת המו בהיכלא די בירושלם ובית
אלהא יתבנא על-אתרה: טז אדין ששבצר דך
אתא יהב אשיא די-בית אלהא די בירושלם
ומן-אדין ועד-כען מתבנא ולא שלים: יז וכען
הן על-מלכא טב יתבקר בבית גנזיא די-מלכא
תמה די בבבל הן איתי די-מן-כורש מלכא
שים טעם למבנא בית-אלהא דך בירושלם
ורעות מלכא על-דנה ישלח עלינא:
ו א באדין דריוש מלכא שם טעם ובקרו בבית
ספריא די גנזיא מהחתין תמה בבבל: ב והשתכח
באחמתא בבירתא די במדי מדינתה מגלה חדה
וכן-כתיב בגוה דכרונה: ג בשנת חדה לכורש
מלכא כורש מלכא שם טעם בית-אלהא
בירושלם ביתא יתבנא אתר די-דבחין דבחין
ואשוהי מסובלין רומה אמין שתין פתיה אמין
שתין: ד נדבכין די-אבן גלל תלתא ונדבך די-
אע חדת ונפקתא מן-בית מלכא תתיהב:
ה ואף מאני בית-אלהא די דהבה וכספא די
נבוכדנצר הנפק מן-היכלא די-בירושלם והיבל

שניתי . ואף הסיתך מפי צר . ואף שמהתהם שאלנה . ואף מאניא די בית אלהא. ואף מאני די בית: דהבה ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסימ׳ נמסר בדניאל סימן ג׳ : ואמר לה אלה חר מן ז׳ בטעם מרעימין ופסקין ר״פ וסימ׳ ויתמהמה ויחזיקו. ויאמר ה׳ אלהי אדני. וימאן ויאמר אל אשת אדניו. וישחט ויקח משה. ונבהלו צרים וחבלים. ויאמר ה׳ מציון ישאג. ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת המו : באדין ג׳ ר״פ בסיפרא וסי׳ באדין בטילת עבידת בית אלהא . באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל . באדין דריוש מלכא שם טעם . ושארא אדין ואיכון ו׳. תלתא כלהון כתיב ה׳ במ״א נדבכין די אבן תלתא: דהבא ג׳ כתיב ה׳ בסוף וסי׳ ואף מאניא די בית אלהא. ואף מאני בית אלהא. ומה די עלך ועל אחך :

פתגמא . כמו שנאמר הדבר : התיבונא . השיבו לנו דבר : אנחנו המו . אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ : ובנין ביתא . ואנו בונין הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות : ומלך ישראל רב . ומלך גדול שהיה לישראל הוא שלמה המלך בנה אותו ויסד אותו : (יב) להן . ועכשיו מכני אשר הכעיסו אבותינו לאלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדי והבית הזה החריב ואת העם הגלה לבבל : (יג) ברם. אך בשנה אחת לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר הזה לבנות הבית : (יד) ואף מאניא . כלי הקדש של כסף וזהב אשר הוציא נבוכדנצר מן ההיכל שבירושלים הוליכם להיכלו שבבבל הוציא אותם כורש מהיכל מלך בבל ומסרם ליד ששבצר דניאל ששמו כך: והיבל המו . והוליך אותם: הנפק המו. הוציא אותם : די פחה שמה . שהוא היה נשיא ופחה ונקרא שמו פחה : (טו) ואמר לה. וכך אמר לו כורש לששבצר אלה הכלים קח ולך והורד אותם בהיכל אשר בירושלים וביתו של הקב״ה יהא בנוי על מקומו : (טז) אדין . אז : ששבצר דך . זה בא ונתן כותלי ביתו של הקב״ה אשר בירושלים ומאז ועד עתה היה הבית בנוי ולא נגמר הבנין : (יז) וכען . ועתה אם על המלך טוב יהיה הדבר ידוע ומבוקר בבית גנזיו של מלך אשר שם בבבל : הן איתי . אם יש המעשה הזה אשר מפי כורש יצא דבר לבנות בית זה אשר בירושלים : ורעות מלכא . רצון המלך ע״כ ישלח אלינו : עלינא. אלינו. ע״כ מכתב האגרת אשר שלחו תתני ושתר בוזני: ו (א) באדין. אז כאשר הגיע המכתב ליד דריוש: שם טעם. צוה המלך הדבר: ובקרו. ובדקו בבית הספרים שהאוצרות מונחים שם בבבל: (ב) והשתכח באחמתא . ונמצא מכתב של מגילה אחת שם באחמתא כן פתרו אנשי הפתרון שהוא כלי העשוי לאגרות ולגליונים ולספרים והעמידוהו מגזרת חמת מים והאל״ף אשר בתיבה אינה עיקר כיתר המלין אשר בשאר ל׳ ארמית : בבירתא. באותה בירה אשר במדי המדינה : וכן כתיב . וכן היה כתוב בתוכה זכרון שלה : (ג) בית אלהא בירושלם. בבית אלהים בירושלים מה יהא עליו הבית יבנה : אתר די דבחין. שהוא מקום שזובחים שם זבח : ואשוהי מסובלין. וכותליו יהיו מיוסדין. כמו ואושיא יחיטו (לעיל) : רומיה אמין שתין. רום הבית ששים אמה ושש אמה רחבו : (ד) נדבכין. ל׳ כתלים וקירות הכתלים היו של אבן גלל. גלל מרמר״א בלע״ז : ונדבך . וכותל של עץ חדש מבפנים כענין בנין הבית אשר בנה שלמה : ונפקתא . והוצאה לצורך הבית ולשאר דברים אשר לבית תנתן להם מבית המלך : (ה) ואף מאני . ואף כלי הקדש של בית האלהים של זהב וכסף אשר נבוכדנצר הוציאם מן היכל שבירושלים והוליכם לבבל : יתיבון . ינתנו : והיכל. אשר הוליך : ויהך . ילך כל המעשה הזה להיכל אשר בירושלים למקומו : ותחת

לישראל רב הוא שלמה : (יב) סתריה . ענין הרס ובלשון חכמינו ז״ל שדבריו סותרין דברי תורה: (טו) ואמר. אל מאניא כמו אלה : שא אזל אחת המו . קח לך הורד אותם או הנח אותם והוא הנכון ושא מן וישאו להם נשים שפירושו ויקחו : (א) מהחתין . מורידין : (ב) באחמתא . יש אומרים שהוא מן חמת מים או הוא שם כלי יגנזו בו כתבי הזכרונות : בבירתא . היא ארמון תרגום בארמנותיהו בברניתהא : (ג) ואושוהי מסובלין . כענין אבן גלל והפירוש יסודותיו סובלים האבני סבל : רומי׳ אמין שתין. יותר גבוה מבנין שלמה ראשון כי גבהו היה שלשים אמות קומתו וכן פתיה אמין שתין להיות הגובה והרחב שוה והאורך לא זכר כי היה כמדה הראשונה : (ד) נדבכין . פי׳ טירות ותרגום מתחת לטירות מלרע לנדבכיא וזה דומה לבנין ראשון באמרו שלשה טורי גזית וטור כרותות ארזים : ונפקתא. הוצאה: (ה) ואף . יהתיבון ישיבון המשיבין :

מצודת דוד

אנחנא . ר״ל וכה אמרו אנחנו המה עבדיו של אלהי השמים והארץ ולזה בונים אנחנו את ביתו אשר היה בנוי מלפני זה שנים מרובים ומלך גדול מישראל והוא שלמה הוא בנה אותו וגמרו והשלימו : (יב) להן . רק על אשר הכעיסו אבותינו את אלהי השמים נתן אותם ביד נבוכדנצר הכשדי ונתץ את הבית הזה ואת העם הגלה לבבל : (יג) ברם . אבל בשנת אחת לכורש מלך של בבל נתן המלך גזרת אומר לבנות את בית האלהים הזה : (יד) ואף . גם הכלים של בית אלהים של זהב וכסף אשר נ״נ הוציא מן ההיכל אשר בירושלים והביא אותם אל ההיכל של העבודת כוכבים אשר בבבל: הנפק . הוציא אותם כורש מן ההיכל של בבל ומסרם לאיש אשר שמו ששבצר אשר עשהו למושל : (טו) ואמר לה . ואמר לו אלה הכלים קחם ולך והנח אותם בהיכל אשר בירושלים ובית אלהים יבנה על מקומו הראשון : (טז) אדין . אז ששבצר זה בא הנה ונתן היסוד של בית אלהים אשר בירושלים ומן אז ועד עתה בונים בו ולא נשלם עדיין : (יז) וכען . ועתה אם על המלך טוב ר״ל אם רוצה הוא בכך : יתבקר. יחופש בבית האוצר של המלך אשר שם בבבל : הן . אם יש זאת אשר מכורש המלך הושם גזרת אומר לבנות בית אלהים זה בירושלים : ורעות . ורצון המלך על זאת ישלח אלינו ר״ל יאמר דעתו אם גם חפצו בבנין או לא : ו (א) באדין . אז דריוש המלך שם גזרת אומר וחפשו בבית הספרים אשר האוצרות מונחים שמה בבבל : (ב) והשתכח . ונמצא מגלה אחת בנאד של עור בארמון אשר במדינת מדי כי לא נמצא בבבל וחפשו ומצאו במדי : וכן . וכה היה כתוב בה זכרון שלה : (ג) בשנת. בשנה אחת לכורש נתן המלך גזרת אומר על בית האלהים אשר בירושלים אשר יבנה הבית שהוא מקום אשר זובחים זבחים : ואושוהי . יסודי הבית יהיו מאבנים גדולות רבי הסבל והמשא : רומיה . גובה הבית יהיה ששים אמות ורחבו ששים אמות : (ד) נדבכין . שלש שורות יבנה של אבני שיש ושורה אחת של עץ וכן בסדר הזה עד כלות הגובה כי בנין כזה מחזיק ביותר וכן נאמר בבנין שלמה שלשה טורים גזית וטור כרותות ארזים (מ״א ז) : ונפקתא . הוצאת הבנין ינתן מן בית המלך : (ה) ואף מאני . אף כלי בית אלהים של

מצודת ציון

באחמתא . הוא מל׳ וחמת מים (בראשית כא) והוא נאד של עור: מגלה. ספר : (ג) מסובלין. ענין משא כבד כמו והנושאים בסבל (נחמיה ד) : (ד) נדבכין . שורות ובדרז״ל קורין וכו׳ וכראה

לבבל יהתיבון ויהך להיכלא די־בירושלם
לאתרה ותחת בבית אלהא: ו כען תתני פחת
עבר־נהרה שתר בוזני וכנותהון אפרסכיא די
בעבר נהרה רחיקין הוו מן־תמה: ז שבקו
לעבידת בית־אלהא דך פחת יהודיא ולשבי
יהודיא בית־אלהא דך יבנון על־אתרה:
ח ומני שים טעם למא די־תעבדון עם־שבי יהודיא
אלך למבנא בית־אלהא דך ומנכסי מלכא די
מדת עבר נהרה אספרנא נפקתא תהוא מתיהבא
לגבריא אלך די־לא לבטלא: ט ומה חשחן ובני
תורין ודכרין ואמרין ׀ לעלון ׀ לאלה שמיא
חנטין מלח ׀ חמר ומשח כמאמר כהניא די־
בירושלם להוא מתיהב להם יום ביום די־לא
שלו: י די־להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא
ומצלין לחיי מלכא ובנוהי: יא ומני שים טעם
די כל־אנש די יהשנא פתגמא דנה יתנסח אע
מן־ביתה וזקיף יתמחא עלהי וביתה נולו יתעבד
על־דנה: יב ואלהא די־שכן שמה תמה ימגר כל־
מלך ועם די ישלח ידה להשניה לחבלה בית־
אלהא דך די בירושלם אנה דריוש שמת טעם
אספרנא יתעבד: יג אדין תתני פחת עבר־
נהרה שתר בוזני וכנותהון לקבל די־שלח
דריוש מלכא כנמא אספרנא עבדו: יד ושבי
יהודיא בנין ומצלחין בנבואת חגי נביאה וזכריה
בר עדוא ובנו ושכללו מן־טעם אלה ישראל
ומטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס:
טו ושיציא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר
די־היא שנת־שת למלכות דריוש מלכא:
טז ועבדו בני־ישראל כהניא ולויא ושאר בני־
גלותא חנכת בית־אלהא דנה בחדוה: יז והקרבו

לחיי ג' וסי' לחיי נח. אלה לחיי עולם. לחיי מלכא ובנוהי: ומני שים טעם ד' ר"פ וסימ' ומני שים טעם להגעלה. ומני שים טעם ובקרו. ומני שים למא די תעבדון. ומני שים טעם די כל אנש. וא' מני שים טעם די כל מתנדב: אדין ס' בטעם ר"פ וסי' נפל על אנפוהי. שגיא מתבהל. די לא נהשכח לדניאל דנה. סרכיא ואחשדרפניא אדין

ויהך. וילך כל כלי להיכלא והמלה מיוחדת מן הרבים כדרך כי יתן מוס: ותחת. כנגד שהכלי ידבר כאגרת והטעם ותורד או תנוח אתה שהכלי בבית אלהא. למ"ד לעבודת עומד במקום שנים וכן הוא לפחת יהודאי: (ח) אילך. כמו אלין והא שתי לשונות זה אומר בכה וזה אומר בכה: (ט) ומה חשחן. מה שצריכין וכן חשחות צורך: (יא) יתנסח. יהרס כמו יסח ה' יהרום וכן משמרת הבית מסח שהוא שישמרו משמרת הבית מקום ההרום שלא יכנס אדם שם: וזקיף. כמו לקירות ולעמודים העומדים וחבירו זוקף כפופים וטעמו נושא או מעמיד וכן תרגום וישא עיניו ופירושו והעומד יהרם על העץ: נולו. מטונף כענין וישימוה למוצאות ובלשון חכמינו ז"ל מנולתא: (יג) כנמא אספרנא. כדר פירשנו: (יד)ודריוש הוא הזקן המדי וארתחשסתא היא אחשורוש: (טו) למלכות דריוש. הוא בן

ותחת. ויהי מונח בביתו של הקב"ה: (ו) כען תתני וגו'. זו היא תשובה אשר השיב דריוש אל תתני ושתר בוזני: די בעבר נהרא. לצד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותן שבבבל: רחיקין הוו מן תמה. רחוקים תהיו משם תבנין ב"ה שלא תרפו ידי עושי המלאכה: (ז) דך. זה: פחת יהודיא. שלטוני היהודים יעשו דבר זה: ולשבי יהודיא. ולזקני היהודים אני מצוה: בית אלהא דך. בית אלהים זה: (ח) ומני שים טעם. וממני יהיה צווי זה: למה די תעבדון. לאותו בנין המלאכה אשר תעשון עם זקני היהודים האלה לבנות ביתו של הקב"ה: ומנכסי מלכא. מנכסי המלך יהיו עושים הבנין הזה: די מדת עבר נהרה. מן המס של עבר הנהר אשר למלך. מדת מס כמו מנדה בלו והלך (לעיל ד'): אספרנא. מהרה יבנה הבנין אספרנא אושפלוגעמכ"ט בלע"ז: נפקתא תהוא מתיהבא. הוצאה תהיה ניתנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו ממלאכתן: (ט) ומה חשחן. ומה שיהיו חוששין: ובני תורין. בני בקר ואילים וכבשים לעולות לאלהי השמים: וחנטין. לסלתות: ומלח. לקרבנות: ויין. לנסכים: ושמן. למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלים יהי נתון להם דבר יום ביומו: די לא שלו. בלא דיחוי שנ"ל דישטורבי"ר בלע"ז: (י) די להון. למען אשר יהיו מקריבים ניחוחים לאלהי השמים ויהיו מתפללים על חיי המלך ובניו: (יא) ומני שים טעם. וממני שים צווי ושימת דבר אשר כל אדם אשר ישנה דבר זה: יתנסח. יחרב עליו מביתו שיחרב ביתו: יתנסח כמו ונסחתם מעל האדמה (דברים כ"ח): וזקיף יתמחא עלוהי. ועץ לתלותו יהא גבוה עליו שיתלה על העץ: וביתה נולו יתעבד. וביתו יעשה אשפה על כך. נולו. ענין טינוף ומחראות: (יב) ואלהא די שכן שמיה. והאלהים אשר שכן שמו שם: ימגר. ימגר ויפגר כל אותו מלך וכל אותו עם אשר ישלח ידו להחריב ולהשחית בית זה של ה' אשר בירושלים: שמת טעם. שמתי צווי דבר זה אשר יעשה הבנין מהרה. עד כאן תשובתו של דריוש: (יג) כנמא. כאשר נאמר: אספרנא עבדו. מהרה עשו: (יד) ושבי יהודיא. וזקני היהודים היו בונין ומצליחין במלאכתן כנבואת חגי וזכריה ובנוהו ויסדו את הבנין מן צווי של אלהי ישראל ומרשות כורש מלך פרס הראשון אשר הוחל יסוד הבנין בימיו ומרשות דריוש ומרשות ארתחשסתא. הוא דריוש ונקרא ארתחשסתא ע"ש המדינה והמלכות כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראים פרעה: (טו) ושיציא ביתה דנה. וסוף תשלום בית זה היה עד יום שלישי לחדש אדר שהיא שנת שש לדריוש המלך ונמצא בנין הבית היה ד' שנים: (יז) והקריבו לחנוכת. הקריבו לחנוכת בית זה קרבנות הללו והוראת שעה היתה:

מצודת ציון

הנדנך (ברכות סו): (ז) ולשבי. הלמ"ד הוא במקום את ור"ל ועם שבי: (ט) חשחן. כמו חוששין וכן לא חשחין אנחנא (דניאל ג): שלו. ענין משגה ושכחה כמו על השל (שמואל ב ו): (יא) יתנסח. ענין עקירה כמו בית גאים יסח ה' (משלי טו): וזקיף. הוא הען שתולין עליו ובדרז"ל דאית ליה זקיפא וכו' זקיף ביניתא (ב"מ נט): יתמחא. יוכה ובדרז"ל כמחוהו אגל הגוני (שם קיא): (יב) ימגר. ענין הפלה כמו וכסאו לארץ מגרת (תהלים פט): (טו) ושיציא. ענין גמר והשלמה כי כאשר כלו (בראשית מג) ת"א כד שיציאו: (טז) חנכת. התחלת

מצודת דוד

של זהב וכסף אשר הוציא נ"נ מן ההיכל אשר בירושלים והביא לבבל: יתיבון. ישיבו אותם להוליך אל ההיכל אשר בירושלים למקומם וינח בבית אלהים: (ו) כען. עתה. תתני וכו' וחבריהם אשר בעבר הנהר היו רחוקים מן שמה ר"ל הרחיקו מלבטל המלאכה: (ז) שבקו. הניחו את עבודת בית אלהים הזאת: פחת. מושל היהודים עם זקני היהודים יבנו בית אלהים זה על מקומו: (ח) ומני. וממני הויה גזרת אומר מה אשר תעשו עם זקני היהודים האלה: למבנא. לבנות בית אלהים זה. ר"ל שגם עוד תסייעו להם בדברי הבנין: ומנכסי. ומרכוש המלך של המס מנדה הנגבו מאנשי עבר הנהר: אספרנא. חיש מהר יהיה נתן הוצאת הבנין להאנשים האלה אשר לא יבוטל המלאכה מחסרון הממון: (ט) ומה חשחן. ומה שצריכים בני בקר ואילים וכבשים להעלות לאלהי השמים וחטים ומלח ויין ושמן כפי השיעור אשר יאמרו הכהנים אשר בירושלים יהיה נתון להם בכל יום ויום אשר לא תשגו ולא תשכחו מלתת הכל: (י) די להון. אשר יהיו מקריבים הקרבנות לנחת רוח לאלהי השמים ולהיות מתפללין על חיי המלך ובניו: (יא) ומני. וממני הויה גזרת אומר אשר כל איש אשר ישנה הדבר הזה: יתנסח. עונשו יהיה אשר יעקר עץ מן ביתו ולתלותו בו יוקם ויהלוהו עליו והוא מדרך איום ואזהרה יתירה שיהיה נתלה על העץ אשר יעקר מביתו: וביתה. וביתו יושם למקום גוול ואשפה בעבור זאת: (יב) ואלהא. האלהים אשר ישכין הה שמו שמה הוא ישיל כל מלך ועם אשר ישלח ידו לשנות דברי להשחית בית אלהים זה אשר בירושלים: הנה. אני דריוש שמתי גזרת אומר חיש מהר יעשה: (יג) אדין. אז: תתני וכו'. וחבריהם בעבור הדברים אשר שלח דריוש המלך כאשר אמרנו לזה חיש מהר עשו דברו: (יד) ושבי. וזקני היהודים בנו והצליחו כאשר ניבא חגי וכו': ובנו. התחילו לבנות וגמרו הבנין מן גזרת אומר של אלהי ישראל אשר צוה ע"י הנביאים: ומטעם. מגזרת אומר של כורש הנותן רשות מתחלה לבנות הבית ומגזרת אומר של דריוש הפרסי שהיה מחזק דברי כורש: וארתחשסתא. הוא דריוש הפרסי והוא שם כנוי לכל מלכי פרס כמו פרעה למצרים והדומים: (טו) ושיציא. גמר תשלום בנין הבית הזה נתאחר עד יום השלישי לחדש אדר אשר הוא בשנת הששית למלכות דריוש: (ט) ועבדו.

ובנו

לחנכת בית־אלהא דנה תורין מאה דכרין
מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטיא לחטאה ק'
על־כל־ישראל תרי־עשר למנין שבטי ישראל: ל'. ל'
יח והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון ל'. ל'
על־עבידת אלהא די בירושלם ככתב ספר ל'. ל'
משה: יט ויעשו בני־הגולה את־הפסח בארבעה
עשר לחדש הראשון: כ כי הטהרו הכהנים ס"ג
והלוים כאחד כלם טהורים וישחטו הפסח לכל־ ל' וחד וכתבכון ו'. ל' מ"ל
בני הגולה ולאחיהם הכהנים ולהם: כא ויאכלו ס'
בני־ישראל השבים מהגולה וכל הנבדל
מטמאת גוי־הארץ אלהם לדרש ליהוה אלהי ו' חס' וכל אור' דכו' במ"כ
ישראל: כב ויעשו חג־מצות שבעת ימים ל' בכתוב'
בשמחה כי־שמחם יהוה והסב לב מלך־אשור ל'. ל'
עליהם לחזק ידיהם במלאכת בית־האלהים פ"מ
אלהי ישראל:
ז א ואחר הדברים האלה במלכות ל'
ארתחששתא מלך־פרס עזרא בן־שריה בן־

כל סיפרא כ' עזריה בן־חלקיה: ב בן־שלום בן־צדוק בן־
אחיטוב: ג בן־אמריה בן־עזריה בן־מריות:
ד בן־זרחיה בן־עזי בן־בקי: ה בן־אבישוע
ל' בן־פינחס בן־אלעזר בן־אהרן הכהן הראש:
ג' ו הוא עזרא עלה מבבל והוא־ספר מהיר
בתורת משה אשר־נתן יהוה אלהי ישראל
ויתן־לו המלך כיד־יהוה אלהיו עליו כל
בקשתו: ז ויעלו מבני־ישראל ומן־הכהנים
כל סיפרא ה' כמ"א על והלוים והמשררים והשערים והנתינים אל־
ירושלם בשנת־שבע לארתחששתא המלך:
ח ויבא ירושלם בחדש החמישי היא שנת
ס"ג השביעית למלך: ט כי באחד לחדש הראשון
ל' וחסר הוא יסד המעלה מבבל ובאחד לחדש החמישי
ה' בא אל־ירושלם כיד־אלהיו הטובה עליו: י כי
ז' חס' בכתו' עזרא הכין לבבו לדרש את־תורת יהוה ולעשת ט"ו
ג'.כ"ג ר"פ וללמד בישראל חק ומשפט: יא וזה | פרשגן
הנשתון אשר נתן המלך ארתחששתא לעזרא

הרגישו על מלכא. ענו ואמרין קדם מלכא די דניאל. אזל מלכא להיכליה. אדין תתני פחת עבר נהרה. ועיין בדניאל סימן ו' בליש"ן מסור"ת אחרית"י: והקריבו חד מן ו' חס' בלישנא וסימ' וכי תקריב קרבן מנחה. ויקרבו בני אהרן את הדם. בהקרבם אש זרה קדמא. הקרב את קרבנו ר"פ דנתנאל בן צוער. תקרבון אלי ושמעתיו. ויקרבו את אל יהושע. והעלה אשר יקרב הנשיא. בה זימנא קרבו גברין כשדאין. באדין קרבו ואמרו קדם מלכא. והקרבו לחנכת בית אלהא דנה: כאחד ז' בקריאה וסי' דובא וכל קהלנא וחברנא קמון ארכון בצפרא בחצצרתהון וביאורם נמסר בישעיה סוף סימן ס"ה: ולהם ח' בקריאה וסי' נמסר בסדר נח: לדרש ו' חס' וסי' ולא יבול דוד ללכת. ובכל מעשה אשר החל. ויהי לדרש אלהים. ויאכלו בני ישראל השבים מהגולה. וכן במליצי שרי ב' בו. כי עזרא הכין לבבו. וכל אוריתא דכו' חסר בכ"ב מ"ל: מהיר ג' וסי' עם סופר מהיר. חזית איש מהיר במלאכתו. סופר מהיר בתורת משה: כיד ה' בקריאה וסימ' כיד המלך שלמה. ויין מלכות רב כיד המלך, ויתן משאת כיד המלך. הוא עזרא עלה מבבל. כי באחד לחדש הראשון הוא יסד. ועלי הטה חסד. ויביאו לנו כיד אלהינו. ואגרת אל אסף שמר הפרדס: ולעשות ט"ו וסימ' נמסר בשמואל ב' סימן ז' תולדות אהרן הוא עזרא. סנהדרין כא: מבני ישראל. קידושין סט: בחדש החמישי. ר"ס כ"א ערכין יג: כי עזרא. סנהדרין כא:

היתה: (יח) והקימו כהניא בפלוגתהון. שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם ולוים במשמרותם: (יט) את הפסח. עכשיו עשו ישראל את הפסח בי"ד בניסן זה הבא אחר אדר זה שהושלם הבנין בו: (כ) ולהם. ולעצמם: (כא) וכל הנבדל. הם הגרים שנבדלו מטומאת העבודת כוכבים לידבק בישראל: (כב) והסב לב מלך אשור עליהם. והקב"ה הסב לב מלך אשור על ישראל היושבים בממשלתו בארץ אשור להחזיקם ולסייע במלאכת הבנין: ואחר הדברים האלה. של בנין הבית: ארתחסשתא. הוא דריוש: (ו) ויתן לו המלך. דריוש: כיד ה' אלהיו עליו. כאשר גזר הקב"ה עליו ומקרא מסורס הוא ויתן לו המלך כל בקשתו כיד ה' אלהיו עליו ואמרו רבינו ז"ל עזרא הוא מלאכי: (ז) בשנת שבע. היא שנה אחר השלום הבית: לארתחסשתא. הוא דריוש: (ח) בחדש החמישי. הוא חדש אב כי באחד לחדש ניסן אותו היום היתה תחלת עלייתם מבבל ובאחד לחדש אב באו לירושלים: (ט) יסוד המעלה. יסוד תחלת העליה: כיד אלהיו. כאשר הצליחתו יד הקב"ה שהיתה ידו טובה עליו להצליח בדרכיו: (י) כי עזרא וגו'. ועל כן הלך והצליח בדרכו שהרי עזרא הכין לבבו וגו' נותן טעם לדבריו: (יא) וזה פרשגן הנשתון. וזה פתשגן הכתב: וחקיו על ישראל. ואת חקיו אשר צוה על ישראל

אחשורוש: (יח) בפלוגתהון. במחלקתהון: (כא) וכל הנבדל. הם הגרים שנבדלו מטומאת גויי הארץ והתחברו אליהם לדרוש ה' כמותם או הנבדל מישראל שנבדל מטומאת גויי הארצות: (כב) ויעשו. מלך אשור. הוא ארתחשסתא והזכיר אשור ולא פרס כי מלכי אשור החריבו ארץ ישראל ועתה הסב לבו ממחשבתו הרעה לטובה וזה טעם לחזק ידיהם: (א) ארתחשסתא. אמרו חכמינו ז"ל כי כל המלכים נקראים כן בלשון פרסיים וזה ארתחשסתא הוא דריוש: (ו) והוא סופר מהיר. תרגום מגיד ומספר במהירות: כיד ה'. כח ותוקף: (ז) ויעלו. ומן הכהנים והלוים. ואחרי כן יספר שבת הלוים איך עלו: (ט) יסוד. שם דבר סמוך והמוכרת יסוד קבוע בטמון או הוא במשקל זבול: המעלה. שם דבר על משקל מקנה משרה וכן הפי' הוא עזרא היה עלת העולים לירושלים והטעם הוא יעצם לעלות באחד בניסן ובא באחד באב ומלת יסד כמו נוסדו שטעמו

מצודת דוד

ובני ישראל והכהנים והלוים ושאר בני הגולה הם הנתינים ובני עבדי שלמה כולם עשו חנוכת בית אלהים זה בשמחה: (יז) תורין. פרים: דכרין. אילים: אמרין. כבשים: וצפירי. ושעירי עזים לחטאת בעבור כל ישראל עם שלא חזרו בבית שני כ"א יהודה ובנימין: למנין. לפי מספר שבטי ישראל וארז"ל שהיתה הוראת שעה כי אין חטאת באה בנדבה: (יח) והקימו. שהעמידו את הכהנים והלוים כפי מחלקותם למשמרות על עבודת אלהים אשר בירושלים כפי אשר כתב בספר תורת משה הכהנים לעבודת המזבח והלוים לדבר בשיר: (יט) בני הגולה. ר"ל השבים מן הגולה: (כ) הטהרו. שבלו לטומאתן: כאחד. כאיש אחד המטהר עצמו שכולו טהור כן היו כולם טהורים: וישחטו. הלוים שחטו לצורך בני הגולה ולצורך הכהנים אחיהם מבני לוי ולצורך עצמן: (כא) ויאכלו. מן הפסח: וכל הנבדל מטומאת וכו'. אלו הגרים שנבדלו מטומאת העכו"ם להתחבר אל ישראל לדרוש לה' כמותם: (כב) מלך אשור. הוא דריוש שמלך גם באשור אשר היתה לפנים ראש לכל הממלכות עד בוא נ"נ ולקח המלוכה לבבל: עליהם. לטובה עליהם: לחזק ידיהם במלאכה בית ה'. בתת להם הוצאות הבנין והעזר מהאויב המבטל המלאכה: ז (א) ואחר וגו'. אחר כלות הבנין: במלכות וגו'. ר"ל היה במלכות וכו': עזרא. ארז"ל שהוא מלאכי ויחסו עד אהרן ולקצר דלג כמה דורות ממה שחושב בדה"א: (ה) הכהן הראש. ראשון לכהנים: (ו) ויתן לו וכו'. הוא הפוך כאלו אמר ויתן לו המלך כל בקשתו כיד ה' וכו' ר"ל כמו שהיה עליו כח ה' ליתן חנו בעיני המלך: (ז) ויעלו וכו'. מלבד מה בעלו בראשונה עם זרובבל וכו' עלו שוב עם עזרא: (ט) יסוד המעלה. התחלת העלייה מבבל והושאל מהתחלת הבנין אשר היסוד הוא התחלה לה: כיד. ר"ל מיהר בדרך מהלכו כמו שהיה עליו כח אלהיו אשר היא טובה עליו: (י) כי עזרא הכין וגו'. ולזה היה יד אלהיו לטובה: (יא) פרשגן. זהו סדור טופס הדברים המפורשים אשר נתן וכו': סופר. מחכם ומשכיל דברי מצות ה' וחוקיו

מצודת ציון

דבר מה לעמוד בה משם ושלאה נקרא תנוך בלשון המקרא: (יח) בפלוגתהון. ענין חליקה: (כב) והסב. מלשון סבוב ור"ל הטה ופנה: (ו) סופר. ר"ל חכם וכדרז"ל סופר מברך וכור יונא (ברכות מח): מהיר. הוא הפוך מן קשה הסבנה: (ז) והשוערים. שומרי השערים: והנתינים. הגבעונים

הכהן הספר ספר דברי מצות־יהוה וחקיו על־ ל'
ישראל: יב ארתחשסתא מלך מלכיא לעזרא ל' ר"פ. ג'
כהנא ספר דתא די־אלה שמיא גמיר וכענת: ג'
יג מני שים טעם די כל־מתנדב במלכותי מן־
עמא ישראל וכהנוהי ולויא למהך לירושלם ל'
עמך יהך: יד כל־קבל די מן־קדם מלכא ושבעת ל'
יעטהי שליח לבקרה על־יהוד ולירושלם בדת ל' וחסר. כ'.ג'
אלהך די בידך: טו ולהיבלה כסף ודהב די־
מלכא ויעטוהי התנדבו לאלה ישראל די ל'
בירושלם משכנה: טז וכל כסף ודהב די ל'
תהשכח בכל מדינת בבל עם התנדבות עמא ל'
וכהניא מתנדבין לבית אלההם די בירושלם: ג'
יז כל־קבל דנה אספרנא תקנא בכספא דנה ל'
תורין דכרין אמרין ומנחתהון ונסכיהון ותקרב ל'. כ'
המו על־מדבחא די בית אלהכם די בירושלם:

עלך ק'. אחויה ק'. ל' ומה די עליך ועל־אחיך ייטב בשאר כספא
ג' כתיב כ'. ל' ודהבה למעבד כרעות אלהכם תעבדון:
יט ומאניא די־מתיהבין לך לפלחן בית אלהך
ל' השלם קדם אלה ירושלם: כ ושאר חשחות
ל'. ל'. ל' בית אלהך די יפל־לך למנתן תנתן מן־בית
גנזי מלכא: כא ומני אנה ארתחשסתא מלכא
ל' שים טעם לכל גזבריא די בעבר נהרה די כל־
ג' די ישאלנכון עזרא כהנא ספר דתא די־אלה
כ' וחסר שמיא אספרנא יתעבד: כב עד־כסף ככרין מאה
ועד־חנטין כורין מאה ועד־חמר בתין מאה ועד־
ל'. ל' בתין משח מאה ומלח די־לא כתב: כג כל די־מן־
ל' טעם אלה שמיא יתעבד אדרזדא לבית אלה
ג' חד כתיב ה' וסימנה חבלא די שמיא די־למה להוא קצף על־מלכות מלכא
תעבדון ודין ובנוהי: כד ולכם מהודעין די כל־כהניא ולויא כ'
ד' זמריא תרעיא נתיניא ופלחי בית אלהא דנה

ולקמן בנחמיה סי' ח': וזה כ"ג ר"פ בקרי' וסי' במסרה רבתא בערך זה בס"ד: למה ג' ב' כתיב ה' וא' כתיב א' וסימ' למה ישגא חבלא להנזקת מלכין. למה להוא קצף על מלכות מלכא ובנוהי. ומני שים טעם למא די תעבדון. בתרא כתיב א': ודי לא ידע תהודעון חד מן י"ד בטעם פי' הטפחא כך דינה לעולם לא ישרתוה כי אם מירכא במ"ד תולדות אהרן עד כסף. ר"ס ד:

שטעמו נועלו: (יב) ארתחששתא מלך מלכיא. עתה יספר כי המלך שלח אגרות שתים אחת לכל מתנדב לעלות ואחת לכל גזבריא לתת צרכם: גמיר. מפורש לשני ענינים הראשון להיות גמיר כתרגום כליל תכלת והוא רמז לכל ישראל המתנדבים לעלות ולמ"ד לעזרא משרת תחת שלש וכן הפירוש לעזרא ולגמיר ולכענת שלא להודיעם טעמו ביד עזרא. פירוש אחר גמיר תואר השם מענין גמרא גמור וזה רמז לעזרא ספר דתא. שהוא גמיר וידע דעת אלהיו ויהיה למ"ד לעזרא במקום שתים וכענת שם כולל אומות עבר הנהר: (יג) מני שים טעם. היא האגרת לעזרא ולישראל המתנדבים: (יד) שליח. תהיה שלוח: לבקרה. לחקור על היהודים ועל ירושלים: בדת אלהך. בעבור דת אלהיך אשר בידך שלחתיך: (יז) תקנא. מן קניתי אתכם: דיכרין. תרגום אילים: אמרין. כבשים: (כ) חשחות. צורך: (כא) גזבריא. הפקידים על האוצרות: (כב) בתין. מדות: (כג) אדרזדא. כטעם מהירות בדרך סברא כי אין לו דומה: (כד) תרעיא. השוערים: מנדה כלו

ישראל לשמרם: (יב) ספר דתא. ספר תורה: גמיר וכענת. ספיקא*) היא בידו: (יג) מני שים טעם. ממני יוצא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל מן הכהנים והלוים ללכת לירושלים ילכו עמך: (יד) כל קבל. בשביל כך מאת המלך ושבעת יועציו רואי פני המלך אתה שלוח: ושבעת יעטוהי. ושבעה יועציו הם שבעה רואי פני המלך: לבקרה על יהוד. כדי לדרוש ולבדוק על היהודים אשר בירושלים אם הם עוסקים בתורתו של הקדוש ברוך הוא אשר בידך: (טו) ולהיבלה. ולהוליך כסף וזהב של המלך ויועציו אשר התנדב לאלהי ישראל לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלים: (טז) וכל כסף ודהב. וכל נדבת כסף וזהב אשר תמצא במדינת בבל עם שאר נדבות העם והכהנים אשר מתנדבים לביתו של הקב"ה אשר בירושלים תוליך הכל לירושלים: (יז) כל קבל דנה. ובשביל כך כל עבודות המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר ואילים וכבשים וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הקב"ה: (יח) ומה די עלך. ואשר ייטב לך ולאחיך במותר הכסף והזהב לעשות כרצונו של הקדוש ברוך הוא תעשו: (יט) ומאניא. וכלים הנתונים לך לעבודתו של הקב"ה שלם לפני הקב"ה בירושלים: (כ) ושאר חשחות. ושאר צריכות שתצטרך לביתו של הקב"ה לקנות אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך: (כא) ומני אנה. וממני אני דריוש המלך יוצא צווי ורשות לכל הגזברים אשר בעבר הנהר לכל א"י המקבלים מסים שלי מן העובדי כוכבים אשר כל דבר שישאל מכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב"ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו עד מאה ככרים של כסף לקנות קרבנות ומאה כורין חטין למנחות ועד מאה מדות יין לנסכים ומאה (מדות) של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות כענין שנאמר (ויקרא ב) וכל קרבן מנחתך במלח תמלח: (כב) די לא כתב. ומלח שאין כתוב בו מדה יתנו ככל הצורך: (כג) כל די מן טעם. כל אשר יהיה מרשותו של הקב"ה וציוויו יעשה בזריזות באותם המלך לביתו של הקב"ה: אדרזדא. אותם בלשון ערבי: די למה להוא. אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברים כל צרכי הבית: (כד) ולכום מהודעין. ולכם אנו מודיעים אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והשומרים והנתינים שהם חוטבי עצים: ושואבי

*) נ"א מספיקין בידו ללמוד וללמד:

מצודת ציון

הנבעונים: (יב) גמיר. כולה כי כליל תקטר (ויקרא ו) ת"א גמיר תתסק: (יג) מתנדב. ענין רצון כי כל המתנדב מתנדב ברצון: (כ) חשחות. כמו חששות והוא ענין צורך: יפל. ענין נפיה ודוגמתו כי יפול לא יוטל (תהלים לז): (כב) בתין. שם מדת הלח והיא ג' סאין: (כג) אדרזדא. הוא ענין זריזות ואין לו דומה: (כ) נקבו. נספרשו וכן ונוקב שם (ויקרא כד): (כב) ופרשים. הם רוכבי הסוסים ברגל רב: (כג) ויעתר. ענין קבלת תפלה וכן

מצודת דוד

וחוקיו אשר צוה על ישראל: (יב) ארתחששתא. וזהו דברי הכתב אני ארתחששתא מלך על כל המלכים נותן זה הכתב לעזרא הכהן חכם בדת התורה של אלהי השמים: גמיר וכענת. ר"ל להראות לאנשי ממשלתו עד כולם וליושבי כענת שהיא העיר המפרסמת: (יג) מני. ממני הופס גזרת אומר אשר כל המתנדב ומתרצה במלכותי מן עם ישראל וכהניו והלוים ללכת לירושלים ילך עמך ולא יעכבו מי: (יד) כל קבל. בעבור אשר מלפני המלך ושבעת יועציו נשלח לחפש ולדרוש על אנשי יהודה ואנשי ירושלים אם זהירים הם בדת תורת אלהיך אשר בידך: (טו) ולהיבלה. ולהביא כסף וזהב אשר המלך ויועציו התנדבו לאלהי ישראל אשר משכן כבודו בירושלים: (טז) די תהשכח. אשר תמצא בכל מדינת מנדבת העובדי כוכבים: עם התנדבות. עם נדבות העם והכהנים אשר נדבו לבית אלהיהם אשר בירושלים: (יז) כל קבל. בעבור זאת כי ירבו הכסף לזה חיש מהר תקח בכסף זה פרים אילים וכבשים וסולת למנחתם ויין לנסכיהם והקריב אותם על מזבח של בית אלהיכם אשר בירושלים: (יח) ומה די. ומה אשר ייטב עליך ועל רעיך לעשות במותר הכסף והזהב: כרעות. כרצון אלהיכם תעשון בהם ר"ל לדבר מצוה תהביאו בדבר אשר ייטב בעיניכם: (יט) ומאניא. והכלים אשר נתונים לך לעבודת בית אלהיך: השלם. הן כולם בשלימות לפני אלהי ירושלים ר"ל בבית ה': (כ) ושאר חשחות. ושאר צורך בית אלהך אשר יגעה עליך ליתן ר"ל אשר ישאלו ממך: תנתן. יהיה נתון מן בית אוצר המלך: (כא) ומני. וממני אני ארתחששתא המלך הופס גזרת אומר לכל הפקידים אשר בעבר הנהר: די כל. אשר ישאל מכם עזרא הכהן החכם בתורה של אלהי השמים חיש מהר יעשה: (כב) עד כסף. ר"ל אף אם ירבה לשאול עד ק' ככר כסף ועד ק' כורים חטים ועד ק' בתים יין ועד ק' בתים שמן: ומלח. ר"ל ומלח מה שישאל אשר אין דרך לכתוב דבר קצוב על כי הוא דבר זול וכאומר מלח תנו כל מה שירצו: (כג) כל די. כל אשר הוא מן גזרת אומר של אלהי השמים יעשה בזריזות לבית אלהי השמים: די למה. אשר למה יהיה קצף מה' על מלכות המלך ובניו בעבור התעצלות צורך הבית: (כד) ולכום. אתם הפקידים על המס מודיע אני לכם אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והשוערים הנתינים ועובדי עבודת בית אלהים זה: מנדה וגו'. מיני המסים האלה

מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם׃ ד׳ פתיב כן
כה ואנת עזרא כחכמת אלהך די־בידך מני ב׳ ר״פ. ג׳
שפטין ודינין די־להון דאנין לכל עמא די בעבר דיינין ק׳
נהרה לכל־ידעי דתי אלהך ודי לא ידע י״ד כטעם
תהודעון׃ כו וכל־די־לא להוא עבד דתא די־
אלהך ודתא די מלכא אספרנא דינה להוא ג׳ נפקת
מתעבד מנה הן למות הן לשרשו הן־לענש לשרשי ק׳ ל׳
נכסין ולאסורין׃ כז ברוך יהוה אלהי אבותינו ל׳
אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את־בית
יהוה אשר בירושלם׃ כח ועלי הטה־חסד לפני ס׳. כ׳
המלך ויועציו ולכל־שרי המלך הגברים ואני ב׳ ח׳ חס׳ מ״ל
התחזקתי כיד־יהוה אלהי עלי ואקבצה ח׳
מישראל ראשים לעלות עמי׃ כ׳. י״ד

ח א ואלה ראשי אבתיהם והתיחשם העלים
עמי במלכות ארתחשסתא המלך מבבל׃ ב מבני ח׳ ר״פ
פינחס גרשם מבני איתמר דניאל מבני דויד ד׳ ומכר
חטוש׃ ג מבני שכניה מבני פרעש זכריה ח׳ ר״פ
ועמו התיחש לזכרים מאה וחמשים׃ ד מבני ח׳ ר״פ
פחת מואב אליהועיני בן־זרחיה ועמו כ׳
מאתים הזכרים׃ ה מבני שכניה בן־יחזיאל
ועמו שלש מאות הזכרים׃ ו ומבני עדין עבד ח׳ כטעם
בן־יונתן ועמו חמשים הזכרים׃ ז ומבני עילם ח׳ כטעם
ישעיה בן־עתליה ועמו שבעים הזכרים׃ ז׳
ח ומבני שפטיה זבדיה בן־מיכאל ועמו שמנים ו׳ וט׳ כליטנא
הזכרים׃ ט מבני יואב עבדיה בן־יחיאל ועמו ח׳ ר״פ ח׳ כטעם
מאתים ושמנה עשר הזכרים׃ י ומבני שלומית ל׳ מ״ל
בן־יוספיה ועמו מאה וששים הזכרים׃ יא ומבני
בבי זכריה בן־בבי ועמו עשרים ושמנה הזכרים׃ ח׳ כטעם
יב ומבני עזגד יוחנן בן־הקטן ועמו מאה ועשרה ג׳ כסיפרא ח׳ כטעם
הזכרים׃ יג ומבני אדניקם אחרנים ואלה
שמותם אליפלט יעואל ושמעיה ועמהם ששים יעיאל ק׳
הזכרים׃ יד ומבני בגוי עותי וזבוד ועמהם שבעים וזכור ק׳
הזכרים׃ טו ואקבצם אל־הנהר הבא אל־אהוא
ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם ובכהנים ל׳
ומבני לוי לא־מצאתי שם׃ טז ואשלחה לאליעזר
לאריאל לשמעיה ולאלנתן ולירים ולאלנתן ולנתן ל׳. ל׳ כטעם

מקומות ישרתוה דרגא עם ב׳ מרכות נקראות תרין חוטרין וסי׳ נמסר בסוף מטות ובריש חבקוק: ועלי ה׳ בקריאה וסי׳ ועלי יבא כל איש אשר לו. ועלי שמו כל ישראל פניהם למלך. ועלי לתת לך. ועלי הטה חסד לפני המלך. אני לדודי ועלי תשוקתו. גרשום ד׳ ג׳ חסרים וא׳ מ״ל וסי׳ כי גר הייתי. ואת שני בניה. ויקימו להם בני דן את הפסל. מבני פינחס בן גרשום. בתרא מ״ל: וכל ד״ה דכו׳ גרשם במ״ם במ״ב גרשון בנו״ן וסי׳ גרשון וקהת קדמא דסיפרא. ויחלקם דוד מחלקות לבני לוי לגרשון. עתליה ז׳ וסים׳ גמ׳ במלכים ב׳ ריש סי׳ י״א: ועמו ח׳ בטעם זקף בקרי׳ וסי׳ וישא יעקב את עיניו וירא והנה עשו בא. יהוידע. יהוחנן. יחזיאל. יואב. שלומית. זכריה. עזגד: וזבוד כתיב ב׳ וזגור

תולדות אהרן מנדה בלו. נדרים סב ב״ב ה: כן לנוות, מ״ק טז: מבני יואב. ב״ק קטז: ואקבצם. ערוכין סה יבמות פו קידושין סט׃

שואבי מים למזבח ועובדים בבית זה של הקב״ה לא ישלוט אדם עליה׳ להשליך עליהם מס וכסף גולגולת אלא יהיו בני חורין מעבודת המלך: (כה) ואנת עזרא כחכמת אלהך די בידך. ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לצד ארץ ישראל עם יודעי התורה: ודי לא ידע. והשופט אשר לא ידע לשפוט הודיע לו המשפט לעשותו: (כו) וכל די לא להוא עבד. וכל אשר לא יהיה עושה דתו של הקב״ה ודת המלך מהרה שלא יעכב הדין והמשפט: דינה. הדין יעשה ממנו מן המעכב משפט: הן למות. ליהרג: הן לשרשי. אם לעקרו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו. לשרשי לישראדיצי״ר בלעז: הן לענוש נכסין. אם לענשו בממון: ולאסורין. או לייסרו בייסורין. עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המלך לעזרא הסופר למען ישאהו לירושלים להראותו אל הכהנים והלוים וגזברי המלך למען יחזיקו לקיים המצות ולעבוד ה׳ בבית המקדש ולשמור התורה כמשפט: (כז) ברוך ה׳. כך כתב עזרא בספרו כאשר נתן הודאה להקב״ה: (כח) ויועציו. הם שבעה רואי פני המלך הם שבעה יעטוהי של מעלה: כיד ה׳ אלהי עלי. כאשר היתה עזרתו של הקב״ה עלי וקבצתי מישראל הנשארים בבבל ראשי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל: (א) ואלה ראשי אבותיהם. של עולים: והתיחשם. את יחוסם אשר היו מתייחסים בהם: ארתחשסתא. הוא דריוש: (ג) מבני שכניה מבני פרעש. משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה: ועמו. ועם יחס שלא היו מתיחסים הזכרים של משפחתו: (ו) עבד בן יונתן. כך שמו: (יג) אחרונים. שהיו אחרונים ללכת אחרי עזרא: (טו) אל הנהר הבא. אל הנהר הנוטע אל אהוא. אל אותו הנהר: ונחנה שם. והיינו חונים שם: ואבינה בעם. נתתי לבי להבין בעם אשר נקבצו עמי: (טז) ואשלחה לאליעזר וגו׳ ראשים

בלו והלך. מפורשים: (כו) הן לשרושי. להיות נעקר משרשו והטעם מגורש מנחלתו וחכמינו ז״ל אמרו מאי לשרושי הרדפה: (כז) ברוך. ולכל שרי. הפירוש ולפני כל שרי: (א) והתיחשם. ואשר התיחסו לבית אבות: (ג) מבני שכניה מבני פרעוש. הראוי אשר מבני פרעוש ואמר כן להבדיל לבן שכניה יחזיאל: ועמו התיחש לזכרים. אשר התיחשו לעצמם הזכרים והיו מאה וחמשים: (י) בן יוספיה. לא הזכיר שמו כאחרים: (יד) וזכור קרי וזבוד כתיב והם שני שמות זה אומר ככה וזה אומר ככה: (טו) ואקבצם. ואבינה בעם. עיון: ומבני לוי לא מצאתי שם. כי הם בעלי שיר: (טז) לאליעזר לאריאל. הם היו שלוחים והלמ״ד הוא המורה על העצם וטעמו לעצם אליעזר והנזכרים: מבינים

מצודת דוד

באלה אין ממשלה ורשות להטיל עליהם: (כה) ואנת. ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידך פקוד ומנה שופטים ודיינים אשר יהיו דנין לכל העם אשר בעבר הנהר: לכל יודעי. רלה לומר מנה את כל יודעי תורת אלהיך ואשר לא ידעו מה מדבר הקטה תודיע להם: (כו) וכל די. וכל אשר לא יהיה עושה דת התורה של אלהיך ודת של המלך המזהיר על הדבר: אספרנא. חיש מהר יהיה נעשה ממנו משפט ודין הן אם יהיה משפטו להמיתו הן לעקור שרשיו ר״ל להמית אותו ואת בניו הן לענשו עונש ממון ונכסים הן לאסרו בבית האסורים את הכל יהיה נעשה חיש מהר: (כז) ברוך ה׳. אלה דברי עזרא שהודה לה׳ על הטובה: כזאת. כדבר הזאת לזרז על דברי הבית ולפאר ולרומם את בית ה׳: (כח) ועלי. המקום הטה עלי חסד לפני המלך: ולכל. ולפני כל: כיד ה׳. כפי הכח שהיה מה׳ עלי: ראשים. ואחריהם היו נמשכים יתר העם: ח (א) ראשי אבותיהם. ראשי המשפחות: והתיחשם. אכרון יחוסם בני פי המה: במלכות.
המלאים במלכות וכו׳: (ב) מבני פינחס. הפולה מבני פנחס היה שמו גרשום וכן כולם: (ג) מבני שכניה מבני פרעוש. ר״ל מבני שכניה שהיה מבני פרעוש היה הראש זכריה ועם יחוסו התייחסו למספר זכריה מאה וחמשים כי כלם היו ידועים שהמה קרובים לזכריה הראש: (ד) פחת מואב. מושל במואב: ועמו. עם יחוסו התיחסו אחיו וכן כולם: (ה) בן יחזיאל. ר״ל היה הראש בן יחזיאל ולפי שלא היה נודע כאביו הזכיר שם אביו עליו: (ו) עבד. כך שמו עבד: (י) בן יוספיה. היה הראש בן יוספיה: (יג) אחרונים. הם הלכו באחרונה ולא מהרו ללכת כאשר הנזכרים: שמותם. של הראשים: (טו) אל הנהר וגו׳. סמוך להנהר ההולך אל אהוא והוא שם מקום: ואבינה. השתכלתי בכוונת הלב לדעת מי ומי ההולכים: לא מצאתי. כי הלוים שהיו שם היו קצוצי בהונות ולא יכלו לנגן בכנור כך כתב רש״י (קדושין ס״ט): (טז) לאליעזר. את אליעזר: מבינים. חכמים:
של

ולזכריה ולמשלם ראשים וליויריב ולאלנתן
ואצוה ק׳ ב׳ ובפסוק מבינים: יז ואוצאה אותם על־אדו הראש בכספיא
ב׳ ומ״ל המקום ואשימה בפיהם דברים לדבר אל־אדו
הנתינים ק׳ אחיו הנתונים בכספיא המקום להביא־לנו
ד׳ אלפין דגשין משרתים לבית אלהינו: יח ויביאו לנו כיד־
ס׳ אלהינו הטובה עלינו איש שכל מבני מחלי בן־
ל׳ . ב׳ לוי בן־ישראל ושרביה ובניו ואחיו שמנה עשר:
יט ואת־חשביה ואתו ישעיה מבני מררי אחיו
ל׳ ובניהם עשרים: כ ומן־הנתינים שנתן דויד
ל׳ והשרים לעבדת הלוים נתינים מאתים ועשרים
כלם נקבו בשמות: כא ואקרא שם צום על־הנהר
ל׳ אהוא להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך
ל׳ . ג׳ ישרה לנו ולטפנו ולכל־רכושנו: כב כי בשתי
ל׳ לשאול מן־המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב
בדרך כי־אמרנו למלך לאמר יד־אלהינו על־
ד׳ כל־מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל־

ל׳ עזביו: כג ונצומה ונבקשה מאלהינו על־זאת
ס׳ . ל׳ ויעתר לנו: כד ואבדילה משרי הכהנים שנים
עשר לשרביה חשביה ועמהם מאחיהם עשרה:
ו׳ מ״ל בלישנא כה ואשקולה להם את־הכסף ואת־הזהב ואת־
ג׳ ב׳. ב׳ א׳ חס׳ ד׳ מלעי׳ פסוק הכלים תרומת בית־אלהינו ההרימו המלך ויעציו
ל׳. ג׳ ב׳חס׳ ושריו וכל־ישראל הנמצאים: כו ואשקלה על־
ידם כסף ככרים שש־מאות וחמשים וכלי־כסף
ל׳ חסר מאה לככרים זהב מאה ככר: כז וכפרי זהב
עשרים לאדרכנים אלף וכלי נחשת מצהב
ל׳ כ״כ. ג׳ ג׳חסר בסיפרא טובה שנים חמודות כזהב: כח ואמרה אלהם אתם
ב׳ קדש ליהוה והכלים קדש והכסף והזהב נדבה
ל׳. ל׳ ליהוה אלהי אבתיכם: כט שקדו ושמרו עד־
ב׳ תשקלו לפני שרי הכהנים והלוים ושרי־האבות
ב׳ . ב׳ לישראל בירושלם הלשכות בית יהוה: ל וקבלו
הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב והכלים
ל׳ וחד נסבס ונלכס. ב׳ להביא לירושלם לבית אלהינו: לא ונסעה מנהר

וקרי׳ וזכור בכ״ף ומבני בגוי עותי והוא חד מן י״א מלין דכתיב ב׳ וקרי׳ כ׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבתא במערכת אות הבי״ת בס״ד: ראשים ב׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבתא בערך ראש בס״ד: בכספיא ב׳ ובפסוק והוא חד מן א״ב מן ב״ב ובפסוק וסי׳ נמסר בריש סיפרא סימן א׳: ד׳ אלפי״ן דגשים בקריאה וסימניהון ויביאו לו את המנחה אשר בידם הבי״ה. ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים. ושפו עצמותיו לא ראו. ויביאו לנו כיד אלהינו הטובה עלינו איש שכל: אהוא ג׳ וסי׳ ואקבצם אל הנהר הבא. ואקרא שם צום על הנהר. ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש: בשתי ג׳ בקרי׳ וסימ׳ בשתי וגם נכלמתי כי נשאתי. כי בשתי לשאול מן המלך. אלהי בשתי ונכלמתי להרים אלהי: ואשקולה ל׳ מ״ל להם את הכסף והוא חד מן ה׳ מ״ל בלישנא וסי׳ או ככר כסף תשקול. במשקול עשרים שקל. לו שקול ישקל כעסי. ועשרת אלפים ככר כסף אשקול ואשקולה להם את הכסף. אשקול על ידי עשי המלאכה. על גנזי המלך: הדי״ן תרי״ן בתראי״ן דאינו״ן אשקול ע״ל ידי ע״ל גנזי אי״ת ספרים דלא מסר״י יתהון: ונסעה

תולדות אהרן ונלומה. תענית ח סח: מלהב. ערכין יג:

מבינים. חכמים: (יז) ואוצאה. כן כתיב כי האל״ף למ״ד הפעל על משקל ואבואה ואצוה קרי כי הקרוב על דרך קלרה: על אדו הראש. שהוא ראש בכספיא המקום: אל אדו אחיו. חסר וי״ו והנכון אל אדו ואחיו שהם נתינים וי״א כי אחיו שם איש אחי אדו או קרובו: (יח) איש שכל. לא הזכירו הכתוב ויתכן שהוא שרביא הנזכר בפסוק וכן הוי״ו נוסף כוי״ו ואיה וענה או וי״ו המוסף על ענין ולא רצה להזכירו פעמים וכן הפירוש איש שכל שרביה ושרביה ובניו ואחיו היו י״ח והוא הנכון: (יט) ואת חשביה. הביאו: (כא) על הנהר אהוא. חסר הנסמך והראוי נהר אהוא: (כ) ויעתר. על ידי נביא או מראה בחלום והטע׳ נתרלה לנו והדריכנו הדרך הישרה באין מכשול: (כד) לשרביה. הלמ״ד הוא הנכנס להורות על העלם והטעם הבדיל לעלם שרביה חשביה: (כה) ההרימו. הה״א הוא הנכנס על הפעלים העוברים כמו ההלכוא הסבה והטעם אשר: (כו) מאה לככרים. כאילו אמר וכלי כסף למשקל הככרים מאה: (כז) לאדרכונים. האל״ף נוסף והוא כטעם דרכמונים למשקל אדרכונים הם אלף: וכלי נחשת מלהב. כטעם ממורט מלהב טובה פעם זכר ופעם נקבה כענין ורוח גדולה וחזק וכן שנים חמודות: (כט) שקדו. מלת השקד חסר׳ והוא על וראוי כמו שוקד אני על דברי לשקוד על דלתותי והטעם שקדו עליהם והם הכסף והזהב: הלשכות בית ה׳. והטעם שרי הלשכות בית ה׳ ונכנס ה״א הדעת על משקל הלשכות והמלה זרה בעבור הסמיכות: (ל) וקבלו. והם יקבלוהו: לבית אלהינו. לצורך ביתו:
לכל

ראשים. גדולים: מבינים. חכמים היו: (יז) ואצוה אותם וגו׳. שלחתים וצויתים לדבר אל אדו שהוא גדול וחשוב אשר בכספיא: על אדו. אל אדו: ואשימה בפיהם. שמתי בפיה׳ דברי׳ לדבר בשליחותי אל אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבי׳ בכספיא להביא לנו משרתים לעבוד בבית המקדש: בכספיא. שם מקו׳ בבבל: אחיו. שם אדם: הנתינים. כמו הנתונים ועל כן נכתב בוי״ו: (יח) כיד אלהינו. כאשר היתה הצלחתו של הקדוש ברוך הוא עלינו: איש שכל. חכם: מבני מחלי וגו׳. כולם הללו לוים: (כ) ומן הנתינים. ומן העבדים נתינים שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמה׳: (כא) להתענות. ליושב בתעני׳: דרך ישרה. שיוליכני המקו׳ לשלו׳: (כב) כי בושתי. שהרי נתביישתי מן המלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשים כדי לתיירנו: כי אמרנו. שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב״ה מיטיב למבקשיו ושופך אפו וחמתו על עוזביו: (כג) ויעתר לנו. וקבל תפלתנו שבאנו לירושלים לשלו׳: (כד) ואבדילה. וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהני׳ ושקלתי להם הכסף והזהב ליתן באוצרות בית ה׳: (כה) ההרימו. אשר הרימו הנמצאים בבבל: (כו) וכלי כסף מאה לככרים. ככר בכל כלי: (כז) וכפורי. מזרקים: לאדרכונים אלף. מין מטבע אלף דרכונים היו בכ׳ כפורי זהב הללו: מוצהב. משל נחושת מוצהב [או] מין מטבע של נחושת: טובה. לשון נקבה קורא לנחושת: שנים. שני כלים: חמודות כזהב. הכלים קורא חמודות בלשון נקבה: (כח) אליהם. לאותן שרי הכהני׳: (כט) הלשכות בית ה׳

מצודת ציון

וכן ויעתר לו (בראשית כה): (כז) וכפרי. מזרקות: לאדרכונים. שם מטבע ידוע אלפס: מוצהב. מראה כעין גוון הזהב וכן שער לצוב (ויקרא יג): (כט) שקדו. ענין מסירות כמו כי שוקד

מצודת דוד

(יז) על אדו. אל אדו שהיה הראש במקום הנקרא כספיא: ואשימה. ר״ל סדרתי להם הדברים לדבר וכו׳: אחיו. כמו ואחיו: הנתינים. ר״ל אדו ואחיו היו מן הנתינים אשר בכספיא: להביא. דבר השליחות היה להביא לנו לוים אשר ישרהו בשיר:
(יח) כיד אלהינו. כמו שהיה עלינו יד אלהינו הטובה כן הצליחו והביאו לנו איש משכיל בדבר השיר והיה מבני מחלי וכו׳ ולא הזכיר שמו: ושרביה. גם הביאו את שרביה ובניו והבריו: (יט) אחיו. חבריו וחוזר על האחד וה״ה לבני וקלר בדבר המובן: (כ) לעבודת הלוים. בדבר מלאכת בית ה׳: נקבו בשמות. נתפרשו בשמותם ר״ל החשובים והידועים שבהם: (כא) ואקרא. ר״ל גזרתי תענית בהכרזה: על הנהר. הבא אל אהוא: על הנהר אהוא: דרך ישרה. ללכת בדרך אשר לא תשיג לנו יד אויב ואורב: (כב) כי בושתי וגו׳. ולזה לא שאלתי חיל ופרשים כי אם שאלתי היה משיב לומר איה אמריכם: כי אמרנו וגו׳. ולזה לא שלח עמנו והייתי מתפחד מן האויב: כי אמרנו וגו׳. ולזה לא שלח עמנו לטובה. להטיב להם: ועזו. כח נקמתו: (כג) על זאת. על דרך ישרה: ויעתר לנו. קבל עתר תפלתנו ואולי בנבואה נאמר לו או בחלום ידבר בו: (כד) לשרביה. את שרביה ואת חשביה: ומאחיהם. מחבריהם והיו מבני לוי: (כה) ואשקלה. מסרתי להם במשקל: ההרימו. אשר הרימו והפרישו המלך וכו׳: הנמצאים. במלכות בבל: (כו) על ידם. למסור בידם: לככרים. כל כלי היה משקלו ככר אחד: (כז) לאדרכונים אלף. כל אחד היה משקלו אלף דרכונים: חמודות כזהב. חשובות כזהב: (כח) אתם קודש וכו׳. ומהראוי להנהן הקודש ביד הקודש: נדבה לה׳. ולקודש יחשב: (כט) שקדו ושמרו. מהרו בדבר צורך הכלים והכסף והזהב ושמרו אותם עד אשר תשיבו במשקל: לשרי שרי וכו׳. לתתם אל הלשכות אשר בבית ה׳: (ל) משקל הכסף. ר״ל הכסף וכו׳ קבלו במשקל:
מנהר

אהוא בשנים עשר לחדש הראשון ללכת ירושלם
ויד אלהינו היתה עלינו ויצילנו מכף אויב
ואורב על הדרך: לב ונבוא ירושלם ונשב שם
ימים שלשה: לג וביום הרביעי נשקל הכסף
והזהב והכלים בבית אלהינו על יד מרמות
בן אוריה הכהן ועמו אלעזר בן פינחס ועמהם
יוזבד בן ישוע ונועדיה בן בנוי הלוים:
לד במספר במשקל לכל ויכתב כל המשקל
בעת ההיא: לה הבאים מהשבי בני הגולה
הקריבו עלות לאלהי ישראל פרים שנים עשר
על כל ישראל אילים תשעים וששה כבשים
שבעים ושבעה צפירי חטאת שנים עשר הכל
עלה ליהוה:

ט א ויתנו את דתי המלך לאחשדרפני
המלך ופחוות עבר הנהר ונשאו את העם ואת
בית האלהים: ב וככלות אלה נגשו אלי השרים
לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים
מעמי הארצות כתעבתיהם לכנעני החתי הפרזי
היבוסי העמני המאבי המצרי והאמרי: ג כי
נשאו מבנתיהם להם ולבניהם והתערבו זרע
הקדש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים
היתה במעל הזה ראשונה: ד וכשמעי את
הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה
משער ראשי וזקני ואשבה משומם: ה ואלי
יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל
הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הערב:
ו ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי
ומעילי ואכרעה על ברכי ואפרשה כפי אל יהוה
אלהי: ז ואמרה אלהי בשתי ונכלמתי להרים
אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש
ואשמתנו גדלה עד לשמים: ח מימי אבתינו
אנחנו באשמה גדלה עד היום הזה ובעונתינו
נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי
הארצות בחרב בשבי ובבזה ובבשת פנים
כהיום הזה: ט ועתה כמעט רגע היתה
תחנה מאת יהוה אלהינו להשאיר לנו
פליטה ולתת לנו יתד במקום קדשו להאיר
עינינו אלהינו ולתתנו מחיה מעט בעבדתנו:

ל' מנהר אהוא וא' נסעה ויאמר נסעה ונלכה ואינון חד מן י"ו זוגין חד ב' וחד וב' וסי' נמסר במסרה רבתא במערכת אות הנו"ן בס"ד: וביום הרביעי ג' ר"פ וסי' פרים עשרה. נקהלו לעמק ברכה. נשקל הכסף והזהב: נשאו י' וסימ' עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה. אשר נשאו את ידם. קול צופיך נשאו קול יחדיו. ומשנאיך נשאו ראש. נשאו נהרות ה' ב' בו. ורעבים נשאו עמר. נשאו את רדידי מעלי שמרי. כי נשאו מבנותיהם. נשאו נשים נכריות: גדלה ג' בקריאה וסימ' כי גדלה צעקתם את פני ה'. נפשך

תולדות אהרן בני הגולה. סוריות ו: והסגנים. ב"מ קח: יאספו. תענית יג מגלה ל:

ה'. כדי ליתן בלשכות הבית: (לא) בשנים עשר לחודש הראשון. בשנים עשר לניסן: ויד אלהינו היתה עלינו. להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה: (לד) במספר במשקל לכל. מספר הכלים ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה נשקל כולו כאשר פרטוהו: (לה) הבאים מהשבי בני הגולה. הללו אשר באו עם עזרא: הקריבו עולות. הכל עולה והוראת שעה היתה: (א) ויתנו את דתי המלך. הללו עולי גולה ספרו מצות דריוש המלך לגדולי המלך רואי פניו: ופחוות. כמו ופחות: עבר הנהר. אותן של כל ארץ ישראל הן בעבר הנהר ליושבי בבל: ונשאו. שהיו מנשאין ומסייעין: (ב) אלה. דברים הללו אשר ספרו דתי המלך: והשרים. של ישראל: לאמר. וכן אמרו לי: (ג) היתה במעל הזה ראשונה. שהם התחילו למעול מעל להתחתן בעובדי כוכבים הארצות: (ד) משומם. עלוב ושומם כמו (יחזקאל ג) שבעת ימים משמים בתוכם: (ו) מתעניתי. שלא אכלתי אותו יום: (ח) נתנו. כמו נתננו דגש הנו"ן תחת חסרון נו"ן אחרת כמו (ד"ה ב יד) כי עליך נשענו (בראשית לד) ונתנו את בנותינו כמו ונתננו: כהיום הזה. כמו שנראה היום הזה שכבר גלו עשרת השבטים ועדיין נשארו בבבל הרבה מן הגולים: (ט) ועתה כמעט רגע. לפי שעה: תחנה. כמו חנינה: ולתת לנו יתד. לקבוע אותנו בארץ ישראל. יתד כמו (ישעיה כב) ותקעתיו יתד במקום נאמן: מחיה מעט

(לד) לכל. לכסף ולזהב: (לה) על כל ישראל. כנגד אבות ישראל שהם י"ב שבטי' רק צ"ו שבעים ושבעה כפי יכלתם אין להם טעם: (א) ופחוות. זכרים בלשון נקבות והפך זה נשים פילגשים בלשון זכרים: ונשאו את העם. כטעם ינשאוהו אנשי מקומו וכבר פורש טעמו: (ב) העם ישראל. חסר הסמוך והנכון העם עם ישראל: רבו למעל'. רבב ורבה ענין אחד להם: (ח) נתנו. דגש הנו"ן לצורך נו"ן השרש: (ט) תחנה. כטעם חנינה שחנן עלינו: בעבדותנו. פי' כי עבדים

מצודת דוד

(לא) מנהר אהוא. מנהר הבא אל אהוא: (לג) נשקל. מסרנו הכסף וכו' במשקל ביד מרמות וכו': (לד) במספר. את הכלים מסרנו במספר ובמשקל כל אחד ואחד: ויכתב. למען יעמוד לזכרון: (לה) הבאים וגו'. הוא הפוך וכמו בני הגולה הבאים מהשבי: על כל ישראל. בעבור כל ישראל: הכל עולה. ר"ל אף החטאות היו כליל כעולה ולא אכלום הכהנים והוראת שעה היתה: ט (א) דתי המלך. חוק גזרת המלך אשר נתן ביד עזרא כמ"ש למעלה: ונשאו. היו מנשאים ומרוממים את העם וכו': (ב) וככלות אלה. כאשר כלו הדברים האלה והם מסירת הכלים וכו' ואת דתי המלך: כתועבותיהם. ר"ל עודם עושים כתועבותיהם של הכנענים וכו': (ג) כי נשאו. כי לקחו נשים מבנותיהם ולזה אוחזים במעשיהם: זרע הקודש. המה בני ישראל: ראשונה. הם נשאו בתחלה נשים מבנות העובדי כוכבים ומהם למדו יתר העם: (ד) קרעתי וגו'. מגודל הצער בעבור המעל הזה: משומם. משותק ונאלם כדרך המצטער: (ה) כל חרד. כל החרד בקיום דברי ה' היה נאסף אלי בעבור מעל הגולה ר"ל להעביר המעל הזה: למנחת הערב. לדורון ותשורת הערב רוצה לומר לזמן הקרבת תמיד של בין הערבים: (ו) קמתי מתעניתי. רוצה לומר קמתי מעונה וחלש מהתעניתי שלא אכל כל אותו היום: ובקרעי וגו'. ובקריעת הבגדים ובכדי לעורר הלבבות קם כשהוא מעונה ולבוש בגדים קרועים וכרע על ברכיו: ואפרשה את כפי. כן הוא דרך שואל החסד: (ז) להרים וכו'. הוא הפוך כמו להרים פני אליך אלהי: רבו. נתרבו ועלו למעלה מן הראש: (ח) כהיום הזה. כאשר נראה היום אשר בני עשרת השבטים המה בגולה ואף מבני יהודה ובנימין רבים נשארו בבבל בגולה: (ט) כמעט רגע. מעט הזמן היה לנו חנינה מה' והיא מל' שאלה ומליצה על כי הגאולה הזאת קטנה היא: יתד וגו'. קבועות בירושלים כיתד הקבוע

מצודת ציון

שוקד אני (ירמיה א): (לא) ואורב. הוא היושב במארב להסתר: (לה) צפירי. שעירי: (א) לאחשדרפני. מין שררה ידוע אצלם: ופחוות. מל' פחה ומושל: (ב) נבדלו. ענין הפרשה: (ג) והתערבו. מלשון תערובות ובלבול: והסגנים. מין שררה: במעל. ענין חטא ופשע: (ד) ומעילי. הוא מין מלבוש עליון: ואמרטה. ענין תלישה כמו ואיש כי ימרט ראשו (ויקרא יג): משומם. משותק ונאלם כמו משמים בתוכם (יחזקאל ג): (ה) חרד. ענין מהירות כמו ויחרדו זקני העיר (ש"א טז): (ז) ונכלמתי. מלשון כלימה ובושה: להרים. לרומם ולהגביה: ואשמתנו. מל' אשמה ופשע: (ט) תחנה. חנינה וחן וכן לבלתי היות להם תחנה (יהושע יא): פליטה

י כי־עבדים אנחנו ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו ל'
ויט־עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת־לנו ב' את לבב
מחיה לרומם את־בית אלהינו ולהעמיד את־ ב'
חרבתיו ולתת־לנו גדר ביהודה ובירושלם: ח'. כ"א
יא ועתה מה־נאמר אלהינו אחרי־זאת כי עזבנו י"ח בטעם
מצותיך: יב אשר צוית ביד עבדיך הנביאים
לאמר הארץ אשר אתם באים לרשתה ארץ נדה ל'
היא בנדת עמי הארצות בתועבתיהם אשר ב'. ל'
מלאוה מפה אל־פה בטמאתם: יג ועתה ל'. ב'. ב'
בנותיכם אל־תתנו לבניהם ובנתיהם אל־תשאו ל' מ"ל בכתובי'
לבניכם ולא־תדרשו שלמם וטובתם עד־עולם כ' ב' דאורי' חסר
למען תחזקו ואכלתם את־טוב הארץ והורשתם כ' י"ס בלישנא
לבניכם עד־עולם: יד ואחרי כל־הבא עלינו
במעשינו הרעים ובאשמתנו הגדלה כי | אתה ל'. ו' חס' בסי'
אלהינו חשכת למטה מעוננו ונתתה לנו פליטה ל'
כזאת: טו הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי ל'. ל'
התעבות האלה הלוא תאנף־בנו עד־כלה לאין ג' כ"כ. ט'. י'. ח'
שארית ופליטה: טז יהוה אלהי ישראל צדיק
אתה כי־נשארנו פליטה כהיום הזה הננו לפניך י"ב בטעם ד'

ל' מ"ל ג' מ"ל באשמתינו כי אין לעמוד לפניך על־זאת:
ל'. ל'. ד' י א וכהתפלל עזרא וכהתודתו בכה
מ"ח ומתנפל לפני בית האלהים נקבצו אליו
מישראל קהל רב־מאד אנשים ונשים וילדים
ל' כי־בכו העם הרבה־בכה: ב ויען שכניה בן־
עילם ק' ב' כ"כ יחיאל מבני עולם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו
י"ח בטעם באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה
ב' כלל ומינו יש־מקוה לישראל על־זאת: ג ועתה נכרת־
ל'. ל' ברית לאלהינו להוציא כל־נשים והנולד מהם
ב'. ק"ד ד'. ב' בעצת אדני והחרדים במצות אלהינו וכתורה
ס' ר"פ יעשה: ד קום כי־עליך הדבר ואנחנו עמך חזק
ועשה: ה ויקם עזרא וישבע את־שרי הכהנים
ד' מלעיל בסו' בסיפרא הלוים וכל־ישראל לעשות כדבר הזה וישבעו:
מ"ח ו ויקם עזרא מלפני בית האלהים וילך אל־
ב'. ב' דסמיכי לשכת יהוחנן בן־אלישיב וילך שם לחם לא־
אכל ומים לא־שתה כי מתאבל על־מעל
ד' א' חסר. ב' הגולה: ז ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל
בני הגולה להקבץ ירושלם: ח וכל אשר לא־
ל' יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים

בעיני. ואשמתנו גדלת עד לשמים. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים: ועתה ואתה י"ח בטעם תברין וסי' נמסר בסדר בהעלתך: בנדת ב' וסי' ואל אשה בנדת טומאתה. בנדת עמי הארצות: בתועבתיהם ג' כתובים כן וסי' וזכרו פליטיכם אתי. ומעל כל תועבותיכם השיבו בידיכם. כתועבותיהם אשר מלאוה מפה אל פה: קום ט' ר"פ בקרי' וסי' קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. קום לך פדנה ארם ביתה בתואל. קום קדש את העם. קום רד לקראת אחאב. קום לך צרפתה. קום וירדת בית היוצר. קום לך אל נינוה

תולדות אהרן כי עבדים. מגלה יא: לרומם. ברכות יא: שכניה. מגלה טו סנהדרין יא: נכרת ברית. יבמות ד קדושין סד: לא יבא. מ"ק טז יבמות פט גטין לו פאה יח שקלים מו:

עבדים אנחנו: (י) גדר. לבלתי נהיה למרמס: (יב) ארץ נדה. ענין ריחוק כתרגומו ומשקלו גזה: (יד) ואחרי כל הבא עלינו. רמז לגלות: חשכת למטה מעונינו. כאילו מנעת וחשכת מכתוב מקצת עונינו בספר זכרון והנחתם למטה לארץ כטעם ותשליך במצולות ים כל חטאתם: כי אין לעמוד. פי' אין לנו ראוי לעמוד לפניך באשמתנו זאת: (א) בכה. על משקל מים מגבא: (ב) יש מקוה. חס' ה"א התימ' מן קויתי ה' קותה נפשי: (ג) ועתה. והנולד מהם. כמו מהן: בעצת אדני. לקרב אל קהל ה' או להרחיק ולא מצאנו שהקריבו אחד מהם ואולי הוציאום שלא היו גיורות כרות המואביה. וחכמינו ז"ל אמרו בנו הוא לכל דבר חוץ מן הנולד מן השפחה ומן הכותית והוציאו האמות והבנים: והחרדים במצות אלהינו. לבלתי התחתן בם יוציאו נשותיהם: וכתורה יעשה. למי שאינו חרד
כי

מעט. חיים מועטים: (י) כי עבדים אנחנו. לדריוש מלך פרס: לא עזבנו. לא עזב אותנו: ויט. לשון מפעל כמו מטה הטה עלינו חסדו: גדר. שהיו גודרין גדר לשמור מצותיו: (יב) נדה. טמאה ונעולה: (יג) והורשתם. את הארץ לבניכם עד עולם: (יד) ואחרי כל הבא עלינו. אחרי כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו במעשינו הרעים: חשכת למטה מעונינו. מנעת מיצוקותינו עד למטה שנפחת עונינו על כפרת גלותנו ויש לנו לפותרו בענין זה מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו וגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו: (טו) הנשוב. אם נשוב: הלא תאנף בנו. תמיה המתקיימת: (טז) כי אין. כח מעשי' טובי' בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עבירה זו: (א) בכה. כמו בכי: (ב) ונושב. והושבנו. יש מקוה. יש מקוה לישראל על כך שהם יכולי' להוציא נשיהם העכו"ם והנולד מהם ולהוציא כל הבנים הנולדים מן הנשים העכו"ם: (ג) בעצת ה'. בעצתו וברצונו של הקב"ה: וחרדים במצות אלהינו. ויראי שמים יוציאם: וכתורה יעשה. העושה המעשה הזה אשר יוציא אשתו ובניו העובדי כוכבים: (ד) ואנחנו עמך. להיות מסכימים עמך: (ז) קול. כרוז: (ח) לשלשת הימים. לסוף שלשת הימים:
חדש

מצודת ציון

פליטה. ענין הצלה ושיור: יתד. מסמר: מחיה. מלשון חיות: (יא) חרבותיו. מלשון חורבה: גדר. כותל מקיף: (יב) נדה. מלשון נדידה ורחוק: (יד) חשכת. מנעת כמו ולא חשכת (בראשית כב): (טו) להפר. לבטל: ולהתחתן. מלשון חתן: תאנף. מל' אף וחמה: (א) וכהתודותו. מלשון וידוי: ומתנפל. נופל ומשתטח בארץ: (ב) מקוה. מלשון תקוה ותוחלת: (ג) והחרדים. המשמרים: (ד) קום. הוא ענין זרוז וכן קום עבור (יהושע א): (ו) לשכת. ענין חדר מה:

מצודת דוד

הקבוע: מחיה מעט. חיים מעטים בעת עבדותנו: (י) כי עבדים. עדיין עבדים אנחנו למלכי פרס אבל בעבדותנו לא עזבנו מכל וכל: (יא) את חרבותיו. של הבית הזה: גדר. להיות גדורים מסביב לבל נהיה עוד למרמס לכל: (יא) אחרי זאת. אחרי הטובה הזאת שעשית לנו מה נאמר ר"ל וכי נוכל לומר הטובה הזאת מיוחסת היא כי הלא עזבנו מצותיך ואף המעט ההיא לחסד תחשב: (יב) ארץ נדה היא. ארץ מרוחקת ומתועבת בעבור תעוב העובדי כוכבים בתועבות אשר מלאו הארץ משפתה אל שפתה ברוב טומאתם: (יג) למען תחזקו. למען תאחזו בארץ להשאר בידכם: עד עולם. ר"ל ובניכם לבניהם וכן עד עולם: (יד) ואחרי וכו'. אחרי שראינו כל העונש הבא עלינו וכו': חשכת. ר"ל אף הגאולה המועטת ההיא אין אנו ראוים לה כי אתה בחסדך מנעת העונש לתתה למטה מעונינו ר"ל פחות מהם ובעבור זה נתת לנו פליטה ולא בצדקותינו: (טו) הנשוב. חוזר למעלה לומר אחרי שראינו העונש והחסד בפליטה הנשארת וכי מהראוי שנשוב להפר מצותיך: עד כלה. עד לכלות הכל מבלי שארית ולא תעשה עוד חסד: (טז) צדיק אתה וגו'. ר"ל צדקה עשית עמנו ולא במשפט: כהיום הזה. כאשר הננו היום פליטה מועטת: הננו לפניך. עדיין מחזיקים אנו בעון זה ובידינו הוא: כי אין לעמוד. ר"ל אין בנו זכות לעמוד לפניך על העון הזה להעביר אותה בעבור מעשה הזכות וא"כ עדיין אנו באשמה הזאת ועמון הוא בידינו והפליטה הנשארת בצדקה הוא: י (א) וכהתפלל. וכאשר התפלל עזרא וכו': כי בכו. בעבור תפלת עזרא בכו העם אשר נמצאו עמו ולקול בכיותם נקבצו קהל רב: (ב) ונשב. הושבנו בבתינו לקחת אותן לנשים: יש מקוה. יש תקוה לבטל העון הזאת: (ג) כל נשים. מבנות העכו"ם: והנולד. הבנים הנולדים מהן: בעצת ה'. בעבור עצת ה' כמ"ש ולא תתחתן וכו' כי יסיר וכו' (דברים ז): והחרדים. בעצת והתעוררות החרדים במצות אלהינו: וכתורה יעשה. וכאשר נעשה כן אז יעשה כדבר התורה: (ד) קום. היה זריז בדבר כי היא מוטלת עליך כי אתה הראש לכולנו ואנחנו נהיה עמך בעזרתך: (ה) וכל ישראל. שאר כל ישראל: (ז) ויעבירו. הכריזו לומר לכל בני הגולה וכו': (ח) לשלשת
ימים

יחרם כל־רכושו והוא יבדל מקהל הגולה׃
ט ויקבצו כל־אנשי־יהודה ובנימן ׀ ירושלם
לשלשת הימים הוא חדש התשיעי בעשרים
בחדש וישבו כל־העם ברחוב בית האלהים
מרעידים על־הדבר ומהגשמים׃ י ויקם עזרא
הכהן ויאמר אלהם אתם מעלתם ותשיבו נשים
נכריות להוסיף על־אשמת ישראל׃ יא ועתה
תנו תודה ליהוה אלהי־אבתיכם ועשו רצונו
והבדלו מעמי הארץ ומן־הנשים הנכריות׃
יב ויענו כל־הקהל ויאמרו קול גדול כן כדבריך
עלינו לעשות׃ יג אבל העם רב והעת גשמים
ואין כח לעמוד בחוץ והמלאכה לא־ליום אחד
ולא לשנים כי־הרבינו לפשע בדבר הזה׃
יד יעמדו־נא שרינו לכל־הקהל וכל ׀ אשר
בערינו ההשיב נשים נכריות יבא לעתים
מזמנים ועמהם זקני־עיר ועיר ושפטיה עד
להשיב חרון אף־אלהינו ממנו עד לדבר הזה׃
טו אך יונתן בן־עשהאל ויחזיה בן־תקוה עמדו
על־זאת ומשלם ושבתי הלוי עזרם׃ טז ויעשו־
כן בני הגולה ויבדלו עזרא הכהן אנשים ראשי
האבות לבית אבתם וכלם בשמות וישבו ביום
אחד לחדש העשירי לדריוש הדבר׃ יז ויכלו
בכל אנשים ההשיבו נשים נכריות עד יום אחד
לחדש הראשון׃ יח וימצא מבני הכהנים אשר
השיבו נשים נכריות מבני ישוע בן־יוצדק
ואחיו מעשיה ואליעזר ויריב וגדליה׃ יט ויתנו
ידם להוציא נשיהם ואשמים איל־צאן על־
אשמתם׃ כ ומבני אמר חנני וזבדיה׃ כא ומבני
חרם מעשיה ואליה ושמעיה ויחיאל ועזיה׃
כב ומבני פשחור אליועיני מעשיה ישמעאל
נתנאל יוזבד ואלעשה׃ כג ומן־הלוים יוזבד
ושמעי וקליה הוא קליטא פתחיה יהודה
ואליעזר׃ כד ומן־המשררים אלישיב ומן־
השערים שלם וטלם ואורי׃ כה ומישראל מבני
פרעש רמיה ויזיה ומלכיה ומימן ואלעזר ומלכיה
ובניה׃ כו ומבני עילם מתניה זכריה ויחיאל
ועבדי וירמות ואליה׃ כז ומבני זתוא אליועני
אלישיב מתניה וירמות וזבד ועזיזא׃ כח ומבני
בבי יהוחנן חנניה זבי עתלי׃ כט ומבני בני
משלם מלוך ועדיה ישוב ושאל ירמות׃ ל ומבני
פחת מואב עדנא וכלל בניה מעשיה מתניה
בצלאל ובנוי ומנשה׃ לא ובני חרם אליעזר

העיר הגדולה. וחבירו. קום כי עליך הדבר. קום קדש חסר: יחרם ג׳ וסימ׳ זבח לאלהים יחרם. כל חרם אשר יחרם. יחרם הוא וכל רכושו: יבוא כל סיפרא מ״ל במ״ב חסרים וסימ׳ יבא לעתים מזמנים. אשר יבא אל היכל ה׳: הנשים הנכריות ב׳ דסמיכי וסי׳ גם אתו רב. ועתה תנו תודה: והמלאכה ג׳ וסי׳ היתה דים. לא יום אחד ולא לשנים. גדולה כי לא לאדם: וימצא ו׳ וסי׳ נמסר בסדר מקץ ומגלת אסתר סי׳ ו׳: יהוחנן כל ספרא יהוחנן במ״ג יותנן וסימ׳ ומבני עזגד יוחנן. בני לוי ראשי האבות כתובים.

תולדות אהרן ויתנו ידם. כריתות יא:

(ט) חדש התשיעי. הוא חדש כסליו: מרעידים על הדבר. מתיראים על הדבר ומתיראים היו ממכשול של עבירה זאת: ומהגשמים. ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועלובים: (יא) תודה. וידוי: (יג) והעת גשמים. שהגשמים יורדים עלינו: והמלאכה. והרחקת עבירה זו אין אתה יכול לתקן כל כך במהירות: (יד) לכל הקהל. עם כל הקהל: ההושיב. אשר הושיב: עד להשיב. עד אשר ישוב חרונו של הקב״ה מעלינו: (טו) עמדו על זאת. לקנתר על דבר זה: עזרם. החזיקו ידיהם: (טז) לדריוש. כמו לדרוש: (יז) ויכלו בכל. והשלימו את תיקון המעשה מן האנשים אשר הושיבו נשים של עובדי כוכבים כי הוציאם לחדש הראשון עד יום אחד בניסן: (יט) ידם. עלתם כמו היד יואב אתך בכל זאת (שמואל ב׳ י״ד): על אשמתם. הוראת שעה היתה: (כ) ומבני אמר

כי נכריותנו להוציא: (ט) ומהגשמים. ומרוב הגשמים מרעידים: (יג) והמלאכה. מלאכת הבדל מן הנשי׳: (יד) ההושיב. הה״א לידיעה והיא הנכנסת על העוברים והוא כטעם אשר: עד לדבר הזה. כמו עד זה מדבר ופירוש עוד יעמדו השרים בעבור הענין הזה: (טז) ויבדלו עזרא הכהן אנשים. חסר וי״ו והטעם ואנשי׳: לדריוש. מלה זרה בעבור היו״ד והוא בן ארבע אותיות ומבנין הכבד הדגוש ובא בחולם על דרך יסר יסרני קוה קויתי ויברך ברוך. והטעם לדרוש: (יז) ויכלו בכל. הבי״ת במקום שניהם והם ויכלו בכל באנשים הושיבו: (יט) ויתנו ידם. רמז לתקיעת יד בשבועה או נתינת היד כאדם שמוסר עצמו לאחר לעשות רצונו ושאלתו וכן מצרים נתנו יד מסרנו עצמנו להם: ואשמים. תואר השם ופי׳ ונתנו יד האשמי׳ להקריב איל צאן ואנחנו לא מצאנו עונש אשם לבועל עכו״ם ואולי עצת הראשים היה

מצודת דוד

הימים. לסוף ג׳ הימים מעת הכרוז: בעצת וכו׳. אשר הגבילו זה הזמן: והוא יבדל. לא יצטרפו אותו לקהל הגולה בדבר מהדברים: (ט) ברחוב. רחובות היו בהר הבית וכן בבית הראשון כמ״ש לרחוב המזרח (דה״ב כט): מרעידים. היו רועדים על דבר מכשול העון ומחמת רוב הגשמים היורד עליהם: (י) ותושיבו. הושבתם בבתיכם לנשים: על אשמת ישראל. אשר יש בידם מאז: (יא) תנו תודה. היו מודים אשר עשיתם הרע והתחרטו ע״ז ועשו מעתה רצונו: מעמי הארץ. לבלי תתנו בנותיהם לטובעי כוכבים: (יב) כן. אמת ויושר הדבר ועלינו לעשות כדבריך: (יג) העם. נושאי עובדות כוכבים המה רבים ואין כאן בתים להכיל את כולם והעת היא עת גשמים וכו׳: והמלאכה. מלאכת הפרשת הנשים העובדות כוכבים: כי הרבינו. ר״ל רבים הם אשר פשעו בדבר הזה: (יד) שרינו לכל הקהל. השרים שעל כל הקהל יעמדו פה בירושלים עד יושלם הדבר: ההושיב. אשר הושיב בביתו נשים עובדות כוכבים: לעתים מזומנים. לפי העת אשר יכינו להם השרים: ועמהם. עם האנשים אשר הושיבו נשים עובדות כוכבים יבואו זקני העיר ושופטיה לדעת אם כולם באו: עד להשיב. רוצה לומר יתמידו השרים לשבת בירושלים עד אשר יעשו להשיב חרון אף ה׳ וחוזר ומפרש עד יכלו הדבר כי אז ישוב החרון מישראל: (טו) עמדו על זאת. החזיקו ביותר על הדבר ההיא להבדיל נשים העובדות כוכבים: עזרם. היו להם לעזר בהדבר ההוא: (טז) ויעשו כן. להוציא הנשים העובדות כוכבים: ויבדלו. הבדילו הנשים העובדות כוכבים והמבדילים היו עזרא הכהן ואנשים ראשי האבות של בית אבותם רוצה לומר ראשי המשפחות: וכולם בשמות. ראשי האבות ההם היו ידועים וניכרים בשמות לרוב חשיבותם: לדריוש. כמו לדרוש והי׳ נוספת: (יז) ויכלו. השלימו דבר ההבדל בכל האנשים אשר השיבו נשים עובדות כוכבים מעת שישבו עד יום אחד וכו׳: (יח) מעשיה וכו׳. הם הושיבו נשים עובדות כוכבים: (יט) ויתנו ידם. תקעו כף להוציא נשיהם ולהביא קרבן אשם איל מן הצאן בעבור האשמה והיתה הוראת שעה: (כג) ומן הלוים. היו נושאים נשים עובדות כוכבים: יוזבד וגו׳ הוא קליטא. בשתי השמות היה נקרא קליה וקליטא: (ל) פחת מואב. מושל במואב:

מצודת ציון

(ח) יחרם. ענין חורבן ואבדון: (ט) מרעידים. מלשון רעדה ורתת: (יא) תודה. הודאה. (יד) מזומנים. ענין הכנה וקביעות כמו בעתים מזומנות (נחמיה יג):

ויש

ישיה מלכיה שמעיה שמעון: לב בנימן מלוך
שמריה: לג מבני חשם מתני מתתה זבד
אליפלט ירמי מנשה שמעי: לד מבני בני מעדי
עמרם ואואל: לה בניה בדיה כלוהי: לו וניה כלוהו ק׳
מרמות אלישיב: לז מתניה מתני ויעשו: ויעשה ק׳
לח ובני ובנוי שמעי: לט ושלמיה ונתן ועדיה:
מ מכנדבי ששי שרי: מא עזראל ושלמיהו:
שמריה: מב שלום אמריה יוסף: מג מבני נבו
יעיאל מתתיה זבד זבינא ידו ויואל בניה: ידי ק׳
מד כל־אלה נשאי נשים נכריות ויש מהם נשים נשאו ק׳
וישימו בנים: (ספר נחמיה)

א דברי נחמיה בן־חכליה ויהי בחדש־כסלו
שנת עשרים ואני הייתי בשושן הבירה:
ב ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה
ואשאלם על־היהודים הפליטה אשר־נשארו מן־
השבי ועל־ירושלם: ג ויאמרו לי הנשארים
אשר נשארו מן־השבי שם במדינה ברעה גדלה
ובחרפה וחומת ירושלם מפרצת ושעריה נצתו
באש: ד ויהי כשמעי את־הדברים האלה
ישבתי ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל
לפני אלהי השמים: ה ואמר אנא יהוה אלהי
השמים האל הגדול והנורא שמר הברית וחסד
לאהביו ולשמרי מצותיו: ו תהי־נא אזנך־
קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל־תפלת עבדך
אשר אנכי מתפלל לפניך היום יומם ולילה על־
בני ישראל עבדיך ומתודה על־חטאות בני־
ישראל אשר חטאנו לך ואני ובית־אבי חטאנו:
ז חבל חבלנו לך ולא־שמרנו את־המצות ואת־
החקים ואת־המשפטים אשר צוית את־משה
עבדך: ח זכר־נא את־הדבר אשר צוית את־
משה עבדך לאמר אתם תמעלו אני אפיץ
אתכם בעמים: ט ושבתם אלי ושמרתם מצותי
ועשיתם אתם אם־יהיה נדחכם בקצה השמים
משם אקבצם והבואותים אל־המקום אשר והביאותים ק׳
בחרתי לשכן את־שמי שם: י והם עבדיך ועמך
אשר פדית בכחך הגדול ובידך החזקה: יא אנא

חלוים בימי אלישיב: מבני ח׳ ר״פ בסיפרא וסימני׳ מבני פחת מואב אליהועיני. מבני שכניה מבני פרעש זכריה. מבני שכניה בן יחזיאל. מבני חשם מתני. מבני נבו יעיאל. מבני פינחס גרשום. מבני יואב עבדיה בן יחיאל. מבני בני מעדי עמרם ואואל: ואנשים י׳ וסי׳ נמסר בס׳ שופטים סימן ט׳: ויאמרו ג׳ בטעם זרקא וסימ׳ ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו. ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים. ויאמרו לי הנשארים אשר נשארו מן השבי: וחסד ה׳ וסימ׳ בלשון ארמי רדף חייא ונטר אסתר. וביאורם בתהלים סימן כ״ג ובמשלי סימן כ״א: על בני ישראל ז׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ושמו את שמי על בני ישראל. והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על. והיתה לו ולזרעו אחריו ברית. ואתנה את הלוים נתנים לאהרן ובניו: ושמרתם את משמרת הקדש ואת משמרת המזבח. לכן יתנם עד עת יולדה. תהי נא אזנך קשבת ועיניך פקוחות.

תולדות אהרן דברי נחמיה. ר״פ ג נו: ויבא חנני. שם: ויאמרו לי. שם:

היה לעשות כן: (מד) ויש מהם נשים. טעמו ויש מקצת מאלה שהיו להם נשים וכבר שמו בנים והטעם הולידו מהם בני׳ או וישימו בנים לפני ראשי האבו׳ להתיעץ מה יעשה להם או יגרשום או אם יקריבום: (א) דברי נחמיה. שנת עשרים. למלכות ארתחשסת׳ שהוא דריוש: (ד) ישבתי ואבכה. ישבתי לארץ או ישבתי משומם: (ו) קשבת. תואר דבר על משקל עורת: יומם ולילה. דבק עם מתפלל והפירוש מתפלל היום ואתפלל יומם ולילה פעמים רבות על בני ישראל תשמע תפלתי או מן היום שלם ופירוש יומם ולילה כי היום עם הלילה יקרא יום: (ז) חבול חבלנו. מן מחבלים כרמים ופירושו שחתנו מלותיך: (יא) אנא. לשון פיוס;

ויהי

אמר. כל אלו כהנים עד ומן הלוים וגו׳: (מד) ויש מהם נשים וישימו בנים, מקצתן שהיו להם נשים של עובדי כוכבים שנולדו להם מהם בנים והכל הוציאו הנשים והבנים:

(א) דברי נחמיה וגו׳. מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה: שנת עשרים. הוא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא ובמסכת ר״ה מצאנו שנת עשרים שנת עשרים לג״ש מן הכתוב שנא׳ למטה ויהי בחדש ניסן שנת כ׳ לארתחשסתא וגו׳ ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן נאמר כאן ויהי בחדש כסלו שנת כ׳ וגו׳ והוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה נאמר ויהי בחדש נסן שנת כ׳ וגו׳ הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומר מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שנאמר ויהי בחדש ניסן וגו׳ היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי בחדש כסליו שנת כ׳ וגו׳ ואין מוקדם ומאוחר בהם דבר זה איני יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונה: (ב) אחד מאחי. אחד מחבירי: ואשאלם על היהודים וגו׳. שאלתי להם על ענין פליטת היהודים אשר נשארו בירושלים מן השבי של בבל: הפליטה. על שם שנגאלו מגלות בבל: ועל ירושלים. ועל ענין העיר שאלתי אליהם: (ג) ויאמרו לי. השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחלה על ענין היהודים ואחר כך על ענין החומות והשערים: הנשארים שם וגו׳. אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלים הם נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהעובדי כוכבים בוזים ושוללים אותם: וחומת ירושלים מפורצת. וחומת העיר הרי היא פרוצה והשערים שרופים באש כקדמתן שישראל לא בנו חומות העיר ושעריה כי אם בנין בית המקדש לבדו: נצתו. כמו נוצתו (ס״א נלתו כמו נתצו): (ד) ימים. כמה ימים: (ה) אנא. לשון בקשה ותחנה: (ו) קשבת. כמו קושבת כו׳ כאשר יאמר אוהב כן יאמר מן קשב קושב וקושבת: (ז) חבול. שם דבר לשון השחתה וחי״ת ננקדה בחטף פתח ואיני יכול לפותרו בל׳ פעול שא״כ היה לו לנקד חי״ת בקמ״ץ: חבלנו. לשון השחתה כמו (בדניאל ו) חבולה לא עבדת וכן חברו מנחם: (ט) אם יהיה נדחכם. כענין שנאמר אם יהיה נדחך וגו׳ (דברים ל): (יא) אנא אדני. תהי נא אזנך

מצודת ציון

א (א) הבירה. ר״ל מקום ארמון המלך: (ב) הפליטה. ענין שארית וכן שריד ופליט (יהושע ח): (ג) מפורצת. מל׳ פרצה ושבר: נצתו. מלשון הצתה ושרפה כמו ויצת אש (איכה ד): (ד) לם. מתענה: (ה) אנא. הוא ענין ל׳ בקשה: (ו) תהי נא. תהא עתה או הוא ענין לשון בקשה: קשבת. ענין שמיעה: (ז) חבול. ענין השחתה כי השחית כל בשר (בראשית ו) ת״א חבילו

מצודת דוד

(מד) ויש מהם נשים. מקצת מהם נשאו נשים עובדות כוכבים: וישימו בנים. ר״ל ילדו עמהן בנים:

א (א) דברי נחמיה. ר״ל נחמיה כתב ספר זה: שנת עשרים. למלכות דריוש הפרסי: (ב) מאחי. מחברי: נשארו. על כי רוב הגולה ישבו בבבל בשבי ומעט עלו לזה אמר בהם ל׳ שארית: ועל ירושלים. על בנין חומותיה: (ג) ובחרפה. העובדי כוכבים מחרפים אותם: נצתו. שרופים באש כשהיו מאז: (ד) ישבתי. ר״ל ישבתי משומם: ימים. ר״ל כמה ימים: (ה) שומר הברית. שגמול שהבטיח בברית: (ו) ועיניך פתוחות. לראות בדמעות עיני: היום. ר״ל בעת הזה: ואני. ר״ל ומתודה מה שאני ובית אבי חטאנו: (ז) חבול וכו׳. רוצה לומר שהתגו דבריך ולא שמרנו וכו׳: אתם תמעלו. כאשר אתם תמעלו ואני אפיץ וכו׳: (ט) ושבתם. וכאשר תשובו אלי אז אף אם יהיו הנדחים בקצה השמים וכו׳

אדני תהי נא אזנך־קשבת אל־תפלת עבדך
ואל־תפלת עבדיך החפצים ליראה את־שמך
והצליחה־נא לעבדך היום ותנהו לרחמים לפני
האיש הזה ואני הייתי משקה למלך׃
ב א ויהי ׀ בחדש ניסן שנת עשרים
לארתחשסתא המלך יין לפניו ואשא את־היין
ואתנה למלך ולא־הייתי רע לפניו׃ ב ויאמר
לי המלך מדוע ׀ פניך רעים ואתה אינך חולה
אין זה כי־אם רע לב ואירא הרבה מאד׃
ג ואמר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא־ירעו
פני אשר העיר בית־קברות אבתי חרבה
ושעריה אכלו באש׃ ד ויאמר לי המלך על־מה־זה
אתה מבקש ואתפלל אל־אלהי השמים׃ ה ואמר
למלך אם־על־המלך טוב ואם־ייטב עבדך
לפניך אשר תשלחני אל־יהודה אל־עיר קברות
אבתי ואבננה׃ ו ויאמר לי המלך והשגל ׀
יושבת אצלו עד־מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב
וייטב לפני־המלך וישלחני ואתנה לו זמן׃
ז ואומר למלך אם־על־המלך טוב אגרות יתנו־
לי על־פחות עבר הנהר אשר יעבירוני עד
אשר־אבוא אל־יהודה׃ ח ואגרת אל־אסף שמר
הפרדס אשר למלך אשר יתן־לי עצים לקרות
את־שערי הבירה אשר־לבית ולחומת העיר
ולבית אשר־אבוא אליו ויתן־לי המלך כיד־אלהי
הטובה עלי׃ ט ואבוא אל־פחות עבר הנהר
ואתנה להם את אגרות המלך וישלח עמי המלך
שרי חיל ופרשים׃ י וישמע סנבלט החרני וטוביה
העבד העמני וירע להם רעה גדלה אשר־בא
אדם לבקש טובה לבני ישראל׃ יא ואבוא אל־
ירושלם ואהי־שם ימים שלשה׃ יב ואקום ׀ לילה

והביאותים ב׳ מ״ל בקריאה וסימ׳ אל הר קדשי ושמחתים. אל המקום אשר בחרתי: זה כי אם רע לב חד מן ה׳ פסוקים אית בהון ה׳ מלין מורדפין מן כ״ב אתין וסימ׳ אל תירא כי גם זה לך בן. נח את שם את חם ואת יפת. על כן לא בא אל שלחן המלך. כי יד על כס יה מלחמה. אינך חלה אין זה כי אם רע לב: ויאמר לי ח׳ וסימ׳ נמסר בספר תולדות אהרן משקה. קידושין סח: בחדש ניסן. ר״ה ט: פניך רעים. עקידה שער סז: אתה מבקש. ר״ה ג: אל אסף. ערכין ו: סנבלט. קידושין ע:

אזנך קשבת. בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו: לעבדך היום וגו׳. כך היה מתפלל על עצמו: לפני האיש הזה. לפני המלך: משקה. כמו (בראשית מ) משקה למלך מצרים וזה שפירשתי למעלה (עזרא ז) כדברי רבותינו התרשתא הוא נחמיה: (א) לארתחשסתא. הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך: יין לפניו. הביאו יין לפני המלך בחצר: ואשא את היין. ואנכי נשאתי את כוס היין ונתתיה למלך וכך הוא המנהג שהמביא יין בחצר המלך ואינו טעמו ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושא ונותנו למלך: לא הייתי רע לפניו. ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פנים כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים: (ב) ואתה אינך חולה. ו:רי אין אתה חולה: אין זה. המעשה הזה כי אם רוע לב שיש בלבך עלי להמיתני בסם המות בשתיית כוס זה: ואירא הרבה מאוד. ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עלילה: (ג) מדוע לא ירעו פני. מדוע לא יהיו פני רעים: אשר העיר. ירושלים שהיא בית קברות אבותי חרבה: (ד) על מה זה אתה מבקש. אי זה דבר תבקש ממני ואעשה לך: ואתפלל. ואמרתי לפני המלך בתפלתי כן יהי רצון מלפני אלהי השמים שתמלא שאלתי ובקשתי: (ה) אשר תשלחני. שתתן לי רשות לעלות לירושלים ולבנותה: (ו) ויאמר לי המלך. בשעה שדבר אלי המלך היתה אשתו המלכה יושבת אצלו: והשגל. אשתו המלכה כענין שנאמר (דניאל ה׳) שגלתיה ולחנתיה. שכן נוהג המקרא לכתוב המלכה אצל הפלגש נשיו ופלגשיו כמו מלכות ופלגשים (שיר ו׳): עד מתי יהיה מהלכך. מתי תרצה שיהא מהלכך ומסעך: ומתי תשוב. ומתי דעתך לחזור: וישלחני. נתן לי רשות ללכת: ואתנה לו זמן. נתתי לו זמן לחזור: (ז) אגרות יתנו לי. סופריך על רשותך ודעתך חתומות בחותמך על פחות עבר הנהר של צד ארץ ישראל: אשר יעבירוני. ויתיירוני לשלום: עד אשר אבוא. לירושלים אשר במדינת יהודה: (ח) ואגרת אל אסף. ותשלח כתב אגרת אל אסף: שומר הפרדס. ממונה היה על היערים אשר למלך: לקרות. משקל חזק לעשות תקרות וקורות לשערי בירות הר בית שהרי ב״ה בנוי בבנינו אבל שהרי חומות הר הבית וחומת החצר אשר סביב בית המקדש לא בנו עדיין: ולחומת העיר. ולעשות קורות לחומת העיר: ולבית אשר אבא אליו. ולעשות בית אשר אשב בו לצורכי: ויתן לי המלך. את כל אשר שאלתי ממנו: כיד. כפי ידו של הקב״ה שהיתה טובה עלי להצליחני: (ט) ואתנה להם את אגרות המלך. למען יתיירוני לשלום: שר חיל ופרשים. שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום: (י) וישמע סנבלט וגו׳. כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלים וירע בעיניהם כי היו צרי יהודה ובנימין: (יא) ואהי שם ימים שלשה. הייתי בירושלים ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מועטים עמי ולא הגדתי לשום
אדם

(א) ויהי. ואשא את היין. הנכון כוס היין: ולא הייתי רע לפניו. כי חפץ שרותי: (ב) פניך רעי׳. מענין די מרעע כל אלין והטע׳ שבורי׳ כדרך החול׳: (ד) ואתפלל אל אלהי השמים. וכבר התפללתי: (ו) והשגל. מן תשגלנה ונקראת כן המזומנת למצות המלך: (ז) פחוות. שלם ופחות חסר למ״ד הפועל: (ח) לקרות. מן קורות בתינו: ולבית אשר אבוא אליו. הוא בית המלך ופי׳ הבית שאכנס בו כ
הבית

מצודת דוד

וכו׳: את שמי. את שכינתי: (יא) עבדך. חוזר על עצמו: תפלת עבדיך. חוזר על כל המתפללים אשר חפצים ליראה וכו׳: והצליחה. וחוזר ומפרש דבר ההצלחה שיתנהו לרחמים לפני המלך שימלא שאלתו: ואני. אין זה מדברי התפלה רק אמר על עצמו שהיה משקה למלך ולהסביר מה שנאמר אחר זה שהביא יין לפני המלך:
ב (א) יין לפניו. ר״ל הביאו יין לתת לפניו והוא מקרא קצר: ולא הייתי. ולא היה דרכי מאז להראות לפניו פנים רעים ועצובים: (ב) מדוע פניך רעים. כי בעבור העצבון נשתנה מאור פניו לרוע ולזה שאלו מדוע פניך רעים הלא אין אתה חולה לומר שבעבור זה נשתנה מראית פניך א״כ אין זה כ״א רוע לב ר״ל לבך רע עלי להמיתני בשתיית זה הכוס אשר נתת בו דבר ארסי ולזה פניך זעומים וכדרך הרוצח כאשר ירצח: ואירא. מדברי עלילת המלך: (ג) המלך לעולם יחיה. כן הוא מדרך המוסר לברך את המלך בראשית המאמר: אשר העיר וגו׳. ובעבור זה אני עצב ולזה פני רעים: אכלו באש. שרופים באש: (ד) על מה זה אתה מבקש. כאומר ואם רוצה אתה בבנייה על מה זה תהיה אתה מבקש עליו ומהו הדבר אשר תרצה: ואתפלל. עד שלא השיב אמריו התפלל לה׳ תפלה קצרה בעמדו לפני המלך והתפלה היה שימשוך עליו חסד לפני המלך: (ה) אם על המלך טוב. ר״ל אם רוצה המלך בזה: ואם ייטב עבדך. אם אני טוב ומקובל ואהוב לפניך: אשר תשלחני. ר״ל שאלתי ובקשתי אשר תתן לי רשות ללכת אל מדינת יהודה וכו׳: ואבננה. ואבנה אותה: (ו) והשגל. המלכה היתה אז יושבת אצלו: עד מתי וגו׳. כמה הוא הזמן אשר יהיה מהלך ר״ל ללכת ולשבת שמה ולשוב הנה ולהוספה ביאור אמר שוב ומתי תשוב: וייטב. הוטב שאלתי לפניו ונתן לי רשות ללכת ואני קבעתי לו זמן מתי אשוב: (ז) יתנו לי. סופרי המלך יתנו לי אגרות ברשותך אל מושלי עבר הנהר: אשר יעבירוני. שהם יעבירו אותי בהלויית אנשים לשמרני בדרך: (ח) ואגרת. גם יתנו לי אגרת אל אסף השומר את הפרדס וכו׳ והוא היה הפקיד על עצי היער: לקרות. לעשות הקרות על שערי הר הבית המסבב את בה״מ: ולחומת העיר. עצים לצורך בנין החומה: אשר אבוא אליו. ר״ל הנעשה לצרכי לבוא אליו לשבת בו: ויתן. זה לתת לי אגרות: כיד אלהי. כמו שהיה יד אלהי טובה עלי לתת לי חן בעיני המלך: (ט) וישלח. כבר שלח עמי מעט חלכי או הפחות שלחו עמי בדבר המלך והרי הוא כאלו שלח המלך: שרי חיל ופרשים. לכבודו ולשמרו בדרך: (י) וישמע. מה ששאלתי מאת המלך
בדבר

מצודת ציון

הכילו: (ח) סמעלו. ענין חטא ופשע: אפין. אסור: (א) לארתחשסתא. היא דריוש הפרסי ונקרא כן ע״ש המלכות כמו פרעה למצרים והדומים: (ג) ירעו. מל׳ רעה: חרבה. מל׳ חורבן: אכלו. נשרפו: (ו) והשגל. המלכה המיוחדת לו למשכב המשגל: (ח) הפרדס. הוא גן מעץ פרי כמו גנות ופרדסים (קהלת ב׳): לקרות. מלשון תקרה: הבירה. כן יקרא בה״מ כמ״ש לא לאדם

אני ואנשים | מעט עמי ולא־הגדתי לאדם מה
אלהי נתן אל־לבי לעשות לירושלם ובהמה
אין עמי כי אם־הבהמה אשר אני רכב בה׃
יג ואצאה בשער־הגיא לילה ואל־פני עין התנין
ואל־שער האשפת ואהי שבר בחומת ירושלם
אשר־הם פרוצים ושעריה אכלו באש׃
יד ואעבר אל־שער העין ואל־ברכת המלך
ואין־מקום לבהמה לעבר תחתי׃ טו ואהי עלה
בנחל לילה ואהי שבר בחומה ואשוב ואבוא
בשער הגיא ואשוב׃ טז והסגנים לא ידעו אנה
הלכתי ומה אני עשה וליהודים ולכהנים ולחרים
ולסגנים וליתר עשה המלאכה עד־כן לא
הגדתי׃ יז ואומר אלהם אתם ראים הרעה אשר
אנחנו בה אשר ירושלם חרבה ושעריה נצתו
באש לכו ונבנה את־חומת ירושלם ולא־נהיה
עוד חרפה׃ יח ואגיד להם את־יד אלהי אשר־
היא טובה עלי ואף־דברי המלך אשר אמר־לי
ויאמרו נקום ובנינו ויחזקו ידיהם לטובה׃
יט וישמע סנבלט החרני וטביה | העבד העמוני
וגשם הערבי וילעגו לנו ויבזו עלינו ויאמרו מה־
הדבר הזה אשר־אתם עשים העל המלך אתם
מרדים׃ כ ואשיב אותם דבר ואומר להם אלהי
השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום
ובנינו ולכם אין־חלק וצדקה וזכרון בירושלם׃
ג א ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו
הכהנים ויבנו את־שער הצאן המה קדשוהו
ויעמידו דלתתיו ועד־מגדל המאה קדשוהו
עד מגדל חננאל׃ ב ועל־ידו בנו אנשי ירחו ועל־

שפטים סי' י"ג ומשלי סימן ד': ואנשים י' בקריאה וסימ' ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים. החדלתי את דשני. החדלתי את תירושי המשמח. כי גודע דוד. ויברח דוד הוא ואנשים אדומים. אל נתן בן עכבור. ואנשים צדיקים ישפטו. ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול. ויבא הנני אחד מאחי. ואקום לילה אני ואנשים מעט: חרבה ג' וסי' טוב פת חרבה ושלוה בה. ואמר למלך המלך לעולם יחיה. ואומר אליהם אתם רואים. וא' וחרבה וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה: העמוני ה' מ"ל בלישנא וסימ' ויעל נחש העמוני. ושל אחריו ויאמר אליהם נחש. לא יבא עמוני ומואבי. צלק העמוני דד"ה. וטוביה העבד העמוני דוילעגו לנו דסיפרא: ועל ידו ח' דסמיכי וסי' ועל ידו בנו אנשי ידיתו ב' בו. ועל ידו החזיק עזיאל בן חריה. צרפים ב' בו. ועל ידו החזיק חטוש בן חשבניה. שלום בן הלוחות שר חצי פלך: חשביה שר חצי פלך. ויחזק על ידו עזר בן

שבית הסמוך לחומת העיר הוא המקדש: (יב) רוכב בה. בעצמה: (יג) ואהי שובר. מן וישבר להשניא ומלשון חכמינו ז"ל סברא והטעם הייתי חושב ומעיין בחומות: המפורצים. על דרך מזה כיצד מלכם תדכאו עמי רק אנשי המסורת הפרידום לקצר המלות ולפרש המ"ם הפתוחה רמז לחומות הפתיחות ופרוצות הוא דרך דרש והדרך הראשון בעיני נכון: (יד) לעבור תחתי. הפוך הוא וכן הפירוש שאין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור: (טז) עד כן. פירוש עד עשותי כן לא הגדתי להם: (יח) ויחזקו ידיהם לטובה. בעבור הטובה הידועה שהמלך מיטיב לי חזקו ידיהם ולכם: (כ) אין חלק וצדקה. אינכם ראויים שתעשו צדקה בבנין ביתו שתהיו נזכרים לפניו: (א) המה קדשוהו. הקדושה בלשונינו היא מעלה גדולה על כן נקראת קדושה וכן יקדיש את ביתו קדש: (ג) המה קרוהו. שמו קורותיו:
ועל

אדם את אשר נתן הקב"ה בלבי: (יב) ובהמה אין עמי. כי כל האנשים מועטים אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוצים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בצינעא בלא ידיעת אדם והם הלכו לשבור ולהפיל חומות העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני העיר למחר להוטים ומסכימים בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומת העיר. וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה: (יג) ואצאה בשער הגיא. יצאתי באותו שער בלילה עם האנשים אשר עמי לצד אותו מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שבחומות העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ בה לפי שהיתה שרופה באש: אשר הם פרוצים. שהם אותם מקומות שהיו פרוצים והם פרצו בהם יותר: (יד) ואעבור אל שער העין. ורציתי לעבור על אותן מקומות שבחומת העיר באותן פרצות ואין מקום באותן פרצות לעבור ביניהם רוכב על הבהמות שהיו פרצות קטנות: (טו) ואהי עולה. והייתי עולה מצד אחד בלילה והייתי שובר בחומה עם האנשים אשר עמי: ואשוב ואבוא. וכאשר חזרתי באתי דרך שער הגיא: (טז) והסגנים. אשר בעיר לא היו יודעין להיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי: עד כן. עד עתה: (יז) ואומר אליהם. למחר אמרתי להם: ולא נהיה עוד חרפה. שלא יהיו צרינו בוזזים ושוללים אותנו: (יח) את יד אלהי. אשר נתן לי חן והצלחה לפני המלך: לטובה. הכל נתכוונו לטובה לבנות חומת העיר ומגדליה: (יט) וילעיגו. כאשר שמעו הצרים שמועת בנין חומת העיר היו מלעיגים עלינו: העל המלך. אם על המלך אתם מורדים לבנות חומת העיר כדי למרוד בו: (כ) ולכם אין חלק. מה לכם בבנין חומת העיר הזאת כי אין לכם חלק בה: (א) שער הצאן. כך שמו של שער: המה קדשוהו. לאותו שער בקדושת העיר: דלתותיו. של שער: ועד מגדל המאה. כך שמו של מגדל: (ב) ועל ידו. אצל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שבנו אותו בבנין של שער הצאן: בנו אנשי יריחו. שכך היו מנהגם הללו היו בונים כאן בחומת העיר עד תשלום בנייניה המוטל עליהם והאחרים היו בונים סמוך לבנין הראשון וכך מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה: ועל. כמו (במדבר ב) ועליו מטה מנשה בסמוך וכן פתרונו סמוך לבנין ידו. והמקרא לא דקדק בלשונו פעמים שהוא אומר על ידו ופעמים שהוא אומר
עליו

מצודת ציון

לאדם בבירה (דה"א כט): (יב) רוכב בה. רוכב עליה וכן ויבן בו (שמות כ"א) ור"ל עליו: (יג) אכלו. נשרפו: (יד) ברכת. ענין מקום המים וכן תעלת הברכה (ישעיה ז): (טו) בנחל. בעמק ואמר עולה כי לפני הנחל היה הר: (טז) והסגנים. הוא מין שררה: ולחורים. כן יקראו השרים הגדולים והוא מל' חיור ולובן הפוך מן הפחתים הנקראים חשוכים כמ"ש בל יתיצב לפני חשוכים (משלי כ"ב): (יז). נצתו. מל' הצתה ושרפה: (א) שער הצאן. כך שמו על דבר ידוע אצלם

מצודת דוד

בדבר בנין העיר: וירע להם. היה רע בעיניהם: אשר בא אדם וכו'. כי המה היו מצרי יהודה ובנימין: (יב) מה אלהי נותן וגו'. מה ה' מעורר את לבי לעשות לטובת ירושלים: אין עמי. אחת האנשים ההולכים עמדי: (יג) ואל פני. הלכתי אל פני עין התנין והוא שם מקום: ואהי שובר. כוונתו היתה למען יחשבו אנשי ירושלים שהאויב הוא השובר את החומה ויעוררו לבם לבנותה ולחזקה: אשר הם פרוצים. ר"ל על כי היו בה פרצות מרובות והשערים היו שרופים באש לזה היה נוח וקל להוסיף פרצות: (יד) ואין מקום. אין מקום פנוי ללכת שם כי היה מלא גלי אבנים מאבני החומה: לבהמה וכו'. הוא הפוך כמו אין מקום לבהמה אשר תחתי לעבור: (טו) ואהי. לזה הלכתי משם לעלות בנחל ושם שברתי בחומה: ואשוב. משערי הגיא חזרתי אל ביתי: (טז) והסגנים. המה סגני ירושלים: ולסגנים. אשר מערי יהודה: וליתר עושה המלאכה. המה ראשי העם העושים מלאכת העם בכל דבר: עד כן. ר"ל לא הגדתי להם עד אשר נעשה כן כאשר חשבתי כי אחר שנתקיימה מחשבתו ובנו החומה בראותם הפרצים כי רבו לא העלים עוד מעתה שהוא היה השובר: (יז) ושעריה נצתו. ודבר קל להוסיף פרצות וכל הרואה שובר בחומה: חרפה. לחרפה להיות שובר בחומה כל העובר: (יח) אשר היא טובה עלי. אשר נתן אותי לחן בעיני המלך: אשר אמר לי. כי אמר לו דברים טובים ונחומים ועם כי לא נזכר: ובנינו. כמו ונבנה: ויחזקו ידיהם. חזקו ידי עצמם לעשות הטובה ודבר הראוי והוא בנין החומה: (יט) וילעיגו לנו. לעגו עלינו: ויבזו עלינו. דברו עלינו דברי בזיון וגדוף: העל המלך כו'. וכי תחפצו למרוד במלך במה שאתם בונים החומה להתחזק במבצר העיר: (כ) הוא יצליח לנו. כאומר אף אם תלשינו למלך לומר כדברים האלה לא יועילו דבריכם להשבית המלאכה כי ה' יצליח לנו: ואנחנו עבדיו. ובעבור כי אנחנו עבדי ה' שומרי מצותיו לזה נקום ונבנה והוא יעזור לנו לבל יכנסו דבריכם באזני המלך: ולכם. כאומר ואם בעיניכם הדבר רע מה לכם לירושלים הלא אין לכם חלק בה: וצדקה. ר"ל הצדקה והחסד הנעשה לירושלים במה ששבו ישראל אליה שלא במצות המלך נעשית ותחשב לו לצדקה ולזכרון טוב בירושלים אבל אתם מה לכם אליהו אין לכם חלק ולא צדקה ולא זכרון טוב בירושלים: ג (א) קדשוהו. קדשו אותו בכדי להיות קדוש בקדושת העיר: ועד מגדל המאה. בנו החומה עד מגדל המאה וקדשוהו ומשם והלאה עד מגדל חננאל: (ב) ועל ידו. אצל מקומו
של

ידו בנה זכור בן־אמרי: ג ואת שער הדגים בנו
בני הסנאה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו
מנעוליו ובריחיו: ד ועל־ידם החזיק מרמות בן־
אוריה בן־הקוץ ועל־ידם החזיק משלם בן־
ברכיה בן־משיזבאל ועל־ידם החזיק צדוק בן־
בענא: ה ועל־ידם החזיקו התקועים ואדיריהם
לא־הביאו צורם בעבדת אדניהם: ו ואת שער
הישנה החזיקו יוידע בן־פסח ומשלם בן־
בסודיה המה קרוהו ויעמידו דלתתיו ומנעליו
ובריחיו: ז ועל־ידם החזיק מלטיה הגבעני וידון
המרנתי אנשי גבעון והמצפה לכסא פחת עבר
הנהר: ח על־ידו החזיק עזיאל בן־חרהיה צורפים
ועל־ידו החזיק חנניה בן־הרקחים ויעזבו ירושלם
עד החומה הרחבה: ט ועל־ידם החזיק רפיה
בן־חור שר חצי פלך ירושלם: י ועל־ידם החזיק
ידיה בן־חרומף ונגד ביתו ועל־ידו החזיק חטוש
בן־חשבניה: יא מדה שנית החזיק מלכיה בן־
חרם וחשוב בן־פחת מואב ואת מגדל התנורים:
יב ועל־ידו החזיק שלום בן־הלוחש שר חצי
פלך ירושלם הוא ובנותיו: יג את שער הגיא
החזיק חנון וישבי זנוח המה בנוהו ויעמידו
דלתתיו מנעליו ובריחיו ואלף אמה בחומה
עד שער השפות: יד ואת שער האשפות
החזיק מלכיה בן־רכב שר פלך בית־הכרם
הוא יבננו ויעמיד דלתתיו מנעליו ובריחיו:
טו ואת שער העין החזיק שלון בן־כל־חזה שר
פלך המצפה הוא יבננו ויטללנו ויעמידו
דלתתיו מנעליו ובריחיו ואת חומת ברכת
השלח לגן־המלך ועד־המעלות היורדות מעיר
דויד: טז אחריו החזיק נחמיה בן־עזבוק שר
חצי פלך בית־צור עד־נגד קברי דויד ועד
הברכה העשויה ועד בית הגברים: יז אחריו
החזיקו הלוים רחום בן־בני על־ידו החזיק
חשביה שר־חצי־פלך קעילה לפלכו: יח אחריו

ישוע: ואדיריהם ב' ומ"ל וסימ' שלחו צעיריהם למים. ועל ידם החזיקו התקועים. וא' אדיריהם מחזיקים על אחיהם: לכסא ו' וסימ' ותקעתיו יתד במקום נאמן. כי עשית משפטי ודיני. ועל ידם החזיק מלטיה הגבעוני. וידבר אתו טובות. נשבע ה' לדוד. אם ישמרו בניך: סימן כל הדין עגינא אחריו הוא ר"פ במ"ב. ואחריו וסימ' ואחריו החזיקו הכהנים. ואחריו החזיק שמעיה בן שכניה: אחריו דכתיב אחרי וקרי אחריו ב' בעגינא וסי' החזיק חנניה בן שלמיה. החזיק מלכיה בן הצרפי. וחד בשמואל כתיב אחרו וקרי אחריו

עליו ואחריו החזיק: (ג) ואת שער הדגים. כך שם השער: המה קרוהו. נתנו הקורות ותקרות על השער: קרוהו. משקל חזק כמו הן קרה דוגמת המקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד) וקו"ף של קרוהו אינה נהוגה לינקד בחיר"ק בעניו זה מפני רי"ש של אחריה כמו ברך (שם י) חרף עשהו (משלי יז) וברכתיה והיתה לגוים (בראשית י"ז) וזריתים בארצות (יחזקאל כט): מנעוליו. מסגרין שטוירל"ן בלע"ז: (ד) החזיק. לבנות הבנין: (ה) התקועים. כך היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע: אדיריהם. עשירים של תקוע: לא הביאו צוארם. לא סייעו בעבודתו של הקב"ה לבנות חומת העיר: (ו) ואת שער הישנה. כך שמה: (ז) לכסא פחת עבר הנהר. כסא אחד בנה כדי לישב בו אותו פחת של עבר הנהר: (ח) צורפים. אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם: ויעזבו את ירושלים. מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה: (ט) שר חצי פלך ירושלים. שר היה על חצי העם שבירושלים: פלך. ל' דוכסות ומלכיות: (י) ונגד ביתו. נפל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר: (יא) מדה שנית. כאותה מדה אשר בנה חבירו של מעלה גם הוא בנה כמותו. מדה שנית בבנין החומה. אינו נופל לומר ל' מדה בבנין השערים לפי שאין להם כי אם בבנין חלק של חומה שלא מצינו בכל הפרשה בבנין השערים לשון מדה: ואת מגדל התנורים. גם הוא בנה אותו מגדל ששמו כך כל המגדלים הללו שבפרשה היו בנוים בחומות העיר סביב: (יב) הוא ובנותיו. שלום ובנותיו החזיקו לבנות הבנין: (יג) עד שער השפות. ושער האשפות לא היה בכלל: (טו) שר פלך המצפה. שר ודוכוס המצפה: הוא יבננו. הוא היה בונה אותו שער: ויטללנו. והוא היה מסכך אותו לשון מטללתא: ואת חומת ברכת השלח. שהוא נוטה לצד גן המלך: ועד המעלות. הם היו מכירים מקומות הללו: (טז) בית צור. שם מקום: (יז) לפלכו. מאותה שררה חצי פלך בנה בנין זה לפלכו כ"ף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמר מן פלך פלכו שאות אחרונה
של

ועל ידו. כענין איש על ידו לדגליהם כטעם בעבור וכן ובעבור יד הבונים החזיקו ידם פלוני ופלוני לבנות: (ה) ואדיריהם לא הביאו צוארם בעבודת אדניהם. האדון והשר הממונה עליהם ממשפחותם: הישנה. שם התאר והמתואר חסר: (ז) אנשי גבעון. חסר וי"ו והנכון ואנשי גבעון או מלטיה וידון אנשי גבעון והמצפה: לכסא פחת עבר הנהר. הנהר יתכן להיות לכסא שם איש והלמ"ד הוא המורה על העלם והטעם החזיקו לבנות לעלם כסא המכונה פחת עבר הנהר וכמוהו פחת מואב או לכסא שם מקום סמוך ומלת פחת עבר שם איש והטעם אלה הנזכרים החזיקו ידם לבנות עד לכסא פחת עבר הנהר והוא הנכון: (ח) ויעזבו ירושלים. מלשון חכמים מעזיבה ויש אומרים כי כן עזוב תעזוב עמו (ט) חצי פלך. כטעם מחוז ותרגום שלשת הנפת תלתא פלכין לנפת דור אחד לפלך דור חד: (י) ונגד ביתו. חסר החזיק: (יב) בן הלוחש. יתכן להיות שם תואר בעבור ה"א הדעת כי לא יכנס על שם עצם אדם: (יג) השפות. כמו האשפות וכמשך האל"ף בקמצות הה"א: (טו) כל חוזה. שם איש: הוא יבננו. עתיד תחת עבר או פירוש החזיק פלוני שהוא יבננו: ויטללנו. מתרגום בגלל קורתי בטלל

מצודת דוד

של בנין אלישיב וסמוך לו: (ג) קרוהו. נתנו התקרה: מנעוליו. שם כלי עשוי לסגור בו דלתות השער: ובריחיו. כענין מטה מבריח מאחורי הדלתות לרוחב הדלת לבל יפתח: (ד) ועל ידם. סמוך למקום בנין בני הסנאה: החזיק. חיזק מלאכת הבנין: ועל ידם. סמך למקום בנין הראשונים: (ה) התקועים. אנשי תקוע והוא שם עיר: ואדיריהם. עשירי העיר: לא הביאו צוארם. למשוך בעול משא עבודה הבנין שהוא עבודת האדון ה' כי הבנין הזה למצוה יחשב: (ז) אנשי. כמו ואנשי: לכסא. עד למקום מושב הכסא של פחת עבר הנהר: (ח) צורפים. מן הצורפים: ויעזבו. עזיאל וחנניה מלאו עפר עד החומה הרחבה ועשו כן לחזק החומה: (ט) שר חצי פלך. היה שר על חצי מחוז של ירושלים: (י) ונגד ביתו. מלבד מה שבנה סמוך להנזכרים הוסיף עוד לבנות החומה שכנגד ביתו: (יא) מדה שנית. ר"ל גם הם בנו כפי המדה שבנה תטוש הנזכר: ואת מגדל. ומלבד המדה היא הוסיפו עוד לבנות מגדל התנורים: (יב) הוא ובנותיו. המה יחד החזיקו: (יג) ואלף אמה. מלבד בנין השער בנו עוד בחומה אלף אמה: (יד) יבננו. כמו בנהו: (טו) ואת חומת. גם את חומת ברכת השלח הסמוך לגן המלך ומשם והלאה עד המעלות וכו': (טז) ועד הברכה העשויה. ר"ל ומנגד קברי דוד והלאה עד הברכה העשויה בידי אדם שהביאו בה המים ומשם והלאה עד בית הגבורים: (יז) לפלכו. את פלכו ר"ל עם אנשי פלכו: (יח) אחיהם. חבריהם של הלוים
במכרים

מצודת ציון

אלגא וכן כולם: (ה) ואדיריהם. מל' אדיר וחזק ור"ל העשירים: צורם. כמו צוארם בחל"ף: (ז) פחת. ענין שררה וממשל: (ח) צורפים. צורפי זהב וכסף: ויעזבו. ענינו מלוי העפר להזוק ובדרז"ל תקרה ומעזיבה (ב"מ קיו): (ט) פלך. מחוז כי חבל ארגוב (דברים ג) ת"י בית פלך: (יג) השפות. כמו האשפות: (טו) ויטללנו. הוא ענין גג כי בגלל קורתי (ברכות י"ט) ת"א בטלל ור"ל עשה תקרה גגג ומחסה: ברכת השלח. מקום המים המשקה עצי הגן ונקראים שלח ע"ש

ל׳ החזיקו אחיהם בוי בן־חנדד שר חצי פלך
ס׳ דגשים קעילה : יט ויחזק על־ידו עזר בן־ישוע שר
ו׳ א׳ חסר המצפה מדה שנית מנגד עלת הנשק המקצע :
ל׳ זכי ק׳ כ אחריו החרה החזיק ברוך בן־זבי מדה שנית
ג׳ חסר מן־המקצוע עד־פתח בית אלישיב הכהן הגדול :
כא אחריו החזיק מרמות בן־אוריה בן־הקוץ
ל׳. ס׳ מדה שנית מפתח בית אלישיב ועד־תכלית
ל׳ בעני בית אלישיב : כב ואחריו החזיקו הכהנים אנשי
הככר : כג אחריו החזיק בנימן וחשוב נגד
ביתם אחריו החזיק עזריה בן־מעשיה בן
ב׳ בתרי לישנא כתב ענניס ענניה אצל ביתו : כד אחריו החזיק בנוי בן־
י״ו פסוקים עד ועד חנדד מדה שנית מבית עזריה עד־המקצוע
ל׳. ל׳ ועד־הפנה : כה פלל בן־אוזי מנגד המקצוע
ב׳ ובענין והמגדל היוצא מבית המלך העליון אשר
ל׳ לחצר המטרה אחריו פדיה בן־פרעש :
כו והנתינים היו ישבים בעפל עד נגד שער
ב׳ ובענין המים למזרח והמגדל היוצא : כז אחריו החזיקו

ב׳ מה מ״ל וחד חסר התקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול
היוצא ועד חומת העפל : כח מעל | שער הסוסים
י׳ החזיקו הכהנים איש לנגד ביתו : כט אחריו
ב׳ בענין החזיק צדוק בן־אמר נגד ביתו ואחריו החזיק
שמעיה בן־שכניה שמר שער המזרח :
אחריו ק׳ ל׳. ל׳ ל אחרי החזיק חנניה בן־שלמיה וחנון בן־
ב׳ סבירין בניס צלף הששי מדה שני אחריו החזיק משלם בן־
אחריו ק׳ ברכיה נגד נשכתו : לא אחרי החזיק מלכיה בן־
ל׳ הצרפי עד־בית הנתינים והרכלים נגד שער
חצי הספר בפסוקים המפקד ועד עלית הפנה : לב ובין עלית הפנה
ג׳ וחסר לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים :
ג׳ בטעם בכיפ׳ לג ויהי כאשר שמע סנבלט כי־אנחנו בונים
ב׳ אסא את־החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על־
היהודים : לד ויאמר | לפני אחיו וחיל שמרון
ל׳. ל׳ ויאמר מה היהודים האמללים עשים היעזבו
ל׳. ל׳. ל׳ להם היזבחו היכלו ביום היחיו את־האבנים
ב׳ א׳ מ״ל מערמות העפר והמה שרופות : לה וטוביה

אלעזר בן דודו . ושארא אחריו כתיב וקרי : ויחזק ה׳ וסי׳ ויקם יהונתן בן שאול . ויחזק חרש את צורף מחליק פטיש . ויחזק על ידו עזר בן ישוע . ויחזק את המצדות . ויחזק ויך את כל החומה . וכל דסמי׳ לאדכרא דכו׳ ויחזק . וט״ו ויחזק בקרי׳ וסימ׳ נמסר בשמואל א׳ סימן י״ז : תכלית ח׳ וסימ׳ תכלית שנאה שנאתים . ולכל תכלית הוא חוקר . אם עד תכלית שדי תמצא . עד תכלית אור עם חשך . ועד תכלית בית אלישיב : והרוכלים ג׳ וחס׳ וסימ׳ הנתינים והרכלים . הצרפים והרכלים . וילינו הרכלים ומכרי כל :

שירותי : (יט) עלות הנשק. שם מקום כטעם קלה : (כ) החרה החזיק . מלשון חרון והטעם החרה אפו על עצמו על עכוב המלאכה והחזיקו ידו במדה שנית והחרה פועל יוצא מבנין הכבד הנוסף וכן ויחר עליו אפו : (כו) בעפל . מגדל גבוה וכן עפל בת ציון ויעפילו ויגביהו ומלת את אשר חסר מן הפסוק וכן הוא והנתינים אשר יושבים בעפל החזיקו עמהם : (ל) מדה שני . כמו שנית וכן אל בית הנשים שני : נגד נשכתו . כמו לשכתו זה אומר בכה וזה אומר בכה : (לד) האמללים . חברו כי אומלל אני והם לשון כריתה ושברון הגוף מרוב סבל : היעזבו . הראשון ענין מעזיבה : היזבחו . כמו לזבח חנכת הבית והטעם היקריבו זבח חנכת הבית : היכלו . הישלימו בנינם ביום הידוע שהם משערים להשלים : היחיו את האבנים . כי

של שם דבר מאותיות בג״ד כפ״ת דגושות : (יח) אחיהם . הלוים : (יט) מנגד עלות הנשק . כנגד אותו מקום שהיו עולים הגבורים אל הנשק לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה וכלי זיין של נשק הגבורים היו נותנים (ס״א נתונים) שם כענין שנאמר ערי מבצר והנשק : המקצוע . לקרן זוית של חומה : (כ) החרה . פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא של החזיק : (כא) מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו׳ . מנגד אותו בית בנה בנינו : (כג) נגד ביתם . שהיה שם בסמוך לחומה : (כה) והמגדל היוצא . מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא ובולט מכפנים : (כו) והנתינים היו יושבים בעופל . והנתינים היו יושבים באותו מחוז והיו בונים אותו מחוז שלהם שהיה סמוך לחומה עד נגד שער המים של צד המזרח : (כח) איש לנגד ביתו . כל אחד היה בונה כנגד ביתו : (ל) וחנון בן צלף הששי . בנים הרבה היו לו לצלף וחנון הוא הששי : מדה שני . כמו שנית : נשכתו . כמו לשכתו לשכה א׳ היתה לו שם סמוך לחומה : (לא) בן הצורפי . איש הצורף ונקרא ע״ש אומנותו : (לב) ובין עלית הפנה לשער הצאן . תחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שנא׳ ויבנו את שער הצאן וגו׳ כך היו בונין החומה מסביב בזה אחר זה : (לד) לפני אחיו וחיל שומרון . לפני חביריו וחיל שומרון שהיו צרי יהודה : האמללים . ענין חלשות ורפיון : מה היהודים . מה היהודים כך הם עושים : היעזבו להם . וכי הם סבורים אשר יעזבו ויניחו להם העובדי כוכבים לבנות : היזבחו . אם יזבחו להם את זבחיהם תמיד כמו שהם סבורים : היכלו ביום . אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום א׳ לומר שלא יניחום העובדי כוכבים לגמור את בנינם : היחיו . אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמתן להיות קשות וחזקות מן העפר : והמה שרופות . והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בנין החומה שהיו בונין מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלים : מערמות . ענין חמרים ותלים : (לה) וטוביה העמוני אצלו . טוביה היה אצלו של

מצודת ציון

ע״ש הזפבמות הענפים וכן שלחיך פרדס רמונים (ש״ה ד׳) : (יט) הנשק . כלי זיין כמו ועיר אבצר והנשק (מ״ב י׳) : המקצוע . הזוית כמו במקצוע החצר (יחזקאל מ״ו) : (כ) החרה . ענין חמום כמו נחר מפוח (ירמיה ו׳) : (כה) הכלית . קצה וסוף : (כד) הפנה . כן נקרא המגדל על פי דרכו לעמוד בפנה וכן ועל הפנות הגבוהות (צפניה א׳) : (כה) המטרה . הוא משמר בית האסורים כי ויאסוף אותם אל משמר (בראשית מ״ב) ת״א לבית מטרא : (כו) והנתינים . הם הגבעונים : בעופל . שם מגדל כמו ויבא אל העופל (מ״ב ה׳) : (לא) והרוכלים . הם סוחרי הבושם : (לד) האמללים . הנכרתים והחלושים כמו כי אומלל אני (תהלים ו) : היעזבו . מל׳ מעזיבה והוא מלוי בעפר לחזוק : היחיו . ענין רפואה כמו עד חיותם (יהושע ה׳) ובא בדרך השאלה וכמ״ש כי עלתה ארוכה לחומות וכו׳ (לקמן ד׳) : מערמות . ענין גל ותל וכן ויפנו ערמום

מצודת דוד

הנזכרים : (יט) מדה שנית . כפי המדה שבנה בוי הנזכר : מנגד . התחלת הבנין היה נגד המקום שעולים בו לבית הנשק העומד במקצוע : (כ) החרה . התחמם בזריזות רב והחזיק שוב כפי המדה שבנה עזר הנזכר והתחלת הבנין היה מן המקצוע ובנה עד פתח וכו׳ : (כא) מרמות וגו׳ . עם כי כבר החזיק פעם כמ״ש למעלה חוזר עתה והחזיק שוב כפי המדה שבנה ברוך הנזכר והתחלת הבנין היה מפתח וכו׳ : (כג) אחריו . ר״ל אחר המקום הבנוי : (כד) עד המקצוע ועד הפנה . והמה היו זה אצל זה : (כה) מנגד . התחיל הבנין מנגד המקצוע ובנה גם המגדל היוצא מבית המלך העומד בעליונית ההר אשר הוא סמוך לחצר המטרה : אחריו פדיה . אחריו החזיק פדיה : (כו) היו יושבים . ר״ל אשר היו יושבים בעופל החזיקו עד נגד שער המים הפונה למזרח וגם המגדל היוצא מן החומה : (כז) התקועים . עם כי כבר החזיקו פעם כמ״ש למעלה חזרו עתה והחזיקו שוב כפי המדה שבנו הנתינים והתחלת הבנין היה מנגד המגדל וכו׳ : (כח) מעל שער הסוסים . משער הסוסים ולמעלה אל גובה ההר : איש לנגד ביתו . כי שם עמדו בתי הכהנים : (כט) צדוק . לא היה מן הכהנים ולזה זכרו לעצמו : (ל) הששי . בן הששי של צלף : נשכתו . כמו לשכתו כי דטלנ״ר מתחלף : (לא) נגד וגו׳ . ר״ל מבית הנתינים והרוכלים ולהלאה עד שער המפקד ומשם והלאה עד מקום שעולים בה אל הפנה : (לב) לשער הצאן . כי שם היה התחלת הבנין כמ״ש למעלה והיו בונים בהקף עד באו אל מקום ההתחלה : (לג) ויחר לו . בלב : ויכעס וגו׳ . הראה כעסו : (לד) מה וכו׳ . ר״ל מה תועלת במעשיהם : היעזבו . וכי יחזקו את החומה לעצמם במלוי העפר כאומר וכי יש חזוק מה אל החומה : היזבחו . וכי יזבחו זבחי שמחה במלאות הבנין כאומר וכי בנין חלום כזה ראוי לשמוח בו : היכלו ביום . וכי ישלימו הבנין ביום אשר יחשבו להשלימו כי דבריו היה בעת הקילס לבנותו וכאומר הלא בוני החומה מועטים המה ומתי ישלימו הבנין : היחיו . וכי יוכלו לחזק את האבנים
אשר

העמני אצלו ויאמר גם אשר־הם בונים אם־
יעלה שועל ופרץ חומת אבניהם: לו שמע ל׳
אלהינו כי־היינו בוזה והשב חרפתם אל־ראשם ל׳. ל׳. י״ד
ותנם לבזה בארץ שביה: לז ואל־תכס על־ ל׳. ל׳. סימן
עונם וחטאתם מלפניך אל־תמחה כי הכעיסו י׳. ב׳
לנגד הבונים: לח ונבנה את־החומה ותקשר כל־ ס׳. ג׳. ל׳
החומה עד־חציה ויהי לב לעם לעשות: י״ד פסוקים בטעם דרגא
ד א ויהי כאשר שמע סנבלט וטוביה ומרכא כפולה משמש׳ לטפח׳
והערבים והעמנים והאשדודים כי־עלתה
ארוכה לחמות ירושלם כי־החלו הפרצים ד׳
להסתם ויחר להם מאד: ב ויקשרו כלם יחדו ל׳
לבוא להלחם בירושלם ולעשות לו תועה: ס״ו ב׳ לעשות חנף
ג ונתפלל אל־אלהינו ונעמיד משמר עליהם
יומם ולילה מפניהם: ד ויאמר יהודה כשל כח
הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא נוכל לבנות
בחומה: ה ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד י״ב
אשר־נבוא אל־תוכם והרגנום והשבתנו את־ ל׳. ל׳
המלאכה: ו ויהי כאשר־באו היהודים הישבים
אצלם ויאמרו לנו עשר פעמים מכל־המקמות
אשר־תשובו עלינו: ז ואעמיד מתחתיות
בצחיחים ק׳ למקום מאחרי לחומה בצחחיים ואעמיד את־
ג׳ רפי׳ וא׳ דגש. ל׳. ב׳ העם למשפחות עם־חרבתיהם רמחיהם
ס׳ פס קים ואל אל על וקשתתיהם: ח וארא ואקום ואמר אל־החרים
כ׳ ואל־הסגנים ואל־יתר העם אל־תיראו מפניהם
ג׳ בסיפרא. ל׳. ג׳ את־אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו על־
אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם:
ג׳ בטעם. ל׳ ט ויהי כאשר־שמעו אויבינו כי־נודע לנו ויפר
ונשב ק׳ האלהים את־עצתם ונשוב כלנו אל־החומה

שרופות ב׳ א׳ חס׳ וסימ׳ עריכם שרופת אש אדמתכם. היחיו את האבנים מערמות העפר: מלפניך י׳ וסימ׳ נמסר בסדר משפטים וירמיה סוף סי׳ י״ח סימ׳ לנהרדעי ומערבאי על עונם למדינחאי אל עונם. וכוראי אמרי ואל עונם: ויהי לב חד מן י״ד פסוקי׳ שבטעם דרגא ומירכא כפולה משמשים לטיפחא וסימ׳ ויבא לו יין וישת. למה תעשה כה לעבדיך. אשר לא צוה אותם. הלא טוב לנו שוב מצרימה. ויקרא לה נבח בשמו. נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה דמלכים. אשר לא הגיד לה דד״ה. ויחנו אלה נכח אלה דמלכים. אני ה׳ נעניתי לו כה. וינח לו אלהים מסביב דיהושפט. הלא זה אוד מוצל מאש. גדי לא ידעת תהודעין. ויהי ריב ומדון ישא. ויהי לב לעם לעשות: ויהי ג׳ בטעם גרמי

של סנבלט: ויאמר. וכך היה אומר ומלעיג: גם אשר הם בונים. אף הבנין הזה אשר הם בונים: אם יעלה שועל. על הבנין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין לבנין תקנה וכל מי שירצה יבא ויפרוץ בו: (לו) שמע אלהינו. כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפלה זאת: בארץ שביה. שיגלו מעל אדמתם כאשר גלינו: (לז) ואל תכס. כמו ואל תכסה דוגמת וסוד אחר אל תגל (משלי כה) כמו אל תגלה: כי הכעיסו. אשר הכעיסו נגד הבונים להלעיגם: (לח) ותקשר. כאשר נתקשרה החומה ונבנית עד חציה אז היה לב העם להוט ומשוך לעשות בנין החומה: (א) כי עלתה ארוכה. שנבנתה החומה: ארוכה. ענין חובש ותרופה: כי החלו הפרוצים להסתם. אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצים עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים בבנין החומה: (ב) ולעשות לו תועה. לעשות לו בבנין החומה קלקול והשחתה. תועה כמו ולדבר אל ה׳ תועה (ישעיה לב): (ג) עליהם. על הבונים: מפניהם. מפני האויבים: (ד) ויאמר יהודה. כך היו אומרים ומתאוננים אנשי יהודה: כשל כח הסבל. הסובלים ועומסים האבנים והעלים לבנין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים: ועפר הרבה. עדיין יש טיט וחומר הרבה ליתן בבנין החומה לומר שעדיין המלאכה גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות בחומה מפני פחד האויבים: (ה) ויאמרו צרינו. כך היה נחמיה מספר והולך: לא ידעו ולא ראו. כך היו אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יכירו ישראל בנו עד אשר נבוא פתאום לתוכם ונהרוג אותם ובדבר זה נשבית ונבטל הבנין: (ו) ויהי כאשר באו היהודים. ועתה נאספו הצרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו בינותם בארצותם ואותם היהודים אשר נתחברו עמהם באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמה לדבר אלינו ובענין הזה הערימו היהודים את האויבים. ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו׳: ויאמרו לנו עשר פעמים. התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להלחם באויבינו כי הם באים למלחמה וכך אמרו לנו מכל המקומות וגו׳ מכל אותן המקומות שתהיו נפוצים שם בבנין החומה אנה ואנה תהיו זהירים להיות נאספים יחד עד אשר תשובו אלינו ביחד להלחם בנו: (ז) ואעמיד מתחתיות לנוקום. כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושלים מאחורי לחומת העיר בצחיחים. למשפחות מן העם מגבורים שבהם עם כלי זיין שבהם להלחם באויבינו כאשר יבאו: ואעמיד מתחתיות וגו׳. ואעמיד את העם וגו׳ מקרא זה דוגמת והיו המים אשר תקח מן היאור וגו׳ והיו לדם ביבשת (שמות ד׳) כי הנה אויביך ה׳ כי הנה אויביך יאבדו (תהלים צב) עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר (שופטים ה׳) לא לנו ה׳ לא לנו (תהלים קט״ו): (ח) וארא ואקום. וכאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגנים לזרזם להלחם באויבינו: על אחיכם. בשביל אחיכם: (ט) כי נודע לנו. הדבר

אשר

כי האבן השרופה כמת היא נחשבת: (לו) בוזה. שם דבר על משקל טומה סוחה והטעם לבזיון: לבזה מן בזזו להם: (לח) ותקשר. כי הפרוצים נסתמו: (א) עלתה ארוכה. בעבור אריכות הימים: (ב) ולעשות לו תועה. לנחמיה או לעם ירושלים ותועה שם דבר על משקל עולה שוחה ופירוש תועה כי העומד בצרה כתועה שאינו יודע מה יעשה: (ג) ונעמיד משמר עליהם. בעבורם: (ו) ויהי. ויאמרו לנו. הגידו לנו עשר פעמים כי מכל המקומות אשר תשובו לעת הערב מלבנות משם חפצים לבא עלינו מתחתיות למקום הידוע ששבים משם הבונים בערב:

מצודת דוד

אשר המה לוקחים מערמות העפר הנעשים מגרגרות אבני החומה הנפולה: והמה. הלא האבנים האלה המה שרופות באש והוזק מה להם: (לה) אצלו. עמד אצלו בדברו הדברים האלה: ויאמר גם. ר״ל גם הוא אמר דברי לעג כסנבלט וכה אמר הבנין אשר הם בונים אם שועל יעלה בו יפרוץ הוא חומת אבניהם כי הוא בנין חלש מאד: (לו) שמע. ואמר נחמיה שמע אלהינו כי היינו לבזיון: והשב. מה שמחרפין אותנו השב עליהם ותנם לבזיון כאשר יהיו בארץ שביה: (לז) ואל תכס. ר״ל עונם יהיה מגולה ונראה להעלות חמה ולנקום נקם: כי הכעיסו. בעת לעגם הראו כעס מול בני החומה בחושבם שעל ידי זה ירפו ידיהם מן המלאכה: (לח) ונבנה. עם כל דברי הלעג והכעס לא הניחו הבנין: ותקשר. כי בעוד שהיה בה פרצות לא היתה החומה דבוקה וקשורה זה בזה וכאשר סתמו הפרצות נתקשר זה בזה: עד חציה. עדיין לא סתמו הפרוצים כי אם עד חצי החומה (ולמעלה אמר דרך כלל שבנו כל החומה מסביב ועתה בא לספר מה אשר נעשה במשך הבנין): ויהי לב וגו׳. בראותם כי נבנה החצי שמחו וחפצו בבנין: ד (א) כי עלתה ארוכה. באה רפואה ר״ל נתחזק החומה כי התחילו מקומות הפרוצים להיות נסתמים: (ב) ולעשות לו תועה. לעשות לישראל בלבול המחשבה להיות תועה בדעתו לבל ידע מה לעשות: (ג) ונעמיד. העמדנו שומרים על הבונים מפני סנבלט וחביריו: (ד) ויאמר יהודה. נחמיה מספר וקובל על הדברים אשר סבבוהו ואמר יהודה אמר הנה מרוב העבודה כבר נחלש כח אנשי הסבל והעפר המצטרך לשאת ולשפוך בחומה הלא מרובה הוא: ואנחנו. אף לא נוכל לבנות בחומה מפחד האויב: (ה) ויאמרו צרינו. והאויבים אמרו נבוא פתאום על הבונים ולא ידעו בדבר ולא יראו אותנו עד אשר נבוא אל תוכם ממש והרגנו אותם ובזה נבטל המלאכה כי לא יבנו עוד בראותם שנפל מהם רב בעבור הבנין: (ו) היושבים אצלם. בערי הצרים והיו הם נכנעים להם: ויאמרו לנו. היהודים הם התרו והזהירו אותנו עשר פעמים וכה אמרו התקבצו מכל המקומות שאתם מפוזרים בהם אשר כולכם תשובו עלינו למלחמה (כי גם היהודים ההם בע״כ באו עם הצרים לארוב על הבונים אבל גילו מצפון הדבר לאנשי ירושלים להיות נשמרים מהם): (ז) מתחתיות למקום. מתחת מקום הבנין מאחורי החומה כלפי החוץ: בצחיחים. בגובה הסלעים: ואעמיד. יפרש אמריו לאמר שהעמיד שם את העם כל המשפחה לגולמה עם חרבותיהם וכו׳ למען ישמרו את הבונים: (ח) וארא. ראיתי כי טוב לזרזם ולחזק לבבם וקמתי ואמרתי אל החורים וכו׳

מצודת ציון

ערמות. ערמות (דה״ב לא): (לז) תכס. כמו תכסה: אל תמחה. אל תמחוק: (א) ארוכה. ענינו רפואה כמו ארוכת בת עמי (ירמיה ח) ר״ל נתחזק ובא בדרך הפלגה: (ב) ויקשרו. ענין אגודה: תועה. המבולבל בדעתו לבלי דעת מה יעשה קרוי תועה וכן תעיתי כשה אובד (תהלים קיט): (ד) כשל. ענין חלשות ונפילת הכח כמו לכל כושל (דה״ב כח): הסבל. ענין טעינת משא כמו נושא סבל (מלכים א ה): (ה) והשבתנו. ענין בטול ומניעה כמו שבת נוגש (ישעיה יד): (ז) בצחיחים. בעליונות הסלעים מקום שיזרח בו וכמו [illegible] (שם כ) וכן על צחיח סלע

זכרו

איש אל־מלאכתו׃ י ויהי ׀ מן־היום ההוא חצי
ל׳ נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים
ל׳ המגנים והקשתות והשרינים והשרים אחרי
ס׳ כל־בית יהודה׃ יא הבונים בחומה והנשאים
ל׳ ו כתיב ס׳ ג׳ בכיפרא בסבל עמשים באחת ידו עשה במלאכה ואחת
ל׳ ומ״ל מחזקת השלח׃ יב והבונים איש חרבו אסורים
ל׳ ומ״ל על־מתניו ובונים והתוקע בשופר אצלי׃
ב׳ יג ואמר אל־החרים ואל־הסגנים ואל־יתר העם
המלאכה הרבה ורחבה ואנחנו נפרדים על־
מ״ל בלישנא החומה רחוקים איש מאחיו׃ יד במקום אשר
תשמעו את־קול השופר שמה תקבצו אלינו
אלהינו ילחם לנו׃ טו ואנחנו עשים במלאכה
ל׳ וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת

הכוכבים׃ טז גם בעת ההיא אמרתי לעם איש
ונערו ילינו בתוך ירושלם והיו־לנו הלילה
נ״א ה׳ אחי ונערו משמר והיום מלאכה׃ יז ואין אני ואחי ונערי
ואנשי המשמר אשר אחרי אין־אנחנו פשטים
ג׳ וא׳ איש שלחו. ג׳ בגדינו איש שלחו המים׃
ה א ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל־
ו׳ ר״פ אחיהם היהודים׃ ב ויש אשר אמרים בנינו
ס׳ ובנתינו אנחנו רבים ונקחה דגן ונאכלה ונחיה׃
ג ויש אשר אמרים שדתינו וכרמינו ובתינו
ס׳ אנחנו ערבים ונקחה דגן ברעב׃ ד ויש אשר
ל׳ ג׳ אמרים לוינו כסף למדת המלך שדתינו וכרמינו׃
ב׳ נער קטן ה ועתה כבשר אחינו בשרנו כבניהם בנינו
ג׳ והנה אנחנו כבשים את־בנינו ואת־בנתינו

בסיפרא וסימ׳ ויהי כשמעי את הדברים האלה ישבתי. ויהי כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה. ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע: ואמר אל החרים חד מן ה׳ פסוקים אל ואל ואל על וסימ׳ נמסר ביחזקאל ריש סי׳ י׳ ועיין במסרה רבתא מ״ה דקש״ה לי אנ״י הצעיר המאס״ף כ״י אינם שוי״ם ע״ל אל ואל על כ״י יש מה״ם בווי״ן ויש מי שמונה ד׳ בער״ך אל בס״ד: ויש ו׳ ר״פ וסימ׳ ויש אשר יהיה הענן מערב. ויש תקוה לאחריתך. ויש אשר אמרים בנינו ובנותינו. ויש אשר אמרים שדותינו. ויש אשר אמרים תולדות אהרן ואנחנו עושים. נרכות ב מגנס ב נרכות כ:

(ז) בצחיחים. כמו צחיח סלע: (י) ויהי מן היום ההוא. והרמחים. הוי״ו נוסף או הוא הפך וכן מחזיקים המגנים והרמחים או טעמו והרמחים בידם: (יז) איש שלחו. חרבו ורצה לומר כי אינם פושטים בגדיהם וגם כליהם אינם מניחים כי בלכתם אל המשתה בלילה כליהם בידם. ויש אומרים שהוא מן התרגום והפשיט ושלח וטעם שלחו הפשטתו וכן הפירוש אין אנחנו מפשיטים בגדינו זולתי איש שצריך הרחיצה והטהרה הוא לבדו היה פושט בגדיו וזהו שלחו המים וזה נכון מאד: משמר. מלאכה. חסר למ״ד השירות והנכון למשמר למלאכה: (א) ותהי צעקת העם. הם העניים שהיו צועקים על אחיהם העשירים. יש אומרים בנינו ובנותינו רבים ונקחה דגן מאשר נמצא ונאכל ונחיה כי אין אחינו מעניקים אותנו: (ג) ויש עורבים. משימין בערבון ונקחה דגן מאחינו ברעב: (ד) ויש. למדת המלך. בעבור המס שצוה המלך לתת לנו לוינו כסף על שדותינו וכרמינו: (ה) כבשר אחינו בשרינו. אע״פ שאחינו לוין מהם כי הכתוב אמר לא תהיה לו כנשה

אשר באו להלחם בנו: ונשב כלנו. חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבנין החומה: (י) ויהי מן היום ההוא. ומאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבנין החומה ושאר חצי הגבורים היו מזויינים בכלי זיינם לשמור אחיהם העושים במלאכה: והרמחים. וא״ו יתירה כמו וא״ו של ואיה וענה (בראשית ל״ו): והשרים. היו מחוברים אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה: (יא) הבונים בחומה וגו׳. אותם שהיו בונין ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זיין: השלח. כלי קרב. כמו מעבור בשלח (איוב ל״ג) וכן חברו מנחם: (יב) והבונים. כילד הם בונים שהיו כולם חגורים איש חרבו על מתניו ובונים: אצלי. הוא היה תדיר אצלי: (יג) הרבה. היא גדולה: (יד) ילחם לנו. ילחם בעדנו: (טז) איש ונערו. כל אחד ואחד מן הבונים בחור אחד עמו: ילינו בתוך ירושלים. והלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה כמאז שלא היו ישנים כלום: (יז) אין אנחנו פושטים בגדינו. תמיד היינו זריזים במשמר: איש שלחו המים. מוסב על אין שלמעלה כמו (שמואל א׳ ב׳) יצא עתק מפיכם אין איש ממנו פושט בגדיו לשכב או לרחוץ אותם במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטים: שלחו. הפשט כמו (ויקרא ו׳) ופשט את בגדיו דמתורגם ושלח: (א) ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה. דלת העם העניים היו צועקים מאוד: אל אחיהם היהודים. בשביל אחיהם היהודים העשירים: (ב) ויש אשר אומרים. נותן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם מדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח בהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודים העשירים שלא היו רוצים לפרנסם: (ג) ויש אשר אומרים שדותינו וגו׳. ויש מהם בעניים שהיו מתאוננים ואומרים שדות וכרמים ובתים נתן לאחרים בערבון ומשכון ליקח דגן למזונותינו. ברעב. אחרי שאין מוותרים לנו העשירים מנכסיהם לפרנסתנו: (ד) ויש אשר אומרים לוינו כסף. ויש מהם אשר אומרים כבר לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמינו לפרוע מס המלך ומעכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתנו: למדת המלך. למס המלך כמו (עזרא ד׳) מנדה בלו והלך: (ה) ועתה כבשר אחינו בשרינו. ועכשיו אנו חשובים ומיוחסים כאחינו שהם עשירים. כבניהם בנינו. כבניהם שהם חשובים ומיוחסים כמו כן מיוחסים בנינו: והנה אנחנו כובשים. ועתה יש לנו להיות כובשים בנינו ובנותינו

מצודת דוד

סלע (יחזקאל כד): רמחיהם. חניתות: (י) והרמחים. הוי״ו יתירה: והשריונים. הוא כעין מלבוש עשוי מברזל ללבוש במלחמה לנצל ממכת חרב וחנית: (יא) עומסים. כמו עומסים בסמ״ך והוא ענין טעינת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מד): השלח. החרב כמו ויעש שלח לרוב (דה״ב לב): (יב) אסורים. קשורים: (יג) נפרדים. פזורים: (טו) השחר. הוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם יגלה השמש: (יז) שלחו. ענין הפשט כי ופשט את בגדיו (ויקרא ו) ת״א ושלח: (ג) עורבים. ענין משכון כמו מה הערבון (בראשית לח): (ד) למדת. כמו למנדת והוא מין מס כמו מנדה בלו והלך (עזרא ד) ונפלה בנו״ן: (ה) כובשים. ענין

מצודת ציון

זכרו. לשאול מעמו עזרה: על אחיכם. בעבור אחיכם וכו׳: (ט) נודע לנו. אשר המה רוצים לבוא עלינו כפתאום ונשמרים אנו מהם: ויפר וגו׳. כי לא באו מעתה להלחם ולהשבית הבנין: ונשב. אחר אשר שמענו כי חדלו לבוא שבנו אל החומה לעשות המלאכה: (י) מן היום ההוא. אשר שמענו שהיו הצרים חפצים לבוא עלינו למלחמה: מחזיקים. אוחזים בידם הרמחים וכו׳: אחרי וגו׳. היו הולכים תמיד אחרי העם להיות נכונים להלחם אם יבוא האויב: (יא) והנושאים בסבל. הנושאים במשא ולתוספת ביאור אמר שוב עומסים: מחזקת השלח. אוחזת החרב: (יב) איש. כל איש היה חרבו קשור על מתניו בשעה שהיה בונה: והתוקע. היודע לתקוע בשופר עמד אצלי: (יג) הרבה ורחבה. ר״ל במקומות מרובות: רחוקים וגו׳. ואין האחד רואה את אחיו ואף קולו לא ישמע: (יד) שמה תקבצו. והיה אגודה אחת להלחם מול האויב הבא: לנו. בעבורנו: (טו) ואנחנו. חוזר לספר דבריו ואמר שלא עזבנו המלאכה: וחצים. חצי העם או חצי נעריו: מחזיקים. היו אוחזין ברמחין לשמור את הבונים: (טז) בעת ההיא. עד לא כלו בנין החומה: לעם. המה אשר מערי יהודה: בתוך ירושלים. לשמור מן האויב כי פן יבוא: משמר. עוסקים בשמירה: מלאכה. עוסקים במלאכה: (יז) ואחי. חברי: אשר אחרי. הנמשכים אחרי ונשמעים אלי: פושטים בגדינו. לשכב מבלי לבוש וכ״ז מפחד האויב: איש שלחו המים. ר״ל זולתי האיש אשר המים הפשיטו כלומר הצריך לטהר עצמו בטבילה הוא לבדו פשט את בגדיו והרי הוא כאלו המים הפשיטוהו: ה (א) צעקת העם. מדלת העם: אל אחיהם. על אחיהם העשירים: (ב) ויש וגו׳. ויש מהם ר״ל קצתם אמרו הנה בנינו ובנותינו ואנחנו עצמינו הלא רבים המה וצרכינו אם כן מרובים: ונקחה. ובע״כ נקח דגן מן השוק לאכול להיות נפשינו כי אין לנו שדה תבואה והאומרים הנה אפס כסף והעשירים קופצים יד: (ג) אנחנו עורבים. נתונים הן משכון בעבור הכסף שלוינו ובו נקחה דגן בעת הרעב שאין די בתבואת השדה לכלכל אותנו ברעב והאומרים מה נעשה מעתה אם אין העשירים מעניקים לנו כלום: (ד) למדת. לתת מס המלך לוינו כסף על שדותינו וכרמינו והאומרים ומה נאכל מעתה אם אין שדה וכרם: (ה) כבשר אחינו וכו׳. ר״ל הלא אנחנו טובים ומיוחסים כמו העשירים: והנה אנחנו כובשים. ובע״כ נקח בנינו בחוזק למכרם לעבדים בעבור חסרון הלחם נכבשות. כבר הנה נכבשות ביד המלוים בעבור חוב ממון ואין בנו כח להוציאן מידם והתרעמו לומר בלא

לַעֲבָדִים וְיֵשׁ מִבְּנֹתֵינוּ נִכְבָּשׁוֹת וְאֵין לְאֵל יָדֵנוּ
וּשְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ לַאֲחֵרִים׃ ו וַיִּחַר לִי מְאֹד
כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי אֶת־זַעֲקָתָם וְאֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃
ז וַיִּמָּלֵךְ לִבִּי עָלַי וָאָרִיבָה אֶת־הַחֹרִים וְאֶת־
הַסְּגָנִים וָאֹמְרָה לָהֶם מַשָּׁא אִישׁ־בְּאָחִיו אַתֶּם
נֹשִׁאים וָאֶתֵּן עֲלֵיהֶם קְהִלָּה גְדוֹלָה׃ ח וָאֹמְרָה
לָהֶם אֲנַחְנוּ קָנִינוּ אֶת־אַחֵינוּ הַיְּהוּדִים הַנִּמְכָּרִים
לַגּוֹיִם כְּדֵי בָנוּ וְגַם־אַתֶּם תִּמְכְּרוּ אֶת־אֲחֵיכֶם
וְנִמְכְּרוּ־לָנוּ וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא מָצְאוּ דָּבָר׃ ט וַיֹּאמַר
לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר־אַתֶּם עֹשִׂים הֲלוֹא בְּיִרְאַת
אֱלֹהֵינוּ תֵּלֵכוּ מֵחֶרְפַּת הַגּוֹיִם אוֹיְבֵינוּ׃ י וְגַם־אֲנִי
אַחַי וּנְעָרַי נֹשִׁים בָּהֶם כֶּסֶף וְדָגָן נַעַזְבָה־נָּא אֶת־
הַמַּשָּׁא הַזֶּה׃ יא הָשִׁיבוּ נָא לָהֶם כְּהַיּוֹם
שְׂדֹתֵיהֶם כַּרְמֵיהֶם זֵיתֵיהֶם וּבָתֵּיהֶם וּמְאַת הַכֶּסֶף
וְהַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר אֲשֶׁר אַתֶּם נֹשִׁים בָּהֶם׃
יב וַיֹּאמְרוּ נָשִׁיב וּמֵהֶם לֹא נְבַקֵּשׁ כֵּן נַעֲשֶׂה
כַּאֲשֶׁר אַתָּה אוֹמֵר וָאֶקְרָא אֶת־הַכֹּהֲנִים
וָאַשְׁבִּיעֵם לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃ יג גַּם־חָצְנִי
נָעַרְתִּי וָאֹמְרָה כָּכָה יְנַעֵר הָאֱלֹהִים אֶת־כָּל־הָאִישׁ
אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מִבֵּיתוֹ וּמִיגִיעוֹ
וְכָכָה יִהְיֶה נָעוּר וָרֵק וַיֹּאמְרוּ כָל־הַקָּהָל אָמֵן
וַיְהַלְלוּ אֶת־יְהוָה וַיַּעַשׂ הָעָם כַּדָּבָר הַזֶּה׃ יד גַּם
מִיּוֹם אֲשֶׁר־צִוָּה אֹתִי לִהְיוֹת פֶּחָם בְּאֶרֶץ
יְהוּדָה מִשְּׁנַת עֶשְׂרִים וְעַד שְׁנַת שְׁלֹשִׁים
וּשְׁתַּיִם לְאַרְתַּחְשַׁסְתָּא הַמֶּלֶךְ שָׁנִים שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה אֲנִי וְאַחַי לֶחֶם הַפֶּחָה לֹא אָכַלְתִּי׃
טו וְהַפַּחוֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־לְפָנַי הִכְבִּידוּ
עַל־הָעָם וַיִּקְחוּ מֵהֶם בְּלֶחֶם וָיַיִן אַחַר כֶּסֶף־

לוינו כסף : והנה אנחנו ג' וסימ' מאלמים אלומים. והנה אנחנו כבשים את בנינו. והנה אנחנו בקדש. נושים ג' ובענין וסימ' וימלך לבי עלי לאמר. וגם אני אחי ונערי נשים. השיבו נא להם כהיום : ואמר ד' כתיב ויאמר וקרי' ואמר וסימ' ויאמר אלי מה אתה רואה דזכריה דמנורת זהב תנינא דפסוק. ויאמר לי מי אתה ויאמר אליו עמלקי. ויאמר לא טוב הדבר אשר אתם עושים הלא ביראת. וי מר להם לא יפתחו שערי ירושלים : ויהללו ד' בקריאה וסי' ויראו אתה שרי פרעה ויהללו. ויהללו את אלהיהם דשמשון. עד לשמחה. גם חצני נערתי ואמרה : ויין ז' וסימ' ומלכי צדק מלך שלם. וגם תבן גם מספוא יש דפילגש בגבעה. והיה כנור ונבל ותוף וחליל. ויחזק את המצדות דד"ה. לאמתם יאמרו תולדות אהרן והפחות. סנהדרין לג :

ובנותינו לאחרים על עסק מזונותינו : ויש מבנותינו נכבשות. וכבר יש קצת מבנותינו שהן נכבשות לאחרים לעבדות : ואין לאל ידינו. ואין כח בידינו לפדותם : ושדותינו וכרמינו לאחרים. אף שדות וכרמים מסרנו ביד אחרים לפרנסתנו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס : (ז) וימלך. ויעץ לבי בעצמי : ואריבה. נתוכחתי עם החורים והסגנים שהם העשירים : משא איש באחיו אתם נושים. מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש בניהם ובנותיהם ושדותיהם וכרמיהם ובתיהם : ואתן עליהם קהלה גדולה. הקהלתי ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם : (ח) ואמרה להם. וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כבר את אחינו היהודים אשר בשביה מיד העכו"ם שהיו נמכרים להם : כדי בנו. כאותו די ממון שבידינו : וגם אתם. ואף אתם תמכרו לעכו"ם את אחיכם הנכבשים תחת ידיכם לעבדים : ונמכרו לנו. והמעשה יבא לידי כך שיהיו מוכרים לנו מיד העכו"ם (אם כן למה תמכרו אותם כיון שמוכרחים אנחנו לפדותם. כן הוא בס"א) : (ט) לא טוב הדבר. רע הדבר בפני הקב"ה : ויחרישו. שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב : מחרפת. מפני חרפות העכו"ם שהם אויבינו : (י) וגם אני אחי ונערי. אף אני וחבירי נושים בהם ממון ואנחנו נעזוב ונמחול להם כל ההלואות הללו : נושים. כמו (מלכים ב' ד') והנושה בא לקחת : (יא) השיבו נא. ואף אתם תעשו כמוני למחול להם כל חובותיהם : ומאת הכסף. ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן ותירוש וגו' : (יב) ויאמרו נשוב. והם אמרו להשיב ולמחול הכל. לעשות כדבר הזה : שיהו מוחלים גם הם : (יג) גם חצני נערתי. אף אני בגדי נערתי. חצני כמו (ישעיה מ"ט) והביאו בניך בחוצן : נערתי. אושקול"יי בלעז כמו התנערי מעפר (שם) : ככה ינער. ככה ינער הקב"ה מן העולם ומנכסיהם כל אותם שלא יהיו מוחלין חובותיהם : נעור ורק. בלא נכסים : (יד) אשר צוה אותי. המלך ; פחם. כמו פחה שלטון דוגמת ריקם שהוא כמו רקה : משנת עשרים. למלך דריוש כי אז עלה מבבל שנאמר (לעיל ב') ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו'. שנים שתים עשרה. שהם שתים עשרה שנה : אני ואחי. אני וחברי אשר באו עמי : לחם הפחה לא אכלתי. שהוא ראוי למאכל הפחה שהעם נותנין אותו אל הפחה מן המס : (טו) הכבידו על העם. הכבידו מס על העם ; ויקחו. והיו לוקחים מהם בשביל המס לחם ויין אחר נתינת ארבעים שקלים של כסף וכך היו רגילים

כנסה והם כובשין בנותינו בחזקה : (ז) וימלך. תרגום אתעצתי במלכיכך : (ח) כדי בנו. ככחנו ודי לנו : ונמכרו לנו. פי' ואחר שהם נמכרו לנו תמכרו אותם לגוים לא טוב הדבר : (ט) ביראת אלהינו. בעבור יראתו : תלכו מחרפת הגוים. והטעם לא תשמעו חרפתם וזהו בשנת השמטה על כן צעקו העם והעד המספר למטה משנת עשרים ועד שנת שלשים ושתים מדריוש המדי שנה ומפרש ג' שנים וארבעים לאחשורוש הרי מ"ד וג' שנים. ולשון משא הקשור בבי"ת הוא כמלוה : (יא) ומאת הכסף. ומי שהלוה מאה משקלי כסף או דגן ותירוש ויצהר לא תבקשו מהם ופסוק האחר מפרש זה באמרו נשיב : (יב) ומהם לא נבקש. ואשביעם. על ידי הכהנים כי הם המשביעים כענין והשביע הכהן את האשה על כן קראם : ומהם לא נבקש. פירושו ומהם לא נבקש המשוי : (יג) חצני. זרועי או כנף הכסות יקרא חוצן : נערתי. מן וינער ה' את מצרים : מביתו. מבנינו : ויהללו את ה' בלבם. שהם בלבם לעשות כן : (יד) פחם. המ"ם נוסף ופחה ופחם כאמנה ואמנם או המ"ם סימן הרבים והטעם פחה שלהם והוא הנכון רק הראוי פחתם : לחם הפחה. הראוי לפחה : (טו) הכבידו. חסר עול או משא : בלחם ויין אחר. הראוי

מצודת דוד

הלא טובים אנהגו כמו העבירים ומדוע נעבוד אותם הלא מהראוי שיכלכלו אותנו בצדקה : לאחרים. כבר המה נתונים לאחרים בעבור חוב ממון : (ז) וימלך. לבי יעץ אותי להתחזק בדבר ועשיתי מריבה עם השרים : משא וגו'. ר"ל וכי מהראוי לקח לאחיו העני בהלואה הלא בצדקה ראוי להנתן : ואתן. ר"ל נתתי עליהם קול גדול בעבור יהיה אסיפה גדולה מאשר יבואו לקול הצעקה למען יבושו ממרבית העם : (ח) אנחנו קנינו. הלא מאז קנינו מיד העובדי כוכבים את היהודים הנמכרים להם מן השבי : כדי בנו. כל אחד קנה כפי די אשר מצאה ידו לפי העושר : וגם אתם. אמר להם בלעג לעלבון רוח גם אתם עשו כזאת ומכרו אותם לעובדי כוכבים כמו הבבלים : ונמכרו. ומן העובדי כוכבים יהיו נמכרים לנו כי נפדה אותם מידם כאשר עשינו מאז אבל אין מקום לפדות מיד איש אחיו : ולא מצאו דבר. לא מצאו מה להשיב : (ט) ביראת אלהינו. הם התחזקו ביראת אלהינו תלכו להגן מחרפת העובדי כוכבים כי לא תשמעו עוד מהם חרפה. או שאמר להם בדרך מליצה לכו ביראת ה' מחמת חרפת העובדי כוכבים שלא יחרפו אתכם בזה וכאדם המוכיח והומר רם לא העצה לבמה עצה לפני הבריות : (י) נושים בהם. מלוים בהם : נעזבה נא. כמוני כמוכם נעזב עתה את ההלואה הזה ונמחול להם : (יא) כהיום. בעת הזאת השיבו להם השדות וכו' : ומאת הכסף. האז מגין מרובה לומר אף אם החוב הוא מאת כסף והוא מקרה קצר וכאילו אמר עזבו ומחלו מאת הכסף וכו' : (יב) נשיב. את השדות וגו' : ומהם לא נבקש. שישלמו את החוב : כן נעשה וכו'. הוא כפל ענין לחזק : ואשביעם. ע"י הכהנים : (יג) גם חצני נערתי. מנער הייתי כנף בגדי ואמרתי אז כמו שנערתי כנף בגדי והרי הוא נעור וריק מן האבק שהיה בו כמו כן ינער וכו' : מביתו. מאנשי ביתו : ומיגיעו. העושר הבא ע"י יגיעה : וככה יהיה. ר"ל כן ישאר עד עולם מנוער ומתרוקן : ויהללו וגו'. על שנתן בלבם לעשות כזאת : כדבר הזה. החזירו השדות וכו' ועזבו את המשכנות : (יד) גם מיום. ר"ל המוכח כזאת עשיתי

מצודת ציון

ענין התפיסה בחזקה כמו ויכבשום לעבדים (ירמיה לד) : לאל. ענין כח והאמץ כמו יש לאל ידי (בראשית לא) : (ז) וימלך. ענין עצה כמו מלכי יספר עליך (דניאל ד) : משא. חוב והלואה כמו נושאת מאומה (דברים כד) : קהלה. אסיפה והקהל : (ח) כדי. מלשון. די הספוק : ויחרישו. שתקו : (יא) ומאת הכסף. שקלי הכסף : התירוש. יין : סילכר. שמן : (יג) חצני. כן יקרא כנף הבגד וכן והביאו בניך בחוצן (ישעיה מט) : נערתי. ענינו תנועת דבר מה בחזקה להפיל ממנו מה שעליו כמו התנערי מעפר (שם נב) : (יד) פחם. פחה שלהם : (טו) אחר. הוא כענין מלבד ר"ל נבד לקיחת

שקלים ארבעים גם נעריהם שלטו על־
העם ואני לא־עשיתי כן מפני יראת אלהים׃
טז וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה
לא קנינו וכל־נערי קבוצים שם על־המלאכה׃
יז והיהודים והסגנים מאה וחמשים איש והבאים
אלינו מן־הגוים אשר סביבתינו על־שלחני׃
יח ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן
שש־ברורות וצפרים נעשו־לי ובין עשרת ימים
בכל־יין להרבה ועם־זה לחם הפחה לא בקשתי
כי־כבדה העבדה על־העם הזה׃ יט זכרה־
לי אלהי לטובה כל אשר־עשיתי על־העם הזה׃
ו א ויהי כאשר נשמע לסנבלט וטוביה
ולגשם הערבי וליתר איבינו כי בניתי את־
החומה ולא־נותר בה פרץ גם עד־העת ההיא
דלתות לא־העמדתי בשערים׃ ב וישלח
סנבלט וגשם אלי לאמר לכה ונועדה יחדו
בכפירים בבקעת אונו והמה חשבים לעשות
לי רעה׃ ג ואשלחה עליהם מלאכים לאמר
מלאכה גדלה אני עשה ולא אוכל לרדת למה
תשבת המלאכה כאשר ארפה וירדתי אליכם׃
ד וישלחו אלי כדבר הזה ארבע פעמים ואשיב
אותם כדבר הזה׃ ה וישלח אלי סנבלט כדבר
הזה פעם חמישית את־נערו ואגרת פתוחה
בידו׃ ו כתוב בה בגוים נשמע וגשמו אמר
אתה והיהודים חשבים למרוד על־כן אתה
בונה החומה ואתה הוה להם למלך כדברים
האלה׃ ז וגם־נביאים העמדת לקרא עליך
בירושלם לאמר מלך ביהודה ועתה ישמע למלך

איה דגן. לחם חמודות לא אכלתי ובשר. והפחות הראשונים אשר לפני: להרבה ג' וסימ' ובכל עיר ועיר. ואשר היה נעשה ליום אחד. הלא הכושים והלובים: ולא נותר ה' בקריאה וסימ' ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה. ולא נותר מהם איש כי אם כלב. ולא נותר מהם אחד. ולא נותר בו ובכל האנשים. ולא נותר בה פרץ: פתוחה ג'

תולדות אהרן זכרה לי. ר"ס לג:

הראוי במאכל אחד היו לוקחים מהם שקלים ארבעים: (טז) ושדה לא קנינו. הכהנים אחיו עמו הנזכרים למעלה באמרו אני ואחי: (יח) ואשר היה נעשה. עבר מבנין נפעל והוא חסר וא"ו והטעם וכעשה ופי' תקון כמו וימהר לעשות אותו: ובין עשרת ימים. למדנו מזה כי יום אחד בין עשרת ימים היתה נעשית סעודה הזאת והיה מוציא בכל יין להיות הרבה בלא חסרון: ועם כל זה לחם הפחה לא בקשתי. כי הבשר והיין הרבה רק הלחם מעט ולא כראוי לפחה בעבור הרעב ולא בקשתי מן העם כשרים הראשונים לתת לי: על העם. כמו אל העם: (ב) בכפירים. באחד מהם וכן ויקבר בערי גלעד: (ה) ואגרת פתוחה בידו. פי' פרושה כענין ויפרשהו חזקיהו לפני ה': (ו) וגשמו אומר. הוא גשם הערבי והוא"ו טסף כיתר יתרו: ואתה הוה. חפץ שתהיה להם למלך: כדברים האלה. פירוש

רגילים בכל שנה: גם נעריהם. של פחות: (טז) החומה. חומת העיר: החזקתי. החזקתי לעסוק בה תדיר: ושדה לא קנינו. ובשדות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני ובני סייעתי על עסק דוחקם שהיו עוסקין בבנין החומה אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבנין: על המלאכה. לבנות תדיר: (יז) מאה וחמשים איש. היו אוכלים על שולחני לבד הגרים הבאים אלינו מן העכו"ם שאף הם היו אוכלים על שלחני: (יח) ואשר היה נעשה. ובכל יום ויום היו אוכלים על שולחני שר אחד ושש צאן ולפרים הרבה: ברורות. פתרונו לפי ענינו שש צאן עשויות כענין שנאמר חמש צאן עשויות (שמואל א' כ"ה): נעשו לי. לשון תקון כמו ובן הבקר אשר עשה (בראשית י"ח): ובין עשרת ימים. ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעור ספוק של עשרת ימים: ועם זה. ובשביל כל מעשה זה שהייתי מוציא הוצאות כל כך:

לחם. של מס הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבודת בנין החומה עליהם: (א) ולא נותר בה. בחומת העיר: דלתות לא העמדתי. שלא נעשו דלתות בשערי העיר: (ב) בכפירים. שם מקום הוא: אשר בבקעת אונו. כך שם הבקעה: והמה חושבים עלי. הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם: (ג) מלאכה גדולה אני עושה. מבנייני (העיר ס"א) העפר: למה תשבת. למה תהיה המלאכה בטלה: כאשר ארפה. ידי מן הבנין: וירדתי אליכם. לדבר ולהועד אליכם: (ה) את נערו. על ידי נערו: ואגרת פתוחה בידו. כתב אגרת שלח לי על ידו: (ו) כתוב בה. באותה אגרת: בגוים נשמע. שנודע לכל העמים שאתה וכל היהודים חושבים למרוד: וגשמו אומר. גשמו הוא גשם הערבי ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר: כדברים האלה. מיסב על כתוב זה ומקרא מסורס הוא והרי הוא כאילו אמר כתוב בה כדברים האלה בגוים נשמע וגו': (ז) וגם נביאים וגו'. עד ונועדה יחדיו היה כתיב באגרת: נביאים. בעלי לשון כמו בורא ניב שפתים (ישעיה כ"ז): לאמר. שאומרים יש מלך ביהודה: ועתה

מצודת ציון

לקיחת מ' שקלים לקחו עוד בלחם ויין: בלטו. ומלו: (יח) נעשה. ענין תקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית יח): ברורות. מל' ברירה ובחירה: (א) פרץ. שבירה: (ב) ונועדה. מל' ועד ואסיפה כמו ויועדו כל המלכים (יהושע יא): (ג) השבת. מל' השבתה ובטול: ארפה. מל' רפיון: (ו) וגשמו. הוא גשם הערבי וכן יתר יתרו: הוה. הוא מל' הויה: (ז) נביאים. ענינו בעלי הדבור כמו ניב שפתים (ישעיה נז): בידם

מצודת דוד

עשיתי עם ישראל כי מעת אשר צוה המלך אותי להיות מושל להם בארץ יהודה והיא משנת וכו' כל אותן השנים אני וחברי הנשמעים לי לא אכלנו מאכל המוטל להאכיל את הפחה מדמי העם: (טו) והפחות. אבל הפחות הראשונים וכו' הם הכבידו עול על העם: ויקחו מהם. לקחו מהם כסף בעבור צורך לחם ויין די ספוקים מלבד ארבעים שקלי כסף בכל שנה: נעריהם. של הפחות הראשונים:

(טז) וגם. אף הטובה הזאת עשיתי כי אהזהי במלאכת החומה ר"ל מזרז הייתי את הבונים לבל ירפו ידיהם מן המלאכה: ושדי וגו'. ר"ל ועם כי בעבור התמדת המלאכה לא עסקו במלאכתן להמציא לעצמם די ספוקם עכ"ז לא קנינו מהם שדה לכלכלם בדמי מחיר השדה כ"א בנדבת הלב הייתי מפרנסם: על המלאכה. לעשות במלאכה גם המה: (יז) והיהודים. ר"ל מיתר העם שהיו המה עם הסגנים במספר ק"ן איש: וגם הבאים וגו'. הם הגרים אשר באו להתגייר כל אלה היו אוכלים על שולחני: (יח) ליום אחד. למאכל ליום אחד: ברורות. נבחרות ומובות: וצפרים. מיני עופות: ובין עשרת ימים. ר"ל יום אחד מבין כל עשרת ימים הייתי משקה אותם בכל מיני יין להרבה מאד: ועם זה. אף שהיה צרכי מרובה עם כל זה לא בקשתי מן העם לחם הפחה: כי כבדה. עבודת מס המלך ובנין החומה היתה כבדה עליהם ולא יכלו לעסוק במלאכתם להשתכר די ספוקם ועוד להת לי לחם הפחה: (יט) לטובה. לחשוב לי לטובה ולזכות: על העם הזה. בעבור טובת העם הזה: ו (א) גם עד העת ההיא. ר"ל גם נשמע להם אבל עד העת ההיא עדיין לא העמדתי דלתות בשערים ואמר זה להסביר מה שנאמר למטה שאמר אליו שמעיה להסתיר עצמו בהיכל כי הגרים יבאו עליו לכן אמר כי שמעו שלא העמדתי הדלתות ויכולים המה לבוא בעיר: (ב) ונועדה יחדו. נעשה ועד וקבוץ בכפירים והיא שם מקום העומד בבקעת אונו: והמה חושבים. זהו מדברי נחמיה שאמר הנה השכלתי לדעת שהמה חושבים להרגני שמה: (ג) מלאכה גדולה. עסק גדול ודבר הכרחי: למה תשבת. למה אעשה כזאת שיתבטל המלאכה כאשר ארפה ידי ממנה תבוטל המלאכה מכל וכל: (ד) כדבר הזה. בלשון האמור למעלה לכה ונועדה וכו': ואשיב אותם כדבר הזה. מלאכה גדולה וכו': (ה) את נערו. עם נערו: ואגרת. ומלבד הדבר הזה שלח עוד בידו אגרת פתוחה מבלי חותם וכאומר לא בסתר דברתי וכל הרוצה לקרות יבא ויקרא: (ו) כתוב בה. ודבר זה כתוב בה: בגוים נשמע. בין העמים נשמע וגם גשמו אומר כזאת אשר אתם רוצים למרוד במלך וע"כ תבצר החומה להתחזק במבצר העיר ואתה להם למלך: כדברים האלה. ר"ל כדברים האלה נשמע בעמים וגם זה מדברי האגרת: (ז) וגם נביאים. ר"ל ועוד הוספת לפרסם הדבר כי העמדת בעלי לשון היודעים לסדר אמרים במיטב הדבור ושהם יקראו עליך בירושלים בפרסום רב לאמר אתה מלך ביהודה: ועתה ישמע למלך. ר"ל פן יהיה הדבר נשמע למלך ומרד תהיה באחרונה לזה לכה

עתה

כדברים האלה ועתה לכה ונועצה יחדו׃
ח ואשלחה אליו לאמר לא נהיה כדברים האלה ס׳
אשר אתה אומר כי מלבך אתה בודאם׃ ט כי ב׳ מ״ל ל׳ ומ״ל
כלם מיראים אותנו לאמר ירפו ידיהם מן־ ל׳. ג׳ מ״ל
המלאכה ולא תעשה ועתה חזק את־ידי׃ י ואני ל׳. ל׳. ד׳
באתי בית שמעיה בן־דליה בן־מהיטבאל והוא ג׳
עצור ויאמר נועד אל־בית האלהים אל־תוך פ״ח
ההיכל ונסגרה דלתות ההיכל כי באים להרגך ג׳
ולילה באים להרגך׃ יא ואמרה האיש כמוני כ׳ ה׳ חסר
יברח ומי כמוני אשר־יבוא אל־ההיכל וחי לא ל׳ ב׳ חסר כסי׳
אבוא׃ יב ואכירה והנה לא־אלהים שלחו כי
הנבואה דבר עלי וטוביה וסנבלט שכרו׃ ל׳
יג למען שכור הוא למען־אירא ואעשה־כן י״ב ר״פ דמיין ל׳
וחטאתי והיה להם לשם רע למען יחרפוני׃ ל׳

יד זכרה אלהי לטוביה ולסנבלט כמעשיו ל׳
אלה וגם לנועדיה הנביאה וליתר הנביאים ל׳
אשר היו מיראים אותי׃ טו ותשלם החומה ב׳. ג׳
בעשרים וחמשה לאלול לחמשים ושנים יום׃ ל׳
טז ויהי כאשר שמעו כל־אויבינו ויראו כל־ ד׳ חסר
הגוים אשר סביבתינו ויפלו מאד בעיניהם י׳
וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה הזאת׃ ס׳
יז גם | בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם
הולכות על־טוביה ואשר לטוביה באות ל׳ ומ״ל
אליהם׃ יח כי־רבים ביהודה בעלי שבועה לו
כי־חתן הוא לשכניה בן־ארח ויהוחנן בנו לקח
את־בת־משלם בן ברכיה׃ יט גם טובתיו היו ז׳ בטעם
אמרים לפני ודברי היו מוציאים לו אגרות ב׳. ב׳ ומ״ל
שלח טוביה ליראני׃ ל׳

תולדות אהרן כי רבים. קידושין נו:

ועתה ישמע למלך. אחרי שנקראת מלך ישמע למלך כדברים האלה: (ח) כי מלבך. הרי כי במקום אלא: בודאם. קונטרבאנטאל״ש בלעז כמו אשר בדא מלבו: (ט) כי כולם. כי כל העכו״ם: מיראים אותנו. מתיראים ממנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגו׳: ועתה חזק את ידי. לסייעני בבנין החומה: (י) והוא עצור. שמלאו בביתו: ויאמר נועד. אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שוחד מן סנבלט וחביריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה: כי באים להרגך. שהרי יבואו להרגך סנבלט וחביריו: ולילה באים. וע״כ הזהירו ליכנס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים: (יא) האיש כמוני יברח. בתמיה אם איש כמוני יברח ליכנס בהיכל: לא אבוא. לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב״ה שלא יבא ויכנס זר בהיכלו: (יב) ואכירה. הכרתי בדבריו שלא שלחו הקב״ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה: כי הנבואה דבר עלי. שהרי הוא דבר הדברים הללו עלי בשם נבואה: שכרו. כל אחד ואחד מהם שכרו ונתנו לו שכר להפחידני ולבטל בנין החומה: (יג) למען שכור הוא. אמר לי הדברים הללו: למען אירא. כדי שאתירא מהם להיות עושה כן ליכנס בהיכל ולהיות חוטא: והיה להם לשם רע. למען שיהי׳ להם לשם רע לחרפני בעבירה זו: (יד) וגם לנועדיה הנביאה. היא ושאר נביאי השקר קבלו שכר מסנבלט וחביריו כדי להפחידני בנבואות שקריה׳: (טו) בעשרים וחמשה יום לחדש אלול בשנת כ׳ לדריוש המלך שבשנת כ׳ לדריוש עלה נחמיה מבבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלים: לחמשים ושנים יום. סוף נ״ב יום מיום שהתחיל לבנותו נגמר בנין החומה: (טז) ויהי כאשר שמעו כל אויבינו. דבר זה שנשלם בנין החומה: ויראו כל הגוים. וכאשר ראו כל העכו״ם שנגמר בנין חומת העיר: ויפלו מאד בעיניהם. נפלו הם עצמם בעיניהם שהיו מואסים בעצמם כי נפל פחד היהודים עליהם: (יז) חורי יהודה. שרי יהודה: על טוביה. אל טוביה ישראל רשע היה: (עיין במסכת קדושין דף ע׳. שמבואר שם שהיה עכו״ם וצ״ע. מיוש״ה): ואשר לטוביה. ואגרת אשר לטוביה: (יח) כי רבים ביהודה. שהיו שרים רבים ביהודה אשר היו לו לטוביה בעלי ברית ושבועה: כי חתן הוא. אותו טוביה לשכניה: ויהוחנן בנו. של טוביה: בת משלם. אותו משלם שר וגדול היה: (יט) גם טובותיו. של טוביה היו מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו: טובותיו. שאספרואו״ש בלעז: היו מוציאים לו. להגיד לו לטוביה: אגרות שלח

דבר שלא אלי. או פי׳ כדברים האלה שמעתי: (ח) אתה בודאם. מכזב כמו בדיך מתים יחרישו בחדש אשר בדא מלבו ובלשון חכמינו ז״ל בדאי: (ט) כי כולם. כטעם כולכם וכן כלם תשובו ובאו נא ופי׳ כלכם מפחדים אותנו כדי שלא תעשה המלאכה: ועתה חזק את ידי. לסנבלט הוא אומר על ידי פיום: (י) והוא עצור. לפני הבורא לעבדו כעוצר עצמו מהנאה והעצור בתענית כדואג האדומי שהיה נעצר: (יא) כמוני. הראשון שבא והשני לשון גנות: (יב) כי הנבואה. שם דבר והטעם הנבואה מלבו דבר עלי שמעי׳: שכרו. וא״ו וסנבלט תחת או. או שכרו שם דבר וטעמו הנזכ׳ נתנו שכרו והראשון קרוב: (יג) למען שכור. הוא דבר למען והטעם כי הנבואה דבר למען שהיה שכור. למען אירא ואעשה כן שאכנס בהיכל: וחטאתי. להם לשם רע עלי שסגרתי הדלתות: יחרפוני. שפחדתי מהם ונחבאתי: (יד) וגם לנועדיה הנביאה. הסכמת המפרשים שהוא שמעיה בן דליה וקראו כן בעבור שאמר נועד אל בית האלהים ומלת הנביאה באה על דרך תיבת נועדיה שהיא כטעם נקבה בדבר ואיננה על דרך הענין כטעם אמרה קהלת. ולאמר כי נועדיה היתה אשה התנבאה עליו שקר הוא הקרוב וסרו כל הטענות ומלת וגם לנועדי׳ לרבות על שמעיה וזה הנכון: (טו) לחמשים ושנים יום. שלח סנבלט האגרת: (טז) ויפלו מאד בעיניהם. כשפלים ונופלים ממעלתם ואין להם תקומה לפניהם: (יט) אגרות שלח. דבק עם ודברי היו מוציאים והטעם מה שדברתי להם שאגרות שלח טוביה לירא'ני.

מצודת דוד

עתה ונועצה יחדיו מה לעשות איך להעלים הדבר: (ח) לא נהיה. אין דבר זה נשמע בעמים רק אתה בעצמך ממציא הכזב הזה מלבך: (ט) כי כולם. שהרי לעבר אתם כולכם הייתם מפחידים אותנו כי תאמרו בעבור הפחד ירפו ידיהם ממלאכה בנין החומה ולא נעשה עוד וא״כ לאויבים תחשבו ואיך א״כ תאמר עתה להזק את ידי בעלה נכונה ואויב נספך ל׳יוסב אין זאת. או כאומר הנה העבר אין ועתה אמלך חזק את ידי בדברי נחומים ואל תוסיף להפחיד עוד: (י) והוא עצור. היה מעוכב לשבת בבית: נועד. נעשה ועד להאסף אל בית אלהים: ונסגרה דלתות היכל. להתחזק בה מפני סנבלט ואנשיו כי עדיין לא העמידו הדלתות בשערי העיר כמ״ש למעלה ויוכל לבוא בה כל הרוצה: ולילה באים. לא תדע להיות נשמר מהם באישון לילה: (יא) האיש כמוני יברח. וכי איש כמוני יברח מן האויב הלא לכלימה תחשב וכאומר הנה גם זרועי מעלה לי להלחם עמו: ומי כמוני. ועוד מי הוא הזר כמוני אשר יבא אל ההיכל וישאר חי כי הלא מות ימות וכמ״ש והזר הקרב יומת (במדבר ג): לא אבוא. לכן לא אבוא אל ההיכל: (יב) ואכירה. הכרתי בו שלא שלחו ה׳ ר״ל אין עצתו באמונה כמצות ה׳ אבל הכוונה להכשילני בעבירה: כי הנבואה. כי אמר אשר הנבואה דבר עלי ללכת אל ההיכל והנה הרבה ריוח והצלה לפניו ומדוע א״כ יצוה לעבור מצותי כי אם אמרו מדעתו היה מקום לומר מפני פיקוח נפש הותר הדבר אבל ה׳ לא יצוה כזאת ובזה הכרתי שאין עצתו אמונה רק טוביה או סנבלט שכרו להכשיל בעצתו: (יג) למען שכור הוא. בעבור שהוא שכור אמר כן: למען אירא. מסנבלט ואעשה כן כדבריו לבוא אל ההיכל ואחטא בזה: והיה להם. ויהיה לסנבלט ואנשיו עלי דבר שם רע באשי זר ובאתי אל ההיכל למען יחרפוני בזה השם הרע זהו עלם כוונת העצה היעוצה: (יד) זכרה וגו׳. לגמול לכ״א כמעשיו אלה: וגם לנועדיה. וגם זכור לשלם גמול לנועדיה נביאה בשקריה ולשאר נביאי השקר אשר היו מפחידים אותי בשקריהם בעבור כי קבלו שכר מטוביה וסנבלט: (טו) לחמשים ושנים יום. לסוף נ״ב יום מעת שהתחילו: (טז) כאשר שמעו. שנשלם בנין החומה בזמן קצר כזה: ויראו. העמים אשר מסביב ראו בעיניהם מהירת הבנין: ויפלו. היו פחותים ומשפלים בעיני עצמם למול ישראל: כי מאת אלהינו וגו׳. לפי המהירות הרב הזה: (יז) גם בימים ההם. אף אחר השלום הבנין אם כי ראו אשר נעשתה מאת האלהים עכ״ז רבים משרי יהודה היו שולחים אגרות אל טוביה והאגרות אשר לטוביה היו באות אליהם דרך אהבה וחיבה: (יח) בעלי שבועה לו. היה להם כריתות ברית עמו: כי חתן. טוביה היה חתן שכניה שהיה שר וגדול בישראל

מצודת ציון

(ח) בודם. ענין המצאת הכזב וכן בדיך מתים יחרישו (איוב יא): (ט) כולם. ענינו כמו כולכם ודוגמתו ואולם כולם תשובו (שם יז): עצור. מעוכב וכן נעצרה נא אותך (שופטים יג): (יב) וסנבלט. הוי״ו הוא במקום או כמו ומקלל אביו ואמו (שמות כא): (טז) ויפלו. ענינו שפלות וגרעון

ז א ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד
הדלתות ויפקדו השוערים והמשררים והלוים׃ ג׳. י׳ מ״ל
ב ואצוה את־חנני אחי ואת־חנניה שר הבירה
על־ירושלם כי־הוא כאיש אמת וירא את־ ל׳ בסיפרא. כ׳
האלהים מרבים׃ ג ויאמר להם לא יפתחו י׳ בליש׳ ואמר קרי
שערי ירושלם עד־חם השמש ועד הם עמדים י״ו פסוקים עד ועד
יגיפו הדלתות ואחזו והעמיד משמרות ישבי ל׳. ל׳ מ״ל
ירושלם איש במשמרו ואיש נגד ביתו׃
ד והעיר רחבת ידים וגדלה והעם מעט בתוכה כ׳ חד מלא וחד חסר
ואין בתים בנוים׃ ה ויתן אלהי אל־לבי ואקבצה ל׳. ד׳ בליש׳ ד׳
את־החרים ואת־הסגנים ואת־העם להתיחש י״ב
ואמצא ספר היחש העולים בראשונה ואמצא ל׳. ב׳ מ״ל ח׳ מ״ל
כתוב בו׃ ו אלה | בני המדינה העלים משבי ד׳ ר״פ בסי׳
הגולה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל וישובו
לירושלם וליהודה איש לעירו׃ ז הבאים עם־ ל׳
זרבבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי סימן ל׳. ל׳. ב׳
בלשן מספרת בגוי נחום בענה מספר אנשי ל׳. ל׳. ל׳ בלכון כתיב ה׳
עם־ישראל׃ ח בני פרעש אלפים מאה ושבעים במ״ג כתיב א׳

ושנים׃ ט בני שפטיה שלש מאות שבעים
ושנים׃ י בני ארח שש מאות חמשים ושנים׃
יא בני־פחת מואב לבני ישוע ויואב אלפים ל׳ ת׳ זוגין קדמאה לא נסיב
ושמנה מאות שמנה עשר׃ יב בני עילם אלף וי״ו ותניינא נסיב
מאתים חמשים וארבעה׃ יג בני זתוא שמנה
מאות ארבעים וחמשה׃ יד בני זכי שבע מאות ל׳
וששים׃ טו בני בנוי שש מאות ארבעים ו׳
ושמנה׃ טז בני בבי שש מאות עשרים ושמנה׃
יז בני עזגד אלפים שלש מאות עשרים ושנים׃
יח בני אדניקם שש מאות ששים ושבעה׃
יט בני בגוי אלפים ששים ושבעה׃ כ בני עדין ל׳
שש מאות חמשים וחמשה׃ כא בני אטר
לחזקיה תשעים ושמנה׃ כב בני חשם שלש ל׳
מאות עשרים ושמנה׃ כג בני בצי שלש מאות ג׳. ל׳
עשרים וארבעה׃ כד בני חריף מאה שנים חסר
עשר׃ כה בני גבעון תשעים וחמשה׃
כו אנשי בית־לחם ונטפה מאה שמנים ושמנה׃ סימן
כז אנשי ענתות מאה עשרים ושמנה׃ כח אנשי מלא

בקריאה וסימ׳ ויעזבו את העיר פתוחה. ואמרת חרב חרב פתוחה. ואגרת פתוחה בידו: בלשן ב׳ וסימ׳ אשר באו עם זרובבל. הבאים עם זרובבל ישוע וגו׳: בענה כולהון כתיב ה׳ במ״ג כתיב א׳ וסימני׳ בענא בן אחילוד. בענא בן חושי. ועל ידם החזיק צדוק בן בענא: סימן כל הדין עניגא ר״פ בני עד אנשי בית לחם ומן אנשי בית לחם עד בני עילם ר״פ אנשי: זכי ב׳ זקף קמץ וסימ׳ בני זכי שבע מאות וששים. וחבירו: בגוי ב׳ זקף קמץ וסימ׳ בני בגוי אלפים חמשים וששה. בני בגוי אלפים ששים ושבעה: לחזקיה ב׳ וסימ׳ בני אשר לחזקיה תגינא. וילכדוה מקצה שלש שנים. וב׳ ליחזקיהו עשר וכבוד. וב׳ יחזקיה דבר ה׳ אשר היה אל הושע. אשר היה אל מיכה. ואינון ג׳

תולדות אהרן רעמיה. מגילה יז מנחות סה:

לירחי היו מוציאים ומודיעים לו שכך ספרתי להם: כאיש אמת. הכ״ף לאמתת הדבר: (ג) ועד הם עומדים יגיפו הדלתות ואחזו. הכתוב בלשונו פעם ידבר עם הנמצא כאילו נעלם ממנו כענין ישקני מנשיקות פיהו: והם עומדים. רמז לחנני וחנניה והטעם בעוד שהם עומדים בשערים הזהירם שיגיפו השערים סגרו הדלת לפניהם ואמר להם אתם אחזו הדלתות בבריחים. יגיפו תרגום וסגרת הדלתות ותגיפין דשא: והעמד שם הפועל: (ה) החורים. תרגום לבן חיור והוא ענין מראה נכבד וממנו נקראו חורים: (ו) אלה בני המדינה. בפסוק העליון אמר להתיחש והטעם להראות היחש ומצא כתוב בו אלה בני המדינה העולים וכאשר נקשרה חומת ירושלים רצה נחמיה שיתיחסו לבית אבותם לבלתי התערב עמהם זרים רבים נוספו שאינם במספר הראשון ורבים יגרעו ושכבר מתו ולא היו בימי נחמיה ורבים הולידו בנים בתוך ל״ו שנים שנתים לכורש וי״ד לאחשורוש ועשרים לארתחששתא עד עלות נחמיה ולנמצאים אמר להתיחשם ואם ישאל איש למה אמר כתוב בו אלה בני המדינה העולים ואינם במספר הראשון ויש בראשון שאינו בשני כי בראשון אמר בני ארח תשע״ה ובשני בני ארח תרנ״ב והנה נוספו הראשונים קכ״ג בני סנאה ג׳ אלפים ותר״ל ובשני ג׳ אלפים ותתק״ל ונוספו בשני ויש נזכרים ראשון ובשני אינם נזכרים כי בני יורה קי״ב ובני בני חריף קי״ב. נשיבהו כי הכתוב מדבר כנגד הרוב

שלא טוביה. אגרות היה שולח תדיר להפחידנו שלא לגמור בנין החומה: (א) ויפקדו. עתה נעשו הלוים פקידי׳ על פקידותן להיותן שוערים ומשוררי׳ מן הלוים כב״ה: (ב) על ירושלים. לשמור שערי ירושלים: מרבים. תמים רבים: (ג) עד חום השמש. עד חצי היום שהיה היום גדול: ועד הם עומדים. ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדים שלא יזוזו עד יגיפו ויסגרו הדלתות והרוצה לצאת יצא מן העיר והרוצה ליכנס יבא ויכנס כל כך היו עושים מפני האויבים: ואחזו. יאחוז הדלתות לסוגרם: משמרות יושבי ירושלים. ומיושבי ירושלים העמידו משמרות גיט״ש בלעז: (ד) רחבת ידים. רחבת מקום וגדולה: (ה) להתייחש. לחקור יחוסן: העולים בראשונה. מאותן היהודים העולים עם עזרא בראשונה: ואמצא כתוב בו. כל אלה הדברים היו כתובים באותה אגרת: (ו) אלה בני המדינה וגו׳ עד והגורלות הפלנו על קרבן העצים (לקמן י׳ ל״ה): וליהודה. למדינת יהודה: איש לעירו. כל אחד לעירו: (ז) הבאים עם זרובבל. אשר באו משבי הגולה עם זרובבל: ישוע. הוא יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול. החשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם החשבונות של מעלה פעמים יש שאינם מכוונים זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונות כל כך אבל הכלל שוה (עיין בעזרא סי׳ ב׳ פרק ב׳ וצריך עיון יוס״ה) לכאן ולכאן שנאמר כל הקהל כאחד וגו׳ ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל

מצודת ציון

כמו נופלים מערלים (יחזקאל לב): (א) ויפקדו. מל׳ פקידות וגזברות: (ג) יגיפו. יסגירו כי וסגרת דלת (מ״ב ד) ת״י ותגיפון: (ה) להתייחש. ענין יחוס הוא כודעת ספר הדורות מן המשפחות

מצודת דוד

בישראל: ויהוחנן בנו. של טוביה: (י) גם טובותיו. דברים טובים הנמצאים בטוביה היו אומרים לפני למען יקימו אותי: ודברי. מה שדברתי עליו מדברי בוז היו מגלין לו ולכן התמיד לשלוח אגרות להפחיד אותי: ז (א) ויפקדו. היו ממנים את השוערים והמשוררים איש איש על עבודתו: והלוים. הם הממונים על אוצרות בית ה׳ וכדומה: (ב) ואצוה וגו׳ על ירושלים. ר״ל להיות ממונים על שמירת העיר: כי הוא. כי חנניה היה נראה כאיש אמת וירא את ה׳ מימים רבים: (ג) עד חום השמש. עד יתחמם השמש בתכלית החמימות והוא בחצי היום: ועד הם עומדים. ובעוד שהממונים עומדים יסגרו את הדלתות ואח״כ ילכו הממונים לביתם: ואחזו. שחזקו בדבר המנוי הזאת והיו זהירים בה: והעמיד. והעמידו שומרים מיושבי ירושלים: איש במשמרו. כל איש ישמור בשערי העיר בעת בוא זמן משמרו הקבוע לו ומלבד זאת ישמור כל אחד נגד ביתו: (ד) והעיר. ר״ל וזהו לפי שהעיר רחבת מקום ולתוספת ביאור אמר וגדולה ועי״ז רחוקים האנשים זה מזה כי המה מתי מספר: ואין בתים בנוים. ר״ל אינה בנויה בחוזק רב להסתר בהן מפני האויב ובעבור כל זה צריך שמירה מעולה: (ה) אל לבי. העיר את לבי אל הדבר: להתייחש. לחקור יחוסן: העולים בראשונה. של העולים בראשונה עם זרובבל: ואמצא כתוב בו. הוכן הדברים האמורים למטה בענין: (ו) אלה וגו׳. וזהו תוכן הכתוב בה אלה בני המדינה וכו׳ ר״ל אלה בני מדינת א״י העולים עתה מאז שהיו בשבי הגולה וכו׳: וישובו. עתה שבו כ״א לעירו אשר הגלה ממנה: (ז) הבאים. אשר באו עתה למקומם עם זרובבל וכו׳: ישוע. הוא יהושע כ״ג: מספר אנשי. זהו המספר של החשובים וכן כל איש ואנשים שבמקרא: (ח) בני פרעוש. יש מהם מזכיר ע״ש אב המשפחה ויש מזכיר ע״ש עירם: (יא) פחת מואב. המושל במואב: לבני ישוע ויואב. ר״ל מן בני ישוע ומן בני יואב שהיו מבני פחת מואב מספרם היו אלפים וכו׳: (כד) בני אשר לחזקיה. נתן סימן על אשר לומר שהיה

סימן בית־עזמות ארבעים ושנים׃ כט אנשי קרית
יערים כפירה ובארות שבע מאות ארבעים
ב׳ ושלשה׃ ל אנשי הרמה וגבע שש מאות
ב׳ כתיב פ׳ עשרים ואחד׃ לא אנשי מכמס מאה ועשרים
ב׳ ושנים׃ לב אנשי בית־אל והעי מאה עשרים
ושלשה׃ לג אנשי נבו אחר חמשים ושנים׃
לד בני עילם אחר אלף מאתים חמשים וארבעה׃
חסר לה בני חרם שלש מאות ועשרים׃ לו בני
ירחו שלש מאות ארבעים וחמשה׃ לז בני
ג׳ חסר בליבנא לד חדיד ואנו שבע מאות ועשרים ואחד׃
לח בני סנאה שלשת אלפים תשע מאות
ג׳ ר״פ ושלשים׃ לט הכהנים בני ידעיה לבית ישוע
תשע מאות שבעים ושלשה׃ מ בני אמר אלף
חמשים ושנים׃ מא בני פשחור אלף מאתים
כולהון חסר ארבעים ושבעה׃ מב בני חרם אלף שבעה
ג׳ ר״פ עשר׃ מג הלוים בני־ישוע לקדמיאל לבני
ל׳ להודיה ק׳ להודוה שבעים וארבעה׃ מד המשררים בני
אסף מאה ארבעים ושמנה׃ מה השערים בני־
חסר בכתו׳ שלם בני־אטר בני־טלמן בני־עקוב בני חטיטא
חסר ב׳ ל׳ חסר בני שבי מאה שלשים ושמנה׃ מו הנתינים
ג׳ ול׳ חסר ז׳ מ״ל. ל׳ כ״כ בני־צחא בני־חשפא בני טבעות׃ מז בני־
ל׳ כתיב ה׳ ל׳ כתיב ה׳ קירס בני־סיעא בני פדון׃ מח בני־לבנא בני־

ל׳ חגבא בני שלמי׃ מט בני־חנן בני־גדל בני־
גחר׃ נ בני־ראיה בני־רצין בני נקודא׃
נא בני־גזם בני־עזא בני פסח׃ נב בני־בסי בני־
נפישסים ק׳ מעונים בני נפושסים׃ נג בני־בקבוק בני־
ב׳. ב׳. ל׳ חקופא בני חרחור׃ נד בני־בצלית בני־מחידא
ל׳. ב׳ בני חרשא׃ נה בני־ברקוס בני־סיסרא בני־
ב׳ תמח׃ נו בני נציח בני חטיפא׃ נז בני עבדי שלמה
ב׳ה׳ חסר וה׳ מלא. ל׳ כתי׳ ה׳ בני־סוטי בני־ספרת בני פרידא׃ נח בני־יעלא
בני־דרקון בני גדל׃ נט בני שפטיה בני־חטיל
ב׳. ל׳ בני פכרת הצביים בני אמון׃ ס כל־הנתינים
ובני עבדי שלמה שלש מאות תשעים ושנים׃
ב׳ מ״ל ובכ״ס סא ואלה העולים מתל מלח תל חרשא כרוב
ל׳. ה׳ זוגין מתחלפין אדון ואמר ולא יכלו להגיד בית־אבתם וזרעם
ה׳ חס׳ וי״ב ס״פ אם מישראל הם׃ סב בני־דליה בני־טוביה בני
ג׳ נקודא שש מאות ארבעים ושנים׃ סג ומן־
ב׳ הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזלי
ס׳ אשר לקח מבנות ברזלי הגלעדי אשה ויקרא
ה׳ ר״פ בסיפ׳ על־שמם׃ סד אלה בקשו כתבם המתיחשים
ב׳ ובסיפרא. ב׳ ולא נמצא ויגאלו מן־הכהנה׃ סה ויאמר
התרשתא להם אשר לא־יאכלו מקדש
ל׳ וה׳ לאורים ולתומים הקדשים עד עמד הכהן לאורים ותמים. סו כל־
ז׳. ה׳ זוגין מתחלפין הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש־מאות

זוגין מן ב״ב בחד לישן: סימן כל קריאה קרית יערים במ״ב קרית ערים וסי׳ וצלע האלף היבוסי הוא קרית יערים. בני קרית ערים כפירה ובארות קדמאה: ואנו ג׳ חס׳ וסי׳ כי הוא ראשית אנו. יהי רעב אנו. בני לד חדיד ואנו תנינא דסיפרא הלוים ג׳ ר״פ וסימ׳ הלוים בני ישוע. וחבירו. הלוים בימי אלישיב: ציחא ג׳ כתיב א׳ ב׳ מ״ל וא׳ חסר וסי׳ הנתינים. וחברו וציחא וגשפא נתינים תנינא חסר: חגבא ל׳ כתיב א׳ בני לבנא בני חגבה: וחד כתיב ה׳ בני לבנה קדמא: חקופא ב׳ וכתיב א׳ וסימ׳ בני חקופא. וחברו בני בקבוק בני חקופא: יעלא ל׳ כתיב א׳ קדמא כתיב ה׳ בני מלא בני דרקון בני גדל: אבותם ה׳ חסר בנביאים ובכתובים וסי׳ ויעש יהודה הרע דרחבעם דמלכים. על אשר עזבו את ה׳ דמלכים דשלמה. ויהיו הגוים האלה דמלכים. ויעשו כן בני תגולה. ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל בתרא. וכל אוריתא דכות׳ חסר

תולדות אהרן מתל מלח. קידושין ע: בני חביה. שם סט: התרשתא. שם עב: ארבע רבוא. זבחים סא:

שהיה מזרע יחזקיה או ר״ל עם הבנים של יחזקיה: (לג) נבו אחר. כן שם העיר ובעזרא נאמר רק נבו וכמו שיש חלוק גם בשאר השמות על כי היו נקראות בזה ובזה: (לד) עילם אחר. לפי שחשב למעלה בני עילם והיו כחשבון הזה לזה אמר שזהו עילם אחר והיו שוות במספר אנשיהן: (לט) הכהנים. ר״ל וזהו מספר הכהנים: בני ידעיה לבית ישוע. נתן סימן על ידעיה לומר שהיה מיוחס לבית ישוע ומזרעו היה: (מב) בני חרם. לא זהו הנזכר למעלה או יתכן אשר למעלה חשב הישראלים מחרם וכאן חשב הכהנים מחרם: (מג) בני ישוע לקדמיאל. ר״ל בני ישוע עם בני קדמיאל כי הלמ״ד במקום את ואת הוא כמו עם: לבני להודיה. נתן סימן על ישוע וקדמיאל לומר שהיו מבני להודיה: (מה) השוערים. שהיו שומרים שערי המקדש עד לא גלו והם היו בני שלום וכו׳: (מו) הנתינים. הם הגבעונים ונקראו נתינים ע״ש שנאמר בם ויתנם יהושע חוטבי עצים וכו׳ (יהושע ט׳): (נז) בני עבדי שלמה. והם בני סוטי וכו׳: (סא) ואלה. הנזכרים למטה בני דליה וכו׳ הם היו העולים מתל מלח וכו׳ ושמות מקומות הן בבבל: ולא יכלו להגיד. כי לא ידעו מבני מי הם: בית אבותם וזרעם. היא היא כי זרעם ר״ל מזרע מי יצאו והוא כפל ענין בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל יב): (סג) ומן הכהנים. הם בני חביה וכו׳: אשר לקח. הוא חוזר על בני ברזלי לומר שאביהם לקח אחת מבנות ברזלי לאשה ולזה היה נקרא עליהם שם ברזלי לומר עליהם בני ברזלי: (סד) אלה. הכהנים האלה: כתבם. דבר כתוב מהם: המתיחשים. אשר יסופר בו סדר הדורות: ולא נמצאו. בספר היחוס לא נמצאו אלה כתובים וזכורים: ויגאלו. ולכן נמאסו מן הכהונה: (סה) התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה וכן נאמר ויאמר נחמיה הוא התרשתא (לקמן ח) ואמרז״ל לפי שהיה משקה למלך והתירו לו חכמים לשתות יין נסך לכן נקרא התרשתא והיא מלה מורכבת התר שתא:

אשר לא יאכלו. ר״ל משפט הוא אשר לא יאכלו מקדש הקדשים ואמרז״ל זו היא תרומה וקדשי המזבח: לאורים ולתומים. לשאול בהם אם הם כהנים כשרים וכאומר עד שיבוא המשיח וישאלו אז באורים ותומים כי בבית השני לא היו האורים ותומים לשאול בהם: (סו) כל הקהל כאחד. כולם יחד הישראלים והכהנים הלוים והנתינים ובני עבדי שלמה: ארבע רבוא וגו׳. ובפרטן לא יעלו לחשבון הזה אבל לא חשב בפרטן כ״א הישראלים מבני יהודה ובנימין ועם מה שעלו מיתר השבטים היו כחשבון הזה וכן מפורש בס״ע. (והנה פרטי החשבון לא ישוו לפרטי החשבון הנזכר בספר עזרא פעם להוסיף פעם לגרוע והכלל החשבון הנספרים בפרטיות יוסיפו על מה שמוזכר בספר עזרא ויש משפחות שחשבם עזרא ולא הוזכרו פה וכן בהיפוך ובמספר ראשי העולים הוסיף פה לחשוב עוד את נחמני מה שלא זכרו עזרא כי עזריה רעמיה מספרת נחום הנזכרים פה הלא המה שריה רעליה מספר רחום הנזכרים בעזרא כי קרובים הם בלשון ובשתי השמות נקראו וכמוהו רבים וגם פה נמצאו רבים זולתם בחלוף השמות משל עזרא אבל נחמני מהנראה כי הוא הנתוסף בחשבון מספר ראשי העולים. ויתכן כי נחמיה לא העתיק כל דברי עזרא כהוויתן מבלי שנוי אבל העתיק תוכן הדברים והנה העליה הראשונה שעלו עם זרובבל היתה בשנת שתים לכורש הפרסי ואחר שנים רבות בשנת עשרים לדריוש בן אחשורוש אז עלה נחמיה ואז מצא ספר היחס ולכן נאמר כי נחמני הזה עם שעלה בראשונה עם זרובבל והיה אז רך בשנים ולא היה אז נחשב לראש והיה נכלל ביתר העולים אולם בימי נחמיה נתגדל בשנים ובמעלה לזה ראה נחמיה להוסיפו על הראשונים ולזכרו עמהם. ובדבר תוספות המספר וגרעונו נאמר הלא רבים מהם כבר מתו בימי נחמיה וכן רבים בנים יולדו להם ונעשו גדולים

וששים : סז מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה
שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם מ׳
משררים ומשררות מאתים וארבעים וחמשה : ל׳
סח סוסיהם שבע מאות שלשים וששה פרדיהם
מאתים ארבעים וחמשה : סט גמלים ארבע מחתלף חברו גמליםם
מאות שלשים וחמשה חמרים ששת אלפים
שבע מאות ועשרים : ע ומקצת ראשי האבות כולכון קמלין
נתנו למלאכה התרשתא נתן לאוצר זהב
דרכמנים אלף מזרקות חמשים כתנות כהנים ב׳ מ״ל
שלשים וחמש מאות : עא ומראשי האבות נתנו ג׳
לאוצר המלאכה זהב דרכמנים שתי רבות וכסף ב׳ א׳כתיב ו׳ וא׳ כתיב א׳
מנים אלפים ומאתים : עב ואשר נתנו שארית י״ב ר״פ
העם זהב דרכמנים שתי רבוא וכסף מנים
אלפים וכתנות כהנים ששים ושבעה :
עג וישבו הכהנים והלוים והשוערים והמשררים ו׳ מ״ל
ומן-העם והנתינים וכל-ישראל בעריהם ד׳ מלעו׳ פסו׳ בכיפרא
ויגע החדש השביעי ובני ישראל בעריהם : ט״ו מלעו׳ פסו׳ וכל ר״פ דכוות׳
ח א ויאספו כל-העם כאיש אחד אל-הרחוב ג׳

אשר לפני שער-המים ויאמרו לעזרא הספר
ל׳ דסמי׳ ל׳ דסמי׳ להביא את-ספר תורת משה אשר-צוה יהוה
ל׳ מ״ל את-ישראל : ב ויביא עזרא הכהן את-התורה
ל׳ לפני הקהל מאיש ועד-אשה וכל מבין לשמע
ביום אחד לחדש השביעי : ג ויקרא-בו לפני
ל׳ הרחוב אשר | לפני שער-המים מן-האור עד-
מחצית היום נגד האנשים והנשים והמבינים
ג׳. ג׳ ואזני כל-העם אל-ספר התורה : ד ויעמד עזרא
ל׳. ל׳ הספר על-מגדל-עץ אשר עשו לדבר ויעמד
כל סיפרא ליתא כיס הלקיהו אצלו מתתיה ושמע ועניה ואוריה וחלקיה
ומעשיה על-ימינו ומשמאלו פדיה ומישאל
ל׳ ומלכיה וחשם וחשבדנה זכריה משלם :
ה ויפתח עזרא הספר לעיני כל-העם כי-מעל
ל׳ וא׳ וכפתחו כל-העם היה וכפתחו עמדו כל-העם :
ו ויברך עזרא את-יהוה האלהים הגדול ויענו
ב׳. ל׳ כל-העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחוו
ל׳ כטעם ססיק ליהוה אפים ארצה : ז וישוע ובני ושרביה |
ימין עקוב שבתי | הודיה מעשיה קליטא

במ״ב וסימ׳ אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם. ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי כי מטה אחד : ולהם ח׳ וסי׳ ואתה קח לך מכל מאכל. וישימו לו לבדו. וטפכם אשר אמרתם. כי הם ומקניהם יעלו. ויהי אחרי בא אמציהו. כי הטהרו הכהנים והלוים. מלבד עבדיהם ואמהותיהם דסיפרא. וחבירו : והשוערים י׳ מ״ל בקריאה וסי׳ ויהי כאשר נבנתה החומה. וישובו הכהנים והלוים דסיפרא תנינא וקדמא. ושאר העם הכהנים והלוים והשוערים. כי אל הלשכות יביאו. והשוערים עקוב טלמון ואחיהם. שומרים שוערים משמר באספי׳. ויעש לו לשכה גדולה. ויעמד השוערים על שערי בית ה׳. ומהלוים סופרים ושוטרים : אל ספר ג׳ בקריא׳ וסי׳ כתב לך את הדברים. ויכתוב ירמיהו. ויקרא בו לפני הרחוב : אמן אמן ב׳ דסמיכי וסימ׳ ואמרה האשה אמן אמן. ויברך עזרא את ה׳ האלהים הגדול : שכל ה׳ פתחין וסימ׳ בלשון תרגום אתתא אתיעצת

תולדות אהרן לפני הרחוב . יומא כט סוטה מא : אל ספר . שם לט : מגדל עץ . יומא סט מגלה כג : וכפתחו . סוטה לט מגלה עד : ויברך עזרא . יומא סט : וישוע. ערכין לב :

אבן עזרא

הרוב אמרה להרוג שבעים בני ירובעל ויותם לא נהרג וכן יואלי ירך יעקב שבעים ויעקב לא יצא מירכו ע׳. ואולי יורה וחריף שני שמות לאיש אחד כשריה רעלי׳ ובשני עזריה רעמיה. והמספר השני מעט נוסף על הראשון רק באמרו אלה העולים להודיע כי בני פלוני לא נגרע אחד מהם ובני פלוני נוספו ובני פלוני נגרעו ומתו מהם וכבר פירשתי כל הענין למעלה : (ב) ביום אחד לחדש השביעי. דבק עם ראש הפסוק והטעם ויביא עזרא את התורה ביום פלוני : (ג) ויקרא בו. רמז לספר התורה : (ד) מגדל עץ. כדמות מגדל כאשר אנחנו עושים פה בבתי כנסיות : (ה) וכפתחו עמדו.. העמידה בדיבור ופירושו שתקו והחרישו וכן עמדו לא ענו עוד. ויתכן שעמדו על רגליהם לכבוד התורה והעד ויקומו על עמדם וכן אמרו חכמינו ז״ל מימי משה ועד רבן גמליאל היו למדין מעומד : (ו) במועל ידיהם. משרש עלל וכמוהו ועוללתי בעפר קרני והוא כטעם מעלה מן עלה ויעל וכם שנים שרשים

רשי

כל כך והכל מפורש למעלה : (ב) ביום אחד לחדש השביעי. הוא יום של ראש השנה : (ג) מן האור. של תחלת היום : אל ספר התורה. היו כל העם מטים אזניהם: (ד) אשר עשו לדבר. אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו ספר התורה : (ה) כי מעל כל העם היה. ועל כן ראוהו כולם : וכפתחו עמדו כל העם. וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם : עמדו. לשון שתיקה (שתקו) כמו עמדו ולא ענו עוד (איוב ל״ב) : במועל ידיהם. בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב״ה כענין שנאמר ויפרוש כפיו השמימה (מלכים א ח׳) : (ז) מבינים את העם. שהיו מתרגמין לעם דברי תורה : על עמדם. שהיו עומדין על רגליהם : ושום שכל

מצודת ציון

ומי אביהם : (סד) ויגאלו. ענין טניף ומאום וכן לחם מגואל (מלאכי א) : (סו) רבוא. הוא עשרת אלפים : (סה) פרדיהם. הם הבאים מן הסוס והחמור : (ע) דרכמונים. שם מטבע ידוע אצלם : (עא) מנים. שם משקל ליטרא : (עג) ויגע. כמו והגיע : (א) כסופר. כהכם ובדרז״ל סופר מברך ובור יולא (חולין קיח) : (ה) עמדו. ענין שתיקה כמו עמדו ולא ענו (איוב לב) : (ו) במועל. מל׳ העלאה והרמה : ויקדו. כפפו הקדקוד : ושום

מצודת דוד

גדולים ולזה בבוא נחמיה להזכיר במספרו את המשפחה שנוספה או הנגרעה כתב המספר כפי מה שמלאה עתה אם לגרוע או להוסיף משל עזרא ומ״ש בראשית אמריו העולים משבי הגולה על הרוב יאמר לא על המעט הנולדים בא״י שלא היו מן העולים ויש מן המשפחות העולים בראשונה אשר ספו תמו בימי נחמיה והפליטה הנשארת נספחו להתחבר אל המשפחות הקרובות אליהן ועמהן נחשבו ויש מן המשפחות אשר היו אז אנשי מתי מספר ונספחו אז להתחבר אל המשפחות הקרובות להחשב עמהן ועתה בימי נחמיה פרו ורבו ונחשבה משפחה לעצמה ובסוף אמריו כאשר כללם יחד ועם העולים מיתר השבטים עם ברחוק הדבר שלא יפתהו ולא יתוספו בימי נחמיה על המספר שהיה מאז הלא בחשבון מספר הכרמים נתוסף ובודאי כן נתוסף ביתר השבטים הנה מ״מ ראה נחמיה לכתוב כלל המספר מה שהיה מאז ולא כפי מה שהמה עתה וזה הוא לפי שהעולים משבי הגולה לא היו רק כחשבון הזה) : (סז) מלבד. החשבון הזה הוא מלבד עבדיהם ואמהותיהם של אלה הנזכרים והיו שבעת אלפים וכו׳ : משוררים ומשוררות. זכרים ונקבות לשורר בדרך כי עלו בשמחה ובטוב : מאתים וארבעים וחמשה. ובעזרא נאמר רק מאתים כי אותן החמשים וחמשה היו אז קטנים והיו נטפלים אל הגדולים ובימי נחמיה נתגדלו וחשב גם אותם : (ע) נתנו למלאכה. אז כאשר עלו עם זרובבל נתנו נדבה למלאכת בית ה׳ ובעזרא הוזכר חשבון הזהב והכסף וכתנות הכהנים: התרשתא. הוא נחמיה. נתן לאוצר. גם עתה לאוצר של בית ה׳. כתנות כהנים. שילבשו אותם הכהנים בשעת העבודה : (עא) ומראשי. מקצת מראשי האבות • נתנו . עתה בימי נחמיה נתנו לאוצר המלאכה ר״ל אל המקום באגרו שם הזהב והכסף לצורך מלאכת בדק הבית או להוסיף בבנין כי עיקר המקדש כבר נבנה: (עג) ומן העם. מבני יהודה ובנימין : וכל ישראל • הם מיתר השבטים: בעריהם • אשר היו ערי נחלתם עד שלא גלו : ובני ישראל בערי נחלתם : ח (א) כאיש אחד. ר״ל הייש מהר כביאת איש אחד : (ב) מאיש וגו׳. ר״ל הביא לפני כולם כי כולם נאספו שם : מבין לשמוע. בעל בינה להבין דברי הספר : ביום אחד וגו׳. הוא ר״ה : (ג) ויקרא בו. עזרא קרא בו : מן האור. מן אור הבוקר : והמבינים. בעלי בינה : ואזני וגו׳. היו נוטים אזניהם לשמוע אל דברי תורה : (ד) אשר עשו לדבר. העשוי מתחלה בעבור זה : (ה) לעיני כל העם • כולם ראו בפתחו את הספר כי עמד על המגדל ממעל לכל העם ולזה ראו הכל : וכפתחו. כאשר פתח הספר או כאשר פתח פיו לדבר שתקו כל העם : (ו) אמן אמן. הכפל לחזק : במועל ידיהם. ברוממות ידיהם למעלה : אפים, כל אחד נפל על פניו ארצה : מבינים

עזריה יוזבד חנן פלאיה והלוים מבינים את־
העם לתורה והעם על־עמדם: ח ויקראו בספר
בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו
במקרא: ט ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא
הכהן | הספר והלוים המבינים את־העם לכל־
העם היום קדש־הוא ליהוה אלהיכם אל־
תתאבלו ואל־תבכו כי בוכים כל־העם כשמעם
את־דברי התורה: י ויאמר להם לכו אכלו
משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין
נכון לו כי־קדוש היום לאדנינו ואל־תעצבו כי־
חדות יהוה היא מעזכם: יא והלוים מחשים
לכל־העם לאמר הסו כי־היום קדש ואל־
תעצבו: יב וילכו כל־העם לאכל ולשתות
ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו
בדברים אשר הודיעו להם: יג וביום השני
נאספו ראשי האבות לכל־העם הכהנים
והלוים אל־עזרא הספר ולהשכיל אל־דברי
התורה: יד וימצאו כתוב בתורה אשר צוה
יהוה ביד־משה אשר ישבו בני־ישראל
בסכות בחג בחדש השביעי: טו ואשר ישמיעו
ויעבירו קול בכל־עריהם ובירושלם לאמר צאו
ההר והביאו עלי־זית ועלי־עץ שמן ועלי הדס
ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת
ככתוב: טז ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות
איש על־גגו ובחצרתיהם ובחצרות בית האלהים
וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים: יז ויעשו
כל־הקהל השבים מן־השבי סכות וישבו בסכות
כי לא־עשו מימי ישוע בן־נון כן בני ישראל
עד היום ההוא ותהי שמחה גדולה מאד:
יח ויקרא בספר תורת האלהים יום | ביום מן־
היום הראשון עד היום האחרון ויעשו־חג
שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט:
ט א וביום עשרים וארבעה לחדש הזה נאספו
בני־ישראל בצום ובשקים ואדמה עליהם:
ב ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר ויעמדו ויתודו
על חטאתיהם ועונות אבתיהם: ג ויקומו על־
עמדם ויקראו בספר תורת יהוה אלהיהם
רבעית היום ורבעית מתודים ומשתחוים

אתיהיבת לגברא ספרא. וביאורם והאשה טובת שכל ויפת תואר. יועץ בשכל. נתן השכל במרומים רבים. איש שכל מבני מחלי. ושום שכל ויבינו במקרא: ועונות י' מ"ל בלישנא בקרי' וסימ' אם עונות תשמר יה ה' מי. כמה לי עונות וחטאות. ותורישני עונות נעורי. כי המה עונות חרב למען תדעון. כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים:

תולדות אהרן בספר תורת. מגלה ג' נדרים לז: משמנים. ביצה טו: לאו הסר. סוכה יב לז: מן סלכי. ערכין לב שבועות לז: ויברך עזרא. ברכות יא מגלה עד: ויעבירו קול. סוכה נג: בספר תורת. מגלה ל:

שכל ושימת חכמה ושום לשון פעול: (ט) היום קדוש. כי יום ר"ה הוא: כי בוכים כל העם. מפני שלא קיימו התורה כראוי: (י) לאין נכון לו. לעני שאין מזומן לו מאכלו: (יא) מחשים. היו מזהירין לכל העם לאחזות שלא יבכו עוד: הסו. ל' שתיקה כמו ויהס כלב (במדבר י"ג): (יג) וביום השני. של ר"ה: (טו) ואשר ישמיעו. ולוו אשר ישמיעו קול לחוג את חג הסוכות וכן נוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו (שמואל א' ט'): ועלי הדס. מפורש במסכת סוכה זה הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה: ועלי תמרים. ללולב: ועלי עץ עבות. זה הדס הראוי ללולב כמפורש במסכת סוכה: (יח) יום ביום. בכל יום ויום: (א) ואדמה עליהם. העלו עפר על ראשם: (ב) מכל בני נכר: ומנשיהם

שרשים בענין אחד כמו שוגג ומשגה ופי' במועל בנשיאות ידיהם כטעם שאו ידיכם קודש וברכו את ה': (ז) מבינים את העם לתורה. הבינום להקשיב התורה. (ח) מפורש. פי' דבר מפורש: ושום שכל. שמו שכלם להבין במקרא זאת השומה בעיון הלב כטעם ואתנה את לבי לדעת חכמה: (ט) לכל העם. דבק עם ויאמר שהוא ראש הפסוק: כי חדות ה' היא מעוזכם. השמחה היא תעוז אתכם אם תקיימוה כי כן כתוב ושמחת בחגך: (יא) מחשים לכל העם. פועל יוצא: הסו. מלעיל בגלגל הפסק וכן ערו ערו עד היסוד בה: (טו) ואשר ישמיעו. ועלי עץ שמן ועלי עץ הדס ועלי תמרים הוי"ן אינם מוסיפים על הענין רק טעמו או עלי עץ שמן או עלי הדס וכן ומקלל אביו ואמו. והדס והעבות ידענו מן הקבלה שהם עץ אחד וכן אמר המתרגם עבות הדסין על דרך קצרה רק יש בו מינין הנמצאים בשלשה עלים הוא הנקרא מן מעשה עבות. ואני מצאתי בששה עלים והוא הנאה מכולם להקרא עבות ויש אומר כי ימצא בשבעה עלים ורבותינו קראו הדס שוטה: (יז) ישוע. נקרא בשלשה שמות: (יח) יום ביום. פי' ביום הראוי והטעם מענין היום: (ד) ויקם על מעלה. שם דבר סמוך והטעם מנהגם להתפלל לשם: קומו

מצודת דוד

(ז) מבינים. הם היו מבינים ומודיעים להעם את דברי התורה שקרא עזרא: על עמדם. על מקום מעמדם ולא זזו ממקומם: (ח) ויקראו. ר"ל שמעו קול הקריאה כי עזרא לבד היה הקורא: מפורש. קריאה מפורשת לדעת ולהבין מה שנאמר בה: ושום שכל וכו'. כמו שכלם ר"ל נתנו לבם להשכיל אמיתת הענין והשכילו להבין במקרא: (ט) המבינים. אשר היו מבינים את העם את דברי התורה: לכל העם. הם אמרו לכל העם הלא היום קדוש הוא לה' כי ר"ה הוא ואין מהראוי להתאבל ולבכות בו: כשמעם וגו'. כי ראו שלא קיימו את התורה כראוי: (י) משמנים. מאכלי שמן: ממתקים. משקים מתוקים: לאין נכון לו. למי שאין המזון נכון ומזומן לו ר"ל לדלת העם: כי חדות ה'. ר"ל שמחת י"ט שהיא שמחה של מצוה היא תתן לכם עוז ותעצומות: (יא) מחשים. היו משתקים את כל העם ואמרו להם שתקו מן הבכי: (יב) ולשלח מנות. לאין נכון לו. כי הבינו. השכילו וידעו בדברי התורה אשר הודיעו להם ושמחו בזה: (יג) וביום השני. של ר"ה כי בימי עזרא עברוהו לאלול ועשו שני ימים טובים של ר"ה כן אחז"ל: לכל העם. של כל העם: ולהשכיל. לקרות בה בכוונת הלב לדעת מצות ה' אשר תעשינה: (טו) ואשר ישמיעו. הוא מקרא קצר וכאילו נאמר וצוו אשר ישמיעו וכו': עלי זית. ענפים כשהם עם העלים: עץ שמן. הוא מין אילן סרק: ועלי הדס. אחז"ל שהוא הדס שוטה שאין כשר ללולב וצוו להביאן לסכך בהם את הסוכה עם עלי זית ועלי עץ שמן: ועלי תמרים. זה לולב. עץ עבות. זה ההדס אשר עליו קלועים זה בזה הכשר ללולב וה"ה שצוו להביא האתרוג וערבי נחל ולא זכרם לקצר בדבר המובן: לעשות סוכות. לסכך בהם את הסוכות ומוסב על עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס: (יז) וישבו בסוכות. ר"ל ישבו בהם בקביעות רב כמו שראוי להיות: כי לא עשו. ר"ל עשו המצוה מן המובחר אשר לא עשו כן מימי ישוע בן נון והוא הפוך כמו כי לא עשו בני ישראל כן מימי וכו' עד היום ההוא: ותהי שמחה. על אשר קיימו המצוה בתקון רב: (יח) ויקרא. עזרא קרא לפני העם בכל יום מן יום הראשון מימי החג עד וכו'. ויעשו חג. הקריבו קרבנות החג: עצרת. עשו עצרת והקריבו בו הקרבנות הראוים כמשפט התורה: ט (א) נאספו. לירושלים לשוב לה' על מעלם: ובשקים. ובלבישת שקים והוא מענין תשובה והכנעה: ואדמה. ועפר על ראשם וגם זה מענין תשובה: (ב) מכל בני נכר. מנשים של עובדי כוכבים ובניהן וכמ"ש בעזרא: (ג) על עמדם. על מעמדם

מצודת ציון

(ח) ושום. מלשון שימה: (י) מנות. ענין חלק ומתן כמו והיה לך למנה (שמות כט): (יא) מחשים. משתיקים כמו עת לחשות (קהלת ג): הסו. שתקו כמו ויהס כלב (במדבר יג): (טו) ויעבירו קול. הוא ענין הכרזה כמו ויעבירו קול במחנה (שמות לו): עבות. מלשון עב ור"ל

לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ ד וַיָּקָם עַל־מַעֲלֵה הַלְוִיִּם
יֵשׁוּעַ וּבָנִי קַדְמִיאֵל שְׁבַנְיָה בֻּנִּי שֵׁרֵבְיָה בָּנִי
כְנָנִי וַיִּזְעֲקוּ בְּקוֹל גָּדוֹל אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃
ה וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה
שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִן־הָעוֹלָם עַד־הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ
שֵׁם כְּבֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה׃
ו אַתָּה־הוּא יְהוָה לְבַדֶּךָ אַתָּ עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם
שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ
הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם
וּצְבָא הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים׃ ז אַתָּה הוּא
יְהוָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ
מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְּׁמוֹ אַבְרָהָם׃ ח וּמָצָאתָ
אֶת־לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת
אֶת־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי
וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם אֶת־דְּבָרֶיךָ
כִּי צַדִּיק אָתָּה׃ ט וַתֵּרֶא אֶת־עֳנִי אֲבֹתֵינוּ
בְּמִצְרָיִם וְאֶת־זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף׃
י וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו
וּבְכָל־עַם אַרְצוֹ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם
וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃ יא וְהַיָּם בָּקַעְתָּ
לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְאֶת־
רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים׃
יב וּבְעַמּוּד עָנָן הִנְחִיתָם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ
לַיְלָה לְהָאִיר לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ׃
יג וְעַל הַר־סִינַי יָרַדְתָּ וְדַבֵּר עִמָּהֶם מִשָּׁמָיִם
וַתִּתֵּן לָהֶם מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים
וּמִצְוֺת טוֹבִים׃ יד וְאֶת־שַׁבַּת קָדְשְׁךָ הוֹדַעְתָּ
לָהֶם וּמִצְווֹת וְחֻקִּים וְתוֹרָה צִוִּיתָ לָהֶם בְּיַד מֹשֶׁה
עַבְדֶּךָ׃ טו וְלֶחֶם מִשָּׁמַיִם נָתַתָּה לָהֶם לִרְעָבָם
וּמַיִם מִסֶּלַע הוֹצֵאתָ לָהֶם לִצְמָאָם וַתֹּאמֶר לָהֶם
לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָשָׂאתָ אֶת־יָדְךָ
לָתֵת לָהֶם׃ טז וְהֵם וַאֲבֹתֵינוּ הֵזִידוּ וַיַּקְשׁוּ אֶת־
עָרְפָּם וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתֶיךָ׃ יז וַיְמָאֲנוּ לִשְׁמֹעַ
וְלֹא־זָכְרוּ נִפְלְאֹתֶיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּהֶם וַיַּקְשׁוּ
אֶת־עָרְפָּם וַיִּתְּנוּ־רֹאשׁ לָשׁוּב לְעַבְדֻתָם בְּמִרְיָם
וְאַתָּה אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ־אַפַּיִם וְרַב־
וְחֶסֶד וְלֹא עֲזַבְתָּם׃ יח אַף כִּי־עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל
מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ זֶה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הֶעֶלְךָ מִמִּצְרָיִם
וַיַּעֲשׂוּ נֶאָצוֹת גְּדֹלוֹת׃ יט וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ

ויתודו על חטאתיהם ועונות אבתיהם. ושארא עונת כתיב: לבדך ג׳ זקפין בקריאה וסים׳ מרוע אתה יושב לבדך וכל העם. ויחרד אחימלך לקראת דוד. אתה הוא ה׳ לבדך אתה עשית את השמים. אנ״ך: ומצאת ג׳ וסימ׳ ובקשתם משם את. בלכתך היום מעמדי. ומצאת את לבבו נאמן לפניך: והים ו׳ וסימ׳ הגדול וגבול דיהושע. והים בקעת לפניהם ר״פ. והים לרחצה הכהנים בו. והים עליהם מלמעלה. כל הנחלים הולכים אל הים והים: ודבר י״א בקריאה וסימני׳ ועתה קום צא ודבר על לב עבדיך. ומלאך ה׳ דבר אל אליה. ויהי המה הולכים והנה רכב אש. ואם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר. וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך. ועתה יען עשותכם. מן שלש עשרה שנה

תולדות אהרן בקול גדול. סנהדרין סד: קומו ברכו. ברכות סג תענית טז סוטה ז ע תענית כה: ומרומם. ברכות יד תענית כה: אתה הוא. ב״ב כה סנהדרין נא: בחרת באברם. ברכות יג: סר כיני. נדרים לה: שבת קדשך. ברכות ג:

(ה) קומו ברכו. הורו לישראל לברך השם שהוא מן העולם ועד העולם לנצח נצחים הוא אלהים אין עוד. והטעם ברכוהו אתם ואמרו לפניו יברכו שם כבודך בני אדם ותהיה מרומם על כל ברכה והטעם שירום אחר שיברכוהו: (ו) השמים. הוא הרקיע ושמי השמים הגלגלים העליונים: (י) כי הזידו. עשו זדון במשלם עליהם: (יג) ודבר עמהם. מקור: (יד) ואת שבת קדשך. הזכיר השבת לבד מעשרת הדברים כי היא נכבדת במנוחה ותוספת שכל: (טו) לרעבם. הלמ״ד כטעם בעבור: (יז) ויתנו ראש. בדבור ופי׳ אמרו לתת להם ראש כענין נתנה ראש: (יט) את עמוד הענן. מלת

ומגשיהם של העכו״ם כמו שנאמר למעלה: (ד) על מעלה הלוים. מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליהם בשעה שאמרו שירה: (ה) מן העולם ועד העולם. מתחלת העולם ועד תכליתו יהי ברוך: ויברכו שם כבודך. עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפלה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הברכות ותהלות שלו הם. ד״א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר. מה שאין הפה יכולה לדבר: ושמת. טעמו למעלה בשי״ן לפי שמשמעותו בלשון עבר: (ח) וכרות עמו. לשון פעול: (י) כי הזידו. כי הרשיעו אליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח): שם. רצו״ן בלעז: (יב) יומם. בכל יום ויום: (יג) ודבר. כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך (דברים ד): (טו) לרעבם. מן רעב יאמר לרעבם כמו מן צמא לצמאם: אשר נשאת את ידך. בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה (שמות ו): (יז) במרים. בשביל מרי שלהם: בהדרך

מצודת ציון

ו״ל מרוכס בעלים וקלועים זע״ז וכן שתי עבותות זהב (שם כח): (ט) עני. מלשון עינוי: (יא) בקעת. חלקת לבנים: במצולות. עומק המים כמו ותשליך במצולות ים (מיכה ז): עזים. מלשון עוז וחזק: (יב) הנחיתם. הנהגתם כמו ולא נחם אלהים (שמות יג): (טז) ערפם. הוא מול הפנים: (יז) וימאנו. מלשון מיאון וסירוב: (יח) מסכה. מדבר הניתך וניתך: נאצות. ענין

מצודת דוד

שעמדם ולא זזו ממקומם: (ד) ויקם. על ישוע לבד מוזר וכאומר ויקם וכו׳ ישוע וכן בני וכו׳: על מעלה הלוים. על המעלה שהיו הלוים עומדים עליה לדבר בשיר: בקול גדול. לעורר הכוונה: (ה) ויאמרו. אל העם אמרו קומו בזריזות וברכו וכו׳: מן העולם וכו׳. ר״ל המושל מקצות העולם עד קצהו: ויברכו. הזכרו פניהם כלפי המקום ב״ה ואמרו הן בני ישראל יברכו שם כבודך אבל אתה מרומם על כל ברכה ותהלה כי אין לספר כל תהלתך: (ו) שמי השמים. הם השמים העליונים אשר במה מעל השמים הנראים: וכל צבאם. הם הכוכבים ומזלות: ואתה מחיה. אתה נותן חיות ומזון לכולם: (ז) מאור כשדים. אחז״ל כי נמרוד השליכו לכבשן אש בארץ כשדים וה׳ הצילו: אברהם. אמירה על רוב הגדולה שיהיה לאב המון גוים כמ״ש בתורה: (ח) לתת לזרעו. מפני אריכות הדברים חזר לומר שוב מלת לתת וכן דרך המקרא: ותקם. וקיימת: (ט) ותרא. נתת לב לראות בענייה ובגאלם: (י) הזידו עליהם. הרשיעו על ישראל להעבידם בקושי ופרך: כהיום הזה. אשר נתפרסם שמך עד מאד: (יא) במצולות. השלכתם למטה בעומק הים כמו אבן הנופל לקרקעית המים אף אם הם חזקים ורדופים מאד: (יב) ובעמוד ענן. על ידי עמוד הענן הנהגתם ביום להורות להם הדרך אשר ילכו בה: (יג) ודבר עמהם. דברת עמהם: משמים. כי הרכין את השמים ופירשם על ההר: (טו) ולחם. הוא המן. לרעבם. להשביעם מן הרעבון. לצמאם. לרווה צמאונם. ותאמר להם. הבטחת להם. נשאת את ידך. ענין שבועה היא בהרמת ידו אל עלמו וכמ״ש אשר נשאתי את ידי וכו׳ (שמות ו): (טז) והם ואבותינו. כפל הדבר בהוספות ביאור. ויקשו. הוא ענין מליצה כאלו נתקשה העורף לבל יוכלו להפך הפנים מול ה׳: (יז) ויתנו ראש. אמרו לעשות לעצמם ראש לשוב למצרים לעבדם כמאז. במרים. בעבור רוב המרי והמרד שהיה בהם רצו לעשות כזאת. ואתה וגו׳. אבל אתה אלוה סליחות וכו׳ והעברת פשעם ולא עזבתם: (יט) ואתה ברחמיך וכו׳. ר״ל אף שהיו ראוים לעזבם בעבור מעשיהם אבל אתה ברחמיך הרבים

הרבים לא עזבתם במדבר את־עמוד הענן לא־
סר מעליהם ביומם להנחתם בהדרך ואת־עמוד
האש בלילה להאיר להם ואת־הדרך אשר
ילכו בה: כ ורוחך הטובה נתת להשכילם
ומנך לא־מנעת מפיהם ומים נתתה להם לצמאם:
כא וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו
שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו:
כב ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה
ויירשו את־ארץ סיחון ואת־ארץ מלך חשבון
ואת־ארץ עוג מלך־הבשן: כג ובניהם הרבית
ככבי השמים ותביאם אל־הארץ אשר־אמרת
לאבתיהם לבוא לרשת: כד ויבאו הבנים
ויירשו את־הארץ ותכנע לפניהם את־ישבי
הארץ הכנענים ותתנם בידם ואת־מלכיהם ואת־
עממי הארץ לעשות בהם כרצונם: כה וילכדו
ערים בצרות ואדמה שמנה ויירשו בתים
מלאים־כל־טוב ברות חצובים כרמים וזיתים
ועץ מאכל לרב ויאכלו וישבעו וישמינו
ויתעדנו בטובך הגדול: כו וימרו וימרדו בך
וישלכו את־תורתך אחרי גום ואת־נביאיך הרגו
אשר־העידו בם להשיבם אליך ויעשו נאצות
גדולת: כז ותתנם ביד צריהם ויצרו להם ובעת
צרתם יצעקו אליך ואתה משמים תשמע
וכרחמיך הרבים תתן להם מושיעים ויושיעום
מיד צריהם: כח וכנוח להם ישובו לעשות רע
לפניך ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם וישובו
ויזעקוך ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמיך
רבות עתים: כט ותעד בהם להשיבם אל־
תורתך והמה הזידו ולא־שמעו למצותיך
ובמשפטיך חטאו־בם אשר־יעשה אדם וחיה
בהם ויתנו כתף סוררת וערפם הקשו ולא
שמעו: ל ותמשך עליהם שנים רבות ותעד בם
ברוחך ביד־נביאיך ולא האזינו ותתנם ביד עמי
הארצת: לא וברחמיך הרבים לא־עשיתם
כלה ולא עזבתם כי אל־חנון ורחום אתה:
לב ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא
שומר הברית והחסד אל־ימעט לפניך את כל־
התלאה אשר־מצאתנו למלכינו לשרינו
ולכהנינו ולנביאנו ולאבתינו ולכל־עמך מימי
מלכי אשור עד היום הזה: לג ואתה צדיק על
כל־הבא עלינו כי־אמת עשית ואנחנו הרשענו:
לד ואת מלכינו שרינו כהנינו ואבתינו לא עשו
תורתך ולא הקשיבו אל־מצותיך ולעדותיך
אשר העידת בהם: לה והם במלכותם ובטובך

ליאשיהו בן אמון. אין קורא בצדק. הוקם את דברי יהונדב בן רכב. ודבר אליהם כה אמר דריש פסוק. ועל הר סיני ירדת: בלו ד' וסי' לא בלו שלמותיכם מעליכם. בלו מרב הדרך מאד. שלמותיהם לא בלו דעזרא. כי החרשתי בלו עצמי: בצורות ב' כתיב כן מ"ל ו' קדמא וסימ' אנה אנחנו עלים אחינו. וילכדו ערים בצורות דסיפרא: טוב בטוב מטוב י"ם בלישנא בקרי' וסימ' ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדניו וילך. וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי. ועינכם אל תחוס על כליכם. ולאביו שלח כזאת עשרה חמרים נשאים. ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות. תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך. וילך חזאל לקראתו. אם תאבו ושמעתם טוב הארץ. חסדי ה' אזכיר תהלות. הנה עבדי ירנו מטוב. ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב ה'. ואפרים עגלה מלומדה. ועתה בנותיכם אל תתנו. וילכדו. ערים בצורות. בטוב צדיקים תעלוז קריה. לולא האמנתי לראות בטוב. אשרי תבחר. טוב טעם ודעת. יברכך ה' מציון: האזינו ג' בקריא' וסימ' ומעולם לא שמענו. וישלח בהם נביאים. ותמשך עליהם. עמי

(יט) בהדרך. כמו בדרך: (כב) לפאה. כמו להיות לכל זוית אחת מוחלקים כלי להתערב עם גויי הארצות: (כד) ותכנע. והכנעת: (כז) ואתה מן השמים תשמע. היית שומע: (ל) ותמשוך עליהם. משכת עליהם רחמים שלא להשחיתם: (לג) על כל הבא. על כל מעשה יסוריך הרעים אשר באו עלינו: (לו) הנה אנחנו עבדים

מלת את דבק עם הפועל הוא העמוד שלא סר מעליהם ולעולם יבא עם הפעול זולתי זה ומעט אחרים עמו כמו ואת מלכנו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך ובא האחרי ואת הדוב ונשא שה: בהדרך. בא אל נכון בה"א הדעת: (כ) ורוחך הטובה נתת להשכילם. זהו ויאצל מן הרוח על שבעים איש הזקנים: (כא) לא חסרו. חסר דבר: (כב) ותחלקם לפאה. דבק עם העממים והטעם פזרתם לפאות וכרתו מפני ישראל: וישמינו. פועל יוצא והטעם והשמינו לבם: (כח) ויזעקוך. ויזעקו אליך: (ל) ותמשך עליהם. השנים הם התשובות והטעם הארכת להם אולי ישובו: ביד נביאיך. כאילו רוחך בידם וברשותם: (לב) אל ימעט לפניך. דבק עם את הקרוב ולא עם התלאה כי אם את העלם דבר וכן את שני האנשים ותלפנו:
עבדים

מצודת דוד

הרבים לא עזבתם: ואת הדרך. ולהנחותם את הדרך: (כ) ורוחך הטובה. השפעת עליהם רוח חכמה ובינה להשכילם דברי התורה: (כא) לא חסרו. מכל דבר המצטרך: לא בצקו. לא נפחו להיות כבצק הזה כאשר יתחמץ ועולה למעלה וכדרך אחר הולכי רגל: (כב) ותחלקם לפאה. גרשת העובדי כוכבים וחלקתם להיות נפוצים בקצות הארץ: ארץ סיחון וכו'. כפל הדבר לתוספת ביאור: (כג) לבוא לרשת. מוסב על והביאם וכו' לבוא לרשת: (כה) חצובים. חפירת הבור במקום סלעים קרוי חציבה: וישמינו. נעשו שמנים ובעלי בשר: ויתעדנו. היו מעדנין עצמם ברוב גודל הטוב שהשפעת להם: (כו) וימרו וימרדו. הוא כפל ענין במ"ש ויורה על גודל המרידה: העידו בם. הזהירו בם כי רוב המזהירים מתרים בעדים למען לא יכחשו: (כח) וכנות להם. וכאשר היה להם מנוחה מן העובדי כוכבים: ויזעקוך. זעקו אליך: רבות עתים. ר"ל לא פעם ולא פעמים כ"א בעתים מרובות: (כט) ותעד בהם. היית מזהיר בהם ע"י הנביאים: ובמשפטיך וגו'. ר"ל אף בעשיית משפטיך לא עשו לקיים מצות ה' כ"א עשו שלא לשמה ואף בדרך חטא כענין הריגת הנביאים בכדי להתנקם נקמתו וכדומה: אשר יעשה וגו'. ר"ל המשפטים אשר אם יעשה אותם האדם ישיג החיים בעבורם הנה המה חטאו בם: כתף סוררת. כאדם המסיר כתפו ופונה ללכת מחברו: (ל) ותמשוך. ר"ל משכת עליהם [illegible]: ברוחך. ברוח נבואה הבאה מעמך: ולא האזינו. לא הטו אוזן לשמוע: (לב) הברית. הגמול שהבטחת בברית: אל ימעט. ר"ל יחשב לפניך למרובים וימרקו כל פשעי עמך: אשר מצאתנו. אשר מצא אותנו וחוזר ומפרש למלכינו וכו': מימי מלכי אשור. שהיו הראשונים אשר הרעו לישראל: (לג) ואתה צדיק. הדין עמך על כל התלאה הבאה עלינו: כי אמת עשית. כי אתה היית מאמת ומקיים כל מה שהבטחתנו: ואנחנו הרשענו. ולא עשינו כגמול הראוי: (לד) ואת מלכינו. ר"ל ועם מלכינו וכו' הרשענו כי גם המה לא שמעו תורתך וכו' אשר היית מתרה בהם לשובתם: (לה) במלכותם עם שהיה בהם המלוכה ורוב טובה עכ"ז
לא

מצודת ציון

ענין כעס וזיון: (כ) ומן. מלשון מן: מנעת. חדלת: (כא) כלכלתם. ענין ספוק צורך כמו ויכלכל יוסף (בראשית מז): בלו. מלשון בליה ורקבון: בצקו. ענין עיסה כמחומץ: (כב) לפאה. לקצה כמו פאת שדך (ויקרא יט): (כד) ותכנע. מלשון הכנעה: (כה) בצורות. מלשון מבצר: שמנה. מל' שמן: ויתעדנו. ענין עונג ותענוג כמו מעדני מלך (בראשית מט): (כו) גוס. גופם כמו גוית שאול (שמואל א לא): (כז) ויצרו. מל' צרה: (כח) וירדו. וימשלו כמו רדה בקרב אויביך (תהלים קי): (כט) ותעד. ענין התראה: (לב) התלאה. ענין יגיעה ועיפה

הרב אשר־נתת להם ובארץ הרחבה
והשמנה אשר־נתת לפניהם לא עבדוך ולא־
שבו ממעלליהם הרעים: לו הנה אנחנו היום
עבדים והארץ אשר־נתת לאבתינו לאכל את־
פריה ואת־טובה הנה אנחנו עבדים עליה:
לז ותבואתה מרבה למלכים אשר־נתתה עלינו
בחטאותינו ועל־גויתנו משלים ובבהמתנו
כרצונם ובצרה גדלה אנחנו:
י א ובכל־זאת אנחנו כרתים אמנה וכתבים
ועל־החתום שרינו לוינו כהנינו: ב ועל החתומים
נחמיה התרשתא בן־חכליה וצדקיה: ג שריה
עזריה ירמיה: ד פשחור אמריה מלכיה:
ה חטוש שבניה מלוך: ו חרם מרמות עבדיה:
ז דניאל גנתון ברוך: ח משלם אביה מימן:
ט מעזיה בלגי שמעיה אלה הכהנים: י והלוים
וישוע בן־אזניה בנוי מבני חנדד קדמיאל:
יא ואחיהם שבניה הודיה קליטא פלאיה חנן:
יב מיכא רחוב חשביה: יג זכור שרביה שבניה:
יד הודיה בני בנינו: טו ראשי העם פרעש פחת
מואב עילם זתוא בני: טז בני עזגד בבי:
יז אדניה בגוי עדין: יח אטר חזקיה עזור:
יט הודיה חשם בצי: כ חריף ענתות נובי:
כא מגפיעש משלם חזיר: כב משיזבאל צדוק
ידוע: כג פלטיה חנן עניה: כד הושע חנניה
חשוב: כה הלוחש פלחא שובק: כו רחום
חשבנה מעשיה: כז ואחיה חנן ענן: כח מלוך
חרם בענה: כט ושאר העם הכהנים הלוים
השוערים המשררים הנתינים וכל־הנבדל
מעמי הארצות אל־תורת האלהים נשיהם
בניהם ובנתיהם כל יודע מבין: ל מחזיקים
על־אחיהם אדיריהם ובאים באלה ובשבועה
ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה
עבד־האלהים ולשמור ולעשות את־כל־מצות
יהוה אדנינו ומשפטיו וחקיו: לא ואשר לא־
נתן בנתינו לעמי הארץ ואת־בנתיהם לא נקח
לבנינו: לב ועמי הארץ המביאים את־המקחות
וכל־שבר ביום השבת למכור לא־נקח מהם
בשבת וביום קדש ונטש את־השנה השביעית
ומשא כל־יד: לג והעמדנו עלינו מצות לתת
עלינו שלישית השקל בשנה לעבדת בית
אלהינו: לד ללחם המערכת ומנחת התמיד
ולעולת התמיד השבתות החדשים למועדים

הארצות ח' דסמיכי בקריאה בלישנא וסימ' ותעשו לכם כהנים. הלא תדעו. ויכינו המזבח. ובכלות אלה נגשו. והתערבו זרע הקדש. ארץ נדה היא. ותתנם ביד עמי. וכל הנבדל: ולעשות פ"ו וסימ' נמסר לעיל בסיפרא סי' ח': למכור ג' מ"ל בלישנא בקריאת וסימניהון כקונה כמוכר כמלות כלוה. וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח. ומוכרים תולדות אהרן וכעמדנו. ב"ב ט. שקלים מו:

(לו) עבדים עליה. כעבודה: (לז) מרבה למלכים. הארץ היא הפועלת: (א) ובכל זאת. ר"ל בכל זאת הצרה אנו כורתים לעשות אמנה וקיום ללכת בתורת האלהים אשר נתנה ביד משה ושלא נתן מבנותינו לעמי הארץ: (לב) המקחות. שם דבר מן לקח כטעם ממכר. ושבר בחטים ושעורים: (לג) שלישית השקל. טפל על מחצית השקל

עבדים עליה. שאנחנו מעלים מס לכל העמים: (לז) ותבואתה. של ארץ ישראל: מרבה. מעדני מאכלים למלכי העכו"ם: אשר נתת עלינו. שהם מושלים בנו: (א) ובכל זאת. ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב"ה להאמין ולבטוח בו: וכותבים. ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות: ועל החתום. שרוב גדולים וחשובים שבנו חתומים על ספר קבלת המצוה להיות לנו לעדות: (ב) ועל החתומים. עתה מונה והולך החתומים בספר לעדות קבול המצות: נחמיה התרשתא. שם אחד הוא וזהו שפירשתי (עזרא ב') דהתרשתא הוא נחמיה ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך לפי שהיה משקה למלך: (כט) וכל הנבדל. הם הגרים שנבדלו מתורת העכו"ם להיות דבוקים ומחוברים אל תורתו של הקדוש ברוך הוא ולשמור מצותיו: (ל) על אחיהם. עם אחיהם: אדיריהם. גדולים שבהם: (לב) המקחות. הסחורות: שבר. תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים (בראשית מ"ו): וביום קדש. של יום טוב: ונטוש את השנה השביעית. כענין שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה (שמות כג)

מצודת ציון

ופירה כמו את כל התלאה (שמות יח): (לה) ממעלליהם. ממעשיהם כמו פועל לי (איכה א): (לז) גויותנו. ענין גוף: (א) אמנה. ענין קיום כמו יאמן נא דברך (מ"א ח): החתום. ענינו גמר וסוף וכדרז"ל כל חותמי ברכות (ברכות סג): (ל) באלה. הוא קללת השבועה כמו בשבועת האלה (במדבר ה): (לב) ונטש. ונעזוב כמו תשמטנה ונטשתה (שמות כג): ומשא. חוב ההלואה

מצודת דוד

לא עבדוך ולא שבו מדרכיהם הרעים: (לו) הנה וגו'. ר"ל אבל עתה הנה אנחנו עבדים למלכי פרס: (לז) מרבה וגו'. כי מלכי פרס לוקחים מהם המס וכל דבר היפה אף נטים: כרצונם. עושים כרצונם: י (א) ובכל זאת. מוסב למעלה שאמר הנה אבותינו היו במלכות ובטובה ועכ"ז לא עבדוך ואנחנו הלא עבדים ובצרה גדולה ובכל זאת אנחנו כורתים ברית אמנה ומקוימת לעבדך וכותבים אותו בספר למען יהיה לזכרון. ועל החתום. על גמר דברי הספר יחתמו שרינו וכו' בחתימת ידם לאות ולראיה שקבלו על עצמן כל הכתוב בספר: (ב) ועל החתומים. ר"ל ואלה הם הבאים על החתומים: נחמיה וכו'. ולפי שכתבו בספר כל הדברים אשר נשבעו עליהם האמורים למטה אמר החתומים בלשון רבים ור"ל הגמר של כל הדברים: (ט) אלה הכהנים. אלה החתומים היו מן הכהנים: (י) וישוע. כן שמו בוי"ו: (יא) ואחיהם. חבריהם של הלוים הנזכרים: (טו) ראשי העם. אלה ראשי העם הבאים על החתומים. פחת מואב. מושל במואב: (כט) ושאר העם. אשר לא באו על החתומים. וכל הנבדל. אלו הגרים: כל יודע מבין. כל מי שיודע להבין בדבר מה: (ל) מחזיקים. הם כולם היו מחזיקים ואוחזים על דברי אחיהם האדירים והשרים אשר באו על החתומים: ובאים. גם המה היו באים באלה ובשבועה וכו': (לא) ואשר לא וגו'. מוסב הוא על המקרא שלפניו שאמר ובאים באלה ובשבועה וגו' לומר שגם השבועה היתה אשר לא נתן וגו' וכן על כל הדברים שחושב והולך: (לב) את המקחות. הדברים הנקחים מהם: וכל שבר. כל מיני תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים (בראשית מ"ו): וביום קודש. זה י"ט: ונטש. נעזב עבודת האדמה בשנת השמטה: ומשא. אף נעזוב בשמטה חוב ההלואה הניתן ביד וכן נאמר שמוט כל בעל משה ידו (דברים ט"ו): (לג) והעמדנו. קבענו על עצמינו דבר מצוה להיות חובה עלינו לתת שלישית השקל בכל שנה נוסף על מחצית השקל שאמרה התורה: לעבודת. להיות די ערך עבודת הבית: (לד) ללחם המערכת. הוא לחם הפנים: ומנחת התמיד. מנחת נסכי התמידין: השבתות. לעולות השבתות וגו' הם קרבנות המוספין: ולקדשים. הם כבשי עצרת שהם שלמי צבור: ולחטאות. חטאות הצבור והם שעירי הרגלים ור"ח: וכל מלאכת. לצורך

ולקדשים ולחטאות לכפר על־ישראל וכל ל׳
מלאכת בית־אלהינו: לה והגורלות הפלנו על־ חסר ו׳ קדמא
קרבן העצים הכהנים הלוים והעם להביא ל׳. ו״ג
לבית אלהינו לבית־אבתינו לעתים מזמנים כ׳ יעמדו נא
שנה בשנה לבער על־מזבח יהוה אלהינו ל׳
ככתוב בתורה: לו ולהביא את־בכורי אדמתנו כ׳
ובכורי כל־פרי כל־עץ שנה בשנה לבית יהוה: י׳ פסו׳ כל כל ומלה בניהון
לז ואת־בכרות בנינו ובהמתנו ככתוב בתורה כ׳ כתוב כן
ואת־בכורי בקרינו וצאנינו להביא לבית ל׳ כתיב כן
אלהינו לכהנים המשרתים בבית אלהינו:
לח ואת־ראשית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל־ כ״ח. ל׳ מ״ל
עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים אל־לשכות בית
אלהינו ומעשר אדמתנו ללוים והם הלוים
המעשרים בכל ערי עבדתנו: לט והיה הכהן ל׳
בן־אהרן עם־הלוים בעשר הלוים והלוים יעלו ל׳ וחד לעשר
את־מעשר המעשר לבית אלהינו אל־הלשכות כ׳
לבית האוצר: מ כי אל־הלשכות יביאו בני־ ט׳
ישראל ובני הלוי את־תרומת הדגן התירוש
והיצהר ושם כלי המקדש והכהנים המשרתים

י״ח מ״ל. ל׳ והשוערים והמשררים ולא נעזב את־בית
אלהינו:

יא א וישבו שרי־העם בירושלם ושאר העם
חסר ו׳ קדמא. הפילו גורלות להביא | אחד מן־העשרה לשבת ל׳
בירושלם עיר הקדש ותשע הידות בערים:
ל׳ ב ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת
בירושלם: ג ואלה ראשי המדינה אשר ישבו
בירושלם ובערי יהודה ישבו איש באחזתו
בעריהם ישראל הכהנים והלוים והנתינים
כ״א ובני עבדי שלמה: ד ובירושלם ישבו מבני
יהודה ומבני בנימן מבני יהודה עתיה בן־
עזיה בן־זכריה בן־אמריה בן־שפטיה בן־
מהללאל מבני פרץ: ה ומעשיה בן־ברוך בן־
כ׳. ל׳ כסי׳ יסוירוב כל־חזה בן־חזיה בן־עדיה בן־יויריב בן־
ל׳ חסר דחסר זכריה בן־השלני: ו כל־בני־פרץ הישבים
בירושלם ארבע מאות ששים ושמנה אנשי־
י״ג ג׳ ול׳ כ׳ חיל: ז ואלה בני בנימן סלא בן־משלם בן־
ג׳ יועד בן־פדיה בן־קוליה בן־מעשיה בן־איתיאל
ל׳ בן־ישעיה: ח ואחריו גבי סלי תשע מאות

בשבת: מזומנים ב׳ וחסר וסימ׳ בעתים מזמנים. יעמדו נא: ולהביא את בכורי חד מן י׳ פסוקים אית בהון כל כל ומלה במצעות וסימ׳ ויאמר אם שמוע תשמעו לקול. מי יתן והיה לבבם זה. ויתיצבו פנות כל העם. רעב כי יהיה בארץ דמלכים. בהר מרום ישראל אשתלנו. אל ישיא אתכם חזקיהו דד״ה. הנה טפהות. וישתחוו לו כל מלכים. ראיתי כל נקמתם. ולהביא את בכורי: בכלהו סיפר״י מסר״ה אשכחנא דנמ׳ י׳ פסוקים אית בהו כל כל ומלה באמצע ואחרים מסרי י״א וכד נחתית למגינא חזינא דאינהו יתיר ויתיר מן ט״ו. ונ״ל דכוונת בעל המסרה באמרו י׳ פסוקים אית בהון כל כל ומלה באמצע היינו דלא איכא בכל הפסוק שום וכל ולא בכל אלא כל כל ומלה באמצע ודוק דאינון י׳ פסוקים לחוד דאית בהו כל כל באמצע ושארא טעות דאי״ת בה״ו כל וכל ובכל בכל: סלוא ג׳ דגשים וסימ׳ ואלה בני בנימין סלוא בן משלם. ומן בני בנימין סלוא.

תולדות אהרן וסגורלות. תענית כח מנחות ג יג קו: כמתנדבים. כתובות קי:

(לג) ומשא כל יד. השמטת מלוה בשביעית: (לד) וכל מלאכת בית אלהינו. לעשות מן הכסף: (לה) הפלנו. כמה יביא כל אחד: קרבן העצים. תקרובת של עצי המערכה למזבח: לבית אבותינו. שהיא בית קדושת אבותינו: (לו) ובכורי כל פרי עץ. בכורי של כל פרי האילן הם מדברי חכמים: (לח) נביא לכהנים אל לשכות. כי הם היו רגילים: המעשרים בכל ערי עבודתנו. שנוטלים מעשרותיהם בכל ערי ישראל: (לט) בעשר. ל׳ בעישור: את מעשר המעשר. שהיו הלוים מעשרים מעשר מן המעשר ומביאים אותו לכהנים שלא היו עוזרים את בית המקדש: (א) אחד מן העשרה. שבישראל למען ישבו בירושלים לשמור העיר: ותשע הידות. תשעה חלקים שבישראל: (ב) המתנדבים. אשר נדבה לבם אותם להיות יושבים בירושלים לשמור העיר מן האויבים: (ג) ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושלים. הוא שנאמר בסמוך ובירושלים ישבו בני יהודה וגומר: (ד) מבני יהודה עתיה וגו׳. חוזר ומפרש מבני יהודה מי ומי היו וכל הפרשה היא

השקל לצורך הענינים הנזכרים: (לה) על קרבן העצים. שנים חלקים הכהנים הלוים והעם לכרות להביא העצים לעתים מזומנים והענין מפורש בדברי חכמים: לבית אבותינו. פירוש שתבנוהו: (לו) ולהביא את בכורי אדמתנו. כעומר ושתי הלחם: כל פרי עץ. הם הנזכרים בפסוק הגפן ותאנה ורמון ושאר העצים והם שבעה מינים וכן אמרו חז״ל אין מביאין בכורים אלא משבעת המינין בלבד כענין ולקחת מראשית כל פרי האדמה: (לז) ואת בכורות בנינו ובהמתנו. רצה לומר בהמתנו בהמה טמאה כי אחרי כן בכורות בקרינו וצאנינו: (לח) ופרי כל עץ תירוש. כן הוא פרי תירוש ויצהר: המעשרים. לוקחי המעשר: (לט) בעשר. הראוי בהעשר מבנין הפעיל וכמוהו לנבות בטן לנחותם הדרך והטעם בקחת המעשר והוא

מצודת ציון

בדק הבית: (לה) על קרבן העצים. מתי יביא כ״א תקרובות עצי המערכה למזבח: הכהנים וגו׳. על כולם הפלנו הגורל להביא לבית ה׳ להעת המוכן וקבוע לו ע״פ הגורל שנה בשנה בכל שנה יביא בהעת ההיא: (לו) את בכורי. אלו הבכורים מראשית כל פרי האדמה: כל פרי כל עץ. להביא מכל פרי העץ עם שהתורה

מצודת דוד

ההלואה: (לד) המערכת. ענין סדור: (לה) מזומנים. ענין הכנה וקביעות וכן בעתים מזומנות (לקמן י״ג): לבער. מלשון הבערה והסקה: (לח) עריסותינו. ענין עיסה כמו ראשית עריסותיכם (במדבר ט״ו): תירוש. יין. יצהר. שמן: (א) הידות. החלקים כמו וארבע הידות (בראשית מז)

לא חייבה אלא מחמשת המינין: (לז) בכורות בנינו. ליתן פדיונו חמשת שקלים: ובהמתנו. זה פטר חמור לפדותו בשה: לכהנים. לתת לכהנים המשרתים חלף עבודתם: (לח) ראשית עריסותינו. זה החלה מן העיסה: ותרומתינו. זה תרומת דגן: ופרי וגו׳. תרומות פרי תירוש ויצהר: אל לשכות. לשומם בהלשכות והכהנים יחלקו ביניהם: המעשרים. הלוקחים המעשרות בכל הערים אשר אנחנו עובדים את האדמה בחרישה וקצירה וכאומר עם שאנחנו עובדים את האדמה מ״מ ניתן למי אשר לא עמל בה: (לט) בעשר הלוים. בעת יקחו הלוים את מעשרם יהיה עמו כהן כי גם חלק הכהן נבלע בה והיא תרומת המעשר: מעשר המעשר. מעשר מן המעשר שלקחו הם: לבית האוצר. למקום אוצר התרומה: (מ) ושם. בהלשכות ההם היו מונחים כלי המקדש: והכהנים וגו׳. ישבו שם לשמרם ולזה יביאו לשם את התרומה: ולא נעזב. למען לא נעזוב את בית ה׳ כ״א היו הכהנים רדופים לשוטט אחר התרומה היה א״כ הבית נעזב מהם ולזה גזרו להביא אליהם: יא (א) להביא. מערי יהודה: לשבת בירושלים. להעלה מן העובדי כוכבים: בערים. ישארו בעריהם: (ב) המתנדבים. אשר התנדבו בעצמם מרצונם שלא ע״פ הגורל ולפי שישיבת הכרכים קשה כי היוקר יהיה במקום רב עם לזה תחשב לנדבה: (ג) ואלה וגו׳. הם הנאמרים במקרא שאח״ז ובירושלים ישבו וכו׳: איש. כ״א ישב במקום אחוזתו בעריהם שהיה להם מאז עד שלא גלו ישראל וכו׳ ר״ל הם היו היושבים באחוזתם: (ד) מבני יהודה וגו׳. ולפי שלא ישבו בה מבני עשרת השבטים כ״א מתי מספר לזה לא זכרם פה עם שנזכרו בד״ה: (ה) בן השלוני. מבני שלה בן יהודה: (ו) כל בני פרץ. ומספר בני שלה כללם בד״ה עם בני זרח שלא הוזכרו פה: (ח) ואחריו. במעלה וחשיבות: [illegible] וגו׳

עשרים ושמנה: ט ויואל בן־זכרי פקיד עליהם
ויהודה בן־הסנואה על־העיר משנה: י מן־
הכהנים ידעיה בן־יויריב יכין: יא שריה בן־
חלקיה בן־משלם בן־צדוק בן־מריות בן־
אחיטוב נגד בית האלהים: יב ואחיהם עשי
המלאכה לבית שמנה מאות עשרים ושנים
ועדיה בן־ירחם בן־פלליה בן־אמצי בן־זכריה
בן־פשחור בן־מלכיה: יג ואחיו ראשים לאבות
מאתים ארבעים ושנים ועמשסי בן־עזראל בן־
אחזי בן־משלמות בן־אמר: יד ואחיהם גברי
חיל מאה עשרים ושמנה ופקיד עליהם זבדיאל
בן־הגדולים: טו ומן־הלוים שמעיה בן־חשוב
בן־עזריקם בן־חשביה בן־בוני: טז ושבתי
ויוזבד על־המלאכה החיצנה לבית האלהים
מראשי הלוים: יז ומתניה בן־מיכא בן־זבדי
בן־אסף ראש התחלה יהודה לתפלה ובקבקיה
משנה מאחיו ועבדא בן־שמוע בן־גלל בן־
ידיתון: יח כל־הלוים בעיר הקדש מאתים
שמנים וארבעה: יט והשוערים עקוב טלמון
ואחיהם השמרים בשערים מאה שבעים ושנים:

כ ושאר ישראל הכהנים הלוים בכל־ערי יהודה
איש בנחלתו: כא והנתינים ישבים בעפל וציחא
וגשפא על־הנתינים: כב ופקיד הלוים בירושלם
עזי בן־בני בן־חשביה בן־מתניה בן־מיכא מבני
אסף המשררים לנגד מלאכת בית־האלהים:
כג כי־מצות המלך עליהם ואמנה על־המשררים
דבר־יום ביומו: כד ופתחיה בן־משיזבאל מבני־
זרח בן־יהודה ליד המלך לכל־דבר לעם:
כה ואל־החצרים בשדתם מבני יהודה ישבו
בקרית הארבע ובנתיה ובדיבן ובנתיה
וביקבצאל וחצריה: כו ובישוע ובמלדה ובבית־
פלט: כז ובחצר שועל ובבאר שבע ובנתיה:
כח ובצקלג ובמכנה ובבנתיה: כט ובעין רמון
ובצרעה ובירמות: ל זנח עדלם וחצריהם לכיש
ושדתיה עזקה ובנתיה ויחנו מבאר־שבע עד־
גיא־הנם: לא ובני בנימן מגבע מכמש ועיא
ובית־אל ובנתיה: לב ענתות נב עננה:
לג חצור | רמה גתים: לד חדיד צבעים נבלט:
לה לד ואונו גי החרשים: לו ומן־הלוים
מחלקות יהודה לבנימין:

סלו עמק חלקיה. חד סלוא מ"ל דמ"ל וחד חסר ו' וחד חסר א' דאורי' רפי: הסנואה ב' א' מ"ל וא' חסר וסימ' ויהודה בן הסנואה קדמא מ"ל ודין חסר: הגדולים ו' מ"ל בלישנא וסימ' גדולים חקרי לב. כי עברו בם גם המה. כשם הגדולים אשר בארץ דד"ה. כי מרפא יניח חטאים גדולים. זבדיאל בן הגדולים: וציחא. ג' כתיבי א' וסימ' הנתינים בני ציחא. וחבירו. וציחא וגשפא על הנתינים. תנינא דסיפרא צחא כתיב חסר י': במכנה ובמכנה ד' חס' ו' בקריאה וסימ' ארבע כתפות אל ארבע ב' בפסוק. ובראש המכנה חצי האמה קומה תנינא דפסוק. ובצקלג ובמכנה: גי ט' כתיב י' וסימ' נמסר ביהושע סימן י"ח וזכריה סי' י"ד: בנימין י"ז מ"ל וסימן ואביו קרא לו בנימין. ואת בנימין אחי יוסף. ואל שדי יתן לכם רחמים. וירא יוסף אתם את בנימין. וישא עיניו וירא את בנימין אחיו. והנה עיניכם ראות ועיני. בנימין זאב יטרף. וממטה בנימין דיהושע. אחריך בנימין בעממיך. ויעברו בני עמון את הירדן. ויהי איש מבן ימין כן כתיב. ויבחר לו שאול וידבר גם אבנר קדמא דפסוק. אמר אל רחבעם

והוא מעשר מן המעשר: (יד) בן הגדולים. בן אחד מהגדולים: (טז) ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה. שהיא מחוץ לעיר לצורך בית האלהים: (יז) ראש התחלה יהודה לתפלה. והטעם אסף הוא הראש ובתחלת השירות הוא יהודה לעת התפלה הראשונה ואחרי כן אחיו ובני יהודה על הנכון וכן יהושיע ה': ובקבוקיה משנה מאחיו. להיות משנה לאסף: (כא) וציחא וגשפא על הנתינים. פירוש פקידים: (כג) ואמנה על המשוררים. קיום ותוקף וכן אנחנו כורתים אמנה ליד המלך למצותו: (לו) ומן הלוים מחלקות יהודה. פי' שישבו במחלקות יהודה עד לבנימין

אינה מונה כי אם הגדולים והחשובים שבהם. (ט) פקיד. ממונה: משנה. אחר (הפקיד): (יא) נגיד. ממונה: נגיד בית אלהים. ממונה על בית אלהים: (יב) ואחיהם עושי המלאכה לבית. וחבריהם שהיו עובדים עבודת הבית וקרבנותיו: (יג) ראשים לאבות. ראשי בית אב ממשפחות הכהנים: (יד) ופקיד עליהם. ממונה עליהם: (טז) על המלאכה החיצונה. אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ועצי המערכה שהיו מביאים מבחוץ: (יז) ראש התחלה יהודה לתפלה. הוא היה ראש וממונה וגדול לפתוח תחלה להודות בתפלה ובזמירות שירותיהם של לוים. יהודה כמו יודה והה"א נכנסת בתיבה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף: (יט) והשוערים. ממונין על שערי המקדש: (כ) איש בנחלתו. כל אחד בנחלתו היו יושבים: (כא) בעופל. מקום אחד אשר בירושלים: על הנתינים. ממונים על הנתינים: (כב) ופקיד הלוים. ממונה על הלוים אשר בירושלים: לנגד מלאכת. על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני בדק הבית ושאר דברים שמוציאין ממון למעשה (למעשר הבית) כענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החיצונה וגו': (כג) כי מצות המלך עליהם. והמלך היה מאמין בהם: על המשוררים. להוציא ממון מאוצר המלך דריוש: דבר יום ביומו. כדי לעשות צרכי הבית: (כד) ליד המלך. הוא היה מכרן לעצת המלך דריוש: לכל דבר. לכל דבריהם אשר לעם לדבר עליהם אל המלך: (לו) מחלקות יהודה לבנימין. היו מחלקין במחלקותם.

מצודת דוד

וגו'. ועמו תשע מאות וכו': (ט) פקיד עליהם. היה ממונה עליהם לראש: משנה. שני במעלה אל המושל הממונה על העיר: (י) מן הכהנים. אשר ישבו בירושלים היו ידעיה וכו': (יא) נגיד. ממונה של בית אלהים: (יב) ואחיהם. חבריהם של ידעיה כו' עושי מלאכת עבודת המזבח היו במספר שמונה מאות וכו': ועדיה וגו'. אף הוא היה מהיושבים בירושלים: (יג) ואחיו. חבריו של עדיה אשר היו ראשים למשפחת אבותם היו במספר מאתים וכו' ואף הם ישבו בירושלים: ועמשסי וכו'. אף הוא ישב בירושלים: (יד) ואחיהם. של ראשי האבות: (טו) ומן הלוים. אשר ישבו בירושלים היו שמעיה וכו': (טז) על המלאכה וכו'. היו ממונים על המלאכה הנעשה חוץ למקדש והוא צורך המקדש כגון להביא עצים ואבנים לצורך בדק הבית וכדומה: מראשי הלוים. והם היו ראשי הלוים: (יז) ראש התחלה יהודה לתפלה. הוא היה הראש להתחיל בתחלה את ההודות וההלול לעת בוא זמן התפלה: משנה מאחיו. היה שני לו מבין שאר אחיו: ועבדא וגו'. אף הוא ישב בירושלים:

(כ) בכל ערי יהודה. ישבו בכל ערי יהודה כל איש בנחלתו: (כא) יושבים. היו יושבים בעופל והוא שם מגדל בירושלים: על הנתינים. פקידים על הנתינים: (כב) ופקיד וגו'. הפקיד על הלוים אשר ישבו בירושלים היה עוזי וכו': לנגד מלאכת. הם היו הממונים על מלאכת הבית לחזק את הבדק ולהוסיף בבנין: (כג) כי מצות המלך עליהם. המלך צוה עליהם שיהיו הם הממונים על המלאכה: ואמנה. קיום ותוקף המינוי הזאת הוטלה על המשוררים לתקן בדק הבית בכל יום ויום כפי הצורך: (כד) ליד המלך. היה מוכן למקום המלך לשאול מעמו את כל הדבר המצטרך לעם: (כה) ואל החצרים. אלה היושבים בערי החצרים הם ערי הפרזים מבלי חומה סביב: בשדותם. במקום רבוי השדות: ובנותיה. הכפרים הסמוכים לה ותצריה. מקומות קטנות הסמוכות לה: (ל) ושדותיה. בבתי השדות: (לא) מגבע. מקום התחלת מושבותם היה מגבע וישבו בה ובמכמש וכו': (לו) מחלקות. היו נחלקים לחלקים לשבת אנה ואנה מנחלת יהודה עד נחלת בנימין כי ישבו בזה ובזה:

יב א ואלה הכהנים והלוים אשר עלו עם־
זרבבל בן־שאלתיאל וישוע שריה ירמיה עזרא:
ב אמריה מלוך חטוש: ג שכניה רחם מרמת:
ד עדוא גנתוי אביה: ה מימין מעדיה בלגה:
ו שמעיה ויויריב ידעיה: ז סלו עמוק חלקיה
ידעיה אלה ראשי הכהנים ואחיהם בימי ישוע:
ח והלוים ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה
מתניה על־הידות הוא ואחיו: ט ובקבקיה ועננו
אחיהם לנגדם למשמרות: י וישוע הוליד את־
יויקים ויויקים הוליד את־אלישיב ואלישיב
הוליד את־יוידע: יא ויוידע הוליד את־יונתן
ויונתן הוליד את־ידוע: יב ובימי יויקים היו
כהנים ראשי האבות לשריה מריה לירמיה
חנניה: יג לעזרא משלם לאמריה יהוחנן:
יד למלוכי יונתן לשבניה יוסף: טו לחרם עדנא
למריות חלקי: טז לעדיא זכריה לגנתון משלם:
יז לאביה זכרי למנימין למועדיה פלטי:
יח לבלגה שמוע לשמעיה יהונתן: יט וליויריב
מתני לידעיה עזי: כ לסלי קלי לעמוק עבר:
כא לחלקיה חשביה לידעיה נתנאל: כב הלוים
בימי אלישיב יוידע ויוחנן וידוע כתובים ראשי
אבות והכהנים על־מלכות דריוש הפרסי:
כג בני לוי ראשי האבות כתובים על־
ספר דברי הימים ועד־ימי יוחנן בן־אלישיב:
כד וראשי הלוים חשביה שרביה וישוע בן־
קדמיאל ואחיהם לנגדם להלל להודות במצות
דויד איש־האלהים משמר לעמת משמר:
כה מתניה ובקבקיה עבדיה משלם טלמון עקוב
שמרים שוערים משמר באספי השערים:
כו אלה בימי יויקים בן־ישוע בן־יוצדק ובימי
נחמיה הפחה ועזרא הכהן הספר: כז ובחנכת
חומת ירושלם בקשו את־הלוים מכל־מקומתם
להביאם לירושלם לעשת חנכה ושמחה
ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכנרות:
כח ויאספו בני המשררים ומן־הככר סביבות
ירושלם ומן־חצרי נטפתי: כט ומבית הגלגל
ומשדות גבע ועזמות כי חצרים בנו להם
המשררים סביבות ירושלם: ל ויטהרו הכהנים

מלכים. ויבא אלי חנמאל בן דודי. תקעו שופר בגבעה. מן הלוים מחלקות יהודה לבנימין: בנימין ג' ב' מ"ל וא' חסר וסימ' לאביה זכרי. והכהנים אליקים מעשיה. ועל ידו החזיק. בתרא חס' י' בתרא: כל סיפרא יהוחנן במ"ג יוחנן וסימ' בעזרא סימן י': דוד איש האלהים ג' וסימ' ויעמד במשפט דוד. וראשי הלוים חשביה. ואחיו שמעיה ועזריאל מללי: לעשות י"ג הסרים בקרי' וסימניהון ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם. ולחשב מחשבת לעשת בזהב ובכסף. ועשה בצלאל ואהליאב וכל איש חכם לב. אל המלאכה לעשות אתה דויקרא משה אל בצלאל. ויקחו מלפני משה את כל התרומה אשר הביאו בני ישראל. מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה. כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשת. וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח דפסח שני. ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא. ואשר

במחלקותם אלה ואלה בארץ יהודה ובנימין: (א) וישוע. הוא יהושע הכהן הגדול: (ז) בימי ישוע. שהיו ראשי' בימי יהושע כהן גדול: (ח) הידות. מין כלי שיר לומר שירה: (ט) למשמרות. כמו שמצינו (בדברי הימים א' כ"ד ואילך) שהלוים היו חלוקים לעשרים וארבעה משמרות: (י) וישוע הוליד את יויקים וגומר. כל אלו שבמקרא זה היו כהנים גדולים: (יב) ובימי יויקים. שהיה כהן גדול היו כהנים הללו הם היו ראשים ראשי בית אב למשמרותם: לשריה מריה. למשמרת של שריה היה מריה ראש בית אב ולמשמרת של ירמיה היה חנניה ראש בית אב וכן כולם ואת אשר לא פירש כל העשרים וארבע משמרות לא דקדק המקרא בכך למנותם כולם: (כב) הלוים בימי אלישיב. הלוים הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלוים בימי אלישיב הכהן הגדול והכהנים המנוין למעלה בסמוך הם היו ראשי בית אבות במשמרותם גם בימי אלישיב: על מלכות. בימי מלכות דריוש היה דבר זה: (כג) ועד ימי יוחנן. כל אותן שהיו ראשי אבות הלוים עד ימי יוחנן כהן גדול מנויין שם בדברי הימים: (כד) משמר לעומת משמר. שהיו חלוקים במשמרותם לומר שירה: (כה) שוערים משמר. שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית. באספי. כמו בסיפי השערים: (כו) אלה בימי יויקים. אלה היו שוערים בימי יויקים: (כז) ובחנוכת חומת ירושלים. כשהשלים חומת העיר לקדש את העיר. ובתודות. ובהודאות: (כח) ומן הככר. אשר סביבות ירושלים באו המשוררים:
ויטהרו

לבנימין: (ח) על הידות. שם דבר כטעם הודות לה' כי הוא משרשו ומענינו: (יב) ולשריה ומריה. הלמ"ד מורה כי שריה ראש למריה או הדבר הפוך.
באספי

מצודת דוד

יב (א) וישוע. הוא יהושע כ"ג והוא עם זרובבל היו ראשי העולים: שריה. ר"ל ואלה הכהנים העולים שריה וכו': (ז) ואחיהם. ר"ל אשר עלו עם אחיהם והמה יתר הכהנים: בימי ישוע. חוזר הוא על הראשים לומר שהיו ראשי הכהנים בימי יהושע כ"ג: (ח) והלוים. העולים עמהם היה ישוע וכו': על הידות. אשר היה ממונה על ההודות וההילול לראש התחלה כמ"ש למעלה: מתניה וגו'. ראש התחלה יהודה וכו': הוא ואחיו. הוא עלה עם אחיו הם אנשיו ובני סיעתו: (ט) אחיהם. של מתניה ואנשיו: לנגדם. לעומתם ושוה להם היו חלוקים המה עם אנשיהם למשמרות כמוהם: (י) וישוע. יהושע ג"כ הוליד את יויקים ושמש הוא תחתיו בכהונה גדולה וכן כולם הנחשבים פה שמשו בכהונה גדולה זה אחר זה: (יב) לשריה. למשמרת אנשי שריה היה מריה הראש וכן כולם ולא חש להזכיר כל הכ"ד משמרותיהם והם המה ראשי הכהנים שנזכר למעלה בקצת שינוי השמות וגם למעלה לא זכר כ"א כ"ב וכאן כלל מנימין ומועדיה באחת וגם זכר חטוש ואולי כללו במי: (יז) למנימין למועדיה. המשמרה ההיא היתה נקראת בשתי השמות ע"ש שניהם: (כב) הלוים בימי אלישיב. רצה לומר הלוים אשר היו בימי אלישיב כהן גדול ובימי יוידע בנו אשר כהן תחתיו ובימי בנו יוחנן (הוא יוחנן הנזכר למעלה והוא נקרא בשתי השמות) ובימי בנו ידוע בימי כולם היו כתובים ראשי אבות הלוים ההם ואף ראשי אבות הכהנים כמוהם היו כתובים לראשים: על מלכות דריוש. ר"ל ע"פ מצות המלך אבל לא היו הראשים ההם ראוים אל המעלה ההיא: (כג) בני לוי וגו'. ראשי האבות מבני לוי היו עוד כתובים על ספר דברי הימים למען יעמוד שמם לזכרון: ועד ימי וגו'. ר"ל אבל לא התמיד הדבר כ"א עד ימי יוחנן בנו של אלישיב כי כאשר כהן הוא עמד ובטלה לבל יעמדו עוד לזכרון: (כד) וראשי הלוים. פעם חזר לחשוב ראשי הלוים שהיו בימי יויקים כדרך שחשב ראשי אבות הכהנים: ואחיהם. שאר ראשי האבות היו לנגדם ר"ל שוה להם אלו כאלו להודות ולהלל בכלים אשר צוה דוד להלל בהם. משמר לעומת משמר. כל משמר היה שוה למשמר האחר ולא היה להאחד מעלה ויתרון על האחר והוא כפל ענין במ"ש: (כה) שומרים שוערים. הוא כפל במ"ש ולתוספת ביאור: משמר. המשמר הזה היה קבוע לשמור באספי השערים והוא בית האספים הנזכר בד"ה והוא שם מקום על ענין ידוע אצלם: (כו) אלה וגו'. ראשי אבות הכהנים והלוים והשוערים האלו היו בימי יויקים וכו': (כז) ובחנוכת וגו'. בעת שעשו חנוכת החומה לקדש את העיר כמ"ש בסמוך: בקשו. חפשו אחר הלוים להביאם ממקומם לירושלים: מצלתים. על המצלתים וכו': (כח) ויאספו. ר"ל נאספו מן ירושלים עצמה ומן הככר אשר סביבות ירושלים ומן וכו': (ל) ויטהרו. טבלו

מצודת ציון

מ"ז): (יז) יסודה. מלשון הודות והלל: (כג) ואמנם. ענין קיום: (ח) הידות. מלשון הודות והילול: (כו) הפחה. המושל: הסופר. החכם: (כז) ובחנוכת. התחלת דבר מה לעמוד בו משם ושלאה קרוי חנוך בלשון מקרא: מצלתים וכו'. מיני כלי נגון: (כח) הככר. המישור:
ועל

מסומלתן

וְהַלְוִיִּם וַיְטַהֲרוּ אֶת־הָעָם וְאֶת־הַשְּׁעָרִים וְאֶת־
הַחוֹמָה׃ לא וָאַעֲלֶה אֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה מֵעַל לַחוֹמָה
וָאַעֲמִידָה שְׁתֵּי תוֹדֹת גְּדוֹלֹת וְתַהֲלֻכֹת לַיָּמִין
מֵעַל לַחוֹמָה לְשַׁעַר הָאַשְׁפֹּת׃ לב וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵיהֶם
הוֹשַׁעְיָה וַחֲצִי שָׂרֵי יְהוּדָה׃ לג וַעֲזַרְיָה עֶזְרָא
וּמְשֻׁלָּם׃ לד יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וּשְׁמַעְיָה וְיִרְמְיָה׃
לה וּמִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים בַּחֲצֹצְרוֹת זְכַרְיָה בֶן־יוֹנָתָן
בֶּן־שְׁמַעְיָה בֶּן־מַתַּנְיָה בֶּן־מִיכָיָה בֶּן־זַכּוּר בֶּן־
אָסָף׃ לו וְאֶחָיו שְׁמַעְיָה וַעֲזַרְאֵל מִלְלַי גִּלְלַי מָעַי
נְתַנְאֵל וִיהוּדָה חֲנָנִי בִּכְלֵי־שִׁיר דָּוִיד אִישׁ
הָאֱלֹהִים וְעֶזְרָא הַסּוֹפֵר לִפְנֵיהֶם׃ לז וְעַל שַׁעַר
הָעַיִן וְנֶגְדָּם עָלוּ עַל־מַעֲלוֹת עִיר דָּוִיד בַּמַּעֲלֶה
לַחוֹמָה מֵעַל לְבֵית דָּוִיד וְעַד שַׁעַר הַמַּיִם מִזְרָח׃
לח וְהַתּוֹדָה הַשֵּׁנִית הַהוֹלֶכֶת לְמוֹאל וַאֲנִי אַחֲרֶיהָ
וַחֲצִי הָעָם מֵעַל לְהַחוֹמָה מֵעַל לְמִגְדַּל הַתַּנּוּרִים
וְעַד הַחוֹמָה הָרְחָבָה׃ לט וּמֵעַל לְשַׁעַר־אֶפְרַיִם
וְעַל־שַׁעַר הַיְשָׁנָה וְעַל־שַׁעַר הַדָּגִים וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל
וּמִגְדַּל הַמֵּאָה וְעַד שַׁעַר הַצֹּאן וְעָמְדוּ בְּשַׁעַר
הַמַּטָּרָה׃ מ וַתַּעֲמֹדְנָה שְׁתֵּי הַתּוֹדֹת בְּבֵית
הָאֱלֹהִים וַאֲנִי וַחֲצִי הַסְּגָנִים עִמִּי׃ מא וְהַכֹּהֲנִים
אֶלְיָקִים מַעֲשֵׂיָה מִנְיָמִין מִיכָיָה אֶלְיוֹעֵינַי זְכַרְיָה
חֲנַנְיָה בַּחֲצֹצְרוֹת׃ מב וּמַעֲשֵׂיָה וּשְׁמַעְיָה וְאֶלְעָזָר
וְעֻזִּי וִיהוֹחָנָן וּמַלְכִּיָּה וְעֵילָם וָעָזֶר וַיַּשְׁמִיעוּ
הַמְשֹׁרְרִים וְיִזְרַחְיָה הַפָּקִיד׃ מג וַיִּזְבְּחוּ בַיּוֹם
הַהוּא זְבָחִים גְּדוֹלִים וַיִּשְׂמָחוּ כִּי הָאֱלֹהִים
שִׂמְּחָם שִׂמְחָה גְדוֹלָה וְגַם הַנָּשִׁים וְהַיְלָדִים שָׂמֵחוּ
וַתִּשָּׁמַע שִׂמְחַת יְרוּשָׁלִַם עַד־מֵרָחוֹק׃ מד וַיִּפָּקְדוּ
בַיּוֹם הַהוּא אֲנָשִׁים עַל־הַנְּשָׁכוֹת לָאוֹצָרוֹת
לַתְּרוּמוֹת לָרֵאשִׁית וְלַמַּעַשְׂרוֹת לִכְנוֹס בָּהֶם
לִשְׂדֵי הֶעָרִים מְנָאוֹת הַתּוֹרָה לַכֹּהֲנִים וְלַלְוִיִּם
כִּי שִׂמְחַת יְהוּדָה עַל־הַכֹּהֲנִים וְעַל־הַלְוִיִּם
הָעֹמְדִים׃ מה וַיִּשְׁמְרוּ מִשְׁמֶרֶת אֱלֹהֵיהֶם
וּמִשְׁמֶרֶת הַטָּהֳרָה וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים כְּמִצְוַת
דָּוִיד שְׁלֹמֹה בְנוֹ׃ מו כִּי־בִימֵי דָוִיד וְאָסָף מִקֶּדֶם
רָאשֵׁי הַמְשֹׁרְרִים וְשִׁיר־תְּהִלָּה וְהֹדוֹת לֵאלֹהִים׃
מז וְכָל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי זְרֻבָּבֶל וּבִימֵי נְחֶמְיָה נֹתְנִים
מְנָיוֹת הַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ
וּמַקְדִּשִׁים לַלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם מַקְדִּשִׁים לִבְנֵי אַהֲרֹן׃

ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם. ובחנכת חומת ירושלים כי עזרא הכין לבבו: מיכיה ה' בקריאה וסימ' ויצו המלך את חלקיה דמלכים. שלש שנים מלך בירושלים. ובשנת שלש למלכו. והכהנים אליקים מעשיה ובנימין. ומבני הכהנים בחצוצרות: שדי ז' כתיב י' בקריאה וסימניהון הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם ושדי תרומות. על שדים סופדים. ולבני אהרן הכהן בשדי. הנה שמענוה באפרתה. אל תשג גבול עולם. ויפקדו ביום ההוא אנשים. וכל רות דכו' כתיב י' במ"ב כתיב ה' וסימ' ותקם היא וכלתיה תולדות אהרן והעמידה. שבועות טו סנהדרין יט:

(כה) באספי השערים. האל"ף נוסף והטעם שומרי הספים: (לא) ואעמידה שתי תודות. נקראו כן כי הם מעמידין להודות לשם והם האומרים שיר של תודה: ותהלוכות. שם על משקל תנחומות אל והוא מענין הלך והטעם שהעמיד אנשי התודות שילכו לצד הימין: (לז) על מעלות עיר דוד. הם מדרגות החומה: (לח) ההולכת למואל. ההולכים למולם ולנגדם והאל"ף במלת למואל תחת וי"ו ממולי והוי"ו למשך וכמוהו אם לא יגיד ונשא עונו שהוא בו למשך: להחומה. בה"א הדעת כראוי: (מד) על הנשכות. כמו לשכות זה אומר בכה וזה אומר בכה: לאוצרות. להיות אוצרות: מנאות התורה. וכן אשר מינה את מאכלכם והאל"ף תחת יו"ד מניות ולא נשתנה בסמיכות וכן במלדות עין גדי או הנסמך חסר וכן הוא מנאות מנאות התורה וכן הארון ארון הברית: (מה) ומשמרת הטהרה. הוא מגזרת חכמה וממשקלה רק בעבור אות הגרון והיא הה"א האמצעית נהפכו התנועות להרחיב הקריאה: (מו) כי בימי דוד ואסף מקדם. רצה לומר
על

(ל) ויטהרו. תחלה טהרו את עצמן ואח"כ טהרו את אחרים: ואת השערים ואת החומה. שלא תהיה טומאה שם בעיר: (לא) מעל לחומה. שקדש את העיר והלכו השרים ובית דין והכהנים והלוים עם שתי תודות סביב לעיר הכל כמפורש במסכת שבועות כדי לקדש את העיר: שתי תודות. שתי לחמי תודה כל לחם ולחם קרוי תודה: ותהלוכות לימין. וכאשר יצאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה: (לד) יהודה ובנימין. שני שרים היו: (לו) ואחיו. חביריו של זכריה הכהן: (לז) ועל שער העין. לפני שער העין הלכו סביבות העיר: ונגדם עלו. ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה: (לח) והתודה השנית ההולכת למול. תודה אחרת שהיתה שנית לחברתה היתה הולכת נגד חברתה בשוה ולא זו אחר זו: ואני אחריה. ואני הייתי הולך אחריה של תודה: (לט) ועמדו. שם היו עומדים שלא לילך יותר: (מ) שתי התודות. שנשאו אותם לבהמ"ק: (מא) בחצוצרות. היו תוקעין מתוך שמחתן: (מד) ויפקדו. לשון פקידות: הנשכות. כמו הלשכות של בית המקדש: לכנוס בהם. ובאותן הלשכות היו נותנים כל מתנותיהם של כהנים ולוים ומשם היו חולקין ביניהם. מנאות. כמו מנות: לכהנים ללוים. כהנים היו נוטלים הראוי להם והלוים הראוי להם: העומדים. משמשים שם לפני הקב"ה בתודות והודאות: (מז) מניות. כמו מנות: ומקדישים ללוים. היו נותנים במעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים

מצודת ציון

(לז) ועל, מעל. ענינם כמו לפני ואצל: (מד) הנשכות. כמו הלשכות: מנאות. מתנות וחלק כמו ושלמו

מצודת דוד

מטומאתן. ויטהרו את העם. הזו את העם לטהר עצמן. ואת השערים. טהרו את השערים מכל טומאה ומיאום: (לא) מעל לחומה. למעלה על החומה. ואעמידה. ר"ל הבאתי שמה שתי לחמי תודה גדולות ר"ל מלחם החמץ שבתודה שהן גדולות מן המצות שבתודה כן אחז"ל ובהן היו מסבבים את העיר לקדשה: ותהלוכות. התחלת ההלוך בהן היה אל הימין: מעל לחומה. ר"ל מן המקום אשר העלם על החומה הורידם והלכו עמהן לפני שער האשפות: (לב) אחריהם. אחרי הנושאים את לחמי התודה: (לג) ועזריה וכו'. לפי שהמה היו מהיותר חשובים לזה פרטם בשמם: (לה) בחצוצרות. ההולך בחצוצרות היה זכריה וכו': (לו) ואחיו. של זכריה: בכלי שיר דוד. הלכו בכלי שיר של דוד: (לז) ועל שער העין. משער האשפות הלכו אצל שער העין: ונגדם. נגד עצמן של ההולכים: במעלה לחומה. בדרך המעלה שעולה על החומה: מעל. ומשם הלכו מלפני בית דוד ועד שער המים העומד במזרח: (לח) והתודה השנית. ר"ל אף נשאו את הלחם השנית: ההולכת למול. אשר הלכה מול נגד הלחם הראשונה בשוה לא זה אצל זה ור"ל נחלקו בדבר: ואני אחריה. ואני הלכתי אחר הלחם ההיא מהצד שהלכה היא ועמי הלכו חצי העם העומדים מעל החומה: מעל למגדל. משער המים הלכו מלפני מגדל וכו': (לט) ועמדו וגו'. שם עמדו ולא הלכו עוד יותר: (מ) ותעמודנה. הביאו לחמי התודה והעמידו בבית ה' ואני אחריהם וחצי הסגנים הלכו עמי: (מא) בחצוצרות. תקעו בחצוצרות: (מב) וישמיעו. כן שם היו: המשוררים. המה היו המשוררים ובאו גם המה אל בית ה' לשורר ועמהם יזרחיה הממונה עליהם: (מג) גדולים. ר"ל מספר גדול ורב: כי האלהים שמחם. נתן שמחה בלבם: (מד) ויפקדו. היו ממנים גזברים על הלשכות העשויות לאוצרות על התרומות ועל הראשית והיא החלה ועל המעשרות: לכנוס. להכנים בהם מכל שדי הערים את המתנות אשר צותה התורה לתת לכהנים וללוים והם התרומות והמעשרות והוא כפל ענין במלות שונות לתוספת ביאור: כי שמחת יהודה. כי גדלה שמחת יהודה על הכהנים והלוים העומדים על עבודתם ולזה נתנו לב להיות זהירים בדבר המתנות הראוי להם להעמיד גזברים: (מה) וישמרו. מוסב למקרא שלפניו שאמר כי שמחת יהודה על הכהנים וכו' העומדים וישמרו משמרת אלהים בדבר העבודה המוטלת עליהם בדבר הטהרה שלא תבוא טומאה למקדש ה' והמשוררים והשוערים החזיקו במשמרתם כאשר צוה דוד אל שלמה בנו וכמ"ש בדברי הימים: (מו) כי בימי דויד. כי המשמרות נחלקו בימי דוד ואסף שהיו בימי קדם ראשי המשוררים ותקנו שיר של תהלה והודות לאלהים: (מז) מניות המשוררים וגו'. המתנות הראויות לתת להם:

דבר

יג א ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם ל"ו
ונמצא כתוב בו אשר לא־יבוא עמני ומאבי ח' מ"ל
בקהל האלהים עד־עולם: ב כי לא קדמו את־ כ'
בני ישראל בלחם ובמים וישכר עליו את־ ו' דגשים
בלעם לקללו ויהפך אלהינו את־הקללה לברכה: ל'
ג ויהי כשמעם את־התורה ויבדילו כל־ערב כ'
מישראל: ד ולפני מזה אלישיב הכהן נתון י' זוחידאין ג' ומ"ל
בלשכת בית־אלהינו קרוב לטוביה: ה ויעש
לו לשכה גדולה ושם היו לפנים נתנים את־ י"ו בטעם אופן ועגלס
המנחה הלבונה והכלים ומעשר הדגן התירוש ו'
והיצהר מצות הלוים והמשררים והשוערים ו' מ"ל
ותרומת הכהנים: ו ובכל־זה לא הייתי
בירושלם כי בשנת שלשים ושתים
לארתחשסתא מלך־בבל באתי אל־המלך ולקץ ג'
ימים נשאלתי מן־המלך: ז ואבוא לירושלם
ואבינה ברעה אשר עשה אלישיב לטוביה כ'
לעשות לו נשכה בחצרי בית האלהים: ל' מ"ח בלישנ'
ח וירע לי מאד ואשליכה את־כל־כלי בית־
טוביה החוץ מן־הלשכה: ט ואמרה ויטהרו ג' וכסיפרא
הלשכות ואשיבה שם כלי בית האלהים את־ מ"ח
המנחה והלבונה: י ואדעה כי־מניות הלוים כ"א חסר וא' מ"ל
לא נתנה ויברחו איש־לשדהו הלוים ל'
והמשררים עשי המלאכה: יא ואריבה את־ י"ו כתיב י'
הסגנים ואמרה מדוע נעזב בית־האלהים ל'. מ"ח
ואקבצם ואעמדם על־עמדם: יב וכל־יהודה ל' ל' חסר
הביאו מעשר הדגן והתירוש והיצהר לאוצרות: ג' מ"ל
יג ואוצרה על־אוצרות שלמיה הכהן וצדוק ל'
הסופר ופדיה מן־הלוים ועל־ידם חנן בן־זכור ו' מ"ל כסי'
בן־מתניה כי נאמנים נחשבו ועליהם לחלק
לאחיהם: יד זכרה־לי אלהי על־זאת ואל־תמח ל'
חסדי אשר עשיתי בבית אלהי ובמשמריו:
טו בימים ההמה ראיתי ביהודה | דרכים גתות ח'. י"ב
בשבת ומביאים הערמות ועמסים על־החמרים י"ו בטעם
ואף־יין ענבים ותאנים וכל־משא ומביאים
ירושלם ביום השבת ואעיד ביום מכרם ציד: ג'
טז והצרים ישבו בה מביאים דאג וכל־מכר ל' מ"ל

ותשב משדה מואב תגינא דפסוק. חלקת השדה לבעז אשר ממשפחת אלימלך: קדמו ה' בקריאה וסי' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. בלחמו קדמו נודד. קדמו שרים אחר נוגנים. כי לא קדמו את בני ישראל בלחם דסיפרא. קדמו עיני אשמרות: ושם היו לפנים חד מן י"ו מלין בטעם קרני פרה וירח בן יומו משרתו וסימ' ומדתם מחוץ לעיר. אלה הנחלות אשר נחלו. ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול. וישלח אשר על הבית ואשר על העיר דיהוא. הנני ממלא את כל יושבי הארץ הזאת דירמיה. ואמרו אליך הגידה נא לנו. והנותר לנשיא מזה ומזה דיחזקאל. המשרתים את המלך דויקהל דוד דד"ה. צאו לערי יהודה דויקבץ. וירם יאשיהו לבני העם צאן. ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים. תהי נא אזנך קשבת דעזרא. גם אני חצני נערתי. ויעש לו לשכה גדולה ושם היו לפנים. ועמסים על החמרים. ומה חשחן ובני תורין ב' מנהון כו' משרתים: ההמה י"ב בקריאה וסימ' ויאמרו האנשים ההמה אליו אנחנו. כי עד הימים ההמה היו בני ישראל. לכן כה אמר ה' על הנביאים. וכן תהיה מגפת הסוס הפרד והגמל. והיה כי תרבו ופריתם בארץ. בימים ההמה ילכו בית יהודה על. לא אעשה אתכם כלה. יבאו בית ישראל. וגם על העבדים ועל השפחות. אשר אשיב את שבות יהודה. יחזיקו

להכהנים: (ג) כל ערב. כל תערובות העכו"ם כמו וגם ערב רב עלה אתם (שמות יב): (ד) ולפני מזה. ומקודם לכן: קרוב לטוביה. אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטוביה חברו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה: (ה) ויעש. אלישיב: לפנים. שם היו נותנים קודם שבאתי לירושלים: מצות הלוים. מתנות הראויות ללוים: (ו) ובכל זה. ובכל המעשה הזה באתי אל המלך וחזרתי לבבל: נשאלתי. שיתן לי רשות לעלות לירושלים ולחזור: (ט) ואומרה. צויתי לטהר ויטהרו הלשכות וגו': (י) מניות. מנות: לא נתנה. שלא נתנו ישראל שם המתנות ועל כן ברחו והלכו להם אנה ואנה לשאול מתנותיהם ולא היו עוסקים כל כך בעבודתם: (יא) ואקבצם. קבצתי את הכהנים והלוים להעמידם על משמרתם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנותם: (יג) כי נאמנים. היו לחלק המתנות ביניהם: (טו) הערמות. אלומות של תבואה: ואעיד. העידותי בהם שלא לעשות: ביום מכרם ציד. ביום שהיו מוכרים מזון וציד. ציד כמו ויתן להם צידה לדרך (בראשית מח): (טז) והצורים. סוחרים של צור מביאים דגים למכור

על מנהגם ותקונם למשוררים מקדם כן הפקידו אלה משוררים תחתם: (ד) ולפני מזה. פי' וקודם זה ההבדל: (ה) ויעש לו לשכה גדולה. אלישיב העושה לטוביה ובלשכתו של טוביה היו שמים הענינים הנזכרים: (י) מניות הלוים. שצוה השם לתת להם: לא נתנה. על אחת ידבר כי המלה מיוחדת מן הרבות והם מניות: (יג) ואוצרה. פועל נגזר מן אוצרות והטעם הפקדתי גזבר עליהם: (טו) ואעיד ביום מכרם ציד. הראוי ואעיד בם: (טז) מביאים דאג. האל"ף עי"ן הפעל וכן

מצודת דוד

דבר יום ביומו. דבר הראוי ביום זה נתנו ביומו ולא אחרו מן המועד. ומקדישים. היו מקדישים את המעשר לתת ללוים והלוים היו מקדישים את המעשר מן המעשר לתת לבני אהרן: יג (א) ביום ההוא. ביום שקדשו את החומה. אשר לא יבוא וגו'. לא יקבלו גרים מהם להתחתן בם: (ב) לא קדמו. לא באו לפניהם ללכת לקראתם בלחם ומים בעת יצאו ממצרים: ויהפוך וגו'. גם זה קראו בתורה ולפי שלא רצה לעמוד בדבר רע לזה אמר גם ויהפוך וגו': (ג) כל ערב. כל תערובות מבני עמון ומואב: (ד) ולפני מזה. קודם זה ההבדל: נתון וכו'. ר"ל אשר היה יושב בלשכת של בית אלהינו הוא היה קרוב לטוביה ועמוני הנזכר למעלה חברו של סנבלט: (ה) ויעש לו לשכה. אלישיב עשה ותיקן לטוביה לשכה גדולה בחצר בית ה' ר"ל פנה לשכה למושבו: ושם. בלשכה ההיא היו נותנים בה לפנים קודם שפינה אותם אלישיב להיות לטוביה למושב: את המנחה. סולת למנחות: הלבנה. הבאה על המנחה ועל לחם הפנים: והכלים. כלי בית המקדש: מצות הלוים. מה שמצוו מצווים לתת ללוים: והמשוררים והשוערים. אמר זה להאשים את אלישיב ביותר וכאומר איך מלאו לבו לפנות מנות משרתי ה' להיות מקום פנוי לטוביה העמוני: (ו) ובכל זה. בעת שנעשה הדבר הזה אשר פינה אלישיב את כל אלה בעבור טוביה: באתי אל המלך. ואז נעשה הדבר הרע הזה: ולקץ ימים. ולבסוף ימים ולא פירש כמה: נשאלתי. שאלתי מעמו לתת לי רשות ללכת לירושלים: (ז) ואבינה ברעה. נתתי לב להבין ברעת המעשה אשר עשה אלישיב בדבר טוביה לתקן ולפנות לו לשכה באחד מחצרות בית ה': (ח) וירע לי. הדבר הזה היה רע בעיני: את כל כלי וגו'. ר"ל כלי תשמישי הבית: (ט) ואומרה. צויתי על הדבר לטהר הלשכות מכל דבר טומאה ומיאום: ואשיבה שם וגו'. להיות בה כאשר היה מאז עד לא ישב בה טוביה: (י) ואדעה. נודע לי אשר לא ניתן מתנות הלוים ואין להם די ספוקם ולזה ברח כל אחד לשדהו לעבדה בחרישה וקצירה להחיות נפשו: עושה המלאכה. מלאכת השיר והנפת השערים: (יא) מדוע נעזב. למה הוא עזוב מן הלוים משרתי הבית: ואקבצם. קבצתי את הלוים והעמדתים על מקום מעמדם ר"ל במשמרו כמו שהיה מאז: (יב) וכל יהודה. כאשר חזרו הלוים למקומן חזרו גם הם להביא המעשרות אל האוצרות לחלקם ללוים: (יג) ואוצרה. שמתי אוצרים ר"ל ממונים ונזברים על האוצרות: ועל ידם. סמוך להם ונטפל אליהם היה חנן וכו': נחשבו. בעיני העם: ועליהם. הטלתי עליהם לחלק את המעשר לאחיהם הלוים: (יד) זכרה לי. לזכות בעבור זאת הטובה ואל תמחה החסדים וכו': ובמשמריו. להעמיד על מכונם: (טו) דורכים גתות. דורכים ענבים בגתות להוציא יין: ומביאים הערמות. מביאים אל הבית ערמות התבואה ועומסים אותם על החמורים לשאתם: ואף יין וגו'. עומסים על החמורים לשאתם ולהביאם אל הבית ביום השבת: ואעיד. התריתי בהם לבל יעשו עוד כזאת: ביום וגו'. ר"ל ביום השוק שמוכרים בו את הצידה כי אז כולם מקובצים: (טז) והצורים. אנשי צור אשר ישבו בירושלים היו מביאים דגים וכל דבר הנמכר

מצודת ציון

ושלחו מנות (לעיל ח): (ב) לא קדמו. לא באו לפניהם כמו במה אקדם ה' (מיכה ו'): (ה) ויעש. ענין תיקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשית י"ח): (ו) נשאלתי. מלשון שאלה ובקשה ועל כי שאלתו היה על עצמו אמר בלשון נפעל וכן נשאל נשאל דוד (שמואל א' כ'): (ז) נשכה. כמו לשכה: (יא) ואריבה. מלשון ריב: (יד) תמח. כמו תמחה והוא ענין מחיקה: (טו) גתות. הכלי שדורכים בו הענבים להוציא היין קרוי גת וכן כדורך בגת (ישעיה ס"ג): הערמות. כרי התבואה כמו ויתנו ערמות (ד"ה ב' ל"א): ועומסים. ענין הטענת משא כמו ויעמוס איש על חמורו (בראשית מ"ד): ציד. מלשון צידה ומזון: (טז) דג. ר"ל קבוצת דגים: (יז) חורי וסיו

ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם׃
יז ואריבה את חרי יהודה ואמרה להם מה־
הדבר הרע הזה אשר־אתם עשים ומחללים
את־יום השבת׃ יח הלוא כה עשו אבתיכם
ויבא אלהינו עלינו את כל־הרעה הזאת ועל
העיר הזאת ואתם מוסיפים חרון על־ישראל
לחלל את־השבת׃ יט ויהי כאשר צללו שערי
ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות
ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת
ומנערי העמדתי על־השערים לא־יבוא משא
ביום השבת׃ כ וילינו הרכלים ומכרי כל־ממכר
מחוץ לירושלם פעם ושתים׃ כא ואעידה בהם
ואמרה אליהם מדוע אתם לנים נגד החומה
אם־תשנו יד אשלח בכם מן־העת ההיא לא
באו בשבת׃ כב ואמרה ללוים אשר יהיו
מטהרים ובאים שמרים השערים לקדש את־
יום השבת גם־זאת זכרה־לי אלהי וחוסה עלי
כרב חסדך׃ כג גם ׀ בימים ההם ראיתי את־
היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות
מואביות׃ כד ובניהם חצי מדבר אשדודית
ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם׃
כה ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים
ואמרטם ואשביעם באלהים אם־תתנו
בנתיכם לבניהם ואם־תשאו מבנתיהם
לבניכם ולכם׃ כו הלוא על־אלה חטא־שלמה
מלך־ישראל ובגוים הרבים לא־היה מלך
כמהו ואהוב לאלהיו היה ויתנהו אלהים מלך
על־כל־ישראל גם־אותו החטיאו הנשים
הנכריות׃ כז ולכם הנשמע לעשת את כל־
הרעה הגדולה הזאת למעל באלהינו להשיב
נשים נכריות׃ כח ומבני יוידע בן־אלישיב
הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריחהו
מעלי׃ כט זכרה להם אלהי על גאלי הכהנה
וברית הכהנה והלוים׃ ל וטהרתים מכל־נכר
ואעמידה משמרות לכהנים וללוים איש
במלאכתו׃ לא ולקרבן העצים בעתים מזמנות
ולבכורים זכרה־לי אלהי לטובה׃

סכום פסוקי דעזרא ונחמיה שש מאות ושמונים ושמונה וסימן זכור ה׳ חרפ״ת עבדיך. וחציו ובין עלית הפנה. וסדריו עשרה וסי׳ על הר גב״ה עלי לך מבשרת ציון׃

עשרה אנשים. בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות׃ צללו ג׳ בקריאה וסימ׳ צללו כעפרת במים אדירים. לקול צללו שפתי יבא רקב. ויהי כאשר צללו שערי ירושלם. חד בתורה חד בנביאים חד בכתובים׃ כרב ו׳ וחסר וסימ׳ גפן בוקק ישראל. חנני אלהים כחסדך. ענני ה׳ כי טוב חסדך. ויזכר להם בריתו וינחם. הללוהו כרב גדלו. כי אם הוגה ורחם. וחוסה עלי כרב חסדך. וחד וכרב וחס׳ אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו׃ הלא ט׳ מלאים בכתובים וסימ׳ הלוא משגאיך ה׳ אשנא. הלוא יתעו חרשי. הלוא שמעת בתי. הלא צויתי את הנערים. הלא הם כתובים דמגלת אסתר. הלוא ביראת אלהינו תלכו. הלוא כה עשו אבתיכם דסוף סיפרא. הלוא על אלה חטא שלמה דסוף סיפרא הלוא תאנף בנו עד כלה. זלא״ל׃

תולדות אהרן ואמרטם. מ״ק טו׃ החטיאו. סנהדרין כ׃ זכרה לי. סנהדרין לג׃

וכן וקאם שאון׃ (יט) ויהי כאשר צללו שערי ירושלים. מענין צל והטעם הגעת הצל אל השערים׃ לא יבא משא. פי׳ שלא יבאו הרוכלים הם הסוחרים מערבים ענינים רבים על כן מערב הדברים נקרא רכיל׃ (כא) אם תשנו. אם תלינו שם פעם שנית׃ יד אשלח בכם. להכות או להרוג אתכם׃ (כב) מטהרים. הראוי מתטהרים׃ (כה) ואקללם. הוא החרם והנדוי והטעם החרמתים כדיתים׃ ואשביעם. לעם ירושלים לבלתי התחתן בהם׃ (כז) ולכם הנשמע. יתכן שהוא נפעל מן העתיד סימן המדברים בעד עצמם והוא הקרוב׃ (כט) זכרה להם. לתת להם שכרם על הנגאלים מן הכהונה ונגאלים מברית הכהונה והלוים בקחתם נשים נכריות׃ גאלי הכהונה. שם התואר על משקל תאמי צביה והם כדמות פעולים בענין רק בגלל האל״ף שהוא אות הגרון נקדוהו כן להרחיב מקראו וטעם גאלי כטעם מותרים׃ (לא) ולקרבן. בעבור קרבן העצים שסדרתי להביא הכהנים והלוים והעם לעתים מזומנים ובעבור הבכורים שצויתי להביא לבית ה׳ זכרה לי אלהי לטובה׃

למכור׃ (יט) ויהי כאשר צללו. כאשר נטו הצללים של ערב שבת בשערים צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד אחר שבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם׃ (כ) וילינו. יהיו לנים הרוכלים והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלים פעם א׳ ושתי פעמים כדי שיבואו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשבת׃ (כא) ואומרה אליהם. התריתי באותם הרוכלים׃ אם תשנו. אם תוסיפו לעשות פעם שנייה׃ מן העת. מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת׃ (כג) הושיבו נשים. אשר נשאו להם נשים של עכו״ם׃ (כד) חצי מדבר. הרבה מבניהם היו מדברים לשון אשדודית כאמותם׃ (כה) ואכה. נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם׃ (כו) גם אותו החטיאו. כל שכן שתהיו חוטאים ע״י נשיכם של עכו״ם וזהו שנאמר בסמוך ולכם הנשמע וגו׳ בתמיה כלומר שלמה מלך ישראל נמצא חטא על ידי נשים של עכו״ם ואתם נשאתם נשים של עכו״ם להיות חוטאין׃ (כח) ומבני יוידע חתן לסנבלט. אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר היהודים והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלים בשביל חתנו לראות את העיר ואת מוצאיה ואת מובאיה׃

(כט) זכרה להם. הטובה אשר עשו׃ (לא) בעתים. לעתים היו כורתים עצים למערכה׃ ולבכורים. שהיו מביאים בכורים בפרק אחד לכל דבר ודבר קבעתי זמנו׃

חזק

מצודת ציון

יהודה. בני יהודה׃ (יט) צללו. מלשון צל׃ (כ) הרוכלים. מוכרי בשמים׃ (כא) לנים. מל׳ לינה׃ תשנו. מל׳ שנית׃ (כב) וחוסה. ענין חמלה כמו אתה חסת על הקיקיון (יונה ד׳)׃ (כה) ואמרטם. ענין תלישת השער כמו ואיש כי ימרט ראשו (ויקרא י״ג)׃ (כו) למעול. ענין חטא ופשע׃ (כט) גאלי. ענין טנוף ומאוס כמו ויגאלו מן הכהונה (לעיל ז׳)׃ (ל) משמרות. כל דבר המוטל על אנשים הרבה לעשות כל אחד בזמנו קרוי משמר כי ישמור בואו בזמן הקבוע לו ולא יעבור׃ (לא) מזומנות. ענין הכנה וקביעות כמו לעתים מזומנים (לעיל י׳)׃

מצודת דוד

והיו מוכרים בשבת לישראל׃ ובירושלים. כאומר אף שהיא עיר הקודש ובה המקדש חללו בה את השבת׃ (יז) ומחללים וגו׳. לקנות בה מיד הצורים׃ (יח) כי עשו. לחלל את השבת׃ הזאת. ר״ל הידוע לכל׃ מוסיפים וגו׳. על החרון שהיה על אבותינו׃ (יט) כאשר צללו. כאשר האריכו צללי השערים והוא לפנות הערב כי אז החמה בשפולי הרקיע ומתארך אז צל כל דבר׃ ויסגרו. לבל יבואו הצורים עם דבר ממכרם׃ לא יבוא. למען לא יבוא משא של כל ממכר בשבת דרך פתחים קטנים היו שם׃ (כא) מדוע אתם לנים. כי חשש פן יצא מי אליהם לקנות מה מהם׃ אם תשנו. אם תלינו שם פעם שנית ר״ל עוד פעם אזי אשלח בכם יד לענוש אתכם׃ (כב) אשר יהיו מטהרים. ר״ל שיטהרו לטבול ולטהר עצמן ויהיו באים ושומרים את השערים בעוד יום וזהו לקדש את יום השבת ר״ל שלא יבאו משקדש היום כי לא לכבוד יחשב לשבת לבוא משתחשך (כי כל המשמרות היו מתחדשות משבת לשבת כמ״ש בד״ה)׃ גם זאת. גם הטובה הזאת לי לזכות׃ כרוב חסדך. גם גמול מעשה הטוב להסד יחשב וכמ״ש מי הקדמני ואשלם (איוב מ״א)׃ (כג) הושיבו. ר״ל הושיבו בבתיהם לקחתם לנשים׃ (כד) חצי. קצת מבניהם מדברים לשון אשדודית בלשון אמותם׃ ובלשון עם ועם. ר״ל וכן קצת מבני יתר העובדות גלולים היו מדברים כל אחד כפי לשון אמותם׃ (כה) ואכה מהם. מקצת מהם׃ ואמרטם. תלשתי שער ראשם׃ אם תתנו. אם תתנו וגו׳ אזי יהיה עליכם עונש שבועה׃ (כו) על אלה. בעבור נשים עכו״ם חטא שלמה כי הטו את לבבו לחטוא לה׳׃ ובגוים הרבים וגו׳. יעם שבכל העכו״ם הרבים לא היה מלך חכם כמוהו והדבר קשה להטות לב חכם אחר דעתו׃ ואהוב לאלהיו. והיה אהוב לה׳ עד שהמליכו על כל ישראל והיה לו להיות א״כ נזהר מאד לקיים מצות ה׳׃ גם אותו. עם כל חכמתו ואהבת ה׳ אליו לא התחכם להשיב כגמול ונשיו העכו״ם יכלו לו לפתותו להטות לבבו אחר דעתן ולהחטיא לה׳׃ (כז) ולכם. ר״ל א״כ כ״ש לכם שאיככם כשלמה היתכן להיות נשמע אליכם אשר תזידו לעשות את כל הרעה וגו׳ להושיב ולקחת נשים עכו״ם הלא בודאי יטו לבבכם להטות לה׳׃ (כח) ומבני יוידע. אחד מבני יוידע היה חתן לסנבלט צורר היהודים׃ ואבריחהו מעלי. גרשתי הכן

ההוא מן העיר על כי לא רצה לגרש אשתו הנכריה ובעבורו היה עוד הנבלט חותנו רגיל לבוא לירושלים והיה מרגל לדעת כל מה אשר נעשה בה ולכן גרש גם חתנו לבל יוסף גם הנבלט לבוא עוד : (כט) זכרה להם . לענוש אותם על אשר גאלו ומאסו הכהונה בקחתם נשים עכו"ם כי עי"ז נפסלו מן הכהונה : וברית . וחללו ברית הכהונה והלוים כי בברית הכתיב להם המקום ב"ה להיות משרתים בבית ה' וכמ"ש ברית כהונת עולם (במדבר כה) ובאו אליו וגרמו לחלל הברית כי נמאסו מן הכהונה :

(ל) וטהרתים . אבל אני הייתי מטהר אותם מכל עבודת כוכבים כי השביעם בה' שלא יקחו עוד מבנותיהם כמ"ש למעלה : ואעמידה . העמדתי משמרות הכהנים והלוים להיות כל אחד במלאכתו בקביעות גמור : (לא) ולקרבן העצים . את הקרבת העצים שעל מערכת המזבח קבעתי בעתים מזומנות מתי יבוא כל אחד : ולבכורים . קבעתי זמן לבכורים עד מתי יביאו הבכורים מראשית פרי האדמה : זכרה לי . הזכות הזאת להטיב לי בעבורה : חזק

א (א) ובשנת , טעם סמלה גלגל : לכורש . נבמדוייקים מלא וא"ו וכן במסורת ב' חסר וסי' סעיר ס' את . כה אמר כרש : (ב) כל ממלכות . כ"ס : (יא) העלות . ברוב המדוייקים הס"א בצירי לא בסגול וכן תבכו בשמסורת ולפי העלות הענין ה' בהעלהך :

ב (א) נבוכדנצור . נבוכדנצר קרי והם שנים יתירין וא"ו עפ"ם ואידך לקדר ולממלכות חצור אשר הכה נבוכדראצר (ירמיה מ"ט) דחצור כתיב כמו שכתבתי שם וכן צריך להגיה במסורה : ויהודה . בס' קדמון כ"י כתוב ולי הודם וגם בדפוס ישן מויניציאה יש הערה מזה בגליון ורבים הספרים אשר אסנן שכתוב בהם וי הודה : (ב) רעליה . בס"ם כרי"ש בגעיה והלמ"ד בקמץ : מרדכי . בכמה ספרים הדל"ת בחטף קמץ וכבר כתבתי מזה במגלת אסתר ריש סימן ב' : מספר בגוי . מספר הראבון פ"א קמוצה והמי פ"א פתוחה רש"י : (ט) בני זכי . כתב הרא"בע זכי כתיב וקרי זכי ונקרא בפתי לבוננות ע"כ ובספרים שלנו כתיב וקרי בכ"ף ונמסר עליו ב' זקף קמץ והכרו בנחמיה סימן ז' . ובעזרא סי' י') כתוב תנגיה זבי עתלי וכוא בבי"ת ופתח ונמסר עליו לית : (כ) בני גבר . אין דגש בגימ"ל : (כה) בני קרית יערים וגו' ואבבעים ושלשה . ברוב הספרים ואבבעים כוא"ו : (לג) חדיד ואונו . בשני דלתי"ן : (מא) המשררים . הס"א במאריך : (מב) שלמון . ברוב הספרים מלא וא"ו : (מד) בני סיעהא . הבי"ת בגעיה בס"ם : (מו) בני שמלי . שלמי קרי ובסי"ן שמאלית ברוב המדוייקים כמ"ש בנחמיה (סי' ז') : (מח) בני נקודא . ברוב ספרים באל"ף : (נ) בני אסנה . י"ם אסנא באל"ף ובאמת שיש פלוף גדול בספרים בספר דניאל ועזרא בכמה שמות ובכמה מלות בלשון תרגום בסופה תיבות בלבן אל"ף או כ"א עד שאין שני ספרים משבימים לגרסא אחת ואפילו ספר אחד פעם כתיב בה"א ופעם באל"ף ולא הקפדתי כ"כ בחילופן לפי שהאל"ף וכה"א אחיות אותיות הנשימה ומי שירצה לכתוב אל"ף יכתוב ולכתוב ה"א יכתוב כמ"ש רד"ק בריש ד"ה עיין שם : נפיסים . נפוסים קרי : (נב) בני בצלות . אין געי"א בבי"ת בני : (נג) בני סיסרא . בגעיה : (נו) בני יעלה . השי"ן בשוא לבד וכן חברו (שבנחמיה סימן ז') וכתב כתיב אל"ף וכלא ס"א : (נז) הצביים . בכמה מדוייקים בשני יודי"ן : (נט) העלים . במדוייקים חסר וא"ו : כית אבותם . במקצת מדוייקים מלא וא"ו וכן דינו מלה כמסורת שנמנה במספר החסרים ולא יכלו להגיד בית אבותם בתרא שהוא (בנחמיה סי' ז') : (סא) חביה . בספרים ספרדים החי"ת בחטף קמץ וכן (נחמיה ז') : הגלעדי אשה . עיין מ"ש (בד"ה ב' כ"א) : (סב) אלה בקשו . קלה הקו"ף : המתיחשים . בספרים מדוייקים כ"י החי"ת בשוא לבדו : (סג) הקדשים . הקו"ף בחטף קמץ : (סד) כל הקהל וגו' שלש מאות ששים . י"ם וששים בוא"ו : (סט) שם רבאום . בס"ם באל"ף נחם :

ג (ג) מכונתו . מכונתיו קרי : ויעלו . ויעלו קרי : (ד) ועלת יום ביום . כן כתיב ועלת לא ועולות כמ"ש בדפוס רע"ת מויניציאה : כמשפט . הס"א פתוחה במדוייקים וכן דינה מכח המסורת דפרשת משפטים (ומלכים ב' י"ז) : (ה) המקדשים . כ"כ בלא מאריך בה"א בס"ם : (ז) ושמן . לצדנים . ברוב המדוייקים חסר יו"ד קדמאה וכן נכון עפ"ה (דפוסים י"א) והם כאהרכתי : אל ים יפוא . א' מן ב' מלין דכתיבין אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין וסימן במסורת ריש סדר לך לך (דניאל ג') : (י) במצלתים . הבי"ת בפתח עפ"ם והכרו אסף הראש (בד"ה א' ט"ו) ובשניהם הב' שוכם במאריך והמ"ם קלה בס"ם : להלל את ה' . בדפוס ישן להלל אל ה' וטעות הוא :

ד (ב) ולא אנחנו . ולו קרי : אסרחדון . תדא מלה וי"ם תרתין מלין כמ"ש במלכים ובשעיה : (ד) ומבלהים . ומבלהים קרי : (ה) וסכרים . כל ליסנא דאגרא כתיב בסי"ן בר מן דין דכתיב במ"ך כמ"ש במזמור פ"ג : (ז) ובימי ארתחששתא . בספרים מדוייקים זה לבדו תי"ו שניה בקמץ וכן נמסר עליו ל' וכל ארתחששתא שבענין שי"ן ראשונה ימנית ושניה שמאלית ברוב הספרים ובקצתן כתוב סמ"ך בכולן במקו' שי"ן שניה אמנם במסורת נמסר סימן מן ריש ספרא עד ואחר הדברי' האלה סימן ז' ארתחששתא בשי"ן ומשם עד סוף סיפרא ארתחששתא בסמ"ך וכלשון ארתחששתא קרי בשו"א כן מצאתי במסורת פוליטולא : כנותו . כנותיו קרי ובספרים מדוייקים הנו"ן בקמץ וכוא"ו נעם בחולם כמו שהיא נעה במלת כנותהון וכנותיה בענין . וכתב רד"ק שיש לנו ביונא בזה בדברי רז"ל בפ"ק דכריתות מי דמי שבת ועכו"ם תנא יתהון בכנותהון פי' בדיניהם ובכל המתחבר אליהם ע"כ . והיכא נוסחא אחרת כתם ואין זה מכוונת התיבור ועיין בערוך ערך כן הראשון : (ט) ארכוי . ארכויא קרי : דהוא . דהיא קרי : עבדך . עבדיך קרי : (יב) שלקו . י"ם שליקו מלא יו"ד : ואשיא . כ"כ בס"ם והאל"ף והיו"ד נחין ובמקצת ספרים נכתב מהחון וביפתא קרי : ושורי אשכללו . ושוריא שכלילו קרי והוא חד מן ב' מלין תניינא נכבא מן קדמיתא ואידך (בשמואל ב' כ"א) כמ"ש שם : (יג) מלכים , במקצת ספרים מלכין : (יד) כל קבל . הקו"ף בחטף קמץ ובגלא יו"ד אחר הבי"ת : (טז) לקבל . הקו"ף בחטף קמץ : (יח) קרי קדמי . הקו"ף בחטף סגול על פי המסורת וכן תביבו דלקמן : קדמי . הקו"ף בקמץ בס"ם וי"ם בחטף קמץ : (כא) טעמא והשם . בכל ספרים ישנים מהדפוס וכ"י הסי"ן בקמץ לא בצירי : (כב) הוו , הס"א בחטף סגול ובקצת מדוייקים בחטף פתח : (כג) קרי קדם . קו"ף קדם בחטף קמץ : אזלו בבהילו . הבי"ת רפויה מכלול דף ק"ח : ובטלו . בטלו . הבי"ת במאריך בכ"י :

ה (א) נביאה . נביא קרי וכן תבכו דלקמן בסי' ו' : נבואתיה . יו"ד ראשונה פתוחה ושניה קמוצה וכן דלקמן בסמוך : יסודיא . אין דגש בוו"ו שניה : (ס) ושמיו . כיו"ד נחה וכוא"ו נקראת כמו ומלת מלכה שניו והשוכק שבוש : (ג) פתח עבר נהרה . במקרא גדולה בטעם קדמא והוא שבוש : (יא) מקדמת דנה . ובדניאל ו' מן קדמת דנה . מסורת סוף פ' שמות : (יב) כשדיא . כשדאה קרי : ו ע מ ה הגלי . רפי : (יד) די פחה שמה . בכמה ספרים מדויקים בשי"ן שמאלית ויהיה פי' הכתוב שכורש שם השבצר נשיא ופחה ליהודה כמאמר הכתוב ברוש סיפרא ויספרם לששבצר הנשיא ליהודה אמנם לפירוש רש"י והאחיות קריאה כמלה בשי"ן ימני"ת לשון שם : (טו) אלה מאני . אל קרי ואין לו דומה בכלל' תרגום ועיין מ"ם (בד"ה א' כ') אזל אל : (טז) ששבצר דך . הדל"ת בצירי ומן ריפה דספרא עד אדין ששבצר דך קרי ומן אדין ששבצר עד סוף התרגום דך קרי :

ו (ב) וכן כתוב בגוה דכרונה . בס"ם הס"א בלי מפיק ואיננה לכנוי כ"ל שכן הוא כתוב בתורה לזכרון וכן פי' התבם יחייא אבל לפי' רש"י ז"ל הס"א במפיק לכנוי הנקבה שכן פי' זכרון שלה : (ד) תתיהב . בחירק הס"א : (ה) לבבל . הבית"ן רפויות : (ח) די תעבדון . במדוייק השי"ן בפתח והשוא נח : (ט) די בירושלם . הבי"ת רפויה : (יג) לקבל . הקו"ף בחטף קמץ : (יד) הגי נביאה . ב' כתיב כך וסי' והתנבי דלעיל ריש סי' ה' ודין : (טו) ושיציא . חד מן י"ב מלין דכתיב אל"ף בסוף תיבותא ולא קריין וסי' במסורת (דניאל ג') וריש פ' שלח לך : (יח) באחיה . למעלה ק' : (כ) לכל בני הגולה . לא לבני : (כא) וכל הנבדל . בס"ם המדוייקים וכל בחולם וכטעם רביע : (כב) והשב . הוא"ו בגעיה :

ז (י) ולעשת . במדוייקים כ"י חסר וא"ו אחר שי"ן : (יג) מתנדב . הדל"ת בפתח וי"ס בצירי : מן עמא . ברוב המדוייקים באל"ף : (יד) כל קבל . בחטף קמץ : מן קדם . בחטף קמץ : בדת . בבי"ם ובמסורת ב' והכרו השכחנא עלוי בדת אלהי (דניאל ו') וכן פירשו המפרשים : (טו) ולהיבלה . בני"ת : לאלה . במפיק הס"א : משכנה . בחירק המ"ם וים ג"א בפתח : (יז) כל קבל . בחטף קמץ : (יח) עליך . עלך קרי : אחיך . אחך קרי : תעבדון . בפתח השי"ן ובשוא נח בבי"ם וי"ס תעבדון בשני שואין : (יט) קדם . בחטף קמץ : (כה) דאנך . דינין קרי : לא ידע . בקמץ היו"ד לא בשוא : (כו) לשרשו . לשרש קרי :

ח (א) והתיחשם . החי"ת בשוא לבדו במדוייקים : (יג) יעואל . כן כתיב בספרים קדמונים ובכל ס"ם ביו"ד ואין קרי וכתי' כלל גם לא נמנה במסורת עם מלין דכתיבין וא"ו באמצע תיבותא וקריין יו"ד : ושמעיה . השי"ן בשוא לבד : (יד) וזכוד . וזכור קרי והוא חד מן מלין דכתיבין בי"ש וקריין כ"ף ומן ל' מלין דכתיבין דל"ת וקריין רי"ש ואידך ותאמרי לא אעבור (ירמיה ב) : (טו) אל אהוא . ברוב המדוייקים אל"ף בסוף תיבה וסה"א בחטף פתח וכן מצאתי בהסרה כ"י כל נהרא אהוא כ"א וכתיב אל"ף ותרי עבר אהוא ה"ת וכתיב ה"א : (יז) ואוצאה . ואצוה קרי יש מחלוקה בכתיבת המלה הזאת בין הספרים אך בקריאה כלם שוים וכמו שכתבתי כך מצאתי במ"ג במערכת אות הוא"ו עם ס"ב מלין דכתיבין מיקדם ומאוחר וכך הוא כפי' הרא"בע : הנתונים . קרי והנו"ן בדגש : (יח) ויביאו לנו . הבל"ף בדגש וזה א' מן ד' מקומות שנמצאות כן וסימן מסרתי בס' ויבי מקץ סי' מ"ג : מחלי . בשוא לבד : (יט) ישעיה . עי"ן בשוא לבד : (כב) חיל ופרשים . בעשרים וארבע של סחכם לונזאנו נכתב בצדו בגליון ר כ ב דומה שמצא כן בהיזה ספר וכן נראה מפי' רש"י והחכם יחייא אמנם בספרים שלפני כתוב חיל : לעזרני . העי"ן בקמץ לבד וה"א הזו"ף : (כה) ואשקולה . בחטף קמץ ומלא וא"ו ובעל המסורת חשיב ליה הכא עם מלין וא"ו בלישנא דמסרא רבתא חשיב ליה נמי עם מ"ין דיתירין וא"ו ותטפין קמלין ועיין עוד מ"ש (בירמיה ל"ב) : (כו) ואשקלה על ידם . הקו"ף בשוא ופתח : (כז) וכפרי זהב . נמסר עליו לית חסר : (ל) משקל הכסף והזהב . בספרים מדוייקים כ"י הקו"ף בקמץ וכן כתבו ר' יונה בס' הרקמה עם הזרים שבאו בקמץ אע"פ שהם סמוכים : (לא) ונסעה . נדגש הסמ"ך שלא כמנהג רוב הבנין הרבים : (לב) שלה לב' במקצת ספרים מלא וא"ו ובמ"ג לית חסר בסיפרא :

ט (א) וסחוות . ברוב המדוייקים בשני ואוי"ן וכ"כ רש"י ז"ל : (ו) רבו . בקמץ הרי"ש ורבינן הבי"ת : למעלה ראש . כדגשות הרי"ש במדוייקים : (ז) נתנו . דגש הנו"ן לצורך נו"ן השורש הרא"בע ורש"י : (ט) ויט עלינו . בפתחות היו"ד כמ"ש (בשמואל ב' י"ט) : (יב) ועתה בנותיכם . הבי"ת בגעיה : (יג) מעוננו . בקצת ספרים מעוונו ביו"ד הרבים : (טו) הננו לפניך . קל ובשוא הנו"ן הראשונה ואינון ד' בקריה על פי המסורה וסימן סדרתי ביהושע ט' :

י (ב) מבני עולם . עילם קרי : (י) ותשיבו . במקצת דפוסים כתוב ותשיבו הפי"ן בקמץ וטעות הוא כי הינו אלא בחולם : (יב) כדבריך . כדברך קרי : (יד) לכל הקהל . הלמ"ד בגעיה . וכל אחר . נמצא בקצת ספרים ולכל ובטלים במיעוטם : הכשיב . ה"א שניה בחולם : (טז) לדריוש . מלה זרה בעבור היו"ד ואין לה שנית במקרא ומשפטה לדרוש הרא"בע ורד"ק בפי' וספר הרכבה וכתב בשרשים שרש שמל ובמכלול דף פ"ד כי לא מצאנו אות נוספת נעה כי אם ברא"ש ממלה או בסופה זולת מלה זו והאפשר שהיא מלה מורכבת ואנחנו לא ידענו : (יח) ישוע בן יוצדק . כן כתיב לא יהוצדק : (כב) ומבני פשחור אליועני . במקצת מדוייקים מלא יו"ד אחר עי"ן ועל ומבני זמבני תיהא אליועני דלקמן נמסר לית חסר וכ"ע במ"ג : ישמעאל נתנאל . במקצת ספרים ונתנאל בוא"ו ואין לחוש עליהם : (כג) קליטא . יש ספרים בה"א : (כח) ומבני בבי . בי"ת ראשונה דגושה : (כט) ירמות . ורמות קרי : (לא) ישיה . יו"ד שניה דגושה : (לב) מלוך . בשורק : (לה) כלוהי . כלוהו קרי כן הוא בס"ם מלא וא"ו אחר למ"ד בכתיב : (לז) ויעשו . ויעשי קרי : (מ) מכנדבי . בספרים מדוייקים הכ"ף אחר המ"ם לא בבי"ת ובא"ם גדולה לדבר שכרי הוא סימן לפסוקי פ' לך לך שהם קכ"ו : (מג) ידו . ידי קרי : (מד) אלה נשאי . נשאו קרי :

א (ב) ויבא חנני . במקצת ספרים הטעם בנו"ן הראשונה ובקצתם בנו"ן שניה ויש לקיים גירסא הראשונה שכן הוא והלוה את חנני אחי לקמן בריש סימן ז' וסימן י"ב ויהודה חנני וכן במלכים (א' י"ו) ובד"ה (א' כ"ה) : ואמר אנא . בס"ם בטעם א' לבד בנו"ן ועיין מ"ש בבלל : (ט) והבואתים . והביאותים קרי ועיין מסו' דנד"ד (ירמיה סי' כ"ט) במ"ג : (יא) אנא אדני . ברוב הספרים בב' טעמים ובפלל הארכתי : והצליחה נא . מלעיל ובמדוייקי' דנ"י היו"ד במאריך ועיין מ"ש בסוף הלל :

ב (א) את שערי הבירה אשר לבית . כך הם הטעמים במדוייקים : (יג) ואהי שבר בחומת ירושלם . וכן ואהי שבר בתימה שבסמוך שניהם בשי"ן ימנית לרש"י לשון שבירה ולרא"בע ורד"ק בשי"ן שמאלית ענין מחשבה או סברא ואסו' מסייעא לה שעל אלו השנים אומרת ב' וחסר ואילו בשי"ן ימנית איכא אחריני אשר הם פרוצים . הם פרוצים קרי והוא חד מן ט"ו מלין דכתיב מלה חדא וקריין תרתי וסימן (בד"ס א' כ"ז) ועיין בפי' אבן עזרא ומה שכתבתי (בישעיה ט) : (טז) וליתר עשה המלאכה . בה"א : (יז) נלתו . כדגש הלמ"ד :

ג (ג) בני הסנאה . כדגש הסמ"ך : (ה) הביאו צורם . ב' חסר אל"ף בלישנא ואידך באחד עשר מ לכור ו ג י ך : (ו) המה קרוהו . בלורי הקו"ף כחברו דלעיל והם ב' מלא ובענין וכן כתב רש"י שאין הקו"ף נסוגה לנקד בחירק בענין זה מפני הרי"ש שלאחריה כמו ברך חרף : (ח) עזיאל בן חרהיה . ברוב הספרים מדוייקים ה"א באמצע תיבה ונקוד שלה חטף פתח וי"ס חרהי' בחי"ת : (יג) השפות . בקמץ הה"א במקצת מדוייקים וכ"כ הרא"בע והשי"ן בשו"א לבדו : (טו) ויעמידו . ויעמדו קרי : (טז) הגברים . כן כתוב לא הגבורים : (יז) לפלכו . הכף דגושה . רש"י והגבת שרשם : (יח) אחיו . החזיקו אחיהם . בחטף פתח ההי"ת של אחריו : (כ) זבי . זכי קרי והוא חד מן מלין דכתיבין בו"ת וקריין כ"ף : (כג) ענניה . ברוב המדוייקים בקמץ הנו"ן : (כד) בנוי בן חנדדו . החי"ת כחברו שלמעלה : (ל) אחרי החזיק חנני . אחריו קרי : מדה שני . שני הסבגרין שנית ב' סדין ואידך אל בית האנשים שני דאסתר : (לא) אחרי החזיק מלכיה . אחריו קרי : (לב) ובין עלית הפנה . חצי הספר בפסוקים : (לד) היכלו ביום . הבי"ת : (לו) באהן שני . במקצת ספרים קדמונים כ"י ומהדפוס שבים כמ"ש וכך הוא בפי' רש"י ויהיה ומהיר נוגב גם בעל ה"ת כתב שבים בגליון עברים וארבע שלו ותמיהא לי מלתא טובא : (לז) ואל תכס על עונם . בכל המדוייקים כתוב ואל בוא"ו וקריא לו דלא חזינן בחילופי דפליגי בין מערבאי ומדינחאי ולמערבאי בלא וא"ו :

ד (ה) שמע סנבלט . אין דגש בנו"ן : כי התלו . כדגש הלמ"ד : (ז) והעמיד . בחטף פתח העי"ן וכן חברו שבפסוק : בלתחיים . בלתיהם קרי והלמ"ד דגושה : רמחיהם . בכל ספרים שלפנו כרי"ש בקמץ חטוף ובשרשים כתבו בתחלה בשוא הרי"ש וקמ"ץ המ"ם רמחיהם ואח"כ כתב ובמקצת מדוייקים רמחיהם בקמץ הרי"ש על העיקר כמשקל חרביכם ומועדיכם וכ"כ ר' יונה ע"כ ובספר מכלול דף כ"ח כתב שהוא קמץ : וקשתתיהם . בדגש השי"ן ורפה הפי"ו וכן הוא רבל ס"ם ועיין מ"ש בתהלים : (ט) ודרוכתי אחריו . (ט) ונשוב . ונשב קרי : (י) והשריונים . במקצת מדוייקים כ"י בשי"ן שמאלית וממה שכתב רד"ק בשרש שרה משמע שהכל כיונא בזה שסירוש לבוש ברזל בשי"ן ימנית האמנם כיון שמצאנו לבשו הסריונות (בירמיה מו) וכן ואל יתעל בסריונו (בירמיה נ"א) יוכל להיות סימנא ג"כ בשי"ן שמאלית כן נ"ל : (יא) עמשים . לית וכתוב שי"ן :

(טו) וכא לא סלילה מסמר וסיום מלאכה. בדפוס וויניציאה שנת דע"ת כתוב וכו' וזו היא טעות גדולה מהמדפיסים ואולי סמך על נוסחאות שנמצא בגמרא בריש פ"ק דברכות ובסוף פ"ב דמגילה ואי מהא לא אריא כי פעמים רבות נמצאו בגמרא מקראות שאינם כהוייתם כמו שכתבו התוס' בכ"מ ואין להקפיד בכך ועוד אכתוב מזה (בד"ה א ה) ע"ש: (יז) שלחו. בחירק וכן במסורת שלחו ג' וסימן מן שלחו אותם (ד"ה א' ח) ואיש שלחו בידו (ד"ה ב' כ"ג) איש שלחו המים:

ה (א) היהודים. בדגש היו"ד: (ה) ואין לאל ידנו. במקצתם מדוייקים חסר יו"ד אחר הדל"ת והמסורת מכרעת כמותם כי בסוף פרשת בראשית נמסר ידינו ו' מלאים ואין זה במנייניהם: (ז) משא איש באחיו. זה אחד מן התקונים שקלקלו המדפיסים לכתוב משה בשי"ן שמאלית והשוכחן בלדן איש באחיו אתם נשים אשלא נעזבה נא את המשא הזה שבסמוך וכן ומשא כל יד הכתוב בזה הס' סימן יו"ד מן הדומיבן שפירושו לשון הלואה כולם בשי"ן ימנית: אתם נשאים. נשים קרי והאל"ף יתירה בכתיב וכן במסורת נשים ב' ובענין וסימן וימלך לבי עלי. וגם אני אחי. השיבו נא להם. קדמאה נשאים כתיב ואחרא נשים כתיב: (ח) ויתריבו. בחי"ת בחטף פתח: (ט) ויאמר. ואמר קרי וזהו אחד מן ד' דכתיב ויאמר וקריין ואמר וסימני' במסור': (י) את המשא הזה. בשי"ן ימנית כמ"ש למעלה: (יא) כרמיהם זיתיהם. בדפוס ישן נמצא וזיתיהם בוא"ו ואין לחוש עליו: (טז) הזאת החזקתי. כן כתיב החזקתי לא התחזקתי:

ו (ב) יחדו בכפירים. בכמה ספרים מדוייקים מלא דמלא ובמלה הזאת יש חילוף בין מערבאי למדנחאי ולא נתברר מהו החילוף אולי הוא בין מלא וחסר ושמא החילוף הוא או כתיב או קרי ככפירים בכ"ף כמו יחדו ככפירים ישאגו (ירמיה נ"א): (ג) מלאכה גדולה. במדוייקים מלא וא"ו הוא לפי המסורת (דאסתר ד): (ו) וגשמו. ברוב הספרים הגימל פתוחה ולא קמוצה: (ח) בודאם. יתיר אל"ף: (ט) מיראים. היו"ד בקמץ: ועתה חזק. כן כתיב ועתה במדוייקים לא ואתה כמו שנמצא בדפוס ישן: את ידי. כן כתיב ידי לא ידיו כמו שהוא בקצת ספרים: ונסגרה. הגימ"ל בדגש: (טז) ויראו. לפי המסורת הוא דד מלי' ד' יראה שכן נמנה עם ד' חסר יו"ד על כן נכון להיות היו"ד במאריך שהשוא נע כמו שמצאתי במקצת מדוייקים אבל לפי' רש"י שהוא מן ראה לא יהיה בו מאריך כי השוא נח:

ז (א) והמשררים. אין דגש במ"ם: (ב) הנני אחי. ברוב הספרים מלעיל כמ"ש לעיל סימן א': (ג) ויאמר להם. ואמר קרי כמ"ש לעיל בסימן ה': והעמיד. מלא יו"ד למערבאי: (ד) וגדלה. במסורת ב' חד מלא וחד חסר וזו החסר והמלא וגדולה היא אלי (קהלת ט'): (ז) נחמני. ברוב הספרים ב"י בטעם במ"ם: מרדכי בלשן. במקצת ספרים הדל"ת בחטף קמץ כמ"ש (באסתר ב'): (טו) בני בני. בקמץ הבי"ת: (כא) בני אטר לחזקיה. במדוייקים אין זקף קטן במלת אטר: (כד) בני חריף. בהרבה מדוייקים ד' מלא יו"ד: מאה שנים עשר. י"ס ושנים בוא"ו וברוב בלא וא"ו: (כז) ונטפה. מתחלפת ונטופה מלא וא"ו: (לא) אנשי מכמס מאה עשרים ושנים. בכמה ספרים מדוייקים כתוב עשרים בלא וא"ו: (מג) לבני להודוה. ברוב הספרים כן כתיב וקרי ואין בהם להודיה קרי גם לא נמנה במסורת עם מלין דכתיבין וא"ו באמצע תיבותא וקריין יו"ד: (מד) המשררים. אין דגש במ"ם: (מח) בני שלמי. בשי"ן שמאלית ברוב המדוייקים: נפושסים. נפישסים קרי: (נה) בני סיסרא. הבי"ת בגעיא בס"ם: (נח) בני יעלא. העי"ן בשוא לבד כמ"ש בעזרא סימן ב': (סב) שש מאות וארבעים ושנים. בספרים כ"י מדוייקים וארבעים בוא"ו: (סג) בני הבי'. במקצת מדוייקים החי"ת בשוא ופתח וכן (בעזרא ב) הגלעדי אשה. עיין מה שכתבתי (בד"ה ב' כ"א): (סד) בקשו. קלה הקו"ף: המתיחשים. החי"ת בשוא לבדו במדוייקים כ"י וכן לעיל בעזרא סימן ב': (סח) סוסיהם. שבע מאות שלשים וששה פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה. במקצת ספרים כ"י מדוייקים גם בדפוס נאפולי לא נמצא פסוק זה ובאחד מספרים הנזכרים מצאתי כתוב בגליונו לשון הזה. מצאתי בהעתק סוסיהם שבע מאות שלשים וששה פרדיהם מאתים ארבעים וחמשה ולפי המסורת נראה שהוא טעות ע"כ. וזו היא המסורה שנכתב בספר הנזכר בקדמאה סוסיהם פרדיהם גמליהם בתראה חסר סוסיהם פרדיהם וכתיב גמלים ע"כ. ופי' קדמאה היינו דספר עזרא ובתראה הדין דנחמיה, ויש לדעת כי במ"ג בסוף סיפרא כתוב סכום פסוקי דעזרא תרפ"ח וקשה כי בפרטן אי אתה מוצא רק תרפ"ו וע"ק כי חצי הספר בפסוקים הוא ובין עלית הפנה כמ"ש לעיל בסימן ג' וכן הוא בכל הספרים ובהתחשב משם עד ראש הספר אינם כי אם שמ"ב פסוקים ומשם ועד סוף הספר שד"מ לכן נראה שטעות נפל בדפוס וצ"ל תרפ"ו פסוקים וכן מצאתי בנוסחא כ"י ולגרסת הספרים שאין בהם פסוק האמור למעלה אתי שפיר נמי חצי הספר דהוי הראשון שמ"ב פסוקים והוי האחרון שמ"ג ובהצטרפם יחד יעלו לסכום תרפ"ה ועיין חילוף דומה לזה ביהושע כ"א: (עג) והמשררים. בלא דגש במ"ם:

ח (א) ויאספו כל. הכ"ף רפה: (ד) ומישאל. בוא"ו: והשבדנה. בפתח הבי"ת: (ז) ושרבי'. ברוב המדוייקים הרי"ש בצירי לא בסגול: הודיה. בדגש היו"ד: (י) לאדנינו. זהו אחד מן ז' דספקין אל"ף בלישנא כמ"ש בתהלים סימן קל"ה: ואל תעצבו כי חדות. במקצת ספרים הדל"ת בשוא ורוב המדוייקים בצירי: מעזכם. הזי"ן דגושה כמ"ש (בישעיה כ"ג): (יב) ולעשות. בחטף פתח השי"ן: (יז) מימי ישוע בן נון. בערכין פ' המוכר את שדהו מייתי להאי פסוקא והתם כתיב יהושע והכי איתא במדרש קהלת רבתי בפסוק דור הולך ודור בא ובכולהו ספרי דאית לן כתיב ישוע בלא ה"א וזהו שכתב החכם ן' עזרא ישוע נקרא בג' שמות ר"ל הושע יהושע ישוע והכי' אתמר בהדיא בירושלמי פ"ו דשביעית כי לא עשו מימי ישוע בן נון ולמה ישוע א"ר הלל ברי' דשמואל בר נחמן פגם הכתוב כבוד הצדיק בקברו מפני כבוד הצדיק בשעתו. פי' צדיק בקבר יהושע שחסר הה"א משמו לכבוד צדיק בשעתו דהיינו עזרא הסופר והכי איתא באגדת שמואל פס"ו:

ט (ג) רבעת היום ורבעת. לפי המסורת דסוף יחזקאל שניהם חסר יו"ד קדמאה וחסר יו"ד תניינא וכן נמצא בקצת מדוייקים: (ד) שבניה בני. הנו"ן בחירק לא בפתח: שרבי'. הרי"ש בצירי כמ"ש למעלה וכן בפסוק הנמשך: (ה) מן העולם עד העולם. חזינא למקצת ספרי דגרסי ועד בוא"ו ושיבושא היא דבמסורת מני ליה בהדיא דכתיב עד העולם בלא וא"ו: (ו) אתה עשית. אתה קרי: (יח) במצולת. בחולם וברוב המדוייקים מלא וא"ו קדמאה וחסר וא"ו תניינא ולא נתנו למה שכתוב במסורה גדולה פ' בשלח ועיין מ"ש שם ובתהלים פ"ח: (יד) ומצות וחקים. לית מלא תרין ואו"ן ובירושלמי פ' ארבעה נדרים אמר ר"א בר אבינא מצות שבת מצוה להודיעך שהיא שקולה כנגד כל מצותיה של תורה פי' מצות דכתיב גבי שבת דכתיב ואת שבת קדשך הודעת להם ומצוות מלא ב' ואוי"ן: (טו) ולחם משמים נתת. במקצת מדוייקים חסר ה"א וכן מצאתי במסרה כ"י נתת ד' חסר בסיפרא וסי' ולחם משמים. ורוחך קדמאה דפסוק ע"ז והם במלכותם דפ' ל"ה ב' בו ע"כ. וכולהון בהאי ענינא והכי אשכחנא נמי במסורה רבתא דדפוסה פרשת תרומה דנמסר סימן מן ונתת נתת כ"ם חסר וקחשיב בגווייהו ד' אילין דאמרן ואיתמר נמי התם והם במלכותם ב' בו ובמסורה כ"י נמי דכוותה. ברם אשכחנא דכתוב בה ולחם משמים פליגא. ורוחך הטובה פליגא. ונמצאת מסורה זו מוחלפת בגירסתה עם אותן שזכרתי והרבה יש כמותם בספרי המסורות: (יז) ורב וחסד. חסד קרי: (יח) העלך. בדפוס נאפולי כתוב העלוך כלשון הכתוב בפרשת כי תשא ובמלכים א' י"ב וגם בדפוס ישן מוויניציאה יש הערה מחילוף זה. וזה טעות גדול מהמדפיסים כי המסורת מוכיח שבכתוב העלוך שבפרשת כי תשא נמסר העלוך ג' ב' בפרשת כי תשא וא' במלכים: העלך ממצרים. במקצת ספרים ישנים מהדפוס כתוב מארץ מצרים כלשון הכתוב בתורה ובנביאים ובכולהו נסחי עתיקי ודוקני כתוב ממצרים ולית פסיקא: נאצות. בסגול הנו"ן וכן חברו שבפרשה והם שנים במסורת: (כ) ומנך. במקצת ספרים הנו"ן דגושה ובס"ם בלא דגש וכן במכלול דף רמ"ו ממה שמצאנו ומנך לא מנעת מפיהם. שבמ"ם פתוחה ידמה כי הנו"ן בדגש אלא שהוקשה כמו הרבה מן הדגושים: (כא) שלמתיהם לא בלו. במסורה גדולה ב' חסר בלישנא וסימן לא בלו שלמתיכם סוף פרשת כי תבא. וריח שלמתיך כריח לבנון (שיר השירים ד') וקשה כי מצאנו עוד שלמתיהם לא בלו דהכא חסר בכל הספרים ונמסר עליו ג' חסר בלישנא: (כב) לפאה. סוף פרשת תרומה לפאה דגש והדין דנחמיה לפאה רפי: ויירשו את ארץ. במאריך: (כג) הרבית. בחירק הבי"ת: (כ) ויירשו את הארץ. בשני יודי"ן ועיין מה שכתבתי (במלכים ב י"ז): (כז) ויושיעום. במקצת ספרים כתב ויושיעום בפתח הוא"ו וברובן של מדוייקים הוא"ו בשוא: (לב) לשרינו ולכהנינו. במקצת דפוסים ישנים ולכהנינו בגעיא ואי"ו ובכל הספרים כ"י הוא"ו: (לד) ולעדותיך. הוא"ו נקראה כמ"ש בריש אלפ"א ב"ת רבתי דתהלים: (לה) והם במלכותם וגו' אשר נתתי להם וגו'. בכל המדוייקים חסר ה"א וכן חברו שבפ' אשר נתתי לפניהם וכן נכון עפ"ה שכתבתי למעלה: ולא שבו. הוא"ו בגעיא בס"ם: אשר נתתה לאבותינו. מלא ה"א ברוב המדוייקים וכן דינו מכח המסורת דלעיל: (לז) אשר נתתה עלינו בחטאותינו. בה"א:

י (יא) ואחיהם שבני'. הבי"ת וכן הכתוב לקמן: (יג) שרבי'. בצירי הרי"ש: (יט) נובי. נוני קרי: (כח) מלוך. מלא וא"ו: בענה. י"ס בהא באל"ף: (לב) המביאים. במדוייקים קלה הם"ס והה"א במאריך: ומשא כל יד. בשי"ן ימנית כמ"ש לעיל סי' ה': (לד) ולקדשים. הס"ם הקו"ף בשוא לבד וספרים אחרים בחטף קמץ: (לה) על קרבן. בפלש נקודות: (לח) אל הלשכות. הכ"ף רפי: ומעשר אדמתינו. בספרים מדוייקים העי"ן בשוא לבדו וכן לקמן בסי' י"ג ומעשר הדגן: המעשרים. הה"א במאריך: (לט) במעשר. בשוא לבד העי"ן ורחאי בהעשר ן' עזרא ורד"ק: יעלו את מעשר. בספרים מדוייקים העי"ן בחטף פתח ובמסורה רבתא מעשר ג' דגשין ר"ל בשוא פשוט וכל מעשר הארץ מזרע הארץ. וכל מעשר בקר וצאן (פ' בחקותי). כי את מעשר בני ישראל (פרשת קרח) ע"כ. משמע דכל שאר מעשר דשי"ן דלכון בפתח רפויין ר"ל שהעי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל המסורה בסוף מאמר ג' ושרי תמיהי היכא במילתא חדא דאשכחן פסוקי אחריני טובי דכתיבין מעשר בשוא לבד ושרתי מנייהו בפ' ראה מעשר דגנך תירשך. את כל מעשר תבואתך. ושרתי אחריני ביחזקאל פ' מ"ה וחד בפ' כי תבא כי תכלה לעשר את כל מעשר וחד בד"ה ב' ל"א מעשר בקר וצאן וחד בסוף נחמיה הביאו מעשר הדגן ועוד קשה דלא אשכחן בחטף פתח בספרי דוקי רק הדין דנחמיה יעלו את מעשר וכן מסור עליו בס"ה מטוליטולא לית חטף פתח ושארא חטף ומספקא לי מילתא כלילא וקשיא לי כמה שני ולא שנינא בה מידי דאית בה משנה מפום דאית בה קיטרי וכמה ספרייא טעו בה ואטעו לכולהון ספרי וצריכא ודאי עיונא ודקדוקא ושאלה לפום מאי דחזותי ברחמי מארים דשמיא אשכחנא נוסחא דיקא ובחירא כנהורא וניכא למנדע ממה דכל ספרי עתיקי קיימי כוותה ודא היא כל קריא מעשר במ"א מעשר וסים סהכן בן אהרן דכופי דמורא. וכל מעשר המעשר דכוותי' בר מן חד בעשר הלוים דוכים ההכן בן אהרן ע"כ. ובמ"ק דוכן נמס' על בעשר בלוים לית ואחד לעשר וסוא כי תכלה לעשר דכי תבא ותזינא נמי מכר' אחריתא בהאי לישנא וסימן כל מעשר חטף בלא חטף פתח בר מן אחד חטף פתח וסים הכהן בן אהרן וכל מעשר המעשר דכוותיה חטף פתח בר מן אחד בעשר הלוים ע"כ. והכין תרי לישני חד אורחא אית להו ונסחי מעליתא ניניהו וליה בהון ספיקא כלל. והכי רהיטן כולהו פסוקי שפיר:

יא (א) הפילו גורלות. בכל ספרים ישנים מלא דמלא וכן דינו מכח מסורת ריש פ' אחרי מות שנמסר שם ד' חסרים וא"ו קדמאה בלישנא ואין זה מהם: (ז) בן מעשיה. לא יתכן דגש ביו"ד: (יב) עשה המלאכה. בספרים מדוייקים עשה בה"א וכן ראוי כי לא נמנה בפרשת ויקהל עם ט"ז עשי כתיב יו"ד בקריאה: בן פלליה. בדפוס ישן כתוב ללני' וטעות גמור הוא: (יג) ראשים לאבות. בס"ם הלמ"ד בשוא וי"ס בקמץ: (יז) בן ידיתון. ידותון קרי: (כב) עזי בן בני. בבי"ת: (כה) וביקבצאל. במקצת מדוייקים אין דגש בקוף ובס"א כ"י נגררה היו"ד ונשאר הדגש: (לא) זעיה. במדוייקים כ"י בה"א: (לד) הדיד. בשני דלתי"ן:

יב (ד) גנתוי. בה"א כ"י ובדפוס ישן גנתון בנו"ן ובכל שאר ספרים ביו"ד: (ח) בנוי. בשור"ק: שרבי'. בצירי הרי"ש: הידות. בדגש היו"ד עיין מכלול דף קס"ט ושרשים שרש ידה ובספר הרכבה לר' אליהו בלוי אות הה"א: (ט) וענו קרי: (י) ואלישיב הוליד את יוידע. במקצת ספרים כתוב ואלישיב הוליד את יוידע אבל בספרים ספרדים כ"י מדוייקים וגם בספר ישן מארץ אשכנז ובדפוס נפולי אין בהם תיבת הוליד ולא עוד אלא שנכתב עליו לית הסר הוליד: (יד) למלוכי. למליכו קרי כן הוא בספרים מדוייקים: לשבני'. כן כתיב: (טו) עדנה. בשוא הה: חלקי. בסגול התי"ם: (טז) לעדנא. לעדיה קרי: (יז) למנימין. מלא ע"פ המסורת: (כב) על מלכות דריוש. במסורת פרשת ויחי נמסר מן ט' על דסבירין עד וקריין על כמ"ש לקמן בהאי סי': דריוש. י"ס בפתח ועיין מ"ש בדניאל ריש סימן ו': (כד) שרבי'. בצירי הרי"ש: במלות. בבי"ת: (כז) בקשו. קלה הקו"ף: (כח) המשררים. המאריך בה"א: (ל) ויטהרו הכהנים. בספרים כ"י מדוייקים הטי"ת בפת"ח: ואת השערים. בדפוס נפולי כתיב השוערים ושבוש הוא: (לא) ואעלה. במדוייקים הלמ"ד בסגול וכן משפטו מכח המסורת והם כהוגים כן וסי' בעמוס סוף סי' ד': (לו) ואחיו שמעיה. בס"ם שתי המלות בגעיא: מללי גללי. ברובן של ספרים מדוייקים שמות אלו שניהם במאריך ובתס"פ וכ"כ ר' אליה המדקדק בפרקי שירה שיר י"ב ועיין עוד מ"ש המדקדק בהגהת מכלול דף ל"ד ובהגהתו היא על דפוס קוסטאנטינא. ומה שכתוב שם אבל מללי אינה מן המנין ר"ל אבל חללי וכבר הרהבתי בזה הענין בריש פ' לך לך עיין מ"ש שם: חנני. בטעם הנו"ן ראשונה כמ"ש לעיל סי' א': (לז) ועד שער המים מזרח. בס"א כ"י ישן כתוב ועל וכן רשם החכם לונזאנו בגליון ספרו אמנם בכל שאר ספרים כתוב ועד: (לח) למואל. לית ויתיר אלף וכ"כ בשרשים באל"ף נחם אחר הוא"ו: (לט) ועל שער היענה ועל שער הדגים ומגדל חננאל. במסו' פרשת ויחי נמסר כימן מן ט' על דסבירין עד וקריין על וסנים מהם אלו שבפסוק זה ומה שכתוב שם י"א נראה להגיה ט' שבפרטן אי ההם מולא כי אם ט' ואלו הן ויבכו על לידון פ' ויחי. על המעברות (יהושע ב'). על מידבא (יהושע יג). על עבת (שופטים ז). על גבעת גרב (ירמיה ל"א). ועל כנף שקוצים (דניאל ט). על מלכות דריוש דלעיל. ועל שער הישנה. ועל שער הדגים ומגדל חננאל ב' בו הרי ט' ועד השאה לא אשכחנא יתיר: (מא) אליועיני. בהרבה מדוייקים מלא יו"ד אחר העי"ן וכן הוא במסורת ועיין מ"ש בס' עזרא סי' יו"ד: (מג) שמחת ירושלים מרחוק. ערבובי גרסאות יש כאן י"ס שגורסים ירושלם עד מרחוק ובס' קדמון כתוב ירושלם למרחוק ובדפוס נפולי עד למרחוק ובגי' ההגונה אלו ירושלם מרחוק וכזאת מצאתי ברוב מדוייקים כ"י שלפני וכן במאיר נתיב גם החכם לונזאנו הגיה כן בספרו וכתב בקדמון אין עד וכן בס"ם: (מד) ולמעשרות. בקצת ספרים העין בשוא ובמדוייקים בפתח: (מה) כמצות דויד. בכ"ף: (מו) ראשי. ראשי קרי:

יג (א) עמוני. במקצת מדוייקים חסר וא"ו ומה שכתוב במסורת בכלל המלאים לא יבוא עמוני הוא אותו של תורה בפרשת כי תצא: (ב) ויהפך אלהינו הקללה. בכל ספרים מדוייקים כ"י שלפני חוץ מאחד אין בהם מלת אם וטעות סופרים הוא שעל הרגל לשונם הלכו באותו של תורה וגם החכם לונזאנו כתב בספרו שבספר קדמון וספרי ספרד אין בהם מלת אם: (ט) הכלים את המנחה והלבונה. י"ס שכתוב בהם את הלבונה והמסורת מוכיח שכתוב והלבנה. וחסר וא"ו אחר הבי"ת שכן אומרת והלבנה ב' א' חסר וא' מלא והמלא הוא בד"ה א' סי' ט' וכן בספרים כ"י מדוייקים: (י) מנות הלוים לא נתנה. כן כתיב למערבאי ולמדנחאי נתנו: והמשררים. אין דגש במ"ם: (יא) ואקבצם. י"ס ואקבצם וברוב המדוייקים שלפני ב' שואים וכן הגיה החכם לונזאנו בספרו בשם ס"ס: (יב) מעשר. העי"ן בשוא לבדו בס"ם המדוייקים וכבר נתבאר זה הענין על השלומו למעלה בסימן יו"ד: והאוצרות. וכן על האצרות דבתריה תרוייהו מלא דמלא כמס' אחריתי דאיתא (בירמיה נא) ועיין מ"ש (בד"ה א' ט'): (טו) ועמסים. בגעיא הוא"ו: ומביאים ירושלם. כ"כ לא לירושלם: (טז) מביאים דאג. לית כתיב אל"ף: לבני יהודה ובירושלם. כן כתוב בוא"ו ומי שכתב בירושלם בלא וא"ו טעה שכן נמסר (בירמיה סימן כ"ו) יהודה ובירושלם ג' דסמיכין בקריא וסימנהון וגם את האבות דיאשי' דמלכים ואם נביאים הם (ירמיה כז). והשרים ישבו בה דעזרא וכן מצאתי במסורת כ"י: (יט) צללו. הלמ"ד בשוא לבדו כדרכנו והם ג' במסורת דין ודשירת הים וסוף חבקוק אל"ף: לא יבא משא. בדפוס ישן כתוב ולא בוא"ו ואין כן בשאר ספרים: (כא) מן עת ההיא. בכל ספרים כ"י מדוייקים כן כתיב ביו"ד לא כדפוסים שכתוב ההוא בוא"ו וקרי ההיא: אשדודיות עמוניות. תרוייהו מן תיבותא דחטפין קמצין ויתירין וא"ו במסורה רבתא תות וא"ו: (כה) ואקללם. קל הלמ"ד: (כז) להשיב. חסר וא"ו וכן מסורת להושיב ב' חד חסר וחד מלא וסימנהון עם נדיבים דתפלת חנה מלא נשים נכריות חסר: (ל) וטהרתים. ב' בקריא וסימנהון מכל נכר. מכל עונם (ירמיה לג): ה' לטובה יזכנו ומכל מעלתינו יעברנו. אמן: